

جامع الأحكام الفرائد

لأبي عبد الله القُرطبي

طبعة المجمع

İMAM KURTUBÎ HAYATI, ESERLERİ, TEFSİRİ VE TESİRİ

ÖNSÖZ

Birinci Bölüm

KURTUBÎ'NİN HAYATI VE YAŞADIĞI DÖNEM

1. Hayatı ve Dönemi:

II. Kurtubî'nin Yaşadığı Dönem:

İkinci Bölüm

ŞAHSİYETİ VE ESERLERİYLE İMAM KURTUBÎ

I. Hocaları ve Öğrencileri:

A- Hocaları:

1- "Ebû Hucce" diye bilinen Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b.

Muhammed el-Kaysî:

2- Ebû Muhammed Abdulmu'tî b. Mahmûd b. Abdulmu'tî en-Nahvî:

3- Ebû Ali el-Hasen b. Muhammed :

4- Ebu'l-Kasım Abdullah:

5- Ebû Âmir Yahya b. Âmir:

6- Hafız el-Münzirî:

7- Rabi' b. Abdurrahman:

8- Muhammed b. Ali eş-Şakîkî:

9- Selm b. el-Hasen:

10- İbn Vaddâh:

11- Ebû'l-Ğavs el-A'rabî

12- İbn Revvâc:

13- İbnu'l-Cümmeyzâ:

14- Kurtubî'nin Adını Zikretmediği Bir Hocası:

B- Öğrencileri:

II. Kurtubî'nin Şahsiyeti:

A- Tahsil Hayatı:

B- Ahlakî Şahsiyeti:

C- İtikadî Mezhebi ve Diğer Mezheplere Karşı Tutumu:

D- Fıkî Mezhebi ve İlmî Seviyesi:

E- Bazı Konulara Dair Fikirleri:

1. Siyasî Fikirleri:

2. Sosyal Fikirleri:

3. Tasavvufa Yaklaşımı:

4. İlmî Delillere Karşı Tutumu:

F- Çeşitli İlimlere Dair Bilgisi:

G. Eserleri:

1. et-Tezkire;

2. el-Esnâ fi Şerhi Esmâi'l-Lahi'l-Hüsnâ:

3. el-Muktebes:

4. Kam'u'l-Hırs:

5. el-Lümau'l-Lü'lüyye:

6. el-İ'lâm:

7. Menhecu'l-Ubbâd:

8. Fıkıh Usulüne Dair Bir Eseri:

9. et-Tizkâr:

10. Şerhü't-Takassî:

11. et-Takrîb:

12. Esmâü'n-Nebî:

13. el-î'lâm:

14. Diğer Eserleri:

Üçüncü Bölüm:

KURTUBÎ'NİN TEFSİR'DEKİ USÛLÜ

I. Tefsir Tarihinde Kurtubî'nin Yeri:

Birinci Aşama: Hz. Peygamber ve Sahabe Dönemi:

İkinci Aşama: Tabiin Dönemi:

1- Mekke Okulu:

2- Medine Okulu:

3- Irak Okulu:

Üçüncü Aşama: Tedvin Aşaması:

Dördüncü Aşama: Tefsirlerin Telifi:

Beşinci Aşama: Dirayetle Tefsir:

II. Kurtubî'nin Tefsiri'ni Yazdığı Tarih:

III. Usûlü:

A- Kendi İfadesiyle Tefsirini Te'lif Amacı ve Usûlü:

B- Kurtubî'nin Usûlü (Tefsirdeki Metodu):

1. Kur'ân ve Hadise Öncelik Tanınması:

2. Sahabe ve Tabiînden Gelen Nakillerden Yararlanması:

3. Sözlük Anlamlarına, Dilbilgisi Kurallarına ve Anlatım Üslûplarına Dair Açıklamaları:

4. Kıraatlere Dair Açıklamaları:

5. Nakil'deki Usulü:

6. Tefsirini Yazarken İzlediği Yol:

a. Tefsiri'nin Mukaddimesi:

b. Sûre Başlarında Verdiği Bilgiler:

c. Ayetleri Tefsiri:

ca) Âyetlerarası İlişki:

cb) Nüzul Sebebi ve Tarihî Olaylar:

cc) Ahkâma Dair Açıklamaları:

cd) Kanaatini Belirtmesi:

Dördüncü Bölüm

KURTUBİ TEFSİRİNİN KAYNAKLARI

I- Kuran İlimlerine Dair Kaynaklar:

A. Tefsirler:

1) Rivayet Tefsirleri:

1.1. Taberî Tefsiri:

1.2. Bahru'l-Ulûm veya Ebu'l-Leys es-Semerkandî Tefsiri:

1.3. es-Sa'lebî'nin Tefsiri:

1.4. el-Mehdevî'nin: "et-Tahsîl..." Adlı Tefsiri:

1.5. Ebu'l-Hasen el-Maverdî'nin Tefsiri:

1.6. en-Nakkâş'ın Tefsiri:

1.7. Mekî b. Ebi Tâlib'in "el-Hidâye..." adlı Tefsiri:

1.8. İbn Atiyye'nin Tefsiri:

2. Dirayet Tefsirleri:

2.1. Ebû İshâk ez-Zeccâc ile Ebû Cafer en-Nehhâs:

2.2. Zamehşerî'nin "el-Keşşâfı:

2.3. İbn Huveyzimendâd'ın "Ahkâmu'l-Kur'ân"ı:

2.4. el-Cessâs'ın "Ahkâmu'l-Kur'ân"ı:

2.5. el-Kiyâ et-Taberî'nin Ahkâmu'l-Kur'ân'ı:

2.6. İbnü'l-Arabî'ye ait "Ahkâmu'l-Kur'ân":

3. İşari (Tasavvufi) Tefsirler:

3.1. et-Tüsterî'nin "Tefsirü Kur'âni'l-Azîm"i:

3.2. es-Sülemî'nin "Hakaiku't-Tefsir"i:

3.3. Abdurrahim el-Kuşeyrî'nin "et-Teysir fî't-Tefsir:

B- Kur'ân Tarihine ve Kıraate Dair Eserler:

1. el-Enbarî'nin "er-Red" Adlı Eseri:

2. Ebû Ali el-Fârisî'nin "el-Hucce" Adlı Eseri:

3. İbn Cinnî'nin "el-Muhtesib" Adlı Eseri:

4. Ebû Amr ed-Dânî'nin Eserleri:

5. Ebû Ma'sher et-Taberî'nin "Sûku'l-Arûs" Adlı Eseri:

C- Garîbu'l-Kur'ân'a Dair Eserler:

II- Hadis, Hadis Fıkıhı ve Sîret'e Dair Kaynaklar:

A. Kütüb-i Sitte ve Diğer Hadis Eserleri:

1. el-Halimî'nin "Minhâcu'd-Din" adlı eseri:

2. et-Tirmizî el-Hakîm'e Ait "Nevâdüru'l-Usûl":

3. Ebû Nuaym'm "Hilyetü'l-Evliya"sı:

4. Ebû Nasr es-Siczî'ye Ait "el-İbâne":

5. İbnü'l-Hassâr'a Ait "Şerhü's-Sünne":

6. Dârâkutnî'nin "Kitabu'l-Medih" (el-Mudebbec)'i:

7. Hâkime Ait "Ulumu'l Hadis":

8. el-Hatib el-Bağdâdî'ye Ait Eserler:

9. İbn Salâh'ın Ulûmu'l-Hadis'e Dair Mukaddimesi:

10. Ebû Bekr el-Âcurrî

B- Hadis Fıkıhına Dair Eserler:

1. İbn Abdî'l-berr'in "el-İstizkâr"ı:

2. et-Temhîd:

3. el-Bâcî'nin "el-Muntekâ" adlı eseri:

4. İbnü'l-Arabî'nin "el-Kabes" adlı Eseri:

5. İbnü'l-Harrât'ın "Kitabul-Ahkâm"ı:

6. Ebû Cafer et-Tahavî:

C- Siret, Şemail... v. b. Eserler:

1. İbn İshâk'm "Sîretu'r-RasûTü:

2. el-Vakidî'nin "el-Mağazî" Adlı Eseri:

3. İbn Abdî'l-Berr'e Ait "ed-Dürer fî'l-Mağazî ve's-Siyer":

4. Beyhakî'nin "Delâilu'n Nubuvve" Adlı Eseri:

5. İbnü'l-Cevzî'nin "el-Vefâ" Adlı Eseri:

6. Ebû'r-Rebf Süleyman'ın "Şifâu's-Sudûr" Adlı Eseri:

7. Kadı İyad'ın "eş-Şifâ" Adlı Eseri

8. İbn Sa'd'ın Tabakât'ı:

9. İbn Abdî'l-Berr'in "el-İstîâb"ı:

10. Taberî Tarihi:

11. İbn Asâkir'n "Dimâşk Tarihi":

12. el-Kisa'nin "Kasasu'l-Enbiya" Adlı Eseri:

13. es-Sa'lebi'nin "Kitabu'l-Arâis" Adlı Eseri:

III- Tevhid (Akaid) ve Kelâma Dair Eserler:

1- Ebû Mansur el-Maturidî'ye ait "el-Akâide":

2- İbn Mende'ye Nisbet Edilen "Kitabu't-Tevhîd":

3- Ebû Bekr el-Bakillânî'nin "et-Temhîd"i:

4- Ebû İshâk el-İsferâyînî'ye Ait "el-Evsat":

5- Ebû'l-Meâlî el-Cuveynî'ye ait "el-İrşâd":

IV- Fıkha Dair Eserler:

1- Sahnûn b. Said'in "el-Müdevvene" Adlı Eseri:

2- İbn Habib'in "el-Vâdıha" Adlı Eseri:

3- Muhammed b. Ahmed'e Ait "el-Utbiyye":

4- İbnü'l-Mevvâz'a Ait "Kitabu'l-Muvâzene"

5- İbnü'l-Münzir'in "Kitabu'l-İsrâf" Adlı Eseri

6- İbn Abdî'l-Berr'e Ait "el-Kâfî" Adlı Eser:

7- İbn Rüşd'e Ait "el-Mukaddimât" Adlı Eser:

8- İbn Şâs'ın "el-Cavâhirü's-Semîne" Adlı Eseri:

9- er-Rûyanî'nin "Bahru'l-Mezheb" Adlı Eseri:

V- Arap Diline Dair Eserler:

A. Garîbu'l-Kur'ân ve Garîbu'l-Hadis'e Dair Eserler:

1. Ebû Ubeyd'in "Ğarîbu'l-Hadis"i:

2. Ebu'l-Ferec el-Cevzî'ye Ait "Fuhûmu'l-Âsâr":

B. Genel Lügatler (Sözlükler):

1. İbnü'l-Enbârî'nin "Kitab ez-Zâhir"i:

2. Ebû Ömer el-Mutarriz'e Ait "Kitabü'l-Yavâkît:

3. el-Esmaî'nin "Kitabu'l-Efâl" Adlı Eseri

4. el-Cevherî'nin "es-Sıhah"ı:

5. İbn Fâris'in "el-Mücmel" ve "Mekâyîsü'l-Lüğa" Adlı Eserleri:

6. İbn Sîde'nin "el-Muhkem" Adlı Eseri

C. Kurtubî'nin Nahiv Kaynakları:

VI- Diğer Bazı Eserler:

Beşinci Bölüm

MEZİYET VE ZAAFLARIYA KURTUBÎ TEFSİRİ

I. Meziyetleriyle Kurtubî Tefsiri:

A. Kaynaklarını Tesbitteki Hassasiyeti:

B. Nakillerdeki Hassasiyeti:

C. İnsafı

D. Kiraat, Lügat, Sarf-Nahiv ve Belagat'a Dair Açıklamaları:

1. Kiraatler:

2. Kurtubî Tefsirinde Lügat Açıklamaları:

3. Nahiv ve Belagat'a Dair Açıklamaları:

E. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü Bahisleri:

1. Fıkıh Bahisleri:

2. Fıkıh Usulü Bahisleri:

II. Zaaflarıyla Kurtubî Tefsiri:

A- Zayıf ve Uydurma Rivayetler:

B. Kurtubî Tefsiri'nde İsrâiliyyât:

C. Çağının İlmî Etkisi Altında Kalması:

Altıncı Bölüm

KURTUBÎ TEFSİRİNİN TESİRİ

I. Kurtubî ve Tefsiri Hakkında Değerlendirmeler:

II. Kurtubî Tefsiri Üzerinde Yapılan Çalışmalar:

III. Kurtubî ve Tefsiri'nin Tesiri:

A- İbn Kesir:

B- el-Cemel:

C- Şevkânî:

D- el-Kasimî:

E- eş-Şankitî:

F- Elmalılı:

G- Dr. Vehbe ez-Zuhaylî:

Sonuç

GENEL BİR DEĞERLENDİRME

BİBLİYOGRAFYA

İMAM KURTUBÎ'NİN "EL-CÂMIU Lİ AHKÂMİ'L-KUR'ÂN"

TERCÜMESİNE DAİR

TERCÜME ESNASINDA BAŞVURULAN ESERLER

İMAM KURTUBİ
HAYATI, ESERLERİ, TEFSİRİ VE TESİRİ

Bismillahirrahmanirrahim

ÖNSÖZ

Cenâb-ı Allah'a sonsuz hamd-u senalar...

Son Rasulü Muhammed'e, sair rasul ve nebilere, aile halklarına, arkadaşlarına, onların miraslarını devir alarak yaygınlaştıran ilim adamlarına, şehid-lere, onların izinden gidenlere de sonsuz salat-u selam...

"İmam Kurtubi'nin Hayatını, Eserlerini, Tefsir'ini ve Tesirini" konu alan bu çalışma -haddimiz olmayarak- "Kurtubi Tefsiri"ni tercüme etmeye kalkışmak gibi cesaret isteyen bir işin zorunlu kıldığı bir çalışmadır. Kurtubi Tefsiri'nin tercüme kararı elbette büyük bir işti. (Cenab-ı Allah bu karara sebep olanların ecrini versin; bize de bu işi yüzakıyla tamamlamayı nasib etsin, ecrinden mahrum etmesin...)

Ancak İmam Kurtubi ve eseri -yer yer ondan yapılmış nakillere rastlanılmakla birlikte- Türkçe okuyan müslümanlarca yeterince -bu işle ilmen ilgilenenler dışında- tanınmıyordu.

Bu bakımdan Kurtubi'yi ve Tefsiri'ni tanıtıcı bağımsız bir çalışmanın varlığı da gerekli hatta bir bakıma zorunlu idi. Bu sebepten dolayı, bir taraftan Kurtubi tefsirini tercüme ederken bu amaçla tasarladığım plan çerçevesinde değerlendirmek üzere de yeri geldikçe notlar aldım. Onuncu cildin tercümesini tamamladıktan sonra, Tefsir'den çıkardığım notların büyük ölçüde yeterli olacağını, arada görülecek boşlukların diğer ciltlere ve gerek görülecek eserlere başvurarak doldurulabileceğini gördüm. Diğer taraftan Kurtubi ve Tefsiri üzerine yapılmış çalışmaların var olup olmadığını da araştırıp durdum. Sonunda Dr. el-Kasabi Zelât'ın: "el-Kurtubi ve Menhecehu fi't-Tefsir" adını taşıyan bir doktora tezini ilim ehli bir kardeşimizin yardımı ile tesbit ettik. Yine ondan bu çalışmayı ve ayrıca meşhur Hasan Selman ile Cemâl Abdulla-tif ed-Dusuki'nin müştereken hazırladıkları "Keşşaf Tahlili li'l-Mesâilil-Fık-hiyye fi Tefsiri'l-Kurtubi'yi de tedarik ettik. Bu çalışmanın da özellikle "Kurtubi'nin Tefsiri'ne göre şahsiyet ve asrı" unvanlı bölümü, bizim bu çalışmamızda yardımcı oldu.

Bilahare Mustafa İbrahim el-Mişni tarafından "Medresetu't-Tefsir fi'l-Ende-lüs" adlı bir çalışmayı da gördük. Bu çalışmanın da Kurtubi'ye dair bölümleri işlerimizi oldukça kolaylaştırdı.

Bunlar dışında Tefsir Tarihi'ne ve biyografilere dair yazılmış eserlerde bizim bu alanda yararlandığımız ikinci dereceden kaynaklar arasında yer alır.

Kurtubi ve Tefsiri'ne dair bu çalışmamızda -mesela- çeşitli eserlere ve müelliflere ya da belirgin bazı şahsiyetlere dair bilgileri aldığımız kaynaklar da bu çalışmanın diğer kaynakları arasındadır.

Ancak görüleceği gibi; bu çalışmanın bütün aşamalarında en çok Kurtu-bi'nin kendi tefsirinde verdiği bilgiler yol gösterici olmuş, ışık tutmuştur.

Görülecek olan ikinci husus şudur: Bu çalışma, aynı alanda önceden yapılmış çalışmaların değişik bir tekrarından ibaret değildir. Bu çalışmada daha önce yapılmış çalışmalardan oldukça farklı ve oralarda yer almayan bir çok bilgi yanında; farklı bazı hususlara ve konulara da dikkat çekilmiş ve önplana çıkartılmıştır. Sanırım bu kadarı da bağımsız bir çalışma yapmak için yeterli gerekçelerdir.

Bu çalışmanın kısa bir çerçevesini çizmek amacıyla da şunları kaydedelim.-

Kurtubi'nin hayatı ve yaşadığı dönemi konu alan kısa bir bölümden sonra; ikinci bölümde, Kurtubi'nin ilmi ve ahlaki şahsiyetini belirginleştirmeye ve eserlerine dair bilgi vermeye çalıştık.

Üçüncü Bölümde, Kurtubi Tefsiri'nin usulünü belli bir sistem çerçevesinde ortaya çıkarmaya çalıştık.

Dördüncü Bölüm'de Kurtubi Tefsirinin kaynaklarını tesbit etmeye çalıştık. Bunu yaparken de özellikle hem müellifin hem de eserlerini ismen zikrettiklerini tasnif edip kayd ettik ve bunlara dair kısa bilgiler vermekle yetindik.

Beşinci Bölümde Kurtubi Tefsirinin gözden kaçabilecek bazı meziyetlerini ortaya çıkarmaya, bununla birlikte zaaf olarak nitelendirilebilecek -tesbit edebildiğimiz- bir iki noktaya değinmeye çalıştık. Pek çok meziyeti yanında bazı zaaflarının da bulunduğu dikkat çekmeyi adaletli bir değerlendirme için gerekli gördüğümüz gibi; kemal'in Allah'a mahsus olduğuna ve İmam Malik'in de işaret ettiği gibi, "Allah Rasulü dışındaki herkesin sözlerinin bir kısmı alınabilirken, bir kısmının da red edilebileceğine" de işaret etmek istedik.

Altıncı Bölümde Kurtubi Tefsiri'nin kendisinden sonra gelen bazı müfes-sirlere etkilerini örneklendirmeye gayret ettik ve Kurtubi Tefsirinin etkisinin bunlarla sınırlı görülmemesi gerektiğine de dikkat çekmeye çalıştık.

Kısa bir "değerlendirme" ile de noktaladığımız bu mütevazi çalışmanın -karınca kararınca- ilmi hayatımıza katkıda bulunacağını ümid ederiz.

Bu vesile ile Peygamberi mirasın bize intikalinde rol oynamış bütün ilim adamlarına, ilmi cehdiyle bu dine hizmeti geçmişlerin yanında cihadıyla da bu dinin sonraki nesillere ve diğer insanlara ulaşmasında, ulaştırılmasında mutlak katkıları olan gazi, mücahid ve şehidlere de Allah'tan mağfiret ve ihsan dileriz.

Rabbimiz! İlmimizi artır!

Rabbimiz! Bize dünyada da bir iyilik ve güzellik ver! Ahirette de bir iyilik ve güzellik ver! Ve bizi ateş azabından koru![\[1\]](#)

M. Beşir Eryarsoy

Üsküdar, Muharrem 1417
Haziran 1996

Birinci Bölüm

KURTUBİ'NİN HAYATI VE YAŞADIĞI DÖNEM

1. Hayatı ve Dönemi:

Künyesi: Ebu Abdullah, adı: Muuhammed, babasının adı: Ahmed, dedesi: Ebu Bekr, dedesinin babası Ferh olan müfessirimiz, Ensari ve Hazrecli bir soydan gelmektedir. Kurtubada doğduğu kaynakların ittifakı ile belirtilmektedir.^[2]

Aynı şekilde kaynaklar, hicri 671 yılında vefat ettiğini de belirtmektedirler,^[3] hatta bu kaynaklar arasında vefat tarihini günü ile tesbit edenler de vardır. ed-Davudi , ez-Zehebi'den naklen şöyle demektedir: “(Kurtubi) Said'in alt kısmında yer alan Hasiboğulları Minye'si diye bilinen yerde yaşardı. Pazarı pazartesiye bağlayan geceye rastlayan 671 yılı Şevval ayının 9'uncu gününde (30.IV.1273) vefaat etmiştir.”^[4]

Kurtubi'nin doğum tarihini tesbit eden yahut da buna işaret eden herhangi bir kaynak bulunmamakla beraber, başta tefsiri olmak üzere eserlerinde de buna işaret eden herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Kurtubi'nin şahsiyeti ve tefsirdeki metodu üzerine yayınlanmış doktora tezi bulunan Dr. El Kasabi Mahmut Zelat da bu konuda herhangi bir kayda rastlamadığını belirtmektedir.^[5] Bununla birlikte çocukluk, öğrencilik, gençlik, hatta yetişme döneminin büyük bir bölümünün Endülüste geçtiğini, daha sonra ise hicret ederek Mısır'a gelip yerleştiğini ve hayatının geride kalan bölümlerini burada geçirip Mısırda vefat ettiğini tefsirdeki diğer açıklamalardan anlayabiliyoruz.

Mesela Kurtubi, Ali-İmran suresi169-170'nci ayetlerine dair açıklamalarında (beşinci başlıkta) bulunduğu sırada, düşmanın bulundukları yere yaptıkları bir baskından söz etmekte ve babasının da bu arada öldürüldüğünü şöylece zikretmektedir: "...Kahrolası düşman, 627 yılının mübarek Ramazan ayının 3'ncü günü sabahında herkes işlerinde bir şeyden habersiz çalışmakta iken, düzenlediği baskında pek çok kimseyi öldürüp esir aldı. Öldürülenler arasında rahmetlik babam da vardı..."^[6]

Bu ifadeden, Kurtubi'nin 627 yılı Ramazan ayının 3'ncü gününe tesadüf eden (16 Temmuz 1230) tarihinde Endülüs'te bulunduğu ve çiftçi bir aileye mensup olduğu anlaşılmaktadır.

Yine Tefsir'inde, (el-Bakara, 245'nci âyetin tefsirinde) hocalarından olan Kadı Ebû Âmir Yahya b. Âmir'den Rabi'u'l-Âhir 628 yılında (Şubat 1231'de)

Kurtuba'da kendisinin kıraat ile hadis ahzettiğini haber vermektedir. [7]

Bu ifadeden hem o dönemin Kurtuba'sındaki ilmi hayata dair bir takım işaretler bulunmakta, hem Kurtubî'nin (ileride nisbeten etraflı bir şekilde göreceğimiz) ilmi hayatına atıfta bulunmaktadır. Ancak, bu ifade bize şunu göstermektedir ki Kurtubî, hicri 628 tarihine kadar kesinlikle Endülüs'te bulunuyordu.

Özellikle az önce babasının vefatı ile ilgili açıklamasından hareket eden Dr. el-Kasabî, Kurtubî'nin doğum tarihini takribi olarak da olsa tahdit etmeye çalışırken şunları söylemektedir: Kurtubî'nin, hicri 6. asrın son diliminde, yahut bunun az öncesinde dünyaya gelmiş olduğunu varsayacak olursak O'nun Muvahhidler zamanında ve onlara mensub Yakub b. Yusuf b. Abdul-mu'min (580-595 / 1184-1199) döneminde doğduğunu kabul edebiliriz. [8]

Kurtubî'nin Mısır'a ne zaman geldiğini kesin olarak tesbit etmemiz mümkün olmamakla birlikte Tefsirinde Mısır'da yaşadığına dair pek çok ifadeleri tesbit etme imkânımız vardır. [9]

Mısır'a geliş tarihini kesinlikle tesbit edememekle birlikte Tefsir'inde yer alan şu ifadelerden takribi bir tarih çıkarma imkânından söz edilebilir. Kurtubî, İsrâ sûresinin 45'nci âyetinin tefsirini yaparken başından geçen şöyle bir olayı anlatmaktadır: "...Ülkemiz Endülüs'te Kurtuba'ya bağlı yıkık yahut da (Mensur adını taşıyan) bir kalede başımdan şöyle bir olay geçmiştir: Düşmanın önünden kaçarken yana doğru bir başka tarafa çekildim. Aradan fazla zaman geçmeden arkamdan beni yakalamak üzere iki atlı yola koyuldu. Düzlük bir arazide oturuyordum. Beni takib eden bu iki atlıya karşı beni gizleyecek hiçbir şey yoktu. O sırada Yâsîn sûresinin baş taraflarını ve Kur'ân-ı Kerîmin başka bölümlerini okumaktaydım. Beni izleyen iki kişi yanımdan geçtiler, sonra geçtikleri aynı yerden geri döndüler. Bu sırada onlardan birisi diğerine: "Bu bir Di'beludur" -Şeytan demek istiyorlardı- dediler. Allah onların basiretlerini kör etti ve beni göremediler. Bundan dolayı Yüce Allah'a çok hamd-ü senalar ettim."

[10]

Bu ifadeden, Kurtubî'nin düşmandan kaçtığı ve Allah'ın onu koruduğu açıkça anlaşılmakla birlikte buna dair herhangi bir tarihten de söz etmemektedir. Dr. el-Kasabî, sözü geçen bu kalenin h. 632 (1234-1235) yılında Kur-tuba çevresinde hristiyanlar tarafından düşürülen kalelerden birisi olabileceğine ve sonunda da 23 Şevval 633 (1. VII. 1236) yılında Kurtuba'nın da düştüğüne, Kurtuba ahalisinin bunun üzerine şehirlerini terk ettiklerine dikkat çekmekte ve Kurtubî'nin Mısır'a gelmek üzere İspanya'dan ayrılması 633'lü yıllardan sonraya rastladığında şüphe olmadığı sonucuna varmaktadır. [11]

Yine Dr. el-Kasabî'nin, Endülüs'ten Mısır'a gelmek isteyip de Said veya Kahire'ye doğru gitmek isteyenlerin, ister kara ister deniz yoluyla gelsinler, mutlaka İskenderiye'ye uğramak zorunda olduklarını belirtmekte; diğer taraftan Kurtubî'nin (ileride sözü edilecek) bazı hocalarının İskenderiye'de yaşamış olduklarından hareketle, önce İskenderiye'de bir süre kaldığını, ondan sonra da Said'de yer alan Minye'ye gitmiş olması gerektiği ve hocalarından birisi olan İmam Muhaddis Ebû Muhammed Abdulvehhab b. Revvâc'ın 648 h. (1250-12551 M.) de vefat etmesi dolayısıyla da 648'den önce İskenderiye'ye varmış olması gerektiği sonucuna varmaktadır. [\[12\]](#)

Buna göre şu sonuca varmamız mümkündür: Kurtubî, İskenderiye'ye geldikten sonra bir süre ilmi tahsiline orada devam etmiş ve büyük bir ihtimalle İskenderiye'de kendisinden ilim tahsil edeceği kimsenin kalmadığına kanaat getirdikten sonra Hasiboğullan Münye'si diye bilinen şehire gidip yerleşmiş ve vefat ettiği tarihe kadar orada kalmıştır.

Başta da işaret edildiği gibi Kurtubî, Pazartesi gecesine rastlayan 9 Şevval 671 (30. IV. 1273) günü Minye'de vefat etmiştir.

Dr. el-Kasabî'nin belirttiğine göre Kurtubî'nin kabri, Said'in aşağı bölgelerinde yer alan ve Nil'in doğu taraflarında bulunan Munye'de bulunmakta ve halen bilinmektedir. 1971 yılında Kurtubî adını taşıyan büyükçe bir mes-cid yapıldığını da bize bildirmektedir. [\[13\]](#)

Kurtubî'nin nesebine dair açıklamalar başta zikredilmişti. Kurtubî'nin soyundan gelenler ile ilgili olarak da aynı zamanda bir ilim adamı da olduğu anlaşılan Şihabuddin Ahmed adında bir oğlu olduğunu da öğreniyoruz. Çünkü ed-Davudî, Kurtubî'nin hayatını zikrederken: "Ondan oğlu Şihabud-din Alımed de rivayet etmiştir" [\[14\]](#) demektedir. [\[15\]](#)

II. Kurtubî'nin Yaşadığı Dönem:

Az önceki kısa açıklamalardan ve takribi olarak çıkartılan bir takım sonuçlardan anlaşıldığına göre Kurtubî, yaklaşık 600 h. (1203-1204 m.) yılı dolaylarında Kurtuba'da doğmuş, 640 / 1242-1243 yılları civarında Mısır'a gelmiş ve 671 / 1273 yılında vefat etmiştir.

Bu dönemlere tekabül eden tarihlerde ise, Endülüs'te Muhammed b. Tû-mert'in kurmuş olduğu Muvahhidler Devletinin yönetim başında olduğu görülür. Çünkü, bilindiği gibi Muvahhidler, (524-667 / 1130-1269) yılları arasında varlığını sürdürmüş bir devlettir. Buna göre Kurtubî'nin hayatının birinci dönemi

Endülüs'te Muvahhidler döneminde tamamlanmıştır.

Mısır'a gidişi ise, hicri 648 (m. 1250)'den önce olduğuna ve 671 yılında da vefat ettiğine göre, Kurtubî'nin Mısır'daki hayatının da Memlûk Hanedanının kuruluşuna -647 h. /1249 m. da- rastladığını ve vefatının da Bahri Memlûk-lular diye bilinen Memlûk sultanlarının dördüncüsü olan ve (659-676 1260-1277) yılları arasında hükümdarlık süren el-Melik ez-Zâhir Rüküddin Baybars dönemine rastladığını görüyoruz. [\[16\]](#)

Kurtubî'nin hayatı ile ilgili belli başlı bu noktaları tesbit ettikten sonra şahsiyeti ve eserleri üzerlerinde nisbeten daha etraflı bir şekilde durmamız gerekmektedir. [\[17\]](#)

İkinci Bölüm

ŞAHSİYETİ VE ESERLERİYLE İMAM KURTUBÎ

I. Hocaları ve Öğrencileri:

Kurtubî'nin yaşadığı asır olan hicri 7'nci asır, İslâm ilim tarihinin gerçekten önemli bir dönemine rastlamaktadır. Siyasal açıdan İslâm Tarihinin parlak dönemleri nisbeten geride kalmakla birlikte, bu dönemde özellikle önceki asırların ilmî birikimlerinin çok ciddi bir şekilde tasnif edildiğini görüyoruz. Önceleri temel bilgilerin bir araya getirilmesi şeklinde başlayan ilmî hareket, bu dönemde çok daha kapsamlı bir hâl aldı. Diyebiliriz ki: Her dalda yapılan derleme ve tasnifler adeta ilim piramidinin en üst taşlarının konulduğu bir dönemi temsil etmektedir.

Kurtubî'nin, doğumundan itibaren yaklaşık 648'li yıllara kadar Endülüs'te yaşadığını kabul ettiğimize göre Kurtubî, Muvahhidler döneminde Endülüs'te yetişmiş, ilmî hayatının önemli bir bölümünü burada tamamlamış olmaktadır.

Daha sonra Kurtubî, Mısır'a geçmiştir. 648'nci hicri (1250 m.) yılında ise o sıralarda Eyyubîlerin Mısır'daki son dönemleri ile Memlûk Sultanlığının başlama dönemleri olduğunu ve Kurtubî'nin 671 / 1273 yılında Baybars'ın hükümdarlığı sırasında vefat ettiğini tesbit etmiştik. Bu iki coğrafi alanda ve bu dönemde oldukça verimli ve zengin bir ilmi hayat ile karşı karşıya bulunuyoruz.

Bu konuda fikir verecek şekilde açıklamalarda bulunmak, esasen Kurtubî'yi ve eserlerini, özellikle de Tefsirini bir tanıtım mahiyetinde olan bu çalışmanın sınırlarını aşacağından, bu konu ile ilgili derli toplu bilgi edinmek isteyenlerin başka kaynaklara başvurmaları gerekmektedir. [18]

Müfessirimiz, o zaman İslâm aleminin geleneksel ilim tahsil etme ve ilmi rivayet etme yollarını sürdürmüş bulunmaktadır. Tefsirinde yer yer kullandığı ifadelerden bunu anlamaktayız. Mesela: "Hocamız İmam Ebu'l-Abbâs dedi ki... derdi ki..." [19] ifadelerine rastladığımız gibi, "hocamız Ebû Cafer el-Kurtubî'yi şöyle derken dinledim" [20]; "Selm b. el-Hasan'ı şöyle derken dinledim" [21]; "Ben bunu, Ebu'l-Ğavs el-A'râbî'den dinledim" [22]; "Hocamız, Hafız el-Munzirî eş-Şafîi Ebû Muhammed Abdulazim'i dinledim ki..." [23] ve "Hocamız İmam Hafız Ebû Muhammed Abdulazim'i şöyle derken dinledim..." [24] gibi bizzat hocasının ağzından dinlediğini ifade eden hadis terimlerini kullanarak nakillerde de bulunur. Yine "bize bildirdi" anlamına gelen "enbeenâ" diye

rivayetlerde bulunduğunu da görüyoruz. Mesela, birisinde şöyle demektedir: "Bize, büyük ilim adamı, fakih, İmam Ebu'l Kasım Abdullah... babası... el-Kûmî et-Tilmisanî bildirdi ki..." [25] demektedir.

Yine benzer anlama gelen bir edâ tabiri olan "ahberanâ" ve: "ben ona okuyordum, o dinliyordu" anlamında; "kıraaten minnî aleyhi" ifadelerini, "İmam Muhaddis Kadı Ebû Âmir Yahya" adındaki hocasından yaptığı nakil ile ilgili olarak kullandığını da görmekteyiz. [26]

"Bize bunu Muhammed b. Ali eş-Şakîkî anlattı" anlamındaki ifadede de "haddesenâ" tabirini kullandığını görüyoruz. [27]

Belli bir takım rivayetleri nakledebilme hususunda hocalarından icazet aldığına dair ifadeler de: "Yüce Allah'a hamd olsun ki, biz bütün bunları icazet ile rivayet etmekteyiz" [28] ifadelerine ve yine: "Biz, bütün bunları İbn Vad-dâh'dan rivayet ettik..." [29] ifadelerine de rastlamaktayız.

İşte, yer yer rastladığımız bütün bu ifadeler, Kurtubî'nin o zamanın ilim geleneğine uygun olarak bir eğitimden, tahsil hayatından geçtiğini ve teliflerinde de bunlardan yeri geldikçe gereği gibi faydalandığını göstermektedir. Bu hususları bu şekilde kısaca tesbit ettikten sonra imkânlarımız ölçüsünde Kurtubî'nin hocalarını tesbit etmeye çalışalım: [30]

A- Hocaları:

Kurtubî'nin Tefsir'inde sözünü ettiği onu aşkın hocasından ayrı olarak bazı kaynaklar onun, bunların dışında kimi hocalarının da isimlerini vermektedir. Dr. el-Kasabî, "Kurtubî ve Tefsirdeki Metodu" ile ilgili olarak hazırladığı doktora tezinde Kurtubî'nin hocalarına özellikle Kurtubî dönemindeki ilmî hareketten söz ederken sırası geldikçe işaretlerde bulunmaktadır. [31] Ancak bizler, gerek Tefsirini tercüme ederken, gerekse de başka eserlerin de yardımıyla tesbit edebildiğimiz hocalarının isimlerini şöylece kaydedebiliriz: [32]

1- "Ebû Hucce" diye bilinen Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Kaysî:

Kurtubî, Tefsirinde en çok bu hocasının adından söz etmektedir. [33] İskenderiye'de de ders veren Malikî mezhebine mensup muhaddis ve fakih olarak nitelendirilen bu değerli ilim adamı, 578 (1182) yılında Kurtuba'da doğup

ilim tahsilini orada sürdürdükten sonra İskenderiye'ye gelip yerleşmiştir. Kurtubî, bu hocasından "el-Mufhim Şerhu Sahılı-i Müslim" adındaki eserinin bir bölümünü de okuyup dinlemiştir. Bu hocasının hicri 656 (1258) yılında vefat ettiği bildirilmektedir. [\[34\]](#)

2- Ebû Muhammed Abdulmu'tî b. Mahmûd b. Abdulmu'tî en-Nahvî:

Kurtubî, bu hocasından yine değişik vesilelerle Tefsirinde söz ederken, onu "hocamız, imam" unvanları ile de anmaktadır. [\[35\]](#) Bir yerinde de bu hocasının Kuşeyrî'nin Risalesi'ni şerh ettiğinden söz ettiğini gördüğümüz gibi, [\[36\]](#) İskenderiye'de ondan ilim ahzettiğine işaretle bulunduğunu da görüyoruz. [\[37\]](#)

3- Ebû Ali el-Hasen b. Muhammed :

Kurtubî, tam adını Ebû Ali el-Hasen b. Muhammed b. Muhammed b. Am-rûk el-Bekrî diye verdiği bu hocasından "imam, muhaddis ve hafız" olarak söz etmekte ve Mısır diyarında el-Mansura'nın karşısındaki el-Cezire'de ondan ilim ahzettiğine atıfta bulunmaktadır. [\[38\]](#)

4- Ebu'l-Kasım Abdullah:

Bu hocasından da "fakih ve imam" diye sözeden Kurtubî, babasının da "fa-kih, imam ve muhaddis" unvanlarını zikrederek, Ebû'l-Hasen, Ali b. Halef b. Ma'zûz olduğunu belirtmekte ve bu hocasının aslen Tilmisane olduğunu da işaret etmektedir. [\[39\]](#)

5- Ebû Âmir Yahya b. Âmir:

Kurtubî, bu hocasından Kurtuba'da 628 yılı Rabiü'l-Âhir (1231 Şubat) ayında ilim öğrendiğine işaretle, bu hocasının hem fakih, hem imam, hem muhaddis ve kadı olduğunu belirtmektedir. Hem mezhebi itibariyle Eş'arî mezhebine mensup olduğunu hem de neseb itibariyle de Eş'arî olduğunu ifade etmektedir. [\[40\]](#)

6- Hafız el-Münzirî:

Çağının en ileri gelen hadis alimlerinden olan Abdulazim b. Abdulkavî b. Abdullah b. Selâme b. Said'den de ilim ahzetmek Kurtubî'ye nasib olmuştur. Bu büyük hadis aliminin "et-Terğîb ve Terhîb" adlı meşhur hadis eseri dışında özellikle "Muhtasarı Sahih-i Müslim" ile "Muhtasarı Sünen-i Ebi Dâvûd" adlı eserleri, daha sonraki dönemlerde ilim adamlarının çokça istifade ettiği eserler arasında yer almıştır. Cumartesiye tesadûf eden 4 Zülkade'de 656 (.2 Kasım 1258)de vefat etmiştir. [41]

el-Münzirî'nin tedris ve te'lif hayatı, özellikle Mısır'da sözkonusu olduğundan hareketle, Kurtubî'nin de burada Münzirî'den ilim ahzetmiş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Kurtubî, bu hocasından "hocamız, hafız ve Şafii mezhebine mensub olduğunu" belirterek sözetmektedir. [42]

7- Rabi' b. Abdurrahman:

Kurtubî düşmanların baskını esnasında öldürülen babasının hükmünü sorduğu hocalarından birisi olarak sözkonusu etmekte ve ondan "hocamız Ra-bi' b. Abdurrahman b. Ahmed b. Rabi' b. Ubey" [43] diye bahsetmektedir. Bu da, bu hocasının Endülüs'te iken kendilerinden ilim tahsil ettiği kimselerden birisi olduğunu göstermektedir. [44]

8- Muhammed b. Ali eş-Şakîkî:

Kurtubî, iki ayrı yerde: "Bize bunu Muhammed b. Ali eş-Şakîkî anlattı.." [45] diye bir ifade kullanmaktadır. İfadenin zahirinden Kurtubî'nin bu hocadan doğrudan ilim ahzettği anlaşılmakta ise de -işaret ettiğimiz- birinci yerde: "Bize Muhammed b. Ali eş-Şakîkî babasından o, Abdullah b. el-Mübârek'ten . naklen anlattı..." demektedir; ikincisinde ise: "Bize bunu Muhammed b. Ali eş-Şakîkî anlattı, dedi ki: Ben, babamı bunu Süfyân b. Uyeyne'den nakledip..." demektedir. Görüldüğü gibi her iki yerde de eş-Şakîkî, babası vasıtası ile nakletmektedir. Bu nakillerin birincisini 215/851 yılında vefat eden Muhammed b. el-Mübârek'ten, ikincisini ise 198/813-814'te vefat eden Süfyan b. Uyeyne'dendir. Bu ilim adamları ile müfessirimiz Kurtubî arasında birisi eş-Şakîkî, diğeri babasından ibaret iki râvinin bulunması tarihen mümkün değildir. O bakımdan Meşhur Selmân ile Cemâl ed-Dusûkî'nin "Keşşaf" adlı eserlerinde eş-Şakîkî'yi Kurtubî'nin hocaları arasında saymaları (s. 21'de) bir yanılgıdır. [46]

9- Selm b. el-Hasen:

Kurtubî, -tesbit edebildiğimiz kadarıyla- "Selm b. el-Hasen'den dinledim ki..." diye bir ifade kullanmaktadır. [\[47\]](#) Bu ifadeden Selm'in Kurtubî'nin hocası olduğu anlaşılmakta ise de buna imkân yoktur. Çünkü ifadenin tercümesi şöyledir: "Selm b. el-Hasan'ı şöyle derken dinledim: Ebû İshâk ez-Zeccâc'ı şöyle derken dinledim..." ez-Zeccâc'ın vefat tarihi ise 311/923'tür. Buna göre "Keşşafî hazırlayanların, Selm'i de Kurtubî'nin hocaları arasında saymaları (s. 21) -aynı mülahaza ile- bir yanılgıdır. [\[48\]](#)

10- İbn Vaddâh:

İsmi zikretmeksizin sadece "İbn Vaddâh" diye yalnızca bir defa "biz, bütün bunları İbn Vaddâh'tan rivayet ettik..." [\[49\]](#) diyerek bu hocasından babasının da adını vererek söz etmektedir. [\[50\]](#)

11- Ebû'l-Ğavs el-A'rabî

Kurtubî, bu hocasından da "... ben bunu Ebû'l-Ğavs el-A'rabî'den dinledim..." [\[51\]](#) diye Nebe' sûresinin 14'ncü âyet-i kelimesindeki "el-Mu'sirât (bulutlar)" kelimesini açıklarken zikretmektedir. [\[52\]](#)

12- İbn Revvâc:

ed-Davudî bize, Kurtubî'nin İbn Revvâc adlı bir zattan ilim ahzetmiş olduğunu bildirmektedir. [\[53\]](#)

13- İbnu'l-Cümmeyzâ:

Yine ed-Davudî, İbn el-Cümmeyzâ adındaki bir zattan ilim dinlemiş olduğunu zikretmektedir. [\[54\]](#)

14- Kurtubî'nin Adını Zikretmediği Bir Hocası:

Kurtubî: "Hocalarımdan birisini şöyle derken dinledim... " diye bir ifade

kullanmakta ve bu hocasının ismini vermemektedir. [55] O bakımdan, bizim için bu zatın kimliğini tesbit etmek mümkün olamamaktadır. Acaba şimdiye kadar anılan hocalardan birisi midir, bir başkası mıdır?

Kurtubî'nin ilim tahsil ettiği hocalarının bunlardan ibaret olduğunu söylemek elbetteki mümkün değildir. Başka eserlerinde ve Tefsir'inde de zikretmekle birlikte bizim ve Kurtubî üzerinde çalışmalar yapan başka müelliflerin, yada araştırmacıların gözünden kaçmış başka bir takım isimler de bulunabilir. [56]

Kurtubî'nin bir yerde de "hocalarımızın hocası" diyerek "Ebu'l-Hasan Ali b. el-Mufaddal el-Makdisî"nin adını vermektedir. [57]

Şunu belirtelim ki -ileride Kurtubî'nin yararlandığı kaynaklar üzerinde duracağımızda da görüleceği gibi- Kurtubî'nin yalnızca hocalarından edinmiş olduğu bilgilere istinaden Tefsirini -ve dolayısıyla diğer eserlerini de- te'lif ettiğini düşünmek esasen mümkün değildir. Nitekim Kurtubî, sırası geldikçe pek çok esere ve mü'ellife atıfta bulunmaktadır. Buna dayanarak şunları söyleyebiliriz:

Kurtubî, tahsil hayatı boyunca kendilerinden ilim almış olduğu hocalarından aldığı bilgileri bir anahtar gibi kullanmış, kendi dönemine kadar İslâm kütüphanesinin zenginliklerinden alabildiğine istifade edebilmiş ve bu ansiklopedik çapta, gerçekten kapsamlı ve yoğun bilgi ve araştırma mahsulü olan -başta tefsiri olmak üzere- değerli eserlerini bizlere miras olarak bırakmıştır. Onun ve bizlerin bu alandaki çalışmalarının ecrinden mahrum bırakılmı-yarak yüce Allah tarafından bol bol mükâfaata nail olmayı niyaz ederiz. [58]

B- Öğrencileri:

Kurtubî gibi ilmî bir şahsiyetten pek çok kimsenin-ilim aldığında şüphe yoktur. Bununla birlikte kaynakların ona öğrencilik yapan şahısların kim olduklarına dair herhangi bir bilgi verdiğini şimdiye kadar da tesbit etmek mümkün olmamıştır. Ancak, Kurtubî'nin hayatına dair bilgi veren bütün kaynaklar, Onun oğlu Şihâbuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed'in ondan ilim aldığını ve rivayette bulunduğunu da zikretmektedirler. [59]

Kurtubî'nin oğlu Ebu'l-Abbâs'ın hayatı ile ilgili muhtemel bazı bilgileri tesbit etmeye gayret eden Dr. el-Kasabî, Tabakatu's-Şafiye'de: Ebu'l-Abbas, Ah-med b. Ferh el-İşbilî diye birisinden söz edildiğini ve bunun 625 yılında dünyaya gelip, düşman tarafından esir alındıktan sonra Yüce Allah'ın onu kurtardığı belirtilen bilgidir hareketle; Şihâbuddîn'in İşbiliye'nin hristiyanlar tarafından

Ağustos 1247'ye rastlayan Cumadelûlâ 645 yılında başlayan muhasara esnasında kaçmak isterken esir düşmüş olabileceği kanaatine ulaşmaktadır. [60]

Ancak, Kurtubî'nin adı geçen oğlu Şihabuddin'in hayatını aydınlatmak için girişilen bütün bu çabalar ihtimali olmanın yanında, Kurtubî'nin ailesinin diğer fertleri hakkında da başka birtakım bilgiler sahibi olmamıza imkân tanımamaktadır.

Durum ne olursa olsun Kurtubî'nin, çağının ilim adamlarından yararlanabilmek için yoğun bir mesai harcadığı eserlerinden anlaşıldığına göre; ilmin yaygınlaştırılmasının ve korunabilmesinin ise ilim öğrenmek kadar öğretmekle de mümkün olabileceğini idrak etmiş bir ilim adamı olduğu muhakkaktır. O halde rahatlıkla söyleyebiliriz ki Kurtubî, bir çok ilim adamından yararlanmayı ihmal etmediği gibi, kendisinden de pek çok ilim adamının yararlanması için elinden gelen bütün gayretleri ortaya koymuştur. Şu an için ^nun kütüphanelerde neşredilmeyi bekleyen diğer eserleri ile birlikte elimizde Tefsiri olmak üzere bütün eserleri, onun ilmi, sonraki nesillere intikal ettirmek için koyduğu cehdinin bir semeresidir. Bu cehdi ile birlikte ilim adamı yetiştirmek için de aynı gayreti gösterdiğini -burdan hareketle- rahatlıkla söylemek imkânımız vardır. [61]

II. Kurtubî'nin Şahsiyeti:

Kurtubî, bir ilim adamıdır. Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri te'lif etmiştir. Dolayısıyla Kurtubî'yi hem bir ilim adamı olarak, hem de bir müfessir olarak çeşitli yönleriyle tanımak gerekmektedir.

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm, gerek fert olarak, gerek toplum olarak hayatın bütün alanlarını kuşatmak ve hayatı kendisine has boyası ile boyamak üzere gelmiş bir kitaptır. Dolayısıyla Kurtubî'nin şahsiyetini ele almak ve Kur-tubî'yi bu yönleri ile belirgin nitelikleriyle tanımak isteyen bir kimsenin, bütün bu yönleriyle Kurtubî'yi mümkün mertebe değerlendirme yoluna gitmesi gerekmektedir. O bakımdan Kurtubî, hem bir ilim adamı olarak, hem de Kur'ân-ı Kerîm'den etkilenmiş ve Kur'ân-ı Kerîm'in perspektifiyle bakmaya gayret eden bir şahsiyet olarak ele alınıp değerlendirilmelidir.

Kurtubî'nin şahsiyetini tanıyabilmek için elimizdeki en önemli kaynak -İslâm ilim tarihine mal olmuş bir şahsiyet olması itibariyle- eserleri ile onun şahsiyeti çerçevesinde mütalaalarını belirtmiş birtakım biyografi alimlerinin verdiği bilgilerdir.

Kurtubî, İslâm ilim tarihine mal olmuş bir şahsiyettir. Bu itibarla onun

şahsiyetinin tanımanın en sağlıklı yolu, yine onun eserlerinden, yazdıklarından hareketle bunu ortaya çıkarmak olacaktır. İleride belirtileceği gibi Kurtubî'nin, Tefsiri dışında da önemli eserleri bulunmaktadır. Ancak, özellikle Tefsirinde diğer eserlerine atıfta bulunmuş olması, Kurtubî'nin, Tefsirini diğer eserlerinden sonra yazdığını veya en azından diğer eserlerinden sonra Tefsirini bir daha gözden geçirmiş olduğunu göstermektedir.

Bu ise bir taraftan Kur'ân-ı Kerîmin hayatın bütün yönlerini kuşatan bir kitap olması, diğer taraftan da Kurtubî'nin, Tefsirini sonradan yazmış yada asgari bir ihtimalle gözden geçirmiş olması dolayısıyla, şahsiyetini tanımak için Tefsirinden hareket etmek ve hatta bununla yetinmek yanlış olmasa gerektir. Diğer taraftan esasen bir dereceye kadar bununla da yetinmek zorundayız. Çünkü elimizin altında matbu olarak, Kurtubî'nin Tefsiri ve "et-Tezkire..." adını taşıyan eserinden başka bir eser bulunmamaktadır. Diğer eserleri ise halen yazma olarak, ilim adamlarının alakasını beklemektedir. [62]

A- Tahsil Hayatı:

Kurtubî'nin hocaları ile ilgili vermiş olduğumuz kısa açıklamalardan anlaşıldığına göre Kurtubî, gerek Endülü's'te bulunduğu dönemlerde, gerekse de Mısır'a intikal ettikten sonra çağının ilim adamlarından istifade etmiş, onlardan ders almış, onlardan ilim nakletmiş, istifade etmiş bir kimsedir. Bununla da yetinmiyerek Kurtubî, zamanına kadar konuları ile ilgili olarak yazılmış ilgisini çeken eserleri de çok mükemmel bir şekilde tetkik etmiş, bunlardan yararlanmış bir kimsedir. Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz: Kurtubî, bir taraftan yetişmiş olduğu canlı ilim kaynaklarından yararlanmış, diğer taraftan da bıraktıkları eserleriyle manen hayatta kabul edilen ilim- adamlarının eserlerinden, bir ilim adamının yetkinliği, vukufiyeti ve şuuru ile iktibaslarda bulunmuştur. Böylece hem birçok ilim adamına ve eserine dikkatlerimizi çekmiş, hatta bazan bizi bunlardan haberdar etmiş, hem de yer yer bu eserlerin mahiyetleri, özellikleri, meziyetleri konusunda dolaylı olarak da olsa bize fikir vermiş bulunmaktadır.

Bütün bunlar bizlere Kurtubî'nin, ilim adamı için temel bir özellik olan "tahsil hayatının sürekliliği anlayışı"na sahip bulunduğunu, sürekli araştırıp öğrenmenin gerektiği anlayışını devam ettirdiğini, her geçen gün ilmini yeni birtakım bilgilerle zenginleştirmek için çaba harcadığını ve bu çabasını da eserlerine büyük bir ölçüde yansıttığını göstermektedir.

Bu özelliği ile Kurtubî'nin hadis-i şerifte belirtilen ve öldükten sonra amelleri kesileceklerden istisna edilen "insanların kendisiyle yararlanabileceği bir ilim

bırakmış bulunan kimselerden" olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu yönü ile Kurtubî gerçekten kendisinden sonraki müslümanlara güzel bir ilmi miras bırakmış, müslümanlar tarafından hayırla yad edilmesi gereken bir konuma gelmiş bulunmaktadır.

Bu vesile ile biz de Cenab-ı Allah'tan ona bu salih amellerinin, bıraktığı ilim mirasının mükafatını fazlasıyla ihsan etmesini niyaz ederiz. [63]

B- Ahlakî Şahsiyeti:

Merhum müfessirimizin "Allah'ın salih kullarından, dünyaya karşı zahid, vera' sahibi, âhiret işlerinden kendilerini ilgilendiren şeylerle meşgul olan alimlerden, zamanını Yüce Allah'a yönelmek, ibadet etmek ve tasnif ile değerlendirenlerden olduğu, bununla birlikte dış görünüşüne itina göstermek için kendisini zora koşmadığı" bunun bir belirtisi olmak üzere de "başında bir takke ve tek bir kat elbise ile dolaştığı" [64] hususu Kurtubî'nin hayatına dair açıklamalarda bulunan bütün kaynakların ittifak ile belirttikleri ve Kurtubî'nin ahlâkî şahsiyetini büyük ölçüde yansıtan ifadelerdir.

Kurtubî'nin ahlakî şahsiyetine dair bu genel açıklamalar ile birlikte, Kurtubî'nin özellikle ölüm ve âhiretle ilgili "et-Tezkire" adlı bir eser yazdığını, diğer taraftan zühd ve kanaatin önemine dair bir eser de yazmış olduğunu hatırlayacak olursak, Kurtubî'nin insanların hayatında zühd ve takvaya ne kadar önem verdiğini de daha iyi kavrarız. Yani Kurtubî, insanlara yaşadığı ve faziletine inandığı bir hayatı tavsiye etmekle kalmamış, bunun da gereğini bizzat yaşamıştır.

Tefsir'inde, Kurtubî'nin ahlâkî şahsiyetine ı ışık tutabilecek oldukça yoğun bir malzeme ile karşılaşmak mümkündür. Bütün bunları bir araya getirip sunmak bir anlamda Tefsiri'nin çok büyük bir bölümünü tasnif ederek aktarmak olacağından, Kurtubî şahsiyetinin belirgin ve eserlerinin mütealası esnasında gözden kaçabilmesi muhtemel olan bazı hususlara kısa da olsa değinmek, daha uygun bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

a. Kurtubî, ihlâs ve takvaya büyük çapta önem veren bir ilim adamıdır. Kurtubî, İmam Malik b. Enes'in: "Çağımızda insafdan daha az hiçbir şey yoktur" sözünü naklettikten sonra şunları söylemektedir: "Bu, Malik'in döneminde olan bir şeydi. Bugün bizim çağımızda ise fesat, aramızda alabildiğine yaygınlaşmış, had bilmezlikler alabildiğine çoğalmıştır. Bu çağımızda ilim, ilmi kavramak ve anlamak kastıyla değil de "riyaset için talep edilir olmuştur. Hatta, dünyada üstünlük sağlamak, kalbi katılaştıran, kinin yerleşmesine sebep teşkil eden tartışma ve münakaşalar ile kendisine denk olan kimselere galip gelmek

kaygısıyla tahsil edilir olmuştur. Bu ise, kişiyi takvâsız-lığa iter ve Allah'tan korkmayı terk etmeye götürür." [65]

Sonra Hz. Ömer'in, kadınların mehirlerinin artırılmaması ile ilgili hitabesine itiraz eden bir kadına karşı yanıldığını söylemesini, Hz. Ali'nin de, bir meselede kendisiyle tartışan ve Hz. Ali'ye-. "Gerçek böyle değildir Ey Mü'min-lerin emiri, şöyle şöyledir" demesi üzerine: "Sen isabet ettin, bense yanıldım. Her bilenin üzerinde çok iyi bir bilen vardır, demesini örnek göstererek" başta ilim tahsilinde olmak üzere bütün alanlarda ihlas ve takvanın önemine işaret etmeye gayret etmiştir.

Diğer taraftan, çağının yanlış yaklaşımlarını da ilmiyle amel her ilim adamı gibi eleştirmeyi ve bu hususlarda doğru tutuma dikkat çekmeyi ihmal etmemiştir.

Nisa suresinin 36'ncı âyet-i kerimesini tefsir ederken de, âyetin açıklaması sadedinde açtığı 18 başlığın birincisini, şirk koşmamanın önemine, gereğine ve Allah'a karşı yapılan bütün ibadetlerde ve bu arada ilim tahsil etmekte Yüce Allah'a karşı ihlas'ın zorunluluğuna dair açıklamalara hasretmiş bulunmaktadır. Konu ile ilgili gerek âyet-i kerimeler, gerekse hadis-i şerifler ışığında yaptığı açıklamalar gerçekten oldukça etkileyici ve son derece faydalıdır. [66]

Bütün bu açıklamalarıyla Kurtubî'nin, mü'minin zahidliğine, ıslâhına, ih-lâsına, riyakârlıktan uzak kalmasının önemine işaret ederken, bu konuda da Şer'î nassların belirlediği çerçeveyi de çizmeye özel bir gayret ve hassasiyet . gösterdiğini görüyoruz.

Kurtubî, Hicr sûresinin 3'ncü âyet-i kerimesini açıklarken de 2'nci başlıkta göz yaşının donmasının, kalbin katılaşmasının, tûl-ı emelin ve dünya tutkusunun, bedbahtlığın bir alâmeti olduğunu belirten ve el-Bezzâr'ın Müs-ned'inde yer alan rivayetten hareketle bedbahtlığın belirtisi olan bu dört hususa dair açıklamalarda bulunur ve bu hususta ashab-ı kiramdan ve tabiinden konu ile ilgili bir takım sözlerini aktararak bu olumsuz hasletlerden uzak kalmayı teşvik edici açıklamalarda bulunur. [67]

b. Kurtubî, müslümanları zühd ve takvaya teşvik etmekle birlikte bunun nasların tesbit ettiği çerçeve içerisinde olmasına da özellikle dikkat eder. Bu konuda da Peygamber (s.a)'ın sünnetine ve aynı şekilde onun izinden giden Raşid Halifelerin yolundan gitmeye önem verir.

Bu bakımdan Kurtubî, kaynakların ittifakla işaret ettikleri şekilde basit ve mütevazî bir giyimi kendisi için tercih etmekle birlikte, yünlü ve kıldan yapılmış elbiseleri, pamuk ve ketenden yapılmış elbiselere tercih eden zahid-lerin ya da mutasavvıfların bu tutumlarının yanlışlığına dikkat çekmekte ve Taberî'nin bu

konudaki şu sözlerini nakletmektedir: "Her kim bizim söylediğimiz aksine nefse ağır geldiği için kaba elbiseler giymenin, kaba şeyler yemenin daha hayırlı olduğunu zannedecek olup, artanı ihtiyaç sahiplerine harcamanın daha iyi olduğu kanaatine sahip olursa, yanlış bir zanda bulunmuş olur. Çünkü insanın öncelikle önem vermesi gereken şey, kendi nefsinin ıslah etmesi, Rabbine itaat üzere nefsinin yardımcı olmasıdır. İnsan vücuduna ise bayağı yiyeceklerden daha zararlı hiçbir şey yoktur. Çünkü bunlar kişinin hem aklını bozar, hem de Yüce Allah'ın itaatine sebep olarak kılmış olduğu aklın emrindeki organları da zayıflatır" dedikten sonra da şu ibretli örneği nakleder:

"Adamın birisi Hasan-ı Basri'ye gelerek: Benim pelte yemeyen bir komşum var, der. Hasan-ı Basri ona: Neden, diye sorunca, şu cevabı verir: Komşum, peltenin şükrünü eda edemem, diyor. Bunun üzerine Hasan-ı Basri: Peki bu, soğuk su da içiyor mu? deyince, adam: Evet der. Bu sefer Hasan-ı Basri şu cevabı verir: Senin komşun cahil birisidir. Çünkü Yüce Allah'ın soğuk su nimeti, onun üzerinde pelte yiyebilme nimetinden daha büyüktür."

Arkasından da Ahkâmü'l-Kur'ân müellifi Ebû Bekr Muhammed İbnü'l-Arabî'nin şu sözlerini nakletmeyi ihmal etmez: "İlim adamlarımız derler ki: Bu durum ise dinin dindik ayakta olması, elde edilen malın haram olmaması halinde böyledir. Eğer insanların dini hayatları fesada erecek, haram genel bir hal alacak olursa, kişinin kendisini Rabbine vermesi ve lezzetlerini terketme-si daha uygundur. Helali bulduğu takdirde ise, Peygamber (s.a)'ın durumuna uygun hareket etmek daha faziletli ve daha üstündür." [68]

c. Kurtubî'nin Tefsirini tetkik eden bir kimsenin, her konuda Kur'ân ve Sün-net'in ve Selef-i Salihin'in göstermiş olduğu hak, doğru ve mutedil çizgiyi özenle tesbit etmeye, muhafaza etmeye çalıştığını ve bunu tavsiye etmesi şeklindeki genel bir yaklaşıma sahip olduğunu görür. Özellikle zühd, ihlâs, takva, riya ve benzeri konularda da aynı titizliği gösterdiğini görüyoruz. İşte bur-dan hareketle şunu söyleyebiliriz: Kurtubî, ahlâkî şahsiyetini oluştururken ve insanlara da bu konuda irşadlarda bulunmaya çalışırken, dinin ölçülerine göre doğru olanı tesbit etmeye gayret eder ve hem kendisi buna bağlı kalmanın yollarını arar, hem de okuyucularına bunu tavsiye eder.

Nitekim Kurtubî, kişinin hayatındaki yanlışlıklardan vazgeçmesi demek olan tevbe'ye iten ve kişiyi tevbe'ye yönelten en önemli unsurun, Kur'ân-ı Kerîm okumak, Kur'ân-ı Kerimi tetkik etmek, onun üzerinde sürekli düşünmek olduğunu da belirtmekte ve:

"Tevbe'ye iten ve günah üzere ısrarı çözmeye götüren husus ise Aziz ve Gaffar olan Allah'ın Kitabı Kur-ân-ı Kerim üzerinde, Onun zikretmiş olduğu cennet ve

itaatkârlara vaadlerinin tafsilatı, cehennem azabına dair açıklamaları ve isyankârları kendisiyle tehdit ettiği hususlar üzerinde sürekli tefekkür etmeyi Allah'tan korkması ve Allahın rahmetini umması güç kazanıncaya kadar bunu sürekli yapmayı, böylelikle de korku ve ümit ile Allah'a dua etmeyi..." kişiyi Allah'ın rahmetini ümid etmeye, Onun azaplarından korkmaya iten en önemli bir husus olarak ortaya koymaktadır. [69]

Görülüyor ki Kurtubî, Kur'ân-ı Kerimin, Sünnet-i seniyyenin tesbit etmiş olduğu ahlâkî bir şahsiyet sahibi olmanın yolunu her vesile ile vurgulamakta ve her vesile ile bu doğrultuda yol göstericiliği ihmal etmemektedir.

d. Bilindiği gibi, özellikle yöneticiler eğer İslâm'ın istediği şahsiyete sahip değil, bu doğrultudaki uygulamalarda ihmalkâr davranan kimseler iseler, ilim adamlarının bunlara yakın olması ve bu yakınlıklarına rağmen onların yanlışlıklarını tashih etme mücadele ve kararlılığını göstermemeleri, başta bir ilim adamı olarak onların yanında yer alan kişilere, ondan sonra yöneticilere ve buna bağlı olarak da bütün yönetilenlere büyük bir zarardır. Bu noktada -ise Kurtubî'nin siyasi ve sosyal konulara yaklaşımına dair yapacağımız bir takım atıflar ile birlikte- burada şu hususlara da dikkat çekelim:

Kurtubî, Nisa sûresinin 59'ncu âyet-i kerimesini açıklarken, yöneticilere itaatin sınırlarını belirlemek sadedinde İbn Huveyzimendâd'ın şu sözlerini aktarmaktadır: "Yöneticiye itaat, Allah'a itaat olan hususlarda gerekir. Allah'a isyanı gerektiren hususlarda ise itaat vacib değildir. Bundan dolayı biz şöyle deriz: Günümüzün yöneticilerine itaat de, onlara yakın olmak da, onları ta'zim etmek de caiz değildir..." [70]

Yine Kurtubî, zekâtın harcama yerlerini tesbit eden et-Tevbe 60'ncı âyet-i kerimesini tefsir ederken, fetih için yola çıkmakla ve bir takım fütuhatta bulunmakla birlikte yeryüzünde fesat çıkartıp yol kesen kimselerin, Allah yolunda cihad edenlerden olmayacaklarına dair İbn Ömer'in bir vesile ile yapmış olduğu açıklamaları nakletmekte ve şu ifadelerini de aktarmaktadır: "...Şeytanın binici kafilesi ise, şu emirlerin yanına giren, onlara birtakım sözleri ulaştıran, müslümanlar hakkında yalan söyleyerek (yöneticileri onların aleyhlerine) çevirmeye çalışan, buna bağlı olarak da emirler tarafından birtakım hediyelerle ödüllendirilen ve kendilerine ihsanlarda bulunulan kimselerdir." [71]

Kurtubî'nin yöneticilere yakınlığına ve onlarla herhangi bir ilişkisinin bulunduğu dair en ufak bir kayıt ve bir işarete rastlanılmamakla birlikte, eserlerinde de özellikle onlara münkerlerini olumlu karşılamak anlamını ihtiva edecek şekilde hiçbir yakınlığı ve yakınlaşmayı tasvip etmediğine dair pek çok

şey tesbit etmek imkânımız vardır.

Biraz sonra ele alacağımız "Siyasi Fikirleri" bu hususa daha da açıklık getirecektir. [72]

C- İtikadî Mezhebi ve Diğer Mezheplere Karşı Tutumu:

Kurtubî'nin doğup yetiştiği yer olan Endülüs'te, hicri 4'ncü asrın ikinci yarısından itibaren Eş'ari mezhebine mensup ilim adamlarının varlığını biliyoruz. [73] Eş'ari mezhebinin kurucusu olan İmam Ebû'l-Hasen el-Eş'ari'nin, 330 (942) yılında vefat ettiğini hatırlayacak olursak, Eş'ari mezhebinin, doğuşundan hemen sonra Endülüs'te de yayılma alanı bulunduğunu söyleyebiliriz.

a. Kurtubî, genel çizgileri ile Müteşâbihâte karşı Selefî hatırlatan bir tutum takınarak tevil yoluna gitmemekle birlikte, özellikle bid'at ehli kabul edilen Kaderiye, Râfîzî ve Mutezilîler ile benzerlerinin kanaatlerini reddederken, Eş'arî mezhebinin metodunu kullandığını ve bu mezheb alimlerinin kanaatlerinden hareketle bu yanlış görüşleri reddetmeye çalıştığını tesbit edebiliriz.

Şu satırların bu konuda bize Kurtubî'nin itikadi meseleleri ele alış keyfiyeti ile ilgili yeterli bir fikir verebileceği kanaatindeyiz: Kurtubî, Bakara sûresinin 3'ncü âyetini açıklarken, rızkın, Ehl-i Sünnete göre helal yada haram olsun kendisinden yararlanılması mümkün olan her şeyi kapsadığını belirterek: "Haram rızık değildir, çünkü mülk edinilmesi sahih olamaz. Yüce Allah ise haramı rızık olarak vermez. Rızık, ancak helal olabilir ve rızık ancak mülk edinmek anlamında olabilir" diyen Mu'tezileye muhalif kanaatte olduklarını dile getirmektedir. Mu'tezilenin görüşlerinin delillerini de serdettikten sonra bu görüşlerinin yanlış olduğunu belirtmekte ve rızkın mülk edinmek anlamına gelemeyeceğini söylemektedir. Çünkü, eğer rızık mülk edinmek anlamına gelecek olursa, küçük çocuğun ve bebeğin, meralarda otlayan hayvanların, kuzuların, oğlakların hiçbir şekilde rızık sahibi olmamaları gerekeceğini itiraz olarak ortaya koymaktadır. Oysa bütün bunların rızıklanan varlıklar olduğunun da ümmetin icmaı ile kabul edildiğini ifade etmektedir. Kurtubî, bu hususu bu şekilde aklî bir yolla açıklayarak Mu'tezilenin kanaatini reddettiği gibi, arkasından konu ile ilgili âyet-i kerimeleri de arka arkaya zikrederek, onların kanaatlerinin yanlışlığını açıklamaktadır. [74]

Bir örnek olmak üzere değindiğimiz bu açıklamalarla Kurtubî'nin itikadi meseleleri ele alış usulü konusunda yeterli fikir verdiği kanaatindeyiz. Bundan

anlaşıldığına göre Kurtubî, itikad ile ilgili olup da yanlış olduğuna kani olduğu bir hususu evvela o görüşü savunanların sundukları şekliyle, delilleriyle açıklamakta, daha sonra da bu açıklamalardaki yanlışlıkların yine delillerle ortaya koymakta ve muhalif kanaatin delillerini reddolunması mümkün gibi görülmiyen daha kuvvetli ve kat'i deliller ile red edip çürütmektedir.

b. Kelamî mezhep ve fırkaların ortaya çıkışında önemli rol oynadığı kabul edilen bütün meselelerde Kurtubî'nin, Ehl-i Sünnet mezheplerinden Eş'ari mezhebine ve bu mezhep alimlerinin kanaatlerine uygun açıklamalarda bulunduğunu görüyoruz.

Mesela, Tevbe sûresinin 6'ncı âyet-i kerimesinde: "Allah'ın kelâmını işi-tinceye kadar" buyruğunu açıklarken şunları söylemektedir: "Bu buyrukta Allah'ın kelâmını okuyan bir kimsenin bu okuyuşu esnasında kelâm'ın işitilir bir söz olduğuna delil vardır" demekle ve bu açıklamayı Ebû'l-Hasen (el-Eş'arî), Kadı Ebû Bekr (el-Bâkillanî), Ebu'l-Abbas el-Kalanîsî, İbn Mücahid ile Ebû İshak el-İsferayînî'nin ve başkalarının da belirttiğini [\[75\]](#) zikretmektedir.

Görüldüğü gibi burada Kurtubî, Eş'arî mezhebine mensup ilim adamlarının isimlerini de zikretmekte ve bu kanaati benimseyen başka ilim adamları olmakla birlikte özellikle Eş'arî mezhebine mensup alimlerin isimlerini kaydetmektedir.

c. Benzeri tutum ve açıklamalarını Tefsiri'nin birçok yerinde mezhepler arası farklı görüş belirtmeye sebep teşkil etmiş bütün konuların ele alındığı âyet-i kerimelerin tefsirinde görme imkânımız vardır. [\[76\]](#)

Kurtubî, genel olarak bid'at görüş ve kanaatleri sahiplenilen mezhepleri red ettiği gibi, [\[77\]](#) Kaderiye'nin de, [\[78\]](#) Mu'tezile'nin de yeri geldikçe kanaatlerini ele almakta, görüşlerini reddetmektedir.

Meselâ, Kurtubî'nin, el-A'râf, 7/54. âyet-i kerimesinde yer alan: "Haberiniz olsun ki, yaratmak da O'nundur, emretmek de..." buyruğunu açıklarken açtığı birinci başlıkta Kur'ân-ı Kerim'in yaratıldığı kanaatinde olanların görüşlerini reddetmek sadedinde geniş sayılabilecek bir açıklama ile Kur'ân-ı Kerim âyetlerine dayalı olarak izahlarda bulunduğunu görebiliyoruz. [\[79\]](#)

Bilindiği gibi Mu'tezile, Ahirette dahi yüce Allah'ın görüleceği kanaatini kabul etmez. [\[80\]](#) Çünkü el-A'râf, 6/143'üncü âyetinde yer alan Hz. Musa'nın Allah'ı görmek isteğine karşılık olarak, yüce Allah'ın kendisini göremeyeceğini belirtmesi buna delildir.

Bu delillendirmelerinin yerinde olmadığına işaret etmek kastı ile Kadı İyad'ın, Kadı Ebu Bekir b. et-Tayyib (el-Bakillanî)'den yaptığı şu anlamdaki görüşü nakletmektedir: "Musa (a.s.), yüce Allah'ı görmüştür. Bundan dolayı baygın

olarak yere yıkıldı. Dağ da Rabbini - yüce Allah'ın onun için yaratmış olduğu özel bir idrâk ile- gördüğünden dolayı param parça olmuştu."

Daha sonra da Kurtubî âyet-i kerimede geçen "tecelli" kelimesinin lüga-vî açıklamalarını yaparak bu görüşü te'yid etmek ister gibidir.

Bundan anlaşılan şu ki: Kurtubî, bu kanaati benimser görünmektedir ve böylelikle Mu'tezilenin elinde Allah'ın görülmesinin imkânsızlığına dair önemli bir delil olarak gösterilen bu delilin kanaatlerine elverişli bir delil olmadığını da ortaya koymak istemiştir. [81]

d. Kurtubî, yalnızca İslâmi fırkaları ele almakla yetinmemekte, bazen İslâm aleminde söylemlerini dile getirenlerin de bulunduğu materyalistleri de, inkarcıları da ele almakta, onlara da cevap vererek kanaatlerini çürütmektedir.

Mesela, el-En'âm, 6/141'nci âyet-i kerimeyi açıklarken aşağı doğru inme özelliğine sahip suyun, bir ve tek, bütün gaybleri bilen yüce Allah'ın kudretiyle ağacın yukarılarına doğru çıktığını ve ağacın dallarında ise cinsinden olmayan yapraklar yetiştiğini, yine ağacın dallarında belli bir hacim ve ağırlığı bulunan parlak rengi ve yepyeni bir tür olup değişik lezzete sahip meyvelerin yetiştiğini belirterek tabiatçı filozofların bu işlerin tabiatları gereği ortaya çıktığını iddialarını reddetmekte ve bunun asılsız ve tutarsızlığına işaret etmektedir. [82]

e. Bir başka yerde de inkarcıların (mülhidler, ateistlerin) risalet ile ilgili itirazlarını sözkonusu ederek her bir peygamberin aslında insanların istedikleri mucizeyi getirmediği peygamberliğini isbat etmiş olmayacaklarını söylediklerini hatırlatmakta ve onlara şu cevabı vermektedir: "... Eğer Yüce Allah insanların teklif ettikleri her türlü mucizeyi peygamberleri aracılığı ile göstermiş olsaydı, aynı şekilde diledikleri kişileri de peygamber olarak göndermesi gerekir, bu takdirde de her bir insanın: Ben, benden başkasının istediğinden farklı bir mucize bana verilmedikçe iman etmiyeceğim, deme imkânı olurdu. Bu ise, işlerin çekip çevrilmesinin insanlara ait olması ve onlara havale edilmesi sonucunu verirdi. Oysa kâinatın idaresi Yüce Allah'a aittir." [83]

"Tevhid" âyeti diye de anılan el-Bakara, 2/164'ncü âyet-i kerimeyi de açıklarken, kâinatın kendiliğinden yaratılmış olduğu iddiasını ileri süren inkarcı ateist ve materyalistlere mantıkî yöntemlerle cevap verdiğini görüyoruz. [84]

Kurtubî, yalnızca itikada dair itirazlara cevap vermekle kalmıyarak hacca dair kendilerince birtakım itirazlarda bulunan mülhidlere de cevap vermekte, onların bakış açılarının imani bakış açısı ile bağdaşmadığını belirtmektedir. [85]

Kurtubî, bu husustaki açıklamalarıyla onlara adeta: Siz bu kısır aklınızla, olay ve eşyanın sırrını kavrayamayan yetersiz idrâkinizle bu yüce ibadeti ve benzerlerini

kavramaktan fersah fersah uzaklardasınız, demeye getirmektedir.

Bütün bunlar, bizlere Kurtubî'nin çağının ilmi hayatını İslâm'a uygun olmayan fikir ve inanç akımlarını yakından tanıdığını ve bunlara dair eleştirilerini de yöneltmekten geri kalmadığını da göstermektedir.

Bu kısa işaret ve atıflarımız, Kurtubî'nin itikadi mezheb olarak Eş'ari olmakla birlikte, Eş'ariliğin selefi tutumunu ağırlıklı olarak benimseyen kesiminin kanaatlerine daha yatkın ve yakın olduğunu; İslâm'a ve İslâm'ın itikadi hususlarına itirazları reddetmekte de kelâmcıların metodunu kullanmaktan geri kalmadığını göstermektedir. [86]

D- Fıkḥî Mezhebi ve İlmî Seviyesi:

Kurtubî'nin, fıkhi mezhebler arasında Maliki mezhebine mensup olduğunu söylemek adeta bir fazlalıktır. Çünkü, hem doğup büyüdüğü, ilim tahsil edip yetiştiği yer olan Endülüs'te hakim olan fıkhi mezhep Maliki idi, hem de değerli Tefsiri de fıkhi bahisleri ele aldığı yerlerde Maliki mezhebine mensup olduğunu ortaya koyan açık ifadeler vardır.

Ancak bu, ileride de açıklanacağı üzere Kurtubî'nin körü körüne bir mezheb mukallidi olduğu anlamına gelmez. Kurtubî, yeri geldikçe başta mezhebinin imamı İmam Malik olmak üzere, kendilerinden nakillerde bulunduğu mezhebinin ileri gelen ilim adamlarının da kanaatlerini ilmi deliller çerçevesinde tenkid etmekte, yer yer onlara muhalif kanaat de belirtmektedir. Bu, Kurtubî'nin, -tıpkı konu ile ilgili kanaat belirten ilim adamlarının da tesbit ettikleri şekilde- mezhebinin görüşünü ancak delile tabi olarak tercih etmiş olduğunu orta, a koymaktadır. Bu hususu açıkça ortaya koyan bazı örneklerle değineceğimiz için burada bu kadarını vurgulamakla yetinmek istiyoruz.

ed-Davudî, İlm-i Rical ve Terâcim (biyografi) alimlerinin en ileri gelenlerinden Hafız ez-Zehebî'nin şu sözlerini nakletmektedir: "Kurtubî, oldukça sağlam nakillerde bulunan (mutkin) ve ilimde derya, imam bir zattır. İmametine, çokça eserlere muttali olduğuna, faziletinin üstünlüğüne delalet eden oldukça faydalı eserleri vardır." [87]

İbnü'l-İmad da, Kurtubî'nin ilmi seviyesi ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Kurtubî, hadisin anlamlarına dair delillere dalan belli başlı dalgıç bir imam, tasnifi güzel, nakli oldukça iyi, imam bir zat idi..." [88]

Kurtubî'nin ilmi seviyesi ve üslûbu ile ilgili olarak bir değerlendirmede bulunan Dr. ez-Zehebî de özetle şunları söylemektedir: "Özetle Kurtubî -Allah'ın rahmeti

üzerine olsun- bu Tefsirinde araştırmalarında hür, tenkidinde nezih, tartışma ve münakaşasında iffetli, bütün yönleriyle tefsire dair geniş bilgi sahibi, ele aldığı ve hakkında söz söylediği her bir hususta ise son derece maharetli açıklamalarda bulunmuş bir ilim adamıdır." [89]

Müfessirimizin ilmi seviyesi konusunda fikir verebilecek özellikteki bazı yaklaşımlarına kısa da olsa göz atmak, bu konuda fikir verici özelliği açısından oldukça önem taşımaktadır. Esas itibarıyla Tefsirinin geneli Kurtubî'nin ilmi seviyesi konusunda fikir verici olmakla birlikte, aşağıdaki hususlara bir kilometre taşı gibi işaret etmek faydadan uzak değildir:

a. Mesela; el-İsrâ, 17/70'nci âyet-i kerimeyi tefsir ederken Âdem oğullarının üstünlük yönleriyle ilgili görüşleri naklettikten sonra şunları söylemekte ve bu açıklamaları ile doğru ve kapsamlı anlayışı konusunda bize açık bir fikir vermektedir:

"... Bu konuda esas olarak kabul edilmesi gereken şudur: Âdem oğlunun üstünlüğü, onun mükellef kılınmasının temelini teşkil eden ve kendisi vasıtası ile Allah'ın bilinip sözünün kavranılabildiği, onun aracılığı ile nimetine ve peygamberlerinin tasdikine ulaşılabilirdiği şey olan akıldır..." (60) Bu sözleriyle imam Kurtubî, bu hususa dair daha değişik açılardan ve farklı üsluplarla açıklamalarda bulunmakta, konu ile ilgili doğru görüşün bu olduğunu ifade etmektedir.

Yine el-Enfâl, 8/64'ncü âyet-i kerimeyi tefsir ederken, bu âyetin Hz. Ömer'in müslüman olması hakkında indiğini söyleyen İbn Abbas'ın görüşünü nakletmektedir: "İbn Abbas'a göre Peygamber (s.a) ile birlikte o tarihe kadar otuzüç erkek ve altı kadın müslüman olmuştu. Hz. Ömer'in müslüman olması ile birlikte sayıları kırkı bulmuştu..." Kurtubî, Kuşeyrî tarafından nakledildiğini belirttiği bu rivayeti zikrettikten sonra, bu rivayeti eleştiri süzgecinden geçirerek şunları söylemektedir:

"Derim ki: Kuşeyrî'nin, İbn Abbas'tan naklen Ömer (r.a)'ın müslüman oluşu ile ilgili yaptığı açıklamanın aksi, Sirette (İbn İshak'ın Sireti'nde) zikredilmektedir. Orada Abdullah b. Mes'ud'un şöyle dediği nakledilmektedir: Biz, Ömer İslâm'a girinceye kadar Kâ'be'nin yakınında namaz kılamiyorduk. Ömer müslüman olunca, Kâ'be'nin yakınında kendisi namaz kılincaya kadar Kureyşlilerle çarpışıp durdu, biz de onunla birlikte namaz kıldık. Ömer (r.a) ise, Rasulullah (s.a)'ın ashabından Habeşistan'a gitmek üzere hicret edenlerin (Mekke'den) çıkışından sonra müslüman olmuştu. İbn İshak der ki: Habeşistan'a gidip oraya hicret eden müslümanlar, eğer Ammar b. Yasir onlardan ise -ki, onlardan olduğu hususunda şüphe edilmektedir- 380 kişidirler. Beraberlerinde götürdükleri küçük çocuklar,

yahut da orada doğanlar ise bunlardan müstesnadır." [90]

Görüldüğü gibi, burada Kurtubî, çoğu kimsenin doğru olarak kabul ettiği Hz. Ömer'in kırkinci kişi olarak müslüman olduğuna dair ve İbn Abbas'a atfedilen rivayeti ele almakta ve bu konuda sağlam bir kaynak olarak kabul edilen İbn İshak'ın Sireti'nden ve yine bu hususları çok yakından bilen Abdullah b. Mes'ud gibi bir sahabinin kanaatinden hareketle bu görüşün kabul edilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Bunlar ise bize Kurtubî'nin nakletmiş olduğu rivayetleri ilmi bir süzgeçten geçirip muhakeme ettiği şeklinde bir yargıyı kabul etmemize rahatlıkla imkân vermektedir.

Buna benzer bir başka örneği de, et-Tevbe, 9/37'nci âyet-i kerimenin, Arapların haram ayların yerlerini değiştirmeleriyle ilgili açıklamalarında da görebiliyoruz. Kurtubî orada, Kutrub'un da, Taberî'nin de Katade'den nakletmiş oldukları Safer ayını da haram aylara kattıkları şeklindeki görüşü dile getirerek şunları söylemektedir: "... Yani onlar, haram ayların sayısının dört kalması için bir ayı helal kıldılar mı, mutlaka bir başka ayı haram kılarlardı. İşte doğru olan da budur, yoksa onların haram ayları beş ay kıldıklarına dair yapılan nakil doğru değildir." [91]

b. Kurtubî'nin, nasların inceliklerini kavramakta da oldukça maharetli ve yetkin bir seviyede olduğunu, zaman zaman "derim ki..." diye başladığı ifadelerinden de anlamak mümkündür. Mesela, Müdâyene âyeti diye bilinen el-Bakara, 2/282'nci âyet-i kerimenin: "Şahidler de çağırıldıkları takdirde kaçınmasınlar" bölümünü açıklarken şunları söylemektedir:

"Bu âyet-i kerimeden, İmamın (İslâm devlet başkanının) insanların haklarına dair şahitlikte bulunacak kimseleri tayin edip, bunlara bu görevleri karşılığında yeterli olacak şekilde Beytûlmalden maaş tesbit etmesi anlamı da çıkartılabilir. Bu gibi kimselerin, insanların haklarını korumak kastı ile haklarına dair şahitlik etmekten başka da bir meşguliyetleri olmaz. Çünkü böyle bir şey yapılmıyacak olursa, haklar zayi ve geçersiz olur. Bu durumda buyruğun anlamı: "Şahidler hakettiklerini aldıkları takdirde şahidlik etmeye çağırıldıkları zaman kabul etmekten kaçınmasınlar, şeklinde olur." Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır..." Bundan sonra da Kurtubî, bu görüşüne yöneltilebilecek bir itirazı ele almakta ve buna cevap vermektedir. [92]

Kurtubî'nin bu şekilde kendine has yada daha, önce başkaları tarafından ifade edildiği bilinmeyen naslardan hareket ile ortaya koyduğu görüşlerini, Tefsirinde yer yer görmek mümkündür. Özellikle de belirttiğimiz gibi Kurtubî, bu kanaatlerini: "Derim ki..." İfadesinden sonra zikretmektedir. [93]

c. Kurtubî, nasları sadece fıklî hükümleri itibariyle değerlendirmekte maharetli değildir, aynı zamanda güzel te'viller yapmakta da yer yer başarılı örneklerini .görüyoruz. Mesela; Yusuf, 12/37'nci âyet-i kerimesinin: "Size rızıklanmak üzere bir yiyecek gelecek oldu mu, muhakkak onun ne olduğunu size daha gelmezden evvel haber veririm" buyruğunu açıklarken şunları söylemektedir: "Bana göre ifadenin anlamı şudur: Rüyanızın te'vili, size gelecek yiyeceğin bilgisi ile Allah'ın dinine dair bilgiyi ben size haber veriyorum. O bakımdan, öncelikle hidayet bulmanız için bu din ile ilgili olan hususlara kulak veriniz. İşte Hz. Yusuf'un, hapishane arkadaşlarını İslama davet etmedikçe rüyalarını tabir etmeyişinin sebebi budur..." [94]

Görüldüğü gibi Kurtubî, kendisinden emin olarak: "Bana göre mana şudur..." diyerek açıklamalarını yapmakta ve rüyaların yorumu ile işe başlamamasının sebebini güzel bir gerekçeye bağlamaktadır.

d. Fıkıh usulü ilmindeki "deliller" bahsinin oldukça önemli bir bahis olduğu bilinen bir husustur. Bu konuda da Kurtubî'nin yeri geldikçe -ileride bir başka açıdan da ele alınacağı gibi- usulü fıkıh bahislerine değindiğini, bu bahislerin Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyâstan kaynaklarını özellikle ortaya çıkarmaya çalıştığını da görüyoruz. Bu delillerin özellikle fer'i olanlarının, delil olarak kabul edilebilmesi için Kur'an ve Sünnetten birtakım dayanaklarının da bulunması kaçınılmazdır. Bu fer'i delillerden birisi de bilindiği gibi "Şer'i maslahatlar" veya "mesalih-i mürsele" diye bilinen bir delildir.

Mesela; Yusuf, 12/47'nci âyet-i kerimeyi açıklarken şunları söylemektedir: "Bu âyet-i kerime dinin, nefsin, aklın, neseblerin ve malların korunması demek olan Şer'i maslahatları kabul etmenin asli dayanaklarından..." diyerek buna dair açıklamalarda bulunduktan sonra da sözü tefsir hacmi açısından uzatmanın yerinde olmayacağı kanaati ile: "Buna dair geniş açıklamalar usulü fıkıhtadır" diyerek sözlerini bağlamaktadır. [95]

e. Kurtubî, naslardan hareketle yanlış delillendirmelere de temas ederek, bunların yanlışlığına dikkat çekmektedir. Mesela; Hz. İbrahim'in Beyt-i Haram'ın yanında zürriyetinin bir bölümünü ekin bitmiyen bir vadide bırakıp gitmesi ile ilgili olarak şunu açıklamaktadır: "Bazılarının -aşırıya kaçmış su-filerin- tevekkülün gerçek mahiyeti ile ilgili söyledikleri gibi, Aziz ve Rahim olan Allah'a tevekkül edip, İbrahim el-Halil'in uygulamasına da ittiba ederek telef olacakları bir yerde çoluk çocuğunu bırakmaya bu buyruğu delil kabul etmek caiz değildir." Daha sonra bunun niçin caiz olamayacağını da açıklığa kavuşturmaktadır. [96]

Bunlar, bir taraftan Kurtubî'nin naslan sahih anlamaya ne derece önem verdiğini göstermekte, diğer taraftan da çağının, çağdaşlarının görüşlerini, yaklaşımlarını iyiden iyiye tanıyan bir ilim adamı olduğunu da göstermektedir.

f. Kurtubî, Maliki mezhebine mensup olmakla birlikte, ileride Kurtubî'nin, "İlmi İnsafına dair açıklamalarda bulunacağımız vakit de görüleceği gibi, delile rağmen mezhebinin görüşünü tercih eden bir ilim adamı değildir. O, yeri geldikçe mezhebindeki kanaatlere muhalif görüşleri nassa ve delile dayanarak tercih edebilmektedir.

Kurtubî, eti yenilmesi caiz olan hayvanlar ile yenilmesi caiz olmayan hayvanlara dair, başta Maliki mezhebinin görüşü olmak üzere diğer mezheplerin de görüşlerini serdettikten, bu görüşlerin de dayandıkları delilleri açıkladıktan sonra şunları söylemektedir: "Aklın ve haberin delil teşkil ettiği sahih görüş ise, at etini yemenin caiz olduğu ve zikredilen âyet ile hadiste bağlayıcı bir hüküm teşkil edecek şekilde delil bulunmadığıdır. Âyet-i kerimede at etinin haram kılındığına dair delil yoktur..." diyerek haram hükmünü verenlerin delillerini eleştirmekte ve kendisince doğru kabul ettiği görüşü delilleriyle birlikte açıklamaktadır. [\[97\]](#)

g. Kurtubî, muhtelif görüşler dışında eğer bir kanaat belirtmiyor ve bu görüşlerden herhangi birisini tercih ediyor ise, yaptığı bu tercihi de delile istinaden yapar. Mesela; "Andolsunki sizi yarattık, sonra da size şekil verdik..." (el-A'raf, 7/11) âyet-i kerimesini tefsir ederken, buradaki "yaratma ve şekil verme"nin hangisinin Hz. Adem, hangisinin soyundan gelenler için sözko-nusu olduğuna dair görüşleri naklettikten sonra, şunları söylemektedir:

"Derim ki: Bütün bu görüşler ihtimal dahilindedir. Ancak, bunların doğru olanı Kur'ân-ı Kerim'in desteklediğidir..." dedikten sonra açıklamalarını şöylece bağlamaktadır: "Buna göre Âdem, çamurdan yaratıldıktan sonra ona suret verildi ve ona secde edilmesi ile mükerrem kılındı. Onun soyundan gelenler ise annelerin rahimlerinde -babaların sulblerinde ve annelerin rahimlerinde yaratıldıktan sonra- orada şekillendirildiler..." [\[98\]](#)

et-Tevbe, 9/121'nci âyet-i kerimeyi de tefsir ederken, ganimete hak kazanmanın şartı ile ilgili olarak Maliki mezhebindeki görüş ayrılıklarını sözkonu-su ettikten sonra şu açıklamada bulunmaktadır:

"Derim ki: Birinci görüş (yani, düşman topraklarına girmek ve orada bulunmak ile ganimete hak kazanılır ve bu takdirde bir kimse bundan sonra ölecek olursa, ganimetten payını alır, şeklindeki görüş) daha sahihtir. Çünkü yüce Allah, kâfirlerin topraklarını çiğnemeyi, onların mallarından birşeyler ele geçirmek ve onları yurtlarından çıkarmak seviyesinde kabul etmiştir..." diyerek; birinci görüşü tercih ederken nassa dayandığını ve bunu delil gördüğünü ortaya

koymaktadır. [99]

h. Kurtubî, şer'î ahkâm'ın ruhuna ve hikmetlerine de gereği gibi nüfuz ettiğini ortaya koymuştur. O bakımdan Tefsirinde yeri geldikçe yaptığı tercihlerinde bu kavrayışının da rol oynadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Mesela: Zekât'ın harcama yerlerine dair açıklamalarda bulunurken, zekât alma hakkına sahip kimselere verilecek zekât miktarı ile ilgili değişik görüşleri açıkladıktan sonra şunları söylemektedir: "Eğer bir kimsenin bakmakla yükümlü olduğu aile halkı varsa, bu kimseye verilen zekât miktarı aile fertlerinden her birisine tevzi edilecek olursa, eğer (zekât nisabı olan) 200 dirhemden daha az miktar isabet edecek olursa, (görünüşte) tek kişiye verilen ve 200 dirhemden fazla olan miktardaki bir malı zekât olarak vermekte bir beis yoktur. Çünkü, böyle bir kimseye yapılan tasadduk, mana itibariyle hem ona hem de aile halkına yapılan bir tasadduktur. Bu, güzel bir görüştür." [100]

Görüldüğü gibi, Kurtubî, burada meselenin ruhunu güzel bir şekilde kavramış ve derinliğine nüfuz etmiştir. Bu nüfuzun bir sonucu olarak da zekattan gözetilen asli maksada uygun olan görüşü tercih ettiğini ifade etmekten geri kalmamıştır. Kurtubî, bunu yaparken de, tercih ettiği kanaatin kendi mezhebinde benimsenen görüşe uygun olup olmadığına, yahut da mezhebinde bu görüşün zayıf kabul edilip edilmediğine de pek önem vermez. Bu, aynı zamanda Kurtubî'nin bir ilim adamı olarak Şer'î sorumluluğunun bilincinde olduğunu da ayrıca göstermektedir.

i. Kurtubî'nin, Tefsirini yazmaktaki esas amaçlarından birisi de -adından anlaşılacağı gibi- Kur'ân ahkâmına dair geniş açıklamalar ihtiva eden bir tefsir vücuda getirmek olmakla birlikte, yer yer çeşitli fırkaların ve kesimlerin yanlış bulduğu kanaatlerini de ele alıp tenkid etmekte ve her zamanki adeti üzere delillere istinad ederek bunları eleştirmekten geri kalmamaktadır. Örneğin; Yüce Allah'ın gazab sıfatının sonunun geleceğini ileri sürerek; İblis, ona tabi olan Firavun, Haman, Karun ve benzerlerinin bir vakit gelip cennete gireceğini söyleyenlerin kanaatlerinin, konu ile ilgili âyet ve hadislerce red-dolunduğunu, bütün kâfirlerin cehennemde ebedi kalacağını çok açık şekilde dile getirmektedir. [101]

j. Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim İslâm dinini kabul edilmesi, bağlanması gereken bir din olarak ortaya koymakla birlikte diğer dinlere ve Kitaplara da yer yer temas etmektedir. Bir müfessir olarak Kurtubî'nin de bu gibi meselelere eğilmesi, bu gibi konulara dair yer yer açıklamalarda bulunması kaçınılmaz bir şeydir. Kurtubî, ilahi Kitapların müşterek maksatlarına: "İşte İlahi Kitaplardan

kasıt budur: Onların gereklerince amel etmektir. Yoksa, dil ile sadece onları okuyup tertil etmek değildir. Çünkü, böyle şey -eş-Şa'bi ve İbn Uyeyne'nin açıklamalarına göre- kitapları bir kenara atmaktır..." [\[102\]](#) diyerek işaret etmekte ve Kur'ân-ı Kerim gibi diğer ilahi kitapların da inanılması, gereklerince amel edilmesi maksadıyla inmiş olduğu gerçeğini tekrarladıktan sonra, İslâm ümmetinin de yahudilerle hristiyanların durumuna düştüğünü müteessir bir üslûpla şöylece dile getirmektedir: "Bizler de Yüce Allah'ın Ki-tabı'na uymak ve gereğince amel etmekle emr olduğumuz halde bunu, ya-hudi ve hristiyanların terk ettiği gibi terk ettik. Geriye Kitap ve Mushaf'ların cisimleri hiçbir şey ifade etmez halleriyle kaldı. Buna sebep ise cahilliğin, başkanlık talebinin ve hevâlara uymanın baskın bir hal almasıdır." [\[103\]](#)

İlahi kitapların ve bu arada Kur'ân-ı Kerimin maksadına özellikle işaretle bulunan Kurtubî, ilahi vahyin yanlış anlaşılması sonucu ortaya çıkan değişik itikadi mezheplere de temas etmektedir. Daha önce İslâm'ın bünyesinde ortaya çıkmış farklı itikadi mezheplere yaklaşımı hususunda bir takım örnekleri sunmuş bulunuyoruz. Burada da şunu belirtelim:

Kurtubî, gerek kitap ehli olan yahudi ve hristiyanların değişik itikadi fırkalarına, gerekse de diğer itikadi anlayış ve mezheplere de temas etmeyi ihmal etmez, bunlara dair yeri geldikçe açıklamalarda bulunur, yanlış kanaatlerini reddetmekten geri kalmaz.

Âl-i İmran, 3/103'ncü âyet-i kerimeyi açıklarken, İslâm ümmeti bünyesinde görülen değişik mezhepleri bir liste halinde mümkün mertebe kapsamlı ve özlü bir şekilde sunmaktadır. [\[104\]](#)

Diğer taraftan sırası geldikçe, özellikle Hristiyanların çeşitli mezhep ve fırkalarına da temas etmektedir. [\[105\]](#)

Bu kısa işaretler ve atıfların, Kurtubî'nin ilmi seviyesi, konulara genel olarak bakış açısı ve değerlendirmeleri ile ilgili yeterli kanaat vereceğini düşünerek bu kadarıyla yetiniyoruz. [\[106\]](#)

E- Bazı Konulara Dair Fikirleri:

Kur'ân-ı Kerîmi tefsir eden şahsiyetin başarısının ölçülerinden birisi de Kur'ân-ı Kerimin ele almış olduğu hususları gerçek mahiyetiyle kavramak ve bunu yansıtabilmekteki başarısıdır. Bu açıdan Kurtubî Tefsir'ini değerlendirdiğimizde, gerçekten de Kurtubî, çağının gerek siyasal, gerek sosyal yaklaşım ve tutumlarını yakından izlemiş ve bunları Kur'anî bir gözle değerlendirmeye özel

bir gayret harcamış olduğunu görüyoruz.

Bir taraftan çağının yönetimlerini ve yöneticilerinin tutumlarını değerlendirirken, diğer taraftan toplumsal hayatta karşı karşıya kalınan ve Kur'ana, Sünnete diğer bir ifadeyle İslâm'a uymayan, onlarla bağdaşmayan sosyal yaklaşımları, sosyal rahatsızlıkları ele almıştır. Din adına, zühd ve takva adına gelişen, toplumda yaygınlaşan, İslâmî çizgiden sapma gösteren tasavufî birtakım yaklaşımlara yanlış bir kanaat, ibadet ve irfan anlayışlarına temas ettiğini, bunları tashih etmeye büyük gayret harcadığını, pek çok bid'atleri söz-konusu ederek bunları Kur'ân ve Sünnet çerçevesi dışında gördüğünü, bunların reddedilmesi, değiştirilmesi, bunlardan vazgeçilmesi gerektiğini vurguladığını görüyoruz.

Buna karşılık Kurtubî, bütün alanlarda her türlü red ve kabulde ilmî delil ve ölçülere itibar edilmesi gerektiğini de bilhassa vurgulamıştır. Bu genel çerçeveden sonra, Kurtubî'nin çeşitli hususlara Kur'ânî yaklaşımının müşahhas bir takım örneklerini zikretmeye geçebiliriz. [\[107\]](#)

1. Siyasî Fikirleri:

a. İnsanlar için din ve şariat koymak yetkisinin yalnızca Allah'a ait bir yetki ve münhasıran O'nun selahiyeti çerçevesinde bir hak olduğu Kur'ân-ı Kerîm'in, pek çok âyet-i kerimesinde ve açık ifadelerle vurguladığı önemli bir gerçek ve bir itikadi meseledir. Bu niteliğiyle bu mesele, Kur'ân'ın altını önemle çizdiği bir husustur.

Bu önemli gerçeği sair müfessirler gibi Kurtubî'nin de çok iyi bir şekilde kavramış ve yeri geldikçe bunu açıkça ifade etmiş olduğunu görüyoruz. Mesela; Yüce Allah'ın: "De ki: Ey Kitap ehli! Bizimle sizin aranızda âdil olan bir kelimeye geliniz: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak tutmayalım, kimimiz kimimizi Allah'tan başka rabler edinmesin" (Âl-i İmran, 3/64) buyruğunu açıklarken şunları söylemektedir:

"Yani, yüce Allah'ın helal kıldığı çerçeve içerisindekiler müstesna olmak üzere, herhangi bir şeyi helal yada haram kılmak hususunda O'na (Allah'tan başka herhangi bir kimseye) uymayalım. Bu buyruk da: "Onlar, ilim adamlarını ve rahiplerini Allah'ı bırakıp rabler edindiler" (et-Tevbe, 9/31) buyruğunu andırmaktadır. Bu da şu demektir: Onlar, Allah'ın haram ve helal kılmadığı şeyler ile ilgili olarak onların haram ve helal kılmalarını kabul hususunda, bu ilim adamları ve rahiplerini rablerinin konumuna çıkardılar..." [\[108\]](#)

Aslında Kurtubî bu ifadeleri el-Kiyâ et-Taberî'den nakletmiştir. [\[109\]](#) Ancak, ne

bunların başında, ne de sonlarında bunların el-Kiyâ'ya ait olduğunu belirtmemiş olması, -Tefsiri'nin başında riayet edeceğini belirttiği hususlara aykırı görülebilmekle birlikte- şunu da söylemek mümkündür: Kurtubî'nin burada, el-Kiyâ'dan bunları naklettiğini ayrıca belirtmemesi, bu ifadeleri aynen benimsemiş olduğundan da kaynaklanıyor, olabilir. Çünkü Kurtubî'nin, aynı âyetin tefsirinde üçüncü başlıkta şunları söylediğini görmekteyiz:

"Yüce Allah'ın: 'Eğer yüz çevirirlerse' yani, davet olundukları şeyleri kabul etmiyecek olurlarsa 'bizim gerçekten müslümanlar olduğumuza şahid olun, deyin' yani biz, İslâm dinine bağlı olmak, onun hükümlerine itaat etmek, bu hususta Allah'ın üzerimizdeki bütün lütuf ve nimetlerini itiraf etmek niteliklerine sahibiz. Bununla birlikte ne İsa'yı, ne Uzeyr'i, ne de melekleri, O'n-dan başka hiçbir kimseyi rab edinmeyiz. Çünkü onlar bizim gibi beşerdirler ve bizim yaratıldığımız gibi yaratılmışlardır. Bizler rahiplerin, Allah'ın bize haram kılmadığı herhangi bir şeyi bize haram kılmalarını da kabul etmiyoruz. O takdirde onları rabler edinmiş oluruz." [\[110\]](#)

Görüldüğü gibi merhum müfessir, bu konuda yüce Allah'ın tek yetkili olduğunu, O'nun hükmüne aykırı hüküm koymak hak ve selâhiyetine hiçbir kimsenin sahip olmadığını açıkça ifade etmektedir.

b. Bir başka yerde ise, Allah'ın hükümlerine aykırı olarak hüküm koyup helâl ve haram kılma yetkisini kullanmanın şirk olacağını, Allah'ın varlığını inkâr etmek ve peygamberler gönderdiğini inkâr etmekle eş bir küfür ve şirk gibi olacağını yüce Allah'ın: *"Nesi' ancak küfürde bir artıştır."* (et-Tevbe, 9/37) buyruğunu açıklarken şöylece dile getirmektedir:

"(Bu) Arapların türlü küfür çeşitlerini bir arada işlemiş olduklarını açıklamaktadır. Onlar, yüce yaratıcının varlığını inkâr ederek, "Rahman da ne imiş?" (el-Furkan, 25/60) diyerek yaratıcının varlığını, "Çürümüş kemikleri kim diriltecek?" (Yâsîn, 36/78) diyerek öldükten sonra dirilişi, "Bizden bir tek insana mı, ona mı uyacağız?" (el-Kamer, 54/24) diyerek peygamberlerin gönderilişini inkâr ettikleri gibi, helal ve haram kılma yetkisinin de kendilerinin olduğunu iddia ederek bunu (Nesî' uygulamasını) kendiliklerinden uydurdular. Ve böylelikle Allah'ın haram kıldığını helâl kıldılar. Halbuki müşrikler hoş görmeseler dahi Allah'ın sözlerini hiç kimse değiştiremez." [\[111\]](#)

Anlaşıldığı gibi Kurtubî de Kur'an-ı Kerim'in açık ifadeleri doğrultusunda Allah'ın hükümlerine aykırı hüküm koymayı bir rubûbiyet iddiası, O'nun hakimiyet ve teşrî' hakkını kabul etmeyip Allah'a şirk koşmak olarak ve tıpkı Allah'ın varlığını inkâr etmek, öldükten sonra dirilişi inkâr etmek gibi bir küfür olarak değerlendirmektedir.

c. Kurtubî, bu gibi hususları yalnızca fikri planda ele almakla kalmıya-rak, çağının uygulamalarını ve müslümanların başına şu veya bu yolla gelmiş yöneticilerin yanlış uygulamalarını da ele alır, gözönünde bulundurur ve böylelikle müşahhas uygulamaların Kur'anî açıdan değerlendirmelerini de yapmaya özellikle önem verir.

Hakim ve yöneticilere rüşvet vermenin hükmünü, zararlarını açıklarken: "Günümüz hakimleri ve yöneticileri bizatihi rüşvetçilerin kendileridir. Rüşvetçi oldukları zannolunan kimseler değil. Lâ havle velâ kuvvete illâ billah"[\[112\]](#) diyerek, çağındaki yöneticilerin ve hakimlerin uygulamaları hakkındaki değerlendirmesini herhangi bir kapalı ifadeye gerek bırakmaksızın açık seçik bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bir başka yerde de Abdullah b. Ömer'in cihad maksadıyla savaşa çıksalar dahi yaptıkları haksızlıklar dolayısı ile çağdaşı yöneticilerin askerlerini "şeytanın kafilesi" diye nitelendirdiğini nakletmekte, [\[113\]](#) bunun aksine anlaşılacak herhangi bir değerlendirmede bulunmamaktadır. Bu da onun Abdullah b. Ömer'in, çağdaşı yöneticilerinin orduları ile ilgili değerlendirmelerini benimsediğini, bunu da aşarak, Kurtubî'nin kendi çağdaşları hakkında da aynı kanaati kendisi için mahfuz tuttuğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz.

el-A'raf, 7/86'ncı âyetteki: "Ve siz öyle her yolun başında durarak... Allah'ın yolundan alıkoymayın" buyruğunu açıklarken, Şuayb kavminin, Allah'ın yolunu izlemek, Allah'a itaat etmek isteyen kimseleri tehdit ettiklerini belirttikten sonra, onların aynı zamanda yol kesicilik de yaptıklarına dair kanaatleri nakleder ve okuyucunun dikkatini günündeki haksız vergi uygulamalarına çekerek şunları söyler:

"Şu insanları şer'an ödemekle yükümlü olmadıkları malî yükümlülükleri ödemek mecburiyetinde bırakarak, zor ve baskı ile onlardan mallarını alanlar da tıpkı onlar gibidir. Çünkü bunlar, malın aslına yükletilmesi caiz olmayan zekât ve miras dışında birtakım yükümlülükler yüklemişlerdir." Yollarda ve başka sahalarda ülkenin değişik yerlerinde uygulaması görülen haksızca alınan vergilerin en büyük ve en çirkin günahlardan olduğunu, bunun bir gasp, bir zulüm, insanlara bir haksızlık, münkeri yaygınlaştırmak, mün-ker iş yapmak, bunu sürdürmek ve münkeri kabul etmek olduğunu belirtmekte ve "artık İslâm'ın sadece şekli, dinin de sadece adı kalmıştır" diyerek bu İslâm dışı uygulamalara eseflerini dile getirmektedir. [\[114\]](#)

d. Kuitubî, bir ilim adamına yakışan haysiyet ile başta yöneticiler olmak üzere, İslâm'ın gerektirdiği niteliklere ve ahlâka sahip olmamanın, müslüman-ların

başına gelen pek çok musibetin sebebinin teşkil ettiğine dikkat çekmektedir. Kurtubî, baştaki yöneticilerin bu kabilden yanlış uygulamalarına oldukça muzdarip bir ifade kullanarak şu sözleri ile dikkat çekmektedir:

"Allah'a yemin ederim ki, bizler de fitnelere kendimizi kaptırarak bütün bunlardan yüzçevirdik ve birbirimizin aleyhine (başkasına) yardımcı olduk. Keşke müslümanların yardımını alarak birbirimize karşı güçlenmiş olsaydık. Aksine, kâfirlerin yardımını aldık. Ve sonunda öz kardeşlerimizi üzerlerinde müşriklerin hükmü uygulanır halde, küçülmüşler ve zeliller olarak bıraktık. Lâ halve velâ kuvvete illâ billahi'l-Aliyyi'l-Azim." [115]

Müslümanların da bu tutumları ile, benzer durumları tenkid edilen yahu-dilerden daha da ileri bir noktaya giderek, kâfirlerin yardımını alarak müs-lümanlara karşı güçlendiklerini açıkça dile getirmekte ve özellikle Endülüs'te bölük pörçük müslüman yöneticilerin uygulamalarına ve benzerlerine işaret etmekte, bunların yanlışlıklarını Kur'ân-ı Kerime ve İslâm'a uygun olmadıklarını dile getirmektedir.

Müslümanların dışında olanların yani mü'minlerin başına türlü türlü sıkıntıların gelmesini isteyip, kalplerinde daha büyük kötü istek ve arzularını gizlemekle birlikte ağızlarından kin ve öfkeleri taşan kimselerin sırdaş edinilmelerini yasaklayan Âl-i İmran, 3/118'nci âyet-i kerimeyi açıklarken de kendi dönemindeki yöneticilerin kâfirlere karşı takındıkları tavırlarını ve bu buyruklar ile selef-i salihin bu doğrultudaki uygulamalarına aykırı olarak işlerini tenkid ederek şunları söylemektedir:

"Bu dönemlerde şartlar tersyüz olmuştur. Çünkü (yöneticiler), kitap ehli arasından kâtipler, eminler edinmişler ve böylelikle bunlar cahil ve ahmak yönetici ve emirler nezdinde ileri geçenler arasına katılmış oldular..." [116]

Kurtubî'nin bu kabilden siyasi kanaatlerini Kur'ân'ın ve hadislerin ışığında serdederek, çağındaki yöneticilere ve yönetim şekillerine, yönetim eliyle yapılan gayri İslâmî uygulamalara itiraz ve eleştirilerine dair örnekleri daha da çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, uygulamalara yönelik yaklaşımı ile ilgili olarak bu kadarıyla yetinmek, istiyoruz.

e. Kurtubî, siyasi birtakım kanaatlere sahip olan, daha doğrusu mezhep olarak sahip bulundukları siyasi kanaat ve yorumları ile belirginleşen özellikle Şia ve İmamiyenin kanaatlerini de yer yer ele alır ve bunları Kur'ân-ı Kerimin âyetleri, hadis-i şerifler ve İslâm Tarihinin örnek alınması gereken Asr-ı saadet dönemindeki uygulamalar ışığında tenkid süzgecinden geçirir.

Bu bakımdan Kurtubî'nin, ümmetin emri dinlenen, kendisine itaat olunan, sözbirliğini gerçekleştirecek ve halifelik makamına getirilmesinin sonucu olarak

hükümlerin kendisi vasıtası ile uygulanmasını sağlayacak bir imam ve bir halife tayininde asli bir dayanak olarak değerlendirdiği, el-Bakara, 2/30'ncü âyet-i kerimenin tefsirinde, [117] ümmetin başına geçecek olan kimsenin, sahip olduğu imamet hasletlerinin mükemmelliği ve onun kendisine itaate davet etmesi gerektiği şeklindeki kanaatler ile, Hz. Ali'nin imametine dair nassın bulunduğunu ileri süren İmamiye'nin iddialarını ele almakta ve bunlara dediğimiz çerçevede cevap vermektedir. Genel olarak Kurtubî'nin meseleleri ele alışının karakteristik özelliğini teşkil eden deliller ışığında, konulan değerlendirme özelliği ile de bütün bu hususları etraflı bir şekilde ele alarak bu iddiaları cevaplandırmakta, bu konudaki doğru yaklaşıma da özellikle değinmekte ve savunmaktadır. [118]

Bunlar, Kurtubî'nin yalnızca pratik uygulamaları eleştirmekle yetinmediğini, konu ile ilgili türlü kanaatlerle de ilgilenerek bunlar üzerinde de bir ilim adamına yakışan bir seviyede münakaşa edip ve çerçevesini titizlikle muhafaza ederek, bunları ilmi tetkik süzgecinden geçirdiğini ortaya koymaktadır.

f. Kurtubî, toplumların yükseliş ve düşüşleriyle ilgili İlâhî Sünnetlerin de farkında ve bilincindedir. O bakımdan Kurtubî, çağdaşı müslümanların karşı karşıya kaldıkları hallerin, olumsuz durumların, İlâhî Sünnetin tabii karşılanması gereken bir sonucu olduğunu da yeri geldikçe vurgular ve bunların altını özellikle ve dikkat çekici bir üslûpla çizer.

Kurtubî, el-Bakara, 2/249'ncü âyetin tefsirini yaparken, 11'nci başlıkta "nice az bir topluluk, oldukça kalabalık bir topluluğu yenik düşürmüştür" buyruğunun, savaşıma bir teşvik, sabıra bir işaret, Rabbini tasdik eden kimselere de uyma emrini ihtiva ettiğini belirttikten sonra şunları söylemektedir: "Derim ki: İşte bizim de yapmamız gereken budur. Ancak, çirkin amellerimiz ve bozuk niyetlerimiz, bizim bu sonuçlarla karşılaşmamıza engel teşkil etmiştir. Öyleki, bizden pek çok sayıda bir ordu, -pek çok defa gördüğümüz gibi- oldukça az sayıdaki düşman karşısında yenik düşmüştür. Bu ise bizim kendi ellerimizle kazandıklarımızdan dolayıdır." Daha sonra, Hz. Peygamber'e atfedilen: "Size, zayıflarınız dışında başka bir sebeple rızık verildiği ve yardım edildiği kanaatinde misiniz yoksa?" [119] buyruğunu nakletmektedir.

Arkasından yine çağdaşı müslümanların hallerine: "Amellerimiz bozuk, zayıflar ihmal edilmiş, sabır az, Allah'a güven cılız, takva ise ortada yok" dedikten sonra Yüce Allah'ın: Âl-i İmran, 3/200; el-Mâide, 5/23; en-Nahl, 16/128; el-Hac, 22/40; el-Enfâl, 8/145 âyet-i kerimelerini hatırlatmakta; konu ile ilgili İlâhî Sünnete şu sözleriyle dikkat çekerek açıklamalarını sonuçlandırmaktadır:

"İşte zaferin sebep ve şartları bunlardır. Bunlar ise bizde yok, bunlar bizde bulunmuyor. Başımıza gelen musibetler ve karşı karşıya kaldığımız durumlardan dolayı, innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn, diyoruz. Hatta, geriye sadece İslâm'ın adı kalmıştır, dinin ise şekli kalmıştır. Çünkü fesat galip gelmiş, tuğyan pek çoğalmış, doğruluk ise oldukça azalmış. Sonunda doğuda, batıda, karada, denizde düşman bize galip gelmiş, bizi istila etmiş, fitneler her tarafı kuşatmış, mihnetler de alabildiğine büyümüştür. Allah'ın rahmet ettiği dışında ise koruyacak yoktur, (korunma imkânı da yoktur)." [\[120\]](#)

Görüldüğü gibi Kurtubî, çağının müslümanlarının ve İslâm dünyasının doğuda ve batıda karşı karşıya bulunduğu, gerek Moğol musibet ve felaketlerine, gerekse de Haçlılar eliyle tattıkları musibet ve felaketlere işaret etmekte, bunların sebeplerini de özellikle açıklayarak vurgulamaktadır.

Yine Kurtubî: "De ki: O, size üstünüzden... bir azap göndermeye, yada sizi birbirinize katıp, kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadir olandır..." (el-En'âm, 6/65) âyetini açıklarken de şunları söylemektedir:

"... Bir görüşe göre de, birbiriniz ile çarpışan fırkalar haline getirir sizi. Bu ise, işlerini içinden çıkılmaz bir hale getirmesi ve başlarındaki yöneticilerin dünyayı isteyerek tefrikaya düşmeleri ile olur... Âyet-i kerime, müslümanlar ve kâfirler hakkında umumidir... Derim ki: Doğrusu da budur. Nitekim fiilen görülen de budur. Kendi topraklarımızda düşman üzerimize gelmiş, canlarımız ve mallarımıza egemen olmuş bulunuyor. Bununla birlikte birbirimizi öldürmek, birbirimizin mallarını mubah kabul etmek şeklinde tepemize musallat olmuş fitneler de vardır..." [\[121\]](#) Bu sözleriyle yaptığı açıklamalarda da aynı gerçekleri dile getirdiğini görüyoruz.

Yine bir başka yerde -daha önce de işaret ettiğimiz gibi- müslümanların birbirlerinin aleyhine, müslümanlardan değil hatta kâfirlerden yardım aldıklarını, kardeşlerini müşriklerin hükümleri altında küçülmüşler ve zelil olarak terk ettiklerini dile getirmekte, bundan dolayı teessüflerini de ifade etmektedir. [\[122\]](#)

Bütün bunların ifade ettikleri gerçek nedir? İfade ettikleri gerçekler arasında elbetteki şuna dikkat çekebiliriz: Kurtubî, müslümanların karşı karşıya bulundukları halleri, musibetleri gören ve gözlemleyen bir şahsiyet idi. Görmek ve gözlemlemekle kalmayıp, bunların sebeplerini araştırarak tesbit eden bir ilim adamıydı. Bununla da kalmayarak müslümanların kötü ve olumsuz durumlarından derinden derine ızdırap duyan, üzülen, bundan çıkış yollarını ariyan, ümmetin dertleriyle dertlenen bir mü'min idi. [\[123\]](#)

2. Sosyal Fikirleri:

Şunu diyebiliriz ki: Kurtubî'nin Tefsiri; Kur'ân ahkâmı ağırlıklı olmakla birlikte bir müfessir olarak, bir mü'min ve bir insan olarak Kur'ân-ı Kerimi Allah'ın kendisine nasib ettiği ölçüde geniş boyutlarıyla ve oldukça kapsamlı bir çerçeve ile idrâk etmiş, kavramıştır. Gerek şimdiye kadar Kurtubî'nin kişiliği ile ilgili yaptığımız açıklamalar, gerek bundan sonraki değinmelerimiz, bu kanaatimizin sadece ipuçlarını teşkil etmektedir. Bu konuda gerçekten Kur-tubî'yi, kapsamlı yaklaşımını, Kur'ânî çerçeve içerisinde olaylara bakışını daha yakından tanıyabilmek, tesbit edebilmek, Tefsir'ini de daha yakından bilip tanımaya, incelemeye bağlı bir iştir.

a. Kurtubî, çağının toplumsal hayatında sünnete aykırı olarak yayılan çeşitli adetlere karşı itiraz etmekte, sesini yükselterek bunları açıkça reddetmektedir:

Hz. Yusuf'un, anne ve babasının, karşısında secdeye kapandıklarını belirten âyet-i kerimeyi (Yusuf, 12/100) açıklarken de, gerek Mısır'da, gerekse de Arap olmyanlar arasında yaygın bulunan karşılıklı olarak eğilip bükül-menin, aynı şekilde birbirlerine kıyam etmenin nesli olmuş bir adet olduğunu belirttikten sonra, bu nesli olmuş adeti yerine getirmeme halindeki tepkileri dile getirirken şunları söylemektedir:

"... O kadar ki, onlardan birisine karşı kıyam edilmeyecek olursa, içten içe kendisine aldırış edilmediği, kendisine kıymet verilmediği kanaatine kapılır. Birbirleriyle karşılaştıkları vakit de, birbirlerinin önünde eğilip bükülmeleri sürekli devam edip giden bir adet ve sürüp giden ve miras olarak devralınan bir alışkanlık haline gelmiştir. Özellikle emir ve başkanlarla karşılaşma halinde bu böyledir. Bu uygulamalarıyla onlar peygamberlerin sünnetinden uzaklaşmış, doğru yoldan yüzçevirmiş oluyorlar." [124]

b. Kurtubî, bunun dışında toplumsal hayatta görülen daha birçok aksaklığa da işaret etmeyi ihmal etmemektedir.[125] Önemli bölümüne atıfta bulunduğumuz siyasal, toplumsal ve ahlâkî hayattaki yanlışlıklara karşı tavrı, genel özellik ve nitelikleriyle bizim için açıklık kazanmış bulunmaktadır. Kurtubî, çeşitli yanlış tavırlara, tutumlara yeri geldikçe temas etmekten geri kalmamaktadır.

Meselâ cahil mutasavvıfların semaları esnasında, şeyhlerinin huzuruna girip istiğfar ettikleri sıralarda, cahilliklerinden dolayı kibleye doğru mu, başka bir tarafa doğru mu secde ettiklerine dahi aldırmadıklarını ve vecd halinde olduklarını ileri sürdüklerini aktarmakta; bunun ise amellerinin boşa çıkması anlamına geldiğini söyliyerek [126] bu gibi haller sergileyenleri uyarmaktadır.

Onların diğer iyi hallerine bakarak bütün tutumlarını doğru kabul etmek gibi yanlış kanaate sahip olması muhtemel olan diğer insanları da aynı zamanda uyarmayı amaçlamaktadır.

Aynı şekilde bid'atçı, avam ve bayağı insanlar olmakla da nitelendirdiği cahil kimselerin Allah'tan korktuklarını ileri sürerek, tıpkı eşeklerin anırmalarını andıran bağırıp çağrışmalarının hiçbir zaman huşu ile Allah'tan korkmakla ilgisi olamayacağını belirtmesi ve buna dair geniş açıklamaları önemsemesi de, [\[127\]](#) hem toplumsal olaylara bakışı ve bunları değerlendirişi ile ilgili bize açıkça kanaatlerini yakalayabilme imkânını vermekte, hem de müs-lümanları Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde inanıp düşünmeye davete özel olarak gayret harcamaktadır.

c. Bilindiği gibi İslâm adına birtakım davranışlar, tutumlar veya kanaatler ileri sürenler, aynı zamanda bunları İslâm'ın temel kaynakları olan Kitap ve Sünnetten delillendirmek ihtiyaçlarını hatta zorunluluğunu da duymaktadırlar. Kurtubî, (el-En'âm, 6/42'nci âyet-i kerimeyi tefsir ederken) İbn Atiyye'den şu sözleri nakletmektedir:

"Abidler darlık ve fakirlikle kendilerini te'dip etmek maksadıyla mallarını dağıtmaya, sıkıntılarla te'dip etmek maksadıyla de bedenlerini açlık ve çıplaklık ile terbiyeye bu âyet-i kerimeyi delil göstermişlerdir." Daha sonra da İbn Atiyye'nin bu kanaatleriyle ilgili olarak kendisi şu açıklamaları yapmaktadır:

"Derim ki: Bu işi yapanların ve bu âyet-i kerimeyi bu uygulamalarına asli dayanak kabul edenlerin bir cahilliğidir bu. Çünkü, Yüce Allah'ın âyet-i kerimede sözünü ettiği husus, bu yolla imtihan etmeyi dilediği kullarına bir ceza olduğunu belirtmektedir. Bizim buna kıyasen nefislerimizi mihnetlere sürüklememiz ve buna dayanarak nefislerimizi mükâfatlandırmaya kalkışmamız caiz değildir. Çünkü nefsimiz, sırtına binerek Allah'ın lütuf yurdu olan cennete ulaştığımız ve kendisi aracılığıyla Kıyametin dehşetli hallerinden kurtulabildiğimiz bineğimizdir..." [\[128\]](#) Bilâhare benzeri yolları izleyenlerin daha başka hususlardaki birtakım yanlış tutum ve kanaatlerine değişik âyet-i kerimeleri delil göstermelerinin yanlışlığını, tutarsızlığını da özellikle belirtmeyi ihmal etmemektedir. [\[129\]](#)

d. Bu ve benzeri açıklamalardan, Kurtubî'nin insanlara zaman zaman öğüt vermenin onları dünyaya karşı zahid, Allah'a karşı takvalı olmayı hatırlatmanın gereksiz olduğuna, Allah'tan korkmak, yakın sahibi olmak için onlara öğüt vermenin lüzumsuzluğuna inandığı kanaati anlaşılamaz. Ancak Kurtubî, insanların kalplerini yumuşatacak, yakınlerini artıracak vaaz ve öğütlerin birtakım nitelikleri taşıması gerektiğine de özellikle dikkat çekerek, insanlara

öğüt vermek, emri bilma'ruf ve nehy anilmünkerde bulunmak konumunda olanların bu görevlerini ifade ederken dikkat etmeleri gereken esaslara da şöylece işaret etmektedir: "... İşte bu, kalpleri yumuşatan ve incelten, yakînleri güçlendiren, hertürlü bid'atten uzak ve her türlü dalalet ve şüpheden arınmış vaazın caiz olduğuna delil teşkil etmektedir..." [\[130\]](#)

3. Tasavvufa Yaklaşımı:

Kurtubî, zaman zaman "İşarî tefsir" diye de bilinen, Tasavvufî tefsir'in önderlerinden olan Ebû Muhammed Sehl et-Tüsterî'den, Ebû Abdurrahman Muhammed es-Sülemî'den, onun öğrencisi olan Ebû Nasr Abdulkarim el-Kuşeyrî'den nakiller yaptığı gibi, belli bir kişiye nisbet etmeksizin sufi olarak bilinen kesimler arasında yaygın birtakım kanaat ve davranışlara da atıflarda bulunur.

Kurtubî, bu mutasavvıf alimlerden naklettiği görüşler arasında Kur'ân ve Sünnete uygun, bunların ruhlarına aykırı düşmeyen kanaatleri herhangi bir eleştiriye tabi tutmadan nakletmekle birlikte, özellikle kendisinin yer yer "cahil" olmakla da nitelendirdiği mutasavvıf ve zahid kesimler arasındaki yanlış kanaatlere temas eder, bu kanaatleri Kur'ân ve Sünnete uygun olmadıkları gerekçesi ile tenkid eder, reddeder. Bunlara dair örnekleri bu başlıkta ele alacağımız gibi, Kur'ân ve Sünnete ters görmediği açıklamaları reddetmek-sizin nakillerine örneklerini de özellikle "Kaynaklarıyla Kurtubî Tefsiri"ni ele alacağımız zaman örneklendirmeye gayret edeceğiz.

a. Kurtubî, cahil mutasavvıfların, şeyhlerinin huzuruna girdikleri vakit önlerinde eğilmek, secde etmek gibi yanlış tutumlarının hiçbir şekilde doğru olamayacağını belirterek, [\[131\]](#) şeyh-mürîd ilişkisindeki yanlışlıklara temas eder ve öncelikle düzeltilmesi gereken yani, Kur'ân ve Sünnetin çerçevesine oturtulması gereken ilişki türünün nasıl olması gerektiğine değinir.

b. Zahidlerin mala ve servete, bunların şer'î ölçüler içerisinde korunup geliştirilmesine dair kanaatlerini, bu kanaatleri savunan cahil mutasavvıf ve zahidleri eleştirmekle birlikte Ebû'l-Ferec el-Cevzî'den de nakil ile bir takım ilim adamlarının da bu tuzağa düşmüş olduklarına dikkat çeker ve konu ile ilgili ileri sürülen aslı astan olmayan rivayetleri ele alır, tenkid eder ve bunların ilmî bakımdan hiçbir değer taşımadıklarını belirtir. Bu maksatla el-Mu-hasibî'nin konu ile ilgili naklettiği bir olayı Ebû Hâmid (el-Gazzâlî)'nin de nakletmek suretiyle bir vartaya düşmüş olduğuna dikkat çeker. [\[132\]](#) Böylelikle Kurtubî,

mutasavvıf ve zahidlerin söylemlerini, anlattıklarını her zaman için ilmi bir süzgeçten -başkaları için olduğu gibi bunlar için de aynı çerçevede-geçirilmesi gerektiğine bilhassa işaret eder.

c. Kurtubî, özellikle yanlış kanaat sahibi olmakla nitelendirdiği sufiler ile zındıkları bilgi kaynaklarına bakışları açısından aynı kefeye koymaktadır. Şöyle der:

"Derim ki: Fıkıhtan, Peygamber'in Sünnetlerinden ve selefın izlediği yoldan yüzçevirerek şöyle diyenler de bu kabildendir: Bu gibileri içime şu doğdu, yahut kalbim bana bunu bildirdi diyerek, kalplerine doğan ve hatırlarına gelen şeylere istinaden hüküm verirler ve onlar kalplerinin hertürlü kederden uzak ve arınmış, ağyar ile ilişkisi kalmamış olduğundan dolayı ilahi ilimlerle Rabbânî hakikatlerin kalplerine tecelli ettiğini iddia ederler. Böylelikle kalplerinin küllî sırlara vakıf olup, cüz'î hükümleri de bu yolla öğrendiklerini söyler, buna bağlı olarak küllî şer'î hükümlere ihtiyaçlarının bulunmadığını ileri sürerler. Devamla da şöyle derler: Bu gelen şer'î hükümler ile ahmaklar ve avam hükmederler. Evliya ile havâs'ın ise bu gibi naslara ihtiyaçları yoktur." [\[133\]](#)

Yine hemen hemen aynı ifadeleri bir başka yerde de hocası İmam Ebu'l-Abbas'tan nakleder ve yine hocasından naklen şunları da ekler: "Bu gibi sözleri söylemek zındıklık ve küfürdür. Bu gibi sözleri söyleyenler öldürülür, tev-be etmeleri de istenmez. Çünkü bu sözler bilinen şer'î hükümleri inkâr etmektir..." [\[134\]](#)

Dikkat edilirse, özellikle günümüzde aynı şekilde cahil birtakım sufilerin "ledün ilmi" diyerek, evliyaullah oldukları iddia edilen kimselerin keşf yoluyla elde ettikleri bilgilerin, şer'î ve peygamberi bilgilerden daha ileri derecede olduklarını iddia etmektedirler. Buna dair gerekçeleri ise, Hz. Musa ile ilgili ve hadis-i şerifte Hz. Hızır diye adı belirtilen yüce zat arasında cereyan eden olayların konu edildiği âyetlerdir.

d. Kurtubî'nin, sufilerin yanlış tevekkül anlayışlarını da reddettiğini görüyoruz: "Sufilerden bir taife der ki: "Ona (tevekküle) ancak arslan veya ondan başka, Allah'ın dışında herhangi bir varlığın korkusu kalbinden büsbütün silinmedikçe ve Yüce Allah'ın rızkı teminat altına almış olması dolayısıyla rızık talebi için çalışmayı terk etmedikçe hiçbir kimse hak kazanamaz" [\[135\]](#) diyerek görüşlerini nakleder. Daha sonra, bu kanaatin yanlışlığını birçok âyet-i kerimeyi de delil göstererek belirtir ve çürütür.

Yanlış tevekkül anlayışının bir sonucu olarak görebileceğimiz bir yanlış zühd anlayışının da sufiler arasında yaygınlık kazandığını ve hatta ilim adamı olarak

bilinen kimselerin de bu konuda yanlışlıklara düştüğünü görüyoruz.

Kurtubî, bunu örneklendirmek maksadı ile de Hz. Âişe'nin Peygamber (s.a)'den rivayet ettiği belirtilen: "Nefislerinizi hoş ve güzel yiyeceklerden mahrum ediniz..." hadisini sufilerin pek çoğunun hoş ve temiz şeyleri yemeyi terk etmek için delil gösterdiklerini belirtir. Sonra, bu hadisin herhangi bir dayanağının bulunmadığını da söyler. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in ve -başka birçok yerlerde de açıklandığı üzere - sabit sünnetin bunun aksini ortaya koymuş olduğu bilinen bir husustur. Kurtubî bunları açıkladıktan sonra Ebû Hamid et-Tusî (el-Gazali)'nin, Sehl'in uzun yıllar boyunca kurutup toz haline getirdiği incir yapraklarını yeyip durduğunu belirtir; buna benzer örnekleri Zünnûn'dan ve Ebû Yezid'den nakleder. Daha sonra da bu gibi yanlış zühd davranışları ile ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunur: "Bunlar, insanın kendisini mecbur etmesi caiz olmayan şeylerdendir. Çünkü Yüce Allah, Âdem oğluna buğdayı ikram etmiştir..." [\[136\]](#) Çünkü Allah Teala insan oğluna hoş ve temiz şeyleri nızık olarak ihsan etmiştir. Helal çerçevesi içerisinde kalmak şartıyla bunlardan kaçınmak caiz olamaz, der.

Kur'ân ve Sünnetin üzerinde durduğu esasların, hükümlerin yanlış anlaşılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan yanlış tevekkül ve yanlış zühd anlayışı dolayısıyla, yine cahilce mutasavvıfların bulunduğunu belirtir ve zühdü elden bırakmak istemediklerini ileri sürenlerin, kaba elbise giymenin, kaba, katı ve nefsin hoşuna gitmeyecek şeyleri yemenin önemine, faziletine dair kanaatlerini ele alır ve bunları reddeder. [\[137\]](#)

e. Kurtubî, yüce Allah'ın Âl-i İmran, 3/190'ncı âyet-i kerimesini ve devamını tefsir ederken, Hz. Peygamber'in bir hadisini de naklederek şunları söylemektedir: "Yüce Allah'ın rahmeti üzerinize olsun. Hz. Peygamber'in, Allah'ın yarattıkları hakkındaki tefekkürü ile birlikte bundan sonra namaza nasıl yöneldiğine dikkatle bakınız! İşte dayanak olarak alınması gereken sünnet budur. Sufilerin izlediği yol olan onlardan herhangi bir şeyhin, bir gün bir gece ve hatta bir ay kesintisiz olarak tefekküre dalma yolu ise, insanlara yakışmayan ve sünnetlere de uymıyan, doğruluktan alabildiğine uzak bir yoldur."

Daha sonra da İbn Atiyye'nin babasının doğuda (Mısır'da) ilim adamlarından birisinin kendisine nakletmiş olduğu bir olayı da zikreder. Burada gece boyunca üstü örtülü ve yanı üzere yatmış bir kimsenin sabah namazı için yerinden kalkarak abdestsiz namaza durduğuna, bunun bu davranışını reddetmek isterken, bu kimsenin kendisine okuduğu bir şiir üzerine tefekkür ile ibadet ettiğini iddia eden kimselerden olduğunu anlaması üzerine ona bir şey söylemekten

vazgeçtiğine dair bir ibretli olayı da zikretmektedir. [\[138\]](#)

f. Yanlış birtakım kanaatlere sahip olan mutasavvıf ve zahidlerin, söylediklerini Kur'ân âyetleriyle, bazan hadis-i şeriflerle desteklemesi dolayısıyla çoğu kimse onların bu yanlış kanaatlerinin ve delillendirmedeki isabetsizliklerinin farkına varamayabilir. O bakımdan Kurtubî bu gibi hususlara da yeri geldikçe dikkat çeker. Mesela: et-Tevbe, 9/28'nci âyet-i kerimesini açıklarken, 6'ncı başlıkta şunları söylemektedir:

"Bu âyet-i kerimede nızık mukadder olmakla Allah'ın emri ve taksimatı yerine gelmekle birlikte, kalbin rızık hususunda esbaba taalluk etmesinin caiz olduğuna ve bunun tevekküle aykırı olmadığına delil vardır..." [\[139\]](#)

Böylece bu konuda yanlış kanaatleri ileri süren ve tevekkülün kalbin her türlü ağıyardan ve esbaptan arınması anlamına geldiğini söyleyen sufilerin kanaatlerini uzun uzadıya delilleri ile birlikte reddettiğini görüyoruz.

Bu yolla îmam Kurtubî, yanlış kanaatlerin tashih edilmesi noktasında gerçekten küçümsenmeyecek bir hizmet ifa etmiş bulunmaktadır.

g. Bilindiği gibi sufilerde; vecd, sema, (nağmeli sesler, çalgılar) dinlemek gibi yanlış davranışlar ve bid'atler, ibadet anlayışı çerçevesinde dahi yer bulmuş, yaygınlık kazanmıştır. Cahil sufilerin raks, alkış ve semalarının, bunun etkisi altında kalarak baygın düşerek kendilerini yerden yere vurmalarının, akıl sahibi kimselere yakışmayan işler olduğunu, bunu yapan kimselerin ise Beyt'in (Kâ'be'nin) çevresinde el çırparak tavaf eden müşriklerin davranışlarına benzer bir tutum sergilemiş olacaklarını da belirterek, bu gibi yanlış hareketleri reddetmektedir. [\[140\]](#)

Kurtubî, sufilerin raks ve sema'larını da kabul etmemekle, onların raks ve sema'a dair gösterdikleri delillerin delil olmaktan uzak olduğunu belirtmekle kalmıyarak, esasen bu tür davranışların Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerine, açık naslarına da aykırı olduğuna da değinmektedir.

Mesela; Kurtubî, el-İsra, 17/37-38'nci âyet-i kerimeleri açıklarken 5'nci başlıkta şunları söylemektedir: "İlim adamları bu âyet-i kerimeyi raksın ve raks etmenin yerildiğine delil göstermişlerdir. İmam Ebû'l-Vefâ İbn Akîl şöyle demektedir: Kur'ân-ı Kerim, raks'ın yasaklandığını açık nass ile belirterek: "Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme" (el-İsra, 17/37.) diye buyurmaktadır. Bu buyruğu ile büyüklük taslayan kimseyi yerdiğini görüyoruz.-Raks ise, bü-yüklenmenin, şımarmanın en ileri derecesidir. Bizler, aralarındaki nçe ve sarhoşluk vermek ortak özelliği dolayısıyla nebiz'i hamra (şaraba) kıyas etmiyor muyuz? Ne diye mızrabı ve onunla birlikte tanbur, zurna ve davul üzerinde şiirin nağmeli olarak

söylenişini (büyüklenmek ile birlikte ortak özellikleri dolayısıyla) buna kıyas etmiyoruz?.." Daha sonra da İmam el-Gazza-lî'nin şu sözlerini nakleder: "Raks, iki omuz arasındaki (başta) bir ahmaklıktır. Ancak, oyun ile ortadan kalkar" [\[141\]](#) sözlerini zikreder ve el-Kehf sûresi (14'ncü âyet, 2'nci başlık) ile başka yerlerde (Lukman, 31/6.) buna dair ek açıklamalarda bulunacağını da ekler. Bu ek açıklamaların yer aldığı el-Kehf, 18/14'ncü âyetin tefsirinde de sufilerin bu husustaki yanlış istidlallerini vurguladıktan sonra bu istidlalin yanlışlığını da açıklar ve şöyle der:

"İbn Atiyye der ki: Sufiler ayağa kalkıp söz söyleme (raks ve sema'nın meşruiyetine: "Ayağa dikilip de: Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir... dediklerinde" (el-Kehf, 18/14) buyruğunu delil göstermişlerdir.

"Derim ki: Bu doğru olmayan bir delillendirmedir. Çünkü onlar (As-hab-ı Kehf) ayağa kalkıp Allah'ı (kendilerine) hidâyeti üzere anmışlar ve kendilerine ihsan etmiş olduğu nimet ve bağışlarından dolayı şükretmişlerdi. Sonra da kavimlerinden korkarak herşeyden uzaklaşıp dosdoğru Rablerine yöneldiler. İşte Allah'ın, rasulleri, peygamberleri ve faziletli velileri hakkındaki uygulayageldiği sünneti budur. Bu nerede, ayakları yere vurarak, elleri açarak raks etmek nerede? Özellikle de tüysüz oğlanlardan ve kadınlardan güzel seslerin dinlenmesi esnasında şu günümüzde görülenler nerede? Heyhat! bu ikisi arasında -Allah'a and olsun ki- göklerle yer arasındaki kadar mesafe vardır. Diğer taraftan, ileride Yüce Allah'ın izniyle (Lukman sûresinde) buna dair açıklamalar geleceği üzere ilim adamlarının büyük bir topluluğu nez-dinde bu haram bir iştir..."

Daha sonra Kurtubî, İmam Ebû Bekr et-Tarasusî'ye, sufilerin izledikleri bu yol hakkında soru sorulması üzerine şu şekilde cevap verdiğini nakletmektedir: "Raks ve vecd haline girmeye gelince; bunu ilk ortaya çıkaranlar Sâ-mirî'nin arkadaşlarıdır. Sâmirî onlara, böğürtüsü olan bir buzağı heykeli yapınca, bunlar da kalkıp o buzağının etrafında raks etmeye koyuldular ve vecd'e geldiler. O bakımdan bu, ileride de geleceği üzere kâfirlerin ve buzağıya tapanların yoludur." [\[142\]](#)

h. Bir başka yerde de yine cahil bir takım sufilerin velayet makamının nübüvvet makamından üstün olduğu anlamına gelen iddialarına işaret etmekte ve bunun kabul edilecek türden bir iddia olmadığını, vakıadan ve beşer tabiatından hareketle reddetmektedir. [\[143\]](#)

Kurtubî'nin, mutasavvıfların ilmî ve şer'î bakımdan dayanaksız ve doğru olmayan iddialarına, yeri geldikçe temas ettiğine, bu iddiaları çürüttüğüne dair örnekleri daha da çoğaltmak mümkün olmakla birlikte biz bu kadarını yeterli

görüyoruz. [\[144\]](#)

Kurtubî'nin tasavvufa yaklaşımı ile ilgili olarak şu hususu özellikle bir daha tekrarlıyalım: Kurtubî'nin reddettiği, kabul etmediği tasavvufi yaklaşımlar, zühd ve takva anlayışları Kur'ân ve Sünnetin çerçevesinde yer almayan zühd ve takva anlayışlarıdır. Herhangi bir şekilde Kur'ân ve Sünnete dayan-dırılmayan, Kur'ân ve Sünnetten sağlıklı bir şekilde delillendirilemiyen anlayışları, tutum ve davranışları reddeder. Bunu yaparken de, bu yanlış yaklaşımların yaygınlık kazanmış olmalarını, kimi zaman ileri gelen şahsiyetler tarafından ileri sürülmüş ve savunulmuş olmalarını ise gözönünde bulundurmaz. Çünkü Kurtubî, her müslümanın sahip olması gereken şu esas ilkeyi her zaman için titizlikle göz önünde bulundurmuştur: Kim olursa olsun -göreceğimiz gibi mezhep imamı İmam Malik olsa, mezhebinin görüşü olsa dahi- nas-lara aykırı olduğu takdirde her görüş red edilir. Her zaman için nasların benimsediği görüşü tercih etme gayretini ortaya koyan Kurtubî, naslara uygun olmayan görüş ve kanaatleri reddetmeye çalışır. Bunu yapmak için ise, Kurtubî'nin karşı karşıya kaldığı görüş, davranış ve yaklaşımın Kur'ân ve sünnet ile temellendirilmesinin mümkün olmadığını tesbit etmesi, bunun farkına varması yeterli olmaktadır.

Buna göre, Kurtubî'nin kabul ve redlerini tenkid etmeye kalkışacak bir kimsenin de, herşeyden önce Kurtubî'nin, her müslümanın hassasiyetle bağlı olması ve vukufiyetle kullanması gereken İslâmî ilmî metod olan Kur'ân ve Sünnete uygunluk prensibini iltizam etmesi, bunu hiçbir şekilde elden bırakmaması, gözden uzak tutmaması icabeder. Bu çerçevedeki kısa açıklamalarımıza bundan bir sonraki başlığımızda bir dereceye kadar açıklık getireceğimizden, burada bu kadarıyla yetinelim. [\[145\]](#)

4. İlmî Delillere Karşı Tutumu:

Esasında bu başlık altında yapacağımız açıklamalar, bir taraftan daha önceden işaret etmeye çalıştığımız, Kurtubî'nin ilmî seviyesi ile, diğer taraftan da ileride Tefsirinin bazı meziyetleri üzerinde duracağımız vakit Kurtubî'nin ne denli "insaflı bir ilim adamı olduğuna dair yapacağımız açıklamalar ile de ilgilidir. Gerek bu başlıkta, gerekse de değindiğimiz başlıklarda yapacağımız açıklamalar her üç yerde de mümkün mertebe birlikte hatırlanmaya çalışılmalıdır.

a. Kurtubî, bizce oldukça önemli ve ilmî olan Kur'ân-ı Kerim Tefsirini müteala edecek kimseler için önemli temel bilgileri ihtiva eder. Tefsir Mukad-dimesi'nde reye dayanarak Kur'ânı tefsir etmeye dair açtığı başlıkta kabul edi-lemiycek türden rey'e dayalı tefsirleri örneklendirirken, hem ilmî bakımdan konuya nasıl

yaklaştığını, hem de insafı elden bırakmayarak, neyin hak, neyin yanlış olduğunu da tesbit etmeye gayret gösterdiğini görüyoruz.

Kurtubî diyor ki: "Kimi zaman kişinin sağlıklı bir maksadı olur ve bu maksadına Kur'ân-ı Kerimden bir delil arar. Kendisinin bu maksadının murad edilmediğini (açıkça) bildiği hususu da ona delil gösterir. Mesela; katı kalbe karşı mücahadede bulunmaya gayret eden bir kimse: Yüce Allah: "Firavuna git! Çünkü o azmıştır" (Taha, 20/24) diye buyurmaktadır, der ve bu esnada da kalbine işaret ederek bununla "Firavun" ile onun (katı kalbinin) murad edildiğini ima etmeye çalışır. Bu tür delillendirmeyi kimi vaizler, sözlerini güzelleştirmek, dinleyenlerin de şevklerini artırmak için, sağlıklı maksatlar amacıyla kullanmakla birlikte, böyle bir açıklama şekli memnu'dur. Çünkü bu, lügatta bir kıyastır. Lügatte kıyas ise caiz değildir. Kimi zaman ise bunu, Bâ-tinî fırkalara mensup kimseler, insanları aldatmak ve kendi batıl mezheplerine onları davet etmek için fasit maksatları uğrunda kullanır. Kur'ân-ı Kerimi kendilerinin katiyetle kast edilmediklerini bildikleri bir takım hususlara, kendi görüş ve mezheplerine uygun olarak açıklamaya çalışırlar. İşte bu, rey'e dayanarak tefsirin yasak kılındığı şekillerden birisidir..." [146] Kurtubî, bundan sonra diğer çeşitlere dair açıklamalarda bulunur.

Bu bölümden anlaşıldığı gibi Kurtubî, bir taraftan vaizlerin bu maksatlarının iyi olduğunu itiraf ve kabul etmekte, diğer taraftan ise maksatlarının iyi olmasının bu yanlış istidlallerini haklı çıkarmak için yeterli olmadığına da temas etmektedir.

b. Kurtubî'nin en mümeyyiz vasfı, bilindiği gibi -ve adından da anlaşıldığı üzere- fikhî meseleleri etraflı bir şekilde ele alması, delilleriyle incelemesidir. Kurtubî, bunu yaparken kuru kuruya mezhep görüşlerini nakletmekle hiçbir zaman yetinmez. Naklettiği her bir görüşün delilini, tıpkı o görüşün savunucusu ve sahibi kendisiymiş gibi zikreder, ortaya koyar. Daha sonra da bu görüşlerin delilleriyle birlikte muhakemesini yapar. Buna dair bir örnek olmak üzere; Kurtubî'nin el-Bakara, 2/275'nci âyet-i kerimesini açıklarken, 3'ncü başlıkta faizli alış verişlere dair hadis-î şerifî naklettikten sonra, konuyla ilgili değişik görüşleri sıralayıp arkasından kendi kanaatini şu şekilde belirttiğini kayd edelim: "Derim ki: Sünnet sabit olduğu takdirde ise, artık söylenecek başka bir görüş yoktur... Bu, Şafii, Ebû Hanife, es-Sevrî ve ashab-ı hadisın görüşüdür." [147] Bu sözleriyle nassın sınırları çerçevesinde kaldığını ve nassın açıklamasının esas olduğunu, bu açıklamalara aykırı görüşlerin nazarı itibara alınmaması gereken görüşler olduğunu bilhassa vurgulamaktadır.

Kurtubî'nin bu kanaati, mezhebinin de bu doğrultudaki görüşü benimsediğinden

dolayı ileri sürmüş olduğu hatıra gelebilir. Ancak, pek çok örnek arasından şu örnek de Kurtubî'nin maksadının, mezhebine uygun olan görüşü tercih etmek değil, delile uygun olan görüşü tercih etmek olduğunu açıkça göstermektedir:

"(Fukahâ), hata yoluyla başkasını öldürenin keffâretle yükümlü olduğunu icmâ' ile kabul etmekle birlikte, kasten öldürmede (kisasın affedilmesi halinde) keffâretin söz konusu olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malik ve Şafii hata yoluyla öldürmede olduğu gibi, kasten öldürmede de, katilin keffâret ile yükümlü olduğu görüşüne sahip bulunuyorlardı... es-Sevrî, Ebû Sevr ve rey ashabı ise: Keffâret, ancak yüce Allah'ın farz kıldığı yerlerde farz olur, derler. İbnü'l-Munzir der ki: Biz de böyle diyoruz. Çünkü keffâretler ibadettir. Bunların, başkaları örnek alınarak kıyas edilmeleri caiz değildir. Kitap, Sünnet, yahut icma ile olması müstesna, herhangi bir kimsenin, Allah'ın kullarını yerine getirmekle yükümlü tutacak şekilde bir hükmü farz kılması caiz değildir. Belirttiğimiz noktalardan ise, kasten başkasını öldürenin, keffârette bulunması gerektiğini kabul edenlerin ileri sürebilecekleri bir delili de yoktur." [148]

Görüldüğü gibi Kurtubî, delilin desteklemediği herhangi bir görüşü kabul etmemektedir. Bu tutumuyla mezhebinin benimsediği görüşe muhalefet edecek olsa dahi.

c. Kurtubî, mensub olduğu Mâliki mezhebinde de farklı görüşler varsa, yine bu görüşler arasından delili kuvvetli olan görüşü tercih eder. Bu konuda abdest âyetini açıklarken, el ve ayak parmaklarının aralarının da açılarak yıkanması gerektiğine dair açıklamalarını örnek olarak gösterebiliriz. [149]

Yine, zulmen hakkı alınmış bir kimsenin hırsız olarak değerlendirilmeyecek bir halde olması şartıyla hakkını herhangi bir yolla alabilmesinin caiz olduğu görüşünü kabul ederken, konu ile ilgili delillerini de zikrettiğini gördüğümüz gibi, [150] yetim olan bir kızın reşit sayılması ile ilgili süre tahdidi konusundaki değişik görüşleri ileri sürdükten sonra "bütün bunlara dair delil yoktur" gerekçesi ile süre tahdidini kabul etmiyerek, İbnü'l-Arabî'nin konu ile ilgili zikrettiği şu görüşünü de benimsediğini görmekteyiz:

"Böylelikle rüşdün nazar-ı itibara alınacağı, kesin bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, rüşdün anlaşılması, reşit kişinin durumunun farklılığına göre farklılık arzeder..." [151]

Görüldüğü gibi Kurtubî, delile dayandırılabilen bir görüşü kime ait olursa olsun kabul etmekte, delile dayandırılmaktan uzak olan görüşü de kabul etmemekte, delilin tesbit ettiği sınırın dışına çıkmamayı bir ilim adamı olarak kendisine en yakışan bir üslûp ve bir metod olarak tesbit etmektedir.

Kurtubî, bu konuda tercihlerini yaparken herhangi bir eğilime kendisini kaptırmadığı gibi, kudretli bir ilim adamı olarak da bu tercihlerini yaptığını görüyoruz. Mesela; zaruret halinde haram olan bir şeyden yemek durumunda olan bir kimsenin, İmam Malik ve bir görüşüne göre Şafii'nin yol kesmek gibi bir masiyet halinde olanın bu zaruret ruhsatından faydalanamıya-cağına dair görüşlerini naklederken, Ebû Hanife'nin ve diğer görüşünde Şafii'nin faydalanmasının mubah olduğuna dair görüşlerini kaydeder. Daha sonra ise, İbnü'l-Arabî'nin, böyle bir kimseye bu durumda zaruretin mubah kıldığı şeylerden istifade etmeyi mubah kabul edenlere hayret ettiğini nakleder, sonra, İbnü'l-Arabî'ye, Maliki mezhebinin ileri gelen bir alimi olarak, oldukça itibar etmesine rağmen: "Derim ki: Doğrusu bunun aksidir..." deyip bu görüşünün de gerekçelerini, delillerini sıralamaktadır. [\[152\]](#)

Bayramın birinci gününde kılınamayan Ramazan ve Kurban bayramları namazının ertesi günü kılınıp kılınmayacağı ile ilgili görüş ayrılıklarını ele alırken de, bunlar arasından kendisi ertesi günü kılınabileceği görüşünün daha sahih bulunduğunu görüyoruz. Bu görüşü tercih ederken de bu tercihinin delillerini sıralamayı ihmal etmemektedir. [\[153\]](#)

İşte Kurtubî'nin Tefsiri -ahkâm konusunda diyebiliriz ki baştan sonuna kadar- bu derece ilmî bir titizlik ve delillere bağlılık ile ele alınmış ve böylece yazılmış bir tefsirdir.

d. Kurtubî'nin ilmi delillere itibarına ve bunları ne şekilde ele aldığına dair açıklamalarımızın bir yanını tamamlamak üzere; onun ve tefsirlerinde rivayetlere yer veren tefsir alimlerinin kendilerinden bolca nakillerde bulunduğu şahıslardan gelen rivayetleri nasıl ele alıp değerlendirdiğine dair de bir örnek vermemiz yerinde olacaktır.

Kurtubî, es-Süddî ve İbn Cüreyc'in şöyle dediklerini nakleder: "Musa (a.s) buzağıyı bir ege ile toz haline getirdi ve onu suya savurdu. İsrail oğullarına da-. Bu sudan içiniz, dedi. Hepsi o sudan içtiler. Buzağıyı seven kimsenin dudakları üzerinde törpülenen altın tozları görüldü. O sudan içen herkesin delirdiği de rivayet edilmiştir. Bunu el-Kuşeyrî nakletmektedir." Sonra, bu rivayeti Kur'ânî naslar ışığında değerlendirmekte ve bunun ne kadarının doğru olabileceğini, ne kadarının da doğru olmadığını âyetlerin ışığında şöylece tesbit etmektedir:

"Derim ki: Buzağıyı denizde savurduğuna gelince; Yüce Allah'ın: "Biz onu denize savurup darmadağın edeceğiz" (Tâha, 20/97) buyruğu buna delil teşkil etmektedir. Sudan içilip törpülenen buzağının tozlarının dudaklar üzerinde görülmesi kanaatini ise, Yüce Allah'ın: "Buzağı (sevgisi) kalplerine içiril-miş idi" (el-Bakara, 2/93) buyruğu reddetmektedir. Doğrusunu en iyi bilen yüce

Allahtır." [\[154\]](#)

Kurtubî, yer yer büyük ta'zim ve ihtiram tabirleri ile zikrettiği ilim adamlarının kanaatlerine de eleştiri getirmektedir. Meselâ, Hz. Peygamber'in unutmasının caiz olup olmadığı meselesini ele alırken şunları söyler: "Bâtı-nîler ile "kalp ilmi erbabından bir taife" istisna olmak üzere: Hz. Peygamber'in unutması caiz değildir. O, kasten unuttur ve Sünnet olması için unuttuğu intibaini kasti olarak verir, derler. Bu görüşe tahkik önderlerinden büyük bir şahsiyet olan Ebu'l-Muzaffer el-İsferayinî "el-Evsat" isimli kitabında da meyletmiş bulunuyor. Ancak bu doğru olmayan bir görüştür. Çünkü zıddın zıd ile birlikte olması uzak ve imkânsız bir şeydir." [\[155\]](#)

Kurtubî'nin ilmi delillere karşı tutumunu açıklığa kavuşturmak için bu örneklerin yeterli olabileceği kanaati ile buna dair açıklamalarımızı burada sona erdirirken, başta da işaret ettiğimiz gibi, bundan az önce geçen "İlmî se-viyesi"ne dair açıklamalarımız ile "Tefsirinin meziyetleri"ne dair açıklamalarımızda gelecek "insafına dair vereceğimiz bilgilerin de göz önünde bulundurulması halinde, bu konu daha bir açıklık kazanacaktır. [\[156\]](#)

F- Çeşitli İlimlere Dair Bilgisi:

Mutlak olarak "ilim" teriminin kapsamına İslâm kültür tarihinde hem dinî ve şer'î ilimler, hem de deneysel ve sosyal ilimler girer. Ancak biz bu başlık altında Kurtubî'nin özellikle İslâmî ilimler dışında kalan deneysel bir takım ilimlere dair bilgisine temas edeceğimiz gibi, Tefsiri'nde -özellikle fıkıh, kıraat, lügat, hadis gibi ilimlere göre de- nisbeten daha az mevzubahis ettiği fıkıh usûlü, kelâm ve benzeri hususlara dair bilgisine de değinmek istedik. Bizi bunlara değinmeye iten sebep, Tefsiri'nin genel hacmi içerisinde bu gibi konulara da vakıf olduğunun gözden kaçabilme ihtimalidir.

Çünkü, bu gibi bahisler, diğerlerine göre daha az sözkonusu edilmişlerdir. Bunda da garipsenecek bir taraf yoktur, çünkü müfessirimizin asıl mevzuu elbetteki Kur'ân-ı Kerim'in tefsir edilmesidir. Bu gibi bahislere el atması ise, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması demek olan tefsiri ve özellikle de Kur'ân ahkâmının açıklanması açısından gerek gördüğü kadarıyla bu gibi konulara temas etmesidir. Kurtubî, yazmış olduğu Tefsiri'nde İslâmî ilimlere gerçekten vakıf olduğunu ortaya koymanın yanında, çağındaki genel ilmî ve kültürel hayata da vakıf olduğunu, gerek İslâmî ilimler, gerekse de deneysel ilimler çerçevesinde ele alınmış temel konulardan haberdar bulunduğunu ve deneysel ilimlerden de en

azından temel kaynaklarından yahut da kaynak olarak bilinen şahsiyetlerden nakilde bulunabilecek kadar ve bu ilimlerden yararlanabilecek seviyede olduğunu görüyoruz. Şimdi, çerçevesini çizmeye çalıştığımız şekliyle onun, çağındaki ilimlere dair bilgisini birtakım örnekler ışığında işaret yolu ile de olsa açıklamaya gayret gösterelim:

Kurtubî Tefsiri'nin, fikhî ahkâm ağırlıklı olduğu söylenebilse de, bunun dışındaki meselelere de hakettikleri önemi vermeksizin üstün körü geçtiği, yahut da hiç değinmeden konuları ele aldığı söylenemez. Meselâ Kurtubî'nin bir dereceye kadar kelâm ve fıkıh usulü'nün tartışma konuları arasında yer alan "eşyada aslolan mübahlık mıdır" konusu ile "hüsn ve kubh'un menşei" konusunu özel bir başlık olarak ele alıp, konuyu derin bir vukufiyet ile özetlediğini görüyoruz.

[\[157\]](#)

a. Kurtubî, -"İtikadı mezhebi ve diğer mezheplere karşı tutumu"na dair açıklamalarda bulunduğumuz sırada da temas etmeye çalıştığımız gibi- sırası geldikçe âyetler ile ilgili kelâmcıların yöntemini de kullanarak onların üslubu ile açıklamalarda bulunur, kelâmî tartışmalara girer.

Bu türden bölümler tesbit etmek, Tefsiri'ni tetkik*eden bir kimse için pek zor olmayacaktır.

Meselâ: Yüce Allah'ın semî' ve basîr olduğunu, yîni işitip gördüğünü belirten ilâhî buyruklardan birisini açıklarken bunun, hem semî yolla sabit olduğunu, hem de aklın da yüce Allah'ın bu sıfatlara sahip olmasına delâlet ettiğini belirterek, aklın buna nasıl ve hangi yolla delil olduğunu bir kelâmcı üslûbu ile açıkladığını görüyoruz.

[\[158\]](#)

Hatta yer yer yaptığı bazı açıklamalarda, ehl-i sünnet dışındaki bir takım mezheplere mensup olanların kendi mezhebi mantıkları içerisindeki birtakım değerlendirmelerinin esasen yanlış olduğuna ve bu tür değerlendirmeyi kendi mezhebini bilmeyen, mezhebinin cahili kimselerin yaptığına işaret ettiğini de görüyoruz ki, "Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir" (en-Nisâ, 4/79) buyruğu ile ilgili yaptığı açıklamaları buna örnek olarak gösterebiliriz.

[\[159\]](#)

Bilindiği gibi yüce Allah'ın vahdaniyetini, yaratılmışların özelliklerinden ve yaratılışlarındaki mucizevî yanlarından, niteliklerinden hareketle isbat etmek kelâmî metotlar arasında yer alır. Kurtubî, bir taraftan bu metodu kullanırken ve bu yolla yüce Allah'ın yaratıcılığını isbat etmeye çalışırken, diğer taraftan her bir olayın kendiliğinden meydana geldiğini, onu meydana getiren bir sâni'in bulunmadığını ileri süren ve bu kanaatlerine de ağaçlardan çıkan meyveleri delil

gösteren materyalist tabiatçılara da cevap vermeyi ihmal etmez. [\[160\]](#)

Kelâm bahisleri arasında oldukça önemli bir tartışma konusu teşkil eden, hatta kelâm ilminin "kelâm" adını almasına sebep teşkil ettiği dahi söylenen hususlardan birisi de, "Allah'ın kelâm sıfatı" ve Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın kelâmı olmakla birlikte, bunun yaratılmış olup olmadığı meselesi işgal eder. Kurtubî, yeri geldikçe bu konuya da el atar ve bu konu ile ilgili kanaatlerini de Tefsiri'nde alışageldiğimiz üslûbu ve metodunu elden bırakmıyarak belirtmeye çalışır. Bu ise, yerine göre nas ile istidlaldir, yerine göre ise yine nassın ışığında fakat hasmın da delil olarak kabul edebileceği bir istidlaldir. İşte bu çerçevede, Kur'ân-ı Kerim'in mahlûk olmadığına dair delilleri de gerek naklî, gerekse de aklî olmak üzere ortaya koyduğunu ve bunlara da temas ettiğini görüyoruz. [\[161\]](#)

Bu değinmelerle anlatmak istediğimiz husus şu ki: Kurtubî, kendi dönemine kadar İslâmî endişelerle, yada İslâmı şu veya bu şekilde çeşitli yönleriyle ilgilendiren konular ile ilgili tartışmaları yakından izlemeye, tesbit etmeye gayret harcamış ve bu konuları bir ilim adamı, bir müfessir olarak ele almış, Kur'ân'ın çerçevesi içerisinde sunmaya ve kendisi farklı bir kanaat ser-dedecekse de karşı tarafın kabul edebileceği veya hiç olmazsa red edemiye-ceği bir üslûb ve bir yöntem ile konulara açıklık getirmeye gayret etmiştir. Bilhassa bu yöntemi, Tefsiri'nin genel hacmi içerisinde nisbeten daha az yer tutsa bile- Kelâmî mevzulara dair açıklamalarından ya da dönemine kadar Kelâm tarihi içerisinde ele alınmış konulan inceleyip bunlara dair doğru gördüğü görüşü tesbit etmesinden anlıyabilmekteyiz.

b. İslâmî ilimler çerçevesinde ortaya çıkmış çeşitli görüş ayrılıklarının gerek nass ile gerekse de işaret yolu ile delâleti ile delillendirilmesi, konuyu haddinden fazla genişletmesi ve dağıtması açısından Kurtubî Tefsiri'nin bir zaafı olarak görülebilirse de [\[162\]](#) bunun, bir meziyet olarak görülmesi de mümkündür.

Mesela; mana ile hadisin rivayet edilmesinin hükmü ile ilgili görüş ayrılığı bilinen bir husustur. Kurtubî, bu görüş ayrılığına, İsrail oğullarına Kudüs'e girecekleri vakit söylemekle emr olundukları "hıttâ" sözünü değiştirdiklerini belirten âyet-i kerimeyi (el-Bakara, 2/58'i) açıklarken temas etmekte ve konu ile ilgili farklı görüş sahiplerinin kimlikleriyle birlikte delillerini açıklamaktadır.

[\[163\]](#)

Ortalama genişlikteki bir hadis usulü kitabında bu görüş ayrılığının menşeiini teşkil eden birtakım hadislere temas edilmekle birlikte, Kurtubî'nin bu âyet-i kerimeye işaret ettiği gibi bir işarete rastlamak zordur.

O bakımdan Kurtubî'nin, bu âyet-i kerimeyi açıklarken bir hadis usulü ilmi

meselesi olan bu konuya değinmesi, hadis usulü ilminin meselelerinin de esasen Kur'ân-ı Kerime dayalı olduğu tezine bir bakıma kuvvet kazandırmaktadır.

Bu yönüyle, bizler, her ne kadar Tefsirin hacminin kabarmasına bu gibi hususlara girilmesi bir sebebiyet teşkil ettiğini kabul ediyorsak dahi, bu gibi konulara temasın yerine göre ilim açısından oldukça faydalı bir yaklaşım şekli olduğu kanaatindeyiz.

Bununla birlikte Kurtubî'nin bu gibi meseleleri büsbütün ahkâmı ilgilendiren bir mesele olmaktan uzaklaştırıp mücerred o ilmin bir meselesi olarak sunmadığını da görebiliyoruz. Bu da, çeşitli İslâmî ilimlerin ve bu ilimlerin ele aldıkları meselelerin Kur'ân ile irtibatlandırılmasında Kurtubî'nin önemli bir pay sahibi olduğunu da gösterebilecek hususlar arasında değerlendirilir.

Kurtubî'nin, ahkâmı açıklarken delillerine de özellikle değinmesi ve farklı görüş sahiplerinin getirdikleri delilleri ele alıp ilmî olarak değerlendirmeye tabi tutması önemli özellikleri arasında yer alır. O bakımdan, ele aldığı her-bir delili de alınması gereken şekliyle ele alır ve değerlendirir. Eğer görüş ayrılığına temel teşkil eden delil bir hadis ise, Kurtubî bu hadisi kabul veya reddediyor ise; bu hadisi delil olarak almasını gerekli kılan sebepleri de açıklar; reddediyor ise, yine bu hadisi, delil olarak reddedilmesini gerektiren sebepleriyle birlikte ele alır. [164] Bunlar ise bizlere, Kurtubî'nin hadis usulü ilmine ve bu ilmin meselelerine gereği gibi vakıf olduğunu müşahhas olarak göstermektedir.

c. Kurtubî, açıklamalarını yaparken, birkaç defadır vurguladığımız gibi, özellikle tarafların delillerini, görüşlerinin dayanaklarını da belirtmeye dikkat eder. Konu ile ilgili farklı görüşleri ele alır ve bunlar arasından kuvvetli gördüğü görüşü de - ki, kuvvetli kabul ettiği delil dolayısıyla bir görüşü kuvvetli görür- tercih eder. Bu konuda genellikle rivayet edilen hadis de ona yol gösterici olmaktadır. O bakımdan Kurtubî, farklı görüşler arasından herhangi birisini tercih etmeye giderken, konuyla ilgili hadisleri de serdedir. Rivayetler arasında ihtilaflı gibi görünenleri de te'lif etmeye çalışır. [165]

Bu da Kurtubî'nin hadis kaynaklarına ve hadis tekniklerine vakıf olduğunu, yeri geldikçe bu bilgisini pratiğe dökerek gerekli şekilde bundan istifade ettiğini göstermektedir.

Gerek bu hususta Kurtubî'nin ilmî yetkinliği, gerekse başka alanlardaki ilmî yetkinliği esasen bizim için şaşırtıcı olmamalıdır. Çünkü Kurtubî'nin, İslâmî ilimleri döneminin ilim elde etme usûlleri çerçevesinde tahsil ettiğini biliyoruz. Bu arada özellikle üzerinde durmakta olduğumuz konu ile ilgili olarak da onun icazet yoluyla hadis rivayet ettiğini açıkça ifade ettiğini görüyoruz. [166] Bu,

Kurtubî'nin çağındaki İslâmî ilimleri, usûlû çerçevesinde tahsil ettiğini göstermektedir. Bundan dolayı ele aldığı konuları bu derece ilmî bir vukufiyet ve yetkinlik ile tartışmasını ve sonuca bağlamasını tabii bir sonuç olarak karşılamak gerekir. Bunun yanında bunlar, bir ilim adamının vardığı sonuçlar olmaları itibari ile de kalbî bir itminan ile kabul edilebilecek nitelikte oldukları da elbetteki söylenebilir.

d. Kurtubî, meselelerin ilmî münakaşasını yaparken özellikle fıkıh usulü bahislerine de yer yer temas eder ve fıkıh usulü kaidelerinden hareketle görüş tercihi ya da reddi yoluna gider. [167] Yeri geldikçe fıkıh usulü ilminde lafızların delâletleri ile ilgili açıklamalarda bulunduğunu gördüğümüz gibi [168] beyanın sorulan sorudan sonraya bırakılması (tehiri) gibi [169] fıkıh usulünde nisbeten ayrıntı kabul edilen meselelere de - ihtiyaç kadarı ile de olsa - el attığını görebiliyoruz..

e. Kurtubî'nin Tefsiri ahkâm ağırlıklı bir tefsir olması nedeni ile kıraat ahkâmı ile ilgili oldukça ayrıntı kabul edilebilecek meselelere de el atar, konu ile ilgili ilim adamlarının görüşlerini hülâsa ederek sunar.

Meselâ, hiçbir şekilde Fâtıha'yı yahut da Kur'ân-ı Kerim'den herhangi bir bölümü ezberleyemeyen kimsenin -hadisi delil göstererek- hangi dua ve zikirleri yapacağını, bu dua ve zikirleri ezberleyemeyenin neler yapacağını, buna da zaman ve imkan bulamamakla birlikte dili hiçbir şekilde Arapçaya dönmeyen Arap olmayanın ne yapacağını... ve benzeri birtakım ayrıntı konuları da ele aldığını ve bu konudaki fukahânın görüşlerine işaret ettiğini de görüyoruz. [170]

f. "Kurtubî'nin şahsiyeti"ni belirginleştirmeye çalıştığımız bu başlıkta Kurtubî'nin özellikle İslâmî ilimlerin dışında kalan diğer beşerî ve deneysel ilimlere de vakıf olduğuna dair bir takım atıflarda bulunmayacak olursak, ortaya çıkarmak istediğimiz tablonun eksik kalacağı endişesini taşıdığımızdan dolayı, Kurtubî'nin bu alandaki bilgilerden de haberdar hatta onlara vakıf olduğunu ortaya koyan bazı hususlara - şimdiye kadar diğer konularda da yaptığımız üzere - kısaca değinmeyi zorunlu görüyoruz.

Burada şunu hatırlatalım ki; Kur'ân-ı Kerim'de de deneysel ilimlere atıflara bulunulduğu bir vakıadır. Ancak bundan amaç, Kur'ân-ı Kerim'in bu deneysel ilimleri insanlara öğretmesi olduğu söylenemez. Bunlar anlatılmak, açıklığa kavuşturulmak istenen gerçeğin anlatılması ve anlaşılması için yardımcı bir unsur olarak kullanılmaktadır.

Bu noktada şunu belirtelim; Kurtubî'nin Tefsiri'nde de yer yer dolaylı olarak deneysel ilimler ile ilgili belli bir seviyede bilgi sahibi olduğunu gösteren bir

takım açıklamalara rastlayabiliyoruz. Ancak burada da amaç bunlara dair açıklamalarda bulunmak değil, konu ile ilgili olarak bu gibi hususlara temas etmenin gerekli oluşundan dolayıdır.

Nitekim Kurtubî, Mâide Sûresinde yer alan ve kısas ile ilgili hükümleri ihtiva eden 45. âyet-i kerimeyi açıklarken, kısas yolu ile çıkarılan dişin tekrar yerine konulup dişin eski haline dönmesinde, kısas yolu ile kopartılan bir kulağın hemen yerine konulması halinde kaynaması ile ilgili hükümlerden ve konu ile ilgili fukahânın görüşlerinden bahsettiğini görüyoruz. [\[171\]](#)

Bunlar konu itibari ile tıp alanına girmekle birlikte, Kurtubî, bunlardan fık-hî bir konuya açıklık getirmek vesilesi ile söz etmektedir. Aynı âyetin açıklanması çerçevesinde yine tıp alanına giren birçok meseleyi ele aldığını görüyoruz. Çünkü kısası gerektiren her bir yaralama, elbetteki insan vücudunun bir bölümünde cereyan eder. Bu bölümde cereyan eden yaralama ve bunun cezası olan kısas esnasında çeşitli haller ile karşı karşıya kalınır. Bu hallerin her birisinin kendisine göre bir hükmü vardır. İşte bu hükümler açıklanırken, dolayısı ile tıbbın alanına giren birçok açıklamalara da girileceği yahutta bunlara atıflarda bulunulacağı tabii bir husustur. Bu türden gerek doğrudan beden ile ilgili, gerekse de hastalıklardan korunma ve tedavi ile ilgili yer yer çeşitli açıklamalara girdiğini görmemizin sebebi de buna bağlıdır. [\[172\]](#)

Bununla birlikte Kurtubî'nin - günümüz doktorları olsun, çağdaşı doktorları olsun bu gibi hususlarda ne dediklerini bilemeyeceğimiz - tedavi yollarını da sözkonusu ettiğini görüyoruz. Bunlardan birisi ellerde ve vücudun başka yerlerinde meydana gelen siğillerin tedavisi ile ilgilidir. Kurtubî bizzat kendisinin denediği ve yüce Allah'ın izni ile faydalı olduğunu gördüğü bir siğil tedavi yolunu da bize göstermektedir. [\[173\]](#) Kurtubî bunlardan başka çeşitli - manevî tedavi yolu diyebileceğimiz- rukyeleri de yer yer sözkonusu etmekte ve bu gibi meşru manevi tedavilerin çerçevesini de belirlemektedir. [\[174\]](#)

g. Kurtubî yer yer astronomiyi ilgilendiren konulara da girmektedir. Ancak bu konulan ele alırken bir taraftan bunların esas itibari ile yaratılış hikmetleri olan insanlık için Allah tarafından musahhar kılınmış olmaları gerçeğine değinmekte [\[175\]](#) diğer taraftan da tefsirini yaptığı âyet ile ilgili olarak işaret etmekte ya da açıklamakta fayda mülahaza ettiği astronomiye dair bir bilgiye de temas etmektedir. [\[176\]](#)

h. Kurtubî yalnızca çeşitli deneysel ilimlere dair bilgi sahibi olmakla ya da yeri geldikçe eserlerinde bunlara değinmekle kalmayıp sosyal ilimler ile de ilgilenmekte, bu meyanda tarih ile ilgili eserleri, eski dinlerin kaynaklarını,

kutsal kitaplarını da incelediğini, bunlar hakkında kanaat sahibi olduğunu da göstermektedir. Meselâ, Hz. Mesih'in doğumu ve Mısır'a götürülüşü ile ilgili olarak açıklamalarda bulunurken: "Derim ki: Mısır tarihinde okuyup gördüğüme ve İncil'de açıklandığına göre..." [\[177\]](#) diyerek bu konuda önemli tarihi bilgiler verdiğini görüyoruz.

Bu türden Kurtubî'nin bize verdiği bilgiler, elbetteki bundan ibaret değildir ve bunlar yalnızca Hz. İsa ve Mısır ile alakalı da değildir. Kur'ân-ı Kerim'in akışı içerisinde tarihî olaylara, şahıs ve mekanlara atıf yapıldıkça ve tefsir akışı çerçevesinde gerek gördükçe bu kabilden açıklamalara girer. Bu türden açıklamaları tesbit etmek, okuyucu için de oldukça kolaydır. Bu kabilden olmak üzere özellikle Kurtubî'nin gerek Daru'l-Fikr tarafından yapılan basımı ile gerek Daru'l-Hadis tarafından yapılan basımının fihrist bölümlerinin din ve fırkalara dair atıflarına ve benzeri başlıklarına bakmak halinde; konu ile ilgili oldukça etraflı bilgi ve malzeme ile karşı karşıya bulunduğumuzu görebileceğiz.

Böylelikle Kurtubî'nin tahsil hayatı ile ele almaya başladığımız ve çeşitli ilimlere dair bilgisine işarete kadar getirdiğimiz bu çerçeve içerisinde Kurtubî'nin bir müfessir ve ilim adamı olarak nasıl bir kişiliğe sahip olduğu konusunda ayrıntılı olmasa bile kapsamlı sayılabilecek bir çerçeve içerisinde Kurtubî'nin kişiliğini belli bir seviyede aydınlığa kavuşturmuş olduğumuzu söyleyebiliriz. Bundan sonra artık, ilmi kişiliği bizim için bir dereceye kadar tebarüz etmiş olan müfessirimizin eserleri üzerinde durabiliriz. [\[178\]](#)

G. Eserleri:

İmam Kurtubî'nin en önemli eseri hiç şüphesiz "el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân..." adını verdiği tefsiridir. Ancak biz tefsirini etraflı bir şekilde bundan sonraki bölümde ele alacağımız için tefsiri ile ilgili açıklamaları oraya bırakarak burada Kurtubî'nin gerek kendi Tefsiri'nde sözkonusu ettiği, gerekse de başka kaynakların değindiği eserlerine dair birtakım bilgileri derleyip toparlamaya ve Kurtubî'nin eserlerinin takribi bir listesini ortaya çıkarmaya gayret edeceğiz. Bu eserlerini sıralarken de öncelikle Tefsiri'nde atıfta bulunduğu eserlerini zikredeceğiz. Bunlar arasında da daha çok atıfta bulunduğu eserlerini öncelikle ele alacağız. [\[179\]](#)

1. et-Tezkire;

Tam adı: "et-Tezkire fî Ahvâli'l-Mevta ve Umuri'l-Âhira" şeklinde olan bu kitabına Kurtubî çokça atıfta bulunur. [\[180\]](#) Çünkü kitap adından da anlaşıldığı gibi ölüm halleri ve ahiret ile ilgili hususları sözkonusu etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de ise bilindiği gibi bu bahislere geniş yer verilmiştir. O bakımdan Kurtubî'nin konu açısından münasebet düştükçe bu eserine göndermelerde bulunacağı tabiidir.

Kurtubî, "veciz" olmakla nitelendirdiği bu kitabında, kendisi için bir hatırlatma ve ölümünden sonra da salih bir amel olması amacı ile ölüm, ölenlerin halleri, haşr, neşr, cennet, cehennem, çeşitli fitneler, kıyametin alâmetleri gibi bahisleri ele alacağını, bu bahisleri önder ilim adamları ile bu ümmetin ileri gelen güvenilir şahsiyetlerinin kitaplarından kendi görüşüne ve rivayetine uygun olarak derleme isteği ile bu kitabı vücuba getirdiğini söyler. Ayrıca kimden ne nakil yaptıysa bunu yüce Allah'ın izni ile görüş sahibine veya kaynağına nisbet edeceğini belirtir.

Kitabı bablara ayırıp her bir babın arkasında bir veya birkaç fasıl da ekleyeceğini, bu fasıl ya da fasıllarda ise hadisin gerek duyulacak olan garip lafızlarını yahut da fikhını veya bir müşkili açıklamaya gayret edeceğini belirterek [\[181\]](#) bu eserinde takip edeceği metodunu da tesbit ettiğini görüyoruz. Değişik baskıları yapılan bu eserin son olarak Dâru'r-Reyyân tarafından (Kahire, 1407/1987 büyük boy 801 sahife) güzel bir baskısı yapılmıştır.

Bu eserin Abdülvehhab eş-Şa'rânî'ye nisbet edilen bir Muhtasar'ı olduğu söylenmiş ve bu şekilde de basılmış bulunmaktadır. Sözkonusu bu Muhtasarın sonunda yer alan bu ifadeler muhtasarı yapanın Abdülvehhab eş-Şa'rânî olduğunu ortaya koymaktadır: "Bunun (bu muhtasarın) müellifi Şeyh... Abdülvehhab eş-Şa'rânî der ki: ... bu eserin telifi Mısır'da 908 yılı Rabiyyulevvel ayının onyedisine rastlayan cumartesi gününde bitirilmiş bulunmaktadır..." [\[182\]](#) Ancak Katip Çelebi, Tezkire'yi kimin ihtisar ettiğini (kısalttığını) zikretmek-sizin "ilim adamlarından birisi bunu ihtisar etmiştir" [\[183\]](#) demekle yetinmektedir.

"Kurtubî ve tefsirdeki metodu" üzerine bir doktora tezi hazırlayan Dr. el-Kasabî, bu Muhtasarın, Şa'rânî'ye ait olduğu hakkında bir takım şüpheleri sözkonusu etmekte ve bu şüphelerde haklı olunabileceği kanaatini de izhar etmektedir. [\[184\]](#)

2. el-Esnâ fî Şerhi Esmâi'l-Lahi'l-Hüsna:

Yüce Allah'ın güzel isimlerinin açıklanmasına dair olan bu eserin tam adı: "el-

Esnâ fî Şerhi Esmâ'î'l-Lahî'l-Hüsnâ ve Sıfatihî'l-Ulyâ" şeklindedir. Özellikle yüce Allah'ın Esma-i Hüsnâsını zikreden âyet-i kerimeler geldikçe zaman zaman daha geniş açıklamalar ve bilgiler için bu kitabına atıflarda bulunmaktadır. [\[185\]](#)

3. el-Muktebes:

Tam adı: "el-Muktebes fî Şerhi Muvatta-i Mâlik İbn Enes" şeklinde olan ve adından anlaşıldığı kadarı ile İmam Malik'in Muvatta adlı eserini şerh etmeyi konu olan bu eserinden de Kurtubî, Tefsiri'nin çeşitli yerlerinde yedi sekiz defa söz etmekte ve bazı konuları burada etraflı bir şekilde ele aldığını belirtmektedir. [\[186\]](#)

4. Kam'u'l-Hırs:

Kurtubî, bu eserine üç yerde atıfta bulunmaktadır. Bu eserine ilk olarak en-Nisâ, 4/32. âyet-i kerimenin tefsirinde 4. başlığın konusunu teşkil eden "Ve Allah'ın lütfundan dileyin" bölümünü tefsir ederken işaret ederek şunları söylemektedir: "... Biz bu hususa dair geniş açıklamalarımızı 'Kam'u'l-Hırs bi'z-Zühdi ve'l-Kanâ'ah' adlı eserimizde genişçe açıkladık." [\[187\]](#)

Bu kitabını yine ez-Zariyat, 51/22. âyeti olan "Rızkınız ve vaadolunduğu-nuz semâdadır" buyruğunu açıklarken bu eserin adını aynı şekilde verdiğini görüyoruz. [\[188\]](#)

Bir başka yerde ise kitabının adını daha uzunca ve tam olarak şöylece vermektedir: "Kam'u'l-Hırsı bi'z-Zühdi ve'l-Kanaati ve Reddu Zülî's-Suâli bi'l-Kes-bi ve's-Sınaati." Tefsir'in Arapça baskısını hazırlayanlar bu eserin adının bir nüshada bu şekilde olduğunu ve doğru şeklinin de böyle olması gerektiğini belirttikten sonra üç nüshada ise son iki kelime olan "kesb ve sınaa" kelimeleri yerine "kütüb ve şefaati" kelimelerinin yer aldığını belirtmektedirler. [\[189\]](#)

İbn Ferhûn, ed-Dîbâc'da [\[190\]](#) ve ondan naklen ed-Dâvûdi de Tabakâtu'l-Müfessirîn'de de son iki kelimeyi "Kütüb ve Şefaati" diye zikretmişlerdir. Buna göre İbn Ferhûn ve ed-Dâvûdî Arapça baskıyı hazırlayanların işaret ettikleri ve doğru olmadıklarını ima ettikleri nüshalardan birisinden bu ismi kaydetmiş olmalıdırlar.

Ömer Rıza Kehhâle ise kitabın isminde yer alan sondan ikinci kelimeyi ise "bil ketli..." diye zikretmektedir. [\[191\]](#)

Kitabın doğru ismi olduğu tercih edilen adı ise: "Zühd ve Kanaat ile Hırsın Kökünün kazılması Kazanç ve Sanat (Zenaat) ile de Dilenciliğin Zilletinin Bertaraf Edilmesi" anlamına gelir.

İsmail Paşa da bu kitap ile ilgili olarak: "Bu kitabını tefsir ve hadise dair kırk bab şeklinde düzenlemiştir" [\[192\]](#) diye bilgi vermektedir. [\[193\]](#)

5. el-Lümau'l-Lü'lüyye:

Kurtubî, asıl metnin el-Fadârî'ye ait olduğunu belirttiğı "el-İşrînât en-Nebeviyye" adlı eserine yaptığı şerhe: "el-Lümau'l-Lü'lüyye fî Şerhi'l-İşrînâti'n-Nebeviyye" adını verdiğini belirtmektedir. [\[194\]](#)

Her ne kadar bir başka yerde bu eserin aslının "Farabi"ye ait olduğunu belirtmekte ise de [\[195\]](#) bunun bir istinsah hatası olduğu anlaşılmaktadır. [\[196\]](#)

6. el-İ'lâm:

Kurtubî, bu eserinden birisinde: "el-İ'lâm fî Ma'rifeti Mevlidi'l-Mustafâ Aleyhisselatu Vesselam"[\[197\]](#) ikincisinde ise, "el-İ'lâm bi Mevlidi'n-Nebiiyyi Aleyhisselam"[\[198\]](#) diye söz etmektedir. Eserin adından ve Tefsiri'nde ona yaptığı atıflardan Hz. Peygamberin soyu, doğumu gibi hususlardan söz ettiğı anlaşılmaktadır. [\[199\]](#)

7. Menhecu'l-Ubbâd:

Tam adi: "Menhecu'l-Ubbâd ve Mahaccettü's-Sâlikîne ve'z-Zühhâd (Âbid-lerin :zlediğı yol ve saliklerle zahidlerin takip ettikleri iz)" diye tercüme edilebilecek olan bu eserine Kurtubî, yalnızca bir defa atıfta bulunmaktadır. [\[200\]](#)

Gerek kitabın adından, gerek atıfta bulunduğı esnada Tefsiri'ndeki açıklamalarından, Kurtubî bu eserinde ibadet, zühd, sülük ve takva ile ilgili yanlış anlayışları red ve bunların doğru olan halinin hangisi olduğunu Kur'ân ve Sünnetin ışığında ortaya koymaya çalıştığını söyleyebiliriz. [\[201\]](#)

8. Fıkıh Usulüne Dair Bir Eseri:

Kurtubî, bu eserine yalnızca bir yerde adını vermeksizin atıfta bulunarak: "... Biz

bunu Usûlu'l-Fıkh'da açıklamış bulunuyoruz..." diye işaret etmektedir. [\[202\]](#)
Kitabın adı, muhtevası konusunda bize fikir vermektedir.

Kurtubî, bu eserine kişinin kalbindeki boşama ve küfür gibi niyetlerin hükmüne dair açıklamalarda bulunurken işaret ettiğine göre, bu eserin de (Tefsiri'nde ve haklarında bilgi sahibi olduğumuz diğer eserlerinden anlaşıldığı üzere) konusu ile ilgili oldukça etraflı bir kitap olduğu tahmin edilebilir. [\[203\]](#)

9. et-Tizkâr:

Tam adı: "et-Tizkâr fî Efdali'l-Ezkâr (En Faziletli Zikirlerle Dair Hatırlatma)" adını taşıyan bu eseri ile ilgili olarak İbn Ferhûn şu kaydı düşmektedir: "Bu kitabı, Nevevî'nin et-Tıbyân (el-Ezkâr diye bilinir) adlı eserinin sistemine uygun şekilde tasnif etmiş olmakla birlikte, bu kitap ondan daha eksiksiz, ilim bakımından daha üstün ve doyurucudur." [\[204\]](#)

Kâtip Çelebi de bu kitap ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "Bu kitabını Kur'ân-ı Kerimin, onu okuyanın, onu dinliyenin, Kur'ân gereğince amel edenin fazileti, Kur'ân-ı Kerimin saygınlığı ve okuma keyfiyetine dair kırk fasıla ayırmıştır." [\[205\]](#)

10. Şerhü't-Takassî:

İbn Ferhûn ve ed-Dâvûdî'nin müştereken "Şerhü't-Takassî" diye söz konusu ettiği bu eser ile ilgili olarak Dr. el-Kasabî şu bilgileri vermektedir: "İbn Abdî'l-Berr "et-Temhid..." adlı eserini "et-Takassî fil Hadisi'n-Nebevî" [\[206\]](#) adı ile ihtisar etmiştir. Kurtubî de bu muhtasarı "Şerhu't-Takassî" diye şerh etmiştir. [\[207\]](#) Daha sonra el-Kasabî, Burockelman'a istinaden şu bilgileri vermektedir: "Kurtubî, et-Temhîd adlı kitabı da ihtisar etmiştir." Daha sonra el-Kasabî der ki: "Yine Kurtubî'nin, İbn Abdilber'in et-Takassî adlı eserini şerh etmiş ve buna "Şerhü't-Takassî" adını vermiş olması da muhtemeldir. [\[208\]](#)

11. et-Takrîb:

Hayruddin ez-Ziriklî, Kurtubî'nin "et-Takrîb li Kitabi't-Temhîd" adlı bir eserinin bulunduğunu, bunun iki büyük cild halinde Fas'da el-Kuraviyyûn Kütüphane'sinde, 80/117 no'da kayıtlı olduğunu bildirmektedir. [\[209\]](#)

Kurtubî Tefsirini tetkik eden görür ki Kurtubî, İbn Abdi'l-Berr'in gerek et-Temhid, gerekse de el-İstizkâr adlı eserlerinden çokça nakillerde bulunmak-udur. Dolayısıyla Kurtubî'ye ait olduğu belirtilen Şerhü't-Takassi ile et-Takrib'in aynı eser olma ihtimali de vardır. Kurtubî'nin, birincisi İbn Abdi'l-Berr'in muhtasarı olan Takassî'yi Şerhi, ikincisi de Kurtubî'nin et-Temhîd üze--ndeki müstakil ve özgün bir çalışması olma ihtimali de vardır. [\[210\]](#)

12. Esmâü'n-Nebî:

Kurtubî'nin, Peygamber (s.a)'ın isimlerini bir araya getirdiği recez vezninde bir şiirinin bulunduğundan da kaynakların söz ettiğini görüyoruz. [\[211\]](#)

13. el-î'lâm:

Bağdatlı İsmail Paşa, müfessirimizin: "el-î'lâm bimâ fi Dini'n-Nasârâ ve îzhari Mehâsini Dini'l-İslâm (Hristiyanların Dininde bulunan (tutarsızlıklar ile İslâm Dininin güzelliğinin açığa çıkartılması ile ilgili hususları bildirme)" [\[212\]](#) adını taşıyan bir eseri olduğunu bildirmektedir. Adından hristiyan-lığa bir reddiye mahiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. [\[213\]](#)

14. Diğer Eserleri:

Müfessirimizin hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren kaynaklar onun: "Daha başka birtakım te'lif ve talik (notlan) lerinin de bulunduğundan" [\[214\]](#) söz etmektedirler. Ancak, eser ismi vermemektedirler. Dr. el-Kasabî de zikrettiklerimizden başka: "Risale fi Elkâbi'l-Hadîs, el-Akdiye, el-Cem-u Beyne'l-Efâli ve's-Sıhah..." gibi eserlerinin de varlığından -Burockelman'a istinaden-sözetmektedir. [\[215\]](#)

Görüldüğü gibi Kurtubî'nin Tefsir ile et-Tezkire'si dışında pek çoğu neşredilmeyi bekleyen yazma halinde bulunan birçok eseri daha bulunmaktadır. Henüz varlığından haberdar olunamamış eserlerinin bulunması da mümkündür. [\[216\]](#)

Kurtubî'nin şahsiyeti ve eserleri ile ilgili bu açıklamalardan sonra, usûlü ve kaynaklarıyla Kurtubî'nin Tefsiri'ni incelemeye geçebiliriz. [\[217\]](#)

1. İbn Ferhûn, ed-Dîbâcu'l-Müzehheb fî Ma'rifeti Ulemâi'l-Mezheb, Kahire, baskı tarihi yok, II, 308-309;

2. ed-Dâvûdî, Tabakâtu'l-Müfessirîn, Kahire, 1392/1972, II, 65-66;
3. İbnu'l-îmâd, Şezerâtu'z-Zeheb, Beyrut, baskı tarihi yok, V, 335;
4. Hacı Halife (.Kâtib Çelebi), Keşfu'z-Zunûn, İstanbul, 1360/1941, 383, 390, 534.
5. Bağdatlı İsmail Paşa, İzahu'l-Meknûn, İstanbul, 1364/1945, 81, 241.
6. Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetu'l-Ârifîn, İstanbul, 1955, II, 129.
7. Hayruddin ez-Ziriklî, el-A'lâm, Beyrut, 1979, V, 322.
8. Ö. Rıza Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifîn, Beyrut, baskı tarihi yok, VIII, 239-240.
9. Dr. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî. et-Tefsir ve'l-Mufessirûn, Kahire, 1396/1976, II, 457-464.
10. Dr. el-Kasabî Mahmud Zelat, el-Kurtubî ve Menhecuhû fî't-Tefsir, Kahire, 1399/1979, -özellikle s. 6-50 arası.
11. Meşhur Hasan Selman - Cemal Abdullatif Dusûkî, Keşşaf Tahlili, li'l-Mesaüi'l-Fıkhiyye ft Tefsiri'l-Kurtubî, Taif, 1407/1988, s. 9-24.
12. Ö. Nasuhi Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, İstanbul, 1974, II, 523-525;
13. Ayrıca; Kehhâle'nin anılan yerde, Keşşaf Tahlilinin s. 24'te, el-Kasabî'nin s. 50, dn. 2'de, Bilmen'in II, 525 te verdikleri kaynaklar...

Üçüncü Bölüm:

KURTUBÎ'NİN TEFSİR'DEKİ USÛLÜ

I. Tefsir Tarihinde Kurtubî'nin Yeri:

Görünen ve bilinen şekliyle tefsirlerin bugünkü hallerinin belli bir sürecin neticesinde ortaya çıktığını söylemeye gerek yoktur. İşte Kurtubî Tefsiri de böyle bir süreç neticesinde te'lif edilmiş bir tefsir olması hasebiyle, onun Tefsir Tarihi içerisindeki yerini tesbit etmeye çalışmamız önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun için de tefsirin ilk dönemlerinden itibaren geçirmiş olduğu çeşitli aşamaları yada devreleri, - özetle de olsa - gözden geçirmemiz gerekmektedir. Bu konuda Dr. Muhammed Huseyn ez-Zehebî'nin, "et-Tefsîr ve Mufessirûn" adlı eserinde vermiş olduğu bilgileri özetleyerek ve bazı tasarruflarla aktarmayı uygun görüyoruz: [\[218\]](#)

Birinci Aşama: Hz. Peygamber ve Sahabe Dönemi:

Her ne kadar Hz. Âişe'den: "Rasulullah (s.a) Kur'ân-ı Kerim'den ancak Hz. Cebrail'in kendisine öğretmiş olduğu az sayıdaki âyet-i kerimeler dışında bir tefsirde bulunmamıştır" şeklinde bir rivayet nakledilse bile, İbn Kesîr'in de dediği gibi bu, münker bir hadistir. O bakımdan Suyutî, Hz. Âişe'nin bu sözünü nakletmekle birlikte İbn Teymiye'nin şu kanaatine de yer vermektedir: Peygamber (s.a), ashab-ı kirama Kur'ân-ı Kerim'in tümünün veya büyük bir çoğunluğunun tefsirini açıklamıştır. Bunu da Ahmed ve İbn Mace'nin, Hz. Ömer'den naklettikleri şu rivayet desteklemektedir: Son inen âyetlerden birisi de riba (faizin haramlığını belirten) âyetidir. Allah Rasulü ise bunu tefsir etmeden önce öbür dünyaya göç etti. Burada ifadeden, Hz. Peygamberin kendisine inen bütün buyrukları tefsir ettiğine delil vardır. Faiz ile ilgili âyeti tefsir etmeyişinin tek sebebi ise, bu âyetin nüzulünden çok kısa bir süre sonra vefat etmiş olmasıdır. Aksi takdirde bunun özellikle faiz âyeti zikredilerek açıklama cihetine gidilmesinin bir anlamı olmaz. [\[219\]](#)

Buna bağlı olarak, sahabe-i kiramın da -başta Hz. Peygamber'den feyz alış oranlarındaki farklılık olmak üzere- Kur'ân'ın dili olan Arapçaya vukufiyet-leri ve bu konuda onlara yüce Allah'ın vermiş olduğu kavrayış farkı dolayısıyla Kur'ân Tefsiri konusundaki yetkileri de değişik değişiktir. Bu sebepler yanında bir de vefat tarihlerinin önce ve sonralığı da onlardan nakledilenlerin farklı

olması sonucunu doğurmuştur. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerimin tefsirini en iyi ve ileri derecede bildikleri kabul edilen Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer ve benzerlerinden, tefsir ile ilgili bizlere az rivayet ulaşmasının sebebi, bu sahabilerin vefat tarihlerinin erken dönemlere rastlamasıdır.

Bu dönemde yani tefsir tarihinin birinci aşamasını teşkil eden Hz. Peygamber ve sahabe döneminde Kur'ân-ı Kerim tefsirinin bir takım kaynakları vardır:

Birinci kaynak, hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerimdir. Bunun için Kur'ân-ı Kerimin mücmeli mübeyyene, mutlakı mukayyede hamledilerek açıklama cihetine gidilmekle birlikte, aralarında ihtilaf bulunduğu vehmi olan âyet-i kerimelerin de uygun şekilde açıklanması, diğer taraftan Kur'ân-ı Kerimin âyetleri üzerinde çokça düşünmek, tefekkür etmek, aklını yormak... gibi yollar da Kur'ân-ı Kerimin Kur'ân ile tefsir edilmesi kapsamı içerisinde ele alınır.

İkinci kaynak ise, hiç şüphesiz ashab-ı kiramın Allah'ın Kitabını anlamak ve tefsiri hususunda Allah Rasûlüne müracaat etmeleri, ya da kendisinin onlara, müracaatları sözkonusu olmaksızın açıklamalarda bulunması dolayısı ile sünnet-i seniyyedir. Bu açıdan, tedvin edilmiş sünnet kitaplarına başvuracak olursak, konularına göre tasnif edilmiş hadis kitaplarının önemli olanlarında tefsir ile ilgili özel bölümlerin bulunduğunu göreceğimiz gibi, birçok ha-dis-i şerif zikredilirken bunlarla beraber pek çok âyet-i kerimeye atıflarda bulunduğunu da görüyoruz.

Hız. Peygamberin, Kur'ân-ı Kerim ile ilgili tefsire dair açıklamaları hususunda pek az açıklamalarda bulunmuş olduğunu söyleyenler ile tamamını tefsir etmiştir, diyenlerin iki ayrı ucu temsil eden kanaatlerini muhakeme eden Dr. ez-Zehabî, bu konudaki tartışmaya dair kanaatlerini şöylece belirtmeye çalışmaktadır: Allah Rasûlü, Kur'ân-ı Kerim'in birçok manasını ashab-ı kirama açıklamış bulunmaktadır.

Nitekim sahih hadis kitapları, bunun böyle olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Hız. Peygamber, Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva ettiği anlamların tümünü de açıklamamıştır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in bir bölümüne dair bilgiyi yüce Allah, yalnız kendisine tahsis ettiği gibi, onun bir bölümünün anlamlarını ilim adamları, bir bölümünü araplar, arap dilinin özelliklerinden bilmektedirler. Kur'ân-ı Kerim'in bazı bölümlerine dair bilgisiz kalmak hususunda ise -İbn Abbas'ın da açıkça belirttiği gibi- hiçbir kimse mazur görülemez... Allah Rasûlünün, ashab-ı kirama, anlaşılması Arap dili ile mümkün olabilecek yerleri tefsir etmediği açıktır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim zaten onların diliyle inmiştir. Yine bilinmemesi mazeret teşkil etmiyecek şekilde hemen ve kolaylıkla anlaşılabilir yerleri de açıklamamış olmalıdır. Çünkü zaten bunun, kimseye gizli kalacak bir tarafı

yoktur. Kıyametin kopması, ruhun gerçek mahiyeti gibi ilminin yüce Allah'ın kendisine tahsis ettiği hususları açıklamamış olması da tabiidir... Buna göre Allah Rasulü ashab-ı kirama Şünnet-i seniy-yenin Kur'ân-ı Kerimi beyan edici özelliğine binaen gerekli açıklamalarda bulunmuş ve Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılıp kavranılması konusunda Sünnete düşen rolü eksiksiz ve fazlasız olarak ifa etmiştir, denilebilir. [220]

Sahabe-i kiram döneminde tefsirin üçüncü kaynağı ise, ictihad ve Kur'ân-ı Kerim âyetlerinden hüküm istinbat etme gücüdür. Ashab-ı kiram, yüce Allah'ın Kitabına dair açıklamaları Kur'ân-ı Kerimde bulamıyacak olup da bu konuda Rasulullah (s.a)'dan birşeyler öğrenme imkânını da elde edemeyecek olurlarsa, kendi ictihadlarına başvurup konu ile ilgili görüşlerini ortaya çıkarmaya gayret ederlerdi. Bu ise, gerçekten düşünmeyi ve ictihadı gerektiren konularla alakalı idi.

Sadece Arapçayı bilmekle anlaşılması mümkün olan buyruklar için ise, ayrıca anlaşılmaları amacıyla düşünmeyi gerektirecek bir taraf yoktur. Çünkü onlar Arapçayı ve dilin üslûplarını bildikleri gibi Hz. Ömer'in de belirttiği gibi "Arapların divanı" olan cahili şiiri de biliyorlardı. Buna göre ashab-ı kiramın bir çoğunun Kur'ân tefsirinde izledikleri yolun şundan ibaret olduğu söylenebilir:

- 1- Dili ve inceliklerini bilmek,
- 2- Arapların adet ve alışkanlıklarına dair bilgi,
- 3- Kur'ân-ı Kerimin nüzulü döneminde Arapların arasında yaşıyan yahu-di ve hıristiyanların durumlarına dair bilgi,
- 4- Güçlü bir kavrayış ve geniş çerçeveli bir idrâk.

Bununla birlikte ashab-ı kiramın bu yollar ile Kur'ân-ı Kerime dair bilgileri, anlayış, kavrayış ve istinbatları arasında farklılık olduğu bilinen bir husustur ve bu tabii bir şeydir.

Tefsir tarihinin birinci aşamasını teşkil eden Hz. Peygamber ve sahabe döneminde tefsirin dördüncü kaynağı ise, yahudi ve hıristiyanların teşkil ettiği kitap ehlidir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim özellikle peygamber kıssalarında geçmiş ümmetler ile alakalı hususlarda ortaya çıkan bir takım meselelerde Tevrat ile uyum arz etmektedir. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa'nın doğumu, mucizeleri gibi hususlarda da İncil'de yer alan birtakım hususlara da temas etmektedir. Ancak, Kur'ân-ı Kerim'in bu hususlarda izlediği yöntem, Tevrat ve İncil'den farklıdır. Konularla ilgili gereksiz tafsilata hiç değinmez-ken, bir kıssayı bütün yönleriyle de anlatma yolunu seçmez. Sadece ibret alınacak ve bu kıssanın anlatılması münasebeti ile önem arzeden hususlara değinmekle yetinir.

Diğer taraftan kıssa ve benzeri olayların anlatılmayan yönlerini bilmek ve konu

ile ilgili daha etraflı bilgi sahibi olmak eğilimi tabii bir eğilimdir. O bakımdan bazı sahabiler Kur'ân-ı Kerim'in vermediği tafsilatı öğrenmek için kitap ehli arasından İslâm'a giren kimselere -Abdullah b. Selâm, Kâ'b el-Ah-bâr ve diğer yahudi ve hıristiyan ilim adamlarına- müracaat edip sorular sordukları görülen bir husustur.

Ancak, ashab-ı kiramın bu konuda kitap ehline başvurmaları ilk üç kaynak kadar önemli bir kaynak değildir. Diğer taraftan bunun da alanı oldukça dar ve sınırlı idi. Tevrat ve İncil'in tahrife uğratılmış ve değiştirilmiş olması dolayısıyla da ashab-ı kiramın akidelerini koruma gayretini göstermeleri, Kur'ân-ı Kerim'in daha önce indirilmiş ve tahrif edilmiş kitaplara göre anlaşılmasına sebep olacak veya bu sonucu verecek yola karşı onu korumaları da tabii idi. O bakımdan onlar, kitap ehlinden ancak akideleri ile uyum arzeden, Kur'ân-ı Kerim ile çelişmeyen şeyleri belliyor, öğreniyor veya kabul ediyorlardı. [\[221\]](#)

İkinci Aşama: Tabiîn Dönemi:

Tefsir tarihinin birinci aşaması, ashab-ı kiram döneminin sona ermesi ile biter. İkinci aşama da ashab-ı kirama öğrencilik yapıp, sahip oldukları bilgilerin büyük bir çoğunluğunu onlardan öğrenen tabiîn dönemi ile başlar. Ashab-ı kiram arasında tefsirde meşhur olmuş birtakım kimseler olduğu gibi, tabiîn arasında da bu konuda ileri gitmiş, tebarüz etmiş kimseler vardır.

Bu dönemde tefsirin kaynağı, tabiîn müfessirlerinin bizzat Kur'ân-ı Kerim'de yer almış buyruklardan hareketle Allah'ın Kitabını anlamak, ikinci olarak; ashab-ı kiramın Rasulullah (s.a)'dan yaptıkları rivayetlere, üçüncü olarak; tabiînin bizzat ashab-ı kiramın kendi ictihadları ile yaptıkları tefsirlerine dair rivayetlere, dördüncü olarak; kitap ehlinin kitaplarından öğrendiklerine ve beşinci olarak da yüce Allah'ın Kitabını tetkikleri ve incelemeleri sonucu iç-tihad ederek, Allah'ın kendilerine ihsan ettiği bilgiye istinad ediyorlardı.

Tefsir kitapları, işte bu tabiîn nesline mensup tefsir alimlerinin -kendilerine ne Allah Rasulünden, ne de herhangi bir sahabiden bir bilgi ulaşmamış konularda- kendi görüş ve içtihadlarına dayanarak ileri sürdükleri görüşlerinden pek çoğunu bize nakletmiş bulunmaktadırlar.

Ashab-ı kiramın, fetihlerle gelişen İslâm dünyasının çeşitli yörelerine yayılmalarının bir sonucu olarak, tabiîn döneminde bazı tefsir okullarının da kurulduğunu görüyoruz: [\[222\]](#)

1- Mekke Okulu:

Bu okulun birinci hocası Abdullah b. Abbas'tır. O, tabiînden arkadaşlarının arasında oturur, onlara Allah'ın Kitabını açıklar, içinden çıkamadıkları anamları vuzuha kavuştururdu. Öğrencileri de onun söylediklerini iyice belliyor ve kendilerinden sonra geleceklere de ondan işittiklerini rivayet ediyorlardı. İbn Abbas'ın Mekke'deki en ünlü öğrencileri arasında Said b. Cübeyr, Mücâhid, İbn Abbas'ın azadlı kölesi İkrime, Tavus b. Keysan ve Atâ b. Ebi Rebâh gibileridir. [\[223\]](#)

2- Medine Okulu:

İslâm ülkesinin başka yerlerine gitmeyerek Medine'de kalmış pekçok sahâbi vardı. Bunlar, Medine'de kalarak tabiîne Kur'ân-ı Kerim'i tefsir etmiş ve bu konuda onlara bildiklerini aktarmışlardır. Denilebilir ki, bu okulun birinci derecedeki hocası Ubey b. Ka'b idi. Çünkü Ubey b. Ka'b'dan tefsire dair yapılan rivayetler diğerlerinden çok daha fazladır ve bu konuda başkalarından daha ünlüdür. Bu dönemde tabiîn arasında Medine'de Kur'ân tefsiri bilgisiyle meşhur olmuş pek çok kimse olmakla birlikte, bunların arasından özellikle Zeyd b. Eşlem, Ebû'l-Âliye ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî en ünlüleridir. [\[224\]](#)

3- Irak Okulu:

Irak tefsir okulunun temelini atan Abdullah b. Mes'ud'dur. Irakta, Iraklıların kendilerinden tefsir öğrendikleri başka sahâbiler de bulunmakla birlikte bu okulun birinci hocası Abdullah b. Mes'ud olarak kabul edilir. Çünkü hem tefsir konusundaki ünü, hem de bu alanda ondan gelen rivayetlerin çokluğu da bunu göstermektedir. Diğer taraftan Hz. Ömer'in Ammâr b. Yâsir'i Kûfe'ye vali gönderirken onunla birlikte Abdullah b. Mes'ud'u bir öğretmen ve bir yardımcı (vezir) olarak gönderdiği bilinen bir husustur. O bakımdan Abdullah b. Mes'ud, mü'minlerin emiri Hz. Ömer'in emri ile Kûfelilerin hocası olmuştur, Kûfeliler onun yanında oturur ve diğer sahâbilerden öğrendiklerinden daha çok ondan öğrenmeye gayret ederlerdi. Tefsir konusunda Iraklı tabiîn arasından ün kazanmış pek çok kimse vardır. Alkame b. Kays, Mesrûk, el-Esved b. Yezid, Hemdanlı Murra, Âmir eş-Şa'bi, Hasan-ı Basri, Ka-tâde b. Deâme es-Sedusî bunlar arasındadır.

Bu aşamadaki tefsirin belirgin bazı özellikleri vardır:

1- Bu dönemde pek çok İsrailiyat ve hıristiyani haber tefsire girmiş

bulunmaktadır. Buna sebep ise kitap ehline mensup pek çok kişinin İslama girmekle birlikte yine, şer'î ahkâm ile ilgili olmayan, yaratılmanın başlangıcı, varlıkların sırrı, varlığın başlangıcı gibi bir takım haberlere dair bilgiler hâlâ kafalarında yer etmeye devam ediyordu. Bir çok kıssalara dair bilgiler de bu kabildendir. Kur'ân-ı Kerim'in işaret ettiği olaylara dair teferruatlı bilgi sahibi olmak ise, insanın arzu ettiği bir şeydir. O bakımdan kitap ehli arasından müslüman olan Abdullah b. Selâm, Kâ'b el-Ahbâr, Vehb b. Münebbih, Abdulmelik b. Abdulaziz b. Cüreyc ve benzerlerinden tefsirlere pekçok rivayetler girmiştir.

2- Yine bu dönemde tefsire dair bilgiler sözlü olarak telakki ediliyor, alınıyor ve rivayet ediliyordu ve bu rivayetlerde adeta bir ihtisaslaşma da görülmekte idi. Her bir bölge ahalisi, özellikle kendi bölgelerinde imam kabul ettikleri sahabeden ilim öğreniyor ve onu rivayete önem veriyordu. Mekke-lilerin İbn Abbas'tan, Medinelilerin Ubey'den, Iraklıların İbn Mes'ud'dan... rivayete öncelik tanımları gibi.

3- Bu dönemde mezhebi ihtilafların tohumları da ortaya çıkmıştır. O bakımdan, bu dönemde çeşitli mezheplerin görüşlerini de bünyesinde taşıyan farklı açıklamaların da ortaya çıktığını görüyoruz. Meselâ, Katâde b. De-âme'nin, kaza ve kader konusunda etraflı açıklamalarda bulunduğu belirtiliyordu. Hiç şüphesiz bu onun tefsir anlayışını ve tefsire dair açıklamalarını da etkilemiştir. O bakımdan bazı kimseler ondan tefsire dair rivayetlerde bulunmaktan çekinirlerdi. Diğer taraftan Hasan-ı Basri'nin kaderi, imani bir esas kabul ederek Kur'âna dair açıklamalarda bulunduğunu görüyoruz.

4- Her ne kadar daha sonra gelen müfessirler arasındaki görüş ayrılıklarına kıyasen daha az oranda tabiînin tefsir çerçevesindeki görüş ayrılıkları mevcutsa da, onların ashab-ı kirama nisbetle görüş ayrılıkları elbetteki daha fazla idi. Gerek ashab-ı kiramın tefsirleri arasındaki görüş ayrılıklarında, gerek tabiînin tefsirleri ile ilgili görüş ayrılıklarında izlenecek metoda gelince; ez-Zerkeşî'nin görüşüne göre, eğer farklı sahabe görüş ve kanaatlerinin bir noktada cem ve te'lif edilmesine imkân bulunmuyor ise, bu konuda İbn Abbas'ın görüşüne öncelik tanınır. Çünkü Peygamber, özel olarak onun hakkında "Allah'ım ona te'vili öğret" diye duada bulunmuştur. [\[225\]](#)

Tabiînden gelen rivayetlere gelince; eğer tabiîn herhangi bir hususta icma ederek aynı kanaati belirtmiş iseler, bu icmalarının bir delil olacağında şüphe yoktur. Şayet farklı kanaatler varsa, onların birisinin görüşü diğerine karşı da, onlardan sonra gelenlere karşı da delil teşkil etmez. Bu konuda ya Kur'ân-ı Kerim ve Sünnetin dili kullanış üslûbuna, yahut genel olarak arap diline, yada

konu ile ilgili ashab-ı kiramın görüşlerine müracaat edilir. [\[226\]](#)

Üçüncü Aşama: Tedvin Aşaması:

Bu aşama tefsir tedvininin ortaya çıkış tarihlerini teşkil eden Emevilerin son dönemleri ile Abbasüerin ilk dönemlerine rastlar. Buna göre tefsirdeki ilk adım, rivayet yolu ile yapılan nakiller şeklindeydi. Ashab, Allah Rasulün-den ve birbirlerinden rivayetlerde bulundukları gibi, tabiîn de ashab-ı kiramdan ve birbirlerinden rivayette bulunuyorlardı. Bu, tefsir tarihinin ilk adımını teşkil etmektedir.

Ashab ve tabiîn döneminden sonraki ikinci adım ise, Allah Rasulünün hadisinin tedvini ile başlar. Bu dönemde tedvin edilen hadisler çeşitli konuları ihtiva ediyordu. Tefsire dair yapılan rivayetler de bu konulardan birisini teşkil etmekte idi.

Üçüncü adımda ise tefsir, hadisten ayrılarak başlı başına bir ilim haline geldi ve Kur'ân-ı Kerim'in her bir âyeti ile ilgili tefsirler yapılmaya ve mushaf-taki sıraya uygun düzenlemelerde bulunulmaya başlandı. Bu ise, aralarında İbn Mace (273/886), İbn Cerir (310/922), Ebû Bekir b. el-Münzir (318/930), İbn Ebi Hatim (327/938), Ebû Şeyh b. Hibban (369/979-980), Hakim (405/1014), Ebû Bekir Merdûye (410/1019) ve diğerleri tarafından gerçekleştirildi.

Bütün bunların yaptıkları tefsirler Allah Rasulüne, ashaba, tabiîne ve et-bâu't-tâbiîne kadar ulaşan senedlerle rivayet edilir.

Ve bunlar rivayet tefsirleri olmaktan öteye gitmez. Ancak, İbn Cerir konu ile ilgili görüşleri zikrettikten sonra bunlara dair açıklamalarda bulunmuş, birini diğerine tercih etmiş, ek olarak gerek gördükçe i'râba dair açıklamalarda bulunmanın yanında Kur'ânın, âyet-i kerimelerinden anlaşılması mümkün olan hükümleri de istinbat cihetine gitmiştir. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim'in tümünü ve mushaf sırasına uygun olarak ilk olarak tefsirini kimin tedvin ettiğini bilmek de pek kolay değildir. [\[227\]](#)

Dördüncü Aşama: Tefsirlerin Telifi:

Rivayet tefsirinin sınırlarını aşmamakla birlikte pek çok kimsenin bu konuda tefsir te'lif edip senetleri kısalttıklarını ve müfessirlerin kendilerinden öncekilerin görüşlerini sahiplerine nisbet etmeksizin nakletme yoluna gittiklerini görüyoruz. Bu sefer tefsirde uydurma ve sıhhatli rivayetlerle sıhhatli olmayan rivayetler birbirine karışmış oldu. Pek çok isrâiliyât sabit hakikatler olarak nakledildi.

Beşinci Aşama: Dirayetle Tefsir:

Tefsir tarihindeki adımların en genişidir. Bu, Abbasiler çağından başlar, günümüze kadar devam eder. Önceleri tefsir, bu ümmetin selefinden nakledilenleri rivayetten ibaret iken, bu geniş adımı ile artık naklî tefsir yanında Kur'ân âyetlerinin aklî kavrayışlarının da tefsire girdiği görülmektedir.

Bunun tabii bir sonucu olarak zamanla çeşitli ilim dallarında mütehasşs Kimselerin ihtisas alanları çerçevesinde tefsire dair açıklamaları genişlettiklerini ve adeta belli ilim dallarının daha bir yoğunluk kazanmış tefsirlerin ortaya çıktığını görüyoruz. Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, Kur'ân tefsirleri genel olarak rivayet (et-Tefsir bil me'sur) ile dirayet tefsirleri olmak üzere iki genel kısma ayrıldıklarını da görüyoruz. [229]

Dr. ez-Zehebî'den yapmış olduğumuz bu özetlemeler çerçevesinde Kurtubî Tefsiri'nin yerini tesbit etmeye çalışırsak, şunları görebiliriz:

- 1- Kurtubî Tefsirinde Kur'ân-ı Kerim âyetlerini, Kur'ân-ı Kerimin âyetleri ışığında anlayıp tefsir etmeye özel bir ihtimam gösterdiğini görüyoruz.
- 2- Kurtubî, âyetlerin tefsirinde Hz. Peygamber'den yani, Sünnetten ve hadis kitaplarından nakillerde bulunmaya ve bunları âyet-i kerimenin anlaşılması açısından irtibatlandırmaya özel bir ihtimam harcadığını da görüyoruz.
- 3- Kurtubî'nin, elindeki kaynaklardan gerek ashab-ı kiramdan, gerek tabiînden rivayetlerde bulunduğunu görüyoruz.
- 4- Ashab-ı kiram arasında ittifak varsa ve eğer ashabdan nakledilen bir görüş bulunmayıp tabiînden ittifakla bir görüş nakledilmiş ise, Kurtubî'nin, genellikle bu ittifakın çerçevesi dışına çıkmadığı görülmektedir.
- 5- Kurtubî, ashab yada tabiîn arasında ihtilafın varlığını tesbit etmiş ise, kuvvetli gördüğü delili tercih eder ve tercih sebebini bildirir.
- 6- Kurtubî, yeri geldikçe kıraatlere dair açıklamalarda da bulunmayı ihmal etmez.

İşte bütün bu özellikleriyle Kurtubî, bir taraftan bir rivayet tefsiridir. Diğer taraftan:

- 1- Ashab ve tabiînden nakledilen ihtilafli görüşler arasında tercih yoluna gitmesi,
- 2- Özellikle adından da anlaşıldığı gibi Kur'ân ahkâmına dair açıklamalara ağırlık vermesi,
- 3- Yeri geldikçe, gerek fikhî gerekse itikadî mezheplerin görüş ayrılıklarını ele alıp değerlendirmesi,

4- Lügavî açıklamalara, âyetler ve sûreler arasındaki münasebetlere yer yer değinmesi... dolayısı ile de bir dirayet tefsiridir.

Buna göre sonuç olarak Kurtubî Tefsiri'nin hem rivayet, hem de dirayet tefsirinin -ileride temas edeceğimiz bazı zaaflarına rağmen- mükemmel bir derecede bir kaynaşması, bunların bulunduğu bir alan olarak görülmesi ve değerlendirilmesi, mübalağalı bir değerlendirme olarak görülmemelidir.

Bu başlık altında "Kurtubî'nin tefsir tarihindeki yeri"ni tesbit çabasıdan sonra, Kurtubî'nin tefsirini yazdığı dönemi tesbite geçebiliriz. [\[230\]](#)

II. Kurtubî'nin Tefsiri'ni Yazdığı Tarih:

Kurtubî, Tefsiri'ni yazma gerekçesini açıklarken şunları söylemektedir: "Müstakil olarak farz ve sünneti beyan eden bütün şer'î ilimleri ihtiva eden, semânın emininin arzın eminine indirdiği kitap olan Allah'ın Kitabı (Kur'ân-ı Kerim) olduğundan, ömrüm boyunca bu kitapla uğraşmayı, ona özlü birtakım notlar yazmak suretiyle bütün gücümü bu uğurda harcamayı uygun gördüm. Bu özlü açıklama birtakım tefsir, dil, i'rab ve kıraat ile ilgili nükteleri... ihtiva etsin (istedim)." [\[231\]](#)

Daha önceden de değindiğimiz gibi Kurtubî'nin babası 627 yılı Ramazan ayının üçüncü günü (16. VII. 1230) sabahında düşmanın yaptığı bir baskın sonucu şehid edilmişti. [\[232\]](#)

Yine Kurtubî'nin, Endülüs'te bir vesile ile düşmanın önünden kaçışından söz ettiğini gördüğümüz gibi [\[233\]](#) Tefsiri'nin çeşitli yerlerinde Mısır'a gidişinden, Mısır'da kalışından söz ettiğini de görmekteyiz. [\[234\]](#)

Bütün bunlar bizlere, Tefsiri'ni Endülüs'te bulunduğu dönemlerde yazmaya başlamamış olduğunu göstermektedir. Çünkü, babasının şehid düşmesi münasebetiyle babasına yılanıp gömülmesi hususunda ona şehid muamelesi mi yapacağı, yoksa normal bir mevta muamelesi mi yapacağına dair hocalarına soru sorduğunu görüyoruz.

Diğer taraftan, Endülüs'ten düşman önünden kaçışını, düşman tarafından kovalanışını Tefsiri'nde zikretmesi, Mısır'a gelip Mısır'dan söz etmesi şunları göstermektedir: Babasının şehadeti sırasında Kurtubî henüz ilim tahsili yapan bir kimse idi. Sözünü ettiği tarihî olayları Tefsiri'nde tesbit etmiş olması ise, en azından bunları tescil ettiği satırları bu olayların vukuundan sonra yazdığını göstermektedir. Diğer taraftan Kurtubî, Tefsiri'nde eserlerinin bir çoğuna da atıfta bulunmaktadır.

Bütün bunlara istinaden diyebiliyoruz ki: Kurtubî, Tefsiri'ni öğrencilik hayatını bitirdikten, telife başlayıp pek çok eser yazdıktan sonra yazmaya başladığı gibi, bazı eserlerinden Tefsiri'nin önemli bir bölümünden sonra sözet-meye başlamış olması da Tefsiri'ni yazdığı süre içerisinde adını verdiği bu eserleri yazıp bitirmiş olması ihtimalini hatıra getirmektedir.

Tefsiri'ni te'lif başlaması ve bitirmesi ile ilgili bir tarih tesbit etme imkânımız bulunmamakla birlikte kendisinin ifadesiyle "ömrünü vakfetmeyi uygun gördüğü" bir uğraşı alanı olarak Allah'ın Kitabını seçmiş olduğundan sö-zetmesi, olgunluk döneminin büyük bir bölümünde bu Tefsirini te'lif ettiğini söylemek mümkün görünmektedir. [\[235\]](#)

III. Usûlü:

A- Kendi İfadesiyle Tefsirini Te'lif Amacı ve Usûlü:

Kurtubî, bu konuda Tefsirinin Mukaddimesinin baş taraflarında şunları söylemektedir: "... ömrüm boyunca onunla (Allah'ın Kitabı ile) meşgul olmayı, bütün takatimi onun hakkında özlü bir açıklama (ta'lik) yazmaya harcamayı uygun gördüm. Bu açıklama tefsir, dil, i'rab ve kıraatlere dair nükteler ile sapıklık ve doğrudan uzaklaşmış yolları izleyenlerin (kanaatlerine) reddini ihtiva etsin; sözünü edeceğimiz ahkâm ve âyetlerin nüzulüne dair hususlara tanıklık edecek pek çok hadisler, bu ikisinin manalarını bir arada te'lif eden, onların müşkil delillerini, selefin ve onlara uyan halefin sözleri ile beyan eden bir muhtevaya sahip olsun, istedim. Ben bunu kendim için bir hatırlatma ve öğüt, kabre gireceğim gün için bir azık, ölümünden sonra da salih bir amel olsun diye hazırladım..." [\[236\]](#)

Çünkü Kurtubî'ye göre, Allah'ın Kitabı'nı bilen bir kimsenin, yasaklarından kaçınması, Kur'ânda kendisine açıklanan şeyler gereğince ibret ve öğüt alması, Allah'tan korkup takvalı olması, O'nun gözetimi altında olduğunu bilip O'ndan haya etmesi gerekir. Çünkü Kur'ân ilmini elde etmiş bir kimseye peygamberlerin yüklerinin sorumluluğu yükletilmiş ve o kimse Kıyamet gününde bu Kitaba muhalefet eden çeşitli din mensuplarına karşı şahidlik edecek konuma yükselmiş bir kimsedir. Zira yüce Allah: "Böylece sizleri insanlara karşı şahidler olasınız diye vasat bir ümmet kıldık" (el-Bakara, 2/143) diye buyurmaktadır. Şunu belirtmek gerekir ki, Kur'ân-ı Kerimi bilip de ondan yana gaflete düşen bir kimseye karşı ilahi delil, ona karşı kusurlu davranıp onu öğrenemeyen kimseye göre daha ileri ve sağlam derecede konulmuş demektir. Kendisine Kur'ân bilgisi

verilmekle birlikte ondan yararlanmayan, yasaklarından uzak kalması istenmekle birlikte bu yasaklardan çekinmeyen, çirkin günahlar ve rezil edici suçlar işleyen bir kimseye karşı Kur'ân-ı Kerim hiç şüphesiz aleyhinde bir delil ve ona karşı bir hasım olacaktır... O halde, yüce Allah'ın Kitabını ezberlemek ve bellek özelliği ile mümtaz kıldığı kimseye düşen görev, o Kitabı gereği gibi okumak, ibarelerinin hakikatleri üzerinde gereği gibi düşünmek, hayret verici gerçeklerini kavramaya çalışmak, garip (anlaşılmıyan) lafızlarını da açıklamaya çalışmak olmalıdır... [\[237\]](#)

İşte Kurtubî, böylece Tefsirini te'lif ediş sebeplerini bizlere kısaca anlatmaktadır. Kurtubî, bu eserini te'lif ederken, tefsirî nükteleri, lügavî açıklamaları, i'rab ve kıraatlere dair bilgileri, sapık mezhep ve kanaat sahiplerinin görüşlerini reddetmeyi, âyetlerin ahkâmı ve nüzulüne tanıklık edecek pekçok hadis-i şerifi tanık olarak göstermeyi, bunların müşkil olanlarını selefin görüşleri ve haleften onlara tabi olanların açıklamaları ile açıklamaya çalışacağını belirtmekle birlikte; Tefsiri'ni te'lif ederken riâyet edeceğini bildirdiği diğer şartları da şöylece açıklamaktadır:

"Bu kitabı yazarken riâyet etmeyi taahhüt ettiğim şartım şudur: Sözleri sahiplerine, hadisleri musannıflanna izafe edeceğim. Denildiğine göre bir sözün söyleyene izafe edilmesi ilmin bereketindendir." Kurtubî kendisini buna özellikle dikkat edeceğini belirtmesine iten sebepleri de şöylece açıklamaktadır:

"Çoğu zaman fıkıh ve tefsir kitaplarında hadis müphem olarak zikredilmekte, o hadisi hadis kitaplarına muttali olan kimseler dışında kimin kitabında kaydettiği bilinmemektedir. Böylelikle bu konuda yeterli bilgisi olmayan bir kimse şaşırır kalır. Neyin sahih olduğunu, neyin olmadığını bilemez. Bunu bilmek ise büyük bir ilimdir. O bakımdan hadisi, kitabında kaydeden önder imamlara izafe etmedikçe bir kimsenin hadis ile ihticac etmesi veya onu delil göstermesi kabul olunmaz... İşte biz, bu kitapda bu kabilden birtakım hususlara işaret edeceğiz. Doğruya ulaşmak başarısını ihsan eden Allah'tır."

Kurtubî, kıssalar ve ahkâmı açıklamak hususunda da nelere dikkat edeceğini şöylece izah eder: "Ben, müfessirlerin naklettikleri kıssaların, tarihçilerin zikrettikleri haberlerin pek çoğunu nazarı itibara almayacağım. Bundan kaçınılmaz olanlar ile açıklama için müstağni kalınamıyacak olanlar müstesnadır. Bunun yerine ahkâm âyetlerini, bu âyetlerin anlamını açığa çıkartan, ilim talep eden kimseye muktezâlarının ne olduğunu gösteren bir takım meselelere dair açıklamaları koymayı uygun gördüm. O bakımdan bir yahut iki ve daha fazla hüküm ihtiva eden herbir âyet-i kerimeyi açıklarken, âyetin ihtiva ettiği nüzul sebepleri, garip lafızların ve hükümlerin açıklanmasına dair birtakım

meseler (başlıklar) ile açıklama yoluna gittim. Eğer âyet-i kerime herhangi bir hüküm ihtiva etmiyorsa, o âyet ile ilgili tefsir ve te'vil kabilinden açıklamaları zikretmekle yetindim ve bu, kitabın sonuna kadar böylece devam edip gitti."

[238]

Daha sonra Kurtubî, tefsirine: "el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyin Lima Tadammanahû Mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân (Kur'ân Ahkâmını Bünyesinde Toplayan ve İhtiva Ettiği Sünnet ve Furkan Ayetlerini Beyan Eden)" diye adlandırdığını belirttikten sonra; yüce Allah'tan bu amelini yalnızca kendisi için halis kılmasını, bununla kendisini, anne-babasını ve Allah'ın rızasını murad eden kimseleri lütfuyla faydalandırmasını niyaz etmektedir. Sonra da Kur'ân-ı Kerim'in faziletlerine dair rivayetleri zikrederek Mukaddimesinin diğer bölümlerini tamamlamaktadır.

Kurtubî, Tefsirini yazarken izliyeceği yolu gerçekten özlü bir şekilde açıklamış bulunmaktadır. Bağlı kalacağını taahhüd ettiği bu usule, oldukça büyük bir nisbette bağlı kaldığını, bu incelememizin bundan sonraki bölümlerinde ortaya koymaya çalışacağız. [239]

B- Kurtubî'nin Usûlü (Tefsirdeki Metodu):

Az önce Kurtubî'nin, kendi ifadesiyle nasıl bir usûl izleyeceğine dair kendi kalemi ile açıklamalarını aktarmaya çalıştık. Bu açıklamaları tahlil edecek olursak, şu noktaları tesbit edebiliriz:

- 1- Kurtubî, âyetleri tefsir ederken Kur'ân ve hadise öncelik tanır.
- 2- Ashab-ı kiramın tefsirini yaptığı buyruklar ile ilgili nakledilmiş sözlerine başvurur.
- 3- Tabiîn ve onlardan sonra gelen ve selef-i salihe uyanların kanaatlerinden yararlanma yoluna gider.
- 4- Kur'ân lafızlarının sözlük anlamlarına, bu lafızların kelime ve cümle halindeki terkipleri ile ilgili sarf ve nahv'e dair açıklamalara gereken ehemmiyeti verir.
- 5- Kıraatlere dair açıklamalar yapar.
- 6- Âyet-i kerimelerin nüzul sebepleri, fıkâh hükümleri ve benzeri diğer hususları ile ilgili delilleriyle açıklamalarda bulunur.

İşte bunlar, Kurtubî'nin Tefsiri'nde riâyet edeceğini taahhüd ettiği ve bariz olarak görülüp tesbit edilebilen usûlünün ana başlıklarını teşkil etmektedir. Şimdi bu hususlara biraz daha açıklık getirmek maksadı ile bunları örneklendirme yoluna gideceğiz. [240]

1. Kur'ân ve Hadise Öncelik Tanınması:

Kurtubî'nin, âyet-i kerimeleri tefsir ederken yeri geldikçe başka âyetlere gönderme yapması, Tefsirinin oldukça önemli ve bariz özellikleri arasında yer alır. Zaman zaman yalnız âyet-i kerimelere atıfta bulunmakla kalmayarak bu konuda daha geniş açıklamaların: "... âyetinde geçti" yahut: "... âyetinde açıklaması gelecektir..." gibi ifadelerle yaptığı yada yapacağı tefsirlere de gönderme yaptığı görülür.

Meselâ, Yüce Allah'ın: "Saat (kıyamet) hadisesi ise ancak bir göz kırpma gibidir" (en-Nahl, 16/77) buyruğunu açıklarken: "Çünkü onlar onu uzak görürler, biz ise onu yakın görürüz" (el-Meâric, 70/6-7) buyruğunu delil göstererek, âyetin sözünü ettiği yakınlığın ne demek olduğunu ve kime izafetle böyle olduğunu açıklama cihetine gitmektedir. [\[241\]](#)

el-Bakara, 2/221'nci âyet-i kerimeyi açıklarken de, evvela kitap ehline mensup kadınlarla evlenmeyi helal kılan el-Mâide, 5/5'nci âyet-i kerime ile hükümlerinin umumu, tahsisi veya neshi açısından âyetlerin birbirlerine karşı durumlarını, ilim adamlarının konu ile ilgili görüşlerini uzun uzadıya ele almaktadır. [\[242\]](#)

Âyet-i kerime ile ilgili çeşitli hükümleri başlıklar halinde sözkonusu ederken de, konu ile ilgili herbir farklı görsün başta Kur'ân-ı Kerimden delillerini de zikrettiğini görüyoruz... Gerek bu âyet-i kerimede, gerek diğer âyet-i kerimelerde Kurtubî'nin bu konudaki titizliğini, hassasiyetini yani, âyet-i kerimelere dair yaptığı açıklamaları, Kur'ân-ı Kerim âyetlerine dayandırmaktaki hassasiyetini, Tefsiri'nin rastgele herhangi bir bölümüne bakılması halinde bile yakalamak rahatlıkla mümkün olduğundan dolayı ayrıca uzun uzadıya örnek-lendirmeye gerek görmüyoruz. [\[243\]](#) Bundan dolayı Kurtubî'nin, Hz. Peygamberin sünnetinden, hadislerinden Tefsirinde nasıl yararlandığına kısaca göz atmak istiyoruz:

Mesela, el-Bakara, 2/178'nci âyet-i kerimeyi açıklarken Buharı, Neseî ve Dâraikutnî'nin müştereken rivayet ettiği ve İbn Abbas'ın "bu ümmette İsrail oğullarından farklı olarak kısas ile birlikte diyetin de mevzubahis olduğunu belirten" rivayeti zikrederek başlar. Daha sonra kısasın bizzat suçu işleyen kimseye uygulanması gerektiğini belirten hadisi, âyet ile ilgili açıklamalarını yaptığı başlıkların üçüncüsünde zikrederken, müslümanların kanlarının arasında denklik bulunduğuna dair hadisi altıncı başlıkta; kâfire karşılık müslümanın öldürülmeyeceği hadisini, yedinci başlıkta; efendinin kölesine karşı işlediği

cinayetlerin cezasının da kısas olduğunu belirten hadisi onuncu başlıkta; maktulün velilerinin diyet yada kısastan birisini tercih etmekte muhayyer olduklarını belirten hadisi on üçüncü başlıkta; kısasın, Allah'ın farz kıldığı bir hüküm olduğunu belirten hadisi on dördüncü başlıkta... zikrettiğini görüyoruz.

[244]

Kurtubî, özellikle nüzul sebeplerine dair rivayetleri naklederken, konu ile ilgili hadis tesbit edebilmişse onu öncelikle kaydeder. Nitekim et-Tevbe, 9/58'nci âyet-i kerimeyi açıklarken, Ebû Said el-Hudrî'den, bir malı taksim ederken Hurkûs b. Züheyr adındaki birisinin Allah Rasulüne: "Âdil ol" demesi üzerine bu âyet-i kerimenin indiğini belirttiği rivayeti kaydeder, daha sonra da: "Bu, sahih bir hadistir. Müslim bunu bu manada rivayet etmiştir" demektedir. [245]

2. Sahabe ve Tabîinden Gelen Nakillerden Yararlanması:

Kurtubî, Tefsiri'nde sahabe ve tabînin görüşlerini nakletmeyi -kendisinin de belirttiği gibi- ihmal etmemekle birlikte bazen ashab ve tabîinden gelen görüşleri başka müfessirlerin görüşleri ile birlikte zikretmekte ve bunları te'lif etmeye gayret etmektedir.

Meselâ: "Müfessirler burada "şeytanlar" ile neyin kastedildiği hususunda farklı görüşlere sahiptir" dedikten sonra şöyle der: "İbn Abbas ve es-Süddî derler ki: Bunlar küfrün elebaşlarıdır. el-Kelbî ise: Bunlar cinlerin şeytanlarıdır, der. Müfessirlerden bir topluluk ise: Bunlar kâhinlerdir, demektedir. İmandan ve hayırdan uzak anlamını ihtiva eden "şeytanat" lafzı ise, bütün bu sözü edilenleri kapsayan umumi bir lafızdır." [246]

Kurtubî, bazan ashab-ı kirama yada tabîne ulaştırdığı görüşün senedini de verir: "el-Kelbî, Ebû Salih'ten, O, İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre bu âyet-i kerime yahudiler hakkında inmiştir." [247]

Kimi zaman sadece sahabeye ait olan görüşü zikrederken, yalnızca sa-habının adını vermekle yetinir. [248] Kimi zaman, sahabelerin görüşleriyle birlikte tabînin görüşünü de birarada naklettiği olur. [249]

Şayet Kurtubî, görüşler arasında telifte bulunma imkânını bulamıyacak olursa, ister istemez görüşler arasında tercih yoluna gider ve bunlar arasından kuvvetli bulduğu görüşü tercih etmeye çalışır. Bunun için de genel olarak ya âyetin umumi manasına daha uygun kabul ettiği görüşü ya lügavî açıklamaya, yahut âyetlerin akışına, yahut hadislerin desteklediğine yahut da sahih kıraatlerin

delâletine uygun kabul ettiği görüşü tercih eder. [\[250\]](#)

3. Sözlük Anlamlarına, Dilbilgisi Kurallarına ve Anlatım Üslûplarına Dair Açıklamaları:

Kurtubî, özellikle Kur'ân lafızlarının sözlük anlamlarını ve bu sözlerin dizilişleri ile ilgili olarak anlamı etkileyen sarf ve nahv'e dair açıklamalarını oldukça önemser ve Tefsiri'nde buna büyük çapta yer verir. Bu açıklamalarını ileri gelen dil bilginlerinin eserlerinden naklederek, yahut onların görüşlerinden hareket ederek yapmaya da bilhassa gayret gösterir.

Meselâ, Fatiha sûresini açıklarken 4'ncü bölümü, Fâtiha'nın ihtiva ettiği mana, kıraat ve i'rab...a dairdir. Bu bölümün 4'ncü başlığında Kurtubî, "hamd" kelimesinin sözlük anlamına dair açıklamaları yaparken 5'nci başlıkta ise hamd ile şükür arasındaki anlam ilişkilerine değinmekte, daha sonra da kendisi şu neticeyi ortaya koymaktadır:

"Derim ki: Doğru olan hamd'ın, hamd olunan kişiye iyilik olmaksızın dahi sıfatları ile övgüde bulunmaktır. Şükür ise, yaptığı ihsanlar sebebiyle kendisine teşekkür olunana şükürde bulunmaktır..." [\[251\]](#)

Daha sonra da sırası ile Rab, âlemler, kelimelerine ve diğer lafızlara dair açıklamalarda bulunur. "Mâlik" ile "Melik" okuyuşları arasındaki anlam farkına -yakınlığına- değinir...

Görüldüğü gibi Kurtubî, Kur'ândaki lafızların sözlük anlamları ve cümlelerin yapısı ile ilgili açıklamalara özel bir ihtimam göstermektedir. Bunun ise Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasındaki rolünü, fonksiyonunu inkâr etmeye mecal yoktur.

Kurtubî, genel olarak her bir lafzı ilk olarak geçtiği yerde ve ağırlıklı olarak geçtiği yerdeki anlamı ile ilgili sözlük açıklamalarda bulunma yolunu seçmekle birlikte; bunu zaman zaman aştığı ve konu ile ilgili gereksiz görülebilecek fazla tafsilâta girdiği de görülebilir. Ancak, bu gibi mülâhazalarda bulunabileceğimiz açıklamaları gerçekten sınırlı olduğunu da eklememiz bir hakşinaslıktır. Kurtubî, sözlük ve dil açıklamalarını Kur'ân-ı Kerim'in lafız ve söz dizilişi itibariyle anlamını daha açık bir şekilde ortaya çıkarmak maksadı ile yaptığı kolaylıkla anlaşılan bir husustur. [\[252\]](#)

4. Kıraatlere Dair Açıklamaları:

Kurtubî, -ileride "Tefsirinin bazı meziyetleri" başlığında tekrar değineceğimiz

yönlerini ele almaksızın- kıraate dair açıklamaları da ihmal etmez. Çünkü bu kıraatlere dair açıklamaların -Tefsirinin Mukaddimesinden yaptığımız alıntıda da işaret ettiği gibi- Kur'ân'ın anlaşılmasında önem arzettiğine, dolayısıyla Kur'ân Tefsirinde bunlara değinilmesi gerektiğine inandığını söyleyebiliriz. Bu inancı taşıdığını yeri geldikçe bu açıklamaları doyurucu bir şekilde verdiğinden de anlıyabilmekteyiz.

Meselâ Kurtubî, az önce Fatıha sûresinde değindiğimiz bölümdeki açıklamaları esnasında 7'nci başlığını "elhamdülillah" lafzının okunuş şekillerine ve bu kıraatlerin açıklanmasına ve gerekçelerine ayırdığını görüyoruz. Yine aynı bölümün 14'ncü başlığında da "mâlikiyevmiddin" deki "mâlik" lafzının okunuşu ile ilgili açıklamalara ayırmıştır.

15'nci başlık ise "mâlik" mi, "melik" mi kıraatinin daha belîğ olduğu ile ilgili görüşlere ayırmıştır.

Yine kıraatler arasında -yeri geldikçe kendisinin de- tercihte bulunduğunu ve kıraat şekilleri ile ilgili kanaatlerini de belirttiğini görüyoruz. Ki, "mâlik" ile "melik" ile ilgili kanaatini' konuyla ilgili açıklamaları yaptığı 15'nci başlığın sonunda verdiğini görmekteyiz.

Tıpkı lügat açıklamalarında bulunduğu gibi, kıraat farkı bulunan kelimeleri ilk olarak geçtiği yerde açıklar ve daha sonra farklı bir açıklamayı gerektiren bir yer gelirse onları ekler ve önceki açıklamalara yeri geldikçe göndermelerde bulunur.

[\[253\]](#)

5. Nakil'deki Usulü:

Kurtubî Tefsiri, tetkik edildiğinde pek çok kaynaktan nakillerde bulunduğu ve bunun Tefsirinin dikkat çekici özellikleri arasında yer aldığı rahatlıkla görülür.

Kurtubî, kaynaklardan nakilde bulunurken nakil yaptığı kaynaktaki ifadeyi aynen aktarmaya bilhassa gayret eder. Bunu Kurtubî'nin kaynakları arasında elimizin altındaki kaynaklarla yaptığımız karşılaştırmalarda kolaylıkla tesbit edebildik.

Meselâ, özellikle ahkâm ile ilgili meseleleri izah ederken Kurtubî'nin başvurduğu kaynakların başında yer alan İbnu'l Arabî diye bilinen Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah'ın "Ahkâmu'l-Kur'ân" adlı eserinden el-Bakara, 2/178.

âyeti açıklarken 10. başlıkta [\[254\]](#) verdiği açıklamaları İbnu'l Arabî'den lafızlarda herhangi bir değişikliğe gitmeksizin naklettiğini görüyoruz. [\[255\]](#)

Yine Kurtubî'nin kaynak aldığı en önemli tefsirler arasında yer alan İbn Atiy-

ye'den de yeri geldikçe nakillerde bulunur. Zaman zaman İbn Atiyye'ye yapılan nakilleri tahkik etmek için yaptığımız müracatlarda da benzeri bir durumla karşılaştık. Hz. Âişe'den rivayet ettiği belirtilen: "Rasulullah (sav) Allah'ın Kitabından ancak Hz. Cebrail'in kendisine öğretmiş olduğu sayılı âyetleri tefsir ederdi" şeklindeki rivayeti naklettikten sonra İbn Atiyye der ki... diyerek İbn Atiyye'in bu hadisin anlamı ile ilgili yorumu nakletmektedir." [\[256\]](#)

Ancak Kurtubî, İbn Atiyye'den yaptığı bu nakil ile birlikte onun zikretmediği başka hadisleri de zikrettiği gibi, bu hadislerin yer aldığı kaynakları, sıhhat dereceleri ile ilgili bilgiler de aktarır. Bu ise Kurtubî'nin bir meziyeti olarak kabul edilmelidir.

Yeri geldikçe, Kurtubî'nin çeşitli kaynaklarını, bu kaynaklardan nakillerini de örneklendireceğimiz için burada ek olarak şunları söylemekle yetinmemiz gerekir: Kurtubî eser adı vermemekle birlikte görüşleri kaynaklarda meşhur ve mütedavil olan tefsir ve tevil alimlerinin, lügat ve kıraat bilginlerinin isimlerini zikrederek, onların konu ile ilgili nakledilen görüşlerini belirtir. Bazen de eser sahibi müelliflerin eserlerini değil de isimlerini zikrederek, kimi zaman da eserlerinin adını vererek nakilde bulunma yoluna gider...

Durum ne olursa olsun, Kurtubî'nin telifte uymayı tâahhüt ettiği şartlara çok ileri derecede riâyet ettiğini ve her sözü sahibine nisbet ettiğini görüyoruz. Bu da Kurtubî'nin bir ilim adamı olarak oldukça dürüst davrandığını ve görüşün kime ait olduğunu tesbit etmiş ise, onu sahibine nisbet etmeye özellikle gayret harcadığını göstermektedir. [\[257\]](#)

6. Tefsirini Yazarken İzlediği Yol:

Her ne kadar bütün tefsirlerde esas itibari ile benzer yol ve metodların izlendiği söylenebilse de aynı yaklaşım şekillerinin, açıklama ve tefsir üslûplarının bütün tefsirlerde harfiyyen izlendiği elbetteki söylenemez. O bakımdan her bir tefsirin diğer tefsirlerle pekçok müşterek yanı olmakla birlikte, o tefsirin farklı yanını da teşkil eden bir takım hususiyetlerinin de bulunacağı tabii bir durumdur. Bu açıdan diğer tefsirler ile her hangi bir karşılaştırmaya girmeyi burada gerekli görmeksizin, sadece Kurtubî'nin tefsir ederken izlediği yola dair açıklamalarda bulunmakla yetinmek istiyoruz. [\[258\]](#)

a. Tefsiri'nin Mukaddimesi:

Kurtubî, Tefsiri'ne 100 sahifeyi aşkın bir Mukaddime ile başlamaktadır. Bu mukaddimesinde Kurtubî, Kur'ân-ı Kerim'in faziletleri, tilâvet keyfiyeti, Kur'ân-ı Kerim'in i'râbı öğretilmesi, Kur'ân tefsiri ve müfessirlerinin fazileti, Kur'ân okuyan ve Kur'ân hafızının uyması gereken hususlar, mücerred re'ye dayanarak tefsir, Kitabın Sünnet ile beyan edilmesi, yüce Allah'ın Kitabının ve Peygamberinin Sünnetinin öğrenilmesi keyfiyeti, "Kur'ân-ı Kerim'in yedi harf üzere indirildiği" meselesi, yedi kıraatin bu yedi harfle ilişkisi, Kur'ân-ı Kerim'in derlenmesi, sûrelerinin tertibi, âyetlerinin sıralanışı, harekelenmesi, noktalanması, hizblere, onarlı âyetlere ayrılması (ta'sîr), harflerinin, cüzlerinin, kelime ve âyetlerinin sayısı, sûre, âyet ve harfin anlamı, Kur'ân-ı Kerim'de Arapçadan başka kelimelerin bulunup bulunmaması, Kur'ân'ın i'cazı ve mucizede aranan şartlar, Kur'ân sûrelerinin faziletine dair uydurulmuş bir takım hadislerle dikkat çekmesi, Hz. Osman'ın çoğalttığı mushafa muhalefet edenlerin kanaatlerinin red edilmesi, istiâze ve besmele gibi konulara dair ilmî ve doyurucu açıklamalar vermektedir.

Mukaddimesinden sonra Fatiha sûresinden başlayarak tefsirine geçmektedir. Kurtubî, yalnızca Fatiha sûresinin tefsirini bablara (bölümlere) ve bu bölümleri de alt başlıklara ayırarak açıklamaktadır. Diğer sûrelerin âyetlerini açıklarken ise yerine göre bir ya da birkaç âyet-i kerimeyi ard arda zikreder ve tefsirlerini yapar. Eğer nüzul sebebi ile ilgili rivayet tesbit etmiş ise bunları da kaydeder.

[\[259\]](#)

b. Sûre Başlarında Verdiği Bilgiler:

Kurtubî birçok sûrenin başında sûrenin özelliklerine, niteliklerine, iniş dönemine, nüzul sebebine, faziletine ve buna benzer çeşitli hususlara dair sûre ile ilgili genel bir takım hususlara malumat vererek sûrelerin tefsirine başlamaktadır.

Sûreye bir çeşit mukaddime mahiyetindeki bu bilgileri Fatiha sûresinden ayrı olarak Bakara Sûresinin, Nisa sûresinin, Mâide sûresinin, En'âm sûresinin ve daha benzeri birçok sûrenin başında verdiğini görüyoruz. Diğer taraftan - meselâ Âl-i İmran Sûresinde olduğu gibi - ilk âyetlerin tefsiri sırasında da bu kabilden bilgileri verdiğine şahit oluyoruz.

A'râf Sûresinde Mekke'de indiğini ve sekiz âyetinin bundan müstesna olduğunu belirtir ve Hz. Peygamber'in A'râf sûresini akşam namazında ikiye bölerek okuduğunu zikreder.

Enfâl Sûresinin başındaki bilgilerde sadece sûrenin iniş yeri ve zamanını tahdit

edip Medine'de inmemiş olan âyet-i kerimelere dair İbn Abbas'dan bir rivayeti zikretmekle yetinir.

Tevbe Sûresinde de ittifakla Medine'de indiğini kaydettikten sonra, hemen sûrenin âyetlerinin tefsirine geçer. Birinci başlığı ise sûrenin isimleri ile ikinci başlığı da başında besmelenin yer almaması ile alakalı olarak verdiği bilgilerle Tefsirini sürdürür.

Bu kabilden kimi yerde genişçe kimi yerde kısaca sûrelerin başındaki mukaddimeler yer almakla birlikte, Hicr Sûresi, Enbiyâ Sûresi, Mü'minûn Sûresi gibi Mekki mi Medeni mi olduğuna dair açıklamaları dışında hiçbir açıklama ve mukaddimede bulunmaksızın sûrelerin âyet be âyet tefsirine geçtiğini de görürüz. [\[260\]](#)

c. Ayetleri Tefsiri:

ca) Âyetlerarası İlişki:

Kur'ân-ı Kerim'in sûre ve âyetleri arasında belli bir ilişkinin bulunup bulunmadığı hususunda iki ayrı görüş bulunmaktadır. Bir görüşe göre böyle bir ilişki vardır ve ilişki göz önünde bulundurularak, Kur'ân'ın sûre ve âyetleri ilahi hikmete mebni olarak tertib edilmiştir. Bu görüşün karşısında Kur'ân-ı Kerim'in yirmi üç yılda nazil olmuş bir kitap olması hasebi ile onun değişik zamanlarda nazil olmuş sûre ve âyetleri arasında böyle bir münasebet aramak gereksiz yere yorulmaktır, diyen bir görüş de bulunmaktadır. [\[261\]](#)

Müfessirimiz merhum Kurtubî'nin, Tefsiri'nde bu mevzua çokça yer vermemekle birlikte bunu büsbütün ihmal etmediğini de görüyoruz.

Ancak sûrelerin birbirleri ile ilişkisi konusunda açıklamalarda bulunmayı ihmal eden Kurtubî âyetler arası ilişkiye işarette bulunmayı ihmal etmemiştir.

Kurtubî, bunu her âyette yapmaz. Genelde âyetlerin birbirleri ile münasebetlerine işarette bulunduğu yerleri tetkik edecek olursak, şöyle bir sonuca varmamız mümkündür: Kurtubî özellikle bu âyet-i kerimelerin şu âyet-i kerimelerden sonra gelmesindeki hikmetin anlaşılmasının, vasat bir okuyucu için zor olduğunu kabul ettiği yerlerde buna temas etmiştir, diyebiliriz.

Bu kısa açıklamadan sonra Kurtubî'nin bu gibi değinmelerine birtakım örnekler vererek konuya açıklık getirmemiz yerinde olacaktır. Meselâ, Bakara sûresinin altıncı âyet-i kerimesini tefsir ederken: "Yüce Allah, müminleri ve onların hallerini sözkonusu ettikten sonra kâfirleri ve onların akıbetini söz-konusu etmektedir" diyerek, önceki beş âyet-i kerime ile bundan sonra gelecek âyet-i

kerimelerin aralarındaki ilişkiye işaret ettiğini görüyoruz. [\[262\]](#)

Daha sonra ise iman edip salih ameller işleyenlere müjdeyi ihtiva eden 25. iyet-i kerimenin tefsirine başlarken de birinci başlıkta şunları söylemektedir: *Aziz ve celil olan Allah, kâfirlerin görecekları cezayı sözkonusu ettikten sonra müminlerin de karşı karşıya kalacakları mükâfatları sözkonusu etmektedir."

[\[263\]](#)

Bu sözleri ile görüldüğü gibi Kurtubî, bu âyet-i kerime ile önceki âyetler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır.

En'âm sûresinin 141. âyet-i kerimesini açıklarken de ikinci başlığın son-anında, şu sözleri ile bu âyet-i kerimenin kendisinden önceki âyet-i kerime-erle ilişkisini açık ifadelerle şöylece dile getirmektedir: "Bu buyruğun önceki buyruklarla ilişki yönü şudur: Kâfirler Allah'a iftirada bulunup, O'nunla beraber başkalarını ortak koşarak helal ve harama dair hükümler koyunca yüce Allah, onlara her şeyi yaratanın kendisi olduğunu ve bütün bu eşyayı onlar rızık olarak yaratmış olduğunu belirterek vahdaniyetini delilleri ile gösterdi." [\[264\]](#)

Yine En'âm sûresinin 161-163- âyet-i kerimelerini açıklarken daha önceki âyet-i kerimelerle ilişkilerine şöylece işaret etmektedir: "Yüce Allah, kâri derin tefrikaya, ayrılığa düştüklerini beyan ettikten sonra (burada Peygam-cerine) yüce Allah'ın kendisini İbrahim'in dini olan dosdoğru dine ilettiği--.: (söylemesini emr ettiğini) beyan etmektedir." [\[265\]](#)

Yüce Allah'ın Tebûk Gazvesinde geri kalan ve tevbeleri kabul edilen üç müslümanın halini sözkonusu ettiği et-Tevbe, 9/118. âyetin tefsirinden sonra 119- âyet-i kerime olan: "Ey iman edenler! Allah'dan korkun ve sâdıklarla birlikte olun" âyetinin tefsirini yaparken, birinci başlıkta şunları söylemektedir: "Yüce Allah'ın: "Ve sâdıklarla birlikte olun" buyruğunun yer alması, doğruluğun kendilerine fayda sağlayıp kendilerini münafıkların konumundan uzak tuttuğu o üç kişinin kıssasından sonra, gerçekten güzel bir münasebettir." [\[266\]](#)

Mâide sûresinde yüce Allah, İsrâiloğulları ile Hz. Musa'nın başından geçmiş ve zorba bir kavmin bulunduğu bir beldeye girme emrini verişini ihtiva eden buyruklarını açıkladıktan sonra yer alan ve Âdem (as)'ın iki oğlunun yüce Allah'a bir kurban sunmaları ile ilgili olayı sözkonusu eden 27. âyet-i kerimeyi de açıklamaya başlarken şunları söylemektedir:

"Bu âyet-i kerimenin önceki buyruklar ile ilişki yönü şudur: Yüce Allah, yahudilerin zulmünün, ahit ve misaklarını bozmaları, Âdem'in oğullarından birisinin kardeşine zulmüne benzediğine dikkat çekmektir. Yani: Bu yahu-diler "Ey Muhammed, seni öldürmek istemiş olsalar bile şunu bilki, senden öncede

peygamberleri öldürdüler. Kabil de Habil'i öldürdü ve kötülük esasen eski dönemlerden beri varolagelmıştır..." [267]

Görüldüğü gibi Kurtubî, bu gibi yerlerde de normal bir Kur'ân ve tefsir okuyucuları arasından âyetler arası ilişkiyi tesbit etmekte zorlanabilecek kimselerin dikkatini böylelikle bu ilişkiye çekmektedir.

Kurtubî, bazen bir âyetin kendi lafızları arasındaki lafız ve mana ilişkisine de dikkat çekmektedir. Meselâ er-Ra'd sûresi ikinci âyet-i kerimesini açıklarken şunları söylediğini görüyoruz: "... Yani bütün bunları yaratmaya gücü yeten, bunları tekrar yoktan var etmeye de kadirdir. İşte bundan dolayı (âyetin sonunda): "Rabbimize kavuşacağınıza kesin olarak inanasınız diye" diye buyurmaktadır." [268]

el-Mülk sûresinin 19. âyet-i kerimesi olan: "Üstlerinde sıra sıra dizilip kanatlarını açıp kapayan kuşları görmediler mi?.." âyetini açıklarken de önceki buyruklarla ilişkilerine: "Yani yüce Allah, yeryüzünü insanoğlunun emrine verdiği gibi havayı da kuşlara uygun şekilde yaratmıştır" [269] sözleri ile işaret etmektedir. [270]

cb) Nüzul Sebebi ve Tarihî Olaylar:

Kurtubî'nin tefsir ederken üzerinde önemle durduğu hususlardan birisi de âyet-i kerimelerin tersin ile ilgili olarak tarihî olayları ve konu ile ilgili hadisleri de serdetmesidir. Âyet-i kerimelerin- tefsiri ile ilgili olarak hadisleri zikretmesine dair örneklerle çok sık rastlamak mümkün olduğundan dolayı, sadece tefsirini yaptığı âyetler arasında bir takım tarihî olaylara atıfta bulunan ya da daha kolay anlaşılabilmesi için bir takım tarihî -dar anlamda da Hz. Peygamber'in Sireti ile ilgili- olayları zikrettiğini ve böylelikle âyetlerin daha rahat anlaşılması için gerekli olan şekilde arka planı açıklığa kavuşturmaya gayret ettiğini görüyoruz.

Hiz. İbrahim'in Beyt-i Haram'ın yanında ekin bitmeyen bir vadide zürri-yetinin bir bölümünü yerleştirdiğini dile getirdiği duasını hatırlatan İbrahim, 14/37. âyet-i kerimesini açıklarken Buhârî'nin İbn Abbâs'dan rivayet etmiş olduğu hadisi zikreder. Bu hadis, Hiz. İbrahim'in oğlu İsmail ile birlikte hanımını orada yerleştirmesini, Hiz. İsmail'in annesinin azıkları tükenince Safa ile Merve arasındaki gidip gelmesini (Say'ini), Zemzem kuyusunun ortaya çıkartılmasını söz konusu eder. Kurtubî, bu hadisi zikrederek âyet-i kerimenin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacak böyle bir tarihi olayı sahih rivayetlere istinaden açıklamayı ihmal etmemektedir. [271]

Kurtubî, ilk şehid olan kadının ve ilk şehid olan erkeğin, müslüman olduklarını ilk olarak açıklayanların kimliklerini ve bunlarla ilgili birtakım tarihî olayları sözkonusu ettiği gibi [\[272\]](#) Kur'ân-ı Kerim tarihi ile de yakından ilgisi bulunan Kur'ân-ı Kerim'den ilk olarak nazil olan buyrukları [\[273\]](#) sûre olarak son nazil olan buyrukları [\[274\]](#) oldukça erken dönemde inen âyet ve sûreleri [\[275\]](#) Medine'de ilk inen sûrenin hangisi olduğunu bildiren görüşleri [\[276\]](#) de nakletmektedir.

Bunun yanında bazı sûrelerin çeşitli yerlerinde o sûreler ile ilgisi bulunan bir takım vakıalara temas ettiğini de görüyoruz. [\[277\]](#) Burada Kurtubî'nin Kur'ân-ı Kerim'in tarihi ile ilgili çeşitli bilgileri özellikle Mukaddimesinde vermeyi ihmal etmediğini de hatırlamalıyız. [\[278\]](#)

Kurtubî aynı zamanda âyet-i kerimeler ile ilgili açıklamaları yaparken yeri geldikçe ve gerek gördükçe Hz. Peygamber'in Siretine ve onun döneminde cereyan eden bir takım olaylara temas etmeyi de âyet-i kerimelerin anlaşılması, arka planlarının ortaya çıkarılması açısından önemli kabul eder ve bunlar üzerinde de yeterli bir şekilde durur. Buna dair bazı örnekleri görelim:

Enfâl sûresinin baş taraflarının Bedir gazvesi ile ilgili olduğu bilinen bir husustur. O bakımdan Kurtubî de yeri geldikçe bu gazvenin tafsilatına dair sağlam kaynaklara dayanarak ve Tefsiri'nin bütünlüğü içerisinde açıklamalarda bulunmaktadır. Savaşın hazırlayıcı sebepleri, savaşta cereyan eden olaylar ile çeşitli merhalelerine dair açıklamalar ile birlikte; [\[279\]](#) savaşın sonuçları ve neticesinde alınan ganimetler ve ganimetlerin paylaşılması ile ilgili hususları da aynı sûrenin 41. âyet-i kerimesini tefsir ederken ele aldığını görüyoruz. [\[280\]](#)

Yine başka bir yerde Kur'ân-ı Kerim'de Bedir Gazvesi ile ilgili açıklamalarda bulunulması dolayısı ile tekrar Bedir Gazasından ve genel olarak da Hz. Peygamber'in katılmış olduğu gazalardan söz ettiğini görüyoruz. [\[281\]](#)

Yine aynı sûrenin 121. âyet-i kerimesinden itibaren de âyet-i kerimelerin Uhud gazasına atıfta bulunması dolayısı ile Uhud gazvesini sözkonusu ettiğini ve buna dair geniş açıklamalarda bulunduğunu görmekteyiz. [\[282\]](#)

el-Ahzab sûresinin 9- âyet-i kerimesi dolayısı ile de bir adı Ahzab olan Hendek Gazvesi ve onun akabinde de Kurayzaoğullan gazvesi ile ilgili genişçe açıklamalarda bulunmaktadır. Önce bu gazanın tarihinin tesbiti ile işe başlamakta, arkasından Hendeğin kazılması, Kureyşlilerin ve müttefiklerinin Medine'ye doğru gelmeleri, bu gelişten sonra aralarında cereyan edenler, bu arada Medine'de müslümanların ve müslüman olmayanların yahudilerle

münafıkların durumları, Nuaym b. Mes'ud'un Medine'yi kuşatanların maneviyatlarını kırmak üzere uyguladığı taktikleri, muhasaranın kaldırılması ve bunun sebepleri; daha sonra da Kurayzaoğullarının üzerine gidişi, bu gazanın neticesi, Hendek Gazvesinde şehid düşenler ve buna benzer daha pekçok ayrıntıyı yerine göre sağlam hadis kaynaklarından ve yerine göre de güvenilir siretlere ve siret bilginlerine istinaden açıklayıp oldukça doyurucu bilgiler vermektedir. [\[283\]](#)

Daha sonraki birkaç âyet-i kerime de esasen bu konu ile ilgili olmakla birlikte bu çerçevedeki bilgileri, bu âyet-i kerimeyi tefsir ederken vermesi dolayısı ile daha sonraki âyet-i kerimeleri tefsir ederken anlaşılmalrı için gerekli açıklamalar ile yetindiğini görüyoruz. Bu açıklamaları daha önceki âyet-i kerime dolayısıyla vermesine sebep teşkil eden hususlar arasında birbirine sıkı sıkıya bağlı bulunan olayların serdedilmesi esnasında anlatımı kesmemek düşüncesi de vardır.

Siret-i Nebeviyenin en önemli olaylarından birisi de hiç şüphesiz Hudey-biye musalahasıdır. Kur'ân-ı Kerim'in bu musahalaya da özel bir değer vermesi ve onu; "Apaçık bir fetih: Feth-i mübîn" diye adlandırması dolayısı ile bundan söz eden âyet-i kerimeleri tefsir ettiği sırada da Kurtubî, bu husus ile ilgili geniş açıklamalar vermeyi ihmal etmemektedir. Bu sûrede Hudeybiye musalahası dışında çeşitli olaylara da atıflarda bulunduğundan dolayı, yeri geldikçe Kurtubî'nin adeti üzere bu hususlara dair etraflı ve güzel açıklamalar verdiğini görmek şaşırtıcı değildir. [\[284\]](#)

Hudeybiye musalahasının bozulmasının sebebi bilindiği gibi Kureyşlile-rin ve onların müttefikleri olan Bekroğullarının antlaşmayı ihlal ederek Hz. Peygamber'in müttefiki olan Huzaalılara bir baskın düzenlemeleridir. İşte Kurtubî bu olaya yani Hz. Peygamber ile Kureyşliler arasındaki Hudeybiye musalahasının bozulmasına sebep teşkil eden vakıaya et-Tevbe sûresinin ikinci âyet-i kerimesini tefsir ederken yer vermektedir. [\[285\]](#)

Esas itibari ile Kur'ân-ı Kerim'in çok büyük bir bölümü Hz. Peygamber'in sireti ile yakından irtibatlı bulunduğundan dolayı Kurtubî'nin bu gibi konulara temas etmesini garip karşılamadığımız gibi, bütün bu olaylara ait gönderme ve açıklamaları tek tek sıralamak da böyle bir çalışmanın elbetteki sınırlarını çok aşar. O bakımdan Hz. Peygamber'in hayatındaki belli başlı bir takım olaylara temas etmeyi kıstas aldığımız bu hatırlatmalarda Kurtubî'nin Kur'ân-ı Kerim'in ışığı altında yeri geldikçe Tebûk gazvesine dair de oldukça etraflı açıklamalarda bulunduğunu hatırlatmakla yetiniyoruz.

Gerçekten de Kurtubî, bizleri, Kur'ân-ı Kerim'in gerek müslümanların gerek

Medine'deki müslüman olmayan unsurların Medine çevresinin itikadi, ahlâkî, ruhî hatta iktisadi ve siyasi durum ve tavırlarını oldukça kapsamlı bir şekilde ele alan bir sûre olan et-Tevbe sûresinde yeri geldikçe Hz. Peygamber'in hayatının oldukça büyük önem taşıyan ve hayatının sonlarına denk düşen bu zaman dilimi ile ilgili son derece etraflı ve yoğun bilgilerle karşı karşıya bırakmaktadır. Tebûk gazvesi eksenli verilen oldukça etraflı ve kıyamete kadar gelecek müslümanlara yol gösterici bilgilerin sûrenin geneli içerisinde ser-piştirilmesi dolayısı ile Kurtubî'nin de yeri geldikçe âyet-i kerimeleri eksen alarak Siretin bu önemli bölümüne dair doyurucu, etraflı, sahih ve sağlam bilgiler vermektedir. Hemen hemen sûrenin geneli ve buna bağlı olarak da bu sûrenin tefsirinin tamamı bu özelliği taşıdığından dolayı ayrıca belli bir takım yerlere atıfta bulunmaya da gerek görmüyoruz. [\[286\]](#)

cc) Ahkâma Dair Açıklamaları:

Kurtubî Tefsirini telif ederken izlediği yola dair bir dereceye kadar açıklık getirmeye çalıştığımız bu satırlarımızda, onun, âyetlerin ihtiva ettiği fikhî hükümlere özel olarak temas ettiğini, bunlara oldukça geniş ve önemli bir yer ayırdığını söylemeye ayrıca gerek görmüyoruz. Kurtubî âyetlerin fikhî hükümlerini açıklamaya o derece önem vermektedir ki, kimi ilim adamları onun gereksiz kıssa ve tarihi bilgileri bir kenara bırakarak bunların yerine Kur'ân ahkâmını ve delillerin istinbatını mevzubahis etmesi dolayısı ile tefsirini överken [\[287\]](#) kimi ilim adamı da "bazen âyetler ile ilişkisi olmayan fer'î fikhî meselelere dair deliller getirip muhalif kanaate sahip olanların delillerine cevap vermek sureti ile" oldukça geniş parantezler açtığını ileri sürerek [\[288\]](#) tenkidlerde bulunurlar.

Kurtubî'nin bu tutumunu ister takdir edenlerden olalım, ister eleştirenlerden olalım her halükârda karşı kanaati savunanlarla ittifak ettiğimiz nokta şu olacaktır: Kurtubî ahkâm âyetleri ile ilgili fikhî meselelere dair yaptığı açıklamalar ile en azından mezhebler arası mukayeseli İslâm hukukuna oldukça önemli hizmetlerde bulunmuştur. Kur'ân âyetlerinin fikhî veya ahkâm âyetlerinin tefsiri konusunda da oldukça önemli bir hizmet ifa etmiştir. Bu konuda onun tefsiri gerçekten müstağni kalınamayacak abidevi bir kaynak özelliğini taşımaktadır.

Evet Kurtubî'nin bu şekilde ahkâm âyetlerine dair yaptığı açıklamaları ister yerinde görerek savunalım, ister gereksiz ve tefsir için oldukça geniş açıklamalar

olarak değerdendirelim her halükârda Kurtubî'nin yaptığı açıklamaların oldukça yüksek bir ilmi değerd taşıdığını itiraf eder ve kabul ederiz.

Kurtubî'nin Tefsiri'nin her bir kaç sahifesinde en azından bu türden açıklamalar rahatlıkla bulunabileceğinden dolayı bu hususa da ayrıca örnek vermeyi gereksiz görüyoruz. [\[289\]](#)

cd) Kanaatini Belirtmesi:

Kurtubî'nin tefsir yaparken izlediğı yolu belirleme çerçevesinde son olarak yeri geldikçe kendi kanaatini "Kultu (Derim ki...)" diyerek belirttiğı, yahut bir tercihini yada konu ile ilgili bir araştırmasının, tahkikinin neticesini dile getirdiğı noktalara da değinmemiz faydalı olacaktır. Bu kabilden pek çok örneğd hemen hemen her âyet-i kerimenin tefsirinde birkaç defa rastlama imkânımız olmakla birlikte, Kurtubî'nin ilmî şahsiyet ve yetkinliğini, Tefsiri'nin de önemli bir özelliğini yansıtmassı dolayısıyla bu konuda birkaç karakteristik örnek vermeyi de yerinde görüyoruz:

Meselâ; Bakara Sûresi'nin 159. âyeti, Allah'ın Kitab-ı Keriminde insanlara beyan ettiğı apaçık belgelerle hidayeti gizleyen kimselerin cezasını bildirmeye dairdir. Bu âyet-i kerime ile ilgili açıklamaları ve Ashâb-ı Kiramın önemli şahsiyetlerinden gelen bir takım rivayetleri ve hadisleri zikrettikten sonra, âyet-i kerimenin manası ile ilgili olarak yaptığı tahkik sonucu ulaştığı neticeyi şöylece dile getirmektedir:

"İlim adamı eğer ilmi gizlemeyi kastetmiş ise, bundan dolayı asi olur. Öyle bir kastı yoksa, eğer bu bilgiye başkasının da sahip olduğunu biliyor ise, o bilgiyi tebliğ etmekle yükümlü değildir. Bu konuda kendisine soru sorulana gelince, bu âyet-i kerime ve hadis-i şerif dolayısıyla tebliğde bulunması icabeder..." [\[290\]](#)

Daha sonra 161 ile 162'nci âyet-i kerimeye dair açıklamalardan sonra da bu âyet-i kerimeyle anlatılmak istenenleri şöylece tesbit etmektedir: "... böyle birisine Kıyamet gününde insanların lanet etmeleri, o kimsenin bundan dolayı etkilenmesi, zarar görmesi ve kalbinin elem duymasıdır. O vakit bu, onun küfrünün bir cezası olur. Nitekim yüce Allah: "Sonra Kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkâr eder, kiminiz kiminize lanet eder" (el-Ankebût, 29/25) diye buyurmaktadır. Bu görüş (ümüz) e de âyet-i kerimenin, yüce Allah'ın onların lanetleneceklerine dair haber vermesi -bunu emretmesi değil-delil teşkil etmektedir..." [\[291\]](#)

Bu iki örnekte de görüldüğü gibi Kurtubî, belli bir araştırma sonucu ve bir takım

delillere dayanarak âyet-i kerime ile ilgili görüşlerin ifade edebilecekleri doğru ve nihai manayı ortaya koymaya gayret etmektedir ki, bu bir müfessir için oldukça önemlidir ve tefsir telif edenden beklenen bir çabadır.

Kurtubî, âyet ile ilgili açıklamalarda bulunurken, münasebet dolayısı ile çeşitli müelliflerden nakillerde bulunmaktadır. Ancak, yaptığı bu nakilleri tah-kiksiz ve gözü kapalı bir şekilde aktaran kuru bir nakilci değildir. Yeri geldikçe bu nakillerdeki eksikliklere yada yanlışlıklara da temas eder. Meselâ, kısası emreden Bakara suresi 178'nci âyet-i kerimeyi tefsir ederken, 10'ncu başlıkta İbnü'l-Arabî'den bir nakilde bulunmakta ve İbnü'l-Arabî'nin naklettiği bir hadis hakkında "zayıftır" hükmünü verdiğini belirtmektedir. Ancak Kurtubî, İbnü'l-Arabî'den yaptığı bu nakili bitirdikten sonra şunları söylemektedir:

"Derim ki: İbnü'l-Arabî'nin sahih olduğu halde zayıf olduğunu belirttiği bu hadisi, Nesaî ve Ebû Davud rivayet etmiş olup, hadisin metninin tamamı şu şekildedir..." Daha sonra Kurtubî, Buharî'nin şu sözlerini nakletmektedir: "Ali İbnü'l-Medinî'den: el-Hasen'in, Semura'dan hadis dinlediği sahihtir ve O, bu hadisi delil almıştır." Buharî (devamla) der ki: "Ben de bu kanaatleyim." Sonra, hadisin sahih olduğuna dair kanaatini teyid etmek üzere de şunları söylemektedir: "Eğer bu hadis sahih olmasaydı, bu iki büyük imam da bu kanaatte olmazdı. Onlar ise (delil olarak) yeterdir." [\[292\]](#)

İbnü'l-Arabî'nin, Maliki mezhebinde oldukça otoriter bir ilim adamı olduğu, kendisinden sonra gelenlerin, onun görüşlerine, tahkikine itibar ettiği bilinen bir husustur. Kurtubî de İbnü'l-Arabî'nin ilmî şahsiyetini büyük ölçüde takdir etmekle, hatta ona saygı duymakla birlikte; burada ve daha pek çok yerde görüldüğü gibi, İbnü'l-Arabî'den delile istinad ederek farklı kanaat belirtme yolunu seçmesi onun, ilme ne kadar saygılı olduğunu, ilmî esaslara ne derece itibar ettiğini göstermeye yeterlidir.

Az önce de belirttiğimiz gibi, sık sık Kurtubî'nin, "derim ki" ve benzeri ifadeler ile bir takım tahkikleri ve özel görüşlerinin hatta içtihadlarının yer aldığına kolaylıkla rastlamak mümkün olduğundan, biz sadece farklı özellikler taşıyan bu kabilden tahkik, görüş ve incelemelerini dile getirdiği bu örnekleri zikretmekle yetinmek istiyoruz.

Bundan sonra "Kurtubî'nin Tefsiri'nde kullandığı kaynaklar"a imkânlarımız çerçevesinde ışık tutmaya gayret edeceğiz. [\[293\]](#)

Dördüncü Bölüm

KURTUBİ TEFSİRİNİN KAYNAKLARI

Kurtubî Tefsiri'ni inceleyen kişi, herşeyden önce birçok ilim dalından söz eden, onların temel meseleleriyle ve çoğu yerde oldukça teferruat kabilinden konularıyla ilgilenen, bunlara el atan büyük bir "İslâmî İlimler Ansiklopedisi" ile karşı karşıya bulunduğunu görür; bunu farketmekte gecikmez. Kur-tubî'nin, gerek müellif ve kitap ismi ile birlikte atıfta bulunduğu kaynakları, gerekse de müellif ismini vermekle yetindiği kaynakları bütünüyle tesbit etmek ve bunların tam bir listesini çıkarıp ismen saymak dahi başlı başına bir iştir ve hiç şüphesiz böyle bir liste oldukça kabarık bir yekûn tutar.

O bakımdan, Kurtubî Tefsiri'nin kaynakları ile ilgili vereceğimiz bu bilgilerin, Kurtubî'nin yararlandığı bütün kaynakları kapsamak gibi bir iddiası yoktur. Ancak, Kurtubî'nin muazzam Tefsiri'ni vücuda getirirken başvurduğu ve çeşitli İslâmî ilimlere dair kaynaklarının önemli olanlarını tasnif ederek sıralamaya, bu eserlere ve müelliflere dair oldukça özlü bilgiler vermeye gayret edeceğiz. Yer yer sadece bir örnek teşkil etmek üzere Kurtubî'nin bu kaynaklardan nerelerde nakillerde bulunduğunu zikretmeye çalışacağız.

Bununla birlikte bu kabilden göndermeleri, Kurtubî'nin nisbeten daha az nakilde bulunduğu eserlere tahsis edecek, Taberî, İbn Atiyye, İbnü'l-Arabî gibi kendilerinden çokça nakilde bulunduğu tefsirler ile İbn Abdî'l-Berr'in "et-Temhid" ve "el-İstizkâr"ı gibi hadis fıkına dair eserler ve İbnü'l-Münzir'in "el-İşraf" adlı eserinden, el-Cevherî'nin "SıhalV"ından ve daha başka çeşitli İslâmî ilimlere dair olup sıkça nakillerde bulunduğu kaynaklardan, nerelerde nakiller yaptığını örneklendirme yoluna gitmeyeceğiz.

Kurtubî'nin yararlandığı kaynakları sıralamaya geçmeden önce Kurtubî'nin, kaynaklardan nakillerde bulunurken izlediği yol ile ilgili bir iki hususu hatırlatmamız yerinde olur:

- 1- Kurtubî, genellikle nakilde bulunduğu kaynakların ya kaynak adını yahut müellifinin adını zikrederek, yada her ikisini bir arada belirterek nakilde bulunur. Kaynağa atıfta bulunurken, yerine göre kaynağın adını başta zikreder, kimi zaman da nakli yaptıktan sonra "filan bunu zikreder" diye kaynağını belirtir.
- 2- Kurtubî, yerine göre dolaylı olarak nakillerde de bulunur. Yani, nakilde bulunduğu kaynak, görüşü kime nisbet etmişse o da o kaynağa tabi olarak o görüşü ona nisbet eder. Özellikle İbn Abdî'l-Berr ve İbn Münzir'den ve benzerlerinden yaptığı nakiller böyledir.

3- Kurtubî, nadiren de olsa nakilde bulunduğu kaynağın adını vermez. Bu türden kaynak adını vermediği yerlerdeki malumat çoğunlukla -o dönemin şartları içerisinde- bilinen ve ayrıca kaynak ile teyidine gerek olmayan bilgiler türündendir.

4- Kurtubî, bir ilim adamı olma sıfatıyla her zaman yaptığı nakilleri olduğu gibi benimsemeyebilir. Yerine göre bu kanaatlere katılmıyorsa, bir ilim adamının nezih bir üslûbu ile tenkid eder. Yada kimi zaman -İbnü'l-Arabi'den yaptığı nakillerde bazan görüldüğü gibi- haksızca gördüğü birtakım kanaatleri tashih etme yoluna da gider.

Kurtubî'nin kaynaklardan yararlanma yöntemi ile ilgili bu genel çerçeveyi ortaya koyduktan sonra, Kurtubî'nin kaynaklarını belli bir tasnife tabi tutarak gözden geçirmeye çalışalım: [\[294\]](#)

I- Kuran İlimlerine Dair Kaynaklar:

Kurtubî Tefsiri'ni inceleyen bir kimsenin Kurtubî'nin, iyi bir tefsirde aranan özelliklere dair kanaati ile ilgili birtakım ipuçları da yakalayabilir. Kurtubî'nin, tefsir yaparken verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, iyi bir Kur'ân tefsirinin tarih boyunca Kur'ân-ı Kerim âyetleri çerçevesinde ortaya çıkmış farklı görüşleri, çeşitli tartışmaları, yada farklı görüş ve çeşitli tartışma guruplarının görüşlerini teyid etmek için delil olarak gösterdikleri Kur'ân âyetlerini nasıl ele aldıklarını ve ne şekilde delil kullandıklarını ortaya koymakla birlikte; bunların haklılık oranını da tesbit edebilecek ve buna bağlı olarak Kur'ân-ı Kerimin tefsirini ilahi maksada en yakın bir şekilde ortaya koyup tesbit edebilecek bir çabayı harcaması gerektiği kanaatinde olduğunu söyleyebiliriz.

O bakımdan Kurtubî, Kur'ân-ı Kerim çerçevesinde ortaya çıkmış tefsir, Kur'ân tarihi ve kıraate dair eserler ile Kur'ân-ı Kerim'in belli özellikteki bir takım lafızlarını açıklamayı hedef alan Garîbu'l-Kur'ân'a dair yazılmış eserlerden de bolca istifade ettiğini görüyoruz. [\[295\]](#)

A. Tefsirler:

Kurtubî, dönemine kadar yazılmış tefsirleri gruplandırarak olursak, bunları rivayet tefsirleri, dirayet tefsirleri ve işarî tefsirler olmak üzere üç gruba ayırmanın mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Kurtubî, Tefsiri'ni telif ederken bu kabilden yararlandığı tefsirleri sıralamaya çalışalım: [\[296\]](#)

1) Rivayet Tefsirleri:

Dr. Mustafa İbrahim'in genel olarak Endülüs'lü tefsir alimlerinin rivayetle tefsir (diğer adı ile et-tefsir bi'l-me'sur)e dair şu değerlendirmesini, özel olarak Kurtubî hakkında da geçerli kabul edebiliriz:

"(Endülüslü müfessirler) rivayet ile tefsire dayanmış ve itimad etmişlerdir... O bakımdan Kur'ân-ı Kerim (âyetleri) ve sahih hadisler ile açıklamalarını delillendirmiş, zayıf ve uydurma hadislere dikkat çekmişlerdir. Ancak onlar çoğunlukla hadisleri senedlerini belirtmeksizin ya alındıkları hadis kaynaklarını zikretmeksizin kaydederek. (Burada Kurtubî'nin farklı bir yol izleyerek hadislerin kimi zaman senedini zikrettiğini ve oldukça yüksek bir nisbette de . hadislerin yer aldıkları kaynakları belirttiğini hatırlatmamız ve Kurtubî'nin bu konuda bir istisna teşkil ettiğini söylememiz gerekir. -M. B. Eryarsoy-) Bundan sonra (Endülüslü müfessirler) sahabe ve tabiîn görüşlerine (tefsirlerinde) dayanır ve bu görüşleri diğer müfessirlerin görüşleri ile birlikte bir arada zikrederler. Arkasından da delilin desteklediği ve karinelerin güçlendirdiği görüş hangisi ise onu tercih ederler." [\[297\]](#)

1.1. Taberî Tefsiri:

Hiç şüphesiz Kurtubî'nin de daha sonraki müfessirlerin de en güvenilir ve en büyük kaynaklarından birisi "Taberî Tefsiri" diye de meşhur olan Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî (224-310 / 839-922)nin "Câmiu'l-Beyân An Tevili Âyi'l-Kur'ân" adını taşıyan tefsiridir.

Kurtubî'nin bu tefsirden çokça yararlandığını görüyoruz. Taberî ve tefsirini tefsir tarihindeki yeri ve önemini bilenler için bunun garipsenecek bir tarafı da yoktur. Çünkü Taberî: "İnsanların ellerinde bulunan tefsirlerin en sahili olanıdır. O geçmişlerin görüşlerini sabit senetleri ile birlikte zikreder. Tefsirinde herhangi bir bid'at olmadığı gibi (rivayeti ile) itham altında bulunan kimselerden de rivayette bulunmaz." [\[298\]](#) O bakımdan Kurtubî'de bu tefsirden en güzel bir şekilde yararlanmanın örneklerini kolaylıkla görebiliriz. [\[299\]](#)

1.2. Bahru'l-Ulûm veya Ebu'l-Leys es-Semerkandî Tefsiri:

Semerkand'lı büyük ilim adamı Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin "Bahru'l-Ulûm"

adlı eseri müellifimiz imam Kurtubî'nin yer yer istifade ettiği, atıflarda bulunduğu önemli rivayet tefsirleri arasında yer alır. Kâtip Çelebi 'nin belirttiğine göre "bu kitap oldukça meşhur, latif ve faydalı bir eserdir. Hadislerini Şeyh Zeyneddün Kasım.b. Kutluboğa (879 / 1474) tahrîc etmiş ayrıca İbn Arab Şah diye bilinen Ahmed bin Muhammed (854 / 1450) tarafından da Türkçe'ye tercüme edilmiştir." [300]

Doğum tarihi tesbit edilemeyen Ebu'l-Leys es-Semerkandî 11 Cumadelâ-hire 393 (17 Nisan 1003) tarihinde vefat etmiştir. [301]

Kurtubî'nin Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin Tefsiri "Bahru'l-Ulûm"dan çokça nakillerde bulunduğu söylenemez. [302] Bir defaya mahsus olmak üzere de "el-Büstan (Büstanu'l-Ârifin)" adlı eserinden de nakilde bulunduğunu görüyoruz. [303]

1.3. es-Sa'lebî'nin Tefsiri:

Ebû İshak Ahmed b. İbrahim es-Sa'lebî (427 / 1036) tarafından telif edilmiş bu tefsirin birçok yönden meziyeti ve üstünlüğüne rağmen özellikle rivayetleri nakletmekteki gelişigüzel tutumu dolayısı ile tenkide uğradığı gibi; pekçok sahili olmayan kıssa ve haberleri de sahih midir, batıl mıdır bakmaksızın nakletmesi dolayısı ile ilim adamlarının eleştirilerine maruz kalmıştır. [304]

Tefsirinin bir takım meziyetlere sahip olmasına rağmen kendisine yöneltilen eleştirileri haklı çıkartacak tarafları olduğu da şüphesizdir. Meselâ, Kurtubî, Ashab-ı Kehf'in köpeğinin rengi ile ilgili pek çok görüş ayrılıklarının bulunduğunu es-Sa'lebî'ye dayanarak zikrettiği gibi [305] yine es-Sa'lebî'ye dayanarak Hz. Peygamber'in Ashab-ı Kehf'i görmek istemesi üzerine yüce Allah'ın kendisine dünya hayatında onları görmesinin asla mümkün olmayacağını belirttiğini, risaletini onlara tebliğ etmek üzere ve onları imana davet etmeleri için ashabının seçkinlerinden dört kişiyi göndermesini emrettiğini, bunun için de elbisesini yayararak onun dört bir tarafına Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'yi oturtuktan sonra Hz. Süleyman'a musahhar kılınmış rüzgarı çağırmasını istediğini... anlatan akla hayale sığmayan uzunca bir hadis naklettiğini görüyoruz. [306]

Kurtubî bu olayı her ne kadar Salebi'ye istinaden ve böylelikle Kurtubî, sorumluluktan kurtulduğu kanaati ile bunu zikretmekte ise de hiç şüphesiz Salebi'nin de bunları tefsirine alarak tefsirine gölge düşürmemesi gerekirdi;

Kurtubî'nin de Sa'lebî'ye istinaden bu gibi rivayetleri zikretmemesi daha uygun olurdu.

Ancak bu ne Sa'lebî'deki bütün rivayetlerin bu kabilden olduğu anlamındadır, ne de Kurtubî'nin Sa'lebî'den yaptığı bütün nakillerin bu kabilden olduğu anlamına gelir. Kurtubî'nin, Sa'lebî'den yüzlerce nakilde bulunduğunu gözönünde bulunduracak olursak, bu türden tenkide maruz kalabilecek rivayetlerin az olduğunu da kolaylıkla tesbit etmek imkânımız vardır.

Kurtubî, Sa'lebî'nin "el-Keşfu ve'l-Beyân an-Tefsiri'l-Kur'ân" adlı eserinden başka, "el-Arâis fi Kasasi'l-Enbiyâ" adlı eserinden de zaman zaman nakillerde bulunmaktadır. [\[307\]](#)

Kurtubî'nin, es-Sa'lebî'nin öğrencisi el-Vâhidî diye bilinen Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed (468 / 1075-1076)'den de es-Sa'lebî'ye göre oldukça az miktarda nakilde bulunduğunu görüyoruz. el-Vahidî -İbn Teymiye'nin belirttiği gibi-es-Sa'lebî'ye oranla Arapçayı daha iyi bilen birisidir. Onun yazdığı "el-Basît, el-Vesît ve el-Vecîz" adlı tefsirleri oldukça faydalı bilgiler ihtiva etmekle birlikte bunun nakillerinde de batıl olan bilgiler de doğru olan bilgiler de bulunmaktadır. [\[308\]](#)

Kurtubî'nin el-Vâhidî'ye istinaden aktardığı bilgileri incelerken genelde bunların ya başka müfessirlerce de paylaşılan kanaatler olduğunu ya da konu ile ilgili bir görüşü yansıtan türden olduğunu tesbit ettik. Buna rağmen özellikle hadis olarak kaydettiği rivayetlerin sağlam kaynaklarca teyidi tesbit edilemediği takdirde ihtiyatla bakılması gerektiği kanaatine vardık. [\[309\]](#)

1.4. el-Mehdevî'nin: "et-Tahsîl..." Adlı Tefsiri:

430 h. (1038-1039 m.) yılında vefat eden Ebu'l-Abbas Ahmed b. Am-mâr el-Mehdevî'nin "et-Tahsîl li Fevaidi Kitabi't-Tafsîl el-Camiu li Ulû-mi'tTenzîl" [\[310\]](#) adlı eserinden pek çok yerde nakillerde bulunmaktadır. Do-iayısıyla Kurtubî'nin bu tefsirden çokça yararlandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. [\[311\]](#)

1.5. Ebu'l-Hasen el-Maverdî'nin Tefsiri:

Kurtubî, h. 450 (m. 1058) yılında vefat eden Ebu'l-Haseri Ali b. Mu-hammed el-Maverdî'nin "en-Nuket ve'l Uyun" adını taşıyan [\[312\]](#) bu özlü ve rivayet ağırlıklı tefsirinden de yeri geldikçe nakillerde bulunur. Aynı müellifin "Edebü'd-Dünya ve Din" adını taşıyan eserinden de zaman zaman nakillerde bulunduğunu

hatırlatalım. [\[313\]](#)

1.6. en-Nakkâş'ın Tefsiri:

en-Nakkâş diye bilinen Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Ziya (351 / 962)'nın "Şifau's-Sudûr" [\[314\]](#) adlı tefsiri, Kurtubî'nin vasat oranda nakillerde bulunduğu önemli tefsirler arasında yer alır. Kurtubî, bu tefsirden de adeti üzere nakil yapmakla birlikte zaman zaman farklı kanaatlerini izhar etmekten de geri kalmaz. [\[315\]](#)

1.7. Mekkî b. Ebi Tâlib'in "el-Hidâye..." adlı Tefsiri:

437 h. (1045-1046 m) yılında vefat eden Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî'ye ait "el-Hidâye ilâ Buluği'n-Nihâye fî İlmi Meâni'l-Kur'âni ve Tefsirihî ve Envai Ulumihî" adını taşıyan ve oldukça kabarık olduğu belirtilen tefsirinden [\[316\]](#) yer yer yararlandığı gibi, "Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân" adlı eserinden de yararlanmış, [\[317\]](#) farklı kanaate sahip olduğu yerlerde de kendi kanaatini delili ile birlikte zikretmiştir. [\[318\]](#)

1.8. İbn Atiyye'nin Tefsiri:

Tefsir tarihinde oldukça önemli yeri bulunan İmam Ebû Muhammed Ab-dulhak b. Ebi Bekr b. Atiyye (481-546 / 1088-1151)'nin: "el-Muharraru'l-Ve-cîz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz" adlı eserinin, Kurtubî'nin en geniş çapta yararlandığı bir tefsir olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. [\[319\]](#)

Kurtubî, bu tefsirden büyük ölçüde yararlanmakla birlikte, hemen her zaman nakilde bulunduğu kaynaklara karşı takındığı ilmî ve tarafsız tutumunu burada da takındığını görüyoruz. Yani Kurtubî, jbn Atiyye'den de nakilde bulunurken, yeri geldikçe ilmî gerekçelerle farklı kanaatlerini belirtmekten de geri durmamaktadır. [\[320\]](#)

2. Dirayet Tefsirleri:

2.1. Ebû İshâk ez-Zeccâc ile Ebû Cafer en-Nehhâs:

Kurtubî, İbrahim b. es-Sevrî Ebû İshâk ez-Zeccâc (311 / 923)'den [\[321\]](#)in "Meâni'l-Kur'ân" adh eserinden ve diğer eserlerinden nakillerde bulunduğu gibi Ebû Cafer Alırned b. Muhammed en-Nehhâs (338 / 949)'den yani onun gerek "Meâni'l-Kur'ân," gerekse "İ'râbu'l-Kur'ân" adlı eserlerinden nakillerde bulunmaktadır. [\[322\]](#)

Meâni'l-Kur'ân'a dair bildiğimiz en eski eser Ebû Zekeriya el-Ferrâ (207 / 822)'ye aittir. Kurtubî, el-Ferrâ'nın görüşlerini ise genellikle en-Nehhâs ile ez-Zeccâc vasıtası ile nakletmektedir. [\[323\]](#)

2.2. Zamehşerî'nin "el-Keşşâfı:

ez-Zamehşerî diye meşhur olan Ebu'l-Kasım Mahmûd b. Ömer (.467-538 / 1074-1143)'in, "el-Keşşâf" diye meşhur olan "el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl" adlı eserinden, Kurtubî, genellikle Zamehşerî'nin Mu'tezilî mezhebini yansıtan kanaatleri dışında kalan ve âyet-i kerimenin lafzî tefsirleri ile zaman zaman belagat nüktelerini ihtiva eden kısımlarını iktibas eder. [\[324\]](#)

Böylelikle Kurtubî'nin Keşşâftan asıl yararlanması gereken yönüyle yararlanmış olduğunu görüyoruz. Diğer taraftan şu iki husus dolayısıyla Kurtubî'nin Keşşafa fazla müracaat etmediği düşünülebilir:

1- Evvela Kurtubî, Zamehşerî'nin belirgin özelliklerinden olan Kur'ân-ı Kerim'in belagat yönü üzerinde başka hususlar açısından durduğu kadar durmaz.

2- Özellikle bu alanda İbn Atiyye'nin Zamehşerî ile mukayese edilebilecek çapta, ancak daha açık ve anlaşılır ifadelerle bu hususlara dair açıklamalarda bulunmuş olması. Çünkü Kurtubî'nin İbn Atiyye'den çokça nakil yapmış olmasının, bu açıdan Zamehşerî'den ayrıca istifade etmesine pek gerek bırakmadığı kanaatindeyiz. [\[325\]](#)

2.3. İbn Huveyzimendâd'ın "Ahkâmu'l-Kur'ân"ı:

Yaklaşık 390 / 1000 yılında vefat ettiği belirtilen Ebû Abdullah kün-vesini taşıyan ve İbn Huveyzimendâd diye meşhur olan Muhammed b. Ahmed b. İshâk'ın "Ahkâmu'l-Kur'ân"ı, [\[326\]](#) Kurtubî'nin özellikle ahkâm âyetlerini tefsir ederken başvurduğu eserler arasında yer almaktadır. [\[327\]](#)

2.4. el-Cessâs'ın "Ahkâmu'l-Kur'ân"ı:

Hanefî mezhebinin önde gelen ilim adamlarından olan Ahmed b. Ali Ebû Bekr er-Razî el-Cessâs (376 / 986)'ın "Ahkâmu'l-Kur'ân" adlı eseri^[328] de Kurtubî'nin -nisbeten az olmakla birlikte- nakilde bulunduğu kaynaklar arasındadır. ^[329]

2.5. el-Kiyâ et-Taberî'nin Ahkâmu'l-Kur'ân'ı:

Döneminin Bağdad'ının Şafîî mezhebine mensup en ileri gelen ilim adamlarından olan ve el-Kiyâ el-Herasî diye meşhur olan İmaduddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed (450-504 / 1058-1110)'e ait "Ahkâmu'l-Kur'ân" adlı eseri, ^[330] Kurtubî'nin er-Razî'ye nisbetle daha çok nakilde bulunduğu eserler arasında yer alır. Kurtubî, büyük çoğunlukla nakillerinde adını verir. Ancak bazan ondan nakilde bulunmakla birlikte ona işaret etmediği, atıfta bulunmadığı yerler de vardır. ^[331]

2.6. İbnü'l-Arabî'ye ait "Ahkâmu'l-Kur'ân":

-Maliki mezhebinin sonraki ilim adamları başta olmak üzere- birçok ilim adamının da sık sık başvurduğu en önemli kaynaklardan birisi hiç şüphesiz Kadı Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah (468-543 / 1075-1148)'a ait "Ahkâmu'l-Kur'ân" adlı eseri^[332] önemli bir yer tutmaktadır. Kurtubî, adından da anlaşılacağı üzere özellikle ahkâm âyetlerini izah ederken, bu değerli tefsirden sık sık nakillerde bulunur. Ancak -yeri gelince de işaret edileceği gibi-Kurtubî, zaman zaman ondan yaptığı nakillerden farklı kanaatlerini izhar eder. ^[333] Ona atıfta bulunmaksızın nakillerde bulunduğu yerler de vardır. ^[334]

3. İşari (Tasavvufi) Tefsirler:

Merhum müfessirimizin, işarî tefsirlerden kaynaklarına değinmeden önce "Kur'ân-ı Kerim'in bir zahir ve bir de batını olduğu" tezinden hareket ile Kur'ân-ı Kerimi yorumlamak iddiasıyla ortaya çıkan Batinilere mensup çeşitli kimselerin iddiaları ile, genelde remzî veya işarî tefsir olarak anılan tasavvufî tefsirlerin yorumlarının sıhhati için öngörülmüş temel kıstasları hatırlatmak yerinde olacaktır.

Şâtibî, "el-Muvafakât" adlı eserinde, bâtını tefsirin kabul edilebilmesi için gerekli şartları zikrederken şunları söylemektedir:

- 1- Arapçada kabul edilen esasların zahirinden anlaşılana göre batını yada işarı yorumun sahih olması ve Arap dilinin anlatım üslûbuna uygun yapılmış olması,
- 2- Yapılan bu yorumun doğruluğuna bir başka yerde nassen veya zahiren bir tanık bulunması (destekleyici bir başka delilin olması) ve onunla çelişecek bir delilin olmaması.

Birinci şartın gerekliliği, Kur'ân-ı Kerim'in Arapça oluşunun tabii bir sonucu olarak ortadadır. Çünkü eğer Arap dilinin gerektirmediği bir mana anlaşılacak olursa, bu anlaşılman mana hiçbir zaman Arapça olmak sıfatına sahip olamaz.

İkinci şart ise, eğer yapılan bu batınî ya da işarî yorumun bir başka yerde bir kanıtı, bir delili yoksa yahut da başka bir yerde onunla çelişen bir delil bulunuyor ise bu, Kur'ân-ı Kerime karşı ileri sürülen mücerred iddialardan bir iddia olur. Mücerred (delilsiz) bir iddia ise, ilim adamlarının ittifakı ile makbul değildir. [335] Bundan sonra da Şâtibî, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli âyet ve lafızlarının batıl olan batınî yorumlarına bir takım örnekler vererek bunların batıl oluş sebeplerine açıklık getirmektedir.

Bu kısa açıklamalardan anlaşıldığına göre, İslâm tarihinde birisi Kur'ân-ı Kerim ile bağdaşmayan, Kur'ânın maksadına uymayan, Arap dilinin Kaidelerine aykırı çıkarımlar ve manalar ihtiva eden Baünîlerin remzî ya da sufîlerin işarî tefsiri, diğeri ise bu iki şartı taşıyan ve Arap diline de aykırı ol-mıyan Kur'ân-ı Kerimin muhtevası ile de herhangi bir şekilde çelişki arzet-miyen işarî tefsir.

Kurtubî'nin, Batınîlerce kullanılan ve Arap dilinin de Kur'ân-ı Kerimin de hiçbir şekilde teyid edip desteklemediği işarî tefsiri red edeceği tabiidir. Sufîlerin kullandıkları işarî tefsire karşı tutumuna gelince; Kurtubî'nin, belirtilen bu iki şartı taşıyan, Arap dilinin anlaşılma kuralları ile Kur'ân-ı Kerimin zahirinden anlaşılmanlara aykırı düşmeyen işarî tefsiri uygun gördüğünü, bazı nüktelerine zaman zaman değindiğini, bunları dile getirdiğini görüyoruz. Ancak, Şeriatin temel esaslarıyla, dilin anlaşılma kuralları ile çelişen sufî tefsiri reddettiğini de görmemiz mümkündür ve bu kolaylıkla anlaşılabilen bir nusustur. [336]

Bu kısa açıklamalardan sonra Kurtubî'nin atıfta bulunduğu, sufî olarak bilinen âlimlerce te'lif edilmiş tefsirlere kısaca değinelim: [337]

3.1. et-Tüsterî'nin "Tefsirü Kur'âni'l-Azîm'i:

Ebû Muhammed Sehl b. Abdullah b. Yunus et-Tüsterî, hicri 200 yada 201 (815

ve 816) yılında dünyaya gelmiş, 273 / 886 ya da 283 / 896 yılında vefat etmiştir. [\[338\]](#) Kurtubî'nin şeriate ve Arap dilinin anlaşılması kurallarına aykırı olmayan şekilde bu tefsirden zaman zaman nakillerde bulunduğunu görüyoruz. [\[339\]](#)

3.2. es-Sülemî'nin "Hakaiku't-Tefsir"i:

Ebû Abdurrahman Muhammed b. el-Huseyn b. Musa es-Sülemî (330-412 / 942-1021)'nin "Hakaiku't-Tefsir" adlı eseri [\[340\]](#) de Kurtubî'nin nakilde bulunduğu mutasavvıf birisince telif edilmiş bir diğer tefsirdir. Kurtu-bî, gerek Sülemî'nin Hakaik'inden, gerekse de Tüsterî'nin tefsirinden nakillerde bulunurken özellikle bu nakillerin manalarının doğru olanlarını seçmekte özel bir hassasiyet gösterdiğini de rahatlıkla söyleyebiliriz. [\[341\]](#)

3.3. Abdurrahim el-Kuşeyrî'nin "et-Teysir fî't-Tefsir": [\[342\]](#)

Ebu'l-Kasım Abdulkerim b. Hevâzin Ebû Nasır el-Kuşeyrî (376-465 / 986-1073), kendisinden oldukça övgü ile söz edilmiş fakih, usul alimi, müfessir ve "Kuşeyrî Risalesi" diye bilinen "e'r-Risale"nin müellifidir. [\[343\]](#) Kurtubî, zaman zaman Kuşeyrî'nin görüşlerini, kimi zaman tefsirini zikretmeden naklettiğini gördüğümüz gibi, [\[344\]](#) kimi zaman da tefsirine atıfta bulunarak görüşlerini naklettiğini görüyoruz. [\[345\]](#)

Burada Kurtubî'nin, zaman zaman atıflarda bulunduğu sûfî bir kaynağı daha zikretmek yerinde olacaktır. Bunlardan birisi, Haris b. Esed el-Muhasibî (243/857)'ye ait "Kitabu'r-Riâye" [\[346\]](#) adlı eseridir.

Kurtubî, anne-baba hukukuna dair açıklamalarda bulunurken, olumlu bir değerlendirme ile el-Muhasibî'den nakilde bulunmanın yanında [\[347\]](#) bir başka yerde İbnü'l-Cevzî'den, el-Muhasibî'ye dair bir değerlendirmeyi nakletmektedir. Bu değerlendirmede, el-Muhasibî'nin ilmî bir mesned olmaksızın zenginlerin fakirlerden çok daha sonra cennete gireceklerine dair görüşünü -ve Gazzali'nin bunu ondan nakledişini- eleştirmekte, Kurtubî de bu eleştiriye yerinde bularak İbnü'l-Cevzî'den aktarmaktadır. [\[348\]](#)

B- Kur'ân Tarihine ve Kıraate Dair Eserler:

Kurtubî, özellikle Mukaddimesi'nde Kur'ân tarihine dair eserlere atıflarda bulunduğu gibi, Tefsiri'nin başından sonuna kadar yeri geldikçe kırâata dair belli başlı eserlere atıfta bulunur, onlardan nakiller yapar.[\[349\]](#)

1. el-Enbarî'nin "er-Red" Adlı Eseri:

Başta Kur'ân-ı Kerim ilimlerine dair olmak üzere çeşitli konularda oldukça değerli eserlerin sahibi olan Muhammed b. el-Kasım b. Muhammed, b. Beşşâr b. el-Hasen el-Enbarî (271-328 / 884-940)'ye ait "er-Reddû Alâ Men Halefe Mushafe Usmân" adlı eseri, [\[350\]](#) Kurtubî'nin, Kur'ân tarihini ilgilendiren hususlarda zaman zaman nakillerde bulunduğu eserler arasında önemli bir yer tutmaktadır. [\[351\]](#)

2. Ebû Ali el-Fârisî'nin [\[352\]](#) "el-Hucce" Adlı Eseri:

Ebû Ali el-Hasen b. Ahmed b. Abdulğaffâr (377 / 987)'ın "el-Hucce fî İleli'l-Kırâat es-Seb'» adlı eseri, Kurtubî'nin, kıraat ile ilgili açıklamalarında çokça başvurduğu eserlerden birisidir. [\[353\]](#)

Ancak, bu eser yalnızca kıraat kitabı olmayıp, kıraat ile ilgili nahiv bilginlerinin de görüşlerini nakleden, bu görüşleri açıklayan, oldukça zengin ve çeşitli bilgiler ihtiva eden değerli bir eserdir. Kurtubî'nin bu eserden zaman zaman geniş açıklamalarını özetleyerek naklettiği de görülebilmektedir. [\[354\]](#)

3. İbn Cinnî'nin [\[355\]](#) "el-Muhtesib" Adlı Eseri:

Müfessirimiz İmam Kurtubî, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî (392 veya 393 1002 veyal003)'nin "el-Muhtesib fîTebyîni Vucûhi Şevâzzi'l-Kırâat ve'l-İzâ-hi anhâ" adlı eserinden de çokça yararlanmıştır. Eserin adından da anlaşılacağı gibi, özellikle şâz kıraatler açıklanmakta ve bunların anlamları verilmekte yahut da lügat ve nahiv açıklamaları yapılmaktadır. "el-Muhtesib" Kurtubî'nin bu alanda yararlandığı eserlerdendir. [\[356\]](#)

4. Ebû Amr ed-Dânî'nin [\[357\]](#) Eserleri:

Kıraat alimleri arasında döneminde "üstadlar üstadı, kıraat bilginlerinin bilgini"

diye bilinen Osman b. Said b. Ömer Ebû Amr ed-Dânî (371-444/981-1052)'ye ait "Câmiu'l-Beyân fi'l Kırââtî's-Seb'ı, Kitabu't-Teysîr, Kita-bü'l-Mukanna' fi Resmi Mesahifi'l-Emsâr" gibi eserleri, müfessirimiz merhum Kurtubî'nin çokça yararlandığı eserler arasında yer alır. [358] Özellikle kıraate dair açıklamaların Kurtubî Tefsiri' nde çokça ele alınması dolayısıyla bu konuda ayrıca örnekler vermeye gerek görmüyoruz. [359]

5. Ebû Ma'sher et-Taberî'nin [360] "Sûku'l-Arûs" Adlı Eseri:

Abdulkerim b. Abdussamed b. Muhammed b. Ali b. Muhammed Ebû Ma'sher et-Taberî (478 / 1085) "et-Telhîs fi'l Kırââtî's-Semân" ve "Sûku'l-Arûs" adlarını taşıyan kıraate dair oldukça değerli eserleri bulunan bir müelliftir. Özellikle Sûku'l-Arûs adlı serinde 1500 rivayet ve tarîk olduğu bilhassa anılmaya değer görülmektedir. [361]

Kurtubî, bu kitabın ismini -tesbit edebildiğimiz kadarıyla- her ne kadar Tefsirinde bir defa zikretmekte ise de, [362] bu eserden daha çok yararlandığı ve bazen de yalnızca Ebû Ma'sher adını zikretmekle yetindiği yerlerde bu eserden iktibaslarda bulunduğu hususundaki kanaatimiz kuvvetlidir. [363]

C- Garîbu'l-Kur'ân'a Dair Eserler:

Garib, yabancı anlamında olup, herkesçe ne anlama geldiği bilinemeyen lafızlar demektir. O bakımdan, Garibu'l-Kur'ân'dan kasıt, Kur'ân lafızlarının ne anlama geldiğini bilmek demektir. [364] Garibu'l-Hadis de buna göre hadis-i şerifte yer alan ve arapça olmakla birlikte herkes tarafından ne anlama geldiği bilinemeyen lafızlar demek olur.

İmam Kurtubî, bu alanda ilk eser vermiş Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Mü-sennâ (v. 210 / 825)'dan başlayarak Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm (224 / 839), Ebû Bekir Muhammed el-Enbarî (328 / 940)'den ve buna benzer bu alanda oldukça değerli eser vermiş olan şahıslardan çoğu kere isimlerini zikrederek açıklamalar nakletmekte ve onlara atıflarda bulunmaktadır.

Kurtubî, özellikle Kur'ân lafızlarının anlaşılmasına ehemmiyet verdiğiinden dolayı, yararlandığı birçok lügat eseri ile birlikte, onun Garibu'l-Kur'ân'a dair yazılmış önemli eserlerden de istifade ettiğini belirtmeye ayrıca gerek görmüyoruz.

Bu arada Kurtubî'nin, Ebû Kasım Abdurrahman b. Abdullah es-Süheyli (581/1185)'ye ait "et-Ta'rif ve'l-İ'lâm fîmâ Vaka'a fi'l-Kur'âni Mine'l-Esmâi ve'l-A'lâm" [\[365\]](#) adını taşıyan ve Kur'ân-ı Kerimde adı anılmaksızın kendilerinden söz edilmekle birlikte, haberlere dair bilgi sahibi olanların adını bildiği isimleri açıklamaya ve tanıtmaya dair olan eserinden de sözettiğini ve buna atıfta bulunduğunu görüyoruz. [\[366\]](#)

II- Hadis, Hadis Fıkhı ve Sîret'e Dair Kaynaklar:

Gerek Kur'ân-ı Kerimin muhtevası, gerekse de Kurtubî'nin tefsirini te'lif üslûbu ve te'lifindeki amacı ile Tefsiri'ni te'lifte uymayı taahhüt ettiğini belirttiği şartlar ve buna dair çizdiği çerçeve, onun birçok hadis eserinden, mecmuasından, sîret'e, şemaile, hadis fıkhına dair kaynaklardan yeri geldikçe ve büyük çapta yararlanmasını gerektirmiş bulunmaktadır. Kurtubî'nin bu alanda da oldukça kapsamlı, çeşitli ve zengin bir eser listesinden mükemmel bir şekilde yararlandığını söylemek mübalağalı bir iddia olarak görülmemelidir.

Şimdi de Kurtubî'nin bu alanda yararlandığı kaynakları ve eserleri imkân ölçüsünde tasnif ederek sunmaya gayret edelim: [\[367\]](#)

A. Kütüb-i Sitte ve Diğer Hadis Eserleri:

Kütüb-i Sitte, harfî anlamı ile "altı kitap" demek olup, özellikle hadis kaynaklarının en güvenilir olanlarını ifade etmek için kullanılan bir tabirdir. Bu tabirin kapsamına Buhârî ve Müslim'in Sahihleri ile, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ne-sâî ve İbn Mace'nin Sünenleri girmektedir. Kurtubî'nin yararlandığı hadis kitapları hem sayıca pek çok, hem de hadis zikretmeksizin tefsir yaptığı hemen hemen tek bir âyet ve belki de tek bir sahife geçmediğinden -yada bu oldukça nadir olduğundan- dolayı, yalnızca -tesbit edebildiğimiz kadarıyla- Kurtubî'nin ismen zikrettiği hadis eserlerinin listesini vermekle yetinmek yolunu tercih edeceğiz:

- 1- Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî (256 / 870)'nin el-Câmiu's-Sahih'i.
- 2- Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (251 / 865)'nin el-Câmiu's-Sahih'i.
- 3- Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (275 / 888)'nin Sünen'i.
- 4- Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî (279 / 892)'nin Sünen'i.
- 5- Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesaî (303 / 915)'nin Sünen'i.

- 6- Muhammed b. Yezid b. Mâce el-Kazvinî (273 / 886)'nin Sünen'i.
 - 7- Ahmed b. Hanbel (241 / 855)'nin Müsned'i.
 - 8- Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî (255 / 869)'nin Müsned'i yada Sünen'i.
 - 9- İmam Malik b. Enes (179 / 795)'in el-Muvatta adlı ese'ri.
 - 10- Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârakutnî (385 / 995)'nin Sünen'i.
 - 11- Ebû Bekr Ahmed b. Ömer el-Bezzâr (292 / 905)'in Müsned'i.
 - 12- Ebû Hatim Muhammed b. Hibban el-Büstî (354 / 965)'nin Sünen'i.
 - 13- Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd et-Tâylišî (131-201 / 749 - 816)'nin Müsned'i.
 - 14- Kurtubî, ayrıca iki Sahihi bir arada toplıyan eserlerden de istifade etmiştir ki, bunlardan birisi Ebû'l-Hasen Ahmed b. Rezîn el-Abderî (535 / 1141)'nin "et-Tecrid fi'l Cem'i Beyne's-Sıhah" adlı eseri ile Ebû Abdullah Muhammed b. Ebi Nasır el-Humeyrî (488 / 1095)'nin "el-Cem' Beyne's-Sahihayn" ve İmam Muhammed b. Abdulhak el-İşbilî (582 / 1186)'ye ait "el-Cem' Bey-ne's-Sahihayn" adlı eserlerinden de nakillerde bulunmuştur. [\[368\]](#)
- Kurtubî'nin bunlar dışında ikinci derecede yararlandığı başka hadis eserleri de vardır. Bunların hadis eserleri arasındaki önemi de diğerlerine göre daha azdır. Bunlara da kısaca değinip geçmekte fayda görmekteyiz: [\[369\]](#)

1. el-Halimî'nin "Minhâcu'd-Din" adlı eseri:

Ebû Abdullah el-Huseyn b. el-Hasen (403 / 1112) el-Halimî'ye ait olup "şuabu'l-iman"a dair olduğu belirtilen bu eser, [\[370\]](#) konularını hadisleri esas alarak sunduğundan ve müfessirimiz Kurtubî de bu eserden genel olarak naklettiği hadisler ile ilgili atıflarda bulunduğundan [\[371\]](#) biz de Kurtubî'nin Tef-siri'nde yararlandığı hadise dair kaynaklar arasında zikretmeyi uygun bulduk. Eserin konusunu da gözönünde bulunduracak olursak; eseri Kurtubî'nin yararlandığı tevhîd ve kelâma dair eserler arasında da sayabiliriz. [\[372\]](#)

2. et-Tirmizî el-Hakîm'e Ait "Nevâdüru'l-Usûl": [\[373\]](#)

el-Hakîm et-Tirmizî diye meşhur olan Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. el-Hasen (318 veya 320 / 930 veya 932)'in bu eseri oldukça garip ve muteber olmıyan pek çok rivayet de ihtiva etmektedir.

O bakımdan tercümemiz esnasında Kurtubî'nin naklettiği rivayetlerin yerini Nevâdiru'l-Usul'de tesbit etmekle birlikte, gerek duydukça bu rivayetlerin başka

güvenilir kaynaklardan da tahkiki yoluna gittik. Bu rivayetleri güvenilir kaynakta tesbit edemediğimiz takdirde ise, ya onun ile ilgili hiçbir atıfta bulunmadık yahut da bu rivayetin güvenilir bir rivayet olmadığını ve bunun sebebini de izah etmeye çalıştık. [\[374\]](#)

3. Ebû Nuaym'm "Hilyetü'l-Evliya"sı:[\[375\]](#)

430 / 1039 yılında vefat eden Hafız Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed'in "Hilyetu'l-Evliyâ" adlı eseri, müfessirimizin ikinci derecede yararlandığı hadis eserleri arasında yer alır. [\[376\]](#)

4. Ebû Nasr es-Siczî'ye Ait "el-İbâne":[\[377\]](#)

Ebû Nasr Ubeydullah b. Said b. Hatim es-Siczî (440 / 1048)'ye ait "el-İbane an Usuli'd-Diyâne" adlı eser de Kurtubî'nin zaman zaman atıflarda bulunduğu kitaplar arasında yer almaktadır. [\[378\]](#)

5. İbnü'l-Hassâr'a Ait "Şerhü's-Sünne":

Ali b. Muhammed b. Muhammed b. İbrahim Ebu'l-Hasen el-Hassâr (611/1211), aslen İşbiliye'li Fas doğumlu bir fakihdir. Kaynaklar onun Fıkıh Usulü, Nasih ve Mensûh gibi birtakım eserlerinden söz etmektedir. [\[379\]](#)

Kurtubî, ayrıca -adını vermeksizin- sadece İbnü'l-Hassâr'a ait olduğunu belirttiği "Şerhü's-Sünne" adlı eserden iki defa nakilde bulunur. [\[380\]](#) Birkaç defa da sadece "İbnü'l-Hassâr" diyerek eser ismi vermeksizin ona atıfta bulunur. [\[381\]](#)

6. Dârâkutnî'nin "Kitabu'l-Medih" (el-Mudebbec)'i:

Yalnızca bir defa bu kitaptan nakilde bulunduğunu tesbit ettiğimiz "Ki-tabu'l-Medîh"in geçtiği yerde kitabın arapça baskısını hazırlayanlar dipnotta: "Bazı nüshalarda: el-Mezbah diye geçmektedir, doğrusunu tesbite muvaffak olamadık" kaydını düşmüş bulunuyorlar. [\[382\]](#) Ancak, Dârakutnî ve eserleri üzerine yapılan araştırmalarda onun bu adı taşıyan bir eserinin bulunduğu dair bir bilgi tesbit edemedik. Şu kadar var ki hat itibariyle aynı olan sadece noktalamaları farklı bulunan "el-Müdebbec" adında bir eserinin bulunduğunu gördük. [\[383\]](#) Dolayısı

ile metinde "Kitabu'l-Medih" diye; dipnotta bazı nüshalarda "el-Mezbah" diye verilen eserin asıl adı "el-Müdebbec"den başkası olamaz.

"el-Müdebbec" ise, ilk olarak Dârakutnî tarafından kullanılmış ve hakkında müstakil bir eser yazılmıştır. [384] İslâm âlimlerinden akran olanların birbirlerinden rivayetleri demek olan el-Müdebbec'e dair ilk eser yazanın Dâ-râkutnî olduğuna Hakim en-Neysaburi de "hocalarımızdan birisi" diyerek işaretle bulunmaktadır. [385]

Son olarak Kurtubî'nin atıfta bulunduğu ve hadis usulü ilmine dair birkaç eseri de kaydedelim: [386]

7. Hâkime Ait "Ulumu'l Hadis": [387]

İmam Hâkim Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Neysaburî (321-405 / 933-1014)ye ait "Ma'rifetu Ulûmi'l Hadis" adlı esere Kurtubî yalnızca bir defa atıfta bulunmaktadır. [388]

8. el-Hatib el-Bağdâdî'ye Ait Eserler:

Kurtubî, Ebû Bekr el-Hatîb el-Bağdadî diye bilinen ve (392-463 / 1002-1071) yılları arasında yaşamış Ahmed b. Sabit b. Ahmed'den [389] de zaman zaman nakillerde bulunmakta ve çeşitli eserlerinin adını vermektedir:

- a. Rivayetu (Rivâyâtü) es-Sahabeti Anî't-Tâbiîn [390]
- b. Esmâu'l-Men Ravâ an Malik [391]
- c. es-Sâbik ve'l-Lâhik [392]
- d. el-Faslu ve'l-Vaslu [393]
- e. Tam adı «el-Câmi'li Âdâbi's-Şeyh ve's-Sâmi'» olan [394] ve Kurtubî'nin sadece "Cami" diye adını verdiği eser. [395]

9. İbn Salâh'ın Ulûmu'l-Hadis'e Dair Mukaddimesi:

İbn Salah diye meşhur olan Ebû Amr Osman b. Abdurrahman (577 / 1181)ın telifi olan meşhur Mukaddime'sine [396] tesbit edebildiğimiz kadarı ile - adını anarak yalnızca iki defa atıfta bulunmaktadır. [397]

10. Ebû Bekr el-Âcurrî [398]

Kurtubî, Tefsiri'nin çeşitli yerlerinde, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hu-seyn b. Abdullah el-Âcurrî (360 / 971) tarafından kaydedildiğini belirttiği, değişik sahabeler tarafından rivayet edilmiş bir takım hadislerle de işaretle bulunmaktadır.

Bu hadislerin bazıları Ebû Said el-Hudrî [399] bazıları Ebû Zer [400] ve bazıları da Um ed-Derdâ [401] tarafından rivayet edilmiştir. [402]

B- Hadis Fıkına Dair Eserler:

Kur'ân ahkâmını önceleyen bir tefsir olan "el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân" adlı eserinde İmam Kurtubî'nin hadis-i şeriflerden bol bol istifade etmesi ne kadar tabii ise, hadis-i şeriflerdeki ahkâmı açıklamaya dair telif edilmiş ve "hadis fıkı eserleri" diye nitelendirilebilecek eserlerden yararlanması ve müellifinin de Mâlikî mezhebine mensub olması dolayısı ile Mâlikî mezhebinde yazılmış bu tür eserlerin ağırlıklı olması, bu eserler arasından da özellikle sair mezheblerin de görüşlerine yer veren, onların delillerini açıklamayı önemseyen eserleri kaynakları arasına alarak bunlara öncelik tanınması tabiidir.

İşte Kurtubî Tefsiri'ni tetkik eden bir kimse, bu tefsirin müellifinin gerçekten bu alanda yazılmış oldukça mükemmel, kapsamlı ve sağlam kaynaklardan istifade etmeye büyük bir önem verdiğini görür. Şimdi Kurtubî'nin yararlandığını tesbit edebildiğimiz "hadis fıkı"na dair eserleri sıralamaya çalışalım: [403]

1. İbn Abdî'l-berr'in [404] "el-İstizkâr"ı:

İmam ve hafız unvanlı Ebû Umer künyeli Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdî'l-Berr (368-463 / 979-1071) genelde bütün İslâm aleminin, özelde de Endülüs'ün kendisinden övünerek söz edeceği değerli ilim adamlarından birisidir. İmam Kurtubî, "el-İstizkâr el Câmiu li Mezahibi Fukahâi'l-Em-sâr..." adını taşıyan ve otuz cilt halinde yayınlanan [405] eserinden oldukça yararlanmıştır. Bu eserden nakillerine sık sık rastlamak imkânımız vardır. [406] Kurtubî bazen bu eserden nakillerde bulunmakla birlikte her hangi bir atıfta da - nadiren de olsa- bulunmaz. [407]

2. et-Temhîd:

İbn Abdilberr'in Muvatta üzerine İmam Malik'in hocalarını alfabetik sıraya göre tasnif ederek te'lif ettiği "et-Temhîd limâ fi Muvatta Mine'l-Meânî ve'l-Esânîd" adlı eseri de [\[408\]](#) müfessirimiz İmam Kurtubî'nin en önemli hadis fikhı kaynakları arasında yer alır. İmam Kurtubî tıpkı el-İstizkâr gibi bu eserden de çokça nakillerde bulunur. [\[409\]](#)

Kurtubî bu eserden de nakillerde bulunmakla birlikte - nadiren de olsa - esere herhangi bir atıfta bulunmaz. [\[410\]](#)

3. el-Bâcî'nin "el-Muntekâ" adlı eseri:

Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî (494 / 1104'nin "el-Muntekâ" adını taşıyan Muvatta şerhi hem geniş hem de ilim ortamlarında itibar görmüş şerhler arasında yer alır. [\[411\]](#)

Kurtubî, değişik görüşlere yeri geldikçe temas eden bu eserden, yeri geldikçe yararlanmış bulunmaktadır. [\[412\]](#)

4. İbnü'l-Arabî'nin "el-Kabes" adlı Eseri:

Ahkâmu'l-Kur'ân adlı eserinden çokça istifade eden Kurtubî, yine İb-nü'l-Arabî'ye ait olan "el-Kabes bimâ Aleyhi el-İmam Mâlik b. Enes" adlı eserine de zaman zaman atıfta bulunur. [\[413\]](#) Kâtip Çelebi ise bu eserin adını "el-Kabes fi Şerhi Muvattaî Mâlik b. Enes" diye kaydetmektedir. [\[414\]](#)

5. İbnü'l-Harrât'ın "Kitabul-Ahkâm'ı:

582 / 1186 yılında vefat eden İbnül-Harrât diye tanınan Ebû Muham-med Abdulhak b. Abdurrahman'ın [\[415\]](#) ahkâm ile ilgili ve hadis fikhına dair "el-Ahkâmu'l-Kübrâ, el-Ahkâmu'l-Vustâ ve el-Ahkâmu's-Suğrâ" olmak üzere üç ayrı eseri olduğu belirtilmektedir. [\[416\]](#)

İmam Kurtubî, çoğunlukla İbnü'l-Harrât'ın adını vererek nakillerde bulunur ve bu nakilleri de çoğunlukla hadislerin sıhhat derecelerinin değerlendirilmesi ile ilgilidir. Kurtubî, bu konuda Ebû Muhammed Abdulhak'ın kanaatlerine de oldukça itimat eder. [\[417\]](#)

6. Ebû Cafer et-Tahavî:[\[418\]](#)

Kurtubî, Tefsirinde, Hanefî mezhebinin ileri gelen ilim adamlarından İmam Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahavî (229-321 / 844-933)'ye pek çok görüşü nisbet edip onun adını zikretmekle birlikte [\[419\]](#) -tesbit edebildiğimiz kadarıyla- herhangi bir eserinin adını vermemektedir. O bakımdan Kurtubî'nin Tahavî'ye ait görüşleri İbn Abdi'l-Berr ve benzeri ilim adamlarının eserlerinden nakletmiş olma ihtimali vardır.[\[420\]](#)

C- Siret, Şemail... v. b. Eserler:

Kurtubî Tefsiri, gibi hacimli bir eser yazmayı hedeflemek, elbetteki Kur'ân-ı Kerim'in, özlü ve Kur'ân üslûbu çerçevesinde söz ettiği bir takım tarihi olayları, Hz. Peygamber'in siretini çeşitli yönleriyle ilgilendiren hususları etraflı bir şekilde alma ihtiyacını da beraberinde getirir. O bakımdan mü-fessirimiz İmam Kurtubî'nin, yeri geldikçe Peygamber efendimizin sireti, gazaları, peygamberliğinin mucizelerini ilgilendiren Delâil kitapları ve hatta Tabakât ve tarih kitaplarından yararlanma gereğini hissetmiştir.

Böyle bir ihtiyaca binaen, Kurtubî de Tefsiri'nin diğer kaynaklarını seçerken gösterdiği hassasiyeti, bu alana dair kaynaklardan yararlanırken de gösterdiğini görüyoruz. Kurtubî'nin, Siyer, Delâil ve Tabakât ile tarih kitapları arasından ismini verdiğini tesbit edebildiğimiz kaynaklarını şöylece sıralayabiliriz.[\[421\]](#)

1. İbn İshâk'm "Sîretu'r-RasûTü:[\[422\]](#)

Muhammed b. İshâk b. Yesâr (85-151 / 703-768)'e ait ve "Siretu İbn İs-hâk" diye de bilinen, "el-Mübtedeu ve'l-Meb'asu ve'l-Mağazî" adlı eser, İmam Kurtubî'nin siret ile ilgili bahislerde başvurduğu en önemli eserdir. [\[423\]](#) Kurtubî, sireti dolaylı olarak ilgilendirdiği kabul edilebilecek hususlardan birisi olan nüzul sebepleri hususunda da İbn İshâk'tan nakillerde bulunur. Âl-i İmran sûresinin tefsirini yaparken, baş taraflarının Hz. Peygamber ile hı-ristiyanlık konusunda tartışmalara girişmek maksadı ile gelen Necranhlar he-yeti'nin geliş sebebiyle indiğini belirten açıklamalarına yer vermesi bu kabildendir. [\[424\]](#)

2. el-Vakidî'nin "el-Mağazî" Adlı Eseri:

Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Eslemî el-Vâkidî (207 / 822)'ye ait "el-Mağazî" adlı eser^[425] de Kurtubî'nin yararlandığı sirete dair eserler arasında yer almaktadır. ^[426] Kurtubî, bazan Vâkidî'den, başka peygamberlere dair bilgi ihtiva eden görüşler de aktarmaktadır. ^[427]

3. İbn Abdi'l-Berr'e Ait "ed-Dürer fî'l-Mağazî ve's-Siyer":

el-İstizkâr'ın tahkikli neşrini yapan Dr. el-Kal'acî'nin "ed-Dürer fî İhtisari'l-Meğazî ve's-Siyer" adı altında bilgi verdiği eseri, ^[428] Kurtubî: "ed-Dürer fî'l-Mağazî ve's-Siyer" diye zikretmekte ve ondan nakillerde bulunmaktadır. ^[429]

4. Beyhakî'nin "Delâilu'n Nubuvve" Adlı Eseri: ^[430]

458 / 1066 yılında vefat eden Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin el-Bey-hakî'ye aid "Delâilu'n-Nubuvve" adlı eser de Kurtubî'nin zaman zaman başvurduğu kaynaklar arasında yer almaktadır. ^[431]

5. İbnü'l-Cevzî'nin "el-Vefâ" Adlı Eseri: ^[432]

Ebû'l-Ferac Abdurrahman b. Ebi'l-Hüseyin İbnü'l-Cevzî (597 / 1201)'ye ait "el-Vefâ fî Fedâili'l-Mustafâ" adı ile kaynaklarda zikredilen eseri, Kurtubî "el-Vefâ fî Şerefi'l-Mustafâ" adı ile zikretmekte ve ona atıfta bulunmaktadır. ^[433]

6. Ebû'r-Rebf Süleyman'ın "Şifâu's-Sudûr" Adlı Eseri: ^[434]

Ebu'r Rabî' Süleyman b. Seb' el-Bustî'ye ait "Şifâu's-Sudûr fî A'lâmi Nübüvvet'i-Rasûl ve Hasâisihî" adlı eseri de Kurtubî'nin Şemail ve Delâili'n-Nübüvve'ye dair olup -tesbit edebildiğimiz kadarıyla- yalnızca bir defa atıfta bulunduğu eserler arasında yer alır. ^[435]

7. Kadı İyad'ın "eş-Şifâ" Adlı Eseri ^[436]

Kadı İyâd diye meşhur olan Hafız Ebu'l-Fadl İyâd b. Mûsâ (544 / 1149)'nın pek çok eseri vardır. Kurtubî de Kadı İyâd ismini vererek ondan yer yer nakillerde bulunmaktadır. [\[437\]](#) Bununla birlikte Kadı İyad'ın en meşhur eseri olan "eş-Şifâ fî Ta'rifî Hukukî'l-Mustafâ" adlı eserinden de nakillerde bulunduğunu görüyoruz. [\[438\]](#)

8. İbn Sa'd'ın Tabakât'ı:[\[439\]](#)

Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd (230 veya 235 / 844 veya 849) "et-Tabakâtu'l-Kübrâ" diye anılan oldukça önemli eserinden Kurtubî yeri geldikçe nakillerde bulunmaktadır. Bu nakillerinde kimi zaman "et-Tabakât" adını verdiği gibi, [\[440\]](#) sadece İbn Sa'd'a atıfta bulunarak nakillerde bulunduğu da görülmektedir [\[441\]](#)

9. İbn Abdî'l-Berr'in "el-İstîâb"ı:[\[442\]](#)

Kurtubî, İbn Abdî'l-Berr'in, sahabe biyografilerini konu alan önemli eseri el-İstîâb'ından adını zikrederek nakillerde bulunduğu gibi, [\[443\]](#) kimi yerde adından "Kitabü's-Sahâbe" diye söz ederek nakillerde bulunmaktadır.[\[444\]](#)

10. Taberî Tarihi:

İmam Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr'in meşhur eseri aynı zamanda "Ta-rihu'l-Umem ve'l-Mülûk" diye de bilinen Taberî Tarihi de Kurtubî'nin kaynak olarak yararlandığı tarih eserleri arasında yer alır. Kurtubî, çoğunlukla sadece Taberî adını vermekle yetinerek nakilde bulunduğundan dolayı, kimi nakillerin Tarihinden yapıldığını tesbit etmek ya karine ile mümkün olur, [\[445\]](#) yahut da yaptığı nakil yada bulunduğu atıf Tefsiri'nde mi yer almaktadır, Tarihi'nde mi yer almaktadır? Üçüncü bir ihtimal olarak da Taberî'nin başkaları tarafından nakledilen görüşünü Kurtubî de nakleden kimseye uyararak mı nakletmektedir? Eğer karine ile belli olmuyor ve Kurtubî naklettiği eseri zikretmiyor ise, ayrıca bir tetkiki gerektirdiğinde şüphe yoktur. Bazan Kurtubî, Taberî'nin Tarih-i Kebiri'nin adını zikrederek de atıfta bulunmaktadır. [\[446\]](#)

11. İbn Asâkir'n "Dimaşk Tarihi":[\[447\]](#)

İbn Asâkir diye bilinen ve ileri gelen hadis alimlerinin sonuncularından kabul edilen İmam Hafız Ebu'l-Hasen Ali b. Hasen (571 / 1175)ın, "Dimaşk Tarihi" yeri geldikçe Kurtubî'nin yararlandığı önemli tarih eserleri arasında yer alır ve kimi zaman Kurtubî bazı hadisleri rivayet ederken de ona atıfta bulunur. Kurtubî, İbn Asâkir'in bu eserinden kimi yerde "Dimaşk Tarihi" diye sarahaten sözeder, kimi yerde de "İbn Asâkir Tarihi'nde naklettiğine göre..." diye atıfta bulunur. [\[448\]](#)

12. el-Kisaî'nin "Kasasu'l-Enbiya" Adlı Eseri: [\[449\]](#)

el-Kisaî diye şöhret bulmuş olan Ali b. Hamza b. Abdullah b. Behmen (181, 182, 185, 189 ve 193 / 797, 798, 804 ve 809 tarihlerinden birisinde vefat ettiğine dair farklı rivayetler vardır)in eserleri arasında "Kasasu'l-Enbiyâ" adını taşıyan bir eserinin de bulunduğunu Kâtip Çelebi, Küşfuz-Zunûn'da zikretmektedir. [\[450\]](#) Kurtubî'nin el-Kisaî'den yaptığı nakiller, esas itibariyle lügat ve kıraat ile ilgili olmakla birlikte bir yerde onun "Kasasu'l-Enbiyâ" adlı eserine de atıfta bulunduğunu görüyoruz. [\[451\]](#)

13. es-Sa'lebi'nin "Kitabu'l-Arâis" Adlı Eseri:

Kurtubî'nin, müfessir olarak kendisinden çokça rivayette bulunduğu es-Sa'lebi'nin, Kasasu'l-Enbiya'ya dair "Kitabu'l-Arâis"[\[452\]](#) adlı eserinden de nakilde bulunduğundan daha önce de söz etmiş idik. [\[453\]](#)

III- Tevhid (Akaid) ve Kelâma Dair Eserler:

İmam Kurtubî'nin Tefsiri'nin değeri hiç şüphesiz hacminin büyüklüğünden kaynaklanmıyor. Bu Tefsir'in değeri, elbetteki -bir bakıma- ihtiva ettiği ilmî meselelerden ve bu meselelere açıklık getirmeye çalışırken yararlandığı oldukça geniş kaynaklar yelpazesinden kaynaklanmaktadır.

Bir diğer sebep de, Kurtubî'nin yararlandığı kaynakları tesbit ederken, ilim adamına yakışan bir titizlik ile bu kaynaklarını seçmesidir. Bu eserleri telif edenlerin, mümkün mertebe sahalarının en yetkili olanlarının, yararlandığı konulara dair yazmış oldukları eserlerin en kıymetli ve kapsamlı olanlarını seçmeye de belli bir özen göstermiş olmasıdır.

Diğer alanlara dair yararlandığı kaynaklarını sıralamaya çalışırken rahatlıkla bu husus gözümüze çarptığı gibi, tevhid ve kelâm alanında yararlandığı eserler ve atıfta bulunduğu şahıslar da Kurtubî'nin bu hususta da aynı titizliği ve hassasiyeti gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bunun da Tefsiri'nin kıymetini daha da artırdığında şüphe yoktur. Şimdi de Kurtubî'nin bu alanda adını vererek yararlandığı eserler ile sadece isimlerini vermekle yetindiği kaynak şahısların önemli olanlarını zikretmeye çalışalım.[\[454\]](#)

1- Ebû Mansur el-Maturidî'ye ait "el-Akîde":[\[455\]](#)

İtikadda Maturidî mezhebinin kendisine nisbet edildiği Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ebû Mansur el-Maturidî (333/945)'ye ait "el-Akîde" adlı esere Kurtubî, -tesbit edebildiğimiz kadarıyla- bir yerde atıfta bulunmaktadır.[\[456\]](#) Bir başka yerde de: "Şeyh İmam Ebû Mansur el-Maturidî'den nakledildiğine göre..."[\[457\]](#) diyerek bir atıfta bulunmaktadır.[\[458\]](#)

2- İbn Mende'ye Nisbet Edilen "Kitabu't-Tevhîd":[\[459\]](#)

İmam Kurtubî, Kehf, 18/48'nci âyeti tefsir ederken "Hafız Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Mende, Kitabu't-Tevhid'de... rivayet etmektedir"[\[460\]](#) şeklinde bir ifade kullanmakta ise de bu ismi taşıyan ve kaynaklarca 470 / 1077 yılında vefat ettiği belirtilen Ebû Kasım Abdurrahman b. Muhammed b. İshâk b. Mende'ye bu isimde bir kitap nisbet edildiğini tesbit edemedik.[\[461\]](#)

Ancak, 395 / 1005 yılında vefat ettiği belirtilen İshâk b. Muhammed b. Yahya b. Mende'ye ait bu isimde bir kitabın nisbet edildiğini görüyoruz.[\[462\]](#) Buna göre kitap, Ebu'l-Kasım'ın dedesi olduğu anlaşılan İshâk b. Muhammed b. Yahya b. Mende'ye ait olmalıdır.

Muhtemeldir ki, Kurtubî, isim benzerlikleri dolayısıyla aslında Ebu'l-Kasım'ın dedesine ait olan eseri Ebu'l-Kasım'a nisbet etmiş olabilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[463\]](#)

3- Ebû Bekr el-Bakillânî'nin "et-Temhîd":[\[464\]](#)

Eş'arî mezhebinin ileri gelen kelamcılarından olan "ve el-Bakillânî" diye meşhur olan Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib b. Muhammed'e ait "Temhî-dü'l-Evâil

ve Telhisu'd-Delâil" adlı eserine Kurtubî, atıfta bulunarak ondan nakil yapmaktadır. [\[465\]](#)

Bir başka yerde de ondan "Seyfü's-Sünne ve Lisânü'l-Ümme = Sünnetin Kılıcı ve Ümmetin (Savunucu) Dili" diye söz ettiğini görüyoruz. [\[466\]](#) Bunun dışında Kurtubî'nin, daha pek çok yerde Ebû Bekir el-Bakillânî'ye atıflarda bulunduğunu görüyoruz. [\[467\]](#)

4- Ebû İshâk el-İsferâyinî'ye Ait "el-Evsat":[\[468\]](#)

İmam Kurtubî, Ebû İshâk el-İsferâyinî ve "Rüknüddin" diye meşhur olan İbrahim b. Muhammed b. İbrahim (418 / 1027)'e ait "el-Evsat" adı ile anılan eserine bir yerde atıfta bulunmaktadır. Atıfta bulunduğu bu hususa dair görüşünü benimsemediği anlaşılan el-İsferayinî'den "tahkik imamlarından büyük bir zat olan Ebû'l-Muzaffer el-İsferayinî..." diye söz etmektedir. [\[469\]](#) Başka yerlerde de Kurtubî ona, ismini anarak atıflarda bulunmaktadır. [\[470\]](#)

5- Ebû'l-Meâlî el-Cuveynî'ye ait "el-İrşâd":[\[471\]](#)

"İmamu'l-Harameyn el-Cuveynî" diye meşhur olan Ebû'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah (419-478 / 1028-1085)'a ait ve tam adı "el-İrşâd İla Kavatî'l-Edilleti fî Usulü'l-İ'tikad" şeklinde olan eserine Kurtubî, Tefsiri'nin baş taraflarında işaret etmektedir. [\[472\]](#)

Yine aynı yerde ona ait ve usûlü fık'h'a dair "el-Burhan" adlı eserinden de söz ettiğini ve atıfta bulunduğunu görüyoruz. Bundan başka Kurtubî, Ebû'l-Meâlî'ye her hangi bir kitap nisbet etmeksizin, çeşitli vesileler ile atıfta bulunmakta ve ele aldığı konu ile ilgili kanaatlerine işaret etmektedir. [\[473\]](#)

Kurtubî'nin kendilerine kelâma dair çeşitli görüşler atfedip isimlerini zikrettiği kelâm bilginleri elbetteki bunlardan ibaret değildir. Gerek kelâm alimi olarak meşhur olmuş, gerekse de bu alanda şöhret bulmamış olmakla birlikte kelâma dair kanaat belirtmiş, Eş'arî mezhebine mensup olsun olmasın pek çok Ehl-i Sünnet alimine atıflarda bulunmuştur. Bazı örneklerine Kurtubî'nin şahsiyetini ele alırken değindiğimiz diğer kelâmî mezheb görüşlerini ve bu görüşlerin sahiplerini de zikretmiş ve onlara da atıflarda bulunmuştur.

Tekrar hatırlatalım ki, Kurtubî'nin adını vermekle birlikte kendilerine herhangi bir kitap nisbet etmeksizin görüş ve kanaat naklettiği kimseler, kendilerine ayrıca

bir kitap da nisbet ederek nakillerde bulunduğu kimselerin-sayısından çok çok fazladır. Bunların tesbiti ise ancak bu konuda hazırlanacak müstakil bir indeks ile mümkün olur.[\[474\]](#)

IV- Fıkha Dair Eserler:

Özellikle Endülüs menşeli müfessirlerde daha açıkça tesbit edilebilen bir özellik, fikhî hükümleri açıklamaya, fikhî hükümler istinbat etmeye, bunların delillerini sunup münakaşa ve tercihe önem vermiş olmalarıdır. Özellikle İbnü'l-Arabî ve arkasından Kurtubî, bu fikhî konuları genişçe ve kapsamlı bir şekilde ele alırlar. Öyleki, her ikisinin de tefsirleri Mâlikî mezhebine dair, aynı zamanda yeterli bir fikhî başvuru kaynağıdır da. İbnü'l-Arabî'nin Mâlikî mezhebine taassubla bağlılığı gibi eleştirilebilecek bir özelliği bulunmasına rağmen, Kurtubî'de bu taassub hemen hemen yok gibidir. [\[475\]](#)

Hiç şüphesiz Kurtubî, bu zengin fikhî bilgileri başta Mâlikî mezhebine dair telif edilmiş fıkıh eserleri olmak üzere birçok fikhî kaynaktan derlemiş bulunmaktadır.

Kurtubî, fikhî meseleleri genellikle naklettiği şahıslara nisbet etmekle birlikte özellikle Mâlikî fikhına dair oldukça sınırlı bir şekilde eser ismi vermektedir.

[\[476\]](#) Bu şahıslara atıflar sık sık tekrarlandığından dolayı, ayrıca bunlardan yaptığı nakillere örnek vermeyi gerekli görmüyoruz.

Elbetteki Kurtubî'nin fıkha dair kaynakları yalnızca fukahânın te'lif ettikleri fıkıh eserleri değildir. Bunlar arasında İbn Abdi'l-Berr'in el-İstizkâr ile et-Temhid adlı eserlerinin yanında Ahkâmu'l-Kur'ân'a dair yazılmış tefsirler de şüphesiz önemli bir yer tutmaktadır. Bunlara daha önceden değinmiş bulunuyoruz.

Şimdi de Kurtubî'nin kendilerinden nakilde bulunduğu önemli kimi fıkıh müelliflerinin bazı eserlerini sıralamaya çalışacağız.[\[477\]](#)

1- Sahnûn b. Said'in "el-Müdevvene" Adlı Eseri: [\[478\]](#)

Sahnûn Ebû Said lakablı Abdusselâm b. Said (160-240 / 777-854)'in Mâlikî fikhına dair ve Kayrevân'lı alimlerin güvenip dayandığı Mâlikî fikhının en önemli eserlerinden birisi olan el-Müdevvene, Kurtubî'nin nakilde bulunduğu belli başlı Mâlikî fikhî kaynakları arasında yer alır. Kurtubî, çoğunlukla Sahnûn adını vermekle yetinmekle birlikte, nadiren de olsa "el-Müdevve-ne"nin adını da verdiğini görmekteyiz. [\[479\]](#)

2- İbn Habib'in "el-Vâdıha" Adlı Eseri:[\[480\]](#)

Abdumelik b. Habib b. Süleyman el-Endelüsî (180-238 / 796-852)'nin eserleri arasında yer alan "el-Vâdıha fi's-Süneni ve'l-Fıkh" adlı eser de Kurtubî'nin Mâlikî fıkına dair önemli kaynakları arasında yer alır.[\[481\]](#)

3- Muhammed b. Ahmed'e Ait "el-Utbiyye":[\[482\]](#)

Muhammed b. Ahmed b. Abdulaziz b. Utbe (255 / 869)'nin pek çok eserinden birisi "el-Utbiyye" diye anılır. Kurtubî de genelde "el-Utbî" adını anarak birçok fıkhi görüşü Muhammed b. Ahmed b. Utbe'ye isnat etmekle birlikte nadiren de olsa, eseri olan "el-Utbiyye" yi de zikrederek atıfta bulunur. [\[483\]](#)

4- İbnü'l-Mevvâz'a Ait "Kitabu'l-Muvâzene" [\[484\]](#)

Kurtubî, İbnü'l-Mevvâz diye meşhur olan Muhammed b. İbrahim b. Ziyad el-İskenderî (180-269 / 796-882)'ye de pekçok yerde görüş atfetmekte ve "Kitabu'l-Muvâzene"sinden nakillerde bulunmaktadır.

Bunun dışında Kurtubî, Mâlikî mezhebine mensup belli başlı ilim adamlarına da -isimlerini zikrederek- pek çok yerde görüş nisbet etmekte ve onların kanaatlerini nakletmektedir. Bu naklettiği kanaat ve görüşlerin önemli bir bölümünü, adını andığımız Mâlikî mezhebi ilim adamlarının eserlerinden, yada bunlardan nakleden başka müelliflerden naklettiğini rahatlıkla söylemek mümkündür. [\[485\]](#)

5- İbnü'l-Münzir'in "Kitabu'l-İşrâf" Adlı Eseri [\[486\]](#)

Kurtubî, ayrıca "İlmu'l-Hilâf" diye bilinen ve mezhepler arası mukayeseli fıkıh (el-Fıkhü'l-Mukaren) diye de anılan dala ait fıkıh eseri bulunan ilim adamlarından da nakiller yapmıştır ki, bunlardan birisi de İbnü'l-Münzir'dir:

Kurtubî, İbnü'l-Münzir diye meşhur olan Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim İbnü'l-Münzir en-Neysaburî (309 / 921)'nin adını özellikle değişik mezheplerin görüşlerini arka arkaya sıralarken vermekte ve nadiren de olsa onun bu görüşlerinin "el-İşrâf" diye bilinen kitabında yer aldığını belirtmektedir. [\[487\]](#)

Kısa adı "el-İşraf" olan bu eserin Kâtip Çelebi tarafından zikredilen adı "el-İşraf alâ Mezahibi'l-Eşrâf" şeklinde Kehhale tarafından zikredilen adı ise, "el-İşraf alâ Mezahibi Ehli'l-İlm" şeklinde olmakla birlikte bir başka yerde ise bu eserin adı "el-İşrâf alâ Mezahibi Ehli'l-İlm (veya: el-İşrâf fî İhtilâfî'l Ulemâ Alâ Mezahibi'l-Eşraf)" şeklinde verilmektedir. [\[488\]](#) İbnü'l-Münzir'in vefat tarihini 310 / 922 ve 318 / 930 olarak gösterenler de vardır. [\[489\]](#)

6- İbn Abdi'l-Berr'e Ait "el-Kâfi" Adlı Eser:[\[490\]](#)

Ebû Ömer künyeli Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdi'l-Berr'e ait "el-Kâfi fî Fıkhi Ehli'l-Medine el-Mâlikî" adlı eserinden kimi zaman ismini de vererek nakillerde bulunmaktadır. [\[491\]](#) Kurtubî'nin, Hadis fikhına dair kaynaklarını tanıtırken İbn Abdi'l-Berr'e ve eserlerine ayrıca değinmiş idik. [\[492\]](#)

7- İbn Rüşd'e Ait "el-Mukaddimât" Adlı Eser:[\[493\]](#)

Ebu'l-VeHd b. Rüşd diye meşhur olan Muhammed b. Ahmed b. Ahmed b. Rüşd (450-520 / 1029-1126) ait "el-Mukaddimât" adlı eserine Kurtubî, eserinin adını vererek atıfta bulunduğu gibi, [\[494\]](#) eserinin adını zikretmeksizin de atıfta bulunmaktadır. [\[495\]](#)

8- İbn Şâs'ın "el-Cavâhirü's-Semîne" Adlı Eseri:[\[496\]](#)

Kurtubî, Abdullah b. Necmeddin b. Şâs'a ait "el-Cevâhirü's-Semîne alâ Mezhebi Mâlik'in Âlimi'l-Medine" adlı Mâliki fikhına dair esere atıfta bulunarak nakiller yaptığı gibi, [\[497\]](#) sadece İbn Şâs'ın adını zikrederek da ondan nakillerde bulunmaktadır. [\[498\]](#)

9- er-Rûyanî'nin "Bahru'l-Mezheb" Adlı Eseri:[\[499\]](#)

Kurtubî, hiç şüphesiz sadece Maliki mezhebine dair fıkıh kaynaklardan yahut da mukayeseli mezheplere dair fikhî kaynaklardan nakilde bulunmakla yetinmemiştir. Bundan önce Kurtubî'nin yararlandığına işaret ettiğimiz bir takım kaynaklardan bu husus anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Kurtubî'nin çeşitli mezheplere göre yazılmış fıkhi kaynaklardan da doğrudan yararlandığını görmekteyiz. Bunlara örnek olmak üzere de Şafii mezhebine mensup ve er-Rûyânî diye meşhur olan Abdulvahid b. İsmail b. Ahmed'in -ki, Ebu'l-Mehasin künyelidir- (415-502 / 1024-1109) Şafiî mezhebinin en geniş fıkıh kitaplarından birisi olan "Bahru'l-Mezheb" adlı eserinden nakillerde bulunduğunu, bu esere atıflar yaptığını görmekteyiz. [\[500\]](#)

Nitekim Kurtubî'nin bir yerdeki ibaresinden de onun Hanefî mezhebinin ileri gelen ilim adamlarının eserlerini bizzat mütalaa ettiğini de anlamaktayız. [\[501\]](#)

Kurtubî'nin Tefsirinde zaman zaman fıkıh usulü bahislerinin de ele alındığını, ayrıca söylemeye gerek olmadığı gibi bu konuya dair daha sonraki bir bölümde temas edeceğimizi belirterek yeri geldikçe bazı fıkıh usûlü eserlerine atıfta bulunduğuna da işaret etmekle yetinelim. [\[502\]](#)

Burada bir daha şu hususu belirtmekte yarar vardır: Bizler, bu denememizle hiç şüphesiz Kurtubî'nin yararlandığı bütün kaynakları sıralamış olmak gibi bir iddia taşımıyoruz. Esasen Kurtubî'nin bütün kaynaklarını ismen tes-bit etmek belki de imkânsızdır. Çünkü Kurtubî'nin, görüşleri naklederken kitap ismi vermeksizin sahiplerine görüşleri nisbet ettiği yerler ile ayrıca kitap ismini de zikrederek görüşleri zikrettiği yerler arasında bir mukayese yapılacak olursa, kitap ismi zikretmeksizin sadece şahıs ismi vererek yaptığı nakillerin, diğerlerinden kat kat fazla olduğu görülecektir. Bu ise, her bir görüşün kaynağını tesbit etmenin ne kadar zor olduğunu ayrıca belirtmeye gerek bırakmıyacak bir husustur.

Gerek buraya kadar ismini sıraladığımız eserler, gerek bundan sonra isimlerini vereceğimiz eserler yine de Kurtubî'nin ismen zikretmiş olduğu eserlerin tamamını kuşatmaktan uzaktır; önemlilerinin büyük bir bölümünü bu liste kapsamakta ise de hepsini kapsadığını iddia etmiyoruz. [\[503\]](#)

V- Arap Diline Dair Eserler:

Kur'ân-ı Kerim, Arap diliyle indirilmiş bir kitaptır. Bu kitabı gereği gibi anlayabilmek ise, gerek bu dilin kelimelerinin anlamlarını, gerekse de Ârapça'nın dil bilgisi kurallarını ve bu dilin anlatım şekil ve tekniklerini de bilmeyi gerektirir. Hatta bunlar ne kadar güzel ve sağlıklı bilinebilirse, Kur'ân-ı Kerime muhatap olan bir kimsenin de bu ilâhî hitabı daha güzel, daha doğru ve yerinde anlayabilmesi, yorumlayabilmesi imkânı yükselir. Bu açıdan genel olarak bütün müfessirler, daha dar çerçevede çeşitli yönleriyle Arap dili ile ilgili bahisler çerçevesinde tefsire ağırlık veren müfessirler, bu arada da müfessirlerimiz Kurtubî

de Tefsiri'nde Arap dilini ilgilendiren çeşitli yönleriyle açıklamalara ehemmiyet vermiştir. Bu sebeple bu alanda yazılmış bir takım kaynaklardan, bu konuda söz sahibi otorite şahsiyetlerden nakillerde bulunması, onlardan yararlanması tabii bir hadisedir. Şimdi bu alanda Kurtubî'nin yararlandığı eserleri genel bir tasnife tabi tutarak, kısaca değinmeye çalışalım:[\[504\]](#)

A. Garîbu'l-Kur'ân ve Garîbu'l-Hadis'e Dair Eserler:

Kurtubî'nin Kur'ân-ı Kerimin anlaşılmasında güçlük çekilen lafızlarını (Garîbû'l-Kur'ân'ı) açıklamaya çalışırken gerek özel olarak bu alanda yazılmış kaynaklardan, gerekse de sadece Garîbu'l-Hadis'e dair yazılmış eserlerden faydalandığında şüphe yoktur. Çünkü, bu alanda eser vermiş belli başlı ilim adamlarının isimlerini zikrederek onlara atıfta bulunarak Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli lafızlarına dair kapsamlı ve doyurucu açıklamalar bulunduğunu görmek için -denilebilir ki- Tefsiri'nin herhangi bir sahifesine müracaat etmek yeterli bulunmaktadır. Sadece Garîbu'l-Kur'ân'a dair yazılmış herhangi bir eser ismi verildiğini tesbit edemediğimizden Garîbu'l-Hadis'e dair yazılmış, yada bu alanda eser verdiği bilinen bazı müelliflere işaret edelim:[\[505\]](#)

1. Ebû Ubeyd'in "Garîbu'l-Hadis"i:[\[506\]](#)

Bu konuda derli toplu ilk eser veren kişi olduğu belirtilen Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm (224 / 839)'e, Kurtubî, ismen sayılamıyacak kadar çok yerde atıfta bulunmakta ve birçok Kur'ânî lafzın lügavî manasını ona nisbeten açıklamaktadır. Nadiren de olsa Ebû Ubeyd'in "Garîbu'l-Hadis" kitabının adını ismen verdiğini de görüyoruz. [\[507\]](#)

Ancak bu, müfessirimizin Ebû Ubeyd'e atfen yaptığı bütün nakillerin bu eserinden olduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü Ebû Ubeyd'in gerek fıkha dair gerekse kıraatlere dair açıklamaları da pek çoktur ve Kurtubî bu yönde de Ebû Ubeyd'den çokça istifade etmiştir. [\[508\]](#)

2. Ebu'l-Ferec el-Cevzî'ye Ait "Fuhûmu'l-Âsâr":

Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzî'nin (510-597 / 1116-1201) pek çok eseri olduğu bilinmektedir. Kurtubî de onun çeşitli eserlerinden yararlanır, nakillerde bulunur, onlara atıflar yapar. Bunlardan birisi de görüldüğü kadıyla Kitap ve

Sünnette varid bir takım kelimeleri şerh etmeye, açıklamaya tahsis edilmiş bir eser olduğu anlaşılan "Fuhûmu'l-Âsâr" adlı eseridir. [\[509\]](#)

Burada bir daha ifade etmekte fayda mülâhaza ettiğimiz husus şuki, Kur-tubî, yararlandığı kaynakların ismini zikretmekten çok, naklettiği bilginin ait olduğu şahsın adını zikretmeye önem verir. Bu ise onun verdiği eser isimlerinin az, buna karşılık kendilerine görüş atfedip doğrudan yahut dolaylı olarak eserlerinden nakillerde bulunup ismini zikrettiği ilim adamı sayısının buna nisbetle çok daha kabarık olması sonucunu vermiştir. [\[510\]](#)

B. Genel Lügatler (Sözlükler):

Kurtubî'nin, Kur'ân-ı Kerim lafızlarını açıklamaya çalışırken sık sık başvurduğu kaynaklar arasında -özel olarak Kur'ân ve hadis lafızlarını şerhetmeye ayrılmış eserlerden ayrı olarak- Arap diline dair yazılmış, kapsamlı genel sözlüklerin de yer aldığını görmekteyiz. Yer yer isimlerini zikrederek atıfta bulunduğunu tesbit ettiğimiz bu eserlerin önemlilerini sıralıyalım: [\[511\]](#)

1. İbnü'l-Enbârî'nin "Kitab ez-Zâhir"i: [\[512\]](#)

Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Muhammed el-Enbârî (271-328 / 884-940)'ye ait "insanların kullanmakta oldukları kelimelerin anlamlarını açıklayan" ez-Zâhir adlı sözlükten Kurtubî'nin isim zikrederek yararlandığını görmekteyiz. [\[513\]](#)

2. Ebû Ömer el-Mutarriz'e Ait "Kitabü'l-Yavâkît: [\[514\]](#)

Sa'leb (291 / 904)in arkadaşlarından Ebû Ömer Muhammed b. Abdul-vahid el-Mutarriz (345 / 956)in eseri olan "el-Yavâkît" adlı sözlük türü eserden de Kurtubî nakillerde bulunmaktadır. [\[515\]](#)

3. el-Esmaî'nin "Kitabu'l-Efâl" Adlı Eseri: [\[516\]](#)

Kâtip Çelebi'nin "Kitabü Ef'alu ve Efale yada Kitabu Ef'ale ve Fe'ale" diye adını verdiği ünlü edebiyatçı ve bununla birlikte fıkıh ve hadis bilgini olarak da kabul edilen Ebû Said Abdulmelik el-Asmaî (216 / 83D'ye ait eserden Kurtubî, "Kitabu'l-Efâl" diye adını vererek nakilde bulunmaktadır. [\[517\]](#)

4. el-Cevherî'nin "es-Sıhah"ı: [\[518\]](#)

İmam Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî (393 / 1003)'ye ait "Tacu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye" adlı ünlü sözlük, Kurtubî'nin adeti üzere pek çok yerde sadece Cevherî'nin ismini anarak, bazan de "el-Cevherî, es-Sıhah adlı eserinde..." gibi ifadelerle eserinin adını da vererek nakillerde bulunduğu [\[519\]](#) ve çokça yararlandığı önemli bir sözlüktür.

Hiç şüphesiz bu sözlük, gerek kendisinden sonraki sözlük çalışmalarının, gerekse de sözlük müracaatı gerektiren çalışmalarda bulunanların en önemli müracaat kaynaklarından birisi olmuştur. O bakımdan Kurtubî'nin de bu değerli sözlükten gereği gibi yararlandığını görmekteyiz. [\[520\]](#)

5. İbn Fâris'in "el-Mücmel" ve "Mekâyîsü'l-Lüğa" [\[521\]](#) Adlı Eserleri:

Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris (395 / 1005) çağının Arap dili sözlük bilginlerinin en ileri gelenlerinden ve kendisinden sonra gelenleri de etkileyen ilim adamlarından birisidir. Kurtubî, adeti üzere sadece kaynak şahsın ismini vermekle yetinmekle birlikte, İbnü'l-Fâris'in "el-Mücmel" adlı eserinin adını zikrederek atıfta bulunduğu da görülmektedir. [\[522\]](#) Bununla birlikte yine İbnü'l-Fâris'in "Mekâyîsu'l-Lüğa" adlı eserinden de nakillerde bulunduğundan şüphe etmiyoruz. Ancak, İbnü'l-Fâris'e atfettiği ibarelerin hangisinin hangi eserinden olduğunu tesbit etmek, Kurtubî'nin naklettiği ibareler ile İbnü'l-Fâris'in bu eserlerindeki ibareler arasında bir karşılaştırma yapmayı gerektirmektedir.

Burada Kurtubî'nin, zaman zaman İbn Fâris ile el-Cevherî'den yaptığı nakiller akabinde onların kanaatlerine eleştiriler de yönelttiğini kaydetmekte fayda görüyoruz. [\[523\]](#)

6. İbn Sîde'nin "el-Muhkem" Adlı Eseri [\[524\]](#)

Büyük dil bilgini ve İbn Sîde diye bilinen Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail (398-458 / 1007-1066)in en önemli eseri olan "el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam" adlı sözlüğü, Kurtubî'nin kendisinden istifade ettiği önemli lügat kitapları arasındadır. Kurtubî, bu eserden de adeti üzere çoğunlukla müellif ismini vererek, nadiren de eser ismini de belirterek yararlanmaktadır. [\[525\]](#)

Kurtubî'nin, bunlar dışında kalan pek çok lügat bilgini (el-Halil b. Ahmed v. b)'nden de nakillerde bulunduğunu, açıklamalarından yararlandığını ayrıca söylemeye de gerek yoktur. [\[526\]](#)

C. Kurtubî'nin Nahiv Kaynakları:

Kurtubî, hiç şüphesiz nahiv ilminin iki büyük imamı Sibeveyh diye meşhur olan Ebû Bişr Amr b. Osman (180 / 796) ile el-Müberred diye bilinen Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid (285 / 898)'den, [\[527\]](#) çokça istifade etmiştir. Hiç şüphesiz Kurtubî onlardan naklettiği açıklamaları, Kur'ân-ı Kerimin anlaşılmasında olumlu katkıları olacağı kanaati ile yapmıştır. [\[528\]](#)

VI- Diğer Bazı Eserler:

Bu arada Kurtubî'nin, çeşitli konulara değinen kimisi edep, ahlâk ile, kimisi zühd ve takva ile ilgili bazı kaynaklara da atıfta bulunarak onlardan nakiller yaptığını görüyoruz.

Bunlardan birisi, İmam Gazzali (450-505 / 1058-1 III)ye ait "Minhâcu'l-Ârifîn" adlı eserdir. [\[529\]](#)

Abdullah İbnü'l-Mübarek (509 / 1115)e ait "ed-Dakâik" adlı eserine de Kurtubî bir yerde atıfta bulunmaktadır. [\[530\]](#)

Kurtubî'nin atıfta bulunduğu bir diğer eser, Ebu'l-Hasen Şebib b. İbrahim b. Muhammed b. Haydere (510-558 / III6-III63)ye ait [\[531\]](#) "Hazzu'l-Ğalâsım fî İfhamı'l-Muhâsım" adlı eseridir. [\[532\]](#) Esere gönderme yaptığı yerde ele alınan konunun kelâmî bir mesele olduğu nazarı itibara alınırsa, bu eser de kelâma dair bir eser olmalıdır.

Kurtubî'nin işarette bulunmakla birlikte mahiyetini ve müellifinin tam adını tesbit etmekte güçlük çektiğimiz bir eser de ez-Zebibî (veya ez-Zübeybî)'nin "et-Tabakât" adlı eserinde el-Müberred'e isnad ettiğini belirttiği Kur'âna ilk nok-13. koyan kimsenin Ebû'l-Esved ed-Düelî olduğunu zikrettiği husustur. [\[533\]](#) Bu et-Tabakât adlı eserin mahiyetini de gerçek müellifini de tesbit edemedik.

Kurtubî'nin yararlandığı ve ismini belirttiği kaynakların hepsinin bunlardan ibaret olduğunu söylemek, bizim için mümkün olmamakla birlikte yararlandığı kaynakların önemli bir bölümünün bunlar olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla tahkik ederek vermeye çalıştığımız bu liste, gerçekten "İmam" vasfına layık

kabul ettiğimiz bir müfessir olan Kurtubî'nin eserini te'lif ederken ne büyük zorluklarla karşılaştığını ve ne derece bir ilmî mesai harcadığını kısmen de olsa ortaya koymaya çalıştık.

Bu liste, gerçekten Kurtubî'nin bir ilim adamı olarak oldukça zengin bir litaretürden yararlandığını, değerlendirdiğini ve kendisinden sonra gelen nesillere bu eserlerden yaptığı nakiller ile de muhtevalarına dair önemli fikirler vermek suretiyle de ciddi hizmetlerde bulunduğunu ayrıca belirtmeye gerek yoktur, sanırız.

Diğer taraftan yeri geldikçe zaman zaman belirttiğimiz gibi Kurtubî'nin, eser ismi vererek yaptığı nakillerin oranı, eser adını zikretmeden yaptığı nakillere göre oldukça fazladır.

Başta ashab ve tabiîn olmak üzere müstakil bir eser te'lif etmeksizin sözleri belli bir senet zinciri ile nakledilerek kitaplara geçen ve böylelikle kendilerine görüş ve kanaatlerin nisbet edildiği şahsiyetler yekûnunu da tasavvur etmeye kalkışacak olursak, Kurtubî Tefsiri'nin gerçekten kendi alanında başlı başına bir değer ve oldukça muazzam bir ilmî hazinenin hülâsası, çok bilinçli bir şekilde ortaya konulmuş bir özü olduğunu ifade etmek bir mübalağa olarak kabul edilmemelidir. Eserini yakından tetkik edenler, zannederiz bizim bu değerlendirmemizin abartılı olmadığı kanaatini onlar da paylaşacaklardır.

Kurtubî Tefsiri'ni kaynakları ile tanıtmaya çalıştığımız bu bölümden sonra, Kurtubî Tefsiri'ni meziyetleriyle ve -meziyetlerine göre oldukça cüz'i ve söz edilmeye değer bulunmamakla birlikte yine de var olduğunu tesbit ettiğimiz-kısmî zaafı ile tanımaya sıra geldiğini zannediyoruz.[\[534\]](#)

Beşinci Bölüm

MEZİYET VE ZAAFLARIYA KURTUBÎ TEFSİRİ

I. Meziyetleriyle Kurtubî Tefsiri:

Kemâlin Allah'a mahsus olduğu, her mümin tarafından bilinen ve kabul edi-i-en bir gerçektir. Mü'min bir kimsenin yaptığı bir işi, gücünün yettiği kadarıyla, o iş için mümkün olabilecek en mükemmel noktaya doğru yaklaştırmaya çalışması da konu ile ilgili Hz. Peygamberin irşadının bir gereğidir. [\[535\]](#)

Müfessirimiz İmam Kurtubî'nin de Tefsir'ini telif ederken aynı idrâk ve çaba içerisinde olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. O bakımdan "el-Câmi' li Ah-kâmi'l-Kur'ân" in belirgin ve olumlu bir takım özelliklerinin yanında, bazı zaaflarının da bulunması -beşer olmasının bir sonucu olarak- tabii kabul edilmelidir.

İmam Kurtubî'nin Tefsiri hakkında da geçerli olan bu genel değerlendirmenin biraz daha açıklayıcı bir şekilde ele alınması, bu yönden de Tefsiri'nin daha iyi tanınıp tanıtılması açısından zorunludur..

Şimdiye kadar ele aldığımız hususların bu habisle ilgili olanlarının tekrar natırlanması hususunda değerli okuyucuların hafızalarına itimad ederek, daha önce ele aldığımız hususları tekrara gerek görmeksizin, burada sadece sözkonusu etmediğimiz bazı noktalara açıklık getirmeye çalışacağız. Bununla beraber, - farklı açılardan da olsa- bazı tekrarlardan da kendimizi alı-koyamayacağımız bazı yerler de olabilecektir. [\[536\]](#)

A. Kaynaklarını Tesbitteki Hassasiyeti:

Zaman zaman değinildiği gibi, Kurtubî Tefsiri'ni inceleyen bir kişi gerek muhtevası itibariyle, gerekse bu muhtevanın derlendiği kaynaklar itibariyle adeta bir ansiklopedi ile karşı karşıya bulunduğunu fark etmekte gecikmez. Bu hususu Kurtubî'nin kaynaklarını tesbit etmeye çalıştığımız bahisten de kolaylıkla anlamak imkânımız vardır. Kaldı ki bizim tesbit ettiğimiz liste, konu :le ilgili yapılmış önceki çalışmalarda takdim edilen ve sadece pek çok nakillerin yapıldığı ana kaynakların/ tesbit etmeyi hedeflediği anlaşılan diğer listelere kıyasla [\[537\]](#) oldukça kabarıktır. Esasen bu dar kapsamlı liste Oerkkaii dahi, aynı sonuca ulaşmak mümkündür.

Kurtubî'nin kaynaklarının çokluğu, önüne gelen her eserden -yerli yersiz, gerekli

gereksiz- ayırım yapmadan yararlandığı anlamına gelmez. Bu açıdan Kurtubî'nin kaynaklarını ele alacak olursak, onun her konuda otoritesi ve yetkinliği ilim ehline kabul edilmiş şahıs ve eserlerden yararlanıp nakillerde bulunduğunu görüyoruz. Bunu hemen hemen bütün kaynakları için geçerli bir değerlendirme olarak kabul edebiliriz.

Kurtubî'nin kendi eserini yazdığı döneme kadar -meselâ- gerek rivayet gerekse de dirayet türünden kabul edilen tefsirler arasından, ancak tefsir tarihine mal olmuş olan önemli ve muteber kabul edilen tefsirlere öncelik verdiğini görüyoruz. Rivayet tefsirleri arasında özellikle Taberî'ye, dirayet ve ahkâm tefsirleri arasında da başta İbn Atiyye'nin el-Veciz'i ile İbnu'l-Arabî'nin Ahkâmu'l-Kur'ân'ına özellikle itimad etmesi, kaynak tesbitindeki hassasiyetinin bir tezahürüdür.

Benzer değerlendirmeleri, Kurtubî'nin kendilerinden hadis naklettiği kaynaklar, lügat, kıraat, nahiv, hadis, fıkıh v.s... alanlara dair olup itibar ettiği ve nakillerde bulunduğu eserler hakkında da söyleyebiliriz.

Bu hususta herhangi bir örneklendirmeye gerek görmüyoruz. Çünkü Kurtubî Tefsiri'nin kaynaklarını tanıtmaya ayırdığımız bahisteki açıklamalar sırasında yaptığımız atıflar, bizce böyle bir çalışma için belirlenen sınırlar çerçevesinde yeterlidir. [\[538\]](#)

B. Nakillerdeki Hassasiyeti:

Kurtubî, kaynaklardan nakillerde bulunurken belirli bir hassasiyet göstermiştir. Bu "hassasiyefi ile biz bir kaç hususu bir arada kast etmekteyiz: Nakilde bulunurken gösterdiği hassasiyet ya da sadakat; yani yaptığı naklin aslına uygun olması için özel bir çaba göstermesi; yaptığı nakil -özellikle- Hz. Peygamber'e dayandırılan ya da bu kabilden bir rivayet olup bu rivayet o kadar itimada şayan değilse bunu açıkça belirtmesi yahut bunu anlatan bir tabir kullanması; bir de çeşitli rivayetler arasında eğer bir farklılık -ya da bir aykırılık- bulunuyor ise bunu da konu ile ilgili ilmî esaslara bağlı kalarak telif etmeye çalışması...

İşte "Kurtubî'nin nakillerdeki hassasiyeti" ile anlatmak istediklerimiz bunlardır. Şimdi açıklamaları uzatmamak ilkemizi de gözönünde bulundurarak, bu hususa dair bir takım örneklerle konuya bir parça açıklık getirmeye çalışalım:

İmam Kurtubî, hırsıza el kesme cezasının uygulanmasını gerektiren ma-m kıymetinin ne kadar olacağına dair çeşitli rivayetleri Dârakutnî ve başkalarından nakletmektedir. [\[539\]](#) Aynı rivayetleri sened ve lafızlarıyla Dârakutnî'de ıvnen

tesbit etmek mümkündür. [540]

Kurtubî'nin atıfta bulunduğu kaynakta aynı naklin yaptığı yeri bulup tes-'oit ettiğimiz takdirde, eğer farklılık varsa, bir kaç kelimeyi aşmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. [541]

Kurtubî'nin özellikle ahkâm âyetlerini tefsir ederken başvurduğu en Dnemli kaynak, İbnü'l-Arabî'nin Ahkâmu'l-Kur'ân adlı eseridir. Bu eserinden Taptığı nakilleri yer yer karşılaştıracak olursak göreceğimiz bazı farklılıklar va önemsizdir; yahutta Kurtubî'nin nakli -meselâ elimizdeki matbu nüshaya şore-ifadesi itibariyle dil kuralları açısından daha düzgündür. el-Bakara, 2 230. âyetin tefsirini yaparken birinci başlığında İbnü'l-Arabî'den yaptığı na-îilde bunu görüyoruz. [542] Oldukça cüz'i farklılıkların yer aldığı bir nakle atıfta bulunmaktan amacımız orada olabilecek nakildeki farklılıkların önemsiz ıvntılardan öteye gitmediğini ortaya koymaktır.

Kurtubî'nin nakilde bulunup da karşılaştırma imkânımız bulunan kaynak-ardan birisi de İbn Atiyye'nin "el-Muharrar el-Vecîz" adlı tefsiridir. Kurtubî, :--j tefsirden de nakilde bulunurken ibareyi hemen hemen aynen aktarmaktadır. Nadiren de olsa, arada konu ile yakından ilgili olması dolayısıyla başça görüşleri zikretmesi ise, görüş sahibine -genellikle- atıfta bulunduğu çın, yaptığı nakli doğru aktarması özelliğine her hangi bir gölge düşürecek melikte değildir. Buna da bir örnek olmak üzere el-Bakara, 2/213- âyetin tefsirinde İbn Atiyye'den yaptığı nakilleri gösterebiliriz. [543]

Bu tür örnekleri aynı kaynaklardan da, değişik kaynaklardan da çoğaltmak mümkündür. Ancak bu nakillerin çokluğu bu konudaki yargımızda rlumsuz herhangi bir değişikliğe neden olmaz. Sadece bu doğrultudaki kanaatimizi pekiştirir. Bu sebepten ötürü bu hususa dair bu örneklerle yetin—eliyiz.

Merhum Kurtubî'nin nakilde bulunurken dikkat ettiği hususlardan bir tanesi de şudur: Yaptığı nakil eğer Rasulullah (s.a)'a dayandırılan ya da bu hü-cûmde bir rivayet olup pek güvenilir değil ise, buna işaret etmeyi ihmal etmez ve bu konuda delil olarak gösterilen rivayetin, kim tarafından delil gösterilmiş olduğundan çok, rivayetin kendisini gözönünde bulundurur. [544]

Merhum müfessirimizin nakildeki hassasiyetinin bir diğer boyutu da aynı konu ile ilgili farklı rivayetleri -bu alanda kabul görmüş- ilmî yollarla telif yoluna gitmesidir. Bu türden ilmî çabalarına da tek bir örnek göstermekle yetinebiliriz: el-Mâide, 5/41. âyet-i kerimenin tefsirinde, zina etmiş yahudi kadın ve erkeğin recmedilmesi ile ilgili değişik kaynaklardaki bir takım rivayetleri kaydettikten sonra, "bütün bu rivayetler arasında her hangi bir tearuz yoktur, çünkü bunların

hepsi aynı olayla ilgilidir..." diyerek bu rivayetlerin arasını cem ve telif yoluna gitmektedir. [545]

Bunlar, İmam Kurtubî'nin önüne gelen kaynaktan, belli bir takım kıstaslara bağlı kalmadan, avama yakışır bir şekilde nakilde bulunan bir kimse olmayıp, ilmî açıdan muteber kaynaklardan, ilmî bir titizlik ve ilim adamına yakışan bir sunuş ve üslûpla nakillerde bulunduğunu; diğer yandan yaptığı nakilleri yeri geldikçe ilmî bir takım değerlendirmelere de tabi tuttuğunu ortaya koymaktadır. [546]

C. İnsafı

Daha önce gerek "Kurtubî'nin Şahsiyeti"ne dair açıklamalardan, gerek "tefsir yaparken izlediği yol"a dair açıklamalardan anlaşıldığı gibi; İmam Kurtubî; bir ilim adamı sıfatıyla yeri geldikçe kişisel yorum, muhakeme ve kanaatlerini ortaya koymaktan geri kalmamaktadır. Bu ise Kurtubî'nin Tefsiri'-ne ayrı bir meziyet kazandırmaktadır.

Kurtubî, ne olursa olsun, mutlaka mezhebinin görüşünü tercih eden ya da her durumda muhalif mezhebin kanaatini red etmeye çalışarak delilleri eğip büken birisi değildir. Değişik konuları tahkik etmeyen bir mutaassıp olmaktan uzak bir ilim adamı olarak Kurtubî, yeri geldikçe farklı mezheplerin görüşlerini delil itibarıyla daha güçlü bulduğundan dolayı tercih etmekte tereddüt etmez.

Bu türden yaklaşımlarını çeşitli örneklerle açıklayalım:

1. Mücahid'in, Bedir savaşında yardıma gelen meleklerin atlarının kuyruk ve yelelerinin kesilmiş olduğuna dair kanaatine işaret ederek, Hz. Peygam-ber'in "atların perçemlerini, yele ve kuyruklarını kesmeyi yasaklayan" [547] hadisini hatırlatarak, Mücahid'in bu görüşünü kabul edebilmek için bu konuda özel bir delile ihtiyaç bulunduğunu belirtmekte ve bu görüşü kabule değer görmemektedir. [548]

Görüldüğü gibi burada Kurtubî, tâbiîn'in ünlü tefsir alimlerinden Mücahid'in kanaatini, konu ile ilgili umumi bir hadis ile bağdaştıramadığından ve onun mücerred kanaatini bu umumu tahsise yeterli görmediğinden kabul edememektedir.

2. Bilindiği gibi Kurtubî, Malikî mezhebine mensup bir ilim adamıdır. Delile aykırı düşmedikçe kendi mezhebinin kanaatini tercih etmesi dolayısıyla-3 eleştirilmesi mümkün değildir. Ancak delile aykırı ya da delilinin zayıf olduğunu bilerek mezhebinin görüşünde ısrar etmemesi, onun seviyesindeki bir ilim adamından haklı olarak beklenen bir tutumdur. Kurtubî, bir çok yer-ie bu haklı

beklentiye boşa çıkarmamaktadır. Meselâ;

İmam Mâlik'in yemekten önce temiz elin yıkanmasını mekruh gördüğünü belirtir, ancak yemekten önce elleri yıkamayı emreden hadise uygun olmadığına işaret etmek üzere: "Hadise uymak daha uygundur" [\[549\]](#) der.

Kadının mehrini hibe etmesinin cumhur tarafından -âyet dolayısıyla- caiz görüldüğünü belirttikten sonra, İmam Mâlik'in: "Evlenen bakire kızın mehrini -mülkiyeti kendisinin olmakla birlikte- kocasına bağışlayamacağı, bu • etkinin velisine ait olduğunu" [\[550\]](#) ifade ettiğini belirtir ve "mülkiyeti kendisinin olduğunu" kabul etmekle birlikte bağışlayamayacağını söylemesinin ie bir tutarsızlık olduğuna edebe uygun bir şekilde işaret eder.

3. İmam Kurtubî, İbnu'l-Arabî'ye "Ahkâmu'l-Kur'ân" adlı eserinden pek çok nakillerde bulunmakla ne kadar değer verdiğini, ona bir ilim adamı olarak ne kadar itimat ettiğini ortaya koymaktadır. Ancak, İbnu'l-Arabî'yi bazan hak-j bulmayarak görüşlerine katılmadığını, İbnu'l-Arabî'nin hücum ettiği görüşü ve görüşün sahibini savunduğunu görüyoruz.

Kurtubî, İbnu'l-Arabî'nin Ebû Hanife'nin bir meseleye dair kanaatini nak-ettikten sonra red ettiğini ortaya koyan ifadelerini de aktarır. Ancak kendisi de: "Derim ki: Ebû Hanife'nin görüşü daha sahihtir..." diyerek, hem lügat rakımından, hem de ilgili rivayet dolayısıyla haklılığının gerekçelerini belirtir. [\[551\]](#)

Bir başka yerde hediye gönderilecek kurbanlık develerin hörgüçlerinin kanatılarak işaretlenmesini Ebû Hanife'nin mekruh gördüğüne işaret ettikten sonra; İbnu'l-Arabî'nin bu görüşü dolayısıyla Ebû Hanife'yi ağır bir üslûpla renkit etmesini uygun bulmamakta, aşırıya kaçtığını belirttikten sonra da, Ha--efi mezhebinde Ebû Yusuf ile Muhammed'in bunu mubah gördüklerini ifa-e etmektedir. Hatta bu kadarla da kalmayarak, Ebû Hanife'nin bunu bir "müsle" kabul ettiğini belirterek bu görüşünde mazur olduğunu ortaya koymakta, arkasından Ebû Mansur el-Maturidî'nin, Ebû Hanife'nin bu görüşünü yorumlayan bir açıklamasını da eklemektedir. [\[552\]](#)

Bir başka yerde İbnu'l-Arabî'nin benzer bir hamlesine karşı İmam Şafî'yi de savunduğunu görüyoruz. [\[553\]](#)

İmam Kurtubî'nin İbnu'l-Arabî'ye karşı savundukları arasında İmam İbn Cerir et-Taberî de vardır. İbnu'l-Arabî, Taberî'nin doğru olmayan bir icma iddiasında bulunduğunu ileri sürdüğüne işaret ettikten sonra; Kurtubî, Tabe-rî'yi ona karşı savunur ve haklılığını ortaya koyar. [\[554\]](#)

Kurtubî, İbnu'l-Arabî'nin bazan fikhî olmayan kanaatlerini de uygun görmez ve bunları red eder. Meselâ, bir yerde İbnu'l-Arabî'nin tevekküle dair kanaatini

neklettikten sonra, bu kanaate katılmadığını İbnü'l-Cevzî'den yaptığı uzun sayılabilecek bir nakille ortaya koymaya çalışır. [\[555\]](#)

İşte bu ve benzeri örnekler, değerli müfessirimizin hakkı bulup ortaya çıkarmaya ve ona uymayı teşvik etmeye ne kadar büyük önem verdiğini ortaya koymakta ve İbn Ferhûn'un bu konudaki şu değerlendirmesinde isabetli ve son derece haklı olduğunu göstermektedir:

"O (Kurtubî), mezhebi lehine taassup göstermez. Aksine o, görüş sahibi kim olursa olsun, doğru gördüğü görüşü tesbit edip ortaya koyana kadar delil ile birlikte yol alır. İnsaflı dolayısıyla çoğu kere Ahkâmu'l-Kur'ân müellifi Ebû Bekr İbnu'l-Arabî'ye karşı hücum ettiği muhaliflerini savunur ve İbnu'l-Arabî'nin kendisi ile aynı kanaati paylaşmayan geçmiş İslâm alimleri hakkında kullandığı katı ifadeleri dolayısıyla onu kimi zaman kınadığı dahi olur." [\[556\]](#)

İşte sıraladığımız bu örnekler, sıralayamadığımız benzeri diğer örnekler hakkında fikir vermekte ve Kurtubî'nin bir ilim adamı olarak gerçekten insaflı birisi olduğunu ortaya koymaktadır. [\[557\]](#)

D. Kıraat, Lügat, Sarf-Nahiv ve Belagat'a Dair Açıklamaları:

Kur'ân-ı Kerim, apaçık, fasih bir Arapça ile indirilmiş bir kitaptır. Cenab-ı Allah, insanlığa yol gösterici olmak üzere indirmiş olduğu bu son Kitabı için pek çok hikmet dolayısıyla Arapça'yı uygun bir dil olarak seçmiştir.

Arap dili ise, uzun tarihi geçmişi, Arapların kabile ve kollarının çokluğu, geniş bir coğrafi alana yayılmış olmaları sonucunda Arapça'nın bir birinden uzak ve farklı bölgelerde konuşulması gibi pek çok etken dolayısıyla, farklı lehçelere ve değişik zengin anlatım üslûp ve tekniklerine sahip olmuştur.

Bu hususiyetlerin Kur'ân-ı Kerim'in müslümanlar tarafından okunup anlaşılmasında kendilerini göstermeleri, ya da bunların ortaya çıkmaları -ya da çıkarılmaları- kaçınılmaz bir durumdur. İşte bundan dolayı her bir müfessir, tefsirinin hacmi, tefsirini kaleme alırken gözettiği maksatlar ve benzeri esas ve etkenlere göre Kur'ân-ı Kerimin kıraati, ifadelerinin düzeni yani kelimeleri ve cümleleri arasındaki ilişkinin gramer kaideleri açısından tebarüz ettirilip, açıklanması gereken hususlara (sarf ve nahve) dair bilgileri ve kelimelerle cümlelerin kendi aralarındaki anlatım, düzen ve ahengini yani teknik anlatımın anlama kattığı genişlik ve zenginliği (belagat) ihtiva eden bilgilere de tefsirinde yer vermeye özellikle gayret göstermiştir.

Kurtubî gibi bir müfessirin bu gibi hususları Tefsir'inde ele almaması yada

bunlara Tefsiri'nin hacmi ile orantılı yer vermemesi mümkün değildi; tabii de karşılanmazdı. Gerçekten de Kurtubî Tefsiri'ni inceleyen bir kimse, onun bu alanda da Kur'ân-ı Kerime küçümsenemeyecek çapta ciddi bir hizmet sunduğunu idrâk etmekte güçlük çekmez. O bakımdan bu Tefsiri'n du yönüyle daha yakından tanınması yerinde ve gerekli bir tutumdur.[\[558\]](#)

1. Kıraatler:

Az olsun çok olsun kıraat farklılıklarına temas etmeyen bir müfessir • ok gibidir. Tefsirler arasında bu açıdan fark, kıraatlere dair açıklamalara ve-nlen önem ve buna gösterilen ihtimamda ortaya çıkar. Tabii olarak tefsirin neminin de bu konuda belirleyici bir faktör olduğunu söylemeye ayrıca gerek yoktur.

Mustafa İbrahim, Endülüs menşeli müfessirlerin, kıraatlere dair açıklama-annın tefsirlerinde izledikleri yöntemin önemli bir esasını teşkil ettiğine dik-•otlerimizi çekmektedir. Mütevatir kıraatlere dair açıklamalarda bulunmala-r. yanında, bunların nasıl bir anlam ihtiva ettiklerine dair açıklamalar da yapmışlardır. Şazz olan kıraatlere de dikkat çekip Hz. Osman'ın çoğalttığı ve ic—a ile kabul edilmiş Mushaf'ın hattına uygun olmayan kıraatleri de benim-sememişlerdir. Ancak bunlar arasından, mütevatir kıraatlerle bağdaştırılabilen kıraatleri de uygun bir şekilde açıklamaktan geri durmamışlardır. Müte-atir kıraatleri ilmî kaidelere uygun olarak açıklayıp gereken şekilde savunacaktan da geri kalmamışlardır. [\[559\]](#)

Genel olarak Endülüs'lü müfessirlerin kıraate dair açıklamaları hakkında şşnel nitelik ve özellikleriyle yapılan bu açıklamalar, özelde müfessirimiz İmam Kurtubî hakkında da geçerlidir. O bakımdan kıraatler ve bunların hükümlerine dair kısa da olsa bazı açıklamalarda bulunmamız yerinde olacaktır.

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber döneminden itibaren iki yolla muhafaza edilmiştir. -Esasen beşeriyet de günümüze kadar herhangi bir metni ya da bilgiyi muhafaza edebilmek için üçüncü bir yol keşfedebilmiş değildir.- Bu iki yol; kayıt ve hafızadan ibarettir.

Yani muhafaza edilmek istenen herhangi bir bilgi, ya ezber yoluyla (hıfz), yada yazı ile belgelemek, kayda geçirmek yoluyla korunabilir ve sonraki nesillere aktarılabilir. Kur'ân-ı Kerim, indiği ilk andan itibaren başta Hz. Peygamber tarafından ve Allah'ın koruması altında ezberlenerek,[\[560\]](#) Ashâb-ı Kiram tarafından da hem ezberlenerek, hem de yazı ile kayd edilerek -günümüze kadar gelen nesiller boyunca da aynı yolla- sonraki nesillere eksiksiz, fazlasız ve tam

bir ittifak ve tevatür ile nakledilegelmiştir.

Şu kadar var ki, Kur'ân-ı Kerim'in yazı ile kayd edilmesi esasına kesintisiz riâyet edilmiş olmakla birlikte, bunun tekniği ya da şekli farklılık arz etmiştir. Şöyle ki, Hz. Peygamber döneminde başta vahiy kâtipleri tarafından olmak üzere, geniş enli kemiklere, düz taşlara, deri parçalarına v.s. ye yazılan ve bir araya tek bir nüsha halinde Hz. Peygamber döneminde -hafızalarda mevcut olmakla birlikte- cem edilmeyen Kur'ân-ı Kerim, görülen lüzum üzerine önce Hz. Ebû Bekir döneminde verdiği bir emir ile yetkili bir komisyon tarafından tek bir nüsha olarak toplanmış, daha sonraları Hz. Osman tarafından da belli sayıda çoğaltılarak İslâm aleminin belli başlı merkezlerine gönderilmiştir. [561]

Kıraatler arasındaki farklılık bir vakıadır. Bunun sebepleri üzerinde durmak ise ayrı bir bahistir. Bir diğer ayrı bahis ise bu kıraatler ile ilgili çeşitli teknik bilgileri derli toplu bir şekilde ihtiva eden ve konusu bunları tesbit ve nakletmek olan "kıraat ilmi"dir.

Bu hususlar üzerinde durmak, kıraatlere dair geniş denilebilecek boyutlarda açıklamalar ihtiva eden tefsirlerin dahi ihtisas alanı dışında kalır. Bu sebepten biz burada önce kıraatler ile ilgili çeşitli hükümlere -kısa da olsa- değinecek ve daha sonra da İmam Kurtubî'nin kıraatlere dair açıklamalarını ör-neklendirmeye çalışacağız.

Suyutî'nin, "çağının kıraat ilminin imamı ve hocalarımızın hocası" diye nitelendirdiği Ebu'l-Hayr İbnu'l-Cezerî, bir kıraatin kabule şayan görülebilmesi için şu üç şartı taşıması gerektiğini belirtmektedir:

1. Arapça'ya bir yönüyle dahi uygunluğunun tespit edilmesi,
2. Hz. Osman'ın çoğaltıp İslâm ülkesinin belli başlı merkezlerine gönderdiği mushaflardan birisine olsun uygunluğunun tesbiti,
3. Sahih bir sened ile rivayet edilmesi.

Bu üç şartı taşıyan bir kıraat, sahih bir kıraat olup inkârı caiz değildir. Böyle bir kıraat, ister yedi kıraat imamından, ister onlar dışında kalan makbul kıraat imamlarından herhangi birisinden nakledilmiş olsun, kabul edilmesi gereken bir kıraattir. Bu üç şarttan herhangi birisi bulunmayacak olursa, o kıraat yerine göre "zayıf yahut "şâz" ya da "bâtıl" hükmünü alır. Selef ile haleften muhakkik imamların ittifakla kabul ettiği görüş budur. Seleften buna muhalif bir kanaat bilinmemektedir. [562]

Daha sonra Suyutî çeşitli kıraatlere dair örneklerle açıklamalarını sürdürmekte ve "Kur'ân ilimleri"nden birisi olmak özelliğiyle bu hususa dair bilgiler vermektedir. [563]

Kıraatlerin ister mütevatir ister şaz türleriyle Kur'ân'ın anlaşılması ve çe^ şitli hükümlere delil olması bakımından büyük bir önem taşımalarının yanında, bizzat kıraatler ile ilgili olarak da bir takım hükümlere kısaca işaret etmekte fayda, hatta bir gereklilik bulunduğu kanaatindeyiz:

1. Az önce İbnu'l-Cezerî'nin nakledilen kanaatinden de anlaşıldığı gibi, belirlenen şartları eksiksiz taşıyan bir kıraatin kabul edilmesi gerekir, böyle bir kıraat, herhangi bir şekilde red edilemez.

2. Yedi Kıraat diye meşhur kıraatlerin her birisi okunur ve onlarla namaz kılınır. Çünkü bu kıraatler icma' ile sabittir.

3. Şaz kıraatlerle ise -icma' ile kabul görmüş kıraatler olmadıklarından- namaz kılınmaz.

4. Sahabe ve tabiînden gelen rivayetler ise yalnızca onlar tarafından nakledilmiş rivayetler olarak değerlendirilebilir. Bu gibi kıraatlerle, Kur'ân-dandır, diye amel edilmez ve bunlara böylece itibar edilmez. En iyisi bunları, o kıraat kime nisbet ediliyor ise, onun özel görüşü olarak kabul edilmesidir. İbn Mes'ud'un kıraati gibi.

5. Şayet bu kıraati rivayet eden (şahabı) bunu Hz. Peygamber'den işittiğini açıkça ifade ederse, bunun Kur'ân'dan olduğu sabit olmamakla birlikte, -bir görüşe göre- sünnet olarak sabit olduğu kabul edilir ve sair âhâd haberler gibi değerlendirilir. [\[564\]](#)

6. Sahabe ve tabiînden şu şu şekilde okuduklarına dair nakledilen rivayetlere gelince, bu onların beyan ve tefsir (açıklamaları) olarak değerlendirilir. Yoksa bu "tilavet olunan Kur'ân" olarak algılanamaz. [\[565\]](#)

7. Mütevatir olmayan kıraatlerin namazda okunmaları ise caiz değildir ve mütevatir olmayan kıraatlerle okumayan imamın arkasında namaz kılınmaz. [\[566\]](#)

Mütevatir olmayan kıraatlerin namazda okunma hükmü bu olmakla birlikte, bu kıraatlerin gerek kıraate dair eserlerde gerek tefsirlerde muhafaza edilip nakledilmelerinin ise iki önemli sebebinden söz edilebilir:

Birincisi, yukarıda da belirtildiği gibi bunlar yerine göre âhâd bir sünnet, yerine göre de nisbet edildiği zatın bir açıklaması ve tefsiridir. O halde bu tür rivayetler gerek Kur'ân'ın ilgili bölümün anlaşılması, gerekse de çeşitli hükümlere ışık tutması açısından önem taşır.

İkinci olarak da, kıraat ile ilgili rivayetlerin -mütevatir olmasa dahi- nakledilmeleri, bu ümmetin alimlerinin Kur'ân ile -hatta genel olarak dinin bütün veçheleriyle- ilgili herşeyi kayd edip tespit etmeye ve bu gibi bilgilerden

herhangi bir ayırım gözetmeksizin -en basit türden dahi olsa- hiç bir şeyin kaybolmamasına verdikleri aşırı önemi, gösterdikleri büyük hassasiyeti ortaya koymaktadır.

Şimdi de Kurtubî'nin kıraate dair açıklamalarında izlediği yol hakkında -böyle bir çalışmanın çerçevesine uygun bir şekilde- bazı açıklamalarda bulunabiliriz: Kurtubî'nin kıraatlere dair açıklamalarında izlediği yolu ve tutumunu tespit ederken Mustafa İbrahim, şunları söylemektedir. [\[567\]](#)

1. Kurtubî bazan Kur'ânî lafızlarda varid olmuş mütevatir kıraatleri herhangi bir tercih ve açıklamada bulunmaksızın açıklar. [\[568\]](#)

2. Bazan Kur'ânî lafızda varid olmuş kıraatleri, ifade ettikleri anlam farklılıklarını da açıklayarak zikreder. [\[569\]](#)

3. Bazan Kur'ânî lafızda varid olmuş kıraatleri sunup bunların hangi lügavî köklerle ilişkisi bulunduğu dair açıklamalarda bulunur. [\[570\]](#)

4. Bazan Kur'ânî lafızda varid olmuş mütevatir kıraatleri sunmakla birlikte, bu hususta ilim adamlarının görüşlerini de açıkladıktan sonra, yüce Allah'ın celâl ve azametini yakışır türden ihtiva ettiği anlamlar dolayısıyla bir kıraati diğerlerine tercih eder. [\[571\]](#)

5. Bazan Kur'ânî lafızda varid olmuş mütevatir kıraatleri zikretmekle birlikte, bu hususta nahiv ve tefsir alimlerinin kanaatlerini zikreder, herhangi bir kıraati hatalı bulanların yanlışlıklarını ve yanıldıkları yeri de ortaya koyduktan sonra, hatalı bulunan kıraatin ilmî bir üslûpla açıklamasını yapar ve doğruluğunu ortaya koyar. [\[572\]](#)

6. Bazan Kur'ânî lafızda varid olmuş kıraatleri sunmakla birlikte, bu kıraatlerle ilgili i'rab şekillerini açıklayıp kıraatin anlamına binaen, daha tercihe değer bulunduğunu tercih eder. [\[573\]](#)

7. Bazan Kur'ânî lafızda varid olmuş şazz kıraati olduğu gibi zikrettikten sonra, bu şazz kıraati tevil ederek uygunluğunu ortaya koymaya çalışan ilim adamlarının görüşlerini red eder. [\[574\]](#)

8. Bazan Kur'ânî lafızda varid olmuş kıraatleri sunmakla birlikte, bunların hangisinin Mushaf Hattı'na uygun düşmeyip şazz olduğunu beyan eder. Çünkü böyle bir kıraatin (sahih) kıraatler arasında zikredilmemesi, ancak tefsirlerde ondan söz edilmesi gerekir. [\[575\]](#)

9. Bazan bir lafızda varid olmuş kıraatleri zikreder, bunların açıklamasını yapar; bununla birlikte şaz olan kıraati zikreder ve -yalnızca anlam bakımından- cumhûr'un kıraatine uygun düşmesi için anlamına dair gerekli açıklamalar yapar.

[576]

Görülüyor ki Kurtubî, kıraat ilmine hem vâkıf, hem de kıraatlerin kabulü, reddi, açıklanması, kabul edilebilir olanı ve olmayanı hususlarında yetkin ve basiret sahibi bir müfessirdir. Bu yönüyle tefsiri, genel olarak bütün tefsirler arasında, özel olarak da "ahkâm" ağırlıklı tefsirler arasında önemli bir yer işgal etmektedir.

[577]

2. Kurtubî Tefsirinde Lügat Açıklamaları:

Apaçık, fasih Arapça bir lisan ile indirilmiş Kur'ân-ı Kerimin [578] anlaşılmasında, bu dilin tek tek lafız ve kelimelerinin anlaşılmasının ne kadar büyük bir rol oynadığını açıklamaya kalkışmak, büyük bir ihtimalle gereksiz bir külfettir.

Kur'ânî lafızların ne anlama geldiğini açıklamanın önemini belirtmeye ayrıca gerek olmadığı açık bir gerçek olduğuna göre, pek çok müfessirin ve bu arada da müfessirimiz İmam Kurtubî'nin, Kur'ânî lafızları açıklamaya neden bu derece önem verdikleri de kolaylıkla anlaşılabilir.

Kurtubî, Tefsirinin başaraflarında: "... tefsir ve lügate, i'râb ve kıraatlere dair incelikleri ihtiva eden özlü bir tefsir" yazmayı kararlaştırdığını [579] belirttikten sonra, tefsirini telif ederken uymayı taaahhüt ettiği şartlarını da şöylece açıklamakta ve: ".... her bir âyetin açıklanması gereken lafızlarını açıklamaya gayret edeceği..." [580] ni belirtmektedir.

Lügat'e dair açıklamalarda bulunurken Kurtubî'nin izlediği yolun belli başlı özellikleri şöylece sınıflandırılmaya çalışılmıştır: [581]

1. Kurtubî, âyet-i kerimede geçen bir lafzı açıklarken, aynı kökten türemiş diğer lafızlara da işaret etmeyi ihmal etmemektedir. el-Bakara, 2/219. âyette geçen: "Hamr = Şarap (içki)" kelimesini açıklarken, birbirine sarmaş dolaş olmuş ağaçlar demek olan "el-hamer"e, görüşün olgunlaşması demek olan "hamure erre'y"e, hamurun mayalanma halini anlatmak için kullanılan: "ihtemera'l-acîn"e de değinir ve bu kelimeye açıklık getirmeye çalışır. [582]

2. Kurtubî, bir lafzı açıklarken, onunla aynı kökten türemiş diğer lafızlara da işaret etmek yoluyla açıklık getirmeye çalıştığı gibi, belli bir lafzın hangi kökten türemiş olduğunu tespit ederek de anlamına açıklık getirmek yolunu izler. Meselâ, "Melâike" kelimesini açıklamaya çalışırken, [583] "fe-lâh"ın ne anlama geldiğini tespit etmek isterken [584] bu yolu izlediğini görmekteyiz.

3. Bir kelimenin türediği kökü (iştikaakı) ile ilgili ilim adamlarının farklı görüşleri varsa, kendince kuvvetli gördüğü delile dayanarak bu görüşlerden birisini tercih ettiğini de görebiliyoruz. Besmele'ye dair açıklamalarda bulunurken "ism" in iştikakı ile ilgili olarak Basralıların ve Kulelilerin görüşlerini kaydeddikten sonra, Basralıların görüşlerini daha sahih bulduğunu gerekçeleriyle birlikte açıklamaktadır. [585]

Açıkladığı lafzın iştikaakı ile ilgili görüş ayrılıklarına işaret etmekle birlikte, herhangi bir tercihte bulunmadığı haller de sözkonusudur. Bu durumda Kurtubî'nin her iki açıklama şeklini de kabul ettiğinden söz edilebilir [586] Meselâ, Lafza-i Celâlin iştikakına dair açıklamalarda bu yolu seçtiğini görüyoruz. [587]

4. Kurtubî, birden çok anlama gelen lafızların geçtiği yerlerde de bu anlamların neler olduğunu tek tek belirtmeye gayret eder. Meselâ "ümme kelimesi sekiz anlama gelen müşterek bir lafızdır..." [588] diyerek bu anlamları sıralamasını buna örnek gösterebiliriz. "Emr kelimesi Kur'ân-ı Kerimde on-dört anlama gelir" [589] deyip verdiği açıklamalar da böyledir.

Bazı deyim ve tabirlerin anlamına dair müfessir ve lügat alimlerinin yorumlarını nakletmesini de bu kabilden değerlendirebiliriz. "Evvâh" tabirine dair açıklamaları [590] ile el-Kalem, 68/9. âyetindeki "iddihân" in anlamlarına dair açıklamalarını da buna örnek gösterebiliriz. [591]

5. Kurtubî, kimi yerde lafzın sözlük anlamını verirken, bunun şer'î bir hükme delâlet ettiğini söyler ve bu delâletin keyfiyyetini de belirtir. "Teyemmüm" kelimesine dair yaptığı açıklamalarda olduğu gibi. [592]

Kurtubî'nin lügate dair açıklamalarını daha değişik bir şekilde tasnif ederek açıklamak mümkün olduğu gibi, bu sayılan şıklara başkalarını eklemek imkânı da vardır. [593]

Kurtubî'nin lügate dair açıklamalarında yararlandığı ilmî malzemeye ve bunu kullanım tekniğine gelince;

İmam Kurtubî, Kur'ânî lafızların anlamlarını açıklarken bu husustaki ilmî yaklaşımın da gereği olarak şiirlerden de bol bol yararlanır ve onları delil gösterir. Öyleki, bu alanda bir kimse bir araştırma yapmaya kalkışıp Kurtubî'nin Tefsiri'nde tanık olarak kullandığı beyitleri bir araya getirmek isteyecek olursa, bu hususta oldukça zorlanır ve çok miktarda değişik anlamlarda kullanılmış pek çok tanık beyitlerin büyük bir yekûn tuttuklarını görür.

İmam Kurtubî, kendisinden önceki müfessirlerin tanık olarak kullandığı

beyitlerle yetinmeyip, çoğu yerde Arap dili üzerinde yapılmış pek çok ve çeşitli diğer çalışmalarda tanık olarak zikredilmiş beyitlerden de yararlanır. Bunun sonucunda Tefsir'inde diğer tefsirlere oranla daha çok miktarda tanık ile karşı karşıyayız. İşte bu, Kurtubî Tefsir'inde yer alan "şiiir ile istişhâd"ın, benzeri kaynaklara göre daha çok olması sonucunu doğurmuştur.

Kurtubî'nin şiiirin tanıklığına başvurmakta ki amaçlarını da şöylece sınıflandırmak mümkündür. [\[594\]](#)

1. Kurtubî, âyet-i kerimelerde varid olmuş lafızların anlamlarını açıklarken şiiirden tanıklar gösterir:

a. Meselâ, el-Bakara, 2/2. âyet-i kerimelerde geçen "reyb" kelimesinin:

1. Şüphe, **2.** İtham, **3.** İhtiyaç anlamlarına geldiğini söylerken, bu kelimenin bu anlamlarda kullanılışına şiiirden örnekler verir. [\[595\]](#)

b. "İki iş arasında müteredit ve kararsız kalan kişi" demek olan ve en-Nisâ, 4/143. âyet-i kerimede geçen "el-Müzebzeb" kelimesini açıklarken de birden çok beyitin tanıklığına başvurur. [\[596\]](#)

2. Kur'ânî lafzın çeşitli söyleniş (telaffuz) şekilleri ile ilgili açıklamalarda bulunnurken de şiiirin tanıklığına başvurur. Meselâ, Kurtubî, el-Fâtiha, 1/4. âyette geçen "mâlik" kelimesinin dört türlü söylenişi olduğunu açıklarken şiiirden de örnekler verdiği gibi, [\[597\]](#) el-Bakara, 2/6. âyet-i kerimesinde yer alan "e-enzertehum" lafzının kıraat farklılıklarını açıklarken de bu farklılıklara delil teşkil edebilecek türden beyitleri de kaydeder. [\[598\]](#)

3. İ'rab esas alınarak anlaşılmış bir manayı delillendirmek için de Kurtubî, şiiirin tanıklığına başvurur. el-Bakara, 2/19. âyet-i kerimesinde "hazere'l-mevf'in mef'ûlün leh olduğunu belirtir ve bu hususta şiiirdeki benzer kullanımı delil olarak gösterir. [\[599\]](#) Yine bir başka yerde (el-Bakara, 2/30. âyet-i kerimenin tefsirinde): "men" edatının cümle içindeki yerini (mahallî i'râbını) açıklarken de şiiir ile istişhâdı ihmal etmez. [\[600\]](#)

Şiiirleri ile istişhâd edilmesi (tanık gösterilmesi) açısından şairlerin aynı seviyede olmadıkları bilinen bir husustur. Kurtubî de bu konuda ancak başkaları tarafından delil olarak gösterilmiş ya da kabul edilmiş şiiirleri delil göstermeye gayret etmiştir. Bu konuda eleştirilmiş bazı şairlerin kimi beyitler-ni tanık gösterdiği için Kurtubî'nin eleştirilmesi yanlıştır. Çünkü Kurtubî bu konuda bir taraftan yetkili kabul edilmiş kimselere uymuştur, diğer taraftan -çoğunlukla görüldüğü gibi- yalnız bir beyiti tanık göstermekle yetinmemiş, birden çok beyiti delil göstermek yoluna gitmiştir. [\[601\]](#)

Kurtubî'nin Tefsiri'ndeki lügat açıklamaları ile ilgili açıklamalarımıza son vermeden, bir takım lafızları açıklarken hadisten de yeri geldikçe yararlandığını ve hadisi delil olarak gösterdiğini hatırlatmamız yerinde olur. Meselâ, el-Bakara, 2/228 de geçen "bu'ül = kocalar" kelimesinin tekili olan "ba'l" in koca anlamına geldiğine hadisten delil göstermektedir. [\[602\]](#)

İmam Kurtubî, Kur'ânın anlaşılmasında, lafızlarının gereği gibi anlaşılmasının bilincinde olan bir müfessirdir. Lafızların ve lafızların toplamı olan âyetlerin anlamları ile ilgili farklı açıklamaların bir sebebi ise lafızlara verilen farklı anlamlardır. Bu farklı anlamların hangisinin doğru ya da daha doğru olduğunun ispatlanmasına ihtiyaç olduğundan dolayı iştîshade (kanıt göstermeye) ihtiyaç vardır. Kurtubî de bunu şiirlere başvurmak suretiyle gerçekleştirdiği gibi, -yerine göre- hadisten iştîshad yoluna da gitmiştir.

Kurtubî'nin bu seviyedeki lügavî açıklamaları, bir taraftan onun Kur'ân lafızlarının anlaşılması için sahip olduğu bilincin göstergesidir. Diğer taraftan .Arap diline ne derece hakim ve yetkin bir lügat bilgini olduğunun apaçık bir göstergesidir. Bu ise Kur'ân-ı Kerime yaptığı muazzam hizmeti dolayısıyla, Kur'ân'ı anlamaya çalışan ve onu kendilerine ve çevrelerine egemen kılmaya gayret gösteren Kur'ân'ın "gerçek talebeleri"nin Kurtubî'ye ne derece teşekkür borçlu olduklarını da ortaya koymaktadır. [\[603\]](#)

3. Nahiv ve Belagat'a Dair Açıklamaları:

Kur'ân-ı Kerim'in ibarelerinin daha iyi anlaşılması, manalarının daha iyi kavranılması için Nahiv kaideleri ve buna dair bilginin önemi inkâr olunamayacak kadar açıktır. Bu sebeple Kurtubî, bir kelimenin cümle içindeki yeri ve bu yerine göre başka kelimelerden etkilenip onları etkilemesi sonucu kelimenin zarihinde ve anlamında meydana gelen değişiklikleri (i'rabı) konu alan bir ilim dalı olan Nahiv ilmi açıklamalarına da bir müfessir olarak gereken yeri verir ve bu yolla âyet-i kerimelerde yer alan münferit lafızların bir cümle gurubu halinde nasıl bir anlamı ifade ettiklerini açıklamak için büyük bir çaba harcar. Çünkü Kurtubî'nin Tefsir'inde gözettiği ana amaçların başında yer alan Kur'ân ahkâmı'nın gereği gibi anlaşılabilmesi ve ortaya çıkartılması, ilâhî lıtab'ın, nazil olduğu dilin kurallarına uygun olarak anlaşılmasına bağlıdır.

Kurtubî'nin bir müfessir olarak nahive dair yaptığı açıklamaları teknik olarak şöylece sınıflandırabiliriz:

1. Kur'ânî lafızdaki çeşitli i'rab şekillerini açıklayarak anlama netlik

kazandırmaya çalışır. [604] el-Bakara, 2/26. âyetindeki "mâ zâ = neyi" lafzına ve diğerlerine dair açıklamalar buna örnek gösterilebilir. [605]

2. Tercihle bulunmaksızın hem Küfe ekolüne hem Basra ekolüne mensup nahivcilerin görüşlerini serd ederek açıklamalarda bulunur.

Bu ise onun her iki görüşü de diğerine tercihe değer bulmadığı yani her ikisini de doğru ve yerinde bulduğu anlamına gelir. Bunun yanında çeşitli görüşleri tartıştığı, kimi görüşleri kabul ederken, kimilerini red ettiği de görülmektedir. [606]

Belagat, üstün ve değerli bir manayı insanda etki uyandıran üstün bir üslûpla fasih (açık-seçik ve anlaşılır) ve doğru ifadelerle anlatmak [607] diye tarif edilir. Tarifinden de anlaşıldığı gibi, anlamın güzel, edebî, bediî bir zevk (estetik) uyandırıcı ifadelerle dile getirilmesidir belagat. İslâm Dünyasının batısını teşkil eden Mağrip kökenli müfessirlerin, doğuda yetişmiş müfessirlere oranla, Kur'ân'ın bu yönüne daha az eğildikleri bir vakıadır. Bunun en önemli sebebi, Mağrib kökenli müfessirlerin, ifadede aslolanın hakikat olduğu ilkesini esas kabul etmeleri olarak gösterilmiştir. [608]

Kurtubî de, -Endülüslü ve diğer Mağribli müfessirler gibi- Kur'ândaki belagat inceliklerine -belirtilen mülâhaza dolayısıyla- daha az eğilmiştir. Ancak bu, onun Tefsir'inde belagat inceliklerini açıklamaya, ortaya çıkarmaya hiç bir şekilde yanaşmadığı anlamına da gelmez. İmam Kurtubî, yeri geldikçe teşbih, [609] istiare, [610] mecaz-ı aklî, [611] maziden muzari (müstakbel, yani şimdiki ve geniş zaman) fiiliyle söz etmek ve bunun aksi, [612] îcâz, [613] tekrîr [614] gibi beyani anlatımlara dair açıklamalarda bulunmayı da ihmal etmez.

Bu açıklamalar ışığında diyebiliriz ki: İmam Kurtubî, "Tefsiri'nin Mukaddimesinde taahhüt ettiği gibi, [615] aslı-astarı olmayan rivayetlerle, senedi sağlam olmayan ya da faydasız haberlerle Tefsir'inin hacmini kabartmak yerine; Kur'ân'ın gereği gibi anlaşılmasında önemli katkıları bulunan kıraatlere, lügate dair açıklamalara yer vermeyi tercih etmiştir. Kurtubî, bu tercihinde isabetli olduğu gibi, maksadını büyük çapta gerçekleştirdiğini de rahatlıkla söylemek imkânımız vardır. Bu hususlara dair açıklamalarını kısmen de olsa tetkik etmek, bu yargıyı ya da değerlendirmeyi haklı çıkartmaya yeterlidir. [616]

E. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü Bahisleri:

1. Fıkıh Bahisleri:

Bundan önce çeşitli vesilelerle Kurtubî Tefsiri'nde yer alan "fikhî hükümler"e dair farklı açılardan açıklamalarda bulunduk. [\[617\]](#) Ancak burada Kurtubî Tefsiri'nin önemli bir meziyeti -bazılarına göre de zaafı-[\[618\]](#) olarak .•cabul edilen fikhî hükümleri ele alışında izlediği yolu ve bu hususa dair verdiği bilgilerin kapsamı açısından konuyu ele almak istiyoruz. Dolayısıyla burada yapacağımız açıklamalar ile bu husus ile ilgili kabul edilebilecek türden :lup daha önce yapmış olduğumuz açıklamalar -yer yer tekrara kaçsa dahi-birbirini tamamlayacak bir mahiyet de arz etmektedir.

Kur'ânî âyetlerin ahkâma delâleti hususunda İmam Kurtubî'nin İbnu'l-Ara-orden etkilendiği ya da çokça istifade ettiği doğrudur. Ancak bundan öncesi bazı açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, Kurtubî, yer yer İbnu'l-Arabi'den farklı kanaatleri savunur. Bununla birlikte Kurtubî, İbnu'l-Arabi'nin "Ahkâmu'l-Kur'ân" adlı eserinde yaptığı açıklamalardan daha geniş ve etraflı bir şekilde konuyu ele alır ve inceler.

Bunun başlıca sebebi ise, Kurtubî'nin Kur'ân'ın fikhî ahkâmının, sünnet fikhî m da gözünüde bulundurmada yeterince açıklığa kavuşmayacağına dair kanaatidir. Bu kanaatte olduğunu yaptığı açıklamalardan rahatlıkla tesbit etmek mümkündür. Çünkü Kurtubî, gerek mensup olduğu mezheb olan Maliki mezhebi'nin, gerekse diğer mezheplerin aynı meselenin hükmü ile ilgili olarak farklı kanaatlere sahip olmalarının biricik sebebinin yalnızca Kur'ânî nassın çerçevesindeki ihtilâflarından kaynaklanmadığını bir ilim adamı sıfatı ile elbetteki tespit etmiş bulunuyordu.

Bu sebepten İmam Kurtubî'nin Tefsir'inde Kur'ân Fikhî'nı, Hadis Fikhî'nı ve Mezhepler arası mukayeseli fikhî bir arada görebiliyoruz. İmam Kurtubî'nin ahkâm âyetlerini açıklarken fikhî hükümlere dair yaptığı açıklamalarını tasnif eden Dr. el-Kasabî, [\[619\]](#) ile Mustafa İbrahim, [\[620\]](#) Kurtubî'nin fikhî ahkâma dair açıklamalarını şöylece tasnife tabi tutmaktadırlar:

1. İmam Kurtubî, bazan yalnızca İmam Malik ile Malikî Mezhebine mensup kimi fakih'in görüşünü nakledip delilini açıklamakla yetinir. Bu gibi durumlarda Kurtubî'nin bu görüşü benimseyip kabul etmiş olması muhtemeldir. el-Bakara, 2/196. âyet-i kerimesinin "Eğer ahkonulursanız o halde kolayınıza gelen kurbanlardan gönderin" buyruğu ile ilgili yaptığı açıklamaların onikin-ci başlığında verdiği bilgileri[\[621\]](#) ile el-Bakara, 2/173. âyet-i kerimesinin yirmi dört, yirmibeş ve yirmialtıncı başlıklarındaki açıklamaları[\[622\]](#) bu kabildendir.

2. Kurtubî bazan da Malikî mezhebine mensup ilim adamlarının görüşlerini

nakleder ve bunlar arasında üstün bulduğu görüşü tercih eder. el-Bakara, 2/3. âyetindeki: "Onlar gayba iman ederler, namazı dosdoğru kılarlar" buyruğunun öndördüncü başlığında, iftitah tekbiri dışında kalan tekbirlere dair açıklamaları [\[623\]](#) bu kabildendir.

3. Kurtubî, çoğunlukla Malikî mezhebi ile birlikte başka mezheplerin de görüşlerini arzeder. Bunu yaparken de az önce Malikî mezhebi ile ilgili görüşleri sunarken takındığı tutumun benzerini takınır: Yani, kimi zaman konu ile ilgili görüşleri ve bu görüşlerin ilmî dayanaklarını sunmakla yetinir, el-Bakara, 2/184. âyetinin: "Sizden kim hasta veya yolcu olursa, o günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun" bölümü ile ilgili açıklamalarının dördüncü başlığı altında verdiği bilgiler, [\[624\]](#) el-Bakara, 2/180. âyetinin öndördüncü başlığında verdiği bilgiler [\[625\]](#) ile el-Bakara, 2/187. âyetin onbirinci başlığında verdiği bilgiler [\[626\]](#) bu türdür.

4. Kimi zaman da Kurtubî, konu ile ilgili mezhep görüşlerini karşılaştırmalı olarak delilleri ile birlikte zikreder. Yine delile dayanarak ve delilini zikrederek bu görüşler arasından kuvvetli gördüğü görüşü desteklediğini açıklar. Bunun örnekleri pek çoktur ve Kurtubî'nin ilmî kudretinin en güzel ortaya çıktığı alanlardan birisi de budur.

el-Bakara, 2/196. âyetinin: "...Eğer alıkonulursanız, o halde kolayınıza gelen kurbanlardan gönderin" bölümü ile ilgili açıklamalarının altıncı başlığındaki açıklamaları ve konu ile ilgili görüşler arasından Şafîi'nin görüşünü tercih ettiğini belirten ifadeler buna örnektir. [\[627\]](#)

5. Kurtubî, Tefsiri'nin birçok yerinde hadislere istinaden mezheple-rarası görüş ayrılıklarını açıklarken, farklı görüşleri, hadisleri zahirî tearuz ya da tenakuzu ortadan kaldıracak bir şekilde tevil etmek yoluyla (uyuşturmaya çalışarak.) gidermeye çalışır.

Bu kabilden giriştiği ilmî çabalarına şunu örnek olarak gösterebiliriz: el-Bakara, 2/125. âyet-i kerimeyi tefsir ederken dördüncü başlıkta, Ka'benin içinde namaz kılmak ile ilgili mezheplerin görüş ayrılıklarını belirttikten sonra, bu hususta varid olmuş hadis-i şerifleri kayd eder ve bunları telif etmek için yoğun bir ilmî çaba ortaya koyar. [\[628\]](#)

Şayet hadisler arasında umum-husus ilişkisi var ise, tahsis edileni umum bildiren hükmün kapsamından dışarıda tutar.

Mutlak-mukayyed ilişkisi var ise mutlak olanı mukayyed olana hamlederek, mukayyed olanın, mutlakın hükmü dışında olduğunu ortaya koyar.

Umum-husus ilişkisine örnek olmak üzere el-Bakara, 2/184. âyetinin: "Sizden

kim hasta veya yolcu olursa, o günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun" bölümünü tefsir ederken onbeşinci başlıkta yaptığı açıklamaları gösterebiliriz. [\[629\]](#)

Mutlak-mukayyed ilişkisinin sözkonusu olduğu haldeki yaklaşımına örnek olarak da el-Bakara, 2/149. âyetin tefsirini yaparken yaptığı açıklamaları gösterebiliriz. [\[630\]](#)

6. İmam Kurtubî, farklı görüşleri telif etmek imkânını bulamayacak olursa, görüşler arasında tercihte bulunmak yoluna da gider. Bunu ilmî bir esasa dayayarak yapar: Görüşleri münakaşa eder, uygun bulmadığı görüşü çürütür, doğru bulduğu görüşü destekler ve savunur.

Elbetteki bu da Kurtubî'nin ilmi seviyesini, ilmi kudretini ve delili esas alıp Dna tabi olan gerçek bir ilim adamı olduğunu göstermektedir.

el-Bakara, 2/41. âyetin: "... Âyetlerimi de az bir pahaya satmayın" bölümünü açıklarken ikinci başlıkta, Kur'ân ve ilim öğretme karşılığında ücret alma hususunu inceler ve yukarıda çerçevesi çizilmeye çalışılan yolu izler. [\[631\]](#)

2. Fıkıh Usulü Bahisleri: [\[632\]](#)

Kurtubî görüldüğü gibi, çoğu yerde farklı görüşler arasında tercih yo-- una ya da farklı delillere dayalı görüşleri -mümkünse- bir arada cem etme telif-uyuşturma) yoluna gitmektedir. Bu ise Tefsir'inde yeri geldikçe fıkıh usû-u bahislerine dair açıklamalarda ya da göndermelerde bulunmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Eserlerine dair bilgi verirken de gördüğümüz gibi Kurtubî, bizzat telif ettiği bir fıkıh usulü eserinden de söz etmektedir. [\[633\]](#) Bu da onun konu ile il-z:ii eser telif edecek ve hatta bu ilim dalı ile ilgili bahisleri münakaşa ede-; ilecek derecede bu ilme hakim olduğunu göstermektedir. Nitekim Tef-fir'indeki pek çok açıklamalardan da bunu görmekteyiz.

İmam Kurtubî, fukahânın görüşlerini açıklarken, görüşlerine esas aldık-;in delile de işaret eder. Kimi yerde görüşlerinin esasını teşkil eden Sâri'in buyruğunun "nass" ya da "zahir" türünden olduğuna işaret eder ve "nass"ın hükümlere delâleti daha güçlü olduğundan onu "zâhir"in delâletine tercih e-der. Nitekim el-Bakara, 2/188. âyetinin tefsirinde üçüncü başlığa dair açıklamalarının [\[634\]](#) buna örnek teşkil ettiğini görmekteyiz.

Hüküm çıkarmakta nasların delâlet şekillerinin bilinmesi kaçınılmaz bir husustur. Bunların en güçlülerinden birisi ise "ibarenin delâleti"dir. Kurtubî'nin birçok âyet-i kerimenin tefsirini yaparken "ibarenin delâleti"ni: "Bu âyet buna

delildir; bundan şu hüküm (ler) anlaşılmaktadır" gibi ifadelerle açıkça buna işaret etmektedir. Bu türden pek çok örnek arasından el-Bakara, 2/233-âyetin tefsirini yaparken sekizinci başlıkta verdiği açıklamaları [\[635\]](#) hatırlatabiliriz.

el-Bakara, 2/282. âyetin otuz sekizinci başlığında "işaretin delâleti"ne dair açıklamalarda bulunmaktadır. [\[636\]](#)

Âl-i İmrân, 3/75. âyetin ikinci başlığında da "Fehva (mefhum) el-Hitab" in lehine delil göstermekte ve esasen bu konunun ilim adamları arasında oldukça tartışılan bir fıkıh usûlü konusu olduğuna da işaret etmektedir. [\[637\]](#)

İ. Kurtubî, kıymetli, hacimli ve kapsamlı Tefsir'inde bundan başka daha pekçok Fıkıh Usûlü meselesini, Tefsirin sınırları çerçevesinde ele alır, konunun anlaşılması için gerektiği kadarıyla açıklamalarda bulunduktan sonra, daha geniş bilgi için ilgili eserlere okuyucuyu havale eder, konunun oralardan izlenmesini tavsiye eder.

Bizim bu çalışmadan amacımız, müfessirimizin ele aldığı bütün bahisleri tasnif edip tanıtmak değildir. Amacımız Kurtubî Tefsiri'nin ihtiva ettiği muazzam bilgi hazinesine, bu hazinenin muhtevasına -kaba hatlarıyla da olsa-dikkat çekmektir. Bu sebepten ötürü Kurtubî Tefsiri'nin ihtiva ettiği fıkıh usulü bahislerine bu kadarcık işaret etmeyi yeterli görüyoruz. Bu hususta birkaç örnek daha görmek isteyenler, Kurtubî Tefsiri üzerinde bildiğimiz kadarıyla tek bağımsız çalışma olan Dr. el-Kasabî'nin: "el-Kurtubî ve Menhecuḥî Fi't-Tefsir: Kurtubî ve Tefsirdeki Metodu" adlı eserinin işaret ettiğimiz ilgili bölümüne müracaat etmelidirler.

Kurtubî Tefsirindeki Fıkıh Usûlü bahislerinin nerelerde yer aldığını ve bu konuda Tefsirindeki zengin malzemeyi bir tefsir üslûbu içerisinde mütalaa etmek isteyenler de, Tefsir'inin yeni yapılan baskısına eklenen fihrist (in-deks)inin ilgili bahsine [\[638\]](#) ve Kurtubî Tefsiri'nin ihtiva ettiği fıkhi bahislere dair hazırlanmış "Keşşaf Tahlilî..." adını taşıyan esere [\[639\]](#) başvurmalarıdır. [\[640\]](#)

II. Zaaflarıyla Kurtubî Tefsiri:

Kurtubî Tefsirinin şimdiye kadar açıkça ortaya koymaya çalıştığımız ve ayrıca sözkonusu etmek imkânını bulamadığımız bunca meziyetine; (müellifi-nin de ilmî yetkinliğine ve ilmî açıdan eleştirilebilecek kusurlardan uzak, okuyucuların tam bir güvenle yararlanabilecekleri bir eser ortaya koymak arzusuna rağmen; müellifinin insan olması ve kemal'in yalnızca Allah'a ait olması dolayısıyla, elbette eksik ya da kusurlu yönleri vardır ve bu, tabîî görülmelidir.

Kurtubî Tefsiri'ni incelediğimiz taktirde Tefsiri'nde: Zayıf ve uydurma rivayetlere, menşei Kur'ândan önce kendilerine kitap verilmiş bulunan yahudi ve hristiyanlar (Kitap Ehli) olan rivayetler (İsriliyyât)'a rastlamak mümkündür.

Bunların ilmî açıdan böyle bir esere gölge düşürdüğü kabul edilmelidir. Ancak kabul edilmesi gereken bir diğer gerçek de, Kurtubî Tefsiri'nde zaaf noktaları teşkil eden bu gibi hususların toplamının, Tefsiri'nin genel hacmine kıyasla oldukça az bir yekûn tuttuğudur.

Diğer yandan, dinî bir mahiyet arz etmeyen bazı hususlarda müfessirimi-zin çağının ilmî etkisi altında kaldığını da görmek mümkündür. Çağındaki bu :ur ilmî görüş ya da nazariyesinin etkisi altında kalmış olması, yaşadığı o dönemin bir şahsiyeti olması dolayısıyla elbetteki olumsuz bir eleştiriyi gerek- rmez. Ancak günümüzde bu gibi kanaat ve nazariyelerin de değişmiş olma-s.ndan ötürü bunlara atıfta bulunmayı da uygun ve gerekli görmekteyiz.

Burada itiraz olarak ileri sürülebilecek tek bir husus şu olabilir: Kur'ân-ı Kerim âyetleri, her zaman için değişmesi imkân dahilinde olan ilmî görüş ve -izariyeler doğrultusunda açıklanmaya ve anlaşılmaya çalışılmamalıdır. ^ankü ilmî nazariyenin değişmesi halinde yapılan açıklamanın da değiştiril—e ihtiyacı ortaya çıkacaktır.

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi Kurtubî Tefsiri'ndeki başlıca zaaf lar:

- a) Zayıf ve uydurma rivayetler ihtiva etmesi,
- b) İsrâiliyyât'a yer vermiş olması,
- c) Çağının ilmî etkisi altında kalması şeklinde şıklara ayırmamız mümkün-

Şimdi bazı örneklerle bu şıkları açıklamaya çalışalım: [\[641\]](#)

A- Zayıf ve Uydurma Rivayetler:

Kurtubî'nin, Tefsiri'nde bol bol hadis zikretmiş olması ve bunları başta Kü-t_c-: Sitte olmak üzere güvenilir kaynaklardan alıp her bir hadisi kaynağı ile : -'kte zikretmiş olması ve bu konuda pek çok müfessire göre daha hassasiyet göstermesi, elbetteki Kurtubî Tefsiri'nin önemli ve kayda değer bir meziyetidir. Esasen bunu Tefsiri'nin Mukaddimesinde de kendisi bir görev olarak taahhüt etmekte ve şöyle demektedir: "Bu eserde ben, sözleri söyleyenlerine, hadisleri musannıflarına nisbet etmeyi taahhüt ediyorum... (Çünkü) hadis, onu zikreden önder ilim adamı ve İslâm âlimlerinden güvenilir ünlü kişi kim ise ona nisbet edilmedikçe delil gösterilmeye elverişli değildir..." [\[642\]](#)

İmam Kurtubî, bu taahhüdünü büyük ölçüde yerine getirmiştir. Eğer "muteber

olan nadiren görülen değil, çoğunlukla rastlanılandır"[643] şeklindeki kaideyi buraya uygulayacak olursak, Kurtubî'nin taahhüdünü yerine getirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Biz, onun bu anlamda taahhüdünü yerine getirmediğini söylemek maksadı gütmeksizin, yer yer bazı zayıf ve uydurma rivayetleri nakletmekten kendisini alamadığına dair örnekler aktarmadan şunu da hatırlatalım:

İmam Kurtubî, önüne gelen her bir rivayeti nakledip geçen bir kimse değildir. Özellikle rivayetleri ile ilgili çeşitli ilim adamları tarafından olumlu (tadil) ve olumsuz (cerh) kanaatler belirtilmiş ve kendisi de bu türden birilerinin rivayetlerini kayd etmek gereğini duymuş ise; leh ve aleyhteki görüşleri nakleder ve kendisini bu rivayeti kayd etmekte haklı kılan kanaatini de ortaya koyar. Meselâ, Âl-i İmrân, 3/18. âyetin tefsirini yaparken 3. başlıkta, Galib el-Kattan'ın bu âyetin faziletine dair naklettiği rivayeti zikretmekte, daha sonra da Galib'in leh ve aleyhinde söylenmiş sözleri aktarmakta ve arkasından kendi kanaatini şöylece belirterek bu rivayeti aktarmakta ilmen bir beis görmediğine işaret etmektedir:

"Derim ki: Buhari ile Müslim'in, onun yoluyla gelen hadisleri eserlerine almış olmaları, onun adaleti ve güvenilirliğini ortaya koymak için yeterlidir"[644]

Kurtubî, kimi yerde naklettiği hadis ya da rivayetin sahih olmayıp zayıf olduğuna da bizzat işaret eder ve bu konuda okuyucunun dikkatini çekmeyi ihmal etmez. Bu türden rivayetleri kaydetmeye ise -büyük bir ihtimalle-bunların çeşitli vesilelerde ve ilgili âyetlerin tefsiri yapılırken zikredildikle-rini tespit etmiş olması sebep olmuştur. Meselâ, el-Bakara, 2/255. âyetin tefsirinde; "Ebû Hureyre'den zikredilen ve Hz. Musa'nın yüce Allah'a uyuyup uyumadığını içinden geçirdiğine dair rivayetin" insanlar tarafından sözkonusu edildiğini belirterek bu rivayeti nakleder; daha sonra da şunları söyler: "Bu hadis sahih değildir. Aralarında Beyhakî'nin de bulunduğu birden fazla kişi hadisin zayıf olduğunu açıkça ifade etmişlerdir." [645]

Kurtubî'nin kimi yerde hadisin zayıf ve pek kuvvetli olmadığını kendisi ie kabul etmekle birlikte, anlam ve muhtevası itibariyle sahih hadislerle aysin olmadığını da belirterek bir bakıma bu gibi rivayetleri anlamları itibariyle doğru ve yerinde bulunduğunu da ifade eder. [646]

Kurtubî, kimi yerde sıhhati belirsiz olmakla birlikte, gereksiz ve aleyhinde herhangi bir ifade kullanmadan bazı rivayetler de kayd etmektedir:

el-Mehdevî'den naklen Hz. Nuh'un gemisinin evsafına dair naklettiği bililer ile daha sonra el-Kelbî'ye atfen en-Nakkâş'tan yaptığı nakiller[647] ile İbn Abbas'tan (temrîd sigası olarak bilinen ve adem-i sıhhate alâmet bir ifade olan)

"rjviye = rivayet olundu ki..." diye naklettiği ve Hz. Nuh tufanı sırasında bir :^kım hayvanların yaratılışına dair yaptığı nakil [648] bu kabildendir.

Bir başka yerde Firavun'un sihirbazlarının sayısından ve onların Mısır'ın ingi bölgelerinden geldiklerine dair bilgiler vermektedir. [649] Oysa bu rdgilerin sıhhati belli olmadığı gibi, bunların bilinmesinin ilgili Kur'ânî buy---ıkların anlaşılmasında da olumlu herhangi bir katkılarından söz edilemez.

Kurtubî'nin, hakkında sahih naslara dayalı olmaksızın kanaat belirtmemek şereken gaybî hususlardan olan göklerin ve sair mükevvenâtın yaratılışı ile ıgîli sıhhati belli olmayan ve aynı şekilde Kur'ânî buyrukların anlaşılmasın-ra olumlu bir katkılarından söz edilemeyen, dolayısıyla gerekli olmayan bir mam bilgiler verdiğini de görüyoruz. [650]

Yine İmam Kurtubî'nin temrîd sigası olup (yerine göre rivayetin zayıf ya ü uydurma olduğuna delalet eden) meçhul kip ile "yü'seru = nakledilir ki..." odesini başa alıp es-Sa'lebî ve başkaları tarafından zikredildiğini belirttiği ve — jercimek yemeyi teşvik eden" bir hadis naklettiğini görüyoruz. [651]

Oysa bu hadisin uydurma olduğu belirtildiği gibi [652] esasen es-Sa'lebî'nin x Tefsirinde pek çok uydurma ve zayıf rivayetleri naklettiği ilim adamlarınca açıkça ifade edilmiştir. [653]

imam Kurtubî bu gibi rivayetleri -ki Tefsiri'nin genel hacmine göre pek az bir yekûn tuttuklarını tekrar belirtelim- sahiplerine atf ederek zikretmek suretiyle taahhüdünü yerine getirmiş olarak değerlendirilebilir ve bundan dolayı bu tür rivayetleri kayd etmiş olması müsamaha ile karşılanabilir. Ancak yine de böyle kıymetli bir tefsirde -önemsiz görülebilse bile- bu tür gölge düşürücü bir zaafın bulunmaması elbette "Tefsir'inin rivayetlerinin sağlamlığı" şeklindeki bir meziyeti daha mükemmel bir nitelik arz ederdi. [654]

B. Kurtubî Tefsiri'nde İsrâiliyyât:

"İsrâiliyyât" terimi "isrâiliyye" kelimesinin çoğuludur. Kelime, İsrâilî bir kaynaktan aktarılan kıssa veya olay demek olup, İsrail de Hz. Ya'kub'un lakabıdır. Tefsir usulü ve tarihi ile ilgilenenler "İsrâiliyyât" kelimesinin terimsel olarak çerçevesini şöylece tesbit ederler: "Kelime her ne kadar tefsire girmiş yahudi kültürünü ifade ediyorsa da, İslâm'a ve özellikle tefsire girmiş olan yahudi, hıristiyan ve diğer dinlere ait kültür kalıntıları, dinin gerek lehine, gerek aleyhine uydurulup Hz. Peygamber'e ve sahabe ile daha sonra gelen nesillere

izafe edilen her türlü haber, İsrâiliyyât kelimesinin kapsamına girer." [655]
İmam Kurtubî, -muhtemelen es-Sa'lebî gibi- bazı kaynaklarının da etkisi ile Tefsiri'nde yer yer "İsrâiliyyât" kapsamına giren rivayetleri kaydetmiş bulunmaktadır. Bu tür İsrâilî rivayetleri çoğu kere tenkid edip çürütmekle birlikte; [656] kimi rivayetleri nakleder ve onlara dair herhangi bir eleştiride dahi bulunmaz, red ve kabullerine dair herhangi bir açıklama yapmaz.

Red edip çürüttüğü rivayetleri dahi nakletmemiş olması elbette daha iyi olurdu. Ancak reddetmekle birlikte naklettiği rivayetlerden ötürü onu tenkit etmek pek yerinde görülmeyebilir. O bakımdan biz burada bu tür nakillerine örnek olmak üzere -açıklamaları kısa tutmak amacıyla- dipnotta işaret etmekle yetindik. Burada da İsrâiliyyattan oldukları açıkça anlaşılmakla birlikte, herhangi bir eleştiriye tabi tutmayıp red etmediği rivayetlerine bazı örnekler vereceğiz.

Kurtubî, el-Mâide, 5/21 ve 22. âyetlerin tefsirini yaparken önce âyetlerde sözü edilen "zorba kavmin" sonra da aralarında bulunan 'Uc b. el-A'nek adındaki birisinin niteliklerine ve boy-poslarına dair olur olmaz, hayale sığmaz is-railiyyat oldukları açıkça ortada olan rivayetleri zikretmekte; bu rivayetleri İbn Ishâk, Taberî ve Mekkî gibi ilim adamlarının naklettiğini belirtmekten başka bu rivayetleri red ettiğini gösteren herhangi bir ifade eklememektedir. [657]

Halbuki İbn Kesir bu rivayetleri naklettikten sonra bunların sahih olmadıklarını ve İsrail oğullarının uydurmalarından olduklarını açıkça ifade etmek:-edir. [658]

Yine müfessirimizin Hz. Yusuf'un kıssasının çeşitli yerlerinde sağlam bir senedi olmayan rivayetleri zikretmesinin yanında özellikle Yusuf, 12/24. lyetin tefsirinde söz konusu ettiği rivayetlerin [659] peygamberlerin "ismet sıratı" ile bağdaşır bir tarafı bulunmamaktadır. Oysa Fahrüddin er-Râzî gibi mü-ressirler bu gibi rivayet ve iddiaları uzun uzadıya red edip çürütmüş bulunuyorlar. [660]

Son olarak merhum müfessirimizin Arş'ı taşımakla görevli ve "Hamele-i Arş" olarak bilinen meleklerin vasıfları ile ilgili olarak naklettiği rivayetin de, Arşın yaratıldığı maddenin mahiyeti ile ilgili açıklamalarının [661] da bu kabilden asılsız rivayetler olduğunu belirtelim.

Merhum Kurtubî'ye bir müfessir olarak duyduğumuz hürmet ve takdir his-enmize rağmen, bu gibi aslı olmayan rivayetleri -az bir yekûn tutsalar da - Tefsirine alıp bunları -başka yerlerdeki az önce işaret ettiğimiz diğer rivayetler gibi- ilmî bir tenkide tabi tutmamış olmasını, Tefsirinin kıymetini kıs-raen de olsa düşüren, gölgeleyen bir kusur olarak mütalaa ediyoruz. [662]

C. Çağının İlmî Etkisi Altında Kalması:

Kendisini İmam Kurtubî'nin çağında farz eden bir kimsenin, Tefsiri'nin za-irLinnı ele alırken böyle bir başlık açması mantıki olarak açıklanamaz. Çün-tû bundan daha tabii birşey yoktur. Belli bir çağın içinde yaşayan her bir ilin adamı, çağında kabul gören ilmî görüş ve nazariyelerden elbetteki etkilenecektir. İmam Kurtubî de çağında geçerli kabul edilen ilmî görüş ve nazariyelerin etkisi altında kalmıştır ve bu, onun eserlerine daha özel bir tabirle Tefsirine de yansımıştır.

Herkesin çağının ilmi hayatının etkisi altında kalması tabii olmasına rağmen, Kurtubî Tefsiri'nin zaafı arasında onun çağının ilmi etkisi altında kaldığını saymamızın sebebi de şudur: O zamanlar için doğru kabul edilen bazı hususların günümüzde doğru olmadıkları ispatlanmış olanları olabildiği gibi; o dönemlerde geçerli olan bir takım kanaatler günümüzde doğru görülmeyebilir ya da ilmi açıdan onlara itibar edilmeyebilir. İşte bu gibi hususların etkisi altında kalmaksızın zaaf olarak kabul edilmesi görecelidir. Yani Kurtubî'nin çağındaki ilmi ortama nisbetle bunlardan etkilenmek, zaaf olarak de-ğerlendirilmeyebilir. Ancak günümüz şartlarında yaşayan bir kimse için aynı kanaatlere sahip olmak belki bir zaaf olarak görülebilir.

Ayrıca şu hususu da hatırlatalım: Günümüzde de doğru kabul edilen ya da aksi ispatlanamadığı için doğru olmaları ihtimali yüksek sayılan pek çok kanaat ya da bilimsel ve hatta deneysel yargının, yarın değişebilmesi ihtimal dahilinde kabul edilmektedir. Dolayısıyla günümüzde doğru kabul edilen bir takım yargılardan hareketle, bizim burada Kurtubî'nin zaafı arasında sayacağımız bazı hususlar ile ilgili kabuller, bizim bu kabullerimize esas teşkil eden yargılarımızın değişmesi dolayısıyla değişebilir. Buna göre aşağıda "Kurtubî Tefsirindeki Zaaflar" olarak sıralayacağımız hususlar, Kurtubî, çağında da büyük bir ihtimalle zaaf değildi; muhtemelen gelecekte de -kısmen de olsa- zaaf olarak görülemeyebilecektir. Bunların zaaf olarak sayılmaları bize göre ve çağımıza nisbetledir.

Bu türden tespit ettiğimiz hususların fazla bir yekûn tutmadıklarını belirterek; Kurtubî Tefsiri'ndeki bu "göreceli zaafı" ömeklertdirmeye çalışalım:

İmam Kurtubî, er-Ra'd, 13/3- âyet-i kerimesinde yer alan: "O, yeri uzatıp döşeyendir..." bölümü ile ilgili açıklamalarda bulunurken şunları söylemektedir: "Bu âyet-i kerimede arzın küresel olduğunu iddia edenlerin görüşlerine red vardır... Müslümanların ve Kitap Ehli'nin kabul ettikleri kanaat ise arzın yerinde durduğu, hareket etmediği ve yayılıp döşendiği şeklindedir." [\[663\]](#)

Müfessirimiz aynı kanaatine bir başka yerde de işaret etmekte ve naklettiğimiz

bu ibarelere atıfta bulunmakta ve bu arada ayrıca en-Nâziât, 79/30. âyet-i kerimesi ile ez-Zâriyât, 51/48. âyet-i kerimesini de delil göstermekte, bunların ayın şeklinin küresel olduğunu ileri sürenlerin kanâatini red ettiğini bir daha ifade etmektedir. [664]

Müfessirimiz görüldüğü gibi müslümanların hep bu kanaate sahip oldukları izlenimini veren bir ifade kullanmaktadır. Oysa -o dönemlerde- müslü-manlar arasında bu kanaate sahip olanların yanında, farklı kanaatlere sahip olanları ve bu kanaatlerini naklî ve aklî delillerle destekleyenler de pek çoktu. [665] İmam Kurtubî'nin çağdaşı sayılabilecek İmam Fahrüddin er-Razî (v. Şevval 606/Mart 1210), arzın küresel olmayıp düz bir satır halinde olduğunu söyleyenlerin kanaatlerine ve en-Nâziât, 79/30. âyetini de delil gösterdiklerine işaret ettikten sonra: "Delillerle yerin küresel şekilde olduğu ispat edildiğine göre, bu konuda delile rağmen tartışmak nasıl mümkün olabilir?" diyerek, küresel olduğunu delillerle ortaya koyar. [666]

O halde bu konuda sonuç olarak şunu söylemek mümkündür: Yerin şekli ile ilgili olarak o dönemlerde İslâm Dünyasında farklı görüşler vardı ve bu görüşlerin her birisinin çeşitli kesimlerden taraftarları vardı. İmam Kurtubî de bir müfessir olarak ilgili âyetlerin lafızlarına uygun bulduğu kanaati desteklemiştir.

İmam Kurtubî, Tefsirinin bir başka yerinde zayıf bir görüş olduğuna da [667] işaret ederek: "Hamam, hamam otu, değirmenler, şişeler (de saklanan ilaçlar) ve sabun, şeytanların çıkardıkları şeylerdendir" [668] demektedir.

Müfessirimiz bunları şeytanların Hz. Süleyman'ın emrine verilmiş olduklarını anlatan âyetin tefsirinde zikretmektedir. Bu gibi faydalı şeylerin, Hz. Süleyman'ın emrine verilmiş şeytanların yaptıkları çeşitli iş ve hizmetleri arasında bulunduklarına işaret etmektedir. Bu ifadesinden bunları kötü ve şeytanî şeyler olarak gördüğü anlamı çıkartılmamalıdır. Bununla birlikte sağlam bir delile dayandırılmayan bu gibi ifadelerin "tefsir" olarak zikredilmelerinin kolay kolay benimsenebilecek bir tarafını göremiyoruz.

İmam Kurtubî'nin Tefsir esnasında gereği olmayan bir takım açıklamalara giriştiği, n2i) bazan da yapması gereken açıklamaları -her nedense- yapmayıp ihmal ettiği de görülmektedir. [669]

Ancak bu tür zaaflardan ayrıca bir başlık altında söz etmeyi gerektirecek kadar bir yekûnlarını tespit edemediğimizden burada buna işaretle yetiniyoruz. [670]

Altıncı Bölüm

KURTUBÎ TEFSİRİNİN TESİRİ

Kısaca "Kurtubî Tefsiri" diye meşhur olan İmam Kurtubî'nin "el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân" adını verdiği tefsiri, hiç şüphesiz yazıldığı günden beri ümmetin çokça istifade ettiği bir tefsirdir. Bunu bu tefsir ile ilgili olarak daha sonra yetişmiş ilim adamlarının Kurtubî Tefsiri hakkında söylediklerinden ve bu Tefsir'den çeşitli vesilelerde nakillerde bulunanların çokluğundan anlıyoruz.

Bu bölümde, çeşitli ilim adamlarının Kurtubî Tefsiri'ne dair söylediklerinin bir kısmını bir "giriş" mahiyetinde arzettikten sonra, Kurtubî Tefsiri'nden etkilenmiş ya da çeşitli vesilelerle nakillerde bulunmuş müfessirlerin tefsirlerinden örnekler vereceğiz. [\[671\]](#)

I. Kurtubî ve Tefsiri Hakkında Değerlendirmeler:

İmam Kurtubî, kendi Tefsiri hakkında şunları söylemektedir: "... Allah'ın Kitabı, bütün şer'î ilimleri ihtiva ettiğinden... ömrüm boyunca onunla meşgul olmayı, bütün gücümü bu uğurda harcamayı uygun buldum. Bu bakımdan tefsir, lügat, i'rab ve kıraatlara dair bir takım incelikleri, dalalet ve sapıklık ehli kimselerin görüşlerini reddi, sözünü edeceğimiz ahkâm ve âyetlerin nüzulüne delil olarak bir takım hadisleri ihtiva eden özlü bir açıklama yazmak istedim...

"Bu kitapta uymayı taahhüt ettiğim şartlara gelince; her bir sözü söyleyenine, hadisleri de musannıflanna izafe etmek... Tefsircilerin anlattıkları kıssaların, tarihçilerin naklettikleri haberlerin -açıklama için kaçınılmaz olanları dışında- birçoğunu nakletmemek... Bunların yerine ahkâm âyetlerini, -anlamlarına açıklık kazandıracak, öğrenciye muktezâsını gösterecek şekilde-açıklama yolunu seçtim..." [\[672\]](#)

Kurtubî Tefsiri üzerinde çalışma yapmış ya da incelemiş olanlar Kurtubî'nin bu taahhüdünü yerine getirdiğini açıkça ifade etmişlerdir. Şimdi gerek bu anlama gelen, gerekse Kurtubî Tefsiri'nin önemine ve ilmî değerine işarette bulunan çeşitli ilim adamlarının kanaatlerini sıralayalım:

Tarihu'l-İslâm, Tezhibu't-Tehzîb, Tabakâtu'l-Huffâz, Mîzânu'l-l'tidâl gibi birçok ölümsüz eserin sahibi Ebû Abdillâh Muhammed ez-Zehebî, (748/1348) Kurtubî Tefsiri hakkında Tarihu'l-İslâm'da şunları söylemektedir: "Şerefi oldukça yüksek olan bu muazzam tefsir için kâfilelerle yolculuk yapmaya değer. Bu tefsir kendi

alanında kâmindir." [673]

İbn Ferhûn (799/1397), Malikî Mezhebinin ileri gelen ilim adamlarının hal tercümelerini konu alan ed-Dibâc adlı eserinde şunları söylemektedir: "Kurtubî, "Câmiu'l-Ahkâm..." adını verdiği oniki ciltlik büyük bir Kur'ân Tefsiri tasnif etmiştir. Tefsirlerin en değerlilerinden, en faydahlarındandır. Bu tefsirine kıssaları ve tarihî hikâyeleri almamış, onların yerine Kur'ân ahkâmını, delillerin istinbatını, kıraate dair açıklamaları, i'râba, nâsih-mensûh'a dair bilgileri zikretmiştir." [674]

Ünlü tarihçi İbn Haldun (808/1406), Mukaddime'sinde Kurtubî Tefsi-ri'ni şöylece değerlendirmektedir: "İnsanlar tahkik ve temhise (bilgi ve rivayetleri iyice tetkikten geçirmeye) dönüp Mağrib'de müteahhirînden İbn Atiyye gelip bütün bu tefsirleri (yani rivayet tefsirlerini) özetledi, doğruya daha yakın olanlarını araştırıp bunları Mağrib ve Endülüs halkı arasında elden ele dolaşan usulü güzel bir tefsir telif etti. Bu hususta Kurtubî de doğuda şöhret bulmuş bir başka eserde aynı yol ve üslûpta bir tefsir ile onun izinden git-ti." [675]

Celaluddin es-Suyutî'nin öğrencilerinden Şemsu'd-Din ed-Dâvûdî (945/1539), "Tabakatu'l-Müfessirîn" adlı eserinde Kurtubî ve Tefsiri hakkında diyor ki: "Kurtubî kendisi dolayısıyla kâfilelerle yolculuk yapılmaya değer meşhur Tefsirin müellifidir. Allah'ın salih kullarından, dünyaya karşı zahid, verâ sahibi, arif alimlerden... Zamanı yüce Allah'a teveccüh, ibadet ve tasnif ile mamur idi. Kur'ân Tefsirine dair onbeş ciltlik bir kitap telif etmiştir... Bu tefsiri en değerli ve en faydalı tefsirlerdendir." [676] Daha sonra o da tefsirine ne tür bilgileri alıp neleri almamaya dikkat gösterdiğine dair açıklamalarda bulunarak, diğer eserlerine dair bilgiler verir.

İbnu'l-İmâd (1089/1679) da müfessirimizin ilmî şahsiyeti ve tefsiri ile ilgili olarak şu değerlendirmede bulunmaktadır: "İmam Ebû Abdullah el-Kur-tubî de bu yılda (H. 671) vefat etmiştir. et-Tezkire ve el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân adlı eserlerin sahibidir o. Bu tefsirinde selefîn bütün mezhepleri (görüşleri)ni nakletmektedir. Bu tefsirinin faydaları ne kadar da çoktur! Kendisi hadisın ihtiva ettiği manaları ortaya çıkartan dalgiçlardan önder bir ilim adamı idi. Tasnifi güzel, nakli oldukça iyi idi." [677]

Merhum Ö. Nasuhi Bilmen de müfessirleri tanıtmak maksadıyla telif ettiği eserinde İmam Kurtubî ve Tefsiri hakkında şunları söylemektedir: "Ebû Abdullah el-Kurtubî, Endülüs'te yetişen yüksek alimlerden biridir... Tefsirde, hadiste, hilâfiyyâtta (mezhebler arası görüş ayrılıkları ilminde) mütebahhir (derya) idi... Bu büyük müfessir, tefsirinde rivayet tarikına itina etmiş, dirayet

itibariyle de muvaffakiyet göstermiştir... Bu tefsir lisaniyata, fikhî ahkâma, hilafiyata, muhaddislerin cerh ve ta'diline dair birçok tafsilâtı camî'dir." [678]

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İmam Kurtubî hakkında yapılmış bağımsız ve kapsamlı bir çalışmanın ilk ve tek müellifi Dr. el-Kasabî de Kurtubî Tefsiri hakkında şu değerlendirmede bulunmaktadır:

"Kurtubî'de benim takdirimi celb eden şudur: O, Tefsirinde ne vakit ilmî bir meseleyi ele alsın, bir konuyu araştırır ya da bir hususu tartışır, mutlaka bunların hepsini çok güzel ve eksiksiz bitirmiş olduğunu gördüm. Onun ele aldığı meseleleri, araştırmaları ve tartışmaları -çoğunlukla- Tefsirinde usandıracak kadar geniş parantezler açacak kadar ileriye götürmemiştir. Aksine bu açıklamaları Kur'ân lafızlarını açıkça anlamak, anlamlarını iyice bilmek isteyeninin yolunu aydınlatacak türdendir..." [679]

Esasen bu doğrultuda daha pek çok ilim adamının takdîr-kâr mütalaalarını aktarmak mümkün olmakla birlikte, biz bu kadarını yeterli görmekteyiz. [680]

II. Kurtubî Tefsiri Üzerinde Yapılan Çalışmalar:

Kurtubî'nin yetiştiği dönemin ilmî hayatının genel çizgileriyle bir değerlendirmesini yapacak olursak, kısaca şunları söyleyebiliriz:

Kurtubî'nin yaşadığı asır olan hicrî yedinci asır, İslâmî ilimlerin en olgun ve en ileri seviyesine ulaştığı bir dönem olarak görülebilir. Çünkü bu döneme kadar bütün İslâmî ilimler çoktan tedvin edilmiş, irili ufaklı çeşitli hacimlerde olmak üzere, özel ve genel bütün konularda pek çok ve türlü çeşitli tasnifler yapılmış; hatta şerhler, haşiyeler, zeyiller, telhîsler (kısaltmalar) ile ilme pek az istisnalar ile yeni birşey katılmamıştır.

İşte Kurtubî, İslâmî ilimlerin olgunluk devrini bile çoktan tamamlamış olduğu bir dönemde eserlerini ve bu arada Tefsiri'ni telif etmiştir. O bakımdan elinin altında ihtiyaç duyduğu her alanda zengin bir kaynaklar yekûnu bulabilmiş ve bunlardan da, tam bir ehliyet ile mükemmel bir şekilde istifade edebilmiştir. Kaynaklarına dair yaptığımız açıklamalarda bu hususa bir dereceye kadar da olsa, açıklık kazandırmaya gayret etmiş idik.

Kurtubî Tefsiri üzerinde yazıldığı dönemden itibaren yapılmış ilk çalışma muhtemelen Siracuddin Ömer b. Ali el-Mulakkin eş-Şâfiî (804/1401) nin [681] ihtisarıdır. [682] Adından da anlaşıldığı gibi Kurtubî Tefsiri'nin kısaltması olan bu eserin mahiyetini ve Kurtubî Tefsiri ile mukayese ederek ihtisarının boyutlarını, şekil ve tekniğini tespit etmek, ayrı bir çalışma konusudur.

Dr. el-Kasabî Mahmud Zelat tarafından yapılmış ve Kahire'de Daru'l-En-sar tarafından 1399/1979 yılında basılmış -ve bu çalışmada bizim de çokça yararlandığımız- "el-Kurtubî ve Menhecuhû fi't-Tefsir" unvanlı doktora tezi, Kurtubî ve Tefsiri üzerinde bildiğimiz bağımsız ikinci çalışmadır.

Bunun dışında tarihçiler (Zehebî, İbn Ferhûn, İbnu'l-İmâd gibi), olsun tefsir ve tefsir tarihi bilginleri ve araştırmacıları (ed-Dâvûdî, Dr. Muhammed el-Huseyn ez-Zehebî, Mustafa İbrahim, Ö.N. Bilmen gibi) olsun, eserlerinin hacimleriyle mütenasip bir şekilde Kurtubî'ye ve Tefsiri'ne yer vermişlerdir.

Kurtubî Tefsirinin müslümanların hizmetine basılı olarak sunulması ise ancak 1950'li yılların başından itibaren mümkün olabilmiştir. 1952 yılında ilk cildi neşredilen Kurtubî Tefsiri, hepsi de Mısır'ın çeşitli kütüphanelerinde yer alan -ve II. ciltten itibaren cilt baskısına esas teşkil eden yazma nüshaların tanıtıldığı- müteaaddit nüshalar esas alınarak baskıya hazırlanmış ve sırasıyla Ahmed Abdulhalim el-Bârudî (I ve II. ciltler), Ebû İshak İbrahim Atfay-yiş (III-XIII. ciltler arası), Ahmed Abdulhalim el-Bendûnî (XIV-XVIII. ciltler arası) ve Mustafa es-Saka (XIX, XX. ciltler) tarafından tahkik, âyetler tahric ve değişik oranlarda ek bazı tamamlayıcı bilgiler eklenerek, 1965 yılında 20 cildin baskısı tamamlanmıştır. Daha sonra bu baskının tıpkı bısını Dâru'l-Fıkr tarafından Lübnan, 1407/1987 yılında yapıp buna bir de hadislerin başta-rafları esas alınarak bir fihristi, şiirler, özel isimler, kabileler, halklar, yerler... gibi fihristler (indexler) den oluşan XXI. ve XXII. ciltler ilavesiyle daha kolay yararlanılır bir hale getirilmiştir.

Bu baskı daha sonra, tahkik ve notlar bölümü kaldırılarak, âyet tahricle-ri hemen âyetlerin akabinde yapılmak ve ilk baskının sahife numaraları, sa-hife kenarlarına kaydedilmek suretiyle, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye tarafından (Beyrut, 1408/1985'de) yeniden bir dizgi ile cilde cilt denk gelecek şekilde yani yine yirmi cilt olarak (iki cildi de index ilavesiyle yirmi iki cilt halinde) fakat her iki cilt bir arada ciltlenmiş olarak basıldı.

Yine ilk baskı esas alınarak 1414/1994'te Kahire, Dâru'l-Hadis yayınevi tarafından yapılan son baskıya gelince;

Bu baskının baştarafında belirtildiğine göre; Kahire Şeriat ve Hukuk Fakültesi Fıkıh Usulü profesörlerinden Dr. Muhammed İbrahim el-Hafnâvî, metin kontrolünü, okunması zor isim ve kelimelerin zabtını yapmış, notlar eklemiştir. Tanta Şeriat ve Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Dr. Mahmud Hâmid Osman da hadislerin tahricini yapmıştır.

Bu baskının da XXI ve XXII. ciltleri Fihristlere ayrılmış olup XXI. ciltte Kurtubî'de geçen hadislerin baştarafı esas alınarak alfabetik bir fihristi, özel

isimler fihristi; XXII. ciltte de dinler, kabileler, şiirler fihristi ile; ilmî ve fikhî konuları kapsayan bir konu fihristi yer almaktadır. Bu fihristleri ise Sey-yid İbrahim Sadık ile Muhammed Ali Abdulkadir hazırlamışlardır.

Son olarak Kurtubî üzerinde yapılmış bağımsız bir fihrist çalışmasına değinelim: "Keşşaf Tahlîlî li'l-Mesâilî'l-Fıkhiyye fî Tefsiri'l-Kurtubî" adını taşıyan bu çalışma, Taif, 1408/1988 yılında Mektebetu's-Sıddîk tarafından neşredilmiş olup, Meşhur Hasan Selman ve Cemal Abdullatif ed-Dusûkî tarafından müştereken hazırlanmıştır. Birinci bölümünde Kurtubî'nin şahsiyeti, Tefsiri'nden hareketle ortaya konulmaya çalışılmış, daha sonar da: Kur'ân-ı Kerim, ilim, ilkeler, farklar... gibi başlıklar altında alt başlıklar açılıp yerleri cilt ve sahife verilerek gösterilmiştir. Daha sonra "Usulü Fıkıh", arkasından da diğer fikhî bahisler tasnife tabi tutulup aynı yolla yerleri gösterilmiştir. Bunların sonunda da konu başlığı teşkil eden fikhî terimler alfabetik sıra ile "Keşşaf" içinde hangi sahifede yer aldıkları gösterilerek, bu bölümler daha kul-lanılışlı bir hale getirilmiştir. En sonda da bütün fihristlerin kitaptaki sıraya göre yerleri sahife numarası belirtilerek gösterilmiştir.

Az önce sözünü ettiğimiz Daru'l-Hadis baskısındaki konu fihristlerinin büyük bir ölçüde bu Keşşaftan yararlanılarak hazırlandığını anlamak çok kolaydır. [\[683\]](#)

III. Kurtubî ve Tefsiri'nin Tesiri:

Kaynaklarını belli bir takım ilmî esas ve ölçülere göre tespit eden, bu kaynaklardan bilinçli bir şekilde yararlanarak bunlardan süzdüğü özlü bilgileri Tefsiri'nde yerli yerince aktaran, taassuptan uzak bir zihniyetle konuları ilmi çerçevede mütalaa ederek, yeri geldikçe de ilmî esaslara göre kanaat ve muhakemelerini ortaya koyan İmam Kurtubî'nin ve Tefsiri'nin, kendisinden sonraki ilim adamlarını ve eserlerini etkilemesi tabii bir olaydır.

Bu başlık altında İmam Kurtubî'nin ve Tefsiri'nin kendisinden sonraki müfessir ve tefsirlerin bir kısmına etkisini ele alacağız. Kurtubî'nin müfessir Dîmayan ya da tefsiri de bulunmakla birlikte başka eserlerinde Kurtubî'nin "efsiri'nden ya da başka eserlerinden etkilenenleri sözkonusu etmeyeceğimiz gibi, Kurtubî'nin Tefsiri'nden etkilenmiş müfessir ve tefsirlerinin tümünü de ele alamayacağız. Kurtubî'den ve Tefsiri'nden etkilenmiş tefsirler arasından :: kaçına işaretle bulunmakla yetineceğiz. [\[684\]](#)

A- İbn Kesir:

İmam Kurtubî'den ve Tefsir'inden etkilenenlerden birisi -muhtemelen de ilki- Hafız İbn Kesir (774/1363) dir. İbn Kesir, müfessirimizden etkilenmiş ve onun tefsirinden nakillerde bulunmuştur. Bunlara bazı örnekler verelim:

İmam İbn Kesir, el-Bakara, 2/62. âyetin tefsirini yaparken, âyette sözü edilen Sabitlere dair hükümleri beyan etmek sadedinde İmam Kurtubî'nin Mücahid, Hasan ve Ebî Necîh'ten naklettiği görüşleri nakleder; ayrıca Kurtubî'nin Sâbiîlerle ilgili olarak ilim adamlarının serdetmiş olduğu ilmî kanaatin hülâsasını 'da aktarır. [685]

Bir başka yerde İbn Kesir, el-Bakara 2/102. âyeti tefsir ederken yine Kurtubî'den Hârût ile Mârufun iki melek değil, iki şeytan olduklarına dair açıklamaları, aynen naklettiğini görüyoruz. [686]

Bununla birlikte İbn Kesir, bazan Kurtubî'nin kanaatleri ile ilgili farklı mülâhazalarda da bulunur. Meselâ, el-Bakara, 2/30. âyetin tefsirini yaparken, İbn Kesir, Kurtubî'nin âyet-i kerimede sözü edilen Âdem'in İbn Mes'ud, İbn Abbâs ve bütün tefsir alimlerine göre beşerîyyetin ilk atası Âdem (a.s) olduğunu belirttiğini zikreder ve akabinde: "Bütün tefsir alimlerine göre" böyle olduğu iddiasının tartışılır olduğunu belirterek, farklı görüşleri er-Razî'nin ve başkalarının naklettiğini kaydeder. [687]

Bir başka yerde de İbn Kesir, Kurtubî'nin Muhammed b. Ka'b'dan naklettiği görüşü Kurtubî'ye nisbet ederek aynen nakletmektedir. [688]

Bununla birlikte İbn Kesir, İmam Kurtubî'nin Tefsiri dışındaki eserlerinden - özellikle et-Tezkire'den- de yararlandığını ve onun kanaatlerini benimser bir üslûpla ona atıflarda bulunduğunu da görüyoruz. [689]

B- el-Cemel:

Tefsir olarak kısa ve özlü açıklamalarıyla tefsirler arasında özel bir yeri bulunan ve Celâlüddin el-Mahallî (864/1460) ile Celâluddin es-Suyutî (911/1505) tarafından telif edildiği için -iki Celâluddin'in Tefsiri anlamında- "Celâleyn Tefsiri" diye meşhur olan kıymetli tefsirin yer yer muğlak ve açıklanmaya muhtaç yerlerini açıklamak maksadıyla, Celâleyn'e bazı haşiyeler yazılmıştır. Bunlar arasında en meşhurlarından bir tanesi de hiç şüphesiz "el-Cemel" diye meşhur olan Süleyman b. Ömer b. Mansur el-Uceylî (1204/1790) nin, kısaca "el-Cemel" diye tanınan ve "el-Futûhâtul-İlâhiyye" adını taşıyan r.aşiyesidir.

el-Cemel, Haşiye'sinde yaptığı nakillerin kaynağına yeri geldikçe işaret etmiştir. Müfessirimizden de özellikle fikhî ahkâma dair açıklamalarda bulunur-

*;en etkilenmiş olduğunu görüyoruz. Meselâ, en-Nûr, 24/31- âyet-i kerimeyi açıklarken, el-Cemel, Kurtubî'nin, zinetine dikkat çekmek maksadıyla kadının "ivaklarını yere vurması" ile ilgili olarak yaptığı açıklamaları aynen naklet-iç-ni görüyoruz. [690]

Yine el-Cemel, el-Mücadele, 58/11. âyete dair açıklamalarda bulunurken, — escidde kişinin bir başkası vasıtasıyla kendisine yer tutmasını istemesine rır müfessirimiz Kurtubî'nin ibaresini aynen aktardığını görüyoruz. [691]

el-Cemel, bazan Kurtubî'den ibareyi lafzıyla değil, manasıyla nakletmek e Kurtubî'ye atıfta bulunmakla yetinir. [692]

el-Cemel kimi zaman Kurtubî'nin -ahkâm ile ilgili olmakla birlikte- naklettiği hadisleri ve bu hadislerle dair yaptığı yorum ve açıklamaları da aynen anırmaktadır. [693]

C- Şevkânî:

Kısaca "Şevkânî" diye meşhur olan çağının en güçlü, muktedir ve çalışkan alimi diye takdim edilen [694] Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî (1350/1758-1834)'nin tefsire dair eseri "Fethu'l-Kadir el-Câmiu Beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsir" adını taşımakta ve acımdan da anlaşıldığı gibi, hem rivayete hem dirayete dair tefsir bilgilerini bir arada sunmak amacıyla telif edilmiş bulunmaktadır. Bu maksatla telif edil mis rır eserin Kurtubî gibi -bu amacı gerçekleştirmeye büyük ölçüde yardımcı olabilecek nitelikteki bir tefsirden- yararlanmaması elbetteki düşünülemez.

Meselâ, eş-Şevkânî, el-Bakara, 2/4. âyetinde geçen "hidâyet" in anlamına dair Kurtubî'nin de açıklamalarını harfiyyen nakletmektedir. [695]

Yine Şevkânî'nin, Yasın sûresinin Mekkî mi, Medenî mi olduğu hususu ile ilgili olarak Kurtubî'nin de açıklamalarını özellikle kaydettiğini görüyoruz. [696] Rahman sûresinde de aynı şekilde Kurtubî'den konu ile ilgili nakilde bulunmaktadır. [697]

Bunun dışında Şevkânî, rivayetle tefsirde (tefsir bi'l-me'sûr) olsun, fikhî hükümlerde olsun, nüzul sebeplerine dair verdiği bilgilerde olsun müfes-sirimize çokça itimad etmekte, ondan özellikle nakillerde bulunmaktadır. [698]

D- el-Kasimî:

Cemaluddin b. Muhammed el-Kasimî (1283-1332/1866-1914) bu asrın başlarında pekçok eser vermiş ve bu arada da "Mehâsinu't-Te'vîl" adını taşıyan bir tefsirin müellifi olan verimli bir İslâm alimidir. Müfessirimiz İmam Kurtubî'den çeşitli hususlarda yararlanmıştır. Burada Mustafa İbrahim'in, "Medresetu't-Tefsir" adlı eserine (s.870-872) aldığı iki örneği vermekle yetiniyoruz.

el-Kasimî'nin Kurtubî'den nakilde bulunduğu hususlardan birisi âyet-i kerimelerdeki lafızların anlamlarını açıklamaya dairdir. Meselâ, el-Kasimî, yüce Allah'ın en-Necm, 53/6. âyetinde yer alan "festevâ" lafzına dair açıklamaları Kurtubî tefsirinden özetleyerek nakletmektedir. [\[699\]](#)

el-Kasimî de İmam Kurtubî'den etkilenen her müfessirde olduğu gibi, ahkâma dair açıklamalarda da ondan yararlanmakta, nakillerde bulunmaktadır. Nitekim en-Nisâ, 4/12. âyetin tefsirini yaparken, âyette sözü edilen kardeşlerin, anne-bir kardeşler olduğunu söylerken, Kurtubî'nin bu husustaki açıklamalarına yer vermektedir. [\[700\]](#)

E- eş-Şankitî:

Aslen Moritanya'lı olup Hicaz'a yerleşmiş ve orada ilmî faaliyetlerde bulunup eserlerinin bir çoğunu orada vermiş bulunan Muhammed el-Emin b. Muhammed el-Muhtar eş-Şankitî (Zülhicce 1393/Ocak 1974) asrımızın ilim adamlarından olup "Edvâu'l-Beyân fi İdâhi'l-Kur'ânî bi'l-Kur'ân" adında ve el-Mücadele sûresi'nin sonuna kadar telif ettiği bir tefsiri vardır. Eserde adından da anlaşıldığı gibi, âyetleri âyetlerle açıklamaya oldukça önem verir. Bununla birlikte yeri geldikçe âyetlere dair geniş ve doyurucu açıklamalarda da bulunur. Merhum müfessir, Kurtubî'den de özellikle ahkâm âyet-erinin tefsirine dair açıklamalar nakleder. Bununla birlikte âyet-i kerimelerin lafızlarına dair açıklamaları naklettiğini de görüyoruz.

Meselâ, Meryem, 19/54-55. âyetlerin tefsirini yaparken, müfessirimiz Kur-r-bfden talep üzerine yapılan hibe va'dinin bağlayıcılığına dair mezhep imanlarının görüşlerini nakletmekte; arkasından bu hususa dair, kendisi de daha başka eserlerden de nakillerde bulunarak, muhakemelerini ekleyerek açık-amalarını sürdürmektedir. [\[701\]](#)

en-Nur, 24/4-5. âyetleri tefsir ederken iftira (kazf) dolayısıyla köleye ver-jecek cezasının miktarına dair Kurtubî'nin açıklamalarını nakletmekte, da-j-ji sonra da bu husustaki görüşleri muhakeme etmektedir. [\[702\]](#)

Tâhâ, 20/105- âyetin tefsirinde de Kurtubî'den naklen nahve dair bir —eşle ile ilgili olarak nakilde bulunmakta; ancak Kurtubî'nin bu açıklaması ile ilgili olarak: "Bu söylediğinin delil (ile desteklenmeğ) e ihtiyacı vardır, doğru bilgi Allah katındadır" demekten başka birşey eklememektedir. [703]

F- Elmalılı:

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1294/1877 - 27 Mayıs 1942)'ın "Hak Dinî Kur'ân Dili" adını taşıyan kıymetli tefsiri, yayınlandığı tarihten itibaren Türkçe okuyucuların çokça rağbetine mazhar olmuş; ilmî seviyesinin yüksek-bb. yanında daha birçok meziyeti bulunan değerli bir tefsirdir. Elmalılı, il-rtubî'ye birçok yerde atıfta bulunmakla birlikte, birkaç yerde açıkça işaret ettiği gibi, Kurtubî'den dolayı olarak yararlanmış görünüyor. [704]

Merhum Elmalılı, Tefsiri'ni telif ederken önüne geleni muhakeme etmeden, ilmî bir süzgeçten geçirmeden gelişigüzel nakleden birisi değildi. Ger-rescen de takdire değer muhakkik bir ilim adamı idi. Bu, Tefsiri'ni mütalaa eden herkesin rahatlıkla tespit edeceği bir gerçektir. Bunun böyle olması dolayısıyla Kurtubî'den -dolaylı da olsa- nakilde bulunması bizim açımızdan ayrı bir önem taşır. Elmalılı'mn müfessirimizden yaptığı nakillerin mahiyeti bir kaç çeşittir:

1. Bazan Kurtubî'den bir takım lafızların mahiyetine dair açıklamalar nakleder. Zebûrûn, [705] Tûbâ ağacının [706] Tekvîr'in [707] mahiyetine dair Kur-tubî'ye atfen yaptığı açıklamalar böyledir.

2. Bazan herhangi bir hususun tevili ile ilgili olarak Kurtubî'nin kanaatini nakleder. et-Tekvîr, 81/4. âyet-i kerimesinde sözü edilen "doğumu yaklaşmış develerin (işar) başıboş bırakılması" ile ilgili Kurtubî'nin tevilini nakletmesi buna örnektir. [708]

3. Elmalılı, Müfessirimiz Kurtubî'den bazan Esbâb-ı Nüzûl'a, [709] bazan rivayete istinaden belli bir görüşü tercihe, [710] bazan da bir âyetin pratikteki etkisi ile ilgili tecrübe ile sabit bir hususa [711] dair nakilde bulunur.

Bunlar merhum Elmalılı'nın, Kurtubî Tefsirinden yaptığı nakillere ve bu yolla ondan etkilenmesine dair bir takım örneklerdir. Diğer müfessirlerin etkilenmelerine dair örnekleri çoğaltmak mümkün olduğu gibi, Elmalılı için de aynı şeyi yapmak mümkündür. Ancak maksat yalnızca Kurtubî'nin kendisinden sonraki müfessirlere etkisine sadece değinmekten ibaret olduğundan bu kadarı ile yetinmek zorundayız. [712]

G- Dr. Vehbe ez-Zuhaylî:

Prof. Dr. Vehbe ez-Zuhaylî dilimize özellikle "İslâm Fıkhı Ansiklopedisi" adı ile tercüme edilen "el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû" eseri ile tanınır. Pek çok eseri bulunan muhterem müellif, son olarak da "et-Tefsiru'l-Munîr" adını taşıyan tefsirini ilim dünyasına sunmuş bulunmaktadır. Halen hayatta olan muhterem müellif, Şam Üniversitesi İslâm Fıkhı ve Mezhepleri Anabilim dalı kürsü başkanlığını da yapmaktadır.

ez-Zuhaylî'nin, Tefsirini telif ederken çokça yararlandığı belli başlı kaynaklar arasında İmam Kurtubî'nin tefsirinin önemli bir yer tuttuğu rahatlıkla göze çarpmaktadır. Kurtubî tefsiri anılınca akla ilk gelen fikhî ahkâm olmakla birlikte, et-Tefsiru'l-Münir'in öne çıkan özelliği fikhî hükümleri de açıklaması olmasına rağmen, Dr. ez-Zuhaylî başka alanlarda da Kurtubî Tefsirinden yararlanmayı ihmal etmemiştir.

Şimdi Zuhaylî'nin Kurtubî'den hangi alanlarda yararlandığına dair bazı örneklerle işaret edelim:

1. Dr. Zuhaylî, bazan bir lafzın anlamını ya da mahiyetini açıklamak için Kurtubî'den nakilde bulunur. Vahy'in anlamına [713] ve Zebûr'ın mahiyetine [714] dair nakillerinde olduğu gibi. Bu kabilden açıklamalardan sayılabilecek olan İstitâat'ın Cenab-ı Allah hakkında kullanılmasına dair açıklamaları da Zuhaylî, Kurtubî'ye dayanarak yapar. [715]

2. Dr. Zuhaylî, müfessirimiz Kurtubî'ye istinaden hadis naklettiği gibi, [716] âyetlerin nüzul sebeplerini kaydederken de Kurtubî'ye dayandığı yerler vardır. [717] Bazı kıssaların sebebine dair bilgileri [718] de Kurtubî'ye uyararak zikrettiğini de görüyoruz.

3. Dr. ez-Zuhaylî, bazan âyetlerin arasını telif hususunda [719] bazan değişik rivayetler arasında tercihte bulunurken Kurtubî'den nakillerde bulunur; [720] kimi zaman Kurtubî'nin tercihlerine katıldığını açıkça ortaya koyar. [721]

4. Dr. ez-Zuhaylî, -belirttiğiniz gibi- özellikle Fıkhî mesele ve ahkâma dair açıklamalarında Kurtubî'den yararlanır. Bu hususa dair verilebilecek örnekler gerçekten pek çoktur. [722]

Görülüyor ki İmam Kurtubî, Tefsirini telif ettiği tarihten itibaren, gerek ilim adamları arasında, gerek müellif -müfessirler arasında ve gerekse de halk arasında büyük bir rağbet ve itibar görmüş, ondan çokça yararlanılmıştır. Bu da

elbetteki İmam Kurtubî için ilâhî bir lütuf ve mazhariyyettir. Çünkü böylelikle onun Tefsiri gerçek bir "sadaka-i câriye" hüviyetine yükselmiş bulunmaktadır.

İmam Kurtubî'nin Tefsiri'nden etkilenen ve yararlanan müfessirler elbette bunlardan ibaret değildir. Çünkü Ebu's-Suûd Efendi'den Âlusî'ye, Said Havva'dan es-Sâbûnî'ye kadar daha birçok müfessirin Kurtubî'den çokça etkilendiklerini, ondan istifade ettiklerini, kesinlikle biliyoruz. Bunu, gerek kendi eserlerindeki açık ifadelerinden, gerekse yaptıkları nakillerden öğreniyoruz.

Kurtubî Tefsiri'nin bundan sonra da Kur'ân-ı Kerim ile çeşitli seviyelerde ilgilenen herkese yardımcı olacağına, Tefsirinin -Allah'ın izni ile- daha pek uzun bir süre Kur'ân talebelerine yol göstereceğine inanmakta kişiyi haklı kılacak pek çok sebep vardır. İmam Kurtubî'nin bilinen, herkesçe teslim olunan takvası ve ilmî yetkinliği, bu sebepler arasında oldukça önemli bir yer tutar, hiç şüphesiz.

[\[723\]](#)

Sonuç

GENEL BİR DEĞERLENDİRME

İmam Kurtubî (9 Şevval 671 / 30 Nisan 1273), siyasal açıdan İslâm Tari-ü'nin iç açıcı olmayan bir asrında (Hicri 7. asır /Miladi 13. asır) dünyaya gelmiştir.

Bu asırdan itibaren Moğol istilalarının yaraları yavaş yavaş sarılmaya taşlanmıştır. Ancak daha sonraları meydana gelen toparlanmaların sonucu olarak kurulan devletlerin İslâm Tarihi'ni "Asr-ı Saadet" mecrasına akıtmayı gerçekleştirmeleri bir tarafa, hangi oranda böyle bir amacı hedeflendikleri dahi sorgulanabilir

İlmi hayatın siyasal hayata paralel seyrettiği hükmü, İmam Kurtubî'nin as-- olan 7/13- asır için de geçerlidir. Bu dönemlerin ilmi ve siyasi hayatın tah-1: değerlendirmelerini yapmak elbetteki bu çalışmanın sınırlarını çok genişletecekti.

Diğer taraftan böyle bir çalışmanın gerektireceği emek ve çabaya denk olarak konumuzun aydınlatılmasına katkı sağlayacağı şüpheli olduğundan, ayrıca bu husus üzerinde durup "Kurtubî'nin yaşadığı asrın ilmi,siyasi arka planını" ana hatlarıyla da olsa netleştirmeyi -kısmen gerekli görmekle birlikte-ccunlu görmedik.

işte müfessirimiz İmam Kurtubî'nin hayatını ve yaşadığı dönemi konu alan rınci bölümde; yalnızca konumuz açısından ulaşabildiğimiz zorunlu ve bi--nei derecede önemli bilgilerle yetinmemiz bundan dolayıdır.

Bu bölümden; Kurtubî'nin takribi doğum tarihinin; ancak kaynakların ke-sr1:kle belirttiği 9 Şevval 1671 / 30 Nisan 1273'ten itibaren normal bir insan zErrû kadar geriye giderek ve eserlerinden tanık olduğunu öğrendiğimiz bazı olayların karineleriyle yaklaşık doğum tarihini, Endülüs'teki ve Mısır'daki hayatını tesbit edebileceğimiz ortaya çıkmıştır.

ikinci bölümde özellikle Tefsirinden hareketle -ve bu hususta diğer kayıtlar ve eserlerin de yardımıyla- Kurtubî'nin kendilerinden ilim aldığını tes-:c edebildiğimiz hocalarını kaydettik.

Ancak oğlu Şihabuddin'den başka bir öğrencisinin olduğuna dair kaynak-arr her hangi bir bilgi bulunmadığını gördük.

Bir ilim adamının hoca ve öğrencileri onun ilmi şahsiyeti hakkında elbette dolaylı olarak fikir vericidir. Ancak yeterli değildir.

Bu sebepten Kurtubi'nin Tahsil Hayatı, Ahlaki Şahsiyeti, İtikadi Mezhebi, diğer mezheblere karşı tutumu, Fikri Mezhebi ve ilmi seviyesi, siyasi, sosyal alanlara

dair fikirleri, zamanında da türlü bid'atlere bulaşmış kesimleri bulunan tasavvufi hayata dair değerlendirmeleri ele alındı. Bütün bunlar da eserinden yapılan alıntı ve atıflarla dolaysız bir yolla ortaya konulmaya gayret edildi.

İlmi delillere karşı tutumu da özellikle vurgulanarak, müfessirimizin büyük ölçüde ilmi insaftan ayrılmadığı, bu hususta özel bir gayrete sahip olduğu görüldü.

Kurtubî'nin Tefsiri'nde ele aldığı çeşitli konulardan ve zaman zaman kaydettiği bilgilerden, aynı zamanda İslâmî ilimlerden ayrı olarak, çağının çeşitli ilimlerinden de belli bir seviyede haberdar olduğu görüldü.

"el-Câmî" li Ahkâmî'l-Kur'an" gibi bir eseri telif etmiş birisinin başka bir takım eserler de telif etmiş olduğunu düşünmek, tabii bir şeydir.

Biz de başta tefsirinden hareketle -bazan hayatı ve eserlerine dair bilgi veren kaynaklarında yardımı ile- Kurtubî'nin eserlerini ve Tefsirinde ismen geçtikleri yerleri tesbit etmeye gayret ettik. Ancak çok ve ismi geçen eserleri için zikrettiği yerlere yeteri kadar örnek vermek yolunu tercih ettik.

Çoğu eserlerinin tam ve doğru isimlerini de tesbit etmeye çalıştık.

Üçüncü bölümde Kurtubî'nin Tefsirindeki Usulünü özellikle belirginleştirmemiz gerekiyordu. Bu bölümde Kurtubî'nin Kur'an-ı Kerim'i, sûre sûre, âyet âyet nasıl bir yol izleyerek Tefsir ettiğini, Tefsiri'nin başında yazdığı Mu-kaddime'sindeki genel ifadelerinden ve bunları fiili uygulamasından hareketle açıklama yoluna gittik.

Bütün bu hususlara dair çeşitli başlıklar altında yaptığımız açıklamaları, mutlaka Tefsiri'ne atıflar ve Tefsiri'nden örneklendirmeler yoluyla yapma adetimizi burada da sürdürdük.

Gördük ki müfessirimiz, tefsir yaparken yeri geldikçe, âyetlerden, hadisten, sahabe ve tabiinin sözlerinden, ilim adamlarının açıklayıcı görüşlerinden, şiirden, lügattan, sarf ve nahivden, kıraatlerden, siret ve tarihten ve daha pek çok ilimden mükemmel bir şekilde istifade etmiş ve sonunda zamanına kadar, Kur'an'a dair yapılmış önemli çalışmanın adeta "bir özeti"ni ortaya koymuştur.

Faydalandığı bunca ilmî serveti de Kur'an-ı Kerim'in sûre ve âyet tertibi esasına göre yeri geldikçe değerlendirmiştir.

Tefsirinde bunca ilmi malzemedi, birikimden belli bir usul çerçevesinde yararlanan böyle bir müfessirin, Tefsirinde zikretmiş olduğu kaynakların belli bir tasnif içerisinde sunulmasını ve bunlara dair çok özlü dahi olsa bazı bilgilerin verilmesini, ilmi ve mantıki bir gereklilik olarak gördüğümüzden; -bu hususta önceden yapılmış el-Kasabi'nin doktora tezinden de yararlanarak- Kurtubî Tefsiri'nin kaynaklarını belli bir tasnife tabi tutarak sunmaya gayret ettik.

Bu bölümde de gördük ki; şimdiye kadar Kurtubî'nin kaynaklarına dair verilmiş bilgiler; O'nun kaynaklarının tümünü kapsamıyor. Bizim tesbit ettiğimiz liste de, öncekilere göre daha geniş olmakla -ve ismen az zikredilenleri dahi kaydetmek amacı güdülmele birlikte; kaynakların bir kısmının listesi olmaktan öte kabul edilmemelidir.

Beşinci bölümde Kurtubî'nin bir müfessir olarak - buna bağlı olarak Tefsiri'nin- bir takım meziyetlerini açıklamaya çalışırken, sadece önemli olanlarının bir kısmını ön plana çıkarmaya çalıştık.

Kaynaklarını tesbitte, kaynaklardan yaptığı nakillerde hassas davrandığı gibi; değişik görüşlere ve görüş sahiplerine karşı kendisinin kanaat ve yakışımı ne olursa olsun "insafî çoğunlukla elden bırakmamış olduğunu gördük.

Bunların dışında kalan çeşitli ilmi açıklamaları ise Tefsirinde izlediği me-:?dun bir uzantısı ya da yansıması olarak, esasen Tefsiri'nin tabii ve karakteristik özellikleri arasında anılmalıdır.

Müfessirimiz Kurtubî -maalesef- zayıf hatta bazan uydurma rivayetleri nakletmekten, İsrailiyat türünden bilgiler aktarmaktan da kurtulamamıştır. Ancak çoğu yerde bunlara dikkat de çekmiş, okuyucularını uyarmak istemiştir.

Keşke bunları nakletmese idi, diye temenni edilse bile; Tefsirinin kaba--.< hacmi içerisinde bu tür rivayet ve bilgilerin azlığı da bir teselli sebebi ola--î.< kabul edilebilir.

Çalışmamızın altıncı bölümünde Kurtubî Tefsiri'nin Tesiri'ne dair aydın-ı::cı bazı bilgiler ortaya koymaya çalıştık.

Katip Çelebi'nin Keşfu'z-Zunûn (534/1155)da belirtildiğine göre Siracud--_r. el-Mulakkim (804/1401) Kurtubî Tefsiri'ni ihtisar etmiştir.

Diğer çalışmalar ile Tefsiri'nin neşrine dair bilgiler yanında Kurtubî'nin, -raşka Tefsiri vasıtasıyla olmak üzere- İbn Kesir'den itibaren günümüze kazar -öncelikli olarak müfessirler olmak üzere- pek çok ilim adamını etkileri tını. eserlerinde ondan yararlandıklarını gördük; bunlar arasında Ebussûd Efendi ve Elmalık gibi müfessirlerin de yer aldığını göstermiş olduk.

3u çalışmamızın nihayetinde özellikle şu hususlara dikkat çekmek yerin-ne alacaktır:

'_ İslâm dünyasının yeni bir uyanışa hazırlandığı bu dönemde geçmiş İs-;i.~ alimlerinin birikimine gözlerimizi kapamak gibi bir saflık ya da bir bü--_K>Jk kompleksine kapılmamak gerekir.

Dnlara karşı aşağılık duygusuna kapılmadan, onları ve kendimizi aynı yo-ı_- yolcusu, aynı teşbihin taneleri, aynı hedef ve gayelere yönelmiş üyele- : .-rak değerlendirebilmeliyiz.

Unutmayalım ki, "Amerika'yı yeniden keşfetmeye kalkışmak" ilmi bir yaklaşım değildir.

"Geçmişî tekrarlarım!" korkusu ile geçmişle bağları koparmak, küsmek, hor görmek ya da aşağılamak hüner değildir. Asıl mesele geçmişte inşa edilmiş bu muhteşem ilim sarayına tamamlayıcı unsurlar, hatta bu sarayın mimari projesi mesabesinde olan Kur'an ile tatbiki ve inşai uygulaması mahiyetinde olan sünnet ışığında hareket etmek, bu ikisine uygun olmak şartıyla bütünüyle uyumlu yeni bölümler eklemektir.

Bunun için de öncekilerin bu evsafa inşa ettiklerinden gereği gibi yararlanma yollarını arayıp bulmak ve bunu fiilen uygulamak esastır ve şarttır.

2. Müslümanların ilmen, fikren, ahlaken, siyaseten... sapmalarına karşı en büyük teminat elbetteki Kur'an-ı Kerim'dir ve Sünnet-i Seniyye'dir. O bakımdan bu iki kaynağın da ümmetin istifadesi için elinin altında bulunmasının, bu uğurda mesai harcamasının, kaynakların seferber edilmesinin önemi; henüz yeterince anlaşılabilmiş değildir.

3. İmam Kurtubî'nin Tefsiri hiç şüphesiz ümmetin istifadesine sunulması gerekli, "Tefsir klasiklerinin başaraflarında yer alır. Tefsiri'ni yakından tanıma fırsatını bulduğumuz bu çalışma sonucunda bu kanaatimiz daha da güçlendi. Bu kanaatimizin kısmen de olsa dile getirilmesinde bu çalışmamızın belli bir katkısı olacağını ümid ederiz.

Hatalar elbetteki bizim nefsimizden, kusurlarımızdan kaynaklanır. Bütün doğrular, güzellikler ve mükemmellikler ise yüce Rabbimizdendir. Bütün lütufları, nimet ve ihsanları, rahmet ve bağışlan dolayısıyla yüceler yücesi Rabbimiz, ilahımız, Malikimiz'e sonsuz hamd ve senalar olsun. [\[724\]](#)

BİBLİYOGRAFYA

- İbn Abdi'l-Berr, Ebû Umer Yûsuf b. Abdillâh, el-İstizkâr, Tahkik: Dr. Abdulmu'tî
el-Kal'acî, Daru Kuteybe ve Daru'l-Va'y neşri, tarihsiz. Abdulkadir, Dr. Muvaffak b. Abdullâh, Suâlâtü Hamze b. Yûsuf es-Sehmi
li'd-Dârakutnî ve Ğayrihi Mine'l-Meşâyih, Riyad, 1404/1984, Suâlâtü'l-Hâkim
en-Neysâbûrî li'd-Dârakutnî fi'l-Cerhi ve't-Ta'dîl,
Riyâd, 1404/1984. Akkâvî, Dr. İn'âm Fevvâl, el-Mu'cemu'l-Mufasssal fi Ulûmi'l-
Belâğa, Beyrut,
1413/1992. el-Âlûsî, Mahmûd, Rûhu'l-Meânî, Beyrut, 1405/1985, (el-
Munîriyye'den
tıpkı basım).
- İbnu'l-Arabî, Ebû Bekr, Ahkâmu'l-Kur'ân, Dâru'l-Fikr el-Arabî, tarihsiz. İbn
Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhakk, el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsiri'l-
Kitâbi'l-Azîz, Fâs, 1395-1411/ 1975-1991 Aydemir, Dr. Abdullâh, Tefsirde
İsrâiliyyât, Ankara, 1979 Bağdatlı, İsmail Paşa, Hediyyetu'l-Ârifîn, İstanbul,
1955.
- Îzâhu'l-Meknûn, İstanbul, 1364/1945.
- Bilmen, Ömer Nasûhî, Büyük Tefsir Tarihi, İstanbul, 1973. el-Cârim, Ali ve
Emin, Mustafa, el-Belâğatu'l-Vâdiha, Mısır, 1959. el-Cemel, Süleyman b. Ömer
b. Mansûr, el-Futûhâtu'l-Îlâhiyye, îsâ el-Bâbî,
el-Halebî baskısı (tıpkı basımı, İstanbul, 1987) Cerrahoğlu, Prof. Dr. İsmail,
Tefsir Tarihi, Ankara, 1988. İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac, el-Mevzûât, Dârû'l-Fikr,
1403/1983, (ikinci baskı) el-Cezerî, Şemsuddîn, Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakati'l-
Kurrâ, Mısır, 1351/1932 el-Cüneylî, es-Seyyid, bk. es-Sayih Ahmed.
- İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed, et-Teshil li Ulûmi't-Tenzîl, Beyrut,
1403/1983. Çakan, Doç. Dr. İ. Lütfî, Hadis Edebiyatı, İstanbul, 1989. Dârakutnî,
Ali b. Umer, Sünen, Beyrut, 1406/1986.
- ed-Dâvûdî, Şemsuddîn Muhammed, Tabakâtu'l-Müfessirîn, Kahire, 1392/1972.
- ed-Dehlevî, Abdülaziz b. Şah Veliyyullah, Bustânu'l-Ârifîn,
Çeviren: Doç. Dr. A. Osman Koçkuzu, Ankara 1986. Ebu'l-Ecfân, Muhammed
ve ez-Zahî, Muhammed, Fihris İbn Atiyye, Beyrut, 1983-
Elmalılı, M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Yayınlan, 3. baskı.
Emin, Mustafa, bk. el-Cârim Ali.
- el-Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahya b. Ziyâd, Meânî'l-Kur'ân, Baskı yer ve yılı yok.
Hacı Halife, bk. Kâtip Çelebi.

el-Hakîm en-Neysâbûrî, bk. en-Neysâbûrî
el-Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdullah Muhammed, Nevâdiru'l-Usûl, Tahkik:
Ahmed Abdurrahim es-Sâyih ve es-Seyyid el-Cumeylî,
Kahire 1407/1988 Hamidullah, Prof. Dr. Muhammed, Siretu İbn îshâk
Mukaddimesi,
Konya, 1401/1981. Hasan, Prof. Dr. Hasan İbrahim, Siyasî, Dinî, Sosyal,
Kültürel İslâm Tarihi,
Çevirenler: Yrd. Doç. Dr. İ. Yiğit, Yrd. Doç. Dr. S. Gümüş, İstanbul,
1985-1986.
Hitti, Prof. Dr. Philip K., İslâm Tarihi, Çeviren: Prof. Dr. S. Tuğ, İstanbul, 1980
İbnu'l-Esir, İzzuddin Ebulhasen Ali, el-Kâmil fi't-Tarih, Beyrut, 1400/1980. İbn
Ferhûn, ed-Dibâcû'l-Muzehheb fi Ma'rifeti A'yânî'l-Mezheb, Kahire,
baskı tarihi yok.
İbnu'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhayy, Şezerâtuz-Zeheb, Beyrut, baskı tarihi yok.
el-Kal'âcî, Dr. Abdulmu'tî, el-tstizkâr Mukaddimesi, Dâru Kuteybe ve
Dâru'l-Va'y neşri, tarihsiz. Karaçam, Doç. Dr. İsmail, Kur'ân-ı Kerîm'in
Faziletleri ve Okunma Kaideleri,
İstanbul, 1991.
_____, Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraati, İstanbul, 1974.
el-Kasabî, Dr. Mahmûd Zelat, el-Kurtubî ve Menhecuhû fi't-Tefsir, Kahire,
1399/1979.
el-Kasimî, Cemâluddin b. Muhammed, Mehâsinu't-Te'vil, el-Halebi, ilk baskı.
Kâtip Çelebi (Hacı Halife), Mustafa Abdullah, Keşfu'z-Zunûn an
Esâmi'l-Kutubi ve'l-Funûn, İstanbul, 1360/1941. Kehhâle, Ömer Rıza,
Mu'cemu'l-Müellifin, Beyrut, tarihsiz. İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail, Tefsîru'l-
Kur'âni'l-Azim, Daru'l-ma'rife, tarihsiz
ve İstanbul, 1985 Dâru's-Şa'b baskısından tıpkı basım.
_____, el-Bidâye ve'n-Nihâye, Kahire, 1414/1994
el-Kettânî, es-Seyyid eş-Şerif Muhammed b. Ca'fer, er-Risâletu'l-Mustatrafe,
İstanbul, 1986 (tıpkı basım).
el-Kiyâ, el Herâsî İmâduddin et-Taberî, Ahkâmu'l-Kur'an, Beyrut, 1405/1985 el-
Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân,
(1) Kahire, 1952-1965'ten tıpkı basım: Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1407/1987
baskısı, (2) Dâru'l-hadis, Kahire, 1414/1994 baskısı. _____, et-Tezkire,
Kahire, 1411/1991.
el-Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, en-Nuketü ve'l-Uyûn, Beyrut,
1412/1992. el-Mer'aşli, Dr. Yusuf Abdurrahman, Ebû Cafer et-Tahâvî, Şerhu

Meâni'l-Âsâr

Mukaddimesi, Beyrut, 1414/1994.

el-Mişnî, Mustafa İbrahim, Medresetu't-Tefsir fi'l-Endelus, Beyrut, 1406/1986.

el-Moritânî, Dr. Muhammed Ahmed, İbn Abdilberr, Kitabu'l-Kâfi

Mukaddimesi, Riyad, 1398/1978. en-Neccâr, Muhammed Ali, Ebu'l-Feth İbn Cinnî, el-Hasâis Mukaddimesi,

Beyrut, tarihsiz, ikinci baskı.

en-Neysâbûrî, el-Hâkim, Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs, Beyrut, 1400/1980. er-Râzî,

Fahraddin, et-Tefsiru'l-Kebir, Beyrut, 1411/1990. es-Sâlih, Dr. Subhi, Mebâhisfi

Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut 1974. es-Semerkandî, Ebu'l-Leys, Bahru'l-Ulûm, Beyrut,

1413/1993. es-Sâyih, Ahmed Abdurrahim el-Cümeylî es-Seyyid, Nevâdiru'l-Usûl

Mukaddimesi, Kahire, 1408/1988. es-Suyûtî, Celâluddîn, el-ltkân fi Ulûmi'l-Kur'ân, Kahire 1398/1978'den tıpkı

basım: İstanbul, 1988.

eş-Şa'rânî, Abdulvehhab, Muhtasarı Tezkireti'l-Kurtubî, Kahire 1411/1991. eş-

Şâtıbî, İbrahim b. Mûsâ, el-Muvâfakât, Beyrut, 1395/1975. Şener, Doç. Dr.

Abdulkadir, İbnu'l-Munzir, Kitabu'l-İcma' Mukaddimesi,

Ankara, 1983. eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, Fethu'l-Kadir, el-Câmiu Beyne Fenneyi'r-

Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsir, el-Halebî, 1349 baskısı. eş-Şenkîti,

Muhammed el-Emin, Edvâu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'âni bi'l-Kur'an,

Kahire, 1408/1988.

ibn Teymiyye, Ahmed, Mecnû'u'l-Fetâvâ, 1. baskıdan toplu basım. Uğur, Doç.

Dr. Mütebâ, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1992. ez-Zahî,

Muhammed, bk. Ebu'l-Ecfan Muhammed

Ebû Zehra, Muhammed, İmam Malik, Çeviren: Osman Keskiöğlu, Ankara, 1985.

ez-Zemahşerî, Cârullah, el-Keşşâf, Kahire 1308. ez-Zirikli, Hayruddin, el-A'lâm,

Beyrut 1979. ez-Zuhaylî, Prof. Dr. Vehbe, et-Tefsiru'l-Munîr, Beyrut ve Dimaşk

1411/1991. [\[725\]](#)

İMAM KURTUBÎ'NİN "EL-CÂMİU Lİ AHKÂMİ'L-KUR'ÂN" TERCÜMESİNE DAİR

Merhum müfessirimizin hayatına, eserlerine, tefsir ve tesirine dair yaptığınız açıklamalardan sonra, bu büyük eserin tercümesi esnasında riayet eteğimiz bazı hususları ve bu çalışma esnasında zaman zaman başvurduğumuz »erlere dair bir listeyi burada kaydetmek yerinde olacaktır.

Öncelikle itiraf edeyim ki; bu işe başlamadan, ne kadar büyük bir mesai sarcamamız ve bu çalışmanın ne denli emek ve gayretleri gerektireceğini tam iniamıyla tasavvur edememiştik. Ancak, Kurtubî Tefsiri gibi bir eserin, muhtevasına ve ciddiyetine yaraşır bir çevirisinin ilim ve irfan hayatımıza ciddi :ır katkısının olacağında en ufak bir şüphemiz yoktu. Bu noktada yanılma-nakla birlikte, esere layık bir ciddiyette bir tercüme ortaya koyduğumuz id-ûiasında değiliz. Ama bu uğurda beşeri takatimizi zorladığımızı belirtelim. Çakmak bizden; tevfiik ve inayet Allah'tandır.

Şimdi de eseri tercüme ederken riayet ettiğimiz bazı teknik noktaları sayd edelim:

1. Tercümeye başladığımız ilk aylarda yer yer kıraate ve sarf ve nahve dair açıklamaları, kimi okuyucuları gözönünde bulundurarak, tercüme etmemek gibi bir yol izlemiştik. Ancak daha sonraları bu kararımızdan vazgeçip eserde ne varsa herşeyi tercüme etme ilkesini benimsedik. Yapılan bu tür açıklamaların anlamı etkilemeleri halinde buna da işaret ettik. Bununla beçajper ;ok istisnai hallerde Türkçe okuyanlar için tamamıyla gereksiz görülebilecek -birkaç satırı aşmayan- çok cüzi bazı bölümlerin tercüme edilmediği de olmuştur. Bu gibi yerlerde gerekli not düşülmüştür.

2. Eser, bir yerde lügat ve nahiv açıklamaları bol olan bir kaynaktır. Bu rakımdan açıklaması yapılan kelimelerle ilgili kaidelere dair gösterilen be-vit ve benzeri tanıkların da yeri geldikçe Arapça orjinalleri ile birlikte kaydedilmesi yoluna gidilmiş, gerek tercüme tekniğindeki zorluklar, gerekse diz-gi-baskı zorlukları bu hususta engel ve mazeret olarak kabul edilmemiştir.

3. Kurtubî, kendisinden önceki ilim adamlarından çokça istifade etmiş ve veri geldikçe nakillerde bulunmuştur. Ancak sağlam gördüğü rivayetleri na-iille yetinmeyerek -muhtemelen ilim tarihinde belli bir yer işgal etmiş olma-lan mülahazasıyla- zayıf görüşleri de naklettiği olmuştur. Bu gibi görüşlere "kîle: denildi ki..." ve benzeri bir ifade kullanarak işarete bulunur. Biz de bu gibi ibareleri "denildi ki..., denildiğine göre..., bir diğer görüşe/rivayete göre..." ifadeleriyle ve benzeri tabirlerle Türkçeye çevirdik.

Uydurma ya da İsrailiyyat kabilinden olan rivayet ve görüşlere de yeri geldikçe notlar ekleyerek dikkat çekmeye gayret ettik.

4. Kurtubî'nin rivayet ettiği hadislerin çok büyük bir bölümü sağlam kaynaklardan alınmıştır. Delil gösterilemeyecek kadar zayıf ya da uydurma hadislerin yekûnu, ayrıca zikredilmeyi gerektirmeyecek kadar azdır. Bununla birlikte elimizden geldiğince bütün hadislerin -tesbit edebildiğimiz kadarıyla- kaynaklarını ve gerektiğince ilim adamlarının ona dair kanaatlerini özlü bir şekilde notlar halinde kaydetmeye çalıştık.

Hadislerin kaynaklarını Buhari, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesaî, İbn Mâce ve Dârimî'de kitap ismi ve bab numarası (mesela; Buhârî, Salât 12 gibi) şeklinde, Müslim ve Muvatta'da kitap ismi ve o kitapta hadis sırası numarası (meselâ; Müslim, İman 137 gibi) şeklinde; diğer kaynaklarda ise cilt ve sahife numarası şeklinde kayd ettik.

Ayrıca prensip olarak, bizzat yerinde görerek tesbit etmedikçe hiçbir hadisin yer aldığı kaynağa atıfta bulunmadık.

Kütüb-i Sitte ile Dârimî'nin Sünen'i ve Muvatta adlı eserlere yapılan atıflardaki bâb ve hadis rakamları, "el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Hadis" ile "Miftâhu Künûzi's-Sünne"nm esas aldıkları sayılardır.

5. Kurtubî Tefsiri, bir ahkâm Tefsiri olduğundan, özellikle Hanefi Mezhe-bi'ne dair açıklamaları, nadiren de olsa yetersiz görüldüğü yerlerde, gerekli tamamlayıcı bilgilerin ya da notların eklenmesi cihetine gidilmiştir.

Bazı önemli terimlere ya da özel isimlere dair de zaman zaman bu tür kısa notlar düşülmüştür.

6. Tefsirin tercümesi -zorunlu ve istisnaî haller dışında- müfessirin yaptığı şekilde, âyet nazmına uygun olarak yapılmıştır. Ancak nadiren Türkçe cümle yapısına uygun ve mealdeki sıra esas alınarak bu nazımda değişiklik yapılmıştır. Bu ise, tefsire dair açıklamaların uzun olmadığı hallerde böyle olmuştur. Ancak her iki halde de, anlamayı kolaylaştırmak ve cümleler arası ifade kopukluklarını gidermek amacıyla gerek görüldükçe, eklenen bazı ifadeler parantez içine alınarak eklenmiştir.

7. Müfessir, genellikle birer, ikişer âyet tefsir eder. Ancak -özellikle kıssalarda- sekiz on âyetlik bir bölümü de ele alıp tefsir ettiği de olur. Bu gibi hallerde tefsiri yapılan âyetin başına ayrıca âyet numarasını koymak cihetine gittik.

8. Kurtubî, özellikle ahkâm âyetlerini tefsir ederken, "birinci mesele, ikinci mesele..." diye başlıklar kullanarak çeşitli konulara dair açıklamalarda bulunur. Biz bunları uygun başlıklar ilâve ederek "1..., 2..." diye kaydettik. Nadiren de olsa, bağımsız bir mesele olarak ele alınmamış yerlerde de uygun başlıklar

eklediğimiz olmuştur. Bu gibi başlıklar rakamsızdır.

9. Bazı âyetleri de bölümler halinde tefsir etmiştir. Bu gibi hallerde tefsiri biten bölümden sonra alttaki satırın orta yerine üç yıldız (* * *) konulmuştur.

10. Tercümemizde esas aldığımız baskı, ilk cildi Ahmed Abdulalim el-Bâ-rûdî tarafından tashih edilen ve 1952 yılında ilk baskısı neşredilip, son yirminci cildi ise Mustafa es-Sakâ tarafından hazırlanıp neşredilen birinci baskısının tahkikli ikinci baskısından yapılmıştır. Bu baskının muhtelif ciltlerinin başında, baskıya esas alınan asıl nüshalar liste halinde belirtilmiştir. Tercümemizin sonuna kadar esas alacağımız baskı bu olacaktır -inşallah-. Bu arada yedinci cildin tercümesinden itibaren Dâru'l-hadis yayınevi tarafından yayınlanmış ve bizim esas aldığımız baskıdan hareketle yapılmış bir diğer baskıyı da edindik. Bu baskı hakkında gerekli bilgiler de Kurtubî'ye dair çalışmamızın ilgili bölümünde kaydedilmiştir. Bu baskının da yer yer faydasını gördük. Kimi yerde de yapmamız gereken açıklamalarda yolumuzu kısalttığı da oldu.

Bu eseri tercüme ederken oldukça değerli ağabey ve kardeşlerimizin görüşleri, istişareleri, teşvik ve destekleri şevkimizi artırmış, gayretlerimizi tazelemiştir.

Burûc Yayınevi'nin değerli yöneticisi Sayın Kâzım Sağlam, sabırlı dizgi operatörleri ve musahhihleri sayın A. Turan Karakoç ve İrfan Kavak kardeşlerim, ilmî teşvik ve desteklerini gördüğüm, Taberi Tefsiri mütercimi Sayın Hasan Karakaya ile Prof. Dr. Ahmed Ağtrakça'ya ve bu arada emek ve hakkı geçmiş ayrıca zikredemediğim herkese teşekkür ve dualarımı iletir, "Allah Razı Olsun" derim.

M. Beşir Eryarsoy
Üsküdar - İstanbul
Cemaziyelevvel 1417
Eylül 1996^[726]

TERCÜME ESNASINDA BAŞVURULAN ESERLER

İbn Abdî'l-Berr, [\[727\]](#) Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, el-İstizkâr, Kahire 1417/1993

_____, et-Temhîd, Ribât 1387/1967-1412/1992

_____, el-Kâfi fî Fıkhi Ehli'l-Medine el-Mâlîkî, Riyâd 1398/1978

el-Aclûnî, İsmail b. Muhammed, Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs, Beyrut 1351 el-Ahterî, Mustafa b. Şemsuddin el-Karahisarî, Ahteri-i Kebîr, Âmira 1310'dan tıpkı basım, baskı yer ve yılı yok. Akkâvî, Dr. İn'âm Fevâl, el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî Ulûmi'l-Belâğa,

Beyrut 1413/1992 el-Alûsî, Şihâbuddin Mahmud, Ruhul-Meânî, el-Munîriyye baskısından tıpkı

basım; Beyrut 1405/1985 Antere, bk. Mevlevî, Muhammed Said İbnu'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah, Ahkâmu'l-Kur'ân, Dâru'l-Fikr

el-Arabî, tarihsiz. el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer, Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî,

Kahire 1409/1988

_____, Takrîbu't-Tehzîb, Beyrut 1395/1985

İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdullîak, el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz, Fas 1395/1975-1411/1991

Aydemir, Dr. Abdullah, Tefsir'de İsrâiliyyât, Ankara 1979 el-Aynî, Bedruddin Ahmed b. Mûsâ, Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî,

Kahire 1348 baskısından tıpkı basım: Dâru'l-Fikr, tarihsiz. Aydınî, Yard. Doç. Dr. Abdullah, Hadis İstılahları Sözlüğü, İstanbul 1987 dkAzizî, Ali b. Ahmed, es-Sirâcu'l-Munîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr, Mısır 1324 dt-Bennâ, Ahmed Abdurrahmân, el-Fethu'r-Rabbânî Tertibu Müsnedi'l-İmâm

Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, Kahire tarihsiz.

_____. Minhâtu'l-Ma'bûd fî Tertibi Musnedi't-Tayâlisî Ebî Dâvûd, Beyrut 1400

«-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, es-Sunenu'l-Kübrâ, Beyrut 1414/1994 l*i»en. Ömer Nasuhi, Büyük Tefsir Tarihi, İstanbul 1973-1974

el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, el-Câmiu's-Sahîh, Âmira, 1315'ten

tıpkı basım: İstanbul 1413/1992

el-Cârim, Ali ve Emin, Mustafa, el-Belâğatu'l-Vâdiha, Mısır 1959

Celâluddin es-Süyûtî, bk. es-Süyûtî

İbn Cerîr et-Taberî, bk. et-Taberî, Ebû Cafer

el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, Ahkâmu'l-Kur'ân, İstanbul 1338 baskısından tıpkı basım: Beyrut, tarihsiz.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ali, el-Mevdûât, Dâru'l-Fikr, 1403/1983 Ebû Ceyb, Sa'dî, el-Kâmûsu'l-Fıkhî, Dimaşk 1408/1988 el-Cezerî, Şemsuddin Muhammed b. Muhammed, Ğâyu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-

Kurrâ, Mısır 1351/1932 el-Cezîrî, Abdurrahman, Kitâbu'l-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erbâa, Kahire tarihsiz,

üçüncü baskı

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman, el-Hasâis, Beyrut ikinci baskı el-Cürcânî, eş-Şerîf Ali b. Muhammed, et-Ta'rîfât, Mısır, 1283. Dârakutnî, Ali b. Ömer, Sünen, Beyrut 1413/1993 Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, Sünen, Abdullah Hâşim

tahkikli baskısından: İstanbul, 1413/1992

ed-Dâvûdî, Şemsuddin Muhammed, Tabakâtu'l-Müfessirîn, Kahire 1392/1972 Davudoğlu, Ahmed, Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi, İstanbul 1977-1980 ed-Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed, Hâşiyetu'd-Dusûkî, el-Halebî baskısı, tarihsiz İbnu'l-Esîr, İzzuddin, Üsdu'l-Ğâbe, Beyrut 1409/1989 İbnu'l-Esîr, Mecdüddin el-Mubarek b. Muhammed, en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadis,

Beyrut 1399/1979

el-Eş'arî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail, Mekalâtu'l-İslâmiyyîn, Beyrut 1411/1990 el-Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahya b. Ziyâd, Meâni'l-Kur'ân, Baskı yer ve yılı yok el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed, el-Kâmûsu'l-Muhîr, Beyrut 1407/1987 el-Ğelâyînî, eş-Şeyh Mustafa, Ricalu'l-Muallâkati'l-Aşere, Beyrut 1331 el-Ğamrâvî, Muhammed ez-Zühri, es-Sirâcu'l-Vehhâc Şerhun alâ

Metni'l-Minhâc, İstanbul, tarihsiz bir tıpkı basım İbn Hacer el-Askalânî, bk. el-Askalânî el-Hâkim en-Neysâbûrî, bk. en-Neysâbûrî el-Hakîm, et-Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl fî Ma'rifeti Ehâdisi'r-Rasûl,

Kahire 1408/1988 İbn*Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, el-Müsned, el-Halebî 1313

baskısından tıpkı basım: İstanbul 1413/1992

Hamidullah, Dr. Muhammed, el-Vesâiku's-Siyasiyye, Beyrut 1389/1969 el-Hansâ, Tumâzer bint Amr, Dîvânû'l-Hansâ, Mısır 1305/1888

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, el-Fisal fî'l-Mileli ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal, Beyrut 1395/1975

el-Heysemî, Nureddin Ali b. Ebû Bekr, Mecmau'z-Zevâid, Beyrut 1408/1988 el-Himyârî, Muhammed b. Abdulmun'im, er-Ravdu'l-Mi'târ fî Haberi'l-Aktâr,

Muessesetu Nasır li's-Sekâfe 1980 İbn Hişânî, Ebû Muhammed Abdullah,

Katru'n-Nedâ ve Bellu's-Sadâ,
Kahire tarihsiz.

____ , Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, Mısır 1385/1965

İbnu'l-Hummâm, Kemaluddin, Şerhu Fethi'l-Kadir, Bulak 1315 baskısından
tıpkı basım: Dâru Sâdır, tarihsiz el-İrakî, Ebu'l-Fadl Abdurrahim, Zeylu
Mîzânî'l-ftidâl, Dâru'l-Fikr el-Arabî
tarihsiz

el-Kefevî, Ebu'l-Bekaa Eyyûb, el-Küllîyyât, Âmira 1287 Kehhâle, Ömer Rıza,
Mu'cemu'l-Müellifin, Beyrut tarihsiz İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, Tefsîru'l-
Kur'ânî'l-Azîm, Kitâbu's-Şa'b baskısından
tıpkı basım: İstanbul 1984-1985

____ , Şemâilu'r-Rasûl, Kahire 1386/1967

el-Kettânî, es-Seyyid Şerîf Muhammed b. Ca'fer, er-Risâletu'l-Mustatrafe,
baskı yer ve tarihi belirsiz baskıdan tıpkı basım: İstanbul 1986 el-Kiyâ,
İmaduddin b. Muhammed et-Taberî el-Herâsî, Ahkâmu'l-Kur'ân,
Beyrut 1405/1985

Koçyiğit, Prof. Dr. Talat, Hadis Istılahları, Ankara 1980 ibn Kudâme,
Muvaffakuddin, el-Muğnî, eş-Şerhu'l-Kebir ile birlikte yapılmış-
baskıdan tıpkı basım: Beyrut tarihsiz

el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, et-Tezkire, Kahire 1411/1991
ibn Kuteybe, Muhammed Abdullah, Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs, Beyrut 1393/1973
el-Lebdî, Dr. Muhammed Semîr, Mu'cemu'l-Mustalahati'n-Nahviyye ve's-
Sarfîyye, Beyrut 1405/1985

ibn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, Sünen, Dâru İhyâi'l-Y.
.lûbi'l-Arabiyye, tarihsiz baskısından: İstanbul 1413/1992 inam Mâlik, İbn Enes,
el-Muvatta, M. F. Abdulbâki tahkikli baskısından tıpkı
basım: İstanbul 1413/1992

Ibo Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddin Muhammed, Lisânu'l-Arab, Beyrut tarihsiz
d-Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, en-Nuketü ve'l-Uyûn, Beyrut
1412/1992

ümb Mevdûd, Abdullah b. Mahmud, el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtar, Kahire tarihsiz
HeMevi. Muhammed Said, Dîvânu Antere, el-Mektebu'l-İslâmî, 1403/1983 • -
Mevdânî. Adulganî el-Ğuneymî, el-Lubâb fî Şerhi'l-Kitâb, Beyrut 1400/1980
Mustafa, İbrahim ve arkadaşları, el-Mu'cemu'l-Vasît, Mısır Arap Dili Kurumu
Yayın, Dâru'l-Meârit 1400/1980 Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî,
el-Câmiu's-Sahîh, M. F.

Abdulbâkî tahkikli baskısından tıpkı basım: İstanbul 1413/1992 en-Nabluşî,

Abdulğani, Zehâiru'l-Mevârîs fi'd-Delâleti alâ Mevâdi'i'l-Ehâdls,
Tahran tarihsiz Naim, Ahmed ve Miras, Kâmil, Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-
i Serih

Tercemesi ve Şerhi, Ankara 1972-1973 en-Nebhânî, Yusuf b. İsmail, el-Envâru'l-
Muhammediyye mine'l-Mevâhibi'l-

Leduniyye, Beyrut 1312 en-Nesaî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb, Sünen, Mısır
1383/1964 baskısından

tıpkı basım; İstanbul 1413/1992

en-Nevevî, Muhiddin b. Şeref, el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb, Cidde tarihsiz en-
Neysâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim, el-Müstedrek,
Beyrut 1411/1990

____, Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadîs, Beyrut 1400/1980

İbn Nuceym, Zeynuddin, el-Eşbâhu ve'n-Nezâir, Matbaatu Vâdi'n-Nil 1298

Pakalın, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1971

er-Râzî, Fahrüddin, et-Tefsîru'l-Kebîr (veya: Mefâtîhu'l-Ğayb), Beyrut
1411/1990

Özek, Ali, en-Nusûsu'l-Edebiyye, İstanbul 1972

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, Beyrut tarihsiz
es-Sâğânî, Muhammed b. İsmail, Sübulu's-Selâm, el-Halebî 1369/1950

İbn Salâh, bk. eş-Şehrezûrî

es-Sâlih, Dr. Subhi, Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut 1974

Sandıkçı, Dr. S. Kemal, İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis, Ankara 1991

Sarı, Mevlût, el-Mevârid Arapça-Türkçe Lügat, İstanbul 1980

es-Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed, Bahru'l-Ulûm, Beyrut
1413/1993

Sezgin, Fuâd, Târihu't-Turâsi'l-Arabî, Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Suûd,
1403/1983-1408/1988 es-Sicistânî, Süleyman b. el-Eş'as, Sünen, Hıms, 1395'ten
tıpkı basım: İstanbul

1413/1992 es-Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, Tedrîbu'r-Râvî, Medine
1392/1972

____, el-Leâliu'l-Masnûa fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdûa, Beyrut 1403/1983

____, ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr, Beyrut 1403/1983

____, el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân, Kahire 1398/1978'den tıpkı basım:

İstanbul 1988 eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerîm, el-Milel
ve'n-Nihal,

Beyrut 1395/1975

eş-Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris, el-Umm, Kitâbu's-Şa'b, tarihsiz

____ , er-Risâle, Kahire 1388/1969 baskısından tıpkı basım: İstanbul 1985 eş-Şehrezûrî, Takiyyuddin Ebû Amr Osman b. Abdurrahman (İbn Salâh), Mukaddimetu Ulûmi'l-Hadîs, Mektebetu'l-Fârâbî 1404/1984 eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, Neylu'l-Evtâr, el-Halebî baskısı, tarihsiz.

____ , el-Fevâidu'l-Mecmûafi'l-Ehâdîsi'l-Mevdûa, Kahire 1380/1960 et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân, Beyrut 1408/1988 et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, Şerhu Meâni'l-Âsâr,

Beyrut 1414/1994 et-Tehânevî, Muhammed Ali, Keşşâfu Istılâhâtî'l-Fünûn, Kalkutta 1862

baskısından tıpkı basım: İstanbul 1404/1984 et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, Sünen, el-Mektebetu'l-İslâmiyye tarihsiz

baskısından tıpkı basım: İstanbul 1404/1984

____ , Şemâil-i Şerife, Tercüme ve Şerh: Hüsâmuiddin en-Nakşibendî, Sadeleşiren: M. Sâdık Aydın, İstanbul ikinci baskı

Uğur, Doç. Dr. Müctebâ, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, Ankara 1992 el-Ukberî, Ebu'l-Beka Abdullah, et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân, el-Halebi baskısı, tarihsiz

el-Vahidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, Esbabu Nuzûli'l-Kur'ân, Beyrut 1411/1991 Yaltkaya, Ord. Prof. Şerafeddin, Yedi Askı, İstanbul 1985 Ebû Yûsuf, Ya'kûb, Kitâbu'l-Haraç, Çeviren: Ali Özek, İstanbul 1973 ez-Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, Mîzânu'l-l'tidâl, Dâru'l-Fikr el-Arabî tarihsiz

ez-Zemahşerî, Cârullah Mahmûd, el-Keşşâf, Kahire 1308 ez-Zerkeşî, Burhanuddin Muhammed b. Abdullah, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân,

Beyrut 1408/1988 ez-Zeylaî, Abdullah b. Yûsuf, Nasbu'r-Râye li Ehâdîsi'l-Hidâye, el-Mektebetu'l-

İslâmiyye, 1393/1973 ez-Zuhaylî, Dr. Vehbe, el-Fıkhu'l-İslâmiyyu ve Edilletuhû, Dımaşk 1409/1989

-
- [1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/9-11.
- [2] İbn Ferhun, ed-dibac, Kahire baskı tarihi yok, II, 308; Şemsu'd-Din Muhammed ed-Davudi, Tabakatü'l-Müfessirin, Kahire, 1392/1972, II, 65; İbnu'l-İmad, Şezertu'z-Zeheb, Beyrut, baskı tarihi yok, V, 335; Katib Çelebi, Keşku'z- Zunun, İstanbul, 1360/1941, 390; Hayru'd-Din ez-Zikirli, el-A'lam, Beyrut, 1979, V, 322; Ömer Rıza Kehhale, Mu'cemu'l- Müellifin, Beyrut, baskı tarihi yok, VIII, 239.
- [3] Aynı yerler.
- [4] ed-Davudi, a.g.e., II, 66.
- [5] Bk. Dr. El Kasabi Mahmut Zelat, el- Kurtubî ve Menhecehu fi't-Tefsir, Kahire, 1399/1979, s. 6 v.d.
- [6] Kurtubî, el-Câmi'li Ahkâmî'l-Kur'ân, IV, 272.
- [7] Kurtubî, a.g.e, III, 237.
- [8] el-Kasabî, a.g.e., s.8,
- [9] Meselâ, bk. IX. 175'te: "Mısırlıların pek kıskanç olmadığını..."; XIII, 17'de: "...Mısır'lı kadınların gereği gibi tesettüre riayet etmediklerini...", IX, 265'te: "... birbirlerine şer'an makbul olmayan şekillerde saygı gösterdiklerini..."; VIII, 249'da: "... çağdaşı yöneticilerin haksızca vergi tahsil eden memurlarının bulunduğunu..." ifade etmektedir.
- [10] Kurtubî, a.g.e., X; 270.
- [11] Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 20.
- [12] Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 20-21.
- [13] Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 30.
- [14] Dâvûdî, a.g.e., II, 66.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/13-16.
- [16] Kurtubî'nin yaşadığı dönem olan H. 600-671 yıllarının ilk 29 yılı için bk. İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Tarih, Beyrut, 1400/1980, IX, 261-387; bu dönemin tamamının belli başlı siyasal olayları, siyasî ve ilmî kişilikleri için de meselâ; İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihaye, Kahire, 1414/1994, XIII, 45-299; İbnü'l-İmâd, Şezerât, V, 2-336; ilmî hayata dair kısa bilgiler için: Dr. el-Kasabî, s. 65 vd...: kısa bir siyasal tarih için de: Muvahhidler dönemi için bk. Prof. Dr. H. İbrahim Hasan, Siyasî, Dini, Sosyal, Kültürel islâm Tarihi, İstanbul, 1992, (Çev. Doç. 1.

Yiğit) V, 265-282; Prof. Dr. Philip K. Hit-ti, İslam Tarihi, İstanbul, 1980, (Çev. Prof Dr. S. Tuğ) III, 864-882; Memlûk Hanedanı dönemi için: Hitti, a.g.e., IV, 1084-1093; Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 105 v.d.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/16.

[18] Bunun için Dr. el-Kasabî'nin, el-Kurtubî... adlı eserinin s. 10 v.d.na ve burada atıfta bulunulan kaynaklara; Kurtubî'nin yaşadığı dönemin ilmî hayatının özlü bir manzarası için de s. 65 v. da bakılabilir.

[19] Meselâ; IV, 13, Âl-i İmîân, 3/7. âyet, 6. başlıkta; VI, 295, el-Mâide, 5/93-âyet, 4. başlıkta; V, 44 en-Nisâ, 4/6. âyet, 14. başlıkta; XI, 39, 40, el-Kehf, 18/79-82. âyetler 1. ve 3-başlıklarda; XIII, 236, en-Neml, 27/82-86. âyetlerin tefsirlerinde; XIV, 229, el-Ahzâb 33/53 âyet; 13. başlıkta)

[20] XI, 257, Tâhâ, 20/120-122. âyetler, 5. başlıkta.

[21] XX, 87, el-Leyl, 92/14-16. âyetlerin tefsiri. Ayrıca "Hocaları" arasında bu zatı zikredeceğiz. Ancak orada belirttiğimiz gibi bu zat, Kurtubî'nin hocası olamaz.

[22] XIX, 173, en-Nebe1, 78/6-16. âyetlerin tefsiri.

[23] VIII, 9, el-Enfâl, 8/41. âyet, 6. başlıkta.

[24] VIII, 180, et-Tevbe, 9/60. âyet, 12. başlıkta.

[25] X. 5, el-Hicr, 15/6-7. âyetlerin tefsiri.

[26] III, 237, el-Bakara, 2/245. âyet, 1. başlıkta.

[27] II, 103, el-Bakara, 2/124. âyet, 10.başlıkta. Biraz sonra hocaları arasında zikredilecek bu zata dair açıklamalardaki mülahazamıza bakınız.

[28] X, 398, el-Kehf, 18/30-31. âyetlerin tefsiri.

[29] III, 132, el-Bakara, 2/229. âyet, 5. başlıkta.

[30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/17-18..

[31] Bk. s. 65 v.d.

[32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/19.

[33] Meselâ bk: IV, 272; V, 44, 370; VII, 5, 297; VIII, 147, 222, 297; XI, 40, 257; XIII, 236.

[34] İbn Ferhûn, ed-Dibâc, II, 309; İbn Kesir, el-Bidaye ve'n-Nihâye, XIII, 241; İbnu'l-İmâd, Şezerâtu'z-Zeheb, V, 673-674; ed-Dâvûdî, Tabakâtu'l-Müfessirîn, II, 66.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/19.

[35] Meselâ bk. IV, 214; X, 422; XI, 43.

[36] XI. 43.

[37] X. 422.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/19.

[38] XV. 141. es-Sâffât, 37/180-182. âyetler, 3. başlıktn. İbn Ferhûn, a.g.e II, 309; ed-Dâvûdî, a.g.e, II, 66; Dr. el-Kasabî. a.g.e., s. 27

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/19.

[39] X,5, el-Hicr, 15/3. âyetin tefsiri.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/20.

[40] III, 237, el-Bnkara, 2/245. âyet, 1. Başlıkta.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/20.

[41] İbn Kesir, a.g.e., XIII, 240.

[42] VIII, 9, el-Enfâl, 8/41. âyet, 6. başlıkta, 180, et-Tevbe, 9/60. âyet, 12. başlıkta.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/20.

[43] IV, 272, Âl-i İmrân, 3/169-170. âyetler, 5. başlıkta.

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/20.

[45] I, 30 Tefsiri'nin Mukaddimesi, Kur'an Hamili (hafızı) başlığında; II, 103, el-Bakara, 2/124. âyet, 10. başlıkta.

[46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/20-21.

[47] xx, 87

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/21.

[49] III, 132, el-Bakara, 2/229. âyet, 5. başlıkta.

[50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/21.

[51] XIX, 473.

[52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/21.

[53] ed-Dâvûdî, a.g.e., II, 66. Adı: Reşîduddin Ebû Muhammed Abdulvelihâb b. Revvâc (554-648 /' 1159 - 1251) olup, kendisinden -imam, mîhaddis, İskenderiyye müsnidi" diye söz edilmiştir. (Dr. el-Kasabî. a.g.e., s. 23)

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/21.

[54] Aynı yer. Büyük ilim adnını, Bahâuddin Ebu'l-Hasen Ali b. Hibetullah eş-Şâfiî. İleri gelen hadis, fıkıh ve kıraat âlimlerindendi. Zülhicce 649 (Mart 1252) de vefa etmiştir. (Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 24-25)

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/22.

[55] XX, 16; el-A'lâ, 87/2-5. âyetin tefsiri.

[56] Bu listeyi hazırlarken, tercüme esnasında bizim tesbit ettiklerimizle birlikte; ayrıca Dr. el-Kasabî'nin el-Kurtubî adlı eserinden, Meşhur Hasan Selman ile Cemal Abdullatif ed-Dusûkî'nin Keşşaf Tahlilî li'l-Mesâilî'l-Fıkhiyye fi Tefsiri'l-Kurtubî, Taif 1408/1988, s. 19-21 deki notlarından ve Kurtubî'nin gerek tercümeyle esas aldığımız baskısının, gerekse de, Kahire, Dâru'l-Hadis, 1414/1994 baskısının fihristlerinden de yararlandık.

[57] VII, 198, el-A'râf, 7/32. âyet, 3. başlık.

[58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/22.

[59] ed-Dâvûdî, a.g.e., II, 66; Dr. el-Kasabî, a.g.e., 40.

[60] el-Kasabî, a.g.e., 40-42.

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/23.

[62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/23-24.

[63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/24-25.

[64] İbn Ferinin, a.g.e., II, 308-9; ed-Dnvûdî, a.g.e., 65-66.

[65] I, 286, el-Bakara, 2/32. âyet, 2. başlık.

[66] Bk. V, 180-2, en-Nisâ, 4/36. âyet, 1. başlık.

[67] Bk. X, 2-3, el-Hicr, 15/3. âyet, 2. başlık.

[68] VI, 262, el-Mâide, 5/87. âyet, 3. başlık.

[69] IV, 211-212; Âl-i İmran, 3/135. âyet, 3. başlık.

[70] V, 259, en-Nisâ, 4/59. âyet 1. başlık.

[71] VIII, 185; et-Tevbe, 9/60. âyet 22. başlık.

[72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/25-29.

[73] Bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., 52 v.d.

[74] Bk. I, 177-178, el-Bakara, 2/3. âyet, 22. başlık.

[75] Bk. VIII, 77, et-Tevbe, 9/6. âyet, 4. başlık.

[76] Meselâ, müteşâbililere karşı tutumu için bk: IV, 14'te Âl-i İmran, 3/7. âyet, 6. başlık; VI, 234, el-Mâide, 5/64. âyet; istivâ'nın anlamına dair açıklamaları için: I, 254, el-Bakara, 2/29. âyet, 5. başlık. Bu konulan daha çoğaltmak mümkün olmakla birlikte çeşitli hususlara dair açıklamaları ihtiva eden şu yerlere işaret etmekle yetiniyoruz: I, 207, el-Bakara, 2/15. âyet; III, 26, el-

Bakara, 2/210. âyet; III, 422, el-Bakara 2/284. âyet; VI, 399, el-En'âm 6/18. âyet; VII, 227, el-A'raf, 7/56. âyet; VIII, 330, Yunus, 10/26. âyet; XI, 169. Tâhâ, 20/5 âyet; XIII, 228, Sâd, 38/75. âyet; XVI, 267-268, el-Feth, 48/10. âyet...

[77] Meselâ; I, 177, el-Bakara. 2/3. âyet, 22. başlık; I, 378, el-Bakara, 2/48. âyet, 4. başlık v.s...

[78] Meselâ, I, 187, el-Bakara, 2/7. âyet. 3. başlık; ayrıca bk. XVIII, 308, el-Mücadele, 58/22. âyet, 2. başlık; XV, 136. es-Sâffât, 37/161-162. âyetler, 2. başlık; XV, 331-332, el-Mü'min, 40/69-70. âyetler.

[79] VII, 99.

[80] Ebu'l-Hasen el-Eş'ârî, Mekaalâtu'l-İslâmiyyîn, Beyrut, 1411/1990, I. 238

[81] VII, 222.

[82] VII, 288.

[83] X, 331, el-İsrâ, 17/93. âyetin tefsiri.

[84] II, 201, anılan âyet, 14. başlık.

[85] IV, 143, Âl-i İmrân. 3/97. âyet, 1. başlık.

[86] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/29-32.

[87] ed-Dâvûdî, a.g.e., II, 66.

[88] İbnu'l-İmad, a.g.e., V, 335.

[89] Dr. M. Hüseyin ez-Zehebî, et-Tefsir ve'l-Mufessirûn, Kahire, 1396/1976, II, 464.

[90] VIII, 43.

[91] VIII, 139.

[92] III, 398-399, el-Bakara, 2/282. âyet, 38. başlık.

[93] Meselâ, V, 219 da en-Nisâ, 4/43. âyet 23. başlıkta: "Derim ki: Suyu gidecek olursa namazın vaktinin geçeceğinden korkarsa -mukim iken- teyemmümün caiz oluşunun delili Kitab ve Sünnettir..." diyerek bu görüşün delillerini zikrederken nasları oldukça yetkin bir şekilde ele alıp hüküm çıkardığını görebiliriz.

[94] IX, 191.

[95] IX, 203, Yusuf, 12/47. âyet, 2. başlık.

[96] IX, 370, İbrahim, 14/37. âyet, 1. başlık.

[97] X, 76, en-Nahl, 16/8. âyet, 5. başlık; ayrıca X, 125, en-Nahl, 16/6. âyet, 6. başlıkta meninin necaseti ile ilgili münakaşasını da, onun delili açısından kuvvetli görmediği görüşü benimsemediğine bir örnek olarak görebiliriz.

[98] VII, 168-169.

[99] VIII, 291-292, belirtilen âyet 4. başlık. Kurtubî'nin Malîkî mezhebindeki farklı görüşleri tahkik edip hangisinin tercihe değer olduğunu tespit için ilmî yaklaşımına bir başka örnek de velilerin mertebelerine dair açıklamaları ve bunlar arasındaki tercihi için: III, 77-78, el-Bakara, 2/221. âyetin: "... müşrikleri nikahlamayın..." bölümüne dair açıklamalarının 5. başlığına bakılabilir.

[100] VIII, 190r191, et-Tevbe, 9/60. âyet, 27. başlık.

[101] XI, 109, Meryem, 19/39. âyetin tefsiri.

[102] I, 437, el-Bakara, 2/63-64. âyetlerin tefsiri.

[103] Aynı yer.

[104] IV, 159 v.d.

[105] Meselâ, IV, 101, Âl-i İmran, 3/55. âyetin tefsirinde Nasturiyye'den ve Ya'kubiyye'den; VI, 9, en-Nisâ, 4/157-158 de: Nasturiyye ve Melkâniyye'den; XI, 106, Meryem, 19/34 de: Ya'kubiyye, İsrâiliyye ve Nasturiyye'den sözettiğini görüyoruz.

[106] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/32-39.

[107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/39.

[108] IV, 106.

[109] el-Kiyâ et-Taberî, Ahkâmu'l-Kur'ân, Beyrut, 1405/1985, I, 288.

[110] IV, 107.

[111] VIII, 139.

[112] II, 340, el-Bakara, 2/188. âyet, 6. başlık.

[113] VIII, 185, et-Tevbe, 9/60. âyet, 22. başlık. İbn Ömer'in bu ifadeleri -Ahlâkî Şah-siyeti"ne dair açıklamaların sonlarında geçmişti. IX, 342, İbrahim, 14/5. âyetin tefsirinde de, Haccac'ın zulmünden yedi yıl süreyle kaçan Hasan-ı Basrî'nin, Haccac'ın öldüğü haberini alınca, şükür secdesine kapanarak; "Allah'ım! Onun canını aldın, onun yolunu da öldür (izinden giden yönetici olmasın)" diye dua ettiğini nakletmektedir. Biz bunu Kurtubî'nin, aynı yolu izleyen çağdaşı olsun, olmasın tüm zalimler için bir beddua olarak benimsediği şeklinde değerlendiriyoruz.

[114] VII, 249.

[115] II, 22, el-Bakara, 2/86. âyet, 4. başlık.

[116] IV, 179.

[117] II, 264, 4. başlık.

[118] II, 265-6, 5. ve 6. başlıklar v.d.

[119] Buharî, Cihad 76; Ebû Dâvûd, Cihad 70; Tirmizî. Cihad 34; Neseî, Cihad 43-

[120] III, 255, el-Bakara, 2/240. âyet, 11. başlık. Ayrıca: V, 420, en-Nisâ, 4/141-142. âyet, 3. başlık.

[121] VII, 9.

[122] II, 22. Ayrıca. XIV, 122, el-Ahzâb, 33/6. âyet, 1. başlık.

[123] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/39-45.

[124] IX, 265.

[125] Meselâ, yanlış olarak Allah'ın nimetini yaratıklara nisbet etmenin, sosyal açıdan bir olum-

suzluk olmakla birlikte itikadı bakımından da sakıncalı olduğunu: IX, 273, Yusuf, 12/108. âyetin tefsirinde; kadınların tesettüre riayetsizliklerini: XIII, 17, el-Furkan, 25/20. âyet, 6. başlıkta; çağındaki insanların, ahalinin zulmünden yakınmasını: IV, 211, Â-li İmran, 3/135. âyet 1. başlıkta; çağındaki insanların çalgı dinlemeye düşkünlüklerini: X, 290, el-İsra, 17/64. âyet, 6. başlıkta; insanların, yöneticilerin ve hatta alim diye bilinenlerin, münneccim (asrolog-yıldız falcısı) ve kâhinlere gitmek suretiyle itikadi açıdan da tehlikeye düştüklerini: VII, 3, el-En'âm, 6/59. âyet, 2. başlıkta; cenaze ve yaslardaki bid'atlere: IV, 300, Âl-i İmran, 3/185. âyet, 3- başlıkta; Kur'ân okuyucularının nağmeli okuyuşlarını: I, 16, Mukaddime'sinin baş taraflarında; kamuya açık banyolarda insanların avretlerinin açılmasına aldırış etmediklerine: XII, 224, en-Nûr, 24/30. âyet, 5. başlıkta... temas etmekte, bunların Kur'ân ve sünnetteki hükümlere aykırılıklarını dile getirmekte, tashih edilmeleri gereğine parmak basmaktadır. (Çoğunlukla M. Hasan Selman - C. Abdullatif, Keşşaf, 10-14'teki atıflarından yararlanıldı.)

[126] I, 294, el-Bakara, 2/34. âyet, 4. başlık.

[127] VII, 366, el-Enfâl, 8/2-4 âyet, 3. âyet.

[128] VI, 424.

[129] Bk. VI, 424-425, el-En'âm, 6/42. âyetin tefsiri.

[130] IX, 342; İbrahim, 14/5. âyetin tefsiri.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/45-47.

[131] I, 294, el-Bakara, 2/34. âyet, 4. başlık.

- [132] III, 417 v.d., el-Bakara, 2/283. âyet, son başlık.
- [133] VII, 39, el-En'âm, 6/93- âyetin tefsiri.
- [134] XI, 40, el-Kehf, 18/79-82. âyetler, 3. başlık.
- [135] IV, 253, Âl-i İmran, 3/159. âyet, 8. başlık.
- [136] X, 295, el-İsrâ, 7/70. âyet, 4. başlık.
- [137] VII, 185, el-En'âm, 6/26. nyet, 3. başlık, VII, 196, el-En'nm, 6/32. nyet, 2. başlık ve VII, 198. de aynı âyet, 3. başlık
- [138] IV, 315
- [139] VIII, 107, v.d.
- [140] VII, 400, el-Enfâl, 8/25. âyetin tefsiri ve bak. 288. el-A'raf, 7/150. âyet, 2. başlık.
- [141] X, 263, el-isra, 17/37-38. âyet, 5. başlık.
- [142] X, 366, el-Kehf, 18/14. âyet, 2. başlık.
- [143] IX, 169, Yusuf, 12/23-24. ayetin tefsiri
- [144] Daha başka örneklerin yerleri için: Keşşaf Tahlili li'l-Kurtubî, 16-19 ile tercümeyle esas aldığımız baskı için hazırlanmış ve Tefsirin XXI ile XXII ciltleri olarak basılan Fe-hâris (İndeks), Beynıt, 1407/1978, XXII, 559: "es-Sûfiyye" maddesi ile 560'da: Uel-Mu-tasavvife" maddesi ile, Kurtubî'nin Kahire, 1414/1994 de Daru'l-Hadis tarafından yapılan baskısının {Fihristleri ihtiva eden XXI. ve XXII. ciltlerinden) XXII, 102 de: "el-Mutesavvife" maddesine bakılabilir.
- [145] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/47-53.
- [146] I, 33-34.
- [147] III, 348, belirtilen âyet, 3. başlık.
- [148] V, 331, en-Nisâ, 4/93. âyet, 4. başlık.
- [149] VI, 97, el-Mâide, 5/6. âyet, 15. başlık.
- [150] II, 355, el-Bakara, 2/194. âyet, 2. başlık.
- [151] V, 39, en-Nisâ, 4/6. âyet, 6. başlık.
- [152] II, 232, el-Bakarn, 2/173. âyet, 32. başlık.
- [153] II, 304, el-Bakara 2/185. âyet, 17. başlık.
- [154] II, 32, el-Bakara, 2/93. âyetin tefsiri.
- [155] VII, 14, el-En'âm, 6/68. nyet, 4. başlık.

- [156] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/53-57.
- [157] I, 251, el-Bakara, 2/29. âyet, 2. başlık.
- [158] V, 258, en-Nisâ, 4/58. âyet, 2. başlık.
- [159] V, 285-287, en-Nisâ, 4/79. âyetin tefsiri.
- [160] IX, 281-282, er-Ra'd, 13/4. âyet, 2 ve 3. başlık.
- [161] X, 106, en-Nahl, 16/40. âyetin tefsiri.
- [162] Meselâ, Dr. ez-Zehebî şöyle der: "(Kurtubî'nin) âyetlerle uzaktan yakından ilgili ihtilaflı meseleler hakkında -her görüşün delilini de beyan ederek- açıklamalarda bulunması, olumsuz bir inûlahnzamıdır." (et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, II, 459). Süyûtî de benzer bir eleştiride bulunmaktadır. Bk. el-İtkân, II, 244.
- [163] I, 411-413, el-Bakara, 2/58. âyet, 6. başlık.
- [164] Bk. V, 6, en-Nisâ, 4/1. âyet, 3. başlık; V, 222-223, en-Nisâ, 4/43- âyet, 25. başlık; V, 278, en-Nisâ, 4/74. âyet. 3. başlık.
- [165] Mesela bk. VI, 176 v.d, el-Mâide, 5/41. âyet, 1. başlık.
- [166] X, 398, el-Kehf, 18/30-31. âyetlerin tefsiri.
- [167] Bk. V, 38, en-Nisâ, 4/6. âyet, 6. başlık; V, 84, en-Nisâ, 4/15. âyet, 6. başlık.
- [168] Mesela bk. VIII, 258, et-Tevbe, 9/108. âyet, 2. başlık.
- [169] Mesela bk. V, 55, en-Nisâ, 4/11-14. âyetler, 1. başlık.
- [170] Mesela bk. I, 126, Fatiha suresi, 2. bölüm, 16-19. başlıklar.
- [171] VI, 199, el-Mâide, 5/45. âyet, 17. başlık.
- [172] Örnekler ve yerleri için bk. Kurtubî, Darû'l-Hadis baskısı, XXII, 664-665; ayrıca, VII, 192, el-A'raf, 7/31. âyet, 4. başlık.
- [173] XI, 246, Tâhâ, 20/105-110. âyetlerin tefsiri.
- [174] Örnekler ve yerleri için bk. Kurtubî, Daru'l-Hadis baskısı, XXII, 662.
- [175] Mesela, V, 284, en-Nisâ, 4/78. âyet, 4. başlık.
- [176] Mesela, VIII, 138, et-Tevbe, 9/37. âyet.
- [177] XI, 106-107, Meryem, 19/34-40. âyetlerin tefsiri.
- [178] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/57-63.
- [179] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/63.
- [180] Atıftn bulunduğu yerler için bk. Keşşaf Tahlilî, s. 22-23.
- [181] Ebû Abdullah el-Kurtubî, et-Tezkire, Kahire, 1411/1991, s. 3.

- [182] Abdülvehhab eş-Şa'ranî, Muhtasarı Tezkireti'l-Kurtubî, Beyrut, paru'l-Fikr, tarihsiz ve yer ve tarihi belirtilmemiş bir nüshadan tıpkı basım, s. 160.
- [183] Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zünûn, 390.
- [184] Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 45.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/64.
- [185] Bk. Keşşaf Tahlilî, s. 22.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/65.
- [186] Bk. Keşşaf Tahlilî, s. 23.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/65.
- [187] V, 165.
- [188] XVII, 43.
- [189] XIII, 16, el-Furkan, 25/20. âyet, 3. başlıkta.
- [190] İbn Ferhûn, a.g.e., II, 309.
- [191] Kehhâle, a.g.e., VIII, 240.
- [192] İsmail Paşa, İzahu'l-Meknûn, İstanbul, 1364/1945, II, 241.
- [193] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/65-66.
- [194] X, 268, el-İsra, 17/44. âyetin tefsiri.
- [195] XVI, 146, ed-Duhân, 44/38-39. âyetlerin tefsiri
- [196] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/66.
- [197] XV, 113, es-Sâffât, 37/102-113. âyetler, 16. başlık.
- [198] XV, 217, Sâd, 38/45-47. âyetlerin tefsiri.
- [199] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/66.
- [200] XV, 216, Sâd, 38/44. âyet, 7. başlık
- [201] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/66.
- [202] XV, 308, el-Mü'min, 41/28. âyet, 3. başlık.
- [203] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/66-67.
- [204] İbn Ferhûn, a.g.e, II, 309, ed-Dâvûdî, a.g.e., II, 66.
- [205] Kâtip Çelebî, a.g.e., 383.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/67.
- [206] İbn Ferhûn, ed-Dâvûdî, aynı yerler.
- [207] el-Kasabî, a.g.e., s. 47.

[208] el-Kasabî, aynı yer.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/67.

[209] el-A'lâm, Beyrut, 1979, V, 322.

[210]

[211] İbn Ferhûn ve ed-Dâvûdî, aynı yerler.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/68.

[212] İsmail Paşa, Hediyyetu'l-Ârifin, İstanbul, 1955, II, 129.

[213] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/68.

[214] İbn Ferhûn ve ed-Dâvûdî, aynı yerler.

[215] Bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., 48.

[216] Kurtubî'nin eserleri ve bunlara dair bilgilerin bulunabileceği önemli yerleri

[217] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/68.

[218] Dr. M. Hüseyin ez-Zehebî, et-Tefsir ve'l-Mufessirûn, I, 32-260; aynen bk: Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, Ankara, 1988, I, 41-268; Kurtubî, I, 31-39; İbn Atiyye, el-Muharrau'l Vecîz, Fas, 1395/1975, I, 14-20; İbn Cüzey, et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl, Beyrut, 1403/1983, I, 9-10; Suyûtî, el-îtkan, Kahire, 1398/1978'den tıpkı basım: İstanbul, 1988, I, 239-265; Dr. Subhi es-Salih, Mebahis fi Ulumi'l-Kur'ân, Beyrut, 1974, s. 289-298; Ö. N. Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, İstanbul, 1973, I, 183 v.d...

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/69.

[219] Suyûtî, a.g.e., II, 264.

[220] Dr. ez-Zehebî, a.g.e., I, 53-54.

[221] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/69-72.

[222] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/72.

[223] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/73.

[224] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/73.

[225] Dr. ez-Zehebî, a.g.e., I, 139.

[226] Dr. ez-Zehebî, a.g.e., I, 129.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/73-74.

[227] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/74-75.

[228] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/75.

[229] Ayrıca bk. Suyûtî, a.g.e., II, 239-244.

- [230] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/75-76.
- [231] Kurtubî, Tefsir, I, 2,3.
- [232] IV, 272, Âl-i İmrân, 3/169-170. âyetler, 5. başlık.
- [233] X, 270, el-isrâ, 17/45. âyetin tefsiri.
- [234] Meselâ, IX, 175, Yusuf, 12/26-29. âyetler, 3. başlık; IX, 265, Yûsuf, 12/100. âyet 2. başlık; X, 422, el-Kehf, 18/50. âyet; XV, 141, es-Sâffât, 37/180-182. âyetler, 2. başlık v.s...
- [235] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/77.
- [236] I, 2-3.
- [237] I, 2.
- [238] 1,3.
- [239] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/78-80.
- [240] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/80.
- [241] X, 150, en-Nahl, 16/77. âyetin tefsiri.
- [242] 111, 67 v.d., 3. başlık.
- [243] Bazı örnekler için bk. Mustafa İbrahim, Medresetu't-Tefsir fi'l-Endelüs, Beyrut, 1406/1986, s. 194-196.
- [244] II, 244-256, el-Bakara, 2/178. âyetin tefsiri
- [245] VIII, 166. Hadis için bk. Müslim, Zekât 142. Ayrıca bk. M. İbrahim, a.g.e., s. 197-200 ile s. 208 v.d.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/80-81.
- [246] I, 207, el-Bakara, 2/14. âyetin tefsiri:
- [247] I, 205, el-Bakara, 2/13. âyetin tefsiri; Meselâ, I, 208'de el-Bakara, 2/15. âyetin tefsirinde de aynı senedle İbn Abbas'tan rivayet kaydeder.
- [248] Meselâ, I, 210, el-Bakara, 2/16. âyetin tefsiri
- [249] Meselâ, I, 290, el-Bakara, 2/33. âyet, 5. başlık.
- [250] Tercihteki bu metoduna dair örnekler için bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 197 v.d.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/82.
- [251] I, 133-134. (25)1, 141.
- [252] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/82-83.
- [253] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/83-84.

[254] II, 248-249, el-Bakara, 2/178. âyet, 10. başlık.

[255] İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'an, Daru'l-Fikr el-Arabî, baskı tarihi yok, I, 63.

[256] I, 31-32'e Rey ile Tefsirden sakındırma bahsi bahsi; İbn Atiyye, a.g.e., I, 17-18.

[257] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/84-85.

[258] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/85.

[259] Meselâ, bk. II, 10. el-Bakara, 2/80. âyet, 1. başlık; II, 20, el-Bakara, 2/85-86. âyetler: II, 57, el-Bakara, 2/104. âyet, 1. başlık; V, 23, en-Nisâ, 4/4. âyet. 1. başlık, V, 402, en-Nisa, 4/127. âyet...

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/85.

[260] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/86.

[261] Suyutî, el-Itkan, II, 138.

[262] I, 183.

[263] I, 238.

[264] VII, 99.

[265] VII, 152. Bu kabilden başkn örnekler için bk. VIII, 231, et-Tevbe, 9/97. âyet, 1. başlık; VIII, 235, et-Tevbe, 9/100. âyet, 1. başlık, VIII, 328, Yunus, 10/25. âyet; IX, 279, er-Ra'd, 13/2. âyet; IX, 214, er-Ra'd, 13/25-26. âyetler; IX, 314, er-Ra'd, 13/25-26. âyetlerin sonu; X, 68, en-Nahl, 16/5. âyet, 1. başlık...

[266] VIII, 288.

[267] VI, 133. Bu kabilden başka örnekler için bk. VI, 159, el-Mâide, 5/38. âyet, 1. başlık; VI, 247, el-Mâide, 5/70. âyet: "... bütün bunlar, sûrenin başındaki buyruklara racidir..." sözleriyle; VI, 360, el-Maide, 5/109. âyet.

[268] IX, 279.

[269] XVIII, 217.

[270] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/86-88.

[271] IX, 368-369- Hadisi Bu harı, Enbiyâ 9, da rivayet etmiştir. Nüzul sebeplerine dair örnekler için bk. M. İbrahim, a.g.e., s. 205 vd.

[272] X, 180-181, en-Nahl, 16/106. âyet, 2. başlık.

[273] I, 115-116, Fatiha sûresi, 2. bölüm, 1. başlık; XX, 117, el-Alak 96/1. âyet; XX, 123, el-Alak, 96/6-7. âyetler.

[274] XX, 229, en-Nasr, 110. Sûre; VIII, 62, et-Tevbe, 9/1. âyet, 2. başlık.

[275] X, 203, el-İsra, 17/Mukaddimesi.

[276] XIX, 250, el-Mutaffir'in, 83/Mukaddimesi, XX, 129, el-Kadr, 97/Mukaddimesi.

[277] XI, 72-73, Meryem, 19/Mukaddimesi; XI, 163, Tâhâ, 20/Mukaddimesi.

[278] I, 49 v.d da Kur'ân'ın toplanması ve ilgili diğer hususlardan, I, 59 v.d. da Kır'ân sûre ve âyetlerinin tertibi, hareke ve nokta konulması ve diğer hususlardan söz etmektedir.

[279] VII, 367 v.d., el-Enfâl, 8/5. âyetin tefsiri v.d.

[280] VIII, 2 v.d.

[281] IV, 190, Âl-i İmran, 3/123-125. âyetlerin tefsiri.

[282] IV, 184, v.d. Âl-i İmran 3/121 v.d. âyetlerin tefsiri.

[283] XIV, 128-144

[284] XVI, 259; el-Feth, 48. sûrenin tefsiri.

[285] VIII, 64-68.

[286] et-Tevbe Sûresi tefsiri VIII, 61. de başlamaktadır.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/89-91.

[287] Meselâ. İbn Ferhûn, ed-Dîbâc, II, 309.

[288] Meselâ, Sıyyûtî, a.g.e., II, 244; Dr. ez-Zehebî, a.g.e., II, 459.

[289] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/92.

[290] II, 185.

[291] II, 188.

[292] 11,249.

[293] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/92-94.

[294] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/95-96.

[295] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/96.

[296] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/96.

[297] Mustafa İbrahim, Medresetu't-Tefsir fi'l-Endelus, Beyrut, 1406/1986, s. 892.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/97.

[298] İbn Teymiyye, Mecmû'u'l-Fetavâ, 1. baskıdan tıpkı basım, 1398, XIII, 385. Etraflı bir değerlendirme için bk. Dr. ez-Zehebî, et-Tefsir ve'l-Mufessirûn, I, 205 v.d.

[299] Bk. el-Kasabî, a.g.e., s. 146-147; Dr. ez-Zehebî, a.g.e., II, 459.
İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/97.

[300] Kâtip Çelebî, a.g.e., 345; Dr. ez-Zehebî, a.g.e., I, 224 v.d.

[301] ed-Dâvudî, a.g.e., II, 345; Dr. ez-Zehebî, a.g.e., I, 224 v.d. Eser Ali Muhammed, Âdil Ahmed ve Dr. Zekerîyya Abdulmecid tarafından tahkik edilerek, Beyrut 1413/1993 yılında büyük boy üç cild halinde basılmıştır. Tahkik heyeti tarafından Ebu'l-Leys ve tefsirine ve başka hususlara dair 60 küsur sahifelik bir mukaddime eklenmiştir. Verdiğimiz vefat tarihi ed-Dâvudî'ye aittir. Bununla birlikte es-Safdî vefat tarihini 375 h. (985 m.) olarak gösterdiğini de kaydeder. Kâtip Çelebi ve ona uyarak Dr. ez-Zehebî de aynı şekilde 375 h. yi vermektedirler.

[302] Meselâ; I, 87, İstiâze bahsi 5. başlık; I, 115, el-Fâtiha, I/İkinci bölüm, 2. başlık; V, 191, en-Nisâ, 4/36. âyet, 18. başlık; XIX, 92, el-Kıyâme, 75/1-6. âyetlerin tefsiri.

[303] XIII, 193, en-Neml, 27/29-31. âyetler, 3. başlık.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/97-98.

[304] Eleştirilere örnek: Suyutî, a.g.e., II, 243-244; İbn Teymiyye, a.g.e, XIII, 286, 354; Dr. ez-Zehebî, a.g.e.h I, 233 v.d; Tefsirinin tanıtımı için bk. Dr. ez-Zehebî, a.g.e., I, 227 v. d.

[305] X, 370, el-Kehf, 18/18. âyet, 1. başlık.

[306] X, 389-390, el-Kehf, 18/27. âyetin tefsiri.

[307] Meselâ, bk. VII, 22, el-En'âm, 6/75. âyetin tefsiri; IX, 31, Hûd, 11/38-40. âyetlerin tefsiri; XX, 13, el-A'lâ, 87/1. âyetin tefsiri.

[308] İbn Teymiyye, a.g.e., XIII, 386.

[309] XIV. 53te, Lukraan, 31/6. âyetin tefsirinde es-Sa'lebî ile el-Vâhidî'nin daha önce nakledilen hadise ek olarak zikrettikleri: "Yüksek sesle şarkı söyleyen bir adama..." bölümü buna örnek olabilir.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/98-99.

[310] Bk. ed-Dâvudî, a.g.e., I, 56; Şemsuddîn el-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakati'l-Kur-râ, Mısır. 1351/1932, I, 92.

[311] Dr. el-Kasabî. a.g.e., s. 128-130.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/99.

[312] es-Seyyid Abdulmaksud'ın notlarıyla Beyrut, 1412/1992 de altı cilt halinde ilk defa basılmıştır.

[313] Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 130 v.d.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/100.

[314] Kâtip Çelebi, a.g.e., s. 1050

[315] Bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 134-137.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/100.

[316] Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 144-145, el-Cezerî, a.g.e., II, 309. 310, ed-Dâvudî, a.g.e., II, 331-332.

[317] el-Kasabî, a.g.e., s. 145.

[318] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/100.

[319] İbn Atiyye'nin hayatı ve eserleri için bk. Muhammed Ebû'l-Ecfân ve Muhammed ez-Zâhî, Fihris İbn Atiyye, Beyrut, 1983; Dr. ez-Zehebî, a.g.e., I, 238 v.d.; el-Kasabî, a.g.e., s. 427 v.d.; Mustafa İbrahim, a.g.e., s. 92 v.d; Tefsiri, Fas İlmî Meclisince (1975-1991 tarihleri arasında) 16 cilt olarak basılmıştır.

[320] Bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 427 v.d.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/100.

[321] ed-Dâvudî a.g.e., I, 7-10.

[322] Dr. el-Kasabî, a.g.e., 123-127 (İ'rabu'l-Kur'ân), 127-128, (Meâni'l-Kur'ân); Ö.N. Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, İstanbul, 1973, I, 378, 379.

[323] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/101.

[324] Zemahşerî ve Tefsi/i için bk. Dr. ez-Zehebi, a.g.e., I, 429-482; ed-Dâvudî a.g.e., II, 314-316.

[325] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/101.

[326] ed-Dâvudî, a.g.e., II, 68; İbn Abdilberr, el-İstizkâr'a Dr. A. Mu'tî el-Kal'acî'nin Mukaddimesi, I, 201, dn: 4; Kehhâle, a.g.e., VIII, 280.

[327] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/101.

[328] Bk. Dr. ez-Zehebî, a.g.e., II, 438 v.d, ed-Dâvudî, a.g.e., I, 55; Kâtip Çelebi, a.g.e., I, 20.

[329] Meselâ, V, 360, en-Nisâ, 4/101. âyet, 8. başlık.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/102

[330] Bk. Dr. ez-Zehebî, a.g.e., II, 444 v.d; el-Herâsî, Ahkâmu'l-Kur'ân, Beyrut, 1405 / 1985, başındaki biyografi; Kâtip Çelebi, a.g.e., 20.

[331] Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 139.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/102.

- [332] Dr. ez-Zehebî, a.g.e., II, 448 v.d. Kâtip Çelebi, a.g.e., 20.
- [333] Bk. Dr. el-Kasabî a.g.e., s. 141; Dr. ez-Zehebî, a.g.e., II, 462 v.d.
- [334] Bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 143 v.d.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/102.
- [335] İbrahim b. Mûsâ eş-Şâtîbî, el-Muvafakât, Beyrut, 1395/1975, III, 394.
Ayrıca bk. Şâtîbî, a.g.e., III, 403-405; Dr. ez-Zehebî, a.g.e., II, 357-377.
- [336] Bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., 308-314; Kurtubî'nin benimsemediği Batini tefsire örnek: X, 136, en-Nahl, 16/69. âyet, 3. başlık; X, 105, en-Nahl, 16/38. âyet; sufilere ait olup reddettiği işârî tefsire örnek: I, 301, el-Bakara, 2/54. âyetin tefsiri; III, 251, el-Bakara, 2/249, âyet, 1. başlık; III, el-Bakara, 2/260. âyet; XIII, 111, eş-Şuara, 26/78-81. âyetler; sufi yorumları şartlarını taşıması halinde kabul ettiğine örnek: I, 197, el-Bakara, 2/10. âyet; II, 412, el-Bakara, 2/192. âyet, 13. başlık.
- [337] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/102-103.
- [338] Bk. Dr. ez-Zehebî, a.g.e., II, 380.
- [339] Örnekler için bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 314-315.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/104.
- [340] Bk. Dr. ez-Zehebî, a.g.e., II, 384; Dr. Süleyman Ateş, Siilemî ve Tasavvufî Tefsiri, İstanbul, 1969.
- [341] Bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 315-317.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/104.
- [342] Kâtip Çelebi, a.g.e., 520
- [343] İbnu'l-Esîr, el-Kâmil, VIII. 118; ed-Dâvîdî, a.g.e., I, 291-292.
- [344] Meselâ, II, 17, el-Bakara, 2/83. âyet, 8. başlık.
- [345] Meselâ, II, 342, el-Bakara, 2/189. âyet, 2. başlık.
- [346] Bk. Kâtip Çelebi, a.g.e., 98.
- [347] X, 239-240, el-İsrâ, 17/23-24. âyetler, 6 ve 8. başlıklar
- [348] III, 417-418, el-Bakara, 2/283. âyet, 24. başlık.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/104.
- [349] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/105.
- [350] Bk. ed-Dâvîdî, a.g.e., II, 226-229; İ. Paşa, a.g.e., I, 556.
- [351] Meselâ, I, 5, Kur'ân'ın Faziletleri bahsi; I, 23, Kur'ân'ın l'rabı bahsi; I, 32, Kur'ân'ın Re'y ile tefsiri bahsi vs.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/105.

[352] İbnu'l-Cezerî, a.g.e., I, 946-947.

[353] Bazı örnekler için bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 148 v.d.

[354] Bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 151 v.d.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/105.

[355] İbn Cinnî'nin hayatı ve eserlerine dair bilgi için bk. M. Ali en-Neccâr'in, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî'nin el-Hasais (Beyrut, İkinci baskı tarihi yok) adlı eserine yazdığı mukaddime (I, 5-73).

[356] Örnekler için bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 152-154.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/105.

[357] İbnu'l-Cezerî, a.g.e., I, 503-505; Kâtip Çelebi, a.g.e., 538.

[358] Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 154.

[359] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/105-106.

[360] İbnu'l-Cezerî, a.g.e., I, 401; Kâtip Çelebi, a.g.e., 1317.

[361] İbnu'l-Cezerî, aynı yer. Ancak Kâtip Çelebî'nin bu rakamı (aynı yerde): "Bir milyon beşyüz elli rivayet ve tarik olarak zikretmesi bir kalem ziyadesi olmalıdır. Çünkü Arapça'da bir milyon "elf, elf" diye ifade edilir. Keşfu'z-Zunûn'da sehven fazladan bir "elf" yazılmış olmalıdır. "el-Ca'berî, Şerhu's-Şâtıbiyye'de der ki: Kırâât İmamın, Rivayet ondan nakledenin, Tarîk Râvi'den nakledenin okuyuşuna denir." (Kâtip Çelebi, a.g.e., 1317)

[362] IX, 306, er-Ra'd, 13/17-19. âyetler.

[363] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/106.

[364] Suyutî, a.g.e., I, 149; Kâtip Çelebi, a.g.e., 1203.

[365] Kâtip Çelebi, a.g.e., 421; Süyutî, a.g.e., I, 10

[366] Bk. VIII, 38, el-Enfâl, 8/38. âyet, 4. başlık; X, 398, el-Kehf, 18/30-31. âyetlerin tefsiri.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/106-107.

[367] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/107.

[368] Buraya kadarki listeyi Dr. el-Kasabî de aynen zikretmektedir. Bk. s. 154-156. Bundan sonra sözü edilecek eserlerden ise -el-Hakîm et-Tirmizî'nin Nevâdiru'l-Usul'ü müstesna- nisbeten az nakilde bulunduğu için ayrıca Dr. el-Kasabî sözetmemiş olabilir.

[369] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/107-108

[370] Kâtip Çelebi, a.g.e., 1871; el-Kettânî, er-Risâletu'l-Müstatrefe, İstanbul 1986 (tıpkı basım), s. 58.

[371] II, 121, el-Bakara, 2/127'nci âyetin tefsiri; VIII, 316, Yunus, 10/11'n'ci âyet, 3'ncü başlık;

VIII, 338, Yunus, 10/32'nci âyet, 7'nci başlık; X, 3İ, el-Hicr, 15/43-44; XVIII, 130, el-Münâfikûn, 63/10-11'nci âyetler, 2'nci başlık.

[372] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/108.

[373] el-Hakim et-Tirmizî'nin hayatı ve eseri için bk. Abdulaziz b. Şah Veliyyullah Dehlevî, Bustânu'l-Ârifin, Ankara, 1986, çev. Doç. Dr. Ali Osman Koçkuzu, s. 119-121; eserin Ahmed Abdurrahim ile es-Sâyih -es-Seyyid el-Cumeylî'nin tahkiki ile Kahire, 1408/1988'de yapılan neşrinin I, 7-199'daki tanıtım. el-Kettânî, a.g.e., s. 56-57

[374] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/108-109

[375] Bk. el-Kettânî, a.g.e., s. 29 ve 140; ed-Dehlevî, a.g.e., s. 90-91 ve 131.

[376] Meselâ, II, 100, el-Bakara, 2/124. âyet, 7. başlık; IV, 52, Âl-i İmran, 3/26. âyet; XVIII, 80, es-Saff, 61/2-3. âyetler, 3. başlık vs...

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/109.

[377] Kâtip Çelebi, a.g.e., 2; el-Kettânî, a.g.e., s. 39.

[378] Meselâ: IV, 223, Âl-i İmran, 3/144. âyetin tefsiri, IV, 310; Âl-i İmran, 3/190-200. âyetler, 2. başlıkta.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/109.

[379] Ziriklî, a.g.e., IV, 330-331; Kehhâle, a.g.e., VII, 228. Her ikisi de "Şerhu's-Sünne" diye bir eser adı vermiyor. Elimizin altındaki kaynaklarda "İbnu'l-Hassâr" diye başka bir müellif de tespit edemedik.

[380] VI, 210, el-Mâide, 5/48. âyet ile VII, 364, el-Mâide, 5/112. âyet.

[381] I, 73, İ'cazu'l-Kur'ân bahsi, I, 103, Besmele bahsi, 19. başlık v.s...

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/109.

[382] X, 316, el-İsrâ; 17/82, 2. başlık.

[383] Bkz. Dr. Muvaffak b. Abdullah b. Abdulkadir'in:

1- Suâlâtü'l-Hâkim en-Neyhsâburî li'd-Dârakutnî fi'l-Cerhi ve't-Ta'dil, Riyad, 1404/1984, s. 34.

2- Suâlatu Hamze b. Yusuf es-Sehml li'd-Dârakutnî ve öayrihi mine'l-Meşayih, Riyad, 1404/1984, s. 37.

[384] Doç. Dr. Müctebâ Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1992, s. 248.

[385] Hâkim en-Neysâburî, Ma'rifetu Ulumi'l-Hadis, Beyrut, 1400/1910, s. 215.

[386] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/109-110.

[387] Bk. Hâkim, a.g.e, baskıya hazırlayanın mukaddimesi, el-Kettânî, a.g.e., s.

143.

[388] X, 407, el-Kehf, 18/39-41. âyetin tefsiri.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/110.

[389] Kehhâle. a.g.e., II, 3-4.

[390] I, 218, el-Bakara, 2/19. âyet.

[391] I, 40, Mukaddime, Allah'ın Kitabını öğrenme keyfiyeti bahsi.

[392] II, 116, el-Bakara, 2/125. âyet, 6. başlık.

[393] VI, 398, el-En'âm, 6/17.

[394] el-Kettânî, a.g.e., s. 143.

[395] XII, 216, en-Nûr, 24/27. âyî-ı. 9. başlık.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/110.

[396] el-Kettânî, a.g.e., s. 214.

[397] I, 79, "Surelerin faziletine dair uydurulmuş hadisler" bahsi ve VIII, 180; et-Tevbe, 9/60. âyet, 12. başlık.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/111.

[398] el-Kettânî, a.g.e., 42-43; Kehhâle, a.g.e., XI, 243; Kâtip Çelebi, a.g.e., 523; İsmail Paşa, İzahu'l-Meknûn, I, 335.

[399] X, 206, el-İsrâ, 17/1. âyet, 4. başlık.

[400] I, 328, el-Bakara, 2/38'nci âyetin tefsiri; II, 8, el-Bakara, 2/79'ncü âyet, 2'nci başlık; II, 116, el-Bakara, 2/125'nci âyetin tefsirinin sonlan; III, 32, el-Bakara, 212'nci âyetin tefsiri; III, 278, el-Bakara, 2/255; VI, 19, 4/165'nci âyetin tefsiri; XIII, 224, en-Neml, 27/62-64'ncü âyetin tefsiri; XX, 24, el-A'lâ, 87/18-19'ncü âyetlerin tefsiri;

[401] IV, 298, Al-i İmrân, 3/185. âyet, 3. başlık ve XV, 1, Yasin / 36. Mukaddimesi

[402] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/111.

[403] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/111.

[404] Hayatı ve eserleri için bk. Dr. Abdulmu'ti Emin Kal'acî, İbn Abdilberr Siretuhû ve Kitabuhâ el-İstizkâr, -el-İstizkâr'ın Dâru Kuteybe ve Dâru'l-Va'y (tarihsiz) neşri I. cildi baştarafında-; s. 11-162; Dr. Muhammed Ahmed el-Moritanî, İbn Abdilberr'in Kitabı'l-Kâfi, Riyâd, 1398/1978, I, 5-132'de yer alan mukaddimesi; ed-Dehlevî, a.g.e., 131-133.

[405] Eserin muhakkiki ve yayıncısına dair bilgiler bir önceki notta kaydedildi.

ed-Dehlevî

bu eser hakkında şunları söyler: "el-İstizkâr, aslında Muvatta'nın en güzel şerhidir... eğer seyrek ve açık yazı ile yazılırsa 30 cilt kadardır..." (s. 132) Özel olarak bu eserin tanıtımı için bk. Dr. Kal'acî, el-İstizkâr Mukaddimesi, I, 82 v.d.; Dr. el-Moritanînin el-Kâfi Mukaddimesi, I, 44 v.d.

[406] Bazı örnekler için bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 158 v.d.

[407] Örnek için bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 162 v.d.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/111-112.

[408] Tanıtıcı bilgi için bk. el-Kal'acî, a.g. mukaddime, I, 52-55; Dr. el-Moritanî, a.g. mukaddime, I, 84-100; el-Kettânî, a.g.e., s. 113.

[409] Örnek için bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 165 v.d.

[410] Örnek için bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 169 v.d.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/112.

[411] Doç. Dr. İ. Lütü Çakan, Hadis Edebiyatı, İstanbul, 1989, s. 166.

[412] Örnek için bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 170 v.d.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/112.

[413] V, 360, en-Nisâ, 4/101. âyet, 8. başlık; VII, 101, el-En'âm, 6/141. âyet, 6. başlık.

[414] Kâtip Çelebî, a.g.e., 1315.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/112.

[415] Kâtip Çelebî, a.g.e., 20; el-Kettânî, a.g.e., s. 173.

[416] el-Kettânî, a.g.e., s. 178-179; Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 170.

[417] Bk. I, 121, el-Fâtîha, 1/Nuzûlü ve ahkâmına dair bölüm, 10. başlık; II, 145, el-Bakara, 2/138. âyet, 2. başlık; IX, 328, er-Ra'd, 13/38. 2. başlıkta: "... Ebû Muhammed Abdulhakk'ın bu hadisin sahih olduğunu söylemiş olması sana yeter.." diyerek, bu hususta ona ne kadar güvendiğini de ortaya koymaktadır.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/113.

[418] Hayatı ve eserleri için bk. Şerhu Meâni'l-Âsâr, Beyrut, 1414/1994, I, 1-6 daki mukaddime ile el-Kettânî, a.g.e., s. 43-44; ed-Dehlevî, a.g.e., s. 159-161.

[419] Meselâ bk. II, 104; el-Bakara, 2/124. âyet 11. başlık; II, 424, el-Bakara, 2/198. âyet, 15. başlık; VI, 39, el-Mâide, 5/2. âyet, 2. başlık v.s.

[420] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/113.

[421] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/113.

[422] Bk. Muhammed Hamidullah'ın, Sîretu İbn İshâk'a (Konya, 1401/1981) yazdığı Mukaddime; el-Kettânî, a.g.e., 107.

[423] Meselâ bk. VI, 33, el-Mâide, 5/1. âyet, 2. başlık; XIV, 128, ekAhzâb, 33/9. âyet, 1. başlık.

[424] IV, 4, Âl-i İmran, 3/1-2. âyetler, 5. başlık. Bir başka örnek: VI, 120, el-Mâide, 5/18. âyetin tefsiri.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/114.

[425] Kehhâle, a.g.e.; II, 95-96.

[426] II, 125, el-Bakara, 2/127. âyetin tefsiri; V, 372-373, en-Nisâ, 4/102. âyet, 11. başlık.

[427] XV, 208, Sâd, 38/41-43. âyetlerin tefsirinde olduğu gibi.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/114.

[428] Dr. el-Kal'acî, a.g. mukaddime, I, 66-67.

[429] IV, 191, Âl-i İmran, 3/123-125. âyetler, 1. başlık.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/114.

[430] Kâtip Çelebî, a.g.e., 760; el-Kettânî, a.g.e.. s. 33.

[431] I, 330, el-Bakara, 2/40. âyetin tefsiri; IV, 91-92, Âl-i İmran, 3/45-46. âyetlerin tefsiri; IV, 95, Âl-i İmrân, 3/48-49. âyetlerin tefsiri.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/114.

[432] Kâtip Çelebi, a.g.e., 2017; el-Kettânî, a.g.e., s. 45 ve 106.

[433] VIII, 181, et-Tevbe, 9/60. âyet, 12. başlık.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/115.

[434] el-Kettânî, a.g.e., s. 106 ve 202; Kâtip Çelebi, a.g.e., 1050.

[435] X, 208, el-İsrâ, 17/1. âyet, 4. başlık.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/115.

[436] el-Kettânî, a.g.e., s. 106; Kâtip Çelebi, a.g.e., 1052; Kehhâle, a.g.e., VIII, 16-17; ed-Dehlevî, a.g.e., s. 226-230.

[437] V, 205, en-Nisâ, 4/43. âyet, 9. başlık; II, 152, el-Bakara, 2/142. âyet, 9. başlık; V, 392-393, en-Nisâ, 4/119. âyet, 7. başlık; VI, 3, en-Nisâ, 4/148-149. âyetler, 2. başlık.

[438] X, 209, el-İsrâ, 17/1. âyet, 5. başlık; XI, 167, Tâhâ, 20/1-8. âyetlerin tefsiri; XII, 80, el-Hacc, 22/52. âyet, 2. başlık; XII, 82, el-Hacc, 22/52. âyet, 3. başlık; XIII, 68, el-Furkan, 25/63. âyetin tefsiri.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/115.

[439] el-Kettâni, a.g.e., s. 138-139; Kâtip Çelebî, a.g.e., 1103; Kehhâle, a.g.e., X, 21-22.

[440] I, 279, el-Bakara, 2/31. âyet, 1. başlık; IV, 191, Âl-i İmrân, 3/123-125. âyetler, 1. başlık; VI, 121, el-Mâide, 5/19. âyetin tefsiri; VI, 388, el-En'âm, 6/2. âyetin tefsiri.

[441] VI, 122, el-Mâide, 5/19. âyetin tefsiri; VI, 225, el-Mâide, 5/58. âyet, 2. başlık; VII, 198, el-A'raf, 7/32. âyet, 1. başlık.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/115.

[442] Eseri tnnıtıcı bilgi için bk. Dr. Kal'acî, a.g. mukaddime, I, 59; Kâtip Çelebî, a.g.e., 81; Kettânî, a.g.e., s. 128.

[443] IV, 193, Âl-i İmrân, 3/123-125. âyetler, 1. başlıkta olduğu gibi.

[444] VIII, 181, et-Tevbe, 9/60. âyet, 11. başlıkta olduğu gibi.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/116.

[445] IV, 76, Âl-i İmrân, 3/39. âyette Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya hamile kaldığı sırada Hz. Zek-eriyya'nın hanımının Hz. Yahya'ya hamile kalıp, Hz. Yahya'nın annesinin karnında iken Hz. İsa'ya secde ettiğini belirtmesine dair rivayet gibi.

[446] X, 219, el-İsrâ, 17/7. âyetin tefsirinde olduğu gibi.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/116.

[447] Kâtip Çelebi, a.g.e., 294; el-Kettânî, a.g.e., s. 57, 58.

[448] VII, 104, el-En'âm, 6/141. âyet, 6. başlıkta "Tarihu Dimaşk" diye zikrederken; III, 276, el-Bakara, 2/255'te-, IX, 32, Hûd, 11/38-40. âyetlerin tefsirinde; IX, 42, Hûd, 11/41-44. âyetlerin tefsirinde; XVI, 215, el-Ahkâf, 43/29. âyetin tefsirinde; X, 218, el-İsrâ, 17/7. âyetin tefsirinde sadece "Tarih" diye zikretmektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/116.

[449] İbnu'l-Cezerî, Tabakatu'l-Kurrâ, I, 535-540; ed-Dâvudî, Tabakatu'l-Müfessirîn, I, 399-403; Kehhâle, a.g.e., VII, 84.

[450] Kâtip Çelebi, a.g.e., 1328.

[451] VII, 24, el-En'âm, 6/75. âyetin tefsiri.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/117.

[452] ez-Zehebî, a.g.e, I, 227;

[453] Bk. "1. Rivayet Tefsirleri, 1.3. es-Sa'lebî'nin Tefsiri"; VII, 22, el-En'âm, 6/75. âyetin tefsiri; IX, 31, Hûd, 11/38-40. âyetlerin tefsiri; XX, 13, el-A'lâ, 87/1.

âyetin tefsiri.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/117.

[454] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/117.

[455] Kâtip Çelebi, a.g.e., 1157; Kehhâle, a.g.e., XI, 300.

[456] X, 148, en-Nahl, 16/75. âyet, 4. başlık.

[457] VI, 38, el-Mâide, 5/2. âyet, 2. başlık.

[458] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/118.

[459] Müfessirimizin sözünü ettiği Ebû'l-Kasım İbn Mende için bk. Kâtip Çelebi, a.g.e., 1671; Kettânî, a.g.e., 31; Kehhâle, a.g.e., V, 171.

[460] X, 417.

[461] Kâtip Çelebi, Kettânî, Kehhâle, aynı yerler.

[462] Kettânî, a.g.e., 39, Kâtip Çelebî, a.g.e., 1406.

[463] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/118.

[464] Kehhâle, a.g.e., X, 109.

[465] VII, 326, el-A'raf, 7/180. âyet, 3. başlık.

[466] IV, 320, Âl-i İmrân, 3/190-200. âyetler, 18. başlık.

[467] Meselâ, I, 370, 2/44. âyet, 9. başlık; II, 47, el-Bakara, 2/102. âyet. 9. başlık; V, 159, en-Nisâ, 4/31. âyet, 1. başlık, VIII, 77, et-Tevbe, 9/6. âyet, 4. başlık.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/118.

[468] Kehhâle, a.g.e., I, 83.

[469] VII, 14, el-En'âm, 6/68. âyet, 4. başlık.

[470] I, 272, 2/30. âyet, 17. başlık; V, 159, en-Nisâ, 4/31. âyet, 1. başlık; VIII, 77, et-Tevbe, 9/6. âyet, 4. başlık gibi...

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/119.

[471] Kâtip Çelebî, a.g.e., 68; Kehhâle, a.g.e., VI, 184-185.

[472] I, 370, el-Bakara, 2/44. âyet, 9. başlıkta.

[473] Meselâ bk. I, 103, Besmele, 21. başlık; II, 84, el-Bakara, 2/115. âyet, 4. başlık; V, 159, en-Nisâ, 4/31. âyet, 1. başlık; XII, 81, el-Hacc, 22/52. âyet, 3. başlık; XVI, 230, Muhammed, 47/5. âyet; XVII, 237, el-Hadid, 57/4-6. âyetlerin tefsiri.

[474] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/119.

- [475] M. İbrahim, Medresetu't-Tefsir fi'l-Endelüs, Beyrut, 1406/1986, s. 893.
- [476] Mâlikî mezhebine dair fıkıh eserleri arasında zikrettiği önemli kaynaklar için bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., 156-157. Bu eserlefe dair bazı bilgiler için de bk. Muhammed Ebû Zehra, İmam Mâlik, Çeviren: O. Keskiöglü, Ankara, 1985, s. 241-249
- [477] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/120.
- [478] Kehhâle, a.g.e., VI, 224
- [479] Meselâ bk. II, 324, el-Bakara, 2/187. âyet, 13. başlıkta; X, 156, en-Nahl, 16/80. âyet, 5. başlıkta.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/120.
- [480] Kehhâle, a.g.e., VI, 181
- [481] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/120-121.
- [482] Kehhâle, a.g.e., VIII, 276
- [483] II, 231, el-Bakara, 2/173. âyet, 28. başlıkta olduğu gibi.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/121
- [484] Kehhâle, a.g.e., VIII, 200.
- [485] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/121.
- [486] Kâtip Çelebi, a.g.e., 103; Kehhâle.o.^e., VIII, 220
- [487] III, 165, el-Bakara, 2/233. âyet, 10. başlık gibi
- [488] Bk. Doç. Dr. Abdulkadir Şener'in İbnu'l-Miinzir'e ait Kitabu'l-İcmâ' neşri, Ankara, 1983, s. 13-22'de yer alan ve İbnu'l-Münzir'in hayatı ve eserlerine dair mukaddime, s. 16.
- [489] Bk. Kehhâle, aynı yer; Kâtip Çelebi, aynı yer; Doç. Dr. A. Şener, a.g. Mukaddime, s. 13.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/121-122.
- [490] Dr. Muhammed Madik, - İbn Abdilber'e ait Kitabu'l-Kâfi Mukaddimesi, I, 43-132 ile Dr. Emin el-Kal'acî el-İstizkâr Mukaddimesi, I, 56-57.
- [491] VII, 3, el-En'âm, 6/59. âyet, 2. başlık
- [492] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/122.
- [493] Kehhâle, a.g.e., VIII, 228
- [494] V, 362, en-Nisâ, 4/101. âyet, 9. başlık
- [495] V, 67, en-Nisâ, 4/11-14. âyetler, 12. başlık. Burada şunu hatırlatalım; el-Mukaddimât sahibi Ebu'l-Velîd unvanlı bu İbn Rüşd ile, "Bidâyetu'l-Müctehid"

adlı eserin sahibi ve aynı zamanda Endülüs'ün ileri gelen felsefe bilginlerinden olup el-Hafîd unvanlı İbn Rüşd (520-595 / 1126-1199) birbirine karıştırılmamalıdır. (Bk. Kehhâle, a.g.e., VIII, 313)

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/122.

[496] Kâtip Çelebî, 613; Kehhâle, a.g.e., VI, 158.

[497] V, 66, en-Nisâ, 4/11-14. âyetler,, 12. başlık.

[498] V, 133, en-Nisâ, 4/24. âyet, 13. başlık ve V, 204, en-Nisâ, 4/43. âyet, 7. başlık.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/122.

[499] Kâtip Çelebî, a.g.e., 226; Kehhâle, a.g.e., VI, 206.

[500] X, 76, en-Nahl, 16/8. âyet, 5. başlık; VII, 122, el-En'âm, 6/145. âyet 3. başlık.

[501] Bk. VI, 38, el-Mâide, 5/2. âyet 2. başk

[502] Meselâ, I, 370, el-Bakara, 2/44. âyet, 9. başk.

[503] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/122-123.

[504] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/123-124.

[505] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/124.

[506] Kâtip Çelebî a.g.e., 1204; el-Kettâni, a.g.e., 154.

[507] I, 5, Mukaddime, Kur'an'ın faziletlerine dair bahiste.

[508] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/124.

[509] I, 330, el-Bakara, 2/40. âyetin tefsiri.

[510] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/124-125.

[511] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/125.

[512] Kâtip Çelebî, a.g.e, 947.

[513] Meselâ, I, 104, Besmele bahsi, 23. başlık.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/125.

[514] Kâtip Çelebî, a.g.e, 2053-2054.

[515] X, 372, el-Kehf, 18/17-18. âyetler, 4. başlık.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/125.

[516] Kâtip Çelebî, a.g.e., 1395; Kehhâle, a.g.e, VI, 187.

[517] X, 376, el-Kehf, 18/19-20. âyetler, 3. başlık.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/125.

[518] Kâtip Çelebi a.g.e., 1071-1072; Kehhale a.g.e., II, 267. Dr. Kasabî, a.g.e., sh. 176-178

[519] I, 136. el-Fatiha 1/1. âyet 4. bölüm, 8. başlık.

[520] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/126.

[521] Kâtip Çelebi, a.g.e., II, 1604-1605; Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 174-176.

[522] I, 112, el-Fâtiha, 1/1. âyet, 1. bölüm, 4. başlık.

[523] Örnekler için bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., 178.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/126.

[524] Kâtip Çelebi, a.g.e., I616; Kehhâle, a.g.e., VII, 36.

[525] Eserin adını IV, 31, Â-li İmran, 3/14. âyet, 4. başlıkta, VI, 51, el-Mâide, 5/3. âyet, 8. başlık gibi yerlerde zikrettiğini görüyoruz. Buna karşılık, II, 285, el-Bakara, 2/266. âyetin tefsiri, el-Bakara, 2/283. âyet, 5. başlık... gibi yerlerde de eserinin adını zikretmemektedir.

[526] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/126-127.

[527] Sibeveyh için bk. Kâtip Çelebi, a.g.e., 1426-1429; Kehhâle, a.g.e., VIII, 10; Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 179; el-Müberred için bk. Kâtip Çelebî, a.g.e., 1793; Kehhâle, a.g.e., XII, 114-115; Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 180.

[528] Meselâ: Sibeveyh'e I, 207, el-Bakara, 2/14. âyetin tefsirinde; I, 220, el-Bakara, 2/19. âyetin tefsirinde; V, 107, en-Nisâ, 4/23. âyet, 1. başlıkta; XIV, 186, el-Ahzâb, 33/35. âyet, 2. başlıkta...; el-Müberred'e I, 140, el-Fâtiha, 4. bölüm, 15. başlıkta; I, 284, el-Bakara, 2/31. âyet, 6. başlıkta; IX, 148, Yusuf, 12/17. âyet, 7. başlıkta; XI, 201, Tâhâ, 20/45. âyetin tefsirinde... atıfta bulunmaktadır. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/127.

[529] VII, 320, el-A'raf, 7/175. âyetin tefsiri.

[530] VIII, 330, Yunus, 10/26. âyetin tefsiri.

[531] Kehhâle, a.g.e., IV, 295, en-Nisâ, 4/79.

[532] V, 287, en-Nisâ, 4/79. âyetin tefsiri.

[533] I, 63, Tefsirinin Mukaddimesi'nde Kur'an'ın harekelenmesi bahsi.

[534] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/127-128.

[535] "Allah güzeldir, güzel olanı sever." (Müslim, İman 147; İbn Mace, Dua 10; Müsned, IV, 133, 134, 151); "Allah, her hususta ihsanı emir buyurmuştur..." (Müslim, Sayd 57; Ebû Dâvûd, Edâhî 11; Tirmizi, Diyât 14 v.s) hadisleri ve benzerleri bu irşâdlara bir örnektir.

- [536] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/129.
- [537] Kurtubî'nin kaynakları'na dair bizim verdiğimiz liste ile Dr. el-Kasabî'nin, el-Kurtubl ve Menhecuhî fi't-Tefsir adlı eserinde (s. 123 v.d) verdiği liste arasında yapılacak bir karşılaştırmada bu husus rahatlıkla görülebilir.
- [538] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/129-130.
- [539] VI, 161, el-Mâide, 5/38. âyet 1. başlık.
- [540] Dârakutnî, Sünen, Beyrut, 1406/1986, III, 186, 190, 191, 192, 194.
- [541] Nitekim tercüme esnasında yaptığımız tahriçlerden bu hususu tespit ettik. Yeri geldikçe de -inşallah- okuyucu da bunu müşahade edecektir.
- [542] Kurtubî'nin III, 148'deki ifadeleri, İbnu'l-Arabi, Ahkâmu'l-Kur'ân, Kahire, tarihsiz, I, 198'de yer almaktadır. Yapılacak karşılaştırma ile belirttiğimiz hususlar rahatlıkla tespit edilebilir.
- [543] Kurtubî, III, 33; İbn Atiyye, el-Muharrar, Fas, 1395/1975, II, 154-155.
- [544] Bk. VI, 99, el-Mâide, 5/6. âyet, 17. başlık, 20. başlık, 21. başlık, 28. başlık... yine VI, 14-15, en-Nisâ, 4/162. âyetin tefsirinde Hz. Âişe'ye atfedilen görüşün doğru olamayacağını, -el-Kuşeyrî'den naklettiği, ilmi açıdan güçlü bir delile dayanarak ortaya koymaktadır.
- [545] VI, 176-178.
- [546] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/130-132.
- [547] Ebû Dâvûd, Cihad, 41.
- [548] VI, 167, Â-li İmrân, 3/123-125. âyetler, 6. başlık.
- [549] VII, 194, el-A'raf, 7/31. âyet, 6. başlık. Ayrıca bk. VII, 363, el-Enfâl, 8/1. âyet, 5. başlık; VII, 364, el-Enfâl, 8/1. âyet, 6. başlık; IX, 371 v.d, İbrahim, 14/37. âyet, 6. başlık V, 153-155, en-Nisâ, 4/27-28, âyetler, 7. başlık; v.s...
- [550] V, 24, en-Nisâ, 4/4. âyet, 4. başlık.
- [551] III, 253, el-Bakara, 2/249. âyet, 7. başlık.
- [552] VI, 38, el-Mâide, 5/2. âyet, 2. başlık.
- [553] V, 216-217, en-Nisâ, 4/43. âyet, 21. başlık.
- [554] IX, 109-110, Hûd, 11/114. âyetin tefsiri.
- [555] IX, 308-309, Ra'd, 13/20. âyetin tefsiri.
- [556] İbn Ferhûn, ed-Dîbâc, II, 309.
- [557] Bu türden başka örnekler için bk. Dr. ez-Zehebî, et-Tefsir ve'l-Müfessirûn,

II, 459 v.d.; Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 344 v.d.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/132-134.

[558] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/134-135.

[559] Mustafa İbrahim, Medresetu't-Tefsir fi'l-Endelüs, Beyrut, 1406/1986, s. 892.

[560] el-Kıyâme, 75/16-17; el-A'lâ, 87/6 v.s.

[561] Celaluddin es-Suyûtî, el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân, İstanbul, 1988, (1398/1978 baskısından tıpkı basım), I, 76 v. d.

[562] Suyuti, a.g.e., I, 99.

[563] Bu hususta Tefsir Usulü'ne (Ulumu'l-Kur'ân'a) dair eserlerin ilgili bahislerinden başka,

İbn Teymiyye, Mecmû'u'l-Fetavâ, Birinci baskıdan 1398 h. basımı, XIII, 389 v.d ile M. İbrahim, a.g.e., 245 v. d. na özellikle de bu alanda Türkçe'de -bildiğimiz kadarıyla-en derli toplu ve ilmî bir eser hüviyetindeki İsmail Karaçam hocamızın, Kur'ûn-ı Ker-im'in Nüzulü, ve Kıraati, İstanbul, 1974 adlı eserine bakılmalıdır.

[564] İkinci maddeden itibaren, Kurtubî, I, 47, Mukaddime'de: "'yedi kırâat'e dair bahis. Ayrıca bk. İ. Karaçam, a.g.e., s. 307-308.

[565] Kurtubî, I, 86, Mukaddime'de "Kur'ân'a dil uzatanlar..." bahsi. Ayrıca bk. M. İbrahim, a.g.e., s. 249.

[566] M. İbrahim, a.g.e., s. 248.

[567] M. İbrahim, a.g.e., s. 284-300.

[568] Örnek olmak üzere bk. I, 184, el-Bakara, 2/6. âyetin tefsiri. (31) (.32.) (33)

[569] Örnek olmak üzere bk. II, 67-68 el-Bakara, 2/106. âyet, 14. başlık.

[570] Örnek olmak üzere bk. II, 37-38. el-Bakara, 2/98. âyetin tefsiri.

[571] Örnek olmak üzere bk. I, 139-141, el-Fâtiha, 1/4. âyet, 14. başlık.

[572] Örnek olmak üzere bk. VII, 91-93, el-En'âm, 6/137.

[573] Örnek olmak üzere bk. VIII, 86, et-Tevbe, 9/15. âyetin tefsiri.

[574] Örnek olmak üzere bk. XI, 79, Meryem, 19/5. âyet, 3. başlık.

[575] Örnek olmak üzere bk. XI, 131, Meryem, 19/67. âyetin tefsiri.

[576] Örnek olmak üzere bk. II, 92-93, el-Bakara, 2/19. âyetin tefsiri. Ayrıca bu konuda Dr. el-Kasabî, a.g.e., "Kurtubî'nin Şâzz ve Mütevatir Kıraatler Hususundaki Yöntemi ve Bunlara Karşı Tutumu" başlıklı (s. 213-235) bölüme

ve bu bölümdeki örneklere de bakılması yararlı olacaktır.

[577] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/135-139.

[578] Bk. Eş-Şuara, 26/195; Yusuf: 12/2; Taha: 20/113; ez-Zümer, 39/28; Fussilet, 41/3 v.s.

[579] 1, 3.

[580] Aynı yer.

[581] M. İbrahim, a.g.e., s. 393-403; Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 237-257.

[582] III, 51, el-Bakara, 2/219. âyet, 1. başlık.

[583] I, 262-236, el-Bakara, 2/30. âyet, 2. başlık.

[584] I, 182, el-Bakara, 2/5. âyet.

[585] I, 101, Mukaddime'de "Besmele" bahsi, 17 ve 18. başlıklar.

[586] Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 243.

[587] I, 102-103, Mukaddime'de "Besmele" bahsi, 21. başlık.

[588] IX, 9-10, Hûd, 11/8. âyetin tefsiri.

[589] II, 88-89, el-Bakara, 2/117. âyet, 4. başlık.

[590] "İlim adamları "ewâh"ın anlamı hakkında onbeş farklı açıklamada bulunmuşlardır..." diyerek bunları sıralar. VIII, 275-276, et-Tevbe, 9/114. âyet, 3- başlık.

[591] Bu tabirin de -birbirine yakın olmakla beraber- onbeş ayrı açıklamasını, açıklamaları yapanların kim olduklarını da belirterek zikreder. XVIII, 230-231. "La cereme" tabiri (IX, 20, Hûd, 11/22. âyet) ile ilgili ve "ihbâf'a dair açıklamaları (IX, 21, Hûd, 11/23) da bu kabilden değerlendirilebilir.

[592] V, 231-232, en-Nisâ, 43. âyet, 34. başlık.

[593] Dr. el-Kasabî, a.g.e., 237-257.

[594] Bu hususa dair açıklamalar Mustafa İbrahim, a.g.e., s. 411 v.d. ile Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 299 v.d. dan hareketle yapılmıştır.

[595] I, 159.

[596] V, 424.

[597] I, 139-140.

[598] I, 184.

[599] I, 220.

[600] 1, 275.

[601] Şairlerin şiirleriyle istişhâdn ve bu konuda Kurtubî'nin tutumuna dair açıklamalar için bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 275 v.d.

[602] III, 120.

[603] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/139-143.

[604] Bk. M. İbrahim, a.g.e., s. 404; Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 263-264. Burada ayrıca örneklerle açıklamalarda bulunmayışımızın en önemli nedenleri arasında: 1. Konunun oldukça teknik olması dolayısıyla muhatabının nisbeten az olması, 2. Esasen Tefsiri'nin tercüme ederken bu hususların da atlanmaksızın yansıtılmaya çalışılmış olması, 3. Dizgide de bu hususların teknik zorlukları beraberinde getirmesi, 4. Atıfta bulunduğumuz eserlerde bu hususları yeterince örneklendirmiş olması... gibi hususlar yer alır.

[605] I, 242-243

[606] Örnekler için bk.: M. İbrahim, a.g.e., s. 405 v.d.; Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 259 v.d.

[607] Ali el-Cârim ve Mustafa Emin, el-Belâgatu'l-Vâdiha, Mısır, 1959, s. 8; Çeşitli tarifler için bk. : Dr. İn'âm Fevyâl Akkâvî, el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî Ulûmi'l-Belağa, Beyrut, 1413/1992, s. 268.

[608] Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 293; M. İbrahim, a.g.e., s. 418.

[609] Meselâ, II, 316, el-Bakara, 2/187. âyet, 3. başlık; M. İbrahim, a.g.e., s. 420.

[610] Meselâ, I, 197, el-Bakara, 2/10. âyet; M. İbrahim, a.g.e., 421; Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 297. Müellifler aynı yerlerin devamında başka örnekler de vermektedirler.

[611] Meselâ, X, 266, el-İsrâ, 17/44. âyet ve diğer örnekler için bk. M. İbrahim, a.g.e., s. 422-423; Dr. el-Kasabî, a.g.e., 299-300.

[612] Meselâ, II, 30, el-Bakara, 2/91. âyet; M. İbrahim, a.g.e., s. 423-424; Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 301.

[613] VI, 31, el-Mâide, 5/1. âyet; M. İbrahim, a.g.e., s. 424; Dr. el-Kasabî, a.g.e., 300.

[614] XVII, 159 v.d., er-Rahmân, .55/13. âyet.

[615] I, 3.

[616] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/143-144.

[617] Meselâ 2. Bölüm'de "Fıkîhî Mezhebi"ne dair açıklamalarda bulunurken, ve 4. bölümde "Kaynakları" bahsinde "Fıkîh Eserleri"ne dair açıklamalarda bulunurken, bu bölümün ana başlıklarından "Tefsiri'nin Meziyetleri" başlığı altında "İnsafı"na dair açıklamalarda bulunurken...

[618] Meselâ, Suyûtî, el-İtkân (II, 244)'da: "... Fakih olan müfessir de... âyet ile ilgisi olmayan fıkîhî hükümlere dair delilleri, muhaliflerin delillerine cevapları ihtiva eden uzun açıklamalara girişir" demektedir. Biraz sonra bu hususa değinilecektir -inşâAllah-.

[619] Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 319-343.

[620] M. İbrahim, a.g.e., s. 502-519.

[621] II, 377-378. el-Bakara, 2/198. âyetin: "... Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde Meş'ar-ı Haram'ın yanında Allah'ı anın" bölümünün 13. başlığı ile ilgili II, 422. deki açıklamaları da bu türdendir.

[622] II, 228-229.

[623] I, 171-172.

[624] II, 280.

[625] II, 265.

[626] II, 322.

[627] II, 375. Daha başka örnekler için, el-Kasabî, a.g.e., s. 327-328 ile, M. İbrahim, a.g.e., s. 505- 508, 511-518

[628] II, 115-116.

[629] 11,285-286.

[630] II, 168.

[631] I, 335-336. Ayrıca el-Kasabî, a.g.e., s. 338 v.d. daki örnekler de bu türdendir

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/144-147.

[632] Bu başlık altındaki açıklamalar Dr. el-Kasabî, a.g.e., 358-394. sahifelerde verdiği bilgilerden özetlenmiştir.

[633] XV, 308, el-Mü'min, 40/28. âyet, 3. başlık.

[634] II, 338-339. Başka örnekler için bk. el-Kasabî, a.g.e., s. 360 v.d.

[635] III, 163.

[636] III, 398.

[637] IV, 116. Kurtubî Tefsir'inde Muhalefet Mefhûnu'na, Sıfat Mefhûmu'na dair açıklamalara ve münakaşalara örnek olmak üzere de bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 367-370.

[638] Seyyid İbrahim Sadık ve Muhammed Ali Abdulkadir, Fehârisu'l-Câmi'li Ahkâmî'l-Kur'ân, Kahire, 1414/1994, XXII, 339-351.

[639] Meşhur Hasan Selman ve Cemal Abdullatif ed-Düsukî, Keşşaf Tahlilî Li'l-Mesâilî'l-Fıkhiyyefî Tefsiri'l-Kurtubî, Taif, 1408/1988, s. 57-64.

[640] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/147-148.

[641] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/149.

[642] I, 3, Mukaddimesi'nde.

[643] Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Md. 42.

[644] IV, 41-42.

[645] III, 273.

[646] Bk. I, 193-194, el-Bakara, 2/8. âyet, 4 ve 5. başlıklar; I, 365-366, el-Bakara, 2/44. âyet, 2 ve 3. başlıklar; II, 241-242, el-Bakara, 2/177. âyet, 6. başlık... v.s. Bu başlık altında buraya kadarki tespit ve örneklerde Dr. el-Kasabî'nin a.g.eserinin 395-409. sahifel-er arasında verdiği bilgiler esas alınmıştır.

[647] IX, 31-32, Hûd, 11/38-40. âyetlerin tefsiri.

[648] IX, 37-38, Hûd, 11/41-44. âyetlerin tefsiri.

[649] VII, 258, el-A'raf, 7/114. âyetin tefsiri.

[650] I. 256-257, el-Bakara, 2/29. âyet, 6. başlık.

[651] I, 426, el-Bakara, 2/61. âyetin tefsiri.

[652] Ebu'l-Ferac İbnu'l-Cevzi, el-Mevzûât, Danî'l-Fikr 1403/1983 (İkinci baskı), II, 294-295.

[653] İbn Teymiyye, Mecmûu'l-Fetavâ, 1398 (1. baskıdan tıpkı basım), XIII, 354; Suyûtî, el-ttkan, II, 243-244; Dr. ez-Zehebî, a.g.e., I, 231-233. Ayrıca bu çalışmamızın Kur-tubînin kaynaklarının Rivayet Tefsirleri arasında yer alan ve 3 no'lu kaynak olarak es-Sa'lebi ve Tefsiri'ne kısaca değinmiş bulunuyoruz.

[654] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/149-152.

[655] Dr. Abdullah Aydemir, Tefsirde İsrâiliyyât, Ankara, 1979, s. 6-7; İsrâiliyyât hakkında bağımsız bir çalışma olan bu eserden başka: Dr. ez-Zehebî, a.g.e., I, 165-200; M. İbrahim, a.g.e., s. 529-537'ye bakılabilir.

[656] II, 51-52, el-Bakara, 2/102. âyet, 16. başlıkta Hârut ile Mârut kıssasına dair anlatılan İsrâîli rivayeti nakleder, sonra red ve iptal eder; XV, 208-210, Sâd, 38/41-43- âyetlerin tefsirinde Hz. Eyyûb'un rahatsızlanması ve benzeri halleri ile ilgili rivayetleri nakleder ve çürütür; yine XII, 80-86, el-Hacc, 22/52. âyetin tefsirinde 3. başlıkta, Peygamberlerin asaletlerinin şeytanın telkinlerine karşı korunduğunu açıklamak ve bunu sağlam rivayetlerle desteklemek sadedinde bilgiler verirken, Ğaranik Hadisesi diye bilinen olaya da temas etmekte ve ilmî delillerle bunu ve İsrâîliyyattan olan benzeri rivayetleri çürütmektedir.

[657] VI, 125-127.

[658] İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Azim, İstanbul, 1985 (Dnru'ş-Şa'b baskısından tıpkı basım), II, 70-71.

[659] IX, 166-167.

[660] Fahrud-din er-Râzî, et-Tefsiru'l-Kebir, Beyrut, 1411/1990, XVIII, 92-94.

[661] XV, 294, el-Mü'ının, 40/7. âyetin tefsiri. Bu başlık altında verdiğiniz örneklerin bir bölümü, bizim Kurtubî Tefsiri'ni tercüme ederken tespit ettiğimiz örneklerdir. Diğer bir bölümü de Dr. el-Kasabi tarafından a.g.e., s. 410-417 ile M. İbrahim tarafından a.g.e., s. 560-578 arasında verilen örneklerden yararlanılarak zikredilmiştir. Çoğu yerde bizim de muhterem iki müellifin de dikkatini aynı örneklerin çektiğini özellikle tes-bit ettik. Şahsi tesbitlerimiz bu iki müellifin eserlerine muttali olmadan öncedir. Bur-dan hareketle şu sonuca varabileceğimizi sanıyorum: Kurtubî Tefsiri'nde İsrâîliyyât'ın bulunduğu bir vakıadır. Ancak bunlar özellikle aynı hacimdeki başka tefsirlerdekine kıyas edilecek olursa, oldukça az bir yekûn tutar.

[662] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/152-153.

[663] IX, 280.

[664] X, 12-13, el-Hicr, 15/19-20. âyetlerin tefsiri

[665] Bu türden kannatlar ve delilleri için bk. Mahmud el-Âlûsî, Ruhul-Meânî, Beyrut, 1405/1985 (el-Müniriyye baskısından tıpkı basım), XIII, 90-92.

[666] er-Râzî, a.g.e., XIX, 3-4.

[667] XI, 322, el-Enbiyâ, 21/81-82. âyetler.

[668] IX, 20, Hûd, 11/22. âyetin tefsirinde "La cereme" lafzını açıklarken "ce-le-me" fiiline dair açıklamalarını gerektirecek herhangi bir husus yoktur.

[669] VIII, 135, et-Tevbe, 9/36. âyet, 8. başlıkta: "fe in kîle..." diye ortaya attığı soruya cevap teşkil edecek ifadeleri yeterince nakletmemektedir. Esasen bu

farazî sora ve onun doyurucu cevabını el-Ferrâ, Meâni'l-Kur'ân, Baskı yer ve yılı yok, 1, 435'te görmek mümkündür.

[670] Tercümemizde -inşaAllah- yeri geldikçe bu gibi hususlara imkân nisbetinde işaret etmeye gayret edilecektir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/153-155.

[671] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/157.

[672] 1, 2-3.

[673] ez-Zehebî, Tarihu'l İslâm, XXV, 166 dnn nakleden, Dr. el-Kasabî, el-Kurtubî ve Menhecuhû fi't-Tefsir, s. 418.

[674] İbn Ferhûn, ed-Dîbâc, II, 309.

[675] Abdurrahman İbn Haldun, Mukaddime, Mısır, tarihsiz, s. 440.

[676] ed-Davûdî, Tabakatu'l-Müfessirîn, II. 65-66.

[677] İbnu'l-İmâd. Şecerâtu'z-Zeheb, V, 335.

[678] Ö.N. Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II, 523-524.

[679] Dr. el-Kasabî, el-Kurtubî ve Menhecuhû fi't-Tefsir, s. 1-2.

[680] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/157-159.

[681] Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifîn, VII, 297-298.

[682] Kâtip Çelebî, Keşfu'z-Zunûn, 534; Ö. N. Bilmen, a.g.e., II, 525.

[683] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/159-161.

[684] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/161.

[685] İbn Kesir, Beyrut, (Tarihsiz, Daru'l-Ma'rife baskısı), I, 104; Kurtubî, I, 434-435, el-Bakara,

2/62. âyet, 5. başlık. Bu örnek ile diğer örnekler, İbn Kesir'in Dr. M. İbrahim el-Ben-nâ, M. Ahmed Âşûr, Abdulaziz Guneyyim tarafından tahkiki yapılan ve Daru's-Şa'b tarafından (İstanbul, 1984 yılında Kahraman Yayınları tarafından tıpkı) basımı yapılan baskıda yoktur. Bunun sebebini işaret ettiğimiz baskının tahkikini yapanlar (I, 7) şöylece açıklamaktadırlar: "... Bizim bu baskımız müellifin ilk nüshasını temsil eder. Daha önce yapılmış diğer baskı (lar), sonraki bir aşamayı temsil eder. Bu aşamada İbn Kesir, çoğunluğu Zemahşerî, Kurtubî ve Fahrud-din er-Râzî'den alınmış bir takım ek bilgiler katmıştır." Buna göre bu ek ibareler, İbn Kesir'in Tefsirini bir daha gözden geçirdiği bir sonraki nüshasında yer almıştır. Bu ifadeler de Daru'l-Ma'rife baskısında yer aldığından buradaki atıflar, aksi belirtilmedikçe bu baskıya aittir.

[686] İbn Kesir, I, 136; Kurtubî, II, 50, el-Bakara, 2/1102. âyet, 15. başlık.

[687] İbn Kesir, I, 69; Kurtubî, I, 263, el-Bakara, 2/30. âyet. 3- başlık Bu örnekler M. İbrahim, a.g.e., s. 779-881'deki bilgilere dayanılarak verilmiştir.

[688] Bu da: et-Tîn, 95/1. âyetin tefsirinde "Tin = incir" in mahiyeti ile alakalıdır. Bk. İbn Kesir, Daru's-Şa'b baskısı, VIII, 456; Kurtubî, XX, 111. Başka örnekler için bk. Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 418-422.

[689] Meselâ, 1. İbn Kesir, -Daru's-Şa'b baskısı, (İstanbul, 1984 tıpkı basımı)-, IV, 160 da; Hz.

Peygamber'in annesi ve babasının kabirlerinde diriltiip iman ettiklerine dair rivayeti kaydettiğine atıfta bulunmaktadır. Kurtubî de bu husustaki rivayet ve görüşleri, et-Tezkire, Kahire 1411/1991, er-Reyyân baskısı, s. 15-17 de almaktadır. 2. V, 57 de müşriklerin çocuk yaşta ölen evlatları ile ilgili görüş ayrılıklarına temas ederken: "Kurtubî de buna yakın görüşleri et-Tezkire adlı eserinde zikretmektedir" der. Bk. et-Tezkire, 591-598.

[690] El-Cemel, el-Futûhatu'l-İlahiyye, İsa el-Bâbî baskısı - tıpkı basımı İstanbul, 1987-;III, 221; Kurtubî, XII, 238, en-Nûr, 24/31. âyet, 22. başlık.

[691] el-Cemel, IV, 305; Kurtubî, XVII, 298, el-Mücadele, 58/11. âyet, 4. başlık.

[692] Meselâ, bekâr kadınların ve erkeklerin evlendirilmesi ile ilgili hükmü nakletmesi bövledir. Bk. el-Cemel, III, 221; Kurtubî, XII, 239; en-Nûr, 24/32. âyet, 2. başlık.

[693] Meselâ. Kurtubî, XVII, 295, el-Mücadele, 58/10. âyet 2. başlıktaki uzunca bir iktibas, el-Cemel. IV, 304'te görebiliyoruz.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/162.

[694] Bilmen, a.g.e., II, 735.

[695] Bk. eş-Şevkânî, Fethu'l-Kadir, el-Halebî, 1349 bnskısı, III, 383; Kurtubî I, 160, el-Bakara, 2/2. âyet, "onda takva sahipleri için bir hidâyet vardır" bölümü ile ilgili 2. başlık.

[696] Bk. eş-Şevkânî, IV, 347; Kurtubî, XV, 1; Yasin, 36. sûre mukaddimesi.

[697] Bk. eş-Şevkânî, V, 127; Kurtubî, XVII, 151, er-Rahmân, 55. sûre mukaddimesi.

[698] Bu hususlara dair örnekler için bk. M. İbrahim, a.g.e., s. 864-867'e ayrıca Dr. el-Kasabî, a.g.e., s. 423-426.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/163-164.

[699] Bk. el-Kasabî, Mehasinu't-Te'vil, el-Halebî tarafından yapılan ilk baskısı,

XV, 5559; Kurtubî, XVII, 87-88, en-Necm, 53/6. âyetin tefsiri.

[700] Bk. el-Kasimî a.g.e., V, 1149; Kurtubî, V, 78, en-Nisâ, 4/11-14. âyetler, 28. başlık.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/164.

[701] Bk. eş-Şnnkîti, Edvâu'l-Beyân, Kahire, 1408/1988, IV, 325; KurtubîXI, 116, Meryem, 19 '54-55. âyet, 4. başlık.

[702] Bk. eş-Şankîti, a.g.e, VI, 92-93; Kurtubî, XII, 174, en-Nûr, 24/4-5. âyetler, 7. başlık.

[703] Bk. eş-Şankîti, a.g.e, IV, 558; Kurtubî, XI, 245, Tâhâ, 20/105. âyetin tefsiri.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/164-165.

[704] Meselâ, Elmalılı bir yerde: "Ebussuûd'un naklettiği veçhile Kurtubî demiştir ki..."

Hak Dini Kur'an Dili, Eser yayınları, 3. baskı, VII, 5079) derken bir başka yerde: "Âlusî der ki... Kurtubî de bunu tercih eylemiş iseler de..." (VIII, 5957-5958) demektedir. Bu ifadeler aynı zamanda Ebussuûd Efendi'nin de Âlusî'nin de Kurtubî'den etkilenenler arasında olduklarını göstermektedir.

[705] Elmalılı, III, 1528; Kurtubî, VI, 17, en-Nisâ, 4/164. âyet.

[706] Elmahlı, IV, 2986; Kurtubî, IX, 317, er-Ra'd, 13/29. âyetin tefsiri.

[707] Elmahlı, VIII, 5595; Kurtubî, XIX, 227, et-Tekvîr, 81/1. âyetin tefsiri.

[708] Elmahlı, VIII, 5598; Kurtubî, XIX, 228-229.

[709] Elmalılı, VI, 4468; Kurtubî, XVI, 325, el-Hucurât, 49/11. âyetin tefsiri.

[710] Elmalılı, VIII, 5957-5958, Kurtubî, X, 210, el-İsrâ, 17/1. âyet, 7. başlık (ya da, 4. başlıktan sonra zikredilen 3. başlık) ile Elmahlı, VII, 5079; Kurtubî, XVIII, 175, et-Talâk, 65/12. âyetin tefsiri.

[711] Meselâ, ekine isabet edecek afetlere karşı ve mahsûl bolluğu için yapılması halinde faydası görülen dua gibi. Elmalılı, VII, 4717; Kurtubî, XVII, 218, el-Vâkıa, 56/63. âyetin tefsiri.

[712] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/165-166.

[713] Prof. Dr. Vehbe ez-Zuhaylî, et-Tefsiru'l-Munîr, Beyrut ve Dimaşk, 1411/1991, VI, 3; Kurtubî, VI, 15, en-Nisâ, 4/163. âyetin tefsiri.

[714] Dr. ez-Zuhaylî, VI, 34; Kurtubî, VI, 17, aynı âyetin tefsiri.

[715] Dr. ez-Zuhaylî, VII, 115; Kurtubî, VI, 364-365, el-Mâide, 5/112. âyetin tefsiri.

[716] Sabah-akşam belli bir duayı yapanın Allah nezdinde bir ahdinin bulunacağına dair hadis gibi: Dr. ez-Zuhaylî, XVI, 164; Kurtubî, XI, 154, Meryem, 19/83-87. âyetlerin tefsiri.

[717] el-Mâide, 5/18. âyetin nüzul sebebi: Dr. ez-Zuhaylî, VI, 136, Kurtubî, VI, 120, el-Mâide,

5/18. âyetin tefsiri; el-Mâide, 5/54. âyetin nüzul sebebi: Dr. ez-Zuhaylî, VI, 236; Kurtubî, VI, 220, el-Mâide, 5/54. âyetin tefsiri; el-Bakara, 2/272. âyetin nüzul sebebi: Dr. ez-Zuhaylî, III, 74; Kurtubî, III, 337, el-Bakara, 2/272. âyetin tefsiri.

[718] Hâbil ile Kabil'in kurban sunmalarına dair kıssanın sebebi: Zuhaylî, VI, 158; Kurtubî, VI, 134, el-Mâide, 5/27. âyet, 1. başlık.

[719] Meselâ, iyilik va'dine mazhar olanların cehennemden uzaklaştırılacaklarını belirten el-Enbiyâ, 21/101. âyet ile herkesin cehenneme mutlaka uğrayacağını belirten Meryem, 19/71. âyetin arasını telife dair Kurtubî'nin kanaatini nakletmektedir: Dr. ez-Zuhaylî, XVI, 148; Kurtubî, XI, 138-139, Meryem, 19/66-72. âyetlerin tefsiri. Âyetler arasında umum-husus ilişkisi bulunduğunu belirten telif şeklini nakline örnek: Dr. ez-Zuhaylî, VI, 173; Kurtubî, VI, 159, el-Mâide, 5/37. âyetin tefsiri; çeşitli hususlara dair âyetlerin nasıl anlaşılması gerektiğini ortaya koyan bir telif şekli: Zuhaylî, III, 156, Kurtubî, IV, 12-13, Âl-i İmran, 3/7. âyet, 3. başlık.

[720] Meselâ, Hz. Meryem'in hamileliği ile Hz. İsa'nın doğumu arasındaki süre hususunda Kurtubî'nin tercihini aktarır. Dr. ez-Zuhaylî, XVI, 72; Kurtubî, XI, 92, Meryem, 19/16-26. âyetlerin tefsiri.

[721] Hz. Musa'nın yol arkadaşı Hz. Hızır'ın duvarı düzeltmesi ile ilgili Kurtubî'nin tercihine katılması: Dr. Ez-Zuhaylî, XVI, 13; Kurtubî, XI, 27, el-Kehf, 18/77-78. âyet, 7. başlık.

[722] Meselâ bk. Dr. ez-Zuhaylî, XVI, 17; Kurtubî, XI, 40-41, el-Kehf, 18/82. âyet, 3. başlık; Dr. ez-Zuhaylî, VII/67; Kurtubî, VI, 320, el-Mâide, 5/96. âyet, 4. başlık; Dr. ez-Zuhaylî, XVI, 31; Kurtubî, XI, 59, el-Kehf, 18/94. âyet, 2. başlık; Dr. ez-Zuhaylî, VII, 83; Kurtubî, VI, 332, el-Mâide, 5/101-102. âyet, 2. başlık; Dr. ez-Zuhaylî, XVI, 123; Kurtubî, XI, 116, Meryem, 19/54-55. âyet, 4. başlık...

[723] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/166-168.

[724] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/169-172.

[725] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/173-175.

[726] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/185-187.

[727] Türkçe'de de kullanılan özel isimler, çoğunlukla Türkçe telaffuza riâyet

edilerek kayıt edilmiştir.

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

MUKADDİME

Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri, Kur'ân'a Teşvik, Kur'ân'ı Öğrenen, Okuyan, Dinleyen ve Kur'ân ile Amel Edenin Faziletine Dair:

Bu Konuda Varid Olmuş Rivayetler:

Allah'ın Kitabı'nı Okuma Şekli, ve Görüş Ayrılıkları:

Kur'ân ve İlim Ehlinin, Riya ve Benzerlerinden Sakındırılması:

Kur'ân'ı Öğrenen Kimsenin Dikkat Etmesi ve Gafil Olmaması Gereken Hususlar:

Kur'ân-ı Kerim'in İ'rabı, İ'rabını Öğretmek, Öğrenmeye Teşvik ve Kur'ân'ı İ'rablı Olarak Okuyanın Ecri:

Kur'ân Tefsiri ve Tefsir Bilenlerin Faziletine Dair Rivayetler:

Kur'ân Hamili, Kimliği ve Ona Düşmanlık Eden ile İlgili Rivayetler:

Kur'ân Okuyanın ve Kur'ân Hamilinin Kur'ân'a Karşı Göstermesi Gereken Tazim ve Saygı:

Reye Dayanarak Kur'ân'ı Tefsir, Buna Kalkışmak ile İlgili Tehditler ve Müfessirlerin Mertebeleri

Kitabın Sünnet ile Açıklanması ve Bu Hususta Gelen Rivayetler:

Kitap ve Sünneti Öğrenip Fıkıhı İncelikleri Kavrama ve Kur'ân'la Amel Etme:

Peygamber (s.a)'ın: "Bu Kur'ân Yedi Harf Üzere İndirilmiştir, Ondan Kolayaınıza Geleni Okuyunuz" Buyruğunun Anlamı:

Yedi Kıraat:

H. Ömer ve Hişam ile İlgili Hadisin Anlamı:

Kur'ân'ın Toplanması ve H. Osman'ın Mushafı Yazdırma Sebebi:

Sonradan Ortaya Çıkan Bazı Yanlış Görüşler:

Kur'ân'ın Nakli:

Kur'ân Sûrelerinin ve Âyetlerinin Tertibi:

Mushafın Harekelenmesi ve Noktalanması:

A'sar (onda birlik bölüm işaretleri)ın Konulması:

Kur'ân'ın Harf ve Cüzlerinin Sayısı:

İlk Medenî Mushafta Kuran Âyetlerinin Sayısı:

Sûre, Âyet, Kelime ve Harf:

Kur'ân-ı Kerim'de Arap Dilinden Başka Kelimeler Var mıdır?

Kur'ân'ın İ'câzına Dair Bazı Nükteler ve Mu'cizede Aranan Şartlar:

Mucizenin Gerçek Mahiyeti:

Mucizelerin Türleri:

Kur'ân-ı Kerim On Ayrı Bakımdan Mucizedir:

Kur'ân-ı Kerim'in Sûrelerinin Faziletine Dair Uydurulmuş Hadisler:
Kur'ân'da Fazlalık veya Eksiklik Vardır, Diyenlere Reddiye:

Istiaze:

- 1- İstiaze Ne Zaman Çekilir:
- 2- Istiaze'nin Hükümü:
- 3- İstiaze Kur'an'dan Değildir:
- 4- İstiâzenin Lafızları:
- 5- İstiâze Nasıl Çekilir:
- 6- İstiâze'yi Emreden Âyetin Kapsamı:
- 7- İstiâzenin Faydası:
- 8- İstiazenin Fazileti:
- 9- Arapça'da İstiazenin Anlamı:
- 10- "eş-Şeytan;
- 11- "er-Racîm" in Anlamı:
- 12- Şeytana Lanet:

Besmele:

- 1- Besmele'nin Özelliği:
- 2- Besmele'nin Bazı Özellikleri:
- 3- Sûrelerin Başlarındaki Besmeleler:
- 4- Sahih Görüş:
- 5- Besmele ile Başlamanın Hükümü:
- 6- Sözlük Açısından "Besmele":
- 7- Besmele Çekilecek Yerler:
- 8- Besmele'nin Anlamı:
- 9- "İsm" Kelimesinin Fazladan Kullanılması:
- 10- Farklı Görüşler:
- 11- "Besmele" de Emir Anlamı:
- 12- "Besmele"nin Yazılışı:
- 13- " Besmele"nin Başındaki "Bi":
- 14- "Besmele"deki "İsm":
- 16- "İsm" in Türediği Kök:
- 17- İsim ile Sıfat:
- 18- İsim ile Müsemmâ (Ad ile o ad ile anılan):
- 19- "Allah" Lafza-i Celâli:
- 20- "Allah" Lafzının Aslı:
- 21- "er-Rahmân" Adı:
- 22- er-Rahman İbranice midir?

23- "Rahman" ve "Rahim" Arasındaki Fark:

24- "er-Rahmân" Adı:

25- "er-Rahîm" Adı:

26- "Besmele"nin Genel Anlamı'na Dair Bazı Rivayetler:

27- Besmele ile Fatiha'nın Okunuşu:

MUKADDİME

Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla...

Kimse kendisine hamd etmezden önce, zatını överek başlayan Allah'a hamrıcısun. Şehadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, birdir, tektir, rctağı yoktur. O, samed olan Rabbimizdir, eşi ve benzeri yoktur. Ölümsüz, hayy ve kayyumdur, celâl ve ikram sahibidir. Bizlere büyük ve sonsuz ba-çşlarda bulunmuştur. Kur'ân-ı Kerim O'nun yüce kelimidir. İnsanı yaratan-dlt. ona yüce nimetini bağışlayandır. Yüce peygamberi Muhammed (s.a.)'i açık revân ile gönderendir. Bütün bunları bize ihsan eden Rabbimize, gece ve gün-±iz aralıksız olarak hamd-ü sena ederiz. Yüce Peygamberi ile herşeyi açık seçik beyan eden, şüpheyi ve kesin bilgiyi birbirinden ayırdeden Kitabı göndermiştir. Fasih ve belîğ konuşanlar, onun gibi bir kitap getirmekten acze düşmüşler, üstün akıl sahipleri onu çürütmek imkânını bulamamışlar, üstün edipler ona benzer bir söz söylemekten acze düşmüşlerdir. Birbirlerine vardımçı olsalar dahi onun benzerini getiremezler.

Yüce Rabbimiz, Kur'ân-ı Kerim'in misallerini düşünen kimseler için ibretler, emirlerini basiretini kullanarak görenler için bir hidayet kılmıştır. Kita-rında farz olan hükümleri açıklamış, helal ile haramı birbirinden ayırdetmiş, akılların anlayıp kavrayabilmesi için öğüt ve kıssaları tekrar etmiş, misaller vermiştir. Gaybın haberlerinden kıssalar anlatmıştır. O bakımdan yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Biz Kitabda hiçbir şeyi eksik bırakmadık." (el-En'âm: 6/38)

Yüce Allah, Kitab-ı Kerim'iyle gerçek dostlarına hitap etmiştir. Onlar da du hitabı anlayıp kavramışlardır. Bu kitabında kendilerine maksadını beyan etmiş, onlar da bu maksadı öğrenmişlerdir. Kur'ân'ı okuyup belleyen kimse-er, Allah'ın gizli sırrını öğrenmiş, O'nun hazinelere sığmayan ilmini koruma-va almış kimselerdir. Peygamberlerinin halifeleri ve onun güvendiği emin kimselerdir. Kur'ân'ı okuyup belleyenler, Allah'ın özel, hayırlı ve seçkin kullandır. Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah'ın bizden (insanlardan) seçkin yakınları vardır." Ashab-ı Kiram: Ey Allah'ın Peygamberi, on-Lar kimlerdir? diye sorunca şu cevabı vermiştir: "Onlar Kur'ân ehlidir. İşte onlar Allah'ın yakınları ve seçkinleridir." Bu hadisi İbn Mace Süraen'inde, Ebu 3ekr el-Bezzar da Müsned'inde rivayet etmiştir.^[1]

Allah'ın Kitabı'nı bilen kimseler, o kitabın nehiylerine riayet etmeye, o kitapta kendilerine yapılan açıklamalar gereğince öğüt almaya, korkarak ve onun gözetimi altında olduklarını bilerek Allah'dan gerektiği gibi haya etmeye ne kadar da layıktırlar?! Çünkü böylelerine peygamberlerin yükü verilmiş ve

Kıyamet gününde İslâm'a, Kur'ân'a aykırı hareket eden diğer din ve inanç sahiplerine karşı şahadet edecek konuma yükselmişlerdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. Bütün insanlara karşı şahitler olasınız diye." (el-Bakara, 2/143)

Şunu bilmek gerekir ki, Kur'ân'ı öğrenip durduğu halde, Kur'ân'dan gafil olan kimsenin sorumluluğu, gereği gibi öğrenemeyen, bilemeyen kimsenin sorumluluğundan daha büyüktür. Kur'ân ilmini elde ettiği halde, Kur'ân'dan yararlanamayan, yasak kıldığı şeylerden uzak durmayıp çekinmeyen, çirkin günahları işleyen, yüz kızartıcı suçlar işleyen bir kimseye karşı Kur'ân bir delil ve onun karşısına dikilecek bir davacı olacaktır. Nitekim Ra-sûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Kur'ân, ya lehine veya aleyhine bir delildir." - Hadisi Müslim^[2] rivayet etmiştir. - O halde yüce Allah'ın Kitabı'nı ezberleyip bellekle, özel imtiyaz tanıdığı bir kimse, Allah'ın Kitabı'nı hakkıyla okumakla, ifadelerinin gerçek mânasını dikkatle düşünmekle, akıllara durgunluk veren manalarını kavramaya çalışmakla, onun anlaşılma güçlüğü çekilen yerlerini iyice kavramakla görevlidir. Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Ayetlerini düşünsünler, akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz çok mübarek bir Kitaptır" (Sâd, 38/29). Yine yüce Rab-bimiz, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Onlar Kur'ân'ı düşünmezler mi, yoksa kalplerinin üzerinde kilitler mi var?" (Muhammed, 47/24).

Allah'tan dileğimiz şu ki: Bizleri Kur'ân'a gereken önemi veren, onun üzerinde gereği gibi düşünen, onun gösterdiği doğru ve âdil yolu izleyen ve hakkıyla bağlı olan, başka bir kaynakta doğruyu ve hidayeti aramaya kalkışmayan kimselerden kılsın. Bizleri Kur'ân'ın açık seçik işaretleriyle yol bulanlardan, göz kamaştırıcı ve kafi hükümlerine uyanlardan kılsın. Kur'ân sayesinde bizleri dünya ve âhiret hayırlarına nail eylesin. Şüphesiz ki O, kendisinden korkulmaya ve günahları bağışlamaya ehil olandır.

Diğer taraftan yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'in mücmel bölümlerini beyan etmeyi, müşkil olanlarını açmayı, ihtimalli olanın asıl anlamını açıklamayı yüce Rasûlu Muhammed (s.a)'e bırakmıştır. Böylelikle Peygamber (s.a), risâle-ti tebliğ etmek göreviyle birlikte Kur'ân'ı anlama ve Kur'ân'ın anlaşılması konusunda da başvurulacak makamda olmak üstünlüğünü haiz olmuştur. Yüce Allah, bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Biz, sana bu zikri (Kur'ân'ı) indirdik ki, insanlara kendilerine ne indirildiğini açıkça anlatsın". (en-Nahl, 16/44).

Diğer taraftan Rasûlullah (s.a)'dan sonra Kur'ân'ın dikkat çektiği anlamları çıkartmak, işaret ettiği esasları tesbit etmek yetkisi mütehassıs ilim idamlarına verilmiştir. Onlar, Kur'ân üzerinde ictihad ederek neyin anlatılmak istendiği

ilmine ulaşırlar. Bununla da başkalarından ayrı ve farklı bir konuma yükselirler ve ictihad etmeleri sebebiyle özel bir ecir alırlar. Bu konuda da yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah, sizden iman edenleri ve (özellikle de) kendilerine ilim verilenleri dereceler ile yükseltsin". (el-Mücadele, 58 11).

Buna göre Kitap, asıldır. Sünnet-i seniyye onun bir açıklaması (beyanı)dır. İlim adamlarının Kur'ân'dan çıkardıkları hükümler (istinbatlar) Kur'ân için bir açıklama, bir beyandır.

İşte bundan dolayı bizler, kalplerimizi Kitabına mahzen kılan, Peygamberinin Sünnetlerine kulaklarımızı açan, Kur'ân'ı ve Sünneti öğrenmek ve her ikisinin de anlamını, anlaşılmayan lafızlarını araştırmak için gayrete getiren ve bütün bunlarla alemlerin Rabbi olan Allah'ın rızasına talip olmaya ve din ve şeriat bilgisini elde edebilmek için basamak basamak yürüten Allah'ımıza hamdederiz.

İmdi, Allah'ın Kitabı şeriatın bütün ilimlerini ihtiva eden, farzı ve sünneti, bağımsız olarak beyan eden, semanın güvenilir şahsiyeti aracılığıyla yeryüzünün güvenilir şahsiyetine indirilen Kitap olduğundan dolayı, hayatta kaldığım sürece onunla uğraşmayı, bütün gücümü bu yolda harcamayı uygun gördüm. Bunun için Kur'ân'a dair özlü bir açıklama yazmak istedim. Bu açıklamada tefsire, dile, i'rab ve kıraatlara dair nükteler yer alsın, istedim. Sapık ve dalalet içerisinde olanların kanaatlerini red edeyim dedim. Bu kısa ve özlü açıklamamda zikredeceğimiz hükümlere âyetlerin nüzulüne dair pek çok hadisi belge olarak ortaya koymak; böylelikle hükümlerin ve âyetlerin anlamlarını bir arada ifade edip bunların anlaşılmasında zorluk çekilen yerlerini beyan etmek istedim. Bu açıklamalarımı da selefın ve sonradan gelip onara uyan haleflerinin de sözleriyle desteklemeye çalıştım. Ben, bu kitabı kendime bir öğüt, ölüm günüm için bir azık, ölümümünden sonrası için salih bir amel olsun diye yazdım. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O günde insana ünden yolladığı şeyler de, geriye bıraktığı şeylerde haber verilir" (el-Kıya-me, 75/13); "Her bir nefis, önden neyi yollamış, geriye neyi bıraktıysa, hepsini bilmiş olacaktır" (el-İnfıtâr, 82/5). Rasûlullah (s.a) da şöyle buyurmuştur: "İnsanoğlu öldü mü şu üç şey dışında ameli kesilir: Kalıcı ve faydalı bir sadaka (sadaka-i cariyeye) yahut kendisi ile yararlanan bir ilim veya kendisine dua edecek salih bir evlat (bırakmış İse amel defteri kapanmaz, sevap vazılmasına devam edilir.)"[\[3\]](#)

Bu kitabı yazarken uymayı taahhüt ettiğim bazı şartlar var: Görüşlerin sahiplerini belirtmek, hadislerin yer aldıkları kaynakları zikretmek. Denildiğine göre bir sözün sahibine izafe edilmesi ilmin bereketindendir. Çoğu zaman fıkıh kitaplarında ve tefsirlerde hadisler müphem bir şekilde bırakılmaktadır. Bu hadisin, hadis kitaplarını yakından tanıyan kimseler dışında kimin tarafından

rivayet edildiğini bilen olmaz. Bunun sonucunda konu ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmayan kişi şaşırır kalır. Sahih olanı olmayanından ayırd edemez. Bunu bilmek ise büyük bir ilmi gerektirir. O bakımdan bir hadisin ileri gelen hadis imamlarından ve İslâm dininin güvenilir ve ünlü önderlerinden kimin tarafından rivayet edildiği açıklanmadıkça delil diye gösterilmesi ve ondan hüküm çıkarılması kabul edilemez. Bizler bu kitabımızda buna da birtakım açıklamalarda, işaretlerde bulunacağız. Doğruya ileten, doğruyu söyleme başarısını ihsan eden Allah'tır.

Diğer taraftan müfessirlerin zikrettikleri pek çok kıssayı, tarihçilerin verdikleri pek çok haberi zikretmeden geçeceğim. Gerekli açıklamalar için, mutlaka ihtiyaç duyulacak olanları ise, bundan müstesna olacaktır. Bu konuda ahkâm âyetlerinin gereken şekilde açıklanmaları için anlamlarına açıklık getirecek ve hükümlerini öğrenmek isteyen kimseyi âyetlerin muktezâsına iletecek kadar açıklamalarda bulunacağım. O bakımdan bir iki veya daha fazla hüküm ihtiva eden her bir âyet-i kerimeyle ilgili birtakım mes'eleler ele aldım. Bu meselelerde nüzul sebepleri, garip (anlaşılmasında güçlük çekilen) kelimelerin ve hükümlerin tefsiri yer alacaktır. Eğer âyet-i kerime herhangi bir hüküm ihtiva etmiyor ise, bunun ile ilgili tefsir ve te'vile dair açıklamaları zikretmekle yetindim. Bu, kitabın sonuna kadar böylece sürüp gitti. Ben bu kitabıma: "el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mubeyyinü limâ tedammenehû mine's-Sünneti ve âyi'l-Furkân"^[4] adını verdim. Allah bunu kendisi için hâlis kılsın. Onunla beni, anne ve babamı ve onun dileyeceği kimseleri lütfü ile faydalandırsın. Şüphesiz ki O, duaları işitendir, yakındır, duaları kabul edendir. (Âmin) ^[5]

Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri, Kur'ân'a Teşvik, Kur'ân'ı Öğrenen, Okuyan, Dinleyen ve Kur'ân ile Amel Edenin Faziletine Dair:

Şunu bil ki bu, oldukça geniş ve kapsamlı bir konudur. İlim adamları, bu konuda birçok eser yazmışlardır. Biz bunlardan Kur'ân'ın faziletini, Kur'ân'ı Allah rızası için öğrenmeye talip oldukları ve gereğince amel ettikleri takdirde Allah'ın, Kur'ân ehli için neler hazırlamış olduğunu gösterecek bazı hususları zikredeceğiz.

Kur'ân-ı Kerim'in faziletine dair mü'minin ilk bilmesi gereken husus, bunun alemlerin Rabbi olan Allah'ın halkedilmemiş sözü, eşi ve benzeri bulunmayan keliması, dengi ve benzeri olmayan sıfatı olduğunu bilmesidir. Kur'ân, aziz ve celil olan Allah'ın zatının nurundandır. Kıraati (Kur'ân'ın okunması) ise, Kur'ân okuyanların sesleri ve nağmeleridir. Bu ise, onların bazı ibadetlerde farz olarak

ve çoğu vakitlerde de mendûb olarak yerine getirmekle emr olundukları kendi kesbleri (kazançları) olan bir iştir. Cünub olma hallerinde ise, Kur'ân okumaları yasaklanır. Kıraatleri sebebiyle ecir alırlar, onu terkettikleri için de cezalandırılırlar. Bu, Hak Ehli müslümanların üzerinde ic-ma ettikleri ve ilgili rivayetlerin açıkça ifade ettiği bir husustur. Bu konuda va-rid olmuş pek çok haber bunu göstermektedir. Sevap ve ikap (ecir ve mükafat) ileride de açıklanacağı üzere ancak kulların kesbi olan fiiller hakkında söz-konusu olur. Şayet yüce Allah, bu Kur'ân-ı Kerim'i gereği gibi düşünmek, ondan ibret almak, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan ve O'na itaat ve ibadet ile ilgili buyrukları ibretle düşünmek, haklarını ve farzlarını gereği gibi yerine getirmek için kullarının kalplerine bütün bunları taşıyacak kuvveti vermemiş olsaydı, kalpler buna katlanamaz, onun ağırlığı altında ezilir giderdi. Yahut alabildiğine bir sarsıntı geçirir ve buna hiçbir şekilde tahammül edemezdi. Nitekim sözü hakkın ta kendisi olan şanı yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: *"Eğer Biz, bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirseydik, muhakkak ki o dağı Allah korkusundan başını eğmiş, dağılıp parça parça olmuş görürdün"* (el-Haşr, 59/21) Şimdi sorarım: Dağların gücü karşısında kalplerin gücü nedir ki? Fakat yüce Allah kullarına kendi katından bir lütuf ve bir merhamet olmak üzere bu Kur'ân'ı yüklenebilmeleri için dilediği kadar güç ihsan etmiştir. [6]

Bu Konuda Varid Olmuş Rivayetler:

Bunların başında Tirmizi tarafından Ebu Said el-Hudri (r.a)'den gelen rivayet yer almaktadır. Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Şanı yüce ve mübarek olan Rabbimiz buyuruyor ki: Kur'ân'ın ve Beni zikretmesinin benden dilekte bulunmaktan alıkoyduğu kimseye dilekte bulunan kimselere verilenlerin en faziletlisini veririm. -Devamla buyurdu ki-: Allah'ın kelamının diğer sözlere olan üstünlüğü Allah'ın yaratıklarına olan üstünlüğü gibidir." Tirmizi der ki: Bu, hasen, garib bir hadistir. [7]

Ebu Muhammed ed-Darimi es-Semerkandi Müsned'inde Abdullah (b. Mes'ud)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "es-Seb'u't-Tivâl, Tevrat gibidir. Miûn, İncil gibidir. el-Mesânî, [8] Zebur gibidir. Kur'ân-ı Kerim'in diğer sûreleri de ayrıca bir üstünlüktür." [9]

Darimi ayrıca senedini kaydederek, el-Hâris'ten, o da Ali (r.a)'dan -Tirmizi tarafından da rivayet edilen- şu hadis-i şerifi kaydetmektedir: Hz. Ali dedi ki: Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim:

- Karanlık geceden parçalar gibi fitneler olacaktır. Ben:
- Ey Allah'ın Rasûlü, bundan kurtuluş nasıl olur? diye sordum. Şöyle buyurdu:
- (Kurtuluş) şanı yüce ve mübarek olan Allah'ın Kitabı'ndadır. Orada sizden öncekilere dair bilgiler, sonrakilere dair haberler vardır. Aranızdaki anlaşmazlıkların hükmü ordadır. O (hakkı bâtıldan, haklıyı haksızdan) ayırde- den fasıldır. Oyunla eğlence değildir. Onu zorbalık dolayısıyla terkedenin Allah belini kırar. Her kim ondan başka bir kaynaktan hidayeti ararsa Allah, onu saptırır, o Allah'ın sapasağlam ipidir, apaçık nurudur, hikmeti sonsuz öğütü-dür. O, dosdoğru yoldur. O, nevaların sağa sola saptıramadığı buyruklardır. Diller onun ile karışmaz, onunla birlikte farklı farklı görüşler ortaya çıkmaz. İlim adamları ondan doymaz, takva sahipleri ondan usanmaz. Çokça müracaat edildiği için eskimez, yıpranmaz. Akıllara durgunluk veren özellikleri bitip tükenmez. O, işittikleri zaman cinlerin.- Biz gerçekten şaşırtıcı, hayret verici bir Kur'ân işittik, demekten kendilerini alıkoyamadıkları sözdür. Onun ilmini öğrenen ileri gider. Ona dayanarak söz söyleyen doğru söyler. Onun gereğince hükmeden adalet yapar. Gereğince amel eden ecir kazanır. Ona çağıran dosdoğru yola iletilerek hidayet bulur. İşte sen bunu benden ögre-niver ey A'ver!"[10]

eş-Şa'bi (bu hadisi Hz. Ali'den rivayet eden) el-Haris'i yalancılıkla itham etmekte ise de bu, itibar edilecek bir itham değildir. Çünkü el-Haris'in yalan söylediği açıkça tespit edilmiş değildir. Ancak Hz. Ali'ye karşı duyduğu aşırı sevgisi ve onu başkalarından faziletli kabul etmesi gözden düşmesine sebep olabilir. İşte - doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- eş-Şa'bi'nin el-Haris'i yalancılıkla itham etmesi bundandır. Çünkü eş-Şa'bi, Ebu Bekr (r.a)'in daha faziletli olduğu kanaatindedir. Onun ilk müslüman olduğu görüşünü savunur. Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr der ki: eş-Şa'bi'nin, Hemdanlı el-Haris hakkında: "Bana yalancılardan birisi olan el-Hâris bana anlattı" dediği için cezalandırılmış olduğunu zannederim.

Nahiv ve lügat bilgini Ebu Bekr Muhammed b. el-Kasım b. Beşşâr b. Muhammed el-Enbârî "er-Reddu alâ Men halefe Mushafe Usmâne" (Hz. Osman'ın Mushaf'ına Muhalefet Edenlere Reddiye) adlı eserinde Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Şüphesiz bu Kur'ân-ı Kerim, Allah Teala'nın bir ziyafetidir. O'nun bu ziyafetinden gücünüz yettiği kadarını öğrenin. Muhakkak bu Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın ipidir. Apaçık nur odur, faydalı şifa kaynağıdır, ona sımsıkı sarılanın koruyucu sığınağıdır. Ona uyanların kurtuluşudur. O, eğilip bükülmez ki doğrultulsun. Sapıp eğrilmez ki hoşlanılacak hale getirilsin. Onun hayret verici özellikleri bitip tükenmez. Çokça müracaattan dolayı eskiyip yıpranmaz. Onu okuyunuz. Çünkü Allah, onu

okumanız sebebiyle her bir harf karşılığında size on hasene verir. Ben sizlere elif, lam, mim tek harftir demiyorum. [Fakat elif bir harf, lam bir harf mim bir harftir]. [\[11\]](#) Sakın ha, sizden herhangi bir kimsenin bacak bacak üstüne koyarak Bakara sûresini okumayı terkettiğini görmeyeyim. Çünkü şeytan Bakara sûresinin okunduğu evden kaçır. Hayırdan eser bulunmayan ev Allah'ın Kitabı'ndan eser bulunmayan evdir." [\[12\]](#)

Ebû Ubeyd, Garibu'l-Hadis adlı eserinde Abdullah (b. Mes'ud)'dan: "Bu Kur'ân Allah'ın bir ziyafetidir. Ona giren emniyettedir" buyruğunu naklettikten sonra şunları söylemektedir:

Hadisin açıklaması şöyledir: Bu bir meseldir. Kur'ân-ı Kerim'i, yüce Allah'ın insanlar için hazırladığı bir ziyafete benzetmektedir. Bu ziyafette insanlar için hayırlar, menfaatler vardır. Bu ziyafeti hazırladıktan sonra insanları bu ziyafete gelmeye çağırmıştır. Araplar: "Madubeti vema dabeti" derler. Bu kelimeyi "Madubeitu" şeklinde okursak, insanın hazırlayıp da başkalarını davet ettiği ziyafet anlaşılır. "Madabeti" şeklinde okuduğumuz takdirde bu «edep»ten türemiş bir kelime olur. Bu kelimeyi bu şekilde okuyanlar Hz. Peygamber'in bir başka hadisini delil gösterirler: "Bu Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın edep öğrenilecek buyruğudur. "Madabeti" Onun edep kaynağından edep öğreniniz" hadisini delil gösterirler. el-Ahmer ise, bu söyleyişleri aynı anlamdaki bir kelimenin iki ayrı söyleyişi olarak kabul etmiştir. Bu görüşte ondan başka birisinin olduğunu işitmedim. (Ebu Ubeyd devamla der ki): Birinci açıklama şekli daha çok hoşuma gitmektedir.

Buhari, Osman b. Affan (r.a)'dan rivayet ediyor: Peygamber (s.a) buyurdu ki: "Sizin en hayırlı olanınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir." [\[13\]](#)

Müslim, Ebu Musa (ra)'dan rivayet ediyor: Resulullah (s.a) buyurdu ki: "Kur'ân okuyan mü'minin misali, utrucc (ağaç kavunu) gibidir. Kokusu da hoştur, tadı da hoştur. Kur'ân okumayan mü'minin misali ise hurmaya benzer. Tatlı olmakla birlikte kokusu yoktur. Kur'ân okuyan münafıkın misali ise kokusu hoş, tadı acı olan reyhana benzer. Kur'ân'ı okumayan münafıkın misali ise, Ebu cehil karpuzuna benzer. Kokusu yoktur, tadı acıdır." Bir diğer rivayette "münafıkın misali" yerine "facirin misali" denilmiştir. [\[14\]](#)

Buhari'deki rivayet de şöyledir: "Kur'ân okuyan mü'minin misali utrucc (ağaç kavunu) gibidir. Tadı hoş, kokusu da hoştur. Kur'ân okumayan mü'minin misali hurma gibidir..." der ve hadisin geri kalan kısmını kaydeder. [\[15\]](#)

Ebû Bekr el-Enbârî der ki: Bize Ahmed b. Yahya el-Hulvânî haber verdi. Bize Yahya b. Abdülhamid anlattı. Bize Huşeym anlattı. (H) [\[16\]](#) Bize İdris bildirdi.

Bize Halef anlattı. Bize Huşeym el-Avvam b. Havşeb'den anlatarak dedi ki: Ebu Abdurrahman es-Sülemî'nin huzurunda Kur'ân okuyup hatmeden kişi, Kur'ân'ı hatmetti mi, önünde oturtur, elini başının üzerine koyar ve ona şöyle derdi: Ey filan, Allah'tan kork, eğer öğrendiklerinle amel edecek olsan senden daha hayırlı kim olur, bilmem.

ed-Dârimi, Vehb ez-Zimari'den şöyle dediğini rivayet eder: Her kime Allah Kur'ân'ı ihsan eder, o da gece ve gündüz onun gereğini yerine getirir, onda bulunan hükümler gereğince amel eder ve Allah'a itaat üzere ölürse, Kıyamet gününde Allah, o kimseyi sefere ile hakimlerle birlikte gönderir. Said der ki:

Burada sefereden kasıt melekler, hakimlerden kasıt ise peygamberlerdir. [\[17\]](#)

Müslim, Aişe (r.anh)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Kur'ân-ı Kerim'i maharetle okuyan kimse, şerefli, iyi elçi meleklerle birliktedir. Kur'ân-ı Kerim'i zorlana zorlana okuyan ve okurken sıkıntı çeken bir kimse için de iki ecir vardır." [\[18\]](#)

Bu şekilde zorlanarak okuyanın iki ecir almasına sebep, birisi okuması diğeri de zorlanması dolayısıyladır. Kur'ân'ı maharetle okuyan kimsenin dereceleri ise bütün bunlardan yüksektir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, önceleri o kimse için de zorla okunan bir kitaptı. Daha sonra bu basamaktan yüксеle yüксеle meleklerle benzetilecek konuma kadar yükselmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Tirmizi, Abdullah b. Mes'ud'un şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Allah'ın Kitabı'ndan bir harf okuyan kimse için, bu harf sebebiyle bir hasene vardır. Her bir hasene ise on katı ile mükafat alır. Ben sizlere Elif, Lam, Mim tek bir harftir demiyorum. Fakat Elif bir harf, Lam bir harf ve Mim bir harftir" diyorum. Tirmizi der ki: Bu yolla hasen sahih ve garib bir hadistir. Mevkuf olarak da rivayet edilmiştir. [\[19\]](#)

Müslim, Ukbe b. Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bizler Suffe-de bulunduğumuz bir sırada Rasûlullah (s.a) yanımıza gelip şöyle dedi: "Sizden hanginiz buradan Buthân'a ya da el-Akik'e kadar gidip günah da kazanmaksızın herhangi bir akrabalık bağını da kesmeksizin büyük hörgüç-lü iki deve alıp gelmek ister?" Bizler: Ey Allah'ın resulü, hepimiz böyle bir-şeyi arzu ederiz, deyince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Peki niye her biriniz mescide gidip Allah'ın Kitabı'ndan iki âyeti öğrenmiyor yahut okumuyorsunuz? Böylesi onun için iki dişi deveden hayırlıdır. Üç tane öğrenirse, üç deveden, dört tane öğrenirse dört deveden ve öğrendiği âyetler sayısınca o kadar deveden hayırlıdır." [\[20\]](#)

Ebu Hureyre'den rivayete göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Her kim,

müslüman bir kimsenin dünya sıkıntılarından bir sıkıntısını giderirse, Allah da o kimsenin Kıyamet günündeki sıkıntılarından bir sıkıntısını giderir. Her kim sıkıntı içerisinde bulunan kimseye kolaylık sağlarsa, Allah o kişiye dünyada da âhirette de kolaylık verir. Müslüman bir kimsenin kusurunu örtenin Allah, dünyada da âhirette de kusurunu örter. Kul, müslüman kardeşine yardımcı olduğu sürece Allah da ona yardımcı olur. İlim öğrenmek üzere bir yola koyulan kimseye Allah cennete giden bir yolu kolaylaştırır. Bir topluluk Allah'ın evlerinden birisinde Allah'ın Kitabı'nı kendi aralarında okuyup onu öğrenecek olurlarsa muhakkak üzerlerine sekinet (huzur, sükûn ve vakar) iner, rahmet onları kuşatır, melekler etraflarında toplanır, Allah, onları kendi nezdindekiler arasında anar. Amelinin geciktirdiği kimseyi ise nesebi öne götüremez."[\[21\]](#)

Ebu Davud, Nesai, Darimi ve Tirmizi, Ukbe b. Amir'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kur'ân'ı yüksek sesle okuyan bir kimse açıkça sadaka veren kimse gibidir. Kur'ân'ı kısık sesle okuyan kimse gizlice sadaka veren kimse gibidir." Tirmizi: Bu, hasen, garib bir hadistir, demiştir.[\[22\]](#)

Tirmizi'nin Ebu Hureyre'den rivayetine göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde Kur'ân-ı Kerim gelir ve: Rabbim, (ona) bir hülle giydir, der. O kişiye şeref tacı giydirilir. Daha sonra yine: Rabbim, ona ihsanını artır, der. Bu sefer ona şeref ve üstünlük hüllesi giydirilir. Sonra: Rabbim ondan razı ol der, Allah ondan razı olur. Ona: Oku ve yücel denilir, her bir âyet karşılığında ona bir hasene artırılır." Tirmizi, sahih bir hadistir, demiştir.[\[23\]](#)

Ebu Davud'un Abdullah b. Amr'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: Ra-sûlullah (s.a) buyurdu ki: "Kur'ân sahibine şöyle denilir: Oku, yüksel ve dünyada dura dura, tertil ile okuduğun gibi şimdi de tertil ile oku. Senin varacağın son nokta okuyacağın son âyet olacaktır."[\[24\]](#)

Bunu ayrıca İbn Mace Sünen'inde Ebu Said el-Hudri'den şöylece rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Kur'ân sahibine cennete girdiği vakit şöyle denilecektir: Oku, ve yüksel. Bunun üzerine okumaya koyulur. Her bir âyet okudukça bir derece yükselir. Bu, Kur'ân'dan bildiği son âyete kadar böylece sürüp gider."[\[25\]](#)

Ebu Bekr el-Enbârî, senedini kaydederek, Ebu Üame el-Hımsi'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Kendisine Kur'ân'ın üçte biri verilen kimse, nübüvvetin üçte biri verilmiş gibidir. Kur'ân'ın üçte ikisi verilen kimse nübüvvetin üçte ikisi verilmiş gibidir. Kur'ân'ın tümünü okuyan kimseye, nübüvvetin tümü verilmiş demektir. Şu kadar var ki ona vahiy gelmez.

Kıyamet gününde ona: Oku ve yüksel denilir. O da her bir âyet okudukça bir derece yükselir. Nihayet bildiği Kur'ân âyetlerini bitirir. Sonra ona: Bir avuç al, denilir. O da bir avuç avuçlar. Sonra ona şöyle denilir: Ellerinde ne olduğunu biliyor musun? Sağ elinde ebedilik, sol elinde de sonsuz nimetler olduğunu görür."[\[26\]](#)

Bize İdris b. Halef anlattı. Bize İsmail b. Ayyaş, Temmam'dan, o el-Ha-sen'den anlatarak dedi ki: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Her kim, Kur'ân-ı Ke-rim'in üçte birini beller ve gereğince amel ederse, nübüvvet işinden üçte birini almış demektir. Her kim Kur'ân'ın yarısını beller ve gereğince amel ederse, nübüvvet işinin yarısını almış demektir. Her kim Kur'ân'ın tümünü bellerse o nübüvvetin tümünü almış olur."

İdris b. Halef dedi ki: Ayrıca bize, Muhammed b. Yahya el-Mervezî anlattı. Ona Muhammed b. Sa'dân haber vermiş, ona el-Huseyn b. Muhammed Hafs'dan haber vermiş. Hafs, Kesir b. Zâzân'dan o Asım b. Damra'dan, o Ali (r.a)'dan rivayetle dedi ki: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Her kim Kur'ân'ı okur, tilavet eder ve hıfz ederse, Allah, onu cennete koyar ve hepsi için cehennemcinin vacip olduğu ev halkından on kişi hakkında şefaathçi kılar."[\[27\]](#)

Um ed-Derdâ dedi ki: Âişe (r.anh) yanıma geldi. Ona şöyle dedim: Cennete giren kimseler arasında Kur'ân'ı okuyan kimsenin okumayana üstünlüğü nedir? Âişe (r.anh) dedi ki: Kur'ân âyetlerinin sayısı cennetteki derecelerin sayısı kadardır. Buna göre cennete girenler arasında Kur'ân'ı okuyanlardan daha faziletli kimse yoktur. Bunu Ebu Muhammed Mekkî zikretmiştir.

İbn Abbas da der ki: Kim Kur'ân'ı okur, onda bulunanlara tabi olursa, Allah onu dalaleten hidayete iletir. Kıyamet gününde onu kötü bir şekilde hesaba çekilmekten korur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kim, Benim hidayetime uyarsa, o (dünyada) sapmaz, (âhirette de) bedbaht "İTMaz." (Taha, 20/123) İbn Abbas der ki: Böylelikle yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'e uyan kimselere dünya hayatında sapmama ve âhirette de bedbaht olmama teminatını vermiştir. Bunu da Mekkî zikretmiştir.

el-Leys der ki: Şöyle denilmektedir: Rahmet Kur'ân'ı dinleyen kimseye ulaştığından daha çabuk hiçbir kimseye ulaşmaz. Çünkü şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun. Olur ki rahmet olunassınız." (el-A'raf, 7/204)

"Olur ki" ise Allah'tan bir vaad olarak zikredilen bir şeyin başına geldi mi o vaadin muhakkak gerçekleşeceğini ifade eder.

İslâm tarihinde tasnif edilmiş ilk Müsned olan Ebû Dâvûd et-Tayâlisî Müsned'inde Abdullah b. Amr'ın rivayetine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

"Her kim on âyet-i kerime okuyarak namaz kılsa (veya onları uygularsa) gafillerden yazılmaz. Her kim yüz âyet-i kerime okuyarak namaz kılsa (veya onları uygularsa) kânitlerden yazılır. Her kim bin âyet okuyarak namaz kılsa (veya onları uygularsa) kantarlarla mükafat alanlardan diye yazılır."[\[28\]](#)
Bu manayı dile getiren rivayetler pek çoktur. Bizim kaydettiğimiz bu rivayetler ise bu konuda yeterlidir. Hidayete muvaffak kılan Allah'tır.[\[29\]](#)

Allah'ın Kitabı'nı Okuma Şekli, ve Görüş Ayrılıkları:

Okumanın mekruh, haram olma şekilleri ve bununla ilgili ayrılıklar.

Buhari'nin rivayetine göre Katade şöyle demiş: Ben Enes'e Rasûlullah (s.a)'ın Kur'ân okuyuşunun nasıl olduğunu sorduğumda bana şöyle dedi: O "bismillahirrahmanirrahim"i okuduğunda "bismillâh"ı "er-rahmân"ı ve "er-rahîm"i iyice uzatırdı."[\[30\]](#)

Tirmizi, Ümmü Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) kesik kesik okur ve: "Elhamdülillahi Rabbil âlemin (âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun)" der sonra durur, "er-rahmânirrahîm" der, sonra durur. Hz.

Peygamber (mâlikî yerine): "meliki yevmiddin" diye okurdu. Tirmizi: Bu ga-rîb bir hadistir demiştir. Ebu Davud da buna yakın ifadelerle hadisi rivayet etmiştir.[\[31\]](#)

Peygamber (sa)'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: "İnsanlar arasında en güzel sesli kişi, Kur'ân'ı okuduğu zaman yüce Allah'tan korktuğunu gördüğün kimsedir."[\[32\]](#)

Ziyad en-Numeyri'den rivayete göre o, beraberindeki Kur'ân okuyucuları ile birlikte Enes b. Malik'in yanına varmış. Kurrâlardan birisine: Oku, denilmiş, o da sesini yükselterek neş'elendirici bir üslupla okumuş. Okuyucunun sesi de ince idi. Bunun üzerine Enes, yüzünü açtı -yüzü üzerinde siyah bir bez parçası (peçe) bulundururdu- dedi ki: Ey filan, onlar (ashab) böyle yapmıyorlardı. Enes, hoşuna gitmeyen birşeyi gördü mü yüzü üzerindeki bezi açardı.

Kays b. Ubad'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (s.a.) zikir (Kur'ân okuma) esnasında sesi yükseltmeyi hoş görmezlerdi.

Kur'ân okurken sesin yükseltilmesini mekruh gördükleri rivayet edilenlerin bir kısmı: Said b. el-Müseyyeb, Said b. Cübeyr, el-Kasım b. Muhammed, el-Hasen, İbn Şîrîn, en-Nehaî ve başkaları...

Yine bunu mekruh görenler arasında Malik b. Enes ve Ahmed b. Hanbel de vardır. Bunların tümü, Kur'ân okurken sesi yükseltmeyi ve neş'elendirecek bir

şekilde nağmeli okumayı mekruh kabul etmişlerdir. Said b. el-Müseyyeb'den rivayet edildiğine göre o, bir seferinde cemaate namaz kıldırarak Ömer b. Abdülaziz'in kıraatte nağme yaptığını işitince ona haber gönderip şunları söyledi: Allah seni ıslah etsin. İmamlar bu şekilde okumazlar. Bundan böyle Ömer b. Abdülaziz nağmeli bir şekilde okumaya son verdi.

el-Kasım b. Muhammed'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bir kişi Peygamber (s.a)'ın Mescidinde Kur'ân okudu ve nağme yaptı. el-Kasım buna tepki göstererek şunları söyledi: Aziz ve celil olan Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz O, aziz bir kitaptır. Önünden de arkasından da batıl ona hiçbir surette erişemez" (Fussilet, 41/41-42).

İmam Malik'ten rivayet edildiğine göre; ona namazda Kur'ân okurken sesi yükseltmeye dair soru sorulmuş, o da bunu oldukça çirkin gördüğünü belirterek tepki göstermiş, Kur'ân okurken sesin yükseltilmesinden hoşlanmadığını belirtmiştir.

İbnu'l-Kasım'ın ondan rivayetine göre, namazda nağme yapma hakkında İmam Malik'e soru sorulmuş, o: Hoşuma gitmez, demiş ve şunları eklemiştir: Bu şekilde okuyuş karşılığında birkaç dirhem alsınlar diye Kur'ân'ı şarkı gibi okuyorlar.

Bazı kimseler de Kur'ân'ı yüksek sesle okumayı ve hoşça gidecek şekilde nağmeli tilaveti caiz görmüşlerdir. Çünkü okuyucu Kur'ân okurken sesini güzelleştirecek olursa, ruhları daha çok etkiler, kalpler onu daha çok dinler. Buna da Hz. Peygamber'in: "Seslerinize Kur'ân'ı süsleyiniz" şeklindeki buyruğunu delil gösterirler. Bunu Hz. Peygamber'den el-Bera' b. Âzib rivayet etmiştir. Hadis Ebu Davud ve Nesei tarafından tahrîc edilmiştir."[\[33\]](#)

Hz. Peygamber'in şu buyruğunu da delil gösterirler: "Kur'ân ile teganni etmeyen bizden değildir." Bunu da Müslim rivayet etmiştir."[\[34\]](#)

Gösterdikleri deliller arasında Ebû Mûsâ (el-Eş'arî)'nin Hz. Peygamber'e söylediği şu sözler de yer almaktadır: Benim Kur'ân okuyuşumu dinlediğini bilseydim, ben onu alabildiğine güzel okurdum."[\[35\]](#)

Yine Abdullah b. el-Muğaffel'in şu sözünü de delil gösterirler: Rasûlullah (s.a) Mekke'nin fethe edildiği sene geceleyin bir yolculuğunda devesi üzerinde Feth sûresini kıraatinde terci' yaparak (sesini yükseltip alçaltarak) okumuştur."[\[36\]](#) Bu görüşü kabul edenler arasında Ebu Hanife ve arkadaşları, Şafii, İbnü'l-Mübarek, en-Nadr b. Şumeyl de vardır. Ebu Cafer et-Taberi ile Ebu'l-Hasan b. Battal'ın kadı Ebu Bekr b. el-Arabî'nin ve başkalarının da tercih ettiği görüş budur.

Derim ki: Birinci görüş, zikrettiğimiz deliller ve ileride gelecek hususlar

dolayısıyla daha sahihtir. İkinci görüşün savunucuları tarafından ileri sürülen birinci hadis, zahiri anlamı üzere alınmamalıdır. Bu hadis, maklûb türünden ifadeler kapsamına girer. Yani: "Seslerinizi Kur'ân ile süsleyiniz" demektir. el-Hattabi der ki: Hadis imamlarından birden çok kişi: "Kur'ân ile seslerinizi süsleyiniz" şeklinde açıklamış ve bu hadis "maklup" türüne girer demişlerdir. Nitekim Araplar: "Ben deveyi havuza arzettim (götürdüm)" diyeceklerine: Havuzu deveye arzettim, derler. el-Hattabi der ki: Bunu Ma'mer Mansur'dan, o da Talha'dan rivayet etmiştir. Ve bu rivayetinde önce Kur'ân'ı zikredeceklerine sesleri zikretmiştir. Yani hadisi: "Seslerinizi Kur'ân ile süsleyiniz" anlamında rivayet etmiştir. Doğrusu da budur.

el-Hattabi der ki: Talha b. Abdurrahman b. Avsece'nin el-Bera'dan rivayetine göre Rasûlullah (s.a): "Seslerinizle Kur'ân'ı süsleyiniz" diye buyurmuştur. Yani onu okumak alışkanlığını edinin, sesleriniz onunla meşgul olsun, onu bir parola ve bir süs edinin demektir. Bunun Kur'ân okumaya ve bununla çokça uğraşmaya bir teşvik demek olduğu da söylenmiştir. Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kur'ân ile seslerinizi süsleyiniz."[\[37\]](#) Hz. Ömer'in de.- "Kur'ân ile seslerinizi güzelleştiriniz" dediği rivayet edilmektedir.

Derim ki: İşte Hz. Peygamber'in: "Kur'ân-ı Kerim ile teganni etmeyen bizden değildir" hadisinin de ifade ettiği anlam budur. Kur'ân ile sesini güzelleştirmeyen bizden değildir, demektir. Abdullah b. Ebi Müleyke de hadisi böylece açıklamıştır. Abdülcebbar İbnü'l-Verd dedi ki: İbn Ebi Müleyke'yi Şöyle derken dinledim: Abdullah b. Ebi Yezid dedi ki: Ebu Lübabe yanımızdan geçti, biz de evine girinceye kadar arkasından yürüdük. Dış görünüşü pek de iyi değildi. Onun şöyle dediğini işittim: Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kur'ân'ı okurken teganni etmeyen bizden değildir." (Abdülcebbar) der ki: Ben İbn Ebi Müleyke'ye şöyle dedim: Muhammed'in babası, şayet okuyanın sesi güzel değil ise ne yapmalıdır dersin? İbn Ebi Müleyke dedi ki: Gücü yettiği kadar onu güzelleştirir. Bu hadisi Ebu Davud zikretmiştir.[\[38\]](#)

Yine Ebu Musa el-Eş'ari'nin Peygamber (s.a)'e söylediği şu söz de böyle açıklanmalıdır: Eğer senin benim okuyuşumu dinlediğini bilseydim, Kur'ân okurken sesimi güzelleştirir, süsler ve tertîl ile okurdum.

İşte bu Ebu Musa'nın fitri olan ses güzelliğine rağmen Kur'ân-ı Kerim'i hızlıca okuduğunu göstermektedir. Şayet Peygamber (s.a)'ın kendisini dinlemekte olduğunu bilseydi, kıraatini uzatır ve ağır ağır (tertîl ile) okurdu. Tıpkı Peygamber (s.a)'ın huzurunda okuduğu gibi. Bu da Kur'ân okurken sesinin güzelliğini artırırdı. Yoksa Rasûlullah (s.a)'ın: "Kur'ân seslerle veya başka

şeylerle güzelleştirilir" anlamına gelecek bir söz söylediğini ileri sürmekten Allah'a sığınmak gerekir. Her kim böyle bir açıklama getirirse o kesinlikle Kur'ân'ın onun güzelleştirecek, süsleyecek birisine ihtiyacı olduğunu ifade etmiş olacağından, büyük bir iddiada bulunmuş olur. Halbuki Kur'ânı Kerim nurdur, ışıktır. Kur'ân, güzelliğine bürünen, onun ışığı ile aydınlanan kimse için en üstün ve yüce süstür.

Şöyle bir açıklama da yapılmıştır: Süsleme emrinin anlamı, okuma şekillerini elde edip seslerimizle onları süslemek ve ölçülü bir şekilde okumak demektir. Yani "Kur'ân okuyuşunu seslerinizle güzelleştiriniz" anlamına gelir. O vakit (hadiste geçen): "Kur'ân" kelimesi Kur'ân okumak, kıraat anlamına gelir. Nitekim yüce Allah'ın: "Ve sabah vaktinin Kur'ân'ı" (el-İsrâ, 17/78) buyruğuyla sabah vakti Kur'ân okumak kastedilmiştir. Yine: "O halde Biz onu (Cebrail aracılığıyla) okuduğumuz vakit sen onun Kur'ân'ına uy!" (el-Kıyame. 75/18) buyruğundaki "Kur'ân" kelimesi de Kur'ân'ın okunması anlamındadır.

Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Amr'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Gerçek şu ki, denizde Süleyman (a.s)'ın zincire vurduğu ve tutuklanmış olarak alıkonulan şeytanlar vardır. Bunların çıkıp insanlara karşı bir Kur'ân (yani okuyacak birşey) okumaları zamanı yakındır."[\[39\]](#)

Şair Hz. Osman hakkında da şunları söyler:

"Kurban ettiler o saçları ağarmış ve (alnında) secdenin izlerini taşıyanı
Geceyi kimi zaman teşbih (namaz) ile kimi zaman Kur'ân okuyarak geçireni."

Bu açıklamaya göre hadis'e belirtilen manayı vermek doğru olur. Ancak tilavet demek olan Kur'ân okumayı -ilerde açıklayacağımız üzere- sınırlarından dışarıya çıkartacak olursak bu men edilmiştir.

Zayıf bir görüş olarak şöyle de denilmiştir: Kur'ân ile teganni etmenin anlamı ihtiyaç duymanın ve fakirliğin zıddı olan zengin olmak duygusu anlamına gelen "istiğna"dan türetilmiştir. (Şarkı anlamına gelen "ğina"dan türetilmemiştir.) Nitekim ihtiyaç duymadı anlamında "Teğeneyte ve teğaneyte" denilir, es-Sihhah'da şöyle denilmektedir: "Teğna'r-Racul" muhtaç olmamak, Allah tarafından ihtiyacının giderilmesi anlamındadır.ise birinin ötekine muhtaç olmaması anlamındadır. Nitekim Temimli el-Muğne b. Habnâ şöyle demiştir:

"Her ikimizin de hayat boyunca kardeşine ihtiyacı yoktur

Öldük mü de bu ihtiyaçsızlığımız daha da artacaktır."

Süfyan b. Uyeyne ile Veki' b. el-Cerrâh da bu açıklamayı kabul etmişlerdir. Böyle bir açıklamayı Süfyan, Sa'd b. Ebi Vakkas'tan da rivayet etmektedir.

Yine Süfyan'dan bir başka açıklama şekli de rivayet edilmektedir. Bu şekli de İshak b. Raheveyh zikreder. Yani Kur'ân sayesinde onun dışında kalan sözlere

ihtiyaç duymaz. Nitekim Muhammed b. İsmail el-Buhârî de bu açıklamayı benimsemiştir. Çünkü bu açıklamayı naklettiği^[40] Bab başlığının akabinde yüce Allah'ın şu buyruğunu zikretmektedir: "Onlara karşı okunup duran ve bizim sana indirdiğimiz kitap onlara yetmedi mi?" (el-Ankebut, 29/51)

Burada Kur'ân-ı Kerim sayesinde başka sözlere ihtiyaç duymamaktan kasıt, geçmiş ümmetlerin haberlerine dair bilgilere muhtaç olmamaktır. Tefsir alimleri bunu bu şekilde açıklar.

Kur'ân'ı teganni ile okumanın anlamının, onunla hüzünlenip kederlenmek demek olduğu da söylenmiştir. Yani Kur'ân okuyan kimsenin üzerinde Kur'ân tilaveti esnasında sevincin zıddı olan hüzün ve kederin etkileri görülür, demektir. Burda teganni ise zengin olmak, ihtiyaç duymamak anlamına gelen kökünden gelmemektedir. Çünkü bu kökten türemiş olsaydı o vakit Hz. Peygamber'in demesi, ifadesini kullanmaması gerekirdi. Bu görüşü İmam Ebu Muhammed İbn Hibban el-Büsti'nin de yer aldığı bir grup ilim adamı kabul etmiştir.

Görüşlerine delil olarak Mutarrif b. Abdullah b. eş-Şihhîr'in babasından yaptığı şu rivayeti gösterirler: "Rasûlullah (s.a)'ı namaz kılarken gördüm. Göğsünden ağlamaktan dolayı tencerenin kaynarken çıkardığı uğultu gibi bir ses duydum."

^[41]

Bu görüşü savunanlar derler ki: Bu haber, sözü geçen hadis ile kederlenmenin kastedildiğine dair açık bir ifade taşımaktadır. Ayrıca bu görüşlerine hadis imamlarının rivayet ettiği Abdullah b. Mes'ud'dan gelen şu hadisi de destekleyici delil olarak göstermişlerdir. Peygamber (s.a) ona: "Bana Kur'ân oku" dedi. (Abdullah b. Mes'ud der ki): Ona Nisa sûresini okumaya başladım. Nihayet yüce Allah'ın: "Her ümmetten (peygamberlerini) birer şahit, bunların üzerine de seni şahit kıldığımız zaman halleri nice olur" (en-Ni-sâ, 4/41) âyetine vardığımda Hz.

Peygamber'e baktım, gözlerinden yaş aktığını gördüm.^[42]

Şimdiye kadar dört ayrı açıklama şeklini sıralamış olduk. Bütün bunlar arasında nağmeli bir şekilde sesi alçaltıp yükselterek Kur'ân okunacağına dair ifadeler taşıyan bir açıklama yoktur.

Ebu Said b. el-A'râbî, Peygamber Efendimizin: "Kur'ân ile teganni etmeyen bizden değildir" hadisiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: "Araplar, çoğu konuşmalarında şarkı ve nağmeye düşkün kimseler idiler. Kur'ân-ı Kerim nazil olunca şarkı yerine nağmeli okuyacakları, alışageldikleri şekilde seslendirecekleri sözün Kur'ân olmasını arzuladılar. İşte bundan dolayı Peygamber: "Kur'ân ile teganni etmeyen bizden değildir" diye buyurmuştur.

Beşinci açıklama şekli: Bu, hadisi nağmeli okuyuşa ve neşelendirecek şekilde

seslendirmeye delil getirenlerin açıklama şeklidir. Ömer b. Şebbe anlatıyor: Ben, Ebu Âsim en-Nebil'e, İbn Uyeyne'nin Hz. Peygamber'in: "teganni etmeyen" şeklindeki sözünü yani onunla başkasına ihtiyaç duymamak anlamına yorumladığını sözkonusu ettiğimde, şunları söyledi: İbn Uyeyne bu açıklaması ile sözedilmeye değer bir iş yapmış değildir. İmam Şafii'ye de bu yorumu hakkında soru sorulunca şöyle demiş: Biz bunu daha iyi biliriz. Eğer Peygamber (s.a) ihtiyaç duymamak anlamına gelen istiğnayı kastetmiş olsaydı: Kim istiğna duymazsa.....derdi. O böyle demeyip "tegan-ni etmek" tabirini kullandığına göre, onun teganni'yi kastetmiş olduğunu bilmiş olduk. Taberî der ki: Bizim bildiğimize göre Arap dilinde teganni sesi nağ-melejdirmek suretiyle güzel ses çıkarmak demek olan gınadır (yani şarkı söylemektir.) Şair şöyle demiştir:

"Şiir söyledin mi nağmeli söyle

Çünkü bu şiiri nağmeli söylemek bir yarışır."

Teganni'nin istiğna anlamına geldiğini iddia eden bir kimse şunu bilmeli ki, Arap dilinde ve şiirlerinde bu anlamda kullanılmış değildir. İlim ehlinde de bunun bu anlama geldiğini söyleyen bir kimsenin olduğunu bilmiyoruz. el-A'sâ'nın:

"Ben bir zamanlar Irak'ta uzun süre ikamet etmiş ve ikametim süresince de iffetini korumuş bir kişiydim"

Sözünü delil gösterip burada "istiğna"yı kastettiğini ileri süren kimse yanlış bir iddiada bulunmaktadır. Çünkü el-A'sâ burada "ikamet yeri"ni kastetmiştir. Nitekim Araplar bir kişi hakkında "filan yerde ikamet etti" demek isterken işte bu kelimeyi kullanırlar. Yüce Allah'ın: "Orada ikamet etmemişler gibi oldular" (el-A'raf, 7/92) buyruğu da bu türdendir. Bu görüşü ileri süren kimselerin şairin:

"

"Ve biz öldüğümüzde birbirimize ihtiyaçsızlığımız daha da artacaktır" Sözlerini delil göstermesi ise bir yanılmadır. Çünkü burada geçen "et-Te-ğânî" kökü her biri diğerine ihtiyaç duymayan iki kişi bakında kullanılan "te-fâul" veznindedir. Mesela, vuruşan iki kişi hakkında "İki adam vuruştı" denilir. İki kişinin ortaklaşa yaptığı bir fiil hakkında bunu söyleyen bir kimsenin aynı şeyi tek kişi hakkında söylemesi yerinde olmaz. Dolayısıyla demek doğru olmaz. Aynı şekilde istiğna anlamında da (teganniden) demek de doğru olmaz.

Derim ki: Taberî'nin "tegannînin istiğna anlamında kullanıldığı Arap dilinde rastlanılmış bir şey değildir" şeklindeki iddiası yerinde değildir. Çünkü önceden de belirttiğimiz gibi el-Cevheri, bunu bu manada zikrettiği gibi el-Herevî de bu anlamda zikretmiştir. Taberî'nin: "Fâale kipi karşılıklı olarak iki kişinin yaptığı iş hakkında kullanılır" şeklindeki ifadesine gelince, bu kip birçok yerde tek bir

kimsenin yaptığı iş hakkında da kullanılır. İbn Ömer'in: " Ve o günlerde ben ergenlik yaşına yaklaşmış bir genç idim"^[43] şeklindeki sözleri bu türdendir. Araplar bu kipi kullanarak: " Ayakkabıyı çekiçle dövdüm, hırsız cezalandırdım, hastayı tedavi ettim" dedikleri de çok olur. O takdirde burada "teğânî" kipi de bu türden kabul edilmelidir. Hz. Peygamber'in "teğân-nî etmeyen" ifadesi hem şarkı söylemek hem de istiğna göstermek anlamlarına gelmesi muhtemel olduğuna göre, bu iki anlamdan birisini esas alarak yorumlamanın tercihe değer bir tarafı yok demektir. Hatta eğer bizim yapacak başka bir yorumumuz yoksa bunun "istiğna" anlamına yorumlanması daha uygundur. Çünkü böyle bir açıklama şekli Süfyan'ın da belirtmiş olduğu gibi büyük bir sahabiden rivayet edilmiştir. İbn Vehb, Süfyan hakkında şöyle demektedir: "Ben hadislerin te'vili hususunda Süfyan b. Uyeyne'den daha bilgili kimse görmedim". Bilindiği gibi O (İbn Vehb), İmam Şafii ile görüşmüş ve onunla çağdaş bir kimsedir.

Altıncı yorum: Bu da Müslim'in Sahih'inde yer alan fazlalık esas alınarak yapılan yorumdur. Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre o, Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinlemiş: "Allah, sesi güzel bir peygamberin açıkça ve te-ganni ile Kur'ân okumasını sevdiği kadar birşeyi sevmiş değildir."^[44]

Taberi der ki: Eğer İbn Uyeyne'nin dediği gibi olsaydı, burada hem güzel sesin hem de açıktan okumasının sözkonusu edilmesinin bir anlamı olmazdı.

Buna karşılık biz de şöyle deriz: "Açıktan okuması" ifadesinin Peygamber (s.a)'ın sözü olması muhtemel olduğu gibi, Ebu Hureyre'ye veya bir başkasına ait bir söz olması ihtimali de vardır. Eğer birinci ihtimal sözkonusu ise -ki bu uzak bir ihtimaldir- bu ifade Kur'ân okurken dinleyenleri neşelendirmemek ve nağmeli okumamak gerektiğine bir delildir. Çünkü Hz. Peygamber: "Onu nağmeli okurdu" demeyip bunun yerine "açıktan okurdu" ifadesini kullanmıştır. Yani, okurken hem kendisine sesini işittiriyor, hem de yanında bulunanlara. Buna delil de Hz. Peygamber'in tehlil getirirken sesini yükselttiğini duyduğu kimseye söylediği şu sözlerdir-. "Ey insanlar, kendinize acıyınız. Dua ettiğiniz kişi, sağır da değildir, hazır olmayan bir gaip de değildir..."^[45] Bu hadis tamamı ile ileride gelecektir.

Şayet bu fazlalık bir sahabi tarafından veya bir başka ravi tarafından eklenmiş ise, ileri sürdükleri gibi burda kendilerinin lehine bir delil yoktur. Böyle bir te'vili mezhebimizin ilim adamlarından birisi tercih ederek şöyle demiştir: Bu daha uygundur. Araplar, sesini yükselten ve bunu arka arkaya sürdüren kimse hakkında "gani" tabirini kullanırlar. Onun bu işi için de "ğînâ" lafzını kullanırlar. İsterse şarkı nağmeleri gibi nağmeli söylemesin. Ayrıca i-lim adamımız şunları

da söyler: İşte sahabi bu anlamda hadisi yorumlamıştır. Söylenen sözü daha iyi bilen, maksadını daha iyi kavrayan elbette ki odur.

Ebu'l-Hasen b. Battal, Şafii mezhebinin lehine delil getirerek şunu da söyler: Bu konuda mes'eledeki kapalılığı İbn Ebi Şeybe tarafından yapılan şu rivayet ortadan kaldırmaktadır. İbn Ebi Şeybe der ki: Bize Zeyd b. el-Hubâb anlattı, dedi ki: Bize Musa b. Ali b. Rebah babasından, o Ukbe b. Âmir'den rivayetle dedi ki: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Kur'ân'ı öğreniniz ve onunla teganni ediniz ve yazınız. Nefsim elinde olana yemin ederim, onun (hafızalardan) ayrılıp gitmesi iki yaşına basmış devenin yularından kaçıp kurtulmasından daha çabuktur."[\[46\]](#)

Bizim (Mâliki mezhebimize mensub) ilim adamlarımız şöyle derler: Bu ha-dis-i şerifin senedi eğer sahih ise, Kur'ân-ı Kerim'i bize bütün hocalardan nesilden nesile o şerefli çağa ve Rasûlullah (s.a)'a kadar tevatür yoluyla ulaşan ve şekli kafi olarak bilinen kıraat şekli reddetmektedir. Bize tevatür yoluyla gelen bu kıraatte, ne nağme sözkonusudur ne de başkalarını neşelendirerek okumak sözkonusudur. Bununla birlikte harflerin mahreçlerinden çıkartılmasında, uzatılmasında, idğam ve izhar yapılmasında ve benzeri kıraat şekillerinde işi oldukça ileriye götürenlerin çokluğuna rağmen, böylesine rastlanılmamıştır. Diğer taraftan nağmeli ve neşelendirecek şekilde okumakta hemzeli olmayan bir harfi hemzeli imiş gibi okumak, med olmayan yeri medli okumak da sözkonusudur. Bunun sonucunda tek bir elif birkaç elif, tek bir vav birkaç vav, tek bir harf ise birden çok harfe dönüşür. Bu da Kur'ân-ı Kerim'de bir fazlalığa sebebiyet verir. Bu ise men edilmiştir. Bu şekilde okuyanlar eğer, hemze üzerinde durak yapacak olurlarsa bu sefer birkaç hemze çıkartırlar. Üzerinde durulan türden hemzeler de varsa o sadece bir tanedir. Birden çok hemze değildir. Ve bu hemze ya mebni olur, ya maksur olur. Denilse ki: Abdullah b. Muğaffel'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (s.a) bir gece yolculuğunda devesi üzerinde iken Feth sûresini okudu. Kıraatinde terci' yaptı.

[\[47\]](#) Bunu Buhari zikretmiş ve yaptığı bu terci'in niteliği ile ilgili olarak üç defa (hemzeleri uzatarak) â, â, â demiştir.[\[48\]](#)

Biz bununla ilgili olarak şunu söyleriz: Bu Hz. Peygamber'in med yapılan yerde bunu iyice med yaptığı şeklinde anlaşılmalıdır. Ayrıca sırtında yol aldığı devenin onu sarsması halinde çıkarttığı sesin anlatılması olma ihtimali de vardır. Nitekim sesini yükselten kimse eğer binek üzerinde ise bineğinin sarsmasının, sesinin basıncında ve kesik kesik çıkmasında etki ettiği görülen bir şeydir. Böyle bir ihtimal sözkonusu olduğuna göre bunu delil göstermek mümkün değildir.

Hadis hafızı Ebu Muhammed Abdülğani b. Said, Katade'nin Abdurrahman b.

Ebu Bekir'den, onun da babasından rivayetine göre, Ebu Bekir(r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlullah (sa.)'ın kıraatinde terci'siz (nağmesiz) med vardı."

İbn Cüreyc de Ata'dan, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a)'ın nağme yapıp neş'elendiren bir müezzini vardı. Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Gerçek şu ki ezan düz kolay ve pürüzsüzdür. Eğer senin ezanın da düz kolay ve pürüzsüz olacak ise oku, değilse okuma." Bunu Darakutnî, Sünen'inde rivayet eder.^[49] Peygamber (s.a) ezanda nağmeyi yasakladığına göre yüce Allah'ın koruması altında olan Kur'ân-ı Kerim'de nağme yapmayı caiz görmemesi daha uygundur. Çünkü yüce Rabbimiz hak sözünde şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak Zikri (Kur'ân'ı) Bizler indirdik ve onu koruyacak olanlar da Bizleriz." (el-Hicr, 15/9); "Önünden de arkasından da batıl ona erişemez. O, Hakim ve Hamid tarafından indirilmiştir." (Fussilet, 41/42).

Şunu belirtelim ki bu görüş ayrılıkları sesi yükseltip alçaltmak ve çokça nağme yapmak ile Kur'ân'ın anlamının anlaşılmaması hali ile ilgilidir. Eğer iş daha da ileriye götürülecek ve Kur'ân'ın anlamının anlaşılmaması bütünüyle engellenecek olursa, bu ittifakla haramdır. Hükümdarların önünde ve cenazeler arkasında Kur'ân okuyan Mısır'daki okuyucuların yaptığı budur. Onlar bu şekilde okumanın karşılığında hediyeler ve ücret alırlar. Fakat bu işleri sapıkçadır. Bu amelleri boşunadır. Onlar bu şekilde Kur'ân okuyarak Allah'ın Kitabı'nı değiştirmeyi helal görüyorlar. Allah'ın indirdiği kitabında bulunmayan şeyleri ilave etmek suretiyle Allah'a karşı cür'etkarca hareket etmeyi önemsemiyorlar. Bu onların dinlerini bilmediklerinden, peygamberlerinin Sünnetlerinin dışına çıkmalarından ve Kur'ân okumakta kendilerinden daha önce geçmiş bulunan salih kimselerin izledikleri yolun dışına çıkmalarından dolayı böyle olmaktadır. Onlar bu davranışlarıyla şeytanın kendilerine süslü ve güzel gösterdiği amellerine yöneliyorlar. Bu işi yapınca iyi bir iş yaptıklarını zannediyorlar. Hakikatte ise onlar sapıklıklarında dönüp duruyorlar. Allah'ın Kitabı ile oynuyorlar. İnna lillah ve inna ileyhi râciûn. Fakat doğru sözlü yüce Peygamber, bunun gerçekleşeceğini de haber vermiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in haber verdiği gibi olmuştur.

İmam Hafız Ebu'l-Huseyn Rezin ile Ebu Abdullah et-Tirmizi el-Hakim Nevâdiru'l-Usul adlı hadis kitabında Hz. Huzeyfe'den Rasûlullah (s.a)'nın şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Kur'ân'ı Arapların nağme ve sesleriyle okuyunuz. Sakın aşıkların^[50] nağmeleriyle ve iki kitap ehlinin (Yahide ve Hristiyanların) nağmeleriyle okumayınız. Benden sonra şarkı ve ağıt yakar gibi Kur'ân'ı nağmeli okuyacak kimseler gelecektir. Kur'ân onların hançerlerinden aşağıya inmez. Kalpleri fitneye garkolmuştur. Bu okuyuşlarından hoşlananların kalpleri de

onlarınkı gibidir. "[51]

İlim adamlarımız der ki: Vaizlerin önlerinde ve toplantılarda günümüz Kur'ân okuyucularının Kur'ân okudukları vakit, Arap olmayanların nağmeleri ile Kur'ân okumalarının Rasûlullah (s.a)'ın yasakladığı şekil olma ihtimali çok yüksektir. Kıraatte terci' (tekrarlamak ve nağme yapmak.) hristiyanların okuyuşu gibi harfleri tekrarlayıp durmaktır. Tertil ise ağır ağır okumak, harfleri ve harekeleri açık seçik bir şekilde çıkarmaktır. Kur'ân okuyuşunda istenen budur. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ve Kur'ân'ı tertil ile (tane tane, ağır ağır) oku." (el-Müzemmil, 73/4.)

Umm Seleme'ye Rasûlullah (s.a)'ın namazda Kur'ân okuyuşuna dair soru soruldu da şöyle dedi: Onun namazından size ne? O namaz kılar, sonra da kıldığı kadar uyur, sonra uyuduğu kadar namaz kılar, sonra namaz kıldığı kadar uyurdu. Ve sabaha kadar bunu böyle yapardı. Böyle dedikten sonra Hz. Peygamber'in kıraatinin nasıl olduğunu anlattı. Onun harfleri tane tane açık seçik okumasını nitelendirdi. [52] Bunu Nesai, Ebu Davud ve Tirmizi rivayet etmiş, Tirmizi de: "Hasen, sahih, garib bir hadistir" demiştir. [53]

Kur'ân ve İlim Ehlinin, Riya ve Benzerlerinden Sakındırılması:

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın" (en-Nisâ, 4/36) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rab-bine ibadette hiç bir kimseyi ortak koşmasın" (el-Kehf, 18/110).

Müslim'in rivayetine göre Ebû Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kıyamet gününde insanlar arasında aleyhine hüküm verilecek ilk kişi şehid düşen bir kimse olacaktır. Bu Allah'ın huzuruna getirilecek Allah ona nimetlerini sayıp dönecek, o da bunları itiraf edecektir. Allah ona: Sana verdiğim bu nimetler ile sen ne yaptın, diye sorunca: Senin yolunda şehid düşünceye kadar çarpıştım, diyecektir. Allah: Yalan söyledin, fakat sen: Cesurdur, denilsin diye çarpıştın, nitekim böyle söylendi. Daha sonra yüce Allah onun hakkında emir verecek o da yüzüstü cehenneme atılincaya kadar sürüklenecektir. Diğer ilmi öğrenip öğreten, Kur'ân okuyan kimsedir. Bu da Allah'ın huzuruna getirilecek, Allah onun üzerindeki nimetlerini ona sayıp dönecek, o da bunları itiraf edecektir, Yüce Allah ona: Sen bu nimetler ile ne yaptın, diye sorunca o da diyecek ki: İlmî öğrendim, öğrettim, Senin uğrunda Kur'ân okudum. Yüce Allah ona: Yalan söyledin diyecektir. Sen ilmi alimdir,

denilsin diye öğrendin. Güzel Kur'ân okuyor, denilsin diye Kur'ân okudun. Bunlar senin hakkında söylendi. Daha sonra emir verilecek ve cehenneme atılıncaya kadar yüzüstü sürüklenecektir. Diğer bir kişi ise Allah'ın kendisine genişlik ihsan ettiği ve malın bütün çeşitlerinden verdiği kimsedir. Bu kişi Allah'ın huzuruna getirilecek, Allah üzerindeki nimetlerini sayıp dökecek, o da bu nimetleri itiraf edecektir. Allah ona: Peki sen bu nimetlerle ne yaptın, diye sorunca, şöyle diyecektir: Uğrunda harcanmasını arzuladığın ne kadar yol varsa Senin için infakta bulunmadığım tek bir yol bırakmadım. Allah ona, yalan söyledin, diyecektir. Fakat sen bunu : Bu kişi oldukça cömerttir, denilsin diye yaptın ve bu söylendi. Daha sonra yüce Allah emir verecek ve cehenneme atılıncaya kadar yüzüstü sürüklenecektir."[\[54\]](#)

Tirmizi, bu hadisi naklederken şunları da söylemektedir: Sonra Rasûlul-lah (s.a) iki dizime vurarak şöyle buyurdu: Ey Ebû Hureyre, işte bu üç kişi, Kıyamet gününde kendileriyle cehennem ateşinin ilk alevlendirileceği kişiler olacaktır." Ebu Hureyre'nin adı Abdullah'tır. Abdurrahman olduğu da söylenmiştir. O dedi ki: Bana Ebu Hureyre künyesinin verilmesinin sebebi, kolumun yeni içerisinde bir kedi taşımamdır. Rasûlullah (s.a) beni görünce: "Bu ne?" diye sordu. Ben, kedi dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Ey Ebu Hureyre (kedicik babası)" dedi.

İbn Abdî'l-Berr der ki: Bu (hadis) ameli ve ilmiyle Allah'ın rızasını aramayan kişi hakkındadır.

Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir: "Her kim Allah'tan başkası için ilim talep ederse veya ilmiyle Allah'tan başkasını murad ederse cehenemdeki yerine hazırlansın."[\[55\]](#)

İbnü'l Mübarek, Rekâik adlı eserinde, el-Abbas b. Abdülmuttalib'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Bu din öyle zaferler elde edecektir ki, denizleri aşacak ve hatta Allah yolunda atlılar denizleri geçecektir. Ondan sonra Kur'ân okuyacak bir takım kimseler geleceklerdir. Bunlar, Kur'ân okuduklarında bizden daha iyi okuyabilen kimdir, bizden daha bilgili kimdir diyeceklerdir." Daha sonra Hz. Peygamber ashabına yönelerek şunları söyler: "Bu gibi kimselerden bir hayır olur mu dersiniz?" G.ûlsr: Hayır deyince şu cevabı verir: "Bunlar sizdendir. Bunlar bu ümmettendir ve bun.'ar cehennemin yakıtıdır."[\[56\]](#)

Ebu Davud ve Tirmizi de Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Her kim kendisiyle Allah'ın rızası aranılan bir bilgiyi sadece ve sadece o bilgi sayesinde dünyadan bir menfaat elde etmek için

öğrenirse o, Kıyamet gününde cennetin kokusunu alamayacaktır." Tirmizi der ki, bu basen bir hadistir.[\[57\]](#)

Ebu Hureyre'den rivayete göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Ha-zen kuyusundan Allah'a sığınınız." Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü, Hazen kuyusu nedir, diye sorunca şöyle buyurdu: "Bu bizzat cehennemün günde yüz defa kendisinden Allah'a sığındığı cehennemdeki bir vadidir." Ey Allah'ın Peygamberi buna kim girecektir, diye sorulunca şu cevabı verir: "Amelleriyle riyakârlık yapan kurradır (Kur'ân okuyucusudur, bilginleridir)." Tirmizi: Bu, garib bir hadistir, der.[\[58\]](#)

Esed b. Musa'nın kitabında kaydedildiğine göre, Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Cehemmende öyle bir vadi vardır ki, cehennemün kendisi bu vadinin şerrinden günde yedi defa Allah'a sığınır. Bu vadide öyle bir kuyu vardır ki, cehennemün kendisi ve o vadi, bu kuyunun şerrinden Allah'a sığınır. Bu kuyuda da öyle bir yılan vardır ki, cehennem de o vadi de ve o kuyu da bu yılanın şerrinden yedi defa Allah'a sığınır. Allah bu yılanı Allah'a isyankarlık eden Kur'ân hafızı olan bedbahtlar için hazırlamıştır."

O halde Kur'ân hafızı ve ilim talep eden kimsenin kendi nefsinde Allah'tan korkan bir takva sahibi olması, amelini yalnız Allah için ihlasla yapması gerekir. Eğer hoşuna gitmeyecek birşey yapmış ise hemen tevbe etmekte, Allah'a yönelmekte elini çabuk tutsun. İlim talebine ve ameline ise ihlâsı elde etmekle başlasın. Kur'ân-ı Kerim'i hıfzetmiş bir kimsenin göstermesi gereken dikkat ve titizlik öbürlerinden daha fazladır. Nitekim, onun da başkasına verilmeyecek ecirleri vardır.

Tirmizi'nin Ebu'd-Derda'dan rivayetine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Allah kitapların birisinde bir peygambere şunu indirmiş (veya vah-yetmiş) bulunuyor: Dinden başka şeyler için bilgi elde eden amelden başka maksatlarla ilim öğrenen, âhîret için yapılması gereken amel ile dünyayı isteyen kimselere de ki: Bunlar insanlara karşı koyun postuna büründük-leri halde kalpleri kurtların kalbi gibidir. Dilleri baldan tatlı olduğu halde kalpleri acıdan da acıdır. Onlar beni mi kandırmaya çalışıyorlar, benimle mi alay etmek istiyorlar? Onlar için öyle bir fitne hazırlayacağım ki, o fitnede taham-mülkâr halim selim kimseler bile şaşırıp kalacaktır."[\[59\]](#)

et-Taberi, A'dâbu'n-Nufûs adlı eserinde şu rivayeti kaydetmektedir: Bize Ebu Kureyb Muhammed b. el-Alâ anlattı, bize el-Muharibî, Amr b. Âmir el-Becelî'den, o İbn Sadaka'dan o, Peygamber (s.a)'ın ashabından birisinden ya da ona anlatan birisinden rivayetle dedi ki: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu "Allah'ı kandırmaya çalışma. Çünkü Allah'ı kandırmaya çalışanın bu gayretini Allah boşa

çıkartır. Ve eğer o farkında ise aslında kendi kendisini kandırır." Aşhab sorar: Ey Allah'ın Peygamberi, insan Allah'ı kandırmaya nasıl çalışır? Şöyle buyurdu: "Allah'ın sana emrettiğini yerine getirirsin fakat, bu amelin ile başkasını murad edersin. Riyadan sakınınız. Çünkü o, şirkin kendisidir. Riyakarlık yapan bir kimse, Kıyamet gününde herkesin önünde kendilerine nisbet edileceği dört isim ile seslenilir. Ey kafir, ey haşır (ziyana uğrayan), ey gadir (sözünde durmayan), ey facir! Amelin haktan uzaktır, ecrin boşa çıkmıştır. Bugün senin hiçbir nasibin yoktur. O bakımdan ey aldaticı, sen kimin için amel ediyor idiysen git, ecrini onda ara."

Alkame, Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: İçinde küçüğün büyüyeceği, büyüğün de ihtiyarlayacağı bir fitne gelip sizi kuşatınca, insanların kendisine göre hareket edeceği bid'at bir yol izlenip o bid'atten herhangi bir şey değiştirildiğinde, Sünnet değiştirildi, denileceği bir fitne gelip sizi kuşatacağında, haliniz nice olacaktır? Hazır bulunanlar: Bu ne zaman olacaktır, ey Ebu Abdurrahman? denilince şu cevabı verir: Kur'ân okuyucularınız artıp fakihleriniz azaldığında, emirleriniz çoğalıp eminleriniz azaldığında, âhiret için işlenen bir amel ile dünya arandığında ve dinden başka bir maksat ile din bilgisi öğrenildiğinde.

Süfyan b. Uyeyne der ki: Bize ulaştığına göre İbn Abbas şöyle demiştir: Eğer Kur'ân hafızları hakkıyla Kur'ân'a uysalar ve gerektiği gibi hareket etseler, şüphesiz Allah onları sever. Fakat onlar bu Kur'ân ile dünyayı istediler, onun için Allah da onlara buğzetti ve insanların nazarında da önemsiz-leştirler.

Ebû Cafer Muhammed b. Ali'nin yüce Allah'ın: "Onlar ve azgınlar oraya (cehenneme) hep birlikte yüzleri üstü ardı arkasına atılırlar." (eş-Şuarâ, 26/94) buyruğu ile ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bunlar dilleriyle hak ve adaleti nitelendiren fakat, onu terkedip ona aykırı hareket eden kimselerdir.

İnşaallah bu kitabımızda yeri geldikçe bu hususa dair daha da etraflı açıklamalar gelecektir. [\[60\]](#)

Kur'ân'ı Öğrenen Kimsenin Dikkat Etmesi ve Gafil Olmaması Gereken Hususlar:

Bunların başında Kur'ân'ı ezberleyip öğrenmek isteğinde önceden de belirttiğimiz gibi, Allah'a ihlasla yönelmesi, gece gündüz namazda yahut namazın dışında olsun -onu unutmamak üzere- kendisini Kur'ân-ı Kerim'i okumaya vermesi gelir. Müslim'in İbn Ömer'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Kur'ân'ı ezberlemiş olan kimsenin durumu, bağlı deve

sahibinin durumuna benzer. Eğer onu gözünden uzak tutmaz ve kontrol ederse elinde tutar. Eğer bağını çözerse çeker gider. Kur'ân hıfzetmiş kimse de geceleyin ve gündüzün namaz kılıp Kur'ân okur ise Kur'ân'ı hatırlar, unutmaz.

Eğer (çokça.) namaz kılıp okumazsa onu unuttur."[61]

Kur'ân'ı hıfzetmiş olan bir kimsenin Allah'a hamdeden bir kul olması gerekir. O'nun nimetlerine şükreden, Allah'ı zikreden, Allah'a tevekkül eden, Allah'tan yardım isteyen, O'na yönelme arzusunu taşıyan, O'na sıkı sıkı bağlanan, ölümü hatırlardan çıkarmayan ve ölüme hazır bir kimse olmalıdır.

Yine Kur'ân hafızının günahlarından korkması, Rabbinin affını uman bir kimse olması gerekir. Sağlıklı halinde korku ona baskın olmalıdır. Çünkü son nefeslerini ne halde vereceğini bilmemektedir. Eceli yaklaştığında ise Allah'ın rahmeti onun nefsinde daha bir yer etmelidir. Çünkü bu durumda Allah, hakkında hüsn-ü zan beslemek gerekir. Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

"Ölümünüz halinde her biriniz mutlaka Allah hakkında hüsn-ü zan beslesin."[62]

Yani Allah'ın kendisine rahmet ve mağfiret edeceği zannını taşısın.

Kur'ân hafızının, çağının insanlarını iyi bilen birisi olması gerekir. Yönetim ve yöneticilerin zararlarına karşı kendisini korumaya çalışmalıdır. Nefsini kurtarmaya, canını tehlikelerden uzak tutmaya gayret etmelidir. Dünyalığından gücü yettiği kadarını önünden göndermeli (tasadduk etmeli) ve bütün bu hususlarda nefesine karşı gücü yettiği kadar mücahede etmelidir.

Kur'ân'ı hıfzededen bir kimsenin en çok önem verdiği şey, dininde vera' sahibi olmak, Allah'ın kendisine emrettiği ve nehyettiği bütün hususlarda Allah'a karşı takvâlı olmak, O'nun gözetiminde olduğunu unutmamak olmalıdır. İbn Mes'ud der ki: Kur'ân okuyan kimsenin, insanlar uyuduğunda gecesıyla (yaptığı ibadetiyle) bilinmeli, insanlar uyandığında gündüzü ile, insanlar gördüğünde ağlamasıyla, insanlar lafa daldıklarında susmasıyla, insanlar böbürlenip durduklarında alçakgönüllülüğü ile, insanlar sevindiklerinde de üzüntüsüyle tanınmalı, bununla ayırt edilmelidir.

Abdullah b. Amr der ki: Kur'ân'ı hıfzetmiş bir kimsenin, lafa dalanlarla birlikte dalmaması, cahillik edenlere karşı cahillik etmemesi gerekir. Aksine o, Kur'ân hatırı için affedip bağışlayabilmelidir. Çünkü onun göğsünde yüce Allah'ın kelamı vardır.

Yine Kur'ân hafızının şüpheli yollardan kendisini koruması gerekir. Kur'ân meclislerinde ve başka meclislerde, gülmesini ve faydasız konuşmasını azaltmalıdır. Başkasının kötülüklerine karşı tahammül etmeye ve vakar sahibi olmaya kendisini zorlamalıdır.

Kur'ân hafızı, fakirlere karşı alçakgönüllü olmalı. Büyüklenmekten, kendisini

beğenmişlikten uzak durmalıdır. Eğer fitneye düşmekten korkarsa, dünyadan ve dünyalık peşinde koşanlardan uzak durmalı, gereksiz tartışma ve iddialaşmaları terketmelidir. Kendisini yumuşak davranmaya ve edeb sınırları içinde kalmaya zorlamalıdır.

Kötülük etmeyeceğinden emin olunan, hayrı umulan, zararından uzak kalınan, laf götürüp getiren dedikoduculara kulak asmayan, onları dinlemeyen, hayırda kendisine yardımcı olacak, kendisine doğruyu, güzel ahlakı gösterecek olanlarla ve hayrı kendisine güzel gösterecek, çirkin göstermeyecek kimselerle arkadaşlık yapmalıdır.

Kur'ân'ın hükümlerini öğrenmelidir. Allah'ın emrinden neyi murad ettiğini, kendisine neyi farz kıldığını anlamalıdır. Böylelikle okuduğundan faydalansın ve okuduğu hükümlerin gereğince amel etsin. Ezberinden Kur'ân-ı Ke-rim'in farz ve hükümlerini ezbere okuduğu halde, okuduğunun ne anlama geldiğini bilmeyen kimsenin bu durumundan daha çirkin ne olabilir!? Böyle bir kimse, anlamını bilmediği şey ile nasıl amel edebilecektir? Okuduğu Kur'ân'ın incelikleri hakkında kendisine soru sorulduğu halde bunları bilmemesi ne kadar çirkindir? Bu durumda olan kimse, olsa olsa koca koca kitaplar yüklenmiş eşeğe benzer.

Kur'ân hafızının Allah'ın, İslâm'ın ilk dönemlerinde kullarına ne şekilde hitap ettiğini, Kur'ân'ın sonraki nüzul dönemlerinde de onları neye teşvik ettiğini, İslâm'ın ilk dönemlerinde Allah'ın neleri farz kıldığını, daha sonraki dönemlerde ise bu farzlara neleri eklediğini bilip biribirinden ayırt edebilmesi için Kur'ân'ın Mekkî olanını Medenî olanından ayırt etmesi gerekir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in çoğu yerinde, Medenî olan buyruklar Mekkî olanları nes-heder. Mekkînin Medenî âyetleri neshetmesine ise imkan yoktur. Çünkü men-suh (neshedilen) nesneden (nâsîh)e göre daha önceki dönemlerde nazil olmuştur. Hafızın i'rabı ve Kur'ân-ı Kerim'deki ğarîb lafızları bilmesi de onun için bir kemal sebebidir. Çünkü bunları bilmesi, okuduğunu iyice anlamasına, öğrenmesine kolaylık sağlar, okuduğu buyruklar ile ilgili şüphelerini ortadan kaldırır.

Ebu Cafer et-Taberi der ki: el-Cermi'yi şöyle derken dinledim: Otuz yıldan beri, fıkıh ile ilgili mes'elelerde Sibeveyh'in Kitabından hareketle fetva veriyorum. Muhammed b. Yezid der ki: Çünkü Ebu Ömer el-Cermi, hadis bilen birisi idi. Sibeveyh'in Kitabını öğrenince hadisteki fıkıhı da öğrenmiş oldu. Çünkü Sibeveyh'in Kitabından düşünme ve tefsiri öğreniyordu. Daha sonra bu öğrendiklerinden hareketle Rasûlullah (s.a)'dan sabit olarak nakledilen Sünnetleri, tetkik ediyordu. İşte bunları öğrenerek kişi, aziz ve celil olan Allah'ın Kitabı'ndaki muradını anlar. Ve bunlar Kur'ân hükümlerini alabildiğine açar. ed-

Dahhak, yüce Allah'ın: "Fakat öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğumuz kitap sayesinde Rabbaniler olunuz." (Al-i İmran, 3/79) buyruğu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Allah'ın Kitabı'nı öğrenen bir kimse fakih olmakla yükümlüdür.

İbn Ebi'l-Havârî der ki: Yüz seksenbeş yılında bir grup ile birlikte Fudayl b. İyad'ın yanına gittik. Kapıda durduk. İçeri girmek için bize izin vermedi. Birisi şöyle dedi: Eğer bunun dışarı çıkacağı varsa ancak Kur'ân okunduğu için dışarı çıkar. Biz de Kur'ân okuyan birisine okumasını söyledik. O da okumaya başlayınca Fudayl bize, küçük bir pencereden baktı. Biz de: Esselamu aleyke ve rahmetullah, dedik. O: Ve aleykümü's-selam deyince şöyle dedik: Nasılsın ey Ebu Ali, halin nicedir? Şöyle dedi: Ben Allah'ın verdiği afiyetteyim. Fakat sizden yana da eziyet çekiyorum. Sizin içinde bulunduğunuz bu durum İslâm'da görülmedik bir haldir (bid'attir). O bakımdan inna lillah ve inna ileyhi râciûn, diyorum. Bizler ilmi bu şekilde talep etmiyorduk. Fakat hocalara gider ancak onlarla birlikte oturmaya kendimizi ehil görmezdik. O bakımdan onlardan uzakça bir yerde oturur ve farketmeden onları dinlemeye çalışırdık. Bir hadis geçti mi, onlardan bu hadisi tekrarlamalarını ister ve kaydederdik, sizler ise cahillikle ilmi talep ediyorsunuz. Allah'ın Kitabı'nı da zayi etmiş bulunuyorsunuz. Eğer sizler gerçekten Allah'ın Kitabı'nı talep et-seydiniz, arzuladığınız şeylerin şifasını orada bulurdunuz. Biz, Kur'ân'ı öğrendik deyince, şöyle dedi: Sizin Kur'ân'ı öğrenebilmenize ömürleriniz ve çocuklarınızın ömürleri de yetmez. Biz: Bu nasıl olur, ey Ali'nin babası deyince, şöyle dedi: Sizler Kur'ân'ın i'rabını bilmedikçe, muhkem buyruklarını mü-teşabih olanlarından, nâsihini mensûhundan ayırd edemedikçe Kur'ân'ı öğrenmiş olamazsınız. Bunları öğrendiğiniz takdirde ise Fudayl'in ve İbn Uyey-ne'nin sözlerine de ihtiyacınız kalmaz. Daha sonra şöyle dedi: Kovulmuş olan şeytandan işiten, bilen Allah'a sığınıyorum. Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla: "Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, kalplerde olanlara bir şifa, mü'minler için de bir hidayet ve rahmet gelmiştir. De ki: Allah'ın lütuf ve rahmeti ile ... ve yalnız bunlarla sevininler. Bu, onların toplaya geldiklerinden daha hayırlıdır." (Yunus, 10/57-58) âyetlerini okudu.

Derim ki: İşte Kur'ân okuyucusu bu mertebelere ulaştı mı, o kimse Kur'ân'ı iyice okuyup belleyen Furkân'ın bilgisini elde eden bir kimse olur. Allah'ın kolaylık verdiği kimse için bu mertebelere ulaşmak zor birşey değildir. Kur'ân'ı öğrenirken veya öğrendikten sonra -önceden de açıkladığımız şekilde- niyetini Allah için halis kılmadığı sürece, Kur'ân öğrenenin sözünü ettiğimiz bu hususlardan herhangi bir şekilde yararlanması sözkonusu değildir. Öğrenci,

kimi zaman öğrenmek ve dünyada şeref sahibi olmak arzusuyla ilmi talep etmekle işe başlar. İlmî kavraması devam ederken bu kanaatinde hatalı olduğunu öğrenir, bundan dolayı tevbe eder, Allah için niyetini halis kılar. Bununla bu sefer yararlanır ve halini düzeltir.

el-Hasen der ki: Bizler önceleri ilmi dünya için talep ederdik. O bizi âhi-rete çekti. Süfyan es-Sevri de aynı şeyi söyler. Habib b. Ebi Sabit de der ki: Biz, bu işi önceleri hiçbir niyetimiz olmaksızın talep ettik. Niyet sonradan geldi. [\[63\]](#)

Kur'ân-ı Kerim'in İ'rabı, İ'rabını Öğretmek, Öğrenmeye Teşvik ve Kur'ân'ı İ'rablı Olarak Okuyanın Ecri:

Ebu Bekr el-Enbârî der ki: Peygamber (s.a)'ın ashabından ve onlara tabi olanlardan (Allah onlardan razı olsun) Kur'ân-ı Kerim'in i'rabının faziletine, i'rabını öğrenmeye teşvike dair ve yanlış hareke ile okumayı yerip, bunun hoşlanılmayan birşey olduğunu belirten birtakım haberler gelmiş, bulunuyor. Bütün bunlar ise, Kur'ân-ı Kerim'i okuyup ezberleyen kimselerin bu ilmi öğrenmek için oldukça gayret göstermelerini gerektirmektedir.

Bunlardan birisi de Yahya b. Süleyman ed-Dabbi'nin bize naklettiği şu rivayettir: Yahya dedi ki: Bize Muhammed b. Said anlattı. Dedi ki: Bize Ebu Mu-aviye, Abdullah b. Said el-Makburi'den, o babasından, o da dedesinden, o Ebu Hureyre'den rivayetle dedi ki: Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: "Kur'ân'ı i'rab ile (açık seçik, tane tane, harflerinin doğru olarak harekeleri belirtilmiş olarak) okuyun ve onun garib (manalarını bilmediğiniz) kelimelerini araştırın." [\[64\]](#)

Bana babam anlattı. Bize İbrahim b. el-Heysem anlattı. Dedi ki: Bize Adem b. Ebi İyas anlattı. Dedi ki: Bize Ebu't-Tayyib el-Mervezî anlattı. Dedi ki: Bize Abdülaziz b. Ebi Revvad Nafi'den, o İbn Ömer'den anlatarak dedi ki: Ra-sûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Her kim Kur'ân okuyup onun i'rabını belli etmezse, ona bir melek görevlendirilir. Bu onun için Kur'ân-ı Kerim'in indirildiği şekle uygun olarak okuduğu her bir harfe on hasene yazar. Eğer bir kısmını i'rablı okur ise, onun için iki melek görevlendirilir. Bunlar okuduğu her bir harf için yirmi hasene yazarlar. Eğer tümünü i'rablı okur ise, onun için dört melek görevlendirilir. Bunlar ona her bir harf için yetmiş hasene yazarlar." [\[65\]](#)

Cüveybir, ed-Dahhak'tan rivayetle dedi ki: Abdullah b. Mes'ud dedi ki: Kur'ân'ı tecvidli okuyunuz ve en güzel seslerle onu süsleyiniz. Kur'ân'ı i'rablı okuyunuz, çünkü o, Arabi bir Kur'ân'dır. Allah da Kur'ân'ın i'rablı (açık seçik, fasih, tane tane, harekeleri belli) okunmasını sever.

Mücahid'in bir rivayetine göre, İbn Ömer dedi ki: Kur'ân'ı i'rablı okuyunuz. Muhammed b. Abdurrahman b. Zeyd'den rivayete göre o, şöyle demiş: Ebu Bekr ve Ömer (r.anhum)'a dediler ki: Kur'ân-ı Kerim'in bir bölümünün i'rablı okunmasını harflerini ezberlemekten daha çok severiz.

eş-Şabi'den gelen rivayete göre o, şöyle demiştir: Hz. Ömer dedi ki: Kim Kur'ân'ı i'rablı olarak okur ise, Allah katında bir şehid ecir alır.

Mekhûl dedi ki: Bana ulaştığına göre Kur'ân-ı Kerim'i i'rablı olarak okuyan kimse, i'rabsız olarak okuyan kimsenin iki katı kadar ecir alır.

İbn Cüreyc'in, Ata'dan rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Arapları üç şey sebebiyle seviniz. Ben Arabım, Kur'ân arapçadır, cennet ehlinin konuşacağı dil de arapçadır."[\[66\]](#)

Süfyan, Ebu Hamza'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: el-Hasen'e, arap-çayı öğrenen birtakım kimselerden söz edildi. O da: Güzel bir iş yapıyorlar dedi. Peygamberlerinin dilini öğreniyorlar. Yine el-Hasen'e: Bizim lahin yapan (i'rab kurallarına aykırı okuyan) bir imamımız var, denildi. O da: Onu imamlıktan çekiniz, cevabını verdi.

İbn Ebi Müleyke'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ömer b. el-Hat-tab (r.a) döneminde bedevi bir arap (Medine'ye) gelip şöyle der: Muhammed (s.a)'in üzerine indirilen Kur'ân-ı Kerim'den bazı yerleri bana kim okuyup öğretebilir? Adamın birisi ona Tevbe sûresini öğretmeye başladı. Ve: "Allah ve Rasûlü, müşriklerden uzaktır" (mealindeki et-Tevbe, 9/3 ayet-i kerimesini) Allah müşriklerden ve Rasûlünden uzaktır, anlamına gelecek şekilde şeklinde kelimesini esreli olarak okutur. Bunun üzerine bedevi arap şöyle der: Allah Resulünden uzaklaştı mı? Eğer Allah Rasûlünden uzaklaşmış ise ben de ondan uzaklaşıyorum. Bedevi arabın bu sözleri Hz. Ömer'in kulağına gider. Hz. Ömer onu çağırıp şöyle söyler:

- Ey bedevi! Sen Allah Rasûlünden (s.a) uzak olduğunu mu ilan ettin? Şöyle dedi:

- Mü'minlerin emiri, ben Medine'ye geldim. Kur'ân bilmiyorum. Bana kim Kur'ân okumayı öğretir diye sordum. Bu kişi bana Berae (Tevbe) sûresini okuttu ve: şeklinde okuttu. Bunun üzerine ben de: Peki Allah, Rasûlünden uzaklaştı mı? Eğer Allah Rasûlünden uzaklaşmış ise ben de ondan uzaklaşıyorum, dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi:

- Bu âyet böyle değildir ey bedevi!

- Nasıldır ey müminlerin emiri, diye sorunca, Hz. Ömer der ki:

- Bu: "Muhakkak Allah ve Rasûlü müşriklerden uzaktır" şeklindedir. Bu sefer bedevi şu cevabı verir:

- Allah'a yemin ederim, ben de Allah'ın ve Rasûlünün uzak olduklarından uzağım. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattab (r.a), dil bilgisini bilmeyenlerin başkalarına Kur'ân öğretmemesini emretti. Ebu'l-Esved (ed-Dueli)'e de nahiv ilminin esaslarını koymasını emretti.

Ali b. el-Ca'd dedi ki: Ben Şu'be'yi şöyle derken dinledim: Arapçayı (arap dili kaidelerini) bilmeden hadisle uğraşan bir kimsenin misali, boynuna içinde yem bulunmayan bir yem torbası asılmış eşeğe benzer.

Hammad b. Seleme de der ki: Her kim hadis öğrenmeye koyulur, fakat nahiv öğrenmezse, boynuna içinde arpa bulunmayan bir yem torbası asılmış eşek gibidir.

İbn Atiyye der ki: Kur'ân-ı Kerim'in i'rabı şeriatla asıldır. Çünkü ancak bununla şeriatın kendisi olan Kur'ân'ın anlamları doğru dürüst öğrenilebilir.

İbnü'l-Enbârî dedi ki: Peygamber (s.a)'ın ashabından ve onlara tabi olanlardan (Allah onlardan razı olsun) Kur'ân'ın garip ve müşkil lafızlarına dair dil bilgisi kaideleri ve şiir ile delil gösterdiklerine dair o kadar çok rivayetler gelmiş bulunuyor ki, bunlar bu konuda nahiv bilginlerinin izlediği yolun doğruluğunu açıkça ortaya koymakta, bu yolu izleyenlere tepki gösterenlerin tutumlarının yanlış olduğunu açıklamaktadır. Bu rivayetlerden bazıları:

Bize Ubeyd b. Abdulvahid b. Şerik el-Bezzaz anlattı, dedi ki: Bize İbn Ebi Meryem anlattı, dedi ki: Bize İbn Ferruh haber verdi, dedi ki: Bana Üsâme haber verdi: Bana İkrime'nin haber verdiğine göre, İbn Abbas şöyle demiş: Bana Kur'ân-ı Kerim'in garib (sözlük anlamını bilmekte güçlük çektiğiniz) lafızlarına dair soru sorduğunuzda, şiiri tetkik ederek o kelimenin manasını bulmaya çalışınız. Çünkü şiir, arabın divanıdır.

Yine bize İdris b. Abdülkerim anlattı, dedi ki: Bize Halef anlattı, dedi ki: Bize Hammad b. Zeyd, Ali b. Zeyd Cüd'an'dan rivayetle dedi ki: Ben Said b. Cübeyr ile Yusuf b. Mihran'ı şöyle derken dinledim: İbn Abbas'a Kur'ân-ı Kerim'de bir hususa dair soru sorulduğunu işittim. O, şunları şunları söyledi ve dedi ki: Şairin şöyle şöyle dediğini duymadınız mı?

Yine İkrime'nin İbn Abbas'tan rivayetine göre, bir kişi ona yüce Allah'ın: "Elbiseni temizle" (el-Müddessir, 74/4) buyruğu hakkında soru sormuş, o da şu cevabı vermiş: "Sözünde durmamak üzere elbiseni giyinme, demektir" dedi ve Gaylan es-Sakafi'nin şu beyitini örnek gösterdi:

"Allah'a hamdolsun ki ben giymedim, sözünde durmayan bir kimse gibi elbise
Ve ben işlediğim bir ayıptan dolayı da yüzünü örten değilim." Birisi de İkrime'ye
"ez-Zenim" (el-Kalem, 68/13) kelimesinin anlamını sorunca İkrime şöyle der:
Bu veled-i zina anlamındadır, der ve;

örnek olarak da şu beyti okur:

"Veled-i zinadır, babası kimdir bilinmez

Fahişedir onun annesi, onun soyu alçaktır."

Yine ondan rivayete göre, "Zenim" kelimesini nesebi belli olmadığı halde bir kavme nesebi iltihak ettirilen, çirkin ve kötü söz söyleyen ve bayağı kimse demektir, demiş ve şu beyiti okumuştur:

"Zenimdir o. Erkekler fazladan kendilerinden olduğunu iddia ettiler.

Ayak kısımlarının postun enine ilave edildiği gibi. "

Yine İkrime'den rivayete göre o yüce Allah'ın: "Gölgeli dalları vardır"(er-Rahman, 55/48) âyetini açıklarken şöyle demiş: O ağaçların gölgeleri ve dalları vardır. Şairin şu sözlerini duymadın mı?:

"Ete susamış çift pençeli bir doğanın eline düşmüş

İki yavrusu olan bir erkek güvercini;

Gölgeli dallar üzerinde şakıyarak çağıran

Dişi güvercinin sesi, şevkini galeyana getirmedi (mi)?"

İkrime'nin İbn Abbâs'tan rivayetine göre İbn Abbas yüce Allah'ın: "Bakarsın ki bütün onlar toprağın üzerinde diridirler"(en-Nâziât, 79/14) buyruğunda yer alan "es-Sâhire" yer demektir, demiştir. Ümeyye b. Ebi's-Salt da şöyle demiştir Onların yanında deniz eti de var, kara eti de var." İbnü'l-Enbârî der ki: Raviler şu beyiti de rivayet etmektedirler:

"Onda kara eti de var deniz eti de

Ağızlarını açıp istedikleri her şey ebedi olmak üzere onlarıdır." Nâfi' b. el-Ezrak, İbn Abbas'a der ki: Bana yüce Allah'ın: "O'nu uyuklama ve uyku almaz" (el-Bakara, 2/255) buyruğunda yer alan (iLJI) kelimesinin ne demek olduğunu söyleyiver. İbn Abbas: O uyuklamadır, der. Çünkü Züheyr b. Ebi Sûlmâ şöyle demiştir:

"Gece boyunca onu uyuklama almaz

Uyumaz da O: O'nun işinde zayıf görüşlülük ve tutarsızlık yoktur." [\[67\]](#)

Kur'ân Tefsiri ve Tefsir Bilenlerin Faziletine Dair Rivayetler:

İlim adamlarımız (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) derler ki: Ashab-ı Kiram ve tabiinden tefsirin faziletine dair gelen rivayetlere gelince, bunlardan bir kısmı şöyledir:

Ali b. Ebi Talib (r.a), Cabir b. Abdullah'tan sözetti ve onu bilginlikle niteledi. Birisi ona şöyle dedi: Canım sana feda! Sen, sen olduğun halde Ca-bir'in alim olduğunu mu söylüyorsun? Hz. Ali şöyle dedi: O yüce Allah'ın: "Sana Kur'ân'ı

farz kılan Allah, elbette seni bir dönüş yerine geri çevirecektir." (el-Kasas, 28/85) buyruğunun tefsirini bilen bir kimse idi.

Mücâhid der ki: Allah'ın en sevdiği kişi indirdiğini en iyi bilen kişidir.

el-Hasen der ki: Allah'a yemin ederim, Allah indirdiği her bir âyetin ne hakkında indirilmiş olduğunu ve onunla neyi kastettiğinin bilinmesini ister.

eş-Şa'bî der ki: Mesruk, bir âyetin tefsirini öğrenmek için, Basra'ya kadar yolculuk yaptı. Ona: Bu âyetin tefsirini bilen kişi Şam'a gitti denilince, yol hazırlığını yaptı ve Şam'a gitmek üzere yola koyuldu ve sonunda o âyetin tefsirini öğrendi.

İkrime de, yüce Allah'ın: "Kim Allah'a ve Rasûlüne hicret maksadıyla evinden çıkarsa...." (en-Nisâ, 4/100) buyruğu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Evinden Allah'a ve Rasûlüne hicret etmek kasdıyla çıkan bu adamın kim olduğunu öğrenmek için ondört sene araştırıp durdum ve nihayet kim olduğunu tesbit ettim.

İbn Abdi'l-Berr der ki: Bu kişi Damra b. Hubeyb'dir. Kimliğine dair açıklama ileride gelecektir.

İbn Abbas da der ki: Ben Rasûlullah (s.a)'a karşı biri birine yardımcı olan iki kadının kim olduğuna dair Ömer'e soru sormak istediğim halde iki yıl süre ile sadece onun heybetinden korktuğum için soramadım. Nihayet ona kim olduklarını sorunca: Bunlar Hafsa ve Âişe'dir demişti.

İyas b. Muaviye de der ki: Tefsirini bilmeksizin Kur'ân-ı Kerim'i okuyanların misali, geceleyin hükümdarlarından bir mektup alan ve kandilleri bulunmayan bir takım kimselere benzer. Bundan dolayı korkuya kapıldıkları halde mektupta ne olduğunu da bilemeden öyle kalırlar. Tefsiri bilenler ise, işte böyle bir kandil bulup mektupta neler olduğunu okuyabilen kimseye benzerler. [68]

Kur'ân Hamili, Kimliği ve Ona Düşmanlık Eden ile İlgili Rivayetler:

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr dedi ki: Nisbeten gevşek birkaç yoldan Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Şu üç kişiye ikramda bulunmak, yüce Allah'ın celaline tazim göstermekten ötürüdür: Adaletli yönetici, saçları ağarmış müslüman ve Kur'ânda aşırıya kaçmayan ve terkedip ondan uzaklaşmayan hamil-i Kur'ân." [69]

Ebu Ömer der ki: "Hamil-i Kur'ân" Kur'ân'ın hükümlerini, helal ve haramını ve onda bulunan hükümlerin gereğini yerine getiren kimsedir.

Enes b. Malik, Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kur'ân herşeyden faziletlidir. Kur'ân'a gereken saygıyı gösteren Allah'a saygı

göstermiş demektir. Kur'ân'ı hafife alan yüce Allah'ın hakkını hafife almış demektir. Kur'ân hamili olan kimseler, Allah'ın rahmeti ile donatılmış kimselerdir. Allah'ın kelamını tazim edenler, Allah'ın nuruna bürünenlerdir. Kim bunlara dostluk ederse, Allah'ı dost edinmiş olur. Kim bunlara düşmanlık ederse yüce Allah'ın hakkını hafife almış olur." [70]

Kur'ân Okuyanın ve Kur'ân Hamilinin Kur'ân'a Karşı Göstermesi Gereken Tazim ve Saygı:

et-Tirmizî el-Hakim Ebu Abdullah, Nevâdiru'l-Usûl adlı eserinde şunları söylemektedir: [71]

Aşağıdaki hususlara riâyet etmek Kur'ân-ı Kerim'e saygı göstermenin ifadesidir.

1- Kur'ân-ı Kerim'e abdestsiz dokunmamak ve ancak abdestli olarak Kur'ân'ı okumak.

2- Misvak kullanmak, dişlerinin arasındaki kırıntıları ayıklayıp ağzının hoş olmayan kokusunu gidermek. Çünkü ağız Kur'ân'ın geçtiği yoldur. Yezid b. Ebî Mâlik der ki: Ağızlarınız Kur'ân'ın geçtiği yollardandır. O bakımdan oraları gücünüz yettiğince temizleyiniz ve ayıklayınız.

3- Bir hükümdarın huzuruna girmek için elbise giyildiği gibi elbise giyilsin. Çünkü o kendisi ile Rabbi arasında özel bir şekilde konuşacaktır.

4- Kur'ân okumak için kibleye yönelmek. Ebu'l-Âliye Kur'ân okuyacağı vakit sarık sarar, elbiselerini giyinir ve kibleye yönelirdi.

5- Balgam çıkardığı her seferinde ağzını çalkalamak. Şu'be, Ebu Hamza'dan onun da İbn Abbas'tan rivayetine göre, İbn Abbas'ın önünde bir bardak bulunurdu. Balgam çıkardı mı ağzını çalkalardı. Sonra da zikre (Kur'ân okumaya) devam ederdi. Balgam çıkardığı her seferinde ağzını çalkalardı.

6- Esnemesi geldiği zaman Kur'ân okumayı kesmek. Çünkü Kur'ân okuduğu vakit, o Rabbine hitap etmekte ona seslenmektedir. Esnemek ise şeytandan gelir. Mücâhid der ki: Kur'ân okurken esneyecek olursan, esnemen geçinceye kadar Kur'ân'ı ta'zim etmek üzere, Kur'ân okumayı kes. İkrime de böyle söylemiştir. Bununla böyle bir uygulamada Kur'ân-ı Kerim'e ta'zim ve saygı ifadesi olduğunu anlatmak istemektedir.

7- Kur'ân okumaya başladığı sırada şeytan-ı racim'den (kovulmuş şeytandan) Allah'a sığınmak ve eğer sûrenin başından yahut daha önce okuyup da durduğu yerden okumaya başlayacak olursa "bismillahirrahmanirrahim" demek.

8- Kur'ân okumaya başladığı takdirde, zorunlu olmaksızın arada bir insan kelamı ile okuyuşunu kesmemek.

9- Kur'ân okurken yalnız başına bir yere çekilmek. Böylelikle birisi gelip onunla konuşarak okumasını kesmez ve okuması ile cevabını birbirine karıştırmaz. Çünkü böyle yapacak olur ise, başlangıçta çektiği istiazenin himayesi son bulur.

10- Kur'ân-ı Kerim'i sükûnetle, ağır ağır ve tertil ile okumak.

11- Kendisine yapılan hitabı iyice kavramak üzere zihnini ve bütün kavrayış gücünü toplamak.

12- Allah'ın va'dinin dile getirildiği âyette durmak ve yüce Allah'tan bunu arzulayıp lütfundan bu va'de nail olmasını dilemek. Tehdidin sözkonu-su edildiği âyet üzerinde durup o tehditten Allah'a sığınmak.

13- Kur'ân'ın verdiği misaller üzerinde durmak ve bu misalleri gereği gibi anlamak.

14- Kur'ân'ın garip lafızlarını (anlamını bilmediği kelimelerini) araştırmak.

15- Sözler tamamıyla açık ve seçik bir şekilde ortaya çıkıncaya kadar her bir harfin hakkını eksiksiz olarak vermek. Çünkü her bir harf karşılığında onun için on hasene vardır.

16- Okuması bitirdiğinde Rabbini tasdik etmek, Rasûlünün tebliğ ettiğine dair şahitlik etmek, bunun hak olduğuna dair tanıklık yapmak. Bunun için şöyle der: LU»-Î ^1 s jjAaLÜI ja ^JUi JLp ^j t «İÜLj LiLj UÎ j

"Doğru söyledin Rabbimiz. Peygamberlerin tebliğ etmiştir. Biz buna tanıklık edenlerdeniz. Allah'ım, bizi hakka tanıklık eden şahitlerden ve adaleti uygulayan kimselerden kıl." Sonra da bazı dualar yapar.

17- Kur'ân okuduğu vakit, her bir sûreden birkaç âyet seçip okumamak. Çünkü Rasûlullah (s.a)'dan bize kadar ulaşan rivayete göre o, birgün her bir sûreden az bir miktar okuyan Hz. Bilal'in yanından geçer. Ona bir sûreyi tamamıyla okumasını emreder. Rivayet böyledir ya da buna benzer bir şekildedir.

18- Mushaf'ı koyduğu zaman açık bırakmamak, onun üstüne herhangi bir kitabı koymamak. Böylelikle Kur'ân-ı Kerim ilim kitabı olsun, başka bir şeye ait olsun her zaman için diğer bütün kitaplardan yüksekte olmalıdır.

19- Kur'ân'ı okuduğu vakit onu göğsüne yakın tutmak veya önündeki herhangi bir şeyin üstüne koymak, yere koymamak.

20- Tahtaya yazdığı vakit, tükürükle silmemek, su ile yıkamak.

21- Su ile yıkadığı vakit, necasetin bulunduğu yerlerde ve çiğnenip geçilen Yerlerde yıkamaktan korunmak. Çünkü Kur'ân'ın yazısının yıkandığı :»»c suyun da kendine göre bir hürmeti vardır ve bizden önce gelen seleflerle kimisi bu gibi suları şifa niyetiyle kullanırdı.

22- Bir sahife yıprandığı veya okunmaz hale geldiği vakit, başka kitapla-tccrumak için kullanmamak. Çünkü böylesi Kur'ân'a büyük bir saygısızlık-r

rakat bunun yerine yazıyı su ile siler.

23- Mushafa bir defa olsun bakmaksızın hiçbir gün geçirmemek. Ebu Mu-si şöyle derdi: Her gün Rabbimin fermanına bir defa olsun bakmamaktan haya ederim.

24- Gözlerinin de ondan pay almasını sağlamak. Çünkü gözler ruha gör_.' Ruh ile göğüs arasında bir perde vardır. Kur'ân ise göğüstedir. Kişi ezieröen okuduğu vakit, kulağına işittirir ve bu ruhuna ulaştırır. Hattına da bak takdirde bu sefer bu işin gerçekleşmesinde göz ve kulak ortaklaşa haresr ederler. Bu ise bu işin daha güzel bir şekilde yerine gelmesini sağlar. Böy-neisle göz de kulak gibi payını almış olur.

Zeyd b. Eslem'in Ata b. Yesar'dan rivayetine göre, Ebu Said el-Hudrî şöy-it ûemiş: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Gözlerinize de ibadetteki paylarını ve-tsz." Ashab: Ey Allah'ın Rasûlu, gözlerin ibadetteki payı nedir, diye sorun-::a şöyle buyurdu: "Mushafa bakmaları, Kur'ân üzerinde tefekkür ve hayret -edici gerçeklerden söz ettiği vakit de gereken ibreti almak."

Mekhul, Ubade b. es-Samit'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Ümmetimin en faziletli ibadeti bakarak Kur'ân okumak-ır "

25- Dünya işlerinde herhangi bir durum ile karşı karşıya kaldığında onu ;e vil etmemek. Burada te'vilin ne anlama geldiği biraz sonra açıklanacaktır.

3ize Amr b. Ziyad el-Hanzalî anlattı: Bize Huşeym b. Beşir Muğire'den, : ibrahim'den rivayetle dedi ki: Dünya işlerinden herhangi bir husus arız ol-ruğunda Kur'ân-ı Kerim'den herhangi bir buyruğun (ona dair) te'vil edilme-fi erih görülüyor idi. Te'vil ise, mesela yanına gelen bir kişiye: "Bir takdir .Lzere geldin ey Musa" (Taha, 20/40) demek ve yemek ve benzerlerinin ha-::ır olduğu bir sırada: "Geçmiş günlerde işledikleriniz sebebiyle afiyetle yi-«n Jçm."(el-Hakka, 69/24) demek gibi.

26- Nahl sûresi, Bakara sûresi, Nisa sûresi gibi şu sûresi bu sûresi demep bunun yerine: İçinde şu şu hususlardan sözedilen sûre demek.

Ben (Kurtubi) derim ki: Hz. Peygamber'in şu hadisi bu iddiaya aykırıdır: Sakara sûresinin sonlarındaki iki âyeti bir gecede okuyan kimseye bu iki âyet yeter." (I)

Bu hadisi Buharî ve Müslim Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet etmişlerdir.[\[72\]](#)

27- Ne kadar becerikli ve maharetli olduğunu göstermek gayesiyle çocuk öğreticilerinin yaptığı gibi kafasını eğerek Kur'ân okumamak. Çünkü bu şekilde hareket etmek, aykırı bir harekettir.

28- Şu bid'atçı, olmadık hemzeleri kıraate ilave eden, kelimeleri çıkartmakta aşırılığa giden, kendilerini zorlaya zorlaya okuyan, kokmuş, pis ağızlı kimselerin yaptığı gibi kıraatinde aşırıya kaçmamak. Çünkü böyle bir okuyuş sonradan

bid'at olarak ortaya çıkmıştır. Şeytan bunu onlara telkin etmiş, onlar da böyle bir okuma şeklini benimsemişlerdir.

29- Kur'ân-ı Kerim'i fasıkların nağmeleri gibi şarkı nağmeleriyle, hırsti-yanların nağmeleriyle veya rahiplerin figan ve inilti nağmeleriyle okumamak. Çünkü bütün bunlar bir sapıklıktır. Buna dair açıklamalar daha önceden yapılmıştır.

30- Kur'ân'ı yazdığı takdirde, açık ve seçik yazmak. Ebu Hukeyme'den rivayete göre Kûfe'de mushaf yazarmış. Ali (r.a) yanından geçerken, onun yazdığına bakmış ve: Kalemimi incelt, demiş. Bunun üzerine kalemimi alıp yanında güzelce yonttum. Sonra ayakta durmuş yazıma bakan Hz. Ali'nin önünde yazdım. Bu sefer şöyle dedi: İşte böyle, onu nurlandır. Aziz ve ce-lil olan Allah'ın onu nurlandırdığı gibi.

31- Kur'ân okuma esnasında bir kimsenin sesini ötekinden yükseltmemesi. Çünkü böyle yaparsa okuduğu anlaşılmaz olur, sonunda işittiğinden hoşlanmaz hale gelir. Ve bu bir çeşit anlamsız bir yarış şeklini alır.

32- Kıraatler hususunda tartışmaması ve mücadele etmemesi. Arkadaşına bu böyle değildir, dememesi. Çünkü o kıraatin de Kur'ân-ı Kerim'den sahih ve caiz olma ihtimali vardır. O takdirde de Allah'ın Kitabı'nı inkar etmiş duruma düşer.

33- Pazarlarda, gürültü olan yerlerde, boş işlerle uğraşılan yerlerle ayak takımı kimselerin toplantı yerlerinde Kur'ân okumamak. Yüce Allah'ın, Rahman olan Allah'ın kullarını sözkonusu edip onların boş sözlerle karşılaştıklarında şerefli bir şekilde geçip gitmelerinden övgüyle söz ettiğine dikkat etmek gerekir.[\[73\]](#) Burada kişinin kendisi adına geçip gitmesi sözkonusu edilmiştir. Ya boş işlerle uğraşan kimseler arasında ve ayak takımının toplantı yerlerinde Kur'ân okunursa ne olur?

34- Mushafa yaslanmamak, dayanmamak. Arkadaşına vermek istediği takdirde onu uzaktan atmamak.

35- Mushafı oldukça küçük yazmamak. el-A'meş'in İbrahim'den, onun Ali (r.a)'dan rivayetine göre Hz. Ali: "Mushaf küçültülmesin" demiştir.

Ben (Kurtubi) derim ki: 'Rivayete göre Ömer b. d-ftattab (ya), birisinin, elinde küçük bir mushaf görür. Bunu kim yazdı? diye sorar. Adam: Ben, deyince elindeki sopa ile ona vurur ve: "Kur'ân'ı ta'zim edin" der. Rasûlullah (s.a)'dan rivayet edildiğine göre o, "mescidcik veya mushafcik" denilmesi; nehyetmiş.

36- Kur'ân'dan olmayan birşeyi mushaf içinde yazmamak.

37- Altın ile mushafı süslememek ve altın ile yazısını yazmamak. Çünkü : takdirde dünya süsü ona karışmış olur. Muğire'nin İbrahim'den rivayetine göre o, mushafın süslenmesini, altın ile yazılmasını yahut âyetlerin başında iiamet konulmasını veya küçültülmesini hoş görmezmiş. Ebu'd-Derda'dan rivâyete göre

Rasûlullah (s.a) şöyle buyurur: "Mescidlerinizi süslemeye başladığınız, mushaflarınızı tezyin ettiğiniz zaman, helak yakanıza yapıştı demektir."[\[74\]](#)

İbn Abbas da gümüş ile süslenmiş bir mushaf görünce şunları söyler: Siz runu çalsın diye hırsız teşvik ediyorsunuz. Halbuki bu Kur'ân'ın zineti içindedir.

38- Yere ve sonradan yapılmış mescidlerde olduğu gibi duvara yazmamak. 3ize Muhammed b. Ali eş-Şakikî, babasından rivayetle anlattı. Abdullah b. el-Mubârek, Süfyan'dan, o Muhammed b. ez-Zübeyr'den dedi ki: Ben Ömer b. Abdülaziz'i şöyle derken dinledim: Rasûlullah (s.a) yolda geçerken yerde bir yazı görür. Huzeylilerden bir gence: "Bu ne?" diye sorar. Allah'ın Ki-tabı'ndan bir bölüm. Onu bir yahudi yazdı, der. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bunu yapana Allah lanet eylesin. Allah'ın Kitabı'nı korunması gereken verden başka yere koymayın."

Muhammed b. ez-Zübeyr der ki: Ömer b. Abdülaziz, oğullarından birisinin duvar üzerine Kur'ân-ı Kerim'i yazdığını gördü ve bu sebepten dolayı onu dövdü.

39- Bir hastalıktan şifa bulmak kastı ile, onun yazısı(nın suyu ile) yıkanan bir kimsenin bu suyu çöplüğe veya necaset yerine, çiğnenip gidip gelinen vere dökmemesi. Bunun yerine insanların üzerinden geçmediği bir tarafa dökmeye ya da temiz bir çukur kazarak oraya akıtmaya gayret etmelidir. Böylelikle vücudundan o çukura doğru su akıtılsın, sonra üstünü örtsün. Veya büyükçe bir akarsuya gidip onun suyuna karışıp akmasını sağlasın.

40- Kur'ân'ı hatmettiği her seferinde tekrar Fatiha'dan başlamak. Böylelikle Kur'ân terkedilmiş gibi olmaz. İşte bundan dolayı Rasûlullah (s.a) Kur'ân'ı hatmettiği vakit, Kur'ân'ın baş tarafından -Kur'ân terkedilmiş gibi olmasın diye-beş âyet kadar bir miktar okurdu.

İbn Abbas'ın rivayetine göre, bir adam gelip: Ey Allah'ın peygamberi, hangi amel daha faziletlidir? diye sormuş. Hz. Peygamber ona şu cevabı vermiş: 'Sana konup göçen gibi olmanı tavsiye ederim.' Adam: Konup göçen ne demektir, diye sorunca Hz. Peygamber şu cevabı verir: "Kur'ân okuyan kişi, başından başlar, sonuna gelince tekrar başına geçer. Her konuştuğunda hemen göçer."[\[75\]](#)

Ben derim ki: Kur'ân'ı hatmettiği vakit, ailesini bir arada toplaması müs-tehaptır. Ebu Bekr el-Enbârî anlatıyor: Bize İdris haber verdi: Bize Halef anlattı: Bize Veki' Mis'ar'dan, o Katâde'den naklederek dedi ki: Enes b. Malik Kur'ân'ı hatmettiğinde aile halkını toplar ve dua ederdi.

Bize İdris haber verdi. Bize Halef anlattı. Bize Cerir, Mansur'dan, o el-Hakem'den rivayetle dedi ki: Mücâhid ve Ebu Lübabe'nin oğlu Abde ve bir grup

kimse, mushaftan Kur'ân'ı hatmederlerdi. Hatmin sonuna geldiklerinde bizlere: Yanımıza gelin, çünkü Kur'ân hatmedildiği sırada rahmet iner, diye haber gönderirlerdi. Bize İdris haber verdi, bize Halef anlattı. Bize Huşeym, el-Avvam'dan, o İbrahim et-Teymi'den rivayetle dedi ki: Sabah saatlerinde Kur'ân'ı hatmeden kimseye, melekler, akşamı edinceye kadar dua eder. Akşamın ilk vakitlerinde Kur'ân'ı hatmeden kimseye de melekler, sabahı edinceye kadar dua ederler. O bakımdan onlar Kur'ân-ı Kerim'i gecenin veya gündüzün ilk saatlerinde hatmetmeyi seviyorlardı.

41- Teaviz^[76] yazarak bunlarla birlikte tuvalete girmemek. Ancak bir deri, yahut gümüş veya buna benzer bir kap içerisinde olması hali müstesna. O takdirde Kur'ân-ı Kerim'i hıfzettiğin halde de öyle bir yere giriyor gibi olursun.

42- Kur'ân'ı yazdığı veya yazılan yerden yıkamasından biriktirdiği suyu içtiği vakit, her bir nefeste Allah adını anıp bu konuda niyetine gereken tazimi göstermesi. Çünkü Allah ona niyeti kadarını verecektir.

Leys'in rivayetine göre Mücâhid şöyle demiştir: Kur'ân'ı bir yere yazıp sonra onun suyunu hastaya içirmende bir mahzur yoktur. Ebu Ca'fer der ki: Kalbinde katılık hisseden bir kimse, zaferan ile bir bardağa "Yasin"i yazsın, sonra da onu içsin.

43- Ben derim ki: Küçük sûre denmemesi de Kur'ân'a hürmetin gereğidir. Ebu'l-Âliye küçük veya büyük sûre denilmesinden hoşlanmazdı. Böyle bir söz söylediğini duyduğu kimseye: Sen ondan da küçüksün. Kur'ân ise hepsi büyüktür, diye çıkmıştır. Bunu Mekî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) te-yid etmiştir.

Derim ki: Ebu Davud buna aykırı bir rivayet kaydetmektedir. Amr b. Şu-ayb'ın babasından, onun da dedesinden rivayetine göre şöyle demiştir: "Kur'ân-ı Kerim'in mufassal bölümünün küçük olsun, büyük olsun bütün sûre menfi namazda insanlara imamlık yaparken Rasûlullah (s.a)'ın okuduğunu işitmişimdir.

^[77]

Reye Dayanarak Kur'ân'ı Tefsir, Buna Kalkışmak ile İlgili Tehditler ve Müfessirlerin Mertebeleri

Hız. Âişe'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (s.a) Allah'ın Kindan ancak Cebrail'in açıklamalarını kendisine öğrettiği sayılı âyetleri tefsir e-derdi.

ibn Atiyye der ki: Bu hadis, Kur'ân'da sözü geçen gaybi haberler, müc-Tâ'înenin tefsir edilmesi ve buna benzer ancak yüce Allah'ın ihsan edeceği basar ile bilinebilen hususlara dairdir. Kıyametin kopma zamanı, lafızları iti-"jaar.yle

anlaşılır olan (ancak gaybi özellikleri de bulunan) Sûr'a üfürme sası göklerin ve yerin yaratılışlarındaki tertip (sıralama) gibi hususlar Allah'ın içirmediği gaybî hususlara örnektir.

Tirmizî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre, Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Bildikleriniz dışında bana bir söz isnad etmekten sakınınız. nkü kasdi olarak bana yalan isnad eden kişi cehennemdeki yerine hazırcın."[\[78\]](#)

Yine Cündüb'den rivayete göre, Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Kimr ân'a dair kendi görüşüne dayanarak bir söz söylerse, isabet etse dahi ha-î eder."

Tirmizî der ki, bu garib bir hadistir. Bunu ayrıca Ebu Davud da ri-

ivet etmiştir.[\[79\]](#) Onun ravilerinden birisi hakkında[\[80\]](#) zayıf olduğunu belir--ttr. ifadeler kullanılmıştır.

Rezin, ayrıca şunları ekler: Ve her kim kendi görüşüne dayanarak söz söy-er ve hata ederse, o kâfir olur. Nahiv ve lügat alimi Ebu Bekr Muhammed : el-Kasım b. Beşşar b. Muhammed el-Enbârî, "Kutabu'r-Red" adlı eserinde şunları söylemektedir: İbn Abbas yoluyla gelen hadis-i şerif iki şekilde açıklanmıştır. Bu açıklamadan birisi şöyledir: Her kim, Kur'ân-ı Kerim'in müş-«ii. lafızları ile ilgili olarak ashab ve tabiinin teşkil ettiği ilk müfessirlerin göüflerinden olduğu bilinmeyen sözler söylerse, o kişi kendisini Allah'ın ga-:,iDina maruz bırakır. Diğer açıklama şekli ise, -ki iki görüşten daha sağlam t mana itibariyle daha doğru olan açıklama şeklidir-: Her kim Kur'ân-ı Kerr. hakkında hakkın başkası olduğunu bile bile bir söz söylerse, cehennem-ie yerine hazırlansın. Hadis-i şerifte geçen: "hazırlansın kelimesi. anlamı, orda konaklasın, demektir. Şair şöyle demiştir:

"Soyu itibariyle aşiretinin en şereflipleri arasında yerini almıştır

Ve o kavini arasında böylece yer edinmiştir."

(İbnul-I'nbârî) Hz. Cündüb yolu ile gelen hadis hakkında da şunları söylemektedir: Bazı ilim adamları, bu hadis-i şerifte geçen "görüş" ile heva-nın kastedildiğini söylemişlerdir. Her kim Kur'ân-ı Kerim'e dair kendi heva-sına uygun, fakat selef imamlarından da nakletmediği bir görüş söylerse isabet etse dahi hata eder. Çünkü Kur'ân-ı Kerim hakkında aslını astarını bilmediği bir şeyi söylemiş, Kur'ân'a dair rivayetleri nakleden kimselerin görüşlerini bilmeksizin kendi kanaatini ortaya atmış olur.

İbn Atiyye der ki: Bunun anlamı şudur: Kişiye, yüce Allah'ın Kitabı'nda yer alan bir buyruğun manasının ne olduğu sorulur. O da bu konuda ilim adamlarının dediklerine, nahiv ve usul gibi ilimlerin konu ile ilgili kurallarının gereğine bakmaksızın haddi olmayan görüşler ileri sürer. Dil bilginlerinin Kur'ân-t Kerim'in kelimeleri ve lafızlarıyla ilgili, dil açısından açıklamalarda bulunmaları,

nahivcilerin nahiv kurallarını, fukahanın manasını açıklamaları bunun kapsamına girmez. Bu ilim adamlarının her birisi, ilim ve inceleme yasalarına uygun olarak kendi içtihadını ortaya koyar. Bu şekilde görüş beyan eden bir kimse, sadece kendi görüşüne dayanarak görüş beyan eden bir kimse değildir.

Derim ki: Bu doğru bir açıklama şeklidir. İlim adamlarından birçok kişinin tercih ettiği görüş de budur. Kur'ân-ı Kerim'e dair kendi vehmine ve hatırına geldiği şekilde, ilgili esaslara uygun istidlalde bulunmaksızın görüş belirten bir kimse hata eder. Anlamı üzerinde ittifak edilen muhkem esaslara göre, açıklamalarda bulunarak onun anlamını çıkartmaya çalışan kimse ise övülmüştür.

Bazı ilim adamları şöyle demektedir: Tefsir, konu ile ilgili rivayetleri dinlemiş olmaya bağlıdır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve Rasûlüne döndürünüz." (en-Nisa, 4/59) diye buyurmaktadır. Ancak böyle bir açıklama yanlıştır, tutarsızdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in tefsirinin yasaklanmasından kasıt, ya sadece nakil yoluyla gelen ve kulaktan kulağa alınan rivayetler ile yetinip hüküm çıkarmayı terketmektir veya başka birşey kastedilmiştir. Bununla kişinin Kur'ân-ı Kerim hakkında ancak işittiği rivayetlere dayanarak söz söylememesinin kastedildiği iddiası batıldır. Çünkü ashab-ı kiram, Kur'ân-ı Kerim'i okumuş ve onun tefsiri ile ilgili farklı görüşler ortaya atmıştır. Onlar bütün bu söylediklerini Peygamber (s.a)'den işitmiş olamazlar. Çünkü Peygamber (s.a), İbn Abbas'a dua etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Allah'ım, onu dinde fa-kih kıl ve ona te'vil ilmini öğret."

[81]

Eğer te'vil de tenzil (Kur'ân-ı Kerim) gibi işitilerek nakledilmesi gereken birşey olsaydı, İbn Abbas'a böyle özel bir duada bulunmanın manası ne olurdu? Bu gayet açık bir husustur. Bunun anlaşılmayacak bir tarafı yoktur. Bununla birlikte, buna dair, etraflı açıklamalar -inşaaallah- Nisa sûresinde gelecektir. Burada görüşe dayanarak Kur'ân-ı Kerim'i açıklamanın yasaklanması şu iki anlamdan birisi hakkında kabul edilir:

1- Herhangi bir şeye dair bir görüşü olur, tabiatı ve hevâsı da ona meyletmekte olduğu için kalkar, Kur'ân-ı Kerim'i görüş ve hevasına uygun bir şekilde te'vil eder ve maksadının doğruluğuna delil göstermeye çalışır. Şayet böyle bir görüş ya da hevası olmamış olsaydı, Kur'ân-ı Kerim'den böyle bir anlamı çıkartması söz konusu olmazdı. Bu şekilde bir açıklama, kimi zaman bilerek yapılır. Kur'ân-ı Kerim'in birtakım âyetlerini bid'at görüş ve kanaatlerinin doğruluğuna delil gösteren kimsenin yaptığı gibi. Halbuki böyle bir kimse bu âyet-i kerimeden bunun kastedilmediğini bilmektedir. Ancak onun bu şekilde bir açıklama yapmaktan kastı, karşı tezi savunan kimseye iddiasının doğru olduğu izlenimini

vermektir. Kimi zaman da böyle bir açıklama bilmeden yapılır. Bu da âyet-i kerimenin o anlama gelme ihtimali bulunduğu için maksadına uygun gördüğü anlama şekline meyil göstermesi ve kendi görüş ve nevasından başka bir delile dayanmaksızın, o yönü tercih etmesi şeklinde olur. Böylelikle Kur'ân-ı Kerim'i kendi görüşüyle tefsir etmiş olur. Yani sahip olduğu kişisel görüşünü, o açıklama şeklidir diye takdim etmiştir. Şayet o görüşe kendisi sahip olmamış olsaydı, o açıklama şekli onun için ağırlık kazanmazdı.

Kimi zaman da sağlıklı ve doğru bir maksada sahip olur. O bakımdan Kur'ân-ı Kerim'den ona uygun bir delil araştırır. O âyet ile kendisinin kastetmek istediğinin anlatılmadığını bile bile delil gösterir. Mesela, katılmış kalbe karşı bir mücadele vermeye davet eden bir kimsenin kalkıp: Yüce Allah: "Fir'avn'a git, çünkü o azmıştır" (Taha, 20/24) deyip bu esnada kalbine işaret etmesi ve burada geçen "Fir'avn" lafzı ile böyle bir kalbin kastedildiğini hissettirmeye çalışması gibi. Bu tür bir açıklama şekli sözlerine güzellik katmak, dinleyenleri teşvik etmek üzere doğru maksatlar için birtakım vaizler tarafından kullanılır. Ancak böyle birşey yasaktır. Çünkü bu tür bir açıklama lügatte bir kıyastır. Bu da caiz değildir. Bazen Batınîler, fasid maksatları uğruna bu tür açıklama şeklini kullanırlar. Bundan kasıtları ise, insanları aldatıp kendi batıl mezheplerine çekmektir. Böylelikle onlar, Kur'ân-ı Kerim'i kat'iyyen kastedilmedikleri bildikleri birtakım manalara yorumlayarak kendi görüş ve mezheplerinin mahkumu haline getirirler. İşte bütün bu hususlar, kişisel görüşe dayanarak yasaklanan tefsir (açıklama) şekillerinden bir tanesidir.

2- İkinci şekil ise, Kur'ân-ı Kerim'in garip lafızları ile ilgili nakil ve kulaktan kulağa aktarılacak gelen rivayetleri tesbit etmeye kalkışmaksızın, Kur'ân'da bulunan müphem (üstü kapalı) ve mübeddel^[82] lafızlara bakmaksızın, Kur'ân'daki ihtisar, (kısaltma) hazf, (anlamı bozmayacak şekilde kelimeyi/kelimeleri açıktan zikretmeme), izmar (anlamı tamamlayan kelime takdir etme), takdim ve te'hirlere dikkat etmeksizin, sadece Arapçanın zahirî kurallarını göz önünde bulundurarak Kur'ân'ın tefsirine kalkışmak ve gereken teenniye göstermemek. Tefsirin zahirini sağlam tutmayan ve sadece arapçayı anlayarak anlamları çıkartmaya kalkışan bir kimsenin yanlışlıkları çok olur ve görüşüne dayanarak Kur'ân-ı Kerim'i açıklamaya çalışanlar zümresine girer. Yanlışlıklardan korunabilmek için tefsirin zahirinde nakil ve semâ'ın (kulaktan rivayet dinleme) kaçınılmaz olduğu bilinmelidir. Artık bundan sonra kavrama ve istinbat alanı önünde genişler. Ancak sema yoluyla anlaşılabilir garib ifadeler pek çoktur. Zahirin sağlamaştırılmasından önce batının (derin anlamların) anlaşılabilmesini ummamak gerekir. Çünkü yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu

biliyoruz: "İşte Semud'a da gözleri göre göre, o dişi deveyi verdik de bu yüzden zulmettiler." (el-İsra, 17/59) Bunun anlamı şudur: Biz onlara göz göre göre bir âyet (mucize) verdik. Onlar da bu mucizeyi (dişi deveyi) öldürmekle kendilerine zulmettiler. Arap dilinin zahirî anlamlarına bakan kimse, bu ifade ile dişi devenin, gözleri gören bir deve olduğunu sanır ve kavminin ne surette zulmettiklerini de bilmez, onlar ise hem kendilerine hem başkalarına zulmetmişlerdir. İşte burada hazif ve izmar vardır. Kur'ân-ı Kerim'de bunların misalleri pek çoktur. İşaret ettiğimiz bu iki şeklin dışında kalan şekiller, "şahsî görüşe dayanılarak yapılan tefsirlerin yasaklanması" kapsamına girmez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Atiyye der ki: "Sa'id b. el-Museyyeb, Amir eş-Şa'bi ve benzerleri se-lef-i salih mensup ileri gelen birtakım kimseler, Kur'ân'ı Kerim'in tefsirini büyük bir iş kabul ediyor, bilmelerine ve bu konuda oldukça ileri seviyede olmalarına rağmen, kendileri adına ihtiyat ve takvayı elden bırakmıyor, tefsir yapmaktan kaçınıyorlardı."

Ebu Bekr el-Enbârî der ki: Geçmiş selefın ileri gelen ilim adamları, Kur'ân-ı Kerim'in müşkil lafızlarını açıklamaktan çekinirlerdi. Onlardan kimisi, yapacağı bu açıklamanın yüce Allah'ın maksadına uygun düşmeyeceğini kabul ediyor ve bundan dolayı konu ile ilgili söz söylemekten çekiniyordu. Kimisi de tefsirde bir imam kabul edilerek onun izlediği yolun esas alınmasından ve bu yolun takip edilmesinden korkuyordu. Olabilir ki, sonradan gelen bir kişi kendi görüşüne dayanarak bir kelimeyi açıklar ve bu konuda hata eder ve: "Görüşüne dayanarak Kur'ân-ı Kerim'i tefsir etmekte benim uyduğum önder, selefe mensup filan önder kişidir" demesinden çekiniyorlardı.

İbn Ebi Müleyke'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ebu Bekr es-Sıd-dîk (r.a)'a Kur'ân-ı Kerim'deki bir yerin tefsiri soruldu, şu cevabı verdi: Ben Allah'ın Kitabı'ndan bir buyruk hakkında yüce Allah'ın muradının hilâfına bir söz söyleyecek olursam, hangi gök beni gölgelendirir, hangi yer beni taşır? Ben nereye giderim ve ne yapabilirim?

İbn Atiyye der ki: "Selefın ileri gelenlerinden sayıca pek çok kişi de Kur'ân-ı Kerim'i tefsir etmekten geri kalmazlardı. Onlar bu konuda gerçekten müslümanlara karşı şefkatli ve merhametli davranmış oldular. Allah onlardan razı olsun. Müfessirlerin başı ve aralarında Allah'ın yardımına mazhar olan kişileleri Ali b. Ebi Talib (r.a)'dır. Ondan sonra Abdullah b. Abbas gelir. Abdullah b. Abbas kendisini bu işe vermiş ve tamamlamıştır. Bu konuda onun izinden Mücâhid, Said b. Cübeyr ve başkaları gitmiştir. Tefsire dair Abdullah b. Abbas'tan öğrenilen ve kaydedilenler Hz. Ali'den gelenlerden daha fazladır."

İbn Abbas der ki: Ben Kur'ân tefsirine dair ne öğrendimse Ali b. Ebi Ta-lib'den öğrendim.

Ali (r.a), İbn Abbas'ın tefsir yapmasını över ve ondan tefsiri öğrenmeye teşvik ederdi. İbn Abbas'ın kendisi de şöyle dermiş: Abdullah b. Abbas Kur'ân-ı Kerim'in ne güzel tercümanıdır!

Hız. Ali de onun hakkında şöyle demiştir: İbn Abbas sanki incecik bir perdenin arkasından gayba bakmaktadır.

Ondan sonra Abdullah b. Mes'ud, Ubeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sabit ve Abdullah b. Amr b. el-As gelir. Ashab-ı Kiram'dan nakledilen her bir rivayet güzeldir ve önceliklidir. Çünkü onlar, Kur'ân-ı Kerim'in nüzulüne tanık olmuşlardır ve Kur'ân onların diliyle yazılmıştır. Âmir b. Vasile dedi ki: Ali b. Ebi Talib (r.a)'ı hutbe okurken dinledim. Hutbesinde şöyle diyordu: Bana sorunuz. Allah'a yemin ederim, Kıyamet gününe kadar olacak her neyi bana sorarsanız mutlaka onu size söylerim. Bana Allah'ın Kitabı hakkında soru sorunuz. Allah'a yemin ederim Kur'ân-ı Kerim'deki bütün âyetlerin her birisinin gece mi yoksa gündüz mü nazil olduğunu, düzlükte mi dağda mı nazil olduğunu bilirim. Bunun üzerine İbn'ül-Kevvâ ayağa kalkıp şöyle dedi: Ey mü'minle-rin emiri, "tozutup savuranlar" (ez-Zariyat, 51/1) ne demektir? diye sorar. Ondan sonra da rivayetin geri kalan kısmını kaydeder.

el-Minhal b. Amr dedi ki: Abdullah b. Mes'ud dedi ki: Eğer Allah'ın Kitab'ını benden daha iyi bilen birisinin olduğunu ve binek sırtında ona gidilebileceğini bilsem, mutlaka o kimsenin yanına giderim. Adamın birisi ona: Ali b. Ebi Talib ile hiç karşılaştın mı? diye sorar. Abdullah: Evet karşılaştım cevabını verir.

Mesrûk dedi ki: Ben Muhammed (s.a)'ın ashabının, bir su havuzuna benzediklerini gördüm. Onlardan kimisi bir kişiyi suya kandırır, kimisi iki kişiyi, kimisi de bütün insanlar ondan su almaya gelecek olsa hepsine de yetecek kadar su verbilirdi. İşte Abdullah b. Mes'ud bu tür havuzlardan birisidir.

Bu menkıbeleri Ebu Bekr el-Enbârî "Kitabu'r-Red" adlı eserinde kaydetmektedir. Ebu Bekr dedi ki: Bize Ahmed b. el-Heysem b. Halid anlattı. Bize Ahmed b. Abdullah b. Yunus anlattı, bize Sellam Zeyd el-Ammî'den, o Ebu Sıddîk en-Nacî'den, o Ebu Said el-Hudrî'den rivayetle dedi ki: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Ümmetime karşı en merhametli olan kişi Ebu Bekir, Allah'ın dininde en kavi olanları Ömer, aralarında en içten haya duyanları Osman, en güzel hüküm verenleri Ali, miras hukukunu en iyi bilenleri Zeyd, aziz ve ce-lil olan Allah'ın Kitabı'nı en güzel okuyup bilenleri Ubeyy b. Ka'b, helal ve haramı en iyi bilenleri Muaz b. Cebel, bu ümmetin emini Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'tır. Ebu Hureyre, ilim dolu bir kap, Selman ise dipsiz bir ilim denizidir. Ebu Zer'den daha

doğru sözlüsünü ise ne sema gölgelendirmiş, ne de yer sırtında taşımıştır." [83]

İbn Atiyye der ki: "Tabiin müfessirleri arasında öne geçenlerden Hasan-ı Basrî, Mücâhid, Said b. Cübeyr ve Alkame sayılabilir. Mücâhid, İbn Abbas'tan iyice anlayarak, belleyerek, her âyet üzerinde dura dura ilim öğrenmiştir. Bunlardan sonra İkrime ve Dahhak gelir. İbn Abbas'ı görmemekle birlikte Dah-hâk, İbn Cübeyr'den ilim öğrenmiştir. es-Süddî'ye gelince Amir eş-Şa'bi, onu ve Ebu Salih'i tenkid ederdi. Çünkü onun görüşüne göre onlar gerekli tedki-ki yapmakta ihmalkâr davranırlardı."

Derim ki: Yahya b. Main şöyle demiştir: el-Kelbi birşey değildir.

Yahya b. Said'den, rivayete göre o, Süfyan'dan şöyle dediğini rivayet etmiştir: el-Kelbi dedi ki: Ebu Salih şöyle dedi: Sana ne anlatımsa yalandır.

Habib b. Ebi Sabit der ki: Biz ona -yani Um Hani'in azatlısı Ebu Salih'e-"dürûğ-zen" derdik. Bu ise Farsların dilinde "yalan söyleyen kişi" demektir.

Daha sonra yüce Allah'ın Kitabı'nın tefsirini, sonradan gelenlerin en adil olanları taşıdı. Nitekim Peygamber (s.a) da şöyle buyurmuştur: "Sonradan gelen her bir neslin arasından bu ilmi adaletli olanları yüklenip taşır. Bunlar aşırı gidenlerin tahriflerini, batılcıların hırsızlıklarını ve cahillerin yanlış te'vil-lerini bertaraf ederler." Bunu Ebu Ömer ve başkaları rivayet etmiştir. [84]

el-Hatib Ebu Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdadî der ki: İşte bu Rasûlullah (s.a)'dan gelen ve bu ilim adamlarının dinin bayrakları, müslümanların önderleri olduklarına dair bir tanıklıktır. Çünkü bu ilim adamları, şeriatı tahriften ve batılın değiştirmelerinden korumuş, ahmak ve cahillerin te'villerini reddetmişlerdir. Din hususunda bunlara başvurmak ve bunların dediklerini esas almak gerekir. Allah onlardan razı olsun.

İbn Atiyye der ki: "Abdurrezzak, el-Mufaddal, Ali b. Ebi Talha, el-Buhârî ve başkaları tefsire dair telifler yapmışlardır. Daha sonra Muhammed b. Ce-rir -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dağınık şekilde bulunan tefsir rivayetlerini toplayıp bir araya getirdi, uzaklıkları dolayısıyla erişilmesi zor olanları yaklaştırdı ve isnadları kaydetmek hususunda da sadra şifa verdi. Müteahhir-ler arasında öne çıkanlardan Ebu İshak ez-Zeccac ile Ebu Ali el-Farisî de yer alır. Ebu Bekr en-Nakkaş ve Ebu Ca'fer en-Nahhas'ın ise, çoğunlukla ilim adamları tarafından eksikleri tesbit edilmiştir. Mekkî b. Ebi Talib de onların yolundan gitmiştir. Ebu'l-Abbâs el-Mehdevî, telifi sağlam birisidir. Bunların hepsi de ecre layık, ecri hak eden müctehidlerdir. Allah onlara rahmetini ihsan buyursun ve onların yüzlerini ak etsin." [85]

Kitabın Sünnet ile Açıklanması ve Bu Hususta Gelen Rivayetler:

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz, sana da bu Zikri (Kur'ân'ı), insanlara kendilerine ne indirildiğini açıkça anlatsın diye indirdik." (en-Nahl, 16/44)

Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Onun emrine aykırı hareket edenler, kendilerine bir mihnet veya acıklı bir azabın gelip çatmasından çe-kinsinler." (en-Nur, 24/63)

Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak ki sen dosdoğru yola ulaştırısın." (eş-Şûra, 42/52)

Yüce Allah, birden çok âyet-i kerimede Peygamberine itaati farz kılmış ve kendi zatına itaat ile birlikte onu da sözkonusu etmiştir. Şöyle buyurmaktadır: "Peygamber size ne verdiyse onu alın ve neyi yasak ettiyse ondan sakının." (el-Haşr, 59/7)

İbn Abdi'l-Berr "Kitabu'l-İlm"de Abdurrahman b. Yezid'den şöyle dediğini kaydetmektedir: Abdurrahman hacc için ihrama girmiş bir kimsenin elbiselerini giymiş olduğunu görür. Elbiselerini çıkarmasını söyleyince adam: Allah'ın Kitabı'ndan elbisemi çıkartmamı öngören bir âyet göster bana. Abdurrahman ona: "Peygamber size ne verdiyse onu alın ve neyi yasak ettiyse ondan sakının" (el-Haşr, 59/7) âyetini okur.

Hişam b. Huceyr'in de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Tavus, ikindiden sonra iki rekat namaz kılardı. İbn Abbas ona: Bu iki rekata kılmaya son ver, deyince şöyle dedi: Uyulan sünnet edinilir diye bunların kılınmaları yasaklandı, diye cevap verince İbn Abbas da şöyle der: Rasûlullah (s.a) ikindiden sonra namaz kılınmasını yasaklamıştır. Ben, bu iki rekata kılıyorsun diye sana azap mı edilecek yoksa ecir mi verilecek bilmiyorum. Çünkü şanı yüce olan Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman hiçbir mü'min erkek ve mü'min kadına işlerinde istediklerini yapmak yetkisi verilmemiştir." (el-Ahzab, 33/36)

Ebu Davud rivayet ediyor.... el-Mikdâm b. Ma'dî Kerib, Rasûlullah (s.a)'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Şunu bilin ki bana Kitap ve onunla birlikte onun gibisi de verilmiştir. Şunu bilin ki aradan fazla geçmeden karnı tok bir adam koltuğuna oturarak şöyle diyecektir: Siz bu Kur'ân'a bağlanmaya bakınız. Onda helal diye gördüğünüz bir şeyi helal, haram diye gördüğünüz bir şeyi de haram belleyiniz. Şunu biliniz ki evcil eşekler ve yırtıcı hayvanlardan azı dışı olan her bir hayvan, antlaşmak bir kimsenin kaybedip de sizin bulduğunuz bir malı size helal değildir. Ancak sahibinin ona ihtiyaç duymaması müstesna. Herhangi bir topluluğun yanına misafir olarak konaklayan kimseye, o topluluğun ikramda

bulunmaları görevidir. Eğer ona ikramda bulunmayacak olurlarsa, ona vermeleri gereken ziyafet kadarı (nı almak sureti) ile onları cezalandırabilir. "[86]

el-Hattabi der ki: Hz. Peygamber'in: "Bana Kitap ve onunla birlikte onun gibisi verilmiştir" buyruğunun iki şekilde anlaşılma ihtimali vardır: Birinci ihtimale göre anlamı şudur: Hz. Peygamber'e zahiren tilavet edilen vahiy verildiği gibi, ona tilavet edilmeyen batinen vahiy de verilmiştir. İkinci anlam, ona Kitab-ı Kerim okunarak kendisi ile ibadet olunan bir vahiy olarak verilmiştir. Ayrıca onun gibi sözlü açıklama da ona verilmiştir. Yani Kitab-ı Ke-rim'de bulunan ifadeleri açıklamasına, âyetlerin umumi olduğunu belirtmesine yahut hükümlerini tahsis etmesine, fazladan hüküm koymasına ve Kitab-ı Kerim'de bulunan hükümleri teşri' buyurmasına izin verilmiştir. O takdirde Kur'ân-ı Kerim'in tilavet edilip okunan zahir vahyinde olduğu gibi aynen bunları da kabul etmek gerekir ve gereklerince amel etmek icabeder.

Hadis-i şerifte geçen "aradan fazla geçmeden karnı tok bir adam..." ifadesiyle Hz. Peygamber, -Harici ve Rafizîlerin yaptığı gibi- Kur'ân-ı Kerim'de sözk'onusu edilmemiş ve kendisinin ortaya koyduğu Sünnetlere aykırı davranmaktan sakındırmaktadır. Çünkü Haricilerle Rafizîler, Kur'ân-ı Kerim'in zahirine yapıştılar ve Kitabın beyanını ihtiva eden Sünneti terkettiler. O bakımdan şaşırdılar ve saptılar.

Hadis-i şerifte geçen "koltuk" ifadesiyle evlerden dışarı çıkmayan ve ilmi öğrenilebilecek yerlerde aramayan, lüks, refah ve rahat içerisinde yaşayan kimseleri kastetmektedir. Hadis-i şerifte geçen: "sahibinin ona ihtiyaç duymaması hali müstesna..." ifadesi: Sahibi o kaybedilen eşyaya ihtiyaç duymayarak onu bulana terketmesi hali müstesna, demektir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Böylece onlar, inkar etmiş ve yüz çevirmişlerdi. Allah da (onların iman ve itaatlerine) muhtaç olmadığını göstermişti." (et-Te-ğabun, 64/6) Allah onlara ihtiyaç duymayarak onları bırakmıştı, demektir.

Hadis-i şerifte geçen: "Ona vermeleri gereken ziyafet kadarı ile onları cezalandırabilir" ifadesi yiyecek birşey bulamayıp ölmekten korkan, zaruret halinde olan kimse hakkındadır. Böyle bir kimse, kendisine ikramda bulunmayan o kimselerden kendisini mahrum ettikleri ikram karşılığında ikram kadarını almak hakkına sahiptir. "Onları cezalandırmak" anlamına gelen (ft:'nı) kelimesi şeddeli olarak da (yuakkıbehum) şeklinde ve (muâkabe)den, şed-desiz olarak da rivayet edilmektedir. Yüce Allah'ın: "Şayet ceza ile karşılık verecek olursanız..." (en-Nahl, 16/126) buyruğu da burdan gelmektedir. Yani eğer siz galip gelir ve onlardan ganimet alırsanız., anlamındadır. İşte bu durumda olan (misafir olarak kendisine ikram olunmayan) kimsenin de kendisine yapılacak ikram kadarını da

mallarından alma hakkı vardır. (el-Hat-tabî devamlı) der ki: Bu hadis-i şerifte hadisin ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in nas-ları ışığında gözden geçirilmeye ihtiyacı olmadığına delalet vardır. Çünkü Ra-sûlullah (s.a)'dan olduğu sabit olan bir buyruk, bizatihi bir hüccettir. Bazılarının: "Size hadis geldiğinde onu Allah'ın Kitabı'na arzediniz, ona uygun gelirse alınız, uygun gelmezse reddediniz" şeklinde hadis diye yaptıkları rivayet batıldır, aslı yoktur.

Diğer taraftan Peygamber (s.a)'ın beyanı iki türlüdür: Birisi Kitapta mücmel olarak gelen ifadeyi açıklamaktır. Beş vakit namazı, vakitlerini, secdelerini, rükûlarını ve diğer hükümlerini açıklaması, zekatın miktarını, vaktini, hangi mallardan alınacağına dair açıklamaları, haccın menasikini açıklaması gibi. Nitekim Rasûlullah (s.a) haccını eda ettiğinde insanlara şöyle söylemiştir: "Hacc ibadetinizin şeklini benden öğreniniz."^[87] Yine Hz. Peygam-ber'in: "Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de öyle namaz kılınız."^[88] diye buyurduğu Buharî'de rivayet edilmektedir.

İbnü'l-Mubarek'in rivayet ettiğine göre İmran b. Husayn, adamın birisine şöyle demiş: Sen ahmak bir insansın. Öğlen farzının dört rekat olduğunu ve o rek'atlerde açıktan Kur'ân okunmayacağını Allah'ın Kitabı'nda görüyor musun? Daha sonra İmran (r.a) ona namazı, zekatı ve buna benzer hususları sayar ve şöyle der: Sen bütün bunların Allah'ın Kitabı'nda genişçe açıklanmış olduğunu görüyor musun? Yüce Allah'ın Kitabı bunları müphem olarak zikretmiş, Sünnet de bunları açıklamış bulunmaktadır.

Evzaî'nin rivayetine göre Hassan b. Atiyye şöyle demiştir: Vahiy, Rasûlul-lah (s.a)'a nazil oluyor, Cebrail de bunu açıklayan Sünneti Hz. Peygamber'e getiriyordu. Said b. Mansur rivayetle dedi ki: Bize İsa b. Yunus, el-Ev-zaî'den, o Mekhul'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Kur'ân'ın (anlaşılacak için) Sünnete duyduğu ihtiyaç, Sünnetin (anlaşılacak için) Kur'ân'a duyduğu ihtiyaçtan fazladır.

Yine aynı senedle el-Ezvai şöyle demiştir: Yahya b. Ebi Kesir dedi ki: Sünnet Kitaba karşı hüküm vericidir. Fakat Kitap Sünnet ile alakalı hüküm vermek durumunda değildir.

el-Fadl b. Ziyad der ki: Ebu Abdullah'a -yani Ahmed b. Hanbel'e- Sünnetin Allah'ın Kitabı'na karşı hüküm verici olduğuna dair rivayet edilen hadis hakkında soru sorulmuş ve o da şöyle demiştir: Ben böyle bir söz söylemeye cesaret edemem. Ancak derim ki: Sünnet Allah'ın Kitabı'nı açıklar ve beyan eder.

Bir diğer beyan şekli ise, Allah'ın Kitabı'nın hükmünden başka hüküm ortaya koymaktır. Kadının halası ve teyzesi ile birlikte nikahlanmasının haram

kılınması, evcil eşeklerin ve parçalayıcı azı dişi olan yırtıcı hayvanların yenmesinin haram kılınması, şahid ile birlikte bir yeminle hüküm vermek ve buna benzer -inşaallah- ileride açıklanacak diğer hükümler buna örnektir. [89]

Kitap ve Sünneti Öğrenip Fıkıhı İncelikleri Kavrama ve Kur'ân'la Amel Etme:

Kur'ân'ı ezberlemeden önce Kur'ân'la amel etmeye dair rivayetler.

Ebu Amr ed-Dânî, "Kitabu'l-Beyan" adlı eserinde isnadını da kaydederek Hz. Osman, Hz. İbn Mes'ud ve Hz. Ubey'den şunu rivayet etmektedir: Rasû-lullah (s.a) onlara Kur'ân-ı Kerim'den on âyet-i kerime öğretirdi. Onlar ise bu âyet-i kerimelerde amel ile ilgili hususları öğrenmedikçe bir başka on âyet-i kerimeye geçmezlerdi. Böylelikle Hz. Peygamber, bizlere hem Kur'ân-ı Ke-rim'i ve hem de onunla amel etmeyi birlikte öğretirdi.

Abdurrezzak'ın Ma'merden, onun Ata b. es-Saib'den rivayetine göre, Ebu Abdurrahman es-Sulemî şöyle demiştir: Biz, Kur'ân-ı Kerimden on âyet-i kerime öğrendik mi, o on âyetin helalini, haramını, emir ve nehiylerini öğrenmedikçe bir sonraki on âyeti öğrenmeye geçmezdik. İmam Malik'in Muvat-ta adlı eserinde belirttiğine göre Abdullah b. Ömer Bakara sûresini sekiz yılda öğrendi. [90]

Hafız Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit, "Esmâu men Reva an Malik" adını taşıyan eserinde şunu zikretmektedir: Mirdas b. Muhammed Ebu Bilal el-Eş'ari dedi ki: Bize Malik, Nafi'den, o İbn Ömer'den rivayetle dedi ki: Ömer Bakara sûresini on iki yılda öğrendi. Onu hatmedince bir deve kesti.

Ebu Bekr el-Enbârî'nin zikrettiğine göre: Bana Muhammed b. Şehriyar anlattı, bana Hüseyin b. el-Esved anlattı, bana Ubeydullah b. Musa, İbn Ziyad b. Ebi Eşlem Ebu Amr'dan, o Ziyad b. Mihran'dan rivayetle dedi ki: Abdullah b. Mes'ud dedi ki: Kur'ân'ın lafızlarını ezberlemek, bizim için zor, onunla amel etmek bizim için kolay olmuştu. Fakat bizden sonrakilere Kur'ân'ı ezberlemek kolay, onun gereğince amel etmek zor olacaktır.

Bize İbrahim b. Musa anlattı, bize Yusuf b. Musa anlattı, bize el-Fadl b. Dukeyn anlattı, bize İsmail b. İbrahim b. el-Muhacir babasından, o Mücâ-hid'den rivayetle İbn Ömer dedi ki: Bu ümmetin ilkleri döneminde Rasûlul-lah (s.a)'ın ashabından faziletli olan bir kimse, Kur'ân-ı Kerim'den ancak bir sûre ya da ona yakın bir miktar ezberlerdi. Onlara Kur'ân gereğince amel etmek ihsan buyurulmuştu. Bu ümmetin sonrakileri ise, küçüğü de aması da Kur'ân-ı Kerim'i okuyacak, fakat onun gereğince amel etmek, onlara ihsan edilmeyecektir.

Bana Hasan b. Abdülvehhab Ebu Muhammed b. Ebi'l-Anber anlattı, bize Ebu

Bekr b. Hammad el-Mukrî anlatarak dedi ki: Ben Halef b. Hişam el-Bez-zar'ı şöyle derken dinledim: Kur'ân-ı Kerim bana göre ancak elimizde bulunan bir ariyettir. Şöyle ki bizler Ömer b. el-Hattab'ın Bakara sûresini on küsur yılda ezberlediğini yüce Allah'a şükür olsun diye bir deve kestiğini rivayet ediyoruz. Günümüzde ise şunun gibi bir çocuk benim önümde oturuyor ve bir harf dahi kaçırmaksızın, Kur'ân-ı Kerim'in üçte birini okuyuveriyor. O bakımdan ben Kur'ân-ı Kerim'in elimizde ancak bir ariyet (iğreti) olarak bulunduğunu zannediyorum.

Hadis ilminde ehil kimseler de şöyle der: Hadis toplayan bir kimsenin onu bilmeden ve anlamadan hadis dinleyip toplamakla yetinmemesi gerekir. Böyle yapacak olursa, pek faydalı birşey ele geçirmeksizin kendisini yormuş olur. Bu kişinin hadis ezberlemesi, gece gündüz azar azar ve tedricen olmalıdır. Hadis hafızları arasında bulunup da bu tür ifadelerin kendilerinden rivayet edildiği kimselerden birisi de Şu'be, İbn Uleyye ve Ma'mer gibileridir. Ma'mer der ki: Ben ez-Zührî'yi şöyle derken dinledim: Her kim toptan ilmi elde etmek isterse, toptan onu elinden geçirir. İlim birer ikişer hadis öğrenilerek elde edilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Muaz b. Cebel de der ki: İstedığınızı biliniz. Allah, onunla amel etmediğiniz sürece sadece bilmekten dolayı size ecir vermez.

İbn Abdi'l-Berr der ki: Abbad b. Abdüssamed yoluyla gelen rivayette, Mu-az'ın sözüne benzer Peygamber (s.a)'dan da rivayet edilmiştir. Bunda şu fazlalık da vardır: "İlim adamlarının gayreti, kavrayıp anlamaya, akılsızların gayreti ise çokça rivayete yöneliktir."

Bu hadis, mevkuf olarak da rivayet edilmiştir ki mevkuf rivayet merfu rivayetten daha uygundur. Ayrıca Abbad b. Abdüssamed de sözü delil gösterilen kimselerden de değildir.

İlmin faziletine ve Allah'ın aziz Kitabı ile yüce Sünnetin şerefine dair şu beyitleri yazan gerçekten güzel söylemiştir:

"İlimlerin saymakla bitmez güzellikleri varsa da

Baş taşları iman edilmesi farz olan:

Allah'ın koruduğu Aziz Kitabıdır

Bundan sonra da kederleri gideren ilim gelir

İşte bu Mustafa'nın hadisi bilgisidir

Ondadır peygamberlik nuru, ondadır şeriat, ondadır edeb

Bunlardan sonra sonu yoktur ilimlerin

İlim talebini tercih eden! Seç kendine uygun olanı

İlim gizli bir hazinedir, madeninde bulursun ancak onu;

Ey ilim talibi! Araştır ve incele kitapları
Anlayarak oku Allah'ın Kitabı'nı
Bütün ilimler vardır orada; düşün, hayretler göreceksin
Oku! - Hidayet bulasica - Mustafa'nın hadislerini ve Mevla'dan dile
Ne dilerse, arzunu getirir yerine
Din ilmini tadan zevk alır ondan
İlmi arttıkça: Oh ne kadar hoş! der." [\[91\]](#)

Peygamber (s.a)'ın: "Bu Kur'ân Yedi Harf Üzere İndirilmiştir, Ondan Kolayınıza Geleni Okuyunuz" [\[92\]](#) Buyruğunun Anlamı:

Müslim, Ubeyy b. Ka'b'dan rivayet ediyor: Peygamber (s.a) Ğifaroğulla-rına ait küçük bir suyun yakınında bulunuyordu. Cebrail (a.s) ona gelerek şöyle dedi: Allah sana Kur'ân-ı Kerim'i ümmetine tek bir okuyuş şekliyle okutmanı emrediyor. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'tan esenlik ve mağfiretini dilerim, fakat benim ümmetim buna güç yetiremez." Daha sonra ona ikinci bir defa geldi ve şöyle dedi: "Allah, sana bu Kur'ân-ı Kerim'i ümmetine iki şekilde okutmanı emrediyor." Hz. Peygamber yine: "Allah'tan mağfiret ve esenliğini dilerim. Benim ümmetim buna güç yetiremez" dedi. Daha sonra ona üçüncü bir defa gelerek şöyle dedi: Allah sana bu Kur'ân-ı Kerim'i ümmetine üç şekilde okutmanı emrediyor. Hz. Peygamber yine: "Allah'tan mağfiret ve esenliğini dilerim. Benim ümmetim buna güç yetiremez." dedi. Arkasından dördüncü bir defa gelerek şöyle dedi: "Allah sana bu Kur'ân-ı Kerim'i ümmetine yedi harf üzere okutmanı emretmektedir. Hangi şekilde okurlarsa isabet ederler." [\[93\]](#)

Tirmizî'nin yine Ubeyy b. Ka'b'dan rivayetine göre, Rasûlullah (s.a) Hz. Cebrail'le karşılaşmış ve şöyle demiş: "Ey Cebrail, ben ümmi bir ümmete gönderilmiş bulunuyorum. Aralarında kocamış ve piri fani yaşlılar olduğu gibi, küçük çocuklar, küçük kızlar, hiçbir şekilde bir kitap okuyamayan adamlar da vardır." Ona şöyle dedi: "Ey Muhammed, Kur'ân yedi harf üzere nazil olmuştur"

Tirmizî der ki, bu sahih bir hadistir. [\[94\]](#)

Buharî, Müslim, Muvatta, Ebu Davud, Nesaî ve diğer musannef kitaplar ile müsned kitaplarda Hz. Ömer'in Hişam b. Hakim ile başlarından geçen olay yer almaktadır. Bu başlığın sonlarında bu olay tamamı ile -inşaallah- zikredilecektir. İlim adamları "yedi harf" ile neyin kastedildiği ile ilgili olarak otuzbeş ayrı görüş ortaya atmışlardır ki bunları Ebu Hatim Muhammed b. Hibbân el-Bustî tek tek sıralamıştır. Biz, bunlardan bu kitabımızda sadece beş görüşü alacağız.

1- Süfyan b. Uyeyne, Abdullah b. Vehb, Taberî, Tahavî ve benzeri ilim adamlarının çoğunluğunun kabul ettiği görüşe göre, yedi harften kasıt, birbirinden farklı lafızlar ile anlatılan birbirine yakın manalar ve şekillerdir: kelimeleri gibi. (Üç kelime de: Gel! anlamındadır). Tahavî der ki: Bu hususta kaydedilen en açık rivayet, Ebu Lekre'den gelen şu hadistir: Cebrail, Peygamber (s.a)'e gelip, bir harf (şekil) üzere oku, dedi. Mi-kail ise, ona: Daha fazlasını iste! deyince bu sefer Cebrail: İki harf üzere oku, dedi. Yine Mikail: Daha da arttır, dedi. Nihayet yedi harfe kadar çıktı. Ve şöyle dedi: Oku, hepsi şifadır ve yeterlidir. Ancak rahmet âyetini, azap âyetine, yahut azap âyetini rahmet âyetine karıştırmamalısın. gibi.^[95] (İlk üç kelimenin anlamı, "gel" ondan sonraki kelimelerin anlamı ise "git, çabuk ol, acele et")tir.

Verkâ, İbn Ebi Necih'ten, o Mücâhid'den, o İbn Abbas'tan, onun da Ubeyy b. Ka'b'dan rivayetine göre Ubeyy b. Ka'b: İman edenlere: Bizi bekleyin.....derler." (el-Hadid, 57/13.) buyruğunu aynı veya yakın

anlamları ifade eden:"İman edenlere bizi bekleyin; bizim için gecikin, bizi gözetleyin derler" şeklinde okurdu. Yine aynı isnadla gelen bir rivayete göre Ubeyy yüce Allah'ın: Onları aydınlattıkça da ışığında yürürler" (el-Ba-kara, 2/20) buyruğunu (yakın anlamlarda): ışığında yürürler, ışığında koşarlar" şeklinde okurdu.

Buharî ve Müslim'deki rivayete göre ez-Zühri şöyle demiştir: Bu harfler, (yani okuyuş şekilleri) tek bir emir ile ilgilidir. Bunlar dolayısıyla helal ve haramda değişiklik olmaz.^[96]

Tahavî der ki: Harflerde (kıraat şekillerinde)ki insanlara tanınan genişlik, onların Kur'ân-ı Kerim'i lehçelerinden farklı bir şekilde öğrenmekten acze düşmeleri idi. Çünkü onlar, çok azı müstesna yazmasını bilmeyen ümmi bir topluluk idiler. Belli bir lehçeyi kullanarak konuşan kimselerin başka bir lehçeye göre okumaları zor geldiğinden bunu yapacak olsa bile, ancak büyük bir külfeti gerektirdiğinden mana bir olduğu vakit, farklı lafızlar kullanmak hususunda onlara bir genişlik tanındı. Onlar aralarında yazı yazmasını bilenlerin sayısı çoğalıncaya kadar ve lehçeleri Rasûlullah (s.a)'ın kullandığı lehçeye alışıncaya kadar bu durumları devam etti. Artık bundan sonra, Kur'ân'ın lafızlarını ezberleyebilecek hale geldiler. İşte o vakit, bu lehçeden farklı bir şekilde okumalarına imkan kalmadı. İbn Abdi'l-Berr der ki: İşte bununla bu yedi harfin bunu gerektiren özel bir zaruret dolayısıyla belli bir süre sözko-nusu olduğu, daha sonra bu zaruretin kalktığı, zaruret kalkınca da bu yedi harfin hükmünün kalkıp artık Kur'ân-ı Kerim'in tek bir harf (şekil) üzere okunması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Ebu Davud rivayet ediyor... Ubeyy dedi ki: Rasûlullah (s.a), bana şöyle dedi: Ey

Ubeyy, bana Kur'ân-ı Kerim okutuldu ve bana: Bir veya iki harf üzere (oku) denildi. Benimle birlikte bulunan melek: İki harf üzere olsun de, deyince, bu sefer bana: İki veya üç harf denildi. Beraberimde bulunan melek, üç harf üzere dedi ve nihayet yedi harfe kadar çıktı. Daha sonra şöyle dedi: Sen azap âyetini rahmet âyetine, yahut rahmet âyetini azap âyetine karıştırmadığın sürece, herşeyi işitendir, herşeyi bilendir, yerine azizdir, hakimdir diyecek olursan hepsi de yerindedir, yeterlidir."[\[97\]](#)

Sabit b. Kasım, bu hadisin bir benzerini Ebu Hureyre yoluyla Peygamber (s.a)'den rivayet ettiği gibi, İbn Mes'ud'un sözü olarak da buna yakın ifadelerle rivayet etmektedir.

Kadı Ebu Bekr Muhammed b. et-Tayyib el-Bâkillânî der ki: Bu rivayet (Hz. Ubeyy'in rivayet ettiği hadisi kastediyor), eğer sabit ise, bunun önce mutlak olarak serbest bırakıldığını sonra da neshedildiğini kabul etmek ve bu şekilde yorumlamak gerekir. Bugün için insanların, bir yerde bulunan yüce Allah'ın herhangi bir ismini anlamı uygun olsun yahut olmasın, bir başka ismiyle değiştirmesi caiz değildir.

2- Bazılan şöyle der: Yedi harften kasıt, Yemenlisiyle, Nizârıyla, bütün arap-ların lehçelerine uygun yedi ayrı lehçedir. Çünkü Rasûlullah (s.a)'ın bu lehçeler arasında bilmediği bir lehçe yoktur. Ayrıca ona "cevamiu'l-kelim (kapsamlı sözler)" de verilmiştir. Bunun anlamı bir harfin yedi şekilde olması değildir. Bundan kasıt, Kur'ân-ı Kerim'de değişik yerlerde görülen birbirinden farklı kelimelerdir. Bu kelimelerin kimisi Kureyş lehçesine göre, kimisi Hu-zeyl, kimisi Hevazin, kimisi de Yemen lehçesine göredir. el-Hattabi der ki: Kur'ân-ı Kerim'de yedi şekilde okunan bir takım buyruklar yer almaktadır. Bunlar ise yüce Allah'ın: "ve tağuta ibadet eder" (el-Maide, 5/60); Yarın onu bizimle beraber gönder de bol bol yesin ve oynasın." (Yusuf, 12/12) buyruklarını ve bunların okunuş biçimlerini zikretmektedir. Bununla Hattabi, Kur'ân-ı Kerim'in bir kısmının -hepsinin değil- yedi harf üzere nazil olduğu kanaatini benimsiyor gibidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in yedi harf, yani yedi lehçe üzere nazil olduğu görüşünü kabul edenler arasında Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam da vardır. İbn Atiy-ye de bu görüşü seçmiştir. Ebu Ubeyd der ki: Bazı kabileler bu açıdan diğer kabilelere göre daha şanslıdırlar, daha çok pay sahibi olmuşlardır. Daha sonradan İbn Şihab'ın Enes'ten şu rivayetini kaydetmektedir: Hz. Osman, ilgili heyete mushaflan yazmalarını emr edince şunları söylemiştir: Sizin ile Zeyd arasında yazım bakımından ihtilafa düştüğünüz yerler olursa, orayı Kureyş lehçesine göre yazınız. Çünkü Kur'ân onların lehçesiyle inmiştir. Bunu'Bu-harî zikretmektedir.

[\[98\]](#) Ayrıca İbn Abbas'ın şöyle dediğini de zikretmektedir: Kur'ân-ı Kerim iki

Ka'b'ın; Kureyş Ka'b'ıyla Huzaalıların Kâ'b'ı lehçesiyle inmiştir. Ona: Bu nasıl olur? diye sorlunca şöyle demiştir: Çünkü bunların yurtları birdir. Ebu Ubeyd der ki: İbn Abbas Huzaalıların Kureyşlilerin komşusu olduğunu ve onların lehçelerini kullandıklarını kastetmektedir.

Kadı Muhammed b. et-Tayyib Ebu Bekr el-Bakillânî der ki: Hz. Osman: Çünkü Kur'ân Kureyş lehçesiyle inmiştir, sözleriyle onun büyük bir çoğunluğu onların lehçesiyle inmiştir, demek istiyor. Kur'ân-ı Kerim'in tümünün sadece Kureyş lehçesiyle indirilmiş olduğuna dair کافی bir delil bulunmamaktadır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de Kureyş lehçesinden farklı birtakım kelimeler ve okuyuşlar vardır. Yüce Allah da: "Muhakkak Biz onu arapça bir Kur'ân olarak indirdik." (ez-Zuhurf, 43/3) diye buyurmaktadır. Kureyş lehçesiyle bir Kur'ân olarak indirdik, dememektedir. Bu, Kur'ân-ı Kerim'in bütün arapların dilini kuşatacak şekilde indirildiğini göstermektedir. Hiçbir kimse kalkıp: Bu ifadeleriyle sadece Kureyş arapları kastedilmiştir, diyemez. Nitekim: Kahtanlılar dışında sadece Adnanîlerin lehçesi yahut Mudarlılar dışında Ra-biahların lehçesini kastetmiştir, de diyemez. Çünkü "arap" adı bütün bu kabileleri eşit şekilde kapsamaktadır.

İbn Abdi'l-Berr der ki: Bana göre, Kur'ân-ı Kerim Kureyş lehçesiyle nazil olmuştur, diyenlerin sözü; çoğunlukla bu şekildedir, anlamındadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Çünkü hemzelerin tahkiki ve buna benzer Ku-reyş lehçesinde bulunmayan okuyuş şekilleri, sahih kıraatler arasında vardır. Kureyşliler ise hemzeli okumazlar.

İbn Atiyye der ki: Peygamber (s.a)'ın: "Kur'ân-ı Kerim yedi harf üzere nazil olmuştur" buyruğunun anlamı şudur: Kur'ân-ı Kerim'de yedi kabilenin ibaresi, (anlatım üslubu, lehçesi) vardır. Kur'ân hepsinin lehçesi ile inmiştir. Kimi zaman anlatmak istediğini Kureyşlilerin kullandığı ifadelerle, kimi zaman Huzeyllilerin kullandıkları ifade ile anlatır. Kimi zaman da başkalarının ifadesiyle anlatır. Bu ise daha fasih ve daha kısa sözlerle (veciz) anlatım esas alınarak yapılır. Mesela, (jJa») kelimesi, Kureyşlilerden olmayanlara göre, başlamak, birşeyi yaratıp yapmak anlamındadır. Kur'ân-ı Kerim'de bu kelime yer almıştır. İbn Abbas, bunun ne demek olduğunu bir kuyu ile ilgili olarak davalaşmaya gelen iki bedevinin konuşmalarını dinleyinceye kadar iyice anlayamamıştır. Gelen bu bedevilerden birisi: Onu ilk olarak ben açtım" dedi. İbn Abbas bununla ilgili olarak şöyle der: İşte ben o vakit yüce Allah'ın: Gökleri ve yeri yoktan var edendir" buyruğunun ne demek olduğunu anladım. Yine İbn Abbas şöyle demiştir: Ben yüce Allah'ın: Rabbimiz, bizimle kavmimizin arasını Sen hak ile ayır (hükmet), Sen ayıranların (hükmedenlerin) en hayırlısıdır."(el-A'raf, 7/89) buyruğunu Zuyezen'in kızını, kocasına: Gel seninle mahkemeleşelim anlamında:

dediğini işitince-ye kadar bilemiyordum.

Ömer b. el-Hattab da yüce Allah'ın: Yoksa onlar kendilerini yavaş yavaş (azaltarak) cezalandıracağı korkusundan (emin mi oldular)?" (en-Nahl, 16/47) buyruğunun ne anlama geldiğini bilemiyordu.

Aynı şekilde Kutbe b. Malik, Peygamber (s.a)'ın namazda yüce Allah'ın: Büyük ve yüksek hurma ağaçları" (Kaf, 50/10) buyruğunu okuduğunu işittiğinde de aynı durum sözkonusu olmuştur. Bunu Müslim "sabah namazında kıraat" başlığı altında zikretmektedir.^[99] Buna benzer başka örnekler de vardır.

3- Bu yedi lehçe, Mudarlıların arasındaki lehçelerdir. Yalnız onlar hakkında sözkonusudur. Bunu bir topluluk ileri sürmüş ve Hz. Osman'ın: "Kur'ân Mudar lehçesiyle nazil olmuştur" ifadesini delil göstermişlerdir. Bunlar derler ki: Bu yedi lehçenin bir kısmı Kureyşin, bir kısmı, Kinanenin, bir kısmı Esedlilerin, bir kısmı Huzeyllilerin, bir kısmı Teymlilerin, bir kısmı Dabbli-lerin, bir kısmı da Kayşlıların olabilir. Bunlar Mudar'a mensup kabileler olup bu şekilde yedi ayrı lügati (lehçeyi) kapsamaktadırlar. İbn Mes'ud da mushaf yazıcılarının Mudarlı olmasını severdi. Ancak başkaları bütün bu yedi kıraatin Mudarhlara münhasır kalmasını kabul etmez ve şöyle derler: Mudarlıların istisnâ bir takım söyleyişleri vardır ki, bunlara göre Kur'ân-ı Ke-rim'in okunması caiz değildir. "Kayşlıların keşkeşesi" diye bilinen okuyuş ile "Temimlilerin Temtemesi" diye bilinen okuyuş şekilleri gibi. Kayşlıların keşkeşesi şudur: Onlar müenneslere ait kâfi, şîn şeklinde telaffuz ederler. Mesela yüce Allah'ın: Rabbin senin altında bir nehir akıttı" (Meryem, 19/24)'deki buyruğunu: şeklinde okurlar. Temimlilerin Temtemesine gelince, mesela onlar, (insanlar anlamına gelen): "en-nâs" diyecek yerde "en-nât" derler. (Keseler anlamına gelen) "ekyâs" diyecek yerde "ekyât" derler. Bu görüşü reddedenler bu örneklerle dikkat çektikten sonra derler ki: İşte bu tür söyleyişler (lehçeler), Kur'ân-ı Ke-rim'de kullanılmaz. Seleften de bu tür okuyuşlar nakledilmiş değildir. Baş-kalan da şöyle demektedir: Hemzenin "ayn" diye değiştirilmesi ve boğaz harflerinin birinin diğerinin yerine kullanılması ise fasih konuşanlarca da kullanıldığı şekil, meşhur olan bir kullanım şeklidir. Çoğunluk da böyle okumuş-tur. Buna delil olarak da İbn Mes'ud'un: Onu bir süreye kadar zindana atmayı uygun gördüler" (Yûsuf, 12/35) (Burada yer alan kelimesi diğer okuyuşlarda "ha harfiyle okunur. Bu kıraat şeklini Ebu Davud zikretmektedir. Ayrıca bunlar Zu er-Rimme'nin şu beyitini de delil gösterirler:

"Gözlerin onun gözleri, gerdanın onun gerdanı

Tenin rengi onunki gibi, şu kadar var ki o bu kadar uzun değildir."

Burada şair diyecek yerde "ayn" harfiyle demiştir.

4. Bunu ed-Delail müellifi ilim adamlarından birisinden nakletmektedir. Buna

yakın bir görüşü de Kadı İbnu't-Tayyib (el-Bâkılânî) anlatmaktadır. O şöyle diyor: Ben kıraatlerdeki farklılıkları iyice tetkik ettim. Bunların yedi türlü olduğunu gördüm:

a- Harekesi değişmekle birlikte manası ve şekli değişmeyen: "Onlar sizin için daha temizdir" (Yusuf, 78.) buyruğundaki kelimesini şeklinde okumak. "Vegöğsüm daralır" (Şuara, 13) buyruğunda yer alan şeklindeki kelimeyi şeklinde okumak gibi.

b- Yazı şekli değişmemekle birlikte i'rab dolayısıyla anlamı değişen okuma şekilleri. Mesela: "Rabbimiz, seferlerimizin arasını uzaklaştır" (Sebe, 34/19) buyruğunda yer alan kelimesini, şeklinde okumak gibi. [\[100\]](#)

c- Şekli aynen kalmakla birlikte harflerinin değişmesi sebebiyle anlamı da değişen okuma şekilleri. Mesela: Onları birleştiririz....." (el-Bakara, 2/259) kelimesini (Onları canlandırırız anlamına gelecek şekilde) şeklinde okumak.

d- Bazı kıraat şekillerinde okuma şekilleri değişmekle birlikte anlamı olduğu gibi kalmaktadır. "Atılmış yün gibi" (el-Karia, 101/5) buyruğun "yün gibi" anlamına gelen kelimesini aynı anlama gelen şekilde okumak gibi.

e- Şekli de manası da değişen kıraatlere örnek: Meyveleri birbirine girmiş muz ağaçları..." (el-Vakıa, 56/29) buyruğunu "Birbirine geçmiş olgunlaşmış meyveler" anlamına gelecek şekilde: şeklinde okumaları gibi.

f- Bazı kıraatlerde de takdim ve te'hîr edilir: Ölüm baygınlığı hak olarak gelmiş olacaktır." (Kaf, 50/19) buyruğunu "Hak baygınlık ile ölüm gelmiş olacaktır" anlamına gelecek şekilde okumak gibi.

g- Kimi okuyuşlarda da fazlalık ve eksiklik vardır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: Doksandokuz koyun" dedikten sonra "dişi" anlamına gelen kelimesinin ilavesiyle okunması. (Sa'd, 38/23) Yine yüce Allah'ın: Çocuğa gelince, onun anne babası mü'min idiler" (el-Kehf, 18/80) buyruğunu: Çocuğa gelince o kafir idi, anne babası ise mümin idiler" şeklinde okumak; Muhakkak Allah onların zorlanmasından sonra Gafurdur, Rahimdir" (en-Nur, 24/33) buyruğunu: Muhakkak Allah onların zorlanmasından sonra onlar için gafurdur, rahimdir" şeklinde okumak gibi.

5- Yedi harften kasıt, yüce Allah'ın Kitabı'nda yer alan şu hususlardır: Emir, nehiy, vad, vâid (tehdid), kıssa, tartışma ve misaller. İbn Atiyye der ki: Bu zayıf bir görüştür. Çünkü buna "harf" adı verilmez. Diğer taraftan genişliğin helali helal kılmak veya herhangi bir manayı değiştirmek hakkında sözko-nusu olmadığı üzerinde icma vardır. Kadı Ebu Bekr İbnu't-Tayyib el-Bakıl-lânî bu anlamda Peygamber (s.a)'dan gelen bir hadis zikretmekte sonra da şunları söylemektedir: Fakat Hz. Peygamber'in okumalarına cevaz verdiği bu şekil

değildir. Burada "harf" cihet ve şekil demektir. Yüce Allah'ın: İnsanlardan kimisi Allah'ı bir harf (bir uçurumun) kenarında imiş gibi ibadet eder." (el-Hacc, 22/11) buyruğunda yer alan "harf" kelimesi, bu anlamdadır. Bu hadisin helal kılmak, haram kılmak ve buna benzer yedi ayn yol anlamına geldiği söylenebilir. Hz. Peygamber'in: "Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir" buyruğu ile yedi kıraat imamının okuduğu yedi kıraat olduğu da söylenmiştir. Çünkü bu yedi kıraatin hepsi de Rasûlullah (s.a)'dan sahih yollarla bize ulaşmıştır. Ancak böyle bir görüş -ileride açıklanacağı üzere açıkça batıl olduğundan dolayı- hiçbir değer ifade etmez. [\[101\]](#)

Yedi Kıraat:

ed-Davudî, İbn Ebi Sufra ve onlar gibi birçok ilim adamımız şöyle demektedir: Bu Kur'ân kıraatinin yedi imamına nisbet edilen yedi okuyuş, ashab-ı kiramın geniş bir çerçeve içerisinde ele aldığı yedi harf (okuyuş şekli) değildir. Çünkü sözünü ettiğimiz bu yedi okuyuş şekli ashab-ı kiramın kullandığı yedi şekilden sadece birisine racidir. Bu bir şekil ise Hz. Osman'ın Kur'ân'ı toplatırken esas aldığı şekildir. Bunu İbn en-Nahas ve başkaları zikretmektedir.

Meşhur olan okuma şekilleri ise, Kur'ân okuma imamlarının tercihleridir. Çünkü onların her birisi, kendisince daha güzel ve daha tercihe değer kabul ettiği kendisinin rivayet edip şeklini öğrendiği bir seçime dayalıdır. O, bu konudaki bilgi ve tercihinin dayanarak belli bir okuma şekline bağlanıp bu okuma şeklini başkalarına öğretmiş ve bu da ondan nakledilerek şöhret kazanmıştır. Bu kıraat şekli, onun okuyuşu diye bilinip ona nisbet edilir olmuş, o bakımdan "Nafi' harfî ve İbn Kesir harfî (okuyuşu)" gibi ifadeler kullanılmaya başlanmıştır. Onlardan herhangi birisi, ötekinin tercihinin yasaklamadığı gibi, ona karşı tepki de göstermiş değildir. Aksine uygun ve caiz görmüştür. Bu yedi imamın her birisinden de iki veya daha fazla bir tercih şekli rivayet edilmiştir. Bunların hepsi sahihtir. Müslümanlar bu çağlarda bu imamlardan sahih olarak gelen ve onlar tarafından rivayet edilen kıraat şekillerine itimad ettiler ve bunu ilgili eserlerde kaydedip yazdılar. Bu doğru şekil üzere icmâ, kesintisiz olarak devam etti ve yüce Allah'ın vadettiği "Kitabının korunması" vadi yerini buldu. Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib, et-Taberi ve bunlara benzer mütekaddim imamlar ve faziletli muhakkıklar da bu kanaattedirler.

İbn Atiyye der ki: Yedi kıraat çağlar boyunca ve her yerde kabul görmüş bulunmaktadır. Bu kıraatlerden birisi okunarak namaz kılınır. Çünkü bunlar icma ile sabit olmuştur. Şaz kıraatlerle ise namaz kılınmaz. Çünkü insanlar bu kıraat

üzere icma etmiş değildir. Ashab-ı kiramdan ve tabiin alimlerinden gelen rivayetlere gelince, bu konuda sadece onların bu rivayeti yaptıklarına inanılır. Ebu's-Semmal ve benzerlerinden gelen rivayetlere ise güven duyulmaz.

İbn Atiyye'den başkaları da şöyle demiştir: Mütevatir mushaflardan ayrı olan şaz kıraatler, Kur'ân değildir ve bunlar Kur'ân'dandır kabul edilerek onlarla amel edilmez. Bunlara dair yapılacak en güzel açıklama, bu okuma şekillerinin nisbet edildiği kişinin âyetin te'vilinde izlediği bir yol olarak kabul edilmesidir. Mesela Abdullah b. Mes'ud'un: "Üç gün oruç tutmak" (el-Bakara, 2/196; el-Maide, 5/89) buyruğunu "peşpeşe, aralıksız olarak" anlamına gelen (mevcut) ilavesiyle okuması gibi.

Şayet ravi, bu farklı kıraati Rasûlullah (s.a)'dan işittiğini açıkça ifade ederse, ilim adamları bunun gereğince amel edip etmemek konusunda olumlu ve olumsuz kanaat belirterek farklı görüşler ortaya atmışlardır. Olumsuz kanaat belirtenlerin görüşleri şöyle açıklanır: Ravi bunu, rivayet ve haber vermek sadedinde değil de Kur'ân'dır diye rivayet etmektedir. Bu ise, (Kur'ân'dan olduğu tevatüren) sabit olmadığından kabul edilmez.

İkinci görüşün açıklaması da şöyledir: Bunun Kur'ân'dan olduğu sabit olmasa bile, sünetten olduğu sabittir. Bu ise, diğer ahad haberlerde olduğu gibi gereğince amel etmeyi gerektirir. [\[102\]](#)

Hiz. Ömer ve Hişam ile İlgili Hadisin Anlamı:

İbn Atiyye der ki: Yüce Allah, peygamberine yedi harfî (okuma şeklini) mubah kılmış ve Cebrail (a.s) Peygamber ile karşılıklı okumalarında bunlara göre onu okutmuştur. Bu okuyuş şekillerinde ise, i'caz ve ifadelerin eşsiz bir şekilde dizilişi sözkonusudur. Hiz. Peygamber'in: "Ondan kolayınıza geleni okuyunuz" buyruğundan kasıt, ashab-ı kiramdan her birisi herhangi bir kelimeyi bu okuma şekillerinden birisiyle değiştirmek istedi mi kendiliğinden onu değiştirmesinin mubah olduğunu ifade etmez. Durum böyle olsaydı Kur'ân-ı Kerim'in i'cazı ortadan kalkar ve şunun bunun değiştirmelerine maruz kalırdı. Ve sonunda Allah tarafından indirildiği şekilden başka bir hal alırdı. Bu konuda mübahhk sadece yedi harfte ve Peygamber (s.a) ümmetine genişlik sağlaması için sözkonusu olmuştur. O da bir sefer Hiz. Ubeyy'e Cebrail'in kendisine okuttuğu şekilde okutmuş, bir başka sefer İbn Mes'ud'a yine Cebrail'in kendisine okuttuğu şekilde okutmuştur. İşte Ömer b. el-Hattab'ın Furkan sûresini okuyuşu ile Hişam b. Hakim'in bu sûreyi okuyuşu bu şekildedir. Yoksa Peygamber (s.a)'ın her birisinin okuyuşu için -ihtilaf ettikleri halde- "Cebrail bana bu şekilde okuttu" [\[103\]](#)

demesi nasıl doğru bir şekilde anlaşılabilir? Bu, olsa olsa Hz. Cebrail'in bir sefer bu şekilde bir başka sefer de diğer şekilde okutması şeklinde anlaşılabilir. İşte Enes (r.a)'ın: Gerçekten geceleyin kalkan nefis, hem uygunluk bakımından daha kuvvetlidir, hem de söyleyiş bakımından daha sağlamdır" (el-Müzemmil, 73/6) buyruğunda yer alan, kelimesini şeklinde okuyunca ona: Bizler şeklinde okuyoruz derler. Enes (r.a) da buna karşılık olarak Bunla-nn hepsi aynı manayadır" cevabını verir. Bunun anlamı olsa olsa bunun Peygamber (s.a)'dan rivayet edilerek geldiği şeklinde olabilir. Aksi takdirde eğer insanlardan herhangi bir kimse bu değişikliği yapabilecek olsaydı yüce Allah'ın: "Muhakkak Zikri Biz indirdik, onu koruyacak olan da bizleriz" (el-Hicr, 15/9) buyruğunun ifade ettiği gerçek ortadan kalkardı.

Buharî, Müslim ve başkaları, Ömer b. Hattab (r.a)'ın şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Ben, Hişam b. Hakim'in Furkan sûresini benim okuduğumdan başka türlü okuduğunu işittim. Rasûlullah (s.a) bu sûreyi bana okutmuş, öğretmişti. Nerdeyse elimi çabuk tutup ona müdahale edecektim. Fakat okuyuşunu bitirinceye kadar ona mühlet verdim, ilişmedim. Daha sonra elbiselerini boynunun altında toplayıp yakasından yakaladım, Rasûlullah (s.a)'ın huzuruna getirdim ve: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Ben bunun, Furkan sûresini bana okuttuğundan başka türlü okuduğunu duydum. Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: Onu bırak. (Ona da dönüp): Oku, dedi. Hişam benim işittiğim şekilde okudu. Rasûlullah (s.a): "Bu şekilde nazil oldu," diye buyurdu. Daha sonra bana dönüp: "Sen oku" dedi. Ben de bildiğim şekilde okudum. Bana da: "Bu şekilde indirildi" dedi. "Muhakkak bu Kur'ân-ı Kerim yedi harf üzerine indirilmiştir, siz ondan kolayınıza geleni okuyunuz."[\[104\]](#)

Ben derim ki: Hz. Ömer'den rivayet edilen bu hadisin anlamına yakın Müslim tarafından Ubeyy b. Ka'b'dan gelen şu rivayet de vardır: Mescidde bulunduğum sırada bir adam mescide girdi, namaz kılmaya başladı. Benim kabul edemeyeceğim bir şekilde Kur'ân okudu. Daha sonra, bir başkası girdi, o da bir önceki adamın okuduğundan farklı bir şekilde okudu. Namazı bitirdikten sonra hep birlikte Rasûlullah (s.a)'ın huzuruna girdik ve ben şöyle dedim: Bu adam benim kabul edemeyeceğim bir şekilde Kur'ân okudu. Daha sonra öteki girdi. O da kendisinden öncekinin okuduğundan farklı okudu. Peygamber (s.a) her iki kişiye de okumalarını emretti. Peygamber (s.a), ikisinin de okuyuşunu güzel buldu. İçimde cahiliyye dönemindekini de geride bırakacak şekilde bir yalanlama başgösterir gibi oldu. Peygamber (s.a) içine düştüğüm durumumu görünce göğsüme vurdu. Her tarafımdan terler boşandı. O kadar korktum ki, bana yüce Allah'ın huzurunda imişim gibi geldi. Hz. Peygamber bana şöyle dedi:

"Ey Ubeyy, bana Kur'ân-ı Kerim'i tek bir harf üzere oku diye elçi gönderildi. Ben ona: Ümmetime kolaylaştır diye karşılık verdim. İkinci defa bana: Onu iki harf üzere oku diye haber geldi. Ben ikinci olarak: Ümmetime kolaylık sağla diye karşılık verdim. Üçüncü defa bana, Kur'ân-ı Kerim'i yedi harf üzere oku diye gönderildi. Sana geri çevirdiğim her bir sefer karşılığında benden isteyeceğin bir dilek de vardır. Bu sefer ben şöyle dedim: Allah'ım, ümmetimi bağışla, Allah'ım ümmetimi bağışla. Üçüncüsünü ise, İbrahim (a.s) dahil olmak üzere bütün insanların bana ihtiyaç duyacağı bir güne sakladım."[\[105\]](#)

Ubeyy (r.a)'ın: "Bir yalanlama başgösterir gibi oldu" ifadesinin anlamı bir şaşkınlık ve bir dehşet beni kapladı. Yani, şeytan tarafından onu şaşırtmak ve dehşete düşürüp ayağını kaydırmak istediğinden, esasında pek o kadar büyük ve önemli olmayan birşey olan kıraat farklılıklarını ona çok büyük bir şey gibi gösterdi. Yoksa kıraatlerin farklılığından dolayı bu kadar büyük bir olumsuzluğu ve yalanlamayı gerektirecek taraf ne olabilir ki? Kıraat farklılığından daha büyük birşey olan nesh hakkında bile bu sözkonusu olmadığına göre -ki bundan dolayı Allah'a hamdolsun- kıraat farklılıkları nerede kalır ki?

Peygamber (s.a) Hz. Ubeyy'e böyle bir duygunun geldiğini görünce göğsüne vurarak, onu uyardı. Bunun akabinde Hz. Ubeyy'in kalbine genişlik geldi, içi aydınlandı. O kadar ki, adeta Allah'ın huzurunda imiş gibi kendisini görmek noktasına ulaştı. Hatırına gelen bu düşüncenin ne kadar çirkin olduğunu açıkça anlayınca yüce Allah'tan korktu ve utancından dolayı her tarafından terler boşandı. İşte onun hatırına gelen bu olumsuz düşünce Peygamber (s.a)'a ashab-ı kiramın: "Bizler içimizde herhangi bir kimsenin dile getirmesini çok büyük bir iş olarak değerlendirdiği birtakım duygular duyuyoruz" şeklindeki sorularına: "Böyle bir şeyi bulabiliyor musunuz?" diye soru ile karşılık vermesine benzer. Ashab-ı kiram: Evet deyince, Hz. Peygamber: "İşte imanın sarıh şekli budur" cevabını verir. Bu hadisi Müslim, Ebu Hu-reyre'den rivayet etmiştir.[\[106\]](#) Buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle A'raf sûresinde gelecektir. [\[107\]](#)

Kur'ân'ın Toplanması ve Hz. Osman'ın Mushafı Yazdırma Sebebi:

Hz. Osman'ın Kur'ân yazılı diğer belgeleri yakması, Peygamber (s.a) döneminde ashab-ı kiramdan Kur'ân-ı Kerim'i hıfz edenler. Kur'ân-ı Kerim, Peygamber (s.a) döneminde ashab-ı kiram tarafından değişik miktarlarda ezberlenmiş bulunuyor idi. Ashab-ı kiram Kur'ân-ı Kerim'den bazı bölümleri sa-hifelere, hurma ağaçlarının kabukları üzerine, ince beyaz taşlara, uçları sivri keskin

taşlara yazmışlar idi. Ebu Bekr es-Sıddîk (r.a) döneminde Yemame savaşında, söylenildiğine göre, Kur'an hafızlarından yetmiş kişinin öldürülmesi üzerine, Ömer b. el-Hattab (r.a), Ebu Bekr es-Sıddîk (r.a)'a Ubeyy, İbn Mes'ud ve Zeyd gibi ileri gelen hafızlarının ölümü korkusu ile Kur'ân-ı Ke-rim'in toplanması tavsiyesinde bulundu. Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer bu iş için Zeyd b. Sabit'i tayin ettiler. O da oldukça yorucu bir mesaiden sonra sûreler arasında sıra gözetmeksizin, Kur'ân-ı Kerim'i bir araya topladı.

Buhari'nin rivayetine göre Zeyd b.Sabit bu olayı şöyle anlatmaktadır: Yemame'de hafızların öldürülmesinin akabinde Ebu Bekir bana, yanında Ömer'in cie bulunduğu bir sırada haber gönderdi ve şöyle dedi: Ömer yanıma gelip bana dedi ki: Yemame günü bir çok kimse öldü. Ben, değişik yerlerde girişilecek savaşlarda Kur'ân hafızlarının öldürölüp telef olmalarından ve böylelikle Kur'ân'ın birçoğunun kaybolacağından korkuyorum. O bakımdan mutlaka onu toplamalısınız. Ben senin Kur'ân-ı Kerim'i derleyip toplamayı (emretmeni) uygun görüyorum. Ebu Bekir dedi ki: Ömer'e dedim ki: Rasûlullah (s.a)'ın yapmadığı bir şeyi nasıl yapabilirim? Ömer bana: Allah'a yemin ederim ki bu hayırlı bir iştir. Bu konuda bana ısrarla isteğini tekrarlayıp durdu, nihayet Allah onun doğruluğuna dair kalbime ilham verdi. Ve ben de Ömer'in görüşüne sahip oldum. Zeyd der ki: Yanında da Ömer oturuyor ve konuşmuyordu. Ebu Bekir bana şöyle dedi: Sen genç, akıllı başında ve herhangi bir olumsuz hasletle itham etmediğimiz bir kişisin. Rasûlullah (s.a)'a da vahyi yazıyor idin. O bakımdan Kur'ân-ı Kerim'i iyice tesbit et ve onu bir araya getir. Allah'a yemin ederim (Ebu Bekir) eğer bana herhangi bir dağı yerinden taşımamı teklif etmiş olsaydı, Kur'ân-ı Kerim'i toplamak için bana verdiği emirden daha ağır gelmezdi. Onlara şöyle dedim: Rasûlullah (s.a)'ın yapmadığı bir şeyi nasıl olur da yaparsınız? Ebu Bekir dedi ki: Allah'a yemin ederim bu hayırlı bir iştir. Ben de bu konuda tekrar meseleyi gözden geçirmesini, tekrar tekrar söyleyip durdum, nihayet Allah bu konuda Ebu Bekir ile Ömer'in kalbine nasıl bir genişlik verdi ise, benim de içime öyle bir genişlik verdi. Bunun için kalktım, Kur'ân-ı Kerim'i yazılı olduğu deri parçalarından, kol kemiklerinden, hurma ağaçları kabuklarından ve Kur'ân'ı ezberlemiş olanların hafızalarından toplamaya başladım. Nihayet Tevbe sûresinin son taraflarındaki iki âyeti Ensar'dan Huzey-me'nin yanında buldum. Bu iki âyeti ondan başkasının yanında görmedim. Söz konusu iki âyet: "Andolsun ki içinizden size öyle bir Peygamber gelmiştir ki..." (et-Tevbe, 9/128) den itibaren sûrenin sonuna kadar olan iki âyettir. İçinde Kur'ân-ı Kerim'in toplandığı sahifeler, vefat edinceye kadar Ebu Bekir (r.a)'ın yanında durdu. Daha sonra bunlar yine vefat edene kadar Ömer'in yanında kaldı, ondan sonra da Ömer'in

kızı Hafsa'nın yanında kaldı.[\[108\]](#) el-Leys dedi ki: Bana Abdurrahmân b. Galib İbn Şihab'dan anlatarak şöyle dedi: Ensar'dan Ebu Huzeyme'nin yanındaydı.... Ebu Sabit dedi ki: Bize İbrahim anlatarak dedi ki: "Yüz çevirirlerse de ki: Bana Allah yeter. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Ben ancak O'na güvenip dayandım. O en büyük Arşın Rab-bidir."(et-Tevbe, 9/129) buyruklarını Huzeyme veya Ebu Huzeyme'nin yanında bulduk. "[\[109\]](#)

Tirmizî'nin de Zeyd b. Sabit'ten rivayetine göre: Tevbe sûresinin sonlarını Huzeyme b. Sabit'in yanında bulduk: "Andolsun ki içinizden size öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. Size çok düşkündür, mü'minlere cidden şefkatli ve merhametlidir. Yüzçevirirler-se de ki: Bana Allah yeter, O'ndan başka hiçbir ilah yoktur, ben ancak O'na güvenip dayandım, O en büyük Arşın Rabbidir." (et-Tevbe, 9/128-129). Tirmizî: Bu basen sahih bir hadistir, demiştir.[\[110\]](#)

Yine Buhari'de Zeyd b. Sabit'ten şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bizler Kur'ân sabitelerini mushafta istinsah edince, Ahzab sûresinde Rasûlullah (s.a) tarafından okunduğunu işitmiş olduğum bir âyet-i kerimeyi (kimse gelip bana okumadığından) bulamadım. Ancak bunun ensardan olan Hu-zeyme tarafından ezberlenmiş olduğunu gördüm. -Zaten Rasûlullah (s.a) onun şahitliğini iki kişinin şahitliğine denk kabul etmişti-. Ahzab süresindeki söz-konusu âyet de şudur: "Mü'minlerden Allah'a verdikleri sözde duran nice yiğitler vardır.."(el-Ahzab, 33/23).[\[111\]](#)

Tirmizî de, Zeyd b. Sabit'ten şunu rivayet etmektedir: Ben Rasûlullah (s.a)'ın okurken dinlediğim Ahzab sûresinde yer alan: "Mü'minlerden Allah'a verdikleri sözde duran nice yiğitler vardır. Onlardan kimisi adağını yerine getirdi, kimisi de bekliyor...." (el-Ahzab, 33/23) âyetini bulamadım. Ben bunu araştırdım, Huzeyme b. Sabit -veya Ebu Huzeyme-'ın onu ezberlemiş olduğunu (ve hatırladığını) gördüm, onun için bu âyeti, içinde yer aldığı sûresine yerleştirdim.[\[112\]](#)

Derim ki: Buhari ve Tirmizi'nin açıklamalarına göre, Tevbe sûresinin son iki âyetinden birincisi Kur'ân-ı Kerim'in toplanması sırasında sonradan tesbit edildi. İkinci toplamada da Ahzab süresindeki âyet-i kerime sonradan tesbit edildi. Taberi, Tevbe süresindeki âyet, ikinci toplamada sonradan tesbit edildi demekte ise de, birinci görüş daha sahihtir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Şöyle bir soru sorulabilir: Hz. Ebu Bekir daha önce Kur'ân-ı Kerim'i toplayıp bu işi bitirdiği halde Hz. Osman'ın bütün müslümanlardan kendisinin çoğalttığı mushafa göre okumalarını istemesi nasıl açıklanabilir? Cevap şudur:

Hiz. Osman, yaptığı uygulama ile, insanların mushafı yeniden derlemelerini sağlamak değildir. Onun Hiz. Hafsa'ya gönderdiği şu habere dikkat edelim: Bize yanında bulunan sabiteleri gönder, biz bunu mushaflar halinde çoğaltıp sonra o sabiteleri sana geri vereceğiz. - İleride buna dair açıklama gelecektir- Hiz. Osman'ın bunu yapma sebebi, insanların okuyuşlarında farklılık başęöstermesidir. Çünkü ashab-ı kiram, İslâm ülkesinin değişik yerlerine dağılmış, böyle bir işe ihtiyaç kendisini oldukça hissettirmeye başlamıştı. İnsanların okuyuşları arasında alabildiğine farklılıklar ve herkesin kendi okuyuşuna taassupla bağlanması ileri derecelere kadar gitmişti. Huzeyfe (r.a)'ın sözkonusu ettiği ayrılıklar şam halkı ile Irak halkı arasında vukua gelmişti. Şöyle ki, şamlılarla Iraklılar, Ermenistan'a yapılan gazada biraraya gelmişlerdi. Her bir kesim, kendisine gelen rivayete uygun olarak Kur'ân okudu. Fakat bu konuda aralarında ayrılık başęösterdi, anlaşmazlığa düştüler. Kimileri kimisini tekfir etti, ondan beri olduğunu ifade etti ve karşılıklı biri birilerine lanet ettiler. Hiz. Huzeyfe onların bu durumlarından oldukça endişelendi, korktu. -Buhari ve Tirmizi'nin açıkladıklarına göre- Hiz. Huzeyfe, Medine'ye gelince evine daha girmeden Hiz. Osman'ın yanına gitti ve şunları söyledi: Helak olmadan önce bu ümmete yetiş. Hiz. Osman: Ne hususunda onlara yetişeyim, diye sorunca Hiz. Huzeyfe: Allah'ın Kitabı ile ilgili bir hususta. Ben bu gazada bulundum. Irak, şam ve Hicaz bölgelerinden birtakım insanlar bu savaşta bir araya geldiler, dedikten sonra az önce açıkladığımız durumu ona anlatıp şunları ekledi: Ben yahudilerle hristiyanların ihtilafa düştükleri şekilde bunların da kendi kitapları hakkında ihtilafa düşeceklerinden korkarım. [\[113\]](#)

Derim ki: Bu, Yedi harften kasıt yedi kıraattir, diyenlerin görüşlerinin yanlış olduğunu en açık delilidir. Çünkü hak olan bir şeyde ayrılık olmaz. Su-veyd b. Ğafele'nin Ali b. Ebi Talib'den rivayet ettiğine göre, Hiz. Osman şöyle sormuş: Mushaflar hakkındaki görüşünüz nedir? Çünkü insanlar Kur'ân'ı okumak hususunda ayrılığa düştüler. Artık herkes: Benim kıraatim senin kıraatinden daha hayırlıdır, benim kıraatim senin kıraatinden daha efdaldır, demeye başladı. Bu ise küfür gibi bir şeydir. Bizler: Ey mü'minlerin emiri senin görüşün nedir, diye sorduk, şu cevabı verdi: Benim görüşüm insanların tek bir kıraat etrafında toplanmalarıdır. Çünkü sizler bugün anlaşmazlığa düşecek olursanız, sizden sonra gelecek olanların anlaşmazlıkları daha çetin olacaktır. Bizler: Görüşün en isabetli görüştür ey mü'minlerin emiri, dedik. Bunun üzerine Hiz. Osman, Hiz. Hafsa'ya şu haberi gönderdi: Bize yanında bulunan sahifeleri gönder. Onları mushaflar halinde çoğaltıp sonra bu sahife-leri sana geri göndereceğiz. Hiz. Hafsa da yanında bulunan sahifeleri ona gönderdi. Hiz. Osman, Zeyd b. Sabit,

Abdullah b. ez-Zübeyr, Said b. el-Asi, Ab-durrahmân b. el-Haris b. Hişam'a emir vererek bu sahifeleri mushaflar halinde çoğalttırdı.

Hiz. Osman, Kureyşlilerden oluşan topluluğa şunları söyledi: Sizler ile Zeyd b. Sabit arasında Kur'ân-ı Kerim'deki herhangi bir ifade hakkında, anlaşmazlığa düşerseniz, onu Kureyşlilerin lehçesi ile yazınız. Çünkü Kur'ân-ı Kerim onların lehçesiyle nazil olmuştur. Onlar da bu talimata uydular. Nihayet sahifeleri, mushaflar halinde tehsir edince Hiz. Osman sahifeleri Hiz.Hafsa'ya gönderdi. Her bir bölgeye çoğalttıkları mushaflardan birer nüsha gönderdiler. Daha sonra Hiz. Osman, Kur'ân-ı Kerim'den herhangi bir sahifede veya mushafta yazılı bulunan ne varsa, yakılması emrini verdi. Hiz. Osman, bu emri, muhacirleri, ensarı, müslümanların ileri gelen insanlarını toplayıp bu hususta onlarla danıştıktan sonra vermiştir. Kendileriyle danıştığı bu kimseler Peygamber (s.a)'dan nakledilen meşhur kıraatlerden sahih ve sabit olan şekillerin toplanması, bunların dışında kalanların da bir kenara bırakılması üzerinde ittifak ettiler ve onun görüşünü tasvip ettiler. Gerçekten de Hiz. Osman'ın görüşü doğru ve hakka ulaştırılmış başarılı bir görüş idi. Allah'ın rahmeti onun da, danıştığı kimselerin de üzerinde olsun.

Taberî, kaydettiği rivayetinde şöyle demektedir: Hiz. Osman, Zeyd ile birlikte sadece Said b. el-Asi'yi görevlendirmiştir. Ancak bu görüş zayıftır. Bu-harî, Tirmizî ve başkalarının zikrettiği daha sahihtir. Yine Taberî: Hiz. Hafsa yanında bulunan sahifeler, bu son toplanmada imam (önder nüsha) kabul edildi, demektedir ki, bu doğrudur.

İbn Şihab der ki: Bana Ubeydullah b. Abdullah'ın haber verdiğiine göre, Abdullah b. Mes'ud, Zeyd b. Sabit'in mushafları çoğaltma işinin başına getirilmesini pek hoş görmedi ve şöyle dedi: Müslümanlar, mushafların çoğaltılması işinden ben uzaklaştırılıyorum da bu iş bir başka adama görev olarak veriliyor. Allah'a yemin ederim, o daha kafir bir adamın sulbünde iken ben İslâm'a girmiş idim. Abdullah b. Mes'ud bu sözleriyle Zeyd b. Sabit'i kastediyordu. Bundan dolayı Abdullah b. Mes'ud şöyle demiştir: Ey Iraklılar, yanınızda bulunan mushafları gizleyiniz ve saklayınız. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kim, birşey gizlerse, Kıyamet günü o gizlediği şeyi getirerek gelir." (h\i İmran, 3/161). Siz de bu mushaflarla Allah'ın huzuruna çıkınız. Bunu Tirmizî rivayet etmiştir.^[114] Buna dair açıklamalar, inşaallah Al-i İmran sûresinde gelecektir.

Ebu Bekr el-Enbârî der ki: Abdullah, Zeyd'den daha faziletli, İslâm'ı kabulü daha önce, İslâm'a hizmetleri daha çok, faziletleri daha büyük olduğu halde, Kur'ân'ın toplanması işinde Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın Zeyd'i Abdullah b. Mes'ud'dan

öne geçirip bu iş için seçmelerinin tek sebebi Zeyd'in Kur'ân-ı Kerim'i Abdullah'tan daha iyi ezberlemiş olmasıdır. Çünkü Zeyd, Ra-sûlullah (s.a) daha hayatta iken Kur'ân'ın tümünü ezberlemiş idi. Rasûlullah (s.a) hayatta iken Abdullah'ın Kur'ân'dan ezberlediği miktar ise yetmiş küsur sûredir. Diğer sûreleri Abdullah, Rasûlullah (s.a)'ın vefatından sonra öğrenmiştir. Dolayısıyla Rasûlullah (s.a) henüz hayatta iken Kur'ân'ı baştan sona hatmedip ezberlemiş bir kimsenin, mushafın toplanması işinde öne geçirilmesi daha uygundur, bu iş için tercih edilmesi ve seçilmesi daha hakkaniyetlidir. İşin iç yüzünü bilmeyen bir kimse bu davranışın Abdullah b. Mes'ud'daki bir kusur dolayısıyla olduğunu sanmasın. Çünkü Zeyd'in Kur'ân-ı Kerim'i daha iyi ve daha çok ezberlemiş olması (faziletçe) onun Abdullalı b. Mes'ud'un önüne geçmesini gerektirmez. Zira Zeyd, Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'den de daha çok miktarda Kur'ân'ı ezberlemiş olduğu halde fazilet ve menkıbeler açısından onlardan daha hayırlı ve hatta onlara eşit olamazdı.

Ebu Bekr el-Enbârî der ki: Abdullah b. Mes'ud'un bu işe gösterdiği tepki, kızgınlık sonucu gösterilmiş bir tepki idi. Bunun gereğince amel edilmez ve bu delil diye kabul edilmez. Ayrıca onun kızgınlığının geçmesinden sonra Hz. Osman'ın ve beraberinde bulunan Rasûlullah'ın ashab-ı kiramının güzel seçimini kabul ve itiraf ettiğinde, onlara muvafakat edip muhalefeti terkettiğinde de şüphe yoktur. Çünkü rivayet ve nakil bilginlerince yaygın olarak bilinen şu ki, Abdullah b. Mes'ud, Kur'ân-ı Kerim'in geri kalan kısımlarını Ra-sûlullah (s.a)'ın vefatından sonra öğrenmiştir. Önder ilim adamlarından birisi der ki: Abdullah b. Mes'ud, Kur'ân-ı Kerim'i hatmetmeden (tamamını hıfzetmeden) vefat etmiştir. Yezid b. Harun der ki: İki muavvize (Felak ve Nas sûreleri) Bakara ve Al-i İmran sûreleri ayarındadır. Onların Kur'ân-ı Kerim'den olmadıklarını iddia eden bir kimse yüce Allah'ı inkar eden bir kafirdir. Ona: Peki Abdullah b. Mes'ud bunlar hakkında ne diyordu? diye sorulunca şu cevabı verir: Abdullah b. Mes'ud'un vefat ettiği vakit Kur'ân-ı Kerim'in tümünü hıfzetmemiş olduğu hususunda müslümanlar arasında görüş ayrılığı yoktur.

Ben derim ki: Bu iddia tartışılabilir bir kanaattir. İleride bunun tartışması gelecektir.

İsmail b. İshak ve başkaları rivayetle der ki: Hammad -sanırım Enes b. Malik'ten- rivayetle şöyle demiştir: Ashab-ı kiram bir âyet-i kerime hakkında ihtilafa düşerlerdi. Bu sefer: Bu âyeti Rasûlullah (s.a) filan oğlu filana okutup öğretti derlerdi. Kimi zaman bu kişinin bulunduğu yer Medine'den üç günlük uzaklıkta olurdu. Ona haber gönderilir, bu adam getirilir ve şöyle denilirdi: Rasûlullah (s.a) şu şu âyeti sana nasıl okutup öğretti? O da, öğrendiği şekli

söyler ve onun dediği gibi yazarlardı.

İbn Şihab der ki: Günün birisinde "Tabut (sandık)" (el-Bakara, 2/248; Ta-ha, 20/39) kelimesinin yazılışında ihtilafa düştüler. Zeyd, "et-tâbûh" şeklinde yazılsın, deyince İbn ez-Zübeyr ile Said b. el-Asî: "et-tabut" şeklinde yazılması gerektiğini ileri sürdüler. Bu anlaşmazlıklarını Hz. Osman'a söyleyince o, "t" ile "et-tabut" şeklinde yazınız, dedi. Çünkü Kur'ân-ı Kerim Kureyş'in diliyle (lehçesiyle) nazil olmuştur. Bunu Buhârî ve Tirmizî rivayet etmişlerdir.[\[115\]](#)

İbn Atiyye der ki: Zeyd bu kelimeyi "h" ile "et-tabuli" şeklinde, Kureyş-liler ise "t" ile "et-tabut" şeklinde okudular, sonunda "t" ile tesbit ettiler ve mushaflar o günden bu yana hep bu şekilde yazılacaktı. Hz. Osman da bundan nüshaları çoğalttı.

Başka birisi der ki: Denildiğine göre çoğalttığı nüsha sayısı yedidir. Dört olduğu da söylenmiştir. Çoğunluk bu görüştedir. Hz. Osman bu nüshaları İslâm aleminin çeşitli yerlerine gönderdi: Irak'a, Şam'a ve Mısır'a birer ana mushaf gönderdi. O bölgelerin kurruları (Kur'ân okuyucuları) okuma tercihlerinde buna dayandılar. Onlardan herhangi bir kimse, kendisine ulaşan şekliyle bölgesindeki mushafa muhalefet etmedi. Ve bu yedi kıraat imamı arasında kimisinin artırdığı kimisinin eksilttiği şekliyle harflerde bir ayrılık yoktur. Çünkü onların her birisi, bölgesindeki mushaftan kendisine ulaşana ve kendisinin yaptığı rivayete dayanarak okumuştur. Hz. Osman da bu yerleri (kıraat ihtilafı olan yerleri) bazı nüshalarda yazmış, bazılarında yazmamıştır. Bununla her bir şeklin sahih olduğunu ve hepsini okumanın caiz olduğunu anlatmak istemiş idi.

İbn Atiyye der ki: Daha sonra Hz. Osman, bu nüshaların dışında kalan mushafların şeklindeki rivayete göre: yakılmasını veya (JyJ) şeklindeki rivayete göre de: parçalanmasını sonra da yere gömülmesini emretti. Ancak, burada "ha" harfinin noktasız olarak (yani yakılması anlamını veren) rivayeti daha güzeldir.

Ebu Bekr el-Enbarî "Kitabu'r-Red" adlı eserinde, Suveyd b. Gafele'nin şöyle dediğini zikretmektedir: Ben, Ali b. Ebi Talib (k.v)'ı şöyle derken dinledim: İnsanlar! Allah'tan korkunuz, Osman hakkında aşırıya gitmekten ve onun için mushafları yakan kişi demekten çekininiz, vazgeçiniz. Allah'a yemin ederim o, bunları ancak biz Muhammed (s.a)'ın ashabından bir grubun görüşüne dayanarak yapmıştır.

Umeyr b. Said'den rivayete göre Ali b. Ebi Talib (r.a) şöyle demiştir: Eğer Osman zamanında (onun yerine) ben vali (halife) olsaydım, onun mushaf-lara yaptığının aynısını ben de yapardım.

Ebu'l-Hasan b. Battal der ki: Hz. Osman'ın Kur'ân'ı topladığı sırada sahi-felerin ve diğer mushafların yakılmasını emretmesi, yüce Allah'ın isimlerinin yer aldığı

kitapları yakmanın caiz olduğunu göstermektedir. Böyle bir uygulama onlara bir ikramdır, ayaklar altında çiğnenmeye karşı durmadır. Yerde gelişigüzel, sağa sola atılmasına karşı onları muhafazadır.

Ma'mer, İbn Tavus'tan, o babasından rivayetle: Yanında "rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla" (besmele)nin yazılı olduğu mektuplar birikti mi, bu yazıların bulunduğu sayfeleri yakardı. Urve b. ez-Zübeyr de el-Harre gününde, yanında bulunan birtakım fıkıh kitaplarını yakmıştır. İbrahim ise, yüce Allah'ın adının zikredildiği sayfelerin yakılmasını mekruh görmüştür. Ancak yakılır diyenlerin görüşü doğruya daha yakındır. Nitekim Hz. Osman da bunu yapmıştır. Ümmetin konuşan dili olan Kadı Ebu Bekr der ki: İctihad ederek böyle bir kanaate varması halinde, İmam'ın (İslâm devlet başkanının, halifenin) Kur'ân-ı Kerim'in yazılı olduğu sayfeleri yakması caizdir. [\[116\]](#)

Sonradan Ortaya Çıkan Bazı Yanlış Görüşler:

İlim adamlarımız der ki: Hz. Osman'ın bu uygulamasıyla Hulûliyye'nin^[117] ve Haşviye'nin görüşleri reddedilmektedir. Bunlar harflerin, seslerin, kıraatin ve tilavetin kadim olduğunu, imanın ve ruhun kadim olduğunu söylerler. İslâm ümmetinin tümü, hristiyanlar, yahudiler ve brahmanistler, hatta her bir inkarcı ve münafık ittifakla şunu kabul etmektedir: Kadim olan birşey fiil ile meydana getirilmez, etkilenmez. Herhangi bir şekil veya bir sebep dolayısıyla güç yeten bir kimsenin gücü ona taalluk etmez. (Yani kimse onu etkileyemez.) Kadim için adem (zamanın herhangi bir diliminde yokluk) sözko-nusu değildir. Ve kadim, hiçbir zaman muhdes (sonradan meydana getirilmiş) olmaz. Muhdes de kadim olmaz. Kadim varlığının başlangıcı olmayan demektir, muhdes ise, bir zaman sonra var olan meydana gelen demektir. Bu kesimler ise, dindar olsun olmasın akıl sahiplerinin ittifakla kabul ettikleri ve üzerinde icma ettikleri kanaatlerin dışına çıkmış ve şöyle demişlerdir: Hayır, muhdesin kadim olması caizdir. Kul, yüce Allah'ın kelamını okuduğu takdirde Allah'ın kadim olan bir kelamını fiilen işlemiş (meydana getirmiş) olur. Aynı şekilde alçıdan veya tahtadan harfler yontsa veya altın ve gümüşten harf işlese, yahut bir elbise dokuyup onun üzerine Allah'ın Kitabından bir âyeti nakşetse, bütün bunlar Allah'ın kadim kelamını fiilen işlemiş olurlar.

Allah'ın kelamı, böylelikle kadim bir şekilde dokunmuş, kadim bir şekilde yontulmuş, kadim bir şekilde işlenmiş olur. Bunlara şöyle denilir: Yüce Allah'ın kelamı, hakkındaki görüşünüz nedir? Bu kelamın eritilmesi, silinmesi veya yakılması mümkün olabilir mi? Şayet: Evet diyecek olurlarsa, dinden çıkarlar, şayet: Hayır diyecek olurlarsa onlara şöyle denilir: Peki yüce Allah'ın Kitabından bir âyetin mum yahut altın gümüş tahta veya kağıt üzerinde şekillendiğini farzetsek ve bu şekil ateşe düşse erişe ve yansa, sizler o vakit: Allah'ın kelamı yandı der misiniz? Şayet: Evet diyecek olurlarsa, o vakit önceki görüşlerini terketmiş olurlar. Hayır diyecek olurlarsa, onlara: Bu yazı Allah'ın kelimidir ve artık yanmıştır, dememiş miydiniz ve yine sizler: Bu harfler Allah'ın kelimidir ve erimiş bulunmaktadır dememiş miydiniz? Eğer: Harfler yandı fakat yüce Allah'ın kelamı bakidir diyecek olurlarsa o, vakit, hakka dönmüş, doğruyu kabul etmiş ve verdikleri bu cevap ile doğru hükmü itaatle karşılamış olurlar. Nitekim Peygamber (s.a)'ın hak ehlinin söylediklerine dikkat çekerek söylediği de budur: "Kur'ân-ı Kerim bir deri içinde bulunsa, sonra bu, ateşe düşse yanmaz."^[118] Yüce Allah da (kudsî hadiste) şöyle buyurmuştur: "Senin üzerine suyun yıkamadığı bir kitap indirdim. Onu uykuda iken ve uya-nıkken okumaktasın."

[119] Bu hadisi, Müslim rivayet etmiştir.

Böylelikle şanı yüce Allah'ın kelamının harflerden meydana gelmediği ve harflere benzemediği isbat edilmiş olmaktadır. Bu konuda yapılacak açıklama oldukça uzun sürer. Bu açıklamalara dair tamamlayıcı bilgiler "Usûl" kitaplarındadır. Biz bu hususu "el-Kitabu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillahi'l-Husnâ" adlı eserimizde gerektiği şekilde açıklamış bulunuyoruz. [120]

Kur'ân'ın Nakli:

Raiîzîler -yüzleri kararsın- Kur'ân-ı Kerim'e dil uzatarak şöyle derler: Sizin yaptığınız gibi bir âyetin ve bir kıraatin nakledilmesinde bir kişinin rivayeti yeterlidir. Çünkü sizler, Tevbe sûresinin sonu ile: "Mü'minlerden öyle yiğitler vardır ki..." (el-Ahzab, 33/23) âyetini tek bir kişinin, yani Huzeyme b. Sabit'in sözüne dayanarak tesbit edip kabul ettiniz.

Bunlara şöyle cevap verilir: Huzeyme (r.a) bu âyetlerin Kur'ân-ı Ke-rim'den olduğunu söyleyip açıklayınca, ashab-ı kiramdan birçok kimse bunları hatırladı. Esasen Zeyd de bunları biliyordu. Bundan dolayı: "Tevbe sûresinin sonundaki son iki âyeti bulamadım" demiştir. Eğer o bunları bilme-seydi, herhangi birşey kaybedip etmediğini bilemezdi. Buna göre âyet-i kerime sadece Huzeyme'nin sözüne dayanılarak değil, icma ile sabit olmuştur.

İkinci bir cevap: Bu âyetlerin (Tevbe'nin son iki âyetinin) yalnızca Huzeyme'nin şahitliğiyle sabit olması, Peygamber (s.a)'in niteliğiyle alakalı olması ve doğruluğuna delilin ortada olması dolayısıyladır. Çünkü bu o kadar açık ve belli bir karinedir ki, bir başka şahidi aramaya gerek bırakmamaktadır. Ah-zab sûresindeki âyet böyle değildir. O âyet-i kerime, hem Zeyd'in hem Ebu Huzeyme'nin şehadetiyle sabit olmuştur. Çünkü her ikisi de bu âyet-i kerimeyi Peygamber (s.a)'den kulaklarıyla dinlemişlerdir.

Bu anlama gelecek açıklamaları el-Muhelleb de yapmış ve Huzeyme ile Ebu Huzeyme'nin farklı kişiler olduğunu belirtmiştir. Tevbe sûresindeki âyetin yanında bulunduğu Ebu Huzeyme ensardan birisi olarak bilinmektedir. Enes onu tanıtır: Biz ona mirasçı olduk demiştir. Ahzab sûresindeki âyet-i kerime ise Huzeyme b. Sabit adındaki sahabi yanında bulunmuştur. Dolayısıyla rivayetlerde bir çelişki yoktur. Kıssalar birbirinden farklı olduğundan dolayı, içinden çıkılamayacak bir durum veya bir karışıklık yoktur.

İbn Abdî'l-Berr der ki: Ebu Huzeyme'nin isminin ne olduğunu belirten sahih bir rivayet tesbit edilememiştir. O künyesiyle ün kazanmıştır. Adı Ebu Huzeyme b. Evs b. Zeyd b. Asram b. Salebe b. Ğunm b. Malik b. en-Neccâr'dır. Bedir'de ve

ondan sonraki gazalarda bulunmuş ve Hz. Osman b. Affan'ın halifeliği döneminde vefat etmiştir. Mes'ud b. Evs'in kardeşidir.

İbn Şiliab, Ubeyd b. es-Sebbak'tan, o Zeyd b. Sabit'ten rivayetle dedi ki: Tevbe sûresinin son âyetlerini ensardan Ebu Huzeyme'nin yanında buldum. İşte bu Ebu Huzeyme ile nesebini verdiğimiz Ebu Huzeyme aynı kişidir. Kendisiyle el-Haris b. Huzeyme adındaki Ebu Huzeyme arasında her ikisinin de ensardan olması dışında bir nesep yakınlığı yoktur. Birisi Evslidir, öteki Hazredidir.

Müslim ve Buhârî'de Enes b. Malik'ten şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (s.a) döneminde hepsi de ensardan olan dört kişi, Kur'ân-ı Ke-rim'i toplamıştır. Bunlar Ubeyy b. Ka'b, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sabit ve Ebu Zeyd'dir. Ben Enes'e: Ebu Zeyd kimdir? diye sordum. O: Amcalarımdan birisidir, cevabını verdi.[\[121\]](#)

Yine Buhari'de Enes'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (s.a) vefat ettiğinde Kur'ân-ı Kerim'i toplayanlar sadece dört kişi idi. Bunlar Ebu'd-Derda, Muaz b. Cebel, Zeyd ve Ebu Zeyd'dir. (Enes) dedi ki: Biz ona (yani Ebu Zeyd'e) mirasçı olduk.[\[122\]](#)

Bir diğer rivayette de şöyle demiştir: Ebu Zeyd vefat ettiğinde kendisine mirasçı olacak çocuk bırakmamıştır. Bedir'e katılmıştır. Ebu Zeyd'in adı Sa'd b. Ubeyd'dir.[\[123\]](#)

İbnu't-Tayyib de der ki: Bu rivayetler, Kur'ân-ı Kerim'i Peygamber (s.a) hayatta iken Enes b. Malik'in dediği şekilde ensardan bu dört kişinin dışında kimsenin ezberlemediğine ve toplamadığına delalet etmiyor. Çünkü müteva-tir yollarla sabit olduğuna göre, Osman, Ali, Temim ed-Dari, Ubade b. es-Sa-mit ve Abdullah b. Amr b. el-As (r. anhum) da Kur'ân-ı Kerim'i toplamış ve ezberlemişlerdir. Buna göre Enes'in: "Kur'ân-ı Kerim'i dört kişiden başkası toplamamıştır" ifadesinin, Rasûlullah (s.a)'dan dolaysız telkin ve öğretme yoluyla bunların dışında öğrenip toplayan yoktu, anlamına gelmesi muhtemeldir. Onların birçoğu Kur'ân-ı Kerim'in bir kısmını Hz.Peygamber'den, diğer bir kısmını başkalarından öğrenmiştir. Dört imamın[\[124\]](#) Kur'ân-ı Kerim'i, Peygamber (s.a)'ın döneminde topladıklarına dair birbirini destekleyen rivayetler pek çoktur. Çünkü onların İslâm'a girişleri hem öncedir, hem de Rasûlullah (s.a)'ın onlara verdiği değer çok büyüktür.

Derim ki: Kadi (Ebu't-Tayyib), Abdullah b. Mes'ud ile Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Salim'i (r.anhum)'ı gördüğüm kadarıyla Kur'ân'ı toplayanlar arasında zikretmemektedir. Halbuki bunlar, Kur'ân-ı Kerim'i toplayanlar arasındadır.

Cerir, Abdullah b. Yezid es-Sahbani'den, o Kumeyl'den şöyle dediğini rivayet

etmektedir: Ömer b. el-Hattab dedi ki: Rasûlullah (s.a) ile birlikte bulunuyordum. Onunla beraber Ebu Bekir ve Allah'ın dilediği başka kimseler de vardı. Yolumuz namaz kılmakta olan Abdullah b. Mes'ud'un yakınından geçti. Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Bu Kur'ân okuyan kimdir?" Bu Umm Abd'in oğlu Abdullah'tır denildi. Şöyle buyurdu: "Abdullah, Kur'ân-j Kerim'i. indirildiği gibi, aynı tazeliğiyle okumaktadır."[\[125\]](#)

İlim adamlarından birisi şöyle demiştir: Hz. Peygamber'in: "İndirildiği gibi taze olarak okumaktadır" sözünün anlamı şudur: Abdullah, Kur'ân-ı Kerim'i Kur'ân'ın ilk olarak indirildiği lehçesi üzere okuyordu. Daha sonra Rasûlullah (s.a)'ın her ramazanda Cebrail (a.s)'ın kendisiyle karşılıklı olarak okumasından sonra, Rasûlullah (s.a)'a müsaade edilen yedi harfe göre okumaktan ayrı, indirildiği ilk şekliyle okuyordu, demektir.

Vekî' ve onunla birlikte bir topluluk el-A'meş'ten, o Ebu Zabyan'dan şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Bana Abdullah b. Abbas şöyle dedi: Sen iki kıraatten hangisiyle okuyorsun? Ben şöyle dedim: İlk okuyuş İbn Um Abd'in (Abdullah b. Mes'ud'un) okuyuşudur. Bana: Hayır, o son okuyuş şeklidir. Rasûlullah (s.a) her sene Kur'ân-ı Kerim'i Cebrail (a.s)'a arz ediyordu. Rasûlullah (s.a)'ın vefat ettiği yılda Cebrail'e Kur'ân-ı Kerim'i iki defa arzet-ti. Abdullah bu defasında hazır bulunmuş ve böylelikle o, neyin neshedildiğini, neyin değiştirilmiş olduğunu öğrenmiş oldu.

Müslim'in Sahih'i'nde, Abdullah b. Amr'ın şöyle dediği kaydedilmektedir. Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kur'ân-ı Kerim'i şu dört kişiden öğreniniz, -önce- (Abdullah) İbn Umm Abd'i zikretti. Sonra Muaz b. Cebel, Ubeyy b. Ka'b ve Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Salim."[\[126\]](#)

Derim ki: Bu haberler, Abdullah b. Mes'ud'un Rasûlullah (s.a) daha hayatta iken -az önce kaydedilen rivayetlerin ihtilafına- Kur'ân-ı Kerim'i toplamış olduğunu göstermektedir.

Ebu Bekr el-Enbari, "Kitabu'r-Red" adlı eserinde şunu zikretmektedir: Bize Muhammed b. Şehriyar anlattı, bize Hüseyin b. el-Esved anlattı, bize Yahya b. Adem, Ebu Bekir'den, o Ebu İshak'tan anlatarak dedi ki: Abdullah b. Mes'ud dedi ki: Ben, Rasûlullah (s.a)'ın ağzından yetmiş iki -veya yetmiş üç- sûre okuyup öğrendim. Onun huzurunda Bakara sûresini başından itibaren yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah çokça tevbe edenleri ve çokça temizlenenleri sever." (el-Bakara, 2/222) buyruğuna kadar okudum.

Ebû İshak der ki: Abdullah, Kur'ân-ı Kerim'in geri kalan kısmını ensardan Mucemmi' b. Cariye'den öğrenmiştir.

Ben derim ki: Eğer bu sahih ise , Yezid b. Harun'un sözünü ettiği icma da doğru

demektir. Bundan dolayı Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib, Rasûlullah (s.a)'ın hayatında Kur'ân-ı Kerim'i toplayıp ezberleyenler arasında Abdullah b. Mes'ud'u da zikretmemiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu Bekr el-Enbari der ki: Bana İbrahim b. Musa el-Hûzî anlattı, bize Yusuf b. Musa anlattı, bize Malik b. İsmail anlattı, bize Züheyr, Ebu İshak'tan naklederek dedi ki: Ben Esved'e, Abdullah b. Mes'ud A'raf sûresini ne yapıyordu? diye sordum. Şu cevabı verdi: Kûfe'ye gelinceye kadar bu sûreyi bilmiyordu. İlim adamlarından kimisi şöyle demiştir: Abdullah b. Mes'ud (r.a) Muavvizeteyn (Felak ve Nâs) sûrelerini öğrenmeden önce vefat etti. İşte bundan dolayı bu iki sûre onun mushafında bulunmamaktadır. Yüce Allah'ın izniyle kitabın sonunda da el-Muavvizeteyni sözkonusu edeceğimizde, açıklanacağı şekilde, konu ile ilgili başka görüşler de ileri sürülmüştür.

Ebu Bekr der ki: Bize İbrahim İbn Musa'nın naklettiği hadise gelince: İbrahim b. Musa der ki: Bize Yusuf b. Musa anlattı, bize Ömer b. Harun el-Ho-rasanî, Rabia b. Osman'dan, o Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den rivayetle dedi ki: Rasûlullah (s.a) hayatta iken Kur'ân-ı Kerim'i baştan sona hatmeden (ezberleyen) kimseler arasında Osman b. Affan, Ali b. Ebi Talib ve Abdullah b. Mes'ud da vardı. Bu rivayet ilim ehli tarafından sahih bir hadis olarak kabul edilmemektedir. Çünkü bu rivayet sadece Muhammed b. Ka'b yoluyla gelmektedir. Bu hadis munkatî' olup delil diye alınmaz ve gösterilmez.

Derim ki: Hz. Peygamber'in: "Kur'ân'ı dört kişiden öğreniniz: İbn Umm Abd'dan...." buyruğu bu rivayet sıhhatine delalet etmektedir. Bunu bize açıkça gösteren hususlardan birisi de şudur: Hicaz, Şam ve Iraklılardan kıraat sahibi olanların her birisi, kendi seçip beğendiği kıraatı, Rasûlullah (s.a)'ın huzurunda okumuş, ashab-ı kiramdan birisine nisbet etmektedir. Ve bu kıraatinde Kur'ân'ın tümünde herhangi bir şey istisna etmemektedir. Asım kendi kıraatini Ali ve İbn Mes'ud'a, İbn Kesir kıraatini Ubeyy'e, Ebu Amr b. el-Ala, kıraatini yine Ubeyy'e isnad etmektedir. (Senedini kaydederek ona kadar ulaştırmaktadır.) Abdullah b. Amir ise kıraatini Hz. Osman'a isnad etmektedir. Bunların hepsi şöyle demektedir: Biz Rasûlullah (s.a)'ın huzurunda okuduk... Bu kıraatlerin senedleri muttasıl, ravileri güvenilir kimselerdir. Bunu Hattabî söylemiştir. [\[127\]](#)

Kur'ân Sûrelerinin ve Âyetlerinin Tertibi:

Kur'ân'ın harekelenmesi, noktalanması, hiziplere ayrılması, ta'şir edilmesi (onar âyet onar âyet bölünmesi), harflerinin, cüzlerinin, kelimelerinin ve âyetlerinin sayısı.

İbnü't-Tayyib der ki: Selef, Kur'ân sûrelerinin sıralanışında ihtilaf etmişlerdir. Kimisi, mushafına sûreleri nüzul tarihlerine göre yazmış, Mekkî'yi öne almış, Medenî sûreleri sonraya bırakmış; kimisi mushafının başına Fatiha'yı almış, kimisi başına "İkra" sûresini almış. İşte Hz. Ali'nin tertib ettiği mushaf böyledir. İbn Mes'ud'un mushafında ise Fatiha sûresi başta yer almakta, sonra Bakara, sonra Nisa sûresi daha farklı bir sıralanış ile sûreler yer almaktadır. Ubeyy b. Ka'b'ın mushafının başında ise önce Fatiha, sonra Nisa, sonra Al-i İmran, sonra En'am, sonra A'raf, sonra Maide gelmektedir. Bu şekilde oldukça büyük farklılıklarla mushaflar tertib edilmiştir, denilse;

Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib der ki: Cevap şudur: Günümüzde mushafta yer aldığı şekliyle sûrelerin sıralanışının ashab-ı kiramın içtihadı ile tesbit edilmiş olması muhtemeldir. Bunu Mekkî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) Tev-be sûresinin tefsirinde zikretmektedir. Ayrıca sûre ve âyetlerin sıralanışını, sûrelerin baş taraflarına besmelenin konulmasının Peygamber (s.a.)'ın emriyle gerçekleştiğini zikretmektedir. Peygamber (s.a.) Tevbe sûresinin baş tarafında besmele konulmasını emretmediğinden dolayı besmele konulmamıştır. Bu konu ile ilgili en sahih görüştür. İleride bu da gelecektir. (Bk. et-Tev-be, 9/1 âyeti, başlık)

İbn Vehb "el-Cami'" adlı eserinde şöyle demektedir: Süleyman b. Bilal'i şöyle derken dinledim: Rabia'ya şöyle soruldu: Ne diye Bakara ve Al-i İmran sûreleri başa alındı? Halbuki bu iki sûreden önce seksen küsur sûre inmiştir. Ve bu iki sûre de Medine'de inmiştir. Rabia şu cevabı verir: Bu iki sûre öne alındı ve Kur'ân-ı Kerim, onu bu şekli ile ortaya koyanın bilgisi üzere bu hale gelmiştir. İlim ehli bu konuda icma halindedirler. Bizim de olduğu gibi kabul ettiğimiz ve hakkında soru sormadığımız hususlardan birisidir.

Suneyd der ki: Bize Mu'temir, Sellam b. Miskin'den, o Katade'den rivayetle dedi ki: İbn Mes'ud dedi ki: Sizden bir örneğe uyacak kimse varsa, Rasûlullah (s.a.)'ın ashabını örnek edinsin, onlara uysun. Çünkü onlar bu ümmet arasında kalpleri en iyi, ilmi en derin, işi sun'iliğe dökmekten en uzak, yolları en doğru, halleri en güzel kimselerdir. Allah, onları Peygamberine ashab olsunlar ve dinini dosdoğru uygulasınlar diye seçti. Onların faziletlerini bilip kabul ediniz. İzledikleri yollarından gidiniz. Çünkü onlar, dosdoğru hidâyet üzere idiler.

İlim ehlinden bir grup der ki: Kur'ân sûrelerinin mushafımızdaki şekliyle sıralanışı, Peygamber (s.a.)'dan tevkifi olarak (onun emir ve irşadıyla) yapılmıştır. Ubey, Ali ve Abdullah (r. anhum)'ın mushaflarındaki farklılıklara dair gelen rivayetlere gelince, bu farklılıklar son arzadan (Hz. Peygamber'in Cebrail huzurunda Kur'ân'ı okumasından) önce idi ve Rasûlullah (s.a.) daha önce bu işi

yapmamıştı, bu son arzadan sonra, sûrelerin sıralanışını onlara göstermiş idi. Yunus'un rivayetine göre, İbn Vehb şöyle demiştir: İmam Malik'i şöyle derken dinledim: Kur'ân-ı Kerim, Rasûlullah (s.a)'dan onu dinledikleri şekliyle sıralanmıştır.

Ebu Bekr el-Enbari de "Kitabu'r-Red" adlı eserinde şunları kaydetmektedir: Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'i dünya semasına toptan indirdi. Daha sonra Peygamber (s.a)'e yirmi (kısır) senede kısım kısım nazil oldu. Sûre ve âyet, meydana gelen bir olay hakkında nazil olur ve böylelikle hayrı arayan ve konu hakkında soru soran kimseye cevap teşkil ediyordu. Hz. Cebrail de Ra-sûlullah (s.a)'a sûrenin ve âyetin yerini öğretiyor, tesbit ediyordu. Sûrelerin uyumlu bir şekilde sıralanışı da tıpkı âyet ve harflerin sıralanışı gibidir. Hepsi peygamberlerin sonuncusu Muhammed'den, onun alemlerin Rabbin-den aldığı şekildedir. Önce yer alan bir sûreyi sonraya bırakan, sonra gelen bir sûreyi de öne alan bir kimse, âyetlerin sıralanışını bozan, harflerin, kelimelerin yerini değiştiren kimse gibidir. En'am sûresi, Bakara sûresinden önce nazil olduğu halde, Bakara'nın En'am'dan önce yer alması dolayısıyla hak ehline karşı ileri sürülebilecek bir delil yoktur. Çünkü Rasûlullah (s.a)'dan bu sıralama şekli alınıp öğrenilmiştir. O da: "Bu sûreyi Kur'ân-ı Kerim'in şu şu yerine koyunuz" derdi.

[128] Cebrail (a.s) da âyet sonu olan yerde vakıf (durak) yapardı.

Bize Hasan b. el-Hubab anlattı; bize Ebu Hişam anlattı, bize Ebu Bekr b. Ayyaş, Ebu İshak'tan o, el-Berâ'dan rivayetle dedi ki: Kur'ân-ı Kerim'den son nazil olan âyet şudur: "Senden fetva isterler, de ki: Allah size kelale (babası ve çocuğu olmayanın mirası) hakkında hükmünü açıklamaktadır..." (en-Nisa, 4/176) Ebu Bekr b. Ayyaş dedi ki: Ebu İshak hata etmiştir. Çünkü Muhammed b. es-Saib'in bize, Ebu Saib'den anlattığına göre Ebu Saib, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Kur'ân-ı Kerim'in son nazil olan âyeti: "Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese kazandığının eksiksiz olarak verileceği ve zulmolunmayacakları öğünden korkun." (el-Bakara, 2/281) buyruğudur. Cebrail (a.s), Peygamber (s.a)'a-. Ya Muhammed, bunu Bakara'nın 280. âyetinin akabine yerleştir, demiştir.

Ebu'l-Hasen b. Battal der ki: Bu görüşü kabul eden bir kimse, namazda ve ders esnasında Kur'ân tilavetinin mushafta tevkifi olarak yapılan sıralamaya göre olması gerektiğini söylemez. Aksine, bu sıralama, sadece mushafın yazı ve şeklinde sözkonusudur. Bu ilim adamlarından herhangi birisinin: Böyle bir tertib namazda Kur'ân-ı Kerim okuma esnasında ve ders olarak takib edilmesi halinde farzdır. Hiçbir kimsenin mesela, Kehf sûresini Bakara sûresinden önce, Hacc sûresini de Kehf sûresinden önce öğrenmesi helal değildir dediği

bilinmemektedir. Hz. Aişe'nin kendisine soru soran kişiye: Bundan önce hangisini okuduysan, sana zararı yoktur, dediğini bilmek gerekir. Peygamber (s.a) da namazda bir rek'atte bir sûre okur. Diğer rek'atte ise hemen onun arkasından gelen sûreden başkasını okurdu.

İbn Mes'ud ve İbn Ömer'den Kur'ân-ı Kerim'in başaşağı edilerek okunmasını mekruh gördüklerine ve: Böyle yapanın kalbi baş aşağı çevrilmiştir, dediklerine dair rivayete gelince, onlar bu sözleriyle sûreyi baş aşağı çevirerek sonundan başlayıp başına doğru okuyan kimseyi kastetmişlerdir. Çünkü böyle bir okuyuş haram ve yasaktır. İnsanlar arasında Kur'ân-ı Kerim'de ve şiirde bunu, dilini böylelikle alıştırmak ve ezberleme gücünü elde etmek için yapan kimseler vardır. Ancak yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de bu işin yapılmasını haram kılmış ve men etmiştir. Çünkü böyle bir şekilde başaşağı okumak, Kur'ân'ın sûrelerini ifsad etmektir ve bu, sûrelerden gözetilen maksada muhaliftir.

Kur'ân-ı Kerim'in mushaflarda nüzul tarihine göre tesbit edilmesinin gerekmediğinin delillerinden birisi de şudur: Birtakım âyet-i kerimeler, Medine'de nazil olduğu halde Mekke'de konulabiliyordu. Hz. Âişe'nin şu sözüne dikkat edelim: Bakara ve Nisa sûreleri ben, Hz. Peygamber'in yanında iken nazil olmuştur. -Yani Medine'de inmişlerdir- Mushafta ise bu iki sûre Mekke'de inen Kur'ân sûrelerinden öne alınmıştır. Eğer ashab-ı kiram Kur'ân-ı Kerim'i iniş tarihine göre toplamış olsalardı, âyet ve surlerin sıralanışının tamamiyle bozulması gerekirdi.

Ebu Bekr el-Enbari der ki: Bize Kadı İsmail b. İshak anlattı, bize Haccac b. Minhal anlattı, bize Hemmam, Katade'den rivayetle dedi ki: Medine'de Kur'ân-ı Kerim'de Bakara, Al-i İmran, Nisa, Maide, Enfal, Berae (Tevbe) Ra'd, Nahl, Hacc, Nur, Alılab, Muhammed, Feth, Hucurat, Rahman, Hadid, Mücadele, Haşr, Mümtetine, Saff, Cumua, Münafikun, Tegabun, Talak, ilk on âyetine kadar Tahrim, Zelzele ve Nasr sûreleri nazil olmuştur. İşte bu sûreler Medine'de, Kur'ân-ı Kerim'in geri kalan sûreleri de Mekke'de nazil olmuştur.

Ebu Bekr der ki: Bu konudaki rivayetleri terkedip icmadan yüz çevirerek uygulamaya kalkışarak sûreleri Mekke ile Medine'de inişlerine göre sıralamak isteyen bir kimse, Fatiha'nın nerede yer alması gerektiğini bilemez. Çünkü ilim adamları bu sûrenin nerede indiği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ayrıca Bakara sûresinin 235. âyetin baş tarafında bulunan âyeti, (yani 234. âyeti), 240'ın baş tarafına (yani 239- âyet ile 240 arasına) koymak zorunda kalır. Kur'ân-ı Kerim'in bu nazmını bozan kimse ise, onu inkar etmiş, Muhammed (s.a)'ın yüce Rabbinden bize naklettiğini reddetmiş olur. Medenî sûrelerin Mekke sûrelerinden öne alınmasının sebebinin yüce Allah'ın araplara kendi dilleriyle hitap etmesi ve

hitap ve karşılıklı konuşma sanatlarından bildikleri üslupla onlara seslenmesi olduğu da söylenmiştir. Onların üsluplarında kullandıkları sanatlardan bir tanesi de sonrakinin öne öncekinin de sonraya alınması esasına kurulu olduğundan dolayı, yüce Allah'ın Kitabında da kendilerine bu şekilde hitap edilmiş bulunmaktadır. Çünkü onlar, Kur'ân-ı Kerim'de bu sanat üslubunu bulmamış olsalardı, bizim hoşumuza giden söz düzenimizde gördüğümüz bu tür bir üsluptan Kur'ân niye uzaktır, diyeceklerdi. Abîd b. el-Abras der ki:

"Halkı tanınmayan yabancılara dönüştüğünden

Ve karşılaşılın durumlar halini değiştirdiğinden

Gözlerinin yaşları yerde akıp gidiyor

Sanki her bir damla yaş değişik yerden akıp geliyor."

Burada: Oranın halkı, senin için tanınmayan kimseler haline geldiklerinden dolayı, gözyaşlarının yerin üzerinde akıp gittiğini görüyorum, demek istemiştir. Böylelikle sonradan söylenmesi gereken sözü öne, önceden söylenmesi gereken sözü sonraya bırakmıştır. (Bir başka) şair de şöyle demektedir:

"Nereye kaçıp gittin;

Halbuki sen kaçıp giden birisi değildin. [\[129\]](#)

Mushafın Harekelenmesi ve Noktalanması:

Rivayet edildiğine göre, Abdülmelik b. Mervan, bunun yapılmasını emretmiştir. Bunun için Haccac, Vâsıt kentinde bu işe kendisini vermiş, bu konuda oldukça gayret göstermiş ve Kur'ân'ın hizblere ayrılmasını sayıca daha da artırmış idi. Kendisi Irak valisi olduğu sırada da el-Hasen ile Yahya b. Ya'mer'e bu işi yapmaları emrini vermişti. Bunun akabinde Vâsıt kentinde kıraatlere dair bir kitap telif etmiş ve bu kitabında okuyucuların, muahal hattına uygun olan kıraat ihtilaflarına dair rivayetleri toplamıştır. Uzun bir süre bu esaslara göre uygulama yapıldı. Bu durum Mücâhid, kıraatlere dair kitabını yazıncaya kadar devam etti. ez-Zebidî Kitabü't-Tabakat'ta, el-Müberred'e isnad ederek mushaflara ilk nokta koyan kişinin Ebu'l-Esved ed-Duelî olduğunu belirtmektedir. Yine onun zikrettiğine göre İbn Sirin'in Yahya b. Ya'mer tarafından noktaları konmuş bir mushafı varmış. [\[130\]](#)

A'sar (onda birlik bölüm işaretleri)ın Konulması:

İbn Atiyye der ki: Tarihlerden birisinde gördüğüme göre, Abbasî halifelerinden Me'mun bunu emretmiştir. Bu işi yapanın Haccac olduğu da söylenmiştir. Ebû

Amr ed-Dânî "Kitabu'l-Beyan" adlı eserinde Abdullah b. Mes'ud'dan, onun mushafların on âyetlik bölümlere ayrılarak işaretlenmesini mekruh gördüğünü ve bu işaretleri gördüğünde onları kazıdığını nakletmektedir.

Mücâhid'den rivayet edildiğine göre o, mushafın ta'sirini ve kokulanmasını hoş görmezdi. Eşheb der ki: Ben Malik'e, sahifelerde kırmızı ve başka renklerle aşirler (onar âyetlik bölümler) arasında konulan işaretlere dair soru sorulduğunu duydum. Bu işten hoşlanmadığım ifade etti ve şöyle dedi: Mürekkeple mushafın ta'sir edilmesinde sakınca yoktur. Her bir sûrenin sonunda o sûrede bulunan âyet sayısını belirten ifadelerin yazılı olduğu mushaf-lara dair sorulan soruya da şu cevabı vermiştir: Ben ana mushaflara herhangi bir şeyin yazılmasını veya şekillendirilmesini (hareke konulmasını) hoş görmüyorum. Çocukların Kur'ân okumayı öğrendikleri mushaflara gelince, onlar için bu açıdan bir sakınca olduğu görüşünde değilim.

Eşheb der ki: Daha sonra bize dedesinden kalma bir mushaf çıkarıp gösterdi. Bunu Hz. Osman mushafları yazdığı sırada yazmış. Orada (sûre) sonlarında satır boyunca zincir şeklinde mürekkepten işaretler gördük. Ayrıca yine mürekkep ile âyetlerin noktalı harflerinin noktalanmış olduğunu da gördük.

Katâde der ki: Önce işe nokta koymakla başladılar. Sonra beşer bölümlere ayırdılar, işaretlerini koydular, daha sonra da onar âyetlik bölümlere ayırıp işaretlerini koydular.

Yahya b. Ebi Kesir der ki: Kur'ân-ı Kerim önceleri Mushaflarda başlıba-şına idi. Bu konuda ilk ihdas edilen şey, Te ve Be harfleri üzerine nokta koymak oldu ve bunda mahzur yoktur, Kur'ân için bu bir nurdur, dediler. Daha sonra da âyetlerin sonlarında nokta koyma işini ihdas ettiler. Sonra da sûrelerin baş taraflarında ve sonlarında yeni şeyler yazdılar.

Ebu Hamza'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: İbrahim en-Nehai, benim mushafımda şu şu sûrenin baş taraflarını gördü ve bana şöyle dedi: Sen bunu sil. Çünkü Abdullah b. Mes'ud şöyle demişti: Allah'ın Kitabına ondan olmayan bir şeyi karıştırmayınız.

Ebu Bekr es-Serrac'dan rivayetle dedi ki: Ben Ebu Rezin'e şöyle dedim: Mushafıma şu, şu sûredir, diye yazayım mı? Bana dedi ki: Ben bu ayrı yazacağın şeylerin ne olduğunu bilmeyen ve dolayısıyla bunu Kur'ân'dan zannedecek bir neslin ortaya çıkacağından korkuyorum.

ed-Dani (Allah ondan razı olsun) dedi ki: Bütün bu haberler, Kur'ân-ı Ke-rim'in ta'sirinin, tahmisinin, sûre başları ile âyet başlarının işaretlenmesinin ashab-ı kiramın yaptığı bir iş olduğunu göstermektedir. Bu gibi işleri yapmaya onları götüren ictihadları olmuştur. Aralarından ve başkalarından bu işi hoş

görmeyenler gördüğüm kadarıyla kırmızı, sarı ve buna benzer renklerle bu işaretlemelerin yapılmasından hoşlanmamıştır. Ayrıca diğer bölgelerde yaşayan müslümanlar, ana mushaflarda olsun, başkalarında olsun, bunun caiz olduğu ve bu işaretlemelerin kullanılabileceği üzerinde ittifak etmişlerdir. Zorluk ve hata yapma ihtimalinde ise, Allah'ın izniyle ittifakla yaptıkları şeyler hususunda (sorumluluk) üzerlerinden kaldırılmıştır. [\[131\]](#)

Kur'ân'ın Harf ve Cüzlerinin Sayısı:

Sellâm Ebu Muhammed el-Himânî'nin rivayetine göre, Haccac b. Yusuf, kurra, hafız ve yazıcıları toplayıp şöyle dedi: Kur'ân'ın tümünün kaç harf olduğunu bana söyleyiniz. Ebu Muhammed der ki: Aralarında ben de vardım. Hesap ettik, Kur'ân-ı Kerim'in 340.740 harf olduğunu görüş birliğiyle ortaya koyduk. Bu sefer: Kur'ân'ın yarısının nerede bittiğini bana haber veriniz, dedi. Bunun el-Kehf sûresinde yer alan (' \Â'-'j) (el-Kehf, 18/19) kelimesindeki "fa" harfi olduğunu gördük. Bu sefer: Bana Kur'ân'ın üçte birlerinin nerede bittiğini söyleyiniz. İlk üçte biri Tevbe sûresinin baş tarafında, ikinci üçte biri, Şuara sûresinin yüz veya yüzbirinci âyetinin başında sona erdiğini geri kalan üçte birin ise, Kur'ân'ın geri kalanı olduğunu gördük. Sonra Kur'ân-ı Kerim'in yedide bir harflerinin nerede sona erdiğini bildiriniz dedi. İlk yedide birin Nisa sûresinde yer alan: Onlardan bazısı ona iman etti, kimi de ondan yüzçevirdi" (en-Nisa, 4/55) buyruğunun sonunda yer alan "Dâl" harfî. İkinci yedide bir A'raf sûresinde yer alan: "Onların.... boşa gitmiştir" (e\A'rai, 7/147) buyruğunda yer alan "Te" harfî. Üçüncü yedide bir, Ra'd sûresinde yer alan: "C İİSL4KI) Yemişleri., devamlıdır" (er-Ra'd, 13/35) buyruğunda yer alan ilk kelimenin sonundaki "elif" harfî. Dördüncü yedide bir Hacc sûresinde yer

alan: Her ümmet için.....bir ibadet tayin ettik" (el-Hacc, 22/34) buyruğunda yer alan "elif" harfî. Beşinci yedide bir Ahzab sûresinde yer alan: Hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min

kadın için.....yoktur" (el-Ahzab, 33/36) buyruğunda yer alan "ha"s(yuvarlak 't'); Altıncı yedide bir Feth sûresinde yer alan Allah hakkında kötü zan besleyen.....erkekler" (el-Feth, 48/6) buyruğundaki

"vav" harfî. Geri kalan ise, Kur'ân-ı Kerim'in yedinci yedide biridir.

Sellâm Ebu Muhammed dedi ki: Biz, bu işi dört ayda bitirdik. el-Haccac her bir gece, Kur'ân-ı Kerim'in dörtte birini okurdu. Kur'ân-ı Kerim'in ilk dörtte biri, En'am sûresinin sonu, ikinci dörtte biri, el-Kehf sûresinde yer alan (el-Kehf, 18/19) kelimesi, üçüncü dörtte bir Zümer sûresinin sonu, dördüncü dörtte bir ise

Kur'ân-ı Kerim'in geri kalan kısmıdır. Bu hususta Ebu Amr ed-Dani'nin "Kitabu'l-Beyan" adlı eserinde sözkonusu edilmiş görüş ayrılıkları da vardır. Bunu öğrenmek isteyen orada bulabilir. [\[132\]](#)

İlk Medenî Mushafta Kuran Âyetlerinin Sayısı:

Muhammed b. İsa der ki: İlk Medenî mushafta, Kur'ân âyetlerinin sayısı altı bindir. Ebu Amr der ki: Bu, Küfe halkının Medine halkından rivayet ettikleri sayıdır. Bu konuda muayyen bir kişiye senedi ulaştırarak herhangi bir kişinin adını vermezler.

Sonraki Medenî mushafta ise İsmail b. Cafer'in kavline göre, Kur'ân âyetlerinin sayısı altıbin ikiyüz ondört âyettir. el-Fadl der ki: Mekkelilerin görüşüne göre Kur'ân-ı Kerim'in âyet sayısı altıbin ikiyüz ondokuzdur.

Muhammed b. İsa da der ki: Kufelilerin görüşüne göre, Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin sayısı, altıbin ikiyüz otuzaltı âyettir. Süleym'in ve Kisai'nin Hamza'dan rivayet ettikleri sayı budur. Kisai, bunu Ali (r.a)'a isnad eder.

Muhammed der ki: Basrahların sayımına göre, Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin toplamı, altı bin ikiyüz dördtür. Şu ana kadar onların seleflerinin takip ettikleri sayı budur. Şam halkının kabul ettikleri sayıya gelince, Yahya b. el-Haris ez-Zemarî der ki: Bunlar altıbin ikiyüz yirmialtı âyettir. Bir rivayete göre ise, altıbin ikiyüz yirmibeş, yani bir eksiği iledir.

İbn Zekvan der ki: Ben zannederim ki, Yahya, "bismillahirrahmânirrahîm"i saymamıştır.

Ebu Amr da der ki: İşte bunlar, insanların Kur'ân yazımında biri birlerinden aldıkları şekliyle âyet sayısıdır. Eskiden beri de şimdi de her bölgede kabul ettikleri sayım şekli budur.

Kur'ân-ı Kerim'in kelimelerinin sayısına gelince, el-Fadl b. Şâzân der ki: Ata b. Yesar'ın görüşüne göre Kur'ân kelimelerinin toplamı yetmişyedi bin dörtyüz otuzdokuzdur. Harf sayısı ise üçyüz yirmiüç bin onbeştir.

Derim ki: Bu az önce kaydettiğimiz el-Himani'nin verdiği sayıyı tutmamaktadır. Abdullah b. Kesir de Mücâhid'den rivayetle der ki: Bu, bizim Kur'ân-ı Kerim'de saydığımız harf sayısıdır ki, üçyüz yirmibir bin yüzseksen harftir. Bu da bundan önce el-Himani'den zikredilen harf sayısını tutmamaktadır. [\[133\]](#)

Sûre, Ayet, Kelime ve Harf:

Arap dilinde sûrenin anlamı, onu bir diğer sûreden açıkça ayırdetmek ve ondan

ayrı olması anlamındadır, sûreye bu adın verilış sebebi orada bir mevkiden bir başka mevkîye yükselme olduğundan dolayıdır. Nitekim Rabia şöyle demektedir:

"Allah'ın sana yüksek bir makam (şeref ve üstünlük) verdiğini görmez misin?

Sen ondan aşağıda kalan her bir hükümdarın aşağıdan ona

yükselmeye çalıştığını görürsün."

Yani Allah'ın sana verdiği ve seni çıkardığı şeref ve üstünlük makamı hükümdarların makamından daha yüksektir.

Sûreye bu adın verilış sebebi, şeref ve yüksekliğin olduğu da söylenmiştir. Yerin yüksekçe olan kısmına "sur" denildiği gibi.

Sûreye bu adın verilış sebebinin, o sûreyi okuyan (ezbere bilen) kimsenin bu sûreyi okuyamayana göre daha şerefli olmasından dolayı olduğu da söylenmiştir.

Binanın çevresini saran sur gibi. Bütün bu söyleyişlerde hemze yoktur.

Bu adın verilış sebebinin Kur'ân-ı Kerim'in belli bir bölümü oluşundan dolayı olduğu da söylenmiştir. Nitekim araplar arta kalan şeye "(.jj-m): su'r" demektedirler. dediklerinde "insanlardan arta kalan şeyler arasında gelmiştir" demek isterler. Buna göre kelimenin aslı hemzeli olarak şeklinedir. Daha sonra bu kelime hafifletilerek, hemze yerine önceki harfin ötreli olması dolayısıyla vav gelmiştir.

sûreye bu adın verilış sebebinin eksiksiz ve mükemmel olması olduğu da söylenmiştir. Nitekim araplar, hilkati tam kusursuz dişi deveye sûre adını verirler, sûre kelimesinin çoğulu, "suver" şeklinde gelir. Nitekim şair, şöyle demiştir:

"Karadır gözlerinin çevresi, sûreler okumazlar."

Bu kelimenin şeklinde çoğul yapılması da mümkündür.

Âyet: Alamet demektir. Yani kendisinden önce gelen söz ile daha sonra gelecek olan sözün biribirlerinden ayrı olduğunu belirten alamet demektir. Yani her bir âyet bir diğerinden ayırdedilmekte ve tek başına bulunmaktadır. Araplar: derler. Yani benimle filan kişi arasında bir alamet vardır. Yüce Allah'ın: "Onun hükümdarlığının alameti....." (el-Bakara, 2/247) buyruğunda geçen (alamet anlamındaki): "âyet" kelimesi bu anlamdadır. en-Nabğa da der ki:

"Onun için bir takım âyetler (alametlerdir, diye) düşündüm;

Altı yıldan beridir ve işte bu yedinci yıl."

Bu adı alış sebebinin Kur'ân-ı Kerim'deki bir grup harf toplamı ve onun bir parçası olması olduğu da söylenmiştir. Mesela, bir topluluğun hep birlikte çıktığını ifade etmek istediğimizde (p-^^ çy&\ çj>-) tabirini kullanırız. Burç b. Mushir et-Taî de der ki:

"İki yarıktan çıktık. Yok bizim gibi kabile

Kalabalık topluluğumuzla katarız önümüze yavrulu, aşılı develerini."

İnsanların benzerini söylemekten acze düştükleri oldukça hayret verici bir söz dizisi olduğundan dolayı "âyet" adının verildiği de söylenmiştir.

Nahivciler, "âyet" kelimesinin aslının ne olduğu hakkında farklı görüşlere sahiptir. Sibeveyh "fealetun" vezninde "eyeyetun" demektedir, "ekemetun" ve "şeceretun" kelimeleri gibi. Bu kelimeye yer alan "ya" harfi hareke alıp ondan önceki harfin harekesi de fetha olduğundan dolayı bu "ya" elife dönüştü. Böylelikle kendisinden sonra med gelen bir hemze şeklinde "âyet" haline geldi.

Kisai de der ki: Bu kelimenin aslı, "fâiletun" vezninde "âyiyetun" şeklindedir. "Âmine" kelimesi gibi. Burdaki "ya" harfi harekeli, ondan önceki harf de üstün olduğundan dolayı elife dönüştü. Sonra da bu elif çoğul ile karışmasın diye hazfedildi.

el-Ferra da der ki: Bunun aslı birinci ya harfinin şeddeli okunması ile "ây-yiyetun" şeklindedir. Bu şeddeli oluş, hoşla gitmediğinden dolayı elife dönüştürülerek "âyet" şekline gelmiştir. Âyet kelimesinin çoğulu ise, "âyun, âyâtun, âyâun" şekillerinde gelmektedir. Ebu Zeyd der ki:

"Bu zaman onun alametlerinden geriye bir şeyi bırakmadı.

Kazanların oturtulduğu saç ayaklarından ve küllerinden başka."

Kelime: Yapısına karışan bütün unsurlarıyla birlikte ortaya çıkan şekil demektir. Yüce Allah'ın Kitabında en uzun kelime on harflidir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: Andolsun onları halifeler yapacaktır." (en-Nur, 24/55); "Sizi ona mecbur tutar mıyız?" (Hud, 11/28) ve benzeri âyetler. Yüce Allah'ın: "(\^S&L.Î): Ondan size içirdik." (el-Hicr, 15/22) buyruğu, Hz. Osman'ın çoğalttığı mushaflardaki yazılışı itibariyle on harf olmakla birlikte söyleyişte onbir harftir. En kısa kelime, gibi iki harfli olanlardır. Belli bir mana ifade eden, soru hemzesi, atıf vavı gibi harfler, kelime olmakla birlikte tek başına bunlar söz olarak söylenmezler.

Bazen tek bir kelime, tam bir âyet olabilir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi. Fecre andolsun;" Kuşluk vaktine andolsun"; "(ş^h) Asra andolsun..." gibi. Aynı şekilde "Elif, lam, mim; elif, lam, mim, sad; ta, ha; ya sin; ha mim" gibi kelimeler Kufelilerin görüşüne göre tam bir âyet ve birer kelimelerdir. Bunlar ise sûrelerin baş taraflarında bulunurlar. Sûre aralarında bulundukları takdirde ise bunlar kelime olmazlar. Ebu Amr ed-Dani der ki: Ben yüce Allah'ın er-Rahmân sûresinde buyurduğu İkisi koyu yeşildirler." (er-Rahmâç, 55/64) buyruğundan başka tek başına bir âyet olan bir kelime bilmiyorum.

Bu harflerin, bazen arka arkaya iki ayrı kelime ve iki âyet halinde geldikleri de olur. Bu da yüce Allah'ın: "Ha mim, ayn, sin, kaf" harfleridir. Bu sadece Kufelilerin görüşüne göre böyledir.

"Kelime" bunun dışındaki hallerde fazla ya da eksik olmakla birlikte kendi başına anlam ifade eden söz ve tam bir âyet de olabilir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Rabbinin Israiloğullarına olan o pek güzel kelimesi (ya'di, sözü) sabretmeleri sebebiyle tamamlandı." (el-A'raf, 7/137). Burada yer alan "kelime" ile yüce Allah'ın şu buyruğundaki va'din kastedildiği söylenmiştir: "Biz ise, o yerde mustaz'af kılınanlara lütufta bulunmak.... istiyorduk... Ve onlara... korkageldiklerini gösterelim." (el-Kasas, 28/5-6). Yüce Allah bir başka yerde de: "Onlara takva kelimesi üzerinde sebat verdi." (el-Feth, 48/26) diye buyurmaktadır. Mücâhid der ki: Buradaki takva kelimesinden kasıt "la ilahe illallah" sözüdür.

Peygamber (s.a) de şöyle buyurmaktadır: "Şu iki kelime, dile kolay terazide ağır, rahman olan yüce Allah tarafından da çokça sevilen sözlerdir:

"Allah'ı hamdi ile teşbih ederim, büyük olan Allah'ın şanı ne yücedir."[\[134\]](#)

Araplar bazan bütününü bir kasideye, bütün bir kıssaya da "kelime" adını verirler. Mesela, Kuss, kelimesinde yani hutbesinde şunu söyledi. Züheyr, kelimesinde yani kasidesinde şunu söyledi. Filan kelimesinde yani mektubunda şunu söyledi, derler ve böylelikle eğer sözü edilen o ifadeler söylediği sözlerin kapsamı içerisinde yer alıyor ise, sözün tümüne "kelime" adını verirler. Çünkü, bir şey şeyin bir parçası olup ona yakın, onun çevresinde bulunur herhangi bir şekilde onun sebebiyle o şey varolursa ona mecazen ve kelimenin anlamını genişleterek o şeyin adını verirler.

Harf, kelimenin tek başına var olan bir parçasıdır. Az önce açıkladığımız gibi, mecaz ve kelimenin anlamını genişletmek kabilinden, harfe kelime, kelimeye de harf denildiği de olur. Ebu Amr ed-Dani der ki: Sûrelerin başlarında tek bir harf halinde gelen Sad, Kaf ve Nun gibi hece harfleri'ne nasıl harf veya kelime adı verilebilir? diye sorulursa, cevabımız şu olur: Buna kelime denilir, harf denilmez. Çünkü harf söylenilerek susulmaz. Ve şekil itibariyle tek başına bulunmaz, onunla birlikte karışık halde bulunan diğer harflerden ayrı yazılmaz. Bu tür harfler ise, söylenilip susulur ve bunlar tek başlarına ve ayrı bulunurlar. Tıpkı kelimenin tek başına ve ayrı olması gibi. O bakımdan bunlara kelime adı verilmiş, harf denilmemiştir.

Ebu Amr der ki: "Harf kelimesi başka anlamda gidiş, mezhep ve şekil anlamlarına da gelmektedir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "İnsanlardan bazıları, Allah'a bir harf (bir mezhep ve bir şekil) üzere ibadet

ederler." (el-Hacc, 12/11) Peygamber (s.a)'ın: "Kur'ân-ı Kerim, yedi harf üzere indirilmiştir"[\[135\]](#) buyruğu da bu türdendir. Yani yedi ayrı telaffuz şekli üzere indirilmiştir, demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[136\]](#)

Kur'ân-ı Kerim'de Arap Dilinden Başka Kelimeler Var mıdır?

Kur'ân-ı Kerim'de arapların anlatım üslubuna göre dizilmemiş söz dizisinin olmadığı, bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim'de İsrail, Cibril, İmran, Nuh ve Lut gibi arap dili ile konuşmayan kimselere ait özel isimlerin bulunduğu hususunda imamlar arasında görüş ayrılığı yoktur.

Ancak tek tek özel isimlerin dışında arapça olmayan, birtakım lafızların kullanılıp kullanılmadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib, et-Taberi ve başkaları Kur'ân'da arapça olmayan lafızların bulunmadığı görüşündedirler. Onlara göre, Kur'ân-ı Kerim apaçık bir arapçadır. Kur'ân-ı Kerim'de bulunup da diğer dillere nisbet edilen bazı kelimeler de aslında değişik dillerde kullanılan ve söyleyişi birbirine benzeyen kelimelerden ibarettir. Bu gibi kelimeleri araplar, farslar, habeşliler ve başkaları ortak söyleyişlerle kullanmışlardır. Bazı imamlar ise, arapça olmayan lafızların var olduğu kanaatindedirler. Bunlara göre bu kelimeler oldukça az olduklarından dolayı Kur'ân-ı Kerim'i apaçık bir arapça olmaktan çıkarmazlar. Rasûlul-lah (s.a)'ı da kendi kavminin diliyle konuşan bir kimse olmaktan çıkarmazlar. Mesela, "el-mişkât" kelimesi, (bk. en-Nur, 24/35): "Kandilin konulduğu duvar içerisindeki oyuk" demektir. Yine "neşe'e" kelimesi geceleyin kalkmak anlamındadır. Yüce Allah'ın: Muhakkak geceleyin kalkmak" (el-Müzemmil, 73/6) buyruğunda da bu kelime kullanılmıştır. Yüce Allah'ın: buyruğu "size iki kat verir" anlamındadır. (el-Hadid, 57/28). Arslandan ürküp kaçara" (el-Müddessir, 74/51) buyruğunda yer alan ve "arслан" anlamında gelen "kasvere" gibi. Bütün bunlar

Habeşçedir.

el-Ğassak, Türkçede kokuşmuş ve soğuk anlamındadır. el-Kıstas rumcada mizan, terazi demektir. Siccil, farsçada taşlı çamur anlamındadır. Tur, dağ anlamındadır. el-Yemm, süryanice deniz anlamındadır. et-Tennur ise acemcede yeryüzü anlamındadır.

İbn Atiyye der ki: Bütün bu kelimelerin gerçek durumu şudur. Bunlar asıl itibariyle arapça değildir. Fakat araplar bu kelimeleri kullanmış ve arapçalaştırmışlardır. O bakımdan bu kelimeler arapçadırlar. Kur'ân-ı Kerim'in dilleriyle nazil olduğu Arab-ı aribenin ticaretlerle Kureyşlilerin Şam ve Yemen tarafına yaptığı yolculuklarıyla Müsafir b. Ebu Amr'ın Şam'a, Ömer b. el-Hat-tab'ın, Amr

b. el-As'ın, Umare b. el-Velid'in Habeşistan'a yolculuk yapmalarında görüldüğü şekilde, diğer dillerin bazı kelimelerinin karıştığı da söz-konusu olmuştur.

Dil konusunda sözleri belge mahiyetinde olan el-A'sa'nın Hire'ye yaptığı yolculuk ve oranın hristiyanlarıyla sohbeti de bu türdendir. İşte bütün bunlar aracılığıyla arapçaya, arapça olmayan birtakım kelimeler de karışmıştır. Bunların bir kısmının harfleri azaltılarak değiştirilmiş, arapça olmayan kelimelerin ağır söylenişleri hafifletilmiş ve araplar bu kelimeleri şiirlerinde, karşılıklı konuşmalarında kullanmaya başlamış, nihayet bu kelimeler sahih arapça kelimeler gibi kullanılır olmuş, bunlarla birtakım hususlar açıklanır olmuştur. İşte bu noktada Kur'ân-ı Kerim de bu gibi kelimeleri kullanmıştır. Herhangi bir arap, bu kelimeleri bilmiyor ise, onun da başkasının dilini açık bir şekilde bilmeyişine benzer. Nitekim İbn Abbas "Fatır" kelimesinin ve benzeri bazı kelimelerin de manasını bilmiyor idi.

İbn Atiyye der ki: Taberî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)nin kabul ettiği, benzer kelimeler iki dilde de müşterek olarak kullanılan lafızlardır, şeklindeki kanaati uzak bir ihtimaldir.

Çünkü çoğunlukla rastlanılan, bu kelimelerden birisinin aslı teşkil etmesi öbürünün de ondan dallanıp budaklanması şeklindedir. Bununla birlikte biz, söyleyişler arasında uyumun az ve istisnaî olabileceğini de reddetmiyoruz.

Başkaları ise şöyle demiştir: Ancak birinci görüş daha doğrudur. İbn Atiyye'nin: Arapların kullandıkları bu kelimeler, başkalarının dilinde asıl ve arapçaya da sonradan girmiştir, sözü bunun aksinin böyle olmasına tercih edilebilecek durumda değildir. Çünkü arapların önce bu kelimeleri kendi aralarında kullanmış olma ihtimali de vardır. Eğer önce bu kelimeleri onlar kullanmış iseler, bu kelimeler arapça demektir. Çünkü onların dillerindeki bu kelimelerin, ancak kabul ettikleri ve verdikleri mana ile kullanıldıkları görülmektedir. Başkalarının bazı kelimelerde onlara muvafakat etmiş olmaları da uzak bir ihtimal de değildir. Bu görüşü büyük imam Ebu Ubeyde dile getirmiştir.

Bu kelimeler, arapların kullandıkları sözlerin vezinlerine (kalıplarına) uygun değildir. Dolayısıyla bu kelimeler arapça olmaz, denilecek olursa cevabımız şudur: Arapların kullandıkları bütün vezinlerin tek tek tesbit edildiğini kim söyleyebilir ki, bu tür kelimelerin bu vezinlere uymadıkları ileri sürülebilir? el-Kadı, arapların kullandıkları vezinlerin asıllarını uzun boylu araştırmış ve nahivcilerin izlediği yola uygun bir şekilde bütün bu isimlerin arap dilindeki kalıplara uygun olduklarını tesbit etmiştir. Eğer araplar, bu kelimeleri karşılıklı konuşmalarında kullanmamış ve bu kelimeleri bilmiyor olsalardı, Allah'ın onlara bilmedikleri bir şekilde hitap etmesine imkan olmazdı. O takdirde Kur'ân-ı

Kerim de apaçık bir arapça olmaktan çıkardı, Rasûlul-lah (s.a) da kendi kavmine kendi dilleriyle hitap eden bir kimse olmazdı. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[137\]](#)

Kur'ân'ın Î'cazına Dair Bazı Nükteler ve Mu'cizede Aranan Şartlar: Mucizenin Gerçek Mahiyeti;

Mucize, yüce Peygamberlerin (peygamberlik iddialarının) doğruluklarını ortaya koyan her bir belgenin adıdır. Ona "mucize" denilmesinin nedeni, insanların benzerini meydana getirmekten aciz olmalarıdır. Mucizenin beş şartı vardır. Bunlardan bir tanesi olmadı mı mucize olmaz.

Birinci şart: Ancak yüce Allah'ın güç yetirebileceği bir şey olmalıdır. Mucizede bu şartın aranmasının gerekçesi şudur: Peygamberlerin gelmelerinin mümkün olabildiği zamanlarda birisi ortaya çıkıp risalet iddiasında bulunsa ve kendisinin mucizesinin de hareket etmesi, durması, oturup kalkması olduğunu iddia edecek olsa, bu onun için bir mucize olamaz. Doğru söylediğinin delili de değildir. Çünkü diğer insanlar da benzeri şeyler yapabilmektedirler. O bakımdan mucizelerin, denizin yarılması, ayın bölünmesi ve buna benzer insanların güç yetiremeyeceği şeyler türünden olmaları gerekir.

İkinci şart: Mucizenin olağanüstü (harikulade) olması gerekir. Bu şartı öngörmenin sebebi de şudur: Peygamberlik iddiasında bulunan kişi, "benim peygamberliğime delil, gündüzden sonra gecenin gelmesi, güneşin de doğudan doğmasıdır" diyecek olsa, onun bu iddiasında mucize olmasını gerektiren bir taraf yoktur. Çünkü bu tür fiillere her ne kadar Allah'tan başka kimsenin gücü yetmiyor ise de bunlar onun iddiası dolayısıyla olmamaktadır. Onun peygamberlik iddiasından önce ve bu iddiada bulunduğu zamana kadar bunlar hep böyleydi. Onun bunların peygamberliğine delil olduğunu iddia etmesi ile başkasının aynı şeyi kendi iddiasına delil olarak göstermesi arasında bir fark yoktur. Dolayısıyla bunlarda o kimsenin peygamberlik iddiasına delalet eden bir taraf da bulunmamaktadır. Peygamberlerin delil diye gösterdikleri şeyin ise, doğruluklarına delalet eden bir tarafı vardır. Mesela, bir peygamber şöyle der: Benim doğruluğumun delili şanı yüce Allah'ın, O'nun peygamberi olduğuma dair iddiam dolayısıyla adeti (yani tabiat kanunlarını ve diğer değişmez kanunları) aşmasıdır. Bu asayı, yılanı dönüştürmesi, taşı yarıp onun ortasından bir dişi deve çıkarması, pınardan fıskıyır gibi bu parmaklarımdan arasından suyun fıskırması ve buna benzer ancak göklerin ve yerin mutlak hakiminin yapabileceği harikulade diğer mucizeler gibi. Böylelikle peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin

gösterdiği bu tür harikulade olaylar şanı yüce Rabbimizin bizzat sözünün yerini tutar. O'nun bize eşsiz yüce kelimasını işittirip: "O doğru söylemiştir, onu ben gönderdim" demesiyle bu mucizeler arasında bir fark yoktur. Bu mes'eleye bir örnek verecek olursak -ki en yüce örnek Allah'ın ve Rasûlününüdür- şunu gösterebiliriz: Bir topluluk yeryüzü hükümdarlarından birisinin huzurunda bulunsa, onun yakın adamlarından birisi de hükümdarın göreceği ve işiteceği bir yerde kalkıp: Ey topluluk, bu hükümdarımız sizlere şunu şunu emretmektedir. Bunun

delili ise hükümdarımızın kendine has herhangi bir işi ile beni tasdik etmesidir. Bu ise, benim doğru söylediğimi ifade etmek amacıyla elinden yüzüğünü çıkartmasıdır dese, hükümdar da, o kişinin topluluğa söylediği bu sözü ve bu konudaki iddiasını işittikten sonra doğruluğuna delil diye gösterdiği davranışı yapacak olursa o hükümdarın bu davranışı: "Benim adıma ileri sürdüğüm iddiada doğru söylemiştir" demesinin yerini tutar. Aynı şekilde şanı yüce Allah da ancak kendisinin güç yetirebileceği bir iş yapsa ve bununla Rasûlü vasıtasıyla ilahi kanununu aşsa, bu fiil bizzat bize işittireceği ve : "Kulum risalet iddiasında doğru söylemiştir. Onu size peygamber olarak Ben gönderdim, onun sözünü dinleyin ve ona itaat edin" demesinin yerini tutar.

Üçüncü şart: Yüce Allah'ın peygamberi olduğu iddiasında bulunan kişinin bu mucizeyi (Allah'ın peygamberi olduğuna) delil göstermesidir. Meselâ: Benim peygamber oluşumun delili yüce Allah'ın şu suyu zeytinyağına dönüştürmesi yahut benim ona "sarsıl" demem esnasında yeri sarsmasıdır, diyerek bunu risalet iddiasına delil göstermesidir. Şanı yüce Allah bunu yapacak olur ise, o takdirde meydan okuma gerçekleşmiş olur.

Dördüncü şart: Göstereceği mucizeyi kendisinin mucizesi olduğuna delil olarak gösteren ve mucizenin, meydan okuyanın iddiasına uygun olarak gerçekleşmesidir. Bunu şart koşmaya sebep şudur: Peygamberlik iddiasında bulunan kişi: Benim peygamberliğimin alameti ve bu iddiamın delili, şu elimin yahut şu hayvanın konuşmasıdır, dese, eli yahut o hayvan : O yalan söylüyor, peygamber değildir diye konuşursa, şanı yüce Allah'ın halkettiği bu konuşma peygamberlik iddiasında bulunan o kişinin yalancılığına delalet eder. Çünkü şanı yüce Allah'ın yaptığı bu harikulade fiil, onun iddiasına uygun olarak meydana gelmemiştir. Yalancı Müseylime (Allah'ın laneti üzerine olsun) suyu artsın diye bir kuyuya tükürdüğü fakat artacak yerde kuyunun kuruyup suyunun çekildiğine dair yapılan rivayet bu türdendir. Şanı yüce Allah'ın bu türden fiilleri, kendisi vasıtasıyla gerçekleştirdiği kimsenin yalancı olduğunu ortaya koyan deliller arasında yer alır. Çünkü bunlar, yalancı, peygamber taslağının isteğinin hilafına

meydana gelmiştir.

Beşinci şart: peygamber olduğunu belirtip meydan okuyanın yaptığı bu işin benzerini başka bir kimsenin gösterememesi. Eğer peygamberliğe delil olarak gösterilen ve benzerinin meydana getirilmesi için meydan okunan bu iş, diğer şartlarla birlikte gerçekleşecek olursa, o vakit bu, harikulade olayı gösterenin peygamberliğine delalet eden bir mucize olur. Eğer şanı yüce Allah, buna karşı çıkan birisini diker ve sonunda bu kişi peygamberlik iddiasında bulunanın benzerini yapar, onun getirdiğinin benzerini getirir ise, onun peygamberliği de batıl olur, yaptığı iş mucize olmaktan çıkar, onun doğruluğuna delalet etmez. İşte bundan dolayı yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Eğer onlar (Kur'ân'ı Muhammed uyduruyor diyor ve bunda) doğru söyleyenler iseler, onun gibi bir söz getirsinler." (et-Tûr, 52/35) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Yoksa onu kendisi uydurdu mu diyorlar? De ki: O halde haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin." (Hûd, 11/13) Bu sözleriyle şöyle diyor gibidir: Eğer sizler bu Kur'ân-ı Kerim'in Muhammed (s.a) tarafından düzenlendiğini ve onun tarafından ortaya konulduğunu ileri sürüyor iseniz, siz de bu türden on sûre meydana getiriniz. Hepiniz toptan böyle bir şeyi meydana getirmekten acze düşecek olursanız, o vakit biliniz ki bu, Muhammed tarafından düzenlenmiş, onun tarafından ortaya konulmuş değildir.

Sözü geçen beş şarta bağlı olduğunu ileri sürdüğümüz mucizeler, ancak doğru iddialarda bulunanlar vasıtasıyla gerçekleştirilir. "İşte sizin peygamberinizden naklettiğiniz rivayetlere göre, el-Mesih ed-Deccal tarafından da yaygın bir şekilde bilinen mucizeler ve muazzam işler gerçekleştirilecektir", diye bir itirazda bulunulacak olursa şu cevabı veririz: Peygamber, peygamberlik iddiasında bulunur. Bu el-Mesih ed-Deccal ise rububiyet iddiasında bulunmaktadır. Bunlar arasındaki fark, ayırıcı özellikler ise gözleri görenler ile görmeyenler arasındaki fark gibidir. İnsanlardan bir kısmının diğer kısmına peygamber olarak gönderilmesinin imkansız olmayacağına dair aklî delil vardır. O bakımdan yüce Allah'ın şeriat ve din getiren bir insanın doğruluğuna dair delilleri ortaya koyması, halletmesi, uzak birşey değildir.

Yine aklî deliller şunu göstermektedir: el-Mesih ed-Deccal belli bir şekle sahip olacaktır ve bir halden bir hale değişip duracaktır. Bu tür niteliklerin ise muhdes olanlara (sonradan yaratılmışlara) layık olduğu ise sabittir. Bütün mahlukatı var eden yüce Rabbimizin herhangi bir şeye benzemesi veya herhangi bir şeyin O'na benzemesi ise sözkonusu değildir. Çünkü O'nun hiçbir benzeri yoktur, O, herşeyi işitendir, herşeyi görendir. [\[138\]](#)

Mucizelerin Türleri:

Bu durum açıklık kazandığına göre, mucizelerin iki türü olduğunu söyleyebiliriz. Birinci tür, meydana geldiği nakil yoluyla yaygınlık ve şöhret kazanan fakat Peygamber (s.a)'ın vefatı ile çağı biten mucizeler. İkincisi meydana geldiğine ve doğru olduğuna dair haberlerin tevatüren bize kadar geldiği, subüt ve vücuduna dair yaygın bir şekilde haberlerin bize ulaştığı, bunları işitenin kesin bir şekilde bunlara dair bilgi sahibi olduğu mucizeler. Bunlar için aranan şart, nakleden kimselerin sayıca pek çok ve kalabalık olmaları ayrıca naklettikleri şeyin kesin bir bilgi ifade ettiğini de bilmeleri, başta sonda ve ortada nakledenlerin sayı çokluğunun değişmemesi gerekir. Öyle ki, bunların yalan söylemek üzere birbirleriyle anlaşmış olmalarına imkan görülmemelidir. Kur'ân-ı Kerim'in nakledilme niteliği işte budur. Peygamber (s.a)'ın varlığına dair nakil budur. Çünkü ümmet -Allah bu ümmetten razı olsun- hala Kur'ân-ı Kerim'i kuşaktan kuşağa nakledegelmektedir. Geçmiştekiler de kendilerinden öncekilerden öylece nakledip durdular ve bu, geriye doğru varlığı kesin olarak bilinen, doğruluğu da mucizevî delillerle sabit olan yüce Peygamber'e ulaşınca kadar böylece sürüp gitmektedir. Rasû-lullah (s.a) da bunu Hz. Cebrail'den, o da aziz ve celil olan Rabbimizden almıştır. Kur'ân-ı Kerim'i, asıl itibariyle ona birşey eklemekten ve eksiltmekten korunmuş masum iki elçi nakletmiştir. Bize de onlardan sonra naklettiklerinde ve işittiklerinde yalan söylemelerini kabul etmeye imkan bulunmayan tevatür ehli insanlar nakletmişlerdir. Bunun imkansız olması, nakledenlerin çokluğundan dolayıdır. İşte bundan dolayı bizler de Muhammed (s.a)'ın varlığına, Kur'ân-ı Kerim'in onun tarafından açıklanıp benzerinin meydana getirilmesi için meydan okunduğuna, bize kadar yapılan nakillerde doğru söylediklerine dair kesin bilgimiz de husule gelmiştir. Dünya ilimlerinde bunun bir benzeri olarak insanın kendisine varolduğu belirtilen ülkeler ile ilgili naklini örnek gösterebiliriz. Basra'nın, Şam'ın, Irak'ın, Horasan'ın, Mekke'nin, Medine'nin varolduğuna dair haberler bu türdendir. Pek çok durumu açıkça ortaya koyan ve mütevatir diye bilinen haberler de böyledir. Buna göre Kur'ân-ı Kerim bizim peygamberimizin, ondan sonra Kıyamete kadar baki kalacak ebedi mûcizesidir. Diğer bütün peygamberlerin mucizesi ise o peygamberin hayatının sona ermesiyle yahut o mucizelerde değişikliklerin yapılması ile sona ermiştir. Tevrat ve İncil gibi. [\[139\]](#)

Kur'ân-ı Kerim On Ayrı Bakımdan Mucizedir:

1- Arap dilinde olsun, başka dillerde olsun, alışılmış bütün anlatım üsluplarından farklı ve ayrı, harikulade eşsiz bir anlatım. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in üslubunun şiirle bir ilgisi yoktur. Zaten üslubunu bu şekliyle düzenleyen yüce Rabbimiz de şöyle buyurmaktadır: "Biz ona (Muhammed -s.a.-)e şiiri öğretmedik. Bu ona yakışmaz da. "(Yasin, 36/69)

Müslim'in Sahih'inde de rivayet edildiğine göre, Ebu Zerr'in kardeşi U -neys, Ebu Zerr'e şöyle demiş: Ben Mekke'de senin dinin üzere Allah tarafından peygamber olarak gönderildiğini ileri süren bir adamla karşılaştım. Ona: Peki insanlar ne diyor, diye sorunca şöyle dedi: Onlar şairdir, kahindir, sihirbazdır diyorlar. -Uneys şair birisi idi.- Ben, kahinlerin sözlerini dinlemi-şimdir. Onun sözü kahinlerinkine benzemiyor. Söylediği sözleri şiir çeşitlerine, vezinlerine vurdum, ancak benim tesbitime göre, hiçbir kimsenin dilinden dökülen şiire benzemiyor. Allah'a yemin ederim, şüphesiz ki o doğru söylüyor ve onu itham edenler yalan söylemektedirler.[\[140\]](#)

Aynı şekilde Utbe b. Rabia da -ileride yeri gelince beyan edileceği üzere- Fussilet sûresini Peygamber (s.a.)'ın ağzından dinleyince bu sözün sihir de olmadığını, şiir de olmadığını itiraf etmiştir. Dili oldukça iyi bilen fesahat ve belagatta belli bir yeri bulunan Utbe dahi Kur'ân-ı Kerim'in benzeri bir sözü hiçbir şekilde işitmediğini itiraf ettiğine göre bu, fesahati gerçekten bilen ve gerçek manada fasih olan her türlü sözü bütün şekilleriyle söyleme gücü bulunan Utbe ve onun benzerlerinin Kur'ân'ın i'cazını itiraf ettikleri anlamına gelir.

2- Arapların da kullandıkları bütün anlatım şekil ve üsluplarından farklı üslupta olması.

3- Hiçbir insanın hiçbir şekilde gerçekleştiremeyeceği şekilde akıcılık, fesahat ve belagat. Bunu yüce Allah'ın: "Kaf, o çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim...." (Kaf, 50/1) buyruğu ile başlayan sûrenin tümünde, yine yüce Allah'ın: "Halbuki arz bütününüyle, Kıyamet gününde onun kabzasındadır." (ez-Zümer, 39-67) buyruğunda ve ordan itibaren sûrenin tümünde, yine yüce Allah'ın: "Kat'iyyen Allah'ı zalimlerin yaptıklarından gafil diye sanma." (İbrahim, 14/42) buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadarki buyruklar üzerinde iyice düşünelim.

İbnu'l-Hassâr der ki: Şanı yüce Allah'ın hak ilah olduğunu bilen, böyle bir anlatım ve akıcılığın ondan başkasının hitabında söz konusu olamayacağını da bilir. Dünya krallarının en büyüğü olanın dahi: "Bugün mutlak egemenlik kimindir?" (el-Mumin, 40/12) demesi, hiçbir şekilde düşünilemeyeceği gibi: "O yıldırımları gönderip onunla dilediğini çarpar." (er-Ra'd, 13/13) demesi dahi düşünülemez.

Yine İbnü'l-Hasssâr der ki: Söz düzeni (nazım) üslub ve akıcılıkla kapsamlı ifadeler (cezalet) her sûrede hatta her âyette bulunan özelliklerdir. Bu üç özellik ile her bir âyet, her bir sûre insanların diğer sözlerinden ayırdedilmek-tedir. Bu üç özellik ile de insanlara karşı meydan okumuş ve aciz bırakılmışlardır. Bununla birlikte icazın diğer yönleri ona eklenmeksizin, başlı başına her sûrede bu üç özellik bulunmaktadır. İşte, üç kısa âyetten meydana gelen Kevser sûresi, Kur'ân-ı Kerim'in en kısa süresidir. İki gaybî durumu ihtiva etmektedir. Birincisi, Kevserden, onun büyüklüğünden, genişliğinden, çevresindeki kapların çokluğundan haber verilmektedir. Bu Hz. Peygamber'i tasdik eden kimselerin, diğer peygamberlere uyanlardan daha çok olduklarına delalet etmektedir. İkinci bir husus ise, Velid b. Muğire'ye dair verilen haberdır. Âyet-i Kerimenin nüzulü sırasında çokça mal ve çocuk sahibiydi. Çünkü hak söyleyen yüce Rabbimizin şu buyrukları bunu gerektirmektedir: "Benim yalnız olarak yarattığım, kendisine alabildiğine mal ve hazır bulunan oğullar verdiğim, oldukça uzun ömür verdiğim kimseyi, bana bırak!" (el-Müddessir, 74/11-14) Daha sonra ise yüce Allah, onun malını çocuklarını helak etmiş ve böylelikle soyu kesilmişti.

4- Herbir kelime ve her bir harfin yerli yerince kullanıldığında bütün Araplar, ittifak etmişlerdir. Böyle bir kullanım hiçbir Arabın tek başına gerçekleştirebileceği bir iş değildir.

5- Daha önce hiçbir kitap okumamış, sağ eliyle yazı yazmamış, ümmi bir kimse tarafından dünyanın ilk günlerinden itibaren (Kur'ân'ın) nazil olduğu zamana kadar meydana gelen işleri haber vermesi. Böylelikle Hz. Peygamber, önceki peygamberlerin ümmetleri ile kıssalarını, geçmiş dönemlerde varolmuş kavimlerin kıssalarını haber vermiştir. Kitap ehlinin hakkında soru sorup da Hz. Peygamber'e bu sorularla meydan okudukları hususları da haber vermiştir. Ashab-ı Kehf kıssası, Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın başından geçenler ve Zülkarneyn'in durumu böyledir. Bunları bilmeyen ümmi bir ümmetin ümmi bir ferdi olarak, onlara önceki kitaplardan doğruluğunu öğrendikleri haberleri getirmiş ve böylelikle onlar doğru söylediğini kesinlikle anlamış oldular.

Kadı İbnü't-Tayyib der ki: Bizler kesin olarak şunu biliyoruz ki: Bu gibi şeyleri ancak öğrenmek yoluyla haber vermek mümkündür. Hz. Peygamber'in bu konuda geçmişlerin bilgilerine sahip olanlarla, bu haberleri bilenlerle birlikte oturup kalkmadığı, onlardan bilgi öğrenmek için gidip gelmediği ve olur ki, eline geçirdiği bir kitaptan bunu öğrenmiş olabilir, dedirtmeye imkan verecek şekilde okuma bilen birisi olmadığı bilindiğine göre, bu gibi bilgileri ancak vahiy yolu ile elde edebileceği de kesin bir bilgi olarak ortaya çıkar.

6- Şanı yüce Allah'ın bütün va'dlerinde gözle görülen veya hissedilen şekilde

verilen va'din yerine getirilmesi. Bu, iki kısımdır. Yüce Allah'ın verdiği mutlak va'dler, Rasûlüne yardımcı olması^ kendisini vatanından çıkartanları çıkartması gibi. İkinci vâ'd ise, belli bir şart kaydıyla yapılan va'dlerdir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Kim Allah'a tevekkül ederse O kendisine yeter." (et-Talak, 65/3); "Kim Allah'a iman ederse onun kalbine hidâyet verir." (et-Teğâbun, 64/11); "Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yeri halkeder." (et-Talak, 65/2); "Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki-yüz kişiye galip gelirler." (el-Enfal, 8/65) ve benzeri buyruklar.

7- Ancak vahiy ile bilinebilen gelecekteki gaybî durumlara dair haber vermek. Mesela, yüce Allah'ın Peygamberine dinini bütün dinlere üstün kılacağına dair verdiği va'd bunlardan birisidir. Söz konusu va'di Allahu Teala şu buyruğunda vermektedir: "O, Rasûlünü hidâyet ile ve hak din ile gönderendir. O, bütün dinlere üstün kılmak için...." (et-Tevbe, 9/33; el-Feth, 48/28; es-Saff, 61/9). Nitekim bu va'dini gerçekleştirmiştir. Ebu Bekr (r.a), ordularını gazaya gönderdiğinde yüce Allah'ın dinini üstün tutacağına dair va'dini onlara hatırlatıyor ve bununla muzaffer olacaklarına emin olmalarını, başarı elde edeceklerine tam kanaat getirmelerini istiyordu. Hz. Ömer de aynı şeyi yapıyordu. Ve aralıksız olarak doğuda, batıda, karada denizde fetih ve zaferler ardarda devam edip gitti.

Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Sizden iman edip salih amel işleyenleri, Allah yeryüzünde mutlaka halife yapmayı va'detti. Tıpkı onlardan öncekileri halife yaptığı gibi." (en-Nur, 24/55); "Andolsun Allah, Rasûlüne gösterdiği rüyanın hak olduğunu tasdik etmiştir. İnşaal-lah Mescid-i Haram'a korkusuzca, güvenlik içerisinde.... gireceksinizdir." (el-Feth, 48/27); "Hani o vakit, Allah size o iki taifeden birinin sizin olacağını va'detmişti." (el-Enfal, 8/7); "Elif, Lam, Mim. Rumlar mağlub oldular. En yakın bir yerde. Onlar bu yenilgilerinden sonra galip geleceklerdir." (er-Rum, 30/1-3).

Bütün bunlar ancak alemlerin Rabbinin yahut O'nun bildirdiği kimselerin bilebileceği gayba dair haberlerdir. İşte bu da yüce Allah'ın Rasûlünü bunlardan haberdar etmesinin, onun doğruluğuna delalet eden delilidir.

8- Bütün insanların dosdoğru kalmalarını sağlayan helal, haram ve diğer hükümlere dair, Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva ettiği bilgiler.

9- Çokluğu ve üstün şerefleri itibariyle bir insandan sadır olmaları adeten görülmemiş engin ve sonsuz hikmetler.

10- Kur'ân-ı Kerim'in bütün muhtevası arasında, zahiriyle, batınıyla hiçbir aykırılık omaksızın tam bir uyum ve münasebet içerisinde bulunması. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer o, Allah'tan başkası tarafından

(gönderilmiş) olsaydı, elbette içinde birbirini tutmayan birçok aykırılıklar bulurlardı." (en-Nisa, 4/82)

Derim ki: Bunlar bizim ilim adamlarımızın (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) sözkonusu ettikleri Kur'ân-ı Kerim'in on mucizevî yönüdür. Kur'ân-ı Kerim'in en-Nazzam ve bazı Kaderiye'ye mensup kimselerin sözkonusu ettiği on-birinci mucizevi yönü daha vardır. Kur'ân'ın icaz yönü, ona karşı çıkmanın engellenmesi ve benzerinin meydana getirilmesi için meydan okunması halinde, bundan onların alıkonulmasıdır. İşte bu engelleme ve alıkoyma Kur'ân-ı Kerim'in bizzat kendisinden maada bir mucizedir. Çünkü yüce Allah, onun benzeri olan bir sûreyi meydana getirmeleri için onlara meydan okumakla, ona benzer bir söz ortaya koymak gayesiyle çaba ve gayretlerini ortaya koymalarını engellemiştir. Ancak böyle bir iddia tutarsızdır. Çünkü, muhalif bir kimsenin ortaya çıkmasından önce bile, bu Kur'ân-ı Kerim'in muciz olduğu üzerinde ümmetin icmaı vardır. Şayet asıl mucize engelleme ve alıkoymaktır, diyecek olursak, Kur'ân-ı Kerim'in kendisi mucize olmaktan çıkar. Bu ise, icmaa aykırıdır. Durum böyle olduğuna göre, bizzat Kur'ân'ın kendisinin muciz olduğu öğrenilmiş olur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in fesahat ve belagatı harikulade özelliktedir. Zira bu şekilde bir söze hiçbir şekilde rastlanılmış değildir. Bu söz söyleme şeklinin alışılmış ve bilinen bir şekil olmaması, onların engellenip alıkonulmalarının muciz olmadığını ortaya koymaktadır. Bu konuda Allah tarafından bir engelleme ve alıkoymanın bulunduğu görüşünü kabul edenler, de mes'ele ile ilgili iki görüş ortaya atmışlardır: Bunlardan birisine göre, onlar böyle bir şeye güç yetirebilmekten alıkonulmuşlardır. Eğer böyle bir işe kalkışacak olsalardı ondan aciz olurlardı. İkinci görüşe göre, buna güç yetirebilmekle birlikte, böyle bir işe kalkışmaktan alıkonulmuşlardır. Eğer kalkışmış olsalardı buna güç yetirebilmeleri mümkün idi.

İbn Atiyye der ki: "Kur'ân-ı Kerim'de meydan okuma şekli, onun söz düzeni, manalarının doğruluğu, lafızlarının fesahatinin kesiksiz ve ardı arkasına gelmesi iledir. Mucize oluş yönü ise, şanı yüce Allah'ın bilgisinin herşeyi kuşatması, sözü bütünüyle kuşatmış olmasıdır. Yüce Allah, bu kuşatıcı bilgisi ile hangi sözün hangisinden sonra geleceğini bilmiştir. Hangi mananın hangisinin ardından uygun düşeceğini açıkça bilmiştir. Ve bu, Kur'ân-ı Kerim'in başından sonuna kadar böyledir. İnsanlar iâe bilgisizdirler, unutkandırılar ve yanılırlar. Kesin olarak bilinen husus şu ki, hiçbir insanın bilgisi herşeyi kuşatıcı değildir. İşte Kur'ân-ı Kerim'in söz dizisi, böylelikle fesahatin en ileri derecesinde ortaya çıkmıştır. Mes'eleye bu açıdan baktığımız takdirde; araplar fesahatin en ileri derecesinde bulunan bu Kur'ân-ı Kerim'in bir benzerini getirebilirlerdi. Fakat

Muhammed (s.a) Peygamber olarak gönderilince bu işten alıkonuldular ve benzerini ortaya koymaktan aciz düştüler, sözünün tutarsızlığı ortaya çıkmaktadır. Doğrusu şudur: Kur'ân-ı Kerim'in benzerini meydana getirmek hiçbir zaman hiçbir yaratığın gücünün yapabileceğı birşey olmamıştır. İnsanların bu konuda yetersiz olduğunu açıkça şundan görebiliriz. Fasih olan bir kimse, bütün gücü ile bir konuşma metni veya bir kaside ortaya koyar. Daha sonra sene boyunca bunu güzelleştirmeye çalışır durur. Arkasından kendisinden sonra gelen birisine bu kaside veya konuşma metni verilir. O da bunu bütün güç ve kabiliyetiyle ele alır. Onda birtakım değışiklikler ve düzeltmeler yapar. Yine de bunda tartışılacak ve değıştirilecek, üzerinde durulması gerekecek yerler kalmaya devam eder. Yüce Allah'ın Kitabı'ndan ise bir tek kelime alınacak olursa, sonra da bütün arap dili başından sonuna kadar araştırılıp ondan daha güzeli bulunmak istenirse kesinlikle bulunamaz."

Kur'ân'ın fesahatinin bir diğey yönü: Şanı yüce Allah bir tek âyet-i kerimede iki emir.iki nehiy, iki haber ve iki müjdeyi sözkonusu etmektedir. Bu da yüce Allah'ın: "Biz Musa'nın anasına: Onu emzir... diye vahyettik."(el-Kasas, 28/7) buyruğudur. Maide sûresinin ilk âyetinde de durum böyledir: Orada ahde bağı kalma emredilmekte, bozulması yasaklanmakta, helalin genel çerçevesi çizildikten sonra, ardı arkasına birtakım istisnalar yapmakta ve sonra da yüce Allah sonsuz hikmet ve kudretini haber vermektedir. Bu ancak yüce Allah'ın güç yetirebileceğı bir şeydir. Yüce Allah, ölümden ve insanın yapamadıklarına hasret çekmesinden, âhiret yurdundan, âhiretteki sevap ve cezadan, hayırlı kimselerin umduklarına nail olacaklarından, günahkarların aşağılıklara duçar olacaklarından haber vermiş, dünya hayatına aldanmaktan sakındırmış, dünyayı, dar-ı bekaya nisbetle azlıkla nitelendirmiş bulunmaktadır. İşte, bunları yüce Allah'ın şu buyruğunda görmekteyiz: "Her can ölümü tadıcıdır. Kıyamet günü ecirleriniz eksiksiz olarak verilecektir...." (Al-i İmran, 3/185)

Yine Kur'ân-ı Kerim'de, öncekilerin ve sonrakilerin kıssaları, şırmamış refah ehlinin (mütrefin) akıbeti, helak olanların sonunu bir âyet-i kerimenin yarısında şu buyruğunda bizlere haber verilmektedir: "Onlardan kimilerinin üzerine rüzgar gönderdik. Kimilerini sayha aldı, kimisini yere geçirdik, kimilerini de suda boğduk." (el-Ankebut, 29/40)

Yüce Rabbimiz, Hz. Nuh'un gemisinin durumunu, suda yürütölmesini, kafirlerin helak edilmesini, sonra tesbit edilen yerde durup orada kalmasını, yere ve göğey müsaahhar kılınma emirlerinin verilmesini şu buyruklarıyla bize haber vermektedir: "Dedi ki: Binin içersine, onun akması da durması Allah'ın adıyladır... O zalimler güruhuna da: 'Uzak olsunlar' denildi." (Hud, 11/41-44) ve

buna benzer mucizevi pek çok buyruk.

Kureyşliler, onun benzerini meydana getirmekten acze düşüp: Bunu peygamber uydurmaktadır, demeye koyulunca yüce Allah şöyle buyurdu: "Yoksa onlar: 'Onu kendisi uydurup düzüyorl mu derler? Aksine onlar iman etmezler. Eğer onlar doğru söyleyen kimseler ise, Kur'ân gibi bir söz getirsinler.'" (et-Tur, 52/33-34) Daha sonra yüce Allah, acizliklerini daha ileri derecede ortaya koyan şu buyruğu indirdi: "Yoksa: Onu kendisi uydurdu mu diyorlar? De ki: O halde haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin." (Hud, 11/13) Bundan da aciz oldukları ortaya çıkınca şu kısa sûrelerden bir tek sûrenin olsun benzerini meydana getirmelerini isteyerek, onlardan istenen bu miktarı daha da aşağıya indirdi. İşte yüce Allah, bu hususta şöyle buyurmaktadır: "Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphe içinde iseniz, haydi siz de onun gibi bir sûre getirin." (el-Bakara, 2/23) Ancak bu meydan okumaya karşılık veremediler. Cevap vermenin hiçbir yolunu da bulamadılar. Cevap verecek yerde, ona karşı savaştılar, inatlaştılar. Kadın ve çocuklarının esir alınmasını tercih ettiler. Şayet ona karşı çıkmaya güç yetirebilmiş olsalardı, elbette ki bu çok daha kolay olur, delillerini daha belîğ bir şekilde ortaya koyar ve daha çok etkili olurdu. Üstelik onlar, oldukça belâgatle konuşan, dili iyi bilen ve inceliklerini kavrayan kimselerdi. Fesahat ve güzel söz söylemek onlardan öğrenilirdi.

Kur'ân-ı Kerim'in belagatı, güzelliğin en üst seviyesindedir. îcaz (özlü ifadeleler) ve beyanın en yüce derecelerine sahiptir. Hatta bu konuda, güzellik ve iyi olmanın da üstüne çıkarak zirve olmak ve ötelere gitmek alanına dahi geçer. İşte Rasûlullah (s.a)... Ona kapsamlı söz söyleme (cevamiu'l-ke-lim) imkanı verilmiş olmakla, şaşırtıcı hikmetleri dile getirmek meziyetine sahip kılınmakla birlikte, -meselâ- onun cennetin niteliklerine dair sözleri üzerinde düşündüğümüz takdirde, son derece güzel olmakla birlikte Kur'ân-ı Kerim'in seviyesinden daha aşağılarda olduğu görülür. Hz. Peygamber, cenneti şu hadisinde şöylece nitelemektedir: "Orada hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hatırına getirmediği şeyler vardır.^[141] Hz. Peygamber'in bu sözü, nerede yüce Allah'ın şu buyruları nerede: "Orada canların çektiği, gözlerin (görmekle) zevk aldığı şeyler de vardır." (ez-Zuhruf, 43/71); "Hiçbir nefis, kendileri için gözleri aydınlatan, neler gizlendiğini bilmez." (es-Secde, 32/17) Bu buyruklar vezin itibariyle daha mutedil,terkipleri daha güzel, lafızları daha tatlı, harfleri daha azdır. Üstelik i'caz, ancak bir sûre veya uzun bir âyet miktarında muteber kabul edilmektedir. Çünkü söz uzadıkça, o sözü kullananın kullanım alanı genişler. Diğer taraftan özlü anlatımı seçenin de söz söyleme alanı daralır. İşte bu şekilde arap-lara karşı susturucu delil ortaya

konulmuş oldu. Çünkü onlar, fesahat erbabı kimselerdi. Eğer Kur'ân'a benzer bir örnekle karşı çıkmak mümkün olsaydı, bunu onların yapması beklenirdi. Tıpkı İsa (a.s)'ın gösterdiği mucizede, tabiplere karşı delilin, Hz. Musa'nın mucizesinde de sihirbazlara karşı delilin ortaya konulması gibi. Şanı yüce Allah, gönderdiği peygamberlere, o peygamberin döneminde insanların en ileri bulundukları ve en çok ün saldıkları alan ile ilgili olacak şekilde mucizeler vermiştir. Hz. Musa döneminde sihirbazlık en ileri noktaya ulaşmıştı. Tıp da Hz. İsa zamanında böyleydi. Mu-hammed (s.a)'ın döneminde de fesahat bu şekildeydi. [\[142\]](#)

Kur'ân-ı Kerim'in Sûrelerinin Faziletine Dair Uydurulmuş Hadisler:

Kur'ân-ı Kerim sûreleri, sair amellerin faziletlerine dair uydurmacıların uydurduğu, iftiracıların ortaya koyduğu yalan hadislerle, batıl haberlere iltifat edilmez. Bu gibi hataları pek çok kimse işlemiştir. Bu hataları işleyenlerin bunda gözettikleri maksatlar, farklı farklıdır. Zındıklardan Kufeli Muğire b. Sa-id, zındıklığı dolayısıyla asılmış bulunan Şamlı Muhammed b. Said ve benzeri bazı zındıklar, hadis uydurmuş ve bu hadisleri başkalarına da nakletmişlerdir. Maksatları ise, insanların kalplerine şüphe yerleştirmektir. Mesela Muhammed b. Said'in Enes b. Mâlik'ten rivayetine göre güya Peygamber (s.a) şöyle buyurmuş: "Ben peygamberlerin sonuncusuyum, benden sonra peygamber olmayacaktır. Allah'ın dilemesi müstesna." Burada böyle bir istisnayı eklemesinin sebebi propagandasını yaptığı inkar ve zındıklıktır.

Derim ki: Bunu İbn Abdi'l-Berr "et-Temhid" adlı eserinde zikretmiş ve hakkında birşey söylememiştir. Bunun yerine buradaki istisnayı rüyaya hamlederek yorumlamıştır. [\[143\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kimileri, hadisi insanları davet ettikleri bir heva ve arzularını kabul ettirmek kasdıyla uydurmuştur. Haricilerin ilim adamlarından birisi, tevbe ettikten sonra şunları söylemiş: Bu hadisler bir dindir. O bakımdan dininizi kimden alıp öğrendiğinize iyi dikkat ediniz. Bizler önceleri (ben tevbe etmeden önce) birşeyi arzu ettik mi, onu hadis diye ileri sürüverirdik.

Bazıları -iddia ettikleri gibi- hadisi hayır umarak, ecir bekleyerek uydurmuşlardır. Bu hadisleriyle onlar, insanları faziletli amellere çağırıyorlardı. Nitekim Ebu İsmet Nuh b. Ebî Meryem el-Mervezi ile Muhammed b. Ukaşe el-Kirmani, Ahmed b. Abdullah el-Cüveybarî ve başkalarından bu maksatla hadis uydurduklarını belirttikleri rivayet edilmiştir. Ebu İsmet'i: Sen İkrime'den, o İbn Abbas'tan Kur'ân-ı Kerim'in sûre sûre faziletlerine dair rivayetleri ner-den aldın?

diye sorulunca, şu cevabı vermiş: İnsanların Kur'ân-ı Kerim'den yüzçevirerek Ebu Hanife'nin fıkıhı ile Muhammed İbn İşhak'ın Megazisiyle uğraştıklarını görünce, hasbeten lillah (Allah'tan ecir almak umuduyla) bu hadisleri uydurdum. Ebu Amr Osman b. es-Salah "Ulumu'l-Hadis" adlı eserinde şunları söylemektedir: Ubeyy b. Ka'b'dan, o Peygamber (s.a)' dan yoluyla, sûre sûre Kur'ân'ın faziletine dair rivayet edilen uzunca hadisin durumu da böyledir. Birisi, bu hadisin nerden çıktığını araştırdı ve nihayetle bu hadisi bir topluluk ile birlikte uydurduklarını itiraf eden kişiye tesbit etti. Zaten bu hadisin uydurma olduğunun etkileri açıkça hadisin kendisinden anlaşılmaktadır. Müfessir el-Vahidî ve bunu zikreden müfessirler bu hadisi tefsirlerine almakla hata etmişlerdir.

Hadis uyduranların bir kısmı da dilenci ve başkalarının eline bakan kimselerdir. Bunlar çarşı pazarlarda durur, ezberledikleri sahih birtakım senetlerle, Peygamber (s.a)'a hadis uydururlar. Bu senetlerle uydurdukları hadisleri zikrederler. Ca'fer b. Muhammed et-Tayalisî anlatıyor: Bir seferinde Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Main, Rusafe mescidinde namaz kıldılar. Önlerinde kıssacı birisi dikildi ve dedi ki: Bize Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Main anlatarak dediler ki: Bize Abdurrezzak haber verdi, bize Ma'mer, Katâde'den o Enes'ten rivayetle dedi ki: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: Kim la ilahe illallah diyecek olursa, onun her bir kelimesinden gagası altından, tüyleri mercandan bir kuş yaratılır... Böylece yaklaşık yirmi sahife tutacak kadar bir kıssa anlatır. Ahmed, Yahya'ya, Yahya da Ahmed'e bakar durur. Bu adama bunu sen mi rivayet ettin? diye birbirlerine sorarlar. Öteki: Allah'a yemin ederim, ben bunu şu ana kadar hiç duymamıştım. Her ikisi de kıssacı kıssasını bitirinceye kadar sustular. Daha sonra Yahya, bu kıssacıya: Bu hadisi sana kim rivayet etti, deyince adam: Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Main dedi. Yahya: İbn Main benim, Ahmed b. Hanbel de budur. Bizler Rasûlullah (s.a)'ın hadisleri arasında böyle birşey işitmedik. Eğer mutlaka yalan söylemek istiyor isen, bizden başkasına isnad ederek yalan uydur. Kıssacı ona: Gerçekten sen Yahya b. Main misin? diye sorunca: Evet, der. Kıssacı şu cevabı verir. Yahya b. Main'in ahmak olduğunu işitir dururdum. Ne derece ahmak olduğunu da şu anda öğrendim. Benim ahmak olduğumu nasıl anladın? diye sorar. Adam şöyle cevap verir: Sanki dünyada senden başka Yahya b. Main ile bundan başka Ahmed b. Hanbel yok mu? Ben bu adamdan başka adı Ahmed b. Hanbel olan onyedı kişiden hadis yazmış bulunuyorum. Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel elbisesinin kolu ile yüzünü örttü: Ve bırak adam kalkıp gitsin, dedi. Onlara alaylı bakışlarla kalkıp gitti.

İşte bu kesimler ve onların durumlarında olanlar, Rasûlullah (s.a)'a iftira yoluyla

hadis uyduran kimselerdir.

Anlatıldığına göre Harun er-Reşid, güvercinlerle vakit geçirmekten hoş-lanırılmış. Bir gün yanında Kadi Ebu'l-Bahteri'nin de bulunduğu sırada kendisine güvercin hediye edilir. Ebu'l-Bahteri der ki: Ebu Hureyre, Peygamber (s.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Yarış ya deve yahut at veya kanat (lı hayvan) ile yapılır."[\[144\]](#) Ebu'l-Bahteri bu rivayetinde "veya kanat" ibaresini fazladan koyar. O bunu sırf Harun er-Reşid için uydurdu. Harun er-Reşid de ona oldukça büyük bir mükafat verdi. Yanından çıkınca er-Reşid dedi ki: Allah'a yemin ederim, onun yalan söylediğini biliyorum. Sonra da güvercinlerin kesilmesini emretti. Ona: Güvercinin günahı ne, diye sorulunca şu cevabı verdi. Bu güvercinler yüzünden Rasûlullah (s.a)'a yalan yere hadis isnad edildi. İlim adamları da bundan dolayı ve başka sebepler dolayısıyla uydurduğu hadisleri terkettikleri hiçbir şekilde ilim adamları ondan gelen hadisleri hadis diye yazmazlar.

Derim ki: Eğer insanlar sahih kitaplarda, müsnedlerde ve ilim adamları arasında kabul görüp fukaha imamların rivayet ettiği tasnif edilmiş kitaplarda sahih olan hadislerle yetinmiş olsalardı, gerçekten de başkalarına ihtiyaçları olmaz ve Rasûlullah (s.a)'ın şu buyruğunda yer alan tehdit edici ifadelerin kapsamına girmezlerdi: "Bildiğiniz dışında benden hadis nakletmekten sakınınız. Kim kasten bana yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın."[\[145\]](#)

Hız. Peygamber'in yalana karşı ümmetini cehennem ile korkutması, onun kendisine iftira ve yalan yoluyla hadis isnad edileceğini bildiğinin delilidir. Bu din düşmanlarının uydurduğu, müslümanlar arasında yeralan zındıkların amellere teşvik, korkutmak ve buna benzer hususlara dair uydurdukları hadislerden sakındıkça sakınmak gerek. Bu hadis uydurmacıları arasında en büyük zararı olanlar ise, zahidliğe müntesib olan birtakım kimselerdir. Bunlar, kendilerinin iddia ettiklerine göre, ecir umarak hadis uydurmuşlardır. İnsanlar ise, onlara duydukları güven sebebiyle onlara meylederek uydurdukları hadisleri kabul ettiler. Böylelikle bu uydurmacılar, kendileri saptıkları gibi başkalarını da saptırdılar. [\[146\]](#)

Kur'ân'da Fazlalık veya Eksiklik Vardır, Diyenlere Reddiye:

Kur'ân'ı tenkid ve Hız. Osman'ın Mushaf'ına ekleme veya eksiltme yapmak suretiyle muhalefet eden kimselerin iddialarını red eden deliller:

Kur'ân'ın, şanı yüce Allah'ın Muhammed (s.a) tarafından -az önce geçtiği şekilde- kendisine mucize olmak üzere getirilen, kalplerde ezberlenip dillerde

okunan, mushaflarda yazılı bulunan sûre ve âyetleri kesin olarak bilinen, harf ve kelimelerinde fazlalık ve eksiklikten uzak olan, ayrıca tanımını yapmaya gerek bulunmayan, sayıma ihtiyacı bulunmayan kitap olduğu hususunda ümmet arasında da Ehl-i Sünnet imamları arasında da hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Her kim Kur'ân'da bir fazlalık ya da eksiklik olduğunu iddia edecek olursa, bu konuda icmaı reddetmiş, insanlara iftirada bulunmuş, Rasûlullah (s.a)'ın üzerine indirildiğini belirttiği Kur'ân-ı Kerim'i de yüce Allah'ın şu buyruklarını da reddetmiş olur: "De ki: Andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirmek için insanlar ve cinler bir araya toplansalar, birbirlerine yardımcı da olsalar yine bir benzerini meydana getiremezler." (el-İsra, 17/88) Fazlalık ve eksiklik iddiasında bulunan kimse aynı zamanda yüce Allah'ın Rasûlünün mucizesini de reddetmiş olur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, batıl şaibesiyle karşı karşıya bırakılacak olursa, benzeri meydan getirilebilir bir noktaya düşer. Benzeri meydana getirilebildiği takdirde delil de olmaz, belge de olmaz, mucize olmaktan da çıkar. "Kur'ân-ı Kerim'de fazlalık ve eksiklik vardır" diyen kimse, Allah'ın Kita-bı'nı ve Rasûlünün getirdiğini reddetmiş olur ve farz olan namazlar elli vakittir, dokuz kadın ile evlenmek helaldir, Allah, ramazan ayı ile birlikte başka birtakım günlerde de oruç tutmayı farz kılmıştır, gibi dinde sabit olmayan birtakım iddialarda bulunan kimseye benzer. Bu tür iddialar icma ile red olunduğuna göre, Kur'ân-ı Kerim'in üzerindeki icma ise bunlardan da daha sağlam, daha kesin, daha bağlayıcı ve daha susturucudur.

İmam Ebu Bekr Muhammed b. el-Kasım b. Beşşar b. Muhammed b. el-En-bârî der ki: Fazilet ve akıl ehli olan kimseler, Kur'ân-ı Kerim'in şerefi, yüce makamını itiraf eder ve bu konuda hakkın, insaf ve diyanetin gereğini kabul ederler. Kur'ân'a dair batılcıların iddialarını, inkarcıların gerçekleri sulandırma ve sapıkların tahriflerini günümüze kadar red edegelmiş bulunuyorlar. Bu hâl, yüce Allah'ın desteklediği, esasını sağlamlaştırdığı, dallarını geliştirip durduğu, sapık ve zalimlerin kusurlarına karşı koruyup düşmanların ve kafirlerin hile ve tuzaklarına karşı muhafaza ettiği şeriatini çürütmeye çalışarak, ümmete hücum eden ve böylelikle dinden sapan bir sapığın günümüzde ortaya çıkmasına kadar böylece devam edip geldi.

Bu sapık kişi, Rasûlullah (s.a)'ın ashabının da uygun gördüğü şekilde Hz. Osman'ın bir araya getirdiği mushafın Kur'ân-ı Kerim'in tümünü kapsamadığını iddia etmektedir. Onun iddiasına göre, Kur'ân-ı Kerim'den beşyüz harf (kelime) kaybolmuştur. Kaybolduğunu ileri sürdüklerinin bir kısmını daha önce gösterdim. Geri kalanlarını da birazdan göstereceğim. Bunlardan birisi: Asra ve zamanın musibetlerine andolsun" şeklindedir. Müslümanların büyük bir

topluluğu -ona göre- Kur'ân-ı Kerim'den "zamanın musibetleri"ne ifadesini kaybetmiş bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de şu âyet-i kerime ile ilgili fazlalık iddiasıdır: "Nihayet yer süsünü takınıp süslendiği, sahipleri de ona herhalde güç yetirebileceklerini sandıkları sırada geceleyin veya gündüzün ona emrimiz geliverir. Sanki dün de yerinde yokmuş gibi onu biçilmiş bir hale getiriveririz." (Yunus, 10/24) Bu iftiracı kişi, bütün müslümanların Kur'ân-ı Kerim'den şu ifadeleri kaybetmiş olduklarını ileri sürmektedir: Allah orayı, ancak ora halkının günahları sebebiyle helak eder." Ve bu kişi, kaybolduğunu ileri sürdüğü daha birçok kelimelerden de sözeder.

Bu kişi Hz. Osman'ın ve ashab-ı kiramın, Kur'ân-ı Kerim'den olmayan şeyleri de fazladan eklediklerini iddia eder. Kıldığı farz bir namazında çevresinde bulunan insanların da işiteceği şekilde De ki o" ibaresini okumayarak, doğrudan; Allah birdir ve sameddir" şeklinde okudu ve "Bir ve tektir" kelimesini değiştirdi, doğrusunun bu olduğunu ileri sürdü. İnsanların okudukları şeklin batıl ve imkansız olduğunu iddia etti. Farz namazında Kafirun sûresinin baş tarafını: İnkâr edenlere de ki: Sizin taptıklarınıza ben tapmam" şeklinde okuyarak müslümanların okuyuşunu tenkid etti. Elimizde bulunan Mushafın birtakım harflerinin değiştirilmiş olduğunu, bozulmuş olduğunu iddia etmektedir. Bunlardan birisi, onun iddiasına göre şu âyet-i kerimedir: "Eğer sen onları azablandırırsan, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır, ve eğer mağfiret edersen şüphe yok ki sen aziz ve hakim olansın." (el-Maide, 5/118) Bu kişi burada zikredilen hikmet ve izzetin mağfirete uygun düşmediğini doğrusunun ise: Ve eğer mağfiret edersen şüphe yok ki sen gafur ve rahim olansın" şeklinde olduğunu ileri sürer. Bu ve benzeri sapıkça iddiaları, nihayette müslümanların harfleri değiştirerek kelimelerin şeklini de değiştirdiklerini (tashif yaptıklarını) iddia etmek noktasına varmıştır. Mesela, yüce Allah'ın: Allah katında makbul idi." (el-Ahzab, 33/69) ifadesinin kendisince doğru ve değiştirilmemiş şeklinin O Allah'ın makbul bir kulu idi" şeklinde olduğunu ileri sürmektedir.

Hatta onu dinleyen ve tanıklık eden bir topluluğun bize haber verdiğine göre, farz namazda şöyle okumuştur: Onu okurken dilini kıpırdatma, Çünkü onu toplamak ve onu okumak Bize düşer. Biz onu okuduğumuzda sen de onun okumasına uy. Sonra ona dair haberi vermek bize aittir."[\[147\]](#)

Başkalarının, onu işiten başka kimselerden bize anlattığına göre (Al-i İm-ran, 3/123- âyetini) şu şekilde okuduğunu işitmişlerdir: Andolsun ki Allah, siz zeli iken size Ali'nin kılıcı ile yardım etmiştir, zafer vermiştir."[\[148\]](#)

Yine bu kimselerin bize ondan naklettiklerine göre o: "Bu benim üzerime aldığım dosdoğru bir yoldur" şeklinde okumuştur. Bize bildirdiklerine göre o,

Kur'ân-ı Kerim'deki bir âyet-i kerimeye Rasûlullah (s.a)'ın fesahatıyla bağdaşmayan ve yüce Allah'ın haklarında: "Biz, gönderdiğimiz her peygamberi ancak kendi kavminin diliyle gönderdik." (İbrahim, 14/4) diye buyurduğu kavminin dilinde kullanılmayan ilaveler yaptığını bildirmişlerdir. O: İnsanlara demedin mi?" ifadesini yüce Allah'ın: İnsanlara.....diye sen mi söyledin." (el-Maide, 5/116) yerine getirmiştir. Halbuki i'rab ile (arap dili cümle yapısı ile ilgili gramer kaideleriyle) uğraşanların bildiği bir ifade şekli değildir bu. Aynı zamanda nahivcilerin konu ile ilgili ekollerinden herhangi birisine göre de yorumlanamaz. Çünkü araplar hiçbir şekilde demezler. tabirini ise, kullanmaları hem istisnaidir, hem çirkin ve bayağı bir ifadedir. Çünkü bu olumsuzluk edatı mazi (di-li geçmiş) fiili olumsuz yapmaz. Böyle bir-şey ancak arapların: Allah onlar gibisini yaratmadı mı?" şeklindeki ifadelerinde bulunabilir ki, bu da istisnai bir söyleyiş tarzıdır. Allah'ın Kitabı ise böyle bir söyleyiş tarzına göre açıklanamaz.

Bu kişi, Hz. Osman'ın Kur'ân-ı Kerim'i toplama işini Zeyd b. Sabit'e vermekle isabet etmediğini de iddia etmiştir. Çünkü Abdullah b. Mes'ud ve Ubeyy b. Ka'b, bu konuda ona göre Zeyd'den daha önce gelmeliydiler. Çünkü Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin en iyi Kur'ân okuyanı Ubeyy b. Ka'bdır." Yine Hz. Peygamber Abdullah b. Mes'ud hakkında da şöyle buyurmaktadır: "Kur'ân-ı Kerim'i indirildiği şekliyle taptaze okumaktan hoşlanan bir kimse Umm Abd'in oğlunun (Abdullah b. Mes'ud'un) okuyuşu ile okusun."[\[149\]](#)

Bu kişi der ki: Ebu Amr b. el-Ala, Hz. Osman'ın mushafına muhalefet ettiği gibi, ben de muhalefet edebilirim. Ebu Amr b. el-Ala şeklinde okumuştur. Halbuki bunlar mushafta (sırasıyla, şu şekildedir: -elifli olarak- "muhakkak bu ikisi....." (Ta-lîa, 20/63); "Sadaka vereyim ve.....

olayım" -vav'sız olarak- (el-Münafıkun, 63/10); Kullarımı müjdele" (ez-Zümer, 39-17); Allah'ın bana verdiği" (en-Neml, 27-36) -son her iki yerde de "ya' harfi olmaksızın- okumuşlardır. Diğer taraftan İbn Kesir, Hamza ve Kisai de Osman'ın mushafına muhalefet ederek: "İş-te böyle Müminleri kurtarmak, üzerimize bir haktır." (Yunus, 10/103) anlamındaki buyruğu (j£*yJ\ *£ ÇU U»- İîijS) şeklinde iki nun ile okumuşlardır. Onlardan kimisi ikinci nun'u fethah olarak, kimisi de cezmlî olarak okurlar. Halbuki mushaftaki yazılışı ile bu kelime (yani kelimesi) şeklinde tek bir nun ile yazılıdır. Diğer taraftan Hamza da mushaftan farklı olarak: Bana mal ile mi yardıma geliyorsunuz?" (en-Neml, 27/37) buyruğunu tek bir nun ile okuyup (ilave ettiği) ya harfi üzerinde vakfe yapmıştır. Halbuki mushafta iki nun iledir ve ikisinden sonra da bir ya gelmemektedir. Hamza mushafa muhalefet ederek): Haberiniz olsun ki Semud rablerini inkar

ettiler." (Hud, 11/68.) buyruğun-daki kelimesindeki elifi tenvinsiz olarak okumuştur. Halbuki elifin tesbit edilmesi tenvinli okunmasını gerektirir.

Ancak bu kişinin, kıraat imamlarının muhalefet ettiklerini ileri sürdüğü bütün bu iddiaları, bunların mushafa muhalefet ettiklerini ortaya koymaz.

Derim ki: Daha önce mushaflar hakkında ihtilaf edilen harf sayılarına işaret etmiş bulunuyoruz. Bu kitabın ilgili yerlerinde de -inşaaallah- gerekli açıklamalar yapılacaktır.

Ebu Bekr der ki: Bu kişi, yüce Allah'ın (Yunus, 10/24. âyetindeki) buyruğunu şu şekilde okuyanın Ubeyy b. Ka'b olduğunu ileri sürmektedir: Sanki dün de yerinde yokmuş gibi. Allah onu ancak halkının günahları sebebiyle helak eder." Ancak bu iddiası batıldır. Çünkü Abdullah b. Kesir, Kur'ân'ı Mücâhid'den, Mücâhid İbn Abbas'tan, İbn Abbas da Ubey b. Ka'b'dan kıraat yoluyla öğrenmiştir. Ve onlar bu âyet-i kerimeyi şu şekilde okumuşlardır: Sanki dün de yerinde yokmuş gibi onu biçilmiş bir hale getirmişizdir. İşte Biz düşünen bir topluluk için âyetleri böylece açıklarız." (Yunus, 10/24) Bir rivayette de Ubey b. Ka'b, Kur'ân-ı Kerim'i Rasûlullah (s.a)'ın huzurunda okumuştur ve okumayı ondan almıştır. Bu isnad Rasûlullah (s.a)'a kadar uzanan muttasıl bir sened olup, bunu adalet ve zabt sahibi kişiler nakletmiştir. Rasûlullah (s.a)'dan herhangi bir husus bize sahih bir senedle gelecek olur ise, ona muhalefet eden bir hadis alınıp kabul edilmez.

Yahya b. el-Mubarek el-Yezidi der ki: Ben Ebu Amr b. el-Ala'dan Kur'ân-ı Kerim'i öğrendim. Ebu Amr Mücâhid'den, Mücâhid İbn Abbas'tan, İbn Abbas, Ubey b. Ka'b'dan, Ubey b. Ka'b da Peygamber (s.a)' dan Kur'ân-ı Kerim'i öğrendi. Bu şekildeki birbirimizden okumayı öğrenmemiz de sözü geçen âyet-i kerimede: "Allah orayı ancak ora halkının günahları sebebiyle helak eder" ibaresi yoktur. Bu fazlalığı yüce Allah'ın peygamberine indirdiğini inkar eden bir kimse kafir de olmaz, günahkar da olmaz.

Bana Ubeyy anlattı, bize Nasr b. Davud es-Sağânî bildirdi, bize Ebu Ubeyd bildirip dedi ki: Üzerinde icmanın gerçekleştiği mushafa muhalif olarak rivayet edilen herkes tarafından değil de özel birtakım kimselerin sened-lerini bilip Ubey'den naklettikleri ve: "Allah orayı ancak ora halkının günahları dolayısıyla helak etti" fazlalığı, İbn Abbas'tan da (el-Bakara, 2/198. âyetinin bir bölümünü): "Hac mevsiminde (ticaretle) Rabbinizden rızık istemenizde bir günah yoktur" şeklinde okuması ve Hz. Ömer'in (Fatiha, 1/7. âyetini şeklinde okuması ve buna benzer özel olarak rivayet senetleri bilinen birçok kıraat şeklini ilim adamları, bu şekilde okuyarak namaz kılmak helal olur kasdıyla veya bunlarla Hz. Osman tarafından teksiri yapılan mushafa karşı çıkmak kasdıyla nakil etmezler. Çünkü

herhangi bir kimse, bu kıraatlerin Kur'ân'dan olmadığını söyleyecek olursa, kafir olmaz. As-hab-ı kiramın kendisine muvafakati ile Hz. Osman'ın topladığı Kur'ân-ı Ke-rim'in bir kısmı inkâr edilecek olursa, bu inkar edenin hükmü mürtedin hükmünün aynısıdır. Tevbe etmesi istenir. Tevbe ederse mesele yok, aksi takdirde boynu vurulur.

Ebu Ubeyd ayrıca der ki: Hz. Osman'ın Kur'ân-ı Kerim'i toplaması her zaman için onun büyük ve şerefli menkıbelerinden birisi olarak kalmaya devam edecektir. Bazı sapık kimseler, bu işi yaptığı için onu tenkide kalkışmışlar fakat, hataları olduğu gibi ortaya çıkmış ve iddialarının çirkinliği açık seçik bir şekilde görülmüştür.

Ebu Ubeyd der ki: Bana Yezid b. Zurey'den anlatıldığına göre Yezid, İm-ran b. Cerir'den, o Ebu Miclez'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bazı kimseler, ahmaklıkları sebebiyle Hz. Osman'ı tenkide kalkıştılar, ardından da kıraati neshedilmiş olan buyrukları okumaya koyuldular.

Ebu Ubeyd der ki: Ebu Miclez bununla Hz. Osman'ın mushafa kaydettiğini bilgiye dayanarak kaydettiği gibi, etmediğini de bilgiye dayanarak etmediği kanaatini açıklamaktadır.

Ebu Bekr der ki, yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki o Zikri, Biz indirdik. Onu koruyacaklar da elbette Bizleriz." (el-Hicr, 15/9) buyruğunda bu tür iddiada bulunan o kimsenin kafir olduğunun delili vardır. Çünkü yüce Allah, Kur'ân-ı Ke-rim'i değişikliklere ve değiştirmelere karşı muhafaza etmiştir. Fazlalıktan ve eksiklikten korumuştur. Bir kimse Tebbet sûresini:

"Ebu Leheb'in iki eli kurusun. Zaten kurudu. Malı da kazandığı da kendisine fayda vermedi. O da onun kadıncağızı da odun taşıyıcısı olarak alevli bir ateşe girecekler. Karısının boynunda liften bükülmüş bir ip olduğu halde." şeklinde okusa, aziz ve celil olan Allah'a, iftira etmiş ve O'nun söylemediğini söyledi diye iddia etmiş, kitabını tahrif etmiş olur. Yüce Allah'ın koruma altına aldığı ve başka şeylerin karışmasını engellediği bu kitabı başka şeylerle karıştırmaya kalkışmış olur. Bu kişinin, yaptığı bu iş ile inkarcılara yolu hazırlamak amacı vardır. Böylelikle Kur'ân-ı Kerim'e İslâm'ın kulplarını tek tek çözebileceklerini sandıkları şeyleri soksunlar ve bu tür batılları nis-bet ettikleri o zatlara da bu işleri nisbet etsinler. Onlar bu iddiaları ile kendisi vasıtasıyla İslâm'ın korunduğu icmaı iptal etmeye, çürütmeye kalkışır. Halbuki icmaın sübutu ile namazlar kılınır, zekatlar verilir, ibadet edilecek şekil ve yerler tesbit edilir. Yüce Allah'ın: "Elif, Lam, Ra. Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış bir kitaptır." (Hud, 11/1) buyruğunda böyle bir kimsenin bid'at sahibi olduğuna ve İslâm'dan çıkıp küfre girdiğine delalet vardır. Çünkü "âyetleri sağlamlaştırılmış" demek, insanların bu

âyetlere birşeyler eklemeleri yahut eksiltmeleri veya ona benzer âyetler getirmeleri engellenmiştir, anlamındadır. Halbuki biz sözünü ettiğimiz bu kişinin, bu âyetlere başka şeyler eklediğini görüyoruz. O (el-Ahzab, 33/25) buyruğunu: "Ali ile" kelimesini ekleyerek): Allah, Ali sayesinde müminlere savaş hususunda kafi gelmiştir. Allah güçlüdür, azizdir. " Böyle bir fazlalık ile Kur'ân-ı Kerim'de olmayan birşeyi koymuş ve Hz. Ali'yi öyle bir yerde eklemiş ki, eğer orada adını geçirdiğini işitmiş olsaydı, mutlaka buna şer'i cezayı uygular ve öldürülmesi hükmünü verirdi. Diğer taraftan o, yüce Allah'ın kalamından (İhlas sûresinin baş tarafından: "De ki: O" buyruklarını düşürmüş, ayrıca (Jb-i) kelimesini de'değiştirerek bu sûrenin baş tarafına: şeklinde okumuştur. Onun Kur'ân-ı Kerim'de olan birşeyi kaldırması, o kaldırdığı şeyi reddetmektir ve bir küfürdür. Kur'ân-ı Kerim'in bir tek harfini inkar eden bir kimse, onun tümünü inkar etmiş ve bu âyet-i kerimenin anlamını da yok etmiş olur. Çünkü tefsir alimleri şöyle demiştir: Bu âyet (yani İhlas sûresinin baş tarafı) şirk ehline cevap olarak inmiştir. Onlar, Rasûlullah (s.a)'a gelip: Bize Rabbini tanıt. O altından mıdır, bakırdan mıdır, tunçtan mıdır? demeleri üzerine yüce Allah onlara cevap olmak üzere: De ki: O, Allah'tır, birdir ve tektir" buyruğunu indirdi. Buradaki: " O" buyruğunda onların sorularına karşı cevabın ne olduğuna delalet vardır. Bunu ortadan kaldırdığınız takdirde âyetin anlamı ortadan kalkar. Ve yüce Allah'a iftirada bulunulduğu açıkça anlaşılır. Rasulullah (s.a.Tın yalanlandığı ortaya çıkar.

Böyle bir kimseye ve onun izlediği yolu destekleyenlere şöyle denilir. Bizim okumakta olduğumuz ve bizim de bizden önceki geçmişlerimizin de başkasını bilemediğimiz Kur'ân-ı Kerim, başından sonuna kadar Kur'ân'ın hepsini kapsamakta mıdır? Onun lafızları ve manaları her türlü tutarsızlıktan ve bozukluktan uzak kalmış mıdır? Yoksa bu, Kur'ân-ı Kerim'in bir kısmı hakkında sözkonusu olmakla birlikte diğer bir kısmı bizim dinimize mensup ve bizden önce geçenler tarafından bilinmediği gibi, bizim tarafımızdan da bilinmemekte midir? Eğer bunlar elimizde bulunan Kur'ân-ı Kerim'in Kur'ân'ın tümünü kapsamakta ve ondan bir kayıp olmadığını kabul etmekte, lafız ve manalarının doğruluğunu tasdik edip her türlü tutarsızlık ve yanlışlıktan uzak olduğuna inanmakta iseler, o takdirde (el-Hakka, 69/35-36) buyruklarını şu şekilde fazlalık ekleyerek Artık bugün burada onun için yakın hiçbir dost yoktur. Ğıslinden başka bir içeceği de yoktur. Bu Ğıslin cahimin alt taraflarından akan bir pınardandır." şeklinde okuduklarında kendilerinin kafir olduklarına da hüküm vermiş olurlar:

Bundan daha açık Kur'ân-ı Kerim'e bir ilave olabilir mi ve bu Kur'ân-ı Ke-rim'e

nasıl karıştırılabilir ki? Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'i böyle bir değişikliğe karşı korumuştur. Her türlü iftiracı ve batılının Kur'ân âyetlerine benzeri şeyler eklemesine de imkan vermemiştir. Yapılan bu ziyadeler üzerinde düşünülüp anamları tetkik edildiği takdirde, tutarsız oldukları, doğru olmadıkları ortaya çıkar. Bunların yüce yaratıcının buyruğuna benzemediği, O'nun sözlerine karıştırılmadığı ve manasına uymadığı anlaşılır. Çünkü bundan sonra Kur'ân-ı Kerim'de gelen âyet-i kerime: "Ki onu ancak hata işleyenler yer" (el-Hakka, 69/37) şeklindedir. Peki içilecek olan birşey nasıl yenilir? Çünkü bu kişinin bu âyetden önce getirdiği ziyadeliğiyle okuduğu şekil şöyledir: Artık bugün burada onun için hiçbir yakın dost yoktur. Gıslinden başka hiçbir içeceği de yoktur. Bu Gıslin cahimin altlarından akan bir pınardandır ki onu ancak hata işleyenler yer."

Bu ifadeler çelişkilidir. Biri ötekini çürütmektedir. Çünkü içecek birşey, yenilmez ve araplar: Suyu yedim, demezler. Bunun yerine onlar: Suyu içtim, tadına baktım ve tattım derler. Yüce Allah'ın inzal buyurduğu şekilde ise, bir harfine dahi muhalefet edenin kafir olmasına sebep teşkil edecek derecede doğru ve sağlıklıdır. Çünkü orada: "Gıslinden başka hiçbir yiyeceği de yoktur." (el-Hakka, 69,36) diye buyurulmaktadır. Gıslini ancak hata işleyenler, yer veya bu yiyeceği ancak hata işleyenler yer. Gıslin ise cehennemliklerin karınlarından çıkan yağlar ve onunla birlikte çıkan irin ve başka şeylerdir. Bu, büyük belalar ve kıtlık zamanlarında yenen bir yiyecektir. İçecek olan bir-şeyin yenmesi ise imkansızdır. O bakımdan bu batıl iddiacı kişi, eğer fazladan eklediği: "O cahimin alt taraflarından akan bir pınardandır" ifadesinden sonra "onu ancak hata işleyenler yer" ifadesi yoktur, deyip bu âyet-i kerimeyi Kur'ân-ı Kerim'den değildir diye reddetmiş olsaydı, o vakit, eklediği bu fazlalığın mana bakımından tutarsızlığı pek görülmezdi. Ancak, Kur'ân-ı Kerim'in bir âyetini inkar ettiği için de kafir olurdu. Bu kişinin sözlerini reddetmek ve gülünç olduğunu anlamak için bu kadar açıklama yeterlidir.

Ashab-ı kiram ile tabiinden şu şu şekilde okuduklarına dair gelen nakiller ise, sadece açıklama ve tefsir türündendir. Yoksa, bunlar da okunan Kur'ân-ı Kerim'in bir parçası anlamında değildir. Lafzı ve hükmü ile nesho-lunan yahut hükmü kalmakla birlikte yalnız lafzı nesholunan ifadeler de aynı şekilde Kur'an'dan değildir. Nitekim ileride yüce Allah'ın: "Biz hiçbir âyeti neshetmez veya unutturmayız" (el-Bakara, 2/106) buyruğunu açıklarken bunları (inşaaallah) göreceğiz. [\[150\]](#)

Istiaze:

Bu konuya dair açıklamalar, on iki başlık halinde sunulacaktır: [\[151\]](#)

1- İstiaze Ne Zaman Çekilir:

Yüce Allah, her Kur'ân okuyuşun başında istiaze çekmeyi emir buyurmaktadır: "Kur'ân'ı okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın." (en-Nahl, 16/98) Yani Kur'ân okumak istediğin zaman... Burada di'li geçmiş (mazi fiili) gelecek hakkında kullanmıştır. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Ben size geliyorum, geçmişte kalan sevgimi anmak için
Ve yarın olanı (olacağı) yeniden başlatmak için."

Burada, yarın meydana gelecek olanı kastetmektedir.

Yüce Allah'ın istiazeyi emreden buyruğunda bir takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir. Mana itibariyle birbirine yakın olan her iki fiilden dilediğini önce söylemek mümkündür. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Sonra yaklaştı ve sarktı." (en-Necm, 53/8). Anlamı ise sarktı, sonra yaklaştı şeklindedir. Yüce Allah'ın: "Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı" (el-Kamer, 54/1) buyruğu da bunun gibidir. Bu türden buyruklar da çoktur. [\[152\]](#)

2- İstiaze'nin Hükümü:

Cumhurun görüşüne göre, namazın dışında kalanbütün Kur'ân okumalarında bu emir, mendupluk ifade eder. Namazdaki bu emrin mahiyeti hakkında ise farklı görüşler ileri sürülmüştür. en-Nakkaş'ın Ata'dan naklettiğine göre, istiaze vaciptir. İbn Şirin ve en-Nehai ile bir grup ilim adamı namazda her bir rek'atta istiaze bulundurlardı. Ve yüce Allah'ın buradaki istiaze emrini umum (her Kur'ân okumayı kapsayan) bir emir olarak kabul edip uyguluyorlardı. Ebu Hanife ve Şafîî, namazın ilk rek'atında istiaze çekmeyi kabul ederler. Onların görüşlerine göre, namazdaki bütün kıraat tek bir kıraat hükmündedir. İmam Mâlik ise, farz namazda istiaze bulunmayı öngörmemekle birlikte, Ramazan kıyamında (yani teravih namazında) istiaze çekmeyi öngörmektedir. [\[153\]](#)

3- İstiaze Kur'an'dan Değildir:

İstiazenin Kur'ân-ı Kerim'den veya onun bir âyeti olmadığı üzerinde ilim adamları icma etmişlerdir. İstiaze ise, Kur'ân-ı Kerim okuyacak olanın:

Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım" demesinden ibarettir. İstiazede ilim adamlarının çoğunluğunun kabul ettiği söz dizisi budur. Çünkü yüce Allah'ın Kitabı'nda-ki lafız da budur. İbn Mes'ud'un da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben: Kovulmuş olan şeytandan herşeyi işiten, herşeyi bilen Allah'a sığınırım" dedim. Bunun üzerine Peygamber (s.a) bana şöyle dedi: "Ey Umm Abd'ın oğlu: Kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınırım (de). "Cebrail Levh-i Mahfuzdan, or-
dan Kalemın yazdığından bana böyle okumayı öğretti." [\[154\]](#)

4- İstiâzenin Lafızları:

Ebu Davud ve İbn Mâce Sünen'lerinde, Cübeyr b. Mut'im'den rivayetlerine göre o, Rasulullah (s.a)'ı bir vakit namazını kılarken görmüş, Amr: Şu anda onun hangi namaz olduğunu bilemiyorum, dedi. Hz. Peygamber: -üç defa- : "Allahu Ekber Kebira, Allah Ekber Kebira" dedi. Daha sonra yine üç defa "Elhamdülillahi kesira, elhamdülillahi kesira" dedi, sonra da yine üç defa "Subhanellehi bükraaten ve esıla" dedi, sonra yine üç defa: , nefsi şiir, nefli kibir demektir. [\[155\]](#) İbn Mâce de der ki: Mu'te (hemzi) delilik, nefis kişinin ağzından tükürüp saçmaksızın üflemesi, kibir de şaşkınlık demektir. [\[156\]](#)

Ebu Davud da Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (s.a) geceleyin kalktığı anda tekbir getirir, sonra da şöyle buyururdu "Allah'ım, Seni hamdin ile tenzih ederim. Senin ismin ne mübarektir, şanın ne yücedir. Senden başka ilah yoktur." Daha sonra "Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur" buyruğunu üç defa tekrarladıktan sonra yine üç defa "Allah mutlak olarak en büyüktür" der ve yine üç defa: "Kovulmuş şeytandan, onun hemzinden, nefhinden ve nefsinden herşeyi işiten, herşeyi bilen Allah'a sığınırım" der sonra da okumaya başladılar. [\[157\]](#)

Süleyman b. Salim'in, İbn el-Kasım (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)den rivayetine göre istiaze: Şu şekildedir:

"Kovulmuş şeytandan azim olan Allah'a sığınırım. Şüphesiz Allah, herşeyi işitendir, herşeyi bilendir. Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla."

İbn Atiyye der ki: Fakat Kur'ân okuyucuları, bu konuda yüce Allah'ın sıfatlarında olsun, diğer bölümlerinde olsun, başka değişik kelimeler kullandılar. Mesela, onlardan birisi şöyle der: Hilekar olan şeytandan mecid olan Allah'a sığınırım ve buna benzer değişiklikler yaptılar ki ben bunların hiç birisi hakkında ne güzel bid'attir demediğim gibi, caiz değildir de demem. [\[158\]](#)

5- İstiâze Nasıl Çekilir:

el-Mehdevî der ki: Kurra, Hamza dışında Fatiha sûresinin ilk okunuşunda açıktan istiaze çekilmesi gereği üzerinde icma etmişlerdir. Ancak Hamza, bunu açıktan değil içten okur. es-Suddi'nin, Medine halkından rivayetine göre, onlar kıraate besmele ile başlarırmış. Ebu'l-Leys es-Semerkindî de bazı müfessirlerden istiaze çekmenin farz olduğunu nakletmektedir. Kur'ân okuyucusu, istiaze çekmediğini Kur'ân okurken hatırlayacak olursa okuyuşunu

keser istiaze çeker ve baştan başlar. Bazısı da şöyle demektedir: İstiaze çeker, sonra da durduğu yerden okumaya devam eder. Birinci görüş Hicaz ve Iraklıların güvenilir ilim adamları tarafından kabul edilmiştir. İkincisi ise, Şam ve Mısırlıların ileri gelen ilim adamları tarafından kabul edilmektedir. [\[159\]](#)

6- İstiâze'yi Emreden Âyetin Kapsamı:

ez-Zehravî, şunu nakletmektedir: Bu âyet-i kerime, namaz hakkındaki okuyuş ile ilgili nazil olmuştur. Namaz dışında ise istiaze çekmemiz teşvik edilmiştir (mendup), farz değildir. Başkası da şöyle demektedir: Yalnızca Peygamber (s.a)'e farz idi, sonra biz de ona uyduk. [\[160\]](#)

7- İstiâzenin Faydası:

Ebu Hureyre'den istiazenin Kur'ân okumadan sonra yapılacağına dair rivayet vardır. Davud (ez-Zahiri) de bu görüştedir. Ebu Bekr İbnü'l-Arabi der ki: "Bazı kimseler, bu konuda doğruyu isabet ettirmekten o kadar uzak düşmüşlerdir ki Kur'ân okuyan kişi okumasını bitirdiği vakit koğulmuş olan şeytandan Allah'a sığınarak istiazede bulunur demişlerdir."

Ebu Said el-Hudrî Peygamber (s.a)'ın namazda Kur'ân okumaktan önce istiaze çektiğini rivayet etmektedir. [\[161\]](#) Bu ise, bu konuda bir nasıttır.

Eğer: Kıraat esnasında, koğulmuş şeytandan Allah'a sığınmanın faydası nedir, diye sorulacak olursa, cevabımız şu olur: Bunun faydası emre itaat etmek ve onu yerine getirmektir. Şer'i emir ve hükümlerin, ister emir olsun, ister uzak kalınması istenen bir nehiy olsun, onları yerine getirmek suretiyle onların hakkını ifa etmekten başka bir faydalan yoktur.

Bunun faydası, kıraat esnasında şeytanın vesvesesinden Allah'a sığınmak ve emrini yerine getirmek olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Senden önce ne kadar bir resul ve bir peygamber gönderdi isek, mutlaka o birşey söylemek istediği zaman şeytan onun sözüne bir-şeyler katmak istemiştir." (el-Hacc, 22/52) İbnu'l-Arabi der ki: "Bizim bu konuda duyduğumuz en garib görüşlerden birisi de İmam Mâlik'in "el-Mec-mua"da yer alan ve yüce Allah'ın: "Kur'ân'ı okuduğun zaman, o koğulmuş şeytandan Allah'a sığın" (en-Nahl, 16/98) buyruğu ile ilgili olarak ileri sürdüğü şu görüşüdür: Bu Allah'a sığınma namazda Kur'ân okuyan kimse için Fatihayı okuduktan sonra olur. Ancak bu görüşe dair herhangi bir rivayet varid olmamıştır. Ve rivayetlerin

tedkiki esnasında da bu görüşü destekleyen bir şey bulunmaz. Şayet bazı kimselerin ileri sürdükleri gibi bu, istiaze Kur'ân okumaktan sonradır anlamında ise, bu iddia, namazda Fatihayı okumayı tahsis etmek demek olur ki, oldukça aşırıya kaçan bir iddia olur. Bu, İmam Mâlik'in kabul ettiği usule ve anlayışına uygun görünmüyor. Şanı yüce Allah da bu rivayetin içyüzünü en iyi bilendir. [\[162\]](#)

8- İstiazenin Fazileti:

Müslim Süleyman b.Surad'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: İki kişi Peygamber (s.a)'ın huzurunda birbirlerine sövdüler. Onlardan birisi, kızmaya, yüzü kızarmaya, damarları şişmeye başladı. Peygamber (s.a) ona bakıp şöyle buyurdu: "Ben bir söz biliyorum ki onu söyleyecek olursa bu hali sona erer. (Bu söz): Euzu billahi mineşşeytanirracim (kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınırım) sözüdür." Peygamber (s.a)'ın bu sözünü işitenlerden birisi, kalkıp şöyle dedi: Az önce Resulullah (s.a)'ın ne buyurduğunu biliyor musun? O şöyle buyurdu: Ben bir söz biliyorum ki onu söyleyecek olursa, bu hali geçer gider. Bu: Kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınırım, sözüdür. Kızan adam bu sözü söyleyene şu cevabı verdi. Sen beni deli bir kimse mi görüyorsun? Bu hadisi Buharı de rivayet etmiştir. [\[163\]](#)

Yine Müslim'in rivayetine göre, Sakifli Osman b. Ebi'l-As, Peygamber (s.a)'ın huzuruna varıp şöyle demiş: Ey Allah'ım şeytan benimle namazım arasına, Kur'ân okumama engel oluyor ve beni şaşırtıyor. Rasulullah (s.a) ona şöyle dedi: "Bu kendisine (kokuşmuş et parçası anlamına gelen) hinzeb denilen bir şeytandır. Onun geldiğini hissettiğin taktirde ondan Allah'a sığın ve üç defa sol tarafına tükürür gibi yap. Osman b. Ebi'l-As der ki: Ben Hz. Pey-gamber'in dediğini yaptım. Yüce Allah da benim bu halimi giderdi. [\[164\]](#)

Ebu Davud'un rivayetine göre İbn Ömer şöyle demiş: Rasulullah (s.a) yolculuğu esnasında gece oldu mu şöyle buyururdu:

Ey arz, benim de Rabbim, senin de Rabbin Allah'tır. Senin şerrinden, sende yaratılmış olanın şerrinden, senin üzerinde hareket eden arslanın şerrinden, yılanın, akrebin şerrinden, bu beldenin sakinlerinin şerrinden, doğuranın ve onun doğurduğunun şerrinden Sana sığınırım." [\[165\]](#)

Havle b. Hakim de şunları söylemektedir: Ben Rasulullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Her kim bir yere konaklar, daha sonra da: Ben, bütün yarattıklarının kötülüklerinden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım" diyecek

olursa oradan ayrılıncaya kadar hiçbir şey ona zarar vermez." Bu hadisi Muvatta, Müslim ve Tirmizî rivayet etmiş olup, Tirmizî: Hasen, sahih garib bir hadistir, demiştir. [\[166\]](#)

Peygamber efendimizden gelen haberlerde şerrinden Allah'a sığınılan şeyler pek çoktur. Allah'tan yardımcı olmasını dileriz. [\[167\]](#)

9- Arapça'da İstiazenin Anlamı:

Himayeye girmek, onun sayesinde hoşlanılmayan şeyden kendisini korumak anlamında birşeyin yanında yer almak demektir. Bu manada: "Filana sığındım" denilirken, filanın himayesine girdim, demek olur. O benim sığınağımdır. Benim himaye edenimdir, anlamında da denilir ifadeleri ise; başkasını onun himayesine verdim, manasına gelir. ifadesi de; senden Allah'a sığınırım demektir. Nitekim recez vezninde şair şöyle demiştir:

"Kenara çekilip korkuyı» dedi ki:

Sizden Rabbime sığınırım ve şerrinizi bertaraf etmesini dilerim"

hepsi aynı anlama (sığınmak) gelir. kelimesinin aslı ise, şeklinde olup, "vav" harfi üzerinde damme ağır geldiğinden dolayı vav'ın harekesi "ayn" harfine aktarılarak "eûzu" şeklini almıştır.

10- "eş-Şeytan;

"eş-Şeyatin" kelimesinin tekilidir. Bu kelimedede yer alan "nun" harfi, hayırdan uzak anlamına gelen kelimesinden türediğinden dolayı kelimenin aslı harflerindendir. Evinin uzak kalması anlamına da) kelimesi kullanılır. Şair der ki:

"Suad'ı alıp senden alabildiğine uzaklaştı

Ve ayrıldı senden kalbim de ona karşılık rehindir. "

Dibi oldukça derin kuyu anlamına da denilir. kelimesi de ip anlamındadır. Bu adın ona verilış sebebi her iki tarafının birbirinden uzaklığı ve uzayıp gitmesi dolayısı ile. Bedevi bir arap da yürümeyen bir atı: Sanki upuzun iplere bağlı bir şeytan gibidir" diye nitelemiştir.

Şeytana bu adın verilış sebebi, haktan uzaklığı ve isyankarlığıdır. Çünkü ister cinlerden ister insanlardan ister hayvanlardan olsun, itaate gelmeyen her türlü isyankar kişiye şeytan denir. Cerir der ki:

"Onlarla konuşmaya olan düşkünlüğümden dolayı, beni, şeytan diye çağırdıkları günler, Ve ben şeytan (uzak, isyankar) olduğum sıralar onlar bana aşkıtlar."

Şeytan kelimesinin helak olmak anlamında kökünden alındığı ve sonraki "nun" harfinin fazla olduğu da söylenmiştir. Birşey yandığı zaman denilir. Eti pişirmeksizin ateşin dumanına bıraktığımız takdirde denilir. Kişi, iyice kızıp köpürdüğü zaman da tabiri kullanılır. Dişi deve iyice şişmanladığı takdirde denilir. Ölüp gittiği zaman da denilir. el-A'şa der ki:

"Vururuz bazan yaban eşeklerini karınlarından
bacaklarına uzayan damardan ve kana boyarız.

Kimi zaman kahramanlar mızraklarımızla ölür gider."

Ancak bu kanaate sahip olanların görüşlerini Sibeveyh'in şu anlattıkları reddetmektedir: Sibeveyh'e göre bir kişi şeytanların fiillerini, işlerini yaptığı takdirde, araplar "Şeytanlaşu" tabirini kullanırlar. Bu da şeytanlaşmak kelimesinin "şetana" kelimesinin "tefey'ala" veznine getirilmesi olduğunu göstermektedir. Eğer bu kelime dedikleri gibi "sata" dan gelmiş olsaydı bunun yerine "teşeyyata" demeleri gerekirdi. Yine Umeyye b. Ebi's-Salt'ın şu bey-iti de bu kanaati savunanların görüşlerini reddetmektedir:

"Helak olacak herhangi bir kimse ona isyan etti mi demire bağlar(dı) onu Ve onu zincir ve prangalar içinde hapse atar(dı)."

Görüldüğü gibi buradaki kelimesinin kelimesinden geldiğinde şüphe yoktur. [\[168\]](#)

11- "er-Racîm" in Anlamı:

"er-racîm" kelimesi de hayırdan uzaklaştırılmış, hakir düşürülmüş demektir. "Recm" in aslı taş atmaktır. Taşlanana da "racîm" ile "mercûm" denilir. Recm ise, öldürmek, lanetlemek, kovmak, sövmek anlamlarına gelir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında aynı kökten gelen kelimelere de bütün bu manalar verilmiştir: "Dediler ki: Ey Nuh! Eğer vazgeçmezsen an-dolsun ki mutlaka taşlananlardan olacaksın." (eş-Şuara, 26/16) Hz. İbrahim'in babasının ona: "Andolsun eğer vazgeçmezsen seni mutlaka taşlarım" (Meryem, 19/46) şeklindeki sözleri de bütün bu kelimelerle açıklanmıştır. İleride (belirtilen âyetlerin tefsirinde) inşaallah gelecektir. [\[169\]](#)

12- Şeytana Lanet:

el-A'meş, Ebu Vail'den, O Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ali b. Ebi Talib (a.s) dedi ki: Peygamber (s.a)'ı Safa tepesinin yakınlarında fil suretinde birisine doğru yönelmiş ve onu lanetlediğini gördüm. Ben ona: Şu lanetlediğin

kimdir ey Allah'ın Rasûlü? diye sordum. O: Bu şeytan-ı racimdir, dedi. Ben: Ey Allah'ın düşmanı dedim. Allah'a yemin ederim seni öldüreğim, ümmetin rahat etmesini sağlayacağım, dedim. Benim senden göreceğim karşılık bu değildir dedi. Ben: Ey Allah'ın düşmanı senin benden göreceğin ceza nedir? diye sordum. Bana şunu dedi: Allah'a yemin ederim. Sana kim ve ne kadar kişi buğzedecekse ben de mutlaka annesinin rahminde babasıyla ortak olacağım. [\[170\]](#)

Besmele:

Buna dair açıklamalarımızı yirmiyedi başlık halinde sunacağız. [\[171\]](#)

1- Besmele'nin Özelliği:

İlim adamları der ki: "Bismillahirrahmânirra-him" Rabbimizin her sûre başında indirmiş olduğu bir yeminidir. Bununla kullarına şu şekilde yemin etmektedir: Kullarım, bu sûrede Benim sizin için indirdiğim buyruklar hakkın kendisidir. Ve Ben bu sûrede size vermiş olduğum vadimi, lütfumu ve iyilikle muamelelere dair bu sûrenin bütün muhtevasını aynen yerine getireceğim.

"Bismillahirrahmânirrâlim" buyruğu, yüce Allah'ın bizim Kitabımıza ve özel olarak bu ümmete Süleyman (a.s)'dan sonra indirmiş olduğu buyruklardandır. Kimi ilim adamı şöyle demiştir: "Bismillahirrahmânirrâlim" şeriatın tümünü ihtiva etmektedir. Çünkü bu ifade, hem Allah'ın zatına, hem sıfatlarına delalet etmektedir. Bu doğru bir açıklamadır. [\[172\]](#)

2- Besmele'nin Bazı Özellikleri:

Said b. Ebi Sükeyne der ki: Bana Ali b. Ebi Talib (r.a)'ın "bismillahirrahmânirrahim"i yazan bir kişiyi gördüğü haberi ulaştı. O kişiye şöyle dedi: Bunu güzel bir şekilde okunaklı olarak yaz. Çünkü bir kişi, bunu güzel ve okunaklı bir şekilde yazmış, ona mağfiret olunmuştur.

Said dedi ki: Yine bana ulaştığına göre adamın birisi, üzerinde "bismillahirrahmânirrâlim" yazısı bulunan bir kağıda baktı. Onu aldı öptü, gözlerine sürdü, bunun için ona mağfiret olundu. İşte Bişr el-Hâfi'nin kıssası da bu kabildendir. O, üzerinde Allah adının yazılı olduğu bir parçayı yerden kaldırdı, ona kokular sürdü. Bundan dolayı da onun ismi de hoş kılındı. Bunu el-Kuşeyrî zikretmektedir.

Nesaî, Ebu'l-Muleyh'ten, o Rasulullah (s.a)'ın arkasında bineğe binen (bir kişi Men şöyle dediğini rivayet etmektedir. Resulullah (s. a) buyurdu ki: "Bineğin sen üzerindeyken tökezleyecek olursa, kahrolasica şeytan, deme. Çünkü o bir ev kadar oluncaya kadar büyüdükçe büyür ve: Ben kendi gücümle bunu yaptım, der. Fakat böyle diyecek yerde: Bismillahirrahmânirrâ-him, de. O vakit sinek kadar oluncaya kadar küçülüp gider."[\[173\]](#)

Ali b. el-Huseyn de, yüce Allah'ın: "Sen Kur'ân'da Rabbini bir tek olarak zikrettiğin zaman nefret ile arkalarına döner giderler." (el-İsra, 17/46) buyruğunu açıklarken anlamının: Yani sen: " Bismillahirrahmânirrâhim" dediğin vakit demek olduğunu söylemiştir.

Veki', el-A'meş'ten, o Ebu Vail'den, o Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Allah tarafından ondokuz zebaniden kurtarılmak isteyen kimse "bismillahirrahmânirrâhim"i okusun ki yüce Allah da o kimse için bunun her bir harfî karşılığında her bir melekten kendisi vasıtasıyla korunacağı bir kalkan yaratsın. Besmele de yüce Allah'ın haklarında: "Üzerinde ondokuz (görevli melek) vardır. (el-Müddessir, 74/30) diye buyurduğu cehennem üzerinde görevli melekler sayısınca ondokuz harftir. Bunlar ayrıca bütün fiillerinde: "Bismillahirrahmânirrâhim" derler. İşte bundan dolayıdır ki bu besmele, onlar için bir güç (kaynağı)tür. Onlar, Allah'ın adıyla bu kadar büyük güce sahip kılınmışlardır.

İbn Atiyye der ki: Kadir gecesiyle ilgili olarak ilim adamlarının şu görüşleri de bunu andırmaktadır. Bazı ilim adamlarının görüşlerine göre, Kadir gecesi, yirmiyedinci gecedir. Bunu da (doksanyedinci sûre olan) Kadr sûresinin yirmiyedinci kelimesi olan O" kelimesini gözönünde bulundurarak söylerler.

Yine (rükudan doğrulduğu vakit) Rabbimiz sana pek çok pek hoş ve mübarek kılınmış hamd ile hamd olsun" diyen kimsenin sözlerini yazmak için birbirleriyle yarışırcasına acele eden meleklerin sayısı ile ilgili, ilim adamlarının görüşleri de buna benzemektedir. Bu ifade otuz küsur harftir. Bundan dolayı Peygamber (s.a) da: "Hangisi daha önce yazacak diye otuz küsur meleğin birbirleriyle yarışırcasına acele ettiklerini gördüm" diye buyurmuştur.[\[174\]](#)

İbn Atiyye der ki: Bu tür açıklamalar, tefsire dair güzel nükteler ve açıklamalar kabilindendir. Yoksa sağlam bilgiye dayalı açıklamalardan sayılmazlar. eş-Şabi ve el-A'meş'in rivayetine göre Resulullah (s.a) önceleri "Bis-mikellahumme (adın ile Allah'ım)" şeklinde yazıyordu. "Bismillah" diye yazması emroluncaya kadar bu şekilde yazdı. "Bismillah" diye yazması emrolu-nunca bu sefer böyle yazdı. Yüce Allah'ın: "De ki: Gerek Allah diye dua edin ve gerekse Rahman diye dua edin..." (el-İsra, 17/110) buyruğu nazil olunca "bismillahirrahmân" şeklinde

yazmaya başladı. Daha sonra: "O gerçekten Süleyman'dandır ve o gerçekten bismillahirrahmânirrahîm (rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla) diye başlıyor" (en-Neml, 27/30) buyruğu nazil olunca bu sefer bu şekilde (yani bismillahirrahmânirrahîm şeklinde) yazdı.

Ebu Davud'un Musannef'inde şöyle denilmektedir: eş-Şabi, Ebu Mâlik, Ka-tâde ve Sabit b. Umare'nin dediklerine göre Peygamber (s.a), Nemi sûresi nazil oluncaya kadar "bismillahirrahmânirrahîm" şeklinde yazmıyordu.[\[175\]](#)

3- Sûrelerin Başlarındaki Besmeleler:

Ca'fer es-Sadık (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Besmele, sûrelerin taçlarıdır.

Derim ki: Bu besmelenin Fatiha'dan ve diğer sûrelerden bir âyet olmadığına delilidir. Bu hususta ilim adamlarının üç ayrı görüşü vardır:

a) Besmele Fatiha'dan da, başka sûrelerden de bir âyet değildir. Bu İmam Malik'in görüşüdür.

b) Besmele, her sûreden bir âyettir. Bu da Abdullah b. el-Mubarek'in görüşüdür.

c) Şafiî der ki, besmele Fatiha'dan bir âyet-i kerimedir. Diğer sûrelerden âyet olup olmadığına dair görüşü ise farklı farklı nakledilmiştir. Bir seferinde: Her sûrenin bir âyetidir, derken bir diğer seferde, sadece Fatiha'dan bir âyet-i kerimedir, demiştir. Ancak ilim adamlarının Besmele'nin Kur'ân-ı Ke-rim'de Nemi sûresindeki bir âyette yer aldığına görüş ayrılığı yoktur.

Şafiî, Darakutnî tarafından rivayet edilen ve Ebu Bekr el-Hanefî'den, o Abdülhamid b. Ca'fer'den, o Nuh b. Ebi Bilal'den, o Said b. Ebi Said el-Makburi'den, o da Ebu Hureyre'den gelen rivayet yoluyla Peygamber (s.a)'ın şu buyruğunu delil göstermektedir: "Elhamdülillahi rabbil alemin diye okuduğunuz takdirde (başında) bismillahirrahmânirrahîm'i okuyunuz. Çünkü o (Fatiha sûresi) Kur'ân'ın anasıdır, Kitabın arasındır, es-Seb'u'l-mesani (tekrarlanan yedi)dir.

Bismillahirrahmânirrahîm de âyetlerinden bir tanesidir."[\[176\]](#)

Bu hadisi Abdülhamid b. Ca'fer, merfu olarak rivayet etmiştir. Sözü geçen bu Abdülhamid'i Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Said ve Yahya b. Main sika (güvenilir) bir ravi olarak saymaktadırlar. Ebu Hatim onun hakkında: O doğru sözlüdür, derken Süfyan es-Sevri zayıf olduğunu söyler ve ona hücum ederdi. Senette geçen Nuh b. Ebi Bilal de ünlü ve sika bir ravidir.

İbnu'l-Mubarek ile Şafiî'nin iki görüşünden birisinin delili ise, Müslim tarafından Enes'ten gelen şu rivayettir: Enes dedi ki: Rasulullah (s.a) günün birinde bizimle birlikte oturuyor iken bir parça uyukladı. Daha sonra gülümseyerek başını

kaldırdı. Biz: Ey Allah'ın rasûlü, neden güldün? diye sorduk. Şu cevabı verdi: "Az önce bana bir sûre nazil oldu." dedi ve şunları okudu: "Bismillahirrahmânirrahim. Şüphesiz biz sana Kevseri verdik. O halde Rab-bin için namaz kıl, kurban kes. Şüphesiz sana buğz edenin kendisi ebter (soyu kesik) olandır." (el-Kevser, 108/1-3) Ve sonra hadisın geri kalan kısmını kaydetti.[\[177\]](#) Yüce Allah'ın izniyle bu hadisın tamamı Kevser sûresinin tefsirinde gelecektir.[\[178\]](#)

4- Sahih Görüş:

Bu görüşler arasında doğru olan İmam Malik'in görüşüdür. Çünkü Kur'ân-ı Kerim âhâd haberlerle sabit olmaz. Onun sübut yolu hakkında ihtilafın sözkonusu olmadığı kati tevatürdür. İbnul-Arabî der ki: "Bunun (yani besmelenin) Kur'ân-ı Kerim'den olmadığını anlamak için insanların onun hakkındaki ihtilafları yeterlidir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim hakkında ihtilaf edilmez. Tenkid edilmeleri sözkonusu olmayan sahih haberler de Besmele'nin Nemi sûresi dışında Fatiha veya bir başka sûreden olsun bir âyet olmadığını ortaya koymaktadır. Müslim, Ebû Hureyre'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Aziz ve celil olan Allah buyuruyor ki, Ben namazı (yani Fatiha sûresini) kendim ile kulum arasında iki yarıya böldüm ve kuluma istediğini vereceğim. Kul: "Hamd alemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur" dediği takdirde, Yüce Allah: Kulum Bana hamdetti, der. Kul: "Rahman ve rahîm" dediğinde yüce Allah: Kulum Bana sena etti, der. Kul: "Din gününün maliki" dediğinde, yüce Allah: Kulum Benim şanımlı yüceltti, der. -Bir defasında da: Kulum herşeyin benden olduğunu ifade etti, der.- Kul: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Senden yardım dileriz" dediğinde yüce Allah: Bu Benim ile kulum arasındadır ve kuluma istediğini vereceğim, der. Kul: "Bizi dosdoğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet, gazaba uğramışların ve sapıkların yoluna değil" dediğinde yüce Allah: "İşte bu kuluma aittir ve kuluma istediği verilecektir."[\[179\]](#)

Yüce Allah'ın: Namazı: ". . . Ayırdım demekten" kastı Fatiha süresidir. Fatiha sûresine "namaz" adını veriş sebebi, Fatıhasız namazın sahih olmamasıdır.

Yüce Allah ilk üç âyeti kendisine ayırmış ve şanı yüce zatına tahsis etmiştir. Bu ilk üç âyet hakkında müslümanların ihtilafı yoktur. Dördüncü âyetin, kendisi ile kulu arasında olduğunu ifade etmiştir. Çünkü bu âyet-i kerime kulun Rabbi önünde zilletini arzedişini, O'ndan yardım isteyişini ihtiva etmektedir. Bu ise

yüce Allah'ı ta'zimi de ihtiva eder. Daha sonraki üç âyet-i kerime ile de Fatiha sûresi yedi âyete tamamlanmış olmaktadır. Bunların üç âyet-i kerime olduğunu ifade eden de hadis-i şerifte geçen : "İşte bunlar da kuluma aittir" demesidir. Bunu İmam Mâlik rivayet etmektedir. Burada "(Bunlar yerine): Bu ikisi"dememektedir. İşte bu da: Üzerlerine nimet verdiği kimseler...." buyruğunda âyetin sona erdiğini göstermektedir.

İbn Bukeyr der ki: Mâlik dedi ki: Üzerlerine nimet verdiklerin...." buyruğu âyet sonudur. Yedinci âyet ise, bundan sonra gelen ve sûrenin sonuna kadar devam eden buyruktur.

Yüce Allah'ın bu şekilde yaptığı paylaştırma ile Hz. Peygamber'in Ubeyy (r.a)'a: "Namaza başladığın zaman nasıl okursun?" sorusuna onun: "Ben "alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun" buyruğunu okudum ve sûreyi sonuna kadar devam ettim"[\[180\]](#) demesi de Bismelenin Fatiha'dan bir âyet-i kerime olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde Medine, Şam ve Basra halkıyla ve kur-ranın büyük çoğunluğu: Kendilerine nimet verdiklerini âyet sonu kabul etmişlerdir. Yine Katâde de Ebu Nadra'dan, o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Altıncı âyet-i kerime: kendilerine nimet verdiklerin" buyruğudur. Küfe halkından olan kurra ve fu-kaha ise bu sûrede "bismillahirrahmânirrahim"i bir âyet saymış fakat kendilerine nimet verdiklerin"i âyet sonu kabul etmemişlerdir.

Eğer: Besmele mushafta yazılı bulunmaktadır. Ayrıca Kur'ân hattı ile yazılmış olup tıpkı Nemi sûresinde olduğu gibi, Kur'ân gibi nakledilmiştir ve bu şekilde nakil onlardan tevatür yoluyla gelmiştir, denilecek olursa şu cevabı veririz: Sözüünü ettiğiniz şey doğrudur. Fakat bu şekilde nakil edilmesi ve yazılışı Kur'ân-ı Kerim'den olduğundan mıdır, yoksa sûrelerin birbirlerinin-den ayrıldığını belirtmek için midir? Nitekim ashab-ı kiramdan: Biz "bismillahirrahmânirrahim" buyruğu nazil olmadıkça bir sûrenin bittiğini anlayamıyorduk, dedikleri Ebu Davud tarafından rivayet edilmiştir.[\[181\]](#) Yahut bu besmele, teberrüken mi yazılmıştır? Nitekim ümmet, kitap ve mektupların baş taraflarında besmele yazmak üzerinde ittifak etmiştir. Bütün bunlar ihtimal dahilindedir. el-Cüreyrî der ki: el-Hasen'e: "Bismillahirrahmânirrahim" hakkında soru soruldu şu cevabı verdi: Bu, mektupların baş taraflarında yazılır. Yine el-Hasen der ki: Bismillahirrahmânirrahim buyruğu yalnızca Ta-Sin (en-Neml) sûresinde yer alan: "Muhakkak ki o Süleyman'dandır ve şüphesiz ki o bismillahirrahmânirrahim (diye başlamaktadır). "(en-Neml, 27/30) dışında Kur'ân-ı Kerim'den bir ifade olarak nazil olmuş değildir.

Bu konudaki tartışmaların hakkında nihaî hükmü verecek olan ifade şudur: Kur'ân-ı Kerim düşünme kıyas ve istidlal ile sabit olmaz. Aksine Kur'ân-ı Kerim,

zorunlu bilgiyi gerektiren, kesin mütevatir olan nakille sabit olur. Diğer taraftan, her sûrenin baş taraflarında ilk âyet olup olmadığı hususunda Şafî'nin görüşleri farklı farklı gelmiştir. Bu da besmelenin her sûrenin bir âyeti olmadığını göstermektedir. Allah'a hamdolsun.

Eğer: Bir grup ilim adamı, Besmele'nin Kur'ân-ı Kerim'den olduğunu rivayet etmiş, hatta Darakutni bu rivayetlerin sahih olduğunu belirttiği bir cüzde bunları bir araya getirmeyi üstlenmiştir, denilecek olursa cevabımız şu olur: Biz bu konudaki rivayeti reddetmiyoruz. Buna zaten işaret de etmiş idik. Buna karşılık bizim lehimize delil olacak sabit olmuş haberler vardır. Bunları güvenilir imamlar ve sağlam fakihler rivayet etmiştir. Müslim'in Sahih'inde Hz. Aişe'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir. Rasulullah (s.a) namaza tekbirle ve "elhamdülillahi rabbil alemin"i okuyarak başlardı. . . Hadis, bütünüyle biraz sonra gelecektir.

Yine Müslim, Enes b. Malik'in şöyle dediğini rivayet etmektedir. Peygamber (s.a)'ın Ebû Bekir ve Ömer (r.anhum)'ın arkalarında namaz kıldım. Bunlar namaza "elhamdülillahi rabbil âlemin"i okuyarak başlıyorlar ve ne kıraatin başında ne de sonunda "bismillahirrahmânirrahim" demiyorlardı. [\[182\]](#)

Diğer taraftan bu konuda bizim kabul ettiğimiz görüş çok büyük bir delil ile de ağırlık kazanmaktadır. Bu, aklın kabul ettiği bir husustur. Şöyle ki, Peygamber (s.a)'ın Medine'deki mescidi üzerinden asırlar geçmiş bulunmaktadır. Rasulullah (s.a)'ın zamanından İmam Malik'in dönemine kadar (ve günümüze kadar) o mescidde hiçbir kimse Sünnete tabi olduğundan dolayı "bismillahirrahmânirrahim"i okumuş değildir. Bu sizin konu ile ilgili rivayet ettiğiniz hadisleri reddetmektedir.

Şu kadar var ki, bizim mezhebimizin ilim adamları, nafil namazlarda besmelenin okunmasını sevap görmüşlerdir. Onun okunacağına dair varid olmuş haberler buna veya bu konuda genişlik bulunduğu hamledilerek açıklanır. İmam Mâlik der ki: Nafil namaz kılarken ve Kur'ân-ı Kerim'i başkasının huzurunda okurken, besmelenin okunmasında bir mahzur yoktur.

İmam Malik'in ve onun mezhebine mensup ilim adamlarının genel görüşü şu ki: Besmele Fatiha'run da başka bir sûrenin de (ilk) âyeti değildir. Farz namaz olsun, başkasında olsun namaz kılan kimse, gizli olsun açıkta olsun besmeleyi okumaz. Bununla birlikte nafilelerde okuması caizdir. İmam Malik'in mezhebine mensup ilim adamlarınca meşhur olan görüş budur.

İmam Malik'ten gelmiş bir başka rivayete göre, Besmele nafil namazlarda ve sûrenin baş tarafında okunabilir. Ancak Fatiha'nın başında okunmaz.

İbn Nafi'in ondan (Malik'ten) rivayetine göre farz ve nafil namazlarda kıraatin

başında okunacağını ve hiçbir şekilde terkedilmeyeceğini ifade etmektedir: Medine halkından şöyle diyenler de vardır. Onda -kıraatin başında- bismillahirrahmânirrahim'in okunması mutlaka gereklidir. Bu görüşü savunanlar arasında İbn Ömer ve İbn Şihab da vardır. Şafiî, Ahmed, İshak, Ebu Sevr ve Ebu Ubeyd'in görüşü de budur. İşte bu, meselenin içtihiadı bir mesele olduğunu, kati olmadığını göstermektedir. Görüşlerini kabul ettiğimiz takdirde, aksi görüşte olan müslümanları tekfir etmek gereken birtakım cahil ve kendisini fukahadan zanneden kimselerin sandıklan gibi değildir. Çünkü bu konuda sözü geçen görüş ayrılığı vardır.

Bir grup ilim adamı da Fatiha ile birlikte gizlice okunacağı kanaatindedir. Ebu Hanife ve es-Sevri bunlardandır. Ömer, Ali, İbn Mes'ud, Ammar ve İbn ez-Zübeyr (r.anhum)'dan bu kanaat rivayet edilmiştir. Aynı zamanda bu el-Hakem ve Hammad'ın da görüşüdür. Ahmed b. Hanbel ve Ebu Ubeyd de bu görüşte olduklarını belirtmişlerdir. el-Ezvai'den de buna benzer bir rivayet gelmiştir. Bunu Ebu Umer b. Abdî'l-Berr "el-İstizkar" adlı eserinde zikretmektedir. Bunlar, görüşlerine bu konudaki rivayetleri delil gösterirler ki bunu Man-sur b. Zâzân, Enes b. Malik'ten rivayet etmektedir. Enes b. Mâlik dedi ki: Resulullah (s.a) bize namaz kıldırıldı. "bismillahirrahmânirrahim"i okuyuşunu bize işittirmedi. Ayrıca Ammar b. Ruzeyk'in el-A'meş'ten, Onun Şube'den, onun Sabit b. Enes'ten rivayetini de delil gösterirler. Enes dedi ki: Peygamber (s.a)'ın Ebu Bekir ve Ömer'in arkasında namaz kıldım. Onlardan herhangi birisinin "bismillahirrahmânirrahim"i açıktan okuduğunu işitmedim. [183]

Derim ki: Bu güzel bir görüştür. Enes'ten gelen rivayetler bu görüşe uygundur. Bununla çelişmemektedir. Bu görüş ile hareket edildiği takdirde besmelenin okunuşu ile ilgili görüş ayrılıklarından da kurtulmak mümkün olur. Said b. Cübeyr'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Müşrikler mescid-de bulunurlardı. Resulullah (s.a): "Bismillahirrahmânirrahim" diye okuduğunda onlar: İşte Muhammed, Yemame'nin rahmanını -Müseylime'yi kastediyorlar-zikrediyor. Bunun üzerine Hz. Peygamber "bismillahirrahmânirrahim" in gizliden okunmasını emretti ve bu sefer: "Namazında sesini pek yükseltme, fazla da kısma. İkisi ortası bir yol tut." (el-İsra, 17/110) buyruğu nazil oldu. Ebu Abdullah et-Tirmizî el-Hakim der ki: Bu uygulama bu günümüze kadar -illet ortadan kalkmış olmakla birlikte -bu şekil üzere kalmaya devam etti. Nitekim tavafta remel yapılması de illet ortadan kalkmış olmakla birlikte, gündüz namazlarında içten okumakta olduğu gibi kalmış, değişikliğe uğramamıştır.

[184]

5- Besmele ile Başlamanın Hükümü:

Ümmet ilim kitaplarının ve risalelerin başlarında Besmele'nin yazılmasının caiz olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. Eğer kitap bir şiir divanı ise, Mücahid'in eş-Şabi'in konu ile ilgili şöyle dediği rivayet edilmektedir: (İlim adamları) Şiirin başında "bismillahirrahmânirrahim" yazılmaması üzerinde icma etmişlerdir.

ez-Zühri de der ki: Bismillahirrahmânirrahim'in şiir başında yazılmaması şeklinde uygulama günümüze kadar gelmiştir.

Said b. Cübeyr, şiir kitaplarının başında besmelenin yazılacağı görüşündedir. Müteahhir ilim adamlarının çoğunluğu da bu konuda onun görüşünü kabul etmiştir. Ebu Bekr el-Hatib der ki: Bizim tercih ettiğimiz ve müstehap gördüğümüz de budur. [\[185\]](#)

6- Sözlük Açısından "Besmele":

el-Maverdi der ki: Bismillah diyen kimseye "mübesmil (besmele çeken)" denir. Bu kelime müvelled [\[186\]](#) bir kelimedir. Şiirde bu kelime geçer. Ömer b. Ebi Rabia der ki:

"Onunla karşılaştığım sabah Leyla besmele çekti Şu mübesmil (besmele çeken) sevgili ne hoştur!"

Derim ki: Dil bilginlerinin (fiilde) kullandıkları yaygın şekil "Besmele (besmele çekti)" şeklindedir. Yakub b. es-Sikkit, el-Mutarriz, es-Saâlibî ve başka dil alimleri şöyle der: Kişi "bismillah" dediği takdirde "besmele: Besmele getirdi, çekti" denilir. Mesela, bismillah sözünü çokça tekrarlayan bir kimseye fazlaca besmele çektin, denir. Kişi: "La havle vela kuvvete illa billah" dediği takdirde "havkale" denilir. "La ilahe illellah" dediğinde "hellele" : tehlil getirdi" denilir. Sübhanallah dediği takdirde "sebhale: Teşbih getirdi" denilir. "Elhamdülillah" demeye "hamdele"; "hayya alessalah" demeye "haysala"; Sana feda olayım" demeye "ca'fele"; Allah eksikliğini vermesin" demeye "tabkala" denilir. "Allah seni daim aziz kılsın" demeye "dem'aze" denilir. "Hayyaalel felah" demeye "hayfele" denilir.

el-Mutarriz bu deyimlerden: "Hayya alessalah" demeye "haysale" denileceğinden; "Sana feda olayım" demeye "ca'fele" denileceğinden; "Allah ömrünü uzun etsin" demeye "tabkale" denileceğinden ve: "Allah seni daim aziz etsin" demeye "dem'aze" denileceğinden söz etmemektedir. [\[187\]](#)

7- Besmele Çekilecek Yerler:

Şeriat, yemek, içmek, hayvan kesmek, cima', taharet, gemiye binmek ve buna benzer her türlü (meşru) fiilin başında besmele çekilmesini teşvik etmiştir. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: "Artık üzerlerine Allah'ın adı anılanlardan yeyin" (el-En'am, 6/118) "Dedi ki: 'Binin içerisine, onun akması da durması da Allah'ın adıyladır.'" (Hud, 11/41) Rasulullah (s.a) da şöyle buyurmaktadır: "Kapını kapat, Allah'ın adını an, kandilini söndür ve Allah'ın adını an. Kabını ört ve Allah'ın adını an, su kabının (kırbanın) ağzını düğümle ve Allah'ın adını an."[\[188\]](#) Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi biriniz^ hanımı ile ilişki kurmak istediği takdirde: Adınla ey Allah'ım, şeytanı bizden uzaklaştır, bize ihsan ettiğin rızıktan da şeytanı uzak tut." diyecek olursa eğer bu ilişkilerinden dolayı çocuklarının doğması takdir edilirse ebediyyen şeytan ona zarar veremez." [\[189\]](#)

Hz. Peygamber, Ömer b. Ebu Seleme'ye şöyle demiştir: "Ey oğul, Allah'ın adını an, sağ elinle ve önünden ye." [\[190\]](#)

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Yemeğin üzerine Allah adı anılmadığı takdirde şeytan o yemeği kendisine helal bilir.(O yemekten yer)" [\[191\]](#)

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Hayvanını kesmemiş olan Allah'ın adı ile kessin." [\[192\]](#)

Osman b. Ebi'l-Âs, Hz. Peygamber'e İslâm'a girdiğinden beri vücudunda bir ağrı duyduğundan şikâyetle bulunur. Rasulullalı (s.a) ona şöyle der: "Elini vücudunun ağrıyan tarafına koy ve üç defa "bismillah" de. Yedi defa Duyduğum ve kendisinden çekindiğim şeyin kötülüğünden Allah'ın izzetine ve kudretine sığınırım" de. [\[193\]](#) Bütün bunlar, Sahih'te sabittir. İbn Mâce ve Tirmizî'nin rivayetine göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Helaya girdikleri takdirde Ademoğulları'nın avretlerini cinlere karşı örtmeleri "bismillah" demeleri ile olur." [\[194\]](#)

Darakutnî de Hz. Aişe'nin şöyle dediğini rivayet etmetedir: Rasulullalı (s.a) abdest suyuna elini değdirdiği takdirde yüce Allah'ın adını anar, sonra da ellerine su boşaltırdı. [\[195\]](#)

8- Besmele'nin Anlamı:

İlim adamlarımız der ki: Besmelede Kaderiye'nin ve onlardan olmayıp işledikleri

fiilleri kendi kudretlerinin sonucu ortaya çıkar, diyenlerin görüşleri reddedilmektedir. Bu hususta bu gibi kimselere karşı delil gösterme şekli şöyledir: Şanı yüce, Allah her bir fiile başlama sırasında -önceden de belirttiğimiz gibi- bismillah diyerek başlamamızı emretmektedir.

"Bismillah'ın anlamı "Allah ile" demektir. "Allah ile" buyruğunun anlamı ise, O'nun yaratması ve O'nun takdiri ile ulaşılan sonuçlar elde edilir, şeklindedir. İnşaallah buna dair daha etraflı açıklamalar ileride gelecektir. Kimi ilim adamı da şöyle der: "Bismillah..."ın anlamı Allah'ın yardımı, tevfiği ve bereketi ile başlıyorum, demektir. Bununla yüce Allah, kullarına kıraat ve buna benzer işlere başlamaları halinde kendi adını anmalarını öğretmektedir. Bu başlangıçları aziz ve celil olan Allah'ın bereketi ile olsun diyer. [\[196\]](#)

9- "İsm" Kelimesinin Fazladan Kullanılması:

Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Müsenna, "bismillah"daki "ism" kelimesinin fazladan kullanıldığı görüşündedir. Buna da Lebid'in şu beyitini delil göstermektedir:

" Siz bir yıla kadar (ağlayın mezarımın başında) sonra size olsun selam adı

Tam bir yıl ağlayan kimse ise artık mazur görülür."

Burada "ad" anlamına gelen "ism" kelimesini şair fazladan zikretmiştir. Onun anlatmak istediği: "Sonra size selam olsun"dan ibarettir.

Bizim ilim adamlarımız da Lebid'in bu sözlerini "ism"ın müsemmanın kendisi olduğuna delil gösterirler. Bu bahiste ve başka yerlerde buna dair açıklamalar - yüce Allah'ın izniyle- ileride gelecektir. [\[197\]](#)

10- Farklı Görüşler:

"İsm"ın fazladan getirilmesinin ne anlama geldiği hususunda farklı görüşler vardır. Kutub der ki: Bu kelime şanı yüce Allah'ın zikrinin tazim ve tebcil edilmesi için fazladan konulmuştur. el-Ahfeş de der ki: Bu kelimenin fazladan getirilmesi, yemin hükmünden uzaklaşıp Allah adı ile teberrük kasdının gerçekleştirilmesi içindir. Çünkü bu sözün aslı "bismillah" yerine: "billah" şeklindedir. "Billah" ise "Allah adına" anlamına yemin şeklinde de anlaşılabilir. [\[198\]](#)

11- "Besmele" de Emir Anlamı:

Yine bu kelimenin başına "ba" harfinin gelmesinin ne anlama geldiği hususunda

da farklı görüşler vardır. Bu, emir anlamını ifade etmek için mi gelmiştir? O takdirde: Allah adıyla başla, demek olur. Yoksa haber anlamını ifade etmek için mi gelmiştir? O takdirde anlam: Allah'ın adı ile başladım (başlıyorum) olur. Görüldüğü gibi bu konuda iki görüş vardır. Birincisi el-Ferra'nın, ikincisi ez-Zeccac'ın görüşüdür.

Buna göre her iki açıklamaya göre "bism" lafzı nasb konumundadır.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: "Benim başlamam Allah adıyladır." Buna göre "bismillah" mübtedanın haberi konumunda merfudur. Haberin haz-fedildiği de söylenmiştir. Yani: Benim başlayışım Allah'ın adı ile gerçekleşmiş veya sabit olmuştur, demek olur. Bunu açıkça ifade ettiğimiz takdirde o vakit "bismillah" lafzı, gerçekleşmiş" veya "sabit olmuştur" fiilleri dolayısıyla nasb konumunda olur. Ve bu: "Evde fazlalıklar eklenmiştir" sözüne benzer. Kur'ân-ı Kerim'de de yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "Onu hemen kendisinin yanında durduğunu görünce: Bu benim Rabbimin lütfundan-dır... dedi."(en-Neml, 27/40) Burada yer alan "yanında" ifadesi nasb mahal-lindedir. Bu açıklamalar Basralı nahiv alimlerinden rivayet edilmiştir.

Takdirin: "Benim başlayışım Allah'ın adı iledir" yahut "O'nun ile sabittir" şeklinde olduğu da söylenmiştir. Buna göre "bism" ifadesi "başlayışım" şeklindeki masdar ile nasb edilmek konumunda olur. [\[199\]](#)

12- "Besmele"nin Yazılışı:

"Bismillah" Elif'siz olarak yazılır. Çokça kullanıldığı için gerek lafızda gerek yazıda isme bitişik olarak gelen "ba" harfi yazıldığı için Elifin yazılmasına gerek duyulmaz. Halbuki:

"Yaratan Rabbinin adıyla oku" buyruğunda durum böyle değildir. Az kullanıldığı için burada kelimesinde "be" harfinden sonraki "elif" harfi hazfedilmemektedir. Diğer taraftan kelimesindeki "be" harfinden sonra gelen Elifin "er-Rahmân ve el-Kahir" lafızları ile birlikte kullanıldığı takdirde hazfedilip (yazılmayıp) edilmeyeceği hususunda farklı görüşler vardır. el-Kisai ile Said el-Ahfeş elifin hazfedileceği (yazılmayacağı) görüşündedirler. Yahya b. Vessab ise: Sadece "bismillah" ile birlikte yazıldığı takdirde elif hazfedilir. Çünkü çokça kullanış burada sözkonu-sudur, demektir. [\[200\]](#)

13- " Besmele"nin Başındaki "Bi":

Ba harf-i cerrinin özellikle esreli "bi" şeklinde okunuş sebebi ile ilgili olarak üç

farklı görüş ileri sürülmüştür: Söyleyişinin ameline (yani kendisinden sonra gelen ismin sonunu esreli okutmasına) uygun düşmesi içindir, denilmiştir. İkinci görüşe göre "ba" harfi sadece isimlerin başına geldiğinden dolayı özellikle esreli okunur. Çünkü esre ancak isimlerde sözkonusudur. Üçüncü görüş ise, bazan isim olabilen harfler ile "ba"yı birbirinden ayırdetmek içindir. Şairin şu sözünde yer alan "kaf" harfi de böyledir (isim yerini tutmaktadır):

"Öyle bir atla geri döndük ki, sanki su kuşu idi aramızda, uzaklaşıp gidiyordu." Yani o, bizimle birlikte olan su hayvanı gibi veya ona benzeyen bir hayvandı, anlamındadır. [\[201\]](#)

14-"Besmele"deki "İsm":

kelimesinin vezni şeklindedir.

Bu kelimenin sonundan "vav" harfi düşmüştür. Çünkü kökü fiilinden gelmektedir. Çoğulun şeklinde küçültme ismi de: şeklindedir. Bu kelimenin aslının (vezninin) ne şekilde olduğu ile ilgili olarak görüş ayrılığı vardır. Vezni "fil" şeklindedir, denildiği gibi "ful" şeklinde olduğu da söylenmiştir. el-Cevherî der ki: Bu veznin çoğulu "esma" şeklinde gelir. "Ciz" ve "ecza" ile "kufi" ve "ekfâl" kelimelerine benzemektedir. Bunların ne şekilde çoğullarının yapılacağı ise ancak kulaktan duyma ile anlaşılır. Bu kelimenin dört ayrı söyleyiş şekli vardır. Esreli olarak "ism" şeklinde, ötreli olarak: "usm" şeklinde. Ahmed b. Yahya der ki: Elifi ötreli okuyan bir kimse bu kelimeyi " semevtu" den türetmekte, esreli olarak okuyan ise "semîtu" kökünden türetmektedir. Üçüncü bir söyleyiş olarak: "Simun", dördüncü söyleyiş ise "sumun" şeklindedir. Bu söyleyişlere uygun olarak şairlerden birisinin şöyle bir beyiti aktarılmaktadır:

"Allah sana mübarek bir ad vermiştir

Bu isim ile Allah seni tercih etmiş, mümtaz kılmıştır."

Bir diğer şair de şöyle demektedir:

"Bizi hayrete düşürdü bu senemizin başları

Bolluk sahibi diye bilinir fakat herşeyi kuru kuru yer bitirir

eline geçirdiği her kemiği etinden ısrarla sıyrır."

Burada geçen kelimesinin ilk harfi hem ötreli hem de esreli olarak okunmuştur.

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Her sûrede adı bulunanın adı ile (başlarım)"

kelimesindeki "sin" harfi sakin (cezimli) okunmuştur. Kıyasa aykırı olarak i'lal yapılmıştır. Bu kelimenin elifi vasıl elifidir. Şair bazan bunu zorunluluk sebebiyle kat' elifi olarak da okuyabilir. el-Ahvas'ın şu beyitin-de olduğu gibi:

"Ben Malik'in soy kütüğünde aşağılık birisi değilim.

Bir isim alan herkes daha sonra bu isminin gereğine sıkı sıkıya riâyet etmez."

[\[202\]](#)

15- "İsm"e Nisbet:

Araplar, "ism" kelimesine nisbet etmek istediklerinde

(mensub isim yapmak istediklerinde) derler. Bunun yerine da diyerek olduğu gibi bırakabilirsin. şeklinde kelimesinin çoğulu ise şeklinde gelir. el-Ferra

Allah'ın bütün isimleriyle seni sığındırırım" söyleyişini nakletmektedir. [\[203\]](#)

16- "İsm"in Türediği Kök:

"İsm" kelimesinin hangi kökten türediği hususunda iki farklı görüş vardır. Basralılar der ki: Bu kelime yükseklik yücelik anlamına gelen "sümuuv" kökünden türemiştir. "İsm" denilmesi bu ismin sahibinin kendisi vasıtasıyla yücelen bir kimse ayarında olması dolayısıyladır. İsm'in müsemmayı (ad olduğu şeyi) yükseltip başkalarına üstün kıldığından dolayısıyladır da denilmiştir. Yine: "İsm"e bu adın verilmesi sebebi, sahib olduğu güç sebebiyle sözün diğer iki kısmı olan harf ve fiilden üstün olduğundan dolayısıyladır. İsm'in harf ve fiilden daha güçlü olduğu da icma ile kabul edilmiştir. Çünkü aslolan odur. İşte isim, fiil ve harfe üstün geldiğinden dolayı, ona (üstün anlamında) "ism" adı verilmiştir. Buna göre Basrahlıların bu hususta üç ayrı açıklaması vardır.

Kufeliler der ki: "İsm" kelimesi, alamet anlamına gelen "es-simeh" den türemiştir. Çünkü "ism" ad olarak konulduğu şeyin alametini teşkil etmektedir. Buna göre "ism" kelimesinin kökü "ve-se-me" şeklinde olur. Ancak birincisi daha doğrudur. Çünkü bu kelimenin küçültme ismi: "sumeyy", çoğulu ise "esma" şeklindedir. Bir kelimenin çoğulu ve küçültme ismi ise, o kelimenin kökünü bize gösterir. (Kufelilerin açıklamasına aykırı olarak): "vu-seym" denilmediği gibi (çoğulunda:) "evsam" da denilmemektedir.

Birinci görüşün doğruluğunun bir delili de bu konudaki görüş ayrılığının faydasıdır. Bunun faydası da şudur: [\[204\]](#)

17- İsim ile Sıfat:

"İsm" kelimesinin yücelik ve üstünlükten türediğini söyleyenler şöyle der: Yüce Allah bütün mahlukatın varlığından önce de onların varolmasından sonra da ve

yok olacakları takdirde de (bu üstün) sıfatlara sahiptir. Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarında yaratıkların etkisi yoktur. Bu, Ehl-i Sünnet'in görüşüdür. "İsrâ'ın alametten türetildiğini söyleyenler de şöyle demektedir: Ezelden yüce Allah, isimsiz ve sıfatsız idi. O mahlukatı yaratınca onlar O'na birtakım isim ve sıfatlar izafe ettiler. Onları yok ettiği takdirde yine isimsiz ve sıfatsız kalır. Bu da Mu'tezile'nin görüşüdür. Ümmetin icma ile kabul ettiği görüşe muhalif bir görüştür. Bu konudaki hata ve yanlışlıkları "O'nun keliması mahluktur (yaratılmıştır)" demelerinden daha büyük bir hatadır. Şanı yüce Allah, onların bu yanlış kanaatlerinden yüce ve münezzehtir. Bu konudaki görüş ayrılığı dolayısıyla isim ve müsemma hakkında da farklı görüşler ortaya çıkmıştır ki, bunu da bir sonraki mes'elede açıklayalım. [\[205\]](#)

18- İsim ile Müsemma (Ad ile o ad ile anılan):

Kadı Ebu Bekr b. et-Tay-yib'in naklettiğine göre Hak ehli, ismin müsemmanın kendisi olduğu görüşündedir. İbn Fûrek de bu görüşü kabul etmiştir. Bu Ebu Ubeyde ve Sibe-veyh'in de görüşüdür. Bir kimse: "Allah alimdir (bilicidir)" dediği takdirde onun bu sözü "alim" olmak niteliğine sahip zatına delalet eder. İsmi "alim" olması bizzat müsemmanın kendisinin böyle olduğu anlamındadır. Yine bir kişi: "Allah haliktir (yaratıcıdır)" diyecek olursa halik olan Rabbin kendisidir, der. Ve bu bizatihi isimdir. İsim onlara göre herhangi bir açıklama sözkonusu olmaksızın bizatihi müsemmanın kendisidir.

İbnu'l-Hassar der ki: Bid'atçilerden sıfatların varlığını inkar edenler, adlandırmaların zatın dışında bir medlulü olmadığını zanneder. O bakımdan bunlar: İsim müsemmadan başkadır, derler. Allah'ın sıfatlarını kabul edenler ise adlandırmaların medlullerini de kabul eder ve bunlar zatın vasıfları olup bunlar (sıfatlar) ibarelerden (söylenen sözlerden) ayrıdır. Onlara göre bu sıfatlar isimlerin kendileridir. Bakara ve A'raf sûrelerinde -yüce Allah'ın izniyle- buna dair daha fazla açıklamalar gelecektir. [\[206\]](#)

19- "Allah" Lafza-i Celâli:

"Allah" lafzı şanı yüce Rabbimizin en büyük ve en kapsamlı adıdır. Hatta kimi ilim adamları şöyle demiştir: Bu, yüce Allah'ın ism-i azamı (en büyük ism)dir. O'ndan başka hiçbir kimseye bu isim verilmiş değildir. Bundan dolayı bu ismin tesniyesi (ikili) ve çoğulu yapılmaz. Şanı yüce Allah'ın: "Sen O'nun adıyla başka bir kimsenin adlandırıldığını biliyor musun?" (Meryem, 19/65) buyruğu ile ilgili

iki açıklama şeklinden birisi de budur. Yani onun "Allah" adını alan bir başka kimsenin varlığını biliyor musun?

Allah adı, bütün ilahî sıfatları kendisinde toplayan rububiyyetin niteliklerine sahip kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan hak varlığın adıdır.

Bunun ibadet edilmek hakkına sahip anlamına geldiği söylenmiştir. Ezelden beri var olan ebediyen var olacak olan vacibu'l-vücud (varlığı zorunlu) anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu ikisinin anlamı arasında da fark yoktur. [\[207\]](#)

20- "Allah" Lafzının Aslı:

Dil bilginleri bu ismin türemiş (müştak) midir, yoksa zat-ı bari'nin özel ismi olmak üzere mi konulmuştur hususunda da farklı görüşlere sahiptir.

Birinci görüşü, yani türemiş olduğunu, ilim adamlarının birçoğu kabul etmektedir. Ancak bunun türeme yolu ve asıl kökünün ne olduğu hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Sibeveyh, el-Halil'den bunun aslının "Fiâl" gibi "ilah" şeklinde olduğunu söylediğini rivayet etmektedir. Hemzenin yerine elif ve lam getirilmiştir. (Allah olmuştur.)

Sibeveyh der ki: Mesela "en-Nass" kelimesinin aslı da "Unas"dır. Bu kelimenin aslının "lâhe" olduğu da söylenmiştir. Bunun başına elif ve lam tazim için getirilmiştir. Sibeveyh'in tercih ettiği görüş budur. Buna delil olarak şu beyiti gösterir:

"Saklan, gizlen ben amcan oğluyum, şerefın benden üstün değildir

Ve sen benim yöneticim değilsin ki beni yönetesin."

el-Kisai ve el-Ferra der ki: "Bismillah"ın anlamı "el- ilahın adı ile" demektir. Hemzeyi hazfederek birinci lamı ikinci lama idğam ettiler ve böylelikle bu ikisi şeddeli lam haline geldi. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: Fakat ben (muvaḥḥidim) Allah benim Rabbimdir." (el-Kelif, 18/38) Burada yer alan kelimesi aslında şeklindedir. Nitekim el-Hasen de böyle okumuştur.

Diğer taraftan "Allah" lafzının şaşkınlık ifade eden : "velehe" kökünden türediği de söylenmiştir. el-Veleh: Aklın baştan gitmesi anlamındadır. Nitekim: Aklı başından gitmiş erkek, aklı başından gitmiş kadın" denilir. Su çöle akıtıldığı takdirde de denilir. Şanı yüce Allah'ın sıfatlarının hakikatini bilmek, O'nun marifeti üzerinde düşünmek halindeyse, akıllar hayrete düşer ve altından kalkamaz, şaşırır kalır. Buna göre "ilah" kelimesinin aslı "velah"dır. Bu kelimenin başında yer alan hemze "vav" harfinin değişikliğe uğramış şeklidir. Nitekim (kemer anlamına gelen) "işâh" kelimesindeki hemze de "vişâh" şeklinde "vav" ile; (yastık anlamına gelen) "isâde" kelimesindeki hemze vav'a

dönüştürülerek "visâde" şekline getirilmiştir. Bu açıklama şekli el-Halil'den de rivayet edilmiştir, ed-Dahhak'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah"a, "ilah" denilmesinin sebebi, yaratıkların ihtiyaçlarını ona bildirip sığınmaları, sıkıntılı zamanlarında ona yalvarıp yakarmalarıdır. el-Halil b. Ahmed'in de şöyle dediği nakledilmektedir. Çünkü yaratıklar O'na sığınır.

(Aynı anlamı ifade etmek üzere) bu kelime şeklinde söylenir.

Bu lafzın yükselmek anlamına gelen kökten türediği de söylenmiştir.

Araplar yüksekteki her şeye "lâh" derlerdi. O bakımdan güneş doğduğu zaman doğuşunu ifade etmek üzere ifadesini kullanırlardı.

Tapınıp ibadet etmek için kullanılan "elihe" kelimesinde ve kendisini ibadete verdiği takdirde de kullanılan "teellehe" kelimesinden türediği de söylenmiştir. Yüce Allah'ın (el-A'raf, 7/127)de yer alan şeklindeki okuyuşu da böyledir. İbn Abbas ve başkaları derler ki: Buradaki bu kelime "sana ibadeti.... " anlamındadır.

[208]

Bunlar şöyle demektedirler: O halde Allah lafzı, bu kökten türemektedir. Şanı yüce Allah lafzının anlamı ibadette kendisine yönelinen, ibadet ile kastedilendir. Allah'ı tevhid edenleri "La ilahe illellah" şeklindeki sözleri, Allah'tan başka kendisine ibadet edilen yoktur, anlamındadır. Burada yer alan "illa" lafzı başka anlamındadır. Yoksa istisna anlamını ifade etmez.

Bazıları da -uzak bir ihtimal olarak- şu iddiada bulunmaktadır: Bu yüce lafızda aslolan gaib olanı kinaye yoluyla kasteden "ha (hu)" zamiridir. Çünkü bunlar, (Allah'ı tanımanın) akıllarının fitrî yapısında varolduğunu kabul ederler. O bakımdan O'na bu kinaye (zahir) harfi ile işaret ettiler. Daha sonra mülkiyet ifade eden "lam" harfi eklendi. Çünkü eşyayı yaratanın ve eşyalara malik olanın O olduğunu bilmişlerdir. Böylelikle bu kelime "lehu" şeklini aldı. Daha sonra ta'zim ve hürmet ifade etmek için ona elif ve lam eklendi (böylelikle Allah oldu). İkinci görüş (ki lafzatullahın zat-ı uluhiyyeti kastetmek üzere kullanılmış bir kelime olduğunu kabul edenlerin görüşüdür): Bu görüşü aralarında Şafiî'nin Ebu'l-Meali, el-Hattabi, el-Ğazzali, el-Mufaddal ve başkalarının da bulunduğu bir grup ilim adamı ileri sürmüştür. el-Halil ve Sibeveyh'ten de şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Elif ve lam bu lafzın ayrılmaz harfleridir. Bu harflerin bu lafızdan hazfedilmeleri caiz değildir. el-Hattabi de der ki: Elif ile lam'ın bu yüce ismin yapısından olduğunun ve tarif için gelmediklerinin delili bu lafzın başına bu şekli değişmeksizin "nida harfinin" girmesidir. Mesela "ya Allah" diyebiliyoruz. Nida harfleri ise tarif için olan elif ve lam ile birlikte bir arada bulunmaz. Mesela ya Allah dediğimiz gibi ya er-Rahmân, ya er-Rahîm demeyiz. İşte bu, iki harfin (elif ile lam harflerinin) ismin yapısının birer parçası olduğunu

göstermektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[209\]](#)

21- "er-Rahmân" Adı:

Yine "er-Rahmân" adının türemesi ile ilgili farklı görüşler vardır. Kimisi bu ismin türemiş bir isim olmadığını söylemektedir. Çünkü şanı yüce Allah'a has özel isimlerdendir. Diğer taraftan eğer bu kelime, "rahme"den türemiş olsaydı, rahmet olunan ile birlikte de kullanılabilmeli idi ve böylelikle "Allah kullarına rahîmdir" denilebildiği gibi "Allah kullarına rahmandır" da denilebilmeli idi. Yine eğer bu isim "rahme"den türemiş,

olsaydı yüce Allah'ın adı olarak bunu işittiklerinde Arapların tepki göstermemeleri gerekirdi. Çünkü o zaman Araplar, Rablerinin rahmet sahibi olduğunu kabul ediyorlardı. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlara: Rahmana secde edin denildiğinde onlar: Rahman neymiş?... dediler." (el-Furkan, 25/60) Hudeybiye barışı sırasında da Ali (r.a), Peygamber (s.a)'ın emriyle: "Bismillahirrahmânirrahîm" yazınca Süheyl b. Amr şöyle itiraz etmişti: Biz "Bismillahirrahmânirrahîm" in ne demek olduğunu bilmiyoruz. Bunun yerine bizim bildiğimiz şey olan "bismikellahumme" (adın ile Allah'ım) diye yaz.

İbnu'l-Arabi der ki: Onların bilmedikleri mevsuf (nitelenen) olan Allah değil, onun sıfatı idi. Buna delil olarak onların "Rahman kimdir?" demeyip "rahman nedir?" demelerini göstermektedir.

İbnu'l-Hassar der ki: Sanki o (İbnu'l-Arabi) -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- yüce Allah'ın başka âyet-i kerimede yer alan: "Ve onlar Rahmanı inkar ederler" (er-Ra'd, 13/30) buyruğunu hatırlamamış gibidir.

İnsanların cumhuru (çoğunluğu) "er-Rahmân" lafzının mübalağa ifade etmek üzere "rahmet" kökünden türemiş ve mebni bir kelime olduğunu kabul etmektedir. Manası ise, eşsiz olan rahmet sahibi demektir. İşte bundan dolayı "er-Rahîm" lafzının ikili ve çoğulu yapıldığı gibi bunun iki ve çoğulu yapılmaz.

İbnu'l-Hassar der ki: Bu kelimenin türemiş olduğunun delillerinden birisi de Tirmizî'nin rivayet edip sahih olduğunu belirttiği Abdurrahmân b. Avf tan gelen şu rivayettir. Abdurrahmân b. Avf, Rasulullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinlemiş: "Aziz ve celil olan Allah buyurdu ki: Ben Rahmanım. Ra-himi (akrabalığı) yarattım ve ona kendi isminden türeyen bir isim türetip verdim. Kim onun bağına riâyet ederse ben de onu bitiştiririm. Kim de onun bağını keserse ben de onu keserim." [\[210\]](#) İşte bu hadis-i şerif er-Rahmân isminin türemiş olduğunu açıkça ortaya koyan bir nasıttır. Buna muhalefetin ve görüş ayrılığına düşmenin anlamı yoktur. Arapların bu ismi tepki ile karşılamalarının sebebi yüce Allah'ı ve

ona karşı yerine getirilmesi gereken görevleri bilmeyişlerinden dolayıdır. [\[211\]](#)

22- er-Rahman İbranice midir?

İbnu'l-Enbârî'nin "ez-Zâhir" adlı eserinde zikrettiğine göre el-Müberred "er-Rahmân"ın İbrance bir isim olduğunu bundan dolayı da bununla birlikte er-Rahîm isminin de zikredildiğini iddia etmiştir. Bunu ifade etmek üzere de şu beyitler delil gösterilmektedir:

"Şerefe nail olamazsınız; ister abanızı ipekle sırmalayın,

İster yembüt (haşhaş) ağacını ufak ağaçlara dönüştürün.

İsterseniz (develerin) arkalarından ayrılmayan deve palanlarından ayrılın

Ve onların sırtlarını "Rahman ve Kur'an" diye sıvazlamayı bırakın."

Ebu İshak ez-Zeccac "Meanî'l-Kur'ân"da şöyle demektedir: Ahmed b. Yahya dedi ki: "er-Rahîm" arapça ve "er-Rahmân" İbranicedir. İşte bundan dolayı ikisi bir arada zikredilmiştir. Fakat bu kabul edilmeyen bir görüştür.

Ebu'l-Abbas der ki: Na't (niteleme) bazan övgü için olur. Mesela, şair Ce-rir demek bunun gibidir. Mutarrif in Katâde'den yüce Allah'ın: "Bismillahir-rahmânirrahîm" buyruğunda kendi zatını methettiğini söylediğini nakletmiştir.

Ebu İshak der ki: Bu güzel bir açıklamadır. Kutrub da der ki: Rahman ve Rahîmin bir arada zikredilmesi, te'kid için olabilir. Ebu İshak der ki: Bu da güzel bir görüştür. Ve te'kidde büyük bir fayda vardır. Arapların sözünde de bu pek çoktur. Onun için ayrıca delil göstermeye ihtiyaç yoktur. Burada te'kidin faydası ise Muhammed b. Yezid tarafından şöylece açıklanmaktadır: Bu, lütuf üstüne lütuf, nimet ihsanı üzerine nimet ihsanına, bunlara rağbet edenlerin arzularını güçlendirmek ve umanın emelini boşa çıkmayacağına dair bir vaaddir. [\[212\]](#)

23- "Rahman" ve "Rahim" Arasındaki Fark:

Rahman ve Rahîm isimleri aynı anlamı mı ifade eder, yoksa iki ayrı anlama mı gelir hususunda da ilim adamları farklı görüşler belirtmişlerdir. "Nedman ve Nedim (pişmanlık duyan)" kelimelerinde olduğu gibi aynı anlama gelirler, denilmiştir. Bu Ebu Ubeyde'nin görüşüdür. Bazıları da fa'lan (rahman kelimesinin vezni) fa'il (rahîm kelimesinin vezni) in binası gibi değildir. Çünkü fa'lan vezni ancak fiilin mübalağalı halini anlatmak için kullanılır. Mesela kızgınlık ile dolup taşmış bir kimse için "Ğadbân" tabiri kullanılır. Fa'il vezni ise bazen fail ve meful (yani etken ve edilgen) anlamlarını ifade edebilir. Amalles der ki:

"Savaş seni bir defa dişlerinin arasına aldı mı?

O vakit sen şefkat duyulan merhamet olunan olursun."

Buna göre "er-Rahmân" isim olarak özel, fiil olarak genel; "er-Rahîm" ise isim olarak genel, fiil olarak özeldir. Bu cumhurun görüşüdür.

Ebu Ali el-Farisî der ki: "er-Rahmân" bütün rahmet türleri hakkında kullanılan genel bir isim olup yalnız yüce Allah hakkında kullanılır. "Er-Rahîm" ise, mü'minler hakkında kullanılır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve mü'minlere çok merhametli (rahîm)dir." (el-Ahzab, 33/43) el-Ar-zemî der ki: "er-Rahmân" yağmurlarla, duyu nimetleriyle ve genel olarak bütün nimetlerle bütün yaratıklarına merhamet edendir. "er-Rahîm" ise, onları hidâyete iletmek, onlara lütuflarda bulunmak suretiyle mü'minlere merhametli olandır.

İbnu'l-Mübarek der ki: "er-Rahmân" kendisinden istendiği zaman verendir. "er-Rahîm" ise kendisinden dilekte bulunulmadığı zaman kızıp gazaplanandır.

İbn Mâce Sünen'inde, Tirmizî de el-Cami'inde Ebu Salih'ten, o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (s.a) buyurdu ki: "Allah'tan dilekte bulunmayana Allah gazab eder." Bu lafız Tirmizî'ye aittir.[\[213\]](#) İbn Mâce de der

ki: "Yüce Allah'a dua etmeyene Allah gazab eder." [\[214\]](#) İbn Mâce der ki: Ben Ebu Zur'a'ya bu senette sözü geçen Ebu Salih hakkında soru sorduğumda şöyle dedi: Bu kendisine el-Farisi adı verilen kişi olup Huzis-tanlıdır. Adını bilmiyorum. Şairlerden birisi de bu anlamı kabul ederek şöyle demiştir:

"O'ndan dilekte bulunmayı terkettin mi Allah gazab eder

Adem oğlancığı ise kendisinden istendi mi gazaplanır."

İbn Abbas der ki: Bunlar rakîk (ince anlamlar ifade eden) iki isimdir. Birisi ötekinden daha rakîkdir. Yani daha çok rahmet ifade eder.

el-Hattabî der ki: Bu müşkil bir ifadedir. Çünkü rakîkliğin yüce Allah'ın sıfatlarından hiçbirisiyle bir alakası yoktur.

el-Huseyn b. el-Fadl el-Beceli der ki: Bu şekildeki bir rivayet ravinin vehminden kaynaklanmaktadır. Çünkü inceliğin (rikkatin) yüce Allah'ın sıfatlarıyla hiçbir ilgisi yoktur. Bu ifadenin doğru şekli: "Bunlar biri ötekinden daha refik (nfk ve yumuşaklık) olan iki isimdir." Rıfk ise, aziz ve celil olan Allah'ın sıfatlarındandır. Nitekim Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Muhakkak Allah refik (yumuşak merhametli) dir, rıfkı sever ve katılığa karşılık olarak vermediği şeyleri rıfka karşılık olarak verir."[\[215\]](#)

24- "er-Rahmân" Adı:

İlim adamlarının çoğunluğu, "er-Rahmân"ın yüce Allah'ın özel ismi olup başkasına verilmesinin caiz olmadığı kanaatindedir. Yüce Allah'ın şu buyrukları bunu göstermektedir: "De ki: İster Allah diye dua edin ister Rahman diye dua edin." (el-İsra, 17/110) Burada görüldüğü gibi er-Rahmân adı başkasının ortaklığının sözkonusu olmadığı diğer adı olan "Allah" lafzına denk ve eşit olarak zikredilmiştir. Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor: Rah-mân'dan başka ibadet edilecek tanrılar kılınmış mıyız?" (ez-Zuhruf, 43/45) Burada yüce Allah, ibadete hak kazananın "Rahman" olduğunu haber vermektedir. Müseylime el-Kezzab (Allah'ın laneti üzerine olsun) kendisine "rahmânu'l-yemame" adını vermek cesaretini göstermiştir. Müseylime kendisine bu adı verir vermez, hemen onun kulağına "el-Kezzab (çok yalancı)" şeklindeki sıfatı ulaşıverdi. Bundan dolayı şanı yüce olan Allah, "el-Kezzab" sıfatını onun adının ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Her ne kadar her kafir, aynı zamanda yalancı ise de bu nitelik Müseylime'nin kendisi ile tanındığı bir özel sıfat halini almış ve yüce Allah, bu niteliği onun adının ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. er-Rahmân adı ile ilgili olarak onun yüce Allah'ın ism-i a'zamı olduğu da söylenmiştir. Bunu İbnu'l-Arabi zikretmiştir. [\[216\]](#)

25- "er-Rahîm" Adı:

"er-Rahîm" yaratıklar için mutlak bir niteliktir. "er-Rahmân" isminde genel bir anlam bulunduğundan dolayı bizim sözlerimizde de tenzile (vahye) uygun olarak "er-Rahîm" den önce zikredilmiştir. Bu el-Mehdevî'nin açıklamasıdır.

Şöyle de denilmiştir: er-Rahîm'in anlamı, sizin Allah'ı ve er-Rahmân'ı bulmanız er-Rahîm ileidir. Çünkü er-Rahîm, Muhammed (s.a)'ın niteliğidir. Yüce Allah, onu şu buyruğunda böyle nitelemiştir: "O rauf (çok şefkatli) ve rahim (çok merhametli) dir." (et-Tevbe, 9/129) Bu açıklamayı yapan, mananın şöyle olduğunu kastetmiş gibidir: "Bismillahirrahmâni ve birrahîmi" yani ve Muhammed (s.a) aracılığıyla bana ulaştınız. Yani ona uymak ve onun getirdiklerine tabi olmak sayesinde sizler benim sevabımı, lütuf ve ihsanımı ve vechime nazarı elde edebildiniz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[217\]](#)

26- "Besmele"nin Genel Anlamı'na Dair Bazı Rivayetler:

Ali b. Ebi Tal-ib (k.v)'den yüce Allah'ın: "Bismillah" lafzı ile ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmiştir: O, her türlü hastalığa karşı şifa ve her türlü devaya

karşılık da bir yardımdır. "er-Rahmân" ise ona iman eden herkese yardımdır. Bu, kendisinden başkasına bu ismin verilemeyeceği zatın adıdır. "er-Rahîm" ise tevbe edene, iman edip salih amel işleyene merhametlidir demektir.

Kimisi, bu lafzı (yani bismillahirrahmânirrahîm'i) harfleri esas alarak açıklamıştır. Osman b. Affan'dan rivayet edildiğine göre o, Rasulullah (s.a)'a "bismillahirrahmânirrahîm"ın açıklamasını sormuş o da şöyle buyurmuş: "Ba, yüce Allah'ın belası (sınaması) ruhu, aydınlığı, parlaklığı ve yüceliği; sin yüce Allah'ın üstünlüğü, mim Allah'ın mülkü demektir. Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Rahman ise, yarattıklarından iyi olana da kötü ve günahkar olana da merhametli olan demektir. Rahîm ise, özellikle mü'min-lere karşı şefkatli ve merhametli olan demektir."[\[218\]](#)

Ka'b el-Ahbar'ın da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ba,yüce Allah'ın göz kamaştırıcılığı, sin yüceliği demektir. O'ndan yüce hiçbir şey yoktur. Mim onun mutlak malikiyetini ifade eder. O, herşeye kadir olandır. O'na karşı hiçbir kimse çıkamaz, mağlup edemez.

Şöyle de denilmiştir: Her bir harf, yüce Allah'ın isimlerinden birisinin başlangıcıdır. Ba basir adının, sin semî' adının, mim melik adının, elif Allah adının, lam latîf adının, ha hadî adının, ra râzık adının, ha halîm adının, nun nur adının birinci harfidir. Bütün bunların anlamı ise, herşeyin başlangıcı esnasında şanı yüce Allah'a dua etmektir. [\[219\]](#)

27- Besmele ile Fatiha'nın Okunuşu:

(Besmelenin son kelimesi olan): "er-Rahîm" lafzının "elhamdülillah" ile bitişik okunması hususunda ihtilaf edilmiştir. Umm Seleme'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a), mim harfini sükunlu okuyup vak'f yapar ve maktu' bir elif ile başlayarak: şeklinde okurdu.

Kufelilerden bir grup bu şekilde okumuştur. Ancak çoğunluk ise: şeklinde okumuşlardır. Yani "er-Rahîmi" şeklinde esreli ve "elhamdü"deki elifi vaslederek er-Rahîmi'l-Hamdü... (şeklinde) okursun.

el-Kisai, kimi arapların, mim harfini üstünlü ve elifin vasledilmesi şeklinde er-Rahîme'l-Hamdü... diye okuduğunu nakletmektedir. Bu, şöyle açıklanır: Mim harfi sükûnlü okunur, elif kat' ile okunur. Sonra elifin harekesi mime aktarılarak elif hazfedilir.

İbn Atiyye der ki: Bildiğim kadarıyla bu herhangi bir kimsenin kıraati olarak rivayet edilmemiştir. Yahya b. Ziyad'ın yüce Allah'ın: buyruğunu okuyuşu ile

ilgili görüşü de böyledir. [220]

[1] İbn Mâce, Mukaddime 16; hdl'no: 215; Müsned, III, 127-128; Hâkim, Müstedrek, I, 556

[2] Müslim, Tahâre 1.

[3] Müslim, Vnsiyyet 14; Müsned, II, 372.

[4] "Kur'ân Ahkâmı ve İhtiva ettiği Sünnet ve Furkân âyetlerini beyan edip açıklayan" anlamında.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/197-200.

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/200-201.

[7] Tirmizt, Fedâilu'l-Kur'ân, 25.

[8] es-Sebu't-Tivâl: Bakara, Âli İmrân, Nisa, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl ve Tevbe. el-Miûn: Bunlardan sonra gelen ve âyet sayısı yüz dolaylarında olan sûreler. el-Mesânî: el-Mi-ûn'dan sonra gelen sûrelerdir.

el-Mufasssal ise kısa sûreler olup nereden başladıkları konusunda farklı görüşler vardır. (Bk. ez-Zerkeşî, el-Burhân, Beyrut, 1408/1988, I, 307 v.d. Sıyûâtî, el-İtkâh, İst., Kahire, 1399/1979 dan tıpkı basım, 1, 84, v.d.)

[9] Dârimi, Fedâilu'l-Kur'ân 17

[10] A'ver, Hadisi Hz. Ali'den rivayet eden el-Hâris'in lakabıdır. Hadisi, Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân, 14; Dârimi, Fedâilü'l-Kur'ân 1; hd. no: 3335'de rivayet etmişlerdir.

[11] Biraz sonra gelecek Tirmizî'nin rivayetinde bu fazılnlık vardır.

[12] Hâkim, Müstedrek, I, 555; Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 1, hd. no: 3318 - kısmen -.

[13] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 21; Ebû Dâvûd, Vitr 14; Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân

[14] Müslim, Salâtu'l-Müsafirîn 243

[15] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 16

[16] Hadisin iki veya daha fazla isnadı varsa, bir isnaddan diğerine geçiş sırasında noktasız bir 'Hâ' yazarlar. Tercih edilen görüşe göre bu "tehavyul"den kısaltmadır. Hadisin senedini okuyan buraya geldi mi "Hâ" der ve geçer. Sened arasında bu şekilde bir "Hâ" Sahîh-i Müslim'de daha çok Buhârî'de ise daha azdır. (Bk. Prof. Dr. Talât Koçyiğit, Hadis Istılahları, Ankara, 1980, s. 117; Doç. Dr. Mectabâ Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1992, s. 106).

[17] Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 20

[18] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 244; Ebû Dâvud, Vitr 14; Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân 13

[19] Tirmizi, Fedâilu'l-Kur'ân 17.

[20] Müslim, Snlâtu'l-Müsafirîn 251; Ebû Dâvûd, Vitr 15

[21] Müslim, Zikir ve Dua 38.

[22] Ebû Dâvûd, Tetavvu' 25; Tirmizi, Fedâilu'l-Kur'ân 20; Nesât, Zekât 68.

[23] Tirmizi, Fedâilu'l-Kur'ân 18, Matbu nüshada: "Hasen sahih bir hadistir."

[24] Ebû Dâvûd, Vitr 20.

[25] İbn Mâceh, Edeb 52.

[26] Hadisin senedinde hadis uydurmakla meşhur raviler olduğu belirtilmiştir. Bk. eş-Şev-kânî, el-Fevâidu'l-Mecmûa, Kahire, 1380/1960, s. 306.

[27] Tirmizi, Fedâilu'l-Kur'ân 13, az bir farkla. Sonunda da şu kaydı düşmektedir: "Bu, ga-rîb bir hadistir. Bunun başka bir yolla rivayet edildiğini bilmiyoruz. Senedi sahih değildir. Hafs b. Süleyman, hadis (rivâyetin)de zayıf kabul edilir."

[28] Ebû Dâvûd, Ramadân.

[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/201-207.

[30] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 29.

[31] Tirmizi, Kıraat 1; Ebû Dâvûd, el-Hurûf ve'l Kıraat hd. no: 4001.

[32] el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Munir Şerfiu'l-Câmii's-Sağîr, I, 59'da yakın lafızlarla ve "hasen" olduğu belirtilerek.

[33] Ebû Dâvûd, Vitr 20; Nesâl, İftitâh 83; İbn Mâceh, İkâme 176.

[34] Buhârî, Tevhîd 44; Müslim'de bu lafız ile hadisi tesbit edemedik. Ancak Kur'ân ile te-ganniyyi güzel gören hadisler için bk. Salâtu'l-Müsâfirîn 34; Ebû Dâvûd, Vitr 20.

[35] Hadis kitaplarında tesbit ettiğimiz kadarıyla sadece Hz. Peygamber'in Ebû Musa'nın kıraatini beğenerek dinlediği kaydedilmektedir. Bk. Müslim, Müsâfirîn, 234 v.d.; Tirmî-zî, Menâkib 55.

[36] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 30; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 237; Ebû Dâvûd, Vitr 20.

[37] el-Heysemî. Mecmau'z-Zevâid. VIT. 170'te İbn Abbas'tnn.

[38] Ebû Dnvful. \ Mr 20; İKİ. no: 1471.

[39] Müslim, Mukaddime.

[40] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 19.

[41] Ebû Dâvûd, Salât 156, 157 ("tencere kaynarken" ifadesi yerine: "değirmenin çıkardığı" şeklinde); Nesâî, Sehv 18.

[42] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 33, 35; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 247, 248 v.s...

[43] Buhârî, tim 18, Salnt 90, Ezan 161; Müslim, Salât 254; Ebû Dâvûd, Salât 112; Müsned, I, 264'de; İbn Ömer'den değil, İbn Abbas'dan.

[44] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 233, Buhârî Fedailu'l-Kur'ân 19 (yakın ifadelerle).

[45] Buhârî, Deavât 50; Müslim, Zikr 44; Ebû Dâvûd, Vitr 26

[46] Mecmau'z-Zevâid, VII, 169.

[47] Buhârî, Fednilu'l-Kur'ân 30; Meğâzî 48; Tefsir 48. sûre; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 237; Ebû Dâvûd, Vitr 20.

[48] Buhârî, Tevhid 50

[49] Darakutnî, II, 86. Hadisin râvilerinden İshâk b. Ebî Yahya, zayıftır. Aynı yer, Ebû't-Tay-yib Muhammed, et-Ta'lîku'l-Muğnî, II, 86. notundan.

[50] "Âşıklar" diye tercüme ettiğimiz kelime Kurtubi metninde "ehl el-ışk" şeklindedir. Biraz sonra belirtilecek kaynaklarda ise bu kelime "ehl el-fisk" yani "fâsıklar" şeklindedir. Bu daha uygun görünmektedir.

[51] el-Azizi, es-Sırâcu'l-MunîrŞerhu'l-Câmi's-Sağir, I, 256: Mecmau'z-Zevâid, VII, 169.

[52] Ebû Dâvûd, Vitr 20; Tirmizi, Fedâilu'l-Kur'ân 23

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/207-217.

- [54] Müslim, tiitfre 152; Tirmizi, Zühd 48; Nesâî, Cilmd 22.
- [55] İbn Mâce, Mukaddime 23; Tirmizi, İlin 6.
- [56] Mecmau'z-Zeuaid, I, 185; hadis zayıftır.
- [57] Ebû Dâvûd, İlin 12; İbn M6.ce, Muknndime 23; ancak bu hadisi Tirmizi'de tesbit edemedik.
- [58] Tirmizi, Zühd 48. Tirmizî dedi ki: Bu, hasen garip bir hadistir. İbn Mâce, Mukaddime 23'te: "yüz defa" yerine: "dört yüz defa" şeklinde; ayrıca sonunda: "Allah'ın en çok buğz ettiği kurrâ (ilim adamları) ise, emirleri ziyaret edenlerdir" fazlalığı da vardır.
- [59] Yakın ifadelerle Tirmizi, Zühd 60 Ebû Hureyre'den; Dâriml, Mukaddime 29. Ka'b'ın sözü olarak.
- [60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/217-220.
- [61] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 23 ("Kur'ân hıfzetmiş kimse de..." bölümünden sonrası yofc);
Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn, 226, 227.
- [62] Müslim, Cennet 81.
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/221-224.
- [64] el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Munîr, I, 222; el-Heyseraî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 163'te: "Râvîleri arasında metruk vardır" kaydı ile.
- [65] Hz. Âişe'den buna yakın ancak senedinde metruk râvî bulunan bir rivayet için bk. el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 163
- [66] el-Hâkim, el-Müstedrek, IV, 87; et-Telhis'de: "Hadisin mevzu olduğunu zannediyorum" denilmektedir.
- [67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/224-228.
- [68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/228.
- [69] Ebû Dâvûd, Edeb 20.
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/228-229.
- [71] et-Tirmizî el-Hakîm, Nevâdiru'l-Usûl, Kahire, 1408/1988, II, 391-397.
- [72] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 10, 27; Müslim, Salâtı'l-Müsâfirîn 255.
- [73] bk. el-Furkân, 25/72
- [74] el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Munîr, I, 127'de: Hadis zayıftır, denilmektedir.

[75] Tirmizî, Kıraat 11. hadisin akabinde Tirmizî der ki: Bu, hasen-garib bir hadistir. Senedi pek kuvvetli değildir. İbnu'l-Esîr, Garîbu'l-Hadis'te (1, 430) bu hadisi zikrettikten sonra, Mekke'lilerin de bu uygulamayı sürdürdüklerini kaydetmektedir.

[76] Birtakım kötülüklerden korunmak maksadıyla Allah'a sığınmayı ifade eden âyetler ve meşru dualar.

[77] Ebû Dâvûd, Salât 128-129.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/229-235.

[78] Tirmizî, Tefsir, 2951. Hadis.

[79] Tirmizî, Tefsir, 2952; Ebû Dâvûd, İlm 5.

[80] Mehran veya bir görüşe göre Abdullah adını taşıyan Süheyl b. Ebî Hazm adındaki ra-vidir (Tercümeyle esas alınan Arapça baskının tahkikinden)

[81] Buhârî, Vıdû' 10; Müslim, Fedâilu's-snhâbe 138; İbn Mâce, Mukaddime 11 (yakın ifadelerle); Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 266, 314 v.s....

[82] Bu kelime Arapça baskıya esas alınan bütün nüshalarda böyle yazılmıştır. (Arapça baskıya hazırlayanın notu) Mübeddel, değiştirilmiş anlamındadır. O bakımından bu kelimenin müellif tarafından bu şekliyle yazılmasına ve bu anlamın kast edilmesine imkân yoktur. Aradaki hat benzerliği dolayısıyla "tevil olunan" anlamında "inüevvel" olması muhtemeldir.

[83] Tirmizî, Menâkıb 22; İbn Mâce, Mukaddime 11; Müsned, III, 184, 281; (Ebû Hureyre ve sonrakilerle ilgili bölüm yok).

[84] Bk. İbn Abdi'l-Berr, et-Temhîd, Dâr el-Beyân el-Arabî, I, 59-60.

[85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/235-241.

[86] Müsned, IV, 131; Ebû Dâvûd, Sünne 5; Tirmizî, İlm 10; İbn Mâce, Mukaddime 2. Ayrıca bk. Dârimî, Mukaddime 48.

[87] Müslim, Hacc 310; Ebû Dâvûd, Menâsik 77; Müsned, III, 318, 337...

[88] Buhârî, Ezan 18; Müsned, V, 53.

[89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/241-244.

[90] Muvatta, Kur'ân 11.

[91] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/244-246.

[92] "Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiği"ne dair rivayetlerin önemli bir bölümü için bk. Bu-hârî, Huşuma t 4; Fedâilu'l-Kur'ân 4, 27; Murteddîn 9; Tevhid 53; Müslim, Salâtul-Musâ-fırîn 270-274; Ebû Dâvûd, Vitr 22; Tirmizî. Kıraat 9;

Nesai, İftitah 37; Müsned, I, 263. »9, 313; V. 122, 124, 127; VI, 385, 391 v.s...; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 151-154.

[93] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 274; Ebû Dâvûd, Vitr 22.

[94] Tirmizî, Kıraat 9.

[95] Müsned, V. 41, 51.

[96] Müslim, Salatu'l-Müsâfirîn 272.

[97] Ebû Dâvûd, Vitr 22.

[98] Buhârî, Menâkıb 3.

[99] Müslim, Salat 165.

[100] O takdirde anlamı: "Rabbiiniz, seferlerimizin arasını uzaklaştırdı" olur.

[101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/246-253.

[102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/253-254.

[103] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 5; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 270 vd.

[104] Buhârî, Fedailu'l-Kur'ân 5, Salâtu'l-Müsâfirîn

[105] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 273.

[106] Müslim, İmn 209.

[107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/254-256.

[108] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 3; Tefsir 9. sûre 20; Ahkâm 37; Tirmizî, Tefsir 9. sûre 18. had.

[109] Buhârî, Tefsir 9. sûre 20.

[110] Tirmizî, aynı yer.

[111] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 3.

[112] Tirmizî, Tefsir 9. sûre 19. had.

[113] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 3; Tirmizî, Tefsir 9. sûre 19. had.

[114] Tirmizî, Tefsir 9. sûre 19. hadis.

[115] Tirmizî, Tefsir 9. sûre 19. hadis; Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 2'de; yazımında ihtilaf olunan kelime zikredilmeksizin.

[116] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/256-262.

[117] Hulûliyye: Allah'ın herşeyde, herşeyin her cüz'ünde olduğunu, hatta bundan dolayı herşeye Allah denilebileceğini kabul eden taife. Haşviyye; ise, nasların zahirlerini esas alarak Allah hakkında tecsim'e kadar varan kanaatlere sahip bir müşebbihe taifesi. (Bk. eş-Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihal, Beyrut, 1395

/ 1975, I, 105 ve 107).

[118] Müsned, IV, 155; Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 1.

[119] Müslim, Cennet 63; Müsned, IV, 162.

[120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/263-264.

[121] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 8; Müslim, Fedâilu's-sahabe 23.

[122] Buhârî, Menâkibu'l-ensâr 17.

[123] Buhârî, Meğazi 12 - babın ilk hadisi -

[124] Biraz sonra gelecek bir hadisten de anlaşılacağı üzere bunlar: Abdîllah b. Mes'ud, Mu-âz b. Cebel, Ubeyy b. Ka'b ve Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Salim'dir.

[125] İbn Mâce, Mukaddime 11; Müsned, I, 38

[126] Buhârî, Menâkibu'l-ensâr 16; Müslim, Fedâilu'Sahâbe 116-117.

[127] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/264-267.

[128] Bk. Müsned I, 57, 69; Müstedrek, II, 330; Ebû Dâvûd, Salât 120-121; Tirmizî, Tefsir 9.

[129] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/267-271.

[130] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/271.

[131] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/271-272.

[132] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/273.

[133] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/273-274.

[134] Buhârî, Tevhid 58 (aynı zamanda Buhârî'deki son hadistir); Müslim, Zikr ve Dua 31.

[135] Hadisin kaynakları aynı konuyu ele alan başlıkta geçmektedir.

[136] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/274-277.

[137] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/277-279.

[138] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/280-282.

[139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/282-283.

[140] Müslim, Fedâilu's-sahâbe 132.

[141] Müslim, Cennet 5.

[142] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/283-289.

[143] İbn Abdî'l-Berr, özel olarak bu hadis hakkında "mevzu" hükmünü vermemekle birlikte; hakkında "... eğer sahih ise ..." kaydını zikrettikten sonra buradaki istisnayı salih (doğru çıkan) rüya olarak tefsir etmiş, Hz. Peygamber'in

son peygamber oluşuna dair el-Ahzâb, 33/40'daki: "Peygamberlerin sonuncusu" buyruğunun delil olarak yeterli olduğuna özellikle dikkat çekmiştir. (et-Temhid. V, 55).

[144] Ebû Dâvûd, Cihâd 60; Tirmizî, Cihâd 22; Nesâî, Hayl 14; Müsned, II, 256, 474. Kurtu-

bî'nin de belirttiği gibi: "veyn kanat" ibaresi yok. Çünkü sonradan uydurulmuştur.

[145] Müsned, I, 293, 323; Tirmizî, Tefsir 3951. hadis.

[146] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/289-292.

[147] Aradaki farkın daha iyi anlaşılabilmesi için: "Onu acele (hıfz) etmek için onunla dilini kıpırdatma. Çünkü onu (kalbinde) toplamak ve onu (dilinde) okutmak bize aittir. O halde Biz onu (Cebrail aracılığıyla) okuduğumuzda sen de onun okumasına uy. Sonra açıklamak da Bize düşer." (el-Kıyame, 75/16-19) âyetlerine hem mealini hem de metinlerini bu tahrif edilen metinle karşılaştırmak gerekir.

[148] Aynı şekilde meal ve metin karşılaştırılmalıdır.

[149] Müsned, I, 38.

[150] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/292-299.

[151] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/299.

[152] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/299.

[153] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/299-300.

[154] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/300.

[155] Ebû Dâvûd, Salât 118-119; İbn Mâce, İkamem's-salât 2.

[156] İbn Mâce, aynı yer.

[157] Ebû Dâvûd, Salât 119-120; Tirmizî, Salât 65.

[158] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/300-301.

[159] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/301.

[160] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/301.

[161] Nevevi, Ebû Said el-Hudri yoluyla gelen bu hadisin "garib" olduğunu belirtmektedir. el-Mevcû, Cidde, tarihsiz, III, 279.

[162] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/301-302.

[163] Buhârî, Edeb 76; Müslim, el-Bîni ve's-sıla 109, 110

[164] Müslim, Selâm 68.

- [165] Ebû Dâvûd, Cihâd 75; Müsned, II, 132, III, 124.
- [166] Müslim, Zikr ve Dua 54; Muvatta, İsti'zân 34; Tirmizî, Deavât 40
- [167] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/302-303.
- [168] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/303-305.
- [169] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/305.
- [170] eş-Şevkânî, el-Fevâidu'l-mecmûa, 374'te: "... Senedinde İshâk b. Muhammed en-Nehai de vardır. Bu kişi ğulât-ı şıadan olup Hz. Ali'nin - hâşâ - uluhiyyetine inanırdı" denilmektedir. Esasen Şeytan'ın verdiği iddia olunan cevabında, gaybı bildiğini anlatan ifadeler vardır. Çünkü cevaptan, daha kişi annesinin rahmine düşmeden bile, şeytanın, o kimsenin Hz. Ali'ye buğzedecek bir kişi olup olmayacağını bildiği anlaşılmaktadır. Bu ise konu ile ilgili kat'i naslarla mümkün değildir. Bu bile bu rivayetin uydurma olduğunu ortaya koymaya yeter.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/305.
- [171] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/306.
- [172] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/306.
- [173] Ebû Dâvûd, Edeb 77; Musned, V, 59; aynen yakın ifadelerle V, 71, 365.
- [174] Buhârî, Ezan 126; Ebû Dâvûd, Salât 118-119 (770. hadis); Tirmigî, Salât 179; ayrıca bk.
- Müslim, Mesâcid 149.
- [175] Ebû Dâvûd, Salât 120-121 (787. hadis).
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/306-307.
- [176] Darakutnî, I, 312.
- [177] Müslim, Sala t 53.
- [178] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/307-308.
- [179] Müslim, Salât 38; Muvatta Snlât 39
- [180] Muvatta, Salât 37.
- [181] Ebû Dâvûd, Salât 120-121 (788. hadis): İbn Abbâs'tan dedi ki: "Peygamber (sav), üzerine "Bismillahirrahmânirrahim" nazil olmadıkça (bir) sûrenin (diğerinden) ayrıldığını bilmezdi."
- [182] Müslim, Salât 52.
- [183] Müslim, Salât 50.
- [184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/308-312.

- [185] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/312.
- [186] Rivayet asrından sonra insanlar tarafından kullanılan kelimeler hakkında kullanılan bir terimdir.
- [187] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/312-313.
- [188] Buharı, Eşribe 22; Müslim, Eşribe 97; Ebû Dâvûd, Eşribe 22.
- [189] Buhârl, Tevhid 13; Müslim, Nikâh 116.
- [190] Müslim, Eşribe 108.
- [191] Müslim, Eşribe 102
- [192] Buharı, Zebâih 18; Müslim, Edâhî 1.
- [193] Müslim, Selâm 67; İbn Mâce, Tıb 36.
- [194] Tirmizî, Cuma, 73; İbn Mâce, Taharet 40
- [195] Darakutnî, I, 72.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/313-314.
- [196] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/314.
- [197] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/314.
- [198] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/314-315.
- [199] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/315.
- [200] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/315.
- [201] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/315-316.
- [202] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/316-317.
- [203] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/317.
- [204] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/317.
- [205] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/317-318.
- [206] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/318.
- [207] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/318.
- [208] Bı okuyuşa göre âyetin bu kısmının nılamı şöyle olur: "Seni ve sana ibadeti terkeder."
- [209] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/319-320.
- [210] Tirmizi, Birr ve Sıla 9.
- [211] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/320-321.
- [212] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/321-322.

[213] Tirmizî, Dua 2; Müsned, II, 477.

[214] İbn Mâce, Duâ 1

[215] Müsned, IV, 87

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/322-323.

[216] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/323-324.

[217] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/324.

[218] Bu gibi açıklamaların şer'i hiçbir dayanağı olmadığı gibi; Kurtubî merhumun da bu rivayeti 'rivayet edildi" temriz siğasi; hadisin muteber bir yolla alınmadığına işaret eden meçhul kip" ile nakletmiş olması da bu rivayete hadis olarak itibar edilemeyeceğini ayrıca göstermektedir.

[219] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/324-325.

[220] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/325.

FATİHA SÛRESİ

I. Bölüm:

SÛRENİN FAZİLETLERİ VE İSİMLERİ

- 1- Sûrenin Fazileti:
- 2- Sûreler, Âyetler ve Allah'ın Güzel İsimleri Arasında Fazilet Farkı:
- 3- Fatiha ve Âyetu'l-Kursi:
- 4- Fatiha Sûresinin Diğer Adları:
- 5- Fâtiha'nın Tedavi Edici Bölümü:
- 6- Fâtiha'nın Bazı İsimleri Başka Sûrelere Verilebilir mi?:
- 7- "Mesani" Kelimesi:

II. Bölüm:

SÛRENİN NUZÛLÜ, HÜKÜMLERİ

- 1- Sûrenin Ayet Sayısı:
- 2- Fatiha Nerede İndi?
- 3- Fâtiha'yı İndiren Melek:
- 4- Besmele ve Namazda Fâtiha'dan Önce Okunacak Dua:
- 5- Namazda Fâtiha'yı Okumanın Hükümü:
- 6- Rukû'a Varan İmama Uymak:
- 7- İmam Namazda Gizli Okuyorsa:
- 8- İmam Açıkta Okuyorsa:
- 9- Namaz'da Fâtiha'nın Okunması İle İlgili Sahih Görüş:
- 10- İmamın Arkasında Kur'ân Okunmaz Diyenlerin Delilleri:
- 11- Fatiha Her Rekatte mi Okunur?
- 12- Fatiha Okumanın Farz Olup Olmadığı:
- 13- Namazda Kur'ân Okumak:
- 14- Kur'ân Okumaksızın Namaz Kılmak:
- 15- Namazda Fâtiha'dan Başka Okuma:
- 16- Fatiha'yı Öğrenemeyen:
- 17- Hiçbir Dua Okuyamayan:
- 18- Arapça'ya Dili Dönmeyenler:
- 19- Farsça Okumak:
- 20- Kıraati Bilmeyen Kimse, Namazda İken Kıraat Öğrenirse:

III. Bölüm:

ÂMİN DEMEK

- 1- "Amin" Deme Şekli:
- 2- "Âmin" Deme Zamanı:
- 3- "Âmin" in Fazileti:

- 4- "Âmin" in Anlamı:
- 5- "Âmin" i Söyleyiş Şekli:
- 6- İmam'ın "Amin" Demesi:
- 7- "Âmin" i İçten Söylemek:
- 8- Bizden Öncekiler ve "Âmin":

IV. Bölüm:

FATİHA SÛRESİ'NİN ANLAMLARI, KIRAATLER, İ'RAB VE HAMDEDEENLERİN FAZİLETİ

- 1- Hamdetmek:
- 2- "el-Hamdu lillah" Demenin Fazileti:
3. Alemlerin Rabbi:
- 4- Hamd'in Anlamı:
- 5- "Hamd" ile "Şükür":
- 6- Hamd ve Övgüler Allah'ındır:
- 7- "el-Hamdu..." de Kiraat:
- 8- "Âlemlerin Rabbi":
- 9- Yüce Allah'ın Rab İsm-i Şerifi:
- 10- "er-Rab":
- 11- "Âlemler":
- 12- "Rabb" Kelimesinin Okunuşu:
- 13- Allah ve Rahmeti:
- 14- Kıyamette Mutlak Egemen:
- 15- Allah'ın Mâlikiyeti (Egemenlik ve Tasarrufu):
- 16- "Melik (Hakim ve Egemen)" Adı Yaratıklara Verilemez:
- 17- Yaratıklara "Mâlik" ve "Melik" Demek:
- 18- Allah'ın "Din Günü'nün Mâlik" Olması Nasıl Anlaşılmalıdır?
- 19- Sıfat Olmak Bakımından "Mâlik" ile "Melik" Arasındaki Fark:
- 20- Gün:
- 21- "ed-Din":
- 22- "Din" in Diğer Anlamları:
- 23- "Yalnız sana ibadet ederiz.:
- 24- İbâdet Yalnız Allah'adır:
- 25- "îyyâke" Kiraati:
- 26- Yardım Yalnız Allah'tan İstenir:
- 27- Dosdoğru Yol:
- 28- Yol:
- 29- Nimete Mazhar Olanlar:

- 30- Nimet Verilenler Kimlerdir:
- 31- Bu Âyet ve İnsanın Fiilleri:
- 32- Gazaba Uğrayanlar ve Sapanlar:
- 33- Sapıtmak (Dalâlet):
- 34- Şâzz Kaide Dışı Bir Okuyuş:
- 35- Sapıtanların Değil:
- 36- "Sapıtanlar" Kelimesinin Aslı:

FATİHA SÛRESİ

(Mekke'de Nazil Olmuştur 7 Âyettir)

I. Bölüm:

SÛRENİN FAZİLETLERİ VE İSİMLERİ

Buna dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [\[1\]](#)

1- Sûrenin Fazileti:

Tirmizî'nin Ubey b. Ka'b'dan rivayetine göre Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Allah Tevrat'ta da İncil'de de Ümmu'l-Kur'ân (Kur'ân'ın anası olan Fatîha sûresi) gibisini indirmemiştir. es-Seb'ul-Mesani odur. Yüce Allah da buyuruyor ki o, benim ile kulum arasında ikiye pay edilmiştir. Kuluma da istediği verilecektir." [\[2\]](#)

İmam Mâlik de el-A'la b. Abdurrahmân b. Yakub'dan şunu rivayet etmektedir: Abdullah b. Amir b. Keriz'in azatlısı Ebu Said'in kendisine haber verdiğiğine göre Rasulullah (s.a) namaz kılmakta olan Ubey b. Ka'b'a seslenmiştir... dedi ve hadisin geri kalan kısmını zikretti. [\[3\]](#)

İbn Abdi'l-Berr der ki: Ebu Said'in adı tesbit edilememektedir. Medineli-ler arasında sayılır. Ebu Hureyre'den rivayeti ve bu hadisi mürseldir. Yine bu hadis-i şerif Ebu Said b. el-Mualla'dan da rivayet edilmiştir. Bu ashab-ı kiramdan birisi olup yine adının ne olduğu tesbit edilememiştir. Bu hadisi Ebu Sa-id'den Hafs b. Asım ve Ubeyd b. Huneyn rivayet etmişlerdir.

Derim ki: Aynı şekilde et-Temhid'de de: "Onun ismi tesbit edilememektedir" demiştir. Ayrıca es-Sahabe, el-İstîâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb adlı eserinde de ismiyle ilgili görüş ayrılıklarını sözkonusu etmektedir. Bu hadis-i şerifi Bu-harî de Ebu Said el-Mualla'dan rivayet etmiştir. Ebu Said, dedi ki: Mescidde namaz kılıyordum. Rasulullah (s.a) beni çağırdı, ancak ben onun çağırısına cevap vermedim. (Daha sonra): Ey Allah'ın rasulu namaz kılıyordum, dedim (ve mazaretimi beyan ettim). Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Yüce Allah: "Sizi çağırdığı zaman Allah'ın ve rasulünün çağırısına uyun" (el-Enfal, 8/24) diye buyurmuyor mu?" Daha sonra şöyle devam etti: "Şüphesiz ben mescid-den çıkmadan önce Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük sûreyi sana öğreteceğim." Sonra elimden tuttu. Mescidden çıkmak istediğini görünce ona şöyle dedim: Bana Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük sûreyi öğreteceğini söylememiş miydin? Şöyle buyurdu: "O: Elhamdülillahi rabbi'l âlemin..dir. es-Sebu'l-Mesani ve bana verilen Kur'ân-ı azim odur." [\[4\]](#)

İbn Abdi'l-Berr ve başkaları şöyle demektedir: Ebu Said b. el-Mualla en-sarın en değerlilerinden ve ileri gelen efendilerindendir. Bunu sadece Buharı rivayet

etmiştir. Adı Rafi'dir. Adının el-Haris b. Nufey' b. el-Mualla veya Evs b. el-Mualla olduğu da yahut Ebu Said b. Evs b. el-Mualla olduğu da söylenir. Altmış dört yaşında ve yetmişdört hicri yılında vefat etmiştir. Kiblenin değiştirildiği sırada Kabe'ye doğru ilk namaz kılan kişi odur. İleride gelecektir.

Baş tarafta kaydettiğimiz Ubey b. Ka'b'ın rivayet ettiği hadisi tam bir senedi ile Yezid b. Zurey' kaydederek şöyle demiştir: Bize Ravh b. el-Kasım, el-Ala b. Abdurrahmân'dan, o babasından o da Ebu Hureyre'den rivayetle dedi ki: Rasulullah (s.a) namaz kılmakta olan Ubeyy b. Ka'b'ın yanına çıktı... Daha sonra hadisin geri kalan kısmını aynı manada zikretti.

İbnu'l-Enbârî de "Kitabu'r-Red" adlı eserinde şunu söylemektedir: Bana babam anlattı, bana Ebu Ubeydullah el-Verrak anlattı, bize Ebu Davud anlattı, bize Şeyban, Mansur'dan o Mücâhid'den anlatarak dedi ki: Şüphesiz İblis (Allah'ın laneti üzerine olsun) dört defa sarsıla sarsıla inlemiştir. Lanete uğradığı zaman, cennetten indirildiği zaman, Muhammed (s.a) peygamber olarak gönderildiği zaman ve Fâtihatü'l-kitab indirildiği zaman. Ve o sûre Medine'de indirildi. [5]

2- Sûreler, Âyetler ve Allah'ın Güzel İsimleri Arasında Fazilet Farkı:

İPrn adamları bazı sûre ve âyetlerin diğer bir kısmından, yüce Allah'ın güzel isimlerinden bazısının diğer bazısından üstün olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Kimisi, şöyle der: Bir kısmının diğer bir kısmına üstünlüğü yoktur. Çünkü hepsi Allah'ın kelamıdır. İsimleri de böyledir. Birinin diğerine üstün olması sözkonusu değildir. eş-Şeyh Ebu'l-Hasan el-Eş'ari, Kadi Ebu Bekir b. et-Tayyib, Ebu'Hakim Muhammed b. Hibban el-Bus-tî ve fakihlerden bir grup bu kanaattedir. İmam Mâlik'ten de bu anlamda bir rivayet gelmiştir. Yahya b. Yahya der ki: Kur'ân'ın bir kısmının diğer kısmına üstün olduğunu kabul etmek yanlışlıktır. Aynı şekilde İmam Mâlik de sadece bir sûrenin defalarca tekrarlanıp durmasını (diğerlerinin okunmamasını) mekruh görmüştür. (Yahya b. Yahya) İmam Mâlik'ten yüce Allah'ın: "Ondan daha hayırlısını... getirmediğçe." (el-Bakara, 2/106) buyruğu hakkında şöyle demiştir: Yani nesh edilen âyet yerine muhkem bir âyet getiririz, demektir.

İbn Kinane de bütün bu kanaatlerin benzerini İmam Mâlik'ten rivayet etmiş bulunuyor. Bu görüşü savunanlar, şu şekilde delil getirirler: Birşeyin daha üstün olması kendisinden üstün olanın eksikliği izlenimini verir. Halbuki bunların hepsi özleri itibariyle birdir. Bu da Allah'ın kelamı olmaktır. Yüce Allah'ın kelimasında ise eksiklik sözkonusu olmaz.

el-Busti der ki: Hz. Peygamber'in: "Tevrat'ta da İncil'de de Ümmü'l-Kur'ân gibisi

yoktur" buyruğunun anlamı şudur: Şanı yüce Allah; Tevrat ve İncil'i okuyan kimseye Ümmü'l-Kur'ân'ı okuyan kişiye verdiği sevabın benzerini vermez. Çünkü yüce Allah kendi lütfü ve fazl-u keremiyle bu ümmeti diğer ümmetlerden üstün kılmış ve bu ümmete kendi yüce kelamını okuması karşılığında diğer ümmetlere kendi kelamını okuması karşılığında verdiği lütuf ve faziletten fazlasını vermiştir. Bu da Allah'ın bu ümmete bir lütfudur.

Yine el-Busti der ki: Hz. Peygamber'in: "En büyük sûre" ifadesi ile kastettiği ecir itibariyle en büyük sûredir. Yoksa Kur'ân-ı Kerim'in bir kısmının bir diğer kısmından üstün olduğu anlamına gelmez.

Kimi ilim adamları da aralarında üstünlük ve fazilet bakımından farklılık olduğu görüşündedir. Yüce Allah'ın: "Hepinizin ilahı tek bir ilahtır. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, hem rahman hem de rahimdir." (el-Bakara, 2/163); Âyetu'l-Kürsi (el-Bakara, 2/255), Haşr sûresinin son âyetleri (59/22-24) ve İhlas sûresinde (112. sûre) bulunan yüce Allah'ın vahdaniyyetine ve sıfatına delalet eden buyruklardaki özellikler, mesela: "Ebu Leheb'in iki eli kurusun" (Tebbet, 111/1) buyruğunda ve benzerlerinde bulunmamaktadır.

Üstünlük âyet ve sûrelerin ihtiva ettiği hayret verici anlamlar ve bu anlamların çokluğunda sözkonusudur. Nitelik bakımından değildir. Bu görüş doğru görüştür. İshak b. Rahveyh (Rahuye) ve onun dışında birtakım ilim adamları ve kelimciler üstünlük bulunduğu görüşünü kabul ederler. Kadı Ebu Bekr b. el-Arabi'nin ve İbnu'l-Hassar'ın tercih ettiği görüş de budur. Bu tercihe sebep ise (az önce kaydedilen) Ebu Said b. el-Mualla tarafından rivayet edilen hadis ile Ubey b. Ka'b'dan gelen şu hadis-i şeriftir: Ubey dedi ki: Rasulullah (s.a) bana dedi ki: "Ey Ubey, sana göre Allah'ın Kitab'ında en büyük âyet hangisidir?" Ben şöyle dedim: (Bana göre en büyük âyet): "Allah odur ki, ondan başka hiçbir ilah yoktur. Haydır, kayyumdur..." (el-Bakara, 2/255) âyetidir. Bunun üzerine Rasulullah (s.a) göğsüme vurdu ve şöyle dedi: "İlme doya-sın ey Ebu'l-Münzir (Ubey b.Kab'ın künyesi)" Bunu Buharî ve Müslim rivayet etmiştir.[\[6\]](#)

İbnu'l-Hassar der ki: Bu naslara rağmen konu ile ilgili görüş ayrılığından söz edenlere şaşarım. İbnü'l-Arabi der ki: Hz. Peygamber'in: "Allah Tevrat'ta ta İncil'de de ve Kur'ân-ı Kerim'de de onun benzerini indirmemiştir" buyruğunda diğer kitapları (indirilmiş sahifeler, Zebur ve benzerlerini.) sözkonu-su etmemesinin sebebi sözü geçen bu kitapların en üstün ve faziletli olmalarından dolayıdır. Herhangi birşey en faziletlinin de faziletlisi ise o vakit hepsinin de en faziletlisi olur. Mesela, Zeyd, alimlerin en faziletlisidir, dediğinizde insanların en faziletlisidir, demek olur.

Fâtiha'da başka sûrelerde bulunmayan birtakım nitelikler vardır. Hatta: Kur'ân-ı

Kerim'in tümü ondadır da denilmiştir.

Bu sûre yirmibeş kelimedir ki Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva ettiği bütün ilimleri kapsamaktadır. Şanı yüce Allah'ın bu sûreyi kendisi ile kulu arasında ikiye ayırmış olması da bu sûrenin şerefi cümlesindendir. O olmaksızın yüce Allah'a yakınlık (namaz) sahih olmaz. Hiçbir amel onun sevabına ulaşamaz. İşte bu bakımdan bu sûre Kur'ân-ı Azim'in anası (Ummu'l Kur'ân) olmuştur. Nitekim: "De ki: O Allah'tır, bir ve tektir." (el-İhlas, 112/1) diye başlayan sûre de Kur'ân'ın üçte birine denktir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim tevhid, ahkam ve öğütler ihtiva etmektedir. "De ki: O, Allah'tır, bir ve tektir" buyruğunda ise tevhidin bütünü açıklanmıştır. İşte bu anlamda Hz. Peygamber (s.a)'in Ubey b. Kab (r.a)'a: Kur'ân-ı Kerim'de en büyük âyet hangisidir?" diye sorunca o da: "Allah odur ki, O'ndan başka hiçbir ilah yoktur, haydır, kayyumdur" diyerek Âyetu'l Kürsi olduğunu söylemiştir. Bunun en büyük âyet olarak nitelendirilmesinin sebebi tümüyle tevhidi kapsamasıdır. Nitekim Hz. Peygamber'in: "Benim ve benden önceki bütün peygamberlerin söylediği en faziletli söz: Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O, bir ve tekdir, O'nun ortağı yoktur" sözüdür.^[7] buyruğu gereğince bu ifade zikrin en faziletlisidir. Çünkü bu kelimeler tevhid ile ilgili bütün bilgileri ihtiva etmektedir. Fatiha sûresi de hem tevhidi hem ibadeti hem de öğüt ve hatırlatmayı ihtiva etmektedir. Yüce Allah'ın kudreti için de böyle bir şey uzak görülmemelidir. ^[8]

3- Fatiha ve Âyetu'l-Kursi:

Ali b. Ebi Talib (r.a) dedi ki: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Fâtiha-tü'l-kitab Âyetül-Kürsi, "Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını... açıkladı" (Al-i İmran, 3/18); "De ki: Ey mülkün sahibi Allah'ım..." (Al-i İm-ran, 3-26-27) âyetleri Arş'a asılıdır. Bunlarla Allah arasında bir perde yoktur."^[9] Bu hadisi Ebu Amr ed-Dani, Kitabu'l-Beyan adlı eserinde senedini kaydederek zikretmektedir. ^[10]

4- Fatiha Sûresinin Diğer Adları:

Bu sûrenin on iki tane ismi vardır:

1- es-Salat (namaz)dır. Yüce Allah (kudsî hadiste) şöyle buyurmaktadır: "Ben namazı benim ile kulum arasında iki yarıya böldüm."^[11] Bu hadis-i şerif daha önce geçmişti.

2- Hamd sûresi: Çünkü bu sûrede yüce Allah'a hamdden sözedilmekte-dir. Tıpkı el-A'raf, el-Enfal, et-Tevbe ve benzeri sûreler denildiği gibi.

3- Fâtihatü'l-Kitab: Bu konuda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Ona bu adın verilmesinin sebebi Kur'ân-ı Kerim'in lafzen kıraatine bu sûre ile başlanmasıdır. Aynı şekilde mushafların yazımına da bu sûre ile başlanılmaktadır. Namazlara da bu sûre okunarak kıraate başlanır.

4- Ummu'l-Kitab: Bu ismin verilip verilmeyeceği hususunda görüş ayrılığı vardır. Çoğunluk bunu caiz görmekle birlikte Enes, el-Hasen ve İbn Şirin bunu mekruh görmüşlerdir. el-Hasen der ki: Ummu'l-Kitab (kitabın anası) helal ve haramdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Bir kısım âyetler muhkemdir. Bunlar kitabın anası (Ummu'l-Kitab)dır. Diğer bir kısmı da müteşa-bihtir." (Al-i İmran, 3/17) Enes ve İbn Şirin de der ki: Ummu'l-Kitab Levh-i Mahfuzun adıdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak ki o, katımızdaki ana kitabda (Ummu'l-Kitab'da yani Levh-i Mahfuzda)dır." (ez-Zuhurf, 43/4)

5- Ummu'l-Kur'ân: Bunda da görüş ayrılığı vardır. Çoğunluk bunu caiz görmekle birlikte Enes ve İbn Şirin bunu mekruh görmüşlerdir. (Hoş görmemişlerdir.) Ancak bu konuda sahih hadisler bu iki görüşü de reddetmektedir. Tirmizî'nin rivayetine göre Ebu Hureyre şöyle demiş: Rasulullah (s.a) buyurdu ki: "Elhamdülillah (yani Fatiha sûresi) Ummu'l-Kur'ân'dır, Ummu'l-Kitabdır ve es-Seb'u'l-Mesanidir." Tirmizî der ki: Bu hasen, sahih bir hadistir.^[12]

Buharı de der ki: Bu sûreye Ummu'l-Kitab adı verilmiştir. Çünkü mushaf-larda önce bu sûre yazılarak başlanır. Namazda da bu sûre okunarak kıraate başlanır.

^[13] Yahya b. Ya'mer der ki: Ummu'l-Kura (şehirlerin anası) Mekke'dir. Ummu Horasan Merv'dir. Ummu'l-Kur'ân Hamd (Fatiha) süresidir. Buna Ummu'l-Kur'ân deniliş sebebinin Kur'ân'ın başı olması ve ihtiva ettiği bütün ilimleri kapsaması olduğu da söylenmiştir. Mekke'ye Ummu'l-Kura deniliş sebebi ise, arzın ilkinin orası olması ve ordan itibaren yuvarlaklaştırıl-maya başlanmasıdır. Anaya "umm" denilmesi de bundan dolayıdır. Çünkü ana, neslin esasını teşkil eder. Umeyye b. Ebi's-Salt da şu beyitinde yerden "umm (ana)" diye söz etmektedir:

"Arz bizim sığınağımızdır, bir zamanlar anamızdı

Kabirlerimiz ordadır ve orada doğuyoruz."

Savaşta kullanılan sancağa da "umm" denilir. Buna sebep ise sancağın önde olması ve askerinin de onu takip etmesidir.

"Umm" kelimesinin aslıdır. Bundan dolayı bu kelimenin çoğulu şeklinde gelir. Yüce Allah da: "analarınız" (en-Nisa, 4-23) diye buyurmaktadır. Mim harfinden sonraki "le" harfi düşürülerek da denilir. Şair der ki:

"Analarınla karanlığı açtın."

"Ummehât" şeklindeki çoğulun insanlar hakkında, "ummât" şeklindeki çoğulun da hayvanlar hakkında kullanılacağı da söylenmiştir. Bunu İbnu'l-Fa-ris "el-Mücmel" adlı eserinde zikretmektedir.

6- el-Mesâni (tekrarlanıp duran): Bu sûreye bu adın verilış sebebi, her rek'atte tekrarlanmasıdır. Bu adın verilış sebebinin bu sûrenin istisna olarak yalnızca bu ümmete bildirilmiş olup bundan önce hiçbir ümmete indirilme-yerek bu ümmet için saklanmış olmasıdır da denilmiştir.

7- el-Kur'ânu'l-Azim: Bu ismin verilış sebebi Kur'ân-ı Kerimin bütün ilimlerini ihtiva etmesidir. Çünkü bu sûre aziz ve celil olan Allah'a kemal ve celâl sıfatları ile senayı, ibadetlerin yapılmasını ve ibadetlerin ihlas ile yerine getirilmesi emrini, yüce Allah'ın yardımı olmaksızın bu ibadetin yerine getirilmesinden yana aciz kalınacağıının itiraf edilmesini, dosdoğru yola hidâyet hususunda ona dua edilmesini, sözlerini yerine getirmeyenlerin hallerine düşmekten korumasının niyaz edilmesini ve inkarcıların akıbetini beyan etmeyi ihtiva etmektedir.

8- Şıfa: Darimî, Ebû Said el-Hudrî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (s.a) buyurdu ki: "Fâtihatü'l-Kitab, her zehire karşı bir şıfadır." [\[14\]](#)

9- er-Rukye (manevi tedavi): Bu, Ebu Said el-Hudrî'den gelen hadisle sabittir. Bu hadiste şu ifadeler de yer almaktadır: Rasulullah (s.a) kabilenin (yılan tarafından sokulmuş) reisini Fâtiha'yı okuyarak tedavi eden adama şöyle sormuştur: "Sen onun bir tedavi (rukye) olduğunu nereden bildin?" O: Ey Allah'ın rasulü, bu konuda içime böyle birşey doğdu, cevabını verdi. [\[15\]](#) Bu hadisi hadis imamları rivayet etmiştir. İleride bütünüyle gelecektir.

10- el-Esas: Adamın birisi eş-Şa'bi'ye böğrünün ağrıdığından şikâyetle bulundu. Ona şu cevabı verdi: Kur'ân'ın esası olan Fâtihatü'l-Kitab'ı okumaya bak. Ben İbn Abbas'ı şöyle derken dinledim: Herşeyin bir esası vardır. Dünyanın esası Mekke'dir. Çünkü dünya oradan yuvarlaklaştırılmaya başlandı. Semanın esası Arîbâ denilen yedinci semadır. Arzın esası ise en altta yedinci arz olan Acîbâdır. Cennetlerin esası ise Adn cennetidir. Bu bütün cennetlerin göbeğidir ve cennet onun üzerinde tesis edilmiştir. Ateşin esası ise cehennemdir. Bu da ateşin en alt tabakası olan yedinci tabakadır. Diğer bütün tabakalar (derekeler) onun üzerinde tesis edilmiştir. İnsanların esası Adem'dir, Peygamberlerin esası Nuh'tur, İsrailoğullarının esası Yakub'tur, kitapların esası Kur'ân'dır, Kur'ân'ın esası Fâtiha'dır, Fâtiha'nın esası Bismillahirrahmânir-rahîm'dir. O bakımdan sen hastalanır veya rahatsızlanırsan Fatiha sûresini okumaya bak. Şıfa bulursun.

11- el-Vâfiye: Bunu Süfyan b. Uyeyne söylemiştir. Çünkü bu sûre ikiye bölünmez ve parçalanmayı kabul etmez. Bir kişi namaz kıldığı rek'atlerin birinde

başka sûrelerden herhangi birisinin yarısını okusa, diğer rek'atinde de öbür yarısını okusa bu yeterli gelir. Fakat Fatiha sûresi iki rek'ate bölünerek her birisinde yarımşar okunursa caiz olmaz.

12- el-Kâfiye: Yahya b. Ebi Kesir der ki: Çünkü bu sûre başkasının yerine kafi gelir, fakat başka sûre onun yerine kafi gelmez (yerini tutmaz). Buna Muhammed b. Hallad el-İskenderani'nin şu rivayeti de delalet etmektedir: Muhammed b. Hallad dedi ki:... Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Um-mu'l-Kur'ân (yani Fatiha sûresi) başkasının yerini tutar, fakat başkası onun yerini tutamaz."[\[16\]](#)

5- Fâtiha'nın Tedavi Edici Bölümü:

el-Muhelleb dedi ki: Fatiha sûresinin tedavi edici bölümü: "Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" bölümüdür, sûrenin tümünün tedavi edici (rukye) olduğu söylenmiştir. Çünkü Peygamber (s.a) durumu kendisine bildiren kişiye: "Onun bir rukye olduğunu nerden bildin? " diye sormuş, fakat: "Onda rukye (tedavi edici) bir bölüm olduğunu nerden bildin?" diye sormamıştır. İşte bu, sûrenin tümüyle bir tedavi olduğunun delilidir. Çünkü bu, Kitabın başlangıcı ve Fâtihasıdır ve az önce de geçtiği gibi Kitaptaki bütün ilimleri ihtiva etmektedir. [\[17\]](#)

6- Fâtiha'nın Bazı İsimleri Başka Sûrelere Verilebilir mi?:

Fatiha sûresine el-Mesani ve Ummu'l-Kitab adının verilmesi başka sûreye de bu adların verilmesini engellemez. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah, sözün en güzelini müteşabih, tekrar edilen (mesani) bir kitap halinde indirmiştir." (ez-Zümer, 39/23) buyruğunda Kitabı "mesani" diye nitelemiştir. Çünkü onda yer alan haberler tekrar edilmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in yedi uzun sûresine de "el-Mesani" adı verilmiştir. Çünkü farzlar ve kıssalar bu sûrelerde tekrar edilmektedir. İbn Abbas der ki: Rasulullah (s.a)'a

Yedi Mesani verilmiş bulunmaktadır. Bunlar, yedi uzun sûredir. Bunu en-Ne-sai zikretmektedir. [\[18\]](#) Söz konusu bu yedi sûre ise Bakara'dan A'rafa kadar olan altı sûrenin bunlardan olduğu ittifakla kabul edildiği halde, yedinci sûrenin hangi sûre olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Yedincisinin Yunus olduğu söylendiği gibi Enfal ve Tevbe olduğu da söylenmiştir. Bu (son görüş) Mücâhid ve Said b. Cübeyr'in görüşüdür. Hemdanh A'şâ der ki:

"Mescid'e girin, Rabbinize dua edin Ve bu Mesani ile uzun sûreleri iyice tetkik edin."

Bu husus ile ilgili açıklamalar -yüce Allah'ın izniyle- el-Hicr sûresinde[\[19\]](#) gelecektir. [\[20\]](#)

7- "Mesani" Kelimesi:

"el-Mesani" kelimesi "mesnâ" kelimesinin çoğuludur. Bu ise, birinciden sonra gelen sayı demektir. "et-Tuval" kelimesi ise "atval" kelimesinin çoğuludur. Enfal sûresinin "el-Mesani"den sayılması, miktarı itibariyle uzun sûrelerden sonra gelmesi dolayısıyladır. el-Mesani sûrelerinin ise, âyet sayısı Mufasssal sûrelerin âyetlerinden daha fazla ve Miun âyetlerinin sayılarından daha az olan sûreler olduğu da söylenmiştir. Miun ise, her birisinin âyet sayısı yüz âyetten daha fazla olan sûrelere verilen addır. [\[21\]](#)

II. Bölüm:

SÛRENİN NUZÛLÜ, HÜKÜMLERİ

Bu bölüme dair açıklamalar yirmi başlık halinde sunulacaktır: [\[22\]](#)

1- Sûrenin Ayet Sayısı:

İslâm ümmeti, Fatiha sûresinin yedi âyet-i kerime olduğu üzerinde icma etmiştir. Ancak Huseyn el-Cu'fi'den altı âyet olduğuna dair rivayet gelmiştir ki bu da şaz " (icmaa aykırı istisnâî) bir rivayettir. Şu kadar var ki Amr b. Ubeyd Yalnız sana ibadet ederiz" buyruğunu bir âyet-i kerime saymıştır ki o takdirde onun bu sayımına göre sûrenin âyet sayısı sekiz olur. Bu da şazdır. Yüce Allah'ın: "Andolsun ki Biz sana tekrarlanan yediyi ve şu büyük Kur'ân'ı verdik." (el-Hicr, 15/87) buyruğu ile "namazı kendim ile kulum arasında ikiye böldüm" kudsî hadisi bu iki görüşü de reddetmektedir.

Yine ümmet bu sûrenin Kur'ân-ı Kerim'den olduğu hususunda da icma etmiştir. Denilse ki: Eğer bu sûre Kur'ân-ı Kerim'den olsaydı, Abdullah b. Mes'ud bunu Mushaf'ında yazardı. Onun bunu Mushaf'ında yazmayışı bu sûrenin Kur'ân-ı Kerim'den olmadığını göstermektedir. Nitekim o, el-Muavvizeteyn (Felak ve Nas) sûrelerini de bu şekilde Mushaf'ına almamıştır.

Buna cevap Ebu Bekr el-Enbârî'nin şu sözleridir: Bize el-Hasen b. el-Hu-bab anlattı, bize Süleyman b. el-Eş'as anlattı, bize İbn Ebî Kudame anlattı, bize Cerir, el-A'meş'ten rivayetle dedi ki: Sanırım o İbrahim'den rivayetle şöyle dedi: Abdullah b. Mes'ud'a: Fâtihâ'yı neden mushaiına yazmadın? diye soruldu, o, şu cevabı verdi: Eğer ben bunu Mushaf'ıma yazmış olsaydım, her sûre ile birlikte yazardım.

Ebu Bekr dedi ki: Şunu anlatmak istiyor: Her bir rek'ate Fâtihâ'dan sonra okunacak sûreden önce Ummu'l-Kur'ân (Fatiha) sûresi okunarak başlanması gerekir. O bakımdan ben bunu yazmamakla işi kısa kesmek istedim ve müslümanların bu sûreyi ezberlemiş olmalarına güvendim. Onu herhangi bir yerde yazmadım ki her sûre ile birlikte yazmak zorunda kalmayayım. Çünkü Fatiha sûresi namazlarda her sûreden önce okunan bir sûredir. [\[23\]](#)

2- Fatiha Nerede İndi?

Bu sûre Mekke'de mi inmiştir yoksa Medine'de mi inmiştir hususunda müfessirler farklı görüşlere sahiptir. İbn Abbas, Katâde, Ebu'l-Aliye er-Riyahi -ki adı Rufey'dir- ve başkaları: Bu sûre Mekke'de inmiştir, derler. Ebû Hurey-re,

Mücâhid, Atâ b. Yesâr, ez-Zührî ve başkaları, Medine'de inmiştir, derler.

Yarısı Mekke'de, yarısı da Medine'de indiği de söylenmiştir. Bu görüşü Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. İbrahim es-Semerkandî kendi tefsirinde nakletmektedir. Birincisi ise daha sahihtir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Andolsun ki biz sana tekrarlanan yediyi ve şu büyük Kur'ân'ı verdik." (el-Hicr, 15/87) (Bu âyetin yer aldığı) Hicr sûresinin Mekke'de indiği ise ic-ma ile kabul edilmiştir. Yine namazın Mekke'de farz kılındığı hususunda bir görüş ayrılığı yoktur. İslâm tarihi boyunca "elhamdülillahi rabbi'l âlemin (diye başlayan Fatiha sûresi)" okunmaksızın bir namaz kılındığına dair bir haber nakledilmemektedir. Buna da Hz. Peygamber'in: "Fâtihatü'l-Kitab okunmadıkça hiçbir namaz olmaz"^[24] buyruğu delildir. Bu ifade, hükmü haber vermektedir. Yoksa olan bir şeyin haberi değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kur'ân'dan İlk Nazil Olan Buyruklar: Kadı İbnü't-Tayyib Kur'ân-ı Ke-rim'den ilk olarak hangi buyrukların nazil olduğu hususunda görüş ayrılıklarını nakletmektedir. İlk nazil olan sûrenin "el-Müddessir" olduğu söylendiği gibi, İkra sûresi olduğu da söylenmiştir, Fatiha sûresi olduğu da söylenmiştir. Beyhaki, "Delailü'n-Nübüvve" adlı eserinde Ebu Meysere Amr b. Şe-rahbil'den şunu nakletmektedir: Rasulullah (s.a) Hz. Hadice'ye şöyle dedi: "Yalnız kaldığımda bir ses işittim. Allah'a yemin ederim bunun hoşsa gitmeyen bir iş olacağından korktum." Hz. Hadice şöyle dedi: Bundan Allah'a sığınırım. Allah, sana böyle birşey yapılmasına izin vermez. Allah'a yemin ederim sen şüphesiz emaneti yerine getirirsin, akrabalık bağına riâyet edersin ve doğru söz söyleyen bir kimsesin.

Rasulullah (s.a)'ın bulunmadığı bir sırada Ebu Bekir (r.a) eve gelir ve Hz. Hadice, Hz. Peygamber'in kendisine neler söylediğini ona anlatır ve devamla şöyle der: Ey Atik, Muhammed ile Varaka b. Nevfel'in yanına git. Rasulullah (s.a) yanlarına girdiğinde Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber'in elinden tutar ve şöyle der: Seninle birlikte Varaka'ya gidelim. Hz. Peygamber ona: "Sana durumu kim haber verdi?" diye sorunca Hz. Ebu Bekir: Hadice dedi. İkiisi birlikte Varaka'nın yanına gittiler ve durumu ona anlattılar. Bu arada Hz. Peygamber şöyle dedi: "Yalnız kaldığım sırada arkamdan ya Muhammed, ya Muhammed diye birisinin seslendiğini işitiyorum, ben de kaçmaya koyuluyorum." Varaka: Hayır, böyle yapma, dedi. Bu sesi işittiğin takdirde, sana ne söyleyeceğini işitmek üzere yerinde dur, sonra yanıma gel bana durumu bildir. Hz. Peygamber yalnız kaldığı sırada ona: Ya Muhammed, diye seslenildi. Bil ki: "Rahman ve rahîm olan Allah'ın adıyla, hamd alemlerin rabbi Allah'a mahsustur..." buyruğunu "sapanlarınkine değil" buyruğuna kadar yani sûrenin sonuna kadar inzal

buyurdu. "La ilahe illellah" de. Daha sonra Hz. Peygamber Varaka'ya gitti ve bu durumu ona anlatınca Varaka ona şöyle dedi: Sana müjdeler olsun, sana müjdeler olsun. Ben tanıklık ederim ki Meryem oğlu İsa'nın geleceğini müjdelediği kişi sensin. Musa'ya gelen Namus (vahy)'in benzeri sana da gelmiştir. Sen Rasûl bir peygambersin. Bundan sonra sana cihad emri verilecektir. Bu emir sana geldiği takdirde ben hayatta olursam şüphesiz seninle birlikte senin yanında cihad ederim. Varaka vefat ettiğinde Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "Andolsun o keşişi, cennette üzerinde ipek elbiseler bulunduğu halde gördüm. Çünkü, 9 bana iman etti ve beni tasdik etti." Hz. Peygamber bu sözleriyle Varaka'yı kastediyor. el-Beyha-ki (Allah ondan razı olsun) der ki, bu (hadisin senedi) munkau'dır. Eğer gerçekten mahfuz bir rivayet ise bunun Hz. Peygamber'e: "Yaratan Rabbinin adıyla oku" (el-Alak, 96/1) buyruğu ile "Ey örtülerine sarılıp bürünmüş olan" (el-Müddessir, 74/1)buyruğunun nüzulünden sonra meydana gelmiş bir olaya dair bir haber olma ihtimali vardır. [\[25\]](#)

3- Fâtiha'yı İndiren Melek:

İbn Atiyye der ki: Bazı ilim adamları, Hz. Cebrail'in el-Hamd (Fatiha) sûresini indirmediğini sanmışlardır. Buna sebep ise Müslim tarafından kaydedilen İbn Abbas'tan şöyle dediğine dair rivayettir: Hz. Cebrail Peygamber (s.a)'ın yanında oturuyor iken üst taraftan bir ses işitti. Başını kaldırdı ve şöyle dedi: Bu, şu ana kadar açılmamış ve bugün açılan semadaki bir kapıdır. O kapıdan bir melek indi, bunun hakkında da şöyle dedi: Bu, şu güne kadar nazil olmamış ve ilk olarak bugün yeryüzüne nazil olan bir melektir. Bu melek selam verip şöyle dedi: Senden önce hiçbir peygambere verilmemiş ve sana verilen iki nurun müjdesini sana getiriyorum. Bunlar, Fâtihatü'l-Kİ-tab ile Bakara sûresinin son âyetleridir.

Bu sûrelerden okuduğun her bir harfın mutlaka karşılığı sana verilecektir. [\[26\]](#)

İbn Atiyye der ki: Ancak bu durum sözü geçen ilim adamının zannettiği gibi değildir. Bu hadis-i şerif, Hz. Cebrail'in Peygamber (s.a)'e sözü geçen melekten daha önce gelmiş olduğunu, o meleğin gelişini ve onunla birlikte nazil olacak olanı haber vermek üzere geldiğini göstermektedir. Buna göre Hz. Cebrail, bu sûrenin indirilişinde ortak hareket etmiş olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Hadisin zahiri Hz. Cebrail'in Peygamber (s.a)'e bu konuda herhangi bir bilgi vermediğini göstermektedir. Bizler bu âyetin nüzulünün Mekke'de olduğunu önceden açıklamış bulunuyoruz. Hz. Cebrail, yüce Allah'ın şu buyruğu sebebiyle bu sûreyi indirmiş bulunmaktadır: "Onu emin olan ruh indirmiştir." (eş-Şuara, 26/93) İşte bu buyruk, Hz. Cebrail'in bu sûreyi indirdiğini

göstermektedir. Çünkü bu âyet-i kerime, bütün Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Cebrail tarafından indirilmiş olmasını gerektirir. Böylelikle Hz. Cebrail bu sûrenin okunuşunu Mekke'de indirmiş olup. Medine'de de bunun sevabını belirtmek üzere sözü geçen melek tarafından indirilmiş olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bu sûrenin Mekkî ve Medenî olduğu Hz. Cebrail tarafından iki defa indirildiği de söylenmiştir. Bunu es-Sa'lebi nakletmiştir. Ancak bizim sözünü ettiğimiz şekil daha uygundur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim ile Sünnet-i seniyyede-ki haberlerin arası böylece telif edilmektedir. Hamdimiz Allah'adır, minnet duygularımız O'nadır.

[\[27\]](#)

4- Besmele ve Namazda Fâtiha'dan Önce Okunacak Dua:

Sahih kabul edilen görüşe göre, besmelenin Fâtiha'dan bir âyet-i kerime olmadığını daha önceden açıklamış bulunuyoruz. Bu husus sabit olduğuna göre, namaz kılanın hükmü de şu olur: Tekbir getirdiği takdirde hemen onun arkasından Fâtiha'yı okumalı ve susmamalıdır. Ayrıca herhangi bir tevcih (veccehtu vechi...diye başlayan dua) ile herhangi bir teşbih (sübhanekellahum-me... diye başlayan dua) okunmamalıdır. Çünkü az önce gördüğümüz Hz. Ai-şe'yle Hz. Enes'ten ve başkalarından rivayet edilen hadisler bunu gerektirmektedir. Fakat tevcih ve teşbih okunacağına ve susulacağına dair hadisler de gelmiş bulunmaktadır. Bir grup ilim adamı bu hadisler istikametinde görüş belirtmiştir. Mesela Ömer b. el-Hattab ile Abdullah b. Mes'ud (Allah ikisinden da razı olsun)'dan gelen rivayete göre, her ikisi de namaza ilk başladıklarında şu duayı okurlarmış: Şanın ne yücedir Allah'ım, seni hamdinle teşbih ederim, adın yüce ve mübarektir, şanın pek yücedir senden başka hiçbir ilah yoktur.[\[28\]](#)

Süfyan, Ahmed, İshak ve ashab-ı rey bu görüşü kabul etmişlerdir.

İmam Şafiî de Hz. Ali'nin Peygamber (s.a)'dan rivayet ettiği hadis doğrultusunda görüş belirtir idi. Bu rivayete göre Hz. Peygamber namaza tekbir ile başlar, sonra

da: duasını okurdu. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.[\[29\]](#) En'am sûresinin sonlarında hadisin tamamı gelecektir. Yine orada bu mes'ele ile ilgili eksiksiz

açıklamalar -yüce Allah'ın izniyle- gelecektir.[\[30\]](#)

İbnu'l-Münzir der ki: Rasulullah (s.a)'ın namazda tekbir getirdikten sonra kıraate başlamadan önce kısa bir süre susup şu duayı yaptığı sabit olmuştur:

"Allah'ım, benimle hatalarımın arasını doğu ile batının arasını uzaklaştırdığın gibi uzaklaştır, Allah'ım, beyaz elbise kirli elbiseden nasıl seçilip ayır-dediliyor

ise, beni de günahlarımdan öylece arındır. Allah'ım, su ile kar ile dolu ile günahlarımı yıka."[\[31\]](#) Ebu Hureyre de bu şekilde amel etmiştir. Ebu Seleme b. Abdurrahmân der ki: İmamın iki tane hafif susuşu (sektesi) vardır. Bu iki susuşu esnasında kıraati ganimet biliniz.

el-Evzaî, Said b. Abdülaziz ve Ahmed b. Hanbel bu konuda Peygamber (s.a)'dan gelen bu hadise meyi ediyorlardı.[\[32\]](#)

5- Namazda Fâtiha'yı Okumanın Hükümü:

Namazda Fatiha sûresinin okunmasının vücubu ile ilgili olarak ilim adamları farklı görüşlere sahiptir. İmam Mâlik ve mezhebine mensup olanlar, şöyle demişlerdir: Bu sûre her rek'atte imam tarafından da, tek başına namaz kılan tarafından da muayyen olarak okunmalıdır. Basralı, Mâlikî mezhebine mensup İbn Huveyzimendad der ki: İki rek'atlı bir namazın bir rek'atında Fatiha okumayı unutan bir kimsenin bu namazının batıl olacağı hususunda İmam Mâlik'ten farklı bir kanaat gelmemiştir. Fakat dörtlü yahut üç rek'atlı bir namazın bir rek'atında Fatiha okumayı terkeden bir kimse ile ilgili farklı görüşleri nakledilmiştir. Bir seferinde: Namazını iade eder demiş, bir diğer seferinde de: İki sehiv secdesi yapar demiştir. Bu İbn Abdi'l-Hakem'in ve başkalarının İmam Mâlik'ten yaptığı rivayettir. İbn Huveyzimendad der ki: Şöyle de denilmiştir: Bu rek'ati iade eder ve selam verdikten sonra sehiv secdesi yapar.

İbn Abdi'l-Berr der ki: Sahih olan görüş bu rek'ati (Fatiha okumadığı rek'ati) lağvetmesi ve onun yerine yeni bir rek'at kılmasıdır. Tıpkı yanılarak bir secde yapmayan kimsenin durumunda olduğu gibi. İbnu'l-Kasım'ın tercih ettiği görüş de budur. Hasan-ı Basri ve Basralıların çoğunluğu Mahzum-lu ve Medineli el-Muğire b. Abdurrahmân şöyle demişlerdir: Namazda bir defa Fatiha sûresini okumak namaz kılan için yeterlidir ve namazını iade etmesi gerekmez. Çünkü Ummu'l-Kur'ân (Fatiha sûresi)ni okuduğu bir namaz demek olur. Ve bu namaz Hz. Peygamber'in: "Ummu'l-Kur'ân'ı okumayan kimsenin namazı olmaz" buyruğu dolayısıyla eksiksiz bir namazdır. Bu kişi ise Ummu'l-Kur'ân'ı okumuş bulunmaktadır.

Derim ki: Ancak bu hadis-i şerifin "her rek'atte Fatiha sûresi okumayanın namazı olmaz" anlamına gelmesi ihtimali de vardır. İleride görüleceği üzere doğru olan açıklama şekli budur. Yine "rek'atlerin çoğunluğunda Fâtiha'yı okumayan kimsenin namazı olmaz" anlamına gelme ihtimali de vardır. İşte konu ile ilgili görüş ayrılığının sebebi budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu Hanife, es-Sevri ve el-Evzaî der ki: Namazın tümünde kasten Fatiha

okumayı terketse ve başka bir sûre okusa bu onun için yeterlidir. Ancak bu konuda Evzaî'den farklı görüş de nakledilmiştir. Ebu Yusuf ile Muhammed b. el-Hasan der ki: Okumanın asgari miktarı ya üç (kısa) âyettir veya borçlanma âyeti (el-Bakara, 2/282) gibi uzunca bir âyettir. Yine Muhammed b. el-Hasan'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir âyet miktarı veya (elhamdülillah) demek gibi anlaşılabilir bir söz miktarı okumanın uygun geleceği icti-hadındayım, fakat kedisine söz (anlaşılabilir bir kelim) demlemeyecek şekilde bir harfli okumayı uygun görmüyorum. [\[33\]](#)

et-Taberî der ki: Namaz kılan her rek'atte Fâtiha'yı okur. Fâtiha'yı okumayacak olursa, Kur'ân-ı Kerim'den âyet ve harf "sayısı onun gibi bir bölümü okumadıkça caiz olmaz. Ancak İbn Abdi'l-Berr der ki: Böyle bir sınırlandırmanın anlamı yoktur. Çünkü Fatiha sûresinin muayyen olarak okunmasının istenmesi ve özellikle onun sözkonusu edilmesi sebebiyle bu hüküm yalnız onun hakkındadır. Başka sûre veya âyetler hakkında sözkonusu değildir. Fatiha okuması kendisine vacib olan bir kimsenin Fâtiha'yı okuma gücü olmakla birlikte onu terketmesi halinde yerine başka birşey okumasını kabule imkan yoktur. Onun vazifesi (okumamışsa) Fâtiha'yı tekrar okumak ve onu iade etmektir. İbadetlerde muayyen olarak yerine getirilmesi istenen diğer farzlarda olduğu gibi. [\[34\]](#)

6- Rukû'a Varan İmama Uymak:

İmama uyan kimse; eğer rükû halinde iken imama yetişir ise, imamın kıraati onun kıraatinin yerine geçer. Çünkü ilim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir: Kişi rükû halinde imama yetişecek olursa tekbir getirir, rukûa varır ve birşey okumaz. Eğer ayakta iken ona yetişir ise, Kur'ân okur. Bu işe bir sonraki başlıkta açıklanacaktır. [\[35\]](#)

7- İmam Namazda Gizli Okuyorsa:

Gizli okumanın sözkonusu olduğu namazlarda cemaatin imamın arkasında kıraati terketmemesi gerekir. Terkedecek olursa, güzel olmayan bir davranışta bulunmuş demektir. İmam Mâlik ve mezhebine mensup olanların görüşüne göre herhangi birşey yapması da gerekmez. Şayet imam açıktan Kur'ân okuyacak olursa, buna dair bilgiler sekizinci başlık altında verilecektir. [\[36\]](#)

8- İmam Açıktan Okuyorsa:

Mâlikî mezhebinde meşhur olan görüşe göre bu durumda Fâtiha'yı da başka bir sûreyi de okumaz. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun." (el-A'raf, 7/204) Rasulullah (s.a)'ın şu buyrukları da bunu gerektirmektedir: "Ne oluyor ki Kur'ân hususunda benimle münazaa ediliyor?"^[37] İmam hakkında da: "Kur'ân okuduğu vakit siz de susup dinleyiniz"^[38] diye buyurması ile: "Her kimin bir imamı var ise imamın kıraati onun için de kıraattir"^[39] buyurması bunu gerektirmektedir.

el-Buveyti'nin ve Alımed b. Hanbel'in ondan yaptıkları rivayete göre de Şafiî şöyle demiştir: İster imam olsun ister cemaat, imam ister açıktan okusun ister gizli okusun her rek'atte Fatiha sûresini okumadıkça hiçbir kimsenin namazı olmaz. Şafiî Irak'ta bulunduğu sıralarda imama uyan kimse hakkında şöyle derdi: (İmam) gizli okuduğu takdirde (imama uyan) içinden okur. Fakat açıktan okuduğu takdirde (imama uyan da) okumaz. Mâlikî mezhebindeki meşhur görüş gibi. Fakat Mısır'a geldikten sonra şu şekilde görüşünü açıkladı: İmamın açıktan okuduğu hallerde iki görüş vardır: Birinci görüş okumasıdır, ikinci görüş ise okumamasının da yeterli geleceği ve imamın kıraatiyle yetineceği şeklindedir. Bunu İbnü'l-Münzir nakletmektedir. İbn Vehb, Eşheb, İbn Abdülhakem, İbn Habib ve Kufiler der ki: İmama uyan hiçbir şey oku-maz. İmam ister açıktan okusun, ister gizliden. Çünkü Peygamber efendimiz'in: "İmamın okuması onun için (imama uyan kimse için) de okumadır" hadisi bunu gerektirmektedir. Ve bu hadisteki ifade geneldir. Çünkü Hz. Cabir de şöyle demiştir: Her kim Fatiha sûresini okumaksızın bir rek'at namaz kılacak olursa, -imamın arkasında namaz kılması hali müstesna- namaz kılmış olmaz. ^[40]

9- Namaz'da Fâtiha'nın Okunması İle İlgili Sahih Görüş:

Bu görüşlerden sahih olanı Şafiî'nin, Ahmed'in ve Mâlik'in diğer görüşüdür. (Yani) Fâtiha'nın her bir rek'atte ve genel olarak herkes için muayyen olarak okunması gerektiğidir. Çünkü Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Fâtihatü'l-Kitabı okumayan kimsenin namazı olmaz."^[41] "Her kim Um-mu'l-Kur'ân'ı okumaksızın bir namaz kılacak olursa, onun kıldığı bu namaz eksiktir" sözü ve bunu üç defa tekrarlamasıdır.^[42]

Ebu Hureyre de der ki: Rasulullah (s.a) bana şu şekilde nida etmemi emir buyurdu: "(En az) Fatiha sûresi okunmadıkça namaz olmaz ve daha fazlası

okunur." Bunu Ebu Davud rivayet etmiştir.^[43]

Nasıl ki bir rek'atteki bir secde veya bir rükû öteki rek'attekini yerini tutmuyorsa, bir rek'atteki okuyuş da ötekiindeki okuyuşun yerini tutmaz. Abdullah b. Avn, Eyyub es-Sahtiyani, Ebu Sevr ve bundan başka Şafî mezhebi mensubu olan alimler ile Davud b. Ali (ez-Zahirî) de bu görüştedir. Benzeri bir görüş Evzaî'den de rivayet edilmiştir, Mekhul de bu kanaattedir.

Ömer b. el-Hattab, Abdullah b. Abbas, Ebu Hureyre, Ubey b. Kab, Ebu Eyyub el-Ensari, Abdullah b. Amr b. el-As, Ubade b. es-Samit, Ebu Said el-Hudrî, Osman b. Ebi'l-Âs, Havvat b. Cübeyr'in de şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:

Fâtihatü'l-Kitabsız namaz olmaz.^[44] Aynı zamanda bu hem İbn Ömer'in hem de Evzaî mezhebinin meşhur olan görüşüdür. İşte bu konuda bütün bu ashab-ı kirama uymak gerekir, onlar örnek alınmalıdır. Bunların hepsi her rek'atte Fâtiha'nın okunmasını farz kabul etmektedirler.

İmam Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce el-Kazvini, Sünen'in-de bu konudaki görüş ayrılıklarını ortadan kaldıracak ve her türlü ihtimali izale edecek bir rivayet kaydederek şöyle demektedir: Bize Ebu Kureyb anlattı, bize Muhammed b. Fudayl anlattı.^[45] Bize Suveyd b. Said anlattı, bize Ali b. Mushir anlattı, hepsi Ebu Süfyan es-Sa'di'den, o Ebu Nadra'dan, o Ebu Said el-Hudrî'den rivayetle dediler ki: Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "Her bir rek'atte elhamdülillah (Fatiha sûresi) ile bir başka sûre okumayanın -ister farz olsun ister başka bir namaz olsun- namazı olmaz."^[46]

Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den namazın nasıl kılınacağını öğrettiği kimseye: "Ve bunu namazının tümünde yap" dediği ifadesi yer almaktadır.^[47] Söz konusu bu hadis-i şerif ileride gelecektir.

Yine bu konudaki delillerden bir tanesi de Ebu Davud'un Nafi b. Mahmud b. er-Rabi el-Ensari'den şöyle dediğine dair rivayetidir: Ubade b. es-Samit'in sabah namazını kıldırmak üzere gelmesi gecikince müezzin Ebu Nuaym ikamet getirdi ve cemaate namaz kıldırdı. Bu arada Ubade b. es-Samit geldi, beraberinde ben de vardım. Ebu Nuaym'ın arkasında safa durduk. Ebu Nuaym açıktan Kur'ân okumakta idi. Ubade Fatiha'yi okumaya başladı. Namazı bitirince Ubade b. es-Samit'e şöyle dedim: Ebu Nuaym açıktan okuduğu halde senin Fatiha sûresini okuduğunu duydum. O: Evet dedi. Rasulullah (s.a) açıktan Kur'ân okunan namazların birisini bize kıldırmakta iken Kur'ân okumasında biraz güçlük çekti. Namazı bitirince bize doğru yüzünü çevirerek şöyle dedi: Ben açıktan okuduğum vakit sizler Kur'ân okuyor musunuz? Kimimiz: Evet biz bu işi yapıyoruz, deyince Hz.Peygamber şöyle buyurdu: "Hayır. Ben de Kur'ân hususunda ne

oluyor ki benimle çekişiliyor, dedim.

Ben Kur'ân okuduğum takdirde -Ummu'l-Kur'ân (Fatıha sûresi) dışında Kur'ân'dan birşey okumayınız." [48]

İşte bu rivayet, imama uyanın okuyuşu ile ilgili açık bir nastır. Bunu Ebu İsa et-Tirmizî, Muhammed b. İshak'tan bu manada rivayet etmiş olup "hasen bir hadistir" demiştir. [49] İmamın arkasında Kur'ân okumak hususunda Peygamber (s.a)'ın ashabından ve tabiinden ilim adamlarının çoğunluğunun uygulaması bu hadis-i şerife göredir. Aynı zamanda bu Mâlik b. Enes'in, İbnü'l-Mubarek'in, eş-Şafiî'nin, Ahmed ve İshak'ın görüşüdür. Bunların hepsi imamın arkasında Kur'ân okunacağı görüşündedirler. Yine bunu Darakutni de rivayet etmiş ve: Bu hasen bir isnad olup hadisin senedindeki bütün rical (ra-viler) sika (güvenilir) ravilerdir demiştir. Ayrıca Mahmud b. er-Rebi'in, İlya (Beytü'l-Makdis) de yerleşen bir kimse olduğunu, Ebu Nuaym'ın da Beytü'l-Makdis'de ezan okuyan ilk kişi olduğunu zikretti. [50]

Ebu Muhammed Abdulhak der ki: Nafi b. Mahmud'u ne Buharı Tarih'in-de ne de İbn Ebi Hatim zikretmiştir. Buharı ve Müslim ondan herhangi bir rivayette bulunmamışlardır. [51] Ebu Ömer onun hakkında: Meçhuldür demiştir. [52]

Darakutni de Yezid b. Serik'ten şöyle dediğini nakletmektedir: Ben Ömer'e imamın arkasında Kur'ân okumaya dair soru sordum da bana okumayı emretti. Ben: İmam sen dahi olsan da mı? diye sordum, o da: Ben dahi olsam dedi. Ben: Açıkta okusan da mı diye sordum, o: Açıkta okusam dahi dedi. Darakutni der ki: Bu sahih bir isnattır. [53]

Yine Cabir b. Abdullah'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "İmam teminat altına alan kimsedir. [54] O ne yaparsa siz de öyle yapınız." Ebu Hatim der ki: Bu, imam arkasında Kur'ân okumanın gerektiğini ileri süren kimseler için uygun bir delildir. Ebu Hureyre de: "Ben kimi zaman imamın arkasında olurum" diyen el-Farisi'ye buna uygun fetva vermiş ve daha sonra yüce Allah'ın (kudsi hadisteki) şu buyruğunu delil göstermişti: "Ben namazı benim ile kulum arasında ikiye böldüm. Yarıyı benimdir, yarıyı kulumdur ve kuluma istediği verilecektir." Ayrıca Rasulullah (s.a) da şöyle buyurmuştur: "Okuyunuz. Kul der ki: Hamd alemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur..." [55]

10- İmamın Arkasında Kur'ân Okunmaz Diyenlerin Delilleri:

Öncekilerin delil gösterdikleri Hz. Peygamber'in: "Ve (imam) okuduğunda siz de susup dinleyiniz" hadisini Müslim, Ebu Musa el-Eş'ari'den rivayet etmiştir. Cerir'in Süleyman'dan, onun da Katâde'den rivayet etmiş olduğu: "Ve (imam) okuduğunda susup dinleyiniz" fazlalığı ile ilgili olarak Darakutni şunları söylemektedir: Bu fazlalık da Süleyman et-Teymi'nin Katâde yoluyla yaptığı rivayette Süleyman'a uyan olmamış ve Katâde'den hadis belleyenler bu konuda ona muhalefet ederek bu fazlalığı zikretmemişlerdir. Bunlar arasında Şu'be, Hişam, Said b. Ebi Aruba, Hemmam, Ebu Avane, Ma'mer, Adiyy b. Ebi Umare de vardır. Darakutni der ki: Bunların icma ile (bu fazlalığı rivayet etmemeleri) Süleyman'ın bu konuda vehme kapıldığını göstermektedir. Ayrıca Abdullah b. Amir Katâde'den et-Teymi'ye mütabaatte (ona uygun rivayette) bulunduğu dair bir rivayet gelmiştir. Fakat bu (Abdullah b. Amir) pek kuvvetli bir ravi değildir. el-Kattan ondan rivayet almayı terketmiştir. Yine bu fazlalığı Ebu Davud Ebu Hureyre'den gelen yolla kaydetmiş ve şöyle demiştir: Şu.- "Okuduğu vakit susup dinleyiniz" fazlalığı mahfuz değildir. (Güvenilir raviler tarafından belenilmiş değildir). Ebu Muhammed Abdulhak'ın zikrettiğine göre Müslim, Ebu Hureyre'den gelen bu hadis-i şerifi sahih kabul etmiş ve şöyle demiştir: Bu hadis bana göre sahihtir.[\[56\]](#)

Derim ki: Müslim'in bunu sahih kabul ettiğini gösteren delillerden birisi de -ravilerin üzerinde icma etmemiş olmasına rağmen- Ebu Musa'dan gelen rivayet yoluyla bu fazlalığı kitabına almış olmasıdır. Yine İmam Ahmed b. Hanbel ve İbnu'l-Münzir de bunun sahih olduğunu kabul etmiştir. Şanı yüce Allah'ın: "Ve Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun." (el-A'raf, 7/204) buyruğu Mekke'de nazil olmuştur. Namazda konuşmanın haram kılınması ise, -Zeyd b. Erkam'ın da söylediği gibi- Medine'de nazil olduğundan dolayı bu onların lehlerine bir delil olamaz. Çünkü orada kastedilen -Said b. el-Müseyyeb'in de dediği gibi- müşriklerdir. Darakutni'nin Ebu Hureyre'den rivayetine göre bu âyet-i kerime Rasulullah (s.a)'ın arkasında namaz kılınırken sesi yükseltmek hakkında nazil olmuştur. Ayrıca Darakutni der ki: Abdullah b. Amir ravi olarak zayıftır.[\[57\]](#)

Hz. Peygamber'in: "Bana ne oluyor ki Kur'ân hususunda benimle çekişiliyor?" buyruğuna gelince; bunu Mâlik İbn Şihab'tan, o İbn Ukeyme el-Ley-si'den rivayet etmiştir. Bunun adı İmam Mâlik'in, söylediğine göre Amr'dır, başkası da Âmir demektedir. Yezid, Umare veya Ammar olduğu da söylenmiştir. Künyesi Ebu'l Velid'dir. 101 yılında doksanyedi yaşında iken vefat etmiştir. ez-Zühri ondan sadece bir hadis-i şerifi rivayet etmiştir. Sika bir ra-vidir. Ondandır Muhammed b. Amr ve başkaları da rivayette bulunmuştur. Hadisinde anlatılmak

istenen şudur: Ben açıktan okuduğum zaman siz de açıktan okumayınız. Çünkü bu münazaa (anlaşmazlık) bir çekişme ve bir karışıklıktır. O bakımdan siz içinizden okuyunuz. Bunun böyle olduğunu Uba-de'nin rivayet ettiği hadis ile Ömer el-Faruk'un verdiği fetva ve her iki hadisi de rivayet eden Ebu Hureyre'nin rivayeti beyan etmektedir. Eğer Hz. Pey-gamber'in: "Ne oluyor ki Kur'ân-ı Kerim'de benimle münazaa olunuyor?" hadisinden her türlü okumanın yasaklığı manası çıkabilseydi buna muhalif fetva vermesi mümkün olmazdı. ez-Zühri'nin İbn Ukeyme'nin rivayet ettiği hadis ile ilgili olarak söyledikleri de şunlardır: Ashab-ı kiram Rasulullah (s.a)'dan bu sözlerini işitince Rasulullah (s.a)'ın açıktan okuduğu namazlarda Kur'ân okumaktan vazgeçtiler, şeklindeki sözleriyle kastettiği önceden de açıkladığımız gibi, Fatiha sûresini okumaktır. Başarımız Allah ileler.

Hz. Peygamber'in: "Her kimin imamı varsa, imamın kıraati onun için kıraattir" hadisine gelince, zayıf bir hadistir. Bunu el-Hasen b. Umare müsned olarak rivayet etmiştir. Ancak el-Hasen metruk bir ravidir. Ebu Hanife ise[58] zayıf bir ravidir. Her ikisi de bunu Musa b. Ebî Aişe'den o Abdullah b. Şed-dad'dan, o Cabir'den rivayet etmişlerdir. Darakutni de bu hadisi rivayet edip şöyle demiştir: Bunu Süfyan es-Sevri, Şu'be, İsrail b. Yunus, Şerik, Ebu Halid ed-Dalani, Ebu'l-Ahvas, Süfyan b. Uyeyne, Cerir b. Abdulhamid ve başkaları Musa b. Ebi Aişe'den o, Abdillalı b. Şeddad'dan mürsel olarak Peygamber (s.a)'den rivayet etmişlerdir ki doğru rivayet şekli budur.[59]

Hz. Cabir'in: "Her kim Fatiha sûresini okumaksızın namaz kılacak olursa, o imam arkasında olması hali müstesna namaz kılmış olmaz"[60] sözlerini İmam Mâlik Vehb b. Keysan'dan, o da Cabir'den Hz. Cabir'in sözü olarak rivayet etmiştir. İbn Abdi'l-Berr der ki: Ayrıca bunu tefsir sahibi Yahya b. Sellam Mâlik'ten, o Ebu Nuaym'dan o Vehb b. Keysan'dan, o Cabir'den o Peygamber (s.a)'den rivayet etmiştir. Ancak doğrusu Muvatta'da olduğu gibi Ca-bir'e mevkufen rivayet edilmesidir. Bu mevkuf rivayetin fikhî inceliklerinden bir tanesi de Fatihanın okunmadığı rek'atin iptal edilmesidir. Ayrıca bu İb-nü'l-Kasım'ın kabul ettiği görüşün doğruluğunu da ortaya koymaktadır. Bunu da (Fâtiha'nın okunmadığı) rek'atin sayılamayacağı, başka bir rek'atin esas kabul edileceği ve Fâtiha'nın okunmadığı bir rek'atin namaz kılan tarafından sayılamayacağı hususunda İmam Mâlik'ten rivayet etmiştir. Yine bu rivayette şöyle bir fikhî incelik de vardır: İmamın kıraati namaz kıldırdığı kimseler için de kıraattir. Bu Hz. Cabir'in kabul ettiği görüştür, fakat bu hususta ona başkaları muhalefet etmiştir. [61]

11- Fatiha Her Rekatte mi Okunur?

İbnu'l-Arabi der ki: Peygamber (s.a)'den: "Fâtiha'yı okumayan kimsenin namazı yoktur" şeklinde gelen bu delil hakkında insanlar farklı görüşlere sahiptir: Acaba buradaki nefy (olmayacağını ifade eden buyruk) mükemmellik ve tamamlılık ile ilgili midir yoksa yeterlilik ile mi ilgilidir? Delili tetkik edenin durumuna göre fetvada da değişiklik görülmektedir. Bu asıl delil ile ilgili en meşhur ve en güçlü olan şekil, nefiy genellilik ifade eder, şeklinde olduğundan dolayı, İmam Mâlik'ten gelen güçlü rivayet de: Fatiha sûresini namazında okumayanın namazının batıl olacağı şeklindeki rivayettir. Fakat öte taraftan bu sûrenin her bir rek'atte tekrar edilmesi ile ilgili görüşü tetkik ettiğimizde şunu görürüz: Peygamber (s.a)'ın: "Ve sen bunu namazının tümünde böylece yap. [62]"buyruğunu bu esasa göre tevil edip anlayan bir kimsenin tıpkı rükû ve sücudunu tekrarladığı gibi, kıraatini de tekrarlaması gerekir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [63]

12- Fatiha Okumanın Farz Olup Olmadığı:

Bizim, bu bölümde zikrettiğimiz ve muayyen olarak Fâtiha'nın okunması gerektiğini ortaya koyan hadis-i şerifler ile bu doğrultudaki diğer hususlar, Kulelilerin muayyen olarak Fâtiha'nın okunması gerekmez ve Fatiha ile Kur'ân'ın başka âyetleri arasında fark yoktur, şeklindeki görüşlerini [64] reddetmektedir. Çünkü Peygamber (s.a) -açıkladığımız üzere- kendi buyruğu ile Fatiha sûresini tayin etmiş bulunmaktadır. Şanı yüce Allah'ın: "Namazı kılınız" buyruğundan neyi murad ettiğini beyan eden odur. Diğer taraftan Ebu Davud, Ebu Sa-id el-Hudrî'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Bize Fâtihatü'l-Kitab ile Kur'ân-ı Kerim'den kolayımıza gelen buyrukları okumamız emrolundu." [65] İşte bu hadis-i şerif Hz. Peygamber'in bedeviye: "Kur'ân'dan ezberlediklerinden kolayına geleni oku" [66] buyruğundaki emrinin Fâtiha'dan fazlasını kastettiğini göstermektedir. Yine bu yüce Allah'ın: "O halde ondan kolayınıza geleni okuyun." (el-Müzemmil, 73/20) buyruğunu da açıklamaktadır. Diğer taraftan Müslim, Ubade b. es-Samî'ten şunu rivayet etmektedir: Rasulullâh (s.a) buyurdu ki: "Ummu'l-Kur'ân'ı (Fâtiha'yı) okumayanın namazı yoktur." [67] Bir diğer rivayette de: "... ve ondan başka bir miktar okumayanın..."

ilavesini de eklemektedir.[\[68\]](#)

Hiz. Peygamber'in: "Eksiktir -sözünü üç defa tekrarlayarak- tamam değildir" şeklindeki buyruğu ise sözü geçen deliller gereği, yeterli değildir, anlamındadır. Çünkü hadis-i şerifte geçen (ve eksiktir anlamı verilen kelime olan): kelimesi eksiklik ve fasid oluşu ifade eder. el-Ahfeş der ki: tabiri eksik olarak, tamamlanmadan doğumunu yapan dişi deve hakkında kullanılır. Hilkatı tam olsa dahi doğum vaktinden önce erken doğum yaptığı takdirde de (yine aynı kökten gelen) : kelimesi kullanılır.

Konu üzerinde düşünüldüğü takdirde: "Eksiklik" halinde namazın caiz olmaması gerekir. Çünkü eksik bir namaz tamam olmayan bir namazdır. Henüz tamam olmaksızın namazdan çıkan bir kimsenin emrolunduğu şekilde (böylesinin de) namazı iade etmesi gerekir. Kıldığı o namazın hükmü ne ise iadesinin hükmü de odur. Eksik kalacağını kabul etmekle birlikte namazın caiz olacağı iddiasında bulunan kimsenin ise delil getirmesi gerekir. Susturucu bir şekilde delil getirebilmesine ise imkan yoktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[69\]](#)

13- Namazda Kur'ân Okumak:

İmam Mâlik'ten namazın herhangi bir bölümünde kıraatin vacib olmadığı rivayet edilmiştir. İmam Şafî de kıraati unutan kimse hakkında Irak'ta bulunduğu sûrede aynı şekilde fetva vermektedir. Ancak Mısır'da bu görüşünden dönerek şöyle demeye başlamıştır: "Fâtiha'yı güzel bir şekilde okuyabilen bir kimsenin Fâtiha'yı okumadan namazı sahih olmaz. Fâtiha'dan bir harf eksik okuması dahi yeterli değildir. Eğer Fâtiha'yı okumayacak yahut bir harf dahi eksik okuyacak olur ise, Fâtiha'dan başka yerler okumuş olsa dahi namazını iade eder." Bu mesele ile ilgili sahih olan pörüş de budur. Hiz. Ömer'den rivayet edilen akşam namazını Kur'ân okumaksızın kıldırıldığı, bu durum kendisine anlatıldığında: Rükû ve sücud nasıldı? diye sorması üzerine: Güzeldi cevabını alınca, O halde bir mahzur yoktur, şeklinde cevap verdiği şeklindeki rivayet ise lafzı münker ve isnadı munkatı' (kesik) bir hadistir. Çünkü bunu İbrahim b. el-Haris et-Teymi Hiz. Ömer'den rivayet etmektedir. Bir diğerinde de İbrahim, Ebu Seleme b. Abdurrahmân'dan, o Hiz. Ömer'den rivayet etmektedir ki her iki sened de munkatı'dır ve bunda delil olacak bir taraf yoktur. İmam Mâlik bunu Muvatta'da zikretmiştir. Bu Muvatta'ın ravilerinin birisinin Muvatta rivayetinde yer almakla birlikte, Yahya ve onunla birlikte bir grubun rivayet ettiği Muvatta'da yoktur. Çünkü İmam Mâlik daha sonraları bunu pek yerinde görmeyerek Muvatta'ından çıkarmış ve şöyle demiştir: Uygulama buna göre değildir. Çünkü Peygamber

(s.a) şöyle buyurmuştur: "Kendisinde Fâtiha'nın okunmadığı her bir namaz eksiktir." Diğer taraftan Hz. Ömer'in sözü geçen namazı iade ettiği de rivayet edilmiştir. Ondan gelen sahih rivayet de budur.

Yahya b. Yaliya en-Neysaburi'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bize Ebu Muaviye, el-A'meş'ten, o İbrahim en-Nehai'den, o Hemmam b. el-Ha-ris'ten rivayet ettiğine göre, Ömer (r.a) akşam namazında kıraati unuttu, sonra da cemaatle birlikte namazı iade etti. İbn Abdi'l-Berr ki: Bu muttasıl bir hadistir. Buna Hemmam Hz. Ömer'den rivayetle tanık olduğunu belirtmiştir. Değişik yollardan bu şekilde rivayet edilmiştir.

Eşheb'in rivayetine göre Mâlik şöyle demiştir: Mâlik'e Kur'ân okumayı unutan kişi hakkında soru sorulmuş ve: Ömer'in bu konudaki sözünü beğeniyor musun? diye sorulunca şu cevabı vermiştir: Ben Ömer'in böyle birşey yaptığını kabul etmiyorum dedi ve böyle bir hadisin olmayacağını söyledi. Sonra da şunları ekledi: İnsanlar (cemaat) akşam namazında açıktan Kur'ân okumadığını görecekler de ona unuttuğunu hatırlatmak üzere sübhanallah de-meyecekler, öyle mi? Benim görüşüme göre böyle bir işi yapan kişinin namazı iade etmesi gerekir.

[\[70\]](#)

14- Kur'ân Okumaksızın Namaz Kılmak:

Konu ile ilgili kabul ettikleri usullerine göre (aslî delillerine) az önce açıklandığı üzere ilim adamları Kur'ân okumaksızın namazın olamayacağını ic-ma ile kabul etmişlerdir. Aynı şekilde Fâtiha'nın okunuşundan sonra kıraatin vaktini tayin etmemek hususunda da görüş birliğine varmışlardır. Şu kadar var ki kişinin Fatiha ile birlikte sadece tek bir sûre okumasını müstehab görürler. Çünkü Peygamber (s.a)'den çoğunlukla rivayet edilen hal budur. İmam Mâlik der ki: Kıraatte sünnet olan ilk iki rek'atte Fatiha ile bir sûre okuması, son iki rek'atte de yalnızca Fatiha'yı okumasıdır. el-Evzaî de der ki: Fâ-tiha'yı okur, eğer Fâtiha'yı okumayıp bir başka sûre okuyacak olsa bu da onun için yeterlidir. Yine el-Evzaî der ki: Eğer üç rek'atte okumayı unutacak olursa namazını iade eder.

es-Sevri de der ki: İlk iki rek'atte Fatiha ile bir sûre okur, son iki rek'atte de dilediği takdirde teşbih getirir, dilerse Kur'ân okur. Kur'ân da okumayıp teşbih de getirmeyecek olursa namazı caizdir.

Ebu Hanife ile diğer Kufelilerin görüşü de budur. İbnu'l-Münzir der ki: Biz Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet ediyoruz: İlk iki rek'atte Kur'ân oku, son iki rek'atte de teşbih getir. en-Nehai de bu görüştedir. Süf-yan der ki: Şayet üç rek'atte Kur'ân okumayacak olursa namazı iade eder. Çünkü bir tek rek'atte

Kur'ân okumak onun için yeterli değildir. Yine Süfyan der ki: Sabah namazının bir rek'atinde Kur'ân okumayı unutmaması halinde de durum budur.

Ebu Sevr der ki: Her rek'atte Fâtiha'nın okunmadığı bir namaz caiz olmaz. İmam Şafiî'nin Mısır'daki (Cedid) görüşü gibi. İmam Şafiî mezhebinin bütün ilim adamları da bu görüştedir. Mâlikî mezhebine mensup İbn Huveyzimendâd da böyle söylemiştir: Bize göre her rek'atte Fatiha sûresinin okunması vaciptir. Bu meseledeki sahih görüş de budur. Müslim Ebu Katâde'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Rasulullah (s.a) bizlere öğle ve ikindi namazlarını kıldırır, ilk iki rek'atte Fâtihatü'l-Kitab ile iki sûre okurdu. Kimi zaman bize bir âyeti işittirir idi. Öğlenin ilk rek'atini uzunca kıldırır, ikincisini kısa keserdi. Sabah namazında da böyle yapardı."[\[71\]](#) Bir diğer rivayette de şöyle denilmektedir: "Son iki rek'atte de Fâtihatü'l-Kitabı okurdu."[\[72\]](#) İşte bu İmam Mâlik'in kabul ettiği görüşün lehine açık bir nas ve sahih bir hadistir. Her bir rek'atte Fatiha'nın muayyen olarak okunacağına -bu görüşü kabul etmeyenlerin hilafına- açık bir nasır. Delil ise Sünnette olandır, Sünnete muhalif olanda delil olma özelliği yoktur. [\[73\]](#)

15- Namazda Fâtiha'dan Başka Okuma:

Cumhur, Fâtiha'dan fazla okumanın vacib (farz) olmadığı görüşündedir. Çünkü Müslim, Ebu Hureyre'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Her namazda kıraat vardır. Peygamber (s.a)'ın bize işittirerek okuduğunu biz de size işittirerek (yani açıktan) okuyoruz. Bizden gizleyerek okuduğunu biz de sizden gizleyerek okuyoruz. Her kim Fâtiha'yı okuyacak olursa bu onun için yeterlidir. Ve her kim daha fazlasını okuyacak olursa bu da daha faziletlidir."[\[74\]](#) Buharî'deki ifade ise: "Eğer daha fazla okuyacak olursan bu bir hayırdır." şeklindedir.[\[75\]](#)

İlim adamlarının çoğunluğu zaruret sebebiyle veya zaruretsiz olarak fazladan bir sûre okumayı terketmeyi kabul etmezler. İmran b. Husayn, Ebu Sa-id el-Hudrî , Havvat b. Cübeyr, Mücâhid, Ebu Vail, İbn Ömer, İbn Abbas ve başkaları bu görüştedirler. Bunlar derler ki: Fâtihatü'l-Kitab ile birlikte Kur'ân-ı Kerim'den herhangi bir bölüm okumayanın namazı olmaz. Aralarından kimisi iki âyet, kimisi de bir âyet ile bunu sınırlandırırken kimisi de buna sınır getirmeyip: Fatiha ile birlikte Kur'ân'dan bir bölüm, demekle yetinmiştir. Bütün bunlar her halükarda Fatiha ile birlikte Kur'ân-ı Kerim'den kolaya gelen bir bölümü öğrenmeyi gerektirmektedir. Çünkü Ubade b. es-Sa-mit ile Ebu Said el-Hudrî ve başkalarının rivayet ettikleri hadisler bunu gerektirmektedir.

(İmam Mâlik'in) el-Müdevvene adlı eserinde şöyle denilmektedir: Veki', el-

Ameş'ten, o Hayseme'den rivayetle dedi ki: Bana Ömer b. el-Hattab'ı şöyle derken dinleyen birisi anlattı: Fâtihatü'l-Kitabı ve onunla birlikte bir miktar Kur'ân okumayanın namazı yeterli değildir.

Mezhebimizde (Mâlikî mezhebinde) Fâtîha'dan sonra sûre okumanın hükmü ile ilgili üç farklı görüş vardır: Sünnet, fazilet ve vacib görüşü. [76]

16- Fatiha'yı Öğrenemeyen:

Bütün gücünü harcadıktan sonra Fatiha'yı öğrenemeyen yahut Kur'ân-ı Kerim'den hiçbir şey belleymeyen veya hafızasında ondan hiçbir şey tutamayan kimsenin Kur'ân okunması gereken yerlerde tekbir, tehlil, tahmid, teşbih, temcid yahut la havle vela kuvvete illa billah'tan mümkün olanı söyleyerek Allah'ı zikretmesi gerekir. Bu şekilde zikir yalnız başına namaz kılması veya imamın gizliden okuduğu namazlarda imam ile birlikte kılması halinde sözkonusudur. Çünkü Ebu Davud ve başkaları Abdullah b. Ebi Evfa'dan şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Bir adam Peygamber (s.a)'ın yanına gelerek şöyle dedi: Ben Kur'ân-ı Kerim'den herhangi birşey ezberlemek imkanını bulamıyorum. Bana onun yerini tutacak birşeyler öğret. Hz. Peygamber: "De ki Allah'ı teşbih ederim. Hamd yalnız Allah'ındır. O'ndan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür. Bütün gücümüz ve takatimiz ancak Allah'ın yardımını iledir." Bunu soran sahabi: Ey Allah'ın rasulü, bunlar Allah için söyleyeceğim sözlerdir. Ya kendim için ne diyeyim? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: De ki: Allah'ım bana merhamet buyur, bana afiyet ver, beni doğru yola ilet, beni rızıklandır." [77]

17- Hiçbir Dua Okuyamayan:

Şayet bu lafızlardan herhangi birisini de söylemekten aciz ise elinden geldiği kadar imam ile birlikte (yani cemaatle) namaz kılmayı terketmesin. İnşa-allah imam bu konuda onun sorumluluğunu yerine getirir. Ölüm gelinceye kadar aralıksız olarak Fatiha'yı ve onunla birlikte bir miktar Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmek için bütün gayretini ortaya koymalıdır. O bu gayret içerisinde ona ölüm gelmelidir ki Allah'a karşı beyan edebileceği bir mazeret sahibi olsun. [78]

18- Arapça'ya Dili Dönmeyenler:

Arap olmayanlardan yahut başka kavimlerden arapçaya dili dönmeyen kimseye

namazını kılması için anlayacağı diliyle arapça dua tercüme edilir. Yüce Allah'ın izniyle bu onun için yeterli gelir. [\[79\]](#)

19- Farsça Okumak:

Cumhurun görüşüne göre güzelce Arapça okuyabilenin Farsça okuyarak namaz kılması yeterli değildir. Ebu Hanife der ki: Arapça okuyabilse dahi Farsça okumak onun için yeterlidir. Çünkü maksat manayı isabet ettirmektir. İb-nu'l-Münzir ise der ki: Hayır, bu onun için yeterli olmaz. Çünkü bu Allah'ın emrine aykırıdır. Peygamber (s.a)'den bize gelen bilgiye de aykırıdır, müs-lüman cemaatlerin görüşüne de aykırıdır. Bu konuda Ebu Hanife'ye muvafakat eden bir kimsenin olduğunu da bilmiyoruz. [\[80\]](#)

20- Kiraati Bilmeyen Kimse, Namazda İken Kiraat Öğrenirse:

Kiraati bilmeyerek ve emrolunduğu şekilde namaza başlayan bir kimse namaz esnasında kiraati öğrenirse ne yapar? Meseleyi şöyle tasarlayabiliriz: Namaz kılan bu kişi (namazda iken) Fâtiha'yı okuyanı işitir ve mücerred bu işitmesiyle onu ezberleyiverir. Bu durumda (namazını bozup) yeniden namaza başlamaz. Çünkü o ana kadar kıldıklarını emrolunduğuna uygun olarak kılmıştır. Bunu iptal etmeyi gerektirecek bir durum yoktur. Bunu İbn Sah-nun "Kitab "ında zikretmiştir. [\[81\]](#)

III. Bölüm:

ÂMİN DEMEK

Bu bölüme dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [\[82\]](#)

1- "Amin" Deme Şekli:

Kur'ân okuyan bir kimsenin Fatıha sûresini okuduktan sonra -Kur'ân olanın Kur'ân olmayandan ayırd edilebilmesi için kelimesinin "nun "harfi üzerinde sekte yaptıktan sonra "âmin" demesi sünettir. [\[83\]](#)

2- "Âmin" Deme Zamanı:

Ana kitaplarda (temel hadis kaynaklarında) Ebu Hureyre'den Rasulullah (s.a)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "İmam âmin dediğinde siz de âmin deyiniz. Çünkü her kimin âmin demesi meleklerin âmin demesine rastlar ise geçmiş günahları affolunur." [\[84\]](#)

Bizim ilim adamlarımız (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) derler ki: Geçmiş günahların bağışlanması, bu hadis-i şerifin ihtiva ettiği şu dört şeyin gerçekleşmesine bağlıdır.

- 1) İmamın âmin demesi
- 2) İmamın arkasında namaz kılanların âmin demesi
- 3) Meleklerin âmin demesi
- 4) Cematin âmin demesinin meleklerin âmin demesine denk düşmesi.

Bu denk düşme ile ilgili; duanın kabul edilmesi hakkındadır, denildiği gibi, zaman hakkındadır, duanın -nitelik bakımından- ihlasla yapılması hakkındadır da denilmiştir. Çünkü Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Duanızın kabul edileceğini bilerek Allah'a dua ediniz. Ve bilin ki Allah gafil ve başka şeylerle oyalanan bir kalbin duasını kabul etmez." [\[85\]](#)

3- "Âmin" in Fazileti:

Ebu Davud, Ebu Musabbih el-Makrai'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ashab-ı kiramdan olan Ebu Züheyr en-Numeyri'nin yanında otururduk. Çok güzel bir şekilde konuşur idi. Bizden herhangi bir kimse bir duada bulundu mu:

Onu âmin sözü ile bitir, derdi. Çünkü âmin bir sahifenin üzerindeki mühür gibidir. Ebu Zühre dedi ki: Bunun neden böyle olduğunu size bildireyim mi? Bir gece Rasûlullah (s.a) ile birlikte çıkmıştım. Israrla dua eden birisinin yanından geçtik. Peygamber (s.a) onun duasını işitecek bir şekilde durdu. Sonra Peygamber (s.a): "Eğer mühürlerse duası kabul olunur" dedi. Orada bulunanlardan birisi: Ne ile mühürleyecek ey Allah'ın Peygamberi? diye sordu. Hz. Peygamber: "Âmin ile" dedi. "Çünkü o âmin ile duasını bitirirse (kabulünü) gerektirmiş olur." Peygamber (s.a)'e bu soruyu soran adam dua eden adamın yanına gitti ve ona: Ey filan, duanı mühürle (âmin diyerek bitir) ve (kabul olunacağına dair) müjde olsun, dedi.[\[86\]](#)

İbn Abdî'l-Berr der ki: Ebu Zühre en-Numeyri'nin asıl adı Yahya b. Nufeyr'dir. Peygamber (s.a)'dan: "Çekirgeleri öldürmeyiniz. Çünkü çekirgeler Allah'ın en büyük ordusudur"[\[87\]](#) hadisini rivayet etmektedir.

Vehb b. Munebbih de der ki: Âmin dört harftir. Allah her bir harften: "Allah'ım, âmin diyen herkes için mağfiret buyur" diyen bir melek yaratır.

Haberde şöyle denilmiştir: "Cebrail bana Fâtihatu'l-Kitab'ı bitirdiğim vakit âmin demeyi telkin etti ve: Bu mektubun üzerindeki mühür gibidir, dedi." Bir diğer hadiste şöyle denilmiştir: "Âmin alemlerin Rabbinin mührüdür." [\[88\]](#)

el-Herevi der ki: Ebu Bekir dedi ki: Bu, Allah'ın kulları üzerindeki mührüdür, demektir. Çünkü yüce Allah onun vasıtası ile onların üzerinden afet ve musibetleri bertaraf eder. Tıpkı himaye eden ve bozulup içindekinin dışarıya çıkmasına engel olan mektup üzerindeki mühür gibidir. Diğer bir hadiste de şöyle denilmiştir: "Âmin cennette bir derecedir." [\[89\]](#) Ebu Bekir der ki: Bunun anlamı şudur: Âmin öyle bir kelimedir ki bunu söyleyen bu vesileyle cennette bir derece kazanır. [\[90\]](#)

4- "Âmin"in Anlamı:

İlim ehlinin çoğuna göre "âmin" kelimesi, dua anlamında kullanılan bir kelime olarak "Allah'ım duamızı kabul buyur" demektir. Bazıları da: "Âmin" yüce Allah'ın isimlerinden birisidir, demiştir. Ca'fer b. Muhammed Mücâhid ve Hilal b. Yisâftan rivayet edildiği gibi İbn Abbas da bunu Peygamber(s.a)'dan rivayet etmekle birlikte bu sahih bir rivayet değildir. Bunu İb-nu'l-Arabi söylemiştir.

"Âmin"in anlamının: Böyle olsun demek olduğu da ileri sürülmüştür. Bunu da el-Cevheri'nin görüşüdür. el-Kelbi'nin, Ebu Salih'ten, onun İbn Abbas'tan rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a)'a: Âmin ne demektir?

diye sordum, o: "Rabbim yap" demektir, dedi. Mukatil der ki: Bu dua için bir güç ve bereketin indirilmesine bir sebeptir. Tirmizî der ki: Âminin anlamı, "sen bizim umutlarımızı boş çıkarma"dır. [\[91\]](#)

5- "Âmin"i Söyleyiş Şekli:

"Amin" kelimesi iki şekilde söylenir. Birincisi Yasin gibi "fail" vezninde med ile ("Âmin" şeklinde), ikincisi ise "yemin" vezninde kasır ile ("emîn" şeklinde) söylenir. Medli söyleyişini şair şu beyitinde kullanmıştır:

"Rabbim, ebediyyen onun sevgisini benden alma Amîn diyen bir kula Allah rahmet buyursun." Bir başkası da şöyle demiştir:

"Âmin âmin diyorum, razı olmam, bir tanesine
Ta ki ikibin âmin diyene kadar."

Bir başka şair de kasr ile şöyle kullanmıştır:

"Ondan istekte bulununca Futhul benden uzaklaştı
Allah aramızdaki uzaklığı artırsın, emin."

Mim'in şeddeli okunması hatadır. Bunu el-Cevheri söylemiştir.

el-Hasen ve Ca'fer es-Sadık'dan şeddeli okunduğuna dair rivayet de gelmiştir. el-Hüseyn b. el-Fadl'ın görüşü de budur. O vakit bu kelime kasdet-mek için kullanılan den türemiş ojur. Bizler sana yönelmeyi kastediyoruz, demektir. Yüce Allah'ın: Beyt-i haramı kast ederek gelenlere de saygısızlık etmeyin" (el-Maide, 5/2) buyruğu da bu kökten gelir. Bunu Ebu Nasr b. Abdurrahim b. Abdülkerim el-Kuşeyri nakletmektedir. el-Cevheri der ki: Âmin kelimesi iki sakın harfin birarada gelmesi dolayısıyla kelimeleri gibi feth üzere mebnidir. "Âmin dedi" ve "âmin demek" anlamında: filan kişi âmin dedi" denilir. [\[92\]](#)

6- İmam'ın "Amin" Demesi:

İmam âmin'i söyler mi ve açıktan söyler mi konusunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır. Şafîî ve Medinelilerin rivayetine göre, Mâliî bu görüştedir. Kufeliler ve kimi Medineliler de: İmam âmin'i açıktan söylemez, demişlerdir. Taberî'nin görüşü de budur. Bizim ilim adamlarımızdan İbn Habib'in de görüşü budur. İbn Bukeyr de: İmam muhayyerdur, demiştir. İb-nu'l-Kasım'ım İmam Mâlik'ten rivayetine göre: İmam âmin demez. Onun arkasındakiler yani ona uyanlar âmin, der demektedir. Bu İbnu'l-Kasım'ın ve İmam Mâlik'in mezhebine mensup Mısırlıların görüşüdür. Bunların delilleri ise Ebu Musa el-Eş'ari'nin rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: Rasûlullah (s.a) bize hutbe irad etti. Bize

sünnetlerimizi açıkladı, nasıl namaz kılacağımızı öğretti ve şöyle dedi: "Namaz kıldığınız vakit saflarınızı doğru tutunuz. Daha sonra sizden herhangi bir kimse imam olsun. İmam: Allahu ekber dediği vakit siz de tekbir getiriniz. "Gazaba uğramış olanların ve sapıtanlarınkine değil" dediğinde siz de "âmin" deyiniz. Allah sizin duanızı kabul buyurur." dedikten sonra hadisin geri kalan kısmını da zikretti. Bunu Müslim rivayet etmiştir.[\[93\]](#)

Sumeyy'in Ebu Hureyre'den rivayet ettiği hadis de bunun gibidir. Bunu da İmam Mâlik rivayet etmiştir.

Sahih olan ise birincisidir, (yani imam "âmîn"i açıktan söyler) Vail b. Hu-cr'un rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: Çünkü Rasûlullah (s.a) "ve leddâllîn"i okuduğunda: Âmin der ve sesini yükseltirdi. Bunu Ebu Davud[\[94\]](#) ve Darakutni rivayet etmiştir. Darakutni şunu da eklemiştir: Ebu Bekr der ki: Bu, Küfe halkının yalnız başlarına rivayet ettikleri bir sünnettir. Bu hadis ve bundan sonraki hadis sahihtir.[\[95\]](#) "Buharı de: İmamın âmin lafzını açıktan söylemesi" diye bir başlık açmıştır.[\[96\]](#)

Ata der ki: "Âmin" bir duadır. İbn ez-Zübeyr ve onun arkasından namaz kılanlar öyle bir âmin dediler ki mescidde bir ses kalabalığı işitildi. Tirmizî der ki: Peygamber (s.a)'ın ashabından ve onlardan sonrakilerden ilim ehlinde birçok kişi bu görüştedir. Bunlar kişinin âmini yüksek sesle söyleyeceğini ve gizlemeyeceğini kabul ederler. Şafiî, Ahmed ve İshak da bu görüştedir.[\[97\]](#)

Muvatta'da ve Buharı ile Müslim'de İbn Şihab'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (s.a) "âmin" derdi.[\[98\]](#)

İbn Mâce'nin Sünen'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: İnsanlar "âmin" demeyi terketti. Rasûlullah (s.a) ise "Gazaba uğramış olanların ve sapıtanlarınkine değil" dediğinde "âmin" derdi. Onun âmin deyişini birinci saftakiler işitir ve bu ses ile mescid dolardı."[\[99\]](#)

Az önce kaydettiğimiz Ebu Musa ile Sumeyy yoluyla gelen iki hadis ise "âmin" lafzının söyleneceği yeri göstermektedir. Bu da imamın "veleddâllîn" demesi sırasında olur. Böylelikle imam ile cemaatin âmin deyişleri birlikte olur ve cemaat ondan önce âmin demiş olmaz. Buna sebep ise az önce belirttiğimiz hususlardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Diğer taraftan Peygamber efendimiz de: "İmam âmin dediği takdirde siz de akabinde âmin deyiniz" diye buyurmuştur.[\[100\]](#)

İbn Nafi' de "Kitabu İbn el-Haris"de şöyle demektedir: İmama uyan bir kimse imamın "veleddâllîn" dediğini işitmedikçe bu sözü (âmin'i) söylemez. Eğer uzak

olup da onun âmin dediğini işitmiyor ise demez. İbn Abdus der ki: O takdirde okuma miktarını kendisine göre tesbit etmeye çalışır ve bitirdiğine kanaat getirdiği yerde "âmin" der. [\[101\]](#)

7- "Âmin"i İçten Söylemek:

Ebu Hanifenin mezhebine mensup olanlar derler ki: Âmin'i içten söylemek açıktan söylemekten daha iyidir. Çünkü âmin bir duadır. Yüce Allah da şöyle buyurmuştur: "Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin." (el-A'raf, 7/55) Buna delil ise, yüce Allah'ın: "İkinizin de duası kabul olundu" (Yunus, 10/89) buyruğunun tevili ile ilgili olarak gelen rivayettir. Burada denildiğine göre Hz. Musa dua ediyor, Hz. Harun da âmin diyordu. O bakımdan yüce Allah her ikisine de: Dua edenler adını vermiştir.

Buna cevap: Duanın gizlenmesinin daha faziletli oluşu riyakarlığın söz-konusu olması dolayısıyladır. Cemaat namazı ile ilgili hususlara gelince bu cemaate katılmak zaten İslâm'ın açık bir şiarını açıktan yerine getirmektir. Ve kulların açıktan yapması mendup olan bir hakkı izhar etmeleridir. İmamın duayı ve sonunda âmin demeyi kapsayan Fâtîha'yı açıktan okuması teşvik edilmiştir. Buna göre duanın açıktan yapılması sünnettir. Sünnet olan dualardan ise bu duaya âmin demek de ona tabidir ve onun gibidir. Bu da açıkça bilinen bir husustur.

[\[102\]](#)

8- Bizden Öncekiler ve "Âmin":

"Âmin" kelimesi bizden önce yalnızca Musa ve Harun (ikisine de selam olsan)'a verilmiş ve öğretilmiştir. Tirmizî el-Hakim "Nevadiru'l-Usul" adlı eserinde şunu zikretmektedir: Bize Abdu'l-Varis b. Abdüssamed anlattı, dedi ki: Bize babam anlattı. Dedi ki: Bize Hişam b. Hassan'ın mescidinin müezzini olan Rezin anlattı, dedi ki: Bize Enes b. Mâlik anlattı dedi ki: Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "Şanı yüce Allah benim ümmetime kendilerinden önce kimseye verilmemiş üç şeyi verdi. Selam. Bu cennet ehlinin kendi aralarındaki selamlaşmalarıdır. Meleklerin saf saf dizilmesi (gibi namazda dizilmek) ve âmin demek. Musa ile Harun'un söyledikleri dışında("âmin" öncekilerden kimseye verilmemiştir.) Ebu Abdullah der ki: Bunun anlamı şudur. Musa Fir'avn'a beddua etmiş Harun da âmin demiş idi. Şanı yüce Rabbimiz de Kitab-ı Kerim'inde Hz. Musa'nın duasını bize zikrettiğinde: "Sizin duanız kabul olundu" (Yunus, 10/89) dediğini bize bildirmekte ve Harun'un söylediğini zikretmemektedir. Hz. Musa: Rabbimiz,

diye dua etti. Harun (as) da "âmin" diyordu. Bu şekilde ona da dua eden kişi adını vermiştir. Çünkü onun âmin demesini de onun dua etmesi olarak değerlendirmiştir.

Şöyle de denilmiş bulunuyor: Âmin bu ümmete hastır. Çünkü Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Yahudilerin selam ve âmin demekten dolayı sizi kıskandıkları kadar hiçbir şeyden dolayı kıskanmamışlardır." Bunu İbn Mâce Hammad b. Seleme'den, o Süheyl b. Ebu Salih'ten, o babasından, o Aişe (r.an-ha)dan rivayetle Peygamber (s.a) buyurdu ki., senediyle rivayet etmiştir.[\[103\]](#) Yine İbn Mâce İbn Abbas'tan Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Yahudiler sizleri âmin dediğiniz için kıskandığı kadar hiçbir şeyden dolayı kıskanmamıştır. O bakımdan çokça âmin deyiniz."[\[104\]](#)

Bizim ilim adamlarımız -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- derler ki: Kitap ehlinin bizleri kıskanma sebepleri şudur: Çünkü bunun (Fatıha Sûresi'nin) başı Allah'a hamdetmek, O'na senada bulunmaktır. Daha sonra O'na itaat etmek, O'na yönelmektir. Arkasından bizi dosdoğru yola iletmesi için bir duadır. Sonra da âmin demekle birlikte onlara beddua ediyoruz. [\[105\]](#)

IV. Bölüm:

FATİHA SÛRESİ'NİN ANLAMLARI, KIRAATLER, İ'RAB VE HAMDEDENLERİN FAZİLETİ

1. Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile
 - 2, 3, 4. Hamd âlemlerin Rabbi, Rahman, Rahîm ve Din Günü'nün maliki olan Allah'adır.
 5. Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden yardım dileriz.
 6. Hidayet eyle bizi dosdoğru yola,
 7. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil. (Âmîn)
- Bu bölüme dair açıklamalarımızı otuzaltı başlık halinde sunacağız:

1- Hamdetmek:

"Hamd Allah'ındır" buyruğu; Ebu Muhammed Abdu'l-Gani b. Said el-Hafız, Ebu Hureyre ve Ebu Said el-Hudri yoluyla Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Kul 'hamd Allah'ındır' dediği vakit, Allah da: Kulum doğru söyledi. Hamd yalnız benimdir diye buyurur." Müslim'in de rivayetine göre Enes b. Mâlik dedi ki: Rasulullah (s.a) şöy-j İle buyurdu: "Allah, birşey yediği zaman Allah'a hamdetmesi yahut birşey içtiği^zaman Allah'a hamdetmesi dolayısıyla kulundan razı olur."[\[106\]](#)

el-Hasen der ki: Ne kadar nimet varsa, şüphesiz el-hamdülillah (hamd Allah'a mahsustur) demek ondan daha faziletlidir.

İbn Mace, Enes b. Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmektedir. Rasulullah(s.a) buyurdu ki: "Allah bir kula bir nimet verip de o kul el-hamdülillah di S yecek olursa, mutlaka Allah'ın ona verdiği şey ondan aldığından daha Uetli olur."[\[107\]](#)

Nevadiru'l-Usul'de Enes b. Mâlik'ten rivayete göre Rasulullah (s.a) le buyurmuştur: "İçindeki herşeyiyle birlikte dünya, benim ümmetimden bir ^kişinin elinde bulunsa daha sonra da bu kişi el-hamdülillah diyecek olsa, buy I el-hamdülillah hiç şüphesiz bütün bu nimetlerden daha faziletlidir olur."[\[108\]](#)

Abdullah der ki: Bize göre bunun anlamı şudur: Bir kişiye dünya verilmiş ve daha sonra da ona bu kelime ihsan edilip onu söylemesi lütfunda bulunulmuş ise, söylediği bu kelime bütün dünyadan daha faziletlidir. Çünkü dünya fanidir, söylediği bu kelime ise bakidir. İşte bu kelime de "geriye kalan kalıcı salih

ameller" arasındadır. Zaten yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Geriye kalacak olan salih amellerdir ki, Rabbinin nezdinde bunlar sevapça da hayırlıdır amelce de hayırlıdır." (el-Kehf, 18/46) Bazı rivayetlerde de şöyle denilmiştir. Onun verdiği aldığından daha hayırlı olur.^[109] Bu ifadeye göre söylediği söz kulun verdiği olur, dünya ile de Allah'tan alınan şeyi kastetmiş olur. Bu tedbir (işleri çekip çevirmek) hakkındadır. Yine bu kelime kul tarafından söylenir, dünya da Allah tarafından verilir şeklinde de açıklandığı olur. Fakat aslı itibariyle her ikisi de Allah'tandır. Dünya da Allah'tandır, bu sözü söylemek de O'nun lütfundandır. Allah kişiye dünyayı vermiş ve onu ihtiyaçtan kurtarmış olur, bu kelimeyi de söylemeyi lütfetmiş, bu sebepten dolayı da ona âhirette şeref ihsan etmiş olur.

/ibn Mace'de İbn Ömer yoluyla gelen şu rivayet yer almaktadır: Rasulullah lalı şunu anlattı: "Allah'ın kullarından birisi, Rabbim, zatının celâline, saltanatının azametine yakışacak şekilde sana ham ederim" dedi. Yazıcı melekler için bunu yazmak zor geldi. Bunu nasıl yazacaklarını bilemediler. Semaya çıktılar ve şöyle dediler: Rabbimiz, senin kulun öyle bir söz söyledi ki onu nasıl yazacağımızı bilemi-

/yoruz. Aziz ve celil olan Allah kulunun ne söylediğini daha iyi bildiği halde der ki: Kulum ne dedi? Melekler: Rabbim, o şöyle dedi: Rabbim, zatının celâline, saltanatının azametine yakışır şekilde sana hamdederim, dedi. Yüce Allah o iki meleğe şöyle dedi: Bu sözü kulumun söylediği şekilde yazınız. Nihayet o bana kavuşacağında o sözün karşılığını ben ona vereceğim."^[110]

Müslim'de rivayet edildiğine göre Ebû Mâlik el-Eş'arî dedi ki: Rasulullah(s.a) şöyle buyurdu: "Abdest almak imanın yarısıdır, el-hamdülillah demek mizanı doldurur. Sübhanellahi vel-hamdülillahi demek de sema ile arz arasını doldurur - yahut doldururlar."^[111]

2- "el-Hamdu lillah" Demenin Fazileti:

İlim adamları, kulun: "el-hamdülillahi rabbi'l âlemîn" demesinin mi yoksa "la ilahe illallah" demesinin mi daha faziletli olacağı hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bir kesim: "el-hamdülillahi rabbi'l-âlemin" demesinin daha faziletli olacağını söylemişlerdir. Çünkü bu hamdin kapsamı içerisinde "la ilahe illallah" diye ifade edilen tevhid de bulunmaktadır. Buna göre kulun "elhamdülillah.." demesinde hem tevhid hem de hamd vardır. Fakat "la ilahe illallah" demesinde sadece tevhid sözkonusudur.

Bir başka kesim de; "la ilahe illallah" demenin daha faziletli olacağını

söylemiştir. Çünkü bu tevhid kelimesiyle, küfür ve şirk ortadan kaldırılmaktadır. Bunun söylenmesi için insanlarla savaşılr. Çünkü Rasulullalı (s.a): "Ben insanlarla la ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum" diye buyurmuştur.^[112] Bu görüşü İbn Atiyye tercih ederek şöyle der: Bunun daha faziletli olduğuna hüküm veren Peygamber (s.a)'ın şu buyruğudur: "Ben ve benden önceki bütün peygamberlerin söylediği en faziletli söz; la ilahe illallah vahdehu la şerike leh (Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, O bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur) sözüdür."^[113]

3. Alemlerin Rabbi:

Müslümanlar, yüce Allah'ın diğer bütün nimetlerine karşılık Mahmud (övülmeye, hamdedilmeye değer) olduğu üzerinde icma etmişlerdir. Allah'ın lütfettiği nimetlerden birisi de imandır. Bu da imanın Allah'ın fiili ve yaratması ile olduğunun delilidir. Buna delil de yüce Rabbimizin: "Âlemlerin rabbi" buyruğudur. Âlemler ise, bütün yaratıkları ifade eder. Bunlardan birisi de imandır. Yoksa durum ileride de açıklanacağı üzere Kaderiye'nin söylediği imanı insanlar yaratmamaktadır.^[114]

4- Hamd'in Anlamı:

"Hamd"ın arap dilindeki anlamı eksiksiz övgü, "sena"dır. Bunun başına gelen elif ve lam C-1 tarif) bütün hamd türlerini kapsamı içindir. Şanı yüce Allah bütün hamdleri hak edendir. Çünkü en güzel isimler ve en yüce sıfatlar onundur, "el-hamd" lafzı şairin şu sözlerinde cem'i killet (azlık bildiren çoğul) lafzı ile çoğul yapılmıştır:

"En açık şekilde hamdedilip övülene tahsis ettim

Sözlerimin en faziletlisini ve hamdlerimin en üstününü."

Hamd'ın zıddı zem (yermek)dir. Övülen kimseye "hamîd" ve "mahmud" denilir.

"Tahmid" ifadesi "hamd" den daha belîğdir. Ayrıca "hamd" şükürden daha kapsamlı ve geniştir. "Muhammed" ise övülmeye değer özellikleri çokça olan kimse demektir. Şair der ki:

"Şanlı, şerefli, kavminin efendisi,

son derece cömert ve çokça övülmeye değer özellikleri olana...."

Rasûlullah (s.a)'a da bu isim verilmiştir. Şair der ki:

"Onu tebcil etmek için kendi isminden ona bir isim türetti. Arşın sahibi olan

(Allah) Mahmud'dur. İşte bu da Muhammed'dir." Mahmede (övmeye değer husus), yerilmeye değer hususun anlamını ifade eden "mezemme"nin zıddıdır. Kişi hamdettiği takdirde onun hakkında: Adam hamdetti, denilir. Hamdedildiği görülen kimse için de kişi der. Mesela: "Filan yere vardım ve oranın övülecek bir yer olduğunu gördüm" demek gibi. Yani orayı övmeye değer ve uygun bir yer olarak gördüm demektir. Bu ifadeleri; orada kalıp yaşamayı veya orada hayvanlar için bulunan otlakları beğendiğimiz takdirde kullanınız. Eşyayı çokça öven ve özelliklerinden daha fazla şeylere sahip olduklarını ileri süren kimse için de "Humede" denilir. Ateşin alevinin çıkardığı ses için de "hame-detu'n-nar" tabiri kullanılır. [\[115\]](#)

5- "Hamd" ile "Şükür":

Ebu Cafer et-Taberi ile Ebu'l-Abbas el-Müberred, hamd ile şükürün aynı anlamda olduğunu söylemişlerse de bu görüş pek kabule değer bir görüş değildir. Ayrıca Ebu Abdurrahmân es-Sülemi de "el-Hakaik" adlı eserinde bunu Cafer es-Sadık ve İbn Ata'nın görüşü olarak da nakletmektedir. İbn Ata der ki: Hamd'in anlamı Allah'a şükretmektir. Çünkü onun bize zatına ham-detmeyi öğretmesi dolayısıyla O, bize bu alandaki lütfunu hatırlatmaktadır. Taberi de bu iki kelimenin aynı anlama geldiğini delil göstermek için kişinin: şükür olmak üzere Allah'a hamdolsun" demesinin doğru olacağını delil göstermiştir. İbn Atiyye de der ki: Gerçekte bu onun kabul ettiğinin zıddına delildir. Çünkü kişi ayrıca şükür olmak üzere" demekle "hamd'i" tahsis etmiş olur. Bu nimetlerden herhangi bir nimete bir hamd ifade eder.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Şükür hamdden daha geneldir. Çünkü şükür hem dil ile hem organlarla hem de kalp ile olur. Hamd ise sadece dil ile olur.

Hamd'in daha genel kapsamlı olduğu da söylenmiştir. Çünkü hamd, hem şükür manasını hem övmek anlamını kapsamaktadır. Bu ise şükürden daha geneldir. Hamd, şükür yerine kullanılabildiği halde şükür hamd yerine kullanılamamaktadır. İbn Abbas'ın da şöyle dediği kaydedilmektedir: el-hamdülillah şükreden herkesin kullandığı bir sözdür. Adem (as) da aksırdığı vakit "el-hamdülillah" demiştir. Yüce Allah da Hz. Nuh'a şöyle demesini emretmiştir: "Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun, de." (el-Mu'minun, 23/28) İbrahim (a.s) da şöyle demiştir: "Bana ihtiyarlığıma rağmen İsmail'i ve İshak'ı bağışlayan Allah'a hamdolsun." (İbrahim, 14/39) Hz. Davud ile Hz. Süleyman kıssasında da yüce Allah bize şunu bildirmektedir: "İkisi dedi ki: Bizi pek çok mümin kullarına üstün kılan Allah'a hamdolsun." (en-Neml, 27/15)

Yüce Allah Peygamberi Muhammed (s.a)'e de şöyle emretmektedir: "Evlat edinmeyen o Allah'a hamdolsun, de." (el-İsra, 17-111) Cennet ehli de şöyle diyeceklerdir: "Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun." (Fatır, 35/34); "Ve dualarının sonu da el-hamdülillahi rabbi âlemin (Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun, veya: Bütün hamdler âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur) demeleridir." (Yunus, 10/10). Buna göre "el-hamdilillah" şükreden herkesin söylediği sözdür.

Derim ki: Doğrusu şudur: Hamd, önceden bir ihsan sözkonusu olmaksızın nitelikleriyle övülmeye değer olana yapılan bir senadır, övgüdür. Şükür ise, bağışladığı ihsana (iyiliğe, güzelliğe) karşılık şükredilen kimseye yapılan bir senadır. İşte bu noktadan hareketle ilim adamlarımız şöyle demiştir: Buna göre hamd şükürden daha kapsamlıdır. Çünkü hamd hem sena, hem tahmid (yani hamdetmek) hem de şükür bakında kullanılır. Karşılık olarak yapılan (şükür), özel bir hali ifade eder. Ve sana iyilik yapana karşı bir mükafattır. O bakımdan âyet-i kerimede kullanılan hamd, daha genel bir mana ifade ediyor. Çünkü şükürden geniş bir anlamı kapsamaktadır.

Hamd'in rıza anlamına geldiğinden de sözedilmektedir. Mesela: yani; ben onu sınadım ve beğendim, denilir. Yüce Allah'ın: "Ma-kam-ı Mahmud" (el-İsra, 17/79) buyruğunda da geçen "mahmud" kelimesi ise (övülmeye değer anlamına değil de) beğenilen ve hoşnud olunan makam demektir. Hz. Peygamber de buyruğu: "Sidiğin çıkış yerini yıkamanızı sizin için uygun ve yerinde görürüm" [\[116\]](#) anlamındadır.

Yüce Allah'ın: "el-hamdülillah" buyruğu ile ilgili olarak Cafer es-Sachk'ın şöyle dediği de zikredilmektedir: Şanı yüce Allah'ı kendi zatını nitelendirdiği şekilde sıfatlarıyla öven kimse Allah'a hamdetmiş olur. Çünkü "hamd" kelimesi, "h, m, d" harflerinden meydana gelmiştir. Ha, vahdaniyyetten, mim, mülkten, dal ise deymumiyyetten (devamlılıktan, bekadan) gelmektedir. Yüce Allah'ı vahdaniyeti, deymumiyeti ve mülküyle tanıyıp bilen bir kimse gereği gibi tanımış olur. İşte "el-hamdülillah"ın hakikati de budur.

Şakık b. İbrahim de "el-hamdülillah"ın tefsirinde şunları söylemektedir: Allah'a hamdetmek üç şekilde olur: Birincisi, Allah sana birşey verdiği takdirde o şeyi sana kimin verdiğini bilip tanımandır. İkincisi, sana verdiği şeye razı olmandır. Üçüncüsü ise onun ihsan ettiği güç senin vücudunda kalmaya devam ettiği sürece herhangi bir şekilde O'na isyan etmemektir. İşte bunlar hamdetmenin şartlarıdır. [\[117\]](#)

6- Hamd ve Övgüler Allah'ındır:

Şanı yüce Allah "hamd" ile kendi zatını övüp sena etmiş ve Kitab-ı Kerimi zatına hamd ile başlatmıştır. Bu hususta kendisinden başkasına izin vermemiştir. Aksine Kitab-ı Kerim'inde ve yüce Peygamberinin dili üzere kendilerini bu şekilde övmelerini yasaklamak üzere şöyle buyurmaktadır: "O halde kendinizi övmeyin (temize çıkarmayın). O, takva sahibi olanları, en iyi bilendir." (en-Necm, 53/32) Hz. Peygamber de: "Övücülerin yüzlerine toprak saçınız."[\[118\]](#) diye buyurmaktadır. Bunu el-Mikdad rivayet etmiştir. İleride yüce Allah'ın izniyle en-Nisa sûresinde (49- âyetin tefsiri yapılırken) insanların kendilerini övmeye dair açıklamalar gelecektir.

Buna göre "el-hamdülillahi rabbi'l-âlemin (hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır)" buyruğunun anlamı şudur: Âlemlerden hiçbir kimse bana hamdet-meden önce ben kendi zatımı hamd etmiş (övmüş) bulunuyorum. Ezelden beri benim kendime hamdedişim herhangi bir sebebe bağlı değildir. Fakat insanların, yaratıkların bana hamdetmelerinin birtakım sebeplerle yapılma şaibesı vardır. İlim adamlarımız der ki: O bakımdan kendisine kemal ihsan edilmemiş yaratıklardan herhangi bir kimsenin menfaatleri çekmek ve nefesine gelecek zararları bertaraf etmek için kendisine hamdetmesi (övmesi) çirkin görülmüştür. Şöyle de denilmiştir: Şanı yüce Allah kullarının kendisini hamdetmekten aciz olduklarını bildiğinden dolayı ezelde kendi zatını kendi zatı ile ve kendi zatı için hamdetmiştir. O bakımdan onun kulları bu konuda bütün güçlerini ortaya koyacak olsalar dahi O'na hamdetmekten aciz kalırlar. Peygamber efendimizin: "Ben sana yapılması gereken bütün övgüleri sayıp dökemem"[\[119\]](#) buyruğu ile bu konudaki acizini nasıl ortaya koyduğuna dikkat edelim. Şair de şöyle demiştir: "Bir iyilik sebebiyle biz sana senada bulunsak dahi Sen bizim övdüğümüz gibi ve hatta övdüğümüzün de çok üstündesin." Şöyle de denilmiştir: Yüce Allah kullarına nimetlerinin çokluğunu onların ise gereği gibi kendisine hamdedebilmekten acizliklerini bildiğinden dolayı - lütuf ve minnetin ağırlığını üzerlerinden kaldırdığı için sahip oldukları nimetlerden daha rahat ve huzurlu bir şekilde faydalanabilsinler diye -onlar yerine kendi zatını ezelde hamdetmiş, övmüştür. [\[120\]](#)

7- "el-Hamdu..."de Kıraat:

Yedi kıraat imamı ve insanların cumhuru el-hamdülillah" buyruğundaki "dal" harfinin ref edilmesi (du şeklinde ötreli okunması) üzerinde icma etmişlerdir.

Süfyan b. Uyeyne ve Ru'be b. el-Accac'dan "dal" harfinin üstünlü okunması ile "el-hamdelillahi" şeklinde okudukları da rivayet edilmiştir. Bu ise, bir fiilin takdir edilmesi anlamına gelir, "el-hamdülillah" ifadesinde "dal" harfinin ötreli okunması, mübteda ve haberdur de denilmiştir. Haber olması ise, bir mana ifade etmesini gerektirir. Bunun ifade ettiği mana nedir? Bunun cevabı şudur: Sibeveyh der ki: Kişi (dal harfini) ötreli okuyarak "el-hamdülillah" dediği takdirde Allah'a hamd ettim, ifadesinin ihtiva ettiği manaya benzer bir söz söylemiş olur. Şu kadar var ki "el-hamdü" diyerek "dal" harfini ötreli okuyan kimse hem kendisinin hem de bütün yaratıkların yüce Allah'a hamdettiğini haber vermektedir, "el-hamde" şeklinde "dal" harfini üstünlü okuyan bir kimse ise, yalnız kendisinin ham-dinin Allah'a olduğunu haber vermektedir.

Sibeveyh'ten başkaları ise şöyle demiştir: Bu şekilde yüce Allah'ın affına ve mağfiretine sığınmak, O'nu tazim etmek, şanını şerefini yüceltmek için söylenir. Böyle bir ifade ise haber kipinin anlamından farklıdır. Ondan çok dilekte bulunmak anlamı vardır. Nitekim hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuş-tur: "Her kim beni anmakla uğraşırken bana talepte bulunmak fırsatını bulmayacak olursa ona dilekte bulunanlara verdiklerimden daha üstün olanlarını veririm." [\[121\]](#)

Şöyle de denilmiştir: Şanı yüce Allah'ın kendi zatını övüp senada bulunması, bunu kullarına öğretmek içindir. Buna göre "el-hamdülillah"ın manası: "el-hamdülillah deyiniz" şeklinde olur. Taberî der ki: "el-hamdülillah" şanı yüce Allah'ın kendisine yaptığı bir sena ve övgüdür. Ayrıca bunun kapsamı içerisinde kullarına kendisine övgüde bulunmalarını emretmektedir. Adeta: el-hamdülillah deyiniz, demiş gibi olur. İşte (bundan sonra gelecek olan): "Yalnız sana.... deyiniz" buyruğu da bu şekilde açıklanır. Bu sözün zahirinin açıkça ifade ettiği şeyleri Arap dilinde hazfetmek (zikretmemek) türünden bir söyleyiştir. Şairin şu sözlerinde olduğu gibi:

"Ben biliyorum ki, toprak olacağım

Develer hızlı yürüdüğünde yürüyemez (olacağım)

Soranlar kime (kabir) kazdınız? diye soracaklar

Cevap verenler onlara: Vezirî diyecekler."

Yani: Kendisi için kabir kazdığımız kişi (şair) Veziridir, diyeceklerdir. Burada bu ifadelerin söylenmeyişi kullanılan sözlerden bunun açıkça anlaşılması dolayısıyladır. Bunun benzerleri pek çoktur.

İbn Ebi Able'den ikinci harfi birincisine tabi kılmak ve lafızlar arasında tecanüs (uygunluk) olsun diye dal ve lam harflerinin ötreli okunuşu ile: "el-hamdülullahi" şeklinde bir söyleyişle rivayet edilmiştir. Arapların dilinde böyle bir tecanüs çokça kullanılan birşeydir. Mesela, sana geliyorum" kelimesi ile ve o

dağdan inmekte iken," söyleyişleri de bu türdendir. Şair der ki:

"Oynat bacaklarını annen seni kaybedesice"

Burada "nun" harfî kendisinden sonra gelen hemzenin ötreli okunuşu sebebiyle ötreli okunmuştur. Mekkeliler de ardarda" (el-Enfal, 8/97 buyruğunda yer alan ra harfini mime uydurarak ötreli olarak okumuşlardır. kelimesinde yer alan "kaf" harfinin ötreli okunuşu da böyledir. Yine araplar kelimesinde hemzeyi lam'a uydurarak esreli okumuşlardır. en-Numan b. Beşir'e ait olduğu belirtilen (ve avlamak kasdıyla bir kurdun peşine takılmış bir kartalın durumunu anlatan) şu beyitte de durum böyledir:

"Havada takip ederek giden bu (kartalın) vay anasına

Şu yerde olup da takip edilen kişi gibi de olmasın"

Burada asıl şeklindeki söyleyiştir. Ancak birinci Lam hazfedilmiş ve esreden sonra hemzenin ötreli okunuşu ağır bulunduğundan dolayı bunu (yani esreyi) Lam'a aktarmış, sonra da gelen Mim'i de Lam gibi (yani esreli) okumuştur.

el-Hasen b. Ebi'l-Hasen ile Zeyd b. Ali'den birincisini ikincisine uydurmak suretiyle "el-hamdilillahi" şeklinde okudukları rivayet edilmiştir. [\[122\]](#)

8- "Âlemlerin Rabbi":

Yüce Allah'ın: Âlemlerin Rabbi" onların mâliki, sahibi demektir. Herhangi bir şeye mâlik olan herkes o şeyin rabbidir. Çünkü "er-Rab", el-mâlik demektir. es-Sihah adlı sözlükde şöyle denilmektedir: Rab, yüce Allah'ın isimlerindendir. Başkası hakkında ancak izafet ile kullanılabilir. Araplar cahiliyye döneminde bu kelimeyi hükümdar hakkında kullanmışlardır. Haris b. Hillize der ki:

"O rabdır ve tanık olandır

Hiyareyn gününe ve sınama dediğin de odur."

Rab, efendi anlamına da gelir. Yüce Allah'ın: "Beni rabbinin nezdinde an" (Yusuf, 12/42) buyruğundaki rab bu anlamdadır. Hadis-i şerifte de: "Cariyenin rabbesini doğurması"[\[123\]](#) ifadesinin anlamı hanımefendisini doğurması-dır. Biz bunu "et-Tezkire" adlı eserimizde açıklamış bulunuyoruz.

Rab, aynı zamanda ıslah edip düzelten, işleri çekip çeviren, düzelten ve yöneten anlamına da gelir. el-Herevi ve başkaları der ki: Birşeyi düzeltip tamamlayan kişi için: tabirleri kullanılır.

O şeyi ıslah edip tamamlayan kimse için de O, onun rabbidir denilir.

"Rabbaniler"e bu adın verilış sebebi onların kitapların gereğini yerine getirmeleridir. Hadis-i şerifte de denilmektedir. Yani, "senin onun üzerinde

yerine getireceğin ve gereği gibi ıslah edeceğin bir nimetin var mıdır?" [\[124\]](#)

Rab, aynı zamamda mabud anlamındadır. Şairin şu sözü böyledir:

"Tepesine erkek tilkinin işediği rab mı olur?

Üzerine tilkilerin işediği kimse andolsun, zelil olur."

Birşeyi çoğaltıp büyütme hakkında da bu kökten onu

büyüttü" tabiri kullanılır. Bunu da en-Nehhas kaydetmiştir. es-Sıhah'ta. da şöyle denilmiştir filan kişi çocuğunu terbiye etti, büyüttü, denilir. "el-Merbub" da rabbi tarafından beslenip büyütülen kimse demektir. [\[125\]](#)

9- Yüce Allah'ın Rab İsm-i Şerifi;

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Bu yüce Allah'ın en büyük adıdır. Çünkü dua edenler bu ismi kullanarak çokça dua ederler. Kur'ân-ı Kerim'de bunu da dikkatle tesbit edebiliriz. Mesela Al-i İmran sûresinin sonlarında, İbrahim sûresinde ve diğer sûrelerdeki dualar böyledir. Bütün bunlar, rabb ile mer-bub (rableri tarafından yaratılan yaratıklar) arasındaki bu tür bir niteliği belirten bir ilişkiyi göstermektedir. Ayrıca bu kelime, her durumda şefkat, merhamet ve rabbe olan ihtiyacı da ifade etmektedir.

Bu ismin (rab adının) türediği kökün ne olduğu hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bunun "terbiye"den türediği söylenmiştir. Şanı yüce Allah bütün yaratıklarının işlerini çekip çeviren ve onları terbiye edendir. Yüce Allah'ın: Himayenizde bulunan üvey kızlarınız" (en-Nisa, 4/23) buyruğundaki "rebaib" kelimesi de buradan gelmektedir. Bu şekilde hanımın kızı olan üvey kızlara "rabibe" (rebaib'in tekili) denilmesi kocanın bu üvey kızını terbiye etmesinden dolayıdır.

Şanı yüce Allah da yaratıklarının işlerini çekip çevirdiğinden ve onları terbiye ettiğinden dolayı bu kelime yüce Allah'ın fiil sıfatı olur. Mâlik ve efendi anlamına ise "rab", zat sıfatı olur. [\[126\]](#)

10- "er-Rab":

"Rab" kelimesinin başına elif ve lam getirilerek "er-Rab" denildiği takdirde sadece yüce Allah kastedilmiş olur. Çünkü buradaki "elif, lam" ahd içindir. Eğer "elif, lam" kaldırılacak olursa yüce Allah için de kulları için de ortak olarak kullanılır. Mesela "Allah, kulların rabbidir" denildiği gibi "Zeyd evin rabbi (sahibi)dir" denilir. Şanı yüce olan Allah bu durumda rabler rabbidir. Mâlîke de

memlûke de (mülk sahibine de sahibi olduğu mülke de) mâliktir. Onu da yaratan ve ona da rızık veren O'dur. O'nun dışında kalan bütün "rabler" ise yaratıcı ve rızık verici değildir. Her mülk edinilen daha önce öyle olmadığı halde o da başkasının mülkiyeti altına verilir ve bu mülk onun elinden alınır. Diğer taraftan mâlik kişi birtakım şeylere mâlik olduğu halde başka birçok şeye de mâlik olamaz. Şanı yüce Allah'ın sıfatı ise bütün bu hususlardan farklıdır. İşte yaratanın niteliği ile mahlukatın niteliği arasındaki fark buradadır. [\[127\]](#)

11- "Âlemler":

Yüce Allah'ın: "el-âlemîn" buyruğu ile ilgili olarak te'vil ehli (tefsirciler) pek çok farklı görüşler ortaya atmışlardır. Katade der ki: "el-âlemûn" kelimesi "âlem" kelimesinin çoğuludur. Yüce Allah'ın dışında bulunan her varlığı ifade eder. Bu kelimenin kendi lafzından tekili yoktur. (Belli bir kalabalığı ifade eden): Raht ve kavm kelimeleri gibi. Her çağın insanları bir âlemdir, de denilmiştir. Bu görüş el-Huseyn b. el-Fadl'a aittir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Âlemler arasından erkeklere gidersiniz ha!" (eş-Şuara, 26/165) Burada yer alan "âlemler"den kasıt insanlardır. el-Accâc da der ki:

"Hindif (kabilesi) bu âlemin tepesidir." Cerir b. el-Hatafî de der ki:

"Bütün insanlık O'nun iyilikte bulunmasını istiyor ve O yücedir.

Ve bütün âlemler onun bakımı altında olurlar."

İbn Abbas der ki: "Âlemler" cinler ve insanlar demektir. Delili ise yüce Allah'ın: "Bütün âlemlere uyarıcı olsun diye..." (el-Furkan, 25/1) buyruğudur. Hz. Peygamber ise, hayvanlara uyarıcı olmamıştır.

el-Ferra ve Ebu Ubeyde der ki: Âlem akli eren kimseleri ifade eder. Bunlar da dört ayrı ümmet (topluluk)tirler: İnsanlar, cinler, melekler ve şeytanlar. O bakımdan akli ermeyen hayvanlara âlem, denilmez. Çünkü bu şekilde çoğul (el-âlemûn ve el-âlemîn) sadece akli eren varlıklar için kullanılır.

el-A'sâ der ki:

"Ben âlemler arasında onlar gibisini işitmedim."

Zeyd b. Eşlem de der ki: Âlemler kendilerine rızık verilen kimselerdir. Amr b. el-A'la'nın: Bunlar ruhanî (yani ruh sahibi) varlıklardır sözü de buna yakındır. Yine İbn Abbas'ın şu sözünün anlamı da budur: (Âlem) ruh sahibi ve yeryüzünde hareket eden her varlıktır.

Vehb b. Münebbih de der ki: Aziz ve celil olan Allah'ın onsekizbin tane âlemi vardır ve dünya da bu âlemlerden bir tanesidir. Ebu Said el-Hudri de der ki: Yüce Allah'ın kırkbin âlemi vardır. Doğusundan batısına kadar dünya tek bir

âlemdir.

Mukatil der ki: Âlemler seksen bin tanedir. Kırkbin tanesi karada kırkbin tanesi de denizedir.

er-Rabî b. Enes de Ebu'l-Âliye'den şöyle dediğini rivayet etmektedir. Cinler bir âlemdir, insanlar bir âlemdir. Bunların dışında yeryüzünün dört bucağı vardır. Bu bucaklardan her birisinde bin beşyüz âlem vardır. Ve Allah bunları ibadeti için yaratmıştır.

Derim ki: Bu konudaki birinci görüş bütün bu görüşlerin en sahih olanıdır. Çünkü her türlü yaratığı ve varlığı kapsar. Buna delil ise yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Fir'avn dedi ki: Âlemlerin Rabbi nedir? (Musa) dedi ki: Göklerin, yerin ve onların arasında olanların Rabbidir." (eş-Şuara, 26/23-24) Diğer taraftan bu kelime "âlem ve alâmet'den türemiştir. Çünkü âlem ve alâmet kendisini varedenin delilidir. ez-Zeccac da böyle demiştir: Âlem yüce Allah'ın dünya ve âhirette yarattığı herşeydir. el-Halil der ki: Âlem, alamet vema'lem: Birşeye delalet eden demektir. Âlem de kendisini yaratanın ve işlerini düzenleyenin varlığına delalet etmektedir. Bu ise açıkça anlaşılan bir durumdur.

Nakledildiğine göre adamın birisi Cüneyd'in önünde "el-hamdülillah" demiş ona: Yüce Allah'ın buyurduğu gibi sen de onu tamamlayarak bir de "rabbi'l-âlemin" de, diye cevap vermiş. Adam: Peki âlemîn dediğin kimdir ki hak ile birlikte bunlar da zikredilsin? Cüneyd ona şu cevabı verdi: Sen öyle söyle kardeşim. Çünkü sonradan yaratılan birşey artık kadim ile birlikte zikredilecek olursa bunun herhangi bir izi kalmaz. [\[128\]](#)

12- "Rabb" Kelimesinin Okunuşu:

"Rab" kelimesinin (esreli okuyuştan ayrı olarak) ref edilmesi (yani "rab-bu" şeklinde okunması) da caizdir, nasb edilmesi (rabbe şeklinde okunması) da caizdir. Nasb halinde okunursa, övgü ifade eder, ref halinde okunursa, önceki ifadelerle ilişkisi olmaksızın: "O âlemlerin Rabbidir" anlamına gelir. [\[129\]](#)

13- Allah ve Rahmeti:

Rahman, Rahim": Yüce Allah "âlemlerin rabbi" olmakla kendi zatını nitelendirdikten sonra "Rahman, Rahîm" olmakla da kendisini nitelendirmektedir. "Âlemlerin rabbi" olmakla nitelendirilmesinde korkutma anlamı bulunduğundan dolayı hemen akabinde "rahman rahîm" ile nitelendirmiştir. Çünkü bu da (korkutmanın aksi olan) teşvik ihtiva etmektedir.

Böylelikle yüce Allah hem kendisinden korkmayı hem de nimetlerine ümit beslemeyi ifade eden niteliklerini bir arada zikretmiş olur. Bu O'na itaatte daha çok yardımcı olsun, isyandan daha çok uzaklaştırıcı olsun diye böyle gelmiştir. Tıpkı yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Kullarıma haber ver ki: Ben gerçekten mağfireti bol ve rahîm olanım. Benim azabım da elbette en acıklı azaptır." (el-Hicr, 15/49-50); "(O yüce Allah) günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden, azabı şiddetli olan ve nimeti geniş olandır." (el-Mü'min, 40/3) Müslim'in Sahih'inde yer alan Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre Rasu-lullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Eğer mü'min Allah katında bulunan cezanın ne olduğunu bilse hiçbir kimse onun cennetini ummaz. Eğer kafir de Allah katındaki rahmeti bilse hiç kimse onun cennetinden ümit kesmez."[\[130\]](#) Bu iki ismin ne tür anlamlar ihtiva ettiği ile ilgili açıklamalar daha önceden geçtiğinden dolayı burada tekrarlamaya gerek yoktur.[\[131\]](#)

14- Kıyamette Mutlak Egemen:

"Din gününün mâliki" Muhammed b. es-Semeyka burada yer alan (Jüu) kelimesini (mâlike) şeklinde nasblı olarak okumuştur. Bu kelimenin dört söyleyiş şekli vardır. ile (Melik'in hafifle-tilmişi olarak) şeklinde ve şeklinde. Şair şöyle demiştir:

"Ve bizim ünlü nice uzun günlerimiz vardır

O günlerde hükümdara itaat etmeyip karşı geldik."

Bir diğeri de şöyle demiştir:

"Melikin pay ettiğine kani ol. Çünkü o İnsan tabiatlarını en iyi bilen, onları aramızda pay etmiştir." Nafi'den kelimesinin sonundaki esreyi açık bir şekilde (şeklinde harekeleri pekiştirenlerin söyleyişine uygun olarak okumuştur. Bu, el-Mehdevi'nin ve başkalarının sözkonusu ettiği ve arapların kullandıkları bir şivedir. [\[132\]](#)

15- Allah'ın Mâlikiyeti (Egemenlik ve Tasarrufu):

İlim adamları "melik" okuyuşunun mu yoksa "mâlik" okuyuşunun mu daha belîğ olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Her iki okuyuş şekli de Peygamber (s.a.)'den ve Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir. Bu iki okuyuşu da Tirmizî zikretmektedir.[\[133\]](#) "Melik" söyleyişinin "mâlik" söyleyişinden daha kapsamlı ve belîğ olduğu söylenmiştir. Çünkü her melik, mâliktir fakat her

mâlik, melik değildir. Diğer taraftan melik (hükümdar, mutlak yönetici) O'nun emri sahip olduğu mülkiyetindeki şeyler hususunda ve mâlik hakkında geçerlidir. O kadar ki mâlik (mülke sahip olan kişi) melikin yönetim emri dışında tasarrufta bulunamaz. Bu, Ebu Ubeyde ve el-Müberred'in görüşüdür.

"Mâlik" kelimesinin daha belîğ olduğu da söylenmiştir. Çünkü mâlik (mülk edinen, mülk sahibi) insanlara da başkalarına da sahip olur. O bakımdan mâlikin tasarrufu daha ileri derecede ve daha büyüktür. Çünkü şeriatın kanunlarını yürütmek onun işidir. Ayrıca mülk edinmek gibi ek bir özelliğe de sahiptir.

Ebu Ali der ki: Ebu Bekr es-Serrac'ın "melik" okuyuşunu tercih eden birisinden naklettiğine göre şanı yüce Allah "âlemlerin Rabbi" buyruğu ile zaten herşeyin mutlak mâliki olmakla kendisini nitelendirmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla "mâlik" şeklindeki okuyuşun bir faydası yoktur, çünkü bu bir tekrar olur. Ebu Ali de der ki: Ancak böyle bir açıklamanın delil olma özelliği yoktur. Çünkü yüce Allah'ın Kitab-ı Keriminde bu şekilde birtakım buyruklar yer almıştır. Önce genel olan bir husus zikredilir, daha sonra özel bir husustan söz edilir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "O öyle Allah'tır ki yaratandır, yoktan var edendir ve her bir yaratığa suret ve şekil verendir." (el-Haşr, 59/24).

Yaratan bütün bunları kapsar. Suret veren olduğundan ayrıca söz edilmesi sanata ve hikmetin varlığına dikkat çekmek özelliği dolayısıyladır. Nitekim yüce Allah Bakara sûresinin baş tarafında: "Onlar gayba inanırlar" (el-Ba-kara, 2/3) diye buyurduktan sonra "âhirete de kesinlikle inanırlar" (el-Ba-kara, 2/4) diye buyurmaktadır. Halbuki gayb hem âhireti hem onun dışındaki diğer gaybları da kapsamaktadır. Özellikle sözkonusu edilmesi ise azameti ve ona inanmanın farz olduğuna dikkat çekmek, diğer taraftan da onu inkar eden kafirlerin kanaatlerini reddetmek içindir. Ayrıca yüce Allah: "er-Rah-mân, er-Rahîm" diye buyurmuştur. Burada yüce Allah önce genel anlam ifade eden "er-Rahmân"ı zikretmiş ondan sonra ise "er-Rahîm"i zikretmiştir. Çünkü yüce Allah'ın şu buyruğunda bu, sadece mü'minlere tahsis edilmiştir: "Ve o mü'minlere karşı rahimdir." (el-Ahzab, 33/43)

Ebu Hatim der ki: "Mâlik" yaratanı övmek hususunda "melik"den daha belîğdir. Yaratıkları övmek hususunda ise melik kelimesi "mâlik"den daha belîğdir. Aralarındaki fark da şudur: Yaratıklardan "mâlik" olan kişi "melik (hükümdar)" olmayabilir. Şanı yüce Allah ise "mâlik" olduğuna göre aynı zamanda "melik"tir de.

Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabi bu görüşü tercih etmiş ve bunu üç şekilde açıklamıştır:

1- Bu kelime özele de genele de izafe edebilir ve: Evin, yerin, elbisenin mâliki,

dediğin gibi, mâlikler mâlikî de denilebilir.

2- Az olsun çok olsun, mâlik hakkında kullanılır. -Bu iki görüşü dikkatle incelediğiniz takdirde tek bir görüşü temsil ettiklerini görürsünüz.

3- Mâlikü'l-Mülk (mülkün sahibi) denildiği halde melikü'l-mülk denilmez. İbnu'l-Hassar der ki: Bunun böyle olmasının sebebi "mâlik" ile anlatılmak istenenin mâlik oluşu, mülkiyete delalet etmektir. Bu ise, "mülk"ü ihtiva etmez. "Melik" ise, her ikisini bir arada ihtiva ettiğinden dolayı bunun mübalağalı bir mana ifade etmesi daha uygundur. Aynı zamanda bu, kemal anlamını da ifade eder. Bu bakımdan melikin, kendisinden daha aşağıdakiler üzerinde hakları vardır. Nitekim yüce Allah, İsrailoğullarına talepleri üzerine melik olarak gönderilen Talut hakkında şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak Allah onu sizin üzerinize seçmiştir. İlimce de vücutça da ona bir üstünlük vermiştir." (el-Bakara, 2/242) İşte bundan dolayı Hz. Peygamber de:

"İmamlık Kureyş'tedir (yani imamlar Kureyş'ten olur)"[\[134\]](#) diye buyurmuştur. Kureyş ise, arap kabilelerinin en faziletlisidir, araplar da acemlerden daha faziletli ve şerefli dir.[\[135\]](#) Diğer taraftan bu kelime (melik) iktidar ve ihtiyar (seçim ve tercihte bulunabilme) anlamlarını da ihtiva etmektedir. Bunlar ise melik hakkında zorunlu şeylerdir. Eğer melik, iktidar sahibi, istediğini seçip tercih edebilen, hüküm ve emri geçerli ve yürürlüğe girmeyen birisi olursa düşmanı onu baskısı altına alır, başkası ona galip gelir, yönetimi altındakiler de onu küçük ve hakir görür. Yine bu kelime, egemenlik altında tutmak, emretmek, yasaklamak, vadetmek ve tehdit etmek anlamlarını da kapsamaktadır. Hz. Süleyman'ın şu sözlerine dikkat edelim: "Ben neden hüdhüdü göremiyorum? Yoksa o gaiplerden mi oldu? Ben onu elbette ya şiddetli bir azap ile azaplandırırmıyahut muhakkak onu kestiririm...." (en-Neml, 27/20-21) Ve daha bunun gibi "mâlik" kelimesinin ihtiva etmediği oldukça hayret verici hususlar ve şerefli manalar "melik" kelimesinde vardır.

Derim ki: Kimisi de "mâlik" kelimesinin daha belîğ olduğuna dair fazladan bir harf ihtiva etmesini delil göstermiştir. Bu kelimeyi bu şekilde okuyan bir kimse, "melik" diye okuyandan on hasene fazla alır. Derim ki: Bu, kelimenin şekline baktığımız takdirde böyledir. Manasına baktığımız vakit bunu ifade etmez. Diğer taraftan "melik" şeklindeki okuyuş da sabit olmuştur ve bu kelimedede "mâlik" kelimesinde bulunmayan -açıkladığımız şekilde- geniş bir anlam vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[136\]](#)

16- "Melik (Hakim ve Egemen)" Adı Yaratıklara Verilemez:

Herhangi bir kimsenin böyle bir isim ile kendisini adlandırması ve Allah'tan başka kimseye böyle denilmesi caiz değildir. Buharı ve Müslim, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Allah Kıyamet gününde yeryüzünü avucuna alır. Semayı da sağında dürüp katlar. Sonra da: Ben melikim, yeryüzünün hükümdarları nerede? der."[\[137\]](#) Yine Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Allah katında isimlerin en hakir olanı kendisine "hükümdarlar hükümdarı (melikü'l-emlâk)" adını veren kişidir."[\[138\]](#) Müslim, şunu da eklemektedir: "Aziz ve celil olan Allah'tan başka mâlik yoktur." Süfyan, (hadisin senedinde yer alan ravilerden birisi) der ki: "Mesela, şehinşah demek böyledir." Ahmed b. Hanbel de der ki: "Ben Amr eş-Şeybani'ye hadis-i şerifte yer alan en hakir" kelimesinin anlamını sordum, o bana: "En aşağılık, en zelil demektir dedi."[\[139\]](#) Yine Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Kıyamet gününde Allah'ın en çok gazap edeceği, en adi ve hakir göreceği kişi (dünyada iken) "melikler meliki" diye adlandırılan kimsedir. Halbuki yüce Allah'tan başka melik yoktur."[\[140\]](#) İbnu'l-Hassar der ki: İşte "meliki yevmid-din" ile "mâliku'l-mulk" de böyledir. Bu isimlerin bütün yaratıklar hakkında kullanılmasının haram kılındığı hususunda görüş ayrılığı olmamalıdır. Tıpkı melikü'l-emlak demenin haram kılınması gibi. "Mâlik" ile "melik" olmakla nitelendirilmeye gelince; [\[141\]](#)

17- Yaratıklara "Mâlik" ve "Melik" Demek:

Bunların ifade ettiği anlama nitelik olarak sahip olanların (bunlarla) nitelendirilmesi caizdir. Şanı yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Muhakkak Allah sizin için Talut'u hükümdar (melik) olarak göndermiştir." (el-Bakara, 2/247) Peygamber (s.a) da şöyle buyurmuştur: "Ümmetimden birtakım kimselerin bana Allah yolunda bu denizde tahtları üzerinde melikler olarak veya tahtlar üzerindeki melikler gibi yolculuk yapıp gaza edecekleri gösterildi."[\[142\]](#)

18- Allah'ın "Din Günü'nün Mâliki" Olması Nasıl Anlaşılmalıdır?

Din günü henüz var edilmediği halde nasıl olur da yüce Allah "din gününün mâliki" diye buyurarak henüz varetmediği bir şeye mâlik olmakla kendi zatını nitelendirmiştir? diye sorulsa şu cevap verilir:

Birinci açıklama şekli: Şunu bil ki "mâlik", dan ism-i faildir. Arap dilinde ism-i fail ise, bazan kendisinden sonrakine izafe edilir. Bu durumda gelecek ifade eden fiil anlamındadır. Böyle bir ifade doğru, yanlış-sız, aklen anlaşılabilir bir ifadedir. Mesela, bir kimse: Bu yarın Zeyd'i vurucudur" dediği takdirde, Zeyd'i vuracaktır demek olur. Yine: Bu gelecek sene Beytullahı hac edendir" dediğimiz takdirde bunun anlamı: Gelecek sene hac edecektir; demektir. Nitekim fiilin, henüz o işi işlemediği halde kendisine izafe edildiği de görülen bir husustur. Bununla gelecekte o fiili yapacağı anlatılmak istenmiştir. İşte yüce Allah'ın da "din gününün mâliki" buyruğu da bu şekilde, gelecek hakkında te'vil edilip açıklanır. Yani o din gününe mâlik olacaktır. Yahut meydana geldiği takdirde din gününe mâlik olacaktır, anlamındadır.

İkinci bir açıklama şekli: Mâlik kelimesi, kudrete raci kabul edilerek açıklanır. Yani o din gününde kadir olacaktır. Veya din gününü varetmeye, meydana getirmeye kadirdir. Çünkü birşeyin mâliki demek, o şeyde tasarruf eden ve ona güç yetiren demektir. Aziz ve celil Allah da her şeyin mâlikidir ve kendi iradesine göre o şeyleri evirip çevirir. Mülkiyeti altında bulunan hiçbir şey O'nun iradesine, tasarrufuna karşı çıkamaz.

Ancak birinci açıklama şekli arap diline daha uygundur ve daha yerindedir. Bunu Ebu'l-Kasım ez-Zeccacî söylemiştir.

Üçüncü bir açıklama şekli: Eğer: O hem din gününün hem de başka şeylerin mâliki olduğu halde ne diye özellikle din gününü zikretmiştir? denilecek olursa şu cevap verilir: Çünkü dünyada onlar mülkiyet hususunda (yüce Allah ile) anlaşmazlık içerisinde idiler. Firavun, Nemrut ve başkaları gibi. O gün mülkünde hiç kimse onunla çekişemeyecek, karşı çıkamayacaktır. Hepsi O'na boyun eğmiş olacaktır. Nitekim yüce Allah: "Bugün mülk kimindir?" (el-Mu'min, 40/16) diye buyuracak, bütün yaratıklar O'na: "Gücü herşeye yeten (kahhar) bir ve tek Allah'ındır" (el-Mu'min, 40/17) diye cevap vereceklerdir. Bundan dolayı da burada yüce Allah: "din gününün mâliki" diye buyurmuştur. Yani o günde O'ndan başka hüküm verecek yargıç, O'ndan başka amellerin karşılığını verecek kimse olmayacaktır. O her türlü eksiklikten münezzehtir ve O'ndan başka ilah yoktur. [\[143\]](#)

19- Sıfat Olmak Bakımından "Mâlik" ile "Melik" Arasındaki Fark:

Şanı yüce Allah "melik" olmakla nitelendirildiği takdirde bu, O'nun zatî sıfatlarından birisi olur. Şayet "mâlik" olmakla nitelendirilir ise, bu da onun fiilî sıfatlarından olur. [\[144\]](#)

20- Gün:

Gün kelimesi tan yerinin ağarmasından itibaren güneşin batışına kadar olan vakittir. Bu kelime Kıyametin başlangıcı ile cennet ve cehennemliklerin her birisinin yerlerine varacakları vakte kadarki zaman için istiare yoluyla kullanılmıştır. "Gün" kelimesi onun kısa bir anı hakkında da kullanılabilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Bugün sizin için dininizi tamamladım" (el-Maide, 5/3) Gün anlamına gelen "yevm" kelimesinin çoğulu "eyyam" şeklinde gelir. Bunun aslı şekliyledir daha sonra "ya" ile "vav" id-ğam edilerek "eyyam" şeklinde olmuştur.

Bazan sıkıntılı vakitler hakkında da "yevm" tabirini kullandıkları da olur. sıkıntılı bir gün, denildiği gibi, sıkıntılı, kapkaranlık bir gece" de denilir. Nitekim recez vezninde şair şöyle demiştir:

"O, yaman günde savaş arkadaşım olarak o ne iyidir!"

Burada geçen kelimesi, kelimesinden kalb edilmiştir. Vav'ı sona alınıp mim'i öne getirilmiş, daha sonra vav harfi ya harfine dönüştürülmüştür. Nitekim kova, kelimesinin çoğulunu yaparken derler. [\[145\]](#)

21- "ed-Din":

Amellere verilen karşılık ve ameller dolayısıyla hesaba çekmek demektir. İbn Abbas, İbn Mesud, İbn Cureyc, Katade ve başkaları böyle söylemiştir. Bu Peygamber (s.a)'den de rivayet edilmiş bir açıklama şeklidir. Bu açıklamanın doğruluğuna yüce Allah'ın şu buyrukları da delildir: "O günde Allah onlara eksiksiz olarak hesaplarını (dinehum) kendilerine vererecektir." (en-Nur, 24/25); "Bugün her bir nefse kazandığının karşılığı verilecektir." (el-Mu'min, 40/17); "Bugünde işleyegeldiğiniz amellerinizle size karşılık verilecektir." (el-Casiye, 45/28); "Gerçekten biz mi cezalandırılacağız (medînûn)?" (es-Sâffât, 37/53) Yani hesaba çekilip amellerimizin karşılığı mı verilecektir; anlamındadır.

Lebid de der ki:

"Ektiğini bir gün biçeceksin ve muhakkak

Bir gün kişi ne işlediyse onunla hesaba çekilecektir."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Bize yardım ettiklerinde biz de onlara yardım ederiz

Onlar bize karşılığı verilecek birşey nasıl verdilerse biz de onlara itaat ederiz."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ve kesin olarak şunu bil ki mülkün yok olacaktır Şunu da bil ki sen ne yaparsan ona göre karşılık göreceksin." Dilciler der ki: Ona karşılık verdim anlamında: "Onun yaptığına uygun olarak ona karşılık verdim" denilir.

Şanı yüce Allah'ın bir sıfatı olarak "ed-Deyyan" karşılık veren anlamındadır. Hadis-i şerifte de: Akıllı olan kişi kendi nefesine hükmederek itaat ettirendir. [146] diye buyurulmaktadır.

"Din" in yargı ve hüküm anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu aynı zamanda İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Tarafe'nin şu beyitinde yer alan "din" kelimesi bu anlamdadır:

"Ömrüne andolsun (kardeşim) Ma'bedin yük develeri Etrafında otlanacak bol ot bulunan kuyular üzerinde

Mudar'dan senin dinine (hükmüne) karşı savaş açmış değildir." "Din" kelimesinin bu üç anlamı da birbirine yakındır. Din aynı zamanda itaat anlamına da gelir. Amr b. Külsûm'ün şu beyiti de bu anlamdadır:

"Ve bizim ünlü nice uzun günlerimiz vardır O günlerde hükümdara itaat etmeyip karşı geldik."

Buna göre "din" kelimesi müşterek (değişik manalar hakkında kullanılan) ortak bir lafızdır. Bunu da aşağıdaki paragrafta ele alacağız. [147]

22- "Din" in Diğer Anlamları:

Sa'leb dedi ki: Kişi itaat ettiği takdirde (Ob) kullanıldığı gibi, isyan etmesi halinde de bu kelime kullanılır, güçlü ve üstün olduğu vakit de zelil olduğu vakit de başkasını kahrettiği zaman da bu kelime kullanılır. Buna göre bu kelime zıt anlamlılardandır.

"Din" adet ve durum hakkında da kullanılır. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Ve ondan önce Ümmü'l-Huveyris'ten gelen dinin (adetin ve durumun) gibi." el-Musakkib de devesinden sözederken şöyle demektedir:

"Onun için yükünü bağlamak üzere örtümü yere serince der ki: Ebediyyen onun dini (âdeti) ve benim dinim (âdetim) böyle mi olacak?" Din, hükümdarın yaşayışı ve gidişi anlamına da gelir. Zühre der ki:

"Eğer Esedoğullarına ait Cevv (denilen) bir yerde konaklarsan Amr'ın dininde ve ikimizin arasında Fedek bulunursa. . ." Burada kastettiği, Amr'ın itaati altında demektir.

el-Lihyani'den nakledildiğine göre din hastalık anlamına da gelir. Buna delil olmak üzere de şu mısrayı gösterir:

"Selmadan dolayı ey kalbinin hastalığı;
(kalbin, istemeye istemeye) itaat altına alınmıştır." [\[148\]](#)

23-"Yalnız sana ibadet ederiz.:

Burada üslubu çeşitlendirmek için gaibe hitaptan muhataba geçiş yapılmıştır. Çünkü sûrenin başından itibaren buraya kadar şanı yüce Allah'a dair haber verilmekte ve O'na sena edilmektedir. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğunda da durum böyledir: "Ve Rableri onlara tertemiz bir şarap içirmiş-tir." (el-İnsan, 76/21) diye buyurduktan sonra: "İşte bu hiç şüphesiz sizin için bir mükafattır." (el-İnsan, 76/22) diye buyurmaktadır. Şu buyrukta da bu şeklin aksini görüyoruz: "Nihayet siz gemilerde bulunduğunuz zaman gemiler de onları güzel bir rüzgar ile götürdüklerinde..." (Yunus, 10/22) Bu şekildeki anlatıma dair açıklamalar da bu âyetlerin tefsirinde yeri gelince yapılacaktır.

"İbadet ederiz"in anlamı "itaat ederiz"dir. İbadet itaat ve zilletle boyun eğmek demektir. Gidip gelenler için rahat bir şekilde yapılmış olan yol hakkında da denilir. Bunu el-Herevi söylemiştir.

İbadetle mükellef olan kimsenin bu sözleri söylemesi Allah'ın rububiyye-tini ikrar ve yüce Allah'a ibadeti de tahkiktir. Çünkü başka insanlar O'nun dışında kalan birtakım putlara ve başka şeylere ibadet etmektedirler.

"Ve yalnız senden yardım dileriz", yani yardımı, desteği ve başarıyı senden istiyoruz.

Sülemi, "Hakaik" adlı eserinde: Muhammed b. Abdullah b. Şâzân'ı şöyle derken dinledim: Ebu Hafs el-Fergânî'yi şöyle derken dinledim: Her kim: "Yalnız Sana ibadet eder ve yalnız Senden yardım dileriz"in anlamını ikrar eder ve kabul ederse o Cebriyecilikten de Kaderiyecilikten de uzak kalmış olur. [\[149\]](#)

24- İbâdet Yalnız Allah'adır:

Şayet meful "İyyâke: Yalnız sana" lafızları) niçin fiilin (Na'budu ve nes-tein: İbadet ederiz, yardım dileriz) lafızlarından önce gelmiştir? denilecek olursa, şu cevap verilir: Önemi dolayısıyla böyle olmuştur. Araplar önemli olanı öne alırlar. Anlatıldığına göre bedevi bir arap diğerine sövmüş, kendisine sövülen ona iltifat etmemiş, bu sefer söven kişi iltifat etmeyene seni kastediyorum" demiş, öteki de (aynı şekilde mefulu öne alarak): Ben de senden yüzçeviriyorum" diye cevap vererek her ikisi de daha çok önem verdikleri kelimeyi öne almışlardır. Diğer taraftan ibadet eden ile ibadet lafızları, kendisine ibadet edilen ma'buddan önce

zikredilmesin diye böyle olmuştur. O bakımdan fiilin mef ulden önce getirilerek: (i'h.v.-jj i1j1k(i) şeklindeki kullanım caiz olmadığı gibi şeklindeki bir kullanım da caiz değildir. Bunun yerine Kur'an'ın lafzı ne şekilde ise ona uymak gerekir. el-Accac der ki:

"Yalnız sana dua ederim, kabul et, yalvarıp yakarmamı Günahlarımı bağışla ve gümüşümü (malımı) çoğalt." Şairin:

"Sana doğru (yürüdü bu dişi deve) senin yanına varıncaya kadar." Şeklindeki ifadesi ise şaz olup ona kıyas edilerek söz söylenemez. "İyyâke (yalnız sana)" lafzının tekrarlanış sebebi ise "yalnız Sana ibadet ederiz", "başkasından yardım dileriz" gibi bir mananın vehmedilmemesi içindir. [\[150\]](#)

25- "İyyâke" Kiraati:

Kiraat imamları ile ilim adamlarının cumhuru her iki yerdeki "iyyake" lafzının "ya" harfini şeddeli olarak okumuşlardır. Amr b. Fâid ise, hemzeyi es-reli "yâ" harfini de şeddesiz olarak "iyâke" şeklinde okumuştur. Çünkü o, ya'nın şeddeli okunuşu ağır olduğundan ve ondan önce de esre bulunduğundan dolayı ya'yı şeddeli okumayı hoş görmemiştir. Şu kadar var ki bu, kabul görmemiş bir okuyuş şeklidir. Çünkü o takdirde anlam: "Senin güneşine veya ışığına ibadet ederiz" gibi bir hal alır. Çünkü ifadesi "güneşin ışığı" anlamına gelir. Bazen baştaki hemze üstün olarak da (eyâtu) şeklinde de okunabilir. Şair der ki:

"Diş etleri müstesna güneş güzelleştirdi, beyazlattı onu(n dişlerini) Ve üstüne saçıldı, ayrıca ağzına sürme alıp ısırmadı (dişleri karannadı)." Ayın etrafındaki hale ne ise "iyâf'ın da güneş için o olduğu da söylenmiştir.

el-Fadl er-Rukaşı (hemzeyi üstünlü okuyarak) "eyyâke" şeklinde okumuştur. Bu yaygın bir söyleyiştir. Ebu Sevvâr el-Ğanevi de her iki yerde de "hiy-yâke" şeklinde okumuştur. Bu da bir şivedir. Şair der ki:

"Sakın o işten, çünkü gidişleri geniş olursa, Fakat dönüşleri senin için dar olur. [\[151\]](#)

26- Yardım Yalnız Allah'tan İstenir:

Ve yalnız Senden yardım dileriz" buyruğu cümlelerin cümleye atfedilmesidir. Yahya b. Vessab ile el-A'meş, ilk "nun" harfini esre-li okuyarak "nistein" şeklinde okumuşlardır. Temim, Esed, Kays ve Rabia'nın şivesi böyledir. Bu kelimenin (yardım diledi) anlamından geldiğini göstermek için vasıl eliflerinin

esreli okunuşu gibi "nun" harfi de esreli okunmuştur, kelimesinin aslı şeklindedir. "Vav" harfinin harekesi ayn'a kalb edilerek "ya" halini almıştır. (Nesteinu olmuştur)

Mastarı şeklindedir. Aslı ise dır. Vav'ın harekesi ayn'a intikal edince bu sefer vav, elife dönüştü. İki sakin bir araya gelmeyeceğinden dolayı ve fazla olduğu için ikinci elif hafzedildi. Birinci elifin hafzedil-diği de söylenmiştir. Çünkü birincisi mana içindir. Bunun yerine geçmek üzere de ha (yuvarlak t) gelmiştir. [\[152\]](#)

27- Dosdoğru Yol:

Bizi dosdoğru yola ilet."

Bu buyruk, rabbe kulluk edenin rabbine yaptığı bir duası ve bir niyazıdır. Anlamı şudur: Bize dosdoğru yolu göster ve ona yönelt. Sana yakın olmaya ulaştıran hidâyetinin yolunu göster. Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Yüce Allah, duanın belkemiğini ve özünü bu sûreye koymuştur. Bu duanın yarısında en kapsamlı şekliyle hamd -ü sena vardır. Diğer yarısında ise ihtiyaçların temeli yer almaktadır. O bakımdan bu sûrede bulunan duayı dua edenin yapacağı en faziletli dua kılmıştır. Çünkü bu sözleri âlemlerin Rabbi Allah söylemiştir. Sen O'na bizzat kendisinin söylemiş olduğu kelimeleri ile dua ediyorsun. Hadis-i şerifte de: "Allah katında duadan daha şerefli hiçbir şey yoktur." [\[153\]](#) diye buyurulmuştur.

Bu duanın anlamının şu olduğu da söylenmiştir: Sünnetlere uymak suretiyle farzlarını eda etmeye bizleri ilet.

Hidâyetin asıl anlamının meylettirmek olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: Şüphesiz biz, sana yöneldik" (el-A'raf, 7/156) buyruğu da bu anlamdadır. Peygamber (s.a) de hastalığı esnasında iki kişi arasında sağa sola meyi ede ede çıkmış idi." [\[154\]](#) "Hediye" kelimesi de burdan gelmektedir. Çünkü hediye birisinin mülkiyetinden ötekinin mülkiyetine meylettirmektedir. Harem-i şerife götürülen hayvana ad olan "hedy" de buradan gelmektedir. Buna göre bu duanın anlamı şöyle olur: Sen bizim kalplerimizi hakka döndür.

Fudayl b. Iyad dedi ki: "Dosdoğru yol (sırat-ı müstakim) hac yoludur. Bu ise özel bir anlamdır. Anlamın genel olması daha uygundur.

Muhammed b. el-Hanefiyye, yüce Allah'ın: "Bizi dosdoğru yola ilet" buyruğu hakkında der ki: Bu şanı yüce Allah'ın kullardan başkasını asla kabul etmediği Allah'ın dinidir.

Asım b. el-Ahvel de Ebu'l-Aliye'den şunları nakletmektedir: "Dosdoğru yol"

Rasûlullah (s.a) ile ondan sonra gelen iki arkadaşı (Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer)dir. Asım dedi ki: Ben el-Hasen'e: Ebu'l-Aliye: "Dosdoğru yol" Rasûlullah (s.a) ve iki arkadaşıdır diyor, sen ne dersin, diye sordum.. O da: Doğru söyledi ve gerçekten samimi bir şekilde bunu dile getirdi, dedi. [\[155\]](#)

28- Yol:

Sırat kelimesinin arapçada asıl anlamı yol demektir. Âmir b. et-Tufeyl şöyle der: "Onların topraklarını atlılarla doldurduk, o kadar ki Onları yoldan da daha zeli halde bıraktık." Bir başka şair şöyle demektedir:

"Mü'minlerin emiri bir yol üzeredir ki Dosdoğrudur o, gelen yollar eğilip büküldüğünde." Bir diğer şair de şöyle demektedir:

"Ve o açık seçik yoldan alıkoydu."

en-Nekkaş'ın naklettiğine göre sırat Rumcada yol demekmiş. Ancak İbn Atiyye, bu oldukça zayıftır demiştir. Bu kelime yutmak anlamına gelen ve dan türeyen (sad harfî yerine) sin harfî ile şeklinde de okunmuştur. Yani sanki yol kendisini takip edeni yutuyormuş gibi bir anlam ifade eder. Aynı şekilde "sırat" sad ile "z" arasında bir sesle de okunduğu gibi safi bir "z" ile de okunmuştur. Ancak aslolan sin'dir.

Seleme, el-Ferra'dan şöyle dediğini nakletmektedir: "ez-Zirat" kelimesi, Uz-re, Kelb ve Benu Kaynıların bir şivesidir. Bunlar mesela, "asdak" diyecek yerde "ezdak" derler. Yine bunlar "esd" diyecek yerde "ezd" derler. Yine bunlar "lesaka bihi" ifadesinde (sad yerine sin harfini kullanarak) leseka bihi derler.

kelimesinin son harfinin fethalı (nasb ile) okunması ikinci me-ful olduğundan dolaydır. Çünkü hidâyetten türeyen fiil harfî cer ile birlikte ikinci mefule de geçişli olur. Nitekim yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: Onları cehennem yoluna götürün." (es-Saffat, 37/23) (Tefsiri yapılan) bu âyette olduğu gibi harf-i cersiz olarak da iki mefule geçiş yapabilir.

Âyetteki "dosdoğru" kelimesi, yol'un sıfatıdır. Bu ise eğriliği ve sapması olmayan demektir. Yüce Allah'ın şu buyruğu da böyledir: "Ve şüphesiz ki bu Benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyunuz." (el-En'am, 6/153) Bunun aslı şeklindedir. Vav harfinin harekesi kafa alındı, kaf harfî de kendisinden önceki harfî esreli olması sebebiyle ya'ya dönüştü. [\[156\]](#)

29- Nimete Mazhar Olanlar:

"Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna":

Buradaki sırat (yol), birinci "sırat"dan, birşeyin birşeyden bedel olması şeklinde bir bedeldir. Senin: Bana Zeyd -yani baban- geldi demen gibi. Anlamı ise: Bizim hidâyetimizi sürekli kıl, demektir. Çünkü insan, bazen doğru yola iletilir, sonra da bu doğruluk yolu üzere olması sona erdirilebilir.

Bu âyet-i kerimede sözü geçen sırat'ın (yolun) bir başkası olduğu da söylenmiştir. Bunun anlamı ise, yüce Allah'ı gereği gibi bilip tanımak, onun buyruklarını anlamaktır. Bu açıklamayı Cafer b. Muhammed yapmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in kullanımında Kimseler" kelimesi her üç durumda da (ref, nasb ve cer hallerinde de) değişmez. Huzeylliler, ref halinde derler. Kimi arap kabileleri de derken, kimisi de demektedir. Buna dair açıklama ileride gelecektir. Kendilerine" kelimesi, on şekilde söylenebilir. Bunların çoğu ile de okunmuştur. (Bu okuma şekillerinin ilk altısı kıraat imamlarından nakledilmiş olmakla birlikte sonraki dört okuyuş araplardan nakledilmiş olup kıraat imamlarından rivayet edilmemiştir.) He harfini ötreli, mim harfini cezim-li okuyarak şeklinde; he harfini esreli mim harfini sakın şeklinde; he harfi esreli, mim harfi esreli ve esreden sonra da ya harfini getirmek suretiyle (şeklinde, he harfi esreli, mim ötreli ve ötreden sonra da bir vav eklemek suretiyle şeklinde; he harfi ve mim harfi ötreli, ayrıca mimden sonra da vav getirmek suretiyle şeklinde. Diğer taraftan vav eklemeksizin he ve mim harflerini ötreli okuyarak şeklinde. Bu altı okuyuş kıraat imamlarından nakledilmiştir. Bundan sonraki dört okuyuş şekli ise araplardan nakledilmekle birlikte kıraat imamlarından nakledilmiş değildir: He harfi ötreli, mim esreli ve mimden sonra ya harfi getirmek suretiyle şeklinde. Bunu Hasan-ı Basri araplardan nakletmiştir. Ha harfi ötreli ya harfi eklemeksizin mim harfi esreli olarak şeklinde; he harfi esreli vav eklemeksizin mim harfi ötreli şeklinde; ha ve mim harfleri esreli ve mimden sonra ya getirmeksizin şeklinde. Bütün bu okuyuş şekilleri doğrudur. Bu açıklamaları İbnu'l-Enbâ-rî yapmıştır. [\[157\]](#)

30- Nimet Verilenler Kimlerdir:

Ömer b. el-Hattab ve İbn ez-Zübeyr (r.ahnuma) âyetin bu kısmını (sırat kelimesinden sonra "men" ekleyerek): şeklinde okumuşlardır.

"Kendilerine nimet verilenlerin kimler oldukları hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak müfessirlerin büyük çoğunluğu der ki: Burada peygamberlerin siddıklann, şehidlerin ve salihlerin yolu kastedilmiştir. Bu görüşlerini de yüce Allah'ın şu buyruğundan çıkartmışlardır: "Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse işte onlar Allah'ın kendilerine nimetler verdiği

peygamberlerle, siddîklarla, şehidlerle, salihlerle beraberdirler. Onlar ne iyi, ne güzel arkadaşdırlar." (en-Nisa, 4/69) Âyet-i kerime bunların dosdoğru yol üzere olduklarını göstermektedir. Fatiha süresindeki âyette de kastedilen işte budur. Bu hususta ileri sürülen bütün görüşler dönüp dolaşıp buraya gelir. O bakımdan konu ile ilgili ileri sürülmüş görüşleri tek tek sıralamanın anlamı yoktur. Yardımı Allah'tan talep ederiz. [\[158\]](#)

31- Bu Âyet ve İnsanın Fiilleri:

Bu âyet-i kerime Kaderiye, Mu'tezile ve İmamiye'nin görüşlerini reddetmektedir. Çünkü bunlar insanın - ister itaat olsun ister masiyet olsun - fiillerinin kendisinden sadır olması için iradesinin yeterli olduğuna inanmaktadırlar. Çünkü onlara göre insan kendi fiillerini yaratır. Fiillerin kendisinden sadır olabilmesi için Rabbine ayrıca ihtiyacı yoktur. Yüce Allah ise bu âyet-i kerimede onları yalanlamaktadır. Çünkü insanlar Allah'tan dosdoğru yola iletilmelerini istemişlerdir. Eğer iş onlara kalmış ve seçim, Rablerine ihtiyaçları olmaksızın kendi ellerinde bulunan birşey olsaydı, doğru yola iletilmelerini rablerinden istemezler, her namazda bu dileklerini tekrarlamazlardı. Yine hoşlarına gitmeyen şeylerin bertaraf edilmesi için yalvarıp yakarmaları da böyledir. Hoşa gitmeyen şey ise şu sözlerinde dile getirdikleri ve doğru yola iletmeye aykırı olan hususlardır: "Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil." Ondan kendilerini nimet verdiği kimselerin yoluna iletmesini istedikleri gibi, kendilerini saptırmamasını da istemişlerdir. Nitekim rablerine şöyle dua ederler: "Rabbimiz bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi saptırma..." (Âl-i İmran, 3/8) [\[159\]](#)

32- Gazaba Uğrayanlar ve Sapanlar:

"...Gazaba uğrayanların ve yolunu sapıtanlarınkine değil."

"Gazaba uğrayanlar" ile "sapıtanlar"ın kimler oldukları hususunda farklı görüşler vardır. Cumhur, gazaba uğrayanların yahudiler, sapıtanların da hıristiyanlar olduğu kanaatinde. Nitekim Peygamber (s.a)'dan Adıyy b. Ha-tim'in İslam'a girişini anlatan hadis-i şerifte bu şekilde açıklanmaktadır. Bunu Ebu Davud et-Tayalisi Müsned'inde, Tirmizî de eZ-Camî'inde zikretmiştir. [\[160\]](#) Bu tefsirin doğruluğuna yüce Allah'ın yahudiler hakkındaki: "... ve Allah'tan gelen bir gazaba uğratıldılar" (el-Bakara, 2/61); "Ve Allah onlara karşı gazap lanmış..."

(el-Feth, 48/6) diye buyurmuş olması ile hıristiyanlar hakkında da: "Bundan önce onlar sapıklığa düşmüş, birçok kimseyi saptırmış ve sonra da dümdüz yoldan sapagelmışlerdir." (el-Maide, 5/7) buyrukları da bu tefsire delil teşkil etmektedir.

Gazaba uğrayanların müşrikler, sapıtanların da münafıklar; "gazaba uğrayanların bu sûreyi namazda okumayı farz kabul etmeyenler, "sapıtanlar"ın da bunu okumanın bereketinden mahrum kalanlar oldukları da söylenmiştir. Bunu es-Sülemi "Hakaik"inde el-Maverdi de Tefsir'inde zikretmiş ise de bunun doğrulukla ilgisi yoktur. el-Maverdi der ki: Bu reddedilen bir açıklama şeklindedir. Çünkü kendisi hakkında haberlerin çatıştığı rivayetlerin karşı karşıya geldiği ve görüş ayrılıklarının yaygın olduğu herhangi bir husus hakkında böyle bir hükmün verilmesi caiz değildir.

"Gazaba uğrayanlar" ile bid'atlere uyanların, "sapıtanlar" ile hidâyet yolundan uzak kalanların kastedildiği de söylenmiştir.

Derim ki: Bu güzel bir açıklamadır. Peygamber (s.a)'nın açıklaması ise daha önceliklidir, daha yücedir, daha güzeldir.

kendilerine" buyruğu ref mahallindedir. Çünkü bunun anlamı "kendilerine gazab edilmiş" şeklindedir.

Gazab; şiddet, katılık demektir. Sert tabiatlı kişi için denilir. Yine bu kelime katılığı sebebiyle oldukça zarar verici, gaddar yılan hakkında kullanılır. kelimesi ise, üstüste katlanan deve derisinden bir parça demektir. Sertliği sebebiyle bu ad verilmiştir.

Yüce Allah'ın sıfatı olarak "gazab"ın anlamı cezalandırma iradesidir. Bu zati bir sıfattır. Çünkü yüce Allah'ın iradesi zatının sıfatlarındandır. Veya bizzat cezanın kendisi anlamına da gelir. Nitekim: "Şüphesiz sadaka Rabbin gazabını söndürür" [\[161\]](#) buyruğunda "gazap" bu anlamadır. Burada ise fiilî sıfatlardandır. [\[162\]](#)

33- Sapıtmak (Dalâlet):

"Sapıtanlarınkine değil" buyruğunda geçen "dalal" Arapçada doğru yoldan, hak yoldan uzaklaşmak gitmek demektir. Su süte karışıp kaybolduğunda denilir. Yüce Allah'ın: Biz yerde kaybolduğumuz vakit.." (es-Secde, 32-10) buyruğunda bu anlamı ifade etmektedir. Yani biz ölüp de kaybolur ve toprak olsak da mı (diriltileceğiz)? demektir. Şair der ki:

"Niye sormazsın, bu diyar sana haber versin Kaybedilen o kabilenin nereye gittiğini?

kelimesi suyun vadide evirip çevirdiği dümdüz taş demektir. Aynı şekilde dağda

bulunup da rengi dağın renginden farklı kaya parçası hakkında da denilir. Şair şöyle demektedir:

"Yahut bir dağdaki farklı renkten bir kaya parçası, fakat her ikisi de himaye edemedi." [\[163\]](#)

34- Şâzz Kaide Dışı Bir Okuyuş:

Ömer b. el-Hattab ile Ubey b. Ka'b, şeklinde (aleyhim'den sonra ve ğayridd-âllîn diyerek) okumuşlardır. Yine her ikisinden "gayr" kelimelerini esreli ve üstünlü olarak okudukları da rivayet edilmiştir.

Esreli okunursa den veya deki he ve mim'den bedel olur. Yahut m sıfatı olur. Bu kelime ise marifedir. Marife olan kelimeler ise, nekre (belirtisiz)lerle, nekreler de marifelerle nitelendirilmezler. Ancak da maksat farklı olduğundan dolayı umumidir. Buna göre kullandığımız bu ifade: Ben senin gibi birisinin yanından geçecek ve ona ikramda bulunacağım" demeye benzer. Yahut da kelimesi artık aralarında ortada birşeyin bulunmadığı iki şey arasında olduğundan dolayı marife olur. Senin: Hayatta olan ölüden başka birşeydir, duran hareket edenden başka birşeydir, ayakta bulunan oturandan başka bir şeydir, demene benzer. Görüldüğü gibi bu konuda birincisi el-Farisi'nin ikincisi ez-Ze-mahşeri'nin olmak üzere iki görüş vardır.

kelimesinin ra harfinin fethah okunması da iki şekildedir. Ya den haldir veya kelimesindeki ha ile mim'den haldir. Bu durumda şöyle demiş gibi oluruz: Kendilerine nimet verdiğin fakat üzerlerine gazap edilmemiş olanlannkine. Ya da istisna olduğu için nasbedilmiştir. Şöyle denilmiş gibi olur: Ancak kendilerine gazap edilmiş olanlannkine değil, Demek istiyorum ki fiili ile üstün okunması da caizdir. Bu şekilde bir açıklama el-Halil'den nakledilmiştir. [\[164\]](#)

35- Sapıtanların Değil:

Yüce Allah'ın: sapıtanlarınkine değil" buyruğunda yer alan Değil" buyruğu hakkında farklı görüşler vardır. Bunun zaid olduğu söylenmiştir. Taberi'nin görüşü budur. "Seni secde etmekten alıkoyan nedir?" (el-A'raf, 7/12) buyruğunda olduğu gibi.

Bunun te'kid için geldiği de söylenmiştir. Böylelikle "sapıtanlar" kelimesinin kimseler" kelimesine atfedilmiş olduğu zannedilmesin. Bunu da Mekkî ve el-Mehdevi nakletmiştir. Kufiler de der ki: Burada yer alan kelimesi anlamındadır.

Bu da Hz. Ömer ve Ubey'in kıraatidir. Az önce buna da temas edildi. [\[165\]](#)

36- "Sapıtanlar" Kelimesinin Aslı:

Sapıtanlar" kelimesinin aslı, şeklindedir. Burada birinci lam'ın harekesi hazfedildikten sonra iki lam birbirine idgam edildi. Böylelikle birisi elifin uzatması diğeri de idgam edilen lam olmak üzere iki sakin bir araya gelmiş oldu. Eyyub es-Sahtiyani ise (dat harfinden sonraki elifi.) uzatmasız hemze'li olarak şeklinde okumuştur. Sanki bu okuyuş ile iki sakini bir arada telaffuz etmekten kaçınmak istemiş gibidir ki bu da bir şivedir. Ebu Zeyd der ki: Ben Amr b. Ubeyd'i yüce Allah'ın: "O günde hiçbir insana ve hiçbir cinne günahı hakkında sorulmayacaktır." (er-Rah-mân, 55/39) buyruğunu: şeklinde okuduğunu duymuştum. Ben araplardan şeklinde telaffuz ettiklerini işitinceye kadar lahin yaptığını zannettim. Ebu'l-Feth der ki: Küseyyir'in aşağıdaki mısraı bu söyleyişe göredir:

"Mızrakların uçları taze kanla ala boyandığı zaman..."

Burada Fatiha sûresinin tefsiri sona ermektedir. Hamd ve minnet yalnız Allah'a mahsustur.

(53 akara süresi (Medine'de Nazil Olmuştur 286 Âyettir) [\[166\]](#)

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/329.

[2] Tirmizî, Tefsir 15. sûre 4. hadis

[3] Muvatta, Salât 37.

[4] Buhârî, Tefsir, 1. sûre 1.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/329-330.

[6] Müslim, Salâtu'l-müsâfirîn 258; Ebû Dâvûd, Vitr 17, Buhârî'de bu hadisi tesbit edemedik.

[7] Muvatta, Hacc 246.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/330-332.

[9] Mevzu (uydurma) bir hadis olduğu söylenmiştir. Şevkânî, Irakî ile İbn Hacer'in mevzu olmadığını söylemekle birlikte, mevzu olma ihtimalini daha kuvvetli görmektedir. eş-Şevkânî, el-Fevâidu'l-Mecmûa, 297-8.

- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/332.
- [11] Müslim, Salât 38; Muvatta, Salat 39.
- [12] Tirmizî, Tefsir 15. sûre 3. hd. ; Dârimî, Fednilu'l-Kur'ân 12.
- [13] Buhârî, Tefsir 1, sûre 1.
- [14] Dârimî, Fednilu'l-Kur'ân 12'de: Abdülmelik b. Uneyr'den ve: uzehire karşı" yerine; "... hnstalıĝn knrşı..." şeklinde.
- [15] Buhârî, İcnre 16; Müslim, Selâm 65.
- [16] Dârakutnî, I, 322; Müstedrek, I, 238.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/332-335.
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/335.
- [18] Nesâî, İftitâh 26.
- [19] Bk. el-Hicr, 15/87 nin tefsiri.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/335-336.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/336.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/337.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/337.
- [24] Tirmizî, Salât 69, 115; Nesâî, İftitâh 24; Müsned, II, 428; Dârimî, Salât 36. Ayrıca bk. Dâ-rakutnî, I, 321 v.d.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/337-338.
- [26] Müslim, Salâtu'l-müsâfîrin 248; Nesâî, İftitâh 25.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/339-340.
- [28] Tirmizî, Snlât 65; A^esâî, İftitnh 18; İbn Mâce, İknme 1; Dârimi, Salnt 33 Cde bu duayı gece namazında okuduĝu kaydı ile); Müsned, III, 50 (de aynı kayıt ile) ve 69.
- [29] Müslim, Salatu'l-müsâfîrin 201; Tirmizî, Deavât 32; Nesâî, İftitnh 17.
- [30] Bk. el-En'nm, 6/162. âyet 3. başlık.
- [31] Buhârî, Ezan 89; Müslim, Mesâcid 147.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/340-341.
- [33] Hanefî mezhebinde namazda farz olan kıraat miktarı budur. Muayyen olarak Fatiha'nın okunması farz deĝil, vacibtir. (Meselâ bk. Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, el-lhtiyar, Kahire, tarihsiz, I, 56).
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/341-342.

- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/342.
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/342.
- [37] Ebû Dâvûd, Salât 132-133; Tirmizî, Salât 116; Muvatta, Salât 44; İbn Mâce, İkame 13; Müsned, II, 240; Dârakutnî, I, 320.
- [38] Müslim, Salât 63; İbn Mâce, İkame 13; Müsned, II, 376; Dârakutnî, I, 327, 328.
- [39] Müsned, III, 339; Dârakutnî, I, 323 - Zayıf olduğunu kaydederek -
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/342-343.
- [41] Hadisin kaynakları için bk. 2. Başlık.
- [42] Müslim, Salât 38; Tirmizî, Tefsir 1. sûre 1. hd.; Ebû Dâvûd, Salât 131-132; İbn Mâce, Salât 11;
- [43] Ebû Dâvûd, Salât 131-132.
- [44] Bk. Tirmizî, Salât 69 ve 115.
- [45] Sened tahvili alâmeti.
- [46] İbn Mâce, İkame's-Salât 12.
- [47] Buhârî, Ezan 95, 122; Eyman 15; Müslim, Salât 45; Tirmizî, Salât 110; Nesaî, İftitah 7, Tatbik 15, Sehv 67; İbn Mâce, İkame 72.
- [48] Ebû Dâvûd, Salât 131-132 (824. hadis).
- [49] Tirmizî, Salât 115.
- [50] Darakutnî, I, 318, 319, 320
- [51] Bk. ez-Zehebî, Mizânu'l-İ'tidâl, no: 8995.
- [52] İbn Abdî'l-Berr, et-Temhid, XI, 46.
- [53] Dârakutnî, I, 317.
- [54] Hadisin buraya kadarki bölümü: Ebû Dâvûd, Salât 32; Tirmizî, Salât 39'da.
- [55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/343-345.
- [56] Müslim, Salât 63.
- [57] Darakutnî, I, 326.
- [58] Ebû Hanîfe'nin hadis rivayetinde zayıf olmadığını belirten Hadis Ricali otoritelerinin kanaati için bk. Ebu't-Tayyib Muhammed Âbâdî, et-Tâ'lîku'l-Muğni, Ale'd-Dârakutnî, I, 323 v.d., el-Hatib el-Bağdadi, Tarihu Bağdat, Ebû Hanîfe bölümü.
- [59] Dârakutnî, I, 325.

- [60] Muvatta', Salât 38.
- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/345-347.
- [62] Bk. Bu bölüm, 9. Bnşlık.
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/348.
- [64] Hanefî mezhebinde namnzd n kıraatte farz olan, mutlak olarak yani -Fatiha dahil- belli bir sûrenin tayini sözkonusu olmaksızın, Kur'ân okumaktır. Ancak Fâtiha'nın okunması vacib, okunmasının terki ise tahrimen mekruhtur. Bkz. el-İhtiyar I, 56 v.d.
- [65] Ebû Dâvûd, Salât 131, 132; 818. hadis.
- [66] Buhârî, Ezan, 122, Eyman, 15; Müslim, Salât, 45; Tirmizî, Salât 110...
- [67] Müslim, Salât 34, 35, 36.
- [68] Müslim, Salât 37.
- [69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/348-349.
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/349-350.
- [71] Buhârî, Ezan 107, 109, 110; Müslim, Salât 154; Ebû Dâvûd, Salât 124-125; Nesaî, İftitâh58.
- [72] Müslim, Salât 155.
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/350-351.
- [74] Müslim, Salât 45.
- [75] Buhârî, Ezan 104.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/351-352.
- [77] Ebû Dâvûd, Salât 832; Nesâî, İftitah 32(de ilk bölümü); Dârakutnî, I, 313-314.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/352.
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/352.
- [79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/352.
- [80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/352-353.
- [81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/353.
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/355.
- [83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/355.
- [84] Buhârî, Ezan 111, 113, Tefsir 1. sûre 2; Müslim, Salât 72; Ebû Dâvûd, Salât 168; Tir-mizl, Mevâkît 71; Nesât, İftitâh 33, 34; İbn Mâceh, İkame 14; Muvatta,

Nida 44-47 v.s...

[85] Tirmizî, Deavât 65.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/355.

[86] Ebû Dâvûd, Salât 167-168.

[87] el-Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, IV, 39; "zayıftır" kaydıyla.

[88] İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, Beyrut 1399/1979, I, 72.

[89] İbnü'l-Esîr, aynı yer.

[90] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/355-356.

[91] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/356-357.

[92] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/357.

[93] Müslim, Salât 62; Nesâî, İmame 38, Tatbik 23, 101, Sehv 44.

[94] Ebû Dâvûd, Salât 167-168; Tirmizî, Salât 70.

[95] Dârakutnî, I, 334.

[96] Buhârî, Ezan 111.

[97] Tirmizî, Salât 70.

[98] Muvatta, Salât 44; Buhârî, Ezan 111; Müslim, Salât 72.

[99] İbn Mâce, İkame 14.

[100] Buhârî, Ezan 111, 113; Deavât 4; Müslim, Salât 72; Ebû Dâvûd, Salât 168; Tirmizî, Salât 70-71...

[101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/357-359.

[102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/359.

[103] İbn Mâce, İkâme 14.

[104] Aynı yer.

[105] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/359-360.

[106] Müslim, Zikr 89.

[107] İbn Mâce, Edeb 55.

[108] Süyûtî, İbn Asâkir'in bunu Enes bin Mâlik'ten rivayet ettiğini zikreder. es-Sirâcu'l-Mü-nir, III, 195.

[109] Ne'vâdiru'l-Usûl, II, 72.

[110] İbn Mâce, Edeb 55. Bu hadisten sonra Kurtubî, hadiste geçen ve uâğır geldi" anlamına gelip "nasıl yazacaklarını bilemezler" diye tercüme edilen kelimeye dair iki-üç satırlık bir açıklamada bulunmaktadır. Konu ile doğrudan

ilgisi olmadığından ayrıca aktarmadık.

[111] Müslim, Tahâre 1.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/361-363.

[112] Buhârî, İman 17, Salât 28..., Müslim, İman 32; Ebû Dâvûd, Zekat 1... ve diğer hadis kitapları...

[113] Tirmizî, Deavât 122; Muvatta, Kur'ân 32, Hacc 246.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/363.

[114] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/363.

[115] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/363-364.

[116] tbnü'l-Esîr, en-Nihâye (I, 433)'de İbn Abbas'tan rivayet edildiğini kaydetmektedir.

[117] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/364-366.

[118] Müslim, Zühd69.

[119] Müslim, Snlât 222; Ebû Dâvûd, Salât 148, Vitr 5; Tirmizî, Deavât 111; Müsned, VI, 58 v.s....

[120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/366-367.

[121] Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân 25; "Her kim Kır'ân okumak ve beni anlamakla..." şeklinde.

[122] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/367-368.

[123] Buhârî, İman 37, Tefsir 31. sûre 2; Müslim, İman 1, 5, 7; Ebû Dâvûd, Sünne 16; Tirmizî, İman 4; Nesâî, İman 5, 6.

[124] Müslim, Birr 38.

[125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/369.

[126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/369-370.

[127] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/370.

[128] Yani sonradan yaratılmış olmanın kadimliğe bir zararı olmaz, zira hadis olanı yani sonradan yaratılanı vareden o kadimdir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/370-372.

[129] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/372.

[130] Müslim, Tevbe 23; Tirmizî, Deavât 99; Müsned, II, 334, 397, 484.

[131] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/372.

- [132] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/373.
- [133] Tirmizî, Kıraat 1.
- [134] Bk. Buhârî, Ahkâm 2; Tirmizî, Fiten 49; Müsned, III, 129, 183; IV, 421.
- [135] Üstünlük ve şerefın Allah nezdinde takva esasına göre olduğu unutulmamalıdır.
- [136] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/373-375.
- [137] Buhârî, Rikak 44; Müslim, Sıfatı'l-münafikin 23.
- [138] Buhârî, Edeb 114; Müslim, Âdâb.
- [139] Müslim, Âdâb 20.
- [140] Müslim, Âdâb21.
- [141] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/375-376.
- [142] Buhârî, Cihâd 3; Müslim, İmare 160.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/376.
- [143] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/376-377.
- [144] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/377.
- [145] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/377.
- [146] İbn Mâce, Zühd 31; Mecduddin İbnu'l-Esir, en-Nihâye'de (I, 148) "hesaba çekendir" anlamının daha zayıf bir açıklama şekli olduğuna dikkat çekmektedir.
- [147] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/378-379.
- [148] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/379.
- [149] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/379-380.
- [150] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/380-381.
- [151] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/381.
- [152] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/381-382.
- [153] Tirmizî, Deavât 1; İbn Mâce, Duâ 1; Müsned, II, 362.
- [154] Meselâ, Buhârî, Ezan 67, 68; Müslim, Salât 95.
- [155] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/382.
- [156] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/383.
- [157] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/384.
- [158] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/384-385.
- [159] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/385.

[160] Tirmizî, Tefsir 1. sûre 1 ve 2. İndisler; Ahmed Abdurrahmân el-Bennâ, Minhâtul-Ma'bûd... (et-Tayâlisî'nin Müsned'inin babların göre tertibi), Beyrut, 1372/1400, II, 151.

[161] Tirmizî, Zekât 28.

[162] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/385-386.

[163] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/386-387.

[164] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/387.

[165] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/387-388.

[166] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/388.

BAKARA SÛRESİ TEFSİRİ

Sûre'nin Nüzul Zamanı:

Makatta Harfler ve Müteşabih:

Mukatta Harflerin Okunuşları:

Bu Kitab:

Kitap Ne Demektir?

1- Kitapdaki Hidayet:

2- Hidayetin Türleri:

3- Lafız Olarak "Hidâyet":

4- Hidayet Kimlere Verilir?

5- Takvâ'nın Anlamı:

6- Takvâ'nın Fazileti:

1- Takva Sahiplerinin Nitelikleri:

2- Gayb'ın Sözlük Anlamı:

3- Kur'ânî Anlamıyla Gayb:

4- Takva Sahipleri ve Namaz:

5- Namaz İçin Kamet Getirmek:

6- Namaz Kılarken Kameti Duyan:

7- îmama Yetişemeyip Sonradan Kılınan Rekatlar Edâ mıdır, Kaza mıdır?

8- Kamet Getirildiği Takdirde Nafile Kılınmaz:

9- Sabah Sünnetini Kılmadan Kameti Duyan:

10- Salat'ın Anlamı:

11- Kelime ve Terim Olarak Salat (Namaz):

12- Bu Buyruktaki "Namaz"dan Kasıt:

13- Namazın Fazileti:

14- Namazın Şart ve Farzları:

15- Rükû ve Sucûd'da Teşbih:

16- Birinci Oturuş ve Teşehhüd:

17- Son Oturuş:

18- Selâm'ın Hükümü:

19- İftitah Tekbiri'nin Hükümü:

20- İftitah Tekbiri'nin Sözleri:

21- Namazda Niyyet:

22- Rızık:

23- Kelime Anlamı ile "Rızık":

24- "İnfâk"'ın Anlamı:

25- "İnfâk"tan Kasıt:

Yakînî İman:

1- Kâfirin Mühürlü Kalbi ve Kâfir Kalplerin Diğer Nitelikleri:

2- Mühürlemek Nasıl Olur?

3- Allah'ın Hidâyet, Dalâleti, Küfür ve İmanı Yaratması ve Kaderiyye:

4- Kalp:

5- Kalbin Diğer Organların Amelinden Etkilenmesi:

6- Kalbin Diğer Adları:

7- Kulaklar ve Gözler:

8- Gözlerin Çoğul Gelmesinin Sebebi:

9- Perde:

10- Kâfirlere Azap:

1- Sûre'nin İlk Ayetleri:

2- Dilcilere Göre "en-nâs":

3- Münafıklar da Bir Çeşit Kâfirdir:

4- Mü'min ve Kâfir'in Türleri:

5- Mutlak Olarak Sevap Ya da Ceza Göreceğini Söylemek:

6- İman ve Amel:

7- Münafık'a Bu Adın Veriliş Sebebi:

Aldatmak Bozgunculuktur:

Hasta Kalpliler:

Münafık Niçin Öldürülmez?

Fesat ve Islah:

Gerçek Bilgisizler:

İkiyüzlülüğün Örnekleri:

Allah'ın Alay Ettikleri:

Sapıklığı Satın Alanlar:

Ateşin Önünde Karanlıkta Kalanlar:

Sağırlar, Dilsizler, Körler:

Dehşet Tabloları:

Aldatıcı Işıklar:

Ey İnsanlar! İbadet Edin:

1- Yaratan Allah:

2- Bazı Yeminler:

3- Gök Bir Tavandır:

4- Gökten İnen Rızık:

5- İnsan Diğer Yaratıklara Muhtaç Değildir:

6- Allah'a Eş Koşmayın:
7- Kâfir ve Münafıkların Bilgisizliği:
Kur'an'ın Benzersizliği Hususunda Meydan Okuma:
Yakıtı İnsan ve Taşlar Olan Ateş:
1- Mü'minlerin Mükâfatı:
2- Müjde ile İlgili Bazı Hükümler:
3- İyi Amelliler:
Sivrisineğin Misal Verilmesi:
1- Ahdi Bozanlar:
2- Allah'ın Ahdini Bozanlar:
3- "Allah'ın Ahdini Sağlamlaştırdıktan Sonra."
4- "... keserler.."
5- Allah'ın Emrine Aykırılık:
6- Fesâd Çıkarıcılar:
7- Ahdi Bozmanın Hükümü:
Hayat ve Ölümün Varlığı Kıyametin Kesin Delilidir:
1- Yaratma'nın Anlamı:
2- "Eşyada Asıl Mübahlıktır":
3- Mahlukât İbret İçindir:
4- İnfak Eden, Cimrilik Eden:
5- "İstiva" ve Müteşabihler:
6- Önce Yaratılan Yer midir, Gök müdür?
7- Yaratıkların Aslı:
8- Gökler:
9- Semâ:
10- Herşeyi Yaratan, Herşeyi Bilen:
1- Allah'ın Meleklerle Hitabı:
2- Melekler:
3- Yeryüzündeki Halife:
4- Halife Tayini:
5- Halife'nin Belirlenme Yolu:
6- Hz. Ali'nin İmamet-i-ne Dair Nass:
7- Halife'nin Başa Geçme Yolu:
8- Tek Kişinin Bey'atı ile İmam Olunur mu?
9- Zorla (Tegallüb Yoluyla) İmamet:
10- İmamet Akdine Tanıklık:
11- İmamın Şartları:

- 12- Daha Faziletli Varken Başkasının İmam Yapılması:
- 13- İmam Fasıklık Yaparsa Azledilir:
- 14- İmamın Kendisini Azli:
- 15- Bir İmama Bey'at Edilmişken İkincisi Ortaya Çıkarsa:
- 16- Adaletli Bir İmama Karşı Çıkmak:
- 17- Aynı Çağda ve Aynı Bölgede Birden Fazla İmam:
- Melekler ve Tesbihleri:
- Kan Dökmek, Fesat Çıkartmak:
- Meleklerin Tesbihi:
- 1- Hz. Âdem ve Yaratılışı:
- 2- İsimler:
- 3- Yüce Allah'ın Hz. Âdem'e Öğrettiği İsimler:
- 4- Meleklerle Neleri Gösterdi?
- 5- İlk Olarak Arapça Konuşan:
- 6- Doğru Söyleme Şartı:
- 7- Güç Yetirilemeyen Teklifi (teklifu mâ lâ yutak):
- 1-Tesbih:
- 2- Soruya Cevap Verme Adabı:
- 3- Subhaneke, Alim ve Hakîm:
- 1- Eşyanın İsimlerini Haber Vermesi:
- 2- Ayete Göre Bilginin ve Bilginlerin Fazileti:
- 3- Melekler mi Daha Faziletlidir, Âdemoğulları mı?:

BAKARA SÛRESİ TEFSİRİ

Önce sûrenin nüzülü, fazileti ve ona dair varid olmuş haberler ile ilgili açıklamalarla başlayacağız. Bu konuda rivayet tesbit etmek şartıyla ondan sonra bütün sûrelerde de aynı usulü takip edeceğiz. ^[1]

Sûre'nin Nüzul Zamanı:

Bakara sûresi Medine'de ve değişik sûrelerde inmiş bir sûredir. Medine'de nazil olmuş ilk sûre olduğu da söylenmiştir. Ancak yüce Allah'ın: "Kendisinde Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkunuz." (el-Bakara, 2/281) buyruğu semadan son nazil olan âyet-i kerimedir. Bu âyet-i kerime Mina'da, Veda Haccında Kurban bayramının birinci gününde nazil olmuştur. Yine faizin yasağını belirten âyet-i kerimeler de (el-Bakara, 2/275, 280) Kur'ân-ı Ke-rim'den son nazil olmuş âyetler arasındadır.

Bu sûrenin fazileti çok, sevabı muazzamdır. Buna Fustatu'l-Kur'ân (Kur'an'ın Otağı) adı verilir. Bu adın verildiğini Halid b. Ma'dan söylemiştir. Bu adın verilış sebebi ise, azameti, gözkamaşurıcı özelliğı, çekiciliğı, hüküm ve öğütlerinin çokluğudur. Hz. Ömer bu sûreyi, -daha önceden de belirtildiğı gibi- ihtiva ettiğı fikhı ve diğerk hükümleriyle on iki yılda oğlu Abdullah da sekiz yılda öğrenmiştir.

İbnu'l-Arabi der ki: Hocalarımdan birisini şöyle derken dinledim: Bu sûrede bin tane emir, bin tane nehiy, bin tane hüküm, bin tane haber vardır. / ^ Rasûlullah (s.a) belli sayıda askerî birliğı belli bir tarafa göndermiş, I ların başına en genç olanını Bakara sûresini ezberlediğinden dolayı komuttan tayin etmiş ve ona: "Git, sen onların emirisin" demiştir. Bu hadisi Tirmi-/ zî, Ebu Hureyre'den

rivayet etmiş olup sahih olduğunu belirtmiştir. ^[2] Müslim, Ebu Umame el-Balılı'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Bakara sûresini okuyunuz. Onu öğrenmek bereket, onu terketmek bir hasrettir. Batılcılar da onun altından (kalkamazlar." (Hadisin ravilerinden bir tanesi olan) Muaviye der ki: Bana ulaştığına göre burada sözü geçen

"batılcılar"dan kasıt sihirbazlardır. ^[3] Yine Müslim'in Ebu Hureyre'den rivayetine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Evlerinizi kabirler haline getirmeyiniz. Çünkü şeytan, içerisinde) Bakara sûresinin okunduğı evden kaçır." ^[4]

Darimi, Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bakara sûresi bir evde okundu mu mutlaka şeytan oradan seslice osurarak kaçıp gider. Ayrıca şöyle demiştir: Herşeyin bir zirvesi vardır. Kur'ân'ın zirvesi de Bakara süresidir. Her-

şeyin katıksız bir özü vardır. Kur'ân-ı Kerim'in özü de mufassal sûrelerdir. [5]
el-Busti'nin Sahih'mde Sehl b. Sa'd'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Şüphesiz herşeyin bir zirvesi vardır. Kur'ân'ın zirvesi de Bakara süresidir. Kim geceleyin evinde okursa, üç gece süre ile şeytan onun evine girmez. Kim gündüzün onu okursa, şeytan üç gün süre ile evine girmez." Ebu Hatim el-Busti der ki: Peygamber (s.a)'ın: "Şeytan üç gün süre ile evine girmez" buyruğu ile kastettiği şeytanların azgın olanlarıdır.

Darimi Müsned'inde eş-Şabi'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: Abdullah dedi ki: Her kim bir gecede Bakara sûresinden on âyet-i kerime okur ise sabah olana kadar o gece o eve hiçbir şeytan giremez. Bunlar baştaki ilk dört âyet, Âyetul-Kürsi, ondan sonraki iki âyet ve: "Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır" (el-Bakara, 2/284) den itibaren sonundaki üç âyet-i kerimedir. Yine eş-Şabi'nin rivayetine göre Abdullah şöyle demiştir: O gün ona da aile halkına da şeytan yaklaşmaz, hoşuna gitmeyecek birşey de ilişmez. Bunlar bir deliye okundu mu mutlaka kendisine gelir. -Abdullah'ın arkadaşlarından birisi olan el-Muğire b. Subey' dedi ki: Kur'ân'ı asla unutmaz. İshak b. İsa der ki: Ezberlemiş olduklarını unutmaz. Ebu Muhammed ed-Darimi der ki: (ravi-lerden) kimisi de

el-Muğire b. (Subey' değil de Sumey'dir demiştir. [6]

İbn Abdi'l-Berr'in "el-Istiab" adlı eserinde şöyle denilmektedir: Lebid b. Rabia b. Amir b. Malik b. Cafer b. Kilab b. Rabia b. Âmir b. Sa'saa cahiliyye dönemi şairlerinden birisi idi. İslam'ı da idrak etmiş güzel bir şekilde İslâm'a bağlanmış, müslüman olduktan sonra şiir söylemeye son vermişti. Halifeliği döneminde Hz. Ömer ona şiiri hakkında soru sormuş. Şiir okumasını istemişti. O da Bakara sûresini okumuştur. Hz. Ömer ona: Ben sana kendi şiirinden okumanı istemiştim. Lebid de: Yüce Allah bana Bakara ve Al-i İm-ran sûrelerini öğrenmeyi nasip ettikten sonra bir beyit olsun şiir söylemedim. Onun bu sözleri Hz. Ömer'in hoşuna gittiğinden dolayı ikibin olan maaşına beşyüz daha ilave etmişti. Haber rivayet edenlerin çoğu şöyle demiştir: Lebid İslâm'a girdikten sonra şiir söylemedi. Bazıları da: O İslâm'a girdikten sonra sadece şu beyiti söylemiştir, demektedirler:

"Allah'a hamdolsun çünkü ecelim gelmedi İslâm'dan bir elbiseye bürününceye kadar."

İbn Abdi'l-Berr der ki: Bu beyitin Selul'lu Karade b. Nüfase'ye ait olduğu da

söylenmiştir. Bence daha sahih olan görüş budur. Başkası da şöyle der: Hayır, İslâm'a girdikten sonra Lebid'in söylediği beyit şudur:

"Soylu insanı kendi nefsi gibi sigaya çeken olmaz

Kişinin salih arkadaşı kişiyi İslah eder."

Âyetu'l-Kürsi ile Bakara sûresinin sonlarının faziletine dair varid olmuş haberler, bunların tefsiri yapılırken gelecektir. Yine Âl-i İmran sûresinin baş taraflarında bu sûrenin faziletine dair daha başka açıklamalar da -yüce Allah'ın izniyle- gelecektir. [\[7\]](#)

"Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile"

1. Elif, Lâm, Mîm.

2. İşte bu kitap; Onda hiçbir şüphe yoktur. Takva sahipleri için hidâyettir.

Makatta Harfler ve Müteşabih:

Tefsir alimleri sûrelerin başlarındaki bu harfler hakkında farklı görüşlere sahiptir. Âmir eş-Şâbi, Süfyan es-Sevri ve bir grup muhaddis şöyle demiştir: Bunlar Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de sakladığı bir sırdır. Yüce Allah'ın, her bir kitabında böyle bir sırrı vardır. Bunlar, yüce Allah'ın bilgisini yalnızca kendisine sakladığı müteşabih buyruklar arasında yer alırlar. Bunlar hakkında bir-şey söylemek gerekmez. Biz bunlara iman eder ve Allah'tan geldikleri gibi okuruz.

Bu görüş ayrıca Ebu Bekir es-Sıddık ile Ali b. Ebi Talib (Allah ikisinden de razı olsun)den de rivayet edilmiştir.

Ebu'l-Leys es-Semerkindî, Ömer, Osman ve İbn Mes'ud (r.anhum)dan şöyle dediklerini kaydetmektedir: Mukatta Harfler ilimleri gizlenmiş buyruklardandır. Onlar tefsir edilmezler.

Ebu Hatim de der ki: Biz Mukatta Harfleri Kur'ân-ı Kerim'de yalnızca sûrelerin baş taraflarında görebiliyoruz. Bunlarla yüce Allah'ın neyi anlatmak istediklerini de bilemiyoruz.

Derim ki: Ebu Bekr el-Enbârî'nin zikrettiği şu rivayetler de bu kabildendir: Bize el-Hasen b. Hubab anlattı. Bize Ebu Bekr b. Ebi Talib anlattı. Bize Ebu'l-Münzir el-Vasıtî, Malik b. Miğvel'den anlattı. Malik, Said b. Mesruk'tan, o er-Rabi b. Huseyn'den rivayetle dedi ki: Yüce Allah bu Kur'ân-ı Kerim'i indirdi ve ondan istediği şeylerin bilgisini yalnızca kendisine sakladı. Sizi de dilediğine muttali kıldı, dilediğinin sırrını bildirdi. Kendisi için sakladığı bilgilere herhangi bir

şekilde nail olamazsınız. O bakımdan onlara dair soru sormayınız. Sizi muttali kıldığı şeylere gelince, işte hakkında soru soracağınız ve kendisine dair size haber verilecek olan bilgi budur. Bununla birlikte siz Kur'ân'ın tümünü öğrenemezsiniz ve bütün öğrendiklerinizle de amel edemezsiniz. Ebu Bekr der ki: İşte bu, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan birtakım harflerin anlamlarını yüce Allah'tan bir deneme ve bir imtihan olmak üzere bütün alemden gizli tutulduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bunlara iman eden bir kimseye ecir verilir, mutlu olur. Bunları inkar eden ve şüphe ile karşılayan da günah kazanır ve haktan uzaklaşır.

Bize Kadı Ebu Yusuf b. Yakub anlattı. Bize Muhammed b. Ebu Bekr anlattı, bize Abdurahmân b. Mehdi Süfyan'dan rivayetle anlattı. Süfyan, el-A'meş'ten, o Umare'den o Hureys b. Zuhayr'dan o da Abdullah (b. Mes'ûd)'dan rivayetle dedi ki: Hiçbir mümin ğayba imandan daha faziletli bir imana sahip olmaz. Bundan sonra da: "Onlar ğayba inanırlar" (el-Ba-kara, 2/3) buyruğunu okudu.

Derim ki: Bu müteşabih ve müteşabihin hükmü ile ilgili açıklamalardır. İleride yüce Allah'ın izniyle Al-i İmran sûresinde de açıklanacağı üzere doğru olan görüş budur. İlim adamlarından büyükçe bir topluluk da şöyle demiştir: Hayır, bizim bunlara dair söz söylememiz ve bunların altında saklı olan faydalı hususları araştırmamız, bunlardan çıkartılabilecek anlamlar üzerinde durmamız gerekmektedir. Bu görüşü savunanlar konu ile ilgili pek çok kanaat ileri sürmüşlerdir.

İbn Abbas'tan ve yine Hz. Ali'den şöyle dedikleri rivayet edilmektedir: Kur'ân-ı Kerim'de yer alan Mukatta Harfler Allah'ın ism-i a'zamıdır. Şu kadar var ki bizler bu harflerden bu ismin ne şekilde olduğunu çıkartandayız.

Kutrub, el-Ferra ve başkaları der ki: Bunlar heca harflerine işarettir. Allah bunlarla bu Kur'ân-ı Kerim'in benzerini meydana getirmek için meydan okuduğunda Kur'ân-ı Kerim'in bu harflerden meydana geldiğini bildirmektedir ki onların konuşmalarının temelini bu harfler oluşturmaktadır. Böylelikle onların Kur'ân-ı Kerim'in benzerini meydana getirmekten yana acze düşmeleri ile onlara karşı getirilen delil daha bir belîğ (açık) olur ve kesinlik kazanır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim onların dilleri olan Arapçanın dışında değildir. Kutrub der ki: Onlar Kur'ân-ı Kerim'i işittiklerinde kaçıp gidiyorlardı fakat "Elif, Lam, Mim" ve "Elif, Lam, Mim, Sad" buyruklarını işitince böyle bir sözü (önce) tepki ile karşıladılar. Ancak Hz. Peygamber'e kulak vermeye başladıklarında onu işitme duyularına ve kulaklarına sağlamca yerleştirmek kastı ile onlara telif edici (ıstıdırıcı) Kur'ân-ı Kerim'i okudu ve onlara karşı delilini ortaya koydu.

Başka bir grup da şöyle demektedir: Müşrikler, Mekke'de iken Kur'ân-ı Kerim'i

dinlemekten yüzçevirip: "Bu Kur'ân'ı dinlemeyin ve o okunurken anlamsız sözler söyleyin" (Fussilet, 41/26) demeleri üzerine onlar tarafından ga-rîb karşılaşınsın ve kulak kabartsınlar, ondan sonra da Kur'ân'ı dinlesinler, böylelikle de onlara karşı kesin bir şekilde delil ortaya konulsun diye bu harfler nazil olmuştur.

Bir grup da şöyle demektedir: Bu harfler bir kısmı bırakılmış geri kalanları belirtilmemiş bazı isimlere delalet etmektedirler. Nitekim İbn Abbas ve başkalarının şu açıklamaları buna benzer: Elif Allah'tan, Lam Cebrail'den, Mim ise Muhammed (s.a)'den (kısaltma)dır. Şöyle de denilmiştir: Elif Allah adının baş harfî, Lam Latif adını baş harfî, Mim Mecid adının baş harfîdir.

Ebu'd-Duha, yüce Allah'ın (I ll) "elif, lam, mim" buyruğu hakkında İbn Abbas'ın şu açıklamayı yaptığını rivayet etmektedir: "Ben Allah'ım bilirim." Diğer taraftan "elif, lam, ra"nın: Ben Allah'ım görürüm; "elif, lam, mim, sad" buyruğunun: "Ben Allah'ım hakkı batıldan ayıran hükmü veririm" anlamına geldiğini de söylemişlerdir. Buna göre elif (ben anlamına gelen) "ene" kelimesinin "lam" harfî "Allah" adının, "mim" harfî (bilirim anlamına gelen) "a'lemu"nun yerini tutmaktadır. ez-Zeccac bu görüşü tercih ederek şöyle demiştir: Ben bu harflerden her birisinin bir mana ifade ettiği kanaatindeyim. Araplar harflerin bir kısmını teşkil ettiği kelimelerin yerini tutmak üzere hem şiirde hem de o manayı kastetmek üzere (tek başlarına) harfleri kullanmış bulunmaktadırlar. Şairin şu sözünde olduğu gibi:

"Ben ona 'dur1 dedim o da 'kâf dedi."

Burada şair: İşte durdum, dediğini kastetmektedir. Zuheyr de şöyle demiştir:

"Hayra karşılık hayırlar, fakat şer olursa fâ

Bununla birlikte ben şer istemem ancak tâ."

Şair burada "fâ" ile; "eğer sen kötülük yaparsan ben de kötü karşılık veririm" demek istemiştir. "Fâ" ile de; "sen kötülük istersen ben de kötülük yaparım," demek istemiştir.

Bir diğer şair de şöyle demiştir:

"Onlara seslendiler yularları takın diye hiç tâ...mısınız? Hep birlikte haydi fâ.. dediler."

"Tâ" ile binmez misiniz, demek istemiş, "fâ" ile de bininiz, demek istemiştir.

Hadis-i şerifte de Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Her kim bir müslümanın öldürülmesine yarım kelime ile dahi yardımcı olursa..."^[8] Şa-kik der ki: Yarım kelime ile yardımcı olması demek Çöldür anlamına gelen) "uktul" kelimesi yerine iki harflik "uk" demektir. Nitekim Peygamber (s.a) de: "Şa....

olarak kılıç kafidir"^[9] diye buyurmuştur. Bunun anlamı ise, "şâfiyen" kelimesinin ilk iki harfî olup "şifa veren" demektir.

Zeyd b. Eşlem der ki: Bunlar sûrelerin isimleridir. el-Kelbi de der ki: Bunlar şerefleri ve faziletleri dolayısıyla yüce Allah'ın kendileriyle kasem ettiği yeminlerdir. Ve bunlar O'nun isimlerindendir. Bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Kimi ilim adamı bu görüşü kabul etmeyerek şöyle demiştir: Bunun kasem olması uygun olmaz. Çünkü kasem: gibi edatlar ile birlikte yapılır. Burada ise bu edatlardan herhangi birisi yoktur. Dolayısıyla bunun bir yemin olması caiz değildir. Buna şöyle cevap verilebilir: Burada yemin edilen şey yüce Allah'ın: "O'nda hiçbir şüphe yoktur" buyruğudur. Bir kimse, yemin ederken: Allah'a yemin ederim bu kitapta hiçbir şüphe yoktur" diyecek olsa onun bu ifadesi doğru olur ve burada yer alan yoktur, yeminin cevabı olur. Böylelikle el-Kelbi'nin bu sözü ile İbn Abbas'tan bu şekilde yapılan rivayetin doğru ve sağlıklı bir açıklama olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.

Eğer: Yüce Allah'ın yemin etmesinde hikmet nedir? Zaten insanlar o dönemde ya tasdik eden ya da yalanlayan olmak üzere iki sınıftı. Doğrulayan yeminsiz de doğrulamaktadır. Yalanlayan ise yemin ile birlikte de tasdik etmemektedir, denilecek olursa şu şekilde cevap verilebilir: Kur'ân-ı Kerim Arapça nazil olmuştur. Araplardan herhangi bir kimse sözünü pekiştirmek istediği takdirde sözünün doğruluğuna yemin eder. Şanı yüce Allah da onlara karşı konulan delile kuvvet kazandırmak istediğinden dolayı Kur'ân-ı Kerim'in kendi katından gönderilmiş olduğuna yemin etmektedir.

Kimisi de der ki: "Elif Lam Mim" yani: Ben bu Kitabı senin üzerine Levh-i Mahfuzdan indirdim demektir. Katade de yüce Allah'ın Elif, Lam, Mim buyruğu hakkında şöyle der: Bu Kur'ân-ı Kerim'in isimlerinden bir tanesidir.

Muhammed b. Ali et-Tirmizî'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Yüce Allah bu sûrede bulunan bütün hüküm ve kıssaları sûrenin baş taraflarında sözkonusu ettiği harflere koymuştur. Bunu ise ancak bir peygamber ya da bir Allah dostu bilebilir. Daha sonra bunu insanları bilgilendirmek üzere bütün sûrede açıklamaktadır. Konu ile ilgili başka görüşler de ileri sürülmüştür. Doğrusunu en

iyi bilen Allah'tır.^[10]

Mukatta Harflerin Okunuşları:

Bu harfler sükûnlü okunarak üzerinde vakıf yapılır. Çünkü bunlar nakıstır. Ancak bunlar hakkında haber getirir yahut bunları atfeder isek, o takdirde

bunları i'rablı (harekeli) olarak okuyabiliriz. Bu harflerin i'rabda mahallerinin olup olmadığı hususunda farklı görüşler vardır. Bunların irabı yoktur çünkü bunlar, cümle içinde yerleri belli olan isimler değildir, muzari fiil de değildir. Bunlar sadece heca (alfabe harfleri) konumundadır ve bunlar oldukları gibi hikaye edilirler (seslendirilirler) denilmiştir. Halil ve Sibeveyh'in görüşü budur. Bu harflerin sûrenin isimleri olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre ise açıklanmayan bir mübtedanın haberi olarak kabul edildiklerinden dolayı i'rabda mahalleri reftir. Yani: Bu "ElifLam Mim"dir, anlamındadır, derler. Nitekim: Bu Bakara süresidir derken de böyledir. Veya bu harfler müb-teda kabul edilir, haberi de daha sonra gelen: "Bu..." buyruğudur. "Zeyd işte o adamdır" demek gibi. İbn Keysan en-Nahvi der ki: "Elif Lam Mim" nasb mahallindedir. "Elif Lam Mim"i okuyorum demek veya: "Elif Lam Mim"i okumaya bak, demek gibi. Yemin olarak cer mahallinde oldukları da söylenmiştir. Çünkü İbn Abbas: Bunlar yüce Allah'ın kendileriyle yemin ettiği kasemlerdir, demiştir. [\[11\]](#)

Bu Kitab:

Yüce Allah'ın: "İşte bu (şu.) kitab" anlamının "bu kitap" olduğu söylenmiştir. Şu" kelimesi aslında gaib olana işaret için olmakla birlikte hazırda bulunana işaret için de kullanılır. Nitekim şanı yüce Allah kendi zatı hakkında haber verirken (aynı edatla) şöyle buyurmaktadır: "İşte bu, gizliyi de açığı da bilen aziz ve rahim olandır." (es-Secde, 32/6) Hufaf b. Nudbe'nin şu beyitindeki işaret de böyledir:

"Mızrak(ım) belini бүkerken ona dedim ki:

Hufafa iyi bak. işte o kişi benim!"

Yani; ben buyum demektir.

Burada yer alan şu" ile Kur'ân-ı Kerim'e işaret edilmekte ve (bu anlamına gelen) yerine kullanılmaktadır. Bunun ifade ettiği kısa anlam şudur: "Elif Lam Mim, İşte bu kitap, onda hiçbir şüphe yoktur." Aynı zamanda bu, Ebu Ubeyde, İkrime ve başkalarının görüşüdür. Yüce Allah'ın şu buyruklarında da kullanılan (bu türden işaret zamirleri) aynı anlamdadır: "İşte bu bizim İbrahim'e kavmine karşı verdiğimiz delilimizdir" (el-En'am, 6/83); "Bunlar Allah'ın âyetleridir. Sana onları hak ile okuyoruz." (el-Ba-kara, 2/252) Burada geçen (ve uzaktaki veya gaib olan birisini işaret etmek için kullanılan kelimesi, yakın için kullanılan kelimesi anlamındadır. Fakat artık bunlar zaman itibariyle geçip gittiklerinden dolayı adeta uzaklaşıp gitmiş gibi oldular ve bu bakımdan -uzak için işaret

zamiri olan kelimesi kullanıldı. Buhari'de şöyle denilmektedir: Ma'mer dedi ki: İşte bu kitap bu Kur'ân-ı Kerim'dir.

"Takva sahipleri için bir hidâyettir" Bir açıklama ve bir yol göstermedir. Yüce Allah'ın: "Bunlar Allah'ın hükümleridir. Aranızda o hükmeder."(el-Mümtehine, 60/10) buyruğunda olduğu gibidir. Mana bu Allah'ın hükmüdür, şeklindedir. [\[12\]](#)

Derim ki: şu" anlamında da kullanılır. Umm Ha-ram'dan rivayet edilen hadis-i şerifte Hz. Peygamber'in Onlar bu denizin ortasında yolculuk yapacaklardır" [\[13\]](#) buyruğundan kasıt, o (görmediğimiz) denizde yolculuk yapacaklardır, demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Ayrıca gaib olana işaret edilerek: "O onun kapısında duruyor" da denilmiştir.

bu, şu" zamirinin gaib hakkında kullanılışı ile ilgili olarak on ayrı görüş vardır:

1) "İşte bu kitap" yani benim insanlar için takdir ettiğim mutluluk, bedbahtlık, ecel ve rızık hakkında bir şüphe yoktur, yani onu değiştirecek yoktur, anlamındadır.

2) "Bu kitap" ile ezelde kendim için takdir ettiğim: "Rahmetim gazabımı geçmiştir" buyruğu kastedilmiştir. Çünkü Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Allah yaratmayı hükmettiği zaman kitabında kendisi hakkında kendisinin yanında alıkonulmuş o kitabında: Benim rahmetim gazabıma galib gelir" diye buyurmuştur. Bir diğer rivayette de" geçer" şeklindedir. [\[14\]](#)

3) Yüce Allah peygamberine suyun silip götüremeyeceği bir kitap indireceği vadinde bulunmuştur. İşte bununla sözü geçen o vade işaret edilmiştir. Nitekim Müslim'in Sahih'inde Mücaşi'li Iyad b. Himar'dan gelen bir rivayete göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Allah yeryüzü halkına baktı, araplarıyla arap olmayı hepsine gazab etti. Bundan tek istisna kitap ehlinde geriye kalan bir azınlık oldu. Ve buyurdu ki: Seni, seni ve seninle başkalarını sınavayım diye peygamber olarak gönderdim. Senin üzerine suyun yıkayamayacağı, uyurken ve uyanırken okuyacağın bir kitap indirdim...." [\[15\]](#)

4) Burada işaret Kur'ân-ı Kerim'in Mekke'de nazil olan bölümlerinedir, de denilmiştir.

5) Şanı yüce Allah Peygamberi Muhammed (s.a)'e: "Muhakkak Biz, senin üzerine ağır bir söz bırakacağız." (el-Müzemmil, 73/5) buyruğunu Mekke'de iken inzal buyurunca Rasûlullah (s.a) yüce rabbinden kendisine verilen bu vadin gerçekleştirilmesini gözetleyip duruyordu. Medine'de onun üzerine: "Elif, Lam, Mim. İşte bu kitap onda hiçbir şüphe yoktur" buyruğunu inzal buyurunca onun

anlamı şunu ifade ediyordu: Medine'de senin üzerine indirdiğim Kur'ân-ı Kerim'in bu bölümleri işte Mekke'de iken sana vahyede-ceğimi vadetmiş olduğum o kitaptır.

6) Buradaki "işte bu" ile Tevrat ve İncil'de bulunanlara işaret edilmektedir. "Elif, Lam, Mim" ise Kur'ân-ı Kerim'in adıdır. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Bu Kur'ân-ı Kerim Tevrat ve İncil'de açıklaması yapılan kitaptır. Yani Tevrat ile İncil bu kitabın doğruluğuna tanıklık etmekte ve Kur'ân-ı Kerim her ikisinde bulunan manaları kuşattığı gibi onlarda bulunmayan şeyleri de fazladan ihtiva etmektedir.

7) Burada yer alan "işte bu kitap" buyruğu ile Tevrat'a da İncil'e de işaret edilmektedir de denilmiştir. Anlamı şöyle olur: "Elif, Lâm, Mîm. Bu kitap işte o iki kitap veya o iki kitap gibidir." Yani Kur'ân-ı Kerim o iki kitapta bulunanları kendisinde toplamıştır. Böylelikle "bu" ifadesi Kur'ân-ı Kerim'de yer alan bir delil ile her ikisini ifade etmektedir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "O (inek) ne çok yaşlı ne de çok gençtir. Bunun ikisi arasında dinç bir inehtir." (el-Bakara, 2/68) Burada "bunun" buyruğu ile kastedilen yaşlı ile genç arasında demektir. İleride açıklaması gelecektir.

8) Bir diğer görüşe göre burada yer alan "bu" ile Levh-i Mahfuza işaret edilmektedir. el-Kisai der ki: "Bu" Kur'ân'ın henüz nazil olmamış, semada bulunan diğer bölümlerine işarettir.

9) Diğer bir görüşe göre şanı yüce Allah, kitap ehline Muhammed (s.a)ın üzerine bir kitap indireceğini vadetmişti. İşte buradaki işaret, sözü geçen o vâdedir. el-Müberra der ki: Anlam şudur: Bu Kur'ân-ı Kerim sizin bundan önce kâfirlere karşı gelişi sayesinde muzaffer olacağınızı ileri sürdüğünüz o kitaptır.

10) Bu buyruk ile "Elif Lam Mim" harfleri, Benim kendilerinden oluşturduğum bu söz düzeni ile size karşı meydan okuduğum harflerdir, görüşünü kabul edenlere göre, alfabedeki harflere işaret edilmektedir. [\[16\]](#)

Kitap Ne Demektir?

"Kitap" bir araya derlenip toparlanmayı ifade eden dan mas-dardır. Bir araya gelip toplandığından dolayı askerî birliğe "ketîbe" denilir. Bölük bölük olduğu takdirde atlar hakkında da aynı kökten denilir.

Katırın fercinin iki tarafı bir halka veya ince uzun bir deri parçası ile bir araya getirildiği vakit, bu durumu ifade etmek üzere denilir. Şair der ki:

"Yanında konakladığın Fezareli hiçbir kimseye sakın güvenme Develerine karşı

ve onları (n ferclerini) bir halka ile bağla." Kâf harfî ötreli okunarak kelimesi, içinden ip geçirmek üzere açılan ve ipiyle birlikte olan delikise, böyle bir yerden ip geçirme işleminin adıdır. Şair Zu'r-Rimme der ki:

"Tabaklanmış, delikleri genişçe derinin

Delikleri aralıksız damlayan su ile delikler kaybolmuş."

Kitap: Yazan kimsenin alfabe harflerini birarada veya ayrı ayrı yazmasıdır. Yazılan şey olmakla birlikte buna "kitap" adı verilmiştir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Benden bir dönüş umar halbuki onda

Tutkalın yapıştırdığına benzer bir kitap (yazı) vardır."

Kitap: Aynı zamanda farz, hüküm, kader anlamına da gelir. el-Ca'di der ki:

"Amcamın kızı, Allah'ın Kitabı çıkardı beni Aranızdan, ben Allah'ın yaptığını önleyebilir miyim?

Rayb: Şüphenin Anlamı:

Yüce Allah'ın "Hiçbir şüphe" buyruğu genel bir nefydir. İşte bundan dolayı burada kelimesi nasbedilmiştir. "er-Rayb" kelimesinin üç anlamı vardır:

1- Şüphe demektir. Abdullah b. ez-Ziba'rî der ki:

"Ey Umeyme, hakta şüphe diye birşey olmaz. Asıl şüphe bilgisizin söylediğinde olur. "

2- Töhmets demektir. Cemil der ki:

"Buseyne dedi ki, ey Cemil beni töhmet altında bıraktın Ben de dedim ki, ikimiz de ey Buseyne töhmetçi kimseleriz."

3- İhtiyaç demektir. Şair (Ka'b b. Malik) der ki:

"Tihame'den her türlü ihtiyacımızı karşıladık

Ve Hayber"den; sonra da kılıçları topladık."

Allah'ın Kitabında şüphe de yoktur tereddüt de olmaz. Bunun anlamı şudur: Bu kitap zatı itibariyle haktır ve o, Allah tarafından indirilmiştir. O'nun sıfatlarından bir sıfattır. Yaratılmamıştır, sonradan da var edilmemiştir. İsterse bu konuda kâfirlerin herhangi bir şüphesi bulunsun.

Anlamın şu olduğu da söylenmiştir: İfade haber olmakla birlikte manası yasaklamaktır. Bu konuda şüphe etmeyiniz, demektir. Burada ifade tamam olmaktadır. Sanki: İşte bu kitap, hak bir kitaptır, denilmiş gibidir.

Herhangi bir hususta şüphe veya korkuya kapılmak sözkonusu olduğunda kişi: Bu iş beni kuşkulandırdı, der. Rayb sahibi olduğu takdirde (vjIjÎ) kelimesi kullanılır. Kuşkulanan kimseye denilir. ise, zamanın musibetleri ve başgösteren sıkıntılı olaylar demektir.

Yüce Allah'ın: "Onda şüphe yoktur, takva sahipleri için bir hidâyettir" buyruğu

ile ilgili açıklamalar altı başlık altında ele alınacaktır: [\[17\]](#)

1- Kitapdaki Hidayet:

Onda" buyruğunda yer alan "ha" harfi, "fi" sebebiyle cer mahallin-dedir. (Bunun beş türlü okunuşu vardır. En güzeli okuyuşudur.

Bundan sonra "he" harfinden sonra "vav" ilave etmeksizin okuyuşu gelir. Bu, ez-Zühri ve Sellâm Ebu'l-Münzir'in kıraatidir. Bundan sonra he harfinden sonra uzatan harf olarak yâ ilavesiyle okuyuşudur. Bu İbn Kesir'in kıraatidir. Ayrıca hadan sonra vav ekleyerek kıraati de caizdir. Ha harfini sakın okuyup ondan sonraki ha harfi ile idğam edip şeklindeki okuyuş da caizdir. hidâyet" kelimesi, müb-teda olduğu için ref mahallindedir. Haberi ise, (s4) kelimesidir. O takdirde "... onda hidâyet vardır" demek olur.

"Hûda" kelimesinin arapçadaki anlamı doğruluk ve açık seçiklik demektir. Yani bu kitapta marifet ehline bir açıklama vardır. Doğru yol gösterilmektedir ve onda fazlasıyla açıklama ve hidâyet vardır. [\[18\]](#)

2- Hidayetin Türleri:

Hûda iki türdür: Birisi delalet (yol göstericilik) şeklindeki hidâyettir. Bu peygamberlerin ve onlara tabi olanların yapabilecekleri bir şekildir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Her bir kavim için de hidâyete ileten bir (yol gösterici) kişi vardır." (er-Rad, 13/7) Yüce Allah, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Ve muhakkak ki sen dosdoğru yola hidâyet edersin." (eş-Şura, 42/52) Burada yüce Allah, peygamberlere hidâyete iletme imkanını verdiğinden söz etmektedir. Burada sözü geçen "huda"nın anlamı ise göstermek, davet etmek, dikkat çekip uyarmaktır.

Diğer bir hidâyet şekli ise; te'yid ve başarı (desteklemek ve tevfiğ) anlamına gelen ve yalnız yüce Allah'a has olan hidâyettir. Yüce Allah, Peygamberine hitaben şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak ki sen sevdiğin kimseyi hidâyete erdiremezsin." (el-Kasas, 28/56) Buna göre hidâyet kalpte imanı yaratmak anlamına gelir. Yüce Allah'ın şu buyrukları da böyledir: "İşte bunlar Rablerinden bir hidâyet üzerindedirler." (el-Bakara, 2/5); "Ve o dilediğine hidâyet verir." (Yunus, 10/25)

Hûda aynı zamanda hidâyet bulmak anlamına da gelir. Bunun anlamı ise, ne sekide tasarrufta bulunursan bulun irşad anlamına gelir. Ebu'l-Meâli der ki:

Bazan hidâyet müminleri cennete ulaştıran yollara ve cennete götüren yollara iletmek anlamında da kullanılır. Mücahidlerin nitelikleri ile ilgili olarak yüce Allah'ın şu buyruğu bu türdendir: "Onların amellerini asla boşa çıkartmaz, onları hidâyete erdirecektir." (Muhammed, 47/4-5) Yüce Allah'ın şu buyruğunda da (belli bir yere ulaştıran yollara iletmek) anlamında kullanılmıştır: "Onları cehennemin yoluna götürün." (es-Saffat, 37/23) Yani onların o yollardan yürümesini sağlayın, demektir. [\[19\]](#)

3- Lafız Olarak "Hidâyet":

Hidâyet müennes bir lafızdır. el-Ferra der ki: Esedoğullarının bazıları "el-Hüda" kelimesini müennes kabul ederek: Bu güzel bir hidâyettir" derler. el-Lihani de bu müzekker bir lafızdır demektedir.

Bu kelimenin i'rabı kabul etmeyişi sebebi, sonunda maksur elifin bulunmasıdır. Elif ise hareke almaz. Harfli olarak da harf(-i cer)siz olarak da mef ul alır (geçişli olur). Buna dair açıklamalar Fatiha sûresinde yapılmıştı. Yola iletmek, evi tarif etmek için bu kelime kullanılır. Birincisi (yani harfli geçiş yapması) Hicazlıların şivesi, ikincisini de el-Ahfeş nakletmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bizi dosdoğru yola ilet (hidâyet eyle)!" (el-Fatiha, 1/6) Bir başka yerde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bizi buna ileten (hidâyet eyleyen) Allah'a hamdolsun." (el-A'raf, 7/43)

"Hüda"nın gündüzün isimlerinden birisi olduğu da söylenmiştir. Çünkü insanlar bu zaman süresi içerisinde geçimlerini sağlamak ve bütün maksatlarını gerçekleştirmek için (aydınlığında) yol bulurlar. İbn Mukbil'in şu beyi-ti de bu anlamdadır:

"Nihayet gün aydınlandı, sahralar ansızın (üstüme) geliyorken;

Aile halklarına bir musibet geleceğinden korkuyor, ya da dua ediyorlar." [\[20\]](#)

4- Hidayet Kimlere Verilir?

Yüce Allah: "Takva sahipleri için" buyruğunda hidâyetini takva sahiplerine tahsis ettiğini ifade etmektedir. Her ne kadar bu kitap bütün insanlık için bir hidâyet ise de bununla takva sahiplerinin şerefi arttırılmaktadır. Çünkü takva sahipleri, onun içinde bulunan hakikatlere iman etmiş ve tasdik etmiş, doğrulamışlardır. Ebu Ravk'ın: "Takva sahipleri için bir hidâyettir", yani onlar

için bir şereftir dediğine dair bir rivayet gelmiştir. Yani: Yüce Allah onları tebciil etmek, şanlarını yüceltmek, üstünlüklerini açıklamak üzere böyle buyurmuştur. kelimesinin aslı, şeddesiz iki ya ile olmak üzere şekliindedir. Birinci ya'dan esre, ağırlığı dolayısıyla hafzedildikten sonra iki sakın bir araya geldiğinden dolayı ya'nın birisi hafzedilmiş, vav harfinin yerine de vav ile te'nin bir araya gelmesi halinde vav'ın te harfine dönüştürülmesi şeklindeki Arapların asıl kaidelerine uygun olarak vav, te harfine dönüştürülmüş ve ondan sonra arka arkaya gelen iki te birbirine idgam edilerek olmuştur. [\[21\]](#)

5- Takvâ'nın Anlamı:

Takvanın dilde asıl olarak, az söz söylemek demek olduğu söylenmiştir. Bunu nakleden İbn Faris'tir.

Derim ki: Takva sahibi gemlenmiş-tir (fazla konuşmaz) muttaki de mü'min ve itaatkarın üstündedir" hadisinde-ki "muttaki" kelimesi de bu anlamdadır. [\[22\]](#)

Salih ameli ve ihlaslı duasıyla yüce Allah'ın azabından kendisini koruyan kimseye "muttaki" denir. Bu kelime, kendin ile hoşlanmadığın şey arasında engel olarak kullandığın hakkında hoşlanılmayan şeyden sakınmak" tabirinden alınmıştır. Nitekim en-Nabiğa şöyle demiştir:

"Düştü üzerindeki örtü, fakat düşürmek istemezdi onu Onu yerden aldı ve eliyle bize karşı kendisini korudu." Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Bir örtü attı ki onun ötesinde güneş var ve korudu kendisini

En güzel iki eklem olan: El ve bilek ile."

Hafız Ebu Muhammed Abdülgani, Ebu Ubeyde Said b. Zerbi yoluyla Asım b. Behdele'den, o Zir b. Hubeyş'ten o İbn Mesud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: İbn Mes'ud birgün yeğenine şöyle dedi: Kardeşimin oğlu, insanların ne kadar çok olduğunu görüyorsun değil mi? Yeğeni: Evet deyince şöyle dedi: Tevbe eden yahut takva sahibi kimse dışında onlarda hayır yoktur. Kardeşimin oğlu insanların ne kadar çok olduğunu görüyorsun değil mi? Ben yine: Evet görüyorum, dedim. Şöyle dedi: Alim veya ilim öğrenen v^dışında onlarda hayır yoktur.

Ebu Yezid el-Bjstami der ki: Takva sahibi konuştuğu zaman Allah için konuşan, amel ettiği zaman Allah için yapandır.

Ebu Süleyman ed-Darani der ki: Takva sahipleri Allah'ın kalplerinden şehvet ve arzuların sevgisini çekip sıyırdığı kimselerdir.

Takva sahibinin şirkten sakınan ve nifaktan uzak kalan kimse olduğu da

söylenmiştir. Ancak İbn Atiyye der ki: Bu yersiz bir açıklamadır. Çünkü ki-X şi fasık olduğu halde bu şekilde olabilir.

Ömer b. el-Hattab (r.a), Ubey b. Kab'a takvanın mahiyeti hakkında soru sorunca Ubey ona: Dikenli bir yolda hiç yürüdün mü? diye sormuş. Hz. Ömer: Evet demiş. Bu sefer: Peki böyle bir yolda yürürken ne yaptın? diye sorunca Hz. Ömer: Elbiselerimi topladım ve mümkün olduğu kadar korundum deyince Ubeyy: İşte takva budur, cevabını vermiş. Şair İbnu'l-Mu'tez bu anlamdan hareket ederek şu beyitleri söylemiştir:

"Bırak günahları küçüğüyle

Büyüğüyle. işte takva budur

Dikenli bir yolda, gördüğünden sakınarak Yürüyen kimse gibi davran Küçük günahı önemsiz görme Çünkü dağlar çakıl taşlarından olur." [\[23\]](#)

6- Takvâ'nın Fazileti:

Takva bütün hayırları toplamıştır. Allah'ın öncekilere de sonrakilere de vasiyeti odur. İnsanın elde edeceği en hayırlı, en büyük fayda takvadır. Nitekim Ebud-Derda'ya: Senin arkadaşların şiir söylediği halde senden herhangi bir şiir bellenmedi denince onlara şöyle der:

"Kişi ister ki dilekleri verilsin kendisine

Allah ise ancak muradını yerine getirir

Kişi der ki: Benim faydam, benim malım

Halbuki Allah korkusu (takva) elde edeceği en üstün faydadır."

İbn Mace'nin Sünen'de Ebu Umame'den rivayetine göre Peygamber (s.a) şöyle dermiş: "Allah korkusundan (takvasından) sonra mü'minin elde ettiği en hayırlı şey, salih zevcedir. Ona bir emir verirse kendisine itaat eder, ona bakarsa kendisini sevindirir. Ona and verdiği takdirde yeminini yerine getirir, yanında bulunmayacak olursa hem kendi nefsinde hem de malında ona karşı hainlik etmez, doğru davranır." [\[24\]](#)

Takvanın aslı veznindedir. Onu korudum, önledim anlamına gelenden vav harfi te'ye dönüştürülmüştür, korkan adam demektir. Aslı ise şeklindedir. Aynı şekilde kelimesinin de aslıdır. Nitekim araplar derler. Halbuki bunun aslı şeklindedir. [\[25\]](#)

3. Onlar ğayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar kendilerine rı-zık olarak

verdiğimizden de infak ederler.

Bu buyruğa dair açıklamalar yirmi altı başlık halinde sunulacaktır:

1- Takva Sahiplerinin Nitelikleri:

"Onlar" anlamına gelen kelimesi "takva sahipleri" kelimesinin sıfatı olarak (mahallen) mecrurdur. Önceki kelime ile ilişkisi olmamak üzere merfu olması da caizdir. Yani: Onlar öyle kimselerdir ki... Övmek kasdıyla nasbedilmesi de caizdir. (Özellikle: Ğayb'a inanan... lan kasdediyorum, anlamında).

"İnanırlar" tasdik ederler anlamındadır. İman sözlükte tasdik demektir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: "Sera bize iman edici değilsin" (Yusuf, 12/17); yani bizi doğrulayıcı değilsin. Bu kelime be ve lam harfleri ile mePul alır (geçişli olur). Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Sizin dininize uyanlardan başkasına inanmayın." (Âl-i İmran, 3/73); "Musa'ya... inanmadı" (Yunus, 10/83)

Haccac b. Haccac el-Ahvel (Zikku'l-Asel lakaplı) rivayetle dedi ki: Katade'yi şöyle derken dinledim: Ey ademoğlu, eğer sen hayrı ancak isteyerek severek yapmak istiyor isen şunu bil ki senin nefsin usanmaya, yorulmaya ve J tahammülsüzlüğe meyyaldır. Fakat asıl mü'min zor gelse dahi katlanandır. Asıl L mü'min, buna karşı kendisini güçlendirendir. Asıl mü'min işi sıkı tutandır. Şüphesiz ki mü'minler gece ve gündüz telbiye getirerek (Lebbeyk diyerek ve dua ederek) Allah'a yönelenlerdir. Allah'a yemin ederim mü'min gizli ve açık Rabbimiz, Rabbimiz deyip durur ve nihayet Allah da gizli açık dualarını kabul buyurur. [\[26\]](#)

2- Gayb'ın Sözlük Anlamı:

"Ğayb" Arapçada göremediğin herşey hakkında kullanılır. Kelimenin aslı ya'lıdır. O bakımdan: Güneş battı, batıyor, denilir. Gaybet (gaib olma hali) anlamı bilinen bir kelimedir. Kadının kocası kaybolduğunda denilir. Bu şekilde kocası kaybolan kadına da (denilir. Yerin çukurca bir bölgesine düşüldüğü takdirde: Çukurca bir yere düştük, denilir. İçinde saklanılıp kaybolunan ağaçların toplu olarak bulunduğu yere de (koruluk, ormanlık anlamına) adı verilir. Yerin alçakça olan kısımlarına da "ğayb" denilir. Çünkü gözün görmediği bir yerdir. [\[27\]](#)

3- Kur'ânî Anlamıyla Gayb:

Müfessirler burada yer alan "ğayb"ın ne anlama geldiği hususunda farklı görüşlere sahiptir. Kimisi, bu âyet-i kerimede kastedilen ğayb, yüce Allah'tır demektedir. İbn el-Arabi bunu zayıf görmektedir. Kimisi kaza ve kaderdir. Kimisi Kur'ân-ı Kerim ve onda bulunan ğayblerdir demişlerdir. Kimisi de ğayb: Rasûlullah (s.a)'ın haber verdiği ve akıl ile bilinemeyen herşeydir: Kıyametin alametleri, kabir azabı, haşır, neşir, sırat, mizan, cennet ve cehennem gibi. İbn Atiyye der ki: Bu görüşler arasında çelişki yoktur. Aksine ğayb bunların hepsi hakkında kullanılabilir.

Derim ki: Bu, Cibril hadisinde (a.s), Peygamber (s.a)'e: Bana imandan haberi ver, diye sorduğunda Hz. Peygamber'in kendisine işaret ettiği şer'î imanjı ifade eder. Hz. Peygamber bu soruya cevaben şöyle buyurdu: "(İman) Allah'a meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe iman etmen ve hayrı ile şerriyle de kadere iman etmendir." Hz. Cebrail: de: Doğru söyledin, diye cevap verdi... [\[28\]](#)

Abdullah b. Mes'ud der ki: Hiçbir mü'min ğayba imandan daha üstün bir şeye iman etmiş değildir. Bundan sonra da yüce Allah'ın: "Onlar ğayba iman ederler..." buyruğunu okudu.

Derim ki: Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: "Bizgaib olanlar değiliz," (el-A'raf, 7/7) Bir başka yerde de şöyle buyurulmaktadır: "Onlar ğaybde Rablerinden korkarlar." (el-Enbiya, 21/49) Yüce Rabbimiz, dünya yurdunda gözle görülmeyen, gaiptir. Ancak dikkatle düşünmek ve istidlal halinde gaib olmadığı görülür. O bakımdan mü'minler amellere karşılık veren kadir bir Rablerinin olduğuna iman ederler. İnsanlardan uzaklarda, görölme-yip yalnız kaldıklarında ve gizliliklerde O'ndan korkarlar. Çünkü Allah'ın kendilerini görmekte olduğunu bilirler. Böylece âyetlerin açıklaması uygun bir şekilde yapılmış ve aralarında zıtlık kalmamış olur. Bundan dolayı Allah'a hamdederiz.

"Ğayba" buyruğu ile kastın, onlar münafıkların zıddına, vicdanlarında, kalplerinde Allah'tan korkarlar anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu da güzel bir açıklamadır. Şair der ki:

"Ğayba iman ettik, halbuki bizim kavmimiz Muhammed'den önce putlara ibadet ederlerdi." [\[29\]](#)

4- Takva Sahipleri ve Namaz:

"Namazı dosdoğru kılarlar" buyruğu bir cümlemin cümleye atfedilmesi-ni ifade eder. "Namazın dosdoğru kılınması (ikame edilmesi)" rükunleri-yle, sünnetleriyle, vakitlerinde uygun şekilleriyle -ileride açıklanacağı üzere-eda edilmesi demektir. Bu buyruk, devam etti ve sabit oldu anlamına gelen Ot^J' fi») dan gelmektedir. Ayak üzerinde durmaktan değildir. Mesela: Hak kaim oldu, denildiğinde açıkça ortaya çıktı ve sabit oldu kastedilir. Şair der ki:

"Ve savaş bizimle - bacağı üzere - ayağa kalktı." Bir diğer şair de şöyle demektedir:

"Onlara: Düşman tarafından basıldınız, denildi mi hiç vakit kaybetmezler Hemen atlılar mızrak pazarını kurarlar."

"Dosdoğru kılarlar" buyruğunun devam ettirirler anlamına geldiği de söylenmiştir. Hz. Ömer şu sözleriyle buna işaret etmektedir: "Namazı koruyan T ' ve ona gereken dikkati gösteren dinini korumuş olur. Namazı yitirip kaybeden kişi ondan başkasını daha çok kaybeder."[\[30\]](#)

5- Namaz İçin Kamet Getirmek:

Namaz için ikamet (kamet) getirmek bilinen bir husustur. Cumhura görre kamet, sünnettir. Kameti terkedenin (namazı) iade etmesi gerekmez. Evzai, Ata, Mücahid ve İbn Ebi Leyla'ya göre vaciptir. Onu terkedenin namazı , ' iade etmesi gerekir. Zahiriler de böyle demiştir. Bu görüş İmam Malik'ten de i rivayet edilmiştir. İbn el-Arabi de bunu tercih ederek şöyle demektedir: Çünkü Bedevi arabin namaz kılması ile ilgili hadiste: "Ve kamet getir" diye buyurarak Hz. Peygamber, tekbir getirmesini, kıbleye yönelmesini ve abdest almasını emrettiği gibi kamet getirmesini de emretmiştir. [\[31\]](#) :

Daha sonra şöyle der: Şimdi sizler artık bu hadisi de bildiğinize göre, bu konuda İmam Malik'e ait iki rivayetten hadise uygun olanını kabul etmeniz gerekir ki, bu da kamet getirmenin farz olduğu şeklindedir. İbn Abdi'l-Berr, Peygamber

(s.a)'ın: "Namazın tahrimesi, tekbirdir"[\[32\]](#) buyruğu tahrime getirmeyen kimsenin namaza girmiş olmayacağının delilidir. Dolayısıyla bu tahrimedden (iftitah tekbirinden) önce yapılan işlerin hükmü, terkedilmeleri dolayısıyla namazın iade edilmemesidir. Fukahânın icmâ ile kabul ettikleri şeyler müstesna. Bu konuda icma bulunduğundan dolayı (namazda) selam verir ve bunları yerine getirir. Taharet, kıbleye yönelmek, vakit ve benzerleri.

Mezhebimize (Mâliki) mensup kimi ilim adamları şöyle demiştir: Kamet

getirmeyi kasten terkeden kimse namazı tekrar iade eder. Ancak bu, kametin farz olduğundan dolayı değildir. Çünkü farz olmuş olsaydı kasten veya yanılarak terkedilmesi arasında fark olmazdı. Bu hükmün sebebi sünnetle--^rin hafife alınması(nın önüne geçmek)dir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [33]

6- Namaz Kılarken Kameti Duyan:

"Kamet getirildiğini duyan kimse acele eder mi etmez mi?" hususunda ilim adamları arasında farklı görüşler vardır. Çoğunluk isterse bir rek'ati kaçıracağından korksun acele etmeyeceği görüşündedir. Çünkü Peygamber (s.a)) {'şöyle buyurmuştur: "Namaz için kamet getirildiğinde koşarak namaza gitmeyiniz. Yürüyerek namaza gidiniz ve sükûnetinizi bozmayınız. Yetiştiginizi kilınız, yetişemediğinizi de tamamlayınız." [34] Bunu Ebu Hureyre rivayet etmiş Müslim de Kitabına almıştır.

Yine Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Namaz için kamet getirildiğinde sizden hiçbir kimse namaza koşarak gitmesin. Yürüyerek gitsin ve sükûnetini bozmaksızın ağırbaşlılığını ko-

\rusun. Yetiştigini (imamla) kıl, yetişemediğini sonradan sen kaza et." [35] İşte bu hadisler bu konuda birer nasırdır. Mana yönünden ise, kişi, koşarak yorulur ve nefes nefese yetişirse, namaza girmesi, okuması ve huşuunu birbirine karıştırır, şaşırır. Aralarında İbn Ömer'in de -bu konuda farklı rivayet gelmekle birlikte -İbn Mes'ud'un da bulunduğu seleften bir grup namazı geçireceğinden korktuğu taktirde çabucak gidebileceği görüşündedir. İshak der ki: Rek'ati kaçırmaktan korkarsa acele eder. İmam Malik'ten de buna benzer bir görüş rivayet edilmiştir. İmam Malik der ki: At sırtında olan kimsenin atını dürtüp koşturmasında mahzur yoktur. Bazıları onun bu görüşünü yayan yürüyen ile bineği üzerinde giden arasında fark vardır, şeklinde açıklamışlardır. Çünkü at sırtında olan bir kimse yürüyen kimse gibi yorulup nefes nefese kalmaz.

Derim ki: Her durumda Rasûlullalı (s.a)'ın sünnetine uymak daha uygundur. O bakımdan hadis-i şerifte belirtildiği gibi sükûnetini ve ağırbaşlılığını bozmaksızın, yürümesine eskisi gibi devam eder. Çünkü namaza giden de namazdadır. Peygamber (s.a)'ın haber verdiği bir hususun haber verdiğinden başka türlü olmasına imkan yoktur. Namaza girmiş, (başlamış) bir kimsenin nasıl sükûnet ve ağırbaşlılığını koruması gerekiyorsa yürüyenin durumu da böyledir. Taki o da bu şekilde namaz kılana benzesin ve onun elde ettiği sevabı elde

edebilsin. Bizim bu görüşümüzün sağlıklı oluşuna delil, belirttiği-rhiz hadis-i şeriflerdir. Ayrıca Darimi'nin Müsned'inde kaydettiği şu rivayet de buna delildir: Bize Muhammed b. Yusuf anlattı dedi ki: Bize Süfyan, Mu~" hammed b. Aclan'dan anlattı , o el-Makburi'den o Ka'b b. Ucre'den rivayet- I le dedi ki: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Abdest alıp mescide doğru yola koyuldun mu parmaklarını birbirine geçirme. Çünkü sen namazdasın."^[36] Sa-hih olan bu hadis-i şerifte Peygamber (s.a) acele etmekten daha az olan bir davranışı men etmiş ve mescide gitmekte olan birisini namaz kılan birisi gibi değerlendirmiştir. İşte Sünnet-i Seniyye'den bu rivayetler yüce Allah'ın: "Allah'ın zikrine koşunuz" (el-Cum'a, 62/9) buyruğunu beyan etmekte ve bununla namaza gitmek için çabukça koşmanın söz konusu olmadığı, aksine bir fiil ve amelin kastedildiği anlaşılmaktadır. Nitekim İmam Mâlik de bunu böylece açıklamıştır. Bu konuda doğru olan görüş budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.^[37]

7- İmama Yetişemeyip Sonradan Kılınan Rekâtlar Edâ mıdır, Kaza mıdır?

İlim adamları Peygamber Efendimizin: "Yetişemediğinizi tamamlayınız" buyruğu ile: "Yetişemediğini kaza et" buyruklarının aynı anlama gelip gelmediği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bu iki tabirin aynı anlama geldiği ve "kaza etmek" tabirinin mutlak olarak kullanılıp tamamlamak kastedildiği söylenmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Namaz kaza edildiğinde (kılındığında)" (el-Cuma, 62/10) Bir başka yerde de: "Hacc ibadetlerinizi kaza ettiğinizde (tamamladığınızda)..." (el-Bakara, 2/200)

Bunların farklı anlamlarda olduğu da söylenmiştir. Doğrusu da budur. Bu farklı görüşler, sonucunda namaza sonradan katılan bir kimsenin imamla kıldıkları namazının ilk rek'atleri midir, sonraki rek'atleri midir konusunda da görüş ayrılığına sebep teşkil etmiştir. Birinci görüşü aralarında İbnü'l-Kasım'ın da bulunduğu İmam Mâlik mezhebine mensup bir grup kabul etmiştir. Fakat böyle bir kimse kılamadıklarını Fatiha ve zammı sûre okuyarak kaza e-der. Böylelikle bu kişi fiilleriyle önce kılınmış bir namaza bina etmiş fakat sözleriyle kaza etmiş olur.

İbn Abdi'l-Berr der ki: Mâliki mezhebinde meşhur olan görüş budur. İbn Huveyzimendad der ki: Bizim mezhep alimlerimizin kabul ettiği görüş budur. Aynı zamanda bu, Evzai'nin, Şafii'nin, Muhammed b. el-Hasan'ın, Ah-med b. Hanbel'in, Taberi'nin ve Davud b. Ali'nin de görüşüdür. İbn Abdi'l-Hakem'in Malik'ten zikrettiği görüş olan Eşheb'in rivâyetiyle İsa'nın İbnü'l-Kasım yoluyla

Malik'ten naklettiği rivayete göre, sonradan yetişenin yetiştiği rek'atler namazının son kısmıdır. Bu durumda o hem fiil hem söz itibariyle kalanı kaza eder. Kufeli âlimlerin görüşü de budur.

Kadı Ebu Muhammed Abdülvehhab der ki: Maliki mezhebinin meşhur olan görüşü de budur. İbn Abdi'l-Berr der ki: Sonradan yetişenin yetiştiği bölümleri, namazının yetiştiği ilki kabul edenler zannederim ihrama (iftitaha) riâyet etmiş, onu gözönünde bulundurmuşlardır. Çünkü iftitah ancak namazın başında sözkonusudur. Teşehhüd ve selam ise ancak namazın sonunda sözkonusu olur. İşte burdan hareketle şöyle demişlerdir: Sonradan yetişenin yetiştiği, namazının başıdır. Bununla birlikte hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a): "Tamamlayınız" diye buyruğu da varid olmuştur. Tamamlamak ise sonradan olan bir iştir.

Karşı görüşü savunanlar ise, Hz. Peygamber'in "Kaza ediniz" buyruğunu delil gösterirler. Kaza edilen ise kaçırılan, kılınamayandır. Ancak "tamamlayınız" şeklinde gelen rivayet daha çoktur. İmam ile yetiştiğin, namazının başıdır, diyenlerin görüşlerine ancak Abdülaziz b. Ebu Seleme el-Macişun ile el-Müzeni, İshak ve Davud'un şu söyledikleri uygun bir açıklama olur: Sonradan imama yetişen kişi imam ile birlikte Fatiha'yı ve yetiştiği takdirde bir sûre okur. Kaza etmek için kalktığı takdirde ise yalnızca Fatiha'yı okur. Bunların bu açıklamaları, kabul ettikleri asıl ilkeye ve uygulamalarına uygun düşmektedir. -Allah onlardan razı olsun. [\[38\]](#)

8- Kamet Getirildiği Takdirde Nafile Kılınmaz:

Kamet getirilmesi nafile namaza başlamayı engeller. Çünkü Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Namaz için kamet getirildiğinde farz namazdan başka namaz olmaz." Bunu Müslim ve başkaları rivayet etmiştir. [\[39\]](#) Eğer nafileye başlamış bulunuyor ise bu sefer onu kesmez. Çünkü yüce Allah: "Amellerinizi iptal etmeyiniz" (Muhammed, 47/33) diye buyurmaktadır. Özellikle de o nafileden bir rek'at kılmış ise. Konu ile ilgili hadisin genelliği dolayısıyla başladığı nafileyi keser de denilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[40\]](#)

9- Sabah Sünnetini Kılmadan Kameti Duyan:

Henüz sabah namazının iki rek'atini kılmadan mescide gelen ve akabinde de farz için kamet getirildiğini gören kişinin durumu hakkında ilim adamlarının farklı

görüşleri vardır. İmam Malik der ki: İmama uyar ve iki rek'ati (sünneti) kılmaz. Eğer henüz mescide girmemiş ise şayet bir rek'atin geçeceğinden korkmuyor ise mescidin dışında iki rek'at sünneti kılabilir. Ancak Cum'a namazının eda edildiği mescide bitişik mescid avlularından herhangi bir yerde bu iki rek'ati kılmaz. Şayet ilk rek'ati kaçıracağından kor-karsa imama uysun ve onunla birlikte namaz kılsın. Daha sonra arzu ettiği takdirde güneş doğduktan sonra bu iki rek'at sünneti kılar. Hatta güneş doğduktan sonra bu iki rek'at sünneti kılması onları büsbütün terketmesinden daha iyi ve faziletli bir davranıştır.

Ebu Hanife ve arkadaşları da der ki: Şayet (farz) iki rek'ati kaçırmaktan ve imamın ikinci rükûdan başını kaldırmasından önce yetişemeyeceğinden korkarsa o takdirde imama uyar. Eğer imam ile birlikte bir rek'ata yetişebileceğine kanaat getirir ise, mescidin dışında sabah namazının iki rekat sünnetini kılar, sonra da imama uyar. el-Evzai de böyle demiştir. Ancak o, son rek'ati kaçırmaktan korkmadığı sürece bu iki rek'at sünneti mescide de kılmayı caiz görmektedir. es-Sevri de der ki: Bir rek'ati kaçırmaktan korkarsa cemaat ile birlikte namaza durur ve bu iki rek'at sünneti kılmaz. Aksi taktirde iki rek'ati kılar, isterse mescide girmiş bulunsun.

el-Hasen b. Hay (b. Hayyan da denilmektedir) der ki: Kamet getiren kişi, kamete başladığı takdirde sabahın iki rek'at sünneti dışında farz olmayan hiçbir namaz kılınmaz.

Şafii de der ki: Mescide girdiğinde namaz için kamet getirildiğini gören bir kimse, imam ile birlikte namaza durur ve (sabahın) iki rek'at sünnetini mescidin dışında da içinde de kılmaz. et-Taberi de böyle demiştir. Ahmed b. Han-bel de bu görüştedir. Bu görüş İmam Malik'ten de nakledilmiştir. Bu konuda sahih olan görüş de budur. Çünkü Peygamber (s.a): "Namaz için kamet getirildiği takdirde farz dışında namaz olmaz." diye buyurmaktadır. Sabah namazının iki rek'ati ya sünnettir, ya fazilettir veya rağibe (kılınması teşvik edilmiş) bir namazdır. Anlaşmazlık halinde delil ise sünnetten getirilen delildir. İmam Malik'in meşhur olan görüşü ile Ebu Hanife'nin görüşünün delillerinden bir tanesi de İbn Ömer'den gelen şu rivayettir: İbn Ömer mescide geldiğinde imamın sabah namazını kıldığını görür. İbn Ömer bu iki rek'ati Hz. Hafsa'nın odasında kıldıktan sonra imama uyararak onunla birlikte namazını kılar.

es-Sevri ve el-Evzai'nin delillerinden birisi de Abdullah b. Mes'ud'dan gelen şu rivayettir. O mescide girdiğinde namaz için kamet getirildiğini görür. Mesciddeki direklerden birisinin arkasına çekilerek sabahın iki rek'at sünnetini kılar ve sonra da namaza durur. Ve bunu ashab-ı kiramdan olan Huzey-fe ile Ebu Musa (r. anhum)'ın da hazır olduğu bir sırada yapar. Ayrıca bunlar (Sevri ve

Evzai ile onların görüşünde olanlar) şöyle derler: Kişinin mes-cid dışında farza durmayıp nafil ile uğraşması caiz olduğuna göre mescid-de de bunu yapması caizdir.

Müslim, Abdullah b. Malik b. Buhayne'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Sabah namazı için kamet getirildi. Rasûlullah (s.a) da müezzinin kameti f getirdiği sırada namaz kılan birisini gördü ve ona: "Sen sabahı dört rek'at olarak

mı kılıyorsun?" dedi. ^[41] Bu, Hz. Peygamber'in imam namaz kılarken, mesj cid içerisinde sabahın iki rek'at sünnetini kılan bir kimseye tepki göstererek bu davranışını reddettiğini ifade etmektedir. Aynı şekilde bu hadis-i şerifi sabahın iki rek'at sünnetinin böyle bir durumda kılınması halinde sahih olduğuna delil gösterilmesi de mümkündür. Çünkü Peygamber (s. a) böyle bir şeyi yapmak imkanına sahip olmakla birlikte onun namazını kestirmemiştir. Doğrusunu en iyi

bilen Allah'tır. ^[42]

10- Salat'ın Anlamı:

"es-Salat" (namaz): Sözlükte dua demektir. Duayı ifade eden (Peygamber'in şu hadis-i şerifi de böyledir: "Sizden herhangi bir kimse bir yemeğe çağrıldığı takdirde bu daveti kabul etsin. Eğer oruç-; suz ise, yemekten yesin. Oruçlu ise,

salat getirsin." ^[43] Yani dua etsin. Kimi ilim adamları der ki: Burda kastedilen bildiğimiz namazdır. Oruçlu olan bu kişi bu durumda iki rek'at namaz kılar ve ayrılır gider. Ancak birinci görüş/

daha yaygındır ve daha çok ilim adamı bu görüşü benimsemiştir. ~ Hz. Esmâ, Abdullah b. ez-Zübeyr'i doğurduğu sırada onu Peygamber (s.a)'e gönderdi. Esmâ der ki: Daha sonra Hz. Peygamber eliyle onu sıvazladı ve ona/

salat getirdi. ^[44] Yani ona duada bulundu.

Yüce Allah da: "Ve onlara salat getir" (et-Tevbe, 9/103), diye buyurmuştur. Onlara dua et, demektir. el-A'sâ der ki:

"Gitmemin yaklaştığı sırada kızım der ki:

Rabbim her türlü yorgunluktan, ağrıdan babamı uzak tut

Sen bu duanın benzerini yapmaya devam et, uyku için yum gözlerini

Çünkü kişinin yanı uyumak ihtiyacını duyar."

Yine el-A'sâ der ki:

"Küpü içerisinde rüzgar onunla karşılaştı.

Küpüne dua etti, tekbir getirdi ve duada bulundu. "

Burada geçen kelimesinin tekbir getirip dua etmek anlamında olduğu es-Sihhah'ta belirtilmiştir.

Kimisi de "salat" lafzı kelimesinden türetilmiştir. Bu ise sırt bölgesinin ortalarında bir damarın adıdır. Kuyruk sokumunda bu damar bölünür ve onun etrafını çevirir. At yarışında kelimesi de burdan gelmektedir. Çünkü yarışta bu kişinin atının başı kendisinden önceki yarışçının atının kışının yakınında olur. "es-Salat" kelimesi de buradan türetilmiştir. Ya imandan sonra ikinci önemli farz olduğundan dolayı bu ismi almıştır ve böylelikle namaz at yarışında bu şekilde ikinci gelen "el-musalli"ye benzetilmiştir, ya da rükûa eğilen bir kimsenin iki kaba etini büktüğünden dolayı bu adı almıştır. Çünkü "es-Salâ" atın kuyruk sokumu anlamındadır. Bunun ikili de şeklinde gelir. "el-Musalli" ise öne geçenin hemen arkasından gelen demektir. Çünkü ikincisinin başı birincisinin kışına yakındır. Hz. Ali de şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) öne geçti ve arkasından Ebu Bekir vardı (salla) üçüncü olarak da Ömer vardı.

"Salat" lafzının devamlılık ve ayrılmamaktan alınmış olduğu da söylenmiştir. Kişi ateşe düştüğü, ateşlik olduğu zaman "Ateşi boyladı" denilir. Yüce Allah'ın: "Kızgın bir ateşe girecektir" (el-Ğaşiye, 88/4) buyruğunda da (girecektir anlamına gelen) bu kelime de bu manadadır, el-Haris b. Ubad da der ki:

"Ben o cinayete katılanlardan değilim. Allah biliyor ki

Bugün onun ateşinin hararetine yanıyorum."

Yani onun ateşine düşmüş bulunuyorum. Bu anlamı ile, sanki ibadete yüce Allah'ın emrettiği şekli ile devam etmek ve bunu sürdürmek manası kastedilmiş gibidir.

Namaz kelimesinin ateşte kavurup düzeltip yumuşatıldığı takdirde kullanılan: değneği ateş üzerinde ısıttım" kökünden alındığı da söylenmiştir. Sanki namaz kılan "el-musalli" namaz kılmak suretiyle kendisini doğrultur, yumuşatır ve huşua gelir gibi olduğundan bu isim verilmiş gibidir. el-Hârzencî der ki:

"İşinde acele etme, onu sürdür

Çünkü devamlı sürdüren kimse gibi asanı (bir rivayete göre asasını) doğrultan bulunmaz."

Salat, dua ve rahmet anlamlarına gelir. "Allahumme salli ala Muhammed", yani "Allah'ım, Muhammed'e rahmet buyur" ifadesi de buradan gelmektedir. Salat ibadet anlamına da gelir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda geçen "salat" lafzı böyledir: "Onların Beyti Haram'ın yanındaki ibadetleri ıslık çalmaktan başka değildi." (el-Enfal, 8/35) Yine "es-salat" nafîle anlamına da gelir. "Ehline namazı emret." (Taha, 20/İ32) buyruğunda olduğu gibi. Salat, teşbih anlamına da gelir. Yüce Allah'ın: "Eğer o gerçekten teşbih edenlerden olmasaydı" (es-Saffat,

37/143) Yani, musallilerden olmasaydı, anlamı-nadır. Nitekim kuşluk namazını ifade etmek üzere "sübhatü'd-duha" tabiri de buradan gelmektedir. "Seni hamdinle teşbih ederiz." (el-Bakara, 2/30) buyruğu ile ilgili olarak "namaz kılarız, salat ederiz" şeklinde de açıklanmıştır.

Salat, okumak anlamına da gelir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda bu anlamadır: "Dua yaparken, sesini pek yükseltme ve pek kısma da." (el-İsra, 17/110) Buna göre "salat" lafzı müşterek bir lafızdır. Yine salat içinde namaz kılınan ev anlamına da gelir. Bunu İbn Faris söylemiştir. .."" Salat'm bu bildiğimiz ibadet için öngörülmüş özel bir isim olduğu da söy-7 lenmiştir. Çünkü şanı yüce Allah şeriatsız hiçbir zaman bırakmadığı, namaz-r Vsız hiçbir şeriat de yoktur. Bu görüşü Ebu Nasr el-Kuşeyri nakletmiştir.

Derim ki: Bu görüşe göre "salaf'ın isticakı (türetilmiş) yoktur. Cumhurun görüşüne gelince bu da bir sonraki başlıkta açıklanacaktır: [\[45\]](#)

11- Kelime ve Terim Olarak Salat (Namaz):

Bu konuda usulcülerin farklı iki görüşü vardır. Birisine göre bu kelime ilk olarak konulmuş olduğu lügavi esası üzere kalmıştır. İman, zekat, siyam (oruç), hac kelimeleri gibi. Şeriat ise bu konuda yalnızca gerekli şart ve hükümleri açıklamıştır. İkinci görüşe göre şeriatın getirdiği bu fazlalıklar, bu kelimeleri yeniden konulmuş kelime haline getirir. Ve tıpkı şeriat tarafından ilk defa konulmuş, kullanılmış gibi olurlar. Usulcülerin ihtilafı işte bu noktadadır. Birincisi daha doğrudur. Çünkü şeriat arap diliyle sabit olmuştur. Kur'ân-ı Kerim de şeriatı apaçık bir arapça ile bildirmiştir. Diğer taraftan arapların isimleri kullanmakta belli bir tasarruf şekilleri vardır. Mesela "ed-dâb-be" kelimesi debelenen hareket eden her bir varlık için kullanıldığı halde daha sonra örf bu kelimeyi sadece "el-behaim (yırtıcı hayvanlar dışında kalan dört ayaklı bütün kara ve deniz hayvanların)"a tahsis etmiş ve örfte sadece bunlar anlaşılır olmuştur. İşte şeriatın örfünün de isimler üzerinde böyle bir tasarrufu sözkonusudur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[46\]](#)

12- Bu Buyruktaki "Namaz"dan Kasıt:

Burada sözü geçen "namaz" ile neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler vardır. Kasıt farz namazlardır denildiği gibi, hem farz hem nafil namazlardır da denilmiştir. Doğru olan görüş de budur. Çünkü lafız genel bir lafızdır ve takva

sahibi ise hem farzları hem de nafileleri işler. ^[47]

13- Namazın Fazileti:

Namaz nızık için bir sebeptir. Nitekim yüce Allah -Allah'ın izniyle- Taha sûresinde de açıklaması geleceği gibi: "Aile halkına namazı emret." (Taha, 20/132) diye buyurmaktadır. Yine namaz karın ağrısı ve diğer ağrılara karşı bir şifadır. İbn Mace'nin rivayetine göre Ebu Hureyre şöyle demiş: Peygamber (s.a) erkenden namaz kıldı. Ben de erkenden namaz kıldım ve oturdum. Peygamber (s.a) bana dönüp şöyle dedi: Onun (açlığın) derdinden mi karnın ağıyor? Ben: Evet ey Allah'ın peygamberi dedim. O da bana: "Kalk namaz kıl, çünkü namazda şifa vardır" diye buyurdu. Bir rivayette de "açlık derdinden mi karnın ağıyor?"^[48] ifadesini Farsça olarak şeklinde söylediği kaydedilmektedir. Farsça: Karnının rahatsızlığından mı şikayet) ediyorsun? anlamındadır. Ayrıca Peygamber (s.a) herhangi bir işten dolayı sıkılır ise, hemen namaza koşardı.^[49]

14- Namazın Şart ve Farzları:

Namaz ancak birtakım şart ve farzlar yerine getirildiği takdirde sahih olur. Taharet, namazın şartları arasındadır. Buna dair hükümler, Nisa^[50] ve Maide^[51] sûrelerinde gelecektir. Bir diğer şart avretin örtülmesidir. Buna dair açıklamalar da yüce Allah'ın izniyle A'raf sûresinde^[52] gelecektir. Namazın farzlarına gelince: Kibleye yönelmek, niyet etmek, tahrîm tekbiri (iftitah tekbiri) getirmek ve bunun için ayakta olmak, Fatiha-sûresini okumak ve bunun için ayakta bulunmak, rükû ve rükûda itmi'nan, başın rükûdan kaldırılması ve doğrulmak, sücud ve sücudda itmi'nan, başın secdeden kaldırılması, iki secde arasında oturmak ve bu oturuşta itmi'nan, ikinci defa secdeye varmak ve bunda da itmi'nan. Bütün bu hükümlerde asıl delil ise, Ebu Hu-reyre tarafından rivayet edilen ve Peygamber (s.a)'ın namazını doğru dürüst kılamayan kimseye namaz kılmayı öğretmesine dair hadis-i şeriftir. Sözü geçen bu hadis-i şerifte Hz. Peygamber bu kişiye şöyle demiştir: araaz kılmak üzere kalktığın vakit, abdest azalarını iyice yıka, sonra kibleye yönel, sonra tekbir getir, sonra Kur'ân-ı Kerim'den ezberlediğin bölümlerinden kolayına geleni oku.

Sonra itmi'nan buluncaya kadar rükû et. Sonra doğruluncaya kadar başını kaldır, sonra secdende itmi'nan buluncaya kadar secde yap. Sonra iyice itmi'nan bulacak şekilde oturuncaya kadar başını (secdeden) kaldır ve sonra da bunu namazının

bütününde aynen yap." Bu j hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[53\]](#)

Rifâa b. Râfi'in rivayet ettiği hadis de böyledir. Bunu da Darakutni ve başkaları rivayet etmiştir. [\[54\]](#)

Mezhep (Maliki Mezhebi) alimlerimiz der ki: Peygamber (s.a)'ın bu buyruğu namazın rükünlerini açıklamakta, bu konuda kamet getirmekten, elleri kaldırmaktan, kıraat miktarından ve intikal tekbirlerinden söz etmemektedir. Yine rükû ve sücudda teşbih getirmekten, (birinci kadede) arada oturmaktan, teşehhüdden, son oturuştan ve selam vermekten de söz etmemektedir.

Kamet getirmek ve muayyen olarak Fatıha'nın okunması ile ilgili açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Ellerin (intikal tekbirlerde) kaldırılması ise, ilim adamlarının büyük çoğunluğu ve fukahanın geneline göre vacip değildir. Çünkü Ebu Hureyre'nin ve Rifâa b. Râfi'in rivayet ettiklerine işaret edilen hadisleri bunu ifade etmektedir. Davud (ez-Zahiri) ve mezhebine mensup bazı kimseler, iftitah tekbiri esnasında bunun vucubunu (farz olduğunu) kabul etmişlerdir. Kimisi de şöyle demiştir: İftitah esnasında, rükû esnasında, rükûdan kalkma halinde ellerin kaldırılması vaciptir. Kim ellerini kaldırmazsa namazı batıldır. Bu, el-Humeydi'nin de görüşüdür, el-Evzai'den gelen bir rivayet de böyledir. Delil olarak Peygamber Efendimizin: "Benim nasıl namaz kıldığımı

gördüyseniz siz de öylece kılınız" [\[55\]](#) hadisini gösterirler. Sözkonusu bu hadisi de Buharı rivayet etmiştir. Bunu delil gösterenler derler ki: Buna göre biz onun nasıl yaptığını gördüysek o şekilde yapmak bizim için vaciptir. Çünkü yüce Allah'tan muradını tebliğ eden odur.

İftitah tekbiri dışında kalan tekbirler ise, sözü geçen hadis dolayısıyla cumhura göre sünnettir. İmam Malik'in arkadaşı İbnu'l-Kasım şöyle derdi: Namazda üç ve daha fazla tekbiri getirmeyen kimse selam vermeden önce sehiv secdesi yapar. Eğer sehiv secdesi yapmazsa namazı batıl olur. Bir veya iki tekbiri unutacak olur ise, yine sehiv secdesi yapar. Yapmayacak olursa, birşey gerekmez.

Yine ondan gelen rivayete göre sadece, bir tekbiri yanılarak yerine getirmeyen bir kimse için sehiv secdesi yoktur. İşte bu, onun tekbirin çoğunluğunun ve genelinin yerine getirilmesini farz kabul ettiğini az bir kısmının yapılmayışının ise affedilip bağışlanacağı görüşünde olduğunu göstermektedir.

Esbağ b. el-Ferac ile Abdullah b. Abdulkhakem derler ki: Namazın başından

sonuna kadar tekbir getirmeyen bir kimsenin -iftitah tekbirini getirmiş ise- herhangi birşey yapması gerekmez. Eğer bu tekbirleri yanılarak yapma-mışsa, sehiv secdesi yapar. Sehiv secdesi yapmazsa ona birşey gerekmez. Bununla birlikte bir kimsenin tekbiri kasten terketmemesi gerekir. Çünkü bu tekbirler (intikal tekbirleri, ara tekbirleri) namazın sünnetlerinden bir sünnettir. Kasten bu tekbirleri terkedecek olursa güzel bir iş yapmamış olur. Bununla birlikte herhangi bir şey yapması gerekmez ve namazı da geçerlidir.^

Derim ki: Doğrusu budur. Şafiilerden, Kufelilerden hadis ehli ile -İbnu'l-Kasım'ın görüşünü kabul edenler dışında- Malikilerden oluşan değişik bölge fakihlerinin görüşü budur. Buharî, (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) bir babına şu

başlığı vermektedir: "Rükû' ve sücudda tekbiri tamamlamak babı. "[56] Daha sonra Buharî Mutarrif b. Abdullah'ın rivayet ettiği hadisi şöylece kaydetmektedir. Ben ve İmran b. Husayn, Ali b. Ebi Talib'in arkasında na-'ı /rîazTkıldık. Secdeye gittiğinde tekbir getirir, başını kaldırdığında tekbir getirir, ikinci rek'atten (teşehhüdden) kalktığında da tekbir getirirdi. Namazını bitirince İmran b. Husayn elimden tutup şöyle dedi: Bu bana Muhammed (s.a)'ın kıldığı namazı hatırlattı. Veya şöyle dedi: Andolsun, bu bizlere Muhammed (s.a) gibi namaz kıldırdı. ^

Buharî daha sonra İkrime'nin rivayet ettiği hadisi şöylece kaydetmektedir: Makam-ı İbrahim'in yanında her eğilip kalktığında, oturuştan kalkıp başını secdeye koyduğunda tekbir getiren birisini gördüm. İbn Abbas'a haber verince şöyle dedi: "Anasız kalasica. Peygamber (s.a)'ın kıldığı namaz da böyle değil miydi?"[57]

Buharî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) bu başlık ile ara tekbirleri getirmenin onlarca yapılan bir uygulama olmadığını bize göstermektedir.

Ebu İshak es-Sebî'nin Yezid b. Ebi Meryem'den onun da Ebu Musa el-Eş'ari'den rivayetine göre Ebu Musa şöyle demiştir: Cemel günü Ali bizlere ' öyle bir namaz kıldırdı ki, bununla bize Rasûlullah (s.a)'ın namazını hatırlattı. Her eğilip doğrulduğunda, kalkıp oturduğunda tekbir getirdi. Ebu Mu-sa der ki: Biz bu tekbirleri ya unutmuştuk veya kasten terketmiş idik. [58]

Derim ki: Ne dersiniz? Onlar hiç namazlarını iade ettiler mi? Buna göre: Ara tekbirleri terkeden kimsenin namazı batıl olur, nasıl denilebilir? Durum böyle olsaydı sünnet ile farz arasında fark olmazdı. Birşeyin birimleri farz değil ise

hepsi de farz değil demektir. Başarı Allah'tandır. [59]

15- Rükû ve Sucûd'da Teşbih:

Rükû ve sücudda teşbihte bulunmak, cumhura göre -sözü geçen hadis sebebiyle- farz değildir. İshak b. Raheveyh bunu farz görmüştür. Ona göre teşbihi bu yerlerde terkeden namazını iade eder. Çünkü Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Rükûa gelince orada Rabbinizi ta'zim ediniz, sucuda gelince orada çokça dua etmeye çalışınız. Çünkü duanızın kabul edilmesi, çokça umulur."^[60]

16- Birinci Oturuş ve Teşehhüd:

Cülus (birinci oturuş) ve teşehhüde gelince, bu konuda ilim adamları farklı görüşlere sahiptir. Malik ve mezhebine mensup olan ilim adamları birinci oturuş ve bu oturuşta teşehhüd getirmek sünnettir, der. Bir grup ilim adamı da birinci oturuşu vacip kabul eder ve şöyle derler: Bu oturuşun diğer farzlardan ayrı bir özelliği sehiv secdesinin onun yerini tutmasıdır. Müzabene^[61] satışından araya^[62] icare akidlerinden de kırâd akdinin^[63] bedel olarak kabul edilmesi ve imamı rükû halinde bulan kimsenin iftitah tekbiri aldıktan sonra rükûa durması gibidir. Ayrıca bu konuda şunu da delil gösterirler: Eğer bu (oturuş ve teşehhüd) sünnet olsaydı, kasden bunu terkeden kimsenin namazın diğer sünnetlerini terketmek halinde olduğu gibi namazının batıl olmaması gerekirdi. Diğer taraftan bunu vacip (farz) görmeyenler şunu delil gösterirler: Eğer bu, namazın farzlarından birisi olsaydı, unutarak bunu terkeden kimsenin bunu yerine getirmesi için -bir secde veya bir rükû terkeden gibi- geri dönmesi gerekir ve rükû' ve sücudda gözetilmesi gereken sıra ve tertibe de riâyet etmesi, ondan sonra da bir rükû veya bir secde yapmayı terkedip daha sora bunları sırasına göre yerine getiren kimsenin yaptığı gibi sehiv secdesinde bulunması gerekirdi.^[64] Abdullah b. Buhayne'nin rivayetine göre, Rasûlullah (s.a) iki rek'at kıldıktan sonra ayağa kalktı ve te- 1_ şehhüde bulunmayı unuttu. Arkasında bulunan cemaat oturması için teşbih getirdi (subhanallah dedi) ise de o ayakta kalmaya devam etti; bunun üze- , rine arkasındaki cemaat da ayağa kalktı. Namazını bitirince selam vermeden önce sehiv secdesini yaptı.^[65]

Şayet birinci oturuş farz olsaydı unutmak ve yanılmak dolayısıyla sakıt olmazdı. Çünkü namazlardaki farzların terkedilmesinin - imama uyan kişi müstesna -

unutmak veya kasten olması arasında fark yoktur. ^[66]

17- Son Oturuş:

Namazda son oturuşun hükmü ve bundan maksadın ne olduğu ile ilgili ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Bu konu ile ilgili beş ayrı görüş ileri sürülmüştür:

a- İkinci oturuş da teşehhüd de selam da farzdır. Bu görüş sahiplerinden birisi de Şafii'dir. Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayetlerin birisi de bu doğrultudadır. Bunu Ebu Mus'ab, Muhtasar'ında Malik'ten ve Medine halkından bir görüş olarak da rivayet etmiştir. Davud ez-Zahirî de bu görüştedir. Şafiî der ki: Birinci teşehhüdü, Peygamber (s.a)'e salat ve selam getirmeyi terke-den bir kimsenin bunları iade etmesi gerekmez, fakat bunları terkettiği için sehiv secdesi yapması gerekir. Unutarak yahut kasten son teşehhüdü terke-den kimse namazını iade eder. Bu görüş sahipleri Peygamber (s.a)'ın namaza ait beyanlarının farz olduğunu delil gösterirler. Çünkü namazın asıl delili mücmeldir. (Kısa ve veciz ifade edilmiştir). Herhangi bir delil ile istisna edilenler dışında beyana ihtiyacı vardır. Peygamber (s.a) da: "Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz siz de öylece namaz kılınız" diye buyurmuştur. ^[67]

b- İkinci görsün sahiplerine göre ikinci oturuş, teşehhüd ve selam vacip değildir. Bu, Basra alimlerinden birinin görüşüdür. İbrahim b. Uleyye de bu kanaattedir. Ayrıca son oturuşu birinci oturuşa açıktan açığa kıyas etmiş ve böylelikle cumhura da muhalefet etmiş, şaz bir görüş ortaya atmıştır. Şu kadar var ki o, bütün bunlardan herhangi birisini terkedenin namazını iade edeceği görüşündedir. Bunların delilleri arasında Abdullah b. Amr b. el-As'ın rivayet ettiği Peygamber (s.a)'ın şu buyruğudur: "İmam namazında başını son secdeden kaldırdığı sonra da abdesti bozulduğu takdirde namazı tamam demektir." Ancak bu Ebu Ömer'in (İbn Abdi'l-Berr'in) açıklamasına göre sahih bir hadis değildir.

^[68] Buna dair açıklamalarımızı "el-Muktebes"^[69] de beyan etmiş bulunuyoruz. Ancak hadisin bu lafzı olsa olsa selam verme gereğini kaldırır, oturmayı değil.

c- Üçüncü görüş: Teşehhüd miktarı oturmak farzdır. Yoksa bizzat teşehhüd de selam da farz değildir. Bunu Ebu Hanife ve arkadaşları ile bir grup Küfe alimi ileri sürmüştür. Bunlar İbnu'l-Mübarek'in el-İfrikî Abdurrahmân b. Ziyad'dan -ki zayıf bir ravidir-rivâyet ettiği hadisi delil gösterirler. Bu hadiste belirtildiğine göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse namazının

sonlarında oturduğu ve selam vermeden önce ab-destini (herhangi bir şekilde) bozduğu takdirde onun namazı tamam olur."^[70]

İbnu'l-Arabî der ki: Hocamız Fahrü'l- İslâm ders esnasında bize şu beyi-ti okurdu:

"Bir osurukla namazdan çıkılacağı görüşündedir

Söyleyin bana osuruk ile «es-selâmu aleykum» arasında fark ne kadar büyüktür?"

İbnu'l-Arabî der ki: Mezhebimize mensup kimi ilim adamı bu mes'eleden oldukça zayıf iki fer'î hüküm çıkarmışlardır. Bunlardan birincisi Abdülmelik'in Abdülmelik'ten rivayetine göre şaka ve oyun olsun diye ikinci rek'atin sonunda selam veren bir kimse ile ilgili açıklama şöyledir: Eğer dört rek'at kılıyorsa (iki rek'at için) yeterli olur. Bu görüş Iraklıların görüşünün aynısıdır. İkinci mesele: Kabul görmeyen kitablarda belirtildiğine göre imam teşehhüd-den sonra ve selâmdan önce kasten abdestini bozarsa bu ona uyanlar için de yeterli gelir. (Yani onların da namazı tamam olur). Ancak bunlar fetvada iltifat edilmemesi gereken hususlardandır. Meclislerde hatırlamak kastıyla bunlar sözkonusu edilebilse de.

d- Dördüncü görüş: Ka'de de farzdır, selam da farzdır, fakat teşehhüd vacip değildir. Bu görüşü savunanlar arasında Malik b. Enes, mezhebine mensup arkadaşları ve bir rivayette Ahmed b. Hanbel'dir. Bunlar şu sözleriyle delil gösterirler: İftitah tekbiri ile Fatiha'yı okumanın dışında hiçbir zikir vacip (farz) değildir.

e- Beşinci görüş: Teşehhüd ve oturuş birer vaciptir, fakat selam vacip değildir. Aralarında İshak b. Raheveyh'in de bulunduğu bir grup ilim adamı bu görüştedir. İshak bunun için Rasûlullah (s.a)'ın Abdullah b. Mes'ud'a teşehhüdün nasıl yapılacağını öğrettiği ve şunları söylediği hadisi delil göstermiştir: "Sen bunu bitirdin mi namazın da tamam olur ve üzerindeki mükellefiyeti eksiksiz yerine getirmiş olursun." Darakutnî der ki: Hz. Peygamber'in: "Onu bitirdiğin takdirde namazın tamam olmuş olur" sözünü bazı raviler Zü-heyr'den naklederek hadise dercetmiş ve Peygamber (s.a)'ın sözüne bitişik gibi göstermiştir. Ancak Şebâbe bunu Züheyr'den yaptığı rivayetinde ayırdet-miş ve İbn Mes'ud'un sözü olarak belirtmiştir. Onun bu ifadesi Peygamber (s.a)'ın hadisine bu sözü dercedenlerden doğruya daha yakındır. Şebâbe ise güvenilir bir ravidir. Ğassan b. er-Rabi' de aynı şekilde ona uygun rivayette bulunmuştur. O da hadisin son kısmını İbn Mes'ud'un söylediği bir söz olarak ifade etmiş ve Peygamber (s.a)'e ref-

etmemiştir (ulaştırmamıştır.)^[71]

18- Selâm'ın Hükümü:

İlim adamları namazın sonunda selam vermenin hükmü hakkında farklı görüşlere sahiptir. Vacip (farz) olduğu söylendiği gibi vacip olmadığı da söylenmiştir. Doğrusu vacip olduğudur. Çünkü Hz. Aişe'den ve Hz. Ali'den rivâyet edilen sahih hadis bunun vacip olduğunu göstermektedir. Bu hadisi şerifi Ebu Davud ve Tirmizî rivayet ettiği gibi Süfyan es-Sevrî, Abdullah b. j Muhammed b. Akîl'den, o Muhammed b. el-Hanefiyye'den, o Hz. Ali'den rivâyet etmektedir. Hz. Ali dedi ki: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Namazın anahtarı

abdest, onun tahrimi tekbir, tahlili ise teslimdir."^[72] Bu hadis-i şerif, iftitah tekbirini almak ile selam vermenin vacip olduğunu gösteren asıl ' bir delildir. Ayrıca başka bir şeyin onların yerini tutmayacağını da göstermek- / tedir. Nitekim başka birşeyin taharetin (abdestin) yerini tutmayacağı da itti-/ fakla kabul edilmiştir.

Abdurrahmân b. Mehdî der ki: Bir kişi namazına aziz ve celil olan Allah'ın isimlerinden yetmiş isim ile başlayıp da tahrir tekbirini getirmeyecek (Allah Ekber demeyecek) olsa yeterli olmaz. Selam vermeden önce abdesti bozulursa bu da yeterli olmaz. Bu aynı zamanda Abdurrahmân b. Mehdî'nin Hz. Ali'nin hadisini sahih kabul ettiğini göstermektedir. Abdurrahmân b. Mehdî hadis ilminde hadisin sahih olanını olmayanından ayırdedebilmekte imamdır. Onun bu kanaati de yeterlidir.^[73]

19- İftitah Tekbiri'nin Hükümü:

İlim adamları iftitah esnasında tekbirin vücûbu hususunda farklı görüşlere sahiptir: İbn Şihab ez-Zühri, Said b. el-Müseyyeb, el-Evzaî, Abdurrahmân ve bir grup ilim adamı: İhram tekbiri (iftitah tekbiri) vacip değildir, demişlerdir. İmam Malik'ten imama uyan kimse hakkında bu görüşe delalet eden ifadeler rivayet edilmiştir. Ancak onun mezhebinde sahih kabul edilen görüş ihram tekbirinin vacip olması ve bunun farz olup namazın rükünlerinden bir rükün olmasıdır. Doğrusu budur, cumhurun kabul ettiği görüş de budur. Bundan farklı görüş belirtenlerin görüşlerini ise sünnet reddetmektedir.^[74]

20- İftitah Tekbiri'nin Sözleri:

Namaza girmek için söylenmesi gereken lafız hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Malik, onun mezhebine mensup arkadaşları ve ilim adamlarının çoğunluğu tekbirden başkası yeterli değildir derler. Bunlara göre tehlil (la ilahe illallah), teşbih (sübbhanallah), ta'zim (Allahu a'zam), tahmîd (elhamdülillah) demek yeterli değildir. Hicaz alimlerinin ve Irak alimlerinin çoğunluğunun görüşü budur. İmam Malik'e göre ise ancak "Allahu Ekber" demek yeterli olur, başkası yeterli değildir. İmam Şafii de böyle demiş ve ayrıca: "Allahu'l Ekber" ile "Allahu'l- Kebir" demenin yeterli olacağını da ekle-^mektedir. İmam Malik'in lehine delil, Hz. Aişe'nin rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir: Rasûlullah (s.a) namaza tekbir ile başlar kıraate de "elhamdülillahi rab-L?

"5 bil alemin" diyerek başlardı. ^[75] Ayrıca Hz. Ali'nin rivayet ettiği hadiste yer alan: "Onun tahrimi tekbirdir" hadisi ile (daha önce işaret edilen) Bedevî Arabın nay \ maz kılmasını öğrettiği hadiste: "Tekbir getir" demesidir.

İbn Mace'nin Sünen'inde de şu rivayet yer almaktadır: Bize Ebu Bekr b." \ /Ebi Şeybe ile Ali b. Muhammed et-Tanafisî anlatarak dediler ki: Bize Ebu Üsa-Jme anlattı, dedi ki: Bana Abdülhamid b. Ca'fer anlattı dedi ki: Bize Muham-/ med b. Amr b. Ata anlattı dedi ki: Ben Ebu Humeyd es-Saidî'yi şöyle derken / i dinledim: Rasûlullah (s.a.) namaza kalktığında kibleye yönelir, ellerini kaldı-/ ^[76] \ır ve: "Allahu ekber" derdi.

Bu, tekbir lafzının söylenmesi gereken muayyen lafız olduğu hususunda açık bir nas ve sahih bir hadistir. Şair der ki:

"Gördüm ki Allah herşeyden en güçlü, en büyüktür
Ve herşeyden orduları da daha azimdir."

Diğer taraftan "Allahu ekber" lafzı kadîm oluşu da ihtiva etmektedir. Ancak "kebir" ya da "azim" lafızları bu manayı ihtiva etmemektedir. Dolayısıyla "Allahu ekber" mana itibariyle daha belîğdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu Hanife de der ki: Eğer kîşT^îa'ilahe illellah" diyerek namaza başlayacak olsa bu da yeterlidir. Şayet "allahumeğfirli (Allah'ım, bana mağfîret buyur)" diyecek olsa bu yeterli olmaz. Muhimmed b. el-Hasen de bu görüştedir. Ebu Yusuf ise der ki: Eğer güzel bir şekilde tekbir alabiliyor ise böyle söylemek yeterli olmaz. el-Hakem b. Uteybe şöyle dermiş: Kişi tekbir yerine Allah'ı zikredecek olur ise bu da onun için yeterlidir. Ancak İbnu'l-Münzir şöyle demektedir: Ben güzel bir şekilde Kur'ân okumasını bilen bir kimsenin, bunun yerine tehlil ve tekbir getirip Kur'ân okumayacak olur ise namazının fasid olacağı hususunda (ilim adamlarının) görüş ayrılığı içerisinde olduklarını

bilmiyorum. Bu görüşü kabul eden bir kimsenin, tekbir yerine başka bir-şeyin söylenmesinin yeterli olmasını da kabul etmemesi ve bu görüşü ileri sürmemesi gerekirdi. Tıpkı kıraatin yerini başka bir şeyin tutmaması gibi. Ebu Hanife der ki: Arapça olarak bu lafzı güzelce söyleyebilse dahi Farsça tekbir getirmesi yeterlidir. Ancak İbnu'l-Münzir de şöyle demektedir: Hayır, yeterli olmaz. Çünkü bu müslüman cemaatlerin kabul ettiği görüşün hilafına-dır. Peygamber (s.a)'ın ümmetine öğrettiğine muhaliftir. Onun kabul ettiği bu görüşüne uygun kanaat belirten kimsenin olduğunu da bilmiyoruz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[77\]](#)

21- Namazda Niyet:

Ümmet iftitah tekbiri esnasında niyetin vücubu üzerinde ittifak etmiştir. Bundan tek basit istisna bizim mezhebe mensup bazı kimselerden gelen rivayettir. Buna dair açıklamalar da taharet ile ilgili âyet-i kerimenin tefsirinde gelecektir.

Niyetin özü, emri verene emrettiğini kendisinden istenen şekilde yapmak suretiyle yakınlaşmak kastıdır. İbnu'l-Arabî der ki; Her niyette aslolan niyette belirtilen fiile başlamakla birlikte bu niyeti yapmaktır. Veya niyeti hatırdan çıkarmamak şartıyla fiile başlamadan önce bu kasdı içinde barındırmaktır. Şayet önceden niyet yapılır ve gaflet gelir, dolayısıyla bu halde iken ibadete başlanırsa önceki o niyet muteber değildir. Tıpkı fiile başladıktan sonra yapılan niyetin muteber olmayışı gibi. Ancak oruçta niyetin daha önce yapılmasına ruhsat vardır. Çünkü oruca başlamanın ilk vaktinde niyetin de bulunması oldukça büyük bir zorluktur.

İbnu'l-Arabî der ki: Bize Ebu'l-Hasen el-Kurevî Askalan serhaddinde dedi ki: İmamı'l-Harameyn'i şöyle derken dinledim: Kişi namaza başlayacağı esnada niyetini de hatırında, tutar. Sadece yaratıcıyı, alemin sonradan yaratılmış olduğunu ve nübüvveti düşünürN^ihâyet onuri'bu düşüncesi namaza niyete gelir karar bulur. Der ki: Bunun içih de uzun bir zamana gerek yoktur. Bu, son derece kısa bir an içerisinde gerçekleşebilir. Çünkü cümlelerin öğretilmesi için uzun bir zamana gerek var, ancak bunların hatırlanması kısacık bir anda olur. Niyetin tamamlayıcı unsurlarından birisi de namazın tümünde niyetin bulunmasıdır. Ancak bu zor bir iş olduğundan dolayı şariat namaz esnasında niyetin hatırdan gitmesini hoşgörü ile karşılamıştır. Hocamız Ebu Bekr el-Fihri'yi Mescid-i Aksa'da şöyle derken dinledim: Muhammed b. Sahnûn dedi ki: Babam Sahnûn'u kimi zaman namazı bitirdiği halde kalkıp iade ettiğini gördüm. Ona: Neden

böyle yaptın? dediğimde şu cevabı verirdi: Namaz esnasında niyet hatırımdan çıktı, işte bunun için namazı iade ettim.

Derim ki: İşte bunlar namaza ait birtakım hükümlerdir. Diğer hükümlerine dair açıklamalar ise yüce Allah'ın güç ve yardımı ile bu kitabın ilgili yerlerinde gelecektir. Rükûdan, cemaatle namaz kılmaktan, kıbleden, namazları vakti içerisinde kılmaktan söz edileceği gibi yine bu sûrede korku namazından da kısmen söz edilecektir. Ayrıca namazın kısaltılması, korku namazı ile ilgili tamamlayıcı açıklamalar Nisa^[78] sûresinde, vakitlere ait açıklamalar Hud^[79], İsrâ^[80] ve Rum^[81] sûrelerinde, gece namazı ile ilgili açıklamalar el-Müzemmil^[82] sûresinde, tilavet secdesiyle ilgili açıklamalar A'raf(6) sûresinde, şükür secdesiyle ilgili açıklamalar Sâ'd^[83] sûresinde hepsi yeri gelince -yüce Allah'ın izniyle- açıklanacaktır. ^[84]

22- Rızık:

"Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak ederler" buyruğuna gelince; rızık, Ehl-i Sünnet'e göre helal veya haram olsun kendisiyle yararlanmanın mümkün olabildiği şeydir. Bu görüş "haram rızık değildir, çünkü onun mülk edinilmesi sahih değildir, Allah da haramı rızık olarak vermez, helali rızık olarak verir ve rızık ancak mülkiyet manasını taşıması halinde söz-konusu olur" diyen Mu'zetilenin^[85] görüşüne muhaliftir.

Derler ki: Küçük bir çocuk hırsızlarla birlikte yetişse ve baliğ olup güç kazanıp o da hırsız oluncaya kadar hırsızların yedirdiklerinden başka hiçbir şey yemese, yine hırsızlık yapmaya devam edip ölünceye kadar çaldıklarını yemeyi sürdürse o şeye malik olmadığından dolayı Allah ona hiçbir rızık vermiş olmaz ve o Allah'ın rızıkından herhangi birşey yememiş olarak ölür gider.

Ancak bu tutarsız bir görüştür. Buna karşı delil ise şudur: Eğer rızık mülk olarak vermek anlamını Vaşısaydı çocuğun rızıklanan bir kimse olmaması gerekirdi. Yine çöllerde otlayan davarların aynı şekilde kuzu ve oğlakların da rızıklandırılanlardan olmamaları gerekirdi. Çünkü bu hayvan yavrularının annelerinin sütleri yavruların değil, annelerine sahip olanların mülkiyetindedir.

Ümmet, küçük çocuğun oğlak ve kuzu gibi hayvan yavrularının ve diğer davarların rızıklananlardan oldukları, yüce Allah'ın mülk edinenler olmamakla

birlikte onlara rızık verdiği üzerinde icma ettiğine göre; rızıkın gıda demek olduğu anlaşılmış olur. Çünkü ümmet, köle ve cariyelerin rızıklanan kimseler oldukları üzerinde ve aynı şekilde mülk edinemeyen kimseler olmakla birlikte yüce Allah'ın onları rızıklandırdığı üzerinde icma etmişlerdir. Böylelikle rızık bizim dediğimiz gibi olduğu, onların ileri sürdükleri gibi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Allah'tan başka rızık veren olmadığının delili ise şu buyruklardır:

"Size gökten ve yerden rızık veren Allah'tan başka herhangi bir yaratıcı var mıdır?" (Fatır, 35/3); "Bol bol rızık veren şüphe yok ki, o pek çetin ve güç sahibi olan Allah'tır." (ez-Zariyat, 51/58); "Yeryüzünde yürüyen ne kadar canlı varsa hepsinin rızıkını veren de mutlaka Allah'tır." (Hud, 11/6) Bu husus kesindir. Hakiki anlamda rızık veren Allah'tır, Ademoğlunun rızık verici olması ise kelimenin anlamını zorlamak halinde (mecazen) sözkonu-su olabilir. Çünkü Ademoğlu Fatiha sûresinde de açıkladığımız gibi sonradan elinden alınacak bir şekilde malik olur. O da hiçbir şekilde mülk sahibi olmayan hayvanlar gibi gerçek anlamda merzûktur (yani Allah'tan rızık alandır). Ancak herhangi bir şeyi alıp kullanmasına izin verilmiş ise onun hükmü helaldir, alıp kullanmasna izin verilmemiş ise hükmü haramdır ve her ikisi de rızıktır.

Üstün akla sahip kimselerden birisi yüce Allah'ın: "Rabbinizin rızıkından yeyin, O'na şükredin. Hoş bir belde ve mağfireti bol bir Rabb.." (Sebe', 34/15) buyruğundan hareketle şunları söylemektedir: Burada mağfiretin söz-konusu edilmesi rızıkın kimi zaman paramı olabileceğine işaret etmektedir. [\[86\]](#)

23- Kelime Anlamı ile "Rızık":

Yüce Allah'ın: "Kendilerine rızık olarak verdiğimizden" buyruğunda yer alan "rızık" kelimesi dan masdardır. Razk şeklinde masdar rızık şeklinde isimdir. Çoğulu "erzak" şeklinde gelir. Rızık, ata (devlet tarafından verilen muayyen maaş) anlamına da gelir. "Er-Razıkiyye" beyaz keten bir kumaştır. askerler azıklarını (maaşlarını) aldı anlamındadır. bir defalık rızık demektir. Dilciler böyle açıklamıştır. Diğer taraftan İbnu's-Sikkât şöyle demiştir: Rızık Ezdişenue kabilesinin lehçesinde şükür anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Ve rızıkınızı yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?" (el-Vakıa, 56/82) buyruğunun anlamı, şükürünüzü yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız? demektir. Bu manada: Beni rızıklandır-dı, demek bana şükretti, demek olur. [\[87\]](#)

24-"İnfâk"'ın Anlamı:

Yüce Allah'ın: "İnfak ederler" buyruğunun anlamı ellerinden çıkartırlar demektir. İnfak malın elden çıkartılmasıdır. Bu anlamda denildiği zaman , satılan şey satıcının elinden çıktı, müşterinin eline geçti demek olur. ifadesinden kasıt hayvanın canının çıkmasıdır. Bir taraftan takib edildiği takdirde öbür taraftan çıkmasına yarayan ve tarla faresinin yuvasının adı olan "en-nâfika" da burdan gelmektedir. "Münafık" kelimesi de bu köktendir. Çünkü münafık imandan çıkar veya iman onun kalbinden çıkar. Şalvarın ayakların çıktığı paça kısmına da "neyfak" adı verilir. ise, sahibi azığı tüketti ve elinden çıkardı, anlamındadır. kavmin azıklarının tükendiğini ifade eder. Şanı yüce Allah'ın: "O zaman infak olur (tükenir) korkusuyla şüphesiz cimrilik ederdiniz." (el-İsra, 17/100) [\[88\]](#) buyruğunda yer alan "infak" kelimesi de bu anlama gelir.

25- "İnfâk"tan Kasıt:

Burada sözü geçen "nafaka (infak edilen)"dan neyin kastedildiği hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Bunun farz olan zekat olduğu söylenmiştir. - Bu görüş İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.- Çünkü namaz ile birlikte sözkonusu edilmiştir. Kişinin aile halkına yaptığı harcamalardır denilmiştir. -Bu da İbn Mes'ud'dan rivayet edilmiştir.-Çünkü bu, nafakanın en faziletlisidir. Müslim'in rivayetine göre Ebu Hureyre şöyle demiş: Rasûlullah j (s.a) buyurdu ki: "Allah yolunda infak ettiğin bir dî)nar ile bir köle azad et-4» "/ mek uğrunda harcadığın bir dinar, bir yoksula sadaka olarak verdiğin bir di- 1 nar ve aile halkına harcadığın bir dinar. Bunlar arasında^ecri en büyük olan.aile halkına harcadığındır." [\[89\]](#)

y Sevbân'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah(s.a) buyurdu ki: "Kişinin infak ettiği dinarların en faziletlisi aile halkına harcadığı dinar ile aziz ve celil olan Allah yolunda kullanacağı bineğine harcadığı dinar ve Allah yolunda arkadaşlarına harcadığı dinardır." Ebu Kılabe -bu hadisin senedinde yer alan ravilerden birisi- der ki: Burada önce aile halkından söz edilmiştir. Daha sonra Ebu Kılabe şöyle der: Başkalarına dilenmekten onları koruyan ve-" ya yüce Allah'ın onlar vasıtasıyla kendisine fayda sağlayacağı ve sonra da ken- i dilerini zengin kılacağı küçük çocuklarına infak eden bir kişiden daha büyük ecir sahibi kim olabilir? [\[90\]](#)

Burada sözü geçen "infak"tan kastın nafile sadaka olduğu da söylenmiştir. -Bu

ed-Dahhâk'tan rivayet edilmiştir.- Bu görüşünü ileri sürerken zekâtın ancak kendine has olan lafzı ile -ki o da "zekât" lafzıdır- kullanıldığını gözönünde bulundurmıştır. Eğer zekât başka bir lafız ile sözkonusu edilecek olursa hem farzı, hem nafilâ tasadduku ifade etmesi ihtimal dahilindedir. Şayet infak lafzı kullanılmış ise bu sadece nafilâ sadaka anlamını ifade eder. ed-Dahhâk der ki: Nafaka, önceleri kendi imkanları ölçüsünde yüce Allah'a kendisi vasıtasıyla yakınlaştıkları bir yol idi. Bu durum sadakaların farz olarak harcama yerlerini belirten Tevbe süresindeki âyet ile yine aynı sûrede yer alan diğer âyetleri

nesheden buyruklar nazil oluncaya kadar böylece devam etmiştir. ^[91] Burada nafaka ile zekâtın dışında mallarda arızî olarak yerine getirilmesi gereken haklar olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah bu hakkı namaz ile birlikte zikrettiğinden dolayı bu farz olur. Ancak zekât lafzı sözkonusu edilmediğinden zekâtın dışında bir farz olduğu anlaşılır.

İnfak emrinin genel olduğu da söylenmiştir. Doğrusu da budur. Çünkü bu buyruk, kendilerine verilen azıklardan infakta bulunmayı övmek sadedindedir. Bu ise ancak helalden olur. Yani onlar şeriatin ödemelerini emrettiği zekât ve zekâtın dışında bazı hallerde yerine getirmelbri teşvik edilen şeyleri verir, infak ederler.

Şöyle de denilmiştir: Ğayba iman kalbin işidir. Namazlolmak beden işidir. "Kendilerine verdiğimiz azıklardan infak ederler" buyruğu ile kastedilen de malın payıdır. Bu da açıkça anlaşılan bir konudur.

Yüce Allah'ın: "Ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler" buyruğunun te'vili ile ilgili olarak önceki ilim adamlarından kimisi şöyle demiştir: Yani kendilerine öğrettiklerimizden onlar da öğretirler. Bunu Ebu Nasr Abdürrahîm b. Abdülkerim el-Kuşeyrî nakletmiştir.

4. Onlar sana indirilene de senden önce indirilene de iman ederler. Onlar âhirete de yakîn ile inanırlar. ^[92]

Yakînî İman:

Denildiğine göre Abdullah b. Selam gibi kitap ehlinden olup iman edenler kastedilmiş ve bu âyet-i kerime onun hakkında nazil olmuştur. Önceki âyet-i kerime ise Araplardan olup iman eden kimseler hakkında inmiştir. Şöyle de denilmiştir: Her iki âyet-i kerime de mü'mini er hakkındadır. Buna göre onlar" kelimesinin i'rabı atıf olmak üzere mecrurdur. İsti'naf (yeni bir cümle başlangıcı) kabul edilerek merfu olması da uygundur; yani: "Onlar o kimselerdir ki..." Bu

âyet-i kerimeyi her iki kesimin de mü'minleri hakkında kabul edenlere göre ise onlar" kelimesinin i'rabı mübteda olarak merfudur, haberi ise: "İşte bunlar Rablerinden bir hidâyet üzerin-dedirler..." buyruğu olur. Bununla birlikte (önceki buyruğa) atıf olmak üzere mecrur olma ihtimali de vardır.

"Sana indirilene" buyruğu ile kastedilen Kur'ân-ı Kerim'dir; "Senden önce indirilene" buyruğu ile kasıt ise daha önce indirilen kitaplardır. Böyle bir iman ise yüce Allah'ın şu buyruğunda kendilerinden haber verdiği yahudi ve Hristiyanların yaptıklarından farklıdır: "Onlara/Allah'ın indirdiğine iman edin" denildiği zaman: 'Biz bize indirilene iman~edertz' derler." (el-Bakara, 2/9 D

Denildiğine göre şu: "Onlar ğayba inanırlar" buyruğu nazil olunca yahudiler ve hristiyanlar: Biz ğayba iman ettik, demişlerdir. Yüce Allah'ın: "Namazı dosdoğru kılarlar" buyruğunu duyunca da: Biz de namazı dosdoğru kılarız, dediler. Yüce Allah: "Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak ederler" buyruğu hakkında da: Bizler infak eder ve tasaddukta bulunuruz, demişlerdir. Ancak: "Onlar sana indirilene de senden önce indirilene de iman ederler" buyruğunu işitince bu işten kaçıp uzaklaştılar. Ebu Zer'den rivayet edilen hadiste şöyle denilmektedir:

Ey Allah'ın Rasulü, Allah kaç kitap indirmiştir? diye sordum. O şöyle buyurdu: Yüzdört kitap. Allah Şife elli sahife, Ahnuh'a (İdris'e) otuz sahife, İbrahim'e yirmi sahife, Musa'ya Tevrat'tan önce on sahife indirmiştir. Ayrıca Tevrat, İncil, Zebur ve Furkan'ı da indirmiştir. Bu hadisi el-Huseyn el-Âcur-ri ile Ebu Hatim el-Busti rivayet etmişlerdir.

Burada şöyle bir soru ortaya atılabilir: Aralarındaki hükümlerin aykırılıklarına rağmen bunların hepsine iman etmek nasıl mümkün olabilir? Bu soruya iki türlü cevap verilebilir: Söz konusu olan hepsinin Allah tarafından indirildiğine iman etmektir. Bu, İslâm'dan önce indirilmiş şeriatlar gereğince ibadet etmenin sakıt olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. İkinci cevap: İman önceden indirilmiş kitapların neshedilmemiş bölümleri hakkında söz-konusudur. Bu ise, önceki şeriatlara bağlanmayı gerekli görenlerin görüşüdür. -Yüce Allah'ın izniyle- buna dair açıklamalar da ileride gelecektir.

Yüce Allah'ın: "Onlar âhirete de yakın ile inanırlar" buyruğundan kasıt, onlar öldükten sonra dirilişi (ba'sı) ve neşri kesin olarak bilirler demektir.

Yakîn: Şüphesiz bilgi demektir. hepsi aynı anlama (kesinlikle bildim, anlamına) gelir. kelimesinde ya harfinin vav oluş sebebi vav'dan önceki dammedir. Bundan küçültme ismi yapmak istediğimiz takdirde aslına döndürerek deriz. Küçültme ismi, (tasgir) ise kelimeleri asıl şekillerine döndürür. Çoğul yapmak da böyledir.

"Yakin" kelimesiyle Arapların zannı ifade ettikleri de olur. Lağiv yemini ile ilgili

olarak ilim adamlarımızın söyledikleri: Bu, kişinin Allah adına yaki-ni bulunan bir işe (öyle zannettiği bir işe) yemin etmesi sonra da durumun böyle olmadığına ortaya çıkmasıdır ki, o takdirde bu yemini yapanın herhangi bir sorumluluğu, keffareti yoktur, ifadeleri bu kabildendir. Şair der ki:

"Kızgın bir arslan anlamaya çalıştı ve

Onu kendime feda edeceğimi ve kendisiyle dövüşmeyeceğimi zannetti. "

Şair burada şunu anlatmak istemektedir: Aslan geldi, devemi kokladı. Canımı kurtarmak için onu feda edeceğimi sanıyordu. Kendimi korumak kas-dıyla devemi ona bırakacağımı, onunla çarpışarak kendimi tehlikelere atmayacağımı sanmıştı.

Yakîn (kesin bilgi) anlamına "zan" kelimesinin kullanılmasına gelince; bu hem Kur'ân-ı Kerim'de varid olmuştur, hem de şiirde bunun örnekleri pek çoktur.

"Âhiret": Bizden sonraya kaldığı ve biz de ondan beride bulunduğumuzdan dolayı "teehhur"dan türetilmiştir. Nitekim dünya ileride de açıklanacağı şekilde (yakın olmak) anlamına gelen "ed-dunuv"dan türetilmiştir.

5. İşte onlar, rablerinden bir hidâyet üzerindedirler ve onlar felaha erenlerin ta kendileridir.

en-Nahhas der ki: Necidliler (onlar anlamında) "ulâke derler: Bazıları da "ulâlike derler. Kelimenin sonunda yer alan "kâf" harfi hitap içindir. el-Kisai der ki: in tekili dır. Diğer taraftan kelimesinin tekili de (illi) kelimesidir. kelimesi, kelimesi gibidir. İbnu's-Sikkât şöyle bir beyit nakletmektedir:

İşte onlar, benim kavmimdir. Onların neseblerinde şaibe yoktur. Oldukça sapık bir kimseden başka bunlara kim öğüt vermeye kalkışır ki?"

ın akıl sahibi olmayanlar hakkında kullanıldığı da olur. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Vadideki konaklama yeri dışında kalan konakları yer

O günlerden sonraki yaşayışı da."

Yüce Allah da şu buyruğunda bu kelimeyi akıl sahibi olmayanlar hakkında kullanmıştır: "Çünkü kulak, göz ve kalp bütün bunlar, ondan sorumlu olurlar." (el-İsra, 17/36)

İlim adamlarımız derler ki: Yüce Allah'ın: "Rablerinden..." buyruğunda Kaderiye'nin; kendi iman ve hidâyetlerini insanların kendileri yaratırlar; şeklindeki görüşleri reddedilmektedir. Zaten yüce Allah onların dediklerinden yüce ve münezzehtir. Şayet durum dedikleri gibi olsaydı, yüce Allah burada "nefislerinden" diye buyururdu. Kaderiye'nin bu görüşlerine dair açıklamalar ile

(Fatiha sûresi 31- başlık) hidâyete dair açıklamalar (daha önce geçen) yüce Allah'ın: "Takva sahipleri için bir hidâyettir" buyruğu ile ilgili ikinci başlıkta açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Bunları tekrarlamamanın anlamı yoktur.

"Ve onlar felaha erenlerin ta kendileridirler" buyruğunda yer alan "onlar" kelimesinin ikinci bir mübteda olması mümkündür. Haberi de "felaha erenler" olur. İkinci mübteda ile onun haberi birinci mübtedanın haberi olur. Ayrıca "onlar"ın zaid olması da mümkündür. -Basralılar buna "fasıla" Kûfeliler de buna "imad" adını verirler. "Felaha erenler" kelimesi de "işte onlar" kelimesinin haberidir.

Asıl itibariyle sözlükte yarmak ve kesmek demektir. Şair der ki:

"Gerçek şu ki demir, demir ile yarılır"

Toprağın ekin ekmek için yarılmasını ifade eden kelimesi de bur-dan türemiştir. Bunu Ebu Ubeyd söylemiştir. İşte bundan dolayı araziye sürüp yaran kimseye "Fellah" denilmiştir. Alt dudağı yarılmış olan kimseye de "eflah" denilir. Müflih (felaha eren) da sanki arzu ettiğini ele geçirinceye kadar bütün zorlukları katetmiş gibi olduğundan dolayı bu adı alır. Fevz ve Beka hakkında da kullanıldığı olur. Bu anlamıyla da yine asıl itibariyle dilde kullanılmıştır. Bir adamın karısına demesi de böyledir. Anlamı ise: Kendi işini eline geçirmekle umduğuna ulaş, demek olur. Şair de der ki:

"Eğer ki bir kabile halkı felahı elde edecek olursa Onu mızraklarla oynayan elde eder."

Kapkaralık cahili dönemde bulunan el-Adbat b. Kurey' es-Sa'di de şöyle demiştir:

"Her kederden sonra bir genişlik vardır. Fakat sabah ve akşamlarla birlikte felah olmaz. "

Yani gece ve gündüzün gidip gelmesi sözkonusu oldukça dünyada baki kalmak sözkonusu değildir. Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Öyle topraklara yerleşiyoruz ki hepsine de bizden önce yerleşilmiştir.

Âd ve Himyer'den sonra da (hala) felahı umuyoruz. "

Burda felah'tan kasıt da bekadır. Abîd (Ubeyd) de der ki:

"İstedliğini alıkoy. Çünkü kimi zaman zayıflık ile nail olunur.

Ve akıllı kimse de mahrum bırakılıp aldatılabilir. "

Demek istediği şudur: Sen istediğin gibi akıllı ol veya ahmak ol. Çünkü bazen ahmaka rızık verilir, akıllı kimsenin mahrum bırakıldığı olur.

Buna göre yüce Allah'ın: "Ki onlar felaha erenlerin ta kendileridir" buyruğunun anlamı: Yani onlar cennete girmekle, fevz bulanlar ve orada baki kalacak olanlardır. İbn Ebi İshak da der ki: Felah bulanlar; istediklerini elde edenler ve

kaçıp kurtulmak istedikleri şeylerin kötülüklerinden kurtulanlardır, demektir. Anlam birdir.

"Felah" kelimesi sahur hakkında da kullanılmıştır. Nitekim hadis-i şerifte şöyle denmiştir:... Neredeyse Rasûlullah (s.a) ile birlikte Felahı kaçıracaktık? Ben: Felah nedir diye sordum. O bana: Sahurdur, cevabını verdi. Bu hadisi Ebu

[93] Davud rivayet etmiştir. Hadisin anlamı şöyle gibidir: Sahur sayesinde orucun kalıcılığı sözkonusu olur. İşte bundan dolayı sahura "felah" adı verilmiştir. -Lam harfinin şeddelisi ile "el-Fellah" ise şairin şu beyitin-" de olduğu gibi araziyi süren demektir:

"Onun kendisi ile yağı tarttığı bir rıtlı vardır Bir de eşeğini süren bir fellahı vardır. "

Diğer taraftan örtfe "felah"; arzulanan şeyi elde etmek ve kendisinden korkulan şeyden de kurtulmak anlamındadır.

Bir soru: Peki Hamza kelimelerini he harfî ötreli olarak okuduğu halde, kelimelerini he harfleri ötreli olarak neden okumamıştır?

Cevap: Birinci grup kelime "ya" harfî eliften dönüşmüştür. Ve bunların asılları şeklindedir. O bakımdan burada he-harfî ötreli haliyle bırakılmıştır. Fakat öbür grup kelime böyle bir durum yoktur. el-Kisai de "(üzerlerine "(el-Bakara, 2/61)*buyruğu ile: onlara iki..." (Yasin, 36/14) buyruğunda onun gibi okumuştur. Bu husus onlardan gelen kıraat şekillerine dair rivayetlerden bilinen bir husustur. 6. Gerçekten o inkâr edenleri inzâr etsen de etmesen de onlar için birdir. İman etmezler.

Yüce Allah mü'minleri ve durumlarını sözkonusu ettikten sonra kâfirleri ve onların sonunda varacakları noktayı sözkonusu etmektedir.

Küfür (inkâr), imanın zıddıdır. Âyet-i kerime'de kastedilen de odur.

Bazan nimet ve yapılan iyiliğin inkar edilmesi anlamına da kullanılır. Hz. Peygamber'in küsûf hadisinde kadınlar hakkındaki şu ifadesi şöyledir: "...ve cehennemi gördüm. Bugün gibi dehşet verici bir manzarayı hiçbir zaman görmüş değilim. Cehennem halkının çoğunluğunun da kadınlardan olduğunu gördüm." Niçin böyledir ey Allah'ın Rasulu? diye sorulunca Hz. Peygamber \ şöyle buyurdu: "Küfürleri sebebiyle." Ona: Kadınlar Allah'ı inkâr edip kâfir mi oluyorlar? diye sorulunca şu cevabı verdi: "Onlar kocaya karşı nankörlük ederler, iyiliğe karşı nankörlük ederler. Onlardan birisine zaman boyunca iyilik yapsan sonra da senden birşey (eğrilik) görse: Zaten senden hayır namına birşey

[94] görmedim, der." Bunu Buharî ve başkaları rivayet etmiştir.

Arap dilinde "el-kefr" asıl itibariyle gizlemek ve üstünü örtmek demektir. Şairin

şu sözünde. olduğu gibi:

"Bir gece içinde ki (o gecede ki) bulutlar yıldızları gizlemiştir (kefera)." Geceye "kâfir" denilmesi de burdandır. Çünkü o siyahlığı ile herşeyi örtmüş olur. Şair der ki:

"Her ikisi de (erkek ve dişi deve kuşları) güzelce dizilmiş ve sağlam bir şekilde koruma altına alınmış yumurtalarını hatırladılar. Güneş ışığını kâfir (gece) içinde bırakmaya koyulunca." Bu beyitteki "zükâ" güneş demektir. Şairin şu beyiti de böyledir:

"Tan yerinin ağarmasından önce geldiler ve Zükâ oğlu (Güneş) bir kefr'de (gece karanlığında) gizli idi." Denize ve büyük nehre de kâfir denildiği gibi, ekiciye de kâfir denilir. Çoğulu küffar gelir. Yüce Allah şöyle buyumaktadır: "Ekini ekincilerin (küf-far) hoşuna giden yağmur gibidir." (e\ -Hadid, 57/20) Burada "küffar" ile ekinciler kastedilmektedir. Çünkü ekinciler tanelerin üstünü örterler. Rüzgarların üstünü toprakla örttüğü külü anlatmak için de üstü örtülmüş kül" denir. Hemen hemen hiç kimsenin konaklamadığı ve yolunun geçmediği yerin uzak bölgelerine de "kâfir" denilir. Bu gibi yerlere konaklayanlar ise, "ehlü'l-küfür" adını alırlar. "el-Kufûr" ile köy ve kasabaların kastedildiği de olur.

Yüce Allah'ın: "Onlar için birdir" buyruğunun anlamı şudur: Uyarman ile uyarmayı terketmen arasında onlar için bir fark yoktur, eşittir, demektir. Burada soru edatının gelmesi, arada bir fark olmadığını göstermek içindir. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bunun gibidir: "Sen öğüt versen de vermesen de bizim için birdir." (eş-Şuarâ, 26/136) Şair de der ki:

"Ve bir gece ki karanlıklarında insanlar şöyle derler: Gözleri sağlam olan kadınlar da gözleri kör olanlar da birdir. " Yüce Allah'ın: "Onları inzâr etsen de" buyruğunda yer alan "inzâr" bildirmek ve tebliğ etmek demektir. İnzâr ancak korunup sakınmak için elverişli bir sürenin olması halinde yapılan korkutmalar hakkında kullanılır. Hemen hemen başka hallerde kullanılmaz gibidir. Eğer korunup sakınmak için gerektiği kadar zaman yoksa bu iş.'ar (bildirmek) olur, inzâr olmaz. Şair der ki:

"Mühlet olduğu halde Aiürt inzâr ettin

Sabah vaktinden önce, fakat Amr itaat etmedi. "

"Filan oğulları bu işten dolayı birbirlerini inzâr ettiler" ifadesi, o işten dolayı birbirlerini korkuttukları zaman kullanılır.

İlim adamları bu âyet-i kerimenin tefsiri hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bu âyet umumi olmakla birlikte, azap sözünün üzerlerine hak olduğu ve yüce Allah'ın kâfir olarak öleceğine dair ezeli bilgisi bulunduğu kimseler hakkında özel anlam ifade eder denilmiştir. Bununla yüce Allah, belli bir kimseyi tayin

etmeksizin insanlar arasında durumu bu olan kimselerin bulunduğunu bildiğini anlatmak istemiştir. İbn Abbas ve el-Kelbi der ki: Bu âyet-i kerime yahudilerin başkanları hakkında nazil olmuştur. Huyey b. Ahtab, Kâb b. Eşref ve benzerleri bunlar arasındadır.

er-Rabi' b. Enes de der ki: Bu âyet-i kerime Bedir günü savaşa katılan kesimlerin komutanları arasından öldürülenler hakkında nazil olmuştur. Ancak birinci görüş daha sahihtir. Herhangi bir kimseyi bu şekilde tayin eden kişi, adeta küfür üzere öleceği hususunda gaybın perdeleri kendilerine açılan kimseye benzetilmiştir. İşte bu şekilde küfür üzere ölecekleri Allah tarafından bilinen kimseler bu âyet-i kerimenin kapsamı içerisindedirler.

"İman etmezler" buyruğu ın haberi olarak ref mevkindedir. Yani şüphesiz inkar edenler iman etmezler, demektir.

"(Ol) Şüphesiz" kelimesinin haberinin birdir" kelimesi olduğu da söylenmiştir. Bundan sonraki buyruklar ise sılanın yerini tutmaktadır. Bu görüşü İbn Keysan ileri sürmüştür. Muhammed b. Yezid de der ki: birdir" mübtada olmak üzere merfudur." Onları inzâr etsen de etmesen de" buyruğu ise haberdur. Cümle tn haberidir.

en-Nehhas der ki: Yani onlar işi anlamazlığa vurduklarından dolayı uyarmanın onlara hiçbir faydası olmuyor.

Kıraat alimleri Onları inzâr etsen de" kelimesini farklı şekillerde okumuşlardır.

Medineliler, Ebu Amr, el-A'meş ve Abdullah b. Ebi İshak, birinci hemzeyi tahkik ikincisini de teshil ile olmak üzere şeklinde okumuşlardır. Halil ve Sibeveyh bu okuyuşu tercih etmiştir. Bu Kureyş ile Sa'd b. Bekrlilerin okuyuşudur. Şairin şu sözleri de böyledir:

"Ey Cülâcıl ile Neka arasındaki yumuşak kumların ceylanı Sen misin (o), yoksa Um Salim mi?"

Burada yer alan kelimesinde tek elif yazılır. Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Uzandım, elimi gözümün üzerinde siper edip baktım ve tanıdım onu;

Ona: Sen Zeydu'l-Eranib misin dedim."

İbn Muhaysin'in de bunu daha sonra elif olmaksızın tek hemze ile: şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir. İki hemze bir araya geldiğinden dolayı elif hazf edilmiştir. Veya kelimesi zaten istifhama delalet ettiğinden dolayı hazfedilmiştir. Şairin şu sözlerinde olduğu gibi:

"Kabileden geçip gider misin yoksa erken mi yola çıkarsın?

Biraz beklesen sana ne zararı olur?"

Sözlerinde de demeyerek hemzesiz olarak bu kelimeyi kullanmış ve ile yetinip ayrıca elif kullanmamıştır.

İbn Ebi İshak'ın da: şeklinde iki hemzeyi tahkik ile ve iki hemzeyi yan yana getirmemek için de aralarına elif sokarak okuduğu rivayet edilmiştir. Ebu Hatim der ki: Aralarına bir elifin girip ikinci hemzenin hafif okunması caizdir. Ebu Amr ve Nafi' de bu şekilde çokça okurlar. Hamza, Asım ve Kisai her iki hemzenin tahkiki ile, şeklinde okurlar. Ebu Ubeyd'in tercihi de budur. Ancak Halil'e göre bu uzak bir ihtimaldir. Sibeveyh de der ki: Böyle bir okuyuş kelimesinde olduğu gibi ağır gibi görünüyor. el-Ahfeş der ki: İki hemzeden birisinin hafif olması caizdir. Ancak bu kötü bir okuyuş şeklidir. Çünkü Araplar ancak söyleyişin ağır bulunmasından ve bir tanesinin husulünden sonra hafif okumaya yönelirler.

Ebu Hatim de der ki: Her iki hemzenin de hafifletilmesi caizdir. İşte burada yedi kıraat vechini gördük. Kur'ân'ın dışındaki söyleyişlerde sekizinci bir vecih de caizdir. Kur'ân'ın dışında dememizin sebebi, bu sekizinci şeklin çoğunluğun kabul ettiği okuyuş şekline aykırı düşmesindendir. Said el-Ahfeş der ki: Hemze yerine he getirilerek dediğin gibi denilir. el-Ahfeş yüce Allah'ın: işte sizler..." (Âl-i İmran, 3/66 ve 119) buyruğu hakkında: Bunun aslı: şeklindedir, demiştir.

7. Allah kalplerine de kulaklarına da mühür vurmuştur. Gözleri üzerinde perde vardır; onlar için büyük bir azap da vardır.

Bu buyruk ile ilgili açıklamalar on başlıkta ele alınacaktır. [\[95\]](#)

1- Kâfirin Mühürlü Kalbi ve Kâfir Kalplerin Diğer Nitelikleri:

"Allah... mühür vurmuştur." Yüce Allah, bu âyet-i kerimede onların iman etmelerine neyin engel olduğunu: "mühür vurmuştur" buyruğu ile açıklamaktadır. kelimesi birşeyi mühürlemek için kullanılan dan mastardır. Mühürlenene şeye denilir. Mübalağalı ifade etmek istendiği takdirde de kullanılır. Anlamı birşeyi örtmek ve bir başka şeyin üzerine girmemesini sağlamak kastıyla emin olunacak hale getirmek demektir. kitabı (mektubu) ve kapıyı mühürledi ve benzeri ifadeler de buradan gelmektedir. Bununla onun ağzına başka birşeyin ulaşması ve içine muhteviyatından başka birşeyin konulması önlenmek istenir.

Meani alimleri [\[96\]](#) şöyle demiştir: Yüce Allah, kâfirlerin kalplerini on nitelik ile nitelemiştir: Hatm (mühürlemek) tab' (damgalamak) dîk (darlık), maraz (hastalık), reyn (kabuk bağlamak), mevt (ölüm), kasavet (katılık), insi-raf (haktan yüzçevirmek), hamiyet (taassub) ve inkâr.

İnkâra dair şöyle buyurmaktadır: "Onların kalpleri inkâr edicidir. Ve onlar (büyüklük taslayan) müstekbirlerdir." (en-Nahl, 16/22)

Hamiyete dair de şöyle buyurmaktadır: "Hani kâfirler kalplerine hamiyeti (taassub ve kibiri) cahiliyye hamiyetini koymuşlardı." (el-Feth, 48/26).

İnsiraf (yüzçevirmeye) dair de şöyle buyurmaktadır: "Ve sonra yüzçevi-rip giderler. Allah da onların kalplerini ters çevirmiştir. Çünkü onlar anlamayan bir toplulukturlar." (et-Tevbe, 9/127)

Kasavet (katılık) hakkında da şöyle buyurmaktadır: "Allah'ı zikretmekten (anmaktan yüzçevirdikleri için) kalpleri kaskatı olanların vay haline." (ez-Zümer, 39/22); "Bundan sonra yine kalpleriniz taş gibi katılaştı." (el-Ba-kara, 2/74)

Mevt (ölüm) ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: "Bir ölü iken kendisini dirilttiğimiz..." (e\En'ava, 6/122); "Daveti kabul edenler ancak dinleyenlerdir. Ölüleri ise Allah diriltecektir." (el-En'am, 6/36)

Reyn (günahların kalbi örtmesi) hakkında da şöyle buyurmaktadır: "Hayır, aksine onların kazandıkları kalplerini örtmüştür." (el-Mutaffifin, 83/14)

Maraz (hastalık) hakkında da şöyle buyurmaktadır: "Kalplerinde hastalık vardır." (el-Bakara, 2/10)

Dîk (darlık) hakkında da şöyle buyurmaktadır: "Kimi de dalâlette bırakmak dilerse onun da göğsünü daralttıkça daraltır." (el-En'am, 6/125)

Tab' (damgalama) hakkında da şöyle buyurmaktadır: "Bunun için de kalplerine damga vuruldu. Bu yüzden onlar anlamazlar." (el-Munafikun, 63/3); "Bilakis Allah, inkârları yüzünden kalplerinin üzerini damgala-mıştır." {en-Nısz, 4/155)

Hatm (mühürlemek) hakkında da bu âyet-i kerime: " Allah kalplerine. . . mühür vurmuştur." (el-Bakara 2/7) diye buyurmaktadır.

Bütün bu buyrukların yeri geldikçe -yüce Allah'ın izniyle- açıklamaları da yapılacaktır. [\[97\]](#)

2- Mühürlemek Nasıl Olur?

Mühürlemek; açıkladığımız gibi hissedilir ve maddi olabileceği gibi, bu âyette geçtiği gibi manen de olabilir. Kalplerin mühürlenmesi yüce Rabbimiz hak Teala'nın hitaplarının anlamını kavramamak ve âyetleri üzerinde düşünmemektir. Kulakların mühürlenmesi ise, kendilerine okunduğu zaman Kur'ân-ı Ke-rim'i anlamamaları ya da yüce Allah'ın vahdaniyyetini kabule çağrıldıkları zaman çağrıyı anlayamamaları demektir. Gözlerin mühürlenmesi ise, Allah'ın yarattıklarına ve san'atının hayret verici yönlerine dikkat etmemek, onlara ulaşamamaktır. İbn Abbas, İbn Mes'ud, Katade ve başkalarının bu âyet-i kerime

ile ilgili açıklamalarının ifade ettiği mana budur. [\[98\]](#)

3- Allah'ın Hidâyet, Dalâleti, Kûfür ve İmanı Yaratması ve Kaderiyye:

Bu âyet-i kerimede hidâyeti, dalaleti, küfrü ve imanı yüce Allah'ın yarattığının en açık bir delili, en anlaşılır bir ifadesi vardır. İşitenler ibret alınız; düşünenler hayret ediniz; şu kendilerinin iman ve hidâyetlerini yarattığını söyleyen Kaderiye'nin akıllarına!... Mühürlemek, tab'etmek (damgalamak)ın kendisidir. Kalplerine, kulaklarına mühür vurulmuşken, gözleri üzerinde perde çekilmişken, gayretlerini ortaya koysalar dahi imanı nerede bulabilecekler, ne zaman hidâyeti elde edebilecekler? Onları saptırmış, sağır etmiş, gözlerfni kör etmişken, Allah'tan başka onlara kim hidâyet verebilir? "Allah kimi saptırısa artık ona hidâyet verecek hiçbir kimse yoktur" (er-Rad, 13/33) Allah'ın bu yaptığı saptırdığı ve yardımsız bıraktığı kimse hakkında adaletin kendisidir..Zira o saptırdığı kimsenin lehine herhangi bir hak gerçekleşmiş olup da Allah o hakkı o kişiden alıkoymuyor ki adalet niteliği zail olsun. Aksine onlardan alıkoyduğu şey kendilerine ihsan etmek imkanına sahip bulunduğu lütfü ve keremidir. Yoksa onlar için hak olan birşeyi onlardan esirgemiş değildir.

Kaderiyye: Mühür vurmanın, damgalamanın, perdelemenin anlamı, adlandırmak, hüküm vermek, onların iman etmeyeceklerini haber vermektir. Yoksa bunun fiilen yapılması değildir; dese;

Cevabımız şu olur: Bu tutarsızdır. Çünkü mühürlemenin ve damgalamanın hakikati kalbin kendisi sebebiyle mühürlenmiş ve damgalanmış hale geldiği fiildir. O bakımdan bu işin gerçek mahiyetinin adlandırmak ve hüküm olması düşünülemez. Çünkü: "Fılan kişi mektubu damgaladı ve mühürledi" denildiği takdirde bu, hakikatte o mektubun kendisi sebebiyle damgalanmış ve mühürlenmiş hale geldiği fiildir. Yoksa öyle bir adın verilmesi ve öyle bir hükmün verilmesi değildir. Dilciler arasında bu hususta herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Diğer taraftan ümmet şanı yüce Allah'ın kâfirlerin küfürlerine bir ceza olmak üzere, kâfirlerin kalplerini mühürlemek ve damgalamakla kendi yüce zatını nitelendirdiği üzerinde icma etmişlerdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hayır, Allah küfürleri yüzünden kalplerini damgalamıştır." (en-Nisa, 4/155)

Ümmet, kâfirlerin kalplerinin peygamber, melekler ve müminler tarafından mühürlenip damgalanmasının imkansız olduğu hususunda icma etmişlerdir. Eğer mühürleyip damgalamak, adlandırmak ve hüküm vermekten ibaret olsaydı, bu

işin peygamberler ve müminler için imkansız olmaması gerekirdi. Çünkü hepsi de kâfirleri kalpleri mühürlenmiş ve damgalanmış olarak adlandırırlar, onları dalalet içerisinde iman etmeyenler olarak bilirler ve bu hususta onlar hakkında hüküm verirler. Böylelikle mühürlemenin ve damgalamanın hüküm ve adlandırmadan farklı bir mana ifade ettiği kesinlik kazanmış olur. Bu şanı yüce Allah'ın kendisi sebebiyle iman etmeyi engellediği, Allah'ın kalpte yarattığı bir manadır. Bunun delili; yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "Biz böylece onu günahkarların kalplerine sokarız. Onlar buna inanmazlar." (el-Hicr, 15/12-13); "Halbuki Biz, onu anlamasınlar diye kalplerine perdeler... koyduk" (el-En'am, 6/25) ve benzeri başka buyruklar. [\[99\]](#)

4- Kalp:

".... kalplerine...." buyruğunda kalbin bütün organlardan üstün olduğunun delili vardır. Kalp, insan hakkında ve başkaları hakkında da kullanılır. Herşeyin arısı ve en şerefli bölümü o şeyin kalbidir. Kalb düşünce ve fikir yeridir. Kelime asıl itibariyle birşeyi başlangıcına doğru döndürüp çevirdiğimiz takdirde kullanılan o şeyi çevirdim, çeviriyorum, dön-dürüyorum"dan mastardır. Kabı yüzüstü döndürdüğümüz takdirde şöyle denilir. Daha sonra bu lafız asıl manasından hareketle canlının en şerefli olan şu organına ad olmuştur. Buna sebep ise oraya gelen düşüncelerin çok hızlı gelmesi ve dönüp durması, evrilip çevirilmesidir. Nitekim şöyle denilmiştir:

"Kalbe kalp adının verilmesi onun evrilip çevirilmesinden dolayıdır. O bakımdan kalbin için döndürülmekten ve çevirilmekten sakın."

İşte araplar bu masdarı bu şerefli organın adı olarak kullanmaya başladığından dolayı, başındaki kaf harfini kalın okuyarak kendisi ile kelimenin aslı arasında fark olduğunu göstermek istemişlerdir. İbn Mace'nin Ebu Musa el-Eş'ari'den rivayetine göre, Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Kalbin mi-/salı geniş bir

arazide rüzgarların evirip çevirdiği bir tüye benzer." [\[100\]](#) İşte bu " anlam dolayısıyla Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: "Ey kalplere sebat veren Allah'ım,

Senin itaatin üzere kalplerimize sebat ver." [\[101\]](#) Peygamber (s.a) kad-rinin büyüklüğüne, makamının yüceliğine rağmen böyle buyurduğuna göre, ona uyup bizim bu şekilde dua etmemiz öncelikle sözkonusu olmalıdır. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Bilin ki Allah kişi ile kalbi arasına girer." (el-Enfal, 8/24)

Buna dair açıklamalar ileride gelecektir. [\[102\]](#)

5- Kalbin Diğer Organların Amelinden Etkilenmesi:

Organlar her ne kadar kalbe tabi ise de -onların başkanı ve hükümdarı ol-
jpaasına rağmen- kalp organların işlediklerinden etkilenir. Çünkü zahir ile batın
arasında bir ilişki vardır. Peygamber (s.a) de şöyle buyurmaktadır: "KişiV ""
doğru söyler. Bunun üzerine onun kalbine beyaz bir nokta konur. Yine kişi bir
yalan söyler ve bunun sebebiyle kalbi kararır."[\[103\]](#)

Tirmizî'nin Ebu Hureyre'den rivayet ettiği ve sahih olduğunu belirttiği ha,-,-
dis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır: "Kişi bir günah işlediği takdirde kal-____.
bi kararır. Eğer tevbe ederse o zaman onun bu kalbi pürüzsüz olur." Daha sonra
şöyle buyurdu: "Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de: "Hayır, bilakis onların
kazandıkları kalpleri üzerine bir perde çekmiştir." (el-Mutaffifin, 83/14)

[\[104\]](#) buyruğunda sözünü ettiği "er-rayn" işte budur. Mücahid de der ki: Kalp
avuç gibidir. Her bir günah sebebiyle ondan bir parmak kapanır. Sonra da
üzerine mühür basılır.

"Derim ki: Mücahid'in bu sözü ile Peygamber (s.a)'ın: "Şüphesiz vücutta bir et
parçası vardır. O düzelirse vücudun tümü düzelir, o bozulursa vücudun tümü
bozular. Dikkat edin o kalptir."[\[105\]](#) buyruğunda mühürlemenin gerçek anlamda
olduğunun delili vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Denildiğine göre, kalp bir çeşit çam ağacına benzer. Bu aynı zamanda
Mücahid'in sözünü desteklemektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Müslim'in rivayetine göre Huzeyfe şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) bize iki
hadis-i şerif söyledi ki, bunlardan birisinin gerçekleştiğini gördüm ve şu anda
ikincisini beklemekteyim. O bize şunu anlattı: "Gerçek şu ki emanet yiğitlerin
kalplerinin köküne nazil oldu. Sonra Kur'ân-ı Kerim nazil oldu ve Kur'ân'ı da
öğrendiler sünneti de öğrendiler." Daha sonra bizlere emanetin | kaldırılmasından
söz edip şöyle dedi: "Kişi uykuya dalar, kalbinden emanet i alınır. Geriye ufak
bir nokta gibi onun izi kalır. Sonra bir daha uyur. Kalbin- i den emanet yine
alınır ve onun ufak kabarcık gibi bir izi kalır. Tıpkı ayağın i üzerine yuvarladığın
bir kor ateşin deriyi kabartması gibi. Sen onu kabarcık görürsün fakat içinde
hiçbir şey yoktur. -Sonra ufak bir çakıl taşı aldı ve ^ onu ayağının üzerine
yuvarladı- İnsanlar sabah olur alışverişe koyulurlar. Hemen hemen hiç kimse
emaneti yerine getirmez. O kadar ki: Filan oğulları ara- i sında güvenilir bir
kimse vardır, denilir. O kadar ki: Bu adam ne kadar ki- , bar, ne kadar akıllı

denilir, halbuki kalbinde hardal tanesi ağırlığında iman- ! dan eser yoktur. Bir zamanlar ben kiminle alışveriş yaptığıma aldırış dahi etmezdim. Eğer bu kişi müslüman ise, (ve benim hakkım ona geçmiş ise) mut- ı laka dinine bağlılığı sebebiyle onu bana geri getirecek, şayet o bir hristiyan i yahut bir yahudi ise, onun başındaki kişi o hakkımı bana geri getirir idi. Bu- gün ise, ben sizin aranızdan ancak filan ve filan ile alışveriş yaparım."[\[106\]](#) y Hz. Peygamber'in sözünü ettiği şekilde: "Ufak bir eser" ve "kabarcık" deyip bunu "ayağına yuvarladığın bir kor ateş gibi" diye açıklaması ve: "Senin onu kabarmış görmen" ifadeleri bütün bunların kalbe, etki eden ve hissedilir şeyler olduğunu göstermektedir. İşte mühürlemek ve damga vurmak da böyledir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hz. Huzeyfe'nin rivayet ettiği şu hadiste de durum böyledir. Rasûlullah¹ (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Fitneler kalplere tıpkı bir hasır gibi çu- \ buk çubuk olarak aizedilir. Hangi kalbe bu fitneler içirilirse, ona siyah bir nüt- / ke konulur. Ve hangi kalp bunlara karşı çıkarsa ona beyaz bir nokta konur. V Nihayet iki türlü kalp ortaya çıkar: Birisi dümdüz kaya parçası gibi bembeyaz yazdır. Gökler ve yer devam ettiği sürece hiçbir fitnenin ona zararı olmaz. Diğerisi ise, bulanık siyah ve yana meyletmiş bir testiye andırır. Hiçbir marufu maruf olarak bilmez. Hiçbir münkere de karşı çıkmaz. Ancak kendisine/ Hıçırilen hevayı bilir..."[\[107\]](#)

6- Kalbin Diğer Adları:

Bazan kalpten "tuâd" ile "sadr (göğüs)" diye de söz edilir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz onu senin kalbine (fuad) iyice yerleştirelim diye böyle yaptık." (Türkan, 25/32); "Biz, göğsünü senin için genişletmedik mi?" (el-İnşirah, 94/1) Her iki buyrukta da onun kalbi kastedilmektedir. Bazan kalp ile aklın da kastedildiği olur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak bunda kalbi olan... kimse için elbette öğüt vardır." (Kaf, 50/37) Burada kastedilen akıldır. Çünkü kalp çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre aklın yeridir. Fuâd kalbin yeridir, sadr ise fuâdın yeridir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[108\]](#)

7- Kulaklar ve Gözler:

İşitmeyi görmeye üstün tutanlar Yüce Allah'ın: "Kulaklarına" buyruğunu, lehlerine delil göstermişlerdir. Çünkü burada "kulaklar", "gözler"den önce

zikredilmiştir. Şanı yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "De ki: Ne dersiniz? Eğer Allah kulaklarınızı ve gözlerinizi alsa...." (el-En'am, 6/46); "Size kulaklar, gözler ve gönüller verdi." (en-Nah\, 16/78) Bu görüşü savunanlar der ki: İşitme ile altı yönden de idrak edilir. Aydınlıkta da karanlıkta da idrak edilir. Fakat ancak karşı tarafta olanlar görülür ve ışık ve aydınlık vasıtasıyla görmek mümkündür. Kelamcıların çoğunluğu ise görmenin işitmeden üstün olduğunu kabul etmişlerdir. Çünkü işitme ile ancak sesler ve sözler idrak edilir. Görme ile cisimler, renkler ve bütün şekiller idrak edilir. Bunlar derler ki: Görme ile alakalı olanlar daha çok olduğundan dolayı o daha üstündür. Ayrıca altı yönden görme ile idrakin mümkün olabileceğini de kabul etmişlerdir. [\[109\]](#)

8- Gözlerin Çoğul Gelmesinin Sebebi:

Neden "gözler" çoğul geldi de "işitme" tekil gelmiştir diye sorulacak olursa, şu cevap verilir: Buna sebep bu kelimenin mastar olmasıdır. Çok hakkında da az hakkında da kullanılır. Aynı zamanda "sem' (işitmek)" kendisi vasıtasıyla işitilen organın da adıdır. Bu organa fiilin masdarı isim olmuştur. Şöyle de denilmiştir: Burada "işitme" bir topluluğa izafe edildiğinde dolayı bununla topluluğun işitmelerinin kastedildiği anlaşılmaktadır. Şairin şu sözlerinde olduğu gibi:

"O (uçsuz bucaksız) yollarda leşleri vardır kusurlu develerin;
kemiklerine gelince,

(Üzerlerindeki etler vahşi hayvanlar tarafından sıyrıldığından dolayı) parlak ve beyazdır. Derileri ise (güneşte suyu çekilmiş) kupkuru kesilmiştir." Şair burada çoğul olarak "derileri" kastettiği halde "deri" kelimesini tekil olarak kullanmıştır. Çünkü o topluluğun birtek derisinin olamayacağı bellidir. Bir başka şair de benzeri bir durum hakkında şöyle demektedir:

"Biz esir alınmışken öldürülmeyi olmayacak birşey sayma Boğazınızda bir kemik vardır ve biz kahrolduk."

Burda "boğazlarınızda" kastediyor. Bir başka şairin şu sözleri de bunun gibidir:

"Sanki o, kızmış iki Türk'ün suratı gibidir

Hızlıca atını sürüp mızrağı için hedef alan gibi."

Burada "iki yüz" kastettiği halde "iki Türkün suratı" demiştir. Çünkü iki kişinin tek bir yüzü olmayacağı bilinen bir şeydir. Bunun misali gerçekten çoktur.

Âyetin bu bölümü çoğul olarak: onların kulaklarına" şeklinde de okunmuştur. Anlamının "işitme yerlerine" olması da muhtemeldir. Çünkü işitmeye mühür vurulmaz.. İşitme yerlerine mühür vurulur. Bu şekilde muzaf hazfedilmiş ve

muzafun ileyh onun yerine kullanılmıştır. "Sem': İşitmek" dinlemek anlamında da kullanılır. Bu bakımdan "senin benim sözlerimi dinlemen hoşuma gider" anlamında ifadesi kullanılır. Avcının sesine ve köpeklerin havlamasına kulak veren bir öküzün durumunu anlatan Zu'r-Rimme'nin şu beyiti de böyledir:

"Uzaktan uzağa gelen sese büyük bir maharetle kulak verdi O gizli sesi duymak için ve duyduğunda onun yalan yok, o bir gerçektir." (Sin harfinin esreli mim harfinin de sakın okunması ile): "es-Sim"1 şeklindeki kelime insanın güzel bir şekilde sözkonusu edilmesi demektir. Yine kurdun sırtlandan olma yavrusuna da "sim" denir.

Burada kelimesi üzerinde vakıf yapılır. Buna karşılık perde" kelimesi mübteda olarak merfudur ve ondan önceki ifadeler de haberdir. "Kalpleri" buyruğu ile ona atfedilen kelimelerdeki zamirler şanı yüce Allah'ın ezelden beri iman etmeyeceklerini bildiği Kureyş kâfirleri hakkındadır. Bunun münafıklar, yahudiler hakkında olduğu söylendiği gibi bütün kâfirler hakkında olduğu da söylenmiştir. Çünkü bu daha geneldir. Buna göre mühürlemek kalpler ve kulaklar, perdelemek ise gözler hakkında sözkonusudur. Ğişâ, örtü, perde demektir. [\[110\]](#)

9- Perde:

Eğer örtüsü anlamına gelen tabiri de burdan gelmektedir. Bir-şeyi örtüp kapatmak için fiili kullanılır. en-Nâbiğa der ki: "Zübyanoğullarına şanıma ne diye sormadın? Saçları ağarmış ve kumara katılmayıp kavmiyle birlikte etlerinden yiyen kimseyi duman örttüğü zaman." Bir diğer şair de şöyle demektedir:

"Gözüm üzerinde perde varken seninle arkadaşlık ettim.

Gözüm açılınca kendimi parçalarcasına kınadım."

İbn Keysan der ki: "Gişâve" kelimesinin çoğulunu yapmak isterseniz, sondaki "h" harfini hazfederek (sonu hemzeli) "ğışâ" dersiniz. el-Ferra, "edavi" gibi "ğeşavi" şeklinde yapılacağını da nakletmiştir.

Burada bu kelime şeklinde nasb ile ve: "Ve gözlerine perde çekti" anlamında da okunmuştur. O takdirde şairin şu sözlerine benzer:

"Ben ona saman ve soğuk su yedirdim."

Bir başka şair de buna benzer şöyle demiştir:

"Keşke senin kocan gitseydi

Kılıç ve mızrak kuşanmış olarak."

Burada önceki mısradaki anlam "... ve ona su içirdim" şeklinde sonraki beyitte ise: "Ve mızrak taşımış olarak" şeklindedir. Çünkü mızrak kuşanılmaz. ei-Farisi der ki: Normal genişlik ve tercih halinde böyle bir kullanım hemen hemen görülmez gibidir. Buna göre bu kelimenin ref' halinde okunması daha güzeldir. O takdirde aradaki "vav" harfi de cümlede cümleye atfedilmesi olur. el-Farisi der ki: Ben "el-Ğışave"den gelen ve çekimi yapılan vav'lı bir fiil bilmiyorum.

Müfessirlerden kimisi şöyle demiştir: "Gişave: Perde" kulaklar ve gözler üzerindedir. Bu durumda kelimesi üzerinde vakıf yapılır. Başkaları da şöyle demiştir: Mühürlemek hepsi hakkındadır. Gişave (perdelemek) ise mühürlemenin kendisidir. Buna göre (iji^i-) kelimesi üzerinde durak yapılır.

el-Hasen de ğayn harfinin ötreli okunması suretiyle şeklinde okurken Ebu Hayve de o harfi üstün olarak okumuştur. Ebu Amr'dan ise, şeklinde masdarın aslına irca ederek okuduğu rivayet edilmiştir. İbn Keysan der ki: Bunun şekillerinde okunması caizdir. Fakat en güzel okuyuş şeklindedir. Araplar birşeyi kapsamak, üzerinde olmak anlamında kullanılan herşey hakkında bu vezin ile bu kelimeleri kullanırlar. İmame (sarık), kinane (ok torbası), kilade (gerdanlık), isabe (başa

bağlanan bez) ve benzeri şeyler. [\[111\]](#)

10- Kâfirlere Azap:

Şanı yüce Allah'ın: "Ve onlar için" buyruğundan kasıt yalanlayan kâfirlerdir. "Büyük bir azap vardır" buyruğu ile de bu azabın niteliği belirtilmektedir. Azaba örnek olarak kamçı ile vurmayı, ateş ile yakmayı ve buna benzer insana acı ve ıstırap veren şeyleri gösterebiliriz. Kur'ân-ı Kerim'de: "Ve mü'mirilerden bir grup onların azaplarına tanık olsunlar." (en-Nur, 24/2) diye buyurulmaktadır. Azab kelimesi, alıkoymak ve engellemekten türetilmiştir. "Onu filan şeyden alıkoyarım ve engellerim" anlamında: denilir. Suyun tatlılığını ifade etmek üzere "uzube" denilmesi de bundan ileri gelmektedir. Çünkü suyun arılaşmak ve ona karışan şeylerin ayrılmasını sağlamak üzere kapta alıkonulmak suretiyle tatlı olması sağlanmak istenir. Ali (r.a)'ın şu sözü de böyledir: yani hanımlarınızı dışarıya çıkmaktan alıkoyunuz" demektir. Yine Hz. Ali'nin bir askerî birliği uğurlarken şöyle dediği nakledilmektedir:

Nefislerinizi kadınları hatırlamaktan alıkoyunuz. Çünkü bu sizin gaza arzunuzu kırar." Herhangi bir şeyden alıkoyduğun herkesi "azablandırmış olursun." Meselde şöyle denilmiştir: "Andolsun ben sana engelleyici bir gem takacağım." Yani insanlara yüklenmeni önleyecek bir engel takacağım, demektir. Birşeyden imtina etmek anlamında imtina etti, başkasını alıkoymak anlamında da: başkasını alıkoydu" denilir. Buna göre bu fiil hem lazım (geçişsiz), hem de müteaddi (geçişli)dir. Azaba bu adın verilış sebebi, ona mahkum olan kimseden insan bedenine uygun gelen her türlü hayırın alıkonulup engellenmesi, bunun zıddı olan şeylerin ise üzerine yağdırılması, boşaltılmasıdır.

8- İnsanlardan kimisi: «Allah'a ve âhiret gününe inandık derler.» Halbuki onlar iman etmiş degillerdir.

Buyruğu ile ilgili açıklamalar yedi başlık halinde ele alınacaktır: [\[112\]](#)

1- Sûre'nin İlk Ayetleri:

İbn Cureyc, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Bakara sûresinde mü'minler hakkında dört âyet, kâfirlerin nitelikleriyle ilgili iki âyet, münafıklar hakkında da onüç âyet-i kerime nazil olmuştur." Esbat'ın es-Süddi'den yüce Allah'ın: "İnsanlardan... " buyruğu hakkında: Onlar münafıklardır, dediğini rivayet etmektedir. Sufî alimleri der ki: "en-Nas" bir cins isimdir. Veli (dost) edinilen kimselere ise cins ismiyle hitap edilmez. [\[113\]](#)

2- Dilcilere Göre "en-nâs":

Nahivciler "en-nas" kelimesi hakkında farklı görüşlere sahiptir. Bunun çoğul isimlerinden birisi olup "insan" ile "insane" kelimesinin lafzı değiştirilerek çoğulu olduğu ve bunun küçültülmüş isminin "nüveys" olduğu belirtilmiştir. Buna göre en-nas kelimesi hareket anlamına gelen en-nevs'ten gelmektedir. O bakımdan " Hareket etti, eder" denilir. Umm Zer' ha-"disi diye bilinen hadiste de şu ifadeler geçmektedir: "Kulaklarıma aşağı doğru sarkan ve hareket eden

küpeler verdi."[\[114\]](#)

Bunun Unuttu" kökünden geldiği de söylenmiştir. İbn Abbas der ki: Âdem (a.s) Allah'ın ahdini unuttuğundan dolayı "insan" adını almıştır. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Adem unuttuğundan (ya da; Âdem'e' ijjnutturulduğundan)

dolayı onun zürriyeti de unuttu."[\[115\]](#)

Kur'ân-ı Kerim'de de yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "Andolsun ki bundan önce biz Adem'e vahyettik ve o unuttu." (Taha, 20/115) İleride gelecektir. Buna göre insan kelimesinin başındaki hemze fazladandır. Şair der ki:

"Bu ahidleri sakın unutma. Çünkü,

Sen unutkan olduğun için sana insan adı verildi."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Eğer önceden sana vermiş olduğum sözleri unutursam

Bağışla. Çünkü ilk unutan kişi insanların ilkidir."

İnsana bu adın veriliş sebebinin onun (Hz. Adem'in) Havva ile ünsiyeti olduğu da söylenmiştir. Rabbiyle ünsiyeti dolayısıyla bu adın verildiği de söylenmiştir.

O takdirde kelimenin başında bulunan hemze aslî harflerden olur. Şair der ki:

"İnsana ancak ünsiyyeti dolayısıyla bu isim verilmiştir Kalbe ise ancak dönüp durmasından (niyetleriyle evirilip çevrilmesinden)

bu ad verilmiştir."[\[116\]](#)

3- Münafıklar da Bir Çeşit Kâfirdir:

Yüce Allah, önce müminleri sözkonusu etti. Şeref ve faziletleri dolayısıyla önce onların niteliklerini belirtti. Daha sonra onların zıddı olarak kâfirleri zikretti. Çünkü küfür ve iman iki ayrı taraftır. Arkasından münafıkları zikredip az önce kendilerinden söz ettiği kâfirlere kattı. Çünkü yüce Allah: "Onlar iman etmiş değillerdir" buyruğu ile mü'min olmadıklarını belirtmektedir. Bu buyruk ile

Kerramiye'nin: "Kalp inanmasa dahi iman dil ile söylemekten ibarettir." görüşü reddedilmektedir. Buna delil olarak da yüce Allah'ın: "Allah da onları söylediklerinden dolayı... mükafatlandırdı" (el-Maide, 5/85) buyruğunu delil gösterir ve derler ki: Burada yüce Allah: "Söylediklerinden ve kalplerinde gizlediklerinden dolayı" diye buyurmamıştır. Delil. jÖarak Hz. Peygamber'in şu sözlerini de gösterirler: "Ben insanlarla la ilahem ^illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunu söyledikleri takdir-, de ise kanlarını ve mallarını

bana karşı korumuş olurlar."[\[117\]](#)

Ancak onların ileri sürdükleri bu görüş bu konuda kusurlu olduklarını ve donukluklarını ortaya koymakta: Kur'ân ve Sünnetin söz ve inanç ile birlikte amelde de bulunmak gerektiğini belirten buyrukları üzerinde düşünme-('yi terkettiklerini göstermektedir. Oysa Rasûlullah (s.a) şöyle de buyurmuş-"y tur: "İman, kalp ile bilmek, dil ile söylemek, azalar ile de amel etmektir." Bu-Vnu

İbn Mace Sünen'inde rivayet etmiştir.[\[118\]](#)

Buna göre Sicistanlı Muhammed b. Kerram'ın ve onun görüşünü kabul edenlerin benimsedikleri kanaat nifakın kendisi ve bizzat ayrılıktır. Yardımsız

bırakılmaktan ve kötü inançtan Allah'a sığınırız.[\[119\]](#)

4- Mü'min ve Kâfir'in Türleri:

Bizim (Mâliki mezhebine mensup) ilim adamlarımız (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) şöyle demişlerdir: Mü'min iki türlüdür: Birisi Allah'ın sevdiği ve dost edindiği mümin, diğeri ise Allah'ın sevmediği ve dost edinmediği, aksine buğzedip düşmanlık ettiği mü'min. İman ile vefat edeceğini bildiği her mü'mini Allah sever, onu dost edinmiştir, ondan razıdır. Allah küfür üzere öleceğini bildiği herkese de buğdezer, ona gazap eder, ona düşmandır. Ancak bu onun imanı sebebiyle değildir. Aksine, vefatı esnasındaki küfür ve dalaleti dolayısıyladır.

Kâfir de iki türlüdür. Birisi kaçınılmaz olarak ceza görecektir, diğeri ceza görmeyecek kâfirdir. Ceza görecektir olan kâfir, küfür üzere ölen kişidir. Allah böyle bir kimseye gazap eder ve ona düşmandır. Cezalandırılmayacak kişi ise iman üzere ölen kişidir. Yüce Allah böyle birisine azap etmez, buğzetmez, aksine onu sever, onu dost edinir. Hali hazırdaki küfrü sebebiyle değil, iman

üzere vefat edeceğinden dolayı böyledir.[\[120\]](#)

5- Mutlak Olarak Sevap Ya da Ceza Göreceğini Söylemek:

Buna göre mutlak olarak: "Mü'min, sevap kazanmayı hakeder, kâfir de cezayı hakeder" demek caiz değildir. Aksine bunun iman ile kayıtlı olarak söylenmesi gerekir. İşte bundan dolayı şöyle deriz: Putlara taptığı esnada, yüce Allah Hz. Ömer'den razı idi. Onun sevap kazanmasını murad ediyor, cennete gitmesini istiyordu. Puta taptığından dolayı değil, fakat mü'min olarak vefat edeceğinden dolayı böyle idi. Diğer taraftan, ibadet ettiği esnada bile İblis'e gazap etmiş idi. İbadet ettiği esnadaki halinden dolayı değil, sonunda küfür üzere öleceğinden dolayı.

Bu hususta Kaderiye farklı bir kanaat belirterek muhalefet etmiş ve şöyle demiştir: Hayır, ibadeti esnasında Allah İblis'e gazap etmemiştir. Putlara taptığı vakit de Allah Ömer'den razı değildi. Ancak bu görüş tutarsızdır. Çünkü şanı yüce Allah İblis'in (Allah'ın laneti üzerine olsun) ne halde öleceğini bildiği gibi, Hz. Ömer'in de ne şekilde vefat edeceğini ezelden beri biliyordu. Böylelikle Allah'ın İblis'e ezelden beri gazap ettiği ve Ömer'i sevdiği sabit olmuş olur. Buna delil ümmetin şu husus üzerine icma etmiş olmasıdır: Şanı yüce Allah cehennem ehlinen olduğunu bildiği kimseyi sevmez. Aksine o kimseye gazap eder. Diğer taraftan cennet ehlinen olduğu kimseleri de sever. Peygamber (s.a) da şöyle

buyurmuştur: "Şüphesiz ki amer-ler, son hallere göredir."^[121] Bu bakımdan sûfî ilim adamları şöyle der: İman kulun söz ve fiil olarak kendisiyle süslenip bezendiği şeyler değildir. İman, ezelden beri kişinin mutluluğuna dair cereyan etmiş olan hükümdür. Bunun beden üzerinde ortaya çıkması ise, kimi zaman iğreti olarak sözkonusu olabilir, kimi zaman da bir hakikat olarak ortaya çıkabilir.^[122]

Derim ki: Bu, Müslim'in Sahih'inde ve başka hadis kaynaklarında =abit olan Abdullah b. Mes'ud'un şu hadisindeki ifadeyi dile getirmektedir: Al dulları b. Mes'ud dedi ki: Doğru söyleyen ve doğruluğu tasdik edilen Rasûlulâh bize anlattı: "Sizden her bir kimsenin yaratılışı annesinin karnında kırk gün tutulur. Sonra bunun kadar bir süre alaka (sülüğü andıran bir kan pıhtısı) olur. \ Sonra bunun kadar bir süre bir çiğnemlik (et parçası) olur. Sonra Allah me- i leği gönderir. Bu melek ona ruh üfler. Ona dört husus emredilir: Rızkını, ecelini, amelini bedbaht mı yoksa mutlu mu olacağını yazması emredilir. Ken- i dışından başka hiçbir ilah bulunmayan adına yemin ederim, sizden herhangi bir kimse, cennet ehlinin amelleriyle amel eder. O kadar ki kendisi ile cennet arasında sadece bir arşınlık mesafe kalır, fakat onun için takdir edilen hü- ' kûm onu

geçer ve cehennem ehlinin ameli ile iş yapar ve böylelikle oraya . girer. Ve yine sizden herhangi bir kimse cehennem ehlinin ameli ile amel eder, o kadar ki kendisi ile cehennem arasında bir arşınlık mesafe kalır. Fakat onun hakkında yazılmış olan hüküm onu geçer ve cennet ehlinin ameli ile amelde bulunarak oraya girer."[\[123\]](#)

6- İman ve Amel:

Denilse ki: İmam, hadis hafızı, Ebu Muhammed Abdülğani b. Said el-Mıs-rî'nin zındıklık sebebiyle asılmış Muhammed b. Said eş-Şami'den -ki bu ; i Muhammed b. Ebu Kays'tır- onun Süleyman b. Musa'dan -ki bu da el-Eşdak j diye bilinir- onun Mücahid b. Cebr'den, onun İbn Abbas'tan rivayetine gö- ; re: Bize Ebu Rezin el-Ukayli haber vererek dedi ki: Rasûlullah (s.a) bana de- / di ki: "Ey Ebu Rezin, ben ve sen tadı hiçbir şekilde değişmeyen bir süttten/ (cennette) içeceğiz" Ben dedim ki: Allah ölüleri nasıl diriltir? Bana şu cevabı verdi: "Kurumuş halde sana ait olan bir araziden hiç geçtin mi, sonra ay- 7) nı yerden geçerken onun yeşermiş olduğunu, sonra aynı yerden geçerken \ tekrar kurumuş olduğunu, sonra aynı yerden geçerken yine yeşermiş olduğunu hiç gördün mü?" Ben: Gördüm, deyince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "İşte öldükten sonra diriliş de böyledir." Ben yine: Benim mü'min olduğumu nasıl bilebilirim? dedim şu cevabı verdi: "Bu ümetten -İbn Ebi Kays der ki: Veya benim ümmetimden diye buyurdu- olan herkes bir iyilik yapar, bunun iyilik olduğunu bilir ve buna karşılık Allah'ın kendisine hayır ile karşı-ı lık vereceğini bilirse veya bir kötülük işler, bunun kötülük olduğunu bilir, Allah'ın buna karşılık ona kötü bir ceza vereceğini yahut o kötülüğü ona bağışlayacağını bilirse o kişi muhakkak mü'mindir."[\[124\]](#)

Derim ki: Bu hadis-i şerif senet itibariyle her ne kadar güçlü değil ise de manası doğrudur ve İbn Mes'ud tarafından rivayet edilen az önce kaydettiğimiz hadis-i şerife aykırı değildir. Çünkü o hadis-i şerifteki ifade ölüm hali ile alakalıdır, Peygamber (s.a)'ın: "Ameller ancak sonuçları iledir" hadisini andırmaktadır. Bu hadis-i şerif ise, böyle olan kimsenin o haliyle mü'min olacağını göstermektedir.

[\[125\]](#)
Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

7- Münafık'a Bu Adın Veriliş Sebebi:

Dil alimleri der ki: "Münafık"a münafık deniliş sebebi, içinde gizlediğinden başka birşeyi açığa vurmasıdır. Bu isimin ona verilmesiyle o, yafean faresi denilen hayvana benzetilmiştir. Bu cerboa (Arap tavşanı, yaban faresi) denilen hayvanın "en-Nafika (bugünkü diliyle tünel anlamında)" adını alan bir deliği bulunur. İkinci bir deliği daha vardır ki o deliğin adı da "el-Kâsiâ"dır. Bu hayvan yeri deler, içeri girer. Yerin yüzeyine yakın ve toprağı inceltince-ye kadar deliğini sürdürür. Herhangi bir tehlike sezdiği vakit kafası ile bu toprağı iter ve dışarı çıkar. O bakımdan bu hayvanın deliğinin dışı toprak, içerisi ise, kazılmış halde olur. Münafıkın durumu da işte böyledir. Onun dış görünüşü iman, içi ise küfüdür. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce geçmiş bulunuyor. [\[126\]](#)

9- Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar, halbuki onlar, ancak kendilerini aldatırlar da farkına varmazlar.

Aldatmak Bozgunculuktur:

İlim adamlarımız der ki: "Allah'ı... aldatmaya çalışırlar" buyruğu, kendilerince ve kendi kanaatlerine göre onu aldatmaya çalışırlar demektir. Allah'ın bu şekilde buyurmasının sebebi, yaptıkları işin, aldatmak isteyen kimsenin işine benzediğinden dolayıdır. Bu ifadede bir hazf (söylenmemiş bir lafız)ın olduğu da ileri sürülmüştür. Bunlara göre ifadenin takdiri şöyledir: "Onlar Rasûlullah (s.a)'ı aldatmaya çalışırlar." Bu görüş el-Hasen ve başkalarından rivayet edilmiştir. Bu şekilde onların Allah'ın Peygamberini aldatmaya çalışmaları bizzat Allah'ı kandırmaya çalışmak gibi değerlendirilmiş olur. Çünkü Allah onları peygamberine verdiği risalet aracılığıyla çağırmaktadır. Aynı şekilde mü'minleri aldatmaya çalıştıkları vakit de Allah'ı aldatmaya kalkışmaları demektir.

Onların aldatmaya çalışmaları, içlerinde gizledikleri küfre uymayan açığa vurdukları imanlarıdır. Bu şekilde davranmakla kanlarını ve mallarını korumak isterler. Böylelikle kurtulduklarını ve karşılarındakini aldattıklarını sanırlar. Bunu tefsir ilmiyle uğraşan birtakım kimseler söylemiştir. Dil bilginleri de der ki: Arap dilinde aldatma (el-had')ın asıl anlamı, fesat ve bozuluştur. Bunu Saleb İbnu'l-Arabi'den nakletmekte ve şu beyiti buna delil göstermektedir:

"Rengi beyaz tadı lezzetlidir Tükürük bozulursa da yine tükürüğü hoştur."

Derim ki: Buna göre "Allah'ı aldatmaya çalışırlar" buyruğunun anlamı şöyle olur.- Onlar kendileriyle Allah arasındaki hallerde riyakarlıkta bulunmak suretiyle iman ve amellerini bozarlar. Nitekim Peygamber (s.a) den de - ileride

açıklanacağı üzere- bu şekilde açıklandığına dair rivayet gelmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de de: "İnsanlara karşı riyakarlık yaparlar" (en-Nisa, 4/142) diye buyurulmaktadır.

Bunun asıl itibariyle gizlemek demek olduğu da söylenmiştir. Eşyanın içerisinde bulunduğu evin gizli saklı tarafına da "el-mehda" tabirinin kullanılması da buradan gelmektedir. Bunu İbn Faris ve başkaları nakletmektedir. Araplar da Kertenkele yuvasında gizlendi" derler. Yüce Allah'ın: "Halbuki onlar ancak kendilerini aldatırlar" buyruğunda bir olumsuz ifade ve bir olumluluk vardır. Yani bu aldatmanın akıbeti yalnızca kendilerini bulur. "Her kim asla aldatılamayanı aldatmaya kalkışırsa, ancak kendisini aldatır" diye bir söz de vardır. Bu doğrudur. Çünkü aldatmak ancak gizlilikleri bilemeyen kimseye karşı yapılabilir. Gizlilikleri bilen kimseyi aldatmaya kalkışan ancak kendisini aldatmış olur.

Bu aynı zamanda Allah'ı tanımadıklarını da göstermektedir. Çünkü onlar Allah'ı tanımış olsalardı O'nun asla aldatılamayacağını da bilirdi. Hz.Pey-; 'gamber'in şöyle buyurduğuna daha önce dikkat çekilmişti: "Allah'ı aldatmaya çalışma. Çünkü her kim Allah'ı aldatmaya kalkışırsa Allah onu aldatır ve yo kişi eğer farkında ise aslında kendisini aldatır." Bunu duyanlar: Ey Allah'ın (' peygamberi, Allah nasıl aldatılmaya çalışılabilir ki? deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Sen Allah'ın sana emrettiği şeyi yaparsın, fakat bu işi yaparken

O'ndan başkasını amaç olarak gözetirsin."

[127]

Yüce Allah'ın da ne şekilde aldattığı: "Allah onlarla alay eder" (el-Baka-ra, 2/15) buyruğu tefsir edilirken açıklanacaktır.

Nafi', İbn Kesir ve Ebu Amr, bu kelimeyi her iki yerde de lafızlar arasında da cinas olsun diye şeklinde okumuşlardır. Asım, Hamza, Ki-sai ve İbn Amir ise ikinci kelimeyi şeklinde okumuşlardır.

Bu kelimenin mastarı Hı harfinin esreli okunuşu ile ve şeklindedir. Bunu Ebu Zeyd nakletmiştir. Muverrik el-İclî ise, ya harfini öt-reli, hı harfini üstünlü, dal harfini şeddeli olmak üzere ve çoğul ifade edecek şekilde Allah'ı çokça aldatmaya çalışırlar" şeklinde okumuştur. Ebû Tâlût Abdüsselâm b. Şeddâd ile el-Cârûd ise, ya harfi ötreli, hı harfi sakın ve dal harfi üstün olmak üzere şeklinde ve: "Ancak kendileri tarafından aldatılmaktadırlar" anlamında okumuşlardır. Bu okuyuşa göre, aradaki harf-i cer hazfedilmiş olur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: Musa kavmini (n arasından)., seçti" (el-A'râf, 7/155) anlamını ifade eder.

Yüce Allah'ın: "... farkına varmazlar" buyruğunun anlamına gelince, yani onlar

bu aldatmalarının vebalinin tekrar kendilerine döneceğini bilmezler. Bu aldatmaları sayesinde kurtulduklarını ve amaçlarına ulaştıklarını sanırlar. Ancak bu, dünyada böyledir. Âhirette ise, -ileride de görüleceği gibi-onlara: "Geride bıraktığınıza dönün de nur arayın" (el-Hadid, 57/13) denilecektir.

Dilciler der ki: birşeyin farkına varıldığı zaman: Farkına vardım" denilir. Şair kelimesi de burdan gelmektedir. Çünkü şair başkasının farkına varamadığı, değişik birtakım anlamların farkına varabilir. Arapların: Keşke bilmiş olsaydım, anlamında kullandıkları şeklindeki deyimleri de buradan gelmektedir. [\[128\]](#)

10. Kalplerinde hastalık vardır. Allah onların hastalıklarını artırdı. Yalan söylediklerinden dolayı onlara acıklı bir azap vardır.

Hasta Kalpliler:

"Kalplerinde hastalık vardır" buyruğu mübteda ve haberdur. "Hastalık" onların inançlarındaki bozukluğu ifade etmek için istiare yoluyla kullanılmış bir deyimdir. Bu ise ya şüphe ve münafıklıktır veya inkâr ve yalanlamaktır. Anlamı şudur: Günah işlemek kastı sebebiyle, tevfik, koruma ve destekten uzak olduğundan dolayı kalpleri hastadır. Dil bilgini İbn Faris der ki: Hastalık bir rahatsızlık yahut bir münafıklık veya herhangi bir işteki kusur dolayısıyla insanın sıhhat sınırlarının dışına çıkmasına sebep olan herşeyin adıdır.

Kur'ân okuyucuları: hastalık" kelimesindeki "ra" üstün okunacağı üzerinde icma etmişlerdir. Ancak el-Esmai'nin Ebu Amr'dan rivayetine göre o "ra" harfini sükûnlu okumuştur.

"Allah onların hastalıklarını artırdı." Bu onlara bir bedduadır, denilmiştir. Küfürlerine karşılık ceza olmak üzere Allah onların şüphelerini, münafıklıklarını, yardımsız kalıp zayıflıklarını, güçsüz kalıp acizliklerini daha da ar-tırsın, demek olur. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Ey rüzgarları güneyden ve saba (doğu)dan gönderen

Zeyd (kabilesi) gazaplandı mı sen de onların gazaplarını artır."

Yani, kendilerini kızdıran şeyin intikamını almak fırsatını verme.

Buna göre bu âyet-i kerimede münafıklara beddua etmenin, onları kovup uzaklaştırmanın caiz olduğuna delil vardır. Çünkü münafıklar Allah'ın yarattıklarının en kötüleridir.

Bu buyrukla yüce Allah onların hastalıklarının daha da arttığını haber vermektedir. Yani Allah onların hastalıklarına hastalık katmıştır, demek olur.

Nitekim bir başka âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır. "Onların küfürlerine küfür katıp artırdı ve onlar kâfir olarak öldüler." (et-Tevbe, 9/125)

Meânî bilginleri de der ki: "Kalplerinde hastalık vardır"ın anlamı: Onlar dünyaya meyledip dünyayı sevmeleri, âhiretten yana gafil olup ondan yüz-çevirmeleri dolayısıyla kalplerinde hastalık vardır. "Allah onların hastalıklarını artırdı" buyruğunun anlamı da: Allah onları kendi hallerine bıraktı. Dünyanın bütün keder ve endişelerini onlar için bir araya getirdi. Bunlardan vakit bulup da dinlerine gereken önemi vermeye fırsat bulamadılar. "Onlara acıklı bir azap vardır." Fani olanlar sebebiyle kalıcı bir azapları olacaktır.

Cüneyd der ki: Azaların hastalanması bedendeki rahatsızlıklardan dolayı olduğu gibi, kalplerin hastalıkları da hevâya uymaktan kaynaklanır.

"Onlara acıklı bir azap vardır" buyruğunda yer alan "elim (acıklı)" kelimesinin arap dilindeki anlamı, acı veren, can yakan demektir.

Nitekim "es-Semî" kelimesi de işittiren anlamına kullanılır. Zu'r-Rimme bir devenin niteliğini anlatırken, şöyle der:

"Uzun boylu develeri hızlıca koşturturuz

Yüzlerine elim (yakıcı) bir ısı vurarak."

Acı ve ıstırap verdiği takdirde kelimesi kullanılır. Ağrıtmak anlamına kelimesi, ağrı anlamına da (kelimesi kullanılır. Acı ve ıstırap duymayı ifade etmek için de kelimesi kullanılır. "Elim" kelimesinin çoğulu, "ulemâ şeklinde gelir, kerim ve kürema gibi. A'lâm da "eşraf" kalıbında acılar anlamındadır.

"Yalan söylediklerinden dolayı....." yani peygamberleri yalanlayıp yüce Allah'ın buyruklarını reddedip âyetlerini yalanladıkları için. Bu açıklamayı Ebu Hatim yapmıştır. Asım, Hamza ve Kisai (oJ>J&ı) şeklinde okumuşlardır. "Yalan söylemeleri ve iman etmedikleri halde iman ettik demeleri sebebiyle..." demek

[\[129\]](#)
olur.

Münafık Niçin Öldürülmez?

Peygamber (s.a)in münafıklıklarını bildiği halde münafıkları neden öldürmediği hususunda ilim adamlarının dört ayrı görüşü vardır:

1- Kimi ilim adamı şöyle demektedir: Onları öldürmeyişinin sebebi kendisinden başka onların durumunu bileninin olmayışındır. İlim adamları çok büyük bir çoğunlukla Hakim'in kendi bilgisine dayanarak öldürme cezası vermeyeceğini kabul ederler. Ancak diğer hükümler hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbnü'l-Arabi der ki: Şu kadar var ki bu görüş çürüktür. Çünkü el-Mücezzer b.

Ziyad'a karşılık olarak (kısasen) el-Haris b. Süveyd b. es-Sa-mit öldürülmüştür. Çünkü el-Mücezzer, el-Haris'in babası olan Süveyd'i (ca-hiliyye döneminde Evs ile Hazrecliler arasında cereyan eden) Buas günü savaşında öldürmüştü. Ancak el-Haris İslâm'a girmiş ve Uhud savaşında el-Mü-cezzer'in gafil olduğu bir anı yakalayarak Uhud günü öldürmüştü. Durumu Cebrail, Peygamber (s.a)'a haber verince ona karşılık olmak üzere el-Haris'i öldürdü. Çünkü el-Mücezzer'in öldürülüşü hile (gafil avlayarak) ile olmuştur. Gafil avlayarak öldürmek karşılığında ölüm cezası ise, Allah'ın hadlerinden birisidir.

Derim ki: Böyle bir açıklama İbnü'l-Arabi gibi bir imamın bir yanılmasıdır. Çünkü sözü geçen icma eğer sabit olmuş ise bu, sözü geçen olayın hükmünü bozmaz. Çünkü icmanın gerçekleşmesi ve sabit olması, ancak Peygamber (s.a)'ın vefatı ve vahyin kesilmesinden sonra olur. Buna göre bu, vahiy ile muayyen bir olay hakkında verilmiş bir hüküm demektir. O bakımdan bu delil gösterilemez. Veya icma ile neshedilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

2- Şafii mezhebi alimleri der ki: Onları öldürmeyişinin sebebi, küfrünü gizleyen imanını açığa vuran kişi demek olan, zındığın tevbe etmesinin istenip öldürülmeyişidir. İbnü'l-Arabi der ki: Ancak bu bir vehimdir. Çünkü Peygamber (s.a) münafıkların tevbe etmelerini istemediği gibi, bunu kimse de nakletmiş değildir. Hiçbir kimse de: Zındığın tevbe etmesinin istenmesi vaciptir, demiş

değildir. [\[130\]](#) Peygamber (s.a) onların durumlarını bildiği halde onlardan yüzçeviriyordu. İşte Şafii mezhebi mensuplarından sonradan gelmiş bir kişi şöyle demektedir: Zındığın tevbe etmesini istemek caizdir, şeklindeki bir görüş sahih olarak kimseden nakledilmiş değildir.

3- Peygamber efendimizin onları öldürmeyişini maslahat dolayısıyladır. Bu da kalplerin ondan uzaklaşmayıp ona ısınması içindir. Bu hususa Peygamber (s.a) Hz. Ömer'e söylediği: "Benim ashabımı öldürdüğümünden insanların söz etmesinden Allah'a sığınırım" buyruğu ile bu hususa işaret etmektedir. Bu hadisi

[\[131\]](#) Buharı ve Müslim rivayet etmiştir.

Peygamber (s.a) kalplerini İslâm'a ısındırmak istediği kimselere (müelle-fetu'l-kulub) kötü bir inanca sahip olduklarını bilmekle birlikte ısındırmak gayesiyle bağışlarda bulunurdu. Bu hem bizim ilim adamlarımızın (Maliki mezhebi alimlerinin) hem de başkalarının görüşüdür.

İbn Atiyye der ki: Bu, Rasûlullah (s.a)'ın münafıkları öldürmekten uzak duruşu ile ilgili olarak Malikî mezhebine mensup ilim adamlarının izlediği yoldur. Bunu Muhammed b. el-Cehm, Kadı İsmail, el-Ebheri ve İbnu'l-Macişun açıkça ifade etmişlerdir. Delil olarak da yüce Allah'ın şu buyruğunu gösterirler. "Eğer

münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar... ve kurlukla öldürölürler" (el-Ahzab, 33/60-61)

Katade der ki: Bunun anlamı, münafıklıklarını açıkça ilan ettikleri takdirde öldürölürler, şeklindedir.

İmam Malik der ki: Rasûlullah (s.a) dönemindeki münafıklık bizim günümüzdeki zındıklığın aynısıdır. Zındıklık ettiğine dair tanıklık edilecek olursa tevbe etmesi istenmeksizin öldürölür. Aynı zamanda bu Şafii'nin iki görüşünden birisidir. Yine İmam Malik der ki: Rasûlullah (s.a)'ın münafıkları öldürmekten uzak durması, ümmetine hakim kendi bilgisine dayanarak hüküm veremeyeceğini beyan içindir. Çünkü münafıkların durumları hakkında başkaları tarafından şahitlik edilmiş değildir.

Kadı İsmail der ki: Abdullah b.Ubey b. Selam hakkında Zeyd b. Er-kam'dan başkası (münafıklığa dair) şahitlik etmemiştir. el-Cülas b.Süveyd hakkında da onun himayesinde bulunan üvey evladı Umeyr b. Sa'd'dan başkası şahitlik etmemiştir. Eğer bunlardan herhangi bir kimseye karşı iki kişi kâfir ve münafık olduğuna dair şahitlik ederse öldürölür.

İmam Şafii ise öteki görüşünü delillendirmek üzere şöyle demektedir: Hakkında zındıklık ettiğine dair şahitlikte bulunulup da bunu inkâr edip iman ettiğini ve İslâm'ın dışında her dinden uzak olduğunu belirten bir kimse hakkındaki sünnet (uygulama), kanının akıtılmayacağı şeklindedir. Re'y sahipleri, Ahmed, Taberi ve başkaları da bu görüştedir.

Şafii ve mezhebine mensup ilim adamları şöyle demişlerdir: Rasûlullah (s.a)'ı münafıktan öldürmekten alıkoyan -onların münafık olduklarını bilmekle birlikte-müslüman olduklarını açığa vurmalarıdır. Çünkü onların açığa vurdukları öncesinin (gizlediklerinin) hükmünü ortadan kaldırır.

Taberi der ki: Yüce Allah kullan arasındaki hükümleri zahir esasına göre tesbit etmiş ve yarattıklarından herhangi bir kimseye böyle bir imtiyaz vermeksizin gizliliklerine dair hükmü sadece kendisi üstlenmiştir. O bakımdan kimsenin zahir olana aykırı hüküm verme yetkisi yoktur. Çünkü bu zanlara yakın bir hüküm olur. Eğer bir kimsenin öyle bir yetkisi olsaydı, herkesten çok Rasûlullah (s.a)'ın buna göre hüküm vermesi gerekirdi. Halbuki o, münafıklar hakkında açığa çıkardıkları davranışları sebebiyle müslümanlara uyguladığı hükümlerin aynısını uygulamış, gizliliklerini ise Allah'a havale etmiştir. Hatta Allahu Teala şu buyruğunda onların zahir hallerini yalanlamış bulunmaktadır: "Ve Allah tanıklık eder ki münafıklar şüphesiz yalancıdırlar." (el-Münafıkun, 63/1)

İbn Atiyye der ki: Malikîler bu konuda benimsedikleri görüş ile ilgili olarak bu âyet-i kerimenin kendilerini, görüşlerinin aksini kabul etmek açısından bağlayıcı

olmayışını şöyle izah ederler: Bu âyet-i kerimede münafıkların şahıs olarak tayini yapılmamıştır. Âyet-i kerimede münafıklıkla itham edilen herkes için bir azar vardır. Bu âyet-i kerimeye rağmen, münafıklıkla itham edilen her kişinin şöyle demek imkanı yine vardır: Bu âyet-i kerimeyle kastedilen ben değilim, ben ancak mü'minim. Eğer bu âyet-i kerime ile herhangi bir kimse tayin edilmiş olsaydı, onun yalanlamasını (yani münafıklığının cezasını) hiçbir şey ortadan kaldıramazdı.

Derim ki: Böyle bir açıklama su götürür. Çünkü Peygamber (s.a) onları veya onların pek çoğunu, isim ve şahısları ile yüce Allah'ın kendisine bildirmesi suretiyle bilirdi. Huzeyfe de Peygamber (s.a)'ın kendisine haber vermesi sayesinde bunu biliyordu. O kadar ki Hz. Ömer ona: Ey Huzeyfe, ben de onlardan birisi miyim, diye sorar Huzeyfe ona: Hayır, diye cevap verirdi.

4- Şanı yüce Allah, Peygamberinin ashabına verdiği sebat sayesinde münafıkların onları veya dinlerini ifsad etmesinden korumuş idi. Dolayısıyla münafıkların kalmalarında bir zarar yoktu. Bugün durum aynı değildir. Çünkü bizler zındıkların avam olanlarımızı ve bilgisizlerimizi ifsad etmelerinden emin değiliz. [\[132\]](#)

11. Onlara: "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiği zaman "biz ancak ıslah edicileriz" derler.

Fesat ve Islah:

Zaman" edatı, zarf kabul edilerek nasb mahallindedir. Bunda amil dediler" buyruğudur. Bu buyruk beklenen fiilin gerçekleştiğini haber verir. el-Cevherî der ki: edatı gelecekteki zamana delalet eden bir isimdir. Ancak bir cümleye izafe edilerek kullanılır ve: Taze hurma kızarmaya başladığında sana gelirim," ve Filan kişi geldiğinde..." denilir. Bunun isim olduğunu gösteren ise: Filan kişinin sana geleceği günü gelirim, anlamını ifade etmesidir. O halde bu kelime bir zarftır ve karşılık vermek anlamını da ihtiva etmektedir.

Şartın cevabı üçtür: Fiil, fa harfî ve edatı. Fiil olarak: "Bana gelirsen ben de sana gelirim" demek gibi. "Fa" harfî ile: " Eğer bana gelirsen ben de sana iyilikte bulunurum" sözünde olduğu gibidir. (ISI.) edatı ile de yüce Allah'ın şu buyruğunda şartın cevabı olarak yer aldığını görüyoruz: "Eğer ellerinin önden gönderdikleri sebebiyle de onlara bir kötülük gelip çatarsa, bakarsın ki fJ ISI) onlar ümit kesmişlerdir." (er-Rum, 30/26) Şiirde bu edat getirilerek şartın

cevabının yer aldığı örneklerden birisi de Kays b. el-Hatîm'in şu sözleridir:

"Kılıçlarımız erişmezse, eğer onları

Adımlarımız eriştirir düşmanımıza onlarla öylece vuruşuruz."

Burada görüldüğü gibi, vuruşuruz" kelimesi, cezm ile (sükûn-lü olarak) üzerine atfedilmiştir. Çünkü bu da (mahallen) meczumdur. Eğer meczum olmasaydı, o vakit bu kelimenin sonunu nasb ile söylerdi.

Bazan ya tekid maksadıyla da eklenir. Yine bu edat ile de cezm edilir. Ferezdak'ın şu beyiti bu türdendir:

"Bir zalim oğlu olan Ebu Leyla kalktı ona

Ve o, kılıcı sıyırdı mı vururdu."

Sibeveyh der ki: Güzel olan Ka'b b. Züheyr'in şu beyitidir:

"Ve benim devem istedi mi, (gün boyunca yürüdükten sonra) öyle hızlı yol alır ki Gün batımında, korkmuş ve dehşete kapılmış bir öküz gibidir (çok hızlıdır)."

Bundan kastı ise, bu beyitte de cezm edilmediği gibi, edatıyla cezm etmemenin daha güzel olacağıdır.

el-Müberred'den bu edat müfacee (aniden beklenmedik birşey ile karşılaşmayı) bildiren ifadelerde mekan zarfı olduğu takdirde cezmetmeyeceği görüşü nakledilmiştir: Çıktım, aniden Zeyd ile karşılaştım" demek gibi. Çünkü burada "Zeyd" kelimesi ile onun cüssesi kastedilmektedir ve bu bir mekandır. Ancak bu görüş reddedilmiştir. Çünkü bu, çıktım, aniden Zeyd'in orada hazır olduğunu gördüm, anlamındadır. Bu edatta, diğer zaman zarflarındaki gibi masdar manası vardır. Arapların: Bugün şarap ve yarın bir iştir" şeklindeki sözlerinde olduğu gibi. Bunun anlamı: Bugün şarap vardır, yarın da bir işin meydana gelmesi sözkonusudur, şeklindedir.

"Denildi", demek'ten gelmektedir. Aslı: şeklindedir. Vav'ın kesresi kafa nakledilince vav, ya harfine dönüştü.

"... onlara denildi" anlamındaki buyruğun, şeklinde lam'ın lam'a idğamı ile okunması da caizdir. Burada iki sakinin bir arada bulunmasının caiz oluşu ya'nın hem harf-i med hem de yumuşak harflerinden olmasındandır.

el-Ahfeş der ki: Kaf ve ya harfinin ötreli okunuşuyla (Jj) okuyuşu da caizdir. el-

Kisai der ki: Fiilin meçhul olduğunu göstermek üzere kaf harfinin üzerinde dammenin işmam edilmesi caizdir. Bu da Kayslıların şivesidir. Nitekim kelimelerinde de durum böyledir.

Hişam, İbn Abbas'tan (bir nüshada İbn Amir'den) ve Ruveys de Yakub'dan da böyle rivayet etmiştir. Nafi' ise bunlar arasında özellikle kelimelerinde işmam yapmıştır. İbn Zekvan bunlara kelimelerini de eklemiştir. Diğer kıraat imamları ise, hepsini esreli olarak okumuştur.

Huzeylliler ile Esedoğullarından Duyberoğulları ile Fek'asoğulları, sakın bir vav ile derler.

"Fesad çıkarmayın" buyruğunda yer alan edatı nehiy içindir.

"Fesad": Salahın zıddıdır. Bunun gerçek mahiyeti doğruluktan onun zıddı olana geçiş yapmaktır. Âyetteki anlamı, küfür ile ve kâfirlerle dostluk ve yakınlık ilişkilerinde bulunmak suretiyle, insanları Muhammed (s.a)'e ve Kur'ân-ı Kerim'e imandan uzak tutmakla yeryüzünde fesat çıkartmayınız, şeklindedir. Şöyle de denilmiştir: Peygamber (s.a)'ın peygamber olarak gönderilişinden önce yeryüzünde fesat vardı. Orada türlü türlü masiyetler işlenir idi. Peygamber (s.a.) peygamber olarak gönderilince fesat kalktı ve yeryüzü ıslah oldu. Tekrar masiyet işleyecek olurlarsa ıslah edildikten sonra yeryüzünde fesat çıkartmış olurlar. Nitekim başka bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: "Orası ıslah edildikten sonra, yeryüzünde fesat çıkarmayın." (el-A'raf, 7/56, 85)

"Yeryüzünde" Arz kelimesi müennestir, cins ismidir. Aslında bunun tekiline demek gerekirdi fakat Araplar öyle kullanmamışlardır. Çoğulunun da (oUijî) şeklinde olması gerekir. Çünkü Araplar sonunda mü-ennesslik t'si bulunmayan müennes kelimeleri sonuna "elif ve t" harflerini getirerek çoğul yaptıkları olur: kelimesinde olduğu gibi. Ancak daha sonra bu kelimeyi "vav ve nun" harfleriyle çoğul yaparak şeklinde çoğul yapmışlardır. Halbuki müennes olan bir kelime kelimelerinde olduğu gibi nakıs olmadığı sürece vav ve nun ile cem edilmez. Ancak Araplar burada elif ile t'yi hazfettiklerinden dolayı yerine vav ve nun getirmiş ve "ra" harfinin üstünlü okunuşunu da olduğu halde bırakmışlardır. Ra harfinin sakın olduğu da olur. Bu kelime bazen şeklinde de çoğul yapılabilir. Ebu'l-Hattab Arapların dedikleri gibi, dediklerini de ileri sürmektedir. şeklindeki çoğul da aynı şekilde kıyasa uygun değildir. Onlar sanki bu kelimeyi şeklinde de çoğul yapmış gibidirler.

Aşağıda kalan herşeye "arz, yer" denilir. Yine tabiri açıktan açığa temiz ve güzel olan arazi anlamındadır. Arınıp temizlendi anlamına denilir. Ebu Amr der ki: Gözümüze hoş gelen bir yere konakladık, demek olur. "Annen olmayasica" denildiği gibi, yerin olmayasica" da denilir.

el-Arz: Bineğin ayaklarının alt tarafı anlamına da gelir. Humeyd bir atı vasfederken şöyle demektedir:

"Baytar onun ayağının altını çevirip bakmadı.

Onun iplerinin de üzerinde hiçbir izi yoktur."

Bu kelime aynı zamanda bir silkiniş ve titreyiş anlamına da gelir. Hammad b. Seleme'nin Katade'den, onun Abdullah b. el-Haris'ten şöyle dediği rivayet edilmektedir: Basra'da yer bir defa sarsıntıya uğradı. İbn Abbas da der ki: Allah'a

yemin ederim bilmiyorum, yer mi sarsıntıya uğradı yoksa bende mi titreme var derken (titreme anlamına) "arz* kelimesini kullanmıştır. Zu'r-Rimme de bir avcıyı nitelendirirken şöyle demiştir:

"Tırnaklarından gelen gizli sese kulak kabarttığında Veya bir titreyişi olup ya da zatülcenb hastalığına yakalandığında..." "Arz" aynı zamanda nezle demektir. Allah onu nezle etti, demektir. Nezle olan kimseye de "me'rûd" denilir. kelimeleri hurma fidanlarının yerde köklerinin bulunması anlamındadır. Eğer bu fidan hurma ağacının gövdesi üzerinde biterse, o vakit ona "er-râkib" adı verilir. el-îrâd ise, yün veya kıldan yapılmış büyükçe kilim demektir. Alçak gönüllü ve çokça hayır yapmak huyuna sahip kimse hakkında da "erîd" tabiri kullanılır. el-Esmâî der ki: yani o kişi aralarında bu işi yapmaya en layık kimse" demektir. enu\ rni enli anlamındadır. Bazısı da sadece semiz, kilolu oğlak, tabirini kullanır. (Yani ayrıca "arîd" demez.)

Biz" kelimesinin aslı, şeklindedir. Ha'nın harekesi, nun'a verildi ve ha sakın okundu. Bunu Hişam b. Muaviye en-Nahvi söylemiştir, ez-Zeccac der ki: Bu kelime çoğul içindir. Çoğul kelimenin alametlerinden bir tanesi de "vav" harfinin bulunmasıdır. Ötre ise, "vav" harfi cinsindendir. Araplar, iki sakının bir araya gelmesi sebebiyle kelimesini harekeli okumak zorunda kaldıklarından dolayı çoğul için kullanılan şekilde ona hareke vermişlerdir. İşte bunun için yüce Allah'ın: İşte onlar, hidâyet karşılığında dalaleti satın alanlardır" (el-Bakara, 2/16) buyruğunda yer alan "çoğul ifade eden vav"ı ötreli okumuşlardır. Muhammed b. Yezid de der ki: Bu kelime kelimeleri gibidir. Çünkü bu kelime de iki ve daha fazla kişi hakkında haber vermekle alakalıdır. Çünkü Ben, kelimesi tek kişi içindir, Biz kelimesi ise ikil ve çoğul içindir. Kişi bazen bu kelime ile, biz kalktık, diyerek bizzat kendisi hakkında da haber verebilir. Nitekim yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Onların maişetlerini aralarında Biz paylaştırdık." (ez-Zuhruf, 43/32) Mütekellim olması halinde bu kelime, müennes için de müzekker için de aynen kullanılır. Kadın:

Kalktım, gittim, kalktık, gittik, bunu ben yaptım, biz yaptık, der. Arap dilinde bu böyledir. (Birinci şahıslarda eril ile dişil kiplerinin aynı olduğunu anlatmaktadır.)

"İslah edicileriz" kelimesi, fiilinden ism-i faildir. "Salâh" fesadın zıddıdır. Bu kelime lam harfi üstün ve ötreli olarak iki şekilde okunur. Bunu İbnu's-Sikkit söylemiştir. kelimesinin masdarıdır. Şair der ki:

"Bana sövdüğün takdirde başımı önüme eğersem ne yaparsın?

Ana babaya sövmekten sonra bir düzelme (ıslah) olmaz."

"Salâh" Mekke'nin isimlerinden birisidir. "es-Silh" bir nehir adıdır.

Münafıkların böyle (yani biz ıslah edicileriz) demeleri kendi kanaatlerinin böyle

olduğunu ifade etmektedir. Çünkü onlara göre fesat çıkartmak bir ıslahtır. Yani bizim kâfirlere meyletmekten ve onlarla bulunmamızdan maksadımız, onlarla mü'minler arasını düzeltmekten ibarettir, başkası değildir. Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır.

12. Uyan! Gerçekten onlar fesatçıların ta kendileridirler. Fakat anlamazlar.

"Uyan! Gerçekten onlar fesatçıların ta kendileridirler" buyruğu onların kanaatlerini reddetmekte, söylediklerini yalanlamaktadır. Bu bakımdan şöyle demişlerdir: Her kim, zahiren iddialarda bulunursa, o kişi yalancıdır. Yüce Allah'ın: "Uyan, gerçekten onlar fesatçıların ta kendileridirler" dediğine bakmaz mısınız? Bu açıklama doğrudur.

başta bulunduğundan dolayı elif esreli olmuştur. Bu açıklamayı en-Nehlas yapmıştır. Ali b. Süleyman da: Üstün olması da caizdir, demiştir. Nitekim Sibeveyh anlamında olmak üzere, gerçekten şüphesiz sen gidicisin, denilmesini caiz kabul etmiştir.

Onlar, kelimesinin mübtada olması fesatçıların kelimesinin de haberi olması caizdir. Mübtada ve haber de bir arada edatının haberi olur. Ayrıca kelimesi gerçekten onlar" kelimesindeki he ve mim harfleri için tekid olabilir. Ayrıca fasıla olması da caizdir. -Kuleliler buna imad derler- Ve kelimesinin haberi olur. Takdiri ise: Yüce Allah'ın: "İşte onlar felaha erenlerin kendileridir" buyruğunda da açıklandığı üzere: uyan, gerçekten onlar, fesatçılardır" şeklinde olur.

"Anlamazlar" buyruğu ile ilgili olarak İbn Keysan der ki: Kendisinin fesatçı olduğunu bilmeyen kişiyi yermeye gerek yoktur. Fakat fesatçı olduğunu bildiği halde bilerek fesat çıkaran kimse ancak yerilir denilmektedir. Böyle bir iddiaya iki şekilde cevap verilir: Evvela bunlar, fesadı gizliden gizliye yapıyor, dışa da ıslah edici olduklarını gösteriyorlardı. Bununla birlikte bu durumlarının Peygamber (s.a) için zahir olacağını bilmiyorlardı. Diğer bir açıklama şekli: Onların yaptıkları fesat, kendilerine göre bir salah (düzeltme) olabilir ve onlar bunun fesad olduğunu bilmiyor olabilirlerdi. Hakkı açıklamayı ve hakka uymayı, terkemek suretiyle Allah'a ve Rasûlüne isyan etmişlerdir.

"Fakat" anlamına gelen bir te'kid ve bir istidrâk (ek açıklamada bulunmak) harfi (edatı)dır. Böyle bir edatın kullanılması için hem bir nefiy hem de bir isbat (olumlu ve olumsuz önerme) bulunmalıdır. Eğer ondan öncesi olumsuz ise, ondan sonrası olumluluk ifade eder. Şayet öncesi olumlu ise sonrası olumsuzluk ifade eder. Eğer önceden olumlu ifade gelmiş ise, ondan sonra yalnızca tek bir isim kullanmak caiz değildir. Bunun yerine bu âyet-i kerimede olduğu gibi, bu

edattan öncekine zıt bir cümle zikredilir. "Bana Zeyd geldi, fakat Amr gelmedi" şeklindeki ifade de böyledir. Ancak: "Bana Zeyd geldi fakat Amr..." deyip sonra susmak caiz değildir. Çünkü Araplar bu gibi durumlarda "lakin" kelimesinin yerine (Jo bilakis, belki" kelimesini kullanırlar. Fakat bu "lakin" edatından önce olumsuz ifade yer almış ise, o takdirde tek bir kelime söylemek caiz olur: "Zeyd bana gelmedi fakat Amr (geldi)" demek gibi.

13. Onlara: "İnsanların iman ettiği gibi iman edin" denilince onlar: "Biz de akılsızların inandığı gibi mi iman edelim?" derler. Dikkat et, asıl akılsızlar onlardır. Fakat bilmezler. [\[133\]](#)

Gerçek Bilgisizler:

"Onlara... denilince" buyruğunda kastedilen Mukatil'in ve başkalarının görüşlerine göre münafıklardır.

"İnsanların iman ettiği gibi iman edin" yani Muhammed (s.a)'i ve şariatını muhacirlerin ve Yesrib ehlinden olup (hiçbir şekilde münafıklık etmeyen) hakiki imana sahip olanların doğruladığı gibi siz de doğrulayın.

İman edin" kelimesindeki elif kat' elifidir. Çünkü muzari fiili (0-Oi) şeklinde gelir. Benzetme edatı olan (kâf) harfi de nasb mahallindedir. Çünkü bu kelime hazfedilmiş bir masdarın sıfatıdır. Yani; insanların iman ettiği gibi iman edin, anlamındadır.

"Onlar: Biz de akılsızların inandığı gibi mi iman edelim derler." İbn Ab-bas'tan gelen rivayete göre akılsızlarla kastettikleri Muhammed (s.a)'ın ashabıdır. Yine ondan gelen bir rivayete göre kastettikleri kitap ehlinden iman eden kimselerdir. Bu sözü söyleyenler münafıklardır. Onlar bunu, gizlice ve alay yollu söylüyorlardı.

Allah, Peygamberini ve mü'minleri bundan haberdar etti, asıl sefihliğin (akılsızlığın), hafifliğin ve basiretsizliğin onlar hakkında söz konusu olduğunu, onların niteliği olduğunu tesbit etti ve gerçek sefihlerin (akılsızların) onlar olduğunu haber verdi. Ancak onlar, kalpleri üzerindeki günah tabakası sebebiyle bunu bilememektedirler.

el-Kelbi'nin Ebu Salih'ten onun da İbn Abbas'tan rivayetine göre bu buyruk yahudiler hakkında nazil olmuştur. Yani Onlara -yahudilere- insanların, Abdullah b. Selam ve arkadaşlarının iman ettiği gibi siz de iman edin, denildiğinde onlar: Biz sefihlerin -yani cahil ve eksik akıllıların- iman ettikleri gibi mi iman

edeceğiz, derler.

Arap dilinde sefihliğin asıl anlamı: Hafiflik ve incelik. Kumaş kötü dokunmuş ise ona denilir. Veya oldukça eskimiş ve incelmış ise yine bu tabir kullanılır. ifadesi, rüzgarlar ağaçları meylettirdi, anlamındadır. Zu'r-Rimme şöyle demiştir:

"Öyle bir yürüdü ki o kadınlar, sanki esen meltem rüzgarlarından dolayı üst tarafları Hafif eğilen mızraklar gibi sallandılar."

Birşeyi hakir bulan bir kimse der. Sefeh: Akıllı olmanın zıddıdır. Kişinin, çokça su içip susuzluğunun gitmemesi haline "sefeh" denilir de denilmiştir.

Bu buyrukta yer alan kelimelerinde yan yana gelen iki hemzede dört okuma şekli caizdir. En güzel şekli birincisinin tahkik edilmesi, ikincisinin de katıksız bir vav'a dönüştürülmesidir. Bu, Medinelilerin okuyuşudur. Ebû Amr'ın da böyle okuduğu bilinmektedir. Arzu edildiği takdirde her ikisi de tahfif edilerek okunur. Ve ilk hemze hemze ile vav arası bir sesle okunur, ikincisi de katıksız bir vav olarak okunur. Arzu edilirse birincisi hafifletilir, ikincisi tahkik edilir. Arzu edildiği takdirde de her iki hemze de tahkik ile okunur.

"Fakat bilmezler" buyruğu "Fakat anlamazlar" (el-Bakara, 2/12) buyruğu gibidir. İlim ise bilinen birşeyi olduğu haliyle bilmek demektir.

Bir şeyi bildiğiniz takdirde: dersiniz. Onu bildim, anlamındadır. Bir kimseyi ilim ile yendiğiniz takdirde: Adam ile ilim yarışına girdim ve ben ilimde onu mağlup ettim, demektir. ise, ilimde onu yeneceğim, anlamındadır.

14. İman edenlerle karşılaştıklarında "iman ettik" derler. Ama şey-tanlarıyla başbaşa kaldıklarında "muhakkak biz sizinle beraberiz. Biz ancak alay edicileriz" derler. [\[134\]](#)

İkiyüzlülüğün Örnekleri:

"İman edenlerle karşılaştıklarında: 'İman ettik' derler" buyruğu münafıklar hakkında nazil olmuştur." karşılaştılar" kelimesinin aslıdır.

Ya harfi üzerindeki ötre kaf harfine taşındı, ya harfi de iki sakinin bir araya gelmesi dolayısıyla hazfedildi. Muhammed b. es-Semeyka' el-Yemani, bu buyruğu şeklinde okumuştur. Bunun aslı, şeklindedir. Ya harfi harekeli ondan önceki harf ise üstün olduğundan dolayı elife dönüştü. Bu sefer elif ve vav iki sakin olarak bir araya geldiğinden dolayı elif hazfedildi, daha sonra vav harfi ötre ile harekelendi.

Eğer vav harfi kelimesinin başka bir kelime ile bitişik okunması halinde ötreli

okunduğu buna karşılık kelimesinden bunun hazfedil-diği söylenip sebebi sorulacak olursa, cevap şudur: kelimesinde vav harfinin öncesindeki harf ötre dir. Eğer vav ötreli olarak harekelenecek olursa, bunun söylenişı dile ağır gelir. Bundan dolayı hazfedildi, fakat kelimesinde hareke verildi, çünkü vav'dan önceki harfin harekesi fethadır.

"Ama şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında: 'Muhakkak biz sizinle beraberiz..' derler." buyruğunda yer alan başbaşa kaldılar" kelimesinin vaslı "be" harfi cerri ile yapıldığı bilinen bir husus olmakla birlikte neden ile vasledildiği (geçiş yapıldığı) sorulacak olursa cevap şudur: Burada yer alan Başbaşa kaldılar, buyruğu ayrılıp gitti, anlamındadır. Ferez dak'ın şu sözlerinde olduğu gibi:

"Kalkanımı tersine çevirmemi nasıl görürsün?

Ve ben işimi altüst ederim

Allah benim yerime Ziyad'ı katletsin."

Burada "katletsin" kelimesini "bertaraf etsin" yerinde kullanmıştır.

Bazıları da burada yer alan kelimesinin "ile, birlikte" anlamına geldiğini söylemişlerdir. Ancak bu görüş bir derece zayıftır. Kimisi de burada yer alan kelimesi ba harfi cerrinin anlamını verir, ancak Halil ve Sibeveyh bu görüşü kabul etmezler.

Mananın şu şekilde olduğu da söylenmiştir: Mü'minlerden ayrılıp şeytanlarının yanına gittiklerinde.. O takdirde burada yer alan edatı, anlamına uygun kullanılmış olur.

"Şeyatîn" kelimesi şeytan kelimesinin "kırık çoğuF"udur. Bu kelimenin türeyişı ve anlamı ile ilgili açıklamalar istiaze ile ilgili açıklamalarda daha önceden yapılmıştı.

Müfessirler burada "şeytanlar"dan neyin kastedildiği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Abbas ve es-Suddi'nin açıklamasına göre, bunlar küfrün başkan ve önderleridir. el-Kelbi de, bunlar cinlerin şeytanlarıdır demektir. Müfessirlerden bir grup da şöyle demiştir: Bunlar kahinlerdir. Bununla birlikte imandan ve hayırdan uzaklık anlamına gelen "şeytanat (şeytanlık)" lafzı sözü geçen bütün bu açıklama şekillerini kapsamaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Biz ancak alay edileceğiz, derler." Yani çağnldığımız şeyi yalanlayan kimseleriz. "Alay eden kimseleriz" anlamına olduğu da söylenmiştir. İstihza, alay etmek ve oyuncak etmek demektir. Bu kelime, "b" harfi ile müteaddi (geçişli) kullanıldığı gibi lazım (geçişsiz) olarak da kullanılır. Şair der ki:

"Taysala'nın annesi benimle alay etti Ve dedi ki: Ben onu malı yok, yoksul görüyorum."

İstihzâ'nın asıl anlamının intikam olduğu da söylenmiştir. Bir başka şairin şu beyitinde olduğu gibi.

"İntikam aldılar onlardan ikibin silahlı savaşçı ile

Onların bölüğü ağaçsız kurak bir arazide ve yerlerinden ayrılmadılar." [\[135\]](#)

15. Allah onlarla alay eder ve azgınlıklarında basiretsizce dolaşmalarına mühlet verir.

Allah'ın Alay Ettikleri:

"Allah onlarla alay eder"; yani onlardan intikam alır, onları cezalandırır. Onlarla alay eder ve bu alaylarına karşılık onları cezalandırır. Burada cezaya işlenen günahın adı verilmiştir. Çoğu ilim adamının görüşü budur. Araplar bu şekildeki ifadeleri çokça kullanırlar. Amr b. Külsûm'un şu beyi-ti bu türdendir:

"Dikkat edin! Kimse bize karşı bir cahillik etmesin

Bu sefer cahillerin cahilliklerinden daha fazla cahillik ederiz."

Burada alacağı intikama o da "cahillik" adını vermiştir. Halbuki akıl sahibi bir kimse cahillikle övünmez. Onun böyle bir ifade kullanması, aynı kelimeleri tekrarlamasının farklı kelimeler kullanmaktan dile daha kolay gelsin diyedir.

Araplar bir sözü bir başka sözün karşısı ve cevabı veya cezası olarak zikrettiklerinde aynı şekilde o sözü tekrarları. İsterse manası farklı olsun. İşte Kur'ân-ı Kerim ve Sünnette de aynı durumu görüyoruz. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür." (eş-Şu-ra, 42/40); "Size kim saldırırsa siz de tıpkı onların size saldırdıkları gibi saldırın." (el-Bakara, 2/194) Kötülüğe karşılık vermek kötülük olamaz. Kısas da bir saldırı olarak değerlendirilemez. Çünkü kısas yerine getirilmesi gereken bir haktır.

Yüce Allah'ın şu buyrukları da böyledir: "Onlar hilekârlığa saptılar, Allah da hilekarlıklarına karşılık verdi." (Al-i İmran, 3/54); "Gerçekten onlar bir hile yapıyorlar, Ben de bir hile yaparım" (et-Târik, 86/15-16); "Biz ancak alay edicileriz... Allah onlarla alay eder" (el-Bakara, 2/14-15). Şanı yüce Allah'ın hile yapması da alay etmesi de hilekarlık yapması da sözkonusu değildir. O'nun bunu yapmasının anlamı sadece onların hilelerine, alaylarına ve hilekarlıklarına bir cezadır.

Yüce Allah'ın şu buyrukları da böyledir: "Allah'ı aldatmak isterler. Halbuki O, onları aldatır" (en-Nisa, 4/142); "Onlarla alay ederler, Allah da onlarla alay eder" (et-Tevbe, 9/79).

Peygamber (s.a) da şöyle buyurmuştur: "Siz bitkinleşmedikçe Allah da bit-) kinlik göstermez, siz usanmadıkça Allah da usanmaz."^[136] Denildiğine göre "Allah usanmaz, halbuki siz usanırsınız anlamındadır. Yine asıl usananlar sizlersiniz denildiği gibi, anlamın şu olduğu da söylenmiştir: Sizler amellerinizi bitirmedikçe, amellerinize devam ettikçe Allah da sizin sevabınızı kesmez, amellerinizin karşılığını yazar.

Bir grup da şöyle demiştir: Şanı yüce Allah, onlara öyle birtakım işler yapar ki insanlara göre bunlar alaydır, aldatmadır ve hiledir. Şu rivayette olduğu gibi: "Yağın donduğu gibi ateş de donar ve onun üzerinde yürürler. Nihayet kurtulacaklarını sandıkları bir sırada altlarından yer çöker (ateşe düşerler)."

el-Kelbi'nin Ebu Salih'ten, onun da İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre onun, yüce Allah'ın: "İman edenlerle karşılaştıklarında: 'iman ettik' derler" buyruğu hakkında: Burda sözü edilen kitap ehlinin münafıklarıdır, dediğini rivayet etmektedir. Yüce Allah burada hem onları hem de onların alaylarını sözkonusu etmekte, şeytanlarıyla yani küfürde -az önce de geçtiği üzere- önder ve başkanlarıyla bir araya geldiklerinde: Bizler sizin dininiz üzereyiz. "Biz ancak alay edicileriz" derler. Yani Muhammed (s.a)'in ashabıy-la alay ederiz. "Allah" da âhirette "onlarla alay eder." Cehennemde onlara cennetten bir kapı açar, sonra onlara: Gelin, denilir. Ateş içerisinde yüzerek oraya doğru giderler.

Mü'minler ise, süslü çadırlar içerisinde tahtlar üzerinde onlara bakarlar. Kapıya doğru vardıklarında kapı üzerlerine kapatılır, müminler de onlara gülerler. İşte "Allah onlarla alay eder" buyruğunda anlatılan budur. Yani âhirette onlarla alay eder, demektir. Kapılar yüzlerine kapatılınca da müminler onlara gülerler. Yüce Allah'ın şu buyruğunda anlatılan da işte bu durumdur: "İşte bugün iman edenler kâfirlere gülerler. Tahtlar üzerinde (cehennem ehline) bakarlar. O kâfirlere işleyegeldiklerinin cezası verildi mi?" (el-Mutaf-fifin, 83/34-36)

Bazıları da şöyle demiştir: Allah'ın onları aldatması ve onlarla alay etmesi, onlara pek çok dünyevî nimetler vermek suretiyle onları derece derece azaba yaklaştırmasıdır. Şanı yüce Allah, âhirette onlar için gizlediği azaptan farklı olarak dünyada onlara birçok lütuf ve ihsanını izhar eder, âhiretteki azaplarını da gizler, göstermez. Onlar da Allah'ın kendilerinden razı olduğunu sanırlar.

Halbuki yüce Allah, kesinlikle onlara azap edecektir. İşte bu insanlar tarafından düşünüldüğü takdirde sanki bir alay, bir hile ve bir aldatma gibi gözükür. Nitekim buna Peygamber (s.a)'ın şu buyruğundan anlaşılan ifadeler de delil olabilir: "Aziz ve celil olan Allah'ın kula, Allah'a isyanı sürdürdüğü halde sevdiği şeyleri verdiğini görürseniz, bilin ki bu Allah tarafından bir is-tidrâcdır.

(Derece derece azaba yaklaştırmaktır). Sonra şu âyet-i kerimeyi okudu: "Bunlar kendilerine hatırlatılanları unutup üzerlerine herşeyin ka- j pılarını açtık. Nihayet onlara verilenlerle şımarıp sevindiklerinde de ansı- i zın onları tutup yakalayiverdik. Artık onlar ümitsiz kalıverirler. Zalimler ı topluluğunun ardı arkası kesilmiş olur. Alemlerin rabbi olan Allah'a ham-J ^dolsun." (el-En'am, 6/44-45) [\[137\]](#)

Kimi ilim adamları da yüce Allah'ın: "... bilmeyecekleri bir taraftan onları derece derece helake yaklaştıracamız." (el-A'raf, 7/182) buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: Onlar her yeni bir günah ihdas ettikçe Allah da onlara yeni bir nimet verir.

"Onlara mühlet verir"; yani sürelerini uzatır, onlara süre tanır. Yüce Ailah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Onlara mühlet vermemiz ancak günahlarını artırmaları içindir." (Al-i İmran, 3/178) Bu kelimenin aslı, fazlalık anlamındadır. Yunus b. Habib der ki: Kötülükte onlara fazlalık verdi, hayırda fazlalık verdi" denilir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Mallarla, oğullarla sizin imdadınıza yetiştik."(el-İsra, 17/6); "Ve onlara arzu edecekleri meyve ve etleri fazlasıyla verdik."(et-Tur, 52/22) el-Ahfeş'in şöyle dediği nakledilmektedir: Birşeyi terkedip bıraktığın takdirde denilir. Ancak birşeyi vermek halinde ise: denilir. el-Ferra ve el-Lahyani'den nakledildiğine göre, eğer birşeyin fazlalaştırılması onun mislinden ise, "(coju) artırdım" denilir. Mesela, nehir nehre katıldı, denirken bu kelime kullanılır. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Denizden sonra yedi deniz de ona katılsa" (Lukman, 31/27) Eğer yapılan fazlalık başka türden olursa o vakit artırdım, denilir. Mesela: "Askere yardım ulaştırdım, anlamında: denilir. Yüce Allah'ın: "Rabbiniz beş bin melek size yardım edecektir." (Al-i İmran, 3/125) buyruğu da böyledir. İrin yarada başka türden olduğundan dolayı yaranın irin toplamasını ifade etmek üzere denilir. Orda irin toplandı, demektir.

"Azgınlıklarında" buyruğundan kasıt küfür ve sapıklıklarıdır. Azgınlık (tuğyan)ın aslı haddi aşmaktır.

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz su haddini aştığı zaman Biz..." (el-Hakka, 69/11) buyruğu da bu anlamdadır. Yani su, yükselip tayin ve tesbit edilen miktarını aştığı zaman, demektir. Yüce Allah'ın Fir'avn hakkında: "Çünkü o pek azmıştır" (en-Naziat, 79/17) buyruğu, o ileri sürdüğü iddiasında çok aşırıya gitmiştir, demektir. Çünkü Fir'avn: "Ben sizin en yüce rabbinizim" (en-Naziat, 79/24) demişti.

Bu âyet-i kerimedeki anlamı ise şöyledir: Uzun ömür ile onlara mühlet verir. Ta ki tuğyanlarını artırsınlar, O da onların azaplarını artırsın, diye.

"Basiretsizce dolaşmalarına..." yani kör olarak dolaşmalarına mühlet verir. Mücahid der ki: Küfür içerisinde şaşkın şaşkın gidip gelirler. Dil bilginleri şunu nakletmektedir: Mazisi muzarii masdarı şeklinde gelir. İsm-i faili ise, şeklindedir. Bu kelime şaşkınlık ifade eder. Şaşkın ve mütereddit kimse hakkında denilir. Çoğulu şeklinde gelir. Develerinin nereye gittiğini bilmeyen bir kişi hakkında: develeri bilmediği yere gitti" tabiri, kullanılır. Körlük, gözde olur. kalpteki körlüğü (basiretsizliği) ifade eder. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Gerçi gözler kör olmaz, fakat göğüslerdeki kalpler kör olur."

(el-Hac, 22/46) [\[138\]](#)

16. İşte onlar hidâyete karşılık dalâleti satın almışlardır. Onların ticareti kazanç sağlayamamış, doğru yola da erememişlerdir.

Sapıklığı Satın Alanlar:

"İşte onlar hidâyete karşılık dalâleti satın almışlardır." Sibeveyh der ki: kelimesindeki "vav" harfinin ötreli olması, bu vav ile kelimenin aslından olan vav arasındaki farkı göstermek içindir. Yüce Allah'ın: "Eğer onlar o yol üzere dosdoğru gitseler..." (el-Cinn, 72/16) buyruğunda olduğu gibi.

İbn Keysan der ki: Vav harfi üzerinde ötre diğerlerinden daha hafiftir. Çünkü ötre vav'ın cinsindendir.

ez-Zeccac da der ki: " Biz" kelimesinde olduğu gibi, ötre ile hareke-lenmiştir.

İbn Ebi İshak ve Yahya b. Ya'mer, iki sakinin yanyana gelmesi ile ilgili esas ilkeye uygun olarak "vav" harfini esreli okumuşlardır. Ebu Zeyd el-En-sari'nin Ka'neb Ebu Simmal el-Adevi'den rivayetine göre, o fetha (üstün)ın hafif olması sebebiyle vav'ı üstün okuduğunu rivayet etmektedir. İsterse ondan öncesi fethalı olsun.

Kisai ise, vav harfinin ötreli bir hemze olarak okunmasını caiz görmüştür. kelimesinde olduğu gibi. kelimesi, satın almak anlamına gelenden gelmektedir. Bu kelime burada istiare yoluyla kullanılmıştır. Anlamı şudur: Onlar küfrü imana tecih etmişler ve küfrü imandan daha çok sevmişlerdir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Onlar körlüğü hidâyetten daha çok sevdiler (tercih ettiler)" (Fussilet, 41/17) Burada "satın almak" tabirinin kullanılması satın almanın müşteri tarafından sevilen şeyler hakkında söz konusu olması dolayısıyladır. Yoksa karşılıklı olarak değiş-tokuş yapmak anlamındaki "satın almak" manasında değildir.

Çünkü münafıklar hiçbir zaman mü'min olmazlar ki imanlarını satmaları sözkonusu olsun. İbn Abbas da der ki: Onlar dalâleti aldılar, hidâyeti bıraktılar. Yani: Küfrü imana tercih ettiler ve imanı alacak yerde küfrü aldılar. Alla-hu Teala'nın bu davranışlarını "satın almak" ile ifade etmesi, kelimeye geniş anlam kazandırmak itibarıyla olmuştur. Çünkü satın almak ve ticaret kelimeleri nihâyetinde bir değişim işlemidir. Araplar ise bunu herhangi bir şeyi herhangi bir şey karşılığında değiştiren her işlem hakkında kullanırlar. Ebu Züeyb de şöyle der:

"Eğer sen benim hakkınızda(sana olan sevgimle, meylimle) cahillik ettiğimi sanıyorsan

Artık senden sonra ben cahilliği verip akıllılığı satın aldım."

"Dalâlet" asıl itibarıyla şaşkınlık demektir. Unutkanlığın şaşkınlığa sebep olması dolayısıyla ona da "dalâlet" denilir. Nitekim yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Ben o işi yaptığımda dalâlette olanlardan idim" (eş-Şuara, 26/20); yani unutanlardan idim.

Helak ve yok olmaya da "dalâlet" denilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz yerde kaybolup (dalalnâ) gittikten sonra mı (diriltileceğiz), dediler" (es-Secde, 32/10)

"Onların ticareti kazanç sağlayamamış." Arapların: Satışın karlı oldu, satışın zarar etti" şeklindeki sözlerinde olduğu gibi, onların adeti üzere yüce Allah da kârı ticerete isnad etmiştir. Yine araplar: kıyam eden bir gece (kişinin geceyi namazla geçirmesi anlamında)" oruçlu bir gün (kişinin gününü oruçla geçirmesi)" derler.

Bu ifadeler alışverişinde kar ettin, zarar ettin, geceni namazla geçirdin, gündüzünü oruçla geçirdin, demektir. Yüce Allah'ın bu buyruğu da: Onlar bu ticaretlerinde kâr sağlayamadılar, demektir. Nitekim şair de bu türden olmak üzere şöyle demektedir:

"Gündüzün şaşkın, gecen uyku (ile geçiyor)

İşte hayvanlar da dünyada böyle yaşıyor."

"Doğru yola da erememişlerdir." Yani, sapıklığı satın almakla doğruyu bulamamışlardır. Allah'ın ezeli ilminde onlar hidâyet bulmuş kimseler değildir, şeklinde de açıklanmıştır.

"Hidâyet bulmak" dalâlette olmanın zıddıdır. Buna dair açıklamalar daha önce geçmiş bulunuyor. [\[139\]](#)

17. Onların hali bir ateş yakanın hali gibidir. O ateş etrafını aydınlatınca Allah

onların nurlarını giderip kendilerini karanlıklar içinde bırakır; görmezler.

Ateşin Önünde Karanlıkta Kalanlar:

Yüce Allah'ın: "Onların hali bir ateş yakanın hali gibidir" buyruğunda yer alan : "(' ffil) : onların hali" kelimesi mübteda olduğu için merfudur. Haberi ise, "kâf dadır. Burada bu harf isimdir. el-A'sa'nın şu beyitinde olduğu gibi:

"Vazgeçer misiniz? Zalimlik edeni vazgeçiremez hiçbir şey Yağı da fitilleri de karnın içine geçiren bir mızrak yarası gibi." İmru'l-Kays'ın şu beyitinde de böyledir:

"Öyle bir atla geri döndük ki, sanki su kuşu idi aramızda, uzaklaşıp gidiyordu.

Göz bir onun olduğu tarafa bakıyor, bir dalıp gidiyordu."

Burada şairler (birinci beyitte) "mızrak yarası gibi" ikinci beyitte de "su kuşu gibi" demek istemiştir. Haberin hazfedilmiş olması da caizdir. O vakit ifadenin takdiri şöyle olur: Onların hali ateş yakan bir kimsenin halini andırır. Burada "kâf" harfi bir harf (benzetme edatı) olur.

kelimeleri aynı anlamdadır. Benzer, misal demektir. Mütemasil iki şey, birbirini andıran iki şey demektir. Dil bilginleri böyle demektedir.kimse" kelimesi, tekil için de çoğul içinde kullanılır. İbnu's-Şe-ceri Hibetullah b. Ali der ki: Araplar arasında tekil lafız ile çoğulu kastedenler vardır. Şairin şu sözünde olduğu gibi:

"O kimseler ki kanları Felç vadisinde akıp gitti

İşte asıl yiğitler onlara denir, ey Halid'in anası."

Yüce Allah'ın: O sıdk ile gelen ve onu doğrulayandır) işte ontar sakınanların ta kendileridir." (ez-Zümer, 39/33) buyruğunun bu söyleyişe uygun olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: "Onların hali bir ateş yakanın hali gibidir" buyruğu da böyledir. Anlamı: "Bir ateş yakan kimselerin hali gibidir" şeklindedir de denilmiştir. Bundan dolayı daha sonra yüce Allah: "Allah onların nurunu giderip..." diye buyurmuştur. Birincisinde söz tekil iken, ikincisinde çoğul olarak gelmektedir.

Yüce Allah'ın: Onların daldıkları gibi siz de daldınız" (et-Tevbe, 9/69) buyruğunda yer alan kelimesi, burada hazfedilmiş bir masdarın sıfatıdır. Bunun takdiri de şöyledir: Siz de onların dalışı gibi bir dalış ile daldınız.

Şöyle de denilmiştir: Burada yer alan kimse ile, (Jtfy-Î) Ateş yakan" kelimesinin tekil gelmesi, ateş yakmak isteyen, onlar adına ateş yakmayı üstlenenin topluluk arasındaki bir kişi olmasından dolayıdır. Ateşin ışığı gidince, karanlıkta kalmak hepsi için sözkonusu olduğundan dolayı yüce Allah: "Onların nurlarını" diye buyurmuştur. Burada yer alan (kelimesi, anlamındadır.

kelimesinin anlamına gelmesi gibi. (İkisi de kabul etti anlamında) Birinci kelime sin ve te fazladan gelmiştir. Bu el-Ahfeş'in görüşüdür. Şairin şu sözünde de böyledir:

"Ve bir davetçi çağırdı: Ey çağrıya cevap verenler diye
O çağrısı esnasında kimse onun çağrısını kabul etmedi."

Nahiv bilginleri âyet-i kerime de yer alan cevabı ile: "nurları" kelimesindeki zamirin nereye ait olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bu edatının cevabı mahzuftur. Bu da "söndü" anlamında kelimesidir. nurları" kelimesindeki zamir de münafıklara aittir. Böylece haber vermek ise, âhirette olacak bir durumu belirtmektedir. Yüce Allah'ın: "Aralarında kapısı olan bir duvar çekilmiş olacaktır." (el-Hadid, 57/13) buyruğunda olduğu gibi. Bu edatın cevabının: "Giderdi" olduğu "nurları" kelimesindeki zamirin de "yakan" kimseyi ifade eden olduğu da söylenmiştir.

Buna göre münafıka dair verilen misal ateşi yakanın durumu açıklanarak tamamlanmış olur. Çünkü ateşi yakanın görmez bir halde karanlıklar içerisinde kalması münafığın şaşkınlık ve tereddüt içerisinde kalışını andırır. Ây^t-i kerime ile anlatılmak istenen ise, münafıklara bir misal vermektir. Şöyle }tv.

Evlilik, mirasçılık, ganimet almak, kendilerinin, çocuklarının canlarının güven altına alınması, mallarının dokunulmaz olması gibi müslümanlar ile ilgili olan hükümlerin kendileri için de sabit olmasını sağlayan, açığa vurdukları imanlarıdır. Bununla da karanlık bir gecede bir ateş yakıp onun vasıtası ile aydınlananın, sakınması ve kendisini güven altına alması gereken şeyleri görenin durumuna benzerler. Bu ateş, sönüp yahut ortadan kalkınca, yine onu rahatsız edici şeyler gelir, onu bulur ve şaşkın şaşkın kalmaya devam eder. İşte münafıkların durumu da böyledir. Onlar iman edince İslam'a girdiklerini belirten sözlerine aldandılar. Fakat ölümden sonra can yakıcı acıklı azap ile karşı karşıya kalacaklardır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda haber verdiği gibi: "Şüphesiz münafıklar, cehennemin en aşağı tabakasında-dırlar." (en-Nisa, 4/145) Ve Allah onların nurlarını giderir. İşte bundan dolayı şöyle diyeceklerdir: "Bize bakın da sizin nurunuzdan aydınlanalım." (el-Hadid, 57/13)

Bu buyruk şöyle de açıklanmıştır: Münafıkların müslümanlara yönelmesi, onlarla konuşması ateşe benzer. Onlara duydukları sevgiden yüz çevirip onlar önünde tökezlemeleri ise, bu ateşin ışığının gitmesi gibidir. Bu konuda başka açıklamalar da yapılmıştır.

"Ateş" anlamına gelen kelimesi müennesdir. Nur" dan gelmektedir. Aydınlatmak anlamına da gelir. "Nar" kelimesinin orta harfi asıl itibariyle "vav"dır. Çünkü bu kelimeyi küçültmek istediğimiz takdirde (»y.y) çoğulunu yapmak istediğimiz

takdirde ise deriz. Burada görüldüğü gibi, önceki harfin esreli olması dolayısıyla "vav" harfi ya'ya dönüşmüştür.

Aydınlatı anlamına gelen kelimesinin ikinci bir söyleyişi de şeklindedir. O bakımdan: Ay aydınlattı, aydınlatır, aydınlatmak ve aydınlattı, aydınlatır," denilir. Bu kelime hem lazım (geçişsiz) hem müteaddi (geçişli) olur. Muhammed b. es-Su-meya', başta elif'siz olarak şeklinde okumuştur. Ancak herkes elif ile okur. Şair der ki:

"Soyları ve ileri gelenleri aydınlattı onlara

Gecenin karanlığını, o kadar ki boncuğunu delen kişi onu ipine de dizdi."

"Etrafını" anlamına gelen kelimesindeki edatı fazla ve te-kid içindir. kelimesi ile meful olduğu da söylenmiştir. "Etrafını" anlamına gelen (kelimesi mekan zarfıdır. Kelimenin sonunda yer alan "h" harfi de izafet dolayısıyla cer mahallindedir. Giderdi" kelimesi dan türemekte olup birşeyin yok olması zail olması anlamındadır.

Karanlıklar" kelimesi kelimesinin çoğuludur.

el-A'meş de kelimenin aslını bozmadan lam harfini sakın olarak şeklinde okumuştur. Lam harfini ötreli olarak okuyan ise, isim ile sıfat arasındaki fark dolayısıyla bu şekilde okur. Eşheb el-Ukayli de lam harfini fet-halı olarak: şeklinde okumuştur. Basralılar der ki: Daha hafif olduğundan dolayı damme yerine fethalı okumuştur. el-Kisai de der ki: kelimesi çoğulun çoğuludur. İlk çoğul ise kelimesidir.

"Görmezler" hal mahallinde muzârî' bir fiildir: Görmeyenler olarak denilmiş gibidir. Buna göre karanlıklar" kelimesi üzerinde durak yapmak caiz olmaz.

[\[140\]](#)

18. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık onlar dönmezler.

Sağırılar, Dilsizler, Körler:

"Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler." Yani gizli bir mübtedanın haberi olarak: onlar sağırdırlar... Abdullah b. Mes'ud'la Hafsa kıraatinde şeklindedir. Yermek maksadıyla bu şekilde nasb ile okumak caizdir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Onlara lanet edilmiştir. Nerede ele ge-çirilirlerse..." (el-Ahzab, 33/61) Yine bir başka yerde yüce Allah:

Karısı da odun taşıyıcısı olarak.." (Tebbet, 111/4) diye buyurmaktadır. Şair de şöyle demiştir:

"Önce şarap içirdiler bana, sonra sardılar çevremi

Allah'ın düşmanları, yalan ve dolan ile."

Şair burada ibaresini onları yermek istediğinden dolayı nasb ile okumuştur. Bu görüşe göre üzerinde vakıf yapmak doğru ve güzeldir. Aynı şekilde sağırdırlar" kelimesinin onları bıraktı, terketti," kelimesiyle nasbedilmesi de caizdir. Şöyle denilmiş gibidir: Onları sağır, dilsiz ve kör olarak terketti. Bu görüşe göre ise, üzerinde vakıf güzel değildir.

Sağırılık, arap dilinde aslında tıkanıklık demektir. Eğer tıkalı ise, bir kanal ve boru hakkında denilir. Şişenin ağzını kapatıp tıkadığımız takdirde Şişenin ağzını kapattım," denilir. Sağır, buna göre işitmesini sağlayan deliklerin tıkalı olduğu kimse demek olur.

Dilsiz (el-ebkem) ise konuşamayan ve konuşulani da anlayamayan kimsedir. Eğer konuşulani anlıyor ise buna ahras denilir. İkisi arasında bir fark olmadığı da söylenilmiştir. Kişinin sağır olduğu anlatılmak istenildiğinde denilir. Yani açıkça dilsiz olduğu belli olan kimse demek olur. Şair der ki:

"Keşke benim dilim onlardan dolayı iki parça olsaydı

Ve bekim (konuşamayan) olsaydım ve diğer yarısı da yıldızların akıp gittiği yerde (bulunsaydı)."

Körlük (el-amâ): Görmenin gitmesi, yokolması demektir, Kör oldu kör," körler şeklinde çoğulu gelir. Başkası tarafından kör edildiği anlatılmak istendiğinde mesela: Allah onu kör etti," denilir. tabiri ile kişi kör olmadığı halde körmüş gibi davrandı, anlamına gelir. İşin içinden çıkılamadığı zaman tabiri kullanılır. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu türdendir: "O günde haberler onlar için karmakarışık bir hal alır." (el-Kasas, 28/66)

Sözü geçen bu açıklamalarımızdan maksat, onların bütün duyularının idrak etmediğini anlatmak değildir. Maksat, herhangi bir açıdan onların idrak etmediklerini ifadedir. Mesela: Filan kişi kötü sözlere karşı sağırdır derken, böyle bir özel durumu anlatmış oluruz. Şair şu mısrayı çok güzel söylemiştir:

"Hoşuna gitmeyen şeylere karşı sağırdır. Halbuki o işiten kimsedir." Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ve ben bir gözü kör çirkin sözlere karşı sağır oldum İsteseydim eğer onları işitirdim." Darimi der ki:

"Hanım komşum dışarı çıktı mı gözüm kör olur Ta ki duvarlar onu saklayıncaya kadar."

Şairin birisi de çokça hükümdarların yanına girip çıkan birisine yaptığı tavsiyelerinde şunları da söylemektedir:

"Gir, fakat girdiğin vakit, kör gir Çıktığın zaman da dilsiz çık."

Katade der ki: Onlar hakkı işitmeyen "sağırılar" hakkı dile getirip söyle-meyen

"dilsizler" ve hakkı göremeyen "körler" dir.

Derim ki: Pegamber (s.a)'ın Cibril hadisinde ahir zamandaki yöneticileri şu şekilde nitelendirirken bu anlamı dile getirmek istemiştir: "Ve sen çıplak ayaklı, elbisesiz, sağır ve dilsiz kimselerin yeryüzünün hükümdarları olduğunu gördüğün vakit, işte bu da Kıyametin aiamelelerindenir." [\[141\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Artık onlar dönmezler." Şanı yüce Allah'ın onlar hakkındaki bilgisi dolayısıyla onlar hakka geri dönmezler. Arapçada: Bizzat kendisi dönen için denilir. Başkası tarafından döndürülen için Onu döndürdü," denilir. Huzeyl kabilesi ise: Başkası onu döndürdü" derler.

Yüce Allah'ın: "Sözü biribirlerine döndürürler" (Sebe', 34/31) Yani biri-birlerini kınarlar demektir. -Yüce Allah'ın sözü geçen sûrede (buyrukta) beyan ettiği budur. [\[142\]](#)

19- Yahut gökten boşanan yağmur gibi. Onun içinde karanlıklar, şimşek ve gök gürültüsü vardır. Ölüm korkusu ile yıldırımlardan parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah kâfirleri çepeçevre kuşatandır.

Dehşet Tabloları:

"Yahut gökten boşanan yağmur gibi." Taberi der ki: Burada Yahut "ve" anlamındadır. el-Ferrâ da böyle demiş ve delil olarak da şu beyiti göstermiştir: "Leyla zannetti ki ben kötü iş yapıyorum Kendimedir nefsimin takvası yahut kötülüğü."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Hilafete nail oldu yahut onun için bir kaderdi

Nitekim Musa da Rabbinin huzuruna kader gereği çıkmıştı."

Buralarda "yahut" kelimesi: "ve" anlamındadır.

Burada yer alan "yahut" kelimesinin, muhatabı istediğini seçmek hususunda serbest bırakmak için kullanıldığı da söylenmiştir.Yani siz münafıkların durumunu ister buna ister buna benzetin. Sadece bu iki halden birisine münhasır değil. Buyruk, yahut onlar yağmura tutulmuş kimsenin haline benzerler, demektir.

kelimesi yağmur anlamını taşır. Bu kelimenin iştikakı ise: şeklindedir ve yağmurun yağması hakkında kullanılır. Alka-me der ki:

"Yağmur yüklü bulutlar, bol bol seni sulayasica

Beni cahil bir kimse ile eş tutma!"

Kelimenin aslı şeklindedir. Ya ve vav bir araya gelmiş, ya harfi vav'dan önce esreli bulunmuştur. O bakımdan vav ya'ya dönüştürölüp idğam yapılmıştır.

Nitekim kelimelerinde de aynı şey yapılmıştır.

Kimi Kuleliler de şöyle demiştir: Bu kelimenin aslı, vezninde şeklindedir. en-Nehhas da der ki: Eğer durum onların dediği gibi olsaydı, bu iki harfin birbirine idğam edilmesi caiz olmazdı. Nitekim kelimesinin de idğamı caiz değildir. kelimesinin çoğulu, "Onların misali, bir ateş yakan kimsenin misaline benzer. Yahut yağmura tutulmuş kimsenin halini andırır..."

"Gökten" Gök anlamına gelen "sema" kelimesi müzekker ve müennes olarak gelir ve şekillerinde çoğulları yapılıır. el-Accac der ki:

"Onu rüzgarlar ve gökler (yani: yağmurlar) sarar"

Üst tarafta bulunup da seni gölgelendiren her şeye "sema" denilir. O bakımdan (Arapçada) evin tavanına "sema" denilmiştir. Aynı şekilde "sema" yağmur anlamında da kullanılır; çünkü yağmur semadan (yukardan) gelir. Hassan b. Sabit der ki:

"Hashâs oğullarının bazı toprakları var ki kurudur Oraları topraklar ve sema gizleyip örter." Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Sema (yağmur) bir kavmin arzına yağdı mı

İsterse onlar kızsınlar biz orada otlatırız."

Çamur ve ota da "sema" adı verilir. Mesela: "Sizin yanınıza gelene kadar semayı çiğneyip durduk" denirken kastettikleri otları ve çamurları çiğneyip durdukları şekildedir. Yine yüksekte kaldığı için atın sırtına da "sema" adı verilir. Şair der ki:

"Atlas gibi kırmızı semasına gelince

Hep ıslaktır. Arzı ise kuru mu kuru.."

Üstte kalan şeye "sema", aşağıda kalan şeye de "arz" denildiği önceden de açıklanmıştır.

"Onun içinde karanlıklar, şimşek ve gök gürültüsü vardır."

Yüce Allah burada çoğul şeklinde "karanlıklar" buyurarak bir taraftan gecenin karanlığına, diğer taraftan bulutun karanlığına işaret etmektedir. Bulutlar üst üste yığılıp arttığından dolayı çoğul gelmiştir. Bu kelimenin söyleyiş şekillerine dair açıklamalar önceden (17. âyetin tefsirinde) geçmiştir. Burada tekrarlamaya gerek yoktur. Yüce Allah'ın izniyle daha önce açıklaması geçmiş bütün hususlara dair tutumumuz bu olacaktır.

"Gökgürültüsü" hakkında ilim adamları farklı görüşlere sahiptir. yr Tirmizî'deki rivayete göre İbn Abbas şöyle demiştir: Yahudiler Peygamber (s.a)'e

gökgürültüsünün ne olduğu hakkında soru sordular, o da şöyle buyurdu: "Meleklerden bir melek olup bulutlarla görevlidir. Onunla birlik-î ' te yüce Allah'ın dilediği yere kendileri vasıtasıyla bulutları sürdüğü kamçıları vardır." Bu sefer: Peki bu işittiğimiz ses ne oluyor? diye sorunca; Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "Bu da onun bulutlara bağırdığı zamanki sesidir. Ve bu Allah'ın

dilediği yere kadar ulaşır." Yahudiler: Doğru söyledin, diye cevap verdiler.. [\[143\]](#)

İlim adamlarının çoğunluğu da bu görüşü benimsemiştir. Buna göre "gökgürültüsü" işitilen sesin adıdır. Hz. Ali de böyle demiştir. Arap dilinde bilinen de budur. Cahiliyye döneminde Lebid şöyle demiştir:

"Gökgürültüsü ve yıldırım bana o süvariye kaybetmenin acısını tattırdı

Baş edilemez o savaş gününde."

İbn Abbas'tan şöyle dediği de rivayet edilmiştir: Gökgürültüsü bulutlar arasında sıkışıp kalan bir rüzgardır. İşte işittiğiniz o sesin çıkması bundan dolayıdır.

"Şimşek" hakkında da müf'essirler farklı görüşlere sahiptir. Ali, İbn Mes'ud ve İbn Abbas (Allah onlardan razı olsun)dan şimşegin meleğin elinde kendisiyle bulutları sürdüğü demir bir kılıç olduğu rivayet edilmiştir.

Derim ki: Tirmizî'nin rivayet ettiği hadisin zahirinden anlaşılan odur. Yine İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bu, kendisi vasıtasıyla bulutları sürüklediği, meleğin elinde nurdan bir kamçıdır. Ondan gelen bir başka rivayete göre şimşek, görünür gibi olan bir melektir.

Felsefeciler de derler ki: Gökgürültüsü, bulut parçalarının birbirleriyle sürtüşmesinden çıkan sestir. Şimşek ise, bu sürtüşmeden dolayı parlayan , çakan ateştir. Ancak bu görüşün doğruluğunu belirten sahih bir metin yoktur. O bakımdan reddedilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Gökgürültüsü" (anlamına gelen "er-Ra'd") kelimesinin asıl itibariyle hareket manasına geldiği ifade edilmiştir. Nitekim korkak kimseye "er-Ri'did (çokça titreyen)" denilir. Çalkalanıp sallanan birşey hakkında da Titredi kelimesi kullanılır. Hadis-i şerifte yer alan şu ifade de buradan gelmektedir: İki bütünü

eklemleri titreyerek getirildiler." [\[144\]](#) Bu hadisi Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.

"el-Berk (şimşek)" : kelimesinin aslı parlaklık ve ışık anlamına gelen kelimelerinden gelmektedir. Burak kelimesi de burdan gelmektedir. Burak, Rasulullah (s.a)'ın İsra gecesinde bindiği binektir. Ondan önce diğer peygamberler de bu bineğe binmiştir.

"Gök gürledi" Ra'd kökünden; (Gökte) şimşek çaktı" da Berk kökündendir. Yine: tabiri, kadın güzel-leşip süslendi, anlamındadır. Araplar, erkek hakkında denildiğinde tehditte bulundu ve korkuttu, denmek istenir. İbn Ahmer der ki:

"Ey ülkemiz kendisinden uzak olan ve ey bizi uzaktan takip edip yetişemeyen Sen bulunduğun yerde şimşek gibi çak ve gök gibi gürle." Belde halkına gök gürültüsü ve şimşekler isabet ettiğinde denilir.

Gökteki gürültü ve şimşek için denilirken, tehditte bulunduğu ve korkuttuğu zaman bir kişinin durumunu anlatmak üzere de: denilir. Ancak el-Esmaî bunu kabul etmez. Esmaî'nin görüşüne karşı el-Kumeyt'in şu beyiti delil gösterilmiştir: "Ey Yezid, gürle ve tehditte bulun.

Senin tehdidin bana dokunmaz." -- Ancak el-Esmaî: Kumeyt'in sözleri delil değildir, diye cevap verir.

İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Medine ile Şam arasında Ömer b. Hattab ile bir yolculukta idim. Beraberimizde Ka'b el-Ahbar da vardı. Şiddetli bir rüzgar çıktı. Ondan sonra gök gürültüsü ve oldukça şiddetli bir yağmur yağdı. Soğuk da oldu. İnsanlar korkmaya başladı. Ka'b bana şöyle dedi: Her kim gökgürültüsünü işittiği vakit:

"Gökgürültüsünün hamdiyle, meleklerin de korkusundan dolayı teşbih ettiği zatın şanı ne yücedir!" derse bu bulut soğur ve gök gürültüsünden dolayı meydana gelecek zararlardan esenliğe kavuşturulur. İbn Abbas der ki: Bu sözü ben ve Ka'b birlikte söyledik. Sabah olup da insanlar bir araya gelince Ömer'e şöyle dedim: Ey mü'minlerin emiri. Sanki biz insanların içinde bulunduğu durumdan farklı bir haldeydik. Bana, bu nasıl oldu? diye sorunca ben ona Ka'b'ın söylediklerini naklettim. Hz. Ömer şöyle dedi: Sübhanallah siz, niye bunu bize söylemediniz, biz de söylediğiniz gibi söyledik. Bir rivayette de Hz.Ömer'in burnuna isabet eden ve burnunda iz bırakan bir dolu tanesi çarptı. Bu rivayet inşaallah er-Ra'd sûresinde (13- âyetin tefsirinde) gelecektir.

Her iki rivayeti de Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatib, tabiinin as-hab-ı kiramdan naklettiği rivayetler arasında zikretmektedir. (Allah'ın rahmeti hepsine olsun). İbn Ömer'den rivayete göre Peygamber (s.a) Gökgürül-tüsü ve yıldırımları işitip gördüğünde şöyle derdi:

Allah'ım, gazabınla bizi öldürme, azabınla bizi helak etme, bundan önce bize afiyet ver."[\[145\]](#)

"Yıldırımlardan parmaklarını kulaklarına tıklarlar." Parmaklarını kulaklarına tıkamalarının sebebi Kur'ân-ı Kerim'i işitmek, ona ve Muhammed (s.a)'a iman etmemek içindir. Çünkü bu onlar açısından bir küfürdür. parmaklar" kelimesinin tekili beş şekilde söylenir:

1. şeklinde hemze esre, be üstün
2. şeklinde hemze üstün, be esreli

3- Hemze ve be üstün,

4. Hemze ve be ötreli,

5. Hemze ve be esreli. Kelime müennestir. "Kulak" anlamına gelen "uzun"un küçültme ismi "uzeyne"dir. Bunu bir erkeğe ad verip küçültecek olursak "uzeyn" denilir.

"Kulak" anlamına gelen, "üzün" kelimesinin çoğulu "âzân" gelir. Herkesin sözüne kulak veren kimse hakkında: denilir. Tekili ile çoğulu aynıdır. Kulakları büyük kimseyedenilir. Böyle olan koyuna: koça v. de çocuğun kulağını büktüm, demektir.

"Yıldırımlardan" buyruğu ile yıldırımlar dolayısıyla parmaklarıyla kulaklarını tıkadıklarına işaret edilmektedir. Âyet-i kerimede yer alan "savâik" yıldırımlar "saika" kelimesinin çoğuludur. İbn Abbas, Mücahid ve başkaları der ki: Melek olan er-Ra'd (gökgürültüsü)ın hiddeti ileri dereceye vardığı takdirde ağzından ateş saçar. İşte yıldırımlar bunlardır. el-Halil de böyle söylemiştir. Yine el-Halil der ki: Yıldırım: Gökgürültüsü sesinden gelen oldukça şiddetli bir şekilde düşen birşeydir. Kimi zaman onunla beraber değdiği şeyi yakan bir ateş parçası da bulunur. Ebu Zeyd de der ki: Yıldırım, şiddetli gökgürültüsü esnasında semadan düşen bir ateştir. el-Halil de bir grup kimseden bu kelimenin "sin" harfi ile "es-saika" şeklinde söylediğini nakletmektedir. Ebu Bekr en-Nekkaş da der ki: "Saika, sa'ka ve sakia" aynı anlamdadır. el-Hasen bu kelimeyi (kaf harfini öne alarak): "es-savaki" şeklinde okumuştur. Ebu'n-Necm'in şu beyitinde de durum böyledir:

"Keskin ve dümdüz kılıçlarla anlatırlar

Şimşegin gök gürültüsünden yarılmasını."

En-Nahas der ki: Bu şekildeki söyleyiş Temimliler ile Rabia oğullarının bir kısmının söyleyiş şeklidir. Gökten bir topluluk üzerine yıldırım düştüğü vakit, "üzerlerine gökten yıldırım düştü," denir.

Saika, aynı zamanda azap sayhası (feryadı) anlamındadır. Allah şöyle buyurmaktadır: "Kazandıkları sebebiyle , horlayıcı azabın yıldırımını onları yakaladı." (Fussilet, 41/17) Bayılan hakkında: adam bayıldı, baygınlık ifadeleri (bu kökten) kullanılır. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu anlamdadır: "Mûsâ da baygın düşüverdi." (el-A'raf, 7/143) İbn Mukbil der ki:

"Mavi at sineklerini göğsünün altında görürsün

Teker teker çiftler çiftler kişnemeleri o atların, onları baygın (ölü) düşürmüştür."

Yüce Allah'ın: "Göklerde ve yerde olanların hepsi baygın düşer." (ez-Zu-mer, 39/68) buyruğundaki baygınlıktan kasıt ölümdür.

Yüce Allah bu âyet-i kerimede münafıkların durumunu, şiddetli yağmur

esnasında bulunan karanlıklara, gökgürültüsü, şimşek ve yıldırımlara benzemektedir. Karanlıklar onların inandıkları küfrün misali, gökgürültüsü ve şimşek kendisi ile korkutuldukları buyrukların misalidir.

Şöyle de denilmiştir: Allah Kur'ân-ı Kerim'i yağmura benzetmiştir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması onlar için içinden çıkılamaz birşeydir. Körlük ise karanlıklar demektir. Onun içerisinde bulunan tehdit, azar da gökgürül-tüsüdür. Kur'ân-ı Kerim'de bulunan nur ve kimi zaman neredeyse gözlerini kamaştıracak dereceye varan apaçık deliller ise, şimşeği andırmaktadır. "Yıldırımlar" ise Kur'ân-ı Kerim'de bulunan dünya hayatında savaşa çağrının ve âhiretteki tehditlerin misalini ifade eder. "Yıldırımların hoşlarına gitmeyen cihat, zekat ve benzeri diğer şer'i mükellefiyetler olduğu da söylenmiştir.

"Ölüm korkusu ile." Burada (korkuyu ifade eden) kelimesi, aynı anlamda olmak üzere şeklinde de okunmuştur.

Sibeveyh der ki: Burada kelimenin nasb halinde gelmesi, mef'ulu leh olması dolayısıyladır. Hakikatte ise bu masdardır. Sibeveyh şu beyiti örnek göstermiştir:

"Asil bir kimse bana karşı bir cahillikte bulunursa onun bu halini (asaletini) korumak üzere affederim onu Ve seviyesine düşmeyeyim diye adi ve bayağı kimsenin sövmesinden yüzçeviririm."

el-Ferrâ da, bu kelimenin temyiz olmak üzere nasb edildiğini söylemiştir. Ölüm (el-mevt) hayatın zıddıdır. şekillerinde gelir. Şair der ki:

"Kızcağızım, ey kızların efendisi

Çok yaşa fakat ölmeyeceğinden yana emin olunmaz."

Ölü kimse için şeklinde kullanılır. Bu kelimenin çoğulu ise şeklinde gelir. Cansız varlıklar hakkında "el-mevat" denilir. Yine bu kelime, sahipsiz ve yararlanılmayan arazi anlamına gelir. "Mevetan" hayatta olmanın zıddıdır. "İki ölüyü al, fakat iki yaşayanı alma" denilir. Yani arazileri evleri al, fakat köle ve hayvan satın alma. Davarların karşıkışıya kaldıkları bir hastalıktan ölmelerine denilir. Davarlarda ölüm salgını görüldü," demektir. Öldürmek anlamını ifade etmek üzere denilir. Allah onu öldürdü, anlamındadır. Son kelimenin şeddeli gelmesi mübalağa içindir. Şair der ki:

"Urve çok rahat bir şekilde öldü

İşte şimdi ben her gün öldürülüyorum."

Dişi devenin yavrusu öldüğü takdirde hakkında tabiri kullanılır. Ebu Ubeyd der ki: Kadının da durumu böyledir. Bu durumda olanın çoğulu şeklinde gelir. İbnu's-Sikkit der ki: Bir kişinin oğlu veya oğulları öldüğü takdirde denilir. kendisini ölü gibi gösteren riyakar zahidin niteliklerindendir. ifadesi ise, demene

benzer. (Öldürücü mü öldürücü bir ölüm ve kapkaranlık bir gece demektir). Bu şekilde onun lafzından tekit edici bir ifade kullanılır. ise, bir işe kendisini alabildiğine veren demektir. Şair Ru'be der ki:

"Ve deniz köpüğünün hışırtısı var

Gece ise su üstünde ölü gibidir."

Yine kelimesi, savaşta ölümden hiçbir şekilde korkmayan, ölüme aldırış etmeyen, ölürcesine çarpışan kimse anlamına gelir. Hadis-i şerifte şu ifade kullanılmaktadır:" Ben bunların ölesiye çarpıştıklarını (çarpışacaklarını)

görüyorum."[\[146\]](#)

kelimesi insanda görülen bir çeşit delilik ve sara nöbeti demektir. Kendisine geldiği zaman tekrar aklı tam anlamıyla başına gelir. Uyuyan ve sarhoşun durumunda olduğu gibi.

Mu'te ise, Ebu Talib'in oğlu Ca'ferin (selam ona) öldürüldüğü bir beldenin adıdır.

"Allah kâfirleri çepeçevre kuşatandır." İfadesi mübteda ve haberdur. Yani onun elinden kurtulamazlar, demektir. Bir kişiyi dört bir yandan kuşatıp yakaladığı takdirde Sultan filanı çepeçevre kuşattı," denilir. Şair der ki:

"Onları kuşattık, nihayet gördüklerine onlar da inanınca

Hep birlikte barışa meylettiler."

Yüce Allah'ın: "Onun bütün mahsulü, kuşatıldı (yok edildi)" (el-Kehf, 18/42) buyruğu da bu kökten gelmektedir.

Şanı yüce Allah, bütün mahlukatı muhit (kuşatıcı)dır. Yani bütün yaratıklar O'nun egemenliği ve buyruğu altındadır, emri altındadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Arz bütününü Kıyamet gününde O'nun kabzasındadır." (ez-Zumer, 39/67) Yani O'nun egemenlik ve tasarrufu altındadır, demektir.

"Allah kâfirleri çepeçevre kuşatandır." Onların durumlarını çok iyi bilendir, anlamına geldiği de söylenmiştir. Bunun delili ise yüce Allah'ın şu buyruğudur:

"Ve muhakkak Allah'ın ilmiyle herşeyi kuşatmış olduğunu gerçekten bilersiniz diye." (et-Talak, 65/12)

Onları helak edip yok edecek ve onları bir araya getirip toplayacaktır, anlamına geldiği de söylenmiştir. Bunun delili ise yüce Allah'ın şu buyruğudur:

"Etrafınızın kuşatılması hariç..."(Yusuf, 12/66) Hep birlikte helak edilmeniz hali müstesna, demektir. Özellikle kâfirlerin kuşatılmasının sözkonusu ediliş sebebi ise, âyet-i kerimede daha önce kendilerinden söz edilmiş olmasıdır. Doğruyu en

iyi bilen Allah'tır. [\[147\]](#)

20. O şimşek neredeyse gözlerini kapıp alıverecek. Onları aydınlattıkça da

ışığında yürürler. Başlarına karanlık çökünce dikilip kalırlar. Allah dileseydi işitmelerini ve görmelerini giderirdi. Şüphesiz ki Allah herşeye gücü yetendir.

Aldatıcı Işıklar:

"O şimşek neredeyse gözlerini kapıp alıverecek" buyruğundaki" neredeyse" kelimesi birşeyin gerçekleşmesinin yakın olduğunu ifade eder. Yapmasının yaklaşp yapmaması halinde denilir. Kur'ân-ı Kerim'in dışındaki sözlerde kullanılabilir. Nitekim Ru'be şöyle demiştir:

"Uzun zamandan beri eskidiğinden dolayı neredeyse tamamıyla yok olacaktı." Ancak getirmeden kullanılması daha güzeldir. Çünkü bu edat ifadeye "gelecek zaman" anlamını kazandı. Bu ise uygun değildir. Nitekim (bu edat kullanılmaksızın) yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şimşeginin şiddetli ışığı gözlerin nurunu neredeyse alıp gidecektir." (en-Nur, 24/43) Araplarda: Devekuşu neredeyse uçacak, damat neredeyse prens olacak" tabirlerini kullanır. Çünkü her ikisi de belirtilen hallere oldukça yaklaşırlar. fiili çekimi yapılabilen ba-bındandır. Burada bu fiilin haberi, isim ile gelmiştir jki bu da oldukça azdır.

Arapçada bu kelime gibikelimleri de vardır. Ve bunların da haberi (jf)sız gelir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Üzerlerine cennet yapraklarından koyarak örtmeye başladılar." (el-A'râf, 7/22; Taha, 20/121) Çünkü bütün bu fiiller, hali ve onun yakınlığını ifade eder. Hal ile birlikte ise (oî) bulunmaz.

"Gözlerini kapıp alıverecek.." Kapıp alıverme; el-hatf: Hızlıca almak demektir. Hızı dolayısıyla uçan kuşa "huttâf" denilmesi bundan dolayıdır. Kur'ân-ı Kerim'in korkutmasına misal olduğunu kabul edenlere göre, bunun anlamı da şöyle olur: Onların başlarına geleceklerden korkmaları, neredeyse gözlerini alıverecek. Eunu Kur'ân-ı Kerim'de bulunan beyana misal kabul edenlere göre de anlamı şöyle olur: Onlara gözlerini iyice kamaştıracak şekilde açıklamalar gelmiş bulunmaktadır.

Bu kelime, şeklinde kullanılır. Her şekilde de okunmuştur. O söyleyişi güzeldir. Diğer söyleyişi ise, el-Ahfeş şeklinde nakletmiştir. el-Cevheri, bunun az ve sıradan bir söyleyiş olduğunu hemen hemen hiç bilinmediğini kaydetmektedir. Yüce Allah'ın: O şimşek neredeyse gözlerini kapıp alıverecek" buyruğunu bu şekilde Yunus okumuştur. en-Nehhas ise, okuyuşunda yedi şekil olduğunu söylemiştir.

Fasih okuyuş:şeklindedir. Ali b. el-Huseyn ile Yahya b. Vessab şeklinde okumuştur. Said el-Ahfeş, bu bir şivedir demiştir. el-Ha-sen, Katade ve Asım el-Cahderi ile Ebu Reca el-Utaridi şeklinde okumuşlardır. Yine el-Hasen'den gelen

rivayete göre de "hı" harfini üstün okumuştur. el-Ferra der ki: Bazı Medineliler hı harfini sakın ve ta harfini şeddeli okumuşlardır. el-Kisai, el-Ahfeş ve el-Ferra der ki: Ya, hı ve ta harflerini es-reli okuyarak şeklinde okumak caizdir. Bu üç okuma şekli yazıya uygundur. Yedincisini ise Abdülvaris nakletmiş ve şöyle demiştir: Ben Ubey b. Ka'b mushafında şeklinde yazıldığını gördüm.

Sibeveyh ile el-Kisai'nin iddiasına göre şeklinde hı ve ta harflerinin esreli okuyan kimseye göre bu kelimenin aslı şeklindedir. Daha sonra "t" harfini "ta" harfine idğam etti. İki sakın harf bir araya geldiğinden dolayı hı harfi esreli okunmuştur. Sibeveyh der ki: Hı harfini üstün okuyan kimse, t'nin harekesini o harfe vermiş demektir. el-Kisai der ki: Ya harfini esreli okuyan kimse kelimesindeki elifin esreli oluşu dolayısıyla böyle okur. Ferra'nın hı harfini sakın okuyup ta harfini de idğamlı okunuşu şeklinde Medine halkından yaptığı nakle gelince, bu bilinen bir ki raat şekli de değildir. Mümkün de değildir (caiz değildir). Çünkü iki ayrı sakini bir arada bulundurmaktadır. Bunu da en-Nehhas ve başkaları söylemiştir.

Derim ki: Yine el-Hasen'den ve Ebu Reca'dan şeklinde bir okuyuş da rivayet edilmiştir. İbn Mücahid: Bunun yanlış olduğunu zannederim, demektedir. Buna dair de yüce Allah'ın: Meğer ki hırsızlayıp kapan olsun" (es-Saffat, 37/10) buyruğunu hiçbir kimsenin (ti harfini) üstün olarak okumadığını delil göstermiştir.

"Gözleri" anlamındaki buyruğun tekili. Basar, görme duyusudur. Anlamı şudur: Kur'ân'ın delilleri ve apaçık burhanları neredeyse gözlerini kamaştıracak şekildedir. Şimşegi korkutmanın misali kabul edene göre ise, anlam şöyle olur: Başlarına geleceklerden dolayı korkmaları neredeyse gözlerini alıve-recek demektir.

"Onları aydınlattıkça da ışığında yürürler." buyruğunda " her ... ça", zarf olduğundan mensubtur. Bu kelime zaman edatı anlamında olursa, o taktirde ismi mevsul olup âmili de ışığında yürürler" buyruğu alır. Bu aynı zamanda cevabıdır. Bunda aydınlattı, amel etmez, çünkü bu da sıra cümlesi bünyesinde. el-Müberred'e göre, ifadenin takdiri şöyledir: Şimşek yollarını aydınlattığında yürürler. Buna göre "yol" anlamındaki kelime mePul olur. Fiillerin bablarının aynı anlama gelmesinin caiz olduğu da söylenmiştir. Bu durumda takdire gerek kalmaz. Buna göre mana şöyle olur: Onlar Kur'ân'ı işittikleri ve delillerini açıkça gördükleri her seferinde alışkanlık kazanırlar ve onunla birlikte yol alırlar. Kur'ân-ı Kerim'den anlayamadıkları ve kendisi sebebiyle sapacakları birşey nazil olduğu zaman, yahut kendilerine bir mükellefiyet verildiğinde "dikilip kalırlar." Yani münafıklıkları üzerinde sebat ederler. Bu açıklama şekli İbn Abbas'tan

nakledilmiştir.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Ekinlerinde, davarlarında halleri iyi gidip de nimetler ardı arkasına geldiği her seferinde şöyle demektedirler: Muhammed'in dini mübarek bir dindir. Fakat onlara bir musibet gelip çattığında, bir kıtlıkla karşı karşıya kaldıklarında bu işe kızarlar ve münafıklıklarını sürdürürler, münafıklıklarından vazgeçmezler. Bu açıklama şekli de İbn Mesud ve Katade'den nakledilmiştir.

en-Nehhas der ki: Bu güzel bir açıklama şeklidir. Bunun doğruluğuna da yüce Allah'ın şu buyruğu delildir: "İnsanlardan kimisi, Allah'a inhiraf (ye tereddüt) üzere ibadet eder. Ona bir hayır isabet ederse, bununla mutmain olur. Eğer ona bir fitne (sıkıntı) isabet ederse, yüzüstü gerisin geri döner." (el-Hacc, 22/11)

Sufi ilim adamları da der ki: Bu yüce Allah'ın, başından beri irade ile ilgili doğru dürüst sahih bir hali bulunmayan kimselere verdiği bir misalidir. Bu kişi bu hallerden birtakım asılsız iddialarla büyük kimselerin hallerine intikal eder. Eğer bunların adabına sıkı sıkıya bağlı kalmak suretiyle bu iddialarını tashih etmiş olsaydı, bu irade halleri onu aydınlatırdı. Ancak bu iddialar ile bu halleri birbirine karıştırınca Allah, ondan bu hallerin nurlarını giderdi ve bu kişi bu karanlıklardan çıkış yolunu görmeyecek halde iddialarının karanlıklarında kalakaldı.

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, bunlarla kastedilen yahudilerdir. Peygamber (s.a) Bedir'de muzaffer olunca umutlandılar ve şöyle dediler: Allah'a yemin ederiz, Musa'nın bizlere geleceğini müjdelediği peygamber budur. Bunun hiçbir sancağı geri dönmez. Ancak Uhud'da bozgun sözkonsu olunca ir-tidat ettiler ve şüpheyeye düştüler. Bu açıklama şekli zayıftır, âyet münafıklar hakkındadır. Ancak, İbn Abbas'tan bu rivayet daha sahih bir şekilde gelmiştir. Bununla birlikte mana hepsini (kâfirleri de münafıkları da) kapsamaktadır.

"Allah dileseydi işitmelerini ve görmelerini giderirdi." Yani eğer Allah dilemiş olsaydı, müminleri onların durumlarından haberdar eder ve böylelikle istilaya uğratarak, öldürterek, mü'minleri aralarından çıkartarak İslam'ın kendilerine kazandırdığı izzetleri ellerinden giderirdi. Burada özellikle "işitmek ve görmek"den söz edilmesi, âyet-i kerimede daha önce bunların sözkonusu edilmesidir veya insanda bulunan en şerefli azalan olduklarından dolayıdır. Bu kelime, şeklinde çoğul olarak da okunmuştur. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/7. âyet, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Şüphesiz ki Allah herşeye gücü yetendir." Genellik ifade eder. Kelâm-cılara göre bunun anlamı, şanı yüce Allah'ın kendisine güç yetirmekle nitelendirilebileceği herşey hakkında caizdir. Ümmet yüce Allah'ın "kadîr (gücü

yeten)" diye adlandırılabilceği üzerinde icma etmiştir. Şanı yüce Allah kadîr, kadir ve muktedirdir. Kadîr, kâdir'den daha belîğdir. Bunu ez-Zeccac söylemiştir. el-Herevi de der ki: Kadîr ile kadir aynı anlamdadır. Bir şeye muktedir olmak, O şeye gücü yetmek demektir. Yüce Allah var olması da yok olması da mümkün olabilen herşeye kadîr, muktedir ve kadirdir. O bakımdan her mükellefin şanı yüce Allah'ın kadir olduğunu bilmesi gerekir: Bu kudretiyle o, dilediğini bilgi ve seçimine uygun olarak dilediği şekilde yapar. Yine her mükellefin şunu da bilmesi gerekir: Kulun da kendisine göre bir kudreti vardır. Bu kudreti sayesinde o, ilahi adetin cereyan şekline uygun olarak Allah'ın kendisini muktedir kıldığı şeyleri yapabilir. Bununla birlikte yüce Allah, kendi kudreti ile kullarını istibdadı altında tutmamaktadır. (Yani onları belli bir işi yapmak üzere zorlamamaktadır.) Burada yüce Allah'ın "kudret" sıfatının sözkonusu ediliş sebebi ise, tehdit ve korkutma anlamını ihtiva eden bir fiilden daha önce söz edilmiş olmasıdır. O bakımdan burada "kudref'in anılması uygun düşmektedir. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır.

Kûfelilere göre buraya kadar yirmi âyettir. Bu yirmi âyetin dört âyeti müminlerin niteliği ile ilgilidir. Arkasından kâfirlerin niteliği ile ilgili iki âyet-i kerime gelmektedir. Geri kalanı ise münafıklar hakkındadır. Buna dair rivayet İbn Cüreyc'den daha önce geçmiş bulunmaktadır. Yine Mücahid de bu görüşü belirtmiştir. [\[148\]](#)

21. Ey İnsanlar, sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin. Ta ki sakınasınız.

Ey İnsanlar! İbadet Edin:

"Ey insanlar, sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibadet edin." Alkame ve Mücahid dedi ki: "Ey insanlar" diye başlayan her bir âyet, Mekke'de inmiştir. "Ey iman edenler" diye başlayan her bir âyet de Medine'de inmiştir.

Ancak bu görüşü reddeden birtakım hususlar vardır: Bu sûre ve Nisa sûresi, Medenidir yani Medine'de inmiştir ve bunlarda da "Ey insanlar" hitabı yer almaktadır. "Ey iman edenler" ile ilgili görüşleri ise doğrudur. Urve b. ez-Zubeyr der ki: Herhangi bir had (belli bir suçun cezası) yahut bir farz belirten buyruklar Medine'de inmiştir. Geçmiş ümmetlerden ve azaptan söz eden buyruklar ise

[\[149\]](#)
Mekke'de inmiştir. Bu da açıktır.

Burada "insanlar" ile kimlerin kastedildikleri hususunda iki farklı görüş vardır:

Birinci görüş: Bunlar yüce Allah'a ibadet etmeyen kâfirlerdir. Buna da yüce Allah'ın bundan sonra gelecek: "Eğer kulumuza... indirdiğimizden şüphe içinde iseniz." (el-Bakara, 2/23) buyruğu delalet etmektedir.

İkinci görüş: Bu bütün insanlara yönelik genel bir hitaptır. Buna göre, müminlere yönelik olan tarafıyla ibadetın devamı, kâfirlere yönelik olan kısmıyla da ibadet etmeye başlamaları şeklinde bir hitap olur. Bu da güzel bir açıklamadır. '

"İbadet edin" buyruğu ona ibadet etmek emrini vermektedir. Burada ibadet onu tevhid etmek ve dininin şer'i hükümlerine bağlanmaktan ibarettir. İbadet asıl itibariyle boyun eğmek ve önünde zilleti arzettir. Eğer bir yol ayaklar ile çiğnenip oradan gidip geliniyor ise, o yola denilir. Taraf e der ki:

"Ön ayağını attığı yere arka ayağını attı, peş peşe gidip geline bir yol üstünde." İbadet itaat, taabbud de kendini ibadete vermek ve ibadet için çekilmek, birisini abd edinmek de onu köle edinmek, demektir.

"Sizi de... yaratan" Şanı yüce Allah, diğer sıfatları arasından onları yaratmış olduğunu özellikle zikretmektedir. Çünkü Araplar yüce Allah'ın kendilerini yarattığını kabul ediyorlardı. Bunu onlara karşı bir delil olmak ve ibadet etmemelerine karşılık da onları azarlamak için zikretmiştir. Bununla üzerlerindeki nimetini hatırlatmak istediği de söylenmiştir.

Asıl itibariyle "yaratmak (halk)" iki şekilde olur:

Birincisi; takdir etmektir. Mesela: Eğer bir hayvan derisini kesip parçalamadan önce, gerekli şekilde ölçüp tasarlanmış ise, kişi." Deriyi su kırbaşı olmak üzere halkettim" der. Şair der ki:

"Sen takdir ettin mi hemen onu yaparsın

Kimisi ise, takdir eder daha sonra hiç yapmaz."

el-Haccac da şöyle demiştir: Ben neyi takdir ettimse, (halaktı) mutlaka onu kesinlikle sonuca ulaştırdım. Neye söz verdimse de mutlaka onu yerine getirdim.

İkincisi; varetmek, meydana getirmek, icad etmek ve yoktan varetmek. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Ve yalan halkediyorsunuz. (Olmayan birşeyi uyduruyorsunuz)" (el-Ankebut, 29/17.)

"... Sizden öncekileri de.." Kendilerinin Allah tarafından yaratıldıklarını kabul ettiklerine göre, başkalarının da o Allah tarafından yaratıldığını kabul ediyorlar demektir. (O halde bunu da ayrıca söylemenin anlamı nedir?) diye bir soru sorulursa, şu şekilde cevap verilir: Böyle bir ifade verilen öğüdün daha belîğ ve etkileyici olması için dikkat çekmek ve hatırlatmak içindir. Yüce Allah, onlara kendilerinden öncekileri hatırlattı. Böylelikle kendilerinden öncekilerini öldürenin aynı şekilde Allah olduğunu bilsinler ve kendilerini de yarattığı gibi öldüreceğini anlasınlar. Kendilerinden önce geçip gidenlerin ne şekilde oldukları

ve helak olanların ne sebeplerden dolayı helak edildikleri üzerinde düşünsünler, onların da imtihan edildikleri gibi kendilerinin de imtihan edilmekte olduklarını bilsinler. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Ta ki sakınasuuz." Yüce Allah'ın burada yer alan Ta ki, olur ki" edatı "ibadet edin" ile alakalıdır. Yoksa "yaratan" buyruğu ile alakalı değildir. Çünkü Allah'ın cehennem için yaratmış olduğu kimseler, Allah'tan sakınsınlar diye yaratılmış değildir. Bu vö buna benzer yüce Allah'ın buyrukları arasında yer alan (ve aynı edatın kullanıldığı): "Ta ki akıl edesiniz, ta ki şükredesiniz, ta ki öğüt alasınız, ta ki hidâyet bulaşınız" buyrukları ile ilgili üç ayrı açıklama şekli yapılmıştır:

1- Bu kelimesi, asıl kullanılış amacına uygun olarak, umut ve beklenti ifade eder. Umut ve beklenti insanlardandır. Onlara şöyle denilmiş gibidir: Sizler bunu yapınız. Çünkü sizden beklenen ve umulan aklınızı kullanmanız, öğüt almanız ve takva sahibi olmanızdır. Sibeveyh'in ve dil alimlerinin ileri gelenlerinin görüşü budur. Sibeveyh yüce Allah'ın: "İkiniz de Fir'avn'a gidin, çünkü o azmıştır. Fir'avn'a yumuşak söz söyleyin. Olur ki öğüt alır yahut korkar" (Taha, 20/43-44) buyruğu hakkında şöyle demektedir. Bunun anlamı şudur: Sizler Fir'avn'ın öğüt alacağını umarak ve bekleyerek ona gidiniz. Ebu'l-Meali de bu görüşü tercih etmiştir.

2- Araplar bu edatı, edatının anlamını ifade eden "lam" (ile ve için) anlamında ve tereddütten uzak bir manada kullanmışlardır. O vakit bu gibi buyrukların anlamı: Aklınızı kullanmanız için, öğüt almanız için, takva sahibi olmanız için., şeklinde olur. Şairin şu sözü bunun delilidir.

"Bize dediniz ki: Bizim savaşı bırakmamız için siz de savaşları bırakın Ve bu konuda her türlü teminatı verdiniz Fakat biz savaşı bırakınca sizin verdiğiniz sözler Çölde parlayıp kaybolan bir serabın parıltısını andırırdı." Burada bu edat dolayısıyla: Bizim savaştan vazgeçmemiz için siz de savaşları kesiniz, anlamındadır. Şayet burada eğer şüphe ve tereddüt ifade etseydi, onlara her türlü teminatı vermeleri sözkonusu olmazdı. Bu görüş Kutrub ve Taberi'den nakledilmiştir.

3- Bu edat, bir şeye maruz kalmak anlamında kullanılır. Şöyle denilmiş gibidir: Akıl etmek, yahut öğüt almak veya takva sahibi olmak ile, karşı karşıya kalmak üzere, (için) bunu yapınız. Buna göre yüce Allah'ın: Ta ki sakınasınız" buyruğu şu anlama gelir: Belki sizler Allah'ın size emrettiklerini kabul etmek suretiyle bunu kendiniz ile cehennem arasında bir koruyucu haline getirirsiniz. Bu da bir kişiye hemen hakkını ödeyerek karşılık verdiği takdirde: Hakkı ile ondan korundu" denilmesi kabilin-dendir. Sanki o kişinin karşılaştığı bu kişiye hakkını ödemesi suretiyle o karşılaştığı kişinin hakkını ondan istemesine karşı kendisini

korumuş gibi olur. Hz. Ali'nin şu sözleri de bu türdendir: Yani, savaş kızıştığında biz Peygamber ile korunurduk. Düşmana karşı biz onunla kendimizi korurduk," [\[150\]](#) demektir. Şair Antere de şöyle demiştir:

"Göğsünden kan aka aka, atımı sürüp durdum Nihayet at(h)lar iki keskin (kılıç) ile benden korundu."

22.0 ki; yeryüzünü sizin için bir döşek, göğü de bir bina yapü. Gökten bir su indirip onunla sizin için rızık olmak üzere meyveler çıkardı. Artık siz de bildiğiniz halde Allah'a eşler koşmayınız.

"O ki yeryüzünü sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı.." buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı altı başlık [\[151\]](#) halinde ele alacağız: [\[152\]](#)

1- Yaratan Allah:

"O ki... yaptı." Buradaki kelimesinin anlamı, -iki mef ule geçişli olduğundan dolayı- "yaptı, meydana getirdi" şeklindedir. Bazı yerlerde yarattı anlamına da gelir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Allah ne bahire, ne şaibe, ne vasile... kılmıştır (yaratmıştır)" (el-Maide, 5/103); "Karanlıkları ve aydınlığı yaratan" (el-Maide, 6/1)

Bu fiil kimi yerde "adlandırdı" anlamına gelir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi:

"Hâ, Mim. Apaçık (yol gösteren) kitap hakkı için. Muhakkak Biz onu akıl edesiniz diye Arapça bir Kur'ân kıldık." (ez-Zuhruf, 43/1-3); "Onun kullarından bazısı O'na bir kısım isnad ettiler." (ez-Zuhruf, 43/15); "Ve onlar Allah'ın kulları olan melekleri de dişiler kıldılar." (ez-Zuhruf, 43/19) Yani onlara diş adlan taktılar.

Bu fiil kimi zaman "almak" anlamına da gelir. Şairin şu sözlerinde olduğu gibi:

"Onların ısırılmaları hoşuma gidiyor

"Onlar öyle bir ısırıldılar ki onları ısırın azı diş, eti kemiklerinden ayırıyor."

Kimi zaman bu kelime fazladan da gelebilir. Bir başka şairin şu sözlerinde olduğu gibi:

"İkiyi dört kişi görmeye başladım

Biri de iki, yaşlılık beni yıkınca."

Yüce Allah'ın: "Karanlıkları ve aydınlığı yarattı" (el-En'am, 6/1) buyruğunda yer alan bu kelimenin fazladan geldiği de söylenmiştir.

aynı anlamına gelir. Şair der ki:

"Zayıfların işini aşarak; gece boyu yol aldı;

Geceyi oldukça eski (Ad kavminden kalma) derin kuyuya dümdüz sarkıtılan ip gibi kıldı (durmaksızın yol aldı)

"Döşek" demek, yeryüzünü üzerinde yattıkları, karar ve rahat buldukları yer kıldığı anlamına gelir. Dağlar, sert kayalıklar ve denizler gibi döşek durumunda olmayan ise, yeryüzünün döşek gibi kullanılan yerlerinin faydasına var olan bölgelerdir. Çünkü dağlar, kazıklar gibidir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Biz yeri bir beşik, dağları da kazıklar yapmadık mı?" (en-Nebe, 78/6-7) Denizlerde ise, birçok faydasının yanında yolculuk yapılır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Ve denizlerde insanlar için faydalı şeylerle (yükli) akıp giden gemilerde..." (el-Bakara, 2/164) [\[153\]](#)

2- Bazı Yeminler:

Şafii mezhebi ilim adamları derler ki: Bir kişi bir döşek üzerinde geceleyin yatıp uyumamak üzere yemin etse, yahut bir kandilin aydınlığında kalmamak üzere yemin etse ve yerin üzerinde yatıp uyuşa veya güneşin aydınlattığı bir yerde otursa yeminini bozmuş olmaz. Çünkü örfen kullanılan bu ifadeler (Kur'ân-ı Kerim'de kendilerine bu ismin verilmesine rağmen) bu nesneleri anlatmıyor. Malikiler ise, bu gibi hususları da yeminler ile ilgili kabul ettikleri asıl ilkeye göre hükme bağlamışlardır. Onlara göre yeminlerde kullanılan ifadeler niyete yahut sebebe veya yeminin hakkında sözkonusu olduğu o döşek ve yaygıya hamledilir (yorumlanır.) Şayet bunlardan herhangi birisi sözkonusu değilse, o vakit örfe başvurulur. [\[154\]](#)

3- Gök Bir Tavandır:

"Göğü de bir bina yaptı." Göğün yeryüzüne göre durumu, ev için tavanın durumu gibidir. Bu bakımdan buyruğu hak olan yüce Rabbimiz şöyle buyurmuştur: "Ve Biz gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık." (el-Enbiya, 21/32) Üstte kalan ve gölge yapan herşeye "sema (gök)" adı verilir. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmişti. Burada yer alan : Bina" kelimesi üzerinde durak yapmak bir önceki âyetin sonunda yer alan kelimesi üzerinde durak yapmaktan daha güzeldir. Çünkü yüce Allah'ın: "O ki yeryüzünü sizin için bir döşek..." buyruğu yüce Rabbın bir sıfatıdır.

Meselâ Filân kişi bir ev yaptı" denilir. tabi-ride hanımı ile zifafa girdi, demektir. Bu ifadenin kullanılışının asıl sebebi şu olabilir: Hanımı ile zifafa giren kimse, gireceği gece hanımı için bir çadır kurardı. O bakımdan (sonraları) hanımı ile birlikte bulunan herkese: "bina eden" anlamına "bani" denilirdi. Duvarın bina edilmesi ise, asıl itibariyle iyice sağlamlaşınca kadar kerpiç kerpiç üstüne koymaktır. [\[155\]](#)

4- Gökten İnen Rızık:

"Gökten bir su indirip onunla sizin için rızık olmak üzere meyveler çıkardı." Âyet-i kerimde "meyveler" anlamındaki kelimesinin tekili dur. Çoğunluğun: şeklinde geldiği de söylenmiştir şeklinde geldiği de, ve in çoğuludur. Buna dair geniş açıklamalar, yüce Allah'ın izniyle En'âm sûresinde (6/99. âyet 4. başlıkta) gelecektir. Kamçının yan taraflarındaki düğümler" demektir.

Buyruğun anlamı da şudur: Biz sizin için çeşitli meyvelerden ve türlü türlü bitkilerden size "rızık" olmak üzere çıkardık. Yani, sizin için yiyecek, hayvanlarınız için de yem olmak üzere. Nitekim yüce Allah şu buyruğunda bu hususu şöylece açıklamaktadır: "Şüphesiz Biz suyu bol bol dökeriz. Sonra da yeri gereği gibi yararız. Böylece orda taneler bitiririz. Üzümler ve sebzeler, zeytinler ve hurmalar, sık ve bol ağaçlı bahçeler, çeşitli meyve ve otlaklar. Hem sizin için, hem de davarlarınız için bir fayda olmak üzere." (Abese, 80/25-32)

Rızık ile ilgili açıklamalar daha önceden yeteri kadar yapılmış bulunmak-tadır.

[\[156\]](#)

Hamd Allah'adır.

Eğer: "Rızık" kelimesi, mülk edinmekten önce çıkan meyve ve mahsuller hakkında nasıl kullanılmıştır diye sorulacak olursa, şu şekilde cevap verilir:

Çünkü bunlar mülk edinmeye hazır hale getirilir ve bunlardan yararlanmak

mümkündür. Bu bakımdan bunlar bir rızıktır. [\[157\]](#)

5- İnsan Diğer Yaratıklara Muhtaç Değildir:

Bu âyet-i kerime şanı yüce Allah'ın insanı bütün yaratıklara muhtaç olmaktan kurtardığının delilidir. Bu bakımdan Peygamber (s.a) bu hususa işaretle şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin ederim sizden herhangi bir kimsenin I y ipini alıp sırtı üzerinde odun taşıması, ister versin ister vermesin, herhangi bir kimseden

dilenmesinden onun için daha hayırlıdır." [\[158\]](#) Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

Türlü sanat ve benzeri meslekler bütünüyle bu odun toplamanın kapsamı içerisine girer. Hırs, emel, dünya süsüne duyduğu rağbet sebebiyle kendisi gibi bir insana nefsinin muhtaç eden bir kimse, Allah'a eş koşmanın yolunun ağzına gelmiş demektir. Bazı sufi ilim adamları şöyle demiştir: Yüce Allah bu âyet-i kerimede fakrın yolunu göstermektedir. Bu ise yeri yatılacak, çiğnenecek bir döşek, semayı örtü, suyu koku, bitkiyi de yiyecek edinmek, dünyada da dünya sebebiyle mahlukattan hiçbir kimseye ibadet etmemektir. Çünkü şanı yüce Allah, senin için kaçınılmaz olan şeyleri başka herhangi bir kimsenin sana minnet etmesine fırsat vermeksizin vermiş, bağışlamış bulunmaktadır.

Nevf el-Bikalî der ki: Bir gün Ali b. Ebi Talib'in çıktığını ve yıldızlara doğru baktığını gördüm. Bana şöyle dedi: Ey Nevf! Uyuyor musun uyanık mısın? Ben: Hayır, müminlerin emiri, uyumuyorum dedim. Şöyle dedi: Dünyaya karşı zahid, âhirete rağbet duyanlara ne mutlu. İşte onlar yeryüzünü bir yaygı, toprağı yatak, suyunu koku, Kur'ân'ı, duayı büründükleri elbise ve şiarları haline getirmişlerdir. Dünyayı tıpkı Mesih (as.) gibi reddetmişlerdir... dedikten sonra bu haberin geri kalan kısımlarını da bildirdi. Bunun geri kalan kısımları bu sûrede yüce Allah'ın "Bana dua ettiğinde dua edenin duasını kabul ederim" (el-Bakara, 2/186)

buyruğunu açıklarken -inşaaallah- gelecektir. [\[159\]](#)

6- Allah'a Eş Koşmayın:

"Artık siz de bildiğiniz halde Allah'a eşler koşmayınız" buyruğu bir yasak bildirmektedir. Ona denk, emsal ve benzer kimseler koşmayınız, demektir. Çoğul olan bu kelimenin tekili şeklindedir. Muhammed b. es-Semey-ka işte bu şekilde bu kelimeyi tekil olarak şeklinde okumuştur. Şair der ki:

"Allah'a hamd ederiz ve onun eşı yoktur Hayır onun elindedir ve O dilediğini yapar."

Hassan da şöyle demiştir:

"Sen ona eş (denk) olmadığın halde onu nasıl hicvedersin İkinizin kötü olanı hayırlı olanınıza feda olsun."

Bu kelimenin mübalağa ifade eden şekilleri ile şeklinde gelir. Şair Lehid der ki:

"Ta ki Senderî benim dengi m olmasın

Ve ta ki toplu kimseleri darmadağın edeyim."

Ebu Ubeyde der ki: zıtlar demektir. en-Nehhâs der ki: "Zıtlar" anlamındaki kelime birinci mef ul, "Allah'a" anlamındaki kelime ikinci mef ul mahallindedir.

el-Cevherî der ki: kelimesi, yukarılara doğru yüselen tepe demektir. Bir koku adı olan "en-nedd", Arapça değildir. Yüzü doğrultusunda kaçıp giden deve hakkında da bu kelimeden türemiş olan fiil kullanılır. Bazıları (bu kökten gelen kelimeyi bundan dolayı: O kaçışma günü" (el-Mu'min, 40/32) şeklinde okumuşlardır. Bir kimseyi teşhir etmek ve kusurlarını belirtmek için de aynı kökten olmak üzere ifadesi kullanılır. [\[160\]](#)

7- Kâfir ve Münafıkların Bilgisizliği:

"Artık siz de bildiğiniz halde" buyruğu mübteda ve haberdur. Cümle hal mahallindedir. Burada hitap İbn Abbas'tan gelen rivayete göre kâfirlerle münafıklardır.

Daha önce mühür vurulmak, damgalamak, sağırlık ve körlük gibi buna aykırı niteliklerle onlardan söz etmişken, burada nasıl olur da onları "bilgi sahibi olmak" ile nitelendirmektedir? Buna iki türlü cevap verilebilir:

"Siz de bildiğiniz halde" buyruğu ile yüce Allah'ın yaratıkları yarattığı, suyu indirdiğine ve rızık olan mahsulleri yeşerttiğine dair bilgi kastedilmektedir. Onlar, bütün bu nimetleri kendilerine verenin Allah olduğunu, ortak koştukları kimselerin olmadığını bilirler.

İkinci cevap: Mana şu şekilde de olabilir: Sizler düşünüp tetkik ettiğiniz takdirde güç ve imkan yönüyle O'nun vahdaniyetini bileceksinizdir. İşte bu buyrukta aklın kabul ettiği delillerin kullanılarak taklidin terkedilmesine, çü-rütülmesinin emredildiğine dair delil vardır. İbn Fûrek der ki: Âyet-i Kerimenin mü'minleri kapsamı ihtimali de vardır. O vakit anlamı şöyle olur: Ey mü'minler, dini bırakıp irtidat etmeyin. Allah'ın bir ve tek olduğunu bildikten ve konu ile ilgili

bilgisizliğiniz sona erdikten sonra Allah'a eşler, ortaklar koşmayınız. [\[161\]](#)

23. Eğer kulumuza parça parça indirdiğimizden şüphe içinde iseniz, haydi siz de onun türünden bir sûre getirin. Allah'tan başka şahidlerinizi de çağırın. Eğer doğru söyleyen kimseler iseniz.

Kur'an'ın Benzersizliği Hususunda Meydan Okuma:

"Eğer kulumuza" yani Muhammed (s.a)'a "indirdiğimizden" yani Kur'ân-ı Kerim'den "şüphe içinde iseniz.." Kasıt kendilerine meydan okunulan müşriklerdir. Bu müşrikler Kur'ân-ı Kerim'i işittiklerinde: "Bu sözler Allah'ın sözlerine benzemiyor. Biz bu hususta ondan yana şüphe içerisindeyiz" demeleri üzerine bu âyet-i kerime indi.

Bunun kendisinden önceki âyet-i kerime ile ilişki yönü şudur: Şanı yüce Allah, birinci âyet-i kerime kendi birlik ve kudretine dair delilleri zikrettikten sonra gelen bu âyet-i kerime ile Peygamberinin nübüvvetine ve onun getirdiği Kur'ân-ı Kerim'in kendisi tarafından uydurulmadığına delili ortaya koydu.

"Kulumuza" buyruğu ile kastedilen Muhammed (s.a)'dır. Kul (abd) kelimesi taabbüdden gelmektedir. Taabbüd ise zillet göstermek, boyun eğmek demektir. Köleye -yaptığının türünden olmak üzere- "abd" adı verilmiştir. Ta-rafe der ki:

"Nihayet bütün aşiret benden uzak durdu Ve zelil kılınmış (uyuz) bir deve gibi tek başıma bırakıldım." Kimi ilim adamı şöyle demiştir: İbadet hasletlerin en şerefli, ibadet etmek manasını ihtiva eden bir isim almak şereflerin en yücesi olduğundan dolayı yüce Allah Peygamberine "abd (kul)" adını vermiştir. Bunu ifade eden şu beyitleri de delil göstermiştir:

"Kavmim, Zehra'nın yanındadır kalbim Bunu görüp işiten herkes bilir

Bana ancak: "Ey onun kölesi" diye seslenin,

Çünkü o benim en şerefli isimdir."

"Haydi siz de onun türünden bir sûre getirin." Bu emrin anlamı, muhatapların aczini ortaya çıkarmaktır. Çünkü şanı yüce Allah, bu işin altından kalkmaktan aciz olduklarını biliyor.

"Sûre" kelimesi, "suver" kelimesini tekilidir. Sûre ile ilgili ve Kur'ân-ı Ke-rim'in

i'cazına dair açıklamalar daha önceden [\[162\]](#) yapıldığından dolayı bunları tekrarlayanın anlamı yoktur.

"Onun türünden" buyruğunda, zamir ilim adamlarının çoğunluğuna göre Kur'ân-ı Kerim'e aittir. Katade, Mücahid ve benzeri müfessirler bu görüştedir. Bu zamirin Tevrat ve İncil'e ait olduğu da söylenmiştir. Buna göre mana şöyle olur:

Sizler bu kitabın benzeri olan bir kitaptan bir sûre getiriniz. O sûre, bu kitapta bulunanları tasdik edecektir.

Zamirin Peygamber (s.a)'a ait olduğu da söylenmiştir. O zaman mana şöyle olur: Okuması yazması olmayan bunun gibi ümmi bir insan tarafından ortaya konmuş bir sûre getiriniz. Bu iki açıklama şekline göre, tab'id (kıs-milik) ifade eder. Birinci açıklamaya göre ise fazladan gelmiştir (zaidir).

Âyet-i kerimede yer alan üzerinde durak yapmak tam bir vakıf değildir. Çünkü buyruğu bunun üzerine atfedilmiştir.

"Allah'tan başka şahitlerinizi de çağırın." Şahitlerin anlamı, sizin yardımcı ve destekçileriniz demektir. el-Ferra, ilahlarınız diye açıklamıştır. İbn Keysan da der ki: "Burada şahitlerden nasıl söz edilmiştir. Halbuki, şahitler, ancak herhangi bir işe tanık olmak için ya da tanık oldukları herhangi bir hususu bildirmek için sözkonusu edilirler. Oysa burada onlara: "Siz de onun türünden bir sûre getirin" denilmiştir" diye sorulacak olursa cevabımız şöyle olur: Bunun anlamı şudur: Sizler bulduğunuz bütün ilim adamlarınızın yardımını alınız ve onları huzura getiriniz ki getirdiklerinizi görsünler, tanık olsunlar. Böylelikle hepsine karşı verilecek olan bu cevap onlara karşı delil getirmek açısından son derece sağlam bir konumda olsun.

Mücahid'in açıklamasından da anlaşılan budur. Mücahid der ki: "Allah'tan başka şahitlerinizi de çağırın". Yani sizin lehinize tanıklık edecek insanları çağırın. Sizin Kur'ân-ı Kerim'e karşı çıktığınızı görsünler, tanık olsunlar, demektir.

en-Nehhâs der ki: "şahitler" anlamındaki "şühedâ" kelimesi, "çağırın" anlamındaki fiil ile nasbedilmiştir ve çoğuldur. Tekili, "kadir" ve "kadîr" gibi, "şâhid" ve "şehîd" diye gelir.

Allah'tan başka"; yani O'nun dışında demektir. kelimesi, üst anlamına gelen kelimesinin zıddıdır. Bu ise, gayeden (nihaî noktadan) geri kalmak demektir. Bu kelime zarf olur. Aynı zamanda hakir ve bayağı anlamına da gelir. Şair bu anlamda olmak üzere der ki:

"Kişi }rüceldi mi, yüceliklere talip olur.

Dûn (aşağılık) olan da dûna (aşağılığa) kani olur."

Bu kelimededen bir fiil türetilmez.

Kimisi de çekiminin bundan türediğini söylemektedir. ile: Bu ondan daha yakındır, demek istenir. Birşeye teşvik edilmek (iğrâ yapılmak) istendiği zaman: Haydi o senin olsun, denilir.

Temimliler, (Haccac'ın katipliğini yapan ve asarak idam ettiği) Salih b. Abdurrahman'ı kendilerine teslim edip kazdıkları mezara gömmek üzere Salih'i kendilerine teslim etmesini istemişler, Haccac da onlara: Onu size bırakıyorum"

diye cevap vermişti.

"Eğer doğru söyleyen kimseler iseniz"; sizler Kur'ân'a karşı çıkabilme gücüne sahip olmak iddiasında doğru söylüyor iseniz, anlamındadır. Çünkü bir başka âyet-i kerimede onların şöyle dedikleri nakledilmektedir: "Eğer dilersek biz de elbet bunun benzerini söylerdik." (el-Enfal, 8/3D)

Doğruluk (sıdk), yalanın zıddıdır. "Sa.dk" mızrakların çelik ucu demektir. Ciddi bir şekilde bir topluluğa karşı savaşanlar hakkında:"Onlara karşı samimi bir şekilde candan savaştılar" denilir. Sıddık: Doğruluktan ayrılmayan kimse demektir. Doğru sözlü bir adam olduğunu anlatmak üzere Doğru adam," denilir. "Sadakat" da öğüt ve iyiliğini isteyip sevgi duymakta samimiyeti ifade etmek üzere "sıdk"dan türetilmiştir. [\[163\]](#)

24. Eğer yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- artık yakıtı insanlarla taşlar olan o ateşten sakının. O, kâfirler için hazırlanmıştır.

Yakıtı İnsan ve Taşlar Olan Ateş:

"Eğer" bundan önce yapamadı iseniz "ki hiçbir zaman" gelecekte de yapamayacaksınız. Bu açıklama şekline göre bundan önceki âyetin sonunda vakıf yapmak tam bir vakıftır. Müfessirlerden bir grup da şöyle demiştir: Bu âyetin anlamı şudur: Eğer doğru söyleyen kimseler iseniz, Allah'tan başka şahitlerinizi de çağırınız. Fakat bunu hiçbir zaman yapamayacaksınız. Bunu yapamadığınıza göre artık ateşten korkun.. Bu açıklama şekline göre ise, önceki âyet-i kerimenin sonunda vakıf, tam vakıf olmaz.

Eğer: Amil, amel üzerine kullanılmadığına göre, peki amelinden önce edatı nasıl gelmiştir? denilirse şöyle cevap verilir: Burada yer alan lafızda amel etmiyor (kelimenin son harekesini etkilemiyor). O bakımdan edatının başına tıpkı mazi (di'li geçmiş) fiilin başına gelmiş gibidir. Çünkü bu edat, mazi fiilde amel etmediği gibi de de amel etmemektedir. Buna göre "yapamazsanız" buyruğunun anlamı: Yapmayı terkettiyseniz, yapmaktan vazgeçtiyseniz, şeklinde olur.

"Ki hiçbir zaman yapamayacaksınız." Bu ifadeyle benzerini meydana getirmek için gayrete gelmeleri istenmekte ve tahrik edilmektedirler. Böylelikle, benzerini getirmekten aciz oldukları apaçık bir şekilde ortaya çıkması sağlanmaktadır. Bu ifade Kur'ân-ı Kerim'in, meydana gelmesinden önce gerçekleşeceğini haber verdiği gaybi haberler arasındadır. İbn Keysan der ki: uKi hiçbir zaman yapamayacaksınız" buyruğu, onları Kur'ân-ı Kerim'in hak olduğunu kabul etmek

zorunda bırakmakta ve Kur'ân'ın yalan olduğu, uydurulmuş, sihir, şiir, öncekilerin masalları olduğu şeklindeki iddialarında doğru olmadıklarını ortaya koymaktadır. Onlar yeterli bilgiye sahip olduklarını iddia etmekle birlikte, onun benzeri bir sûreyi getiremediklerine göre, bu iddialarında doğru söyleyen kimseler olamazlar.

"Artık yakıtı insanlarla taşlar olan o ateşten sakının." buyruğu "eğer yapamazsanız" buyruğunun cevabıdır. Yani Peygamber (s.a)'ı tasdik etmekle, yüce Allah'a da itaat etmek suretiyle sakınınız (takva sahibi olunuz). Takvaya

dair açıklamalar önceden yapılmıştır, tekrara gerek yoktur. [\[164\]](#)

O'dun anlamındadır, "vav" harfi ötreli olarak; alevle yanmak anlamındadır.

İnsanlar: Genel olarak bütün insanları ifade etmekle birlikte cehennem için odun olacağına dair ezelden hüküm verilmiş kimseler hakkında özel anlam ifade eder. Yani özellikle onlar kastedilmektedir. Allah bizi o cehenneme odun olmaktan muhafaza buyursun.

Burada sözü geçen "taşlar"da.n kasıt, İbn Mes'ud ve el-Ferrâ'dan nakledildiğine göre siyah kibrit (kükürt taşı)tir. Burada sözkonusu edilmesi diğer bütün taşlardan beş ayrı azap türünü de fazladan ihtiva etmesi dolayısıyla-dır: Çabuk alevlenmesi, pis kokması, çok dumanlı olması, bedenlere oldukça yapışması ve kızdığı takdirde oldukça ileri derecede ısı vermesi.

Yüce Allah'ın: "Yakıtı insanlarla taşlar olan o ateş..." (et-Tahrim, 66/6)

buyruğunda cehennemde insanlarla taşlardan başka kimse olmadığına dair delil yoktur. Çünkü bir başka yerde yüce Allah cehennemde cinlerin ve şey-tanların da bulunacağını zikretmektedir. Taşlardan kasıt putlar olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Gerçekten siz ve Allah'tan başka taptıklarınız cehennemin odunusunuz..." (el-Enbiya, 21/98) Buna göre taşlar ve insanlar ateşe odun olacaktır. Bunun sözkonusu edilmesi, cehennemin ne kadar azametli olduğunu ifade etmek içindir. Çünkü cehennem insanları yakmakla birlikte taşları da yakacaktır. /~ Birinci açıklama şekline göre, insanlar hem ateş ile hem de taşlarla azap î edileceklerdir. Hadis-i şerifte Peygamber (s.a)'ın şöyle

dediği varid olmuş- / <tur: "Her eziyet veren (işkenceci) cehennemdedir." [\[165\]](#)

Bu hadis iki şekilde açıklanmıştır: 1- Dünya hayatında insanlara eziyet veren, işkence yapı^ herkese Allah Teala âhirette ateş ile azap edecektir. 2- Dünyada insanlara eziyet veren yırtıcı hayvan, haşere ve buna benzer yaratıklar cehennemde cehennemliklerin cezalandırılması için hazırlanmıştır. Kimi müfessirler, yakıcı taşlarının bulunması özelliğine sahip bu ateşin özel olarak kâfirlerin kendisi ile azap göreceği ateş olduğu görüşündedir. Doğrusunu en iyi

bilen Allah'tır. /"" Müslim'in rivayetine göre, Abbas b. Abdülmuttalib (r.a) şöyle demiştir: Ey i JAllah'ın rasulü, dedim. Ebu Talib seni himaye ediyor, sana yardımcı oluyor- i ? du. Bu ona bir fayda verdi mi? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Evet, ben onu \ cehennemde adamın boyundan yüksek çukurlarda buldum. Onu topukları / y ancak bulan yerlere çıkardım. - Bir rivayette de- :

Ben olmasaydım cehen-/ Vemin en alt çukurunda olacaktı." [166]

el-Hasen, Mücahid ve Talha b. Musarriif Yakıtı" kelimesini -vav harfini ötreli olarak şeklinde okumuştur. Ubeyd b. Umeyr ise, şeklinde okumuştur. el-Kisai ve el-Ahfeş der ki: "Vav" harfi üstün olarak: "el-vekud" şeklinde okumak odun anlamındadır, "el-vukud" (vav harfini ötreli okuyuşu ile) şeklinde ise, kelimenin fiil kökünü ifade eder. Ateşin yakıldığı yere "mevkid" denilir. Yanmakta olan ateş için de denilir. On gün veya onbeş gün süre ile devam eden aşırı derecedeki sıcakla-ra da denilir.

en-Nehhas der ki: Buna göre, bu kelimenin (vav harfinin üstün okunması ile): şeklinden başka türlü okunmaması gerekir. Çünkü burda anlatılmak istenen cehennemin odunudur. Şu kadar var ki el-Ahfeş şöyle demiştir: Arapların bazıları vav harfinin üstün ve ötreli okunuşunu hem odun anlamına kullanmakta hem de kelimenin masdarı olarak kabul etmektedirler. en-Nehhas der ki: Ancak el-Ahfeş birinci kullanımın daha çok olduğu görü-

simdedir. Nitekim: "vedu" denildiği zaman abdest suyu kastedilir "vudu" denildiği zaman da abdest almak şeklinde masdar yapılır.

"Kafirler için hazırlanmıştır." Bu buyruğun zahirinden kâfir olmayanların cehenneme girmeyecekleri anlaşılmaktadır. Ancak durum böyle değildir. Buna delil ise yüce Allah'ın başka yerde günah işleyen kimseler için yaptığı tehditler ile şefaath hakkında -ileride geleceği üzere- sabit olmuş hadis-i şeriflerdir. Bu buyrukta hak ehlinin kabul ettiği cehennem halı hazırda vardır ve yaratılmıştır, şeklindeki görüşlerine delil vardır. Halbuki bid'atçiler buna aykırı olarak: Cehennem şu ana kadar yaratılmamıştır, demektedirler. Endülüslü kadı Münzir b. Said el-Balluti de bu konuda yanılmış ve bu görüşü benimsemiştir.

Müslim'in Abdullah b. Mesud'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: Biz Ra^J sulullah (s.a) ile birlikte idik. O esnada düşen bir şeyin gürültüsünü duydu. Peygamber (s.a): "Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?" diye sordu. Bizler: Allah ve Rasulu daha iyi bilir, dedik. O da şöyle buyurdu: "Bu yetmiş yıldan / beri cehenneme atılmış bir taştır. İşte bu taş (cehennemin) dibine şu anda ula-

şıncaya kadar yuvarlanıp durdu." [167]

Buharî'nin rivayetine göre de Ebu Hureyre (r.a) şöyle demiştir: RasûluA lalı (s.a)

buyurdu ki: "Cehennem ve cennet tartışılar. Cehennem dedi ki: İşte bana zorbalılar ve büyüklük taslayanlar girecektir. Cennet de dedi ki: Ba- na ise, zayıflar, yoksullar girecektir. Aziz ve celil olan Allah cehenneme: Sen benim azabımsın, seninle dilediğime azab ederim, dedi: Cennete de dedi ki: Sen de Benim rahmetimsin, seninle dilediğim kimseye merhamet ederim. Ve / sizin her birinizi de dolduracağım." Müslim de bu anlamda bu hadisi rivâyet etmiştir. [\[168\]](#)

Hadis-i şerifte geçen "davalasta" ifadesinin davalasacak anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü İbn Mesud'un (doğrusu işaret ettiğimiz gibi Ebû Hureyre'nin) daha önce geçen hadisi bunun böyle olmasını gerektirmektedir. Diğer taraftan (cehennemin el'an yaratılmış olduğunu ifade eden hususlar arasında) Peygamber (s.a)'a küsuf namazında cennet ve cehennem gösterilmiş olması da vardır. Yine Hz. Peygamber İsrâ'da cennet ve cehennemi görmüş, cennete girmiştir. Dolayısıyla buna uymayan rivayetlerin bir anlam ifade etmeleri sözkonusu değildir. Başarı Allah'tandır.

"Hazırlanmıştır" (anlamına gelen): (ölp|) buyruğunun hazırlanmış olduğunu ifade etmek üzere "ateş"in halini ifade etmesi mümkündür. Bu arada (muhakkak anlamına gelen kelimesi hazfedilmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: Yahut göğüsleri daralarak size gelenler" (en-Nisa, 4/90) buyruğunun anlamı göğüsleri daralmış halde, şeklindedir. Burada Daralmış" ile birlikte edatının da hazfedildiği kabul edilmelidir. Çünkü mazi bir fiil (di'li geçmiş) ancak bu edat ile birlikte hal olur. Buna göre, Taşlar" kelimesi üzerinde vakıf yapılırsa eksik olur. Bununla birlikte kendisinden önceki buyruklarla ilgisi olmayan bir söz olması da caizdir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "İşte sizin Rabbiniz hakkındaki bu zannınız sizi helak etti.." (Fussilet, 41/23)

es-Sicistanî der ki: "Kâfirler için hazırlanmıştır" buyruğu O ateş ki., kelimesinin sılasının bir parçasıdır. Nitekim Âl-i İmran sûresinde de yüce Allah: "Kâfirler için hazırlanmış olan o ateşten de sakının." (Al-i İmran, 3/13D diye buyurmuştur. İbnu'l-Enbârî der ki: Ancak bu yanlıştır. Çünkü Bakara sûresinde yer alan bu ifade yüce Allah'ın: "Yakıtı insanlarla taşlar olan" buyruğu ile vasledilmiş (sıla yapılmıştır.) Dolayısıyla bunun ikinci bir sılaya bitiştirilme-si caiz olamaz. Âl-i İmran sûresinde yer alan buyruğun ise " Hazırlanmıştır" buyruğundan başka sılası yoktur. [\[169\]](#)

25. İman edip de salih amel işleyenlere şunu müjdele: Gerçekten onlar için altından ırmaklar akan cennetler vardır. Kendilerine orada o meyvelerden bir

rızık verildikçe her defasında: "Ha, bu bizim daha önce rızıklandığımız şeydi" derler. Ve o kendilerine biri birinin benzeri gibi getirilir. Orada onlar için temiz kılınmış zevceler de vardır ve onlar orada temelli kalıcıdırlar.

"İman edip de salih amel işleyenlere şunu müjdele.." buyruğuna dair açıklamalar [\[170\]](#) üç başlıkta ele alınacaktır:

1- Mü'minlerin Mükâfatı:

Yüce Allah kâfirlerin cezasını sözkonusu ettikten sonra mü'minlerin de görecekleri mükafatı sözkonusu etmektedir.

Müjdeleme (tebşir): -derinin dış tarafı anlamına gelen- el-beşere üzerinde etkisi ortaya çıkan şeyleri haber vermek demektir. Çünkü tenin bu üst tarafı alınan ilk haber ile değişiklik gösterir. Diğer taraftan "müjdelemek" çoğunlukla müjdesi verilen hayırlı haber ile kayıtlı olarak sevindirici şeylerde kullanıldığı gibi, böyle bir kayıt olmaksızın da kullanılır. Ancak keder ve kötü şeylerin haber verilmesi halinde sadece müjdesi (haberi) verilen kötülük de açıkça belirtilmek suretiyle, kayıtlı olarak kullanılır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlara acıklı bir azabın müjdesini ver." (Âl-i İmran, 3/21; et-Tevbe, 9/38; el-İnşikak, 84/24)

Güzel ve güleç bir yüz için: "vechun beşirun" denilir. el-Büşra: Müjde getiren (mübeşşir)e verilen müjdelik. Birşeyin ilk ve başlangıcına da "tebâşiru's-şey" denilir. [\[171\]](#)

2- Müjde ile İlgili Bazı Hükümler:

İlim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir: Mükellef bir kimse: Her kim kullarımdan bana şu müjdeyi getirirse o kişi hürdür, diyecek olsa ve kullarından bir ve daha fazla sayıda kişi ona bu müjdeyi verecek olsa, aralarından ilk müjdeyi veren kişi hür olur, ikincisi ve diğerleri olmaz. Ancak ilim adamları: Kullarımdan bana bunu haber veren kişi hürdür, diyecek olsa, ikincisinin de birincisi gibi hür olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Şafii mezhebine mensup ilim adamları, evet demişlerdir. Çünkü her birisi haber veren durumundadır. Bizim (Maliki) mezhebimize mensup ilim adamları ise: Hayır olmaz demişlerdir. Çünkü mükellef bundan sadece müjde olmak özelliğine sahip bir haberi kastetmiştir. Bu da birincisine has bir durumdur. Bu örfen bilinen birşeydir. Bu bakımdan sözün örfe göre açıklanması ve anlaşılması gerekir.

Muhammed b. el-Hasen ise, mükellefin: Bana haber veren (ahbaranî) yahut bana

söyleyen (haddesenî) arasında fark gözetip şöyle demiştir: Adam: Benim herhangi bir kölem bana şunu haber verse yahut bana bunu söylese o kişi hürdür, sözünü muayyen bir niyeti olmaksızın söylese ve ona ait olan bir köle bu hususa dair bir mektup, bir söz veya bir elçinin geldiği haberini verse, o köle azad olur. Çünkü bu bir haberdür. Şayet bundan sonra yine bir başka köle yine ona bunu haber verse bu da hür olur. Çünkü o: "Hangi köle bana haber verirse o hürdür" demiştir. Hepsî bu haberi ona verecek olurlarsa, hepsi de hür olurlar. Şayet yemin ettiği zaman eğer karşılıklı olarak söz söylemek yoluyla haber vermeyi kastetmiş ise, bu haberi karşılıklı ve sözlü olarak ona bildirmediğçe onlardan hiçbir kimse azad olmaz. Eğer: Hangi kölem bana söylerse (haddesenî) diye söylemişse, o vakit onun bu ifadesi sözlü olarak söylemek hakkındadır ve (sözlü olarak söylemeyen) kölelerinden hiç birisi azat olmaz. [\[172\]](#)

3- İyi Amelliler:

"Salih amel İşleyenler" buyruğu: İman, mücerred iman olması dolayısıyla itaatleri de gerektirir, diyenlerin görüşünü reddetmektedir. Çünkü durum böyle olsaydı, bunu ayrıca tekrar etmesine gerek olmazdı. Buna göre cennete, iman ve salih amel ile kavuşulur. Cennet, iman ile elde edilir, fakat cennetteki derecelere salih amellerle hak kazanılır da denilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Onlar için" buyruğunun anlamı şudur: İman edenlere müjde ver ki, onlar için... vardır; veya: Onlar için... olduğundan dolayı onları müjdele; anlamındadır.

"Cennetler" bahçeler demektir. (Cennet örten ve kapatan anlamına gelmektedir.) Cennetler adının verilmiş sebebi içinde bulunan kimseleri ağaçlarıyla örtüp sakladığından dolayısıdır. (Kalkan anlamına gelen) el-micenne, anne karnındaki yavru anlamına gelen "cenin" ve bahçe anlamına gelen "cennet" aynı köktendir.

"Altından" yani ağaçlarının altından demektir. Ağaçların ayrıca sözkonu-su edilmemesi, "cennetler" (bahçeler) kelimesinin zaten ağaçlara delalet etmesinden dolayısıdır.

"Irmaklar (el-enhâr)": Irmakların, nehirlerin suyu demektir. Akmanın nehirlerle nisbet edilmesi, kelimenin kullanımında bir genişliktir. Çünkü akan sadece sudur. İfadenin kısaltılması için "su" kelimesi hazfedilmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve kasabaya sor." (Yusuf, 12/82); kasaba halkına sor, demektir. Şair de şöyle demektedir:

"Haber verildi bana ki, senden sonra ateş tutuşturuldu Ve yine senden sonra ey

Küleyb! Meclis(tekiler) söğüşti." Burda mecliste bulunanları kastetmektedir. Nehir, "genişlettim" anlamına gelen: kelimesinden türetilmiştir. Kays b. el-Hatim'in şu sözleri bu türdendir:

"Elimle darbeyi güçlüce indirdim ve yarasını genişlettim Ön tarafında duran arkasını görürdü."

Şair burada indirdiği mızrak darbesiyle yarayı genişlettiğini belirterek nitelendirmektedir. Peygamberimizin: Kanı akıtan ve üzerinde Allah'ın anıldığı

şeyden (hayvandan) yeyiniz."^[173] buyruğunun anlamı şudur: Kan nehir gibi akıncaya kadar kesmeyi genişleten şey ile kesilen...

Bu kelimenin çoğulu nuhr ve enhar şeklinde gelir. ise, suyu bol, akarsu demektir. Ebu Zueyb der ki:

"İkamet etti orda ve bir çadır kurdu

Sazlıklar yanında suyu bol ve tatlı bir su kıyısında."

Rivayet edildiğine göre cennetin ırmakları kendilerine has yataklarda olmayacaktır. Irmaklar cennetin sathı üzerinde cennetliklerin dilediği şekilde ve diledikleri yerde tutulan ve akıtılan şeklindedir.

(Irmaklar anlamına gelen): kelimesi üzerinde vakıf güzel olmakla birlikte, tam bir vakıf değildir. Çünkü bundan sonra gelen: "Kendilerine orada o meyvelerden bir rızık verildikçe.." buyruğu cennetlerin niteliklerini sıralamaya devam etmektedir.

^[174]
"Rızık" a dair açıklamalar daha önceden yapılmıştı.

"Daha önce rızıklandığımız şeydi." Dünyada iken rızıklandığımız şeydi, demektir. Bu iki şekilde açıklanabilir: Onlar şöyle diyeceklerdir: Dünyada iken bize va'dolunan bu idi,

Dünyada iken bize verilen rızık bu idi. Çünkü, cennetteki meyvelerin, rı-zıkların rengi dünyadaki meyvelerin rengini andırmaktadır. Ancak onu yiyecekler de tadının farklı olduğunu görecektir.

Âyet-i kerimede yer alan: "Daha önce" buyruğunun cennetten rızıklandığımız şey anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü onlara peş peşe rızık verilecektir. Bunun başlangıcında kendilerine yiyecek ve meyveler getirildiği vakit, ondan yerler. Sonra günün bitimine doğru, yine o meyveler ve yiyecekler onlara getirilince şöyle diyecekler: Bu daha önce rızıklandığımız bir-şeydir. Yani günün başında bundan biz yedik. Çünkü rengi onu andırmaktadır. Fakat ondan yedikleri vakit de ilk aldıkları tattan değişik bir tadının bulunduğunu görecektir.

"Getirilir" anlamına gelen kelimesi, Harun el-A'ver tarafından: şeklinde okunmuştur. Birinci okuyuş şeklinde zamir cennet ehline gider. (Buna göre

anlamı şöyle olur: "O cennet ehline bir rızık getirildiği her seferinde..") İkinci okuyuşa göre ise, zamir cennetteki hizmetçilere gider. O takdirde anlamı: Hizmetçiler kendilerine bir rızık getirdikleri her seferinde...

"O kendilerine birbirinin benzeri gibi getirilir." Yani görünüş itibariyle birbirini andırır, fakat tadı farklı farklıdır. Bu açıklamayı İbn Abbas, Mücahid, el-Hasen ve başkaları yapmıştır. İkrime der ki: Dünya meyvelerini andırmakla birlikte diğer bütün nitelikleriyle ondan farklıdır. İbn Abbas şunu da söylemektedir: Onlar bu sözlerini hayret ifade etmek üzere söyleyeceklerdir. Zaten cennette bulunan şeylerden dünyada isimlerin dışında birşey yoktur. Adeta onlar, görecekleri meyvelerin güzelliği büyüklük ve iriliğinden dolayı hayrete kapıldıklarından bu sözleri söyleyecekler gibi.

Katade de der ki: Hepsi, kaliteli ve güzeldir. Onlarda bayağı ve adi bir ürün olmayacaktır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Müteşabih (biri birine benzer özelliklerde) bir kitap.." (ez-Zumer, 39/23) Cennetteki meyveler, dünyada biri ötekini andırmayan meyveler gibi olmayacaktır. Çünkü dünyadaki meyveler arasında iri olanları da var, olmayanları da vardır.

"Orada onlar için temiz kılınmış zevceler de vardır." Zevceler (ezvâc): Zevcin çoğuludur. Kadın erkeğin zevci (eşi)dir. Erkek de kadının zevci (eşi)dir. el-Esmâî der ki: Araplar (kadın için) hemen hemen (zevce) kelimesini kullanmazlar. el-Ferrâ ise, "zevce" denildiğini de nakletmektedir. el-Fe-rezdek der ki:

"Benim zevcemi baştan çıkarmaya çalışan kişi,
(Fırat kenarında bulunan arslanı bol yer olan) eş-Şerâ'daki aslanlara varıp da onların avucuna işemesini isteyen gibidir."

Ammar b. Yasir de, mü'minlerin annesi Aîşe (r.anha) hakkında şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim, kesinlikle biliyorum ki, Aîşe, Peygamber'in dün- j yada da âhirette de zevcesidir. Fakat Allah sizi böyle bir imtihan ile karşı karşıya

bırakmıştır. Bunu Buharî nakletmiştir. [\[175\]](#)

Zevce tabirinin kullanılmasını Kisa'ide tercih etmiştir.

"Temiz kılınmış" ifadesi zevceler için sıfattır. Sözlükte "temiz kılınmış (mutahhara)" tabiri, temiz (tahire) tabirinden daha kapsamlı ve daha belîğdir. Böyle bir temizliğin ifade ettiği anlam, ay halinden, tükürükten ve buna benzer ademoğlu kadınlarının birtakım pisliklerinden uzak olmak demektir.

Abdürrezzak der ki: Bana, es-Sevri, İbn Ebi Necih'ten, o Mücahid'den naklederek, "temiz kılınmış (mutahhara)" kelimesiyle ilgili olarak şöyle dedi: Küçük abdest, büyük abdest yapmazlar. Çocuk doğurmazlar, ay hali olmazlar, menileri gelmez ve tükürmezler.

Biz bütün bu açıklamaları, "et-Tezkire" adını verdiğimiz eserimizin cennetlikler, cennet ve nimetlerinin niteliklerine dair bölümde yapmış bulunuyoruz. Allah'a hamdolsun.

"Ve onlar orada temelli kalıcıdırlar." Hulûd (temellilik, ebedilik): Kalıcılık demektir. "Cennetü'l-huld" tabiri de buradan gelmektedir. Mecazi olarak bu kelime uzun zaman sürüp giden şey hakkında da kullanılır. Arapların dua ederken: Allah, mülkünü daimî kılsın derken, anlatmak iste-, dikleri mülk süresini, hükümdarlık süresini uzatsındır. Züheyr der ki:

"Dikkat et, hadiselerle rağmen, kalıcı birşey göremiyorum

Ve ebedî birşey de; sadece kazık gibi çakılmış bağları böyle görüyorum."

Âyet-i kerimedeki hulûd ise, gerçek manasıyla ebedîliği ifade eder. [\[176\]](#)

26. Gerçekten Allah bir sivrisineği ya da (küçüklükte) ondan daha üstün herhangi birşeyi misal vermekten çekinmez. İman edenler, bunun Rablerinden bir gerçek olduğunu bilirler. Ama kâfirler: "Allah bu misal ile ne anlatmak istemiştir?" derler. Allah bununla bir çoğunu saptırır ve bir çoğunu da hidâyete eristirir. O, bununla fasıklardan başkasını saptırmaz.

Sivrisineğin Misal Verilmesi:

"Gerçekten Allah bir sivrisineği., misal vermekten çekinmez." Ebu Salih'ten gelen rivayete göre İbn Abbas şöyle demiştir: Şanı yüce Allah münafıklara şu iki örneği verince, yani: "Onların hali bir ateş yakanın hali gibidir.." (el-Bakara, 2/17) buyruğu ile: "Yahut gökten boşalan yağmur gibi..." (el-Bakara, 2/19) buyruklarını indirince münafıklar: Allah misaller vermekten daha yüce ve azametlidir, dediler. Bunun üzerine Allah, bu âyet-i kerimeyi indirdi.

Atâ yoluyla gelen rivayete göre de İbn Abbas şöyle demiştir: Yüce Allah müşriklerin tanrılarını sözkonusu edip onlar hakkında: "Eğer sinek, onlardan birşey alsa, bunu ondan geri alamazlar." (el-Hacc, 22/73) diye buyurup, putların ilah edinilmesini örümcek yuvasına benzetince, müşrikler şöyle dediler: Allah'ın kulu Muhammed'e Kur'ân'ı indirdikleri arasında sinekten ve örümcekten sözettiğini görüyor musun? Acaba o (bunları sözkonusu etmekle) ne yapmış oluyor? Bunun üzerine yüce Allah, bu âyet-i kerimeyi indirdi.

el-Hasen ve Katade der ki: Yüce Allah Kitab-ı Kerim'inde sinek ve örümcekten söz edip bunları müşriklere misal olarak gösterince yahudiler güldüler ve şöyle dediler: Bu, Allah'ın sözüne hiç de benzemiyor. Bunun üzerine yüce Allah bu

âyet-i kerimeyi indirdi.

utanır" kelimesinin aslı şeklinde ayn el-fi'li ile lââm el-fi'li illet harfidir. Lââm el-fi'li'nin (yani son harfinin) üzerinde damme ağır geldiğinden (harf-i med şeklinde) sakın okunmuştur. Buna göre ism-i şeklinde çoğulu ise şeklinde gelir.

"Gerçekten Allah bir sivrisineği., misal vermekten çekinmez" buyruğunda İbn Muhaysın (matar olarak çekinmek, utanmak anlamlarına gelen) âyet-i kerimede yer alan kelimesini şeklinde okumuştur. Bu okuyuş şekli İbn Kesir'den de rivayet edilmiştir. Temim ve Bekr b. Vailo-ğulları'nın da şivesi böyledir. Burada birinci yâ harfinin harekesi hâ harfine nakledilerek, yâ harfi sakın oldu. Arkasından ikinci yâ harfi üzerindeki damme ağır geldiğinden sakın kılındıktan sonra ve (iki sakının) iltikâ (sı, arka arkaya gelmesi) dolayısıyla, birileri hazf edilmiştir. Bunun ism-i faili çoğulu ise gelir. Bu açıklamalar el-Cevheri'ye aittir.

Müfessirler bu âyet-i kerimede yer alan "çekinmez" buyruğunun anlamının ne olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptir. "Korkmaz" anlamında olduğu söylenmiştir. Taberi bu açıklama şeklini tercih etmiştir. Âyet-i kerimede yer alan ve: "Ve insanlardan korkuyordun. Halbuki Allah'tan korkman daha uygundur." (el-Ahzab, 33/37) Buyruğunda "korkmak" utanmak, çekinmek anlamlarındadır. Başkası ise: Terketmez, vazgeçmez şeklinde açıklamışlardır. Geri kalmaz, anlamında olduğu da söylenmiştir.

Haya etmek (utanmak, çekinmek); aslında çirkin bir iş işlemek korkusuyla birşeyden uzak durmak ve geri kalmak demektir. Yüce Allah için ise böyle birşey imkansızdır. Müslim'in Sahihinde Umm Süleym (r.anhâ)'dan gelen] Çhadis-i şerifte şöyle dediği rivayet edilmektedir: Umm Süleym, Peygamber (s.a)'ın yanına gelip şöyle dedi: Ey Allah'ın peygamberi, muhakkak Allah haktan

çekinmez (haya etmez)... [\[177\]](#) Yani kendi dini uğrunda haya edilmesini em-/ [retmez ve bu hususun sözkonusu edilmesinden imtina etmez.

"Herhangi bir şeyi misâl vermek." Bunun anlamı, beyan etmek demektir.

"Sivrisinek" anlamına gelen kelimesinin iki üstün ile okunuş sebebiyle ilgili dört açıklama şekli yapılmıştır:

1- şey, zaide, "sivrisinek" anlamındaki kelime, "bir misal" anlamındaki kelimedden bedeldir. (Buna göre anlam: Allah bir misali vermekten yani sivrisineği dahi misal göstermekten çekinmez... şeklinde olur).

2- Allah, az dahi olsa, herhangi bir şeyi (mesela) sivrisineği misal vermekten çekinmez... anlamına gelmesi. Bu açıklamayı el-Ferra, ez-Zeccac ve Sa'leb yapmıştır.

3- Allah, sivrisinek olsun daha yukarısını olsun, herhangi birşeyi misal

vermekten çekinmez anlamında olması. el-Kisai'nin ve yine el-Ferra'nın görüşüdür. Ebu'l-Abbas delil olarak şunu gösterir:

"Ey tepeden tırnağa kadar insanların iyisi,

Seven ve sevdiğini gözetenin bağlarını bağlayan ip yoktur."

4- Allah, herhangi bir şeyi, bir sivrisineği misal vermekten çekinmez, anlamına gelmesi.

ed-Dahhâk, İbrahim b. Ebi Able ve Ru'be b. el-Accac Sivrisinek" kelimesini ötreli olarak okumuştur. Bu, Temimlilerin şivesidir. Buna göre, ifadenin takdiri anlamı şöyle olur: Allah sivrisinekten ibaret olan bir misal vermekten çekinmez. Yüce Allah'ın: Güzelce uygulayan üzerine (nimetlerimizi) tamamlamak üzere..." (el-En'am, 6/154) şeklindeki buyruğunu bazı kimselerin: şeklinde yani "o en güzel olan kimse üzerinde nimetimizi tamamlamak üzere" anlamına gelecek şekildeki kıraatleri de bunu andırmaktadır.

Arapçada "misal darbetmek (vurmak)" tabiri misal vermek anlamında kullanılır. Yine Arap dilinde: "Bu binalar, tek darb üzeredir" denildiği zaman tek bir örnek ve tek bir türdür, denilmek istenir. Darp tür anlamındadır.

Sivrisinek anlamına gelen kelimesi et kesmek anlamına gelen kelimesinden türemiştir. Aynı anlamda olmak üzere: şeklinde de kullanılır. onu kısım kısım ayırdım, parçaladım," demektir. el-Cevherî ve başkalarının açıklamasına göre (sivrisineğe) "baûda" adının verilisi küçüklüğü dolayısıyladır.

"Daha üstün" el-Kisai, Ebu Ubeyde ve başkalarının açıklamalarına göre "daha üstün" buyruğunun anlamı, -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- ondan daha aşağı demektir. Yani küçüklük itibariyle ondan daha üstün denilmiş oluyor. el-Kisai der ki: Bu bizim günlük konuşmamızda: Sen bunu kısa mı görüyorsun? dediğimiz vakit, muhatabımızın: Bundan da ileri, bundan da üstün, demesine benzer ki yani gördüğünden de daha kısa demek istiyor.

Katade ve İbn Cüreyc der ki: Büyüklük itibariyle daha üstün demektir.

"Bunun" kelimesindeki zamir, misale aittir. Yani o misalin hak olduğunu bilirler, demektir.

Hak ise batılın zıddıdır. Hakk, hukukun tekilidir. ondan da daha özel bir anlam ifade eder. Mesela "bu benim hakkımdır," anlamında denilir.

"Ama kâfirler: Allah bu misal ile ne anlatmak istemiştir? Derler. Ama" harfini Temimliler şeklinde söyler ve aynı harfi tekrarlamamak için mim'lerden birisini yâ'ya değiştirirler. Ömer b. Ebi Rabîa'nın şu beyiti de buna göre şöylece nakledilmektedir:

"Güneş tepeye çıktığında bir adam gördü ki;

(Kuşluk vakti) çıkar ortaya, ama akşam oldu mu da (zayıflıktan) üşür."

Nahivciler ne" edatı hakkında farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. Bir görüşe göre tek isim konumundadır ve anlamı şöyle olur: Allah bu misal ile, neyi anlatmak istemiştir? İbn Keysan, bu güzel olan açıklama şeklidir, demektedir.

Bir diğer görüşe göre, tam bir isimdir ve mübtedâ olarak ref mahal-lindedir. (li) ise, ism-i mevsûl anlamında olup mübtedâ'nın haberidir. Buna göre; Allah'ın misal olarak anlatmak istediği nedir? demek olur. Bu sözleriyle de, soru sorarak inkar etmektedir yani, böyle birşeye olumsuz bir tepki göstermektir. misal" kelimesi ise mansub olup, sonraki cümle ile ilgisi yoktur. İfadesinin takdiri - Sa'leb'e göre - : Allah bununla nasıl bir misal vermeyi murad etmiştir? şeklindedir. İbn Keysân ise bu, hal konumunda temyiz olarak nasbedilmiştir. (Yani: Allah böyle bir misal ile neyi murad etmiştir?)

"Allah bununla bir çoğunu saptırır ve birçoğunu da hidâyete eriştirir." Denildiğine göre bu, kâfirlerin söyledikleri sözlerdendir. Yani, kendisi sebebiyle insanları sapıklığa ve hidâyete olmak üzere ikiye ayırdığı bu misal ile Allah, neyi anlatmak istemiştir?

Bir başka görüşe göre bu buyruk, yüce Allah'ın verdiği bir haberdur. Daha uygun görülen açıklama şekli de budur. Çünkü onlar hidâyetin Allah tarafından olduğunu kabul ediyorlardı. Buna göre anlam şöyle olur: De ki: Allah bu misal ile pekçok kimseyi saptırır, pek çok kimseyi de hidâyete iletir. Yani muvaffak kılar veya yardımsız bırakır. Buna göre, bu buyruk daha önce kendilerinden söz edilen Mu'tezile ve benzerlerinin şu şeklindeki görüşlerine de bir reddiye ihtiva etmektedir: Çünkü Mutezile ve onların kanaatlerini kabul edenlere göre Allah, sapıklığı ve hidâyeti yaratmaz. Derler ki: "Bir çoğunu saptırır" buyruğunun anlamı, burada ad vermektir. Yani birçoğuna sapık adını verir. Nitekim "filan kişiyi fasık kıldım" denirken, ona fasık adını verdim, demek istenir. Çünkü yüce Allah, hiçbir kimseyi saptırmaz. Saptırma ile ilgili izledikleri yol budur. Ancak onların bu açıklamaları müfessirlerin görüşlerine aykırıdır ve dil açısından da böyle bir açıklamaya ihtimal yoktur. Çünkü bir kimseye sapık (dâl) adı verildiği zaman onu sapıklıkla adlandırdı" denilir. Yoksa, bir kimseye sapık adı verildiği takdirde bunu anlatmak üzere (âyet-i kerimedeki şekliyle): denilmez.

Bu buyruğun anlamı Mu'tezile ve onların yolundan gidenlerin verdiği şekilde değil de hak ehline mensup müfessirlerin belirttiklerine göre şöyledir: Allah, kâfirliklerine bir ceza olmak üzere insanlardan birçok kimseyi bu misal sebebiyle yardımsız bırakır (hidâyete eriştirmez).

Diğer taraftan yüce Allah'ın: "O bununla fasıklardan başkasını saptırmaz" buyruğunun yüce Allah'ın söylediği buyruk olduğunda (yani başkasının

söylediği sözü nakleden bir ifade olmadığında) görüş ayrılığı yoktur. Bu buyruğun takdirî anlamı şöyledir: Allah, bu misal ile ancak ezeli ilminde kendilerine hidâyet vermeyeceğini takdir etmiş olduğu fasıkları saptırır.

Burada "fasıklardan başkasını saptırmaz" buyruğunda yer alan Ancak" edatını istisna edatı, "fasıklar" kelimesini de istisna kabul etmek doğru değildir. Çünkü istisna ancak kullanılan ifadenin tam bir anlama gelmesinden sonra sözkonusu olur.

Nevf el-Bikâlî der ki: Uzeyr, yüce Rabbine yaptığı münacaatından birisinde şöyle demiştir: İlahi, sen birtakım mahluklar yaratırsın, dilediğini saptırır, dilediğini hidâyete erdirirsin. Ona: Ey Uzeyr, böyle bir şekilde dua etmekten vazgeç denildi. Ya bu işten vazgeçersin ya da seni peygamberlik makamından silerim. Çünkü Ben yaptığımdan dolayı sorumlu tutulmayanım. Onlar ise yaptıklarından sorumlu tutulurlar.

Dalâlet (sapıklık)ın asıl anlamı helak olmak, fena bulmak, yok olmaktır. İşte bu anlamdan hareketle su, sütün içerisinde kaybolduğu, yok olduğu zaman denilir. Yüce Allah'ın: Biz yerde kaybolduğumuz vakit..." (es-Secde, 32/10) buyruğundaki ifade de buradan gelmektedir. Buna dair açıklamalar Fatıha

[178]
sûresinde daha önceden yapılmıştır.

Fısk, Arap dilinde asıl anlamı itibariyle birşeyin dışına çıkmak demektir. Mesela, taze hurma kabuğundan, fare deliğinden çıktığı zaman bu tabir kullanılır. (Yiyecek ve içecekleri ifsad ettiğinden dolayı) fareye: "el-fuveysi-ka (fasıkçık)" denilir. Hadis-i şerifte de şöyle denilmektedir: "Beş fasık var-] Vdır ki bunlar harem bölgesinin içinde de dışında da öldürülürler: Yılan, ala*^ ~? karga, fare, uyuz köpek ve çaylak." Bu hadisi Hz. Âişe Peygamber (s.a)'dany rivâyet etmiş

[179]
ve Müslim bunu kitabına almıştır.

Bir başka rivayette de "yılan" yerine akrep zikredilmiştir. Peygamber (s.a) bunlar hakkında "fısk" tabirini verdikleri eziyetler sebebiyle kullanmıştır. Nitekim inşaallah ileride bu kitapta buna dair açıklamalar gelecektir.

Kişinin fasıklık etmesi, -el-Ahfeş'ten nakledildiğine göre- facirlik etmesi, yani günah işlemesi demektir. Yüce Allah'ın: "Rabbinin emrine karşı fasıklık etti" (el-Kefh, 18/50) buyruğu ise Rabbinin emri dışına çıktı demektir.

İbnu'l-A'râbi'nin iddiasına göre bu kelime, (Allah'ın emri dışına çıkmak anlamında) cahiliyye arapları dilinde olsun, şiirinde olsun kullanılmamıştır. (İbnu'l-A'râbi) der ki: Bu ise hayret edilecek birşeydir. Halbuki bu kelime Arapça bir kelimedir. Bu sözleri İbnu'l A'râbi'den İbn Faris ve el-Cevherî nakletmişlerdir.

Derim ki: Ebu Bekr el-Enbârî "ez-Zâhir" adlı eserinde "fisk"ın anlamı ile ilgili açıklamalarda bulunurken şairin şu beyitini de nakletmektedir:

"Necid'de giderler ve aşağıların da aşağısındaki yolu izlerler Maksatlarından uzaklaşmış fasıklar olarak."

Fıssîk: Fasıklığı sürekli olan demektir. "Yâ fusak, yâ hubes!" nidası "ey fâsık, ey habis (murdar)!" demektir. Şer'î bir terim olarak fisk: Yüce Allah'a itaatin dışına çıkmaktır. Bu kelime küfür ve inkar ile dinden çıkan hakkında kullanıldığı gibi, isyan ederek Allah'ın emri dışına çıkan hakkında da kullanılır. [\[180\]](#)

27- Onlar ki Allah'ın ahdini sağlamlaştırdıktan sonra bozarlar, Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler ve yeryüzünde fe-sad çıkarırlar. İşte onlar zarara uğrayanlardır.

Bu buyruğu yedi başlık halinde açıklayacağız:

1- Ahdi Bozanlar:

"Onlar ki" bu buyruk bir önceki âyet-i kerimede geçen "fasık-lar"ın sıfatı olarak nasb mahallindedir. (Yani o fasıklar ki. . Jarzu edildiği takdirde mahzuf bir mübtedanın haberi olarak merfu da kabul edilebilir. Yani: Onlar öyle kimselerdir ki... Buna dair açıklamalar daha önceden de yapılmıştı. [\[181\]](#)

2- Allah'ın Ahdini Bozanlar:

"Allah'ın ahdini., bozarlar" buyruğundaki bozmak, (nakzetmek): Sağlam bir şekilde yapmış olduğun bir binayı, yahut бүktüğün bir ipi veya verdiğimiz bir ahdi ifsad etmek, yani bozmaktır.

Kıldan yapılmış olan kendirler, çözüldüğü zaman bunlara "en-nukâda" denilir. Söylenen sözlerde "munakaza (çelişki)" ise söylenen sözler arasında anlam bakımından tutarsızlık ve çelişki olması demektir. Nakz etmek için söylenen şiire de "nakîda" denilir. Nakz edilmiş (bozulmuş) şeye de "en-Nikd" adı verilir. İlim adamları, sözü geçen ve sağlamlaştırdıktan sonra bozulan bu ahdin hangisi olduğunu tesbit etmek hususunda farklı görüşlere sahiptirler:

a- Bu, yüce Allah'ın âdemoğullarından onları babaları Âdem'in sırtından çıkardığında aldığı sözdür.

b- Yüce Allah'ın peygamberleri aracılığıyla kitaplarında insanlara yaptığı tavsiyeler, onlara kendisine itaat etmeleri ile ilgili vermiş olduğu emirler ile

kendisine isyanı yasaklamasıdır. Bu buyruklar gereğince amel etmeyi terketmeleri bu ahdi bozmaları demektir.

c- Yüce Allah'ın gökleri ve yeri yaratmasıyla diğer mahlukatındaki vahdaniyetini gösteren delilleri koymuş olması, onlardan ahit almak konumundadır. Bu ahdi terketmeleri, bu ilahi san'at delillerine bakıp düşünmeyi terketmektir.

d- Şanı yüce Allah'ın kitap ehlinden almış olduğu ahiddir. O, bunlara Peygamber (s.a)'ın peygamberliğini açıklamalarını ve bunu gizlememelerini emretmiş idi. Bu açıklama şekline göre âyet-i kerime kitap ehli hakkındadır.

e- Ebu İshak ez-Zeccâc der ki: Yüce Allah'ın ahdi, peygamberlerden ve ona iman edenlerden son peygamber Muhammed (s.a)'ı inkâr etmeyeceklerine dair almış olduğu sözdür. Bunun delili ise yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "Hani Allah, peygamberlerden size verdiği Kitap ve hikmetten sonra beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince ona mutlaka iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman dedi ki: İkrar edip kabul ettiniz mi ve bu yükümü alıp yüklendiniz mi?" (Al-i İmran, 3/81) Burada sözü geçen "yükümü" buyruğu ile kastedilen "benim ahdimi"dir.

Derim ki: Ancak bu âyet-i kerimenin öncesi ile sonrasında yer alan buyrukların zahiri, âyetin kâfirler hakkında olduğunu göstermektedir. İşte bu husus ile ilgili görüşlerin toplamı beşi bulmuş olmaktadır. İkinci görüş bunların hepsini kapsamına alacak özelliktedir. [\[182\]](#)

3- "Allah'ın Ahdini Sağlamlaştırdıktan Sonra."

el-Mîsâk: Yemin ile pekiştirilmiş ahid demektir. Düğüm ve bağlama işinin oldukça sağlam yapıldığını ifade etmek için kullanılır. Bu kelimenin çoğulu "el-Mevâsîk" şeklinde gelir. Meyâsik ve meyâsîk şeklinde de gelir. İbnu'l-A'râbî şu beyiti nakletmektedir;

"Öyle bir bölge ki, ebediyyen konulmaz oraya iznimiz olmadıkça

Ve biz başka kavimlere sormayız söz ve ahitleri!"

Mevsik, müsâk anlamındadır. Muvâsaka, muahede anlamındadır. Yüce Al-lah'ın şu buyruğu da buradan gelmektedir: Sizi kendisi ile bağladığı andınızı (ahdinizi sözünüzü) hatırlayın." (el-Maide, 5/7) [\[183\]](#)

4- "... keserler.."

Kesmek, bilinen bir eylemin adıdır. Akrabalık bağı ile ilgili olarak da kullanılır.

İp ve benzeri şeyleri kesmek, nehir gibi şeyleri karşıdan karşıya geçmek (katetmek) anlamında kullanıldığı gibi, göçmen kuşlar bir ülkeden bir başka ülkeye çıkıp gittikleri vakit de bu kelime kullanılır. Suların azalmasını, bitkin ve yorgun düşmüş bir kimsenin durumunu ifade etmek üzere de bu kökten gelen kelime kullanılır. [\[184\]](#)

5- Allah'ın Emrine Aykırılık:

"Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keserler." Burada Şeyi kelimesi, keserler" fiili dolayısıyla nasb mahallinde (nesnesi)dir. Âyetin bu bölümünün: "Bitiştirilmemesi" şeklinde yani bitiştirilmesinden hoşlanmadıkları şeyi keserler anlamında olması da mümkündür.

Bitiştirilmesi emredilen şeyin ne olduğu hususunda da farklı görüşler vardır:

a- Burada bitiştirilmesi istenen akrabalık bağlarıdır (sıla-i rahim).

b- Sözün amel ile bir arada olmasını emretmektedir. Fakat onlar amel etmedikleri halde söyleyip durduklarından dolayı bu iki şeyi birbirinden kopardılar.

c- Kesintisiz olarak bütün peygamberlerin tasdik edilmesini emretmektedir. Ancak onlar peygamberlerin bir kısmını tasdik etmek, bir kısmını yalanlamak suretiyle bitiştirilmesi emredilen şeyi kesmiş oldular.

d- Burada Allah'ın dinine, yeryüzünde O'na ibadet etmeye, şer'î hükümlerini uygulamaya ve koyduğu sınırları korumaya işaret edilmektedir. Dolayısıyla bu, yüce Allah tarafından bitiştirilmesi emredilen herşey hakkında genel bir ifadedir. Cumhurun görüşü budur. Akrabalık bağlarını bitiştirmek de bunun bir parçasıdır.

[\[185\]](#)

6- Fesâd Çıkaranlar:

"Ve yeryüzünde fesad çıkarırlar." Yani Yüce Allah'tan başkasına taparlar, yaptıkları işlerde haksızlık ve zulüm işlerler. Çünkü onların işleri şehvet ve arzularına göredir. Fesadın en ileri derecesi de işte budur.

"İşte onlar zarara uğrayanlardır" anlamındaki buyruk mübtedâ ve haberdir. onlar" zâiddir. Bununla birlikte ikinci mübtedâ da kabul edilebilir. İkinci mübtedâ ile onun haberi (bir arada), birincisinin haberidir. Önceden (benzeri el-Bakara, 2/5 te) geçmiş bulunmaktadır. Kendi nefsinin felah ve kurtuluştan payını azaltan kimseye "hâsir (zarara uğrayan)" denilir. İster terazideki, ister başka

birşeydeki eksiklik ve zararın adı da "hüsrân"dır. Cerîr der ki: "Şüphesiz Selîl bir hüsrândadır. Çünkü

Onlar atalarından beri köle olarak yaratılmış bir topluluğun soyundan geliyorlar." Burada hüsrândan kastı, onların şeref ve paylarının eksikliğine sebep olan şeylerdir. el-Cevherî'nin açıklamasına göre aynı kökten gelen: "el-hasâr, el-hasâre ve el-haysara" kelimeleri sapıklık ve yokolma demektir. O bakımdan helak olan kimseye "hâsir (hüsrana uğrayan, zarar eden)" denilir. Çünkü böyle bir kişi Kıyamet gününde hem kendisini hem aile halkını kaybedecek ve cennette kendisi için ayrılmış olan yere gidemeyecektir. [\[186\]](#)

7- Ahdi Bozmanın Hükümü:

Bu âyet-i kerime ahde vefa gösterip ona bağılı kalmaya, aynı şekilde kişinin bağılı kalmakla kendisini yükümlü tuttuğı caiz olan her türlü ahdi bozmanın helal olmadığına bir delildir. Bu ahidlerin müslüman ile müslüman olmayan arasında olması farketmez. Çünkü yüce Allah, ahidini bozan kimseyi burada yermiştir. Ayrıca: "Ahidlerinizi eksiksiz olarak yerine getiriniz" (el-Maide, 5/1) diye buyurduğu gibi, Peygamberine de şu emri vermiştir: "Eğer bir kavmin hainliğinden endişeye düşersen, adalet üzere (ahidlerini gerisin geri) kendilerine at." (el-Enfal, 8/58) diye buyurarak ahdinde durmamayı yasaklamıştır. Ahdinde durmamak ise ancak verilen sözü bozmakla olur. Nitekim ileride yeri gelince [\[187\]](#) -inşaaallah- açıklanacaktır. [\[188\]](#)

28. Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Halbuki daha önce ölümler idiniz de sizi O, diriltti. Sonra sizi öldürecek, sonra sizi diriltecek ve sonunda da yalnız O'na döndürüleceksiniz.

Hayat ve Ölümün Varlığı Kıyametin Kesin Delilidir:

"Nasıl" anlamına gelen hale dair bir sorudur. Yani, bunlar öyle kimselerdirler ki, kendilerine karşı susturucu deliller sabit olduğu halde, inkâra saptıkları için, durumlarına hayret edilmesi gereken kimselerdir.

Kitap ehli, Allah'ı inkâr etmemekle birlikte onlara bu şekilde bir hitap nasıl yerinde olur? diye sorulacak olursa cevap şudur: Onlar Muhammed (s.a)'ın durumunu olduğu gibi kabul etmeyip getirdiklerini tasdik etmediklerinden dolayı Allah'a şirk koşmuş oluyorlar. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından

gönderildiğini kabul etmiyorlar. Kur'an-ı Kerim'in insan sözü olduğunu iddia eden kimse, Allah'a şirk koşmuş ve ahdini bozmuş olur.

Şöyle de denilmiştir: "Nasıl" anlamına gelen kelimesi, aslında soru edatı olmakla birlikte burada böyle değildir. Burada bu kelime gerçeği söyletmek ve azarlamak için gelmiştir. Yani: O bunlara kadir iken nasıl olur da üzerinizdeki nimetlerini inkâr edebilirsiniz, demektir. el-Vâsıtî der ki: Yüce Allah, bu buyruğu ile onları en ileri derecede azarlamış bulunmaktadır. Çünkü ölümler ve cansızlar hiçbir hususta kendilerini var eden ile tartışmazlar. Aksine, bu konuda tartışma canlı iskeletler tarafından yapılmaktadır.

"Halbuki siz daha önce ölümler idiniz" buyruğu yaratılıştan önceki hallerini ifade etmektedir.

"... de sizi O diriltti, sonra sizi öldürecek." Burada vakıf tam bir vakıf olur. Ebu Hatim böyle demiştir. Daha sonra yüce Allah: "... sonra sizi diriltecek..." diye buyurmaktadır.

Tefsir alimleri, bu iki ayrı ölüm ile iki ayrı hayatın sırası ve insan için kaç defa ölümün ve kaç defa hayatın sözkonusu olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Abbas ve İbn Mes'ud der ki: Yani sizler yaratılmadan önce, yok ve var olmayanlar anlamında "ölümler" idiniz. Sonra sizi diriltti. Yani yarattı. Daha sonra ecellerinizin sona ermesiyle sizi öldürecek, sonra Kıyamet gününde sizi tekrar diriltecektir.

İbn Atiyye der ki: Bu âyet-i kerime ile anlatılmak istenen işte budur. Kâfirlerin kaçış yolu bulamayacakları delil de budur. Çünkü ölüm ve hayatı kabul etmektedirler. Eğer kâfirler, daha önce varlığı sözkonusu olmayan ölümler olduklarına, sonra dünyada hayat bulmaya, sonra yine dünyada ölüme dikkat edecek olsalar, ondan sonraki son dirilişin gereğine dair kanaatleri pekişir ve güç kazanır, buna bağlı olarak ölümden sonraki dirilişi inkâr etmeleri de herhangi bir delil getiremedikleri bir iddiadan ibaret kalır.

Bir başkası da şöyle demiştir: Bu açıklamaya göre, kabirdeki hayat dünya hayatı hükmünde demektir. Dünya hayatında öldürüp sonra yine dünyada iken dirilmesi, kişinin ilk ölümü sayılmadığı gibi, kabir hayatı da sayılmaz denilmiştir.

Bu buyruğun açıklanmasıyla ilgili şöyle de denilmiştir: Sizler Adem'in sulbünde ölümler idiniz. Sonra onun sırtından toz zerrecikleri gibi sizi çıkardı. Sonra sizi, dünyada öldürür sonra sizi tekrar diriltecektir.

Bir başka açıklama şekli de şöyledir: Sizler erkeklerin sulblerinde, kadınların rahmlerinde ölümler -yani nutfeler- idiniz. Sonra sizleri rahimlere taşıdı, orada sizi diriltti. Daha sonra bu hayattan sonra sizi öldürür, sonra soru sormak üzere

kabirde sizi diriltir. Sonra kabirde sizi öldürür. Daha sonra mahşere gitmek üzere kabirlerinizde diriltir. İşte ardında ölümün sözkonusu olmadığı hayat da budur.

Derim ki: Bu açıklamaya göre üç ölüm ve üç dirilme sözkonusudur. Âdem'in sulblerinde ölümler olmaları, onun sırtından çıkartılıp kendileri hakkında tanıklıkta bulunmaları, erkeklerin sulbleriyle kadınların rahimlerinde nutfeler halinde bulunmalarından farklı bir durumdur. Buna göre, dört ölüm ve dört hayat sözkonusudur.

Şöyle de denilmiştir: Yüce Allah onları, Âdem'i yaratmadan önce toz zerrecikleri gibi varettiler, sonra da öldürdü. Buna göre, beş ölüm ve beş dirilme sözkonusu olur. Muhammed (s.a)'in ümmetinden günahkar kimseler için cehenneme girdiklerinde sözkonusu olacak altıncı bir ölüm vardır. Çünkü Ebu Said el-Hudrî tarafından rivayet edilen hadiste şöyle denilmek- i tedir: Rasulullah (s.a) buyurdu ki: "Cehennemlik olan cehennem ehline ge- j /linçe, onlar orada asla ölmeyecek ve dirilmeyeceklerdir. Fakat bir takım in-ı j sanlar vardır ki onlara günahları sebebiyle ateş isabet edecektir. Allah onları bir çeşit ölümle öldüreceklerdir. Nihayet, kömür haline geleceklerinde hak- / larında şefaate izin verecektir. Ayı ayrı topluluklar halinde getirilecek ve cennet nehirleri üzerine saçılacaklardır. Sonra şöyle denilecek: Ey cennet halkı, bunlara (su) akıtın. Selin sürüklediği şeyler arasında bulunan bakla tohumu gibi biteceklerdir." Bunu dinleyenler arasında bulunanlardan birisi şöyle dedi: Sanki Rasulullah (s.a) çölde çobanlık etmiş gibidir. Bu hadisi Müs-

[189]
rivayet etmiştir.

Derim ki: Hadis-i şerifte geçen: "Allah onları bir çeşit ölümle öldüreceklerdir" buyruğunda kastedilen hakiki mahiyetiyle ölümdür. Çünkü burada mas-dar ile te'kid edilmiştir. Bu ise onlar için bir ikramdır. Şöyle de denilmiştir: "onları... öldürür" ifadesinin uyumak suretiyle cehennem acılarını duymayacak hale gelmelerin de olabilir. Ve bu hakiki manada bir ölüm değildir. Ancak birinci görüş daha sağlıklıdır. Nahivciler fiili masdar ile tekid ettiğimiz takdirde (mef'ûl-u mutlak) mecaz anlamını ifade etmeyeceğini bunun hakikat anlamını dile getireceğini sözbirliği halinde kabul etmişlerdir. Yüce Allah'ın: "Allah Musa ile de konuştu." (en-Nisa, 4/164) buyruğu da bu türdendir. Yüce Allah'ın izniyle yeri gelince bunların da açıklaması yapılacaktır.

Bu buyruğun anlamı ile ilgili olarak şöyle bir açıklama da yapılmıştır: Sizler etkisiz ve hareketsiz olduğunuz için ölü gibi idiniz. Bu din ve size gelen Peygamber sayesinde şanınızı, şerefınızı yükselterek sizi diriltti. Sonra sizi öldürecek ve sözünüz edilmeyerek öleceksiniz. Sonra da öldükten sonra diriliş

için sizi tekrar diriltecektir.

"Ve sonunda da yalnız O'na döndürüleceksiniz." Küfür ve inkârınız sebebiyle O'nun azabına döneceksiniz. Tekrar hayat bulacak ve sorguya çekileceksiniz, anlamında olduğu söylenmiştir. Nitekim yüce Allah, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Daha önce ilk yaratmayı başlattığımız gibi, onu iade ederiz." (el-Enbiya, 21/104) Buna göre onların tekrar iade edilmeleri, di-riltilmeleri ilk yaratılışları gibidir. Bu da bir dönüş demektir.

Çoğunluk bunu: " döndürüleceksiniz" şeklinde okumuştur. Ancak Yahya b. Ya'mer, İbn Ebi İshak, Mücahid, İbn Muhaysin, Sellam b. Ya'kub, bu kelimenin geldiği yerlerde muzaraat harfini üstün, cim harfini de esreli yani "...dönerler" şeklinde okurlar. [\[190\]](#)

29. Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan O'dur. Sonra göğe yö-nelip de onları yedi gök halinde düzenledi. O her şeyi bilendir.

"Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan O'dur..." buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı on başlık halinde ele alacağız:

1- Yaratma'nın Anlamı:

"Yaratmak", yokluktan sonra icad etmek, meydana getirmek, var etmek demektir. Bazan herhangi bir işi yapması halinde insan hakkında da "yarattı" kullanıldığı olur. Şairin şu sözlerinde olduğu gibi:

"Söylediğini yaratan kimseye karşı
Benim yapabileceğim çok azdır."

Buna dair açıklamalar daha önceden de yapılmıştı. [\[191\]](#)

İbn Keysan der ki: "Sizin için yaratan" buyruğu sizden dolayı, size sebep yaratan demektir. Bunun anlamı şudur: Yeryüzünde her ne varsa sizin için bir nimettir, o bakımdan bunlar sizin içindir. Aynı zamanda bunlar, tevhide ve ibrete delildir, şeklinde de açıklama yapılmıştır.

Derim ki: İleride de açıklayacağımız üzere doğru olan açıklama şekli budur. Bununla insanların ihtiyaçları olan herşeyi kastetmiş olması da mümkündür.

[\[192\]](#)

2- "Eşyada Asıl Mübahlıktır":

Haramlığına dair delil bulunmadıkça, kendileri ile yararlanan eşyada as-lolan mübahlıktır, diyenler bu ve buna benzer diğer âyetleri delil gösterirler. Yüce Allah'ın şu buyruğu gibi: "Göklerde ve yerde bulunan şeylerin hepsini de kendi nezdinden size müsahhar kılmıştır." (el-Câsiye, 45/13) Bu kanaati ortaya atanlar, şu sözleriyle de delillerini desteklerler: İnsanın hoşuna giden, canının çektiği güzel yiyeceklerin yaratılmaması mümkün olmakla birlikte yaratılmıştır. O halde bunlar boşuna yaratılmış olamazlar. Dolayısıyla bunların bir faydasının olması da kaçınılmazdır. Bu faydanın yüce Allah hakkında söz konusu olması ise doğru olamaz. Çünkü O, bizatihi müstağnidir. Yani böyle şeye de başka şeye de muhtaç değildir. Dolayısıyla sözü geçen bu fayda bize aittir. Bizim bunlardan fayda sağlamamız; ya bunlardan lezzet almak şeklindedir veya bu yolla denenmemiz için onlardan kaçınmamız şeklinde ortaya çıkar yahut bizim bunlardan gereken şekilde ibret almamız ile gerçekleşir. Bütün bu hususların elde edilmesi ancak bu güzel ve lezzetli şeylerin tadına bakmakla mümkün olur. O bakımdan bunların mubah olması gerekmektedir.

Fakat bu iddia, tutarsızdır. Çünkü bizler, bir menfaat için yaratılmadıkları takdirde boşu boşuna yaratılmış olmaları gereğini kabul etmiyoruz. O bunları bu şekilde yaratmıştır. Çünkü asıl olarak menfaatlerini yaratmak, O'nun için vacip değildir. Aksine vacip kılan O'dur. Diğer taraftan sözü geçen menfaatin belirttikleri hususlara münhasır olmasını da kabul etmiyoruz ve bu gibi menfaatlerden herhangi birisinin yiyeceklerin tadına bakmadıkça meydana gelemeyeceği tezini de reddediyoruz. Aksine bazan, tabiat ve karakterler üzerinde araştırma yapanlarca bilindiği gibi, tadları ne şekilde olduğunu başka birtakım hususlarla da anlamak mümkündür. Bu iddiaya karşı bu tadına bakılacak şeyin öldürücü zehirler olmasından korkulması ile de görüşleri reddedilir. Diğer taraftan bunların haram olduklarını kabul eden kimselerin ileri sürdükleri birtakım şüpheler de bunların tezlerine karşıdır.

Başkaları bu konuda hüküm vermeyip şöyle demişlerdir: Bizim kendisinin, güzel veya çirkin (hasen veya kabili.) olduğunu idrak edebildiğimiz her bir fiilin aynı zamanda bizatihi güzel olması da mümkündür. Bunun ne olduğunu şer'î hüküm gelmedikçe tayin edecek bir delilimiz yoktur. O halde bu konuda şer'î hüküm gelmedikçe durmak ve karar vermemek gerekir.

Bu üç görüş de Mu'tezileye aittir.

Şeyh Ebu'l Hasen (el-Eş'arî) ve onun mezhebini kabul edenlerle Malikî mezhebine mensup ilim adamlarının çoğunluğu ile es-Sayrafi bu mes'ele ile ilgili olarak hüküm vermemeyi (tevakkufu) mutlak olarak kabul etmişlerdir. Onlara göre, tevakkufun (karar ve hüküm vermemenin) anlamı şudur: Böyle bir

durumda eşya hakkında hüküm verilemez. Şeriat (şer'î hüküm geldiği takdirde) onlarla ilgili dilediği hükmü verebilir. Akıl, vücup ve benzeri bir hükmü (değer yargısını) veremez. Aklın bu konudaki payı; işleri ve eşyayı olduğu gibi tanımaya çalışmaktan ibarettir.

İbn Atiyye der ki: İbn Fûrek, İbnu's-Sâîğ'den şöyle dediğini nakletmektedir: Akıl hiçbir şekiftje sem'i (peygamber vasıtasıyla gelen) delilden uzak kalmamıştır. Hakkında sem'i delil bulunmayan hiçbir olay yoktur. Eğer sem'i delil doğrudan doğruya onunla ilgili değilse, dolaylı olarak onunla ilgilidir veya o olayın sem'i delil hükmünü alacak kendisine göre uygun bir hali vardır. İşte bu konularda bu hususa güvenip dayanmak gerekir. Bu ise, bir şeyin mahzur (haram) veya mubah olduğunu tetkik etmeye, düşünmeye veya bu konuda hiçbir hüküm belirtmeyip kararsız kalmaya ihtiyaç bırakmaz. [\[193\]](#)

3- Mahlukat İbret İçindir:

"Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan O'dur." buyruğunun anlamı hakkında doğru açıklama şekli, bunları ibret için yarattığıdır. Buna delil daha önce gelen buyruklar ile daha sonra gelen çeşitli ibretli durumların söz-konusu edilmiş olmasıdır: Hayat vermek, öldürmek, yaratmak, göğe yönelmek ve orayı düzenlemek gibi. Yani sizleri diriltmeye, yaratmaya, gökleri ve yeri yaratmaya k^dir olanın tekrar sizi diriltmeye kadir olması, aklın kabul edemeyeceği bir iş değildir.

Eğer "sizin için" denilmesinin anlamı yararlanmaktır; yani bütün bunlarla yararlanmanız için bunları yaratmıştır, denilecek olursa cevabımız şu olur: Yararlanmaktan kasıt, açıkladığımız gerekçeler dolayısıyla ibret almaktır. Eğer: Akreplerin, yılanların yaratılışında ibret alınacak taraf neresidir? denilecek olsa şöyle deriz: İnsan görmüş olduğu eziyet verici bir takım varlıklar sebebiyle Allah'ın cehennemde kâfirler için hazırlamış olduğu bir takım cezaları hatırlayabilir. Bu, iman etmesine ve masiyetleie terketme-sine sebep teşkil edebilir. Bu ise ibretin en büyüğüdür, İbnu'l-Arabi der ki: Yüce Allah'ın bu buyruk ile bu kudretini bizlere haber vermesinde haramlığı, mübahlığı veya bu konuda kararsızlığı gerektiren herhangi bir durum yoktur. Bu âyet-i kerime sadece, Allah'ın vahdaniyetine delil olarak görülsün diye dikkat çekmek ve yol göstermek sadedinde zikredilmiştir.

Meani (el-Kur'ân'a dair eser yazmış) ilim adamları da yüce Allah'ın: "Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan O'dur." buyruğu hakkında şu açıklamayı

yapmışlardır: Bunlarla O'na itaat etmek için güç sahibi olasınız diye yaratmıştır, yoksa O'na isyan yollarında sizin için bu yaratılan şeyleri tüke-tesiniz diye değil. Ebu Osman der ki: Herşeyi sana bağışladı, herşeyi sana mü-sahhar kıldı ki, o herşeyi O'nun uçsuz bucaksız cömertliğine delil göresin ve böylelikle âhirette sana vereceğini va'dettiği uçsuz bucaksız şeylere kendini kaptırasın, O'nun yaptığı çokça iyilikleri karşısında azıcık amellerini çok görmeyesin diye. O, sana herhangi bir amelde bulunmadan önce, ilk olarak nimetlerin en büyüğü olan tevhide vermiş bulunmaktadır. [\[194\]](#)

4- İnfak Eden, Cimrilik Eden:

Zeyd b. Eşlem, babasından, o da Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan şunu rivayet etmektedir: Adam'ın birisi Rasulullah (s.a)'a geldi ve kendisine birşeyler vermesini istedi. Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "Yanımda herhangi birşey i , yok. Fakat git, benim adıma birşeyler satın al. Ödeyecek birşeyler bize ge'ünce o borcumuzu öderiz." Bunun üzerine Hz. Ömer ona şöyle dedi: Hadi j yanında birşeyler varken veriyorsun. Allah seni güç yetiremeyeceğin şeylerle mükellef tutmamış ki. Rasulullah (s.a) Hz. Ömer'in bu sözünden hoşlanmadı. Ensardan birisi: Ey Allah'ın Rasulü dedi ve: "İnfak et ve yüce Arş sahibinin azaltacağından korkun olmasın" anlamında bir mısra okudu. Rasulullah (s.a) bunun üzerine gülümsedi. Ensardan olan bu kişinin söylediği bu söz dolayısıyla sevindiği yüzünden anlaşıldı. Daha sonra Rasulullah şöyle yurdu: "Ben, böyle davranmakla emrolundum." [\[195\]](#)

İlim adamlarımız -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- şöyle demişlerdir: Mal azlığı korkusu, Allah'a karşı sui zan beslemektendir. Çünkü yüce Allah içindekilerle birlikte, arzı Âdemoğulları için yaratmıştır. Ayrıca Kitab-ı keriminde de şöyle buyurmuştur: "Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan O'dur." Bir başka âyet-i kerimede de şöyle buyurmaktadır. "Göklerde ve yerde bulunanların hepsini kendi nezdinden size müsahhar kılmıştır." (el-Câ-siye, 45/13) Bu gördüğümüz herşey Ademoğluna müsahhar kılınmıştır. Böylelikle onun mazeretine son verilmek istenmiş, ona karşı delil ortaya konulmuştur. Ta ki Allah'a, kendilerini kul olarak yarattığı gibi kul olsunlar diye. Eğer kul, Allah'a karşı hüsnü zan besliyor ise, malının azalacağından korkmaz. Çünkü verdiğinin yerine başkası gelir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Her ne harcarsanız, O bunun yerine verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır." (Sebe, 34/39) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz ki benim Rabbim

ganîdir (muhtaç olmayandır), kerimdir (bol bol verendir)" (en-Neml, 27/40)

Rasûlullah (s.a) da şöyle buyurmaktadır: Yüce Allah buyurdu ki: "BeninO c rahmetin gazabımı geçmiştir. Ey Âdemoğlu, infak et ki Ben de sana infak edeyim. Allah'ın sağ eli bol bol verir ve dopdoludur. Gece ve gündüz hiçbir şey onu eksiltmez."[\[196\]](#)

-Bir başka hadisinde yüce Rasul şöyle buyurmaktadır: "Kulların sabah et-n tiği her bir günde mutlaka iki melek (dünya semasına) iner. Onlardan biri- \" si: Allah'ım infak edene infak ettiğinin yerine geçecek servet ver, der, diğey ri de:

Allah'ım cimrilik edenin de servetini telef et,\" der.[\[197\]](#) Aynı şekilde bu melekler, güneşin batımı esnasında da böylece seslenirO rler. Bütün bu hadisler sahihtir ve hadis imamları tarafından rivayet edilmiştir. Hamd yalnız Allah'adır. Her kimin kalbi, aydınlığı bulur ve Rabbinin zenginlik ve keremini bilir ise, infak eder, servetinin azalacağından korkmaz. Dünyaya karşı arzuları ölen ve kendisini hayatta tutacak kadar azıcık bir gıdayı almakla yetinen, kendi adına talepte bulunmayan bir kimse zenginken de fakir iken de verip durur, vermekle servetinin azalacağı korkusunu duymaz. Servetinin azalacağından korku duyan, sadece eşyayı isteyen ona talip olan kimselerdir. Bugün birşey-ler verirken, yarın onunla birtakım şeyleri yapmak istiyor ise (verdiği takdirde) o şeyi yarın yapamayacağından korkar. O bakımdan azalacağından korktuğu için bugünkü infakında (harcamasında) elini sıkı tutar. r\"~ Müslim'in rivayetine göre Hz. Ebu Bekir'in kızı Hz. Esma şöyle demiştir: I fRasulullah (s.a) bana şöyle dedi: "Ver, yahut bağışla veya infak et. Fakat vediğini sayma. O vakit Allah da senin bu saymana karşı sayar. Cimrilik edip/ Ve malını kaplarda doldurma. O vakit sana karşı da cimrilik edilir."[\[198\]](#)

Nesai'nin rivayetine göre Hz. Aişe de şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a)'ın yanımda bulunduğu bir sırada yanıma bir dilenci geldi. Ben ona birşeyler ve-H \ rilmesini emrettim. Sonra da ona verilen şeyin yanıma getirilmesini istedim, Ona baktım. Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "Sen, senin bilgin olmadıkça evine birşeyin girmesini ve çıkmasını istemiyor musun yoksa?" Ben: Evet, de- J yince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Yavaş ol, ey Aişe, sen sayma (sayarak/ /erme). O takdirde yüce Allah da sana karşı sayarak verir (az verir)."[\[199\]](#)

5- "İstiva" ve Müteşabihler:

"Sonra göğe yönelip de..." Buyruğunda "sonra" kelimesi haber verilen şeyin sıralaması dolayısıyla gelmiştir. Yoksa bizzat işin yapılış sırasını anlatmak için değildir.

İstiva (yönelmek): Dilde bir şeyin üstüne çıkmak ve üzerine yükselmek demektir. Nitekim yüce Allah (aynı kökten kelimeler ile) şöyle buyurmaktadır: "Sen ve seninle birlikte olanlar gemiye bindiğinizde (isteveyte)..." (el-Mu'minun, 23/28); "Sonra onların sırtları üzerine binip yerleşince (istevey-tum)..." (ez-Zuhurf, 43/13) Şair de şöyle demektedir:

"İpissiz bir çölde onları bir su başında götürdüm

Güney (Yemen) yıldızı alabildiğine yükselmiş idi (istevâ)"

Güneş başımın üzerinde istiva etti, kuş tepeme istiva etti, tabirleri ile anlatılmak istenen bunların yükseldiğidir.

Bu âyet-i kerime müşkil (anlaşılması zor) âyetlerdendir. İlim adamları bu ve benzeri âyetlerde üç ayrı görüş ortaya atmışlardır. Kimisi: Biz bunları okur, bunlara iman eder ve tefsir etmeyiz, derler. İmamların pekçoğu bu görüştedir. Bu, İmam Malik'ten gelen şu rivayete benzemektedir: Adamın birisi ona yüce Allah'ın: "Rahman (olan Allah) Arşa istiva etti." (Ta-ha, 20/5) buyruğu hakkında soru sormuş, İmam Malik de şöyle demiştir:

-İstiva bilinmeyen birşey değildir. Ancak keyfiyeti akıl ile bilinemez. Buna iman ise farzdır. Bunun nasıl olduğuna dair soru sormak bid'attir. Ben senin kötü bir adam olduğumu görüyorum. Hadi bunu buradan çıkartınız.

Bir kısım ilim adamı da şöyle demiştir: Bu âyetleri okuruz ve dildeki zahiri anlamına uygun düşecek şekilde yorumlarız. Bu Müşebbihe'nin görüşüdür.

Kimisi de şöyle demiştir: Bu gibi âyetleri okuruz, te'vilini yaparız ve bunları zahirlerine hamlederiz.

el-Ferra, yüce Allah'ın: "Sonra göğe yönelip de onları yedi gök halinde düzenledi" buyruğu ile ilgili olarak şöyle demiştir: İstiva Arap dilinde iki anlama gelir: Birincisi: Kişinin olgunlaşması, gençliğinin ve gücünün son noktasına ermesi demektir. Yahut eğrilikten kurtulup düzelmesi demektir. İşte bu

Arap dilindeki iki anlamıdır. Üçüncü bir anlamı da şöyle olur: Filan kişi, filana doğru gidiyor iken daha sonra bana yöneldi ve bana sövmeye koyuldu. Burada bu kelime (istiva) bana doğru yönelmek, bana karşı gelmek anlamında kullanılmıştır. İşte yüce Allah'ın: "Sonra göğe yönelip de..." buyruğunun anlamı budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Abbas şöyle demiştir: "Sonra semaya yöneldi." Yükseldi. Bu konuşma

esnasında: Önce oturuyor iken ayağa kalktı, doğruldu (istiva) ve önce ayakta iken dosdoğru oturdu (istiva) demene benzer. Bütün bu kullanış şekilleri arap dilinde uygun ve yerindedir.

el-Beyhakî Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. el-Huseyn şöyle demiştir: "İstiva etti (yöneldi)" buyruğuna yönelmek anlamını vermek, doğru ve yerindedir. Çünkü yönelmek göğü yaratmayı kastetmektir. Kastetmek de irade etmek, dilemek demektir. Allah için de bu sıfatlar caizdir.

"Sonra" kelimesi iradeye değil yaratmaya taalluk etmektedir. İbn Abbas'tan (iradeye taalluk ettiğine dair) rivayette bulunan kişi aslında bu rivayeti el-Kelbî'nin Tefsir'inden almıştır. el-Kelbî ise zayıf bir ravidir.

Süfyan b. Uyeyne ve İbn Keysan, yüce Allah'ın: "Sonra göğe yönelip de..." buyruğu, orayı kastetti, yani yaratmak ve varetmek kasdıyla oraya yöneldi demektir, demişlerdir. Bu da bir görüştür.

Şöyle de denilmiştir: Allah oraya yöneldi, ancak bu konuda herhangi bir keyfiyet veya sınırlandırma sözkonusu değildir. Bu görüşü Taberi tercih etmiştir. Ebu'l-Aliye er-Reyahi'den bu âyet-i kerime hakkında şöyle denilebileceği nakledilmektedir: İstiva etti, yükseldi anlamındadır. el-Beyhakî der ki: Bundan kastı -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- emrinin yücelmesi, yükselmesidir. Bu da kendisinden semanın yaratıldığı suyun buharıdır.

İstiva edenin (yükselenin) duman olduğu da söylenmiştir. İbn Atiyye der ki: Ancak kullanılan ifadeler buna uygun değildir. Bunun anlamının istila etmek, kuşatmak olduğu da söylenmiştir. Şairin şu sözlerinde olduğu gibi:

"Bîşr Irak'ı istila etti (istiva)

Kılıçsız ve kan akıtmaksızın."

İbn Atiyye der ki: Böyle bir açıklama Allah'ın: Rahman (olan Allah) Arşın üzerine istiva etti" (Taba, 20/5) buyruğu hakkında uygundur.

Ben derim ki: Bundan önce el-Ferrâ'nın görüşünü açıklarken edatlarının aynı anlama geldiğine işaret edilmişti.

Bu konuya dair daha fazla bilgiler yüce Allah'ın izniyle A'raf sûresinde gelecektir. [\[200\]](#)

Bu ve benzeri âyetlerde kural, hareketin ve bir yerden başka bir yere intikalin sözkonusu olmamasıdır. (Yani hareket ve intikal anlamını verecek şekilde açıklamalarda bulunmamaktır.) [\[201\]](#)

6- Önce Yaratılan Yer midir, Gök müdür?

Bu âyet-i kerimeden yüce Allah'ın yeri gökten önce yarattığı anlamı çıkmaktadır. Aynı şekilde Hâ-Mîm es-Secde sûresinden de anlaşılan budur. (bk. Fussilet, 41/9-12) en-Nâziât sûresinde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa gök mü; onu bina etmiştir.." (en-Naziat, 79/27) buyruğunda önce semanın yaratılışını sözkonusu etti, daha sonra da yer hakkında şöyle buyurdu: "Bundan sonra da yeri yayıp döşedi." (en-Nâziât, 79/30) Bu buyruklara göre de gök sanki yerden önce yaratılmış gibidir. Yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Hamd gökleri ve yeri yaratan... Allah'ındır." (el-En'âm, 6/1) Katade'nin görüşünce sema yaratılmıştır. Bu görüşü Taberi ondan nakletmektedir. Mücahid ve onun dışındaki diğer müfessirler ise şöyle demiştir: Yüce Allah Arşının üzerinde bulunduğu suyu kuruttu. Orayı yer olarak halketti. Bu sudan bir duman çıktı ve yükseldi. Bunu da sema (gök) olarak yarattı. Böylelikle yerin yaratılması gökten önce gerçekleşmiş oldu. Daha sonra emrini semaya yönelterek onları yedi sema halinde düzenledi. Bundan sonra ise, yeryüzünü yayıp genişletti. Çünkü ilk yarattığında henüz yayılmış ve genişletilmiş bir halde değildi.

Derim ki: Yüce Allah'ın izniyle Katade'nin görüşünün doğruluğu açıkça ortadadır. Bu görüşe göre yüce Allah, önce semanın dumanını, sonra da yeri halketti, sonra da göğe -henüz duman halinde iken- yöneldi ve orayı düzenledi. Bundan sonra da yeri genişletip yaydı.

Dumanın yerden önce yaratılmış olduğunu gösteren hususlardan birisi de es-Süddi'nin Ebu Malik ve Ebu Salih'ten, onun İbn Abbas'tan, ayrıca Murre el-Hemdani'nin İbn Mesud'dan ve Rasulullah (s.a)'ın bir grup ashabından, yüce Allah'ın: "Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan O'dur. Sonra göğe yönelip de onları yedi gök halinde düzenledi" buyruğu ile ilgili açıklamalarını aktararak dedi ki: Şanı yüce Allah'ın Arşı su üstünde idi. Sud^an önce hiçbir şey yaratmadı. Allah yaratıkları yaratmayı murad edince sudan bir duman çıkarttı ve bu duman suyun üstünde yükseldi (sema). O bakımdan ona "semâ" adını verdi. Daha sonra suyu kuruttu, onu tek bir arz halinde yarattı. Sonra bu arzı birbirinden ayırarak iki günde, pazar ve pazartesi günlerinde yedi arz haline getirdi. Arzı balık üstüne koydu. -Balık ise, şanı yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de: "Nûn. Ve Kalemle, yazmakta olduklarına yemin olsun" (el-Kalem, 68/1) buyruğunda sözü geçen "nun"dur. Balık su içerisinde, su da dümdüz bir kayalık üstündedir. Dümdüz kayalık da bir meleğin sırtı üzerindedir. Melek bir başka kayanın üstündedir. Kaya ise, rüzgara maruzdur. Burada sözü geçen kaya, Lukman sûresinde kendisinden söz edilen ve yerde de gökte de olmayan kayadır. (Bk. Lukman, 31/16) Balık harekete geçti ve kıpırdadı. O bakımdan yer de

sarsıldı. Allah yere dağları bırakınca yer kararını buldu. O bakımdan dağlar yere karşı öğünür. İşte yüce Allah'ın şu buyruğunda kastedilen budur: "O sizi çalkalayıp salları diye yeryüzünde sağlam dağlar... bıraktı."(en-Nahl, 16/15; Lukman, 31/10)

Allah yerde dağları, orada yaşayacak olanların gıdalarını yerin ağaçlarını ve orası için gerekli olanları da iki günde, yani salı ve çarşamba günlerinde yarattı. İşte yüce Allah şu buyruklarında bunu anlatmaktadır: "De ki: Siz iki günde yeri yaratan Allah'ı inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyor musunuz? İşte O alemlerin Rabbidir. Ve orda üstünden sabit dağlar yarattı. Orda bereketler kıldı ve gıdalarını takdir etti. Bütün bunları soranlar için müsavi olarak dört günde yaptı." (Fussilet, 41/9-10) Yani soran kimseler bilsin ki durum işte böyledir. "Sonra semaya yöneldi. O vakit o duman halinde idi."(Fussilet, 41/11) Sözü geçen bu duman ise, suyun teneffüs etmesi ile (buharlaşması) ile meydana gelmiştir. Allah ondan sonra (buharın yükselmesi sonucu) bir tek sema halinde göğü yarattı. Sonra onu ayırarak iki günde, Perşembe ve Cuma günlerinde yedi sema haline getirdi. Cuma gününe bu ismin verililiş sebebi ise, göklerin ve yerin

yaratılışının bu günde tamamlanmasıdır. ^[202] "Ve her bir gökte de ona ait olan emri vahyetti." (Fussilet, 41/12) Yani her bir semada oraya has olan melekleri yarattı. Yerde de bulunan dağları, denizleri, dolu ve bilinmeyen daha pek çok şeyleri varetti. Sonra dünya semasını yıldızlarla süsledi. Bu yıldızları hem bir süs hem de şeytanlara karşı bir koruma aracı kıldı. Yüce Allah dilediğini yaratmayı bitirdikten sonra bu sefer Arşa istiva etti. İşte buna da yüce Allah'ın şu buyruğu işaret etmektedir: "Gökleri ve yeri altı günde yarattı." (el-A'raf, 7/54; Yunus, 10/3-..) Yine yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Göklerle yer bitişik idi de Biz onları ayırdık." (el-Enbiya, 21/30) Daha sonra (ravi) Âdem (a.s)'ın yaratılışını yine bu sûrede yüce Allah'ın izniyle açıklanacak şekilde zikretti.

Vekî, el-A'meş'ten, o Ebu Zabyan'dan, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yüce Allah'ın ilk yarattığı şey "kalem"dir. Ona: Yaz, diye buyurdu. Kalem: Rabbim neyi yazayım? diye sordu. Yüce Allah: Kaderi yaz, diye buyurdu. Kalem o günden Kıyamet gününe kadar meydana gelecek her-şeyi yazdı. Bundan sonra yüce Allah "Nun"u yarattı ve onun üzerinde arzı yayıp döşedi. Suyun buharı yükseldi ve ondan semavatı ayırdı. Nun, çalkandı, bunun üzerine yer de sarsıldı, dağlarla sağlamlaştırıldı, yere sebat verildi. O bakımdan dağlar Kıyamet gününe kadar yere karşı övünürler.

Bu rivayette ise, yerin yaratılışı (âyet-i kerimede) duman diye ifade edilen su

buharının yükselişinden önce sözkonusu edilmektedir. Ancak yine İbn Abbas'tan ve başkalarından gelen ilk rivayet daha uygundur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bundan sonra da yeri yayıp döşedi" (en-Naziat, 79/30.) Allah neyi nasıl yarattığını en iyi bilendir. Konu ile ilgili görüşler farklı farklı bize kadar gelmiştir. Ve bu konuda içtihadı yer yoktur.

Ebu Nuaym'ın Ka'b el-Ahbar'dan naklettiğine göre İblis, bütün arzı sırtında taşıyan balığın içine doğru nüfuz etti, onun kalbine vesvese verdi, dedi ki: Ey Lûsiya, senin sırtında ne kadar ümmet, ne kadar ağaç, ne kadar canlı hayvan, ne kadar insan, ne kadar dağ bulunduğunu biliyor musun? Eğer sen onları bir silkeleyecek olursan bunların hepsini sırtından bırakırsın. Bunun üzerine Lûsiya bunu yapmak istedi. Allah bir hayvan varettiler ve bu onun burun deliğine girdi. Bundan dolayı Allah'a dua etti yalvardı ve bu hayvan burun deliğinden çıktı. Ka'b der ki: Nefsim elinde olana yemin ederim. Bu hayvan balığın önünde durmakta o ona öteki buna bakmaktadır. Eğer balık böyle birşey yapmak isteyecek olursa tekrar o yere geri gider. [\[203\]](#)

7- Yaratıkların Ashı:

Bütün eşyanın asıl yaratıldıkları şey sudur. Çünkü İbn Mace'nin Sünen'in-de ve Ebu Hatim el-Büsti'nin Sahih Müsned'inde kaydettiğine göre, Ebu Hu-reyre şöyle demiştir: Ey Allah'ın Rasulü dedim, seni görünce nefsim hoş olur, gözüm aydın olur. Sen bana herşeyin haberini ver. Hz. Peygamber: "Herşey sudan yaratıldı." diye buyurdu. Ben: İşlediğim takdirde kendisi vasıtasıyla cennete girmeme sebep olacak birşeyi bana bildir, dedim. Şöyle buyurdu: "Yemek yedir, selamı yaygınlaştı, akrabalık bağlarını gözet, insanlar uyurken sen kalk (namaz kıl), esenlikle cennete girersin." [\[204\]](#)

Ebu Hatim dedi ki: Ebu Hureyre: "Bana herşeyden haber ver" sözü ile: Sudan yaratılmış her şeye dair haber ver, demek istemiştir. Bunun doğruluğuna delil ise, -henüz yaratılmamış olsa dahi-: "herşeyi sudan yaratmıştır" şeklinde cevap vermesidir.

Said b. Cübeyr'in rivayetine göre İbn Abbas, Rasulullah (s.a)'ın şöyle buyurduğunu nakleddi: "Yüce Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Ona emir verdi, o da olacak herşeyi yazdı." Aynı buyruk, Ubade b. es-Samit'den merfu olarak da rivayet edilmektedir. el-Beyhakî der ki: İlk yarattığı şeyden kastı -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- su, rüzgar ve Arştan sonra ilk yarattığı şey "kalemdir" şeklinde olmalıdır. Bu ise İmran b. Husayn'ın rivayet ettiği hadisten

açıkça anlaşılan bir husustur. Kalemın yaratılmasından sonra ise gökleri ve yeri yaratmıştır.

Abdürrezzak b. Ömer b. Habib el-Mekki, Humeyd b. Kays el-A'rec'den, o Tavus'tan rivayetle dedi ki: Adamın biri Abdullah b. Amr b. el-As'a gelip: Yaratıklar neden yaratılmıştır? diye sordu, o da şöyle dedi: Sudan, aydınlıktan, karanlıktan, rüzgar ve topraktan. Peki bunlar neden yaratıldı? Abdullah: Bilmiyorum, dedi. Tavus der ki: Daha sonra aynı adam Abdullah b. ez-Zü-beyr'e gitti, ona da aynı şeyleri sordu. O da Abdullah b. Amr'ın söylediklerinin benzerini söyledi. Bu sefer adam Abdullah b. Abbas'a gitti. Ona da aynı soruyu sorarak: Yaratıklar neden yaratıldı? diye sordu. Abdullah b. Abbas şöyle dedi: Sudan, aydınlıktan, karanlıktan, rüzgar ve topraktan. Adam yine: Peki bütün bunlar neden yaratıldı? diye sorunca Abdullah b. Abbas ona şu âyet-i kerimeyi okudu: "Göklerde ve yerde bulunanların hepsini kendi (rah-met)Ondera size müsahhar kılmıştır." (el-Casiye, 45/43) Bunun üzerine adam şöyle dedi: Böyle bir cevabı ancak Peygamber (s.a)'ın Ehl-i Beytinden olan bir adam verebilirdi. el-Beyhakî der ki: (İbn Abbas) bununla herşeyin O'nun tarafından yaratıldığını anlatmak istemiştir. Yani herşeyi O yaratmış, O yoktan varetmiş ve O icad etmiştir. Önce suyu yarattı. Veya suyu ve yaratmak istediği şeyleri yarattı. Bunları herhangi bir aslî madde veya malzemeden yaratmadığı gibi önceden herhangi bir örneğe göre de yaratmış değildir. Daha sonra da suyu bilahare yaratılan şeylerin aslı kıldı. Yoktan vareden O'dur. Herşeyin yaratıcısı O'dur. O'ndan başka ilah yoktur. O'ndan başka yaratıcı yoktur. O her türlü eksiklikten münezzehtir, yücedir, azizdir. [\[205\]](#)

8- Gökler:

"Onları yedi gök halinde düzenledi" buyruğunda yüce Allah, göklerin yedi tane olduğunu sözkonusu etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de yerin sayısı ile ilgili olarak tevil ihtimali bulunmayan açıkça yerin sayısını belirten sadece yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Allah yedi göğü ve yerden de onlar gibisini yaratandır." (et-Talak, 65/12) Ancak bu buyruk hakkında da farklı görüşler vardır. "Yerden onlar gibisi"nden kasıt sayıca gökler gibi demektir, denilmiştir. Çünkü, keyfiyet ve niteliklerin birbirlerinden farklı olduğu hem gözlem ile hem de konu ile ilgili gelen haberlerde ortadadır. O halde buradan kasıt, sayıca onlar gibi demektir. "Yerden de onlar gibi" buyruğundan kasıt, yani kabalık ve sertlikleri itibariyle, oralarda bulunanlar itibariyle onlar gibi, demek olduğu da söylenmiştir.

Bir başka görüşe göre yerlerin sayısı yedi tanedir. Şu kadar var ki bunlar birbirlerinden ayrılmamışlardır. Bu görüş ed-Davudî'ye nisbet edilmiştir. Doğrusu birinci görüştür ve yerlerin de gökler gibi yedi tane olduğu şeklindedir. Müslim'in rivayetine göre Said b.Zeyd şöyle demiştir: Rasulullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Her kim haksızca yerden bir karış alacak olursa yedi (kat)

arza kadar olan kısmı onun boynuna dolandır." ^[206] Hz. Aişe'den de bunun benzeri bir hadis rivayet edilmiştir, ancak o hadiste "dyl)... a kadar" yerine "(1>*)den" ifadesi yer almaktadır. ^[207]

Ebu Hureyre'den gelen rivayette ise şöyle denilmektedir: "Herhangi bir kimse hakkı olmayarak yerden bir karış alacak olursa, mutlaka yüce Allah -Kıyamet gününde- yedi (kat) arza kadar olan kısmını boynuna dolayacaktır." ^[208]

Nesai'nin rivayetine göre, Ebu Said el-Hudri, Rasulullah (s.a)'ın şöyle bu^ yurduğunu nakletmektedir: Musa (a.s) dedi ki: Rabbim, bana kendisini söy-j leyerek Seni anacağım ve kendisiyle sana dua edeceğim birşey öğret. Yüce' Allah buyurdu ki: "Ey Musa, la ilahe illellah" de. Hz.Musa dedi ki: Rabbim, Senin bütün kulların bunu söylüyor. O zaman yüce Allah şöyle buyurdu: "Sen la ilahe illallah" de. Yine Hz.Musa şöyle buyurdu: Senden başka hiçbir ilah yoktur, ancak ben bana özel birşey vermeni istiyorum. Yüce Allah şöyle buyurdu: "Ey Musa, eğer yedi gök ve Benden başka onlarda bulunanlar ve yedi (kat) arz bir kefeye konsa la ilahe illallah da öteki kefeye konsa la ilahe illallah onlardan daha ağır basacaktır." ^[209]

Tirmizi'nin rivayetine göre de Ebu Hureyre şöyle demiştir: Allah'ın peygamberi ve ashab-ı kiram birlikte otururlarken bir bulutun geldiğini görürler. Allah'ın peygamberi (salat ve selam ona) şöyle buyurdu: "Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?" Ashab-ı kiram: Allah ve Rasulü daha iyi bilir deyince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bu bulut, işte bunlar yerin sulayıcılarıdır. Allah, bu bulutu kendisine şükretmeyen, kendisine de dua etmeyen bir topluluğun bulunduğu yere sürükler. -Devamla Hz. Peygamber şöyle buyurdu-: Üstünüzde neyin olduğunu biliyor musunuz?" Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Üstünüzdeki er-raki' (dünya seması)dır. Bu korunmuş bir tavan ve etrafı birleştirilmiş bir dalgadır. Daha sonra şöyle sordu: Sizinle bu sema arasındaki uzaklığın ne kadar olduğunu biliyor musunuz?" Ashab-ı kiram: Allah ve Rasulü daha iyi bilir, dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Sizinle bu sema arasında beşyüz yıllık bir mesafe vardır." Sonra şöyle sordu: "Bunun da üstünde ne olduğunu biliyor musunuz?" Ashab-ı kiram yine: Allah ve Rasulü daha iyi bilir dediler.

H.z.Peygamber şöyle buyurdu: "Bunun üstünde aralarında beşyüzer yıllık mesafe bulunan iki sema daha vardır." H.z. Peygamber bu şekildeki açıklamalarını yedi semaya kadar sürdürdü. Ve her iki sema arasındaki uzaklık gök ile yer arasındaki uzaklık kadardır. H.z. Peygamber daha sonra şöyle sordu: "Bunun da üstünde neyin olduğunu biliyor musunuz?" Onlar: Allah ve Rasulü daha iyi bilir, dediler. H.z. Peygamber şöyle buyurdu: "Bunun da üstünde Arş vardır. Arş ile sema arasında ise her iki sema arasındaki uzaklık kadar vardır." Daha sonra şöyle buyurdu: "Peki altınızda ne olduğunu biliyor musunuz?" Ashab-ı kiram: Allah ve Rasulü daha iyi bilir dediler. H.z.Peygamber şöyle buyurdu: "Altında bulunan yerdir. Sonra şöyle dedi: Bunun da altında neyin olduğunu biliyor musunuz?" Ashab-ı kiram: Allah ve Rasulü daha iyi bilir, dediler. H.z. Peygamber şöyle buyurdu: Arzın altında diğer arz vardır ve ikisi arasında beşyüz yıllık bir mesafe vardır." H.z. Peygamber bu şekilde yedi arz sayıncaya kadar sözlerine devam etti ve her iki arz arasındaki uzaklığın beşyüz yıllık olduğunu beyân buyurdu. "Muhammed'in canını elinde bulunduran Allah'a yemin ederim. Eğer sizler en aşağı arza doğru bir iple sarkıtılacak olursanız Allah'ın üzerine düşer" diye buyurduktan sonra H.z. Peygamber şu âyet-i kerimeyi okudu: "O, hem ilktir, hem âhirdir, hem zahirdir, hem de batındır. O, herşeyi en iyi bilindir." (el-Hadid, 57/3) Ebu İsa (Tirmizi) der ki: Rasulullah(s.a)'ın bu âyet-i kerimeyi okuması onun (düşmek ile) Allah'ın ilmi, kudreti ve sultanı (O'nun egemenliği altında bulunan alanı) üzerine düşmesini kastettiğini göstermektedir. Yani, Allah'ın ilmi, kudreti ve sultanı her yerdedir. O Kitab-ı Kerim'inde kendi zatını nitelendirdiği şekilde Arşı üzerindedir. (Yine Tirmizi) dedi ki: Bu hadis garib bir hadistir. el-Hasen (hadisin ravilerinden birisi), Ebu Hureyre'den hadis dinlememiştir. [\[210\]](#)

Yerlerin sayısının yedi olduğuna dair rivayetler pek çoktur. Bizim kaydettiğimiz bu rivayetler bu konuda yeterlidir.

Ebu'd-Duha (ki adı Müslim'dir) İbn Abbas'tan rivayet etmektedir: "Allah yedi göğü ve yerden de onlar gibisini yaratandır." (et-Talak, 65/12) buyruğu hakkında dedi ki: Yedi arz yaratmıştır. Her birisinde sizin peygamberiniz gibi bir peygamber ve Âdem gibi bir Âdem, Nuh gibi bir Nuh, İbrahim gibi bir İbrahim ve İsa gibi bir İsa vardır. el-Beyhakî der ki: Bu rivayetin İbn Abbas'tan gelen senedi sahihtir. Ancak bu başından itibaren şâz bir rivayettir. Ebu'd-Duha'nın lehine buna dair bir delil bilmiyorum. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[211\]](#)

9- Semâ:

"Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan O'dur" anlamındaki buyruk, mübtedâ ve haberdır. ne" nasb mahallindedir. hepsini" Si-beveyh'e göre hal olarak nasb edilmiştir. sonra yönelip" buyruğunu Necidliler kelimenin "yâî" olduğuna delâlet etsin diye imâle ile okurlar. Hicâzlılar ise tefhîm ile okurlar. yedi" kelimesi, "onları düzenledi" buyruğundaki zamirden bedeldir. Yedi gök düzenledi, anlamındadır. "Aralarında yedi semâ düzenler" takdiri ile mefûl olması da caizdir. Yüce Allah'ın: Mûsâ kavminin arasından) yetmiş adam seçti" (el-A'râf, 7/155) buyruğunda olduğu gibi. Bu açıklamaları en-Neh-hâs yapmıştır. el-Ahfeş ise hal olarak masb edilmiştir, der.

"O, herşeyi bilendir." Mübtedâ ve haberdır." O" zamirinde aslolan "he" harfinin harekeli okunmasıdır. Sakin olunması daha hafif olduğundandır.

"Sema" kelimesi tekil ve müennes gelir. Onun müzekker bir kelime olarak gelmesi, istisnaîdir. el-Ahfeş'in görüşüne göre "semave" kelimesinin, ez-Zeccac'ın görüşüne göre ise "semae" kelimesinin çoğuludur. Çoğulun çoğulu (cem'u'l-cem') ise semâvât ve semâât gelir. Buna göre "onları., düzenledi" buyruğu ya semâ kelimesi çoğul olduğu için gelmiştir veya tekil olmakla birlikte cins isim olduğundan dolayı bu şekilde çoğul gelmiştir. "Onları.... düzenledi" buyruğu ise, satırlarını pürüzsüz yaptı demektir. Onları birbirine eşit ve eş kıldı, anlamında olduğu da söylenmiştir. [\[212\]](#)

10- Herşeyi Yaratan, Herşeyi Bilen:

"O, herşeyi bilendir." Yani neyi yarattığını bilir ve herşeyi de O yaratmıştır. O bakımdan O'nun herşeyi bildiğini kabul etmek gerekir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Yaratan (Allah) bilmez mi?" (el-Mülk, 64/14) O ezelî, tek ve kendi zatı ile kaim, kadim, ilmi ile bilgiye konu olan herşeyi bilendir (âlimdir) ve herşeyi bütün incelikleriyle bilendir (alimdir). Bu konuda Mu'tezile Allah'ın âlim olduğunu kabul edip bize uygun görüş belirtmekle birlikte, âlim olduğunu, neşeyi bütün incelik ve teferruatıyla bildiğini kabul etmek konusunda bize muvafakat etmemişlerdir.

el-Cehmiyye der ki: Allah herhangi bir yer ile kaim olmayan bir bilgi ile bilendir. Ancak yüce Allah bu sapık ve dalalet ehlinin görüşlerinden yücedir. Bu gibi kimselerin görüşlerinin reddine dair açıklamalar "ed-Diyanat"a (çeşitli mezhep ve fırkaların görüşlerine) dair yazılmış kitaplarda yer almaktadır. Diğer taraftan yüce Allah, kendi zatını ilim sahibi olmakla nitelendirirken şöyle buyurmaktadır: "Fakat Allah sana indirdiğini kendi ilmiyle indirdiğine dair

şahitlik eder. Melekler de (buna) şehadet ederler." (en-Nisa, 4/166); "Bilin ki, muhakkak o, Allah'ın ilmiyle indirilmiştir." (Hud, 11/14); "Ve Biz onlara karşı herhalde bir bilgi ile anlatacağız." (el-A'raf, 7/7) "O'nun ilmi dışında hiçbir dişi ne hamile kalır ne de doğurur." (Fatır, 35/11); "Gaybın anahtarları O'nun nezdindedir, O'ndan başka bunları kimse bilmez." (el-En'am, 6/59)...

Şanı yüce Allah'ın ilminin ve diğer sıfatlarının sübûtunu bu sûrede yer alan:

"Allah size kolaylık diler, güçlük dilemez" (el-Bakara, 2/185) buyruğunu açıklarken -inşaaallah- delilleriyle birlikte göstereceğiz.

el-Kisaî ve Kalun, Naf'i'den eğer daha önce fa, yahut vav veya lam ya da sonra bulunuyor ise, O (erkek ve dişi içi) kelimelerinde yer alan "hâ" harfini sakın okumuştur. Ebu Amr da (li) dışındaki hallerde böyle okumuştur. Ebu Avn el-Hulvanî'den, o Kalun'dan bunlara ayrıca (el-Bakara, 2/282) buyruğundaki he'yi de sakın okumuştur. Diğerleri ise, bu zamirlerdeki (erkek ve dişi "için o" zamiri

erindeki) he'leri harekeli okumuşlardır. [\[213\]](#)

30. Hani Rabbin meleklerle: "Muhakkak Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar da: "Biz Seni hamdinle teşbih ve takdis edip dururken orada fesad çıkartacak, kanlar dökecek bir kimse mi yaratacaksın?" demişlerdi. "Sizin bilmediklerinizi şüphesiz Ben en iyi bilenim" demişti.

Yüce Allah'ın: "Hani Rabbin meleklerle: 'Muhakkak Ben yeryüzünde bir halife yaratcağım' demişti..." buyruğuna dair açıklamalarımız onyedici başlık halinde yapılacaktır:

1- Allah'ın Meleklerle Hitabı:

Yüce Allah'ın: Hani Rabbin meleklerle... demişti"

buyruğunda hani" edatı yer almaktadır. Bu edat ile birlikte zaman belirlemek için kullanılan harflerdir. Birincisi mazi (di'li geçmiş) ikincisi gelecek zaman içindir. Kimi zaman biri ötekinin yerine de kullanıldığı olur. el-Müberred der ki kelimesi, gelecek bildiren bir fiil ile birlikte kullanılacak olursa bunun anlamı di'li geçmiş (mazi) olur. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: Hani bir zamanlar o kâfirler... senin için tuzak kuruyorlardı. "(el-Enfal, 8/30); "Hani Allah'ın kendisine nimet verdiği... kimseye... diyordun" (el-Ahzab, 33/37) Görüldüğü gibi buradaki (muza-ri) fiillerin anlamı "koruyorlardı ve diyordun" şeklindedir. Diğer taraftan edatı di'li geçmiş bir fiil ile birlikte kullanılacak

olursa, gelecek anlamını ifade eder. Yüce Allah'ın şu buyruklarındaki gibi: Fakat o en büyük belâ geleceğinde...." (en-Nâziât, 79/34); O kulakları sağır edici (ikinci üfürüş) geleceğinde" (Abese, 80/33); Allah'ın yardımını geleceğinde" Cen-Nasr, 110/1) Görüldüğü gibi bütün bu örneklerde (fiil di'li geçmiş olduğu halde) gelecek anlamını ifade etmektedir.

Ma'mer b. el-Müsennâ Ebû Ubeyde, (bu âyet-i kerimede yer alan): edatının fazla (zaid) olduğunu söylemektedir. Buna göre ifade: "Ve Rabbin dedi ki.." şeklinde olur. Buna delil olarak da el-Esved b. Yakub'un şu beyi-tini delil göstermektedir: "O vakit ve bunun anılmasının güzel bir tarafı da yoktur.

Zaman iyinin arkasından kötüyü getirir."

Ancak ez-Zeccac, en-Nahas ve bütün müfessirler böyle bir görüşü reddetmiştir. en-Nehhas der ki: Bu bir yanlışlıktır. Çünkü "(il): Hani" bir isimdir ve zaman zarfıdır. Fazladan getirilen kelimelerden olamaz. ez-Zeccac da der ki: Bu Ebu Ubeyde'nin içine düştüğü bir hatadır. Şanı yüce Allah, burada insanların ve başkalarının yaratılışını söz konusu etmektedir. Buyruğun takdirî ifadesi şöyledir: Ve hani Rabbin meleklerle., dediğinde sizin yaratılışınızı başlatmıştı... İşte bu, kullanılan ifadeden anlaşılan ve hazfedilen bir takdirdir. Şairin şu sözlerinde olduğu gibi:

"Gerçek şu ki ölüm kendisinden korkanı

Her nerede olursa onunla karşılaşır.

Şair burada nereye giderse onunla karşılaşacaktır, demek istemektedir.

Burada yer alan edatının "hatırla" anlamındaki mukadder bir fiile taalluk etmesi de muhtemeldir. Bu buyruk yüce Allah'ın: "Ey insanlar...sizi yaratan Rabbinize ibadet edin" (el-Bakara, 2/21) buyruğu ile alakalı olduğu da söylenmiştir. Buna göre anlam şöyle olur: "Sizi yaratmıştır. Hani Rabbin meleklerle .. demişti"

Yüce Allah'ın meleklerle söz söylemesi ve hitap etmesi, onların var olmaları ve hitabı anlamaları şartına bağlı olarak ezelden beri kararlaştırılmış kadim bir husustur. Yüce Allah'ın bütün emir yasak ve hitaplarında da aynı durum söz konusudur. Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'nin görüşü budur. Ebu'l-Meâlî'nin beğendiği görüş de budur. Biz "Kitabu'l-Esnâ, Fi Şerhi Esmaillahi'l-Hüs-na ve Sıfatillahi'l-Ulâ: Yüce Allah'ın güzel isimlerini ve yüce sıfatları" adlı eserimizde buna dair açıklamalar yapmış bulunuyoruz.

Rabb: Malik, sahip, efendi, ıslah edip düzelten, cebreden yani düzelten demektir.

Buna dair açıklamalar daha önce yapılmıştır. [\[214\]](#)

2- Melekler:

".... Meleklerle..."Melekler (el-Melaike) kelimesinin tekili "melek" şeklinde-dir. İbn Keysan ve başkaları bu kelimenin "mülk"den türediğini söylemişlerdir. Ebu Ubeyde ise bu kelimenin göndermek anlamını ifade eden "Gönderdi" kelimesinden türetildiğini söylemiştir, "el-elûke, el-me'leke ve el-me'luke ise, risalet (göndermek, haber vermek....) demektir. Lebid der ki:

"Ve bir delikanlı ki annesi onunla bir mesaj göndermiştir Biz de ona istediğini vermişizdir." Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Numan'a benden şu mesajı bildir ki:

Benim alıkonulmam ve bekleyişim oldukça uzadı."

Beni gönder, anlamında de denilmektedir. Buna göre bu kelimenin aslı Me'lek şeklindedir. Ancak bu hemze ile lam harflerinin yerleri değiştirip Mel'ek şekline getirmiş daha sonra kolaylaştırarak Melek demişlerdir. Aslının dan olduğu da söylenmiştir. Buna göre aradaki hemze zaidir. Yine bu da İbn Keysan'dan rivayet edilmiştir. Şiirde bazan asıl şeklinde geldiği de olur. Şair şöyle demektedir:

"Sen insandan gelme değilsin, fakat şüphesiz bir meleksin

Gök boşluğundan yağmur gibi iniyorsun."

en-Nadr b. Şumeyl der ki: "Melek" kelimesinin Araplarca bilinen bir ıstıkakı (türeyişı) yoktur. Melâike" kelimesinin sonunda yer alan "yuvarlak te" çoğulun müennesliğini te'kid içindir. Mübalağa için olduğu da söylenmiştir.

Meanî bilginleri der ki: Yüce Allah'ın meleklerle hitap etmesi onlarla danışmak için değildir. Fakat onlarda sözkonusu olan hareketlerin, ibadet, teşbih ve takdisin ortaya çıkarılması içindir. Daha sonra onları asıl sahib oldukları değerlerine irca ederek yüce Allah onlara: "Âdem'e secde ediniz" emrini

vermiştir. [\[215\]](#)

3- Yeryüzündeki Halife:

"Muhakkak Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" buyruğunda yer alan kılan," kelimesinin anlamı, yaratıcı (yaratan) anlamındadır. Bunu Taberî, Ebu Ravk'tan nakletmektedir. Diğer taraftan bu kelimenin bir tek mePule geçişli olması da bunu gerektirmektedir. Buna dair açıklama daha önce yapılmıştır. Burada sözü geçen "arz" (yeryüzü)den kastın, Mekke olduğu söylenmiştir. İbn Sâbit'ın Peygamber (s.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Yeryüzü Mekke'den döşenmeye başlanmıştır." İşte Mekke'ye (şehirlerin anası anlamına

gelen) "Ummu'l-Kura" bundan dolayı verilmiştir. - (İbn Sabit) der ki: "Nuh, Hud, Salih ve Şuayb (hepsine selam olsun)'ın kabirleri zemzem, rükün (Hacer-i

Esved'in rüknü) ile Makam-ı İbrahim arasındadır. "[216]

"Halife" kelimesi fail anlamındadır. Yani kendisinden önce yeryüzünde bulunan meleklerin yerine geçen veya yine -rivayet edilenlere göre- kendisinden önce meleklerin dışında bulunanların yerine geçen demektir. "Halife" kelimesinin mef ul anlamında olması da mümkündür. Yani halef olarak bırakılan demek olur. Nitekim "kesilen hayvan" anlamına (aynı vezinde): Zebiha da denilmektedir.

Sonradan gelen kimse eğer salihlerden ise: "Halef denilir. Eğer salih kimselerden değilse "half denilir. Bu da bilinen bir husustur. Buna dair fazla açıklamalar yüce Allah'ın izniyle el-A'raf sûresinde (7/169- tefsirinde) gelecektir.

"Halife" kelimesi çoğunluğun kıraatiyle "f" harfi ile (yani halife şeklindedir). Ancak Zeyd b. Ali'den rivayet edildiğine göre o bu kelimeyi kaf harfiyle "Halika: yaratık" şeklinde okumuştur.

. Burada sözü geçen "Halife" kelimesi ile kastedilen -İbn Mes'ud, İbn Ab-bas ve bütün tefsir ve te'vil alimlerinin görüşüne göre- Âdem aleyhisselam'dır. O hüküm ve emirlerini yerine getirmek hususunda Allah'ın halifesidir. Çünkü Ebu Zerr'in hadisinde belirtildiği gibi Allah'ın yeryüzüne gönderdiği ilk peygamber odur. Ebu Zerr der ki: Ey Allah'ın Rasülü, o gönderilmiş bir peygamber miydi?

diye sordum. O da: "Evet" diye buyurdu... [217]

Yeryüzünde hiçbir kimse olmadığı halde o kime peygamber olarak gönderildi diye sorulacak olursa; o soyundan gelen çocuklarına peygamber olarak gönderilmiştir, denilir. Hz. Âdem'in çocukları her bir batında biri erkek biri dişi olmak üzere yirmi batında kırk çocuk idi. Ve kalabalıklaştınca-ya kadar nesilleri artıp durdu. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sizi tek bir candan yaratan, ondan da eşini var eden, her ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar türeten Rabbinizden sakının." (en-Nisa, 4/1)

Yüce Allah onlara meytenin (leşin), kanın ve domuz etinin haram olduğu hükmünü indirmiştir. Hz. Âdem, Tevrat ehlinin (yalıudilerin) zikrettiğine göre

930 yıl yaşamıştır. [218] Vehb b. Munebbih'ten ise onun bin yıl yaşadığına dair

rivayet gelmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [219]

4- Halife Tayini:

Bu âyet-i kerime ümmetin sözbirliğinin gerçekleştirilmesi ve kendisi vasıtasıyla

halifenin hükümlerini uygulamaya konulacağı , sözünün dinlenilip emrine itaat edilen bir imamın, bir halifenin başa geçirilmesi gereği hususunda asıl delillerden birisidir. Böyle birisinin tayin edilmesinin gereği hususunda ümmet ve imamlar arasında bir görüş ayrılığı yoktur. Bunun tek istisnası, şeriate karşı sağır olan (ve sağır anlamına gelen) el-A'sam unvanlı Mu'te-zileye mensup ilim adamlarından olan Ebu Bekr el-Asam'dan gelen rivayettir. Onun görüşünü kabul edip benimseyen ve izinden gidenlerin hepsinin durumu da böyledir. el-Asam der ki: Halife tayini dinde vacip değildir. Ancak böyle birşey uygundur. Ümmet eğer, haclarını eda eder, cihadlarını yerine getirir, kendi aralarında adaletle hareket eder, kendiliklerinden üzerlerindeki hakları ifa eder, ganimetleri, fey'i ve zekâtları hak sahiplerine paylaştırır, gereken kimselere hadleri uygularlarsa bu kadarı onlar için yeterlidir ve bütün bu işleri yerine getirmekten sorumlu olan bir imam (devlet başkanı) tayin etmeleri gerekmez. Ancak bizim delilimiz ise (açıklamasını yaptığımız) yüce Allah'ın: "Muhakkak Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" buyruğu ile başka yerlerde yer alan şu âyet-i kerimelerdir: "Ey Davud, Biz seni yeryüzünde halife kıldık..." (Sa'd, 38/26); "Sizden iman edip salih amel işleyenlere Allah onları yeryüzünde mutlaka halife yapmayı va'detti." (en-Nur, 24/55) Yani onların arasından halife kimseler yaratacağını va'detti. Ve buna benzer başka birçok âyet-i kerime.

Ashab-ı kiram, kimin halifelik makamına tayin edileceği hususunda, Beni Saide Sakifesinde Muhacirler ile Ensar arasındaki görüş ayrılığından sonra Ebu Bekr es-Sıddîk'i icma ile halife seçmişlerdir. Bu görüş ayrılığı esnasında ensar şöyle demişti: Bizden bir emir olsun, sizden bir emir olsun. Ancak Ebu Bekir, Ömer ve diğer muhacirler onların bu görüşlerini reddedip onlara şöyle demişlerdi: Araplar ancak şu Kureyşlilere itaat edip boyun eğerkler. Diğer taraftan bu hususa dair haberi rivayet edip hatırlatmışlardı. Bunun üzerine Ensar, görüşlerinden vazgeçtiler ve Kureyş'e itaat ettiler.

Eğer imamet Kureyşlilerden olsun veya olmasın vacip (tayini farz) bir emir olmasaydı, bu konuda Ensar ile Muhacirler arasında böyle bir tartışma ve konuşmanın uygunluğundan sözedilemezdi. Onlardan birisinin şöyle demesi gerekirdi: Bu imamet, ister Kureyşlilerden olsun ister başkalarından olsun yerine getirilmesi gereken bir görev değildir. Sizin bu konudaki anlaşmazlığınızın açıklanabilir bir tarafı yoktur ve farz olmayan birşey hakkında da tartışmanın faydası yoktur.

Diğer taraftan Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a), vefatı esnasında yerine imam olarak geçmek üzere Ömer'i tavsiye etmişti. Hiçbir kimse Hz. Ebu Bekir'e, bu sizin için de bizim için de farz olan birşey değildir, dememiştir. İşte bütün bunlar imamet

(veya halife tayininin) vacip olduğunu ve müslümanların işlerinin rayına oturmasını sağlayan dinin rükünlerinden bir rükün olduğunu göstermektedir. Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.

Rafizîler der ki: Halifenin tayin edilmesi aklen vaciptir. Bu konudaki sem'i deliller (Kitap ve Sünnet'in delilleri) aklın gerekli gördüğü bu hükmü pekiştirmek için varid olmuştur. Ancak imamın kim olduğunun bilinmesi ise akıl ile değil, sem' ile (nakil yoluyla) idrak edilebilir. Böyle bir iddia ise tutarsızdır. Çünkü akıl tek başına ne birşeyi vacip kılabilir, ne de yasaklayabilir, ne birşeyin çirkin olduğunu söyleyebilir, ne de güzel olduğuna hüküm verebilir. Durum böyle olduğuna göre imametın akıl tarafından değil şeriat tarafından vacip olduğu sabit olur. Bu ise apaçık bir gerçektir. [\[220\]](#)

5- Halife'nin Belirlenme Yolu:

İmam tayin etmenin vacip olduğu nakil yoluyla sabit olduğu kabul edilmekle birlikte denilseki: Bize söyleyiniz, Rasulullah(s.a) tarafından nas yoluyla imamın tayin edilmesi şeklinde imam tespiti nakil ile mi vacip olur yoksa ehl-i hal ve'l akd'ın onu seçmesi ile mi olur, yoksa imamet şartlarını tam anlamıyla taşımakla beraber kendisinin imamlığının kabul edilmesi istemesiyle mi olur?

Bu sorunun cevabı şudur: İnsanların bu hususta farklı görüşleri vardır. İma-miye ve başka mezheplerin görüşüne göre imamın tanınmasını sağlayan şey, Rasulullah (s.a)'dan gelen nassdır. Seçimin bu konuda herhangi bir müdahalesi sözkonusu değildir.

Bize göre ise, durum şöyledir: Gerekli incelemeyi yapmak, imamı tanımanın yolu olduğu gibi, icthad ehlinin icmaı da aynı şekilde onu tanımanın bir yoludur. Onu tanımanın nasstan başka bir yolu yoktur, diyen bu kimseler ise, bu konudaki aslî delillerine dayanırlar. Onlar derler ki, kıyas, re'y ve icthad batıldır. Bu yolla hiçbir şey bilinmez. Bunlar asıl olarak da ferî hüküm olarak da kıyası geçersiz kabul ederler. Ancak bu konuda üç ayrı fırkaya ayrılmışlardır: Bir grup Hz. Ebu Bekir'in nass ile halife tayin edildiğini iddia etmektedir. Bir diğer grup Hz. Abbas'ın nass ile halife tayin edildiğini iddia etmektedir. Üçüncü bir grup ise Ali b. Ebi Talib'in nass ile tayin edildiğini iddia etmektedir (Allah üçünden de razı olsun). Muayyen bir imamın Hz. Peygamber tarafından nass ile tayin edilmediğini, böyle bir nassın bulunmadığını gösteren delil şudur: Şayet Hz. Peygamber ümmete muayyen olarak itaat etmeyi, onu bırakıp başkasının itaatine girmeye fırsat ve imkan tanımayacak, caiz kılmayacak şekilde tesbit etmiş

olsaydı, elbette ki bu bilinirdi. Çünkü muayyen olmayan bir kimse hakkında ümmetin tümünün Allah'ın emrine itaat etmekle mükellef tutulmasına imkan yoktur. Böyle olmadıkça onların bu tür bir mükellefiyeti bilmeleri de mümkün değildir. Böyle birşey olsaydı bilinmesi gerektiğine göre, sözü geçen bu bilginin ya aklî deliller veya haber yoluyla gelen deliller yoluyla bilinmesi sözkonusu olurdu. Muayyen bir kimsenin imamlığının sübûtuna delalet eden aklî herhangi bir gerekçe ve delil yoktur. Aynı şekilde Hz. Peygamber'den gelen haberler arasında da muayyen bir imamın sübûtuna dair birbilgiyi gerektiren birşey de yoktur. Çünkü sözü geçen bu haberin ya zorunlu (kesin) ya da istidlâlen bilgi sahibi olmayı gerektiren bir tevatür olması veya ahad bir haber olması sözkonusudur.

Zarurî (kesin) veya delaleten bilgiyi gerektiren tevatür yoluyla bu haberin gelmesi mümkün değildir. Çünkü böyle olsaydı, her bir mükellefin bu muayyen kişiye itaatin vücubunu ve bunun kendisi tarafından bilinmesi gereken Allah'ın dininin bir hükmü olduğunu bilmekle mükellef olduğunu bilmesi gerekirdi. Nitekim her bir mükellef kendisi tarafından yerine getirilmesi gereken Allah'ın dininin bir hükmü olarak beş vakit namazı, ramazan orucunu, Beytullahı hacccetmeyi ve benzeri hükümleri bilip kabul etmektedir. Hiçbir kimse böyle bir şeyi (muayyen kişinin imam oluşunu) kendiliğinden zarurî (kesin) olarak bilmemektedir. Dolayısıyla böyle bir iddia batıl olur. Aynı şekilde bu muayyen kişinin imamlığının ahad haberlerle bilindiği iddiası da batıl olmaktadır (çürütülmektedir); çünkü bu gibi haberlerle (kat'i) bilginin vukuuna imkan yoktur.

Yine eğer hangi şekilde olursa olsun bir imamın hakkında nassın nakline başvurmak gerekli ise, o takdirde Ebu Bekir ve Abbas'ın (Allah ikisinden de razı olsun) imametinde kabul etmek icab eder. Çünkü bunlardan her birisinin imametine dair açık naslar nakleden bir grup taraftarı vardır. Aynı anda -ileride açıklanacağı üzere- üç ayrı kişinin nass ile imamlığını sabit kabul etmek sözkonusu olamayacağına göre tek kişi için de durum böyledir. Çünkü fırkalardan herhangi birisinin ötekine göre -bu açıdan- tercih edilir bir tarafı yoktur. Bu sonuca ulaştıran yol bulunmadığına, nassın sabit olması sözkonusu olmadığına göre, imamlık seçim ve ictihad ile sabit olur, demektir.

Delilleri alabildiğine zorlayan bir kimse ortaya çıkıp konu ile ilgili tevatürün bulunduğunu ve nassın bu konuda zorunlu bilgiyi gerektirdiğini ileri sürecek olursa, hemen bunlara karşı Hz. Ebu Bekir'e dair nassın varlığı, ayrıca bu konuda toplam olarak nass seviyesine çıkan haberlerin sözkonusu edilerek iddialarının zıttı olan bir iddia ile karşılık verilmesi gerekir. Diğer taraftan, İmamiye dışında

olup bu konuda nassın bulunmadığını kabul edenlerin bulunduğu şüphe yoktur. Hatta çoğunluk ve büyük kalabalık bunlardır. Zorunlu bir bilgi (zaruri ve kesin bilgüyü reddetmek hususunda ise, İmamiyye'ye muhalefet edenlerin toplam sayılarının onda birinden daha az sayıdaki kimseler dahi görüş birliği etmezler. Eğer bu konuda zorunlu bilgiyi reddetmek mümkün olabilseydi bir kısmın ortaya çıkıp Bağdat'ı, Uzak Çin'i ve buna benzer başka yerleri inkâr etmesi de caiz olurdu. [\[221\]](#)

6- Hz. Ali'nin İmameti'ne Dair Nass:

Ali (r.a)'ın imametine dair nassın varlığını delil gösteren ve ümmetin bu nassı inkâr edip irtidat ettiğini, inat yoluyla Allah'ın Rasulü'nün emrine muhalefet ettiğini söyleyen İmamiye'nin ileri sürdüğü -ve reddedilen- birtakım hadis-i şerifler vardır. Bunlardan birisi Hz. Peygamber'in şu sözüdür: "Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır. Allah'ım, onu veli edineni sen de veli

edin, ona düşmanlık edene sen de düşman ol." [\[222\]](#) İmamiye der ki: Mevla sözlük kelimesi itibariyle evla (öncelikli) anlamındadır. Hz. Peygamber -fa-i takib'i kullanarak- "Ali de onun mevlasıdır" dediğine göre "mevla" kelimesi ile Hz. Ali'nin daha bir hak sahibi ve daha öncelikli olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamberin bu ifadesiyle imameti kastetmiş olması ve ona itaatin farz olduğunu belirtmesi sözkonusudur. Diğer bir delil ise, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye: "Senin bana karşı olan durumun, Harun'un Musa'ya karşı olan durumu gibidir. Şu kadar var ki benden sonra peygamber yoktur." [\[223\]](#)

hadis-i şerifi de vardır. Derler ki: Hz. Harun'un konumu bilinen bir konumdur. O da peygamberlikte Hz. Musa'ya ortak olmaktır. Ancak Hz. Ali için böyle birşey sözkonusu değildir. Diğer taraftan Hz. Harun, Hz. Musa'nın kardeşi idi. Ancak Hz. Ali hakkında böyle birşey sözkonusu değildir. Hz. Ali bir halife idi. Buna göre bu hadis-i şeriften kastın halifelik olduğu anlaşılmaktadır...

İmamiye buna benzer başka bir takım deliller daha göstermektedir ki yüce Allah'ın izniyle bu kitapta yeri geldikçe bunlar sözkonusu edilecektir.

Birinci hadise dair cevap: Bu hadis mütevatir değildir. Hatta sıhhati hususunda da farklı görüşler vardır. Ebu Davud es-Sicistanî, Ebu Hakim er-Ra-zi bu hadisi tenkid etmiş ve Peygamber (s.a)'ın şu buyruğunu hadisin batıl olduğuna delil göstermiştir: "Muzeyne, Cuheyne, Gifar ve Eslemliler, bütün insanlar arasında benim mevlalarımdır. Bunların Allah ve Rasulünden başka mevlaları yoktur."

[224]

İmamiye'nin bu hadisine cevap verenler derler ki: Eğer Hz. Peygamber: "Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır" demiş olsaydı, bu iki haberden birisinin yalan olması gerekirdi.

İkinci cevap: Bu haber sika bir kimsenin sika bir kimseden rivayet ettiği sahih bir haber olsa dahi Hz. Ali'nin imametine delalet eden bir ifade taşımamaktadır. Bu sadece Hz. Ali'nin faziletine delildir. Çünkü "mevla" kelimesi, "veli (dost)" anlamındadır. Bu takdirde hadis-i şerifin anlamı: Ben kimin velisi isem Ali de onun velisidir, şeklinde olur. "Muhakkak ki Allah onun mevlasıdır. " (et-Tahrim, 66/4) diye buyurulmaktadır. Onun velisidir, demektir.

Diğer taraftan bu haber ile anlatılmak istenen insanların Hz. Ali'nin dışının da içi gibi olduğunu bilmeleridir. Bu ise Hz. Ali için büyük faziletin bir ifadesidir.

Üçüncü cevap: Bu haberin bir vürud sebebi vardır. O da şudur. Usume ile Ali (Allah ikisinden de razı olsun) arasında bir tartışma çıkar. Hz. Ali Hz. Usume'ye: Sen benim mevlamsın der. Ancak Üsâme: Ben senin mevlan değilim, ben Rasulullah (s.a)'ın mevlasıyım, cevabını verir. Durumu Peygamber (s.a)'a nakledince Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır."

Dördüncü cevap: Ali (r.a)'nın ifk olayında Âişe (r.anhâ) hakkında Peygamber (s.a)'a: Ondan başka kadın pek çoktur, demesi Hz. Âişe'ye ağır gelmişti. Bu bakımdan Hz. Ali'yi tenkid edecek bir fırsat ellerine geçirdiler, Hz. Ali'yi tenkid etmeye koyuldular ve ondan beri olduklarını açığa vurmaya başladılar. Bunun üzerine Peygamber (s.a) de onların bu konudaki sözlerini reddetmek üzere sözü geçen ifadeleri kullanmıştır. Böylelikle onların daha önce ileri sürdükleri Hz. Ali'den uzak kalma ve onu tenkid etme şeklindeki iddialarını yalanlamış oldu. Bundan dolayı ashab-ı kiramdan bir grubun: Bizler Rasulullah(s.a)'ın dönemindeki münafıkları ancak onların Hz. Ali'ye duydukları kinlerinden tanıyabilirdik, dedikleri rivayet edilmektedir.

İkinci hadise gelince; Peygamber (s.a)'ın Hz. Harun'un Hz. Musa'ya karşı durumu ile Hz. Musa'dan sonra Hz. Harun'un halifeliğini kastetmediği hususunda görüş birliği vardır. Yine aynı şekilde Hz. Harun'un Hz. Musa'dan önce vefat ettiğinde de görüş birliği vardır. -Bu iki peygamberin vefatı ile ilgili

[225]

açıklamalar Maide sûresinde gelecektir. Ayrıca Hz. Harun, Hz. Musa'dan sonra halife olmamıştır. Hz. Musa'dan sonraki halife Yûşa' b. Nûn idi. Eğer Hz. Peygamber: "Senin bana karşı durumun Harun'un Musa'ya karşı olan durumu gibidir" sözleriyle halifeliği kastetmiş olsaydı: "Senin bana karşı durumun Yûşa'nın Musa'ya karşı olan durumu gibidir" demeliydi. Hz. Peygamber böyle

söylemediğine göre bu, onun böyle birşeyi kastetmediğini göstermektedir. Aksine Hz. Peygamber: "Ben hayatta olduğum sürece seni - aile halkımın yanında bulunmadığım takdirde- aile halkıma benim yerime halife tayin ettim," demek istemiştir. Nitekim Hz. Mûsâ, yüce Rabbi ile münacaat için Tûrusina'ya çıkıp gittiğinde Hz. Hârûn onun yerine kavmi üzerindeki halifesi olmuştu.

Şöyle de denilmiştir: Bu hadisin bir söyleniş sebebi vardır: Peygamber (s.a) Tebuk gazvesine çıkınca Hz. Ali'yi Medine'de aile halkına ve kavmine kendisinin yerine halife tayin eder. Ancak münafıklar bunu dillerine dolayıp ifsad edici şayialar yaymaya ve şöyle demeye koyuldular: Peygamber Ali'ye olan buğzu dolayısıyla ve ondan uzak kalmak istediğinden dolayı geriye bıraktı. Bunun üzerine Hz. Ali Medine'den çıkar ve Peygamber (s.a)'e yetişip şöyle der: Münafıklar şöyle şöyle demeye başladılar. Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Yalan söylemişlerdir. Ben aksine seni Musa'nın Harun'u yerine halife bıraktığı gibi yerime halife bıraktım." dedikten sonra şunları da ekler: "Harun'un Musa'ya karşı konumu ne ise sen de bana karşı aynı konumda olmaya razı değil misin?"

[226]

Hz. Peygamber'in, onların iddialarına göre bu sözleriyle Hz. Ali'yi halife tayin etmeyi murad ettiği sabit ise, o takdirde bu fazilette başkası da Hz. Ali ile ortak demektir. Çünkü Peygamber (s.a) çıktığı gazaların her birisinde ashabından birisini yerine tayin etmiştir. Bunlar arasında İbn Umm Mektum, Mu-hammed b. Mesleme ve başka sahabiler de vardır. Üstelik bu haberin ravi-si, (ashab-ı kiram arasından) yalnızca Sa'd b. Ebi Vakkas'tır ve bu da ahad bir haberdir. Buna karşılık Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer lehine ondan daha öncelikle kabul edilmesi gereken rivayetler de gelmiştir. Peygamber (s.a)'ın Mu-az b. Cebel'i Yemen'e gönderdiği vakit ona şöyle dediği rivayet edilmiştir: Niye Ebu Bekir ile Ömer'i göndermiyorsun? Hz. Peygamber şu cevabı verir: "Benim onlara ihtiyacım vardır. Benim onlara ihtiyacım vardır. Onlarsız olamam. Çünkü onların bana

karşı olan konumlan baştaki kulak ve göz gibidir."

[227]

Yine Hz. Pegamber şöyle buyurmuştur: "Onlar yeryüzü halkı arasında benim vezirlerimdir."

[228]

Yine Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Ebu Bekir ve Ömer'in

konumu Musa'ya karşı Harun'un konumu gibidir."

[229]

Bu haber herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın (ibtidaen) varid olduğu halde Hz. Ali'nin durumunu anlatan haber bir sebebe bağlı olarak varid olmuştur. Dolayısıyla Hz. Ebu Bekir'in imamette Hz. Ali'ye öncelikli olması gerekir. Doğrusunu en iyi bilen

Allah'tır. [\[230\]](#)

7- Halife'nin Başa Geçme Yolu:

İmamın hangi yolla imam olacağı hususunda farklı görüşler vardır. Bunun üç yolu vardır:

Birincisi nasstır. Bu hususa dair görüş ayrılıklarına az önce değinilmişti. Bu görüşü aynı şekilde Hanbelîler ve hadis ashabından bir grup ile Ha-san-ı Basrî, Abdulvahid'in kızkardeşinin oğlu Bekr ve onun görüşünü kabul edenler ile bir grup Haricî ileri sürmüştür.

İkinci görüş, Peygamber (s.a) işaret yoluyla Hz. Ebu Bekir'in halifeliğine dair nassta bulunmuş, Hz. Ebu Bekir de Hz. Ömer'in halifeliğine dair nass-ta bulunmuştur. Eğer Hz. Ebu Bekir'in yaptığı gibi kendisinden sonraki halifeyi nas ile tesbit eden kişi muayyen bir kimseyi belirtirse veya Hz. Ömer'in yaptığı şekilde bir grubun ismini tesbit ederse -ki bu da ikinci yoldur- o takdirde aralarından muayyen bir kimseyi seçme hususunda onlara serbestlik verilmiş olur. Nitekim -Osman b. Affan (r.a)'ın tayini hususunda-ashab-ı kiramın yaptığı budur.

Üçüncü yol ise, ehl-i hal ve'l-akd'ın icmalidir. Şöyle ki müslüman beldelerden herhangi birisinde bulunan müslüman cemaatin imamı vefat eder ve onların imamları yoksa, vefat eden bu imam başkasını da halife tayin etmemiş ise, imamın bulunduğu o şehir ve belde halkı kendilerine bir imam tayin edip onun imam olması üzerinde icma edip onun imamlığını kabul etseler, diğer müslüman beldelerinde bulunan sair müslümanların da sözü geçen bu imamın itaati altına girmeleri gerekir. Ancak bu imamın açıktan açığa fasıkhk işlememesi, fesatta bulunmaması gerekir. Çünkü bu, kabul edilmesi gereken ve kendilerini de kuşatan bir davettir. Herhangi bir kimsenin böyle bir daveti kabul etmemek şeklinde geri kalmaya imkanı yoktur. Çünkü iki ayrı imamın tayin edilmesinde sözbirliği ortadan kalkar, insanların arasındaki ilişkiler bozulur. Rasulullah (s.a) ise şöyle buyurmuştur: "Üç şey vardır ki hiçbir mü'minin kalbinde bu konuda herhangi bir hile ve münafıklık yer almaz: Amelin yalnızca Allah için ihlasla yapılması, cemaate bağlı kalmak ve yöneticilere samimi öğüt vermek (ve bağlılık). Çünkü bunların arkasında müslümanların daveti kuşatıcıdır." [\[231\]](#)

8- Tek Kişinin Bey'ati ile İmam Olunur mu?

Hal ve akd ehlinde bir tek kişi eğer imamet akdinde bulunacak olursa bu - bazılarının görüşlerine aykırı olarak- sabit olur ve başkasının da bunu yerine getirmesi gerekir. Çünkü bazıları: İmamet akdi ancak hal ve akd ehlinde bir topluluğun bu akdi gerçekleşmesiyle olur, demişlerdir. Ancak bizim bu görüşe karşı delilimiz şudur: Hz. Ömer, Ebu Bekir'e bey'at akdini yapmış ve ashab-ı kiramdan herhangi bir kimse bunu reddetmemiştir. Diğer taraftan imamet akdi de bir akitir. Dolayısıyla diğer akitler gibi bunu gerçekleştirecek bir topluluğa ihtiyaç yoktur. İmam Ebu'l-Meâli der ki: Tek bir kimsenin akdi ile imamlık akdi gerçekleşen kimsenin artık bu akdi bağlayıcı olur. Ge-rektirici herhangi bir sebep olmadıkça ve durumunda bir değişiklik görülmedikçe hal' edilmesi (görevden alınması) caiz değildir. Ebû'l-Meâli şunu da ekler: Bu konuda icma vardır. [\[232\]](#)

9- Zorla (Tegallüb Yoluyla) İmamet:

İmamet ehliyetine sahip olan kimse, üstünlük sağlayarak (teğallub) zorla ve galip gelerek imameti ele geçirirse bunun dördüncü bir yol olacağı da söylenmiştir: Sehl b. Abdullah et-Tusteri'ye: Bizim ülkelerimize üstünlük sağlayarak imam olan kimseye karşı görevlerimiz nedir? diye sorulunca şu cevabı verir: Onun isteğini kabul edersin ve senden istediği haklarını yerine getirirsin. Onun yaptıklarına karşı çıkmaz ve ondan kaçmazsın. Din ile ilgili herhangi bir sırrı sana güvenip de emanet ederse onu yaymazsın. İbn Huveymendad da der ki: Ehli ile istişare etmeden ve seçilmeden imamete elverişli bir kimse imameti ele geçirecek olsa ve insanlar da buna bey'at eder ve bey'ati gerçekleşirse (imam olur) demiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[233\]](#)

10- İmamet Akdine Tanıklık:

İmamet akdine tanıklık hakkında farklı görüşler vardır. Mezhep alimlerimizden kimisi şöyle demiştir: Tanıklara ihtiyaç yoktur. Çünkü tanıklık ancak konu ile ilgili kesin sem'i bir delilin varlığı halinde gerekli görülebilir. Bu hususta ise, tanıklığın gerektiğini belirten, buna delalet eden kesin sem'i bir delil yoktur. Kimisi de şöyle demiştir: Bunun için tanıklara ihtiyaç vardır. Bu görüşü kabul eden kimseler şunu delil gösterirler: Eğer imamet akdinde şahit tutulmayacak olursa bu sefer herkes gizlice kendisine imamet akdinde bulunduğunu iddia eder. Bu da kan dökmeye ve fitneye götürür. Dolayısıyla şahitliğin bu konuda muteber olması gerekir ve bu hususta iki şahit yeterlidir. Bu hususta el-Cübbâi

farklı kanaate sahiptir. O bu konuda dört şahit, akdi yapan bir kimse ve kendisine akid yapılan bir diğer kimsenin bulunması gerektiğini söylemektedir. Çünkü Hz. Ömer'in kendisinden sonraki halifeyi tayin etmek üzere altı kişi tesbit etmesi bunun delilidir.

Bizim delilimiz ise şudur: Bizim ile el-Cübbâî arasında iki kişinin şahitliğinin muteber olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. İki kişiden fazlası ile ilgili olarak ise görüş ayrılığı vardır. Ve bundan'fazlası hakkında delil bulunmamaktadır. Dolayısıyla fazlasına itibar etmemek gerekmektedir. [\[234\]](#)

11- İmamın Şartları:

İmamda aranan şartlar onbir tanedir:

1- Kureyş'ten olmak. Çünkü Peygamber (s.a): "İmamlar Kureyş'tendir" [\[235\]](#) diye buyurmaktadır. Ancak bu şart ihtilaflıdır.

2- Olaylar ile ilgili fetva almak hususunda başkasına ihtiyaç duymayacak şekilde ictihad edebilen, müslümanlara hakimlik yapabilecek nitelikte olmak. Bu şart ittifakla kabul edilmiştir.

3- Savaş, orduların düzenlenmesi, serhadlerin korunması, müslüman cemaatin himaye edilmesi, ümmetin kötülüklerden alıkonulması, zalimin cezalandırılması, mazlumin hakkının alınması hususunda, sağlam ve güçlü görüş ve bilgi sahibi olmak.

4- Hadlerin uygulanmasında yumuşama göstermeyecek, (gerektiğinde) boyunların vurulmasından, organların kesilmesinden dolayı korkuya kapılmayacak kimselerden olmak. Bütün bunlara dair delil ashab-ı kiramın icmalidir. Çünkü halifede bütün bu şartların bulunmasının kaçınılmaz olduğu hususunda aralarında, görüş ayrılığı yoktur. Diğer taraftan kadıları ve yöneticileri atayacaktır. Ayrıca kendisi de bizzat davalarda, anlaşmazlıklarda hüküm verme işini üzerine alabilir. Vekillerinin, hakimlerinin işlerini tetkik eder. Bütün bunların üstesinden ise ancak bütün bunları bilen ve yerine getirebilen kimseler gelebilir.

5, 6- Hür ve müslüman olmak. İmamın hür ve müslüman olmasının şart koşulmasında anlaşılmayacak, kapalı bir taraf yoktur.

7, 8- Erkek olmak ve azaları itibariyle kusursuz olmak. Kadının imam olmasının caiz olmadığı üzerinde fukahâ icmâ' etmişlerdir. Bununla birlikte kadının şahitlik yapmasının caiz olduğu şeyler hakkında hakimliğinin caiz olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

9, 10- Baliğ ve akıllı olmak. Bunda da görüş ayrılığı yoktur.

11- Adaletli olmak. Çünkü fasık bir kimsenin imamlık akdiyle başa getirilmesinin caiz olmayacağı hususunda ümmet arasında görüş ayrılığı yoktur. Aynı şekilde ümmet, imamın ilim itibariyle en üstünleri olması gerektiğini de kabul etmektedir. Çünkü Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır: "Sizin imamlarınız, sizin şefaatçilerinizdir. Kimler vasıtasıyla şefaat dilediğinize iyi bakınız."[\[236\]](#)

Kur'an-ı Kerim'de de Talut'un nitelikleri belirtilirken şöyle buyurulmaktadır: "Şüphesiz Allah, onu sizin üzerinize seçmiştir. Ona ilim itibariyle de vücutça da bir üstünlük vermiştir." (el-Bakara, 2/247) Burada "ilim itibariyle" özelliği öncelikle sözkonusu edilmiştir. Bundan sonra ise, güçlü ve organlarının sağlıklı olduğuna delalet edecek ifade kullanılmıştır. Yüce Allah'ın: "Onu seçmiştir" buyruğunun anlamı ise, açıktır. Ayrıca bu neseb şartına da delalet etmektedir. Diğer taraftan küçük hatalardan ve yanlışlıklardan korunmuş olması şartı yoktur. Gaybı bilmesi de şart değildir. Ümmetin en ferasetlisi ve en kahramanı olması da gerekmez. Kureyş kabilesinin sadece Haşi-moğullarından olması da şart değildir. Çünkü Ebu Bekir, Ömer ve Osman (r. anhumVın imamlıkları üzerinde icma gerçekleşmiştir. Bunlar ise Haşimoğullarından değildirler.[\[237\]](#)

12- Daha Faziletli Varken Başkasının İmam Yapılması:

Daha üstün faziletli bulunmakla birlikte fazileti daha az olan kimsenin fitne ve ümmetin işlerinin düzene girmemesi korkusuyla başa getirilmesi caizdir. Çünkü imamın başa getiriliş amacı düşmanı savması, İslam cemaatini koruması, gevşeklikleri önlemesi, hakları sahiplerine vermesi, hadleri uygulaması, beytü'l-mal adına gerekli malları toplayıp hak sahiplerine dağıtma-sıdır. Eğer daha faziletli olanın başa getirilmesiyle kan dökülmesinden, fesattan ve kendisi sebebiyle imamın tayin edildiği amaçların gerçekleşmeme-sinden korkulacak olursa, bu daha üstün faziletliyi bırakıp daha az faziletliyi başa geçirmeyi haklı kılan açık bir mazeret olur. Buna Hz. Ömer'in ve ümmetin diğer fertlerinin şura esnasında altı kişi arasında kimisinin daha faziletli kimisinin daha az faziletli olduğunu bilmeleri, delil olarak gösterilebilir. Maslahatın gerektirmesi ve herhangi bir kimsenin reddi sözkonusu olmaksızın sözbirliği halinde birisini tercih etmeleri halinde Hz. Ömer onlardan herhangi birisine imamet akdinin yapılmasını caiz görmüştür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[238\]](#)

13- İmam Fasıklık Yaparsa Azledilir:

İmam başa getirilip akdin yapılmasından sonra fasıklık edecek olursa, cumhurun görüşüne göre imameti fesholur ve bilinen zahir fasıklığı sebebiyle imamlıktan uzaklaştırılır. Çünkü imamın ancak hadleri uygulamak, hakları sahiplerine vermek, yetimlerin, delilerin mallarını korumak, onların görülmesi gereken işlerine nezaret etmek ve buna benzer sözü geçen işleri yerine getirmek için tayin edileceği sabittir. Fasık olan bir kimsenin ise fasıklığı bütün bu işleri yerine getirmesine engel olur, bunları ifa etmesine fırsat vermez. Eğer bizler imamın fasık olmasını caiz göreceğ olursak bu, imamın tayin ediliş gayesini iptal eder. Nitekim imamın tayin ediliş sebebini iptal edeceğinden dolayı fasık olan herhangi kimseye imamet akdinin yapılması baştan beri caiz değildir. Sonradan fasıldık eden de onun gibidir.

Bir başka kesim ise şöyle demektedir: İmam ancak küfür ile yahut namazı kıldirmayı terketmekle veya namaza çağırmayı terketmekle yahut şeriat-ten herhangi bir şeyi terketmekle azledilir. Çünkü Peygamber (s.a) Ubade b. Samit tarafından rivayet edilen hadis-i şerifte şöyle buyurmaktadır: "Ve yönetime ehil olan kimselerle o hususta münazaa etmemek üzere (bey'at ettik). (Hz. Peygamber buyurdu ki:) "Ancak sizin elinizde Allah tarafından gelmiş bir delil

bulunan apaçık bir kâfirlik görmeniz hali müstesna."[\[239\]](#)

Avf b. Malik tarafından rivayet edilen hadiste ise Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Aranızda namazı kıldırtdıkları sürece hayır..[\[240\]](#) Bu iki hadis-i şerifi de Müslim rivayet etmiştir.

Umm Seleme'nin rivayetine göre de Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Gerçek şu ki, başınıza birtakım emirler tayin edilecektir. Sizler (onların yaptıkları birtakım işleri) ma'ruf (şeriate uygun) göreceksiniz, birtakım işleri münker göreceksiniz. (Münker gördüklerini) hoş görmeyen kimse bu münkerden beri olur. Bu münkere karşı çıkan kimse kurtulur. Fakat razı olup tabi olanlar ise..." Ashab-ı kiram sordu: Ey Allah'ın Rasulü, bu yöneticilerle savaşmayalım mı? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Namaz kıldıkları sürece hayır." (i) Yani kalbi ile o münkerden tiksinen ve kalbi ile onu inkâr eden kimse kurtulur, demektir. Yine bu hadisi de Müslim rivayet etmiştir.[\[241\]](#)

14- İmamın Kendisini Azli:

İmamlığına etki edecek şekilde kendisinde bir eksiklik bulduğu takdirde kendi kendisini azletmesi üzerine vaciptir. Şayet bir eksiklik görmüyor ise, kendi kendisini azledip başkasına imamet akdini yapması hakkına sahip midir? Bu konuda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Kimisi, böyle bir iş yapamaz. Yapacak olsa dahi imamlıktan azledilmiş olmaz derken, kimisi de böyle birşeyi yapabilir, demiştir. İmamın kendisini azletmesi halinde azlola-cağının delili Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a)'ın: Beni görevimden uzaklaştırınız, beni görevimden uzaklaştırınız, demesi buna karşılık ashab-ı kiramın, seni ne görevinden azlederiz, ne de kendini azletmeni kabul ederiz, Rasulullah (s.a) dinimiz için öne geçirmişken, seni geriye bırakabilecek kimdir? Rasulullah (s.a) seni dinimiz için seçmişken biz nasıl olur da seni seçmeyiz? diye cevap vermeleridir.

Şayet Hz. Ebu Bekir'in kendisini azletme imkanı bulunmamış olsaydı, ashab-ı kiram onun böyle bir teklifini reddeder ve ona şu cevabı verirlerdi: Senin böyle bir söz söylemeye hakkın yoktur, böyle bir iş de yapamazsın. Ashab-ı kiram onun bu sözüne karşı çıkmadığına göre imamın kendi kendisini azletme yetkisinin olduğu da anlaşılmış olur. Diğer taraftan imam hazır bulunmayanların da haklarına nezaret eder. Dolayısıyla onun da tıpkı hakim ve kendisini azletmesi halinde vekilin durumunda olması gerekir. Çünkü imam, aynı zamanda ümmetin vekilidir ve naibidir. Vekilin de hakim de herhangi bir hususta başkasına naiblik eden herkesin de kendisini azletmek hakkı ittifakla kabul edildiğine göre, imamın da böyle olması gerekir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[242\]](#)

15- Bir İmama Bey'at Edilmişken İkincisi Ortaya Çıkarsa:

Hal ve akd ehlinin ittifakı ile veya -daha önce geçtiği üzere- tek bir kimsenin akidde bulunması ile bir kimsenin imamet akdi gerçekleşecek olursa bütün insanların dinleyip itaat etmek, Allah'ın Kitabını ve Rasulü'nün Sünnetini uygulamak üzere ona bey'atta bulunmaları icab eder. Herhangi bir mazeret dolayısıyla bey'at edemeyen kimsenin özrü kabul edilir. Ancak bir mazereti olmaksızın bey'at etmek istemeyen kimse bey'at etmek için mecbur edilir ve bu konuda ona baskı uygulanır. Böylelikle müslümanların sözbirliği-nin bozulması önlenmiş olur. İki halifeye bey'at edilecek olursa halife birincisidir. Diğeri ise öldürülür. Bu öldürmenin fiilen mi yoksa manen mi olacağı hususunda farklı görüşler vardır. Onun azledilmesi manen öldürülmesi ve ölümü demek olur.

Ancak birinci görüş daha güçlüdür. Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "İki halifeye bey'at edildiği takdirde onlardan ikincisini öldürünüz." Bu hadisi ashab-ı kiramdan Ebu Said el-Hudri rivayet etmiş ve Müslim bunu kitabına almıştır.

[243]

Abdullah b. Amr'ın rivayetine göre; Peygamber (s.a)'ı şöyle buyururken dinlemiştir: "Her kim bir imama bey'at eder, ona eli ile bey'at ettiğini belirtir, kalbinden ona bağlanırsa gücü yettiği takdirde ona itaat etsin, bir başkası gelip bu hususta onunla anlaşmazlık çıkaracak olursa ikincisinin boynunu vurunuz."

[244]

Bu hadisi de yine Müslim rivayet etmiştir.

Arfece'den gelen rivayette ise: "Kim olursa olsun kılıçla boynunu vurunuz" diye

[245]

buyurulmaktadır.

İki imam tayininin yasaklandığının en açık delillerinden birisi de budur. Çünkü iki imam tayin etmek münafıklığa, ayrılığa, bölücülüğe götürür. Fitnelerin başgöstermesine, ni'metlerin ortadan kalkmasına sebep teşkil eder. Fakat Endülüs ve Horasan gibi bölgeler arasında uzak mesafeler bulunacak ve bu bölgeler birbirinden ayrı olacak olursa ileride -yüce Allah'ın izniyle açıklanacağı

[246]

üzere- caiz olur.

16- Adaletli Bir İmama Karşı Çıkmak:

Haricî (isyankâr) bir kimse, adaleti ile bilinen bir imama karşı çıkacak olursa, insanların böyle bir kimseye karşı cihad etmeleri icab eder. Şayet imam fasık, haricî kimse olup adaletli olduğunu izhar ediyor ise, haricî kimsenin adil olduğu açıkça ortaya çıkmadıkça veya birincisinin görevden alınması üzerinde cemaatin sözbirliği gerçekleşmedikçe isyan eden bu hariciye yardımcı olmak, taraftar olmakta insanların acele etmemeleri gerekir. Çünkü böyle bir işe talib olan herkes, kendisinin salih bir kimse olduğunu izhar eder. Fakat iktidarı eline geçirdiği takdirde daha önce izhar ettiğinin hilafına eski adetlerine geri döner.

[247]

17- Aynı Çağda ve Aynı Bölgede Birden Fazla İmam:

Aynı çağda ve aynı bölgede, iki veya üç imamın görev başına getirilmesi ise - önceden açıkladığımız gerekçeler sebebiyle- icma ile caiz değildir. İmam Ebu'l-Meâli der ki: Bizim mezhep alimlerimiz, dünyanın iki ucunda iki ayrı kişiye

imamet akdinin yapılmayacağı görüşündedirler. Daha sonra şöyle demişlerdir: Eğer iki ayrı kişiye imamet akdinde bulunulur ise, bu durum tıpkı bir tek kadının iki ayrı velisinin, birinin ötekinin yaptığı akdin farkına varmadan her ikisinin de o kadını iki ayrı kocaya evlendirmesi gibi değerlendirilir. (Ebu'l Meali devamla) der ki: Bu hususta benim kabul ettiğim görüşe göre ise, dar ve birbirinden uzak bulunmayan bir tek bölgede iki kişiye imamet akdine bulunmak caiz değildir. Bu hususta icma gerçekleşmiştir. Şayet mesafeler uzak olur ve her iki imam arasında geniş topraklar bulunursa, bunun caiz olma ihtimali vardır. Bununla beraber böyle bir ihtimal konu ile ilgili katî nasların dışında kalmaktadır. İmam Ebu İshak ise, insanların haklarının yerini bulması, hükümlerinin askıya alınmaması için birbirinden alabildiğine uzak iki ayrı bölgede bu işin caiz olduğunu kabul ediyordu.

Kerramiye ise, konu ile ilgili herhangi bir tafsilata girişmeksizin iki imamın tayin edilmesinin caiz olduğu görüşündedir. Bu durumda onların tek bir belde de bunu caiz kabul etmeleri gerekir. Nihayet onlar, Ali ile Muaviye'nin aynı dönemde birer imam olduğu görüşünü dahi kabul etmişler ve şöyle demişlerdir: İki ayrı belde veya iki ayrı bölgede iki kişi imam olursa onların her birisi kendi eli altındakileri daha doğru bir şekilde yönetir ve çevresini daha iyi disiplin altında tutar. Diğer taraftan aynı çağda iki ayrı peygamberin gönderilmesi caiz olduğuna göre ve iki peygamberin bulunması birisinin peygamberliğini iptal etme sonucunu vermediğine göre, imamette bunun böyle olması öncelikle sözkonusudur ve birinin ötekinin imametini çürütmemesi gerekir. Buna verilecek cevap şudur: Aslında şariat bu işi yasaklamamış olsaydı, böyle birşey caiz olurdu. Ancak Hz. Peygamber: "İki imamın ikincisini öldürünüz" buyruğuyla bunu yasaklamış ve ümmet de bu kanaati benimsemiştir. Muaviye ise, kendi adına imamlık iddiasında bulunmamıştır. O kendisinden önce gelen imamların kendisini tayin etmeleri sebebiyle Şam (Suriye) bölgesinin valisi olduğu iddiasında bulunmuştur. Buna delil olan hususlardan birisi ise, onların dönemlerinde bulunan ümmetin onlardan yalnız birisinin imam olduğu üzerinde icma etmesidir. O ikisinden birisi de: Ben de imamım, bana muhalefet eden de imamdır, dememiştir. Eğer onlar (Kerra-miye): Akıl iki imamın bulunmasını imkansız görmemektedir. Diğer taraftan sem'i deliller arasında bunu yasaklayan birşey yoktur, diyecek olurlarsa şu cevabı veririz: Sem'i delillerin en kuvvetli olanı icmadır ve icmada da bunun olamayacağına dair delil vardır. [\[248\]](#)

Melekler ve Tesbihleri:

"Onlar da: ... orada fesat çıkartacak, kanlar dökecek bir kimse mi yaratacaksın demişlerdir" buyruğuna gelince; bizler kesinlikle şunu biliyoruz ki melekler ancak kendilerine bildirilenleri bilirler ve onlar sözleriyle (Allah'ın) önüne geçmezler. Bu hüküm bütün melekler hakkında geneldir. Çünkü yüce Allah'ın: "Sözde onun önüne geçmezler" (el-Enbiya, 21/27) buyruğu melekleri övmek sadedinde söylenmiştir. Peki nasıl olur da melekler: "Biz seni., orada fesad çıkartacak bir kimse mi yaratacaksın?" dediler. Şu cevap verilir: Bunun anlamı şu ki: Melekler "halife" sözünü işitince Âdemoğulları arasında fesad çıkartacak kimselerin de bulunacağını anlamışlardır. Çünkü halifeden gözetilen maksat ıslah ve fesadı terketmektir. Ancak melekler bütün Âdemoğulları hakkında isyan hükmünü genel olarak kullanmışlardır. Şanı yüce Allah ise onların arasında fesad çıkartanın da çıkartmayanın da bulunacağını beyan ederek onların da gönüllerini hoş etmek için: "Sizin bilmediklerinizi şüphesiz Ben bilirim" diye buyurmuştur. Ve bunu yüce Allah, Hz. Âdem'e bütün isimleri öğreterek gerçekleştirmiş ve bilgisinin gizliliklerini meleklerle açık bir şekilde göstermiştir.

Bir görüşe göre de melekler, cinlerin fesad çıkartmalarını ve kan dökmelerini görmüş ve bilmişlerdi. Şöyle ki, çünkü yeryüzünde Âdem'in yaratılışından önce cinler vardı. Onlar orada fesad çıkartmış ve kan dökmüşlerdi. Allah, onlara meleklerden bir ordu ile İblis'i göndermiş, İblis onları öldürüp denizlere ve dağların başlarına kaçmak zorunda bırakmıştı. İşte İblis o andan itibaren gurura kapılmıştı. İşte meleklerin: "Orada fesad çıkartacak, kanlar dökecek bir kimse mi yaratacaksın?" sorusunu sadece durumu anlamak üzere sormuşlardı. Yani acaba bu halife bundan önce gördüğümüz cinler gibi mi olacaktır, olmayacak mıdır demek istemişlerdir. Bu şekildeki açıklama Ahmed b. Yahya Sa'leb tarafından yapılmıştır.

İbn Zeyd ve başkaları da der ki: Şanı yüce Allah, onlara halifenin soyundan gelecek kimseler arasında yeryüzünde fesad çıkartacak, kanlar dökecek kimselerin bulunacağını bildirmişti. İşte bundan dolayı melekler de böyle demişlerdir. Bu sözleriyle onlar ya yüce Allah'ın kendisine isyan edecek kimseleri halifelik makamına geçirmekten hayrete düştüklerini ifade etmek istediklerinden veya şanı yüce Allah'ın yeryüzünde halife tayin ettiği ve böylelikle kendisine ni'met verdiği kimsenin buna rağmen isyan etmesini hayretle karşıladıklarından dolayıdır. Ya da onu hem halifelik makamına getirmeyi hem de isyan etmesini çok büyük bir olay ve büyük bir iş gördüklerinden dolayı bu soruyu sormuşlardır. Katade der ki: Şanı yüce Allah, onlara yeryüzünde birtakım kimseleri yaratacak olursam, bunlar fesad çıkartıp

kanlar dökcektir, diye bildirmiştir. İşte yüce Allah: "Muhakkak Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" diye buyurunca melekler, acaba bu kişi Allah'ın kendilerine yaratacağını belirttiği kimse midir, yoksa başkası mıdır, öğrenmek üzere bu soruyu sormuşlardır.

Bu güzel bir açıklamadır. Bunu Abdürezzak rivayet ederek demiştir ki: Bize Ma'mer, Katade'den yüce Allah'ın: "Orada fesat çıkartacak, kanlar dökcek bir kimse mi yaratacaksın?" buyruğu hakkında dedi ki: Allah, daha önce onlara, eğer yeryüzünde birtakım yaratıklar varedersem bunlar orada fesat çıkartacak ve kanlar dökcektir, demişti. Bundan dolayı melekler: "Orada fesat çıkartacak, kanlar dökcek bir kimse mi yaratacaksın?" diye sormuşlardı. Onun bu açıklamasına göre ifadede birtakım kısaltmalar (hazf) vardır. Buna göre anlam şöyle oluyor: "Ben yeryüzünde şunları şunları yapacak bir halife yaratacağım" deyince melekler: Sen orada bize daha önce bildirdiğin kimseyi mi yoksa başkasını mı yaratacaksın? demişlerdi. Birinci görüş de gerçekten güzel bir açıklamadır. Çünkü o görüşe göre, lafızların ihtiva ettiği anlamdan birtakım bilgi ve çıkarımlar sözkonusudur. Bu ise ancak ilim adamlarının yapabilecekleri bir iştir. Her iki görüş arasında sunulan görüş de güzeldir. Onun üzerinde de dikkatle düşünmelidir. Şöyle de denilmiştir. Şanı yüce Allah'ın meleklerle -Müslim'in Sahih'inde ve başkalarında sabit olduğuna göre-: "Kullarımı ne halde bıraktınız?"^[249] diye sorması, aslında: "Orada fesat çıkartacak.." diyen kimselere (yani meleklerle) bir azar ve ezelden beri bilmiş olduğu gerçeği ortaya çıkarmak içindir. Çünkü yüce Allah, bu şekilde soran meleklerle: "Sizin bilmediklerinizi şüphesiz ben bilirim" diye cevap vermiştir.^[250]

Kan Dökmek, Fesat Çıkartmak:

"Biz seni hamdinle teşbih ve takdis edip dururken orada fesat çıkartacak, kanlar dökcek bir kimse mi yaratacaksın?" buyruğundaki kimse, "yaratacaksın" anlamındaki fiilin birinci mefulü olarak nasb mahallindedir. orda" kelimesi de ikinci mef ulün yerini tutmaktadır. Fesat çıkartacak" anlamındaki fiilin tekil olması, "kimse" anlamındaki edatın lafzı gözönünde bulundurulması dolayısıyladır. Kur'ân dışında bu fiilen çoğul getirilmesi de mümkündür. Yine Kur'ân-ı Ker'im'de: içlerinden seni dinleyen vardır" (el-En'âm, 6/25) buyruğunda fiil, en" lafzına göre tekil gelmiştir." Aralarından seni dinleyenler vardır" (Yunus, 10/42) buyruğunda ise fiil, mana gözönünde bulundurularak çoğul gelmiştir.

Dökcek" fiili de bir önceki fiile atfedilmiştir. Burada da bu fiilin her iki şekilde

(tekil ve çoğul) gelmesi caizdir. Esîd, el-A'rec'den ibaresinde fiili nasb ile okuyup fiilin başındaki "vav" ile sonunun cevabı kabul etmiştir. (Yani: orada fesat çıkartacak birisini mi yaratacaksın? (o taktirde) o kanlar dökcektir, demek olur). Nitekim şair şöyle demektedir:

"Ben komşunuz değil miydim? Aramızda
Sevgi ve kardeşlik vardı, hem."

Âyet-i kerimede yer alan "es-sefk" kelimesi dökmek demektir. Bu kelime -İbn Faris ve el-Cevherî'nin de açıkladıklarına göre- gözyaşı dökmeyi ifade etmek için de kullanılır. es-Seffâk ise, söz söyleme yeteneğine sahip anlamına gelen "es-seffah" demektir. el-Mehdevî der ki: Sefk tabiri, sadece kan dökmek hakkında kullanılır. Bazen şiir olmayan düz nesir hakkında da kullanıldığı da olur.

ed-dimâ, kanlar anlamına gelir. Tekili ise, -son harfi düşmüş olarak-"dem" şeklindedir. Bu kelimeni aslıdır denildiği gibi, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Arapçada bu şekilde iki harfli bütün isimlerin mutlaka son harfi hazfedilmiştir. Ve bu hazfedilen son harf ise yâ harfidir. Bazen bu aslî şekline uygun olarak bu yâ harfinin söylendiği de olur. Şair der ki:

"Bizler bir taş üstünde boğazlanacak olsak Kanlar kesin haberi verecek şekilde akar." Yüce Allah'ın: "Biz seni hamdinle teşbih ve takdis edip dururken" buyruğunda yer alan "teşbih etmek", O'nu sıfatlarına layık olmayan şeylerden tenzih etmek demektir. Arap dilinde "teşbih" tazim etmek suretiyle kötülüklerden tenzih etmek, berî ve uzak görmek demektir. Sa'lebeoğullarına mensub A'sa'nın şu beyiti de bu anlamdadır:

"Onun övücü bana gelince derim ki:

O övünen Alkame'den (bunlar) uzaktır."

Talha b. Ubeydullalın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulullah (s.a)'dan "SübhaneAllah"ı açıklamasını istedim, şöyle buyurdu: "O aziz ve celil olan Allah'ı

her türlü kötülükten tenzih etmek demektir." [\[251\]](#)

Bu kelime, yürümek ve gitmek anlamına gelen dan türetilmiştir. Nitekim yüce Allah (bu kökü aynı şekilde kullanarak), şöyle buyurmaktadır: "Çünkü gündüzün senin için upuzun bir meşguliyet (sebh yani gidip gelmek) vardır. "(el-Müzzemmil, 73/7)

Teşbih eden kimseye ise, şanı yüce Allah'ı kötülüklerden tenzih edip uzak kılmakta akıp giden bir kimse olduğundan dolayı bu ad verilmiştir. Bu âyet-i kerimede yer alan ve biz anlamına gelen kelimesinin sonundaki nûn harfinin kendisinden sonra gelen ve teşbih ederiz anlamına gelen kelimesinin başındaki

nun harfi ile idğam yapılması -iki sakinin biribir-leriyle bitişmemesi için- caiz değildir. [\[252\]](#)

Meleklerin Tesbihi:

Tefsir alimleri, meleklerin teşbihinin mahiyeti hakkında farklı görüşlere sahiptirler. İbn Mes'ud ve İbn Abbas'ın açıklamalarına göre, meleklerin teşbihi onların namaz kılmalarıdır. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğunda da "teşbih edenler" kelimesi bu anlama kullanılmıştır: *"Eğer o gerçekten teşbih edenlerden olmasaydı"* (es-Saffat, 37/143); namaz kılanlardan olmasaydı, demektir.

Meleklerin tesbih etmelerinin yüce Allah'ı zikredip seslerini yüksletmek anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu görüş el-Mufaddal'a aittir. Bu görüşüne delil olarak da Cerir'in şu beyitini göstermiştir:

"İlahımız Tağliblilerin yüzlerini kara etsin

Hacılar teşbih ettiklerinde ve lebbeyk derken tekbir getirdikleri her seferinde."

Katade der ki: Meleklerin tesbihi dilde bilindiği şekliyle "sübhanallah" demektir. Doğru olanı da budur. Çünkü Ebu Zerr'in rivayetine göre Rasulullah (s.a)'a: Sözü en faziletlisi hangisidir? diye sorulmuş, Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Şanı yüce Allah'ın melekleri yahut kullan için seçtiği söz olan: Sübhanallahi ve bihamdihi (Allah'ı hamdiyle tesbih ederim) demektir." Bu hadisi

Müslim rivayet etmiştir. [\[253\]](#)

Abdurrahman b. Kurt'tan da rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a) İsra'ya götürüldüğü gecede en yüce semalarda şu şekilde bir teşbih işitmiştir "Yüceler yüceni teşbih ederim. O her türlü eksiklikten münezzehtir ve yücedir." Bunu da

Beyhakî zikretmiştir. [\[254\]](#)

Şanı yüce Allah'ın: "Hamdinle" buyruğunun anlamı da şudur: Yani bizler teşbih ile birlikte hamdde de bulunuyoruz ve bunu birbirinin ardı arkasına söylüyoruz. Hamd'in övmek, senada bulunmak anlamına geldiğine dair açıklamalar daha

önceden geçmişti. [\[255\]](#) Meleklerin: "Hamdinle" şeklindeki sözlerinin iki söz arası bir ara cümlesi olma ihtimali de vardır. Onlar şöyle demiş gibidirler: Bizler hem teşbih ediyoruz, hem takdis ediyoruz. Daha sonra Allah Teala'ya teslimiyet göstermek üzere bu ara cümleyi söylemişlerdir. Yani bizi buna ilettiğin, bu yolu bize gösterdiğin için hamde layık olan, övülen Sensin demek olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Ve takdis edip dururken" buyruğunun anlamı seni ta'zim eder, şanını yüceltir,

senin zikrini inkarcıların Sana nisbet ettikleri, Sana yakışmayan şeylerden arındırarak yaparız. Bu açıklamayı Mücahid, Ebu Salih ve başkaları yapmıştır. ed-Dahhak ve başkaları da şöyle der: Bunun anlamı şudur: Bizler Senin rızanı arayıp umarak, nefislerimizi senin için arındırır ve temizleriz. Aralarında Katade'nin bulunduğu bir topluluk da şöyle demektedir: "Seni takdis ederiz" buyruğu namaz kılarız, demektir. Takdis namazdır. İbn Atiyye de: Bu açıklama zayıftır, demektir.

Derim ki: Ancak bunun anlamı doğrudur. Çünkü namaz hem ta'zimi, hem takdisi ve hem de teşbihi kapsamaktadır. Rasulullah (s.a) da rükû ve sücu-unda şöyle derdi: "O sübbûhtur, kuddûstür, meleklerin ve ruhun Rabbidir." Bunu Hz.

[256]

Aişe'den Müslim rivayet etmiştir.

"(. u""1*)Takdis etmek"; kökün hangi tipe sokulursa sokulsun manası temizlemek ve arındırmak ile ilgili olur. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Mukaddes arza giriniz." (el-Maide, 5/21) Yani temiz kılınmış arza giriniz. ".. meliktir, kuddûstür" (e\ -Ha.şr, 59/23); yani temiz olandır. "Muhakkak sen Tuva adındaki mukaddes vadidesin." (Ta-ha, 20/12) "Beytü'l-Mak-dis"e de bu adın verilmiş sebebi, içi günahlardan takdis olunan yani arındırılan bir mekân olduğundan dolayıdır. Kendisinden abdest alınıp temizlenilen (çukur, kova ve buna benzer yerlere) "kades" adı verilir. "el-Kâdus" (kova, su dolabı ve bu) gibi kelimeler de bu kökten gelmektedir. Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: "Güçlü olanından zayıf olanının lehine (hakkının) alınmadığı bir ümmet takdis

[257]

olunmaz (veya olunmasın)". Yani Allah onu arındırmaz (veya arındırmazın). Bu hadisi İbn Mace Sünen'inde rivayet etmiştir. Buna göre "el-kuds" herhangi bir görüş ayrılığı söz konusu olmaksızın temizlik, arılık demektir. Şair de şöyle demiştir:

"(Kurtlar) ona (öküze) yetiştiler, bacağından ve baldırından yakaladılar Tıpkı küçük çocukların mukaddes rahibin elbiselerini yırttıkları gibi" Burada "mukaddes" temizlenmiş ve arındırılmış anlamındadır. Namaz da kulu günahlardan arındırır. Namaz kılan kimse, amellerin en faziletlisi olduğundan dolayı en mükemmel halleriyle namaza durur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Sizin bilmediklerinizi şüphesiz Ben en iyi bilenim." Burada yer alan

"Ben en iyi bilenim" buyruğu iki şekilde açıklanmıştır. Bunun geleceği ifade eden bir fiil anlamında olduğu söylendiği gibi, fail anlamında isim olduğu da söylenmiştir. Nitekim "büyüktür" anlamında "Allahu ekber; Allah en büyüktür" denilmektedir. Şairin de söylediği gibi:

"Ömrün hakkı için bilmiyorum ve şüphesiz ki ben korkarım Ölümün hangimize

daha erken hücum edeceğinden yana." Birinci açıklama şekline göre eğer bu kelime fiil kabul edilir ise anlamı: "Sizin bilmediklerinizi bilirim" anlamına gelir. Eğer bu kelime isim kabul edilir ise, o takdirde anlamı: "Sizin bilmediğiniz şeyleri bilenim" anlamına gelir. «İpi) kelimelerinde yeralan mim harflerini

[\[258\]](#)
birbirine idğam etmek caizdir.

"Sizin bilmedikleriniz" buyruğundan yüce Allah'ın neyi kastettiği hakkında tefsir alimleri farklı görüşlere sahiptir. İbn Abbas der ki: İblis -Allah'ın laneti üzerine olsun- Allah kendisini semanın bekçisi tayin edip onu şereflendirince böbürlenmiş ve büyüklenmişti. Bunun, sahip olduğu bir meziyet dolayısıyla kendisine verildiğine inanmaya koyulmuştu. O bakımdan Âdem (a.s)e rağmen küfre girmeyi, isyan etmeyi hafif görme noktasına kadar gitti. Melekler ise: "Biz Seni hamdinle teşbih ve takdis edip dururken.." demeyi tercih ettiler. Melekler bu sözlerini söylediklerinde ise İblis'in içinde bundan farklı bir kanaat gizlediğini bilmiyorlardı. O bakımdan yüce Allah onlara: "Sizin bilmediklerinizi şüphesiz Ben en iyi bilenim" diye buyurdu.

Katade de der ki: Melekler: "Orada fesad çıkartacak., bir kimse mi yaratacaksın?" deyince şanı yüce Allah, yeryüzünde halife tayin edeceği kimseler arasında birtakım peygamberlerin, fazilet ve itaat ehlinin de bulunacağını bildiğinden dolayı onlara: "Sizin bilmediklerinizi şüphesiz Ben en iyi bilenim" demişti.

Derim ki: Bunun anlamının şu şekilde olma ihtimali de vardır: Olmuş, olacak ve olmakta olan şeyler arasından sizin bilmediklerinizi Ben en iyi bilenim. O takdirde bu buyruk genel bir anlam ifade ediyor demektir. [\[259\]](#)

31. Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra onları meleklere gösterdi ve dedi ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz bunların isimlerini Bana bildirin."

Bu buyruk ile ilgili açıklamalarımız yedi başlık halinde verilecektir:

1- Hz. Âdem ve Yaratılışı:

"Âdem'e bütün isimleri öğretti." buyruğunda "öğretti" kelimesi tarif etti, kelimesiyle eş anlamlıdır. Burada ona öğretmek kesin bir şekilde o bilgiyi ona ilham etmek anlamındadır. Bunun bir melek aracılığıyla olma ihtimali de vardır. Söz konusu bu melek ise ileride de açıklanacağı üzere Cebrail (a.s)'dır.

Bu ayet-i kerimede yer alan Öğretti" kelimesi, "öğretildi" anlamında şeklinde de okunmuştur. Ancak birinci okuyuş şekli ileride de görüleceği üzere daha

uygundur ve izah edilebilir bir okuyuştur. Sûfî ilim adamları der ki: Hz. Âdem bu isimleri Hakk'ın ona öğretmesi vasıtasıyla öğrenmiştir. Bu isimleri bellemesini istemiş, ancak Hz. Âdem kendisine verilen emri unutmuştur. Çünkü bu konuda onu kendi nefsiyle başbaşa bırakmıştır. Yüce Allah buna işaret etmek üzere şöyle buyurmaktadır: "Andolsun ki bundan önce biz Adem'e vahyettik (emir verdik) o ise unuttu. Biz onda bir azim (günaha kasıt) bulmadık." (Ta-ha, 20/115)

İbn Ata der ki: Eğer Âdem'e bu isimlerin bilgisi açıklanmamış olsaydı, eşyanın isimlerini haber vermek hususunda Âdem, meleklerden daha aciz olurdu. Bunun böyle olduğu gayet açıktır.

Hz. Âdem'in künyesi Ebu'l-Beşer (yani insanların atası)dır. Künyesinin "Ebu Muhammed" olduğu da söylenmiştir. Böylelikle o, son peygamber Muham-med (s.a)'ın adı ile künyelenmiş olmaktadır. Bunu es-Süheyli söylemiştir. Hz. Âdem'in cennetteki künyesinin Ebu Muhammed, yeryüzündeki künyesinin de Ebu'l-Beşer olduğu da söylenmiştir.

"Âdem" kelimesinin aslı başta iki hemzelidir. Ancak ikinci hemzeyi yumuşatılarak uzaOmışlardır. O bakımdan ikinci hemzeyi harekelemek ihtiyacı duyulduğu takdirde ikinci hemze vav'a dönüştürülür ve bu kelime çoğul yapılmak istendiği takdirde "evâdim" denilir. -Bu açıklamaları el-Ahfeş yapmıştır. -

Bu kelimenin türeyişi hakkında farklı görüşler vardır. Bunun yeryüzü anlamına gelen dan türediği söylenmiştir. Böylelikle Hz. Âdem'e yaratıldığı asıldan gelen bir isim verilmiş olmaktadır. Bu kelimenin "esmerlik" anlamına gelen "el-udme"den türediği de söylenmiştir. Ancak "el-udrae" kelimesinin anlamı hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır, ed-Dahhak'ın iddiasına göre bunun anlamı esmerlik; en-Nadr'ın açıklamasına göre ise beyazlıktır. Âdem (a.s) da beyaz idi. Buna göre bu kelime Arapların beyaz deve hakkında kullandıkları tabirinden alınmış olur. Eğer bu kelime bu kökten gelir ise o takdirde bunun çoğulu "üdm(un)" ve "evâ-dim(un)" şeklinde gelir. Bu kelimenin "edeme"den türemiş olduğu kabul edilirse o takdirde "Âdem" kelimesinin çoğulu "Âdemûne" şeklinde gelir.

Derim ki: Doğrusu bu kelimenin "yeryüzü" anlamına gelen Edîmu'l-ard'den türediğidir. Said b. Cübeyr der ki: Âdem'e bu adın verilış sebebi onun yeryüzünden yaratılmış olmasıdır. Ona "insan" denilmesinin sebebi ise unutkanlığıdır. Bunu İbn Sa'd Tabakat'ında zikretmiştir. es-Sud-di'nin Ebu Malik ve Ebu Salih'ten, onların İbn Abbas'tan ve Murre el-Hem-dani'den, onun İbn Mes'ud'dan Hz. Âdem'in yaratılış kıssası ile ilgili yaptıkları nakile göre Abdullah

b. Mes'ud şöyle demiştir: Yüce Allah Cebrail (a.s)'ı oradan bir çamur getirmek üzere yere gönderdi. Yer dedi ki: Benden birşey eksiltmeden yahut bana çirkin bir iş yapmandan Allah'a sığınıyorum. Bunun üzerine Hz. Cebrail birşey almaksızın geri döndü ve şöyle dedi: Rabbim, o benden Sana sığındı ben de onun sığınmasını kabul ederek ona ilişmedim. Bu sefer yüce Allah, Mikail'i gönderdi. Aynı şekilde ondan da Allah'a sığındı, o da onun bu sığınmasını kabul etti, geri döndü ve Hz. Cebrail'in söyledikleri gibi söyledi. Bu sefer yüce Allah ölüm meleğini gönderdi. Bundan da Allah'a sığınınca ölüm meleği de: Ben de emrini yerine getirmeksizin geri dönmekten Allah'a sığınırım, dedi ve yeryüzünden bir miktar aldı ve karıştırdı. Alacağını tek bir yerden almadı. Kırmızı, beyaz ve siyah topraklardan ayrı ayrı aldı. İşte bunun için Âdemoğulları değişik değişik ortaya çıktı. Ve işte o (mayası) yeryüzünden alındığından dolayı ona "Âdem" adı verildi. (Ölüm meleği alacağını aldı) ve onları yüce divana çıkardı. Şanı yüce Allah, ona: "Sana yalvarıp yakardığında yere şefkat etmedin mi?" diye sorunca şu cevabı verdi: Ben, Senin emrini yerine getirmeyi onun sözlerinden daha gerekli gördüm. Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurdu: "Âdem'in çocuklarının canlarını almana sen'uygun bir kimsesin." Daha sonra (yüce Allah) toprağı yapışkan bir çamur haline (tînun lâzib) getirinceye kadar ıslattı. Lâzib ise birbirine yapışan çamur demektir. Daha sonra kokuncaya kadar bırakıldı. İşte yüce Allah bu aşama hakkında şöyle buyurmaktadır: "Kokuşmuş çamurdan..." (el-Hicr, 15/26-28, 33) Daha sonra yüce Allah meleklerle şöyle buyurdu: "Muhakkak Ben çamurdan bir beşer yaratacağım, onu tamamlayıp içine ruhumdan üflediğimde onun için secdeye kapanın." (Sâd, 38/71-72) İblis ona karşı büyüklenmesin diye yüce Allah Âdem'i bizzat kendi eliyle yarattı. Yüce Allah şöyle buyurmuş gibi oldu: Ben ona karşı büyüklenmediğim halde ellerimle yarattığıma karşı sen nasıl büyüklenirsin? Yüce Allah Hz. Âdem'i bir insan şeklinde yarattı. Önce o Cum'a gününün bir bölümünde ve kırk yıl süre kadar çamurdan bir ceset halinde idi. Melekler onun yanından geçip de onu gördüklerinde korkuya kapıldılar. Aralarında Hz. Âdem'den en çok korkan İblis idi. Onun yanından geçer, ona vurur ve bu ceset tıpkı testinin ses çıkardığı gibi bir ses çıkartırdı. İşte şanı yüce Allah'ın şu buyruğu buna işaret etmektedir: "O, insanı testi gibi ses veren kupkuru çamurdan yarattı." (er-Rahmân, 55/14) İblis bu sesi işitince de: Sen ne için yaratıldın? diye söyledi. Bu arada ağzından girdi, arkasından çıktı. Bunun üzerine İblis meleklerle şöyle dedi: Bundan korkmayınız, çünkü o ecveftir (içi boştur) ve eğer ben ona musallat edilirim şüphesiz onu helak ederim.

Denildiğine göre İblis meleklerle birlikte Âdem'in çamurdan suretinin yanından

geçerken şöyle dermiş: Şu mahlukat arasında benzerini görmediğiniz bu yaratık size üstün kılınıp da ona itaat etmeniz emrolunursa ne yaparsınız? Melekler: Rabbimizin emrine itaat ederiz, diye cevap verirlerdi. İblis kendi içinde gizlice şu karan verdi: Andolsun o bana üstün kılınacak olursa ona itaat etmeyeceğim ve eğer ben ona üstün kılınırsam onu helak edeceğim. Hz. Âdem'e ruhun üflenmesinin murad edildiği vakit gelince, yüce Allah meleklerle şöyle dedi: Ben ona kendi ruhumdan üflediğimde onun için secdeye kapanınız. Âdem'e ruh üflenince ruh Hz. Âdem'in başından girdi. Aksırmaya başladı, melekler ona: Elhamdülillah de, dediler. O da elhamdülillah deyince yüce Allah ona: Rabbin sana merhamet buyurdu, dedi. Ruh, Hz. Âdem'in gözlerine girince cennetin meyvelerine baktı. Karnına girince canı yemek çekti. Ruh daha ayaklarına ulaşmadan acele ederek cennetin meyvelerine doğru kalkmak istedi. İşte yüce Allah'ın şu buyrukları buna işarettir: "İnsan aceleden yaratıldı." (el-Enbiya, 21/37); "Bunun üzerine meleklerin hepsi ona topluca secde ettiler, ancak İblis dayattı, secde edenlerle beraber olmak istemedi." (el-Hicr, 15/30-31) ve devamla Abdullah b. Mes'ud Hz. Âdem'in yaratılış kıssasını zikretti.

Tirmizi'nin rivayetine göre Ebu Musa el-Eş'arî şöyle demiştir: Rasulullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Aziz ve celil olan Allah Âdem'i yerin tümünden aldığı bir avuç (toprak)dan yarattı. İşte bundan dolayı Âdemoğul-ları yer gibi (değişik renkte) olmuşlardır. Onlardan kimisi kırmızı, kimisi beyaz, kimisi siyah, kimisi de bunlar arasındadır. Kimisi yumuşak, kimisi sert tabiatlıdır. Kimisi kötü ve kimisi de iyidir." Ebu İsa (et-Tirmizi) der ki: Bu ha-sen -sahih bir hadistir.

[260]

Edîm kelimesi edem'in çoğuludur. Şair der ki:

"İnsanlar şekil ve huy itibariyle farklı farklıdır. Karakterleri de değişiktir.

Onların hepsini yeryüzü bir araya getirecektir."

Buna göre "Âdem" kelimesi "edme"den değil de "edîm" ve "edem"den türemiş olur. Hepsinden türemiş olma ihtimali de vardır. Bu hususa dair daha fazla

bilgiler -Yüce Allah'ın izniyle- En'am süresiyle [261] başka buyruklarda Hz. Âdem'in yaratılışına dair buyruklar açıklanınca gelecektir. "Âdem" kelimesi munsarîf değildir. Ebu Cafer en-Nehhas der ki: Âdem, nahivcilerin icmai ile özel isim olduğu takdirde munsarîf olmaz (yani esre ve tenvin kabul etmez)... Çünkü bu hem "ef'alu" vezninde hem de özel isimdir. Başarılı nahivcilere göre bir ismin gayr-i munsarîf olması için iki sebep gereklidir. Şayet bu isim nekre gelir ve sıfat da değilse el-Halil ve Sibeveyh'e göre yine gayr-i munsarîf olur; el-Alıfeş Said'e göre ise munsarîf olur. Çünkü bu durumda o hem sıfat olur, hem de fiil vezninde

olur. Eğer sıfat olmazsa yine munsarîf kabul eder. Ebû İshah ez-Zeccâc: Doğru görüş Sibeveyh'in görüşüdür, der ve sıfat ile başka şey olması arasında fark gözetmez. Çünkü her durumda, kelime aynı kelimedir. [\[262\]](#)

2- İsimler:

"Bütün isimleri öğretti" buyruğun "isimler" ifade ve ibareler anlamındadır. Çünkü mutlak olarak kullanılmakla birlikte "isim" ile musemma kas-tedilebilir. Mesela, Zeyd ayaktadır, aslan atılgandır demek gibi. Kimi zaman da onunla bizatihi adlandırmanın kendisi kastedilebilir. "Aslan" kelimesi şu kadar harftir, elemek gibi. Birincisiyle ilgili olarak şöyle denilir: İsim, musem-manın kendisidir. Yani onunla müsemma kastedilir. İkincisi ile ilgili olarak da isim ile müsemma anlatılmak istenmemektedir, denilir. Dilde "isim" in bizzat ibareler gibi değerlendirildiği de olur. Çoğunlukla kullanılan da bu şekildedir. İşte yüce Allah'ın: "Âdem'e bütün isimleri öğretti" buyruğu konu ile ilgili açıklama şekillerinin en meşhurlarına göre böyledir. Peygamber (s.a)'in: "Muhakkak Allah'ın 99 tane ismi vardır" [\[263\]](#) hadisi de böyledir. İsim "kişinin kendisi" (zat) yerinde de kullanılır. Mesela, aynı anlamda olmak üzere: Zat, Nefs, Ayn ve İsim kelimeleri kullanılır. İlim adamlarının büyük çoğunluğu yüce Allah'ın: "O, en yüce Rabbinin ismini teşbih et" (el-A'la, 87/1); "Rabbinin adı ne mübarektir!" (er-Rahmân, 55/78); "Bunlar ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığınız isimlerdir." (en-Necm, 53/23) buyruklarını bu şekilde açıklamışlardır. [\[264\]](#)

3- Yüce Allah'ın Hz. Âdem'e Öğrettiği İsimler:

Tefsir alimleri, yüce Allah'ın Hz. Âdem'e isimleri öğretmiş olmasının ne anlama geldiği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Abbas, İkrime, Ka-tade, Mücahid ve İbn Cübeyr şöyle demişlerdir: Yüce Allah, Hz. Âdem'e önemli önemsiz bütün eşyanın isimlerini öğretmiştir. Asım b. Küleyb, el-Ha-sen b. Ali'nin azadlı kölesi Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: İbn Ab-bas'ın yanında otuyordum. Mecliste oturanlar kap kaçağın ve kamçının isimlerini sözkonusu ettiler, bunun üzerine İbn Abbas şöyle dedi: "Âdem'e bütün isimleri öğretti."

Derim ki: Bu anlamda bazı ifadeler ileride de geleceği üzere, merfu' (hadis olarak) da rivayet edilmiştir. İşte "bütün" kelimesinin gerektirdiği anlam da

budur. Çünkü bu kelime kuşatıcılık ve genellik ifade etmek için kullanılır. Buhari'de Enes (r.a)'den gelen rivayete göre Peygamber (s.a) de şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde mü'minler bir araya gelip şöyle derler: Rab-bımızın huzurunda bize şefa'at edecek birisini bulsak. Bunun üzerine Âdem'e giderler ve ona şöyle derler: Sen insanların atasısın, Allah seni kendi eliyle yarattı, melekleri sana secde ettirdi ve sana herşeyin ismini öğretti..."^[265]

İbn Huveyzimendad der ki: Bu âyet-i kerimede dilin tevkifi olarak öğrenildiğinin delili vardır. Yani Allah tarafından vahiy yoluyla öğretildiği gösterilmektedir. Ve aynı şekilde yüce Allah'ın bu dili Âdem aleyhisselam'a geneliyle özeliyle bütün teferruatıyla öğrettiğini göstermektedir. İbn Abbas da böyle söylemiştir. O der ki: Yüce Allah, ona tencereye, süt sağılan kaba varıncaya kadar herşeyin ismini öğretmiştir. Seyhan'ın Katade'den rivayetine göre o şöyle demiştir: Allah Âdem'e, meleklerin bilmediği, yaratıklarının birtakım isimlerini öğretmiştir. Her bir şeyi kendi adı ile söylemiş ve her bir şeyin menfaatini kendi türüne nisbet etmiştir. en-Nehhas der ki: Bu açıklama bu hususta gelen rivayetlerin en güzelidir. Anlamı şudur: Şanı yüce Allah türlerin isimlerini ona öğretmiş ve neye yaradıklarını -bu böyledir ve şunun için yarar şeklinde - bildirmiştir. Taberi de şöyle demiştir: Yüce Allah, Hz.Âdem'e meleklerin ve soyundan gelecek olanların isimlerini öğretmiştir. Taberi bunu benimseyip tercih etmiştir. Bunu yaparken de yüce Allah'ın: "Sonra onları meleklerle gösterdi (arzetti).." buyruğuna dayanmaktadır.

İbn Zeyd de der ki: Allah, Hz. Âdem'e bütün soyundan gelecek olanların isimlerini öğretmiştir. er-Rabî' b. Huseym de der ki: Yalnızca meleklerin isimlerini ona öğretmiştir. el-Kutebi de şöyle demektedir: Yeryüzünde yarattığı eşyanın isimlerini ona öğretmiştir. Ona cins ve türlerin isimlerini öğretmiştir, de denilmiştir.

Derim ki: Az önce açıkladığımız ve yüce Allah'ın izniyle ileride de açıklayacağımız gerekçeler dolayısıyla birinci görüş daha sahihtir.^[266]

4- Meleklerle Neleri Gösterdi?

Yine tefsir alimleri, meleklerle kişilerin isimlerini mi yoksa kişilerden ayrı olarak sadece isimleri mi gösterdiği hususunda farklı kanaatlere sahiptirler. İbn Mes'ud ve başkaları der ki: Hz. Âdem, onlara kişileri gösterdi, çünkü yüce Allah: Onları gösterdi" diye buyurmaktadır. Diğer taraftan yüce Allah şöyle buyurmaktadır Bunların isimlerini Bana bildiriniz". Araplar birşeyi ortaya çıkarmayı ifade

etmek üzere derler. (Yani: Birşeyi gösterdim, o da göründü) Birşeyi satışa arz etmek (göstermek) de buradan gelmektedir. Hadis-i şerifte şöyle

buyurulmuştur: Allah onları toz zerrecikleri gibi arzetti (gösterdi)." [\[267\]](#)

İbn Abbas ve başkaları ise, O'nun arzettiği isimlerdir, demişlerdir.

İbn Mes'ud'un okuyuşuna göre şeklindedir. (Onları arzetti anlamında olup ancak buradaki zamir dişilere ait bir zamirdir.) Böylelikle bu zamir şahıslara değil de sadece isimlere ait olur. Çünkü arapçada bu tür zamir daha özellikli olarak dişiler hakkında kullanılır. Ubey b. Ka'b'ın kıraatinde ise şeklindedir. (Onları arzetti anlamında olup buradaki zamir müfred dişî zamirdir ve ağırlıklı olarak cansız çoğul için kullanılır.)

Mücahid der ki: Burada gösterilen (arzedilen)ler, isimlerin sahipleridir.

İsimler ile ilgili olarak: Onlar adlandırmalardır, diyenin açıklaması, Ubeyy b. Kab'ın kıraatine uygundur. Bu kelimeyi Onları gösterdi" şeklindeki okuyuş ile ilgili olarak şöyle denilir: İsimler kelimesi, şahıslara delalet etmektedir. Bundan dolayı isimler hakkında onları gösterdi" demek uygun düşmüştür. Diğer taraftan : bunlar" denilerek işaret ile anlatılmak istenen isimleri taşıyan şahıslardır. Fakat bunlar her ne kadar gaib iseler de herhangi bir sebep dolayısıyla onların bir kısmı hazır olmuştur. İşte onlar bu hazır olanların isimleridir. (Yani bu hazır olanların isimleri Âdem'e öğretilmiştir.)

İbn Atiyye der ki: Açıkça görülen şu ki: Şanı yüce Allah, Hz. Âdem'e isimleri öğretmiş ve bu cinslerle birlikte şahısları ile beraber bunları ona göstermiştir. Daha sonra bunları meleklerle göstermiş ve meleklerin bilmesi mümkün olan isimlerini onlara sormuş, sonra da Hz. Âdem onlara şu cevabı vermiştir: Bunun adı şudur, bunun adı da budur, diye

el-Maverdi de der ki: En doğrusu gösterme işinin adlandırılan şeylere yönelik olmasıdır. Diğer taraftan bu göstermenin zamanı ile ilgili olarak iki görüş vardır. Bunlardan birisine göre bu eşyayı yarattıktan sonra göstermişti. İkinci görüşe göre ise, Allah Teala bu eşyayı meleklerin tasavvurlarında canlandırmış, sonra

da bunları arzetmiş (göstermiş)tir. [\[268\]](#)

5- İlk Olarak Arapça Konuşan:

İlk olarak kimin arapça konuştuğu hakkında farklı görüşler vardır. Ka'b el-Ahbar'dan rivayet edildiğine göre Arapça, Süryanice yazıyı ve bütün yazıları ilk ortaya atan ve bütün dillerle ilk konuşan kimse Âdem (a.s)'dır. Ka'b el-Ahbar'dan başkaları da böyle demiştir.

Denilse ki: Yine Ka'b el-Ahbar'dan hasen bir rivayet ile şöyle dediği kaydedilmektedir: Arapça ilk konuşan kişi Cebrail (a.s)'dır. Hz. Nuh'a Arap-çayı o öğretmiştir. Hz. Nuh da bunu oğlu Şam'a öğretmiştir. Bunu Sevr b. Zeyd, Halid b. Ma'dan'dan, o da Ka'b yoluyla rivayet etmiştir. Peygamber (s.a)'dan ise şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Açık seçik Arapçayı ilk konuşma imkanı verilen

kişi İsmail'dir. O vakit o on yaşında idi."^[269] Yine Arapça ilk konuşan kişinin Kahtan oğlu Ya'rub olduğu da rivayet edilmiştir. Başka rivayetler de vardır.

Buna karşılık biz de deriz ki: Doğrusu, insanlar arasında bütün dilleri ilk konuşan kişinin Âdem (a.s) olduğudur. Kur'an-ı Kerim de buna tanıklık etmektedir. Nitekim yüce Allah: "Âdem'e bütün isimleri öğretti" diye buyurmaktadır. Bütün diller ise isimlerden ibarettir. Dolayısıyla bu diller, "isimler" tabirinin kapsamına girmektedir. Sünnetteki rivayetler de bunu ifade etmektedir. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Tencere ve küçük kaba

varıncaya kadar (Allah) Hz. Âdem'e bütün isimleri öğretmiştir."^[270]

Başkalarının kaydettikleri diğer rivayetlerden İbrahim (a.s) soyundan ilk Arapça konuşanın Hz. İsmail olduğu kastedilmiş olabilir. Aynı şekilde eğer bunun dışındaki diğer rivayetler sahih ise, bu da sözü geçen o kimsenin kabilesi arasında ilk Arapça konuşan kişi olduğu şeklinde yorumlanır. Buna delil ise belirttiğimiz bu gerekçelerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Melekler arasında da aynı şekilde Hz. Cebrail Arapça konuşan ilk melektir. O Arapçayı yüce Allah, Hz. Âdem'e veya Hz. Cebrail'e -az önceki açıklamalara göre- öğrettikten sonra Hz. Nuh'a öğretmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: Bunlar" buyruğu esreli olarak mebnidir. Temim-liler, Kays'lıların bir kısmı ile Esed'liler bunu kasr ile okurlar. el-A'sa; der ki:

"Bunlara da diğerlerine de: Hepsine verdin; Kesilip biçilmiş aynı evsafta ayakkabılar."

Araplardan elif ile hemzeyi hazfederek şeklinde telaffuz edenler de vardır.^[271]

6- Doğru Söyleme Şartı:

"Eğer doğru söyleyenler iseniz" buyruğu bir şart cümlesidir. Cevabı ise zikredilmemiştir, takdiri ise şöyledir: Eğer sizler Âdemoğullarının yeryüzünde fesat çıkartacağı iddianızda doğru söyleyen kimseler iseniz siz, de bana (bu isimleri) bildiriniz. Bu açıklamayı el-Müberred yapmıştır. "Doğru söyleyenler iseniz" buyruğu bilenler iseniz, demektir. Bundan dolayı melekler için ictihad

sözkonusu değildir. O bakımdan onlar da "Seni tenzih ederiz" diye cevap vermişlerdir. Bunu da en-Nekkaş naklederek şöyle demiştir: Eğer yüce Allah bu konuda verecekleri haberde doğru olmak şartını koşmamış olsaydı şanı yüce Allah'ın yüz yıl süreyle ölü bıraktığı kimse için sözkonusu olduğu gibi onlar için de ictihad caiz olurdu. Yüce Allah bu kişiye: "Ne kadar kaldın?" (el-Bakara, 2/259) diye sormuş, ancak doğruyu isabet ettirmesi şartını koşmamıştı. O da cevap vermiş, fakat isabet etmemişti. Buna karşılık da herhangi bir şekilde azarlanmamıştı. Bu açıkça anlaşılan bir husustur.

Taberi ve Ebu Ubeyd'in anlattıklarına göre müfessirlerden birisi yüce Allah'ın: "Eğer., iseniz" buyruğunun anlamı "... idiniz" diye açıklamıştır. Ancak Taberi ve Ebu Ubeyd böyle bir açıklamanın yanlış olduğunu söylemişlerdir. buyruğu haber verin, bildirin demektir. Çünkü Arapçada "nebe" haber demektir. Hemzeli olarak Nebi de burdan gelmektedir. Yüce Allah'ın izniyle buna dair açıklama ileride gelecektir. [\[272\]](#)

7- Güç Yetirilemeyen Teklifi (teklifu mâ lâ yutak):

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Bu şekilde haber vermek; güç yetirileme-yen birşeyin teklif edilebileceği sonucu çıkmaktadır. Çünkü yüce Allah onların bunları bilmediklerini biliyordu. Ancak tefsir alimlerinin muhakkikleri şöyle demişlerdir: Burada bu buyruk teklif kasdıyla verilmemiştir. Bundan kasıt sadece onların gerçeği görüp kabul etmeleri ve işin bilgisini Allah'a havale etmeleridir. Güç yetirilemeyen şeyin teklifi olmuş mudur olmamış mıdır hususuna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle sûrenin sonunda gelecektir. [\[273\]](#)

32. Dediler ki: "Seni tenzih ederiz, senin bize öğrettiğinden başka birşey bilmeyiz. Gerçekten Sen Alimsin, Hakimsin."

Yüce Allah'ın: "Dediler ki: "Seni tenzih ederiz, Senin bize öğrettiğinden başka birşey bilmeyiz..." buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1-Tesbih:

Seni tenzih ederiz": Yani gaybı senden başka bir kimsenin bilmesinden yana seni tenzih ederiz. Bu meleklerin yüce Allah'ın: "Bunların isimlerini bana bildirin.." buyruğuna verdikleri cevabdır. Onlar yüce Allah'a kendilerine öğrettiğinden başka hiçbir şeyi bilemeyeceklerini ve - biz insanlar arasında bilgisizlerin

yaptıkları gibi - bilgileri olmadık şeyler üzerinde görüş beyan etmediklerini belirterek cevap verdiler. "Senin bize öğrettiğin..." anlamındaki buyrukta yer alan burada anlamında olup "bize öğrettiğin şey..." demek olur. Masdar anlamını veren türden olup: "Senin bize öğretmenden başka..." anlamına gelmesi de mümkündür. [\[274\]](#)

2- Soruya Cevap Verme Adabı:

Herhangi bir husus hakkında bilgi edinmek üzere kendisine soru sorulan kimseye düşen, eğer cevabı bilmiyor ise, meleklerle, peygamberlere ve faziletli ilim adamlarına uyararak: Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ve ben bilmiyorum, diye cevap vermektir. Şu kadar var ki doğru sözlü yüce Peygamberimiz ilim adamlarının ölümü ile ilmin de kaldırılacağını, geriye kendilerinden fetva sorulacak ve görüşlerine göre fetva verecek cahil birtakım insanların kalacağını bunun sonucunda bunların da sapacağını, başkalarını da saptıracaklarını beyan buyurmuştur. [\[275\]](#)

Bu âyet-i kerimenin anlamı ile ilgili olarak Peygamber (s.a)'dan ashab-ı kiramdan, tabiin'den ve onlardan sonra gelenlerden rivayet edilen haberlere gelince; el-Büstî, Sahih Müsned'inde İbn Ömer'den şunu rivayet etmektedir: Adamın birisi Rasulullah (s.a)'a: En kötü bölge hangisidir? diye sormuş, Hz. Peygamber: "Bilemiyorum, Cebrail'e soruncaya kadar (bana mühlet ver)" diye cevap verdi, Cebrail'e sordu. Hz. Cebrail de: Bilemiyorum, Mikâil'e soruncaya kadar bana mühlet ver. Daha sonra Hz. Cebrail gelerek şöyle dedi: Bölgelerin en hayırlısı mescidler, en kötüsü ise pazarlardır. [\[276\]](#)

Hz. Ebu Bekir de ölen torununun mirasını isteyen nineye şu cevabı verdi: Geri dön, ben istişare edip insanlara sorayım, durumu öğreneyim. [\[277\]](#)

Hz. Ali de: Ne kadar da yürek soğutucudur (hayırlı bir iştir!) sözlerini üç defa tekrarladı. Çevresinde bulunanlar: Neden söz ediyorsunuz ey mü'min-lerin emiri? diye sorunca Hz. Ali şu cevabı verdi: Kişiye bilmediği birşey hakkında soru sorulur da o da doğrusunu en iyi bilen Allah'tır, diye cevap vermesi. [\[278\]](#)

Adamın birisi, İbn Ömer'e bir mes'ele hakkında soru sorar, o da şu cevabı verir: Ben bunu bilmiyorum. Adam geri dönüp gidince İbn Ömer ona şöyle der: İbn Ömer'in söylediği söz çok güzeldir. Ona bilmediği şey hakkında soru soruldu da o da: Ben bunu bilmiyorum, diye cevap verdi. Bunu Dari-mî Müsned'inde

zikretmektedir. [\[279\]](#)

Müslim'in Salih'inde, Buhayye'nin sahibi Ebu Akil, Yahya b. el-Mütevek-kil'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: Kasım b. Ubeydullah ile Yahya b. Sa-id'in yanında oturuyor idim. Yahya Kasım'a şöyle dedi: Muhammed'in babası, senin gibi büyük bir kimseye bu dine dair bir husus hakkında soru sorulur da senin bu hususta herhangi bir bilgin olmaz ve çıkar yol gösteremez-sen -veya: Bu konuda bir bilgin bulunmaz, bir çıkış yolu da gösteremezsen-bu çok çirkin bir iş olur. Bunun üzerine el-Kasım ona, neden böyle diyorsun diye sorunca şu cevabı verir: Çünkü sen bir taraftan Ebu Bekir, diğer taraftan Ömer gibi iki hidâyet imamının

oğlusun. [\[280\]](#) el-Kasım ona şu cevabı verir: Allah'tan gelmiş olan buyrukları akledip kavramış bir kimse açısından bundan da daha çirkin olan iş bilgisizce birşey söylemem veya güvenilir (sika) olmayan birisinden rivayet derlememdir.

Bunun üzerine Yahya susar ve ona cevap vermez. [\[281\]](#)

Malik b. Enes de der ki: İbn Hürmüz'ü şöyle derken dinledim: İlim adamı olan bir kimsenin kendisi ile birlikte oturup kalkanlara kendisinden sonra "bilmiyorum" demeyi miras bırakması gerekir ki bu, onların önünde asıl bir kaide olarak kalsın. Onlardan herhangi birisine bilmediği şey hakkında sorulacak olursa o da; bilmiyorum, desin.

el-Heysem b. Cemil der ki: Ben Malik b. Enes'e kırksekiz mes'ele hakkında soru sorulduğuna ve bunların otuz iki tanesi hakkında; bilmiyorum diye cevap verdiğine tanık oldum.

Derim ki: Ashab-ı kiram'dan tabiinden ve müslümanların fakihlerinden buna benzer rivayetler pek çoktur. Bunun aksi davranışlara iten ancak riyaset sevdası ve ilimde insaf sahibi olmamaktır. İbn Abdi'l-Berr der ki: İlmin bereketinden ve adabından birisi de ilimde insaf sahibi olmaktır. İnsaf sahibi olmayan bir kimse, ne kendisi birşey anlar, ne de başkasına birşey anlatabilir.

Yunus b. Abdi'l-A'la rivayetle dedi ki: İbn Vehb'i şöyle derken dinledim: Ben Malik b. Enes'in şöyle dediğini dinledim: Bizim çağımızda insaftan daha az hiçbir şey yoktur.

Derim ki: Bu İmam Malik'in zamanında böyle idiyse, fesadın yaygınlaştığı ve bayağılıkların çoğaldığı, ilmin, anlayıp kavramak için değil de başkanlık için talep edildiği zamanımızda durum nasıldır? Günümüzde ilim, dünyada üstünlük sağlamak, kalbe katılık veren, kinleri yerleştiren, tartışma ve münazaralar ile akranlara galip gelmek için tahsil edilir birşey oldu. Bu tür maksatlar ve davranışlar ise takvasızlığa ve yüce Allah'tan korkmayı terketmeye iter.

Günümüzün bu durumları nerede, Ömer (r.a)'dan gelen şu rivayetin ifade ettiği gerçek nerede? Hz. Ömer dedi ki: Kadınlara vereceğiniz mehirler kırk ukiyeden fazla olmasın . İsterse Zu el-Asaba -yani Yezid b. el-Husayn el-Ha-risi'nın kızı olsun. Her kim bundan daha fazla mehir verecek olursa, bu fazlalık beytü'l-mal'e konulacaktır. Kadınların bulunduğu taraftan uzunca boylu burnu bir parça basık bir kadın kalktı ve: Senin böyle bir şeye yetkin yoktur, dedi. Hz. Ömer, o da nedenmiş? deyince kadın şu cevabı verdi: Çünkü yüce Allah: "Onlardan birisine yüklerle (mehir) vermiş olsanız bile ondan geri hiçbir şey almayın." (en-Nisa, 4/20) diye buyurmaktadır. Bunun üzerine Hz. Ömer dedi ki: Bir kadın isabet etti, bir adam da yanıldı.

Veki', Ebu Ma'şer'den, o Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Adamın birisi, Ali (r.a)'a bir mes'eleye dair soru sorar.

Hz. Ali de o hususta cevabını verince adam şöyle der: Durum böyle değil ey mü'minlerin emiri, aksine durum şöyle şöyle olmalıdır. Hz. Ali şu cevabı verir: Evet sen isabet ettin ve ben hata ettim. Her bilenin üstünde daha iyi bir bilen vardır.

Ebu Muhammed Kasım b. Esbağ der ki: Doğu tarafına yolculuk yaptığım sırada Kayrevan'da konakladım. Bekr b. Hammad'dan Müsedded yoluyla gelen hadisleri aldım. Daha sonra oradan Bağdat'a yolculuk yaptım. İnsanlarla (alimlerle) karşılaştım. Geri döndüğümde tekrar Bekr b. Hammad'ın yanına gidip Müsedded yoluyla gelen hadisleri tamamlamak istedim. Günün birinde ona Peygamber (s.a)'ın şu hadisini okudum: "Peygamber (s.a)'ın huzuruna Mudarlılardan çizgili elbiseleri yakalarından delerek giyinmiş kimseler geldi.

[282]

O bana: Bu ifade böyle değil şeklindedir. Ben ona: Hayır buşeklindedir, dedim. Endülüs'te olsun Irak'ta olsun kime bu hadisi okudumsa böylece okudum. Bana şu cevabı verdi: Irak'a girmekle bize karşı çıkıyor ve öğünüyor musun? Veya buna benzer bir ifade kullandı. Daha sonra bana şöyle dedi: Kalk seninle birlikte -mescidde bulunan bir hocayı göstererek- şu hocaya gidelim, dedi. Bu gibi şeyleri bilen birisidir. Onun yanına vardık ve bu hususta sorumuzu sorduk. O da benim dediğim gibi buradaki ifade şeklindedir dedi. Bunlar kumaşları yarararak giyen kimselerdi, yakaları ön taraflarına gelir idi. Burada sözü geçen kelimesi ise, kelimesinin çoğuludur. (Bu da bedevi Arapların sardıkları çizgili peştemal demektir). Bekr b. Ham-mad burnunu yakalayarak: Burnum hakkın önünde yere sürülmüştür. Burnum hakkın önünde yere sürülmüştür, dedi ve gitti.

Yezid b. el-Velid b. Abdülmelik'in şu beyitleri ne kadar güzeldir:

"Bir mecliste konuşacak olur isem Konuşmamın varacağı nokta bilgimin son noktasıdır Ben bildiğimi aşarak başka şeyler söylemem Bilgim sona erdiği yerde de susarım." [\[283\]](#)

3- Subhaneke, Alim ve Hakîm:

"Subhane" kelimesi Halil ve Sibeveyh'e göre masdar olarak mansuptur. Seni şanına layık bir şekilde teşbih ederiz, demektir. el-Kisâî'nin açıklamasına göre ise bu izafet yapılmış bir nida olduğu için mansuptur.

"Alîm": Bilinen şeylere dair mübalağalı bilgi sahibi olduğunu ifade eder. Şanı yüce Allah'ın yaratıkları hakkındaki sonsuz bilgisini anlatmaktadır.

"Hakîm"ın anlamı hükmeden demektir. Kelimenin bu şekli, mübalağa ifade etmek içindir. Bunun herşeyi muhkem ve sağlam kılan anlamına geldiği de söylenmiştir.

Buna göre "Hakîm" yüce Allah'ın fiilî sıfatlanndandır. Nasılki (işittirici anlamına gelen:) müsmî' kelimesi semî' şekline ve (acı veren can yakan anlamına gelen:) mü'lim kelimesi elîm şekline dönüştürülmüş ise burada da (sağlam yapan anlamına gelen) muhkim kelimesi hakîm'e dönüştürülmüştür. Bu açıklamalar İbnu'l-Enbârî'ye aittir.

Kimisine göre de "hakîm" bozuluşu engelleyen anlamındadır. Bundan dolayı maksada aykırı yürüyüp gitmekten atı engellediğinden dolayı game "hakemetü'l-licam" adı verilmiştir. Cerir der ki:

"Ey Hanife oğulları, ayak takımlarınızı iyi gemleyiniz Çünkü ben size karşı gazaplanmaktan korkuyorum."

Cerir ayak takımlarınızı kötülük yapmaktan engelleyiniz, demek istemektedir. Züheyr de der ki:

"Atları süren kişi toynakları aşılncaya kadar alıp götürür,

Deriden ve kendirlerden onlara gemler yapılmıştır. "

Araplar belli bir işi yapmaktan engellenmesini kastetmek üzere; yetimi şu şu işlerden ihkam et (alıkoy) derler.

"Muhkem sûre" ise, her türlü değişikliklerden ve değiştirmelerden korunmuş, ona ait olmayan bir şeyin kedisine eklenmesi, ondan olmayan bir şeyin de ona ilave edilmesi önlenmiş sûre demektir.

Hikmet de buradan gelmektedir. Çünkü hikmet, kişiyi cahillikten alıko-yar. Birşeyi sağlam yapıp da isteğinin dışına çıkmasını önlediği vakit, "o şeyi

muhkem yaptı" denilir. "Hakîm" ise, mübalağa ifade eder. [\[284\]](#)

33. "Ey Âdem, onlara isimlerini haber ver" diye buyurdu. O da onlara isimlerini haber verdi. (Allah) buyurdu ki: "Size demedim mi ki gerçekten Ben göklerin ve yerin gizliliklerini de bilirim, açıkladıklarınızı da gizlediklerinizi de bilirim?"
Yüce Allah'ın bu buyruğuna dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- Eşyanın İsimlerini Haber Vermesi:

"Onlara isimlerini haber ver" buyruğu ile yüce Allah, isimleri meleklerle arzettikten sonra eşyanın isimlerini meleklerle bildirmesini emretmiştir. Böylelikle meleklerin, yüce Allah'ın kendilerine sorduğu şeyler hakkında (Âdem'in) daha bilgili olduğunu bilsinler ve bununla Âdem'in faziletine, şanının yüceliğine, dikkatleri çekilmiş olsun. Yüce Allah, Âdem'i meleklerin önüne geçirmek, Âdem'e secde etmelerini sağlamak, onları Âdem'in öğrencisi yapmak ve ondan öğrenmelerini emretmek suretiyle Âdem onlardan daha faziletli olmuştur. Böylelikle Hz. Âdem kendisine secde edilmek ve bilginin tahsis edilmesi suretiyle üstünlük ve büyüklük rütbesini elde etmiş oldu. [\[285\]](#)

2- Ayete Göre Bilginin ve Bilginlerin Fazileti:

Bu âyet-i kerimede bilginin ve bilginlerin faziletine delil vardır. Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: "Melekler, ilim talep edene hoşnutlukları dolayısıyla kanatlarını (onun önüne) serer." [\[286\]](#) Yani ona boyun eğip alçakgönüllülük gösterirler. Yüce Allah'ın diğer kulları arasından özellikle ilim ehline bunları yapmalarının sebebi, şanı yüce Allah'ın, Âdem (a.s) hakkında melekleri böyle bir tavır takınmak zorunda bırakmasıdır. Ondan bu yana melekler bu şekildeki bir davranışı kendilerine bir edep haline getirmişlerdir. İşte bundan dolayı, melekler ilme ve alimlere tazimleri dolayısıyla ilmin talebine ve ilimle uğraşmaya razı olduklarından dolayı bir insanın bilgi sahibi olduğunu gördükleri vakit, o kimseye karşı alçakgönüllülük gösterir, boyun eğip ve tezellül gösterirler. İnsanlar arasından ilim taliplerine karşı durumları bu olduğuna göre ya gerçekten büyük ilim sahiplerine ve aralarından rabbani olanlara karşı tavırları ne olur? Allah, bizleri bunlardan kılın, bunlar arasında bulundursun. Şüphesiz ki O, büyük bir lütuf sahibidir. [\[287\]](#)

3- Melekler mi Daha Faziletlidir, Âdemoğulları mı?:

Burdan hareketle ilim adamları: Melekler mi daha faziletlidir, yoksa Âdemoğulları mı daha faziletlidir, hususunda iki farklı, görüşe sahip olmuşlardır. Bir kesime göre, insanların arasındaki rasuller, meleklerin rasullerinden üstündür. İnsanların velileri, meleklerin velilerinden üstündür.

Diğer bir kesime göre Mele-i A'lâ daha üstündür. Melekleri daha üstün kabul edenler, yüce Allah'ın şu buyruklarını delil gösterirler:

"Melekler, Allah'ın mükerrem kullarıdır. Sözleriyle O'nun önüne geçmezler ve O'nun emriyle amel ederler." (el-Enbiya, 21/26-27); "Onlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a asla isyan etmezler. Ne emrolunurlarsa yaparlar." (et-Tahrim, 66/6); "Mesih de Allah'a kul olmaktan asla çekinmez, mukarreb melekler de." (en-Nisa, 172); "De ki: Ben size, benim yanımda Allah'ın hazineleri vardır, demiyorum. Ben gaybı bilirim, de demiyorum. Hiç şüphesiz ben bir meleğim de demiyorum." (el-En'am, 6/50)

Buhari'de de şu ifade yer almaktadır: "Aziz ve celil olan Allah buyuruyor ki: Her kim beni bir topluluk arasında anarsa Ben de o kimseyi onun topluluğundan daha

hayırlı bir topluluk arasında anarım."[\[288\]](#) Bu ise bu konuda açık bir nasır.

Âdemoğullarının üstün olduğunu söyleyenler ise, yüce Allah'ın şu buyruğunu delil gösterirler: "İman edip salih amel işleyenler şüphesiz bunlar yaratılanların en hayırlılarıdır." (el-Beyyine, 98/7) Peygamber efendimizin şu buyruğunu da delil gösterirler: "Şüphesiz melekler, ilim talep edenden hoşnutlukları kanatlarını

(önüne) sererler."[\[289\]](#) Bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir. Ayrıca yüce Allah'ın meleklerle karşı Arafat'ta vakfe yapan hacılarla öğündüğünü belirten

hadisleri de delil gösterirler.[\[290\]](#) Ancak daha faziletli olanla öğünüleceği ise bilinen bir husustur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Peygamberlerin meleklerden daha faziletli olduğunu kesin olarak söylemeye imkan olmadığı gibi, meleklerin de onlardan daha hayırlı olduğunu kesin olarak söylemeye imkan yoktur. Çünkü bu konuda kanaat belirtmenin yolu; yüce Allah'ın ve Rasulünün haberi veya ümmetin icma etmesidir. Bu hususta bunlardan herhangi bir delil bulunmamaktadır. Bu konuda Kaderiye'ye ve kadı Ebu Bekr (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)'a muhalefet sözkonusudur. Çünkü bunlar: Melekler daha faziletlidir, demişlerdir. Kadı Ebu Bekir der ki: Bizim mezhep alimlerimizden ve Şia'dan: Peygamberler daha faziletlidir, çünkü yüce Allah meleklerle Âdem'e secde etmeleri emrini vermiştir,

diyenlere karşılık ise şu cevap verilir: Kendisine secde edilen, secde edenden daha faziletli olmayabilir. Çünkü Ka'be'nin önünde peygamberlerin secde ettiğini gördüğümüz gibi, bütün yaratıklar da onun etrafında ona doğru secde ederler. Şüphesiz peygamberler -ümmetin ittifakı ile- Ka'be'den hayırlıdır. Secdenin Allah'tan başka hiçbir kimseye yapılmayacağı hususunda da görüş ayrılığı yoktur. Çünkü secde etmek bir ibadettir. İbadet ise ancak yüce Allah'a yapılır. Durum böyle olduğuna göre, herhangi bir tarafa secde etmek o cihetin secde edip ibadet edenden daha hayırlı olduğunu göstermez. Ve bu da açık bir husustur.

Bundan sonraki âyet-i kerimede buna dair ek açıklamalar gelecektir. [\[291\]](#)

4- Gayb Bilgisi:

Yüce Allah'ın: *"Gerçekten göklerin ve yerin gizliliklerini de Ben bilirim"* buyruğunda yüce Allah'ın -Peygamber gibi- bildirdiği kimseler veya yüce Allah'ın bildirdiği kimselerin bildirdikleri dışında hiçbir kimsenin gaybı bilemeyeceğinin delili vardır. Buna göre (gaybı bilmek iddiasında bulunan) müneccimler, kâhinler ve benzerleri yalancıdır. Buna dair etraflı açıklamalar yüce Allah'ın: *"Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. Kendisinden başkası bunları bilmez."* (el-En'am, 6/59) buyruğunu tefsir ederken gelecektir. [\[292\]](#)

5- Açıklanan ve Gizlenen Şeyleri Allah Bilir:

Yüce Allah'ın: *"Neyi açıklarsanız, neyi gizlerseniz yine de bilirim"*; yani melekler: *"Orada fesat çıkartacak... bir kimse mi yaratacaksın?"* şeklindeki sözlerini açığa vurmuşlardır. *"Neyi açıklarsanız"* buyruğu ile buna işaret edilmektedir. Bu açıklamayı Mekkî ve el-Maverdî nakletmiştir. ez-Zehrâvî de der ki: Onların açığa vurdukları Hz. Âdem'e vakit kaybetmeksizin secde etmeleridir. *"Neyi gizlerseniz"* buyruğundan kastedilen ise İbn Abbas, İbn Mes'ud ve Said b. Cübeyr'in açıklamalarına göre İblis'in kendi içinde gizlediği büyüklük ve masiyet kararıdır. İbn Atiyye de der ki: *"Gizlerseniz"* buyruğunun bu görüşe göre gizleyen tek bir kişi olmakla birlikte çoğul gelmesi, Arapların, bu konudaki üslupları ve gerektiğinde kuralları aşmalarıdır. Nitekim bir toplulukta bayağı bir kimse bir cinayet işleyecek olursa, o topluluğa: Bu işi siz yaptınız, denilir, ancak kastedilen: Bunu yapan kimse sizin aranızdan bir kimsedir, şeklindedir. Bu şekilde bir ifade azarlamak kasdıyla kullanılır. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğu da bu türdendir: *"Muhakkak odaların arkasından sana*

seslenenlerin çoğunun akılları ermez." (el-Hucurat, 49/4) Halbuki onlar arasından Hz. Peygamber'e bu şekilde seslenen sadece Uyeyne (b. Hısn el-Fezarî)'dir. Bir görüşe göre ise Akra' (b. Habis)dir.

Bir grup müfessir de şöyle demiştir: Burada sözü geçen açıklamak da gizlemek de onların tümünün bütün gizliliklerinin ve açıkladıklarının bilindiğini genel olarak ifade etmektedir.

Mehdi b. Meymun der ki: el-Hasen'in yanında bulunuyorduk. Ona el-Hasen b. Dinar, meleklerin gizlediği neydi, diye sorunca şu cevabı verdi: Yüce Allah, Âdem'i yarattığında melekler hayret edilecek bir yaratık görmüş oldular. Sanki bundan dolayı içlerine birşey düşmüş gibidir. Devamla dedi ki: Sonra birbirlerine döndüler ve bunu kendi aralarında gizli tutmaya çalışarak: Bu yaratık ne diye sizi endişelendirsin ki? Şüphesiz yüce Allah, neyi yarattıysa yaratsın, mutlaka biz o yarattığından Allah katında daha üstün ve değerli olacağız, dediler.

"Neyi açıklarsanız" buyruğundaki "Ne", "Bilirim" anlamındaki fiil ile nasb mahallinde olabilir. Bunun: "Bilen" anlamına ism-i tafdil olması ve "ne" anlamındaki edatın onunla mansup kabul edilmesi de mümkündür. O taktirde buyruk (bu yönüyle) "Allah'ın Evi'ni ziyaret edenler" tabirine benzer. Buna dair açıklamalar daha önceden (2/30. âyetin sonlarında) geçmiş bulunmaktadır. [\[293\]](#)

34. Hani Biz, meleklerle: "Âdem'e secde edin" demiştik de İblis dışında derhal secde ettiler. O ise, dayattı ve kibirlenerek kâfirlerden oldu.

Buna dair açıklamalarımız on başlık halinde verilecektir:

1- Biz Demiştik..:

Yüce Allah'ın "Ve iz kulna" buyruğu: "Hatırla ki Biz" anlamındadır. Ebu Ubeyde'nin burada yer alan "İz" edatı fazladır, şeklindeki açıklaması uygun değildir. Çünkü bu kelime zarftır. Buna dair açıklamalar daha önceden (2/30. âyet birinci başlıkta) yapılmıştır. "Demiştik" diye buyurulup da "demiştim" buyurulmamasının sebebi, yüce ve cebbar olan Allah'ın kendi zatı hakkında; zatını yüceltmek ve zikrini yükseltmek için çoğul zamiri kullanmasıdır.

"Melâike" kelimesi "melek" kelimesinin çoğuludur. Buna dair açıklamalar da daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[294\]](#) Aynı şekilde Âdem kelimesine dair açıklamalar ve bunun türediği kök hakkındaki bilgiler de önceden verilmiştir.

[295] tekrarlanmasının anlamı yoktur.

Ebu Cafer b. el-Ka'ka'n "li'l-melâiketi" kelimesini daha sonra gelen "uscu-dû" kelimesinde yer alan cim harfinin ötreli (cu) şeklinde okunduğu için ona rivayetle "li'l-melaiketu" şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir. "Elhamdülillahi" ibaresini "elhamdülüllahi" [296] şeklinde okumak da buna benzemektedir. [297]

2- Secde:

"Secde edin" emri sücud kökünden gelmektedir. Arap dilinde bunun ifade ettiği anlam boyun eğdiğini ve zilletle itaat ettiğini göstermektedir. Şair der ki:

"Ve öyle bir toplulukla ki, beyaz çizgili siyah atlar etraflarında kayboluyor Küçük tepelerin toynakları altında secde ettiğini görürsün." Şair, burada tepelerin atların toynaklarına secde ettiğini söylemektedir. Çünkü toynaklar tepeleri çiğnemekte ve tepeler kendilerini onlara karşı koruyamamaktadır.

"Secde eden göz" tabiri, bakmaktan çekinen göz demektir. Secde etmenin en ileri derecesi yüzü yere koymaktır. İbn Faris der ki: Eğilme söz-konusu olduğu zaman "secde etti" denilir. Secde eden herkes alçalmış olur. "İscad" bakışı sürdürmek demektir. Ebu Amr der ki: Başını önüne eğdiği zaman "escede" denilir. Şair der ki:

"Secde ettirildi develerinin yularlarına

Hiristiyanların, hahamlarının önünde secde edişi gibi."

Ebu Ubeyde der ki: Esedoğullarından bir bedevî Arap bana şunu okudu:

"Ve ona: Leyla'ya secde et, dediler, o da secde etti."

Şair, burada başını önüne eğen deveyi kastetmektedir. "İscad dirhemleri" ise, üzerlerinde onlara karşı secde ettikleri birtakım resimler bulunan dirhemler demektir. Şair der ki:

"İscad dirhemleri gibi onunla karşılaştı." [298]

3- Âdem'i ve İnsanları Meleklerden Üstün Görenler ile Âdem'e Secde Emrinin Hikmeti:

Âdem'i ve onun soyundan gelenleri üstün kabul edenler, yüce Allah'ın meleklerle: "Âdem'e secde edin" buyruğunu delil gösterir ve şöyle derler: İşte bu, Hz. Âdem'in meleklerden üstün olduğunun delilidir. Buna cevap şudur: "Âdem'e secde edin" buyruğunun anlamı: Âdem'in yüzüne yönelerek bana secde edin,

demektir. Bu, yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "Güneşin kaymasından dolayı namaz kıl" (el-İsra, 17/78); güneşin kayması esnasında namaz kıl, demektir. Yüce Allah'ın şu buyruğu da böyledir: "Ona ruhumdan üflediğim zaman siz derhal onun için secdeye kapanın" (el-Hicr, 15/29; Sad, 38/72); onun yaratılışını tamamladığım ve siz onunla karşı karşıya geldiğiniz vakit Benim için secdeye kapanınız, demektir. Kendisine secde edilen kimsenin, secde edenden daha faziletli olamayacağını, kibleye yönelerek secdede bulunmayı delil göstererek açıklamış bulunuyoruz.

Eğer: Âdem onlardan daha faziletli değil ise, ona meleklerin secde etme emrinin verilmiş hikmeti nedir, diye sorulacak olursa; şu şekilde cevap verilir: Meleker teşbih ve takdisleri ile bir parça kendilerini büyük görür gibi olunca, Allah, onlara kendisinden başka birisine secde etmeleri emrini verip kendilerine muhtaç olmadığını, ibadetlerine ihtiyacı bulunmadığını göstermek istemiştir. Kimi ilim adamı da şöyle demektedir: Melekler Âdem (a.s.)'ı kusurlu buldular, onu küçük gördüler. Halbuki yaratılışının özelliklerini bilmiyorlardı. Bundan dolayı onun şanını, şerefini yükseltmek üzere ona secde etmekle emrolundular. Yüce Allah'ın onlara Âdem'e secde etme emrini vermesinin kendilerine: "Muhakkak Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" dediğinde meleklerin: "Orada fesad çıkartacak., bir kimse mi yaratacaksın" demelerine bir ceza olarak Âdem'e secde etmelerini emretmiş olması da ihtimal dahilindedir. Şanı yüce Allah, kendilerine bu şekilde hitap edeceği vakit onların bu şekilde cevap vereceklerini de biliyordu. O bakımdan yüce Allah onlara: "Şüphesiz Ben çamurdan bir beşer yaratacağım." (Sa'd, 38/71) ve onu halife kılacağım, ona kendi ruhumdan üflediğim vakit siz de ona secdeye kapanınız, diye emir buyurdu. Yani, bu sizin şu anda bana söylediğinize ceza olmak üzere böyle olacaktır, demektir.

Denilse ki: İbn Abbas, insanların daha faziletli oluşuna şunları delil gösterir: Şanı yüce Allah, yüce Rasulünün hayatına şu buyruğuyla kasem etmiştir: "Hayatın hakkı için onlar gerçekten sarhoşlukları içerisinde şaşkın bir haldedirler." (el-Hicr, 15/72) Diğer taraftan şu buyruğuyla da Hz. Peygam-ber'e Allah'ın azabından yana güvenlik vermiştir: "Ta ki Allah, geçmiş ve gelecek günahlarını mağfiret etsin." (el-Feth, 48/2) Buna karşılık meleklerle de şöyle buyurmaktadır: "Onlardan her kim: Ben ondan gayrı ilahım, derse Biz onu cehennemle cezalandırırız." (el-Enbiya, 21/29) diye buyurmuştur.

Böyle sorana cevabımız şudur: Şanı yüce Allah, bizzat kendi hayatına kasem ederek: "Hayatıma andolsun" demediği gibi, meleklerin hayatına da kasem etmemiştir. Buna karşılık O, göklere ve yere yemin etmiştir. Bu ise onların Arştan ve sekiz cennetten daha üstün ve değerli olduğunun delili değildir. Yine

yüce Allah, incire ve zeytine de yemin etmiştir.

Şanı yüce Allah'ın: "Onlardan her kim: Ben ondan gayrı ilahım derse.." buyruğu ise, yüce Allah'ın Peygamberine şu buyruğunu andırmaktadır: "Andolsun eğer sen şirk koşarsan hiç şüphesiz amelin boşa çıkar ve şüphesiz ziyan edenlerden olursun" (ez-Zumer, 39/65) Buna göre, İbn Abbas'ın bu açıklamalarında, (Hz. Âdem'in ve oğullarının meleklerle) üstünlüğüne delalet edecek ifadeler yoktur.

[\[299\]](#)
Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

4- Meleklerin Âdem'e Secde Şekli:

İlim adamları, meleklerin Âdem'e secdelerinin, ibadet mahiyetini taşımadığı üzerinde ittifak etmekle birlikte, secdelerinin keyfiyeti hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Cumhur der ki: Bu, namazda alışılmış secde olduğu gibi alnı yere koymak şeklinde meleklerle verilmiş bir emir idi. Çünkü örfte olsun, şeriatte olsun, secde etmekten açıkça anlaşılan budur. Buna dayanılarak şöyle denilmiştir: Bu secde, Âdem'e bir ikram ve onun faziletini açıkça ortaya koyuş, yüce Allah'a da itaat mahiyetinde idi. Hz. Âdem de bu durumda bizim için kıblenin konumuna benzer bir konumda idi. Buna göre "Âdeme" ifadesinin anlamı "Âdem'e doğru secde edin" demektir. Nitekim kibleye namaz kıldı, denilirken kibleye doğru namaz kıldı denilmek istenir.

Bir başka kesim de şöyle demiştir: O secde, günümüzde alışılmış olan alnın yere konulması şeklinde değil idi. Sözü geçen bu secde, kelime olarak dildeki aslî manası üzerinde bırakılmıştır. Bu aslî anlamı ise zillet göstermek ve itaat etmektir. Buna göre "Âdem'e secde edin" buyruğu; "Âdem'e boyun eğip itaat edin, onun faziletini ikrar ve kabul edin" demektir. "Derhal secde ettiler" buyruğu da onlara verilen emri yerine getirdiler, demektir.

Yine şu hususta da farklı görüşler ortaya atılmıştır: Acaba bu şekilde secde etmek, Âdem (a.s)'a ait bir özellik mi idi? Buna göre, yüce Allah dışında bütün kainatta ondan başkasına secde caiz olmaz mı demektir, yoksa Hz. Âdem'den sonra da Hz. Yakub zamanına kadar yaratıklara secde etmek caiz mi idi? Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Babasını ve annesini tahtın üzerine çıkarttı (oturttu), hepsi de ona secdeye kapandılar" (Yusuf, 12/100) Buna göre acaba yaratıklara secdenin mubah kılındığı son hal bu mudur? Çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre yaratıklara da secde Rasulullah (s.a)'ın dönemine kadar mubah idi. Ashabı; ağaç ve deve Rasulullah'a secde ettiğinde şöyle demişti: Ağaçtan ve ürküp kaçan deveden sana secde etmeye biz daha layıkız. Bunun üzerine Hz.

Peygamber şöyle buyurdu: "Alemlerin Rabbi olan Allah'tan başka hiçbir kimseye secde edilmemelidir."

İbn Mace Sünen'inde, el-Büstî de Sahih'inde Ebû Vakid'in şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Muaz b. Cebel, Şam'dan gelince Rasulullah (s.a)'ın önünde secdeye kapandı. Bunun üzerine Rasulullah (s.a): "Bu da ne oluyor?" deyince Muaz şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasulü, ben Şam'a vardım, baktım ki onlar yüksek kumandanlarına ve büyük din adamlarına secde ediyorlar, ben de bu işi sana yapmak istedim. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Hayır, böyle birşey yapma, çünkü ben herhangi bir şeyin herhangi bir şeye secde etmesini emredecek olursam, kadına kocasına secde etmesini emrederdim. Kadın kocasının hakkını yerine getirmedikçe Rabbinin hakkını yerine getirmiş olmaz. Hatta deve üzerine vurulan eğere çıkmış olsa dahi kocası yanına gelmesini isteyecek olursa ona

karşı çıkmamalıdır."^[300] Hadisin bu lafzı el-Büstî'ye aittir. Deveye vurulan eyer (el-kateb)'in anlamı şudur: Arapların yanında doğum yapmak için özel sandalye çok az bulunurdu. O bakımdan doğum esnasında hanımlarını bu şekilde develerin üzerine vurulan eyerlere (el-kateb) oturtur ve taşırlardı. Hadisin Muaz yoluyla gelen rivayetlerinin birisinde de şöyle denilmektedir: Hz. Peygamber insanlara secde etmeyi yasakladı ve buna karşılık musafaha yapmayı emretti.

Derim ki: Sûfilerin cahilleri semaları, şeyhlerinin huzuruna girmeleri ve istiğfarda bulunmaları esnasında yapılması yasaklanan bu şekilde secde etmeyi adet haline getirmişlerdir. Onlardan herhangi birisi kendinden geçip cezbe haline geldiğinde iddiasına göre daha kıdemli olanların önünde secde edermiş. Ancak bu onun bilgisizliğinden dolayıdır. Bilgisizliğinden dolayı kibleye doğru mu başka tarafa doğru mu secde ettiğine de dikkat etmez. Onların bu şekildeki amelleri bir sapıklıktır ve boşa çıkmıştır.^[301]

5- İblis:

"İblis dışında derhal secde ettiler" buyruğunda yer alan İblis kelimesinin mansub olması (yani sin harfinin üstün olması) istisnanın muttasıl olması dolayısıyladır.

^[302] Çünkü İblis, cumhurun görüşüne göre meleklerden idi. Bunlar arasında İbn Abbas, İbn Mes'ud, İbn Cüreyc, İbnu'l-Müseyyeb, Kata-de ve başkaları da vardır. Şeyh Ebû'l-Hasen'in benimsediği görüş de budur. Taberi de bu görüşü tercih etmiştir. Âyetin zahirinden anlaşılan da budur. İbn Abbas der ki: İblis'in adı Azâzîl idi, meleklerin en şerefliilerindendi. O dört kanatlı bir melekti, bundan

sonra ise, bunlardan mahrum bırakıldı.

Simak b. Harb'ın İkrime'den rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: İblis meleklerden idi, yüce Allah'a asi olunca Allah, ona gazab etti, ona lanet etti ve şeytan oldu.

el-Maverdî'nin Katade'den naklettiğine göre ise İblis meleklerin en üstün türlerinden idi. Bu türe "el-cinne" denilir.

Said b. Cübeyr der ki: Cinler meleklerden bir koldur. Bunlar ateşten yaratılmıştır. İblis de bunlardandır. Diğer melekler ise nurdan yaratılmışlardır.

İbn Zeyd, el-Hasen ve yine Katade der ki: Âdem nasıl insanların babası ise İblis de cinlerin babasıdır. O bir melek değildir. Buna yakın bir ifade İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. O der ki: Onun asıl adı "el-Hâris"dir.

Şehr b. Havşeb ve bazı usulcüler der ki: İblis yeryüzünde yaşayan ve meleklerin kendileri ile savaştığı cinlerden idi. Melekler onu küçükken esir almış, o da meleklerle birlikte ibadet edip durmuş ve meleklerle birlikte ona da hitap edilmiştir. Ayrıca bunu Taberi, İbn Mes'ud'dan da rivayet etmiştir. Buna göre

buradaki istisna munkatı'dır. [\[303\]](#) Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Onların bir zanna uymaktan başka buna dair hiçbir bilgileri yoktur." (en-Nisa, 4/157) Konu ile ilgili iki görüşten birisine göre şu âyet-i kerimedeki istisna da böyledir: "... kestikleriniz hariç olmak üzere" (el-Maide, 5/3) Şairin şu sözleri de bu tür bir istisnadır:

"Senin için susuzluk da açlık da yoktur

Uyumaktan başka ve uyumak da yasaktır."

Bu görüşü savunanlardan kimisi şunu da delil göstermektedir: Yüce Allah, melekleri nitelendirirken şöyle buyurmuştur: "Onlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a asla isyan etmezler. Ne emrolunurlarsa yaparlar." (et-Tahrîm, 66/6) Diğer taraftan İblise dair şu âyet-i kerimeyi de görüşlerine delil göstermektedirler: "İblis müstesna, hemen secde etmişlerdi, o ise cinlerdendi." (el-Kehf, 18/50) Cinler ise meleklerden ayrı yaratıklardır.

Birinci görüşün savunucuları buna şu şekilde cevap verirler: Şanı yüce Allah, bedbaht olacağını ezelden beri bildiğinden dolayı İblis'in meleklerin dışına çıkması -yüce Allah'ın adaleti gereği- imkansız birşey değildir. Ve O, yaptığından sorumlu tutulmaz. Diğer taraftan onun ateşten yaratılmış olması da Allah'ın kendisine gazap ettiği esnada, yapısına şehvet ve arzusunun yerleştirilmesi de onun meleklerden olmasını reddetmek özelliğinden değildir.

İblis, yeryüzünde bulunan cinlerden idi, sonradan esir alındı, diyenlerin görüşlerine gelince, bu rivayete karşılık olarak İblisin meleklerle birlikte

yeryüzünde bulunan cinlere karşı savaştığına dair rivayetler de gelmiştir. Bunu da el-Mehdevî ve başkası nakletmiştir. es-Salebî de İbn Abbas'tan şunu nakletmektedir: İblis, Semûm ateşinden yaratılmış bulunan ve "cin" diye adlandırılan taifeden olup bunlar meleklerle mensup bir kabile idiler. Ancak melekler nurdan yaratılmışlardır. İblis'in Süryanice adı "Azâzîl" Arapça adı "el-Hâris" idi. Cennetin bekçilerindendi. Dünya seması meleklerinin başı idi. Oranın ve yeryüzünün etki ve otoritesi elinde idi. Melekler arasında en çok ibadet eden ve en bilgili olanlarındandı. Göklerle yer arasındakileri idare ederdi. O bundan dolayı kendisinin üstün bir şeref ve azamet sahibi olduğu görüşüne kapıldı. İşte onu küfre iten budur. Bunun sonucunda yüce Allah'a asi oldu, Allah da onu kovulmuş bir şeytana dönüştürdü. Bir adamın işlediği günah eğer kibir ile birlikte ise, ondan pek birşey umma. Eğer onun günahı bir masiyet ise, ondan hayır umabilirsin. İşte Hz. Âdem'in günahı bir masiyet idi, İblisin günahı ise kibirden kaynaklanıyordu. Ayrıca -gözle görülmedikleri için-meleklerle cin adı da verildiği olur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurul-matadır: "Onlar kendisiyle cinler arasında bir nesep uydurdular" (es-Saffat, 37/158). Şair de Hz. Süleyman'ı söz konusu ederken şöyle demektedir:

"Meleklerin cinlerinden (görünmeyenlerinden) dokuz tanesini müsahhar kıldı, Onun huzurunda ayakta dururlar, ücretsiz çalışırlardı."

Diğer taraftan İblis cennetin bekçilerinden olduğundan dolayı ona nisbet edilmiş ve böylelikle onun ismi (cin), cennetin adından türetilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İblis kelimesi, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek anlamına gelen "iblâs" kökünden türemiştir. Bu görüş Ebû Ubeyde ve başkalarına aittir. Zayıf bir görüşe göre bu kelime Arapça olmadığından dolayı Arapça bir kökten de türemiş değildir. Bu görüş de ez-Zeccac ve başkalarına aittir. [\[304\]](#)

6- Secde Etmemenin Pişmanlığı:

"O ise dayattı" buyruğu kendisine verilen emri yapmayı kabul etmedi, demektir. Ebû Hureyre'den gelen sahih hadiste de bu durum ifade edilmektedir. Peygamber (s.a) buyurdu ki: "İbn Âdem secde (âyetini) okur da secde ettiği takdirde şeytan uzaklaşıp ağlar ve: Vay benim halime, der. Âdemoğlu-na secde etmesi emrolundu, o da secde etti, buna karşılık ona cennet verilecektir. Ben de secde etmekle emrolundum, fakat kabul etmedim, dayattım. O bakımdan bana da cehennem var." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[305\]](#)

7- Müstekbirlik Şeytanın Huyudur:

"Ve kibirlenerek kafirlerden oldu." îstikbâr; kişinin kendisini büyük görmesi demektir. İblis kendisinin secde etmesini hoş karşılamamış, Âdem'e secde yapılmasını da büyük bir iş gibi görmüş gibidir. Dolayısıyla Âdem'e secde etmeyi terketmesi, yüce Allah'ın emir ve bu emirdeki hikmetini anlamsız görmesi demektir. İşte bu şekildeki bir büyüklenmeyi Hz. Peygamber şöyle ifade etmektedir: "Kalbinde bir hardal tanesi ağırlığı kadar kibir bulunan bir

kimse cennete girmeyecektir."^[306] Bir diğer rivayete göre de adamın birisi şöyle demiş: Kişi elbisesinin güzel, ayakkabısının güzel olmasını ister. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle der: "Şüphesiz Allah güzeldir, güzel olanı sever. Kibir ise hakka karşı çıkmak ve insanları hakir görmektir." Bu hadis Müslim

tarafından rivayet edilmiştir.^[307] Hakka karşı çıkmanın anlamı ise onu anlamsız görmek, onu batıl kabul etmektir. "İnsanları küçük görmek" de onları hakir görmek, onları küçümseyerek alay etmektir. Yani bir kimseyi küçük görmek, önemsiz ve değersiz bulmaktır. Nimete şükür edilmediği zaman da nimet önemsiz bulunmuş olur. İşte o lanetlik yaratığın bu hususu, açık bir şekilde dile getirmiş olduğunu da şu âyet-i kerimeler bize aktarmaktadır: "Ben O'ndan daha hayırlıyım, beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın." (el-Araf, 7/12); "Ben, çamurdan yarattığın bir kişiye secde eder miyim?" (el-İsra, 17/61); "Ben, kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattığın bir beşere secde edecek değilim" (el-Hicr, 15/33). Bu şekilde büyüklük tasladığı için Allah da onun kafir olduğunu beyan buyurmuştur. Buna göre, yüce Allah'ın emirlerinden yahut onun Rasulünün emirlerinden herhangi bir şeyi anlamsız ve basit gören herkesin hükmü İblisin hükmü ile aynı olur. Bu, hakkında ihtilaf edilmeyen hususlardandır.

İbnü'l-Kasım'ın İmam Malik'ten rivayetine göre o şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre, ilk masiyet, kıskançlık ve kibirdir. İblis Âdem'i kıskandı ve ağaçtan yemeyi onu teşvik etti.

Katade de der ki: İblis Âdem'i Allah Teala'nın ona verdiği lütuflara karşı kıskandı ve şöyle dedi: Ben ateşten yaratıldım, bu ise çamurdan.

Günahların başlangıcı kibirlenmektir. Bundan sonra ise hısrır. Nihayet Âdem ağaçtan yedi. Daha sonra ise, kıskançlıktır. Çünkü Âdem'in oğlu, kardeşini

kıskanmıştır.^[308]

8- Müstekbir Şeytan, Kâfirlerdendir:

Yüce Allah'ın: "Kafirlerden idi" buyruğunun; Kâfirlerden oldu, anlamında olduğu söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "O da suda boğulanlardan oldu" (Hud, 11/43) buyruğu da bu türdendir. Şair de şöyle demektedir:

"Uçsuz bucaksız kupkuru bir çöldeki binektir sanki

Ele avuca gelmez ve yumurtalarından çıkıp yavru olmuş keklige benzer."

İbn Fûrek der ki: Burada yer alan "Kâne: idi," kelimesinin "Sâre: Oldu" anlamına alınması yanlıştır ve bu konudaki asıl kaidelere aykırıdır. Tefsirci-lerin çoğunluğu ise şöyle demiştir: Anlamı şudur: Yani yüce Allah'ın ezelî ilminde onun kafir olacağı bilinen bir husustu. Çünkü gerçek manada kafir ve gerçek manada mü'min şanı yüce Allah'ın vefat halinde ne şekilde öleceğini bildiği kimsedir.

Derim ki: Bu açıklama şekli doğrudur. Çünkü Buhârî'de yer aldığına göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Ameller ancak sonuçları ile değerlendirilir." [\[309\]](#)

Denildiğine göre İblis, yüce Allah'a seksenbin yıl ibadet etmiş, ona başkanlık ve cennet bekçiliği -istidrac olmak üzere- verilmiştir. Tıpkı münafıklara dillerinin ucundan la ilahe illallah şهادetinde bulunma imkanı verildiği gibi, tıpkı Bel'am (b. Baura)'ya yine dilinin ucundan İsm-i A'zam'ı söylemek imkanı verildiği gibi. Bu başkanlığı sebebiyle İblis'in içinde büyüklük, kibir iyice yer etmişti. İbn Abbas der ki: İblis kendisinin sahip olduğu bu imkanlar sebebiyle, meleklerden üstün olduğu görüşünde idi. Bundan dolayı "ben ondan daha hayırlıyım" demişti. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu sebep dolayısıyladır: "Kendi ellerimle yarattığıma secdeden seni alıkoyan nedir? Sen büyüklendin mi, yoksa yücelerden mi oldun (zannediyorsun)?" (Sad, 38/75) Yani sen bizzat büyük olmadığın halde büyüklük tasladın (is-tikbâr) . Halbuki Ben, bizzat büyük olduğum halde onu kendi ellerimle yarattığımda herhangi bir şekilde büyüklemedim. İşte bundan dolayı yüce Allah "kafirlerden oldu" diye buyurmaktadır. Onun yaratılışının aslı izzet ateşiydi. Bundan dolayı yüce Allah'ın izzetine yemin ederek şöyle demişti: "Senin izzetin hakkı için hepsini muhakkak azdıracam." (Sad, 38/82) İşte bu izzet dolayısıyla o, kibirlendi ve nihayet kendisinin Âdem'den üstün olduğu görüşüne kapıldı.

Ebû Salih'ten gelen rivayete göre o şöyle demiştir: Melekler izzetin nurundan

[\[310\]](#)
İblis de izzetin narından (ateşinden) yaratılmıştır.

9- Kerametler Veya Olağanüstü Haller:

İlim adamlarımız -yüce Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- derler ki: Peygamber olmayanların elleri vasıtasıyla şanı yüce Allah'ın izhar ettiği birtakım kerametlerle olağanüstü haller, o kişinin veli oluşunun delili değildir. İlim adamlarımız, bu görüşleriyle kimi mutasavvıflara ve rafizîlere muhalefet ederler. Çünkü bunlar şöyle der: Bu gibi haller o kişinin veli olduğunun delilidir. Çünkü o kişi, veli olmasaydı şanı yüce Allah, bu gibi şeyleri onun elleri vasıtasıyla izhar etmezdi.

Bizim delilimiz, bizden bir kimsenin (yani bir insanın) şanı yüce Allah'ın velisi olduğunu bilmek, ancak onun mü'min olacağını bilmekten sonra sahih bir delil olabilir. O kişinin mü'min olarak öleceği bilinmeyeceğine göre, bizim o kişinin yüce Allah'ın bir velisi olduğunu kesinlikle söylemek imkanımız olmaz. Çünkü yüce Allah'ın gerçek velisi, yüce Allah tarafından mutlaka iman ile öleceği bilinen kimsedir. Böyle bir kimsenin iman üzere öleceğini kesinlikle söylemek imkanına sahip olmadığımızı ittifakla kabul ettiğimize göre, hatta o kişinin kendisi dahi iman üzere öleceğini kesinlikle söyleyemediğine göre, onun bu harikulade halinin yüce Allah'ın velisi olduğunun delili olmadığı ortaya çıkar. İlim adamlarımız devamla derler ki: Bununla birlikte şanı yüce Allah'ın bazı velilerini (gerçek dostlarını) güzel akıbetine ve amelinin nihaî haline kendisi ile birlikte başkalarının da durumuna muttali kılması imkansız birşey değildir. Bu görüşü şeyh Ebû'l-Hasen el-Eş'arî ve başkaları ortaya koymuştur.

Taberi'nin görüşüne göre ise şanı yüce Allah, bu İblis kıssası ile, Âdemoğullarından ona benzeyen kimseleri azarlamak istemiştir. Bunlar ise, peygamberliğini bilmelerine ve çok eskiden beri Allah'ın üzerlerine ve geçmişlerine olan ni'metlerini bilmelerine rağmen Muhammed (s.a)'ı inkar eden yahudilerdir. [\[311\]](#)

10- İblis'ten Önce Kafir Var mıydı?:

İblisten önce kafirin olup olmadığı hususu ile ilgili farklı görüşler belirtilmiştir. Kimisine göre, yoktur, İblis, inkar edip kafir olan ilk kişidir. Kimisine göre ise, ondan önce cinlerden kafirler vardı ve bunlar yeryüzünde yaşıyorlardı.

Yine İblisin küfrü cehlî (bilgisizlikten) miydi, yoksa inadî miydi konusunda da Ehl-i Sünnet âlimleri arasında iki ayrı görüş vardır. Bununla birlikte kafir olmadan önce onun yüce Allah'ı bilen bir kimse olduğu hususunda görüş ayrılığı

yoktur. İblisin cehlî olarak kafir olduğunu kabul edenler şöyle der: O kafir olduğu vakit, ilimden mahrum bırakıldı. İblisin küfrünün inadî olduğunu söyleyenler de şöyle der: O, bilgiye sahip olmakla birlikte kafir oldu. İbn Atiyye der ki: İlmi kalmakla birlikte inadî olarak kafir olmak uzak bir ihtimaldir. Ancak bana göre bu caizdir (mümkündür). Yüce Allah'ın dilediği kimseyi tevfikinden mahrum kılmasıyla birlikte imkansız değildir. [\[312\]](#)

35. Ve dedik ki: "Ey Âdem, sen zevcenle birlikte cennette yerleş ve ondan istediğiniz gibi bol bol, afiyetle yeyiniz. Yalnız bu ağaca yaklaşmayınız-, yoksa ikiniz de zulmedenlerden olursunuz."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onüç başlık halinde yapacağız:

1- Cennette Yerleşmek:

"Dedik ki: Ey Âdem, sen zevcenle birlikte cennette yerleş." Kafir olması ile birlikte yüce Allah'ın İblis'i cennetten çıkartıp uzaklaştırdığında görüş ayrılığı yoktur. Onun çıkartılmasından sonra da yüce Allah, Hz. Âdem'e: "yerleş" emrini vermiştir. Yani orada ikamet et ve orayı mesken tut. Mesken sükûn bulma yeridir. Ateşe de "seken" denilir. Şair der ki:

"O (mızrak) seken (ateş) ile ve yağlarla düzeltilmiştir."

Yine seken, kendisiyle huzur bulunan herşeydir. Bıçağa da "(aynı kökten gelmek üzere) sikkîn" denilir. Bıçağa bu adın verilış sebebi onun vasıtasıyla kesilen hayvanın hareketinin durdurulması (teskin edilmesi)dir. Tasarrufunun ve hareketinin azlığı dolayısıyla da yoksula (aynı kökten gelmek üzere) "miskîn" denilir. Geminin dümenine de "sükkân" denilir. Çünkü geminin çalkalanmasını önler ve ona bir sükûnet kazandırır. [\[313\]](#)

2- Hz. Âdem'e "Yerleş" Denilmesi ve Süknâ, Umrâ ve Benzeri Akidler:

Yüce Allah'ın "yerleş (uskun)" diye buyurması, oradan zamanla çıkacağına dikkat çekmektedir. Çünkü sakin olmak, mülk edinmek değildir. Bundan dolayı, arifin birisi şöyle demiştir: Sükna (mesken edinip yerleşmek) belli bir süreye kadardır, sonra sona erer. Âdem ile Havva'nın cennete girişleri işte böyle bir giriş idi. Yoksa orada ikamet etmek için değil idi.

Derim ki: Durum böyle olduğuna göre, bu ilim adamlarının çoğunluğunun şu sözlerine de delalet etmektedir: Bir kimse birisini kendisine ait olan bir

meskende iskan ettirse, iskan edilen kişi orayı süknâsıyla mülk edinmiş olmaz. Bu iskan süresi sona erdi mi; o mesken sahibi iskan ettiği kişiyi çıkartabilir. eş-Şa'bi şöyle dermiş: Bir adam: Sen ölene kadar bu evimin süknası senin olsun, diyecek olsa, hayatı boyunca ve ölümü halinde de o ev onundur. Şayet: Sen ölene kadar bu evimde iskan ol diyecek olur ise, ölmesi halinde o ev asıl sahibine döner.

"Umrâ" da süknâya benzemektedir. Şu kadar var ki umrâ hakkındaki görüş ayrılıkları süknâ hakkındaki görüş ayrılıklarından daha güçlüdür. "Um-râ"ya dair

açıklamalar yüce Allah'ın izniyle Hud sûresinde [\[314\]](#) gelecektir.

el-Harbî der ki: İbnu'l-A'rabî'yi şöyle derken dinledim: Bu gibi şeylerin, asıl sahiplerinin elinde mülk kaldığı, menfaatlerinin ise kendisine umrâ ve rukbâ, ifkâr, ihbâl, minha, ariyye, süknâ ve itrak kime verilirse onlara ait olacağı hususunda Araplar arasında görüş ayrılıkları yoktur. Bu, İmam Ma-lik'in ve onun mezhebini kabul edenlerin bu türden yapılan bağışların sadece menfaatlerine malik olunacağı, kendilerine (rakabelerine) malik olunamayacağı şeklindeki görüşlerine bir delildir. Bu, aynı zamanda Leys b. Sa'd'ın, Kasım b. Muhammed'in ve Yezid b. Kusayt'ın da görüşüdür.

"Umrâ": Senin bir kimseyi sana ait olan bir evde senin yahut onun ömrü boyunca iskân ettirmektir. Rukbâ da böyledir. Bu da bir kimsenin bir diğerine: Bu ev sen benden önce ölürsen bana dönecek, ben senden önce ölürsem, senin olacaktır. Bu kelime "(gözetlemek anlamına gelen) muraka-be"den gelmektedir, demesidir. Murakabe ise, onlardan her birisinin ötekinin ölümünü gözetlemesi demektir. Bundan dolayı bunun caiz olup olmadığı hususunda fukahanın farklı görüşleri vardır. Ebû Yusuf ve Şafii bunu caiz kabul etmişlerdir. Onlara göre bu, bir vasiyet gibidir. İmam Malik ve diğer Küfe âlimleri ise bunu caiz kabul etmemektedir. Çünkü onların her birisi kendisi lehine gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bilmediği bir ivazı maksat olarak gözetmekte ve her birileri arkadaşının ölümünü adeta temenni etmektedir. Bu konuda, hem caiz gören hem de men'eden iki hadis-i şerif vardır ki bu ikisini de İbn Mace Sünen'inde kaydetmektedir. Birincisini Câbir b. Abdullah rivayet etmiştir. Buna göre Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Um-râ, kendisine verilen kimse için caizdir,

rukabâ da kendisine verilen kimse için caizdir." [\[315\]](#)

Bu hadis-i şerifte umrâ ile rukbâ arasında hüküm bakımından bir eşitlik sözkonusudur.

İkinci hadis ise, İbn Ömer'den gelmektedir. Buna göre Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Rukbâ diye birşey yoktur. Her kime herhangi bir şey rukbâ diye

verilecek olursa, hayatı boyunca da ölümünden sonra da o şey onundur." İbn Ömer der ki: Rukbâ kişinin ötekine: "İkimizden hangisi daha önce ölürse ötekinin olsun" demesidir. [\[316\]](#)

Hadis-i şerifte "rukâ yoktur" ifadesi böyle bir şeyin yasaklığını ifade eden bir nehiydir. "Her kime rukâ olarak birşey verilirse o onundur" buyruğu ise bunun caiz olduğuna delalet etmektedir. Bu iki hadisi aynı zamanda Nesai de rivayet etmiştir. İbn Abbas'ın şöyle dediğini de nakletmektedir: Umrâ ve rukâ aynı şeylerdir.

İbn Münzir der ki: Rasulullah (s.a)'ın şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Umrâ kime verilirse caizdir, rukâ da kime verilirse caizdir." Buna göre İbn Münzir bu hadis-i şerifi sahih kabul etmektedir. Ayrıca bu, umrâ ve rukâ aynı şeylerdir diyen kimseler lehine bir delildir. Hz. Ali'den de bu kanaat rivayet edilmiştir. es-Sevrî ve İmam Ahmed'in de görüşü budur. Ayrıca ilk veren kişiye bir daha dönmeyeceğini de belirtmişlerdir. İshak da bu görüştedir. Tavus der ki: Her kim rukâ olarak birşey verirse o aynen miras gibidir.

Ifkâr ise, (omurga anlamına gelen) fekaru'z zahr'dan gelmektedir. Bir kimse birisine: Ben bu devemi sana ifkâr ediyorum diyecek olursa, sırtına binmek üzere sana ariyeten veriyorum, demektir. Av hayvanı avcı tarafından sırtından vurularak avlanılmak üzere fırsat verdiği takdirde de bu tabir kullanılır.

İhbal (noktalı hı ile) da ifkâr gibidir. Bir kimseye, binmek üzere bir dişi deve, yahut üzerinde savaşmak üzere bir at, ariyeten verildiği takdirde bu tabir kullanılır. Züheyr der ki:

"İşte oracıkta onlardan malı ihbal etmeleri istenirse ederler Onlardan istenirse verirler, zenginlikleri artarsa da (vermekte) aşırı giderler."

Minha: Bağış demektir. Bu ise, sütün bağışlanması anlamındadır. Meni-ha ise, bir kişinin bir başkasına sütünü sağıp sonradan geri vermek üzere dişi deveyi ya da koyunu vermesi demektir. Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Ariyet alınan şey geri ödenir, minha geri verilir. Borç ödenir, kefil (asıl borçlu ödemediği takdirde) öder" Bu hadis, Ebû Uame tarafından rivayet edilmiştir, Tirmizi, Darakutnî ve başkaları tarafından da kitaplarında tahrir edilmiştir. Sahih bir

[\[317\]](#)
hadistir.

Itrâk ise, erkek deveyi ariyet olarak vermektir. Bir kimse, birisinin erkek devesini kendi develeri arasında yayılsın diye, istemesine denilir. Erkek devenin dişi deve ile ilişki Kurması anlamındadır. "Tarûkatu'l-fahP ise dişi deve anlamındadır. Erkek deve tarafından kendisi ile ilişki kurulacak seviyeye gelen

dişi deveye "nakatun tarukatu'l-fahl" denilir. [\[318\]](#)

3. "Sen" Zamiri:

"Sen zevcenle birlikte..." buyruğundaki "sen" zamirinin ayrıca kullanılması, (yerleş) fiilindeki zamiri tekid içindir. "Sen ve Rabbinle birlikte git" (el-Maide, 5/24) buyruğu da bunun gibidir. "Sen" zamiri kullanılmaksızın "eşinle birlikte yerleş" demek uygun olmadığı gibi, "Rabbinle birlikte git" demek de uygun değildir. Böyle bir söyleyiş (yani sen zamirini kullanmadan) ancak şiirdeki vezin zarureti dolayısıyla olur. Şairin şu sözlerinde olduğu gibi:

"Parlak beyaz ile o çölde kumlar üzerinde yürüyen

Yaban öküzleri gibi seke seke gelince (ona) dedim ki. . ."

Burada "parlak beyaz" kelimesi "gelince" fiilindeki zamire atfedilmiş ve bu zamiri ayrıca tekid etmemiştir. Bu şekilde (zamir kullanılmaksızın) ifadelerde bulunmak Kur'an dışında güzel olmamakla birlikte, mümkündür. Zeyd ile birlikte kalk, demek gibi. [\[319\]](#)

4- Hz. Âdem'in Eşi Hz. Havva:

"Sen zevcenle birlikte" buyruğundaki "zevce" kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de "zevç" şeklinde kullanılır. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmişti. [\[320\]](#)

Müslim'in Sahih'inde yer alan bir hadiste ise "zevce" şeklinde geçmektedir. Bize Abdullah b. Mesleme b. Ka'neb anlattı, dedi ki: Bize Hammad b. Seleme, Sabit el-Bünânî'den, o Enes'ten rivayetle dedi ki: Peygamber (s.a) hanımlarından birisi ile birlikte iken yanından bir adam geçti. Hz. Peygamber, o adamı çağırdı. Yanına gelince şöyle buyurdu: "Ey filan, bu yanımdaki benim filan zevcenidir." Adam şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasulü, ben belki başkası hakkında birşey-ler zannedebilirdim ama senin hakkında asla. Bunun üzerine Rasulullah (s.a) şöyle

buyurdu: "Şüphesiz şeytan insanın içinden kanın aktığı gibi akar." [\[321\]](#)

Âdem (a.s)'ın zevcesi Havva (aleyhesselam)dır. Ona bu ismi ilk veren yine Hz. Âdem'dir. Hz. Havva, Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden farkına varmaksızın yaratılmıştır. Eğer bundan dolayı bir acı çekmiş olsaydı, hiçbir erkek hanımına şefkat göstermezdi. Uyandığında: Bu kimdir diye sorulmuş, Hz. Âdem de: Bu bir kadındır, cevabını vermiş. Ona: Adı nedir, diye sorulunca o da: Havva demiş. Niye bir kadındır (imrâe) dedin diye sorulunca o: Çünkü (kişi anlamına gelen)

mer'den alınmadır. Bu sefer: Neden peki Havva adını verdin, diye sorulunca Hayy (diri)den yaratılmıştır. Cevabını vermiş.

Rivayet edildiğine göre ona bu sorulan bilgisinin sınırını ölçmek amacıyla melekler sormuşlardır. Yine rivayete göre melekler ona: Ey Âdem, sen bunu seviyor musun deyince o: Evet demiş. Bu sefer melekler Havva'ya: Ey Havva, ya sen bunu seviyor musun diye sorunca Havva ise, Âdem'in kalbindeki sevginin katlarca fazlasını kalbinde taşımakla birlikte: Hayır cevabını vermiş. Derler ki: Eğer bir kadın kocasına olan sevgisini samimi olarak dile getirseydi, şüphesiz ki Havva bunu dile getirirdi. İbn Mes'ud ve İbn Abbas der ki: Hz. Âdem, cennete yerleştirilince, yalnızlıktan sıkıntılı bir halde yürüyüp durdu. Uykuya dalınca Havva, sol tarafından kısa kaburga kemiğinden yaratıldı ki, onunla sükûn bulsun ve onunla yalnızlıktan kurtulsun diye. Hz. Âdem uyanıp da onu görünce sen kimsin, diye sormuş, o da: Ben bir kadını, benimle sükûn bulasın diye, senin kaburga kemiklerinden yaratıldım, cevabını vermiş. İşte yüce Allah'ın şu buyruğunun anlamı da budur: "Sizi tek bir candan yaratandır O. Bu candan da onunla sükûn bulsun diye eşini yaratmıştır." (el-A'raf, 7/189)

İlim adamları derler ki: İşte bundan dolayı kadında bir eğrilik vardır. Zira kadın eğri olan kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Müslim'in Sahih'inde Ebû Hureyre'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulullah (s.a) buyurdu ki: "Kadın, kaburga kemiğinden yaratılmıştır. -Bir rivayette şu da vardır: Kaburga kemiğinin en eğri bölgesi ise, en üst tarafıdır.- O bakımdan kadın sana karşı hiçbir zaman aynı şekilde dosdoğru olamaz. Sen ondan istifade edecek olur isen eğriliği ile birlikte ondan istifade edersin. Onu doğrultmaya kalkışırsan onu kırarsın. Onu kırmak ise onu boşamaktır." [\[322\]](#) Şair de buna işaretle şöyle demektedir:

"O, eğri olan kaburga kemiğidir, sen onu düzeltemezsin Şunu bil ki kaburga kemiklerini düzeltmek onların kırılması demektir. (Kadın) nasıl olur da yiğide karşı hem zayıf hem de iktidar sahibidir? Aynı anda hem güçlü hem güçsüz olması şaşılacak birşey değil midir?" İşte ilim adamları buradan hareket ederek sakal, meme ve küçük abdestini bozmak bakımından eşit şekilde erkek ve kadın alametlerini kendisinde taşıyan hünsa-i müşkil'in mirasına kaburga kemiklerinin eksikliği delil gösterirler. Eğer onun kaburga kemiklerinin sayısı kadının kaburga kemiklerinden eksik olursa, ona erkek payı verilir. -Bu aynı zamanda Hz. Ali'den rivayet edilmiştir.- Çünkü Hz. Havva, Hz. Âdem'in kaburga kemiklerinden yaratılmıştır. Mirasa dair açıklamalarda bu hususta etraflı bilgiler

-inşallah- gelecektir. [\[323\]](#)

5- Cennet:

"... cennette yerleş..." buyruğunda geçen cennet bahçe demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden de geçmişti. [\[324\]](#) Mu'tezile ve Kaderiye'nin, Hz. Âdem ebedîlik cennetinde değil, Aden topraklarındaki bir cennette (bahçede) idi, şeklindeki kanaatlerinin önemsenecek bir tarafı yoktur. Mu'tezile veya Kaderiye, bid'at kabilinden bu görüşlerine şunu delil gösterirler: Eğer yerleştirildikleri ebedîlik cenneti olsaydı, İblis'in Hz. Âdem'e ulaşmaması gerekirdi. Çünkü Allah, şöyle buyurmaktadır. "Orada ne bir boş söz, ne de günah gerektiren bir iş vardır." (et-Tur, 52/23); "Orada ne boş bir söz işitirler, ne de bir yalan" Cen-Nebe', 78/35); "Orada ne boş bir söz, ne de günahı gerektiren bir söz işitirler. Orada işittikleri ancak "selam selam" sözüdür." (el-Va-kıa, 56/25-26) Diğer taraftan yüce Allah'ın şu buyruğu dolayısıyla da cennetlikler cennetten çıkmazlar: "Onlar oradan çıkarılacak da değildirler." (el-Hicr, 15/48) Ayrıca ebedîlik cenneti, kutsallık yurdudur. Orası günahlardan ve masiyetlerden uzak tutularak takdis edilmiş ve bu gibi şeylerden temizlenmiştir. İblis ise orada boş söz söylemiş, yalan söylemiştir. Âdem ve Havva da masiyetleri sebebiyle cenneten çıkartılmışlardır.

Bu şekilde görüşlerini delillendirmeye çalışan Mu'tezile ve Kaderiye devamla derler ki: Hz. Âdem'in Allah katındaki makamının yüceliğine ve aklının mükemmelliğine rağmen, ebedîlik yurdunda ve sonu gelmeyecek bir mülk arasında bulunmakla birlikte, ebedîlik ağacını araması nasıl mümkün olabilir?

Cevap şudur: Şanı yüce Allah, âyet-i kerimede geçen "cennet" kelimesini elif lam'lı ile belirtili (marife) yapmıştır. Ben Allah'tan cenneti dilerim, diyen kimsenin sözünden bütün insanların örfünde anlaşılan sadece onun ebedîlik cennetini istediğidir. Başka birşey anlaşılmaz. İblis'in Hz. Âdem'i aldatmak üzere cennete girmesi ise, aklen imkansız değildir. Diğer taraftan Hz. Musa, Hz. Âdem ile karşılaşmış ve Hz. Musa ona: "Sen kendi soyundan gelenlerin bedbaht olmasına sebep oldun, onları (lam-ı tarifli olarak) cennetten çıkarttın." demiştir.

[\[325\]](#) Burada (cennet kelimesinin başına) elif lam'ın geliş sebebi onun bilinen ebedîlik cenneti olduğuna delil olsun diyedir. Hz. Âdem, Hz. Musa'nın bu sözlerine itiraz etmemiştir. Eğer bu başka bir cennet olsaydı, Hz. Musa'ya cevap verirdi. Hz. Âdem, Hz. Musa'nın söylediklerine cevap vermeyip sustuğuna göre yüce Allah'ın onları çıkarttığı cennetin, cennetten çıktıktan sonra götürüldükleri yerden farklı olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Bunların delil olarak gösterdikleri âyetlere gelince; bu gibi hususlar şanı yüce Allah tarafından Kıyamet gününde cennet ehlinin oraya girmesinden sonra gerçekleşecek şeylerdir. Yüce Allah'ın orada ebedi kılmak istediği kimseler için, oranın ebedilik yurdu olması ile birlikte, ölümüne hükmettiği kimseleri de oradan çıkartması arasında bir çelişki yoktur ve bu imkansız birşey değildir. Tefsir âlimleri, meleklerin cennet ehlinin yanına girip yine oradan çıkacaklarını ittifakla kabul etmişlerdir. Diğer taraftan cennetin anahtarları İblisin elinde bulunuyordu. İsyan ettikten sonra bu anahtarlar ondan alındı. Peygamber (s.a) da İsrâ gecesini cennete girmiş, çıkmış, orada bulunanları haber vermiş ve bunun gerçekten ebedilik yurdu olan cennet olduğunu söylemiştir.

Mu'tezile ve Kaderiye'nin; cennet kutsal bir yurttur, yüce Allah orayı günahlardan arındırmıştır, şeklindeki sözleri ise, bir bilgisizliğin ifadesidir. Çünkü yüce Allah İsrâil oğullarına Arz-ı Mukaddese girmelerini emretmiştir. Burası ise, bildiğimiz Şam topraklarıdır. Şeriat sahibi milletler yüce Allah'ın orayı kutsallaştırdığını ittifakla kabul etmişlerdir. Halbuki o bölgede türlü masiyetlere, küfür ve yalana tanık olunmuştur. Oranın kutsal olması, orada birtakım masiyetlerin işlenmesine mani değildir. İşte kutsallık yurdu olan cennetin durumu da böyledir.

Ebû'l-Hasen b. Battal der ki: Bazı hocaların naklettiklerine göre, ehl-i sünnet ebedilik yurdu olan cennetin Âdem (a.s)'ın çıkartıldığı cennet olduğu üzerinde icma etmişlerdir. Dolayısıyla onlara muhalif kanaat belirtenlerin görüşlerinin bir anlamı yoktur.

Aksi görüş savunanların: Aklının mükemmelliğine rağmen ebedilik yurdunda olduğu halde ebedilik ağacına talib olmak, Âdem için nasıl mümkün olabilir, şeklindeki sözlerine gelince; bu soru tersinden onlara şöyle sorulabilir: Peki aklının mükemmelliğine rağmen yokluk yurdunda ebedilik ağacına talip olması Âdem için nasıl düşünülebilir? Asgari aklı bulunan bir kimse için böyle birşey elbette ki düşünülemez. Peki -Ebû Uame'nin ileride gelecek sözüne göre- insanların en üstün akıllısı olan Hz. Âdem hakkında böyle birşeyi nasıl düşünebilirsiniz? [\[326\]](#)

6- İstedığınız Gibi Yeyiniz:

"Ondan bol bol, afiyetle, istediğiniz gibi yeyiniz" buyruğunda yer alan "Afiyetle" kelimesi "ğayn" harfinin fethası ile (üstünlü) okunmuştur. Nehaî, İbn Vessab ise sükûnlu okumuştur.

"Reğed" elde edilmesinde zorluk çekilmeyen rahat, hoş ve bol geçim demektir. Şair der ki:

"Kişiyi nimet içinde görürsün,

Afiyetle dolu bir yaşayış ile ve türlü musibetlerden emin olarak." Bir topluluğun eğer verimi bol, geçim ve yaşayışı rahat ise durumlarını anlatmak üzere bu kökten gelen kelimeler kullanılır. "Afiyette" anlamındaki kelimenin nasb ile kullanılması, hazf edilmiş bir mastara sıfat olmasıyladır. [327]

7- Yasak Ağaç:

"Yalnız bu ağaca yaklaşmayınız." Yani, yemek suretiyle ona yaklaşmayınız. Çünkü başka ağaçlardan yemek mubah kılınmıştı. İbnu'l-Arabî der ki: eş-Şâşî'yi,

en-Nadr b. Şumeyl'in meclisinde şöyle derken, dinledim [328]: Eğer (ra harfi üstün okunarak): Yaklaşma denilecek olursa, bunun anlamı o fiili işleme demektir. Şayet aynı harf ötreli okunacak olursa, ona yakın olma, demek olur. es-Sihah'âa. belirtildiğine göre, (ra harfinin ötreli okunuşu ile) bir şeye yaklaşmak anlamına gelmektedir. Geceleyin suya doğru yol alıp kişi ile su arasında bir günlük mesafe kaldığını ifade etmek için ise, bu kökün şekilleri kullanılır. Bu şekilde, suya yaklaşmaya da denilir. el-Esmâî der ki: Bedevi bir araba: Karab (suya yakın olmak) ne demektir, diye sordum. Bana: Ertesi günü su almak üzere geceleyin yol almak demektir, dedi.

İbn Atiyye der ki: Söz inceliğine vakıf bazı kimseler şöyle demiştir: Şanı yüce Allah, ağacın meyvesinden yenilmesini yasaklamayı murad edince, hem onu yemeyi hem de ona yakın olmak gibi yemeye iten bir işi yasaklamayı gerektiren bir lafız kullanmıştır ki o da "yaklaşmak" lafzıdır. Yine İbn Atiyye der ki: İşte bu

seddüzzerai'e [329] dair apaçık bir misaldir.

Kimi meânî âlimi de şöyle demiştir: Yüce Allah'ın "yaklaşmayınız" diye buyurması, onların bu günahı işleyeceklerini ve cennetten çıkacaklarını, Âdem'in cennette yerleşmesinin sürekli olmayacağını ifade eder. Çünkü ebedî olarak bir yerde bırakılan bir kimseye, herhangi bir şey yasaklanmaz, ona emir verilmez, yasak konulmaz. Buna delil de aynı zamanda yüce Allah'ın: "Muhakkak Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" (el-Bakara 2/30) diye buyurmasıdır. İşte bu da onun cennetten çıkarılacağının delilidir. [330]

8- Bu Ağaç:

"Bu ağaca yaklaşmayınız." tabiri Arapçada müphem (belirtisiz) olan bir isim yalnızca elif lam'lı kelimeler ile nitelendirilir. İbn Muhaysın (î^lill «Ju)ı (ij=^i\ l5i*) şeklinde okumuştur. Asıl olan da bu şekildir. Çünkü bu kelimenin sonundaki "h" harfi yâ harfinden bir bedeldir. Ondan önceki harfin esreli olması da bundan dolayıdır. Kendisinden önceki harfin esreli geldiği ve müenneslik "he"si bulunan başka bir kelime yoktur. Bunun sebebi ise bu kelimenin, aslının ya oluşudur.

Şecere "ağaç": Yeryüzü bitkilerinden sapı olanlara denilir. [\[331\]](#) Bu kökten olarak "meşcere" ağaçlık yer demektir. [\[332\]](#)

9- Hz. Âdem'e Yasak Kılınan Ağaç Hangisi İdi?

Tefsir âlimleri, Hz. Âdem'e yemesi yasaklandığı halde yediği ağacın hangisi olduğu hususunda farklı görüşler belirtmişlerdir. İbn Mes'ud, İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Cafer b. Hubeyre'nin görüşüne göre bu, üzüm ağacıdır. Bize şarabın haram kılınış sebebi de işte budur.

Yine İbn Abbâs, Ebû Mâlik ve Katâde'ye göre bu, sünbüldür. Onun bir tanesi, sığırın böbreği gibi idi, baldan tatlı ve yağdan yumuşaktı. Bu görüş Ve-hb b. Münebbih'e aittir. Yüce, Allah Hz. Âdem'in tevbesini kabul edince sün-bülü (başağı) soyundan gelenlere gıda kıldı.

İbn Cüreyc'in bazı sahabilerden rivayet ettiğine göre o, incir ağacı idi. Said de Katâde'den bu şekilde rivayet etmiştir. Bu bakımdan rüyasında incir yediğini gören bir kimsenin bu tutumu pişmanlık duyması şeklinde yorumlanır. Çünkü Hz. Âdem onu yediği için pişmanlık duymuştur. Bu görüşü de es-Süheyli zikretmektedir.

İbn Atiyye der ki: Ağacın hangisi olduğunu belirten bu rivayetler arasında Hz. Peygamber'den gelen bir haber ile desteklenen bir rivayet yoktur. Bu konuda takınılacak en doğru tutum, şanı yüce Allah'ın Hz. Âdem'e bir ağaçtan yemeyi yasakladığı ve Hz.Âdem'in bu emre uymayıp oradan yediği, ondan yemek suretiyle de asi olduğudur.

Ebû Nasr el-Kuşeyrî de der ki: İmam olan babam -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle derdi: Genel olarak şunu biliyoruz ki, bu ağaç, Âdem'in sınanması için yasak kılınmış bir ağaçtı. [\[333\]](#)

10- Yasak ve Tehdide Rağmen Hz. Adem Ağaçtan Nasıl Yedi?

Yine tefsir âlimleri, yasak ile birlikte yer alan "zulmedenlerden olursunuz" tehdidine rağmen Hz. Âdem'in o ağaçtan nasıl yediği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bazıları şöyle demektedir: Kendisine işaret edilen ağacın dışında başka bir ağaçtan yediler. Onlar konu ile ilgili bu nehyin o türden olan bütün ağaçları kapsadığı şeklinde bir yorum yapamamışlardı. Sanki İblis, bu konuda emrin zahirini esas alıp hareket etmek şeklinde Hz. Âdem'i aldatmış gibidir. İbn Arabî der ki: Bu görüşe göre bu ağaçtan yemek yüce Allah'a karşı ilk isyandır.

(İbnü'l- Arabî devamla) der ki: Bunda "bu ekmekten" yememek üzere yemin edip de onun cinsinden ekmek yiyen kimsenin yeminini bozmuş olacağına dair bir delil vardır. Konu ile ilgili mezheplerin tahkiki sonucu şudur: İlim adamlarının çoğunluğu o takdirde yeminini bozmuş olmaz, demişlerdir. İmam Malik ve mezhebine mensup olanlar ise, şöyle demektedirler: Eğer yemin esnasında yapılan işaret ile kendisine işaret edilen ekmeğin tayini söz-konusu ise, o takdirde o ekmeğin cinsinden yemekle yeminini bozmuş olmaz. Şayet yeminin yapılması, yahut sebebi veya niyeti eğer cinsin tayinini gerektirmiş ise, yemin o ekmeğin cinsine hamledilir ve o ekmekten başkasını yemek suretiyle yeminini bozmuş olur. İşte Âdem (a.s) kıssası da buna göre yorumlanmıştır. Çünkü Hz. Âdem'e tayin edilen bir ağaçtan yemesi yasak kılınmakla birlikte ağacın cinsi kastedilmiştir. O ise sözü, anlamına (yani cinsin anlatılmak istendiğine) değil de lafza göre yorumlamıştır.

Bizim mezhebimize mensup ilim adamları, buna dair ferî bir mesele hakkında farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Şöyle ki, bir kimse bu buğdaydan yememek üzere yemin etse, ondan yapılmış ekmek yese, konu ile ilgili iki görüş vardır. "el-Kitab"da denildiğine göre, buğday bu şekilde yenildiğinden dolayı, o buğdaydan yapılmış olan ekmeği yiyen yeminini bozmuş olur. İbnu'l-Mevvâz ise der ki: Bu konuda herhangi bir sorumluluğu yoktur. Çünkü o buğday yemiş değildir. Sadece ekmek yemiştir. Böylelikle (İbnu'l-Mevvâz) hem ismi hem sıfatı göz önünde bulundurmuş olur. Yemin eden kişi: Ben bu buğdaydan yemeyeceğim dese, o buğdaydan yapılmış olan ekmeği yediği takdirde yeminini bozmuş olur. O buğdayın bedeli ile yiyecek birşey alıp yese, yahut o buğdayın tohum olarak kullanılıp ondan bitenlerden yemesi hakkında ise görüş ayrılığı vardır.

Başkaları da şöyle demiştir: Âdem ile Havva burada kendilerine yapılan yasağı mendupluk ifade edecek şekilde yorumlamışlardır. İbnu'l-Arabî der ki: Bu her ne kadar usul-u fikh mes'elelerinden birisi ise, de bu husus burada sözkonusu edilmiştir. Çünkü yüce Allah burada: "Yoksa ikiniz de zalimlerden olursunuz"

diye buyurmuş ve nehiy ile tehdidi bir arada zikretmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda da aynı şey sözkonusudur: "Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra sıkıntıya uğrarsın." (Ta-ha, 20/117)

İbnu'l-Müseyyeb der ki: Âdem o ağaçtan Havva kendisine şarap içirip de sarhoş olduktan ve aklı başından gittikten sonra yemiştir. Yezid b. Kusayt da böyle demiştir. Her ikisi de, Allah adına yemin ederek, Hz. Âdem'in aklı başında olduğu halde o ağaçtan yemediğini söylemişlerdir. Ancak İbnu'l-Arabî der ki: Ancak böyle bir iddia hem aklî bakımdan tutarsızdır, hem de nak-lî bakımdan. Naklî bakımdan tutarsız olması herhangi bir şekilde buna dair sahih bir rivayetin gelmemesinden dolayıdır. Diğer taraftan yüce Allah, cennetteki şarabın niteliklerini belirtirken: "Onda herhangi bir zarar yoktur"(es-Saffat, 37/47) diye buyurmaktadır. Aklî açıdan bunun tutarsız olmasına gelince, peygamberler peygamber olduktan sonra farzları yerine getirmelerine imkan vermeyecek ve günahları işleme cesaretini kazandıracak şeylerden korunmuşlardır. [\[334\]](#)

Hız. Âdem'in Peygamberliğı:

Derim ki: Bazı ilim adamları, Hz. Âdem'in cennette yerleştirilmesinden önce peygamber olduğu hükmünü yüce Allah'ın: "O da onlara isimlerini haber verince.." (el-Bakara 2/33) buyruğundan çıkarmışlardır. Şanı yüce Allah, ona meleklerin sahib olmadığı, yüce Allah'ın ilminden birtakım bilgileri haber vermesini emretmiştir.

Hız. Âdem'in unutarak yasak ağaçtan yediğı de söylenmiştir. Onların yemeleri halinde karşı karşıya kalacakları tehdidi unutmuş olmaları mümkündür.

Derim ki: Doğrusu da budur. Çünkü yüce Allah, Kitab-ı Kerim'inde bunu çok kesin ve açık bir ifadeyle dile getirerek şöyle buyurmuştur: "Andol-sun ki bundan önce biz Âdem'e vahyettik, o da unuttu, biz onun (.günaha) kastettiğini görmedik. " (Ta-ha, 20/115) Fakat peygamberlerin marifetlerinin çokluğu, makamlarının yüksekliğı dolayısıyla başkaları için gerekmeyen fakat kendileri için gereken bir dikkat ve uyanıklığa sahip olmaları gerekir. O bakımdan Hız.Âdem'in bu şekilde kendisine yapılan yasağı hatırlamasını engelleyecek başka şeylerle uğraşması, emri zayi etmektir ve bundan dolayı o asi yani emre aykırı hareket eden bir kişi konumuna düşmüştür. Ebû Uname der ki: Eğer şanı yüce Allah'ın insanları yarattığı günden Kıyamet gününe kadar bütün Âdemoğullarının kendilerini dizginlemeleri bir kefeye, Âdem'in de kendisini dizginlemesi öteki kefeye konulacak olursa, Âdem'in kendisini dizginlemesi

onlardan daha ağır basar. Nitekim yüce Allah: "Biz onda (günaha karşı) bir kasıt görmedik." (Ta-ha, 20/115) diye buyurmaktadır.

Derim ki: Ebû Uname'nin bu sözü bütün Âdemoğulları hakkında genel bir ifadedir. Aralarından peygamberimiz Muhammed (s.a)'i bunun dışında bir istisna kabul etmesi ihtimali vardır. Çünkü Peygamber Efendimiz, kendisini dizginlemesi ve aklı itibariyle insanların en ileri derecede olanıdır. Onun bu sözünün aynı şekilde peygamberler dışında kalan Âdemoğullarının kendilerini dizginlemesi şeklinde bir anlam ifade etmesi de muhtemeldir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Konu ile ilgili birinci görüş de aynı şekilde güzeldir. Buna göre, onlar yasak kılınan ağaçtan sadece tayin edilen ağaç olduğunu sanmışlar, halbuki kasıt o ağacın türünden olan bütün ağaçları da kapsamakta idi. Peygamber Efendimizin, bir parça altın ve bir parça ipek kumaş alıp: "Bu ikisi ümmetimin erkeklerine haramdır"^[335] bir başka rivayete göre de: "Bu ikisi ümmetimi helak edecektir" demesi gibi. Hz. Peygamber bu ifadeleriyle muayyen olarak o iki parçayı değil, onların cinsini kastetmiştir.^[336]

11- Emre Aykırı Hareketleri Nasıl Gerçekleşti?

Denilir ki: Yasak ağaçtan ilk yiyen -ileride de açıklanacağı şekilde- İblisin aldatması ile Havva olmuştur. Ve ilk olarak İblis, Havva ile konuşmuştur. Çünkü Havva yastığın vesvesecisidir. (Erkeğe vesvese kadınlardan gelir, anlamındadır). Kadınlar aracılığıyla erkeklerin karşı karşıya kaldıkları ilk fitne de budur. İblis, Havva'ya şöyle dedi: Sizin bu ağacı yemekten alıkonulmanızın tek sebebi bunun ebedilik ağacı olmasıdır. Çünkü İblis, her ikisinin de ebedî kalmayı sevdiklerini öğrenmişti. O bakımdan onların hoşuna gidecek sevdikleri bir şeyi öne sürdü.

"Zaten kişinin birşeyi sevmesi, onu sağır ve kör eder."^[337] Havva, Hz. Âdem'e yeme teklifini yapınca o, bu teklifini reddetti ve Allah'ın kendilerine verdiği emri hatırlattı. İblis, Havva'ya ısrar etti, o da Âdem'e ısrar etti. Nihayet Havva şöyle dedi: O ağaçtan senden önce ben yiyeyim. Bundan dolayı bana bir zarar gelirse sen kurtulmuş olursun. Havva ağaçtan yediği halde bir zararını görmedi. Hz. Âdem'e gelip: Ye, ben yedim ve bana bir zararı olmadı, deyince Hz. Âdem de yedi ve bu sefer onların ayıp yerleri görünmeye başladı; her ikisi bu şekilde günahı işlemenin hükmüne maruz kaldılar. Çünkü yüce Allah, her ikisine hitaben: "Yalnız bu ağaca yaklaşmayınız" diye emir vermiş ve yasağı ikisine

yöneltmişti. O bakımdan her ikisi de yasağı işlemediği sürece sadece Havva o ağaçtan yediğinden dolayı, günahın işlenmesi mukabilinde sözkonusu olan ceza sadece Havva'ya verilmedi. Hz. Âdem ise bu inceliği farkedememişti.

İşte bundan dolayı kimi ilim adamı şöyle demiştir: İki hanımına veya iki cariyesine birisi: İkiniz bu eve girdiğiniz takdirde ikiniz de boşsunuz, yahut hürsünüz diyecek olur ise, boşama ve hürriyete kavuşma onlardan bir tanesinin o eve girmesiyle gerçekleşmez. Bizim mezhebimize mensup ilim adamları, bu hususta üç ayrı görüş ortaya atmışlardır. İbnû'l-Kâsım der ki: Her ikisi de girmedikleri sürece hanımları boş olmaz, cariyeleri de azad olmaz. Bu görüşü ile konu ile ilgili bu asıl kaideyi benimsemiş ve lafzın mutlak ifadesinin bunu gerektirdiği esastan hareket etmiştir. Sulînûn da bu görüştedir. İbnu'l-Kâsım bir başka seferinde de şöyle demiştir: Onlardan, herhangi birisinin eve girmesiyle birlikte her iki hanımı da boş olur, yahut her iki cariyesi de azat olur. Çünkü yeminin kısmen bozulması da tamamen bozulması demektir. Nitekim şu iki ekmeği yememek üzere yemin etse, bunlardan birisini yemekle yeminini bozmuş olur. Hatta ikisinden bir lokma yese dahi yeminini bozmuş olur.

Eşheb de der ki: Tek başına giren hanım boş olur ve cariyeye ise azad olur. Çünkü onlardan her birisinin girmesi, boşanmasının yahut azad edilmesinin bir şartıdır. İbnu'l-Arabî der ki: Bu ise uzak bir ihtimaldir. Çünkü şartın bir kısmı, icmâ ile şartın tümü değildir.

Derim ki: Doğrusu birinci görüştür. Yapılan yasak eğer iki ayrı fiile talik edilmiş (bağlanmış) ise ancak ikisi tarafından işlenmesiyle bu yasağa muhalefet gerçekleşmiş olur. Çünkü herhangi bir kimse: İkiniz şu eve girmeyiniz diyecek olsa, onlardan birisi girse her ikisi birlikte o yasağa aykırı hareket etmiş olmazlar. Çünkü yüce Allah'ın: "Yalnız bu ağaca yaklaşmayınız" buyruğu Âdem ile Havva'ya yapılan bir yasağı, "yoksa ikiniz de zulmedenlerden olursunuz" buyruğu ise, bu yasağın çiğnenmesi halinde karşı karşıya kalınacak cezayı ifade eden cevaptır. Bundan dolayı her ikisi de bu yasağı işlemedikleri sürece zalimlerden olmamışlardı. O bakımdan Havva, tek başına yasak ağacın meyvesini yeyince herhangi bir cezaya çarptırılmadı. Çünkü yasak kılınan şey, tam ve eksiksiz olarak işlenmemiştir. Hz. Âdem ise bu inceliği farkedememiş, o bakımdan o da umuda kapılmış ve bu hükmü unutmuş idi. Yüce Allah'ın: "Andolsun ki bundan önce biz Âdem'e vahyet-tik. O ise unuttu" (Ta-ha, 20/115) buyruğunun anlamı budur.

Denildiğine göre, Hz. Âdem'in unuttuğu ise şu buyruğunda dile getirilen gerçekler ve tehditlerdir: "Şüphesiz ki bu sana ve zevcene düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra sıkıntıya uğrarsınız" (Tâ-hâ, 20/117) Doğrusunu en

iyi bilen Allah'tır. [\[338\]](#)

12- Peygamberler Küçük Günah İşler Mi?

Bu hususta ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Acaba peygamberlerin - Allah'ın selamı hepsine olsun- kendileri sebebiyle sorgulanacakları ve siteme maruz kaldıkları küçük günahları işledikleri olmuş mudur, olmamış mıdır? Bununla birlikte bütün ilim adamları peygamberlerin büyük günahları işlemekten, aynı şekilde ayıplanmayı, eksikliği ve düşüklüğü gerektiren her türlü alçaltıcı işten de masum olduklarını ittifakla kabul etmişlerdir. Kadı Ebû Bekr (el-Bakillanî)'ye göre bu, icma ile böyledir. Üstad Ebû İshak el-İsrefa-inî'ye göre ise, bunun böyle olması mucize delilinin bir gereğidir. Mu'zeti-le'ye göre ise, bu durum -kendi delillendirme usullerine göre- aklın konu ile ilgili delilinin bir gereğidir.

Taberi ve bazı fakihler, kelimcılar ve hadis bilginleri der ki: Peygamberlerden küçük günahlar sadır olur. Bu konuda: Peygamberler bütün bunlardan korunmuşlardır (masumdurlar). Rafizîlere muhalefet ederler. Delil olarak ise, Kur'an-ı Kerim'de konu ile ilgili delilleri ve bunu ifade eden anlamları çıkardıkları hadis-i şerifleri gösterirler. Bu husus açıktır ve bunun anlaşılmayacak bir tarafı yoktur. Malik, Ebû Hanife ve Şafii mezhebine mensup fukahâ-nın cumhuru ise şöyle demektedirler: Peygamberler, tüm büyük günahlardan nasıl korunmuş iseler, bütün küçük günahlardan da öylece korunmuşlardır. Çünkü bizler fiillerinde, uygulamalarında ve yaşayışlarında herhangi bir karineyi göz önünde bulundurmaksızın mutlak olarak onlara uymakla emrolun-muşuzdur. Onların küçük günahı işleyebileceklerini caiz kabul edersek onlara uymak mümkün olmaz. Çünkü onların işledikleri herhangi bir fiilin maksadı, ya Allah'a yakınlaştıracıdır ve mubahtır yahut da yasak veya masiyettir. Fakat bir kişiye masiyet olma ihtimali olan bir işi yerine getirmesini emretmek doğru değildir. Özellikle usul âlimleri arasında, çatışma olması halinde uygulamayı sözden öncelikli kabul edenlerin görüşüne göre bu, böyledir. Üstad Ebû İshak el-İsferainî der ki: İlim adamları küçük günahlar hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre peygamberlerin küçük günah işlemeleri caiz değildir. Kimisi de caiz kabul etmiştir. Ancak bu meselede dayanak teşkil edecek aslî bir delil yoktur. Birinci görüşü kabul eden sonraki âlimlerden kimisi şöyle demiştir: Söylenmesi gereken şudur: Şanı yüce Allah, onların bir kısmının birtakım günahları işlediklerini haber vermiş, bu

günahları kendilerine nisbet etmiş, bundan dolayı da onlara sitem etmiştir. Yine onlar, kendilerinin bu tür hataları işlediklerini haber vermiş, ancak onlardan sıyrılmış, ondan kopmuş ve tevbe etmişlerdir. Bütün bu hususlar -bir iki tanesini te'vil etmek mümkün olsa bile- tamamını te'vil etmek mümkün olmayacak şekilde birçok yerde vârid olmuştur. Ancak bunların hepsi de peygamberlerin makamlarını küçültecek özellikte değildir. Onların işledikleri bu küçük hatalar, nadiren sadır olmuştur ve hata yoluyla veya unutarak olmuştur. Ya da böyle bir işi işlemelerine götürecek bir te'vil sonucu meydana gelmiştir. Ve onların bu hataları başkalarınınkine nisbetle hasenattır. Onların mevkilerine, kıymet ve kadirlerinin yüksekliğine nisbetle ise onlar hakkında bir günahdır. Çünkü seyisin mükafat görebileceği bir işi yaptığından dolayı vezir sorumlu tutulabilir. O bakımdan peygamberler güvenlik içinde olduklarını, esenlik içinde olduklarını, bilmekle birlikte Kıyamet gününde bunlardan dolayı sorguya çekileceklerinden çekinmişlerdir. Ebû İs-hak der ki: İşte doğrusu da budur.

Cüneyd'in şu sözleri güzeldir: İyiler için hasenat olan şeyler mukarrebler için seyyiat olabilir. O bakımdan naslar, peygamberlerin -Allah'ın salat ve selamları üzerine olsun- birtakım günahları işlediklerine delil teşkil etseler bile bu, onların makam ve mevkilerini sarsmaz, rütbelerini düşürmez. Aksine yüce Allah, onların bu hallerini telafi etmiş, seçmiş, hidâyete iletmiş, övmüş, arındırmış, üstün tutmuştur. Allah'ın salât ve salamları üzerlerine olsun. [\[339\]](#)

13- Zulüm:

"Yoksa ikiniz de zulmedenlerden olursunuz." Zulüm, asıl anlamı itibariyle bir şeyi olması gereken yerden başka bir yere koymaktır. Hiçbir şekilde kazılmamış, fakat sonradan kazılan yere de "mazlum yer" denilir. en-Nâ-biga der ki:

"Akşam vakitleri durup orada ona sorarak;

Cevap veren olmadı, orada kimse de yoktu zaten;

Sadece hayvanların bağlandığı seçemediğim kazıklar vardı,

Bir de hiç kazılmamış toprağa kazılmış çukurlar gibi etrafını çeviren eşikler."

Kazıdan çıkarılan toprağa da "ez-zalîm" denilir. Şair der ki:

"Korkudan sonra bir çukurda (kabirde) buldu kendini O çukura (önceden alınmış) toprakları (zalim) geri konarak." Herhangi bir hastalığı olmaksızın deve kesildiği takdirde "zulmedilmiş" olur, denilir. Şairin: "Develere zulmedicidirler" ifadesi de bu türdendir.

Erken sağılan süte de "zalime" denilir. İçinde yağ ve sütün konulduğu tulumdan

tereyağını çıkarmadan önce başkasına süt içirdiği vakit de "zulmetti" tabiri kullanılır. O süt için de "mazlum ve zalîm" denilir. Şairin şu sözleri de bu türdendir:

"Ve bir kadın ki şöyle der: Ben kırbama zulmettim Damak hiç bu yağı alınmamış sütün farkına varmaz olur mu?" Çok zulmeden kimseye "zalîm" denilir, aynı zamanda zulüm: Şirk anlamındadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz şirk büyük bir zulümdür." (Lukman, 31/13) [\[340\]](#)

"... ve ondan bol bol, afiyetle istediğiniz gibi yeyiniz." Ordan hesapsız olarak yeyiniz demektir. Herhangi bir şekilde sıkıntıya maruz kalmaksızın bol bol yeyiniz. Genişlik, bolluk ve bol verim sözkonusu olan topluluk hakkında -âyet-i kerimedeki kökten gelen denilir. Bunun anlamına dair açıklamalar daha önceden

de (altıncı başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[341\]](#)

36. Bunun üzerine şeytan, onları oradan kaydırıp içinde bulundukları halden çıkardı. Biz de dedik ki: "Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Yeryüzünde sizin için bir süreye kadar duracak bir yer ve faydalanacak şeyler vardır."

Bu buyruğun: " Bunun üzerine şeytan, onları ordan kaydırıp içinde bulundukları halden çıkardı" bölümüne dair açıklamalarımızı on başlık halinde ele alacağız:

1-Şeytanın Kaydırması:

"Bunun üzerine şeytan onları oradan kaydırıp" buyruğunda yeralan ve "onları kaydirdi" anlamına gelen (L^Jlî) kelimesini çoğunlukla günah anlamına gelen "zelle" kökünden türeyen bir kelime olarak ve elifsiz okumuşlardır. Yani şeytan onları yanılttı, ayaklarını kaydırıp o günaha düşmelerini sağladı. Hamza ise, bu kelimeyi uzaklaştırmak anlamını ifade eden kökten elifli olarak şeklinde okumuştur. Bu, onları oradan uzaklaştırdı, izale etti demektir. İbn Keysan der ki: Onları izale etti, anlamındaki okuyuş zevalden gelir. Onları içinde bulundukları itaatten alıkoydu, masiyete yöneltti demek olur.

Derim ki: O vakit bu iki okuyuş da aynı anlamı ifade eder. Ancak çoğunluğun okuyuşu mana itibariyle daha sağlamdır. Şu iki âyet-i kerimenin ifade ettiği anlam da bunun delilidir: "Onları, kazandıklarının bir kısmı yüzünden ancak şeytan kaydırmak istemiştir." (Al-i İmran, 3/155); "Şeytan onlara vesvese verdi." (el-A'raf, 7/20; Ta-ha, 20/12). Burada sözü geçen vesvese ise masiyeti işlemelerini sağlayarak onların ayaklarını kaydırmaktır. Yoksa şeytanın bizatihi herhangi bir kimseyi bir yerden başka bir yere izale etme gücü yoktur. Onun

gücü ancak o kimseyi yanılgının çerçevesine sokmaktan ibarettir. Bu ise kişinin günahı sebebiyle bir yerden bir başka yere izale edilmesine sebep teşkil eder. Bunun anlamı ile ilgili olarak şöyle de denilmiştir: Burada onların zelle'ye düşürülmesi bir yerden ayrılmak halinde ku-lanılan kelimeden gelmektedir. O vakit mana Hamza'nın kıraatinde olduğu gibi zevalden gelir. Nitekim İmruu'l-Kays da şu beyitte bu kelimeyi aynı anlamda kullanmıştır:

"(At) ağır olmayan genç(i), sırt tarafındaki yelesinin yakınından kayar(kaydırır) Ata binmesini beceremeyen ağır kimsenin ise elbisesi uçar, gider."

Yine İmruu'l-Kays (bu kelimeyi aynı anlama kullanarak) şöyle demektedir:

"Ve kırmızı bir at ki sırtından eyeri kayar

Dümdüz kaya parçası üzerinde ayağı kayanın kaydığı gibi." [\[342\]](#)

2- Cennetten Çıkış:

"İçinde bulundukları halden çıkardı" buyruğuna gelince, eğer bundan önceki ifadeyi bir yerden izale etmek şeklinde anlayacak olursak "onları çıkardı" ifadesi bu izale edilişi te'kid etmekte ve açıklamaktadır. Çünkü cennette bulundukları yerden (yine cennette) bir başka yere çıkarılmış olmaları şeklinde anlaşılması da mümkündür. Oysa durum böyle değildir. Onlar cennetten çıkartılıp yere indirildiler. Çünkü oradan yaratılmışlardır. Diğer taraftan Âdem'in yeryüzünde halife olması için yere indirilmişlerdir İblis -Allah'ın laneti üzerine olsun- Hz. Âdem'i cennetten çıkartmak kastında değildi. Onun maksadı Hz. Âdem'i yüksek mertebelerden düşürmek ve kendisi uzaklaştırıldığı gibi onun da uzaklaştırılmasını sağlamaktı. Ancak maksadına ulaşamadı, muradı gerçekleşmedi. Aksine emelini yitirdi, kını arttı ve hesapları boşa çıktı. Nitekim şanı yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "Sonra Rabbi onu seçti, tevbesini kabul etti ve hidâyete erdirdi." (Ta-Ha, 20/122) Bunun sonucunda Hz. Âdem, cennet yurdunda yüce Allah'a komşu iken arzında Allah'ın halifesi oldu. Halbuki komşu ile halife arasında çok büyük bir fark vardır. Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun.

Âdem'in cennetten çıkartılmasının İblise nisbet ediliş sebebi, bunun İblisin sebebi ve aldatması dolayısıyla olduğundandır. Tefsir âlimleri ile başkaları arasında, İblisin Hz. Âdem'i aldatmayı üstlendiği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Ancak bunun keyfiyeti ile ilgili farklı görüşler vardır. İbn Mes'ud, İbn Abbas ve âlimlerin çoğunluğuna göre, onları aldatması karşılıklı konuşma ile olmuştur. Bunun delili ise, yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Bir de onlara: Şüphesiz

ki ben size öğüt verenlerdenim diye yemin etti." (el-A'raf, 7/21) Onlara yemin etmesi, ifadesinin zahirinden anlaşılan, bunun karşılıklı konuşarak olduğudur. Bazılan da -ki bunu Abdürrezzak, Vehb b. Münebbih'ten nakletmektedir- şöyle demektedir: İblis, yılanın ağzında cennete girdi. O sırada yılan dört ayaklı deveyi andıran ve yüce Allah'ın yarattığı en güzel hayvanları andıran bir şekilde idi. Daha önce İblis, aynı teklifi birçok hayvana yaptığı halde yilandan başka onu içeri sokma teklifini kabul eden olmamıştı. Yılan İblis'i cennete sokunca, İblis, karnından dışarı çıktı ve Hz. Âdem ile eşine yasak kılınan ağaçtan meyve alıp Havva'ya getirdi ve şöyle dedi: Şu ağaca bir bak. Kokusu ne kadar hoş, ne kadar lezzetli, rengi ne kadar güzel. İblis bu aldatmalarını Havva, o meyveyi alıp yeyinceye kadar devam ettirdi. Arkasından Âdem'i aldattı. Havva Âdem'e de şöyle dedi: Ye, ben ondan yedim, bana herhangi bir zararı dokunmadı. Âdem onu yeyince her ikisinin de avret yerleri açığa çıktı ve böylelikle günahı işlemenin cezasına çarptıldılar. Âdem ağacın içine girdi, Rabbi ona: Neredesin? diye nida edince, Buradayım Rab-bim, dedi. Niye çıkmıyorsun? diye sorunca; Senden utanıyorum Rabbim, dedi. Yüce Allah, bunun üzerine şöyle buyurdu: Haydi kendisinden yaratılmış olduğun yeryüzüne in. Daha sonra yılan lanet okundu, ayaklan karnına doğru çekildi, kendisiyle Âdemoğlu arasında düşmanlık halkedildi. Bundan dolayı -ileride de açıklanacağı üzere- onu öldürmemiz de emredildi.

Havva'ya da şöyle denildi: Sen bu ağacı kanattığın (meyvesini keserek yaraladığın gibi) sen de her ay bu şekilde kanama göreceksin. Zorluk ve sıkıntı ile gebe kalacak ve doğumunu yapacaksın. Defalarca ölmek noktasına kadar geleceksin. [\[343\]](#)

Taberi ve en-Nekkaş şunu da eklerler: Daha önce vakur ve ağırbaşlı olduğun halde bu sefer hafif olacaksın.

Bir grup da şöyle demiştir: İblis, cennetten çıkartıldıktan sonra Âdem'in yanına cennete girebilmiş değildir. O şeytanlığı ile bu konuda kendisine verilen imkan ile yüce Allah'ın kendisine verdiği vesvese gücü ile bunu yapmıştır. Nitekim Peygamber efendimiz de şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz şeytan kanın akması gibi insanın içinde akar." [\[344\]](#) İleride A'raf sûresinde de geleceği üzere, Hz.

Âdem çıplak kalınca ve kendisini örtecek birşeyler arayınca, ağaçlar ondan uzaklaştı ve günahı sebebiyle onu azarladı. İncir ağacı ona merhamet etti, o da incir yaprağından alıp kendisini örttü. Ve bu şekilde Hz. Âdem ağaçların önünde çıplak kalmak ile mübtela oldu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hz. Âdem'in cennetten çıkartılma hikmetinin yeryüzünü imar etmek olduğu da

söylenmiştir. [\[345\]](#)

3- Yılanı Öldürmek:

Nakledildiğine göre yılan cennette Âdem (a.s)'in hizmetiçisi idi. Allah'ın düşmanı İblise böyle bir imkân vererek cennette Hz. Âdem'e karşı düşmanlığını açıkça ortaya koyarak Hz. Âdem'e ihanet etmiştir. Cennetten yeryüzüne indirilmeleri üzerine aralarındaki düşmanlık pekişti ve rızık olarak ona toprak verildi. Ona şöyle denildi: Sen Âdemoğlunun düşmanısın, onlar da senin düşmanıdır. Onlardan seni kim görürse başını ezer. [\[346\]](#)

İbn Ömer Rasulullah (a.s)'ın şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Beş (haşere) vardır ki onları ihramlı olan da ihramsız olan da öldürür..." [\[347\]](#) Bunlar arasında yılanı da zikreder.

Rivayete göre İblis, yılanı şöyle demiş: Sen beni cennete sok, buna karşılık seni himayeme alacağım. O bakımdan İbn Abbas şöyle derdi: İblisin verdiği ahid ve emanı bozunuz.

Sakine bint el-Ca'd, Serrâ bint Nebhân el-öaneviye'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (s.a)'ı şöyle derken dinledim: "Küçük olsun büyük olsun, siyah olsun beyaz olsun yılanları öldürünüz. Çünkü kim yılan öldürürse bu onun cehennemden kurtulmalık fidyesi olur. Ve her kim yılan tarafından öldürülürse o

da şehid olur." [\[348\]](#)

Mezhep âlimlerimiz der ki: Yılanın onu öldüren için cehennemden kurtulmalık fidyesi oluş sebebi İblis ile ortak hareket etmesi ve Âdem'e ve onun çocuklarına zarar vermek üzere onunla yardımlaşmasıdır. Bundan dolayı bir yılanı öldüren

bir kimse bir kafir öldürmüş gibidir. [\[349\]](#) Nitekim Rasulullah (s.a) da şöyle buyurmuştur: "Bir kafir ve onun katili cehennemde ebediyyen bir araya

gelmezler." Bunu Müslim ve başkaları rivayet etmiştir. [\[350\]](#)

4- Yılanı Öldürmenin Hükümü:

İbn Cüreyc, Amr b. Dinar'dan, o Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ud'dan dedi ki: Peygamber (s.a) ile birlikte Mina'da bulunuyorduk. Yanımızdan bir yılan geçti. Rasulullah (s.a): "Onu öldürünüz" diye buyurdu. Ancak biz onu öldüremeden bir delik bulup girdi. Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "Kuru hurma yaprakları ve ateş

getiriniz ve bu delikte yılanın üzerinde ateş yakınız." [\[351\]](#)

Mezhebimize mensup ilim adamları der ki: Bu hadis-i şerif, Hz. Peygamberin müsleyi (savaşta azaların kesilmesi) ve herhangi bir kimsenin yüce Allah'ın azabı türünden azap yapmasını yasaklayan hadis-i şerifleri tahsis etmektedir. Devamla derler ki: Bu hadis-i şerif bu düşmanın saygı duyulmaya değer bir tarafının kalmadığını belirtmektedir. Çünkü bu düşmana güç ye-tirilen her bakımdan, onu helak edip yok etmenin her türlü yolu denenmiş olmaktadır. Denilse ki, İbrahim en-Nehai'nin akreplerin ateşte yakılmasından hoşlanmadığı ve: Bu bir müsledir, dediği rivayet edilmiştir. Şu cevap verilir: Peygamber (s.a)'dan gelen bu rivayetin ona ulaşmamış olması ve bundan dolayı da "Allah'ın

azabı ile azaplandırmayınız" [\[352\]](#) şeklindeki rivayet gereğince amel etmiş olması muhtemeldir. Buna göre onun öngördüğü uygulama bu rivayete uygun olur.

Denilse ki: Müslim'de Abdullah b. Mes'ud'un şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulullah (s.a) ile bir mağarada bulunuyorduk. Üzerine: "Yemin olsun peyderpey gönderilenlere" (el-Mürselat, 77/1) sûresi nazil oldu. Ve biz henüz bunu taptaze haliyle Hz. Peygamber'den öğreniyorken bulunduğumuz yerde bir yılan görünüverdi. Bize: "Onu öldürünüz" dedi. Onu öldürmek için hareket ederken bizden önce deliğine kaçtı. Bunun üzerine Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "Allah sizi onun şerrinden koruduğu gibi, onu da sizin şerrinizden

korumuştur." [\[353\]](#) Görüldüğü gibi bu rivayette ateş yakıldığından da onu öldürmek için herhangi bir çareye başvurulduğundan da sözedilmiyor. Bu itiraza şu şekilde cevap verilir. Ateş bulamamış olması muhtemeldir. O bakımdan onu bırakmıştır. Veya yılanın girdiği deliğin ateşin fayda sağlayamayacağı, dumanın zarar veremeyeceği ve hayvana ulaşamayacağı bir şekilde olması da muhtemeldir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Hz. Peygamber'in: "Allah onu sizin şerrinizden korumuştur" buyruğundan kastettiği, sizin onu öldürmenize karşı o yılanı korumuştur, demektir. "Sizi onun şerrinden koruduğu gibi" ifadesi,

onun sizi sokmasına karşı sizi korumuştur demektir. [\[354\]](#)

5- Yılanları Öldürme Emrinin Mahiyeti:

Yılanları öldürme emri, yılanlardan gelmesinden korkulan zararı bertaraf etmeye irşad etmek türündendir. Eğer onlardan gelecek olan zarar kesinlik kazanırsa, o yılanın öldürülmesi için elin çabuk tutulması vaciptir. Çünkü Peygamber (s.a)

şöyle buyurmuştur: "Yılanların hepsini öldürünüz. Bilhassa engerek ve kısa kuyruklu olanlarını öldürünüz. Çünkü bunlar gözleri kör eder ve gebe kadınlara düşük yaptırır."[\[355\]](#)

Bu iki türün yılanların kapsamına girmelerine rağmen özellikle onları söz-konusu edip buna dikkat çekmesi, zararlarının büyüklüğünden dolayıdır. Evlerin dışında kalan yerlerde, zarar verecekleri muhakkak olmayanlar da konu ile ilgili genel emrin zahirinden anlaşılan hüküm dolayısıyla yine öldürülürler. Çünkü tür olarak yılanlar, çoğunlukla zarar verirler. O bakımdan bu zararlılık hepsinde (istishab yoluyla) var kabul edilir. Çünkü şekli ve görünüşü itibariyle bütün yılanlar, kalbe korku verir. Ayrıca insanın nefsinde onlara karşı bir tiksinti vardır. Bundan dolayı Peygamber (s. a) şöyle buyurmuştur: "Muhakkak Allah, bir yılanı

öldürmeye karşı dahi olsa kahramanlığı sever."[\[356\]](#) Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, yılanı öldürmeyi teşvik etmiştir. Ebû Davud'un, Abdullah b. Mes'ud'dan merfu olarak yaptığı rivayette de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. "Bütün yılanları öldürünüz. Onların intikam alacağından korkan kişi benden değildir."[\[357\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[358\]](#)

6- Evlerde Bulunan Yılanların Öldürülmesi:

Evlerde bulunan yılanlar, üç gün kendilerine bu konuda ilan yapılmadıkça öldürülmezler. Çünkü Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Gerçek şu ki, Medine'de İslam'a girmiş cinler vardır. Onlardan herhangi bir şey göreceksiniz olursanız üç gün süreyle ona ilanda bulununuz."[\[359\]](#)

Bazı ilim adamları, bu hadis-i şerifi cinlerin orada İslam'a girmeleri sebebiyle yalnızca Medine-i Münevvere ile ilgili kabul etmişler ve şöyle demişlerdir: Bizler, Medine-i Münevvere dışında bulunan şehirlerdeki cinlerden İslam'a giren var mıdır yok mudur bilemiyoruz. İmam Malik de şöyle demektedir: Bu buyruk, bütün şehirlerde bulunup evlerde görülen küçük (zehirsiz) ve "el-can" diye bilinen yılanların öldürülmesini yasaklamaktadır. Doğru olan görüş de budur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hani cinlerden bir taifeyi Kur'an işitsinler diye sana doğru yöneltmiş idik." (el-Ahkaf, 46/29). Müslim'in Sahih'inde de Abdullah b. Mes'ud'dan Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Cinlerin davetçisi yanıma geldi. Onlarla birlikte gittim ve onlara Kur'an-ı Kerim okudum." Bu hadis-i şerifte şu ifadeler de yer almaktadır:

Hz. Peygamber'den azık istediler. Bunlar Cezire cinlerinden idiler.[\[360\]](#) Bu hadis-i şerif, yüce Allah'ın izniyle bütünüyle kaydedilecektir.

Bu husus sabit olduğuna göre, konu ile ilgili sakındırma yapılmadıkça ve uyarılmadıkça, yılanın öldürülemeyeceği sabit olur. Nitekim yüce Allah'ın izniyle buna dair ek açıklamalar gelecektir.[\[361\]](#)

7- Öldürülmeyecek Yılan Var mıdır?:

(Hadis) İmamlannın, Hişam b. Zühre'nin azatlısı Ebû's-Sâib'den rivayet ettiklerine göre, bir seferinde, evinde bulunan Ebû Said el-Hudri'nin yanına girer. Ebû's-Saib der ki: Ebû Said el-Hudri'nin namaz kılmakta olduğunu gördüm. Namazını bitirinceye kadar beklemek üzere oturdum. Evin bir tarafında bulunan hurma salkımları arasında bir kıpırdanma sesi işittim. Dönüp baktığımda bir yılan ile karşılaştım. Onu öldürmek üzere atıldım. Bana "otur" diye işaret edince oturdum. Namazını bitirince evde bulunan bir odaya işaret edip şöyle dedi: Şu odayı görüyor musun? Evet dedim. Şöyle dedi: Orada bizden henüz yeni evlenmiş bir genç delikanlı vardı. Rasulullah (s.a) ile birlikte Hendek gazasına çıktık. Bu genç, Rasulullah (s.a)'tan günün ortalarında izin alır ve evine gelirdi.

Bir gün ondan izin alınca Rasulullah (s.a) ona şöyle dedi: Beraberine silahını al, Kurayzalıların sana bir zarar vermelerinden korkuyorum. Adam silahını aldı ve (evine) döndü. Hanımının iki kapı arasında ayakta dikildiğini görünce, ona saplamak üzere mızrağıyla yürüdü. Bu esnada kıskançlığı harekete gelmişti. Hanım ona: Mızrağını yerinde tut. İçeriye gir de benim dışarıya çıkmama sebebin ne olduğunu sen de gör, dedi. Delikanlı içeriye girince yatak üzerinde toplu vaziyette, büyük bir yılanın olduğunu gördü. Mızrağıyla üzerine atılıp mızrağını ona sapladı. Evden çıkınca mızrağını avlunun ortasına sapladı yılan da çırpınıp onun üzerine atıldı. Yılan mı yoksa genç delikanlı mı daha çabuk öldü bilinmiyor. Bunun üzerine Rasulullah (s.a)'ın yanına vardık, ona durumu anlattık ve dedik ki: Allah'a dua et de onu bizim için diriltsin. Hz. Peygamber: "Kardeşinize Allah'tan mağfiret isteyiniz" dedikten sonra şöyle devam etti: "Gerçek şu ki, Medine'de İslam'a girmiş cinler vardır. Onlardan birşey göreceksiniz üç gün süreyle ona mühlet verip ilan ediniz. Şayet bundan sonra bir daha onları göreceksiniz onları öldürünüz, çünkü o bir şeytandır." [\[362\]](#)

Hadisin başka yoldan gelen bir rivayetinde Rasulullah (s.a) şöyle buyurmaktadır: "Bu evlerde yaşayan birtakım yılanlar vardır. Bunlardan herhangi birisini göreceksiniz, üç gün süreyle onu uyarıp mühlet veriniz. Eğer giderse mesele yok, değilse onu öldürünüz. Çünkü o kafir (bir cin)dir." Devamla onlara: [\[363\]](#)

"Haydi gidiniz, arkadaşınızı defnediniz" diye buyurdu. Mezhebimize mensup ilim adamları -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- şöyle derler: Bu hadis-i şeriften, bu gencin öldürdüğü (yılan suretindeki) cinnin müslüman olduğu ve onun kabilesi olan diğer cinlerin de o genci kısas yoluyla öldürdükleri manası çıkmaz. Çünkü eğer bizim ile cinler arasında kısasın meşru olduğu kabul edilecek olsa dahi, bu kısas ancak katıksız kasten öldürmelerde sözkonusu olur. Bu genç ise, müslüman bir canı kasten öldürmek istememiştir. Çünkü o, bunun durumunu bilmiyordu. Aksine o, sadece şer'an öldürülmesi meşru kılınan bir varlığı öldürmeyi kastetmiştir. O takdirde bu (öldürülen yılan eğer müslüman cinlerden ise) hata yoluyla öldürme olur. Hata yoluyla öldürmelerde ise kısas yoktur. O bakımdan, daha uygunu şöyle demektir: Cinlerin kafirleri veya fasıkları, kendilerinden birisi öldürüldüğü için haksızca ve intikam almak için genç delikanlıyı öldürmüşlerdir. Nitekim bunların Sa'd b. Ubade'yi öldürdükleri de rivayet edilmektedir. Çünkü Sa'd b. Ubade, banyo yaptığı yerde ölü olarak ve cesedi morarmış halde bulundu. Onun yakınları, herhangi bir kimseyi görmeksizin şu beyitleri okuyan birisinin sesini işitinceye kadar öldüğünü farketmemişlerdi:

"Öldürdük Hazreclilerin efendisi

Olan Sa'd b. Ubade'yi

Ona iki ok attık

Ve kalbine isabet ettirdik."

Diğer taraftan Peygamber: "Medine'de İslam'a girmiş birtakım cinler vardır" buyururken, bizlere onların müslüman olanlardan herhangi bir kimseyi öldürmekten sakınmanın bir yolunu beyan etmektedir. Aynı zamanda cinlerden kafir olanları öldürmenin yolunu da bize göstermektedir.

Peygamber (s.a)'ın hanımı Hz. Aişe'den değişik yollardan rivayet edildiğine göre o, küçük bir yılanı öldürmüştü idi. Rüyasında birisinin ona: Sen müslüman birisini öldürdün, denilince şu cevabı verir: Eğer o, müslüman biri olsaydı, Peygamber (s.a)'ın hanımlarının yanına girmezdi. Ona şu cevap verilir: O, senin yanına sen ancak elbiseli iken girmiştir. Sabah olunca Hz. Aişe, on iki bin dirhemini Allah yolunda dağıtılmasını emretti. Bir rivayete göre de ona şöyle denilmiştir: O ancak sen tesettür içerisinde iken bulunduğu yere girmiştir. Bunun üzerine Hz. Aişe sadakalar verdi ve birkaç köle azad etti. er-Rabi' b. Bedr der ki: Peygamber (s.a)'ın öldürülmelerini emrettiği küçük yılanlar (canan) dosdoğru yürüyen ve yürürken sağa sola bükülmeyen yılandır. Alkame'den de buna benzer bir rivayet gelmiştir. [\[364\]](#)

8- Uyarma Şekli:

Şehirde görülen yılanların uyarılma şekliyle ilgili olarak İmam Malik şöyle demiştir: Üç gün süreyle uyarılmalarını daha çok tercih ederim. Aynı zamanda İsa b. Dinar da bu görüştedir. İsterse bir günde defalarca görülsün. Aynı günde üç defa uyarmakla yetinilmez. Uyarı üç gün süreyle yapılır. Üç defa uyarmanın yeterli olacağı da söylenmiştir. Çünkü Peygamber (s.a) "onu üç defa uyarsın" diye buyurmuştur. Bir başka hadiste de: "Ona üç defa uyarıda bulununuz" buyurmuştur. Bundan da maksadın üç defa uyarma olduğu anlaşılmaktadır. Ancak İmam Malik'in görüşü daha uygundur. Çünkü Peygamber efendimiz: "Üç gün" ifadesini de kullanmıştır. Bu ise sahih bir nas olup diğer mutlak rivayetleri kayıtlamaktadır. "Üç" ifadesi ile de üç günün gecesinin kastedildiği şeklinde de yorumlanabilir. Çünkü Araplar genelde gün ile tarih verdikleri zaman "gece" kelimesini çoğunlukla kullanırlar. Malik der ki: Uyarmak için şöyle demek yeterlidir: Allah adına ve âhiret günü hakkı için seni uyarıyorum, bize gözükmeyiniz, bizi rahatsız etmeyiniz.

Sabit el-Bunanî'nin, Abdurrahman b. Ebi Leyla'dan naklettiğine göre, Abdurrahman b. Ebi Leyla'nın huzurunda evlerde bulunan yılanlar sözkonusu olunca şöyle der: Evlerinizde bunlardan herhangi birisini göreceksanız şöyle deyiniz: Nuh (a.s.)'ın sizden aldığı sözü, Süleyman (s.a.)'ın sizden aldığı sözü hatırlatıyorum. Yine onları göreceksanız artık gördüğünüzü öldürünüz. [\[365\]](#) Derim ki: Bu ifadenin zahiri bir defa uyarmanın yeterli olduğunu göstermektedir. Hadis-i şerif ise bunu reddeder. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. İbn Habib, Peygamber (s.a.)'ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Süleyman (a.s.)'ın sizden aldığı ahdi size hatırlatıyorum ki, bizlere herhangi bir şekilde eziyet vermeyiniz, bizlere hiçbir şekilde gözükmeyiniz." [\[366\]](#)

9- Cinlerin Grupları:

Cübeyr b. Nufeyr, Ebû Sa'lebe el-Huşeni -ki adı Cursum'dur-den rivayet ettiğine göre Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Cinler üç bölüktür. Bunların üçte birinin kanatları vardır, havada uçarlar. Diğer üçte biri yılan ve köpektir. Diğer üçte biri ise konar ve göçerler." [\[367\]](#) Ebu'd-Derda'nın (adı Umeymir'dir) rivayetine göre de Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Cinler, üç bölüm halinde yaratılmıştır. Üçte biri köpek, yılan ve yer haşereleridir. Üçte biri hızlı esen rüzgardır, üçte biri de Âdemoğulları gibidir. Onlar hakkında sevap sözkonusudur (kusurları için) cezalandırılmaları sözkonusudur. Diğer taraftan Allah, insanları da üç bölüm halinde yaratmıştır. Onların üçte birinin kalpleri vardır fakat onlarla birşey anlamazlar, gözleri vardır fakat onlarla birşey görmezler, kulakları vardır onlarla birşey işitmezler. Bunlar ancak hayvanlar gibidirler, hatta yolca onlardan da sapıktırlar. Diğer üçte birinin Âdemoğulları gibi vücutları vardır, fakat kalpleri şeytan kalbidir. Öbür üçte biri ise, gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde Allah'ın gölgesi altında olacaklardır." [\[368\]](#)

10- Doğrudan Öldürülebilen Hayvanlar:

Aslı itibariyle eziyet veren, insanı rahatsız eden hayvanlar bir uyarı söz-konusu olmaksızın doğrudan öldürülür. Buna sebep ise eziyet verici oluşlarıdır. Yılan, akrep, fare, keler ve benzeri hayvanlar böyledir. Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Beş bozguncu (fevasık) vardır ki, bunlar ihramlı iken de ihramsız

iken de öldürülürler..."[369]

Yılan, İblisi çeneleri arasına alıp cennete sokmak suretiyle Hz. Âdem'e ihanet ettiğinde asıl karakterini ortaya koymuştur. Eğer İblisi içeri sokarken açığa çıkarmış olsaydı, cennetin bekçisi olan Rıdvan, onu sokmasına imkan vermezdi. İblis bu sırada yılan: Ben seni himayeme alıyorum demişti. O bakımdan Rasulullah (s.a) yılanın öldürülmesini emretmiş ve: "Namazda olsanız dahi onu öldürünüz" diye buyurmuştur. Bununla Hz. Peygamber, yılanı ve akrebi kastetmektedir.

Keler ise diğer bütün canlı hayvanlar arasında Hz. İbrahim'in içine atıldığı ateşi üflemiştir.[370]

O bakımdan, ona lanet edilmiştir. Bu konudaki rivayet de yapılan rivayet kabilindendir. Rasulullah (s.a)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Her kim bir keler öldürürse, sanki bir kafır öldürmüş gibidir."

Müslim'in Sahih'inde yer alan rivayete göre Ebû Hureyre Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Her kim ilk darbeye bir keler öldürürse ona yüz hasene yazılır. İkincisinde öldürürse daha az, üçüncüsünde öldürürse daha az (hasene) yazılır." Bir rivayette de: "İlk darbeye öldürürse yetmiş hasene yazılır"

diye buyurmuştur.[371]

Fare ise, Hz. Nuh'un gemisinin iplerini kemirip kesmek suretiyle gerçek karakterini ortaya koymuştur. Abdurrahman b. Ebi Nu'm'un Ebû Said el-Hudri'den rivayetine göre Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "İhramlı kişi yılanı, akrebi, çaylağı, saldırgan yırtıcı hayvanı, kuduz köpeği ve fasıkcığı (fareyi)

öldürür."[372] Rasulullah (s.a), farenin yanan kandilin ipini sürüklerken evi yakmak üzere olduğunu uyanıp görmüş, bunun üzerine de farenin öldürülmesini emretmiştir.

Karga ise, Allah'ın peygamberi Nuh'un, onu yeryüzünde durumun ne şekilde olduğunu görüp haber vermek üzere gemiden salıverdiğinde Hz. Nuh'un verdiği emri yerine getirmeyi bir kenara itmiş ve bir leşe konmak suretiyle karakterinin

ne olduğunu ortaya çıkarmıştır.[373]

Bütün bunlar bir bakıma yılan gibidirler. İşte bundan dolayı onları burada sözkonusu ettik. Bu hususa dair ve onların öldürülmelerinin mubah kılınması sebebine dair ek açıklamalar yüce Allah'ın

izniyle Maide sûresinde[374] ve başka yerlerde gelecektir.[375]

"Biz de dedik ki: Kiminiz kiminize düşman olarak inin" bölümüne dair açıklamalarımızı da yedi başlık halinde vereceğiz:

1- İnenler Kimlerdir, Nerelere İnmiştir?:

Yüce Allah'ın: "Biz de dedik ki: Kiminiz kiminize düşman olarak inin" buyruğunda hitap, İbn Abbas'ın görüşüne göre Âdem'e, Havva'ya, yılan ve şeytanadır. el-Hasen der ki: Burda hitap Âdem'e, Havva'ya ve vesveseyedir. Mücahid ve yine el-Hasen der ki: Hitap Âdemoğullarına ve İblisin oğullarıdır.

İnmek (hubût), yukarıdan aşağıya doğru inmektir. Hz. Âdem Hint'te, Serendib'deki Büz adındaki bir dağa indirildi. Hz. Âdem üzerinde cennetin kokusunu taşıyordu. Bu koku oranın ağaçlarına ve vadilerine de bulaştı, orada bulunan ne varsa hoş koku ile doldu. İşte oradan gelen hoş ve güzel kokular Âdem (a.s)'ın kokusundandır. Bulutlar, Hz. Âdem'in başına sürtünüyordu. O bakımdan kafasının üst tarafındaki saçlar döküldü. Onun soyundan gelenlere de bu kalıtım yoluyla geçti.. Buhârî'de, Ebû Hureyre'den, Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Allah, Âdem'i altmış zira' boyunda

yaratmıştır." [\[376\]](#) Bu hadisi Müslim de rivayet etmiştir. İleride gelecektir. Hz. Havva ise Cüdde'ye, İblis Ubulle'ye, yılan Beysan'a indirildi. Sicistan'a indirildiği de söylenmiştir. Sicistan Allah'ın arzında yılanı en bol olan bir yerdir. Eğer bu yılanları yiyen pek çoğunu yok eden ve (üfürmekle birlikte insanlara zarar vermeyen) el-İrbed adındaki tür olmasaydı, yılanlardan dolayı Sicistan boşaltılırdı. Bunu Ebu'l-Hasen el-Mes'udî zikretmiştir. [\[377\]](#)

2- "Birbirinize Düşman Olarak İniniz":

Yüce Allah'ın: "*Kiminiz kiminize düşman olarak*" buyruğu (mealde de gösterildiği gibi) hal konumundadır. Yani, bu halde ininiz, demektir.

Düşman (aduv), dostun zıddıdır. Zulmetmek halinde kullanılandan türemiştir. İnsanlara saldırıp hücum eden kurt hakkında da tabiri kullanılır. Udvan da apaçık zulüm ve haksızlık demektir. Bu kelimenin aynı kökten ve haddi aşmak anlamına geldiği de söylenmiştir. Karşı tarafın hoşuna gitmeyecek işlerde haddi aştığından dolayı düşmana "aduv" adı verilmiştir. Ayakla koşmak için de bu kelimenin kullanılış sebebi, koşarak bir şeyin aşılması dolayısıyladır. Her iki anlam birbirine yakındır. Çünkü haksızlık yapan, zulmeden bir kimse haddi aşmış demektir.

Kimi ilim adamı, yüce Allah'ın: "Kiminiz kiminize düşman olarak inin"

buyruğunu insanın kendisi hakkındadır, diye yorumlamışlardır. Ancak bu, anlam itibariyle doğru olmakla birlikte uzak bir ihtimaldir. Buna delil Peygamber Efendimizin şu buyruğudur: "Kul sabahı ettiğinde azaları diline şöyle der: Bizim hakkımızda Allah'tan kork. Çünkü sen doğru olduğun takdirde biz de doğru oluruz. Sen eğrilirsen biz de eğriliriz."[\[378\]](#)

Eğer: Neden "düşmanlar" denilmeyip de "düşman" denilmiştir, diye sorulacak olursa buna iki şekilde cevap verilebilir:

Birinci cevap: Arapçada "bazı" ve "kül (bütün)" kelimeleri hakkında hem lafız itibariyle hem mana itibariyle tekil kelimeler ile haber verilebilir. Kur'an-ı Kerim'de bu görülen birşeydir. Mesela yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Onların hepsi Kıyamet gününde O'na yalnız gelir." (Meryem, 19/95) buyruğunda lafıza uygun olarak "gelir" fiili tekil gelmiştir. Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Hepsi de O'na hor ve hakir olarak geleceklerdir" (en-Neml, 27/87) buyruğunda da anlam göz önünde bulundurularak "gelirler" kelimesi çoğul gelmiştir.

İkinci cevap: "Düşman (aduv)" kelimesi çoğul kullanılan yerde tekil gelebilir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar sizin için düşmandır. Zalimler için ne çirkin bir değiş-tokuştur bu." (el-Kehf, 18/50) Burada "düşmanlar" anlamındadır. Yüce Allah, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Asıl düşman onlardır." (el-Münafıkun, 63/4) İbn Faris der ki: "Aduv" kelimesi aynı zamanda hem bir kişiyi hem iki kişiyi hem üç kişiyi, hem de dişi olanı bir arada ifade eder, bazan çoğul olarak da gelebilir.[\[379\]](#)

3- Cennetten Çıkarılmak Hz. Adem İçin Bir Ceza mıydı?:

Yüce Allah'ın Hz. Âdem'i cennetten çıkartması ve onu yeryüzüne indirmesi bir ceza değildi. Çünkü tevbesini kabul ettikten sonra, yeryüzüne indirmiştir. Hz.Âdem'i yeryüzüne indirmesi, ya onu te'dip içindi veya sıkıntısını (mihnetini) ağırlaştırmak için idi. Hz. Âdem'in yeryüzüne indirilmesi ve oraya yerleştirilmesi ile ilgili doğru açıklama şekli budur: Bunda yüce Allah'ın ezeli hikmeti açıkça ortaya çıkmıştır. Bu ise, soyundan gelecek olanları şe-riati ile mükellef kılmak, onları sınamak kastı ile, soyunun üremesidir. Bu teklif ve sınamaya bağlı olarak, onlar, âhirette ecir veya ceza ile karşı karşıya kalacaklardır. Çünkü cennet ile cehennem teklif yurdu değildirler. O bakımdan Hz. Âdem'in cennetten indirilişine sebep onun yasak ağaçtan yemesi olmuştur. Ve Allah, dilediğini yapmak hakkına sahiptir. Diğer taraftan yüce Allah:

"Muhakkak Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" diye buyurmuştu. İşte bu Hz. Âdem için büyük bir menkıbe (övülecek olay), büyük bir fazilet ve üstün bir ikramdır. Hz. Âdem'in yeryüzünden yaratıldığına dair işaret de daha önceden geçmişti. Bizim, Hz. Âdem'in yüce Allah tarafından tevbe-sinin kabul edilışinden sonra yeryüzüne indirildiğini söylememizin sebebi ise, ileride de geleceğı üzere ikinci olarak "hepiniz oradan inin" (âyet, 38) diye buyurulmuş olmasıdır. [\[380\]](#)

4- Yeryüzünde Yerleşmek:

Yüce Allah'ın: "yeryüzünde sizin için bir süreye kadar duracak bir yer... vardır." Yani sizler, orada belli bir süre kalacaksınız, karar bulacaksınız. Bu açıklamayı Ebu'l-Âliye ve İbn Zeyd yapmıştır. es-Süddî de der ki: "Duracak bir yer"den kasıt kabirlerdir.

Derim ki: Yüce Allah'ın: "Yeri sizin için bir karar (yerleşme mekanı) kılmıştır." (el-Mü'min, 40/64) buyruğunda bu kelime her iki manaya da gelebilir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[381\]](#)

5- "Faydalanacak Şeyler":

Meta' (faydalanılan şey); kendisi ile faydalanılan yiyecek, giyecek, hayat, söz, ünsiyet ve buna benzer hususlardır. Nikahlandıktan sonra boşanan kadına verilen şey ile yararlanıldığı için de "mut'atü'n-nikâh" adı verilir. Süleyman b. Abdülmelik defnedildikten sonra oğlu Eyyûb'un kabri başında durarak şu beyitleri söylemişti:

"Kurak bir yerde yabancı bir kabrin başında durdum

Ayrılan bir sevgiliden çok az bir fayda (meta') gördüm." [\[382\]](#)

6- "Bir Süreye Kadar":

Tefsir âlimleri âyet-i kerimede geçen "bir süreye kadar" anlamını ifade eden buyruğunu değişik şekillerde açıklamışlardır. Bir kesime göre bundan kasıt ölüme kadar demektir. Bu: "Duracak bir yer (müstakar)" kelimesini, dünyada ikamet süresi olarak kabul edenlerin görüşüdür.

"Bir süreye kadar"dan, kasıt Kıyametin kopacağı zamana kadardır da denilmiştir.

Bu ise: "Duracak bir yer"den kasıt kabirlerdir, diyenlerin görüşüdür. er-Rabi' der ki: "Bir süreye kadar" demek tayin edilen bir vakte kadar demektir. Bu kelime ise uzun süre anlamına gelir.. Nitekim O vakit," kelimesi "el'ân: şimdi" kelimesinin, uzak zaman için kullanılan şeklidir. Huveylid der ki:

(Çokça ziyafet verenden kinaye olarak:)

"Külü bol tencere ve kazanları çok, büyük kimse gibi

Kış süresince tıpkı alt tarafları genişleyen havuzlar gibi."

Bu kelimenin baş harfine "te" getirilerek şeklinde söylendiği de olur. Şair Ebû Vecze (şu beyitinde), böyle kullanmıştır:

"Şefkat gösterecek kimse olmadığında şefkat gösterenler (dir onlar);

Nerde yemek yediren, (denildiği bir) zamanda da yemek yedirenler (dir)."

kelimesi, aynı şekilde süre anlamındadır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "İnsan üzerinden uzun devirden öyle bir süre geçti ki..." (el-İnsan, 76/1.)

Yine bu kelime, kısa süre (saat) anlamına gelir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Veya azabı göreceği anda... diyecektir." (ez-Zümer, 39/58)

İbn Arefe der ki: "Hîn: Süre" kısa bir an ve daha fazlası türünden bir zaman dilimidir. Şanı yüce Allah'ın: "Şimdi sen onları sapıklıklarında bir süreye kadar bırak" (el-Mü'minin, 23/54) buyruğundan kasıt ecelleri gelene kadar onları bırak demektir. "Her süre (hîn)yemişini verir." (İbrahim, 14/25) buyruğundan kasıt ise her senedir. Hayır, her altı ayda bir de denildiği gibi, sabah akşam yemişini verir de denilmiştir.

el-Ezherî der ki: "Hîn" kelimesi "vakit" kelimesi gibidir. Uzun yahut kısa olsun bütün zaman süreleri hakkında kullanılmaya elverişli bir kelimedir. Bu (İbrahim, 14/25) âyet; onun yemişlerinden her vakit faydalanılır ve onun faydası hiçbir şekilde kesintiye uğramaz, demektir. Yine el-Ezherî der ki: Bu kelime, Kıyamet günü anlamına da gelir, sabah akşam anlamına da kullanılır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Akşamı ve sabahı ettiğiniz vakitlerde Allah'ı teşbih ediniz." (er-Rum, 30/17) Belli bir yerde bir süre ikamet edildiği takdirde: O o yerde bir süre ikamet ettim" denilir. Herhangi bir şeyin vakti yaklaştığı zaman denilir. Buseyne der ki:

"Gerçek şu ki Cemil'den ayrılıktan sonra bir an dahi teselli bulduğum Bir vakit geçmedi ve onun geçeceği zaman da yaklaştı." [\[383\]](#)

7- Dilcilerin Ayrı Kanaatlerinin Fukahanın Farklı Kanaatlerine Etkisi:

Dilciler "hîn:süre" kelimesinin kapsamı hakkında farklı görüşlere sahip

olduklarından dolayı bizim mezhep âlimlerimiz ile başkaları arasında bu konuda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. el-Ferra der ki: Hîn iki türdür. Birincisinin sınırı sözkonusu değildir. Yüce Allah'ın: "Rabbinin izniyle her süre yemişini verir."(İbrahim, 14/25) buyruğunda sözkonusu ettiği hîn: süre, altı aydır. İbnu'l-Arabî der ki: Süresi bilinmeyen hîn (süre) lafzına herhangi bir hüküm taalluk etmez. Hükümlerin kendisine taalluk ettiği ve mükellefiyetlerin alakalı olduğu hîn ise süresi belli olandır. Bunun azami süresi ise bir yıldır. İmam Malik, hükümlerde ve yeminlerde isimlerin ve zamanın en kapsamlı olanın esas alınacağı görüşündedir. Şafii ise asgarisinin alınacağı görüşünü kabul eder. Ebû Hanife ise, orta yolu tutarak altı aylık sürenin muteber olacağı görüşündedir. Ancak bu görüşün anlamı yoktur. Çünkü ona göre miktarları tesbit edilen şeyler kıyas ile sabit olmaz. Şeriat sahibinden (Peygamber'den) ise bu konuda herhangi bir nas yoktur. Bu hususta esas alınacak olan ise, kelimenin sözlükteki anlamı bilindikten sonraki manadır. Buna göre bir kimse bir süre (hîn) namaz kılmayı adayacak olursa, Şafii'ye göre bu bir rek'at kabul edilir. Çünkü nafilinin asgari miktarı -vitirdeki tek rek'ate kıyasen- bir rek'attir. İmam Malik ve mezhebine menbsup ilim adamlarına göre ise, nafilinin en az miktarı iki rek'attir. O bakımdan buna dair süre böyle bir fiilin (yani iki rek'at namaz kılmanın) süresi esas alınarak tesbit edilir. İbn Huveyzimendad "Ahkamu'-Kur'ân)" adlı eserinde şunu kaydeder: Filan kimse ile bir süre (hîn) konuşmamaya veya bir süre şu işi yapmamaya yemin eden kimsenin sözünü ettiği "hîn" bir senedir. Devamla der ki: Fukahâ, ahkam ile ilgili hususlarda şu işi bir süre yapmamak üzere veya filan ile bir süre konuşmamak üzere yemin eden kimsenin bir seneden fazla bir sürenin yemininin kapsamına girmeyeceği hususu üzerinde ittifak etmişlerdir. Derim ki: Sözünü ettiği bu ittifak mezhebimizdeki (Maliki mezhebindeki) ittifaktır. Malik der ki: Herhangi bir kimse hîn: zaman yahut dehr boyunca birşeyi yapmamak üzere yemin ederse bütün bu şekildeki ifadeleri bir sene için geçerli kabul edilir. İbn Vehb'in Malik'den rivayetine göre: O, deh-rin bir sene olup olmayacağı hususunda şüphe etmiştir. İbnu'l-Münzir'in, Ya-kub ile İbnu'l-Hasen'den nakline göre ise "dehr" altı aylık bir süredir. İbn Ab-bas ile rey sahiplerinden, İkrime, Said b. Cübeyr, Âmir eş-Şa'bî ve Abî-de'den ise yüce Allah'ın: "Rabbinin izniyle her süre yemişini verir" (İbrahim, 14/25) buyruğunda geçen "hîn" kelimesinin altı ay olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir. el-Evzaî ve Ebû Ubeyd ise, hîn altı aylık bir süredir, demişlerdir. İmam Şafii'ye göre ise, bu kelime ile ilgili belli bir süre takdiri sözkonusu değildir, bunun nihaî süresi de belli değildir. Ona göre "hîn" kelimesi, dünya kaldığı sürece devam edebilir. İmam Şafii der ki: Böyle bir kimsenin hanis (yeminini bozan) olduğuna

ebediyyen hükmedemeyiz. Ancak takvaya uygun hareket bir gün geçmeden önce onun yemininin keffaretini yerine getirmesidir. Ebû Said ve başkaları ise şöyle der: Hîn ve zaman kelimeleri dilin ihtimal verdiği manalara göre açıklanır. Mesela: Ben sana bir süreden (hîn)den beri geldim derken, belki de yarım günlük bir süreden beri gelmemiş de olabilir. Şafii mezhebine mensup el-Kiya et-Taberî der ki: Genel olarak "hîn" kelimesi değişik şekillerde yorumlanabilir. Ancak Şafii, bu yorum şekillerinden herhangi birisini tayin etmek gerektiği görüşünde olmamıştır. Çünkü bu kelime mücmel, bir kelimedir ve dilde muayyen bir manayı kastetmek üzere kullanılmamıştır. Kimi ilim adamı da der ki: Yüce Allah'ın: "Bir süreye kadar" buyruğunda şöyle bir anlam vardır: Bununla Âdem'e, onun yeryüzünde ebediyyen kalmayacağına dair ve kendisine döneceği vadolunan cennete geçeceğine dair bir müjde vardır. Âdem'den başka kimseler için ise bu ifade, yalnızca öldükten sonra dirilmek şartına bağlıdır. [\[384\]](#)

37. Derken Âdem, Rabbinden bazı kelimeler belleyip aldı, O da tevbesi-ni kabul etti. Çünkü O, tevvâb olandır, rahîm olandır.

Bu buyruktaki: "Derken Âdem, Rabbinden bazı kelimeler belleyip aldı..." bölümüne dair açıklamalarımızı sekiz başlık altında yapacağız:

1- Belleyip Almanın Anlamı:

Yüce Allah'ın: *"Derken Âdem Rabbinden bazı kelimeler belleyip aldı"* buyruğunda geçen "telakki (belleyip alma)"; kavradı, farkına vardı, belledi anlamındadır, denildiği gibi, kabul etti ve aldı anlamındadır, da denilmiştir. Çünkü Hz. Âdem, vahiy telakki eder, yani onu karşılar, alır ve bellerdi. Mesela, "hacıları telakki etmek üzere çıktık" demek, onları karşılamak üzere çıktık, demektir. Telakki etmenin, yapılan telkini anlayıp bellemek anlamında olduğu da söylenmiştir. Anlam itibariyle böyle bir açıklama doğrudur. Ancak kelime kökü itibariyle telakki'nin telkin'den gelmesi mümkün değildir. Çünkü aynı cinsten gelen iki harften birisi değiştirilir ise bu yâ'ya dönüşür. O bakımdan telakki kelimesi ile telkin kelimesinin aynı kökten gelmesi sözkonu-su değildir. Mekki'nin naklettiğine göre Hz. Âdem'e bu kelimeler ilham yoluyla verilmiş, o da bu kelimelerin faydasını görmüştür. el-Hasen de der ki: O, bu kelimeleri alıp kabul etti, yani onları öğrendi ve gereğince amel etti, demektir. [\[385\]](#)

2- Hz. Adem'in Bellediği Kelimeler:

Tefsir alimleri, bu "keUmeler'Mn ne olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Abbas, el-Hasen, Said b. Cübeyr, Dahhâk ve Mücahid, yüce Allah'ın "Rabbimiz, biz nefislerimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize merhamet etmezsen şüphesiz zarara uğrayanlardan oluruz" (el-A'raf, 7/23) buyruğundaki sözler olduğunu söylemişlerdir.

Yine Mücahid'den gelen rivayete göre söz konusu kelimeler:

"Allah'ım Seni tenzih ederiz, Senden başka hiçbir ilah yoktur. Rabbim, ben kendi nefsimi zulmettim, günahımı bağışla, şüphesiz Sen gafursun, rahîm-sin" sözleridir.

Bir kesime göre, Hz. Âdem Arşın bacağı üzerinde "Muhammedurrasulul-lah" ifadesini yazılı görmüş, o da bunun hakkı için kendisine şefaet edilmesini istemiştir. İşte sözü geçen kelimeler bunlardır.

Bir başka kesim şöyle demektedir: "Kelimeler"den kasıt, ağlaması, utanması ve dua edip yalvarmasıdır. Pişmanlık, mağfiret dilemek ve keder olduğu da söylenmiştir. İbn Atiyye der ki: Bu, Hz. Âdem'in bilinen mağfiret talebinden başka birşey söylemediğini gerektirmektedir. Seleften birisine günahkâr bir kimsenin neyi söylemesi gerektiğine dair soru sorulunca şöyle demiştir: Anne ve babasının söylediği sözler olan: "Rabbimiz, biz nefsimize zulmettik" (el-A'raf, 7/23) âyetinde söylenen sözlerdir diye cevap vermiştir.

Hz. Musa da şöyle dua etmişti: "Rabbim, gerçekten ben nefsimi zulmettim, bana mağfiret buyur" (Kasas, 28/16). Hz. Yunus da şöyle demişti:

"Senden başka hiçbir ilah yoktur, Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum." (el-Enbiya, 21/87)

İbn Abbas ile Vehb b. Münebbih'ten rivayet edildiğine göre sözü geçen kelimeler şunlardır:

"Seni hamdinle tenzih ederim Allah'ım, senden başka hiçbir ilah yoktur, ben kötülük yaptım, nefsimi zulmettim, bana mağfiret buyur, çünkü Sen mağfiret edenlerin en hayırhsısın. Seni hamdinle teşbih ederim Allah'ım, Senden başka hiçbir ilah yoktur, ben bir kötülük işledim ve nefsimi zulmettim. Sen tevbeni kabul buyur. Çünkü Sen tevbeleri çokça kabul edersin, merhameti sonsuz olansın."

Muhammed b. Ka'b da sözü geçen bu kelimelerin şunlar olduğunu söylemektedir: "Senden başka ilah yoktur, seni hamdinle tenzih ederim, teşbih ederim. Bir kötülük işledim ve nefsimi zulmettim. Sen benim tevbeni kabul buyur. Şüphesiz sen çokça tevbeleri kabul eden, çokça merhametli olansın.

Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni hamdinle teşbih ve tenzih ederim. Bir kötülük işledim, nefsimi zulmettim, Sen bana merhamet buyur. Çünkü şüphesiz Sen gafursun, rahimsin. Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni hamdinle teşbih ve tenzih ederim. Bir kötülük işledim, nefsimi zulmettim, bana merhamet buyur. Şüphesiz sen merhametlilerin merhametlisisin." Sözü geçen bu "kelimeler"in aksırdığı zaman söylediği "elhamdülillah" sözleri olduğu da söylenmiştir.

"Kelimât" kelime'nin çoğuludur. Kelime ise, çok söz hakkında da kullanılır, az söz hakkında da kullanılır. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[386\]](#)

3-Tevbesinin Kabulü:

Yüce Allah'ın Âdem'in tevbesini kabul etmesinin anlamı, tevbe etme başarısını ihsan etmesi yahut onun tevbesini kabul etmesi demektir. Bu ise ileride yüce Allah'ın izniyle açıklanacağı gibi, Cuma gününe rastlayan, aşure gününde gerçekleşmiş idi. Kişi, Rabbine itaate döndüğü vakit, "tevbe etti" denilir. Tevvâb bir kul: Çokça itaate dönen kul demektir. Tévbe asıl itibariyle dönmek demektir.

[\[387\]](#)

4- Havva'nın Tevbesinin Kabulünden Niye Söz Edilmiyor:

Yüce Allah, burada: "O da tevbesini kabul etti" diye buyurarak "ikisinin tevbesini kabul etti" dememiştir. Halbuki o günahta Havva'nın da Hz. Âdem ile ortak olduğu icmâ ile kabul edilmiştir. Diğer taraftan yüce Allah: "Bu ağaca yaklaşmayınız" (âyet, 35) diye buyurmuştur. Başka yerde de: "Rabbimiz, biz nefsimize zulmettik" (el-A'raf, 7/23) dedikleri bildirilmektedir denilecek, olursa cevabımız şudur:

Kıssanın baş tarafında: "Sera zevcenle birlikte cennette yerleş" (âyet, 35) diye Hz. Âdem'e hitap edildiğinden dolayı, kelimeler belleyip almakta da özellikle ondan söz edilmiştir. Böylelikle bu kıssanın sonu sadece o sözko-nusu edilerek gelmektedir. Diğer taraftan kadının saygınlığı ve setredilme-si esas olduğundan yüce Allah da burada onu setretmek istemiştir. Bundan dolayı: "Âdem Rabbinin emrine karşı geldi de şaşırıp kaldı" (Ta-ha, 20/121) buyruğundada Havva'dan söz edilmemiştir. Diğer taraftan çoğu hususlarda kadın erkeğe tabi olduğundan dolayı ondan ayrıca söz edilmemiştir. Nitekim yüce Allah'ın: "Ben sana.... demedim mi" (el-Kehf, 18/75) buyruğunda Hz. Musa ile birlikte bulunan

delikanlıdan söz edilmeyip sadece Hz. Musa'dan söz edilmiştir.

Hz. Âdem'in tevbesinin kabulünün sözkonusu edilmesi, Havva'nın da tevbesinin kabul edildiğini göstermektedir. Çünkü her ikisi aynı durumda idi. Bu açıklama el-Hasen'den rivayet edilmiştir. Bir diğer görüşe göre bu buyruk yüce Allah'ın: "Onlar bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman... ona doğru yöneldiler." (el-Cum'a, 62/11) buyruğunu andırmaktadır. Burada kasıt ticarettir. Çünkü yönelenlerin maksadı odur. O bakımdan burdaki tekil zamir ticarete aittir. "O ikisine" denilmemiştir. Bununla birlikte mana arasında büyük bir fark yoktur. Şair de şöyle demiştir:

"Beri olduğum(uz) halde bana ve babama iftirada bulundu O bana (anlaşmazlığımıza sebep olan) kör kuyudan dolayı iftira etti." Kur'an-ı Kerim'de de yüce Allah: "Allah ve Rasûlü'nü, onu razı etmeleri daha uygundur." (et-Tevbe, 9/62) (şeklinde tekil zamir kullanılması) daha kısa ve daha veciz ifade kullanmak içindir. [\[388\]](#)

5- Tevvâb Olan Allah:

Yüce Allah, kendi zatını "çünkü O, tevvâb olandır, rahim olandır" diye vasfetmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu kelime, hem elif lam'lı (marife) olarak hem nekre (belirtisiz) olarak, hem isim hem de fiil olarak tekrarlanmıştır. Ba-zan "tevvâb" kelimesi kul hakkında da kullanılabilir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz Allah çokça tevbe edenleri (tevvâbîn) ve çokça temizlenenleri sever." (el-Bakara, 2/222)

İbnu'l-Arabî der ki: Yüce Rabbimizin "tevvâb" olmakla nitelendirilmesi ile ilgili olarak bizim mezhep âlimlerimizin üç görüşü vardır:

1- Şanı yüce Rabbimiz hakkında, bu sıfatın, kullanılması caizdir. O bakımdan Kitap ve Sünnette olduğu gibi O'na dua ederken tevvâb diye çağırılır ve ayrıca tevilde bulunulmaz.

2- Başkalarına göre bu, şanı yüce Allah hakkında hakiki bir sıfattır. Allah'ın kula tevbesi ise, kulun masiyet halinden dönüp Allah'a itaat haline dönmesi demektir.

3- Başka bir grubun görüşüne göre ise, Allah'ın kuluna tevbesi, kulunun tevbesini kabul etmesi demektir. Bu sıfatın yüce Allah'ın: "Ben senin tevbe-ni kabul ettim" şeklindeki sözü ile alakalı olması, onun yarattığı günahkâr kullarının kalbinin ise Allah'a dönüşüne yönelmesi ve zahir azalarının da itaat

etmelerini sağlaması şeklinde olması da muhtemeldir. [\[389\]](#)

6- Allah Hakkında "Tâib" Lafzı Kullanılabilir mi?:

Tevbe etmek fiilinden özne olarak "tâib: tevbe eden" kelimesinin yüce Allah hakkında kullanılması caiz değildir. Çünkü bizim, yüce Allah hakkında bizzat kendisinin zatı hakkında kullandığı, yahut Hz. Peygamber'in kullandığı ya da müslümanların tümünün icmâ' ile kullandığı isim ve sıfatlardan başkasını kullanmak hak ve yetkimiz yoktur. İsterse dildeki kullanımı açısından caiz ve ihtimal dahilinde olsun, değişen birşey olmaz. Bu konuda sağlıklı ve doğru tutum budur. Buna dair açıklamalarımızı "el-Kitabu'l-Esna fi Şerhi Esmailahi'l-Hüsna" adlı eserimizde açıklamış bulunuyoruz. Şanı yüce Allah: "Andolsun ki Allah Peygamberinin., muhacirlerle ensarın tevbesini kabul etti." (et-Tevbe, 9/117); "O, kullarının tevbesini kabul edendir." (eş-Şura, 42/25) diye buyurmaktadır. Yüce Allah'a "tevvâb" denilmesi fiilin mübalağalı olduğunu ifade etmek için ve O'na tevbe edip dönenlerin çokluğu dolayısıyla kullarının tevbesini çokça kabul ettiğinden dolayıdır. [\[390\]](#)

7- Tevbenin Kabulü Allah'a Mahsustur:

Şunu bil ki, Allah'tan başka hiçbir kimsenin tevbeyi yaratma kudreti yoktur. Çünkü -Mu'tezile ile onların görüşlerini kabul edenlerin hilafına- amelleri yaratan yalnız O'dur. Kendi aleyhine günah işleyerek aşırıya giden bir kimsenin tevbesini hiçbir kimse kabul etmek veya onu affetmek yetkisine sahip değildir. İlim adamlarınız der ki: İşte yahudiler ve hristiyanlar dinin, bu çok önemli esasını, inkar ederek kâfir olmuşlardır. Onlar "Allah'ı bırakıp alimlerini ve rahiplerini rabler edinmişlerdir" (et-Tevbe, 9/31.). Bunun yanında onlar, günah işleyen kimsenin alime yahut rahibe giderek ona birşerler vermesi karşılığında günahını bağışlamak gibi dinde olmayan bir şeyi uydurmuşlardır. Yüce Allah bunu: "...Allah'a karşı iftira ederek Allah'ın kendilerine verdiği rızkı haram kılanlar; şüphesiz onlar sapmışlardır ve doğru yolu da bulamamışlardır" (el-En'am, 6/140) diye dile getirmektedir. [\[391\]](#)

8- Bu Âyetteki Kıraat Farklılığı:

İbn Kesir, bu âyetin: "derken Âdem Rabbinden bazı kelimeler belleyip aldı" bölümünü "Âdem'in karşısına Rabbinden bazı kelimeler çıktı" anlamını verecek şekilde diye okumuştur. Her iki kıraat şekli ise aynı manayı vermektedir. Çünkü

Âdem'in kelimelerle karşılaşması, kelimelerin de onun karşısına çıkması demektir. Şöyle de denilmiştir: Hz. Âdem'i kurtaran - yüce Allah'ın tevfiği ile - kullandığı kelimeler olduğundan ve o, duasında bu kelimeleri zikrettiğinden burada kelimeler fail (özne) olmuştur. Buna göre, İbn Kesir'in bu kıraati Rabbinden gelen birtakım kelimeler Âdem'in karşısına çıktı" şeklinde gibidir. Ancak, dışı olan "kelimler" ile onun fiili arasında başka kelimeler girip bir uzaklık meydana geldiğinden dolayı, fiilin sonundaki müenneslik alametinin hafzedilmesi güzel kaçmıştır. Bu ise, müennes fiil alametsiz geldiği takdirde, Kur'an-ı Kerim'de olsun konuşma halinde olsun, kullanılan bir şekildir. Şöyle de açıklanmıştır: "Kelimler" lafzının müennesliği hakiki müenneslik olmadığından dolayı müzekker gibi kabul edilmiştir.

el-A'meş ise, şeklinde idğamh okumuştur. Ebû Nevfel b. Ebi Akreb ise Çünkü o, kelimesini şeklinde okumuştur. Diğerleri de isti'nâf (cümle başı) olmak üzere birinci şekilde okumuşlardır. Ebû Amr İsa ve Talha ise, Ebû Hatim'in kendilerinden rivayet ettiğine göre, kelimesindeki ha ile ondan sonra gelen kelimesindeki ha'ları birbirine idğam-h olarak okumuşlardır. Bunun caiz olmadığı da söylenmiştir. Çünkü bunların aralarında yazıda belirtilmese bile lafzen söylenen bir "vav" vardır. en-Neh-hâs der ki: Sibeveyh böyle bir vav'ın hafzedilmesini caiz kabul eder ve buna delil olarak da şu beyiti gösterir:

"Onun, deveye şarkı söyleyenin sesini andıran bir sesi vardır (Yabani eşek) dışısını çağırdığı zaman; yahut o sesi bir çalgı sesini andırır." Buna göre bu iki harfin idğam edilmesi caiz olur. Ve mübteda olarak mer-fu olur. "et-Tevvâb" lafzı da onun haberi olur.

Cümle ise bütünüyle nin haberidir. O zamirinin önceki "he"nin tekidi olması da mümkündür. Fasıla da olabilir.

Said b. Cübeyr der ki: Âdem (a.s) yeryüzüne indirilince orada sadece karada kartal, denizde de balık varmış. Kartal ise geceleyin balığın yanına gider, geceyi orada geçirirdi. Kartal Hz. Âdem'i görünce; ey balık dedi. Bugün yeryüzüne iki ayağı üzerinde yürüyen, elleriyle yakalayan birşey indirildi. Bunun üzerine balık şöyle dedi: Eğer doğru söylüyor isen, ben denizde ondan kurtulamayacağım, sen

de karada ondan kurtulamayaksın. [\[392\]](#)

38. "Hepiniz oradan inin" dedik. "Şayet Benden size bir hidâyet gelirse, kim Benim hidâyetime uyarsa, onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar asla üzülmezler."

"Hepiniz oradan inin dedik" emri, ikinci bir defa vurgulamak ve pekiştirmek için tekrarlanmıştır. Birisine: Kalk kalk, demek gibi. Bir diğer görüşe göre burada emir, her birisi ile ilgili ötekinden farklı bir hüküm sözkonu-su edildiği için tekrarlanmıştır. Birinci emir ile düşmanlık, ikinci emir ile hidâyet sözkonusu edilmiştir. Bir diğer görüşe göre birinci iniş, cennetten semâya, ikinci iniş ise semâdan yeryüzüne olmuştur. Buna göre bu buyrukta cennetin yedinci semâda olduğuna dair delil vardır. Nitekim ileride de geleceği üzere İsrâ Hadisi de buna delildir.

Vehb b. Münebbih der ki: Âdem (a.s) yeryüzüne inince, İblis yırtıcı hayvanlara: Bu sizin düşmanınızdır, onu yokediniz dedi. Yırtıcı hayvanlar bir araya geldiler ve bu konuda yetkiyi köpeğe verip onu başlarına geçirdiler; Sen bizim en kahramanımızsın diyerek onu başkan yaptılar. Âdem (a.s) durumu görünce ne yapacağını şaşırdı. Cebrail (a.s) ona gelip: Elinle köpeğin başını sıvazla, dedi. Hz. Âdem bunu yaptı. Diğer yırtıcı hayvanlar, köpeğin Hz. Âdem'e alıştığını görünce dağıldılar. Köpek Hz. Âdem'den eman istedi, o da bu emanı verdi. O günden bu yana köpek Hz. Âdem ile ve çocuklarıyla birlikte kalmaya devam etti. Tirmizi el-Hakîm de buna yakın bir rivayet kaydetmektedir. Ona göre Âdem (a.s) yeryüzüne inince, İblis yırtıcı hayvanlara varmış, onları Âdem'i rahatsız etsinler diye ona karşı kışkırtmıştır. Âdem'e karşı en şiddetli düşmanlığı yapan köpek idi. Ancak kalbindeki yiğitlik öldürüldü. Gelen haberdeki rivayete göre Hz. Cebrail Âdem'e: Elini köpeğinin başı üzerine koymasını emretmiş, o da başına koymuş, köpek de bunun üzerine sükûn bulmuş, Hz. Âdem'e alışmış. Bunun sonucunda Hz. Âdem'i ve onun soyundan gelenleri koruyan, onlara alışan hayvanlardan olmuş. Köpeğin kalbindeki yiğitlik öldürüldüğünden dolayı köpek insanlardan korkar. Köpek insanların bulunduğu bir yere bırakılsa önce kaçır, sonra onlara alışarak geri döner. Buna göre köpekte İblisten bir parça ve Âdem (a.s)'ın başını sıvazlamasından bir parça vardır. O, İblisin etkisinde olan yönü ile havlar, hırlar, insana saldırır; Hz. Âdem'in başını sıvazlaması sebebiyle de kalbindeki yiğitlik ölmüştür. O kadar ki insanoğlu önünde alçalmış, ona itaatkâr olmuş, ona alışmıştır. Âdem'in çocuklarına karşı durumu da böyledir, onları korur. Köpeğin dilini çıkartıp soluması bütün hallerde yüreğindeki yiğitliğin öldürülmesinden dolayıdır. Bu bakımdan şanı yüce Allah -inşaaallah- A'raf süresinde açıklanacağı üzere kötü alimleri köpeğe benzetmiştir. ^[393] Hz. Âdem'e yüce Allah'ın Musa'ya mucize kıldığı asa indirilmiştir. O bu asa vasıtasıyla kendisine saldıran yırtıcı hayvanları kovup uzaklaştırıyordu. ^[394]

Allah'tan Gelen Hidâyet:

"Şayet Benden size bir hidâyet gelirse.." "bir hidâyef'in anlamı hakkında farklı görüşler vardır. es-Süddî'ye göre bu, Allah'ın Kitabıdır. Bunun, hidâyeti bulmak için Allah'tan ihsan edilen başarı demek olduğu da söylenmiştir. Bir kesime göre ise, hidâyetten kasıt risâletlerdir. Bu ise, Âdem'e, melek-ler'in elçiliği, onun soyundan gelenlere ise, insanların elçiliği ile gerçekleşmiştir. Nitekim el-Âcurrî tarafından rivayet edilen Ebû Zer'den gelen hadiste de böyle ifade edilmiştir.

Yüce Allah'ın: "Benden" buyruğu ile kulların fiillerinin -Kaderiyye'ye ve başkalarına muhalif olarak- yüce Allah tarafından yaratıldığına işaret

edilmektedir. Nitekim bu hususa daha önceden değinmiş bulunuyoruz. [\[395\]](#) el-Cahde-rî burada kelimesini şeklinde okumuştur. Huzeyllilerin şivesinde bu kelime böyledir. Meselâ denir. Nahivciler de Ebû Zueyb'in çocukları için yazmış olduğu meriyesinden şu beyiti örnek olarak zikrederler:

"Benim arzumu bırakıp kendi arzularına boyun eğdiler; Tek tek ölüm aldı onları; zaten herkesin ölüp yıkılacağı bir yeri var." en-Nehhâs der ki: Halil ve Sibeveyh'e göre, böyle bir okuyuşun sebebi şudur: İzafet yâ'sından önceki harfin, esreli olması gerekir. Elifin hareke alması caiz olmadığından dolayı yâ'ya dönüştürülmüş ve kendisinden sonraki yâ ile idğam edilmiştir. Yüce Allah'ın: şayet" buyruğunda fazladan şart edatı olan (00 ile bir araya gelmiştir. Şartın cevabı ise yüce Allah'ın: "Kim... uyarsa" buyruğunda yer alan "fâ" ile birlikteki ikinci şahıstır. "Kim" anlamındaki edat da mübtedâ olarak ref mahallindedir. uyar" ise, şart dolayısıyla cizm mahallindedir. "Korku yoktur" anlamındaki buyruk ise, onun cevabıdır. Sibeveyh der ki: İkinci şart ve cevabı, birincisinin cevabıdır. el-Kisâî de der ki: "onlar için korku yoktur" anlamındaki buyruk her iki şartın da cevabıdır. [\[396\]](#)

Hidâyete Uyanlar:

"Kim Benim hidâyetime uyarsa onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar asla üzülmazler." Burada sözü geçen korku, ancak gelecekte olur. (Havf:korku) kökünden gelen tehavvuf: Eksilmek demektir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda aynı şekilde kelime, bu anlama gelir: "Yoksa onları azaltarak cezalandıracağından emin mi oldular?" (en-Nahl, 16/47)

ez-Zührî, el-Hasen, İsa b. Ömer, İbn Ebi İshak ve Ya'kub kelimesini şeklinde okumuşlardır. Ancak nahivcilerin tercihi göre bu kelime (bizim kıraatte

olduğu gibi) mübteda olarak ötreli ve tenvinli-dir... Çünkü ikincisi (isim hükmündeki kelime) de marifedir, ancak merfû' olması mümkündür. Zira "lâ" edatı marifede amel etmez. O bakımdan ifadelerin yeknesak olması için birinci ismin de merfu' olmasını tercih etmişlerdir. Ayrıca burada yer alan edatının, Yoktur, değildir edatı anlamında olması da mümkündür. [397]

Hüzün ve Hazen:

Sevincin zıddıdır. (Üzülmek, kederlenmek demektir.) Bu ise, ancak geçmişte sözkonusu olur. Âyet-i kerimedeki anlam şudur: Hidâyete tabi olan kimseler için, âhirette gelecekte karşı karşıya kalacakları şeyler hususunda korkulacak bir şeyleri yoktur. Dünyada geri bıraktıkları şeyler için de üzülmezler.

Denildiğine göre, bu buyrukta itaat edenler hakkında da Kıyamet gününün dehşetli hallerinin ve bugünün korkularının nefyedildiğine dair bir delil yoktur. Çünkü şanı yüce Allah ve O'nun Rasulü, bu Kıyamet gününün şiddetli sıkıntılarını nitelendirmiş bulunuyorlar. Şu kadar var ki yüce Allah, bunu itaat edenlere hafifletebilir. Ve nihayetle onlar Allah'ın rahmetine kavuşacaklarında sanki hiç korkmamış gibi olurlar. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [398]

39- İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte bunlar ateşin arkadaşlarıdır. Ve onlar orada ebediyyen kalıcıdır.

"İnkâr edip" şirk koşup "âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar ateşin arkadaşlarıdır."

Arkadaşlık (sohbet): Herhangi bir durumda herhangi bir zamanda bir şey ile birlikte olmak demektir. Eğer bu sürekli olur ve herşeyleriyle içice olurlarsa işte bu arkadaşlığın en mükemmel derecesidir. İşte cehennem ehlinin cehennemle arkadaşlıkları bu şekilde olacaktır. Bu açıklama ile ashâb-ı kirama (ashâb) adının verilmesi ile ilgili görüş ayrılığı ortadan kalkmaktadır. Çünkü ileride inşaallah

Tevbe sûresinde [399] de açıklayacağımız gibi onların mertebeleri farklı farklıdır. Âyet-i kerimede yer alan diğer lafızların ne anlama geldikleri önceden açıklanmış bulunmaktadır. Allah'a lütfundan dolayı hamdederiz. [400]

- [1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/391.
- [2] Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân 2.
- [3] Müslim, Salâtu'l-müsâfirîn 252; Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 13, Müsned, V, 249, 251, 255.
- [4] Müslim, Salâtu'l-müsâfirîn 212.
- [5] Dârimî, Fedâihri-Kur'ân 13.
- [6] Dârimî, Fednilu'l-Kur'ân 14.
- [7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/391-393.
- [8] "... Allah'ın huzuruna alınının ortasında: 'Allah'ın rahmetinden ümit kesmiştir' diye yazı yazılmış olarak çıkar." (İbn Mâce, Diyât 1). Hadisin oldukça zayıf hatta uydurma olduğu belirtilmiştir. (ez-Zehebî, Mizan, XI, 99).
- [9] İbn Mâce, Hıud 34'te: "... şahiden= şahit olarak" şeklinde. Ayrıca bk. Müslim, Liân 17.
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/395-398.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/399.
- [12] Ma'mer b. el-Müsennâ Ebû Ubeyde'dir. Ona ait bu açıklama ile Kur'ân'dan benzer diğer örnekler: Buhârî, Tevhîd 46'da geçmektedir.
- [13] Buhârî, Cihâd 3, İstizan 41, Ta'bir 12; Müslim, İmare 160-163; Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 15; Nesâî, Cihad 40...
- [14] Buhârî, Tevhîd 15, 22, Bed'ı'l-halk 1; Müslim, Tevbe 14-16, Deavât 99; İbn Mâce 13, Züh'd 35.
- [15] Müslim, Cennet 63.
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/399-401.
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/401-403.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/403.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/403-404.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/404-405.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/405.
- [22] Hadis olarak tesbit edemedik.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/405-406.
- [24] Ebû Dâvûd, Zekât 32; İbn Mâce, Nikâh 5.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/406-407.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/407-708.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/408.
- [28] Buhârî, İman 37, Tefsîr 31. sûre 2; Müslim, İman 1, 5, 7; Ebû Dâvûd, Sünne 16; Tirmizî, İmân 4; Nesâî, İman 5, 6; İbn Mâce, Mukaddime 9, Fiten 6; Müsned, II, 426.
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/408-409.
- [30] Hz. Ömer'in valilerine yazdığı mektuptan bir bölüm, Muvatta, Vukûtu's-salât 6. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/409.
- [31] Buhârî, Ezan 95, 122, Eymân 15; Müslim, Salât 45; Nesâî, İstiftâh 7, Tatbik 15, Sehv 67; İbn Mâce, İkame 67'de hep "Tekbir getir!" şeklinde; yalnız Tirmizî, Salât 110'da "kamet getir!" şeklinde.
- [32] Ebû Dâvûd, Tahâre 31, Salât 73; Tirmizî, Tahâre 3, Salât 62; İbn Mâce, Tahâre 3; Dâ-rimt, Vudû' 22.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/410.
- [34] Buhârî, Cumua 18; Müslim, Mesâcid 151, 153; Ebû Dâvûd, Salât 127; Nesâî, İmame 57...

- [35] Müslim, Mesâcid, 152, 154; Muvatta', Nida 4; Müsned, H, 427, 460, 529.
- [36] Dârimî, Salât 121. Ayrıca: Ebû Dâvûd, Salât 50; Tirmizî, Mevâkit 167; Müsned, III, 43, 54, IV, 241, 244.
- [37] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/410-411.
- [38] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/411-412.
- [39] Müslim, Salâtul'l-Müsâfirîn 64; Ebû Dâvûd, Tetavvû' 5; Tirmizî, Salât 195; Nesai, İmamet 65; İbn Mâce, İkametu's-salât 103; Dârimî, Salât 149.
- [40] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/413.
- [41] Buhârî, Ezan 38; Müslim, Salatu'l-Müsâfirîn 65, 66; İbn Mâce, İkametu's-salât 103.
- [42] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/413-414.
- [43] Ebû Dâvûd, Eti'me 1.
- [44] Buhârî, Akika l'de; Hz. Esmâ'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: "... Küba'da doğum yaptım, onu alıp Rasûlullah'a getirdim... sonra ona dua (salât lafzı ile değil) buyurdu..."
- [45] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/414-416.
- [46] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/416-417.
- [47] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/417.
- [48] İbn Mâce, Tıb 10; Müsned, II, 390, 403.
- [49] Müsned, V, 388; Ebû Dâvûd, Tetavvîf 22.
İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/417.
- [50] Bk. en-Nisâ, 4/43. âyet 9. Başlık.
- [51] Bk. el-Mâide, 5/6. âyetin tefsiri.
- [52] Bk. el-A'raf, 7/26 âyetinin tefsiri.
- [53] Buhârî, Ezan 122, Eymân 15; Müslim, Salât 45; Ebû Dâvûd, Salât 144; Nesâî, İftitah 7; İbn Mâce, İkametu's-salât 72; Müsned, II, 437
- [54] Tirmizî, Salât 110; Nesâî, Tatbik 77; Darakutni, I, 95.
- [55] Buhârî, Ezan 18; Müsned, V, 53.
- [56] Buhârî, Ezan 115: "Rükû'da tekbiri tamamlamak"; 116: "Sücûdda tekbiri tamamlamak" şeklindedir.
- [57] Her iki hadis: Buhârî, Ezan 116.
- [58] Müsned, IV, 392, 400, 412, 415.
- [59] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/417-420.
- [60] Müslim, Salât 207; Ebû Dâvûd, Salât 148; Nesâî, Tatbik 62; Dârimî, Salât 77.
İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/420.
- [61] Mûzâbene: Dalındaki taze hurmayı ölçekle kum hurma karşılığında satmak
- [62] Yoksullara bağışlanan meyvelerin, yoksullar tarafından olgunlaşmaları beklenemediğinden, dilediklerini diledikleri kadar hurma karşılığında satmaları için ruhsat verilen satış. Mezheplerin farklı görüşleri için bk. Dr. Vehbe ez-Zuhayli, el-Fıkhul-İslami, Beyrut, 1408/1989, IV, 439-440.
- [63] Kırâd: Hanefî mezhebinde mudarebe diye bilinen kârdan belli bir oran almak üzere sermaye-emek ortaklığı.
- [64] Bu ifadelerin daha iyi anlaşılması için Maliki Mezhebi'nin Sehiv Secdesi'ne dair görüşlerini aktaralım: Kasten namazın bir rükününü eksik kılsa o rükünün asıl yeri kaçırılma-dıkça onu telafi eder. Eğer yerini kaçırırsa, rek'ati kılmamış kabul ederek kaza eder (tamamlar). Dr. Vez-Zuhaylî, a.g.e., II, 95.
- [65] Buhârî, Sehiv 1; Müslim, Mesâcid 85; Ebû Dâvûd, Salât 194; Tirmizî, Salât 171; Nesâî, Tatbik 106, Sehiv 21.

- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/420-421.
- [67] Ondördüncü başlıkta geçti
- [68] İbn Abdi'l-Berr, et-Temhîd, X, 214
- [69] Müellife ait bu eserin tam adı: "el-Muktebes fi Şerhi Muvattai Mâlik İbn Enes"ür.
- [70] İbn Abdi'l-Berr, a.g.e., X, 213.
- [71] Dârakutnî, I, 353.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/421-423.
- [72] Ebû Dâvûd, Tahâre 31; Salât 73; Tirmizî, Tahâre 3; İbn Mâce, Tahâre 3; Dârimi, Vıdû 22; Müsned, I, 123, 129; Darakutnî, I, 358'de hep müellifin belirttiği senetle ayrıca İbn Mâce, Tahâre 3'de; Darakutnî, I, 359'da; Ebû Said el-Hudrî yoluyla başka bir senedle.
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/423.
- [74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/423-424.
- [75] Müslim, Salât240.
- [76] İbn Mâce, İkametu's-salât 1.
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/424-425.
- [78] Bk. en-Nisâ, 4/101. âyetin tefsiri.
- [79] Bk. Hûd, 11/114. âyetin tefsiri.
- [80] Bk. el-İsm, 17/78. âyetin tefsiri.
- [81] Bk. el-Müzzemil, 73/20. âyetin tefsiri.
- [82] Bk. el-A'râf, 7/106. âyetin tefsiri.
- [83] Bk. Sâd, 38/24. âyetin tefsiri
- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/425-426.
- [85] Bk. Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, Malakâtu'l-İslâmiyyîn, Beyrut, 1411/1990, I, 322.
- [86] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/426-427.
- [87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/427.
- [88] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/427-428.
- [89] Müslim, Zekât 39.
- [90] Müslim, Zekât 38.
- [91] Burada zekâtın harcama yerlerini gösteren et-Tevbe, 9/60. âyet ile zekâtın farziyetini belirten aynı surenin 103- âyetine işaret edilmektedir.
- [92] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/428-429.
- [93] Ebû Dâvûd, Ramadân 1; Nesâî, Seiv 103, Kıyâmu'l-leyl 4; İbn Mâce, İkametu's-salât 173; Dârimî, Savın 54.
- [94] Buhârî, Kûsûf 9, Nikâh 88; Müslim, Kûsûf 17; Nesâî, Kûsûf 17; Muvatta', Kûsûf. 2; Müs-ned, I, 298, 358-359.
- [95] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/429-437.
- [96] Meâni âlimlerinden kastı, "Meâni'l-Kur'an" a dair eser yazarlardır. ez-Zeccâc ve ondan öncekiler gibi. el-Vahidî, el-Ferrâ, ez-Zeccâc ile İbnü'l-Enbârî'yi bunlara örnek gösterilir. (ez-Zerkeşî, el-Burhânî Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1408/1988, I, 365).
- [97] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/438-439.
- [98] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/439.
- [99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/439-440.
- [100] İbn Mâce, Mukaddime 10; Müsned, IV, 408, 419.

- [101] "... dinin üzere..." şeklinde: Tirmizî, Kader 7; İbn Mâce, Mukaddime 13; Müsned, III, 112, 257, IV, 182, VI, 91, 294, 302, 315; - dinin ve itaatın üzere..." şeklinde de: Müsned, VI, 251.
- [102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/440-441.
- [103] Hadisi bu lafızlarla tesbit edemedik ancak Muvatta', Kelâm 18'de; "kul yalan söyleye söyleye kalbi büsbütün kararınca kadar kalbine siyah bir nokta konur ve sonunda Allah nezdinde yalancılardan diye yazılır" diye bir rivayet yer almaktadır.
- [104] Yakın ifadelerle, Tirmizî, Tefsir 83. sûre 1. hd.; İbn Mâce, Zühd, 29; Müsned, II, 297 1
- [105] Buhârî, İman 39; Müslim, Musakat 107; İbn Mace, Fiten 14; Dârimî, Buyu' 1
- [106] Buhârî, Rikâak 35, Fiten 13; Müslim, İmân 230; Tirmizî, Fiten 17; Müsned, V, 383.
- [107] Müslim, İman 231; Müsned, V, 386, 405.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/441-442.
- [108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/442-443.
- [109] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/443.
- [110] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/443-444.
- [111] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/444-446.
- [112] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/446.
- [113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/446-447.
- [114] Buhârî, Nikâh 82; Müslim, Fedâilu's-sahâbe 92.
- [115] Tirmizî, Tefsir 7. sûre 3.
- [116] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/447-448.
- [117] Buhârî, İman 17, Zekât 1, İtisâm 2, 28, Cihâd 107; Müslim, İman 32-37; Ebû Dâvûd, Zekât 1. Cihâd 95; Tirmizî, İman 1, 2 v.s...
- [118] İbn Mâce, Mukaddime, 9. Ancak hadisin mevzu' olduğu da söylenmiştir. Bk. eş-Şevkâ-nî, el-Fevâidu'l-Mecmûa, s. 452
- [119] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/448.
- [120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/448-449.
- [121] Buhârî, Kader 5, Rikaak 33; Müsned, V, 335.
- [122] Müvâfât"; yani kişinin vefatı itibariyle Allah'ın rızasına mazhar olup olmamasını gö-zönünde bulundurmak diye bilinen bu mesele ile ilgili olarak; Allah'ın ilminde değişme sözkonusu olmaksızın malumatta değişiklik olacağını, malumatın haline göre Allah'ın o halden razı olup ya da gazap edeceğini savunan görüşün açıklaması için: İbn Hazm, el-Fisal fi'l-Milel ve'n-Nihal, Beyrut, 1395/1975, IV, 58 v.d. na bakılabilir.
- [123] Buhârî, Bed'u'l-halk 6, Enbiyâ 1, Kader 1; Tevhîd 28; Müslim, Kader 1; Ebû Dâvûd, Sün-ne 16; Tirmizî, Kader 4; İbn Mâce, Mukaddime 10; Müsned, I, 382, 414, 430.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/449-450.
- [124] Müsned, IV, 11.
- [125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/450.
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/451.
- [127] Ahmed b. Menî, Müsned'inde zayıf bir sened ile rivayet etmiştir. (Celâleddin es-Süyû-tî, ed-Durru'l-Mensûr, Beyrut, 1403/1983, I, 74).
- [128] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/451-453.
- [129] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/453-455.
- [130] İbnu'l-Arabî'nin Ahkâmü'l-Kur'ân (Daru'l-Fikr el-Arabi, tarihsiz, I. 12) de ifade: "Zındığın tevbe etmesini istemek vacip değildir, diyen yoktur" şeklindedir. Tevbe istemenin eniz, hatta müstehab olduğu söylenmiştir. Ancak bunun vncip olduğunu söyleyen olmamıştır.
- [131] Buhârî, Edeb 95; Müslim, Zekât 142.

- [132] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/455-457.
- [133] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/458-463.
- [134] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/463-464.
- [135] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/465-466.
- [136] Birinci bölümü: Müslim, Salâtu'l-müsâfirin 215 ve 221'de; ikinci bölümü de Salâtu'l-mü-sâfirin 220'de.
- [137] Müsned, IV, 145.
- [138] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/466-470.
- [139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/470-472.
- [140] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/472-475.
- [141] Cibril hndisi" diye meşhur olan hadis, temel hadis kaynaklarında çok yerde geçmekle birlikte; bu ifadeleri ancak, Müslim, İman 7'de tesbit edebildik.
- [142] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/475-477.
- [143] Tirmizî, Tefsir 13. sûre 1. hadis; Müsned, I, 274.
- [144] Ebû Dâvûd, Salât 56; Tirmizî, Snlnt 49; Nesâî, İmame 54; Dârimî, Salât 97; Müsned, IV, 160-161.
- [145] Tirmizî, Deavât 49; Müsned, II, 100.
- [146] Müsned, I, 117.
- [147] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/477-485.
- [148] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/485-489.
- [149] Burada "yâ eyyuhâ" ile ilgili lügavi ve nahiv açıklamalar ihtiva eden bir paragraf gerek görülmediğinden ve esasen Türkçe'de harf-i nida olmadığından çevirilmemiştir.
- [150] Müslim, Cihâd 79'da el-Berâ'nın sözü olarak.
- [151] Ancak başlıkların sayısı "yedi"dir.
- [152] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/489-492.
- [153] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/492-493.
- [154] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/493-494.
- [155] Mâ: Su kelimesine dair açıklamaların yer aldığı bir paragraf gerek görülmediğinden tercüme edilmemiştir. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/494.
- [156] Bk. el-Bakara, 2/5. âyet 22. başlık.
- [157] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/494-495.
- [158] Buhârî, Zekât 50, Buyu' 15, Musakât 13; Müslim, Zekât 106, 107; Tirmizî, Zekât 38; Ne-sâî, Zekât 85.
- [159] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/495.
- [160] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/495-496.
- [161] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/496.
- [162] Giriş bölümünde ilgili başlıklarda...
- [163] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/497-499.
- [164] el-Bakara, 2/1-2. âyet, 4 ve 5. başlık. Bundan sonra Nahive dair bazı açıklamalar ile "el-leti" edatıyla ilgili bir takım açıklamalar yapılmaktadır. Gerek görülmediğinden tercüme edilmemiştir.
- [165] Süyûti, el-Câmiu's-Sağir şerhi es-Sirâcu'l-Münir, III, 87. Süyûti, Hatib el-Bağdâdi ile İbn Asâkir tarafından Hz. Ali yoluyla rivayet edildiğine işaret etmektedir.

- [166] Müslim, İman 357, 358.
- [167] Müslim, Cennet 31. Ancak sahabe olan râvî, Abdullah b. Mes'ud değil, Ebû Hureyre'dir.
- [168] Durum merhum müfessirin dediğinden farklıdır. Hadisi Müslim, Cennet 34 ve 35'te bu lafızla; Buhârî de Tefsir 50. sûre l'de buna yakın ifadelerle zikretmektedir.
- [169] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/499-503.
- [170] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/503.
- [171] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/504.
- [172] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/504-505.
- [173] Buhârî, Şirket 3 ayrıca bk. Zebâih ve Sayd 15, 18, Cihâd 191; Müslim, Edâhî 35; Ebû Dâvûd, Edâhî, 14, 15; Tirmizî, Sayd 18...
- [174] el-Bakara, 2/3. âyet, 22. başlık
- [175] Buhârî, Fedâilu Ashâbin-Nebiyy 30.
- [176] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/505-508.
- [177] Buhârî, Gusl 22, Edeb 68, 79; Müslim, Hayz 32, 33; Ebû Dâvûd, Taharet 95; Nesâî, Taharet 131.
- [178] el-fatihâ. 1/7. âyet, 33. Başlık.
- [179] Müslim, Hacc 67; Jvesâî, Hacc 114; İbn Mâce, Menâsik 91; Müsned, VI, 97.
- [180] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/508-513.
- [181] Bk. el-Bakara, 2/3. âyet birinci başlık.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/514.
- [182] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/514-515.
- [183] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/515.
- [184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/515.
- [185] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/515-516.
- [186] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/516.
- [187] Bk. el-Enfâl, 8/58. âyetin tefsiri.
- [188] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/516.
- [189] Müslim, İmân, 306 İbn Mâce, Zühd 37; Müsned, III, 11, 79; Dârimî, Riknak 96.
- [190] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/517-519.
- [191] Bk. el-Bakara, 2/21. âyetin tefsiri.
- [192] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/520.
- [193] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/520-521.
- [194] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/521-522.
- [195] Tirmizî, Şemâil tercümesi, Şemâil-i Şerife, Hilâl Yayınları, tarihsiz, s. 357; Kadî tyâd, eş-Şifâ, Dersaadet, 1324, I, 86-87; Ali el-Kârî, Şerhu's-Şifâ, Derseâdet, 1316, I, 251.
- [196] Benzer rivayetler: Buhârî, Tefsir 11 sûre 2; Tevhid 19, 22; Müslim, Zekat 37.
- [197] Buhârî, Zekât 27; Müslim, Zekât 57
- [198] Müslim, Zekât 88,
- [199] Nesai, Zekât 62.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/522-524.

- [200] Bk. el-A'râf, 7/54. âyetin tefsiri.
- [201] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/524-526.
- [202] Merhum müellif gereksiz bilgi ve güvenilir olmayın rivayetleri tefsirine almayacağını söylemiş idi. Ancak özellikle kâinatın yaratılışı ile ilgili bu bilgiler ile Kur'an'da ve Sünnette haklarında tafsilat bulunmayan kıssalara dair dayanaksız rivayetleri yer yer nakletmiştir. Kemâl Allah'a mahsustur.
- [203] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/526-528.
- [204] Müsned, II, 323.
- [205] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/528-529.
- [206] Müslim, Musâkât 137.
- [207] Müslim, Musâkât 142.
- [208] Müslim, Musâkât 141.
- [209] Yalnızca uLâ ilahe illallah" a dair son bölüm anlamında olmak üzere bk. Müsned, II, 170, 186, 225.
- [210] Tirmizî, Tefsir 57. sûre; Müsned, II, 370.
- [211] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/529-531.
- [212] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/531-532.
- [213] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/532-533.
- [214] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/533-535.
- [215] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/535.
- [216] Süyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, I, 113'te: "İbn Cerîr (Câmiu'l-Beyân, Beyrut, 1408/1988, I, 199), İbn Ebî Hatim ve İbn Asâkir tarafından rivayet edilmiştir" demektedir. İbn Sâbit'in de: "Sika bir ravi olmakla birlikte, çokça mürsel hadis rivayet ettiği" belirtilmektedir. (İbn Hacer, Takrib, I, 480). Nitekim bu rivayet de İbn Cerîr'de belirtilen yerde verilen senediyle mürsel bir rivayettir.
- [217] "Nebiyy-i mürsel" yani risâletle gönderilmiş (rasûl) peygamber demektir. İfade Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde (V, 178, 179 ve 265'te de) "nebiyyun mukellem" yani kendisi ile konuşulmuş, söyleşilmiş peygamber, şeklindedir.
- [218] Bk. Tekvin 5.
- [219] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/535-537.
- [220] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/537-538.
- [221] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/538-540.
- [222] Tirmizî, Menâkıb 19, İbn Mace, Mukaddime 11; Müsned, I, 84, 118, 119; IV, 281, 368; V, 370.
- [223] Buhârî, Fedâilu'l-Ashâb 9; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 30; Tirmizî, Menâkıb 20; İbn Mâ-ce, Mukaddime 11.
- [224] Buhârî, Menâkıb 2.
- [225] Bk. el-Mâide, 5/19 âyetin tefsiri
- [226] Bk. Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 31, 32.
- [227] Yakın anlamda kullandığı meçhul kip de, hadisin tennkide uğramış olduğunu belirten bir ifadedir (temrîd sigasıdır). hadis için bk. Tirmizî, Menâkıb 16, hadis no: 3671.
- [228] Tirmizî, Menâkıb 16, hadis no: 3680.
- [229] Kaynağını tesbit edemedik.
- [230] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/540-542.
- [231] İbn Mâce, Mukaddime 18, Menâsik 76, Darımı, Mukaddime 24. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/543.
- [232] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/543-544.

- [233] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/544.
- [234] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/544.
- [235] Müsned, II, 129, 183; IV, 431.
- [236] Hadisi bu lafızlarla tesbit edemedik. Yakın anlamda şu hadisi kaydedebiliriz: Ebû Mer-sed el-Ganevî dedi ki: Rasûlullah (sa) şöyle buyurdu: "Namazınızın kabul edilmesini istiyorsanız, en hayırlılarınız size inam olsun. Çünkü onlar, sizlerle Rabbiniz arasındaki elçilerinizdir." (Müstedrek, III, 222; Dârakutnî, II, 88, zayıf olduğunu kaydederek; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, Beyrut, 1414/1994, III, 129'da İbn Ömer'den yine zayıf olduğunu kaydederek).
- [237] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/545-546.
- [238] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/546.
- [239] Buhârî, Fiten 2; Müslim, İmâre 43.
- [240] Müslim, İmare 65, 66 (3.) Müslim, İmâre, 163.
- [241] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/546-547.
- [242] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/547-548.
- [243] Müslim, İmâre 61
- [244] Müslim, İmâre 46; Ebû Dâvûd, Fiten 1; Nesâl, Bey'at 25; İbn Mâce, Fiten 9.
- [245] Müslim, İmare 59.
- [246] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/548.
- [247] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/549.
- [248] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/549-550.
- [249] Yüce Allah bu soruyu meleklerle, kullar üzerinde görevli olup sabah ve ikindi namazlarında görev devir teslimi yapıp Rabbin huzuruna çıkanlara sorar. Onlar da: "Onları namaz kılarken bulduk, namaz kılarken bıraktık" diye cevap verirler. (Buhari, Bedu'l-Halk, 6; Nesâl, Salât 21)
- [250] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/550-553.
- [251] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 94-5; "senedi zayıftır" kaydıyla.
- [252] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/552-553.
- [253] Müslim, Zikr 84.
- [254] Bk. el-Fâtiha, 1/2 âyet, 4. bñşlık.
- [255] Müslim, Salât 223.
- [256] Yakın bir rivayet için bk. Mecmau'z-Zevâid, I, 78.
- [257] İbn Mace, Sadakat 17; Fiten 20.
- [258] Burada "ef" alu" veznindeki kelimelerin munsnrtf olma halleri ile ilgili olarak dil bilginlerinin görüş ayrılıklarına dair bir paragraf gereksiz görüldüğünden çevirilmemiştir.
- [259] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/553-556.
- [260] Tirmizi, Tefsir 2. sûre 1; Ebû Dâvûd, Sünne 16; Müsned, IV, 400, 406.
- [261] Bk. el-En'âm, 6/2. âyet ile A'râf, 7/11. âyetin tefsiri.
- [262] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/556-559.
- [263] Buhari, Şurût 18. Deavât 68; Tevhîd 12; Müslim, Zikr 5, 6; Tirmizî, Deavât 82; İbn Mâ-ce, Duâ 10.
- [264] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/559-560.
- [265] Buhari, Tevhid 19, 24, 37, Tefsir 2, sûre 1; Müsned, III, 116, 244; hadisi Müslim de İman 322'de zikretmekle birlikte, "sana herşeyin ismini öğretti..." ibaresi geçmemektedir.

- [266] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/560-561.
- [267] Müsned, I, 272.
- [268] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/561-562.
- [269] el-Aziz, es-Sircu'l-Mnirerhu'l-Cmi'i's-Sair, II, 83-84'te: "... onbeş yaşında idi." eklinde ve zayıf olduğu kaydıyla; ayrıca benzer bir hadis, Müstedrek, II, 553.
- [270] Suyt, ed-Durru'l-Mensr, I, 120.
- [271] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/562-563.
- [272] Bk. el-Bakara, 2/61. yetin tefsiri.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/563.
- [273] Bk. el-Bakara, 2/286. yet 5. başlık
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/564.
- [274] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/564.
- [275] Bk. Buhari, İlin 34; Müslim, İlin 13,14; Tirmizi, İlm 5; İbn Mce, Mukaddime 8.
- [276] Müslim, Mescid 288'de; ancak sorma ile ilgili bölüm yok.
- [277] Drim, Feriz 19; Eb Dvd, Feriz 5; Tirmizi, Feriz 10; İbn Mce, Feriz 4.
- [278] Drim, Mukaddime 21, hod. no: 181-182, 184.
- [279] Drim, Mukaddime 21, had. no: 185, 187.
- [280] Burada sözü geçen el-Ksım'ın babası, mer b. el-Hattab'ın oğlu Abdullah'ın oğlu Ubey-dullah'ın oğludur. Annesi ise, Hz. Ebu Bekir'in oğlu Muhammed'in oğlu el-Kasım'ın kızı Unın Abdullah'tır. Buna göre Hz. Ebu Bekir onun anne tarafından dedesinin babası; Hz. Ömer de baba tarafından dedesinin babasıdır. Abdullah b. Ömer de onun baba tarafından dedesi olur. (Ahmed Davudoğlu, Sahih-i Müslim Terceme ve erhi, İstanbul, 1977, I, 46).
- [281] Müslim, Mukaddime 5.
- [282] Müslim, Zekt 69-70; Müsned, IV, 358, 361.
- [283] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/564-567.
- [284] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/567-568.
- [285] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/569.
- [286] Eb Dvd, İlm 1; Tirm, tim 19; Nesi, Taharet 113; İbn Mce, Mukaddime 17; Ms-ned, IV, 239-241, V, 196.
- [287] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/569.
- [288] Buhari, Tevhid 15.
- [289] Az önce geçti.
- [290] Bk. Müslim. Hacc 436; Nesai, Hncc 194; İbn Mce, Mennsik 56 v.s.
- [291] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/569-570.
- [292] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/571.
- [293] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/571-572.
- [294] Bk. el-Bnkara, 2/30 yet 2. başlık
- [295] Bk. el-Bakara 2/31. yet 1. başlık
- [296] Bk. Fatiha Sresi tefsiri 7. başlık.
- [297] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/572.
- [298] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/572-573.
- [299] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/573-574.

- [300] Müsned, IV, 381; İbn Mace, Nikâh 4; ayrıca bk. Ebû Davud, Nikâh 40; Tirmizî, Radâ' 10.
- [301] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/574-576.
- [302] Yani kendilerinden istisna edilen melekler ile istisna edilen İblis aynı türden varlıklar kabul edildiği için böyle olmuştur.
- [303] Yani kendisinden istisna edilen ile istisna yapılan aynı cinsten değildir.
- [304] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/576-578.
- [305] Müslim, İman 133; İbn Mâce, İkâme 70; Müsned, II, 443.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/578.
- [306] Müslim, İman 148; Ebû Dâûd, Libâs 26; Tirmizî, Birr 61
- [307] Müslim, İman 147; Tirmizî, Birr 61.
- [308] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/578-579.
- [309] Buhârî, Kader 5, Rikaak 33; Tirmizî, Kader 4; Müsned, V, 335.
- [310] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/579-580.
- [311] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/580-581.
- [312] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/581.
- [313] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/581-582.
- [314] Bk. Hûd, 11/61. âyet 4. başlık
- [315] İbn Mace, Hibât 4; Nesâî Rukbâ, 2
- [316] İbn Mace, Hibât 4; Nesâî, Rukbâ, 1, 2
- [317] Tirmizî, Buyu' 39, Vasaya 5; Ebû Davud, Buyu' 88; Darakutnî, III, 41.
- [318] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/582-584.
- [319] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/584.
- [320] Bk. el-Bakara, 2/25'in tefsiri
- [321] Müslim, Selâm 23, 24; ayrıca bk. Buhârî, Ahkâm 21, Bedu'l-halk 11; İ'tikâf 11, 12; Ebû Dâvûd, Savm 78, Sünne 17; Edeb 81 v.s.
- [322] Buhârî, Enbiyâ 1; Müslim, Radâ' 61-62.
- [323] Bk. en-Nisâ, 4/11-14. âyetlerin tefsiri 12. başlık
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/584-586.
- [324] Bk. el-Bakara, 2/25. âyet 3. başlık.
- [325] Buhârî, Tefsir 20. sûre 1, 2; Müsned, II, 287, 448.
- [326] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/586-588.
- [327] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/588.
- [328] eş-Şaşi 429-507 H. tarihleri arasında yaşamıştır. en-Nadir b. Şümeyl ise 203 ya da 204 H. yılında vefat etmiştir. Olayı nakleden İbnü'l-Arabî ise 468-543 H. tarihleri arasında yaşamıştır. Dolayısıyla böyle bir "dinleme" mümkün olamaz. Ancak "Nadr b. Şümeyl'in Meclisi" diye bilinen bir yer kast ediliyorsa müstesna. (Arapça baskıda Ebû Hayyâân'a istinaden düşülen nottan)
- [329] Seddü'z-Zerai' vesilenin maksadın hükmünü alması demektir.
- [330] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/588-589.
- [331] Şecere kökünden kelimelerin kullanımına dair açıklamaların yer aldığı beş satırlık bir bölüm gerek görülmediğinden çevirilmemiştir.
- [332] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/589.

- [333] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/589-590.
- [334] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/590-591.
- [335] Ebû Dâvûd, Libas 11; İbn Mâce, Libas 19.
- [336] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/591-592.
- [337] Müsned, V, 194, VI, 450; Ebû Dâvûd, Edeb 115, 116.
- [338] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/592-594.
- [339] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/594-595.
- [340] "Eki; yemek" kelimesine dair lûgat açıklamaları gerek görülmediğinden tercüme edilmedi.
- [341] Bu başlıkta "ekele"; "haysü"; "hâzihi" kelimelerine dair lûgat açıklamaları gerek görülmediğinden tercüme edilmemiştir. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/595-596.
- [342] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/596-597.
- [343] Vehb b. Münebbih'ten nakledilen bu rivayetin kabul edilmesini gerektirecek aklî ve nak-lî hiçbir delil bulunmadığı gibi, reddedilmesini gerektirecek birçok sebep de vardır. Diğer taraftan yılanın öldürülebileceğini bu olaya bağlamanın kabul edilebilecek bir tarafı görülmemektedir. Bu anlatılanlar ile Tevrat, Tekvin 3'te anlatılanların arasında büyük bir benzerlik bulunması, bu kıssanın menşeinin İsrailiyyât olduğu tezini güçlendirmektedir.
- [344] Müslim, Selâm 23, 24.
- [345] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/597-599.
- [346] Burada anlatılanlar da Tevrat, Tekvin 3'te anlatılanlarla örtüşmektedir.
- [347] Müslim, Hac, 73-76; ayrıca bk. Hacc 66-72; Ebû Davud, Menasik 39; Nesai, Hacc 83 v.s...
- [348] Hadisi Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebir'de rivayet etmektedir. Ancak senedinde metruk bir râvi vardır. Mecmau'z-Zevâid, IV, 45. Yılanların öldürülmesini emreden hadisler için bk. Buhârî, Bedu'l Halk 14; Müslim, Selâm 127 v.d.
- [349] İleride gelecek açıklamalardan da anlaşılacağı üzere böyle bir hükme varmak mümkün değildir.
- [350] Müslim, İmâre 130; Ebû Davud, Cihad 10. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/599-600.
- [351] Nesâî, Menâsik 114. Merhum Kurtubî'nin hadisin senedindeki, "Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ud" ibaresinin, Arapça baskıya hazırlayanın da ifade ettiği gibi ve Nesâide belirtilen yerde geçtiği üzere "Ebû Ubeyde, babası Abdullah'tan.." şeklinde olması gerekir.
- [352] Buhârî, Cihâd 149; Ebû Dâvûd, Hudud 1; Tirmizi, Hudûd 25; Nesâî, Tahrimu'd-dem 14.
- [353] Müslim, Selâm 137.
- [354] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/600-601.
- [355] Buhârî, Bed'u'l-halk 14; Ebû Dâvûd, Edeb 161-162; Müslim, Selâm 128.
- [356] Kaynğını tesbit edemedik.
- [357] Ebû Davud, Edeb 162.
- [358] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/601.
- [359] Müslim, Selâm 139.
- [360] Müslim, Salât 150; Müsned, I, 436.
- [361] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/601-602.
- [362] Müslim, Selâm 39; Ebû Dâvûd, Edeb 162; Muvatta', İsti'zân 33; Müsned, III, 41.
- [363] Müslim, Selâm 140.
- [364] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/602-604.
- [365] Ebû Dâvûd, Edeb 162.

- [366] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/604.
- [367] es-Sirâcu'l-Münir, Şerhu'l-Câmi'i's-Sağır, II, 203.
- [368] A.g.e., II, 134'te yakın ifadelerle senedi zayıftır, kaydıyla.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/604-605.
- [369] Müslim, Hacc 67-69; Nesâî, Menâsik 113, 114; Ebn Mâce, Menâsik 91; Muvatta; Hacc 90; Müsned, VI, 33, 87, 97 v.s.
- [370] Bk. İbn Mace, Sayd 12.
- [371] Müslim, Selâm 146; Ebû Davud, Edeb 163; Tirmizi, Sayd 14.
- [372] İbn Mâce Menâsik 91.
- [373] Bu başlıkta buraya kadar kaynakları işaret edilen rivayetler dışında yer alan hadis diye zikredilen rivayetler ile bazı hayvanların karakterlerine dair bilgiler; el-Hakîra et-Tir-mizî, Nevâdiru'l-Usûl, I, 542 v.d.'dan nakledilmiştir.
- [374] el-Mâide, 5/95. âyeti tefsiri.
- [375] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/605-606.
- [376] Buhârî, Enbiya 1; Müslim, Cennet 28.
- [377] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/606-607.
- [378] Tirmizî, Zühd 61; Müsned, III, 96.
- [379] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/607-608.
- [380] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/608.
- [381] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/608.
- [382] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/608-609.
- [383] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/609-610.
- [384] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/610-611.
- [385] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/612.
- [386] Bk. Mukaddime, "sûre, âyet, kelime ve harfin anlamı"na dair açıklamalar.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/612-613.
- [387] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/613.
- [388] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/614.
- [389] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/614-615.
- [390] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/615.
- [391] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/615-616.
- [392] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/616-617.
- [393] Bk. el-A'râf, 7/176-177. âyetin tefsiri.
- [394] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/617-618.
- [395] Bk. el-Bakara, 2/7. âyet, 3. Başlık.
- [396] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/618-619.
- [397] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/619.
- [398] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/619.
- [399] Bk. et-Tevbe, 9/40. âyetin tefsiri.
- [400] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 1/619-620.
-

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

İsrail Adı ve İsrailoğulları:

Allah'ın Nimetini Anmak:

Ahde Bağlılık:

Yalnız Allah'tan Korkmak:

Hitabın Delili:

1- Allah'ın Âyetleri Satılamaz:

2- Kur'an ve İlim Öğretmeye Karşılık Ücret Almak:

3- Ücretle Namaz Kıldırarak:

4- Peygamber İzinde Örnek Bir Âlim, Ebû Hâzim:

1- Namaz Kılmak Emri:

2- Zekât Emri:

3- Zekât Kelimesinin Sözlük Anlamı:

4- Bu Buyrukta "Zekâtdan Kasıt:

5- Rükû:

6- Neden Özellikle Rükû':

7- Şeriate Uygun Rükû' Şekli:

8- Rükûun Farz Oluşu:

9- Yalnızca Alını veya Burnu Koyarak Secde Etmek:

10- Çıplak Alınla Secde:

11- Yeterli Olan Rükû' ve Sücûd:

12- Rükû' Edenlerle Birlikte Olmak Gereği ve Cemaatle Namaz:

13- Fazilet Cemaatten Dolayı mıdır, Camiden Dolayı mıdır?:

14- Cemaatler Arasında Fazilet Farkı:

15- Cemaatle Namaz Kılmış Bir Kimsenin Namazını İadesi:

16- İmamlığa Öncelikle Kimler Layıktır?:

Küçüğün İmamet:

17- İmam Olmaları Caiz Olanlar ve Olmayanlar:

18- Kör, Topal, Çolak vs. 'nin İmam Olması:

19- Veled-i Zinanın İmam Olması:

20- Kölenin İmam Olması:

21- Kadının İmam Olması:

22- Yahudi ve Hristiyanın İmam Olması:

23- Mu'tezile, Cehmiyye ve Benzerlerinin İmamlığı:

24- Zinakâr, İçkici ve Benzeri Fasıklann İmamlığı:

25- İmama Uyan Kimsenin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar:

26- Yanılarak İmamdan Ayrı Hareket Eden:

27- İftitah Tekbiriyle Selâmda İmamdan Farklı Hareket:

28- Safların Düzgünlüğü:

29- Namazda Oturuş Şekli:

30- Oturuşta Ellerin Vaziyeti:

31- Kadının Namazda Oturuş Şekli:

32- İk'â Denilen Oturuş Şekli:

33- Namazın Sonunda Selam Vermek:

34- Teşehhüd:

1- Nüzul Sebebi:

2- Kendilerini Unutup Başkalarına İyiliği Emredenlerin Azabı:

3- Âyet-i Kerimedeki Azarın Sebebi:

4- İbretli Hikayeler (Kasas) Anlatma:

5- "İyilik" in Anlamı:

6- İyiliği Emrederken Kendini Unutmak:

7- Kitabı Okuyup Durduğunuz Halde mi?...:

8- Akıllanmayacak mısınız?:

9- Akıl:

1- Sabır:

2- İtaate Devam ve Aykırı Hareket Etmeyerek Sabır:

3- Sabır ve Namaz:

4- Sabır ve Nefse Karşı Cihad:

5- Diğer Ameller ile Sabrın Mükâfatı Arasında Bir Karşılaştırma:

6- Allah da Kendi Yüce Zatını "Sabr" ile Nitelemiştir:

7- Hâşi' Olmayanlara Namaz mı Daha Ağır Gelir Oruç mu?:

8- Huşu Sahipleri, Hâşi'ler:

Kendisinden Korkulması Gereken Bir Gün:

3- Şefaât Kelimesinin Sözlük Anlamı:

4- Şefaât Haktır:

5- Bir Kıraat:

6- Fidyenin de Kabul Olunmayacağı Gün:

1- İsrailoğullarının Hatırlamaları Gereken Ni'metler:

2- Firavun Hanedanı:

3- Şu Beldenin Âli Denilebilir mi?:

4- "Âl" Kelimesi Zamirle Birlikte Kullanılır mı?:

5- Âl Kelimesinin Ashı:

6- Firavun:

7- Tadılan Azap:

8- En Kötü Azap:

9- Boğazlanan Oğullar ve Hayatta Bırakılan Kadınlar:

10- Boğazlamak:

11- Zalimin Emriyle Zulmedenin Durumu:

12- Firavun'un Erkek Çocukları Boğazlama Sebebi:

13- Belâ ve İmtihan:

Boğulanlar ve Kurtulanlar:

Kurtulanlar ve Boğulanlar:

İsrailoğullarının Kurtarılması İle İlgili Görüşler:

Hız. Mûsâ ve Beraberindekilerin Kurtuldukları Diğerlerinin de

Boğuldukları Gün:

(10 Muharrem, Âşûrâ Günü):

Âşûrâ Günü Orucu:

Aşura Günü Muharrem'in Kaçınıcı Günüdür?:

Âşûrâ Günü Orucunun Fazileti:

İsrailoğullarının Gözleri Önünde Boğulan Firavun:

İsrailoğullarının Haberleri Muhammed (sav)'ın Nübüvvetinin Delilidir:

1- "Va'detmek" Kelimesinin Kıraat Farkı ve Açıklaması:

2- Mûsâ Kelimesinin Anlamı:

3- Vadedilen Kırk Gece:

4- Neden Kırk Gündüz Değil de Kırk Gece:

5- Hız. Mûsâ Bu Kırk Gün Boyunca Oruç Tuttu mu?

6- Buzağıyı İlah Edinen Zalimler:

1- Af ile Mağfiret:

2- Affolma Zamanı:

3- Şükredesiniz Diye:

4- İlim Adamlarına Göre Şükrün Anlamı:

1- İsrailoğullarının Allah'ı Görmek İstemeleri:

2- Açıktan Açığa Allah'ı Görme İsteği:

3- Böyle Bir İsteğin Cezası:

4- Ölümünden Sonra Diriliş:

5- Öldükten Sonra Diriltilemlerin Mükellefiyeti:

1- Buluttan Gölge:

2- Men ve Selva:

3- Yer Elması ile Tedavi:

4- Selva:

5- Selva Çoğul mu Tekil mi:

6- Selva ve Benzeri Kelimeler de Men Kelimesine Atfedilmiştir.

7- Helâl Rızıklardan Yemek:

8- İsyân Ettiklerinden Dolayı Zalim Oldular:

1- Bir Açıklama:

2- Şu Kasaba...:

3- Helal Olarak Bol Bol Yeyiniz:

4- Kapıdan Secde Ederek Girin:

5- Hitta'nın Mahiyeti:

6. Şeriatte Nassa Bağlanmış Sözlerin Değiştirilmesi:

Hadisin Mana Yoluyla Nakledilmesi:

7- Kıraat Farkı:

8- "Günahlar" Anlamına Gelen "Hatâya":

9- İyilik Edenlere Daha Fazla Vermek:

1- Zalimler Değiştiricidirler:

2- Tebdil ve Değiştirme:

3- Zulmedenlere İndirilen..

4- Murdar Azap:

1- Kelime Anlamıyla İstiskâ:

2- İstiskâ:

3- Sünnet Şekliyle İstiska:

4- Asan ile Taşa Vur:

5- Oniki Pınar:

6- Suyun Fışkırdığı Taş:

7- Su Almakta Karışıklık Yoktu:

8- Yeyiniz, İçiniz:

Soğan, Sarmısak ve Hoş Kokmayan Şeyleri Yemenin Hükümü:

Daha Bayağı Olanı Üstün Olana Tercih Etmek:

Güzel ve Lezzetli Şeyleri Yemek:

Bir Şehire Gidin...:

Gazaba Uğratılmalarının Sebebi:

Savaşması Emrolunmuş Hiçbir Peygamber Öldürülmemiştir:

Gazaba Uğrayışlarının Diğer Bir Sebebi:

1- İman Edenler:

2- Yahudiler:

3- Nasâra:

4- Sabiiler:

5- Sabiiler ve Kitap Ehli:

6- İman Edenler ve Salih Amel İşleyenler...:

7- Ecirler:

8- Bu Âyet Neshedilmiş midir?:

Tûr Dağının Kaldırılış Sebebi:

Kitapların İndiriliş Maksudı:

Ve Sonra Yüzçevirdiniz:

1- Cumartesi Günü Haddi Aşanlar:

2- Hz. Peygamberin Peygamberliğini İtiraf Eden Yahudiler:

3- Cumartesi Yasağı:

Hor ve Hakir Maymunlar:

1- Allah Emrediyor...:

2- Kur'an'ın Anlatımında tıahl Üslup:

3- Boğazlamak ve Kesmek:

4- Sığır (Bakara) Kelimesinin İştikakı:

Alaya Almak:

Kıraat Farkı:

Allah'ın Dini ile Alay:

Zorluk Çıkartanlar:

Emir Vücub mu İfade Eder?

Hayvanda Selem:

Kasten Öldüren Miras Alamaz:

Maktulün Sözüne, Kasâmede İtibar Edilir mi?:

Kasamenin Hükümü:

Kasame ile Kısas Gerekir mi?:

Kasamenin Gereği İçin Levs ve Mahiyeti:

Kasame için Levsî Gerekli Görenler:

Kira ile Oturulan Bir Mahallede Maktul Bir Kimse Bulunursa:

Kasamede Yemin Sayısı:

Bu Kısas ve Bizden Öncekilerin Şeriatı:

Ölüleri Dirilten Allah:

Katılaşan Kalpler:

Taş Gibi veya Ondan da Katı:

Kimi Taşlardan Su Kaynar, Kimisi Allah'tan Korkar:

Allah Gafil Değildir:

1- Onların İman Edeceklerini Ummak:

2- Onlardan Bir Fırka:

3- Hz. Mûsâ, Yüce Allah'ın Kelâmını Nasıl Tanıdı?

4- Allah'ın Kelâmını Değiştirenler:

İkiyüzlü Münafıklar:

1- Kitabı Bilmeyenler:

2- Bilgi ve Kuruntu:

3- Zan:

4- Bizzat Kitaplarını Kendileri Değiştirdiler..

1- "Veyl..."

2- İlk Yazı Yazan:

3- Elleriyle Kitabı Yazanlar...

4- Şeriate Bir Şey Eklemek ve Ondaki Birşey Eksiltmek:

5- Kitabı Değiştirmenin Sebebi:

1- Nüzul Sebebi:

2- "Sayılı Günler" ve Ay Hali Süresi:

3- Allah Katından Alınmış Sözler mi Var?

1- Durum Onların Dedikleri Gibi Değildir:

2- Seyyie:

3- Kötülükleriyle Kuşatılanlar:

1- İsrailoğullarından Alınan Bir Başka Söz

2- Allah'tan Başkasına İbadet Etmeyin

3- Anne Babaya İyilik

4- Yakın Akrabalar:

5- Yetimler:

6- Parmaklarla Yapılan İşaretlerin Anlamı:

7- Yoksullar:

8- Güzel Söz:

9- Namazı Kılın, Zekâtı Verin:

10- "Ve Yüzçevirdiniz..."

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

40. Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın ve ahdime bağlı kalın ki Ben de size olan ahdimi yerine getireyim ve yalnız Benden korkun.

İsrail Adı ve İsrailoğulları:

"Ey İsrailoğulları" buyruğundaki: "Ey... oğullar" ifadesi izafet halinde bir nida olup bundaki nasb alameti "Beni: oğullar" sonundaki "yâ" harfidir. İzafet dolayısıyla da sonundan "nûn" hazf edilmiştir. Tekili: "İbn: oğul'dur. Aslı: ""dur.

“” olduğu da söylenmiştir. Sonundan hazfedilen harfin "vâv" olduğunu söyleyenler Arapların: "oğul olmaklık" ifadesini delil gösterirler. Ancak bunun delil olacak bir tarafı yoktur. Çünkü Araplar yine aslı "yâ"lı olmakla birlikte "fütüvvet" diye kullanırlar. ez-Zeccâc der ki: Bana göre hazfedilen harf "yâ" dır. Bu kelime sanki: "Bina ettim"den geliyor gibidir. el-Ahfeş de der ki: Ben ise bunun sonundan hazfedilen harfin "vav" olduğu görüşünü tercih ediyorum. Çünkü - ağırlığı dolayısıyla - bu harfin hazfedilmesi daha çok rastlanılan bir haldir. Meselâ, "oğulluğu açıkça belli olan bir oğul," denir(ken hazf edilenin "vâv" olduğu anlaşılmaktadır). Ancak: "oğulcağızım" diye de kullanılır, “” ile “” babacığım, gibi “” ile “” diye iki şekilde kullanılır. Bu iki şekilde okunmuştur. Bu kelime (ibn: oğul), bir şeyi bir şeyin üstüne koymak demek olan "bina" kelimesinden türetilmiştir. İbn, babanın fer'i olup onun üzerine konulur. (Ona izafe edilir; bu bakımdan ona bu isim verilmiştir). İsrail, İbrahim'in oğlu İshak'ın oğlu Hz. Ya'kub'un kendisidir. Ebû'l-Ferec el-Cevzî der ki: Bizim peygamberimiz Muhammed (s.a)'ın dışında, ondan başka iki ismi bulunan bir peygamber yoktur. Hz. Muhammed'in ise isimleri pek çoktur. el-Cevzî bunu "Fuhûmu'l-Âsâr" adlı eserinde zikreder.

Derim ki: "Mesih" adı aynı zamanda Hz. İsa'nın başka bir kökten türetilmemiş özel bir adıdır, denilmiştir. Ayrıca yüce Allah onu "ruh ve kelime" diye adlandırmıştır. Onun kavmi ona "Ebîlu'l-ebîlin" adını verirlerdi. Bunu el-Cevherî es-Sıhah'ta. zikretmiştir. Beyhakî'nin Delâilü'n-Nübüvve adlı eserinde Halil b. Ahmed'den naklettiğine göre iki ismi olan beş tane peygamber vardır: Bizim peygamberimizin adları Muhammed ve Ahmed'dir; Hz. İsa'nın diğer adı Mesih'tir; Hz. Ya'kub'un diğer adı İsrail'dir, Hz. Yunus'un diğer adı Zü'n-Nûn'dur; Hz. İlyas'ın diğer adı Zü'l-kifl'dir. Yüce Allah'ın selamı hepsine olsun.

Derim ki: Hz. İsa'nın dört adının bulunduğu az önce işaret ettik. Bizim Peygamberimizin ise isimleri pek çoktur. Bunların sayımı ilgili yerlerinde yapılmıştır.

"İsrail" kelimesi arapça olmayan bir kelimedir. O bakımdan bu kelime munsarif (çekimli fiil) değildir. Yedi türlü söylenişi vardır. Birincisi Kur'an-ı Kerim'de kullanılan şekil olan İsrail'dir. Bu ise hafif hemze şeklinde medli "İsrâîl" şeklinde söylenir. Bunu Şennebûz, Verş'ten nakletmiştir. Diğer bir okuyuş şekli hemzesiz olarak yâ'dan sonra medli "İsrâyîl" şeklinde, A'meş ve İsa b. Ömer bu şekilde okumuştur. Hasen ve Zührî ise hemzesiz ve medsiz olarak (İsrail şeklinde) okumuşlardır. Yâ'sız fakat esreli bir hemze ile "İsrail" şeklinde, üstünlü bir hemze ile "İsrâel" şeklinde. Temimliler ise "İsrâîn" şeklinde nûn'lu okurlar.

İsrâîl kelimesinin anlamı Allah'ın kulu (Abdullah)tır. İbn Abbas der ki: İb-

ranicede "isra" kul demektir, "il" de Allah demektir. "İsra" kelimesinin Allah'ın seçtiği, "il" kelimesinin ise Allah demek olduğu söylendiği gibi "isra" kelimesinin sağlam yapmak ve bağlamaktan geldiği de söylenmiştir. Buna göre İsrail, Allah tarafından sağlam bir şekilde güçlü olarak yaratılmış gibi bir anlam ifade eder. Bunu el-Mehdevî zikretmektedir. es-Süheylî der ki: Hz. Ya'kub'a İsrâîl adının verilmesi, onun yüce Allah için hicret ettiği vakit bir gece yürümesinden dolayıdır. Bundan dolayı ona "İsrâîl" adı verilmiştir, yani: Yüce Allah'a geceleyin giden ve yürüyen, anlamındadır. Bu son açıklamaya göre ismin bir bölümü ibrance bir bölümü de Arapların söyleyişine uygun olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. ^[1]

Allah'ın Nimetini Anmak:

"Size verdiğim nimetimi hatırlayın" buyruğunda hatırlamak (zikir) müşterek bir isimdir. Kalpte hatırlamak, demek olup unutmanın zıddıdır. Dilde hatırlamak (zikr) ise, dinlemenin zıddıdır. O bakımdan bir şeyin hem dilde hem de kalpte hatırlanması sözkonusudur. "Zükr" ise unutmamak demektir. el-Kisaî der ki: Kalpte olanı anlatmak için "zukur" kelimesi kullanılır; dilde olanı anlatmak için ise "zikr" kelimesi kullanılır. Başkaları ise, bunların iki ayrı şive olduğu ve aynı anlama geldiklerini söylemişlerdir. Zikir aynı zamanda şeref anlamına gelir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Şüphesiz ki o (Kur'an) hem senin için hem kavmin için büyük bir şeref(zikr) dir." (ez-Zuhuruf, 43/44) İbnu'l-Enbarî der ki: Âyet-i kerimedeki anlamı Benim nimetime karşılık şükretmeyi hatırlayın demektir. Nimet zikredilerek şükürün ayrıca zikredilmesine gerek görülmemiştir.

Bu buyrukta kalp ile hatırlama kastedilmiştir, istenen de budur, şeklinde de açıklanmıştır. Yani, Benim size verdiğim nimetinden yana gafil olmayın, onu unutmayın. Bu da güzel bir açıklamadır.

"Nimet" burada bir cins isimdir. Tekil olmakla birlikte çoğul anlamını ifade eder. Yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Eğer Allah'ın nimetini birer birer saymak isterseniz, onları sayamazsınız." (İbrahim, 14/34) Burada da "nimet" kelimesi tekil olarak zikredilmekle birlikte kastedilen çoğul olarak "nimetler"dir.

Yüce Allah'ın, onların üzerindeki nimetlerinin bir kısmını şöylece sayabiliriz: Fir'avn hanedanından onları kurtarması, aralarından peygamberler göndermesi, üzerlerine semadan kitapları, men ve selva'yı indirmesi, taştan onlar için su

fişkirtması ve diğer taraftan Muhammed (s.a)'ın vasıf, nitelik ve ri-saletini beyan eden Tevrat'ı korumayı onlardan istemesidir... Atalara yapılan nimetler ise evlatlara yapılan nimetlerdir. Çünkü çocuklar da atalarının şerefi ile şereflenirler. Diğer Ümmetlerin ve Muhammed Ümmetinin Hatırlaması: Meanî bilginleri der ki: Şanı yüce Allah, burada İsrailoğullarına Allah'ın nimetini hatırlamaları emrini vermekte, ancak Muhammed (s.a) ümmetine ise nimetini hatırlamalarını değil de bizzat kendisini anıp hatırlamalarını emrederek şöyle buyurmaktadır: "Siz Beni anın, Ben de sizi anayım." (el-Baka-ra, 2/152) Böylelikle diğer ümmetler nimetlere bakıp o nimetleri verene yönelsinler, Muhammed (s.a)'ın ümmeti ise nimetleri verene bakıp üzerlerindeki nimetin büyüklüğünü anlasınlar. [\[2\]](#)

Ahde Bağlılık:

"Ve ahdime bağlı kalın ki Ben de size plan ahdimi yerine getireyim."

Bu ahdin mahiyeti hakkında, farklı kanaatler ortaya atılmıştır. el-Hasen der ki: Allah'ın ahdi, yüce Allah'ın şu buyruklarında dile getirilmektedir: "Size verdiğimi kuvvetle alın.." (el-Bakara, 2/63); "Andolsun Allah, İsrailoğulla-rından bir ahid almıştı ve biz onların arasından on iki nakib (kefil) dikmiştik." (el-Maide, 5/12)

Sözü geçen bu ahdin, yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirildiği de söylenmiştir: "Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden onu muhakkak insanlara saklamaksızın açıklayıp anlatacaksınız diye teminat almıştı." (Al-i İmran, 3/187)

ez-Zeccac der ki: "Ahdime bağlı kalın." Benim Tevrat'ta size emretmiş olduğum Muhammed'e tabi olmak emrine uyun. "Ben de size olan ahdimi yerine getireyim." Buna karşılık size kesinlikle vereceğimi belirttiklerimi vereyim: Siz Benim ahdime bağlı kalırsanız, size cennet vardır.

Bir diğer görüşe göre "ahdime bağlı kalın" farzları, sünnete uygun ve ih-las ile yerine getirin, Ben de onları sizden kabul etmek ve onlara karşılık sizleri mükafatlandırmak suretiyle "sizlere olan ahdimi yerine getireyim."

Bazıları da şöyle açıklamıştır: 'İbadetler hususunda "ahdime bağlı kalın ki Ben de size olan ahdimi yerine getireyim." Yani sizleri himayeme alıp yüksek basamaklarda ilerleteyim.

Bir diğer görüşe göre de "ahdime bağlı kalın" zahir hedefleri korumak suretiyle emirlerimi yerine getirin, "Ben de" sizin iç aleminizi süsleyerek "size olan ahdimi yerine getireyim."

Bir başka görüşe göre, bu ahid, onun bütün emir, yasak ve tavsiyeleridir. Bunun kapsamına Peygamber (s.a) Efendimizin, Tevrat'ta sözünün geçmesi ve benzeri hususlar da girer. İlim adamlarının çoğunun görüşü budur, doğrusu da budur. Şanı yüce Allah'ın buna karşılık onlara olan ahdi ise onları cennete koymaktır.

Derim ki: Onlardan yerine getirmeleri istenen ahid, aynı şekilde bizden de istenmiş bulunmaktadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ahid-leri yerine getirin." (el-Maide, 5/1); "Ahidleştığınız zaman da Allah'ın ah dini yerine getirin." (en-Nahl, 16/91) Bu tür buyruklar pek çoktur.

Allah'ın ahdine vefa gösterip onu yerine getirmeleri, şanı yüce Allah'ın da onlara olan ahdini yerine getireceğinin alametidir. Onun sebebi ve gerekçesi değildir. Çünkü yüce Allah'ın onlara olan ahdini yerine getirmesi O'nun onlar üzerindeki bir lütfudur. [\[3\]](#)

Yalnız Allah'tan Korkmak:

"Ve yalnız Benden korkun." Böyle bir emrin gelmesi tehdit manasını da ihtiva etmektedir. "Benden korkun" kelimesinin sonunda nundan sonra yer alması gereken "ya" harfinin düşmesi, âyetin sonu olduğundan dolaydır. İbn Ebi İshak ise, bu ya'yı aslına uygun olarak şeklinde okumuştur. Sonraki âyetin son kelimesi olan: kelimesini de böylece okumuştur. "Benden" kelimesinin sonu mukadder bir fiil ile nasbedilmiştir. Emir, nehiy ve istifham (soru) kipleri hakkında tercih edilen görüş budur. Konuşma dilinde ifadenin - mübteda ve haber olmak üzere - şeklinde kullanılması da mümkündür."Benden korkun" un haber kabul edilmesi, hazif bulunduğu takdirine göre olabilir. Buyruk: Ben sizin Rabbinizim, o bakımdan yalnız benden korkun, demektir.

41. Beraberinizdekileri doğrulayıcı olarak indirdiğime iman ediniz. Ve onu ilk inkâr eden olmayınız. Benim âyetlerimi az bir paha İle satmayınız ve yalnız Benden korkunuz.

"Beraberinizdekileri doğrulayıcı olarak indirdiğime iman ediniz." Yani Kur'an'ı doğrulayınız, tasdik ediniz. Onların beraberlerinde bulunan ise Tevrat'tır.

"Ve onu ilk inkar eden olmayınız." Buradaki "o" zamiri Ebû'l-Âliye'ye göre Muhammed (s.a)'a aittir. İbn Cüreyc ise, Kur'an'a aittir, demiştir. Çünkü yüce Allah'ın "indirdiğim" buyruğu bunu gerektirmektedir. Tevrat'a ait olduğu da söylenmiştir. Çünkü bu âyet-i kerime "beraberinizdekileri" buyruğu yer

almaktadır.

Neden (tekil olarak:) "inkâr eden" buyrulup da "inkâr edenler" buyurul-madı, diye sorulacak olursa, cevabımız şu olur: "İlk inkâr eden" buyruğu "ilk inkar eden grup" anlamındadır.

el-Ahfeş ile el-Ferrâ, fiilin manasına göre, bu şekilde geldiğini iddia etmişlerdir. Çünkü buyruk: "onu ilk inkâr eden kimse(ler)" anlamındadır. Sibe-veyh de Araplar'ın "en kibar ve en güzel genç" anlamında: "gençlerin en kibarı ve güzeli" tabirini kullandıklarını nakletmektedir. Sibeveyh der ki: "Onu ilk inkar eden olmayınız" diye buyurulmuştur. Halbuki onlardan önce Kureyş-lilerin münkirleri inkar etmiş idi. Bunun anlamı kitap ehli arasından ilk inkar edep grup olmayınız, şeklindedir. Zira böyle bir durumda onların ne yapacaklarına dikkat edilir. Çünkü bilgi sahibi oldukları zannedilmekte ve onların davranışları delil kabul edilmekte idi.

"ilk" kelimesi Sibeveyh'e göre burada "Kâne: oldu, idi" lafzının haberi olarak nasb edilmiştir. Bu kelime (evvel: ilk), fiili bulunmayan kelimelerden olup "ef alu" vezninde ve ayn'ı da fâ'sı da (yani ilk ve ikinci harfleri de) "vâv"dır. Bu lafızdan fiil kullanılmayışının sebebi ise hem ayn'ı, hem de fâ'sı illetli olan bir fiil olmasın dıyer. Basra'lıların görüşü budur. Kûfe'li-ler ise şöyle derler: Bu kelime "kurtuldu" anlamındaki: "vâv" kökünden gelmekte olup aslı "vâv" şeklindedir. Bilâhare (ikinci) hemze hafifletilip vâv'a değiştirilerek ilk vâv'a idgam ile "evvel" denilmiştir. Nitekim "hatie" kelimesinin de hemze'si hazif edilmiş (ve "hatiiye: günah" denilmiştir) tir. el-Cevhe-rî der ki: Bunun çoğulu, hem "evâil" hem de kalb ile "evâlî" şeklinde gelir. Bir kesim de bu kelimenin aslı "fev'ale" vezninde "vevvele" şeklindedir, der. Birinci vâv" hemzeye halb edilmiştir. Bunun çoğulunun "evâvil" şeklinde gel-meyiş sebebi ise, orada çoğul elifi bulunan iki "vâv"ın bir kelimedede bir araya gelişini Arapların telâffuzu ağır kabul etmeleridir. Bu kelimenin (Jjj> J\) fiilinden "efalu" vezninde isim olduğu da söylenmiştir. Buna göre aslı (Jjîfadir. İkinci hemze vâv'a kalb edilerek "efalu" vezninden "e'falu"ya kalb edilip, hemze, terhil ve ibdâl'den sonra (vâv'a dönüştürülerek ikinci vâv'a) idğâm yapılmıştır. [4]

Hitabın Delili:

Hitap delilini kabul etmeyenlerin lehine bu âyet-i kerimede delil olacak bir taraf yoktur. Hitab delilini kabul etmeyenler Kûfeliler ve onlara muvafakat edenlerdir. Çünkü söylenen sözden maksat, başında da sonunda da küfrü, inkârı

yasaklamaktır. Özellikle "ilk"lerin sözkonusu edilmesi, bu işi ilk olarak yapmanın daha büyük oluşundan dolayıdır. Buna göre, anılanların hükmü ile, anılmayanların hükmü birdir. Bu da açıkça anlaşılan bir durumdur. [5]

"Benim âyetlerimi az bir paha ile satmayınız" buyruğuna dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Allah'ın Âyetleri Satılamaz:

Yüce Allah'ın: "Benim âyetlerimi az bir paha ile satmayınız" buyruğu daha önce yer alan "olmayınız" buyruğuna atfedilmiştir. Yüce Allah, onlara ilk inkar edenler olmalarını yasakladığı gibi, Allah'ın âyetleri karşılığında bir bedel almalarını da yasaklamaktadır. Yani Muhammed (s.a)'in niteliklerini değiştirmek karşılığında rüşvet almalarını yasaklamıştır. Yahudi ilim adamları, bu işi yapıyorlardı. Bu âyetle böyle birşey yapmaları yasaklanmaktadır. Bu, tefsir alimlerinden bir grubun açıklamasıdır. Bunlar arasında el-Hasen ve başkaları vardır. Bir başka görüşe göre, bu, ilim adamlarının, maaşa benzer ilimlerine karşılık alıp yedikleri birtakım ücretleri vardı. Bu ücreti almaları onlara bu buyrukla yasaklanmış olmaktadır.

Bir başka görüşe göre, hahamlar ücret mukabili insanlara dinlerini öğretirlerdi, bu işi yapmaları onlara yasak edildi. Onların kitaplarında ise şu ifadeler yer almaktadır: Ey Âdemoğlu! Sana herhangi bir bedel alınmaksızın ilim öğretildiği gibi sen de bedelsiz, yani ücretsiz olarak öğret. Bu açıklamayı da Ebû'l-Âliye yapmıştır.

Bir diğer görüşe göre ise, bu buyruğun anlamı şudur: Benim emirlerimi, yasaklarımı, âyetlerimi az bir pahaya değiştirmeyin. Yani dünya ve dünya ömrü ve herhangi bir değeri olmayan hayatın tümü az bir bedeldir. Onların bu emir, yasak ve âyetler karşılığında aldıkları şeye "paha, bedel" adı verilmiştir. Çünkü bunun karşılığında o şeyleri almışlardır. O bakımdan bu aldıkları bizzat "paha" olmasa bile ona bu ad (paha, semen) verilmiştir. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden de geçmiştir. Şair bu hususa işaretle şöyle demektedir:

"Bir günah işlemeye gayret ettiysen veya işlediysen

Sen haccı terketmekle eline bir paha geçirmiş olmazsın."

Derim ki: Bu âyet-i kerime, her ne kadar İsrailoğulları hakkında özel olarak vârid olmuş ise de onların davranışlarını yapan kimseleri de kapsamaktadır. Hakkı değiştirmek, yahut onu işlemez hale getirmek karşılığında rüşvet alan

veya öğretmekle görevli olduğu şeyi öğretmekten çekinen veya yapacak başka kimse olmadığından dolayı ücret almadıkça bildiğini öğretmek istemeyen bir kimse, bu âyetin bildirdiği hükmün kapsamına girer.

Ebû Davud'un rivayetine göre Ebû Hureyre şöyle demiştir: Rasulullah (s.a) buyurdu ki: "Kendisi aracılığıyla yüce Allah'ın rızasının arandığı bir bilgiyi öğrenip de bunu ancak dünya hayatının menfaatini elde etmek için öğrenen kişi, Kıyamet gününde cennetin kokusunu alamayacaktır." [6]

2- Kur'an ve İlim Öğretmeye Karşılık Ücret Almak:

Bu âyet-i kerime ve aynı anlamı dile getiren diğer buyruklar dolayısıyla ilim adamları, Kur'an ve İslâm ilimlerini öğretmek karşılığında ücret almak hususunda farklı görüşlere sahiptirler. ez-Zührî ve Rey taraftarları bunu uygun görmez ve şöyle derler: Kur'an öğretmek karşılığında ücret almak caiz değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'i öğretmek yüce Allah'a yakınlaşmak ve ihlas gibi bir niyete gerek duyan farz ibadetlerden bir tanesidir. Dolayısıyla tıpkı namaz ve oruç gibi, Kur'an öğretmek için de ücret alınamaz. Zaten yüce Allah da: "Benim âyetlerimi az bir paha ile satmayınız" diye buyurmaktadır. Diğer taraftan İbn Abbas'ın rivayetine göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Çocuklarınızın öğreticileri sizin en kötülerinizdir. Yetime en az merhamet edenler, yoksula karşı da en kaba davrananlar onlardır."

Ebû Hureyre de der ki: Ey Allah'ın Rasulü, dedim. Öğreticiler hakkında ne dersin? Şöyle buyurdu: "Aldıkları dirhemleri haram, giydikleri elbise haram, konuştukları sözler ise riyakârlıktır." [7]

Ubade b. es-Sâmit'in de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Suffe ashabından bazılarına Kur'an-ı Kerim okumayı ve yazı yazmayı öğrettim. Onlardan birisi bana bir yay hediye etti. Kendi kendime: Bu bir mal değildir. Allah yolunda bu yay ile ok atarım, dedim. Rasulullah (s.a)'a bu yay hakkında soru sordum, şöyle buyurdu: "Eğer onun karşılığında sana cehennemden boynuna bir gerdanlık dolanmasını istiyorsan onu kabul et." [8]

Kur'an öğretmek karşılığında ücret almayı Malik, Şafii, Ahmed, Ebû Sevr ve ilim adamlarının çoğunluğu caiz kabul ederler. Çünkü Peygamber (s.a)'ın İbn Abbas'tan rivayet edilen -rukye hadisinde- şöyle dediği nakledilmiştir: "Karşılığında ecir almakta en haklı olduğunuz şey Allah'ın Kitabıdır." Bu hadisi,

Buhari rivayet etmiştir. [9] Bu, konu ile ilgili görüş ayrılığını ortadan kaldıran bir

nastır, buna bakılması bunun esas alınması gerekir.

Bu görüşü kabul etmeyenlerin Kur'an öğretmeyi, namaza ve oruca kıyas etmeleri ise fasittir. Çünkü böyle bir kıyas nassa zıttır. Diğer taraftan bunlar arasında bir fark vardır. Şöyle ki; namaz ve oruç, işleyene has ibadetlerdir. Kur'an öğretme ise öğretene aşan ve başkasını da kapsamına alan bir ibadettir, Buna göre bu kişinin bilgisini başkasına aktarmaya çalışması karşılığında -Kur'an yazmasını öğretmekte olduğu gibi- ücret alması caiz olur. İbnu'l-Münzir der ki: Ebû Hanife, ücret karşılığında Kur'an öğretilmesini mekruh görmektedir. Buna karşılık bir kişinin kendisine belli bir levha, şiir yahut şarkıyı bilinen ücret karşılığında ücretle yazmayı caiz kabul etmektedir. O, masiyet olan bir işte icareyi caiz görüyorken itaat olan bir işte bunu batıl görmektedir.

Âyet-i kerimenin delil gösterilmesine karşılık verilecek cevaba gelince, evvela bu âyet-i kerimeden kasıt İsrâiloğullarıdır. Bizden öncekilerin şeriatinin bizim için şariat olup olmadığı hususu ise ihtilaflı bir konudur. Diğer taraftan ücret alınmasını caiz kabul etmeyen kesim, bizden öncekilerin şeriatinin delil olduğunu kabul etmemektedirler.

Bir diğer cevap: Âyet-i kerime öğretecek başka bir kimse bulunmadığından dolayı kendisinin muayyen olarak öğretmesi gereken, fakat ücret almadıkça bu işe yanaşmayı kabul etmeyen kimse hakkındadır. Eğer öğretecek başka kimse bulunuyor ise, konu ile ilgili sünnetten delil dolayısıyla ücret alması caiz olur. Diğer taraftan muayyen olarak kendisi öğretmesi gerekmele birlikte, kendisine, çoluk çocuğuna harcayacak malı bulunmayabilir. O takdirde böyle bir kimsenin öğretmesi vacib olmaz ve kendi işine ve mesleğine devam edebilir. O takdirde imamın (İslâm devlet başkanının) dini ayakta tutmak için bunu yapacak kimseleri tayin etmesi gerekir. İmam bunu yapmayacak olursa müslümanların bu işi yapmaları görevidir. Çünkü Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a) halifelğe getirilip bu iş için tayin edilince, aile halkının ihtiyaçlarını karşılayacak malı yoktu. O bakımdan birtakım kumaşlar alıp pazara çıktı. Bu hususta onunla görüşülünce şöyle dedi: Peki ben çoluk çocuğumun masrafını nereden karşılayacağım? Onu pazardan geri döndürdüler ve ona yetecek kadar bir maaş tesbit ettiler.

Delil diye ileri sürdükleri hadislere gelince; bunlar arasında ayakları üstünde durabilecek bir hadis yoktur. Nakil bilgisine sahip kimselere göre bunlardan herhangi birisi sahih değildir.

İbn Abbas'ın hadisine gelince, onu Saîd b. Tarîf, İkrime'den o da İbn Ab-bas'tan diye rivayet etmiştir. Sözü geçen Said b. Tarîf ise metruk bir ravidir.

Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği hadis ise, Ali b. Âsim, Hammâd b. Seleme'den, o Ebû Curhum'den, o da Ebû Hureyre'den yoluyla gelmiştir. Ebû Curhum ise

meçhul ve bilinmeyen bir ravidir. Ayrıca Hammad b. Seleme, kendisine Ebû Curhum denilen herhangi bir kimseden rivayette bulunmuş değildir. Hammad bunu Ebû'l-Mühezzim'den rivayet etmiştir. O da hadisi metruk bir ravidir. Ve bu asılsız bir hadistir.

Ubade b. es-Sâmit'in hadisine gelince, bunu Ebû Dâvûd, Muğîre b. Ziyad el-Mavsili'den, o Ubade b. Nusey'den o Esved b. Salebe'den o da Ubade yoluyla rivayet etmiştir. Muğîre ise, ilim ehline bilinen bir kimse olmakla birlikte, münker birtakım rivayetleri de vardır. İşte bu da onun münker rivayetlerinden birisidir. Bunu da Ebû Ömer (İbn Abdi'l-Berr) söylemiştir. Devamla der ki: Yayın hediye edilmesi ile ilgili hadise gelince bu, ilim ehli tarafından bilinen bir hadistir. Çünkü Ubade b. es-Sâmit'ten iki yolla rivayet edilmiştir. Bu hadis, Ubey

b. Ka'b'dan da rivayet edilmiştir. ^[10] Bu rivayeti Musa b. Ali'den, o babasından o da Ubey'den rivayet etmiştir, ancak rivayet mun-katı'dır, (senedinde kopukluk vardır). Bu konuda nakil açısından gereğince amel etmeyi gerektirecek bir hadis yoktur. Ubade ve Ubey'in hadislerinin de te'vil edilme ihtimalelleri vardır. Çünkü Kur'an'ı önce Allah rızası için öğretmiş olması sonra da bunun için ecir almaya kalkışmış olması, mümkündür. Diğer taraftan Peygamber (s.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: "İnsanların ve yeryüzünde yürüyenlerin hayırlısı öğretmenlerdir. Din eskimeye yüz tuttukça onu yenilerler. Onlara (hediye) veriniz, fakat onları ücretle tutmayınız, o takdirde onları sıkıntıya sokarsınız. Çünkü öğretmen, küçüğe "bis-millahirrahmânirrahîm" de dese, küçük de: "bismillahirrahmânirrahim" diyecek olsa, yüce Allah, bundan dolayı küçüğe, öğreticisine ve anne ve babasına ayrı ayrı cehennemden azad olmak beratı yazar." ^[11]

3- Ücretle Namaz Kıldırma:

İlim adamları, ücretle namaz kıldırmanın hükmü hakkında farklı görüşlere sahiptir. Eşheb'in Mâlik'ten rivayetine göre, ramazanda insanlara ücretle teravih kıldırın kimsenin arkasında namaz kılmanın hükmü sorulmuş, (Mâlik) "onda bir sakınca olmayacağını umarım" diye cevap vermiştir. Ancak farz namazda İmam Malik bunu daha çok kerih görmüştür. Şafii ve mezhebine mensup olanlar ile Ebû Sevr şöyle demektedir: Bunda bir sakınca yoktur, böyle bir kimsenin arkasında namaz kılmakta da mahzur yoktur. el-Evzaî ise: Böyle birisinin namazı olmaz, "demiştir. Ebû Hanife ve onun mezhebine mensup olanlar -önceden de geçtiği üzere- bunu mekruh görürler. İbn Ab-di'l-Berr de der ki: Bu mes'ele bir önceki

mes'ele ile alakalıdır, her ikisi asıl itibariyle birdir.

Derim ki: Yüce Allah'ın izniyle Tevbe Sûresi'nde buna dair Kitap'tan aslî bir delil gelecektir.

İbnu'l-Kasım, şiir ve nahiv öğretme mukabilinde ücret almayı mekruh görmüştür. İbn Habîb ise der ki: Şiir, mektup yazmak ve eyyamu'l-arab (arabların ünlü savaş günleri)in öğretilmesi karşılığında ücret almakta bir mahzur yoktur. Ancak şaraptan söz eden çirkin sözler ve yergi (hiciv) ihtiva eden şiirler mekruhtur.

Ebû Hasan el-Lahmî der ki: Onun bu görüşüne göre şiir yazmak ve şiir kitaplarını satmak da caiz olmalıdır.

Şarkıcılık, ağıtçılık ise her halükarda yasaktır. [\[12\]](#)

4- Peygamber İzinde Örnek Bir Âlim, Ebû Hâzim:

Ebû Muhammed ed-Darimî Müsned'inde şu rivayeti kaydetmektedir: [\[13\]](#) Bize Ya'kub b. İbrahim anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Ömer b. el-Ku-meyt anlattı, dedi ki: Bize Ali b. Vehb el-Hemedanî anlattı, dedi ki: Bize ed-Dahhâk b. Musa haber verdi, dedi ki:

- Süleyman b. Abdûlmelik Mekke'ye giderken yolu Medine'ye uğrar ve orda birkaç gün kalır. Der ki:
- Medine'de Peygamber (s.a)'ın ashabından herhangi bir kimseye yetişmiş kişi var mıdır? Ona:
- Ebû Hâzim adında birisi vardır, dediler. Arkasından haberci gönderdi. Süleyman'ın yanına gelince ona:
- Ebû Hâzim, bizden ne diye böyle ırak duruyorsun? Ebû Hâzim der ki:
- Ey mü'minlerin emiri, benden ne gibi bir ilgisizlik gördün? Şöyle der:
- Medinelilerin ileri gelenleri yanıma geldiği halde sen gelmedin. Ebû Hâzim:
- Mü'minlerin emiri, olmadık bir şeyi söylemekten Allah'a sığındırırım seni. Bugünden önce ne sen beni tanıydın, ne de ben seni görmüştüm. Bu sefer Süleyman Muhammed b. Şihâb ez-Zührî'ye dönüp şöyle dedi:
- Bu yaşlı adam isabet etti ve ben hata ettim. Süleyman devamla der ki: Ebû Hâzim, bize ne oluyor ki ölümünden hoşlanmıyoruz. Ebû Hâzim:
- Çünkü sizler âhiretinizi tahrib ettiniz, dünyanızı imar ettiniz. O bakımdan ma'mur bir yerden harabe bir yere geçişten hoşlanmıyorsunuz. Süleyman:
- Ebû Hâzim, doğru söyledin, der. Peki yarın yüce Allah'ın huzuruna nasıl girilecektir? Ebû Hâzim der ki:

- İyilik yapan bir kimse ayrılıktan sonra aile halkının yanına döner gibi olacaktır. Kötülük yapan kimse ise, efendisine geri gelen kaçkın köle gibi olacaktır. Bunun üzerine Süleyman ağladı ve şöyle dedi:

- Ah, bir bilseydim, Allah katında ne ile karşılaşacağımızı? Ebû Hâzim ona der ki:

- Amellerini Allah'ın Kitabına göre değerlendirdi. Süleyman:

- Onu değerlendirmek için nereye bakmalıyım diye sorunca, Ebû Hâzim şu cevabı verir:

- "İyiler hiç şüphesiz ni'metler içindedirler, kötüler ise hiç şüphesiz cehennemdedirler." (el-İnfitar, 82/13-14) Süleyman der ki:

- Ebû Hâzim, Allah'ın rahmeti nerede kaldı? Ebû Hâzim der ki:

- "Allah'ın rahmeti iyilere yakındır." Süleyman sorar:

- Ebû Hâzim, Allah'ın kulları arasında en değerliler kimlerdir? Ebû Hâzim der ki:

- İnsaf, merhamet sahibi ve akıllı kimselerdir. Süleyman ona sorar:

- Hangi amel daha faziletlidir? Şu cevabı verir:

- Haramlardan uzak kalmakla birlikte farzları eda etmek. Süleyman sorar:

- Hangi dua kabule şayandır? Ebû Hâzim:

- Kendisine iyilik yapılan kimsenin iyilik yapana yaptığı dua. Süleyman sorar:

- Hangi sadaka daha faziletlidir? Ebû Hâzim:

- Yoksul dilenciye ve az bir malı olmakla birlikte gücü yettiğinde verenin, bununla birlikte bu sadakayı başa kakmayan ve bundan dolayı rahatsız etmeyen sadakası.

- Hangi söz daha adildir; deyince Ebû Hâzim:

- Kendisinden korktuğun yahut birşeyler umduğun kişi önünde hakkı söylemek, der. Süleyman:

- En akıllı mü'min hangisidir? diye sorunca, Ebû Hâzim:

- Allah'a itaat ile amel eden ve insanlara da o yolu gösteren kimsedir, der. Süleyman:

- En ahmak mü'min hangisidir diye sorunca, Ebû Hâzim şöyle der:

- Kardeşi zalim olduğu halde, kardeşinin hevâsına uygun hareket ederek böylelikle başkasının dünyalığı uğrunda âhiretini feda eden kimsedir. Süleyman ona:

- İsabet ettin, der. Devamla;

- Peki bizim içinde bulunduğumuz bu durum hakkında ne dersin? Ebû Hâzim der ki:

- Ey mü'minlerin emiri, izin ver de bunun cevabını vermeyeyim, der. Süleyman

ona:

- Hayır, der. Fakat sen bu sözlerini bana vereceğin bir öğüt olarak söyle. Ebû Hâzim şöyle der:

- Ey mü'minlerin emiri, senin babaların insanları kılıç zoruyla baskı altına aldılar. Bu yönetimi zorla, müslümanlarla istişare etmeksizin ve onların rızası dışında ele geçirdiler. Onlardan çok büyük sayıda kimseler öldürdüler. Buna rağmen bu yönetimi bırakıp öbür dünyaya gittiler. Keşke onların neler söylediklerinin ve onlara neler söylendiğinin farkına varsan. Süleyman ile birlikte oturanlardan birisi:

- Ne kötü söz söyledin Ebû Hâzim? deyince; Ebû Hâzim şöyle der:

- Sen yalan söylüyorsun. Çünkü Allah, ilim adamlarından insanlara hakkı mutlaka açıklayacaklarına ve onu hiçbir şekilde gizlemeyeceklerine dair söz almıştır. Süleyman ona:

- Peki bizim bozuklukları ıslah etmemiz nasıl mümkün olacaktır? Ebû Hâzim şöyle der:

- Hayırsızlığı bırakır, mürüvvete yapışır ve eşitlikle paylaştırırsınız. Süleyman ona:

- Böyle bir şeyi nasıl yapabiliriz, diye sorunca, Ebû Hâzim şu cevabı verir:

- Malı helal yoldan alırsınız ve ehil olan kimselere verirsiniz. Süleyman ona:

- Ebû Hâzim, bize arkadaşlık etmeye var mısınız? Sen bizden istifade eder, biz de senden istifade ederiz. Ebû Hâzim şu cevabı verir:-

- Bundan Allah'a sığınırım. Süleyman:

- Nedenmiş o, diye sorunca, Ebû Hâzim der ki:

- Az dahi olsa size meyletmekten korkarım. O vakit yüce Allah bana hayatın da ölümün de azabını kat kat tattırır. Süleyman ona:

- Ne ihtiyacın varsa arzet, deyince Ebû Hâzim şu cevabı verir:

- Beni ateş azabından kurtar ve cennete koy. Süleyman:

- Bu iş benim yapabileceğim bir iş değildir, deyince; Ebû Hâzim şu cevabı verir:

- Benim de senden başka bir ihtiyacım yok, der. Süleyman:

- Bana dua et, deyince Ebû Hâzim şöyle der:

- Allah'ım, eğer Süleyman Senin dostun ise Sen ona dünya ve âhiretin hayrını kolaylaştır. Eğer Senin düşmanın ise onu perçeminden tut, sevdiğin ve razı olduğun şeylere ilet. Süleyman ona:

- Bu kadar mı? diye sorar Ebû Hâzim şu cevabı verir:

- Eğer sen bu işe ehil isen ben gerçekten çok veciz fakat senin için çok şeyler istedim. Eğer bu duaya ehil bir kimse değil isen, ben kirişi olmayan bir yay ile ok atmamalıyım. Süleyman ona:

- Bana tavsiyede bulun, deyince Ebû Hâzim:

- Sana özlü tavsiyede bulunacağım der: Rabbini ta'zim et. Sana yasakladığı bir yerde seni görmesin ve sana emrettiği yerde bulsun.

Ebû Hâzim Süleyman'ın yanından çıkıp gidince, ona yüz dinar gönderir ve:

- Sen bunları harca, buna benzer sana daha pek çok miktar vermeye ha-zınm der. Ancak Ebû Hâzim bu yüz dinarı ona geri gönderir ve Süleyman'a şunları yazar: Mü'minlerin emiri, senin bana sorduğun soruların bir şaka olmasından benim de sana cevap vermemin senden bağış beklemek umuduyla olmasından Allah'a sığınırım. Ben böyle birşeyi sana yakıştıramıyorum. Ya kendime bunu nasıl yakıştırirım? Şunu bil ki İmran oğlu Musa, Medyen şehrinin su kaynağına

[14] varınca orada koyunlarını sulayan çobanlar görür. Onlardan beri tarafta da koyunlarını öbür koyunlara karışmaktan alıkoyan iki kız görür. Kızlara durumlarını sorar, onlar da: Çobanlar koyunlarını sülâyıp gitmedikçe biz kendi koyunlarımızı sulamayız, babamız koca bir ihtiyardır, dediler. Hz. Musa, onların koyunlarını suladı, ondan sonra da gölgeye çekilip şöyle dua etti: Rabbim, ben Senin bana indireceğin hayra muhtacım. O, bu duayı yaparken aç idi, düşman tehlikesinden korkuyordu, güvenlik içerisinde değildi. Buna rağmen Rabbinden diledi, insanlardan hiçbir şey dilemedi. Çobanlar bu işin farkına varamadılar, ancak o iki kız bu işi farkettiler. Babalarına döndüklerinde durumu ve Musa'nın söylediklerini anlattılar. Babaları olan Şuayb (a.s) şöyle dedi: Bu aç bir adamdır. Daha sonra kızlarından birisine: Git onu buraya davet et, dedi. Kız Musa'nın yanına varınca ona gereken saygıyı gösterdi, yüzünü örterek: Babam seni bizim koyunlarımızı sulamanın ücretini vermek üzere seni mükafatlandırmak için çağırıyor. Kızcağız "bizim koyunlarımızı sulamanın ücreti" tabirini söyleyince bu iş, Musa'ya ağır geldi, ancak arkasından gitmekten başka bir yolu da yoktu. Çünkü dağlar arasında aç ve yapayalnız idi. Arkasından gidince esen rüzgar elbiselerini vücuduna yapıştırıyor, vücut çizgileri ortaya çıkıyordu. Musa ise kimi zaman yüzünü yana çeviriyor, kimi zaman gözlerini kapatıyordu. Artık sabrı tükenince ona: Ey Allah'ın kadın kulu, arkamda dur ve sözlerinle hangi tarafa gideceğimi bana göster, dedi.

Hz. Mûsâ, Hz. Şuayb'ın yanına varınca akşam yemeğinin hazırlanmış olduğunu görür. Hz. Şuayb ona: Gel otur delikanlı, yemek ye dedi. Hz. Musa ona: Allah'a sığınırım, dedi. Hz. Şuayb ona: Neden, aç değil misin, diye sorunca Hz. Musa: Evet açım fakat ben bu yemeğin kızlarının koyunlarını sulamamın bir bedeli olmasından korkarım. Bizler ise öyle bir aileye mensubuz ki biz dinimizi yeryüzü dolusu altına dahi değişmeyiz. Hz. Şuayb ona şöyle der: Hayır delikanlı,

fakat bu şekilde yemek ikram etmek benim de ade-timdir, atalarımın da adetimizdir. Bizler misafire ikram ederiz, yemek yediririz. Bunun üzerine Hz. Musa oturur, yemek yer. Şimdi eğer sen, bu yüz dinarı, söylediğim sözler karşılığında bir bedel olarak bana gönderdiysen, şunu bil ki leş, kan, domuz eti zaruret halinde bunlardan daha helaldir. Ve eğer bu gönderdiğin dinarları Beytülmal'deki bir hak diye bana gönderdiysen bu konuda benim benzerim nice kimseler vardır. Eğer benim gibi olanlarla aramda bir eşitlik sağladıysan mesele yok, değilse benim bunlara ihtiyacım yok.

Derim ki: İşte, Allah'ın Kitabına ve peygamberlere uymak böyle olur. Şu faziletli imama, şu büyük ilim adamına bakınız. Nasıl da ameli karşılığında bir bedel almıyor, vasiyet karşılığında bir paha kabul etmiyor, verdiği öğüde karşılık ihsanları istemiyor. Aksine hakkı açık-seçik bir şekilde beyan ediyor. Bundan dolayı da herhangi bir korkuya kapılmıyor, ürkmüyor. Rasulul-lah (s.a) da şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimsenin birisinden korkusu, nerede olursa olsun, hakkı söylemesini veya yapmasını engellemesin." ^[15] Kur'an-ı kerim'de de şöyle buyurulmaktadır: "Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar," (el-Maide, 5/54)

Yüce Allah'ın: "Ve yalnız Benden korkun" buyruğunda yer alan "korkma" (takva) ya dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. ^[16] Burada yer alan "" buyruğu önceden de söylendiği gibi "" şeklinde de okunmuştur.

Sehl b. Abdullah der ki: "Benden korkun" buyruğunda yüce Allah, şunu söylemek istiyor: Benim hakkınızdaki ezelî bilgim gereğince Benden korkun. (Bundan önceki âyet-i kerimede yer alan:) "Ve yalnız Benden" buyruğu ile de sizin hilelerinize vereceğim cezalardan ve sizleri (imkanlar vermek suretiyle, istidrac yoluyla) derece derece azaba yaklaştırmaktan korkun demektir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Âyetlerimizi yalanlayanları Biz bilmeyecekleri bir yönden derece derece helake yaklaştıracaktır." (el-A'raf, 7/182); "Allah'ın mekrinden (azabından) ziyanda olanlardan başkası kendisini emin hissetmez." (el-A'raf, 7/99) Yüce Allah, bu buyruklarında peygamber olsun, siddîk olsun kimseyi istisna etmemiştir. ^[17]

42. Kendiniz bilip dururken hakkı batıla karıştırıp hakkı da gizlemeyiniz.

Yüce Allah'ın: "Hakkı batıla karıştırıp... " buyruğunda yer alan: "lebs" mastarı karıştırmak demektir. Apaçık olan birşey içinden çıkılmaz birşey ile

karıştırıldığında, birşeyin hakkı batılına kanştırıldığında bu tabir kullanılır. Yüce Allah da -aynı kökten gelen kelimelerle- şöyle buyurmaktadır: "Onları yine düşmekte oldukları şüpheyeye düşürürdük. " (el-En'am, 6/9) Açık olmayan bir iş hakkında da bu tabir kullanılır. Hz. Ali'nin Haris b. Havt'a söylediği şu sözlerde de bu anlam gözetilmiştir: "Ey Haris, senin için iş, çıkılmaz bir hal almıştır. Hak, kişilerle bilinmez, fakat hakkı bil ki hak ehlini de bilesin."

el-Hansâ der ki:

"Seninle oturanın hak söylediğini görürsün zannedersin ki
O doğrudur, fakat heyhat, onun hakka ne karıştırdığına bir bak
Sözünü doğrula, düşmanlığından sakın
Ve o sana nasıl karışık göstermişse sen de birtakım işleri karışık göster ona"

el-Accâc da der ki:

"O kadınlar, hakkı cinayetle karıştırınca
Varlık bulup Zeyd'i benden satın aldılar."

Said'in rivayetine göre Katade yüce Allah'ın: "Hakkı batıla karıştırmayınız" buyruğunu şöyle açıklamaktadır: Yani Yahudiliği Hıristiyanlığa karıştırmayınız. Siz yüce Allah'ın başkasını kabul etmediğini ve ancak ona karşılık mükafat verdiğini bildiğiniz Allah'ın dininin İslâm olduğunu biliyorsunuz. Diğer taraftan Yahudilik ve Hıristiyanlığın sonradan uydurulmuş ve Allah'tan gelmemiş dinler olduğunu bilmektesiniz. Antere'nin;

"Ve bir bölümü bir başka bölüğe katıp karıştırdım"

Sözü de zahiren bu anlamdadır. Bunun (elbise giymek) anlamına gelen "libas"ten gelmiş olma ihtimali de vardır. Bir görüşe göre âyet-i kerimede de bu anlam sözkonusudur.

Hakkı bâtil ile örtmeyiniz demektir. Elbise giymek de burdan gelmektedir. Erkeğin libası onun zevcesidir. Koca da hanımının libasıdır. el-Ca'dî derki:

"Onunla yatan, boynunu büküğünde O da üzerine bükülür ve bir libas olur." el-Ahtal da şöyle demiştir:

"Ben zaman boyunca bu iş için giyindim
Nihayet başım ağardı ve beyazlarla tutuştu."

(Aynı kökten gelen) el-lebûs: Elbise veya zırh türünden giyilen herşey hakkında kullanılır. Nitekim yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Ve ona sizin için giyecek (zırh) yapmak sanatını öğrettik." (el-Enbiya, 21/80)

Bir kişinin iç yüzünü tanıyuncaya kadar onunla birlikte olmak hakkında da (aynı kökten): "Lâbese" fiili kullanılır. Sözü dinlenebilir gibi olan kimse hakkında da (yine aynı kökten): "melbes" kelimesi kullanılır. Şair der ki:

"Şunu bil ki kişi için yokluktan sonra bir kazanç olur"

Ve saçın ağarmasından, uzun ömürden sonra da sözü dinlenir."

Ka'be ve hevdec (devenin üzerinde kadınların oturacağı yer) üzerindeki örtülere de "libs" denilir. "Batıl" Arap dilinde hakkın muhalifi olan demektir. Anlamı zail olup yok olan demektir. Nitekim şair Lebid şöyle demiştir:

"Şunu bil ki Allah dışında herşey batıldır."

Bir kişinin kanı boşuna gittiği ve karşılıksız kaldığı zaman "butul" tabiri kullanılır. "Batıl" şeytan, "batal" kahraman demektir. Çünkü kahraman bir kimse karşısında bulunan diğer kahramanı ıbtal eder. Şair Nabiğa deî kv.

"Sancakları vardır onların, şerefli kahraman birisinin ellerinde Genişçe vadileri gözünü kırpmadan geçer."

Kadın için "batalatu" denilir. İşsiz kalma haline de "bitâle" denilir.

Tefsir alimleri, yüce Allah'ın: "Hakkı batıla karıştırmayın" buyruğunun anlamı hakkında farklı kanaatler ortaya atmışlardır. İbn Abbas ve başkasından rivayet edildiğine göre: Siz de Kitap'ta bulunan hakkı batıla karıştırmayınız. Bu değiştirmek ve değişikliğe uğratmaktır.

Ebu'l-Âliye de der ki: Yahudiler şöyle dediler: Evet, Muhammed gönderilmiş bir peygamberdir, fakat bizden başkasına. Onların Hz. Peygamber'in gönderilmiş bir peygamber olduğunu kabul etmeleri bir haktır, fakat kendilerine gönderildiğini inkâr etmeleri ise bir batıldır. İbn Zeyd de der ki: Haktan kasıt Tevrat'tır, bâtıldan kasıt ise onların Tevrat'ta bulunup da değiştirdikleri Muhammed (s.a)'e ve başka doğru şeylere dair bilgilerdir.

Mücahid de der ki: Yahudiliği ve Hristiyanlığı İslâm'a karıştırmayınız demektir. Aynı açıklamayı Katade de yapmıştır. Daha önce buna işaret ettik.

Derim ki: İbn Abbas'ın açıklaması daha doğrudur. Çünkü bu genel bir ifade olup, bu konuda ileri sürülmüş bütün görüşler kapsamına girmektedir. Yardımı Allah'tan talep ederiz.

"Hakkı da gizlemeyiniz" anlamındaki buyruk, "karıştırmayın" anlamındaki buyruğa ait olabilir. O tek türde meczûmdur. Bununla birlikte hazfedilmiş bir "" edatı ile nasb edildiği de kabul edilebilir. O zaman ifadenin takdiri: Sizden hakkı karıştırmak ve onu gizlemek işleri sadır olmasın, şeklinde olur. İbn Abbas der ki: Burada onların bile bile Peygamber (s.a)'ın durumunu gizlemeleri kastedilmektedir. Muhammed b. Sîrin de der ki: Düşmanların onlara üstünlük sağlaması ve zillete duçar olmaları esnasında İsrailoğullarının musibete uğramaları üzerine Hz. Harun soyundan gelen bir grup Yesrib'e gelip yerleşti. Bu grup o günlerde Tevrat'ı bilen kimseler idi. Yes-rib'de ikamet ettiler ve Muhammed (s.a)'ın aralarından çıkmasını bekleyip durdular. Bu halleriyle peygamberliğine iman ediyor, tasdik ediyorlardı. Bu ilk atalar Hz. Peygamber'e

iman ederek gittiler. Daha sonra soylarından" gelen nesiller arka arkaya geldiler ve nihayet onların soyundan gelenler Muhammed (s.a) yetiştiler. Onun peygamber olduğunu bile bile onu inkar ettiler. İşte yüce Allah'ın: "İşte, o tanıdıkları, kendilerine gelince onu inkâr ettiler." (el-Bakara, 2/89) buyruğunun kastettiği budur.

"Kendiniz bilip dururken." ^[18] Bu, hal cümlesidir. Yani Muhammed (s.a) haktır. Onu inkar etmeleri inadî bir küfürdür. Yüce Allah, burada bilgi sahibi olduklarına tanıklık etmiyor. Bildiklerini gizlemelerini yasaklıyor. Bu, bilip durduğu halde günah işleyen kimsenin günahının daha ağır olduğunun ve isyanının bilmeyen bir cahilin isyanından daha ileri olduğunun delilidir. Buna dair açıklamalar yüce Allah'ın: "Siz insanlara iyiliği emredip kendinizi unutur musunuz?" (el-Bakara, 2/44) buyruğunu açıklarken gelecektir. ^[19]

43- Namazı dosdoğru kılınız, zekâtı veriniz ve rükû' edenlerle siz de rükû' ediniz.

Buyruğuna dair açıklamalarımızı otuzdört başlık halinde sunacağız:

1- Namaz Kılmak Emri:

"Namazı dosdoğru kılınız." Bu emir vücûb (farziyet) ifade eder. Bu konuda görüş ayrılığı yoktur. Namazı dosdoğru kılmanın anlamı namaz (anlamını ifade eden salat) kelimesinin nerden türediği ve buna dair genel hükümler hakkındaki açıklamalar önceden yapılmıştır. ^[20] Allah'a hamdolsun. ^[21]

2- Zekât Emri:

"Zekâtı veriniz." Buyruğu tla vücûb ifade eden bir emirdir. (Arapçada hemzeli olarak) îtâ kelimesi ile (ayn harfî ile) i'tâ aynı anlamdadır. Yüce Allah (birinci kökten gelen kelimeyi kullanarak) şöyle buyurmaktadır: "Eğer bize lütfundan verirse andolsun ki sadaka vereceğiz." (et-Tevbe, 9/75) Eğer bu kelimenin hemzesi uzatılmadan söylenirse, gelmek anlamındadır. Eğer bu geliş, karşılamak anlamını ifade ediyorsa, o takdirde uzatılır. Şu hadis-i şerifte olduğu gibi: "Rasulullah (s.a)'ın yanına gidecek ve ona haber vereceğim." Bu hadis daha sonra gelecektir. ^[22]

3- Zekât Kelimesinin Sözlük Anlamı:

Bu kelime, artıp çoğalan birşey hakkında kullanılan "zekâ"dan alınmıştır. Nitekim artıp çoğalan mal ve ekin hakkında bu kelime kullanıldığı gibi, çokça hayır yapan kimseler hakkında da bu kökten gelen "zekî" kelimesi kullanılır. Malı eksilttiği halde maldan çıkartılan zekâta bu adın verilış sebebi ise, o malın bereket ile artması yahut zekât verenin aldığı sevap ve ecir ile çoğalması açısındandır. Tek olan bir şeye ilave ederek onun çift olmasını ifade etmek için de "zeka'l-ferd" denilir. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Dörtten aşığı, tek yahut da çift idiler,

Eski elbise giymediler ama insanların kısmetleri alabildiğine yükseliyordu." Zekâtın kökünün güzel övgü anlamında olduğu da söylenmiştir. "Hakim şahidi tezkiye etti" ifadesi buradan gelmektedir. Sanki zekâtını çıkartıp veren kimse kendisinin güzel bir şekilde övülmesini temin etmiş gibidir. Şöyle de denilmiştir: Zekât, arındırmak ve temizlemek kökünden alınmıştır. Nitekim: "Fılan kişi tezkiye oldu" tabiri tenkid kirliliğinden ve gafıl bırakılmaktan temizlendi anlamındadır. Buna göre, malının zekâtını veren bir kimse, o malında Allah'ın yoksullar için tayin etmiş olduğu hakkı çıkartarak sorumluluktan arındırılıyor gibidir. Nitekim Peygamber (s.a) da verilen Zekâtlara "insanların kirlilikleri" adını vermiştir. Yüce Allah da şöyle buyurmuştur: "Onların mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizlemiş, onları arındırmış olasın." (et-Tevbe, 9/103) [\[23\]](#)

4- Bu Buyrukta "Zekâtdan Kasıt:

Bu âyet-i kerimede "zekât" ile neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler vardır. Farz olan zekâtın kastedildiği söylenmiştir. Çünkü namaz ile birlikte sözkonusu edilmektedir. Bir diğer görüşe göre ise, buradaki zekâttan kasıt fitır sadakasıdır. Bunu İbnu'l-Kasım'ın semâ yoluyla nakline göre Mâlik söylemiştir.

Derim ki: İlim adamlarının çoğunun görüşü olan birincisine göre zekât Ki-tab'da (Kur'an-ı Kerim'de) mücmel bir terimdir. Bunu Peygamber (s.a) açıklamıştır. Hadis imamlarının rivayetine göre Ebû Said el-Hudri, Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Beş vesk'i bulmadığı sürece tahıllarda ve hurmada zekât yoktur. Beş'i bulmadıkça develerde zekât yoktur. Beş ukiyye'yi

bulmadıkça da (gümüşte) sadaka yoktur." [24] Buhârî: "Beş gümüş ukiyye" demektedir.

Yine Buhârî'nin İbn Ömer'den rivayetine göre, Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Semadan (yağmur ile) ve pınarlarla sulanan yahut da biriken yağmur sularıyla sulananlarda onda bir (öşür zekât) vardır. Kuyu suyu ile sulananlarda ise öşrün yarısı (yirmide bir zekât) vardır." [25]

Buna dair açıklamalar inşaallah En'am Sûresi'nde [26] gelecektir. Tevbe Sûresi'nde ise aynî mallar ile davarların zekâtına dair açıklamalarda bulunulacaktır. Zekata tabi olmayan mallara dair açıklamalar ise yüce Allah'ın: "Onların mallarından bir sadaka al ki..." (et-Tevbe, 9/103) buyruğuna dair açıklamalar arasında gelecektir. Fıtır sadakası hakkında ise İmam Malik'in bu âyet-i kerimeyi te'vilinden başka Kitapta bir nas yoktur. Ayrıca yüce Allah'ın: "Andolsun iyice temizlenen (tezekki eden) Rabbinin adını anıp namaz kılan kimse felah bulmuştur." (el-A'la, 87/14-15) buyruğunu açıklarken müfessirler fıtır sadakasından söz ederler. Ben ise fıtır sadakasından bu sûrede yer alan oruç âyetlerine dair açıklamalarda bulunurken söz etmeyi uygun gördüm. Çünkü Rasulullah (s.a) fıtır sadakasını Ramazanda emretmiştir. Buna dair hadis gelecektir. Bu hadis ile Hz. Peygamber fıtır sadakasını Ramazana izafe etmiş olmaktadır. [27]

5- Rükû:

"Ve rükû' edenlerle siz de rükû' ediniz." Buyruğunda geçen rükû', sözlükte, alçalarak eğilmek demektir. Bükülmüş herşey rükû' edicidir.

Lebid der ki:

"Geçmiş nesillerin haberlerini veriyorum Kalktığım her seferinde rükû' eder gibi hareket ediyorum."

İbn Dureyd der ki: "Rek'at" yerdeki bir boşluk ve çukur demektir. Yemen şivesinde kullanılır. Rükû' ve sücûdu da kapsayacak şekilde bükülmek anlamına geldiği de söylenmiştir. Aynı zamanda bir mevkiden aşağıya düşmek hakkında istiare yoluyla kulfanıldığı da olur. Şair der ki:

"Zayıf olana düşmanlık etme, olur ki sen

Bir gün düşersin makamından, zaman ise onu yükseltivermiş olur." [28]

6- Neden Özellikle Rükû':

Özellikle neden rükûun söz konusu edildiğinde farklı görüşler vardır. Kimisi rükû' namazın rükünlerinden biri olduğu için, namazı ifade etmek üzere kullanılmıştır, demektedir.

Ancak bu sadece rükûa has bir özellik değildir. Çünkü şer'î buyruklarda kıraat lafzı da namazı anlatmak üzere kullanılmış, sücud da tamamıyla rek'ati ifade etmek üzere kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de de: "Kur'anu'l-fe-cr" (el-İsra, 17/78) buyruğu ile sabah namazı kastedilmiştir. Peygamber (s.a) da: "Namazdan

tek bir secdeye yetişen namazı yetişmiş olur" [\[29\]](#) diye buyurmaktadır. Hicazlılar rek'ati anlatmak üzere secde tabirini kullanırlar.

Bu âyet-i kerimede, özellikle rükûun söz konusu edilmesi ile ilgili olarak şöyle bir açıklama da yapılmıştır: Çünkü İsrailoğullarının kıldıkları namazda rükû' yoktur. Bir başka görüşe göre cahiliyye döneminde en ağır gelen bu idi. O kadar ki İslâm'a girenlerden birisi -sanırım İmran b. Husayn'dır- Peygamber (s.a)e:

Ben, ancak (rukû'dan) ayağa kalkmış iken secdeye kapanacağım, demiştir. [\[30\]](#)

Bunun bir anlamı da rükû'a varmayacağım demektir. Ancak İslâm onun kalbine iyice yer edip kalbi buna bütününüyle yatınca kendisine emrolunan rükû'u da gereği gibi yerine getirdi. [\[31\]](#)

7- Şeriate Uygun Rükû' Şekli:

Şeriate uygun rükû' şekli, kişinin belini eğmesi, sırtını ve boynunu uzatması, elinin parmak aralarını açması ve iki diz kapağını elleriyle yakalaması, ondan sonra azası yerli yerine gelecek şekilde rükû' ederek üç defa "sübhanе rabbiyelazîm" demesidir. Bu rükûun asgari miktarıdır. Müslim'in rivayetine göre Hz. Âişe şöyle demiştir: "Rasulullah (s.a) namaza tekbir ile başlar, Kur'ân okumasına da "elhamdülillahi rabbilâlemin" ile başlardı. Rükûa vardığı vakit başını yukarıya kaldırmadığı gibi aşağıya da büsbütün eğmezdi. İkisnin arasında tutardı." [\[32\]](#)

Buhârî'nin rivayetine göre de Ebû Humeyd es-Saidî şöyle demiştir: Rasulullah (s.a)'ı şu şekilde yapar gördüm: Tekbir aldığı anda ellerini omuzlarının hizasına kadar kaldırır, rükûa vardığında ellerini diz kapaklarına iyice yer

leştirir, ondan sonra da sırtını yere doğru eğdi..." [\[33\]](#)

8- Rükûun Farz Oluşu:

Rükû, Kur'an ve Sünnetteki buyruklar gereği farzdır. Sücud da böyledir. Çünkü yüce Allah, Hac Sûresi'nin sonunda "...rükû' edin ve secde edin" (el-Hac, 22/77) diye buyurmuştur. Sünnet-i Seniyye de rükû' ve sücûdda da tu-ma'nineyi (bütün azaların yerli yerince gelmesini) ve bunların arasını ayırmayı ayrıca ilave etmiştir. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş ve rü-kû'un niteliğini de az önce açıklamış bulunuyoruz.

Sücûda gelince, bu da Ebû Humeyd es-Saidî tarafından rivayet edilen ha-dis-i şerifte şöylece açıklanmıştır: Peygamber (s.a) secdeye vardığında alnını, burnunu yere iyice yerleştirir, kollarını yanlarından uzaklaştırır, avuçlarını omuzlarının hizasına koyardı. Bu hadisi Tirmizi rivayet etmiş ve: Hasen, sahih

bir hadistir, demiştir. [\[34\]](#)

Müslim'in rivayetine göre de Enes (r.a) şöyle demiştir: Rasulullah (s.a) buyurdu ki: "Sücûdda i'tidal üzere olunuz. Sizden herhangi bir kimse köpeğin (ayaklarını)

yere sermesi gibi kollarını yere sermesin." [\[35\]](#)

el-Bera' b. Âzib'den gelen rivayete göre de Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

"Secde ettiğin vakit avuçlarını yere koy ve buna karşılık dirseklerini kaldır." [\[36\]](#)

Peygamber (s.a)'ın hanımı Hz.Meymune'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulullah (s.a) secdeye vardığında arkasından koltuk altlarının beyazlığı görününceye kadar kollarını uzaklaştırır, oturduğunda da sol baldırı

üzerinde rahatça otururdu. [\[37\]](#)

9- Yalnızca Alnı veya Burnu Koyarak Secde Etmek:

Secde esnasında yalnızca alnını koyup burnunu koymayan veya sadece burnunu yere koyup alnını yere koymayan kişinin durumu hakkında, ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. İmam Malik der ki: Kişi alnı ve burnu üzere secde eder. es-Sevrî ve Ahmed de bu görüştedir. en-Nehaî'nin görüşü de budur. Ahmed der ki: Bunlardan herhangi birisini koyup ötekini koymaksızın secde yapmak yeterli değildir. Ebû Hayseme ve İbn Ebi Şeybe de bu görüştedir. İshak der ki: Ötekini koymaksızın bunlardan birisini koyup secde eden kimsenin namazı fasiddir. el-Evzaî ve Said b. Abdülaziz de böyle der; ayrıca İbn Abbas'tan, Said b. Cübeyr'den, İkrime'den, Abdurrahman b. Ebi Leyla'dan, evet bunların hepsinden

burun üzere secde etmeyi emrettikleri rivayet edilmiştir.

Bir grup da şöyle demiştir: Burnunu yere koymaksızın sadece alnı üzere secde etmek yeterlidir. Bu ise, Ata, Tavus, İkrime, İbn Sirîn ve Hasan-ı Bas-rî'nin görüşüdür. Şafiî, Ebû Sevr, Ya'kub ve Muhammed de bu görüştedir. İb-nu'l-Münzir der ki: Birisi şöyle demiş: Kişi alnını yere koyup burnunu koymaması, yahut burnunu koyup alnını koymaması halinde kötü bir iş yapmış olur. Bununla birlikte namazı da tamamdır. Bu en-Nu'man (b. Sabit yani Ebû Hanife)'nin

görüşüdür. [38] İbnu'l-Münzir der ki: Ondan önce herhangi bir kimsenin bu görüşü ileri sürdüğünü de bilmiyorum, onun bu görüşünü sonradan gelen birisinin kabul ettiğini de bilmiyorum.

Derim ki: Secdede doğru ve sahih olan alnı ve burnu birlikte koymaktır. Az önce geçen Ebû Humeyd'den gelen hadis bunu gerektirir. Ayrıca Buhâ-rî'nin rivayetine göre, İbn Abbas şöyle demiş: Rasulullah (s.a) buyurdu ki: "Ben yedi kemik üzere secde etmekle emrolundum. Alın -ve bu arada eliyle burnunu işaret etti- iki el, iki diz kapağı, parmak uçları. Diğer taraftan elbise ve saç (rükû' ve sücûd esnasında ellerimizle) toplamayız." [39]

Bütün bunlar namazın mücmel durumlarını açıklayan ifadelerdir. O halde başka türlü bir görüş sözkonusu olamaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İmam Malik'ten ayrıca rivayet edildiğine göre, o da Ata ve Şafiî'nin görüşü gibi burnunu koymaksızın alnı üzerinde secde etmenin yeterli olduğu görüşü nakledilmiştir. Ancak bizce tercih edilen görüşü birincisidir. Ve Malik'e göre de alnı üzere secde etmeyecek olursa secdesi yeterli değildir. [40]

10- Çıplak Alınla Secde:

Sarığın bir bölümü üzerinde secde etmek mekruhtur. Şayet diz kapaklarını ve ayaklarını örten elbise gibi bir ya da iki kat olursa bunda bir mahzur yoktur. Bununla birlikte efdal olan doğrudan yere veya üzerinde secde ettiği şeye alnını değdirmektir. Şayet kendisine rahatsızlık verecek herhangi bir şey varsa, namaza başlamadan önce ortadan kaldırır. Bunu yapmayacak olursa (secde edeceği vakit) sadece bir defa eliyle düzeltir. Müslim'in Muaykîb'den rivayetine göre Rasulullah (s.a) secde ettiği yerdeki toprakları düzelden bir adam hakkında şöyle buyurmuştur: "Eğer bu işi yapacaksan yalnız bir defa yap." [41]

Enes b. Malik'ten de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasulullah (s.a) ile birlikte aşırı sıcak olduğu sıralarda namaz kılardık. Bizden herhangi bir kimse için alnını

yere koymaya imkan olmazsa elbisesini yayar ve onun üzerine secde ederdi. [\[42\]](#)

11- Yeterli Olan Rükû' ve Sücûd:

Yüce Rabbimiz: "rükû'ediniz ve secde ediniz" (el-Hac, 22/77) diye buyurduğundan dolayı, mezhebimize mensup kimi ilim adamı ve başkaları şöyle demiştir: Bu konuda kendisine rükû' ve sücûd denilecek kadar 1Ğyeterlidir. K1Żamda da durum böyledir. Bunun için ayrı1ta tuma'nine (diye bilinen rükû', sücûd ve kıyam hallerinde azaların yerli yerince oturmasıOnı şart koşmamışlardır. Onlar bu hususta ismin hakkında kullanılabileceği asgari miktar ile yetinmişlerdir. Sanki namazın olmayacağına dair sabit olmuş hadisleri işitmemiş gibidirler. İbn Abdî'l-Berr der ki: Rükûu esnasında durması, secdesi ve oturması esnasında tam mutedil olmadıkça (azalan yerli yerine oturmadıkça) hiçbir rükû', sücûd, rükûdan sonra ayakta durmak ve iki secde arasında oturmak asla yeterli gelmez. Konu ile ilgili rivayetlerde sahih olan görüş bu olduğu gibi, ilim adamlarının çoğunluğu da bu kanaattedir, re'y ehlinin görüşleri de bu doğrultudadır. İbn Vehb ve Ebû Mus'ab'ın İmam Malik'ten rivayeti de bu yöndedir. Kadı Ebû Bekr İbnu'l-Arabî der ki: İbnu'l-Kasım'dan ve başkalarından hareketleri birbirinden ayırmanın vücûbu, fakat tuma'nine-nin sözkonusu olmadığına dair pek çok rivayet gelmiştir. Ancak o, bu konuda çok büyük bir şekilde yanılmıştır. Çünkü Peygamber (s.a) tuma'nineyi yapmış, yapılmasını emretmiş ve öğretmiştir. Şayet İbnu'l-Kasım'ın bu hususta konu ile ilgili rivayetlere muttali olmadığından dolayı mazur görülmesi mümkün ise de bizzat sizin bu konuda bilgi sahibi olmanızı sağlayacak rivayetler, size ulaştıktan ve buna dair size karşı deliller ortaya konulduktan sonra mazur görülmeniz mümkün olamaz.

Nesaî, Dârakutnî ve Ali b. Abdülaziz, Rifâa b. Râfi'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Rasulullah (s.a)'nın yanınd.. oturuyor idim. O esnada yanına bir adam geldi, mescide girip namaz kıldı. Namazını bitirdikten sonra Rasulullah (s.a)'a ve huzurunda bulunanlara selam verdi. Rasululullah (s.a) ona: "Geri dön ve namazını kıl. Çünkü sen namaz kılmadın" diye buyurdu. Adam, namaz kılmaya başladı. Biz de onun ne şekilde namaz kıldığını gözetliyorduk. Hz. Peygamber'in o namazının neresini kusurlu bulduğunu bilmiyorduk. Geri dönünce yine Peygamber efendimize ve huzurunda bulunanlara selam verdi. Peygamber (s.a) ona: "Ve aleykümüsselam, fakat geri dön namaz kıl, çünkü sen namaz kılmadın." dedi Hemmam (hadisin senedinde yer alan ravilerden birisi)

dedi ki: Bilemiyoruz, Hz. Peygamber o adama bu şekilde iki defa mı üç defa mı emir verdi. Sonunda adam ona: Elimden geleni yapıyorum, fakat benim namazımın neresini kusurlu bulduğunu da bilemiyorum, dedi. Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "Sizden herhangi birinizin namazının tamam ve eksiksiz olması ancak sununla mümkündür: Allah'ın kendisine emrettiği gibi iyice abdest alır, yüzünü, dirseklerine kadar ellerini yıkar, başını mesheder, topuklarına kadar da ayaklarını (yıkar), sonra yüce Allah'ı tekbir eder O'na hamd-ü senada bulunur, sonra Ümmü'l-Kur'an'ı (Fatih'a'yı) ve okumasına izin verdiği ve kolayına geleni okur, sonra tekbir getirir, rükûa varır, elinin ayalarını dizkapaklarının üzerine bütün eklemleri yerli yerine gelinceye (tuma'nine gerçekleşinceye) ve gevşeyinceye kadar rükû' yapar, sonra "semi'allahu limen hamideh" der ve ayakta dosdoğru durur. Her bir kemiği yerli yerince oturur, sonra tekbir getirir, secde eder ve yüzünü bütün eklemleri yerli yerince oturup gevşeyinceye kadar yüzünü -Hemmam der ki: Belki de alnını demiştir- yere iyice koyar. Sonra tekbir getirir ve makadı üzerinde dosdoğru oturur, sırtını dimdik tutar. Hz. Peygamber bitirinceye kadar dört rek'atiyle namazı bu şekilde anlattı, sonra şöyle buyurdu:

Bu şekilde yapmadıkça "sizden hiçbirinizin namazı tamam olmaz." [\[43\]](#)
Müslim tarafından rivayet edilen Ebû Hureyre'den gelen hadis de bunun gibidir. Daha önce geçmiştir.

Derim ki: İşte Kitab-ı Kerim'de mücmel olarak emredilen namazı, Peygamber (s.a)'ın öğretmesi ve bütün insanlara tebliğ etmesi ile namazın beyanı bu şekildedir. Her kim yapılan bu beyanın sınırında durmaz ve rahman olan Allah'ın kendisine farz kıldığını ihlal eder, Peygamberinden kendisine ulaşanlara gereği gibi itaat etmez ise, yüce Allah'ın şu buyruğunun kapsamına giren kimselerden olur: "Bunlardan sonra namazı terkeden, nefsi arzularına uyan kötü bir kavim geldi." (Meryem, 19/59) Bu hususa dair açıklamalar da yüce Allah'ın izniyle orada gelecektir.

Buhârî'nin rivayetine göre de Zeyd b. Vehb şöyle demiştir: Huzeyfe, rükû ve sücûdunu tam yapmayan bir adam gördü. Ona şöyle dedi: Sen namaz kılmadın, bu halinle ölecek olursan yüce Allah'ın Muhammed (s.a)'ı üzerinde halkettiği fitrattan başka bir fitrat üzere ölürsün. [\[44\]](#)

12- Rükû' Edenlerle Birlikte Olmak Gereği ve Cemaatle Namaz:

Yüce Allah'ın "rükû' edenlerle birlikte" buyruğu birlikte olmayı, bir arada bulunmayı gerektirir. Bu bakımdan Kur'an tefsiri ile uğraşan bir grup ilim adamı

şöyle demiştir: Önceleri namaz kılmak emri, cemaatle birlikte kılmayı gerektirmiyordu. Yüce Allah "birlikte1' buyruğu ile cemaate katılmayı emretmiştir. Cemaate katılarak namaz kılma hususunda ilim adamlarının iki ayrı görüşü vardır. Çoğunluğun (cumhurun) kabul ettiği görüş, bunun mü-ekked bir sünnet olduğu ve özürsüz olarak cemaatten uzak kalmayı alışkanlık haline getiren kimsenin cezalandırılması gerektiğidir. Bazı ilim adamları da cemaatle namaz kılmanın farz-ı kifaye olduğunu kabul etmiştir. İbn Ab-di'l-Berr der ki: Bu doğru bir görüştür. Çünkü bütün mescidlerde cemaatle namaz kılmama kararı üzerinde birleşilmesi caiz değildir. Bir mescidde cemaatle namaz kılındığı takdirde tek başına evinde namaz kılanın, kıldığı namazı caizdir. Çünkü Peygamber efendimiz şöyle buyrumuştur: "Cemaatle kılınan namaz, tek başına

kılınan namazdan yirmiyedi derece daha üstündür."[\[45\]](#) Bu hadisi Müslim İbn Ömer'den rivayet etmiştir.

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre de Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Cemaatle namaz kılmak, sizden birinizin tek başına namaz kılmasından yirmibeş kat daha üstündür."[\[46\]](#)

Dâvûd (ez-Zahirî) der ki: Cemaatle namaz kılmak her bir kimse için tıpkı cuma namazında olduğu gibi bir farzdır. Buna delil olarak da Hz. Peygam-ber'in:

"Mescide komşu olanın mescidin dışında kılacağı namaz olmaz."[\[47\]](#) Bunu Ebû Dâvûd rivayet etmiş ve Ebû Muhammed Abdülhak sahih olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda bu, Ata b. Ebi Rebah'ın, Ahmed b. Hanbel'in ve Ebû Sevr ile başkalarının da görüşüdür.

İmam Şafii der ki: Cemaate katılma gücüne sahip olafri kimsenin özrü olmadıkça cemaate gitmeyi terketmesinde bir ruhsat görmüyorum. Şafii'nin bu görüşünü İbnü'l Münzir nakletmektedir.

Müslim de Ebû Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Gözleri görmeyen bir adam, Peygamber (s.a)'a gelip: Ey Allah'ın Rasulü, beni mescide getirecek, elimden tutup yol gösterecek kimsem yoktur, dedi ve Rasulullah (s.a)'dan evinde namaz kılmak üzere izin vermesini istedi. Hz. Peygamber ona bu konuda ruhsat verdi. Adam geri dönüp gidince Hz. Peygamber onu çağırıp şöyle dedi: "Sen namaz için okunan ezanı duyuyor musun?" Adam evet deyince

Hz. Peygamber: "O halde o çağrıya karşılık ver" dedi.[\[48\]](#)

Ebû Dâvûd da bu hadis-i şerifi kaydederken Hz. Peygamber'in: "Senin için bir ruhsat göremiyorum" dediğini kaydetmekte ve bu hadisi İbn Umm Mek-tum'dan

rivayet etmekte, bu müsaadeyi isteyen de o olduğunu beyan etmektedir. ^[49]

İbn Abbas (r.anhumâ)'dan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulullâh (s.a) buyurdu ki: "Her kim ezanı işitirse (cemaate) gelmesini engelleyecek bir özrü yoksa..." -Ashab-ı kiram: Özür nedir diye sorunca, Hz. Peygamber: "Korku veya hastalık" cevabını verir- "... onun (tek başına) kıldığı namazı kabul olunmaz." Ebû Muhammed Abdulhak der ki: Bu hadisi Mağrâ el-Abdî rivayet etmektedir.

^[50] Doğrusu ise, bunun İbn Abbas'a kadar ulaşan mevkuf bir hadis olduğudur ve şöyledir: "Her kim ezanı işitir de (cemaatle namaza) gelmezse onun namazı olmaz." Bununla birlikte Kasım b. Esbağ bunu kitabında zikrederek şöyle demiştir: Bize Kadı İsmail b. İshak anlattı, bize Süleyman b. Harb anlattı, bize Şu'be, Habib b. Ebû Sabit'ten, o Said b. Cü-beyr'den, o İbn Abbas'tan rivayetle dedi ki: Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: "Her kim ezanı işitir de -özrü olmaksızın- gelmezse namazı olmaz." Sıhhat bakımından bu senede diyecek yoktur. Çünkü Ebû İshak, Mağrâ el-Abdî'den, rivayette bulunmuştur.

İbn Mes'ud da der ki: Bizim gördüğümüz şu ki; namazdan münafıklığı bilinen

münafıklardan başkası geri kalmıyordu. ^[51] Peygamber (s.a) da şöyle buyurmuştur: "Bizimle münafıklar arasındaki fark, yatsı ve sabah namazını

cemaatle kılmaktır. Münafıklar ise bu iki namaza gelip katılamazlar." ^[52]

İbnu'l-Münzir der ki: Bizler Peygamber (s.a)'ın ashabından birden çok kimseden şöyle dediğini rivayet etmişizdir: "Her kim ezanı işitir de herhangi bir özrü olmaksızın cemaate gelmezse onun namazı olmaz." Bunu rivayet edenler arasında, İbn Mes'ud ve Ebû Musa el-Eş'arî de vardır. Ayrıca Ebû Davud'un rivayetine göre, Ebû Hureyre şöyle demiştir: Rasulullah (s.a) buyurdu ki: "Genç (sahabi)lerime emir vereyim, bana demet demet odun toplansınlar, sonra bir mazaretleri olmaksızın evlerinde namaz kılanların yanlarına gideyim ve onların

başlarına evlerini yakayım diye içimden geçirdim." ^[53] İşte bu, cemaatle namaz kılmayı farz kabul edenlerin ileri sürdükleri delildir.

Bunlar zahirleri itibariyle vücut (farziyet) ifade ederler. Ancak cumhur bunları cemaatle namazlara katılma emrini te'kid edici ifadelerdir, diye yorumlamışlardır. Bu yorumlarına delil olarak da İbn Ömer ve Ebû Hureyre'nin (cemaatin faziletine dair az önce geçen) hadislerini göstermişlerdir. Ashab-ı kiramın konu ile ilgili söyledikleri sözleri ve hadis-i şerifte geçen "namazı olmaz" şeklindeki ifadeleri de mükemmellik ve fazilet ifade edecek şekilde yorumlamışlardır. Nitekim Hz. Peygamber'in İbn Umm Mektum'a söylediği: "O

halde çağrıya cevap ver (yani cemaatle namaza katıl) emrini de mendupluk ifade edecek şekilde yorumlamışlardır." Hz. Peygamber'in: "... diye içimden geçirdim" hadis-i şerifi kesin vücuta delil değildir. Çünkü böyle birşeyi içinden geçirmiş fakat yapmamıştır. O bakımdan bu hadisi cemaatten ve Cuma namazından geri kalıp katılmayan münafıklara bir tehdit şeklinde anlamak gerekir.

Nitekim bu hususu Müslim'in Abdullah'tan yaptığı şu rivayet de açıklamaktadır: "Yarın Allah'ın huzuruna müslüman olarak çıkmayı arzu eden bir kimse şu namazlara ezan okunan yerde devam etmeye dikkat gösterebilir, korusun. Çünkü Allah, sizin Peygamberinize -salat ve selam ona- Hüda sünnetlerini teşri' buyurmuştur. Ve şüphesiz bunlar (namazların cemaatle kılınması) hüda sünnetlerindendir. Eğer sizler cemaatten geri kalıp namazını evinde kılan bu kimsenin yaptığı gibi namazlarınızı evlerinizde kılacak olursanız, Peygamberinizin -selat ve selam ona- sünnetini terketmiş olursunuz. Peygamberinizin -selat ve selam ona- sünnetini terkettiğiniz takdirde de elbette saparsınız. Eğer ki bir kimse güzel bir şekilde abdest alır, sonra bu mescidlerden birisine gelir ise şüphesiz yüce Allah onun attığı her bir adım karşılığında ona bir hasene yazar. Ve o adım sayesinde, onu bir derece yükseltir ve o adımın mukabilinde onun bir günahını siler. Ben bizleri (ashab-ı kiramı) şu şekilde gördüm. Cemaatle namaz kılmaktan ancak münafıklığı bilinen bir münafık geri kalırdı. Andolsun (hasta olduğundan dolayı) adam koltuklarından tutularak iki kişi tarafından sürüklene sürüklene getirildiğini ve sonunda safta durdurulduğunu görmüşümdür." [54]

Böylelikle Abdullah (b. Mes'ud rivayet ettiği) bu hadis-i şerifinde açıkça şunu ifade etmektedir: Cemaatle namaz kılmak hüda sünnetlerinden bir sünnettir. Onu terketmek ise bir sapıklıktır. İşte bundan dolayı Kadı Ebulfadl İyad şöyle demiştir: Sünnetlerin zahir olanlarının terkedilmesi üzerinde ittifak olunursa, bunların ifa edilmesi için terkedenlerle savaşıp savaşılmaya-çağı hususunda farklı görüşler vardır. Doğrusu böyleleriyle savaşılabileceğidir. Çünkü bunların terki üzerinde anlaşmak, Sünnetleri öldürmek demektir.

Derim ki: Buna göre Sünnet ikame edilir ve açıkça işleniyor ise kişinin tek başına kıldığı namaz caiz ve sahihtir.

Müslim'in rivayetine göre de Ebû Hureyre şöyle demiştir: "Rasulullah (s.a) buyurdu ki: "Kişinin cemaatle birlikte kıldığı namaz evinde veya pazarında kılacağı namazdan yirmi küsur derece daha üstündür. Şöyle ki; onlardan herhangi bir kimse güzel bir şekilde abdest alır, sonra mescide oraya gitmesini

namazdan başka gerektiren bir sebep olmaksızın gider ve sadece namaz kılmak arzusunda olursa, attığı her bir adım için mutlaka onun bir derecesi yükseltilir ve bu adımı karşılığında bir günahı silinir. Mescide girinceye kadar bu böyle sürer. Mescide girdiği tardirde onu, orada tutan namaz olduğu sürece namazda demektir. Melekler de namaz kıldığı yerde kalmaya devam ettiği sürece size dua eder ve şöyle derler: Allah'ım buna merhamet buyur, Allah'ım buna mağfiret buyur, Allah'ım, tevbesini kabul et. Başkasına eziyet etmediği ve orada hades yapmadığı sürece bu böyle devam eder." Ebû Hureyre'ye: Hades yapmak ne demektir diye sorulunca şu cevabı verir: Yellenir yahut osurursa... [\[55\]](#)

13- Fazilet Cemaatten Dolayı mıdır, Camiden Dolayı mıdır?:

Cemaat dolayısıyla sözkonusu edilen bu ek fazilet hakkında, nerede olursa olsun yalnız cemaatten dolayı mıdır yoksa bu fazilet ancak mescidde kılınan cemaatle namaz hakkında mıdır? Çünkü hadis-i şerifte de belirtildiği gibi, cemaatle namaz kılmak, mescide has fiillerdendir. Bu hususta ilim adamlarının iki ayrı görüşü vardır. Ancak birinci görüş daha açık ve üstündür. (Yani bu fazilet nerede olursa olsun cemaat içindir). Çünkü cemaat hükmün kendisine bağlı olarak zikredildiği niteliklidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bunun dışında mescidlere gitmek için atılan çokça adımlar, mescid-lere gitme maksadı, mescidlerde durmak için sözkonusu edilen sevaplar ise; cemaatin fazileti dışında sözkonusu olan fazladan sevap ve ecirlerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[56\]](#)

14- Cemaatler Arasında Fazilet Farkı:

Yine çokluk ve imamın fazileti dolayısıyla bir cemaatin diğer cemaate göre üstünlüğü olur mu hususunda da ilim adamlarının farklı görüşleri vardır, îmam Malik, olmaz demiştir. İbn Habîb, olur demiştir. Çünkü Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Kişinin bir diğer kişiyle birlikte kıldığı namazı tek başına kıldığı namazdan daha güzeldir. İki kişi ile kıldığı namaz bir diğer kişiyle kıldığı namazdan güzeldir. Sayı çoğaldıkça Allah bunu daha çok sever." Bu hadisi Ubey b. Ka'b Hz. Peygamber'den rivayet etmiş, Ebû Dâvûd [\[57\]](#) da bunu Sünen'ine almıştır. Ancak senedinde leyyin (bir ravi) vardır. [\[58\]](#)

15- Cemaatle Namaz Kılmış Bir Kimsenin Namazını ladesi:

Yine ilim adamlarının, cemaatle birlikte namaz kıldıktan sonra bir başka cemaatle birlikte namazını iade etmesinin sözkonusu olup olmayacağı hususunda farklı görüşleri vardır. Malik, Ebû Hanife, Şafiî ve mezheplerine mensup ilim adamları şöyle demiştir: Evinde tek başına yahut ailesi ile birlikte veya evinden başka bir yerde namaz kılmış bir kimse, imamla birlikte cemaatle namazını iade eder. Ancak cemaatle birlikte namaz kılmış bir kimse, bu cemaati az olsa dahi, kıldığı cemaatten ister daha çok ister daha az olsun, bir başka cemaatle birlikte tekrar iade etmez.

Ahmed b. Hanbel, İshak b. Raheveyh ile Dâvûd b. Ali (ez-Zahirî) ise şöyle der: Bir cemaatle birlikte namaz kılıp da aynı namazı kılan bir başka cemaat bulan bir kimsenin dilediği takdirde bu ikinci cemaatle birlikte namazını kılması caizdir. Çünkü (ikinci namazı) nafil ve sünnettir. Ayrıca bu Hu-zeyfe b. el-Yemân, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Enes b. Mâlik, Sile b. Zufer, eş-Şa'bî ve en-Nehaî'den rivayet edildiği gibi, Hammad b. Zeyd ile Süleyman b. Harb da bu görüşü benimsemişlerdir.

İmam Malik, Peygamber (s.a): "Bir günde hiçbir namaz iki defa kılınmaz" [\[59\]](#) hadisini delil gösterir. Kimileri de bunu "... kılmayınız" şeklinde rivayet etmektedir. Bunu Süleyman b. Yesar, İbn Ömer'den rivayet etmiştir.

Ahmed ve İshak ise, bu hadis-i şerifin, insanın önce farz namazı kılması sonra da ikinci bir defa farzı niyyet ederek kılması şeklinde bir anlam ifade ettiğini belirtmişlerdir. Şayet imam ile birlikte sünnet yahut tatavvu' diye kılacak olur ise, bu namazı iade etmiş olmaz. Rasulullah (s.a) ise cemaat ile birlikte namazı iade etmelerini emrettiği kimselere: "Bu (ikinci namaz) sizin için nafil olur"

diye buyurmuştur. [\[60\]](#) Bu hadisi de ashab-ı kiramdan Ebû Zerr ve başkaları rivayet etmişlerdir. [\[61\]](#)

16- İmamlığa Öncelikle Kimler Layıktır?:

Müslim'in rivayetine göre Ebû Mes'ud, Peygamber (s.a)'in şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Bir topluluğa Allah'ın Kitabını en iyi okuyan kişi imam olur. Eğer okumaları eşit ise, sünneti en iyi bilenleri, eğer sünneti bilmekte eşit olurlarsa, öncelikle hicret etmiş olanları, eğer birlikte hicret etmiş iseler, daha önce müslüman olmuş olanları (imam olur). Kişi kişiye -ondan izin almadıkça- tasarrufu altındaki bir yerde imam olmasın ve evinde kendisine has olan

kerevetine oturmasın." Hadisin bir rivayetinde "daha önce müslüman olan" ibaresi yerine "daha yaşlı olan" ifadesi yer almaktadır. [62] Hadisi Ebû Dâvûd'da rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Şu'be dedi ki: Ben İsmail'e: "Kereveti"nin anlamı nedir diye sordum; o: Döşegidir dedi. [63] Hadisi ayrıca Tirmizî de rivayet etmiş ve: Ebû Mes'ud'dan gelen bu hadis hasen ve sahih bir hadistir, ilim ehline bu hadise göre amel edilir, demiştir. [64]

Fukahâ der ki: İmamete en layık olan kişiler, Allah'ın Kitabını en iyi okuyan, sünneti en iyi bilenlerdir. Yine derler ki: Ev sahibi, imam olmaya daha layıktır. Kimisi de şöyle demiştir: Ev sahibi bir başkasına izin verdiği takdirde onun önüne geçip namaz kıldırmakta bir mahzur yoktur. Kimisi de bunu mekruh görmüş ve şöyle demiştir: Sünnet olan, ev sahibinin namazı kıldırmasıdır. İbnü'l-Münzir der ki: el-Eş'as b. Kays'ten rivayet ettiğimize göre o bir genci imamlığa geçirmiş ve: Ben Kur'an'ı bilen öne geçiriyorum, demiştir.

Topluluğa Kur'an-ı Kerim'i en iyi bilenler imam olur, diyenler arasında İbn Şîrîn, es-Sevri, İshak ve re'y sahipleri de vardır. İbnü'l-Münzir der ki: Bizim kabul ettiğimiz görüş de budur. Çünkü sünnete uygun olan budur.

Mâlik der ki: Topluluğa eğer hali iyi bir kimse ise, en bilgin olanları öne geçip namaz kıldırır. Bununla birlikte yaşın da bir hakkı vardır. el-Evzai der ki: En fakih olanları onlara imam olur. Şafii ve Ebû Sevr de Kur'an'ı iyi okuyan bir kimse ise en fakihleri imam olur, demişlerdir. Çünkü fakih bir kimse namazda başkasını imamlığa geçirmesi gerektiği takdirde kimin kendisinin yerine geçeceğini daha iyi bilir. Bunlar konu ile ilgili hadis-i şerifi ashab-ı kiram arasında en iyi Kur'an-ı Kerim okuyanın aynı zamanda en iyi fakih olduğu şeklinde açıklamışlardır. Çünkü ashab-ı kiram Kur'an-ı Kerim'i öğrenerek fıkıh elde ederlerdi. Diğer taraftan onların örflerinde çoğunlukla rastlanılan, fukahâyâ "kurra" adı vermeleridir. Yine bunlar Peygamber (s.a)'ın vefatıyla sonuçlanan hastalığında Hz. Ebû Bekir'i imamlığa geçirmesini delil gösterirler. Buna sebep ise onun fazileti ve bilgisidir.

İshak der ki: Peygamber (s.a)'ın Hz. Ebû Bekir'i imamlığa geçirmesi onun kendisinden sonra halife olacağını ifade etmek içindir. Bunu Ebû Ömer (İbn Abdî'l-Berr), et-Temhîd adlı eserinde zikretmektedir.

Ebû Bekr el-Bezzâr'ın hasen bir isnad ile rivayetine göre, Ebû Hureyre şöyle demiştir: Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "Yolculuğa çıktığınız zaman, en iyi Kur'an okuyanız, size imamlık yapsın. İsterse sizin en küçüğünüz olsun. Size

imamlık yaptı mı da emiriniz odur." [65] el-Bezzar der ki: Bizler, bu hadisin

Peygamber (s.a)'dan Ebû Hureyre yoluyla ancak bu senediyle rivayet edildiğini biliyoruz. [\[66\]](#)

Küçüğün İmameti:

Derim ki: Küçüğün imameti Kur'an okuyabildiği takdirde caizdir. Buhârî'de sabit olduğuna göre Amr b. Selime şöyle demiştir: İnsanların gidip geldiği bir yol üzerinde idik. Kafileler bizim yanımızdan geçiyor, biz de onlara insanların durumu nedir, bu adam neyin nesidir, diye soruyorduk. Onlar bizlere: Adam, Allah'ın kendisini peygamber gönderdiğini ve kendisine şunları şunları vahyettiğini ileri sürüyor. Ben onların söyledikleri bu sözü ezberliyorum idim. Adeta bu sözler kalbimde karar kılıyordu. Araplar İslâm'a girmeyi erteliyor, sonucu bekliyor ve şöyle diyorlardı: Onu kavmiyle başbaşa bırakınız. Şayet onlara üstün gelirse doğru söyleyen bir peygamberdir demektir. Mekke fethedilince her bir topluluk İslâm'a girmekte elini çabuk tuttu. Benim babam da gidip kavminin İslâm'a girdiğini belirtti. Döndüğünde şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, gerçekten Allah'ın peygamberi olan birisinin yanından size geliyorum. O şöyle buyurdu: "Şu namazı şu vakitte kılınız. Namaz vakti geldiğinde sizden herhangi biriniz ezan okusun ve en çok hanginiz Kur'an ezberlemişse o size imam olsun." Kavmim baktılar da aralarında benden daha çok Kur'an ezberleyen kimseyi göremediler. Çünkü ben gidip gelen kafileleri karşılıyor (onların indiğini belirttikleri Kur'an'ı biliyordum). O bakımdan ben altı ya da yedi yaşlarında iken beni öne geçirdiler. Üzerimde çizgili bir elbise vardı. Secdeye eğildiğimde üstüm açılırdı. Namaz kılan kadınlardan birisi şöyle dedi: Şu Kur'an okuyan (namaz kıldıran) adamınızın biz görmeyelim diye kışını örtsenize! Bunun üzerine bir kumaş alıp bana bir gömlek diktiler. Bu gömleğe sevindiğim kadar hiçbir şeye sevinmiş değilim. [\[67\]](#)

Buluğa ermemiş küçük çocuğun imam olmasını caiz görenler arasında Hasan-ı Basrî, İshak b. Raheveyh de vardır. "Namazı kavraması ve kılması şartıyla İbnu'l-Münzir de bunu tercih etmiştir. Çünkü böyle bir kimse de Hz. Peygamber'in: "Topluluğa en iyi Kur'an okuyanları imam olur" hadisinin kapsamına girer ve bu hadiste herhangi bir istisna yapılmamıştır. Ayrıca (az önce kaydedilen) Amr b. Selime hadisi de bunu gerektirmektedir.

Şafii'nin bu husustaki iki görüşünden birisi şöyledir: Küçük sair namazlarda imam olabilirse de Cum'a günü imamlık yapamaz. Ancak daha önce şöyle derdi: Farz namazda imam olması mümkün olan bir kimsenin bayram namazlarında da

imam olması mümkündür. Şu kadar var ki ben bayram namazlarında valinin dışındakilerin imam olmasını mekruh görüyorum.

el-Evzaî de der ki: Küçük çocuk baliğ olmadıkça farz namazlarda imamlık yapamaz. Ancak ezberlerinde Kur'an'dan hiçbir şey bulunmayan bir topluluk ile birlikte olursa o taktirde murâhik (ergenlik yaşına yaklaşmış) çocuk onlara imamlık yapabilir. ez-Zührî de der ki: Eğer ona namaz kıldırtmak zorunda kalırlarsa böyle bir çocuk onlara imamlık yapar.

Malik, Sevrî ve re'y ashabı ise, küçüğün hiçbir şekilde imamlık yapmasını kabul

etmezler. [\[68\]](#)

17- İmam Olmaları Caiz Olanlar ve Olmayanlar:

Baliğ, müslüman, hür, istikamet üzere olan her bir imama uymanın caiz olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Şu şartla ki, imam olan kişi namazın hükümlerini bilmeli ve Fatiha Sûresi'nde manayı bozacak şekilde lahin (yanlış okuma) yapmamalıdır. Mesela, "iyyake ne'budu" ibaresini "iyyaki" şeklinde; "en'amte"yi "en'amti" şeklinde okumamalıdır. Fukahâ arasında kimisi de "ta" ile "dat" harflerini birbirinden ayırdetmesini gözönünde bulundurur. Eğer bunları birbirinden ayırdedecek şekilde okuyamıyor ise imamlığı sahih olmaz. Çünkü bu harflerin yer aldıkları kelimelerin anlamları farklı farklı olur. Kimisi de, kıraati bilmeyen bir kimsenin kendisi gibi birisine imam olmasına ruhsat vermiştir.

Kadına ve erkek mi dişi mi olduğu belli olmayan müşkil hüsnâya, kâfire, deliye, ümmîye uyararak namaz kılmak ise caiz değildir. İlim adamlarının büyük çoğunluğuna göre -ileride de açıklanacağı üzere- bunlardan herhangi birisi hiçbir halde imam olamaz. Bundan tek istisna ümmî bir kimsenin kendisi gibi olanlara imamlık yapmasıdır.

(Mezhebimize mensup) ilim adamlarımız derler ki: Güzel okuyan bir kimsenin bulunmasına rağmen, doğru dürüst okuyamayan ümmî bir kimsenin imameti kendisine de başkasına da sahih olmaz. Şafii de böyle demiştir. Bize göre, ümmî bir kimse kendisi gibi ümmî olan birisine namaz kıldırarak olur ise, mezhebimize ve Şafii mezhebine göre hepsinin namazları sahih olur. Ebû Hanife ise şöyle demektedir: Ümmî bir kimse, bir kısmı Kur'an okuyabilen, diğer bir kısmı ümmî olan bir topluluğa namaz kıldırarak olursa hepsinin namazları fâsid olur. Ebû Yusuf bu hususta ona muhalefet ederek şöyle der: İmamın namazı ile Kur'an okuyamayan ümmîlerin namazı tamamdır. Bir başka kesim de şöyle demektedir. Bunların hepsinin namazı caizdir. Çünkü her birisi kendisi üzerinde farz olan namazı kılmaktadır. Bu da teyemmümlü bir kimsenin su ile abdest almış kimselere namaz kıldırması ile oturarak namaz kılan kimsenin ayakta olan kimselere namaz kıldırmalarına benzer. Bize bu konuda muhalefet edenlerin görüşlerine göre de bu namazlar caizdir. Buna sebep ise her birisinin kendi üzerindeki farzı edâ etmesidir.

Derim ki: Bu görüşe Peygamber efendimizin şu hadis-i şerifi delil gösterilebilir: "Namaz kılan kişi namaz kıldığı takdirde nasıl namaz kıldığına niye bakmaz? Çünkü o kimse kendisinin namazını kılmaktadır." Bu hadisi Müslim rivayet

etmiştir. ^[69] Diğer taraftan imama uyan kimsenin kıldığı namaz imamın

namazına bağılı değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Atâ b. Ebî Rebâh şöyle dermiş: Bir kişinin hanımı Kur'an okuyabiliyor ise kendisi tekbir getirir ve hanımı Kur'an okur. Okumayı bitirdiği takdirde kendisi tekbir getirir, rükû' ve secde yapar. Hanımı ise arkasında (ona uyarak) namaz kılar. Bu anlamda bir rivayet Katade'den de gelmiştir. [\[70\]](#)

18- Kör, Topal, Çolak vs. 'nin İmam Olması:

Her birisi namaza dair yeterli bilgiye sahip olmaları şartıyla, körün, topalın, çolağın, eli kesik olanın, hayaları alınmış olanın ve kölenin imamlık yapmasında sakınca yoktur. İbn Vehb der ki: Eli kesik olan ile çolağın imamlık yapmasını uygun görmüyorum. Çünkü bu gibi kişiler kemal derecesinden aşağıdadırlar. Bu eksiklikten dolayı da imam olmaları mekruhtur. (Yani tam bir abdest alamamaktadırlar.) Ancak İbn Vehb'in mezhebini takib edenlerin çoğunluğu ona muhalefet etmişlerdir ki doğrusu da budur. Çünkü böyle bir organın olmayışı namazın farzlarından herhangi birisini engellememektedir. Dolayısıyla gözünü kaybetmiş kimsede olduğu gibi böyle bir azasını kaybetmekle birlikte bunun (eli kesik ve çolağın) da imamlığı ve imam olarak görevlendirilmesi caiz olur.

Nitekim Enes b. Malik'in rivayetine göre Peygamber (s.a) ama olduğu halde İbn Umm Mektûm'u Medine'nin dışına sefere çıktığında yerine vekil bırakmış ve o da insanlara imam olup namaz kıldırıştır.

Topal, eli kesik, çolak, hayaları alınmış kimse de kıyas yoluyla bu durumdadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Yine Enes b. Malik'in gözleri görmeyen hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: Böyle bir kimseye ihtiyaçları nedir ki? Fakat İbn Abbas ile İtban b. Mâlik, gözleri görmedikleri halde imamlık yapıyorlardı. İlim adamlarının büyük çoğunluğu da bu görüştedir. [\[71\]](#)

19- Veled-i Zinanın İmam Olması:

Veledi zinanın imam olması hususunda fukahânın farklı görüşleri vardır. İmam Malik der ki: Böyle bir kimsenin imam olarak görevlendirilmesini hoş görmüyorum. Ömer b. Abdulaziz de bu işi hoş görmemiştir (mekruh). Atâ b. Ebi Rebâh ise şöyle dermiş: Eğer kendisinden hoşnut olunuyor ise imamlık yapabilir. Aynı zamanda bu Hasan-ı Basri'nin, Zühri'nin, Nehai'nin, Süf-yan-ı Sevri'nin, Ezvai'nin, Ahmed ve İshak'ın da görüşüdür. Re'y ashabına göre böyle bir kimsenin arkasında namaz kılmak caizdir; ancak başkalarının kıldırmasını daha

uygun görürler. Şafii der ki: Babası bilinmeyen bir kimsenin imam olarak tayin edilmesini mekruh görüyorum. Bununla birlikte arkasında namaz kılanın kıldığı namazı caizdir.

İsa b. Dînar der ki: Veled-i zinanın imam olması hususunda İmam Malik'in görüşünde değilim. Çünkü böyle bir kimsenin anne babasının günahından sorumlu olması söz konusu değildir. Yine İbn Abdilhakem de, eğer bizzat imamlığa ehil ise bu konuda benzer bir görüş beyan etmiştir. İbnu'l-Münzir der ki: Veled-i zina, Rasulullah (s.a)'ın: "Topluluğa en iyi Kur'an okuyanları imamlık yapar" buyruğunun kapsamına girerse imamlık yapabilir.

Ebû Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki: İmam olmanın şartı ile ilgili olarak bize kadar ulaşmış haberler arasında nesebi göz önünde bulundurmaya delalet eden hiçbir rivayet yoktur. Bu rivayetlerde daha fakih olanın, daha güzel Kur'an okuyanın, dine bağlılığı ve dine uygun davranışları itibariyle daha ileride olanın öne geçirileceğine dair bir delalet vardır. [72]

20- Kölenin İmam Olması:

Köle ile ilgili olarak Buhârî, İbn Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (s.a)'ın Medine'ye gelişinden önce ilk muhacirler -Küba'da bir yer adı olan- el-Asbe'ye gelişlerinde(n sonra) onlara Ebû Huzeyfe'nin azadlı kölesi Salim imamlık yapıyordu. Aralarında en çok Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen o idi.

[73] Yine İbn Ömer'den rivayete göre şöyle demiştir: Ebû Huzeyfe'nin azadlı kölesi Salim, ilk muhacirler ile Peygamber (s.a)'ın ashab-ı kira-mına Küba mescidinde imamlık yapıyordu. Bunlar Ebû Bekir, Ömer, Zeyd ve Amir b. Rabia idiler. [74] Hz. Aişe'ye de kölesi Zekvân, Kur'an-ı Kerim'den okuyarak imamlık yapıyordu.

[75] İbnu'l-Münzir der ki: Ebû Esîd'in kölesi Ebû Sa-id -henüz daha köle iken- aralarında Huzeyfe ve Ebû Mes'ud'un da bulunduğu Rasulullah (s.a)'ın bir grup sahabisine imamlık yapmış idi.

Nehaî, Şa'bî, Hasan-ı Basrî, Hakem, Sevri, Şâfiî, Ahmed, İshak ve re'y ashabı kölenin imam olmasına ruhsat vermiş, Ebû Miclez ise bunu mekruh görmüştür. Mâlik der ki: Kölenin imam olması ancak Kur'an okumasını iyi bilmesi, ona uyacak olan hürlerin ise Kur'an-ı Kerim okumasını bilmeyenlerden olması halinde söz konusudur. Şayet bayram veya cuma namazı söz konusu olursa bunlarda köle hürlerle imam olamaz. Bununla birlikte el-Evzai'ye göre, eğer köle arkasında namaz kılacak olurlarsa bu da yeterli olur. İbnu'l-Münzir der ki:

Halbuki köle de Peygamber (s.a)'ın: "Topluluğa aralarında Kur'an'ı en iyi bilen kişi imamlık yapar" buyruğunun kapsamına girmektedir. [\[76\]](#)

21- Kadının İmam Olması:

Kadının imam olması ile ilgili olarak Buhârî, Ebû Bekre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (s.a), Farslıların Kısra'nın kızını başlarına hükümdar yaptıklarını haber alınca şöyle buyurdu: "İşlerini yönetmek üzere

başlarına bir kadın getiren bir topluluk asla iflah olmaz." [\[77\]](#)

Ebû Davud'un ise Abdurrahman b. Hallad'dan, onun Abdullah'ın kızı Umm Varaka'dan kaydettiğine göre Rasulullah (s.a) Umm Varaka'yı evinde ziyaret edermiş. Yine onun dediğine göre Umm Varaka'ya ezan okumak üzere bir müezzin tayin etmiş ve aile halkına imamlık yapmasını emretmişti. Abdurrahman der ki: Ben onun müezzinini gördüm, oldukça yaşlı birisi idi. ® İbnu'l-Münzir de der ki: Şafii, bir kadının arkasında namaz kılan erkeklere namazlarını iade etmelerini vacip görüyordu. Ebû Sevr ise, böyle erkekler için iade yükümlülüğü yoktur, demektedir. Müzenî'nin konu ile ilgili görüşüne bu bir hükmü gerektirir.

Derim ki: Bizim mezhep alimlerimiz, kadının erkeklere olsun kadınlara olsun imamlık yapması sahih değildir, demişlerdir. İbn Eymen ise kadının kadınlara imamlık yapmasının caiz olduğunu rivayet etmektedir. Müşkil hün-sa (erkek mi dişi mi olduğu tesbit edilemeyen) hakkında Şâfiî şöyle demektedir: Böyle bir kimse erkeklere de kadınlara da imamlık yapamaz. İmam Malik der ki: Hiçbir şekilde böyle birisi imamlık yapamaz. Fukahânın çoğunluğunun görüşü budur.

[\[78\]](#)

22- Yahudi ve Hristiyanın İmam Olması:

Yahudi ve hristiyan gibi şariate muhalif bir kafir, kafir olduğu müslüman-lar tarafından bilinmeksizin müslümanlara imamlık yaparsa Şafii ve Ahmed böyle bir namaz onlar için yerine gelmiş olmaz, namazlarını iade ederler demektedirler. Malik ve ashâbı da bu görüştedir. Çünkü böyle bir kafir Allah'a ibadetiyle yaklaşmaya ehil kimselerden değildir. el-Evzai der ki: Böyle bir kafire ceza verilir. Ebû Sevr ve el-Müzeni ise arkasında namaz kılanların namazlarını iade etmeleri gerekmediğini söylemişlerdir. Şafii ve Ebû Sevr'e göre de böyle bir

kafir namaz kılmakla müslüman olmaz. Ahmed ise: Müslüman olmaya mecbur edilir, demiştir. [79]

23- Mu'tezile, Cehmiyye ve Benzerlerinin İmamlığı:

Mu'tezile, Cehmiyye ve bunlara benzer heva ehli bid'atçilerin imamlığına gelince; Buhârî'nin el-Hasen'den rivayetine göre o: (Arkasında) namaz kıl, bid'atin vebali ise ona aittir demiştir. [80] Ahmed ise şöyle demiştir: "Eğer kendi kabul ettiği hevasına, bid'atine çağıran propagandist bir kimse ise hevâ ehli olan hiçbir kimsenin arkasında namaz kılınmaz." Mâlik der ki: Zalim yöneticiler arkasında namaz kılınır, fakat Kaderiyye ve onlara benzer bid'at ehli arkasında namaz kılınmaz.

İbnü'l-Münzir der ki: Her kimin bid'ati kendisini imandan çıkartıp küfre sokuyor ise onun arkasında namaz kılmak caiz değildir. Bu durumda olmayan bir kimse arkasında namaz kılmak ise caizdir. Bu niteliğe sahip olan kimsenin öne geçirilerek imam yapılması ise caiz olmaz. [81]

24- Zinakâr, İçkici ve Benzeri Fasıklann İmamlığı:

Zina eden, içki içen ve buna benzer azalarıyla işlediği günahlar sebebiyle fasık olan bir kimse hakkında Malikî mezhebinde farklı görüşler vardır. İbn Habib şöyle der: Şarap içen bir kimsenin arkasında namaz kılan bir kişi, bu kimsenin arkasında kıldığı bütün namazları iade eder. Bundan tek istisna kendisine itaat edilmesi gereken vali ve yönetici olması halidir. O takdirde böyle birisinin arkasında kılınan namaz -namaz kıldırıldığı vakit sarhoş olma hali dışında- iade edilmez. Bu görüşü İmam Malik'in arkadaşlarından karşılaştığım kimseler bana nakletmişlerdir.

Câbir b. Abdillâh'tan gelen rivayete göre de Rasulullah (s.a) minber üzerinde irad ettiği hutbesinde şöyle demiştir: "Hiçbir şekilde bir kadın bir erkeğe imam olmasın. Hiçbir bedevî bir muhacire imam olmasın, hiçbir günahkar iyi bir kimseye imam olmasın. Yönetici olması hali müstesna." [82]

Ebû Muhammed Abdülhak der ki: Bunu Ali b. Zeyd b. Cud'an, Said b. el-Müseyyeb'den rivayet etmektedir. Çoğunluk ise Ali b. Zeyd'in zayıf olduğunu belirtirler.

Dârakutnî, Ebû Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (s.a)

buyurdu ki: "Eğer namazınızın tertemiz olmasını arzu ediyor iseniz, en hayırlı olanlarınızı (imam olmak üzere) öne geçiriniz." Bu hadisin senedinde Ebû'l-

Velid Halid b. İsmail vardır ki zayıf bir ravidir. Bunu Dârakutnî söylemiştir. [83]

Ebû Ahmed b. Ali ise onun hakkında şöyle demektedir: Bu, müslümanlar arasında güvenilir (sika) raviler adına hadis uydururdu. O bu hadisini İbn Cüreyc'den, o Ata'dan, o Ebû Hureyre yoluyla rivayet etmektedir. Dârakutnî ise Sellam b. Süleyman'dan, o Ömer'den o Muhammed b. Vasi'den, O Said b. Cübeyr'den, o İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasu-lullah (s.a) buyurdu ki: "İmamlarınızı en hayırlı olanlarınızdan seçiniz. Çünkü onlar sizinle Allah arasında (temsilci) bir heyettirler." Dârakutnî der ki: Bu hadisin senedinde

geçen Ömer bana göre Medain kadısı Ömer b. Yezid'dir. [84] Sellam b. Süleyman da aynı şekilde Medainli olup güçlü bir ravi değildir. Bunu Abdülhak söylemiştir. [85]

25- İmama Uyan Kimsenin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar:

Hadis imamı Rasulullah (s.a)'ın şu buyruğunu rivayet etmektedirler: "İmam kendisine uyulsun diye imam kılınmıştır. O bakımdan ondan farklı hareketleriniz olmasın. O, tekbir getirdiğinde siz de tekbir getiriniz. O, rükûa vardığında siz de rükûa varınız. O semi'allahu limen hamideh dediğinde siz de allahumme rabbena ve lekel hamd, deyiniz. Secdeye vardığında siz de secde ediniz. Oturarak namaz

kıldığı takdirde siz de hep birlikte oturarak namaz kılınız." [86]

Kastî olarak imamdan önce rükûa varan yahut eğilen kimse hakkında ilim adamlarının iki ayrı görüşü vardır. Bunlardan birincisine göre böyle bir kimsenin namazı, eğer namazın tümünde veya çoğunluğunda bu işi yapacak olursa fasittir. Bu, Zahirilerin görüşüdür. Ayrıca İbn Ömer'den de böyle bir rivayet gelmiştir. Süneyd'in de şöyle dediği kaydedilmektedir: Bize İbn Uleyye, Eyyub'dan, o Ebû Kılabe'den, o Ebû'l-Verd el-Ensârî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: İbn Ömer'in yanında namaza durdum. İmamdan önce başımı kaldırıyor, ondan önce başımı koyuyordum. İmam selam verince İbn Ömer, elimden tuttu beni döndürdü ve kendisine doğru çekti. Ben: Ne oluyor sana, deyince; Sen kimsin, diye sordu. Ben, filan oğlu filanım dedim. Şöyle dedi: Sen doğru sözlü bir aileden geliyorsun. Seni namaz kılmaktan alıkoyan nedir. Benim yanıbaşında namaz kıldığımı görmedin mi deyince, şöyle dedi: Senin imamdan önce başını kaldırdığını, ondan Önce başını yere koyduğunu gördüm. İmama aykırı hareket

edenin namazı yoktur.

el-Hasen b. Hayy ise imamdan önce rükû' eden veya secde yapan, sonra da imam rükû' edip yahut secde yapmadan önce başını rükû' ya da sücud-dan kaldıran kimse hakkında şöyle demiştir: Böyle bir namaz olmaz ve onun için yeterli olmaz.

Fukahânın çoğunluğu şöyle demiştir: Bu şekilde hareket eden bir kimse kötü bir iş yapmış olur, bununla birlikte namazı fâsid olmaz. Çünkü cemaatle namazda ve bu şekilde kılınan namazda imamlara uymakta asıl olan, bunun güzel bir sünnet oluşudur. Taharetiyle, rükûuyla, sücûduyla vesair farz-larıyla namazının farz olan kısımlarını edâ ettikten sonra, bu sünnete muhalefet eden bir kimsenin namazını iade etmesi -birtakım sünnetlerini iskat etse dahi- gerekmez. Çünkü eğer tek başına namaz kılmak isteyip de o namazı imamından önce kılacak olursa, bu namazı onun için yeterli gelir. Bununla birlikte cemaati terkettiğinden dolayı pek kötü bir iş yapmış olur.

Yine fukahânın çoğunluğu der ki: İmamın kıldığı namaza uyan bir kimse, imamın rükûu ile rükû' yapsa, sücudu dolayısıyla da secde yapsa, bununla birlikte kendisi ile imamın kıldıkları rek'atler ayrı ayrı değilse bu kişi isterse imamdan önce başını kaldırsın, yahut ondan önce başını eğsin, imama uymuş olur. Çünkü imamının rükûuyla rükû' yapıyor, secdesiyle secde yapıyor, onun kaldırmasıyla birlikte başını kaldırıyor. Bütün bunlarda o kişi imamına tabi olmaktadır. Şu kadar var ki imama uyan, üzerinde icma edilen bir sünnete muhalefet ettiğinden dolayı kötü bir iş yapmış demektir.

Derim ki: İbn Abdî'l-Berr'in cumhurdan diye naklettiğinden, cumhura göre imama uyan kimsenin kıldığı namazın imamın kıldığı namaz ile alakalı olmadığı gibi bir mana anlaşılmaktadır. Çünkü maddî ve şer'î ittiba ortada yoktur. Ancak fukahânın çoğunluğuna göre durum böyle değildir. Konu ile ilgili rivayetlerden ve bu rivayetlerin tetkikinden anlaşılan, birinci görüşün doğru olduğudur. Yani imam kendisine uyulsun diye imamdır, fiillerine uyularak onun gibi hareket edilsin diye imamdır. Yüce Rabbimizin: "Şüphesiz ki Ben seni insanlara imam kıldım" (el-Bakara, 2/124) buyruğu da bu anlamdadır. Yani insanların uyacağı bir imam kıldım, demektir. Nitekim ileride buna dair açıklamalar gelecektir.

İşte gerek sözlük anlamı itibariyle, gerekse Şer'i bir terim olarak imam olmanın gerçek anlamı budur. Kim uyduğu imama muhalefet ederse ona uymuş sayılmaz. Diğer taraftan Peygamber (s.a) bu hususu beyan ederek: "O tekbir getirdiğinde siz de getiriniz" diye buyurmaktadır. Burada görüldüğü gibi peşisıra yapmayı gerekli kılan "fa-i takibiyye" getirilmiştir. Hz. Peygamber de yüce Allah'ın muradını beyan eden kimsedir. Diğer taraftan Peygamber efendimiz, imamdan

önce başını kaldıran yahut rükûa varan kimseyi ağır bir şekilde tehdid ederek şöyle buyurmuştur: "İmamdan önce başını kaldıran bir kimsenin başını Allah'ın bir eşek başına yahut suretini bir eşek suretine çevirmesinden korkmaz mı?" Bu hadisi Muvatta, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve başkaları rivayet etmişlerdir. [\[87\]](#)

Ebû Hureyre de: "Böyle birisinin alnı şeytanın elindedir" demiştir. Rasulullah (s.a) da şöyle buyurmuştur: "Bizim yaptığımız işe uygun olmayan her bir iş merduddur." [\[88\]](#) Buna göre kendisine uymakla emrolunduğunu, ona muhalefet etmenin kendisine yasak olduğunu bildiği halde, kasten imamına muhalefet eden kimse namazını hafife almış, kendisine verilen emre muhalefet etmiş demektir. Dolayısıyla böyle bir kimsenin bu şekilde kıldığı namazının yerini bulmaması, yeterli olmaması gerekir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[89\]](#)

26- Yanılarak İmamdan Ayrı Hareket Eden:

Yanılarak imamdan önce başını kaldıran kimse hakkında, İmam Mâlik şöyle demiştir: Yanılıp da rükû' veya sücûdda bu şekilde hareket eden bir kimsenin uyması gereken sünnet tekrar rükû' veya secdeye dönmesi ve imamı beklemesidir. Böyle bir yanılma, yapan kimsenin bir hatasıdır. Çünkü Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "İmam kendisine uyulsun diye imamdır. O bakımdan ona muhalefet etmeyiniz." İbn Abdi'l-Berr der ki: Malik'in bu sözünün zahiri kasten bu işi yapanın iade etmesini gerektirmediğidir. Çünkü: "bu yapan kimsenin bir hatasıdır" demiştir. Zira yanılan kimseden günah kaldırılmıştır. [\[90\]](#)

27- İftitah Tekbiriyle Selâmda İmamdan Farklı Hareket:

Sözü geçen bu görüş ayrılığı, sadece iftitah tekbiriyle selam dışında kalan hallerde sözkonusudur. Selama dair açıklamalar daha önce yapılmıştır. İftitah tekbirine gelince, cumhurun kanaatine göre imama uyanın iftitah tekbiri, ancak imamın iftitah tekbirinden sonra olur. Bundan istisna İmam Şafii'den gelen iki görüşten birisinde şöyle denilmektedir: Eğer iftitah tekbirini imamından önce getirecek olursa bu da onun için yeterli olur. Çünkü Ebû Hureyre'den rivayete göre Rasulullah (s.a) namaz kaldırmak üzere gelmiş, tekbir getirdikten sonra namazdan ayrılmış ve arkasındaki cemaate: "Olduğunuz halde durun" diye

işarete bulunmuş. Sonra çıkmış, arkasından başından su damlayarak gelmiş, onlara namaz kıldırılmış, namazını bitirdikten sonra da şöyle demiştir: "Ben cünub idim, gusletmeyi unutmuştum." [\[91\]](#)

Ayrıca Enes'ten gelen rivayete göre "Hz. Peygamber tekbir getirdi, biz de onunla birlikte tekbir getirdik" denmektedir. Buna dair açıklamalar Nisa suresinde yer alan yüce Allah'ın ".. cünub iken de gusledinceye kadar (namaza durmayınız)" [\[92\]](#) (en-Nisa, 4/43) buyruğunu açıklarken -inşaaallah- yapılacaktır.

28- Safların Düzgünlüğü:

Müslim'in rivayetine göre, Ebû Mes'ud şöyle demiştir: Rasulullah (s.a) namaza durduğumuzda omuzlarımızı sıvazlıyor ve şöyle diyordu: "Saflarınızı düzgün yapınız, ayrı ayrı durmayınız, bu sefer kalpleriniz de ayrı ayrı kalır.

Benim arkamdaki safta âkil ve baliğ, olgun kimseler yer alsın. Daha sonra, onlardan sonra (yaşça küçük) gelenler, sonra daha küçük olanlar." Ebû Mes'ud

der ki: Bugün sizlerin muhalefeti, en ileri derecededir. [\[93\]](#)

Abdullah b. Mes'ud'dan gelen rivayette: "Çarşı pazardaki karışıklıklardan, anlaşmazlıklardan ve yüksek sesle bağırıp çağırımlardan çokça sakınınız." [\[94\]](#)

Hz. Peygamber'in, "saflarınızı düzgün yapınız" buyruğu safları düzgün yapmayı, özellikle de birinci safın düzgün olmasını emretmektedir ki bu da imamın hemen

arkasındaki saftır. Nitekim ileride yüce Allah'ın izniyle Hicr Sû-resi'nde [\[95\]](#)

buna dair açıklamalar gelecektir. Orada da yüce Allah'ın izniyle bu hadisin anlamına dair açıklamalar gelecektir. [\[96\]](#)

29- Namazda Oturuş Şekli:

İlim adamları, namazda oturuş şekli hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Çünkü bu hususa dair rivayetler de farklı farklı gelmiştir. Malik ve mezhebine mensup ilim adamları şöyle der: Namaz kılan kişi kalçalarını yere koyar, sağ ayağını diker, sol ayağını бүker. Çünkü Malik bu hususta Muvatta adlı eserinde Yahya b. Said'den şunu rivayet etmektedir: Kasım b. Muhammed, onlara teşehhüd esnasındaki oturuşu göstermiş, sağ ayağını dikmiş, sol ayağını бүkmüş, sol baldırı üzerine oturmuş, fakat ayağı üzerine oturmamış ve arkasından şöyle demiştir: Bana bu şekli Abdullah b. Ömer göstermiştir. Bana anlattığına göre

babası bu şekilde yaparmış. [\[97\]](#)

Derim ki: Bu anlamda ifadeler Müslim'in Sahihinde Hz. Âişe'den şöylece rivayet edilmiştir: Rasulullah (s.a) namaza tekbir ile ve "elhamdülillahi rab-bil âlemin"i okuyarak başlardı. Rükûa vardığı zaman, başını fazla eğmediği gibi dik de tutmazdı, ikisi arasında dururdu. Başını rükûdan kaldırdı mı ayakta dosdoğru durmadıkça secdeye varmazdı. Başını secdeden kaldırdı mı dosdoğru bir şekilde oturmadıkça bir daha secdeye gitmezdi. Her iki rek'atte bir et-tahiyyat'ı okurdu.

Sol ayağını yayar, sağ ayağını dikerdi. Diğer taraftan şeytanın topuğunu [\[98\]](#) yasaklardı. Ayrıca namaz kılan kişinin kollarını yırtıcı hayvan gibi yere

yapıştırmasını yasaklardı, namazını selam vererek bitirirdi. [\[99\]](#)

Derim ki: İşte bu hadis dolayısıyla -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- İbn Ömer şöyle demiştir: Namazda sünnet olan sağ ayağını dikmen sol ayağını da bükündür. es-Sevrî, Ebû Hanife ve mezhebine mensup ilim adamları ve Hasan b. Salih b. Hayy ise şöyle demişlerdir: Sağ ayağını diker, sol ayağına oturur. Çünkü Vail b. Hucr'un hadisi bunu gerektirmektedir. Şafii, Ahmed ve İshak da ara oturuşun böyle yapılacağını söylemişlerdir. Öğle, ikindi, akşam ve yatsının son oturuşunun ise Malik'in dediği gibi yapılacağını söylemişlerdir. Buna sebep ise Buhârî'nin rivayet ettiği Ebû Humeyd es-Saidî yoluyla gelen hadis-i şeriftir. O şöyle demektedir: Peygamber (s.a)'ı gördüm ki: Tekbir getirdiği vakit, ellerini omuzlarının hizasına kaldırır, rükûa vardığı vakit ellerini dizkapaklarına iyice koyar, sonra sırtını bükür (rükûa eğilir), rükûdan başını kaldırdığında her bir omuru yerine gelinceye kadar doğrulur, secde ettiği vakit ellerini (kollarını) yere yapıştırmaksızın yere koyar, ellerini kapatmaz, ayağının parmak uçlarını kibleye yönelik tutardı. İki rek'at arasında oturduğunda sol ayağı üzerine oturur, ötekini diker, son rek'atte oturduğunda da sol ayağını öne alır, sağ ayağını diker ve

makadı üzerinde otururdu. [\[100\]](#) Ta-berî der ki: (Namaz kılan) bu şekilde yaparsa güzel bir iş yapmış olur. Çünkü bunların hepsinin Peygamber (s. a) tarafından yapıldığı sabit olmuştur. [\[101\]](#)

30- Oturuşta Ellerin Vaziyeti:

Malik'in Müslim b. Ebi Meryem'den, onun Ali b. Abdurrahman el-Mu-âvî'den rivayetine göre Ali şöyle demiş: Namaz kıldığım sırada çakıllarla oynarken Abdullah b. Ömer beni gördü. Namazı bitirince bu işi terketmemi söyledi ve:

Rasulullah (s.a) ne şekilde yapıyor idiyse sen de öyle yap, dedi. Ben: Rasulullah (s.a) ne şekilde yapıyordu? diye sorunca şöyle dedi: O namazda oturduğunda sağ elini sağ baldırının üzerine koyar, bütün parmaklarını kapatır ve baş parmağa bitişik olan parmağı ile (şehadet parmağı ile) işaret ederdi. Sol elini de sol

baldırının üzerine koyardı. Ve dedi ki: İşte böyle yapardı. [\[102\]](#)

İbn Abdi'l-Berr der ki: İbn Ömer'in nitelediği şekliyle sağ eli sağ baldırına koyması sağ elinin bütün parmaklarını yumup sadece şehadet parmağını açık tutup onunla işaretle bulunması, buna karşılık sol elini sol baldırına açık ve parmakları birbirinden ayrı olarak koyması, bütün bunlar namaz esnasındaki oturuşta icmâ' ile kabul edilmiş birer sünnettir. Bildiğim kadarıyla bu hususta ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Bu kadarı sana yeter. Şu kadar var ki ilim adamları şehadet parmağını hareket ettirmekte farklı görüşlere sahiptirler. Kimisi bu parmağını hareket ettirmesinin uygun olduğu görüşünde iken, kimisi bu görüşte değildir. Bütün bunlar ise Peygamber (s.a)'a kadar sahih senetle ulaşan rivayetlerde yer almıştır. Hepsini yapmak da mubahtır. Allah Teala'ya hamdolsun.

Süfyan b. Uyeyne de bu hadisi Müslim b. Ebi Meryem'den İmam Malik'in rivayet ettiği anlamıyla rivayet etmiş ve ayrıca şunu da eklemiştir: Süfyan dedi ki: Bunu bize Yahya b. Said, Müslim'den nakletti. Sonra ben Müslim ile karışlaştım, bu hadisi ondan dinledim. Fazladan bana şunları da dedi: "(Parmağı bu şekilde hareket ettirmek) şeytanı kovalamaktır. Sizden herhangi bir kimse

parmağı ile işaret edip böyle yaptığı sürece (namazında) yanılmaz." [\[103\]](#)

Derim ki: Ebû Davud'un İbn ez-Zübeyr'den gelen rivayetine göre Peygamber (s.a) dua ettiğinde parmağı ile işaret eder, fakat onu hareket ettirmezdi. [\[104\]](#)

Bazı Irak alimleri de bu görüşü kabul edip şehadet parmağını hareket ettirmeyi menetmiştir. Mezhebimize mensup kimi ilim adamları ise parmağı bu şekilde uzatmanın tevhidin devamına işaret olduğu görüşünü belirtmişlerdir. İmam Malik mezhebine mensup ve başkaları arasından pek çok ilim adamı şehadet parmağının hareket ettirileceği görüşündedir. Ancak bu hareket ettirmenin devamlı olup olmayacağı hususunda iki ayrı görüş belirtmişlerdir. Parmağını hareket ettirmeyi benimseyenler şu açıklamayı yaparlar: Bu durum namazda huzuru sürekli hatırlatır ve Süfyan'dan gelen rivayette de belirtildiği gibi bu şeytanı kovmakta ve def etmektedir. Devamlı hareket ettirmeyi uygun görmeyen kimseler ise, şehadet kelimelerini telaffuz ettiği esnada parmağını hareket ettirmeyi uygun görür. Ve bu hareketini şöyle açıklar: O bu parmağı ile de

tevhidi söylemiş gibidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[105\]](#)

31- Kadının Namazda Oturuş Şekli:

Kadının namazda ne şekilde oturacağı hususunda da farklı görüşler vardır: Mâlik der ki: Kadın erkek gibi oturur ve iftitah tekbirinden sonra giyim ve açıktan okuma dışında erkekten farklı bir durumu yoktur. es-Sevrî der ki: Kadın cilbabını tek bir tarafından örtünüp aşağıya doğru sarkıtır. Bunu İbrahim en-Nehaî'den rivayet etmiştir. Ebû Hanîfe ve ashabı ise şöyle demiştir: Kadın en kolayına gelen şekil ne ise o şekilde oturur. Bu, eş-Şa'bî'nin de görüşüdür. O: Kolayına gelen şekilde oturur, demiştir. Şafii de: Tesettürüne en uygun şekil ne ise öyle oturur, demektedir. [\[106\]](#)

32- İk'â Denilen Oturuş Şekli:

Müslim'in rivayetine göre Tavus şöyle demiştir: İbn Abbas'a iki ayak üzerinde ik'â [\[107\]](#) hakkında soru sorduk. O bize: O sünnettir, dedi. Bizler ona: Biz bu işi erkek için ağır bir şekil olarak görüyoruz, deyince İbn Abbas şöyle dedi: Hayır, bu senin Peygamberinin -salat ve selam ona- sünnetidir. [\[108\]](#)

İlim adamları ik'â'nın ne şekilde olacağı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Ubeyd der ki: İk'â erkeğin köpeğin ve yırtıcı hayvanların oturuşu gibi kalçaları üzerine oturup dizlerini kırıp, bacaklarını dikmesidir. İbn Ab-di'l-Berr der ki: İşte icma ile kabul edilen ik'â adı verilen oturuş şekli budur, ilim adamlarının bu konuda görüş ayrılıkları yoktur. Dilcilerin ve fukahâdan bir grubun açıklaması da böyledir.

Ebû Ubeyd ise der ki: Hadisçiler ik'â denilen oturuş şeklini kişinin iki secde arasında kalçalarını ayak topuklarına koyması diye açıklarlar. Kadı İyad da der ki: İk'ânın açıklaması ile ilgili olarak bana göre en uygun açıklama şekli İbn Abbas'ın sünnettendir dediği şekildir. Fukahâ da bunu iki secde arasında kalçaları ayak topukları üzerinde koymak diye açıklamışlardır. İbn Abbas tarafından da bu şekilde açıklanarak: Topuğunu kalçana değdirmen sünnettendir diye ifade etmiştir. Bunu İbrahim b. Meysere, Tavus'tan, o İbn Abbas'tan rivayet etmiş ve Ebû Ömer bunu zikretmiştir. Kadı (devamla der ki): Seleften ve ashab-ı kiramdan bir topluluktan rivayet edildiğine göre onlar bu şekilde oturdular. Bununla birlikte değişik bölgelerin fukahâsı genel olarak bu görüşü benimsemiş

ve buna ik'â adını vermişlerdir. Abdürrezzak'ın Ma'mer'den, onun İbn Tavs'tan, onun babasından rivayetine göre babası İbn Ömer'i, İbn Abbas'ı ve İbn ez-Zübeyr'i iki secde arasında ik'â yaparken görmüştür. [\[109\]](#)

33- Namazın Sonunda Selam Vermek:

Selam vermenin vücûbunu (farziyetini) kabul edenler ile etmeyenler arasında ikinci selamın farz olmadığı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Ancak el-Hasen b. Hay'den gelen rivayete göre o her iki selamı da vacip kabul etmiştir. Ebû Ca'fer et-Tahavî der ki: İki defa selam verileceğini kabul eden ilim ehli arasından ikincisinin namazın farzlarından olduğunu kabul eden, Hasan b. Hay'dan başka bir kimsenin bulunduğunu bilmiyoruz.

İbn Abdî'l-Berr der ki: Hasen b. Salih'in her iki selamı da birlikte vacip görüp "ve birinci selamdan sonra ikinci selamdan önce abdesti bozulanın namazı da bozulur" şeklindeki kanaatinin delillerinden birisi de Peygamber (s.a)'ın: "namazın tahlili (yani namaza ait olmayan fiillerin artık helal olması) selam vermektir." hadisidir. Bundan sonra Peygamber efendimiz, selam vermenin ne şekilde olacağını beyan etmiştir. O sağına ve soluna selam verirdi. İkincisini değil de yalnızca birinci selamı vacip (farz) kabul edenlerin delillerinden birisi de Peygamber efendimizin "onu helal kılmak selam vermektir" hadisidir. Onlar bununla ilgili olarak derler ki: Tek bir selam vermek hakkında da "teslim (selam vermek)" tabiri kullanılır, demişlerdir.

Derim ki: Bu meselenin temeli, ismin asgarî miktarını mı yoksa azamî ve nihaî sınırını mı esas almak gerekir, sorusuna dayanır. Namaza girmek icma ile tek bir tekbir ile gerçekleştiğine göre aynı şekilde ondan çıkış da bir tek teslim (selam verme) ile olmalıdır. Şu kadar var ki, İbn Mes'ud -ki bu konuya dair gelen rivayet yolu en fazla olandır-dan Vâil b. Hucr el-Hadramî'den, Ammar'dan, el-Bera' b. Âzib'den, İbn Ömer'den, Sa'd b. Ebi Vakkas'tan rivayet edilen hadislerle adeta tevâtüren sabit sünnetlerin belirttiğine göre Peygamber (s.a) iki defa selam verirdi. İbn Cüreyc, Süleyman b. Bilal ile Abdü-laziz b. Muhammed ed-Deraverdî, hepsi Arar b. Yahya ve Mazinî'den, o Muhammed b. Yahya b. Habban'dan o amcası Vasi' b. Habban'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: (Dedi ki): İbn Ömer'e şöyle dedim: Bana Rasulullah (s.a)'ın namazının ne şekilde olduğunu anlat. Bana başını kaldırıp eğdiği her seferinde tekbir getirdiğinden ve sağına "esselamu aleyküm verahmetullah" diyerek soluna da

yine "esselamu aleykum verahmetullah" diyerek selam verdiğinden sözetti. [\[110\]](#)

İbn Abdi'l-Berr der ki: Bu, Medine ehline ait sahih bir isnaddır. Bununla birlikte Medine'de meşhur olan uygulama tek bir selam vermektir. Bu, Medine halkının birbirinden öğrenerek miras aldığı bir uygulamadır. Böyle bir uygulamayı her belde delil diye göstermek doğru ve sıhhatlidir. Çünkü günde birkaç defa tekrarlandığından dolayı vukuu kimseye gizli kalmaz. Yine Küfe ve başka şehirlerin halkının uygulamasında iki selam vermek oldukça yaygındır ve yine onlar bunu geçmişlerinden miras almışlardır. Bu türden olan farklı uygulamalar ezan gibi mubah bir şeydeki farklılığa benzer. Diğer taraftan Hicaz'da, Irak'ta, Şam'da ve Mısır'da bulunan herhangi bir ilim adamından tek bir selam vermenin ya da iki selam vermenin tepkiyle karşılandığına dair rivayet gelmemiştir. Aksine bu ilim adamları bunu(n her ikisini de) bilmektedirler. Bir tek selam vermeye dair hadisi Sad b. Ebi Vakkas, Hz. Aişe ve Enes rivayet etmişlerdir. Ancak bu rivayetler illetlidir, hadis ilmini bilenler bunları sahih kabul etmemektedir. [\[111\]](#)

34- Teşehhüd:

Dârakutnî'nin rivayetine göre İbn Mes'ud şöyle demiştir: Teşehhüdü gizliden yapmak sünnettendir. [\[112\]](#) İmam Malik, Ömer b. el-Hattâb (r.a) yoluyla gelen şu şekildeki teşehhüdü tercih etmiştir:

Tahiyyat Allah'ındır, tertemiz ibadetler Allah'ındır, tayyibât (malî ve bedenî ibadetler) Allah'ındır, selam sana ey Peygamber ve Allah'ın rahmeti ve bereketleri (üzerine olsun), Selam bizlere ve Allah'ın salih kullarına. Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve Rasûlüdür." [\[113\]](#)

Şafii, Şâfiî ashabı ve Leys b. Sa'd ise, İbn Abbas yoluyla gelen teşehhüdü tercih etmişlerdir. İbn Abbâs der ki: Rasulullah (s.a) Kur'an-ı Kerim'den bir sûreyi öğretir gibi bize teşehhüdü öğretir ve şöyle derdi:

Tahiyyat, mübarek dualar, salavat ve tayyibat (malî ve bedenî ibadetler) Allah'ındır. Selam sana ey Peygamber, Allah'ın rahmet ve bereketleri de (üzerine olsun). Selam bizlere ve Allah'ın salih kullarına. Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. " [\[114\]](#)

es-Sevrî, Kûfeliler ve hadis ehli ise yine Müslim tarafından rivayet edilen Abdullah b. Mes'ud'un teşehhüdünü tercih etmişlerdir. Abdullah b. Mes'ud der

ki: Bizler namazda Rasulullah (s.a)'ın ardında: Allah'a selam olsun, filana selam olsun derdik. Rasulullah (s.a) günün birinde şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki Allah selâmın kendisidir. Sizden herhangi biriniz namazda oturacak olursa şunları söylesin:

Tahiyyat Allah'ındır, malî ve bedenî ibadetler de (O'nundur). Selam sana ey Peygamber, Allah'ın rahmet ve bereketleri üzerine olsun. Selam bizlere ve Allah'ın salih kullarına." Kul bunu söylediği takdirde gökte olsun yerde olsun Allah'ın bütün salih kullarına isabet eder. (Devamla teşehhüdünü şöyle bitirir): Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammeccr O'nun kulu ve Rasûlüdür. Bundan sonra dilediği şekilde Allah'a dua eder, dilekte bulunur." [115] Ahmed, İshak ve Dâvûd da bu teşehhüdün yapılacağı görüşündedir.

Endülüs'te Ahmed b. Halid de bunu tercih eder ve buna meylederdi.

Ebû Muş'a el-Eş'ari'den, hem merfu' hem de mevkuf olarak İbn Mes'ud'un bu teşehhüdüne yakın bir teşehhüd nakledilmiştir. Bütün bunlar ise mubah olan bir

hususla ihtilaftır. [116] Bunlardan herhangi birisini vacip kabul etmek söz konusu değildir. Hamd yalnızca Allah'adır.

İşte bütün bunlar aziz ve celil olan Allah'ın: "rükû' edenlerle birlikte siz de rükû' ediniz buyruğunun ihtiva ettiği, imama ve me'muma (imama uyan kimseye) dair birtakım hükümlerdi. İleride yüce Allah'ın: "Ve Allah için huşu ve itaatla (namaza) kalkın." (el-Bakara, 2/238) buyruğunda namazda ayakta durmaya dair açıklamalar gelecektir. Yine orada hasta olan imam ile buna benzer namaz ile alakalı diğer hükümlere dair açıklamalar da gelecektir. Al-i İmran Sûresi'nde

[117] imamın dışında hasta kimsenin namazının hükmü, Nisa Sûresi'nde [118] korku namazından söz ederken farz namaz kılanın nafîle namaz kılana

uymasının hükmü, Meryem Sûresi'nde [119] imamın kendisine uyanlardan daha yüksekçe bir yerde namaz kılmasının hükmü ve buna benzer vakitlere, ezanlara ve mescidlere dair hükümler gelecektir. İşte bütün bunlar yüce Allah'ın: "namazı kılınız" buyruğuna dair bir beyan (açık-lama)dır. Sûrenin baş taraflarında da yine namazın birtakım hükümleri söz konusu edilmişti. Bundan dolayı yüce Allah'a hamdederiz. [120]

44. Siz insanlara iyiliği emredip kendinizi unutur musunuz? Halbuki Kitab'ı da okuyup durursunuz. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?

Buyruğuna dair açıklamalarımızı dokuz başlıkta ele alacağız.

1- Nüzul Sebebi:

"Siz insanlara iyiliği emredip kendinizi unutur musunuz?" buyruğu azar anlamında bir sorudur. Tefsir âlimlerinin açıklamalarına göre, maksat yahu-di alimleridir. İbn Abbâs der ki: Medine'de bulunan yahudilerden bir kimse müslümanlar arasından kendisi ile sıhrî akrabalığı, herhangi bir yakınlık veya süt akrabalığı bulunan kimseye: Üzerinde bulunduğun bu hal üzere sebat et ve - Muhammed (s.a)'ı kastederek- o adamın sana emrettiği şeyde kararlı ol. Çünkü onun emri haktır. Onlar insanlara bunu emrettikleri halde kendileri yapmıyorlardı. [\[121\]](#)

Yine İbn Abbâs'tan rivayet edildiğine göre yahudi âlimleri kendilerini ta-kib edenlere ve kendilerine uyanlara Tevrat'a uymayı emrediyor fakat Mu-hammed (s.a)'ın niteliklerini inkâr etmek suretiyle de Tevrat'a aykırı hareket ediyorlardı.

İbn Cureyc der ki: Yahudi âlimleri, Allah'a itaate teşvik ediyor, buna karşılık bizzat kendileri Allah'a isyanı gerektirecek günahları işliyorlardı.

Bir diğer grup da şöyle demiştir: Sadaka vermeye teşvik ettikleri halde kendileri cimrilik gösteriyorlardı. Bu rivayetlerin ifade ettikleri anlam birbirlerine yakındır.

İşarî tefsir ile uğraşanlardan birisi de şöyle demiştir: Yani sizler anlamların hakikatlerini, insanların yerine getirmelerini isterken bizzat kendiniz bu anlamların zahirî şekillerine aykırı hareket ediyorsunuz. [\[122\]](#)

2- Kendilerini Unutup Başkalarına İyiliği Emredenlerin Azabı:

Bu durumda olanların azaplarının şiddeti ile ilgili olarak Hammâd b. Seleme, Ali b. Zeyd'den, o Enes'ten _Hyle dedi

leme, Ali b. Zeyd'den, o Enes'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir. Rasulul-lah (s.a) buyurdu ki: "İsra'ya götürüldüğüm gece dudakları ateşten makaslarla kesilen birtakım kimselerin yanından geçtim. Bunlar kimlerdir ey Cebrail, dedim. Bana şu cevabı verdi: Bunlar dünya ehlinde olan hatiplerdir. İnsanlara iyiliği emreder, Kitabı okudukları halde bizzat kendileri unutanlardır. Bunlar hiç akıl etmezler mi?" [\[123\]](#)

Ebû Uname'nin de rivayetine göre Rasulullah (s.a) şöyle buyumuşur: "İnsanlara iyiliği emredip de kendilerini unutanlar cehennem ateşinde bağırsaklarını sürüklerler. Onlara, siz kimsersiniz diye sorulur, şu cevabı verirler: Bizler

insanlara hayrı emrettiğimiz halde kendimizi unutan kimseleriz." [\[124\]](#)

Derim ki: Bu hadis-i şerifte leyyin bir ravi olan el-Husayb b. Cahder vardır ve İmam Ahmed bunu zayıf ravi kabul ederdi. Ancak İbn Maîn de bunu Ebû Galib'den, o Ebû Uname Suday b. Aclan el-Bahilî'den rivayet etmektedir. Ebû Galib ise -Yahya b. Maîn'in anlattığına göre- Halid b. Abdullah b. Es-id'in azadlısı Hazevver el-Kureşî'dir. Bahilelilerin azadlısı olduğu da söylendiği gibi, Abdurrahman el-Hadramî'nin azadlısı olduğu da söylenmiştir. Bu kişi ticareti için Şam'a, gider gelirdi. Yahya b. Maîn der ki: Bu hadisi salih (alınabilir) bir kimsedir. Diğer taraftan Müslim bunu Sahih'inde bu manada Üsa-me b. Zeyd'den şu şekilde rivayet etmiştir: Rasulullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kıyamet gününde adam gelir, cehenneme atılır. Bağırsakları karnından dışarıya fırlar. Değirmen merkebinin döndüğü gibi bağırsakları etrafında döner. Cehennemlikler onun etrafına toplanır şöyle derler: Ey filan, sen ma'rufu emreden münkerden alıkoyan bir kimse değil miydin? Şöyle der. Evet, böyle idim. Ma'rufu emreder fakat işlemezdim. Münkerden alı-koyar fakat kendim işlerdim." [\[125\]](#)

Derim ki: Sahih hadis ile âyetin lafızları maruf ve münkeri bilip bunların her birisinin gerektirdiği görevi yerine getirmenin vücubunu bilen bir kimsenin, bunları bilmeyen bir kimseye göre cezasının daha ağır olacağını gösterir. Çünkü o bu şekilde yüce Allah'ın yasaklarını küçümsüyor, hükümlerini hafife alıyor gibidir. Ve böyle bir kimse kendi bilgisiyle yararlanamayan kimsedir. Rasulullah (s.a) ise şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde azabı insanlar arasında en çetin olacak kimse yüce Allah'ın kendisini bilgisiyle faydalandırmadığı ilim adamı olacaktır." [\[126\]](#) Hadisi İbn Mace Sünen'inde rivayet etmiştir. [\[127\]](#)

3- Âyet-i Kerimedeki Azarın Sebebi:

Şunu bil ki -Allah seni başarılı kılsın- âyet-i kerimedeki azarlayıcı ifadeler iyiliği işlemeyi terketmekten dolayıdır. İyiliği emretmekten dolayı değildir. Bundan dolayı yüce Allah Kitab-ı Kerim'inde iyi amelleri emredip de onları işlemeyen birtakım kimseleri yermiş ve Kıyamet gününe kadar zaman boyunca okunacak bir buyruk ile onları azarlayarak: "Siz insanlara iyiliği emredip kendinizi unuttur

musunuz?" diye buyurmuştur. Fakih Mansur şu beyitlerinde ne güzel söyler:

"Bir topluluk var ki emrediyorlar

Kendilerinin yapmadıklarını

Şüphesiz bunlar delidirler, isterse onlar

Sar'aya tutulmasınlar."

Ebu'l Atahiye de der ki:

"Takvayı sanki sen takvalı imiş gibisin anlatıyorsun

Halbuki günahların kokusu senin elbisenden yayılıyor."

Ebû'l Esved ed-Düelî de şöyle demiştir:

"Bir huyu yasaklayıp da sen benzerini işleme

Böyle bir şey yaparsan bu senin için büyük bir ayıptır.

İşe kendinden başla, kendini sapıklıktan alıkoy.

Eğer vazgeçebilirsen o vakit sen hikmet sahibi bir kimsesin demektir.

O takdirde öğüt verirsen kabul edilir ve söylediklerine

Uyulur, öğrettiklerinin de faydası olur."

Ebû Amr b. Matar der ki:

Zühd sahibi, Ebû Osman el-Hirî'nin meclisinde bulundum. Dışarı çıktı ve öğüt vermek üzere oturduğu yerini aldı. Uzun boylu sustu. Ebu'l-Abbâs diye bilinen birisi ona şöyle seslendi: Bu susuşuna dair birşey söylemeyi uygun görür müsün? Bunun üzerine şöyle dedi:

"Takva sahibi olmayan bir kimse insanlara takvayı emrediyor,

Kendisi hasta olan bir doktor başkasını tedavi ediyor."

Bunun üzerine ağlamalar ve gürültüler yükselmeye başladı. [\[128\]](#)

4- İbretli Hikayeler (Kasas) Anlatma:

İbrahim en-Nehaî der ki: Üç âyet-i kerime dolayısıyla kısas anlatmaktan hoşlanmıyorum. Bunların birisi yüce Allah'ın: "Siz insanlara iyiliği emredip kendinizi unuttur musunuz?" buyruğudur, diğeri: 'Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?' (es-Saf, 61/2) buyruğu, diğeri ise "Size ettiğim yasağa kendim muhalefet etmek istemem" (Hud, 11/88) buyruğudur. Selm b. Amr da şöyle demektedir:

"Kendisi zahidlik etmediği halde insanlara zühdü tavsiye eden

Bir vaizin zahidlik öğütlemesi ne kadar çirkindir!

Eğer o zahidliğe samimi olarak çağırın birisi olsaydı

Sabah akşam onun kaldığı ev mescid olurdu.

Eğer o gerçekten dünyayı reddetmiş ise ne diye
İnsanlardan hediyeler bekliyor, bağışlar umuyor?
Halbuki rızık gördüğün kimselere pay edilmiştir
Siyahı da beyazı da onu ele geçiriyor."

el-Hasen, Mutarrıf b. Abdullah'a : Arkadaşlarına öğüt ver demiş, o da şu cevabı vermiş: Korkarım ki yapmadığım şeyleri söylerim. el-Hasen: Allah sana merhamet buyursun. Hangimiz söylediğini yapıyor ki? Şeytan ise böyle bir sonucu elde etmek istiyor. O vakit hiçbir kimse bir ma'rufu emretmez ve bir münkeri de yasaklamaz.

Malik, Rabia b. Ebi Abdurrahman'dan rivayetle der ki: Said b. Cübeyr'i şöyle derken dinledim: Herkes kendisinde olumsuz hallerden hiçbir eser kalmayınca kadar marufu emretmeyi, münkerden alıkoymayı bıraksaydı hiçbir kimse hiçbir marufu emretmez, hiçbir münkerden de alıkoymazdı. Malik der ki:

Gerçekten doğru söylemiştir. Bazı kusurları bulunmayan kim var ki? [\[129\]](#)

5- "İyilik"ın Anlamı:

Bu âyet-i kerimede geçen "iyilik (birr)"den kasıt itaat ve salih ameldir. Birr: Doğruluk, tilki yavrusu ve koyun pazarı gibi anlamlara da gelir. Arapların: "" şeklindeki sözleri, koyunlara ne şekilde seslenileceğim ve ne şekilde güdüleceklerini birbirinden ayırtedemez, anlamındadır. Buna göre bu kelime müşterek bir lafızdır. Şair der ki:

"Allah'ım, Rabbim, şüphe yok ki Bekroğulları işte önündedir
insanlar sana itaat ediyor, onlar ise sana isyan ediyorlar."

Şairin şu sözünde geçen "birr" kelimesinin kalp anlamına geldiği de söylenir:

"Ben onun yanında kalbin durumu gibi olurum ve ondan da yakın;

Malımı önüne bırakıyorum ve emirlerini gözlüyorum."

Burr, bilinen birşeydir (buğday demektir). Berr ise saygı ve ta'zim göstermek demektir. Anne-babasına ta'zim edip ikramda bulunan kimse hakkında berr ve

bârr çocuk denilir. [\[130\]](#)

6- İyiliği Emrederken Kendini Unutmak:

Yüce Allah'ın: "Kendinizi unutur musunuz?" buyruğundan kasıt, kendinizi terkeder o halde bırakır mısınız demektir. Unutmak, terketmek anlamına da gelir ve burada kasıt budur. Yüce Allah'ın: "Onlar Allah'ı unuttular, Allah da onları

unuttu" (et-Tevbe, 9/68); "Onlara verilen öğütleri unutmaları üzerine.." (el-En'am, 6/44) ile: "Ve aranızda faziletli davranışı unutmayınız" (el-Bakara, 2/237) buyruklarında "unutmak" hatırlamanın ve bellemenin zıddı anlamındadır. İleride de gelecek olan: "Âdem unuttu, bunun için onun soyundan gelenler de unuttu" hadisindeki unutmak da bu anlamdadır. Çokça unutan unutkan kimseye "nesyan" denilir.

Âyet-i kerimede geçen nefis (kendi) ise ruh demektir. Nefsi (canı) çıktı denilir. Şair Ebû Hirâş der ki:

"Salim kurtuldu ve onun nefsi (canı) ağzında idi

O ise ancak kılıcının kını ve kararlılığı ile kurtuldu."

Âyet-i kerimede geçen "nefs"in ruh anlamına geldiğinin delillerinden birisi de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Allah, ölümleri nefisleri (ruhları) vaktinde alır." (ez-Zumer, 39/42) İleride de geleceği üzere tefsir âlimlerinin bir grubunun görüşüne göre böyledir. Bu husus, Hz. Bilal'in Peygamber (s.a)'a söylediği -İbn Şihab yoluyla gelen- hadiste gayet açıktır: Ey Allah'ın rasulü, senin nefsin alan

kim ise benim de nefsimi o aldı. [\[131\]](#) Yine Hz. Peygamber'in Zeyd b. Eslem yoluyla gelen hadisteki şu sözü de böyledir: "Şüphesiz Allah, bizim ruhlarımızı

kabzetti. Dileseydi ruhlarımızı bir başka zamanda bize geri verirdi." [\[132\]](#) Bu iki hadisi de İmam Malik rivayet etmiştir. Konu ile ilgili en uygun görüş budur.

Nefs aynı zamanda kan anlamındadır. (Kanı aktı anlamında) nefsi aktı, denilir. Şair der ki:

"Nefslerimiz (kanlarımız) akıyor kılıçların keskin ucu üzerinde
Zaten silahların ucundan başka birşey üzere akmazlar."

İbrahim en-Nehaî de der ki: Akan bir nefsi (kanı) olmayanların suda ölmeleri halinde suyu pisletmezler.

Nefs aynı şekilde ceset anlamına da gelir. Şair der ki:

"Bana haberin ulaştığına göre Suhaymoğulları

el-Münzir'in nefsinin (cesedinin) kanını evlerine soktular." [\[133\]](#)

7- Kitabı Okuyup Durduğunuz Halde mi?...:

Yüce Allah'ın: "Halbuki Kitab'ı da okuyup durursunuz" buyruğu anlayan için çok büyük bir azar ihtiva etmektedir. "Kitab'ı da okuyup durursunuz" buyruğu Tevrat'ı da okursunuz demektir. Aynı şekilde onların davranışlarının benzerini yapan da onlar gibi olur.

"Tilâvefin aslı tâbi olmak demektir. Okumak anlamına gelen kıraat hakkında kullanılması da bundan dolayıdır. Çünkü uygun şekliyle ortaya çıkıncaya kadar harfler arka arkaya dizilerek kelimeler de birbirinin ardısına söylenirler. Uymak anlamına kullanıldığı takdirde masdarı "tuluv", okumak anlamına kullanıldığı zaman ise masdarı "tilâvet" şeklinde olur. Yine yardımsız bırakmak halinde de "tuluvv" masdarı kullanılır. Kalıntı anlamına ise "te-liyye" ile "tülâve" kullanılır. Hakkını bütünüyle alıncaya kadar işin arkasını bırakmamak için de bu kökten gelen kelime kullanılır. [\[134\]](#)

8- Akıllanmayacak mısınız?:

Yüce Allah'ın: "Hâlâ akıllanmayacak mısınız?" buyruğu, sizler hala kendinizi, sizi bu derece alçaltan böyle bir durumu işlemekten engellemeyecek misiniz, demektir.

Akl kelimesi engellemek anlamındadır. Deve yuları anlamına gelen "ikal" da burdan gelmektedir. Çünkü hareket etmesini engeller. Diğer taraftan diyet hakkında da "akl" tabiri kullanılır. Çünkü bu diyet, maktulun velisini caniyi öldürmekten ahkoyar. Kabızlık haline ve dilin tutulmasına "i'tikâl" denilmesi de bu anlam yakınlığından dolayıdır. Kaleye (ism-i mekân) olarak "ma'kil" denilmesi de bundandır. "Akl" aynı zamanda bilgisizliğin zıddıdır. Yine Arap kadınlarının kendisi ile hevdeçlerini örttüğü kırmızı bir kumaşa da bu isim verilir. Alkame der ki:

"Uzunlamasına ve yuvarlak süslü kumaşları kuşlar neredeyse kapıverecek Sanki o karından boşalan kırmızı kanları andırır."

İbn Fâris der ki: Kumaşlarda uzunlamasına nakış ve süslere "akl" denir. Dairemsi alanlara da "rakm" denilir.

ez-Zeccâc der ki: Akıllı kişi Allah'ın kendisine farz kıldığı şeylere uygun hareket eden, onları yerine getiren kimsedir. Bunların gereğince amel etmeyen kimse ise cahildir. [\[135\]](#)

9- Akıl:

Hak ehli aklın yaratılmış olduğunu , var olduğunu, kadim olmayıp mevcut bir varlık olduğunu ittifakla kabul ederler. Çünkü akıl yok olsaydı birtakım zatlara özel bir sıfat olmazdı. Onun varlığı sabit olduğuna göre kadim olduğunu söylemeye imkan olmaz. Çünkü -bu sûrede ve başka yerde yüce Allah'ın izniyle açıklanacağı üzere- yüce Allah'tan başka kadim bir kimsenin olmadığına dair kesin deliller vardır.

Felsefeciler ise aklın kadim olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Yine onlardan kimisi aklın insan bedeninde bulunan latif bir öz -cevher- olup ondan ışınlar saçıldığını kabul ederler. O bu durumuyla evde bulunan kandile benzer. Onun aracılığı ile, bilinen şeylerin hakikatleri birbirlerinden ayırde-dilir. Kimileri de şöyle der: Akıl mürekkep (kompleks) olmayan basit bir cevherdir. Ancak aklın bulunduğu yer hakkında farklı görüşler ortaya atmışlardır. Kimi felsefeciler onun yerinin dimağ (beyin) olduğunu söyler. Çünkü beyin duyuların merkezidir. Bir başka kesim ise onun yeri kalptir, demektedir. Çünkü kalp hayatın fişkırıldığı yer ve duyuların maddesidir.

Aklın bir cevher olduğu şeklindeki görüş tutarsızdır. Çünkü cevherler birbirlerini andırır. Eğer herhangi bir cevher akıl ise her cevherin de akıl olması gerekir.

Şöyle de denilmiştir: Akıl eşyayı, anlamlarının hakikatinden hareketle olduğu şekliyle idrâk eden araçtır. Bu görüş bir önceki görüşten doğruya daha yakın olmakla birlikte, idrakin canlının niteliklerinden olması bakımından yine doğru olmaktan uzaktır. Akıl bir arazdır. Onun böyle bir özelliğe (idrak etmek özelliğine) sahip olmasına imkan yoktur. Nitekim onun lezzet duyan ve arzulayan olması da imkansızdır.

Şeyh Ebû'l-Hasan el-Eş'ari ile Üstad Ebû İshak el-İsferayinî ve başka muhakkikler şöyle derler: Akıl ilmin kendisidir. Bunun delili de: Aklettim, fakat bilmedim yahut bildim, fakat akletmedim, denilmesidir.

Kadı Ebû Bekr de der ki: Akıl vaciplerin (varlığı zorunlu olanların) vücu-bunu, caizlerin (varlıkları mümkün olanların) caizliğini, müstahillerin (varlıkları imkansız olan şeylerin) müstahil oluşunu kesin olarak bilmek demektir. Ebû'l-Mealî, el-İrşad adlı eserinde bu tarifi tercih ederken el-Burhan adlı eserinde ise, akıl kendisi aracılığıyla bilgileri idrak etmenin mümkün olduğu bir niteliktir, tarifini tercih etmiş ve Kadının (Ebû Bekir'in) görüşüne itiraz ederek kabul ettiği bu görüşün tutarsızlığına dair deliller getirmiştir.

Yine Ebû'l-Mealî el-Burhan adlı eserinde el-Muhasibî'nin: Akıl insanın fit-ratındaki bir güçtür dediğini nakletmektedir.

Üstad Ebû Bekr ise Şafii ve Ebû Abdullah b. Mücahid'den, akıl ayırdede-bilme aracıdır, dediklerini nakletmektedir. Ebû'l-Abbâs el-Kalanîsî'den ise "akıl ayırdetme gücüdür" dediğini, el-Muhasibî'den de: "akıl nurlar ve basiretlerdir" dediğini nakletmekte; daha sonra bu görüşleri sınıflandırarak çeşitli şekillerde yorumlamakta ve şöyle demektedir: Uygun olan ise Şafii'den ve İbn Mücahid'den böyle bir naklin sahih olmayacağıdır. Çünkü "araç" ancak müsbet aletler hakkında kullanılır. Arazlar hakkında kullanılması ise mecazîdir. Yine akıl hakkında "o bir güçtür" diyenlerin görüşü de böyledir. Çünkü güçten akıl ile kavranılabilen sadece kudrettir. el-Kalanîsî ise ifadelerini kelime anlamlarını alabildiğine genişleterek kayıtsız bir şekilde kullanmıştır. el-Muhasibî de bu şekilde davranmıştır. Akıl aslında ne surettir, ne nur (ışık)tır. Ancak onun vasıtası ile nurlar ve basiretler elde edilir.

İnşaallah bu sûrede tevhid âyeti [\[136\]](#) açıklanınca aklın faydasına dair açıklamalar gelecektir. [\[137\]](#)

45. Bir de sabır ve namaz ile yardım isteyiniz. Şüphesiz ki o, hâşi'lerden eğenlerden başkasına elbette ki ağır gelir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlıkta ele alacağız:

1- Sabır:

Sabır sözlükte, alıkoymak, engellemek demektir. Filan kişi sabr yolu ile öldürüldü, denildiği zaman, ölünceye kadar alıkonuldu, engellendi demektir. Kendi nefsimi bir şeye karşı sabrettim dendiğinde, kendimi o şeyden alıkoydum, engelledim, demek olur. Hadis-i şerifte nehyedilen "el-masbûra" [\[138\]](#) ise ölünceye kadar hapsedilen anlamındadır. Ona (şeddeli peltek se ile) "el-mücesseme" de denilir. Şair Antere der ki:
"Hür olarak bunu bilerek sabrettim

Korkağın canı gözetleyip durunca benimki sebat gösteriyordu." [\[139\]](#)

2- İtaate Devam ve Aykırı Hareket Etmeyerek Sabır:

Yüce Allah, Kitab-ı Kerim'inde itaate devam etmek ve emirlerine muhalefetten uzak durmak suretiyle sabrı emrederek "sabrediniz" diye buyurmuştur. Filan kişi

masiyetlere karşı sabredicidir denilir. Masiyetlere karşı da sabretti mi, itaat üzere sabrediyor demektir. Bu hususta söylenen en doğru görüş budur. en-Nehhâs der ki: Musibete karşı sabreden kimseye "sabredi-ci" denilmez. Böyle bir kimse hakkında şu şeye karşı sabırlı tabiri kullanılır. Eğer mutlak olarak sabredici tabiri kullanılırsa, bu yaptığımız açıklamaya göre anlaşılmalıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sabredenlere ecirleri şüphesiz hesapsızca verilir." (ez-Zumer, 39/10) [\[140\]](#)

3- Sabır ve Namaz:

Yüce Allah "sabır ve namaz ile" buyruğuyla önemine işaret etmek üzere sair ibadetler arasından özellikle namazı zikretmiştir. Peygamber (s.a) da bir sıkıntı ile karşı karşıya kaldı mı hemen namaza koşardı. [\[141\]](#) Nitekim rivayet edildiğine göre Abdullah b. Abbâs'a, yolculukta bulunduğu bir sırada kardeşi Kusem'in -bir başka görüşe göre kızının- vefat haberi verilir, istircada bulunur (inna lillah ve inna ileyhi raciûn der) ve şöyle der: Bu bir avretti ki Allah onu setretti. İhtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olduğumuz bir varlığımız-dı. Allah bu sorumluluğumuzu kaldırdı ve Allah'ın bizim için önden gönderdiği bir ecirdir. Daha sonra yolun bir kenarına çekildi, namaz kıldı, arkasından "Bir de sabır ve namaz ile yardım isteyiniz" buyruğunu okuyarak bineğine doğru gitti. [\[142\]](#) Bu açıklama şekline göre burada geçen "namaz" şer'i hüviyetiyle bilinen namazdır. Başkaları ise burada sözü geçen "namaz"ın sözlükte bilinen anlamıyla dua etmek olduğunu söylemişlerdir. Bu açıklama şekline göre, bu âyet-i kerime yüce Allah'ın şu buyruğuna benzer: "Ey iman edenler; bir toplulukla karşılaştığınız zaman sebat gösterin ve Allah'ı çokça anın." (el-Enfal, 8/45) Çünkü sebat göstermek sabrın kendisidir, zikir ise duadır. Üçüncü bir görüş: Mücahid dedi ki: Bu âyet-i kerimede sözü geçen sabır oruçtur. Bundan dolayıdır ki ramazana "sabır ayı" denilmiştir. Bu görüşe göre bu âyet-i kerimede namaz ve oruç, aralarındaki ilişki dolayısıyla bir arada gelmiştir. Çünkü oruç, şehvetlerden ahkoyar, dünyaya karşı zühdü telkin eder. Namaz ise münkerden ve ahlaksızlıktan ahkoyar, insanın kalbine huşu verir ve namazda insana âhireti hatırlatan Kur'an okunur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[143\]](#)

4- Sabır ve Nefse Karşı Cihad:

Eziyetlere ve itaatlere karşı sabırlı olmak, nefse karşı cihad etmek, nefsi arzularından uzak tutmak ve ileri gitmesini engellemek türünden bir davranıştır. Bu, peygamberlerin ve salihlerin huyları (ahlakı) cümlesindendir. Yalîya b. el-Yeman der ki: Sabır Allah'ın sana rızık olarak verdiği halden başkasını temenni etmemek, Allah'ın senin için hükmetmiş olduğu dünya ve âhi-rete dair hükümlerine rıza göstermektir.

eş-Şa'bi de der ki: Ali (r.a) şöyle buyurmuştur: Sabrın imana göre durumu, başın cesede karşı konumu ayarındadır.

Taberi der ki: Ali (r.a) gerçekten doğru söylemiştir. Çünkü iman, kalb ile bilmek, dil ile ikrar etmek, azalarla amel etmektir. Azalarıyla amel etmeyi sürdürmeyen ve sabır göstermeyen bir kimse mutlak anlamıyla imana hak kazanamaz. Şer'i emirler gereğince amel etmek üzere sabretmek, kendisi olmadıkça cesedinin tam olması sözkonusu olmayan insanın başına benzer. [\[144\]](#)

5- Diğer Ameller ile Sabrın Mükâfatı Arasında Bir Karşılaştırma:

Yüce Allah, amellerin karşılığını nitelemiş ve onlar için belli bir sınır tesbit ederek şöyle buyurmuştur: "Güzellikle (hayırlı amelle) gelen için getirdiğinin on misli (ecir) vardır." (el-En'am, 6/160) Allah, yolunda sadaka vermenin mükâfatının daha fazla olduğunu bize bildirmektedir: "Mallarını Allah yolunda infak edenlerin hali, yedi başak bitiren ve her başağında yüz tane bulunan tek bir tohum gibidir." (el-Bakara, 2/261) Buna karşılık sabredenlerin ecrinin karşılıksız olduğunu beyan buyurmuş ve sabreden kimseleri överek şöyle buyurmuştur: "Sabredenlere ecirleri şüphesiz hesapsız verilir." (ez-Zumer, 39/10); "Kim de sabreder ve bağışlarsa şüphesiz ki bu büyük işlerdendir." (eş-Şûrâ, 42/43)

Şöyle bir açıklama da yapılmıştır: Yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki sabredenlere ecirleri hesapsız verilir" buyruğunda sözü geçen "sabredenler" oruç tutanlardır. Çünkü yüce Allah, sahih bir kudsî hadisinde Peygamber (s.a)'dan gelen rivayete göre: "Oruç benim içindir, onun mükâfatını verecek olan da benim" diye

buyurmaktadır. [\[145\]](#) Burada tıpkı sabır hakkında da sözkonusu etmediği gibi oruç hakkında da miktarı belli bir sevabı zikretmemektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[146\]](#)

6- Allah da Kendi Yüce Zatını "Sabr" ile Nitelemiştir:

Sabrın fazilet ve üstünlüğünü belirten hususlardan birisi de şanı yüce Allah'ın kendi zatını sabır ile nitelemiş olmasıdır. Nitekim Ebû Musa (r.a)'ın rivayetine göre, Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "İşittiği rahatsızlık verici bir söze karşı hiçbir kimse yahutta hiçbir şey yüce Allah'tan daha sabırlı değildir. Çünkü insanlar Allah'ın oğlu olduğunu ileri sürüyorlar buna karşılık O, onlara afiyet vermekte, onları nızıklandırmaktadır." Bu hadisi Buhârî rivayet etmiştir. [\[147\]](#)

Mezhep âlimlerimiz şöyle demiştir: Şanı yüce Allah'ın sabır ile nitelendirilmesi hilm anlamındadır. Yüce Allah'ım hilm (halim olmak) ile nitelendirilmesinin anlamı ise, hak edenlerin cezasını geciktirmesi demektir. Sabırlı olmakla nitelendirilmesine dair Kur'an-ı Kerim'de herhangi bir buyruk vârid olmuş değildir. Bu Ebû Musa'dan rivayet edilen hadis-i şerifte vârid olmuştur. Ehl-i Sünnet de bunu hilm anlamında almış ve böyle açıklamıştır. Bu açıklamayı İbn Fûrek ve başkaları zikrederler. Ayrıca yüce Allah'ın isimleri arasında kendisine isyan edenlere karşı halîm olduğunun aşırı derecede olması dolayısıyla güzel isimleri arasında "es-Sabûr (çok sabırlı)" ismi de zikredilmektedir. [\[148\]](#)

7- Hâşi' Olmayanlara Namaz mı Daha Ağır Gelir Oruç mu?:

Yüce Allah'ın "Şüphesiz ki o... ağır gelir" buyruğunda yer alan "şüphesiz ki o"daki zamirin yalnızca namaza mı ait olduğu yoksa burada oruç anlamına gelen "sabr"a da mı ait olduğu hususunda müfessirlerin farklı görüşleri vardır. Yalnızca namaza ait olduğu söylenmiştir. Buna sebep olarak da namazın nefse oruçtan daha ağır gelişini ve nefsin gözünde daha büyük gö-rülüşünü göstermişlerdir. Çünkü namazda nefisler alıkonulmakta hapsedilmektedir. Oruçta sadece arzu ve şehvetlerin önü alınmaktadır. Bir ya da iki arzusu engellenen bir kimse bütün arzulanndan alıkonulan bir kimse gibi değildir. Oruçlu bir kimsenin kadınlara, yiyecek ve içeceklere duyduğu arzu engellenmiştir. Bundan sonra ise konuşmak, yürümek insanlarla karşı karşıya kalmak gibi bakmak ve benzeri arzulardan istediği gibi faydalanabilir ve kendisine yasak kılınan arzular yerine bu gibi şeylerle teselli bulabilir. Namaz kılan kimse ise bütün bunlardan alıkonulur. Namazda bütün azaları, bütün arzu ve şehvetlerinden alıkonulur, bağlanır. Durum böyle olduğuna göre namaz nefse daha zor ve ağır gelir, ona karşı direnmek daha çetin bir haldir. İşte bundan dolayı burada yüce Allah, (tekil zamir kullanarak) "şüphesiz ki o., ağır gelir" diye buyurmaktadır.

Bir diğer görüşe göre, buradaki zamir her ikisine de (namaza da, sabra veya onun anlamında olan oruca da) aittir. Ancak burada çoğunlukla vukuu görülen

namaz kastedilmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Altın ve gümüşü biriktirip de onu (yani altın ve gümüşü) Allah yolunda in-fak etmeyenler.." (et-Tevbe, 9/64); "Onlar bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman seni ayakta bırakıp ona doğru yöneldiler." (el-Cum'a, 62/11) diye buyurmakta, burada ilk âyet-i kerimede zamir daha çok kullanılan ve saklanan olduğundan dolayı gümüşe; ikinci âyet-i kerimede ise tekil olan zamir daha önemli ve daha üstün ve değerli olduğundan dolayı da ticarete aittir.

Şöyle bir açıklama da yapılmıştır: Sabır namazın kapsamına girdiğinden dolayı zamir namaza aittir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Daha doğru olan Allah'ı ve Rasulünü hoşnud etmeleridir." (et-Tevbe, 9/62) Burada "her ikisini de hoşnut etmeleridir" anlamını verecek şekilde tesniye (ikil) zamir kullanılmamıştır. Çünkü Allah'ın rasulünü razı etmek yüce Allah'ı razı etmenin kapsamı içerisindedir. Şairin şu beyiti de böyledir:

"Gerçek şu ki genç delikanlılık ile simsiyah saçlar
Zora düşmedikçe delilik olur."

"Şair, burada "her ikisi de zora düşmedikçe" demeyip zamiri sadece genç delikanlılığa ait kılmıştır. Çünkü saçın siyahlığı da onun kapsamı içerisindedir.

Bir diğer açıklamaya göre zamir her ikisine de ayrı ayrı gitmekte fakat ifadenin kısa olmasını sağlamak üzere hazfedilmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Biz Meryem'in oğlunu ve anasını bir âyet (alamet, belge) kıldık." (el-Mu'minin, 23/50) Burada "iki âyet" denilmeksizin "bir âyet" demekle yetinilmiştir. Şairin şu sözleri de bu türdendir:

"Kiminin evi barkı Medine'dedir

Ben ve Kayyar ise orada bir garib(iz)"

Burada kastı: İkimiz garibiz, şeklindedir.

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Her bir kederin bir genişlik zamanı vardır

Sabah ve akşam ile onunla beraber iflah olunmaz."

Şair burada, ikisiyle beraber iflah olunmaz, demek istemiştir.

Bir diğer açıklamaya göre zamir, sabır ve namazın sözkonusu edilmesi dolayısıyla her ikisinin manen ihtiva ettiği ibadete râcidir.

Bir diğer görüşe göre ise zamir masdara aittir. Bu ise "yardım isteyiniz" emrinin gerektirdiği "yardım dilemek" masdarıdır.

Bir başka açıklama şekline göre bu Muhammed (s.a)'ın çağırışını kabul etmeye racidir. Çünkü sabır ve namaz Hz. Peygamber'in kendisine çağırdığı şeyler arasındadır.

Bir diğer açıklama şekline göre ise bu zamir Ka'be'ye racidir. Çünkü namaz

kılma emri ona yönelmek suretiyle gerçekleştirilir. "Büyüktür" buyruğu buradaki ağır ve zor gelir, demektir.

"Bunlardan istisna ise hâşi'lerdir." Yani onlardan başkalarına ağır gelir, hâ-şi'lere ise hafif gelir. Meanî âlimleri de derler ki: Ezelde Allah tarafından seçilme ve hidâyete iletilme özellikleriyle desteklenen kimselerin dışındakilere bu ağır gelir, demektir. [\[149\]](#)

8- Huşu Sahipleri, Hâşi'ler:

Yüce Allah'ın: "hâşi'lerden başkasına elbette ağır gelir" buyruğunda sözü geçen "el-hâşiûn" kelimesi mütevazi, alçakgönüllü anlamına gelen "hâşi'" kelimesinin çoğuludur. Huşu: Bir kısmı azalarda sükûn ve alçakgönüllülük şeklinde ortaya çıkan nefsî bir haldir. Katade der ki: Huşu kalpte olur. Namazda ise korkmak ve kişinin gözünü (sağa sola bakmaktan) alıkoymasındır. ez-Zeccâc der ki: Hâşi' kişi, alçalışın ve alçakgönüllülüğün, tevazu-un etkileri üzerinde görülen kimse demektir. Evin, bayındırken harabeye dönüşmesi gibi. Asıl anlamı işte budur. Şair Nâbiğa da şöyle der:

"Sürmeyi andıran bir kül ki sonradan farkedebiliyorum;

Bir havuz dibini andıran bir ark ki çatlak ve yıkık."

Hâşi' yer, yolu bilinmeyen yer demektir. Seslerin kesilmesi halinde de bu kelime kullanıldığı gibi balgam türü tükürdüğü takdirde yine bu kelime de kullanılır. Gözünü sağa sola bakmaktan alıkoyan kimse hakkında da bu tabir kullanılır. Huş'a ise, gevşek arazi parçası demektir. Nitekim hadis-i şerifte:

"(Ka'be) su üzerinde gevşek bir arazi parçası idi. Daha sonra (yeryüzü) oradan yuvarlatılıp döşendi" [\[150\]](#) diye bu-yurulmaktadır.

"Hâşi' bir belde" toz topraktan dolayı konaklayacak yeri bulunmayan belde demektir.

Süfyan es-Sevrî anlatıyor: el-A'meş'e huşû'un ne olduğunu sordum, bana, ey Sevrî dedi. İnsanlara imam olmak istiyorsun bununla birlikte huşû'un ne olduğunu bilmiyorsun. Ben İbrahim en-Nehaî'ye huşû'un ne olduğunu sordum, o da bana şöyle dedi: Uaymiş (A'meşcik) İnsanlara imam olmak istiyorsun bununla birlikte huşû'un ne olduğunu bilmiyorsun. Şunu bil ki huşu sert kuru şeyler yemek, kalın ve sert elbiseler giymek, başı öne eğik durmak değildir. Huşu, şerefli olanı da sıradan olanı da hak açısından eşit görmendir. Allah'ın sana emrettiği bütün farzlarda Allah için huşu duymandır. Ömer b. Hat-tab, başını önüne eğmiş bir delikanlı görür de ona: Ey filan, başını kaldır, der. Çünkü huşu

kalpte bulunandan başka birşey değildir.

Ali b. Ebi Talib de şöyle demiştir: Huşu' kalptedir. Ve müslüman kişiye karşı yumuşak davranmandır. Namazında sağına soluna iltifat etmemektir. Bu husus yüce Allah'ın: "Namazlarında huşu duyan mü'minler muhakkak felaha ermişlerdir." (el-Mü'minun, 23/1-2) buyruğunu açıklarken güzel bir şekilde ele alınıp açıklanacaktır.

Her kim kalbinde bulunandan daha ileride bir huşû'u insanlara izhar e-der, gösterirse şüphesiz ki, böyle bir kimse onlara nifak üstüne nifak izhar etmiş olur. Sehl b. Abdullah der ki: Teni üzerindeki her bir kıl huşu sahibi olmadıkça kişi hâşi'lerden olmaz. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ondan dolayı Rablerinden korkanların derileri titrer." (ez-Zumer, 39/23)

Derim ki: İşte övülmeye değer olun huşu budur. Çünkü korku (havf) kalbe yerleşti mi zahir huşû'u da beraberinde getirir. Kişi bunu bertaraf etme imkânını bulamaz. Ondan dolayı sen böyle bir kimseyi başını önüne eğmiş, edepli ve alçakgönüllü bir görünüme sahip görürsün. Selef ise, bu tür dışa yansıyan davranışlarını mümkün olduğu kadar gizlemek için olanca gayretlerini harcarlardı. Yerilen, seilmeyen huşu ise insanın öyle olmadığı halde kendisini öyle göstermesi, içinden gelmediği halde ağlaşır olması ve başını sun'i bir şekilde önüne eğmesidir. Nitekim cahiller, kendilerine iyi bir gözle bakılsın, saygı duyulsun diye böyle yapmaya kalkışır. Bu ise şeytanın bir aldatması, insan nefsinin insanı kandırmasıdır. el-Hasen'in rivayet ettiğine göre adamın birisi Ömer b. el-Hattab'ın yanında üzülyormuş gibi iç geçirir. Hz. Ömer ona elini yumruk yapıp vurur. Hz. Ömer, konuştuğu zaman sesini işittirir, yürüdüğü zaman hızlı yürür, vurduğu zaman da acıttırdı. Bununla beraber o, gerçekten ibadete düşkün ve samimi bir kimse idi, gerçek manada huşu sahibi bir kişi idi.

İbn Ebi Necih'in rivayetine göre de Mücahid şöyle demiştir: Hâşi'ler gerçek mü'min olan kimselerdir. [\[151\]](#)

46. Onlar ki gerçekten Rablerine kavuşacaklarını ve sonunda gerçekten yalnız O'na dönücü olduklarını zannederler (bilirler).

Burada "Onlar ki., zannederler" buyruğu "hâşi'ler"in sıfatıdır. Burada "zannetmek" çoğunluğun görüşüne göre; yakîn yani kesin olarak bilmek anlamın dadır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında da böyledir: "Ben zaten muhakkak hesabıma kavuşacağımı zannetmiş idim (kesinlikle biliyordum). " (el-Hâkka, 69/20) "Günahkârlar ateşi görünce içine düşeceklerin kendileri olacaklarını

zannedeceklerdir (bileceklerdir)." (el-Kehf, 18/53) Dureyd b. es-Simme de der ki:

"Onlara: Silahlar kuşanmış soyluları, sık örülmüş zırhlar giyinmiş Atlılardan ibaret olan iki bin kişi hakkında zanmnızı söyleyiniz, dedim." Ebû Davud da der ki:

"Borçluların nice kederlerini açıp giderdim

Nice gizlilikler vardır ki onları zanlarla açığa çıkardım."

Bu âyet-i kerimede "zan" kelimesinin, asıl anlamında kullanılmış olması da uygundur, denilmiştir. O takdirde bu ifadeler arasında "günahlanya" kelimesi de takdiren kastedilmiş olur. Yani onlar, Allah'ın huzurunda günah-larıyla karşılaşacaklarını ve bu halleriyle O'na döneceklerini umarlar. Bu açıklamayı el-Mehdevî ile el-Maverdî zikretmiştir.

İbn Atiyye ise bu konuda şöyle der: Böyle bir açıklamada zorlama vardır.

el-Ferra'nın iddiasına göre ise "zan", yalan anlamına da kullanılır. Ancak Basralılar böyle bir anlamını bilmemektedirler.

Zarının aslı ve temeli, iki taraftan birisine meyletmekle birlikte, şek ve şüphe etmektir. Kimi zaman yakîn anlamında kullanıldığı da olur. Bu âyet-i kerime ve başkalarında olduğu gibi. Fakat duyu organları ile hissedilecek seviyeye gelmiş olan şeyler hakkında kullanılmaz. Araplar hazırda bulunan, görülen bir adam hakkında; "bunun bir insan olduğunu zannediyorum" demezler. O bakımdan henüz duyu organlarının kapsamına girmemiş şeyler hakkında bu kelimenin kullanıldığı görülmektedir. Bu âyet-i kerimede ve şiirlerde görüldüğü gibi. Ayrıca yüce Allah'ın: "İçinedüşeceklerin kendileri olacaklarını zannedeceklerdir" (el-Kehf, 18/53) buyruğunda da olduğu gibi.

Yakîn (kesin bilgi ve kanaat)in zan anlamına kullanıldığı da olur. Buna dair açıklamalar sûrenin baş taraflarında geçmişti. Günlük konuşmalarımızda: Onun hakkında kötü zan besledim, onun hakkında kötü zanda bulundum anlamında "zan" kelimesinin başı elif lam'sız ve elif lam'lı da kullanılır.

"Rablerine kavuşmak"tan kasıt, Rablerinin amellerine vereceği karşılıkları görmektir. Ondan sonra gelen "ona" kelimesindeki zamirin "Rablerine" ait olduğu söylendiği gibi, onun amellerine vereceği karşılığa döneceklerdir, anlamında olduğu da söylenmiştir. "Dönücü olduklarını zannederler" buyruğu, öldükten sonra dirilişi, amellerin karşılığını görmeyi ve en yüce hükümdarın huzuruna çıkmayı ikrar etmek demektir. [\[152\]](#)

47. Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetimi ve sizi âlemler üzerine gerçekten

üstün kıldığımı hatırlayın.

Yüce Allah'ın: "Ey İsrailoğulları size verdiğim nimetlerimi.. hatırlayın" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[153\]](#)

"Ve sizi âlemler üzerinde gerçekten üstün kıldığımı hatırlayın." Burada "âlemler"den kasıt kendi çağdaşları olan âlemlerdir. Her dönemin insanlarına "âlem" denilir. Onlardan peygamberler geldiğinden dolayı bütün âlemlerden üstün kılındıkları şeklinde de açıklanmıştır ki bu özellik yalnız onlarda vardır, başkalarına verilmemiştir. [\[154\]](#)

48. Ve öyle bir günden korkun ki, kimsenin kimseye hiçbir faydası olamaz. Kimsenin şefaati kabul olunmaz. Ondan bir fidye alınmaz ve onlara yardım da edilmez.

Kendisinden Korkulması Gereken Bir Gün:

"Ve öyle bir günden korkun ki kimsenin kimseye hiçbir faydası olamaz" buyruğundaki emir tehdit anlamındadır. "Takva"nın mahiyetine dair açıklamalar önceden yapılmıştır. "Bir gün"den kastedilen, o gündeki azap ve dehşetlerdir, sözkonusu gün, Kıyamet günüdür. [\[155\]](#)

"Kimsenin kimseye hiçbir faydası olamaz" buyruğu, hiçbir kimse başkasının günahından dolayı sorumlu tutulamaz ve kimse başkasının başına gelecek azabı bertaraf edemez, demektir. "“ harf-i cerri ile geçişli yapıldığı gibi (v) harf-i cerri ile de geçişli yapılır. Âyet-i kerimede geçiş birincisi ile yapılmıştır. (v-«) harfi ile geçiş örneği de şairin şu beyitidir:

"Sözde durmamak insanlar arasında bir utançtır

Hür bir kimse ise (kaçan düşmanın) topukları ile yetinir."

Hz. Ömer yoluyla gelen hadiste de şöyle denilmektedir:

"Suyu suya döktüğün takdirde bu sana yeterli gelir." Demek istiyor ki, sen suyu yerde bulunan sidiğin üzerine dökersen ve o su da o yer üzerinden akarsa orası temiz olur. Bunun için ayrıca o yeri yıkamaya, suyu bir bezle veya başka bir şeyle kurutmaya -çoğu kimsenin yaptığı gibi- gerek yoktur.

Sahih hadiste de Ebû Burde b. Niyar'dan, gelen rivayette kurban kesme ile ilgili olarak şöyle buyrulmaktadır: "Senden sonra artık kimse için yeterli olmayacaktır." [\[156\]](#)

Buna göre âyet-i kerimede geçen "faydası olamaz" buyruğunun anlamı, eğer sorumlu olmayacaksa bile hiçbir nefsin bir başka nefse faydası olmaz, onu korumaya yeterli gelmez. Şayet günahı varsa, o takdirde her bir nefsin sahip olduğu hasenat, iyilikler, onun üzerindeki haklar karşılığında, onun tercihi sözkonusu olmaksızın (hak sahiplerine) fayda verir, onun üzerindeki haklar ödenir ve hak sahibine menfaat sağlar. Nitekim Ebû Hureyre'den gelen rivayete göre Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Her kim müslüman bir kardeşinin namusuna yahut herhangi bir hakkına karşı bir zulüm işlemiş ise, dinarın ve dirhemini bulunmayacağı bir gün gelmeden önce ondan helallik dilesin. Çünkü (o günde haksızlık yapanın) şayet salih bir ameli var ise, yaptığı haksızlık kadar o salih amelinden alınır. Eğer hasenatı yok ise haksızlık yaptığı arkadaşının

günahlarından alınır, ona yükletilir."^[157] Bu hadisi Buhârî rivayet etmiştir. Bunun bir benzeri de Hz. Peygamber'in müflis hakkındaki diğer hadis-i şerifidir.

^[158] Biz, bu hadis-i şerifi Tezkire (adlı) eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Bunu da Müslim rivayet etmiştir.

Âyet-i kerimede geçen “” kelimesi “” şeklinde, te ve sondaki hemze harfleri ötreli olarak da okunmuştur.

Bu şekildeki okuyuşa göre anlamın değişmeyeceği söylenmiştir. Kimileri aralarında fark gözeterek birinci okuyuşa göre ödemek ve mükâfat vermek anlamındadır. İkinci okuyuşa göre ise, fayda vermek ve yeterli gelmek anlamına gelir denilmiştir. Şair'in şu beyitinde olduğu gibi:

"Bütün âlemlerin işlerine yeterli geldin fakat Ancak kamil oğlu kamil olan kimse yeterli olur."^[159]

3- Şefaath Kelimesinin Sözlük Anlamı:^[160]

Yüce Allah'ın: "kimsenin şefaati kabul olunmaz" buyruğunda yer alan "şefaath" kelimesi iki, çift anlamına gelen "eş-şepden alınmadır. Meselâ; tek iken onu çift kıldım, demek isterken bu tabir kullanılır. Şuf a kelimesi de buradan gelmektedir. Çünkü şuf a kelimesiyle ortak, ortağının malını kendi malına katar. Şefi', şuf a hakkının sahibi ve şefaath sahibi demektir. "Şâfi' dişi deve" ise; arkasından gelen yavrusu olduğu halde hamile kalan dişi deve demektir. "Şefti' dişi deve* ise, bir defada iki defa kadar süt veren dişi deve demektir. Bir kimseden şefaath dilemeyi ifade etmek için "istişfâ" masdarından gelen kelimeler kullanılır.

Buna göre "şefaath" kendi makamına ve aracı yaptığına başkasını da ilave edip

katman demektir. O halde "şefaât" gerçek anlamı ile kendisi katında şefaât istenilen (el-müşaffa')ın yanında şefî'in (şefaati istenenin) makamını açığa çıkarmayı ve onun menfaatini meşfu'a (kendisine şefaât edilene) ulaştırmayı ifade eder. [\[161\]](#)

4- Şefaât Haktır:

Hak ehlinin görüşüne göre şefaât haktır. Mu'tezile ise şefaati reddetmiş ve cehenneme giren günahkâr mü'minlerin ebediyyen azapta kalacaklarını kabul etmişlerdir. Halbuki peygamberlerin ümmetlerinden muvahhid olup günahkâr ve asî olan birtakım kimselerin meleklerin, peygamberlerin, şehidle-rin ve salihlerin şefaatine nail olacaklarını ifade eden haberler ardı arkasına gelmiş ve birbirini desteklemektedir. Kadı, Mu'tezile'nin görüşünü reddederken iki esasa dayanmaktadır. Bunların birincisi mana itibariyle tevatür derecesine ulaşan sayılamayacak kadar çok haberler, ikincisi bu haberleri kabul etmek hususunda selefin icmâ" etmesi, onlardan herhangi bir kimsenin her-hangi bir asırda bu haberleri reddetmemesidir. Şefaate dair haberlerin açıktan açığa rivayet edilmesi selefin bunların sıhhati üzere icmâ'da bulunup bu haberleri kabul etmeleri hak ehlinin inancının doğruluğunun, buna karşılık Mu'tezile^öin tuttukları yolun tutarsızlığının kesin delilidir.

Mu'tezile (ve bu görüşü savunanlar) şöyle diyebilir: Kur'an-ı Kerim'de va-rid olmuş birtakım naslar şefaatin gerçekleşeceğine dair haberleri reddetmeyi gerektirmektedir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Zalimler için ne şefkatli bir dost, ne de şefaati kabul edilir bir şefaâtçi olacaktır." (el-Mu'min, 40/18) Mu'tezile der ki: Büyük günah sahipleri ise zalimlerdir. Bir başka yerde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kim bir kötülük yaparsa onunla cezalanır." (en-Nisa, 4/123) Ayrıca "kimsenin şefaati kabul olunmaz" da buyurulmaktadır.

Bunlara cevap olmak üzere deriz ki: Bu âyet-i kerimeler bütün zalimler hakkında genel değildir. O bakımdan bu âyet-i kerimeler herkesi ve bütün kötülük işleyenleri kapsamaz. Bunlardan kasıt sadece kafirlerdir, mü'minler bu kapsamın dışındadır. Bunun delili ise bu hususta bize ulaşan haberlerdir. Diğer taraftan şanı yüce Allah, birtakım kişilerin lehine şefaatte bulunulacağını ifade buyururken, birtakım kişilere de şefaatte bulunulmayacağını beyan buyurmuştur. Meselâ; kâfirlerin niteliklerini açıklarken şöyle buyurmaktadır: "Onlar ancak O'nun rızasına nail olan kimselere şefaât ederler." (el-Enbiya, 21/28); "O'nun nezdinde şefaât, kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez." (Sebe',

34/23) İşte bu buyrukların genelinden şunu anlıyoruz: Şefaate mü'minlere fayda verir, kafirlere fayda vermez. Diğer taraftan müfessirler yüce Allah'ın: "Ve öyle bir günden korkun ki kimsenin kimseye hiç bir faydası olamaz, kimsenin şefaati de kabul olunmaz." (el-Bakara, 2/48) buyruğunda kastedilenin herkes değil, sadece kâfir kimselerin kastedildiğini görüş birliği halinde (icma ile) ifade etmişlerdir. Bizler her ne kadar her asi ve zalimin genel olarak azaba uğrayacağını kabul ediyorsak da, bunların ebediyen cehennemde kalacaklarını söylemiyoruz. Buna dair delilimiz ise rivayet ettiğimiz haberler ile yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını mağfiret etmez, ondan başkasını dilediği kimselere mağfiret eder." (en-Nisa, 4/48, 116) buyruğu yanında: "Çünkü kafirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez." (Yusuf, 12/87) buyruğudur.

Mu'tezile ve görüşlerini savunanlar: Yüce Allah: "Onlar ancak O'nun rızasına ermiş olanlara şefaatte bulunabilirler" (el-Enbiya, 21/28) diye buyurulmaktadır; fâsık ise kendisinden razı olunan bir kimse değildir, diye itiraz edecek olurlarsa, şu cevabı veririz: Burada yüce Allah, "razı olmayacağı kimseler" diye buyurmamaktadır. Bunun yerine "rızasına ermiş" tabirini kullanmaktadır. Allah'ın şefaate nail olmak üzere nzasına erecek olanlar ise mu-vahhid kimselerdir. Bunun delili de yüce Allah'ın şu buyruğudur: Rah-mân'ın yanında ahit alandan başkası şefaate sahip olamayacaktır." (Meryem, 19/87) Peygamber (s.a)'a: Allah'ın kulları ile ahdi nedir? diye sorulunca o da şöyle buyurmuştur:

"İman etmeleri ve O'na herhangi bir şeyi ortak koşmamalarıdır."^[162]

Müfessirler ise bu âyet-i kerimeyi: "La ilahe illallah diyenden başkası" şeklinde açıklamışlardır.

Deseler ki: Razı olunan kimse yüce Allah'a dönerek Allah katında ahid alan, tevbe eden kimsedir. Buna delil ise meleklerin onlar için mağfiret di-lemesidir. Ayrıca yüce Allah da şöyle buyurmuştur: "Tevbe edenlere ve Senin yoluna uyanlara mağfiret buyur." (el-Mu'min, 40/7) diye buyurmuştur. İşte Peygamberlerin şefaati de böyledir. Onlar büyük günah işleyenlere değil de tevbe eden kimselere şefaate edebileceklerdir.

Buna karşılık cevabımız şu olur: Sizin görüşünüze göre Allah tevbeleri kabul etmekle yükümlüdür. Eğer Allah, günahkârın tevbesini kabul ediyor ise tevbe edin şefaate de mağfiret dilemeye de ihtiyacı yoktur. Diğer taraftan müfessirler yüce Allah'ın "tevbe edenlere mağfiret buyur" buyruğu ile kastedilenlerin şirkten dönenler olduğu "Senin yoluna uyanlar" ile kastedilenlerin ise mü'minlerin yoluna uyanlar olduğu üzerinde görüş birliğine varmışlardır. Buna göre yüce

Allah'tan kendilerine şirkin dışında kalan günahlarını bağışlamasını istemişlerdir. Nitekim başka yerde: "Bundan başka dilediği kimselere mağfiret eder." (en-Nisa, 4/48, 116) diye buyurmaktadır.

Deseler ki: Bütün ümmet Peygamber (s.a)'ın şefaatine nail olmayı arzu e-der. Eğer bu şefaet sadece büyük günah sahipleri hakkında sözkonusu olacaksa, onların öyle birşeyi istemelerinin de anlamı olmaz.

Deriz ki: Evet; her müslüman Allah'ın rasulünün şefaatinı diler ve bu şefaate nail olmayı Allah'tan ister; çünkü o günahlardan kurtulamadığına, şanı yüce Allah'ın kendisine farz kıldığı herşeyi yerine getirmediğine kanaat etmektedir. Hatta herkes kendi adına kusurlu olduğunu itiraf eder. O bakımdan herkes cezaya uğramaktan korkar ve kurtuluşu umar. Peygamber (s.a) da şöyle buyurmuştur: "Şanı yüce Allah'ın rahmetiyle olmadıkça hiçbir kimse kurtulamaz." Ona: Sen de mi ey Allah'ın rasulü? diye sorulunca şu cevabı verir: "Allah rahmetiyle beni kuşatmayacak olursa ben dahi diye cevap verir." [\[163\]](#)

5- Bir Kıraat:

İbn Kesir ve Ebû Amr "" kelimesini "" şeklinde okumuşlardır. Çünkü "şefaet" kelimesi müennestir. Diğerleri ise buradaki "kimse (nefs)" kelimesi şefi' anlamına geldiğinden dolayı diğer şekilde okumuşlardır. [\[164\]](#) el-Ahfeş der ki: Bunun müzekker olarak okunması daha güzeldir. [\[165\]](#)

6- Fidyenin de Kabul Olunmayacağı Gün:

"Ondan bir fidiye alınmaz" buyruğunda geçen "adi" kelimesi fidiye demektir. "Idl" şeklinde de misli ve benzeri anlamındadır. Ağırılık ve değer itibariyle benzer olan kimse hakkında "idi ve adîl" tabirleri kullanılır. Birşeyin adli ise kıymet ve miktar itibariyle -onun cinsinden olmasa dahi- eşit olanı demektir. İdi de cins ve tuttuğu yer itibariyle başkasına eşit olan şey demektir. Taberi'nin anlattığına göre Araplardan -fidiye- anlamında olmak üzere "adi" diyenler de vardır, idi diyenler de vardır.

"Onlara yardım da edilmez." Onlar destek görmezler. Nasr: yardım, En-sâr: Yardım edenler demektir. Hz. İsa'nın: "Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?"(es-Saf, 61/14) buyruğu kim yardımını benim yardımına katar anlamındadır. "İntişâr" intikam almak demektir. Nasr, gelmek anlamına da gelir.

Bu kökten birinci tekil şahıs kullanılarak: "Filân oğullarının arzına geldim" denilir. Nitekim şair bu anlamda olmak üzere şöyle demiştir:

"Haram ay girdiği vakit Temim topraklarına veda et

Ve Amiroğullarının topraklarına gel."

Nasr, aynı zamanda yağmur anlamına da gelir, bağış anlamına da gelir. Şair şöyle demiştir:

"Şüphesiz ben -ve yemin ederim satır satır yazılan satırlara-

Ey Nasr, bana bağış ver bağış, derim."

Bu âyet-i kerimenin -müfessirlerce anlatıldığına göre- iniş sebebi şudur: İsrailoğulları: Bizler Allah'ın oğulları, sevgilileri, onun oğullarının oğullarıyız. Bizim atalarımız da bize şefaathçi olacaktır demeleri üzerine yüce Allah onlara Kıyamet gününün durumunu bildirmiş ve o günde şefaathlerin kabul olunmayacağını, kimseden bir fidye alınmayacağını söylemiştir. Özellikle şefaath, fidye ve yardımı sözkonusu etmiştir. Çünkü Âdemoğullarının dünyada bu gibi hususlarda sözkonusu etmeyi alışkanlık haline getirdikleri hususlar bunlardır. Çünkü sıkıntıya düşen bir kimse ancak kendisine şefaath edilmek, yardım edilmek veya onun adına fidye verilmek suretiyle kurtulabilir. [\[166\]](#)

49. Firavun hanedanından sizi kurtardığımız zamanı hatırlayın. Size azabın en kötüsünü tattırıyorlar, oğullarınızı boğazlayıp kızlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda Rabbiniz tarafından sizin için büyük bir imtihan vardır.

Buyruğuna dair açıklamalarımızı onüç başlık altında sunacağız.

1- İsrailoğullarının Hatırlamaları Gereken Ni'metler:

Yüce Allah'ın: "Firavun hanedanından sizi kurtardığımız zamanı hatırlayın" buyruğu (40. âyette geçen): "Size verdiğim nimetimi hatırlayın" buyruğuna atfedilmiştir. Bu ve bundan sonra gelecek olan buyruklar, yüce Allah'ın İsrailoğullarına vermiş olduğu birtakım nimetlerin hatırlatılması sade-dindedir. Yani: Sizi düşmanınızdan kurtarmak ve aranızdan peygamberler göndermek şeklindeki nimetimi hatırlayın. Bu hitap (âyetin nüzulü döneminde) varolanlarına yöneliktir. Kastedilen kimseler ise geçmiş atalarıdır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Şüphesiz ki su (tufan esnasında) sınırını aştığı zaman sizleri gemide biz taşıdık." (el-Hâkka, 69/11) Atalarınızı o gemide bizler taşıdık, demektir.

Âyet-i kerimede: "Sizi kurtardığımız zamanı" diye buyurulmasının sebebi, ataların kurtarılmasının, âyetlerin nüzulü döneminde bulunanların kurtuluşuna sebep olduğundan dolayıdır.

"Sizi kurtardı" buyruğunun anlamı ise, sizleri yüksekçe bir yere bırakarak (boğulmaktan koruduk) anlamındadır. Kelimenin asıl anlamı budur. Daha sonra kurtulan herkese (aynı kökten): "nâci" adı verilmiştir. Buna göre nâci, bir darlıktan çıkıp genişliğe ulaşan kimse demektir. Bu kelime tekil olarak: "Sizi kurtardığım zamanı hatırlayın" anlamına gelecek şekilde de okunmuştur. [\[167\]](#)

2- Firavun Hanedanı:

Âl-i Firavun yani Firavun hanedanı, onun kavmi, ona uyanlar ve onun dinine mensup olan kimseler demektir. Aynı şekilde Âl-i Rasul (s.a) da onun döneminde olsun sonraki çağlarda olsun, onun dini ve şeriatı üzerinde bulunanlar demektir. Nesep yoluyla ona ister bağlansın ister bağlanmasın değişen birşey olmaz. Onun dini ve şeriatı üzerinde olmayan kimse ise onun âlinden, de değildir, ehlinden de değildir. İsterse nesep yoluyla onun yakını veya akrabası olsun. Bu konuda Rafizîler farklı bir kanaat belirterek şöyle derler: Âl-i Rasul'den kasıt, yalnızca Fâtıma, Hasan ve Hüseyin (r. an-hum)'dir derler. Bizim delilimiz yüce Allah'ın: "Firavun hanedanını (âlini) ise., suda boğmuştuk." (el-Bakara, 2/50); "Firavun hanedanını (âlini) azabın en şiddetlisine sokun." (el-Mu'min, 40/46) buyruklarıdır. Burada "âl"den kasıt dinine mensup olan kimselerdir. Çünkü Firavunun oğlu, kızı, babası, amcası, kardeşi ve yakın erkek akrabaları (asebesi) yoktu. Diğer taraftan mü'min ve muvahhid olmayan kimselerin Muhammed âlinden olmayacağına -isterse onun yakın akrabası olsun- görüş ayrılığı yoktur. Bundan dolayı şöyle denilmektedir: Ebû Leheb ve Ebû Cehil, Hz. Peygamber'in âlinden de değildir, ehlinden de değildir. İsterse onlarla Peygamber (s.a) arasında akrabalık bulunsun. Bundan dolayı şanı yüce Allah Hz. Nuh'un oğlu hakkında da şöyle buyurmuştur: "O, senin aileden değildir. Çünkü o salih, olmayan bir amel (sahibi)dir. * (Hud, 11/46)

Müslim'in Sahih'inde ise Amr b. el-Âs'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulullah (s.a)'ın gizlice değil, yüksek sesle şöyle buyurduğunu dinledim: "Şunu bilin ki Ebû filânın âli, benim velilerim değildir. Benim velilerim Allah'tır ve salih mü'minlerdir." [\[168\]](#)

Bir kesim de şöyle demiştir: Âl-i Muhammed onun zevceleri ve zürriye-tinden ibarettir. Çünkü Ebû Humeyd es-Saidî tarafından rivayet edildiğine'gö-re ashab-ı

kiram şöyle sormuş: Ey Allah'ın rasulü, sana nasıl salat-ü selâm getirelim? Hz. Peygamber de şöyle buyurmuş: "Şöyle deyiniz: Allah'ım Muham-med'e, onun zevcelerine ve zürriyetine -Âli İbrahim'e salat-ü selam getirdiğin gibi- salat ü selam getir. Muhammed'i, onun zevcelerini ve zürriyetini -Âli İbrahim'i mübarek kıldığın gibi- mübarek kıl. Şüphesiz ki sen hamîdsin, mecîdsin." Bu hadisi de Müslim rivayet etmiştir. [\[169\]](#)

Bir grup ilim ehli de şöyle demiştir: Ehlin (ailenin) kimler olduğu bilinen bir husustur. Âl, ise ona tabi olanlardır. Ancak bizim belirttiğimiz birinci görüş, gösterdiğimiz gerekçeler dolayısıyla daha sahih olandır. Diğer taraftan Abdullah b. Ebi Evfâ tarafından rivayet edilen hadis de bunu gerektirmektedir. Buna göre Rasulullah (s.a)'a bir kavmin zekâtı ulaştığında o da şöyle buyururdu: "Allah'ım onlara rahmet buyur." Babam da ona zekatını getirince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'ım, Ebû Evfâ'nın âline rahmet buyur" dedi. [\[170\]](#)

3- Şu Beldenin Âli Denilebilir mi?:

Nahivciler "âl" kelimesinin şehirlere, beldelere izafe edilip edilmeyeceği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. el-Kisaî der ki: Filanın âli, filan kadının âli denilir, fakat şehir ile ilgili olarak bu Hıms âlindendir veya Medine âlindendir denilmez. el-Ahfeş der ki: "âl" kelimesi izafe şeklinde en büyük başkan hakkında kullanılır. Âl-i Muhammed (s.a) ve Âl-i Firavun gibi. Çünkü Firavun da sapıklıkta onların başkanı idi. Devamla şöyle der: Biz bunun şehirler hakkında da kullanıldığını işittik. Araplar "Medine ehli" dedikleri gibi "Medine âli" de derler. [\[171\]](#)

4- "Âl" Kelimesi Zamirle Birlikte Kullanılır mı?:

Yine nahivciler "âl" kelimesinin zamire izafe edilip edilmeyeceği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. en-Nehhas, ez-Zubeydî ve el-Kisaî bunu kabul etmez. Buna göre ancak "Allah'ım, Muhamed'e ve Muhammed'in âline selat ü selam olsun" denilir, ancak "Muhammed'e ve onun âline" denilmez. Doğru görüşe göre ise "onun ehli" denilebilir. Bir başka kesimin görüşüne göre böyle bir ifade kullanılabilir. İbnü's-Seyyid bunlar arasındadır, doğrusu da budur. Çünkü konu ile ilgili gelmiş sahih söyleyişler bu kanaati desteklemektedir. Meselâ; Abdülmuttalib'e ait şu beyitlerde bu şekilde bir kullanım görüyoruz:

"Allah'ım, senin kulun bir kişi kendi evini barkını himaye eder; Sen de Mescid-i Haram'ının yanında sakın olanları himaye eyle! Ve bugün sen kendi âlini, âl-i salibe ve ona tapanlara karşı muzaffer eyle." Nudbe de şöyle demiştir:

"Ben o atlıyım ki babamın ve âlimin korumam gereken kimselerini korurum Tıpkı senin kendi âlinden olup koruman gerekenleri koruduğun gibi." [\[172\]](#)

5- Âl Kelimesinin Aslı:

Yine nahivciler bu kelimenin aslının ne olduğu hakkında farklı görüşlere sahiptirler. en-Nehhâs bunun aslının "ehl" olduğunu, daha sonra ha'nın elife dönüştürüldüğünü söyler. Bu kelimedenden küçültme ismi yapacak olur sak bunu aslına döndürüp "uheyl" denilir.

el-Mehdevî de der ki: Bunun aslı "evl"dir. Bir başka görüşe göre ise ehl olup ha harfî hemzeye dönüştürülmüştür. Çoğulu ise "âlûn" küçültme ismi ise "uveyl" gelir. el-Kisaînin nakline göre bu böyledir. Başkası ise küçültme isminin "uheyl" şeklinde olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşün en-Nehhas'tan nakledildiğini az önce söyledik. Ebu'l-Hasen b.Keysan ise der ki: "Âl" kelimesini çoğul yapmak istediğimizde "âlûn" deriz. Eğer serab anlamına gelen "âl" kelimesinin çoğulunu yapmak istersek "âvâl" deriz. Mal ve "emvâl"de olduğu gibi. [\[173\]](#)

6- Firavun:

Firavun kelimesinin muayyen bir kralın adı olduğu söylendiği gibi, Ama-lika krallarından her kralın unvanıdır da denilmiştir. Fars hükümdarlarına Kis-râ, Bizans hükümdarlarına Kayser, Habeşistan hükümdarlarına Necaşî denildiği gibi. Hz. Musa dönemindeki Firavun'un asıl adı ise ehl-i kitabın görüşüne göre "Kabus"dur. Vehb ise şöyle demiştir: Onun adı el-Velid b. Mus'ab b. er-Reyyan'dır. Künyesi Ebû Murra'dır. O Amlik b. Lavez b. İram b. Sam b. Nuh (a.s)'ın soyundan gelir.

es-Süheylî der ki: Kıptülerle Mısır yönetiminin başına gelen herkese Firavun denilir. Firavun asıl itibariyle tstahr halkından bir İranlıdır. el-Mes'udî de der ki: Firavun kelimesine dair arapça bir açıklama bilinmemektedir. el-Cevherî de der ki: Firavun, Mısır kralı el-Velid b.Mus'ab'ın lakabı olup, azgın ve zorba, haddi aşan herkese Firavun denilir. Çoğulu "ferâine" gelir. "Tefer'ane" firavunlaşmak demektir. "Ferane sahibi" ise hile, desise ve tuzak kurmak maharetine sahip

[174] kimse anlamındadır. Hadis-i şerifte: Bu ümmetin Firavunu bizi yakaladı" denilmektedir. [175]

"Firavun" kelimesi bu âyet-i kerimede mecrur mahallinde olmakla birlikte arapça olmayan (A'cemî) bir kelime olduğundan dolayı munsarif değildir. [176]

7- Tadılan Azap:

Yüce Allah'ın: "Size ... tattırıyorlar" buyruğunun anlamı, size tattırıyorlar ve sizin kurtulmanıza imkân vermeyecek şekilde bu azaba uğrattıyorlar, demektir. Ebû Ubeyde ise, size yüklüyorlar anlamındadır, demiştir. Bir kimse bir başkasına zillet yüklediği takdirde (zillete mecbur ve mahkûm ettiğinde): "" denilir. Amr b. Külsûm'un şu beyiti de bu şekildedir:

"Hükümdar insanları zillete mahkûm etmek isterse,
Biz zelil edilmeyi kabul etmeyiz."

Bir başka açıklamaya göre de "onlar sizi azaplandırmayı sürdürüyorlardı, sürekli kılıyorlardı" anlamındadır, denilmiştir. Çünkü "sevm" kelimesi devamlılık ifade eder. Sürekli meralarda otladığından dolayı otlayan koyunlara "sâime" denilmesi de buradan gelmektedir.

el-Ahfeş der ki: "Size., tattırıyorlar" cümlesi mübteda olmak üzere ref makamındadır. (Yani yeni bir başlangıç cümlesidir). Ayrıca hal olmak üzere nasb makamında da kabul edilir. O takdirde anlamı: "Onlar size azabın en kötüsünü tattırmakta idiler.." şeklinde olur. [177]

8- En Kötü Azap:

Yüce Allah'ın "azabın en kötüsü" buyruğu, en şiddetli azap demektir. Bunun sürekli ve daimî azap anlamında olması da mümkündür. Sıfat olarak: "Size kötü bir azap tattırıyorlardı" şeklinde anlaşılması da mümkündür.

Rivayete göre Firavun, İsrailoğullarını hizmetçi ve işçi yapmış ve kendisinin işlerini görmek üzere onları gruplara ayırmıştı. Kimisi inşaat yapıyor, kimisi ekip biçiyor, kimisi ise hizmetçilik ediyorlardı. Onun kavmi ise yönetici ve asker idi. İsrailoğullarından olup da bu işlerden herhangi birisinde çalışmayan kimselere de vergi konuluyordu. İşte azabın kötüsünden kasıt budur. [178]

9- Boğazlanan Oğullar ve Hayatta Bırakılan Kadınlar:

"Oğullarınızı boğazlayıp" buyruğunun başına atıf vav'ının gelmemesi bunun "azabın en kötüsünü tattırıyorlar" buyruğundan bedel olmasından dolayıdır. Nitekim şair de -Sibeveyh'in nakline göre- (aynı amaçla vav kul-lanmaksızın) şöyle demiştir:

"Ne zaman bize gelir, yurdumuzda bizi ziyaret edersen
Bol odun ve alev alev yanan ateş görürsün."

el-Ferrâ ve başkaları der ki: Burada "oğullarınızı boğazlayıp"dan önce "vav" (ve bağlacı) gelmemesi, yüce Allah'ın daha önce geçen: "Size azabın en kötüsünü tattırıyorlar" buyruğunu açıklamak üzere geldiğinden dolayıdır. Nitekim günlük konuşmamızda: "Topluluk bana geldi, Zeyd ve Amr" der ve "Zeyd" kelimesinden önce ayrıca vav bağlacını kullanmaya gerek görmeyiz. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bunu andırmaktadır: "Kim bunları işlerse o kişi günahının cezası) ile karşılaşır: CArada ve bağlacı olmaksızın) Kıyamet gününde onun azabı katlanır." (el-Furkan, 25/68-69) İbrahim (a.s) Sûresi'n-de ise bu kelime vav'lı olarak ".. ve oğullarınızı boğazlarlar" (İbrahim, 14/6) şeklindedir. Çünkü orada anlam şöyledir: Onlar sizleri oğullarınızı boğazlayarak da ondan başka şekillerle de azaplandırıyor, işkence ediyorlardı. Orada yüce Allah'ın: "Ve oğullarınızı boğazlıyorlardı" buyruğu azap ve işkencenin bir başka türünü ifade etmektedir. Kendisinden önceki buyruğutefsir etmemektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Şöyle demek de mümkündür: Burada (yani İbrahim süresindeki âyette) vav, Bakara süresindeki âyet-i kerimenin vav'sız gelmesi dolayısıyla zâid olabilir. Ve kimi zaman bu vav bu şekilde fazladan getirilebilir. Şairin şu sözlerinde olduğu gibi:

"Kabilemin alanım geride bırakınca ve karşımıza görününce."

Burada "ve"siz olarak "karşımızda göründü" anlamındadır. Bir başka şair de şöyle demiştir:

Tazim edilen efendi ve kahraman cömerdin oğlu

Ve savaş esnasında birliğin arslanı olan hükümdara..."

Şair burada muazzam, hem kahraman hem cömert, birliğin arslanı, hükümdara demek istemiştir. Bu tür söyleyişler pek çoktur. [\[179\]](#)

10- Boğazlamak:

Yüce Allah'ın "boğazlayıp" anlamını verdiğimiz “” buyruğunu çoğunluk, çokluk ifade edecek şekilde (b harfini) şeddeli olarak okumuştur. İbn Muhaysin ise boğazlarlar anlamını verecek şekilde be harfini üstün olarak: “” okumuştur.

Boğazlamak (anlamına gelen): ez Zebh: Yarmak demektir. ez-Zibh ise boğazlanmış demektir. ez-Zubâh ise parmak diplerindeki çatlaklık anlamındadır. Testinin üstünün açılması anlamında kullanıldığı gibi, mihraplar anlamına "el-Mezâbih" kelimesi kullanılır. Bu ise, "mezbah" kelimesinin çoğuludur. Mezbah ise, gelen sellerin yerde yarık açması anlamındadır. Bir karış ve bu civardaki bu tür çatlaklıklara bu isim verilir. Sa'd ez-Zabih, adı Sa'd olan meşhurlardan birisidir.

Firavun küçük çocukları boğazlıyor, kız çocukları hayatta bırakıyordu. Âyet-i kerimede (kadın anlamına gelen "nisa -mealde kızlar") ifadesi kızların nihayetle kadın olmaları dolayısıyla kullanılmıştır.

Bir kesim de şöyle demiştir: "Oğullarınızı boğazlayıp" buyruğundan kasıt erkeklerinizi keserler demektir. Onlara "oğullar" denilmesi bir zamanlar öyle oldukları içindir. Bu görüşü ileri süren kimse ise "kadınlarınız" kelimesinin kullanılmasını delil gösterir.

Ancak birinci açıklama daha doğrudur. Çünkü öncelikle anlaşılan budur.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[180\]](#)

11- Zalimin Emriyle Zulmedenin Durumu:

Burada işlenen bu zalimce fiilin, Firavun hanedanına nisbet edilme sebebi -onun emriyle ve onun otoritesinden güç alarak- bu işi bizzat yapmalarından dolayı ve doğrudan bu fiili işleyen kimsenin yaptığı bu işinden dolayı sorumlu tutulacağının bilinmesi içindir. Taberî der ki: İfadenin bu şekilde olması şunu gerektirir: Bir zalim, birisine herhangi bir kişiyi öldürme emrini verse, emrolunan kişi de o şahsı öldürse öldüren kişi bundan sorumlu tutulur.

Derim ki: Bu mes'ele hakkında ilim adamlarının üç ayrı görüşü vardır: Zalim ile katil birlikte öldürülürler. Zalim emir verdiği için katil de fiilen bu işi işlediği için öldürülür. en-Nehaî'nin görüşü böyledir. Bu görüşü Şafiî ve Mâlik de mes'elenin durumuna göre kabul etmişlerdir. Şafiî der ki: Hükümdar bir kimseye birisini öldürme emrini verse emrolunan kişi de hükümdarın öldürme emrini haksızca verdiğini bilse, emri yerine getirene de hükümdara da birlikte kısas uygulanır. Eğer hükümdar öldürmek üzere emrolunanı zor-lasa ve onun haksızca kendisini öldüreceğini bilir ise, o takdirde hükümdara kısas uygulanır,

emrolunan kişi hakkında ise iki görüş vardır. Birisine göre ona da kısas uygulanır, diğer görüşe göre kısas yoktur, fakat yarım diyet öder. İmam şafî'nin bu görüşlerini İbnu'l-Münzir kaydetmiştir.

Bizim (Mlikî mezhebi) âlimlerimiz ise şöyle demektedirler: Emrolunan kişi ya hükümdar veya kölenin efendisine karşı durumunda olduğu gibi itaat etmesi gereken ve kötülüğünden korktuğu kimsenin emriyle yapmıştır. O takdirde her ikisine de kısas uygulanır veya itaat etmesi gerekmemektedir. Bu durumda emreden değil de sadece cinayeti fiilen işleyen kişi ldrlr. Babanın çocuğuna, öğretmenin öğrettiği öğrencilerine, sanatkrın ergenlik yaşına gelmemiş çıraklarına emretmesi halinde olduğu gibi. Eğer emrolunan kişi, ergenlik yaşına gelmemiş ise, emreden kişi ldrlr, küçüğün akilesi ise yarım diyet öder.

İbn Nafi der ki: Efendi -Arap olmasa dahi- bir kölesine bir insanı öldürmesini emredecek olursa ldrlmez. İbn Habib der ki: Ben İbnü'l-Ka-sım'ın görüşünü kabul ederek her ikisinin de öldürüleceğini söylüyorum. Emre uymaması halinde emrolunana bir zarar geleceğinden korkutmayacak olur ise böyle bir öldürme ikrah kapsamına sokulmaz, aksine emrolunan kişi ldrlr, emreden kişi ldrlmez. Buna karşılık emreden kişi dvlr ve hapsedilir.

İmam Ahmed, kölesine bir başkasını öldürme emri veren kişi hakkında efendinin öldürüleceğini söylemiştir. Bu görüş Ali b. Ebi Talib ve Eb Hu-reyre (r. anhumu)dan rivayet edilmiştir. Hz. Ali ayrıca der ki: Köle de hapse atılır. İmam Ahmed der ki: Köle hapsedilir, dvlr ve te'dib edilir. es-Sev-rî der ki: Efendiye ta'zir cezası verilir. el-Hakem ve Hammad der ki: Köle ldrlr. Katade der ki: İkiisi de birlikte ldrlr.

Ayrıca şafî şöyle demiştir: Eğer köle fasih (Arapçayı anlayan) ve aklı eren bir kimse ise ldrlr, efendi ise cezalandırılır. Eğer köle Arap değil ise (Arapça

[\[181\]](#)

bilmiyor ise) o takdirde efendiye kısas uygulanır.

Süleyman b. Ms der ki: Emreden kişi ldrlmez, fakat elleri kesilir, sonra da cezalandırılır ve hapsedilir. Bu da ikinci görüştür ve emrolunan kişi ise fiilen cinayet işlediğinden dolayı ldrlr.

Ata, Hakem, Hammad, şafî, Ahmed ve İşhak da başkasını öldürmeyi emreden kişi hakkında böyle söylemişlerdir. Bunu da İbnu'l-Münzir zikretmiştir.

Zufer ise şöyle demiştir: Bunlardan herhangi birisi ldrlmez. Bu da üçüncü görüştür. Züfer'in bu görüşünü Ebul Meali el-Burhan adlı eserinde nakletmiştir. Züfer'in görüşüne göre emreden kişi de cinayeti fiilen işleyen kişi de bağımsız olarak kısas uygulanacak durumda değildirler. Bundan dolayı onların hiç birisi

[\[182\]](#)

ldrlmez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

12- Firavun'un Erkek Çocukları Boğazlama Sebebi:

Cumhur (az önce de belirtildiği gibi): “” kelimesini "be" harfini şeddeli olarak okur. İbn Muhaysin ise şeddesiz olarak okur. Ancak birinci okuyuş şekli daha uygundur. Çünkü bu boğazlama işi defalarca tekrarlanmış bir olaydır. Rivayet edildiğine göre şöyle bir rüya görmüştü: Beytü'l-Makdis'ten çıkan bir ateş gelir ve Mısır'ın evlerini yakar. Onun gördüğü bu rüya şöyle yorumlanmıştı: İsrailoğulları arasında doğacak çocuk büyüyecek ve Firavunun mülkü onun eliyle yıkılacaktır. Çocukların boğazlanmasına dair başka açıklamalar da yapılmıştır. Bu açıklamaların ihtiva ettiği mana da birbirine yakındır. [\[183\]](#)

13- Belâ ve İmtihan:

Yüce Allah'ın: "Bunda sizin için Rabbinizden büyük bir imtihan vardır" buyruğu sözü geçen bütün işlere işarettir. Çünkü bu buyruk haberdur ve hali hazırda bulunan tek bir işin durumunu bildiriyor gibidir. Yani onların bu işi yapmaları sizin için büyük bir imtihandır, denemedir. "Belâ" kelimesi ni'met demektir. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğunda da bu kökten gelen kelime bu anlamda kullanılmıştır: "O mü'minleri kendi lütfuyla güzel bir belâ ile denemek için (bunu yaptı)." (el-Enfal, 8/17) (Burada belâ kelimesi ni'met anlamındadır.)

Ebû'l Heysem der ki: Belâ iyi de olabilir, kötü de olabilir. Bunun asıl anlamı mihnet (sınama) demektir. Yüce Allah kulunu onun şükrünü sınamak üzere iyiliklerle ibtilâ ettiği gibi, sabrını sınamak üzere hoşuna gitmeyen şeylerle de ibtilâ eder. O bakımdan iyi olana da, güzel olana da belâ, kötü olana da belâ denilmiştir. Bunu el-Herevî zikretmiştir.

Başkaları ise şöyle demiştir: "Bunda" ifadesi ile İsrailoğullannın kurtarılmalarına işaret edilmiştir. Buna göre burada sözü geçen belâ hayırlı işlerde olmuş demektir. Yani sizin kurtarılışınız Allah'ın üzerinizdeki büyük bir ni'metidir, demektir.

Cumhurun görüşüne göre ise "bunda" ile boğazlama ve benzeri şeylere işaret edilmektedir. O vakit burada "belâ" kötü şeyler demektir. Anlamı da şöyle olur: Çocuklarınızın boğazlanmasında hoşunuza gitmeyecek ve ağır bir imtihan vardır. İbn Keysân da der ki: Hayırlı şeyler hakkında -hemzeli olarak- “” şeklinde kullanıldığı gibi, hemzesiz olarak “” şeklinde de kullanılır demiş ve her iki şekliyle kullanıldığı şu beyiti örnek göstermiştir:

"Onların size yaptıklarına Allah, iyilikle karşılık verdi

Ve onun mükafat olarak verdiği en hayırlı belâ ile ibtila etti."

Çoğunluğun görüşüne göre ise, hayırlı şeyler hakkında "hemzeli" olarak kullanılacağı kötülük hakkında da "hemzesiz" kullanılacağı ifade edilmektedir. Denemek ve sınamak ile ilgili olarak da "ibtila" ve “” şekli kullanılır. Bunu da en-Nehhas nakletmiştir. [\[184\]](#)

50. Hani Biz, sizin için denizi yarıp sizi kurtarmış, Firavun hanedanını ise kendiniz görüp dururken suda boğmuştuk.

Boğulanlar ve Kurtulanlar:[\[185\]](#)

"Hani Biz, sizin için denizi yarıp sizi kurtarmıştık." Deniz yarılmış, her bir tarafı kocaman bir dağ gibi olmuştu. Ayet-i kerimede geçen "fark" ayırmak demektir. Saçın ayrıldığı yere de "fark" denildiği gibi, Furkân kelimesi de bu kökten gelmektedir. Çünkü Furkân hak ile batılı birbirinden ayırır. Yüce Allah'ın: "Tam anlamıyla ayırdedenlere.." (el-Mürselât, 77/4) buyruğu da bu anlamdadır. Kasıt hakkı batıldan ayırdeden buyrukları indiren meleklerdir. "Furkân günü" (el-Enfal, 8/41) kelimesi de bu kökten gelmektedir. Furkân gününden kasıt ise Bedir günüdür. Çünkü o günde hak ile batıl birbirinden ayırıldı. "Biz, bunu bir Kur'an olarak (âyet âyet) ayırdık" (el-İsra, 17/106); yani onun hükümlerini etrafı bir şekilde açıkladık ve sapasağlam kıldık. ez-Zührî ise bu kelimeyi -r harfini şeddeli olarak- “” şeklinde okumuştur. Biz onu kısım kısım kıldık, anlamındadır. Ayet-i kerimede geçen “” kelimesinde yer alan "be" harfi "lam" anlamındadır. Yani "... sizin için..." anlamındadır. (MeaPde olduğu gibi.) Bir görüşe göre ise buradaki bu harf yerindedir ve kendi anlamındadır. Yani sizin denize girmenizle birlikte biz denizi ayırdık. Yani İsrailoğulları iki su arasında yol aldılar ve onlar vasıtasıyla sular ayrılmış oldu. Bu daha güzel bir açıklamadır ve bunu bir başka yerde geçen "Deniz (ikiye) ayrılıp..." (eş-Şuara, 26/63) buyruğu açıklamaktadır. "Deniz (el-Bahr)"ın ne olduğu bilinmektedir. Ona bu adın verilmesi genişliği dolayısıyladır: Attığı adımları geniş, yani adımların arasındaki mesafe pek çok olan at hakkında "feresun bahrin" denilir. Peygamber efendimizin Ebû Talha'nın

atı Mendup hakkında: "Biz onu bir deniz (bahr) bulduk." [\[186\]](#) hadisi de bunu ifade etmektedir. Bu kelime aynı zamanda tuzlu su anlamına da gelir. Suyun tuzu arttığı zaman da bu kökten gelen kelime kullanılır. Şair Nusayb der ki:

"Yerin suyu denize döndü ve bu artırdı

Hastalığımı tatlı sular tuzlu oldu diye."

Bahr aynı zamanda belde anlamına da kullanılır. Beldemiz anlamında "bu bizim bahnmızdır" denir. el-Umevî der ki: Bahr, insanın yakalandığı sülâl (verem ve benzeri ciğer hastalıkları) demektir. Bu kelime, "açık ve belirgin" kaya vb. gibi şeyler hakkında da kullanılır.

Ka'b el-Ahbar'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah'ın Sandafâyil adında bir meleği vardır. Bütün denizler onun baş parmağının küçük bir çukuru içindedir. Bunu Ebû Nuaym, Sevr b. Yezid, o Halid b. Ma'dân, o da Ka'b yoluyla rivayet etmiştir. [\[187\]](#)

Kurtulanlar ve Boğulanlar:

Yüce Allah'ın: "Sizi kurtarmıştık" buyruğu yani sizi o denizden salimen çıkarmıştık, demektir. Kurtardım, anlamında “” ile “” şekilleri kullanılır. Her iki şekilde, de okunmuştur. Bir önceki âyet-i kerimede “” şeklinde, bu âyet-i kerimede de “” şeklinde gelmiştir. Ayet-i kerimede "Firavun hanedanını ise., suda boğmuştuk." “” suda boğuldu, demektir. Suda boğulana da “” denilir. Ebû Necm'in şu mısraında olduğu gibi:

".... kimisi öldürülmüş, kimisi su üstünde kimisi de suda boğulmuştu."

Başkası tarafından suda boğulanı anlatmak üzere “” ile “” denilir. Başkası tarafından bu şekilde boğularak öldürülen kimse hakkında da “” denilir. Meselâ, gümüş ile süslenmiş bir yulara “” denilir. “” öldürmek demektir. el-A'şa der ki:

"Keşke Kays'ı ebeler öldürmüş olsaydı."

Çünkü ebeler kıtlık yıllarında erkek olsun dişi olsun yeni doğan çocuğu eşi ile birlikte gelen suda boğar öldürürdü. Daha sonra her türlü öldürme işine bu şekilde "tağrîk" denilir oldu.

"Genç, dişi gebe develer ikinci yavrusunu eşinin suyunda boğarlarsa

Uçsuz bucaksız çöllerde artık henüz hilkatı tamamlanmamış ölü yavrusuna şefkati (hiç) olmaz."

Yavrusuna karşı şefkatli olmayışının sebebi ise ona gebe kaldığı sürece çektiği sıkıntı ve yorgunluklardır. [\[188\]](#)

İsrailoğullarının Kurtarılması İle İlgili Görüşler:

Taberî'nin naklettiğine göre Mûsâ (a.s), Mısır topraklarından geceleyin İsrailoğullarını alıp yürümesini emreden bir vahiy almıştı. Bunun üzerine Hz.

Mûsâ, Kıptîlerden süs ve diğer eşyalarını ariyet olarak almalarını emretti. Allah, bunu İsrailoğullarına helâl kılmıştı. Hz. Mûsâ, gecenin bastırması ile birlikte onlarla yola koyuldu. Firavun bunu haber alınca, horozlar ötmeye başlamadıkça kimse onların arkasından gitmesin, dedi. O gece Mısır'da hiç bir horoz ötmedi. Allah, o gece Kıptîlerin birçok çocuğunun canını aldı. Bunun üzerine çocuklarını defnetmek işleriyle uğraştılar ve arkasından güneşin doğduğu sırada onları takip etmeye koyuldular. Nitekim yüce Allah: "Güneş doğarken onların ardından gittiler" (eş-Şuara, 26/60) diye buyurmaktadır. Hz. Mûsâ da denize ulaşınca kadar denize doğru ilerledi. O sırada İsrailoğullarının sayısı altıyüz bin kişiye yakındı. Firavun ile birlikte bulunanların sayısı ise bir milyon ikiyüz bin kişi idi. Firavunun Hz. Musa'nın arkasında bir milyon atlı ile gittiği ve kısıraklıların bu sayının dışında olduğu belirtilmiştir. Denildiğine göre İsrail -ki Ya'kub aleyhisselâmdır- Mısır'a çocukları ve torunlarından oluşan yetmiş altı kişi ile birlikte girmişti. Yüce Allah, onların sayılarını çoğaltmış, soyundan gelenlerin bereketini artırmıştı. Nihâyet Firavun'dan kaçtıkları günü denize çıktıklarında yaşlılar, çocuklar ve kadınların dışında altıyüzbin savaşçı idiler.

Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe der ki: Bize Şebabe b. Sev-var, Yunus b. Ebi İshak'tan, o Ebû İshak'tan, o Amr b. Meymun'dan, o Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet ettiğine göre Mûsâ (a.s) İsrailoğullarını geceleyin yola koyulduğu sırada, Firavun'a bu durumun haberi ulaştı. O bir koyunun kesilmesini emretti, sonra da şöyle dedi: Allah'a yemin ederim bu koyunun yüzülmesi daha bitmeden önce huzurumda Kıptî altıyüzbin kişi toplanıp gelecektir. Hz. Mûsâ da denize varıncaya kadar yoluna devam etti. Denize: "ayrıl" dedi. Deniz ona: Ey Mûsâ, sen oldukça büyüktendin. Ben Adem oğlundan kime ayrıldım ki senin için ayrılayım? O sırada Mûsâ ile birlikte atı olan bir adam vardı. Bu adam ona: Ey Allah'ın peygamberi, sana hangi tarafa doğru gitme emri verildi? diye sorunca Hz. Mûsâ ona: Bana bu yöne gitmekten başka bir yere gitmek üzere emir verilmiş değildir, dedi. Bunun üzerine adam, atını denize sürdü, denizde bir süre yüzüp çıktı. Tekrar: Ey Allah'ın peygamberi hangi tarafa gitmek üzere sana emir verildi? deyince yine Hz. Mûsâ: Bana bu taraftan başka bir yere gitmeme dair emir verilmiş değildir, dedi. Adam: Allah'a yemin ederim yalan söylemediğin gibi sen yalan-lanmazsın da. Sonra ikinci bir defa atını denize sürdü ve denizden çıkıncaya kadar yüzmeye devam etti. Yine: Ey Allah'ın peygamberi, hangi tarafa gitmek üzere sana emir verildi? diye sorunca Hz. Mûsâ: Bana bu yöne gitmekten başka bir tarafa gitmem emredilmiş değildir, dedi. Adam yine, Allah'a yemin ederim yalan söylemediğin gibi sen yalanlanmazsın, dedi. Bunun üzerine Allah Hz. Musa'ya: "Asan ile denize vur"

(eş-Şuara, 26/63) diye vahyet-ti. Hz. Mûsâ esasını denize vurunca "ardından deniz ikiye ayrıldı, her bir tarafı büyük bir dağ gibi oldu." (eş-Şuara, 26/63) Deniz de on iki sıbt (kol) için on iki kola ayrıldı. Her bir kolun bir yolu vardı ve birbirlerini de görüyorlardı. Şöyle ki denizin kollarının arasından delikler ve pencereler oldu ve birbirlerini bu delik ve pencerelerden görebiliyorlardı. Hz. Mûsâ ve beraberindekiler oradan çıkıp, Firavun ile birlikte bulunanlarsa dikilip kalınca deniz onların üzerlerine kapandı ve onları suda boğdu.

Anlatıldığına göre bu deniz Kızıldenizdir. Hz. Mûsâ ile birlikte atı üzerinde bulunan adam ise onun yanındaki genç delikanlı Yûşâ b. Nûn idi. Şanı yüce Allah da denize: Sana asası ile vurduğu vakit Mûsâ için aynî, diye emir verdi. Deniz, o geceyi çalkalanarak geçirdi. Sabah olunca Mûsâ denize vurdu ve Hz. Mûsâ denize: Ebû Halid künyesini verdi. Bunu da İbn Ebî Şeybe zikretmiştir.

Müfessirler bu hususa dair pek çok kıssalar zikrederler. Bizim zikrettiğimiz bu miktar ise yeterlidir. Ayrıca Yunus ^[189] ve Şuarâ ^[190] sûrelerinde -yüce Allah'ın izniyle- daha fazla açıklamalar da gelecektir. ^[191]

H. Mûsâ ve Beraberindekilerin Kurtuldukları Diğerlerinin de Boğuldukları Gün: (10 Muharrem, Âşûrâ Günü):

Yüce Allah İsrailoğullarının kurtuluşunu, Firavun hanedanının suda boğuluşunu söz konusu ettiği halde, bunun hangi gün gerçekleştiğini zikretme-mektedir. Müslim'in İbn Abbâs'tan rivayetine göre, Rasulullah Medine'ye gel diğinde Yahudilerin âşûrâ günü oruç tuttuklarını görür. Rasulullah (s.a) onlara: "Oruçla geçirdiğiniz bu günün mahiyeti nedir" diye sorar, onlar: Bu büyük bir gündür, derler. Bu günde Allah, Mûsâ ve kavmini kurtarmıştır. Firavun ve kavmini ise suda boğmuştur. Mûsâ şükür olmak üzere bugün oruç tuttu, o bakımdan biz de bugünü oruçlu geçiriyoruz. Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "Biz Musa'ya sizden daha yakınız ve ona daha layıkız." Hz. Peygamber bu gün oruç tuttuğu gibi oruçla geçirilmesini de emretti. ^[192]

Bu hadisi, Buhârî de İbn Abbâs'tan rivayet etmiş ve Peygamber (s.a)'ın ashabına: "Sizler Musa'ya bunlardan daha yakınsınız, o bakımdan oruç tutunuz" diye emir buyurmuştur. ^[193]

Âşûrâ Günü Orucu:

Bu hadis-i şeriflerin zahiri, Peygamber (s.a)'ın aşure günü orucunu tuttuğunu ve bu günün oruçla geçirilmesini emrettiğini göstermektedir. Bu emri yahudilerin kendisine haber vermesi üzerine Hz. Musa'ya uymak üzere vermiş görünmektedir. Ancak durum böyle değildir. Çünkü Hz. Aişe (r.anhâ) şöyle demiştir: Aşure gününde Kureyşliler cahiliyye döneminde oruç tutarlardı. Rasulullah (s.a) da cahiliyye döneminde yine bu günde oruç tutardı. Medine'ye geldiğinde bu günde oruç tuttuğu gibi aynı şekilde ashabına da oruç tutmalarını emretti. Ramazan orucu farz kılınıncı Hz. Peygamber aşura günü orucunu terketti, dileyen onu tutar, dileyen terkeder. Bu hadisi Buhârî ve Müslim rivayet etmişlerdir. [\[194\]](#)

Denilse ki: Kureyşlilerin bu günü yahudilerin kendilerine haber vermeleri üzerine tutmuş olmaları da mümkündür. Çünkü Kureyşliler yahudilerin anlattıklarını dinler, onlardan bilgi alırlardı. Çünkü Kureyşlilere göre yahudiler, ilim sahibi kimselerdi. Buna dayanarak Peygamber (s.a) da bu günü cahiliyye döneminde yani henüz Mekke'de iken oruçla geçirmişti. Medine'ye gelince yahudilerin de bu günde oruç tuttıklarını görünce: "Bizler size göre Musa'ya daha yakınız, daha öncelikliyiz" demiş ve Hz. Musa'ya tabi olarak bu günü oruçla geçirmiş, ayrıca bu günde oruç tutulmasını da emretmişti. Bu konudaki emrini de pekiştirmişti.. O kadar ki küçük çocuklar dahi bu günde oruç tutarlarmış.

Buna karşılık cevabımız şu olur: Bu, Peygamber (s.a) belki de Hz. Musa'nın şeriatine uygun ibadet eder idi, diyenlerin bir şüphesidir. Durum böyle değildir. Nitekim bu hususu ileride yüce Allah'ın: "O halde sen de onların hidâyetlerine uy" (el-En'am, 6/90) buyruğuna dair açıklamalarda bulunurken bir daha ele alacağız. [\[195\]](#)

Aşura Günü Muharrem'in Kaçınıcı Günüdür?:

Aşure gününün Muharrem'in dokuzuncu günü mü, onuncu günü mü olduğu hususunda farklı görüşler vardır. İmam Şafiî, dokuzuncu günü olduğu kanaatindedir. Çünkü el-Hakem el-A'rec'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: İbn Abbâs (r. anhumâ)'ın yanına Zemzem kuyusu yakınında cübbesine yaslanmış olduğu bir sırada vardım ve ona: Aşure günü orucu hakkında bana bilgi ver dedim, şöyle dedi: Muharrem hilalini görünce saymaya başla ve dokuzuncu günü oruçlu sabahla. Ben: Muhammed (s.a) bu günü bu şekilde mi oruçlu

geçirirdi, diye sordum, o: Evet, dedi. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[196\]](#)

Said b. el-Müseyyeb, Hasan-ı Basrî, Mâlik ve seleften bir topluluk onuncu günü olduğu kanaatindedir. Tirmizî (sözü geçen) bu el-Hakem'in rivayet ettiği hadisi zikretmiş fakat sahih ve hasen olmakla nitelendirmeksizin arkasından şöyle demiştir:

Bize Kuteybe bildirdi. Bize Abdülvaris Yunus'tan bildirdi. Yunus el-Ha-sen'den o İbn Abbâs'tan rivayetle dedi ki: Rasulullah (s.a) aşure günü yani onuncu günü oruç tutmamızı emretti. Ebû İsa (Tirmizî) der ki: İbn Abbâs'ın hadisi hasen, şahin bir hadistir. Tirmizî der ki: İbn Abbâs'tan da dokuz ve onuncu günü oruç tutunuz, böylelikle yahudilere muhalefet ediniz, dediği de rivayet edilmiştir.

Şafiî, Ahmed b. Hanbel ve İshak'ın görüşleri bu hadise uygundur. [\[197\]](#)

Tirmizî'den başkaları ise şöyle demiştir: İbn Abbâs'ın soru sorana: "Sen günleri say ve dokuzuncu günü oruçlu sabahla" derken, bu ifadesinde onuncu günü orucunu terketmeye dair bir delil yoktur. Aksine dokuzuncu günü onuncu gün ile birlikte oruç tutmayı istemiştir. Bu görüşte olanlar derler ki: Buna göre bu iki günde oruç tutulduğu takdirde konu ile ilgili hadisler bir arada, cem'edilmiş (ikisi gereğince amel edilmiş, te'lif edilmiş) olur. el-Hakem'in İbn Abbâs'a: Muhammed (s.a) bu günde bu şekilde mi oruç tutardı? diye sorması üzerine İbn Abas'ın: Evet demesinin anlamı, eğer yaşamış olsaydı öyle tutardı, demektir. Yoksa Peygamber (s.a) hiçbir zaman dokuzuncu günü oruç tutmuş değildir. Nitekim bunu İbn Mace'nin Sünen'inde, Müslim'in de Sahih'inde İbn Abbâs'tan rivayet ettikleri şu hadis böylece açıklamaktadır. İbn Abbâs der ki: Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "Eğer gelecek sene hayatta kalacak olursam dokuzuncu günü oruç tutarım." [\[198\]](#)

Âşurâ Günü Orucunun Fazileti:

Ebû Katade'den gelen rivayete göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Aşure günü oruç tutmanın geçen senenin günahlarının bağışlanmasına vesile olacağını Allah'tan ümid ederim." Bu hadisi Müslim ve Tirmizî rivayet etmiş olup Tirmizî şöyle demiştir: Bizler Hz. Peygamber'in Ebû Katade'den gelen bu hadis-i şerif dışında herhangi bir rivayette: "Aşure günü orucunu tutmak bir senenin günahlarına keffarettir" dediğini bilmiyoruz. [\[199\]](#)

İsrailoğullarının Gözleri Önünde Boğulan Firavun:

Yüce Allah'ın: "Kendiniz görüp dururken" buyruğu hal konumunda bir cümledir. Yani gözlerinizle görüp dururken demektir. Denildiğine göre İsrailoğulları, Firavun hanedanının suyun üstüne çıktıklarını ve onların su da boğulmakta olduklarını görürken kendilerinin de kurtulduklarını gördüler. Bu ise çok büyük bir lütuftur. Şöyle de denilmiştir: Firavun hanedanını gözleriyle görünceye kadar boğuldukları suyun üstüne çıkarıldılar. Bu ise lütuf üstüne bir lütuftur. Yine denildiğine göre "siz görüp dururken" buyruğu, ibret gözüyle bakarken demektir. Çünkü İsrailoğulları gözleriyle durup bakamayacak kadar meşgul idiler.

Bir diğer açıklamaya göre, bunun anlamı şudur: Eğer siz bakmış olsaydınız, bakanın durumunda olurdunuz. Meselâ, görmüş ve işitmiş gibisin, demek böyledir. Yani dilediğin takdirde sen bunu görüp işitebilecek haldesin. Bu ve birinci görüş İsrailoğullarının durumlarına daha uygun görünmektedir. Çünkü denizden çıktıktan sonra İsrailoğullarının ibret almamaları ardı arkasına gelmiş olaylarla ortaya çıkmıştır. Yüce Allah, onları boğulmaktan kurtarıp düş-manlarını suda boğunca: Ey Mûsâ, Firavun'un suda boğulduğuna bir türlü kalpten inanamıyoruz, dediler. Nihayet yüce Allah, denize emir buyurdu, deniz onu kenara attı ve gözleriyle ona bakıp durdular.

Ebû Bekr b. Ebi Şeybe, Kays b. Ubad'dan naklettiğine göre İsrailoğulları: Firavun ölmedi, o hiçbir zaman da ölecek değildir, deyince yüce Allah, onların yüce peygamberini yalanladıklarını işitir işitmez, Firavun'u kırmızı bir öküzmüş gibi İsrailoğullarının gözleri önünde görecekları bir şekilde denizin kıyısına attı. Onun boğulduğundan emin olup da kara yoluyla Firavun'un bulunduğu şehirlere gittiler ve nihayet onun hazinelerini taşıdılar, ni'metlere gömüldüler. Bu esnada kendilerine ait olan birtakım putların önünde ibadet eden bir topluluk gördüler. Bunun üzerine Hz. Musa'ya: Ey Mûsâ, bunların putları olduğu gibi sen de bize bir ilah yap, dediler. Hz. Mûsâ bundan dolayı onları azarlayıp şöyle dedi: O sizleri bütün alemlere -yani kendi çağlarındaki alemlere- üstün kılmış iken ben sizin için Allah'tan başka bir ilâh mı arayayım, dedi ve kendilerine atalarının yurtları olan Arz-ı Mukaddese doğru yol almalarını ve Firavun'un ülkesinin pisliklerinden arınmalarını emretti. O sırada Arz-ı Mukaddes zorba bir topluluğun elinde bulunuyordu ve o araziye egemenlik kurmuşlardı. İsrailoğulları bu zorbaları Arz-ı Mukaddes'ten savaşmak yoluyla çıkarmak gereğini duydular ve bunun üzerine Hz. Musa'ya şöyle dediler: Sen bizi bu zorbalara kartalın avından aldığı bir lokma gibi sunmak mı istiyorsun? Eğer sen bizleri Firavun'un elinde bırakmış olsaydın bu bizim için daha hayırlı olurdu. Hz.

Musa'nın onlara: "Kavmim, Allah'ın sizin için yazdığı (takdir ettiği) Arz-ı Mukaddese gidin.." (el-Maide, 5/21)dediğini ifade eden buyruğu ile başlayan ve: "... oturucularız." (el-Maide, 5/24) buyruğuna kadar devam eden bir konuşma aralarında geçti. Nihayet Hz. Mûsâ onlara beddua etti ve onları "fasıklar" (el-Maide, 5/25) diye adlandırdı. Ceza olmak üzere Tih'de kırk yıl kaldılar. Daha sonra yüce Allah onlara merhamet buyurdu. İleride de açıklanacağı üzere onlara Selvayı indirmekle, bulutlarla gölgelendirmekle lütufta bulundu. Daha sonra Hz. Mûsâ Tûr-i Sina'ya, onlara Tevrat'ı getirmek üzere gitti. Bu sırada ise onlar -yine

ileride [\[200\]](#) açıklanacağı üzere- buzağıyı rab edindiler. Arkasından onlara ileride geleceği üzere: Beyt-i Makdis'e varınız. Haydi secde ederek giriniz ve girerken hita deyiniz, denildi.

Hz. Mûsâ çok utangaç ve tesettüre çokça riâyet eden bir kimse idi. Onlar o bakımdan: Hayaları şişkindir, dediler. Guslettiği bir sırada elbiselerini taşın üzerine koymuştu. Bu taş elbisesini alıp İsrailoğullarının oturdukları bir yere kadar sürükledi. Hz. Mûsâ ise çıplak ve: Ey taş, elbisemi ver, diyerek arkasından

gidiyordu. İşte ileride de açıklanacağı üzere [\[201\]](#) yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, Musa'ya eziyet edenler gibi olmayın, Allah onu onların dedikleri şeylerden temize çıkardı..." (el-Ahzab, 33/69) buyruğunda anlatılan budur.

Daha sonra Hz. Hârûn vefat edince, Hz. Musa'ya: Harun'u sen öldürdün ve sen onu kıskandın dediler. Nihayet melekler, üzerinde vefat etmiş haliyle Hz. Hârûn bulunduğu halde Hz. Harun'u tahtıyla beraber getirdiler. -Bu husus da Maide

sûresinde gelecektir- [\[202\]](#) Arkasından Hz. Musa'dan sundukları kurbanların kabul edildiklerine dair kendilerine bir âyet (alamet) vermesini istediler. Bunun üzerine semadan bir ateş geliyor onların kurbanlarını kabul ediyordu. Arkasından Hz. Musa'dan: Dünyada günahlarımızın ne şekilde keffaret edileceğini bize açıkla, diye talepte bulundular. O bakımdan herhangi bir günah işleyen bir kimse sabah olunca kapısının üzerinde: "Sen şu günahı işledin, bunun keffareti ise şu azanı kesmendir" diye bir yazı görür ve burada kesmesi gereken organı belirtilirdi. Kendisine idrar bulaşan bir kimse orayı kesmedikçe ve derisini vücudundan ayırmadıkça o bölge temiz olmazdı. Daha sonra bunlar Tevrat'ı değiştirdiler, Allah'a yalan ve iftiralar uydurdular, elleriyle kitap yazdılar ve bunu basit bir bedele değiştiler. Sonunda peygamberlerini ve rasullerini öldürdüler.

İşte dinlerine karşı tutumları ve güzel olmayan ahlaklarıyla Rablerine karşı davranışları bu şekilde idi. İleride bütün bu hususlara dair açıklamalar yüce

Allah'ın izniyle yeri geldikçe etraflı bir şekilde gelecektir. [\[203\]](#)

İsrailoğullannın Haberleri Muhammed (sav)'ın Nübüvvetinin Delilidir:

Taberî der ki: Kur'an-ı Kerim'in Muhammed (s.a)'e indirdiği vahiylerle, Araplar tarafından bilinmeyen ve ancak İsrailoğullannın başından geçmiş bulunan bu gaybî haberleri bildirmesi, İsrailoğulları yanında onlara karşı Muhammed (s.a)'ın peygamberliğini ispat eden açık bir delildir.

51. Hani Biz, Musa'ya kırk gece va'detmiştik. Sonradan siz onun ardından - zalimler olarak- buzağıyı (ilah) edindiniz.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız:

1- "Va'detmek" Kelimesinin Kıraat Farkı ve Açıklaması:

Yüce Allah'ın: "Hani Biz, Musa'ya kırk gece va'detmiştik" buyruğunda yer alan ve "va'detmiştik" “” kelimesini Ebû Amr elifsiz olarak “” şeklinde okumuştur. Bu okuyuşu Ebû Ubeyd seçip tercih etmiş ve elifli okuyuşu kabul etmeyerek şöyle demiştir: Çünkü elifli kullanım (karşılıklı va'dleşmeyi ifade ettiğinden dolayı) insanlar tarafından yapılan bir iştir. Yüce Allah tek başına va'deder ve va'dde bulunur (tehdid eder.) Kur'an-ı Ke-rim'de bu kelimenin Allah hakkında bu şekilde kullanıldığını görüyoruz. Yüce Allah'ın bütün buyruklarında bu böyledir: "O, size hak va'dinde bulunmuştur." (İbrahim, 14/22); "Allah sizden iman edip salih amel işleyenleri mutlaka halife yapmayı va'detti." (en-Nur, 24/55); "Hani o vakit, Allah size o iki taifeden birinin sizin olacağını va'detmişti." (el-Enfal, 8/7)

Mekkî der ki: Aynı şekilde lafzın zahirinden yüce Allah tarafından Hz. Musa'ya bir va'dde bulunulduğu anlaşılmaktadır. Hz. Musa'nın buna karşılık herhangi bir va'dinin olduğu ifadesi yoktur. Dolayısıyla bu (iki taraftan va'd ifade eden) kelimenin tek bir kişi tarafından va'dedildiği şeklinde anlaşılması gerekir. Nassın zahirinden anlaşıldığına göre fiil yalnızca yüce Allah'a izafe edilmektedir. Bu ise el-Hasen'in, Ebû Recâ, Ebû Cafer, Şeybe ve İsa b. Ömer'in de kıraatidir. Ayrıca Katade ile İbn Ebi İshak da böyle okumuştur.

Ebû Hatim der ki: Bize göre okuyuş genel olarak elif'sizdir. Çünkü elif li okuyuş (muvâ'ada; vaidleşme) çoğunlukla birbirine denk iki insan arasında olur. Onların

her birisi karşı tarafa bir vaadde bulunur.

el-Cevherî der ki: Mîad: Karşılıklı vaidleşmek, sözleşilen vakit ve sözleşilen yer demektir. Yine Mekki der ki: Muvâade aslında karşılıklı olarak yapılır. Ancak kimi zaman bu kip (mufaale) Arap dilinde tek kişi tarafından yapılan işi ifade etmek üzere de kullanılır. Aynı vezinde Araplar: Ayakkabıyı çekiçe döğdüm, hastayı tedavi ettim, hırsızı cezalandırdım derler. (Kullandıkları kip karşılıklı olarak iki kişinin yaptığı işi ifade etmek için öngörülmüş olmakla birlikte) bütün bunlarda yapılan fiil tek bir kişinin yaptığı bir fiildir. Buna göre (karşılıklı vadetmeyi ifade eden) muvâade lafzı, sadece Allah tarafından Hz. Musa'ya verilen va'di ifade eder. Buna göre bu iki okuyuşun anlamı bir demektir.

Uygun görülüp tercih edilen görüş, bu kelimenin elif li olarak (vâednâ) şeklinde okunmasıdır. Çünkü bu kelimenin ihtiva ettiği iki anlamdan birisi "va'dettik" anlamındadır. Diğer taraftan Hz. Musa'nın da ya vaid vermiş olması veya vaid vermesinin yerini tutan kendisine verilen va'di kabul etmesi şekillerinden birisi kaçınılmazdır. O takdirde bu şekildeki (elif li) kullanım sahih olur.

en-Nehhas der ki: Bu kelimeyi elif'li olarak “” şeklinde okumak daha iyi ve daha güzeldir. Bu Mucâhid, el-A'rec, İbn Kesir, Nafi, el-A'meş, Ham-za ve Kisaî'nin de okuyuşudur. Yüce Allah'ın: "Allah iman edip salih ameller işleyenlere vadetti ki.." (en-Nur, 24/55) buyruğunun bununla herhangi bi-r ilgisi yoktur. Çünkü: "Musa'ya vadetmiştik.." buyruğu verilen va'din yerine getirilmesi ile alakalıdır. Yoksa burada vadetmenin ve tehditte bulunmanın herhangi bir ilgisi yoktur. Bu, kişinin: "Sana va'dettiğim gün Cum'a günüdür, sana vadettiğim yer şurasıdır" demesine benzer. Bu gibi kulanımlarda ise elif'li olarak:" (aUpIj): O'na va'dettim" demek fasih ve uygun olan söyleyiştir.

Ebû İshak ez-Zeccâc der ki: Burada bu kelimenin elif li olarak kullanılması güzel ve yerindedir. Çünkü kabul edip itaatte bulunmak muvâade: Vaid-leşmek ayarındadır. Çünkü yüce Allah tarafından vaadde bulunulmakta Hz. Mûsâ da bu vaadi kabul edip uymakta, bu ise tarafların birbirlerine va'det-mesi ayarındadır. İbn Atiyye der ki: Ebû Ubeyde'nin elif siz okuyuşu tercih etmesi doğru değildir. Çünkü Musa'nın yüce Allah'ın va'dini kabul edip ona bağlanması ve bunu gözetlemesi muvâadeyi (karşılıklı olarak vadde bulunmayı, vaadleşmeyi) andırır.

[\[204\]](#)

2- Mûsâ Kelimesinin Anlamı:

Mûsâ, Arapça olmayan bir kelimedir. Arapça olmadığı (ucme) ve marife (özel isim) olduğundan dolayı munsarif değildir. Rivayete göre Kiptiler suya "mû",

ağaca da "şâ" derler. Hz. Mûsâ nehire atıldığı sandıkta su ve ağacın yakınında bir yerde bulunduğundan dolayı "Mûşâ, Mûsâ" adı verilmiştir. es-Süddî der ki: Annesi oğlunun öldürüleceğinden korkunca -yüce Allah'ın kendisine vah-yettiği şekilde- Hz. Musa'yı tabuta (sandığa) koydu ve suya bırakı. Hz. Musa'yı Firavun'un evi yakınlarında ağaçlar arasında suya attı. Firavun'un hanımı, Asiyenin cariyeleri suda yıkanmaya koyulduklarında onu buldular. O bakımdan Hz. Musa'ya onu bulduklarıyerin adını verdiler. En-Nakkaş ve başkalarının naklettiklerine göre, onu denizden alan cariyenin adı Sâbus idi.

İbn İshak der ki: Hz. Musa'nın nesebi şöyledir: Mûsâ, babası İmran, onun babası Yashur, onun babası Kahes, onun babası Lani, onun babası Ya'kub İsrail, onun babası İshak, onun da babası İbrahim (aleyhimusselâm)dir. [\[205\]](#)

3- Vadedilen Kırk Gece:

Yüce Allah'ın: "kırk gece va'detmiştik" buyruğunda hazfedilmiş bazı kelimeler vardır. el-Ahfeş der ki: Bu ifadenin takdiri şöyledir: Hani biz Musa'ya kırk gecenin bitimi akabinde vadetmiştik. Nitekim yüce Allah: "O kasabaya sor" (Yusuf, 12/82) buyruğunda da ifade böyledir. Kasaba halkına sor, demektir. Bu kırk gecenin tümü vadedilen zaman kapsamı içerisine girmektedir.

Müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne göre "kırk gece" zül kade ayı ile zül hicce ayının on günüdür. Bu, Hz. Musa'nın denizi geçip kavminin ondan Allah'tan kendilerine bir kitap vermesini istemelerinden sonra olmuştur. Bunun üzerine Hz. Mûsâ, İsrailoğullarının hayırlıları arasından yetmiş kişi ile birlikte Tûr' a çıkmıştır. Onlar da o dağa çıkmışlardı. Kırk gecenin sona ereceği zamana kadar onlarla sözleşmiş idi. Müfessirlerin açıkladıklarına göre bunlar yirmi gündüz ve yirmi gece saydılar, akabinde Allah bize verdiği sözünde durmadı, dediler. Bunun üzerine buzağıyı ilah edindiler. Samirî bunlara: Bu sizin de Musa'nın da ilahıdır, dedi. Onun bu sözünü de kabul ettiler. Hz. Hârûn ise onları böyle bir işten alıkoymak isteyip şöyle dedi: "Ey kavmim, siz bunun ile ancak imtihan oldunuz. Muhakkak sizin Rabbiniz rahmân olandır. O halde bana uyun ve emrime itaat edin. Onlar ise: 'Mûsâ bize dönünceye kadar biz buzağıya ibadete mutlaka devam edeceğiz.' dediler." (Ta-Ha, 20/90-91) Hz. Harun'a -konu ile ilgili rivayet edilen habere göre- on iki bin kişi dışında buzağıya tapmayı terketmek hususunda itaat eden olmadı. Geri kalanlar ise akılsızca o buzağıya ibadet ettiler. İbadet edenler ise, iki milyondan fazla kişi idi. Hz. Mûsâ döndüğünde onların bu durumunu görünce elinde bulunan Tevrat'ın yazılı

olduğu levhaları bıraktı ve Tevrat'taki altı bölüm kaldırıldı, geriye sadece helâl-haram ve gerek duyacakları şeyleri ihtiva eden tek bir bölüm kaldı. Hz. Mûsâ buzağıyı yaktı ve onun külünü denize savurdu. Buzağıya olan sevgilerinden dolayı o denizin suyundan içtiler. Dudaklarında bir sarılık peyda oldu, karınları şişti. Tevbe ettilerse de onların tevbeleri kendilerini öldürmedikçe kabul olunmadı. İşte yüce Allah'ın: "Sizi yaratana tevbe edin, nefislerinizi öldürün." (el-Bakara, 2/54) buyruğunda anlatılan budur. Bu emir üzerine İsrailoğulları ellerine hançerleri-kı-lıçları alıp güneşin doğduğundan kuşluk vakti güneş yükselinceye kadar birbirlerine saldırdılar, biri diğerini öldürdü. Baba oğlunu, oğul babasını sormuyor idi. Kardeş kardeşini, kimse kimseyi araştırmıyor idi. Herkes önüne geleni kılıçla vuruyor, öteki de aynı şekilde ona vuruyordu. Nihayet, Hz. Mûsâ feryad ederek yüce Allah'a: Rabbim, İsrailoğulları yok oluyor, dedi. Bunun üzerine Allah onlara merhamet buyurdu, lütfuyla onlara cömertçe ihsanlarda bulunarak geriye kalanların tevbesini kabul etti, öldürülenleri de şehitler arasına kattı. -Nitekim ileride açıklanacaktır- [\[206\]](#)

4- Neden Kırk Gündüz Değil de Kırk Gece:

Burada yüce Allah'ın gündüzlerden değil de geceden söz ediş sebebi nedir, diye sorulacak olursa, sorana şu cevap verilir: Çünkü gece gündüzden öncedir. O bakımdan konum itibariyle ondan önceliklidir. Bundan dolayı tarih verme de gece ile olur. Çünkü geceler ayların başlangıcıdır, gündüzler ise gecelere tabiidir. [\[207\]](#)

5- Hz. Mûsâ Bu Kırk Gün Boyunca Oruç Tuttu mu?

en-Nekkâş der ki: Bu âyet-i kerimede Hz. Musa'nın orucunu kesintisiz sürdürdüğüne (geceleyin iftar etmeksizin visal orucu tuttuğuna) işaret vardır. Çünkü şanı yüce Allah eğer "gündüzlerden söz etmiş olsaydı, onun geceleyin oruç açtığına inanmak mümkün olurdu. Yüce Allah burada "geceler"i zikrettiğine göre sözün ifade şekli, Hz. Musa'nın geceli gündüzlü kırk gün süreyle kesintisiz oruç tuttuğunu ifade eder.

İbn Atiyye der ki: Babamı şöyle derken dinledim: Şeyh Zahid İmam Vaiz Ebû'l-Fadl el-Cevherî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)yi insanlara namaz ve benzeri ibadetler esnasında Allah ile başbaşa olmak ve O'na yakın olmak hususunda vaazda bulunuyorken dinledim. Böyle bir halvetin (başbaşa kalmanın) insanlar

hatırına yemeyi içmeyi getirmediğini zikrediyordu. Ve şöyle diyordu: Hz. Musa'nın seksen gün aralıksız oruç tutup Allah'a yakın olduğu hal ile Hz. Hızır ile karşılaşmak üzere yola koyulduğunda bir günün bir bölümünün akabinde: "Şu kuşluk yemeğimizi getir (de yiyelim)" (el-Kehf, 18/62) demesi arasındaki fark ne kadar da büyüktür.

Derim ki: İşte tasavvuf âlimleri bununla visal orucunu delillendirmek ve onun en faziletlisinin kırk gün olduğunu açıklamak istemişlerdir. Yüce Allah'ın izniyle bu

sûrede oruçtan söz eden âyet-i kerimleri [\[208\]](#) açıklarken visal orucuna dair açıklamalarımız da gelecektir. (Ve orada visalin meşruiyyetinin kaldırıldığı belirtilecektir.) el-A'raf sûresinde de yüce Allah'ın: "Biz, Musa'ya otuz gece va'detmiştik." (el-A'raf, 7/142) buyruğuna dair açıklamalarımız esnasında bu hususta başka hükümler de sözkonusu edilecektir. Yine o âyeti açıklarken ve Ta-Ha sûresinde [\[209\]](#) de -inşaaallah- buzağının keyfiyeti ve onun böğürmesi ile ilgili diğer açıklamalar da yer alacaktır. [\[210\]](#)

6- Buzağıyı İlah Edinen Zalimler:

Yüce Allah: "Sonradan ise siz onun ardından -zalimler olarak- buzağıyı (ilah) edindiniz." Hz. Musa'nın gidişinden sonra siz onu ilah edindiniz. [\[211\]](#) "Zalimler olarak" buyruğu hal ifade eden bir cümledir. Zulmün anlamına dair açıklamalar daha önceden geçmiştir. [\[212\]](#) Hamd Allah'adır. [\[213\]](#)

52. Bundan sonra sizi affetmiştik. Şükredesiniz diye.

Buyruğuna dair açıklamalarımızı dört başlıkta ele alacağız:

1- Af ile Mağfiret:

Allah'ın: "Bundan sonra sizi affetmiştik" buyruğundaki "affetmek" Allah'ın, kullarının hatalarını affetmesi demektir. Bu affediş, kimi zaman cezadan sonra, kimi zaman da cezadan önce olabilir. Ğufrân (mağfiret) ise böyle değildir. Mağfiret ile birlikte hiçbir şekilde ceza sözkonusu olmaz. Herhangi bir cezayı hak edip de bu ceza onun lehine terk edilirse, o kişi affedilmiş olur. Buna göre af, günahın silinmesi demektir. O halde burada buyruğun anlamı: Biz,

günahlarınızı sildik ve sizi bağışladık. Bu kelime rüzgarın yerdeki izi silmesini ifade etmek üzere kullanılan “” tabirinden alınmıştır. Çoğalıp artan şey hakkında da bu kelime kullanılır. O halde bu kelime zıt anlamlı kelimelerdendir. Yüce Allah'ın: "Nihayet affoldular." (el-A'raf, 7/95) buyruğu, (servet ve sayıca) çoğaldılar, demektir. [\[214\]](#)

2- Affolma Zamanı:

Yüce Allah'ın: "Bundan sonra sizi atfetmiştik." Yani buzağıya tapmanızdan sonra sizi bağışlamıştık. Buzağıya (Arapçada) el-İcl denilmesinin sebebi onların ona ibadette acele etmeleridir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Buzağı ineğin yavrusu demektir. Çoğulu "el-acâcîl" dışına de "icletun" denilir. -Ebû'l-Cerrah'tan- [\[215\]](#)

3- Şükredesiniz Diye:

Yüce Allah'ın: "Şükredesiniz diye." Şükretmeniz için Allah, sizi affetti, demektir. Bu âyet-i kerimede yer alan “” Gerek ki , olur ki buyruğunun anlamına dair açıklamalar daha önceden [\[216\]](#) geçmiş bulunmaktadır.

Şükür sözlükte açığa çıkmak, zahir olmak anlamındadır. Eğer binek hayvanı kendisine verilen yemden daha büyük ölçülerde şişmanlayacak ve bu şişmanlığı gözle görülecek halde olur ise, hakkında: (dâbbetun şekûrun) denilir. Şükrün gerçek anlamı ise bir kimsenin sana yapmış olduğu iyilik sebebiyle insanı övmek demektir. Nitekim buna dair açıklamalar Fatiha sûresinde yapılmıştır. Cevheri der ki: Şükür, sana iyilik yapan kimseye yaptığı iyilik sebebiyle övgüde bulunmandır. Şükran, küfranın, nankörlüğün zıddıdır. Teşekkür ile şükür aynı anlamdadır. Nitekim Tirmizî ve Ebû Davud'un rivayetine göre Ebû Hureyre Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğunu aktarmaktadır: "İnsanlara şükretmeyen

(teşekkür etmeyen) Allah'a şükretmiş olmaz. " [\[217\]](#) el-Hattabî der ki: Bu söz iki şekilde açıklanır: Birincisine göre insanların ni'metlerine karşı nankörlük (küfran)da bulunmayı karakter haline getirip onların iyiliklerine teşekkürü terkeden bir kimse, aynı şekilde yüce Allah'ın ni'metlerine karşı da nankörlük eder ve ona şükretmeyi de terkeder. İkinci bir açıklamaya göre de eğer kul, insanların kendisine yaptıkları iyilikleri teşekkürle karşılamayan, onların iyiliklerini inkâr eden bir kimse ise şanı yüce Allah, o kuluna yaptığı iyilikleri

karşılığında kulunun yaptığı şükürü kabul etmez. Çünkü bunların her birisi ötekiyle ilişkilidir. [\[218\]](#)

4- İlim Adamlarına Göre Şükürün Anlamı:

Sehl b. Abdullah der ki: Şükür, gizli ve açık bütün hallerde mâsiyetten sakınmakla birlikte gönül hoşluğu ile itaat etmek hususunda bütün gayret ve çabasını ortaya koymak demektir.

Bir başka kesime göre şükür; ni'met verene karşı şükretmekte kusurlu hareket ettiğini itiraf etmektir. Bundan dolayıdır ki yüce Allah: "Ey Dâvud hanedanı şükredin." (Sebe', 34/13) diye buyurunca Hz. Dâvud: Rabbim, şükür Senden bir ni'met iken ben nasıl şükredebilirim diye sormuş, yüce Allah da: İşte şimdi Beni tanıdın ve Bana şükretmiş oldun. Çünkü sen şükürün Benim tarafımdan verilen bir ni'met olduğunu itiraf ettin, buyurdu. Hz. Dâvud sorar: Rabbim, Senin benim üzerindeki en gizli ni'metinin ne olduğunu bana göster. Yüce Allah şöyle buyurdu: Ey Dâvud nefes alıp ver. Hz. Dâvud nefes alıp verdi. Yüce Allah şöyle buyurdu: Gece gündüz bu ni'meti kim kuşatabilir? Sayıp dökebilir?

Hz. Mûsâ da şöyle demiş: Elime vermiş olduğun en küçük ni'metine benim bütün amelim bir karşılık olamazken, ben Sana nasıl şükredebilirim? Yüce Allah ona: Ey Mûsâ, işte şimdi Bana şükretmiş oldun, diye vahiy buyurdu.

Cüneyd der ki: Şükürün hakikati şükürden aciz olmaktır. Yine onun şöyle dediği rivayet edilmektedir: Yedi yaşlarında iken Serrî es-Sakatî'nin önünde oyun oynuyordum. Yanımda da şükür hakkında söz söyleyen bir topluluk vardı. Bana: Ey çocuk, şükür nedir? diye sordu. Ben ona: Allah'ın vermiş olduğu ni'metleriyle Allah'a asi olmamaktır, dedim. Bana: Senin Allah'tan sana verilen payın bu güzel sözlerin olacağından korkarım, dedi. Cüneyd der ki: es-Serrî'nin bana söylediği bu söz dolayısıyla hala ağlayıp dururum.

eş-Şiblî der ki: Şükür, tevazu ve hasenatı muhafaza etmek, şehvetlere muhalefet etmek, bol bol itaatlerde bulunmak, göklerin ve yerin Cebbarı olan Allah'ın gözetimi altında olduğunu bilmektir.

Ebû'l-Feyd Zünnûn el-Mısırî de der ki: Senden daha üstün olana şükür itaat ile, senin dengin olana karşı şükür mükafat ile, senden daha aşağı durumda olan kimseye şükür ise iyilik ve lütufta bulunmakla olur. [\[219\]](#)

53. Hani Biz, Musa'ya Kitab'ı ve Furkân'ı verdik. Hidâyet bulaşınız diye.

Burada sözü geçen kitap, tefsir âlimlerinin icmaı ile Tevrat'tır. Ancak Furkân'ın ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır. el-Ferra ve Kutrub der ki: Bunun anlamı şudur: Biz Musa'ya Tevrat'ı Muhammed (a.s)'a da Furkân'ı verdik.

en-Nehhâs der ki: Bu hem i'rab açısından hem de anlam bakımından bir hatadır. İ'rab açısından hata olması şundan dolayıdır. Birşeye atfedilen (ve bağlacı ile bağlanan) atfedildiği şeyin bir benzeri olur. Bu açıklamaya göre; ondan farklı birşey olması gerekir. Anlam bakımından yanlışlığına gelince yüce Allah: "Andolsun ki Biz, Mûsâ ile Harun'a Furkân'ı vermiştik." (el-En-biya, 21/48) diye buyurmaktadır.

Ebû İshak ez-Zeccac der ki: Furkân Kitab'ın kendisi olabilir. Böylelikle te'kid olsun diye iki ayrı isimle ondan söz edilmiştir. Bu görüş el-Ferra'dan da nakledilmiştir. Şairin bu sözü de bu türdendir.

[220]

"Deriyi kollarındaki ana damarlara kadar parçalayıp durdu.

Onun söylediği sözleri yalan ve dolan buldum."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Hint ne güzeldir ve Hind'in bulunduğu bir yöre

Hint ise bizden uzaklaştıkça uzaklaşıyor."

Burada farklı kelimeler olduklarından dolayı aynı manada olmakla birlikte kaçıp uzaklaşmak, yalan ve dolan kelimeleri birbirlerine atfedilmiştir. Antere'nin şu beyiti de bu kabildendir

"Eski zamandan kalma harabelerden selam sana

Ummu'l-Heysem'den sonra kuruyup çoraklaşan.

en-Nehhas der ki: Böyle bir şey, şiirlerde sözkonusu olabilir. Bu hususa dair yapılan en güzel açıklama Mücahid'in şu sözleridir: (Furkân): Hak ile batılı birbirinden ayırdetmek üzere indirilen kitaptır. Yani yüce Allah Hz. Musa'ya bunu öğretmiştir.

İbn Zeyd der ki: Furkân, fırka fırka olacak şekilde, denizin Hz.Mûsâ için ayrılıp yarılmasıdır. Ve İsrailoğulları bu haliyle denizin üzerinden geçtiler.

Şöyle bir açıklama da yapılmıştır: Furkân sıkıntılardan kurtuluştur. Çünkü İsrailoğulları Kiptiler tarafından köleleştirilmiş kimseler idi. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğunda da bu kelime bu anlamda kullanılmıştır: "Ey iman edenler, eğer Allah'tan korkarsanız O size bir Furkân verir." (el-Enfal, 8/29) Sizin için bir kurtuluş ve bir çıkış yolu gösterir, demektir.

Bunun hüccet ve beyan olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn Bahr yapmıştır. Şöyle bir açıklama da yapılmıştır: Aradaki "vav (ve)" bağlacı bir sıra(faz-ladan)dır. Anlamı: Musa'ya Furkân olan kitabı verdik demektir. Nitekim

sıfat yapılırken araya bazan "vav" bağlacının getirildiği olur. Arapların: Filan kişi güzel ve uzundur demeleri gibi. Buna örnek olarak da şu beyit gösterilir:

Ta'zim edilen efendi ve kahraman cömerdin oğlu

Ve savaş esnasında birliğin aslanı olan hükümdara..."

Şair burada ta'zimedilen, kahraman ve cömerdin oğlu, birliğin aslanı hükümdara, demek istemiştir.

Bu açıklamanın delili de yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "Hem Biz, güzelce uygulayanlara (ni'metlerimizi) tamamlamak, herşeyi ayrı ayrı açıklamak, bir hidâyet ve bir rahmet olmak üzere Musa'ya Kitab'ı verdik." (el-En'am, 6/154) Herşeyi açıklamaktan kasıt ise haram ile helâli, küfür ile iman, va'd ve tehdidi ve buna benzer hususları birbirinden ayırdedecek şekilde indirdik, demektir.

Bu hususta şöyle bir açıklama da yapılmıştır: Furkân, onlar ile Firavun kavmini birbirinden ayırdetmek, aralarında ayırdedici hükmü vermektir. Bir kesimi kurtarıırken öbürünü suda boğmasıdır. "Furkân günü" (el-Enfal, 8/41) tabiri de bunu andırmaktadır. Bir görüşe göre bu Furkân gününden kasıt Bedir günüdür. Allah bu günde Muhammed (s.a) ve ashabına zafer nasib etmiş, Ebû Cehil ve ashabını ise helak etmiştir.

"Hidâyet bulaşınız diye"; yani sapıklıktan kurtulup doğruyu bulaşınız diye. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[221\]](#)

54. Ve hani Mûsâ kavmine şöyle demişti: Ey kavmim, gerçekten siz buzağıyı (ilah) edinmekle nefislerinize zulmettiniz. Sizi yarada-na tevbe edin, nefislerinizi öldürün. Böylesi Rabbiniz nezdin-de sizin için hayırlıdır. Nihayet tevbenizi kabul etti. Gerçekten O, tevvâbdır, rahimdir.

Yüce Allah'ın: "Ve hani Mûsâ kavmine şöyle demişti" buyruğunda geçen "kavm" kelimesi yalnızca erkekler topluluğu hakkında kullanılır. Nitekim yüce Allah: "Ey iman edenler, hiçbir kavim başka bir kavim ile alay etmesin.." diye buyurduktan sonra: "Kadınlarda kadınlarla alay et meşin." (el-Hucu-rât, 49/11) diye buyurmaktadır. Şair Zuheyr de şöyle demiştir:

"Bilemiyorum, ileride belki bilebilirim

Kale halkı bir kavim (erkekler topluluğu) midir yoksa kadınlar mı?"

Yüce Allah da: "Lût'u da (kavmine gönderdi.) Hani o kavmine.. demişti." (el-A'raf, 7/80) Burada onun kadınları dışarıda bırakarak yalnızca erkeklere hitap etmek istediği anlaşılmaktadır. "Kavm" kelimesi bazen erkekler ve kadınlar hakkında müşterek olarak da kullanılır. Nitekim yüce Allah şöyle

buyurmaktadır: "Muhakkak Biz, Nuh'u kavmine gör der dik." (Nuh, 71/1) diye buyurmaktadır. Aynı şekilde her bir peygamber aynı zamanda hem kadınlara hem de erkeklere gönderilmiştir.

"Yâ kavmi: kavmim" buyruğu izafet tamlaması şeklinde bir münadadır. Kelimenin sonunda "yâ" harfi hazfedilmiş ve sondaki esre buna delil kabul edilmiştir. Bu harf tenvin ayanndadır. Müfred kelimenin sonunda tenvin hafzedildiği gibi, bu harf de hafzedilir. Kur'ân'ın dışında bu harfin sakin (yani bir med harfi) olarak tesbit edilmesi mümkündür. Bununla birlikte bu harf üstün de okunabilir, sonuna bir "he" harfi eklenerek "yâ kavmiyeh" de denilebilir. İstenirse "yâ" harfi "elife de ibdâl edilerek "yâ kâvmâ" da denilebilir, "ya eyyuhe'l-kavmu" anlamında "yâ kavmu" da denilebilir. Eğer bu kelime nekire olarak kullanılırsa, üstün ve tenvinli "ya kavmen" şeklinde kullanılır. Tekili - başka bir kökten olmak üzere - "imruun" şeklinde gelir. Çoğulu: "akvam", çoğulun çoğulu ise "ekâvim" diye gelir.

Burada Hz. Musa'nın kavminden kasıt buzağıya tapanlardır. Onun kavmine bu şekilde hitap etmesi Allah tarafından ona verilen bir emir üzerine olmuştur.

"Gerçekten siz buzağıyı (ilah) edinmekle nefislerinize zulmettiniz." Burada yüce Allah, "nefislerinize" buyruğunda cem-i killet kullanarak, cem-i kesret olan: "nüfus" kelimesini kullanmamıştır. Bu iki çeşit çoğul, birbirlerinin yerine kullanılabilir. Nitekim yüce Allah: "-üç kur'.." (el-Bakara, 2/228); "orada canların istediği şeyler de vardır" diye buyurmaktadır. (Birinci örnekte cem-i killet gelmesi gerekirken cem-i kesret getirilmiştir. İkinci örnekte de durum aksinedir. - çeviren -) Sonuçta zararı kendisine dokunan bir iş yapan herkese: "Sen kendine kötülük ettin" denilir.

Zulüm asıl itibariyle birşeyi konulması gereken asıl yerinden bir başka yere koymak demektir. Kimisi şöyle demiştir: Her insanın "buzağı"sı onun kendi nefsidir. Her kim bu buzağıyı bir kenara iter, onun maksadına muhalefet ederse, buzağının zulmünden uzak kalmış olur. Doğrusu ise burada gerçek anlamıyla "bir buzağı"nın kastedildiğidir. Onlar Kur'an-ı Kerim'in beyan ettiği şekilde bu buzağıya tapınmışlardı.

"Sizi yaradana tevbe edin." Hz. Mûsâ, kavmine sizi yaratana tevbe edin deyince, onlar: Nasıl tevbe edelim? diye sormuşlar, bunun üzerine o: "Nefislerinizi öldürün" diye cevap vermişti.

Kimi meânî bilginleri bunu şöyle açıklamışlardır: Siz itaatlerle, nefislerinizi zelim edip onlara boyun eğdiriniz ve şehvet ve arzularından alıkoyunuz. Ancak doğrusu burada gerçek anlamıyla bir öldürmenin kastedildiğidir. Öldürmek ise, canlılık alametini ortadan kaldırmaktır. Şarabın sertliğini su ile kırmayı ifade

etmeyi ifade etmek üzere (Araplar): Şarabı öldürdüm, derler. Süfyan b. Uyeyne der ki: Tevbe, şanı yüce Allah'ın bütün ümmetler arasında yalnızca bu ümmete ihsan etmiş olduğu Allah'ın ni'metlerindendir. İsrâ-iloğullarının tevbesinin kabulü ise öldürmek suretiyle gerçekleşmiş idi. Müfessirler, buzağıya tapan her bir kimseye kendi eliyle kendisini öldürmekle emrolunmadığı hususu üzerinde görüş birliği etmişlerdir. ez-Zührî der ki: Onlara: "Sizi yaradana tevbe edin, nefislerinizi öldürün" diye buyurulunca iki saf halinde dizildiler ve birbirlerini öldürmeye başladılar. Onlara: Artık bırakınız, denilinceye kadar bu işi sürdürdüler. Bu ise öldürülen için bir şehadet, hayatta kalan için ise tevbenin kabulünü ifade ediyordu. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunuyordu. Kimi müfessirler şöyle de

mişlerdir: Allah, onları bir karanlık içerisine bıraktı ve onlar da bu işi yaptılar. Bir diğer görüşe göre: Buzağıya tapanlar bir saf halinde durdular ve buzağıya tapmayanlar kılıçlarıyla onlara hücum edip onları öldürdüler. Bir diğer açıklamaya göre, Hz. Mûsâ ile birlikte bulunan yetmiş kişi -buzağıya tapmadıklarından dolayı- kalktılar ve buzağıya tapanları öldürdüler.

Rivayet edildiğine göre Yûsâ' b. Nûn, ayaklarını dikmiş bir şekilde oturmuş oldukları halde onların yanlarına çıktı ve: Bu oturuşunu bozan yahut kendisini öldürecek olana bakan veya eliyle ya da ayağıyla kendisini korumaya çalışan mel'undur, dedi. Öldürülenlerden hiçbir kişi bu oturuşunu bozmadı ve kişi hemen yakınında bulunanı öldürmekle işe başladı. Bunu en-Nehhas ve başkaları zikretmiştir.

Birinci görüşe göre buzağıya tapanların kendilerini öldürmeleri ile cezalandırılma sebebi, buzağıya tapanların tapmaları esnasında münkeri değiştirmeyip bir kenara çekilmeleridir. Halbuki onlara düşen görev buzağıya tapanlarla çarpışmak ve savaşmak idi. İşte münker kulları arasında yayılıp da herhangi bir şekilde değiştirilmeyecek olursa, herkesin cezaya çarptırılması Allah'ın bir sünnetidir. Cerir (b. Abdullah el-Becelî) şöyle rivayet etmektedir: Rasulullah (s.a) buyurdu ki: "Bir topluluk arasında mâsiyetler işlenir de o topluluk güçlü ve onlara karşı kendilerini koruyabilecek durumda oldukları halde herhangi bir şekilde (münkeri) değiştirmez iseler, mutlaka Allah, onların hepsini kuşatacak bir ceza gönderir." Bunu İbn Mace Sünen'inde rivayet etmiştir.

[\[222\]](#)

Bu hususa dair açıklamalar da inşaallah ileride gelecektir. Öldürme işi alabildiğine yayılıp çoğalınca, öldürülenlerin sayısı da yetmiş bini bulunca, Allah onları affetti. Bu İbn Abbâs ve Ali (r. anhum)'ın görüşüdür. Yüce Allah'ın öldürme cezasını sona erdirmesinin sebebi kendilerini öldürmek hususunda

bütün gayretlerini ortaya koymalandır. Gerçekten de şanı yüce Allah'ın bu ümmete İslâm ni'metinden sonra tevbe etmekten daha üstün verdiği bir ni'met yoktur.

Katade "Nefislerinizi öldürün" buyruğunu, nefislerinizi geri çevirin, durumunu değiştirin anlamına gelecek şekilde “” şeklinde okumuştur. Yani öldürmek suretiyle bu tökezlemesinden nefislerinizi kurtarın demektir.

Burada "yaradan" diye meali verilen el-Bâri' kelimesi (yaratıcı demek olan) halik anlamına olmakla birlikte, aralarında bir fark vardır. Şöyle ki: Bari', yoktan var eden ve meydana getiren demektir. Halik ise bir durumdan bir başka duruma takdir eden ve aktaran demektir. el-Beriyye, yaratıklar, mah-lûkat demektir. Ebû Amr (f&Jî): Sizi yaratan" kelimesini “” şeklinde sakın hemze ile okumuştur. Ancak nahivciler böyle bir okuyuş hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Kimi nahivciler vasıl halinde damme ve ötre yi sükûn şeklinde okur ve bunu yalnızca şiirde yapar. Ebû'l Abbâs el-Müberred der ki: İ'rab harf inde peşpeşe harekelerin gelmesiyle birlikte sakın okumak ne günlük konuşmada ne de şiirde mümkün değildir. O bakımdan Ebû Amr'ın bu şekildeki bir okuyuşu da bir lahn (yanlışlık)tır. en-Nehhas ve "başkaları da şöyle demiştir: Eski ve önder nahivciler bunu caiz kabul etmiş ve buna dair çeşitli Arap şairlerinden örnekler göstermişlerdir:

"Onlar ed-Devv (Mekke ile Medine arası keybolma ihtimali yüksek bir yer) denilen yerde eğrilip saptılar mı, doğrul ey arkadaş, derim;

Denizde yüzen gemilerü andıran) kafilerle (onları yoldan sapmaktan korurum)"

İmruu'l-Kays da der ki:

"Artık bu gün içebilirim, Allah'a karşı bir günah işlemem de sözkonusu değil; Arkadaşlarım yanına davetsizce katılmam olan da söz edilemez."

Bir başkası şöyle demektedir:

"Selma'cık bize sevik alıver, dedi."

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Gittin ayaklarında onlarla birlikte;

Şeyin ise kuşandığın peştemalden açıkça görünüyordu."

İ'râb olması gereken harfin sakın okunuşu kabul etmeyenler, i'râba alamet olan yerde bunun mümkün olamayacağını delil gösterirler. Ebû Ali el-Farisi der ki: Hareketelerin arka arkaya gelmesi halinde mebnî kelimenin bina dolayısıyla gelen harekesinin sakın de okunmasının caiz olduğu hususunda Nahivciler arasında görüş ayrılığı yoktur.

Bari' kelimesi aslında birşeyin birşeyden ayrılması demektir. Bütün yaratıklar yokluktan ayrılıp varlığa çıkarıldıklarından dolayı bu ismi almışlardır.

Hastalıktan iyileşmek anlamına gelen (Hicazlıların söyleyişi ile) "ber" de buradan gelmektedir. Hicazlıların dışındakiler ise bu maştan "bur" şeklinde kullanırlar. Borçtan ibra ve kusurlardan beri olmak da bu kökten gelmektedir. Kadından beri olmak ve ortağından ibra olmak için de bu kökten gelen kelimeler kullanılır.

"Nihayet tevbenizi kabul etti" buyruğunda takdirî ifade şöyledir: Siz size emrolunanı yaptınız ve "nihayet O da tevbenizi kabul etti"; yani sizden geri kalanların kusurlarını bağışladı, affetti. "Gerçekten O tevvâbdır, rahimdir tevbeleri kabul edendir, merhameti pek çok olandır. Buna dair açıklamalar daha önceden [\[223\]](#) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun. [\[224\]](#)

55. Bir de hatırlayın ki siz: "Ey Mûsâ, biz Allah'ı apaçık görmedikçe sana kat'iyen iman etmeyiz" demiştiniz. O anda siz bakıp dururken yıldırım sizi yakalamıştı.

56. Sonra sizi ölümünüzden sonra tekrar dirilmiştik. Şükredesiniz diye.

Buyruğuna dair açıklamalarımızı beş başlık halinde ele alacağız:

1- İsrailoğullarının Allah'ı Görmek İstemeleri:

"Bir de hatırlayın ki... demiştiniz" buyruğu (daha önceki buyruğa) atfedilmiştir. "Sana kafiye iman etmeyiz"; yani seni tasdik etmeyiz. "Allah'ı apaçık görmedikçe.." sözünü söyleyenlerin Hz. Musa'nın seçtiği yetmiş kişi olduğu söylenmektedir. Şöyle ki: Şanı yüce Allah, kendi kelâmını onlara işittirince arkasından Hz. Musa'ya: ".. sana kat'iyen iman etmeyiz" demişlerdi. Mucizelerinin açıkça ortaya çıkmasından sonra peygamberlere iman etmek ise vaciptir (farzdır). Bunun üzerine yüce Allah onlara semâdan bir ateş gönderdi ve bu ateşle onları yaktı. Daha sonra Hz. Mûsâ Rabbine dua etti ve Allah o kişileri diriltti. Nitekim yüce Allah: "Sonra sizi ölümünüzden sonra tekrar dirilmiştik" diye buyurmaktadır. A'raf sûresinde bu yetmiş kişinin kıssasına dair açıklamalar [\[225\]](#) -inşallah- gelecektir.

İbn Fûrek der ki: Onların bu şekilde cezalandırılış sebebi, Hz. Musa'ya: "Allah'ı bize açıkça göster." (en-Nisa, 4/153) diyerek rü'yet talebini çığırından çıkarmalarından dolayı da olmuş olabilir. Halbuki böyle birşeyi gerçekleştirmek Mûsâ (a.s) için mümkün olan birşey değildi.

Yüce Allah'ın görünmesinin mümkün olup olmadığı hususunda ihtilâf edilmiştir.

Bid'atçilerin çoğunluğu dünyada da âhirette de Allah'ın görülmesini kabul etmezler. Ehl-i Sünnet ve Selef-i Salihîn ise dünyada da âhirette de Allah'ın görülmesinin mümkün olduğunu, âhirette de vukubulacağını kabul etmektedirler. Buna göre Hz. Musa'nın beraberindeki bu kişiler imkansız olan bu görmeyi istemiş değillerdi. Nitekim Hz. Mûsâ'nın kendisi de böyle bir istekte bulunmuştu. Allah'ın görünmesi ile ilgili olarak açıklamalar -inşaallah-En'am ve A'raf sûrelerinde [\[226\]](#) gelecektir. [\[227\]](#)

2- Açıktan Açığa Allah'ı Görme İsteği:

"Apaçık" yani alenî bir şekilde Allah'ı görmedikçe. İbn Abbâs'ın açıklamasına göre, gözle Allah'ı görmedikçe demektir. Apaçık (cehren) kelimesinin anlamı zahir olmak demektir. Kıraatin cehren yapılması ise izhar edilmesi yani açığa vurulması demektir. Mâsiyetlerin cehren işlenmesi açıktan açığa yapılması demektir. Emiri cehren gördüm, demek ise birşeyin arkasında gizlenmeksizin doğrudan gördüm, demektir. İbn Abbâs kelimesini şeklinde he harfini üstün okumuştur ki iki ayrı söyleyiştir.

"Apaçık (cehreten)" kelimesinin iki türlü anlaşılması mümkündür. Birincisi bu onların Hz. Mûsâ'ya yaptıkları hitabın bir sıfatı olabilir; yani onlar bu isteklerini Hz. Musa'ya açık ve yüksek sesle söyleyip ilan ettiler, demektir. O takdirde bu ifadede takdim ve tehir var demek olur. İfadenin de takdiri şöyle olur: Hani açık ve yüksek bir sesle ey Mûsâ.. demiştiniz. İkinci açıklamaya göre bu kelime onların yüce Allah'ı görme isteklerinin sıfatı şeklindedir. Yani onlar yüce Allah'ı, apaçık ve gözleriyle görmek istediler demektir. O takdirde bu ifadede herhangi bir takdim ve tehir sözkonusu değildir. Cehren (apaçık), kelimesinin te'kiden zikredilmesi ise rüyada görmek ile gözle görmek arasındaki farkı beyan etmek içindir. (Yani onların Allah'ı uyanıkken gözleriyle görmek istediklerini belirtmek istemiştir). [\[228\]](#)

3- Böyle Bir İsteğin Cezası:

"O anda. siz bakıp dururken" cümlesi hal cümlesidir. "Yıldırım sizi yakalamıştı."

Surenin baş taraflarında "yıldırım'ın ne anlama geldiği" [\[229\]](#) açıklanmıştır. Ömer, Osman ve Ali "es-Sa'ke" şeklinde okumuşlardır. İbn Muhay-sin, bütün Kur'an-ı Kerim'de bu kelimeyi bu şekilde okumuştur.

Burada: Onlar bakıp dururken nasıl ölmüş olabilirler, diye bir soru sorulursa, buna şu şekilde cevap verilir: Araplar filanın oğullarının evleri birbirini görür derken, evlerinin karşılıklı olduğunu anlatmak isterler. Siz kendi halinize ve size gelen ölüm ve yıldırımın etkilerine "bakıp dururken" yıldırım sizi yakaladı anlamındadır da denilmiştir. [\[230\]](#)

4- Ölümünden Sonra Diriliş:

"Sonra sizi ölümünüzden sonra tekrar dirilttik." Katâde der ki: Önce öldüler ve canlan alındı, daha sonra ise ecellerini tamamlayıncaya kadar diriltildiler. en-Nehhas der ki: Bu Kureyşlilerden olup da öldükten sonra dirilişe iman etmeyenlere karşı ve ayrıca kendilerine böyle bir haber verilmek suretiyle de Kitap ehline karşı bir delil getirmektir. Yani: Ölümünden sonra diriltmek suretiyle size yaptığını karşı "şükredesiniz diye" demektir.

Şöyle bir açıklama da yapılmıştır: Onlar başkasının ibret alacağı şekilde hareketten kesilmek anlamında öldüler, sonra da bu durumdan kurtarıldılar. Zaten diriltmenin asıl anlamı serbest bırakmak demektir.

Hayır, diriltmenin (ba's)ın asıl anlamı birşeyi yerinden kıpırdatıp harekete getirmek demektir. Meselâ, dişi deveyi harekete getirdim, anlamını ifade etmek üzere bu tabir kullanılır. İmruu'l Kays der ki:

"Ve samimi genç delikanlılar ki seher vakti onları harekete geçirdim (ba's) Hepsi de kimi şaşkın kimi sarhoş gibi kalktılar." Şair Antere de şöyle demektedir:

"Ve nice soylu arkadaş ki onları ben uyandırdım (ba's)

Geceleyin uykusuzluktan boyunları bükük halde."

Kimisi de: "Sonra sizi ölümünüzden sonra tekrar diriltmiştik" buyruğunu daha önce bilgisiz olduğunuz halde size öğretmiştik diye açıklamıştır.

Derim ki: Birinci açıklama şekli daha doğrudur. Çünkü kullanılan ifadelerde aslolan hakikattir. Bu ölüm bir cezalandırma ölümü idi. Şanı yüce Allah'ın: "Binlerce kişi oldukları halde, ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkanları görmedin mi? Allah onlara: Ölü, dedi sonra da onları diriltiver-di."(el-Bakara,

2/243) buyruğu da ileride geleceği üzere bu türdendir. [\[231\]](#)

5- Öldükten Sonra Diriltilemlerin Mükellefiyeti:

el-Maverdî der ki: Öldükten ve bu konuda zorunlu bilgiyi gerektiren halleri açıkça gördükten sonra, diriltilemlerin mükellefiyetlerinin devam edip

etmediği hususunda iki görüş vardır. Birinci görüşe göre, akıl sahibi herhangi bir kimsenin teabbüdden uzak durmaması için tekliflerinin devam ettiği şeklindedir. İkinci görüşe göre zorunlu bilgiyi değil de bu husustaki istidlali nazarı itibare alarak tekliflerinin sakıt olduğu şeklindedir.

Derim ki: Birinci görüş daha doğrudur. Çünkü İsrailoğulları havada üzerlerine düşmek üzere olan dağı gördüler, ateşin etraflarını çevirmiş olduğunu gördüler, bu zorunlu olarak onları iman etmeye mecbur etti. Bununla birlikte teklifleri de devam etti. Hz. Yunus'un kavmi de onlar gibidir. Mükellef olmaktan çıkmalarına imkan yoktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[232\]](#)

57. Ve üzerinize bulutla gölge yaptık. Size men ve selva indirdik. Size verdiğimiz helâl rızıklardan yiyiniz. Onlar bize zulmetmediler, fakat kendilerine zulmeder dururlardı.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız:

1- Buluttan Gölge:

"Ve üzerinize bulutla gölge yaptık." Yani bulutu üzerinize gölge gibi tuttuk. Ayet-i kerimede geçen "el-ğamâm" kelimesi, "ğamâme" kelimesinin çoğuludur. Bunu el-Ahfeş Said söylemiştir. el-Ferra da der ki: Bu kelimenin "ğamâim" şeklinde çoğul yapılması da mümkündür. Buna göğü örttüğü için bu isim verilmiştir, üstü örtülen herşey de "mağmum" diye adlandırılır. Akıli giden kimseye "el-mağmûm" denilmesi de bundan ötürüdür. Bulutla örtülen hilal hakkında da bu tabir kullanılır, "el-ğayn" kelimesi de "el-ğaym" kelimesi gibidir.

Hz. Peygamber'in: Benim kalbime örtü çekilir [\[233\]](#) diye buyurması da buradan gelmektedir. es-Süddî de der ki: el-ğamâm beyaz bulut demektir. Onlara bu şekilde bulutun gölge yapılması gündüzün güneşin sıcağından onları koruması içindi. Gündüzün bitiminde bu gölge, geceleyin ay ışığıyla aydınlansınlar diye çekilirdi. Müfessirlerin açıkladıklarına göre bu olay Mısır ile Şam arasında Tih'de meydana gelmişti. Onlar zorbaların bulundukları şehre girip onlarla savaşmayı kabul etmeyerek Hz. Musa'ya da: "Artık sen Rabbinle git de onlarla ikiniz savaşın" (el-Maide, 5/24) demeleri üzerine bu bulundukları yerde kırk yıl süre ile beş veya altı fersahlık bir mesafe arasında gidip gelmek ve kaybolmakla cezalandırıldıkları sırada olmuştu. Rivayet edildiğine göre onlar gündüz boyunca yol alır, gecelemeğe üzere konakladıklarında bir önceki günün sabahında

bulundukları yerde sabahı ederlerdi. Hep birlikte Tîh'de bulundukları bir sırada da Hz. Musa'ya: Peki bizim yiyeceğimizi kim verecek, demeleri üzerine yüce Allah, onlara men ve selvayı indirdi. Bu sefer: Güneşin sıcağından bizi kim koruyacak, deyince yüce Allah bulutla üzerlerine gölge yaptı. Arkasından: Peki geceleyin biz ne ile aydınlanacağız, diye sordular. Bulundukları bölgenin tam ortasında onlara ışıktan bir direk halkedildi. Mekkî'nin anlattığına göre, ateşten bir direk halkedildi. Bunun üzerine: Peki su ihtiyacımız nereden karşılanacak, diye sordular. Hz. Musa'ya da bu sefer asasıyla taşa vurması emredildi. Tekrar: Ne giyeceğiz, diye sordular, onlara eskimemek, yırtılmamak ve kirlenmemek üzere elbiseleri verildi. Küçük çocukları büyüdükçe, elbiseleri de onlarla birlikte büyüyordu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[234\]](#)

2- Men ve Selva:

Yüce Allah onlara: "Size men ve selva indirdik" diye buyurmaktadır. Burada menn'in mahiyetinin ne olduğu hususunda değişik görüşler vardır. Kimisine göre, gökten düşen balı andıran katı ve taneli "terencebin" adında birşeydir. Bu açıklamayı en-Nehhâs zikretmiştir. Müfessirlerin çoğu da bu görüştedir. Tatlı bir çeşit zambak olduğu, bal olduğu, tatlı bir içecek olduğu da söylenmiştir. Ayrıca yufka türü ekmek olduğu da söylenmiştir. Görüşler Vehb b. Münebbih'ten nakledilmiştir.

Men kelimesinin şanı yüce Allah'ın kullarına yorulmadan, ekip biçmeden lütfettiği her türlü ni'meti kapsayan, genel anlamı bir masdar olduğu da söylenmiştir. Said b. Zeyd b. Amr b. Nufeyl'den gelen hadiste Rasulullah (s.a)'ın şu buyruğu da bu türdendir: "Yer elması, yüce Allah'ın İsrailoğullarına indirmiş olduğu men türündendir. Onun suyu da göz için bir şifadır." Bir diğer rivayette ise: "Hz. Musa'ya Allah'ın indirdiği men'dendir" denilmektedir. Bu hadis Müslim tarafından rivayet edilmiştir. [\[235\]](#)

İlim adamlarımız der ki: Bu hadis-i şerif, yer elmasının şanı yüce Allah'ın İsrailoğullarına indirmiş olduğu, yani onlar için Tîh'te yaratmış olduğu ni'metler cümlesinden olduğunu göstermektedir. Ebû Ubeyd der ki: Hz. Peygamber'in yer elmasını menn'e benzetmesinin sebebi tohum saçmak, sulamak, gereken şekilde bakmak gibi herhangi bir işi gerektirmediğinden dolayıdır. O bakımdan onu menne benzetmiştir. O açıdan yer elması da men türündendir. Yani İsrailoğullarına herhangi bir sıkıntı ve çaba olmaksızın verilen ni'metler türündendir. Rivayet edildiğine göre men onlara tan yerinin ağarmasından güneşin doğuşuna kadar yağmur gibi iner, kişi o gün için kendisine yetecek kadarını alırdı. Eğer birşey saklayacak olursa o sakladığı şey bozulurdu. Bundan tek istisna Cuma günüdür. Çünkü onlar Cuma günü Cumartesi günü için de ihtiyaçlarını alıp saklar ve bu sakladıkları bozulmazdı. Çünkü Cumartesi günü onların ibadet günü idi. Ayrıca Cumartesi günü onların üzerine men namına herhangi birşey inmezdi. [\[236\]](#)

3- Yer Elması ile Tedavi:

Hz. Peygamber, yer elması suyunun göz için şifa olduğunu açıkça ifade ettiğinden dolayı bazı tıp bilginleri şöyle demiştir: Yer elmasının suyu ya gözde meydana gelen bazı hararetlere karşı gözü serinletmek için tek başına kullanılır

veya başka bir maksat için ve başka ilaçlarla birlikte terkip halinde kullanılır. Ancak Ebû Hureyre (r.a) elma suyunun bütün göz hastalıklarına tek başına kullanılacağı görüşünde idi. Nitekim Ebû Vahze de balı, göze sürme çekmek de dahil olmak üzere bütün hastalıklarda kullanmış idi. Nitekim buna dair açıklamalar en-Nalıl sûresinde [\[237\]](#) gelecektir. Dilciler der ki: Men kelimesi cins ismi olup onun lafzından tekili yoktur. Hayır ve şer kelimelerinde olduğu gibi. Bu el-Ahfeş'in görüşüdür. [\[238\]](#)

4- Selva:

Selvâ'nın mahiyeti hakkında da farklı görüşler vardır. ed-Dahhâk'ın bunun bizzat bildirici kuşu olduğunu söylediği nakledilmiştir. İbn Atiyye ise şöyle demiştir: Selva, müfessirlerin icmaı ile bir kuştur. el-Hüzelî şu beyitinde yanlışlık yapmıştır:

"Allah'a yemin ederek ona dedi ki: Şüphesiz ki sizler Onu mumundan ayırdığınız vakit selvadan (balıdan) daha lezzetlisiniz." O bu beyitte selvâ'nın bal olduğunu zannetmiştir. Derim ki: İbn Atiyye'nin sözünü ettiği müfessirlerin icmaı iddiası doğru değildir. Dil ve tefsir bilginlerinden birisi olan el-Müerric, selva balıdır der ve

el-Hüzelî'nin yukandaki beyitini delil gösterir. Kinanelilerin lehçesinde de bunun böyle olduğunu zikreder. Bala selva adının verilmiş sebebi ise onun ile teselli bulunmasından dolayıdır. -Beytu'l-Makdis'de bulunan ve mübarek kabul edilen-"aynû's-sülvan" adı da buradan gelmektedir. Daha sonra şairin şu beyitini delil gösterir:

"Eğer ben Sülvan Pınarından içsem dahi teselli bulmam

İhtiyaçtan kurtulsam bile sana ihtiyaçtan kurtulmam."

el-Cevherî de der ki: Selva bal demektir. Daha sonra el-Hüzelî'nin:

"Mumundan ayırdığınız vakit selvadan (balıdan) daha lezzetlisiniz" beyitini zikreder ve bu konuda herhangi bir yanlışlıktan söz etmez. Sülvan ise: Üzerine yağmursuyu dökülüp de aşık tarafından içildiği takdirde teselli bulacağını zannettikleri bir boncuk adıdır. Şair der ki:

"Bir bulutun sülvan üzerine suyunu içtim Ey kadın, faydası yok bu yeni yaşayışın, teselli bulamıyorum." Bu şekilde boncuk üzerinde akan bu suyun adı da "sülvan"dır. Bazı dilcilerin açıklamasına göre sülvan, üzüntülü birisine içirilip de teselli bulmasını sağlayan bir ilacın adıdır. Doktorlar buna muferrih (ferahlatıcı) adını verirler. Ebû Zeyd'den nakledildiğine göre bu kelime rahat

hayat veya yaşayış, bolluk içerisindeki geçim anlamına gelen "selve" ya da "sül-ve"den gelmektedir. [\[239\]](#)

5- Selva Çoğul mu Tekil mi:

Selva kelimesinin çoğul mu tekil mi olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. el-Ahfeş bu kelimenin kendi lafzında tekili olmayan -hayır ve şer gibi- çoğul anlam ifade eden bir kelime olduğunu söylemiştir. Tekilinin de çoğulu gibi (selva) olması daha uygundur. Nitekim Araplar, difla (yeşil bir ağaç), sümâ-nâ ve (tedavi maksadıyla kullanılan küçük yeşil birtakım otların adı olan) şü-kâ'a gibi kelimeleri de hem tekil hem çoğul için aynı şekilde kullanmışlardır.

el-Halil ise "selva" kelimesinin tekilinin "selvâtun" olduğunu söylemiş ve şu beyiti okumuştur:

"Seni hatırlayınca bir titreme ve sarsılma kuşatır beni
Üzerindeki ıslaklıktan dolayı silkinen selvât (bıldırcın) kuşunun silkinişi gibi."

el-Kisâi de: Selva tekil, çoğulu ise selâvâ gelir, demiştir. [\[240\]](#)

6- Selva ve Benzeri Kelimeler de Men Kelimesine Atfedilmiştir.

Bu kelime sonu maksûr elif ile bittiğinden dolayı i'râb açıkça ortaya çıkmamıştır. Bunun gibi maksûr elif ile bütün kelimelerde bu böyledir. el-Halil der ki: Elif, hevâi bir harftir. Bunun karar kıldığı bir yer yoktur. Bu bakımdan harekeye benzer. Bu da hareke olmasını imkansız kılmıştır. el-Ferrâ der ki: Elife hareke verildi mi hemze olur. [\[241\]](#)

7- Helâl Rızıklardan Yemek:

Yüce Allah'ın: "Size verdiğimiz helâl rızıklardan yeyiniz" buyruğunda bir hazif vardır ki takdiri şöyledir: Ve biz onlara., yeyiniz, dedik. İfade bu kelimeye delâlet ettiğinden dolayı kısaltma olsun diye hazfedilmiştir. Sözü geçen "tayyibât (helâl rızıklar)"ın buradaki anlamı hem helâl hem de lezzetli olan şeyleri bir arada ifade etmektedir. [\[242\]](#)

8- İsyân Ettiklerinden Dolayı Zalim Oldular:

Yüce Allah'ın: "Onlar bize zulmetmediler" buyruğundan önce şu ifadeler takdir edilir: Onlar isyan ettiler ve ni'metlere şükür ile karşılık vermediler. Böyle yapmakla "onlar bize zulmetmediler, fakat kendilerine zulmeder dururlardı." [243]

58. Hani demiştik ki: "Şu kasabaya girin. İstedığınızı bol bol yeyin. Kapısından secde ederek girin ve 'hıttâ' deyin. Biz de günahlarınızı affedelim. Biz iyilik edenlere daha da artıracğıız."

Buyruğuna dair açıklamalarımızı dokuz başlık halinde sunacağız.

1- Bir Açıklama:

"Hani demiştik ki: Şu kasabaya girin..." buyruğunda yer alan: demiştik" kelimesinden elif(in okunuşu) hazfedilmiştir. Bunun sebebi ise hem bu elifin hem de ondan sonra gelen: "Udhulu: Giriniz" deki dâl harfinin sakın oluşu, önceki elif ise den geldiğı için vasıl içindir. [244]

2- Şu Kasaba...:

Yüce Allah'ın "Şu kasabaya girin" buyruğunda yer alan "el-karye" şehir anlamındadır. Bir araya toplanıp geldiğinden dolayı bu adı almıştır. Suyu havuzda toplamayı ifade etmek için de bu kelime kullanılır. Bu şekilde havuzda toplanan suya "kıra" denilir. Aynı şekilde misafire yapılan ikramı ifade etmek için de bu tabir kullanılır. Bu açıklamaları el-Cevherî yapmıştır. Havuz için "mikrat" tabiri kullanıldığı gibi, suyun aktığı yere de "el-karit" adı verilir. el-Karâ, sırt anlamındadır. Şairin şu sözünde de böyledir:

"Karnı zayıf, sırtı ise pek ve kalın (bir attır, o)."

Büyük tencere ve kazanlara da "el-mekârî" adı verilir. Şairin şu sözünde olduğu gibi:

"Tencere ve kazanları büyüktür, misafirleri ürkütülmez."

"Mekârî" kelimesinin tekili ise "mikrât"tır. Yemenlilerin şivesinde "karye" değil de "kırye" denilir.

Âyet-i kerimede sözü geçen bu "karyenin" kasabanın hangisi olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Cumhuriyet görüşüne göre bu Beytü'l-Mak-dis'tir. Beytü'l-Makdis'deki Erihâ olduğu da söylenmiştir. Amr b. Şebbe der ki: Orası kral ve

hükümdarların kaldıkları yer ve bir üs idi. İbn Keysân ise buradaki karyeden kasıt Şam'dır, der. ed-Dahhak'a göre ise Remle, Ürdün, Filistin ve Tedmür'dür. Bu (emir) ise bir başka ni'mettir. Çünkü onlara o beldeye girmeyi mubah kılmış ve Tîh'teki sıkıntılarını sona erdirmiştir. [\[245\]](#)

3- Helal Olarak Bol Bol Yeyiniz:

Yüce Allah'ın buradaki "bol bol yeyin" emri mübahlık ifade etmektedir. Buradaki buyruk, âyet-i kerimede hazfedilmiş bulunan "yemek" masdarının sıfatıdır. Sözü geçen bu kasaba oldukça bereketli, geliri çok fazla olan bir yer idi. İşte bundan dolayı burada "bol bol yeyin" diye buyurulmuştur. [\[246\]](#)

4- Kapıdan Secde Ederek Girin:

"Kapısından secde ederek girin" buyruğunda geçen ve "kapı" anlamına gelen "bâb" in çoğulu "ebvab" gelir. Çift "be" harfinden dolayı "ebvibe" diye de çoğul yapılmıştır. Şair der ki:

"Çadırların içine izinsiz giren, kapılardan içeriye dalan" Kapıcıya "bevvab", kapıcı edinme işine "tebevvüb" denilir...

"Bu sana uygun bir şeydir" derken "bâbetuk" kelimesi kullanılır.

Yüce Allah'ın "Kapısından secde ederek girin" buyruğunda yer alan sü-cûdun anlamına dair açıklamalar daha önceden [\[247\]](#) yapıldığından dolayı burada onları tekrarlamanın anlamı yoktur. Allah'a hamdolsun.

Girmeleri emrolunan kapı ise, Beytu'l-Makdis'de ve bugün Bab-ü Hitta diye bilinen bir kapıdır. Bu açıklamayı Mücahid ve başkaları yapmıştır. Bunun Hz. Musa'nın ve İsrailoğullarının kendisine doğru yönelerek namaz kıldıkları Kubbenin kapısı olduğu da söylenmiştir.

"Secde ederek" buyruğunun anlamı ise, İbn Abbas'a göre rükûa eğilerek girin, demektir. Bunun muayyen bir şekilde değil de alçak gönüllülükle ve itaatle girin anlamına geldiği de söylenmiştir. [\[248\]](#)

5- Hitta'nın Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Ve hitta deyin" buyruğu, daha önce geçen "Şu kasabaya girin" buyruğuna atfedilmiştir. "Hitta" kelimesinden önce gizli bir mübtedâ vardır.

Yani; bizim dileğimiz hıttadır, deyiniz. el-Ahfeş de der ki: Bu kelime "bizim günahlarımızı üzerimizden silkeleyerek dök" anlamına gelecek şekilde kelimesi üstünlü olarak şeklinde de okunur. en-Nehhâs da der ki: İbn Abbas'tan gelen rivayete göre onlara: La ilahe illallah deyiniz, denilmiştir. Yine ondan gelen bir başka rivayete göre onlara: Sizler, mağfiret dileriz, deyiniz. Yani günahlarınızı dökecek ve kaldıracak bir söz söyleyiniz. Kıraat imamları çoğunlukla bu kelimeyi ref ile (hıttatın şeklinde) okurlar. Dilde böyle olması da daha uygundur. Çünkü Araplardan değiştirmek (tebdil) kelimesinin anlamı ile ilgili olarak nakledilen açıklamalar bunun böyle olmasını gerektirmektedir. Alımed b. Yahya der ki: "tebdil"; kendisini izale etmeden değişiklik yapmak demektir. "İbdal" ise kendisini izale etmek anlamındadır. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Bize kavuşmayı ummayan kimseler: Ya bize bundan başka bir Kurban getir yahut onu tebdil et (değiştir) dediler." (Yunus, 10/15) İbn Mes'ud'dan gelen: "Onlar Hıttatun dediler" şeklindeki açıklama ötreli okuyuşa göredir. Bütün bu açıklamalar en-Nehhâs'tan alınmıştır.

el-Hasen ve İkrime şöyle demiştir: Bu kelimenin şeklinde üstünlü okunması; günahlarımızı üzerimizden dök anlamındadır. Onlara kendisi sebebiyle günahlarının dökülmesi için "la ilahe illallah" demeleri emrolundu. İbn Cübeyr de der ki: "Hıttâ"nın anlamı mağfiret dilemektir. Eban b.Tağ-lib ise: Bunun anlamı tevbedir, demektedir. Şair de der ki:

"Allah'ın kendisi sebebiyle kulunun günahını affedilmiş kıldığı "Hıttâ" ile umduğuna nail oldu."

İbn Faris de el-Mücmel adlı eserinde şöyle demektedir: Hıttâ kelimesi İsrailoğullanna söylemeleri emrolunan bir sözdür. Eğer onlar, bu sözü söylemiş olsalardı, günahları dökülürdü. Bunu aynı şekilde el-Cevherî de es-Sıhah adlı eserinde zikretmiştir.

Derim ki: Onların bizatihi bu sözü söyleyerek taabbüd (ibadet) etmiş olmaları da ihtimal dahilindedir. Hadis-i şerifin zahirinden anlaşılan da budur. Müslim'in rivayetine göre, Ebû Hureyre şöyle demiştir: Rasulullah (s.a) buyurdu ki: "İsrailoğullarına kapıdan secde ederek giriniz ve hıttâ deyiniz. O vakit günahlarınız bağışlanacaktır, denildi. Ancak onlar sözü değiştirdiler. Kapıdan

içeriye kışları üstünde sürünerek girdiler ve saç içerisinde bir tane, dediler."[\[249\]](#)

Bu hadisi Buhari de rivayet etmekte ve o rivayette şöyle denilmektedir: "Onlar söylemeleri gereken sözü değiştirdiler ve şöyle dediler: Hıttâ, saç içerisinde bir tane (olsun)."[\[250\]](#)

Buhârî ile Müslim'in dışındaki rivayetlerde ise: "saç içinde bir buğday" dediler,

denilmektedir.

Denildiğine göre, onlar îbranice bir söz olup kırmızı buğday anlamına gelen "hittâ sümâsa" demişlerdir. Bunu İbn Kuteybe nakletmiştir. el-Herevî de bunu es-Süddî ve Mücahid'den nakletmektedir. Onların maksadı ise şanı yüce Allah'ın kendilerine verdiği emre muhalefet etmektir. Böylelikle isyan ettiler, emre karşı geldiler ve alay ettiler. Allah da buna karşılık ricz -ki azap demektir- ile onları cezalandırdı.

İbn Zeyd der ki: Bu ricz cezası, onlardan yetmiş bin kişiyi helak eden bir taun, (veba vb.) hastalığı idi. Rivayet edildiğine göre rükû ederek oradan girmeleri için kapı alçak yapılmıştı. Onlar ise kışları üzerine oturarak kapıdan içeriye girdiler. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[251\]](#)

6. Şeriatte Nassa Bağlanmış Sözlerin Değiştirilmesi:

Kimi ilim adamı, bu âyet-i kerimeyi şeriatte nassa bağlanmış sözlerin değiştirilmesi ile ilgili olarak şu kanaatlerine delil gösterirler: Böyle bir nassa bağlanmış sözün ya lafzı ile veya manası ile taabbüd sözkonusudur. Eğer taabbüd, bu ifadelerin lafızlarıyla söylenmesi gerektiğini ifade ediyor ise bunları değiştirmek caiz olamaz. Çünkü yüce Allah, söylenmesini emrettiği şeyi değiştiren kimseleri yermiş bulunmaktadır. Eğer sözü geçen taabbüd kelimenin anlamını yerine getirmek ona delil ise, aynı anlamı ifade edecek bir başka kelime ile değiştirilmesi caizdir. Ancak başka anlama gelecek şekilde değiştirilmesi caiz olamaz. [\[252\]](#)

Hadisin Mana Yoluyla Nakledilmesi:

Bu hususta ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Malik, Şafii, Ebû Hanîfe ve onların mezheplerine mensup ilim adamlarından nakledildiğine göre, sözün ifade ettiği anlamı, tek tek kelimelerinin ne anlama geldiklerini bilen bir kimsenin mana yoluyla hadis nakletmesi caizdir. Ancak onun bu naklinin manaya bütünüyle mutabık olması şarttır. Bu, cumhurun görüşüdür. Diğer taraftan İbn Şîrîn, el-Kasım b. Muhammed ve Recâ b. Hayve gibi kimselerin de bulunduğu birçok ilim adamı bunu kabul etmemektedir. Mücâhid der ki: Dilediğin takdirde hadisten eksiltme yap, fakat ona birşey ilave etme.

Malik b. Enes de Rasulullah (s.a)'ın hadisi hususunda "t ve ya" harfleri ve benzerlerinde işi çok sıkı tutardı. Hadis imamlarından bir topluluk da bu görüşte

olup bunlar, lafzın değiştirilmesini veya değişikliğe uğratılmasını uygun görmezler. O kadar ki onlar hadisi lahinli (kurallara aykırı söyleyişte) işittikleri ve bunu bildikleri halde onda herhangi bir değişiklik yapmazlardı.

Ebû Miclez, Kays b. Ubâd'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ömer b. el-Hattab dedi ki: Her kim bir hadis işitir de onu işittiği gibi naklederse, o kişi kurtulmuş olur. Buna yakın bir ifade Abdullah b. Amr ile Zeyd b. Erkam'dan da rivayet edilmiştir.

Takdim, tehir, fazlalık ve eksiklik konusunda da aynı görüş ayrılığı söz-konusudur. Onlardan kimisi manaya önem verir, lafız üzerinde durmaz, kimisi ise bu hususta işi sıkı tutar ve kullanılan lafızdan ayrılmamaya çalışır. Dinde daha ihtiyatlı olan, takvaya daha uygun ve daha yerinde olan davranış elbette ki budur. Fakat ilim adamlarının çoğunluğu buna muhalif bir kanaate sahiptir. Bunun caiz olduğu görüşü ise -yüce Allah'ın izniyle- sahih olan görüştür. Çünkü ashab-ı kiramın yaşayışından bildiğimiz şu ki; onlar aynı olayları birbirinden ayrı lafızlarla rivayet ediyorlardı. Bunun tek sebebi ise, onların bütün çabaları ile mana üzerinde durmaları ve hadisleri sık sık tekrarlamak ve yazmak hususunda İsrar etmemeleri idi. Vasile b. el-Eska'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasulullah (s.a)'ın bize haber verdiği herşeyi size nakletmiş değiliz. Size bunun ifade ettiği mana yeter.

Katade de Zürâre b. Evfa'dan şöyle nakletmektedir: Peygamber (s.a)'ın ashabından birçok kimse ile karşılaştım. Onlar bana (aynı hadisi) aynı anlamda nakletmekte ittifak ettiler, fakat bu manayı dile getirirken farklı farklı lafızlar kullandılar.

en-Nehai, el-Hasen, eş-şa'bî (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) hadisi manalanyla naklediyorlardı. el-Hasen der ki: Manayı tutturabildiğin takdirde bu sana yeterlidir. Süfyan es-Sevrî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) şöyle derdi: Ben size, hadisi işittiğim gibi naklediyorum diyecek olursam benim bu sözümü doğru kabul etmeyiniz. Ben size ancak manasıyla naklediyorum.

Veki' de (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) şöyle derdi: Eğer manada bir genişlik yoksa (nakilda manaya dikkat yeterli olmazsa) insanlar helak oldu, demektir.

İlim adamları, şeriatin Arap olmayanlara dilleriyle nakledilmesinin ve onlara bunun tercüme edilmesinin caiz olduğunu ittifakla kabul ederler. Bu ise mana ile nakil demektir. Diğer taraftan şanı yüce Allah, bunu kendi Kitabında bize nakletmiş olduğu geçmişlerin haberlerinde de yapmış bulunmaktadır. O bizlere aynı anlamı ifade etmekle birlikte farklı lafızlarla değişik yerlerde kıssalar anlatmış ve bu kıssaları bizlere kahramanlarının dillerinden Arapçaya naklederek anlatmıştır. Böyle bir aktarma ise kahramanlarının dilindeki anlatıma göre

takdim, te'hir, hazf ve bütünüyle söylememek, fazlalık ve eksiklik bakımından farklıdır. Arapçanın Arapça olmayan bir dil ile değiştirilmesi caiz olduğuna göre bu değiştirmenin Arapça yapılmasının caiz olması öncelikle sözkonusudur. Böyle bir hususu el-Hasen ve eş-Şafii delil olarak göstermişlerdir, bu konuda doğru olan görüş de budur.

Buna karşılık şöyle denilebilir: Peygamber (s.a): "Benim sözümü işitip de işittiği

gibi onu tebliğ edenin Allah yüzünü ak etsin." [\[253\]](#) diye buyurmaktadır. Diğer taraftan yine Hz. Peygamber'in bir kişiye uyuyacağı vakit okumak üzere bir dua öğretmiş ve bu duasında: "İndirdiğin Kitabına ve gönderdiğin Peygamberine iman ettim" demesini söylemişti. Ancak bu duayı öğrettiği şahıs "ve gönderdiğin Rasulüne" deyince Peygamber (s.a): "ve gönderdiğin peygamberine" diye

düzeltilmişti. [\[254\]](#) Buna göre şöyle derler: Burada Hz. Peygamber'in duayı öğrettiği kimseye lafza muhalif bir lafız söylemeyi uygun görmediği dikkatinizi çekmiyor mu? Ayrıca Hz. Peygamber: "Onu işittiği gibi eda eden" ifadesini kullanmıştır.

Böyle diyenlere şu şekilde cevap verilir: "Onu işittiği gibi eda eden" ifadesinden kasıt, işittiği sözün hükmüdür, lafzı değildir. Çünkü sünnet-i seniyye'nin lafzı ile ibadet olunmaz. Bu hitaptan hükmünün kastedildiğini Hz. Peygamber'in (aynı hadisin devamında yer alan) şu ifadeleri açıkça ortaya koymaktadır: "Çünkü nice fıkıh yüklenicisi vardır ki, kendisi fakih değildir. Ve nice fıkıh yüklenicisi kendisinden daha fakih olana (fıkıh) taşır."

Diğer taraftan bizzat bu hadis dahi aynı anlamda birbirinden farklı lafızlarla nakledilmiş bulunmaktadır. Bütün bu lafızların Peygamber (s.a)'e ait değişik zamanlarda söylenmiş lafızlar olması mümkün olsa dahi çoğunlukla kabul edilebilecek ihtimal, bu hadisin değişik lafızlarla nakledilmiş tek bir hadis olduğudur. İşte bu, mana yoluyla hadis nakletmenin caiz olduğunun en açık bir delilidir.

Hz. Peygamber'in dua öğrettiği kişinin "peygamberin" yerine "rasulün" demesini delil göstermeye gelince, bunun sebebi de şudur: Peygamber (nebi) lafzı, daha çok övgü ihtiva eder. Ve bu iki sıfatın (nebi ve rasul sıfatlarının) her birisinin kullanılması uygun olan bir yeri vardır. Dikkat edilecek olursa rasul (elçi) kelimesi, herkes hakkında kullanılabilir. Ancak "nebi" lafzını ise yalnız ve yalnız peygamberler hak etmiştir. Peygamberler arasında mürsel olanların daha üstün kılınış sebebi ise, hem nübüvvet hem risalete birarada sahip kılınmış olmalarıdır. Hz. Peygamber ise: "Ve peygamberin" ifadesini kullanınca daha çok övgü ihtiva eden sıfatı kullanmıştır. Arkasından onu "(rasul olarak) gönderdiğin" ifadesiyle

de "risalet" sıfatıyla kayıtlamıştır. Diğer taraftan burada Hz. Peygamberin "ve gönderdiğin rasûlün" yerine "peygamberin" kelimesini kullanmasını emretmesi, hem nübüvvet hem de risa-leti bir arada kendisi hakkında kullanmasıdır. Bu, filanın gönderdiği rasulü-dür ve bu Zeyd'in öldürdüğü maktulüdür, demek çirkindir. Çünkü kişi filanın rasulü demekle filanın maktulu demek suretiyle bu lafızları tekrarlamakla birincinin manasından başka birşey ifade etmiyor ise aynı kelimeleri kullanmış olur. Böyle diyecek yerde: Bu Abdullah'ın Amr'a gönderdiği elçisidir ve bu dün veya şu vak'ada Zeyd'in öldürdüğü maktuludur, denir. Başarı Allah'tandır.

Denilse ki: Birinci ravi için Rasulullah (s.a)'ın lafzını değiştirmek caiz olur ise, ikincisinin de birinci ravinin sözlerini değiştirmesi caiz olur. Bu ise kelimeler arasındaki farklılıkların ince olması ve fark edilemeyecek kadar gizli olması sebebiyle hadisin tamamıyla üstünün örtülmesi, kapatılması sonucunu doğurur, diye itirazda bulunulursa; böyle bir kimseye şöyle denilir: Bunun caiz olması önceden de açıkladığımız gibi lafızların mana itibariyle mutabık olması ve eşit olması şartına bağlıdır. Eğer bu şart ortadan kalkarsa caiz olmaz.

İbnu'l-Arabî der ki: Bu meseledeki ayrılık, sahabe ve tabiîn asrı göz önünde bulundurulurken düşünülebilir. Çünkü bunlar doğuştan öğrendikleri ve zevkine vardıkları dili bilmek bakımından birbirlerine eşittirler. Onlardan sonra gelenler hakkında, bunun caiz olmayacağına şüphemiz yoktur. Çünkü onlardan sonra tabiatlarda değişiklikler oldu, anlayış ve kavrayışlar arasında farklılıklar ortaya çıktı, adet ve alışkanlıklar değişti. Doğrusu da budur, en iyi bilen Allah'tır.

Kimi ilim adamımız da şöyle der: İbnu'l-Arabi (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) bu sözü ile maksadını çok iyi bir şekilde açıklayamamıştır. Çünkü bu konudaki cevaz, eğer mana arasında mutabakat şartına bağlı ise, o takdirde bu açıdan ashab ve tabiîn ile onların dışındakilerin zamanı arasında herhangi bir fark görülmez. Bundan dolayı usûl ve hadis alimlerinden hiçbir kimse onun gözettiği bu ayrımı gözetmemiştir. Evet, eğer o: Bu mananın uygunluğu kendi döneminde artık uzak bir ihtimal halini almıştır demiş olsaydı, gerçeğe daha yakın bir ifade kullanmış olurdu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[255\]](#)

7- Kıraat Farkı:

Yüce Allah'ın: "Biz de günahlarınızı affedelim" buyruğunda yer alan affedelim" kelimesini Nafi' "bağışlanır" anlamında (yüe) şeklin şeklinde okumuştur. İbn Âmir de aynı anlamı verecek şekilde diye okumuştur.

Bu aynı zamanda Mücahid'in kıraatidir. Geri kalanları ise, işaret ettiğimiz ilk şekilde okumuşlardır ki en açık okuyuş şekli budur. Çünkü bundan önce: "Hani demiştik ki: Şu kasabaya girin.." buyruğu gelmişti. Dolayısıyla yüce Allah'ın bağışlayacağından haber vermek üzere "affederiz" şeklindeki okuyuş daha uygundur. İfadenin takdiri şöyledir: Biz, kapıdan secde ederek girin ki günahlarınızı bağışlayalım, dedik. Diğer taraftan bundan sonraki ifadede birinci çoğul şahıs olarak "artıracağız" ifadesi gelmektedir.

Günahlarınızı" buyruğunu büyük çoğunluk bu şekilde okumuştur ve bu okuyuş şekli diğer ifadelerle uygunluk arz etmektedir. İbn Âmir ile Mücahid'in "te" ile ve "bağışlanır" anlamındaki kıraati, "günahlar" anlamındaki kelimenin müennesliğinden dolayıdır. Çünkü bu kelime "günah" anlamındaki "hatîe" kelimesinin cem-i teksiridir. Nâfi'in "yâ" ile okuyuşuna gelince; bu da müennes olan (çoğul ve "günahlarınız" anlamındaki "hatâyâ-kün") kelime(si) ile onun fiili arasına giren "lekum: size" kelimesi dolayısıyladır. Nitekim daha önce: "Âdem Rabbinden bazı kelimeler belleyip aldı" (el-Bakara, 2/37) buyruğunda buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Her ne kadar daha önce: "hani demiştik..." buyruğunda yüce Allah'ın ne buyurduğuna dair haber verilmekte ise de; "bağışlanır" anlamında "yâ" ve "te" ile okunmasının uygunluğu yüce Allah'tan başka günahları bağışlayacak kimse bulunmadığından, ayrıca "... affedelim..." anlamındaki "nün" ile okuyuşun zorunluluk arz etmemesindendir. O bakımdan fiil, bağışlanan günahlara uygun olacak şekilde okunmuştur. [\[256\]](#)

8- "Günahlar" Anlamına Gelen "Hatâyâ":

Hemzeli olarak: "hatîe: günah" kelimesinin çoğulu olan: "hatâyâ" kelimesinin aslının ne olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. el-Halil der ki: Bunun aslı: "hatâyî" şeklinde olup daha sonra iklâb yapılarak, arkasından yâ gelen bir hemze ile "hatâî" denilmiştir. Daha sonra yâ harfî ibdâl yapılarak "hâtâ-â" denilir. Aralarında hemze bulunan iki elif bir araya geldiğinden ve hemze de elif cinsinden olduğundan üç elif bir araya gelmiş gibi olur. O bakımdan aradaki hemze ibdâl yapılarak "hatâyâ" denilmiştir.

Sibeveyh'in görüşüne göre ise: Bunun aslı Halil'in dediği gibi, "hatâ-yî"dir. Daha sonra "medâin" kelimesinde olduğu gibi "yâ" harfinin "hemz" yapılması gerektiğinden "hâtî-i" denilir. Aynı kelimede iki hemze bir araya geldiğinden, ikincisi ibdâl ile "ye" yapılır ve "hatâî" denilir. Sonra da önceki şekilde olduğu

gibi "hatâya" denilir.

el-Ferrâ da şöyle demektedir: "Hatîe" kelimesi "hemze"li olarak çoğul yapılırsa "hatâ-â" denilir.

el-Kisâi ise şöyle der: Eğer bu kelime hemze'li olarak çoğul yapılırsa, hemze, hemze'ye idğâm yapılır ve "devâbb" kelimesinde olduğu gibi söylenir. [\[257\]](#)

9- İyilik Edenlere Daha Fazla Vermek:

"Biz iyilik edenlere daha da artıracacağız." Yani buzağıya tapmayanların iyiliklerini artıracacağız. Men ve selvayı ertesi güne saklayanların günahlarını bağışlayacak ve ertesi güne saklamayanların da iyiliklerini artıracacağız, şeklinde de açıklama yapıldığı gibi; şu şekilde bir açıklama da getirilmiştir: İsyankârın günahlarını bağışlayacak, iyilik yapan kimsenin iyiliklerini daha da artıracaktır. Yani onların iyiliklerine iyilik katacağız. Muhsin (iyilik yapan) tev-hid akidesine sahip bir şekilde sahip olan ve kendisini güzel bir şekilde idare edip yönlendiren, farzları eda etmeye yönelip müslümanlara kötülükte bulunmayan kimse demektir. Cibril hadisinde "İhsan nedir?" diye soran Hz. Cebrail'e Hz. Peygamber şu cevabı vermiştir: "Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Sen O'nu görmüyorsan dahi O seni görmektedir." Bunun üzerine Hz. Cebrail ona: Doğru söyledin, diye karşılık vermiştir. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[258\]](#)

59. Derken zulmedenler kendilerine söylenenleri başka bir söz söyleyerek değiştirdiler. Biz de zulmedenlerin üzerine ettikleri fasıklığın karşılığı olarak gökten murdar bir azap indirdik.

Buyruğuna dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Zalimler Değiştiricidirler:

Yüce Allah'ın: "Derken zulmedenler kendilerine söylenenleri başka bir söz söyleyerek değiştirdiler" buyruğunun anlamı şudur: Yani aralarında zalim olanlar kendilerine söylenenden başka bir söz söyleyerek değişiklik yaptılar. Çünkü - önceden de geçtiği gibi- kendilerine "hitta" deyin dendiği halde onlar "hinta (buğday)" dediler. Söylemeleri emredilen söze bir harf ilave ettiler, bunun sonucunda da karşı karşıya kaldıkları belalara duçar oldular. Bu bize şunu

göstermektedir: Dine birşey eklemek, şeriatte olmayan bir bid'ati ortaya çıkarmak, oldukça büyük bir tehlike ve zararı çok büyük bir iştir. Tevbeyi ifade eden bir kelimede yapılan bu değişiklik, pek çok azabın başlarına gelmesine sebep teşkil etmiştir. Ya yüce Ma'bud'un sıfatlarını değiştirmek halinde durum ne olur? Ayrıca söylenen bir söz uygulamaya göre daha alt seviyededir. Sözle de kalmayıp fiilen değiştirmeye ve değişikliğe gidilirse durum ne olur? [\[259\]](#)

2- Tebdil ve Değiştirme:

Yüce Allah'ın: "Değiştirdiler" buyruğunda yer alan ibdal ve tebdilin anlamına dair açıklamalar az önce geçmiş bulunmaktadır. "Rabbimizin bize, ondan hayırlısını bedel olarak ihsan etmesi umulur." (el-Kalem, 68/32) buyruğu her iki şekilde de okunmuştur. [\[260\]](#) el-Cevherî der ki: Bir şeyi tebdil etmek, onu bedeli konulmasa dahi değiştirmek demektir. Birşey bir başka şeyin yerini alırsa buna istibdal denilir. Mübadele ve tebâdül de böyledir. Eb-dal ise, salihlerden bir topluluktur ki, dünya bunlardan hâli kalmaz. Biri öldüğü takdirde onun yerine başkasını var eder, denilir. İbn Dureyd der ki: Eb-dal'ın tekili bedil'dir. Bedii ise bedel demektir. Birşeyin bedeli ondan başka-sıdır. Bedel ve bidl de söylenir. Şebeh ve şibh, mesel ve misl'de olduğu gibi. Bedel aynı zamanda el ve ayaklarda [\[261\]](#) olan bir ağrının da adıdır.

3- Zulmedenlere İndirilen..

Yüce Allah'ın: "Biz de zulmedenlerin üzerine ettikleri fasıklığın karşılığı olarak...indirdik" buyruğunda "zulmedenler" lafzının açıktan tekrarlanması yapılan işin ne kadar büyük olduğunu ifade etmek içindir. Kelimenin tekrarlanması iki türlü olur. Birincisi sözün tamamlanmasından sonra o lafız kullanılır. Bu âyet-i kerimede ve şu buyrukta olduğu gibi: "Elleriyle kitabı yazanların... vay haline" diye buyurduktan sonra: "Vay elleriyle yazdıklarından başlarına geleceklere" (el-Bakara, 2/79) diye buyurmaktadır. Burada "vay" buyruğunun tekrarlanması yaptıkları işin ne kadar büyük bir kötülük olduğunu ifade etmek içindir. el-Hansa'nın şu beyiti de bu türden bir tekrar ihtiva etmektedir:

"Zaman dişleyerek ve etimi kopartarak sıyırdı etimden kemiğimi
Ve zaman vurarak ve dürterek yaktı benim canımı."

Burada zamanın küçük büyük her türlü musibetlerle canını yaktığını anlatmak istemiştir.

Tekrarın ikinci türü ise, ifade tamam olmadan önce gizli olan bir kelime yerinde zahir olan kelimenin tekrar edilmesidir. Yüce Allah'ın: "el-Hâkka, nedir el-Hâkka?" (el-Hâkka, 57/1-2) ile "el-Kâria, nedir el-Kria" (101/12) buyruklarında olduğu gibi. Eğer burada işin azametini ve büyüklüğünü anlatmak kastı olmasaydı, şöyle denilmesi gerekirdi: el-Hakka nedir, el-Karia nedir? Yüce Allah'ın şu buyrukları da böyledir: "O Meymene ashabı, ne Meymene ashabıdır! Ve o Meş'eme ashabı ne Meş'eme ashabıdır!" (el-Vâkıa, 56/8-9) Burada "Meymene ashabı" lafzının tekrar edilmesi onların nail olacakları büyük çaptaki sevabın azametini anlatmak içindir. "Meş'eme ashabı" lafzının tekrar edilmesi ise karşı karşıya kalacakları acıklı azabın büyüklüğü dolayısıyladır. Şairin şu sözleri de işte bu türdendir:

"Ne olaydı, o karga sabahleyin devamlı ötseydi O karga boyun damarları paramparça edendir. Adiyy b. Zeyd, bu iki şekildeki kullanımı bir arada şöylece zikretmiştir:

"Göremiyorum ölümden, ölümün elinden birşeyin kurtulduğunu Ölüm zenginin de fakirin de hevesini kursağında bırakmıştır." Burada "ölüm" lafzını üç defa tekrarlamıştır ki, bu da birinci türdendir. Bir başka şairin şu sözü de birinci türden bir tekrardır:

"Hind ne güzeldir ve Hind'in bulunduğu bir yöre Hind ise bizden uzaklaştıkça uzaklaşıyor."

Şair burada sevgilisinin kıymetini ifade etmek üzere adını üç defa tekrarlamıştır.

[\[262\]](#)

4- Murdar Azap:

Murdar azap anlamına gelen "ricz" kelimesini büyük bir çoğunluk "riczen" şekilde okumuştur. İbn Muhaysin ise "rucz" şeklinde okumuştur. Ricz azap demektir. Sin harfi ile: "Rics" şeklinde ise pislik ve kokuşmuşluk anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Fakat kalplerinde hastalık bulunanlara gelince, onların pisliklerine (rics) pislik katmıştır." (et-Tevbe, 9/125) buyruğu; kokuşmuşluklarını artırmıştır, demektir. Bu açıklama şeklini el-Kisâi yapmıştır. el-Fer-ra ise: Ricz ile Rics aynı şeylerdir demektedir. Ebû Ubeyd der ki: Arapçada nasıl ki sud' ve zud' aynı şeyler ise rics ve ricz de aynı anlamdadır.

el-Ferrâ der ki: Bazılarının açıkladıklarına göre "rucz" taptıkları bir putun adıdır. Nitekim yüce Allah'ın: "Ve ruczden uzak dur." (el-Müddessir, 74/5) buyruğunda

bu kelime böyle okunmuştur.

Recez, bir şiir türüdür. el-Halil bunun şiir olmasını kabul etmemiştir. Recez ise, develerin kuyruk diplerinde meydana gelen bir hastalık adıdır. Bu hastalık ilerlediği vakit develerin baldırları titremeye başlar.

"...Biz de ettikleri fasıklığın karşılığı olarak.." Fasıklıkları sebebiyle onları bu şekilde cezalandırırız, demektir. Fasıklık ise sınırın dışına çıkmak ve taşmak

demektir. Buna dair açıklamalar: Daha önceden [\[263\]](#) yapılmış idi. İbn Vessab ve en-Nehaî ise son kelimeyi şeklinde değil de "sin" harfini esreli okuyarak şeklinde okumuşlardır. [\[264\]](#)

60. Hani Mûsâ, kavmi için su istemişti. Biz: "Asan ile taş vurun" dedik. Hemen oradan on iki pınar fışkırdı. Her İnsan topluluğu su alacağı yeri öğrenmişti. "Allah'ın rızından yeyiniz, içiniz ve yeryüzünde fesat çıkartmakla taşkınlık yapmayınız."

Buyruğuna dair açıklamalarımızı sekiz başlık altında sunacağız:

1- Kelime Anlamıyla İstiskâ:

Yüce Allah'ın: "Hani Mûsâ, kavmi için su istemişti" buyruğunda yer alan ve "su istedi" anlamına gelen kelimesindeki ilk "sin" harfi istek sin'i diye bilinir. "İste'leme, istahbere, istensara: öğrenmek istedi, haber almak istedi, yardım istedi" gibi. Yani kavmi için su ihtiyacının karşılanmasını istemişti anlamındadır. Araplar: "sekaytu" ve "eskaytu" lafızlarını aynı anlamda (suladım, su verdim) kullanırlar. Şair (Lebid) der ki:

"Kavmim Mecdoğullarının da suyunu verdi

Numeyr'in de Hilâloğulları kabilelerinin de sularını verdi o.

Bu fiilin ziyadesiz şeklinin su içirmek anlamına, başında hemze getirilmesi halinde ise suya giden yolu göstermek anlamında olduğu da söylenmiştir. [\[265\]](#)

2- İstiskâ:

İstiska suyun bulunmaması ve yağmurun yağmaması halinde sözkonusu olur. Durum böyle olduğu takdirde o vakit kulluğun, fakrın (Allah'a ihtiyacın) meskenet ve zilletin samimi tevbe ile birlikte açığa vurulması gerekir.

Peygamberimiz Muhammed (s.a) istiskada bulunmuş, (Allah'tan yağmur yağdırılması talebini yapmış), bunun için mütevazî, mütezellil (Allah huzurunda alçalarak), başı önüne eğilmiş, ağır ağır tazarru (yalvarma) ve niyaz ile namaz kılınan yere çıkmıştır. Bu konuda örnek olarak o bize yeter. Bize gelince inat ve kulların Rabbine muhalefet etmekten başka hiçbir şeyimiz yok. Ne tevbe sözkonusu, ne de başka bir halimiz. Bize nasıl yağmur yağdırılsın? Şu kadar var ki Peygamber (s.a) İbn Ömer tarafından rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur: "Onlar mallarının zekâtını vermeyecek olurlarsa mutlaka semâdan onlara yağmur yağdırılmaz. Eğer hayvanlar olmasa asla onlara yağmur yağdırılmaz."[\[266\]](#) İnşallah bu hadis bütününüyle ileride gelecektir. [\[267\]](#)

3- Sünnet Şekliyle İstiska:

Açıkladığımız şekliyle namaz kılınacak yere çıkmak, hutbe ve namaz istiskanının sünnetidir. İlim adamlarının çoğunluğu bu görüştedir. Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre ise namaz kılmak ve namaz kılınacak yere çıkış istiskanının sünnetinden değildir. Ona göre istiska sadece duadan ibarettir. Buna Enes (ra)'dan rivayet edilen Buhârî ve Müslim'de yer alan sahih hadisi delil göstermiştir. [\[268\]](#) Ancak bu hadiste onun lehine bir delil yoktur. Çünkü o hadiste sözü edilen şey çabucak kabul olunan bir duadan ibarettir. O bakımdan dua ile yetinilmiş ve diğerlerine gerek görülmemiştir. Hz. Peygamber bununla bir sünneti beyan etmek kastında değildi. Hz. Peygamber, böyle bir sünneti beyan etmeyi kastedince bunu fiiliyle açıkladı. Nitekim Abdullah b. Zeyd el-Mâzinî'nin rivayetine uygun olan da budur: Rasulullah (s.a) namaz yerine çıktı, orada istiskada bulundu, ridasını ters çevirdi, sonra da iki rek'at namaz kıldı. Bu hadisi de Müslim rivayet etmiştir. [\[269\]](#)

İstiskanın diğer hükümleri ileride -yüce Allah'ın izniyle- Hûd [\[270\]](#) Sûresi'n-de gelecektir. [\[271\]](#)

4- Asan ile Taşa Vur:

Yüce Allah'ın: "Biz: Asan ile taşa vur, dedik" buyruğunda yer alan "asa"nın ne demek olduğu bilinmektedir. Bu kelime, sonu maksur elif mü-ennes ve aslı vav olan eliften oluşan bir kelimedir. Şair der ki:

"Onun (kovasının ağzında çaprazlama konulmuş) iki asası üzerinde ince ve yırtık bir elbise vardır."

Çoğulu "usiyy" ve "ısıyy" şeklinde gelir "A'sın" şeklinde geldiği de olur. "Asa, asacıktandır" diye bir deyim de vardır. Yani işin kimisi kimisindendir. Kişinin yolculuk yapmayı bırakarak ikamet etmesi halinde "asasını bıraktı" denilir. Bu da bir deyimdir. Şair der ki:

"Asasını bıraktı ve ikamete koyuldu

Yolcunun geri dönmekle gözün aydın olması gibi."

Kur'an-ı Kerim'de de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O senin sağ elindeki nedir ey Mûsâ! Dedi ki: O asamdır, ona dayanırım.." (Taha, 20/17-18) Bu âyet-i kerimelerin tefsiri yapılırken yüce Allah'ın izniyle asanın faydalarından da söz edilecektir.

"Asa" kelimesi bazen toplanıp bir araya gelmek ve ayrılıp dağılmak hakkında da kullanılır. İşte bu bakımdan İslâmî yönetime karşı çıkan haricîler hakkında "müslümanların asalarını böldüler" denilir. Onların birlikteliklerini ve kaynaşmalarını böldüler, demektir. Asa yarıldı, bölündü, denildiği zaman anlaşmazlığın ortaya çıktığı anlatılmak istenir. Şair der ki:

"Savaş olup da asa yarılınca

Sana da Dahhak'a da keskin bir Hint kılıcı yeter."

Araplar arasında kullanılan "asani ailenin tepesinden kaldırma" deyimini onları te'dip etmekten geri kalma demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hacer (taş) da bilinen birşeydir. Asgarî çoğul sayısında "ahcâr" şeklinde, fazla olanlarda da "hicâr ve hicâre" şeklinde çoğul yapılması gerekir. Bununla birlikte hicâre nadiren kullanılır. İbn Fâris ve Cevherî böyle demiştir.

Derim ki: Kur'an-ı Kerim'de bu el-Hicare kelimesi şu âyet-i kerimelerde kullanılmıştır: "Onlar taşlar gibidir." (el-Bakara, 2/74); "Şüphe yok ki kimi taşlardan..." (el-Bakara, 2/74); "De ki taş., olunuz" (el-İsra, 17/50); "Onlara taş atardı.." (el-Fil, 105/4); "Onların üzerine (yağmur gibi) taşlar yağdırdık." (el-Hicr, 15/74) gibi. Nasıl olur da böyle bir şekilde bunun çoğulunun kullanımı nadirdir, denilebilir? Ancak o bu ifadesiyle kıyas yoluyla nadirdir, fakat kullanımı ise çoktur, demek istiyorsa bu ifade doğru olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Hemen ondan on iki pınar fışkırtıverdi." ifadesinde bir hazf (düşürme) vardır. Bunun takdiri şudur: Mûsâ asasıyla taşa vurdu ve hemen ardından ondan on iki pınar fışkırtıverdi... Şanı yüce Allah, vurmada da taştan suyu fışkırtmaya ve denizi yarmaya kadir idi. Ancak O, kullan için maksatlarına ulaşmalarında bir hikmeti açıklamak üzere sebepler ile sonuçları birbirlerine bağlamak ve âhirette

de buna bağılı olarak sevap ve cezalarını vermek istemiştir.

İnficâr (mealde: Fışkınvermek), yarılmak demektir. "Fecir yarıldı" tabiri burdan gelir. Suyun inficar etmesi, üzerinin açılması (ve kaynaması) anlamındadır. Füc râ: Suyun kaynadığı yere denilir.

(el-A'raf, 7/160'da geçen): el-İnbicâs ise inficârdan daha dardır. Çünkü önce inbicâs olur (yani su azar azar kaynar) daha sonra çevresi genişleyerek "inficâr" halini alır.

İnbicâs'ın inficâr ve infitâk'ın aynı manaya geldiği de söylenmiştir. Bunu el-Herevî ve başkaları demiştir. [\[272\]](#)

5- Oniki Pınar:

Yüce Allah'ın: "Hemen ondan on iki pınar fışkırtıverdi" buyruğunda yer alan kelimesini Mücahid, Talha ve İsa şîn harfini esreli şeklinde okumuşlardır. Temimoğullarının şivesi budur. Böyle bir söyleyiş Temi-moğullarının konuşmasında nadiren görülür. Çünkü onların izledikleri yol kelimeleri hafifletmektir. Hicaz halkı ise, bu kelimeyi -izledikleri yol kelimeyi ağır okumak olmakla birlikte- diye okurlar. Bütün bu bilgileri en-Neh-hâs vermiştir.

Ayn (mealde: pınar): kelimesi müşterek isimlerdendir. O bakımdan su gözü, insan gözü, dizkapağının gözü, (dizkapağının alt tarafındaki hafif çukur), güneşin gözü (yani güneşin parlak kısmı) denilir. Ayn, aynı zamanda güney tarafından gelen bulutun adıdır. Yine kesintisiz olarak beş veya altı gün süreyle devam eden yağmurun da adıdır. "Ayn'ı az belde" insanı az şehir demektir. Yine su kırbası ve benzeri su kaplarının kulplarına da "ayn" denir. Su gözü canlılardaki göze benzetilmiştir. Çünkü canlının gözünden yaş nasıl çıkıyorsa su gözünden de su öylece çıkar. Şöyle de açıklanmıştır: Canlının gözü en şerefli organlarından birisi olduğuna göre suyun kaynadığı göz de ona benzetilmiştir.

Çünkü yeryüzündeki en şerefli yerlerden birisi de suyun kaynadığı yerdir. [\[273\]](#)

6- Suyun Fışkırdığı Taş:

Mûsâ (a.s), kavmi için Allah'tan su talep edince, Allah, asası ile bir taş vurmasını emretti. Denildiğine göre bu taş koyun başı büyüklüğünde Tür dağında dörtgen bir taş idi. Bu taş bir çuvalın bir tarafına konulur ve yolculukta taşınırdı. Konakladıkları vakit konakladıkları yerin ortasına o taş getirilir, bırakılırdı. Nakledildiğine göre onlar bu taşı ayrıca taşımıyorlardı. Her bir mer-

halelik yol katettikçe ilk merhalede o taşın bulunduğu yer neresi ise ikinci merhalede de ona göre bir yerde bulunurdu. Böylesi ise mucize ve i'câz bakımından daha ileri derecededir.

Bir görüşe göre yüce Allah, Hz. Musa'ya mutlak olarak herhangi bir taş vurmasını emretmiş idi. Bu ise i'câz bakımından daha ileri bir seviyedir.

Bir başka görüşe göre şanı yüce Allah, Hz. Musa'ya açıkladığı ve muayyen bir taş vurmasını emretmiştir. Bu bakımdan "(taş anlamına gelen)el-Ha-cer" kelimesi tarifli olarak gelmiştir. Said b. Cübeyr der ki: Bu Hz.Mûsâ'nın yıkandığı zaman elbisesini üzerine bıraktığı taştır. Bu taş, Hz. Musa'nın elbisesi ile birlikte uçmuş ve yüce Allah, sonunda onu kavminin iftirasından temize çıkarmıştı.

İbn Atiyye der ki: Bunun ayrı ve dörtgen bir taş olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Bu taşın her bir tarafından Hz. Mûsâ o taş vurduğu takdirde üç ayrı pınar fişkırdı. Suyu ihtiyaçları kalmayıp yola koyulduklarında bu suyun pınarları kuruyu verirdi.

Derim ki: Peygamberimiz Muhammed (s.a)'a verilmiş olan, elinden ve parmaklarının arasından suyun kaynayıp coşması daha büyük bir mucizedir. Çünkü bizler, gece gündüz taşlardan suyun fişkırdığına tanık olmaktadır. Peygamberimiz (s.a)'ın mucizesi olan et ve kan arasından su çıkacak şekilde bir mucize herhangi bir peygambere verilmiş değildir. Güvenilir imamların ve sağlam fukahanın Abdullah'tan yaptıkları rivayete göre o şöyle demiştir: Peygamber (s.a) ile birlikte idik. Su bulamadık.Ona bakır veya taştan bir su kabı getirildi. Elini ona soktu. Suyun parmaklarının arasından fişkırdığını gördüm ve: "Haydi, abdest almaya" dediğini duydum. el-A'meş dedi ki: Bana Salim b. Ebû'l Ca'd anlatarak dedi ki: Cabir'e o gün kaç kişiydiniz, diye sordum o: Binbeşyüz kişi, dedi. Hadisin lafzı Nesaî'nindir. [\[274\]](#)

7- Su Almakta Karışıklık Yoktu:

Yüce Allah: "Her bir insan topluluğu su alacağı yeri öğrenmişti" diye buyurmaktadır. Yani onların her bir kolunun kendisine ait olarak bildiği bir pınarı vardı. Başkasından içmiyordu. "Meşrab" kelimesi su alacak yer demektir. İçilen şey anlamına olduğu da söylenmiştir. İsrailoğullarındaki Kollar (Es-bât), Arapların kabileleri gibidir. Bunlar, Hz Ya'kub'un on iki oğlunun soyundan gelenlerdir. Her bir kola ait bu pınarlardan bir pınar vardı ve ondan başkasından su almazdı.

Ata der ki: Taşın dört yüzü vardı. Her bir yüzünden üç pınar fişkırmaktaydı.

Böylelikle her bir kolun (sıbtın) başkalarının kendileriyle ortak olmadığı ayrı bir pınarı vardı. Bize ulaştığına göre her bir kolda atları ve diğer binekleri dışında sadece ellibin savaşçı vardı. Yine Ata der ki: Hz. Musa'nın darbe indirdiği her bir yerde taşın üzerinde kadının memesini andıran bir tümsek belirir, önce terler [\[275\]](#) daha sonra da su akıttırdı.

8- Yeyiniz, İçiniz:

Yüce Allah'ın: "Yiyiniz içiniz" buyruğunda bir hazf vardır ki takdiri şöyledir: Biz onlara Men ve Selvayı yeyiniz, başlı başına ayrı taştan fişkıran suyu da içiniz. "Ve yeryüzünde fesat çıkarmakla taşkınlık yapmayınız" dedik. Bu buyruğu ile yüce Allah, onlara ileri derecede fesat çıkartmalarını yasaklamaktadır. Çünkü "el-ays" ileri derecede fesat anlamındadır. Yünleri yiyen haşerenin adına da (aynı kökten): üsse (güve) denilmektedir. "Fesat çıkarıcılar olarak" anlamına gelen kelimesi haldir. Mananın tekrarlanması, kelimenin farklı olmasındandır. İşte bu buyruklar ile ni'metlerin onlara mubah kılındığı, sayılıp döküldüğü ifade edilmekte, buna karşılık onların masiyetlerde ileri gittiği, bunların ise onlara nehyedildiği anlatılmaktadır. [\[276\]](#)

61. Hani siz: "Ey Mûsâ" demiştiniz; "biz yalnız bir yemeğe sabredenleyiz, o bakımdan bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden bakla, acur, sarımsak, mercimek ve soğan çıkarsın." Dedi ki: "Daha hayırlı olanı daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyosunuz? Öyleyse (bir) Mısır'a çekip gidin. İsteddiğiniz şeyler sizin olacaktır. Onlara zillet ve meskenet vuruldu. Allah'tan gelen bir azaba uğratıldılar. Bu, onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden dolayı oldu. Bu, onların isyan etmelerinden ve taşkınlıklarından dolayı oldu.

"Hani siz: 'Ey Mûsâ' demiştiniz; 'biz yalnız bir yemeğe sabredenleyiz'.." diye nakledilen sözlerini, îsrailoğulları men ve selva yemekten usanıp daha önce Mısır'daki geçimlerini hatırladıkları sırada, Tîh sahrasında söylemişlerdi. el-Hasen der ki: Bunlar pis kimselerdi. Pırasa, soğan, mercimek gibi şeyler yer dururlardı. O bakımdan kötü alışkanlıkları orada depreşti ve alışageldikleri şeylere arzu duyarak: Biz yalnızca bir yemeğe sabredemeyiz, dediler. Bu sözleriyle men ve selvanın iki ayrı yemek olmalarına rağmen tek bir çeşit olduğunu kinaye yoluyla ifade ettiler. Çünkü onlar birisini ötekiyle birlikte

iyorlardı. Bundan dolayı bir tek yemek tabirini kullandılar.

Bu tabiri kullanmalarının sebebinin bunların her gün gıda olarak aynı şekilde tekrarlanıp durmaları olduğu da söylenmiştir. Nitekim devamlı oruç tutan, namaz kılan, Kur'an-ı Kerim okumaya devam eden kimse hakkında: O tek bir iş üzere devam edip gitmektedir, denilir. Buna sebep ise onun bunlara devam etmesidir.

Bir başka görüşe göre bunun anlamı şudur: Bizler zenginliğe katlanama-yız. Hepimiz zenginiz, birimiz öbürünün yardımını almak imkânını elde edemiyor. Çünkü bizden her bir kişi tek başına başkasına muhtaç değildir. Onlar, bu şekilde idiler. İlk köle ve hizmetçi edinenler onlardır.

"Yemek (taam)" yenilen ve içilen şeyler hakkında kullanılır. Nitekim yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: "Kim ondan taam etmezse (tadına bakmazsa) o bendendir." (el-Bakara, 2/249); "İman edip de salih amel işleyenler hakkında taam ettiklerinden (tattıklarından) dolayı üzerlerine bir vebal yoktur." (el-Maide, 5/93) yani -ileride de açıklanacağı üzere-(yasaklayıcı hükmün inmesinden önce) içtikleri şaraptan dolayı üzerlerine vebal yoktur, demektir.

Şayet Selva -el-Müerric'in naklettiği gibi- eğer bal ise o vakit o da içilecek birşey demektir. Bazan taam kelimesi, özellikle buğday ve hurma hakkında kullanılır. Ebû Said el-Hudri yoluyla gelen hadis-i şerifte olduğu gibi. O şöyle demiştir: "Bizler Rasulullah(s.a) döneminde fitır sadakasını bir sa' taam (buğday) veya bir

sa' arpadan verirdik..."^[277]

Örfen görülegelen de şudur: Bir kişi: Ben taam (yiyecek) pazarına gittim, dediği takdirde bundan anlaşılan sadece yenilen ve içilen şeylerin satıldığı yerdir.

Ta'm (tadına bakmak), insanın zevkine, tadına vardığı şeydir. Tadı acıdır, denilmek gibi. Yine bu kelime insanın canının çektiği yiyecek ve içecekler hakkında da kullanılır. Yine tadı bozuk olan şey hakkında da: Bunun tadı yoktur veya tatlı değildir de denilir. Tuum da taam anlamındadır. Şair Ebû Hi-râş der ki: "Kabilenin kahramanını -eğer onu bilsen- geri çeviririm (birşeyler vererek)

Ve senin ailenden olan başkalarını yiyeceklerde kendime tercih ederim

Ve temiz tatlı suyu alır da sonunda (onlara veririm)

Cimri olanın canı yanındaki azığı çekerse."

Birşeyi yeyip tadına baktığı takdirde bu kelime kullanılır. Yüce Allah'ın: "Kim de onu ta'metmezse o da bendendir." (el-Bakara, 2/249) buyruğunda geçen bu kelime "tadına bakmazsa" anlamındadır. Bir başka yerde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Taam ettiğiniz vakit de dağılın." (el-Ahzab, 33/53) Yemek yediğiniz vakit dağılın, demektir. Rasulullah (s.a) da Zemzem suyu hakkında

şöyle buyurmuştur: "O güzel bir taamdır. Hastalıklara karşı da bir şifadır."^[278]

Yine bir kişi bir başkasından kendisiyle konuşmasını istediğı takdirde aynı kökten -ziyadeli olarak- "istet'ame" ifadesi kullanılır. Hadis-i şerifte de "İmam sizden konuşmanızı istediğı takdirde (istet'ame) onu ifam ediniz" diye

buyurmaktadır. ^[279] Yani sizden okuması gerekeni hatırlatmanızı istediğı takdirde siz de ona hatırlatınız, demektir. Mesela, filan kişi ancak ayakta uykuyu tadıyor (yet'emu) denilir. Şair de şöyle demiştir:

"Vecre'de san yanaklı deve kuşları suyun tadına bakmaz

Hep oruçludur (çünkü devekuşları su içmek üzere sulara gitmezler)."

"O bakımdan bizim için Kabine dua et de yerin bitirdiğı şeylerden.. çıkarsın."

Yani bizim için Allah'tan dilekte bulun ve O'ndan bizim için yerin bitirdiklerinden çıkartmasını iste.

Bir görüşe göre bu, dua anlamını ifade etmekte olup takdirî olarak: Bizim için yerin bitirdiklerinden çıkartması gayesiyle Rabbine dua et, anlamına gelir. Ancak ez-Zeccac, bunun zayıf bir açıklama şekli olduğunu söylemiştir.

"..şeylerden..." buyruğundaki "...den" anlamını veren edatı el-Ahfeş'e göre zaidir, Sibeveyh'e göre ise değildir. Çünkü ifade olumludur, en-Nehhas der ki: el-Ahfeş'i böyle bir iddiada bulunmaya iten sebep onun "çıkarsın" fiilinin mefulunu (nesnesini) bulamamasıdır. O bakımdan o "şey" kelimesini meful yapmak istemiştir. Ancak daha uygunu mefulün mahzuf olmasıdır. Bunu da diğer ifadelerden çıkartabiliyoruz. Buna göre bu buyruğun takdirî anlamı şöyle olur: Bize yerin bitirdiğı yiyecek birşeyler çıkarsın. Buna göre birinciden" takısı tab'iz (kısmîlik) ifade etmek içindir; ikincisi ise tahsis içindir (yani yerin bitirdiklerinden özel olarak hangi yiyecekleri istediklerini açıklamak gayesiyle kullanılmıştır). Bundan sonra gelen "bakla" bu "şeyler"ın bedelidir. Yani bunların ne olduğunu açıklamaktadır. Ondan sonrakiler ise ona atfedilmiştir.

Bakla (baki): Bilinen bir bitkidir. Bu da sapı olmayan her türlü bitkiye addır.

Ağaç (şecer) ise sapı, gövdesi olan her bitkidir. Acır da bilinen bir bitkidir. ^[280]

İbn Mace'de şöyle bir rivayet vardır: Bize Muhammed b. Abdullah b. Nu-meyr anlattı, bize Yunus b. Bukeyr anlattı, bize Hişam b. Urve babasından o Aişe'den rivayetle dedi ki: Annem, beni, Rasulullah (s.a)'ın yanına gerdeğe götürmek istediğı için şişmanlıyayım diye bana bazı şeyler yediriyor idi. Ben acuru taze hurma ile birlikte yeyinceye kadar bu isteğini gerçekleştiremedi. (Bunları birlikte

yeyince) en güzel bir şekilde kilo aldım. Hadisin bu senedi sahilidir. ^[281]

"Fum (sarımsak)"ın ne olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir. Bunun bildiğimiz sarımsak olduğu söylenmiştir. Çünkü soğana benzer bir mahsuldür. Bu

açıklamayı Cüveybir, ed-Dahhak'tan rivayet etmiştir. Arapçada f harfi ile peltek se birbirlerinin yerine kullanılır. (Ayet-i kerimede fum'un, - peltek s ile- sum şeklinde söylenilmesi gibi). Nitekim Araplar meğafir dedikleri gibi, meğasir de derler. (Mağafirin kokusu pek hoş olmayan urfut denilen bir ağaçtan akan bir tür zamk olduğu söylenmiştir). Kabir kastedilmek üzere de cedes ve ce-def demek de bu türdendir. İbn Mes'ud ise bu kelimeyi peltek se ile (şeklinde okumuştur. Bu İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.

Umeyye b. Ebi's Salt der ki:

"O sırada onların evleri oldukça yüksekti.

Oralarda (bahçelerinde) aşinalıklar, sarımsak ve soğan bahçeleri de vardı."

Hassan b. Sabit de şöyle demiştir:

"Sizler kökleri bayağı kimselersiniz

Sarımsak ve soğandır yediğiniz."

el-Kisâî ile en-Nadr b. Şumeyl de aynı kanaattedir.

Burada sözü geçen "fum"un buğday olduğu da söylenmiştir. Yine bu da İbn Abbas'tan ve birçok müfessirden rivayet edilmiş bir görüştür. en-Nehhas bunu tercih etmiş ve bu daha uygundur diyerek şunları eklemiştir: Bu görüşü kabul edenler üstün, onların senetleri daha sahihtir. Cüveybir ise bu görüşün naklini yapan senetlerde yer alan ravilere denk bir ravi değildir.

Her ne kadar el-Kisâî ve el-Ferra, Arapların f yerine s harfini kullanmalarını gerekçe göstererek birinci görüşü tercih etmiş iseler dahi durum böyledir. Çünkü bedel yapma kıyas için ölçü değildir. Diğer taraftan böyle bir söyleyiş Arap dilinde de pek fazla değildir. İbn Abbas ise "fum" hakkında kendisine soru sorana bunun buğday olduğunu belirtmek üzere Uhayha b. el-Culâh'ın şu beyitini okumuştur:

"Ben fum (buğday) ziraati dolayısıyla Medine'ye gelmiş

İnsanlar arasında en zengin kimse idim."

Ebû İshak ez-Zeccac der ki: Buğday gıdanın temelini teşkil ettiği halde içinde buğdayın yer almadığı bir grup yiyeceği nasıl olur da istemiş olabilirler?

el-Cevherî Ebû Nasr da der ki: Fum buğday demektir. el-Ahfeş şu beyiti nakletmiştir:

"Öyle zannediyordum ki ben fum (buğday) ziraati dolayısıyla Medine'ye gelmiş insanlar arasında en zengin kimse idim." İbn Dureyd de fume'nin başak anlamına geldiğini söylemiş ve şu beyiti nakletmiştir:

"Onların gözcüleri elinde bir veya iki başak (füme)

Olduğu halde geldiğinde dedi ki.."

Kimisi de fum'un Şamlılar şivesinde nohut anlamına geldiğini söylemiştir.

Bunun satıcısına da fûmî'den bozma fâmî denilir. Çünkü Şamlılar bazan nisbetlerde değişiklik yaparlar. Sühlî ve Duhrî dedikleri gibi. (tJ \j»y) tabirini de bize ekmek pişiriniz anlamında kullanırlar. el-Ferra, bunun eski bir söyleyiş olduğunu ifade etmiştir. Ata ve Katade de der ki, fırında pişirilen her taneye fûm denilir. [\[282\]](#)

Soğan, Sarmısak ve Hoş Kokmayan Şeyleri Yemenin Hükümü:

Soğan, sarmısak ve diğer baklagillerden hoş kokmayan şeyleri yemenin hükmü hakkında ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. İlim adamlarının çoğunluğu, bu hususta sabit olan hadislerle dayanarak bunun mubah olduğu görüşündedir. Cemaatle namaz kılmanın farz olduğunu kabul eden Zahirîlerden bir grup ise bunun yasak olduğunu kabul etmiş ve şöyle demişlerdir: Farzı yerine getirmek için gitmekten ve onu ifa etmekten alıkoyan herşeyin yapılması ve onunla uğraşılması haramdır. Buna delil olarak da Rasulullah (s.a)'ın sarımsağı "pis olmakla" nitelendirmesidir. Şanı yüce Allah ise Peygamberini pis olan şeyleri haram kılmakla nitelendirmiştir.

Cumhurun (çoğunluğun) lehine olan delillerden birisi de Hz. Câbir'den sabit olan şu rivayettir. Buna göre Peygamber (s.a)'a büyükçe bir tabak içinde çeşitli baklagillerden birtakım sebzeler getirildi. Bunların kokusunu alınca o tabakta bulunanların neler olduğu ona bildirildi, bunun üzerine beraberinde bulunan ashabından birisi için: "Bu onları fonlara) yaklaştırınız" dedi. (Hz. Peygamber) onun yemekten hoşlanmadığını görünce: "Sen ye, dedi. Çünkü ben senin kendisiyle konuşmadığın kimse ile konuşuyorum." Hadisi Müslim ve Ebû

Davud rivayet etmiştir. [\[283\]](#) İşte bu, sarmısak gibi şeyleri yemenin Hz. Peygamber için özel bir hükmünün bulunduğunu ve bunların başkası için mubah olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Yine Müslim'in Sahihinde Ebû Eyyub (r.a)'dan şu rivayet gelmiştir: Peygamber (s.a) Ebû Ey-yub'un yanında misafir kalmıştı. Peygamber (s.a)'e içinde sarımsak bulunan bir yemek yapmışlardı. Yemek geri gönderilince Peygamber (s.a)'ın parmaklarının nerelere değdiğini sordu. Ona: Peygamber birşey yemedi, denilince dehşete kapıldı ve Hz. Peygamber'in yanına çıkıp şöyle dedi: Yoksa o haram mıdır? Peygamber (s.a): "Hayır, fakat ben ondan hoşlanmıyorum." diye cevap verdi. Bunun üzerine Ebû Eyyûb şöyle der: Ben de senin hoşlanmadığın şeyden hoşlanmıyorum. (Ebû Eyyûb devamla) der ki: Peygamber (s.a)'e (vahiy) gelirdi. [\[284\]](#)

İşte bu, sarmısağın (ve benzerlerinin) haram olmadığına dair açık bir nas'tır. Yine Ebû Said el-Hudrînin Peygamber (s.a)'dan Hayber'in fethedildiği günde sarmısak yemeleriyle ilgili kaydettiği rivayeti de böyledir. (Hz. Peygamber bunun üzerine şöyle demiş): "Ey insanlar, Allah'ın helal kıldığını benim haram

kılma yetkim yoktur. Fakat bu kokusundan hoşlanmadığım bir bitkidir." [285]

İşte bu hadis-i şerifler konu ile ilgili yasak hükmünün Hz. Peygamber'e özel olduğunu göstermektedir. Çünkü vahiy meleğiyle konuşmak özelliği ona ait idi. Şu kadar var ki bizler, Hz. Cabir yoluyla gelen hadis-i şeriften Hz. Peygamber ile başkası arasında bu hüküm açısından bir fark olmadığını öğreniyoruz. Çünkü sözü geçen hadis-i şerifte şöyle denilmektedir: "Her kim bu bakladan yani sarımsaktan yerse -bir seferinde de: Her kim soğan, sarmısak ve pırasa yerse- bizim mescidimize yaklaşmasın. Çünkü melekler de ademoğul-larının rahatsız

olduğu şeylerden rahatsız olurlar." [286]

Ömer b. el-Hattâb (r.a) da uzunca bir hadiste şöyle demiştir: Sizler ey insanlar, ben pis olduklarından başka bir özelliklerini görmediğim iki bitkiden yeyip duruyorsunuz. Şu soğan ve sarımsağı kastediyorum. Ben Rasulullah (s.a)'ın mescidde bir adamdan bunların kokusunu aldığı vakit Baki' denilen yere kadar çıkartılmasını emrettiğini gördüm. Her kim bunlardan yiyecek olursa onları

pişirerek öldürsün (kokularını gidersin). Hadisi Müslim rivayet etmiştir. [287]

"Mercimek ve soğan çıkarsın." Mercimeğin (ades) ne olduğu bilinmektedir.

"Adese" öldürücü dahi olabilen insan vücudunda çıkan bir çeşit sivilcedir.

"Ades" katırlar için de bir sesleniş biçimidir.

Şair der ki:

"Deh! Artık Abbâd'm senin üzerinde bir otoritesi yok! Kurtuldun işte, Talik'i taşıyorsun sırtında."

"Ads"; hızlıca koşmak ve çalışmak; "adese fil'ard": Yeryüzünde dolaştı "Adese ileyhi": Ona doğru -geceleyin- yürüdü, demektir. el-Kumeyt der ki:

"Karanlığın dehşetinden onu koruyorum ve halâ gecenin kardeşiyim,

Bana gidip geliniyor (ma'dus), ben de gidiyorum (adis)*

Şair geceleyin kendisine geldiğini anlatmak istiyor. Bu açıklamaları el-Cevheri yapmıştır.

Peygamber (s.a)'ın Hz. Ali yoluyla gelen rivayette şöyle dediği nakledilmektedir:

"Size mercimek yemeyi tavsiye ediyorum. Çünkü o mübarek ve kutsaldır. O kalbi yumuşatır, gözyaşını artırır. Sonuncuları Meryem oğlu İsa olan yetmiş

peygamber onun mübarek olması için dua etmiştir. [288] Bu hadisi es-Sa'lebî ve

başkaları zikretmiştir.

Ömer b. Abdülaziz de bir gün zeytinyağı ile ekmek, bir gün et ile ekmek, bir gün de mercimek ile ekmek yemiş. el-Halimî der ki: Mercimek ile zeytinyağı salihlerin yedikleridir. Eğer İbrahim (a.s)'ın beldesinde verdiği her ziyafette mutlaka mercimek bulunması gibi bir fazilet dışında başka bir üstünlüğü bulunmasaydı, bu dahi onun fazileti için yeterli idi. Mercimek vücuda hafiflik verir, böylelikle vücudun ibadete karşı bir hafifliği olur. Şehvet ve arzudan olduğu gibi mercimekten dolayı harekete geçmez. Buğday da taneler cümlesindendir. Sahih kabul edilen görüşe göre de (âyette geçen) füm buğdaydır. Arpa da ona yakındır. Medine halkının yiyeceği idi. Tıpkı mercimeğin Hz. İbrahim'in kasabasının halkının yiyeceği olduğu gibi. Dolayısıyla bu her iki tane iki peygamberden birisi sebebiyle faziletli olmuş demektir.

Rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a)'ın ve aile halkının Medine'ye geldiği günden vefat ettiği güne kadar arka arkaya buğday ekmeği ile karınlarını doyurmuş değildirlir. [\[289\]](#)

Daha Bayağı Olanı Üstün Olana Tercih Etmek:

"Dedi ki: Daha hayırlı olanı daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyorsunuz?" Değiştirmek (istibdal) birşeyi başka birşeyin yerine koymak demektir. Bedel de burdan gelmektedir. Buna dair açıklamalar daha önceden yapılmış idi.

"Daha aşağı olan (ednâ)" kelimesi ez-Zeccâc'a göre kıymet itibariyle az olan "dünuv"dan gelmektedir. Ali b. Süleyman'a göre ise daha aşağılık anlamında olan ve aşağılık olduğu açıkça belli olan "denî"den gelen hemzeli bir kelimedir. Bu kelimenin, daha düşük anlamında olan dūn'dan alındığı da söylenmiştir. Şâz kıraatlerde bu kelime hemzeli olarak "edneu" şeklinde okunmuştur.

Ayet-i kerimenin anlamı ise şudur: Sizler daha bayağı ve aşağılık olan bakla, acur, sarmısak, mercimek ve soğanı daha hayırlı olan men ve selvaya mı değiştir ve üstün tutarsınız?

Men ve selvanın onların talep ettikleri şeylerden üstün olmasını gerektiren yönlerin ne olduğu hakkında beş ayrı görüş ortaya atılmıştır:

1- Baklagiller men ve selvaya nisbetle ehemmiyetli olmadığından dolayı men ve selva daha üstündür. Bu görüş ez-Zeccâc'a aittir.

2- Men ve selva, yüce Allah'ın kendilerine lütfedip verdiği ve yemelerini emrettiği bir yiyecek idi. Dolayısıyla Allah'ın emrini yerine getirmeye, ni'me-tini şükür ile karşılamaya devam etmek, âhirette ecir sahibi olmaya bir vesiledir.

Onların istediklerinin ise bu özellikleri yoktur. O bakımdan o istekleri bunlardan daha aşağı idi.

3- Şanı yüce Allah'ın kendilerine lütfettiği, istedikleri şeylerden daha hoş ve daha lezzetli olduğundan dolayı elbette ki bu bakımdan onların istedikleri daha aşağılık idi.

4- Onlara verilen, sıkıntı çekmeden, yorulmadan ihsan ediliyor idi. İstedikleri ise, ancak ekerek, sürerek ve yorularak elde edilebilecek şeylerdi. O bakımdan bunlar daha bayağı idi.

5- Onlara indirilen Allah katından indirildiği için helal ve temiz olduğunda en ufak bir şüphe yoktur. Tahıllar ve araziler ise, alışverişlere konu olur, gaspedilir, şüphelere maruz kalırlar. O bakımdan istedikleri daha aşağılık şeylerdi. [\[290\]](#)

Güzel ve Lezzetli Şeyleri Yemek:

Bu âyet-i kerimede güzel ve lezzetli şeyleri yemenin caiz olduğuna delil vardır. Peygamber (s.a) da helva (tatlı şeyler) ve balı severdi. Tatlı ve soğuk su içerdi.

Bu hususa dair açıklamalar Maide [\[291\]](#) ve Nahl sûrelerinde [\[292\]](#) eksiksiz bir şekilde gelecektir. [\[293\]](#)

Bir Şehire Gidin..:

Yüce Allah'ın "Öyle ise Mısır'a çekip gidin" buyruğundaki emir, onları aciz bırakmak anlamını taşımaktadır. Çekip inmenin (hubût)un anlamı daha önceden (36. ayette) geçmişti. Onları aciz bırakmak anlamına gelen bu buyruğun bir diğer benzeri de: "De ki: Onlara, ister taş, ister demir olunuz.." (el-İsra, 17/50) buyruğudur. Çünkü İsrailoğullanna bu emir verildiğinde Tih'te idiler. Böyle bir emir de onlar için cezadır. Onlara istediklerinin verildiği de söylenmiştir.

Cumhur "Mısran" kelimesini nekire ve tenvinli olarak okumuştur. Mushaftaki hattı (yazılışı) da böyledir. Mücahid ve başkaları ise şöyle demiştir: Bu kelimeyi munsarîf (yani tenvin ve esre alabilecek türden bir kelime) kabul eden muayyen olmayan şehirlerden herhangi bir şehri kastetmiş olur. İk-rime ise İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "Öyle ise Mısır'a çekip gidin" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Şu şehirlerden bir şehre gidin demektir. Yine bu kelimeyi munsarîf kabul edenlerden bir kesim şöyle demiştir: Bu buyrukla bizzat Firavun'un Mısır'ı kastedilmiştir.

Birinci görüşü kabul edenler, Kur'an-ı Kerim'in onlara kasabaya girmeleri emrini vermesinin zahirinin bunu gerektirdiğini delil gösterirler. Ayrıca onların Tîh'de sonra Şam (Suriye) bölgesinde yerleştiklerine dair birbirini güçlendiren rivayetleri de delil gösterirler. Öbür görüşü savunanlar; Kur'an-ı Ke-rim'de yer alan yüce Allah'ın, İsrailoğullarını Firavun hanedanının ve onların geriye bıraktıklarının mirasçısı kılan buyruklarını delil gösterirler ve bu kelimenin munsarif olmasını da caiz kabul ederler. el-Ahfeş ve el-Kisaî, bu kelime hafif olduğundan ve Hind ve Da'd gibi kelimelere benzediğinden dolayı munsarif olması caizdir, demişler ve şu beyiti delil göstermişlerdir:

"örtüsünün sarkan kısmına bürünüp örtünmedi Da'd.

Ve Da'd sütün sağıldığı deri kâselerle süt içmedi."

Şair burada her iki söylenişi (munsarif olan ve olmayanı) bir arada kullanmıştır. Sibeveyh, el-Halil ile el-Ferrâ, bunu kabul etmezler. Çünkü bir ka- dına Zeyd adı verilirse bu munsarif olmaz.

el-Ahfeş'ten başkaları da şöyle demiştir: Bunlar bu kelime ile mekanı kastettiklerinden dolayı onu munsanf kabul etmişlerdir.

el-Hasen, Ebân b. Tağlib ve Talha ise munsarif kabul etmeyerek "mısra" diye -tenvinsiz- okumuşlardır. Ubey b. Ka'b'ın Mushafı ile İbn Mes'ud'un kıraatinde de bu kelime böyledir. Bunlar bunun Firavun'un Mısn olduğunu söylemişlerdir. Eşheb der ki: Malik bana şöyle dedi: O benim görüşüme göre Fi-ravn'ın kaldığı yer olan senin şehrin Mısırdır. Bunu İbn Atiyye kaydetmiştir.

Mısır kelimesinin sözlükteki asıl anlamı sınırdır. "Evin mısn" denildiği zaman sınırları kastedilir. İbn Fâris der ki: Denildiğine göre Hecerliler, aralarındaki şartnamelerde şöyle yazarlar: "Fılan kişi şu evi mısırlarıyla (yani sınırlarıyla) satın aldı." Adiy de şöyle demiştir:

"Ve güneşi hiçbir kapalılığı bulunmayan bir mısır (sınır) kılan Gündüz ile gece arasında onlar birbirlerinden ayrılmışlardır." "İstediğiniz şeyler sizin olacaktır. Onlara zillet ve meskenet vuruldu." Zillet ve meskenete mahkûm edildiler ve bunlarla haklarında hüküm verildi. Bu kelime "çadırların vurulması" deyiminden alınmıştır. el-Ferazdak da Cerir hakkında şöyle demektedir:

"Örümcek, senin üzerine vurdu ağlarını

Ve Allah'tan indirilen Kitap senin aleyhine bununla hüküm verdi."

"Hakim, eli vurdu (yakaladı)" deyimini de buna mecbur etti, zorunda bıraktı, demektir.

Zillet ise, aşağılık ve küçüklük, meskenet de fakirlik demektir.

Zengin olsa dahi fakirlik kılığından, fakirliğin verdiği horluk ve hakirlik-ten uzak hiçbir yahudi bulamazsınız.

Sözü geçen zilletin el-Hasen ve Katade'den gelen rivayete göre cizye yükümlülüğünü koymak olduğu da söylenmiştir.

Meskenet ise boyun eğmek anlamındadır ki bu da "sükûn"dan alınmadır. Yani fakirlik dolayısıyla hareket ve kıpırdanışı az kalmış demektir. Bu, ez-Zeccac'ın açıklamasıdır. Ebu Ubeyde de der ki: Zillet, küçüklük demektir; meskenet ise (fakir anlamına gelen) miskin masdandır.

ed-Dahhak b. Muzâhin, İbn Abbas'tan: "Onlara zillet ve meskenet vuruldu" buyruğunu şu şekilde açıkladığını rivayet etmektedir: Onlar cizye veren kimselerdir.

"Allah'tan gelen bir gazaba uğratıldılar"; yani böyle bir gazaba döndüler, ona mahkûm edildiler. Bu ("uğratıldılar" anlamındaki) kelime, Peygam-ber Efendimizin dua ve niyazında Senin üzerimdeki ni'me-tini itiraf ediyor ve

nefsimi de buna mecbur tutuyorum"^[294] duasında da aynı anlamda kullanılmıştır. Bu kelimenin sözlükteki asıl anlamı dönüştür. Ev anlamına gelen "mebâe" de bu köktendir. el-Bevâ', kısasa dönmek demektir. "Onlar bu işte bevâ'dırlar" ise eşittirler anlamındadır. Yani bu hususta aynı anlamı ifade ederler, demektir. Şair der ki:

"Hükümdarlar bizim yakamızı bırakmaz ve mahremlerimize dil uzatmaktan sakınmazlar mı?

Ve kana kan ile dönmek yolunu seçmezler mi?" Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Onlar talan malları ve esirler ile geri döndüler

Bizler ise zincire vurulmuş hükümdarlarla geri döndük."

"Gazap" kelimesinin anlamına dair açıklamalar ise Fatiha sûresinde yapılmıştır.

^[295]

Gazaba Uğratılmalarının Sebebi:

"Bu onların Allah'ın âyetlerini" yani onun kitabını, İsa, Yahya, Zekeriy-ya ve Muhammed (aleyhimusselam) gibi peygamberlerinin mucizelerini "inkâr etmelerinden" yalanlamalarından "ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden dolayı oldu."

el-Hasen'den Öldürüyorlardı" anlamındaki kelimeyi (şeklinde okuduğuna dair rivayet gelmiştir. Yine ondan, çoğunluk gibi birinci şekilde okuduğuna dair rivayet de yapılmıştır. Nafi' ise peygamberler" kelimesini kelimesinin Kur'an'ın tümünde belirtilen şu iki yer dışında ilk sekilinde okumuştur. Bu iki yerden birisi

Ahzab sûresinde yer alan: Ve nefisini Peygambere bağışlayan mü'min kadını..." (el-Ahzab, 33/50); buyruğu, diğeri ise Peygamberin evlerine.... girmeyin" (el-Ahzab, 33/53) buyruğudur. Burada bu kelimeyi medsiz ve hemzesiz olarak okumuştur. Bu iki yerde hemzeli okunma-yışının sebebi ise esreli iki hemzenin bir arada olmasıdır. Ancak diğer okuyucular bütün bu yerlerde hemzeli okumamışlardır. Bu kelimeyi hemzeli okuyan kimseler bunu haber vermek anlamına gelen (tj)den alırlar. Bunun ismi faili ise (haber verici anlamına): şeklinde gelir.^kelimesinin çoğulu şeklinde olur. "Nebi" kelimesinin "nübeâ1" şeklinde kullanıldığı da olmuştur. el-Abbas b. Mirdas es-Sülemî Peygamber (s.a)'ı överken şöyle demektedir:

"Ey peygamberlerin sonuncusu, şüphesiz ki sen hak ile gönderilmişsin

Doğru yola ileten bütün hidayet senin hidayetindir."

İşte hemzeli okuyuşun anlamı budur.

Hemzesiz okuyuşu kabul edenlerin ise farklı açıklamaları vardır. Kimisi bu kelimeyi (nebi kelimesini) hemzeli şeklinin türetildiği gibi türetir, sonra hemzeyi kolay okunmasını sağlar, kimisi bu kelimenin açığa çıkmak anlamına gelenden türediğini kabul eder. Buna göre nübüvvetten türeyen nebi yükselmek anlamındadır. Çünkü Peygamberin makamı yüce ve yüksektir. Yine hemzesiz olarak "nebi" yol demektir. Rasule nebi deniliş sebebi yolda olduğu gibi onun vasıtasıyla insanların yollarını bulmasıdır. Şair der ki:

"Kâsib dağındaki nebinin (yolun) yerine

Çakılın kırıntıları gibi ufalmış olur."

Peygamberler bizim için yeryüzündeki yolları andırırlar. Adamın birisini Peygamber (s.a)'a: -Hemzeli olarak- Selam sana ey Allah'ın Nebi'i diye selam vermiş, buna karşılık Peygamber (s.a) da şöyle cevap vermiş: Ben Allah'ın nebi'i değilim, ben Allah'ın nebisiyim diye hemzesiz olarak cevap vermiş. Ebu Ali der ki: Bu hadisin senedi zayıf görülmüştür. Ancak bunun senedini takviye eden hususlardan birisi de onu öven şairin (yukarıda geçen): "Ey Nü-beâ'n sonuncusu.." şeklindeki beyitidir. Hz. Peygamber'in bunu reddettiğine dair bir

rivayet de yoktur. [\[296\]](#)

Savaşması Emrolunmuş Hiçbir Peygamber Öldürülmemiştir:

"Ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden dolayı oldu" buyruğu da onların işledikleri günahın ne kadar büyük olduğunu ifade etmek içindir.

"Bu, peygamberlerin bazen hak ile öldürülebileceklerinin delilidir. Halbuki

peygamberler kendisi sebebiyle öldürülebilecekleri herhangi bir iş yapmaktan yana korunmuş masum kimselerdir" denilecek olursa şu cevap verilir: Durum anladığınız gibi değildir. Bu ifade (yani "haksız yere" tabiri) onların öldürülme şekillerinin sıfatı durumundadır. Yani onlar zulmen öldürülmüşlerdir, haklı olarak öldürülmemişlerdir. Bu ifade ile onların yaptıkları işin ne kadar büyük çapta çirkin olduğu gösterilmektedir. Bilindiği gibi hak ile hiçbir peygamber öldürülmez. Fakat o hak üzere olduğu halde öldürülür. İşte "haksız yere" buyruğu işlenen günahın ne kadar çirkin ve açık olduğunu ortaya koymaktadır. Ve hiçbir peygamber öldürülmesini gerektirecek bir iş asla yapmaz.

"Kâfirlerin peygamberleri öldürmelerine imkân vermesi nasıl olabilir?" denilecek olursa, şu cevap verilir. Bu peygamberler için bir şereftir ve mevkilerini yüceltmek için bir araçtır. Mü'minlerden Allah yolunda öldürülenlerin durumunda olduğu gibi. Bu onları yarımsız bırakmak değildir. İbn Abbas ve el-Hasen der ki: Peygamberler arasından öldürülmüş hiçbir peygambere savaşma emri verilmiş değildir. Çünkü kendisine savaşma emri verilmiş her bir peygamber mutlaka muzaffer olmuştur. [\[297\]](#)

Gazaba Uğrayışlarının Diğer Bir Sebebi:

"Bu, onların İsyan etmelerinden ve taşkınlıklarından dolayı oldu."

el-Ahfeş der ki: Yani isyan ettiklerinden dolayı bu oldu. İsyan ise itaatın zıddıdır. Taşkınılık (i'tidâ) ise her hususta haddi aşmak demektir. Zulüm ve masiyetler hakkında kullanılır.

62. Şüphe yok ki iman edenler, yahudiler, hıristiyanlar ve sâbi-îlerden Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih amel işleyenlerin ecirleri, elbette Rableri katındadır. Onlar için korku yoktur, onlar üzülmeyenler de.

Buyruğuna dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [\[298\]](#)

1- İman Edenler:

"Şüphe yok ki iman edenler" yani Muhammed (s.a)'ı tasdik edenler. Süf-yan der ki: Kasıt münafıklardır. Şöyle buyurmuş gibidir: Dış görünüşlerinde iman eden kimseler... İşte bundan dolayı onları yahudi, hıristiyan ve sabiîler-le birlikte sözkonusu etmiş, daha sonra bütün bunlar arasından Allah'a ve ahi-ret gününe gerçekten iman edenlerin hükmünü beyan etmiştir. [\[299\]](#)

2- Yahudiler:

"Yahudiler"; yani yahudi olanlar. Hz.Ya'kub'un en büyük oğlu olan Ye-hûza'ya nisbet edilirler. Araplar buradaki zel harfini dâl harfine dönüştürmüşlerdir. Çünkü arapça olmayan bir kelime arapçalaştırıldığı vakit asıl söyleyişinde değişiklikler meydana gelir. Bir diğer görüşe göre onlara bu ismin verilmiş sebebi, buzağıya tapmaktan dolayı tevbe etmeleridir. Çünkü "hâde" tev-be etti, "hâid" de tevbe eden demektir. Şair der ki:

"Ben sevgisinden hâid (tevbe eden) bir kimseyim."

Kur'an-ı Kerim'de de: buyruğu: "Şüphesiz biz sana tevbe edip durduk" (el-A'raf, 7/156) demektir.

İbnu'l-Arafe der ki: buyruğu: "Senin emrini huzur ve sükûn ile kabul ettik" anlamındadır. Çünkü "hevâde" sükûnet ve anlaşmazlıkları bırakmak anlamındadır. İşte yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki iman edenler, ya-hudiler..." buyruğu da bu türdendir.

Ebu's-Semmâl, dâl harfini üstünlü olarak şeklinde okumuştur. [\[300\]](#)

3- Nasâra:

"Hristiyanlar" anlamına gelen "nasârâ" kelimesi çoğuldur. Bunun tekili ise "nasranıdır. Ya'sız olarak "nasrân" şeklinde olduğu da söylenmiştir. Si-beveyh'in görüşü budur. Dişisi "nasrâne" şeklinde gelir. "Nedmân ve nedmâ-ne (pişman)" kelimeleri gibi. Bu kelime nekire olup "elif-lâm" ile ma'rife yapılır. Şair der ki:

"(O dişî deve sudan) tıpkı fışh bayramından önce hris.tiyanlara şakilik eden birisinin kendisine helâl olmayan şeylerden imtina etmesi gibi imtina etti." Görüldüğü gibi burada şair "nasarâ" kelimesini nekire olan bir kelime ile vasfetmiştir.

el-Halil der ki: Nasârâ kelimesinin tekili "nasrî"dir. "Mehâra"nın tekilinin "mehrî" oluşu gibidir. Sibeveh, bu kelimenin çoğul şekli ile ilgili görüşüne şu beyitleri tanık olarak göstermektedir:

"Akşam oldu mu onu (Allah'a) ibadete yönelmiş görürsün Kuşluk vaktinde ise o, başkaldıran bir nasranî oluverir." Diğer beyit de şöyledir:

"Onların (develelerin) her ikisi de (yorgunluktan) yıkılıp eğdi başını Tıpkı (duasında) bir tarafa meyletmeyen hristiyanın başım önüne eğmesi gibi." Şu kadar var ki "nasrân" ve "nasrâne" kelimeleri ancak nisbet ya'sı ile birlikte

kullanılır. Çünkü araplar: "Nasranî bir adam ve nasranîye bir kadın" diye kullanırlar. "Nassara" ise nasranî yapmak demektir. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: sonra anne ve babası onu yahu-di veya nasranî yapar."[\[301\]](#) Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bu ümmetten (dine davet ettiğim kıyamete kadar gelecek bütün insanlardan) olup da yahudi veya nasranî olsun beni iştirir sonra da benimle gönderilene iman etmezse mutlaka cehennemliklerdendir."[\[302\]](#)

Bir diğer görüşe göre hristiyanlara "nasârâ" deniliş sebebi "nâsira" adındaki bir kasaba dolayısıyladır. İsa (a.s) burada konaklar ve o bakımdan oraya nisbet edilerek "İsa en-Nâsirî" denilmiştir. Ona iman edenler de Hz. İsa'ya nisbet edilince "Nasârâ" denildi. Bu açıklamayı İbn Abbas ve Katade yapmıştır. el-Cevherî de der ki: Nasrân Şam (Suriye)'deki bir kasabanın adı olup hristiyanlar (nasârâ) ona nisbet edilir. Bu kasabanın adının "nasıra" olduğu da söylenir. Onlara bu ismin veriliş sebebinin birbirlerine nusret etmeleri (yardımcı olmaları) olduğu da söylenmiştir. Şair (bu kelimeyi bu anlamda kullanarak) der ki:

"Biribirlerine yardım eden Nebatileri görünce
Elbisemi sıvadım dizlerimin üzerine
Ve hristiyanlara karşı himaye ettim onları."

Bir diğer görüşe göre onlara bu adın verilişi: "Allah yolunda benim yardımcılarım (ensânım) kim olacak, demiş, havariler de Allah'ın yardımcıları (ensarı) biziz demişlerdi. * (Ali İmran, 3/52) buyruğu(nda da ifade edilen husus) sebebiyledir.[\[303\]](#)

4- Sabîiler:

"Sâbiîn" kelimesinin çoğuludur çoğulu olduğu da söylenmiştir. O bakımdan bu kelimenin hemzeli okunup okunmayacağı hususunda farklı kıraatler vardır. Nâfî' dışında kalan çoğunluk, hemzeli okumuştur. Hemzeli okuyan kimseler bu kelimenin Yıldızlar doğdu, görüldü'den geldiğini kabul ederler. Yine çocuğun dişi çıkıp görüldüğü zaman da aynı kökten gelen tabiri kullanılır. Hemzesiz okuyanlar ise bunu meyletmek anlamını ifade eden 'den türetirler. Buna göre sözlükte "sabi" bir dinden çıkıp bir başka dine giren ve meyleden kişi anlamındadır. Bundan dolayı Araplar İslâm'a giren kimse için "sâbiî oldu" derlerdi. Buna göre Sabitler kitap ehli dininden çıkmış olan kimselerin adıdır.

[304]

5- Sabiiler ve Kitap Ehli:

Yahudi ve hıristiyanların kitap ehli olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Kitap ehli olduklarından dolayı kadınları ile evlenmek ve yemeklerini yemek caizdir. İleride buna dair açıklamalar Maide sûresinde [305] gelecektir. Yine

onlara cizye vergisini koymak da -inşaallah ileride -Tevbe sûresinde [306] gelecektir. Şu kadar var ki sabitler hakkında görüş ayrılığı vardır. es-Süddî der ki: Onlar kitap ehlinden bir fırkadır. İshak b. Raheveyh de bu görüştedir. İb-nu'l-Münzir der ki: İshak dedi ki: Sabitlerin kestiklerini yemekte bir mahzur yoktur. Çünkü onlar da kitap ehlinden bir taifedirler. Ebu Hanife der ki: Onların kestiklerinden yemekte, kadınlarıyla evlenmekte bir beis yoktur. [307] el-Halil der ki: Sabitler dinleri hıristiyanlara benzeyen bir topluluktur. Şu kadar var ki onların kıblesi güney rüzgarının estiği tarafa doğrudur. Bunlar kendilerinin Nuh (a.s)'ın dini üzere olduklarını iddia ederler.

Mücahid, Hasan ve İbn Ebi Necih de der ki: Bunlar dinleri yahudilik ve Mecusilikten meydana gelmiş bir topluluktur, kestikleri yenmez. İbn Abbas da ayrıca kadınlarıyla da evlenilmez demektedir. Yine el-Hasen ve Katade şöyle demiştir: Bunlar meleklerle tapan, kibleye doğru namaz kılan, Zebur'u okuyan ve beş vakit namaz kılan kimselerdir. Ziyad b. Ebu Süfyan bunları görmüş ve onların meleklerle taptıklarını öğrenince üzerlerinden cizyeyi kaldırmak istemiştir.

İlim adamlarımızın anlattıklarına göre, görüşlerinin hülasası şudur: Bunlar muvahhid kimselerdirler, bununla birlikte yıldızların etkisine ve faal olduklarına inanırlar. Bundan dolayı Ebu Said el-İstahrî haklarında soru soran, el-Kadir Billah'a kâfir olduklarına dair fetva vermiş bulunmaktadır. [308]

6- İman Edenler ve Salih Amel İşleyenler...:

"Allah'a ve ahiret gününe inanan"; yani tasdik eden "ve Salih amel işleyenlerin ecirleri elbette Rableri katındadır." Bu buyrukta yer alan "inanan" tabiri daha önce geçen "iman edenler" tabirinden bedeldir. [309] "İman edenler... yani Allah'a ve ahiret gününe inanan., lann...ecirleri elbette Rableri katındadır."

anlamına gelmektedir.

"Ecirleri elbette Rableri katındadır" buyruğu "Şüphe yok ki..."nin haberi konumunda mübtedâ ve haberdır" en ..."in mübtedâ konumunda merfû' ve şart anlamında olması uygundur. "İman eden..." anlamındaki buyruk şart olarak cezm mahallinde, ecirleri...dır" buyruğundaki "fâ" şartın cevabı, diğer kelimeler isein habereştir. Cümle bütünüyile ise" şüphe yok ki..." edatının habereştir. "ler..." ism-i mevsûlunun aidi ise hafedilmiş olup onlar arasından Allah'a.... inananlar" takdirindedir.

Peygamberlere, kitaplara ve öldükten sonra dirilişe iman ise Allah'a ve ahiret gününe imanın kapsamı içerisinde yer alır. [\[310\]](#)

7- Ecirler:

İnanan anlamını veren buyruğu çoğul olmayıp tekil bir lafız olduğı halde "ecirleri" anlamına gelen (jL»J»-l) buyruğunda zamirin niçin çoğul geldiğı sorulabilir. Halbuki "ecir" denilmiş olsaydı da uygun olurdu. Buna cevap şudur: kelimesi tekil, çoğul ve tesniye hakkında kullanılır. Dolayısıyla buna gidecek olan zamirin tekil, çoğul ve tesniye olması da mümkündür. Mesela yüce Allah, aynı edatı kullandığı şu buyruğunda şöyle buyurmaktadır: "Onlardan sana kulak veren kimseler de vardır." (Yunus, 10/42) Bu buyrukta bu edat anlamı göz önünde bulundurularak ona ait çoğul zamiri kullanılmıştır. Bir başka yerde de lafız göz önünde bulundurularak ona giden zamir tekil kullanılmış ve şöyle buyurulmuştur: "Onlardan sana kulak veren de vardır" (el-En'am, 6/25) Şairin şu beyitinde (bu edata, mana göz önünde bulundurularak) çoğul zamir gitmiştir:

"Selma'yı ziyarete gidip onu görürseniz

Ona deyin ki: Geride kalan o kimselere sen de geri dön."

el-Ferezdak da (bu edata tesniye zamiri göndererek) şöyle demiştir:

"Gel bana hainlik etmemek üzere söz verdiysen eğer;

Seninle birlikte biz arkadaşlık eden iki kişi gibi olalım ey kurt!."

Burada şair, zamiri; manayı gözönünde bulundurarak göndermede bulunmuştur.

Eğer lafız gözönünde bulundurarak zamir gönderselerdi (ikinci beyitte) arkadaşlık eden (bir kişi) şeklinde, birincisinde de "geriye kalan" demeli idiler.

Yüce Allah da: "Kim Allah'a ve rasulüne itaat ederse onu.. cennetlere koyar."

(en-Nisa, 4/13) buyruğunda ise lafız nazarı itibara almıştır. Daha sonra ise (aynı ayet-i kerimede) "ebedî kalıcılar olarak" diye buyurarak manayı gözönünde

bulundurmuştur. Eğer lafız nazarı itibare almış olsaydı "onda ebedî kalıcı olarak"

demesi gerekirdi. Eğer bu dan sonra gelen kelimeler lafza göre cereyan edecek olur ise, bununla bu ayet-i kerime de olduğu gibi, manaya muhalefet etmek caiz olur. Eğer ondan sonrasında mana göz önünde bulundurulacak olursa ondan sonra gelenin lafza muhalefet etmesi caiz olmaz. Çünkü o takdirde ifadelerde karışıklık olur.

"Onlar için korku yoktur, onlar üzülmeyenler de." buyruğuna dair açıklamalar ise daha önceden [\[311\]](#) yapılmıştır. Allah'a hamdolsun. [\[312\]](#)

8- Bu Âyet Neshedilmiş midir?:

İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki iman edenler, yahudiler, hristiyanlar..." ayetinin yüce Allah'ın: "Kim İslâm'dan başka bir din ararsa asla ondan kabul olunmaz." (Al-i İmran, 3/85) ayeti ile neshedildiğine dair bir rivayet gelmiştir. Başkaları ise bu ayet-i kerime neshedilmiş değildir. Bu, Peygamber (s.a)'a iman edip de imanında sebat gösteren kimseler hakkındadır, demişlerdir. [\[313\]](#)

63- Hani sizden sapasağlam söz almış, Tûr'u da üstünüze kaldırmıştık. "Size verdiğimiz kuvvetle alın ve içindekileri hatırlayın, olur ki sakınırsınız."

64. Siz bundan sonra yüz çevirdiniz. Eğer üzerinizde Allah'ın lütuf ve rahmeti olmasaydı muhakkak zarara uğrayanlardan olurdunuz.

"Hani sizden sapasağlam söz almış, Tûr'u da üstünüze kaldırmıştık."

Bu âyet-i kerime ileride gelecek olan: "Biz, bir zaman dağı üzerlerine bir gölgelikmiş gibi kaldırmıştık." (el-A'raf, 7/171) buyruğunu açıklamaktadır. Ebû Ubeyde der ki: Anlamı şudur: Biz dağı yerinden oynatmış ve yerinden koparmış idik. Yerinden kopartıp attığın herşey hakkında: "

: onu koparıp attım" tabiri kullanılır. Bunun, onu kaldırdık, anlamına geldiği de söylenmiştir. İbnu'l-Arabî der ki: Kaldıran, yayan ve açıp ayıran, söken anlamında "nâtik" kelimesi kullanılır. Çokça doğuran kadın hakkında da "nâtik ve min-tak" tabiri kullanılır. el-Kutebî der ki: Bu tabir içindeki tereyağı çıkartılınca-ya kadar kırbanın, tulumun vs. silkelenmesini ifade etmek üzere kullanılan tabirinden alınmıştır. Yüce Allah'ın: "Biz, bir zaman dağı üzerlerine sanki bir gölgelikmiş gibi çekip ayırmıştık." (el-A'râf, 7/171) buyruğunda onu kökünden koparmıştık, anlamı vardır.

Tör'un mahiyeti hakkında farklı görüşler vardır. Tür, yüce Allah'ın Mûsâ (a.s) ile

üzerinde konuştuğu ve üzerinde Tevrat'ın Hz. Musa'ya indirildiği dağdır, başkası değildir. Bunu İbn Cüreyc, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. ed-Dahhak'ın da İbn Abbas'tan rivayetine göre Tûr, üzerinde bitkilerin yeşerdiği dağın adıdır. Bitki yeşermeyen dağa "tûr" denmez. Mücahid ve Katade ise her türlü dağın adı olabilir, demişlerdir. Şu kadar var ki Mücahid: Tûr, Süryanice her türlü dağa verilen isimdir. Ebu'l-Âliye de bu görüşü kabul etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Arap olmayan kimselerin dilinden alınıp arapçalaştırılmak-sızın bağımsız tek lafızların bulunup bulunmadığına dair açıklamalar bu eserin mukaddimesinde yapılmış bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

el-Bekrî'nin iddiasına göre ise bu dağa Hz. İsmail'in oğlu Tûr'un adı verilmiştir.

Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır. [\[314\]](#)

Tûr Dağının Kaldırılış Sebebi:

Mûsâ (a.s), Allah'tan aldığı ve üzerinde Tevrat'ın yazılı olduğu levhaları, İsrailoğullarına getirince onlara: "Bu Tevrat'ı alınız ve onda yazılı olan emirlere uyunuz" dedi. Onlar, hayır Allah seninle nasıl konuştu ise bizimle de konuşmadıkça yapmayız, dediler. Bundan ötürü baygın düştüler, sonra da diriltildiler. Hz. Mûsâ yine onlara, bu Tevrat'ı alınız dediyse de onlar yine: Hayır, dediler. Bu sefer yüce Allah meleklerle emrederek onlar da eni boyu bir fersah olan Filistin dağlarından bir dağı kopardılar. Bu dağ, onların tepelerinde bir gölge gibi tutuldu. Arkalarından da bir deniz, önlerinden yüzlerine doğru ise bir ateş getirildi, onlara: "Bu Tevrat'ı alınız, hükümlerine uyunuz ve onun hükümlerini zayi etmemek üzere sizden söz alıyoruz. Ya bunu kabul edersiniz veya dağ üzerinize düşecektir" denilince yüce Allah'a tevbe ile secdeye kapandılar ve bu söz ile Tevrat'ı aldılar.

Taberi, kimi ilim adamlarından naklederek şöyle demiştir: Eğer ilk emir ile birlikte Tevrat'ı almış olsalardı onlardan bu konuda herhangi bir söz alınmazdı. Onlar yanlan üzere secdeye kapandılar, çünkü korkuları dolayısıyla dağa doğru bakıyorlardı. Allah onlara merhamet buyuranca şöyle dediler: Şanı yüce Allah'ın kabul buyurduğu ve/kendisi sayesinde kullarına merhamet ettiği secdeden daha faziletli bir başka secde şekli olamaz. O bakımdan tek yanları üzerine secde etmelerini sürdürdüler.

İbn Atiyye der ki: Başka hiçbir görüşün sahih olamayacağı konu ile ilgili sahih biricik görüş şudur: Şanı yüce Allah, secde ettikleri vakit kalplerinde imanı yarattı. Yoksa onların kalplerinden huzur ve mutmainlik olmaksızın zor ve baskı

altında kalarak iman etmiş değillerdir.

Biz de onlara "size verdiğimiz kuvvetle" tam bir cehd ve gayret ile "alınız" demiştik. Burada "demiştik" ifadesi hazfedilmiştir. Bu açıklamayı İbn Ab-bas, Katade ve es-Süddî yapmıştır. "Kuvvetle alınız" buyruğunun, ihlash bir niyetle alınız, anlamına geldiği de söylenmiştir. Mücahid der ki: Burada sözü geçen "kuvvetle almak" onda yer alan hükümler gereğince amel etmek demektir. Bir başka görüşe göre ise kuvvetle almak onu çokça okuyup öğrenmekle olur. "Ve içindekileri hatırlayın" emirlerini, tehditlerini iyice düşünün, belleyin, onu asla unutmayın, zayi etmeyin. [\[315\]](#)

Kitapların İndiriliş Maksudı:

İşte kitapların indirilmesinden gözetilen maksat budur: Dil ile onları okuyup tertil etmek değil, onların gereğince amel etmektir. Çünkü sadece dil ile okuyup tertil etmek, eş-Şa'bî ve İbn Uyeyne'nin de belirttikleri gibi, o kitabı bir kenara atmak demektir. Yüce Allah'ın: "Kitap verilenlerden bir fırka.. Allah'ın Kitabını arkalarına attılar" (el-Bakara, 2/101) buyruğunu açıklarken onların bu konuda söyledikleri de gelecektir. Nesaî'nin Ebû Sa-id el-Hudrî'den kaydettiği rivayete göre Rasulullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "İnsanlar arasında en kötü kimse, Kur'an-ı Kerim'i okuyup da onun hiçbir yasağından çekinmeyen fasık bir kimsedir." [\[316\]](#)

Böylelikle Peygamber (s.a) de maksadın -açıkladığımız gibi- amel etmek olduğunu beyan buyurmuştur. İmam Malik der ki: Bazen hiçbir hayır bulunmayan bir kimse de Kur'an'ı okuyor olabilir. Buna göre bizden öncekilerin yerine getirmekle yükümlü oldukları hususlar ve onlardan alınmış olan sözler bizim için de bir yükümlülüktür, bizim için de bir görevdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ve Rabbinizden size indirilenin en güzeline tabi olun." (ez-Zumer, 39/55) Yüce Allah, bizlere Kitabına uymayı, onun gereğince amel etmeyi emretmiştir. Fakat yahudiler ve hristiyanlar bunu ter-kettiği gibi biz de bunu terkettik. Geriye hiçbir fayda vermeyen kitapların şekilleri ve mushaflar kaldı. Çünkü cahillik üstünlük sağlamış, başkanlık talebi, hevalara uymak öne geçmiştir. Tirmizi'nin Cübeyr b. Nufeyr'den rivayetine göre Ebû'd-Derdâ şöyle demiştir: Peygamber (s.a) ile birlikte idik. Gözünü semaya doğru kaldırıp baktı, sonra şöyle buyurdu: "Bunlar öyle anlardır ki bunlarda ilim insanlardan farkında olmadan çekip alınır ve nihayet hiçbir şeye güç yetiremezler." Ensar'dan olan Ziyad b. Lebid: Kur'an'ı okuyup öğrendikten sonra bizden nasıl farkında

olmadan alınabilir? dedi. Allah'a yemin ederim, hem biz onu okuyacağız, hem kadınlarımıza ve çocuklarımıza okutup öğreteceğiz. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Anan seni kaybedesi-ce ey Ziyad! Ben de seni Medine'nin fakihlerinden birisi sayıyordum. İşte ya-hudilerle hristiyanların elinde bulunan Tevrat ve İncil. Onlara faydası ne?" dedi ve hadisin geri kalan kısmını zikretti. İleride de gelecektir. Bu hadisi Nesaî de yine Cübeyr b. Nufeyr'den, o Amr b. Malik el-Eşcaî'den sahih bir rivayet yoluyla nakletmiş, Peygamber (s.a)'ın Ziyad'a şöyle dediğini zikretmiştir: "Annen seni kaybedesice ey Ziyad, işte

Tevrat ve İncil yahudilerin ve hristiyanların ellerinde bulunuyor."[\[317\]](#)

Muvatta'da ise Abdullah b. Mes'ud'dan gelen rivayete göre Hz. Peygamber birisine şöyle demiş: "Sen fukahası bol, kurrası (Kur'an'ı bilip okuyanı) az bir çağdasın. Bu çağda Kur'an'ın sınırları korunmakta fakat harfleri kaybedilmektedir. İsteyeni az verileni çok bir zamandır bu. (İnsanları) uzun uzun namaz kılarlar hutbeleri kısa keserler. Bu zamanda nevalarından önce amellerini işlerler. Fakat insanlar üzerinde pek yakında öyle bir zaman gelecektir ki fukahası az kurrası çok olacaktır. Kur'an'ın harfleri gereği gibi muhafaza edilecek fakat sınırları zayi edilecektir. İsteyeni çok, verileni az olacaktır. Hutbeyi uzun okuyacak namazı kısa keseceklerdir. Amellerinden önce o zamanda nevalarına göre iş yapacaklardır."[\[318\]](#)

İşte bunlar bizim değindiğimiz hususa delalet eden birtakım naslardır. Yahya dedi ki: Ben İbn Nafi'e: "Amellerinden önce hevâlarıyla başlayacaklardır" sözünün ne anlama geldiğini sordum şöyle dedi: Yani nevalarına uyacaklar fakat kendilerine farz kılınan ameli terkedeceklerdir.

"Olur ki sakınırsınız" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden (21. âyetin sonunda) geçmiştir, tekrarlamaya gerek yoktur.[\[319\]](#)

Ve Sonra Yüzçevirdiniz:

"Siz bundan sonra" yani bu delilden sonra -ki o da sözün alınması ve dağın kaldırılmasıdır- "yüzçevirdiniz." Yüzçevirmek (teveli) aslında birşeyden vücudu ile çevirilmek ve ona arkasını dönmektir. Daha sonra emirlerden, dinlerden, inançlardan yüzçevirmek anlamında -kelimenin anlamı genişletilerek ve mecaz olarak- kullanılmaya başlamıştır.

"Eğer üzerinizde Allah'ın lütuf ve rahmeti olmasaydı"; yani şayet Allah'ın lütuf ve rahmeti, yani onun lütfü ve size mühlet vermesi yetişmemiş olsaydı

"muhakkak zarara uğrayanlardan olurdunuz." -

"Zarara uğramak (hüsran)" noksanlık, eksiklik demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (27. âyetin sonlarında) yapılmıştır. Onun luîfonun tevbeyi kabul etmek, rahmetinin de affetmek olduğu da söylenmiştir.

Lütuf (fadl): Gerekenden fazlasını vermek demektir. İfdâl ise gerekmeveni yapmak demektir. İbn Faris, el-Mücmel'de şöyle der: Fadl fazlalık ve hayırdır, ifdâl ise ihsanda bulunmaktır. [\[320\]](#)

65. Gerçekten sizden Cumartesi günü haddi aşanları bilmişsiniz. Bunun üzerine onlara "hor ve hakir maymunlar olun" demiştik.

Buyruğuna dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde ele alacağız:

1- Cumartesi Günü Haddi Aşanlar:

"Gerçekten sizden Cumartesi günü haddi aşanları bilmişsinizdir." Yani onların muayyen olarak kimler olduklarını tanımışsınızdır. Onlara dair hükümlerin ne olduğunu bilmişsiniz, anlamında olduğu da söylenmiştir. İkiisi arasındaki fark şudur: Tanımak (marifet) ismi belli kişiye yöneliktir, bilmek (ilim) ise ismi belli olanın hallerine yöneliktir. Mesela, Zeyd'i tanıdım, denildiğinde onun şahsı kastedilir. Fakat, Zeyd'i bildim, denildiğinde onun üstünlük ve eksiklik gibi hallerinin bilinmesi kast edilir. Kur'an-ı Kerim'de: "Ve bundan başka sizlerin bilmeyip de Allah'ın bildiklerini korkutasınız." (el-En-fal, 8/60) buyruğu tanımak anlamındadır. "Sizden Cumartesi günü haddi aşanlar" kelimesinde yer alan haddi aşmak (i'tidâ)ya dair açıklamalar daha önceden (61. âyetin sonunda) yapılmıştır. [\[321\]](#)

2- Hz. Peygamberin Peygamberliğini İtiraf Eden Yahudiler:

Nesaî'nin rivayetine göre, Safvân b. Assâl şöyle demiştir: Bir yahudi arkadaşına: Haydi seninle şu peygamberin yanına gidelim, demişti Arkadaşı da ona: Olur ki seni iştir, sen onun hakkında: Peygamber deme. Çünkü onun dört tane gözü vardır... derken Rasulullah (s.a) 'in yanına gidip "apaçık dokuz âyeften ona soru sorarlar, Hz. Peygamber onlara şöyle der: "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayınız, hırsızlık yapmayınız, zina etmeyiniz, hak ile olması müstesna Allah'ın haram kıldığı cam öldürmeyiniz, suçsuz bir kimseyi (suçlu diye) yöneticiye teslim

etmeyiniz, büyüclük yapmayınız, faiz yemeyiniz, iffetli namuslu kadına iftirada bulunmayınız, savaş gününde geri dönüp kaçmayınız ve - sizin için özel olarak ey yahudiler - Cumartesi günü haddi aşmayınız." Bunun üzerine yahudiler elini ayaklarını öptüler ve: Şahitlik ederiz ki sen şüphesiz bir peygambersin, dediler. Hz. Peygamber bu sefer: "Peki bana tabi olmanızı engelleyen nedir?" diye sorar onlar: Dâvûd peygamber her zaman için onun soyunda peygamberlerin gelip durması için Allah'a dua etmişti. Bizler ise sana tabi olduğumuz takdirde yahudilerin bizleri öldüreceklerinden korkarız. Hadisi Tirmizi de rivayet etmiş ve "hasen sahih bir hadistir" demiştir. ^[322] Bu hadisin lafzı ileride yüce Allah'ın izniyle İsrâ sûresinde ^[323] gelecektir. ^[324]

3- Cumartesi Yasağı:

"Cumarteside". Cumartesi gününde "haddi aşanları bilmişsinizdir." Cumartesi hükmü hakkında haddi aşanları kastetmiş olma ihtimali de vardır. Birinci görüş el-Hasen'in görüşü olup buna göre İsrailoğulları helal kabul ederek balıkları o günde yakaladılar. Eşheb'in Malik'ten rivayetine göre o şöyle demiştir: İbn Rûman'ın anlattığına göre onlardan bir kişi bir ip alır bu ipe kolay çözülür bir düğüm atar ve bunu balığın kuyruğuna atardı. İpin öbür yanında ise bir kazık bulunurdu. Bu şekilde ipini pazar gününe kadar bırakırdı. Daha sonra başkaları da bu işi yapanın bir belaya uğramadığını görünce, aynı şeyi yapmaya koyuldular. Nihayet balıkların avlanması işi çoğaldı ve pazarlara kadar götürülür oldular. Fasıklar da Cumartesi günü açıktan açığa balık yakalamaya koyuldular. Onlardan bir grup kalkıp bu işin yasak olduğunu, vazgeçmeleri gerektiğini söyledi, açıkça bu uyanlannı yaptı ve onlardan uzaklaştı. Denildiğine göre onlara bu işten vazgeçmelerini söyleyip yasak olduğunu hatırlatanlar, bu yasağı çiğneyenlere şöyle demiş: Biz sizinle birlikte yaşayamayız. Bunun üzerine yaşadıkları kasabayı bir duvarla ikiye ayırdılar. Günün birinde onlara bu yasağı hatırlatanlar bir gün meclislerinde sabah vakti otururlarken yasağı çiğneyenlerden kimsenin dışarı çıkmadığını görürler ve herhalde bir durum olmalıdır, derler. Duvara çıkıp baktılar, onların maymunlara dönüşmüş olduklarını gördüler. Kapıyı açıp onların yanlarına girdiler. Maymuna dönüşmüş olanlar insanlar arasındaki akrabalarını tanıdılar. Fakat insanlar bu maymunlardan kendilerinin akrabalarının hangisi olduğunu tanıyamadılar. Maymunlar insanlardan olan akrabalarının yanına gelir, elbiselerini koklar ve ağlardı. İnsanlardan olan o maymunun akrabası da: Biz size bu işten

vazgeçmenizi söylemedik mi diye sorar, maymunlar da başlarını evet anlamına sallarlardı. Katade der ki: Genç olanlar, maymun, yaşlı olanları da domuz oldular. Onlardan yalnızca bu yasaklara uymalarını hatırlatanlar kurtuldu, diğerleri helak oldu.

A'raf sûresinde ^[325] İsrailoğulları bu hususta üç gruba ayrılmışlardı diyenlerin görüşlerine dair açıklamalar da gelecektir. Bu: Onlar sadece iki gruba ayrılmışlardı diyenlerin görüşlerinden daha sahihtir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Sebt (Cumartesi), kesmek anlamına gelen "es-sebt"ten alınmıştır. Denildiğine göre bu günde eşyanın işi bitmiş, yaratılışı tamamlanmıştır. Dinlenmek ve rahat etmek anlamına gelen "sübût"tan alındığı da söylenmiştir.

İlim adamları, meshe uğrayan (insan olup da başka hayvanlara, yaratıklara dönüştürülen) kimselerin soylarının devam edip etmediği hususunda farklı iki görüş ortaya atmıştır. ez-Zeccac der ki: Bir topluluk, bu maymunların onların soyundan gelmiş olması mümkündür demiştir. Kadı Ebu Bekr b. el-Arabî de bu görüşü tercih etmiştir. Cumhur (çoğunluk) ise şöyle der: Mes-holunanın soyu devam etmez. Maymunlar, domuzlar ve diğer hayvanlar (İsrailoğullarından mesholunan bu kimselerden) daha önceden de vardı. Ayrıca yüce Allah'ın meshedip hilkatlerini değiştirdiği bu insanlar helak olmuş, onların geriye soyu kalmamıştır. Çünkü Allah'ın azap ve gazabı onlara gelip çatmıştır. Dolayısıyla üç günden sonra dünyada onlardan kimse kalmamıştır. İbn Abbas da der ki: Mesholunan hiçbir varlık üç günden fazla yaşamış değildir. Bu süre zarfında onlar yememiş, içmemiş ve nesilleri olmamıştır.

İbn Atiyye de der ki: Peygamber (s.a)'den rivayet edildiğine ve sabit olduğuna göre mesholunanın soyu devam etmez, yemez, içmez ve üç günden fazla yaşamaz.

Derim ki: İki görüşün sahih olanı budur. İbnu'l-Arabî'nin ve başkalarının birinci görüşün sahih olduğunu ispatlamak üzere delil diye gösterdikleri Peygamber Efendimizin şu hadisine gelince: "İsrailoğullarından ne yaptığı bilinmeyen bir ümmet ortadan kalkmıştır. Ben bunların fareler olduğunu zannediyorum. Sizler farelere deve sütü konulduğu zaman içmediklerini, koyun sütü konulduklarında da içtiklerini görmüyor musunuz?" Bu hadisi Ebû Hurey-re rivayet etmiş ve

Müslim de kitabında kaydetmiştir. ^[326] Ayrıca yine Müslim tarafından Ebû Said ve Hz. Cabir'den rivayet edilen keler hadisini de buna delil gösterirler. Hz. Cabir der ki: Peygamber (s.a)'a bir keler getirildi, ancak onu yemek istemedi ve şöyle

dedi: "Bilemiyorum belki de bunlar mesholun-muş nesillerdendir."^[327] Ancak bu hadis ileride de geleceği üzere te'vil edilir. İbnu'l-Arabî der ki: Buhârî'de Amr b. Meymûn'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir. Ben cahiliyye döneminde zina etmiş maymunlar gördüm. Onları

recmettiler, ben de onlarla birlikte o maymunları recmettim.^[328] Bu rivayet Buhârî'nin bazı nüshalarında yer almış, bazılarında da yer almamıştır. Hadisin nassında "zina etmişlerdi" ifadesi kimisinde sabit olmuştur, kimilerinde de bu ifade düşmüştür. İbnu'l-Arabî der ki: Peki hayvanlarda Amr b. Mey-mûn'un dönemine gelinceye kadar şeriate dair birtakım bilgiler kalmış ve onlar bu bilgileri sonrakiler geçmişlerinden öğrenerek sürdürmüşler mi demek oluyor, diye sorulursa cevabımız: Evet böyle olmuştur, şeklindedir. Çünkü ya-hudiler recm hükmünü değiştirmişlerdi. Allah ise bu hükmü onlardan mes-holunanlar arasında uygulamayı murad etti, ta ki bu recmi inkar eden ve değiştiren kimselere karşı daha belîğ ve açık bir delil olsun. Onların kitapları, alimleri ve onlardan mesholunanları onlara karşı şahitlik etsin, yüce Allah'ın onların gizlediklerini de açıkladıklarını da bildiklerini ve neyi değiştirip neyi tahrif ettiklerini sayıp döktüğünü bilsinler. Bilmedikleri bir taraftan onlara karşı bir delil ortaya koysun ve peygamberine böylelikle yardım etsin, onlar yardım olunmadan bırakılsınlar diye.

Derim ki: Bunlar İbnu'l-Arabî'nin "Ahkâmü'l-Kur'an" adlı eserindeki ifadeleridir. Ancak bunların delil olacak bir tarafı yoktur. Amr b. Meymun'un kıssası ile ilgili zikrettiği hususu el-Humeydî "Cem'u's-Sahihayn" adlı eserde şöylece zikreder: Ebû Mes'ud ed-Dımeşkî'nin anlattığına göre, Amr b. Meymun el-Evdî'nin Buhârî ile Müslim'de Husayn'ın ondan kaydettiği bir rivayetinde şöyle dediği anlatılmaktadır: Cahiliyye döneminde üzerlerine birtakım maymunların toplanıp recmedilen bazı maymunlar gördüm. Ben de recmedenler-le birlikte onları recmettim. Ebû Mes'ud bunu böylece zikreder, fakat Buhârî'nin eserinin neresinde bunu kaydettiğini sözkonusu etmez. Biz bunu araştırdık. Buhârî'nin bazı nüshalarında -hepsinde değil- bulduk. Buhârî, Eyyamü'l-Cahiliyye kitabında bunu zikretmekle birlikte en-Nuaymîn el-Firab-rî'den yaptığı rivayete maymunlara dair bu haberin izine rastlanılmamaktadır. Belki bu, Buhârî'nin eserine sonradan katılmış rivayetlerden olabilir.

et-Tarihu'l-Kebir adlı eserinde Buhârînin söyledikleri ise şudur: Bana Nu-aym b. Hammad anlattı. Bize Huşeym, Ebû Bele ve Husayn b. Amr b. Mey-mun'dan haber vererek dedi ki: Cahiliyye döneminde başlarına maymunların toplandığı bazı maymunlar gördüm. O maymunlar, ötekilerini taşıdılar, ben de onlarla

birlikte onları taşladım. Bu ifadede "zina etmiş maymunlar" tabiri yoktur. Şayet bu rivayet sahih ise, Buhârî bunu Amr b. Meymun'un cahiliyye dönemine erişmiş olduğunu göstermek üzere nakletmiş ve cahiliyye döneminde onun bu husustaki zannına herhangi bir önem vermemiştir.

Ebû Ömer ise el-İstiaab'da Amr b. Meymun'u zikreder ve onun künyesinin Ebû Abdullah olduğunu belirtip şöyle der: "Amr b. Meymun Kûfeli tabiinin büyükleri arasında sayılır. Eğer sahih ise, maymunlar tarafından cahiliyye döneminde recm olayını görmüş olan da odur. Çünkü bu rivayetin râvi-leri meçhul (bilinmeyen) râvilerdir. Ayrıca Buhârî bunu Nuaym'dan o Huşeym'den, o Husayn'dan, o Amr b. Meymun el-Evdî'den muhtasar olarak şöylece rivayet etmiştir: "Cahiliyye döneminde zina etmiş ve maymunlar tarafan-dan recmedilen maymunları gördüm. Ben de onlarla birlikte o maymunları taşladım." Ayrıca bunu Abbad b. el-Avvam Husayn'den, Huşeym'in rivayet ettiği gibi muhtasar olarak rivayet etmiştir. Bu olayın uzun bir şekilde anlatımı ise Abdülmelik b. Müslim'in İsa b. Hittân'dan rivayeti etrafında döner dolaşır. Bunlar ise rivayetleri delil gösterilemeyecek kimseler arasındadırlar. Ayrıca mükellef olmayan yaratıklara zina fiilinin izafe edilmesinin de hayvanlara hadlerin uygulanmasının ilim adamlarının çoğunluğu tarafından kabul edilmediğini de belirtelim. Eğer öyle bir olay sahih ise olsa olsa bu cinler arasında olmuştur. Çünkü ibadetler insanlarla cinler arasında sözkonusudur. Başkaları hakkında değildir."

Ebû Hureyre tarafından rivayet edilen hadis-i şerifte, Hz. Peygamber'in: "... ben kaybolmuş bu ümmetin farelerden başkaları olduğunu zannetmiyorum" şeklindeki buyruğuna keler hakkında da "bilemiyorum belki de bu mesholunmuş nesillerden birisidir" şeklindeki sözüne ve benzerlerine gelince bu, Hz. Peygamber'in keler, fare ve başka hayvanların meshedilmiş olabileceğine dair bir zannı ve bir korkusunu ifade etmektedir. Bu yüce Allah tarafından mesholunmuş varlıkların geriye nesillerinin kalmadığı kendisine vahyolunmadan önce, Hz. Peygamber'in bir kanaatini ifade eder. Bu husus ona vahiy yoluyla bildirilince artık böyle bir çekinmesi kalmadı, keler ve farelerin mesholunmuş ümmetlerden olmadığını da kesinlikle bilmiş oldu. İşte bu esnada Peygamber efendimiz domuz ve maymunlara dair: Bunlar mesholunanlardan mıdır? şeklinde soru sorana ve bize, şu buyruğuyla gerçeği haber vermektedir: "Allah, bir kavmi helak edecek veya azab edecek olursa, onlardan nesil bırakmaz."[\[329\]](#)

Maymunlar ve domuzlar ise bundan daha önce idi.[\[330\]](#) İşte bu, Abdullah b. Mes'ud'un rivayet ettiği Müslim'in de Sa-hih'inin Kader bölümünde kaydettiği sarih ve açık bir nastır.

Diğer taraftan kelerin Hz. Peygamber'in huzurunda sofrasında yenildiğine ve Peygambere efendimizin de bunu reddetmediğine dair naslar da sabit olmuştur. İşte bu bizim sözünü ettiğimiz hususun (yani mesholunanların zürriyetlerinin kalmadığı hususunun) doğruluğunun delilidir. Başarımız Allah'tandır.

Mücahid'den bu âyet-i kerimenin tefsiriyle ilgili olarak şöyle bir rivayet gelmiştir: Bunların sadece kalpleri meshedilmiş idi. Onların anlayışları tıpkı maymunların anlayışlarına dönüştürülmüş idi. Bildiğim kadıyla böyle bir kanaati müfessirler arasından açıklayan sadece odur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[331\]](#)

Hor ve Hakir Maymunlar:

"Bunun üzerine, onlara hor ve hakir maymunlar olun, demiştik" buyruğunda yer alan (ve maymunlar anlamına gelen): kelimesi kelimesinin haberidir. Hor ve hakirler, kelimesi ise onun sıfatıdır. İkinci bir haber de yapılabilir. [\[332\]](#) Bunu "olunuz" zamirinden hal kabul etmek de mümkündür. "Hasi'in" kelimesi uzak kılınmışlar demektir. Yüce Allah'ın: " Göz, hor ve hakir olarak sana dönecektir." (el-Mülk, 67/4) buyruğunda da anlam budur. Orada uzak durun" (el-Mü'minun, 23/107) buyruğundaki anlamı, gazaba uğramış şekilde uzak durun, demektir. Aynı zamanda bu kelime küçülmek ve zelil olmak anlamına da gelir. (Mealde verildiği gibi). [\[333\]](#)

66. Biz, bunu öndekilere de sonradan gelenlere de bir ibret, takva sahiplerine de bir öğüt kıldık.

"Biz, bunu.... bir ibret kıldık" buyruğunda ibret kılınanın ne olduğu hakkında değişik görüşler vardır. Kimisine göre ibret kılınan cezadır, kimisine göre kasabadır. Çünkü ifadeler bunu gerektirmektedir. Bir başka görüşe göre de başka yaratıklara dönüştürülen ümmettir. Bir diğer görüşe göre ise balıklardır, ancak bu görüş uzak bir görüştür.

İbret (nekâl): Alıkoymak ve cezalandırmak demektir. Nekl ve enkâl, zincirler anlamındadır. Zincirlere bu adın verilış sebebi ise, bunlar vasıtasıyla birtakım işlere engel olunduğundan dolaydır. Oldukça ağır game de nekl ve nikl denilir. Çünkü bu gem sayesinde hayvan istediği gibi hareket etmekten engellenir. Bir işi yapmaktan imtina eden kimse hakkında da "nekele" fiili kullanılır. Tenkîl,

düşmanlardan geride kalanları benzeri işlerden uzaklaştıracak şekilde (ibretli bir şekilde) cezalandırmak demektir. el-Ezherî der ki: Nekâl ceza demektir. İbn Dureyd de: İnsanın kendisi ile tenkil edildiği şeye de "menkel" denilir demiştir. Şair der ki:

"Sen onların kafalarına menkel ile at."

"Önündekilere": İbn Abbas ve es-Süddî'ye göre, o kavmin mesh olayından önce işlediği günahlar, "Sonradan gelenlere" ise bu kavimden sonra gelip de benzeri günah işleyenlere de "ibret... kıldık." el-Ferra der ki: Bu me-sih olayı geçmiş günahlar için bir ceza, daha sonra yapılacak günahlar için de günahları sebebiyle meshe uğramaktan korkmaları için bir ibrettir. İbn Atiy-ye der ki: Bu, güzel bir açıklamadır.

"Öndekilere de sonradan gelenlere de" ifadelerindeki her iki zamir de cezaya racidir. (Yani o cezadan önceki günahlara da sonraki günahlara da bir ibret vesilesi kıldık, demek olur.) el-Hakem'in Mücahid'den onun İbn Ab-bas'tan rivayetine göre ise: Bunu onlarla birlikte bulunanlara da onlardan sonra gelenlere de bir ibret vesilesi kıldık, demektir. Bu görüşü en-Nehhas tercih etmiştir Bu, âyet-i kerimenin manasına daha uygun düşer demiştir.

Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre: "Öndekilere de sonradan gelenlere de bir ibret kıldık"; yani onun önündeki kasabalara da geri tarafındaki kasabalara da ibret kıldık, demektir. Katade ise şöyle demiştir: "Öndekilere" önceki günahlarına "sonradan gelenlere" yani balıkları yasak günde avlamak günahlarına "ibret kıldık" anlamındadır.

"Takva sahiplerine de bir öğüt kıldık." Mev'iza; yapılan korkutma ve öğütten dolayı korkutulan şeyden uzak durmak demektir. Va'z korkutmak anlamındadır. el-Halil der ki: Vaz kalbe incelik verecek şekilde hayırlı şeyleri hatırlatmak anlamındadır. el-Maverdî der ki: Burada özellikle takva sahiplerini -öğüt her ne kadar bütün alemler için ise de- sözkonusu etmesi, inatçı kâfirlerden ayrı, yalnızca onların bu öğüdün gereğini yerine getirmelerinden dolayıdır. İbn Atiyye de der ki: Bu lafız her ümmet arasındaki bütün takva sahiplerini kapsamına alır. ez-Zeccac der ki: "Takva sahiplerine de bir öğüt kıldık" buyruğundan kasıt, Muhammed (s.a)'ın ümmetine, yüce Allah'ın kendilerine yasak kıldığı haramları çiğnememeleri için bir öğüttür. Böyle yapacak olurlarsa, Allah'ın yasağını Cumartesi günlerinde çiğneyen Sebt ashabına isabet eden şeyler de onlara gelip çatar. [\[334\]](#)

67. Hani Mûsâ kavmine: "Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor" demişti.

"Bizi alaya mı alıyorsun?" dediler. "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" dedi.

Bu buyruğun; "Hani Mûsâ kavmine: "Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor" demişti" bölümüne dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Allah Emrediyor...:

"Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor." Ebû Amr'dan gelen rivayete göre o "emrediyor" anlamına gelen kelimeyi sükûn olarak ve ağırlı-ğı dolayısıyla "re" harfindeki ötreyi hazfederek şeklinde okumuştur. Ebû'l-İ-Abbas el-Müberred ise, bu caiz değildir, demiştir. Çünkü "ra" harfi i'rab harfidir. ^[335] Ebû Amr'dan sahih olarak gelen rivayet ise onun harekeyi gizlice çıkarttığı şeklindedir. "Boğazlamak"ın ne demek olduğu daha ön-ceden ^[336] açıklanmış olduğundan burada tekrarlamanın anlamı yoktur. ^[337]

2- Kur'an'ın Anlatımında tıahl Üslup:

" Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor" buyruğu tilavet itibariyle önceden gelmektedir. Daha sonra gelecek olan "hani siz bir canı öldürmüştünüz." (âyet 72) buyruğu ise anlam itibariyle ineğin kesilmesiyle ilgili olarak açıklanan bütün hususlardan daha önce olmuştur. Daha önce olması, da caizdir. "Öldürmüştünüz" ifadesinin de nüzul itibariyle daha önce olması, buna karşılık sığır kesme emriyle ilgili açıklamaların sonradan inmiş olması da caizdir. Yine olayın sıra şeklinin âyetlerin okunuşundaki sıraya uygun olması da mümkündür. Sanki yüce Allah onlara bir sığır kesmeyi emretmiş, daha sonra onu kesmişler arkasından sözü geçen öldürme olayı meydana gelmiş, daha sonra da bu ineğin bir parçası ile maktule vurmaları emredilmiş gibidir. O takdirde "hani siz bir canı öldürmüştünüz" buyruğu az önce belirttiğimiz birinci görüşe göre mana itibariyle önce demek olur. Çünkü âyetin başına "vav" harfinin gelmesi sıralanışının böyle olmasını gerektirmez. Hz.Nuh kıssasında da Kur'an-ı Kerim'de bunun benzerini görüyoruz. Orada önce tufan'dan ve tufanın bitmesinden şu buyruklarıyla söz etmektedir: "Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynayınca dedik ki: Her birinden ikişer çift ile aleyhinde önceden söz geçmiş

olanlar hariç olmak üzere, aile halkını ve iman edenleri içine yükle. Zaten onunla birlikte çok az sayıda kimseden başka iman eden olmadı." (Hud, 11/40) Bu buyrukta onlardan helak olanların helak edildikleri sözkonusu edildikten sonra şu: "Dedi ki: Binin içerisine, onun akması da durması da Allah'ın adıyladır" (Hud, 11/41) buyruğunu atfetmiştir. Böylelikle hitabında gemiye binmeyi daha sonra zikretmiştir. Bilindiği gibi onların gemiye binişleri helakten önce olmuştu. Yüce Allah'ın: "Kendisinde eğrilikten eser bulunmayan o dosdoğru kitabı kuluna indiren Allah'a hamdolsun" (el-Kehf, 18/1-2) buyruğunda da durum böyledir. Bu ifadenin takdiri şu şekildedir: O kulunun üzerine kitabı dosdoğru halde indirmiş ve onu eğrilikten uzak kılmıştır.

Bu türden ifadeler Kur'an-ı Kerim'de pek çoktur. [\[338\]](#)

3- Boğazlamak ve Kesmek:

Koyunların boğazlanmasının (zebh) daha uygun olduğu hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Develerde ise kesmek (nahr) daha uygundur. İneklerde ise her iki görüş de ileri sürülmüştür. Boğazlamanın daha evla olduğu söylenmiştir. Çünkü yüce Allah'ın inekler hakkında sözkonusu ettiği odur. Diğer taraftan kesilme yeri ile boğazlanma yeri birbirlerine de yakındır. İbnu'l-Münzir der ki: Ben boğazlanması gerektiği halde kesilen veya kesilmesi gerektiği halde boğazlanan hayvanların etlerinden yemeyi haram kılan kimsenin olduğunu bilmiyorum. Bununla birlikte Malik bunu mekruh görmüştür. Ancak kişi birşeyi mekruh görmekle birlikte onu haram kabul etmeyebilir de.

Maide sûresinde yüce Allah'ın: "Kestikleriniz müstesna" (el-Maide, 5/3) buyruğunu açıklarken boğazlamanın, boğazlayanın hükümleri ve şartlarına dair açıklamalar genişçe yapılacaktır -inşaaallah-.

el-Maverdî der ki: Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya, onlara başka bir hayvanı değil de bir inek boğazlamaları emrinin verilmiş sebebi, onların taptıkları buzağının cinsinden olduğundan dolayıdır. Böylelikle onların ta'zim etmeyi uygun gördükleri bir varlığın ne kadar önemsiz olduğunu onlara göstermek ve bu emri yerine getirmek suretiyle kalplerinde buzağıya tapma duygusunun gerçek mahiyetini ortaya çıkarmak istemiştir. Bu, ineğin boğazlanmasının bir gerekçesi veya hikmeti olmakla birlikte; neden böyle bir emir verilmiştir, şeklinde soru sorana cevap değildir. Ancak bunun hikmeti şudur: Allah maktul bir kimseyi canlı birisinin öldürülmesiyle diriltti. Böylelikle bu eşyayı zıtlarından var etmek hususundaki kudretini daha açık bir şekilde ortaya koymuş oldu. [\[339\]](#)

4- Sığır (Bakara) Kelimesinin İştikakı:

"Bakara", dişinin adı, "sevr" de erkeğin (öküzün) adıdır. Devenin dişisine "nâka" erkeğine "cemel", insanın erkeğine "racul" dişisine "imrae" denilmesi gibi.

Bakare kelimesinin "bakar"ın tekili olduğu da söylenmiştir. Erkekle dişisi arasında fark olmaz, denilmiştir. Bu kelimenin aslı yarmak anlamına gelen kelimesidir. İneğe sürmek suretiyle yeri yarıp toprağı altüst ettiğinden dolayı "bakare" denilmiştir. Ebû Cafer Muhammed b. Ali Zeynûlabi-din'e verilen "el-Bâkır" unvanı da buradan gelmektedir. Çünkü o ilmi derinliğine bilmiş, aslını öğrenmiş, yani onu yarmış idi.

"Bakire" ise, ortadan yarılan ve kollan yenleri bulunmayan boyundan geçirilip giyilen kadın elbisesinin adıdır. İbn Abbas'tan, Hudhud hakkında "o yeri yardı (bekara)" dediği nakledilmiştir. Şemir der ki: O suyun bulunduğu yere baktı ve yerin altında suyun bulunduğunu gördü. el-Ezherî der ki:

"Bakar" cins ismi olup onun çoğulu "bakır" gelir.

İbn Arefe der ki: Bakîr, bakır ve beykûr (yaran) aynı anlamdadır.

İkrime ile İbn Ya'mer diye okumuşlardır.

es-Sevr ise "sîran" kelimesinin tekilidir (öküz demektir). Aynı zamanda erkekler arasından efendi kimse hakkında da bu tabir kullanılır. Yine bir parça kavurta da bu isim verilir. Sevr aynı zamanda deniz yosunu demektir. Belli bir dağın da özel adıdır. Araplardan bir kabilenin de adı Sevr'dir. Hadis-i şerifte: "Akşam namazının vakti ise şafakın sevri (yani yayılmışlığı) kaybolmadığı süre devam

eder." ifadesi gelmiştir. ^[340] Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:

"İlim taleb eden bir kimse Kur'an-ı Kerim'i tesvîr etsin ^[341] Şemir der ki: Kur'an-ı Kerim'in tesvîr edilmesi okunması ve ilim adamlarından anlamlarının araştırılıp öğrenilmesidir. ^[342]

Alaya Almak:

"Bizi alaya mı alıyorsun dediler?" Bu onların Hz. Musa'ya: "Muhakkak Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor" demesine karşılık verdikleri cevaplarıdır. Buna sebep olay şudur: Aralarında -adının Amir olduğu söylenen- bir maktul bulurlar. Onun kim tarafından öldürüldüğünü tesbit edemediler. Aralarında bu hususta anlaşmazlık çıktı. Bunun üzerine: Allah'ın ra-sulü aramızda iken birbirimizi öldürüp duracak mıyız dediler, Hz. Musa'ya varıp konu ile ilgili açıklama istediler. Bu husus Tevrat'ta Kasame'ye dair hükümler indirilmeden önce olmuştu. Hz. Musa'ya Allah'a dua etmesini istediler. Hz. Mûsâ da Rabbine sordu, O da onlara bir sığır kesmelerini emretti. Hz. Musa'nın bu dediğini işitince ve zahiren ona sorup da hakkında hüküm vermesini istedikleri olay ile ilgili bir cevap bulamadıklarından dolayı: Sen bizimle alay mı ediyorsun? dediler. Yani bizimle oyun mu oynuyorsun, bizi alaya mı alıyorsun? -Alay etmekle ilgili açıklamalar önceden (el-Bakara, 2/15. âyette) geçmişti.-

el-Cahderî ise "mı ediyorsun?" kelimesini "mı ediyor?" şeklinde okumuştur. Yani kendi aralarında böyle konuştular, demek olur. Hz. Mûsâ da onlara: "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım" diye cevap verdi. Çünkü doğru yolu araştıran ve bu

maksatla soru soran bir kimseye istediğinin dışında bir cevap verip alay etme yolunu tutmak bir cahilliktir. Hz. Mûsâ da böyle bir şeyden Allah'a sığındı. Çünkü cahillik peygamberlere yakışmayan, makamlarına aykırı bir durumdur. Ayrıca cahillik ilmin de zıddıdır. Onlar "bizimle alay mı ediyorsun?" diye yüce Allah'tan aldığını kendilerine bildiren kimseye karşı cahillik ettikleri gibi, o cahillik etmeyerek ondan Allah'a sığınmıştır. (Söyledikleri) böyle bir söz zahiren o sözü söyleyenin itikadındaki bozukluğu gösterir. Mucizesi ortaya çıkmış bir peygambere böyle diyen ve: Allah sana bunu mu emrediyor, sen bizimle alay mı ediyorsun? diye söyleyen bir kimsenin imanı sahih olamaz. Eğer o günlerde herhangi bir kimse Peygamber (s.a)'in bir sözü ile ilgili olarak bu ifadeyi kullanmış olsaydı, o kimsenin tekfir edilmesi gerekirdi. Bazıları bu sözü söyleyenlerin kaba, katı tabiatlı oluşlarından ve masiyet yoluyla söylendiği kanaatindedir. Nitekim Peygamber (s.a) Huneyn ganimetlerini paylaştırırken birisi Peygamber (s.a)'a: "Bu kendisi ile Allah'ın rızasının aranmadığı bir paylaştırmadır." [343] demesiyle bir başkasının: "Adaletli davran ey Muhammed!" [344] demesini andırmaktadır. Bütün bunlar esasen cahilliğin çirkinliğine ve dini ifsad ettiğine son derece açık bir delildir. [345]

Kıraat Farkı:

Yüce Allah'ın: Alay" kelimesinin vav ile hemze arasında okunacak şekilde hemzesinin tahfif edilmesi caizdir. Hafs bunu fethalı bir vav olarak okumuştur. Çünkü bunun aslı, öncesi ötre bulunan fethalı bir zammedir. "Ze" harfinden dammenin hafz edilmesi ve şeklinde okunması da caizdir. Nitekim Kûfeliler böyle okumuştur. Yüce Allah'ın: kimse O'na denk değildir. "(el-İhlas, 112/4) buyruğu da böyledir. el-Ahfeş İsa b. Ömer'den şunu nakletmektedir: Birinci harfi ötreli ve üç harfli bütün isimler hafif ve sakil olmak üzere iki türlü okunur. kelimeleri gibi. vezninde olan kelimeleri gibi.

Yüce Allah'ın: Ve O'na kullarından bir kısmını (eş) koştular" (ez-Zuhruf, 43/15) buyruğu ise böyle değildir. Çünkü bu "cüz" kelimesinin aslı "fu'l" veznindedir.

Yeri gelince İnşaallah açıklanacaktır. [346]

Allah'ın Dini ile Alay:

Bu âyet-i kerimede Allah'ın dini, müslümanların dini ve ta'zim edilmesi gereken

şeyler ile alay etmenin yasak olduğunun delili vardır. Böyle birşe-yi yapmanın bilgisizlik olduğu, böyle bir işe kalkışanın azap tehdidine müstehak olduğunu da göstermektedir. Ancak şakalaşmak herhangi bir şekilde alay etmek değildir. Nitekim Peygamber (s.a) de ondan sonraki Raşid Halifeler de şaka yaparlardı. İbn Huveyzimendad der ki: Bize ulaştığına göre adamın birisi Ubeydullah b. Hasan'ın -Küfe kadısı olduğu sırada- yanına gelmiş, onunla şakalaşmış. Ona şöyle demiş: Senin bu cübben koyun yününden midir yoksa koç yününden midir? Adam şöyle demiş: Ey Hakim, cahillik etme. Ubeydullah ona: Sen şakanın cahillik olduğunu nerede gördün ki? diye sormuş adam bu sefer ona: Bu âyet-i kerimeyi okumuştur. Bunun üzerine Ubeydullah ondan yüzçevirmiştir. Çünkü o kimsenin şaka ile alay etmeyi birbirinden ayırdedemeyen bir bilgisiz olduğunu görmüştü. Halbuki bunlardan herhangi birisinin ötekiyle bir ilgisi yoktur. [\[347\]](#)

68. "Bizim için Rabbine dua et de onun mahiyetini bize iyice açıklasın" dediler. Dedi ki: "Muhakkak ki O; 'o çok yaşlı da değildir, çok genç de değildir, ikisi arasında bir dinçtir' diye buyuruyor. Artık emrolunduğunuz şeyi yapınız."

Zorluk Çıkartanlar:

"Bizim için Rabbine dua et de... dediler." Bu, onların zorluk çıkarmalarını ve emre pek itaat etmediklerini göstermektedir. Eğer emre uyup da herhangi bir ineği kesmiş olsalardı, maksat gerçekleşmiş olurdu. Fakat onlar işi sıkı tutmak istediler, Allah da onların işlerini zorlaştırdı. Bu açıklamalar İbn Abbas, Ebu'l-Aliye ve başkalarına aittir. Hasan-ı Basri de buna yakın bir ifadeyi Peygamber (s.a)'dan rivayet etmektedir.

"Onun mahiyetini bize açıklasın." Buyruğundaki birşeyin mahiyeti onun gerçek durumu ve bizatihi üzerinde bulunduğu haldir.

"Dedi ki: O (Allah); o, çok yaşlı da değildir, çok genç de değildir; ikisi arasında bir dinçtir." Bu buyrukta fiilin işlenmesinden önce neshin caiz olduğunun delili vardır. Çünkü bir inek kesilmesini emrettiği sırada herhangi bir ineğin kesilmesini gerektiriyordu. Bu ineğin niteliği artırılınca birinci hüküm bir başkasıyla neshedilmiş oldu.

Mesela: Otuz devede iki yaşına basmış dişi bir deve zekat vardır, deyip sonra da bunu üç yaşına ya da dört yaşına basmış dişi deve verileceğini belirterek neshetmesi de buna benzer. İşte burada da niteliği tesbit edilince bu önceki

hükmü neshetmiş olur.

Fârid yaşlı demektir, (âyetle de bunun yaşlı olmaması gerektiği belirtilmektedir). Eski şeylere de "fârid" denilir. Şair şöyle der:

"İçinde kocamış (fâridin çoğulu olan furrad kelimesi kullanılmıştır) adamların bulunduğu hevdeçler Şakaklarımı ağarttı, işte başım bembeyaz." Bir başkası da şöyle demiştir:

Temin olsun ki sen komşuna öyle yaşlı bir inek (fârid) verdin ki Ona doğru güdülürken nerdeyse ayakta duramıyor." Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Çok eskiden beri (fârid) nice kimseler var ki bana karşı kinlidir

Onun da ay hali olan kadın gibi beklediği iddeti vardır."

"Çok yaşlı da değildir" ifadesi ineğin sıfatı "çok genç de değildir" kelimesi de buna atfedilmiştir.

"Çok yaşlı da değildir" kelimesinin, gizli bir mübtedanın haberi olduğu da söylenmiştir. O kesmeniz istenen inek çok yaşlı bir inek değildir, demektir. (Yetmişbirinci âyet-i kerimede gelecek olan): "Tarla sürmemiş, ekin su-lamamış, salimdir." kelimelerinin durumu da aynen böyledir.

Fârid (çok yaşlı) kelimesinin, pek çok doğum yapmış ve bundan dolayı karnı genişlemiş demek olduğu da söylenmiştir. Çünkü sözlükte bu kelime geniş anlamındadır. Bu açıklamayı daha sonraki bazı ilim adamları yapmışlardır.

Bıkr (çok genç) ise gebe kalmamış küçük anlamındadır. el-Kutebî bunun doğum yapmış anlamına geldiğini de nakleder. İlk doğan çocuğa da bıkr adı verilir. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Ey iki bıkrın bıkrı ve ey ciğerimin özü

Sen benim için kolun pazuya göre durumu haline geldin."

Bıkr -aynı zamanda insanların da hayvanların da- erkeğin yaklaşmadığı dişi anlamındadır. Bu kelime "bekr" diye söylenirse genç deve anlamındadır.

"Avân (ikisi arasında)" kelimesi bir veya iki doğum yapmış inek demektir. Atların zıddına bu şekilde bir inek en güçlü ve en güzel çağında olur. Şair bir atı nitelendirirken şöyle der:

"Simsiyah bir at fârid (yaşlı) da değil Avan (bir veya iki doğum yapmış) da değil;

karnındaki beyazlık ayaklarına kadar uzanır."

Mücahid der ki: İnekler hakkında "avan" peşpeşe doğum yapmış için kullanılır. Bunu dilciler de nakletmiştir. Uzunca hurma ağacına bu adın verildiği de söylenmektedir. İleri sürüldüğüne göre bu Yemen şivesinde böyledir. "Avan savaş" tabiri ise öncesinde başka bir savaşın olduğu savaş hakkında kullanılır. Züheyr der ki:

"Avan (yani küçük de olmayan yaşlı da olmayan; geçmişî fazla uzun olmayan) ısrarlı oldukça kötü insan döküntülerini Eğri, büğrü azı dişleriyle alıp yakalayan bir savaş kızıştı mı..." Avan kelimesinin çoğul şeklinde gelir. "Rusul" gibi vav harfinin ötreli okuyuşu ile şeklinde çoğul yaptığı da işitilmiştir. [\[348\]](#)

Emir Vücub mu İfade Eder?

"Artık emrolunduğunuz şeyi yapınız" buyruğu, emri yenilemek te'kid etmek ve bu konuda işi zora koşmayı terketmek için bir uyarıdır. Ancak onlar bu işi terketmediler. Bu buyruk fukahânın da belirttiği gibi emrin vücub gerektirdiğinin delillerindendir. Usul-ü Fıkıh'ta sözkonusu edildiği üzere sahih olan görüş de budur. Yine verilen emrin fevren (derhal) yapılmasının gerektiğini de göstermektedir. Bu da fukahânın çoğunluğunun kabul ettiği görüştür. Bu çoğunluk görüşünün doğruluğuna delil ise şudur: Şanı yüce Allah, emrolundukları işi hemen yapmaya kalkışmamaları üzerine onların kusurlu hareket ettiklerini ifade buyururken: "Nihayet onu boğazladılar, fakat az kalsın yapamayacaklardı." (âyet 71) diye buyurmaktadır. Bir görüşe göre de emrin derhal yapılması gerekmez, daha sonra da yapılabilir. Çünkü şanı yüce Allah boğazlamayı geciktirdikleri ve bu hususta Hz. Musa'ya birkaç defa başvurdukları için azarlamamıştır. Bu görüşü de İbn Huveyzimendad ileri sürmüştür. [\[349\]](#)

69. "Bizim için Rabbine dua et de, onun renginin ne olduğunu bize iyice açıklasın" dediler. "Muhakkak O, buyuruyor ki: Gerçekten o, bakanlara ferahlık veren rengi sapsarı bir inehtir" demişti.

"Bizim için Rabbine dua et de onun renginin ne olduğunu bize iyice açıklasın." Renk (anlamına gelen: levn) çoğulu olan "elvân-renklerin" tekilidir. Siyahlık, beyazlık, kırmızılık gibi bir durumu ifade eder. Yine bu kelime tür anlamına da gelir. Belli bir huy sahibi olmayan değişik huylar gösterip duran kimse hakkında da (aynı kökten) "mütelevvîn" huylan değişip duran kimse denilir. Şair der ki:

"Her gün renk renk oluyorsun

Başka türlüse ise sana daha çok yakışır. "

Taze hurmanın renklenmesi tabiri, olgunlaşma etkileri görüldüğü vakit kullanılır. Yine hurma ağaçlarının bir çeşidi olan ve dekal diye bilinen hurma türüne de "levn" denilir. el-Ahfeş der ki: Bu anlamda kelime çoğuldur, tekili de "lîne" gelir.

"Gerçekten o, bakanlara ferahlık veren sapsarı bir inektir." Müfessir-lerin çoğunluğu, o ineğin bilinen san renkte bir inek olduğunu kabul ederler. Ancak Mekkî, kimi müfessirlerden boynuz ve tırnakları da dahil olmak üzere sarıdır, diye bir görüş nakletmiştir. el-Hasen ve İbn Cübeyr ise şöyle demiştir: Onun sadece boynuzu ve tırnakları sarıydı. Yine el-Hasen'den nakledildiğine göre burada "sarı (safra)"ın anlamı siyahtır. Şair der ki:

"İşte ondan benim atlarım ve işte develerim

Bunların çocukları kuru üzüm gibi sarı (burada siyah anlamında)dır."

Derim ki: Birinci görüş daha sahihtir. Çünkü zahiren anlaşılan odur. Diğer taraftan bu ancak develer hakkında mecazen bu anlamda kullanılan istisnâî bir kullanımdır. Nitekim yüce Allah: "Her biri sanki sarı develerdir" (el-Mürselat, 77/33) diye buyurmaktadır. Bunun kullanım sebebi ise şudur: Develerin siyah olanlarının siyahlığı sarıya çalar. Eğer yüce Allah, burada (inek hakkında) siyah olduğunu murad etseydi bunu (âyet-i kerimede fâki') sapsarı diye, ayrıca te'kid etmezdi. Bu ise sarılığa has bir niteliktir. Siyahın koyuluğunu ifade etmek için böyle bir nitelemeye bulunulmaz. Araplar siyahın simsiyah olduğunu ifade etmek için kelimelerini; kırmızının kıpkırmızı olduğunu ifade etmek için kelimesini; beyazın bembeyaz olduğunu anlatmak için:

kelimelerini; yeşilin yemyeşil olduğunu anlatmak üzere kelimesini; sarının sapsarı olduğunu anlatmak için de kelimesini kullanırlar. Araplardan dil ve kelime nakleden lügatçiler bunu böyle belirtirler. el-Kisaî de der ki: Katıksız san olduğu takdirde bu kelime kullanılır.

İfkâ; kötü durum demektir. Zamanın musibetlerini anlatmak üzere "fevaki'u'd-dehr" denilir. Parmaklarını çıtlatan hakkında: denilir. İbn Abbas'tan gelen :

"Namazda iken parmak çıtlatmayı yasakladı"^[350] hadisi de bu kabildendir.

Sarı" kelimesi marife olsun nekire olsun munsarif gelmez. Çünkü bu kelimede müenneslik alameti olan hemze, kelimenin ashndandır ve bu yönüyle müenneslik "te"sinden farklıdır. Çünkü bu gibi kelimeler nekire iken munsarif olurlar. "Fâtıma ve Âişe" isimleri gibi.

"Gerçekten o, bakanlara ferahlık veren rengi sapsarı bir inektir." Yani derisinde sarıdan başka bir renk bulunmayan katıksız sarı renktedir. "Bakanlara ferahlık vermesi" ile ilgili olarak Vehb der ki: Adeta onun derisinden güneş ışıkları çıkıyormuş gibidir. İbn Abbas, bundan dolayı şöyle demiştir: Sanlık insanın ruhunu sevindirir. en-Nekkâş'ın da ondan naklettiğine göre, sarı ayakkabı giymek teşvik edilmiştir.

Ali b. Ebi Talib (r.a) da şöyle demiştir: San renkli deri ayakkabı giyen bir

kimsenin kederi azalır. Çünkü yüce Allah: "Bakanlara ferahlık veren rengi sapsarı bir inektir" diye buyurmuştur. Bunu da ondan es-Sa'lebî nakletmiştir. İbn ez-Zübeyr ile Muhammed b. Ebi Kesir ise kedere sebep teşkil ettiğinden dolayı siyah ayakkabı giymeyi yasaklamışlardır.

"Ferahlık veren"in anlamı ise hoşla giden ve beğenilen demektir. Ebu'l-Aliye der ki: Yani o inek, görünüşüyle ve şekli itibariyle birisi sapsarı, öteki ferahlık veren olmak üzere iki niteliğe sahip bir inektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[351\]](#)

70. Dediler ki: "Bizim için Rabbine dua et de onun mahiyetini bize iyice açıkla. Çünkü bize göre inekler birbirine benziyor. Allah dilerse biz gerçekten hidâyete ereriz."

"Çünkü bize göre inekler birbirine benziyor" buyruğu ile onların dördüncü soruyu sordukları, fakat bu açıklamalara rağmen emri yerine getirmediği anlaşılmaktadır. Burada "inekler" anlamındaki kelimenin müzekker gelmesi çoğul anlamına geldiğindendir. Bu bakımdan "benziyor" anlamındaki fiilde müzekker gelmiştir. Kurtubi der ki: "inek" anlamındaki "bakara"nın çoğulu, "bakır, bâkûr ve bakar" şekillerinde gelir. Asmaî der ki: "Bakır" kelimesi "bâkırâ"nın çoğuludur. Bunu en-Nehhas nakletmektedir. ez-Zeccac'ın açıklaması; bize göre tür olarak inekler birbirlerine benzemektedir, demektir. en-Nehhâs'ın belirttiğine göre el-Hasen, es-Sa'lebî'nin de belirttiğine göre el-A'rec (çünkü bize göre inekler birbirine benziyor anlamına gelen): buyruğunu şeklinde -şin harfini şeddeli olarak- ve bunu gelecek anlamını ifade eden müennes bir fiil olarak okumuşlardır. (Buna göre bu buyruk: Çünkü ineklerin birbirine benzediğini göreceğiz, anlamına gelir). Mücahid de onlar gibi şeklinde okumuş, ancak ayrıca araya elif koymamıştır. Ubeyy'in Mushafında ise bu kelime şeklinde şin'in şeddeli okunuşu ile yazılmıştır. Ebû Hatim der ki: Bu yanlıştır, çünkü bu bâbda "t" harfi ancak muzari fiilde idğam edilir. Yahya b. Ya'mer ise fiili gelecek (muzari') ve inek kelimesini de müzekker yaparak şeklinde okumuştur. "H" harfini ötreli olarak şeklinde okumak da caizdir. Bunu es-Sa'lebî el-Hasen'den nakletmiştir. en-Nehhas da şin ve ye harflerini hafif okuyarak şeklinde okumak caiz değildir, demiştir. "Te"li okuyuşta bunun caiz olması ise aslı şeklinde olduğundandır. Çünkü bu durumda iki "te" harfi yanyana geldiğinden biri hafifletilmiştir.

Bakar, bakır, beykûr, bakır kelimeleri aynı anlama gelen değişik söyleyişlerdir. Araplar bunu müzekker ve müennes de kabul ederler. İşte kelimesinin farklı

okuyuşundaki bütün manalar buna racidir.

İsrailoğullarının: "Çünkü bize göre inekler birbirine benziyor" demeleri ineklerin şekillerinin birbirine benzediğinden dolayıdır. Huzeyfe b. el-Ye-man'ın Peygamber (s.a)'dan rivayet ettiği hadis-i şerifte de Hz. Peygamber, şöyle

buyurmuştur: "İneklerin yüzlerini andıran gece parçalan gibi fitneler..." [\[352\]](#)

Hz. Peygamber burada bu fitnelerin birbirlerine benzeyeceğini anlatmak istemiştir. Çünkü ineklerin de yüzşekilleri birbirine benzemektedir. İsrailoğulları da bu bakımdan: "Çünkü bize göre inekler birbirine benziyor" demişlerdir.

"Allah dilerse, gerçekten biz hidâyete ereriz" buyruğu ile onlar istisna yapmış oluyorlar. Bu son sorularında, bu şekilde istisna yapmakla (inşaallah demekle) belli bir dönüş ve emre itaat ifadesi vardır. Emre uygun hareket etmediklerinden dolayı da pişmanlık duyduklarını göstermektedir. Peygamber (s.a)'ın: "Eğer istisna yapmamış (inşaallah dememiş) olsalardı hiçbir zaman bu ineği

bulamayacaklardı." diye buyurduğu rivayet edilmiştir. [\[353\]](#) Burada ifadenin

takdiri şöyledir: "Bizler hidâyet bulacağız inşaallah." Ancak burada "inşaallah (mealde Allah dilerse)"ın "hidâyete ermek"den öne alınması "inşaallah" demeye

önem vermekten dolayıdır. [\[354\]](#)

71. (Rabbim) şöyle buyuruyor dedi: "Muhakkak ki o, işe koşulmamış, arazi sürmemiş ve ekin sulamamıştır, salimdir. Hiçbir alacası yoktur." İşte şimdi hak ile geldin, dediler. Ve nihayet onu boğazladılar. Fakat az kalsın yapamayacaklardı.

"(Rabbim) şöyle buyuruyor dedi: Muhakkak ki o, işe koşulmamış..dır."

buyruğunda yer alan kelimesini cumhur "inek"ın sıfatı olarak merfu' okumuştur. el-Ahfeş de der ki: Bu kelime ineğin sıfatıdır, mansub okunması (üstün) caiz değildir. Ebû Abdurrahman es-Sülemî ise nefy (olumsuz) olarak ve haberi gizli kabul ederek: işe koşulan değildir" anlamında okumuştur. Bununla birlikte: "O işe koşulan bir inek olmadığı gibi tarlayı da sulamaz, o salimdir", anlamına da kabul edilebilir. İşe koşulmamış" kelimesinin anlamı, iş dolayısıyla o hayvan zelil olmamıştır, demektir. Bu da: Ona iş ile boyun eğdirilmemiş (ya da çalışmaktan dolayı zayıf düşmemiş) anlamındadır. Yani o çalışmaktan dolayı zayıf düşmemiş, güçlü bir inektir, demek olur.

"Arazi sürmemiş" yani o arazi süren, işe koşulan bir inek değildir. el-Ha-sen der ki: Bu inek yabanî bir inektir. Bundan dolayı yüce Allah, onu arazi sürmemiş,

ekin sulamamış olmakla nitelendirmiştir. Yani ekin sulamak için veya üzerinde su taşımak için ele avuca gelmez. Burada (yani arazi sürmemiş anlamına gelen üzerinde vakıf yapmak güzeldir. Bazıları da fiili yeni bir cümledir, o takdirde mana: "arazi sürdüğü ve fakat sulamadığı" anlamına gelir. Bu açıklamaya göre ise, (işe koşulmamış anlamına gelen kelimesi üzerinde vakıf yapılır. Ancak birinci görüş iki sebep dolayısıyla daha sahihtir:

1- en-Nehhâs'ın Ali b. Süleyman'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Burada sürmüş kelimesinin yeni bir fiil olması caiz değildir. Çünkü ondan sonra "ekin sulamamış" ifadesi gelmiştir. Eğer o fiil yeni bir cümle olsaydı bir arada hem "vav" hem de (nefy edatı olan) "la" kullanılmazdı.

2- Eğer bu inek, arazi sürmüş olsaydı koşulmaktan dolayı bu arazinin onu zayıflatmış olması gerekirdi. Şanı yüce Allah ise "koşulmamış" buyurarak onun zayıflamamış olduğunu bildirmektedir.

Derim ki: "Arazi sürmemiş" buyruğunun çalıştırılmanın dışında neşe ve keyfi icabı "arazi sürmüştür" anlamına gelme ihtimali de vardır. Nitekim İmru'1-Kays şöyle demiştir:

"Topraklarını döküyor, saçıp savuruyor ve altüst ediyor
Develeri beş defa suya gidip gelen kimsenin aşırı sıcaktan
ıslak toprağı bulmak üzere toprağı altüst etmesi gibi."

Bu açıklamaya göre, sözü geçen fiil bir başlangıç cümlesi olur "ve ekin sulamamıştır" ifadesi de ona atfedilmiş olur.

"Arazinin sürülmesi", hareket ettirilip karıştırılması demektir. Şu hadis-i şerifte de bu kelime kullanılmıştır: "Kur'an-ı Kerim'i iyice araştırınız (karıştırınız).

Çünkü o öncekilerin de sonrakilerin de ilmidir." [\[355\]](#) Bir diğer rivayette ise -ki daha önce geçmişti-: "İlim isteyen bir kimse Kur'an-ı Kerim'i iyice araştırın."

[\[356\]](#) diye buyurulmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de de (aynı kökten olmak üzere): "Onlar yeri sürüp altüst etmişlerdi." (er-Rum, 30/9) diye buyurulmaktadır. Yani ekin ekmek maksadıyla altüst etmişlerdi.

Hars -ileride de geleceği üzere- ekilen şey demektir. [\[357\]](#)

Hayvanda Selem:

Bu âyet-i kerime hayvanın nitelikleriyle tayin edilebileceğinin, nitelikleriyle tayin edildiği takdirde ise hayvanda selem yapmanın caiz olduğunun çok açık delilidir. Malik, mezhebine mensup arkadaşları, Evzaî, Leys ve Şafii de bu

görüştür. Nitelikleriyle tesbit ve tayin edilebilen herşeyde bu böyledir. Çünkü yüce Allah, Kitab-ı Kerim'inde ineği adeta yerini tutacak şekilde nitelikleriyle tesbit etmiş bulunmaktadır. Rasulullah (s.a) da: "Kadın bir başka kadını kendi

kocasına adeta onu görüyormuş gibi sakın nitelikleriyle anlatmasın." [358] diye buyurmaktadır. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Böylelikle Peygamber (s.a) nitelemeyi görmenin yerini alabilecek şekilde değerlendirmiştir. Yine Hz. Peygamber, hata yoluyla öldürmenin diyetini kendisi hakkında ödeme yükümlülüğü getiren kişi için belli bir süreye kadar borç kabul etmiş ve hemen

peşin olarak verilmesini istememiştir. [359] Bu ise, "hayvanda selem caiz olmaz" diyen Kûfelilerden Ebû Hanife ve arkadaşları, Sevrî ve Hasan b. Salih'in görüşlerini reddetmektedir. İbn Mes'ud, Huzeyfe ve Abdurrahman b. Semura'dan da bu görüş rivayet edilmiştir. Çünkü hayvanın yürümek ve ha-reket etmek gibi gerçek niteliklerine vakıf olunamaz. Bütün bunlar, hayvanın değerini artırır, kıymetini yükseltir şeylerdir. Bu sûrenin sonlarında yer alan deyn (el-Bakara, 2/282) âyetinin açıklanması esnasında selemin hükmü ve şartlarına dair açıklamalar -yüce Allah'ın izniyle- gelecektir.

"Salimdir." Yani o inek, salim bir inehtir. Bunun sıfat olması da caizdir. Yani o inek topallık ve diğer kusurlardan salimdir. Bu görüş Katade ve Ebu'l-Aliye'ye aittir. Bu inek çalışmaktan yana salimdir (yani çalıştırılmamıştır) denilemez; zira zaten yüce Allah, onun işe koşulmadığını daha önceden belirtmişti. el-Hasen der ki: Yani bu hayvanın ayakları kusursuzdur, çalışmanın onda herhangi bir etkisi yoktur.

"Hiçbir alacası yoktur." Onun renginden farklı herhangi bir rengi yoktur. O baştan sona sandır. Beyazlığı, kırmızılık veya siyahlığı yoktur. Nitekim yüce Allah, bundan önce "rengi sapsarı bir inehtir" diye buyurmuştur. kelimesinin aslı şeklindedir. Bu kelime de birbirinden farklı iki ayrı renkte dokunan kumaş için kullanılan elbisenin farklı renklerle dokunmasını ifade eden tabirden alınmıştır. Yüz bölgesinde ve ayaklarında siyahlık bulunan öküz hakkında da tabiri kullanılır. İbn Are-fe'nin dediğine göre, bu kelime renk anlamındadır. Duyduğu sözü değiştirmedikçe, ona başka renkler katarak değişik şekillere büründürüp onu istediği gibi süslemedikçe laf alıp götüren kimseye Jurnalci denilmez. Bu kelime aynı zamanda çokluk anlamını da ifade eder. Filân oğulları çoğaldı, demektir. Renklerini ifade etmek üzere; at için ablak, koç için ahrac, keçi için ebrak, karga için ebka', öküz için eşyeh denilir. Bütün bunlar renklerdeki alacılığı ifade etmek için kullanılır. Dilcilerin açıklaması bu şekildedir.

Vasıfları belirtilen bu ineğin niteliklerinin bu şekilde sıralanışı, onların işi sıkı

tutmalanna karşılık Allah'ın da bu işi onlar için zorlaştırmasıdır. Aslında Allah'ın dini kolaylıktır. Peygamberlere ve onların dışında kalan gerçek ilim adamlarına kılı kırk yararçasına soru sormak, yerilmiş birşeydir. Allah'tan esenlik dileriz.

Bu ineğin kıssası ile ilgili birtakım rivayetler vardır. Bunların özeti şöyledir: İsrailoğullarında bir adamın bir oğlu olur. Bunun da bir düvesi vardır. Bu düvesini bir ormanlığa bırakıp şöyle dua eder: Allah'ım, ben bu düveyi Sana bu çocuk adına emanet bırakıyorum der ve bu adam ölür. Küçük çocuğun yaşı ilerleyince annesi ona -ki annesine karşı çok iyi davranırdı-: Senin baban senin adına, Allah'a bir düveyi emanet vermişti, git onu al, der. Çocuk gider. İnek onu görünce onun yanına gelir. O da bu ineğin boynuzunu yakalar. -Bu inek evcil değildi.- İneği boynuzundan tutup annesine doğru götürmeye koyulur. İsrailoğulları onu görür ve bu ineğin kesmekle emrolundukları ineğin niteliklerine sahip olduğunu görürler. Onu satın almak üzere onunla pazarlık ettiler, ancak o onlardan oldukça yüksek bir fiyat istedi. İkrime'den rivayet edildiğine göre, o ineğin değeri üç dinar imiş. Bunu gören İsrailoğulları onunla Mûsâ (a.s)'ın yanına gittiler ve: Bu adam bize büyük bir haksızlık ediyor dediler. Hz. Mûsâ onlara: Kendisine ait olan mülkte onu razı ediniz, dedi. Bu ineği ondan ağırlığı bedelinde satın aldılar. Bu görüş Abîde'den nakledilmiştir. es-Süddî ise der ki: Ağırlığının on katı ile ondan aldılar. Derisini dolduracak kadar dinarla alındığı da söylenmiştir. el-Mek-kî'nin zikrettiğine göre bu inek semadan inmiştir. Yeryüzündeki ineklerden değildi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"İşte şimdi hak ile geldin dediler." Katade'ye göre; yani hakkı gereği gibi açıkladın, dediler.

el-Ahfeş 'ın vasıl elifini katı' ile şeklinde -ya Allah denildiği gibi- okunduğunu nakletmektedir.

Bir başka okuma şeklini de vav'ın tesbiti ile yani med harfî okunuşu ile şeklini de nakletmiştir. Medinelilerin ve Ebû Amr'ın: ilk âd" (en-Necm 53/50) şeklinde okumaları da buna benzer. Kûfeliler ise hem-zeli olarak şeklinde okumuşlardır. Medineliler ise iki sakın bir araya geldiğinden dolayı vav'ın hafifletilmesiyle birlikte hemzeyi hafifleterek şeklinde okurlar.

ez-Zeccâc der ki: şimdi" kelimesi elif-lâm'lı sair kelimelerden farklı olduğundan dolayı fethalı olarak mebnidir. Çünkü elif-lam ahid için gelmemiştir. Mesela: sen şu ana kadar buradasın, derken "şu vakte kadar buradasın" demektir. İşte bu bakımda mebni bir kelime olarak, iki sakın arka arkaya geldiğinden dolayı "nün" harfî de üstün almıştır. Bu kelime; ile gelecek arasındaki zamanı (hali) ifade eder.

"Nihayet onu boğazladılar, fakat az kalsın yapamayacaklardı." Sibeveyh, az kala

yapacaktı; ifadesinin kullanılmasını Belki'ye benzeterek, uygun bulmakadır. Buna dair açıklamalar bu sûrenin baş taraflarında (2/20. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bu buyruk onlann ineği boğazlamaktaki işi ağırdan aldıklarına, Allah'ın emrini hemen ifa etmek için gösterdikleri gayretin azlığına dair bir haberdır. Muhammed b. Ka'b el-Ku-razî ise; pahasının çok yüksek oluşundan dolayı neredeyse yapamayacaklardı, demiştir.

Onlann bu şekilde gecikmelerinin sebebi ise, aralarından katilin bilinmesi ile kendilerinin rezil olmaktan korkmaları olduğu da söylenmiştir. Bu görüş Vehb b.

Münebbih'ten nakledilmiştir. [\[360\]](#)

72. Hani siz bir canı öldürmüştünüz de hakkında birbirinizle anlaşmazlığa düşmüştünüz. Halbuki Allah, sizin gizlediğiniz şeyi açığa çıkarandır.

"Hani siz bir canı öldürmüştünüz de hakkında birbirinizle anlaşmazlığa düşmüştünüz.." Bu buyruk, kıssanın baş tarafından önce gelir. Bunun takdirî ifadesi şöyledir: Hani siz bir canı öldürmüştünüz de hakkında birbirinizle anlaşmazlığa düşmüştünüz. Bunun üzerine de Mûsâ: "Muhakkak Allah size şunu şunu emrediyor..." demişti. Bu buyruk yüce Allah'ın: "Kendisinde eğrilikten eser bulunmayan o dosdoğru Kitabı, kulu üzerine indiren Allah'a hamdolsun." (el-Kehf, 18/1-2) buyruğuna benzemektedir. Yani, kuluna kitabı dosdoğru olarak indiren ve kendisinde bir eğrilik olmayan.... demektir. Buna benzer anlatımlar pek çoktur. Biz buna dair açıklamaları kıssanın baş taraflarında belirtmiştik.

Bu kişinin öldürölüş sebebi hakkında iki görüş vardır. Birisine göre öldürölüş sebebi, onun güzel kızı ile kızın amcasının oğlunun evlenmek istemesine rağmen amcasının bunu engellemesidir. O da amcasını öldürür, onu bulunduğu köyden bir başka köye alıp götürür ve orada bırakır. İki köy (veya kasaba) arasına bıraktığı da söylenmiştir.

İkinci görüşe göre, mirasına konmak üzere onu öldürmüştür. Çünkü katil fakir idi. Ayrıca onun katillerinin Sıptlardan birisi olduğunu da iddia etmişti. İkrime der ki: İsrailoğullarının oniki kapısı bulunan bir mescidi vardı. Her bir kavim (sıbt) o kapıdan girerdi. Sıptlardan birisinin kapısında bir maktul buldular. Bunlar ötekilerinin aleyhinde iddiada bulundular. Ötekiler de berikilerin aleyhinde iddiada bulundular. Daha sonra Hz. Musa'nın huzuruna mahkemeleşmek üzere gittiler. Hz. Mûsâ da onlara: "Allah size bir inek boğazlamanızı emrediyor" (67. âyet) diye buyurur.

Âyet-i kerimede geçen anlaşmazlığa düşmüştünüz" kelimesi, Mücahid'in

görüşüne göre ihtilafa ve anlaşmazlığa düşmüştünüz demektir. Kelimenin aslı şeklinde olup te harfi de harfine idğam yapılmıştır. İdğam edilmiş harfle sakın olduğundan dolayı başlamak caiz olmadı-ğdan dolayı başına bir vasil elifi eklenerek bu hali almıştır.

"Halbuki Allah sizin gizlediğiniz şeyi açığa çıkarandır."

Mirasına konmak üzere onu öldürdüğünü kabul eden görüşü esas aldığımız takdirde -Abide es-Selmanî'ye göre- ta o zamandan beri kasten öldüren kişi miras alamıyordu. İbn Abbas der ki: Bu adam amcasını, mirasını almak üzere öldürmüştür. İbn Atiyye der ki: Bizim şeriatimizde de hüküm bunun gibidir.

[\[361\]](#)

Kasten Öldüren Miras Alamaz:

İmam Malik -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- "Muvatta" adlı eserinde Uhayha b. el-Culah'ın amcası ile ilgili durumunun katilin miras almamasının sebebi

olduğunu nakletmektedir. [\[362\]](#) Daha sonra bu hüküm, cahiliyye döneminde karşılaşılan birçok olayın hükmünde olduğu gibi İslâm'da da sabit bir hüküm olarak kalmıştır. Kasten öldüren kimsenin diyetten olsun, maktulun malından olsun hiçbir miras alamayacağı hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Bunlardan tek istisna hepsi de bid'at ehli olan ve cumhurun kanaatine istisna teşkil eden bazı kimselerdir. Ancak hata yoluyla öldüren kişi maldan miras almakla birlikte diyetten miras alamaz. Bu görüş Malik, Evzai, Ebû Sevr ve Şafii tarafından kabul edilmiştir. Çünkü hata yoluyla öldüren kimse öldürdüğü kimsenin mirasını ve malını almak üzere öldürmüştür, diye itham edilememektedir.

Süfyan-ı Sevrî, Ebû Hanife ve arkadaşları ile bir başka görüşünde Şafii kasten veya hata yoluyla öldürmüş olsun katil maldan da diyetten de miras almaz, demişlerdir. Aynı zamanda bu Şureyh'in, Tâvus'un, Şa'bi ve Nehaî'nin de görüşüdür. Bunu eş-Şa'bî, Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Zeyd'den de rivayet etmiştir. Onlar şöyle derler: Kasten öldüren olsun hata yoluyla öldüren olsun hiçbir şeyi miras alamaz. Mücahid'den ise bu her iki görüş de rivayet edilmiştir. Basralılardan bir kesim de şöyle demektedir: Hata yoluyla öldüren kişi diyetten de maldan da miras alır. Bu görüşü Ebû Ömer (İbn Abdi'l-Berr) nakletmiştir.

Bu konuda Malik'in görüşü daha sahihtir. Nitekim buna dair açıklamalar ileride miras hukukuyla ilgili âyetin (en-Nisa, 4/11-14) tefsiri yapılırken -yüce Allah'ın

izniyle- gelecektir. [\[363\]](#)

73- "Onun bir parçasıyla ona vurun* dedik. İşte Allah ölüleri böyle diriltir ve size âyetlerini gösterir. Akıl erdiresiniz diye."

"Onun bir parçasıyla ona vurun dedik." Bu parçanın, konuşma aracı olduğundan dolayı ineğin dili olduğu söylenmiştir. Kuyruk sokumu olduğu da söylenmiştir. Çünkü insanın hilkatı onda terkip edilmiştir. "Baldırı ile kemiklerinden bir kemik ile" de söylenmiştir. Kesinlikle söylenebilecek şey ineğin organlarından bir organ ile vurulduğudur. Bu şekilde ona vurulunca canlandı, kendi?ni öldüreni [\[364\]](#) haber verdi ve eskisi gibi ölü düşüverdi.

Maktulün Sözüne, Kasâmede İtibar Edilir mi?:

Maktulün: "kanım filandadır" yahut "filan kişi beni öldürdü" demesi ile ka-same yapmanın sahih olacağına, İbn Vehb ile İbnu'l -Kasım'dan gelen rivayete göre İmam Malik -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- (bunu) delil göstermiştir. Şafii ve ilim adamlarının çoğunluğu ise bunu kabul etmemekte ve doğru görüşün aksi olduğunu ileri sürmektedirler. Çünkü onlara göre maktulün : Kanım filandadır veya filan kişi beni öldürdü, demesi doğru da yalan da olabilen bir haberdur. Aleyhinde iddiada bulunulan şahısın kanının koruma altında olduğu, kesin delil olmadıkça o kanı dökmenin mubah olamayacağı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Kesin kanaatin bulunduğu yerde ise ihtimal ile amel edilmez. Dolayısıyla maktulün, "kanım filandadır" demesine itibar etmek batıldır. İsrailoğulları arasında öldürülen şahısın bunu söylemesi ise bir mucize idi ve yüce Allah, onu dirilteceğini haber vermişti. Bu aynı zamanda ihtimalin sözkonusu olmayacağı şekilde kesin olarak katilinin kim olduğunu da haber vereceğini ihtiva etmektedir. Dolayısıyla bu iki husus arasında fark vardır.

İbnu'l-Arabî der ki: Mucize maktulün diriltilmesindedir. O hayat bulunca onun söylediği söz, kabul veya reddedilmek açısından bütün insanların sair sözlerine benzer. İşte bu, Malik dışında kimsenin farkına varamadığı ilimin oldukça incelikli bir meselesidir. Kur'an-ı Kerim'de ise bu kişi haber verdiği takdirde doğru söylemesi gerekir, diye bir ifade yoktur. Bununla birlikte Allah Teala'nın onlara kasame yapmalarını emretmiş olma ihtimali de vardır. Ancak Buhârî, Şafii ve bir grup ilim adamı bunu uzak bir ihtimal görerek şöyle demişlerdir: Böyle bir kimsenin bir dirheme dair yapacağı açıklama kabul edilmezken kan ile

ilgili (katili hakkında) söyleyeceği söz nasıl kabul edilir? [\[365\]](#)

Kasamenin Hükümü:

İlim adamları, kasame ile hüküm verme hususunda farklı görüşlere sahiptir. Salim, Ebu Kılabe, Ömer b. Abdülaziz, el-Hakem b. Uyeyne'den kasame-ye dayanarak hüküm verme hakkında herhangi bir kanaat belirtmedikleri rivayet edilmiştir. Buhârî de buna meyyaldir. Çünkü o, ilgili olmayan yerinde Kasame hadisini de kaydetmiştir. Cumhur ise şöyle demiştir: Kasameye dayanarak hüküm vermek Peygamber (s.a)'dan sabittir. Daha sonra kasameye dayanarak hüküm vermenin keyfiyeti hakkında farklı görüşler ortaya atmışlardır. Bir kesim şöyle der: Önce iddia sahipleri yemin ederler. Eğer yemin ederlerse (diyeti) hak ederler. Şayet iddia sahipleri yemin etmezlerse bu sefer aleyhlerinde iddiada bulunulan kimseler elli yemin ederler ve ibra olurlar. Bu Medinelilerin, Leys'in, Şafii'nin, Ahmed'in ve Ebu Sevr'in görüşüdür. Huveyyisa ve Muhayyisa'nın durumunu nakleden hadis de bunu gerektirir. Söz konusu bu hadisi hadis

imamları olan Malik ve başkaları rivayet etmiştir. [\[366\]](#)

Bir başka kesim, önce haklarında iddiada bulunulan kimselerin yemine başlayacaklarını ve yemin edip ibra olacaklarını söylemişlerdir. Bu görüş de Ömer b. el-Hattâb, Şa'bî ve Nehaî'den rivayet edilmiştir. Sevrî ve Kûfeli fakihler de bu görüştedir. Delil olarak da Şu'be b. Ubeyd b. Buşeyr b. Yesâr'dan gelen rivayeti gösterirler. Bu rivayette şöyle denilmektedir: Yemine, aleyhlerinde iddiada bulunulan kimseler olan yahudiler başladılar. Yine bunlar Ebu Davud'un ez-Zührî'den, onun Ebu Seleme b. Abdurrahman'dan, onun ensar-dan birtakım kimselerden yaptığı şu rivayeti delil gösterirler: Buna göre Peygamber (s.a) önce yahudilere: "Sizden elli erkek yemin eder mi?" demiş, onlar bunu kabul etmeyince ensâra: "Haydi siz hakkınızı elde ediniz" demiş, bu sefer onlar da şöyle dediler: Ey Allah'ın peygamberi biz, gayba dair yemin mi edelim? Bunun üzerine Rasulullah (s.a) yahudiler tarafından diyet ödenmesi hükmünü verdi.

[\[367\]](#)
Çünkü maktul aralarında bulunmuştu.

Bu görüşün sahipleri ile Hz. Peygamber'in: "Fakat yemin müdde aleyhe aittir"

[\[368\]](#) buyruğunu da delil gösterirler. İşte bu hadis-i şerif ile müdde aleyhlerin yemin edecekleri tayin edilmektedir. Bu görüşün sahipleri devamla şöyle derler: İşte bu, davalarda kesin olarak kabul edilen aslî bir ilkedir. Şariat da bunun hikmetine Hz. Peygamber'in şu buyruğu ile dikkat çekmiştir: "Eğer insanlara

iddiada bulundukları için (istedikleri) verilecek olursa birtakım kimseler birtakım erkeklerin kanlarını, mallarını iddia eder. Şu kadar var ki yemin etmek müddeaya aleyhe düşer." [\[369\]](#)

Birinci görüşün savunucuları, bunların görüşlerini reddederek şöyle derler: Sa'id b. Ubeyd'in, yahudilere diyet ödetildiğini belirten hadisi, hadis ehline göre bir vehimdir. en-Nesaî, bu hadisi rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Bildiğim kadarıyla (başka raviler) bu rivayette Said'e uygun şekilde rivayette bulunmamışlardır. Diğer taraftan Buşeyr'in Sehl'den rivayet ettiği ve Peygamber (s.a)'ın iddia sahipleriyle yemine başladığını belirten hadis-i şerifi Yahya b. Said, İbn Uyeyne, Hammad b. Zeyd, Abdulvahhab es-Sakafî, İsa b. Hammad ve Bişr b. el-Mufaddal da kesintisiz bir senet ile rivayet etmişlerdir. İşte bu hadisi, bu şekilde rivayet edenlerin sayısı yediyi bulmaktadır. Bu hadisi her ne kadar Malik mürsel olarak rivayet etmiş ise de hadis hafızları bunu mevsul olarak rivayet etmiştir. Ayrıca bu Said b. Ubeyd'in rivayet ettiği hadisten da daha sahihtir.

Ebu Muhammed el-Asilî der ki: Vahid bir haber ileri sürülerek topluluğun rivayet ettiği habere, itiraz etmek caiz değildir. Üstelik Said b. Ubeyd naklettiği hadisinde şöyle demiştir: Rasulullah (s.a) zekat develerinden yüz deve vererek onun diyetini ödemiştir. Halbuki zekat, diyetler için verilmez. Ve zekat alma ehliyetine sahip olmayan kimselerle bu konuda sulh yoluna gidilmez. Ebu Davud'un rivayet ettiği hadis ise mürseldir. Dolayısıyla muttasıl (senedinde kesinti bulunmayan) sahih hadislerle o hadisle karşı çıkılmaz. Yine bu birinci görüşün sahipleri konu ile ilgili asıl kaideye sarılmak hususunda şöyle cevap verirler: Bu hüküm (kasameye dair yeminlerin bu şekilde yapılacağı hükmü) kanların dökülmesinin haram olması dolayısıyla başlı başına bir asıldır. İbnu'l-Münzir de şöyle demektedir:

Rasulullah (s.a)'ın beyyineyi müddaiye (davacıya) yemini de müddeaya aleyhe (davalıya) ait olarak tesbit ettiği sabittir. Bunun zahirine göre hüküm vermek icabeder. Bundan şanı yüce Allah'ın Kitab-ı Kerim'inde veya Peygamber (s.a) vasıtasıyla herhangi birşey hakkında özel bir hüküm koyması istisna edilir. O vakit hakkında özel hüküm bulunan şey bu konudaki haberin verdiği genel kapsamdan istisna edilir. Kitabın konu ile ilgili delil olduğu hususlardan birisi de zina iftirasında bulunan kimseye, eğer iftirada bulunduğu kişinin hakkında doğru söylediğine dair lehine şahitlik edecek dört şahidi bulunmuyor ise, o takdirde iftira edene had vurulması gereğini ifade eder. Yine kendi hanımına zina isnad eden kişinin özel hükmü ise şöyledir: Eğer dört defa doğru söylediğine dair şahitlik ederse, ona uygulanacak olan had düşer. Sünnetin bu konuda özel olarak

tahsis ettiği hüküm ise Peygamber (s.a)'ın kasameye dayanarak hüküm vermesi olayıdır. İbn Cüreyc'in Ata'dan, onun Ebu Hureyre'den rivayetine göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmuşun "Bey-yine, iddiada bulunan kimseye, yemin de inkâr edene düşer. Kasame bundan müstesnadır." Bu hadisi de Darakutnî rivayet etmiştir. [\[370\]](#)

İmam Malik, bu mes'eleye dair Muvatta adlı eserinde yeterince delil göstermiş bulunmaktadır. Konuyu oradan dikkatle takib edebilirsiniz. [\[371\]](#)

Kasame ile Kısas Gerekir mi?:

Kasame yoluyla kısasın gerekip gerekmeyeceği hususunda da ilim adamları farklı görüşlere sahiptir. Bazıları kasame ile kısasın gerekeceğini kabul etmişlerdir. Bu, Malik, Leys, Ahmed ve Ebu Sevr'in görüşüdür. Çünkü Peygamber (s.a) Huveyyisa, Muhayyisa ve Abdurrahman'a: "Yemin eder ve adamınızın kanına hak kazanır mısınız?" diye söylemiştir. Ebu Davud'un da Amr b. Şuayb'den, onun babasından, onun dedesinden rivayetine göre Peygamber (s.a) Nadr b. Malikoğullarından bir kişiyi kasame sonucunda öldürmüştür. [\[372\]](#) Darakutnî der ki: Amr b. Şuayb'ın babasından onun dedesinden yoluyla rivayet ettiği nüshası (hadis mecmuası) sahihtir. Aynı şekilde Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr de Amr b. Şuayb'ın hadisini sahih kabul eder ve onu delil gösterir. Buhârî der ki: Ben Ali b. el-Medinî'nin, Ahmed b. Hanbel'in, Hu-meydî'nin, İshak b. Raheveyh'in onu delil gösterdiklerini gördüm. Bunu Darakutnî Sünen'inde kaydeder.

Bir başka kesim ise kasame sonucu kısas gerekmediği görüşündedir. Onlara göre, gereken sadece diyetdir. Bu görüş Hz. Ömer ve İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. en-Nehaî ve el-Hasen'in görüşü de budur. es-Sevrî, Kûfeliler, Şafii ve İshak da bu kanaattedir. Bunlar Malik'in, İbn Ebi Leyla b. Abdullah'tan, onun Sehl b. Ebu Hasme'den, onun da Peygamber (s.a)'den ensara dediği şu sözleri delil göstermişlerdir: "Ya onlar adamınızın diyetini verirler veya onlara karşı

savaş ilan edildiğini bilsinler." [\[373\]](#) Bu görüşü savunanlar derler ki: İşte bu diyete delildir, kısas yapılacağına delil değildir. Hz. Peygamber'in az önce geçen ve Huveyyisa, Muhayyisa ve Abdurrahman'a söylediği belirtilen "adamınızın kanına hak kazanırsınız" buyruğu, sizin maktulünüzün kanının diyetini hakedersiniz, demektir. Çünkü yahudiler, onların adamları (arkadaşları) değildir. Adamının diyetine hak kazanan kimse ise onun kanına hak kazanmış demektir.

Çünkü diyet kasten öldürme halinde de alınabilir. O bakımdan bu da kana (onun diyetine) hak kazanmak demek olur. [\[374\]](#)

Kasamenin Gereği İçin Levs ve Mahiyeti:

Kasameyi gerektiren husus olan "levs"ın bulunması kaçınılmazdır. Levs; öldürme iddiasında bulunanın doğru söylediğine dair galip bir zan uyandıran bir emaredir. Öldürmeyi gördüğüne dair adil bir kişinin şهادette bulunması yahut öldürülen kimsenin kanına bulanmış bir şekilde görülürken itham edilen kişinin de çevresinde veya onun yakınında, üzerinde öldürme izleri taşıyarak görülmesi gibi.

Levs ve ona dayanarak hüküm vermek hususunda da farklı görüşler vardır. Malik der ki: Levs maktulün: Kanım filandadır, demesidir. Adaletli bir şahit de levstir. İbnu'l-Kasım'ın ondan (Malikten) yaptığı rivayette de böyle denilmektedir. Eşheb ise Malik'ten adil olmayan şahit ile ve kadın ile birlikte yemin ettirileceği görüşünü rivayet etmektedir. İbn Vehb de kadınların şahitliğinin de levs olduğunu rivayet etmiştir. Muhammed İbnu'l-Kasım'ın zikrettiğine göre tek bir kadının şهادeti değil de iki kadının şهادeti bir levstir. Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî der ki: Levs hakkında pek çok ihtilaf edilmiştir. Mezhepte meşhur olan görüş levsin adaletli bir şahid olduğudur. Muhammed (İbnu'l-Kasım) der ki: Bu benim için daha uygun görülmektedir. (İbnu'l-Arabî) der ki: İbnu'l-Kasım ve İbn Abdu'l-Hakem de bu görüşü kabul etmişlerdir.

Abdûlmelik b. Mervan'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Yaralı veya vurulmuş bir kimse kanım filan kişidedir, deyip ölse kasame yapılır. İşte Malik ve Leys b. Sa'd da bu görüştedir. Malik görüşüne delil olarak İsrailoğul-ları arasında öldürülen kişinin: Beni filan kişi öldürdü, demesini delil göstermiştir.

Şafii de der ki: Levs adaletli şahittir veya adil olmasalar bile bir beyyine getirmektir. es-Sevrî ve Kûfeliler ise sadece maktulün (bölgede) bulunması ile kasamenin yapılmasını öngörmüşler ve bu konuda maktulün söz söylemesine veya şahide ihtiyaç görmemişlerdir. Şöyle derler: Maktul, bir kavmin bulunduğu mahallede bulunacak olur ve onun üzerinde öldürme izi varsa o yerde bulunan ahali onu öldürmediklerine dair yemin ederler ve o takdirde de onun diyetini öderler. Eğer üzerinde öldürme izleri bulunmuyor ise belli bir kişinin aleyhine

beyyine ortaya konulmadıkça akilenin [\[375\]](#) herhangi birşey ödemesi gerekmez. Süfyan da der ki: İşte bu bize göre üzerinde icma'a varılan hususlardandır. Ancak bu zayıf bir görüştür. Bu görüşleriyle ilim ehline muhalefet etmişlerdir. Bu

konuda onlardan önce böyle bir görüş ortaya atan olmamıştır. Ve bu Kur'an'a ve sünnete de aykırıdır. Çünkü bu görüş ile aleyhlerine sabit olmuş bir beyyine ve onlar tarafından yapılmış bir ikrar bulunmaksızın akile-ye bir mal ödeme mükellefiyeti getirilmektedir.

Malik ve Şafii ise şu görüştedir: Maktul eğer bir topluluğun kaldığı mahallede bulunacak olursa onun kanı hederdir. Onun bulunduğu yere evi en yakın olan kişi sorumlu tutulmaz. Çünkü maktul bir başka yerde öldürülüp ondan sonra başkasını bu işe bulaştırmak kastıyla başkalarının kapısı önünde bırakılabilir. Böyle birşey dolayısıyla kimse sorumlu tutulamaz. Kasamenin gereğine dair şart gördükleri sebepler oluşmadıkça, böyle birşey dolayısıyla kimse sorumlu tutulamaz. Ömer b. Abdüzaziz de şöyle demiştir: İşte bu, hakkında kıyamet gününde yüce Allah hükmünü verinceye kadar hüküm vermenin erteleneceği hususlardan bir tanesidir. [\[376\]](#)

Kasame için Levsî Gerekli Görenler:

el-Kasım b. Mes'ade der ki: Nesaî'ye şöyle dedim: Malik, levs ile olmadıkça kasameyi kabul etmiyor. Peki kasame ile ilgili hadisi orada levs sözkonu-su edilmediği halde ne diye Kitabında kaydetmiştir. Nesaî şöyle dedi: Malik onlarla yahudiler arasında bulunan düşmanlığı levs gibi değerlendirmiş ve levsî de ölenin sözlerini de düşmanlık seviyesinde değerlendirmiştir.

İbn Ebi Zeyd der ki: Bunun asıl delili, İsrâîloğulları kıssasında şanı yüce Allah'ın ineğin bir parçasıyla vurulup da maktulü diriltmesi, onun da: Beni filan kişi öldürdü demesi ile düşmanlığın bir levs olarak kabul edilmesidir.

Şafii der ki: Biz -önceden de geçtiği üzere- maktulün söylediği sözü levs olarak görmüyoruz. Yine Şafii der ki: Eğer ensar ile yahudiler arasında olduğu gibi açık bir düşmanlık, iki ayrı topluluk arasında varsa ve öldürülen kişi bu iki kesimin bulunduğu yerden birisinde bulunur, orada da onlardan başka kimse oturmuyor ise o maktul hakkında kasame vacip olur. [\[377\]](#)

Kira ile Oturulan Bir Mahallede Maktul Bir Kimse Bulunursa:

Sahipleri tarafından başkalarına kiraya verilen bir mahallede maktulün bulunması hususunda fukahânın farklı görüşleri vardır. Re'y ashâbı şöyle der:

Maktulün diyeti hıttâ [\[378\]](#) ehline (o mahallenin kurucusu olan asıl sahiplerine)

aittir. Mahallede sakin olan (kiracılar) üzerinde herhangi bir sorumluluk yoktur. Eğer bunlar evlerini sattıktan sonra orada bir maktul bulunursa, o takdirde diyet satın alana düşer, sakinlere birşey ödemek düşmez. Şayet evin asıl sahipleri orada bulunmuyor ve evlerini kiraya vermiş iseler kasame ve diyet hazır bulunmayan ev sahiplerine düşer. Maktulün aralarında bulunduğu sakinlere birşey düşmez.

Ancak aralarından Ya'kub (b. İbrahim, yani Ebû Yusuf) bu görüşten vazgeçerek şöyle der: Kasame ve diyet evlerde sakin olanlara düşer. Bu görüş ' İbn Ebi Leyla'dan da nakledilmiştir. O bu görüşüne Hayber halkının Hayber'de işçi olarak sakin olduklarını, orada çalıştıklarını ve maktulün onlar arasında bulunduğunu belirterek delil gösterir.

es-Sevrî der ki: Biz de şöyle deriz: O (kasame ve diyet) asıl sahiplerine yani o evlerin sahiplerine aittir. Ahmed der ki: Doğru görüş diyette değil de kasame hususunda İbn Ebi Leyla'nın görüşüdür. Şafii de der ki: Bütün bunların hepsi arasında fark yoktur. Ortaya konulacak bir beyyine ile olmadıkça yahut da kasame yapmayı gerektirip de veliler yemin etmedikçe kısas da olmaz, diyet de

olmaz. İbnu'l-Münzir der ki: Bu en sahih görüştür. [\[379\]](#)

Kasamede Yemin Sayısı:

Kasamede elli yeminden daha aşağı yemin edilmez. Çünkü Peygamber (s.a) Huveyyisa ve Muhayyisa ile ilgili hadis-i şerifte: "Sizden elli kişi onlardan bir kişi aleyhine yemin eder" demiştir. Eğer hak sahibi olanlar elli kişi iseler onlardan her birisi bir tek yemin eder. Bundan daha az iseler veya yeminden affedilmesi caiz olmayan kimse yemin etmek istemese sayılarına göre (elli yemin buluncaya kadar) herkes yemini tekrar eder. Kasten öldürmede ise erkek iki kişiden daha aşağısı yemin etmez. Tek bir erkek veya tek bir kadın bu durumda yemin etmez. Maktulün velileri ve velilerin kendilerinden yardım aldığı asabeden olan kimseler (toplam) elli yemin ederler. Bu Malik, Leys, Sevrî, Evzai, Ahmed ve Davud'un görüşüdür.

Mutarrifin Malik'ten yaptığı rivayete göre ise, müdde aleyh ile birlikte kimse yemin etmez. Bizzat kendileri -tek veya daha fazla kişi olmaları halinde olduğu gibi- elli yemin ederler ve böylelikle kendilerini ibra ederler. Bu Şafii'nin de görüşüdür. Şafii der ki: Mirasçıdan başkası yemin etmez. Öldürme, ister kasten olsun ister hata yoluyla olsun farketmez. Bizatihi mülk kendisinin olan ve Allahu Teala'nın mirastan kendisine mülk tesbit ettiği kimse dışındakiler de bir mal

hakkında yemin edip o mala hak kazanamaz. Mirasçılar da mirastaki paylan oranında yemin ederler. Ebu Sevr de bu görüştedir. İbnu'l-Münzir de bu görüşü tercih etmiştir. Sahih olan da budur. Çünkü aleyhinde iddiada bulunulmayan bir kimsenin yemin etmesini gerektiren bir sebebin de ona yöneltmesi sözkonusu değildir. Diğer taraftan bu yeminlerin maksadı davadan ibra olmaktır. Aleyhinde iddiada bulunulmayan bir kimse ise zaten bendir.

İmam Malik, hataen öldürme hakkında da şöyle der: Bu hususta tek bir erkek ve tek bir kadın yemin eder. Onlardan herhangi birisinin veya daha fazla sayıdaki kişinin yaptıkları yemin sayısı elliye tamamlandı mı yemin eden kendi mirastaki payına hak kazanır. Yemin etmeyi kabul etmeyen kimse ise birşey hak etmez. Yemin esnasında hazır bulunmayan kimse daha sonradan gelecek olursa, hazır bulunduğu takdirde mirasına uygun olarak, etmesi gereken yeminleri, geldikten sonra eder. Bu, Malik'ten nakledilen meşhur görüştür. Onun hata yoluyla öldürmede kasame yapılacağı görüşünde olmadığına dair rivayet de vardır.

Kasame ile ilgili mes'elelerin tamamı, bunun fer'î mes'eleleri ve bunlara dair hükümler fıkıh kitaplarıyla mezhepler arası görüş ayrılıklarını ele alan kitaplarda bütünüyle ele alınmıştır. Bu konuda bizim sözünü ettiklerimiz ise yeterlidir.

Başarıya ulaştıran Allah'tır. [\[380\]](#)

Bu Kıssa ve Bizden Öncekilerin Şeriatı:

Burada geçen Bakara kıssası bizden öncekilerin şeriatinin de bizim için şariat olduğunun delilidir. Kelamcılardan birçok taife ve fukahadan bir grup bu görüştedir. el-Kerhî de bunu tercih etmiş, bizim Malikî mezhebine mensup Kadi İbn Bukeyr de bunu açıkça ifade etmiştir. Kadi Ebu Muhammed Abdülveh-hab da şöyle der: Malik'in hüküm çıkarma usulü ve kitaplarında görüldüğü şekliyle delil çıkarma yöntemi de bunu gerektirir. Şafii de buna meyletmiştir. "İşte onlar Allah'ın kendilerine hidâyet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların hidâyetlerine uy" (el-En'am, 6/190) âyet-i kerimesi açıklanırken bu hususa dair etraflı bilgiler -yüce Allah'ın izniyle- oranda verilecektir. [\[381\]](#)

Ölüleri Dirilten Allah:

"İşte Allah ölüleri böyle diriltir." Bu kişiyi ölümünden sonra nasıl dirilttiyse, işte ölen herkesi Allahu Teala böylece diriltecektir. "Ve size âyetlerini" alametlerini ve kudretini "gösterir. Akıl erdiresiniz diye." Akıl edesiniz diye. Buna dair

açıklamalar daha önce (el-Bakara, 2/21'in tefsirinde) geçmişti. Yani O'na isyan etmekten uzak olmanız diye. Akıl, birşeyden alıkonmak anlamındadır. Koruyucu kalelere de "me'âkil (tekili ma'kil)" adı verilir. [\[382\]](#)

74. Bundan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Onlar taş gibi veya taştan daha katı kesildi. Çünkü öyle taşlar vardır ki, ondan ırmaklar kaynar. Yine öyle taşlar vardır ki yarıp ondan su fişkirir. Öylesi de vardır ki, Allah korkusundan yuvarlanır. Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.

Katılaştıran Kalpler:

"Bundan sonra yine kalpleriniz katılaştı." Kasvet; sertlik, katılık kuruluk demektir. Kalplerin Allah'a yönelmekten, Allah'ın âyetlerine boyun eğip itaat etmekten uzak kalması, bundan bir eser taşımaması demektir. Ebu'l-Âli-ye, Katade ve başkaları şöyle demektedir: Kasıt, bütün İsrailoğullarının kalpleridir. İbn Abbas da şöyle demiştir: Kasıt, maktulün mirasçılarının kalpleridir. Çünkü onlar maktul dirilip katilinin kim olduğunu haber verip tekrar ölünce öldürülmüş olduğunu reddettiler ve: Bu, yalan söylediydi, dediler. Onlar bu sözü, o büyük mucizeyi gördükten sonra söylediler. O bakımdan hiçbir vakit kalpleri bu kadar kör olmadığı gibi, bundan sonra da peygamberlerini bu kadar ileri derecede yalanlamış değildiler. Şu kadar var ki, katilin öldürülmesi ile Allah'ın hükmü uygulanmıştır.

Tirmizi, Abdullah b. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulul-lah (s.a) şöyle buyurdu: "Allah'ı zikretmeksizin çok fazla söz söylemeyiniz. Çünkü Allah'ı zikretmeksizin çokça konuşmak kalp için katılıktır. Allah'tan insanlar arasında en uzak olan kişi ise katı kalp (sahibi)dir." [\[383\]](#)

el-Bezzar'ın Afüsreed'inde ise Enes'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulullah (s.a) şöyle buyurdu: "Dört şey vardır ki bedbahtlıktandır. Gözün donması (yaş akıtmaması), kalbin katılaşması, uzun emel ve dünyaya karşı hırs." [\[384\]](#)

Taş Gibi veya Ondan da Katı:

"Onlar taş gibi veya taştan daha katı kesildi." Burada "veya" edatı "ve" anlamındadır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Ve onlardan hiçbir

günahkara veya nanköre itaat etme." (el-İnsan, 76/24); "Mazeret olmak veya tehdid olmak üzere..." (el-Mürselât, 77/6) Şair de şöyle demiştir:

"O halifeliğe nail oldu veya onun için bir kaderdi."

Ve o onun için kaderdi, demektir.

Burada "hatta taştan da katı" anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Ve Biz, onu yüzbin kişiye veya daha fazla kişiye (peygamber) gönderdik." (es-Saffât, 37/147) Burada da anlam "hatta daha fazla kişiye.." demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Kuşluk vaktinin göz kamaştırıcılığında ve onun şeklinde

güneş parçası gibi göründü Veya sen gözümde daha da güzelsin." Burada da: Hatta sen daha da güzelsin, anlamındadır. Burada "veya"nın muhataba karşı ifadeyi müphemleştirmek anlamında olduğu da söylenmiştir. Ebu'l-Esved ed-Düelînin şu beyitleri de işte bu türdendir:

"Muhammed'i seviyorum, pek çok seviyorum

Abbas'ı da, Hamza'yı da veya Ali'yi de

Eğer onları sevmek bir doğruluksa onu bulmuş oluyorum.

Eğer bu bir sapıklıksa hata etmiş olmuyorum."

Ebu'l-Esved onları sevmenin apaçık bir doğruluk olduğunda şüphe etmiyor. Onun kastı anlatıma müphemlik kazandırmaktır. Nitekim Ebu'l-Esved'e bunu söyleyince: Sen şüpheyi düştün denildi, o da: Kesinlikle hayır, dedikten sonra yüce Allah'ın şu buyruğunu delil gösterdi: "Muhakkak biz veya siz, ya bir hidâyet üzereyiz ya da apaçık bir sapıklıkta." (Sebe', 34/24) Daha sonra da şöyle der: Acaba bunu haber veren şüphe mi ediyordu?

Burada bunun muhayyerlik ifade ettiği de söylenmiştir. Yani sizler kalplerinizi ister taşlara benzetiniz, isabet edersiniz, isterse de taşlardan daha katı kabul ediniz, yine isabet edersiniz. Bu da bir kimsenin: el-Hasen'le veya İbn Sî-rin'le oturup kalk ve fıkı, ya da hadisi veya nahvi öğren, demesine benzer.

Bunun kelimenin ifade ettiği mana olan, şüphe anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani ey muhatablar, size göre sizin bakış açınıza göre eğer o kalplerin katılığını görseydiniz şüpheyi düşerdiniz. Bunlar acaba taş gibi mi yoksa taştan da mı katıdır? Bu anlam yüce Allah'ın: "Yüzbin kişiye veya daha fazlasına" (es-Saffât, 37/147) buyruğu hakkında da söylenmiştir.

Bir grup da şöyle der: Şanı yüce Allah, burada aralarında kimisinin kalbinin taş gibi olduğunu kimisinin kalbinin ise taştan da katı olduğunu ifade buyurmuştur. Buna göre onlar iki ayrı kesim idiler.

Yüce Allah'ın veya daha katı" buyruğu, "taş gibi" buyruğunun mahalline atf ile merfû' olarak okunmuştur. Çünkü bu; takdirindedir. Bununla birlikte "daha katı"

anlamındaki kelimenin, "taş" anlamındaki kelimeye atf ile üstün okunması da mümkündür. katılık," kelimesi temyiz olarak nasb edilmiştir. katılık" kelimesini Ebu Hayve şeklinde okumuştur. Anlam aynıdır. [\[385\]](#)

Kimi Taşlardan Su Kaynar, Kimisi Allah'tan Korkar:

"Çünkü öyle taşlar vardır ki, ondan ırmaklar kaynar, yine öyle taşlar vardır ki yarılıp ondan su fışkırır." Fışkırmanın anlamına dair açıklamalar daha önceden [\[386\]](#) geçmiş bulunmaktadır. Yarılır anlamına gelen: kelimesinin aslıdır. Burada t harfi şin harfine idğam edilmiştir. Bu şekilde yarılıp da kendilerinden su fışkıran taşlar ırmak ve nehir olacak kadar büyümeyen pınarlar demektir. Veya ondan su akmasa bile, yarılıp çatlayan taşlardan söz edilmektedir.

İbn Mûsârrif, bu kelimeyi nun ile şeklinde okumuştur. Ayrıca deki yı her iki yerde de şeddeli olarak okumuştur. Ancak bu uygun olmayan bir kıraat şeklidir. Malik b. Dînar ise fışkırır kelimesini şeklinde nun ile ve cim harfini esreli olarak okumuştur.

Katade der ki: Taşlar mazur görülmekte ama Âdemoğlunun bedbahtı mazur görülmemektedir.

Ebû Hatim der ki: kaynar, fışkırır" kelimesinin "ye" harfinin "te" okunması da caizdir. Çünkü "te" ile okuyuş halinde "ırmaklar" anlamındaki kelime müennes kabul edilmiş olur. Bu ise yarılır" kelimesi hakkında sözkonusu olmaz. en-Nehhâs: kabul etmediği bu okuyuş, mana gözö-nünde bulundurulursa caiz görülür. Çünkü bu ifade şüphesiz o taşlar arasından, yarılan taşlar vardır, anlamındadır. şeklindeki kıraat ise daki lafzına göredir.

Şak: Yarık demektir ve asıl itibariyle masdardır. Filanın el ve ayağında yarık (çatlak) vardır, denilir. Bu kelimenin çoğulu (bu anlamıyla): şukûk şeklinde gelir. Şukâk şeklinde gelmez. Çünkü şukâk bineklerde olan bir hastalık olup o da kimi zaman bacağının üst taraflarına kadar yükselebilen ayak bileklerinde meydana gelen çatlaklıklardır. Bu açıklamalar Ya'kub'dan alınmıştır. Şak aynı zamanda sabah anlamındadır. Katade şeklinde her iki yerde de şeddelisinden hafifletilmiş olarak (şeddesiz) okumuştur.

Yüce Allah'ın: fışkırır" buyruğundaki nasb mahallin-dedir. Çünkü muhakkak ki" edatının ismidir. Başındaki "lâm" da te-kid içindir. ondan" buyruğundaki zamirin tekil ve müzekker gelmesi ise lafzı dolayısıyladır. Mana göz önünde bulundurulur diye müennes zamir de caizdir. "Yine öyle taşlar vardır ki, yarılıp ondan su fışkırır" buyruğundaki ondan" kelimesi de aynı durumdadır. Ka-tâde

lafzını her iki yerde de şeddesiz olarak okumuştur.

"Öylesi de vardır ki, Allah korkusundan yuvarlanır." Yani kimi taşlar sizin kalplerinizden daha faydalıdır. Çünkü bunların kimisinden sular çıkar, kimisi de yukarıdan aşağıya doğru yuvarlanır. Mücahid der ki: Bir dağın tepesinden ne kadar taş yuvarlanırsa, bir taştan ne kadar pınar kaynamışsa ve bir taştan ne kadar su çıkmışsa mutlaka hepsi Allah korkusundan olmuştur. Kur'an-ı Kerim bunu ifade etmektedir.

Buna benzer bir ifade İbn Cüreyc'den de nakledilmiştir. Bazı kelamcılar yüce Allah'ın: "Öylesi de vardır ki, Allah korkusundan yuvarlanır" buyruğu hakkında: Bu, bulutlardan düşen dolu demektir. Burada "yuvarlanmak" kelimesi mecazdır da denilmiştir. Şöyle ki kalpler taşların yaratılışından ibret aldığından, ona bakarak kalplerde Allah'ın korkusu harekete geçtiğinden dolayı o taşlara bakan kimsenin alçakgönüllülüğü, burada taşlara izafe edilmiştir. Nitekim Araplar: "Ticaret yapan dişi deve" derler. Yani kendisini göreni satın almak üzere harekete geçiren demektir.

Taberi, bir grubun şöyle dediğini nakletmektedir. Burada haşyet (Allah korkusu) taşlar hakkında istiaredir. Nitekim yüce Allah'ın: "Çökmek isteyen bir duvar" (el-Kehf, 18/77) buyruğunda da duvar hakkında irade tabiri, istiare yoluyla kullanılmıştır. Nitekim Zeyd el-Hayl de şöyle demiştir:

"Zübeyrîn (şehadet) haberi gelince

Medine suru ve Allah'tan korkan dağlar alçalarak boyun eğdi."

İbn Bahr da yüce Allah'ın: "ondan" kelimelerindeki zamirin taşlara değil kalplere ait olduğunu zikretmektedir. Yani kimi kalpler vardır ki Allah korkusundan dolayı boyun eğer.

Derim ki: Bütün bu söylenenler, lafza uygun açıklamalardır. Birincisi ise doğru olan açıklama şeklidir. Çünkü birtakım cansız varlıklara marifet verilerek akleder hale gelmeleri imkansız değildir. Rasulullah (s.a)'ın hutbe okuduğu vakit dayanmış olduğu hurma kütüğünün yanından ayrılınca inlemesine dair rivayet [\[387\]](#) ile Hz. Peygamber'in "Cahiliyye döneminde bana se-lat ü selam

getiren bir taş vardı ve ben onu şu an dahi tanıyorum" [\[388\]](#) buyruğu ile yine Peygamber (s.a)'ın: "Sebîr (Mekke yakınlarında bir dağ) bana aşağı in dedi. Çünkü benim üzerimde seni öldüreceklerinden korkarım. O vakit Allah bana azap eder." şeklindeki sözleri de böyledir. Bunun demesi üzerine Hira dağı da Hz. Peygamber'e: Bana doğru gel ey Allah'ın rasulü diye seslenmiştir, şeklinde rivayet de böyledir. [\[389\]](#) Kitab-ı Kerim'de de şöyle buyurulmuştur: "Biz

emaneti göklerle yere ve dağlara arzettik..." (el-Ahzab, 33/72); "Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, muhakkak ki onu Allah'ın korkusundan başını eğmiş dağılıp parça parça olmuş görürdün." (el-Haşr, 59/21); yani zillet ve itaat ile bu hale geldiğini görürdün. Buna dair genişçe açıklamalar ileride -yüce Allah'ın izniyle- el-İsrâ Sûresi'nde (.44. âyetin tefsirinde) gelecektir. [\[390\]](#)

Allah Gafil Değildir:

"Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir." Yani O, sizin amellerinizin küçük olsun büyük olsun hepsini tesbit eder, sayıp döker. "Kim zerre ağırlığınca bir hayır yaparsa onu görecektir, kim de zerre ağırlığınca bir şer yaparsa onu görecektir." (ez-Zilzal, 99/7-8.)

Bu buyruktan anlamında ism-i mevsûl, kabul edilmedikçe aide ihtiyacı yoktur. O takdirde de ism-i mevsûlün uzunluğu dolayısıyla hazfedilmiş kabul edilir. Yani O yaptıklarınızdan" takdirinde demektir.

İbn Kesir: Yaptığınız anlamına gelen: kelimesini ya ile şeklinde okumuştur. O takdirde hitap Muhammed (s.a)'a yönelik olur. ("Allah onların yaptıklarından gafil değildir" anlamında olur). [\[391\]](#)

75- Artık bunların size inanacaklarını mı umarsınız? Halbuki onlardan bir fırka vardı ki Allah'ın kelâmını dinlerlerdi de onu anladıktan sonra bile bile tahrif ederlerdi.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız.

1- Onların İman Edeceklerini Ummak:

"Artık bunların size inanacaklarını mı umarsınız?" buyruğu böyle bir umudu red ediş anlamını taşıyan (inkârî) bir sorudur. Adeta yahudilerden bu kesimin iman edeceklerinden yana (müminlerin) ümitlerini kesiyor gibidir. Yani eğer bunlar şu anda inkâr edip kâfir olmuşlarsa onların bu konuda uzun bir geçmişleri vardır.

Burada hitap Peygamber (s.a)'ın ashabıdır. Çünkü aralarındaki antlaşmalar ve himaye akidleri dolayısıyla ensar, yahudilerin müslüman olmalarını çokça istiyordu. Hitabın -İbn Abbas'tan nakledildiğine göre- yalnızca Peygamber (s.a)'e yönelik olduğu da söylenmiştir. Yani; "onların seni yalanlamalarına karşılık sen

üzülme!" demekte ve geçmişten beri onların kötülük işleyen kimseler olduklarını bildirmektedir.

(bî) Nasb mahallinde olup "inanmaları hususunda" anlamındadır. Bundan dolayı fiilinden "nûn" harfi hafzedilmiştir.

"Ummak, beklemek" anlamlarına gelen "tama" kelimesi, aynı zamanda askerlere verilen maaş anlamını da ifade eder. "Emir askerlere tama'larının" yani maaşlarının "verilmesini emretti" şeklindeki ifade böyledir. [\[392\]](#)

2- Onlardan Bir Fırka:

"Halbuki onlardan bir fırka vardır ki..."

"Fırka" kökünden tekili olmayan çoğul ismidir. En az çoğul sayısı için çoğulu daha fazlasında ise şeklinde gelir.

"Halbuki onlardan bir fırka vardır ki Allah'ın kelâmını dinlerlerdi." Çoğunluk "Allah'ın kelâmı" anlamına gelen şeklinde okumakla birlikte el-A'meş bunu "kelime"nin çoğulu olmak üzere: Allah'ın kelimelerini..." şeklinde okumuştur. Sibeveyh der ki: Rabîa'dan bazı kimseleri onlardan" kelimesini, mim harfinin esreli oluşuna uyarak, He harfini de esreli okurlar. Sibeveyh; sükûnu bu uyumu (itbâ) önleyecek kadar güçlü bir engel değildir.

Allah'ın kelâmını" buyruğu, "dinlerlerdi" anlamındaki fiilin me--ludur.

Bu "fırka" ile kastedilen Mûsâ (a.s)'ın seçtiği ve Allah'ın kelâmını işittikleri halde O'nun emrine uymayan, kavimlerine verdikleri haberlerde işittikleri sözleri değiştiren yetmiş kişidir. Bu er-Rabî' ve İbn İshak'ın görüşüdür. Ancak bu görüş bir parça zayıftır. Yetmiş kişi Musa'nın işittiği şeyleri işitti diyenler ise hata etmiş ve Hz. Musa'nın faziletini, özel olarak kendisiyle konuşulması üstünlüğünü bir kenara itmiş olurlar.

es-Süddî ve başkaları ise şöyle der: Allah'ın kelâmını işitmeye tahammülleri olmadı. O bakımdan zihinleri kanştı ve Hz. Mûsâ'nın bu kelâmı işitip onun bu işittiklerini kendilerine tekrarlamasını arzuladılar. Bu iş bitip de çıkıp gittiklerinde onlardan bir grup peygamberleri Mûsâ (a.s) vasıtasıyla işittikleri Allah'ın kelâmını kısmen değiştirdiler.

Nitekim yüce Allah bir başka yerde Allah'ın kelimelerini işitmek hususuna şöylece açıklık getirmektedir: "Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver, ta ki Allah'ın kelimelerini dinlesin." (et-Tevbe, 9/6)

el-Kelbî, Ebu Salih'ten o da İbn Abbas'tan naklettiğine göre; Hz. Musa'nın kavmi kendisinden Rabbinin kendilerine sözünü işittirmelerini dilemesi isteğinde

bulunduklarını ve boru sesini andıran bir sesin: "Şüphesiz ben Allah'ım, benden başka hiçbir ilah yoktur, Hayy ve Kayyûmum. Sizi çok üstün bir el ve güçlü bir kol ile Mısır'dan çıkardım" diye işittiklerine dair bir rivayetin bulunduğu söylenecek olursa, cevabımız şu olur:

Böyle bir hadis batıldır, sahih değildir. Bunu İbn Mervan el-Kelbî'den rivayet etmiştir. İkisi de zayıftırlar, bu rivayet delil diye gösterilemez. Konu ile ilgili "kelâm" bütün Âdemoğulları arasında Hz. Musa'ya verilen bir özelliktir. Eğer yüce Allah kendi kelâmını onun da kavmine işittirecek şekilde konuşmuş ise, peki Hz. Musa'nın onlara üstünlüğü nerede kalır? Nitekim sözü hakkın kendisi olan yüce Rabbimiz de şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz Ben seni risaletlerimle ve kelâmımla insanlar arasından seçmiş bulunuyorum." (el-A'raf, 7/144) Bu (Allah'ın kelâmını işitmenin Hz. Musa'ya ait bir özelliği olduğu hususunda) ise gayet açıktır. [\[393\]](#)

3- Hz. Mûsâ, Yüce Allah'ın Kelâmını Nasıl Tanıdı?

Hz. Mûsâ, daha önce yüce Allah'ın hitabını işitmemiş olmakla birlikte Allah'ın kelâmını nasıl tanıdığı hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Kimisi şöyle der: Hz. Mûsâ harf ve seslerden meydana gelmeyen bir kelâm işitti. Ayrıca bunda kesinti ve nefes de yoktu. İşte o vakit Hz. Mûsâ bunun insan kelâmı olmadığını, âlemlerin Rabbinin kelâmı olduğunu bildi.

Başkaları da şöyle demektedir: Hz. Mûsâ, belli bir yönden gelmeyen bir ses işitti. İnsanların sözü ise altı yönden birisinden işitilir. O zaman işittiği bu sesin insan sesi olmadığını bildi.

Bir diğer görüşe göre de, Hz. Musa'nın bütün cesedi kulak kesildi ve bu şekilde bu sözü işitti. Böylelikle bunun Allah'ın kelâmı olduğunu bildi.

Yine bu konuda şöyle denilmiştir: Mucize, onun işittiği şeyin Allah'ın kelâmı olduğunu göstermiştir. Bu da şöyle olmuştur: "Ona asanı yere bırak" denilince o da asasını yere bıraktı; hemen bir yılan oluverdi. İşte bu içinde bulunduğu durumun doğruluğunu gösteren onun bir alâmeti oldu ve ona: "Şüphesiz ki Ben senin Rabbinim" (Tâ-hâ, 20/12) diyenin aziz ve celil olan Allah olduğuna bir delil oldu.

Şöyle de denilmiştir: Hz. Mûsâ içinde ancak gayblan bilenin vakıf olabileceği birşey gizlemişti. Şanı yüce Allah, hitabında içinde gizlediği bu şeyi ona haber verdi. Böylelikle Hz. Mûsâ kendisine hitabedenin aziz ve celil olan Allah olduğunu bildi.

İleride yüce Allah'ın izniyle Rabbimizin: "Sağ taraftaki vadiden bereketli arz parçasında bulunan ağaçtan., diye ona seslenildi" (el-Kasas, 28/30) buyruğunun anlamı açıklanınca buna dair geniş açıklamalar da gelecektir. [\[394\]](#)

4- Allah'ın Kelâmını Değiştirenler:

"Allah'ın kelâmını dinlerlerdi ve onu anladıktan" öğrenip belledikten "sonra bile bile tahrif ederlerdi." Mücahid ve es-Süddî der ki: Bunlar Tevrat'ı değiştirip tahrif eden yahudi bilginleridir ki nevalarına uyarak haramı helal, helali haram kılarlardı.

Bu ifade ile onlar azarlanmaktadırlar. Yani, bu yahudilerin atalarının geçmişte öyle kötü işleri ve inatları olmuştur ki, işte bunlar da aynı yolu izleyip gidiyorlar. Nasıl olur da siz onların iman edeceklerini umabiliyorsunuz?

Bu ifadeler de aynı şekilde hakkı bilip de buna rağmen ona karşı inatla-şan bir kimsenin, doğru yoldan uzak olduğunu göstermektedir. Çünkü böyle bir kişi Allah'ın va'dini ve tehditlerini bildiği halde bu bilgisi onu inadından vazgeçirmemektedir. [\[395\]](#)

76. İman edenlerle karşılaştıklarında "iman ettik" derler; birbirleriyle başbaşa kaldıklarında da: "Allah'ın size açtığını onu ileri sürüp Rabbinizin huzurunda size karşı delil getirsinler diye mi haber veriyorsunuz? Akü erdiremiyor musunuz?" derler.

77. Allah'ın onların gizlediklerini de açıkladıklarını da bildiğini bilmiyorlar mı?

İkiyüzlü Münafıklar:

"İman edenlerle karşılaştıklarında iman ettik derler." Bu buyruk, münafıklar hakkındadır. "Birbirleriyle başbaşa kaldıklarında..." bölümü ise ya-hudiler hakkındadır. Şöyle ki; onlardan bazı kimseler önce İslâm'a girmiş, sonra da münafıklığa başlamışlardı. Arap olan mü'minlere, önceki atalarının ne şekilde azaba uğratıldıklarını anlatırlardı.

Yahudiler bunlara: "Allah'ın size açtıklarını" yani hakkınızda verdiği azap hükmünü "onu ileri sürüp Rabbinizin huzurunda size karşı delil getirsinler"; yani Allah katında biz sizlerden daha üstünüz, desinler "diye mi haber veriyorsunuz? derler." Bu açıklamalar İbn Abbas ve es-Süddî'den nakledilmiştir.

Şöyle de rivayet edilmiştir: Hz. Ali, Hayber günü Kurayzalıların kalelerinden inmelerini isteyince Rasûlullah (s.a)'a sövüldüğünü işitir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in yanına gelip ona: Ey Allah'ın Rasûlü, sen bunlara tebliğde bulunma, dedi ve üstü kapalı ifadelerle olanı anlattı. Hz. Peygamber ona: "Sanırım onların bana sövdüklerini işitmiş olmalısın, onlar beni görürlerse bu işten vazgeçerler" dedi ve Hz. Peygamber onlara doğru kalkıp gitti. Onu gördükleri vakit bu sövmelerinden vazgeçtiler. Hz. Peygamber onlara: "Ey maymun ve domuzların kardeşleri! Sizler ahdi bozdunuz. Allah sizi rezil etmiş ve sizin üzerinize azabını indirmiştir." Bunun üzerine şöyle dediler: Ya Muhammed, sen cahil bir kimse değilsin. Bize karşı cahillik etme. Sana bunları kim anlattı? Bu haber ancak bizden sana ulaşmış olabilir, dediler. Bu anlamda bir rivayet Mücahid'den de nakledilmiştir.

"Birbirleriyle başbaşa kaldıklarında." Başbaşa kalmanın anlamına dair açıklamalar sûrenin baş taraflarında (.14. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

"Açtı" kelimesi hükmetti anlamındadır. Arapçada açmak (feth.) yargı ve hüküm vermek demektir. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu türdendir: "Rabbi-miz bizimle kavmimiz arasında sen hak ile hüküm ver (fethet, aç)! Sen hükmedenlerin (fethedenlerin) en hayırlısı" (el-A'râf, 7/89).

el-Fettâh (açıcı) da Yemenlilerin lehçesinde hakim demektir. O bakımdan: "Benimle senin aranda fettâh (hakim) hüküm versin" derler. Böyle denilmesinin sebebi ise, hakimın zalime karşı mazluma yardımcı olmasıdır. (Çünkü) Feth, aynı zamanda yardım ve zafer demektir. Yüce Allah'ın şu buyrukları da bu anlamdadır: "Önceden kâfirlerin aleyhine feth (zafer) istiyorlardı." (el-Bakara, 2/89); "Eğer siz fetih (zafer) istemekteyseniz işte o fetih (zafer) size gelmişir." (el-Enfal, 8/19)

Fetih, aynı zamanda iki şeyin arasını ayırmak anlamına da gelmektedir.

"Size karşı delil getirsinler diye"; yani sizi ayıplasınlar ve Allah katında biz sizden daha iyiyiz desinler diye "mi haber veriyorsunuz?"

...Size karşı delil getirsinler diye..." buyruğu, diye bilinen edatla nasb edilmiştir. Hazf edilmiş takdiri ile de hazf edildiği kabul edilebilir. Nasb'ın alâmeti ise "mim" harfinin hazf edilmiş olmasıdır.

Yûnus: Araplardan bazıları "key lâ'm'ı" ile meftûh olurlar, der. Ahfeş de: Çünkü feth asıldır, derken; Halef el-Ahmer: "Bu, Anber oğulları şivesidir" der.

Buyruğun anlamının, sizin sözlerinizi size karşı delil getirsinler şeklinde olduğu da söylenmiştir. Onlar size karşı: Siz bu sözün doğruluğuna vakıf olduktan sonra onu inkar ettiniz, kafir oldunuz diyeceklerdir.

Şöyle de denilmiştir: Yahudilerden birisi müslüman arkadaşı ile karşılaşır ona: Muhammed'in dinine sımsıkı yapış. Çünkü o gerçek bir peygamberdir, dermiş.

"Rabbinizin huzurunda" buyruğu ile kastedilenin ahirette olduğu söylenmiştir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Sonra muhakkak sizler Kıyamet gününde Rabbinizin huzurunda muhakeme olunacaksınız." (ez-Zumer, 39/31)

Bu buyruğun anlamının; Rabbinizin zikredilmesi halinde size karşı delil gösterebilir diye mi? şeklinde olduğu da söylenmiştir.

Bir başka görüşe göre "huzurunda" kelimesinin "hakkında" anlamına gelen: anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani; sizin onlara söylediklerinizi onlar Rabbiniz hakkında size karşı delil gösterebilir diye mi? O vakit de size karşı açık bir delil getirilmiş olacağından bu sayede de sizden daha haklı çıkacaklardır, demektir. Bu açıklama şekli el-Hasen'den rivayet edilmiştir.

Hüccet (delil): Mutlak olarak dosdoğru ve tutarlı söz anlamındadır. Me-haccetü't-Tarîk (dosdoğru yol), tabiri de buradan gelmektedir. Bir kişiye karşı delil getirip onu bu hususta mağlub ettiğini ifade etmek üzere de: Filan ile karşılıklı hüccet getirdik ve ben delilimle onu susturdum," denilir. Hadis-i şerifte

de: "Âdem Musa'ya karşı susturucu delil ortaya koydu, [\[396\]](#) denilmektedir.

"Akıl erdiremiyor musunuz?" Bunun yahudi alimlerinin kendilerine tabi olanlara söyledikleri sözler cümlesinden olduğu söylendiği gibi yüce Allah'ın mü'minlere yönelik bir hitabı olduğu da söylenmiştir. Yani durumları bu iken İsrailoğullarının iman etmeyeceklerine dair akıl erdiremiyor musunuz?

Bundan sonra da yüce Allah onları (İsrailoğullarını): "... bilmiyorlar mı?" buyruğu ile azarlamaktadır. Çünkü burada sorunun anlamı azarlamak ve ağır bir şekilde sitem etmektir. Cumhur bilmiyorlar mı" şeklinde yâ harfiyle okumuştur. İbn Muhaysin ise mü'minlere yönelik bir hitap olarak bu kelimeyi "te" harfiyle

(bilmiyor musunuz?) anlamında okumuştur. Âyet-i kerimede sözü geçen "gizledikleri" küfürleri; "açıkladıkları" ise kâfir olduklarını red etmeleridir. [\[397\]](#)

78. Onların içinden kuruntu dışında Kitabı bilmeyen ümmîler de vardır. Onlar ancak zan ediyorlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Kitabı Bilmeyenler:

"Onların içinden" yahudiler arasından, yahudilerle münafıklar arasından da denilmiştir "Kitabı bilmeyen ümmîler" okuma yazma bilmeyen kimseler "vardır."

Ümmî, okuma ve yazma öğrenmemiş, annesinden doğduğu şekilde kalan "ümmî ümmete" mensup olan kimse demektir. Peygamber Efendimizin hadis-i şerifi de

böyledir: "Şüphesiz biz ümmî bir ümmetiz. Yazmayız, hesap etmeyiz..." [\[398\]](#)

Ümmü'l-Kitab'ı tasdik etmedikleri için onlar hakkında "ümmîler" tabiri kullanıldığı da söylenmiştir. Bu açıklama İbn Abbas'tan nakledilmiştir.

Ebû Ubeyde de der ki: Onlara ümmî deniliş sebebi, Kitabın üzerlerine indirilmesidir. Sanki kitabın anasına (ummu'na) nisbet edilmiş gibidirler ve sanki: O ehl-i kitaptan kitabı bilmeyen kimseler de vardır, denilmiş gibidir. İk-rime ve ed-Dahhâk'ın açıklamasına göre bunlar Arapların hristiyanlarıdır.

Bir diğer görüşe göre, bunlar kitap ehlinden bir topluluktur. Bunların kitapları işledikleri birtakım günahlar sebebiyle aralarından kaldırılmış ve sonra da ümmî kalmışlardır. Hz. Ali'den nakledildiğine göre ise bunlar Me-cûsilerdir.

Derim ki: Allahu a'lem birinci görüş daha açık ve doğru bir görüştür. [\[399\]](#)

2- Bilgi ve Kuruntu:

"Kuruntu dışında Kitabı bilmeyen ümmîler de vardır." buyruğunda yer alan dışında" istisna edatı burada "lakin (fakat)" anlamındadır. Buna göre bu istisna munkatı'dır. [\[400\]](#) Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Onların buna dair

zanna uymaktan başka hiçbir bilgileri yoktur." (en-Nisa, 4/157)

en-Nâbiğa da der ki:

"İstisnası bulunmaksızın bir yemin ettim

(Böyle) bir arkadaş hakkında hüsn-ü zandan başka da bilgi(m) yoktur."

Ebû Cafer, Şeybe ve el-A'rec şeklinde iki ya'dan birisini hazfedip şeddesiz okumuşlardır. Ebû Hatim der ki: Bu şekilde gelen her bir kelimenin tekili şeddelidir. Okuyucu şeddeli de okuyabilir şeddesiz de.

"Esâfî (ocak), eġânî (şarkılar), emânî" ve benzeri kelimeler böyledir. Alifeş der ki: Bu, "miftah (anahtar)" kelimesinin çoğulunu "mefâtîh" ve "mefâtiḥ" şeklinde harfî çoğul "yâ"sıdır. en-Nehhâs der ki: İlletli harflerde hazf daha çok yapılır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Geri alır mı selâmı ve giderir mi körlüğü, Ocağın üçü (üç taşı) ve geriye kalmış harabelerden başka?" Emanî (mealde: kuruntu): Okumak anlamına gelen "umniye" kelimesinin çoğuludur. Bunun aslı "umnûye" şeklindedir. Vâv yâ'ya idğam edilmiş ve yâ'dan dolayı nun esreli olmuştur. O bakımdan bu kelime "umniyye" haline gelmiştir. Yüce Allah'ın: "...birşey okumak istediği (temenni ettiği) zaman şeytan onun okumasına (umniyye) birşey atmak istemiş olmasın...." (el-Hac, 22/52) buyruğundaki bu kelimeler de bu anlamdadır. Yani Peygamber okumak ve tilavet etmek istediği vakit şeytan da onun tilavetine birşeyler karıştırmaya kalkışır. Ka'b b. Malik de şöyle demiştir:

"Allah'ın kitabını gecenin başında temenni etti (okudu), Ve sonunda da; takdirin hükmü ile karşılaştı."

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Allah'ın Kitabını gecesinin sonunda temenni etti (okudu) Davud'un Zebur'u ağır ağır temennisi (okuyuşu) gibi."

Emanî, aynı zamanda yalanlar anlamındadır. Hz. Osman'ın şu sözü bu anlamdadır: "İslâm'a girdiğimden bu yana temenni etmedim." Yani yalan söylemedim. Araplardan birisi hadis nakleden İbn De'b'e şöyle demiş: Senin bu anlattığın, rivayet ettiğin birşey midir, yoksa temenni ettiğin, yani uydurduğun birşey midir?

İşte İbn Abbas ve Mücahid âyet-i kerimede geçen "emânî" kelimesini bu anlamda açıklamışlardır.

Yine bu kelime insanın arzulayıp canının çektiği, temenni ettiği şey anlamına da gelir. Katade der ki: "Yani onlar kendilerinin olmayacak şeyleri Allah'tan temenni eder, arzularlar" anlamındadır.

Emânî'nin takdir anlamına geldiği de söylenmiştir. Bunu el-Cevherî söylemiş İbn Bahr nakletmiştir. Örnek olarak da şairin bu beyitini göstermiştir:

"Emin olma akşamı Harem'de geçirsen dahi,

Ta ki takdir edenin takdiriyle karşılaşana kadar." [\[401\]](#)

3- Zan:

"Onlar ancak zan ediyorlar." Yani zandan başka birşey söylemiyorlar. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Kâfirler ancak bir aldanış içerisinde" (el-Mülk, 67/20).

"Zannediyorlar" yalan söylüyor ve yalan konuşuyorlar; çünkü onların okudukları şeylerin doğruluğuna dair bir bilgileri yoktur. Onlar okudukları şeyleri sadece âlimlerini taklid ederek okuyorlar.

Ebû Bekr el-Enbârî der ki: Bize Ahmed b. Yahya en-Nalivî anlattı, dedi ki: Araplar "zan" kelimesini bilgi, şüphe ve yalan anlamında kullanırlar. Devamlı der ki: Eğer bilgiye dair deliller ortada olursa ve bunlar şüphenin delillerinden daha çok ise o vakit bu zan, yakîn olur. Eğer yakîn ile şüphenin delilleri birbirine denk düşerse o takdirde zan, şüphe anlamına gelir. Şayet şüphenin delilleri yakînin delillerinden fazla olursa o takdirde de zan yalan olur. İşte şanı yüce Allah da: "Onlar ancak zan ediyorlar" buyruğunda ancak yalan söylüyorlar, demeyi murad etmiştir. [\[402\]](#)

4- Bizzat Kitaplarını Kendileri Değiştirdiler..

İlim adamlarımız -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- şöyle derler: Yüce Allah yahudi alimlerini kitaplarını değiştirmekle, tahrif etmekle nitelendirmiştir. Sözü hak olan Rabbimiz onlar hakkında: "Elleriyle kitabı yazanların... vay haline!" (el-Bakara, 2/79) diye buyurmuştur. Çünkü aradan bir zaman geçip de ilim adamlarının çevresinde bulunanlar kötüleştince, bunlar hırs ve tamahın etkisiyle dünyaya yönelip insanları bu şekilde kendilerine bağlayacak şeylerin peşine düşüncü şeriatlerinde olmadık birtakım şeyler çıkardılar, şeriatlerini değiştirdiler ve bunları Tevrat'a kattılar, aralarındaki kıt akıllılara: İşte bu Allah kaündandır, dediler. Böylelikle bunları kendilerinden kabul etmelerini sağladılar; bunun sonucunda da başkanlıklarını pekiştirmeye ve bu yolla da dünyanın değersiz menfaatlerini, pisliklerini elde etmeye çalıştılar. Şeriatlerinde uydurdukları şeylerden birisi de şöyle demeleri idi: Ümmîler -ki Araplardır- hakkında bizim (yaptıklarımızdan dolayı) aleyhimize bir yol yoktur. Yani bizim mallarından aldığımız şeyler bize helaldir. Yine uydurdukları şeylerden birisi de: Hiçbir günahın bize zararı olmaz. Çünkü biz Allah'ın sevdiği kimseleriz ve onun çocuklarıyız, demeleridir. Yüce Allah ise bundan münezzehtir. Halbuki Tevrat'ta:

"Ey benim alimlerim, ey rasûllerimin çocukları" diye buyurmuştur. Onlar ise bunu değiştirdiler, bunun yerine: "Ey benim sevdiklerim ve ey benim çocuklarım" diye yazdılar. Şanı yüce Allah da onları yalanlamak üzere şu buyruklarını indirdi: "Yahudi ve hristiyanlar dediler ki: Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz. De ki: Öyle ise günahlarınız yüzünden niçin sizi azaplandırıyor?" (el-Mâide, 5/18) Onlar, Allah bize asla azab etmeyecektir. Etse dahi buzağıya taptığımız günler kadar olan kırk gün süreyle azap edecektir, dediler. Buna karşılık yüce Allah şu buyruğunu indirdi: "Onlar bir de: Sayılı günler dışında bize cehennem ateşi kesinlikle dokunmaz, dediler. De ki: Allah'tan bir ahid mi aldınız?" (el-Bakara, 2/80) İbn Miksem der ki: Burdaki "ahid" tevhid anlamındadır. Bunun delili ise yüce Allah'ın şu buyruğudur. "Rahman'ın nezdinde ahid alanın dışında kimse şefaât imkanına sahip olamayacaktır." (Meryem, 19/87) Yani, lâ ilahe illallah ahdi dışında... demektir. "... Allah ahidinden asla dönmez. Yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz birşey mi söylüyorsunuz?" (el-Bakara, 2/80) Daha sonra yüce Allah, onları yalanyarak şöyle buyurmaktadır: "Hayır, kim bir kötülük işler ve günahı onun dört bir yanını kuşatırsa, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalıcıdırlar. İman edip salih amel işleyenler ise onlar da cennetliklerdir. Orada ebedî kalıcıdırlar." (el-Bakara, 2/81-82) Böylelikle yüce Allah, cehennem ve cennette ebedî kalışın onların söylediklerine bağlı değil, küfür ve imana göre olduğunu beyan etmektedir. [\[403\]](#)

79- Veyl olsun elleriyle kitabı yazıp sonra az bir paha ile satabilmek için: "Bu, Allah katındandır" diyenlere! Veyl olsun elleriyle yazdıklarından dolayı onlara, veyl olsun kazandıkları yüzünden onlara!

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- "Veyl..."

Veyl'in mahiyeti hakkında farklı görüşler vardır. Osman b. Affan, Peygamber (s.a)'dan bunun ateşten bir dağ olduğunu rivayet etmiştir. Ebu Said el-Hudrî de veyFin iki dağ arasında cehennemdeki bir vadi olduğunu rivayet etmektedir. [\[404\]](#)

Burada yuvarlanan kişi kırk yıl süreyle aşağıya doğru yuvarlanır, durur. Süfyan ile Ata b. Yesâr'ın rivayetine göre de bu âyet-i kerimede geçen veyl, cehennem ortasında akan, cehennemliklerin irinlerinden oluşan bir vadi(de-ki

ırmak)dir. Cehennemde bir havuz olduğu da söylenmiştir. ez-Zehravî ise başkalarından cehennem kapılarından bir kapı olduğunu nakletmektedir. İbn Abbas'tan nakledildiğine göre ise veyl azabın zorluğu ve sıkıntısı demektir. el-Halil de, veyl ileri derecedeki kötülüktür, demiştir.

el-Asmaî ise "veyl" muhatabın fecaatli bir durum ile karşı karşıya olduğunu "veyh" ise şefkat ve merhamet duymayı ifade eder. Sibeveyh ise: Veyl helak olacağı bir işe düşen hakkında "veyh" ise helak olmaya yaklaşmış bir kimseyi azarlamak için kullanılır, der. İbn Arefe de "veyl" hüzn demektir, der.

Kişi "veyl" diye feryat ettiği zaman "teveyyele er-raculu" denilir. Ve bu ifade üzüntü ve hoşlanılmayan şey karşılığında söylenir. Yüce Allah'ın: "Veyl olsun elleriyle kitabı yazıp..." buyruğu işte bu türdendir.

Veyl'in asıl anlamının helak olduğu da söylenmiştir. Helak olacak bir işin içine düşen herkes "veyl" diye feryat eder. Yüce Allah'ın: "Eyvah bize! yâ-veyletenâ! bu kitaba ne olmuş.." (el-Kehf, 18/49) buyruğu da bu anlamdadır. Çoğulu da "veylât" şeklinde gelir. Şair der ki:

"Akşamı ederse veylolsun ona ve Umm Haşim yok olsun." Yine şair şöyle demiştir:

"Veylât (veyller) olsun sana, sen büyük bir müsibetimsin, dedi."

Âyet-i kerimede "veyl" kelimesi mübtedâ olarak ref edilmiştir. Nekire olmakla birlikte mübtedâ olması caiz olan (bed)dua anlamını taşıdığından dolaydır. Ahfeş der ki: Hafzedilmiş bir fiil takdir ederek nasb ile okunması da caizdir. Yani yüce Allah veyli (musibeti) onlardan ayırmaz anlamında bir fiil takdir edilir.

el-Ferrâ der ki: Veyl'in aslı "vey" yani hüzn demektir. Nitekim "vey lifü-lan" yani filan için keder olsun, denilir. Araplar bu şekilde "vey"i lam'a bitiştirip lam'ı bu kelimenin aslından kabul ettiler ve böylelikle buna cümle içerisinde uygun şekilde i'rab verdiler. En güzel şekli lam'ın bu şekilde "vey"e ulanması halinde bu kelimenin ötreli gelmesidir. Çünkü bu ifade o şeyin meydana gelmesini gerektirir. Belirttiğimiz gibi (bed) dua anlamında da nasbe-dilmesi de mümkündür.

el-Halil der ki: Veyl kalıbında "veyh, (hâ ile) veys, veyh, veyk, veyl ve veyd kelimelerinden başkası Araplardan işitilmiş değildir. Hepsinin de anlamları birbirlerine yakındır.

Kimisi bu kelimeler arasında fark gözetmiştir. Bunlar Arapların fiil türetmediği masdarlardır. el-Cermî der ki: Masdarlar gibi nasbedilen kelimelerden birisi de veylehû, avlehû, veyhehû, veyseliû kelimeleridir. Bunlara ayrıca "lam" harfi eklenecek olursa bu sefer ref edilirler ve "veylun lehû, veyhun lehû" denilir.

[405]

2- İlk Yazı Yazan:

"Veyl olsun kitabı yazıp sonra.. " Yazma'nın (kitabet) ne olduğu bilinmektedir. Kalem ile ilk yazı yazan İdris (a.s)'dır. Bu husus Ebû Zer yoluyla gelen hadis-i şerifte kaydedilmiştir. Bu hadisi de el-Âcurrî ve başkaları rivayet etmiştir. Hz. Adem'e yazı yazmanın öğretildiği ve miras yoluyla çocuklarının da bunu öğrendiği de söylenmiştir. [406]

3- Elleriyle Kitabı Yazanlar...

"Elleriyle" ifadesi bir te'kidir. Çünkü yazma'nın elden başka birşeyle olmayacağı bilinen bir husustur. O bakımdan bu tabir yüce Allah'ın şu buyruklarını andırmaktadır: "İki kanadıyla uçan bütün kuşlar..." (el-En'am, 6/38); "Onlar ağızlarıyla.... söylüyorlar." (Âl-i İmrân, 3/167)

"Elleriyle" buyruğunun onların suçlarını beyan ve bu işi açıktan yaptıklarını ifade etmek için olduğu da söylenmiştir. Çünkü bir fiili bizzat işleyen bir kimsenin günahı, bizzat işlemeyene göre -onu uygun görse bile- daha ağırdır. İbnü's-Serrâc da: "Elleriyle" tabiri bizzat elleriyle yazmak hakkında hakikat olmasa dahi, onlara herhangi birşey nazil olmaksızın kendiliklerinden bu işi yaptıklarından bir kinayedir, demektedir. [407]

4- Şeriate Bir Şey Eklemek ve Ondan Birşey Eksiltmek:

Bu âyet-i kerime ile bundan önceki âyet-i kerime şeriate değişiklik yapmak, değiştirmek ve ona birşey eklemekten sakındırılmaktadır. Kim değiştirir, değişiklik yapar veya Allah'ın dininde o dinden olmayan ve onda caiz olmayan birşeyi bid'at olarak uydurursa o kişi bu ağır tehdidin ve acıklı azabın kapsamına girer. Rasûlullah (s.a) da sonraki dönemlerde bu yönde olacakları bildiğinden dolayı ümmetini bu işten sakındırarak şöyle buyurmuş: -"Şunu biliniz ki sizden önceki Kitap ehli yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Bu ümmet ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Hepsi cehennemdedir. Bir tanesi ondan müstesnadır." [408]

Bu hadis ileride de gelecektir. Bu buyruğuyla Hz. Peygamber dinde Allah'ın Kitabına ya da kendisinin sünnetine ya da ashabının sünnetine aykırı,

kendiliklerinden birşeyler ihdas edip bunlar vasıtasıyla insanları saptırmalarına karşı insanları sakındırmış ve uyandırmıştır. Onun sakındırıp uyardığı husus ise gerçekleşmiş ve yayılmıştır. Çoğalmış ve herkes tarafından işitilir hale gelmiştir. [\[409\]](#)
İnnâ Hilali ve innâ ileyhi râciûn: (biz Allah'a aidiz ve ona döneceğiz).

5- Kitabı Değiştirmenin Sebebi:

"Az bir paha ile satabilmek için" buyruğu ile yüce Allah, onların aldıkları şeyi "az" olmakla nitelendirmektedir. Bunun sebebi ya aldıkları şeyin fani olup yok olması, sebatının bulunmaması ya da haram olması dolayısıyla-dır. Çünkü haramda bereket yoktur ve Allah katında o bereketlenmez.

İbn İshak ve el-Kelbî şöyle demişlerdir: Rasûlullah (s.a)'ın, onların kitaplarındaki niteliği, "orta boylu ve buğday tenli" şeklinde iken onlar bunu "koyu esmer ve oldukça uzun boylu" diye değiştirmişler ve arkadaşları ile kendilerine uyanlara: "Şu âhir zamanda gönderilen peygamberlerin niteliklerine bakınız, bu kişide bu nitelikler bulunmuyor" dediler.

Yahudi haham ve ilim adamlarının başkanlıkları, kazançları vardı. Hz. Peygamberin niteliklerini olduğu gibi açıkladıkları takdirde bu yollarla yedikleri malların ve başkanlıklarının ellerinden gideceğinden korktular. İşte bundan dolayı değişiklikler yaptılar.

"Veyl olsun elleriyle yazdıklarından dolayı onlara, veyl olsun kazandıkları yüzünden onlara!" Yedikleri şeylerden dolayı onlara veyl olsun, anlamındadır, denildiği gibi, günahlardan, masiyetlerden dolayı onlara veyl olsun anlamındadır da denilmiştir. İşledikleri filiin ne kadar kötü ve çirkin olduğunu ifade etmek üzere de "veyl" tabiri tekrarlanmıştır. [\[410\]](#)

80. Onlar bir de: "Sayılı günler dışında bize kat'iyen cehennem ateşi dokunmaz" dediler. De ki: "Allah'tan bir ahid mi aldınız? Allah asla ahdinden dönmez. Yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz birşeyi mi söylüyorsunuz?"

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Nüzul Sebebi:

"Onlar" yani yahudiler "bir de: Sayılı gönler dışında bize katiyyen cehennem ateşi dokunmaz, dediler." Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebiyle ilgili farklı

görüşler vardır. Peygamber (s.a) yahudilere: "Cehennem ehli kimlerdir?" diye sormuş, onlar da: Biziz, fakat bizim arkamızdan da bizim yerimize siz geçeceksiniz, dediler. Hz. Peygamber onlara: "Yalan söylüyorsunuz, siz de

biliyorsunuz ki biz oraya sizden sonra sizin yerinize gelmeyeceğiz."^[411] Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Bu açıklama İbn Zeyd'e aittir.

İkrime ise İbn Abbas'tan rivayetle der ki: Rasûlullah (s.a) Medine'ye geldiğinde yahudiler şöyle diyordu: Bu dünya(nın ömrü) yedi bin yıl olacaktır. İnsanlar cehennemde dünya günlerinden her bir sene mukabilinde ahiret günlerinden cehennemde bir tek gün azap göreceklerdir. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi. Bu Mücahid'in de görüşüdür.

Bir başka kesim ise şöyle demiştir: Yahudiler dediler ki: Tevrat'ta belirtildiğine göre cehennem kırk yıllık bir mesafe (boyunda)dır. Ve kendileri de her günde bir yıllık mesafeyi katedecekler, nihayet orayı tamamlayacaklar, Cehennem de yok olup gidecektir. Bunu da ed-Dahhâk İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre yahudiler Tevrat'ta şunun yazılı olduğunu iddia etmişler: "Cehennem'in iki ucu arasında Zakkum ağacına ulaşınca kadar kırk yıllık bir uzaklık vardır." Yine yahudiler şöyle demişlerdir: Bizler Zakkum ağacına ulaşınca kadar azap göreceğiz. Ondan sonra da cehennem yok olup gidecektir.

Yine İbn Abbas'tan ve Katade'den rivayet edildiğine göre şöyle demişlerdir: Yahudiler şöyle dediler: Allah, kendilerini buzağıya taptıkları gün sayısı olan kırk gün cehenneme sokacaklarına dair yemin etmiştir. Ancak -önceden de geçtiği üzere- Allah onların bu iddialarını yalanlamıştır.^[412]

2- "Sayılı Günler" ve Ay Hali Süresi:

Bu âyet-i kerimede Ebû Hanife ve arkadaşlarının görüşleri reddedilmektedir. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in: "Ay hali olduğun günlerde (eyyam) namazı

bırak"^[413] hadisini, ay hali süresinin kendisine ay hali günleri denilebilecek kadar olması gerektiğine dair delil göstermişlerdir. Bunun asgarî süresi ise üç, azamî süresi ise ondur. Bunu şöyle açıklarlar: Çünkü üç günden daha aşağısı hakkında bir gün ve iki gün denilir. On günden fazlası için ise on bir gün denilir. "Günler" denilmez. Aksine üçten ona kadar günler için (eyyam) tabiri kullanılır. Yüce Allah da Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

"Hac günlerinde üç gün (eyyam) oruç tutunuz." (el-Bakara, 2/196); "Evlerinizde

üç gün (eyyam) daha yaşayın." (Hud, 11/65); "O, rüzgârı onlara yedi gece ve sekiz gün (eyyam) musallat kıldı." (el-Hâkka, 69/7)

Ancak bu görüşün sahiplerine şöyle denilir: Yüce Allah ise bütün ayı kapsamak üzere oruç hakkında: "Sayılı günler (eyyam)" (el-Bakara, 2/184) diye buyurduğu gibi, "Sayılı günlerden (eyyam) başka bize ateş asla dokunmaz" (Âl-i İmrân, 3/54) diye buyurmaktadır. Burada kastedilen "sayılı günler" buzağıya taptıkları kırk günlük süredir. Yine "eyyam (günler)" arızî herhangi bir şeye izafe edildiği takdirde bununla sayının sınırlandırılması kastedilmez. Bunun yerine: Yürüdüğün, yolculuk yaptığın ve ikamet ettiğin günler, denilir. İsterse bu otuz, ister yirmi isterse de dilediğin kadar sayı ile ifade edilsin farketmez. Bununla (Ebu Hanife) belki de ay hali olan kadın için mutad olan adet süresini kastetmiş olabilir. Bu adet süresi ise altı veya yedi gündür. Buna göre onun görüşünü bu şekilde anlamaya çalışmak daha uygundur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[414\]](#)

3- Allah Katından Alınmış Sözler mi Var?

"De ki: Allah'tan bir ahid mi aldınız?" "Almak" ile ilgili açıklamalar daha önceden [\[415\]](#) geçmiş bulunmaktadır. Yani sizler bundan önce salih bir amel işleyip iman edip itaat ettiniz de bu sebep dolayısıyla cehennemden çıkartılmanız mı gerekmektedir? Yoksa siz böyle şeyi onun size göndermiş olduğu vahyinden mi öğrenmiş bulunuyorsunuz? Şunu bilin ki "Allah asla ahdinden dönmez. Yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz birşeyi mi söylüyorsunuz?" Bu buyruk ta onlar için bir azar ve ağır bir sitemdir. [\[416\]](#)

81. Hayır, kim bir kötülük kazanır ve günahı onu kuşatırsa, onlar cehennemliktirler. Orada ebedî kalıcıdırlar.

82. İman edip salih amel işleyenler ise onlar cennetliktirler. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Durum Onların Dedikleri Gibi Değildir:

Yüce Allah'ın "hayır" buyruğu, durum sizin sözünü ettiğiniz gibi değildir, anlamındadır. Sibeveyh der ki: -cümlelerin yapısına göre- evet, hayır; evet kelimeleri," iki isim değildir. Bunlar birer harftirler. Bu ifade onların "ateş asla bize dokunmayacaktır" şeklindeki kanaatlerini reddetmektedir.

Kûfeliler de der ki: Bu kelimenin aslı, birinci sözü reddetmek kasdıyla kullanılan kelimesidir. Üzerinde güzel bir şekilde durak yapmak için sonuna "yâ" harfi ilave edilmiş ve bu harfe de olumluluk ve evetlemek anlamı da verilmiştir. Buna göre: aksine, hayır" kelimesi olumsuzun reddini ifade eder. Buna eklenen "ya" harfi de daha sonraki olumluluğu gösterir. Ve derler ki: Bir kişi: Bir dinar almadın mı? diyecek olsa sen de Evet" diyecek olsan, bu, hayır almadım, demek olur. Çünkü sen nefyi ve ondan sonrakini gerçekleştiren olarak dile getirmiş oluyorsun. Eğer bunun yerine diyecek olursan o takdirde: Aldım, anlamına gelir. el-Ferrâ da der ki: Kişi arkadaşına: Senin benden alacak birşeyin yoktur, dese öbürü de: evet, diyecek olsa bu onun söylediğini doğrulamaktır. Çünkü onda alacak birşeyinin olmadığını ifade eder. Bunun yerine diyecek olsa, bu sefer onun sözünü reddetmiş olur ve bunun anlamı, hayır sende alacağım vardır, demek olur. Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyurulmuştur: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar da "Evet (Rab-bimizsin) demişlerdi." (el-A'raf, 7/172) Eğer bunun yerine Evet (değilsin), demiş olsalardı, kâfir olurlardı. [\[417\]](#)

2- Seyyie:

"Bir kötülük" buyruğu burada şirk anlamındadır. İbn Cüreyc der ki: Ben Atâ'ya: "Kim bir kötülük kazanır" ne demektir? diye sordum, o: Şirk demektir, dedi ve şu âyet-i kerimeyi okudu: "Kim de bir kötülük (seyyie) ile gelirse yüzleri üzere ateşe dökülürler." (en-Neml, 27/90)

el-Hasen ve Katade de böyle demişlerdir. el-Hasen ve Katade derler ki: Hatîe (günah) ise büyük günah demektir. [\[418\]](#)

3- Kötülükleriyle Kuşatılanlar:

"Hayır, kim bir kötülük kazanır ve günahı onu kuşatırsa" buyruğu iki şarta bağlı kılınan bir şeyin, onların asgarisi ile tamamlanamayacağını göstermektedir. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bunu andırmaktadır: "Muhakkak Rabbimiz Allah'tır,

deyip de sonradan dosdoğru olanlar.. "(Fussilet, 41/30)

Peygamber (s.a)'ın Sakifli Süfyan b. Abdullah'a söylediği söz de bu kabildendir. Süfyan Hz. Peygamber'e: Ey Allah'ın Rasûlü, İslâm'a dair bana öyle bir söz söyle ki ona dair senden sonra hiç kimseye birşey sormayayım. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'a iman ettim de sonra da dosdoğru ol."

Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[419\]](#) Bu hususa dair açıklamalar ve ilim adamlarının bu konu hakkındaki görüşleri, daha önce Hz. Âdem ile Hz. Havva'ya: "Yalnız bu ağaca yaklaşmayınız, yoksa ikiniz de zulmedenlerden olursunuz" (el-Bakara, 2/35) buyruğu açıklanırken kaydedilmiştir.

Nâfi', çoğul olarak: Günahları" şeklinde okuduğu halde diğerleri tekil olarak okumuşlardır. Ancak bunun anlamı çokluktur. Allah'ın şu buyruğunda ni'met kelimesinin tekil olarak gelmesine benzemektedir: "Eğer Allah'ın nimetini saymak isterseniz sayamazsınız." (İbrahim, 14/34) [\[420\]](#)

83- Hani İsrailoğullarından: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin, anneye, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik yapın ve insanlara güzel söz söyleyin. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin" diye söz almıştık. Sonra sizden azınız müstesna yüzçevir-diniz, hâlâ da yüzçevirmektesiniz.

Buyruğuna dair açıklamalarımızı on başlık altında sunacağız:

1- İsrailoğullarından Alınan Bir Başka Söz

"Hani İsrailoğullarından... diye söz almıştık" buyruğuna dair daha önceden (27. ve 40. âyetlerde) açıklamalarda bulunmuştuk. Burada sözü geçen "alınan söz" hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Mekkî, bunun Hz. Âdem'in sulbünden zerrelere gibi çıkartıldıkları vakit onlardan alınan söz olduğu görüşündedir. Bir başka görüşe göre ise bu, onlar hayatta oldukları sırada akılları başlarında iken peygamberleri aracılığıyla onlardan söz alınmasıdır, demiştir. Bu da yüce Allah'ın burada sözü geçen "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin..." buyruğu ile dile getirilmiştir. Allah'a ibadet etmek ise O'nu tevhid etmek, rasûllerini tasdik etmek, kitaplarında indirdikleri gereğince amel etmek demektir. [\[421\]](#)

2- Allah'tan Başkasına İbadet Etmeyin

"Allah'tan başkasına ibadet etmeyin" buyruğu ile ilgili olarak Sîbeveyh bunun bir yemine taalluk ettiğini söylemektedir. Ona göre: Biz "Allah adına yemin olsun ki, Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz" diye onlardan yemin almıştık, anlamındadır. el-Müberred, el-Kisaî ve el-Ferra, bunun uygun olabileceğini söylemişlerdir. Ubey ve İbn Mes'ûd bunu -sondan nûn harfini düşürerek- nehy olmak üzere: şeklinde okumuşlardır. İşte bundan dolayı ondan sonra gelen fillere: söyleyin, kılın, verin" şeklinde gelmişlerdir.

Burada "ibadet etmeyin" buyruğunun hal ifade ettiği de söylenmiştir. Yani biz onlardan mîsaklarını muvahhidler olarak veya inad etmeyenler olarak... almıştık, anlamına gelir. Bu görüşü de yine Kutrub ve el-Müberred ileri sürmüştür. Ancak böyle bir açıklama şeklindeki kıraate değil de İbn Kesîr, Hamza ve Kisaî'nin okuduğu Allah'tan başkasına ibadet etmesinler... diye" şeklindeki okuyuşa uygun bir açıklamadır. el-Ferra, ez-Zec-câc ve bir topluluk da şöyle demiştir: Anlamı şöyledir: Biz onlardan Allah'tan başkasına ibadet etmemek, anne ve babaya iyilik yapmak ve kanları dökmek üzere söz almıştık, anlamını ifade eder. Daha sonra -fiile mastar anlamı veren ile "be" harfi hazf edildiğinden fiil merfû' gelmiştir. Yüce Allah'ın: Bana Allah'tan başkasına... mı emredersiniz?" (ez-Zümer, 39/64) buyruğunda olduğu gibi

el-Müberred: Bu bir yanlışlıktır, der. Çünkü Arap dilinde takdir edilen her bir söz de açıkça söylenmiş gibi amel eder. Mesela: Katettiğim (nice) belde" derken nice" lafzı takdir edilerek amel eder.

Derim ki: Bu, bir yanlışlık değildir. İki görüş de doğrudur. Sibeveyh'in naklettiği şu beyit bu iki görüşe de uygun bir kanıttır:

"Ey savaşta hazır bulunmaktan ve zevkli şeylere tanık olmaktan azarlayarak beni alıkoymak isteyen kişi! Sen beni ebediyyen yaşatabilir misin?"

Burada "hazır bulunmak" anlamındaki fiil, edatının takdir edildiği görüşüne göre nasb ile, hazf edildiği görüşüne göre de ref ile okunur. [\[422\]](#)

3- Anne Babaya İyilik

"Anne babaya... iyilik yapın"; yani, onlara anne babaya iyilik yapın, diye emrettik.

Yüce Allah bu âyet-i kerimede anne baba hakkını tevhid ile birlikte söz-konusu etmiştir. Çünkü ilk varlık Allah tarafındandır, ikinci varoluş olan eğitim ve terbiye ise anne-baba aracılığıyla. Bundan dolayı yüce Allah onlara karşı şükredici bir halde olmayı, kendisine şükretmek ile birlikte sözko-nusu etmiş ve:

"Bana ve ana babana şükret diye (insana vasiyet ettik)." (Luk-mân, 31/14) diye buyurmaktadır. Anne babaya iyilik (ihsan), onlarla ma'ruf bir şekilde geçinmek, onlara karşı alçakgönüllü olmak, emirlerini yerine getirmek, vefatlarından sonra onların mağfireti için dua etmek, onların sevdikleri kimseleri gözetmek suretiyle olur. Nitekim buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle İsrâ Sûresi'nde (23 ve 24. âyetlerde) etraflı bir şekilde gelecektir. [\[423\]](#)

4- Yakın Akrabalar:

Burada "akrabalar" da "anne baba"ya atfedilmiştir. Yani biz onlara akrabalık bağlarına riâyet etmek suretiyle akrabalarına iyilik yapmalarını da emrettik. Yine buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle Muhammed Sûresi'nde (47/22-24. âyetlerde) yapılacaktır. [\[424\]](#)

5- Yetimler:

"Yetimlere" buyruğu da aynı şekilde atfedilmiştir. "Yetâmâ," yetim kelimesinin çoğuludur. Ademoğulları arasında yetimlik babayı kaybetmekle, hayvanlarda ise annenin kaybedilmesiyle olur. el-Maverdî'nin naklettiğine göre Ademoğulları arasında annenin yitirilmesi halinde de yetimlik sözkonusudur. Ancak bilinen husus birincisidir. Yetim kelimesi asıl itibariyle tek olmak demektir. Mesela, yetim bir küçük çocuk, denildiği zaman babasından ayrı tek başına kalmış çocuk anlaşılır. "Yetim bir beyit" ise kendisinden önce ve sonra şiir bulunmayan bir beyit demektir. "Yetim bir inci" eşsiz bir inci demektir. Bunun aslının geciktirmek anlamında olduğu da söylenmiştir. O bakımdan babasını yitirene "yetim" denilmiştir. Çünkü ona yapılan iyilik, iyi davranış gecikmeli olarak ulaşır.

Fiilin şekilleri (tasrîfî; çekimli): ile şeklin* de gelir. Her iki şekli de el-Ferrâ zikretmiştir. "Allah onu yetim bıraktı" ise: şeklinde söylenir.

Bu buyruk, yetime şefkat duymaya, onu himaye ve koruma altına alıp malını muhafaza etmeye delalet etmektedir. Nitekim ileride buna dair açıklamalar, Nisa Sûresi'nde (4/2. âyette) gelecektir. Rasûlullah (s.a) da: "Ben ve -kendisinin olsun başkasının olsun- yetimi koruyup gözetken kimse ile şu ikisi gibi cennette birlikte olacağız" demiş ve (hadisin senedinde yer alan raviler-den birisi olan) Mâlik, şehadet parmağı ile orta parmağını işaret etmiştir. Bu hadisi Ebû Hureyre rivayet

etmiş, Müslim de bunu Sahihinde kayd etmiştir. [\[425\]](#)
İmam (hadis) hafız(ı) Ebu Muhammed Abdülgani b. Saîd, Ebu Said el-Bas-rî Hasen b.Dinar'dan -ki o el-Hasen b. Vasıl'dır-dan rivayetle dedi ki: Bize el-Esved b. Abdurrahman, Hissân'dan, o Ebu Mûsâ el-Eş'arî'den, o da Peygamber (s.a)'dan rivayetle dedi ki: "Bir yetim bir toplulukla birlikte yemek kablarının üzerine (sofralarına) oturacak olursa şeytan onların kaplarınıayaklaşamaz." [\[426\]](#)

Yine Hüseyin b. Kays'den -ki o Ebu Ali er-Rahabî'dir- o İkrime'den, o İbn Abbas'tan dedi ki: Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: "Müslümanlar arasındaki yetim kimseyi kendi yiyeceğine ve içeceğine -Aziz ve celil olan Allah onu zengin edinceye kadar- ortak ederse; mutlaka onun günahları mağfîret olunur. Mağfîret olunmayacak bir günah işlemesi hali müstesna. Allah her kimin iki kerimesini alır ve sabrederse ecrini Allah'tan umarsa mutlaka günahları mağfîret olunur." Ashab: İki kerimesi dediğiniz nedir? diye sorunca Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "İki gözü. Her kimin de üç kızı yahut üç kızkar-deşi olur, onlara gereken harcamalarda bulunur ve onlara iyilikte bulunursa bunu da onlar ondan ayrılınca (evleninceye) kadar ya da vefat edinceye kadar sürdürürse - mağfîret olunmayacak bir amel işlemesi hali dışında - şüphesiz günahları mağfîret edilir. "

[\[427\]](#)

Hicret eden bedevi araplardan birisi bunun üzerine Hz. Peygamber'e seslenerek: Ey Allah'ın Rasûlü, ya iki tane olursa! diye sorar. Rasûlullah (s.a) da: "İki tane olsa dahi" diye cevap verir. İbn Abbas bu hadisi rivayet ettiği vakit şöyle derdi: Allah'a yemin ederim. Bu, anlamı iyice bilinemeyen ve oldukça şerefli hadislerden birisidir. [\[428\]](#)

6- Parmaklarla Yapılan İşaretlerin Anlamı:

Baş parmağa bitişik olan (şehadet parmağına; söven anlamına): es-sebbâ-be" denilirdi. Cahiliyye döneminde bu parmağın adı buydu. Çünkü onlar bu parmağın işaretiyle sövüyorlardı. Allah, İslâm'ı gönderince onlar bu isimden hoşlanmadılar, o bakımdan o parmağa muşîre (işaret eden) dediler. Çünkü tevhidi söyledikleri sırada bu parmakla Allah'ın tevhidini işaret ediyorlardı. Bu parmağa yine es-sebbâhe (çokça teşbih eden) adı da verilir. Bu şekilde adlandırılması Vâil b. Hucr ile başkaları tarafından rivayet edilen hadiste zikredilmektedir. [\[429\]](#) Şu kadar var ki, dilde bu kelime yine cahiliyye

döneminde bilinen şekliyle kullanılmaya devam etti. Ve bu daha çok kullanılır oldu. [\[430\]](#)

Yine Rasûlullah (s.a)'ın parmakları hakkında gelen rivayetlerde onun işaret parmağının orta parmağından daha uzun olduğu, orta parmağının işaret parmağından daha kısa olduğu, yüzük parmağının da orta parmağından daha kısa

olduğu belirtilmektedir. [\[431\]](#) Yezid b. Harun'un şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bize Abdullah b. Miksem et-Taifî haber verdi, dedi ki: Bana halam Miksem kızı Sare anlattı. O Kerdem kızı Meymûne'nin şöyle dediğini dinlemiş: Rasûlullah (s.a)'ın yaptığı Veda Haccında ben de vardım. Rasûlullah (s.a)'ı devesi üzerinde gördüm. Babam ona bazı hususlara dair sorular sormuştu. Küçük bir kız iken onun baş parmağa bitişik olan (işaret) parmağının uzunluğundan hayrete düştüğümü biliyorum. [\[432\]](#)

Hz.Peygamber'in: "Ben ve o cennette şu ikisi gibi birlikte olacağız" diye buyurması ile bir başka hadis-i şerifte: "Ben, Ebû Bekir ve Ömer kıyamet gününde şöylece hasredileceğiz" buyurup üç parmağını işaret etmesi ile [\[433\]](#) o, diğer insanlara karşı bunların işgal edecekleri mevkii ve onlara ihsan edilecek şerefi kastetmek istemiştir. Yani biz bu şekilde şereflenmiş olarak hasredileceğiz. Aynı şekilde yetim himaye edenin de makamı yüksek olacaktır. Rasûlullah (s.a)'ın parmaklarının durumunu bilmeyen bir kimse bu hadis-i şerifi yakınlık makamında birbirlerine yakınlık ve bir arada olmak şeklinde anlamıştır ve yorumlamıştır. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü rasûllerin, peygamberlerin, siddîklerin, şehidlerin ve salihlerin mertebeleri arasında fark vardır, bunların cennetteki makamları da değişik değişiktir. [\[434\]](#)

7- Yoksullar:

"Yoksullara iyilik yapın" buyruğu da aynı şekilde atıftır. Yani biz onlara yoksullara iyilik yapmalarını da emrettik.

(Yoksullar demek olan) mesâkîn: İhtiyacın sakinleştirdiği (hareketsizleş-tirdiği) ve zelil kıldığı kimseler demektir. Bu buyruk sadaka vermeye, muhtaçları görüp gözetmeye, yoksul ve zayıfların durumlarını yakından takib etmeye teşvik anlamını da içermektedir. Müslim'in Ebû Hureyre'den rivayetine göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Dul kadının ve miskinın ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan bir kimse, Allah yolunda cihad eden gibidir. -Zannederim

şöyle de buyurdu:- Ve durmaksızın kıyam eden ile açmaksızın oruç tutan kimse gibidir." [\[435\]](#)

İbnu'l Münzir der ki: Tavus, kız kardeşlerinin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmanın Allah yolunda cihaddan daha faziletli olduğu görüşünde idi. [\[436\]](#)

8- Güzel Söz:

"Ve insanlara güzel söz söyleyin." Bu buyruğun masdar anlamına da geldiğinden dolayı, söyleyeceğiniz söz güzel olsun, anlamında olduğu söylenmiştir. İnsanlara güzelliği bulunan söz söyleyin, takdirinde olduğu da söylenmiştir. O vakit bu bizzat masdar olur, masdar anlamında olmaz. Hamza ve Kisaî ise hâ ve sîn harfini üstün olarak şeklinde okumuştur. el-Ahfeş der ki: Her ikisi de aynı anlama gelir. el-Ahfeş bu kelimenin "hüsnâ" şeklinde okunduğunu nakletmişse de en-Nehhâs: Arapçada bu caiz olmaz. Çünkü böyle bir ifade ancak elif lâ'm'lı olarak (el-hüsnâ) şeklinde olabilir. Bu, Si-beveyh'in görüşüdür. İsa b. Ömer ise "hüsünen" şeklinde okumuştur.

İbn Abbas der ki: Bunun anlamı şudur: Yani Siz insanlara karşı lâ ilahe illallah deyiniz ve onlara bunu söylemelerini emrediniz. İbn Cüreyc de şöyle der: İnsanlara Muhammed (s.a) hakkında doğruyu söyleyiniz. Onun (ki-tabınızdaki) niteliklerini değiştirmeyiniz. Süfyan es-Sevrî de şöyle demektedir: İnsanlara marufu emrediniz, münkerden sakındırınız. Ebu'l-Âliye de der ki: Onlara güzel söz söyleyiniz ve sizin en güzel şekilde bağışlanmanızı istediğiniz gibi siz de onları en güzel şekilde bağışlayınız.

Bütün bunlar güzel ahlakın faziletli davranışlarına bir teşviktir. O bakımdan insanın insanlara yumuşak söz söylemesi, iyiye, kötüye karşı ehl-i sünnet olana da bid'atçı olana da -yağcılık yapmaya kaçmaksızın- güleryüzlü davranması gerekir. Ayrıca bu gibi kimselere karşı da onun bu sözleriyle bid'at-çinin mezhebinden hoşnud olduğunu ifade edecek şekilde konuşmaması da gerekir. Çünkü şanı yüce Allah Hz. Mûsâ ile Hz. Harun'a: "Ona yumuşak bir söz söyleyiniz" (Tâ-hâ, 20/44) diye buyurmuştur. O bakımdan başkasına söz söylemek durumunda olan bir kimse bilsin ki Mûsâ ile Harun'dan daha faziletli değildir. Karşısındaki günahkâr da Firavn'dan daha kötü ve habis değildir. Allah Hz. Mûsâ ile Hz. Harun'a Firavn'a karşı yumuşaklığı emretmiştir.

Talha b. Ömer der "ki: Ben Ata'ya şöyle dedim: Sen yanında değişik, doğru olmayan görüşlere sahip birtakım insanların toplanıp bir araya geldiği bir kimsesin. Ben ise hiddetli bir insanım. Onlara bazen ağır sözler

söyleyebiliyorum. Bana şöyle dedi: Hayır, böyle yapma. Yüce Allah: "İnsanlara güzel söz söyleyiniz" diye buyurmaktadır. Bu âyet-i kerimenin kapsamına yahudiler ve hristiyanlar girmektedir. Ya hanif dinine mensup olan bir kimse nasıl girmez? Diğer taraftan Peygamber (s.a)'dan Hz. Aişe'ye şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Çirkin söz söyleyen bir kadın olma. Çünkü çirkinlik (fuhuş) eğer erkek kılığında bir varlık olsaydı çok kötü bir erkek olurdu." [\[437\]](#)

Denildiğine göre bu âyet-i kerimede "insanlar" ile Muhammed (s.a) kastedilmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Yoksa onlar Allah'ın kendilerine lütfundan vermesi dolayısıyla insanları mı kıskanıyorlar?" (en-Nisâ, 4/54) Burada da sanki: "Peygamber (s.a)'e güzel söz söyleyin" denilmiş gibidir. el-Mehdevî'nin Katade'den naklettiğine göre yüce Allah'ın: "Ve insanlara güzel söz söyleyin" buyruğu cihadı emreden kılıç âyetiyle neshedilmiştir. Ayrıca bunu Ebû Nasr Abdürrahim, İbn Abbas'dan da rivayet etmiştir. İbn Ab-bas der ki: Bu âyet-i kerime ilk dönemlerde nazil olmuş, daha sonra kılıç âyeti bunu neshetmiştir.

İbn Atiyye de der ki: Bu, İslâm ümmetinin, İslâm'ın ilk dönemlerinde benzeri bir buyrukla muhatab alındığının delilidir. İsrailoğullarına dair haberde ve onlara verilen emirde ise herhangi bir nesh söz konusu değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[438\]](#)

9- Namazı Kılın, Zekâtı Verin:

"Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[439\]](#) Burada hitap İsrailoğullarınadır. İbn Atiyye der ki: Onların zekâtının kabulü ise çıkartıp bir yere koydukları ve kabul olunan üzerine ateşin inmesi, olunmayan üzerine ateşin inmemesiyle anlaşılıyordu. Muhammed (s.a)'ın ümmetinin zekâtı gibi değildi.

Derim ki: Ganimetler hususunda bunun sabit olduğu gibi bunun da delil ile belgelenmesi gerekir. İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Onlara emrolunan zekât Allah'a itaat ve ihlâs idi. [\[440\]](#)

10- "Ve Yüzçevirdiniz..."

"Sonra" Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi "sizden azınız müstesna yüzçevirdiniz."

Hitap, Peygamber Muhammed (s.a)'in çağdaşlarıdır. Geçmişlerinin yüz-
çevirmelerinin bunlara nisbet ediliş sebebi de haktan yüzçevirmekte
çağdaşlarının da geçmişleri gibi aynı yolda olduklarından dolayıdır. Nitekim şair:
"Bu benim (gördüğüm) Ehzem'den tanıdığım bir huy ve tabiattır" demiştir.

"Hâlâ da yüz çevirmektesiniz" buyruğu mübtedâ ve haberdır. Âyet-i kerimede
geçen i'rad ve tevellî aynı anlamdadır (yüzçevirmek). Ancak kelime ve lafızlarda
farklılık vardır.

Tevelli'nin beden ile, i'râd'ın kalb ile yüzçevirmek olduğu da söylenmiştir.

el-Mehdevî der ki: "Hâlâ da yüzçevirmektesiniz" buyruğu haldır. Çünkü

teveli'de zaten i'râd'a delâlet vardır. [\[441\]](#)

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/7-8.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/8-9.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/9-10.

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/10-12.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/12.

[6] Ebû Dâvûd, İlim 12; İbn Mâce, Mukaddime 23; Müsned, III, 338.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/12-13.

[7] Hadisleri herhangi bir kaynaktan tesbit edemedik. Kurtubînin bunlar hakkındaki ilmi kanaati birazdan gelecektir.

[8] İbn Mâce, Ticârât 8; Müsned, V, 315.

[9] Buhari, İcâre 16, Tıbb 34; İbn Mâce, Ticârât 8.

[10] Bk. İbn Mâce, Ticârât 8.

[11] Görüldüğü gibi hadis "ruviye diye rivayet edilmekte" tamrid sigası" ile kaydedilmektedir. Bu, hadisin sıhhatinden emin olunmadığını gösterir. Şevkânî, el-Fevâidu'l-Mec-mûa, 276'da mevzu olduğunu bildirmektedir. Ayrıca bk. İbnü'l-Cevzi, el-Mevzûât, I, 220

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/13-16.

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/16.

[13] Dârimi, Mukaddime 56.

[14] Bk. el Kasas, 28/23-26

[15] Tirmizî, Fiten 26; İbn Mâce, Fiten 20; Müsned, III, 5.

[16] Bk. el-Bakara, 2/2. âyet, "takva sahipleri için hidâyettir" buyruğu, 4. başlık.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/16-21.

[18] Aslında bu ibare âyetin sonundadır, ancak meal zaruret dolayısıyla bu bölümle ilgili tefsir de buraya alınmıştır.

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/21-23.

[20] Bk. el Bakam, 2/3. âyet 4. başlık ve sonrası.

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/24.

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/24.

- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/24-25.
- [24] Buhârî, Zekât 32,42,56; Müslim, Zekât 3, 5-7; Ebû Dâvûd, Zekât 2, 5 v.s...
- [25] Buhârî, Zekât 55.
- [26] Bk. el-En'âm, 6/141. âyet, 5. başlık
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/25-26.
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/26.
- [29] Buhârî, Mevâkît 29; Müslim, Mesâcid 161; Ebû Dâvûd, Salât 233; Tirmizî, Cumua 25; İbn Mâce, İkametu's-Salât 91.
- [30] Nesâî, Tatbik 35'te Hakîm'den rivayet etmiş olup; Nesâînin başlığından Kurtubînin işaret ettiği mananın zayıf olduğu anlaşılmaktadır.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/26-27.
- [32] Müslim, Salât 240; Ebû Dâvûd, Salât 122; Müsned, VI, 31, 194.
- [33] Buhârî, Salât 85, 118, 120.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/27.
- [34] Tirmizî, Salât 86.
- [35] Müslim, Salât 233.
- [36] Müslim, Salât 234.
- [37] Müslim, Salât 238; Nesâî, Tatbik 88; Dârimî, Salât 79
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/27-28.
- [38] Ebû Hanîfe'ye göre namaz kılan kişi alın yada burnundan birini yere koymakta muhayerdir. Ancak Ebû Yûsuf ile Muhammed konu ile ilgili hadis dolayısıyla mazeretsiz olarak yalnız alını ya da yalnız burnu secedede yere koymak caiz değildir, demişlerdir. Hanefilerce tercih edilen görüş de budur. Bk. Dr. V. ez-Zuhayli, el-Fıkhu'l- İslamî, I, 660-661.
- [39] Buhârî, Ezan 134; Müslim, Salât 230; Nesâî, Tatbik 44.
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/28-29.
- [41] Buhârî, el-Amel fi's-Salât 8; Müslim, Mesâcid 47, 48, 49; Müsned, III, 426, V, 425, 426.
- [42] Buhârî, el-Amel fi's-Salât 9; Müslim, Mesâcid 191; İbn Mâce, İkametu's-Salât 64; Dârimî, Salât 82.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/29.
- [43] Buhârî, Ezan 122, Eymân 15. Ebu Hureyre'den ve daha kısaca; Müslim, Salât 45. Ebû Hureyre'den ve daha kısaca; Tirmizî, Salât 110 hem Ebû Hureyre'den, hem Rifâa'dan; buna yakın; Nesâî, İftitâh 7 Ebû Hureyre'den; Tatbik 15, Sehv 67; İbn Mâce, İkametu's-Salât 72 Ebû Hureyre'den; Dârakutnî, I, 95-96'daki rivayet burdaki ile aynı.
- [44] Buhârî, Ezan 119; Müsned, V, 384.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/29-31.
- [45] Buhârî, Ezan 30; Müslim, Mesâcid 249-250.
- [46] Buhârî, Ezan 30; Müslim, Mesâcid 245.
- [47] Dârakutnî, I, 420.
- [48] Müslim, Mesâcid 255; Nesâî, İmame 50
- [49] Ebû Dâvûd, Salât 46; İbn Mâce, Mesâcid 17.
- [50] Ebû Dâvûd, Salât 46.
- [51] Müslim, Mesâcid 256; Ebû Dâvûd, Salât 46; Nesâî, İmame 50.
- [52] Muvatta, Salâtu'l-Ceman 5. Hadis Said b. el-Museyyeb'den mürsel olarak rivayet edilmiştir. Bk. İbn Abdî'l-Berr, el-İstizkâr, Kahire 1413/1993, V, 331.
- [53] Buhârî, Husumat 5; Müslim, Mesâcid 251; Ebû Dâvûd, Salât 46.

- [54] Müslim, Mesâcid 257; Ebû Dâvûd Salât 46; Nesâî, İmame 50.
- [55] Müslim, Mesâcid 272; az farkla: Buhârî, Ezan 30.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/31-34.
- [56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/34.
- [57] Ebû Dâvûd, Salât 47; Nesâî, İmame 45 ve yakın bir rivayet: Müsned, V, 145.
- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/34-35.
- [59] Ebû Dâvûd, Salât 56; Nesâî, İmame 56 (yakın ifadelerle); Müsned, II, 19, 41; Dârakut-nl, I, 415-416; ayrıca bk. İbn Abdi'l-Berr, el-tstizkâr, V, 356 v.d. ve et-Temhîd, IV, 244, v.d.
- [60] Müslim, Mesâcid, 238-240; Ebû Dâvûd, Salât 10; Tirmizî, Salât 15; İbn Mâce, İkametu's-Salât 150; Müsned, V, 159.
- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/35.
- [62] Müslim, Mesâcid 290-1; İbn M6.ce, İkametu's-Salât 46; Nesâî, İmame 3, 5; Müsned, IV, 118, 121, V, 282.
- [63] Ebû Dâvûd, Salât 60
- [64] Tirmizî, Salât 60.
- [65] el-Azizi, es-Siracü'l-Münir, I, 129; Hasen olduğunu kaydederek.
- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/3537.
- [67] Buhârî, Meğâzî, 53; Müsned, V, 30, 71.
- [68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/37-38.
- [69] Müslim, Salât 108.
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/38-39.
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/39.
- [72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/39-40.
- [73] Buhârî, Ezan 54.
- [74] Buhârî, Ahkâm 25.
- [75] Buhârî, Ezan 54.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/40-41.
- [77] Buhârî, Meğâzî 82; Tirmizî, Fiten 75; Nesâî, Kudât 8; Müsned, V, 43.
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/41.
- [79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/41.
- [80] Buhârî, Ezan 56.
- [81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/41-42.
- [82] İbn Mâce, İkametu's-Salât 78. Ancak hadisin son cümlesi şu şekildedir: "... otoritesiy-le zorlayıp kılıcından ve kamçısından korkması halî müstesna."
- [83] Dârakutnî, I, 346.
- [84] Dârakutnî, II, 88.
- [85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/42-43.
- [86] Buhârî, Ezan 74; Müslim, Salât 86, 89; Nesâî, İmame 40; Müsned, VI, 194.
- [87] Buhârî, Ezan 53; Müslim Salât 114; Ebû Dâvûd, Salât 75; Tirmizî, Cumua 56; Nesâî, İmame 38; İbn Mâce, İkame 41
- [88] Buhârî, İ'tisâm 20; Müslim, Akdiye 17,18; Ebû Dâvûd, Sünne 5; İbn Mâce, Mukaddime, 2

- [89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/43-45.
- [90] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/45.
- [91] Buhârî, Gusl 17, Ezan 25; Ebû Dâvûd, Tahare 93; İbn Mâce, İkame 137; Müsned, I, 88, 89 (Hz. Ali'den); II, 448, 518 (Ebû Hureyre'den).
- [92] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/45.
- [93] Müslim, Salât 122
- [94] Müslim, Salât 123
- [95] Bk. el-Hicr, 15/24. âyet, 3. başlık.
- [96] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/45-46.
- [97] Muvatta, Salât 52.
- [98] "Şeytanın topuğu" tabiri "iki secde arasında kalçalarını topuklarına koymaktır", diye açıklanmıştır. Abdest alırken topuklarını yıkamayı terk etmek olduğu da söylenmiştir. (İbnu'l-Esir, en-Nihâye, III, 268)
- [99] Müslim, Salât 240; Müsned, VI, 31, 194
- [100] Buhârî, Ezan 145; Ebû Dâvûd, Salât 116.
- [101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/46-47.
- [102] Muvatta, Salât 43; Müslim, Mesâcid 116; Ebû Dâvûd, Salât 180-181; Nesâî, Sehv 33.
- [103] İbn Abdi'l-Berr, el-İstizkâr, IV, 262.
- [104] Ebû Dâvûd, Salât 180-181.
- [105] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/47-48.
- [106] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/48.
- [107] İk'â: Aslında kalçalarını yere koyup ayaklarını dikip ellerini de yere koymaktır. Burada iki secde arasında kalçalarını, topuklarına koyarak oturmak anlamındadır, (İbnu'l-Esir, en-Nihâye, IV, 89)
- [108] Müslim, Mesâcid 32; Ebû Dâvûd, Salât 139, Tirmizi, Mevâkit 94; Müsned, I, 313
- [109] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/48-49.
- [110] Bir rivayetler ve senetleri için bk. İbn Abdi'l-Berr, el-İstizkâr, IV, 297 vd.
- [111] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/49-50.
- [112] Ebû Dâvûd, Salât 179-180; Tirmizî, Salât 101.
- [113] Muuatta, Salât 53.
- [114] Müslim, Salât 60.
- [115] Müslim, Salât 55.
- [116] Teşehhüd ile ilgili çeşitli rivayetler için bk. Dârakutnî, I, 349 vd.
- [117] Âli İmrân, 3/191. âyet, 3- başlık
- [118] Nisa, 4/101 in tefsiri
- [119] Meryem, 19/11 âyet, 1. başlık
- [120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/50-52.
- [121] el-Vâhidî, Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an, Beyrut, 1411/1991, s. 27
- [122] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/52-53.
- [123] Müsned, III, 120, 231, 239.

- [124] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, I, 158'de, senedinin zayıf olduğunu kaydederek.
- [125] Buhârî, Bed'u'l-Halk 10; Müslim, Zühd 51; Müsned, V, 205, 206, 207, 209.
- [126] el-Heyseini, Mecmau'z-Zevâid, I, 185.
- [127] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/53-54.
- [128] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/54-55.
- [129] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/55.
- [130] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/55-56.
- [131] Muvatta, Vukutu's-Salat 25; Müslim, Mesacid 306'da Ebu Hureyre'den
- [132] Muvatta, Vukutu's-Salat 26
- [133] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/56-57.
- [134] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/57.
- [135] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/57-58.
- [136] el-Bakara, 2/164. âyet
- [137] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/58-59.
- [138] Müslim, Sayd 58, 60.
- [139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/59-60.
- [140] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/60.
- [141] Müsned, I, 206, 268.
- [142] Buna yakın iki rivayet için bk. Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, I, 163.
- [143] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/60-61.
- [144] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/61.
- [145] Müslim, Siyam 163, 164.
- [146] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/61-62.
- [147] Buhârî, Tevhid 3, Edeb 71; Müslim, Münafıkûn 49-50.
- [148] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/62.
- [149] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/62-64.
- [150] İbnu'l Esir, en-Nihâye'de: "Ka'be su üzerinde. . ." diye "Kâ'be" lafzını açıkça zikreder. 11,34
- [151] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/64-65.
- [152] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/66-67.
- [153] Bk. 40. âyetin tefsiri.
- [154] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/67.
- [155] Burada nahivcilerin "yevmen" buyruğu ile "fihi" kelimesinin değişik halleri ile ilgili görüş ayrılıklarına dair açıklamaların yer aldığı bir paragraf gerek görülmediğinden tercüme edilmemiştir.
- [156] Buhârî, İydeyn 5, 8, 10, 23, Edâhî 1, 8, 11, 12; Müslim, Edâhî 7-9; Ebû Dâvûd, Edâhî 5; Tirmizî, Edâhî 12...
- [157] Buhârî, Mesâlim 10.
- [158] Müslim, Birr 60; Tirmizî, Kıyâme 2; Müsned, II, 303, 334, 372.
- [159] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/67-69.

- [160] Arapça yayma hazırlayanın ifade ettiğine göre baskıya esas alınan bütün nüshalarda 1 ve 2. başlık zikredilmemiştir.
- [161] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/69.
- [162] Bk. Müslim, İman 48-51.
- [163] Buhârî, Rikaak 18; Müslim, Münafikun 71-73, 75,76,78
- [164] İbn Kesir ve Ebû Amr'ın okuyuşuna göre; "o nefsin şefaati kabul olunmaz" anlamındadır. Diğerlerinin okuyuşuna göre "o nefisten şefaati kabul olunmaz" anlamındadır. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/69-71.
- [165] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/71-72.
- [166] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/72.
- [167] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/73.
- [168] Buhârî, Edeb 14; Müslim, İman, 366; Müsned, IV, 203.
- [169] Buhârî, Enbiyâ 10; Deavât 33; Müslim, Salât 69; Nesât, Sehv 54; İbn Mâce, İkâmetu's-Salât 25; Muvatta, Kasru's-Salât fi's-Sefer 66; Müsned, V, 374, 424.
- [170] Buhârî, Deavât 19, 33; Müslim, Zekât 176; Ebû Dâvûd, Zekât 7; Nesât, Zekât 13; İbn Mâce, Zekât 8; Müsned, IV, 383. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/73-74.
- [171] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/75.
- [172] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/75.
- [173] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/75-76.
- [174] İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, Beyrut, tarihsiz, XIII, 323'de: "mütekebbir" diye geçmektedir.
- [175] Bk. Lisânu'l-Arab, XIII, 323-
- [176] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/76.
- [177] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/76-77.
- [178] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/77.
- [179] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/77-78.
- [180] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/78.
- [181] Bu meselede Arapça bilmek ve anlamaktan kasıt, kölenin efendisinin kendi dili ile verdiği emri - eğer kölenin dili farklı ise - açıkça ve yanlış anlamaya meydan vermeyecek şekilde anlayabilmesidir.
- [182] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/79-80.
- [183] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/80.
- [184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/80-81.
- [185] Kurtubî - merhum - âyetleri tefsir ederken ayrıca başlık kullanmamıştır. Çeşitli fıkhi hükümler ile diğer hususlara dair açıklamaların yer aldığı âyetlerin tefsirinde "1. mesele, 2. mesele..." diye açıklamalarda bulunur. Biz ise tercümemizde bunları rakam ile numaralayıp muhtevasına uygun başlıklar koymayı uygun gördük. Burada olduğu gibi eğer ayrıca rakam yoksa, Kurtubînin bu açıklamalarının, "mesele" diyerek açıklamaya gerek görmediği bölümler olduğu anlaşılmalıdır.
- [186] Buhârî, Cihâd 24, 46, 50, 55...; Müslim, Fedâil 48-50.
- [187] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/81-82.
- [188] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/82-83.
- [189] Bk. Yunus, 10/90. âyetin tefsiri
- [190] Bk. eş-Şuarâ, 26/57 vd. âyetlerin tefsiri.
- [191] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/83-85.

- [192] Müslim, Siyam 128.
- [193] Buhârî, Savm 69.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/85.
- [194] Buhârî, Savm 69; Müslim, Siyam 114-116; Tirmizî, Savm 49.
- [195] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/85-86.
- [196] Müslim, Siyam 132; Ebû Dâvûd, Savm 64; Tirmizî, Savm 50.
- [197] Tirmizî, Savm 50.
- [198] Müslim, Siyam 134; İbn Mâce, Siyam 41.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/86-87.
- [199] Tirmizî, Savm 48. Hadisi Müslim'de tesbit edemediğimiz gibi, M. Fuâd Abdülbâki, hadisin tahriri ile ilgili olarak düştüğü notta: Bu hadisi Kütübi Sitte arasında Tirmizî'den başka tahrir eden olmadığını belirtmektedir.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/87.
- [200] Bk. el-A'raf, 7/139-140. âyetlerin tefsiri
- [201] bk. el-Ahzâb, 33/69. âyetlerin tefsiri
- [202] Bk. el-Mâide, 5/26. âyetin tefsiri
- [203] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/87-89.
- [204] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/89-91.
- [205] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/91.
- [206] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/91-92.
- [207] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/92.
- [208] Bk. el-Bakara, 21/ 187 âyetin 23. başlık
- [209] Bk. Tâ-hâ, 20/88. âyetin tefsiri
- [210] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/92-93.
- [211] Burada "edindiniz" kelimesi ile ilgili sarf ilmi açısından bir paragrafık bir açıklama gerek görülmediğinden tercüme edilmemiştir.
- [212] Bk. el- Bakara, 2/35. âyet, 13. başlık
- [213] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/93.
- [214] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/93-94.
- [215] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/94.
- [216] Bk. el-Bakara, 2/21. âyetin tefsiri
- [217] Ebû Dâvûd, Edeb 11; Tirmizî, Birr 35; Müsned, II, 258
- [218] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/94.
- [219] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/94-95.
- [220] Arapça baskıyı yayına hazırlayanın notuna göre "kaddemet" kelimesi, "kaddedet" diye de rivayet edilmiştir. Tercüme ona göre.
- [221] Bk. el-Bakara, 2/2. âyetin tefsiri.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/95-97.
- [222] İbn Mace, Fiten 20 ve Ebû Davud, Melahim 17, yakın ifadelerle
- [223] 37. âyeti açıklarken.
- [224] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/97-101.

- [225] Bk. el-A'râf, 7/155. âyetin tefsiri.
- [226] Bk. el-En'âm, 6/103. âyet ile; el-A'râf 7/142. âyetin tefsiri Bk. el-En'âm, 6/103. âyet ile; el-A'râf 7/142. âyetin tefsiri.
- [227] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/101-102.
- [228] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/102-103.
- [229] 19. âyetin tefsirinde
- [230] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/103.
- [231] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/103-104.
- [232] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/104.
- [233] Müslim, Zikr, 4; Ebû Dûvûd, Vitr 26.
- [234] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/104-105.
- [235] Buhârî, Tefsir 2. sûre b. 4, 7. sûre b. 2; Tıb 20; Müslim, Eşribe 157-162; Tirmizl, Tıb 22; İbn Mâce, Tıb 8
- [236] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/105-106.
- [237] Bk. en-Nahl 16/69. âyet, 4. başlık.
- [238] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/106.
- [239] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/106-107.
- [240] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/107-108.
- [241] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/108.
- [242] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/108.
- [243] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/108.
- [244] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/108.
- [245] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/109.
- [246] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/109.
- [247] 43. âyetin tefsirinde.
- [248] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/109-110.
- [249] Buhârî, Tefsir 2. sûre b. 5; Müslim, Tefsir 1.
- [250] Buhârî, Enbiya 28, Tefsir 2. sûre 5, 7. sûre 4; Tirmizi, Tefsir 2. sûre ha. 2.
- [251] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/110-111.
- [252] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/111.
- [253] Ebû Davud, tüm 10; Tirmizi, İlm 7; İbn Mâce, Mukaddime 18; Menâsik 76.
- [254] Buhârî, Vudu 75, Deavât 6; Müslim, Zikr 56-7; Ebû Dâvûd, Edeb 98.
- [255] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/112-114.
- [256] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/115.
- [257] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/115-116.
- [258] Buhârî, Tefsir 31. sûre b. 2, İman 37; Müslim, İman, 1, 5, 7; Ebu Davud, Sünne 16; Tirmizî, İman 4; Nesât, İman 5; İbn Mâce, Mukaddime 9.
- [259] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/116.
- [260] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/116-117.
- [260] Yani hem "ibdâl" kökünden "'yubdilenâ" şeklinde, hem de "tebdil" kökünden "vubed-dilenâ" şeklinde.

- [261] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/117.
- [262] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/117-118.
- [263] el-Bakara, 2/26. âyet açıklanırken.
- [264] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/118-119.
- [265] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/119-120.
- [266] İbnMâce, Fiten 22.
- [267] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/120.
- [268] Buhârî, İstiska 6-10; Müslim, İstiska 8, 9.
- [269] Müslim, İstiska 1, 3, 4; Buhârî, İstiska 4.
- [270] Ancak Arapça baskıyı hazırlayanın da ifade ettiği gibi Hûd sûresinde istiskâya dair herhangi bir bilgi yoktur. Buna dair bilgiler: Nûh, 71/10-12. âyetlerin tefsirinde gelecektir.
- [271] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/120.
- [272] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/121-122.
- [273] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/122.
- [274] Nesâî, Tahâre 61. Bk. Buhârî, Eşribe 31; Menâkıb 25; Müsned, I, 402.
- [275] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/122-123.
- [276] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/123-124.
- [277] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/124.
- [278] Buhârî, Zekât 73; Müslim, Zekât 17-18; Nesâî, Zekât 38; İbn Mâce, Zekât 21; Dârimî, Zekât 27; Muvattâ, Zekât 53.
- [279] Müsned, V, 175'te sadece ilk cümlesi.
- [280] İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, III, 127.
- [281] Burada Acur kelimesinin okunuş şekilleri ve çoğulları ile ilgili birkaç satırlık bir açıklamadan sonra, kelimenin kökü ile ilgili olmayan tencerenin kaynamasının dinmesini ifade eden köke dair açıklamaları gerek görmediğimizden çevirmedi.
- [282] İbn Mâce, Et'ime 37.
- [283] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/125-128.
- [284] Buhârî, frısam 24; Müslim, Mesâcid 73; Ebû Dâvûd, Et'ime 40.
- [285] Müslim, Eşribe 171; Tirmizî, Et'ime 13.
- [286] Müslim, Mesâcid 76; Müsned, III, 12, 60-61.
- [287] Müslim, Mesâcid 72, 74; Nesâî, Mesâcid 16; İbn Mâce, Et'ime 59.
- [288] Müslim, Mesâcid 78.
- [289] Bu hadisin mevzu olduğu ifade edilmiştir. Bk. İbnu'l-Cevzi, el-Mevzuat, Daru'l-Fikr, 1403/1983, II, 294-295; Suyûtî, el-Leâli'u'l-Masnûa, Beyrut, 1403/1983, I, 212-213.
- [290] Buhârî, Eyman 22, Et'ime 23, 27, Rikaak 17; Müslim, Züh'd 20-25, 33; Nesâî, Dahâyâ 37; İbn Mâce, Et'ime 48-49; Müsned, VI, 156, 187, 225, 277.
- [291] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/129-131.
- [292] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/131-132.
- [293] el-Mâide, 5/88. âyetin tefsiri
- [294] en-Nahl, 19/69. âyetin tefsiri
- [295] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/132.
- [296] Buhârî, Deavât 3; Ebû Dâvûd, Âdâb 101; Tirmizî, Deavât 15; İbn Mâce, Duâ 14; Müs-ned, IV, 122, 125, V, 356.

- [295] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/132-134.
- [296] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/134-135.
- [297] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/135-136.
- [298] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/136.
- [299] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/137.
- [300] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/137.
- [301] Buhârî, Cenâiz 80,93, Kader 3; Müslim, Kader 22-25.
- [302] Müslim, İman 240.
- [303] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/137-138.
- [304] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/139.
- [305] Bk. el-Mâide, 5/5. âyet, ikinci başlık
- [306] Bk. et-Tevbe, 9/29. âyetin tefsiri
- [307] Çünkü ona göre kitaba iman ederler, Zebur okurlar, yıldızlara da tapmazlar. Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre ise bunlar yıldızlara taparlar. O bakımdan onlarla evlenmek caiz değildir. (V. ez-Zuheylî, el-Fıkhu'l-İslamî, VII, 156-157)
- [308] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/139.
- [309] Yani- ilk anda anlaşıldığı gibi- yahudi, hristiyan ve sabitlerden olup da salih amel işleyen kimseler., diye anlaşılmamalıdır.
- [310] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/140.
- [311] Bakara Sûresi'nin 38. ayet-i kerimesi açıklanırken
- [312] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/140-141.
- [313] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/141.
- [314] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/142.
- [315] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/142-143.
- [316] Nesai, Cihad 8; Müsned, III, 42, 58
- [317] Tirmizi, İlin 5; İbn Afâce, Fiten 26; Dârimî, Mukaddime 29; Müsned, IV, 160, 218-219; ancak NesâTde tesbit edemedik.
- [318] Muvatta, Kasru's-Salat 88.
- [319] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/143-144.
- [320] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/144-145.
- [321] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/145.
- [322] Nesâî, Tahrîmu'd-dem 17; Tirmizi, Tefsir 17. sûre 14. hadis.
- [323] Bk. el-İsrâ, 17/101. âyetin tefsiri
- [324] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/145-146.
- [325] Bk. el-A'râf, 7/164. âyetin tefsiri
- [326] Buhârî, Bed'ul-Halk 15; Müslim, Zühd 61.
- [327] Müslim, Sayd 48.
- [328] Buhârî, Menakıbu'l-Ensar 27.
- [329] Müslim, Kader 32-33
- [330] Böylece mana şöyle olur: "Biz de onlara hor ve hakirler olarak maymun olunuz dedik."

- [331] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/146-150.
- [332] O takdirde mana şöyle olur: "Biz de onlara maymunlar ve hakirler olun, dedik."
- [333] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/150.
- [334] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/150-151.
- [335] Yani i'rabın harekesinin üzerinde görülmesi gereken harftir. Bu harfin i'rabı ötreidir.
- [336] 49. âyet 10. başlık
- [337] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/152.
- [338] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/152.
- [339] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/153.
- [340] Müslim, Mesacid, 72; Nesai, Mevakit 15 te "Akşam" anlamında "mağrib" şeklindedir. Kurtubi, "işra" diye kaydetmektedir. İsha da yerine göre "akşam" ile "yatsı hakkında müştereken kullanılabilir.
- [341] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 165.
- [342] İbnu'l Esir der ki: Tesvîr etsin: Onu iyice araştırsın, manaları, tefsir ve kıraati üzerinde düşünsün, demektir. (en-Nihaye, I, 229)
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/153-154.
- [343] Buhârî; Hums 19; Müslim, Zekat 140-141
- [344] Müslim, Zekat 142.
- [345] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/154-155.
- [346] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/155.
- [347] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/155-156.
- [348] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/156-158.
- [349] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/158.
- [350] İbn Mâce, İkametu's-Salât 42.
- [351] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/159-160.
- [352] Müsned, V, 391 yakın ifadelerle
- [353] Süyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, I, 189.
- [354] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/160-162.
- [355] İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, I, 229.
- [356] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 165.
- [357] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/162-163.
- [358] Buhârî, Nikâh 118; Ebû Dâvûd, Nikâh 43; Tirmizî, Edeb 48; Müsned, I, 387, 440, 460; ancak Müslim'de tesbit edemedik.
- [359] Çünkü diyet olarak ödenecek hayvanların nitelikleri bellidir.
- [360] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/163-165.
- [361] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/166-167.
- [362] Muvatta, Ukûl 11.
- [363] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/167.
- [364] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/167-168.
- [365] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/168.
- [366] Kasâme'ye dair bu hadis ve başkaları şu kaynaklarda - bazı farklılıklarla birlikte- yer almaktadır. Buhârî, Ahkâm 38; Müslim,

Kasâme 6; Ebû Dâvûd, Diyât 8; Nesai, Kasâme 3; İbn Mâce, Diyât 28; Muvatta, Kasâme 1; Müsned, IV, 3.

[367] Ebû Dâvûd, Diyât 9.

[368] Buhârî, Rehn 6, Şehâdât 1; Müslim, Akdiye 1, 2; Ebû Dâvûd, Akdiye 23; Tirmizî, Ahkâm 12 vs...

[369] Buhârî, Tefsir 3. sûre b. 3; Müslim, Akdiye 1; Nesâî, Kudât 36

[370] Darakutnî, IV, 218.

[371] Bk. Muvatta, Kasame 1, 2.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/168-170.

[372] Ebû Davûd, Diyât 8.

[373] Buhârî, Ahkâm 38; Müslim, Kasame 6; Muvattâ, Kasame 1.

[374] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/170-171.

[375] Âkile'ye kimlerin girdiği işin bk. Dr. V. ez-Zuhaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VI, 322 v.d.; Kasame âkilesi için bk. VI, 406 v.d.

[376] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/171-172.

[377] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/172-173.

[378] Burda "hıta" dan kasıt, belde fethedildikten sonra İmam'ın ganimet sahipleri arasında orayı paylaşırması sonucu ilk sahiplere pay olarak düşen yerlerdir. (Zuhaylî, a.g.e., VI, 407; dn: 1)

[379] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/173.

[380] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/173-174.

[381] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/174-175.

[382] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/175.

[383] Tirmizî, Zühd 62.

[384] el-Azizî, es-Sirâcu'l-Münîr, I, 179'da zayıf olduğu kaydıyla.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/175-176.

[385] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/176-177.

[386] el-Bakara, 2/60. âyetin tefsiri

[387] Buhârî, Menâkıb 25; Tirmizî, Cümua 10, Menâkıb 6; Nesâî, Cümua 17; İbn Mâce, İkametu's-salât 199; Dârimî, Mukaddime 6, Salât 202; Müsned, I, 249, 267, III, 226, 293.

[388] Müslim, Fedâil 2; Tirmizî, Menâkıb 5.

[389] Kadı İyâd, eş-Şifâ, I, 261

[390] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/177-179.

[391] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/179.

[392] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/180.

[393] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/180-181.

[394] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/181-182.

[395] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/182.

[396] Buhârî, Kader 11, Enbiya 31, Tevhid 37; Müslim, Kader 13-15; Ebû Dâvûd, Sürme 16 v.s...

[397] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/183-185.

[398] Buhârî, Savm 13; Müslim, Siyam 15; Ebû Dâvûd, Savın 4; Nesâî, Siyam 17; Müsned, II, 122.

[399] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/185.

[400] Yani istisna ile istisna yapılan şeyler birbirinden farklı farklıdır. Kendisinden istisna edilen bilgidir, istisna edilen de temennidir.

Dolayısıyla bunlar birbirlerinden tür olarak ayrı şeylerdir.

- [401] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/185-187.
- [402] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/187.
- [403] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/187-188.
- [404] Bk. Tirmizî, Tefsir 21. sûre h.l; Müsned, III, 75
- [405] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/189-190.
- [406] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/190.
- [407] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/190.
- [408] Dârimî, Siyer 75; Ebû Dâvûd, Sürme 1. Ayrıca bk. Tirmizî, İman 18; İbn Mâce, Fiten 17.
- [409] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/190-191.
- [410] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/191.
- [411] Buhârî, Tıb 55, Cizye 7; Müsned, II, 451.
- [412] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/192.
- [413] Bu manadaki hadisler için bk. Buhârî, Vudû' 63, Hayz 19; Müslim, Hayz 62; Ebû Dâ-vûd, Tahâre 109; Tirmizî, Tahâre 93; Nesal, Tahâre 133, 134, 137, Hayz 2, 4, 6; İbn Mâ-ce, Tahâre, 115, 116; Dârimî, Vudû' 80, 84; Müsned, VI, 194.
- [414] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/192-193.
- [415] el-Bakara 2/51. âyet 6. başlıkta
- [416] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/193.
- [417] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/194.
- [418] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/194.
- [419] Müslim, İman 62; Tirmizî, Zihd 61; İbn Mâce, Fiten 12; Dârimî, Rikâk 4; Müsned, III, 413.
- [420] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/194-195.
- [421] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/195.
- [422] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/195-196.
- [423] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/196-197.
- [424] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/197.
- [425] Müslim, Zühhd 42. Ayrıca bk. Buhârî, Talâk 25, Edeb 24; Ebû Dâvûd, Edeb 123; Tirmizî, Birr 14; Muvatta, Şear 5; Müsned, II, 375, V, 333
- [426] el-Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, VII, 160, hasen bir hadis olduğu kaydı ile.
- [427] Hadisin değişik yollarla ve kısmen rivayetleri için bk. Müsned, III, 283, V, 29
- [428] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/197-198.
- [429] İşaret parmağının "teşbih eden" anlamında: "sebbâhe" diye anıldığı bazı hadislerle örnek olmak üzere bk. Müsned, I, 78, III, 407, IV, 309, V, 250; Ebû Dâvûd, Tahâre 52; Afe-sat, Tahâre 84; Dârimî, Rikaak 46 v.s...
- [430] İşaret parmağından "sebbâhe" diye söz edilen hadislerle örnek olarak bk. Buhârî, Nikâh 23, Edeb 24; Müslim, Mesâcid 113, 115; Ebû Dâvûd, Salât 115, Menâsik 56; Tirmizî, Mevâkîf 103 vs...
- [431] Kurtubî bu rivayette "ruviye: rivayet edileli" diyerek, rivayetin pek muteber olmadığına işaret etmek üzere bir tamrîd sığası kullanmaktadır. Bununla birlikte şunu da belirtelim ki, Rasûlullah'ın Şemâil'ine yani sıfatlarına dair eser ve rivayetlerde Hz. Peygamber'in el ve ayaklarının nisbeten irice oldukları belirtilmekte (Tirmizî, Şemâil-i Şerife, Ankara, 2. baskı, I, 23; İbn Abdî'l-Berr, el-İstizkâr, XXVI, 222; İzzuddin İbnü'l-Esîr, Us-du'l-Ğabe, Beyrut, 1409/1989, I, 31; İbn Kesîr, Şemâilu'r-Rasûl, Kahire, 1386/1967, s. 15, 16, 19, 20, 21; Kadî İyâd, eş-Şifâ, İstanbul, 1325, I, 50), parmaklarının âdete muhalif böyle bir şekilde olduğuna dair bir rivayete rastlayamadık.

[432] Müsned, VI, 366'da yer alan bu rivayette Meymûne, "Hz. Peygamber'in ayak başparmağının yanındaki ikinci parmağının uzunluğunu unutmadığını" kayd ettiği şeklindedir.

[433] Kaynağını tesbit edemedik

[434] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/198-199.

[435] Müslim, Zühd 41; Buhârî, Edeb 25, 26

[436] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/199-200.

[437] Sadece ilk cümlesi ile Müslim, Selâm 11; Müsned, VI, 229

[438] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/200-201.

[439] Bk. el-Bakara, 2/3 ve 43. âyetlerin tefsiri

[440] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/201.

[441] Hal olması durumunda ise ayetin bu bölümlerinin meali şu şekilde verilebilir: "Sonra sizin pek azınız müstesna, yüzçevirerek gerisin geri döndünüz."

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/201.

[The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.](#)
[Download **ChmDecompiler** at: http://www.zipghost.com](http://www.zipghost.com)

1- Onlardan Alınan Sözler:

2- Kişi Kendi Kanını Nasıl Döker, Kendisini Yurdundan Nasıl Çıkartır?

1- Esir Olarak Gelirlerse:

2- Esir:

3- Fidyeleşmek:

4- Yurtlarından Çıkarılmanın ve Esirleri Kurtarmanın Hükümü:

5- Allah'ın Hükümüne Aykırı Hareket Edenlerin Cezası:

6- Emre Aykırı Hareket Edenlerin Kıyamet Günündeki Cezaları:

Hz. İsa'm Beyyînâtı:

Hevâlarına Uymayan Bir Peygamber Gelirse...

Nüzul Sebebi:

Dil Âlimlerine Göre Cebrail, Mikâil (ikisine de selâm olsun) Kelimeleri:

1- Şeytanların Okudukları:

2- Süleyman Kâfir Olmadı:

3- Sihir (Büyü):

4- Büyünün Gerçeği Var mı?

5- Hz. Peygamber'in "Sihir" Kelimesini Kullanması:

6- Küfrü Gerektiren Büyü:

7- Büyünün Gerçeği:

8- Büyü ve Olağanüstü Haller:

9- Büyü Mucize Değildir:

10- Büyü ile Mucize Arasındaki Fark:

11- Müslüman Büyücünün Hükümü:

12- Zımmî Büyücü:

13- Büyücüden, Büyüsünü Çözmesi İstenir mi?

14- Şeytan ve Cinlerin Varlığını İnkâr Etmek:

15- İki Meleğe İndirilenler

16. Hârut ile Mârût Çoğul Olan "Şeytanlardan Nasıl Bedel Olabilir?

17- İki Melek veya İki Melik:

18- Babil:

19- Dünya Fitnesi ile Hârut ve Mârût'un Fitnesi:

20- Hârut ile Mârût:

21- Hârût ile Mârufun Şarhı Sihir Öğretmeleri:

22- Büyücünün Gücü:

23- Büyünün Zararı:

24- Büyünün Zararı Var, Faydası Yok:

1- Yahudilerin Bir Başka Cahillikleri:

2- Bu Âyet; Kötü Anlama Gelme İhtimali Olan Sözler Söylemekten Uzak Durmaya ve Seddü'z-Zerâi'e Delil Gösterilmiştir:

3- İstismar Kapılarının Kapatılması:

4- Peygamberce Saygı ve Ta'zimin Gereği:

5- Dinleyin:

1- Neshetmek Ya da Unutturmak:

2- Neshe Dair Bilginin Gereği ve Faydası:

3- Arap Dilinde Nesh'in Anlamı: Arapçada bu kelime iki anlamda kullanılır:

1- Nakletmek, aktarmak:

2- İptal etmek ve izale etmek:

4- Neshi Kabul Etmeyenler:

5- Gerçek Neshedici Kimdir?

6- Neshin Tanımı:

7- Mensûh:

8- Neshin Sözkonusu Olmadığı Alanlar:

9- Tahsis:

10- Mutlak ve Mukayyed Hükümler:

11- Neshin Türleri:

12- Neshedici Buyruğu Bilmenin Yolları:

13- "Neshetmeyiz":

14- "... veya Unutturursak."

15- Nesheden, Neshedilenden Hayırlıdır Veya Onun Benzeridir:

1- Kitap Ehlinin Kıskançlığı:

2- Kıskançlığın Türleri:

1- Affetmek:

2- Bu Âyet ve Kıtâl:

1- Allah'ın Adının Anılmasına Engel Olanlar:

2- Bu Âyet-i Kerime Kimler Hakkında İnmiştir?

3- Mescidlerin Tahribinin Mahiyeti:

4- Kadınların Mescide Gitmeleri ve Mahalle Mescidleri:

5- Bir Yeri Mescid Tayin Etmenin Hükümü:

6- Mescidlere Korkarak Girmeleri Gerekenler:

7- O Kâfirler İçin Dünyada Rüsveylik Vardır

1- Doğu da Batı da Allah'ındır:

2- Her Nereye Yönelirseniz...

3- Âyet'in Nüzul Sebebi ve Kibleden Başka Yön ve Yolculukta Namaz;

4- Yüce Allah'a Kur'ân ve Sünnette Vech (yüz) İzafe Edilmesinin Anlamı:

5- Allah Vâsi'dir:

1- "Oğul Edindi" Diyenler:

2- Allah'a Oğul İsnadı:

3- Teşbih ve Tenzih:

4- Oğul Babasının Cinsinden Olur:

5- Herşey O'na Boyun Eğer:

1- Gökleri ve Yeri Yoktan Varedendir:

2- İnsanların Ortaya Koydukları Bid'atler:

3- Hükmetme (Kadâ)nin Anlamı:

4- Emr (Şey, İş):

5-"Ol" Emri:

6- Hemen Oluverir...

1- Onların Esas Maksatları:

2- Küfür Tek Bir Millettir:

1- Ayetler Arası İlişki:

2- Kelimeler:

3- Kelimeler'den Kasıt:

4- İlk Sünnet Olan Kişi İbrahim (a.s)dır:

5- Sünnet Olmanın Hükümü:

6- Sünnetli Olarak Doğan Çocuk:

7- Sünnet Edilmiş Olarak Doğan Peygamberler:

8- Küçük Çocuk Ne Zaman Sünnet Edilir:

9- Etek Traşı Yapmak:

10- Tırnak Keskme:

11- Bıyıkları Keskme ve Saçlar:

12- Koltuk Altıları:

13- Saçı Ortadan Ayırmak:

14- Saçın Ağarması:

15- Tirit:

16- Bu Temizlikler İçin Belli Bir Süre Var mı?

17- İmam:

18- Hz. İbrahim'in Soyundan Gelenlerin Durumu:

19- Zürriyyet Kelimesine Dair Açıklama:

20- Allah'ın Ahdi:

21- Zalim Kimse İmam (İslâm Devlet Başkanı) Olamaz:

22- Zalimin İşgal Edemeyeceği Makamlar:

23- Zalim Yöneticilerden Erzak

1- Evin Dönüş Yeri Olması:

2- Güvenlik Bölgesi:

1- Makam-ı İbrahim'i Namazgah Edinmek:

2- Buyruğun Nüzul Sebebi:

3- Hz. İbrahim'in Makamı:

1- "Evimi Temizleyin":

2- Tavaf Edenler, İtikâfa Girenler, Rükû ve Secde Yapanlar:

3- Başta Kabe Olmak Üzere Allah'ın Bütün Evleri Temizlenmelidir:

4- Beytullah'ın İçinde Namaz Kılmak:

5- Kabe'nin Damında Namaz Kılmak:

6- Kabe'nin Yakınında Namaz Kılmak mı, Tavaf Etmek mi Faziletlidir?

1- Emin Belde:

2- Mekke Hz. İbrahim'in Duası Üzerine mi Yasak Bölge (Harem) Oldu?

3- Kâfir Olanı Dahi Allah Faydalandırır:

Beytullah'ı İlk Bina Edenler:

Kureyşlilerin Kabe'yi İnşası:

Abdullah b. ez-Zübeyr ile Haccac Dönemi:

"İsmail" Kelimesinin Anlamı:

Menâsik:

İslâm ve İman

84. Hani sizden: "Birbirinizin kanını dökmeyin ve birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayın" diye söz almıştık. Sonra kabul ettiniz ve siz (buna) şahitlik de ediyorsunuz.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Onlardan Alınan Sözler:

"Hani sizden... diye söz almıştık." buyruğuna dair açıklamalar daha önceden (2/63-64. âyetlerde) geçmiş bulunuyor

"Birbirinizin kanını dökmeyin." buyruğunda kastedilenler İsrailoğullarıdır. İhtiva ettiği anlamının kapsamına onlardan sonra gelenler de girer.

"Dökmeyin" anlamına gelen buyruğu i'râb bakımından daha önce (83. âyette)

geçen: kelimesi gibidir.

Talha b. Mûsârrif ve Şuayb b. Ebu Hamza bu kelimeyi fâ harfini ötreli olarak okumuşlardır ki bu da bir şivedir. Ebû Nehik ise te harfini ötreli, fe harfini şeddeli sin harfini de üstün olarak şeklinde okumuştur.

Sefk: Dökmek demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (30. âyet-i kerimede) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayın" buyruğu bir önceki cümleye atfedilmiştir.

Âyet-i kerimede geçen: "Birbirinizi (diye meali verilen: nefislerinizi)" buyruğunda yer alan nefis: Nefâset'ten (nerislik'ten) alınmadır. Çünkü insanın nefsi ondaki en şerefli unsurdur. "Yurt" anlamına gelen "ed-Dâr" ise kişinin ikamet etmek üzere yapılarının bulunduğu evidir. Göçmek üzere konakladığı yerden farklıdır. Halil der ki: Bir kavmin inip konakladığı her bir yer onların darı (yurdu) olur. İsterse orada bina bulunmasın. Dâr'a bu ismin, orada sakin olanların çevresini (daire gibi) kuşattığından dolayı verildiği söylenmiştir. Nitekim hak (duvar) da içerisinde bulunanları kuşattığından dolayı (kuşatıcı anlamında) bu ismi almıştır.

"Sonra kabul ettiniz." Yani siz, sizden ve sizden öncekilerden alınan bu misakı, bu sözü kabul ettiniz. "Ve siz (buna) şahitlik de ediyorsunuz." Yani kalplerinizle buna tanıklık etmektesiniz. Burada sözü geçen "şahitlik" in hazır olmak anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani siz hazır bulunuyorken, kanlarınız akıtılıyor ve birbirinizi yurtlarınızdan çıkarıyorsunuz, demek olur. ^[1]

2- Kişi Kendi Kanını Nasıl Döker, Kendisini Yurdundan Nasıl Çıkartır?

Eğer (âyetin lafzî meali olan: "Kendi kanlarınızı dökmeyiniz, kendinizi yurtlarınızdan çıkarmayınız" anlamından hareketle) kişi kendi kanını nasıl döker ve kendisini yurdundan nasıl çıkartır? diye sorulacak olursa, şu cevap verilir:

Onlar tek bir millet olup bütün işleri bir olduğundan, geçmiş ümmetler arasında da tek bir kişi durumunda olduklarından dolayı birbirlerini öldürmeleri, birbirlerini yurtlarından çıkarmaları, bizzat kendilerini öldürmek ve kendilerini sürmek gibi değerlendirilmiştir.

Bundan kastın kısas olduğu da söylenmiştir. Yani kimse başkasını öldürmesin, o takdirde kendisi kisasen öldürülür. Bu durumda sanki kendi kanını kendisi dökmüş gibi olur. Aynı şekilde zina etmesin, irtidat da etmesin. Çünkü bu, kanının akıtılmasını mubah kılar. Fesad da çıkartmasın, o takdirde sürgün edilir.

Böylelikle kendisini kendi yurdundan çıkarmış gibi olur. Bu, her ne kadar anlam itibariyle sahih ise de oldukça uzak bir te'vil şeklidir.

Mesele şu idi: Şanı yüce Allah, Tevrat'ta İsrailoğullarından birbirlerini öldürmemelerine, birbirlerini sürmemelerine, köleleştirmemelerine, birinin ötekini hırsızlık yapmasına fırsat vermemesine ve buna benzer birtakım emirlere itaat etmelerine dair söz almıştı.

Derim ki: Bütün bunlar bizim için de haram kılınmıştır. Ve bütün bunlar çeşitli fitnelerle bizim aramızda da başgöstermiş bulunmaktadır. Innâ lillah ve innâ ileyhî râciûn, diyoruz.

Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyurulmaktadır: "Yahut sizi birbirinize katar, birinize birinizin hıncını tattırmaya kadirdir" (el-En'âm, 6/65). Bu buyruk ileride gelecektir.

İbn Huveyzimendâd der ki: Bu buyrukla ifadenin zahiri anlamı da kastedilmiş olabilir. Yani kimse bizzat kendisini öldürmesin ve kimse sefihlik ederek kendisini yurdundan çıkarmasın. Hintlilerin kendi kendilerini öldürdükleri gibi yapmasın yahut kimse isabet eden ağır bela ve musibetlerin etkisi altında kalarak nefisini öldürmesin, dinini bilmeyerek ve hafif akıllılık ederek serserice sahralara kendisini atıp evlerde barınmamazlık etmesin.

Aslında bu buyruk, bütün bu hususları kapsayan genel bir buyruktur.

Rivayet edildiğine göre Osman b. Maz'ûn Rasûlullah (s.a)'ın ashabından on kişi ile birlikte bey'atte bulunmuştu. Bunlar kıldan yapılmış rahip elbiselerini giymeye, sahralarda dolaşıp evlerin çatısı altında barınmamaya, et yememeye, hanımlara yaklaşmamaya karar verdiler. Bu husus Peygamber (s.a)'e ulaşınca Osman b. Maz'ûn'un evine geldi, orada bulunmayınca hanımına şöyle dedi: "Osman'a dair bana ulaşan sözün mahiyeti nedir?" Hanımı ise kocasının sırrını açıklamaktan hoşlanmadığı gibi Rasûlullah (s.a)'a yalan söylemekten de hoşlanmadı ve: Ey Allah'ın Rasûlü dedi, sana birşey ulaştıy-sa sana ulaştığı gibidir. Bunun üzerine Hz. Peygamber şövle buyurdu: "Osman'a de ki: Benim sünnetime mi muhalefet yoksa benim dinimden başka bir din üzere mi (böyle bir karar alıyor)? Şüphe yok ki ben namaz da kılıyorum, uyuyorum da, oruç da tutuyorum, yediğim günler de oluyor. Hanımlara yaklaştığım gibi evlerin çatısı altında da barınıyorum, et de yiyorum. Benim sünnetimden yüzçeviren benden değildir." Bunun üzerine Osman ve arkadaşları aldıkları bu karardan geri döndüler. [\[2\]](#)

85- Sonra işte sizler birbirinizi öldürüyor ve içinizden bir fırkayı yurtlarından

çıkartıyor, aleyhlerinde günah ve düşmanlıkla yardımlaşıyorsunuz. Eğer size esir olarak gelirlerse onlar için fidyeleşirsiniz. Halbuki onların çıkarılmaları size haram kılınmıştır. Yoksa siz kitabın bir kısmına inanıyorsunuz da bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? İçinizden böyle yapanın cezası dünyada horluk ve zilletten başkası değildir. Kıyamet gününde de azabın en şiddetlisine döndürülürler Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.

86. Onlar âhireti vermek karşılığında dünya hayatını satın almış kimselerdir. Azabları hafifletilmez onların, yardım da edilmez onlara.

"Sonra işte sizler birbirinizi öldürüyor..." buyruğundakisiz" müb-tedâ olarak ref mahallindedir. İ'râb olmayan bir kelimedir. Çünkü zamirdir. Bu kelimedeki "te" harfinin ötreli olması şundandır: Müzekker ve tekil hitab-da esrelidir. Bu harf tesniye yada çoğul zamirde kullanılacak olursa, damme (ötre)den başka bir hareke kalmadığından ötreli gelmiştir.

işte...ler" ile ilgili olarak el-Kutebî der ki: İfade "işte ey...ler" takdirindedir. en-Nehhâs der ki: Bu Sibeveyh'in görüşüne göre yanlıştır ve caiz değildir.

ez-Zeccâc da der ki: Bu edat o kimseler ki..." anlamındadır. "Öldürüyorsunuz" anlamındaki fiil de sıla cümlesine dahildir ve: "Sonra siz öldürenlersiniz..." anlamındadır.

Şöyle de denilmiştir: "İşte...ler" anlamındaki kelime, mübtedâ olarak merfû', "siz" zamiri öne alınmış bir haber, "öldürüyorsunuz" anlamındaki fiil de, "işte...ler"den haldir, "işte...ler" anlamındaki kelimenin "yani" anlamındaki bir fiil takdir edilerek nasb mahallinde olduğu da söylenmiştir.

ez-Zühri: "(djsjâ): Öldürüyorsunuz" buyruğunu (yine aynı anlamda olmak üzere (oy-lâ;) şeklinde birinci te'yi ötreli, ikincisini de şeddeli olarak okumuştur.

Yüce Allah'ın: Öyleyse Allah'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?" (el-Bakara, 2/91) buyruğunu da bu şekilde okumuştur.

Bu âyet-i kerime Kur'ân-ı Kerim'in muhatablarına yöneliktir. Bunun geçmişteki atalarına ait kabul edilmesi ihtimali yoktur. Bu âyet-i kerime yahu-dilerden Kaynuka, Kurayza ve Nadiroğulları hakkında nazil olmuştur. Kay-nukaoğulları, Kurayzaoğullarının düşmanı idiler. Evsliler Kaynukaoğulları ile, Hazrecliler ise Kurayzaoğulları ile antlaşma idiler. Nadiroğulları ile Evs ve Hazrecliler ise kardeş durumundaydılar. Kurayza ve Nadiroğulları da aynı durumdaydılar. Daha sonra bunlar birbirlerinden ayrılmış ve birbirleriyle savaşır olmuşlardı. Arkasından savaş kalkar, bu sefer fidye ile karşılıklı olarak esirlerini kurtarırlardı. İşte yüce Allah, bu durumları dolayısıyla onları ayıplayarak: "Eğer size esir olarak gelirlerse onlar için fidyeleşirsiniz" diye buyurmaktadır.

"Tezâharûne: Yardımlaşıyorsunuz" buyruğu sırt anlamına gelen "zahr"dan türetilmiştir. (Sırtsırtta veriyorsunuz, anlamında). Çünkü biri ötekini böylelikle güçlendiriyor, dolayısıyla "sırt" durumunda oluyordu. Şairin şu sözleri de böyledir:

"Aynı evin arkaları gibi birbirinizle yardımlaştınız Bir tek kişiye karşı fakat yine de birbirinize denksiniz."

Günah (ism): İşleyenin yerilmeyi hak kazandığı fiildir. Düşmanlık (udvan): Zulümde ve zalimlikte haddi aşmakta, aşırıya gitmektir.

kelimesini Kûfeliler şeddesiz olarak okumuşlar ve ikinci te'yi birincisinin ona delaleti dolayısıyla hazfetmişlerdir. Medineliler ile Mekkeliler ise bu kelimeyi (öjjMü) şeklinde şeddeli olarak okur, yakın olduğu için ikinci te'yi zı harfine idğam ederler. Bunun aslı ise (jj^Uü) şeklindedir. "Eğer onun aleyhine yardımlaşmanız" (et-Tahrim, 66/4) buyruğunda da böyledir.

Katade, bu kelimeyi (öjjjü) şeklinde okumuştur. Bunların hepsi yardımlaşmak anlamını ihtiva etmektedir.

Yüce Allah'ın: Kâfir, Rabbine karşı yardımcıdır?" (el-Furkan, 25/55) buyruğu ile: Bundan sonra melekler de yardımcıdır" (et-Tahrim, 66/4) buyruğu da böyledir.

"Eğer size esir olarak gelirlerse onlar için fidyeleşirsiniz. Halbuki onların çıkarılmaları size haram kılınmıştır" buyruğuna dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [\[3\]](#)

1- Esir Olarak Gelirlerse:

"Eğer size esir olarak gelirlerse" buyruğu şarttır. Cevabı ise: "Onlar için fidyeleşirsiniz" buyruğudur. Ebû Ubeyd der ki: Ebu Amr şöyle derdi: Başkasının eline geçenlere "üsârâ" denilir, ele geçirilen esirlere de "esrâ" denilir. Ancak dilciler Ebû Amr'ın bu söylediğini bilmemektedirler. Bu kelime olsa olsa "sekâra" ve "sekrâ" demek türündendir. Hamza dışında kalan cemaat bu kelimeyi "üsârâ" şeklinde okurken Hamza da esrâ şeklinde okumuştur. -Esir alınan kimse anlamına gelen- "me'sûr" kelimesinin çoğuludur.

Ebû Hatim bu kelimenin çoğulunun esârâ şeklinde yapılamayacağını söylerken ez-Zeccâc da sekârâ denilebileceği gibi esârâ da denilebileceğini söylemiştir. Muhammed b. Yezid'den ise şöyle dediği nakledilmektedir: (Tekilde) esir, (çoğul olarak) üserâ gelir. Zarif ve zurefâ gibi. İbn Fâris der ki: Esir kelimesinin çoğulu esrâ ve üsârâ gelir. Burada bu kelime her iki şekilde de okunmuştur. Çoğulunun

"esârâ" şeklinde geldiği de söylenmiştir. Ancak pek güzel bir söyleyiş değildir.
[\[4\]](#)

2- Esir:

Bu kelime kendisi ile yükün bağlandığı deri parçası demek olan "isâr"dan türetilmiştir. Çünkü esir'in de esaret bağları sağlam bağlanır. Araplar: "Devenin hörgücü üzerindeki yükünü bağladı" demek istediklerinde bu kelimeyi kullanırlar. Daha sonra bağlanmasa dahi esir olarak alınan herkese bu ad verilmiştir. el-A'shâ der ki:

Ve şiir, beytinde beni öyle bir kayda bağladı ki
(şairlikte en ileri dereceye ulaştığını anlatmak istiyor). Yükün önündeki ve
terkiye binen kadının tuttuğu tahta parçasını
sağlam bağlayanlar (âsirat)ın kayıtladığı (bağladığı) gibi."
Yüce Allah'ın: "Esirlerini Biz pekiştirdik" (el-İnsan, 76/28) buyruğunda -ki "esr"
yaratmak anlamındadır. Adamın üsresi ise, onun kavim ve kabilesi, topluluğu
anlamındadır. Çünkü o bunlar vasıtasıyla güç kazanır. [\[5\]](#)

3- Fidyeleşmek:

"Eğer size esir olarak gelirlerse onlar için fldyeleşirsiniz." buyruğunda
"fldyeleşirsiniz" anlamına gelen kelimesini Nâfi', Hamza ve Ki-saî bu şekilde
okumuş, diğerleri ise şeklinde okumuşlardır. Bu kelime fidadan gelmektedir.
Fidâ ise ellerinde bulunan esirler için fidye istemek demektir.

el-Cevherî der ki: "Fidâ" kelimesinin ilk harfi esreli okunursa, hem med ile hem
kasr ile söylenir. Üstün ile okunursa yalnız kasr ile söylenir. Meselâ: Babam sana
feda olasıca, kalk!" denilir.

Araplar arasında yalnızca harf-i cer olan lâm harfinden önce gelmesi halinde
"fidâin" şeklinde esreli ve tenvin ile kullananlar da vardır. Bunlar "fî-dâin lehe;
sana feda olsun" derler. Çünkü bu, dua anlamını kast ettikleri bir nekiredir. el-
Asmaî de en-Nâbiğa'ya ait şu beyiti nakletmektedir:

"Yavaş ol! Peda olsun sana bütün kavimler

Ve artırıp durduğum bütün mallar ve evlâtlar..."

Fidyelerini ödeyip kurtarmayı ifade etmeyi anlatmak için de: "Fedâh" ile "fâ-
dâhu" denilir. "Kendisini ona fidye kıldı" anlamında: "Fedâhu binefsihî" denilir.
"Cuiltu fidâde: Sana feda olayım" deme halini anlatmak için: "Feddâhu,

yufeddîhi" fiili kullanılır. Biri birinin fidyesini ödediği zaman: Tefâdev Cfid-yeleştiler) denilir.

Fidye, feda ve fidâ hep aynı anlamdadır. Belli bir miktar ödedikten sonra kişinin kendisini kurtarmasını ifade etmek üzere "fâdeytu" denilir.

Hz. Abbas'ın Peygamber (s.a)'e: Hem kendimin fidyesini ödedim, hem AkiFin

fidyesini ödedim" [6] demesi de bu türdendir. Bu fiil ikincileri harfî cerli olmak üzere iki meful alan geçişli bir fiildir. Kendimi malım karşılığında ve onu malım karşılığında fidye ile kurtardım, denildiği zaman "malım" kelimesinin başına be harf-i cerri gelmiştir. Şair de der ki:

"(Ey kadın) Dur ve esirini fidye ödeyip kurtar, çünkü benim kavmim ile Senin kavmin gördüğüm kadarıyla bir araya gelmezler." [7]

4- Yurtlarından Çıkarılmanın ve Esirleri Kurtarmanın Hükümü:

"Halbuki onların çıkarılmaları size haram kılınmıştır." "O" anlamındaki "huve" zamiri hususunda mübtedâ olur ve "yurtlarından çıkanlmâları"na racidir. "Haram kılınmıştır" anlamındaki "muharremun" kelimesi onun haberidir. "İhrâcuhum: çıkarılmaları" ise "o" zamirinden bedeldir. Bu zamir anlatılan olaya ait bir zamir, ondan sonraki cümle de onun haberi kabul edilebilir. Yani: Oysa durum şu ki: Onları çıkarmak size haramdır. Buna göre "ihrâcuhum: çıkarılmaları" ikinci bir mübtedâ, "muharramun: haram kılınmıştır" onun haberi olur. Cümle olarak da, mübtedâ olan "o" zamirinin haberi olur. "Haram kılınmıştır" anlamındaki meçhul fiilde, "çıkartılma"ya ait bir zamir bulunmaktadır.

"Haram kılınmıştır" anlamındaki fiilin mübtedâ, "çıkartılmaları" anlamındaki fiilin, meçhul fiilin mef'ûlü ve "haram kılınmıştır" fiilinin haberinin yerini tutan bir kelime olması ve cümlenin bütünüyle "o" zamirine dair haber olması da mümkündür.

el-Ferrâ burada "o" anlamındaki zamirin (i'râbda mahalli olmayan) bir imâd olduğunu ileri sürmüştür. Basralılara göre ise bu hatadır ve anlamsızdır. Çünkü imad söz başında kullanılmaz.

"ve huve" kelimesi -ötrenin ağırlığı dolayısı ile- "vehve" şeklinde de okunur. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Onun atışı ava isabet edip avı öldürmez

Neden ola ki (avcı sayılır o) o avcılar arasında sayılmamalıdır.

Başına lâm harfî ya da "summe: sonra" edatı gelmesi halinde de durum böyledir.

Nitekim buna dair açıklamalar daha önceden ^[8] geçmiş bulunmaktadır. İlim adamlarımız der ki: Şanı yüce Allah, onlardan dört tane ahid (söz) almıştı: Öldürmeyi terketmek, yurtlarından çıkarmayı terketmek, birbirlerine karşı yardımlaşmayı terketmek ve esirlerini fidye ile kurtarmak. Onlar ise esirlerini fidye ile kurtarmak dışında emrolundukları bütün bu emirlerden yüzçevirmişlerdi. Bundan dolayı yüce Allah, onları Kur'ân-ı Kerim'de kıyamete kadar okunacak buyruğu ile azarlayarak: "Yoksa siz kitabın" Tevrat'ın "bir kısmına inanıyorsunuz da bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?" diye buyurdu.

Derim ki: Allah'a yemin ederim biz de bütün sınamalarda haktan yüzçevirdik, birbirimize karşı yardımlaşır olduk. Keşke müslümanların yardımını alarak yardımlaşmış olsaydık... Nerde? Kafirler ile birbirimizin aleyhine yardımlaştık. Nihayet kardeşlerimizi müşriklerin hükümlerinin hakimiyeti altında küçülmüş ve zelil olarak bıraktık. Lâ havle velâ kuvvete illâ billahil aliy-yi'l-azîm.

İlim adamlarımız der ki: Bir tek dirhem kalmayacak olsa dahi bütün esirlerin fidye ile kurtarılması farzdır.

İbn Huveyzimendad der ki: Âyet-i kerime esirlerin fidye ile kurtarılmasının vacip olduğu hükmünü ihtiva etmektedir. Peygamber (s.a)'den rivayetler de bu doğrultuda gelmiştir. O esirleri kurtardığı gibi esirlerin kurtarılmasını da emretmiştir. Müslümanların uygulamaları bu şekilde cereyan ede-gelmiş ve bu hususta icma gerçekleşmiştir. Esirlerin beytül'-malden kurtarılması icabeder.

Eğer beytül'-malda (kurtaracak fidye miktarı) bulunmuyor ise bu bütün müslümanlar üzerinde bir farzdır. Bu sorumluluğu müslümanlar arasında yeteri kadar üstlenenler, farzın diğerlerinin üzerinden düşmesini sağlarlar. (Farz-ı

kifaye). İleride buna dair açıklamalar da gelecektir. ^[9]

5- Allah'ın Hükmüne Aykırı Hareket Edenlerin Cezası:

"İçinizden böyle yapanın cezası dünyada horluk ve zilletten başkası değildir." el-Cevherî der ki: Hizy: Zelil olmak ve hakîr olmak demektir. İbnu's-Sikkât ise bir bela ve musibete duçar olmak demektir, der. ifadesi: Allah onu rezil ve rüsvey etsin, anlamına gelir. ^[10]

6- Emre Aykırı Hareket Edenlerin Kıyamet Günündeki Cezaları:

"Kıyamet gününde de azabın en şiddetlisine döndürülürler." Burada

"döndürülürler" anlamına gelen kelimesini el-Hasen dışındakiler bu şekilde okunmakla birlikte o, yâ harfî yerine te ile şeklinde hitap sî-gasıyla okumuştur. (Buna göre anlamı: "Azabın en şiddetlisine döndürülürsünüz" şeklinde olur).

"Allah yaptıklarınızdan gafıl değildir." Bu buyruğa dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/74. âyette) geçtiği gibi: "Onlar âhireti vermek karşılığında dünya hayatını satın almış kimselerdir" buyruğuna dair acıklamalar da (el-Bakara, 2/16. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Burada tekrarlananın anlamı yoktur. [\[11\]](#)

87. Andolsun ki Biz Musa'ya o kitabı verdik ve ondan sonra da birbiri ardınca peygamberler gönderdik. Meryem'in oğlu İsa'ya da beyyineler verdik. Onu Rûhu'l-Kudûs ile de destekledik. Size nefislerinizin nevasına uymayan bir peygamber geldiği her seferinde büyüklük tasladınız bir kısmını yalanladınız, bir kısmını da öldürdünüz; ha!

"Andolsun ki Biz Musa'ya o kitabı" Tevrat'ı "yardık ve ondan sonra da birbiri ardınca peygamberler gönderdik." Peygamberler biri diğerinin pe-şısına geldiler. Birbiri ardınca göndermeye "takfiye" denilir. Boynun arka kısmı demek olan "kafâ"dan alınmıştır. Arkasından geldiği takdirde "istikfâ" ta'biri kullanılır. Şiir kafiyesi de buradan gelmektedir. Çünkü kendisinden önceki sözün izinden gider. Kafiye aynı zamanda kafa (boynun arka) anlamındadır. Hadis-i şerifte geçen: "Şeytan sizden herhangi birinizin başının kafiyesi (arka kısmı) üzerine düğüm atar" [\[12\]](#) ifadesi de buradan gelmektedir.

"Kafiyy" ve "kefâvet" ikramda bulunulmak istenen kimseye saklanan sût ve benzeri şeyler demektir. Kötülük yaptığını iftira yoluyla ileri sürmek, itham etmek anlamını ifade için de bu kökten gelen kelimeler kullanır. "Kuf-vet" ise, seçkin kimseler anlamındadır. İbn Dureyd: (Bu kök) zıt anlamlı kelimelere benziyor, der.

İlim adamları der ki: Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: "Sonra rasullerimi-zî birbiri ardınca gönderdik." (el-Mü'minun, 23/44) buyruğunu andırmaktadır.

Hiz. Musa'dan Hiz. İsa'ya kadar gelen bütün peygamberler Tevrat'ın kabul edilmesi, hükümlerine uyulması gerektiğini de belirtmişlerdir.

Rasûl kelimesinin çoğulu ise Hicazlıların şivesinde rusul, Temimlilerin şivesinde ise rusl şeklinde gelir. Muzaf olup olmaması arasında da fark olmaz.

Ebu Amr, bu kelimeyi iki harfle izafet edildiğinde hafif (rusl şeklinde), tek harfte

izafe edildiğinde ise sakil (rusul şeklinde) okurdu. [\[13\]](#)

Hız. İsa'm Beyyinâtı:

"Meryem'in oğlu İsa'ya da beyyineler" açık deliller, kesin hüccetler "verdik." Bunlar ise İbn Abbas'ın görüşüne göre yüce Allah'ın Âl-i İmrân Sû-resi'nde (49. âyet) ile Mâide sûresinde (110. âyet-i kerimede) sözünü ettiği hususlardır.

"Onu Ruhul-Kuds" Ebû Mâlik ile Ebû Salih'in İbn Abbâs'tan, Ma'mer'in de Katade'den rivayetine göre Cebrail aleyhisselam'dır; "ile destekledik." Hasan b. Sabit de şöyle demiştir:

"Cibril de aramızda Allah'ın rasûlüdür

Ve o Ruhul-kuds'tür; bunda hiçbir kapalılık yoktur."

en-Nehhâs der ki: Hız. Cebrail'e "ruh" denilip "kuds"e izafe edilmesinin sebebi yüce Allah'ın tekvini ile var olup kendisini doğuran bir baba olmaksızın ruh olarak yaratılmış olmasındandır. Bu sebepten dolayı Hız. İsa'ya da "ruh" adı verilmiştir.

Galib b. Abdullah Mücahid'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: el-Kuds, aziz ve celil olan Allah'tır. el-Hasen de aynı şekilde el-Kuds Allah'tır, onun ruhu ise Cibril'dir, demiştir.

Ebu Ravk, ed-Dalîhâk'tan, o İbn Abbâs'tan "Ruhul-Kuds ile" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Bu, Hız. İsa'nın kendisi vasıtasıyla ölüleri dirilttiği isimdir. Bunu aynı şekilde Said b. Cübeyr ve Ubeyd b. Umeyr de söylemiş olup Allah'ın ism-i azamidir (derler).

Ruhul-Kuds'ten kastın İncil olduğu da söylenmiştir. Kur'ân-ı Kerim'e yüce Allah'ın şu buyruğunda "ruh" adı verildiği gibi yüce Allah İncil'e de bu şekilde "ruh" adını vermiş bulunmaktadır: "Böylece sana da emrimizden bir ruh vahyettik." (eş-Şûrâ, 42/52) Ancak birinci görüş daha uygundur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kuds ise temizlik, paklık anlamındadır. Buna dair açıklamalar da daha önceden (el-Bakara, 2/30. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[14\]](#)

Hevâlarına Uymayan Bir Peygamber Gelirse...

"Size nefislerinizin nevasına uymayan" ona uygun ve yatkın gelmeyen, yani nefislerinizin sevmediği, hoşlanmadığı "bir peygamber geldiği her seferinde büyüklük tasladınız." Peygamberleri hakir görerek ve onunla birlikte risaletin

gönderilmesini uzak bir ihtimal kabul ederek onun çağırışını kabul etmeyip büyüktendiniz.

Hevâ, asıl anlamı itibariyle bir şeye meyletmek demektir. Çoğulu -Kurân-ı Kerîm'de geçtiği şekilde- "ehvâ" şeklinde gelir. "Nedâ" kelimesini Araplar "endiye" şeklinde çoğul yapmış olsalar dahi, (aynı vezinde olmak üzere): "ehvi-ye" şeklinde gelmez. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Meclislerin kurulduğu bir cumâdâ (ay)ı gecesinde ki;

Karanlığında köpekler çadır iplerinin bağlandığı kazıklan görmezler."

el-Cevherî der ki: Bu şekildeki çoğul şâzz (nâdir ve istisnâî) bir kullanımdır.

Hevâ'ya bu adın verilmiş sebebi, sahibini cehenneme doğru yuvarladığından (yehvî) dolaydır. O bakımdan bu kelime çoğunlukla hak olmayan ve hayır bulunmayan şeyler hakkında kullanılır, başka şeyler hakkında kullanılmaz. İşte bu âyet-i kerime de bu türdendir. Nadiren hak ile ilgili olarak da kullanılır. Hz. Ömer'in Bedir'de alınan esirler hakkında söylediği şu söz böyledir: Rasûlullah

(s.a) Ebu Bekir'in dediğini sevdi (heviye) fakat benim dediğimi sevmeydi. [15]

Hz. Âişe de sahih hadiste belirtildiğine göre Peygamber (s.a)'e şöyle demiştir: "Allah'a yemin ederim gördüğüm o ki, senin Rabbin hevâm (sevdiğini, arzunu)

yerine getirmekte acele davranıyor." [16] Bu iki hadisi de Müslim rivayet etmiştir.

"Bir kısmını yalanladınız." İsa ve Muhammed (ikisine de selâm olsun) gibi.

"Bîr kısmını da öldürdünüz ha!" Yahya ve Zekerîyya (ikisine de selâm olsun) gibi. İleride de yüce Allah'ın izniyle İsra Sûresi'nde (7. âyetin tefsirinde) buna dair açıklamalar gelecektir. [17]

88. Kalplerimiz kılıflıdır, dediler. Bilakis Allah, küfürleri yüzünden onlara lanet etmiştir. Onlar ne kadar az iman ederler!

Yahudiler "kalplerimiz kılıflıdır, dediler." Yani üzerlerinde örtüler vardır. Yüce Allah'ın: "Bizi davet ettiğin şeyden ötürü (ona karşı) kalplerimiz örtüler içindedir." (Fussilet, 41/5) buyruğuna benzemektedir. Yani bizim kalplerimiz onları örten kaplar içerisindedir. Mücahid der ki: Onlar üzerinde perdeler vardır. İkrime, onlar mühürlüdürler anlamındadır, demektedir. Dilciler de: Kılıcı kılıfladım, ona kılıf yaptım anlamındadır, derler.

"Kılıflı kalp" demek, anlama ve ayırtetmeye karşı örtülü kalp demektir. İbn Abbas, el-A'rec ve İbn Muhaysin bunu şeklinde lam harfini öt-reli olarak

okumuşlardır.

İbn Abbas der ki: Yani bizim kalplerimiz ilimle zaten doludur. Muhammed (s.a)'ın bilgisine de başkasının bilgilerine de ihtiyacı yoktur. Bu kelimenin "ğilâf" kelimesinin çoğulu olduğu da söylenmiştir.

Yani bizim kalplerimiz zaten ilmin kaplan durumundadır. Ne diye bu kalplerimiz pek çok ilmi kuşatmış olmakla birlikte (anlamış olmasına rağmen) senden birşey anlayamıyor? Şu anlama geldiği de söylenmiştir: Kalplerimiz ilim dolu kalpler olduğu halde Muhammed'in (s.a) ilmi, o kalplerimizin bilgisi dışında değildir.

Ancak yüce Allah: "Bilakis Allah, küfürleri yüzünden onlara lanet etmiştir, onlar ne kadar az iman ederler" diye iddialarını reddetmektedir. Arkasından da onların imandan kaçışlarının sebebini beyan etmektedir. Bu ise onların daha önce yaptıkları inkâr, küfür ve gösterdikleri yersiz cüretkârlıklar dolayısıyla lanete uğratılmış olmalarıdır. İşte bu günaha daha büyüğü ile ceza vermektir.

Arap dilinde "lanet etme"nin asıl anlamı kovmak ve uzaklaştırmaktır. Kurda da laîn (kovulan) denilmiş. Kovulmuş adama da "laîn" adı verilir, eş-Şemmâh da şöyle demiştir:

"Onunla keklikleri korkuttum ve uzaklaştırdım yanından Kovulmuş (lain, lanetli) adam gibi duran kurdu da."

Burada aslında ifade: "Adam gibi duran kovulmuş kurdu da" takdirindedir.

Buna göre "onlara lanet etmiştir" buyruğu, Allah onları rahmetinden uzaklaştırmıştır, demek olur. Tevfik ve hidâyetinden uzak tutmuştur, her türlü hayırdan uzak tutmuştur anlamına geldiği de söylenmiştir ki bu sonuncusu genel bir anlam ifade eder.

"Onlar ne kadar az iman ederler!" buyruğu hafzedilmiş bir mastarın sıfatıdır; onlar az iman ederler takdirindedir.

Ma'mer der ki: Bunun anlamı: Onlar ancak ellerinde bulunanın az bir kısmına iman eder, çoğunu ise inkâr eder, kâfir olurlar. Yani onlar çok az iman ediyorlar, demek olur.

el-Vakidî der ki: Bunun anlamı ise az veya çok hiçbir şekilde iman etmezler, demektir. Günlük konuşmada: Bunu ne kadar da az yapıyor, ifadesini hiçbir şekilde yapmıyor manasında kullanmamıza benzer.

el-Kisaî der ki: Araplar: Pırasası ve soğanı dahi çok az biten bir topraktan geçtik, derken; hiçbir şey bitirmeyen, hiçbir şeyin bitmediği bir topraktan geçtik, demek isterler. [\[18\]](#)

89- Daha önce kâfirlerin aleyhine fetih istiyorlarken, onlara Allah katından

beraberlerinde bulunanı tasdik edici bir kitap gelince; işte o tanıdıkları kendilerine geldiğinde onu inkâr ettiler. Artık Allah'ın laneti o kâfirlerin üzerinedir.

"Daha önce kâfirlerin aleyhine fetih istiyorlarken" yardım talep ediyorlarken "onlara" yahudilere "Allah katından beraberlerinde bulunanı" Tevrat'ı ve İncil'i "tasdik edici" onlarda bulunanı haber verici "bir kitap" yani Kur'ân-ı Kerim "gelince, işte o tanıdıkları kendilerine geldiğinde onu inkâr ettiler."

Fetih istemek (istiftah): yardım dilemek demektir. Hadis-i şerifte belirtildiğine göre Peygamber (s.a) muhacirlerin fakirleri ile -yani onların dua ve namazları ile

- "fetih (zafer)" isterdi. ^[19] Yüce Allah'ın: "Olur ki Allah fethi (zaferi) veya kendi katından bir emir verir de..." (el-Maide, 5/52) buyruğunda-ki fetih de bu anlamdadır. Nasr (yardım) ise kapalı bir şeyi açmak (feth) demektir. Buna göre bu kelime Arapların kapıyı açtım (fetahtu) demelerinden gelmektedir.

Nesaî, Ebû Said el-Hudrî'den Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Allah'ın bu ümmete yardımı (nasrı) zayıfları, onların duaları, namazları ve ihlasları sayesinde." ^[20]

Yine Nesaî Ebu'd-Derdâ'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Bana zayıf kimseleri getiriniz. Çünkü sizler ancak zayıflarınız sayesinde rızıklanır ve yardım olunursunuz." ^[21]

İbn Abbas der ki: Hayber yahudileri Gatafanlılarla savaşırdı. (Bir seferinde) karşı karşıya geldiklerinde yahudiler bozguna uğradılar. Yahudiler şu duayı yaptılar: Senden ahir zamanda bize göndereceğini vadettiğin o ümmi peygamber hakkı için onlara karşı bizleri muzaffer etmeni diliyoruz. İbn Abbas devamla der ki: Karşılaştıklarında yahudiler bu duayı yapıyorlar ve Gatafan-lıları bozguna uğratiyorlardı. Peygamber (s.a) gönderilince de onu inkâr edip kâfir oldular. Bunun üzerine yüce Allah: "Daha önceden kâfirlerin aleyhine feth istiyorlarken" yani ya Muhammed senin vasitan ile yardım istiyorlarken buyruğunu., "artık Allah'ın laneti o kâfirlerin üzerinedir" bölümüne kadar inzal buyurdu.

"...onlara... gelince" anlamındaki buyrukta yer alan: inde"nin cevabı, -el-Ferrâ'ya göre tanıdıkları kendilerine geldiğinde" buyruğunda yer alan "fâ" ve ondan sonra gelen buyruklardır. el-Ah-feş Said ise der ki: Bu edatın cevâbı, işiten tarafından bilindiği için hazfedil-miştir. ez-Zeccâc da böyle demiştir.

el-Müberred ise der ki: "Onlara... geldiğinde" buyruğunda yer alan (U)in cevabı "Onu inkâr ettiler" buyruğunda verilmiştir. Bu edatın ikinci defa tekrarlanması

ifadenin uzunluğundan dolayıdır. Bunun anlamı ise günahlarını söyletmek ve pekiştirmektir. [22]

90. Allah'ın kullarından dilediği kimseye lütfundan inzal etmesini kıskanıp Allah'ın indirdiğini inkâr etmek karşılığında nefislerini satmaları ne kötüdür! Böylece gazap üstüne gazaba uğradılar. Kâfirler için küçültücü bir azap vardır.

"... nefislerini satmaları ne kötüdür!" Arap dilinde; "ne kötüdür (bi'se)!" yergi ifade eder. Nitekim "ne iyidir (ni'me)" de övgü için kullanılır. Bu iki fiilin şu şekilde dört türlü söyleyişi vardır: Sibeveyh'e göre ifadenin takdiri şöyledir:

Kâfir olmak suretiyle nefislerini satmaları ne kötü bir iştir! [23] el-Ferrâ da der ki: Yani onlar Allah'ın indirdiklerini inkâr etmek karşılığında nefislerini satmış oldular. Anlamı da şudur: Onlar hakkı batıla, imanı küfre değiştirdiklerinde kendileri için çok kötü bir tercih yapmış, çok kötü bir seçimde bulunmuş oldular. "Kıskanıp..." es-Süddî ile Katade'ye göre "Bağy" kıskançlık demektir, el-Esmaî'ye göre ise yara kötü bir hal aldığında kullanılan dan alınmıştır. Asıl anlamınının "taleb etmek, istemek" olduğu da söylenmiştir. Za-niye'ye "bağiyy" denilmesi bundan dolayıdır.

"Kullarından dilediği kimseye lütfundan inzal etmesini kıskanıp"; ya- "...Allah'ınindirmesini" anlamındaki buyruğu İbn Kesir, Ebî Amr, Ya'kub ve İbn Muhaysın şeklinde okumuşlardır. Kur'an'ın sair yerlerinde de bu kelimeyi böylece okurlar. Ancak Hicr Sûresi 21. âyetteki: ile el-En'am 37 deki, bundan müstesnadır.

"Böylece gazap üstüne gazaba uğradılar." Yani gazap ile döndüler. Elleri gazap geçmiş oldu. "Onlara gazab"ın anlamına dair açıklamalar daha önceden (Fatiha, 1/7. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

Allah'ın gazabı ise O'nun cezası demektir. Birinci gazabın buzağıya taptıklarından dolayı olduğu, ikinci gazabın ise Muhammed (s.a)'i inkâr etmelerinden dolayı olduğu da söylenmiştir. Bu görüş İbn Abbas'a aittir. İkrime de şöyle demiştir: Çünkü onlar önce Hz. İsa'yı sonra da Muhammed (s.a)'i inkâr ederek kâfir oldular. Kastettiği kimseler ise yahudilerdir. Said'in rivayetine göre ise Katade şöyle demiştir: Birinci gazab, İncil'i inkâr etmeleri, ikincisi ise Kur'ân'ı inkâr etmeleri dolayısıyla olmuştur. Bazıları da şöyle demiştir: Burda anlatılmak istenen gazabın pekiştirilmesi ve onların içinde bulundukları durumun sıkıntılı olduğunun ifade edilmesi içindir. Yoksa iki ayrı ma-siyet sebebiyle iki ayrı gazaba, uğradıkları anlamında değildir.

"Küçültücü (muhîn)" kelimesi "hevân"dan alınmadır. Bu ifade, müslüman isyankârların uzun süre kalışlarından farklı olarak cehennemde kâfirlerin ebediyyen kalışlarını gerektiren durumlar hakkında kullanılır. Müslümanların cehennemde kalışları ise onlar için bir arındırma ve temizlemedir. Tıpkı zina edenin recmedilmesi, hırsızın elinin kesilmesi gibi. İleride yüce Allah'ın izniyle en-Nisâ Sûresi'nde (16. âyette) buna dair açıklamaları ihtiva eden Ebû Said el-Hudrî yoluyla gelen hadiste de bu husus belirtilecektir. [\[24\]](#)

91. Onlara: "Allah'ın indirdiğine iman edin" denildiği zaman: "Biz, bize indirilene iman ederiz" derler ve arkasından geleni de inkâr ederler. Halbuki o beraberlerindeki doğrulayıcı bir gerçektir. De ki: "Madem ki mü'min idiniz, öyleyse daha önce Allah'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?"

"Onlara: Allah'ın indirdiğine" Kur'ân-ı Kerime "iman edin" tasdik edin "denildiği zaman: Biz, bize indirilene" Tevrat'a "iman ederiz" onu tasdik ederiz "derler ve arkasından geleni" yani el-Ferrâ'ya göre onun dışında kalanları, Katade'ye göre de ondan sonra geleni "de inkâr ederler." Ebu Ubeyde de Katade'nin görüşünü benimsemiştir. İki görüş arasında da fark yoktur.

el-Cevherî der ki: Verâ, arka anlamındadır, ön anlamına kullanıldığı da olur. O bakımdan bu kelime zıt anlamlı kelimelerdendir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Çünkü arkalarında her gemiyi zorla gasbenden bir kral vardı." (el-Kehf, 18/79) diye buyurmaktadır ki burada da "önlerinde.." anlamındadır. Bu kelimenin küçültme ismi: "Vurayyie" şeklinde gelir ve şâzz bir kelimedir.

Âyet-i kerimede bu kelimenin mansub gelmesi, zarf olduğundandır. el-Ah-feş'e göre merfû olarak ve muzaf olmayarak kullanılması halinde, nihâî u-zaklık anlamını ifade eder ve o taktirde isim olur. O taktirde de irab olmayan (gayr-i mütemekkin) bir isim olup "min kablu, min ba'du: önceden, sonradan" isimlerine benzer. Tanık olarak da (el-Cevherî) şu beyiti zikretmektedir:

Ben sana (gelecek bir zarardan yana) emin olmazsam ve eğer

Sana kavuşmak da ancak ötelerin ötesinden olabiliyorsa..."

Derim ki: Şefaât hadisinde İbrahim (as)in söyleyeceği belirtilen: "...Ben ancak

uzaktan uzağa bir halil idim." [\[25\]](#) ifadesi de bu kabildendir.

Bu kelime torun anlamına da gelmektedir.

"Halbuki o... gerçektir" buyruğu müpteda ve haber; "doğrulayıcı" buyruğu, Sibeveyh'e göre te'kid edici haldir. "Beraberlerindeki" buyruğunda yer alan lâm harfî ile cer mahallindedir,): beraberlerinde" buyruğu onun sılasıdır.

"Halbuki o beraberlerindeki doğruyalıcı bir gerçektir. De ki: Madem ki mü'min idiniz" yani iman edilmesi gereken şeylere inanan kimseler idiniz "öyleyse daha önce Allah'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?" Yüce Allah onların kendilerine indirilenlere iman ettiklerini söyledikleri sözlerini reddetmekte, bu hususta onları yalanlayıp azarlamaktadır. Anlamı şudur: Size bu iş yasaklandığı halde neden Allah'ın peygamberlerini öldürmüş bulunuyorsunuz?

Burada hitap Muhammed (s.a)'ın huzurunda bulunanlara olmakla birlikte kastedilenler geçmişleridir. Geçmişlerin çocuklarına bu şekilde hitabın yönel-tiliş sebebi ise, peygamberleri öldüren o kimseleri veli ve dost edinmeleridir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Eğer Allah'a, Peygambere ve ona indirilene iman ediyor olsalardı onları veliler edinmezlerdi." (el-Mâide, 5/81) Onları veli edindiklerine göre onlar da veli edindikleri kimselerin durumundadırlar, demektir. Şöyle de açıklanmıştır: Onlar atalarının yaptıkları işe razı olduklarından dolayı bu öldürme işi de onlara nisbet edilmiştir.

"(öjicJû): Öldürüyorsunuz" fiilinin, anlam itibari ile mazi olmakla birlikte muzâri' gelmesinin sebebi, "daha önce" anlamındaki buyrukla herhangi bir karışıklığın önlenmiş olmasındandır. Herhangi bir karışıklığa meydan vermeyecekse mazinin muzâri', muzâri'in mazi anlamında kullanılması mümkündür. el-Hutay'a da şöyle demiştir:

"Hutay'a şahitlik etti (edecek) ki; Rabbimin huzuruna çıkacağı gün Özürlük dilemek Velid'e daha uygundur."

Görüldüğü gibi burada "tanıklık etti" "edecek" manasınadır.

"Madem ki mü'min İdiniz" niçin peygamberlerin öldürülmesine razı oldunuz?

Buradaki "(01): Madem ki" edatının anlamında olduğu da söylenmiştir. (Buna göre buyrukların anlamı şöyle olur: "Öyle İse Allah'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz? Siz (esasen) iman etmiyordunuz.")

Buyruktaki ": ...o şeyi"nin aslı şeklinde olup Elif harfi, istifham (soru) ile haberi birbirinden ayırd etmek içindir. Burada vakf yapmamak gerekir. Çünkü burada sonuna (sakin) bir "he" getirilmeden vakıf yapılırsa lahn (dil hatası) olur, kabul gören hat şekline ilâvede bulunmuş olur. [\[26\]](#)

92. Andolsun ki Mûsâ size beyyinelerle gelmişti. Sonra siz onun ardından zalimler olarak buzağıyı (ilah) edindiniz.

"Andolsun ki Mûsâ size beyyinelerle gelmişti" buyruğundaki (vav harfinden sonra gelen): "lam" yemin içindir. Sözü geçen "el-beyyinât" ise yüce Allah'ın:

"Andolsun ki Musa'ya dokuz tane apaçık âyet (ayâtın beyyinât) vermiş idik." (el-İsra, 17/101) buyruğunda sözü geçenlerdir. Bunlar ise asa, kıtlık yılları, el, kan, tufan, çekirge, haşerat, kurbağalar ile denizin yarılması mucizeleridir. Sözü geçen beyyinât'ın Tevrat ve ondaki açık belgeler olduğu da söylenmiştir.

"Sonra siz onun ardından zalimler olarak buzağıyı (ilah) edindiniz." Bu buyruk onlar için bir azardır. " Sonra" edatı azarlamak hususunda "vav" harfinden daha belîğdir. Yani sizler âyetlere baktıktan ve âyetlerin size gelmesinden sonra buzağıyı ilah edindiniz, anlamındadır. Bu onların bu işi apaçık âyetlere gereken şekilde eğilmek üzere bir süre geçtikten sonra yaptıklarını göstermektedir ki, bu

da onların suçlarının daha büyük olduğunu ifade eder. [\[27\]](#)

93- Hani Biz sizden söz almış ve Tûr'u üstünüze kaldırıp: "Size verdiğimiz kuvvetle tutun ve dinleyin" (demiştik). Onlar: "Dinledik, isyan ettik" demişlerdi. (Çünkü) küfürleri yüzünden buzağı kalplerine içirilmişti. De ki: "Eğer mü'minler iseniz, imanınızın size emrettiği şey ne kötüdür!"

"Hani Biz sizden söz almış ve Tûr'u üstünüze kaldırıp: 'Size verdiğimiz kuvvetle tutun ve dinleyin' (demiştik)." Bu buyruğa dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/63-64. âyetlerde) geçmiş bulunmaktadır.

"Dinleyin" itaat edin, anlamındadır. Yalnızca söylenen sözü idrak edip kavrayın, şeklinde bir emirden ibaret değildir. Anlatılmak istenen ise dinledikleriniz gereğince amel edin, onlara bağlı kalın şeklindedir.

Namaz kılan kimsenin söylediği: Semiallahu limen hamideh (Allah kendisine hamededen kulunu işitmiştir) sözlerinin anlamı da onun dileğini kabul etti, isteğine icabet etti, demektir. Şair der ki:

"Allah'a dua ettim, nihayet şundan korktum: Allah dediğimi işitmez (kabul buyurmaz) diye."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Dinlemek, itaat etmek ve teslim olmak Temimoğulları için daha hayırlıdır ve daha esenliklidir."

"Onlar: Dinledik, isyan ettik, demişlerdi." Bu, dilleriyle söyleyerek gerçekten ifade ettikleri bir söz mü yoksa bizzat söylenmiş bir söz yerine geçen işledikleri bir fiil olup burdaki ifadenin mecaz mı olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Havuz doldu ve: Yeter bana artık, dedi Yavaş ol, ağır ol, karnımı doldurdun, dedi."

Bu, onların: "Biz bize indirilene İman ederiz" (âyet, 91) şeklindeki sözlerine karşı aleyhlerine bir delillendirmedir.

"Küfürleri yüzünden buzağı"nın sevgisi "kalplerine içirilmişti." Yani kalplerine bu sevgi içirilir oldu. İfade bir teşbih ve bir mecazdır. Buzağının sevgisinin ve ilah olduğunun kalplerinde iyice yer ettiğini ifade etmektedir. Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: "Fitneler hasır gibi çubuk çubuk kalplere sunulur. Hangi kalbe bu (fitneler) içirilirse ona siyah bir nokta konulur..." Bu hadisi Müslim

rivayet etmiştir. [\[28\]](#) Deyim olarak: Onun kalbine filan şeyin sevgisi içirildi denilir. Şair Züheyr de der ki:

"içimdeki bir sevgiden sonra ayıkıp kendime geldim Sevgi dediğin şey kalbine içirdiğin bir zehirdir."

Burada buzağının sevgisi "yemek" ile değil de "içmek" ile ifade edilmiştir. Çünkü içilen su iç taraflarına ulaşacak şekilde azalara nüfuz eder. Yiyecek ise bu şekilde nüfuz edemez. Bu manayı tabiînden birisi daha da ileriye götürerek hanımı Asme hakkında bir şiir söylemiştir. O hanımına yaptığı bir iş dolayısıyla kızmış, hanımını boşamıştı, hanımını da oldukça seviyordu. İşte onun sevgisini dile getirirken şunları söyler:

"Asme'nin sevgisi içime nüfuz etti, kalbimin;

Çok basittir sevginin görünen kısmı görünmeyenine göre.

Ulaştı sevgisi içeceğin dahi ulaşmadığı yerlere

Kederin de sevginin de ulaşmadığı yerlere,

Onunla birlikte olduğum zamanları hatırladığımda neredeyse

Uçacak oluyorum eğer bir insan uçarsa."

es-Süddî ve İbn Cüreyc de der ki: Mûsâ (a.s) buzağıyı törpü ile törpüledi ve onu suya serpti. İsrailoğullarına da-. Haydi bu sudan içiniz, dedi. Hepsi o sudan içti. Buzağıyı seven kimsenin dudakları üzerinde törpülenen altının tozları dışarı çıktı. O sudan kim içtiyse mutlaka delirdiğine dair bir rivayet de el-Kuşeyrî tarafından nakledilmektedir.

Derim ki: Buzağının suya savurulmasına yüce Allah'ın: "Sonra Biz onu denize darmadağın edip savuracağız." (Taha, 20/97) buyruğu delalet etmektedir. Suyun içilmesi, törpülenen tozlann dudaklar üzerinde görülmesi iddiasını ise yüce Allah'ın: "Buzağı kalplerine içirilmişti" buyruğu reddetmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"De ki: Eğer mü'minler iseniz, imanınızın size emrettiği şey ne kötüdür!" Yani sizin: Bize indirilene iman ederiz, sözlerinize sahibi olduğunuzu iddia ettiğiniz imanınız size ne kötü şeyleri emretmektedir!

Denildiğine göre bu buyruk, Peygamber (s.a)'a hitap olup bu şekilde onları azarlamalarını emretmektedir. Yani Ya Muhammed, onlara de ki: Sizin bu yaptığınız ve bu imanınızın size yapmayı emrettiği bu şeyler ne kadar kötüdür! "Ne kadar kötüdür" anlamına gelen (bi'se) buyruğuna dair açıklamalar daha önceden: (Bakara, 2/90. âyet-i kerimede) geçmiş bulunmaktadır. Hamd yalnızca Allah'a mahsustur. [\[29\]](#)

94. De ki: "Eğer Allah nezdinde âhiret yurdu insanlar arasından sizden başka kimseye değil de yalnız sizin ise, o halde ölümü temenni edin, eğer doğru söyleyenler iseniz."

95. Fakat onlar önceden ellerinin gönderdikleri sebebiyle onu hiçbir zaman temenni etmezler. Allah zalimleri çok iyi bilendir.

Yahudiler -yüce Allah'ın kitab-ı keriminde bizlere de naklettiği- batıl birtakım iddialarda bulunmuşlardır. Bu batıl iddialarını yüce Allah şu ve benzeri diğer buyruklarda bizlere aktarmış bulunmaktadır: "Sayılı günler dışında bize kat'iiy cehennem ateşi dokunmaz" (el-Bakara, 2/80); "Yahudi ve hristiyan olandan başkası asla cennete girmez, dediler" (el-Bakara, 2/111) ve ayrıca: "Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz" (el-Maide, 5/18) gibi sözler söylediler.

Yüce Allah ise bütün bu hususlarda onları yalanladı ve delil getirmek zorunda bırakarak şöyle buyurdu: "Onlara de ki" ya Muhammed: "Eğer Allah nezdinde âhiret yurdu" cennet "insanlar arasından sizden başka kimseye değil de yalnız sizin ise, o halde ölümü temenni edin, eğer" söylediğiniz bu sözlerinizde "doğru söyleyenler iseniz."

Çünkü cennet ehlinden olduğuna inanan bir kimse ölümü dünya hayatından daha çok sever. Buna sebep ise ulaşacağı cennet nimetleridir. Ve dünyadaki sıkıntı ve eziyetlerden kurtulup bunların son bulmasıdır. Ancak onlar işlediklerinin çirkinliği ve "Biz Allah'ın oğulları ve çocuklarıyız" sözleriyle kâfir olduklarını bildikleri, dünya hayatına olan tutkuları dolayısıyla, Allah'tan korktuklarından ölümü temenni etmekten geri kaldılar, böyle bir şeye yanaşmadılar.

Bundan dolayı yüce Allah hak buyruğu ile onların durumunu haber vererek: "Fakat onlar önceden ellerinin gönderdikleri sebebiyle onu hiçbir zaman temenni etmezler, Allah zalimleri çok iyi bilendir" buyruğu ile ofi-ların yalancı olduklarını çok açık ve kesin bir şekilde ifade buyurmuştur. Aynı şekilde eğer ölümü temenni etmiş olsalardı mutlaka ölürlerd. Nitekim Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Yahudiler, ölümü temenni etmiş olsalardı

ölürler ve cehennemdeki yerlerini görürlerdi." [30]

Denildiğine göre yüce Allah onları böyle bir temenniyi açığa vurmaktan alıkoydu ve sadece birşey söylememek durumuna maruz bıraktı. Tâ ki bunu peygamberine bir mucize ve bir âyet kılsın diye. İşte bunlar, onların böyle bir temenniyi terkedişlerine dair üç ayrı izahtır.

İkrime ise İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "Ölümü temenni ediniz" buyruğunda anlatılmak istenenin bizden ve sizden hangi kesim yalan söylüyor ise ona ölümün gelmesi için beddua ediniz, demek olduğuna dair açıklamada bulunduğunu kaydetmektedir. Ancak kendilerinin yalancı olduklarını bildiklerinden dolayı böyle bir duada bulunmadılar.

Eğer: Temenni kimi zaman dil ile kimi zaman kalp ile olabilir. Onların kalpleriyle böyle bir şeyi temenni etmedikleri nereden bilinmektedir, diye sorulursa şu cevap verilir: Kur'ân-ı Kerim bunu: "Onu hiçbir zaman temenni etmezler" buyruğu ile ifade etmektedir. Kalpleriyle böyle bir şeyi temenni etmiş olsalardı, Peygamber (s.a)'a cevap vermek ve onun kendilerine karşı getirdiği delili çürütmek kasdıyla dilleriyle elbette açığa vururlardı ki bu açıkça anlaşılan bir husustur.

"Hiçbir zaman" (anlamına: ebeden, ebediyyen) kelimesi az çok zaman dilimleri hakkında kullanılır. Hîn ve vakit gibi. Burada ise ömrün başından ölüme kadar olan süreyi kapsamaktadır.

": O şey sebebiyle" buyruğundaki anlamında olup aid (o, anlamındaki zamir) hazf edilmiştir. İfade ise; "Önden gönderdikleri o şey* takdirindedir. Bu "mâ" masdar anlamını veren türden olursa, aide gerek kalmaz.

"Elleri" anlamındaki kelime, ref mahallindedir. Esre ile birlikte söylenmesi ağır geldiğinden ötürü damme hazfedilmiştir. Eğer nasb edilmesi gerekirse o taktirde harekesini alır. Çünkü nasbin telaffuzu kolay olur. Şiirde sakın (harekesiz olarak, med harfi gibi) gelmesi de caizdir.

" Allah zalimleri çok iyi bilendir" buyruğu mübteda ve haberdur. [31]

96. Andolsun ki sen onları insanlar arasında -müşriklerden bile- hayata daha tutkun kimseler bulursun. Onlardan her birisi kendisine bin yıl ömür verilsin ister. Halbuki onun ömrünün uzatılması kendisini azaptan kurtarıcı değildir. Allah onların yapmakta olduklarını hakkıyla görendir.

"Andolsun ki sen onları" yahudileri "insanlar arasında -müşriklerden bile - hayata daha tutkun kimseler bulursun." Buna sebep ise günahlarını ve Allah

katında karşılığını görecekları bir hayırlarının olmadığını bilmeleridir. Arap müşrikleri ise bu dünya hayatından başkasını bilmezler. Onlar ahireti tanımazlar. Nitekim Arap müşriklerinden şair birisi (İmruu'l-Kays) şöyle demektedir:

"Dünyadan faydalan, çünkü sen fanisin Sarhoşlukla ve güzel kadınlarla."

"Onlardan her biri" buyruğundaki zamir bu açıklamaya göre yahudile-re aittir.

Burada sözün "hayat" kelimesi ile tamam olduğu da söylenmiştir. Bundan sonra

ise müşriklerden bir kesimin durumu haber verilmektedir. [\[32\]](#)

Oenildiğine göre sözü edilen bu müşrikler taifesi mecûsilerdir. Bu ise onların aksıran bir kimseye kendi dillerinde "bin yıl yaşayasın" anlamında dua etmelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Özellikle "bin yıl"ın sözkonusu edilmesinin sebebi ondalıklı sayılar hesabıyla nihaî rakam oluşundan dolayıdır.

el-Hasen'in görüşüne göre ise burada sözü geçen "müşrikler" Arap müşrikleridir. Onların bu özelliklerinin sözkonusu edilmesi ise öldükten sonra dirilişe iman etmeyişleridir.

Bundan dolayı onlar uzun bir ömre sahip olmayı temenni ederler, "sene" kelimesinin anlamı ya da olduğu söylenmiştir. Bir görüşe göre ise ifadede takdim ve tehir vardır ve bunun anlamı ise şöyle olur: Sen onları ve müşriklerden bir taifeyi insanlar arasında hayata en tutkun kimseler olarak görürsün.

"Onlardan her biri kendisine bin yıl ömür verilsin ister." Yani temenni eder. ister" kelimesinin aslı, olup aynı cinsten harekeli iki harf bir araya gelmesin diye böyle kullanılır. Dâl harfinin harekesi de vav harfine verilerek, fiilin vav harfinin üstün olduğuna delâlet etmesi sağlanmıştır. el-Kisâî diye bir kullanım nakletmiştir. Buna göre bu fiilin muzari' şeklinin vav harfi esreli olarak gelmesi mümkündür. Anlamı belirtildiği gibi, temenni etmektir.

"Halbuki onun ömrünün uzatılması kendisini azaptan kurtarıcı değildir." Nahivciler âyet-i kerimede yer alan (ve o anlamına gelen): huve zamirinin kime ait olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bu zamirin daha önce geçen "her biri" kelimesine ait olduğu söylenmiştir. O vakit ifadenin takdiri şudur: Onlardan herhangi birisinin ömrünün uzatılması, kendisini azaptan kurtarmaz. Mübtedanın haberi ise mecrûda ("azabtan" anlamındaki kelimede) mündemiçtir.

Ömrünün uzatılması" ise, "kendisini kurtarıcı" nın failidir.

Bir diğer gruba göre de zamir ömrün uzatılmasına aittir. O vakit ifadenin takdirî anlamı şöyle olur: Onun ömrünün uzatılması kendisini azaptan kurtarıcı değildir.

Haberi ise mecrûda mündemiçtir. "Ömrünün uzatılması" da bu görüşe göre "ömür vermek" anlamındaki "ta'mir" mastarından bedeldir. et-Taberî de, bir

kesimin buradaki "huve" zamirinin (bir yere ait olmayıp) imâd olduğunu söylediklerini nakletmektedir.

Derim ki: Bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü imâd, birbirinden ayrı kalması sözkonusu olmayan iki şey arasında yer alır. Yüce Allah'ın Eğer bu... hakkın kendisi ise..." (el-Enfâl, 8/32) ile: Fakat onlar bizzat zalimler idiler" buyruklarında ve benzerlerinde olduğu gibi.

Bir görüşe göre amel eden olup "huve" zamiri onun ismidir. Haber ise: "kendisini kurtarıcı" anlamındaki kelimedir.

Bir kesimin kanaatine göre de "huve" zamiri şân zamiridir. İbn Atiyye der ki: Bu, uzak bir ihtimaldir. Çünkü nahivcilerin bilinen görüşüne göre böyle bir zamir, harf-i cersiz bir cümle ile açıklanmalıdır.

"Kendisini azaptan kurtarıcı değildir" buyruğunda geçen (ve mealde kurtarıcı anlamı verilen kelimenin masdarı olan): zahzahe: Uzaklaştırmak ve kenara itmek demektir. Bir şeyi uzaklaştırıp kenara itmek için bu masdardan türemiş olan fiiller kullanılır. Bu fiil lazım (geçişsiz) ve müteaddi (geçişli) olabilir. Geçişli anlamıyla şair şöyle demektedir:

"Ey ölümü yaklaşmış nefsin ruhunu kabzedenden

Ve ey günahları bağışlayan, sen beni ateşten uzaklaştır."

Zu er-Rimme bu beyiti şu şekilde söylemiştir:

"Ey bir süre isyan etmiş bir bedenden ruhu kabzedenden Ve günahları bağışlayan! Sen beni ateşten uzaklaştır."

Bir başka şair de bu fiili geçişsiz olarak şöylece kullanır:

"Dostum, ne oluyor şu karanlığa da bir kenara uzaklaşmıyor? Şu sabah aydınlığına ne oluyor da bir türlü açılmıyor?"

Nesaî de Ebu Hureyre'den Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Her kim Allah yolunda bir gün oruç tutacak olur ise Allah yetmiş

yıl süreyle onun yüzünü ateşten uzaklaştırır (zehzaha)." [\[33\]](#)

"Allah yapmakta olduklarını hakkıyla görendir. (Basîrdir)." Yani şu her birileri kendisine bin yıllık bir ömür verilmesini isteyen kimselerin yaptıklarını çok iyi bilendir.

Âyet-i kerimede geçen kelimesini te'li olarak okuyanlara göre ifadenin takdiri de şöyledir: Ya Muhammed, onlara de ki, Allah sizin neler yaptığınızı çok iyi görendir.

İlim adamları şöyle demişlerdir: Yüce Allah kendi zatını basîr olmakla nitelendirmiştir ki bunun anlamı O; bütün işlerin gizliliklerini çok iyi bilendir, şeklindedir. Arap dilinde basîr bir şeyi iyi bilen, ondan gereği gibi haberdar olan

demektir. Filanın tıpta basireti vardır, fıkıhta basireti vardır, adamlarla karşılaşmak hususunda basireti vardır, şeklindeki ifadeleri bu kabildendir. Şair der ki:

"Bana kadınları sorarsanız şüphesiz ki ben Kadınların ilaçlarını iyi bilen (basîr) bir doktorem."

el-Hattabî der ki: Basîr, âlim demektir. Basîr aynı zamanda mubsir (yani bilen, gören) anlamındadır. Denildiğine göre şanı yüce Allah'ın kendisini basîr olarak nitelendirmesi, gören şeyleri görücü kılan demektir. Yani gören varlıklara görme idrâk ve gücünü yaratıp görülen şeyleri idrak edici kılan demektir. Allah'ın kullarına basîr olması demek ise, kullarını basiret sahibi (görücü) kılması anlamındadır. [\[34\]](#)

97. De ki: "Kim Cebrail'e düşman ise muhakkak ki onu, Allah'ın izniyle kalbin üzere önündekini doğrulayıcı, mü'minlere de hidâyet ve müjde olmak üzere indirmiştir."

Nüzul Sebebi:

Yahudiler Peygamber (s.a)'e: Kendisine herhangi bir meleğin rabbinden risalet ve vahiy getirmediği hiçbir peygamber yoktur. Sana bunu getirenin kim olduğunu bize söyle ki biz de sana tabi olalım, diye sordular. Hz. Peygamber de: "O Cebrail'dir" deyince şu cevabı verdiler: Cebrail savaş ve çarpışmayı getiren kimsedir. O bizim düşmanımızdır. Eğer sen bunun yerine şu yağmuru ve rahmeti indiren Mikâil olduğunu söylemiş olsaydın, sana uyardık. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi bir sonraki âyetin sonuna kadar inzal buyurdu. Bu

hadisi Tirmizî rivayet etmiştir. [\[35\]](#)

"Muhakkak ki o... kalbin üzere onu indirmiştir." buyruğundaki "Muhakkak ki o" zamirinin iki anlama gelme ihtimali vardır. Birincisine göre: Muhakkak Allah Cebrail'i kalbin üzere indirmiştir. İkincisi ise muhakkak Cebrail Kur'ân-ı Kerim'i kalbin üzere indirmiştir.

Özellikle "kalb"ın söz konusu edilmesi onun aklın, ilmin ve bilgileri telakki etmenin yeri oluşundan dolayıdır. Ayet-i kerime Cebrail (a.s)'ın şerefini gösterdiği gibi ona düşmanlık edenin yerilmiş olduğunu da göstermektedir.

"Onu Allah'ın izniyle" O'nun iradesi ve bilgisiyle "kalbin üzere önündekini" Tevrat'ı "doğrulayıcı, mü'minlere de hidâyet ve müjde olmak üzere indirmiştir." Mü'minlere hidâyet ve müjde olmasına dair açıklamalar daha önce (el-Bakara, 2

ve 25. âyetlerde) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun. [36]

98. Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail ve Mikâil'e düşman olursa şüphesiz ki Allah o kâfirlerin düşmanıdır.

"Kim Allah'a... düşman olursa" şart, onun cevabı da: "Şüphesiz ki Allah o kâfirlerin düşmanıdır" buyruğudur.

Bu buyruk Cebrail (a.s)'a düşmanlık eden kimseler için bir tehdit ve bir yergi, ayrıca onlardan birisine düşman olmanın Allah'ın da o düşmanlık yapan kimselere düşman olmasını gerektirdiğini ilan etmektedir. Kulun Allah'a düşmanlığı O'na isyan etmesi, O'na itaatten uzak durması, O'nun sevdiklerine düşmanlık etmesidir. Allah'ın kula düşmanlık etmesi ise onu âzaplandır-ması ve onun üzerinde bu düşmanlığın etkilerini izhar etmesidir.

Eğer: "Melekler"in sözkonusu edilmesi her ikisini de kapsamakla birlikte neden özellikle Cebrail ve Mikâil sözkonusu edilmiştir? diye sorulacak olursa şu cevap verilir: Onların şan ve şereflerini yükseltmek için özellikle isimleri anılmıştır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "O ikisinde meyve, hurma ve nar (ağaçlar) vardır." (er-Rahmân, 55/68)

Burada özellikle Cebrail ve Mikâil'in sözkonusu ediliş sebebinin yahudi-lerin bunları sözkonusu etmesi olduğu, âyet-i kerimenin de onların bu konuda soru sormaları sebebiyle nazil olduğundan dolayıdır, da denilmiştir. Çünkü yahudilerin: "Biz Allah'a ve bütün meleklerle düşmanlık etmiyoruz" demelerinin önünün alınması için bu ikisinin sözkonusu edilmesi gerekliydi. Böylelikle yüce Allah, onların özel bazı meleklerle ilgili olarak yapabilecekleri yorumları çürütmek maksadıyla bilhassa onların adını zikretmiştir. [37]

Dil Âlimlerine Göre Cebrail, Mikâil (ikisine de selâm olsun) Kelimeleri:

Dil bilginlerinin bu iki kelimenin söylenişi ile ilgili olarak farklı açıklamaları vardır. Cebrail adının on şekilde söylenişi sözkonusudur:

1- Cibril: Hicazlıların şivesinde böyledir. Hassan b. Sabit şöyle demiştir: "Ve Allah'ın elçisi Cibril bizim aramızda..."

2- Cebrîl: el-Hasen ve İbn Kesir'in kıraati bu şekildedir. İbn Kesir'in şöyle dediği de rivayet edilmiştir: Peygamber (s.a)'ı rüyada gördüm. O bunları Cebril ve Mîkâil şeklinde okuyor idi. Ben de ebediyyen bu şekilde okuyup duracağım.

3- Kûfelilerin Okudukları Şekilde Cebrail: Kûfeliler bu okuyuşlarına delil olarak da şu beyiti gösterirler:

Savaşlarda bulunduk, zaman boyunca bizim bütün askerî birliklerimizin Mutlaka önünde Cebrail vardı."

Bu da Temim ve Kayslıların şivesidir.

4- Cebrail. Medsiz olarak. Bu da Ebu Bekr b. Âsım'ın okuyuşudur.

5- Bir önceki okuyuş gibi fakat sondaki lam'ı şeddeli okumak. Bu da Yahya b. Ya'mer'in okuyuşudur. (Cebrail şeklinde).

6- Cebrail: İkrime'nin okuyuşudur.

7- Onun gibi fakat hemzedden sonra yâ ile. (Cebrâyil şeklinde).

8- Cebrayıl: el-A'meş ve Yahya b. Ya'mer aynı şekilde böyle de okumuşlardır.

9- Cebraîn

10- Cibrîn: Bu da Esedoğullannın şivesidir. Taberî der ki: Bu şekilde Kur'ân'da okunmuş değildir. en-Nehhâs -İbn Kesir'in de okuyuşunu sözko-nusu ederek- der ki: "Arap dilinde Fa'lîl vezninde kelime yoktur. (Yani Cibril söyleyişi uygun değildir). Bununla birlikte fî'lîl vezni vardır. (Yani Cibril söylenebilir): Dihlîz, kıtmîr ve birtîl kelimeleri gibi. Şu kadar var ki Arap olmayanların dilinde Arapçada benzeri olmayan birtakım vezinlerin olması red-dolunamaz. Yine bu söyleyişlerin çokça değişikliklere uğramayacağı da söylenemez. Nitekim Acemler'in İbrahim, İbrahim, İbrahim, İbrahim, İbra-hum ve İbrâhâm dedikleri bilinen bir husustur. Başkası ise şöyle demektedir: Cibril, Arapça olmayan bir isimdir. Araplar bunu arapçalaştırmıştır. O Araplar bakımdan bu kelimeyi böyle değişik şekillerde söyleyebilirler; bundan dolayı zaten bu kelime munsarîf (çekimli) değildir.

Derim ki: Biz bu kitabın baş taraflarında [\[38\]](#) bu kelimelerin Arapça oldukları görüşünün doğru olduğunu ve Cebrail'in apaçık bir arapça ile bu kelimeleri bu şekilde inzal ettiğini söylemiş idik. en-Nehhâs der ki: Cibril kelimesi cem'i teksir (kırık çoğul) şeklinde Cebârîl diye gelir.

Mîkâîl kelimesinin ise altı şekilde söylenmesi sözkonusudur:

1- Mîkâyîl: Bu Nâfi'in kıraatidir.

2- Mîkâîl: Bu Hamza kıraatidir.

3- Mîkâl: Hicazlıların şivesidir. Aynı zamanda bu Ebu Amr ve Âsım'dan

4- Mîkeîl: Bu, İbn Muhaysin'in kıraatidir.

5- Mîkâyyîl (iki tane ya ile) Bu da ondan gelen farklı rivayetler ile birlikte el-A'meş'in rivayetidir.

6- Mîkâel: (Fethalı bir hemze ile İsrâel denildiği gibi): Bu da Arapça olmayan

bir isim olduğundan dolayı munsanf değildir. İbn Abbas'ın zikrettiğine göre Cebr, Mîkâ ve İsrâ kelimelerinin hepsi arapça olmayan bir dilde, kul ve köle (abd ve memluk) anlamında; îl ise yüce Allah'ın adıdır. O bakımdan Ebu Bekr es-Sıddîk (r.a)'ın Müseylime'nin seci'li söyleyişlerini işitince şöyle demesi de bu türdendir: Bu îl'den (yani Allah'tan) gelmeyen bir sözdür. Kur'ân-ı Kerim'de de bu kelimenin iki ayrı tefsirinden birisine göre şu buyrukta bu anlama geçtiği söylenmektedir: "Onlar bir mü'min hakkında ne bir il ve ne de bir ahde riâyet etmezler." (et-Tevbe, 9/10) Burada yer alan "ÎT kelimesinin açıklaması ile ilgili iki görüşten birisine göre îl, Allah'tır; yani hiçbir mü'min hakkında Allah'ın öngördüğü hak ve hukuku gözetmezler demektir. İleride buna dair açıklamalar (et-Tevbe, 8, 10. âyetlerde) gelecektir.

el-Maverdî der ki: Cibrîl ve Mikâîl iki ayrı isimdir. Onlardan birincisi Abdullah, ikincisi Ubeydullah (Allah'ın kulu ve Allah'ın kulcağızı) anlamındadır. Çünkü "îl" yüce Allah demektir. "Cebr" de "kul" demektir. "Mîkâ" ise "kul-cağız" anlamındadır. Sanki Cibril Abdullah, Mikâîl de Ubeydullah anlamını ihtiva eder. Bu İbn Abbas'ın görüşüdür. Müfessirler arasında ona bu konuda muhalefet eden kimse de yoktur.

Derim ki: Bazı müfessirler İsrâfîl'in Abdurrahman anlamına geldiğini de söylerler. en-Nehhâs ise şöyle demektedir: "Cebr" kelimesini kul (abd) "îl" kelimesini de Allah diye açıklayan kimsenin: Bu Cebruîl'dir, Cebrâîl'i gördüm, Cebrîil'e uğradım," demesi gerekir. Ancak böyle birşey denilmediğinden dolayı burada bu ifadenin Cebrail'in adı anlamına gelmesi sözkonusu olur.

Başkaları ise şöyle demektedir: Eğer onların (müfessirlerin) dedikleri gibi (verdikleri i anlam doğru) olsaydı, bu kelimenin munsarıf olması gerekirdi. Munsanf oluşunun terkedilmesi bunun muzaf olmayan tek kelimedenden meydana gelmiş bir isim olduğunu göstermektedir. Abdulganî el-Hafîz, Eflet b. Halife'den -ki bu Hassan'ın babası Fuleyt el-Amirî'dir- o da Cesre bint De-câce'den o Aişe (r.anlîa)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Cibril'in, Mîkâîl'in ve İsrâfîl'in Rabbi olan Allah'ım! Cehennem ateşinin sıcağından ve kabir azabından sana sığınırım."[\[39\]](#)

99- Andolsun ki Biz sana apaçık âyetler indirdik, bunları fasıklar-dan başkası inkâr etmez.

İbn Abbas (r. anhumâ) der ki: Bu, İbn Suriya'ya verilen cevaptır. O Rasûlullah (s.a)'a: Ya Muhammed, sen bize bildiğimiz birşey getirmedi. Allah sana apaçık

bir âyet (mucize) indirmedi ki o âyet sebebiyle biz de sana uyalım, deyince yüce Allah bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu. Bunu Taberî nakletmektedir. [\[40\]](#)

100. Onlar ne zaman bir ahidle bağlandılarsa içlerinden bir grup onu bozup atıvermedi mi? Hayır, onların çoğu iman etmezler.

"Onlar, ne zaman bir ahidle bağlandılarsa... mi?" buyruğunda yer alan "vav" harfî atıf edatıdır. Onun başına ise soru edatı olan "hemze" gelmiştir. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruklarında da bu hemze "fe" harfinden önce gelmiştir: "Onlar hâlâ cahiliye hükmünü mü... " (el-Maide, 5/50); "Sen sağırlara mı işittireceksin?" (ez-Zuhurf, 43/40); "Onu ve zürriyyetini... mi edirsiniz?" (el-Kehf, 18/50) Yüce Allah'ın: "Sonra vukua geldi mi..." (Yunus, 10/51) buyruğunda da "(li): Sonra" kelimesinin başına da gelmiştir. Bu Si-beveyh'in görüşüdür.

el-Ahfeş'e göre ise bu âyet-i kerimedeki (ve benzerlerindeki) vav zaididir. el-Kisaî'nin görüşüne göre ise bu vav'ın aslı "ev"dir. Kolaylık (teshil) olsun diye "vav" hareke almıştır. Kimisi de sakîn olarak "ev" şeklinde okumuştur. O vakit de bu (JO: Bilakis, hayır anlamına gelir. Nitekim birisi ötekine: Seni mutlaka döverceğim der, buna karşılık o da :Veya Allah bana yeter, diye cevap verir. [\[41\]](#)

Bu açıklamaya göre de âyetin bu bölümünün anlamı: "Hayır, onlar ne zaman bir ahidle bağlandılarsa içlerinden bir grup..." şeklinde olur.

İbn Atiyye der ki: Bütün bu açıklamalarda bir zorlama vardır. Doğrusu ise Sibeveyh'in görüşüdür. "(us): Ne zaman" kelimesi zarf olarak mensûbdur.

Bu âyet-i kerimde kastedilen şahıs Malik b. es-Sayf dir. Bunun adının Malik b. ed-Dayf olduğu da söylenmiştir. O şöyle demişti: Allah'a'yemin ederim, bizim Kitabımızda bizden ne Muhammed'e iman etmek diye bir söz alınmıştır, ne de başka her hangi bir söz. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Şöyle de denilmiştir: Yahudiler şöyle söz vermişlerdi: Eğer Muhammed peygamber olarak gönderilirse mutlaka ona iman edeceğiz ve Arap müşriklere karşı onun yanında, onunla birlikte olacağız. Fakat Hz. Peygamber, peygamber olarak gönderilince onu inkâr ettiler, kâfir oldular.

Ata da der ki: Burada sözü geçen "ahid," Peygamber (s.a) ile yahudiler arasında kurulan ve yahudiler tarafından bozulan ahidlerdir. Kurayza ve Nadi-roğullarının yaptıkları gibi. Bunun delili de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Onlar öyle kimselerdir ki kendilerinden birtakım kimselerle ahidleştikten sonra her seferinde ahidlerini bozarlar ve onlar sakınmazlar da." (el-Enfâl, 8/56)

"İçlerinden bir grup bozup atıvermedi mi?" buyruğunda geçen:

"Nebz": Atmak, fırlatıvermek demektir.

Nebîz ve menbûz da burdan gelmektedir. Ebu'l-Esved şöyle demiştir:

"Gönderdiğin kişi bana haber verdi ki: Sen Sol elinle, yüzçevirerek mektubumu almışsın."

Onun başına bir bakıp bir kenara atmışsın (nebz) Eskiye ayakkabılarından birisini attığın (nebz) gibi.

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Senin kendilerine adaletli olmalarını emrettiğin kimseler Mektubunu bir kenara attılar (nebz) ve haram olanı helal bildiler."

Bu (bir şeyi atıp fırlatmak), herhangi bir şeyi hafife alıp da gereğince amel etmeyen bir kimse hakkında bir misal olarak verilir. Araplar : Bunu sırtının arkasına koy, arkana at, ayağının altına al, gibi ta'birler kullanırlar. Yani onu terket ve ondan yüzçevir demek isterler. Şanı yüce Allah da şöyle buyurmaktadır:

"Onu arkanıza atılmış (değersiz) birşey edindiniz." (Hud, 11/92) el-Ferrâ da şu beyiti nakletmiştir:

"Ey Zeydoğlu Temim, benim sana arzettiğim ihtiyacım

Arkasına atılmış ve benim için cevabını almak zorlaşmış bir hale düşmesin."

"Hayır onların çoğu" buyruğu mübtedadır, "iman etmezler" buyruğu da haber mahallinde ve geleceği de kapsayan (geniş zamanlı) bir fiildir. [\[42\]](#)

101. Onlara Allah tarafından beraberlerinde olanı doğrulayıcı bir Peygamber gelince kendilerine kitap verilenlerden bir fırka sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitabını arkalarına atmıştır.

"Onlara Allah tarafından beraberlerinde olanı doğrulayıcı" bu biraz sonra gelen "bir peygamberin sıfatıdır. Bunun (mûsâddikan şeklinde) hal olması da mümkündür. (O takdirde anlamı şöyle olur: "... beraberlerinde olanı doğrulayıcı olarak..."):

"Bir Peygamber gelince kendilerine kitap"tan kasıt Tevrat'tır "verilenlerden bir fırka sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitabını arkalarına atmıştır." Çünkü onların Peygamber (s.a)'ı inkâr etmeleri ve onu yalanlamaları, Allah'ın kitabını yani Tevrat'ı arkalarına atmaları demektir. es-Süddî der ki: Bunlar Tevrat'ı bir kenara attılar ve Asef in kitabı ile Hârut ve Mârût'un sihir kitabını aldılar.

Şöyle de denilmiştir: Burada kitap ile Kur'ân'ın kastedilmiş olması da

mümkündür. eş-Şa'bî der ki: Bu kitap onların ellerinde bulunuyor ve onlar bu kitabı okuyorlardı. Fakat onun gereğince ameli bir kenara bırakmışlardı.

Süfyan b. Uyeyne de der ki: Onlar bu kitabı ipeklere, atlaslara sarıp sarmaladılar. Altın ve gümüşle süslediler, fakat helalini helal bilmediler, haramını da haram.

İşte kitabı sırtlarının arkasına atmaları budur. ^[43] Buna dair açıklamalar bir önceki âyet-i kerimede yeteri kadar yapılmıştır.

"Sanki bilmiyorlarmış gibi" buyruğu, bilmeyen kimseye onların halini benzetmektedir. Çünkü onlar, bilmeyen cahil bir kimsenin yaptığı işi yapmışlardır. Böylelikle bu ifadede onların bilerek inkâr ettikleri, küfre saptıkları anlaşılmaktadır. ^[44]

102. Şeytanların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurduklarına uydular. Halbuki Süleyman kâfir olmadı. İki meleğe de birşey (indirilmedi). Fakat o şeytanlar kâfir idiler ki insanlara sihri öğretiyorlardı. Babil'de iki meleğe de bir şey indirilmedi. Harut ile Marufa gelince; onlar: "Biz ancak bir imtihanız, sakın kâfir olma" demedikçe hiçbir kimseye öğretmezlerdi. İşte o ikisinden koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğrenirlerdi. Onlar Allah'ın izni ile olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verici değillerdi. Ve onlar kendilerine zarar verecek fakat fayda sağlamayacak şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun ki onlar, onu satın alan kimsenin ahirette hiçbir nasibi olmadığını biliyorlardı. Onların kendilerini, karşılığında sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilmiş olsalardı?!

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yirmidört başlık halinde sunacağız:

1- Şeytanların Okudukları:

"Şeytanların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurduklarına uydular." Bu buyrukta yüce Allah, kitabı arkalarına atan kesimin -ki bunlar yahudilerdir- büyüye de tabi olduklarını haber vermektedir. es-Süddî der ki: Yahudiler Tevrat'ı ileri sürüp Muhammed (s.a)'e karşı çıktılar. Tevrat ile Kur'ân arasında uygunluk olduğu ortaya çıktı. Bu sefer Tevrat'ı bir kenara attılar, Asaf in (sihir) kitabını ve Hârût ile Mârût'un sihrini aldılar, ona yapıştılar.

Muhammed b. İshak der ki: Rasûlullah (s.a) Hz. Süleyman'ı gönderilmiş peygamberler arasında sözkonusu edince yahudi alimlerinden birisi şöyle dedi: Muhammed, Davud'un oğlunun bir peygamber olduğunu zannediyor. Halbuki o, Allah'a yemin ederiz bir sihirbazdan başka birşey değildi. Bunun üzerine yüce

Allah da: "Halbuki Süleyman kâfir olmadı... Fakat o şeytanlar., kâfir idiler" buyruğunu indirdi. Yani o şeytanlar ademoğullarına Hz. Süleyman'ın gösterdiği denizde yürümek, kuşları, şeytanları emri altında müsah-har kılmak gibi mucizelerinin büyü olduğu telkininde bulundular.

el-Kelbî der ki: Şeytanlar büyüye dair bilgileri ve tılsımları Hz. Süleyman'ın katibi Asafın dilinden yazdılar ve Allah, onun mülkünü elinden aldığı sırada namaz kıldığı yerin altına gömdüler. Süleyman ise bunun farkına varmadı. Hz. Süleyman vefat edince oradan çıkartıp insanlara şöyle dediler: O size bu şeyler sayesinde hükümdarlık etti. Haydi bunu siz de öğreniniz. İsrailoğullarının âlimleri ise şöyle dediler: Bunun Süleyman'ın bilgisi olmasından Allah'a sığınırız. Bayağı ve sıradan kimseler ise: Hayır, bu Süleyman'ın bil-gisidir dediler, onu öğrenmeye yöneldiler, peygamberlerinin kitaplarını reddettiler. Bu durum Allah (cc), Muhammed (s.a)'ı peygamber olarak gönde-rinceye kadar devam etti. Daha sonra yüce Allah peygamberi Muhammed'in üzerine Hz. Süleyman'ın bu işten ma'zur olduğunu ve ona yapılan bu iftiradan uzak olduğunu ortaya çıkartarak: "Şeytanların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurduklarına uydular" buyruğunu indirdi.

Ata der ki: Burada geçen "tetlû" tilavetten gelen okumak anlamındadır. İbn Abbas da der ki: Bu, arkasından gelmek, uymak anlamındadır. Nitekim: İnsanlar biri öteki ardından geldiler, denildiği zaman bu kelime kullanılır. Ta-berî der ki: "Tabi oldular" kelimesi üstün tuttular, demektir.

Derim ki: Bir şeye uyup onu önüne geçiren bir kimse başkasından üstün tuttuğu

için böyle yapar. "Tetlû" ise geçip gitti, devam etti anlamındadır. [\[45\]](#)

Şair de der ki:

Kabrinin yanından geçersen boğazla orada

Onların kanları ile kabrinin dört bir yanını sula,

Çünkü o, kanla ve boğazlanan hayvanlarla kardeş olacak (idi)"

Burada "olacak" anlamındaki muzari' fiil, "idi" anlamındadır.

Buyruktaki ": ...na" edatı, "uydular" anlamındaki fiilin mefulüdür.

Yani onlar şeytanların Süleyman'ın aleyhine uydurdukları şeylere uydular ve onların ardınca gittiler. Burada yer alan "ma" edatının nefy' (olumsuzluk) ifade ettiği söylenmişse de böyle bir görüşün âyet-i kerimenin nazmı ile hiçbir ilgisi yoktur, sözün doğru olarak anlaşılmasına da imkan vermez. Bunu İbnu'l-Arabi söylemiştir.

"Süleyman'ın mülkü" yani şeriat ve peygamberliği "aleyhinde uydurduklarına uydular." ez-Zeccac der ki: Süleyman'ın hükümdarlık ettiği dönem hakkında

uydurduklarına uydular, demektir. "Süleyman'ın mülkü ile ilgili olarak" anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani Hz. Süleyman'ın kıssaları, nitelikleri ve haberleri ile ilgili olarak uydurduklarına uydular. el-Ferra der ki: Böyle bir yerde "alâ" ve "fi" (üzerine; de, da, hakkında) harflerinin ikisi de (anlam olarak) uygundur, kullanılabilir.

Yüce Allah'ın burada "ala mülki Süleyman" deyip de "ba'de mülki Süleyman: Süleyman'ın mülkünden sonra" dememesi yüce Allah'ın şu buyruğu dolayısıyla: "Senden önce ne kadar bir rasûl ve bir peygamber gönderdiysek mutlaka o bir şey söylemek istediği zaman şeytan onun sözüne birşey atmak istemiştir." (el-Hacc, 22/52); yani onun tilavetine birşeyler karıştırmak istemiştir. Şeytanın anlamı ve türediği köküne dair açıklamalar (istiâze'ye dair bilgi verilirken) yapılmış bulunmaktadır. Tekrarlamanın anlamı yoktur.

Burada geçen "şeytanlar"ın cin şeytanları olduğu söylenmiştir. Bu isimden anlaşılan da budur. Kastın, dalâlette alabildiğine ileri gitmiş, isyankâr insanların şeytanları olduğu da söylenmiştir. Cerîr'in şu beyitinde olduğu gibi.

"Onlara duyduğum sevgiden dolayı bir zamanlar beni şeytan diye çağırıyorlardı

Ve şeytan olduğum zamanlar onlar da beni seviyorlardı." [\[46\]](#)

2- Süleyman Kâfir Olmadı:

"Halbuki Süleyman kâfir olmadı" buyruğu ile Allah tarafından Hz. Süleyman'ın günahsızlığı dile getirilmektedir. Âyet-i kerimede ise herhangi bir kimsenin Hz. Süleyman'ı küfre nisbet ettiğine dair bir ifade geçmemiştir. Şu kadar var ki yahudiler Hz. Süleyman'ı sihirbazlıkla nitelendirdiler. Sihir küfür olduğundan dolayı adeta Hz. Süleyman küfre nisbet edilmiş gibi olmuştur.

Daha sonra yüce Allah: "Fakat o şeytanlar kâfir idiler" buyruğu ile sihri öğretmek sebebiyle şeytanların kâfir olduğunu tesbit etmektedir.

"Öğretiyorlardı" buyruğu ise hal makamında mansubdur. İkinci bir haber olmak

üzere ref halinde olması da mümkündür. [\[47\]](#)

Kûfeliler Âsim müstesna şeklinde nun harfini şed-desiz olarak buna karşılık kelimesinin nun'unu ötreli olarak okumuşlardır. el-Enfal'de yer alan Fakat Allah attı" (el-Enfal, 8/17) buyruğunu da böyle okumuşlardır. İbn Âmir de onlar gibi okumuştur. Geri kalanları ise "lâkinne" şeklinde ve ondan sonra gelen ismin sonunu da üstün olarak okumuşlardır.

"Lâkin" kelimesinin iki anlamı vardır: Geçmişe dair haberi nefyeder, geleceğe dair haberi de isbat (olumlu) eder. Bu kelime ise la, kâf ve inne olmak üzere üç

kelimeden yapılmıştır. "La" nefyedici, "kâf hitab içindir, "inne" ise isbat ve tahkik içindir. Ağır olduğundan dolayı bu "inne"deki hemze gitmiştir. Bu "lakin" kelimesi ağır (son harfi şeddeli): lakinne şeklinde ve hafif (lakin şeklinde son harfi şeddesiz olarak) okunur. Ağır okunduğu takdirde "inne" gibi ismini nasbeder, hafif okunduğu takdirde ise şeddesiz "in" gibi (isini) ref eder. [\[48\]](#)

3- Sihir (Büyü):

Sihrin aslında hile ve hayalî şekiller göstermek suretiyle birşeyi olduğundan başka türlü göstermek demek olduğu söylenmiştir. Bu da büyü yapanın birtakım işler yapıp bazı sözler söylemesi ile olur. Bunun sonucunda büyülenen kişi o eşyayı gerçek mahiyetinden başka türlü görür. Tıpkı uzaktan serabı görüp de orada su bulunduğu hayaline kapılan ve devamlı ve hızlıca yol alan bir gemiye binip de kıyıda gördüğü ağaç ve dağların da kendisiyle birlikte yürüdüğünü zanneden kimsenin durumu gibi.

Bu kelimenin küçük çocuğu aldatan ve aynı şekilde bir şeylerle uğraştırıp oyalayan kimsenin durumunu ifade etmek üzere kullanılan: Küçük çocuğu sihrettim," ifadesinden türetildiği söylenmiştir. Teshîr (büyü-leme) de böyledir. Lebid der ki:

"Ne halde olduğumuzu bize soruyorsan bizler
Şu aldatılmış (sihredilmiş) yaratıklardan kuşlarız."

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Kendimizi, yemek ve içmekle eğleniyorken (sihrediliyorken)

Ölüme hızla giden kimseler görüyorum,

Kuşlar, sinekler, kurtlar ve

Cesur kurtlardan da daha cesur kimseler."

Yüce Allah'ın: "Sere muhakkak büyülenmiş (mûsâhhar) kimselerdensin." (eş-Şuara, 26/153) buyruğuna gelince, denildiğine göre, "mûsâhhar" (ciğer anlamına gelen) "sehar" sahibi olarak yaratılan kimse demektir. Yemek ye-yip içecek şeyleri içen anlamına gelen, oyalanıp eğlenen kimseler anlamında olduğu da söylenmiştir.

Sihir'in asıl anlamının gizlilik demek olduğu da söylenmiştir. Çünkü büyü yapan, bu işi gizlice yapar. Aslının, birşeyden yüzçevirtirmek anlamına geldiği de söylenmiştir. Seni bu işten sihir etti, yani o işten başka tarafa çevirdi, denilir. Asıl anlamının meylettirmek olduğu da söylenmiştir. Seni meylettiren herkes sana sihir yapmış olur. Yüce Allah'ın: "Belki de biz büyülenmiş bir topluluğuz."

(el-Hicr, 15/15) buyruğu hakkında da şöyle denilmiştir: Yani bize büyü yapıldı ve bize gösterilen hayaller sonucu bildiğimizden başka noktalara kaydırıldık.

el-Cevherî der ki: Sihir, okuyup üflemek demektir. Alınış kaynağı latif ve sezilmeyecek kadar ince olan herşeye sihir denir. Sâhir (sihir yapan, büyüleyici) bilgin anlamındadır. Yine bu kelime aldatmak anlamına da gelir.

İbn Mes'ud der ki: Bizler cahiliyye döneminde sihire "idâh" derdik. Araplara göre ise bu ileri derecede iftira ve yalanın güzel sözlerle allanıp pullanması demektir. Şair der ki:

"Ben Rabbime sığınırım

Büyü yapıp büyüüne üfüren büyücülerden." [\[49\]](#)

4- Büyünün Gerçeği Var mı?

Büyünün gerçek olup olmadığı hususunda farklı görüşler vardır. Hanefî mezhebine mensup el-Gaznevî Uyunu'l-Meânî adlı eserinde şöyle demektedir: Sihir Mu'tezileye göre asılsız bir aldatmacadır. Şafî'ye göre vesvese ve hastalıktır. Bize göre ise sihrin aslı güneşin Firavn sihirbazlarının asalarında civaya etki etmesi gibi yıldızların özelliklerinin etkisini esas alan birtakım tılsımlar veya zor olan şeyleri kolaylaştırmaları için şeytana yapılan tazimdir.

Derim ki: Bize göre ise sihir bir gerçektir. Onun gerçek bir niteliği vardır. Allah - ileride de geleceği üzere- sihir esnasında dilediğini yaratır. Diğer taraftan sihrin bir kısmı el çabukluğu ile olur. (Şa'veze gibi). Şa'vezi ise çabuk yürüyen postaya verilen addır. İbn Faris, el-Mücmel'de şöyle der: Şa'veze, çölde yaşayan arapların kullandığı bir kelime değildir. Bu, büyü gibi elçabukluğu ile birtakım okuyup üflemelerdir. Bunun bir kısmı ezberlenen sözler, bir kısmı da yüce Allah'ın okunan isimleri olabilir. Kimisi şeytanların dönemlerinden kalma olabilir ve bu

birtakım ilaç, duman ve başka şeyler türünden olur. [\[50\]](#)

5- Hz. Peygamber'in "Sihir" Kelimesini Kullanması:

Rasûlullah (s.a) sözdeki fesahata ve güzel söz söylemeye "sihir" adını vermiş ve şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz sözün bir kısmı elbette bir sihirdir." Bunu Mâlik ve başkaları rivayet etmiştir. [\[51\]](#)

Çünkü bu sözlerde bazan batıl o derece doğru gösterilir ki işiten onun doğru olduğunu zanneder. Buna göre Hz. Peygamber'in: "sözün bir kısmı elbette ki bir

sihirdir" buyruğu belagat ve fesahati yermek sadedinde olur. Çünkü bunu sihire benzetmiş olmaktadır. Şöyle de açıklanmıştır: Bu ifade beyanın üstünlüğünü ve belagati övmek için kullanılmıştır. Bunu da bir grup i-lim adamı söylemiştir. Ancak birinci açıklama daha sahihtir. Buna delil ise Peygamber (s.a)'ın şu buyruğudur: ".... belki sizin bazılarınız delilini diğer bazısına göre daha açık bir dille anlatabilir." [\[52\]](#) ; "Benim aranızdan en çok buğ-zettiğim kişiler çokça söz

söyleyip sözlerini tekrarlayan ve ağzı kalabalık kimselerdir." [\[53\]](#)

Derim ki: Hadisin ravisi Amir eş-Şa'bı ile Sa'saa b. Sûhan sözünü ettiğimiz şekilde bu hadisi açıklamışlar ve şöyle demişlerdir: Peygamber (s.a)'ın: "Şüphesiz sözün bir kısmı elbette ki bir sihirdir" buyruğuna gelince kişi bazen haksız olduğu halde hak sahibinden daha güzel bir şekilde delillerini ortaya koyar, böylelikle güzel açıklamalarıyla etrafındaki insanları büyüler ve haksız olduğu halde hakkı alır gider. İlim adamları belagatı ve güzel konuşmayı alabildiğine uzun veya oldukça kısa olmadıkça ve batıl hak gibi gösterilmedikçe övmüşlerdir. Bu ise açık bir husustur. Hamdimiz Allah'adır. [\[54\]](#)

6- Küfrü Gerektiren Büyü:

Kimi büyüler, yapanın kâfir olmasını gerektirir. İnsanların suretlerini değiştirmek, onları hayvan kılığına büründürmek, bir aylık mesafeyi bir gecede katetmek, havada uçmak gibi iddialarda bulunanlar böyledir. İnsanlara kendisinin haklı olduğu vehmini vermek üzere bu tür şeyler yapan herkesin yaptığı bu iş küfürdür. Bu Ebû Nasr Abdurrahim el-Kuşeyrî'nin görüşüdür.

Ebû Amr da der ki: Büyücü, hayvanı bir şekilden bir sekile dönüştürüp insanı eşek yahut benzeri bir kılığa sokar, cesetleri değiştirmeye, helak etmeye ve nakletmeye kadirdir, diyenlerin görüşlerine göre sihirbazın öldürülmesi gerekir. Çünkü bu kişi peygamberleri inkâr eden bir kâfirdir. Onların âyet ve mucizelerine benzer iddialarda bulunmaktadır. Bunu böyle kabul etmekle birlikte peygamberliğin sıhhatli bilgisine ulaşmak mümkün olmaz. Çünkü bunun (yani mucizelerin) bir benzeri hile yolu ile husule gelebilir, kanaatini uyandırır.

Büyünün birtakım aldatmalar, birtakım yasaların dışına çıkmalar, göz boyamalar, hayal göstermeler olduğu iddiasında bulunanların kabul ettikleri esas ilkeye göre ise büyücünün öldürülmesi gerekmez. Ancak yaptığı büyü sonucu bir kimsenin ölümüne sebep teşkil ederse, o kişinin ölümüne karşılık olarak o da öldürülür.

[\[55\]](#)

7- Büyünün Gerçeği:

Ehl-i Sünnet büyü'nün sabit olduğunu, gerçeğinin bulunduğunu kabul etmiştir. Genel olarak Mu'tezile ve Şafî mezhebine mensup Ebû İshak el-Es-terabadî ise sihrin bir hakikatinin olmadığı görüşündedir. Aksine bunlara göre sihir bir şeyin olduğundan başka türlü gösterilmesini sağlayan bir hayal ve bir vehmettirmedir. Ve sihir bir çeşit el çabukluğu ve çabuk harekettir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Sihirlerinden ötürü kendisine yü-rüyörlarmış hayalini verdi." (Tâhâ, 20/66) Burada yüce Allah gerçekten yürüyorlardı, buyurmamakta "kendisine yürüyörlarmış hayalini verdi" diye buyurmaktadır. Bir başka yerde de: "İnsanların gözlerini büyülediler" (el-A'raf, 7/116) diye buyurmaktadır.

Ancak bunda görüşlerine destek olacak bir delil yoktur. Çünkü bizler hayal göstermenin ve başka işlerin büyü kapsamında olduğunu kabul etmiyoruz. Aksine bunun ötesinde aklın caiz kabul ettiği (olabilir dediği) ve sem'î delillerin de varid olduğu birtakım hususlar vardır. Bunlar arasında bu âyet-i kerimede (tefsin yapılan âyette) sözü geçen sihir ve sihrin öğretilmesi de vardır. Sıscr bunun bir gerçeği olmasaydı, öğretilmesine imkân olmazdı. Yüce Allah da rraarın insanlara bunu öğrettiğini haber vermezdi. İşte bu, büyü'nün bir ha-iK>:is.at olduğunun delilidir. Yüce Allah'ın Firavun'un sihirbazları kıssasında zikrettiği: "Ve büyük bir sihir getirmiş oldular" (el-A'raf, 7/116) buyruğu ile Felak Sûresi, diğer taraftan bütün müfessirlerin bu sûrenin iniş sebebinin Le-bid b. el-A'sam'ın büyü'sü dolayısıyla indiğini ittifakla belirtmeleri de bu deliller arasındadır. Bu sûrenin iniş sebebiyle ilgili olarak bu rivayet Buhârî, Müslim ve başkalarının kaydettiği hadisler arasındadır. Hz. Aişe'den gelen bir ha-dis-i şerifte şöyle denilmektedir: Zureykoğulları yahudilerinden Lebid b. el-A'sam adında bir yahudi Rasûlullah (s.a)'ı büyüledi... Bu hadis-i şerifte şu ifadeler de geçmektedir: Büyü çözüldünce: Peygamber (s.a) "Şüphesiz Allah bana şifa verdi"

[56]
diye buyurmuştur.

Şifa ise ancak hastalığın kaldırılması ve son bulması ile söz konusu olur. İşte bu sihrin bir gerçeğinin olduğunu göstermektedir. Yüce Allah'ın ve O'nun peygamberinin, sihrin varlığına ve vakiliğine dair haberleri dolayısıyla onun gerçek olduğu kesindir. Kendileriyle icmain gerçekleştiği hal ve akd ehli de bu görüştedir. Mu'tezilenin döküntüleriyle ittifak halinde olmayan hak ehline muhalefet etmelerine itibar edilmez.

Eskiden beri büyü alabildiğine yaygınlık kazanmış, insanlar onun hakkında

sözler söylemişlerdir. Ashab-ı kiramdan olsun tabiinden olsun onun aslını inkâr eden görülmemiştir. Süfyan, Ebu'l-A'ver'den, o İkrime'den, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sihir Mısır kasabalarından el-Fera-ma diye bilinen bir kasabada öğretildi. Sihrin varlığını yalanlayan kâfirdir. Allah'ı ve rasûlünü yalanlayıcı olur ve müşahede ve gözle görülüp bilinen bir şeyi de inkâr etmiş olur. [\[57\]](#)

8- Büyü ve Olağanüstü Haller:

Mezhebimize mensup ilim adamları şöyle demiştir: Hastalık, (eşleri) birbirinden ayırmak, delirtmek, bir organı yamultmak ve buna benzer delilin, kulların yapabileceği şeylerden olmasına imkân olmadığını gösterdiği insan gücü çerçevesinde bulunmayan, olağanüstü birtakım işlerin büyücü eliyle ortaya çıkacağı red olunamaz. İlim adamlarımız derler ki: Büyüde büyücünün bedeninin evlerinin küçük hava deliklerinden geçecek, ağacın dalının tepesine dikilecek şekilde incilmesi, oldukça ince bir iplik üzerinde yürümesi havada uçması, suda yürümesi, köpek ve benzeri şeylerin sırtına binmesi, uzak görülen bir ihtimal değildir. Bununla birlikte büyü bunların yapılmasını gerektiren asıl sebep değildir. Bunların meydana gelmesinin illeti ve bunları doğuran sebep de değildir. Büyücü bağımsız olarak bunları meydana getiremez. Yüce Allah bu gibi şeyleri büyü'nün varolması halinde yaratır ve meydana getirir. Yemek esnasında tokluğu, su içmek halinde de suya kanmayı yarattığı gibi.

Süfyan'ın Ammâr ez-Zehebî'den rivayetine göre Velid b. Ukbe'nin yanında ip üzerinde yürüyen bir büyücü varmış. Büyücü ayrıca eşeğin arkasından girer ağzından çıkarmış. Ezdli -Becileli olduğu da söylenir- Cündeb b. Ka'b, onun için kılıcını kuşandı ve bu kişiyi öldürdü. Peygamber (s.a)'ın: "Benim ümmetim arasında Cündeb denilen kişi olacaktır. Bu kılıç ile bir darbe vuracak ve bununla hak ile batılı birbirinden ayıracaktır." [\[58\]](#) dediği kişidir. Hadis-i şerifte geçen bu Cündeb'in sihirbazı öldüren bu kişi olduğu görüşünde idiler. Ali b. el-Medenî der ki: Harise b. Mudarrib ondan hadis rivayet etmiştir. [\[59\]](#)

9- Büyü Mucize Değildir:

Yapıldığı takdirde çekirge, haşerat, kurbağa, denizi yarmak, asayı yılana dönüştürmek, ölüleri diriltmek, hayvanları konuşturmak gibi peygamberlerin

büyük mucizeleri türünden şeyleri yüce Allah'ın büyü sonucu yaratmayacağı üzerinde müslümanlar icma etmişlerdir. Bu ve benzeri şeylerin büyücünün bunları dilemesi esnasında Allah tarafından yapılmayacağı, yaratılma-yacağıının kesinlikle bilinmesi, kabul edilmesi gerekir. Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib der ki: Bizim böyle bir şeyi imkansız kabul etmemiz bu konudaki icma dolayısıyladır. Eğer bu konuda icma olmasaydı bunun da mümkün olabileceğini söyleyebilirdik. [\[60\]](#)

10- Büyü ile Mucize Arasındaki Fark:

Büyü ile mucize arasındaki farka dair bizim ilim adamlarımız şunları söylemektedir: Büyü, büyücü tarafından da başkası tarafından da yapılabilir. Aynı anda birçok kimsenin büyüü bilip bunu yapabilmeleri de mümkündür. Mucizenin benzerini meydana getirmek veya ona karşı onu çürütecek daha büyük bir olağanüstü hal ortaya koymak imkanını ise Allah kimseye vermez. Diğer taraftan büyücü peygamberlik iddiasında bulunmaz. O bakımdan büyücü vasıtasıyla meydana gelen olaylar mucizeden ayrı ve farklıdır. Mucizenin, -bu kitabın mukaddimesinde de daha önceden geçtiği gibi- peygamberlik iddiası ile birlikte ve benzerinin meydana getirilmesi için meydan okunması şartları da vardır. [\[61\]](#)

11- Müslüman Büyücünün Hükümü:

Müslüman ve zımmî büyücünün hükümü hakkında fukahâ farklı görüşlere sahiptir. İmam Malik, müslüman bir kimse bizzat söz ile büyücülük yaptığı takdirde bunun küfür olacağı ve öldürüleceği, tevbe etmesinin istenmeyeceği, tevbesinin de kabul olunmayacağı görüşündedir. Çünkü bu, zındığın ve zina edenin durumunda olduğu gibi, gizlice yaptığı bir iştir. Diğer taraftan yüce Allah: "Biz ancak imtihanınız, sakın kâfir olma, demedikçe hiçbir kimseye öğretmezlerdi" buyruğunda büyüye "küfür" adını vermiştir. Aynı zamanda bu Ahmed b. Hanbel'in, Ebû Sevr, İshâk, Şafiî ve Ebû Hanife'nin de görüşüdür. Büyücünün öldürüleceğine dair hüküm Ömer, Osman, İbn Ömer, Hafsa, Ebu Mûsâ, Kays b. Sa'd ve tabiinden yedi kişiden de rivayet edilmiştir. Peygamber (s.a)'ın da: "Büyücünün haddi kılıçla boynunu uçurmaktır" dediği rivayet edilmektedir. Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiştir. [\[62\]](#) Ancak sened itibariyle pek

kuvvetli değildir. Bu sadece hadis alimlerince zayıf kabul edilen İsmail b. Müslim yoluyla rivayet edilmiştir. İbn Uyeyne bunu İsmail b. Müslim'den o da el-Hasen'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Kimisi de bu hadisi el-Hasen'den o da Cündeb'den yoluyla rivayet etmektedir.

İbnu'l-Münzir der ki: Biz Aişe (r.anha)'dan kendisine büyü yapmış bir cariyesini sattığını ve onun bedeli ile köle azad ettiğini rivayet etmiş bulunuyoruz. Yine İbnu'l-Münzir der ki: Erkek söz söyleyerek büyü yaptığını ikrar edecek olursa, bu küfür olur ve tevbe etmediği takdirde öldürülmesi gerekir. Aynı şekilde onun aleyhine bu hususta bir beyyine sabit olup beyyine de küfür olan bir söz söylendiğini ortaya koyarsa hüküm böyledir.

Eğer kendisi ile büyü yaptığını sözkonusu ettiği sözler, küfrü gerektiren sözler değil ise öldürülmesi caiz değildir. Eğer büyülediği kimsede kisası gerektiren bir cinayetin işlenmesi sonucunu doğurmuş ise şayet bu kişiyi kastetmiş ise büyücüye kisas uygulanır. Eğer verdiği zarar kisası gerektirmeyen türden olursa, o takdirde bunun diyetini ödemesi gerekir.

İbnu'l-Münzir der ki: Rasûlullah (s.a)'ın ashabı bir mes'ele hakkında ihtilaf edecek olurlarsa hükmü Kitap ve Sünnete en yakın olan görüşe uymak gerekir. Ashab-ı kiram arasından büyücünün büyü sebebiyle öldürülmesini emreden kişinin sözünü ettiği büyü, küfrü gerektiren bir büyü olabilir. O takdirde onlardan gelen bu rivayet Rasûlullah (s.a)'ın sünnetine uygun bir hüküm olur. Hz. Aişe'nin büyücü bir cariyesinin satılmasını emretmesi ile ilgili rivayette sözü geçen büyücü cariyesinin büyü, küfür olmayabilir.

Herhangi bir kimse Cündeb'in Peygamber (s.a)'den: "Sihirbazın haddi bir kılıç darbesi ile boynunu uçurmaktır" hadisini delil gösterecek olursa, bu hadis sahih olduğu takdirde bunun "büyüsü küfrü gerektiren büyücünün öldürülmesini emretmesi" gibi bir anlama gelme ihtimali vardır. O takdirde bu Peygamber (s.a)'dan gelmiş bulunan "Müslüman bir kimsenin kanı ancak üç şeyden birisi ile

helal olur.." [\[63\]](#) anlamındaki haberlere de uygun düşer.

Derim ki: Bu, doğru bir görüştür. Müslümanların kanı himaye altındadır. Ancak kesin bir kanaat ile mubah kabul edilebilir. Anlaşmazlık olduğu hallerde ise kesin kanaat sözkonusu değildir. Kimi ilim adamı da şöyle demektedir: Eğer bu işi bilenler: Büyü ancak küfür ve istikbar ile birlikte gerçekleşebilir veya şeytanın tazim edilmesi şartı ile sözkonusu olabilir, diyecek olurlarsa o takdirde büyü küfrün bir delili olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İmam Şafii'den büyücünün büyü sebebiyle birisini öldürmedikçe ve: Ben onu öldürmeyi kastettim, demedikçe öldürülmeyeceğine dair bir görüş rivayet

edilmiştir. Eğer: Ben onu öldürmeyi kastetmemiştim, derse büyücü öldürülmez, bu takdirde hata yoluyla öldürmekte olduğu gibi diyeti ödenir. Eğer büyü yaptığı kişiye bir zarar verirse verdiği zarar oranında büyücü te'dib edilir.

İbnu'l-Arabî ise der ki: Bu, iki açıdan batıldır. Evvela o sihri bilmiyor. Sihrin gerçeği onun yüce Allah'tan başkasının kendisiyle ta'zim edildiği mukadderat ve olayların kendisine nisbet edildiği birtakım sözler topluluğudur. İkincisi yüce Allah kitab-ı keriminde sihrin küfür olduğunu açıkça ifade ederek şöyle buyurmaktadır: "Halbuki Süleyman" sihir sözlerini söyleyerek "kâfir olmadı. Fakat o şeytanlar" sihir ile ve onu öğretmek ile "kâfir idiler ki" Hâ-rut ile Mârut da insanlara: "Biz ancak bir imtihanınız, sakın kâfir olma" diyorlardı. İşte bu ifadeler konuya dair açıklamayı pekiştirici buyruklardır.

İmam Malik mezhebine mensup ilim adamları büyücünün tevbesinin kabul olunmayacağına şunu delil gösterirler: Büyü, batınî bir iştir. Onu yapan kişi açığa çıkarmaz. O bakımdan onun tevbesi -zındıkta olduğu gibi- bilinemez. Ancak irtidat edip kâfir olduğunu açığa vuran kimsenin tevbesi istenir. İmam Malik de der ki: Büyücü veya zındık aleyhlerine şahitlik edilmeden önce tevbe ederek geldikleri takdirde tevbeleri kabul edilir. Bunun delili ise yüce Allah'ın: "Fakat bizim azabımızı gördüklerinde imanları onlara fayda vermedi" (cl-Mü'min, 40/85) buyruğudur. işte bu onlara azabın nüzulünden önce imanlarının kendilerine fayda vereceğini göstermektedir. Bu iki kişinin (büyücü ile zındıkın) durumu da böyledir. [\[64\]](#)

12- Zımmî Büyücü:

Zımmî büyücünün durumuna gelince, öldürüleceği söylenmiştir. İmam Malik ise şöyle demektedir: Yaptığı büyü sebebiyle başkasını öldürmedikçe öldürülmez. Bunun dışında işlediği cinayetin tazminatını öder. Eğer kendisi ile yapılan zimmet antlaşmasında bulunmayan bir iş yapacak olursa da öldürülür.

İbn Huveyzimendad der ki: Büyücü zımmî olduğu takdirde Malik'ten ona dair gelen rivayetler farklı farklıdır. Bir seferinde tevbe etmesi istenir. Tevbesi ise İslâm'a girmesidir derken, bir seferinde de İslâm'a girse dahi öldürülür, demiştir. Harbî ise tevbe ettiği takdirde öldürülmez. Yine Malik, Peygamber (s.a)'a söven zımmî hakkında da böyle demiştir: Bu kişinin tevbesi istenir ve tevbe etmesi ise İslâm'a girmesidir.

Bir başka seferinde ise: Öldürülür ve tıpkı bir müslümanda olduğu gibi tevbe etmesi istenmez. Yine İmam Malik zımmî hakkında büyü yaptığı takdirde

cezalandırılacağını söylemiştir. Ancak yaptığı büyü ile ölüme sebep teşkil etmiş yahut herhangi bir zarar vermiş ise yaptığı iş kadar ona ceza uygulanır. İmam Malik'ten başkası ise, öldürülür demişlerdir. Çünkü zımmî büyücülük yapmakla zimmet ahdini bozmuş olur.

Mirasçıları büyücüye varis olamazlar. Çünkü büyücü kâfirdir. Ancak büyüüne küfür denilemeyecek ise istisnadır. İmam Malik kocasının kendisine yaklaşmasını önleyecek şekilde veya bir başkasını bağlayan kadının ibretli bir şekilde cezalandırılacağını, fakat öldürülmeyeceğini söylemiştir. [65]

13- Büyücüden, Büyüsünü Çözmesi İstenir mi?

Büyücüden büyülediği kimseye yaptığı büyüü çözmesinin istenip istenmeyeceği hususunda ilim adamları farklı görüşlere sahiptir. Buhârî'nin kaydettiğine göre Said b. el-Müseyyeb bunu caiz görmüştür. [66] el-Muzenî de bu görüşe meyyaldır. Hasan-ı Basrî ise bunu mekruh görmüştür. eş-Şa'bî de der ki: Nüşra (cin tarafından çarpıldığı zannedilen kimseye yapılan bir çeşit manevî tedavi)da bir mahzur yoktur. İbn Battal der ki: Vehb b. Münebbih'in kitabında belirtildiğine göre sedir ağacından yedi yeşil yaprak alınır, iki taş arasında bunları döver, sonra suya çalar, bunların üzerinde Âyetu'l-Kürsî'yi okur, daha sonra bu sudan üç yudum içer ve onunla gusleder. Yüce Allah'ın izniyle rahatsızlığı bu vesileyle gidecektir. Bu, hanımına yaklaşımdan alıkonulmuş erkeğe iyi gelir. [67]

14- Şeytan ve Cinlerin Varlığını İnkâr Etmek:

Mu'tezilenin büyük bir çoğunluğu şeytan ve cinlerin varlığını inkâr eder. Onların bu inkârları ise aldırıışsızlıklarını ve dine bağlılıklarının gevşekliğini gösterir. Halbuki şeytan ve cinlerin varlığını kabul etmek akıl açısından imkânsız birşey değildir. Diğer taraftan Kitap ve Sünnet'in nasları onların varlığını göstermektedir. Akıllı ve Allah'ın ipine sımsıkı yapışmış bir kimsenin ise aklın varlıklarının caiz (varlığının mümkün) olduğuna hüküm verdiği, buna karşılık şeriatin de sabit olduğunu nas ile tesbit ettiği şeyi kabul etmesi bir görevidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Fakat o şeytanlar kâfir idiler" diye buyurduğu gibi bir başka yerde de: "Şeytanlardan da onun için denize dalanlar... vardı." (el-Enbiyâ, 21/82) ve buna benzer daha pek çok âyet. Cin Sûresi de onların varlığını

gerektirir.

Peygamber (s.a) da şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz şeytan Âdemoğlunun içinden kan gibi akıp dolaşır." [68] Ancak bazı kimseler bu hadisi reddetmiş ve bir cesette iki ruhun bulunmasını imkânsız kabul etmişlerdir. Akıl ise cinlerin - eğer bazılarının hatta çoğu kimsenin söylediği gibi - cisimleri latif ve basit ise insanın içinde yol almalarını imkânsız kabul etmemektedir. Eğer cisimleri kesîf olsaydı yine de onların insanın içinde dolaşmaları mümkün ve doğru olurdu. Nitekim yiyecek ve içecek de vücudun boş kısımlarına girebilmektedir. [69] Kurtçuklar da canlı olarak âdemoğlunun içinde bulunabilmektedirler.

15- İki Meleğe İndirilenler

"Babil'de iki meleğe de birşey İndirilmedi" buyruğunda yer alan O) ne-ly edatıdır. Ondan önceki vav ile: "Halbuki Süleyman kâfir olmadı" buyruğuna atfedilmiştir. Çünkü yahudiler: Allah Cebrail ve Mikâil ile büyüü indirmiştir, demişlerdi. Yüce Allah da bunu reddetmekte, nefyetmektedir.

Bu buyrukta takdim ve tehir vardır. İfadenin takdiri şöyledir: Süleyman kâfir olmadı, iki meleğe de birşey indirilmedi, fakat şeytanlar kâfir oldular ki insanlara Babil'de büyüü Hârût ile Mârût öğretiyorlardı.

Burada Hârût ile Mârût yüce Allah'ın: "Fakat şeytanlar kâfir idiler" buyruğundaki "şeytanlar"dan bedeldir. Bu açıklama âyet-i kerime ile ilgili açıklamaların en uygun olanıdır. Buna dair söylenen en sahih görüş de budur, bunun dışındakilere de itibar edilmez.

Çünkü büyü özlerinin latifliği ve anlayışlarının inceliği dolayısıyla şeytanlar tarafından çıkartılmış birşeydir. İnsanlar arasında büyücülükle en çok uğraşanlar ise kadınlardır ve (büyü yapmaları) özellikle de ay hali oldukları vakitlere rastlar. Yüce Allah da: "Düğümlere üfüren (kadın)/erm şerrinden" (el-Felak, 113/4) diye buyurmaktadır. Şair de "büyüye üfüren kadınların şerrinden rabbime sığınırım" demiştir. [70]

16. Hârut ile Mârût Çoğul Olan "Şeytanlardan Nasıl Bedel Olabilir?

Birisi kalkıp: İki kişi çoğuldan nasıl bedel olur? Halbuki bedel ancak kendisinden bedel yapılan seviyesindedir, diyecek olursa buna üç ayrı cevap verilebilir:

1- İki kişi hakkında bazen çoğul ta'biri de kullanılır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Şayet kardeşleri varsa o vakit altıda biri annesinin-dir." (en-Nisâ, 4/11) Annenin mirasın üçte birini almaktan engellenmesi ve bunun yerine altıda birini alması ancak iki veya daha fazla kardeşin bulunması halinde sözkonusu olur. Nitekim ileride Nisa Sûresi'nde (sözü geçen âyetler açıklanırken) buna dair açıklamalar gelecektir.

2- Hârût ile Mârût büyüünün öğretilmesinde başı çektiklerinden dolayı onlara uyanlar sözkonusu edilmeyip bizzat onlar zikredilmiştir. Yüce Allah'ın: "Onun üzerinde ondokuz (melek) vardır." (el-Müddessir, 74/30) buyruğunda olduğu gibi.

3- Şeytanlar arasında özellikle Hârût ile Mârufun sözkonusu edilmesi, bu ikisinin isyanda ileriye gitmeleridir. Allah'ın: "O ikisinde birçok meyveler, hurma ve nar ağaçları vardır" (er-Rahman, 55/68) buyruğunda olduğu gibi. Yine: "Cebrail ve Mikâil" buyruğu da buna benzemektedir. Kur'ân-ı Kerim'de olsun Arap dilinde olsun bu tür kullanımlar pek çoktur.

Kimi zaman ya şerefi veya üstünlüğü dolayısıyla genelin kapsamı içerisinde bulunan bazı kişiler özellikle nas ile zikr edilebilir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Şüphesiz İbrahim'e insanların en yakını, elbette ona uyanlarla şu Peygamber ve ona iman edenlerdir." (Âl-i İmrân, 3/68); "Cebrail'e ve Mikâil'e..." (el-Bakara, 2/98) Ya da yüce Allah'ın: "Meyveler, hurma ve nar ağaçları vardır" (er-Rahman, 55/68) buyruğunda olduğu gibi. Hoş ve lezzetli olduklarından ya da çoğunluğu teşkil ettiklerinden dolayı da anılmış olabilirler. Hz. Peygamber'in şu buyruğunda olduğu gibi. "Yeryüzü bana mes-cid, toprağı da bana (teyemmüm için) temizlik aracı kılınmıştır." [\[71\]](#) Ya da bu âyet-i kerimede olduğu gibi isyanı, serkeşliği dolayısıyla zikredilebilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Burada yer alan edatının büyüye atfedildiği ve meful olduğu da söylenmiştir. Bu durumda ism-i mevsûl anlamında olur. Buna göre anlamı: "Şeytanların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurduklarına .. ve iki meleğe indirilenlere uydular," şeklinde olur. Bu durumda bu iki meleğe indirilen büyü, insanlar için bir sına ve bir fitne sebebi olur. Allah da kullarını dilediği şeyler ile imtihan etmek hakkına sahiptir. Tıpkı Tâlût'un nehri ile askerlerini sınadığı gibi. Bundan dolayı o iki melek şöyle derdi: Biz ancak bir imtihanız, yani Allah'tan gelmiş bir sına aracıyız. Sana büyücünün yaptığı işin küfür olduğunu haber veriyoruz. Bize itaat edersen kurtulursun, bize karşı gelersen helak olursun.

Hz. Ali, İbn Mes'ud, İbn Abbas, İbn Ömer, Ka'b el-Ahbar, es-Süddî ve el-

Kelbî'den şu anlamda rivayetler gelmiştir: İdris (a.s) döneminde Adem (a.s)'ın çocukları arasında fesad alabildiğince çoğaldı. Bu bakımdan melekler onları ayıpladı. Bunun üzerine yüce Allah: Eğer sizler onların yerinde olsaydınız ve onların yapılarında bulunanlar size de yerleştirilmiş olsaydı, onların işlediklerini işlerdiniz. Melekler: Seni tenzih ederiz, bizim böyle bir-şey yapmamız yakışmaz, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: En hayırlılarınızdan iki melek seçiniz diye buyurdu, onlar da Hârut ile Mârût'u seçtiler. Allah onları yere indirdi ve onlara da şehveti yerleştirdi. Aradan bir ay geçmeden adı Nabati dilinde Bîdaht, Farisîde Nâhil, Arapçada da Zühre olan bir kadına gönüllerini kaptırdılar. Bu kadın bir dava için yanlarına gelmişti. Kadınlı beraber olmak istediler; ancak dinine girmedikçe, şarap içip Allah'ın haram kıldığı nefsi de öldürmedikçe tekliflerini kabul etmedi. Onlar kadının teklifini kabul edip içki de içtiler ve onunla birlikte oldular. Kendilerini gören bir adamı da öldürdüler. Bu sefer kadın onlardan kendisini söyleyerek semaya çıktıkları ismi öğrenmek istedi. Onlar da bu ismi kadına öğrettiler. Kadın o adı söyleyerek yükseldi ve hilkatı değiştirilip yıldız yapıldı.

Salim babasından o da Abdullah'tan rivayetle şöyle der: Bana Ka'b el-Ah-bar'ın haber verdiğine göre bu iki melek daha tam bir gün geçirmeden Allah'ın kendilerine haram kıldığı şeyleri işlediler.

Bu rivayetten başka şöyle denilmektedir: Bu iki melek dünya azabı ile ahiret azabından birisini seçmekte serbest bırakıldılar, onlar da dünya azabını seçtiler. İşte bu iki melek yeryüzünün altındaki bir gizli geçitte Babil'de az-ab görmektedirler.

Denildiğine göre; Babil Irak bölgesinin adıdır. Nihavend olduğu da söylenmiştir. Ata'dan gelen rivayete göre İbn Ömer, Zühre ve Süheyl yıldızlarını gördüklerinde onlara söğüp sayar ve Süheyl, Yemen'de insanlara zulmeden bir vergi memuru idi. Zühre ise Hârût ile Mârufun birlikte olduğu kadındı, derdi.

Deriz ki: Bütün bunlar zayıftır. Bu sözler, İbn Ömer'den olsun, başkasından olsun uzaktır, bunların hiçbirisi sahih değildir. Çünkü bu Allah'ın vahyinin eminleri olan peygamberlerine elçi olarak gönderdiği meleklerle dair temel inanış ve delillere aykırıdır. Bu gibi şeyleri bunlar reddetmektedir. Çünkü melekler: "Onlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a asla isyan etmezler" (et-Tahrîm, 66/6); "Bilakis (melekler) ikram olunmuş kullardır, sözle O'nun önüne geçmezler ve O'nun emriyle amel ederler." (el-Enbiya, 21/26-27); "Gece ve gündüz durmaksızın teşbih eder, dururlar." (el-Enbiyâ, 21/20)

Akıl, meleklerin günah işleyebileceklerini ve mükellef kılındıkları şeylere aykırı işler yapmalarını, onlarda şehvetlerin yaratılmasını reddetmez. Çünkü hatıra

gelen herşey yüce Allah'ın kudreti çerçevesindedir. İşte peygamberlerin, velilerin ve fazilet sahibi ilim adamlarının korkmaları da bur-dandır. Şu kadar var ki aklen caiz görülen böyle bir şeyin meydana gelmesi ancak sem' ile (peygamberden gelen nakil ile) bilinebilir, bu konuda ise sahih bir delil yoktur.

Böyle bir görüşün sahih olmadığının delillerinden birisi de yüce Allah'ın yıldızlan ve gezegenleri semayı yarattığı vakit yaratmış olmasıdır. Çünkü haberde şöyle denilmektedir: "Sema yaratıldığında orda yedi tane de gezegen yaratıldı: Zuhal, müşteri, behram, Utarit, zühre, güneş ve ay." İşte yüce Allah'ın: "Her biri bir yörüngede yüzerler." (el-Enbiya, 21/33) buyruğunun anlamı da budur. Böylelikle zühre ve Süheyl'in Adem (a.s)'in yaratılışından önce varolduğu isbat edilmiş oluyor. Diğer taraftan meleklerin: "Bize böyle birşey yakışmaz" demeleri şu anlama gelebilir: Hayır, sen bizi fitneye düşüremezsin. Ancak böyle birşey küfürdür. Bundan Allah'a sığınırız. Böyle bir sözün o şerefli meleklerle nisbet edilmesinden de Allah'a sığınırız. Allah'ın salât ve selamı hepsine olsun. Çünkü yüce Allah onları tenzih ettiği gibi onlar da bu konuda müfessirlerin zikredip naklettiği ve onlara yakışmayan her türlü nitelikten münezzehtir.

Onların nitelemelerinden senin izzet sahibi üce ve münezzehtir. [\[72\]](#)

17- İki Melek veya İki Melik:

İbn Abbas, İbn Ebzâ, ed-Dahhâk ve el-Hasen "el-Melekeyn" kelimesini lam harfini esreli olarak: "el-Melikeyn" şeklinde okumuşlardır. (Buna göre anlam: "...İki meliğe de..." şeklinde olur.) İbn Ebzâ der ki: Bunlar Davud ve Süleyman'dır. Buna göre edatı yine nefy edatı olur. (İki hükümdara birşey indirilmedi, anlamına gelir.) Ancak İbnu'l Arabi bu görüşün zayıf olduğunu belirtmektedir. el-Hasen der ki: Bunlar Babil'de hükümdarlık yapan iki tane Arap olmayan ve kâfir kimseler idi. Bu görüşe göre de meful olur, nefy edatı olmaz. (Buna göre de anlam: "Şeytanların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurduklarına ve iki hükümdara indirilenlere uydular" şeklinde olur). [\[73\]](#)

18- Babil:

"... Babil'de" buyruğundaki Babil kelimesi müennes, özel isim ve Arapça olmayan bir kelime olduğundan dolayı munsarif değildir. Yeryüzünde bir bölgenin adıdır. Irak ve çevresi olduğu söylenmiştir. İbn Mes'ud Kûfelilere şöyle demiştir: Sizler Hîre ile Babil arasında bir yerdesiniz.

Katade de der ki: Babil, Nasibin'den Ra'su'l-ayn'e kadar olan yerin adıdır. Kimisi de Mağrip'te bir yerdir, derken İbn Atiyye: Bu zayıf bir görüştür, demektedir. Kimisi de: Nihavend'in dağlık bölgesidir, demiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Babil adının verilişi hususunda farklı görüşler vardır. Nemrud'un tahtı yıkılınca orada dillerin dağılması (tebelbül)dan dolayı bu ismin verildiği söylendiği gibi; sebebinin yüce Allah, Âdemoğullarının dilleri arasında farklılık olmasını murad edince bir rüzgar gönderdi ve bu rüzgar değişik yerlerden onları Babil'de topladı ve Allah orada onların dillerini dağıttı, sonra da bu rüzgar onları dünyanın dört bir tarafına dağıttı. İşte bu adı almasına sebebin bu olduğu söylenmiştir.

Belbele, el-Halil'in dediğine göre dağıtmak demektir. Ebû Ömer İbn Ab-di'l-Berr der ki: Belbele (dillerin ayrılıp dağıtılması) hakkında söylenen en veciz ve en güzel söz, Davud b. Ebu Hind'in, İlbân b. Ahmer'den, onun İk-rime'den, onun İbn Abbas'tan yaptığı şu rivayettir: Nuh (a.s) Cudi'nin aşağı taraflarına inince "Semânun" adını verdiği bir kasaba kurdu. Bir gün sabahı ettiğinde ora halkının dillerinin seksen ayrı dile ayrıldığını gördü. Bunlardan bir tanesi de Arapça idi.

[74]
Biri ötekinin dilini anlayamıyordu.

19- Dünya Fitnesi ile Hârut ve Mârût'un Fitnesi:

Abdullah b. Bişr el-Mâzinî rivayetle dedi ki: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Dünyadan sakınınız. Nefsim elinde olana yemin ederim, şüphesiz ki o Hârût ve Mârûftan bile daha büyüleyicidir."

İlim adamlarımız der ki: Dünyanın Hârut ile Mârût'tan daha büyüleyici olması seni aldaticılıklarıyla büyülemekle beraber fitnelerini sana göstermeme-sidir. Seni dünyaya hırsıyla sarılmaya, dünyalıklar ile ilgili olarak yarışlara girmeye, mal toplayıp biriktirip yığarken hiçbir şey vermemeye davet eder, nihayet seni Allah'a itaatten ayırır, senin hakkı görmene ve hakka gereken riâyeti göstermene engel olur. O halde dünya Hârût ile Mârûftan daha büyüleyicidir. Kalbini ahr, Allah'tan uzaklaştırır, onun haklarını yerine getirmekten ahkoyar. Onun vaatlerine ve tehditlerine uymaktan uzak tutar. Dünyanın büyüğü ise onu sevmen, senin dünyadaki arzu ve şehvetler ile lezzet al-mandır. Kalbini kuşatıncaya kadar boş ve yalan temennilerine kendini kap-tırmandır. Bundan dolaydır ki Rasûlullah (s.a): "Bir şeye olan sevgin kör ve sağır eder." [75] diye

[76]
buyurmaktadır.

20- Hârût ile Mârût:

Hârût ve Mârût Arapça olmayan özel birer isimdir. Çoğulları Hevârît ve Mevârît gelir. Hevârite ile Huvvâr, Mevârite ile Muvvâr da denilir. Câlût ile Tâ-lût da böyledir.

Bunların iki melek olup olmadıklarına dair görüş ayrılıklarına daha önceden işaret edilmiştir.

ez-Zeccâc der ki: Ali (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Evet, ve iki melek üzere indirilene yemin olsun. Şüphesiz ki bu iki melek onları büyüye karşı uyarmak kastıyla büyü öğretiyorlardı, yoksa büyüye çağırmak kastıyla büyü öğretmiyorlardı. Nitekim: "Andolsun Ademoğullarını tekrim ettik (üstün ve şerefli kıldık) (el-İsra, 17/70) buyruğu "ona ikramda bulunduk" anlamına gelmektedir. ez-Zeccâc der ki: İşte bu görüş, dil ve nazar (aklî ilimler) alimlerinin çoğunluğunun kabul ettiği görüştür. Bunun anlamı şudur: Onlar insanlara bu işi yasaklamak üzere öğretiyorlar ve bu işi yapmayınız, kişi ile hanımını birbirinden ayırmak üzere bu tür hilelere sapmayınız, diyorlardı. Onların üzerine indirilen ise bunu yasaklamaktır. Adeta insanlara: Bu işi yapmayınız emri inmiş gibi. Buna göre; "öğretmiyorlardı" buyruğu "bildirmiyorlardı" anlamındadır. Nitekim: "Ândolsüri ÂclemöğüllâfifU tekfiffi Sl-tik" buyruğundaki "kerremnâ"nın "ekremnâ" yani ona ikramda bulunduk, anlamında kullanılması da böyledir. [\[77\]](#)

21- Hârût ile Mârufun Şarhı Sihir Öğretmeleri:

"Biz ancak bir imtihanız. Sakın kâfir olma, demedikçe hiçbir kimseye öğretmezlerdi." Bu şekilde Hârut ile Mârût fitnelerini haber verdiklerinden dolayı, dünya" ise fitnesini gizlediğinden, dünya daha büyüleyicidir.

Ne ile kâfir olunacağı hususu ile ilgili olarak da kimileri büyü öğretmek suretiyle kâfir olmaktır, derken, kimileri de büyü yapmak suretiyle kâfir olmaktır, demişlerdir. el-Mehdevî'nin naklettiğine göre ise bu bir istihzadır. Çünkü onlar

bu sözlerini ancak sapıklığı muhakkak olmuş kimselere söylüyorlardı. [78]

"Kimseye öğretmezlerdi" buyruğundaki te'kid için zaidir. (O bakımdan mealde karşılığı yoktur).

...demedikçe" buyruğunda fiil, ile nasb edildiğinden fiilin sonundan "nûn" harfi hafz edilmiştir. Huzeyl ile Sakîfliler bunu "ayn" harfi ile şeklinde söylerler.

"Öğretmezlerdi" buyruğundaki zamirler Hârût ile Mârût'a aittir. "Öğretmezlerdi" kelimesi hakkında iki görüş vardır. Birincisine göre bu kelime bab'ı olan "öğretmek (ta'lim)"den gelmektedir. İkinci görüşe göre ise "öğretmekten (ta'limden)" değil de "i'lam (bildirmek)"den gelmektedir. Bu görüşe göre bu kelime: Bildirmezlerdi, haber vermezlerdi anlamına gelir. Arap dilinde Bildirdi anlamında; öğrendi kipinin kullanıldığı da olur. Bunu İbnu'l Arabî ve İbnu'l Enbarî zikreder. Ka'b b. Malik bu anlamda olmak üzere şöyle der:

"Rasûlullah bana bildirdi senin bana yetişeceğini
Ve senden yapılan bir tehdit bizzat elle yakalamak gibidir."

el-Kutamî de şöyle demiştir :

"Sapıklıktan sonra doğruluk olduğunu ve
Bu sapıklığın bir gün gelip dağılacakım bildirdi."

Züheyl de şöyle demiştir:

"Ey filan, sana Allah'ın adına yemin ederek şunu bildiriyorum: Gücünü iyi ölç, biç ve nerede yürüdüğüne dikkat et."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Şunu bil ki, uğursuzluk yoktur

Ancak uğursuzluk peşinde olana (var) ki o da ölümdür." [79]

22- Büyücünün Gücü:

"İşte ikisinden koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğrenirlerdi." Sibeveyh der ki: Bunun takdiri şudur: Başkaları onlardan öğrenirlerdi. "Ol der o da hemen

olur" buyruğu gibidir. Bunun: "Öğretmezlerdi" buyruğuna mahallen atıf olduğu da söylenmiştir. Çünkü "öğretmezlerdi" buyruğunun başına her ne kadar olumsuzluk "mâ"sına gelmiş ise de muhtevası öğretmekte olumluluk ifade eder. el-Ferrâ'nın görüşüne göre bu, "İnsanlara sihri öğretiyorlardı" buyruğuna atfedilmiştir. "Onlar da o sihri öğretiyorlardı" demek olur. Buna göre "öğrenirlerdi" buyruğu: "Biz ancak bir imtihanınız" buyruğu ile alakalıdır. Yani onlara gider ve öğrenirlerdi, anlamına gelir.

es-Süddî der ki: Hârût ile Mârût yanlarına gelenlere: Biz bir imtihanınız, sakın kâfir olma, derlerdi. Eğer buna rağmen dönmek istemez ise ona: Git şu küllükte küçük abdestini boz, derlerdi. O küle abdestini bozunca ondan semaya doğru yükselen bir nur çıkardı. Bu ise imandı. Sonra ondan siyah bir duman çıkar ve kulaklarına girerdi. Bu da küfürdü. Adam onlara bu gördüklerini haber verdiği vakit, o kişiye koca ile hanımının arasını ayıracak şeyleri öğretirlerdi.

Bir grup ilim adamı, büyücünün yüce Allah'ın haber vermiş olduğu böyle bir ayrılık meydana getirmenin dışında bir şeye gücünün yetmeyeceği kanaatindeydi. Çünkü yüce Allah bunu büyüü yermek ve büyü öğretmenin nihaî sınırını belirtmek sadedinde sözkonusu etmiştir. Eğer bundan daha fazlasını yapabilmek sözkonusu olsaydı onu da zikrederdi.

Bir diğer kesim şöyle demektedir: Burada sözü geçen, çoğunlukla görülen durum dolayısıyladır. Büyünün sevmek ve yermek gibi, kötülüklerin ortaya çıkmasına sebep olmak gibi kalplerde etkisi olduğu reddolunamaz. Bunun sonucunda büyücü koca ile karısını birbirinden ayırır, kişi ile kalbi arasına engel olur. Bu da birçok acılan ve büyük hastalıklar oraya yerleştirmekle sağlanır. Bütün bunlar müşahade ile idrak olunan hususlardır. Bunu inkâr eden hakka karşı bile bile inad eden bir kimsedir. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiştir. Hamd Allah'a mahsustur. [\[80\]](#)

23- Büyünün Zararı:

"Onlar Allah'ın izni ile olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verici değillerdi" buyruğundaki "onlar" büyücülere işaretir. Yahudilere olduğu söylendiği gibi şeytanlara olduğu da söylenmiştir. "Allah'ın izni" iradesi ve hükmü ile -emri ile değil- "olmadıkça onunla" büyü ile "hiçbir kimseye zarar verici değillerdir." Çünkü yüce Allah ahlaksızlığı emretmez ve insanlar aleyhine bunun hükmünü vermez.

ez-Zeccâc'ın açıklamasına göre "Allah'ın izni ile olmadıkça" Allah'ın bilgisi

dışında, anlamındadır. en-Nehhas da der ki: Ebû İshak'ın: "Allah'ın izni ile olmadıkça" ifadesine Allah'ın bilgisi ile olmadıkça anlamını vermesi bir yanlışlıktır. Çünkü izin kelimesi bilgi anlamında kullanılacak olursa "ezen" sîgası kullanılır. Fakat bu hususta Allah onlara engel olmayıp onların bu işi yapmalarına devam etmelerine izni sözkonusu olduğuna göre, mecazen bunu onlara mubah kılmış gibi olur. [\[81\]](#)

24- Büyünün Zararı Var, Faydası Yok:

"Ye onlar kendilerine zarar verecek, fakat fayda sağlamayacak şeyleri öğreniyorlardı." Dünya hayatında karşılığında azıcık fayda verecek şeyler alsalar dahi ahirette kendilerine zararlı olacak şeyleri öğreniyorlardı. Bu zararın dünya hayatında da sözkonusu olduğu söylenmiştir. Çünkü büyüün ve eşleri birbirinden ayırmanın zararı tesbit edildiği takdirde dünya hayatında da büyücü için zararlı olur. Çünkü o takdirde te'dib edilir, cezalandırılır. Ve büyüün kötülüğü gelip ona da çatar. Âyetin geri kalan kısmı ise -buyruklarının anlamı daha önceden geçtiğinden dolayı- açıkça anlaşılmaktadır.

" Andolsun ki onlar onu satın alan kimsenin" buyruğunun baş tarafındaki "lam" harfî yemin içindir. Aynı şekilde te'kid de ifade eder. Bu buyruktaki kimse" kelimesi mübtedâ olarak ref mahallindedir. Çünkü bu lâ'm'dan önceki ifadeler, sonrasında amel etmez. Bu edat "ellezi" ism-i mev-sûlu manasındadır. el-Ferrâ der ki: Buradaki bu edat şarttır. ez-Zeccâc ise burası şartın sözkonusu olabileceği bir yer değildir. Burada bu edat bir ism-i mevsûldur. Bu ifade: Andolsun ben sana gelen kimsenin gerçekten akılsız biri olduğunu biliyordum," demeye benzer. "Biliyorlardı" buyruğunun başındaki "lam" da te'kid içindir.

"Onu satın alan kimsenin ahirette hiçbir nasibi olmadığını biliyorlardı.." hiçbir nasib..." buyruğundaki zaidir. Bu edat olumlu cümlede zaid gelmez. Basralıların görüşü budur.

Kûfelilerin görüşüne göre ise, olumlu cümlede de zâid olarak gelir. Buna yüce Allah'ın: Günahlarınızı bağışlar" (Nuh, 71/4) buyruğunu örnek gösterirler.

Âyet-i kerimede geçen "el-halâk": Mücahid'in açıklamasına göre pay demektir. ez-Zeccâc der ki: Dilcilere göre de bunun anlamı budur. Şu kadar var ki bu kelime hayırdan ele geçen pay dışındaki paylar hakkında hemen hemen kullanılmamaktadır.

Burada: "Andolsun ki onlar onu satın alan kimsenin ahirette hiçbir nasibi olmadığını biliyorlardı" buyruğunda onların bildiklerini haber vermekte; daha

sonra ise: ^Onların kendilerini karşılığında sattıkları şey ne kötüdür, keşke bilmiş olsalardı" buyruğunda da bilmedikleri haber verilmektedir? diye sorulmuş ve buna Kutrub ve el-Ahfeş'in benimsediği görüş olan şu görüş ile cevap verilmiştir: Bunu bilenlerin şeytanlar olması, kendilerini satanların ise bilmeyen insanlar olması sözkonusudur. ez-Zeccâc der ki: Ali b. Süleyman ise şöyle demektedir: Bence daha uygun olan açıklama: "Andolsun ki onlar... biliyorlardı" buyruğunda, bilenlerin iki melek olduğudur. Çünkü bu işi bilmek onlar için daha uygundur. İki melek hakkında "biliyorlardı" diye buyurması ise "iki Zeyd kalktılar" demeye benzer. ez-Zeccâc da şöyle demiştir: Bilenler yahudi bilginleridir. Fakat: "Keşke bilmiş olsalardı" diye buyurulmasının anlamı ise şudur: Yani onlar bu işleri yapmak suretiyle bilmeyen kimselerin durumuna düştüler. Bilmekle birlikte bilgisine aykırı davranan kimseye: Sen bilen bir kimse değilsin, denilmesi gibi. Çünkü onlar ilimleriyle ameli terkettiler ve büyü ile amel edenlerden yol göstericilik beklediler. [\[82\]](#)

103. Eğer onlar iman edip de sakınmış olsalardı elbette Allah'ın sevabı daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi.

"Eğer onlar iman edip" büyüden "de sakınmış olsalardı, elbette Allah'ın sevabı daha hayırlı olurdu" buyruğunda yer alan "elbette Allah'ın sevabı daha hayırlı olurdu" buyruğu bir kesime göre: "Eğer onlar iman edip sakınmış olsalardı" buyruğundaki şartın cevabıdır. el-Ahfeş Said ise şöyle demektedir: "Buradaki "eğer" in cevabı âyetin lafzında verilmemiştir. Bunun cevabı anlamında gizlidir. Yani onlara sevap verilirdi, demektir, "eğer onlar" buyruğundaki (ot) reP mahallinde olup: Şayet iman etmeleri gerçekleşmiş olsaydı onlara sevap verilirdi, demek olur. Çünkü "Eğer" den sonra, mutlaka fiil, ya açık olarak ya da gizli olarak gelir. Çünkü bu edat, -mutlaka bir cevabının gelmesi gerektiğinden- şart edatları gibidir. den sonra da fiil gelir.

Muhammed b. Yezid der ki: "Eğer" edatının cevabının gelmemesi, mazi fiilin manasını muzariye çevirmenin, bütün şart edatlarının özelliği olmasından dolayısıdır. Bu özellik, bu edatta bulunmadığından dolayı, bunun cevabının (şart cezası) gelmesi de caiz olmaz. [\[83\]](#)

104. Ey iman edenler, "râinâ" demeyin "unzurnâ" deyin ve dinleyin. Kâfirler için ise çok acıklı bir azap vardır.

Buyruğuna dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- Yahudilerin Bir Başka Cahillikleri:

"Ey iman edenler, 'râinâ' demeyin" buyruğu ile yahudilerin cahilce bir başka tutum ve davranışları sözkonusu edilmektedir. Bundan maksat ise müslümanlara benzeri davranışları yasaklamaktır.

Sözlükte "râinâ"nın gerçek anlamı sen bizi gözet, biz de seni gözetelim, şeklindedir. Çünkü "mufâale" kipi karşılıklı olarak iki taraftan yapılan iş hakkında kullanılır. Buna göre bu kelime "Allah sana riâyet etsin"den gelir. Yani sen bizi koru biz de seni koruyalım, sen bizi gözet biz de seni gözetelim.

Bu kelimenin "bize kulak ver" yani bizim sözlerimizi de dinle anlamında olma ihtimali de vardır. Ancak bu şekilde bir hitap, biraz katı ve ağır bir hitaptır. O bakımdan yüce Allah mü'minlere kelimelerin en güzelini, anlamların da en incelerini seçmelerini emretmektedir.

İbn Abbas der ki: Müslümanlar Peygamber (s.a)'e bize de dönüp bak anlamında Hz. Peygamber'den talep ve arzularını ifade etmek üzere "râina" diyorlardı. Ancak yahudilerin dilinde bu kelime: İşit, işitmez olası anlamında bir hakaret manasındadır. Yahudiler bunu ganimet bildiler ve: Biz ona önceleri gizlice söğüp hakaret ediyorduk, şimdi açıktan açığa söğüp hakaret ediyoruz, demeye başladılar ve bu şekilde Peygamber (s.a)'e hitap edip kendi aralarında da gülüşüyorlardı. Bunu Sa'd b. Muaz işitti. Sa'd onların dilini biliyordu. Yahudilere: Allah'ın laneti üzerinize olsun. Eğer ben sizden herhangi birinizin bu sözü Peygamber'e söylediğini işitecek olursam hiç şüphe etmesin boynunu uçururum. Yahudilerin: Siz bu kelimeyi söylemiyor musunuz, demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazıl oldu ve lafız olarak buna uygun ifade kullanırken, ondaki kötü anlamı kastetmek üzere yahudiler onlar gibi söylemesinler diye bu sözü söylemeleri yasaklandı. [\[84\]](#)

2- Bu Âyet; Kötü Anlama Gelme İhtimali Olan Sözler Söylemekten Uzak Durmaya ve Seddü'z-Zerâi'e Delil Gösterilmiştir:

Bu âyet-i kerimede iki hususa delil vardır. Birincisi değerini küçültmek kas-dıyla ta'riz anlamına gelme ihtimali olan sözler söylemekten uzak durmaya delil gösterilmiştir. Bundan ta'riz yoluyla zina iftirası (kazf) istisna edilir. Çünkü bize göre bu şekildeki ifadeler bile iftira haddini gerektirir. Ebu Hanife, Şafii ve onların mezheplerine mensup ilim adamları ise bunu kabul etmez ve şöyle

derler: Ta'riz yollu (üstü kapalı) ifadelerin kazf (zina iftirası) anlamına gelme ihtimali de vardır, başka anlamlar ihtiva etmesi de muhtemeldir. Had ise şüphe ile düşürülen hususlardır. Buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle en-Nur Sûresi'nde gelecektir. [\[85\]](#)

Delil olduğu ikinci husus ise, Seddü'z-Zerâi ve kötülüğe götüren yolları tutmaktır. İmam Malik'in mezhebine mensup ilim adamlarının ve kendisinden gelen bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel'in kabul ettiği görüş budur. Bu ilkeye Kitap ve sünnetteki, buyruklar da delil teşkil etmiştir. Zerâi denilen şey, bizatihi men edilmemiş ancak onun işlenmesi halinde, men edilmiş bir şeye düşmekten korkulan iştir. [\[86\]](#)

Seddü'z-Zerâi'in Kitaptan (Kur'ân'dan) delili bu âyet-i kerimedir. Bunu delil gösterme şekli şöyledir: Yahudiler bu kelimeyi söylüyorlardı. Dillerinde ise bu kelime sövmek ve hakaret anlamını taşıyordu. Yüce Allah onların bu işi yaptıklarını bildiğinden bu lafzı kullanmayı yasakladı. Çünkü bu kelimeyi kullanmak sövmenin bir yolu olarak kullanılmaktaydı.

Yüce Allah'ın: "Allah'tan başkasına ibadet edenlere sövmeyiniz. Onlar da Allah'a bilgisizce söverler" (el-En'am, 6/108) buyruğu, benzeri ile karşılık verirler korkusuyla müşriklerin ilahlarına sövmeyi yasaklamaktadır. Yine: "Onlara deniz kıyısındaki o kasabayı sor..." (el-A'raf, 7/163) buyruğunda yüce Allah onlara Cumartesi günü avlanmalarını yasaklamıştı. Ancak Cumartesi günleri balıklar kıyılarına akın akın gelirdi. Yani açık ve belli bir şekilde geldikleri görülüyordu. Cumartesi günü balıklar için setler yaptılar ve pazar günü balıklarını yakaladılar. Onların yaptıkları bu setler avlanmanın bir zeriyesi (yolu) idi. Yüce Allah bundan dolayı onları maymunlara ve domuzlara dönüştürdü ve bu tür işlerden sakındırmak anlamında bu hususu bize sözkonusu etti. Yine yüce Allah Hz. Adem ile Havva'ya: "Yalnız bu ağaca yaklaşmayınız" (el-Bakara, 2/35) diye

buyurmuştur. Buna dair açıklamalar da geçmiş bulunmaktadır. [\[87\]](#)

Sünnetten Seddü'z-Zerâi'e ait delillere gelince bu konuda sabit pek çok hadis-i şerif bunun delilini teşkil etmektedir. Bunlardan birisi Âişe (r.anha)'dan gelen hadis-i şeriftir: Umm Habibe ve Umm Seleme (Allah hepsinden razı olsun) Habeşistan'da gördükleri bir kiliseyi sözkonusu etmişlerdi. Orada birtakım resimler, tasvirler vardı. Bunu Rasûlullah (s.a)'a anlattılar. Rasûlullah (s.a) da şöyle buyurdu: "Onlar arasında salih bir kimse öldü mü kabri üzerinde bir mescid inşa eder ve orada o gördüğünüz resimleri yaparlardı. Bunlar Allah katında yaratıkların en kötüleridirler." Bu hadisi Buhârî ve Müslim rivayet

etmiştir. [\[88\]](#)

İlim adamlarımız der ki: Bu işi ilk yapanlar o resimleri görerek teselli bulsunlar ve onların salih hallerini hatırlayıp onlar gibi gayret gösterebilirler, kabirlerinin yakınında Allah'a ibadet etsinler diye yapıyorlardı. Bu şekilde uzun bir zaman geçti. Daha sonra arkalarından onların maksatlarını bilmeyen nesiller geldi. Şeytan bunlara: Sizin babalarınız ve atalarınız bu surete ibadet ediyorlardı diye vesvese verdi, onlar da bu şekilde o suretlere ibadete koyuldular. İşte Peygamber (s.a) benzeri bir davranıştan sakındırmakta ve bu tür işleri yapan kimselerin davranışlarını şiddetli bir tepkiyle karşılamakta ve tehditte bulunmaktadır. Böyle bir sonuca götüren yolu (zerîâyı) da kapatarak şöyle buyurmaktadır: "Peygamberlerinin ve aralarındaki salih insanların kabirlerini mescid edinen bir kavme Allah ileri bir şekilde gazap eder." [\[89\]](#)

Bir başka hadis-i şerifte de: "Allah'ım, kabrimi tapınılan bir put kılma" [\[90\]](#) diye buyurmaktadır.

Müslim'in rivayetine göre en-Numan b. Beşir şöyle demiş: Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Helal açık bir şekilde bellidir, haram da açık bir şekilde bellidir, ikisinin arasında ise şüpheli bazı hususlar vardır, kim şüpheli hususlardan sakınırsa dinini, namusunu korumuş olur. Kim şüpheli şeylere de düşerse harama düşmüş olur. Tıpkı girilmesi yasak olan bir bölge çevresinde koyunlarını otlatan çobanın o yasak bölgeye düşme ihtimalinin yüksek olduğu gibi." [\[91\]](#)

Görüldüğü gibi burada Hz. Peygamber, haram şeylere düşme korkusuyla şüpheleri işlemeye kalkışmayı yasaklamaktadır. İşte bu da zeria'yı (kötülüğe giden yolu) kapamaktır.

Yine Peygamber efendimiz şöyle buyurmaktadır: "Sakıncalı olur korkusuyla sakıncası olmayan şeyi bırakmadıkça kul takva sahibi kimseler derecesine ulaşamaz." [\[92\]](#)

Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyurmaktadır: "Kişinin anne ve babasına sövmesi büyük günahlardandır." Ashab-ı kiram, ey Allah'ın Rasûlü, hiç kişi anne ve babasına söver mi diye sorunca şöyle buyurur: "Evet, bir başkasının babasına söver, o da onun babasına söver, anasına söver, o da onun anasına söver."

Görüldüğü gibi Peygamber Efendimiz, kişinin babasının sövülmesine kendisini maruz bırakmayı bizzat kendi babasına sövmek gibi değerlendirmiştir. Bir başka hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır:

" 'İne satışını yapıp ineklerin kuyruklarını arkadan yakalayıp ziraatçiliğe razı olup cihadı terkettiğiniz takdirde Allah sizin üzerinize öyle bir zilleti musallat

kılar ki tekrar dininize geri dönünceye kadar bu zilleti sizden çekip almaz." [93]

Ebu Ubeyd el-Herevî der ki: İne kişinin bir başka kişiden fiyatı ve vadesi belli bir mal satın alması, sonra da o satanın alıcıdan sattığı malı tekrar daha aşağı bir fiyata (peşin olarak) satın almasıdır. Devamla der ki: Eğer 'İne talebinde bulunan kimsenin huzurunda başka bir şahıstan belli bir fiyata bir mal alıp kabzetse sonra bu malı, 'İne talebinde bulunan kişiye kendisinin satın aldığından daha yüksek bir fiyata belli bir vadeye kadar satsa bu müşteri de aldığı bu malı birinci satıcıya kendisinin aldığı fiyattan daha düşük ve peşin paraya satsa bu da aynı şekilde 'İne satışdır. Bununla birlikte birincisinden daha hafiftir. Böyle bir satış bazı fakihlere göre caiz görülmüştür. Buna 'İne deniliş sebebi ise 'İne talebinde bulunan kimsenin nakit para elde etmesidir. Çünkü "ayn" hazırda bulunan mal demektir. Müşteri de bu malı onun vasıtasıyla peşin bir ayn elde etmek için satmak üzere satın alır.

İbn Vehb'in Malik'ten rivayetine göre: Zeyd b. Erkam'ın kendisinden çocuğu olmuş bir cariyesi (Umm Veledi) Aişe (r.anha)'a; Zeyd'den maaşının verileceği zamana kadar sekizyüze (dirheme) bir köle sattığını, sonra bu köleyi ondan peşin altıyüze satın aldığını sözkonusu eder. Hz. Aişe şöyle der: Sattığın ve satın aldığın ne kadar kötü! Git Zeyd'e bildir ki eğer o tevbe etmeyecek olursa

Rasûlullah (s.a) ile birlikte yaptığı cihadını boşa çıkartmış olur. [94]

Böyle bir söz kişisel görüşe dayanılarak söylenemez. Çünkü amellerin boşa çıkartılması ancak vahiy yoluyla bilinebilecek bir husustur. O halde bunun Peygamber (s.a)'e merfu' olduğu sabit olur. Ömer b. el-Hattab (r.a) da şöyle demiştir: Ribayı da rîbeyi de (şüpheliyi de) terkediniz. İbn Abbas da, aralarında ek bir menfaat sağlayan bir şekilde dirhemlerin dirhemlerle satılmasını

yasaklamıştır. [95]

Derim ki, İşte bunlar bizim Seddü'z-Zerai'e ait delillerimizdir. Malikîler buna

dayanarak Kitabu'l-Acâl [96] ve onun dışında satış ve benzeri birtakım mes'eleleri sözkonusu etmişlerdir. Şafîî mezhebinde (fıkıh kitaplarında) Kîtabu'l-Acâl diye bir bölüm yoktur. Çünkü bu onlara göre bağımsız ve çeşitli akidlerdir ve onlar şöyle derler: Eşyada aslolan zahirlerdir, zanlar değildir. Malikîler ise 'İne satışında arada sözkonusu edilen malı daha fazla miktarda para elde etmek için satışı helal kılıcı bir unsur olarak değerlendirmişlerdir. Ancak

bunun bizzat faiz olduğu bilinmelidir. [\[97\]](#)

3- İstismar Kapılarının Kapatılması:

"Râinâ demeyin" buyruğu daha önceki açıklamalarda da belirtildiği gibi böyle demenin haram olmasını gerektiren bir nehiy (yasak)dir. el-Hasen ise bu kelimeyi "râinen" şeklinde tenvinli olarak okumuş ve bunun böyle bir söz söylemekten vazgeçin, anlamına geldiğini söylemiştir. Yani siz bu tür sözler söylemeyin, demek olur. Zir b. Hubeyş ve el-A'meş ise bunu: "Râûnan" şeklinde okumuşlardır. Dağdaki burun gibi çıkıntıya "ra'n" denilir. Dağınık ordu veya çıkıntısı bulunan dağ için "er'an" tabiri kullanılır. Delilleri darmadağınık ve aklını bir noktada toparlayamayan kimse hakkında da "er'an adam" denilir.

Bu açıklamalar en-Nehhâs'a aittir. İbn Fâris ise şöyle demektedir: Bu kelime ahmakça davranan erkek hakkında ra'n şeklinde, kadın hakkında da ra'nâ şeklinde kullanılır. Basra'ya "ra'nâ" deniliş sebebi ise dağın burun gibi çıkıntısına benzediğinden dolayıdır. Bu açıklamaları İbn Dureyd yapmış olup buna dair de el-Ferazdak'ın şu beyitini delil gösterir:

"Amr b. Utbe ve onun için umutlarım olmasaydı Ra'nâ olan Basra benim için vatan olmazdı." [\[98\]](#)

4- Peygamberce Saygı ve Ta'zimin Gereği:

"Unzurnâ" deyin buyruğu ile yüce Peygamber'e saygılı bir şekilde hitap etmekle emrolunmaktadırlar. Bize dön, bize de yönel, anlamındadır.

Burada ta'diye harfi (fiilin geçişli olmasını sağlayan edat) hazf edilmiştir. Şairin şu beytinde olduğu gibi.

"Güzellikleri apaçıktır o kadınların

Erâk ağacına ceylanın bakışı gibi bakışları."

Mücahid der ki: Bu, bize iyice anlat ve iyice açıkla anlamındadır. Bizi bekle, bizim için bu hususta ağırdan al, anlamına geldiği de söylenmiştir. Şair bu anlamda şöyle demektedir:

"Siz bana kısa bir süre dahi mühlet verecek olursanız Umm Cündeb'in yanında bunun faydasını görürüm."

Buyruğun zahirinden anlaşılan ise, durumun da nazar-ı itibara alınması ile birlikte gözle bakma talebinde bulunmaktır. Aynı zamanda bu, "râinâ" demenin de anlamını ifade eder.

Bu şekilde mü'minlerin kullanacakları lafız değiştirilerek gösterilmiş ve yahudilerin sövmek için bir araç olarak kullandıkları bir kelime ortadan kalkmış olmaktadır.

el-A'meş ve başkaları ise bu kelimeyi "enzirnâ" şeklinde elifi kat' ederek ve "zı" harfini de esre ile okumuşlardır. Yani, senin söylediğini iyice anlayıncaya, senin buyruklarını telakki edinceye kadar bize mühlet ver, bize süre tanı anlamındadır. Şair der ki:

"Hind'in babası, bize aceleci davranma!

Bize bir süre tanı ki, sana kesin olanı bildirelim." [\[99\]](#)

5- Dinleyin:

Yüce Allah bir kelimeyi kullanmayı yasaklayıp bir başka kelimeyi kullanmayı emrettikten sonra "ve dinleyin" diye itaati de kapsayan "dinleme"yi teşvik etmekte, arkasından da emrine aykırı hareket edip kâfir olan kimselere acıklı bir azap bulunduğunu belirtmektedir. [\[100\]](#)

105. Ehli kitaptan olsun müşrikler olsun, (bütün) kâfirler Rabbiniz-den üzerinize hiçbir hayrın indirilmesini istemezler. Allah ise rahmetini dilediğine has kılar. Allah büyük lütuf sahibidir.

"Ehl-i kitaptan olsun, müşriklerden olsun (bütün) kâfirler Rabbinizden üzerinize hiçbir hayrın indirilmesini istemezler" böyle bir şeyi arzulamazlar. Bu kelimeye (istemek anlamına gelen "vur" kelimesine) dair açıklamalar daha önceden (96. âyet-i kerimede) geçmiş bulunmaktadır. Müşrikler kelimesinin şeklinde ve [\[101\]](#)

Kâfirler" kelimesine atfedilerek okunması da -en-Nehhâs'a göre- caizdir.

"Allah ise rahmetini dilediğine has kılar." Ali b. Ebi Talib (r.a) der ki: "Rahmetini" yani nübüvvetini "dilediğine has kılar." Allah bu rahmetini özel olarak Hz. Muhammed (s.a)'e tahsis etmiştir. Kimileri de rahmetten kasıt Kur'ân-ı Kerim'dir derken; şöyle de denilmiştir:

Bu âyet-i kerimede sözü edilen "rahmet" yüce Allah'ın geçmiş ve gelecek kullarına bağışlamış olduğu bütün rahmet türlerini kapsayan genel bir ifadedir.

Rikkat gösterip incelendiği takdirde Merhamet etti, merhamet eder, denilir. İbn Fâris'e göre ruhm, merhamet ve rahmet aynı anlamdadır. Allah'ın kullarına rahmeti ise onlara nimetler bağışlaması, onları affetmesidir. "Allah büyük lütuf

sahibidir." [\[102\]](#)

106. Biz bir âyeti nesheder veya onu unutturursak, ya ondan hayırlısını ya da onun benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her-şeye kadirdir?

Buyruğuna dair açıklamalarımızı on başlık halinde sunacağız:

1- Neshetmek Ya da Unutturmak:

"Biz bir âyeti nesheder veya onu unutturursak, ya ondan hayırlısını ya da benzerini getiririz" "Biz bir âyeti nesheder veya onu unutturursak..."

buyruğundaki: onu unutturursak" buyruğu, nesheder" buyruğuna atfedilmiştir. Cezm dolayısıyla yâ harfi hazfedilmiştir. Bu kelimeyi şeklinde okuyanlar ise cezm dolayısıyla hemzeden dammeyi hazf ederek (sükun ile) okurlar. Bu okuyuşun anlamı ileride gelecektir.

Bu ahkâma dair büyük bir âyet-i kerimedir.

(Nüzul) sebebi şudur: Yahudiler, Ka'be'ye yönelmeleri hususunda müs-lümanları kışkandıklarından dolayı İslâm'a dil uzatmaya ve "Muhammed ashabına önce bir hususu emrediyor, sonra da onlara o işi yasaklıyor. O bakımdan Kur'ân olsa olsa onun tarafından uydurulmaktadır. Bundan dolayı bir kısmı ile öteki kısmı birbiriyle çelişmektedir." demeye koyuldular. Bunun üzerine de yüce Allah: "Biz, bir âyetin yerine diğer bir âyeti getirdiğimiz vakit." (en-Nahl, 16/101)

buyruğu ile: "...nesheder veya unutturursak" buyruğunu indirdi. [\[103\]](#)

2- Neshe Dair Bilginin Gereği ve Faydası:

Bu konuya dair gereken bilgiyi edinmek kesinlikle gerekli ve faydası çok büyüktür. İlim adamları bu hususa dair bilgi sahibi olmaktan uzak duramazlar. Neshi, ahmak cahillerden başkası da inkâr etmez. Çünkü ahkama dair karşılaşılan meselelerde helal ve haramı bilmek hususunda bunu bilmeyi gerektiren pek çok husus vardır. Ebu'l Bahterî'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ali (r.a) mescide girdiği bir seferinde bir adamın insanları korkutmakla meşgul olduğunu görür. Bu kim oluyor? diye sorunca etrafındakiler: İnsanlara hatırlatmalarda bulunan bir adamdır, dediler. Hz. Ali şöyle der: Bu insanlara öğüt verip hatırlatan bir kimse değildir, bu ben filan oğlu filanım, beni tanıyın, diyen birisidir. Hz. Ali ona bir haberci gönderip şöyle

sorar: Sen nâsihi mensûh-tan ayırdedecek kadar bir bilgiye sahip misin? O: Hayır, der. Bu sefer ona: Mescidimizden çık git ve bu mescidde öğüt ve hatırlatmalarda bulunma. Bir başka rivayete göre: Nâsih ve mensûhu biliyor musun? diye sorar. O: Hayır, deyince, Hz. Ali: Kendin de helak oldun, başkalarını da helak ettin, der. Buna benzer bir rivayet İbn Abbas (r.anhum)dan da gelmiştir. [\[104\]](#)

3- Arap Dilinde Nesh'in Anlamı: Arapçada bu kelime iki anlamda kullanılır:

1- Nakletmek, aktarmak:

Bir kitabı bir başka kitaptan nakletmek (istinsah etmek, aktarmak) gibi. Buna göre Kur'ân-ı Kerim'in tümü mensuhtur. Yani Levh-i Mahfuz'dan nakledilmiş ve dünya semasındaki Beytü'l-İzze'ye indirilmiştir. Âyet-i kerimenin bununla bir ilgisi yoktur. Yüce Allah'ın: "Şüphesiz Biz, sizlerin işlemekte olduklarınızı istinsah ettiriyorduk" (el-Câsiye, 45/29) buyruğu da bu anlamdadır. Onun neshedilmesini (yazılıp kaydedilmesini) ve tesbit edilmesini emrediyorduk, demektir. [\[105\]](#)

2- İptal etmek ve izale etmek:

İşte burada kastedilen de budur. Bu, dilde iki türlü anlam ifade eder:

a) Bir şeyi iptal ve izale edip başka bir şeyi onun yerine koymak. Güneş gölgeyi giderip gölgenin yerini tuttuğu vakit: "Güneş gölgeyi neshetti" şeklinde kullanılan ifade de bu türdendir. Yüce Allah'ın: "Biz bir âyeti nesh e-der veya onu unutturursak ya ondan hayırlısını ya da onun benzerini getiririz" buyruğunun anlamı da budur.

Müslim'in Sahih'inde de şöyle bir ifade yer almaktadır: "Zamanla neshe-dilegelmemiş hiçbir peygamberlik yoktur." [\[106\]](#) Ümmetinin hali bir durumdan bir başka duruma değişmemiş bir nübüvvet yoktur, demektir.

İbn Fâris der ki: Nesh (in bir anlamı) kitabı neshetmek (kopye etmek) şeklindedir. Diğer bir anlamı daha önce kendisi ile amel edilen bir hususu ortadan kaldırıp başka bir olay (veya sebep ile) onu neshetmek de bir başka türüdür. Mesela, bir hususa dair nazil olan bir âyet-i kerimenin bir başka âyet ile

neshedilmesi gibi. Bir şeyin ardından gelen her bir şey de kendisinden öncekini neshetmiş olur: Güneş gölgeyi, ağaran saçlar gençliği neshetti, denilir. Mirasçılar arasında tenasüh ise: Mirasın kendisi paylaştırılmadan olduğu gibi durduğu halde mirasçıların arka arkaya ölmesi demektir. Çağların ve nesillerin tenasühü (ardarda gelip birinin ötekinin yerini tutması)da böyledir.

b) Başka bir şeyi yerine koymadan, birşeyi izale etmek. Mesela, rüzgar izleri neshetti, demek böyledir. Yüce Allah'ın: "O şeytanın bıraktığını Allah nesheder" (el-Hacc, 22/52) buyruğundaki nesh kelimesi bu anlamdadır. Yani onu îptal ve izale eder, onun telkini okunmaz ve onun yerine de mushaf-ta herhangi bir şey kayıt edilmez. Ebû Ubeyd bu ikinci tür neshin olduğunu iddia etmiş ve şöyle demiştir: Peygamber (s.a)'e bir sûre indirilir sonra bu sûre kaldırılır, şu sûre okunmaz ve mushafa da yazılmazdı.

Derim ki: Ubey b. Ka'b ve Aişe (r.a)'dan gelen Ahzab Sûresi'nin uzunluk itibariyle Bakara Sûresi'ne denk olduğuna dair rivayet de bu türdendir. Bu hususa dair açıklamalar inşaallah orada (Ahzab Sûresi'nin tefsirinin başlangıcında) gelecektir. Buna delil olan hususlardan birisi de Ebu Bekr el-Enbarî'nin zikrettiği şu husustur: Bize babam anlattı, bize Nasr b. Davud anlattı, bize Ebu Ubeyd anlattı, bize Abdullah b. Salih, el-Leys'ten o Yunus'tan ve Akil'den, onlar da İbn Şihab'dan rivayetle şöyle dediler: Bana Ebu Uname b. Sehl b. Hu-neyf, Said b. el-Müseyyeb'in meclisinde anlattığına göre; adamın birisi geceleyin Kur'ân-ı Kerim'den bir sûre okumak üzere kalktı, fakat o sûreden bir şey okuyamadı. Bir başkası kalktı o da birşey okumaya güç yetiremedi. Bir başkası da kalktı, o da o sûreden birşey okuyamadı. Sabah Rasûlullah (s.a)'ın huzuruna gittiler. Onlardan birisi şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, geceleyin Kur'ân-ı Kerim'den bir sûre okumak üzere kalktım da ondan hiçbir şey oku-yamadım. Bir diğeri kalkıp o da: Allah'a yemin ederim, aynı durum benim de başıma geldi ey Allah'ın peygamberi, dedi. Öteki de: Allah'a yemin ederim, aynı durum benim de başıma geldi ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a): "Bu, yüce Allah'ın dün neshettiği şeylerdendir" diye buyur-du. Rivâyetlerden birisinde de Said b. el-Müseyyeb, Ebu Uname'nin anlatık-larını işittiği halde bunlara karşı çıkmıyordu, ifadesi de yer almaktadır. [\[107\]](#)

4- Neshi Kabul Etmeyenler:

İslâm'a müntesip müteahhirîn bazı kesimler neshin caiz olduğunu kabul etmemektedirler. Halbuki onlara karşı bu konuda önceki selefin şeriatte neshin

vaki olduğuna dair icma ettikleri hususu susturucu bir delildir.

Yine yahudilerden bir kesim de neshi kabul etmezler. Bunlara karşı susturucu delil ise kendi iddialarına göre şanı yüce Allah'ın Nuh (a.s)'a gemiden çıktığı vakit söylediği şu ifadelerdir: "Bütün canlı hayvanları senin ve soyundan gelecekler için yenebilir kılıyorum. Bunu size tıpkı bitkiler gibi serbest bırakıyorum. Ancak bundan kan müstesnadır, onu yemeyiniz." Daha sonra ise Hz. Mûsâ ile İsrailoğullarına birçok hayvanın yenmesi haram kılındı. Yine onlara karşı gösterilecek delillerden birisi de şudur: Adem (a.s) erkek ve kızkardeşleri birbirleriyle evlendiriyordu. Yüce Allah ise bunu Hz. Musa'ya da başkasına da haram kılmıştır. Onlara karşı bir başka delil: İbrahim Halil'e önce oğlunu kesmesi emredildi, daha sonra: Onu kesme! emri verildi. Hz. Mûsâ da İsrailoğullarına aralarından buzağıya tapanları öldürmelerini emrettiği halde, arkasından artık bu öldürme işine son vermelerini emretti. Yine Hz. Musa'nın peygamberliği ile kendisine verilen şeriatle peygamber olmadan önce ibadet edilmezdi. Bundan sonra ise onun şeriatına göre amel edilerek ibadet edilir oldu. Ve buna benzer başka hususlar.

Böyle bir nesih bedâ [\[108\]](#) türünden değildir.

Aksine bu kulları bir ibadetten bir başka ibadete, bir hükümden bir başka hükme -bir maslahat sebebiyle ve hikmetini bir de eksiksiz egemenliğini izhar etmek için- yaptığı bir nakilden ibarettir.

Akıl sahipleri ittifakla şunu kabul etmişlerdir: Peygamberlerin şeriatlerin-de insanların dinî ve dünyevî maslahatları maksat olarak gözetilmiştir. Bedâ ise ancak işlerin akıbetini bilmemesi halinde düşünülebilir. İşlerin akıbetini bilen bir kimsenin ise, maslahatların değişmesine uygun olarak hitapları da değişiklik gösterir. Hasta olan kimsenin durumlarını gözönünde bulunduran doktor gibi. Yüce Allah da meşîet ve iradesi ile yarattığı insanlar hakkında bu maslahatlarını gözönünde bulundurmuştur. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Onun hitabı değişiklik gösterir, fakat ilim ve iradesi asla değişmez. Çünkü bu, yüce Allah hakkında muhaldır (imkânsızdır). Yahudiler ise nesh ve bedâ'yı aynı şey kabul ederler. Bundan dolayı neshi caiz görmezler. O bakımdan sapıklığa düşmüşlerdir. en-Nehhâs şöyle der: Nesh ile bedâ arasındaki fark şudur: Nesh kullan bir şeyden bir şeye tahvil etmektir. Meselâ, o şey daha önce helal iken haram kılınır yahut haram iken helal kılınır. Bedâ ise kararlaştırdığı bir şeyi terke-dip vazgeçmektir. Senin: Bugün filan kişiye git, dedikten sonra: Hayır gitme, demen gibi. Birinci defada söylediğin sözden vazgeçmeni gerektiren bir sebep ve bir kanaat zuhur eder. Böyle bir tutum eksiklikleri itibariyle insanlar hakkında

sözkonusudur. Aynı şekilde: Bu sene şunu ek, deyip de daha sonra: Hayır bu işten vazgeç, demen de böyledir. Buna bedâ denilir. [\[109\]](#)

5- Gerçek Neshedici Kimdir?

Şunu bil ki, gerçek nesneden yüce Allah'tır. Şer'î hitaba nesneden (nâsih) denilmesi, kelimenin sınırını aşmak (mecaz) suretiyle olmuştur. Çünkü bu hitap ile nesh gerçekleşmektedir. Nitekim: Mahkûmun fihe de nâsih denilerek kelimenin sınırları aşılabilmektedir. Mesela, Ramazan orucu aşure orucunu neshedici, denilir.

Mensûh izale olunan, mensûhun anı ise, izale olunan ibadet ile taabbüd etmesi istenen yani mükellef kişidir. [\[110\]](#)

6- Neshin Tanımı:

Neshin tanımı hususunda mezhep imamlarımızın kullandıkları ifadeler arasında farklılık vardır. Ehl-i Sünnet'in ileri gelen ilim adamlarının kabul ettiği tanım şudur:

Nesh, şer'an yerleşmiş bulunan bir hükmü daha sonra gelen bir hitap ile ortadan kaldırmaktır. Kadı Abdulvehhab ile Kadı Ebû Bekr de bu şekilde tanımlamış ve şunu da eklemişlerdir: Eğer o (sonradan gelen hitap) olmasaydı önceki şer'î hüküm sabit kalmaya devam edecekti.

Böylelikle onlar neshin sözlük anlamını da korumuş oldular. Çünkü neshi kaldırmak ve izale etmek anlamındadır. Şer'î hüküm denilerek aklî hükmün anlaşılmasını sağlamak istemişlerdir. Şer'î hitabın sözkonusu edilmesi ise nas, zahir, mefhum ve buna benzer bütün delalet yollarını kapsamı, kıyas ve icmâin da dışarıda bırakılması içindir. Çünkü bunlarda ve bunlarla nesh düşünülemez. "Sonradan gelen" kaydını koymaları ise şundandır: Eğer hüküm ile şer'î hitab bir arada bulunsaydı bu hükmün gayesini (nihaî vaktini) açıklayıcı olurdu, neshedici olmazdı. Veya sözün sonraki bölümü önceki bölümünü kaldırmış olurdu. Bir kimsenin kalk, hayır kalkma, demesi gibi. [\[111\]](#)

7- Mensûh:

Mensuh, bizim Ehl-i Sünnet imamlarımıza göre sabit olan hükmün kendisidir,

benzeri değildir. Mu'tezile ise şöyle demektedir: O (mensuh), daha önce gelmiş nas ile gelecekte sabit olacak hükmün benzerinin de zail olacağına delalet eden hitaptır. Onları bu kanaate götüren, emirlerin irade ile varolan şeyler olduğu, hüsnün, bizzat hüsnün sahip olduğu bir nitelik olduğu, Allah'ın muradının da güzel olduğu şeklindeki kanaatleridir. İlim adamlarımız kitaplarında Mu'tezile'nin bu iddialarını çürütmüşlerdir. [\[112\]](#)

8- Neshin Sözkonusu Olmadığı Alanlar:

İlim adamlarımız haberlerde neshin sözkonusu olup olmayacağı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Cumhur, neshin emir ve nehiylere has olduğu, yüce Allah hakkında yalan söylemenin imkânsızlığı dolayısıyla haber verilen hususlarda neshin olmayacağını kabul etmişlerdir. (Zayıf bir görüş olarak da) şöyle denilmiştir: Eğer haber şer'î bir hüküm ihtiva ediyorsa neshi mümkündür (caizdir). Yüce Allah'ın: "Hurma ve üzüm ağaçlarının meyvesinden de içki çıkarırsınız..." (en-Nahl, 16/67) buyruğunda olduğu gibi. Bu buyruğun tefsiri yapılacağı zaman buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle gelecektir. [\[113\]](#)

9- Tahsis:

Genel bir hükümden tahsis (özelleştirme), nesh gibi görünürse de öyle değildir. Çünkü umum hiçbir zaman muhassası (yani tahsis edilen hükmü) kapsamaz. Şayet umurun herhangi birşeyi kapsadığı sabit olur sonra o şey umurun dışına çıkartılırsa bu nesh olur, tahsis olmaz. Önceki ilim adamları ise mecazen ve kelimenin anlamım daha da genişleterek tahsise de nesh adını verirler. [\[114\]](#)

10- Mutlak ve Mukayyed Hükümler:

Şunu bil ki, şeriatte bazan zahiren mutlak ve kapsayıcı olduğu görülen birtakım haberler varid olabilir. Yine bir başka yerde bunlar kayıtlı olarak sözkonusu edilince bu ifadelerdeki mutlaklık da ortadan kalkar. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Kullarım senden Beni sorarlarsa şüphesiz Ben onlara pek yakıным. Bana dua ettiğinde dua edenin duasını kabul ederim." (el-Bakara, 2/186) Bu buyruktaki hükmün zahiri her durumda dua eden herkesin duasının kabul olunacağını haber vermektedir. Şu kadar var ki bir başka yerde bunu

kayıtlayan ifadeler gelmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "O da dilerse dua ettiğiniz şeyi açar." (el-En'âm, 6/41)

Bu hususta basîreti olmayan bir kimse bunun haberlerde nesih türünden olduğunu zannedebilir. Oysa durum böyle değildir. Bu, mutlak ifade kullandıktan sonra onu kayıtlı olarak dile getirmek demektir. Bu meseleye dair daha fazla açıklamalar yeri gelince -yüce Allah'ın izniyle- yapılacaktır. [\[115\]](#)

11- Neshin Türleri:

İlim adamlarımız der ki: Daha ağır bir hükmün hafifletilmesi caizdir. On kişiye karşı (cihadda) sebat etme hükmünün iki kişiye karşı sebat etme hükmüyle değiştirilmesi gibi. (bk. el-Enfal, 8/65-66) Daha hafif bir hükmün daha ağır bir hükümle neshedilmesi de caizdir. Aşure günü orucunun Ramazan ayında sayılı günler oruç tutma hükmü ile neshedilmesi gibi. Nitekim ileride oruç âyeti (el-Bakara, 2/173) açıklanırken gelecektir. Ağırlık veya hafiflik itibariyle birbirinin dengi olan hükümler de birbirini neshedebilir. Kıblenin neshinde olduğu gibi. Bir hüküm neshedilmekle birlikte onun yerine başka bir hüküm getirilmeyebilir. Hz. Peygamber'le özel bir şekilde konuşmak için önceden sadaka vermeyi emreden hükmün kaldırılması gibi. (bk. el-Mücadele, 58/12-13)

Kur'ân Kur'ân ile, sünnet de ibare ile neshedilebilir. Burada sözü geçen "ibare"den kasıt kat'î ve mütevatir olan haberdir. Vahid haber de vahid haber ile neshedilebilir.

Önder (imam) ilim adamlarının ileri gelenlerine göre Kur'ân-ı Kerim sünnetle neshedilebilir. [\[116\]](#) Bu, Peygamber Efendimizin: "Mirasçıya vasiyet yoktur"

[\[117\]](#) hadisinde görülmektedir. Bu İmam Malik'in mes'elelerinden zahiren anlaşılan görüştür. İmam Şafî ile Ebu'l-Ferec el-Malikî ise bunu kabul etmezler. Ancak birinci görüş daha sahihtir. Buna delil ise hepsinin yüce Allah'ın hükmü olduğu, O'ndan geldiğidir. İsterse bunların isimleri ayrı ayrı olsun. Yine (âyet-i kerime ile sabit olan) zina edene sopa vurmak, evli olup da zina dolayısıyla recmedilen kimsenin zina haddi de düşmektedir. Bunu düşüren ise Peygamber (s.a)'ın uygulamadaki sünnetidir ki, bu da açıkça anlaşılan bir husustur.

Yine mes'eleyi iyice inceleyen ileri gelen ilim adamlarının görüşüne göre sünnet Kur'ân-ı Kerimle neshedilebilir. Kible hususunda bu vardır. Çünkü Şam tarafına doğru yönelip namaz kılmak yüce Allah'ın Kitabında bulunmamaktadır. Yine yüce Allah'ın: "O kadınları kâfirlere geri döndürmeyiniz" (el-Mümtehine, 60/9)

buyruğunda da bu vardır. Çünkü Peygamber (s.a)'ın Ku-reyşlilerle yaptığı barış antlaşması gereği kadınların kâfirlere geri verileceği belirtilmişti.

Yine ileri gelen ilim adamları Kur'ân-ı Kerim'in haber-i vahid ile neshedilmesinin aklen caiz olduğunu kabul ederler. Ancak şer'an böyle birşeyin vukuu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Ebu'l-Mealî ve başkaları ise Küba mescidi ile ilgili olayda -ileride açıklanacağı üzere (bk. et-Tevbe, 9/108. âyetin tefsiri)- bu şekil husule gelmiştir. Bazıları ise bunu kabul etmemektedir.

Herhangi bir nassın kıyasa dayanılarak neshedilmesi düşünülemez. Çünkü kıyasın şartlarından bir tanesi de nassa aykırı olmamasıdır.

Bütün bu türleriyle nesih, Peygamber (s.a)'ın hayatta olduğu sürece söz-konusudur. Onun vefatından ve şeriatın son şeklini almasından sonra ise nesih olamayacağı hususu üzerinde ümmetin icmaı vardır. Bu bakımdan icma nesholunmaz, icma ile de nesh yapılmaz. Çünkü icmanın gerçekleşmesi vahyin kesilmesinden sonra söz konusu olur. Bizler herhangi bir nassa muhalif olan bir icma bulduğumuz takdirde, o zaman bu icmanın bizim bilmediğimiz neshedici bir nassa dayalı olduğunu bu muhalif nas ile amelin terkedildiği-ni, onun muktezasının neshedilmekle birlikte hükmünün sünnet olarak kalmaya devam ettiğini, okunup rivayet edildiğini biliriz. Nitekim Kur'ân-ı Ke-rim'de iddeti bir sene olarak tesbit eden âyet-i kerime (el-Bakara, 2/240) olduğu gibi kalmıştır. (el-Bakara, 2/240. âyetin tefsirine bakınız). Bu hususa iyice dikkat etmek gerekir, çünkü oldukça değerli bir noktadır. Bu, okunuşun neshedilmeksizin kalıp sadece hükmünün nesholunması türündendir ve bu, nesih türlerinden biridir. Hz. Peygamber ile özel olarak konuşmak için sadaka verme emri de böyledir.

Kimi zaman hüküm nesholunmaksızın tilavet nesholunabilir. Recm âyeti gibi. Bazen hem tilavet hem de hüküm nesholunabilir. Hz. Ebu Bekir'in şu sözü bunu ifade eder: Bizler: "Babalarınızdan yüzçevirmeyiniz (kendinizi başkalarına nisbet etmeyiniz) çünkü o bir küfürdür" âyetini okurduk. [\[118\]](#) Buna benzer nesihler pek çoktur.

Yine araştırmacı ilim adamlarının kabul ettiği görüşe göre nâsih kendisine ulaşmamış olan kimse birinci hüküm ile taabbüd eder. Nitekim kıblenin değiştirilmesi ile ilgili âyetlerde bu açıklamalar gelecektir.

Araştırmacılar hüküm ile amel edilmeden önce neshedilmesinin caiz olduğunu kabul ederler. Nitekim bu, kesilmesi emredilen Hz. İbrahim'in oğlu kıssasında görülmektedir. Ayrıca elli vakit farz kılınan namaz emri yerine getirilmeden önce de beş vakit olarak neshedilmiştir. Bu hususlara dair açıklamalar el-İsra

Sûresi'yle [\[119\]](#) Saffat Sûresi'nde [\[120\]](#) yüce Allah'ın izniyle gelecektir. [\[121\]](#)

12- Neshedici Buyruğu Bilmenin Yolları:

Nâsihi bilmenin birtakım yollar vardır. Bunlardan birisi lafızda buna delalet eden tabirlerin bulunmasıdır. Hz. Peygamber'in şu buyruğunda olduğu gibi: "Sizlere kabir ziyaretini yasaklamış idim. Kabirleri artık ziyaret edebilirsiniz. Sizlere deriden yapılan kaplar dışındaki kaplardan içmeyi yasaklamıştım. Artık her kaptan içebilirsiniz. Şu kadar var ki sarhoşluk verici birşey içmeyiniz" [\[122\]](#) ve benzerleri.

Bir başka yol da ravinin hükümlerin tarihini belirtmesidir. Mesela; ben Hendek yılı şunu işittim deyip mensuh olanın daha önceden bilinen bir hüküm olması veya şunun hükmü bununla neshedildi, demesi gibi.

Bir diğer yol, ümmetin bir hükmün nesholduğu ve onu neshedenin de önceden varid olduğu üzerinde icma etmesi. Bu husus usul-u fıkıh kitaplarında genişçe açıklanmıştır. Bizim bu konudaki geniş açıklamaların bir kısmına burada dikkat çekmemiz, kısa olan ile yetinen kimseye bu kadarının yeterli olduğundan dolaydır. Doğruya ulaşma başarısı Allah'tandır. [\[123\]](#)

13- "Neshetmeyiz":

Cumhur şeklinde "nun" harfini üstün olarak okumuştur. Zahir olan ve kullanılan anlamı ise önceden de belirtildiği gibi: -Biz ondan daha hayırlısını veya onun benzerini getirmediğimiz- hiçbir âyeti tilavetini bırakıp hükmünü neshetmeyiz, şeklindedir. Anlamın yine belirttiğimiz üzere... bir âyetin hüküm ve tilavetini kaldırmayız, şeklinde olma ihtimali de vardır.

İbn Amir, "neshedilmiş (kopye edilmiş) buldum" anlamına gelen "enseh-tu el-kitabe"den gelen şekliyle "nun" harfini ötreli olarak şeklinde okumuştur. Ebû Hatim bu okuma yanlıştır, demektedir. Ebû Ali el-Farisî de: Böyle bir söyleyiş yoktur; çünkü:ın aynı anlama geldiği söylenemez... demektedir.

Ancak anlamın neshedilmiş bulduğumuz, şeklinde olması hali müstesnadır. ifadesini Onu öğülmüş ve cimri buldum, anlamında kullanmak da böyledir.

Ebû Ali der ki; onu neshedilmiş bulmak, ancak fiilen neshetmek halinde sözkonusu olur. Böylelikle her iki kıraat lafızları itibariyle farklı olsa bile, mana itibariyle aynı olur.

"Nesheder..." buyruğunun, "neshini sana bırakmayız" anlamında olduğu da söylenmiştir. Kitabı yazmak halini anlatmak için: "Kitabı neshettim" denilir. Onu yazma işini başkasına havale etmek halinde ise; "başkasından in-tisâhını (yazmasını) istedim" denilir.

Mekkî der ki: (Ensehâ fiilindeki) hemze'nin teaddî (fiili geçişli kılmak) için olması mümkün değildir. Çünkü o taktirde anlam değişir ve: Ey Muhammed Biz sana bir âyeti insâlı eder... şeklinde olur. Âyetin ona insâhı ise, ona indirilmesi demektir. Dolayısıyla buyruk şu anlama gelir: Biz sana bir âyet indirir yahut onu unutturursak, ya ondan hayırlısını ya da onun benzerini getiririz. Bu da sonuç olarak şöyle demektir:

İndirilmiş her bir âyetten mutlaka daha hayırlısı (ya da onun misli) indirilmiştir. Bu durumda da Kur'ân tümüyle mensûh olur. Bu ise imkânsızdır.

Çünkü nesli olunan ancak pek az bir bölümdür. Buna göre ef ale (enseha) ile feale (neseha) kiplerinin aynı anlama gelmeleri -Araplardan böyle birşey işitilmediğinden- imkânsız olduğundan ve mâna bozulacağı için hemze'nin teaddi için getirilmesine de imkân bulunmadığından, geriye bu kipin ancak "ben onu övülmeye değer yahut cimri buldum" kabilinden olma ihtimalinden başkası kalmamaktadır. [\[124\]](#)

14- "... veya Unutturursak."

"Veya unutturursak" Ebû Amr ile İbn Kesir şeklinde okumuşlardır. Ömer, İbn Abbas, Ata, Mücahid, Ubey b. Ka'b, Ubeyd b. Umeyr, en-Nehâî ve İbn Muhaysın da bu şekilde okumuşlardır ki bu ertelemek ile ilgili bir anlam ifade eder. Lafzının neshini tehir etmeyiz, demektir. Bunun da anlamı şudur: Biz onu ummu'l-kitab'ın sonunda terkederiz ve o takdirde (nesh) olmaz. Ata'nın da görüşü budur. Ata'dan başkaları ise şöyle demektedir: Bu şekilde hemzeli okuyuşun anlamı belli bir vakte kadar neshini geciktirmeyiz, şeklindedir. Nitekim Araplar bir işi erteledikleri vakit bunu ifade etmek üzere bu kökten gelen kelimeyi kullanırlar. Vadeli olarak bir satış yapıldığı zaman da bu kökten kelime kullanılır.

İbn Fâris der ki: Allah senin ecelini geciktirsin (ömrünü uzatsın), derler. Birbirlerinden uzaklaşan veya biri ötekinden geç kalan kimseler hakkında da bu tabir kullanılır. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: "Biz.ondan daha hayırlısını veya onun benzerini getirirmedikçe hiçbir âyeti neshetmez veya onun nüzulünü geciktirmeyiz."

Şöyle de denilmiştir: Biz okunmayacak ve hatıra gelmeyecek şekilde onu sizden (hatırınızdan) gideririz, demektir. Başkaları ise terketmek anlamına gelen nısyân'dan olmak üzere baştaki "nun" harfini ötreli olarak okumuşlardır. Yani onu değiştirmeksizin ve nesh de etmeksizin bırakırız, anlamına gelir. Bu açıklamayı İbn Abbas ve es-Süddî yapmıştır. Yüce Allah'ın: "Onlar Allah'ı unuttular, O da onları unuttu" (et-Tevbe, 9/67) buyruğu da bu tür bir anlam ifade eder. Yani onlar Allah'a ibadeti terkettiler, Allah da onları azabın içerisinde terkedip bıraktı. Ebû Ubeyd ve Ebû Hatim bu kıraati tercih etmişlerdir. Ebû Ubeyd der ki: Ben Kari' Ebu Nuaym'i şöyle derken dinledim: Peygamber (s.a)'e rüyamda Ebu Amr'ın kıraati üzere Kur'ân okudum. Benim okuyuşumda sadece iki kelimeyi değiştirdi. Ben ona (el-Bakara, 2/128'deki: şeklinde okudum, o: : Bize göster" diye düzeltti. Ebu Ubeyd der ki: Zannederim: Yahut geciktirmeyiz diye okudum, o da: Veya unutturmayız" diye düzeltti, ifadesi onun sözünü ettiği ikinci kelimedir.

el-Ezherî bu okuyuşun: Veya terkedilmesini emretmeyiz, anlamına geldiğini nakletmektedir. Nitekim bir şeyin terkedilmesi emredildiğinde bu ifade kullanılır, terkettiğini ifade eden kimse de bu kelimeyi kullanır. Şair de der ki:

"Benim otlattığım ve kendisine dikkat ettiğim bir devem vardır Ben ne unuturum ne de terk edip geri bırakırım."

ez-Zeccâc ise şöyle demektedir: Nun harfinin ötreli okunuşu ile terketmek anlamı uygun düşmemektedir. Çünkü böyle, bir kullanım yoktur.

Ali b. Ebi Talha'nın İbn Abbas'tan naklettiği: "Veya onu unutturmayız" değiştirmeksizin bırakırız, şeklindeki açıklaması sahih değildir. İbn Abbas belki de: "Onu terkederiz" demiştir de o gereği gibi belleymemiştir. Dilci ve nazar ehlinin çoğunlukla kabul ettiği görüşe göre ise "veya unutturmayız" yani size onu terketmeyi mubah kılmayız, anlamındadır. Ebu Ali ve başkaları da şöyle demektedir: Bu uygun bir açıklamadır-, çünkü sana terkettermeyiz, anlamına gelir.

Bunun, hatırlamamak anlamına gelen ve kelimenin asıl ifade ettiği anlam olan unutmaktan geldiği de söylenmiştir. Yani ey Muhammed, sana onu hatırlamayacak şekilde unutturmayız, demektir. Fiil buna göre iki mef'ûle geçiş yapmış olur ki, bunlar peygamber ve (âyete ait olan) hâ zamiridir. Şu kadar var

ki "peygamber" adı hazf edilmiştir. [\[125\]](#)

15- Nesheden, Neshedilenden Hayırlıdır Veya Onun Benzeridir:

"Ya ondan hayırlısını ya da onun benzerini getiririz..." Burada geçen "hayırlısı" lafzı, üstünlük sıfatıdır. Yani ey insanlar, eğer nesheden âyetin hükmü daha hafif ise dünyada, eğer daha ağır ise ahirette sizin için daha faydalıdır. Eğer her bakımdan eşit ise onun benzeridir. İmam Malik der ki: Yani neshedilen âyet yerine size muhkem bir âyet getiririz, demektir. Bundan kastın, üstünlük ifade eden daha hayırlılık olmadığı da söylenmiştir. Çünkü Allah'ın kelamı arasında üstünlük söz konusu değildir. Bu yüce Allah'ın: "Kim bir iyilik ile gelirse ona ondan hayırlısı vardır." (en-Neml, 27/89) Yani, ona o hasene dolayısıyla bir hayır vardır, yani onun faydasını ve ecrini görecektir. Yoksa burdaki "hayır" daha üstün olma anlamını ifade edecek şekilde değildir. Yüce Allah'ın: "Veya onun benzerini getiririz" buyruğu ise, birinci görüşe delildir. [\[126\]](#)

107. Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır, Allah'tan başka hiçbir veliniz ve hiçbir yardımcınız da yoktur.

"Bilmez misin ki" yoktan varetmek, icad etmek, malik olmak, egemenlik sahibi olmak, emir ve iradesinin yürürlüğe girmesi bakımlarından "göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Bilmez misin..." buyruğun-daki fiil, başına gelen cezm edatı dolayısıyla cezm olmuştur. İstifham (soru) edatları da âmil'in amelini değiştirmez.

edatının hemze'sinin üstün gelmesi ise nasb mahallinde olduğundan dolaydır. "Mülk" kelimesinin merfu' gelmesi, mübteda olduğundandır. Haberi O'nundur" (mealde ayrıca göstermeye gerek olmadığından, "Allah'ındır" buyruğunun anlamında mündemiçtir) kelimesi olup, cümle olarak da (jf)nin haberidir.

Burada hitap Peygamber (s.a)'e olmakla birlikte kasıt ümmetidir. Çünkü: "Allah'tan başka hiçbir veliniz ve hiçbir yardımcınız da yoktur" diye buyrulmaktadır. Bir görüşe göre de bunun anlamı şöyledir: Yani ey Muham-med, onlara de ki: Göklerin ve yerin mutlak egemenliğinin yalnız Allah'a ait olduğunu ve sizin Allah'tan başka hiçbir velinizin bulunmadığını bilmiyor musunuz?

Buradaki veli ise filan kişinin işini üstlenip görmek kökünden gelmektedir. Veliyyü'l-Ahd da buradan gelmiştir. Yani müslümanların yönetim işlerinden

kendi uhdesine verilenleri yerine getiren anlamındadır. [\[127\]](#)

"Allah'tan başka" yani Allah'ın dışında ve Allah'tan ayrı olarak hiçbir veliniz, hiçbir yardımcınız yoktur, anlamındadır. Nitekim Umeyye b. Ebi's-Salt şöyle demiştir:

"Ey nefis, senin Allah'tan başka koruyucun yoktur

Ve zaman, gece ve gündüz, geçtikçe kalacak kimse de yoktur."

Bu buyruktaki yardımcı" kelimesini büyük çoğunluk, "veliniz" anlamındaki kelimeye atıf ile esreli okumuşlardır. Bunun mahalle atıf ile ötreli okunması da mümkündür. Çünkü anlam itibariyle cer edatı burada (te'kid için gelmin olup) zaidir. [\[128\]](#)

108. Yoksa siz de daha önce Musa'dan istendiği gibi peygamberinizden istemeye mi kalkışacaksınız? Kim imanı küfre değişirse doğru yoldan sapmış olur.

"Yoksa..." anlamına gelen kelimesi Hayır, anlamınadır. Yani: Hayır, siz.... istemeye mi kalkışacaksınız, anlamına gelir. Bundan kasıt da muhatapları azarlamaktır.

"Yoksa siz de daha önce Musa'dan" açıkça Allah'ı kendilerine göstermelerini "istedikleri gibi peygamberinizden istemeye mi kalkışacaksınız?" Onlar da Muhammed (s.a)'den Allah'ı ve melekleri kabile halinde getirmesini istemişlerdi. İbn Abbas ve Mücahid'den gelen rivayete göre onlar Hz. Peygam-ber'den Safa tepesini altına dönüştürmesini istemişlerdi.

el-Hasen "istendiği gibi" anlamı verilen buyruğu şeklinde okumuştur. Bu okuyuş, bu fiil şeklinde kullananlara göre uygundur. Kıyasa aykırı olarak, hemze'nin sakin yâ harfine değiştirilmesi sonucu ondan önceki sin harfinin de meksûr okunması olarak da açıklanabilir. en-Nehhâs ise, hemze'nin değiştirilmiş olması uzak bir ihtimaldir.

Sevâ (doğru); herşeyin ortasını ifade eder. Bu anlamı Ebu Ubeyde ve Ma'mer b. el-Müsennâ vermiştir. Yüce Allah'ın: "Onu cehennemın ortasında (sevâ') gördü." (es-Saffât, 37/55) buyruğu da bu anlamdadır. Hassan b. Sabit de Rasûlullah (s.a) için söylediği mersiyesinde şöyle demektedir:

"Vay peygamberin ashabına ve onun adamlarına Lahdin ortasında üzeri örtüldükten sonra."

el-Ferrâ'dan bu kelimenin orta ve itidal anlamına geldiği de nakledilmiştir. Yani yolun ortasından ve izlenmesi gereken bölümünden uzak kalmıştır, demek olur. Bunun anlamı; Allah'a itaat etme yolunun dışına çıkmaktır.

Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu âyet-i kerime: Râfi' b. Huzey-me ile Vehb b. Zeyd'in, Peygamber (s.a)'e: Bize semadan okuyacağımız bir kitap getir ve bizim için nehirler fişkirt ki, sana uyalım, demeleri üzerine nazil olmuştur.

[\[129\]](#)

109- Kitap ehlinden bir çoğu hak kendilerine besbelli olmuşken içlerinde yerleşmiş olan kıskançlıktan dolayı sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Allah'ın emri gelinceye kadar affedip görmezlikten gelin. Şüphesiz Allah herşeye kadirdir.

110. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve kendiniz için ne hayır gönderirseniz, Allah nezdinde onu bulacaksınız. Şüphesiz Allah işlediklerinizi çok iyi bilendir.

Bu buyrukların: "Kitap ehlinden bir çoğu hak kendilerine besbelli olmuşken içlerinde yerleşmiş olan kıskançlıktan dolayı sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler" bölümüne dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Kitap Ehlinin Kıskançlığı:

"... içlerinde yerleşmiş olan"; yani herhangi bir kitapta böyle bir davranışı bulmaksızın ve bu şekilde davranmaları kendilerine emrolunmadığı halde "yerleşmiş olan kıskançlıktan dolayı sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler", temenni ederler. [\[130\]](#)

Kâfirler olarak (küfre)" kelimesi, Sizi döndürmek" fiilinin ikinci mef'ûlüdür. İçlerinde yerleşmiş olan" ifadesinin "isterler" anlamındaki fiile ya da "kıskançlık" anlamındaki mastar kelimeye de taalluk etmesi mümkündür. Buna göre: kelimesi üzerinde

vakf yapmak gerekir. mef'ûlün leh'tir. Yani onlar bunu duydukları kıskançlıktan ötürü isterler. "İçlerinde yerleşmiş olan" ibaresi onların bu kıskançlığı, herhangi bir kitaba dayanmaksızın ve buna dair kendilerine bir emir verilmeksizin besledikleri anlamındadır.

Yani onların böyle bir kıskançlığı herhangi bir kitaba dayanmaksızın ve emrolunmaksızın kendiliklerinden duydukları anlamını, "kıskançlık" kelimesi de vermektedir. O bakımdan "içlerinde yerleşmiş olan" ifadesi pekiştirmek ve onları susturmak üzere kullanılmıştır. Nitekim yüce Allah başka yerlerde (benzer bir şekilde) şöyle buyurmaktadır: "Onlar ağızlarıyla söylüyorlar."(Âl-i İmrân, 3/167); "Elleriyle kitabı yazarlar" (el-Bakara, 2/79); "Ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki.." (el-En'am, 6/38)

Bu âyet-i kerime yahudiler hakkındadır. [\[131\]](#)

2- Kıskançlığın Türleri:

Kıskançlık yerilmiş ve öğülmüş olmak üzere iki türdür. Yerilmiş olan kıskançlık, müslüman kardeşi üzerindeki Allah'ın nimetinin zevalini temenni etmektir. Bu arada o nimetin sana gelmesini istemen ile istememen arasında da fark yoktur. Yüce Allah'ın Kitab-ı Kerim'inde şu buyruğu ile yediği kis-

Bu kelimeye dair açıklamalar daha önceden 96. âyette geçmiş bulunmaktadır.

kançlık türü işte budur: "Yoksa onlar Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği şeyler dolayısıyla insanları mı kıskanıyorlar?" (en-Nisâ, 4/54) Bu kıskançlığın yeriliş sebebi bir bakıma yüce Allah'ın hikmetsiz iş yaptığı ve layık olmayan kimseye nimet verdiği anlamını ihtiva etmesinden dolayıdır.

Övülen kıskançlık ise sahih hadiste Peygamber (s.a)'ın ifade ettiği şu türüdür: "Yalnız iki şeyde kıskançlık olur. Allah bir kimseye Kur'ân'ı vermiş (yani öğrenmesini sağlamış) o da gece ve gündüz bu Kur'ân ile kâim olmaktadır (gereğince amel etmekte, uygulamakta ve o Kur'ân'ı okuyarak uzun uzun namaz kılmaktadır). Diğerine ise Allah bir mal vermiştir, o da gece gündüz bu malını infak edip durmaktadır." [\[132\]](#)

Bu kıskançlığın anlamı ise gıpta etmektir. O bakımdan Buhârî bu hadisin yer aldığı bölümün başlığını: "İlim ve Hikmette Gıpta Etme" [\[133\]](#) diye koymuştur. Gıptanın gerçek mahiyeti ise müslüman kardeşinin sahip olduğu hayır ve nimetinin benzerinin de -ondaki hayır zail olmaksızın- sende olmasını temenni etmektir. Böyle bir şeye "münafese (hayırlarda yarış)" adının verilmesi de mümkündür. Yüce Allah'ın: "O halde yarışanlar bunun için yarışsınlar" (el-Mutaffifîn, 83/26) buyruğu da böyle bir anlam ifade etmektedir.

"Hak kendilerine besbelli olmuşken" yani hakkı apaçık gördükten sonra... Burada haktan maksat, Muhammed (s.a) ile onun getirdiği Kur'ân-ı Kerim'dir. [\[134\]](#)

"Allah'ın emri gelinceye kadar affedip görmezlikten gelin." buyruğuna dair açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız:

1- Affetmek:

Yüce Allah'ın: ": Affedin" buyruğunun asli: şeklindedir. Önce ağırlığı dolayısıyla ötre hazf edildi. Sonra da iki sakın arka arkaya geldiğinden vav hazf edilmiştir.

Af, günah sebebiyle sorumlu tutmayı terk etmek demektir. Görmezlikten gelmek (saflı) ise günahın insan ruhunda bıraktığı etkisini ortadan kaldırmaktır. Kişinin işlediği suç ve günahı yüzçevirmek halinde kullanılır. Birinden yüzçeviren ve onu terkeden kişi bunu ifade etmek üzere "yani ondan yüz çevirip ona ilişmedim," tabirini kullanır. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu türdendir: "Zikri (Kur'ân'ı) size bildirmeyi terk mi edelim?" (ez-Zuhruf, 43/5) [\[135\]](#)

2- Bu Âyet ve Kıtâl:

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: "Kendilerine kitap verilenlerden... iman etmeyen kimselerle kendi elleriyle cizyelerini verinceye dek savaşınız" (et-Tevbe, 9/29) buyruğu ile neshedilmiş-tir. Bunu nesneden âyet-i kerimenin: "Müşrikleri nerede bulursanız öldürünüz" (et-Tevbe, 9/5) buyruğu olduğu da söylenmiştir.

Ebû Ubeyde şöyle der: Savaşın terkedilmesini tavsiye eden her bir âyet-i kerime Mekkîdir ve savaş emriyle neshedilmiştir. İbn Atiyye de: Bu âyet-i kerimenin Mekkî olduğuna dair hüküm vermesi zayıf bir görüştür. Çünkü ya-hudilerin inad edip direktmeleri Medine'de olmuştur, der.

Derim ki: Doğrusu da budur. Buhârî ve Müslim'de Üsâme b. Zeyd'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a), üzerinde Fedek'te dokunmuş kadife bulunan bir eşeğe binmişti. Arkasında da Üsâme vardı. Hz. Peygamber, Bedir olayından önce Haris b. Hazrecoğulları arasında (mahallesinde) bulunan Sa'd b. Ubade'yi ziyarete gidiyordu. Yolda giderken -aralarında Abdullah b. Ubey b. Selûl'un da bulunduğu- oturan bir grubun yanından geçerler. Bu sırada henüz Abdullah b. Ubey İslâm'a girmemişti. O mecliste müslümanlar, müşrikler, putatapıcılar, yahudiler hep birlikte karışık oturuyorlardı. Müslümanlar arasında Abdullah b. Revâha da vardı. Eşegin çıkardığı toz orada oturanların üzerine gelince İbn Ubey cübbesiyle burnunun üzerini kapattı ve: Bize toz çıkarmayınız, dedi. Rasûlullah (s.a) da selam verdikten sonra durdu ve indi. Onları yüce Allah'ın yoluna davet etti, onlara Kur'ân-ı Kerim okudu. Abdullah b. Ubey b. Selûl ona: Ey kişi, eğer söylediğin doğru ise bundan daha güzel bir şey olamaz. Fakat oturduğumuz yerlerimize kadar gelip o sözlerle bizi rahatsız etme. Sen kendi evine git, orada sana gelene onu anlatırsın. Abdullah b. Revâha ise şöyle dedi: Hayır, ya Rasûlallah, bizim oturduğumuz yerlerde de yanımıza gel, biz bu işi severiz. Bunun üzerine müşrikler, müslümanlar ve yahudiler karşılıklı olarak birbirlerine sövüp saymaya koyuldular. Az kalsın birbirlerine girişeceklerdi. Rasûlullah (s.a)

da onları teskin etmeye çalışıp durdu, sonunda teskin oldular. Daha sonra Rasûlullah (s.a) bineğine bindi ve Sa'd b. Ubade'nin yanına varıncaya kadar yoluna devam etti. Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Ey Sa'd, sen Ebu Hubab'ın - Abdullah b. Ubeyy'i kastediyor- şöyle şöyle dediğini duymadın mı?" Sa'd b. Ubade şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, anam babam sana feda olsun, sen onu affet ve görmezlikten gel. Sana hak ile Kitabı indirene yemin ederim; Allah senin üzerine indirdiği hak ile seni bize gönderdiği sırada bu belde halkı ona taç giydirmek ve başlarına hükümdar olarak geçirmek üzere anlaşmış bulunuyorlardı. Fakat Allah, seni verdiği hak ile bunu geri çevirince, bu sebepten dolayı hevesi kursağında kaldı. İşte senin o gördüğün işi bundan dolayı

yapmıştır. Bunun üzerine de Rasûlullah (s.a) onu affetti. [\[136\]](#)

Rasûlullah (s.a) ve ashabı yüce Allah'ın emrettiği üzere müşrikleri ve kitap ehlini affedip bağışlıyor, eziyetlerine katlanıyorlardı. Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Andolsun sizden önce kitap verilenlerden ve şirk koşanlardan incitici pek çok şey işiteceksinizdir." (Âli İmran, 3/186) Bu âyet-i kerimede de: "Kitap ehlinden bir çoğu... sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler" diye buyurmaktadır. Rasûlullah (s. a) onlara karşı cihad emri verilip cihad için izin alıncaya kadar onları affetmeye dair bu buyruklar gereğince amel ediyordu. Bedir gazasında kâfirlerin elebaşlarından ve Kureyş'in ileri gelenlerinden birtakım kimselerin öldürülmesi sonucunda Rasûlullah ve ashabı ganimet elde etmiş ve zafer kazanmış olarak geri döndüler. Beraberlerinde kâfirlerin elebaşları ve Kureyşlilerin ileri gelenleri de esir alınmıştı. Abdullah b. Ubey b. Selûl ve onunla birlikte bulunan müşrikler ve putatapıcılar: İşte bu artık kendisini gösteren, üstünlük sağlayan bir iş haline geldi, dediler, Rasûlullah (s.a)'a İslâm üzere bey'at ettiler ve İslâm'a girdiler.

"Allah'ın emri" yani Kurayzaoğullarının öldürülmesiyle Nadiroğullarının sürgüne gönderilmesi "gelinceye kadar affedip görmezlikten gelin, şüphesiz Allah herşeye kadirdir. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin." Bu emre dair açıklamalar ise daha önceden (3. ve 43- âyetlerde) yapılmış bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

"Kendiniz için önceden ne hayır gönderirseniz Allah nezdinde onu bulacaksınız." Hadis-i şerifte belirtildiğine göre "kul vefat ettiği takdirde insanlar: Geriye ne bıraktı der, melekler ise: Önünden ne gönderdi" derler.

Buhârî ve Nesaî'nin rivayetlerine göre de Abdullah (b. Mes'ud) dedi ki: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Hanginiz mirasçılarının malını kendi öz malından daha çok sever?" Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü der, bizden kendi öz malını

mirasçılarının malından daha çok sevmeyen hiç kimse yoktur. Rasûlullah (s.a) bu sefer şöyle buyurdu: "Hayır, aranızda mirasçının malını kendi öz malından daha çok sevmeyen hiçbir kimse yoktur. (Çünkü) senin malın önünden gönderdiğiindir. Mirasçının malı ise geriye bıraktığıdır." Bu lafzıyla hadis Nesaî

[137] tarafından rivayet edilmiştir. Buhârî'nin lafzı ise şöyledir: Abdullah dedi ki: Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: "Hanginiz mirasçısının malını kendi öz malından daha çok sever?" Ashab-ı kiram: Ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Aramızdan kendi malını daha çok sevmeyen hiçbir kimse yoktur. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Kişinin kendi öz malı önden gönderdiği, mirasçısının malı ise geride bıraktığıdır." [138]

Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan gelen rivayete göre o bir seferinde (Medinelilerin mezarlığı olan) Beki' el-Garkad'ten geçip şöyle der: Selam size ey kabir ehli, bizden haberler şunlar: Sizin hanımlarınız evlendiler, evlerinize başkaları yerleşti, mallarınız da paylaşıldı. Söyleyeni görülmeyen bir ses ona şu cevabı verdi: Ey Hattab'ın oğlu, bizdeki haberler de şöyle: Önden gönderdiklerimizi gördük, infak ettiğimiz bizim kârımız oldu, geriye bıraktığımızı ise zarar ettik.

Şair ne güzel söylemiş:

"Ölümünden önce kendin için salih ameli önden gönder Salih amel işle. Çünkü ebedi kalmaya imkân yoktur."

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Ölümünden önce, diller tutulmadan ve

Kendin için (ecri) umulur bir tevbeyle önden gönder."

Bir başkası da şöyle demiştir:

"Seni doğurduğunda annen, sen ağlıyor idin.

Çevrendekiler ise gülüyorlardı sevinçle.

Öyle bir gün için amelde bulun ki;

Ölümün gününde onlar ağladıklarında sen gülmelisin sevinçle."

Bir diğeri de şöyle demektedir:

"Hayırda yarış ve onun için elini çabuk tut. Çünkü geride olanı biliyorsun.

Önden hayır gönder, çünkü her kişi önden gönderdiğinin yanına gidiyor."

Bütün bunlardan da daha güzeli Ebu'l Atehiye'nin şu beyitleridir:

"Hayatta iken malınla mutlu olmaya bak,

Çünkü sen geriye ya ıslah edici veya fesat yapıcı kimseyi bırakırsın

Malını ifsad edici birisine bırakırsan o malı bırakmaz,

Salih kimse ise az olan malını artırır

Eğer gücün yeterse kendi nefsinin mirasçısı ol.

Çünkü kendisinin mirasçısı olan kişi doğru iş yapar."

"Şüphesiz Allah işlediklerinizi çok iyi görendir." buyruğuna dair açıklamalar ise daha önceden (96. âyet-i kerimede) geçmiş bulunmaktadır. [\[139\]](#)

111. "Yahudi ve hristiyan olandan başkası asla cennete giremez" dediler. Bu, onların kuruntularıdır. De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz delilinizi getirin."

112. Hayır, kim ihsan edici olarak yüzünü Allah'a teslim ederse işte ona Rabbi nezdinde ecri verilir. Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmazler."

"Yahudi ve hristiyan olandan başkası asla cennete giremez dediler."

Yani yahudiler: Yahudi olandan başkası cennete girmeyecek, dediler. Hristiyanlar da hristiyan olandan başkası cennete girmeyecek, dediler.

el-Ferrâ (âyet-i kerimede geçen şekliyle): "hûden" kelimesinin "yahudi" anlamına gelmesini caiz görmüştür. Böylelikle o sondaki fazlalığın hazfedilmesini ve bu kelimenin "hâid" in çoğulu olmasını caiz görmektedir. (Bu kelime de tevbe eden ve dönen anlamındadır).

el-Ahfeş Said der ki: Olandan başkası" buyruğunda kelimesi kimse lafzına uygun olarak tekil gelmiştir. Daha sonra yahudiler" kelimesini çoğul getirmiştir. Çünkü "kimse" anlamındaki edat, çoğul anlamını vermektedir: Bu, onların kuruntularıdır" buyruğunun, ye harfî şeddeli değil de, med harfî olarak da okunabilir.

Buna dair açıklamalar daha önceden (78. âyet-i kerimede) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

"De ki:" İmanınıza ve cennete gireceğinize dair söylediğiniz sözlerinizde "eğer doğru söyleyenler iseniz delilinizi getirin" yani bu söylediklerinizi delil ile açıklayın.

"De ki: Delilinizi getirin" buyruğundaki: getirin" buyruğunun aslı şeklindedir. Ağırlığı dolayısıyla önce ötre hazfedildi, sonra da arka arkaya ilki sakın (harekesiz) harf geldiğinden yâ harfî hazfedildi. Müzekker müfred emr-i hayırda , müenneste ise denilir.

Burhan (delil), kesin bilgi veren delil ve belge demektir. Çoğulu "berâ-hîn" gelir. Sultan ve selâtîn, kurban ve karâbîn gibi. Taberî der ki: Burada delil istemek nazarın (kıyasın) kabul edilmesi gereğini ve kıyası reddedenlerin de görüşlerinin reddedilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Daha sonra yüce Allah onları reddetmek, yalanlamak, yani durum dediğiniz gibi değildir, demek üzere "hayır*" diye buyurmaktadır. Buradaki "belâ- "hayır" ın asıl

anlamı üzere olduğu da söylenmiştir. Sanki: Cennete hiç kimse girmeyecek mi diye sorulmuş da "Hayır, (girecek). Kim ihsan edici olarak yüzünü Allah'a teslim ederse..." diye cevap verilmiş gibidir.

"Teslim ederse" buyruğunun teslimiyet gösterir ve boyun eğerse, anlamında olduğu söylendiği gibi; amelini halis kılarırsa anlamına geldiği de söylenmiştir. Özellikle "yüz"ün sözkonusu edilmesi insanda görülen en şerefli organı olmasından ve duyu organlarının toplandığı yer olmasından, insanın izzet ve zilletinin yüzünden belli olmasından dolayıdır. Araplar "yüz" ile bir-şeyin tümünü kasteder, anlatırlar. Bu âyet-i kerimede maksadın "yüz" olması da uygundur..

"Kim İhsan edici olarak" buyruğu, hal konumunda bir cümledir. "Yüzünü" ve "ona" kelimelerindeki zamirler, "kim" anlamındaki lafza aittir. "Ecri" anlamındaki kelimedeki zamir de böyledir. "Onlar için" buyruğundaki çoğul zamir de mânaya racidir.

"Onlar için korku yoktur ve onlar üzülmeyizler" buyruğuna dair açıklamalar ise daha önceden (38. âyet-i kerimede) geçmiş bulunmaktadır. [\[140\]](#)

113. Yahudiler: "Hıristiyanlar birşeye sahip değildir" dediler. Hıristiyanlar da: "Yahudiler birşeye sahip değildir" dediler. Halbuki (hepsi) kitabı da okurlar. Bilmeyenler de tıpkı onların dediğini söylerler. Allah anlaşmazlığa düştükleri hususta Kıyamet gününde aralarında hükmedecektir.

Yani onların her bir kesimi karşı tarafın birşeye sahip olmadığı ve kendisinin Allah'ın rahmetini karşı taraftan daha çok hak ettiği iddiasında bulundu." Halbuki (hepsi) kitabı da okurlar." Kitaptan kasıt Tevrat ile İncil'dir. Cümle hal mevkiindedir.

"Bilmeyenlerden kasıt cumhurun görüşüne göre Arapların kâfir olanlarıdır. Çünkü onlar kitapsızdı. Ata der ki: Kasıt, yahudi ile hıristiyanlardan önce bulunan milletlerdir.

er-Rabi' b. Enes der ki: Yani hıristiyanlardan önce yahudiler de böyle söylemişti. İbn Abbas der ki: Necranlılar, Peygamber (s.a)'ın huzuruna geldiler. Yahudi alimleri de onların yanlarına geldi. Peygamber (s.a)'ın huzurunda anlaşmazlığa düştüler. Her bir kesim ötekine: Siz birşeye sahip değilsiniz dedi; âyet-i kerime [\[141\]](#) de bunun üzerine indi.

114. Allah'ın mescidlerinde Allah'ın adının anılmasını engelleyenlerden ve

onların harab olmasına çalışanlardan daha zalim kim olabilir? Böyleler! oralara ancak korka korka girerler. Onlar için dünyada rüsvaylık vardır. Ahirette de en büyük azap yine onlaradır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:

1- Allah'ın Adının Anılmasına Engel Olanlar:

"Allah'ın mescidlerinde Allah'ın adının anılmasını engelleyenlerden... daha zalim kim olabilir?" Hiç kimse olamaz. Bu buyrukta: "...enler..." mübteda olarak ref mahallindedir. "daha zalim" anlamındaki kelime ise onun haberidir. Hiç kimse böylelerinden daha zalim olamaz, demektir. Fiile mastar anlamını veren ise "mescidler"den bedel olarak nasb mahallindedir. İfadenin "Allah'ın adının anılmasını istemediğinden dolayı engelleyenlerden..." takdirinde olması da mümkündür.

Burada "mescidler" ile yüce Allah, Beytü'l Makdis ile onun mihraplarını murad etmiştir. Ka'be'yi kastettiği de söylenmiştir. Çoğul gelmesi ise bütün mescidlerin kiblesinin ona doğru olması veya ta'zim içindir. Maksadın şâir mescidler olduğu da söylenmiştir.

"Mesacid: Mescidler" "mescid" kelimesinin çoğuludur. Araplar arasında buna "mesced" diyenler de vardır. [\[142\]](#) Halbuki mesced -el-Cevherî'nin açıkladığına göre- secdenin izleri orada görüldüğünden dolayı kişinin alına verilen addır. Üzerinde secdenin yapıldığı yedi organ (olan alın, iki el, iki diz ve iki ayak) a da [\[143\]](#) mesacid adı verilir.

2- Bu Âyet-i Kerime Kimler Hakkında İnmiştir?

Bu âyet-i kerime ile kimlerin kastedildiği, kimler hakkında nazil olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Müfessirler bunun Buhtnassar hakkında indiğinden söz etmektedirler. Çünkü Beytü'l Makdis'i yıkmıştı. İbn Abbas ve başkaları da hristiyanlar hakkında inmiştir, demektirler. Anlamı da şu olur: Ey hristiyanlar, kendinizin cennetlik olduğunuzu nasıl iddia edebilirsiniz? Sizler halbuki Beytü'l Makdis'i yıktınız, orada namaz kılmak isteyenlerin namaz kılmasını engellediniz. Buna göre âyet-i kerimenin anlamı Beytü'l Makdis'i ta'zim etmelerine rağmen hristiyanların oraya reva gördükleri işlerin hayret edilecek birşey olduğunu ifade eder. Şu kadar var ki onlar bu işi ancak ve ancak

yahudilere olan düşmanlıkları dolayısıyla yapmışlardır.

Said'in rivayetine göre Katade şöyle demiştir: Şu Allah'ın düşmanı olan hristiyanların yahudilere duydukları kin, onları Babilli ateşperest Buhtnassar'a Beytü'l Makdis'i yıkması için yardımcı olacak noktaya kadar götürdü.

Rivayet edildiğine göre bu yıkılmış haliyle Hz. Ömer dönemine kadar kalmıştır.

Bu âyet-i kerimenin müşrikler hakkında indiği de söylenmiştir. Çünkü onlar namaz kılanlara ve Peygamber (s.a)'e engel oldular. Hudeybiye yılında onları Mescid-i Haram'a girmekten alıkoydular.

Bu âyet-i kerime ile kıyamet gününe kadar her mescidden insanları alıkoyanların kastedildiği de söylenmiştir. Doğrusu da budur. Çünkü lafız geneldir ve çoğul sîgasıyla varid olmuştur. Bunun bazı mescidlere ve bazı şahıslara tahsis edilmesi

ise zayıf bir açıklama şeklidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[144\]](#)

3- Mescidlerin Tahribinin Mahiyeti:

Mescidlerin yıkımı gerçek anlamı ile olabilir. Buhtnassar'ın ve hristiyan-ların Beytü'l Makdis'i tahrip etmeleri gibi. Anlatıldığına göre hristiyanlar, İsrailoğullarına krallarından birisinin komutası altında -el-Gaznevî'nin zikrettiğine göre bunun adı Romalı Fasbisyanus oğlu Titus'tur- [\[145\]](#) pek çok kimseyi öldürdüler, esir aldılar, Tevrat'ı yaktılar, Beytü'l Makdis'e pislik attılar ve orayı tahrip ettiler.

Mescidlerin yıkımı mecazen de olabilir. Müşriklerin Rasûlullah (s.a)'ı Mescid-i Haram'a gitmekten alıkoyduklarında müslümanları da engellemeleri gibi.

Genel olarak mescidlerde namaz kılmanın ve orada İslâm'ın şiarlarının açıkça ortaya konulmasının engellenmesi mescidleri tahrip etmektir, yıkmak demektir.

[\[146\]](#)

4- Kadınların Mescide Gitmeleri ve Mahalle Mescidleri:

İlim adamlarımız der ki: İşte bundan dolayı bizler eğer kadın, farz olan hacet eda etmemiş ise ister beraberinde mahremi bulunsun, isterse bulunmasın hacca gitmekten alıkonulması caiz değildir, deriz. [\[147\]](#) Yine onun için fitneden korkulmadıkça mescidlerde namaz kılmasına da engel olunmaz. Peygamber (s.a) da: "Allah'ın kadın kullarını Allah'ın mescidlerinden alıkoymayınız" diye bu-

yurmuştur. [\[148\]](#) Bundan dolayı mescidin yıkılması, satılması, işlemez hale getirilmesi -mahalle harab olsa bile- caiz değildir, demişizdir. Aynı şekilde ayrılık ve muhalefet kastı olmadıkça mescidlerin inşa edilmesi de engellenemez. Mesela, bir mescidin yanbaşıda veya ona yakın bir yerde başka bir mescid yapıp da bununla birinci mescidin cemaatini ayırıp bölmek, orayı tahrib etmek ve araya ayrılık sokmak istiyorlar ise, o takdirde ikinci mescid yıkılır ve yapımı engellenir. Buna dayanarak şöyle demişizdir: Bir mısırda (meskûn şehir hükmünde olan yerde) iki büyük caminin olması caiz değildir. Bir mescidin de iki imamı olmaz. Bir mescidde iki ayrı cemaat yapılmaz.

Bütün bunlara ve mescidlerin inşa edilmelerine ve diğer hükümlerine dair daha geniş açıklamalar yüce Allah'ın izniyle Tевbe Sûresi ile (et-Tevbe, 24 ile 107. âyetlerde) ve Nur Sûresi'nde (en-Nur, 36-38. âyetlerde) gelecektir.

Âyet-i kerime aynı şekilde namazın büyük önemine de delalet etmektedir. Namaz, amellerin en faziletlisi, ecir itibariyle en büyüğü olduğuna göre ona engel olmak da en büyük bir günahtır. [\[149\]](#)

5- Bir Yeri Mescid Tayin Etmenin Hükümü:

Yüce Allah'a içinde ibadet ve secde edilmesi mümkün olan her yere mescid adı verilir. Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Yeryüzü bana mescid ve (teyemmüm ile) temizlenme aracı kılındı." Bu, hadis imamları tarafından rivayet edilmiştir. [\[150\]](#)

Ümmetin icmaı ile; bir kimse sözlü olarak bir yeri namaz kılmak için tayin ederse orası özel mülkiyetinin dışına çıkar ve bütün müslümanların genel mülkiyetine girer. Bir kişi kendi evi içerisinde bir mescid inşa etse ve insanların oraya girmesini engelleyip orayı sadece kendisine tahsis etse bu onun mülkünde kalmakla birlikte mescid olma özelliği dışına da çıkmaz. Şayet bütün insanlara orayı mubah (serbest) kılarsa, onun da hükmü diğer umuma ait mescidlerin

hükmü gibi olur ve özel mülkiyetinin dışına çıkar. [\[151\]](#)

6- Mescidlere Korkarak Girmeleri Gerekenler:

"Böyleler! oralara ancak korka korka girerler." "Böyleler!" anlamındaki (düjî) mübtedâ, sonrası haberdır. "Korka korka" anlamındaki kelime de hâl'dir. Yani müslümanlar o mescidleri de ellerine geçirir ve egemenlikleri altına girerse o takdirde kâfirler oraya girme imkanını bulamazlar. Girecek olsalar bile müslümanların kendilerini çıkarmalarından ve oraya girdiler diye te'dip etmelerinden korka korka girerler. Bu kâfirin herhangi bir şekilde -ileride de yüce Allah'ın izniyle Tevbe Sûresi'nde görüleceği üzere- mescide girme hakkına sahip olmadığının delilidir.

Bu âyet-i kerimeyi Hristiyanlar hakkında kabul edenler şu rivayeti kaydederler: Hz. Ömer'in İslâm geldikten sonra Beytü'l Makdis'i yeniden inşa etmesi üzerinden uzun bir süre geçtiği halde oraya hristiyan bir kimse girdi mi, daha önceleri orası ma'bedleri oldukları halde mutlaka döve döve canı yakılırdı.

Âyet-i kerimeyi Kureyşliler hakkında kabul edenler de şöyle demektedir: Peygamber (s.a)'ın emri üzere (Hz. Ebu Bekir'in hac emirliği yaptığı sırada) şöyle seslenilmiştir: "Şunu bilin ki bu seneden sonra müşrik bir kimse hacc etmeyecektir, Beytullah'ı çıplak bir kimse tavaf etmeyecektir." [\[152\]](#)

Bunun, emir kast edilerek haber kipinde bir ifade olduğu da söylenmiştir. Yani onlardan bir kimse ancak korka korka Mescid-i Haram'a girecek hale gelinceye kadar onlarla cihad ediniz ve onların kökünü kurutunuz. Yüce Allah'ın: "Allah'ın Rasûlüne eziyet vermek sizin için olacak birşey değildir" (el-Ahzâb, 33/53)

buyruğunda olduğu gibi. Bu da haber kipinde varid olmuş bir yasaktır. [\[153\]](#)

7- O Kâfirler İçin Dünyada Rüsvaylık Vardır

"Onlar için dünyada rüsvaylık vardır." Bunun anlamı ile ilgili olarak Ka-tade'den şöyle bir rivayet gelmiştir: Harbî olan için öldürülmek, zımmî olan için de cizye vardır demektir. es-Süddî de der ki: Dünyada onlar için rüsvaylık, Mehdi'nin kıyamı, Amuriye, Rumiye (Roma) ve Konstantiniyye'nin fet-hedilmesiyle buna benzer diğer şehirlerinin fethedilmesidir; ki bunlara dair açıklamaları et- Tezkire adlı eserimizde kaydetmiş bulunuyoruz.

Bu âyet-i kerimeyi Kureyşliler hakkında kabul edenler ise onların rüsvay-

lıklarının Mekke'nin fethiyle gerçekleşmiş kabul ederler. Kâfir olarak ölen kişi için ise ahirette (en büyük) azap vardır. [\[154\]](#)

115. Doğu da batı da Allah'ındır. Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın Vechi oradadır. Şühhe yok ki Allah Vâsi'dir hakkıyla bilendir:

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- Doğu da Batı da Allah'ındır:

"Doğu da batı da Allah'ındır." Meşrik (doğu) güneşin doğduğu yer, mağrib (batı) güneşin battığı yerdir. Yani bu ikisi de ikisinin arasında bulunan diğer yönler ve bütün yaratıklar -önceden de geçtiği üzere- varetmek, icad etmek itibariyle yalnız O'nun mülkü ve tasarrufundadırlar. Özellikle doğu ve batının sözkonusu edilmesi ve bunların yüce Allah'a ait olduklarının belirtilmesi şereflerine dikkat çekmek içindir. Allah'ın evi, Allah'ın devesi demek gibi. Çünkü ileride de açıklanacağı üzere âyetin nüzul sebebi bunu gerektirmektedir. [\[155\]](#)

2- Her Nereye Yönelirseniz...

"Bundan dolayı nereye dönerseniz" buyruğu şarttır. Fiilin sonundan "nün" harfinin hazf edilmesi bundandır. Buradaki Nereye" kelimesi âmel eden türdendir. zâiddir. Cevabı: "Allah'ın Vech'i oradadır" buyruğudur. "Dönerseniz" anlamındaki fiili, el-Hasen şeklinde, te ve lâm harflerini üstün ile okumuştur. Aslı ise şeklindedir. "Orada" buyruğu zarf olarak nasb mahallindedir. Uzaklık ifade eder. Bu anlama gelen feth üzere mebni olup i'rab olmaz. Çünkü bu müphemlik ifade eder. Uzaklık ifade etmek için kullanılan "hunâke" gibidir. Yakın yeri anlatmak is-tedğimizde "hunâ" deriz. [\[156\]](#)

3- Âyet'in Nüzul Sebebi ve Kibleden Başka Yön ve Yolculukta Namaz;

İlim adamları "bundan dolayı her nereye dönerseniz..." buyruğunun nüzul sebebi hakkında beş ayrı görüş ortaya sürmüşlerdir:

1- Abdullah b. Âmir b. Rabia der ki: Bu buyruk, karanlık bir gecede kiblede başka bir tarafa namaz kılan kimseler hakkında inmiştir. Bunu Tirmizî, ondan

(Abdullah'dan) o da babasından (Âmir'den) rivayetle şöylece nak-letmiştir: Biz, karanlık bir gecede yolculukta Peygamber (s.a) ile bulunuyorduk. Kiblenin nerede olduğunu bilemedik. Bizden her bir kişi kendi kanaatine göre bir tarafa dönüp namaz kıldı. Sabahı edince bunu Peygamber (s.a)'e anlattık. Bunun üzerine: "Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın Vech'i oradadır" âyeti nazil oldu. Ebu İsa (et-Tirmizî) der ki: Bu hadisin isnadı pek istenen seviyede bir isnad değildir. Biz bu hadisi ancak Eş'as es-Semmân yoluyla biliyoruz. Eş'as b. Said

[157]

Ebu Rabi' ise hadiste zayıf kabul edilmektedir.

İlim adamlarının çoğunluğu bu kanaatte olup şöyle demişlerdir: Bulutlu bir gecede kiblede başka bir tarafa yönelip namaz kılsa, sonra da kiblede başka bir tarafa namaz kıldığını açıkça anlasa o namazı caizdir. Süfyan, İb-nu'l-Mübarek, Ahmed ve İshak da bu görüştedir.

Derim ki: Bu, Ebu Hanife'nin ve Malik'in de görüşüdür. Şu kadar var ki Malik şöyle der: Vakit içinde ise namazını iade etmesi müstehabdır. Ancak bu onun için vacib değildir. Çünkü o farzını emrolunduğu şekilde eda etmiş bulunmaktadır. Bir ibadeti kemal derecesinde yapabilmek ise vakti içerisinde telafi edilebilir. Buna delil olarak da tek başına namaz kılıp da ondan sonra vakti çıkmadan o namazın cemaatle kılındığını gören bir kimsenin onlarla namazını iade edeceğini belirten sünnetteki uygulamayı gösterir. Namazın vakti çıkmadan o namazı müstehab olarak iade etmesi istenen kimse, ancak kibleyi tayin etmek için ictihad etmekle birlikte tamamıyla kibleyi arkasına alan veya doğu ya da batı tarafına yönelen kimsedir. İctihad ederek az bir miktar sağa veya sola dönen bir kimsenin ise namaz vakti içinde de dışında da iade etme yükümlülüğü yoktur. el-Muğîre ve Şafiî der ki: Böyle bir kimsenin kıldığı namaz yeterli değildir. Çünkü kibleye dönmek namazın şartlarından birisidir. Ancak Malik'in söylediği daha sahih bir görüştür. Çünkü göğüs göğüse kılıçla çarpışma esnasında kibleye yönelmeyi terketmeyi zaruret mubah kılabilir. Aynı şekilde yolculuk halindeki ruhsat da ona yönelmemeyi mubah kılar.

2- İbn Ömer der ki: Bu âyet-i kerime yolculuk yapan kimse hakkında inmiştir. O, bineği hangi tarafa dönerse o tarafa doğru nafil kılabilir. Bunu Müslim, İbn Ömer'den rivayet etmiştir. Der ki: Rasûlullah (s.a) Mekke'den Medine'ye dönerken bineği üzerinde yüzü hangi tarafa olursa olsun namaz kılardı. Devamla İbn Abbas der ki: İşte: "Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü

[158]

oradadır" buyruğu bunun hakkında nazil olmuştur.

Bu hadis-i şerif ve benzeri diğer hadisler dolayısıyla, binek üstünde olan kimsenin bu şekilde nafil namaz kılmasının caiz olacağı hususunda ilim

adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. İleride de açıklanacağı üzere fazla korku dışında bir kimsenin kibleye yönelmeyi kasten herhangi bir şekilde ter-ketmesi caiz değildir.

Bineği üzerinde bulunanla hevdecinde namaz kılan hasta ile ilgili olarak Malik'ten farklı görüşler nakledilmiştir. Bir seferinde: Deve sırtında hastalığı artsa dahi farz bir namaz kılmaz demiştir. Suhrûn der ki: Eğer böyle bir şey yaparsa iade eder. Bunu el-Bâcî nakletmiştir. Bir seferinde de şöyle demiştir: Eğer yerde ancak ima ile namaz kılabilcek durumda ise deve üzerinde devesi durdurulduktan ve kibleye doğru yöneldikten sonra namazını kılsın.

İlim adamları sağlıklı bir kimsenin, farz bir namazı özel olarak aşın korku hali dışında, yerden başka bir alan üzerinde kılmasının caiz olmadığını ic-ma ile kabul etmişlerdir. Nitekim ileride buna dair açıklamalar da gelecektir.

Fukaha, namazın kısaltılamayacağı kısa mesafeli yolculuklar hakkında farklı görüşlere sahiptir. Malik ve arkadaşları ile es-Sevrî der ki: Yolcu ancak namazın kısaltılabileceği kadar bir mesafede bineği üzerinde nafil namaz kılabilir. Derler ki: Çünkü Rasûlullah (s.a)'ın nafil namaz kıldığına dair rivayetin bulunduğu yolculuklar namazın kısaltılabileceği kadar uzun mesafeli yolculuklardır.

Şafiî ve arkadaşları, Ebu Hanife ve arkadaşları Hasan b. Hay, Leys b. Sa'd ve Davud b. Ali der ki: Bütün yolculuklarda şehrin dışına çıktıktan sonra binek üzerinde nafil namaz kılmak caizdir. Bu yolculuk ister namazın kısaltılabileceği kadar uzun mesafeli olsun, ister olmasın farketmez. Çünkü konu ile ilgili gelen rivayetlerde herhangi bir yolculuğun tahsisine dair birşey yoktur. Caiz olan her bir yolculukta bu hüküm sözkonusudur. Şu kadar var ki kabul edilmesi gereken herhangi bir delil ile belli bir yolculuğun tahsis edildiğinin gösterilmesi hali bundan müstesnadır. Ebu Yusuf der ki: Şehir içinde de bineğinin üzerinde ima ile namaz kılabilir. Çünkü Yahya b. Said'in Enes b. Malik'ten rivayetine göre o Medine sokaklarında eşiği üzerinde olduğu halde ima ile namaz kılmıştı. Taberî der ki: Yürüyen olsun, binek üzerinde olsun, yolculukta olsun mukîm olsun, bineği üzerinde devesi üzerinde ve ayakları üzerinde yürürken, ima ile nafil namaz kılması caizdir.

İmam Şafiî'nin arkadaşlarından birisinden nakledildiğine göre onların mezheplerinde kabul edilen görüş yolculukta da ikamet halinde de binek üzerinde nafil kılmanın caiz olduğu şeklindedir. el-Esrem de der ki: Ahmed b. Hanbel'e ikamet halinde binek üzerinde namaz kılma hakkında soru sorulunca o şöyle demiş: Yolculukta kılınabileceğine dair rivayet işittim, fakat ikamet halinde iken böyle bir rivayet işitmiş değilim.

İbnu'l Kasım der ki: Hevdecinde nafil kılan kimse oturarak kılar. Onun kıyâmı

bağdaş kurarak oturması şeklinde olur. Ellerini dizleri üzerine koyarak rükûunu yapar, sonra da başını kaldırır.

3- Katade'nin görüşüne göre bu âyet-i kerime Necaşî hakkında inmiştir. Şöyle ki; Necaşî vefat edince Peygamber (s.a) Medine dışında müslümanla-rı onun

namazını kılmaya çağırdı. [\[159\]](#) Onlar: Biz, bizim kiblemizden başka bir tarafa namaz kılan ve bu halde ölmüş bir kimsenin namazını nasıl kılarız? dediler. Habeş hükümdarı Necaşî -ki adı Ashama idi, Arapça Atiyye demektir-ölünceye kadar Beytü'l Makdis'e dönüp namaz kılardı. Kible ise Ka'be'ye çevrilmiş idi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Onun hakkında da: "Muhakkak kitap ehlerinden öyle kimseler vardır ki Allah'a, size indirilene... iman ederler" (Ali İmran, 3/199) buyruğu nazil oldu. İşte bu Necaşî için bir mazeret olmuştu. Peygamber (s.a)'ın ashab-ı kiram ile birlikte onun için bu şekilde namaz kılması hicretin dokuzuncu yılında olmuştu.

Gaib cenaze namazını kabul eden -ki o da Şafiî'dir- bunu delil göstermiştir.

İbnu'l Arabî der ki: Cenaze namazı ile ilgili en garip mes'elelerden birisi de Şafiî'nin gaibin namazının kılınacağını söylemiş olmasıdır. Bağdat'ta İmam Fahrü'l İslâm'ın mescidinde bulunuyordum. Yanına Horasan'dan bir adam gelir girer, ona: Filan adam nasıldır diye sorar, sorduğu kişi vefat etti, deyince o da: İnna lillah ve inna ileyhi raciûn dedikten sonra bize dönüp; haydi kalkın size onun için namaz kıldırayım, der ve kalkıp bize onun namazını kıldırırdı. Ve bu, o kişinin vefatından altı ay sonra ve namaz kıldığı yer ile vefat eden kişinin beldesi arasında altı aylık bir mesafe olmasına rağmen oluyordu.

Bu konuda onların dayanaklarını teşkil eden asıl delil Peygamber (s.a)'ın Necaşî üzerine namaz kıldırmasıdır. Bizim mezhep alimlerimiz ise (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) şöyle demişlerdir: Bu hususta Peygambere has üç özellik vardır.

a) Nasıl ki Mescid-i Aksa'yı görünceye kadar yeryüzü kuzeyiyle güneyiyle önüne derlenip toplandığı gibi aynı şekilde Necaşî'nin nâşını görünceye kadar kuzeyden güneye kadar yeryüzü önünde derlenip toplanmıştır. Ancak aykırı görüşü savunanlar: Onu görmenin faydası ne ki? Fayda onun namazının bereketinin ona ulaşmasındadır, derler.

b) Orada Necaşî'nin namazını kılacak mü'minlerden veli olacak (bu işi üstlenecek) kimse yoktu. Aykırı görüşte olanlar: Bu, âdeten imkânsız birşeydir, derler. Bir hükümdar bir dine tabi olsun da ona tabi olan bulunmasın. Bir olayı imkânsız birşeyle te'vil etmek de imkânsız kabul edilir.

c) Peygamber (s.a) Necaşî'ye namaz kılmakla üzerine rahmetin inmesini ve

hayatta olunca da ölünce de kendisine bu önemin verildiğini gördükleri takdirde, onun dışında kalan diğer hükümdarların da kalbini ısındırmak istemiştir.

Bu görüşe aykırı kanaatte olanlar da derler ki: Peygamber (s.a)'ın ve başkalarının yaptıkları duanın bereketi ittifakla ölüye ulaşır. İbnu'l Arabî der ki: Peygamber (s.a)'ın Necaşî'nin namazını kıldırması ile ilgili olarak bence kabule değer olan görüş şudur: O Necaşî'nin ve onunla birlikte iman edenlerin ölü üzerinde namaz kılınması sünneti ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip değillerdi. Onun namazı kılınmadan defnedileceği öğrenilince elini çabuk tutarak onun üzerine namaz kıldı.

Derim ki: Birinci te'vil daha güzeldir. Çünkü Hz. Peygamber onu gördüğü takdirde gaib bir kimsenin namazını kılmış olmaz, Hazır olan ve görülen bir kimsenin namazını kılmış olur. Gaib ise görünmeyen hakkında kullanılır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

4- Âyetin nüzul sebebi ile ilgili dördüncü görüş İbn Zeyd'e aittir. O şöyle demiştir: Yahudiler Peygamber (s.a)'ın Beytü'l Makdis'e doğru namaz kılmasını güzel bulmuş ve şöyle demişlerdi: O ancak bizim vasıtamız ile hidâyet bulabildi. Ancak kible Ka'be'ye döndürülünce bu sefer yahudiler: Onları üzerlerinde bulundukları kibleyi terkedip başka tarafa dönmeye iten ne oldu dediler, bunun üzerine de: "Doğu da batı da Allah'ındır" âyet-i kerimesi nazil oldu. Bu görüşe göre ifadelerin akışı şöyle olur: Yahudiler Kible'ye karşı tepki gösterince şanı yüce Allah da kullarının kendisine dilediği şekilde ibadetlerini tayin edebileceğini beyan etti. O dilerse Beytü'l-Makdis'e dönmelerini emreder, dilerse Ka'be'ye doğru yönelmelerini emreder. O bir işi yaptı diye O'na karşı bir delil getirilemez, yaptığından dolayı sorumlu tutulamaz, insanlar sorumlu tutulurlar.

5- Bu âyet-i kerime: "Her nerede olursanız yüzlerinizi onun tarafına döndürün" (el-Bakara, 2/144 ve 150) buyruğu ile neshedilmiştir. Bu görüş İbn Abbas'a aittir. Sanki önceleri kişi dilediği şekilde namaz kılabilirdi, sonra bu neshedilmiş gibi bir mana anlaşılmaktadır. Katade ise nesheden buyruk yüce Allah'ın: "Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir" (el-Bakara, 2/149); yani onun yönüne doğru

döndür, buyruğudur, der. Bunu da et-Tirmizî nakletmektedir. [\[160\]](#)

6- Mücahid ve ed-Dahhâk'tan da bu âyetin muhkem olduğu rivayet edilmiştir. Anlamı da şudur: İster doğuda bulununuz, ister batıda bulununuz, kendisine yönelmeniz emrolunan Allah'ın Vechi (ciheti) -ki o da Ka'be'dir- oradadır. Yine Mücahid ve İbn Cübeyr'den gelen rivayete göre: "Bana dua edin size icabet edeyim (duanızı kabul edeyim)" (el-Mu'min, 40/60) buyruğu nazil olunca ashab-ı kiram'ın nereye doğru yönelelim, diye sormaları üzerine "bundan dolayı nereye

dönerseniz Allah'ın vech'i oradadır" âyet-i kerimesi nazil oldu.

İbn Ömer ile en-Nehaî'den rivayete göre; siz yolculuklarınızda ve gittiğiniz yerlerde nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır, demektir. Bunun daha önce geçen yüce Allah'ın: "Allah'ın mescidlerinde Allah'ın adının anılmasını engelleyenlerden... daha zalim kim olabilir?" (âyet, 114) buyruğu ile ilişkilidir. Buna göre anlamı şöyle olur: Ey mü'minler, yüce Allah'ın toprakları sizin için geniştir. Hepinizi kuşatır. O bakımdan Allah'ın mescidlerini tahrip eden kimseler, -arzının neresinde bulunursanız bulununuz- yüzlerinizi Allah'ın kiblesine doğru çevirmenize engel teşkil etmesin.

Bu âyet-i kerimenin Peygamber (s.a)'ın Hudeybiye yılı Beytullah'a girmesinin engellenmesi ve müslümanların bundan dolayı üzülmeleri üzerine nazil olduğu da söylenmiştir. Buna göre bu âyet-i kerimenin nüzulü ile ilgili on ayrı görüş ortaya çıkmaktadır.

Bu âyet-i kerimeyi neshedilmiş kabul eden kimselere, âyetin ifadesi haberdir, diye itiraz edilemez. Çünkü bu âyetin emir anlamına gelme ihtimali vardır.

"Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın Vech'i oradadır" buyruğunun anlamı Allah'ın Vechi'ne doğru yüzlerinizi döndürünüz, şeklinde olabilir. İşte Haccac tarafından yüzü yere doğru döndürülerek boğazlanması emredilince Said b.

Cübeyr'in (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) okuduğu âyet-i kerime budur. [\[161\]](#)

4- Yüce Allah'a Kur'ân ve Sünnette Vech (yüz) İzafe Edilmesinin Anlamı:

Kur'ân ve sünnette yüce Allah'a izafe edilen Vech'in te'vili ile ilgili olarak ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. İleri gelen ilim adamları der ki:

Bu, varlığın kendisine racîdir. Varlıktan vech ile söz etmek mecazî bir ifadedir. Çünkü vech, gören kimseye göre organların en açık görüneni ve en üstün değerlileridir. İbn Fûrek der ki: Bazan kelimelerin anlamları daha da genişletilerek maksat nitelenen olmakla birlikte birşeyin niteliği sözkonusu edilebilir. Bir kimsenin: Alimi gördüm ve alime baktım kastıyla ben filan kişinin bu gün ilmini gördüm ve ilmine baktım demesi gibi. Aynı şekilde burada da vechin sözkonusu edilmesi de böyledir. Kasıt vechi olan yani varlığı olan kimsedir. İşte yüce Allah'ın: "Biz size ancak Allah'ın vechi içinyediri-yoruz" (el-İnsan, 76/9) buyruğu bu şekilde açıklanıp yorumlanmıştır. Çünkü bundan kasıt, vechi bulunan Allah için yediriyoruz, demektir. Diğer taraftan: "Ancak o çok yüce Rabbinin vechini umarak..." (el-Leyl, 92/20); buyruğu, vechi olan zatın rızasını umarak demektir.

İbn Abbas der ki: Vech, aziz ve celil olan Allah'ın zatını ifade etmek için kullanılır. Nitekim bir başka yerde şöyle buyurulmaktadır.: "Celal ve ikram sahibi Rabbinin vechi ise baki kalır." (er-Rahmân, 55/27)

İmamlardan birisi de şöyle demiştir: Bu, kadim olan yüce Allah'ın sıfatları arasında, aklın gerekli gördüğü sıfatlara ek ve onlardan ayrı sem'î yolla sabit olmuş bir sıfattır. İbn Atiyye de der ki: Ancak Ebu'l-Mealî bu görüşü zayıf kabul etmiştir. Evet, bu görüş bu şekilde zayıftır. Ancak kasıt O'nun varlığıdır. Burada sözü geçen "vech"den kastın, bizim kendisine yönlendirildiğimiz cihet, yani kible olduğu da söylenmiştir. Vech'in kasıt anlamına geldiği de söylenmiştir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Saymak imkânı bulunmayan gûnahtan dolayı Allah'tan mağfiret dilerim O Allah ki kulların Rabbidir, vech (kasıt) ve amel de O'nadır."

"Allah'ın Vechi oradadır" buyruğundan kastın, Allah'ın nzası ve sevabı oradadır, demek olduğu da söylenmiştir. Nitekim: "Biz ancak size Allah'ın vechi için yediririz" derken, O'nun rızası için ve O'nun sevabını talep ederek yedi-ririz demek istenmiştir. Peygamber (s.a)'ın şu hadis-i şerifi de bu anlamdadır: "Her kim Allah'ın vechini umarak bir mescid bina ederse Allah da onun gibisini

cennette o kişi için bina eder."; [\[162\]](#) "Kıyamet gününde mühür vurulmuş birtakım sahifeler getirilir. Yüce Allah'ın huzuruna bu sahifeler dimdik dikilir. Aziz ve celil olan Allah meleklerine: Şunu atınız, bunu kabul ediniz buyurur. Melekler, rabbimiz izzetin hakkı için yemin ederiz ki biz hayırdan başka bir-şey görmedik. Yüce Allah daha iyi bildiği halde şöyle buyurur: Bu benim vec-himden (rızamdan) başkası içindi. Ben benim vechim (rızam) aranarak yapılan

dışında hiçbir ameli kabul etmem." [\[163\]](#) Yani Benim için halis olmayan hiçbir ameli kabul etmem diye buyurur. Bu hadisi Darakutnî rivayet etmiştir.

"Allah'ın yüzü oradadır" buyruğundan "Allah oradadır" demek istendiği de söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Siz nerede olursanız O sizinle beraberdir" (el-Hadid, 57/4) buyruğuna benzemektedir. Bunu el-Kelbî ve el-Kutebî demiştir,

[\[164\]](#) Mu'tezile'nin görüşü de buna yakındır.

5- Allah Vâsi'dir:

"Şüphe yok ki Allah vâsi'dir"; yani kullarına dinlerinde genişlik verendir. Onların vüs'atlerinde olmayan (takatleri dışında kalan) şeylerle onları yükümlü tutmaz. Burada "vâsi"'in O'nun bilgisi herşeyi kuşatır anlamına geldiği de

söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "O'nun bilgisi herşeyi kuşatacak genişliktedir." (Taha, 20/98) buyruğunda olduğu gibi. el-Ferrâ der ki: el-Vâsi': Bağışı ve verdiği, herşeyi kuşatacak kadar geniş olan cömert demektir. Buna delil ise yüce Allah'ın: "Ve Benim rahmetim herşeyi kuşatmıştır" (el-A'raf, 7/156) buyruğudur. Bunun, mağfireti geniş anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani hiçbir günahı bağışlamak O'na büyük bir iş gelmez, demek olur.

Kullara lütfuyla ihsan eden bununla birlikte amellerine muhtaç olmayan demek olduğu da söylenmiştir. Mesela, filan kişi kendisinden isteneni kuşatır, yani bu konuda cimrilik etmez, denilir (iken bu kökten gelen fiil kullanılır). Allah da: "Vüs'at sahibi (genişlik sahibi) olan da vüs'atince infak etsin." (et-Talâk, 65/7); yani zengin olan kişi de Allah'ın kendisine verdiğiinden harcamada bulunsun, diye buyurmaktadır. "el-Esnâ fî Şerhi Esmâillahi'l-Hüsnâ" adlı eserimizde de açıklamış bulunuyoruz. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[165\]](#)

116. Onlar: "Allah oğul edindi" dediler. O münezzehtir. Aksine göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Hepsi O'na boyun eğicidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- "Oğul Edindi" Diyenler:

"Onlar: Allah oğul edindi, dediler" buyruğu ile yüce Allah hristiyanların: Mesih Allah'ın oğludur, şeklindeki sözlerini bize haber vermektedir. Yahudilerin: Üzeyr Allah'ın oğludur, şeklindeki sözleri haber verilmektedir, de denilmiştir. Arapların inkarcı kâfirlerinin: Melekler Allah'ın kızlarıdır, şeklindeki sözleri haber verilmektedir, de denilmiştir. Kâfir cahillere dair bu tür haberler Kur'an-ı Kerim'de Meryem Sûresi (19/12. âyette) ile Enbiyâ Sûresi'nde (21/26. âyette) de yer almaktadır. [\[166\]](#)

2- Allah'a Oğul İsnadı:

"O münezzehtir, aksine göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur" âyetiyle ilgili olarak Buhârî, İbn Abbas'tan Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Yüce Allah buyurdu ki: Böyle bir şeye kalkışmaması gerektiği halde Ademoğlu Beni yalanladı. Yine böyle bir işe kalkışmaması gerektiği halde Ademoğlu Bana sövdü. Onun Beni yalanlaması

şudur: O Benim evvelde olduğu gibi kendisini yeniden yaratacağıma kadir olamayacağımı ileri sürdü. Onun Bana sövmesi ise Benim oğlumun olduğunu söylemesidir. Ben eş ya da bir oğul edinmekten münezzehim." [\[167\]](#)

3- Teşbih ve Tenzih:

"Subhane" kelimesi, mastar olarak mensûbdur. Anlamı onların "Allah oğul edindi" sözlerinden yüce Allah'ın noksanlıktan berî olduğunu, münezzeh ve uzak olduğunu ifade etmektir. Aksine o yüce Allah, zatı ile birdir, sıfatlarıyla tektir, oğlu yoktur ki ayrıca bir eşe muhtaç olsun: "O'nun bir zevcesi yokken nasıl bir evladı olabilir? O herşeyi yaratmıştır." (el-En'am, 6/105) Ayrıca O başkasından da doğmamıştır ki kendisinden önce bir varlık bulunsun. Zalimlerin, inkarcıların söylediklerinden yücedir, münezzehdir, pek yücedir.

"Aksine göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur." Bütün bunların hepsi O'nun tarafından varedilip icad edildiğinden dolayı yalnız O'nun mülküdür. "Ma" edatı mutedâ olarak merfudur. Haber ise "lehu" "onundur* buyruğudur. "O oğul edindi" diyen kimse de göklerde ve yerde bulunanlar arasındadır. "Subhanallah"ın yüce Allah'ın her türlü kötülükten uzak olması demek olduğuna dair açıklamalar da daha önceden (30. âyet-i kerimenin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[168\]](#)

4- Oğul Babasının Cinsinden Olur:

Oğulun babasının cinsinden başka türlü olamayacağı bilinen bir husustur. Peki şanı yüce ve münezzeh olan Allah'a hiçbir şey benzemezken, nasıl olur da yarattıklarından oğul edinebilir? Diğer taraftan O şöyle buyurmuştur. "Göklerde ve yerde olanların hepsi Rahmana ancak kul olarak geleceklerdir." (Meryem, 19/93) Nitekim burada da: "Aksine göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur" diye buyurmaktadır.

Oğul olmak, babanın cinsinden olmayı ve sonradan yaratılmayı gerektirir. Kadîm olmak ise tam aksine vahdaniyeti ve ezelî sübûtu gerektirir. Şanı yüce Allah vâhid, ehad, tek ve samed olan ezelî ve kadîmdir. Doğmamıştır, doğurulmamıştır. Ve hiçbir kimse O'nun dengi değildir.

Diğer taraftan evlat olmak köle ve kul olmaya da aykırıdır. -Nitekim ileride yüce Allah'ın izniyle Meryem Sûresi'nde [\[169\]](#) bu husus gelecektir.- Peki oğul nasıl

olur da kul ve köle olur? Böyle birşey imkânsızdır. İmkânsız olan bir sonuca götüren herşey de zaten imkânsızdır. [\[170\]](#)

5- Herşey O'na Boyun Eğer:

"Hepsi O'na boyun eğicidir." Mebtedâ ve haberdır. İfade "Onlannhepsi" takdirinde olup, "onlar" anlamındaki zamir hazf edilmiştir. Âyet-i kerimede geçen "kânitûn" itaat edici ve boyun eğicidirler, demektir.

Bütün yaratıklar yüce Allah'a kunut eder, yani boyun eğer, itaat eder. Cansızların kunûtu, (itaati) ilahî san'atın onlarda ve üzerlerinde açıkça görülmesidir.

Çünkü kunut, itaat demektir ve susmak ve sessiz olmak demektir. Zeyd b. Erkam'ın: Bizler namazda konuşuyor idik. Kişi yanında bulunan arkadaşıyla konuşurdu ve bu yüce Allah'ın: "Ve Allah için kunut ediciler olarak namaza durun." (el-Bakara, 2/238) buyruğu ininceye kadar devam etti. Bu buyrukla

bizlere susmak emrolundu ve konuşmaktan nehyolunduk [\[171\]](#) sözündeki "kunut" de işte bu anlamadır.

Kunut, aynı zamanda namaz demektir. Şair der ki:

"Allah için namaz kılar, kitaplarını okur Ve bir kasta binaen insanlardan uzak kalır."

es-Süddî ve başkaları da yüce Allah'ın: "Hepsi O'na boyun eğicidir" yani kıyamet gününde böyle olacaktır, demişlerdir. el-Hasen de şöyle demektedir: Şehadet kelimesini getiren herkes O'nun kuludur.

Kunut, sözlükte asıl anlamı itibariyle ayakta durmak demektir. Nitekim:

"Namazın en faziletli olanı kunutu (yani kıyamı) uzun olanıdır" [\[172\]](#) hadisi de böyledir. Bunu ez-Zeccâc söylemiştir.

Buna göre bütün mahlukat kânittir; yani kulluğun gereğini yerine getirirler. Ya ikrar ederek, kabul ede'rek bunu yapıyorlar veya başka türlü bunu yapıyorlar. Çünkü ilahî san'atın etkileri onlar üzerinde açıkça görülmektedir.

Bunun asıl anlamının itaat olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Kunut eden erkeklerle kunut eden kadınlar" (el-Ahzab, 33/35) buyruğunda da bu anlamdadır.

Buna dair daha geniş açıklamalar yüce Allah'ın: "Ve Allah için kunut edenler olarak namaza kalkınız" (el-Bakara, 2/238) buyruğunu tefsir ederken gelecektir.

[\[173\]](#)

117. Göklerin ve yerin yaratıcısı O'dur. Birşeyin olmasını hükmederse ona

sadece "ol" der, o da oluverir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız.

1- Gökleri ve Yeri Yoktan Varedendir:

"Göklerin ve yerin yaratıcısı O'dur." Önceden herhangi bir örneği bulunmaksızın birşeyi vareden anlamına gelen "bedT (mealde yaratıcı)" kelimesi faîl vezninde mübalağa ifade eden bir isimdir. Mahzûf bir mübtedanın haberi olarak merfû' gelmiştir. İsm-i faili "mübdi'" gelir. Mubsir'den basir gibi.

Yüce Allah göklerin ve yerin geçmiş bir örnek olmaksızın yaratıcısı (be-dî'i)dir. Yani onları daha önce herhangi bir tarif ve örnek sözkonusu olmaksızın yaratan, vareden, meydana getirendir. Daha önce görülmemiş bir şeyi ortaya koyan herkese de "mubdi'" denilir.

Bid'at sahipleri tabiri de buradan gelmektedir. Bid'ate bu adın verilış sebebi o bid'at sözü söyleyenin belli bir önderin, kılavuzun herhangi bir fiil veya bir sözüne dayanmaksızın uydurup söylemesi dolayısıyla bu ad verilmiştir. Buhârî'de de teravih namazı kastedilerek: "Bu ne güzel bir bid'attir* denildiği ifade edilmektedir. [\[174\]](#)

2- İnsanların Ortaya Koydukları Bid'atler:

Herhangi bir yaratığın ortaya koyduğu her bir bid'atın ya şeriatte asıl bîr dayanağı vardır veya yoktur. Eğer şeriatte aslî bir dayanağa sahip ise o takdirde bu, Allah'ın ve Rasûlünün teşvik ettiği işlerin genel kapsamı içerisine girer ve bu da övgüye değer şeylerin sınırları içerisinde. Şayet bir çeşit cömertlik, eliaçıklılık, maruf bir işi işlemek gibi onun benzerleri mevcut ise böyle bir işi yapmak da övülmeye değer şeyler arasındadır. İsterse o kişiden önce o türden bir iş yapılmamış olsun.

Bunu Hz. Ömer (r.a)'ın (teravih namazını kastederek): Bu, ne iyi bir bid'attir şeklindeki sözü de desteklemektedir. Çünkü bu iş hayır türünden bir işti ve övgüye değer şeylerin kapsamı içerisine girmektedir. Her ne kadar Peygamber (s.a) bu namazı kılmış ise de o bu namazı (zaman zaman) terketmiş ve olduğu gibi sürdürmemiştir. Bu namazı kılmak için de cemaatin toplanmasını istememiştir. Hz. Ömer'in bunu koruması ve kılmak üzere cemaati toplayıp bu işe onları teşvik etmesi de bir bid'attir, ancak övülen ve övgüye değer görülen bir

bid'attir. Şayet Allah'ın ve Rasûlünün emrettiğine aykırı ise o takdirde bu, yerilen ve reddedilen işlerin kapsamına girer.

Bu anlamdaki açıklamaları el-Hattabî ve başkaları da yapmış bulunmaktadır.

Derim ki: Aynı zamanda bu Peygamber (s.a)'ın irad ettiği hutbesinde söylediği:

"İşlerin en kötüsü sonradan ihdas edilenleridir ve her bid'at bir dalalettir" [\[175\]](#)

şeklindeki buyruğunun da ifade ettiği anlam budur. O, bunlarla Ki-tab'a veya Sünnete ya da aslıab-ı kiramın uygulamasına uygun olmayanı kastetmektedir. Nitekim bunu şu buyruğu ile de açıklamış bulunmaktadır: "Her kim İslâm'da güzel bir sünnet (yol) ortaya koyarsa o kişi hem onun ecrini alır, hem de ondan sonra onun ile amel edenlerin de ecirleri (kadar) ecir alır. Bununla birlikte onlardan herhangi birisinin ecirlerinden de birşey eksilmez. Her kim İslâm'da kötü bir yol ortaya koyarsa o yolun günahını ve ondan sonra da onunla amel edenlerin günahını da alır. Bununla birlikte onlardan herhangi birisinin

günahlarından da birşey eksilmez." [\[176\]](#)

İşte bu, sonradan ortaya konulan bid'atlerin güzel ve çirkin olmak üzere ikiye ayrıldığına işarettir. Ve bu konuda bu hadis aslî bir dayanaktır. Hatalardan

korunmamız, başarımız Allah'tandır, O'ndan başka bir Rab yoktur. [\[177\]](#)

3- Hükmetme (Kadâ)nin Anlamı:

"Birşeyin olmasını hükmederse, sadece ona «ol» der ve o da oluverir."

Yani ezelden beri ilminde tesbit ettiği şekliyle bir işi sağlam ve güçlü bir şekilde dilediği takdirde ona "ol" der. İbn Arefe der ki: Bir şeye dair hüküm vermek (kaza) onu sağlam bir şekilde yapmak, muhkem kılmak, yürürlüğe koymak, o işi bitirmek demektir. İşte (hâkime) kâdî adının verilmesi de buradan gelmektedir. Çünkü hâkim hüküm verdi mi artık davanın tarafları arasında görülmesi gereken işini bitirmiş olur. el-Ezherî der ki: Kadâ (hüküm verdi) kelimesinin sözlükte birkaç anlamı vardır ki hepsinin ifade ettiği ortak anlam, birşeyin kesilip sonunun gelmesi, tamamlanması şeklindedir. Ebu Zueyb der ki:

"Ve o ikisi üzerinde iyice dokunmuş iki zırh vardır ki, onları yapıp bitirmiştir, Ta Davud ya da tepeden tırnağa örten zırhları çok iyi yapan Tübbâ yapmıştır."

eş-Şemmâh da Ömer b. el-Hattâb (r.a) hakkında şunları söylemiştir:

"Birtakım işleri yapıp bitirdin ondan sonra da ayrılıp gittin

Öyle büyük işler ki; henüz yenleri içinde ve üzerleri kesilip açılmamıştır."

İlim adamlarımız der ki: "Kadâ (hükmetti)" müşterek (birkaç anlama gelen) bir

lafızdır.

1- Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi, yaratmak anlamına gelir: "Onları yedi gök halinde iki günde yarattı (kadâ)." (Fussilet, 41/12)

2- Bildirmek anlamına da gelir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Biz kitabda İsrailoğullarına şunu bildirdik..(kada)" (el-İsra, 17/4)

3- Emretmek anlamına da gelir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Rabbin kendisinden başka ibadet etmeyin., diye emretti (kadâ)" (el-İsra, 17/23)

4- Kabul ettirmek ve hükümleri uygulayıp bitirmek anlamına da gelir. İşte hâkime kadî denilmesi buradan gelmektedir.

5- Bu kelime hakkı tastamam yerine getirmek anlamına da gelir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Mûsâ, süreyi tamamlayıp..(kadâ)" (el-Kasas, 28/29.)

6- İrade etmek, dilemek anlamına da gelir. Yüce Allah'ın: "Birşeyin olmasını hükmederse (dilerse) sadece ona «ol» der ve o da oluverir" buyruğunda olduğu gibi. Yani birşeyi yaratmak irade ettiği vakit ona: ol, der demektir.

İbn Atiyye der ki: "Kadâ" takdir etti anlamındadır. İradesini gerçekleştirdi, yürürlüğe koydu anlamına geldiği de olur.

Bu âyet-i kerimede Ehl-i Sünnet mezhebine göre ezelde takdir etti ve hükmünü bu şekilde verip bitirdi, şeklinde her iki anlama göre açıklanabilir. Mu'tezile mezhebine göre ise yaratmak ve varetmek esnasında o hükmüm» yürürlüğe

koydu, şeklinde açıklanmıştır. [\[178\]](#)

4- Emr (Şey, İş):

Burada geçen "emr" kelimesi emretti, emreder'in masdarı olmayıp çoğul olanak "umur" olarak gelen kelimenin tekilidir (isimdir).

İlim adamlarımız der ki: Kur'an-ı Kerim'de "emr" kelimesi ondört anlama gelir:

1- Din: "Nihayet hak geldi ve Allah'ın emri galip oldu." (et-Tevbe, 9/48) Burada Allah'ın emrinden kasıt Allah'ın dini olan İslâm'dır.

2- Söz: "Emrimiz" yani sözümüz "gelince..." (el-Mu'minun, 23/27) "fom-di aralarında emirlerini karşılıklı konuştular." (Tana, 20/62); yani karşılıklı olarak birbirlerine sözlerini söylediler.

3- Azap: "Emrolup bitince" (İbrahim, 14/22); yani cehennem halkına azap edilmesi gerekince..

4- Hz. İsa: "Bir emre hüküm verdiği zaman" (Âli İmran, 3/48); yani Hat. İsa'nın varolması hükmünü verdiği zaman. Yüce Allah ezelden beri onun babasız olarak

doğacağını biliyordu.

5- Bedir'de öldürme: "Allah'ın emri" yani Bedir'de öldürme işi "gelince—" (el-Mu'min, 40/78) Yine: "Allah olması gereken bir emri" yani Mekke küflerinin öldürülmesi işini "yerine getirmek için..." (el-Enfal, 8/42)

6- Mekke'nin fethi: "O halde Allah'ın emri" yani Mekke'nin fethi "gelinceye kadar bekleyedurun." (et-Tevbe, 9/24)

7- Kureyzaoğullannın öldölümü ile Nadiroğullannın sürgün edilmesi: "Allah'ın emri gelinceye kadar affedip görmezlikten gelin." (el-Bakara, 2/109)

8- Kıyamet: "Allah'ın emri gelmiştir. Onu acele istemeyin." (en-Nahl, 16/1)

9- Kaza: "Emri tedbir eder." (er-Ra'd, 13/2); kaza ve hükmü tedbir eder.

10- Vahy: "Gökten yere emr tedbir eder" (es-Secde, 32/5); yani vahyi gökten yere indirir. "Emr" yani vahiy "onlar arasında iner durur" (et-Talak, 65/12) buyruğu da bu türdendir.

11- Mahlûkatın işleri: "Haberiniz olsun ki" yaratıklara ait bütün umur (işler) "Allah'a dönüp varır." (eş-Şûrâ, 42/53)

12- Zafer: "İşten" yani zaferden "bize birşey (pay) var mı diyorlardı. De ki: Bütün emr" zafer ve üstünlük "Allah'ın (elinde)dır." (Âl-i İmran, 3/154)

13- Günah: "Sonunda onlar emirlerinin" yani günahlarının "cezasını tattılar." (et-Talâk, 65/9)

14- Durum ve fiil: "Fir"avun'un emri" yani işleri ve durumu "hiç de doğ-rultucu değildir." (Hûd, 11/97) Yüce Allah bir başka yerde de: "O'nun emrine" yani fiiline "aykırı hareket edenler., çekinsinler." (en-Nur, 24/63) diye de

buyurmaktadır. [\[179\]](#)

5-"Ol" Emri:

Yüce Allah'ın "kun (ol)" emrinin "kef" harfinin keynûne'den (yani olmaktan), nûn harfinin ise onun nurundan geldiği söylenmiştir. Hz. Peygam-ber'in: "Yarattıklarının şerrinden Allah'ın eksiksiz kelimeleri ile (Allah'a) sığınırım"

[\[180\]](#) buyruğu ile kastedilen de bu "kun: ol" emridir. Bu hadis-i şerifte "kelimeler" lafzı tekil olarak: "Allah'ın eksiksiz kelimesi ile..." diye de rivayet edilmiştir. "Kelimeler"in çoğul gelişi şöyle açıklanır: Bu kelime (kun emri) bütün emir ve işlerde sözkonusu olduğuna göre her bir işe ve her bir şeye ol dediğine göre bunlar çoğul kelimeler demek olur. Buna Ebu Zer'in Peygamber (s.a)'dan rivayet ettiği ve yüce Allah'ın buyruğu olarak nakledilen: "Benim bağışım da bir kelimedir, azabım da bir kelimedir" hadisi de buna delalet

etmektedir. Bu hadisi Tirmizî oldukça uzun bir hadisin bir bölümü olarak kaydetmiştir. [\[181\]](#)

"Kelime"nin hadis-i şerifte tekil olarak kullanılması da yine çoğul anlamı ile "kelimeler" demektir. Fakat tek bir kelime değişik zamanlarda bütün işler için dağılmış olduğundan bu bir kelime olmaktan çıkar pek çok kelimeler haline gelir. Fakat hepsinin kaynağı yine tek bir kelimedir.

Hadis-i şerifte "eksiksiz" deniliş sebebi ise dilcilere göre kelamın asgari miktarının üç harften ibaret olduğundan dolayıdır. Birincisi başlangıç harfidir. İkincisi kelimenin ortasında gelen doldurma harftir, üçüncüsü ise söylenip susulan harftir. Eğer bir kelim iki harften ibaret ise dilcilere göre bu eksiktir. Yed (el), dem (kan) ve fem (ağız) kelimeleri gibi. Bunun eksilmesi ise bir sebep dolayısıyla olmuştur. O bakımdan bu gibi kelimeler insanlar tarafından söylendiği vakit eksik söylenmiş kelimelerden kabul edilir. Çünkü bunlar iki harflidir. Ayrıca (konuşma) araçları kullanılarak söylenilir. Şanı yüce olan Rabbimiz tarafından ise (iki harfli söylense dahi) o kelime tamdır. Çünkü konuşmak için O'nun konuşma araçlarına (organlarına) ihtiyacı yoktur. Yüce

Allah yaratıklara benzemekten yücedir, münezzehtir. [\[182\]](#)

6- Hemen Oluverir...

Burada "feyekûnu" kelimesinin son harfi olan "nun" harfi ötreli olarak ve yeni bir cümlelin başlangıcı olarak okunmuştur. Sîbeveyh der ki: Yani o olur, anlamındadır. Başkası ise bu kelime: "Der" kelimesi üzerine atfedilmiştir. Birinci açıklamaya göre oluş, emirden sonradır. Her ne kadar yok ise de o var seviyesindedir. Çünkü ileride açıklanacağı üzere, Allah tarafından bilinmektedir. İkinci görüşe göre ise verilen emir ile birlikte oluverir. Taberî bu görüşü tercih etmiş ve şöyle demiştir: Yüce Allah'ın birşeye "ol" emrini vermesi varoluştan önce de değildir, sonraya da kalmaz. Birşeyin varolmak ile emro-lunması ancak emir ile varolması ile birlikte olur. Varolması emrolunmadık-ça da var olmaz. İleride açıklaması gelecektir. Taberî devamla der ki: Bunun bir benzeri de insanların kabirlerinden kalkacakları vakitteki durumlarıdır. Yüce Allah'ın onları kabirlerinden çıkmak üzere çağırmasından önce de olmayacağı gibi sonraya da kalmayacaktır. Nitekim şöyle buyurulmaktadır: "Bundan sonra sizi yerden bir defa çağırınca hemen çıkıverirsiniz." (er-Rum, 30/25) Şu kadar var ki İbn Atiyye bu görüşü zayıf bulmuş ve şöyle demiştir: Böyle bir açıklama anlam açısından yanlıştır. Çünkü "ol" demenin tekvîn (oluşum) ve var olmak ile birlikte olmasını

gerektirir.

Bu âyet-i kerime ışığında inanılması gereken husus özetle şöyledir: Şanı yüce Allah varolmaları şartıyla yok olan şeylere ezelden beri emredip durmaktadır. Kudreti ile varetği şeyler sonradan olmakla birlikte o kadirdir. Bilinen şeylerin daha sonra meydana gelmelerini de bilendir. Âyet-i kerimedeki buyruklar bunların gelecekte olmasını gerektirmektedir. O bakımdan bu emrolunan şeylere göre böyledir. Çünkü sonradan yaratılan şeyler daha önce yokken bilahare var olurlar. Yüce Allah'a isnad edilen kudret ve ilim ise ezelîdir, kadîmdir. "Ol" ibaresinin gerektirdiği anlam ise Allah'ın zatı ile kâim ve kadîmdir.

Ebu'l Hasen el-Maverdî der ki: Bir şeye yokluğu halinde mi yoksa varlığı halinde mi Allah ona ol der, o da oluverir? Eğer o şey yokluğu halinde ise Allah'ın kendisine emrolunan birşey olmadıkça emir vermesine imkân yoktur. Nitekim emrin de emreden olmaksızın varlığına imkân yoktur. Eğer varolması halinde bu emir verilmiş ise bu varolmak ve meydana gelmek için emir vermenin mümkün olmadığı bir durumda olur. Çünkü zaten vardır ve meydana gelmiştir, diye bir soru sorulursa, buna üç şekilde cevap verilir:

1- Bu, yüce Allah tarafından varolan yaratıkları hakkındaki emirlerinin geçerli oluşunu haber vermektedir. Nitekim yüce Allah İsrailoğullarından belli bir kesime hor ve hakir maymunlar olmalarını emretmiştir. Bu durum ancak varolmayan şeyleri varetmek halinde sözkonusudur.

2- Yüce Allah olacak herşeyi olmadan önce bilendir. Buna göre henüz olmamış fakat olmadan önce olacaklarını bildiği şeyler tıpkı varolan şeylere benzer. Dolayısıyla bu gibi şeylere ol demesi ve yokluk halinden varlık haline çıkmasını emretmesi mümkündür. Çünkü yokluk hallerinde bunların hepsi Allah tarafından tasarlanmış ve bunları bilmektedir.

3- Bu, şanı yüce Allah'ın yaratmayı ve varetmeyi dilediği, buna bağlı olarak da varolan ve ayrıca söylediği herhangi bir söz olmaksızın ancak dilediği bir hükmü gereğince meydana gelen varetği ve yarattığı herşeye dair genel bir haberidir. Allah bunu söylenen bir söz olmasa dahi "söz söylemek" ile ifade etmektedir. Ebu'n Necm'in şu mısraında olduğu gibi:

"Ve kol ve bacak eklemleri karna: Yetiş! dediler."

Ortada söylenmiş bir söz yoktur. Anlatmak istediği ise sırtın karna değdiğinden (yani bineğin oldukça zayıfladığından) ibarettir. Ayrıca Amr b. Ha-meme ed-Dûsî'nin şu sözü de böyledir:

"Ve ben yavruları uçmuş bir kartal gibi oldum

Uçan birisini (tutmak) isteyince ona: Düş! denilmesi (gibi).

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Kanatları bacaklarına: Yetiş, dediler Ve etinizi parçalanmaktan kurtarınız." [\[183\]](#)

118. Bilmeyenler: "Allah bizimle konuşmalı yahut bize bir âyet gelmeli değil miydi?" dediler. Onlardan öncekiler de tıpkı onlar gibi böyle söylemişlerdi. Kalpleri birbirine benzemiş. Biz yakın sahibi olanlara âyetleri apaçık bildirmişizdir.

"Bilmeyenler". İbn Abbas'a göre, Yahudiler, Mücahid'e göre hristiyan-lardır. Taberî de bunu tercih etmiştir. Çünkü âyet-i kerimede öncelikle sözü edilenler bunlardır. (Yahudi ve hristiyanlardır). er-Rabi', es-Süddî ve Katade ise: Arap müşrikleridir, demişlerdir.

"... meli değil iniydi (lev-lâ)" edatı teşvik içindir. Nitekim el-Eşheb b. Ru-meyle de şöyle demektedir:

"Yaşlı develeri kesmeyi öğünülecek en üstün işlerinizden sayıyorsunuz ey iri yarı fakat, bayağı fakir, ve ahmak olanların oğulları! Siz miğfer giyinmiş kahramanlarla (öğünmeli) değil miydiniz?"

Buradaki "levlâ" başkası varolduğu için birşeyin imkânsız olduğunu ifade eden "lev-lâ" türünden değildir. Dil bilginlerince ikisi arasındaki fark şudur: Teşvik anlamına gelen ile birlikte açık yada mukadder bir fiilden başkası gelmez. Olmayacağını ifade eden ile birlikte hemen ardında mübtada gelir ve çoğunlukla da haberi hazfedilir.

Bu ifadelerinin anlamı şudur: Allah, Muhammed (s.a)'ın peygamber olduğuna dair bizimle konuşmalı değil mi? Biz de böylelikle onun peygamber olduğunu bilelim, ona inanalım. Ya da o bize peygamber oluşuna bir alamet teşkil edecek bir âyet getirmeli değil mi? Âyet ise delalet ve alamet olup buna dair açıklamalar

bundan önce [\[184\]](#) verilmiş bulunmaktadır.

"Onlardan öncekiler" buyruğu ile kastedilenler, "bilmeyenlerden kastın Arap kâfirleri olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre yahudiler ve hristiyanlardır. Buna karşılık "bilmeyenler"den kasıt yahudiler ve hristiyanlardır diyenlerin görüşüne göre ise, "onlardan öncekiler" den kasıt, daha önceki ümmetlerdir. "Bilmeyenler"den kastın hristiyanlar olduğunu söyleyenlere göre ise "onlardan öncekiler" ile kastedilenler yahudilerdir.

"Kalpleri birbirine benzemiş" yani işi yokuşa sürmek, mucize gösterilme teklifi ve imanı terketme hususunda birbirlerine benzedikleri şeklinde açıklanmıştır. el-Ferrâ der ki: Kûfür üzerine ittifak etmeleri açısından "kalpleri birbirine benzemiş" demektir.

"Biz yakîn sahibi olanlara âyetleri apaçık göndermişizdir." buyruğunda yer alan

"yakîn"e dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 4. âyette) geçmiş bulunmaktadır. [\[185\]](#)

119. Şüphe yok ki Biz seni hak ile müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik. Cehennemliklerden sorumlu tutulmazsın.

"Şüphe yok ki Biz seni hak ile müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik." Müjdeleme ve korkutmaya dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/6 ve 25. âyetlerde) geçmiş bulunmaktadır.

"Cehennemliklerden sorumlu tutulmazsın." Mukâtil der ki: Peygamber (s.a): "Eğer Allah yahudiler üzerine azabını indirecek olursa mutlaka iman ederler." deyince yüce Allah: "Cehennemliklerden sorumlu tutulmazsın" buyruğunu inzal

buyurdu. [\[186\]](#) Cumhur bu anlamı verecek şekilde kelimesini "te" harfini ötreli olarak okumuşlardır. Bu taktirde "müjdeleyici ve korkutucu olarak" buyruğuna atıf ile hal konumunda olur. Anlamı: Biz seni onlardan sorumlu olmamak üzere müjdeleyici ve korkutucu olarak hak ile gönderdik demek olur.

Said el-Ahfeş ise bu kelimeyi "te" harfini üstün ve lam harfini de ötreli olarak: "Sormazsın," şeklinde okumuştur. Bu durumda yine aynı kelimelere hal konumunda atıf olur. O takdirde bu buyruğun anlamı şöyle olur: Şüphesiz Biz seni onlar hakkında sen soru sormaksızın, hak ile müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik. Çünkü yüce Allah'ın uyarılmalarından sonra küfre sapacaklarını bilmesi onlara dair soru sormaya ihtiyaç bırakmaz. Sen onlara dair soru sormazsın şeklindeki okuyuşun ifade edeceği anlam budur. Onun sorumlu tutulmaması ise Hz. Peygamber'in gereken uyarı ve müjdeyi yaptıktan sonra inkâr edenlerin küfürleri dolayısıyla sorumlu tutulmayacağını ifade eder.

İbn Abbas ve Muhammed b. Ka'b da şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) bir gün: "Keşke anne babama ne şekilde muamele edildiğini bir bilebilsem" demiş bunun

üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur. [\[187\]](#) Bu ise nehiy olarak ve "lam" harfini sükûnlu olarak Sorma, şeklinde okuyanın kıraatine uygun bir açıklamadır. Bu şekilde ise yalnızca Nafi' okumuştur. Bunu iki şekilde açıklamak mümkündür:

a) Hayatta olup isyan eden ve küfre sapan kimselerin durumu hakkında soru sormayı yasaklamaktadır. Çünkü o kişinin durumunda bir değişiklik olup küfürden imana, masiyetten itaate dönüş yapabilir.

b) Daha zahir olan anlamı ise, küfür ve masiyet üzere ölen kimsenin durumuna dair soru sormayı yasaklamakta olduğudur. Bundan kasıt ise bu şekilde ölenin

durumunun büyük ve oldukça ağır bir halde bulunacağını ifade etmektir. Nitekim: Filan hakkında hiçbir şey sorma, demek de bu tür bir anlam ifade eder. Yani senin umduğundan da kötü bir haldedir.

İbn Mes'ud: Asla sana sorulmayacaktır" şeklinde, Ubey b. Ka'b ise: Sana sorulmayacaktır" şeklinde okumuşlardır ki her iki okuyuş da (mâna itibari ile) cumhurun kıraatine uygundur ve kendisinin onların durumundan sorumlu tutulmayacağını ifade etmektedir.

Bir görüşe göre ise o anne babasından hangisinin daha erken öldüğünü sormuş ve bu âyet-i kerime nazil olmuştur. Bizler "et-Tezkire" adlı eserimizde yüce Allah'ın onun için annesini ve babasını diriltip ona iman ettiklerini kaydetmiştik. Ayrıca Hz. Peygamber'in bir adama: "Muhakkak benim babam da senin baban da cehennemdedir" [\[188\]](#) dediğini belirtmiş ve buna dair açıklamalarda bulunmuştuk. Allah'a hamdolsun. [\[189\]](#)

120. Onların dinlerine uymadıkça yahudiler de hristiyanlar da asla senden hoşnut olmazlar. De ki: "Muhakkak Allah'ın hidâyeti doğru yolun kendisidir." Andolsun ki eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların nevalarına uyacak olursan, senin için Allah'tan seni koruyacak hiçbir dost ve hiçbir yardımcı yoktur.

Bu buyruğun: "Onların dinlerine uymadıkça yahudiler de hristiyan-lar da asla senden hoşnut olmazlar" bölümüne dair açıklamalarımızı iki başlık altında sunacağız:

1- Onların Esas Maksatları:

"Onların dinlerine uymadıkça yahudiler de hristiyanlar da asla senden hoşnut olmazlar" yani ya Muhammed, onların sana kendilerine getirmeni istedikleri âyetleri (mucizeleri) teklif etmelerinden maksatları iman etmek değildir. Aksine sen onlara bütün istediklerini getirsen yine de senden razı olmazlar. Onları razı ve hoşnud edecek tek bir şey, tuttuğun İslâm yolunu terkedip onlara uymaktır. [\[190\]](#)

Millet (din): Yüce Allah'ın kitaplarında ve peygamberlerinin aracılığı ile kullan için koyduğu şeriatın adıdır. O bakımdan millet ile şeriat arasında fark yoktur. Din ile millet ve şeriat arasında ise belli bir fark vardır. Çünkü millet ve şeriat,

Allah'ın kullarını yerine getirmeye çağırdığı şeyin adıdır. Din ise kulların Allah'ın emrine uygun olarak yaptıkları şeye denir. [\[191\]](#)

2- Küfür Tek Bir Millettir:

Aralarında Ebu Hanife, Şafiî, Davud, Ahmed b. Hanbel'in de bulunduğu bir grup ilim adamı bu âyet-i kerimeye dayanarak küfrün tek bir millet olduğunu söylemişlerdir. Çünkü yüce Allah: "Onların milletine (dinine)" diye buyurarak "millet" kelimesini tekil olarak zikretmiştir. Bunlar ayrıca: "Sizin dininiz sizin, benim dinim benim" (el-Kâfirûn, 109/6) buyruğunu, Hz. Peygamber'in de: "İki ayrı millete mensup kimseler arasında mirasçılık olmaz" [\[192\]](#) hadisini de delil gösterirler. Yani burada iki ayrı millettten kasıt İslâm ve küfürdür. Bunun delili ise Peygamber efendimizin: "Müslüman kâfire mirasçı olmaz" [\[193\]](#) anlamındaki bir başka hadisidir.

Malik ve kendisinden gelen bir başka rivayette Ahmed ise küfrün ayrı milletler olduğu görüşündedir. Buna göre yahudi hristiyana mirasçı olmadığı gibi, yahudi ve hristiyanda mecûsiye mirasçı olmaz. Onlar bu görüşlerine Peygamber efendimizin: "İki ayrı millete mensup kimseler arasında mirasçılık olmaz" hadisinin zahirini delil alırlar. Yüce Allah'ın: "Onların dinine" buyruğundan kasıt ise çokluktur. İsterse lafız itibariyle tekil olsun. Bunun delili ise bunun çoğul bir zamire (onlar) izafe edilmesidir. Nitekim: Medine halkı alimlerinden -mesela- onların ilmini aldım ve onlara okunan kendilerinin rivayet ettikleri hadisi de dinledim, derken, ilimlerini... ve hadislerini... kastedilir.

"De ki: Muhakkak Allah'ın hidâyeti doğru yolun kendisidir." Yani ey Muhammed, senin izlemekte olduğun ve yüce Allah'ın dilediği kimsenin kalbine koyduğu Allah'ın gerçek hidâyeti, asıl ve gerçek hidâyetin, doğru yolun kendisidir. Bunların iddia ettikleri yol değildir.

"Andolsun ki eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların hevalarına uyacak olursan..." buyruğundaki nevalar (ehvâ): Hevâ kelimesinin çoğuludur. Hevalar birbirlerinden farklı olduğu için burada çoğul gelmiştir. Eğer milletin fertlerine hamledilmiş olsaydı "onların hevâsına" denilmesi gerekirdi. Bu hitapta iki şekil sözkonusudur:

a) Bu hitap baştan beri hitabın kendisine yönelik olması dolayısıyla Ra-sûlullah (s.a)'a yöneliktir.

b) Rasûl'e yönelik olmakla birlikte kasıt onun ümmetidir.

Birinci açıklama şekline göre onun ümmetine bir edep öğretilmiş olur. Çünkü onların konumundan aşağıdadırlar.

Âyetin nüzul sebebi: Yahudiler ve hıristiyanlar Peygamber (s.a)'dan barış ve ateşkes antlaşmaları yapmasını istiyor, Peygamber (s.a)'e İslâm'a girecekleri vaadinde bulunuyorlardı. Allah ona, onların kendisinden dinlerine uymadığı sürece razı olmayacaklarını bildirdi ve onlara karşı cihad etmesi emrini verdi.

"Bunca ilimden" buyruğuna gelince; Alımed b. Hanbel'e: Kur'ân mahluktur, diyen kimsenin durumu hakkında soru sorulmuş o da: Kâfirdir, demiştir. Ona neye dayanarak onun kâfir olduğunu söylüyorsun diye sorulunca şu cevabı verir: Yüce Allah'ın Kitabından birtakım âyet-i kerimelerle (bu âyetten başka): "Andolsun ki eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların hevalarına uyarsan.." (er-Rad, 13/37) gibi buyruklardır. Kur'ân ise Allah'ın il-mindendir. Allah'ın

ilminin mahluk olduğunu kim iddia ederse kâfir olur. [\[194\]](#)

121. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler onu gereği gibi okurlar. İşte bunlar ona iman ederler. Her kim onu inkâr ederse onlar zarara uğrayanların tâ kendileridir.

122. Ey İsrailoğulları, üzerinize ihsan ettiğim nimetimi ve Benim sizi gerçekten âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın.

123. Kimsenin kimseye birşey ile faydalı olamayacağı, ondan fidyenin kabul olunmayacağı ve hiçbir şekilde şefaatin de fayda vermeyeceği bir günden de korkunuz. Ve onlara yardım da edilmez.

"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler" buyruğu ile ilgili olarak Kata-de der ki: Bunlar Peygamber (s.a)'ın ashabıdır. Bu açıklamaya göre de "kitap" Kur'an-ı Kerim demek olur. İbn Zeyd der ki: Bunlar İsrailoğullarından İslâm'a giren kimselerdir. Bu açıklamaya göre de "kitap" Tevrat demek olur. Bununla birlikte âyet-i kerimenin hükmü geneldir.

"Kendilerine.." mübtedadır, "okurlar" onun haberidir. (Meal buna göre yapılmıştır). Arzu ederseniz "işte bunlar ona iman ederler" buyruğunu da haber yapabilirsiniz. [\[195\]](#)

"Onu gereği gibi okurlar" buyruğunun anlamı hakkında farklı açıklamalar yapılmıştır. Oradaki emir ve yasaklara uyarak helalini helal, haramını haram bilip muhtevasına uygun, kapsadığı hükümler gereğince amel ederek ona hakkıyla uyarlar; demek olduğu İkrime tarafından söylenmiştir. İkrime delil olarak şunu gösterir: Yüce Allah'ın: "Arkasından ona uyduğu zaman aya (yemin

olsun)" (eş-Şems, 91/2) buyruğunda da aynı kelimenin kullanıldığına dikkat etmez misiniz? Bu, İbn Abbas ve İbn Mes'ud'un (Allah ikisinden de razı olsun) açıklamalarının da anlamını ifade eder. Şair der ki:

"Ben kovamı benim arkamdan gelir (bana uyar) kıldım."

Nasr b. İsa, Malik'ten, o Nafi'den, o İbn Ömer'den o da Peygamber (s.a)'den: "Onu gereği gibi okurlar" buyruğu hakkında "ona gereği gibi uyarlar" dediğini de rivayet etmektedir. Şu kadar var ki bu hadisin senedinde el-Hatib Ebu Bekr Ahmed'in söylediğine göre birden çok meçhul (bilinmeyen) ravi bulunmaktadır. Bununla birlikte ifade ettiği anlam doğrudur. Ebu Mû-sâ el-Eş'arî der ki: Her kim Kur'an-ı Kerim'e tabi olursa onu cennet bahçelerine götürür.

Ömer b. el-Hattab'dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Burada sözü geçenler bir rahmet âyetini okudukları zaman onun gereğini Allah'tan isterler, bir azap âyetini okudukları zaman o azaptan Allah'a sığınır.

Bu anlamda bir hadis-i şerif de Peygamber (s.a)'den rivayet edilmiştir: O bir rahmet âyetini okudu mu dilekte bulunur, azap âyeti okudu mu Allah'a sığınır.

[\[196\]](#)

el-Hasen der ki: Bu buyrukta sözü geçenler Kur'an'ın muhkemi ile amel edip müteşabihine iman eden, kendileri için içinden çıkılmaz (müşkil) bulduklarını da bilenine havale eden kimselerdir.

Onu gereği gibi okuyanlardır, da denilmiştir.

Derim ki: Böyle bir açıklama uzak görülür. Ancak onun lafızlarını tertil ile (ağır ağır, tane tane) okurlar anlamlarını da idrak ederler, şeklinde anlaşılması müstesna. Çünkü manalarının gereği gibi anlaşılması ile bu konuda kendisine

başarı ihsan edilenler için bu anlamlara uymak, mümkün olur. [\[197\]](#)

124. Hani Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmiş, o da bunları tamamen yerine getirmişti. "Ben seni insanlara imam yapacağım" diye buyurmuş, o da: "Zürriyetimden de" demişti. "Zalimlere ahdim erişmez" diye buyurmuştu.

[\[198\]](#)
Buyruğuna dair açıklamalarımızı yirmi başlık halinde sunacağız.

1- Ayetler Arası İlişki:

Ka'be ve kible sözkonusu edilince buna bağlı olarak İbrahim aleyhisse-lam'dan

da söz edilmektedir. Çünkü Beytullah'ı yapan odur. O bakımdan ya-hudilerin -ki İbrahim (a.s)'ın soyundan gelirler- İbrahim'in dininden yüzçe-virmemeleri gerekirdi.

İbtılâ (imtihan): Sınamak ve denemek demektir. Bundan maksat, emir ve taabbüddür.

İbrahim'in el-Maverdî'ye göre Süryanice anlamı, İbn Atiyye'ye göre Arapça anlamı şefkatli merhametli baba demektir. es-Süheylî der ki: Süryanice ve Arapça arasında birbirine yakın kelimeler pek çoktur. İbrahim'in, çocuklara olan rahmeti dolayısıyla adının merhametli bir baba anlamına geldiğine dikkat ediniz. Çünkü Hz. İbrahim ve onun eşi Sâre kıyamet gününe kadar mü'minlerin ölecek küçük çocuklarına bakıcı kılınmışlardır.

Derim ki: Buna delil olan hususlardan birisi de Buhârî'nin kitabında zikrettiği Semura'dan gelen rüyaya dair uzunca hadistir. Orada şöyle denilmektedir: Peygamber (s.a) bahçede (cennet bahçesinde) İbrahim (s.a)'ı etrafında insanların

küçük çocukları olduğu halde gördü. [\[199\]](#) Biz bunu et-Tezkire adlı eserimizde kaydetmiş bulunuyoruz. Allah'a hamdolsun.

Bu âyet-i kerimede sözü geçen Hz. İbrahim kimi tarihçilerin görüşüne göre Taruh'un oğludur. Taruh'un babası ise Nahûr'dur. Kur'an-ı Kerim'de ise: "Hani İbrahim babası Âzer'e.. demişti" (el-En'am, 6/74) diye buyurulmak-tadır. Sahih-i Buhârî'de de bu şekildedir. Bunda ise ileride yüce Allah'ın izniyle En'am Sûresinde (işaret edilen âyet-i kerimede) açıklanacağı üzere bir çelişki yoktur. Hz. İbrahim'in dört oğlu vardı. -es-Süheylî'nin belirttiğine göre- (adları): İsmail, İshâk, Medyen ve Medâin idi.

Âyet-i kerimede (Arap dili kaidelerine göre özne olan Rab, daha önce gelmesi gerekirken) İbrahim kelimesinin önce gelmesi bu işe verilen önem dolayısıyladır. Çünkü şanı yüce Allah'ın imtihan eden kimse olduğu bilinen bir husustur. Diğer taraftan faile (özneye) bitişik mefule (nesneye) ait zamirin bulunması aynı şekilde mefulun öne alınmasını da gerektirir. İşte bu önem dolayısıyla ifade bu şekilde gelmiştir. Bunu bilelim.

Genel olarak kurrâ İbrahim" kelimesini üstünlü Rabbi kelimesini de - belirttiğimiz gibi- ötreli olarak okumuşlardır. Şu kadar var ki Cabir b. Zeyd'den tam aksini okuduğu rivayet edilmiştir. İbn Abbas'ın da kendisine böyle okuttuğunu ileri sürmüştür. O takdirde anlam şöyle olur: Hani İbrahim Rabbine dua etmiş ve Rabbinden dilekte bulunmuştu. Ancak böyle bir okuma şekli (ve anlam) uzak bir ihtimaldir. Çünkü "(0UI&): Kelimelerle" ifadesinin baş

tarafındaki "b" harfi buna mahal bırakmamaktadır. [\[200\]](#)

2- Kelimeler:

"Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmiş..." buyruğundaki kelimeler (kelimât); kelimenin çoğuludur. Burada gerçekte bu kelimeler yüce yaratıcının kelâmını ifade eder. Ancak bu "kelimeler" ile İbrahim (a.s)'ın yerine getirmekle yükümlü tutulduğu görevler ifade edilmiştir. Bu görevlerle yükümlü tutulması kelam (söz) ile gerçekleştiğinden bunlara bu isim verilmiştir.

Nitekim Hz. İsa'ya da "Allah'ın kelimesi" adı verilmiştir. Çünkü Hz. İsa yüce Allah'ın "kun: oF'dan ibaret bir kelimesinden var olmuştur. Bir şeye onun mukaddimesinin adını vermek, mecazın iki kısmından birisidir. Bu açıklamalar [\[201\]](#) İbnu'l Arabî tarafından yapılmıştır.

3- Kelimeler'den Kasıt:

Bu âyet-i kerimede sözü geçen "kelimeler"le neyin kastedildiği hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Bu görüşlerden bir tanesine göre bu kelimeler İslâm'ın şer'î hükümlerini ifade eder. Bunlar da otuz ayrı bölümdür. Bu otuz bölümün on tanesi Tevbe Sûresi'nde: "Tevbe edefiler, ibadet edenler.." (et-Tevbe, 9/112) buyruğunda; on tanesi Ahzab Sûresi'nde: "Şüphesiz müslüman erkekler ve müslüman kadınlar.." (el-Ahzab, 33/35) âyetinde on tanesi Mu'minûn Sûresi'nde: "Gerçekten mü'minler felah bulmuşlardır...Ve onlar namazlarını gereği gibi kılarlar... (el-Mu'minun, 23/1-8) buyrukları ile; "...ancak namaz kılanlar ve namazlarına devam edenler öyle değil... Ve onlar namazlarını gereği gibi muhafaza ederler" (el-Meâric, 70/22-34) buyruklarında dile getirilmektedir. İbn Abbas (r. anhumâ) dedi ki: Allah bu kelimeler ile her kimi imtihan ettiyse bunların altından İbrahim (a.s)'ın dışında kalkabilmiş kimse yoktur. O, İslâm'ın tümüyle imtihan edilmiş, bunu eksiksiz bir şekilde yerine getirmiştir. Bunun için yüce Allah da kendisine "ilahî berâet "i takdir buyurarak: "Ve (görevini) eksiksiz olarak yerine getiren İbrahim..." (en-Necm, 53/37) diye buyurmuştur.

Kimisi de Hz. İbrahim'in "kendileriyle imtihan edildiği kelimeler" emir ve nehiydir derken, kimisi oğlunu boğazlamaktır, kimisi risaletin âdabını yerine getirmektir demiştir ki bunların ifade ettikleri anlamlar birbirlerine yakındır. Mücahid de şöyle demektedir: Burada sözü geçen kelimeler yüce Allah'ın: "Ben seni bir husus ile imtihan edeceğim" demiş, Hz. İbrahim de: Peki, beni insanlara imam yapacak mısın? diye sorunca yüce Allah: Evet diye buyurmuş,

H.z.İbrahim: Ya benim zürriyetimden de imam kılacak mısın? diye sorunca yüce Allah: Ahdim zalimlere erişmez, diye cevap buyurmuş. H.z. İbrahim: Peki Beyt'ini insanlar için gelip toplanacakları bir yer kılacak mısın? diye sormuş yüce Allah: Evet buyurmuş. H.z. İbrahim ya bir güvenlik yeri de kılacak mısın? diye sormuş, yüce Allah: Evet demiş. Yine H.z. İbrahim bize ibadet yerlerimizi gösterip tevbemizi de kabul buyuracak mısın? diye sorunca yüce Allah: Evet buyurmuş. H.z. İbrahim yine: Peki ya o Beyt'in ehlini çeşitli meyvelerle rızıklandırarak mısın? diye sorunca yine yüce Allah: Evet buyurmuş.

İşte bu görüşe göre bu kelimeleri eksiksiz yerine getirip tamamlayan (H.z. İbrahim değil) yüce Allah'tır. Bundan da daha sahih bir görüş şudur: Abdur-rezzak'ın Ma'mer'den, onun İbn Tavus'tan, onun İbn Abbas'tan naklettiğine göre o, yüce Allah'ın: "Hani Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmiş, o da bunları tamamen yerine getirmişti" buyruğu hakkında şunları söylemiştir: Yüce Allah onu taharet ile imtihan etmişti. Bunların beş tanesi başta beş tanesi de bedendedir: Bıyıkları kesmek, mazmaza, istinşak, misvak kullanmak ve saçları ortadan ayırmak. Bedende bulunanlar ise: Tırnakları kesmek, etek traşı yapmak, sünnnet olmak, koltuk altı kıllarını yolmak ve büyük abdest ile küçük abdestin yerlerini su ile yıkamak. Bu açıklamaya göre ise bu kelimeleri eksiksiz olarak yerine getiren İbrahim (a.s)'dir. Kur'an-ı Kerim'in zahirinden de anlaşılan budur. Matar, Ebu'l-Celed'den yine bunların on tane olduğunu rivayet etmiş, şu kadar var ki saçları ortadan ayırmak yerine eklem yerleri üstündeki deri kıvrımlarını yıkamayı istinca yerine ise istihdadı (etek traşını ustura gibi demirden aletlerle yapmayı) sözkonusu etmiştir.

Katade ise bunlar sadece Hacc menâsikidir, der. el-Hasen ise bunlar H.z. İbrahim'in karşı karşıya kaldığı altı tane özel durumdur: Yıldız, ay, güneş, ateş, hicret ve sünnnet olmak.

Ebû İshak ez-Zeccâc der ki: Bütün bu görüşler birbirleriyle çelişkili değildir. Çünkü bütün bunlar İbrahim (a.s)'ın kendileriyle imtihan olunduğu hususlardır.

Derim ki: Muvatta'da ve başka hadis eserlerinde Yahya b. Said'den gelen rivayette şöyle denilmektedir: Said b. el-Müseyyeb'i şöyle derken dinledim: İbrahim (a.s) sünnnet olan ilk kişidir. Misafiri ilk ağırlayandır, etek traşı yapan ilk kimsedir, tırnaklarını kesen ilk kişidir, bıyıklarını kısaltan ilk kişidir, saçları ağaran ilk kişidir. Saçlarının ağardığını görünce: Bu nedir diye sormuş (yüce Allah): Bu vekardır diye buyurunca H.z. İbrahim de: Allah'ım benim vekârımı

[202]

daha da artır, diye dua etmiştir.

Ebu Bekr b. Ebi Şeybe de Said b.İbrahim'den, o babasından şöyle dediğini

nakletmektedir. Minberler üzerinde ilk konuşan kişi Allah'ın Halili İbrahim'dir. Başkaları da şöyle demiştir: İlk tirit yapan, ilk kılıçla savaşan, ilk olarak misvakla dişlerini temizleyen, ilk olarak su ile istinca yapan ve ilk olarak şalvar giyinen odur.

Muaz b. Cebel'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (s.a) buyurdu ki: "Eğer ben minber edindiysen babam İbrahim de minber edinmişti.

Eğer ben asa tuttuysam babam İbrahim de asa tutmuştu." [203]

Derim ki: Bunlar açıklanması, üzerinde durulması, haklarında bilgi verilmesi gereken birtakım hükümlerdir. Sünnet olmaktan başlayarak diğerlerine dair açıklamalarda bulunacağız. [204]

4- İlk Sünnet Olan Kişi İbrahim (a.s)dır:

İlk sünnet olan kişinin İbrahim (a.s) olduğu üzerinde ilim adamlarının ic-mai vardır. Ancak sünnet olduğu yaş hakkında farklı görüşler vardır. Muvat-ta'da Ebu Hureyre'den mevkuf olarak rivayet edildiğine göre o yüz yirmi yaşında iken sünnet olmuş ve bundan sonra seksen yıl daha yaşamıştır. Böyle bir açıklama ise kişisel görüşe dayanılarak yapılamaz. Bunu el-Evzaî de Yahya b. Said'den merfû olarak rivayet etmiştir. Yahya b. Said, Said b. el-Müseyyeb'den ö Ebu Hureyre'den rivayetle dedi ki: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "İbrahim (a.s) yüz yirmi yaşında iken sünnet oldu. Bundan sonra da seksen yıl yaşadı." Bunu Ebu Ömer (İbn Âbdî'l-Berr) zikretmiştir.

Yine bu hadis Yahya'nın dışında değişik yollardan gelen rivayetlerle merfû ve müsned olarak da rivayet edilmiştir. Orada da: İbrahim (a.s) seksen yaşına gelince sünnet olmuş ve kendisini keser ile sünnet etmiştir." denilmektedir.

Sahih-i Müslim'de de başkalarında da "seksen yaşında" denilmektedir. [205]

İbn Aclan'ın ve el-A'rec'in Ebu Hureyre'den onun Peygamber (s.a)'dan yaptığı rivayette kaydedilen ve raviler tarafından bilinen de budur. İkrime der ki: İbrahim (a.s) seksen yaşında iken sünnet olmuştur. Yine o şöyle demiştir: Artık ondan sonra İbrahim'in dini üzere Beytullah'ı ancak sünnetli olan kimseler tavaf etmiştir. Evet, İkrime böyle demiştir. el-Müseyyeb b. Râfî' de bu şekilde söylemiştir. Bunu el-Mervezî zikreder.

"el-Kadûm" şeddesiz ve "el-kaddûm" şeklinde şeddeli olarak rivayet edilmiştir. Ebu'z-Zinad der ki: Şeddeli olarak el-Kaddûm şeklinde (Suriye bölgesinde) bir

yerin adıdır. [206]

5- Sünnet Olmanın Hükümü:

İlim adamları sünnet olmanın hükümü hakkında farklı görüşlere sahiptir. Ancak çoğunluk bunun müekked bir sünnet olduğunu ve erkekler hakkında terkedilmemesi gereken İslâm'ın fitrat gereği gördüğü hususlardan birisi olduğunu kabul etmektedirler. Azınlık bir kesim de bunun farz olduğunu söylemişlerdir. Çünkü yüce Allah: "Sonra Biz sana: Hanif bir müslüman olarak İbrahim'in dinine uy., diye vahyettik." (en-Nahl, 16/123) diye buyurmuştur.

Katade de: Burada sözü geçen husus sünnet olmaktır, demektir. Mali-kî mezhebinden bazı ilim adamları da bu görüşe meyletmıştır. Aynı zamanda bu Şafiî'nin de görüşüdür. İbn Süreye sünnet olmanın vacip olduğuna, avrete bakmanın haram kılındığına dair icmaı delil gösterir ve şöyle der: Eğer sünnet olma farz olmamış olsaydı, sünnet edilenin avretine bakmak mubah kılınmazdı. Ancak bu husus ile ilgili olarak ona şöyle cevap verilmiştir: Böyle birşey doktorun vücudun hasta bölgesine bakması gibi beden bir maslahatı için mubah kılınır. Tıp ilmi yüce Allah'ın izniyle ileride en-Nahl Sû-resi'nde geleceği gibi icma ile vacip değildir. Bizim mezhebimize mensup bazı kimseler el-Haccac b. Artee'nin kaydettiği şu rivayeti delil gösterirler: el-Haccac, Ebu'l Muleyh'ten, o babasından o Şeddad b. Evs'ten Rasûlullah (s.a)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Sünnet olmak erkekler için bir sünnet, kadınlar için de bir

ikramdır." [207] Hadisin ravilerinden olan Haccac ise rivayeti delil gösterilebilecek kimselerden değildir.

Derim ki: Bu konuda delil gösterilebilecek en üstün rivayet Ebu Hurey-re (r.a)'ın Peygamber (s.a)'dan şöyle buyurduğuna dair rivayetidir: "Beş şey fittattandır.

Sünnet olmak.." [208] Hadis-i şerif ileride gelecektir. Ebû Dâvûd da Umm Atiyye'den şu rivayeti nakletmektedir. Medine'de kadınları sünnet eden bir kadın vardı. Peygamber (s.a) ona şöyle demişti: "Fazla derinden kesme. Çünkü bu kadın tarafından daha çok istenir, erkek tarafından da daha çok sevilir." Ebû Dâvûd der ki: Bu hadis zayıftır (çünkü) onu rivayet eden meçhul bir kimsedir.

[209] Rezîn'in zikrettiği bir rivayette de: "Fazla derinden kesme çünkü böylesi yüzü daha çok aydınlatıcıdır, erkek tarafından da daha çok sevilir." [210]

6- Sünnetli Olarak Doğan Çocuk:

Eğer çocuk sünnetli olarak doğarsa sünnet külfetinden kurtarılmış olur. el-Meymûnî der ki: Bana Ahmed şöyle dedi: Burada sünnetli olarak bir çocuğu olmuş bir adam vardır. Bundan dolayı çok ileri derecede üzölmüşü. Ben ona: Eğer Allah seni böyle bir külfet altına sokmadıysa bundan dolayı ne diye üzölüp kederleniyorsun, dedim. [\[211\]](#)

7- Sünnet Edilmiş Olarak Doğan Peygamberler:

Ebu'l Ferec el-Cevzî der ki: Ka'b el-Ahbar'dan bana şöyle dediğı nakledildi: Onüç peygamber sünnetli olarak doğmuştur: Adem, Şit, İdris, Nuh, Sam, Lût, Yusuf, Mûsâ, Şuayb, Süleyman, Yahya, İsa ve Peygamber (s.a).

Muhâmmed b. Habib el-Haşimî ise şöyle demektedir: Bunlar ondört tanedir: Adem, Şit, Nuh, Hud, Salih, Lut, Şuayb, Yusuf, Mûsâ, Süleyman, Ze-keriyya, İsa, -Ress [\[212\]](#) ashabının peygamberi- Hanzala b. Safvan ve Muham-med'dir. Allah'ın selamı hepsinin üzerine olsun.

Derim ki: Peygamber (s.a)'ın sünnetli doğması ile ilgili olarak rivayetler arasında ihtilaf vardır. Hafız Ebu Nuaym, el-Hilye adlı eserinde senedini de kaydederek Peygamber (s.a)'ın sünnetli olarak doğduğunu zikretmektedir.

Ebu Ömer ise et-Temhid adlı eserinde şu sened ile bir rivayet kaydetmektedir: Bize Ahmed b. Muhâmmed b. Ahmed anlattı, bize Muhâmmed b. İsa anlattı, bize Yahya b. Eyyub b. Badî el-Allaf anlattı, bize Muhammed b. Ebu's-Serî el-Askalanî anlattı, bize el-Velid b. Müslim, Şuayb'den o Ata el-Horasa-nî'den o İkrime'den o İbn Abbas'tan rivayetle şöyle anlattı: Abdülmuttalib Pe-yamber (s.a)'ı doğumunun yedinci gününde sünnet etti. Bunun için bir yemek ziyafeti verdi ve ona "Muhammed" adını verdi. Ebu Ömer der ki: Bu hadis senedi muttasıl (fakat) garib bir hadistir. Yahya b. Eyyub der ki: Ben bu hadisi araştırdım da kendileriyle karşılaştığım hadis ile uğraşan ilim adamları arasında [\[213\]](#)

İbn Ebi es-Serrî'nin dışında kimse tarafından rivayet edildiğini görmedim. Ebu Ömer der ki: Peygamber (s.a)'ın sünnetli olarak doğduğı da söylenmiş bulunmaktadır. [\[214\]](#)

8- Küçük Çocuk Ne Zaman Sünnet Edilir:

Küçük çocuğun ne zaman sünnet edileceğı hususunda ilim adamları arasında farklı görüşler vardır. Bir grup ilim adamından nakledilen haberlerde sabit

olduğuna göre şöyle demişlerdir: İbrahim (a.s) Hz. İsmail'i onüç yaşında, oğlu Hz. İ hak'ı ise yedi günlük iken sünnet etmiştir.

Hz. Fatıma'dan çocuklarını yedinci gününde sünnet ettiği rivayet edilmektedir.  u kadar var ki İmam Malik bunu kabul etmez; bu yahudilerin uygulamalarındandır, der. İmam Malik'in sözünü İbn Vehb ondan nakletmektedir.

el-Leys b. Sa'd da şöyle demiştir: Küçük  ocuk yedi ile on ya ları arasında sünnet edilir. Buna benzer bir rivayeti İbn Vehb İmam Malik'ten nakletmektedir.

İmam Ahmed der ki: Ben bu hususa dair bir rivayet i itmi  değilim.

Buh r 'de ise Said b. Cübeyr'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: İbn Ab-bas'a: Ras lullah (s.a) vefat ettiği sırada senin ya ın ne kadardı, o: O sırada ben sünnet edilmiş idim (o dönemde) kişiyi ergenlik yaşına gelmedikçe veya'o ya a

yakla madık a sünnet etmezlerdi, dedi. [\[215\]](#)

İlim adamları müslüman olan ve ya ı büyük bir erkeğin sünnet olmasını müstehab kabul ederler. Ata şöyle dermiş: İsterse seksen yaşına gelmiş olsun sünnet olmadıkça onun İ l m'ı tamam olmaz.

el-Hasen'den gelen rivayete göre de o ya lı olarak İ l m'a giren bir kimsenin sünnet olmamasına müsaade eder, bunda herhangi bir sakınca görmez ve (bu durumuyla)  ahitlik etmesinde, eti yenen hayvanları kesmesinde, haccedip namaz kılmasında bir sakınca görmezdi.

İbn Abdi'l-berr der ki: Genel olarak ilim adamları da bu görüştedirler. Bu-reyde'nin sünnet olmamış kimsenin haccına dair rivayet ettiği hadis ise sahih değildir. İbn Abbas, Cabir b. Zeyd ile İkrime'den: Sünnet olmamış kimsenin ke tiği hayvan yenmez ve  ehadette bulunması da caiz değildir, dedikleri rivayet

edilmektedir. [\[216\]](#)

9- Etek Tra ı Yapmak:

Hadis-i şerifte geçen: "Etek tra ı için ilk istihdad eden"  eklindeki ifadede geçen "istihdad" etek tra ını demirden bir alet kullanarak yapmak demektir. Umm Seleme'den Peygamber (s.a)'ın kılları dökmek kastıyla ilaç kullandığı vakit

eteğine bu ilacı sürmeyi bizzat kendi eliyle kendisi yapardı, [\[217\]](#) rivayeti gelmiştir.

İbn Abbas'ın rivayet ettiğine göre de bir adam Ras lullah (s.a)'ın vücudundaki kılları dökmek üzere ilaç sürmüş ve nihayet eteğine yaklaşınca ona: Sen yanımdan  ık, demiş ve kendi eliyle eteğine bu ilacı kendisi s rm   r.

Enes'in rivayetine göre Peygamber (s.a) kıl dökmek üzere ilaç kullanmazdı. Eteği etrafında kıllar arttı mı orayı traş ederdi.

İbn Huveyzimendad der ki: Bu Hz. Peygamber'in çoğunlukla traş olduğunu, nadiren de ilaç kullandığını göstermektedir ki her iki hadisin birara-da mütalaası sahih bir şekilde mümkün olabilsin. [\[218\]](#)

10- Tırnak Kesmek:

Tırnakların kesilmesi ile ilgili olarak İmam Malik şöyle der: Ben erkeklerin yerine getirmek durumunda oldukları gibi kadınların da tırnaklarını kesmelerini ve eteklerini traş etmelerini uygun görüyorum. Bunu el-Haris b. Mis-kîn ve Suhnûn, İbn Kasım'dan nakletmektedirler.

Tirmizî el-Hakim ise Nevâdiru'l- Usul adlı eserinde şöyle demektedir: [\[219\]](#)
Yirmidokuzuncu esas: Bize Ömer b. Ebu Ömer anlattı. Bize İbrahim b. el-Ala ez-Zubeydî, Ömer b. Bilal el-Fezarî'den anlatarak dedi ki: Ben Abdullah b. Bişr el-Mâzinî'yi şöyle derken dinledim: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Tırnaklarınızı kesin ve kestiğiniz tırnakları da gömünüz, eklem yerleri üzerindeki kıvrımları temizleyiniz, diş etlerinizi yemek artıklarından temizleyiniz, diş-lerinizi'n arasını da misvakla temizleyiniz, benim yanıma da dişleriniz sararmış ve teniniz kokmuş halde de girmeyiniz." Bundan sonra Tirmizî el-Hakim bu hadis ile ilgili güzel açıklamalarda bulunarak şunları söyler:

Tırnakların kesilmesi, tırnağın teni yırttığı, tırmaladığı ve zarar verdiği içindir. Ayrıca tırnak kirlerin toplanma yeridir. Kişi bazan cünüb olur da kirler dolayısıyla su tene ulaşmaz ve o cünüb kalmaya devam eder. Çünkü cünüb olanın bir iğne ucu kadar kuru bir yeri kalırsa, yıkama vücudunun her tarafını kaplamadıkça cünüb kalmaya devam eder. İşte Peygamber efendimiz bundan dolayı onlara tırnaklarını kesmeyi teşvik etmiştir. Rasûlullah (s.a) efendimizin namazda yanılması ile ilgili olarak nakledilen hadiste şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ben nasıl yanılmayayım ki sizden herhangi birinizin tırnağı ile parmakları arasında kir bulunur. Ve sizden herhangi bir kimse bana tırnaklarında cünüblük ile pisliği bulunduğu halde semadan gelen haber hakkında soru sorar."

Bu hadisi el-Kiya diye bilinen Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed et-Taberî "Ah-kâmu'l Kur'ân" adlı eserinde Süleyman b. Farac, Ebu Vâsil'den şöylece rivayet etmektedir: Ebu Eyyub (r.a)'a vardım ve onunla tokalaştım^Tırnaklarımın uzun olduğunu görünce şöyle dedi: Bir adam semadan gelen habere dair soru sormak üzere Peygamber (s.a)'ın yanına geldi. Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "Sizden

herhangi bir kimse tırnakları altında kir ve pislik toplanacak kadar ve uçan kuşun tırnakları gibi olduğu halde geliyor ve semadan gelen habere dair soru soruyor."

Hiz. Peygamber'in: "Kestiğiniz tırnakları da gömünüz" buyruğına gelince: Bunun sebebi mü'minin bedeninin sayğı duyulmaya layık olduğundandır. O bedenden düşen, zail olan herhangi bir bölümünün yine hürmete değer olma özelliğı devam etmektedir. O bakımdan tıpkı insan öldüğü gibi nasıl defnediliyor ise o artığının da defnedilmesi onun için bir görevdir. İnsanın bir kısmı da bu şekilde öldüğü takdirde aynen defnedilmesi, gömülmesi suretiyle ona duyulan sayğı da yerine getirilmiş olur. Ta ki o artıklar dağılıp da ateşe veya pislik veya çöplüklere düşmesin. Rasûlullah (s.a), köpekler onu karıştırmassın diye hacamat olduğu sırada kanının gömülmesini emretmiştir. Bize bunu babam (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) anlatarak dedi ki: Bize Mû-sâ b. İsmail anlatıp dedi ki: Bize el-Huneyd b. el-Kasım b. Abdurrahman b. Mâiz anlatarak dedi ki: Ben Amir b. Abdullah b. ez-Zubeyr'i şöyle derken dinledim: Babası kendisine şunu anlatmış: Rasûlullah (s.a)'ın yanına hacamat yaptırdığı bir sırada varmış. Hacamat bitince Hiz. Peygamber şöyle demiş: "Ey Abdullah, git bu kanı kimsenin seni göremeyeceğı bir yere dök." Ancak Abdullah, Rasûlullah (s.a)'ın yanından uzaklaşınca kanı alıp içti. Geri dönünce Hiz. Peygamber: "Ey Abdullah kanı ne yaptın?" diye sorunca Abdullah şöyle demiş: İnsanların gözünden en uzak olduğunu zannettiğim en gizli bir yere koydum. Hiz. Peygamber: "Onu içmiş olmayasın" deyince o: "Evet içtim" diye cevap vermiş. Hiz. Peygamber: "Kanı neden içtin? Vay, senden dolayı insanların başına geleceklere ve vay sana, insanlardan çekeceklerinden" diye buyurmuş.

Babam bana anlatı dedi ki: Bize Malik b. Süleyman el-Herevî anlatarak dedi ki: Bize Davud b. Abdurrahman, Hişam b. Ömer'den, o babasından o Hiz. Aişe'den şöyle dediğini nakletmektedir. Rasûlullah (s.a) insandan ayrılan yedi şeyin gömülmesini emrederdi: Saç, tırnak, kan, ay hali kanı, diş, sünnet olurken kesilen et parçası ve çocuk doğarken onunla beraber gelen eşi.

Hadis-i şerifte geçen: "Eklemler üzerindeki et kıvrımlarını da temizleyiniz" ifadesine gelince, buralar kirlerin toplandığı bir yerdir. Her eklemin üst kısmındaki boğumlara (burcume, çoğıulu berâcim) denilir. İki boğum arasındaki bölüme ise râcibe denilir, çoğıulu revâcib gelir. Bu da eklemin sırt tarafında olur. Parmakların kemiklerine verilen addır. Buna göre her bir parmağın iki tane burcumesi, üç tane de râcibesi vardır. Baş parmak ise bir tane burcume ve iki tane racibeye sahiptir. Rasûlullah (s.a)'ın parmak boğumlarının temizlenmesini emretmesi, oranın kir tutarak cenabetin kalmamasını ve tutan kirlerin ten ile su arasında bir engel teşkil etmemesini sağlamak içindir.

"Diş etlerinizi temizleyiniz" buyruğuna gelince, diş eti dişlerin üstünde ve altında bulunan ettir. Dişler oradan çıkar. İki diş arasındaki azıcık et parçasına da "umr" denilir, çoğulu ise "umur" gelir. Peygamber (s.a) orada yemeğin kırıntıları kalmasın ve kaldığı takdirde ağzın kokusu değişerek kötü kokmasın ve böylelikle iki melek eziyet görmesin diye bunu emretmiştir. Çünkü ağız Kur'an-ı Kerimin yoludur. İki meleğin oturduğu yer ise iki azı dişinin yanısıdır. Yüce Allah'ın: "O bir söz söylemeye dursun mutlaka onun yanında bir rakîb (gözetleyici) ve atîd (hazır bulunan) vardır." (Kâf, 50/18) buyruğu hakkında yani onun iki azı dişi yanında bulunurlar, dediği rivayet edilmektedir. Bize bunu Muhammed b. Ali eş-Şakîkî anlatarak dedi ki: Ben babamın bunu Süfyan b. Uyeyne'den naklen zikrettiğini duydum ve söylediği de güzeldir. Çünkü söylenen bir söz iki dudaktan çıkar. Sözü çıkıncaya kadar geçtiği yer ise dildir. Âyet-i kerimede kullanılan kelimeler, adeta gözetleyici meleğin sesin kalınlaştığı yer olan azı dişinin yakınında olduğuna işaret ediyor gibidir.

"Dişlerinizin arasını temizleyiniz" buyruğuna gelince; kasıt misvak kullanmaktır. Onunla dişlerin arasının temizlenmesi istenmektedir.

"Ve benim yanıma kokmuş ağızla ve teniniz kokarak gelmeyiniz." Ben el-Cârud'un en-Nadr'dan naklederek şöyle dediğini duydum: Eklah: İçten kokana kadar dişleri sararmış kimse demektir. Behar ise teninden hoş olmayan bir koku duyulan kişi demektir. el-Cârud bize anlatarak dedi ki: Bize Cerir Mansur'dan, o Ebu Ali'den o Ebu Cafer b. Temmam b. el-Abbas'tan, o babasından rivayetle dedi ki: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Misvak kullanınız. Ne diye siz benim huzuruma dişleriniz sararmış olarak geliyorsunuz ki?" [\[220\]](#)

11- Bıyıkları Kesmek ve Saçlar:

Bıyıkları kesmek dudağın kenarı yani çerçevesi görününceye kadar bıyıkları almak demektir. Kişi bıyıklan dipten yolmaz, çünkü o takdirde kendi kendisine müsl (işkence ve eziyet) yapmış olur. Bu görüş İmam Malik'e aittir. İbn Abdulhakem'in rivayetine göre o şöyle demiştir: Ben bıyıklarını kesenin (tamamıyla sıyırmak) te'dib edilmesi gerektiği görüşündeyim. Eşheb'in ondan rivayetine göre o bıyıkların kesilmesi bir bid'attir, böyle yapan bir kimsenin canı yanacak şekilde dövülmesi gerektiği görüşündedir, demiştir. İbn Huveyzimendad da der ki: İmam Malik şöyle der: Bıyıklarını kesen bir kimsenin canı yanacak şekilde dövülmesi görüşündeyim. Adeta İmam Malik böyle yapan kimsenin kendisine müsl yaptığı görüşünde idi.

Saçların yolunması da böyledir. Ona göre saçların kısaltılması tamamıyla kesilmesinden daha uygundur. Nitekim Peygamber (s.a)'ın saçlarının kulak yumuşaklarından daha uzun olduğuna dair rivayet vardır. Onun ashabının da kimisinin saçları uzunca idi, kimisi de saçlarını kısaltırdı. Hz. Peygamber sadece hac esnasında saçlarını traş etmiş ve ashab-ı kiram da öyle yapmıştır. Rasûlullah(s.a)'ın tırnaklarını ve bıyıklarını Cuma namazına çıkmadan önce kestiği de rivayet edilmiştir. et-Tahavî der ki: Biz Şafîî'den bu hususa dair açık bir ifade bulamadık. Şafîî'nin arkadaşları arasında olup kendilerini gördüğümüz el-Müzenî ve er-Rabî' ise bıyıklarını kısaltırdı. Bu, onların bu hususu Şafîî'den (yüce Alah'ın rahmeti üzerine olsun) öğrendiklerini gösterir. Tahavî devamla şöyle der: Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşü, saç ve bıyık hakkında bunları iyice kısaltmanın bir miktar kısaltmaktan daha efdal olduğu şeklinde idi.

İbn Huveymendad ise Şafîî'nin bıyıkların kesilmesi ile ilgili görüşünün Ebu Hanife'nin görüşü ile aynı olduğunu zikretmektedir. Ebu Bekr el-Esrem de şöyle demektedir: Ben Ahmed b. Hanbel'in bıyıklarını oldukça kısalttığını gördüm ve bıyıkların kısaltılması hususunda sünnetin ne olduğuna dair ona soru sorulurken

şöyle dediğini duydum: Peygamber (s.a)'ın dediği gibi "bıyıkları kısaltınız" [\[221\]](#) emrine uygun olarak iyice kısaltır.

Ebu Ömer (İbn Abdî'l-Berr) der ki: Bu hususta iki asıl delil vardır. Bunlardan birisi uhfû (iyice kısaltınız) delilidir. Bu ise te'vil edilme ihtimali olan bir lafızdır. İkincisi ise bıyıkların kısaltılmasıdır. Bu da birincisini açıklayıcı (müfessir)dır. Müfessir ise mücmel hakkında hüküm verir. Medine halkının uygulaması da bu şekildedir. Bu açıklama bu hususta söylenmiş en uygun görüştür.

Tirmizî'nin rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) bıyığından bir miktar keser ve: "Rahman olan Allah'ın Halili İbrahim (a.s) bunu yapardı"

derdi. Tirmizî devamla dedi ki: Bu hasen garib bir hadistir. [\[222\]](#)

Müslim'in rivayetine göre de Ebu Hureyre Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Fıtrat beştir. Sünnet olmak, etek traşı yapmak,

bıyıkları kısaltmak, tırnakları kesmek ve koltuk altlarını yolmak." [\[223\]](#)

Yine bu hususta İbn Ömer'in şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Müşriklere muhalefet ediniz, bıyıklarınızı kısaltınız ve sakallarınızı da bırakınız." [\[224\]](#)

Acemler (Arap olmayanlar) ise sakallarını keser, bıyıklarını iyice uzatırlar ya da her ikisini birlikte uzunca yaparlar. Bu ise güzelliğe ve temizliğe aykırıdır.

Rez n'in Nafi'den naklettiğine göre İbn  mer, altındaki deri görülünceye kadar bıyıklarını kısaltırdı ve bıyık ile sakal arasındaki kısmı kastederek bu ikisini de alırdı, demiştir.

Buh r 'deki rivayete göre de İbn Ömer Hacc veya umre yaptığı vakit sakalının bir kabzadan fazla olan uzunluğunu alıp keserdi. [\[225\]](#)

Tirmiz  de Abdullah b. Amr b. el-As'dan Ras lullah (s.a)'ın sakalını eninden ve boyundan aldığını nakletmektedir. Tirmiz  bu garib bir hadistir demiştir. [\[226\]](#)

12- Koltuk Altıları:

Eteğin traşı sünnet olduğu gibi koltuk altlarının da yolunması sünnettir. Koltuk altlarının traş edilmesi de caizdir, çünkü bu şekilde de temizlik gerçekleşir, ancak birincisi daha uygundur. Zira alışılacağı ve kolay olan da budur. [\[227\]](#)

13- Saçı Ortadan Ayırmak:

Fark: Saçın, ayrılma yeri olan ortasından iki yana ayrılması demektir. Peygamber (s.a)'ın Şemail'inde şöyle denilmektedir: Eğer saç örgüsü ayrılabilir hale gelirse ortadan ayırırdı. Eğer ayrılmayacak durumda ise o takdirde başının üzerinde toplanmış halde bırakırdı. [\[228\]](#)

Nesaî'nin İbn Abbas'tan rivayetine göre Rasûlullah (s.a) saçlarını aşağı doğru serbestçe uzatırdı. Müşrikler ise saçlarını ortadan ayırırlardı. Hakkında kendisine herhangi bir emir verilmediği hususlarda kitap ehline uygun davranmak hoşuna giderdi. Ancak bundan sonra Rasûlullah (s.a) saçını ayırdı. Bunu Buhârî ve

Müslim Enes'ten rivayet etmişlerdir. [\[229\]](#)

Kadı İyad der ki: Burada saçın aşağı doğru serbest bırakılmasından kasıt ilim adamlarına göre alnın üzerine bırakılması ve bir çeşit perçem olmasıdır. Bununla birlikte saçta sünnet olan ortadan ayrılmasıdır. Zira Peygamber (s.a)'m son olarak yaptığı budur. Ömer b. Abdulaziz'in cuma namazını bitirdikten sonra mescid kapısına bekçiler koydurup saçını ortadan ayırmayan herkesin alnındaki saçını çektiklerine dair rivayet vardır.

Saçı ortadan ayırmanın İbrahim (a.s)'ın sünnetinden olduğu da söylenmiştir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[230\]](#)

14- Saçın Ağarması:

Ağaran saç bir nurdur, o bakımdan özellikle ayıklanması mekruhtur. Ne-saî ve Ebû Dâvûd'da yer alan Amr b. Şuayb'ın babasından onun da dedesinden yaptığı rivayete göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Ağaran saçları yalayınız. Çünkü saç ağaran -ne kadar müslüman varsa- kıyamet gününde bu (ağaran her bir kıl) onun için bir nur olur, Allah ona bir hasene yazar ve ondan bir günahını siler." [\[231\]](#)

Derim ki: Ağaran saçların yolunması mekruh olduğu gibi siyaha boyanarak renginin değiştirilmesi de mekruhtur. Siyahın dışındaki renklerle değiştirilmesi ise caizdir. Çünkü Peygamber (s.a) Ebu Kuhafe (Hz. Ebu Bekir'in babası) hakkında -sakalı sağâme denilen bembeyaz bitki gibi ağarmış bir halde getirildiğinde- "bunu(n rengini) herhangi birşeyle değiştirin fakat siyaha

boyamaktan uzak durun" demiştir. [\[232\]](#)

Şu beyiti söyleyen ne güzel demiş:

"Onun kökü beyaz iken üstünü siyaha boyuyor Kökü bozulmuş iken üstünde hayır kalmaz."

Bir başkası da şöyle demiştir:

"Ey ağaran saçlarını kına ile örtmeye çalışan kişi

Bunun yerine mutlak Egemenden onu cehennemden korumasını iste." [\[233\]](#)

15- Tirit:

Tirit, yemeklerin en güzeli, en bereketlisidir. Arapların yemeğidir. Peygamber (s.a) tiritin diğer yemeklerden daha üstün olduğuna tanıklık etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Aişe'nin diğer kadınlara olan üstünlüğü tiridin diğer yemeklere olan üstünlüğü gibidir." [\[234\]](#)

el-Bustî'nin Sahih'inde ise Hz. Ebu Bekir'in kızı Hz. Esmâ'dan rivayet edildiğine göre o tirit yaptığı vakit kaynayıp kabarması gidene kadar üstüne bir-şey örter ve şöyle derdi: Rasûlullah (s.a)'ın: "Bu bereketin daha çok artmasına sebeptir" dediğini duydum. [\[235\]](#)

16- Bu Temizlikler İçin Belli Bir Süre Var mı?

Bütün bu açıklamalar Abdürrezzak'ın İbn Abas'tan (Hz. İbrahim'in kendileriyle imtihan edildiği kelimelere dair) naklettiği rivayetin ve Said b. el-Müseyyeb ile başkalarının söylediklerinin açıklanmasına dairedir. Mazmaza, istinşak ve misvak kullanmaktan Nisa Sûresi'nde (en-Nisa, 4/43), istincanın hükmüne dair açıklamalar Tevbe Sûresi'nde (et-Tevbe, 9/108), misafir ağırlamanın hükmü ise Hud Sûresi'nde (Hud, 11/69-71. âyetlerde) yüce Allah'ın izniyle gelecektir.

Müslim'in rivayetine göre de Enes şöyle demiştir: Bıyıkların kesilmesi, tırnakların kesilmesi, koltuk altının yolunması, etek traşının yapılması hakkında bizim için bunları kırk günden daha fazla bırakmamak şeklinde vakit tes-bit

edilmiştir. [\[236\]](#)

İlim adamlarımız der ki: Bu azamî süreyi sınırlandırmaktadır. Müstehab olan ise bunların Cumadan Cumaya yapılması şeklindedir. Bu hadisi Ca'fer b. Süleyman rivayet eder. Ukaylî der ki: Onun yaptığı rivayetler su götürür. Ebu Ömer ise onun hakkında: Ezberi kötü olduğundan ve çokça yanlışlık yaptığından dolayı hüccet (delil) olmaz. Ayrıca bu hadis, nakil yönünden de pek o kadar kuvvetli değildir. Şu kadar var ki bazı kimseler bu görüştedir. Çoğunluk ise bu konuda herhangi bir sürenin tesbit edilmemesi eğilimindedir. Başarımız Allah'tandır.

[\[237\]](#)

17- İmam:

Ben seni insanlara imam yapacağım" buyruğunda geçen: "İmam" önder demektir. O bakımdan yapı esnasında kullanılan ipe (şakule) de imam denilir. Yola da imam denilir. Çünkü gidilmek istenen yerlere o takib edilerek varılır. Bu buyruğun anlamına gelince: Biz seni bu hususlarda sana uymak, salih kimseler seni takib etmek üzere seni imam kıldık demektir. Şanı yüce Allah böylece Hz. İbrahim'i kendisine itaat edenlerin imamı kılmıştır. O bakımdan bütün ümmetler bundan dolayı ona (mensup olduklarına) dair iddialarda bulunmaktadırlar.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Aslında o, hanif bir müslüman idi. [\[238\]](#)

18- Hz. İbrahim'in Soyundan Gelenlerin Durumu:

"Zürriyetünden de demişti." Bu, şanı yüce Allah'a arzu belirten bir duadır. Yani Rabbim, benim zürriyetimden de imamlar kıl, demektir. Hz. İbrahim'in bunu onların durumu hakkında soru sormak üzere söylediği de ileri sürülmüştür. Yani peki, Rabbim benim zürriyetimden geleceklerin durumu ne olacak diye sormuş, yüce Allah da ona zürriyetinden gelecek olanlar arasında imamlığa layık olmayan, isyankâr ve zalim kimselerin de bulunacağını haber vermiştir. İbn Abbas der ki: İbrahim (a.s) soyundan bir imam kılınmasını Allah'tan dilemiş, yüce Allah ona, soyundan gelecek olanlar arasında isyankârların da bulunacağını belirterek: "Zalimlere ahdim erişmez" diye buyurmuştur. [\[239\]](#)

19- Zürriyyet Kelimesine Dair Açıklama:

Zürriyet kelimesi asıl itibariyle "zerr"den gelmektedir. Çünkü şanı yüce Allah Hz. Adem'in soyundan gelecek olan insanları kendilerine karşı şahit tuttuğu vakit. Hz. Adem'in sulbünden zerr (toz zerrecikleri) halinde çıkarmıştı. Bu kelimenin yaratmak alamını ihtiva eden (tji)den geldiği de söylenmiştir. İşte zürriyet de burdan gelmektedir ki insan ve cinlerin soyundan gelenlere denilir. Şu kadar var ki, Araplar bu kelimenin sonundaki hemzeyi zamanla kullanmamışlardır. Bu kelimenin çoğulu da "zerârî" şeklinde gelir.

Zeyd b. Sabit bu kelimeyi "ze" harfini esreli ve üstünlü olarak şeklinde okumuştur. İbn Cinni Ebu'l-Feth Osman der ki: Bu kelimenin aslının dört ayrı lafız olma ihtimali vardır. Birincisi ikincisi üçüncüsü dördüncüsü de şeklindedir. Birinci şekilde hemze-li gelmesi Allah insanları yarattı'dan gelmektedir. İkincisi ise zer (toz zerrecikleri) lafzından ve bu anlamından gelmektedir. Çünkü haberde: "İnsanlar zer gibi idiler" denilmektedir. Üç ve dördüncü şekilleri ise "taneyi savurdum" anlamına kullanılan dan gelmektedir.

Yüce Allah'ın: "Rüzgarların savurduğu kupkuru bir çöp kırıntısı haline gelmiş..." (el-Kehf, 18/45) buyruğu da böyledir. Böyle olması ise alabildiğine ince ve hafif olmasından dolayıdır. İşte zer (toz zerrecikleri)nin durumu da budur. el-Cevherî der ki: Rüzgarın toprağı savurması halinde bu kökten gelen kelime kullanılır. Buğdayın savrulması ile ekin ekmek için tohum saçmayı ifade etmek üzere de bu kökten gelen kelime kullanılır. Bu kelime yine şeklinde yüksekte bıraktım, attım, anlamında da kullanılır.

el-Halil'in açıklamasına göre "zürriyet" adının verilış sebebi ekin eken tohumunu nasıl saçıyorsa insanları da yüce Allah'ın yeryüzüne öylece saçtığından dolayıdır. Zürriyet kelimesinin aslının "zurrûe" olduğu da söylenmiştir. Aynı harf bu şekilde çokça tekrarlandığından dolayı re'lerin birisi ya harfine dönüşerek zur-rûye oldu, daha sonra vav ye harfine idgam edilerek zürriyet haline geldi. Burada zürriyetten kasıt ise özellikle oğullardır. Kimi zaman babalar ve oğullar hakkında da kullanılır. Yüce Allah'ın: "Bizim Hürriyetlerini dopdolu gemide taşımış olmamız da onlar için bir âyettir." (Yasin, 36/41) buyruğu bu türdendir. Buradaki zürriyetten kasıt ise onların atalarıdır. [\[240\]](#)

20- Allah'ın Ahdi:

"Zalimlere ahdim erişmez" buyruğunda sözü geçen ahid ile neyin kastedildiği hususunda farklı görüşler vardır. Ebu Salih'in İbn Abbas'tan rivayetine göre bundan kasıt peygamberliktir. es-Süddî de bu görüştedir. Mücahid'e göre

imamet, Katade'ye göre iman, Ata'ya göre rahmet, Dahhâk'a göre yüce Allah'ın dinidir.

Allah'ın ahdi, Allah'ın emri anlamındadır da denilmiştir. Çünkü ahid kelimesi emir hakkında da kullanılmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz Allah bize ahdetti" (Âli İmran, 3/183); yani emretti. Yine bir başka yerde: "Ey Ademoğulları, Ben size ahdetmedim mi?" (Yâsîn, 36/60) buyruğu da: Daha önceden bu hususta size emir vermemiş miydim? demektir.

Allah'ın ahdi, onun verdiği emirler olduğuna göre "zalimlere ahdim erişmez" buyruğunun anlamı şöyle olur: Zalimlerin kendilerinden Allah'ın emirlerinin kabul edileceği ve emirlerini uygulamakla görevli olacakları bir konuma gelmeleri caiz değildir. Bu doğrultuda açıklama inşaallah birazdan gelecektir.

Ma'mer Katade'den yüce Allah'ın: "Zalimlere ahdim erişmez" buyruğunu açıklarken şunları söylemektedir: Ahirette Allah'ın ahdi zalimlere erişmeyecektir. Dünyada ise Allah'ın ahidine zalim erişmiştir. Ve bu ahid sayesinde o güvenlik kazanmış, yemek yemiş, yaşamış ve çevresini görebilmiştir, ez-Zeccâc der ki: Bu güzel bir açıklamadır. Bunun anlamı, benim emanım, zalimlere erişmez, şeklindedir. Yani ben onlara azabımdan yana güven vermem, demek olur.

Said b. Cübeyr der ki: Burada geçen "zalim" müşrik anlamındadır.

İbn Mes'ud ve Talha b. Musarrif âyetin bu bölümünü şekilde okumuşlardır. Zalimler benim ahdime nail olmazlar, anlamına gelecek. Geri kalanı ise "ez-Zâlimîn" şeklinde nasb ile okumuşlardır.

Hamza, Hafs ve İbn Muhaysin "ahdî" şeklinde ya'yı sakın (harf-i med şeklinde) okurken, gerisi "ahdiye" şeklinde fethalı okumuşlardır. [\[241\]](#)

21- Zalim Kimse İmam (İslâm Devlet Başkanı) Olamaz:

Bir grup ilim adamı bu âyet-i kerimeyi imamın (İslâm Devlet Başkanı'nın) bu işi üstlenebilecek gücün yanında, adaletli, ihsan sahibi ve fazilet sahibi bir kimse olması gerektiğine delil göstermişlerdir. Nitekim Peygamber (s.a)'ın işin ehli

olan kimseler ile çekişilmemesine dair emri [\[242\]](#) de bu gibi kimseler hakkındadır. Nitekim buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[243\]](#)

Fasıklar, haksızlık ve zulüm yapanlar ise imam olmak ehliyetine sahip kimseler değildir. Çünkü yüce Allah: "Zalimlere ahdim erişmez" diye buyurmuştur. İşte

İbn ez-Zubeyr'in, el-Huseyn b. Ali'nin, (Allah hepsinden razı olsun) huruçları, ayaklanmaları bundandır. Yine Iraklıların hayırlıları ve ilim adamları da Haccâc'a karşı çıkmışlardır. Medine halkı da Umeyyeoğullarını Medine'den dışarı çıkartmış, onlara karşı çıkmışlardır. İşte Müslim b. Ukbe'nin

gerçekleştirdiği Harre vakası ve faciası bu sebeple olmuştur. [\[244\]](#)

İlim adamlarının çoğunluğunun kabul ettiği görüşe göre ise zalim imama itaat etmek ve sabır göstermek ona karşı çıkmaktan evladır. Çünkü ona karşı çıkıp onunla çekişmeye girmek, güvenlik yerine korkuyu ve kan dökmeyi getirmek olur, sefihlerin ellerini gelişigüzel uzatmalanna, müslümanlara baskın ve talanların tertib edilmesine, yeryüzünde de fesadın çıkmasına sebep teşkil eder. Birincisi Mu'tezile'den de bir kesiminin görüşüdür, aynı zamanda Haricîlerin de görüşü budur. Bunu bilelim. [\[245\]](#)

22- Zalimin İşgal Edemeyeceği Makamlar:

İbn Huveyzimendâd der ki: Zalim olan hiçbir kimse peygamber, halife, hakim, müftü, namaz kıldırmak üzere imam olamaz. Şeriat sahibinden yaptığı rivayetleri kabul olunmaz. Ahkâma dair şehadeti kabul edilmez. Şu kadar var ki, fasıklığa başladığından dolayı hal ve akd ehli tarafından azledilmedikçe azledilmez. Azledilmeden önce verdiği doğruya, hakka uygun hükümler bozulmaz, geçerli kalmaya devam eder.

Malik, Hariciler ve bağîler hakkında bunu açıkça ifade etmiş ve herhangi bir içtihadı uygun olarak verdikleri yahut icmaa muhalefet etmedikleri ya da naslara aykırı düşmedikleri takdirde verdikleri hükümleri bozulmaz, demiştir.

Bizim bu kanaati belirtmemizin sebebi ise ashabın icmaından dolayıdır. Şöyle ki: Haricîler onların hayatta oldukları dönemlerde çıkmış ve imamlardan onların verdikleri hükümleri tek tek elden geçirdiklerine ve bu hükümlerden herhangi birisini nakzettiklerine dair bir rivayet gelmemiştir. Ayrıca onların aldıkları zekâtı tekrar aldıkları da uyguladıkları hadleri bir daha uyguladıkları da görülmemiştir. İşte bu onların ictihadlarında isabetli oldukları takdirde uyguladıkları hükümlerin

bozulmayacağını göstermektedir. [\[246\]](#)

23- Zalim Yöneticilerden Erzak

(Belli Hizmet Karşılığında Olmayan Bağış, Atiye v.s.) Almak: İbn

Huveyzimendad der ki: Zalim yöneticilerden erzak almaya gelince bunun üç hali vardır: Eğer ellerinde bulunan malın tümü şeriatın gerektirdiği şekilde alınmış ise böyle bir rızkı almak caizdir. Nitekim ashab-ı kiram ve tabiin Haccac'dan ve başkalarından almıştır. Eğer bir kısmı helal ve bir kısmı haksız yollarla alınıp karışık halde bulunuyor ise -günümüz ümerasının elindeki mallarda olduğu gibi- vera' ve takva bunu terketmeyi gerektirir. İhtiyaç sahibi olan kimsenin bunu alması caizdir. Böyle bir zalim yönetici elinde çalıntı mal bulunup bununla birlikte bir başka adamın kendisine vekalet verdiği iyi ve helal bir mal bulunan hırsıza benzer. Bu hırsız gelip de elindeki bu maldan bir kimseye tasaddukta bulunacak olursa ondan bu sadakanın alınması caizdir. Hırsızın çaldığı malın bir kısmını sadaka olarak vermiş olması mümkün olmakla birlikte bu böyledir. Şu kadar var ki onun sadaka olarak verdiği malın bir yağma olduğunun bilinmemesi de şarttır. Eğer bu durumdaki kişi satar veya satın alırsa akid sahih olur ve bağlayıcıdır. Bununla birlikte vera' ve takva böyle bir şeye bulaşmamayı gerektirir. Çünkü mallar ayları dolayısıyla haram değildir, elde edildikleri cihet dolayısıyla haram olurlar.

Eğer yöneticilerin elinde bulunan mal, açıktan açığa zulümle alındığı bilinen bir mal ise onların ellerinden birşey almak caiz değildir. Elleri bulunan malın bir kısmı gasbedilmiş olmakla birlikte sahibi de bilinmiyor, taliplisi de bulunmuyor ise bu tıpkı hırsız ve yol kesicilerin elinde bulunması gibi bir uygulamaya tabi tutulur, beytül male konulur ve uygun görülen süre o mala (kendisinin diye) talip olacak şahıs beklenir. Eğer malın sahibi bilinmeyecek olursa o vakit imam onu müslümanların menfaatine uygun göreceği yerlere harcar. [\[247\]](#)

125. Hani Biz o evi insanlar için bir dönüş yeri ve emin kılmıştık. Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin. İbrahim ve İsmail'e de: "Evimi tavaf edenler, itikâfa girenler, rükû ve sücûd edenler için iyice temizleyin" diye emir vermiştik.

Bu âyet-i kerimenin: "Hani Biz o evi insanlar için bir dönüş yeri ve emin kılmıştık" bölümüne dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Evin Dönüş Yeri Olması:

"Hani Biz o Evi" yani Kabe'yi "insanlar için bir dönüş yeri" dönüp varacakları bir yer "..kılmıştık."

Bu fiilin tasrifi şekillerinde yapılır.

Mesabe: Beyte sıfat olan bir masdardır. Bununla dönölüp varılan yer kastedilmektedir. Varaka b. Nevfel Ka'be hakkında şöyle demiştir:

"Tüm kabileler için bir dönüş yeridir. Aheste aheste yürüyen develer oraya koşar."

el-A'meş de bu kelimeyi çoğul olarak "'mesâbat" şeklinde okumuştur.

Bu kelimenin "sevap"tan gelme ihtimali de vardır. Yani "Hani Biz o Evi insanlar için sevap alacakları bir yer kılmıştık" anlamına da gelebilir. Müca-hid de der ki: Hiçbir kimse oradan arzusunu gerçekleştirmiş olduğu kanaatiyle geri dönmez.

Şair der ki:

"Beytullah onlar için bir dönüş yeri kılınmıştır. Ebediyyen ondan arzuladıkları kadarını elde etmezler"

"Mesabe" kelimesinin sonundaki yuvarlak "t" mübalağa ifade eder. Çünkü oraya dönüp gelenler pek çoktur. Zira, Beytullah'tan ayrılıp da ondan maksadını gerçekleştirdiği kanaatine sahip olan kimse çok azdır. Bu kelimenin mübalağa ifadesi "nessâbe (neseb alimi) ve allame (bilgin)" gibidir. Bu açıklamaları el-Ahfeş yapmıştır.

Başkaları ise şöyle demektedir: Sondaki yuvarlak "t" masdar'ın müennes olması dolayısıyladır. Mübalağa için değildir.

Oraya gidenlerin hepsi bir daha dönmez, denilecek olursa, şöyle cevap verilir: Burada anlam özel olarak sadece oraya gelenler hakkında değildir. Bunun anlamı oraya gelecek hiçbir kimsenin bulunmamasının söz konusu olmayacağı ve insanlar arasında oraya doğru gidecek kimsenin bulunmamasının düşünülemeyeceği şeklindedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[248\]](#)

2- Güvenlik Bölgesi:

"Hani Biz o evi insanlar için bir dönüş yeri ve emin kılmıştık" buyruğunu Ebu Hanife ve çeşitli bölgelerin bir grup fukahası, Harem'e sığındıkları takdirde muhsan (evli) kimse ile hırsıza, cezanın uygulanmayacağına delil göstermişler, ayrıca yüce Allah'ın: "Kim oraya girerse emin olur" (Âli İmran, 3/97) buyruğunu da buna destekleyici delil olarak ileri sürmüşlerdir. Sanki: Beytul-lah'a girene eman veriniz, güvenlik altında tutunuz, diye buyurmuş gibidir.

Doğrusu ise Harem'de hududun uygulanacağı ve bu hükmün neshedilmiş olduğu şeklindedir. Çünkü ittifak Beytullah'ta öldürmenin olmayacağı hükmü üzerindedir. Ancak Beytullah'ın dışında öldürülür. Görüş ayrılığı ise Harem

bölgesinin içinde öldürülür mü öldürülmez mi hususu ile ilgilidir. Harem bölgesine ise hakikat anlamı ile Beytullah adı verilemez. Harem bölgesinde başkasını öldürenin öldürüleceği üzerinde de fukaha icma etmişlerdir. Yine o bölge içerisinde haddi gerektirici bir suç işleyecek olursa bu cezanın da ona uygulanacağı, kabul edilmiştir. O bölgede savaşırsa yine onunla savaşılır ve orada öldürülür.

Ebu Hanife ise şöyle demektedir: Harem bölgesine sığınan bir kimse orada öldürülmez ve takibat altına alınmaz. Şu kadar var ki ölünceye ya da oradan çıkıncaya kadar sürekli sıkıştırılır, tazyik altında tutulur.

Bizler, böyle bir kimseyi kılıçla öldürürken o böyle bir kimseyi açlığa mahkûm ederek ve engelleyerek öldürmektedir. Peki bu iki öldürmeden hangisi daha ağırdır?

Yüce Allah'ın: "Ve emin kılmıştık" buyruğunda Ka'be'ye yönelme emri te'kid edilmektedir. Yani Beytü'l-Makdis'te bu üstün fazilet yoktur. İnsanlar oraya gidip hac etmez. Harem bölgesine sığınan bir kimse baskın ve talana uğramaktan emin olur. Buna dair açıklamalar, yüce Allah'ın izniyle Maide Sû-resi'nde (5/97. âyetin tefsirinde) gelecektir.

"Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin" bölümüne dair açıklamaları da üç başlık halinde sunacağız: [\[249\]](#)

1- Makam-ı İbrahim'i Namazgah Edinmek:

Yüce Allah'ın: ": Edinin" buyruğunu Nafi' ve İbn Âmir, İbrahim (a.s)'a tabi olanların orayı namazgah edindiğini haber verecek şekilde "hı" harfini üstün olarak okumuştur. Ayrıca bu kelime "kılmıştık" fiiline de atfedilmiş olur. Buna göre anlamı şöyle olur: Biz o evi bir dönüş yeri ve emin kılmıştık, onlar İbrahim'in makamından bir namazgah edinmişlerdi.

Bunun: "Hani" demek olan in takdir edilmesi suretiyle atfedildiği de; söylenmiştir. Şöyle denilmiş gibi olur: Hani Biz o evi bir dönüş yeri kılmıştık. Ve hani onlar da İbrahim'in makamından bir namazgah edinmişlerdi, demek olur. Birinci açıklamaya göre ifade tek bir cümledir, ikincisine göre ise iki cümle olur. Kıraat âlimlerinin cumhuru ise emir ifade etmek üzere ": "Edinin" şeklinde okumuş ve böylelikle sözün birinci bölümünden ayırarak cümleyi cümleye atfedilmiş olarak değerlendirmişlerdir.

el-Mehdevî der ki: Bunun: "... nimetimi ve .. hatırlayın" (âyet 122) buyruğuna atfedilmiş olması da mümkündür. Sanki bunu yahudilere söylemiş gibi olur. Ya

da: "Hani Biz o evi., kılmıştık" anlamına atfedilmiş olabilir. Çünkü bunun anlamı: "O evi insanlar için., kılmış olduğumuzu hatırlayın," şeklinde olur. Ya da: "Bir dönüş yeri" buyruğunun anlamına atfedilmiş olması da mümkündür. Çünkü bunun anlamı: Orası sizin için bir dönüş yeri olsun, oraya tekrar tekrar gidip gelin, şeklindedir. [\[250\]](#)

2- Buyruğun Nüzul Sebebi:

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Ömer şöyle demiştir: Üç hususta Rabbime muvafakat ettim. Makam-ı İbrahim, hicab ve Bedir esirleri hususunda.

Bu hadisi Müslim ve başkaları rivayet etmiştir. [\[251\]](#) Buhârî de bu hadisi Enes'ten şöylece rivayet etmektedir: Enes dedi ki: Hz. Ömer şöyle dedi: Üç hususta Rabbime muvafakat ettim veya Rabbim üç hususta bana muvafakat etti... [\[252\]](#)

Bu hadisi ayrıca Ebû Dâvûd et-Tayalîsî Müsned'inde rivayet ederek şöyle demiştir. Bize Hammad b. Seleme anlattı, bize Ali b. Zeyd, Enes b. Malik'ten naklederek dedi ki: Ömer şöyle dedi: Dört hususta Rabbime muvafakat ettim. Ey Allah'ın Rasûlü, keşke Makam'ın arkasında namaz kılsan dedim şu: "Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin" âyeti nazil oldu. Ey Allah'ın Rasûlü, hanımlarını perde (hicab) ile ayırsan. Çünkü onların huzuruna iyi olanlar da kötü olanlar da gelmektedir. Bunun üzerine yüce Allah: "Onlardan ihtiyacınız olan birşeyi istediğimiz vakit perde arkasından isteyin" (el-Ahzab, 33/53) Şu: "Andolsun ki Biz insanı süzölmüş bir çamurdan yarattık" (el-Mu'minun, 23/12) buyruğu nazil olunca ben: "Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yüce ve ne güzeldir" dedim. Bunun üzerine "Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yüce, ne mübarektir!" (el-Mu'minun, 23/14) buyruğu nazil oldu. Peygamber (s.a)'ın hanımlarının yanına girdim ve: Ya bu işinizden vazgeçersiniz yahutta Allahu Teala sizin yerinize ona daha hayırlı hanımlar verecektir, dedim. Bunun üzerine de şu: "Eğer o sizi boşarsa umulur ki Rabbi sizden daha hayırlı...

zevceler verir." (et-Tahrim, 66/5) âyet-i kerimesi nazil oldu. [\[253\]](#)

Derim ki: Bu rivayette esirlerden söz edilmemektedir. Buna göre Hz. Ömer'in Rabbine muvafakati beş yerde gerçekleşmiş demektir. [\[254\]](#)

3- Hz. İbrahim'in Makamı:

"İbrahim'in Makamı'ndan" Makam, sözlükte iki ayağın bulunduğu, konulduğu yer demektir. en-Nehhâs der ki: Makam, "karne yekûmu" (kalktı-kal-kar)" dan masdar da olabilir, yerin adı da olabilir. Makam ise, "ekame (ikamet etti)"den gelmektedir. Züheyr'in şu beytine gelince;

"Aralarında yüzleri güzel olup makamlarda oturan) kimseler vardır; Kimi zaman konuşulan ve kimi zaman iş yapılan meclisleri de var."

Burada aralarında o makamdan da bulunan kimseler vardır, demek istemektedir. Makamın hangisi olduğunu tayin etmek hususunda farklı görüşler vardır. Bu görüşlerin en sahih olanı insanların kudüm tavafından sonra yakınında iki rek'at kıldıkları ve günümüzde bildikleri taşdır. Bu aynı zamanda Cabir b. Abdullah'ın, İbn Abbas'ın, Katade'nin ve başkalarının da görüşüdür.

Müslim'in Sahih'inde yer alan ve Hz. Cabir'den gelen uzunca hadis-i şerifte Peygamber (s.a) Beytullah'ı görünce (Hacer-i Esved) rüknünü istilam etti(selamladı), üç defa remel yaptı ve (diğer) dördünde de yürüyerek tavaf yaptı. Sonra da Makam-ı İbrahim'in yanına yaklaşarak: "Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin" âyetini okudu. Arkasından "İhlas ve Kâ-firûn" sûrelerini

[\[255\]](#)
okuduğu iki rek'at namaz kıldı...

İşte bu Mekkeliler için tavaf sonrası kılınan iki rek'at ile diğer namazların (tavafın kendisinden) daha faziletli olduğunu ve bir bakıma da Mekkeli olmayan yabancılar için de tavafın -ileride de geleceği üzere- daha faziletli olduğunu göstermektedir.

Buhârî'deki rivayete göre de, Makam-ı İbrahim, Hz. İbrahim'in Beyt'i bina ederken Hz. İsmail'in kendisine uzattığı taşları kaldırmak imkânı ortadan kalkınca üzerine çıktığı ve iki ayağının (iz yapacak şekilde) içine gömüldüğü

[\[256\]](#)
taşın adıdır.

Enes der ki: Ben Makam'da (Hz. İbrahim'in) ayaklarının ve topuğunun, ayak tabanındaki iki çukurun izlerini gördüm. Şu kadar var ki insanların ellerini o taşla sürmesi o izleri giderdi. Bunu el-Kuşeyrî nakletmektedir.

es-Süddî de der ki: Makam, Hz. İsmail'in hanımı Hz. İbrahim'in başını yıkadığı vakit Hz.İbrahim'in ayağının altına koyduğu taşdır.

Yine İbn Abbas, Mücahid, İkrime ve Ata'ya göre ise haccın bütünüdür. Ata'dan gelen bir rivayete göre de Arefe, Müzdelife ve Cemrelerdir. eş-Şa'bî de bu görüştedir. en-Nehaî ise: Harem'in bütünü Makam-ı İbrahim'dir, demektedir. Mücahid de bu görüştedir.

Derim ki: Makam hususunda güvenilir görüş, olan sahih hadislerde sabit olduğu üzere birinci görüştür. Ebu Nuaym de Muhammed b. Sûka'nın Mu-hammed b. el-Münkedir'den, onun Cabir'den yaptığı rivayete göre Hz. Ca-bir şöyle demiş: Peygamber (s.a) Rükün ile Makam arasında veya kapı ile Makam arasında dua eden ve: Allah'ım filana mağfiret buyur, diyen birisini görür. Hz. Peygamber ona: "Bu da ne oluyor?" diye sorunca adam şöyle der: Adamın birisi bu Makamda bana kendisine dua etmemi söyledi. Hz. Peygamber: "Dön, senin arkadaşına mağfiret olundu" der. Ebu Nuaym der ki: Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Kâdî anlattı. Dedi ki: Bize Muhammed b. Asım b. Yahya el-Kâtib anlattı; dedi ki: Bize Abdurrahman b. el-Kasım el-Kattân el-Kûfî anlatarak dedi ki: Bize el-Haris b. İmran el-Caferî, Muhammed b. Sûka'dan anlatarak dedi ki... dedi ve hadisi zikretti. (Yine) Ebu Nuaym der ki: Abdurrahman b. el-Haris de Muhammed'den o Cabir'den böylece rivayet etmiştir. Bu hadis el-Haris b. Muhammed'den, o İkrime'den o İbn Abbas'tan gelen yolla bilinmektedir.

"Namazgah (musalla)"ın anlamı dua edilen yer demektir. Bu açıklama Mücahid'e aittir. Yanında namaz kılınan yer anlamına geldiği de Katade tarafından söylenmiştir. İmamın yanında durduğu kible anlamına geldiği de el-Hasen tarafından söylenmiştir.

"İbrahim'e ve İsmail'e de: 'Evimi tavaf edenler, itikâfa girenler, rükû ve sücûd edenler için iyice temizleyin' diye emir vermiştik" buyruğuna dair açıklamalarımızı da altı başlık halinde sunacağız: [\[257\]](#)

1- "Evimi Temizleyin":

"... diye emir vermiştik." Bunun vahyetmiştik, anlamına geldiği de söylenmiştir.

"... iyice temizleyin" buyruğundaki , cer edici edatın hazf edildiğini kabul edenlere göre, nasb mahallindedir. Sibeveyh der ki: Bu açıklayıcı (müfessire) edat olan anlamındadır. Buna göre irâbda mahalli yoktur. Kûfeliler ise bu: "kavi: söz söylemek (yani ona... dedik)" anlamına gelir, derler. Mücahid ve ez-Zührî'den gelen rivayete göre putlardan iyice temizleyin demektir.. Ubeyd b. Umeyr ve Said b. Cübeyr ise her türlü afet ve şüpheli şeylerden temizleyin anlamına gelir, derken kâfirlerden temizleyin anlamına geldiği de söylenmiştir. es-Süddî de der ki: Onu temizlik ve tertemiz bir niyet üzere temellendirip kurdular, anlamındadır. Buna göre yüce Allah'ın: "İlk gününden takva temeli üzerine kurulan mescid..." (et-Tevbe, 9/108) buyruğuna benzer. Yemân'dan gelen

rivayete göre o: Onu ttsleyiniz ve örtülerle örtünüz, demiştir.

"Evimi" buyruğunda yüce Allah, Evi kendi zatına izafe etmiştir. Bu, Evin şerefine ve değerine işaret eden bir izafettir. Mahlkun halika ve mülk olan şeyin de malike izafe edilmesi türündendir.

el-Hasen, İbn Ebi İşhak, Medineliler, Hişam ve Hafs: şeklinde "ya" harfini üstün olarak okurken diğerleri y harfini harekesiz (med harfi olarak) okurlar. [\[258\]](#)

2- Tavaş Edenler, İtikfa Girenler, Rk ve Secde Yapanlar:

"Tavaş edenler." İfadenin zahirinden anlaşılan Beytullah'ı tavaş eden kimselerdir. Ata'nın görüşü budur. Said b. Cübeyr ise Mekke'ye gelen yabancılar için temizleyin anlamına gelir, demektedir ki uzak ihtimalli bir açıklamadır.

"İtikfa girenler." Ata'dan gelen rivayete göre şehirde ikamet edenler ve yabancılar demektir. "Tavaş edenler" buyruğu da bu şekildedir.

Lügatte itikf: Bir şeyin yanından ayrılmamak ve birşeye yönelmek anlamındadır. şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Halay eken Nabatllann yönelişleri gibi..."

Mücahid'in açıklamasına göre de itikfa ekilenlerden kasıt, orada mca-virlik yapanlardır. İbn Abbas, namaz kılanlardır demektedir. Tavaş etmeksizin oturanlar anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu anlamlar birbirine yakındır.

"Rk ve scd edenler" yani Ka'be'nin yakınında namaz kılanlar için "iyice temizleyin" diye emir vermiştik. Özellikle rk ve scdun sözkonusu edilmesi, namaz kılanın yüce Allah'a en yakın olduğu haller olmalarından dolayıdır. Daha önceden rk' (el-Bakara, 2/53. yetin tefsirinde) ve scdun (el-Bakara, 2/34. yetin açıklamasında) anlamına ait açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun. [\[259\]](#)

3- Başta Kabe Olmak zere Allah'ın Bütün Evleri Temizlenmelidir:

Yüce Allah: "Evimi., iyice temizleyin" diye emir vermiştir. Buyruğunun kapsamına O'nun bütün evleri de girmektedir; bütün evleri temizlenip arndırılmak hususunda, Beytullah ile aynı hkmdedirler. Özellikle Ka'be'nin sözkonusu edilmesi ise o sırada başka bir mescid olmadığından veya saygınlığı daha büyük olduğundan dolayıdır. Daha açık bir şekilde ifadeden anlaşılan birinci görüştür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kur'n-ı Kerim'de bir başka yerde yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Birtakım

evlerde Allah onların yükselmesine ve oralarda kendi adının anılmasına izin vermiştir." (er-Nur, 24/36) Yüce Allah'ın izniyle orada mescidlere dair hükümler açıklanacaktır.

Ömer b. el-Hattâb (r.a)'dan rivayet edildiğine göre o bir seferinde mes-ciddeki bir adamın sesini işitir. Bu da ne oluyor? Nerede olduğunu biliyor musun diye sorar.

Huzeyfe de şöyle demiştir: Peygamber (s.a) buyurdu ki: "Allah bana şunu vahyetti: Ey uyarıcıların kardeşi, ey rasûllerin kardeşi, kavmini uyar ki Benim evlerimden herhangi birisine ancak selim kalplerle, doğru söyleyen dillerle, tertemiz ellerle, günahsız ferçlerle girsinler. Herhangi bir kimseye bir haksızlık yapmış olarak evlerimden birisine girmesinler. Çünkü o, Benim huzurumda bu şekilde ayakta dikildiği sürece o haksızlığı sahiplerine verinceye kadar ona lanet eder dururum. (Dediğim gibi hareket edenin) kendisiyle işittiği kulağı, kendisiyle gördüğü gözü olurum. Benim dostlarımdan, seçkinlerimden olur, peygamberlerle, siddîklarla, şehidlerle salihlerle birlikte Bana komşu olur." [\[260\]](#)

4- Beytullah'ın İçinde Namaz Kılmak:

Şafiî, Ebu Hanife, Sevrî ve seleften bir topluluk, bu âyet-i kerimeyi farz olsun nafîle olsun Beytullah'ın içinde namaz kılmanın caiz olduğuna delil göstermişlerdir. Şafii (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) der ki: Eğer, Kabe'nin içinde onun duvarlarından herhangi birisine yönelmiş olarak namaz kılsa namazı caizdir. Kapıya doğru dönüp, kapı açıkken namaz kılacak olursa namazı batıldır. Ka'be'nin damında namaz kılanın durumu da böyledir. Çünkü o Ka'be'nin herhangi bir tarafına yönelmemektedir.

İmam Malik ise der ki: Kabe'nin içinde farz da kılınamaz, sünnet de kılınamaz, orada sadece tatavvu' namazı kılınabilir. Şu kadar var ki eğer içinde farz namaz kılınacak olursa vakit içinde o farz iade edilir. Esbağ ise kesinlikle iade edilmesi gerekir, der.

Derim ki, sahih olan da budur. Çünkü Müslim İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir. Usame b. Zeyd bana Peygamber (s.a)'ın Beytullah'a girdiği sırada her yanında dua ettiğini ve oradan çıkıncaya kadar içinde namaz kılmadığını haber verdi. Çıktığı vakit ise Kabe'ye doğru iki rekat namaz kıldı ve:

"İşte kible budur" dedi. [\[261\]](#) Bu hadis-i şerif ise bu konuda açık bir nastır.

Denilse ki: Buhârî İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasû-lullah (s.a) Usame b. Zeyd, Bilal ve Osman b. Talha el-Hacebîyle Beyt'in içine girdiler,

üzerlerine kapıyı kilitlediler. Kapıyı açtıklarında içeriye ilk giren ben oldum. Bilal ile karşılaştım ve ona: Rasûlullah (s.a) Beyt'in içinde namaz kıldı mı? diye sordum. O: Evet, Yemen cihetine bakan iki direk arasında (namaz kıldı), dedi.

[262]
Bu hadisi ayrıca Müslim de rivayet etmiştir.

Müslim bu hadisin rivayetinde şunları da söylemektedir: İki direği soluna, bir tanesini sağına, üç tanesini de arkasına aldı. O günde Beyt'in altı tane direği vardı.

[263]
Deriz ki: Burada "namaz kıldı (salla)" kelimesinin Usame'nin rivayetinde söylediği gibi dua etti, anlamına gelmesi de ihtimal dahilindedir. Bilinen namazı kıldı anlamına gelme ihtimali de vardır. Her ikisi de ihtimal dahilinde olduğuna göre sizin ileri sürdüğünüz bu hadisin delil diye gösterilmesi söz-konusu olmaz.

Denilse ki: İbnu'l Münzir ve başkaları Usame'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Peygamber (s.a) Kabe'de birtakım resimler gördü. Ben ona kova ile su getiriyordum, o da bu suyu bu resimler üzerine döküyordu. Ayrıca bunu Ebû Dâvûd et-Tayalisi de rivayet ederek şöyle demiş: Bana İbn Ebu Zi'b Abdurrahman b. Mehran'dan anlatarak dedi ki: Bize İbn Abbas'ın mev-lası Umeyr, Usame b. Zeyd'den naklederek dedi ki: Ka'be'nin içine Rasûlullah (s.a)'ın yanına girdim. Orada birtakım resimlerin bulunduğunu gördü. Benden su istedi, ben de ona istediği suyu getirdim. Su ile resimleri silmeye başladı. Silerken de: "Yaratamayacakları şeylerin resimlerini yapan bir kavmin üzerine

[264]
Allah'ın laneti olsun" diye buyurdu. İşte Peygamber (s.a)'ın Usame su getirmek üzere gittiği sırada namaz kılmış olması ihtimali vardır. Bu durumda Bilal Usame'nin görmediğine tanık olmuş olur. Birşeyi olumlu olarak nakleden kimse nefyeden kimseden önceliklidir. Usame'nin kendisi ise şöyle demiştir:

[265]
İnsanlar Bilal'in dediğini kabul etti, benim dediğimi ise terkettiler.

Ayrıca Mücahid, Abdullah b. Safvân'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ömer b. el-Hattab'a şöyle dedim: Rasûlullah (s.a) Kabe'ye girdiği sırada ne yaptı

[266]
diye sordum: İki rekat namaz kıldı cevabını verdi.

Buna cevap olarak deriz ki: Bu nafîle namaz hakkında yorumlanır, zaten Kabe'nin içinde nafîle namaz kılmanın sahîh olduğu hususunda ilim adamları arasında bir görüş ayrılığı bulunduğunu bilmiyoruz. Farz namaz kılmak ise olmaz. Çünkü yüce Allah, ileride de açıklanacağı üzere: "Nerede bulunursanız yüzlerinizi o yana çeviriniz" (el-Bakara 2/144) diye buyurmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in, Kabe'den dışarıya çıkınca: İşte kible burasıdır, demesi de yüce

Allah'ın tayin ettiği şekilde kible cihetini tayin etmektedir. Eğer farz namaz Kabe'nin içinde sahih olmuş olsaydı, Hz. Peygamber "İşte kible bu taraftır" diye buyurmazdı. Böylelikle hadislerin arası cem'edilmiş (uyumlu bir şekilde açıklanmış) olmaktadır. Böyle bir açıklama bir kısmını kabul etmemekten daha iyidir. Buna göre hadisler arasında bir tearuz (çatışma) yoktur. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[267\]](#)

5- Kabe'nin Damında Namaz Kılmak:

İlim adamları Kabe'nin damında namaz kılmak hususunda da farklı görüşlere sahiptir. Şafiî, daha önce görüşünü belirtmiştir.

Malik ise şöyle demektedir: Kabe'nin damında namaz kılan bir kimse vakit içinde namazını iade eder. Malik'in arkadaşlarından birisi de; her zaman (mutlaka) iade eder, demektedir.

Ebu Hanife ise: Kabe'nin damında namaz kılan bir kimse için ayrıca bir-şey yapmak gerekmez, demektedir. [\[268\]](#)

6- Kabe'nin Yakınında Namaz Kılmak mı, Tavaf Etmek mi Faziletlidir?

Beytullah'ın yakınında namaz kılmak mı daha faziletlidir, yoksa onu tavaf etmek mi daha faziletlidir? Bu hususta da ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. İmam Malik der ki: Dışarıdan gelenler için tavaf daha faziletlidir, Mekkeliler için ise namaz daha faziletlidir. Bu görüş, İbn Abbas, Ata ve Mücahid'den de nakledilmiştir. Cumhur, namazın daha faziletli olduğunu kabul etmektedir. Bir rivayette şöyle denilmektedir: "Huşu duyan erkekler, rükû eden yaşlılar, süt emen yavrular, otlayan hayvanlar olmasaydı sizin üzerinize azabı yağmur gibi yağdırırdık." [\[269\]](#)

Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatib "es-Sâbik ve'l-Lâhik" adlı eserinde Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Şayet aranızda huşu duyan erkekler, otlayan hayvanlar, süt emen yavrular bulunmasaydı, günahkârlar üzerine azap sağnak sağnak yağdırılırdı.

"Burada "rükû eden yaşlılar" ifadesi geçmemektedir. Ebu Zer'den gelen hadis-i şerifte de şöyle denilmektedir: "Namaz en hayırlı bir husustur. İster çok kıl, ister az kıl." Bunu da el-Â'currî rivayet etmiştir.

Namazın ve sucudun faziletine dair haberler pek çoktur ve bunlar cumhurun

görüşünün daha sahih olduğunu göstermektedir. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır. [\[270\]](#)

126. Hani İbrahim: "Rabbim, bunu emin bir belde kıl ve ahalisinden Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri mahsullerle rızık-landır" demişti. Buyurdu ki: "Kâfir olanı dahi kısa bir süre faydalandırarak ve sonra onu cehennem azabına mahkûm edeceğim. Varacağı yer ne kötüdür!"

Buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Emin Belde:

"Bunu"; yani Mekke'yi "emin bir belde kıl" buyruğu, hem kendi soyundan gelecekler için hem de başkaları için oranın güvenilir ve rahat yaşanılır bir yer olması için dua ettiğini göstermektedir. Rivayet edildiğine göre; İbrahim (a.s) bu duayı yapınca yüce Allah, Hz. Cebrail'e emir verdi. Şam bölgesinde bulunan Taif i oradan söktü ve bir hafta süreyle onunla birlikte Beyt'in etrafında tavaf etti. İşte bundan dolayı ona Taif adı verildi. Sonra da bu beldeyi Tihame'ye yerleştirdi. O dönemde Mekke ve çevresi, susuz, bitkisiz, kurak bir yerdi. Yüce Allah onun çevresini böylelikle Taif ve benzeri yerler gibi mübarek kıldı, ileride -yüce Allah'ın izniyle- İbrahim Sûresi'nde (14/37. âyetin tefsirinde) açıklanacağı üzere- [\[271\]](#) orada çeşitli meyvelerin, mahsullerin yetişmesini takdir buyurdu.

2- Mekke Hz. İbrahim'in Duası Üzerine mi Yasak Bölge (Harem) Oldu?

Mekke'nin güvenilir bir harem bölgesi olması İbrahim (a.s)ın dua ve dileği ile mi olmuştur, yoksa ondan önce de mi böyle idi, hususunda ilim adamlarının iki ayrı görüşü vardır:

Birinci görüşe göre; Mekke her zaman için zorba yöneticilerden, yerin dibine geçmekten, zelzele sarsıntılarından ve buna benzer değişik beldelerin başına gelen sair musibetlerden himaye edilmiş bir harem bölgesi olarak kalmıştır. Azgın ve isyankâr nefislere o bölgeye karşı bir ta'zim ve bir saygı duygusu yerleştirildi ki, bu sayede Mekke halkı diğer belde halklarından ayrıcalıklı bir şekilde güvenlikten faydalana gelmişlerdir. Şanı yüce Allah, orada av ile ilgili tanık olunan hususu kendi tevhidi için büyük bir alamet kılmıştır. Şöyle ki: Orada av köpeği ile av hayvanı bir arada bulunduğu halde av köpeği av

hayvanını ürkütmediği gibi, av hayvanı da ondan kaçmaz. Nihayet harem bölgesinin dışına çıktılar mı köpek av hayvanına saldırıya geçer ve bu sefer birbirlerinden kaçma ve kovalama durumu geri döner.

Hız. İbrahim Rabbinden orasını kıtlıktan, kuraklıktan, baskın ve yağmalardan yana güvenli bir belde kılmasını dilemiş, ora halkına çeşitli mahsullerle rızık ihsan etmesini istemiştir. Yoksa bazı kimselerin sandığı gibi öldürölmesi gereken kimseler hakkında da kanının dökölmesini engellemek anlamında bir dilekte bulunmamıştır. İbrahim (a.s)'ın duasında böyle bir şeyi kastetmesi, oldukça uzak bir ihtimal olduğundan dolayı yüce Allah'tan kendi şeriatinde Harem'e sığınan kimsenin öldürölmesinin haram kılınmasını istemiştir, demek mümkün değildir. Bu oldukça uzak bir ihtimaldir.

İkinci bir görüşe göre; Mekke diğer beldeler gibi İbrahim (a.s)'ın duasından önce sair bölgeler gibi harem bölgesi değildi. Onun duası ile -Medine nasıl daha önce harem bölgesi değil iken Rasûlullah 'ın harem bölgesi kılması ile güvenli bir bölge haline geldiyse- Mekke de Hız. İbrahim'in duasından sonra güvenli bir harem bölgesi haline gelmiştir.

Birinci görüşün sahipleri İbn Abbas yoluyla gelen şu hadisi delil gösterirler: Rasûlullah (s.a) Mekke'nin fethedildiği gün buyurdu ki: "Şüphe yok ki bu beldeyi gökleri ve yeri yarattığı gün dahi Yüce Allah haram kılmıştır. Kıyamet gününe kadar yüce Allah'ın haram kılması dolayısıyla bu bölge bir haremdir. Bu bölgede benden önce hiçbir kimseye savaşmak helal kılınmadı. Bana da ancak günün kısa bir süresi içerisinde (savaşmak) helal kılınmıştır. O (belde) yüce Allah'ın haram kılması dolayısıyla kıyamet gününe kadar haremdir. Onun dikenini kesilmez, avı ürkütölmez, oranın yitiğinin alınması ancak (sahibini bulmak üzere) tanıtacak kimse için helal olur. Oranın yaş bitkisi de asla koparılmaz. Bunun üzerine Hız. Abbas: Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Bundan izhir otunu istisna edin. Çünkü o otu demircileri (ve kuyumcuları) kullanırlar ve onu evlerinde (çatılarının üstünde kullanırlar). Bunun üzerine Hız. Peygamber de: "İzhir müstesna" diye buyurdu. Ebu Şureyh tarafından gelen hadis de buna yakındır.

Her iki hadisi de Müslim ve başkaları rivayet etmiştir. [\[272\]](#)

Yine Müslim'in Sahihinde Abdullah b. Zeyd b. Asım'dan, Rasûlullah (s.a)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "İbrahim Mekke'yi haram kıldı ve ora halkı için dua etti. Ben de İbrahim nasıl Mekke'yi haram kıldıysa Medine'yi

haram kildim. Ve ben de Medine'nin sa'ının ve muddunun [\[273\]](#) İbrahim'in Mekke halkı için yaptığı duanın iki katı fazlasıyla (bereketlenmesi için) dua

ettim." [\[274\]](#)

İbn Atiyye der ki: "Bu iki hadis arasında bir tearuz (çatışma) söz konusu değildir. Çünkü birinci hadis, şanı yüce Allah'ın Mekke'ye dair ezeli ilim ve kazasının, diğer taraftan da Hz. Adem'in hayatta olduğu sürede bölgenin ma'mur olduğu sıralarda iman ile (harem bölgesi olduğuna inanılarak) hürmetinin (saygınlığının) bulunduğunu haber vermektedir. İkinci hadis ise Hz. İbrahim'in orasının haram oluşunu yenilediğini ve kaybolup gittikten sonra bunun tekrar açığa çıkartıldığını haber vermektedir. Birinci hadiste Hz. Pey-gamber'in söyledikleri Mekke fethinin ikinci günü olmuştu ve Mekke'nin mü'minler için hürmetinin yüce Allah'a isnad edilerek oldukça büyük bir iş olduğunu haber vermek sadedindedir. İkinci hadiste Medine'nin haram kılınmasını söz konusu ederken, Hz. İbrahim'i zikretmesi ise kendisine örnek olması açısındandır. Diğer taraftan şüphesiz ki Medine'nin haram kılınması da yine yüce Allah tarafından olmuştur ve O'nun yerini bulan kazası ve ezeli ilmi cümlesindendir."

Taberî der ki: Mekke önceden de haram idi. Şu kadar var ki İbrahim (a.s) yüce Allah'tan bunu dileyinceye kadar insanların o bölgenin haram oluşuna riâyette Allah'a taabbüd etmeleri istenmemişti. Hz. İbrahim'in isteği üzerine yüce Allah o

bölgeyi haram kıldı. [\[275\]](#)

3- Kâfir Olanı Dahî Allah Faydalandırır:

"Ve ahalisinden Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri mahsullerle rı-zıklandır demişti." Rızıkın ne anlama geldiğine dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/3'te 22. başlık) geçmiş bulunmaktadır.

Semerât (mahsuller) ise semere (mahsul meyve)nin çoğuludur. Buna dair açıklamalar da önceden (el-Bakara, 2/22'de 4. başlık) geçmiş bulunmaktadır.

"İman edenleri" buyruğu "ahalisi" buyruğundan kısmın bütünden bedeli şeklindedir. (Yani bu belde halkı arasından iman edenleri rızıklandır, demek olur).

İman ise tasdik etmek anlamındadır, buna dair açıklamalar da önceden (el-Bakara, 2/3'te 1. başlık) geçmiş bulunmaktadır.

"Kâfir olanı dahi kısa bir süre faydalandıracağım..." buyruğunda yer alan: Kâfir olanı..." anlamındaki buyrukta yer alan:..anı..." nasb mahallindedir. Buyruk, inkâr edenleri de rızıklandıracağım takdirindedir. Bununla birlikte bunun yeni bir cümle (ibtida) olarak ref mahallinde olması da mümkündür. O takdirde bu şart olur, "Faydalandıracağım, mahkûm edeceğim" buyruğu da cevap olur.

"Kâfir olanı dahi kısa bir süre..." buyruğunun Allah tarafından mı yoksa İbrahim (a.s) tarafından mı söylendiği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ubey b. Ka'b ile İbn İshak ve başkaları: Bu yüce Allah'ın söylediği sözdür derler ve "faydalandıracağım, mahkûm edeceğim" (anlamını verecek şekilde) okumuşlardır. İbn Amir dışında yedi kurra da böyle okumuşlardır. Ancak İbn Amir Faydalandır, şeklinde okumuştur. Ebu İs-hak ez-Zeccâc ise Ubeyy'in: Onu kısa bir süre faydalandıracağız sonra... mahkûm edeceğiz" şeklinde okumuştur. İbn Abbas, Mücahid ve Katade, bu İbrahim (a.s)'ın söylediği bir sözdür demiş ve bunu Faydalandır..." ve sonra... mahkûm et" şeklinde okumuşlardır. Adeta İbrahim (a.s) mü'minlere duada, kâfirlere de beddua bulunmuş gibi olur. Buna göre "buyurdu" kelimesindeki zamir İbrahim (a.s)'a ait olur ve kullanılan ifade uzun olduğundan dolayı tekrar Dedi (mealde; buyurdu) kelimesi tekrarlanmıştır. Ya da bunun tekrarlanma sebebi, artık söylenen sözlerin belli bir kesim için dua bir başka kesim için ise beddua oluşundan dolayıdır.

Cemaatin okuyuşuna göre ise "buyurdu" kelimesindeki zamir yüce Allah'a aittir. en-Nehhâs da bunu tercih etmiştir. Öbür kıraati ise şazz bir kıraat olarak değerlendirip şöyle demiştir: Hem ifadenin uyum ve akışı hem de tefsir, okuyuşun böyle olmaması gerektiğini göstermektedir. İfade arasındaki uyum açısından şanı yüce Allah İbrahim (a.s)'dan haber vererek onun: "Rabbim onu emin bir belde kıl" diye dua ettiğini belirtmektedir. Daha sonra yüce Allah Hz. İbrahim'in: "Ve ahalisinden Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri mahsullerle rızıklandır" dediğini zikretmekte ve bu iki ifade arasına ayrıca "dedi" getirmemektedir. Bundan sonra ise: "Buyurdu ki: Kâfir olanı dahi..." diye buyurmaktadır. O bakımdan bu yüce Allah'ın Hz. İbrahim'e verdiği bir cevap olmaktadır. Çünkü burada "İbrahim dedi ki" denilmemektedir.

Tefsir'in öbür okuyuşun şaz oluşunu gerektirmesine gelince İbn Ab-bas'tan, Said b. Cübeyr'den ve Muhammed b. Kab'dan sahih olarak gelen rivayetler bunu göstermektedir. İşte İbn Abbas'ın kullandığı ifade: İbrahim (a.s) bütün insanlar arasında yalnızca iman edenlere dua etti. Yüce Allah da ona iman edenleri rızıklandırdığı gibi kâfir olanları da nızıklandıracağımı onları az bir süre yararlandırdıktan sonra cehennem azabına mahkûm edeceğini bildirmiştir.

Ebu Ca'fer (İbn Cerir et-Taberî) der ki: Ayrıca yüce Allah başka yerlerde de şöyle buyurmaktadır: "Her birine onlara da bunlara da Rabbinin bağışından ardarda veririz. Rabbinin bağışı alıkonmuş değildir." (el-İsra, 17/20) Yine yüce Allah: "Diğer ümmetleri dahi faydalandıracağız" (Hûd, 11/48) diye buyurmaktadır.

Ebû İshak der ki: İbrahim (a.s) soyundan gelecekler arasında kâfirlerin de

olacağını bildiğinden dolayı bu duasında özellikle mü'minleri sözkonusu etmiştir. Çünkü yüce Allah ona: "Zalimlere ahdim erişmez" diye buyurmuştu. [\[276\]](#)

127. Hani İbrahim ve İsmail o evin temellerini birlikte yükseltiyorlardı: "Rabbimiz, bizden kabul buyur, şüphesiz Sen semî'sin, alimsin."

"Hani İbrahim ve İsmail o evin temellerini birlikte yükseltiyorlardı."

Ebu Ubeyde ile el-Ferra'nın açıklamasına göre âyet-i kerimede geçen "el-Kavâid" temelleri anlamındadır. el-Kisâf'ye göre ise duvarları demektir. Bilinen ise bunların temeller olduğudur. Hadis-i şerifte şöyle denilmektedir: "Beyt, yıkılmca ondan oldukça büyük taşlar çıkartıldı. Bunun üzerine İbn ez-Zübeyr: "İşte bunlar İbrahim (a.s)'ın yükselttiği temellerdir" dedi.

Evin temelleri kaybolduğu fakat yüce Allah'ın Hz. İbrahim'i onlara muttali kıldığı da söylenmiştir. İbn Abbas der ki: Hz. İbrahim dünya yaratılmadan iki bin yıl önce yaratılmış temellere yerleştirdi. (İbn Abbas) o temelleri görmüştü. Daha sonra da arz onun altından döşendi. "Kavâid"in tekili kaidedir. Kadınlar

hakkında "el-kavâid" kullanıldığı takdirde de bunun tekili "kâid" gelir. [\[277\]](#)

Beytullah'ı İlk Bina Edenler:

Beytullah'ı ilk olarak kimin bina edip kimin temellerini attığı hususunda farklı görüşler vardır. İlk olarak melekler tarafından yapıldığı söylenmiştir. Cafer b. Muhammed'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hazır olduğum bir sırada babama Beyt'in yaratılışına dair soru soruldu, o da şöyle dedi: Şanı yüce Allah: "Muhakkak Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." deyince melekler: "Biz Seni hamdinle teşbih ve takdis edip dururken, orada fesat çıkartacak, kanlar dökecek bir kimse mi yaratacaksın?" (el-Bakara, 2/30) demişlerdi. Yüce Allah onlara gazap etti. Arşına sığındılar ve onun etrafında Rab-lerinin rızasını dileyerek yedi şavt tavaf ettiler, nihayet yüce Allah onlardan razı oldu ve: Haydi yeryüzünde Benim için bir ev yapınız. Ademoğulların-dan kendisine gazap ettiğim kimse o eve sığınsın. Sizin Arşın etrafında tavaf ettiğiniz gibi o da Beytimin etrafında tavaf etsin. Sizden razı olduğum gibi ondan da razı olayım. Bunun üzerine melekler de bu evi bina ettiler.

Abdurrezzak'ın İbn Cüreyc'den onun da Ata, İbnu'l Müseyyeb ve başkalarından kaydettiğine göre yüce Allah Hz. Adem'e şöyle vahyetti: Yeryüzüne indiğin

vakit Benim için orada bir ev yap. Sonra da meleklerin semadaki Arşımın etrafında dolaştıklarını gördüğün gibi sen de onun etrafında öylece dolaş. Ata der ki: İnsanlar onun Beytini beş dağdan bina ettiğini söylerler. Bunlar Hira, Tur-i Sina, Lübnan, Cudi ve Tur-u Zîta dağlarıdır. Rubdu-nu (çevresini kuşatan temeli) ise Hira dağından getirmişti. el-Halil der ki: Burada er-Rubd'dan kasıt, Beytin etrafını çeviren kayadan olan temeldir. O bakımdan Medine'nin çevresine de Rabad denilir.

el-Maverdî'nin Ata'dan rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Yüce Allah Adem'i cennetten yere indirince ona şöyle dedi: Ey Adem, git, Benim için bir ev yap ve onun etrafında tavaf et. Meleklerin Arşımın etrafında yaptığını gördüğün şekilde o evin yanında Beni zikret.

Bu sefer Hz. Adem, dolaşmaya başladı. Yer onun için dürülüp katlandı, çöllük olan yerler onun için bir araya toplandı. Yerden nereye bastıysa mutlaka orada ümran oldu. Nihayet Beyt-i Haram'ın yerine kadar geldi. Cebrail (a.s) o vakit, kanatlarını yere vurdu ve en alttaki yedinci arzın üzerinde sapasağlam duran bir temel ortaya çıktı. Melekler ona kayaları getirip bıraktı. Bir tanesini otuz kişi dahi kaldıramazdı. Hz. Adem Beyt'i önceden de belirt-tiğimiZ gibi beş dağdan gelen taşlarla yaptı.

Kimi haberlerde şu rivayet yer almaktadır: Hz. Adem'e cennet çadırlarından bir çadır da yere indirildi ve orada yerleşmek, etrafında da tavaf etmek üzere Kabe'nin yerinde bu çadır kuruldu. Bu çadır şanı yüce Allah, Hz. Adem'in canını alıncaya kadar kaldı, onun vefatından sonra kaldırıldı. Bu rivayet ise Vehb "b. Münabbih yoluyla gelmektedir.

Bir başka rivayette de Hz. Adem ile birlikte bir evin yere indirildiği ve kendisinin ayrıca çocuklarından iman eden mü'minlerin tufan zamanına kadar orayı tavaf ettikleri daha sonra yüce Allah'ın bunu kaldırıp semaya yerleştirdiği belirtilmektedir. İşte el-Beytu'l-Ma'mur diye bilinen yer burasıdır. Bu da Katade'den rivayet edilmektedir ki el-Halimî bunu "Minhâcu'd-Din" adlı eserinde zikretmiş ve şöyle demiştir: Katade'nin ifade ettiği Hz. Adem ile birlikte bir de ev indirildiği şeklindeki ifadesinin onunla birlikte eni boyu ve kalınlığı itibarıyla Beytu'l Ma'mur miktan kadar indirildi anlamına gelmesi, sonra da ona: İşte bunun kadar bir ev yap denmiş olması da mümkündür. Hz. Adem onun kadar bir yer araştırdı ve o kadar bir yeri Ka'be'in yapıldığı yer olarak tesbit etti, o bakımdan Kabe'yi de orada kurdu.

Çadıra gelince, bu çadırın onunla birlikte indirilip Kabe'nin yerinde kurulmuş olması mümkündür. Ona Kabe'yi inşa etmesi emri verilince o da orayı bina etti, bu çadır da Ka'be'nin etrafında Hz. Adem'in kalbine huzur vermek üzere hayatı

boyunca kaldı, sonra da kaldırıldı. Böylelikle bu haberler arasında uyum vardır, demek olur.

İşte Hz. Adem'in Ka'be'yi binası böyle olmuştur. Bundan sonra da orayı Hz. İbrahim yapmıştır.

İbn Cüreyc der ki: Bazıları da şöyle demiştir: Şanı yüce Allah başı bulunan bir bulut gönderdi. Buluttaki bu baş: Ey İbrahim dedi. Şüphesiz Rabbin sana bu bulut kadar bir miktar almanı emrediyor. Hz. İbrahim ona bakmaya ve onun miktannı çizip tesbit etmeye başladı. Daha sonra bu baş: Evet yapman gerekeni yaptın, deyince Hz. İbrahim kazımaya başladı ve yerde sağlamca yerleşmiş bir temeli ortaya çıkarttı.

Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan da şöyle bir rivayet gelmiştir: Şanı yüce Allah İbrahim (a.s)'a Beyt'i yapması emrini verince Şam'dan oğlu İsmail ve onun annesi Hacer ile birlikte yola çıktı. Allah onunla birlikte kendisiyle konuşan ve oldukça hızlı yürüyen bir rüzgar (sekinet) gönderdi. İbrahim (a.s) da sabah akşam bu rüzgar yol aldıkça onunla birlikte yol alırdı. Nihayet Hz. İbrahim onunla birlikte Mekke'ye kadar geldi. Ona: Benim bulunduğum bu yere temelini kur, dedi. Hz. İbrahim İsmail ile birlikte evi yükseltmeye koyuldu. Nihayet rüknün (Hacer-i EsvedMn bulunduğu yere ulaşınca oğluna: Yavrucuğum, insanlar için bir işaret yapacağım bir taş getir, bana. Hz. İsmail ona bir taş getirdi, onu beğenmedi, başkasını getir dedi. Hz. İsmail bir başka taş aramak üzere gidip geldiğinde onun rüknü alıp yerine koymuş olduğunu görünce: Babacığım bu taşı sana kim getirdi diye sorunca Hz.İbrahim, beni sana muhtaç etmeyen cevabını verdi.

İbn Abbas'ın dediğine göre Ebu Kubeys dağı: Ey İbrahim, ey Ralıman'ın Halili diye seslendi. Senin benim yanımda bir emanetin vardır, gel onu al. Hz. İbrahim oraya gittiğinde cennetteki yakuttan bembeyaz bir taş ile karşılaştı. Hz. Adem, çenetten onu alıp indirmiş idi. İbrahim ve İsmail evin temellerini yükseltince, kare şeklinde içinde bir baş bulunan bir bulut geldi ve benim gibi kareyi andıran bu şekilde evi yükseltin, diye seslendi. İşte İbrahim (a.s)'ın yaptığı bina budur.

Rivayet edildiğine göre Hz. İbrahim ile Hz.İsmail Beytin inşasını bitirince Allah Beytin temellerini yükseltmelerine mükâfat olmak üzere kendilerine atları verdi.

Tirmizî el-Hakim rivayet ediyor: Bize Ömer b. Ebu Ömer anlattı. Bana Nu-aym b. Hammad anlattı, bize Abdürrezzak'ın kardeşi Abdülvehhab b. Hem-mam, İbn Cüreyc'den, o İbn Ebi Müleyke'den o İbn Abbas'tan rivayetle dedi ki: Atlar da diğer yabanî hayvanlar gibi yabanî idiler. Yüce Allah İbrahim ve İsmail'e (ikisine de selam olsun) evin temellerini yükseltme izni verince şanı yüce Rabbimiz: "Ben sizlere sizin için saklamış bulunduğum bir hazineyi vereceğim" diye

buyurdu. Daha sonra Hz. İsmail'e Ecyad'a çık, dua et, hazine sana gelecektir, diye vahyetti. Hz. İsmail Ecyad'a çıktı. -Orası o sırada bazı hayvanların gelip sığındığı bir yer idi. Hz. İsmail ne dua edeceğini de bilmiyordu, hazinenin ne olduğunu da bilmiyordu. Ne şekilde dua edeceği ona ilham edildi. Yeryüzünde Arap topraklarında bulunan ne kadar at varsa hepsi onun huzuruna geliverdi. Bu atlar ona boyun eğdi, itaat etti. O bakımdan sizler bu atların sırtına bininiz, onlara yem veriniz. Bunlar uğurludurlar. Atanız İsmail'in size mirasıdır. Diğer taraftan ata arabî adının verilmesi Hz. İsmail'e dua etme emrinin verilmesi ve atın da ona gelmesi dolayısıyladır.

Abdûlmun'im b. İdris Vehb b. Münebbih'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: [\[278\]](#)
Çamur ve taş ile Beyti ilk yapan kişi Şît (a.s)'tir.

Kureyşlilerin Kabe'yi İnşası:

Kureyş'in Beyt'i inşa etmelerine dair haber ise meşhurdur. Bu haberde yılanın da söz edilmektedir. Bu yılan onların Beyt'i yıkmalarına engel oluyordu. Nihayet Kureyşliler Makam-ı İbrahim'in yanına toplanıp yüce Allah'a hep birlikte: Rabbimiz kötü bir iş yapmayacağız, biz sadece Senin Beytinin şerefini gözetmek, onu süslemek istiyoruz. Eğer buna razı isen (buna izin ver), değil isen uygun gördüğünü yap. Bu sırada gökten büyükçe bir kuşun hafif bir şekilde kanat çırpma sesini işittiler. Ona doğru baktıklarında kartaldan daha büyük bir kuş ile karşılaştılar. Bu kuşun sırtı siyah, karnı ve ayakları beyazdı. Pençelerini yılanın kafasına batırdıktan sonra onu alıp gitti. Bu kuş, kuyruğundan daha büyük olan bu yılanı sürükleyerek, Ecyad taraflarına kadar alıp gitti. Kureyşliler de Beyti yıktılar. Kureyşliler Vadiden omuzlarında taşıdıkları taşlarla Beyti bina etmeye başladılar. Yirmi zira kadar yükselttiler.

Peygamber (s.a), üzerinde çizgili bir izara bürünmüş olarak, Ecyad tarafından taş taşırken bu izarını omuzu üstüne kaldırıp koymak istedi. Ancak izan küçük olduğundan dolayı avreti görüneceğinden ona: Ya Muhammed avretini ört-diye seslenildi. Bundan sonra Hz. Peygamber'in açık gezdiği görülmedi.

Kabe'nin inşası ile ona vahyin gelmesi arasında beş yıllık bir süre vardır. Kabe'nin yapımı ile oradan (Mekke'den) çıkartılması arasında ise onbeş yıllık bir süre vardır. Bunu Abdürrezzak, Ma'mer'den, o Abdullah b. Osman'dan o Ebu't-Tufayl'den zikretmektedir.

Ma'mer'den, onun da ez-Zülri'nden rivayetine göre şöyle denilmektedir: Kureyşliler Ka'be'yi bina edip rüknün (Hacer-i Esved'in) yerine vardıklarında

hangi kabilenin rüknü kaldırıp yerine koyacağı hususunda Kureyşliler arasında anlaşmazlık başgösterdi. Hatta bu anlaşmazlık ileri noktalara kadar vardı. Nihayet: Gelin şu yoldan yanınıza kim çıkıp gelirse onun hakemliğini kabul edelim, dediler ve bunu kabul etmek üzere aralannda anlaştılar. Rasû-lullah (s.a) onlann yanına geldi. O sırada genç bir delikanlı idi, üzerinde çizgili bir örtü vardı. Onun hakemliği kabul etmesini istediler, o da rüknün kaldırılıp bir elbise üzerine konulmasını emretti. Daha sonra her bir kabile başkanına emrederek elbisenin bir tarafını tutturdu. Arkasından kendisi duvarın üzerine çıktı. Rüknü ona doğru kaldırdılar ve rüknü Peygamber (s.a) yerine yerleştirdi.

İbn İshak der ki: Bana anlatıldığına göre Kureyşliler rüknün üzerinde Sür-yanice bir yazı gördüler. Mahiyetinin ne olduğu bilinmiyordu. Nihayet onlara yahudilerden bir adam bu yazıyı okudu. Şunlar yazılıydı: Ben Allah'ım. Bekke'nin (Mekke'nin) Rabbiyim, gökleri ve yeri yarattığım, güneş ve ayı şekillendirdiğim gün burayı da yarattım. Onun etrafında yedi tane hanif hükümdar varettilim. Buranın çevresini saran iki dağ (Ebu Kubey's ve el-Ahmer dağları) zail olmadıkça burası da zail olmaz. Buranın halkı için su ve süt bereketli kılınmıştır."

Ebu Cafer Muhammed b. Ali'den şöyle dediği nakledilmektedir: Amalika, Curhüm ve İbrahim (a.s) döneminde Kabe'nin kapısı yer hizasında idi. Ku-reyş tarafından Kabe yapıncaya kadar bu böyle devam etti.

Müslim'in rivayetine göre Hz. Aişe şöyle demiştir: Ben Rasûlullah (s.a)'a Hicr'in Beytten olup olmadığını sordum. O: Evet (Beyttendir) dedi. Ben: Peki niye orayı beytin içine sokmadılar diye sorunca şu cevabı verdi: "Kavminin parası yeterli gelmedi." Ben: Peki kapısı ne diye yüksektedir diye sorunca bu sefer şöyle buyurdu: "Kavminin bunu yapmalarının sebebi dilediklerini oraya soksunlar, dilediklerini de engellesinler diyedir. Eğer senin kavmin henüz daha cahiliyyeden yeni çıkmış olmasa ve kalplerinin bu işten hoşlanmayacaklarından korkmasa idim, Hicri Beyte katar ve kapısını yere kadar indirmeye çalışırdım."

[279]

Abdullah b. ez-Zübeyr (r.a)'dan da şöyle dediğini rivayet etmektedir. Bana teyzem (yani Aişe -r. anha) anlattı dedi ki: Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: "Ey Aişe, senin kavmin eğer henüz şirkten yeni uzaklaşmamış olsaydı, Ka'be'yi yıkar, onu yere kadar indirir ve birisi doğu tarafına öteki de batı tarafına açılan iki kapı yapardım. Ayrıca Hicirden ona altı zira' kadar bir yeri ilave ederdim.

Çünkü Kureyş Ka'be'yi bina ettiğinde bu kadarlık bir yeri kısaltmış idi." [280]
Urve'den, onun babasından onun da Hz. Aişe'den rivayetine göre Hz. Aişe şöyle

demiş: Rasûlullah (s.a) bana dedi ki: "Şayet senin kavmin henüz küfürden yeni kurtulmuş olmasaydı, Ka'be'yi yıkar ve İbrahim'in temelleri üzerinde inşa ederdim. Çünkü Kureyşliler Ka'be'yi yaptığında kısalttı ve ben ona bir kapı yapardım." [281] Yine Buhârî'deki rivayete göre: "Ben ona iki kapı yapardım" denilmektedir.

İşte Kureyş'in Kabe'yi bina etmesine dair haberler böyledir. [282]

Abdullah b. ez-Zübeyr ile Haccac Dönemi:

Şamlılar (Emeviler), Abdullah b. ez-Zübeyr'e hücum edip onların sebep oldukları yangın dolayısıyla Ka'be'nin yapısı hasara uğrayıp zayıflayınca İbn ez-Zübeyr Ka'be'yi yıktı ve Hz. Aişe'nin ona verdiği habere uygun olarak yeniden inşa etti. Hicr tarafından oraya beş zira'lık kadar bir alan ekledi. Abdullah insanların rahatlıkla görebildiği bir temeli ortaya çıkartıncaya kadar kazısını sürdürdü ve bu temel üzerine binasını yaptı. Önceden Ka'be'nin yüksekliği onsekiz zira' idi. Ona Hicrden bu miktar ilavede bulununca bu sefer boyuna da on zira' daha ekledi. Birisinden girilip öbüründen çıkılacak şekilde Ka'be'ye de iki kapı yaptı. Müslim'in Sahih'inde bu şekilde belirtilmektedir. [283] Bununla birlikte hadisin lafızları arasında farklılık vardır.

Süfyan ise Davud b. Şâbur'dan, o Mücahid'den şöyle rivayet etmektedir: İbn ez-Zübeyr Ka'be'yi yıkıp yeniden bina etmek isteyince insanlara-. Haydi yıkınız dedi. Ancak yıkmak istemediler ve üzerlerine azabın inmesinden korktular. Mücahid der ki: Biz Mina'ya çıkıp orada kaldık, üç gün süreyle azabı bekleyip durduk. Daha sonra İbn ez-Zübeyr bizzat Ka'be'nin duvarı üzerine çıktı, ona herhangi bir şeyin isabet etmediğini görünce onlara da bu işi yapmak üzere cesaret geldi ve yıkmaya başladılar. İbn ez-Zübeyr Ka'be'yi inşa edince birisinden girdikleri, öbüründen de çıktıkları iki kapı yaptı. Hicr tarafından altı zira'lık bir yer ekledi. Boyunu da dokuz zira' kadar uzattı.

Müslim naklettiği hadisinde şöyle demektedir: İbn ez-Zübeyr şehid düşünce Haccac, Abdülmelik b. Mervan'a mektup yazarak durumu haber verdi ve İbn ez-Zübeyr'in Ka'be'nin yapısını Mekke halkından adaletli kimselerinin de gözleriyle gördükleri bir temele yerleştirdiğini bildirdi. Abdülmelik ona şu cevabı verdi: Bizim İbn ez-Zübeyr'in bu asılsız iddialarına ihtiyacımız yoktur. Yüksekliğine yaptığı ilaveyi olduğu gibi bırak. Hicrden yaptığı ilaveyi ise boz, eski haline döndür, açtığı yeni kapıyı da kapat. Bunun üzerine Haccac binayı bozdu ve eski

haline çevirdi. [\[284\]](#)

Bir rivayette de şöyle denilmektedir: Abdülmelik dedi ki: Ben Ebu Hu-beyb'in (yani İbn ez-Zübeyr'in) Aişe'den işittiğini ileri sürdüğü sözleri işittiğini zannetmiyorum. Ancak el-Haris b. Abdullah işitmiştir, ben de ondan bu sözleri işittim dedi. Abdülmelik, onun ne dediğini işittin deyince, Haris şöyle dedi: Aişe dedi ki: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: Senin kavmin Beytin binasını kısalttılar. Eğer onlar şirkten yeni kurtulmamış olsalardı onların bıraktıklarını (yani Beyt'e almadıkları bölümü) iade ederdim. Eğer benden sonra senin kavmin bu Beyti yeniden inşa etmek isteseler haydi kalk, sana bıraktıkları (ve Beyte katmadıkları) yerleri göstereyim. Ona yaklaşık yedi zi-ra'hk bir yer gösterdi." Bir başka rivayette Abdülmelik'in şöyle dediği nakledilmektedir: Şayet orayı yıkmadan önce senin bu sözünü işitmiş olsaydım İbn ez-Zübeyr'in inşa ettiği halde Beyti

[\[285\]](#)
bırakırdım.

İşte Ka'be'nin inşa edilmesiyle ilgili olarak gelen rivayetler bunlardır.

Rivayet edildiğine göre er-Reşid, Malik b. Enes'e, Haccac tarafından yapılan şekliyle Ka'be'yi yıkmak ve Peygamber (s.a)'dan gelen hadise dayanarak İbn ez-Zübeyr'in yaptığı şekle iade etmek istediğinden söz etmiş. Malik ona: Allah adına sana and veriyorum ey mü'minlerin emiri, sen bu evi hükümdarların oyuncağı haline getirme. Her isteyen gelip evi yıkıp bir daha yeniden yapmasın. O vakit insanların kalbinde bulunan bu eve karşı duydukları heybet yok olur.

el-Vakidî der ki: Bize Ma'mer, Hemmam b.Münebbih'ten anlattı, o Ebu Hu-reyre'yi şöyle derken dinlemiş: Rasûlullah (s.a) Es'ad el-Himyeri'ye sövülmesini yasaklamıştı. Bu Tubba' (unvanlı Yemen hükümdarı) idi. Beytullah'ı ilk olarak örtü ile örten kişidir. Son Tubba' odur.

İbn İshak der ki: Beytullah önceleri Mısır'da yapılan Kubatı kumaşı ile örtülürken daha sonra çizgili Yemen kumaşlarıyla örtülmeye başlandı. Onu atlas ile ilk örten kişi ise Haccac'dır.

İlim adamları der ki: Ka'be'nin örtülerinden herhangi bir şey almamak gerekir. Çünkü bu örtüler oraya hediye edilir. Bu örtülerden herhangi bir şey eksiltilmez. Said b. Cübeyr'den rivayet edildiğine göre o, şifa olarak Ka'be'nin kokularından birşey almayı hoşgörmezdi. Hizmetçinin onun kokusundan bir-şeyler aldığını görürse ensesine acıtıp acıtmayacağına bakmaksızın bir tokat indirirdi.

Ata' da der ki: Bizden herhangi birimiz Ka'be'nin kokusu ile şifa bulmak isteyince kendisine ait bir koku getirir bunu Hacer'e sürer, odan sonra o kokuyu alırdık.

"Rabbimiz bizden kabul buyur." Yani onlar "Rabbimiz bizden kabul buyur"

diyorlardı. Burada "diyorlardı" hazfedilmiştir. Ubey ile Abdullah b. Mes'ud'un kıraatinde şu şekildedir: "Hani İbrahim ve İsmail o Evin temellerini birlikte yükseltiyorlardı. İkisi de: Rabbimiz bizden kabul buyur... diyorlardı." [\[286\]](#)

"İsmail" Kelimesinin Anlamı:

İsmail'in açıklaması: İsmâ' ya Allah (Allah'ım duy) şeklindedir. Çünkü "îl" yüce Allah'ın adıdır. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/98. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. el-Maverdî'nin rivayetine göre Hz. İbrahim Rabbine dua edince İsmâ' ya îl diye seslenmiş. Rabbi, onun duasını kabul edip ona oğul ihsan edince Rabbine dua edip seslendiği şekilde oğluna isim vermiş. "Şüphesiz sen Semî'sin, Alımsın." Semî ve Alîm (herşeyi işiten ve bilen) yüce Allah'ın iki ismidir. Bunlara dair: "el-Esnâ fi Şerhi Esmâillahi'l-Hüs-nâ" adlı eserimizde açıklamalarda bulunduk. [\[287\]](#)

128. Rabbimiz, ikimizi de Sana teslim olmuşlar kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş müslüman bir ümmet (kıl!) Bize menâsi-kimizi göster. Tevbelerimizi kabul et Şüphesiz tevbeleri en çok kabul eden ve hakkıyla esirgeyen Sensin."

"Rabbimiz, ikimizi de Sana teslim olmuşlar kıl" dualarıyla İslâm üzere kendilerine sebat verilmesini ve teslimiyetlerinin devamlı olmasını istemişlerdir. Burada "İslâm" imanı ve amelleri birlikte kapsar. Yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır." (Âli İmran, 3/19) buyruğu da bu anlamdadır. Bu buyruk, iman ve İslâm aynı şeylerdir, diyenlerin lehine bir delildir. Onlar bu görüşlerini bir başka âyet-i kerimede yer alan yüce Allah'ın şu buyruğu ile de desteklemek istemişlerdir: "Derken orada mü'minlerden olanları çıkardık, fakat orada müslümanlardan bir ev halkından başka bulmadık." (ez-Zâriyât, 51/35-36) İbn Abbas ile Avf el-A'rabî "ikimizi de Sana teslim olmuşlar kıl" anla-mındaki kelimesini "sana teslim olmuş kimseler kıl" anlamında çoğul olarak şeklinde okumuşlardır.

"Soyumuzdan da Sana teslim olmuş bir ümmet" kıl. Denildiğine göre; bütün peygamberler sadece kendilerine ve kendi ümmetlerine dua ettikleri halde istisna olarak İbrahim (a.s) kendisine ve ümmetine dua etmekle birlikte bizim bu ümmetimize de dua etmiştir.

"Soyumuzdan" ifadesinin anlamı yani onların bir kısmı da sana teslim olan bir ümmet olsun, demektir. Çünkü yüce Allah daha önceden ona soyundan

gelecekler arasında zalimlerin bulunacağını da bildirmiş idi.

Taberî'nin naklettiğine göre o: "Soyumuzdan" ifadesi ile özel olarak sadece Arapları kastetmiştir. es-Süheylî der ki: İkisinin soyundan gelenler ise Araplardır. Çünkü Araplar İsmail'in oğlu Nebt'in soyundan gelirler veya İsmail'in oğlu Teymen'in çocuklarıdır. İsmail'in oğlu Nebt'den, Nebt'in de oğlu Kayder'den gelmektedirler, de denilmektedir. Adnanîler Nebt'in soyundan gelirler. Kahtanîler İsmail'in oğlu Nebt'in oğlu Kaydar'dan ya da Tey-men'den gelirler.

İbn Atiyye: Bu zayıf bir görüştür, demektedir. Çünkü Hz. İbrahim'in yaptığı bu dua hem araplar hakkında hem de onların dışında iman eden kimseler hakkında tecelli edip kabul edilmiştir.

Ümmet: Burada cemaat anlamındadır. Eğer hayırlı hususlarda kendisine uyulan bir kimse ise, tek kişi dahi ümmet olabilir. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğu bunu ifade etmektedir: "Gerçekten İbrahim (başlıbaşına) bir ümmetti. Allah'a itaat eden Hanîfbir müslümandı." (en-Nahl, 16/120) Peygamber (s.a) de Zeyd b. Amr b. Nufeyl hakkında: "O tek başına bir ümmet olarak diriltilecektir" diye

buyurmuştur. [\[288\]](#) Çünkü Zeyd b. Amr b. Nufeyl, dininde Allah'tan başkasını ortak koşmamıştı. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ümmet kelimesi bazan başka bir anlamda da kullanılabilir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Biz babalarımızı bir ümmet üzere bulduk." (ez-Zuhruf, 43/22); yani bir din ve bir millet (şariat) üzere bulduk. "Bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir." (el-Enbiya, 21/92) buyruğundaki "ümmet" de bu anlamdadır.

Ümmet aynı zamanda "süre ve zaman" anlamlarına da kullanılmaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi:

"Ve bir ümmetten sonra hatırladı." (Yusuf, 12/45); bir süre sonra hatırladı demektir.

"Zeyd'in annesidir" anlamında "bu, Zeyd'in ümmetidir" de denilir.

Ümmet aynı şekilde boy, pos anlamına gelir. Filanın ümmeti güzeldir, demek boyu poşu-güzeldir demektir. Şair der ki:

"Şüphesiz ki Muaviye (oğullan) en kerim olanlardır Yüzleri güzel, ümmetleri (boyları) uzundur."

Aynı kökten gelen "el-âmmе" beyni örten zara kadar ulaşan kafadaki yara demektir. Bu şekilde yaralanmış kimseye me'mûm veya emîm denilir.

"Bize menâsikimlzi göster." Buradaki "göster" dileği gözün görmesiyle ilgilidir. O bakımdan iki meful alan geçişli fiil olmuştur. Kalbin görmesi ile ilgili olduğu da söylenmiştir. Ancak bu görüşü savunan kimseye karşı delil olarak kalbin

görmesiyle ilgili fiilin üç tane mef'ul alması gerektiği söylenilir. İbn Atiyye der ki: Kalbin görmesi ile ilgili olarak kullanılan "gösterme" fiilinin başına hemze gelip o şekilde kullanılmış ise iki mePule geçiş yapmakla yetinilir. el-Esved b. Ya'fur'un kardeşi olan Hutâit b. Yafur der ki:

"Sen bana zayıf düşerek ölen cömert birisini göster. Çünkü ben de Senin gördüğünü görüyorum. Ya da cimri bir kimsenin ebedî kaldığını (göster)." Ömer b. Abdülaziz, Katade, İbn Kesir, İbn Muhaysin, es-Süddî ve Ya'kub'dan rivayetle Ravh ile Ruveys ve es-Sûsî "bize göster" anlamına gelen kelimesini Kur'ân'da geçtiği her yerde ra harfini sakın olarak şeklinde okumuşlardır.

Ebû Hatim bu okuyuşu tercih etmiştir. Ebu Amr ise ra harfinin esresini gizlice çıkartarak (ihtilas) okur. Diğerleri ise bu harfin esresini açıkça okurlar. Ebû Ubeyd de bunu tercih etmiştir.

Bu kelimenin aslı hemze ile şeklindedir. Birinci şekilde okuyanlar şu açıklamayı yapıyorlar: Aradaki hemze harekesiyle birlikte gidince geriye ra harfi olduğu gibi sakın olarak kalır. Bunlar şairin şu sözlerini de delil gösterirler:

"Abdullah'ın ibriğini bize göster de onu Zemzem suyuyla dolduralım Çünkü adamlar susamış bulunuyorlar."

"Ra" harfini esre ile okuyanlar da hazfedilen hemzenin harekesini ra'ya naklederler. Ebu Amr ise (ihtilas yaparak) daha kolay ve hafif okuyuşu tercih etmiştir. Suca b. Ebi Nasr -ki güvenilir ve doğru sözlü birisi idi-dan gelen rivayete göre o Rasûlullah (s.a)'ı rüyasında görmüş, Ebu Amr'ın kıraatinden bazı hususları onunla müzakere etmiş, Hz. Peygamber onun okuyuşundan sadece iki yeri düzeltmiş, birisi bu buyruk, diğeri ise: "Biz ondan daha hayırlısını veya onun benzerini getirmediğçe hiçbir âyeti neshetmeyiz veya unutturmamız" (el-Bakara 2/106) buyruğundaki kelimesini hemzeli olarak okumasını düzeltmiştir.

[\[289\]](#)

Menâsik:

Yüce Allah'ın: "Ve bize menâsikimizi göster" buyruğuna gelince, denildiğine göre "misk" sözlükte yıkamak anlamındadır. Elbisesini yıkayan bir kimse hakkında bu kelime kullanılır. Şeriatte ise ibadetin adıdır. Abid olan bir kimse hakkında "nâsik adam" denilir.

Burada geçen "menâsik" kelimesiyle ne kastedildiği hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Katade ve es-Süddî'nin dediğine göre burada kastedilen şey, haccın menâsiki ve alametleridir. Mücahid, Ata ve İbn Cüreyc'e göre menâsik kurban kesme yerleri anlamındadır. Bütün ibadet yerleri olduğu ve

kendisi ile yüce Allah'a ibadet olunan her yere "mensek" ve "mensik" denildiği de söylenmiştir. Abid kimseye nâsik denilir. en-Nehhâs der ki: Bu fiil "nesekeyensuku" şeklinde geldiğinden (mensek-menâsik'in tekili- yerine) "mensuk" denilmeliydi. Ancak Arap dilinde "mef ul" vezninde kelime yoktur. (Bundan dolayı "mersek" denilmiştir).

Züheyr b. Muhammed'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: İbrahim (a.s) Beytullah'ı inşa işini bitirince: Rabbim ben inşa işini bitirdim. Artık bize menâsikimizi göster, dedi. Yüce Allah, ona Hz. Cebrail'i gönderdi ve Hz.Cebrail ona hac yaptırdı. Arafat'tan dönüp de kurban bayramı günü geldiğinde İblis ona göründü. Hz. Cebrail ona: İblis'e ufak taşlar at, dedi. Ona yedi tane küçük taş attı. Ertesi gün ve üçüncü gün de böyle oldu. Daha sonra Hz. İbrahim Sebîr (Mekke ile Mina arasında Mekke'ye giderken sağda kalan bir dağ) üzerine çıkarak: Ey Allah'ın kullan daveti kabul ediniz diye seslendi. Denizler ötesinde kalbinde zerre ağırlığı kadar iman bulunan herkes onun bu çağrısını işitti ve: Lebbeyk Allahumme lebbeyk, dedi.

Züheyr der ki: (O günden bu yana) hep yeryüzünde en az yedi müslüman ve daha fazla müslüman bulunagelmıştır. Bu olmasa yer ve onun üzerindikiler helak edilir. Onun çağrısını ilk kabul edenler ise Yemenliler olmuştur. Ebu Miclez'den ise şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hz. İbrahim Beytullah'ın inşasını bitirince Hz. Cebrail ona gelip Beytullah etrafında tavaf etmeyi gösterdi. Ebu Miclez'den rivayette bulunan kişi zannederim Safa ile Merve arasındaki tavafı da öğretti demişti.- Sonra oradan Akabe'ye doğru gittiler. Şeytan karşılarına çıktı. Cebrail yedi küçük çakıl taşı aldı, Hz. İbrihim'e de o şekilde yedi taş verdi. Tekbir getirerek şeytana attı. İbrahim'e de: Sen de tekbir getirerek at, dedi. Her bir seferinde de tekbir getirerek taş atıldılar ve nihayet şeytan kaybolup gitti. Arkasından orta cemreye gittiler. Yine şeytan karşılarına çıktı. Hz. Cebrail yedi taş aldı, Hz.İbrahim'e de yedi taş verdi ve: Tekbir getirerek at dedi. Her atışlarında tekbir getiriyorlardı. Nihayet şeytan kaybolup gitti. Ondan sonra küçük cemreye geldiler. Yine şeytan karşılanna çıktı. Hz. Cebrail aynı şekilde yedi taş attı, Hz. İbrahim'e de yedi taş verdi ve: Tekbir getirerek at dedi. Attıkları her seferinde tekbir getirerek taş atıldılar, sonunda şeytan kaybolup gitti. Arkasından Cem'a (Müzdelifeye) Hz.İbrahim'i getirerek işte insanlar (hacılar) burada namazlarını cem'ederler. Sonra onu alıp Arafat'a gitti, ona: Arefte (bildin mi?) deyince Hz. İbrahim de: Evet dedi. İşte bundan dolayı oraya Arafat adı verilmiştir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Cebrail Hz. İbrahim'e arefte, arefte, arefte diye sormuş. Yani bu Minâ'yı, Cem'i ve burayı bildin mi diye sormuş, o da: Evet

deyince o yere "Arafat" adı verildi.

Husayf b. Abdurrahman'dan gelen rivayete göre Mücahid kendisine şunları söylemiş: İbrahim (a.s): "Ve bize menâsikimizi göster" dediğinde yani Safa ile Merve'yi göster, demiştir. Çünkü Safa ile Merve Kur'an nassıyla Allah'ın şairindendir. Daha sonra Hz. Cebrail onunla birlikte çıktı. Akabe cemresine vardıklarında İblis'in orada oturduğunu gördüler. Hz.Cebrail: Tekbir getirerek ona taş at, dedi. Bu sefer İblis orta cemreye gitti. Yine Hz. Cebrail: Tekbir getirerek ona taş at dedi. Daha sonra uzak cemrede (küçük cemrede) de aynı şekilde oldu. Ondan sonra Hz. Cebrail Hz. İbrahim'i Meş'ar-i Haram'a getirdi. Oradan da Arafat'a götürerek ona: Sana gösterdiklerimi bildin mi (arafte)? diye sordu. Hz. İbrahim de: Evet dedi. İşte denildiğine göre buraya bundan dolayı "Arafat" denilmiştir. Hz. Cebrail ona: İnsanlar arasında hac çağrısını yap, deyince Hz. İbrahim: Ne diyeyim diye sormuş o da: Ey insanlar, Rabbinizin çağrısına cevap verin, sözünü üç defa tekrarla, dedi. Hz.İbrahim bunu yaptı ve (insanlar): Lebbeyk Allahumme lebbeyk, diye cevap verdiler. O gün bu şekilde cevap veren her kişi hacı olacaktır.

Bir diğer rivayete göre Hz. İbrahim bu şekilde seslenince dönerek her tarafa çağırışını yaptı. O bakımdan insanlar doğudan batıdan bu çağırışıya cevap verdi. Dağlar da sesi uzaklara gitsin diye eğiliverdiler.

Muhammed b. İshak der ki: Halilu'r-Rahman İbrahim (Allah'ın salât ve selamı üzerine olsun) Beytullah'ın inşasını bitirince Cebrail (a.s) yanına gelip ona şöyle dedi: Beyt'in etrafına yedi defa dolaşıp tavaf yap. Hz. İbrahim Hz. İsmail ile birlikte yedi defa dolaşıp tavaf ettiler. Her bir tavaflarında bütün rükünleri istilam ediyorlardı (selam veriyorlardı). Yedi defa dönüşlerini bitirince Makamın arkasında iki rek'at namaz kıldılar. Daha sonra Hz. Cebrail kalkıp ona bütün menâsiki Safa'yı Merve'yi, Mina'yı ve Müzdelife'yi gösterdi. Mina'ya gidip Akabe'den aşağıya doğru inince İblis ona göründü., dedi ve az önce kaydedilen rivayetlerin benzerini zikretti.

İbn İshak der ki: Bana ulaştığına göre Adem (a.s) İbrahim (a.s)'den önce Ka'be'nin bütün rükünlerini istilam ediyordu. Yine İbn İshak der ki: İshak ve Sare de Şam bölgesinden gelerek haccettiler. İbrahim (a.s) her yıl burak üzerinde gelip Beytullah'ı haccediordu. Bundan sonra da peygamberler ve ümmetler orayı haccetti.

Muhammed b. Sâbat Peygamber (s.a)'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: Herhangi bir peygamberin ümmeti helak oldu mu o peygamber kendisine iman edenlerle birlikte Mekke'ye gelip vefat edinceye kadar orada kalırdı. Orada Nuh, Hud ve Salih vefat etmişlerdir. Kabirleri ise Zemzem ite Hicr arasındadır.

İbn Vehb'in naklettiğine göre Hz. Şuayb kendisiyle birlikte iman edenlerle beraber Mekke'de vefat etmiştir. Kabirleri Daru'n-Nedve ile Sehmoğulla-rının yerleri arasında Mekke'nin batı tarafındadır.

İbn Abbas der ki: Mescid-i Haram'da yalnızca iki kabir vardır. Başka kabir yoktur. Bunlar Hz. İsmail'in kabriyle Hz. Şuayb'ın kabridir. Hz.İsmailin kabri Hicrdedir. Hz. Şuayb'ın kabri ise Hacer-i Esved'in karşısındadır.

Abdullah b. Damra es-Selulî de der ki: Rükün, Makam ve Zemzeme kadar olan yer arasında doksandokuz tane peygamberin kabri vardır. Bunlar haccetmek üzere geldiler ve orada gömüldüler. Allah'ın salât ve selamı hepsinin üzerine olsun.

"Tevbelerimizi kabul et." Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in günahattan korunmuş masum peygamberler olmakla birlikte "tevbelerimizi kabul et" demelerinin anlamı ile ilgili farklı açıklamalar yapılmıştır. Bir kesim: Onlar herhangi bir günahları olduğundan dolayı değil, İslâm üzere sebat ve devam talebinde bulundular demektedir.

Derim ki: Bu güzel bir açıklamadır. Ondan da daha güzel olan açıklama ise şudur: Onlar menâsiki öğrenip Beytullah'ın inşasını gerçekleştirdikten sonra insanlara da bu vakfe yeri ile bu hac yerlerinin günahlardan kurtulup tevbe kabulünü istemek makamları olduğunu açıklayıp öğretmek istediler.

Aramızdan zalimlik edecek kimselerin tevbesini kabul et, anlamına geldiği de söylenmiştir. Hz.Adem kıssasında peygamberlerin masumiyeti ile ilgili açıklamalar (el-Bakara, 2/35. âyet 12. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yine yüce Allah'ın "şüphesiz tevbeleri en çok kabul eden ve hakkıyla esirgeyen Sensin" buyruğuna dair açıklamalar da (el-Bakara, 2/37. âyet 5. başlık) önceden geçmiş bulunmaktadır. Burada tekrarlamaya gerek yoktur. [\[290\]](#)

129. "Rabbimîz, onların arasında onlardan bir peygamber gönder ki onlara âyetlerini okusun. Onlara Kitabı ve hikmeti öğretsin, onları tezkiye etsin, şüphesiz Sen aziz olansın, hakim olansın."

"Rabbimiz, onların arasında onlardan bir peygamber^ yani Muhammed (s.a)'ı" gönder." Ubeyy'in kıraatinde: Ahh Onlardan onların sonlarında bir peygamber gönder" şeklindedir. Halid b. Ma'dan'ın rivayetine göre Peygamber (s.a)'ın ashabından bir grup ona şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasûlü, bize kendine dair birşeyler söyle. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Olur, ben atam İbrahim'in duası ve İsa'nın müjdesiyim." [\[291\]](#)

"Bir Rasûl (peygamber)" yani gönderilmiş bir peygamber, risalet sahibi kılınmış bir peygamber gönder, demektir. İbnü'l Enbarî der ki: Bu rasûl kelimesinin kolaylıkla yürüyen ve bütün dişi develerin önünden giden develer hakkında kullanılan dan gelmiş olması uygun görülmektedir. İhmal edilmiş, serbest bırakılmış topluluğa "resel" denir, çoğulu "er-sâl" gelir. Ardı arkasına peyder pey gelen topluluk hakkında ve memeden geldiğinden dolayı süte de bu kökten türeyen tabirler kullanılmaktadır.

"Ki onlara âyetlerini okusun, onlara Kitab'ı" Kur'anı "ve hikmeti öğretsin." İbn Vehb'in İmam Malik'ten rivayetine göre o, hikmeti dini bilmek, Kur'an'ı te'vil etmek hususunda derin bilgi sahibi olmak, yüce Allah'tan bir seciye ve bir nur olan kavrayış şeklinde açıklamıştır. İbn Zeyd de böyle açıklamıştır.

Katade de der ki: Hikmet sünnet ve şeriatın beyan edilmesi demektir. Özel olarak hüküm (taraflar arasında hükmetmek) ve kaza anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu manalar birbirine yakındır.

Burada öğretmenin Peygamber (s.a)'a nisbet edilmesi, üzerinde düşünülecek hususları onun vermesi ve yüce Allah'ın kendisine vermiş olduğu vahiy dolayısıyla tetkik edip düşünme yolunu öğretmesi dolayısıyladır.

"Onları tezkiye etsin." Şirkin pisliklerinden arındırsın. İbn Cüreyc ve başkaları böyle açıklamışlardır.

(Tezkiye'den gelen) zekât: Arındırmak ve temizlemek demektir ki buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/43. âyet 2 ve 3- başlıklar) geçmiş bulunmaktadır. Buradan öğretilmesi istenenler ile ilgili olarak şöyle de denilmiştir: Âyetler lafızların zahiren tilavet edilmesi, Kitap lafızların anlamları, hikmet ise hükümdür. Hüküm ise yüce Allah'ın hitabı ile murad ettiği mutlak, mukayyed, müfesser, mücmel, umum, husus gibi bütün hükümlerdir.

Bu da az önce geçen hususların anlamını ifade eder. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Aziz" kendisine zarar verilemeyen ve asla mağlup olunamayan güçlü demektir. İbn Keysan der ki: Anlamı hiçbir şeyin onu aciz bırakmamasıdır. Bu-nun'delili de Allah'ın şu buyruğudur: "Ne göklerde ne de yerde hiçbir şey Allah'ı aciz bırakacak değildir." (Fatır, 35/44) el-Kisaî de "aziz" mutlak galip olan demektir.

Şanı yüce Allah'ın: "Ve o söz söylemede de beni yenik düşürdü. (Azzenî)" (Sad, 38/23) buyruğu da buradan gelmektedir.

"Men azze bezze": Galip gelen talan yapar, şeklindeki mesel de buradan gelmektedir.

Aziz'in benzersiz olması anlamına geldiği de söylenmiştir. Bunu da yüce Allah'ın şu buyruğu açıklamaktadır: "Onun gibi hiçbir şey yoktur." (eş-Şûrâ, 42/11)

Yüce Allah'ın "el-Aziz" adı ile ilgili daha geniş açıklamalarınızı "el-Esnâ fi Şerhi Esmâillahi'l-Hüsna" adlı eserimizde vermiş bulunuyoruz.

"Hakîm" buyruğunun anlamına dair açıklamalar ise daha önceden (el-Bakara, 2/32. âyet 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[292\]](#)

130. Nefsini sefahate bırakandan başka kim İbrahim'in dininden yüzçevirebilir? Andolsun ki Biz onu dünyada beğenip seçmi-şizdir. O şüphe yok ki âhirette de muhakkak salihlerdendir.

"Nefsini sefahate bırakandan başka kim İbrahim'in dininden yüzçevirebilir?" Kim* mübtedâ olarak ref mahallinde olup, soru edatıdır. Yüzçevirir" ifadesi de sılasıdır. Nefsini sefahate bırakandan başkası..." buyruğu da haber mahallindedir. Bu reddetmek anlamını ihtiva eden bir azar ve ağır bir serzenîştir. Yani nefsinin sefahate bırakandan başkası İbrahim'in dininden yüzçevirmez demektir. Bu açıklamayı en-Nehhas yapmıştır. Anlamı şudur: İbrahim'in dinine aldırış etmeyip onun milletinden, yani din ve şeriatinden uzak duranlar, ancak kendisini sefahate kaptıran kimseler olabilir.

"Nefsini sefahate bırakan" ile kastedilen Katade'ye göre yahudiler ve hristiyanlardır. Onlar Hz. İbrahim'in din ve şeriatinden yüzçevirip Allah'tan gelmemiş bir bid'at olarak yahudiliği ve hristiyanlığı din diye kabul ettiler.

ez-Zeccâc der ki: "Sefahate bırakan" bilmeyen cahil demektir. Yani nefsinin durumunu bilmeyip onun hakkında hiçbir şekilde düşünmeyen kimseden başkası İbrahim'in dininden yüzçevirmez. Ebu Ubeyde de nefsinin sefahate bırakmanın nefsinin helak etmesi demek olduğunu söylemiştir. Sa'leb ile el-Müberred'in naklettiklerine göre Sefahat etti, fiili fâ harfi esreli olarak, tıpkı fâ harfinin üstün ve şeddeli gelmesi halinde olduğu gibi, iki mef ûl alır. Ebu'l-Hattab ile Yunus'tan da bunun (aynı anlamı veren) bir başka söyleyiş şekli olduğunu da nakletmektedir.

el-Ahfeş der ki: "Nefsini sefahate bırakan" yani kendisi hakkında yaptıkları sebebiyle "sefih" olmasını gerektiren işler yapan kimse demektir. Bu açıklamayı el-Ahfeş'ten el-Maverdî nakletmektedir. Bu fiil, fâ harfi ötreli okunursa, mef ul olmaz. Bu, el-Müberred ile Sa'leb'in görüşüdür.

el-Mehdevi'nin nakline göre ise bu, kendisini sefahate kaptıran anlamındadır. el-Kisaî'nin el-Ahfeş'ten naklettiğine göre; anlamı kendisi hakkında cahillik eden demektir. Burada "hakkında" anlamını veren edatı haz-fedildiğinden "nefsi" kelimesi nasb olmuştur. el-Ahfeş der ki: "Nikâh akdini bağlamaya..." (el-Bakara,

2/235) buyruğunda da böyledir. Burada da cer edatı hazf edilmiştir. Bu açıklama Sibeveyh'in Arapların kullandıklarını naklettiği; Filân sırtı ve karnı dövdü, şeklindeki ifadeye benzemekte olup burada da takdir edilir.

el-Ferrâ ise, burada bu kelimenin (ve benzerlerinin) temyiz olduğunu kabul etmektedir.

İbn Bahr da der ki: Bunun anlamı nefsinin, nefsinde bulunan ve hiçbir benzeri olmayan yaratıcının varlığına delalet eden belge ve delaletleri bilmeyen kimse demektir. O nefsinin ve ondaki delaletleri bilecek olsa yüce Allah'ın vahdaniyetini ve kudretini de bilebilirdi.

Derim ki: Bu, ez-Zeccâc'ın açıklamasının anlamını ifade eder. Kişi kendi nefsinde düşünerek onlar vasıtasıyla yakaladığı elleri, üzerlerinde yürüdüğü ayakları, kendisiyle gördüğü gözü, işittiği kulağı, konuştuğu dili, süt emmeye ihtiyacı kalmayıp da gıda maddeleri alma ihtiyacı ortaya çıktığında çıkan ve yemekleri öğütmeye yarayan dişleri, gıdayı hazmetmek için hazırlanmış midesi, gıdaların özlerinin çıkıp vardığı yer olan ciğeri, bu özlerin aza ve organlara kendileri vasıtasıyla ulaşip gittiği damadan, geçitleri, gıdanın posasının biriktiği bağırsakları, bedenin alt tarafından artıkları atması üzerinde düşünüp bütün bunları kendisini yaratan, kudreti sonsuz, herşeyi bilen, hikmeti sonsuz yaratıcısının varlığına delil diye görsün. Yüce Allah'ın: "Kendi nefislerinizde de (nice belgeler vardır). Görmez misiniz?" (ez-Zâriyât, 51/21) buyruğunun anlamı da işte budur. el-Hattabî (yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun) bu hususa işaret etmiştir. Buna dair daha geniş açıklamalar ileride (Zariyat Sûresi'nde işaret edilen âyet-i kerime açıklanırken) yüce Allah'ın izniyle gelecektir.

İbrahim'in şeriatı ondan neshedilen hükümler dışında bizim için de şeri-attir, diyenler bu âyet-i kerimeyi delil göstermişlerdir. Bu da yüce Allah'ın: "Babanız İbrahim'in milletine (din ve şeriatine uyun)." (el-Hacc, 22/78) buyruğu ile: "İbrahim'in dinine tabi ol, diye" (en-Nahl, 16/123) buyruklarını andırmaktadır, ki ileride buna dair açıklamalar gelecektir.

"Andolsun ki Biz onu dünyada beğenip seçmiştir." Risalet için onu seçtik ve her türlü kötülükten onu arındırdık.

"İstifâ (beğenip seçmek)" safvet'den türetilmiş bir kelime olup en arı ve temiz olanı seçmek, daha hayırlı olanı beğenmek anlamına gelir.

"O şüphe yok ki âhirette de muhakkak salihlerdendir." Ahrette salih olan fevz bulan yani umduklarını elde eden ve korktuklarından emin olan kimsedir.

"Şüphe yok ki âhirette" buyruğu, sıla'ya dahil olduğu için sonradan gelmesi gerektiği halde (âyet-i kerime) nasıl önce gelmiştir? sorusuna en-Nehhâs şu cevabı vermektedir: Bu buyruğun anlamı "o âhirette salihlerdendir" takdirinde ve

sıla'ya dahil değildir ki bunun önce getirilmiş olması sözkonusu olsun. Bu hususta arap dil bilginlerinin üç ayrı görüşü vardır: Bunlardan birisine göre bunun anlamı: O âhirette salih bir kimsedir, şeklindedir. Bir diğer görüşe göre de burada geçen "âhirette" tabiri hazfedilmiş bir masdar ile alakalıdır, yani onun salahı ahirettedir. Yani asıl güzel mükâfatını ahi-rette görecektir. Üçüncü görüşe göre ise burada geçen "salihler"ın anlamı sa-lih davrananlar şeklinde değildir. Bizatihi başlıbaşına bir isimdir. Adam ve çocuk demek gibi.

Derim ki: Bu hususta dördüncü bir görüş daha vardır. O, ahiret ile ilgili ameller hususunda salih kimselerdendir, anlamındadır. Buna göre ifadede mu-zaf hazfedilmiş bulunmaktadır. el-Huseyn b. el-Fadl da der ki: Bu ifadede takdim ve te'hir vardır. Bunun ifade ettiği anlam şudur: Biz andolsun ki dünyada da âhirette de onu seçip beğendik. O, hiç şüphesiz salih kimseler arasındadır.

Haccac b. Haccac -ki o Haccac el-Esved'dir, aynı zamanda Zik el-Asel diye bilinen Haccac el-Ahvel de odur- der ki: Muaviye b. Kurra'yı Şöyle derken dinledim: Allah'ım, şüphe yok ki salihleri ıslah eden Sensin. Onlara itaatine uygun olan ameller işlemeyi Sen nasibettin ve bunun sonucunda da onlardan razı oldun. Allah'ım onları nasıl ıslah ettiysen bizleri de ıslah eyle. İtaatine uygun amel etmeyi onlara nasıl nasib edip de onlardan razı olduysan, bize de Sana itaat ile amel etmeyi nasibeyle ve bizden razı ol! [\[293\]](#)

131. Rabbi ona: "Teslim ol" dediği zaman o da: "Âlemlerin Rabbi-ne teslim oldum" demişti.

İslâm ve İman

Yani Rabbi ona "teslim ol" dediğinde biz onu beğenip seçmiş idik. Bu buyruğu ona yüce Allah yıldız, ay ve güneş ile sınıdığı zaman söylemişti.

İbn Keysan ve el-Kelbî der ki: "Teslim ol" buyruğunun anlamı dinini tev-hid ile Allah'a halis kıl, demektir. İtaatle boyun eğ ve korkarak ona itaat et, anlamına geldiği de söylenmiştir. İbn Abbas da der ki: Rabbi ona bu sözü (babasının kendisini saklamış olduğu) yerin altında gizli bulunan bölmeden çıktığı vakit söylemiştir. -İleride En'am Sûresi'nde (el-En'am, 6/75) gelecektir.-Burada teslim olmak ise en geniş ve eksiksiz anlamıyla kullanılmıştır.

Arap dilinde İslâm (teslim olmak): Kendisine teslim olunan kimseye tam bir itaat ve boyun eğmek demektir. Her İslâm, iman değildir, fakat her iman İslâmdır. Çünkü Allah'a iman eden bir kimse O'na teslim olmuş ve itaat edip

bağlanmış olur. Şu kadar var ki teslim olan herkes Allah'a iman etmiş olmaz. Çünkü kılıçtan korktuğu için de (müslüman olmasını gerektiren) sözler söyleyebilir ve bu iman olmaz.

Bu konuda Kaderiyye ve Haricîler farklı düşünürler ve şöyle derler: İslâm imanın kendisidir. Her mü'min müslümandır, her müslüman mü'mindir. Çünkü yüce Allah: "Muhakkak Allah katında din İslâm'dır" (Ali İmran, 3/19) diye buyurmaktadır. İşte bu da İslâm'ın dinin kendisi olduğunu ve Müslüman olmayanın da mü'min olmayacağını göstermektedir.

Bizim delilimiz ise yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Bedevî Araplar: îman ettik, dediler. De ki: Siz iman etmediniz, fakat teslim olduk, deyiniz." (el-Hucurat, 49/14) Burada yüce Allah İslâm'a giren herkesin mü'min olmadığını bize bildirmektedir. Bu da Müslüman olan herkesin mü'min olmayacağını göstermektedir. Sa'd b. Ebi Vakkas, Hz. Peygamber'e: Filana da (bir şeyler) ver, çünkü o mü'mindir, deyince Hz. Peygamber: "Veya Müslüman dır (de.)" diye

cevap verir. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[294\]](#)

Bu da imanın İslâm olmadığının delilidir. Çünkü iman bâtındır (içte gizlidir), İslâm ise zahirdir. Bu da açıkça görülen bir husustur.

Kimi zaman iman İslâm anlamında kullanılır, İslâm da iman kastedilerek kullanılabilir. Çünkü bunlar birbirlerinden ayrılmaz ve biri ötekinden sadır olur. Nitekim imanın meyvesi ve imanın sıhhatinin delaleti olan İslâm böyledir, bu

nokta iyice bilinmelidir. Başarı Allah'tandır. [\[295\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/202.

[\[2\]](#) Benzer hadisler için bk. Bu hart, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5; Nesat, Nikâh 4 v.s...
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/203-204.

[\[3\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/205-206.

[\[4\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/206.

[\[5\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/206-207.

[\[6\]](#) Buhârl, Salât 42, Cihâd 172, Cizye 4.

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/207-208.

[\[8\]](#) Bk. el-Bakara, 2/29. âyet, onuncu başlık.

[\[9\]](#) Bk. et-Tevbe, 9/71. âyetin tefsiri
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/208-209.

[\[10\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/209.

[\[11\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/209.

- [12] Buhârî, Teheccüd 12; Müslim, Musâfirîn 207; İbn Mâce, İkâme 174.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/210.
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/211.
- [15] Müslim, Cihâd 58; Müsned, I, 31, 32
- [16] Buhârî, Tefsir 33. sûre 7, Nikâh 29; Müslim, Radâ' 49-50; İbn Mâce, Nikâh 57; Müsned, VI, 134, 158, 261.
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/211-212.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/212-213.
- [19] Yakın manada bir hadis için bk. Tirmizî, Cihâd 24.
- [20] Nesaî, Cihâd 43. Ancak Ebû Said el-Hudrî'den değil, Sa'd b. Ebî Vakkas'tan.
- [21] Nesaî, Cihâd 43; Tirmizî, Cihâd 24; Müsned, V, 198. Ayrıca bk. Buhârî, Cihâd, 76; Ebû Dâvûd, Cihâd 70.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/214-215.
- [23] Burada "ni'me" ve "bi'se" fiilleriyle ilgili sarf-nahvî açıklamalar gerekli görülmediğinden tercüme edilmemiş, âyetin anlamına dair açıklamaların tercümesi ile yetinilmiştir. yüce Allah peygamberine lütfunu indirdiği için kiskanıp "Allah'ın indirdiğini inkâr etmek karşılığında nefislerini satmaları ne kötüdür!"
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/215-216.
- [25] Müslim, tman 329.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/217-218.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/218-219.
- [28] Müslim, İman 231; Müsned, V, 386, 405
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/219-221.
- [30] Müsned, I, 248
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/221-223.
- [32] Bu görüşe göre âyetin mealî şöyle olur: "Andolsun ki sen onları insanlar arasında hayata en tutkun kimseler bulursun. Müşriklerden olan her bir kimse de kendisine bin yıl ömür verilsin ister..."
- [33] Bu lafızlarla ve Ebû Hureyre'den: Nesaî, Siyam 44; İbn Mâce, Siyam 34; "zehzehe" yerine aynı anlamda: "bâade" lafzı ile ve Ebû Said el-Hudrî'den: Müslim Siyam, 167-168; Dârimî, Cihâd 10 ile Nesaî ve İbn Mâce, aynı yerler.
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/223-226.
- [35] Müsned.I, 274
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/226.
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/227.
- [38] "Kur'ân'da Arapça Olmayan Kelimeler Var mıdır?" başlığı altında rivayetle Hafs'ın rivayetidir. İbn Kesir'den üç şekilde rivayet edilmiştir. Ka'b b. Mâlik der ki:
"Bedir günü sizinle yardımcı güçlerimiz ile birlikte karşılaştık O günde, zaferle birlikte; Mikâl ve Cibril de vardı."
Bir başka şair de şöyle demektedir:
"Haç'a ibadet ettiler, Muhammed'i de yalanladılar Cebraîl'i de Mikâl'ı da yalanladılar."
- [39] Nesaî, İstiâze, 56.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/227-230.
- [40] Taberî, Beyrut, 1408/1988, I, 441; el-Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzûl, Beyrut, 1411/1991, s. 34.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/230.
- [41] Yani dövmeyeceksin, Allah beni senden koruyacaktır, anlamında olur.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/230-232.

- [43] Biz Muhammed Ümmeti'nin de uzun bir zamandan beri Kur'ân'a karşı takındığımız ve gösterişten öteye gitmeyen bu sözde saygıyı bırakıp, Kur'ân-ı Kerim'i arkamıza attığımız bir kitap olmaktan çıkartıp gerçek konumu olan "yol göstericilik" mevkiine tekrar getirmemiz imani bir sorumluluğumuzdur.
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/232-233.
- [45] Buna göre âyetin meali: Şeytanların Süleyman'ın mülkü aleyhine uydurduklarına uyup gittiler ve bunu sürdürdüler, şeklinde olur. Yani müfessir demek istiyor ki: Fiil muza-ri olmakla birlikte mazi anlamını ihtiva etmektedir.
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/234-235.
- [47] Meal ikinci ihtimale göre yapılmıştır. Hnl olma ihtimaline göre meal şöyle olur: "Fakat şeytanlar sihri öğreterek kâfir oldular."
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/235-236.
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/236-237.
- [50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/237-238.
- [51] Buhârî, Nikah 47; Müslim, Cumua 47; Ebû Dâvûd, Edeb 86, 87; Tirmizî, Birr 79; Muvatta', Kelam 7; Dârimi, Salât 199; Müsned, II, 269...
- [52] Buhârî, Şehadât 27, Hıyel 10, Ahkâm 20; Müslim, Akdiye 4; Ebû Dâvûd, Akdiye 7, Edeb, 87; Tirmizî Ahkâm 11, 18; Nesaî, Kudât 12, 33; İbn Mâce, Ahkâm 5...
- [53] Tirmizî, Birr, 71; Müsned, II, 369, IV, 193-194.
- [54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/238.
- [55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/238-239.
- [56] Buhârî, Bed'u'l-halk 11, Tıb 47, 49, 50, Edeb 56, Deavât 57; Müslim, Selâm 43; İbn Mâ-ee, Tıb 45; Müsned, VI, 57, 63.
- [57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/239-240.
- [58] Sözü geçen bu Cündeb'in böyle bir sihirbazı öldürdüğü rivayet edilmektedir. (İzzud-din İbnu'l-Esîr, Üsdu'l-Ğabe, I, 361; İbn Hacer Takrib, I, 135). Ancak İbnu'l-Esîr, sihirbazı öldürdükten sonra; Hz. Peygamber'den: "Sihirbazın haddi (cezası) bir kılıç darbesidir" hadisini naklettiğini belirtmektedir. Bu hadisi Tirmizî, Hudûd 27'de Cundeb'den nakletmekte ise de bu hadisin Cundeb'den mevkuf (senedi muttasıl ya da münkati olarak sahabeye kadar ulaşan haber) rivayetinin sahih olduğunu belirtmektedir. Hz. Peygamber'in söylediği belirtilen hadisin kaynağını ise tesbit edemedik.
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/240.
- [60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/241.
- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/241.
- [62] Tirmizî, Hudud 27. Ayrıca bk. 8. başlığına dair not.
- [63] Buhârî, Diyât 6; Müslim, Kasâme 25, 26; Ebû Dâvûd, Hudud 1; Tirmizî, Hudud 15 v.s.
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/241-243.
- [65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/243.
- [66] Merhum müfessirin işaret ettiği ve Buhârî, Tıb 49 da yer alan ifade şöyledir: "Katâde dedi ki: Sâid b. el-Müseyyeb'e sordum: Büyülenmiş ya da karısına yaklaşamayan bir kimsenin bu büyüü çöz(dür)ülebilir. Ya da ona nüsrâ yapılabilir mi? Dedi ki: Bunda bir mahzur yoktur. Bunu yapanlar bununla islâh (arayı düzeltmek) isterler. Çünkü fayda sağlayan (sihir) yasaklanmamıştır."
- [67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/244.
- [68] Buhârî, Ahkâm 21, Bed'u'l-halk 11, İ'tikâf 11, 12; Müslim, Selâm 23-24; Ebû Dâvûd, Savm 78, Sünnet 17, Edeb 81; İbn Mâce, Siyam 65; Dârimi, Rikaak 66; Müsned, III, 156, 285, 309, VI, 337.
- [69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/244.
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/245.
- [71] Buhârî, Teyemmüm 1, Salât 56; Müslim, Mesâcid 3-5; Ebû Dâvûd, Salât 24; Tirmizî, Mevâkât 119, Siyer 5; Nesûî, Gısl 26; İbn Mâce, Taharet 90 vs...

- [72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/245-247.
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/247-248.
- [74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/248.
- [75] Ebû Dâvûd, Edeb 116; Mûsned, V, 194, VI, 450.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/248-249.
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/249.
- [78] Tercümede kesinti olmaması için, bir sonraki paragraf ile yeri değiştirilmiştir.
- [79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/249-250.
- [80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/250-251.
- [81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/251.
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/251-252.
- [83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/253.
- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/253-254.
- [85] Bk. en-Nur. 24/4-5 âyetler, 9 ve 10 başlıklar.
- [86] Zerâi sözlükte bir şeye götüren yol ve araç anlamındadır.
- [87] Bu buyruğun nıklaması yapıldığında yedinci başlıkta İbn Atiyye'nin: "İşte bu Seddü'z-Zerai'e açık bir misaldir" dediği de geçmişti.
- [88] Buhârî, Salât 48, 54, Cenâiz 70, Menâkıbu'l-Ensâr 37; Müslim, Mesâcid 16.
- [89] Muvatta', Sefer 85.
- [90] Muvatta', Sefer 85.
- [91] Buhârî, İman 39, Buyu' 2; Müslim, Mûsâkât 107; Ebû Dâvûd, Buyu' 3; Tirmizî, Buyu' 1; Nesaî, Buyu' 2; Kudât 11; İbn Mâce, Fiten 14; Dârimî, Buyu' 1; Mûsned, IV, 267, 269-271, 275.
- [92] Tirmizî, Kiyâme 19; İbn Mâce, Zühd 24.
- [93] Müslim, İman 146; Tirmizî, Birr 6; Mûsned, II, 164 (4) Ebû Dâvûd, Buyu' 54; Mûsned, II, 42, 84.
- [94] Dârakutnt, III, 52
- [95] Metinde yer alan "Harire" kelimesi konuya uygun bir anlam taşımadığından, yazma mûs-halardan birinde yer aldığı belirtilen "cerîre" kelimesine göre tercüme yapılmıştır.
- [96] Malikilerin "Beyu'l-Âcâl: vadeli satışlar" dedikleri bir çeşit 'İne satışdır. Bk. Dr. Vehbe ez-Zuhayli, el-Fıkhu'l- İslâmi, IV, 466, 508 vd.
- [97] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/254-257.
- [98] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/257-258.
- [99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/258.
- [100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/258.
- [101] O takdirde mana: "Ehl-i Kitap'tan olan kâfirler de müşrikler de Rabbinizden üzerinize hiçbir hayrın indirilmesini istemezler" şeklinde olur.
- [102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/259.
- [103] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/260.
- [104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/260.
- [105] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/260-261.

- [106] Müslim, Zühd 14; Müsned, IV, 174.
- [107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/261-262.
- [108] Bedâ; Allah Tealî'nın daha sonradan başka bir hükmü uygun bulması üzerine eski hükmü değiştirmesi demektir. Allah'a böyle bir şeyin nisbeti caiz değildir. (Dr. Subhi es-Sâlih, Mebâhisfi Ulumi'l- Kur'an, Beyrut, 1974, sh. 271-272)
- [109] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/262-263
- [110] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/263.
- [111] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/263.
- [112] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/264.
- [113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/264.
- [114] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/264.
- [115] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/264.
- [116] Bk. el-Bakara, 2/180. âyet, 21. başlık.
- [117] Ebû Dâvûd Buyu', 88; Tirmizl, Vesâyâ 5; İbn Mûce, Vesâyâ 6. Ayrıca bk. Buhârî, Vesâ-yâ 6; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 6.
- [118] Bu şekilde bir âyetin önce tilavet olunup sonradan nesholunduğuna dair rivayet Ahmed b. Hanbel tarafından, Müsned, I, 47 ve 55'de iki defa, ancak Hz. Ebû Bekir'den değil, Hz. Ömer'den rivayetle kaydedilmektedir. Ebû Hureyre'den Hz. Peygamber'e merfuan rivayet ise: Buhârî, Ferâiz 29; Müslim, İman 113; Müsned, II, 526'da kaydedilmektedir.
- [119] Bk. el-İsra, 17/1. âyet 3- başlık.
- [120] Bk. es-Saffat, 3/102-113. âyetler 10. başlık.
- [121] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/265-266.
- [122] Müslim, Cenaiz 106.
- [123] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/266-267.
- [124] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/267-268.
- [125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/268-269.
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/269.
- [127] Buna göre âyetteki "veliniz yoktur" buyruğunun animin şu olur: Allah'tan başka işlerinizi çekip çevirecek, düzene koyacak kimseniz yoktur.
- [128] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/270.
- [129] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/271.
- [130] Bu kelimeye dair açıklamalar daha önceden 96. ayette geçmiş bulunmaktadır.
- [131] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/272..
- [132] Buhârî, İlm 15, Zekât 5, Ahkâm 3, Temenni 5, İtisâm 13; Müslim, Müsafirin 268; İbn Mâce, Zühd 22; Müsned, I, 385, 432, II, 9, 36.
- [133] Buhari, İlim 15.
- [134] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/272-273.
- [135] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/273.
- [136] Buhârî, Merdn 15; Müslim, Cihad 116.
- [137] Nesâî, Vasâyâ 1; Müsned, I, 382.
- [138] Buhârî, Rikaak 12.
- [139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/273-276.

- [140] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/277-278.
- [141] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/278.
- [142] el-Ferrâ'dan mekân isimleri arasında istisna olarak "mefil" vezninde gelen kelimelere dair açıklamaların yer aldığı bir paragraf gereksiz görüldüğünden çevrilmemiştir.
- [143] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/279.
- [144] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/279-280.
- [145] İtüs (39-81): Roma imparatoru (79-81). Vespasianus'un oğlu. Babası imparator olunca Kudüs'ü kuşatmakla görevlendirildi ve 70'te kenti aldı. (Büyük Larousse) Ve tahrip etti. (el-Müncid, el-A'lâm, 2. baskı, s. 411)
- [146] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/280.
- [147] Yalnız farz hac için ve fitne olmaması halinde hüküm böyledir. Ayrıca bk. Dr. V. Zuhey-li, el-Fıkhu'l-İslâmî, III, 35 vd.
- [148] Buhârî, Cumua, 13; Müslim, Salât 136; Ebû Dâvûd, Salât 52; Müsned, II, 16
- [149] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/280-281.
- [150] Buhari, Teyemmüm 1, Salât 56; Müslim, Mesâcid 3-5; Ebû Dâvûd, Salât 24; Tirmizî, Me-vâkît 119, Siyer 5; Nesâî, Gısl 26; İbn Mâce, Tahâre 90... Ayrıca 102. âyet 16. başlıkta bu hadisin bir benzeri de geçmiş ve kaynakları gösterilmiştir.
- [151] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/281.
- [152] Buhârî, Hacc 67, Tefsir 9. sûre 2 ve 3; Müslim, Hacc 435; Ebû Dâvûd, Menâsik 66 v.s...
- [153] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/281-282.
- [154] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/282.
- [155] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/282-283.
- [156] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/283.
- [157] Tirmizî, Tefsir 2. sûre 3.
- [158] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 33.
- [159] Buhârî, Cenâiz 4, 61, 65 Menâkıbu'l-Ensâr 38; Müslim, Cenaiz 62-67; Ebû Dâvûd, Ce-nâiz 58; Müsned, III, 319, v.s.
- [160] Tirmizî, Tefsir 2. sûre 4.
- [161] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/283-287.
- [162] Buhârî, Salât 65; Müslim, Mesacid 24, 25; Zühd 43-44.
- [163] Darakutnî, I, 51.
- [164] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/287-289.
- [165] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/289.
- [166] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/289.
- [167] Buhârî, Bed'u'l-halk, Tefsir 2. sûre 6, Tefsir 112. sûre Nesâî, Cenâiz 117. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/290.
- [168] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/290.
- [169] 9. âyetin tefsirinde ve devamında
- [170] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/290-291.
- [171] Buhârî, el-Amel fi's-Salât 2, Tefsir 2. sûre 43; Müslim, Mesacid 35; Ebû Dâvûd, Salat 174; Tirmizî, Salât 180; Tefsir 2. sûre 33; Nesâî, Sehv 20; Müsned, IV, 368
- [172] Müslim, Müsafirîn 164, 165; Tirmizî, Salât 168; Nesâî, Zekât 49; İbn Mâce, İkâme, 20; Müsned, III, 302, 391, IV, 385
- [173] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/291.

- [174] Buhârî, Teravîh 1; Muvatta', es-Salâtu fî Ramazan 3.
- [175] Buhârî, İ'tisam 2; Müslim, Cumua 43; İbn Mâce, Mukaddime 7
- [176] Müslim, İlm 15, Zekât 69; İbn Mâce, Mukaddime 14.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/292.
- [177] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/292-293.
- [178] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/293-294.
- [179] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/294-295.
- [180] Müslim, Zikr 54, 55; Ebû Dâvûd, Tıb 19; Tirmizî, Deavât 40; İbn Mâce, Tıb 35; Dûri-mî, İsti'zân 48; Muvatta', Şear 11, İsti'zân 34.
- [181] Tirmizî, Kıyame 48; Müsned, V, 154, 177.
- [182] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/295-296.
- [183] Görüldüğü gibi bütün bunlarda fiilen söylenmiş bir söz yoktur.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/296-297.
- [184] Mukaddime'de sûre, âyet, kelime ve harfın anlamına dair yapılan açıklamalar bahsinde.
- [185] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/298-299.
- [186] el-Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzûl, 43'de Mukatil'den mürsel bir rivayet olarak kaydetmektedir.
- [187] el-Vâhidî, a.g.e., 42-43; Süyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, Beyrut, 1403/1983, I, 271'de, mürsel ve senedinin zayıf olduğunu kaydetmektedir.
- [188] Müslim, İman 347.
- [189] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/299-300..
- [190] Burada "rızâ" kelimesine ait sarfa dair açıklamalar ile kelimelerine ait nahve dair açıklamaların yer aldığı bir paragraf gerek görülmediğinden çevirilmemiştir.
- [191] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/301.
- [192] Ebû Dûvûd, Ferâiz 10; Tirmizî, Ferâiz 16; İbn Mâce, Ferâiz 6; Müsned, II, 187.
- [193] Buhârî, Ferâiz 26; Müslim, Ferâiz 1; Ebû Dâvûd, Ferâiz, 10; Tirmizî, Ferâiz, 15.
- [194] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/301-302
- [195] O takdirde meal şöyle olur: "Kendlerine kitap verdiğimiz ve onu gereği gibi okuyan kimseler, işte onlar o kitaba iman edenlerdir..."
- [196] Dârimî, Salât 69; Müsned, V, 382, 384, 389, 394, 397
- [197] 122. âyet 47. âyetin aynısıdır. 123. âyet ise 48. âyetin hemen hemen aynısıdır. Bundan dolayı merhum müfessir ayrıca tefsir etmemiştir.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/303-304
- [198] Ancak görüleceği üzere başlıklar 20 değil, 23 tür.
- [199] Buhârî, Tâ'bir 48; Müsned, V, 8.
- [200] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/304-305
- [201] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/305
- [202] Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 4.
- [203] es-Sirâcu'l-Munîr, Şerhu'l-Câmi's-Sağir, II, 56'da zayıf olduğu kaydıyla.
- [204] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/306-307
- [205] Hz. İbrahim'in sünnet olmasına dair rivayetler için bk. Buhârî, Enbiyâ 8, İsti'zân 51; Müslim, Fedâil 151; Müsned, II, 322, 418, 435; Muvatta', Sıfatu'n-Nebiyy 4.

- [206] Çoğu rivayetler şeddesizdir. Bu da marangoz aleti olan keser demektir. Şeddeli rivayette bu isim ile anılan yer de kastedilir, alet de. Ancak çoğunluk bu kelimeyi şeddesiz ve marangoz aleti olan keseri kastederek rivayet eder. (Arapça baskıdaki nottan)
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/307-308
- [207] Müsned, V, 75
- [208] Buhârî, Libâs 51, 63, 64; istizan 1; Müslim, Tahâre 49; Ebû Dâvûd, Tereccul 16; Tir-mizl, Edeb 14; Nesâî, Tahare 9, 10, Zinet, 55; Muvatta', Sıfatu'n-Nebiyy 3; v.s.
- [209] Ebû Dâvûd, Edeb 167
- [210] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/308-309
- [211] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/309.
- [212] Ress: Semud kavmine ait bir kuyunun ya da bir bölgenin adıdır. Yemame yolunda bir kasaba olduğu da rivayet edilir. Rivayete göre burada yaşayan kavim, peygamberlerini yalanlamış ve onu bir kuyuya atıp öldürdüklerinden bu kavme "Ashabu'r-Ress" denilmiştir. (Lisanu'l-Arab, VI, 98)
- [213] İbn Abdî'l-Berr, et-Temhîd, XX, 61 ve XXIII, 140
- [214] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/309-310.
- [215] Buhârî, İsti'zân 51
- [216] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/310.
- [217] İbn Mâce, Edeb 39.
- [218] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/311.
- [219] I, 316-317.
- [220] Müsned, I, 214.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/311-313.
- [221] Buhârî, Libâs 63-64; Müslim, Tahâre 52, 54; Tirmizî, Edeb 18; Nesâî, Zinet 2, 56; ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Tereccul 16; Tirmizî, Edeb 15, 16; Muvatta', Şear 1.
- [222] Tirmizî, Edeb 16.
- [223] Hadisin baş tarafı beşinci başlıkta geçmişti. Kaynakları için oradaki nota bakınız.
- [224] Buhârî, Libâs 64; Müslim, Tahare 54.
- [225] Buhârî, Libâs 64.
- [226] Tirmizî, Edeb 17.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/313-315.
- [227] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/315.
- [228] İbn Kesîr, Şemâilu'r-Rasûl, s. 50.
- [229] Buhârî, Menâkıb 23, Menâkıbu'l-Ensâr 52, Libâs 70; Müslim, Fedâil 90; Ebû Dâvûd, Te-reccul 10; Nesâî, Zinet 61; İbn Mâce, Libâs 36; Müsned, I, 287, 320. Bütün bu kaynaklar rivayeti ittîfakla İbn Abbas'tan nakletmektedirler, Enes'ten rivayet edenleri yoktur.
- [230] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/315.
- [231] Ebû Dâvûd, Tereccul 17; Tirmizî, Fedailu'l-Cihad 9; Müsned, II, 179, 207, 210.
- [232] Ebû Dâvûd, Tereccul 18; Nesâî, Zinet 15; Müsned, III, 247.
- [233] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/315-316.
- [234] Buhârî, Etî'me 25, 30, Fedailu's-Sahâbe 30, Enbiya 32,46; Müslim, Fedâilu's-Sahabe 70, 89; Tirmizî, Etî'me 31; Dârimî, Etî'me 29.
- [235] Müsned, VI, 350.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/316.
- [236] Müslim, Tahare 51; Nesâî, Tahare 13.

- [237] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/316-317.
- [238] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/317.
- [239] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/317.
- [240] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/317-318.
- [241] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/318-319.
- [242] Bk. Buhârî, Fiten 2, Ahkâm 43; Müslim, İmâre 41, 42; Nesâî, Bey'at 1-5; İbn Mâce, Ci-hâd 41; Muvatta', Cihâd 5; Müsned, III, 441, V, 314, 316, 319
- [243] bk. el-Bakara, 2/30. âyetin tefsiri.
- [244] Taberî ve tbnu'l-Esîr gibi tarihlerin 63. yılı olaylarına bakınız.
- [245] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/319-320.
- [246] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/320.
- [247] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/320-321.
- [248] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/321-322.
- [249] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/322-323.
- [250] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/323.
- [251] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 24.
- [252] Buhârî, Tefsir 2. sûre 6; Dârimî, Menâsik 33; Müsned, I, 23, 24, 36.
- [253] Müsned, I, 23, 24, 36'da. Ancak el-Mu'minûn, 23/14. âyetin muvafakati söz konusu edilmemektedir.
- [254] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/323-324.
- [255] Müslim, Hacc 147; Ebû Dâvûd, Menâsik 56; Tirmizî, Hacc 33; Nesâî, Hacc 149; Dârimi, Menâsik 34; Müsned, III, 320.
- [256] Buhârî, Enbiyâ 9.
- [257] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/324-325.
- [258] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/326.
- [259] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/326-327.
- [260] Hadisin kaynağını tesbit edemedik.
- [261] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/327.
- [262] Müslim, Hacc 395; Müsned, V, 201; 208iVesdî, Menâsik 133; ayrıca bk, Buhârî, Salât 30
- [263] Buhârî, Hacc 51; Müslim, Hacc 391-394; Nesat, Mesacid 5; Müsned, II, 120.
- [264] Buhârî, Salât 96; Meğâzî, 77; Ebû Dâvûd, Menâsik 92; Nesâî, Kible 6, Menâsik 131; Mu-vatta', Hacc 193; Müsned, II, 113, 138, V, 210
- [265] Mecmau'z-Zevâid, V, 173 muhtasar olarak.
- [266] Bk. Buhârî, Zekât 55.
- [267] Süyûtî, el-Câmiu's-Sağtr, 5996. Kurtubî, Daru'l-Hadis baskısından.
- [268] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/327-329.
- [269] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/329.
- [270] Mecmau'z-Zevâid, X, 227'de zayıf olduğu kaydıyla
- [271] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/329-330.
- [272] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/330.

- [272] Buhari, Buyu' 28, Sayd 10, Cizye 22..., Müslim, Hacc 445, 447; Ebû Dâvûd, Menâsik 89; Nesâî, Hacc 110, 120; İbn Mâce, Menâsik 103; Müsned, I, 315...
- [273] Sâ: 2, 75 litre ya da 2175 gr. Ebu Hanife ve diğerlerine göre 3800 gr a tekabül eder. Mudd ise 0.688 litre ya da 675 gr'dır.
- [274] Müslim, Hacc 454, 455; Buhârî, Buyu' 53 (ancak: "iki katı fazlasıyla" yerine: "İbrahim'in Mekke'ye dua ettiği gibi ettim" şeklinde). Medine'nin Hz. Peygamber tarafından haram ilan edildiğini belirten diğer hadislerin yeri için bk. el-Mu'cemu'l-Mufehres li el-Fâzi'l-Hadis, VI, 452
- [275] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/331-332.
- [276] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/332-334.
- [277] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/334.
- [278] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/334-337.
- [279] Müslim, Hacc 405; ayrıca bk. Buhari, Temenni 9, Hacc 42.
- [280] Buhari, Hacc 42; Müslim, Hacc 401; Nesal; Menâsik 125.
- [281] Buhârî, Hacc 42; Nesâî, Menâsik 125.
- [282] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/337-339.
- [283] Müslim, Hacc 402
- [284] Müslim, Hacc 402
- [285] Müslim, Hacc 403-404
- [286] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/339-340.
- [287] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/340-341.
- [288] Müsned, I, 189-190; nynca bk. Buhârî, Menâkibu'l-Ensar, 24
- [289] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/341-343.
- [290] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/343-346.
- [291] Müsned, V, 262; aynen bk. IV, 127, 128.
- [292] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/346-347.
- [293] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/348-350.
- [294] Buhârî, İman 19, Zekat 53; Müslim, İman 236, Zekat 131; Ebû Dûvûd, Sünne 15; Nesûî, İman 7, Müsned, I,
- [295] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/350-351.

- 1- Allah'ın Boyası: Allah'ın Dini:
- 2- Müslüman Olanın Gusletme Gereği:
- 1- İnsanların Beyinsizleri:
- 2- Kiblenin Değiştirilmesine Dair Rivayetler:
- 3- Kible Ne Zaman Değiştirildi?
- 4- Hz. Peygamber'in Beytu'l-Makdis'e Yönelme Keyfiyeti:
- 5- Hicretten Önce Kible Neresiydi?
- 6- Bu Âyet Neshin Delilidir:
- 7- Sünnetin Kur'ân İle Neshi:
- 8- Haber-i Vahid ile Yürürlükte Olan Hükümü Kaldırma:
- 9- Neshedici Hüküm Kendilerine Ulaşmayanların Durumu:
- 10- Vâhid Haberin Kabulü:
- 11- Kur'ân'ın Kısım Kısım İndirilişi:
- 1- Vasat Ümmet:
- 2- İnsanlara Karşı Şahitlik:
- 3- Bu Ümmet Üzerindeki Büyük Lütuflardan Birisi: Vasat Ümmet Olmak
- 4- İcma ve İcma'a Göre Hüküm Vermek:
- Ayetin Diğer Bölümleri:
- 1- Yeni Kible Mescid-i Haram:
- 2- Mescid-i Haram'a Yönelmek:
- 3- Kible Ka'be'dir:
- 4- Ka'be'yi Göremeyenin Kibleye Yönelmesi:
- 5- Namaz Kılan Kimsenin Bakacağı Yer:
- 1- Herkesin Bir Kiblesi Vardır:
- 2- Herkes Kendi Kiblesine Yönelir:
- 3- Hayırlarda Yarış ve Namazın İlk Vaktinde Kılınması:
- 4- Kıyamet Günü Hepimizi Toplayacaktır:
- 1- Musibet:
- 2- İstircâ'da Bulunmak: (İnnâ Lillahi ve İnnâ İleyhi Râci'ûn) Demek:
- 3- En Büyük Musibet Dindeki Musibettir:
- 4- İstircâ': (İnnâ Lillah ve İnnâ İleyhi Râciun):
- 5- Musibet Anında İstircâ'da Bulunmak:
- 6- Sabredenlere Allah'ın Ni'metleri:
- 1- Âyetin Anlaşılmasına ve Nuzül Sebebine Dair Rivayetler:
- 2- Safa ile Merve'nin Anlamı:
- 3- Allah'ın Şe'âiri:

5- Umre:

6- Safa ile Merve Arasında Sa'yetmek:

7- Safa ile Merve Arasında Sa'yin Uygulaması:

8- Safa ile Merve Arasında Sa'yetmenin Hükümü:

9- Ka'be ve Safa ile Merve Arasında Binekli Olarak Tavaf Edip Sa'yetmek:

1- Allah'ın İndirdiklerini Gizleyenler:

2- ilmin Gizlenmesi ve Açıklanması:

3- Apaçık Âyetler ve Haber-i Vâhid:

4- Gizlenmesi Caiz Olan Şeyler:

5- Apaçık Şekilde Bildirdikten Sonra:

6- Lanet ve Lanete Uğrayanlar:

7- Lanet Ediciler Kimlerdir?

1- Kâfire Lanet Okumak:

2- Kâfire Lanet Okumaktan Kasıt:

3- Herkesin Laneti:

1- Hepinizin İlâhı Tek Bir İlâhtır:

2- O'ndan Başka Hiçbir İlâh Yoktur:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Gece İle Gündüz:

3- Denizler ve Faydaları:

4- Denizde Yolculuk Yapmanın Hükümü:

5- Denizin Aşırı Dalgalı Olması Halinde Denizde Yolculuk:

6- İnsanlar İçin Faydalı Olan Gemiler:

7- Gökten İndirilen Su:

8- Yeryüzündeki Canlılar:

9- Esen Rüzgârlar:

10- Kur'ân-ı Kerim'de Rîh (Rüzgâr) Kelimesinin Farklı Kıraati:

11- İlim Adamlarının Rüzgâr ile İlgili Açıklamaları:

12- Bulutlar:

13- Ka'b el Ahbar'dan Bulutlara Dair Bir Rivayet:

14- Allah'ın Varlığı'nın Belgeleri: Âyetler

1- Hoş Olan Şeyler Helâldir:

2- Helâl ve Temiz:

3- Şeytanın Adımları:

4- Açık Düşman Şeytan:

1- Atalarına Uyan Kâfirler:

2- Birşey Bilmeyen Ataları:

3- Taklid:

4- İlim Adamlarına Göre Taklidin Mahiyeti:

5- Taklid Yoluyla Bilgi Sahibi Olmak:

6- Avamdan Olanların Taklid Etmesi:

7- Akâid Konularında Taklid ve Kelamcılar:

1- Haram Kılınanlar:

2- Meyte'nin Anlamı:

3- Meyte'nin Mahiyeti:

4- Bu Âyetin Tahsisi:

5- Kur'ân-ı Kerim'in Sünnet ile Tahsis Edilmesi:

6- Meyte'den ve Necis Şeylerden Yararlanmak:

7- Kesilen Hayvanın Karnından Çıkan Yavru:

8- Meytenin Derisi:

9- Meytenin Kılları ve Yünü:

10- Temiz Birşeye Fare Düşerse:

11- Böyle Bir Sıvının Taharetine Hüküm Verilirse:

12- Tenceredeki Yemeğe Kuş ve Benzeri Hayvanlar Düşerse:

13- Meyteden Alınan Peynir Mayası ile Meytenin Sütü:

14- Kan:

15- Domuz Eti:

16- Domuzun Yağı:

17- Domuzun Kılları Müstesna Tümü Haramdır:

18- Su Domuzu:

19- Hinzır (Domuz) Kelimesi ile İlgili Dil Bilginlerinin Açıklamaları:

20- Allah'tan Başkasının Adına Kesilenler:

21- Zaruret Hali:

22- Zaruret Hangi Hallerde Sözkonusu Edilir:

23- Zaruret Halinde İzni Olmaksızın Başkasının Malından Yemek:

24- Şarap İçmek Zorunda Kalınırsa:

25- Zaruret Halinde Kan İçmek:

26- Boğazında Lokma Kalan, Şarapla İndirebilir mi ve Zarureti Gidermekte Öncelik:

27- Başkasına Ait Yiyecek Varken Meyte Yemesinin Hükümü:

28- Meyteden Yeme Miktarı:

29- Haram İle Tedavi:

30- Zaruret Halinde Haramlardan Yararlanmanın Şartları:

- 31- Haramın Mubah Kılınmasının Bir Diğer Şartı:
- 32- Masiyet Halinde Zaruret Dolayısıyla Ruhsattan Yararlanmak:
- 34- Allah Gafurdur, Rahimdir.
- 1- Âyetin Nüzul Sebebi:
- 2- "Birr" Kelimesinin Okunuşu:
- 3- Birr'in Anlamı:
- 4- Sözlerinde Duranlar ve Sabredenler:
- 5- Bu Âyetin Önemi:
- 6- Malı Veren..
- 7- "Ona Olan Sevgisine Rağmen.."
- 8- Ahidlerini Yerine Getirenler:
- 1- Âyetin Nüzul Sebebi:
- 2- "... Üzerinize Kısas Yazıldı":
- 3- Kısasın Şekli:
- 4- Kısası Kim Uygular?
- 5- Katil ile Maktul Farklı Nitelikte Olursa:
- 6- Hür ile Köle Arasındaki Kısas:
- 7- Kâfire Karşılık Müslümanın Öldürülmesi:
- 8- Köle ile Hür, Erkek ile Dişiden Biri Diğerini Öldürürse:
- 9- Kadın ve Erkeğin Birbirlerine Karşılık Öldürülmesi:
- 10- Kölesini Öldüren Efendinin Hükümü:
- 11- Baba ile Oğul Arasında Kısas:
- 12- Bir Kişie Karşılık Topluluğun Öldürülmesi:
- 13- Kısas ve Diyet:
- 14- Kasten Öldüren Den Diyetin Alınması ile İlgili Görüşler:
- 15- Kısasın Affedilmesi:
- 16- Ödemede Kolaylık:
- 17- Diyet Aldıktan Sonra...:

132. İbrahim de bunu oğullarına vasiyet etti. Ya'kub da: "Ey oğullarım, Allah sizin için bu dini beğenip seçti. O halde siz ancak Müslümanlar olarak can verin."

"İbrahim de bunu" yani bu dini "oğullarına vasiyet etti." Bir görüşe göre onurf oğullarına vasiyet ettiğı: "Alemlerin Rabbine teslim oldum" sözüdür. Bu daha doğrudur. Çünkü, sözü geçen en yakın şey odur. Yani: "Siz de alemlerin Rabbine teslim olduk deyiniz," demektir.

Vasiyet etti" Aynı anlama gelen Kureyşlilerce kullanılan iki ayn söyleyiştir. Her iki şekilde de okunmuştur. Abdullah b. Mes'ud'un mus-hafında birinci şekildedir. Hz. Osman mushafında ise ikinci şekildedir ve bu ikinci şekil Medine halkıyla Şamlıların kıraatidir. Öbürleri ise birinci şekilde okumuşlardır ve bunda teksir (çokça yapma) anlamı vardır.

"Yakub da" İbrahim'e atfedilmiştir. Bunun atıf olmayıp yeni bir cümle olduğu da söylenmiştir. Buna göre anlamı şöyle olur: Yakub da oğullarına vasiyette bulunup şöyle dedi: Oğullarım, şüphesiz ki Allah sizin için bu dini beğenip seçmiştir. Buna göre aynı tavsiyeyi önce İbrahim kendi oğullarına, ondan sonra da Yakub kendi oğullarına yapmış olur.

İbrahim'in oğulları ise büyük oğlu İsmail'dir. Hz. İbrahim onu henüz süt emen bir bebek iken Mekke'ye götürdü. İki yaşında iken götürdüğü, ondört yaşında iken götürdüğü de söylenmiş ise de- ileride İbrahim Sûresi'nde yüce Allah'ın izniyle açıklanacağı üzere- birinci görüş daha sahihtir.

Hz. İsmail kardeşi Hz. İshak'tan ondört sene önce dünyaya gelmiştir. Yüz otuzyedinci yaşında vefat etmiştir. Yüzotuz yaşında vefat ettiği de söylenmiştir. Babası İbrahim (a.s) vefat ettiğinde kendisi seksendokuz yaşında idi. Bir görüşe göre Allah tarafından boğazlanması emredilen odur.

Hz. İshak'ın annesi ise Sare'dir. Bir diğer görüşe göre ise boğazlanması emredilen odur, ileride yüce Allah'ın izniyle es-Saffat Sûresi'nde açıklanacağı

üzere daha sahih olan da budur. ^[1] Rumlar, Yunanlılar, Ermeniler ve onlara bağlı olan diğer kollar ile İsrailoğulları onun soyundan gelirler.

Hz. İshak yüzseksen yıl yaşamış, Arz-ı mukaddeste vefat etmiş, babası İbrahim el-Halil'in yanında defnedilmiştir. (ikisine de selam olsun).

Daha sonra da Sare vefat edince Hz. İbrahim Kenanlı Yaktan kızı Kantu-ra ile evlenmiştir. Kantura'dan Medyen, Medâin, Nehşân, Zemran, Neşik ve Şeyuh adındaki çocukları doğmuştur. Sonra da vefat etmiştir.

Hz. İbrahim'in vefatı ile Peygamber (s.a)'ın doğumu arasında yaklaşık iki bin altıyüz yıllık bir zaman geçmiştir. Yahudiler bundan dörtyüz yıl gibi daha kısa bir zaman zikrederler. Hz. Yakub'un çocuklarından yüce Allah'ın izniyle Yusuf Sûresi'nde söz edilecektir.

Amr b. Faïd el-Esvafî ile İsmail b. Abdullah el-Mekkî: " ve Yakub'a* şeklinde "oğullarına" kelimesine atfederek okumuştur. (O takdirde buyruğun anlamı: "İbrahim de bunu oğullarına ve Ya'kub'a vasiyet etti, şeklinde olur). Buna göre Hz. Yakub da Hz. İbrahim'in kendilerine vasiyette bulunduğu kimselerin kapsamına girer.

el-Kuşeyrî der ki: Bu kelime nasb ile "oğullarına" üzerine atfedilerek okunmuştur. Ancak uzak bir ihtimaldir. Çünkü Yakub, vasiyette bulunduğu sırada Hz. İbrahim'in çocukları arasında değildi. Onun dedesi Hz. İbrahim'e yetiştiğine dair bir nakil de yoktur. Hz. Yakub, Hz. İbrahim'in vefatından sonra dünyaya gelmiştir. Ve ayrıca Hz. Yakub kendi oğullarına da tıpkı Hz. İbrahim'in yaptığı gibi vasiyette bulunmuştur. Hz. Yakub'un oğullarının adları yüce Allah'ın izniyle ileride gelecektir. el-Kelbî der ki: Hz. Yakub, Mısır'a girdiğinde onların putlara, ateşe ve ineklere taptıklarını görür. Çocuklarını bir araya toplar ve onların bu şekilde şirke düşeceklerinden korktuğundart Benden sonra neye ibadet edeceksiniz diye sorar...

Denildiğine göre, Hz. Yakub'a bu adın veriliş sebebi şudur: Hz. Yakub'un el-İs adında ikiz^[2] kardeşi varmış. Annesinin karnından çıktığında Hz. Yakub kardeşi el-İs'in topuğunu tutmuş idi. Ancak böyle bir açıklama su götürür. Çünkü o takdirde bu, Arap diline uygun bir türetme olur. Halbuki Yakub Arapça olmayan bir isimdir. Her ne kadar bu kelime keklığın erkeğine verilen Arapça ada uygun düşse de Arapça değildir. Hz. Yakub, yüz kırk-yedi yıl yaşamış ve Mısır'da vefat etmiştir. Arz-ı Mukaddes'e taşınıp götürülmesini ve babası Hz. İshak'ın yanında gömülmesini vasiyet etmişti. Oğlu Hz. Yusuf, onu oraya kadar götürmüş ve onu orada defnetmiştir.

Yüce Allah'ın: Ey oğullarım" buyruğu: Ey oğulların, dedi, anlamındadır. İbn Mes'ûd'un ve ed-Dahhâk'ın kıraatinde de böyledir.

el-Ferrâ der ki: Bu edatın bu buyrukta hazf edilmesi, tavsiye etmenin de "demek" anlamını ihtiva etmesinden ötürüdür. Demek anlamını ihtiva eden her sözün başına bu edatın getirilmesi de caizdir, hazf edilmesi de. Nahiv-cilerin burada "dedi" anlamını veren bu edatı kast ederek hazf edilmiştir, şeklindeki açıklamalarının hiç bir değeri yoktur.

en-Nehhâs der ki: Ey oğullarım!" buyruğu, muzaf bir nidadır. Sona gelen bu "yâ" harfî mütekellim yâ'sı olduğundan ancak üstün okunması mümkündür. Çünkü sakın (med harfî) olarak okunursa, iki sakın bir araya gelmiş olur.

Muhakkak Allah..." buyruğunda de hemzenin esreli oluşu, "vasiyet etti" de "dedi"nin aynı anlamı ihtiva ettiklerindendir. Burada "dedi ki" anlamındaki kelimenin hazf edildiği de söylenmiştir.

"Ey oğullarım, Allah sizin için bu dini" yani İslâm'ı "beğenip seçti." Beğenip seçmek anlamına gelen "ıstıfa"yı recez vezniyle şair şöylece kullanmıştır:

"Ey mülkler miras bırakan hükümdarların oğlu, Allah'ın sana vermiş olduğu halifeliliği (de miras aldın). Seni onun için beğenip seçti, onu da senin için

beğenip seçti."

Âyet-i kerimede "din" kelimesinin başına gelen elif lam (ed-dîn şeklinde) ahit içindir, çünkü onlar bu dini önceden beri tanıyorlardı.

"O halde siz ancak müslümanlar olarak can verin." Bu ifade, beliğ bir kazdır. Anlamı da şudur: İslâm'a bağlı kalına İslâm üzere devam edin ve ölünceye kadar asla ondan ayrılmayın. Hz. Yakub (as) hem maksadı ihtiva eden hem de ölümü hatırlatan, öğüt veren bir muhtevaya sahip veciz bir ifade kullanmıştır.

Şöyle ki; kişinin öleceği muhakkaktır. Ancak ne zaman öleceğini bilmez. Bir kimseye ancak üzerinde bulunduğu bir hal ile ölümün kendisine gelmesi emredilecek olursa, artık hitabın yapıldığı andan itibaren kesintisiz olarak verilen o emre bağlı kalması istenmiş olur. Ancak... can verin...", buyruğunda nehy edatıdır. nehy dolayısıyla cezm mahallinde-dir. Şeddeli nün ile tekid edilmiş, iki sakın arka arkaya geldiğinden vav harfi hazf edilmiştir.

"Ancak Müslümanlar olarak..." anlamındaki buyruk, hal konumunda mebtadâ ve haberdır.

Yani Rabbiniz hakkında güzel zan besleyerek "can verin." İhlas sahibi olarak, işinizi Allah'a havale ederek mü'minler olarak can verin, anlamlarına geldiği de söylenmiştir. [\[3\]](#)

133. Yoksa siz ölüm Yakub'a gelip çattığı zaman orada hazır mıydınız? Hani o oğullarına: "Benden sonra siz neye ibadet edeceksiniz?" dediği zaman onlar: "Senin ilahına ve babaların İbrahim, İsmail ve İshak'ın bir ve tek olan ilahına ibadet edeceğiz. Biz O'na teslim olmuşuzdur" demişlerdi.

"Yoksa siz ölüm Yakub'a gelip çattığı zaman orada hazır mıydınız?" : Hazır... diniz" anlamındaki kelime (Ol*)in haberidir. Sonunda tenis alameti olan hemze bulunduğundan munsarîf değildir. Bu alametın geliş sebebi ise çoğulun müennes hükmende olmasıdır. Bu hemze de tıpkı müenneslik he (te) si gibi isimlerin sonuna gelir. Hitap Hz. İbrahim'e çocuklarına tavsiye etmediği şeyleri nisbet eden ve onların yahudi ve hristiyan olduklarını ileri süren yahudilerle hristiyanlara yöneliktir. Allah onların bu sözlerini ve yalanlarını reddetmekte ve azarlayıcı bir üslupla onlara şöyle seslenmektedir: Siz Yakub'u gördünüz ve onun neyi tavsiye ettiğini bildiniz mi ki bir bilgiye dayanarak böyle bir iddiada bulunmaktasınız? Bu da; hayır siz hazır değildiniz, onu görmediniz, aksine iftira etmektesiniz, anlamındadır.

Burada "yoksa" hayır anlamındadır. Yani hayır asıl Yakub'un huzurunda

bulunanlar sizler değil, sizden öncekiler, sizin geçmişlerinizdir. "Şüheda" hazır bulunan anlamında "şahit" kelimesinin çoğuludur.

"Ölüm"den önceki haller ve ölümün sebepleri "Yakub'a gelip çatığı zaman..." çünkü bizzat ölümün kendisi geldiği takdirde herhangi bir şey söylemesine imkân olmazdı.

Hız. Yakub, tapınacakları ma'bud ile ilgili olarak "neye" diye soru sormuş, "kime" diye sormamıştır. Çünkü o, onları denemek istemişti. Şayet "kime" demiş olsaydı maksadı oğulları arasından kimlerin hidâyet sahibi olduklarını görmek olacaktı, halbuki o hepsini denemek istediğinden dolayı "neye" diye sormuştur. Diğer taraftan Allah'tan başka tapınılan ma'budlar putlar, ateş, güneş ve taşlar gibi cansız yaratıklardır. O bakımdan Hız. Yakub bu tür cansızlardan neye ibadet edeceklerini anlamak istemiştir.

"Benden sonra" ölümünden sonra demektir. Anlatıldığına göre Hız. Yakub peygamberlerin muhayyer bırakıldığı şekilde hayat ve ölümden birisini seçmekte serbest bırakılınca ölümü seçmiş ve: Oğulları ve aileme vasiyet edinceye kadar bana mühlet veriniz, demiş, onları bir araya toplamış ve bu sözleri söylemiştir. Onlar da doğru yolu bularak: "Senin ilahına., ibadet edeceğiz" diye cevap verdiler. Bu cevapları ile de hak din üzere sebat ettiklerini, şanı yüce Allah'ı tanıdıklarını ona gösterdiler.

"Senin ilahına ve babaların İbrahim, İsmail ve İshak'ın bir ve tek olan ilahına ibadet edeceğiz... demişlerdi."

İbrahim, İsmail ve İshak isimleri, mecrûr olan "babaların" anlamındaki kelimeden bedel olarak cer mahallindedirler. Bu isimler, Arapça olmadıklarından munsarîf değildirler. el-Kisâ' der ki: İstersen "İshâk" ismini (ufalamak demek olan:) "sahk"tan gelmiş kabul edebilirsin. Yakub'u da (erkek keklik demek olan) kuştan türetebilirsin. (O takdirde bunlar munsarîf olurlar, demek istiyor).

Şanı yüce Allah amcaya ve dedeye "baba" adını vermiştir. Önce dedeyi sonra amca olan İsmail'i yaşça Hız. İshak'tan büyük olduğundan dolayı zikretmektedir. İkinci "ilah" kelimesi birincisinden bedeldir. Tekrarlanması vahdaniyet sıfatıyla birlikte "tek olan ilah" şeklinde tekrar edildiğinden dolayıdır. İkinci "ilah"

kelimesinin hal olduğu da söylenmiştir. [4] İbn Atıyye der ki: Bu güzel bir görüştür, çünkü maksat vahdaniyyetin isbat edilmesidir.

el-Hasen, Yahya b. Ya'mer, el-Cahderî ve Ebu Reca el-Utaridî "Babanın ilahına" diye okumuşlardır. Bunu iki şekilde açıklamak mümkündür:

a) Hız. İbrahim'i tek olarak zikretmiş ve amca olduğundan dolayı Hız. İsmail'i baba olarak zikretmek istememiştir. en-Nehhâs der ki, böyle birşey gerekmez,

çünkü Araplar amcaya da baba demektedirler.

b) Burada kelimesi Sibeveyh'in görüşüne göre cem'i müzekker-i salim olur. Çünkü Sibeveyh baba demek olan "eb" kelimesinin ebune ve ebî-ne şeklinde geldiğini nakletmektedir. Şair nitekim şöyle demiştir:

"Biz onlara teslim olunuz, çünkü bizler sizin kardeşleriniziz dedik."

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Bizim seslerimizi anladıklarında (o esir kadınlar) Ağlaştılar ve bizim için: Babalarımız size feda olsun, dediler." "Biz ona teslim olmuşuzdur." Mübteda ve haberdur. (Meal de buna göre yapılmıştır). Hal durumunda olması da muhtemeldir. (O takdirde anlamı şöyle olur: "Biz ona teslim olmuşlar olarak senin ilahına., ibadet edeceğiz"). Âmil ise "ibadet edeceğiz" anlamındaki fiildir.

[5]

134. Onlar bir ümmetti, geçtiler. Onların kazandığı kendilerininidir. Sizin kazandığınız da sizin ve siz onların işlediklerinden sorumlu olacak da değilsiniz.

"Onlar bir ümmettiler geçtiler" buyruğunda "onlar" mübteda "bir ümmetti" onun haberdur. "Geçtiler" de ümmetin sıfatıdır. (Buna göre anlam: Onlar gelip geçen bir ümmetti, şeklinde olur). Arzu edildiği takdirde müb-tedanın haberi de kabul edilebilir. (Asıl mealde olduğu gibi). O takdirde "ümmet" kelimesi "onlar" kelimesinden bedel olur.

"Onların kazandığı kendilerininidir, sizin kazandığınız da sizin" buyruğunda: "mâ: şey, ne" mübteda olarak ref mahillindedir. Ya da Kûfelilerin görüşüne göre sıfattır. Hayır ve şer türünden neyi kazandıysanız ve onlar ne kazandıysa herkesin kazandığı kendisininidir.

Bu buyrukta kula amellerin ve kazançların izafe edileceğinin, kula dayandırılacağına delili vardır. Her ne kadar bunları işlemek ve kazanmak gücünü veren yüce Allah ise de eğer bu kazandığı şey bir hayır ise onun lütfuy-la onu kazanmıştır. Eğer bir şer ise adaleti ile kazanmıştır. Ehl-i Sünnet'in bu konudaki görüşü budur. Bu anlamı ifade eden Kur'ân-ı Kerim'deki âyet-i kerimeler pek çoktur. Kul, fiillerini kazanandır. Bunun anlamı ise kul için fiil ile birlikte onu işleyebilecek bir kudret de yaratılmıştır. Bununla ihtiyara, yani seçim ve tercihe dayalı hareket ile mesela titreme sonucu meydana gelen hareket arasındaki fark anlaşılabilir. İşte böyle bir fiil yapabilme kudretini veren bu imkân, insanın mükellef tutulmasının kaynağını teşkil eder.

Cebriyye ise kulun fiillerini kazanmasını (kâsib olmasını) reddetmektedir. Onlara göre rüzgârın evirip çevirdiği bir kuru yaprak bir bitki gibidir.

Kaderiye ve Mu'tezile bu iki görüşten farklı bir görüş ortaya atarak kulun kendi fiillerini yarattığını ileri sürmektedirler.

"Ve siz onların işlediklerinden sorumlu olacak da değilsiniz." Yani kimse kimsenin günahından sorumlu tutulmayacaktır. Buyruk yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "Hiçbir (günah) yüklenici başka bir yüklenici (nefs)in yükünü yüklenmez." (el-En'am, 6/164) Yük taşıyan hiçbir kimse başkasının ağırlığını taşımayacaktır. Buna dair açıklamalar ileride gelecektir. [6]

135. "Yahudi veya hristiyan olun ki doğru yolu bulaşınız" dediler. De ki: "Hayır, muvahhid olarak İbrahim'in dinine (uyarız); o şirk koşanlardan değildi."

"Yahudi veya hristiyan olun ki doğru yolu bulaşınız, dediler." Her bir kesim tuttuğu yola çağrıda bulundu; yüce Allah onların bu iddialarını reddederek: Ey Muhammed "De ki: Hayır, muvahhid olarak İbrahim'in dinine" uyarız, diye buyurdu. Bunun anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Hayır, biz İbrahim'in dinine uyarak hidâyet bulabiliriz.

İbnu'l A'rec ve İbn Ebi Able: şeklinde okumuşlardır. İfadenin -o zaman- takdiri şöyle olur: Hayır, hidâyet İbrahim'in dinine uymakla olur veya bizim tuttuğumuz din İbrahim'in dinidir.

"Hanlfen: Muvahhid olarak" hoşlanılmayan dinlerden İbrahim'in dini olan hak dine yönelerek, demektir. Kelime ez-Zeccâc'a göre haldir. Yani, hayır biz bu durumda İbrahim'in dinine tabi oluyoruz. Ali b. Süleyman da şöyle demektedir: Burada bu kelimeyi hal kabul etmek yanlıştır. Çünkü bu tür söyleyişler caiz değildir (doğru değildir). Hz. İbrahim'e hanif denilmesinin sebebi onun Allah'ın dini olan İslâm'a yönelmiş olmasıdır. Çünkü "el-hanef" meyletmek demektir. Ayaklarının parmakları birbirlerine (içe) doğru olan kimse için ahnef ve hanfâ denilir. Bu durumda olan ayaklara da böyle denilir. Umm el-Ahnef şöyle demiştir:

"Allah'a yemin ederim eğer onun ayağında bir hanef (parmakları birbirine yakın) olmasaydı Sizin yiğitleriniz arasında onun gibisi bulunmazdı."

Şair de şöyle demektedir:

"Gölge öğleden sonra yönünü değiştirdi mi onu hanif görürsün Kuşluk vaktinde ise hristiyanlığa giriyor."

Bu sözleriyle öğleden sonra kibleye doğru dönen sabah ise hristiyanların kiblesi olan doğu tarafına dönen bu kalemunu kastetmektedir.

Bazılanna göre de "el-hanef" istikamet demektir. Hz. İbrahim'in dinine "Ha-nîf

denilmesi istikameti yani dosdoğru olması dolayısıyladır. İşte ayaklan çarpık olan kimseye "ahnef denilmesi" "istikamefin uğurundan istifade etmek için (tefeuul)dır. Nitekim zehirli bir hayvan tarafından sokulan kimseye "selim", oldukça tehlikeli geçitlere de "Mefâze" (kurtuluş yeri) denilmesi de bu türdendir.

Çoğu dilcilerin görüşüne göre (bu şekilde) kullanım bundan dolayıdır. [7]

136. Deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İs-hak'a, Yakub'a ve Esbat'a indirilene, Musa'ya, İsa'ya verilenlere ve bütün peygamberlere Rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onlardan birini diğerinden ayırdetmeyiz. Biz ona teslim olmuşuzdur."

Buhârî Ebu Hureyre (r.a)'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: Kitap ehli Tevrat'ı İbranice okuyor ve müslümanlara Arapça açıklıyorlardı. Rasûlullah (s.a) ise şöyle buyurdu: "Kitap ehlini tasdik de etmeyin yalanlamayın da. Bunun yerine

Allah'a ve bize indirilene... iman ettik, deyin (diye bu âyet-i kerimeyi okudu). [8]
Muhammed b. Sirîn der ki: Sana sen mü'min misin diye sorulacak olursa, "Biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a.. indirilene-iman ettik" âyeti ile cevap ver.

Selefin çoğunluğu kişinin: Ben hakikaten mü'minim, demesini hoş karşılamamışlardır. Buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle el-Enfal Sûresi'n-de (el-Enfal, 8/5. âyet, 3. başlıkta) gelecektir.

Önceki ilim adamlarından birisine bir kimseye bilmediği bir isim zikredilerek: Filan peygambere iman ediyor musun diye soru sorulmuş. Ve denilmiş ki: Eğer evet iman ediyorum derse belki o isimde bir peygamber yoktur.

Dolayısıyla peygamber olmayan bir kimsenin peygamberliğine şahitlik etmiş olur. Eğer hayır derse belki o kimse peygamberdir, böylelikle peygamberlerden birisini inkâr etmiş olur. Bu kimse ne yapsın? Bu sorunun muhatabı şöyle cevap verir: Böyle bir kimsenin: Eğer peygamber ise ben buna iman ettim, demesi gerekir.

Bu âyet-i kerimede hitap bu ümmete yöneliktir. Onlara neye iman etmeleri gerektiğini öğretmektedir.

İbn Abbas der ki: Yahudilerden bir grup Peygamber(s.a)'ın yanına gelerek peygamberlerden kime iman ettiklerine dair soru sorarlar, bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olur. Hz.İsa söz konusu edilince: Hayır biz İsa'ya da iman etmeyiz ona iman edene de etmeyiz, dediler.

"Biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve Es-bata

indirilene., iman ettik." [9]

el-Esbat: Yakub (a.s)'ın çocuklarıdır. Bunlar oniki tanedir. Onlardan her birisinin soyundan bir ümmet gelmiştir. Tekili sıbt gelir. İsrailoğullarında sıbt, İsmailoğullarında kabile durumundadır. Onlara "el-esbat" denilmesi, peşpe-şe demek olan "es-Sabt"tan alınmadır. Onlar arka arkaya gelen toplulukturlar. Bunun aslının "es-sebat" olduğu da söylenmiştir ki ağaç demektir. Yani onlar çoklukları itibariyle ağaca benzerler. Ebu İshak ez-Zeccâc der ki: Bu hususu bize Muhammed b. Ca'fer el-Enbarî'nin şu anlattıkları açıklamaktadır:

el-Enbarî dedi ki: Bize Ebu Büceyd (bazı nüshalarda Mecid) ed-Dekkâk anlatarak dedi ki: Bize el-Esved b. Amir anlatarak dedi ki: Bize İsrail, Simak'tan, o İkrime'den o İbn Abbas'tan rivayetle dedi ki: On peygamber dışında bütün peygamberler İsrailoğullarındandır. Bu on peygamber: Nuh, Şu-ayb, Hud, Salih, Lut, İbrahim, İshak, Yakub, İsmail ve Muhammed (s.a)'dır. İsa ile Yakub dışında hiç birisinin iki ismi olmamıştır. Sıbt ise asılları bir olan topluluk ve kabile demektir.

Saç hakkında (kök olan) sebt ve sebit (ta harfi ile) kullanılırsa, düz olmayan, dalgalı saç, demek olur.

"Onlardan birini diğerinden ayırdetmeyiz." el-Ferra der ki: Yani yahu-di ve hıristiyanların yaptığı gibi bir kısmına iman ederken bir kısmını inkâr etmeyiz. [10]

137. Eğer onlar da sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse hidâyet bulurlar. Ve eğer yüzçevirirlerse onlar ancak muhalefettedirler. Onlara karşı Allah sana yeter. O hakkıyla işiten, kemâliyle bilendir.

"Eğer onlar da sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse hidâyet bulurlar." Burada hitap Muhammed (s.a) ve onun ümmetinedir. Anlamı şudur: Onlar sizin gibi iman eder, sizin gibi tasdik ederlerse hidâyet bulmuş olurlar. Burada birbirinin misli ve benzeri olmak, iki iman arasında sözkonusu olmuştur. Ve (bimisli'nin başındaki) "be"nin fazladan ve pekiştirmek için geldiği belirtilmiştir.

Taberî'nin anlattığını İbn Abbas şu şekilde okumuş:

Eğer onlar sizin iman ettiğinize iman ederlerse hidâyet bulurlar." Mushaftaki kıraate uygun olmasa bile kıraatin ifade ettiği anlam da budur. Buradaki "misi: gibi" kelimesi yüce Allah'ın:

"Hiçbir şey O'nun gibi değildir" (eş-Şûrâ, 42/11) buyruğunda olduğu gibi fazladandır. Onun gibi birşey yoktur anlamındadır. Nitekim şair de burada (misi)

kelimesini fazladan kullanarak şöyle demektedir:

"Böylelikle onlar yenilmiş saman gibi edildiler."

Bakiyye rivayet ediyor: Bize Şu'be, Ebû Hamza'dan, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Sizler, eğer onlar da sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse" demeyiniz; çünkü yüce Allah'ın misli (benzeri) yoktur. Fakat bunun yerine: Onlar sizin iman ettiğinize iman ederlerse, deyiniz. AB b. Nasr el-Cehdamî de Şu'be yoluyla bu şekilde rivayet etmektedir ki bunu el-Beyhakî zikretmiştir.

Anlamı şudur: Eğer onlar sizin peygamberinize ve bütün peygamberlere iman edip ayırım gözetmediğiniz gibi onlar da hiçbir ayırım gözetmezlerse hidâyet bulmuş olurlar. Şayet kabul etmeyip mutlaka peygamberler arasında ayırım gözetmeye kalkışırlarsa o takdirde onlar dinden uzaklaşmış, ayrılığa düşmüş ve muhalefet etmiş olurlar. "Onlara karşı Allah sana yeter."

Nazar ehli (kelamcılar)dan bir grubun şöyle dedikleri nakledilmiştir: Yüce Allah'ın: "Onun misli gibisi yoktur" (eş-Şûrâ, 42/11) buyruğunda yer alan (ve gibi anlamına gelen): "kef" harfinin fazladan olma ihtimali vardır. İbn Abbas'tan nakledilen ve çoğunluğun okuyuşunu yasakladığına dair olan rivayet ise, İbn Abbas'ın yüce Allah'tan teşbihi nefyetmek hususundaki mübalağalı bir tutumu dolayısıyla ortaya koyduğu özel bir kanaatidir. İbn Atiyye de der ki: Böyle bir rivayet İbn Abbas'tan tefsir türündendir. Yani bu, bu şekilde açıklanır, demektir.

Buradaki "be" harfinin "alâ" anlamına geldiği de söylenmiştir. O takdirde anlamı şöyle olur: "Eğer onlar sizin imanınız üzere (gibi) iman ederlerse hidâyet bulmuş olurlar."

Buradaki "gibi" kelimesinin asıl anlamı ile kullanıldığı da söylenmiştir. Yani "Allah tarafından size indirilenler gibisine iman ederlerse" anlamındadır. Bunun delili ise yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim." (eş-Şûrâ, 42/15); "Bize ve size indirilenlere iman ettik., deyiniz." (el-Ankebût, 29/46)

"Ve eğer" iman etmekten "yüzçevirirlerse onlar ancak muhalefettedirler."

Zeyd b. Eşlem der ki: Şikâk (muhalefet); anlaşmazlık demektir. Şikâk'ın mücadele, muhalefet ve karşılıklı düşmanlık anlamına geldiği de söylenmiştir. Aslı, yan taraf anlamına gelen "eş-Şık" kelimesidir. İki kesimden her birisi adeta karşı tarafın bulunduğu şikkın başkasında imiş gibi bir ifadedir. Şair der ki:

"İlim adamlarını kaç (kaç kişiye) kadar zorla öldürecek Ve şikak ve nifak ile günah işleyip duracaksın?"

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Aksi takdirde biliniz ki bizler ve sizler

Kaldığımız sürece şikak (ayrılık) içinde bâğî kimseleriz."

"Şikak"ın meşakkatli ve zor gelen işi yapmaktan alındığı da söylenmiştir. Sanki her iki kesimden birisi karşı tarafa ağır ve meşakkatli gelen işi yapmak istiyormuşçasına davranmaya "şikak" denilir.

"Onlara karşı Allah sana yeter." Yani Allah düşmanına karşı Rasûlüne yetecektir. Adeta bu, yüce Allah tarafından Peygamberine yapılan ve kendisine karşı inatla direnen, muhalefet eden, yüzçevirmiş kimselere karşı hidâyet ihsan edeceğini, mü'minler vasıtasıyla ona kafi geleceğini, onların hakkından geleceğini, ifade eden bir va'di gibidir.

Allah ona verdiği bu va'dini yerine getirmiştir. Kaynukaoğullannın ve Kurayzaoğullannın öldürülmesiyle Nadiroğullannın sürgüne gönderilmesiyle bu vaad gerçekleşmiştir.

Ayrıca "Onlara karşı Allah sana yeter" buyruğu Hz. Osman'ın şehid edildiği vakit kanının üzerine damladığı kelimedir. Hz. Osman, Peygamber (s.a)'ın kendisine haber verdiği şekilde şehid düşmüştür.

"O" söz söyleyen herkesin sözünü "hakkıyla işiten ve" kulları hakkında neleri uyguladığını, onlara neler yaptığını "kemaliyle bilendir."

Nakledildiğine göre Ebu Dulâme, Mansur'un yanına girdiğinde başında uzunca bir başlık ve (arka tarafından) omuzları arasında: "Onlara karşı Allah sana yeter. O hakkıyla işiten ve kemaliyle bilendir" diye yazılı, ön tarafından açık bir cübbe giyindiğini, beline kılıcı astığını görür. Mansur bütün askerlere bu şekilde kıyafet giymelerini emretmişti. Ebu Dülame'ye: Nasılsın ya Ebû Dulâme diye sorunca o: Kötü haldeyim ey mü'minlerin emiri der. Bu sefer Mansur: Neden diye sorunca: Yüzü belinde, kılıcı kıkında, Allah'ın Kitabını da sırtının arkasına atmış bir kimse hakkındaki kanaatim ne olabilir? Mansur onun bu sözüne güldü ve derhal bu kıyafetin değiştirilmesi için emir verdi. [\[11\]](#)

138. Allah'ın boyası... boyası Allah'tan daha güzel kim olabilir! Biz O'na ibadet edenleriz.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Allah'ın Boyası: Allah'ın Dini:

"Allah'ın boyası", el-Ahfeş ve başkaları Allah'ın dini demektir, demişlerdir. Bu buyruk (daha önce, 135. âyette geçen): "İbrahim'in dinine" buyruğundan

bedeldir. (Yani Allah'ın dinine uyarız).

el-Kisaî der ki: Bu, "tabi olunuz" emri takdir edilerek nasbedilmiştir. Ya da bağlı kalınız, ondan ayrılmayınız anlamını ifade edecek şekilde iğra' ^[12] olmak üzere nasbedilmiştir.

Bu buyruk, merfu olarak okunsa da caizdir. O, Allah'ın boyasıdır, demek olur. Şeybân, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yahudiler kendi çocuklarını yahudi olarak boyarlar, hristiyanlar da çocuklarını hristiyan olarak boyarlar. Allah'ın boyası ise İslâm'dır.

ez-Zeccâc der ki: Bunun bu anlamda olduğunu, "boya" kelimesinin (daha önceden geçen): "millet (din)" kelimesinden bedel olduğunu göstermektedir. Mücahid de der ki: (Allah'ın boyası demek), Allah'ın insanları üzerinde yaratmış olduğu fitratıdır. Ebu İshak ez-Zeccâc der ki: Mücahid'in bu açıklaması nihayet Allah'ın boyasının İslâm olduğu anlamına gelir. Çünkü fitrat yaratmanın başlangıcıdır. İnsanların üzerinde ilk olarak yaratıldıkları fitrî din ise İslâm'dır.

Mücahid'den, el-Hasen, Ebu'l-Âliye ve Katade'den: Boya dindir, dedikleri rivayet edilmiştir. Bunun aslı ise şudur: Hristiyanlar çocuklarını suya boyuyorlardı (batırıyorlardı.) İşte onların vaftiz dedikleri şey budur. Bu işi yaparak; işte bu çocuklarımız için bir temizlemedir, derlerdi. İbn Abbas der ki: Hristiyanların bir çocukları olduğu zaman onun üzerinden yedi gün geçti mi onu vaftiz suyu adı verilen bir suya daldırıyorlar ve sünnet olmak yerine bu su ile temizlemek kastıyla böyle yapıyorlardı. Çünkü sünnet de bir temizliktir. Onlar bu işi yaptıkları kimse için: İşte şimdi gerçek bir hristiyan oldu, diyorlardı. Yüce Allah ise: "Allah'ın boyası" diye buyurarak onların bu kanaatlerini reddetmektedir. Yani Allah'ın boyası en güzel boyadır ki o da İslâm'dır.

Burada yüce Allah'ın "dine" boya adını vermesi istiare ve mecaz yoluyla. Çünkü boyanın etkisi kumaşta nasıl ortaya çıkıyor ise dinin öngördüğü ameller ve belirginlikler de o dine bağlı olan kimseler üzerinde öylece görülür.

Hemdan hükümdarlarının şairlerinden birisi de şöyle demektedir:

"Her kesim insanın kendilerine göre bir boyası vardır. Hemdanlıların boyası ise en iyi boyadır. Biz çocuklarımızı buna göre boyadık Boyalar arasında bizim boyamız ne güzeldir!"

Şöyle de açıklanmıştır: Boyanmak İslâm'a girmek isteyen kimse için hristiyanların vaftizi yerine gusletmek demektir. Bu açıklamayı da el-Maverdî yapmıştır.

Bu açıklamaya göre müslüman olan kâfirin gusletmesi bir ibadet ve vacip olur.

Bu ise bir sonraki başlıkta ele alınacaktır. ^[13]

2- Müslüman Olanın Gusletme Gereği:

Çünkü bu açıklamaya göre "Allah'ın boyası" Allah'ın emrettiği gusul demek olur. Yani İslâm'a girdiğiniz takdirde Allah'ın sizin için farz kıldığı şekilde guslediniz. Nitekim Kays b. Asım ile Sumame b. Usal, İslâm'a girdiklerinde Hz. Peygamber'in sünneti ile sabit olduğuna göre verilen emir bunu ifade etmektedir. Ebu Hatim el-Bustî Sahih Müsnedinde Ebu Hureyre (r.a)'dan şunu rivayet etmektedir: Hanifeoğullarından olan Sumame (b. Usal) esir alındı. Peygamber (s.a) bir gün onun yanından geçti, o da İslâm'a girdi. Hz. Peygamber onu Ebu Talha'nın etrafı duvar ile çevrili olan bahçesine gönderdi ve ona gusletmesini emretti. O da gusledip iki rek'at namaz kıldı. Rasûlul-lah (s.a) bunun üzerine şöyle buyurdu: "Sizin bu adamınızın İslâm'a bağlılığı güzel bir şekilde olmuştur"

diye buyurdu. [\[14\]](#)

Yine Kays b. Asım'dan da rivayet edildiğine göre Kays İslâm'a girince Peygamber (s.a) ona sidr karıştırılmış su ile yıkanmasını emretmiştir. Bunu en-Nesaî zikretmiş ve Ebu Muhammed Abdülhak da bunun sahih olduğunu

belirtmiştir. [\[15\]](#)

Yüce Allah'a yaklaşıtııcı bir ibadete de "sıbğa" adının verileceği de söylenmiştir. Bunu İbnu'l Faris, el-Mücmel"mde kaydeder. el-Cevherî de der ki: "Allah'ın boyası" Allah'ın dini demektir. Boyanın sünnet olmak demek olduğu da söylenmiştir. Hz. İbrahim sünnet olmuş ve hıristiyanlar çocuklarını suya bandırdıkları için bu boya sünnet olmak hakkında kullanılır olmuştur. Bu açıklama el-Ferrâ'ya aittir.

"Biz O'na ibadet edenleriz" buyruğu mübteda ve haberdir. [\[16\]](#)

139. De ki: "Siz bizimle Allah hakkında mı çekişiyorsunuz? Halbuki O, bizim de Rabbimiz sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize sizin yaptıklarınız size aittir. Biz O'na ihlasla ibadet edenleriz."

el-Hasen der ki: Burada sözü geçen çekişmenin mahiyeti şu idi. onlar şöyle demişti: Biz size göre Allah'a daha yakınız. Çünkü bizler Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz. Şöyle de denilmiştir: Bizim atalarımız ve kitaplarımız sizden öncedir. Ve bizim geçmişimizde putatapıcılık yoktur.

Âyet-i kerimenin anlamı da şudur: Kendilerinin Allah'ın oğulları ve sevgilileri

olduklarını iddia eden, atalarının ve kitaplarının sizden önce olması dolayısıyla Allah'a daha yakın olduklarını ileri süren şu yahudi ve hıristiyan-lara ya Muhammed de ki: "Siz bizimle Allah hakkında mı çekişiyorsunuz?" Yani Rabbimiz bir ve tek olduğu halde kendi iddianızı bize karşı mı delil getirmeye çalışıyorsunuz? Halbuki herkes yaptığının karşılığını görecektir. Dinin önce gelmiş olmasının etkisi nerede kaldı?

"Allah hakkında" buyruğunun anlamı ise Allah'ın dini hakkında, ona yakınlık ve onun nezdinde üstün bir değere sahip olmak hususunda, demektir.

Çoğunluk: Siz bizimle., mı çekişiyorsunuz?" şeklinde okumuşlardır. Harekeli aynı cinsten, birbirinin misli olan iki harfin bir araya gelmesinin caiz olmaması ikincisinin ayrı bir harf durumunda olduğundan dolayıdır. İbn Muhaysın ise şeklinde -birbirinin misli olan iki harf bir arada bulunduğundan dolayı- idgamlı olarak okumuştur. en-Nehhâs der ki: Bu caiz olmakla birlikte büyük çoğunluğun kıraatine aykırıdır. " Benimle tartışır mısınız?" (el-En'am, 6/80) da ikinci nun'un hazfedilerek okunması da caizdir. Nitekim Nafi' de Bana neyin müjdesini veriyorsunuz?" (el-Hicr, 15/54) diye aynı şekilde okumuştur.

"Biz O'na ihlasla ibadet edenleriz." İbadetimizi O'na ihlasla yapan kimseleriz.

Bunda onları azarlamak anlamı da vardır. Yani sizler Allah'a karşı ibadetlerinizi ihlasla yapmıyorken nasıl olur da size göre bizim için daha uygun olan ve bize daha yakışan bir şeyin iddiasında bulunuyorsunuz?

İhlasın gerçek mahiyeti fiilin yaratıkların görmelerini istemek düşüncesinden arındırılması demektir. Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır: "Yüce Allah buyuruyor ki: Ben ortakların en hayırlısıyım. Her kim Benimle bir başkasını ortak koşarsa o (ortak koştuğu şey) Benim ortağıma aittir. Ey insanlar, amellerinizi yüce Allah'a halis kılınız, çünkü yüce Allah ancak kendisi için ihlasla yapılan şeyi kabul eder. Bu, Allah için ve akrabalık içindir demeyiniz. O takdirde o akrabalık için olur. Ondandır Allah'a ait hiçbir şey olmaz. Bu Allah için ve sizin hatırlığınız için, demeyiniz. O takdirde o sizin hatırlığınız için olur ve ondan yüce Allah için hiçbir şey olmaz." Bunu ed-Dahhak b. Kays el-Fihri rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: ... dedi ve hadisi zikretti. Bu

hadisi Dârakutnî zikretmiştir. [\[17\]](#)

Ruveym der ki: Amelin ihlasla yapılması kişinin bu ameli karşılığında dünyada da ahirette de herhangi bir karşılık istememesi ve iki melekten dahi onun için bir pay istememesidir.

el-Cüneyd de der ki: İhlas kul ile Allah arasında bir sırdır. Melek onu bilmez ki yazsın, şeytan da bilmez ki bozmaya çalışsın, heva da onun farkına varmaz ki

onu başka taraflara meylettirsin.

Ebu'l Kasım el-Kuşeyrî ve başkaları ise Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğunu nakletmektedirler: "Ben Cebrail'e İhlasın mahiyeti hakkında sordum, da şöyle dedi: Ben de izzetin sahibi yüce Rabbimize İhlasın mahiyeti hakkında sordum O da şöyle buyurdu: O benim sırlarımdan bir sırdır, Ben onu kullarımdan sevdiğim kimsenin kalbine emanet ederim." [\[18\]](#)

140. Yoksa siz: "Muhakkak İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve Esbat yahudi ya da hristiyan idi" mi diyorsunuz? De ki: "Siz mi daha iyi bilirsiniz yoksa Allah mı? Yanında bulunan Allah'tan gelmiş bir şahitliği saklayandan daha zalim kim olabilir? Allah işlediklerinizden gafil değildir."

"Yoksa siz., mi diyorsunuz?" dediler, anlamındadır. Hamza, Kisaî ve Hafs'ın rivayetine göre Asım, bunu diyorsunuz şeklinde "t" harfiyle okumuşlardır. Güzel bir okuyuştur. Çünkü ifadeler arasında kopukluk yoktur. Sanki bunun anlamı şöyledir: Siz bizimle Allah hakkında mı çekişiyorsunuz, yoksa peygamberler sizin dininiz üzere idiler mi diyorsunuz? demek olur. Bu taktirde (yoksa anlamına gelen: muttasıl olur.

Ancak bunu "ya" harfi ile okuyanların kıraatine göre munkatı' olur. (Bu okuyuşa göre anlam ise şöyle olur: "Yoksa onlar... mi diyorlar?"

Buna göre (139. âyetteki: "Siz bizimle Allah hakkında mı çekişiyorsunuz?" buyruğu ile) bu ifadede sözü geçen hususlar iki ayrı söz olur ve bu takdirde kelimesi hayır, bilakis (... siz ... diyorsunuz) anlamında olur.

Yahudi" kelimesi, idi'nin haberidir. Muhakk"ın haberi ise cümlemin yapısı içerisinde. Kur'ân'ın dışındaki sözlerde, "Yahudiler" anlamındaki kelimenin, "Muhakkak" anlamındaki edatın haberi olarak ref edilmesi mümkündür. Bu durumda "idi" anlamını veren nakıs fiil, amel etmez olur. Bu açıklamayı en-Nehhâs zikretmektedir.

"De ki: Siz mi daha iyi bilirsiniz yoksa Allah mı?" Bu, onların (yani önceki peygamberlerin) yahudi veya hristiyan olduklarına dair iddiaları dolayısıyla bir taraftan onları azarlayıcı bir ifadedir, diğer taraftan da onlara doğruyu söyletmektir. Yüce Allah, onlara bu peygamberlerin halini sizden daha iyi bilir diyerek iddialarını reddetmektedir. Yani önceki peygamberler yahudi olmadıkları gibi hristiyan da değillerdi.

"Allah'tan gelmiş bir şahitliği saklayandan daha zalim kim olabilir?" Soru olmakla birlikte anlamı daha zalim hiç kimse olamaz demektir.

"Yanında Allah'tan gelmiş bir şahitlik" buyruğu ile onların bütün peygamberlerin İslâm üzere olduklarını bildiklerini anlatmaktadır. Şöyle de denilmiştir: Burada kasıt, Rasûlullah (s.a)'ın niteliklerine dair kitaplarında yer alan bilgileri gizlemeleridir. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. Ancak birinci açıklama âyetin gelişine daha uygundur.

"Allah işlediklerinizden gafil değildir." Allah, onların işlerini başıboş bırakmayacağını ve amellerinin karşılıklarını onlara vereceğini haber vermektedir ve aynı zamanda bir tehdittir.

Gafil: ihmali sebebiyle işlerin farkına varamayan kimse demektir. Üzerinde herhangi bir alamet ve imar izi taşımayan araziye denilen "el-gufl"den alınmıştır. Herhangi bir işaret ve alameti bulunmayan deveye de böyle denilir. Deneyimsiz bir kimse için de "raculun guflun" denilir. el-Kisaî ise yağmur yağmamış araziye "arzun guflun" denileceğini söylemiştir. Bir şeyi hatırlamakla birlikte terketmek

halinde de aynı kökten gelen kelime kullanılır. [\[19\]](#)

141. Onlar bir ümmetti, geçtiler. Onların kazandığı kendilerindir, sizin kazandığınız da sizin. Ve siz onların işlediklerinden sorumlu olacak da değilsiniz.

Tehdit ve korkutmak anlamını ihtiva ettiğinden dolayı bu âyet-i kerimeyi yüce Allah aynı şekilde tekrarlamaktadır, (bk. el-Bakara, 2/134) Yani önderliklerine ve faziletlerine rağmen o peygamberler kazandıklarının karşılığını göçeceklerine göre sizin böyle olmanız öncelikle sözkonusudur. Bundan dolayı aynı buyrukların tekrarlanması gerekmiştir. İşte burada tekrarın sebebi budur. [\[20\]](#)

142. İnsanlardan sefih olanlar: "Onları yönelmiş oldukları kiblelerinden çeviren nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da batı da Allah'ındır. O kimi dilerse onu dosdoğru yola iletir."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız:

1- İnsanların Beyinsizleri:

"İnsanlardan sefih olanlar, diyecekler." Yüce Allah bunların mü'min-lerin kiblesinin Şam tarafından Ka'be'ye doğru değiştirilmesi ile ilgili olarak "onları kiblelerinden çeviren nedir?" diyeceklerini haber vermektedir.

"Diyecekler" dediler anlamındadır. Yüce Allah burada mazi (di'li geçmiş)in yerine gelecek kipini kullanmıştır ki, bu ifade onların bu sözlerini sürdüreceklerini ve bunu devam ettireceklerini göstermektedir. "İnsanlardan" buyruğu ile de özel bir kesime işaret etmiştir. Çünkü "sefihtik" cansızlar ve hayvanlar hakkında sözkonusudur. Bu buyrukta "sefih olanlar" ile kast edilenler, "onları kiblelerinden çeviren nedir?" diyenlerin hepsidir.

Sefihler (sufehâ); çoğul olup bunun tekili "sefih"tir. Akıllı kıt ve hafif olan demektir. Dokuması hafif olan kumaşa da "sefih" dediklerinden bu kelimeyi kıt akıllılar hakkında da kullanmışlardır. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/13. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Kadınlar için bu kelimenin çoğulu "sefâih" şeklinde gelir.

el-Müerric der ki: Sefih, bildiğinin hilafını kasten söyleyen çok yalancı ve çok iftiracı demektir. Kutrub'a göre çok cahil kimse demektir.

Burada "sefihler" ile kastedilenler Mücahid'e göre Medine'deki yahudiler-dir. es-Süddî'ye göre münafıklardır.

ez-Zeccâc da şöyle demiştir: Kureyş kâfirleri kiblenin değiştirilmesini kabul etmeyince şöyle dediler: Muhammed, doğduğu yere özlem duymaya başladı. Pek yakında sizin dininize geri dönecektir.

Yahudiler de şöyle dediler: Bu işin içinden çıkamaz oldu, şaşırdı kaldı.

Münafıklar ise: Yönelmiş oldukları kiblelerinden onları çeviren nedir diye konuştular. Müslümanlarla da alay ettiler.

"Çeviren" yani döndüren, başka tarafa yönelten "nedir?" [\[21\]](#)

2- Kiblenin Değiştirilmesine Dair Rivayetler:

Hadis imamlarının İbn Ömer'den rivayetlerine göre -lafız Malikindir- o şöyle demiştir: Müslümanların Küba'da sabah namazını kıldıkları bir sırada birisi yanlarına gelip şöyle dedi: Bu gece Rasûlullah (s.a)'a Kur'ân-ı Kerim nazil oldu ve Ka'be'ye yönelmesi emredildi. Onlar da oraya yöneldiler. O sırada yüzleri Şam tarafına (Beytu'l Makdis'e doğru) yönelmiş idi, Ka'be'ye doğru döndüler.

[\[22\]](#)

Buhârî'nin el-Bera'dan rivayetine göre Rasûlullah (s.a) Beytu'l Makdis'e doğru onaltı ya da onyediy ay süreyle namaz kıldı. Ancak kiblesinin Beytul-lah'a doğru olmasını arzu ediyordu. Onun (Beytullah'a doğru) kıldığı ilk namaz ikinci namazıydı. Onunla birlikte bir topluluk da namaz kılmıştı. Peygamber (s.a) ile birlikte namaz kılanlardan birisi, çıkıp rükû'a varmış oldukları bir halde bir

mescid halkının yanından geçti, şöyle dedi: Allah adına şahitlik ederim ki ben Peygamber (s.a) ile birlikte Mekke'ye doğru namaz kıldım. Oldukları gibi Beytullah'a doğru yöneldiler. Kible Beytullah'a doğru değiştirilmeden önce (eski) kibleye doğru namaz kılıp öldürülmüş (şehid düşmüş) birtakım kimseler vardı ki onlar hakkında ne diyeceğimizi bilemiyorduk. Bunun üzerine yüce Allah: "Allah imanınızı zayi edecek değildir." (el-Bakara, 2/143) âyetini inzal buyurdu. [23]

Görüldüğü gibi bu rivayette ikindi namazından, Malik'in rivayetinde ise sabah namazından söz edilmektedir: Bu buyruk, Peygamber (s.a)'e Seleme-oğulları Mescidinde farzın iki rek'atını kıldıktan sonra nazil olmuş ve namazda iken yüzünü Ka'be'ye doğru çevirmiştir. O bakımdan bu mescide Mesci-du'l Kibleteyn, (iki kibleli mescid) adı verilmiştir. Ebu'l-Ferec'in zikrettiğine göre Abbad b. Nehîk bu namazda Peygamber (s.a) ile birlikte bulunuyor idi. Ebu Ömer et-Temhid adlı eserinde Akabe'de bey'atte bulunan kadınlardan birisi olan Eşlem kızı Nuveyle'den şöyle dediğini zikretmektedir: Öğlen namazını kılıyordum. Bu sırada Abbad b. Bişr b. Kayzî gelip şöyle dedi: Rasû-lullah (s.a) kibleye -veya Beytu'l Haram'a doğru- yöneldi. Erkekler kadınların yerine, kadınlar da erkeklerin yerine geçti. [24]

Bu âyet-i kerimenin namazda olunmadığı bir sırada nazil olduğu da söylenmiştir. Çoğunluğun rivayeti bu şekildedir. Ka'be'ye doğru kılınan ilk namaz ise ikindi namazı olmuştur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Beytu'l-Makdis'ten Ka'be'ye doğru kıblenin değiştirildiği sırada Ka'be'ye doğru ilk namaz kılan kişinin, Ebû Said b. el-Mualla'nın olduğu rivayet edilmiştir. Şöyle ki: Mescid'e gitmekte olduğu bir sırada Rasûlullah (s.a)'ın müslümanlara minberin üzerinde irad ettiği hutbede kıblenin değiştirilmiş olduğunu söylediğini ve bu arada: "Biz yüzünü göğe doğru evirip çevirdiğini görüyoruz." (el-Bakara, 2/144) âyetini sonuna kadar okuduğunu işittim. Bunun üzerine arkadaşşıma şöyle dedim: Gel, Rasûlullah (s.a) minberden inmeden önce iki rek'at namaz kılıverelim. Böylelikle Ka'be'ye doğru ilk namaz kılanlar biz oluruz. (Orada bulunan) koyun ve develerin arkasına saklanarak iki rek'at namaz kıldım. Daha sonra Rasûlullah (s.a) minberden indi ve cemaate o günün öğle namazını kıldırdı. Ebu Ömer (İbn Abdi'l-Berr) Ebu Said el-Mualla'nın bu hadisten başka rivayet ettiği bir hadis yoktur, der. Şu kadar var ki Fatiha Sûresi'nin faziletine dair "... namaz kılıyordum, Rasûlullah beni çağırdı.." şeklindeki hadisini Buhârî

rivayet etmiştir. [25] Hadis daha önceden [26] geçmiş bulunmaktadır. [27]

3- Kible Ne Zaman Değiştirildi?

Hız. Peygamber'in Medine'ye gelişinden sonra kıblenin ne vakit değiştirildiği hususunda farklı rivayetler vardır. Buhârî'de geçtiği üzere onaltı veya onyedi ay sonra denilmiştir. [28]

Bunu Darakutnî de el-Bera'dan rivayet etmiştir ve şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) ile birlikte Medine'ye gelişinden sonra on altı ay süre ile Beytu'l Makdis'e doğru namaz kıldık. Daha sonra yüce Allah peygamberinin arzusunu bildiğinden: "Biz yüzünü göğ'e doğru evirip çevirdiğini görüyoruz."

[29] (el- Bakara, 2/144) âyetini indirdi.

Bu rivayette şüp'he sözkonusu olmaksızın onaltı ay zikredilmektedir.

İmam Malik ise Yahya b. Said'den, o Said b. el-Müseyyeb'den rivayet ettiğine göre kıblenin değiştirilmesi Bedir gazvesinden iki ay önce olmuştur. [30]

İbrahim b. İshak der ki: Kıblenin değiştirilmesi, hicretin ikinci yılı Receb ayında olmuştur. Ebu Hatim el-Büstî der ki: Müslümanlar tamı tamına on yedi ay üç

gün Beyt-i Makdis'e doğru namaz kıldılar. [31] Şöyle ki; Peygamber (s.a)'ın Medine'ye geliş i Rabiulevvel ayının Pazartesi'ye rastlayan onikinci günü idi. Yüce Allah ona Ka'be'ye yönelme emrini ise salı gününe rastlayan Şa'ban ayının

ortasında vermiş idi. [32]

4- Hz. Peygamber'in Beytu'l-Makdis'e Yönelme Keyfiyeti:

İlim adamları Hz. Peygamber'in Beytu'l-Makdis'e yönelme keyfiyeti hakkında da üç ayrı görüş ortaya atmışlardır. el-Hasen der ki: Hz. Peygamber Beytu'l Makdis'e kendi görüş ve içtihadına dayanarak yönelmişti. Bu, İ'kri-me ve Ebu'l-Aliye'nin de görüşüdür.

İkincisine göre Hz. Peygamber, Beytu'l-Makdis ile Ka'be'ye yönelmek arasında muhayyer idi. O, yahudilerin iman etmelerini umarak ve onların İslâm'a ısınmaları arzusu ile Kudüs'e doğru yönelmeyi tercih etti. Bu görüş de Ta-berî'ye aittir. ez-Zeccâc der ki: Bu müşriklere imtihan olsun dıyedir. Çünkü onlar Ka'be'ye alışmışlardı.

İbn Abbas ve başkalarından oluşan cumhurun kabul ettiğ'i görüş'e göre; Hz. Peygamber'in Beytu'l-Makdis'e doğru yönelmesi, kesinlikle yüce Allah'ın emir ve vahyi ile olmuştur. Daha sonra da yüce Allah bunu neshede-rek namazda

Ka'be'ye yönelmesi emrini vermiştir. Delil olarak da yüce Allah'ın şu buyruğunu gösterirler: "Senin yöneldiğin kibleyi, ancak o peygambere uyanları ayağının iki ökçesi üzerinde döneceklerden ayırdetmemiz için kible yaptık." (el-Bakara, 2/143) [\[33\]](#)

5- Hicretten Önce Kible Neresiydi?

Yine ilim adamları, Hz. Peygamber'e namazın Mekke'de ilk olarak farz kılındığı sırada kible Beytu'l-Makdis'e doğru mu idi, yoksa Mekke'ye (Ka'be'ye) doğru mu idi hususunda farklı iki görüşe sahiptirler.

Kimisi: Mekke'de de kible Beytu'l-Makdis'e doğru idi, Medine'de de on-yedi ay süreyle böyle devam etti, daha sonra yüce Allah ona Ka'be'ye doğru yönelmesini emretmiştir, diyor. Bu görüş İbn Abbas'ındır.

Başkaları ise şöyle demektedir: Hz. Peygamber'e namazın ilk olarak farz kılındığı sırada kible Ka'be idi. O Mekke'de kaldığı sürece Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in kıldığı şekilde namaz kılmaya devam etti. Medine'ye geldikten sonra - süre ile ilgili görüş ayrılıklarına göre- onaltı veya onyediy ay süreyle Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldı. Daha sonra yüce Allah ona Ka'be'ye yönelme emrini verdi.

Ebû Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki: Bence konu ile ilgili iki görüşten daha sahih olanı budur.

Başkası ise şöyle demektedir: Peygamber (s.a) Medine'ye geldiğinde yahudilerin kalplerini ısıdırmak istedi. Bu, onların imana gelmelerini daha bir teşvik etsin diye onların kiblelerine doğru yöneldi. Onların inatları açıkça ortaya çıkıp onlardan ümidini kesince Ka'be'ye döndürülmek istediğinden semaya doğru bakıp dururdu. Hz. İbrahim'in kiblesi olduğundan dolayı Ka'be'yi seviyordu. Bu açıklama da İbn Abbas'tan nakledilmiştir.

Onun Ka'be'ye yöneltmek istemesi ise Arapların İslâm'a girmeleri için daha bir teşvik edici unsur olduğundan dolayıdır da denilmiştir. Mücahid'den nakledildiğine göre ise yahudilere muhalefet olsun diye Ka'be'ye yönelmek istemiştir.

Ebu'l-Âliye er-Reyahî'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hz. Salih'in mescidinin kiblesi de Ka'be'ye doğru idi. Yine Hz. Mûsâ (Beytu'l-Makdis'te-ki)

kayaya doğru ve Ka'be cihetine namaz kıları. [\[34\]](#) Ka'be bütün peygamberlerini

kiblesidir. Allah'ın salât ve selamı hepsine olsun. [\[35\]](#)

6- Bu Âyet Neshin Delilidir:

Bu âyet-i kerime şanı yüce Allah'ın hükümleri arasında ve Kitabında nâ-sih ve mensûh olduğunun açık delilidir. Daha önceden de açıklandığı gibi (el-Bakara, 2/106. âyet) istisna olarak kabul etmeyenlerin dışında ümmet bu hususta icma etmiştir. Yine ilim adamları Kur'ân-ı Kerim'de ilk nesholunanın kible olduğu üzerinde de icma etmişlerdir. Bundan önceki başlıkta sözü edildiği gibi iki görüşten birisine göre; iki defa neshedilmiştir. [\[36\]](#)

7- Sünnetin Kur'ân İle Neshi:

Yine bu âyet-i kerime, Sünnetin Kur'ân-ı Kerim ile neshedilebileceğinin delilidir. Şöyle ki; Peygamber Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılmıştı. Bu hususta ise Kur'ân'da herhangi bir âyet yoktur. Buna dair hüküm ancak sünnetten gelmektedir. Daha sonra bu hüküm Kur'ân-ı Kerim ile neshedilmiştir. Buna göre: "Senin yöneldiğin" (el-Bakara, 2/143) buyruğunun anlamı halihazırda üzerinde bulunduğu kible demek olur. [\[37\]](#)

8- Haber-i Vahid ile Yürürlükte Olan Hükümü Kaldırma:

Yine bu âyet-i kerimede vahid haberin kat'î kabul edilebileceğine dair delil vardır. Şöyle ki: Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmak, onlara göre şeri-atte kat'î bir emir idi. Diğer taraftan Küba'da namaz kılanlara haberci gelip kiblenin Mescid-i Harama doğru değiştirildiğini onlara bildirince onun sözünü kabul ettiler ve Ka'be'ye doğru döndüler. Böylelikle -zannî bilgi ifade ettiği halde- vahid habere dayanarak mütevâtir haberi terkettiler.

İlim adamları bunun aklen caiz olup olmadığı ve vakıa olarak meydana gelip gelmediği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Ebu Hatim der ki: Kabul edilen görüş eğer şariat onunla taabbüdü istemiş ise aklen bunun caiz olacağı ve Küba mescidi olayı delil gösterilerek Rasûlullah (s.a)'ın zamanında da bunun meydana geldiği şeklindedir. Ayrıca Peygamber (s.a)'ın, tek tek valileri çevredeki bölgelere tayin edip gönderdiği ve bunların nâsih olanı da mensûh olanı da tebliğ ettikleri de delil gösterilmiştir. Ancak bu Rasûlullah (s.a)'ın vefatından sonra mümkün değildir. Bunun delili ise ashab-ı kiramın şu husus üzerinde icma etmiş olmasıdır: Kur'ân-ı Kerim ve tevatür yoluyla bilinen bir husus, vahid haber ile

kaldırılmaz. Seleften olsun haleften olsun bunun caiz (mümkün) olabileceğini kabul eden kimse yoktur. Bunun imkânsız olduğunu kabul eden kimseler böyle bir şeyin muhal olan sonuca götürmesini delil göstermişlerdir, ki bu da zannî bir delil ile kat'î olarak bilinen bir hükmü kaldırmaktır. Küba mescidinde namaz kılanların kıssası ile Peygamber (s.a)'ın vali tayin etmesi ise ya naklî ve tahkîkî olarak bilgi ifade eden karînelerin varlığına ya da ihtimali ve takdirî olarak bunun bilgi ifade eden karinelere bağlı olarak kabul edildiği şeklinde yorumlanır. [\[38\]](#)

9- Neshedici Hüküm Kendilerine Ulaşmayanların Durumu:

Yine bu âyet-i kerimede neshedici hükmün kendilerine ulaşmadığı kimselerin ilk hüküm ile ibadetlerini sürdüreceklerine dair delil vardır. Bu husus, nâsihin varlığı ile birinci hüküm ortadan kalkar, onun varlığını bilmekle değil, diyenlerin görüşüne muhaliftir. Ancak birinci görüş daha sahihtir. Çünkü Kübalılar haberci gelip kendilerine nesneden hükmü bildirinceye kadar Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmaya devam ettiler. Haberci gelince Ka'be'ye doğru yöneldiler. Buna göre neshedici hüküm ortaya çıktığı takdirde elbette ki önceki hükmü kaldırır. Fakat bu hükmün bilinmesi şartı vardır. Çünkü neshedici hüküm bir hitaptır. Kendisine ulaşmadığı kimseler hakkında hitap olması sözkonusu değildir.

Bu husustaki görüş ayrılığının etkisi şurada görülür: Nesihten sonra ve neshin haberinin ulaşmasından önce yapılmış bulunan ibadetler iade edilir mi edilmez mi? Müvekkilinin kendisini azletmesinden ya da ölümünden sonra ve fakat vekilin bunu bilmesinden önceki tasarruflarının hükümleri ile ilgili mes'ele hakkındaki iki ayrı görüşün esasını da bu konudaki görüş ayrılığı teşkil etmektedir. Aynı şekilde başkasının sermayesini kâr ortağı olarak çalıştıran (Malikîlere göre mukârad, Hanefîlere göre amîDin hükmü de budur.

Yine hakimi görev başına tayin eden kimsenin vefat etmesi ya da azledilmesi halinde de bu görüş ayrılığı sözkonusudur. Sahih olan ise bu kimselerden her bir kişinin yaptıkları fiilleri geçerlidir, hakimın verdiği hüküm reddedilmez şeklindedir.

Kadı İyad der ki: Azad edilip de azad edildiğini bilmeyen kölenin kendisi ile insanlar arasındaki ilişkilerinin hür kimsenin hükümlerine tabi olacağı, kendisi ile Allah arasındaki fiillerinin ise caiz olacağı hususunda mezhebimizde (Maliki mezhebinde) görüş ayrılığı yoktur. Azad edilen cariyenin azad edildikten sonra ve fakat azad edildiğini bilmeden önce (hürler gibi) örtün-meksizin kılmış olduğu namazlarını iade etmeyeceği hususunda görüş ayrılıkları yoktur.

Şu kadar var ki Küba mescidi mes'elesine kıyasen eda etmekte olduğu ibadetinin hükmünü değiştirmeyi gerektiren herhangi bir husus ile karşı karşıya kalan kimse hakkında farklı görüşler vardır. Her kim belli bir durum üzere namaz kılar, sonra namazını tamamlamadan önce bu durumunda bir değişiklik olursa, o namazını kesmeksizin tamamlar ve bundan önce yaptıkları caizdir ve yeterlidir. Aynı şekilde üryan olarak namaz kılip sonra namazda iken elbise bulan veya namazını sıhhatli iken başladığı halde hastalanan ya da hasta başladıktan sonra sağlığına kavuşan veya oturarak namaza başladıktan sonra ayağa kalkabilecek durumda olan yahut namazda olduğu halde azad edilen bir cariye de bundan sonra örtmediği yerlerini örtü alıp örter ve namazının geri kalan kısmını tamamlar.

Derim ki: Yine namaza teyemmüm ile başlayıp da daha sonra suyu gören bir kimse namazını kesmez. Nitekim Malik, Şafiî -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- ve başkaları da böyle demiştir. Namazını keseceği de söylenmiştir ki, bu da Ebû Hanife (yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun)nin görüşüdür. İleride bu husus gelecektir. [\[39\]](#)

10- Vâhid Haberin Kabulü:

Bu âyet-i kerimede vâhid haberin kabul olunacağını delili vardır. Selef bu husus üzerinde icma etmiştir. Peygamber (s.a)'ın değişik bölgelere tek tek elçilerini ve valilerini göndermesi şeklinde adet haline getirdiği uygulamasından da bunun kabul olunacağı tevatür ile bilinmektedir. Hz. Peygamber'in gönderdiği bu tek tek elçi ve valilerin gidiş maksatları ise insanlara dinlerini öğretip rasûllerinin emir ve yasaklara dair sünnetlerini tebliğ etmektir. [\[40\]](#)

11- Kur'ân'ın Kısım Kısım İndirilişi:

Yine bu âyet-i kerimede Kur'ân-ı Kerim'in Rasûlullah(s.a)'ın üzerine kısım kısım ve ihtiyaca binaen duruma göre nazil olduğunun delili vardır. Yüce Allah: "Bugün sizin için dininizi tamamladım.." (el-Maide, 5/3) buyruğunda da belirttiği gibi dinini kemale erdirinceye kadar böylece sürüp gitmiştir. "De ki: Doğu da batı da Allah'ındır." Bu buyruk, delil olarak ortaya konulmaktadır. [\[41\]](#) Yani doğulann, batıların ve ikisi arasında bulunanların mutlak mülkü O'nundur. O bakımdan O, dilediği tarafa doğru yönelmek emrini vermek yetkisine sahiptir.

Buna dair açıklamalar daha önceden de (el-Ba-kara, 2/115) geçmiş bulunmaktadır.

"O kimi dilerse onu dosdoğru yola iletir." Yüce Allah'ın bu ümmete, İbrahim (a.s)'ın kiblesine ileterek hidâyeti göstermiş olduğuna işarettir.

Sırat yol demektir. Müstakim (dosdoğru) ise herhangi bir eğriliği bulunmayan yol demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Fâtiha, 1/6. âyette) geçmiş bulunmaktadır. [\[42\]](#)

143. Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. İnsanlara karşı şahitler olasınız, Peygamber de size bir şahit olsun diye. Senin yöneldiğin kibleyi ancak o Peygambere uyanları, ökçeleri üzerinde geri döneceklerden ayırt etmek için kible yaptık. Gerçi o elbette büyük bir İştir. Ancak Allah'ın hidâyet ettiği kimseler hakkında değil. Allah imanınızı zayi edecek değildir. Gerçekten Allah insanlara Raûftur, Rahimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Vasat Ümmet:

"Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık." Yani Ka'be nasıl Arzın vasatı (ortası) ise sizi de böylece vasat bir ümmet kıldık. Yani peygamberlerden aşağıda ve diğer bütün ümmetlerin üzerinde bir ümmet.

Vasat, adaletli ve dengeli demektir. Bunun asıl anlamı ise herşeyin en övüleninin vasatı olduğundan dolayıdır. Tirmizî'nin Ebu Said el-Hudrî'den rivâyetine göre Peygamber (s.a) yüce Allah'ın: "Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık" buyruğu hakkında, yani "adaletli ve dengeli bir ümmet kıldık" dediğini

nakletmektedir. Tirmizî: Bu hasen, sahih bir hadistir, demiştir. [\[43\]](#)

Kur'ân-ı Kerim'de de: "Onların vasat olanları dedi ki" (el-Kalem, 68/28) diye buyurulmaktadır. Onların vasat olardan ise en mu'tedil ve en hayırlı olanları demektir. Şair Züheyr der ki:

"Onlar vasat (mutedil adaletli) kimselerdir. İnsanlar hükümlerine razı olur Gecelerden birisi büyük (bir musibetle) gelirse."

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Siz küçük bir iş olsun yahut büyük bir şeyi bilen Kabilelerin en vasatı (mutedil) olanlarısınız."

Bir başkası da şöyle demiş:

"İşlerde sakın aşırıya gitme Soru sorarsan da olmadık şeyler sorma Ve bütün insanlar arasında vasat (mutedil) bir kimse ol!"

Vadinin vasatı (ortası) vadideki en hayırlı, suyu ve merası en bol olan yer demektir.

Vasat aşırılığın da kusurun da uzağında kaldığı için övülmüştür. Yani bu ümmet hristiyanların peygamberleri hakkında aşırıya kaçtıkları gibi aşırı gitmemiştir. Diğer taraftan yahudilerin peygamberlerine karşı kusurlu oldukları gibi o da peygamberlere karşı kusur işlememiştir. Hadis-i şerifte: "İşlerin en hayırlısı en

vasat olanlarıdır" [\[44\]](#) diye buyurulmaktadır. Bu hususta Hz.

Ali'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Siz vasat olan yoldan ayrılmamaya bakınız. Çünkü daha yüksekte olan da ona doğru iner, daha aşağıda olan da ona doğru çıkar.

Filan kişi kavminin en vasat olanıdır. Yahut kavminin vasıtası ya da vasatıdır, denildiğinde onların en hayırlıları ve soylularındandır, demek olur. Buradaki "vasaf'ın iki şey arasında bulunmak anlamıyla bir ilgisi yoktur. el-Cev-herî der ki: "Arasında" tabirinin kullanılabildiği her yere "vast" denilir. Eğer bu tabir (iki şeyin arasında olmak sözkonusu olmadığından) kullanılamıyor ise o takdirde buna "vasat" adı verilir. Kimi zaman bu da sükûnlu olarak "vast" şeklinde kullanılıyor ise de, uygun bir kullanım değildir. [\[45\]](#)

2- İnsanlara Karşı Şahitlik:

"İnsanlara karşı" mahşerde peygamberler lehine ümmetlerine karşı "şahitler olasınız."

Nitekim Sahih-i Buhârî'de Ebû Said el-Hudrî'den şöyle dediği sabittir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: Kıyamet gününde Nuh (a.s) çağırılır. O da: Buyur, huzurundayım, emrine itaat etmeye hazırım Rabbim der. Yüce Allah: Tebliğ ettin mi? diye sorar, o: Evet deyince; ümmetine: Size tebliğ etti mi? diye sorulur. Onlar: Bize uyanan bir kimse gelmedi, derler. Yüce Allah: Peki senin lehine kim şahitlik edecek? diye soracak Hz. Nuh: Muhammed ve ümmeti diye cevap verir. Onlar da Hz. Nuh'un tebliğ ettiğine dair şahitlik edecekler. "Peygamber de size şahit olsun diye." İşte yüce Allah'ın: "Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık, insanlara karşı şahitler olasınız, Peygamber de size bir şahit olsun diye..."

buyruğu bunu anlatmaktadır..." [\[46\]](#)

Bu hadisi İbnu'l-Mübarek bu manada daha uzun bir şekilde zikretmekte ve onda

şu ifadeler de yer almaktadır: "O ümmetler şöyle diyecek: Bize yetişmemiş olan kimseler bize karşı nasıl şahitlik edecek? Şanı yüce Rabbimiz onlara şöyle der: Peki sizler yetişmediğiniz kimselere karşı nasıl şahitlik edersiniz? Şu cevabı verecekler: Rabbimiz Sen bize bir peygamber gönderdin ve bizim üzerimize ahidini, Kitabını indirdin. Bizlere onlann tebliğ ettiklerine dair kıssaları anlattın. Biz de Senin izin verdiğin ahidine dayanarak şahitlik ediyoruz. Yüce Rab şöyle buyurur: Bunlar doğru söylediler. İşte aziz ve celil olan Rabbimizin: "Böylece sizi vasat -adaletli- bir ümmet kıldık, insanlara karşı şahitler olasınız, Peygamber size bir şahit olsun diye." buyruğu buna işarettir. İbn En'um der ki: Bana ulaştığına göre o gün Muhammed (s.a)'ın ümmeti şahitlikte bulunacaktır. Bunlardan ise kalbinde kardeşine karşı düşmanlık besleyenler müstesna olacaktır. [47]

Bir başka grup ilim adamı şöyle demiştir: Âyet-i kerimenin anlamı ölümden sonra birbirlerine karşı yaptıkları şahitlik ile ilgilidir.. Nitekim Sahih-i Müslim'de Enes'ten gelen şu rivayet yer almaktadır: Peygamber (s.a) yanından bir cenaze geçip de o cenazeden hayırla söz edilip övülünce "vacip oldu, vacip oldu, vacip oldu" buyurdu. Arkasından bir başka cenaze onun yanından geçirilirken bu sefer o cenaze hakkında kötülükle söz edilince, Hz. Peygamber yine "vacip oldu, vacip oldu, vacip oldu" diye buyurdu. Hz. Ömer bunun üzerine şöyle sordu: Anam babam sana feda olsun. Önce bir cenaze geçti, ondan hayırla söz edildi, sen: "Vacip oldu, vacip oldu, vacip oldu" diye buyurdun, arkasından bir başka cenaze daha geçirildi, ondan da kötülükle söz edildi yine: "vacip oldu, vacip oldu, vacip oldu" diye buyurdun. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Kendisinden hayırla söz edip övdüğünüz kişiye cennet vacip olmuştur. Kendisinden kötülükle söz edip yerdiğiniz kimseye de cehennem vacip olmuştur. Sizler yeryüzünde Allah'ın şahitlerisiniz, sizler yeryüzünde Allah'ın şahitlerisiniz, sizler yeryüzünde Allah'ın şahitlerisiniz." [48] Buhârî de bu hadisi

bu anlamı ifade edecek şekilde zikretmiştir. [49]

Bu hadisin Buhârî ile Müslim'de bulunmayan rivayet yollarından birisinde de Hz. Peygamber'in ayrıca: "İnsanlara karşı şahitler olasınız, Peygamber de size bir şahit olsun diye" buyruğunu da okur. [50]

Eban ve Leys, Şehr b. Havşeb'den o Ubade b. es-Sâmit'ten rivayetle dedi ki: Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Benim ümmetime ancak peygamberlere verilmiş üç şey verilmiş bulunuyor: Allah, bir peygamber gönderdiğinde ona: Bana dua et Ben de senin duanı kabul edeyim diye

buyururdu, bu ümmete de: "Bana dua edin duanızı kabul edeyim" (El-Mümin, 40/60) diye buyurmuştur. Allah, bir peygamber gönderdiğinde ona: Din hususunda Allah senin için bir zorluk kılmamıştır, demiştir. Yine Allah bu ümmete: "Din hususunda üzerinize bir zorluk kılmadı" (el-Hacc, 22/78) diye buyurmuştur. Allah bir» peygamber gönderdiğinde onu kavmine karşı şahit kılardı. Ve Allah bu ümmeti bütün insanlara karşı şahit kılmıştır." Bu hadisi Ebu Abdullah Tirmizî el-Hakim "Nevâdiru'l Usul" [\[51\]](#) adlı eserinde zikretmektedir. [\[52\]](#)

3- Bu Ümmet Üzerindeki Büyük Lütuflardan Birisi: Vasat Ümmet Olmak

İlim adamlarımız der ki: Şanı yüce Rabbimiz Kitabında bizlere adalet vasfını vermiş ve bütün yaratıklarına karşı şهادette bulunmak görevi ile görevlendirmiş olduğunu haber vermiş ve zaman itibariyle en son olsak dahi mekân ve mevki itibariyle bizi birinci konuma çıkarmıştır. Nitekim Hz. Peygamber de: "Biz en son olanlarız, (fakat) ilkleriz" [\[53\]](#) diye buyurmuştur.

Bu ancak adalet sahibi olan kimselerin şahitlik edeceğine de delildir. Başkasının başkaları hakkındaki sözlerinin geçerli olması ancak adil olması halinde sözkonusudur. Yüce Allah'ın izniyle sûrenin son taraflarında (el-Ba-kara, 2/282. âyet 11. başlıkta) gelecektir. [\[54\]](#)

4- İcma ve icma'a Göre Hüküm Vermek:

Bu buyrukta icmanın sıhhatine ve icma gereğince hüküm vermenin vacip olduğuna delil vardır. Çünkü ümmetin fertleri adaletli oldukları takdirde insanlara karşı şahitlik ederler. Her bir asır kendisinden sonrakine şahittir. As-hab-ı kiramın sözü tabîne karşı hüccet ve şahittir. Tabînin sözü de kendilerinden sonrakiler hakkında böyledir. Ümmet "şahitler* olarak tesbit edildiğine göre onların sözlerini de kabul etmek icabeder. Bununla ümmetin tümü kastedilmiştir, diyen kimselerin bu sözlerinin bir anlamı yoktur. Çünkü o takdirde kıyametin kopacağı zamana kadar üzerinde icma olunacak hiçbir hüküm sözkonusu olamaz. Buna dair geniş açıklamalar usul-u fıkıh kitaplarındadır. [\[55\]](#)

Ayetin Diğer Bölümleri:

"Peygamber de size bir şahit olsun diye." Kıyamet gününde amellerinize şahitlik etsin; lehinize şahitlik etsin yani sizin lehinize iman ettiğinize dair şahitlik etsin diye veya size karşı size tebliğ ettiğine dair şهادette bulunsun diye; anlamlarına geldiği söylenmiştir.

"Senin yöneldiğin kibleyi ancak o Peygambere uyanları ökçeleri üzerinde geri döneceklerden ayırdetmek için kible yaptık." Burada birinci kiblenin kastedildiği söylenmiştir. Çünkü "senin yöneldiğin" diye buyurulmak-tadır. İkinci kiblenin sözkonusu edildiği de söylenmiştir. O takdirde (yönel-diğin'deki di'li geçmişi ifade eden kelimesi zaid olur. Yani, halihazırda senin üzerinde bulunduğu kibleyi., demek olur. Nitekim buna dair açıklamalar önceden geçmiştir.

Buna benzer bir ifade de: "Siz insanlar için çıkartılmış en hayırlı bir ümmet idiniz." (Âli İmran, 3/110) buyruğundadır. Burada kimisine göre (idiniz değil de) "en hayırlı bir ümmetsiniz" anlamındadır. Buna dair açıklamalar ileride (bu âyet-i kerimenin tefsiri yapılırken) gelecektir.

"O Peygambere uyanları ökçeleri üzerinde geri döneceklerden ayırdet-memiz için." Ali b. Ebi Talib (r.a) dedi ki: "Bilelim (mealde: ayırdedelim)in anlamı, görelim şeklindedir.

Araplar bilme'yi görmek yerine, görme'yi de bilmek yerine kullanırlar. Yüce Allah'ın: "Rabbinin fil sahiplerine ne ettiğini görmedîte mi? " (el-Fil, 105/1) buyruğunda olduğu gibi. Anlamı; bilmedin mi şeklindedir.

Bunun, 'sizlerin Bizim o Peygambere uyanları ökçeleri üzerinde geri döneceklerden ayırdedebildiğimizi bilesin, diye' anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü münafıklar yüce Allah'ın, oluşlarından önce eşyayı bilip bilmediği hususunda şüphe etmekte idiler.

Yakîn ehlini şüphe ehlinden ayırdetmek anlamına geldiği de söylenmiştir. Bunu İbn Fûrek ve Taberî, İbn Abbas'tan nakletmektedirler.

"Peygamber ve ona tabi olanlar bunu bilsin diye" anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah bu hususu kendi adına haber vermektedir. Nitekim ona tabi olanlar yaptığı halde, "emîr şu işi yaptı" denilmektedir. Bu açıklamayı el-Mehdevî zikretmiştir. Güzel bir açıklamadır.

"Muhammed bilsin diye" anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah burada Hz. Peygamber'in bilmesini, Hz. Peygamber'in özelliğini ve faziletini göstermek üzere kendi yüce zatına izafe etmiştir. Nitekim şanı yüce Rab-bimiz kudsî hadisinde kinaye yoluyla şöyle buyurmuştur: "Ey Ademoğlu, Ben hastalandım,

fakat sen Beni ziyarete gelmedin." [56]

Birinci görüş daha kuvvetlidir. Bunun anlamı, amellerin karşılığını görmeyi gerektiren görmek ile alakalı ilimdir, bilmektir. Şanı yüce Allah açıkta olanı da gaybı da bilir. Olmadan önce olacakları bilir. Değişen bilinen şeylerin halidir. Onun ilminde ise değişiklik olmaz. Aksine onun ilmi hepsine tek bir şekilde taalluk eder. Kitab-ı Kerim'de bu türden varid olmuş bütün buyruklar bu şekildedir. Mesela: "Tâ ki Allah mü'minleri bilsin, (ayırđ etsin) içinizden şahitler edinsin." (Ali İmran, 3/140); "Tâ ki, içinizden mücahidleri ve sabredenleri bilinceye (ortaya çıkarıncaya) kadar haberlerinizi de açıklayalım." (Muhammed, 47/31) ve buna benzer âyetler de böyledir.

Bu âyet-i kerime Kureyşlilerin: "Onları yönelmiş oldukları kıblelerinden çeviren nedir?" şeklindeki sorularına bir cevaptır. Kureyş, Ka'be'ye yönelerek ibadete alışmış idi. Yüce Allah, Rasûlüne tabi olanla olmayanı açıkça ortaya çıkarmak için alışageldikleri şeylerden başkası ile sinamaydı diledi.

ez-Zührî şeklinde okumuştur. (O takdirde bu buyruğun anlamı şöyle olur: "O peygambere uyanlar ökçeleri üzerinde geri döneceklerden ayır-dedilsin diye...") "Peygambere" emretmiş bulunduğum Ka'be'ye yönelmek hususunda "uyanları ökçeleri üzerinde geri döneceklerden" dininden dönüp irtidat edeceklerden "ayırđetmemiz için kıble yaptık." Çünkü kıble, değiştirilince kimi müslümanlar irtidat etti, kimileri de münafıklık etti. Bundan dolayıdır ki yüce Allah: "Gerçi o" diye buyurmaktadır. İbn Abbas, Mücahid ve Ka-tade'ye göre kıblenin değiştirilmesi "elbette büyük bir iştir."

Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Gerçi o kıblenin değiştirilmesi büyük bir iştir. Yüce Allah'ın Gerçi o... çok büyüktür..." buyruğunda (ve benzeri ifadelerde), el-Ferrâ'ya göre ile lâm bir arada gelirse...dan...başka değil, ancak... anlamındadır. (Buna göre: "Ancak o: ... çok büyüktür" diye meali verilir). Basralılar ise bunun "(Muti)

hakkak" olduğunu ve şeddesiz geldiğini söylerler.

el-Ahfeş der ki: Yani şüphesiz kıble yahut kıblenin değiştirilmesi veya namazda dönülen tarafın değiştirilmesi çok büyük bir iştir.

"Ancak Allah'ın hidâyet ettiği* yani kalplerinde imanın kendisi olan hidâyeti yarattığı "kimseler hakkında değil." Bu, yüce Allah'ın: "İşte bunların kalplerine imanı yazmıştır." (el-Mücadele, 58/22) buyruğuna benzemektedir.

"Allah imanınızı zayıf edecek değildir." İlim adamları bu buyruğun Bey-tü'l-Makdis'e doğru namaz kılarıken vefat eden kimseler hakkında indiğini ittifakla kabul etmektedirler. Buhârî'de el-Bera b. Azib'in rivayet ettiği hadiste önceden

de geçtiği üzere (142.âyet 2. başlıkta) böylece sabit olmuştur.

Tirmizî de İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (s.a) Ka'be'ye yöneltilince (ashab) şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılarken vefat eden kardeşlerimizin durumu ne olacak? Bunun üzerine yüce Allah: "Allah imanınızı zayi edecek değildir" âyetini inzal buyurdu.

[57]

Tirmizî der ki: Bu hasen, sahih bir hadistir.

Görüldüğü gibi burada niyet, söz ve ameli kapsadığından dolayı namaza "iman" adı verilmektedir. İmam Malik der ki: Ben bu âyet-i kerime vesilesiyle Mürcie'nin; namaz imandan değildir şeklindeki sözlerini hatırlıyorum (da böyle bir sözü nasıl söylediklerine şaşıyorum).

Muhammed b. İshak der ki: "Allah" kibleye yönelmek, peygamberinizi tasdik etmek suretiyle sahip olduğunuz "imanınızı zayi edecek değildir." Müslümanların ve usul alimlerinin büyük çoğunluğu bu görüştedir. İbn Vehb, İbnu'l-Kasım, İbn Abdilhakem ve Eşheb İmam Malik'ten: "Allah imanınızı" namazınızı "zayi edecek değildir" diye tefsir ettiğini nakletmektedirler.

"Gerçekten Allah, insanlara Raûftur, Rahimdir." Ra'fet, rahmetten daha ileri derecededir. Ebu Arar b. el-Alâ der ki: Ra'fet rahmetten daha çoktur, bunlasın anlamları birbirlerine yakındır. Bizler bu kelimenin sözlük anlamını, ilgili şiirleri, diğer manalarını "el-Esna fi Şerhi Esmailahil-Hüsnâ" adlı eserimizde göstermiş bulunuyoruz. Oraya bakılabilir.

Kûfeliler ve Ebu Amr "feul" vezninde şeklinde okumuşlardır. Ese-doğullan'nın şivesi böyledir. el-Velid b. Ukbe'nin şu beyiti de bu şekildedir:

"Sakin o takipçilerin en kötüsü olma.

Son derece raûf ve rahim olan amcasıyla çarpışan."

el-Kisafî'nin naklettiğine göre ise Esedoğullannın şivesi "fa'l" vezninde şeklindedir. Ebu Cafer b. el-Ka'ka' ise hemzesiz ve sakil olarak şeklinde okumuştur. İster sakin olsun ister harekeli olsun yüce Allah'ın Kitabındaki her

[58]

türlü hemzeyi böylece teshil ile okur.

144. Biz yüzünü göğe doğru evirip çevirdiğini görüyoruz. Onun için herhalde seni hoşnut olacağın bir kibleye döndüreceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Haram'a çevir. Siz de nerede bulunursanız yüzlerinizi ona doğru çeviriniz. Şüphe yok ki kendilerine kitap verilenler bunun Rablerinden gelen bir hak olduğunu pek iyi bilirler. Allah onların yaptığından gafil değildir.

İlim adamları der ki: Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: "İnsanlardan sefih olanlar...

diyecekler." (Âyet, 142) buyruğundan önce inmiştir.

"Biz yüzünü göğe doğru evirip çevirdiğini" Taberî'nin açıklamasına göre semaya doğru yüzünü döndürdüğünü "görüyoruz." ez-Zeccâc der ki: Göğe doğru bakıp bakıp durduğunu görüyoruz, demektir. Bu iki anlam birbirine yakındır. Özellikle "göğün" sözkonusu edilmesi ona izafe edilen ve or-dan gelen şeylerin ta'zim edilmesi özelliğine sahip oluşundan dolayıdır. Yağmur, rahmet ve vahiy gibi.

"Hoşnud olacağın" senin seveceğin anlamındadır. es-Süddî der ki: Hz. Peygamber Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kıldığında başını semaya doğru kaldırır, kendisine neyin emrolunacağına bakardı. Ka'be'ye doğru namaz kılmayı seviyor ve arzu ediyordu. Bunun üzerine yüce Allah: "Biz yüzünü göğe doğru evirip çevirdiğini görüyoruz" buyruğunu indirdi. Ebu îshak da el-Be-ra'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir. Rasûlullah (s.a)' Beyt-i Makdis'e doğru onaltı ya da onyediy ay süreyle namaz kıldı. Rasûlullah (s.a) kiblesinin Ka'be'ye doğru döndürülmesini arzu ediyordu. Bunun üzerine yüce Allah: "Biz yüzünü göğe doğru evirip çevirdiğini görüyoruz*" buyruğunu indirdi. Bu anlamdaki rivayetler ve açıklamalar daha önceden (142. âyetin tefisirinde) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

Âyet-i kerimenin "Artık yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir" bölümüne dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[59\]](#)

1- Yeni Kible Mescid-i Haram:

"Artık yüzünü Mescid-i Haram'a" yani Ka'be'ye "doğru" onun tarafına "çevir." Bu buyruğun Ka'be'ye yönelmek emrini ihtiva ettiği hususunda görüş ayrılığı yoktur. İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Beytullah'ın tümünün bulunduğu tarafa doğru yönelmek emredilmektedir. İbn Ömer der ki: Ka'be'deki oluk tarafına doğru dönmek emredilmektedir. Bunu İbn Atiyye nakletmiştir. Oluk ise Medine ve Şam halkının kiblesidir. Endülüs (İspanya) halkının da yöneldiği bir kiblesi vardır.

Derim ki: İbn Cüreyc, Ata'dan o İbn Abbas'tan (Allah ondan ve babasından razı olsun) rivayetine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Beyt, (Ka'be) Mescid-i Haram'da bulunanların kiblesidir. Mescid-i Haram, Harem bölgesinde bulunanların kiblesidir. Harem bölgesi ise ümmetimin dünyanın doğusunda olsun batısında olsun bütün yeryüzü halkı için bir kible dir." [\[60\]](#)

2- Mescid-i Haram'a Yönelmek:

"Artık yüzünü Mescid-i Haram'a çevir" buyruğunda geçen "eş-Şatr: ...a doğru"nın birkaç anlamı vardır. Taraf ve yol anlamına gelir. Bu âyet-i kerimede olduğu gibi. O takdirde mekân zarfı olur. Yüzünün karşısında demeye benzer.

Davud b. Ebi Hind der ki: İbn Mes'ud'un kıraatinde:

Artık yüzünü Mescid-i Haram doğrultusuna çevir" şeklindedir. Şair de der ki:

"Ben Umm Zimba'a diyorum ki doğrult

Develerin göğsünü Temimoğullarına doğru"

Bir başka şair şöyle demektedir:

"Düşmanınız, size saldırma ihtimali bulunan bölgeniz tarafından

üzerinize gölge yaptı. Parça parça üstünüzü örten karanlıkları olan bir dehşet." i

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Var mı elçi olarak Âmr'a haber verecek? Artır"a doğru gidecek mesajın faydası ne?"

Birşeyin "şatr"ı, yansı anlamındadır. "Abdest imanın şatndır (yansıdır)"^[61] hadisi de bu anlamdadır.

Bu kelime zıt anlamlı bir kelime de olabilir. Bir şeye doğru yöneldiği takdirde "satar" fiili kullanıldığı gibi oradan uzaklaştırılıp yüzçevirdiği takdirde de bu fiil kullanılır. Erkekler arasından "şatır" yakınlarını kötülükleriyle oldukça yoran ve uygun olmayan bir istikamette yürüyen kimseye denilir. Fiilin mazi şekli "şa-ta-ra" da "şa-tu-ra" da gelse, mastarı aynı şekilde "şetaret" diye gelir.

Birisine "şâtır"ın ne anlama geldiği sorulmuş o da: Allah'ın yasakladığından alabildiğine uzaklaşmaya devam eden kimse demektir, diye cevap vermiştir.^[62]

3- Kible Ka'be'dir:

Her tarafın kiblesinin Ka'be olduğu hususu üzerinde ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Ka'be'yi gören bir kimsenin Ka'be'ye yönelmesinin farz olduğu ve Ka'be'yi görmekle ve hangi cihette olduğunu bilmekle birlikte ona yönelmeyi terkeden kimsenin namazının olmadığı, bu şekilde kıldıkları namazlarını iade etmekle yükümlü olduğu üzerinde icma etmişlerdir. Bu icmaı Ebu Ömer (İbn Abdi'l-Berr) zikretmektedir.

Yine ilim adamlarının icmaına göre Ka'be'yi görmeyen kimse Ka'be'nin bulunduğu tarafa, Ka'be'ye ve Ka'be cihetine doğru dönerek namaz kılmalıdır. Eğer hangi tarafta olduğunu bilemeyecek olursa, delil olarak kullanması mümkün olan yıldız, rüzgâr, dağ ve benzer herşeyi kullanması gerekir. Mes-cid-i

Haram'da oturan bir kimsenin yüzünü Ka'be'ye doğru çevirmesi ve Allah'tan ecri olduğuna inanarak ve ecrinin verileceğini umarak Ka'be'ye bakması gerekir. Çünkü Ka'be'ye bakmanın -dahi Ata ve Mücahid'in söylediklerine göre- ibadet olduğu belirtilmektedir. [\[63\]](#)

4- Ka'be'yi Göremeyenin Kibleye Yönelmesi:

Ka'be'yi göremeyen bir kimsenin kibleye yönelirken bizzat Ka'be'ye isabet ettirmesi mi yoksa onun tarafına dönmesi mi farz olduğu ihtilaflıdır? Kimisi bizzat Ka'be'ye doğru yönelmesi gerektiğini söylemektedir. İbnu'l Ara-bî der ki: Şu kadar var ki, bu görüş zayıftır.

Çünkü bu güç yetirilemeyen birşeyle mükellef tutmaktır. Kimisi de Ka'be tarafına yönelmenin farz olduğunu kabul etmiştir ki şu üç sebep dolayısıyla sahih olan görüş budur:

a- Bu, teklifin kendisiyle alakalı olduğu mümkün olan bir husustur.

b- Kur'ân-ı Kerim'de emrolunan husus da budur. Çünkü yüce Allah: "Artık yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Siz de nerede bulunursanız" yani yeryüzünün doğu veya batısında olursanız "yüzlerinizi ona doğru çeviriniz* diye buyurmaktadır.

c- İlim adamları Beyt'in eninden birkaç katı daha uzun olduğu kesinlikle bilinen uzunca saffi da delil göstermişlerdir. [\[64\]](#)

5- Namaz Kılan Kimsenin Bakacağı Yer:

Bu âyet-i kerimede İmam Malik'in ve onun doğrultusunda kanaat belirtenlerin lehine açık bir delil vardır. Onlar namaz kılan kimsenin secde ettiği yere değil de önüne bakması gerektiğini söylerler. es-Sevrî, Ebu Hanife, Şafiî ve el-Hasen b. Hayy ise namaz kılan kimsenin secde ettiği yere bakmasının müstehab olduğunu söylerler.

Kadı Şüreyh ise şöyle demektedir: Ayakta iken secde edeceği yere, rükû-da iken ayaklarının bulunduğu yere, secdede iken burnunu koyduğu yere, otururken de kucağına bakması gerekir.

İbnu'l Arabî der ki: O önüne bakar. Eğer başını eğecek olursa baş ile ilgili olarak hakkında farz olan kıyam, kısmen gitmiş olur. Halbuki baş azaların en şerefliisidir. Başını dik tutup da gözü ile yere bakmak üzere kendisini zorlarsa bu ise büyük bir zorluk ve büyük bir sıkıntıdır. Dinde ise bizim için zorluk yoktur.

Şu kadar var ki gücü yeten bir kimse için bu en faziletli olandır.

"Şüphe yok ki kendilerine kitap verilenler" yani yahudiler ve hıristiyan-lar, "bunun" kıblenin Beytu'l Makdis'ten Ka'be'ye doğru değiştirilmesinin "Rablerinden gelen bir hak olduğunu pek iyi bilirler."

Onlar bunu dinlerinde de kitaplarında da bulunmadığı halde nasıl olur da bilebilirler? diye sorulacak olursa bu soruya iki şekilde cevap verilebilir:

Birincisi, onlar kendi kitaplarında Muhammed (s.a)'ın hak peygamber olduğunu bildiklerinden dolayı onun haktan başka birşey söylemeyeceğini ve haktan başka bir emir vermeyeceğini de bilirler.

İkincisi, bazıları inkâr etse dahi onlar dinlerinde neshin caiz olduğunu bilmektedirler. Dolayısıyla kıblenin değiştirilmesinin caiz olduğunu da biliyorlar demektir.

"Allah onların yaptıklarından gafili değildir." Bu buyruğun anlamına dair açıklamalar daha önceden(el-Bakara, 2/74. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Amir ve Hamza ile el-Kisâî, kitap ehline ya da Muhammed (s.a)'ın ümmetine hitaben. (o^JLjü): Yaptıklarınızdan, şeklinde okumuşlardır. Her iki okuyuş şekline göre de bu, şanı yüce Allah'ın kulların amellerini (karşılıksız bırakmayıp) ihmal etmeyeceğini, onlardan gafil olmadığını bildirmektedir. Bunda tehdid anlamı da vardır.

Diğer kıraat imamları ise "ya" ile okumuşlardır. [\[65\]](#)

145. Andolsun ki sen kendilerine kitap verilenlere her âyeti getirsen onlar yine senin kıblene uymazlar. Sen de onların kiblelerine uyacak değilsin. Onlar da biri diğerinin kiblesine uymazlar. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların nevalarına uyarsan, o zaman muhakkak zulmedenlerden olursun.

"Andolsun ki sen kendilerine kitap verilenlere her âyeti getirsen onlar yine senin kıblene uymazlar." Çünkü hak kendileri için apaçık belli olduktan sonra kâfir olmuşlardır ve âyetler yani alâmetler ve belgeler onlara fayda vermez.

"Kible"nin teksir (kırık) çoğulu: "Kıbelun" şeklinde, salim müennes olarak "kibilâtun" şeklinde gelir. Kabilâtun şeklinde de olur, "kıblâtun" şeklinde de olur. Burada " Andolsun ki... sen" edatının cevabı Eğer" edatına cevap şekilde gelmiştir. Halbuki bunun cevabının geniş ve meydana gelen bir işle olması gerekir. Birincisinin cevabı ise gelecek ifade eden şekilde gelir. Buna dair el-Ferra ile el-Ahfeş şu açıklamayı yapmışlardır: edatı için uygun gelen ifadelerle

cevap verilmesi anlamının "getirsen" şeklinde olduğundandır. Edatına ise geçmişte olan bir kiple cevap verilebilir. Biri ötekinin yerine kullanılabilir. Mesela: "Sen iyilik yaparsan sana da iyilik yapılır" demek mümkündür. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Eğer Biz bir rüzgâr göndersek onlar da arkasından onu (ekini) sararmış görürler..." (er-Rum, 30/51) Bunun anlamı ise: Eğer bir rüzgâr gönderse idik., şeklindedir.

Ancak Sibeveyh onlardan farklı olarak şöyle demektedir: kelimesinin anlamın anlamından farklıdır. Dolayısıyla biri ötekinin yerine geçmez. Bu âyet-i kerimede bu bölümün anlamı: "Sen kendilerine kitap verilenlere her âyeti

getirsen dahi onlar yine senin kıblene uymazlar" şeklindedir. [66] Sibeveyh der ki: "Eğer Biz bir rüzgâr göndersek onlar da arkasından onu sararmış görürlerse, bundan sonra da muhakkak kâfir olurlar." (er-Rum, 30/51) yani kâfir olmaya devam eder giderler, şeklindedir.

"Sen de onların kiblelerine uyacak değilsin." Bir haber olmakla birlikte emir anlamını ihtiva etmektedir. Sakın böyle bir şeye yanaşma, demektir.

Bundan sonra yahudilerin hristiyanların kiblelerine, hristiyanların da yahudilerin kiblelerine uymayacaklarını haber vermektedir. es-Süddî ve İbn Zeyd böyle demişlerdir. Bu, onların kendi aralarındaki ayrılıkları, birbirlerine sırt çevirdikleri ve sapık olduklarını bildirmektedir.

Bazıları da şöyle demiştir: Bunun anlamı şöyledir: Onlardan İslâm'a girip de sana tabi olan, hiçbir zaman İslâm'a girmeyecek olanın kiblesine uyacak değildir. İslâm'a girmeyen de müslüman olanın kiblesine uyacak değildir. Ancak birinci açıklama şekli daha doğru görülmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların nevalarına uyarsan o zaman muhakkak zulmedenlerden olursun." Burda hitap Peygamber (s.a)'a olmakla birlikte asıl maksat nevasına uyması ve nevasına uyduğu için zalim olması mümkün olan ümmetine mensup kimselerdir. Çünkü Peygamber (s.a)'ın zalim olmasını gerektirecek herhangi bir iş yapması mümkün değildir. O halde bu buyruk, ümmetinin kastedildiği şekilde açıklanır. Çünkü Peygamber (s.a) masumdur ve ondan böyle bir işin kesinlikle sadır olmayacağını biliyoruz. Peygamber (s.a)'a hitap edilmesi bu işin ne kadar büyük olduğunu göstermek içindir ve bu şekilde hitap, ona indirildiğinden dolayısıdır.

"Hevâlar (ehvâ)" hevâ kelimesinin çoğuludur. Buna dair açıklamalar da "bunca ilimden sonra" buyruğuna dair açıklamalar da daha önceden (120. âyet 2.

başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Burada tekrarlamanın anlamı yoktur. [67]

146. Kendilerine kitap verdiklerimiz onu öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Öyle iken içlerinde bir grup bilip durdukları halde yine de hakkı gizlerler.

"Kendilerine kitap verdiklerimiz onu öz oğulları gibi tanırlar." Bu cümle bir haber cümlesidir. Diğer taraftan bir önceki âyet-i kerimede geçen "zulmedenlerin sıfatı olması ve "tanırlar"ın da hal olması mümkündür. [\[68\]](#)

Yani onlar Muhammed (s.a)'ın nübüvvetini ve risaletinin doğruluğunu tanıdıkları halde (zulmedenlerden olurlar). Bunu Mücahid, Katade ve başkaları söylemiştir. Şöyle de denilmiştir: Bunlar kiblenin Beytu'l-Makdis'ten Ka'be'ye doğru döndürüldüğünün hak olduğunu bilirler. Bu açıklamayı da İbn Abbas, İbn Cübeyr, er-Rabi' ve yine Katade yapmıştır.

İnsanın kendi nefsi kendisine daha yakın olduğu halde özellikle oğulların tanınmasının sözkonusu edilmesi, insanın bir zaman gelip kendisini tanıyamayacağının sözkonusu olması, fakat çocuğunu tanımayacağı bir zamanın gelmeyeceği dolayısıyladır.

Rivayete göre Hz. Ömer, Abdullah b. Selam'a şöyle demiş: Sen gerçekten oğlunu tanıdığın gibi Muhammed (s.a)'ı tanıyor musun? O şu cevabı verir: Evet, hatta bundan da öte. Allah semasındaki eminini yeryüzündeki eminine niteliklerini belirterek gönderdi ve ben de onu bu nitelikleriyle tanıdım. Oğluma gelince annesinin neler yaptığını bilemiyorum.

"Öyle iken içlerinden bir grup bilip durdukları halde yine de hakkı" yani Mücahid, Katade ve Husayf a göre Muhammed (s.a)'ı "gizlerler." Az önce belirttiğimiz şekilde Ka'be'ye yönelmeyi gizlerler, şeklinde de açıklanmıştır.

"Bilip durdukları halde" buyruğu inadı küfrün sıhhati (böyle bir küfür türünün sözkonusu edilmesinin yerinde olduğu) hususunda açık bir delildir. "Onlar, kalpleri bunlara inandığı halde zulümleri ve büyüklenmeleri sebebiyle onları inkâr ettiler." (en-Neml, 27/14); "İşte o tanıdıkları kendilerine geldiğinde onu inkâr ettiler." (el-Bakara, 2/89) buyrukları da bunu andırmaktadır. [\[69\]](#)

147. Hak Rabbindendir. O halde sakın şüphe edenlerden olma.

"Hak" yani Ka'be'ye yönelmek "Rabbindendir". Yahudilerin kendi kiblelerine dair bildirdikleri değildir. Ali (r.a)'ın buradaki "el-Hak" kelimesini bir önceki âyetin sonunda yer alan "bilip durdukları halde" ile mansub okumuştur. Yani: Onlar Rabbinden gelen hakkı bilirler. Bu kelimenin "hakka sıkı sıkıya bağlı kal" takdiriyle mansub olması da mümkündür.

Merfu olması ise mübteda veya bir mübteda takdirine göredir. O zaman: O, haktır, Rabbinden gelmiştir, anlamında olur. Ya da bir fiil takdir etmek de mümkündür. Yani hak sana Rabbinden gelmiştir. en-Nehhâs der ki: Enbiya Sûresi'nde yer alan: "Bilakis onların çoğu hakkı bilmezler de onlar yüzçeviricidirler. " (el-Enbiya, 21/24) buyruğundaki "el-Hak" kelimesini mansup olmaktan başka türlü okuyan bir kimsenin olduğunu bilmiyoruz. Aralarındaki fark ise Bakara Sûresi'ndeki bu âyet-i kerime bir âyet başlangıcıdır, Enbiya Sûresi'ndeki ise böyle değildir.

"O halde sakın şüphe edenlerden olma." Burada hitap Peygamber (s.a)'a olmakla birlikte maksat onun ümmetidir. Bir kimseye kimi zaman yakîn kimi zaman şüphe gelse ve biri ötekini bertaraf edecek olsa bu kökten (imtira) gelen kelimeler kullanılır, el-mira' da buradan gelmektedir. Çünkü taraflardan her birisi ötekinin sözünden şüphe etmektedir. Birşey hakkında "imtira" ise şüphe etmek demektir. "Teman" de bu şekildedir.

Taberî "el-mumterin"ın "şüphe edenler" demek olduğuna delil olmak üzere el-A'şâ'nın şu beyitini nakletmektedir:

"(Kendilerini dürterken koşup koşmayacakları hususunda) şüphe eden (binici)lerin(in) bacaklarına, -serap görüldüğünde-Güzel koşularla memeden sağılan süt gibi cevap verirler."

İbn Atiyye der ki: Taberi bu hususta yanılmıştır. Çünkü Ebû Ubeyde ve başkaları şöyle demiştir: Beyitte geçen "el-mumterîn", atlarının koşmasını süt sağıyormuşçasına atlarını koşsun diye topuklayanlar demektir. Beyitte Taberi'nin dediği şekilde "şüphe" anlamı yoktur.

Derim ki: Hayır, bunda "şüphe" anlamı vardır. Çünkü, bincinin atını alışageldiği şekilde koşacak mı koşmayacak mı, deneme maksadı ile topuklaması anlamına gelme ihtimali de vardır, demek maksadıyla atını bu şekilde topuklamak, ya atının başına bir iş gelip gelmediğini öğrenmek ya da ne kadar koşabildiğini anlamak maksadıyla satın aldığı sırada olur. el-Cevheri der ki Kamçı ya da başka bir şey ile atın koşmasını anlamak kas-dıyla vurmak, demektir.

İsmi el-miryetu veya el-muryetu şeklinde gelir. Dişi devenin memeleri süt versin diye sıvazlandığı vakit de bu kökten gelen kelime kullanılır. Sütünün geldiğini ifade etmek için ise (tuljll) denilir. Bunun ismi ise yalnız "el-miryetu" diye gelir ve "el-muryetu" şeklindeki söyleyişi yanlıştır.

"el-miryetu" şüphe demektir. Ötreli okunduğu da olur. Bu âyet-i kerimede bu kelime her iki şekilde de okunmuştur. [\[70\]](#)

148. Herkesin bir yönü vardır. O yüzünü ona doğru döndürür. Öyle ise siz de hayırda birbirinizle yarışın. Nerede olursanız Allah tümünüzü biraraya getirir. Şüphesiz Allah herşeye kadirdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Herkesin Bir Kiblesi Vardır:

"Herkesin bir yönü vardır." Viche: Yön (yüzyüze gelmek anlamına gelen) muvâcehe'den gelmektedir. Viche, cihet ve vech aynı anlama gelir. Burada maksat kiblemdir. Yani onlar senin kiblene uymazlar. Sen de onların kiblesine uymazsın. Haklı veya nevasına dayanarak, herkesin bir kiblesi vardır. [\[71\]](#)

2- Herkes Kendi Kiblesine Yönelir:

"O, yüzünü ona doğru döndürür." Buradaki "o" zamiri "herkes" lafzına aittir, onun anlamına değildir. Çünkü bu zamir anlama ait olsaydı şöyle demek gerekirdi: "Onlar yüzlerini ona doğru döndürürler." Buradaki buyruğun anlamı ise: O kendi yüzünü ve şahsını oraya döndürür. Yani her bir din mensubunun bir kiblesi vardır. O kibleye sahip olan kişi kendi kiblesine yüzünü döndürür. Bu, er-Rabî', Ata ve İbn Abbas'ın görüşüdür.

Ali b. Süleyman ise şöyle demektedir: "Yüzünü ona doğru döndürür." Yani ona doğru yönelir. İbn Abbas ve İbn Âmir meçhul olarak "o ona doğru döndürülür" anlamında şeklinde okumuşlardır. Bu kıraate göre zamir tek kişiye ait olur. Yani insanlardan her bir kimsenin bir kiblesi vardır. Ve her bir kişi o kiblesine göre döndürülür. Bu açıklamayı da ez-Zeccâc yapmıştır.

Çoğunluğun okuyuşuna göre "o" zamininin - daha önce zikredilmemiş olmakla birlikte - yüce Allah'a ait olması da muhtemeldir. Çünkü bu işin failinin Allah olduğu bilinen bir husustur. Anlamı şöyle olur: Her bir din sahibinin bir kiblesi vardır. Allah o din sahibi kimseyi o kibleye döndürür. (Dönmesini emreder).

Taberî'nin naklettiğine göre bazıları : " Her cihete döndüren odur" şeldinde okumuşlardır.

İbn Atiyye der ki: Taberî bu okuyuşu hatalı görmekle birlikte uygun ve açıklanabilir bir kıraattir. Yani sizler Allah in sizi döndürdüğü her yöne doğru (dönünüz) ve hayırlarda yarışınız. Bununla öteki arasında fark gözeterek, size

emrettiği şeylere itiraz etmeyiniz. Yani her hususta size düşen, itaat etmekten ibarettir.

Burada "öyle ise siz de hayırlarda birbirinizle yarışınız" emrinden önce "herkesin bir yönü vardır" buyruğunun gelmesi dönülen yöne verilen önemden dolayıdır. Nitekim meful de bu sebepten dolayı daha önce gelir.

Ebu Amr ed-Dâni, bu kıraatin İbn Abbas'dan nakledildiğini belirtmektedir. "Viche" kelimesinde "vâv" harfinin salim bir harfmış gibi kalması, "ide:vaad" ile "zine: ağırlık, tartı" kelimelerinden farklı olması ve "cihet" kelimesinin zarf, diğerlerinin mastar oluşundan dolayıdır.

Ebû Ali (el-Fârisî) der ki: Bazıları, bunun kıyasa aykırı okrak istisna kabilinden salim (harf-i illetsiz) bir kelime imiş gibi kullanıldığı ve mastar olduğu kanaatindedir.

Bazılarının kanaatine göre ise, bu kelime isimdir, mastar değildir. Ebû Ali'den başkalarına göre mastar kullanılmak istenirse "cihet" şekli kullanılır. Bazan zarf olarak da bu şekil kullanılabilir. [\[72\]](#)

3- Hayırlarda Yarış ve Namazın İlk Vaktinde Kılınması:

"Öyle ise siz de hayırlarda birbirinizle yarışın." Yani yüce Allah'ın size emretmiş olduğu Beytu'l-Haram'a doğru yönelmekte acele ediniz. Her ne kadar bu buyruk, genel olarak bütün itaatleri yapmak için eli çabuk tutmayı teşvik anlamını ihtiva etmekte ise de, âyet-i kerimelerin konu ile ilgili akışı dolayısıyla maksat, sözü geçen kibleye yönelmektir. Bunun anlamı ise -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- namazın, vaktinin başlarında kılınması hususunda eli çabuk tutmaktır.

Nesai'nin Ebu Hureyre'den rivayetine göre Rasûlullah (s. a) şöyle buyurmuştur: "Namazı vaktinin erken saatlerinde kılan kimsenin misali, bir deve kurban edene benzer. Ondan sonra kılanın misali, bir inek kurban edene benzer. Ondan sonra namaz kılanın misali bir koç kurban edene benzer. Ondan sonra kılanın misali ise bir tavuk tasadduk edene benzer. Ondan sonra kılanın misali ise bir yumurta tasadduk edene benzer." [\[73\]](#)

Darakutnî de Ebu Hureyre (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Sizden herhangi bir kimse namazı vakti içinde kılmakla birlikte, vaktin ilk girdiği sıralarında (kılmadığından) kendisi için ailesinden ve malından daha hayırlı olan şeyleri terketmiş olur." [\[74\]](#)

Bunu Malik Yahya Said'in sözü olarak nakletmiştir. [\[75\]](#)

Yine Darakutnî İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Amellerin en hayırlısı vaktinin başlarında kılınan namazdır." [76]
İbn Mes'ud'dan gelen rivayette ise "ilk vakitte kılınan namazdır" anlamındadır. [77]

Yine Darakutnî İbrahim b. Abdûlmelik'ten o Ebu Mahzure'den, o babasından o dedesinden şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Vaktin başlangıcı Allah'ın rızası, vaktin ortası Allah'ın rahmeti, vaktin sonu ise Allah'ın affıdır." [78]

İbnu'l Arabî de şunları eklemektedir: Ebu Bekr dedi ki: Allah'ın razı olmasını biz Allah'ın affından daha çok severiz. Çünkü Allah ihsan edicilerden razı olur. Affetmesi ise kusurlular hakkındadır. Şafii'nin tercih ettiği görüş de budur. Ebu Hanife ise şöyle demiştir: Vaktin sonu daha faziletlidir. Çünkü vücut zamanı odur. İmam Malik ise konuyla ilgili etraflı açıklamalarda bulunmuştur: Sabah ve akşam namazının vakitlerinin ilkinde kılınmaları daha faziletlidir. Sabahın ilk vaktinde kılınışının daha faziletli oluşu Hz. Aişe (r. an-ha)'dan gelen şu rivayet dolayısıyla. "Rasûlullah (s.a) sabah namazını kılar, ondan sonra da kadınlar örtülerine bürünmüş oldukları halde namazdan dönerlerdi de alacakaranlıktan dolayı tanınmazlardı." [79]

Akşam namazının ilk vaktinde kılınışının sebebi ise Seleme b. el-Ek-vâ'dan gelen şu hadis-i şeriftir: Rasûlullah (s.a) güneş batıp da perdenin arkasına saklandığında akşam namazını kılar. [80] Bu iki hadisi de Müslim rivayet etmiştir.

Yatsı namazına gelince İmam Malik'e göre bunun sonraya bırakılması gücü yeten kimse için daha faziletlidir. İbn Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmektedir. Bir seferinde Rasûlullah (s.a)'ı yatsı namazını kıldırmak üzere bekleyip durduk. Gecenin üçte biri veya daha fazlası geçtikten sonra yanımıza çıkıp geldi. Aile halkındaki bir durum ile mi uğraştı, yoksa başka bir durum mu vardı, bilemiyoruz. Yanımıza çıktığında şöyle dedi: "Sizler öyle bir namazı bekliyorsunuz ki sizin dışınızda herhangi bir din mensubu bu namazı beklemez. Ve eğer ümmetime bu ağır gelmeyecek olsaydı (her zaman) bu saatte onlara namaz kıldırırdım." [81] Buhârî'de de Enes (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (s.a) yatsı namazını gece yarısına kadar te'hîr etti, sonra namaz kıldı., dedi ve hadisin geri kalan kısmını nakletti. [82]

Ebu Berze der ki: Peygamber (s.a) yatsı namazını geciktirmeyi severdi. [\[83\]](#)

Öğle namazına gelince bu namaz gaflet halinde iken gelir insanları bulur. O bakımdan gerekli hazırlıklarını yapıp bir araya toplanabilecekleri bir zamana kadar geciktirilmesi müstehaptır. Ebu'l Ferec der ki: Malik dedi ki: Aşırı sıcak zamanlarında öğle namazı dışında, bütün namazlarda vaktin ilki daha faziletlidir. İbn Ebi Uveys de der ki: Malik zeval esnasında öğle namazının kılınmasını mekruh görürdü. Fakat bundan sonra kılınmasını uygun görür ve şöyle derdi: İşte o vakit namaz kılmak, Haricîlerin namazıdır.

Buhârî'nin Sahih'iyle Tirmizî'nin Süneni'nde Ebu Zer el-Gıfarî'den şöyle dediği nakledilmektedir: Peygamber (s.a) ile birlikte bir seferde bulunuyor idik. Müezzin öğle namazına ezan okumak istedi. Peygamber (s.a) ona: Havanın serinlemesini bekle, dedi. Daha sonra yine ezan okumak istedi yine Hz. Peygamber ona: Havanın serinlemesini bekle dedi, Nihayet bizler tepelerin gölgelerini gördük. Bu sefer Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: "Aşırı sıcak cehennemın ateşinin kızmasından dolayıdır. O bakımdan sıcak olduğu takdirde

siz de namazı serin vakitlere bırakınız." [\[84\]](#)

Müslim'in Sahih'inde de Enes'ten rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a) öğlen namazını güneş zevale erdi mi (batıya doğru kaydı mı) kıları. [\[85\]](#)

Her iki hadisi bir arada şöylece telif edebiliriz: Enes'in rivayeti, hava serin ise acele ettiğini ortaya koyarken; sıcak olduğunda Hz. Peygamber namazı serin vakte bırakırdı şeklinde anlaşılır.

Ebu İsa et-Tirmizî der ki: "İlim ehlinde kimisi fazla sıcak olduğu takdirde öğlen namazının geciktirilmesini tercih etmiştir. Bu aynı zamanda İbn el-Mübarek, Ahmed ve İshak'ın da görüşüdür.

İmam Şafiî de der ki: Eğer mescid halkı uzaktan geliyor ise öğlen namazının serin bir vakte bırakılması uygundur. Tek başına namaz kılan ile kendi mahalle mescidinde namaz kılan kimse için daha çok sevdiğim husus aşırı sıcakta namazı sonraya bırakmamasıdır.

Ebû İsa der ki: İleri derecede sıcak olduğu takdirde öğle namazının geciktirilmesi görüşünü kabul edenlerin görüşüne uymak daha uygun ve daha yerindedir. Şafiî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)'ın kabul ettiği uzaktan gelen kimseler ile insanlara zorluk dolayısıyla uygun gördüğü ruhsata gelince; Ebu Zer (r.a)'ın rivayet ettiği hadiste Şafiî'nin dediğinin aksine delalet eden ifadeler vardır. Ebu Zer der ki: Peygamber (s.a) ile birlikte bir yolculukta bulunuyor idik. Bilal öğle namazı için ezan okudu. Peygamber (s.a) ona: "Ey Bilal

serinleyinceye kadar bırak sonra (yine) serinleyinceye kadar bırak" dedi. Eğer durum Şafî'nin kabul ettiği gibi olsaydı böyle bir vakitte namazı serinleyinceye kadar bırakmanın bir anlamı olmazdı. Çünkü yolculuk esnasında bir arada

bulunuyorlardı ve ayrıca uzaktan namaza gelmelerine ihtiyaçları yoktu." [86]

İkindi namazına gelince onun erken kılınması daha faziletlidir.

Bizim mezhebimize göre cemaatin toplanması ümidiyle namazın geciktirilmesi erken kılınmasından daha faziletli olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Çünkü cemaatin ne kadar faziletli olduğu bilinen bir husustur. Vaktin başının fazileti ise pek bilinmemektedir. Bilinen bir hususun elde edilmeye çalışılması

ise daha uygundur. Bunu İbnu'l-Arabî böyle demiştir. [87]

4- Kıyamet Günü Hepimizi Toplayacaktır:

"Nerede olursanız Allah tümünüzü" kıyamet gününde "biraraya getirir."

Bundan sonra yüce Allah kendi zatını herşeye kadir olmakla nitelendirmektedir. Çünkü böyle bir niteleme, ölümden ve çürümekten sonra tekrar diriltmekten söz

etmek için tam bir münasebet (uygunluk) arz etmektedir. [88]

149. Her nereden çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Elbette ki bu, Rabbinden gelen bir haktır. Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.

150. Her nereden çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram'a döndür. Siz de her nerede olursanız yüzlerinizi onun tarafına döndürün. Tâ ki aralarında -zulmedenlerin dışında- insanların size karşı bir delilleri kalmasın. O halde onlardan korkmayın, Benden korkun ve tâ ki size olan nimetimi tamamlayayım; siz de hidâyete kavuşmayı ümit edebilirsiniz.

"Her nereden çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram'a döndür." [89] Bu buyruğun Ka'be'ye yönelme emrini pekiştirmek ve bu hususa verilen önemi belirtmek için geldiği söylenmiştir. Çünkü kıblenin değiştirilmesi onlara gerçekten ağır gelmiştir. Burada emir bir daha pekiştirilerek insanlara bu işe verilen önemi göstermek istemiş ve böylelikle bu işin onlara daha hafif gelmesi ve huzur içerisinde bunu kabul etmeleri sağlanmak istenmiştir.

Bir diğer görüşe göre ise birinci emirden kasıt, sen yüzünü Ka'be tarafına doğru çevir yani Ka'be'nin karşısında namaz kıldığın takdirde onu gör ve bizzat kıblen ona doğru olsun, anlamındadır. Bundan sonra da: "Siz de her nerede olursanız"

ey müslümanlar, Medine'de ve Medine dışındaki sair mes-cidlerde nerede olursanız olun, "yüzlerinizi onun tarafına döndürün" diye buyurulmuştu. Bundan sonra da "Her nereden çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram'a doğru döndür" diye buyurmaktadır. Bu da yolculuk halinde Ka'be'ye yönelmenin vucubunu ifade eder.

İşte bu, yeryüzünün dört bir yanında nerede bulunulursa bulunulsun Ka'be'ye yönelme emrini ifade etmektedir.

Derim ki: Bu görüş birincisinden daha güzeldir. Çünkü bununla her bir âyetin belli bir faydaya, belli bir anlama işaret ettiğine dair bir yorum vardır.

Darakutnî'nin rivayetine göre Enes b. Malik şöyle demiştir: Peygamber (s.a) bir yolculukta bulunup da bineği üzerinde bulunduğu halde namaz kılmak istedi mi kibleye doğru yönelir, tekbir alır sonra da bu haliyle bineği hangi tarafa dönerse

yine namazına devam ederdi. Bu hadisi Ebû Dâvûd da rivayet etmiştir. [90]

Şafiî, Ahmed ve Ebû Sevr de bu görüştedir.

İmam Malik'in görüşüne göre kibleye yönelmesi gerekmez. Çünkü İbn Ömer'den gelen hadiste şöyle dediği belirtilmektedir: Rasûlullah (s.a) Mekke'den Medine'ye doğru gelirken bineği üzerinde namaz kılardı. İbn Ömer der ki: İşte: "Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın vechi oradadır." (el-Bakara, 2/115)

buyruğu buna dair nazil olmuştur. [91] Açıklamalar ise önceden geçmiş

bulunmaktadır. [92]

Derim ki: Her iki hadis arasında herhangi bir tearuz (çatışma) sözkonusu değildir. Çünkü bu tür hadisler mutlak ve mukayyed kabilindendir. Şafiî'nin görüşü de daha uygundur. Bu konuda Enes'ten gelen hadis-i şerif de sahihtir.

Rivayet edildiğine göre Ca'fer b. Muhammed'e Kur'ân-ı Kerim'de kıssaların tekrarlanmasının ne anlam ifade ettiği sorulur o da şöyle der: Yüce Allah bütün insanların Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyemeyeceğini bildiğinden dolayıdır. Eğer aynı kıssa tekrarlanmamış olsaydı bazı insanların bunu bilmeleri bazılarının da bilmemeleri sözkonusu olurdu. Böylelikle bu kıssanın Kur'ân-ı Kerim'i kısmen ezberleyenler tarafından da bilinmesi için tekrarlanmıştır.

"Tâ ki aralarında zulmedenlerin dışında insanların size karşı bir delilleri kalmasın." Mücahid der ki: Burada sözü geçen zulmedenler Arap müşrikleridir. Onların ileri sürdükleri delil ise: Sen bizim kiblemize geri döndün şeklinde idi. Bu sözlerine: "De ki: Doğu da batı da Allah'ındır" buyruğu ile (el-Bakara, 2/142) cevap verilmiştir.

Şöyle de denilmiştir: "Tâ ki aralarından zulmedenlerin dışında insanların size

karşı bir delilleri kalmasın" buyruğunun anlamı şöyledir: Onlar sizlere: Ka'be'yi görmediğiniz halde Ka'be'ye yönelmekle emrolundunuz, di-yemesinler. Çünkü yüce Allah: "Siz de her nerede olursanız yüzlerinizi O'nun tarafına döndürün" diye buyurunca ileri sürebilecekleri delil de ortadan kalkmaktadır.

Ebu Ubeyde der ki: "Burada yer alan : Dışında, kelimesi "vav" anlamındadır. Yani; Ve tâ ki zulmedenlerin de size karşı bir delilleri kalmasın anlamındadır. Bu "vav" anlamına gelen bir istisnadır. Şairin şu sözleri de bu türdendir:

"Medine'de bir tek evden başka ev yoktur Halifenin evi, Mervan'ın evi dışında."

Burada şair, Medine'de halifenin eviyle Mervan'ın evi dışında ev yoktur, demek istemiştir. Yüce Allah'ın: "Ancak iman edip salih amel işleyenler müstesna, onlar için kesintisiz bir ecir vardır." (et-Tin, 95/6) buyruğu hakkında da böyle denilmiştir. Yani iman edip salih amel işleyenler için... vardır.

ez-Zeccâc ise bu görüşün tutarsız olduğunu belirterek şunları söylemiştir: Böyle bir açıklama nahiv bilginlerince ileri derecede hatalı görülmüştür ve bu açıklamaya göre kelimelerin anlamları iptal edilmektedir. Bu açıklamaya göre istisna edatı ile ondan sonrasının ayrıca zikredilmesine gerek yoktur. Bunlara göre bu istisna birinci türden değildir (istisna munkatı'dır). Zulmedenler, işte onlar size karşı delil getirmeye kalkışır, demektir. Ebu İshak ez-Zeccâc der ki: Yani Allah sizlere kible hususunda nasıl delil getireceğinizi: "Herkesin bir yönü vardır, o yüzünü ona doğru döndürür." (el-Ba-kara, 2/148) buyruğu ile göstermiş bulunmaktadır ki; "İnsanların size karşı bir delilleri kalmasın". Bundan tek istisna ise, kendisi için bu husus açıklık kazanmış olmasına rağmen haksızlık yaparak aklı sıra delil getirmeye kalkışan zalimlerdir.

Nitekim günlük konuşmamızda şöyle dediğimiz olur: Senin bana karşı zulmün veya bana zulmetmenin dışında getirebileceğin bir delilin yoktur. Bunun anlamı ise: Senin ileri sürebilecek hiçbir delilin yoktur, fakat sen bana zulmediyorsun, şeklindedir. Burada karşı tarafın zulmüne "delil" adının verilmesi zulmü delil diye gösterenin, çürük olmasına rağmen, ona "delil" adını vermesinden dolayıdır. Kutrub da der ki: Bu buyruğun anlamı şöyle olabilir: Tâ ki insanların sizlere karşı -zulmedenlere karşı olması müstesna- ileri sürebilecek herhangi bir delilleri olmasın. Buna göre "zulmedenler" anlamındaki ism-i mevsul, "sizler" anlamındaki zamirden bedel olur.

Kimisi de buradaki istisna muttasıl bir istisnadır, demiştir. Bu anlamı verecek açıklamalar İbn Abbas'tan ve başkalarından nakledilmiştir. Taberî de bu açıklamayı tercih eder ve şöyle der: Yüce Allah kibleye yönelmeleri hususunda Peygamber (s.a) ve onun ashabına karşı herhangi bir kimsenin ileri sürebileceği bir delilinin olamayacağını belirtmektedir. Yani tutarsız ve çürük delil getirme

dışında hiçbir kimsenin size karşı ileri sürebileceği bir delili yoktur. Onların bu tutarsız delilleri ise: Ne diye kiblelerinden döndüler, Muhammed dininde hayrete düştü, o bizim kiblemize ancak bizim ondan daha çok hidâyet üzere oluşumuzdan dolayı yönelmiştir ve buna benzer ancak bir putperestin yahut bir yahudi ya da bir münafıkın söyleyebileceği türden sözlerdir.

Hüccet (delil); burada davalaşmak ve tartışmak anlamına gelen delil getirmek demektir. Yüce Allah bu davranışa "hüccet" adını vermekte ve zalimler tarafından haksızca ileri sürüldüğünden dolayı da bunun tutarsız olduğunu hükme bağlamaktadır.

İbn Atiyye der ki: Buradaki istisnanın munkatı' bir istisna olduğu da söylenmiştir. Munkatı' istisna olabilmesi için "insanlar" ile yahudilerin kas- tedilmesi daha sonra arap kâfirlerin istisna edilmesi gerekir. Şöyle buyurmuş gibi olur: Fakat zulmedenler size karşı delil getirirler (tartışır). Ancak burada "aralarından" diye buyurulmuş olması böyle bir açıklamayı reddetmektedir. Bunun anlamı şudur: Fakat zulmedenler -bunlardan kasıt ise, Mu-hammed tekrar bizim kiblemize geri döndü, ileride bütünüyle bizim dinimize dönecektir, şeklindeki sözleri söyleyen Kureyş kâfirleridir- size karşı delil getirmeye kalkışır, demektir. Bunun kapsamına ise bu husus hakkında yahudilerin dışında ileri geri konuşan herkes girmektedir.

İbn Abbas ile Zeyd b. Ali ve İbn Zeyd, hemze'yi üstün ve lam'ı şeddesiz diye okumuşlardır. Buna göre burası yeni bir söz başlangıcı olur. O takdirde "zulmedenler" bir ibtida olur. (Anlamı da: Dikkat edin, zulmedenler..." Ya da bu iğra anlamına gelir. O takdirde " ler" mukadder bir fiil ile mansub olur. (Mesela: Onlardan zalim olanlara karşı dikkatli olunuz, anlamına gelir).

"O halde onlardan" yani insanlardan "korkmayın, Benden korkun."

Haşyet, (korku); aslında sakınmaktan dolayı ortaya çıkan kalpteki bir huzurdur. Korku (havf) ise; kendisi sebebiyle organların çabuk hareket ettiği kalpteki bir korkudur. Onun sebebiyle organlar çabuklaştığından dolayı buna "havf" adı verilmiştir. Âyetin ifade ettiği anlam ise: Yüce Allah dışında kalan herkesin fakir ve küçük olduğunu belirtmektir. Ayrıca insanlara aldırış etmeyi bir kenara iterek yüce Allah'ın emrine riâyet etmeyi emretmektir.

"Ve tâ ki size olan nimetimi tamamlayayım." buyruğu "tâ ki aralarından..." buyruğuna atfedilmiştir. Bunu el-Ahfeş demiştir. (Meal de buna göre yapılmıştır.) Bunun atfolmayıp mübteda olarak merfu' durumunda olduğu, haberinin de gizli olduğu da söylenmiştir. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Size olan nimetimi tamamlamak üzere kiblemi de öğretmiş bulunmaktayım. Bu açıklamayı da ez-Zeccâc yapmıştır.

"Ni'metin tamamlanmasından kasıt ise^doğru olan kıbleye yönelterek hidâyet vermektir. Cennete girmek anlamına geldiği de söylenmiştir. Said b. Cübeyr der ki: Yüce Allah'ın kulu üzerindeki nimeti onu cennetine sokmadıkça tamam olmaz.

"Siz de hidâyete kavuşmayı ümit edebilirsiniz." Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/2. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[93\]](#)

151. Nitekim aranızdan sizden bir Rasûl gönderdik ki size âyetlerimizi okuyor, sizi tertemiz yapıyor, size Kitabı ve hikmeti öğretiyor ve size bilmediğiniz şeyleri de öğretiyor.

"Nitekim aranızda sizden bir Rasûl gönderdik...." buyruğunda yer alan "nitekim" gizli bir masdann sıfatı durumundadır. Yani aranızda sizden bir rasûl gönderdiğimiz gibi üzerinizdeki nimetimi tamamlamak suretiyle eksiksiz bırakmayayım diye. Bu açıklama el-Ferrâ'ya aittir.

İbn Atiyye der ki: Bu husustaki görüşlerin en güzeli budur. Anlamı da şöyle olur: Aranızda sizden bir Rasûl gönderdiğimiz gibi, İbrahim (a.s)'ın sünnetini açıklamak hususunda da üzerinizdeki nimetimi size tamamlayayım diye.

Bunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Aranızda sizden bir Rasûl gönderdiğimiz gibi, hidâyet bulaşınız diye. Bu buyruğun hal durumunda olduğu da söylenmiştir. Anlamı da şöyle olur: Bu halde üzerinizdeki nimetimi tamamlayayım diye. Âyet-i kerimedeki benzetme ise, kıbledeki ni'metin risaletteki ni'met gibi olması ve emrolunan şeyin azametinin sözkonusu edilmesi, nimetin azameti ve büyüklüğü gibi olması ile ilgilidir.

Bir diğer görüşe göre bu buyrukta (ve bundan sonraki âyette) bir takdim ve bir te'hir vardır. Anlamı da şöyle olur: "Yani aranızda sizden bir rasûl gönderdiğimiz gibi, siz de beni zikredin" demek olur.

Bu açıklama şekli Hz. Ali'den rivayet edilmiş olup ez-Zeccâc da bunu tercih etmiştir. Yani Biz sizin aranızda doğruluk ile bildiğiniz bir Rasûl gönderdiğimiz gibi Beni de tevhid ile ve onu tasdik etmek ile zikrediniz. Bu görüşe göre bir önceki âyetin sonunda durak yapmak caizdir.

Derim ki: Tirmizî'nin el-Hakîrî'nin Kitabında tercih ettiği görüş de budur. Yani Ben size saymış bulunduğum bunca lütufları ihsan etmiş olduğum gibi, siz de şükrederek Beni anınız, Ben de üzerinizdeki nimetlerimi daha da artırarak sizi anayım. Çünkü bu şekilde anmanız Bana bir şükürdür ve Ben de şükrettiğiniz takdirde nimetlerimi daha çok artıracağıma dair size vaad-de bulunmuşumdur.

Bu ise yüce Allah'ın: "Andolsun ki şükrederseniz elbette size (olan nimetlerimi) artırırım." (İbrahim, 14/7) buyruğudur. Buna göre gerek bu âyet-i kerimedeki: Nitekim, gibi buyruğu, gerek el-Enfal'de-ki: "Rabbin seni., çıkardığı gibi" (el-Enfal, 8/5) ile el-Hicr Sûresi'nin sonlarında yer alan: "Nitekim paylaştıranlara... indirmiştik" (el-Hicr, 15/7) buyruğundaki bu edat ileride yeri gelince açıklanacağı üzere; kendisinden sonraki buyruklar ile alakalıdır. [\[94\]](#)

152. Öyle ise siz Beni zikredin. Ben de sizi zikredeyim ve Bana şükredin nankörlük etmeyin.

153. Ey iman edenler, sabırla ve namazla yardım dileyin. Şüphesiz ki Allah sabredenlerle beraberdir.

"Öyle ise siz Beni zikredin. Ben de sizi zikredeyim" buyruğu bir emir ve onun cevabından ibarettir. Yapılan işe karşılık vermek (mücâzat) anlamı dolayısıyla (ikinci fiil) de cezmedilmişti

Zikir asıl itibariyle anılana karşı kalbin dikkatli olması ve uyanık bulunmasıdır. Dil ile anmaya zikir denilmesinin sebebi ise, kalb zikre delalet ettiğinden dolayısıdır. Şu kadar var ki zikir, dil ile söyleme hakkında daha çok kullanılmaya başlandığından artık, o hatıra gelir olmuştur.

Âyet-i kerimenin anlamı şudur: Siz itaatle Beni anınız, Ben de sevap ve mağfiretle sizi anayım. Bu açıklamayı Said b. Cübeyr yapmıştır. Yine Said b. Cübeyr der ki: Zikir, Allah'a itaat etmektir. Allah'a itaat etmeyen kimse isterse pek çok teşbih getirsin, tehlil getirsin, Kur'ân okusun Allah'ı zikretmiş olmaz. Peygamber (s.a)'dan da şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Allah'a itaat eden Allah'ı zikretmiş olur. İsterse kıldığı namazlar tuttuğu oruçlar, yaptığı hayırlar az olsun. Allah'a isyan eden kimse de Allah'ı unutmuş demektir. İsterse namazı,

orucu, yaptığı hayırlar pek çok olsun." [\[95\]](#) Bunu Ebu Abdullah Muhammed b. Huveyzimendad "Ahkâmul'l-Kur'ân" adlı eserinde zikretmektedir.

Ebu Osman en-Nehdî de der ki: Ben yüce Allah'ın bizi zikrettiği anın hangisi olduğunu biliyorum. Ona: Bunu nereden biliyorsun? diye sorulunca şu cevabı verir: Yüce Allah: "Siz Beni zikredin; Ben de sizi zikredeyim" diye buyurmaktadır.

es-Süddî de der ki: Allah'ı zikreden her kulu mutlaka yüce Allah da zikreder. Allah'ı zikreden her bir mü'mini mutlaka yüce Allah rahmetiyle anar. Onu zikreden her bir kâfiri de mutlaka Allah azabıyla zikreder.

Ebu Osman'a: Biz Allah'ı zikrettiğimiz halde kalbimizde bunun lezzetini

bulamıyoruz denince şöyle der: Organlarınızdan birisini kendisine itaat ile süsledi diye yüce Allah'a hamdediniz.

Zünnun el-Mısırî (Allah'ın rahmetrüzere olsun) da der ki: Gerçek anlamıyla yüce Allah'ı zikreden bir kimse O'nun zikriyle birlikte herşeyi unuttur. Allah da onun herşeyini koruma altına alır ve Allah onun için herşeyin bedeli olur. (Mükâfatını verir.) Muaz b. Cebel (r.a) der ki: Ademoğlunu Allah'ı zikretmekten çok Allah'ın azabından kurtaracak hiçbir amel yoktur.

Zikrin fazilet ve sevabına dair hadis-i şerifler pek çoktur ve hadis imamları bunları kitaplarında rivayet etmiş bulunmaktadır. İbn Mâce'nin Abdullah b. Büsr'den rivayetine göre bedevî bir Arap Rasûlullah (s.a)'a şöyle der: İslâm'ın hükümleri bana çok geliyor. Bana kendisine sımsıkı sarılacağım bir-şey bildir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Aziz ve celil olan Allah'ın zikriyle dilin her

zaman nemli olsun. (Allah'ı zikretmekten uzak durma)."^[96]

Ebu Hureyre (r.a)'dan da rivayetle Peygamber (s.a)'ın şu buyruğunu kaydeder: Aziz ve celil olan Allah buyuruyor ki: "Kulum Beni zikredip Beni anarken

dudakları kıpırdadıkça Ben kulum ile birlikteyim."^[97]

Şanı yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, Allah'ı çok çok zikredin." (el-Ahzab, 33/41) buyruğunu açıklarken konu ile ilgili daha geniş bilgiler ve bundan kastın bütün hallerde devam etmesi gereken kalp ile zikir olduğuna dair açıklamalar gelecektir.

"Ve bana şükredin, nankörlük etmeyin" buyruğunda geçen Şükür, iyiliği bilmek ve bunu sözkonusu etmektir. Sözlükteki asıl anlamı açıkça ortaya çıkmak, zuhur etmek demektir. Buna dair açıklamalar (el-Bakara, 2/52. âyet 3 ve 4. başlıklarda) daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Kulun yüce Allah'a şükretmesi O'nu kendisine yaptığı lütuflar dolayısıyla övmesidir. Yüce Rab-bin kula şükrü ise kendisine itaat ettiği için onu övmesidir. Şu kadar var ki kulun şükrü itaatlerde bulunmakla beraber, Rabbin ni'metlerini de dil ile söylemek, kalp ile ikrar edip kabul etmektir.

"Nankörlük etmeyin" buyruğu nankörlüğü yasaklamaktadır. O bakımdan kelimenin sonundaki çoğul için kullanılan nün hazfedilmiştir. Buradaki nün ise mütekellim (birinci şahıs) nûn'udur. Sonundan (mütekellime ait) ya harfinin hazfedilmesi ise bir âyet başı (sonu) olduğundan dolayıdır. Kur'ân-ı Ke-rim'in dışındaki hitaplarda hazfedilmemesi daha güzeldir. Benim sizin üzerinizdeki ni'metimi ve lütuflarımı inkâr etmeyiniz, demektir.

Burada küfür (nankörlük) nimetin örtülmesidir, yalanlamak değildir. Küfr'ün sözlük anlamına dair açıklamalar (el-Bakara, 2/6. âyette) ile sabır ve namaz ile

yardım dilemeye dair açıklamalar (el-Bakara, 2/45. âyette) daha önceden geçmiş bulunmaktadır. O bakımdan bunları burada tekrarlayanın anlamı yoktur. [\[98\]](#)

154. Allah yolunda öldürülenler için "ölüler" demeyiniz. Aksine onlar diridirler, fakat siz anlayamazsınız.

Bu, yüce Allah'ın bir başka âyet-i kerimede yer alan: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Aksine onlar Rableri katında diridirler. Rızıklanırlar..." (Âl-i İmran, 3/169) buyruğunu andırmaktadır. Orada yüce Allah'ın izniyle şehitlere ve şehitlerin hükümlerine dair açıklamalar gelecektir. İleride de açıklanacağı üzere yüce Allah ölümden sonra onları rızıklandırmak üzere diriltileceğine göre, kâfirleri de azablandırmak üzere dirilmesi mümkündür. Bu buyruk bir bakıma kabir azabına da delildir. Şehitler ise yüce Allah'ın buyurduğu gibi diridirler. Yoksa bu diriltileceklerdir, anlamına gelmez. Çünkü böyle olsaydı şehitler ile başkaları arasında bir fark olmazdı. Çünkü herkes diriltilecektir. Buna yüce Allah'ın: "Fakat siz anlayamazsınız" buyruğu delildir. Mü'minler ise ölümden sonra tekrar diriltilecekleri-ni bilirler, anlarlar. "Ölüler" kelimesinin merfu gelmesi bir gizli mübteda dolayısıyladır. "Aksine onlar diridirler" buyruğu da bu şekildedir. Yani onlar öldürler, demeyin. Aksine onlar diridirler, şeklindedir. Burada "demeyin" kelimesinin amel etmesi (i'rabını değiştirmesi) doğru olmaz. Çünkü bunlar arasında bir ilişki yoktur. [\[99\]](#)

155. Andolsun ki sizleri (biraz) korku açlık, mallardan, canlardan mahsullerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele!

"Andolsun ki imtihan edeceğiz" buyruğunda geçen: Bela (imtihan); güzel de olabilir, kötü de olabilir. Bunun aslı mihnet (imtihan edilmek) dır. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/49. âyet, 13. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Anlamı: Andolsun ki -önceden de belirtildiği gibi; karşılığını vermek söz konusu olsun diye ortaya çıkartmak anlamında- mücahidlerle sabredenleri bilinceye kadar sizleri imtihan edeceğiz.

Konu ile ilgili şöyle denilmiştir: Bu şekilde onların imtihan edilmeleri kendilerinden sonrakiler için bir alâmet olsun diyedir. Böylelikle onlar da hak kendileri için apaçık belli olunca bu imtihanlara sabrettiklerini bilsinler diye.

Yüce Allah'ın bu hususu onlara böyle bir sınamanın mutlaka gelip kendilerine

isabet edeceğini yakînen bilsinler diye bildirmiştir. Bu suretle kendilerini böyle bir imtihana hazırlamış olurlar ve bu imtihan dolayısıyla sarsıntıya uğramaktan uzak kalırlar. Ayrıca bu buyrukta azimli olmaya ve insanın kendisini hazırlamasına karşılık yüce Allah'ın sevabını acilen verdiğine de işaret vardır, diye de açıklanmıştır.

"Biraz ": Çoğul anlamında tekil bir kelimedir. ed-Dahhâk bunu çoğul olarak ": Birtakım şeylerle" diye okumuş, ancak çoğunluk tekil olarak okumuştur. Yani biraz korku, biraz açlık ile... Daha veciz olmak üzere ikinci sefer bu kelime kullanılmamıştır.

"Biraz korku"; İbn Abbas'ın açıklamasına göre düşman ve savaş korkusu ile. Şafiî de şöyle demiştir: Buradaki korku, yüce Allah korkusudur.

İbn Abbas'ın görüşüne göre kuraklık ve kıtlık dolayısıyla meydana gelecek açlıkla; Şafiî'ye göre ise ramazan ayındaki açlık ile olmak üzere "(biraz) açlık", kâfirlerle savaşla uğraşıldığından bir görüşe göre malları telef eden türlü musibetlerle, Şafiî'ye göre farz kılınan zekât ile "mallardan", İbn Ab-bas'a göre cihadda öldürmekle ve ölmekle, Şafiî'ye göre türlü hastalıklarla "canlardan", Şafiî'ye göre kişinin yavrusu ileride de belirtileceği üzere seleften gelen haberde varid olduğu gibi, kalbinin meyvesi olduğundan dolayı çocukların ölümüyle; İbn Abbas'a göre ise bitkilerin azlığı ve bereketlerin kesilmesi ile "mahsullerden eksiltmekle imtihan edeceğiz."

"Sab'redenlere" sabrın sevabını "müjdele!"

Sabr'ın asıl anlamı hapsetmek, alıkoymaktır. Sevabı ise belli bir miktara bağlı değildir, buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/45'te) geçmiş bulunmaktadır. Fakat bu mükâfata ancak ilk sadme halinde gösterilen sabır ile ulaşılabilir.

Nitekim Buhârî, Enes (r.a)'dan Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Sabır ancak ilk sadme ile birlikte olur." [\[100\]](#) Bu hadisi Müslim,

ondan daha geniş bir şekilde kaydetmektedir. [\[101\]](#)

Yani sevabın kendisi sebebiyle oldukça büyüdüğü ve nefse ağır gelen sabır, ancak musibetin hücum ettiği ve sıcaklığını koruduğu esnada gösterilen dirençtir. Bu sabır kalbin metanetine ve sabır makamındaki sebatına delildir. Musibetin harareti geçtikten sonra herkes sabreder. İşte bu bakımdan şöyle denilmiştir: Akli başında olan herkesin musibet esnasında, ahmak olanın üç gün sonra göstermekten başka çaresi olmayan şeyleri musibet esnasında göstermesi gerekir. Sehl b. Abdullah et-Tusterî der ki: Yüce Allah: "Sabredenlere müjdele" diye buyurduğundan dolayı artık sabır (bizim için) bir yaşayış (biçimi) oldu.

Sabır iki. türlüdür: Allah'ın masiyetine karşı sabır. Böyle bir kişi mücahid demektir. Allah'a itaate karşı sabır. Böyle bir kişi de abid demektir. Kişi hem Allah'ın masiyetine karşı sabreder, hem Allah'a itaat üzere sabrederse yüce Allah ona kaza ve kaderine razı olmak meziyetini kazandırır. Bu rızanın alâmeti ise nefsin karşı karşıya kaldığı hoş olmayan ve sevilen şeylere karşı kalbin sükûnetini koruması, huzurunu bozmamasıdır.

el-Havvâs der ki: Sabır Kitab ve Sünnetin hükümleri üzere sebat göstermektir. Ruveyym de sabır şekvayı terketmektir, der. Zünnûn el-Mısırî de: Sabır yüce Allah'tan yardım dilemektir, der. Üstad Ebu Ali der ki: Sabrın sınırı takdire itiraz etmemektir. Şikâyet etmek kastıyla olmaksızın belanın izhar edilmesi sabra aykırı değildir. Çünkü yüce Allah Hz. Eyyûb kıssasında onun: "Ya Rab, bana bu dert gelip çattı" (el-Enbiya, 21/83) dediğini bize haber vermekle birlikte onun hakkında: "Biz gerçekten onu sabredici bulduk. O ne güzel kuldu" (Sâd, 38/44)

diye buyurmaktadır. [\[102\]](#)

156. Onlar kendilerine bir musibet gelip çattığında: "Muhakkak biz Allah'ınız ve muhakkak biz O'na dönücüleriz" diyenlerdir.

157. İşte Rablerinden salavât ve rahmet hep onların üzerinedir ve onlar hidâyet bulanların tâ kendileridir.

Buyruklarına dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız:

1- Musibet:

Mü'mine rahatsızlık veren ve ona gelip çatan herşey bir musibettir. Musibetin çoğulu masâib gelir. el-Masûbe de musibet gibidir. Araplar, bu kelimenin aslı itibariyle vâv olmakla birlikte çoğulunu hemzeli olarak "mesâib" şeklinde kullanmakta ittifak halindedirler. Onlar böylelikle aslî harfî zaid harfe benzetmiş gibidirler. Bu kelime asla uygun olan şekli ile "mesâvib" şeklinde de çoğul yapılabilir. Musâb kelimesi "isabet" anlamındadır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Ey Sülemliler! Sizin selâm vererek size selâm bağışlayan birisine

(Vurup) isabet ettirmeniz, şüphesiz bir zulümdür."

ok deftere isabet etti, eder şekli kipinin bir şivesidir.

Musibet küçük dahi olsa insanın karşı karşıya kaldığı ve isabet aldığı şeydir. Kötülük hakkında kullanılır.

İkrime'nin rivayetine göre Rasûlullah (s.a)'ın kandili bir gece sönünce o da: "Muhakkak biz Allah'ınız ve muhakkak biz ona dönücüleriz" der. Ona: Bu bir

musibet midir ey Allah'ın Rasûlü? diye sorulunca şu cevabı verir: "Evet, mü'mini rahatsız eden her şey bir musibettir."

Derim ki : Bu buyruğun anlamı sahih hadiste sabittir. Müslim Ebu Said el-Hudrî (r.a) ile Ebu Hureyre (r.a)'dan her ikisinin de Rasûlullah (s.a)'ın şöyle buyurduğunu dinlemişlerdir: "Mü'mine isabet eden her bir bitkinlik, yorgunluk, hastalık ve üzüntü, hatta kişiyi üzen her bir keder dolayısıyla mutlaka Allah günahlarından bir kısmını örter." [\[103\]](#)

2- İstircâ'da Bulunmak: (İnnâ Lillahi ve İnnâ İleyhi Râci'ûn) Demek:

İbn Mâce, Sünen'inde şu rivayeti kaydetmektedir: Bize Ebu Bekr b. Ebi Şeybe anlattı, bize Veki' b. el-Cerrah, Hişam b. Ziyad'dan o annesinden, o Fa-tıma bint el-Hüseyin'den, o babasından rivayetle dedi ki: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Her kime bir musibet gelip çatarsa, o da musibetini hatırladığında yeniden istircâ'da bulunursa (innâ lillah ve innâ ileyhi râciûn, derse) o musibetten bu yana geçen uzun zaman olsa dahi Allah onun için o musibet ile karşı karşıya kaldığı günkü ecrin benzerini yazar." [\[104\]](#)

3- En Büyük Musibet Dindeki Musibettir:

Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr) el-Fıryabî'den şöyle dediğini nakletmektedir [\[105\]](#)

Bize Fıtr b. Halife anlattı, bize Ata b. Ebi Rebâh [\[106\]](#) anlattı, dedi ki: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Sizden herhangi birinize bir musibet gelip çattığında benim (vefatım) ile karşı karşıya kalacağı (kaldığı) musibeti hatırlasın. Çünkü o en büyük musibetlerden birisidir." Bunu es-Semerkindî Ebu Muhammed, el-Müsned'inde şöylece rivayet etmiştir: Bize Ebu Nuaym haber verdi dedi ki: Bize Fıtr b. Halife haber verdi... deyip hadisi aynen o da zikretti. Bunun bir benzerini de Mekhûl'den mürsel senediyle kaydetti. [\[107\]](#)

Ebu Ömer der ki: Rasûlullah (s.a) doğru söylemiştir. Çünkü onun vefatıyla karşı karşıya kalınan musibet müslümanın ondan sonra kıyamet gününe kadar karşı karşıya kalacağı bütün musibetlerden daha büyüktür. Vahiy kesilmiş, nübüvvet ölmüştür (sona ermiştir). Onun vefatından sonra ortaya çıkan ilk büyük kötülük, Arapların irtidadı ile başgöstermiş ve bundan sonra başkaları da sürüp gitmiştir. Bu ise hayrın kesilmesinin başı ve eksikliğin ilkidir. Ebu Sa-id der ki: Daha

Rasûlullah (s.a)'ın kabrinin topraklarından ellerimizi silkele-memiştik ki kalplerimizi tanımaz hale geldik. Ebu'l-Atahiye bu hadis-i şerifin anlamını nazım halinde şu şekilde çok güzel ifade etmiştir:

"Sabret, her musibete yiğitçe katlan

Bil ki kişi ebedi kalmaz

Görmez misin musibetlerin pek çok olduğunu

Ve aynı zamanda ölümün kulları beklediğini?

Şu gördüklerinden kime bir musibet isabet etmemiş ki?

Bu senin tek yolcusu olmadığın bir yoldur.

Sen Muhammed'i ve onun musibetlerini hatırladığında

Senin Peygamber Muhammed'i kaybetmekle uğradığın musibeti de an!" [\[108\]](#)

4- İstirca': (innâ Lillah ve innâ İleyhi Râciun):

"Muhakkak biz Allah'ınız ve muhakkak biz O'na dönücüleriz diyenlerdir." Şanı yüce Allah bu kelimeleri musibetlere uğrayanlar için bir sığınak, türlü mihnetlerle karşı karşıya kalanlar için bir korunak kılmıştır. Çünkü bu kelimeler pek çok mübarek manayı ihtiva etmektedir. Yüce Allah'ın: "Muhakkak biz Allah'ınız" buyruğu tevhiddir. Ubudiyyeti ve Allah'ın mülkü altında olduğunu ikrar ve ifade etmektir. "Ve muhakkak biz O'na dönücüleriz" buyruğu ise canlarımızın öleceğini ve kabirlerimizden diriltileceğini ikrar etmektir. Bütün işlerin O'na ait olduğu gibi teWr O'na döneceğine dair yakînin ifadesidir.

Said b. Cübeyr (yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun) der ki: Bu kelimeler bizim peygamberimizden önce herhangi bir peygambere verilmiş değildir. Eğer Yakub (a.s) bu kelimeyi bilmiş olsaydı: "Ey Yusuf un ayrılığının kederi, gel, şimdi gelişinin tam zamanıdır!" (Yusuf, 12/84) demezdi. [\[109\]](#)

5- Musibet Anında Istircâ'da Bulunmak:

Ebû Sinan der ki: Oğlum Sinan'ı defnettım. Bu sırada Ebu Talha el-Havlanî kabrin kıyısında idi. Çıkmak istediğimde elimden tuttu, beni teselli edip şöyle dedi: Sana bir müjde vereyim mi ey Sinan'ın babası, bana ed-Dahhak Ebu Musa'dan anlatarak dedi ki: Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: "Allah'ın kullarından birinin oğlu vefat ettiğinde Allah meleklerine: Kulumun oğlunun canını mı aldınız der, onlar: Evet derler. Allah: Onun kalbinin meyvesini mi aldınız diye sorar, melekler: Evet derler. Yine sorar: Peki kulum ne dedi?

Melekler: Sana hamdetti, istircâ'da bulundu, derler. Yüce Allah bunun üzerine şöyle buyurur: Haydi kulum için cennette bir ev yapınız ve ona Hamd Evi adını veriniz."[\[110\]](#)

Müslim, Unun Seleme'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Herhangi bir müslümana bir musibet gelip çattı mı o da aziz ve celil olan Allah'ın kendisine emrettiği şekilde: Muhakkak biz Allah'ınız ve şüphesiz biz ona dönücüleriz. Allah'ım, bu musibetimin ecrini bana ver, onun yerine bana ondan daha hayırlısını ihsan buyur, diyecek olursa mutlaka

Allah da ona ondan daha hayırlısını verir."[\[111\]](#)

İşte bu, yüce Allah'ın: "Sabredenlere müjdele" buyruğuna dikkatimizi çekmektedir. Onun yerine daha hayırlısını vermeye gelince ya yüce Allah'ın Umm Seleme'ye Rasûlullah (s.a)'ı vermesi türünden olur, çünkü kocası Ebu Seleme vefat edince Rasûlullah onunla evlenmişti, ya da pek çok büyük sevaplar vermesiyle olur. Ebu Musa'nın rivayet ettiği hadis-i şerifte olduğu gibi. Bazen her ikisini ihsan ederek de olabilir.[\[112\]](#)

6- Sabredenlere Allah'ın Ni'metleri:

"İşte Rablerinden salavât ve rahmet hep onların üzerindedir." Bunlar yüce Allah'ın sabredip istircâ'da bulunanlara verdikleri ni'metleridir. Allah'ın kuluna salât getirmesi, onu affetmesi, ona rahmet buyurması, bereketi, dünya ve ahirette onu şerefliendirmesidir. ez-Zeccâc der ki: Aziz ve celil olan Allah'ın salâtı gufran ve güzel övgüdür. Ölü üzerine salât getirmek (namaz) da ona övgü ve ona dua etmek demektir. Ayrıca "rahmefin tekrar edilmesi ise lafzın değişmesi dolayısıyladır ve bu anlama daha güç kazandırmak ve pekiştirmek içindir. Başka yerlerdeki: "Apaçık âyetleri ve hidâyeti^." (el-Bakara, 2/159) ile "Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıltılarını işitmeyiz rki sınırlar?" (ez-Zuhruf, 43/80) buyruklarında da bu türden ifadeler kullanılmıştır. Şair de şöyle demiştir:

"Yahya'ya ve onun yolunda olanlara

Kerim bir Rab ve itaat edilir bir şefaatçi salât getirsin."

Burada rahmet ile, sıkıntının açılması ve ihtiyacın giderilmesinin kastedildiği de söylenmiştir. Buhârî'de Hz. Ömer (r.a)'ın şöyle dediği nakledilmektedir: "İki denk ve ayrıca ona verilen ilave ne güzeldir: Onlar kendilerine bir musibet gelip çattığında: "Muhakkak biz Allah'ınız ve muhakkak biz O'na dönücüleriz diyenlerdir. İşte Rablerinden salavât ve rahmet hep onların üzerinedir ve onlar

hidâyet bulanların tâ kendileridir." (âyetini okudu)/»

Hız. Ömer burada iki denk ile salât getirmeyi ve rahmeti, ilave ile de hidâyete iletmeyi kastetmektedir. İki denk şey'in sevaba hak kazanmak ile çokça ecrin verilmesi anlamına geldiği de söylenmiştir. Musibetlerin kolaylaştırılması, kederin hafifletilmesi anlamına geldiği de söylenmiştir. [\[113\]](#)

158. Şüphe yok ki Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir. Her kim Beyt'i hacceder veya umre yaparsa onlar arasında güzelce tavaf etmesinde kendisi için bir vebal yoktur. Gönül isteği ile her kim bir hayır işlerse gerçekten Allah, şükredenlerin ecrini veren ve herşeyi çok iyi bilendir.

Buyruğuna dair açıklamalarımızı dokuz başlık halinde sunacağız:

1- Âyetin Anlaşılmasına ve Nuzül Sebebine Dair Rivayetler:

Buhârî'nin Asım b. Süleyman'dan rivayetine göre şöyle demiş: Enes b. Mâ-lik'e Safa ile Merve hakkında sordum. Şöyle dedi: Biz bunların (arasında tavaf etmenin) cahiliyye işlerinden olduğu görüşünde idik. İslâm gelince ori^ lardan uzak durduk. Yüce Allah da: "Şüphe yok ki Safa ile Merve Allah'ta alâmetlerindendir. Her kim Beyt'i hacceder veya umre yaparsa onlar arasında tavaf etmesinde kendisi için bir vebal yoktur" buyruğunu indirdi." [\[114\]](#)

Tirmizî'nin de rivayetine göre Urve şöyle demiş: Ben Aişe'ye şöyle dedim Safa ile Merve arasında tavaf etmeyen herhangi bir kimse aleyhinde bir şey olduğu görüşünde değilim ve ben ikisi arasında tavaf etmemeye de aldırmiyorum. Bana şöyle dedi: Kızkardeşimin oğlu, ne kadar kötü bir söz söyledin. Rasûlullah (s.a) da müslümanlar da (ikisi arasında) tavaf ettiler. MüşelleFde-ki tağût olan Menat için ihlal eden (hacc için telbiyede bulunan) kimseler.

Safa ile Merve arasında tavaf etmezlerdi. Bunun üzerine yüce Allah: "Her kim Beyt'i hacceder veya umre yaparsa onlar arasında tavaf etmesinde kendisi için bir vebal yoktur" buyruğunu indirdi. Eğer durum senin dediğin gibi olsaydı: "Onlar arasında tavaf etmemesinde kendisi için bir vebal yoktur" denmesi gerekirdi. ez-Zührî der ki: Ben bunu Ebu Bekir b. Abdurrahman b. el-Haris el-Hişam'a zikrettim ve bunu beğendi ve: Şüphesiz ki bu, bir ilimdir, dedi. Ben ilim ehlinden birtakım kimseleri şöyle derken dinledim: Safa ile Merve arasında tavaf etmeyen Araplar şöyle derlerdi: Bizim bu iki taş arasında tavaf etmemiz bir cahiliyye işidir. Ensar'dan olan başkaları ise şöyle dediler: Bizler, Beytullah'ı

tavaf etmekle emrolunduk, Safa ile Merve arasında tavaf etmekle emrolunmadık. Bunun üzerine yüce Allah: "Şüphe yok ki Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir" buyruğunu indirdi. Ebu Bekr b. Abdurrahman der ki: Gördüğüm kadarıyla bu âyet-i kerime hem bunlar, hem berikiler hakkında

inmiştir. (Tirmizî) der ki: Bu hasen sahih bir hadistir." [\[115\]](#)

Buhârî de bu manada bu hadisi rivayet etmiştir. Oradaki rivayette yüce Allah: "Şüphe yok ki Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir" buyruğunu indirdi; denildikten sonra şu ifade yer almaktadır:

Aişe dedi ki: "Rasûlullah (s.a) her ikisi arasında tavaf etmeyi bir sünnet olarak uyguladı. Herhangi bir kimsenin ikisi arasında tavaf etmeyi terketmesi yakışmaz." Sonra bunu Ebu Bekr b. Abdurrahman'a haber verdim de şöyle dedi: Şüphesiz ki bu bir ilimdir, daha önce bunu işitmemiştim. İlim ehlinde birtakım kimselerin -Aişe'nin zikrettiklerinden başka- şunu sözkonusu ettiklerini dinledim: Menat için ihrama giren birtakım kimselerin hepsi Safa ile Merve arasında tavaf ediyorlardı. Allah Kur'ân-ı Kerim'de Beyt'in tavafını sözkonusu edip Safa ile Merve'den söz etmeyince şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasû-lü, biz Safa ile Merve arasında tavaf ediyorduk. Allah da Beytullah'ın etrafında tavaf etme emrini indirdiği halde Safâ'dan söz etmedi. Safa ile Merve arasında tavaf etmemizin bizim için bir mahzuru var mıdır? Bunun üzerine yüce Allah: "Şüphe yok ki Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir" âyetini indirdi. Ebu Bekr der ki: Benim işittiğim şu ki bu âyet-i kerime her iki kesim hakkında nazil olmuştur: Cahiliyye döneminde Safa ile Merve arasında tavaf etmekten çekinen kimseler ile daha sonra İslâm geldikten sonra yüce Allah Beyt'in tavafını emredip de Safa (ile Merve)'yi sözkonusu etmediğinden dolayı Beyt'in tavafından sonra bilinen şekilde söz edinceye kadar ikisi arasında tavaf etmekten çekinen kimseler

[\[116\]](#) hakkında nazil olmuştur.

Tirmizî Asım b. Süleyman el-Ahvel'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Enes b. Malik'e Safa ile Merve hakkında soru sordum da şöyle dedi: Safa ile Merve cahiliyye döneminin şe'airinden (alâmetlerinden) idi. İslâm gelince ondan uzak durduk. Bunun üzerine Yüce Allah: "Şüphe yok ki Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindedir. Her kim Beyt'i hacceder ve umre yaparsa onlar arasında güzelce tavaf etmesinde kendisi için bir vebal yoktur" buyruğunu indirdi. (Devamla) dedi ki: Bu ikisi arasında tavaf (yani sa'y) tatav-vudur. (Nitekim yüce Allah daha sonra şöyle buyurmaktadır:) "Gönül isteğiyle kim bir hayır işlerse gerçekten Allah şükredenlerin ecrini veren ve herşeyi çok iyi bilendir." Tirmizî

der ki: Bu hasen, sahih bir hadistir." [\[117\]](#) Bu hadisi Buhârî de rivayet etmiştir. [\[118\]](#)

İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Cahiliyye döneminde şeytanlar bütün gece boyunca Safa ile Merve arasında sesler çıkartırlardı. Bu ikisi arasında putlar da vardı. İslâm gelince Müslümanlar: Ey Allah'ın Rasûlü, dediler; biz Safa ile Merve arasında tavaf etmeyiz. Çünkü bunlar şirk (koşulan) varlıklardır.

Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. [\[119\]](#)

eş-Şa'bi der ki: Cahiliyye döneminde Safa üzerinde İsaf, Merve üzerinde de Naile adında birer put vardı. Tavaf yaptıklarında bu putlara sürünürler-di. Müslümanlar bundan dolayı her ikisi arasında tavaf etmekten imtina ettiler.

Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. [\[120\]](#)

2- Safa ile Merve'nin Anlamı:

Sözlükte Safa kelimesinin asıl anlamı düzgün taş demektir. Burada ise Mekke'de bilinen tepenin adıdır. Merve de aynı şekilde bir tepenin adıdır. Bundan dolayı âyet-i kerimede her ikisinden de harf-i tarifli olarak söz edilmektedir.

Anlatıldığına göre Safâ'ya bu adın verilış sebebi seçilen (mustafa) Hz. üzerinde durmasıdır. Onun bu adından dolayı buraya da Safa denilmiştir. Hz. Havva ise Merve üzerinde vakfe yaptığından buraya da kadın ismi verilmiştir. Bundan dolayı da bu tepenin adı müennes (dişil)dir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

eş-Şa'bi der ki: Safa üzerinde İsaf, Merve üzerinde de Naile adında birer put vardı. İşte bundan dolayı birisinin adı müzekker, öbürünün adı da müennes oldu ve önce adı müzekker olan sözkonusu edildi. Bu güzel bir açıklamadır. Çünkü zikredilen hadis-i şerifler böyle bir manaya delalet etmektedir. Her ikisi arasında tavaf etmekten hoşlanmayanların hoşlanmayışlarının tek sebebi de budur. Bu hususta Allah mahzuru ortadan kaldırıncaya kadar bu böyle sürdü.

Kitap ehlinin iddia ettiğine göre bu İsaf ve Naile Ka'be'de zina etmişler, yüce Allah da onları iki taşa dönüştürmüş ve onlardan ibret alınsın diye Safa ile Merve üzerine koymuştur. Aradan uzun zaman geçtikten sonra Allah dışında bunlara ibadet edilir olmuştur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Safâ'nın çoğulu "Safât" gelir ve düzgün taş anlamındadır. Safâ'nın tekil bir isim olduğu, çoğulun ise Sufiyyun ve Âsfâ şeklinde geldiği de söylenmiştir. Recez vezninde şair şöyle demiş:

"Sanki onun iki ipi de üzerine saçılmış su damlalarından dolayı Düzgün taşlar üzerindeki kuşların pisliklerini andırıyordu."

Taşın Safa adını alması için beyaz ve sert olması şartının da bulunduğu söylenmiştir. Yine denildiğine göre bunun türediği kök dır. Yani toprak've çamurdan arınmış taş demektir.

Merve (tekili merv gelir) ise nisbeten yumuşak küçük taşlar demektir. Sert taşlar demek olduğu da söylenmiştir. Doğrusu şu ki, Merve parçalanıp etrafı incemiş sert ya da yumuşak her türlü taştır. Çoğunlukla bu tür taşlar hakkında merve tabiri kullanıldığı gibi sert olan taşlar hakkında kullanıldığı da olur.

Şair der ki:

"Yeri yumuşak bir ayakkabı" edindi

Merve (sert taşlara) rast geldi mi de ezer geçer."

Ebu Zueyb de der ki:

"Öyle ki ben musibetlere karşı bir merve (sert taşlar) gibiyim; Muşakkardaki Safa kalası gibi her gün dövülen."

Merve'nin siyah taşlar demek olduğu söylendiği gibi, ateş çakmaya yarayan parlak beyaz taşlar (çakmak taşı) olduğu da söylenmiştir. [\[121\]](#)

3- Allah'ın Şe'âiri:

"Şüphe yok ki Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerinden (şe'âirinden)dir."

Allah'ın alâmetlerinden ve ibadet yerlerindendir.

Şeâir kelimesi şe'îra kelimesinin çoğuludur. Şeâir, yüce Allah'ın alâmetlendirdiği ibadet yerleridir. Yani insanlar için alâmet olarak tesbit ettiği vakfe yeri, Sa'y ve kurban kesme yeridir. Şiar, alâmet demektir. Devenin hör-gücüne bir demir batırmak suretiyle alâmet yapmaya, hediye kurbanların iş'ârı denilir. Şair el-Kümeýt der ki:

"Onları ardı ardına nesil nesil öldürüyoruz. Sen onları şöyle görürsün: Kendileri kurban edilerek (Allah'a yaklaşılan) kurbanlıkların şeâiri gibi." [\[122\]](#)

4- Haccın Kelime Anlamı:

"Her kim Beyt'i hac eder" yani kasteder... Haccın asıl anlamı kastetmektir. Şair der ki:

"Avfoğullarından gelip konaklamış pek çok aile görüyorum Bunların hepsi de zaferân ile boyanmış Zibrikanın örtü ve sarığını [\[123\]](#)

hac (ziyaret etmeyi kast) ediyorlar."

Doktorun kafadaki yarayı elindeki mil ile derinliğini ölçmesi hakkında da bu tabir (Hacce) kullanılır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Dibinde çökme olan beyin zarına kadar ulaşmış (me'mûme) olan yarayı haccediyor (elindeki mil ile derinliğini ölçüyor)."

Daha sonra bu isim, Beytü'l-Haram'ı özel birtakım fiilleri yerine getirmek üzere kastetmek için kullanılır olmuştur. [\[124\]](#)

5- Umre:

".... veya umre yaparsa" yani ziyaret ederse. Umre ziyaret etmek demektir. Şair der ki:

"Ma'meroğlu umre (ziyaret) yapınca

Uzaktan uzağa, uzak bir yere yükseldi ve ileriye atılmak için

ayaklarını bir araya topladı." [\[125\]](#)

6- Safa ile Merve Arasında Sa'yetmek:

"Onlar arasında tavaf emesinde kendisi için bir vebal yoktur." Yani günah yoktur. (Âyet-i kerimede geçen kelime: Cünâh şeklindedir.) Bu kelimenin aslı meyletmek anlamına gelen "cünûh"tan gelmektedir. Eğri olduklarından dolayı azalara "el-cevânîlî" adının verilmesi de burdan gelmektedir. Hz. Aîşe'nin bu âyet-i kerimeye dair açıklaması bundan önce geçmiş bulunmaktadır.

İbnu'l-Arabî de şöyle demektedir: "Bu hususta söylenecek sözün tahkiki şudur: Bir kimsenin: "Bu işi yapmaktan dolayı senin için bir vebal yoktur" denildiği vakit o yapılan fiilin mubah olduğu ifade edilmektedir. Buna karşılık: Senin bu işi yapmamanda senin için bir vebal yoktur, denilmesi ise o fiilin terkedilmesinin mubah olduğunu ifade eder. Urve yüce Allah'ın: "Onlar arasında tavaf etmesinde kendisi için bir vebal yoktur" buyruğunu görünce şöyle dedi: İşte bu tavafın terkedilmesinin caiz olduğunun delilidir. Diğer taraftan şeriatın tavafın uygulanmasını esas aldığını, terkedilmesinde bir ruhsat görmediğini görünce bu iki çatışan durumun birbiriyle telif edilmesini istedi. Hz. Âişe de ona: "Onlar arasında tavaf etmesinde kendisi için bir vebal yoktur" buyruğunun tavafın terkedilebileceğine dair delil olmadığını, aksine eğer: "Onlar arasında tavaf etmemesinde kendisi için bir vebal yoktur" şeklinde olsaydı terkine delil olabileceğini söyledi. O halde oradaki bu ifade tavafın terkinin mubah olduğunu belirtmek için değildir ve buna dair bir delil de taşımamaktadır. Aksine bu buyruk, cahiliyye döneminde bu işi sakıncalı gören veya orada bulunan putları kastederek cahiliyye döneminde ikisi arasında tavaf eden kimselerin tavaf etmesinin bundan böyle mubah olduğunu ifade etmek için gelmiş ve bununla yüce Allah onlara eğer tavaf eden kimsenin batıl bir maksadı yoksa, tavafın sakıncalı olmayacağını onlara bildirmiştir."

Denilse ki: Ata'nın İbn Abbas'tan rivayetine göre İbn Abbas: "Onlar arasında tavaf etmemesinde kendisi için bir vebal yoktur" şeklinde okumuştur. İbn Mes'ud'un kıraatinde de böyledir. Ubey b. Ka'b'ın Mushaf ında da böyle olduğu rivayet edilmektedir. Aynı zamanda Enes'ten de buna benzer bir rivayet gelmiştir.

Cevap şudur: Bu, mushafta bulunanın hilafıdır. Mushafta sabit olan kıraat, sahih olup olmadığı bilinmeyen bir kıraat dolayısıyla terkedilemez. Diğer taraftan Ata, İbn Abbas'tan bizzat işitmeksizin çokça mürsel rivayet naklederdi.

Bu hususta Enes'ten gelen rivayet hakkında ise bunun sağlam bir şekilde zaptedilmediği söylenmektedir veya buradaki "(olumsuzluk ifade eden) lâ" te'kid için zaid olarak gelmiştir. Şairin dediği gibi:

"Ben beyaz tenli kadınları alay ediyorlar diye [\[126\]](#) kınamıyorum. Saçına ak düşmüş oldukça çirkin görünümlü kişiyi gördüklerinde." [\[127\]](#)

7- Safa ile Merve Arasında Sa'yin Uygulaması:

Tirmizî'nin Hz. Cabir'den rivayetine göre Peygamber (s.a) Mekke'ye geldiğinde Beytullah'ın etrafında yedi defa tavaf etti ve: "Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin" (el-Bakara, 2/125) âyetini okudu ve Makam-ı İbrahim'in arkasında (iki rekat) namaz kıldı. Ardından Hacer-i Es-ved'e gitti, onu istilam etti. Sonra da: "Yüce Allah'ın (kelamında) başladığı ile biz de başlıyoruz" deyip (sa'yine) Safâ'dan başladı ve: "Şüphe yok ki Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir" buyruğunu okudu. Tirmizî der ki: Bu hasen sahih bir hadistir. İlim ehline göre uygulama da bu şekildedir. Tavafa Merve'den önce Safâ'dan başlanır. Eğer Safâ'dan önce Merve'den başlayacak olursa bu sayılmaz ve Safâ'dan başlar. [\[128\]](#)

8- Safa ile Merve Arasında Sa'yetmenin Hükümü:

İlim adamları Safa ile Merve arasında sa'yın vücubu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Şafiî ve İbn Hanbel sa'ym bir rükün olduğunu söylemişlerdir. İmam Malik'in meşhur olan görüşü de budur. Çünkü Hz. Peygamber: "Sa'y yapınız, muhakkak Allah üzerinize sa'yetmeyi yazmıştır." Bu hadisi Darakutnî rivayet etmiştir. [\[129\]](#)

Yazmak ise farz kılmak anlamındadır. Çünkü yüce Allah: "Oruç sizin üzerinize de yazıldı" (el-Bakara, 2/183) diye buyurmaktadır. Hz. Peygam-ber'in: "Beş vakit namazı Allah kulları üzerine yazmıştır" [\[130\]](#) diye buyurmaktadır. İbn Mâce de Şeybe'nin bir Umm veledinden (yani kendisinden çocuğu olmuş bir cariyesinden) şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a)'ı Safa ile Merve arasında sa'yederken ve bu arada: j)el-Abtah (vadisi) ancak koşarak katedilir" [\[131\]](#) diye buyurarak, Safa ile Merve-afasında sa'yettiğini gördü.

Unutarak ya da kasten sa'yin bir tek şavtını (turunu) dahi terkedecek olsa

beldesinden yahut hatırladığı yerden Mekke'ye geri döner, tavaf eder, sa'yeder. Çünkü sa'y ancak tavafa bitişik (onun ardından) yapılır. İmam Malik'e göre bu ister hacda isterse de - farz olmamakla birlikte - umrede ol-' sun böyledir. Eğer bu arada kadınlara yaklaşmış ise İmam Malik'e göre menâsikinın tamamlanması ile birlikte bir umre ve bir hediye kurbanı gerekir. Şafiî'ye göre ise sadece hediye kurbanı gerekir. Geri dönüp tavaf ve sa'yı yaptığı takdirde ise umrenin bir anlamı yoktur.

Ebu Hanife ve arkadaşları es-Sevrî ve eş-Şa'bî de şöyle demektedirler: Sa'y vacip değildir. Hacılardan bir kimse sa'yı terkedip de sa'yetmeksizin ülkesine geri dönerse kurban keserek bunu telafi eder. Çünkü sa'y hacın sünnetlerinden bir tanedir. Bu, aynı zamanda İmam Malik'in el-Utebiyyedeki [\[132\]](#) bir görüşü olarak kaydedilmektedir. [\[133\]](#)

İbn Abbas, İbn ez-Zübeyr, Enes b. Malik ve İbn Sîrin'den sa'yın tatavvu olduğuna dair rivayet gelmiştir. Çünkü yüce Allah: "Gönül isteği ile kim bir hayır işlerse (tatavvuda bulunursa)" diye buyurmaktadır.

Hamza ile Kisaî meczum muzari olarak diye okurlar. Aynı şekil-de şeklinde de okurlar. Geri kalanları ise mazi olarak diye okurlar.

Tatavvu: Mü'min kişinin kendiliğinden bir iş yapması demektir. Buna göre her kim nâfile olarak birşey yaparsa Allah onu şükür ile karşılar. Allah'ın kula şükretmesi ise itaatinin sevap ve ecrini vermesi demektir/

Bu konuda sahih olan görüş belirttiğimiz hususlar sebebiyle Şafiî (yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun)ın kabul ettiği görüştür. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in:

"Menâsikinizi benden öğreniniz" [\[134\]](#) diye buyurmuş olması da onun bu görüşünü desteklemektedir. Böylelikle bu, hacın mücmel ifadesini açıklayan bir beyan olur. O halde bunun (yani sa'yın) da farz olması gerekir. Hz. Peygamber'in rek'atlerinin sayısını açıklaması ve -sünnet ya da tatavvu olduğu üzerinde eğer ittifak olmamış ise- bu kabilden olan diğer hususlara dair beyanı gibidir. Tuleyb der ki: İbn Abbas, Safa ile Merve arasında tavaf eden (sa'yeden) birtakım kimseler görür ve şöyle der: İşte bu anneniz İsmail'in annesinin size miras bıraktığı bir davranıştır. Derim ki: Bu, ileride İbrahim Sûre-si'nde (İbrahim, 14/37. âyetin açıklamasında) açıklanacağı üzere Buhârî'nin hadisinde [\[135\]](#) de sabit olan bir husustur. [\[136\]](#)

9- Ka'be ve Safa ile Merve Arasında Binekli Olarak Tavaf Edip Sa'yetmek:

Ka'be'nin etrafında olsun Safa ile Merve arasında olsun özürsüz olarak binek üzerinde tavaf edip sa'y yapmak caiz değildir. Eğer özürlü olarak tavaf ederse bir kurban kesmesi gerekir. Özürsüz tavaf ederse eğer Beytullah'ın yakınında ise iade eder. Şayet oradan ayrılmış ise bir hediye kurbanı gönderir.

Bunu bu şekilde söylememizin sebebi Peygamber (s.a)'ın bizzat tavaf ederek: "Menâsikinizi benden öğreniniz" diye buyurmuş olmasıdır. Bunu bir özür sebebiyle caiz kabul ettiğimiz ise Peygamber (s.a)'ın devesi üzerinde tavaf etmekle birlikte elindeki asâ ile rûknü (Hacer-i Esved'i) istilam etmesidir. Ayrıca kendisine "rahatsızım" diyen Hz. Aişe'ye: "Bineğinin üzerinde olduğun halde tavaf edenlerin arkasından sen de tavaf et" demiş olmasıdır. [\[137\]](#)

Mezhebimize mensup ilim adamları deve üstünde tavaf etmekle bir insanın sırtında tavaf etmek arasında fark gözetmişlerdir. Eğer bir insanın sırtında tavaf edecek olursa bu yeterli değildir. O takdirde tavaf etmiş olmaz. Asıl tavaf eden onu taşıyan kimsedir. Şayet bir deve üzerinde tavaf edecek olursa o zaman bizzat kendisi tavaf etmiş olur. İbn Huveyzimendad der ki: Bu, ihtiyarî bir ayınm gözetmedir. Bunun yeterli olup olmamasına gelince; yeterlidir. Nitekim bayılıp da taşınarak tavaf ettirilen veya taşınarak Arafat'ta vakfe yaptınlan kimsenin (bu tavaf ve vakfesinin) yeterli olduğunu görüyoruz. [\[138\]](#)

159- Muhakkak indirdiğimiz apaçık âyetlerimizi ve hidâyeti insanlara kitapta apaçık bir şekilde bildirdikten sonra gizleyenlere; işte onlara hem Allah lanet eder, hem de lanet edebilecekler lanet eder.

Buyruğuna dair açıklamalarımızı yedi başlık altında ele alacağız-.

1- Allah'ın İndirdiklerini Gizleyenler:

Yüce Allah, indirmiş olduğu apaçık âyetlerini ve hidâyeti gizleyenlerin lanetlenmiş olduğunu haber vermektedir. İlim adamları bununla kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Muhammed (s.a)'ın niteliklerini gizleyen yahudi alimleri ile hıristiyan rahiplerinin kastedildiği söylenmiştir. Yahudiler ayrıca (zina eden kimselerin) recmedilmesi hükmünü de gizlemişlerdir.

Bununla hakkı gizleyenlerin kastedildiği de söylenmiştir. Buna göre bu âyet-i kerime yaygınlaştırılmasına ihtiyaç duyulan Allah'ın dininden olan herhangi bir

bilgiyi gizleyen herkes hakkında genel bir hüküm ifade etmektedir. Bu husus Hz. Peygamber'in şu hadis-i şerifiyle açıklanmaktadır: "Bildiği bir husus kendisine sorulup da onu gizleyen kimseye kıyamet gününde Allah ateşten bir gem takacaktır." Bu hadisi Ebu Hureyre ve Amr b. Âs rivayet etmiş olup İbn Mâce

bunu kitabında kaydetmiş bulunmaktadır. [\[139\]](#)

Ancak Abdullah b. Mes'ud'un şu söyledikleri de bununla çatışma halindedir: Sen bir topluluğa akıllarının ermediği bir söz söyleyecek olursan mutlaka bu onların bir kısmını fitneye düşürür. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "İnsanlara anlayabilecekleri şeyleri anlat. Siz Allah'ın ve Rasûlü-nün yalanlanmasını hiç arzu eder misiniz?" [\[140\]](#)

Ancak bu birtakım bilgilere dair bir hüküm olarak yorumlanır. Kelam ilmi ile bütün avamın eşit bir şekilde anlayamayacağı hususlar böyledir. Buna göre alim olan kimsenin anlaşılacak şeyleri anlatması ve her insanı konumuna göre değerlendirmesi gerekir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[141\]](#)

2- ilmin Gizlenmesi ve Açıklanması:

Ebu Hureyre (r.a)'ın: "Şayet yüce Allah'ın kitabındaki bir âyet-i kerime olmasaydı size tek bir hadis-i şerif dahi nakletmezdim" [\[142\]](#) derken kastettiği âyet-i kerime budur.

İlim adamları bu âyet-i kerimeyi hak olan ilmi tebliğ etmenin ve ücret almaksızın herkese ilmi açıklamanın vücubuna delil göstermişlerdir. Çünkü kişinin yapmakla mükellef olduğu bir iş için ücrete hak kazanması sözkonusu değildir. İslâm'a girdi diye ücrete hak kazanamayacağı gibi. Buna dair açıklamalar bundan önce (el-Bakara, 2/41 âyet 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Âyet-i kerimenin ne anlama geldiğinin tahkiki şöyledir: İlim adamı eğer ilmi gizlemek maksadını güderse asi olur. Böyle bir maksat gütmese bu bilgiye başkasının da sahip olduğunu bildiği takdirde tebliğ etmek yükümlülüğü yoktur. Bu hususta kendisine soru sorulanın bu âyet-i kerime ve hadis-i şerif dolayısıyla tebliğ etmek görevidir.

Şu kadar var ki İslâm'a girinceye kadar kâfir olan kimseye Kur'ân-ı Ke-rim'in ve ilmin öğretilmesi caiz değildir. Aynı şekilde bid'atçı olan bir kimseye cedel (tartışma) ve delil getirme yöntemlerini hak ehliyle tartışın diye öğretmek de caiz değildir. Yine haksızca karşı tarafın malını alsın diye hasımlardan birisine

bir delil öğretmesi de caiz değildir.

Yönetici olan kimseye raiyesinin ağırlına gidecek uygulamalar yapmasına sebep teşkil edecek şekilde te'vil de öğretmek caiz değildir. Yasakları işlemek, vacipleri terketmek ve benzeri neticelere varmak için bir araç kullanmalarına meydan verecek şekilde sıradan kimseler (süfeliâ) arasında da ruhsatları yaygınlaştırmak caiz değildir.

Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Hikmeti ehli olan kimselerden ayrı koymayınız. O takdirde bu kimselere zulmedersiniz. Ehil olmayan kimselere de onu öğretmeyiniz. O takdirde hikmete zulmetmiş olursunuz." [\[143\]](#)

Yine Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Domuzların boynuna incileri asmayınız." [\[144\]](#) Hz. Peygamber bununla fıkıh ehli olmayan kimselere öğretmeyi kastetmektedir.

Suhnûn der ki: Ebu Hureyre ile Amr b. el-As'ın rivayet ettikleri hadisler şahitlik etmeye dairdir. Ancak İbn Arabî der ki: Sahih olan bunun hilafıdır. Çünkü hadis-i şerifte: "Her kime bir bilgiye dair soru sorulursa" denilmektedir. "Şehadete dair sorulursa" denilmemektedir. Zahirî üzere nassı kabul etmek -onu izale edecek bir başka delil gelinceye kadar böyle kalmak- ise gerekli bir husustur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[145\]](#)

3- Apaçık Âyetler ve Haber-i Vâhid:

"Muhakkak İndirdiğimiz apaçık âyetlerimizi ve hidâyeti" buyruğu nass ile tesbit edilenleri de naslardan çıkartılan hükümleri de kapsamaktadır. Çünkü "hidâyet" adı bunların hepsini kapsamına alır.

Ayrıca bunda vâhid haber ile amel etmenin gereğine de delil vardır. Çünkü bu haberi nakledecek kimsenin, ancak sözünün kabul edilmesi gerekmiş olması halinde beyanda bulunması icabeder. Ayrıca yüce Allah (bir sonraki âyet-i kerimede) "ancak tevbe edenler, ıslah edenler ve açıklayanlar müstesna" diye buyurmakta ve onların haberleriyle beyanın gerçekleşmiş olacağını hükme bağlamaktadır.

Bu buyruğun: Onların her birisine gizlemenin yasaklanması beyanda bulunmasının da emredilmesi ve böylelikle haber verenlerin çoğalarak onlar vasıtasıyla haberin tevatür derecesine ulaşması anlamına gelmesi de mümkündür, denilecek olursa cevabımız şu olur:

Böyle bir kanaat yanlıştır. Çünkü onlara ancak bu hususta anlaşmaları mümkün olabilen kimseler olduklarından dolayı gizlemeleri yasaklanmıştır. Gizlemek üzere birbirleriyle anlaşmaları mümkün olan kimselerin (gizledikleri bilginin, olmadığını bildirmelerine dair) verecekleri haberin ilmi gerektirmesi sözkonusu değildir. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır. [\[146\]](#)

4- Gizlenmesi Caiz Olan Şeyler:

Yüce Allah'ın: "Apaçık âyetlerimizi (el-beyyinât) ve hidâyeti..." diye buyurması bu türden olmayan şeylerin gizlenmesinin caiz olduğunu göstermektedir. Özellikle de açıklanmaması caiz olan bu şeyleri, açıklanması-sakıncalı olacaksa gizleyebilirle daha da pekişmiş olur. Ebu Hureyre böyle bir açıklamayı korkunca terketmiş ve şöyle demiş: Rasûlullah (s.a)'dan iki kap dolusu (ilim) belledim. Bunlardan birisini etrafa saçtım (öğrettim), diğerini ise saçacak olursam şu boğazım kesilir. Bu hadisi Buhârî rivayet etmiştir. [\[147\]](#)

İlim adamları der ki: Ebu Hureyre'nin öğretip saçmadığı ve yazdığı taktirde kendisi adına fitneye (azaba, işkenceye) uğratılmasından ya da öldürülmekten korktuğu bilgi, fitneler ile mürted ve münafıkların şahıs olarak ta-, yini ve bu türden olup apaçık âyetler ve hidâyet ile ilgisi olmayan şeyler ile alakalıdır. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır. [\[148\]](#)

5- Apaçık Şekilde Bildirdikten Sonra:

"Kitapta apaçık bir şekilde bildirdikten sonra" buyruğundan kasıt indirilen apaçık âyetler ve hidâyettir. Kitap da burada cins isimdir. Allah tarafından indirilmiş bulunan bütün kitaplar kastedilmektedir. [\[149\]](#)

6- Lanet ve Lanete Uğrayanlar:

"İşte onlara hem Allah lanet eder" onlardan uzaklaşır, teberrî eder, onları sevap ve mükâfatından uzaklaştırıp kendilerine: Lanetim üzerinize olsun, der. Tıpkı lanetli İblise dediği gibi: "Ve Benim lanetim kıyamet gününe kadar senin üzerinedir." (Sâd, 38/78)

Sözlükte lanet etmenin asıl anlamı, uzaklaştırmak ve kovmak demektir. Bu-na dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/88. âyette) geçmiş bulunmak-tadır.

[150]

7- Lanet Ediciler Kimlerdir?

"Hem de lanet edebilecekler lanet eder" buyruğu ile ilgili olarak Kata-de ve er-Rabi' şöyle demişlerdir: "Lanet edebilecekler"den kasıt, melekler ve mü'minlerdir. İbn Atiyye der ki: Bu, açıktır ve sözün muktezasına uygundur.

Mücahid ve İkrime der ki: Bunlar haşerat ve hayvanlardır. Hakkı gizleyen kötü ilim adamları günahları sebebiyle kuraklığa mahkûm olurlar, o bakımdan bu kötü alimlere bu haşerat ve hayvanlar lanet ederler.

ez-Zeccâc der ki: Doğrusu ise "lanet edebilecekler"den kastın meleklerle mü'minler olduğudur. Bundan kastın yeryüzündeki hayvanların olmasına gelince; bunun hakikati ancak konu ile ilgili bilgi sahibi olmamızı gerektiren bir nas veya bir haber ile anlaşılabilir, öğrenilebilir. Bu hususta ise biz herhangi bir şey bulamadık.

Derim ki: Bu hususta el-Berâ b. Âzib (r.a)'ın rivayet ettiği bir habergelmiş bulunmaktadır. O şöyle der: Rasûlullah(s.a) yüce Allah'ın: "İşte onlara hem Allah lanet eder hem de lanet edebilecekler lanet eder" buyruğu ile ilgili olarak: "İşte bunlar yeryüzünde hareket eden hayvanlardır" diye buyurmuştur. Bu hadisi İbn Mâce, Muhammed b. es-Sabbah'tan şöylece rivayet etmektedir: Bize Ammâr b. Muhammed, Leys'ten o Ebu'l Minhal'dan o Zâzân'dan o da el-Berâ'dan haber

vererek dedi ki:.. [151] Hadisin senedi hasendir.

Eğer: Peki burada akıl sahibi olmayan varlıklar nasıl akıl sahibi olan varlıkların çoğulu gibi çoğul yapılmıştır? denilecek olursa şu cevabı veririz: Çünkü akli olmayan bu yaratıklara akli erenlerin yaptıkları bir iş isnad edilmiştir. Nitekim yüce Allah (Hz. Yusuf sözlerini aktararak, güneşi, ay'ı ve onbir yıldızı kastederek ve akıl sahibi olanlara has çoğul şekliyle): "Onların bana secde ettiklerini gördüm" (Yusuf, 12/4) diye buyurmaktadır. Burada cansızlar gibi çoğul yapılmamıştır. Ayrıca yüce Allah (organlara hitaben): "Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?" (Fussilet, 41/21); "Onları sana bakar görürsün.." (el-A'raf, 7/198) diye buyurmaktadır. (Burada da akılsız varlıklar akıl sahibi varlıklar gibi çoğul yapılmıştır). Buna benzer örnekler pek çoktur. Yüce Allah'ın izniyle ileride gelecektir.

el-Berâ b. Âzib ve İbn Abbas da: "Lanet edebileceklerden kasıt, cinler ve insanlar dışındaki bütün yaratıklardır. Çünkü Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır: "Kâfire kabrinde darbe indirildiği vakit bağırır. Onun bu

bağırmasını, insanlar ve cinler dışında herkes işitir ve bağırtıyı işiten herkes de ona lanet okur." [\[152\]](#)

İbn Mes'ud ve es-Süddî de şöyle der: Arkadaşına lanet edip de bu lanetin semaya çıktıktan sonra tekrar aşağıya inip de hakkında lanetin okunduğu kişiyi bu işe ehil (layık) görmeyince onu söyleyen kişiye geri döner. Bu sefer söyleyenin de bu işe ehil olmadığını bulur. Bu sefer gider yüce Allah'ın indirdiğini gizleyen yahudilere konar. İşte yüce Allah'ın: "Hem de lanet edebilecekler lanet eder" buyruğunun anlamı budur. Yahudilerden ölenlerden bu lanet artık kalkar. Bu

sefer bu lanet geriye kalan yahudiler üzerine iner. [\[153\]](#)

160. Ancak tevbe edenler, ıslah edenler ve açıklayanlar müstesna. Artık onların tevbelerini kabul ederim. Ben tevbeleri pek çok kabul eden, pek çok rahmet edenim.

"Ancak tevbe edenler" buyruğu ile yüce Allah tevbe edip amellerini, sözlerini düzelten ve tevbeleri ile yüce Allah'a dönen kimseleri istisna etmektedir.

Bizim ilim adamlarımıza göre kişinin: tevbe ettim, demesi bu sözünden sonra, önce yaptıklarının aksi kendisinden görülmedikçe yeterli değildir. Eğer kişi irtidat etmiş ise İslâm'ın şer'î hükümlerini açıktan izhar ederek İslâm'a döner. Eğer kişi çeşitli masiyetler işleyen bir kimse ise ondan salih amelin açıkça görülmesi ile fesad ehli ve önceden işlemiş olduğu hallerin sahibi kimselerden uzak kalmasıyla olur. Şayet putperest kimselerden ise onlardan ayrılır, İslâm ehli ile oturup kalkar. Böylelikle daha önceki halinin aksini izhar ederek tevbe gerçekleşir. İleride yüce Allah'ın izniyle Nisa Sûresinde (en-Nisâ, 4/17. âyet-i kerimede) tevbeye ve hükümlerine dair açıklamalar gelecektir.

Yüce. Allah'ın: "Ve açıklayanlar müstesna" buyruğu hakkında kimi ilim adamı şöyle demiştir: Şarap kaplarını, içki kaplarını kırıp onları dökerek açıktan beyan edenler demektir.

Tevrat'ta bulunan Muhammed (s.a)'ın peygamberliği ve ona tabi olmanın vücûbunu açıklayanlar hakkında olduğu da söylenmiştir.

Ancak bu ifadenin genel olarak alınması önceden de açıkladığımız üzere daha uygundur. Yani bulundukları halin zıddını açıkça ortaya koyanlar demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Artık onların tevbelerini kabul ederim ve Ben tevbeleri pek çok kabul eden, pek çok rahmet edenim" buyruğuna dair açıklamalar ise daha önceden (el-Bakara,

2/37. âyet 5. başlık) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[154\]](#)

161. Muhakkak inkâr edip de kâfir olarak ölenler var ya, işte Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onların üzerinedir.

162. Onda ebedî kalıcıdırılar. Üzerlerinden azab ne hafifletilir ne de onlara mühlet verilir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Kâfire Lanet Okumak:

"Kâfir olarak ölenler" buyruğundaki "vav" harfi hal içindir.

İbnu'l-Arabî der ki: Bana birçok hocam muayyen bir kâfire lanet okumanın caiz olmadığını söylemiştir. Çünkü o kişinin hangi hal üzere vefat edeceği bilinmemektedir. Yüce Allah ise bu âyet-i kerimede mutlak olarak lanetlemek için küfür üzere ölmeyi şart koşmaktadır. Peygamber (s.a)'ın kâfir olup muayyen kimselere lanet okumasına dair gelen rivayetlere gelince; onun bu kimselerin akıbetlerine dair bilgi sahibi oluşundan dolayıdır. İbnu'l-Arabî der ki: Bence sahih olan, halinin zahir olanı ve onu öldürmenin, onunla savaşmanın caiz olması dolayısıyla muayyen olarak bir kâfire lanet okumanın caiz olduğu şeklindedir. Peygamber (s.a)'dan: "Allah'ım, Amr b. el-As beni hicvetmiş bulunuyor, o benim şair olmadığını da biliyor. Allah'ım, sen de ona lanet et,

bana hicvettiği kadar sen de onu hicvet" diye buyurduğu rivayet edilmiştir. [\[155\]](#)

Görüldüğü gibi burada sonunda Amr b. el-As iman etmek, dine bağlanmak ve müslüman olmakla birlikte Hz. Peygamber ona lanet buyurmuş ve: "Bana hicvettiği kadar sen de ona hicvet" diyerek adaletli bir talepte bulunmuştur. Adaleti ve insafı aşmamıştır. Burada Hz. Peygamber'in hicvetmeyi yüce Allah'a nisbet etmesi böyle bir niteliğe tâ baştan beri yüce Allah'ın sahip olması anlamıyla değil, yapılan böyle bir davranışa ceza olmak türünden Allah'a nisbet etmiştir. Nitekim yüce Allah'a mekr (hile ve tuzak) alay ve aldatmanın nisbeti de bu yolludur. Şanı yüce Allah zalimlerin söylediklerinden yüce ve büyüktür.

Derim ki: Belli bir şahsı tayin etmeksizin genel olarak bütün kâfirlere lanet okumak hususunda ise görüş ayrılığı yoktur. Çünkü Malik'in Davud b. el-Husayn'dan rivayetine göre o el-A'rec'in şöyle dediğini dinlemiştir: Benim yetiştiğim bütün insanlar Ramazan ayında bütün kâfirlere lanet okurlardı. İlim adamlarımız der ki: İster zimmet altında olsunlar ister olmasınlar farketmez.

Bununla birlikte böyle bir lanet okumak vacip değildir. Fakat bu iş yapan kimse için mubahtır. Çünkü kâfirler hakkı inkâr etmekte, dine ve bu dine mensup olanlara düşmanlık etmekte, aynı şekilde açıktan açığa içki içen, faiz yiyen, erkek olup da kadınlara benzeyen, kadın olup da erkeklere benzeyen ve buna benzer hadis-i şeriflerde lanet edildikleri varid olan, açıktan masi-yet işleyen herkesin durumu da böyledir. [\[156\]](#)

2- Kâfire Lanet Okumaktan Kasıt:

Kâfire, onu küfürden alıkoymak, engellemek üzere lanet okunmaz. Aksine ona lanet okumak, küfre bir ceza ve onun küfrünün çirkinliğini açıkça ortaya koymaktır. Kâfir ister ölmüş bulunsun, ister deli olsun farketmez.

Seleften bazıları ise şöyle demiştir: Delirmiş ya da ölmüş bir kâfire küfrüne ceza olsun ya da onu küfründen alıkoymak yoluyla olsun lanet okumanın bir faydası yoktur; çünkü o bundan dolayı etkilenmez. Buna göre bu âyet-i kerime ile anlatılmak istenen şudur: İnsanlar böyle bir kâfire kıyamet gününde lanet okurlar ki, bundan dolayı etkilensin, zarar görsün ve kalbi acıyla dolsun ve böylelikle bu lanet okuma, onun küfürünün bir cezası olsun diye. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkâr edecek, kiminiz, kiminize lanet edecektir." (el-Ankebût, 29/25) Bu âyet-i kerime yüce Allah tarafından lanet olunacaklarına dair -lanet edilmelerinin emrolunduğuna dair değil- haber vermenin delili olduğunu kabul eden bu görüşün delilidir.

İbnu'l Arabî'nin naklettiğine göre âsi kimseye lanet okumak ittifakla caiz değildir. Çünkü rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a)'a defalarca içki içmiş birisi getirildiği halde orada bulunanlardan birisi:

Allah ona lanet etsin, bu iş dolayısıyla bu adam buraya ne kadar da getiriliyor? deyince Peygamber (s.a): "Kardeşinize karşı şeytanın yardımcıları olmayınız"

[\[157\]](#)
diye buyurmuştur.

Böylelikle Hz. Peygamber, o kişinin kardeş olarak saygınlığını dile getirmektedir. Bu ise ona karşı şefkatli olmayı gerektirir. Ayrıca bu hadis, sahih bir hadistir.

Derim ki: Bu hadisi Buhârî ve Müslim rivayet etmiştir. Bazı ilim adamları âsiye lanet okumak hususunda görüş ayrılığının bulunduğundan söz eder ve şöyle der: Peygamber (s.a)'ın: "Kardeşinize karşı şeytanın yardımcıları olmayınız" buyruğunu haddin ona uygulanışından sonra Nuayman hakkında söylemiştir.

Kendisine yüce Allah'ın emrettiği had uygulanan kimsenin lanet edilmemesi gerekir. Kendisine had uygulanmayan kimsenin ise ister adı tayin edilsin, ister edilmesin lanet edilmesi caizdir. Çünkü Peygamber (s.a) lanet edilmesini gerektiren o hal üzere devam ettiği sürece kendisine lanet okunması gereken kimseden başkasına lanet etmemiştir. Bu halinden tevbe edip vazgeçer, haddin de temizlediği kimseye ise lanet yöneltilemez. İşte bunu Peygamber (s.a)'ın şu hadis-i şerifi açıkça beyan etmektedir: "Herhangi birinizin cariyesi zina ettiği takdirde ona had vursun ve (bundan sonra da) onu ayrıca azarlamasın." [\[158\]](#)

İşte bu hadis-i şerif sahih olmanın yanında, azarlama ve lanetlemenin ancak haddin uygulanmasından ve tevbeden önce sözkonusu olabileceğini göstermektedir. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır.

İbnu'l Arabî der ki: Mutlak olarak âsiye lanet etmeye gelince bu icma ile caizdir. Çünkü Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Bir yumurtayı çaldığı için eli kesilen hırsıza Allah lanet etsin." [\[159\]](#)

3- Herkesin Laneti:

İşte "Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti" yani Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmaları "onların üzerlerinedir." Lanet etmek, aslında kovmak ve uzaklaştırmaktır. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Baka-ra, 2/88. âyette) geçmiş bulunmaktadır. Kulların laneti kovmak demektir. Allah'ın laneti ise azaba uğratmak demektir.

Hasan-ı Basrî bu buyrukları şeklinde merfu olarak okumuştur. O takdirde açıklaması şöyle olur: Bunların cezalan Allah'ın onlara lanet etmesi, meleklerin onları lanetlemesi ve bütün insanların onları lanetlemesidir. Nitekim: "Ben Zeyd'in ayakta durmasından hoşlanmadım, Amr'ın ve Halid'in de" denir. Çünkü burada anlam Zeyd'in ayakta durmasını, Amr'ın ayakta durmasını, Halid'in ayakta durmasını hoş görmüyorum, şeklindedir. Ancak el-Hasen'in bu şekildeki kıraati Mushaf taki yazılışa muhaliftir.

Bu gibi kimselere bütün insanlar lanet etmemektedir. Çünkü onların kavimlerinden olanlar onları lanetlemez, denilecek olursa böyle bir soruya üç şekilde cevap verilebilir:

1- İnsanların çoğu tarafından yapılan lanete "insanların laneti" denilmesi, çoğunluğun azınlık hakkındaki laneti diye "tağlib" yoluyla zikredilmiştir.

2- es-Süddî der ki: Zalime herkes lanet eder. Kâfir zalime lanet ettiği takdirde kendisine de lanet etmiş olur. (Çünkü kâfir de zâlimdir).

3- Ebu'l-Âliye der ki: Bundan kasıt kıyamet gününde bütün insanlarla birlikte kendi kavminin de onları lanetleyeceğidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkâr edecek, kiminiz kiminize lanet edecektir." (el-Ankebût, 29/25)

Daha sonra yüce Allah: "Onda" yani o lanet içinde, yani bu lanetin gerektirdiği ceza içerisinde "ebedî kalıcıdırlar" diye buyurmaktadır. Onların lanette ebedi kalmaları lanetin ebediyyen onlara olacağı demektir, diye de açıklanmıştır.

"Üzerlerinden azab ne hafifletilir ne de onlara mühlet verilir." Herhangi bir süre dahi azaptan geriye bırakılmazlar, azapları ertelenmez.

"Ebedî kalıcıdırlar" buyruğu, "üzerlerine" buyruğundaki zamir halidir. Bundaki âmil be "üzerlerine" kelimesindeki zarf manasınadır. Çünkü bunda karar bulup yer etmek anlamı vardır. [\[160\]](#)

163. Hepinizin ilâhı tek bir ilâhtır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O Rahmandır, Rahimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız:

1- Hepinizin İlâhı Tek Bir İlâhtır:

"Hepinizin ilâhı tek bir ilâhtır." Yüce Allah hakkın gizlenmesini sakındırdıktan sonra ilk açıklanması gereken ve gizlenmesi caiz olmayan hususun tevhid hususu olduğunu beyan etmektedir. Hemen bunun akabinde tevhidin delilini ve nazar etme yolunun bilgisini (aklı kullanma yolunu) sözko-nusu etmektedir. Bu ise bütün bunların var olması için benzersiz bir failin bulunmasının kaçınılmaz olduğu bilinsin diye yaratmanın harikaları üzerinde düşünmek, tefekkür etmektir. İbn Abbas (r. anhumâ) der ki: Kureyş kâfirleri, ya Muhammed, bize Rab-bini anlat dediler, yüce Allah bunun üzerine İhlas Süresiyle bu âyet-i kerimeyi inzâl buyurdu. Müşriklerin ise o sırada üçyüzaltmış tane putları vardı. Yüce Allah, kendisinin bir ve tek (vâhid) olduğunu beyan buyurdu. [\[161\]](#)

2- O'ndan Başka Hiçbir İlâh Yoktur:

"O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur" buyruğu, nefîy ve isbattır. Bunun başı (lâ ilahe: Hiçbir ilah yoktur) küfürdür, illallahu: O'ndan başka) imandır. Manası, Allah'tan başka ma'bud yoktur.

Nakledildiğine göre eş-Şiblî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) Allah der, fakat "la ilahe" demezmiş. Ona niçin böyle dediğine dair soru sorulunca şöyle cevap vermiştir: Korkarım ki inkâr sözünü söylemeye başlarım da ikrar sözünü söylemeye ulaşamam.

Derim ki: Bu, hakikati olmayan oldukça incelikli bilgilerindendir. Çünkü şanı yüce Allah, bunu Kitab-ı Kerim'inde hem nefy hem de isbatı bir arada zikretmiş ve defalarca tekrarlamıştır. Peygamber (s.a)'ın vasıtası ile de bu sözü söyleyen kimseye de pek çok sevap vadinde bulunmuştur. Bu tür hadisleri Muvatta', Buhârî, Müslim ve başkaları da rivayet etmiştir. (Mesela) Peygamber (s.a) şöyle buyurmaktadır: "Her kimin söylediği son söz lâ ilahe illallah olursa o kişi cennete girer."

Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[162\]](#) Maksat bunu dil ile değil, kalb ile söylemektir. Eğer la ilahe dese ve ölse, onun inancında ve kalbinde vahdaniyet ile Allah için gerekli olan sıfatlar yer etmiş ise Ehl-i Sünnet'in ittifakı ile böyle bir kimse cennet ehliendir.

Şanı yüce Allah'ın vahid, la ilahe illahû, er-Rahman ve er-Rahîm isimlerinin anlamlarına dair açıklamalarımızı "el-Kitabu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâilla-hi'l-Hüsna" adlı eserimizde kaydetmiş bulunuyoruz. Cenab-ı Allah'a hamd-ü senalar olsun. [\[163\]](#)

164. Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişip durmasında, insanlar için faydalı şeylerle denizlerde akıp giden gemilerde, Allah'ın gökten indirip onunla ölümünden sonra yeryüzünü dirilttiği suda ve orda her türden canlıyı üretip yaymasında, rüzgârları estirişinde ve gökle yer arasında boyun eğdirilmiş olan bulutta, akıl eden bir topluluk için nice âyetler vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı on dört başlık halinde sunacağız:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

Atâ der ki: "Hepinizin ilâhı tek bir ilâhtır" âyeti nazil olunca Kureyş kâfirleri: Bütün insanlara tek bir ilah nasıl olur da yeter, demeye başladılar. Bunun üzerine: "Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında.." âyeti nazil oldu.

Bunu Süfyan, babasından o Ebu'd-Duhâ'dan şöylece rivayet etmektedir: "Hepinizin ilahı tek bir ilahtır" âyeti nazil olunca bunun herhangi bir delili var mıdır? dediler. Bunun üzerine yüce Allah: "Muhakkak göklerin ve yerin

yaratılışında..." âyetini inzal buyurdu. Onlar sanki bu sözleriyle bir âyet (mucize) istediler de Allah da onlara tevhidin delilini böylece beyan etti. Bu alemin, bu harikulade yapının mutlaka bir bina edicisi ve bir sâniî olduğunu onlara açıkladı. "Gökler (semâvât)"ın çoğul gelmesi, değişik cinslerden olduğundan dolaydır. Çünkü her bir sema, ötekinin cinsinden ayrıdır. Buna karşılık yerin tekil olarak zikredilmesi hepsinin toprak oluşundan dolaydır. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır.

Semânın âyet (Allah'ın vahdâniyyetine delil) olma özelliği, altından direksiz olarak, üstünden de herhangi bağı olmaksızın yükseltilmiş olmasıdır. Bu, Allah'ın sonsuz kudretine ve olağanüstü yaratıcılığına delildir. Eğer bir peygamber gelip de herhangi bir bağlantısı bulunmaksızın havada bir dağın durması şeklinde (bir mucize göstermesi için) ona meydan okuyacak olsa (o da bunu getirse) bu bir mucize olur. Diğer taraftan gökte güneş, ay, gezegenler, aydınlık saçan, doğan ve batan, parıl parıl parlayan ve ışık saçmayan yıldızların bulunması da ikinci bir âyet (Allah'ın vahdâniyyetine delil)dir.

Yeryüzünün âyet oluşu ise denizleriyle, nehirleriyle, madenleriyle, ağaçlarıyla, yumuşak ve sert arazileriyledir. [\[164\]](#)

2- Gece İle Gündüz:

"Gece ile gündüzün değişip durmasında..." Bunların değişip durması bilinemeyen bir yerden (ya da bir sebepten ötürü) birisinin gelmesi, ötekinin de gitmesidir. Aydınlık, karanlık, uzunluk ve kısalık gibi nitelikleri açısından aralarındaki farklılığın sözkonusu edildiği de söylenmiştir.

Leyi (gece): "Leyle"nin çoğuludur. Aynı anlamda olmak üzere: "Leyâli ve leyâl" şeklinde de çoğulu yapılır. Çoğul yapma ölçülerinin dışına çıkan istisnâî çoğul şekillerinden birisidir. "Leyâlî" kıyas itibarıyla "leylâfın çoğulu gibidir. Şiirde de bunu kullanmışlardır:

"Her gün ve her gecede.."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Her gün ve her gecede

Hatta onu gören herkes şöyle der:

Vay yazık böyle bir deveye, bu ne kadar bedbahttır!"

İbn Faris, el-Mücmel adlı eserinde şöyle demektedir: Bir çeşit kuşa leyi denildiği de söylenmektedir. Ancak ben böyle bir şeyi bilmiyorum.

Gündüz (nehâr) ise: "Nuhur ve enhira" şeklinde çoğul yapılabilir. Ahmed b.

Yahya Sa'leb der ki: Neher kelimesi nuhur'un çoğuludur. Nuhur, "nehâr"ın çoğulunun çoğuludur. "Nehâr"ın çoğul yapılmayan müfred bir isim olduğu da söylenmiştir. Buna sebep ise masdar anlamını ihtiva etmesidir. "Ziya" demek gibi. Az hakkında da çok hakkında da kullanılır. Ancak birincisi daha çoktur. Şair der ki:

"Eğer iki tirit olmasaydı zayıflayarak helak olurduk Biri gece tiridi, diğeri de gündüzleri gelen tirit."

İbn Fâris der ki: Nehâr'ın ne demek olduğu bilinmektedir. Çoğulu neher ve enher gelir. Neher kelimesinin nuhur şeklinde çoğulu yapıldığı söylenir. Nehar ise tan yerinin ağarması ile güneşin batması arasındaki aydınlık vakittir. Toy kuşu yavrusuna neher denildiği de söylenir. en-Nadr b. Şumeyl der ki: Neharın başı güneşin doğmasıdır. Bundan öncesi ise nehar'dan sayılmaz. Sa'leb ise der ki: Araplara göre nehâr'ın (gündüzün) başlangıcı güneşin doğuşudur. Buna delil de Umeyye b. Ebi's-Salt'ın şu beyitini göstermektedir:

"Ve güneş her bir gecenin sonunda doğar Kırmızı olarak ve onun rengi gül gibi olur."

Ayrıca Adiy b. Zeyd'in şu sözlerini de delil gösterir:

"Ve o güneşi bir engel kıldı ki onda bir kapalılık yoktur Gündüz ile gece arasında; bunlar birbirinden ayrılmıştır."

el-Kisaî de şöyle bir beyit nakletmektedir:

"Gündüzün güneşi çıktığı vakit şüphesiz ki o

Benim sana selam verdiğimin emaresidir, sen de selam ver (selâmımı al)!"

ez-Zeccâc ise "Kitabu'l-Envâ" adlı eserinde şöyle demektedir: Gündüzün başlangıcı, güneşin ışıklarını zerrecikler gibi saçması iledir.

İbnu'l-Enbarî ise, zamanı üç bölüme ayırın Bir bölümü katıksız gece; bu güneşin batışından tan yerinin ağarmasına kadar olan vakittir. Bir bölümü katıksız gündüz; bu da güneşin doğuşundan batışına kadar olan vakittir. Bir bölümü ise gündüz ile gece arasında ortaktır. Bu da tan yerinin ağarmasından itibaren güneşin doğuşuna kadar olan vakittir. Çünkü bu vakitte gece karanlığının kalıntıları da devam etmekte, gündüzün ışığının başlangıçları da bir arada görülebilmektedir.

Derim ki: Doğrusu tan yerinin ağarmasından güneşin batış vaktine kadar devam ettiğidir. Nitekim İbn Fâris de el-Mücmel inde böyle rivayet etmektedir. Buna Sahih-i Müslim'deki şu sahih hadis-i şerif de delalet etmektedir: Adiy b. Hatim dedi ki: "Tan yerinin beyaz ipliği sizin için (tarafınızdan) seçilinceye kadar yeyin, için." (el-Bakara, 2/187) âyeti nazil olunca Adiy b. Hatim, ey Allah'ın Rasûlü, ben yastığımın altına iki iplik koyuyorum, biri beyaz iplik, öbürü siyah

iplik. Bu ikisiyle geceyi gündüzden ayırdedebiliyorum deyince Ra-sûlullah (s.a) şöyle buyurur: "Muhakkak senin yastığın oldukça geniştir. Burada sözkonusu olan gecenin siyahlığı ile gündüzün beyazlığıdır." [\[165\]](#)

İşte bu hadis-i şerif gündüzün, tan yerinin ağarmasından güneşin batışına kadar olduğunu hükme bağlamaktadır.

Aynı zamanda bu, yeminler ile ilgili hususlarda fikhî (derin bilgi sahibi olmayı) da gerektirmektedir ve buna pek çok hükümler bağlı bulunmaktadır. Mesela, bir kimse bir başkasıyla gündüzün konuşmamak üzere yemin etse ve güneşin doğuşundan önce onunla konuşsa yeminini bozmuş olur, birinci görüşe göre ise bozmuş olmaz. Ancak Peygamber (s.a)'ın buyruğu bu hususta ayırdedici söz ve nihaî hükmü bildirir. Kelimenin dildeki zahirî anlamına bakıp bunun sünnette hangi anlamda kullanıldığını ele aldığımız taktirde gündüzün, aydınlığın yayılması demek olduğunu görürüz. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Ona avucumu (darbemi) iyice yerleştirdim ve onun deliğini açıp genişlettim Onun önünde duran, (açtığım yaranın) arkasını görebiliyordu."

Huzeyfe'den bu görüşe delalet eden rivayet de gelmiş olup bunu Nesaî rivayet etmiştir. İleride oruç âyetleri açıklanırken (el-Bakara, 2/173 vd.) yüce Allah'ın

izniyle bu da gelecektir. [\[166\]](#)

3- Denizler ve Faydaları:

"İnsanlar için faydalı şeylerle denizlerde akıp giden gemilerde..."

buyruğunda yer alan:

Fülk: Gemiler demektir. Tekili de çoğulu da aynıdır. Müzekkeri ve mü-ennessi de yapılıdır. Şu kadar var ki tekildeki harekeler, çoğuldaki harekelerin aynı değildir. Adeta çoğul için başka bir kelime çatısı kurulmuş gibidir. Buna teşriiye yapılıırken "fülkânî" denilmesi delil gösterilebilir. "Fülk" kelimesi tekil ve müzekkerdir. Yüce Allah: "O dopdolu gemide" (Yasin, 36/41) buyruğunda bu kelimeyi müzekker olarak kullanmaktadır. "Denizlerde akıp giden gemilerde" şeklinde bu âyet-i kerimede ise, müennes olarak kullanmaktadır ki bunun tekil ve çoğul olma ihtimali de vardır.

Bir başka yerde ise şöyle buyurmaktadır: "Hatta siz gemilerde bulunduğunuz zaman güzel bir rüzgâr ile onları götürdüklerinde..." (Yunus, 10/22) buyruğunda da çoğul gelmiştir. Sanki bu kelime tekil olduğu vakit binilen bir tek gemi (kayık ve benzeri) olarak kullanılarak müzekker getirilmekte, bildiğimiz manada büyük gemi (sefine) halinde ise müennes olarak kullanılır gibidir. Bunun tekilinin

"felek" çoğulunun ise "fülk" olduğu da söylenmiştir. Esed ve sd, Haşeb ve Huşb gibi. Aslı dönmek, deveren etmekten gelir. Yıldızların üzerinde döndüğü semanın feleği (yörüngesi) de buradan gelmektedir. Kız ocuğun memelerinin yuvarlaklaşmasını ifade etmek için de bu kelime kullanılır. Yn eğirirken kullanılan kirmenin dönüşüne de "feleke" denilir. Gemiye "fülk" denilmesi ise su ile birlikte en kolay bir şekilde deveren etmesi dolayısıyladır.

Bu âyette gemilerden Allah'ın varlığına delil (âyet) olaralırsz edilmesine gelince: Yüce Allah bu gemileri su üzerinde yürüyecek şekilde ve ağır olmalarına rağmen su üzerinde duracak şekilde musahhar kılmıştır. Yüce Allah'ın bize bildirdiği gibi gemiyi ilk yapan kişi Nuh (a.s)'dur. Hz. Cebrail ona: Sen gemiyi kuşun iskeleti gibi yap dedi. Nuh (a.s) da Hz. Cebrail'in kendisine gösterdiği şekilde yaptı ve sonrakilere gemi yapmayı miras bıraktı. Sefine ters dönmüş bir kuştur. Onun altındaki su ise kuşun üstündeki hava gibidir. Bu açıklamayı İbnu'l Arabı yapmıştır. [\[167\]](#)

4- Denizde Yolculuk Yapmanın Hükmü:

Bu âyet ve benzerleri ister, ticaret amacıyla olsun ister hac ve cihad gibi ibadet amacıyla olsun denizde yolculuk yapmanın mutlak olarak caiz olduğunun delilidir. Sünnet-i seniyyeden Ebu Hureyre yoluyla gelen şu hadis-i şerif de böyledir: Ebu Hureyre dedi ki: Bir adam Raslullah (s.a)'ın yanına gelip şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasl, bizler denizde yolculuk yapıyor ve beraberimizde az miktarda su alıyoruz.. [\[168\]](#)

Enes b. Malik yoluyla rivayet edilen Umm Haram kıssası ile ilgili hadis-i şerif de böyledir, her ikisini de hadis imamlarından olan İmam Malik ve başkaları rivayet etmiştir. [\[169\]](#)

Enes yoluyla gelen hadis-i şerifi ondan bir topluluk rivayet etmiştir. Onlar da İşhak b. Abdullah b. Ebi Talha'dan o da Enes yoluyla rivayet etmişlerdir. Ayrıca bu hadisi Bişr b. Ömer, Malik'ten, o İşhak'tan, o Enes'ten, o da Umm Haram'dan rivayet ederek hadisin senedini Umm Haram'a kadar götürmüş ve Enes'e kadar götürerek Enes tarafından rivayet edilen bir hadis olarak kaydetmemiştir. Bu şekilde hadisi Bundar Muhammed b. Beşşâr da böylece ondan rivayet etmiştir.

Bu hadis-i şerifte erkekler için de kadınlar için de cihad amacıyla denizde yolculuk yapmanın açık bir delili vardır. Cihad kastıyla denizde yolculuk yapmak caiz olduğuna göre farz olan hac için denizde yolculuk yapmak daha

öncelikle caizdir, hatta vaciptir.

Ömer b. el-Hattab ile Ömer b. Abdülaziz'den denizde yolculuk yapmanın men edildiğine dair rivayetler gelmektedir. Ancak Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet-i seniyye bu görüşü reddetmektedir. Eğer denizde yolculuk yapmak mekruh olsaydı ya da caiz olmasaydı muhakkak Peygamber (s.a) kendisine, biz denizde yolculuk yapıyoruz, diyenlere bu işi yasaklardı. Bu âyet-i kerime ve benzerleri konu ile ilgili açık bir nastır ve bu hususta onlara baş vurulması gerekir.

Diğer taraftan her iki Ömer'den (Ömer b. el-Hattab ile Ömer b. Abdülaziz'den) gelen bu hususa dair rivayet şu şekilde te'vil edilebilir: Onların bu engellemeleri ihtiyatlı davranmaya ve dünyalık talebi ile daha çok kazanç elde etmek arzusuyla canlan tehlikeye sokmayı terketmek amacıyla söylenmiş diye yorumlanabilir. Farzların edası hususunda ise böyle bir yasak sözkonusu olamaz.

Anlam itibariyle denizde yolculuk yapmanın caiz olduğuna delalet eden hususlardan birisi de şudur: Yüce Allah denizleri yeryüzünün ortasına yerleştirmiş ve insanları denizin her iki kıyısında yaşayacak şekilde var etmiştir. İnsanların bu menfaatlerini her iki tarafda ayrı ayrı yerleştirmiştir. Bu menfaatlerden birisinin elde edilmesi ve öbür tarafa getirilmesi ancak denizin aşılması ile mümkündür. Allah da denizde yolculuk yapmayı gemiler ile kolaylaştırmıştır. Bu açıklamayı İbnu'l-Arabi yapmıştır.

Ebu Ömer (İbn Abdî'l-Berr) der ki: İmam Malik hac amacıyla kadının gemide yolculuk yapmasını mekruh görürdü. O bakımdan o cihad amacıyla denizde yolculuk yapmayı daha da mekruh görürdü. Kur'ân ve Sünnet ise onun bu konudaki görüşünü reddetmektedir. Şu kadar var ki Basralı bizim mezhebimize mensup bazıları şöyle demektedir: İmam Malik'in böyle bir şeyi mekruh görmesi Hicaz'daki gemilerin küçük oluşundan dolayıdır. Kadınlar ise bu gemilerde yolculuk yaptıkları takdirde dar oldukları için ve orada yolculuk yapanlar kalabalık teşkil ettiklerinden dolayı ihtiyaçlarını gördükleri takdirde gereken şekilde tesettüre riâyet edemezler. Ayrıca Medine'den Mekke'ye karayoluyla yolculuk yapmak mümkün idi. İşte İmam Malik bu sebepten böyle bir yolculuğu mekruh görmüştür. Basrahlıların gemileri gibi büyük gemilere geline; bunlarda yolculuk yapmakta (kadınlar için) bir mahzur yoktur. (Devamla) der ki: Aslolan haccın bulûğa ermiş bulunan hür kimseler arasından oraya yol bulabilen kimse için bir farz olduğudur. Kadın ya da erkek olsun farketmez. Şu şartla ki, yolda güvenliğin çoğunlukla görülen bir durum olması gerekir. Bu konuda denizin karadan ayrı bir özelliği söz-konusu değildir.

Derim ki: Kitap, sünnet ve mana, aynı zamanda bu iki husus için de yani hem ibadet ve hem ticaret kastıyla deniz yolculuğu yapmanın mubah olduğunu

göstermektedir. İşte bunlar bu konudaki delili teşkil ederler ve bunlara uymak gerekir. Şu kadar var ki, insanlar denizde yolculuk yapmaktan farklı şekilde etkilenirler. Kimisi denizde kolaylıkla yolculuk yapar ve bu, ona ağır gelmez. Kimisine de ağır gelir ve denizdeki yolculuk esnasında kuvvetten düşer. Aşın derecede denizin tuttuğu ve aşın derecede başı dönen ile denizde yolculuk yaptığı esnada farz namazı ve diğer benzeri farzları eda edemeyen kimsenin durumu gibi. Birincisi için denizde yolculuk yapmak caizdir. İkincisi için ise böyle bir yolculuk haramdır, bundan dolayı da engellenir. [\[170\]](#)

5- Denizin Aşırı Dalgalı Olması Halinde Denizde Yolculuk:

Deniz, aşırı derecede yükselip büyük büyük dalgalarla dalgalandığı takdirde bu dalgalanması esnasında olsun, çoğunlukla esenlikle yolculuğun sürdürülemez olduğu zamanlarda olsun, herhangi bir kimsenin denizde yolculuk yapmasının caiz olamayacağı hususunda ilim adamları arasında görüş birliği vardır. İlim adamlarına göre çoğunlukla esenliğin sözkonusu olabildiği zamanlarda deniz yolculuğu yapmak caizdir. Çünkü böyle durumlarda denizde yolculuk yapıp da kurtulanların sayısı tesbit edilemeyecek kadar çoktur. Diğer taraftan bu gibi yolculuklarda hayatını kaybedenlerin sayısı ise mahduttur. [\[171\]](#)

6- İnsanlar İçin Faydalı Olan Gemiler:

"İnsanlar için faydalı şeylerle" ticaret ve buna benzer durumlarını düzeltmeye yarayan değişik maksatlar için kendilerine fayda sağlayacak " denizlerde akıp giden gemilerde..." denizde yolculuk yapmakla kârlar elde edilir. Aynı şekilde kendisine mal götürülenler de yararlanırlar.

Dine dil uzatan bazı kimseler şöyle demiştir: Yüce Allah sizin Kitabınızda: "Biz o Kitab'da hiçbir şeyi eksik bırakmadık." (el-En'am, 6/38) diye buyurmaktadır. Peki, yemeğe güzel tatlar veren tuz, karabiber ve buna benzer türlü baharatlardan nerede söz edilmektedir? Bu kişiye: "İnsanlar için faydalı şeylerle denizlerde akıp giden gemilerde.." buyruğunda bu dediğin sözkonusu edilmektedir, diye cevap verilmiştir. [\[172\]](#)

7- Gökten İndirilen Su:

"Allah'ın gökten indirip... suda" Burada kastedilen aleme can veren, bitkileri ve türlü azıkları çıkartan yağmurlardır. Bu yağmurun bir kısmını (yerin altında), yağmur yağmadığı zamanlarda ondan yararlanmak için depolar. Nitekim yüce Allah buna işaretle şöyle buyurmaktadır: "O suyu yerde (yeraltı su kaynaklarında) durdurduk." (el-Mü'minun, 23/18) [\[173\]](#)

8- Yeryüzündeki Canlılar:

"Ve orda her türden canlıyı üretip yaymasında" dört bir yana dağıtmasında.. "O gün insanlar darmadağın pervaneler gibi olacak." (el-Karia, 101/4) buyruğundaki "darmadağın" kelimesi de aynı kökten gelmektedir.

Âyet-i kerimede geçen "dâbbe (mealde: Her türden canlı)" kelimesi bütün canlıları kapsayan bir ifadedir. Bazıları kuşları "dâbbe" kelimesinin kapsamı dışında kabul etmekle birlikte bu görüş reddedilmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Yerde yürüyen ne kadar canlı (dâbbe) varsa hepsinin rızkını vermek Allah'a aittir." (Hud, 11/6) Çünkü kuş da bazı hallerinde iki ayağı üzerinde yerin üzerinde hareket eder. Nitekim şair el-A'sâ şöyle demektedir:

"Suya giden her yolda vadinin bağırtlak kuşlarının debelenmesi..." [\[174\]](#) Alkame b. Abede de der ki:

"Yıldırımları kuşları'nın bir kıpırdanış (debib)dır." [\[175\]](#)

9- Esen Rüzgârlar:

"Rüzgârları estirişinde..." buyruğunda sözü geçen estiriş: (tasrîf) Rüzgârları kısır ve aşılایıcı, aşırı soğuk ve sesli, yardım, helak edici, sıcak, soğuk, yumuşak ve fırtına şeklinde şiddetli olarak estirilmesi demektir. Rüzgârların estirilmesi güney, kuzey, batı, doğu (saba) ve rüzgâr esen iki cihet arasından gelen ara yön rüzgârları demektir, de denilmiştir.

Bir başka açıklamaya göre rüzgârların estirilmesi, büyük gemileri de küçük gemileri de aynı şekilde sürükleyecek kadar esmesi ve her ikisini de onlara zarar verecek şeylerden koruması demektir. Yelkenlerinin büyük ya da küçük olması önemli değildir. Çünkü rüzgar eğer tek bir parça halinde gelmiş olsaydı yelkenlere çarpar ve bu yelkenli gemilerin batmasına sebep olurdu.

Riyâh (rüzgârlar) kelimesi "rîh" kelimesinin çoğuludur. Rüzgâra çoğunlukla huzur ve sükûn (ravh) getirdiğinden dolayı bu ad verilmiştir.

Ebû Davud'un rivayetine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a)'ı şöyle derken dinledim: "Rüzgâr Allah'ın kullarına rahmeti cümlesindendir. Rahmet de getirir, azap da getirir. Onu gördüğünüzde ona sövmeyiniz, Allah'tan hayrını isteyiniz, şerrinden de Allah'a sığınınız." [\[176\]](#)

Bu hadisi aynı şekilde İbn Mâce de Sünen'inde şöylece rivayet etmektedir: Bize Ebu Bekr b. Ebi Şeybe anlattı. Bize Yahya b. Said anlattı. Yahya, el-Evzaî'den, o ez-Zührî'den anlattı. ez-Zührî dedi ki: Bize Sabit ez-Zürakî, Ebu Hureyre'den naklederek dedi ki: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: "Rüzgara sövmeyiniz. Çünkü o Allah'ın kullarına rahmeti cümlesindendir. Rahmet ile de gelir, azab ile de. Fakat siz Allah'tan onun hayrını isteyiniz ve kötülüğünden de Allah'a sığınınız." [\[177\]](#)

Peygamber (s.a)'ın şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "Rüzgâra sövmeyiniz, çünkü rüzgâr Rahmanın nefesindendir." Bunun anlamı şudur: Şanı yüce Allah, rüzgâra, ferahlık vermek, rahat nefes aldirmek ve dinlendirmek özelliğini vermiştir. Buradaki izafe, yani rüzgârın Rahman'ın nefesine izafe edilmesi, fiilin O'nun tarafından yapılmasından dolayıdır. Yani, şanı yüce olan Allah rüzgârı bu şekilde takdir etmiştir.

Müslim'in Sahih'inde de İbn Abbas'tan Peygamber (s.a)'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Ben (Ahzab gününde) saba rüzgânıyla muzaffer kıldım, Ad kavmi ise Debûr (batıdan esen rüzgâr) ile helak oldu." [\[178\]](#)

İşte bu da şanı yüce Allah'ın Peygamber (s.a)'ı Ahzab günü estirdiği rüzgârlar ile sıkıntıdan kurtardığına dair gelen haberlerin anlamını dile getirmektedir. Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur: "Biz de onların üzerine bir rüzgâr ve görmediğiniz ordular göndermiştik" (el-Ahzab, 33/9)

Günlük konuşmalar esnasında: "Allah filan kişinin dünya kederlerinden bir kederini nefeshlendirdi." Yani açtı denilir.

Müslim'in Sahih'inde de Ebu Hureyre (r.a)'dan -aynı kelime kullanılarak-Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Her kim müslüman bir kimsenin dünya kederlerinden bir kederini açarsa Allah da o kimsenin kıyamet günü kederlerinden bir kederini açar." [\[179\]](#)

Şair de der ki:

"Saba rüzgârı estiği vakit

Kederli birisinin ciğeri üzerinden, kederleri açılıp gider gibi."

İbnü'l-Ârabî der ki: Nesim (esinti) rüzgârın ilk estiği sıralardır. "Rih" (rüzgâr) kelimesinin aslı rûh şeklindedir. Bundan dolayı azlık belirten çoğulu "ervah"

şeklinde gelir. "Eryah" diye gelmez. Çünkü bu kelimenin asıl harfleri arasında ya değil vav vardır, "Riyali" denilmesi ise çokluğu ifade etmek ve ya'nın ra harfinin esreli oluşu ile münasib geldiğinden dolayıdır. Hz. Hafsa'ya nis-bet edilen Mushafta ise şeklinde yazılıdır. [\[180\]](#)

10- Kur'ân-ı Kerim'de Rîh (Rüzgâr) Kelimesinin Farklı Kıraati:

Yüce Allah'ın: "Rüzgârları estirişinde" buyruğunda geçen (ve rüzgârlar anlamına gelen): "er-Riyâh" kelimesini Hamza ve el-Kisâi tekil olarak "er-rîh: Rüzgâr" şeklinde okumuştur. Aynı şekilde el-A'raf (7/57), el-Kehf (18/45) İbrahim (14/18), en-Neml (27/63), er-Rûm (30/48), Fâtır (35/9), eş-Şûrâ (42/33), el-Câsiye (45/5)'daki kelimeleri de tekil olarak okurlar. Buralarda aralarında okuyuş farkı yoktur.

İbn Kesir de A'raf, Nemi, Rum, Fa tır ve Şûra sûrelerindeki kelimeleri onlar gibi okurken, Hamza: "Rüzgârları aşılâyıcılar..." (el-Hicr, 15/22)'de tekil olarak, İbn Kesir de: "Ve O rüzgârları müjdeleyin olarak gönderendir." (el-Furkan, 25/48)'dekini de tekil olarak okumuştur. Geri kalan kıraat imamı ise İbrahim ile Şûra sûrelerindeki dışında hepsini çoğul olarak okumuşlardır. Bu iki sûredeki de çoğul olarak sadece Nâfi' okumuştur. Yedi kıraat imamının bu yerler dışında kalan kelimelerde ihtilafları sözkonusu değildir.

Rum Sûresi'nde sözünü ettiğimiz "rüzgârlar" kelimesi (sürede) ikinci olarak geçendir. Yani: "Allah O'durki rüzgârları gönderip..." (er-Rûm, 30/48) âyetidir. Diğer olan: "Müjdeleyiciler olarak rüzgârları göndermesi" (er-Rum, 30/46) âyetindeki "rüzgârlar" kelimesinin çoğul olarak okunduğu hususunda kıraat farklılıkları yoktur.

Ebu Ca'fer Yezid b. el-Ka'ka ise, eğer başında- elif-lam var ise, Kur'ân'ın tümünde "er-riyah" şeklinde çoğul okumuştur. Ancak: "Yahut rüzgâr onu uzak bir yere atmış gibidir." (el-Hacc, 22/31) buyruğu ile: "Kısır rüzgârı" (ez-Zâ-riyat, 51/41) buyruklarını istisna etmektedir. Şayet bu kelimenin başında elif-lam yok ise tekil olarak okur.

"er-Rîh (rüzgâr)" kelimesini tekil olarak okuyan, bunun aza da çoğa da delalet eden cins ismi oluşundan dolayı böyle okur. Çoğul olarak okuyan da rüzgârların estiği cihetlerin birbirinden farklı olduğundan dolayı çoğul okur.

Rahmet kelimesiyle birlikte çoğul, azab ile birlikte tekil olarak okuyanların bu şekildeki kıraat sebepleri ise, Kur'ân-ı Kerim'de çoğunluğu gözönünde bulundurmasından dolayıdır. Mesela: "Rüzgârları müjdeciler olarak..." (er-Rum,

30/46) ile "Kısır rüzgârı" (ez-Zâriyat, 51/41) buyruklarında olduğu gibi. Bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de rahmet ile anıldığı zaman çoğul, azab ile anıldığı zaman tekil olarak gelmiştir. Yunus Sûresi'nde yer alan: "Onlar da güzel bir rüzgâr ile onları götürdüklerinde" (Yunus, 10/22) âyeti bundan istisnadır.

Rasûlullah (s.a)ın da rüzgâr estiğinde şöyle dediği rivayet edilmektedir:

"Allah'ım, sen bunu rüzgârlar kıl, bir rüzgâr kılma." [\[181\]](#) Buna sebep ise şudur: Azap rüzgârı oldukça şiddetlidir ve adeta tek bir cisim parçası imiş gibi bu rüzgârın cüzleri birbirine bitişiktir, ardarda gelir. Rahmet rüzgân ise yumuşak ve bölüm bölümdür. Bundan dolayı ona "riyâh (rüzgârlar)" adı verilmiştir.

Yunus Sûresi'nde "gemiler" ile birlikte sözkonusu edildiğinde tekil olarak kullanılış sebebine gelince: Gemilerin yol almasını sağlayan rüzgâr bitişik tek bir rüzgâr gibidir. Daha sonra ayrıca "güzel" olmakla da nitelendirilerek bu rüzgâr ile azap rüzgarı arasındaki ortak yanlar ortadan kaldırılmış olmaktadır. [\[182\]](#)

11- İlim Adamlarının Rüzgâr ile İlgili Açıklamaları:

İlim adamları der ki: Rüzgâr havanın hareket etmesidir. Bu kimi zaman şiddetli olur, kimi zaman da zayıf. Eğer havanın hareketi kible yönünden başlayıp kibleye doğru giderse bu rüzgâra "sabâ rüzgârı" adı verilir. Eğer havanın hareketi kiblenin gerisinden başlayıp kible tarafına doğru giderse bu rüzgâra da "debûr rüzgârı" denilir. Hava hareketi kiblenin sağından başlayıp soluna doğru giderse buna "güney rüzgarı" adı verilir. Hava hareketi kiblenin solundan başlayıp sağına doğru giderse buna da "kuzey rüzgârı" adı verilir.

Bu rüzgârlardan her birisinin kendine göre bir tabiatı vardır. Bu rüzgârların faydası da tabiatına göre değişiktir. Saba rüzgârı sıcak ve kurudur. Debur rüzgârı soğuk ve nemlidir. Güney rüzgârı sıcak ve nemlidir. Kuzey rüzgârı soğuk ve kurudur.

Bu rüzgârların farklı tabiatıta olması senenin mevsimlerinin de farklı olmasına benzer. Şöyle ki: Yüce Allah zamanı dört mevsime ayırmıştır. Bunların ayrılık esasları havanın halindeki değişikliğe göredir.

Yüce Allah ilk mevsim olan bahar mevsimini sıcak ve nemli kılmıştır. Bu mevsimde yeşerme ve gelişip büyüme sözkonusudur. Bu mevsimde sular (yağmurlar) yağar. Yeryüzü güzelliklerini çıkartır, bitkisini yeşertir. İnsanlar ağaç dikmeye ve pek çok ekinleri ekmeye koyulur. Hayvanlar bu mevsimde doğum yapar, sütler çoğalır.

Bahar bitti mi, arkasından iki özellikten biri olan sıcaklıkta bahara benzeyen yaz

mevsimi gelir. Diğer bir özelliği olan nemlilik açısından da bu mevsimden ayrılır. Çünkü yazın hava sıcak ve kurudur. Bu mevsimde meyveler olgunlaşır, baharın ekilen taneler kurumaya başlar.

Yaz mevsimi sona erdi mi onun arkasından iki özelliğinden birisi olan kurulukta yazı benzeyen sonbahar mevsimi gelir. Diğer özelliği olan sıcaklıkta ise yazdan ayrılır. Çünkü sonbahar mevsiminde hava soğuk ve kurudur. Bu mevsimde meyvelerin olgunlaşması son bulur. Artık kurumaya ve içindeki sular çekilmeye başlar ve bu halleriyle meyveler saklanacak duruma gelirler. Bu mevsimde meyveler kopartılır, üzüm bağları bozulur ve artık ağaçlardan meyve toplama işi biter.

Sonbahar mevsimi bitti mi arkasından kış mevsimi gelir. Bu mevsim de iki özelliğinden birisi olan soğuklukta sonbahara yakındır. Ancak diğer özelliği olan kurulukta ondan farklıdır. Çünkü kışın havalar soğuk ve rutubetlidir. Bu mevsimde çokça yağmur ve kar yağar. Topraklar dinlenen bir beden gibi dinlenir. Tekrar yüce Allah, yeryüzüne baharın sıcaklığını yere iade edinceye kadar hareket etmez. Bu sıcaklık nem ile bir araya geldi mi işte şanı yüce Allah'ın izniyle o vakit yeşermeler ve büyümeler ortaya çıkar.

Sözünü ettiğimiz rüzgârların dışında pek çok rüzgârlar daha esebilir. Ancak asıl olan bu dört rüzgârdır. İki rüzgâr arasında esen her bir rüzgârın hükmü estiği cihet itibariyle hangisine daha yakın ise, o yakın olduğu rüzgârın hükmünü alır ve buna "en-nekbâ" adı verilir. [\[183\]](#)

12- Bulutlar:

Yüce Allah'ın: "Ve gökle yer arasında boyun eğdirilmiş olan bulutta.."

buyruğuna gelince... Burada sözü geçen buluta "es-Sehâb" adının verilmesi bulutun havada sürüp gelmesi dolayısıyladır. Yerde sürülen eteğin toplanması, filan kişinin filana karşı cüretkârca davranması, çokça yemek, içmek gibi anlamlar da aynı kökten gelir.

Müşahhar kılınmış (boyun eğdirilmiş) ise, emre verilmiş gibi anlamlara gelir. Bulutun müşahhar kılınması ise bir yerden bir yere gönderilmesi şeklinde olur. Onun müşahhar kılınışının gök ile yer arasında direksiz ve askısız durmasıdır. Birinci açıklama ise daha açık ve üstündür. Bulut, kimi zaman su ile kimi zaman azafı ile gefer. [\[184\]](#)

Müslim'in Ebu Hureyre (r.a)'dan rivayet ettiğine göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Bir keresinde adamın birisi düzlük bir yerde bulunurken bir

buluttan: Filanın bahçesini sula, diye bir ses işitir. O bulut bir kenara ayrıldı ve suyunu kara taşlık bir arazi üzerinde akıttı. Orada bulunan bir su yoluna yağın bütün yağmurlar toplandı. Adam o suyu takibetti. Bahçesinde ayakta duran ve elindeki kazmasıyla suyun yönünü değiştiren bir adam gördü. Ona: Ey Allah'ın kulu, adın nedir? diye sorar. O da bulutta söylendiğini işittiği adı söyler. Daha sonra adam sorana: Ey Allah'ın kulu, ya sen bana adımı ne diye soruyorsun? diye sorunca şöyle der: Ben şu suyu yağdıran bulutta senin adını söyleyerek: Filanın bahçesini sula, diyen bir ses işittim. Sen bunu ne yapıyorsun diye sorar. Şu cevabı verir: Madem sen bunu söylüyorsun (ben de sana anlatayım): Ben buradan aldığım mahsule bakıyorum. Onun üçte birini tasadduk ediyorum, üçte birini ben ve çoluk çocuğum yiyoruz, geri kalan üçte birini ise tekrar buraya (tohum olarak) iade ediyorum" Bir rivayette de: "Üçte birini fakirlere, dilencilere

ve yolculara veriyorum" denilmektedir. [\[184\]](#)

Kur'ân-ı Kerim'de de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O Allah ki, rüzgârları gönderip bulutları hareket ettirir. O bulutları ölmüş bir beldeye süreriz de o yeri - ölümünden sonra- canlandırırız." (Fâtır, 35/9); "Nihayet bunlar (rüzgârlar) ağır ağır bulutları kaldırıncı biz onları ölmüş bir beldeye süreriz..." (el-A'raf, 7/57) Bu anlamdaki buyruklar Kur'ân-ı Kerim'de pek çoktur.

İbn Mâce, Aişe (r. anha)'dan rivayetine göre Peygamber (s.a) ufuklardan birisinden bir bulutun gelmekte olduğunu görünce namazda olsa dahi işini bırakır o buluta doğru yönelir ve: "Allah'ım, bizler sana bu bulut ile gönderilen şeyin şerrinden sığınırız" derdi. O buluttan yağmur yağarsa, iki yahut üç defa da: "Allah'ım, bunu faydalı bir mahsul kıl" derdi. Şayet o bulutu açar ve ondan

yağmur gelmezse bundan dolayı da Allah'a hamû ü sena ederdi. [\[185\]](#)

Bu hadisi bu anlamda Müslim, Peygamber (s.a)'ın hanımı Hz. Aişe'den şöylece rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) rüzgârlı ve bulutlu gün oldu mu bunun etkileri onun yüzünde görülür, ileri geri gider gelirdi. Yağmur yağarsa "buna sevinir ve "bu sıkıntısı giâerâi. liz. Aişe ûer"Ki: Ona sordum "Dana şöyle dedi: "Ben bu bulutun ümmetime musallat kılınan bir azab olduğundan korktum." Yağmur yağdığını görünce de: "Bu bir rahmettir" derdi. Bir diğer rivayette de şöyle demiştir: "Belki de ya Aişe, bu bulut Âd kavminin dediği şeklindedir: "Onlar onu kendilerine yönelmiş bir bulut halinde görünce: Bu bize yağmur getiren bir

buluttur, dediler.." (el-Ahkâf, 46/24) [\[186\]](#)

İşte bu hadis-i şeriflerle bu âyet-i kerimeler birinci görüşün lehine ve bulutların müsahhar kılınışının sabit kalmaları anlamına gelmediğine delildir. Doğrusunu

en iyi bilen yüce Allah'tır.

Çünkü "sabit olmak" bir yerden bir yere taşınmamayı ifade eder. Eğer "sabit olmak" ile anlatılmak istenen bulutların semada da yerde de olmayıp havada bulunması kastediliyor ise bu doğrudur. Çünkü yüce Allah burada: "Gökle yer arasında" diye buyurmaktadır. Bununla birlikte bulutlar müsahhar kılınmıştır ve bu ikisi arasında taşınmaktadır. Bu ise Allah'ın kudretini daha büyük bir şekilde gösterir. Tıpkı havadaki kuş gibi.

Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmaktadır: "Onlar gök boşluğunda müsahhar kılınmış kuşları görmezler mi? Onları Allah'tan başkası tutmuyor." (en-Nahl, 16/79) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Üstlerinde saf saf dizilip kanatlarını açıp kapayarak uçan kuşları görmediler mi? Onları Rahman (olan Allah)dan başkası tutmuyor..." (el-Mülk, 67/19) [\[187\]](#)

13- Ka'b el Ahbar'dan Bulutlara Dair Bir Rivayet:

Ka'b el-Ahbar, bulutlar yağmurun eleğidir. Şayet su semadan indiğinde bu bulut olmasa yerde neyin üzerine düşerse onu bozardı, der. Bunu Ka'b'dan İbn Abbas rivayet etmiştir. el-Hatib Ebu Bekr Ahmed b. Ali, bunu Muaz b. Abdulah b. Hubeyb el-Cühenî'den şöylece zikretmektedir: Selemeoğulları arasında bulunduğum bir sırada İbn Abbas'ın dişi bir katır üzerinde yanımızdan geçtiğini gördüm. Onun da yanından Ka'b'ın hanımının oğlu olan Tubey' geçti, İbn Abbas'a selam verdi. İbn Abbas ona: Ka'b el-Ahbar'ın bulut hakkında herhangi bir şey söylediğini duydun mu? diye sorar. Çocuk: Evet şöyle dediğini duydum der: Bulut yağmurun eleğidir. Semadan su indiğinde eğer bulut olmasa o su yerde neyin üzerine düşerse onu bozardı. İbn Abbas soran Peki sen Ka'b'ı bir sene bir tür bitki ertesi sene ondan başka bir bitki bitiren yer hakkında bir şey söylerken dinledin mi? Yine o: Evet der. Bu hususta şöyle derken onu dinledim: Tohum semadan iner. İbn Abbas der ki: Ben de Ka'b'dan böyle dediğini dinledim. [\[188\]](#)

14- Allah'ın Varlığı'nın Belgeleri: Âyetler

"... akli eren bir topluluk için nice âyetler" Allah'ın birliğine kudretine delil olan belgeler "vardır."

Bundan dolayı yüce Allah, bütün bu hususları: "Hepinizin ilâhı tek bir ilâhtır" buyruğunun akabinde sözkonusu etmiştir ki, bunlarla bu âyet-i

kerimeden önce sözünü ettiği yüce Allah'ın vahdaniyyetine, rahmetine ve yaratıklarına olan şefkatine dair verdiği haberin doğruluğunu ortaya koysun diye. Peygamber (s.a)'ın: "Bu âyet-i kerimeyi okuyup da onu ağzından dışarı fırlatanın

vay haline!" diye buyurduğu rivayet edilmiştir. ^[189] Yani üzerinde tefekkür etmeyip gereken ibreti çıkarmayanın vay haline!

Bu sözler bunların kendi kendilerini meydana getirmiş olabileceklerini reddetmemektedir, diyene şu şekilde cevap verilir:

Senin bu dediğin imkânsız birşeydir. Çünkü sözü geçen bu hususlar (ve başkaları) şayet kendi kendilerini meydana getirmiş ise onlar ya var iken bu hususları meydana getirmişlerdir veya yok iken meydana getirmişlerdir. Eğer yok oldukları halde bunların meydana geldiği söylenecek olursa bu imkânsız birşeydir. Çünkü birşeyin meydana getirilmesi ancak hayat sahibi, bilen, kudret sahibi ve irade sahibi birisinden beklenebilir. Var olmayan birşeyin ise bu niteliklere sahip olması düşünülemez. Eğer bunlar var ise zaten onların varlığı kendi kendilerini meydana getirmelerine ihtiyaç bırakmaz. Yine, şayet onların dedikleri kabul edilebilecek birşey olursa (mesela) bir yapının kendi kendisini meydana getirmesi de mümkün olur. Aynı şekilde ahşap bir malzemenin, dokumanın da öyle olması gerekirdi. Bu ise imkânsızdır. Bizi imkânsız bir sonuca götüren şeyin kendisi de imkânsızdır.

Diğer taraftan yüce Allah, bu âyet-i kerimede bizlere vahdaniyyetinden söz ederken sadece haber vermekle yetinmiyor, bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim'deki pek çok âyet-i kerime de aklımızı kullanıp düşünmemizi, ibretle bunlar üzerinde aklımızı kullanmamızı da emretmektedir. Yüce Peygamberine şöyle buyurmuştur: "De ki: Göklerde ve yerde neler var, bir bakın." (Yunus, 10/101) Burada kendilerine hitab edilmesi istenen kâfirlerdir. Çünkü yüce Allah: "(Fakat) o âyetler ve korkutmalar, iman etmeyecek bir kavim için ne fayda verir ki?" (Yunus, 10/101) diye buyurulmaktadır. Yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Onlar göklerin ve yerin melekûtuna... bakıp düşünmezler mi?" (el-A'raf, 7/185) "Melekût" ile kastedilen âyetlerdir (belgelerdir.) Bir başka yerde de: "Kendi nefislerinizde de (nice âyetler vardır) görmez misiniz?" (ez-Zâriyat, 51/21) diye buyurmaktadır.

Yüce Allah, buyuruyor ki: Onlar, bütün bunlara tefekkür ve ibretle, düşünme yoluyla bakmazlar mı ki, bunların hadislere (sonradan olan değişikliklere) ve değişimlere maruz kalmasını, sonradan yaratıldıklarının delili olarak görsünler ve ihdas edilen (var edilen, yaratılan) birşeyin mutlaka kendisini yapan bir yapıcıya ihtiyacı olduğunu, bu yapıcının hikmeti sonsuz, alim, kadir, mürid,

semi', basîr ve mütekellim olduğunun delili olarak görsünler?

Çünkü eğer o bu sıfatlara sahip olmazsa, insanın bundan daha kâmil olması sözkonusu olurdu ki buna da imkân yoktur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Andolsun ki Biz insanı" yani Adem (a.s)'ı "süzülmüş bir çamurdan yarattık. Sonra onu" yani onun soyundan gelenleri "bir nutfe kılıp sağlam bir karargâha yerleştirdik... Sonra da Kıyamet gününde elbette diriltileceksiniz." (el-Mü'minin, 23/12-16)

İnsan bu uyarıcı buyruklar ışığında kendisine verilmiş bulunan akıl ile kendi nefsi hakkında düşünecek olursa, bu nefsin belli bir şekilde düzene konulduğunu, değişik hallere göre yönlendirilmiş olduğunu görür. Kendisi önce bir nutfe iken ondan sonra bir alaka (sülüğü andıran bir kan pıhtısı) ondan sonra bir çiğnemlik et, sonra et ve kemik olmuştur.

Bunu düşündüğü takdirde insan eksik halden kemal haline doğru kendisini nakledenin kendisi olmadığını bilir. Çünkü o aklının olgunluğunu ifade eden en üstün hali ve herhangi bir organının en güçlü seviyesini bizzat var etme gücüne sahip değildir.

Organlarına da herhangi bir organı fazladan ekleyemez. Bu, onun eksik ve zaaf hallerinde böyle bir şeyi öncelikle yapamayacağını ona gösterir. İnsan kendisini önce genç, sonra olgunluk yaşında, sonra da yaşlı olarak görür. Gençlik ve güçlülük halinden yaşlılık ve kocamışlık haline kendi kendisini taşıyan o değildir. Kendisi için bu hali seçen de o değildir. Yaşlılık halini bir kenara itip gençlik gücünü geri getirmek imkânına da sahip değildir.

İşte kendi kendisini bu şekilde halden hale geçirenin kendisi olmadığını, kendisini var eden bir yaratıcının, bir durumdan ötekine taşıyan bir taşıyıcının olduğunu böylelikle bilir. Şayet bu olmasaydı bu şekilde bir taşıyıcı ve tedbir edici olmaksızın onun hallerinde herhangi bir değişiklik olmazdı.

Bir hakîm şöyle demiştir: Büyük alemdeki herşeyin mutlaka insanın bedeni olan küçük alemde bir benzeri vardır. İşte bundan dolayı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Andolsun ki Biz insanı ahsen-i takvimde (en güzel bir surette) yarattık." (et-Tîn, 95/4); "Kendi nefislerinizde de (nice âyetler) vardır. Görmez misiniz?" (ez-Zâriyat, 51/21)

Mesela, insanın duyu organları, ışık veren yıldızlardan daha şerefliidir. İnsanın görmesi ve işitmesi idrak edilen şeyleri bunlar vasıtasıyla idrak etmesi açısından güneşi ve ayı andırır. İnsanın organları çürüdükten sonra yer cinsinden toprak olurlar. Yine insanda su cinsinden, ter ve bedende diğer ıslak azalar vardır. Hava türünden insanda ruh ve nefes vardır. Ateş türünden ise insanda hararet vardır. Damarları ise yeryüzündeki nehirler konumunda, ciğeri nehirleri besleyen

pınarlar konumundadır. Çünkü damarlar ciğerden alacaklarını alırlar. İnsanın mesanesi denizi andırır. Çünkü bedende bulunan değişik bölgeler nehirlerin denize aktığı gibi, akıtacaklarını buraya akıtırlar. İnsanın kemikleri yeryüzünün kazıkları durumunda olan dağlar gibidir. Azaları da ağaçları andırır. Herbir ağacın yaprakları ya da meyveleri olduğu gibi her bir organın da bir fiili ya da etkisi vardır. İnsanın bedeni üzerindeki saç ve kıllar yeryüzü üzerindeki bitki ve ot durumundadır. Diğer taraftan insan dili ile bütün canlıların seslerini taklit edebilen Azalarıyla da bütün canlıların yaptığının benzerini yapar. Buna göre bu küçük alem büyük alem ile birlikte aynı yaratıcının yarattığı ve sonradan varetği varlık (muhtes)dir. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. [\[190\]](#)

165. İnsanlar arasında Allah'tan başkasını eş edinenler de vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah'a sevgisi ise en sağlamdır. Zulmedenler azabı görecekları vakit bütün kuvvetin gerçekten Allah'ın olduğunu ve Allah'ın pek çetin azab sahibi olduğunu görselerdi!..

Yüce Allah bundan önceki âyet-i kerimede vahdâniyyetine, kudretine, egemenliğinin azametine delalet eden hususları haber verdikten sonra, burada da akıl sahiplerinin kaçınılmaz olarak kabul etmek durumunda oldukları bunca âyete rağmen, Allah'a eşler koşan kimselerin bulunduğunu haber vermektedir.

Eşler anlamına gelen "endâd" kelimesinin tekili "nid"dir. Daha önceden (el-Bakara, 2/22. âyette 6. başlıkda) buna dair açıklamalarda bulunulmuştur. Bunlarla anlatılmak istenen ise Mücahid'in görüşüne göre; aciz olmalarına rağmen Allah'a ibadet eder gibi ibadet ettikleri putlar ve heykellerdir.

"Onları Allah'ı sever gibi severler." el-Müberra'dın açıklamasına göre, onlar putlarını batıl üzere olmalarına rağmen, mü'minlerin hak üzere Allah'a olan sevgileri gibi severler. Zeccâc'ın açıklaması da bu anlama gelmektedir. Yani onlar putlarına acizliklerine rağmen, mü'minlerin kudreti sonsuz Allah'a besledikleri sevginin benzerini beslerler.

İbn Abbas ve es-Süddî de şöyle demektedir: Burada "eş edinilenler"den kasıt kendilerine uyulan başkanlardır. Allah'a isyanı gerektiren hususlarda bu başkanlarına itaat ederler. Nitekim "onları... severler" zamiri, bu esasa göre (akıl sahibi varlıklar hakkında kullanılan zamir şeklinde) gelmiştir. Birinci açıklamaya göre ise putlara ait olması gereken bu zamir, asla aykırı olarak akıl sahibi olan varlıkların zamiri gibi gelmiştir.

İbn Keysân ve yine ez-Zeccâc, ayrıca şöyle derler: "Onları Allah'ı sever gibi

severler" buyruğunun anlamı Allah'a ve putlarına besledikleri sevgiyi eşit tutarlar, demektir. Ebû İshak (ez-Zeccâc) der ki: Sahih olan görüş işte budur. Bunun doğruluğunun delili ise (biraz sonra gelen): "İman edenlerin Allah'a sevgisi ise en sağlamdır" buyruğudur.

Ebû Recâ:" Onları., severler" buyruğunu ya harfîni fethalı okumuştur. Bu türden Kur'ân-ı Kerim'deki bütün kelimeleri böylece okumuştur. Bu bir şivedir. el-Ferrâ der ki: Ebu Turab bana şu beyiti okudu:

"Ona olan sevgim dolayısıyla siyahları severim, Ona olan sevgimden dolayı siyah köpekleri dahi sevmeye başladım."

Yüce Allah'ın: "Edinenler" buyruğundaki: " ...enler* mübtedâ olarak ref mahallindedir. Edinen" şeklinde fiilin tekil gelmesi, "...en..." anlamını veren edatın lafzına uygundur. Kur'ân'ın dışında (benzeri kullanımlarda) fiilin şeklinde çoğul zamiri ile birlikte manaya uygun olarak kullanılması mümkündür. Âyet-i kerimede Onları severler" anlamındaki fiilin çoğul zamiri ile kullanılması, manaya nazaraandır. Fiil tekil zamiri ile kullanılırsa, lafza uygun kullanılmış olur. "Severler" buyruğu, "edinen" fiilindeki zamirin halini bildirdiğinden nasb mahallindedir. "Eşler" kelimesinin sıfatı da kabul edilebilir. sever gibi" buyruğundaki benzetme edatı, mahzuf (düşürülmüş) bir masdarın sıfatıdır. Onları Allah sevgisine benzeyen bir sevgi ile severler, demektir. "İman edenlerin Allah'a sevgisi ise en sağlamdır." Yani putperestlerin, putlarına, başkanlarına uyanların uydukları kimselerin duydukları sevgiden daha sağlam bir sevgi ile Allah'ı severler.

Yüce Allah'ın burada: "İman edenlerin Allah'a sevgisi ise en sağlamdır" diye buyurması yüce Allah'ın evvela onları sevdiği, ondan sonra da onların yüce Allah'ı sevmelerinden dolayıdır. Sevildiği kişi tarafından sevdiğine tanıklık edilenin sevgisi daha bir eksiksizdir ve tamdır. Yüce Allah: "O onları sever, onlarda O'nu severler." (el-Maide, 5/54) diye buyurmaktadır. İleride yüce Allah'ın izniyle (Al-i İmran, 3/31. âyetin tefsirinde) mü'minlerin Allah'a sevgisine ve Allah'ın mü'minlere olan sevgisine dair açıklamalar gelecektir.

"Zulmedenler azabı görecekleri vakit, bütün kuvvetin gerçekten Allah'ın olduğunu ve Allah'ın pek çetin azab sahibi olduğunu görselerdi." Medi-neliler ile Şamlılar kelimesindeki "ye" harfini te ile okurlar. (Buna göre anlamı: Görseydin olur). Mekke ile Kûfelilerin ve Ebû Amr'ın kıraati ise ya iledir. Ebu Ubeyd'in tercihi de budur.

Âyet-i kerimenin maksadının tam olarak anlaşılması biraz zordur ve âyette hazif vardır. Ebû Ubeyd der ki: Bunun anlamı şudur: Eğer zulmedenler dünyada iken ahiret azabını görecek olurlarsa hiç şüphesiz onlar bunu gördükleri vakit gücün

bütünüyle yalnızca Allah'ın olduğunu da bileceklerdir.

Buna göre "görselerdi" buyruğundan kasıt göz ile görmektir.

en-Nehhas "Meâni'l-Kur'ân" adlı eserinde şöyle demektedir: İşte müfessirlerin benimsediği görüş de budur. Ancak "İrabu'l-Kur'ân" adlı eserinde ise şöyle demektedir: Muhammed b. Yezid'den şöyle dediği rivayet edilmiştir. Ebu Ubeyd'in yaptığı bu açıklama uzak bir ihtimaldir. Bu hususta kullandığı ifadeler o kadar da güzel değildir. Çünkü "o zulmedenler azabı görecektir" diye bir takdirî ifadede bulunmaktadır. Sanki bu azabın görülmesinde şüphe varmış gibi bir anlam çıkmaktadır. Halbuki yüce Allah bu azabı vâ-cib (gerekli ve kaçınılmaz) kılmıştır. Takdir Ebu Ubeyd'in dediği gibi değil, fakat el-Ahfeş'in de benimsediği görüşe göre şöyledir: Eğer zulmedenler gücün Allah'a ait olduğunu görselerdi... Burada "görmek" bilmek anlamındadır. Yani eğer onlar gerçekten kuvvetin yalnızca aziz ve celil olan Allah'ın olduğunu ve azabının ne kadar şiddetli olduğunu bilselerdi, o takdirde uydurma ilahlar edinmelerinin zararını da açık açık görürlerdi. Nitekim yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Sen onları Rablerinin huzurunda bulunduruldukları zaman bir görseydin." (el-En'am, 6/30); "Sen onları ateşin karşısında durdurulduklarında bir görsen." (el-En'am, 6/27) Burada şart edatının cevabı verilmemiştir. ez-Zührî ve Katade der ki: Bu cevabın zikredilmemesi tehdidin daha da ağır olduğunu ifade etmek içindir. Bir kimsenin şöyle demesine benzer: Sen filanı sırtına kamçılar inip kalkarken bir görseydin...

"Görselerdi" kelimesini "görseydin" anlamına gelecek şekilde "te" harfiyle okuyanların okuyuşuna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Ya Muhammed, sen o zalimleri azabı göreceklere azaptan korkup onun ne kadar büyük olduğunu farkedecekleri zaman bir görsen, şüphesiz gücün muhakkak Allah'a ait olduğunu ikrar ve kabul edeceklerdir. Buna göre şartın cevabı bu anlamda gizlidir.

Bir diğer takdire göre şöyle olur: Ya Muhammed, sen azabı gördükleri ve ondan korktukları zaman zalimlerin halini bir görsen. Sen kuvvetin bütünüyle yalnızca Allah'ın olduğunu kesinlikle bilirdin. Peygamber (s.a) zaten bunu biliyordu. Fakat ona bu şekilde hitap edilmesinden kasıt onun ümmetidir. Çünkü onun ümmeti arasında böyle bir şeyi müşahade etmek suretiyle bilgisini güçlendirmeye ihtiyacı olanlar vardır.

Bunun anlamının şöyle olması da mümkündür: Ya Muhammed, sen zalim olana bunu söyle; şeklinde... Burada buyruğun: ... Çünkü kuvvet bütünüyle yalnızca Allah'ındır... şeklinde değerlendirilebileceği de söylenmiştir. Si-beveyh'in delil gösterdiği şu beyitte olduğu gibi:

"Ve ben kerem sahibinin kabahatini onun (kötülükleri) saklaması dolayısıyla

bağışlarım Ve kerim davranarak adi kimsenin sövmesinden de yüzçeviririm."

Bu açıklamaya göre âyet-i kerimenin bu bölümünün anlamı şöyle olur: Ya Muhammed, sen o zalimleri azabı gördükleri vakit bir görsen -kuvvet yalnızca Allah'ın olduğu için- onların ne derece bir cezaya çarptırıldıklarını bilir ve kendilerine isabet eden bu azabın çok büyük olduğunu anlarsın.

Burada di'li geçmiş (mazi) tabiri gelecekte olacak bu hususlar hakkında kullanılmıştır. Bundan maksat durumun daha bir anlaşılır olmasını sağlamak ve bu işlerin gerçekleşeceğinin sihhatini, doğruluğunu daha açık bir şekilde ortaya koymaktır. İbn Âmir, tek başına " Görecekleri" kelimesindeki ye harfi ötreli olarak okumaktadır. (Buna göre mana: Azabın kendilerine gösterileceği vakit., şeklinde olur). Diğerleri ise "ye" harfini fetlialı olarak okurlar.

el-Hasen, Yakub, Şeybe, Sellâm ve Ebu Ca'fer ise kelimelerini şeklinde okurlar. O takdirde bu kelimeler yeni bir cümlemin başlangıcı olur veya bunlardan önce "söylemek" kökünden türeyen bir fiil takdir edilir. Yani: Keşke sen zulmedenleri azabı gördükleri vakit bir görsen. Muhakkak kuvvet yalnızca Allah'ındır, derler... Bu âyet-i kerimenin nassı ile kuvvetin yalnızca Allah'ın olduğu isbat edilmektedir. Halbuki Mu'tezile kadim sıfatların manalarının bulunmadığını ileri sürerken bu nassa muhalif kanaat ortaya koymaktadır. Allah onların söylediklerinden yüce ve münezzehtir. [\[191\]](#)

166. O zaman kendilerine uyulanlar uyanlardan uzaklaşırlar. O azabı görmüş, aralarındaki ilişkiler de kopup gitmiş olacaktır.

"O zaman kendilerine uyutanlar" Katade, Ata ve er-Rabi'den nakledildiğine göre efendiler ve başkanlar, küfür üzere kendilerine "uyanlardan uzaklaşırlar." Yine Katade ve es-Süddî şöyle derler: Bunlar insanlardan uzak olacaklarını belirtecek olan saptırıcı şeytanlardır. Bunun kendisine uyulan her kişi hakkında genel olduğu da söylenmiştir.

Uyanlar da kendilerine uyulanlar da "o azabı görmüş., olacaktır." Çünkü dünya hayatında onu gözleriyle görecekt olurlarsa ona kesin olarak inanırlar. Bunun ahirette amellerinin kendilerine sunulması ve sorgulanmaları esnasında olacağı da söylenmiştir.

Derim ki: Her iki şekil de hasıl olur. Çünkü onlar ölüm esnasında uğrayacakları aşâğılık durumları görürler. Ahirette de can yıkıcı azabı ve ibretli cezayı tadarlar. "Aralarındaki ilişkiler", Mücahid ve başkalarının açıklamasına göre dünya hayatında aralarındaki akrabalık ve buna benzer çeşitli ilişkiler "de kopmuş

olacaktır."

el-Esbâb: (İlişkiler)in tekili sebep'tir. Sebep, asıl anlamı itibariyle birşeye bağlanıp onunla o şeyin çekildiği ip demektir. Daha sonra herhangi bir şeyi çeker durumdaki herşeye "sebep" denilir olmuştur. es-Süddî ve İbn Zeyd der ki: Burada sözü geçen sebepler (ilişkiler) onların amelleri demektir. Yani kendileriyle amelleri arasındaki ilişki kopup gitmiş olacaktır. Sebep aynı zamanda yan ve taraf anlamına da gelir. Züheyr'in şu beyiti bu anlamdadır:

"Her kim ölümün esbabından korkarsa onlar gelip onu bulur

İsterse merdiven ile semanın esbabına (kıyısına, kenarına) çıkmaya kalkışsın."

[\[192\]](#)

167. Uyanlar: "Bizim için bir dönüş olsaydı da bizden uzaklaşıp gittikleri gibi biz de onlardan uzaklaşırdık" derler. Böylece Allah hasretler halinde amellerini kendilerine gösterecektir. Ve onlar cehennemden çıkacak da değillerdir.

"Uyanlar: 'Bizim için bir dönüş' önceki hale, duruma bir avdet "olsaydı" buna imkân bulunsaydı, gerçekleşseydi, "de bizden uzaklaşıp gittikleri gibi biz de onlardan uzaklaşırdık" derler." Yani tabi olanlar şöyle diyeceklerdir: Eğer bizler salih amel işlemek ve onlardan uzaklaşmak üzere dünyaya geri gönderilecek olursak, "bizden uzaklaşıp gittikleri gibi biz de onlardan uzaklaşırdık."

Teberrîz (uzaklaşmak), ayrılıp gitmek, kopmak demektir.

"Böylece Allah hasretler halinde amellerini kendilerine gösterecektir." Yani yüce Allah onlara azabı göstereceği gibi amellerini de gösterecektir.

"Allah... gösterecektir" buyruğunun gözle görmek ile alakalı olduğu söylenmiştir. O takdirde "hasretler" kelimesi de hal olur. Kalbin görmesinden gelme ihtimali de vardır. O takdirde "hasretler" üçüncü meful olur. (Buna göre anlam: "Allah amellerini kendilerine gösterecektir, onlara hasretler de gösterecektir" şeklinde olur).

"Amellerini" er-Rabi', kasıt, işledikleri ve onlar sebebiyle cehennem azabına uğradıkları bozuk amelleridir. İbn Mes'ud ve es-Süddî ise şöyle demektedir: Terkettikleri ve bundan dolayı da cennetten mahrum bırakıldıkları sa-lih amelleridir. Bu anlamda birtakım hadis-i şerifler de rivayet edilmiştir.

es-Süddî der ki: Cennet onların tepelerine kaldırılır. Onlar cennete ve eğer itaat etmiş olsalardı kendileri için ayrılan evlere bakarlar. Arkasından bu evleri mü'minler arasında paylaşınlacaktır. İşte pişmanlık duyacakları vakit budur. Bu amellerin onlara izafe edilmesi onları işlemekle emrolunmuş olmaları açısından dır. Bozuk amellerinin kendilerine izafe edilmesi ise fiilen işlediklerine

göredir.

Hasret: "Haserât" kelimesinin tekilidir. İsim olursa böyle kullanılır. Sıfat yapılırsa, "Hasrât" şeklinde çoğulu yapılır. Kaybedilen, elde edilemeyen birşey için duyulan pişmanlığın en ileri derecesidir. Tehassür ise böyle birşey dolayısıyla insanın adeta canı çıkarcasına kederlenmesidir. Bu kelime kesilen ve gücü kaybolan "hasîr"den türetilmiştir. Gücü biten deve gibi. Bu kelimenin "üzerini açmak" anlamından türetildiği de söylenmiştir. Nitekim beraberinde zırhı bulunmayan kimseye "el-Hâsir" denir. Geri açılıp püskürtül-meye de "el-inhisar" denilir.

"Ve onlar cehennemden çıkacak da değildirler." Bu da kâfirlerin cehennemde ebedî kalacaklarına ve oradan da hiçbir şekilde çıkmayacaklarına delildir. Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği görüş bu âyet-i kerime ve yüce Allah'ın şu buyruğu sebebiyle bu doğrultudadır: "Onlar deve, iğne deliğine girmedikçe cennete giremezler." (el-A'raf, 7/40) Buna dair açıklamalar ileride gelecektir. [\[193\]](#)

168. Ey İnsanlar! Yeryüzündeki şeylerden helâl ve temiz olarak yeyin. Şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

Buyruğuna dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Hoş Olan Şeyler Helâldir:

"Ey insanlar.." âyetinin Sakîf, Huzaa ve Mudlicoğullarının kendileri için haram kıldıkları davarlar hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Bununla birlikte lafız umumidir.

Burada "temiz (et-tayyib)": Helal anlamındadır. Buna göre kelime farklı olduğu için helal anlamını te'kid etmektedir. İmam Malik'in et-Tayyib hakkındaki açıklaması bu şekildedir.

Şafii de şöyle der: et-Tayyib, lezzetli olan şey demektir. Buna göre bu (helâlden) başka bir çeşiti anlatan bir kelimedir. O bakımdan pis olan hayvanın yenmesi yasaktır. Buna dair açıklamalar ileride el-En'am Sûresi'nde (6/145. âyet) ile el-A'raf Sûresi'nde (7/57. âyet 6. başlık) yüce Allah'ın izniyle gelecektir. [\[194\]](#)

2- Helâl ve Temiz:

"Helâl ve temiz olarak yeyin" buyruğu haldir. Mef ul olduğu da söylenmiştir.

(Buna göre, helal ve temiz olanları yeyin anlamında olur).

Helale bu adın verilif sebebi, yasak düğümünün ondan çözülmüş olmasıdır. Sehl b. Abdullah şöyle der: Kurtuluş üç şeydedir: Helal yemek, farzları eda etmek ve Peygamber (s.a)'a uymak.

Ebu Abdullah es-Sâcî diye bilinen Said b. Yezid de şöyle demektedir: Beş özellik ile ilim tamam olur: Bunlar yüce Allah'ı bilmek, hakkı bilmek, amelini Allah için ihlâsla yapmak, sünnet üzere amel etmek ve helâl yemek. Bunlardan birisi olmadı mı amel Allah'a yükseltilmez.

Sehl de der ki: Helâl yemek ancak ilim ile sahih olabilir. Malın helâl olması ise altı özellikten uzak olmasına bağlıdır: Faiz, haram, suht (her türlü haram ve kötü kaynağı kapsayan genel bir isim) ğulûl (genel olarak hırsızlık, hainlik, özellikle de ganimet hırsızlığı), mekruh ve şüpheler. [\[195\]](#)

3- Şeytanın Adımları:

"Şeytanın adımlarına uymayın." Bu bir nehy (yasaklama)dır.

Hutuvât, Adımlar: "hatve" ile "hutve"nin çoğuludur. Her ikisi de aynı anlamdadır. el-Ferra der ki: "hatavât" kelimesi "hatve"nin çoğuludur. "Hatve" ise iki ayak arası uzaklık (adım) demektir. el-Cevherî der ki: "Azlık çoğulu: şekillerinde çokluk çoğulu ise şeklinde gelir... "Hatve" bir adım demektir. Hatevât ve hitâ' şeklinde gelir. İmruu'l-Kays der ki:

"Koşusu var, ceylanların koşmasını andıran, Kimi vadiyi adımlarla (koşmaksızın) geçer, kimi vadiyi de yağmur gibi (hızlı geçer)."

Ebu's-Simâl el-Adevi ile Ubeyd b. Umeyr kelimesini hı ve ü harf i lerini üstün okuyarak şeklinde okumuşlardır.

Ali b. Ebi Talib, Katade, el-A'rec, Amr b. Meymûn ve el-A'meş'ten bu kelimenin hı ve ti harfleri ötreli ve vav üzerinde hemze ile şeklinde okumuşlardır. el-Ahfeş der ki: Onlar bu şekilde okumak ile burdaki kelimenin adım atmaktan değil de hatadan gelen "hatîe" (günah)ın çoğulu olduğunu benimsemiş gibidirler.

Cumhurun okuyuşuna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Şeytanın izinden gitmeyin, onun davranışlarını takib etmeyin. Şeriat hakkında birşey varid olmaz ise şeytana nisbet edilir.

İbn Abbas der ki: "Şeytanın adımları"ndan kasıt onun amelleridir. Mü-cahid ise: Şeytanın günahları, es-Süddî ona itaat, Ebu Miclez ise masiyet olan hususları adamaktır, demişlerdir. Derim ki: Doğrusu şu ki, bu lafız sünnet ve şer'î buyrukların ifade ettiği hükümler dışında kalan her türlü bid'at ve ma-siyeti ifade eden genel bir lafızdır. Şeytana dair daha önceden (istiâze bahsi onuncu başlıkta)

yeteri kadar açıklamalar geçmiş bulunmaktadır [\[196\]](#)

4- Açık Düşman Şeytan:

"Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır." Yüce Allah, şeytanın düşman olduğunu bize bildirmektedir. O'nun bize verdiği haber ise hak ve doğrudur. O halde aklı başında olan bir kimsenin yapması gereken, Hz. Adem zamanından beri düşmanlığını açıkça ortaya koyan, kendisini ve bütün ömrünü, Ademoğullarının hallerini bozmaya harcayan böyle bir düşmana karşı gereken uyanıklığı göstermek ve tedbiri almaktır. Şanı yüce Allah, şeytana karşı uyanık ve tedbirli olmayı emrederken şöyle buyurmaktadır:

"Şeytanın adımlarına uymayın, çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır." Başka yerlerde de şöyle buyurmaktadır: "O size ancak kötülüğü, hayasızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder." (el-Baka-ra, 2/169); "Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur ve size hayasızlığı emreder." (el-Bakara, 2/268); "Şeytan da onları uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister." (en-Nisa, 4/60); "Muhakkak şeytan, içki ve kumarla aranızda kin ve düşmanlık bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz mi?" (el-Maide, 5/91); "Şüphesiz ki o apaçık saptırıcı bir düşmandır." (el-Kasas, 28/15); "Şüphe yok ki şeytan sizin bir düşmanınızdır, siz de onu düşman edinin. O topluluğunu ancak cehennemden arkadaşlarından olsunlar diye çağırır." (Fatır, 35/6)

İşte bunlar sakındırmanın en ileri derecesini ifade ederler. Kur'ân-ı Ke-rim'de bu tür buyruklar ise pek çoktur. Abdullah b. Ömer der ki: Gerçek şu ki İblis, yerin en alt tabakasında bağlıdır. Hareket ettiği vakit yeryüzündeki her türlü şer de harekete geçer. İki kişi ve daha çok sayıda kimseler arasındaki bütün kötülükler, onun hareket edip kıpırdanmasındandır.

Tirmizî'nin de Ebu Malik el-Eş'arî'den rivayet ettiği hadis-i şerifte şu ifadeler yer almaktadır: "Ve ben sizlere Allah'ı anmanızı emrediyorum. Bunun misali şuna benzer: Bir adamın ardından düşmanları da çabucak onu takib etmektedirler. Nihayet oldukça sağlam bir kaleye varınca kendisini onlardan kurtarır. İşte kulun durumu da böyledir. Ancak Allah'ı anmakla koruyabilir kendisini şeytandan..."

Tirmizî bu hadis hakkında: Hasen, sahih, garib bir hadistir, demektedir. [\[197\]](#)

169- O size ancak kötülüğü, hayasızlığı ve Allah'a karşı bimedlğiniz şeyleri söylemenizi emreder.

"O size ancak kötülüğü ve hayasızlığı... emreder." Kötülüğe (es-sû') bu adın verilmiş sebebi kötü akıbetleri dolayısıyla bu işi işleyenin üzülmüne, kötülük görmesine sebep teşkil ettiğinden dolayıdır. Üzüntü ve keder anlamına da gelir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar onun yakın olduğunu görünce o kâfirlerin yüzü kötüleşiverir. (es-Sû' ile aynı kökten)" (el-Mülk, 67/27) Şair de şöyle der:

"Şu zaman üzmüş ise de beni

Zamanın beni sevindirdiği uzun vakitler de olmuştur

Her ikisi de benim için farketmez

Birisi için şükür, öteki için sabır sözkonusudur."

Kötülük (el-fahşâ) ise aslında çirkin görünüş demektir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Ve beyaz ceylanın boynu gibi bir boyun; fakat görünüşü hiç de çirkin olmayan." Daha sonra bu kelime çirkin manalar hakkında da kullanılır olmuştur.

Birşeyin güzel veya çirkin olduğunu tesbit eden şeriattir. Şeriatin yasakladığı herşey fahşâdan (çirkinliklerden) sayılır. Mukâtil der ki: Kur'ân-ı Ke-rim'de sözü geçen bütün "el-feşâ" tabirlerinden kasıt zinadır. Yüce Allah'ın şu buyruğu müstesna: "Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur ve size fah-şâyı emreder." (el-Bakara, 2/268) Burada ise fahşâdan kasıt zekâtın engellenmesidir.

Derim ki: İşte buna göre: es-Sû' haddi gerektirmeyen kötülükler, el-fahşâ ise haddi gerektiren kötülük ve hayasızlıklar demektir, denilmiştir. Bu şekildeki açıklama İbn Abbas ve başkalarından da nakledilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder." Taberi der ki: Yüce Allah burada onların haram kıldıkları bahire, sâibe ve buna benzer şeriat (yasa) yaptıkları, haram kıldıkları şeyleri kast etmektedir.

Buradaki "söylemenizi" anlamındaki buyruk, "kötülüğü ve hayasızlığı" anlamında buyruğa atıf ile cer mahallindedir. [\[198\]](#)

170. Onlara: "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiği zaman onlar: "Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız" derler. Ya ataları birşeye akıl erdirememiş ve doğruyu bulamamış idiyseleler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:

1- Atalarına Uyan Kâfirler:

"Onlara" Arap kâfirlerine, İbn Abbas'a göre yahudilere, Taberî'ye göre ise daha önce geçen: "Ey insanlar... yeyin" buyruğundaki "insanlara" aittir. Kimisine göre de: "İnsanlar arasında Allah'tan başkasını eş edinenler de vardır" buyruğundaki "insanlar arasında"ya ait olduğu da söylenmiştir.

"Allah'ın indirdiğine" onu kabul etmek ve gereğince amel etmek suretiyle "uyun denildiği zaman onlar hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız derler."

Şair elfeynâ (bulduğumuz) kelimesini aynı anlamda şu beyitinde şöylece kullanmıştır:

"Ben onu kınayıcı bulmadım;
Allah'ı da pek az müstesna anıcı görmedim." [\[199\]](#)

2- Birşey Bilmeyen Ataları:

"Ya ataları birşeye akıl erdirememiş ve doğruyu da bulamamış idiyseleler" buyruğun başındaki elif, soru edatıdır. Ondan sonra gelen vâv harfinin üstün gelmesi ise atıf vâv'ı oluşundandır. Burada cümlelerin cümleye atf edilmesi sözkonusudur. Çünkü atalarına uyan kimselerin: Akıl erdiremeseler dahi; biz yine de atalarımıza uyarız, deyip onların yollarına bağlı kalmaları, tutarsızlığın, bozukluğun en ileri derecesidir. İşte bu şekilde onlara yöneltile soru ile bağılılıklarının mahiyeti onlara söylenilmiş (takrir edilmiş) olmaktadır. Çünkü atalarının durumu gerçekten de böyledir.

İlim adamlarımız der ki: Bu âyet-i kerimenin lafızlarındaki güçlü ifade, taklidin batıl olduğu anlamını vermektedir. Buna benzer bir başka âyet-i kerime de şöyledir: "Onlara: Allah'ın indirdiğine ve rasûlüne geliniz, denildiği zaman: 'Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter' dediler..." (el-Maide, 5/104)

Bu âyet-i kerime ile ondan önceki âyet-i kerime, daha önce gelen âyet ile ilişkilidir. Çünkü yüce Allah kıt akıl ve görüşlerine dayanarak bahîre, sâibe ve vasîleye ait kestirip attıkları hükümlerdeki bilgisizliklerinden, cahilliklerinden söz etmektedir. Onlar bu cahilce tutumlarına, bunun atalarını üzerinde buldukları bir iş olduğunu ve bu hususta atalanna uyduklarını delil diye ileri sürdüler. Diğer taraftan Allah'ın Rasûlüne indirdiğini ve dininde emrettiklerini ter-kettiler. Bu âyetteki "onlara" zamiri her iki âyetinde de bunlara râcidir. [\[200\]](#)

3- Taklid:

Bazıları bu âyet-i kerimeyi taklidi yermek için ele alırlar. Çünkü burada yüce Allah batılda atalanna tabi olduklarından, küfür ve masiyette onların izinden gittiklerinden dolayı kâfirleri yermektedir.

Bu âyet-i kerimeyi batılda taklid aleyhine delil kullanmak doğrudur. Hak üzere taklid ise dinin asıllarından bir asıldır. Müslümanların sığınaklarından bir sığınaktır. Gerekli incelemeyi yapmak imkânına sahip olmayan, bilgi edinmekte kusurlu müslüman buna sığınır.

Biraz sonra geleceği üzere usûle (itikâdi konulara) dair mes'elelerde caiz olup olmadığı hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı varsa da, fer'î

mes'elelerde caiz oluşu sahihtir, doğrudur. [\[201\]](#)

4- İlim Adamlarına Göre Taklidin Mahiyeti:

İlim adamlarına göre taklidin gerçek mahiyeti, delilsiz olarak bir görüşü kabul etmektir. Buna göre Peygamber (s.a)'ın buyruğunu, mucizesini tetkik etmeksizin kabul eden bir kimse taklid etmiş olur. Bu mucizeyi tetkik eden kimse ise mukallid olmaz. Taklidin, söylediği sözün doğruluğunu bilmediği kimsenin fetvasının doğru olduğuna itikad etmek, anlamında olduğu da söylenmiştir.

Taklid, sözlükte devenin kiladesi (yuları)ndan alınmadır. Devenin boynuna kendisi ile çekilecek ipin konulmasına Araplar "taklid" derler. Mukallid adeta bütün işlerini kendisini istediği tarafa çekip götürecektir birisinin eline vermiş gibi değerlendirilmektedir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"İşinizi taklid ediniz (yani komutasını kabul ediniz) Allah iyiliğinizi versin Kahraman yürekli ve savaş işini çok iyi bilene." [\[202\]](#)

5- Taklid Yoluyla Bilgi Sahibi Olmak:

Taklid bilgi edinmenin yolu değildir. Bilgiye de ulaştırmaz. Usûlde de fu-rû'da da bu böyledir. Bu, aklî ilimler ile dinî ilimlerle uğraşanların çoğunluğunun kabul ettiği görüştür. Haşviyye ve Sa'lebiyye'ye mensup cahil birtakım kimselerden ise, taklidin hakkı bilmenin bir yolu olduğunun nakledilmesi ve vacip olanın bu olduğu, tetkik ve araştırmanın haram olduğu şeklindeki nakiller ise buna muhaliftir. Onlara karşı bu hususta getirilen deliller "fıkıh usûlü" kitaplarındadır. [\[203\]](#)

6- Avamdan Olanların Taklid Etmesi:

Ehil olmadığı için hükümleri asıl kaynaklarından çıkartmak ile uğraşmak imkânına sahip olmayan avamdan olan kimsenin, dini ile ilgili bilmediği ve ihtiyaç duyduğu şeylerde izlemesi farz olan tutum, çağında ve bulunduğu belde en âlim olan kimseye gidip karşı karşıya kaldığı durumu ona sorması ve bu hususta onun fetvasına uymasındır. Çünkü yüce Allah: "Eğer bilmiyorsanız zikir (ilim) erbabına sorunuz" (en-Nahl, 16/43; el-Enbiya, 21/7) diye buyurmaktadır. Bu durumda kişi, gereken araştırmayı yapıp çağının en bilgili

olanını bilmek için gayret harcamakla yükümlüdür. Öyle ki, onun bu şekilde kabul ettiği kişinin çoğunluk tarafından böyle olduğu üzerinde ittifak olmalıdır. Diğer taraftan ilim adamı olan bir kimsenin, eğer o hususa dair nasıl bir delil getirileceğini bilemiyor ve gereği gibi tetkik etmek imkânına sahip olmadığı, bununla beraber üzerinde yeniden düşünüp maksadını elde edinceye kadar yeniden ele almak istediği bir durum ile karşı karşıya kalıp gerekli araştırma için yeterli vakit bulunmazsa ve bu sebepten dolayı da (konu ile ilgili) ibadetin vaktinin geçmesinden korkarsa ya da hükmün vaktinin geçmesinden çekinirse; kendisi gibi ilim adamı olan bir kimseyi taklid etmesi farz olur. Taklid ettiği diğer müctehidin sahabî olup olmaması arasında fark yoktur. . Kadı Ebu Bekir ile muhakkiklerden bir grubun kabul ettiği görüş budur. [\[204\]](#)

7- Akâid Konularında Taklid ve Kelamcılar:

İbn Atiyye der ki: Ümmet, akâid ile ilgili hususlarda taklidin batıl olduğunu icma ile kabul etmektedir. Ancak Kadı Ebû Bekr b. el-Arabî, Ebu Amr Osman b. İsa b. Derbâs eş-Şafiî gibileri bu hususta farklı görüşlerin olduğundan söz etmektedirler. İbn Derbâs "el-İntisâr" adlı eserinde şunları söylemektedir: Bazı kimseler Tevhid hususunda taklidin caiz olduğunu söylemişlerdir. Ancak yüce Allah'ın şu buyruğu sebebiyle bu görüş hatalıdır: "Biz atalarımızı bir ümmet (din) üzere bulduk ve bizler onların izlerine uyan kimseleriz." (ez-Zuhuruf, 43/23). Yüce Allah burada atalarını taklid edip peygamberlere uymayı terkettiklerinden dolayı bu gibi kimseleri yermektedir. Nitekim heva ehli olan kimselerin de büyüklerini taklid edip Muhammed (s.a)'ın getirdiği dine tabi olmayı terketmeleri de böyledir. Çünkü mükellef olan herkesin tevhidi öğrenmesi ve bunu kesin olarak bilmesi farzdır. Bu ise –tevhid âyetinde (el-Bakara, 2/163) açıkladığımız gibi - ancak Kitap ve Sünnetten elde edilebilir. Allah dilediğine hidâyet verir.

İbn Derbâs der ki: Sapık fırkalara mensup olan kimseler Kitap ve Sünnete sınımsız sarılan kimselerin mukallid olduklarını çokça söylemektedirler. Ancak bu, onların düştükleri bir hatadır. Aksine taklid onlara daha layık ve onların kabul ettikleri görüşlere daha uygundur. Çünkü onlar Allah'ın Kitabına, Resûlü'nün sünnetine ve ashab-ı kiramın icmasına muhalefet ettikleri hususlarda efendilerinin ve büyük kabul ettikleri kimselerin sözlerini benimsemişlerdir. Böylelikle onlar yüce Allah'ın şu buyruklarında yerdiği kimselerin kapsamına girerler: "Rabbimiz, gerçekten biz efendilerimize, büyüklerimize itaat ettik de

onlar da bizi yoldan saptırdılar., ve onları en büyük lanet ile lanetle." (el-Ahzâb, 33/67-68); "Biz babalarımızı bir ümmet (din) üzere bulduk ve muhakkak bizler onların izlerine uyanlarız.." (ez-Zuhruf, 43/23). Daha sonra peygamberine şunu bildirmektedir: "Dedi ki: Ben size atalarınızı üzerinde bulduğunuzdan daha doğrusunu getirsem de mi? Onlar: Şüphesiz bizler sizin gönderildiğiniz şeyleri inkâr edenleriz, dediler." (ez-Zuhruf, 43/24) Daha sonra yüce Allah peygamberine: "Bunun üzerine biz de onlardan intikam aldık." (ez-Zuhruf, 43/25) diye buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah hidâyetin ancak onun gönderdiği peygamberlerin getirdiklerinde olduğunu beyan etmektedir.

İtikâdî konularda gelen haberlere bağlı kalarak, biz imamlarımızı atalarımızı ve insanları Kitap, Sünnet ve ümmetin salih selefinin icmainı delil kabul eder bulduk; demeleri ile ötekilerinin: Biz atalarımızı böyle bulduk, efendilerimize ve büyüklerimize itaat ettik, demeleri arasında en ufak bir ilişki yoktur. Çünkü birinci kesim bu tutumlarını Allah tarafından indirilen hükme ve Rasûlüne tabi olmaya nisbet ederken, diğerleri uydurmalarını batılcılara nisbet etmekte, böylelikle saptırmaları daha da ileri dereceye gitmiş olmaktadır. Nitekim yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de şu buyruğunda bizlere naklettiği sözleri söyleyen Hz. Yusuf u övmektedir: "Çünkü ben Allah'a inanmayan, ahi-reti inkâr eden bir kavmin dinini terkettim. Onlar (aynı zamanda) ahireti de inkâr edenlerdir. Ben (onlar yerine) atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bizim için olacak şey değildir. İşte bu bize ve insanlara Allah'ın lûtfudur." (Yusuf, 12/37-38)

Hız. Yusuf'un ataları; vahye tabi olan peygamberler idiler. İşte yüce Allah'ın seçip beğendiği katıksız din de budur. Hız. Yusuf'un atalarına bu şekilde uyması övülmeye değer nitelikleri arasındadır. O peygamberlerin getirdikleri doğru haberler arasında arazlardan, arazların cevherlerle (özlerle) ilişkilerinden ve onlardaki değişimlerden söz edilmemektedir. İşte bu da bu gibi konularda (araz, cevher ve benzeri mes'elelerde) hidâyet bulunmadığını ve bunları ortaya koyanların doğruyu bulan kimseler olmadıklarını göstermektedir.

İbnu'l Hassâr da der ki: Bu gibi kelimelerin dile dolanması ikiyüzüncü yıldan sonra Me'mun döneminde, öncekilerin (filozofların) kitapları tercüme edilince görülür oldu. Yine bu yıllarda âlemin kadîm olması, hadis olması ile cevher ve subûtu, araz ve mahiyeti gibi hususlarda da ihtilafa düştükleri görüldü. Bid'atçiler ve kalplerinde eğrilik bulunanlar bu terimleri çabucak ezberleyiverdiler ve Ehl-i Sünnet'e karşı alışkın olmadıkları şeyler söyleme yoluna gittiler, bu dine mensup zayıf birtakım kimseleri şüpheye düşürmeye koyuldular. Nihayet bid'at ortaya çıkıp bid'atçıların taraftarları da oluşana kadar durum

böylece sürdü. Sultan da içinden çıkamadı ve nihayet o da Kur'ân'ın yaratıldığını söyledi. İnsanları onu kabul etmeye mecbur etti ve bunu kabul etmesi için Ahmed b. Hanbel'i dahi dövdü.

Şeyh Ebu'l Hasen el-Eş'arî ve Abdullah b. Küllâb ile İbn Mücahid, Muha-sibî ve bunlara denk sünnet ehlinde birtakım ilim adamları ortaya çıktı. Bid'atçilerle kendi kavramları üzerinde tartışmalar yaptılar, sonra da onlarla çarpıştılar ve bizzat onların silahlarıyla onları öldürdüler. Bu ümmete mensup Kitap ve sünnete sımsıkı yapışan müslüman kimseler, inkarcıların şüphelerinden yüzçeviren kimseler idiler. Bunlar, cevher ve araz gibi mes'ele-ler üzerinde akıl yormadılar. Selef bu yol üzere idi.

Derim ki: Şimdi, bu hususta din adına mücadele vermek üzere kelamcı-lann terimlerini inceleyenlerin mevkii, peygamberlerin mevkiine yakındır. Sahih rivayet ve haberleri kabul eden mü'minlerin izlediği yola dil uzatıp ten-kid eden ve kelam kitaplarının incelenmesini teşvik eden ve hakkı ancak bu terimler aracılığıyla bilen aşırıya kaçmış kelamcılara gelince onlar, geçmiş imamların daha önceden izledikleri yolu reddettiklerinden dolayı yerilmiş kimselerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Delil ve belgeler ortaya koyarak tartışıp münakaşa etmeye gelince, bu Kur'ân-ı Kerim'de apaçık bir husustur. Buna dair açıklamalar da yüce Allah'ın izniyle ileride (el-Hacc, 22/68-69; el-Ankebût, 29/46-47. âyetler açıklanırken) gelecektir. [\[205\]](#)

171. O inkâr edenlerin hali bağırıp çağırmaktan başka birşey duymayana haykıranın haline benzer. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Onun için akıl erdiremezler.

Yüce Allah, kâfirlere öğüt veren ve onlara davette bulunan Muhammed (s.a)'ı, bağırıp çağırmaktan başka hiçbir şey duymayan ve ne söylendiğini anlayamayan deve ve koyunlara seslenen çobanın durumuna benzetmektedir.

İbn Abbas, Mücahid, İkrime, es-Süddî, ez-Zeccâc, el-Ferrâ ve Sibeveyh böyle tefsir etmişlerdir ve bu buyruk son derece veciz bir ifadedir.

Sibeveyh der ki: Kâfirler seslenip çağırana değil, kendilerine seslenen-lere benzetilmişlerdir. Yani: Ya Muhammed, senin ve kâfirlerin misali, seslenen ve kendilerine seslenilip de hiçbir şey anlayamayan davarların misaline benzer. Anlam buna delalet ettiği için bu hafzedilmiştir.

İbn Zeyd de der ki: Bu buyruğun anlamı şudur: İnkâr edenlerin cansız tanrılarına

dua edip yalvarmaları, gece karanlığında bağırarak ve sesinin yankısını alanın durumuna benzer. Bağırarak, sesini işitmeyen kimseye bağırarak. Ona cevap veren ise özünde hakikat ve fayda bulunmayan bir varlıktır.

Kutrub da der ki: Bu buyruğun anlamı şudur: İnkâr eden kimselerin hiçbir şeyi anlayamayan şeylere yani putlara dua edip yalvarmaları, nerede ol-duklanm bilmeksizin koyunlarına seslenen çobanın durumuna benzer.

Taberî de şöyle demektedir: Burada anlatılmak istenen kâfirlerin kendi tanrılarına dua etmelerinin oldukça uzaktaki bir şeye seslenenin misaline benzediğidir. Bu kimse uzaklıktan dolayı herhangi bir şey işitmemektedir. Seslenen kişi, kendisini yorgun ve bitap düşüren bağırarak çağırmaktan başka hiçbir fayda görmez.

Son olarak verilen bu üç açıklama şeklinde de kâfirler seslenip bağırarak benzetilmekte, putlar da kendilerine seslenenlere benzetilmektedir.

Haykırmak (naîk): Koyunları gütmek ve onlara seslenmek demektir. Ko-yunlanın güdüp seslenen çoban hakkında kullanılır. el-Ahtal da şöyle demektedir:

"Ey Cerir, sen koyunlarına seslen, çünkü

Senin nefsin sana bu düzlük geniş arazide cahilliği sevdirmiştir."

el-Kütebî der ki: Cerir, aslında koyun çobanlığı yapan bir kimse değildi. O Küleyboğullarının koyun çobanlığı yapmaktan dolayı ayıplanan kimseler olduğunu ve Cerir'in de onlardan birisi olduğunu, dolayısıyla Cerir'in de onlar gibi cahil olduğunu anlatmak istemiştir. Çünkü Araplar cahillikte koyun çobanlarını örnek gösterir ve: "Koyun çobanından da daha cahil" derler, el-Kütebî der ki: Âyet-i kerime ile ilgili böyle bir açıklama yolunu seçen de bir yol izlemiş olur. Şu kadar var ki, bildiğimiz kadarıyla ilim adamlarından herhangi bir kimse böyle bir açıklama yolunu seçmiş değildir.

Nida uzakta olana, duâ ise yakında olana seslenmek demektir. Bundan dolayı uzaklara sesleniş olduğundan dolayı ezana "namaz için nida" adı verilmiştir. Bu kelimenin asıl söylenişi "nida" şeklinde olmakla birlikte bazen "nü-dâ" şeklinde de söylenebilir.

Daha sonra yüce Allah kâfirleri sağır, dilsiz ve körlere benzetmektedir. Buna dair açıklamalar ise sûrenin baş taraflarında (el-Bakara, 2/18. âyetin tefsirinde)

geçmiş bulunmaktadır. [\[206\]](#)

172. Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yeyiniz. Eğer yalnız O'na kulluk ediyorsanız, Allah'a şükrediniz.

Bu buyruk daha önce (168. âyette) geçen birinci emrin te'kidî mahiyetindedir. Burada faziletlerine işaret olsun diye de özellikle mü'minler zikredilmiştir.

Yemekten kasıt bütün yönleriyle faydalanmaktır. Alışılmış şekliyle yemek olduğu da söylenmiştir. Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Ey insanlar, muhakkak ki Allah temizdir, ancak temiz olanı kabul eder. Şüphesiz Allah mü'min-lere peygamberlere emrettiğini emrederek şöyle buyurmuştur: "Ey peygamberler, temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Şüphesiz Ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim." (el-Mü'minun, 23/51) (Mü'minlere hitaben de) yine şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler, size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yeyin." Daha sonra (râvî) Hz. Peygamber'in saç sakalına karışmış, toza bulanmış, uzunca yolculuk yapıp da ya Rabbi, ya Rab-bi diye ellerini semaya kaldırmakla birlikte yediği haram, içtiği haram, giydiği haram ve haram ile beslenen bir kimseden söz etti (ve): Böyle birisinin duası nasıl kabul edilir?" (diye buyurdu) [\[207\]](#)

"Eğer yalnız O'na kulluk ediyorsanız Allah'a şükrediniz." Şükürün anlamı ile ilgili açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/52. âyet 3- başlık ve devamında) [\[208\]](#) geçtiğinden burada tekrarlamamanın anlamı yoktur.

173- O size meyteyi, kanı, domuz etini, bir de Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Kim mecbur kalırsa saldırmamak ve haddi aşmaksızın yerse onun üzerine günah yoktur. Şüphesiz ki Allah Gafurdur, Rahimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı otuzdört başlık altında ele alacağız:

1- Haram Kılınanlar:

"O size ancak meyteyi.....haram kıldı." Bu buyrukta yer alan "İnnemâ" kelimesi münhasıran bazı şeyleri bildirmek üzere kullanılmaktadır. Hem olumluluk, hem olumsuzluk anlamını ihtiva eder. Yani, hitabın kapsadıkları şeyler hakkında olumluluk, dışında kalan şeyler hakkında da olumsuzluk ifade eder. Bu edat burada haram kılınan şeylerin münhasıran neler olduğunu ifade etmektedir.

Özellikle de bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yeyin" buyruğunun akabinde gelmiştir. Bu buyruk mutlak olarak mubahlığı ifade etmektedir. Daha sonra yüce Allah, hasr edatı olan "İnnemâ" kelimesiyle haram kılınan şeyleri zikretmektedir. Buna

göre bunun her iki kısmı (yani haramı da helali de) kapsamı gerekmektedir. Bu âyetin kapsamı dışında haram kılınmış bir şey yoktur. Bu âyet, Medine'de inmiştir. Daha sonra Arefe'de indiği rivayet olunan bir diğer âyet olan: "De ki: Bana vahyolunanlar arasında yiyen bir kimsenin yiyeceği şeyler olarak... başka haram kılınmış birşey bilmiyorum." (el-En'am, 6/145) buyruğu ile bunu daha da pekiştirmiş, böylelikle başta da sonda da beyan tam ve eksiksiz bir şekilde gerçekleşmiş olmaktadır.

Bu açıklamaları İbnu'l Arabî yapmıştır. İleride yüce Allah'ın izniyle el-En'am Sûresinde işaret ettiğimiz âyet-i kerimede açıklamalar yapılacaktır. [\[209\]](#)

2- Meyte'nin Anlamı:

"Meyte" kelimesi "haram kıldı" kelimesi ile nasbedilmiştir. Bu buyruktaki "mâ" kâffe (önceki âmilin amelini önleyen) edattır. Bunun ayrı yazılacak şekilde "ellezi" anlamında ism-i mevsul olması da caizdir. O takdirde "meyte kan ve domuz eti" kelimeleri "inne"nin haberi olmak üzere merfu' okunur. İbn Ebi Able'nin kıraati böyledir. Bundan dolayı "haram kıldı" da ism-i mevsul'a ait olan bir zamir söz konusu olur. Yüce Allah'ın: "Onların yaptıkları ancak sihirbaz hilesidir." (Ta-Ha, 20/69) buyruğu da buna benzemektedir.

Ebu Ca'fer, ha'yı ötreli, ra harfini esreli, ondan sonra gelen isimleri de merfu' olmak üzere “” şeklinde okumuştur. Bunu ya meçhul bir fiil olarak ya da "inne"nin haberi olarak böyle okumuştur. (... haram kılındı, demek olur).

Ebu Ca'fer b. el-Ka'ka da: "el-meyte" kelimesini şeddeli olarak "el-mey-yite" şeklinde okumuştur. Taberî der ki: Bir grup dil alimi "meyt" ve "meyyit" kelimelerinin şeddeli ve şeddesiz okunuşlarının iki ayrı söyleyiş olduğunu söylemişlerdir.

•Ebu Hatim ve başkaları ise şöyle demektedir: Ölmüş olan hakkında her ikisi de kullanılır. Henüz ölmemiş hakkında ise "meyt" diye şeddesiz olarak denilmez. Buna delil ise yüce Allah'ın: "Muhakkak sen de öleceksin ve elbette onlar da öleceklerdir." (ez-Zümer, 39/30) buyruğudur. Şair de şöyle demiştir:

"Ölüp de rahata kavuşan kimse "meyt" değildir Asıl "meyt" olsa olsa yaşayan meyyitler (ölüler)dir."

Henüz ölmemiş olan kişi ile ilgili olarak bu kelimeyi hiçbir kimse şeddesiz olarak okumuş değildir. Bundan tek istisna el-Bezzî'nin İbn Kesir'den rivayet ettiği: "Halbuki o ölmez." (İbrahim, 14/17) buyruğudur. Ancak İbn Kesir'den gelen meşhur rivayet şeddeli okunduğu şekildedir. Şairin:

"Temimlilerden bir meyt öldü mü

Yaşaması seni eğer sevindirirse, haydi azık getir."

Şeklindeki sözlerine gelince; bununla gerçek anlamda ölüyü kastetmiş olmasından daha belîğ bir hiciv olamaz. Bazı kimseler ise onun ölüme yaklaşmış olanı kastettiği görüşündedir. Birincisi ise daha meşhurdur. [\[210\]](#)

3- Meyte'nin Mahiyeti:

Meyte: Boğazlanabilen hayvanlardan şer'î usûle göre boğazlanmaksızın canını veren hayvandır. Eti yenmeyen hayvanların kesilmesi ise ölmesi gibidir. Yırtıcı hayvanlar ve benzerlerinde olduğu gibi. Buna dair açıklamalar hem burada hem de yüce Allah'ın izniyle el-En'am Sûresi'nde (el-En'am, 6/145. âyette) gelecektir. [\[211\]](#)

4- Bu Âyetin Tahsisi:

Bu âyet, umûmi olup Hz. Peygamber'in şu buyruğu bunu tahsis etmektedir: "Bize iki ölü helal kılındı. Bunlar: Balık ve çekirgeci. İki kan da helal kılındı.

Bunlar da karaciğer ve dalaktır." [\[212\]](#) Bu hadisi Darakutnî rivayet etmiştir. Aynı şekilde Hz. Cabir'den gelen ve anber balığı ile ilgili hadis-i şerif de senedinin sahih olması dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'in umumî hükmünü tahsis etmektedir. Bu hadisi Bulhârî ile Müslim, yüce Allah'ın: "Sizin için deniz avı., helal kılındı" [\[213\]](#) (el-Maide, 5/96) buyruğu ile birlikte rivayet etmişlerdir.

Ki orada yüce Allah'ın izniyle bu hususa dair açıklamalar gelecektir.

İlim ehlinin büyük bir çoğunluğu ölüsüyle, dirisiyle denizdeki bütün canlıların yenilmesinin caiz olduğu görüşündedirler. İmam Malik'in kabul ettiği görüş de

budur. Şu kadar var ki su domuzu [\[214\]](#) ile ilgili cevap vermekten çekinmiş ve: Siz ona domuz diyorsunuz, demiştir. İbnu'l-Kasım da şöyle demiştir: Ben onu yemekten uzak duruyorum, bununla birlikte haram olduğu görüşünde değilim. [\[215\]](#)

5- Kur'ân-ı Kerim'in Sünnet ile Tahsis Edilmesi:

İlim adamları yüce Allah'ın Kitabının sünnet ile tahsis edilmesi hususunda farklı

görüşlere sahiptirler. Bu hususta farklı kanaatlere sahip olmakla birlikte; -İbnu'l Arabi'ye göre- zayıf hadis ile Allah'ın Kitabının tahsis edilmesinin caiz olmadığını ittifakla kabul etmişlerdir. Yine bu âyet-i kerimenin tahsis edildiğine dair Sahih-i Müslim'de yer alan Abdullah b. Ebi Evfa'nın şu hadisi delil gösterilebilir. O şöyle demektedir: Rasûlullah (s.a) ile birlikte yedi tane gazada bulunduk. Biz onunla birlikte çekirge yiyorduk. [\[216\]](#)

Bu hadisin zahiri ister belli bir müdahale ile olsun, isterse kendiliğinden olsun hangi şekilde ölürse ölsün çekirgenin yenildiğini göstermektedir.

İbn Nafi', İbn Abdilhakem ve çoğu ilim adamları bu görüştedir. Şafiî ve Ebu Hanife'nin de başkalarının da kabul ettiği görüş budur.

Şu kadar var ki Malik ve onun çoğu arkadaşları eğer kendiliğinden ölmüş ise çekirgenin yenmesini uygun görmemişlerdir. Çünkü çekirge karada avlanan hayvanlardandır. Nitekim ihramlı bir kimsenin onu öldürmesi halinde ona karşılık ceza vermesi gerektiği bilinen bir husustur. Bu açıdan o da ceylana benzemektedir.

Eşheb ise şöyle demektedir: Ayağının ya da kanadının kesilmesinden dolayı çekirge ölürse yenmez. Çünkü bu yaşayabileceği ve soyunun devam edebileceği bir haldir. İleride A'raf Sûresi'nde çekirgenin hükmüne dair daha geniş açıklamalar (el-A'raf, 7/133. âyet 3 ve 4. başlıklarda) gelecektir. [\[217\]](#)

6- Meyte'den ve Necis Şeylerden Yararlanmak:

Meyteden veya necis şeylerden yararlanmanın caiz olup olmadığı hususunda ilim adamları arasında farklı görüşler vardır. Bu konuda İmam Malik'ten gelen rivayetler de birbirinden farklıdır. Bir defasında meyteden yararlanmanın caiz olduğunu söylemiştir. Çünkü Peygamber (s.a) Hz Meymûne'ye ait (ve boğazlanmadan ölmüş) koyunun yanından geçmiş ve: "Neden postunu almadınız?" demiştir. [\[218\]](#)

Bir başka seferinde de İmam Malik şöyle demiştir: Meyte bütünüyle haramdır, onun herhangi bir parçasından da yararlanmak caiz değildir. Necis olan herhangi bir şey ile de herhangi bir şekilde yararlanmak caiz değildir.

Hatta necis olan bir su ile ekin ve hayvanın dahi sulanması caiz değildir. Hayvanlara necis şeyler yem olarak verilmez. Meyte, köpeklere, yırtıcı hayvanlara yedirilmez. Bununla birlikte kendiliklerinden yerlerse engellenmezler.

Bu görüşe, yüce Allah'ın: "Meyte, kan... üzerinize haram kılındı." (el-Maide, 5/3) buyruğunun zahirinden anlaşılan mana açıklık getirmektedir. Bu buyruk herhangi bir şeyi tahsis etmemektedir. Buradaki hitabın mücmel olduğunu söylemek de caiz değildir. Çünkü mücmel zahirinden ne kastedildiği anlaşılmayan buyruktur. Araplar ise yüce Allah'ın: "Meyte üzerinize haram kılındı" buyruğundan yüce Rabbimizin maksadını anlamışlardır. Yine Peygamber (s.a) "Meytenin herhangi bir bölümünden yararlanmayınız" diye buyurmuştur. [\[219\]](#)

Ayrıca Abdullah b. Ukeym yoluyla gelen hadis-i şerifte de şöyle denilmektedir: "Meytenin postundan da sinirinden de yararlanmayınız." [\[220\]](#) İşte Hz. Peygamber'in vefatından bir ay önce göndermiş olduğu mektubunda varid olan açıklama da budur. Yüce Allah'ın izniyle en-Nahl Sûresi'nde (en-Nahl, 16/115. âyette) bu habere dair açıklama ayrıca gelecektir. [\[221\]](#)

7- Kesilen Hayvanın Karnından Çıkan Yavru:

Deve yahut inek ya da koyun kesilip de karınlarında ölü bir cenin (yavru) bulunursa ayrıca onu kesmeksizin bu ölü yavruyu yemek caizdir. Ancak canlı olarak çıkarsa o takdirde o da kesilir ve kendine has hükmünü alır.

Çünkü annesinin kesiminden sonra cenin ölü olarak çıkarılırsa, kesilen annenin organlarından bir organ gibi değerlendirilir. Bunu açıklayan hususlardan birisi de şudur: Eğer koyunu satıp karnındaki yavruyu istisna ederse bu caiz değildir. Tıpkı onun bir organını satışın dışında bırakıp istisna etme halinde olduğu gibi. Böyle bir satışta onun karnındaki yavrusu da diğer organları, gibi ona tabidir.

Aynı şekilde bir kimse cariyeyi -karnındaki cenini bağımsız olarak azad etmeksizin dahi- azad ettiği takdirde de hüküm budur. Şayet yavrusu ondan ayrılmış ise satışta olsun azat etmekte olsun yavru ona tabi olmaz.

Hz. Cabir'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a)'a karınlarında ölü cenin bulunup da boğazlanan inek, koyun ve deve hakkında sorulmuş, o da şöyle buyurmuştur: "Arzu ettiğiniz taktirde onu yeyiniz, Çünkü onun kesilmesi annesinin kesilmesidir." Bu hadisi Ebû Dâvûd bu anlamı ile Ebu Said el-

Hudrî'den rivayet etmiştir [\[222\]](#) ki bu te'vil ihtimali olmayan açık bir nastır. İleride buna dair daha geniş açıklamalar yüce Allah'ın izniyle Maide Sûresi'nde (5/3. âyet 7. başlıkta) gelecektir. [\[223\]](#)

8- Meytenin Derisi:

Meytenin derisi tabaklanmak ile temizlenir mi temizlenmez mi hususunda İmam Malik'ten farklı rivayetler gelmiştir. Ondan gelen bir rivayete göre temizlenmez. Mezhebinin zahir görüşü budur. Temizleneceğine dair rivayet de gelmiştir. Çünkü Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Herhangi bir post tabaklandı mı artık o tahir olur." [\[224\]](#)

İmam Malik'in "temizlenmez" şeklindeki görüşü şöyle açıklanır: Hayvanın postu da meytenin bir parçasıdır. Eğer hayatta iken bu postu alınacak olursa necis olur. Ete kıyasen tabaklamanın onu temizlememesi gerekir. Temizleneceğine dair haberler de tabaklama işleminin derideki kirlilikleri izale edeceği şeklinde yorumlanır. Böylelikle bu post ile kuru şeylerde ve üzerinde oturmak suretiyle faydalanmak mümkün olabilir. Yine, su kırbası olarak da ondan yararlanmak caizdir. Çünkü herhangi bir niteliği değişmediği sürece suda aslolan tahir olmaktır. Nitekim ileride buna dair hükümler Furkan Sûresi'nde (25/48. âyette) gelecektir.

Taharet, pisliklerin izale edilmesi şeklinde sözlük anlamıyla anlaşılabilceği gibi şer'î taharetin kastedileceği şeklinde de anlaşılabilir. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır. [\[225\]](#)

9- Meytenin Kılları ve Yünü:

Meytenin kılları ve yünü tahirdir. Çünkü Umm Seleme (r. Anha)dan gelen rivayete göre Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Tabaklandığı takdirde meytenin derisinde, yıkandığı takdirde de yün ve kıllannda bir mahzur yoktur." [\[226\]](#)

Diğer taraftan bu kıl ve yün eğer hayvan hayatta iken alınmış olsaydı tahir olacaktı. Ölümden sonra da bunların böyle olması gerekir. Şu kadar var ki et, hayvan hayatta iken necis olduğundan dolayı ölümünden sonraki hali de böyle olur. Buna göre yünün hayatta iken farklı bir hükmü taşıdığı gibi, öldükten sonra da ondan farklı bir hüküm taşıması gerekmesi aksi ile istidlalin gerektirdiği bir hükümdür.

Şu kadar var ki meyteden çıkan sütün ve ölü tavuktan çıkan yumurtanın aynı hükmü taşıması gerekmez. Çünkü bize göre süt ölümden sonra da tahirdir,

yumurta da böyledir. Şu kadar var ki bunlar necis bir yerde meydana geldiklerinden dolayı o necis yerde bulundukları için necislerdir yoksa ölüm sebebiyle necis olmazlar. Bu mes'ele ile bundan önceki mes'eleye dair daha geniş açıklamalar ve bu hususta ilim adamlarının farklı kanaatleri ileride yüce Allah'ın izniyle Nahl Sûresi'nde (16/115. âyette) gelecektir. [\[227\]](#)

10- Temiz Birşeye Fare Düşerse:

Farenin içine düştüğü temiz şeylere gelince onun iki hali sözkonusudur: Birincisi eğer fare canlı olarak çıkartılabilmişse o tahirdir. Şayet fare düştüğü şeyin içinde ölmüşse bunun da iki hali sözkonusudur: Ya içine düştüğü şey sıvıdır; o takdirde bütünüyle necis olur, ya da içine düştüğü şey katıdır. O takdirde onun etrafı necis olur. Fare ve çevresindekiler birlikte çıkartılıp atılır, geri kalan ile yararlanılır ve aslı üzere geri kalan tahir kalmaya devam eder. Çünkü gelen rivayete göre Peygamber (s.a)'e yağa düşüp de ölen fare hakkında soru sorulmuş o da şöyle buyurmuştur: "Eğer içine düştüğü şey katı ise çev-resindekilerle birlikte çıkartıp atınız; eğer sıvı ise (hepsini) dökünüz." [\[228\]](#)

İlim adamları (sıvı olan şeyin) yıkanması hususunda farklı görüşlere sahiptir. Yıkamakla tahir olmayacağı söylenmiştir. Çünkü bu da necis bir sıvıdır. O bakımdan kana, şaraba, sidiğe vesair necis şeylere benzer. İbnu'l-Ka-sım da der ki: Yıkamakla tahir olur. Çünkü bu necasete yakın olmak sebebiyle necis olmuş bir cisimdir. Bu açıdan elbiseye benzer. Şu kadar var ki böyle birşeyi kan hakkında söylemek mümkün değildir. Çünkü kan aynıyle ne-cistir. Şarap ve sidik de böyledir. Çünkü onları yıkamak, bütünüyle onları ortadan kaldırmaktır, böyle bir işlem ise temizlik değildir. [\[229\]](#)

11- Böyle Bir Sıvının Taharetine Hüküm Verilirse:

Böyle bir sıvıyı bu şekilde temizleyerek taharetine hüküm verdiğimiz takdirde, taharet ve sair yararlanma yolları açısından ilk haline döner. Şu kadar var ki durumu açıklamadıkça o şeyi satmaz. Çünkü bu, insanlar nazarında bir kusurdur ve içleri böyle bir sıvıdan yararlanmayı sindiremez. Aralarından böyle bir şeyin haram olduğuna ve necis olduğuna inananlar da vardır. O bakımdan diğer kusurlu şeylerde olduğu gibi kusurunu açıklamadıkça satması caiz değildir. Yıkamadan önce satması ise hiçbir şekilde caiz değildir. Çünkü İmam Malik'e

göre necis şeylerin satılması caiz değildir. Ayrıca necis olan şey, bir sıvı olduğundan dolayı şaraba benzer. Peygamber (s.a)'a şarap bedeli hakkında sorulunca şöyle buyurmuştur: "Allah yahudilere lanet etsin. Onlara içyağlan haram kılındı. Kendileri ise içyağlarını erittiler ve onun erimiş yağlarını satın paralarını yediler." [230]

Ayrıca yüce Allah birşeyi haram kıldığı takdirde onun bedelini de haram kılar. Böyle bir sıvı ise necis olduğundan dolayı haramdır ve o bakımdan zahir hükmü gereğince onun bedelinin de haram kılınması gerekmektedir. [231]

12- Tenceredeki Yemeğe Kuş ve Benzeri Hayvanlar Düşerse:

Bir tencereye uçan bir kuş veya bir başka hayvan düştüğü ve öldüğü takdirde hükmün ne olacağı hususunda farklı rivayetler vardır. İbn Vehb'in Ma-lik'ten rivayetine göre o şöyle demiş: Tencerede bulunanlar yenmez ve meytenin ona karışması dolayısıyla necis olur. İbnu'l Kasım'ın ondan rivayetine göre ise o şöyle demiş: Et yıkanır, yemeğin suyu dökülür.

İbn Abbas'a da bu durum hakkında soru sorulmuş o da: Et yıkanır ve yenir, diye cevap vermiştir. Arkadaşları arasında suyu hususunda ona muhalefet eden kimse yoktur. Bu hükmü İbn Huveyzimendad zikretmektedir. [232]

13- Meyteden Alınan Peynir Mayası ile Meytenin Sütü:

Meyteden alınan peynir mayası [233] ile meytenin sütü hakkında İmam Şafiî şöyle demiştir: Bu da necistir. Çünkü yüce Allah'ın: "Meyte üzerinize haram kılınmıştır." (el-Maide, 5/3) buyruğu geneldir (meytenin bütününe kapsamaktadır).

Ebu Hanife ise bunların tahir olduklarını söylemiştir. O yaratılışı dolayısıyla bir yerde meydana gelen durumun, etrafının necis olmasında herhangi bir etkisi olduğunu kabul etmez ve bu görüşünü açıklamak üzere şöyle der: Bu bakımdan içindeki damarlarla birlikte et yenir. Halbuki kesin olarak biliyoruz ki kan, bu damarların içlerinde mevcuttur. Bunları ayrıca temizlemek ve yıkamak gerekmediği icma ile kabul edilmiştir.

İmam Malik de Ebu Hanife'nin görüşüne yakın bir görüştedir. O da bunların ölüm ile necis olmayacağını söyler. Şu kadar var ki, necis olan bölgeye yakın olmak dolayısıyla necis olur. Bu gibi yerlerin ise yıkanması da mümkün değildir.

İşte tavuktan da ölümünden sonra yumurta bu halde çıkar. Çünkü yumurta tavuktan çıkmadan önce sıvı hükmünde olacak kadar yumuşaktır. Onun katılaşıp sertleşmesi hava ile teması dolayısıyladır.

İbn Huveyzimendad der ki: Sizin bu görüşünüz icmaa aykırı bir sonuca götürür. Çünkü Peygamber (s.a) ile ondan sonra gelen müslümanlar peynir yiyorlardı. Bu peynir de onlara Acem topraklarından getiriliyordu. Bilindiği gibi mecûsi olan acemlilerin kestikleri meyte demektir. Fakat bu peynirin meytenin bağırsaklarından ya da kesilmiş bir hayvanın bağırsaklarından alınan mayalarla doldurulmuş olmasına bakmıyorlardı; denilecek olursa, böyle diyene şu şekilde cevap verilir:

Evvela peynir yapılan süte konulan bu tür mayaların miktarı oldukça azdır. Eğer basit bir miktardaki necaset çok miktardaki bir sıvıya kaşacak olur ise bu bağışlanır. Bu şekildeki bir açıklama İmam Malik'ten gelen iki rivayetten birisine göre bir cevap teşkil eder.

Öteki rivayete göre ise böyle bir itiraza şu şekilde cevap verilebilir: Sizin dediğiniz bu d^ırum İslâm'ın ilk dönemlerinde idi. Herhangi bir kimsenin Acem topraklarından getirilen peynirin ashab-ı kiram tarafından yenildiğini nakletmesine imkan yoktur. Çünkü peynir Arapların yediği şeylerden değildir. Müslümanlar fetihlerde bulunarak Acem topraklarında dağılınca kesim işlerini kendileri üstlendiler. Peki Peygamber (s.a)'ın ve ashab-ı kiramın Acem topraklarından getirilip onların kestikleri hayvanların bağırsaklarından mayalarla imal edildiği bir tarafa, onların peynir yediklerini neye dayanarak söyleyebiliriz? [234]

Ebu Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki: Puta tapanların, mecûsilerin ve kitabı olmayan sair kâfirlerin yemeklerini yemekte -onların kestiklerinden olmadığı sürece ve şer'î usûle göre kesime gerek bulunmadıkça- bir mahzur yoktur. Bundan tek istisna meytenin bağırsakları maya olarak kullanıldığından dolayı peynirdir. İbn Mâce'nin Sünen'inde "peynir ve yağ" başlığı altında şu rivayet yer almaktadır: Bize İsmail b. Mûsâ es-Süddî anlattı. Bize Seyf b. Harun, Süleyman et-Teymî'den, o Ebu Osman en-Nehdî'den, o Selman el-Fari-sî'den naklen dedi ki: Rasûlullah (s.a)'a yağ, peynir ve kürkler hakkında soru soruldu, o da şöyle buyurdu: "Helal, Allah'ın Kitabında helal kıldığıdır. Haram da Allah'ın Kitabında haram kıldığıdır. Hakkında birşey söylemediği ise bağışladığı şeyler cümlesindendir." [235]

14- Kan:

Yüce Allah... "O size ancak meyteyi, kanı., haram kıldı" diye buyurmaktadır. İlim adamları kanın haram, necis olduğu, yenemeyeceği ve onunla yararlanamayacağını ittifakla kabul etmişlerdir.

İbn Huveyzimendad der ki: Kana gelince umumî belva halini almadıkça haramdır. Umumi belva halini aldığı takdirde ise affedilir. Umumi belva halini alması ise etteki ve damarlardaki kandır. Bir de beden ve elbise üzerindeki basit miktardaki kana rağmen namaz kılınabilir. Bizim bu hükme varmamızın sebebi yüce Allah'ın: "Meyte ve kan...üzerinize haram kılındı." (el-Maide, 5/3) diye buyurmasıdır. Bir başka yerde ise şöyle buyurmaktadır: "De ki: Bana vahyolunanlar arasında yiyen bir kimsenin yiyeceği şeyler arasında ölüden, akıtılan kandan... başka haram kılınmış birşey bulmuyorum." (el-En'am, 6/145) diye buyurmuş olmasıdır. Bu buyrukta görüldüğü gibi akan kan haram kılınmıştır.

Nitekim Âişe (r. anha)nın da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Biz Rasûlullah (s.a) döneminde tencerede yemek pişirir, tencerenin üstünde kandan dolayı sanmtrak bir tabaka belirir, buna rağmen o yemeği yer ve buna karşı bir tepki

göstermezdik. ^[236] Çünkü bu tür şeylerden sakınmak ağır yüküdür ve zorluktur. Zorluk ve ağır yükler ise dinde kaldırılmıştır. Bu husus şeriat-te aslî bir ilkedir. Ümmet ibadeti eda etmek hususunda zorlanır ve bu iş ona ağır geldiği takdirde bu husustaki ibadet üzerinden düşer. Nitekim zaruret halinde bir kimsenin meyte yediği, hasta olan kimsenin böyle bir durumda oruç açtığı ve teyemmüm aldığı bilinen bir husustur.

Derim ki: Şanı yüce Allah burada "kanı" mutlak olarak zikrettiği halde el-En'am'daki âyet-i kerimede (6/145'te): "Akmiş" olmakla kayıtlamaktadır. İlim adamları icma ile buradaki mutlakı mukayyede hamletmişlerdir. Buna göre burada "kan"dan kasıt "akmiş olan kan"dır. Çünkü ete karışmış durumda bulunan kanın haram olmadığı icma ile kabul edilmiştir. Aynı şekilde karaciğer ve dalak hakkında da böylece icma edilmiştir. Balıktan ayrılan kanda ise görüş ayrılığı vardır. el-Kânisi'den bunun tahir olduğu rivayet edilmektedir. Onun tahir olması haram olmamasını da gerektirir. İbnu'l Arabi'nin de tercih ettiği görüş budur. O şöyle demektedir: Çünkü balığın kanı necis olsaydı balığın boğazlanması gerekirdi.

Derim ki: Bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin de balık kanı ile ilgili görüşüdür. Ben, Hanefî mezhebine mensup bir ilim adamını şöyle derken dinledim: Balığın kanının tahir olduğunun delili şudur: Balık kanı kuruduğu takdirde beyazlaşır.

Halbuki diğerk kanlar böyle değildir. Onlar kararırılar. Bu nükte, Hanefilerin Şafîlere karşı delil getirmekte lehlerine olabilecek bir özelliktedir. [\[237\]](#)

15- Domuz Eti:

Yüce Allah'ın: "Domuz etini" buyruğı ile domuzun özellikle eti zikredilmektedir ki bu da ister kesilsin ister kesilmesin domuzun aynıyle haram olduğunu ifade etsin ve ayrıca onun yağını ve buna bağılı olarak kıkırdak ve benzeri kısımlarını da kapsamına alsın diyerdir. [\[238\]](#)

16- Domuzun Yağı:

Ümmet, domuzun yağının haram kılındığı hususunda icma etmiştir. İmam Malik ve arkadaşları şunu delil gösterirler: Bir kimse içyağı yememek üzere yemin etse ve bunun yerine et yese o eti yediğı için yeminini bozmuş olmaz. Buna karşılık bir kimse et yememek üzere yemin etse bunun yerine içyağı yese yeminini bozmuş olur. Çünkü yağ ile birlikte ete "et" denilebilmektedir. O bakımdan yağ da etin kapsamına girer. Bununla birlikte et, yağın kapsamına girmez. Şanı yüce Allah domuz etini haram kıldığına göre onun "efinin sözkonusu edilmesi ayrıca yağının da sözkonusu edilmesinin de yerine geçmiştir. Çünkü yağ da et adının kapsamına girmektedir. Yüce Allah İs-railoğullarına da şu buyruğı ile: "Sığır ve koyunun da içyağlarını onlara haram kıldık." (el-En'am, 6/146) diye buyurmaktadır. Bu buyruğı göre ise onların etleri haram kılınmamakta ve et "yağ" kelimesinin kapsamına girmektedir. İşte bundan dolaydır ki İmam Malik, yağ yememek üzere yemin eden ile et yememek üzere yemin eden kişi arasında fark gözetmiştir. Şu kadar var ki yemin eden kimsenin eğer niyeti yalnızca eti kastetmek şeklinde olup yağı yemininin kapsamına sokmamak şeklinde ise, yağ yemesi halinde yeminini bozmuş olmaz. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır. Şafiî, Ebu Sevr ve re'y sahiplerinin görüşüne göre ise bir kimse et yememek üzere yemin edip yağ yiyecek olsa, yeminini bozmuş olmaz. İmam Ah-med ise şöyle demektedir: Et yememek üzere yemin etse buna karşılık yağ yerse yağdan da kaçınmayı kastetmiş olması hali müstesna, bunda bir mahzur yoktur. [\[239\]](#)

17- Domuzun Kolları Müstesna Tümü Haramdır:

Kılları dışında domuzun tümüyle haram olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Domuz kılı ile deri dikişini yapmak caizdir. Rivayet edildiğine göre adamın birisi Rasûlullah (s.a)'a domuz kılı ile deri dikme hakkında soru sormuş Hz. Peygamber de: "Bunda bir mahzur yoktur" diye buyurmuştur. Bu rivayeti İbn Huveyzimendad nakletmekte ve şöyle demektedir: Çünkü Rasûlullah (s.a) döneminde deri dikim işi mevcuttu. Ondan sonra da bu işin varolduğu görülen bir husustur. Ayrıca Rasûlullah (s.a)'ın da ondan sonra gelen imamlardan herhangi birisinin de buna karşı çıktığını bilmiyoruz. Rasûlullah (s.a)'ın caiz gördüğü birşey ise, şerîatte de baştan beri onun böyle olduğu kabul edilir. [240]

18- Su Domuzu:[241]

Önceden de belirttiğimiz gibi kara domuzunun haram olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Su domuzu (yunusbalığı ve benzeri)nde ise görüş ayrılıkları vardır. İmam Malik bu hususta herhangi bir cevaz vermekten kaçınmış ve: Siz ona domuz diyorsunuz, dediği daha önceden geçmişti. Buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle el-Maide Sûresi'nde (5/96. âyet 4. başlıkta) gelecektir. [242]

19- Hinzır (Domuz) Kelimesi ile İlgili Dil Bilginlerinin Açıklamaları:

Dil bilginlerinin çoğunluğunun görüşüne göre "hinzîr" kelimesi rubâî (dört harfli) bir kelimedir. İbn Sîde, kimi dilcilerden bu kelimenin göz ucuyla bakmak anlamına gelen “”den türetilmiş olduğunu nakletmektedir. Çünkü domuz da bu şekilde bakar. Buna göre bu kelime sülâsî (üç harflidir. es-Sihhah'ta yapılan açıklamaya göre: Bir kimse daha iyi görebilmek için göz kapaklarını daraltıp kıstığı vakit onun hakkında “”kelimesi kullanılır. Bunun masdan ise, gözün darlığı ve küçüklüğü demektir. Bunun kişinin adeta gözünün yan tarafı ile bakması anlamına geldiği de söylenmiştir.

Hinzîr kelimesinin çoğulu "henâzîr" şeklinde gelir. Yine el-henâzîr, boyunda meydana gelen oldukça sert yaralar açan, bilinen bir hastalığın adıdır. [243]

20- Allah'tan Başkasının Adına Kesilenler:

"... bir de Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı." Yani kesilirken Allah'tan

başkasının adı anılarak kesilen hayvanları size haram kılmıştır. Bu ise, mecûsi, putperest ve muattıl (yaratıcının varlığını kabul etmeyen) kimselerin kestikleridir. Çünkü putperest kimse putu adına, mecûsi kimse ateşe keser, muattıl ise hiçbir şeye inanmadığından dolayı kendi adına keser.

İlim adamları arasında mecûsinin ateşi adına, putperestin putu adına kestiğinin yenmeyeceği hususunda görüş birliği vardır. Malik, Şafî ve başkalarına göre ise isterse ateşperest ateşine, putperest de putu adına kesmemiş olsuh, yine de bunların kestikleri yenilmez. Şu kadar var ki İbnu'l Müseyyeb ve Ebu Sevr, müslümana müslümanın emriyle kestikleri takdirde caiz kabul etmişlerdir. Buna dair daha geniş açıklamalar yüce Allah'ın izniyle Maide Sûresi'nde (1/5. âyet 2. başlıkta) gelecektir.

Âyet-i kerimede geçen ihlâlin anlamı sesi yükseltmek demektir. Belli bir-şeyi söyleyerek sesi yükseltmeyi ifade etmek üzere bu tabir kullanılır. İbn Ah-mer, bir düzlüğün niteliğini dile getirirken şunları söylemektedir:

"Oradaki süvariler el-Ferkad ile seslerini yükseltirler Binekli umre yapanın (telbiye ile) sesini yükselttiği gibi."

en-Nâbiğa da şöyle demektedir:

"Veya sadefindeki bir inci ki onu almak üzere dalan dalgıç

Oldukça sevinçlidir, onu gördüğü her seferinde sesini yükseltir ve secde eder."

Doğumu esnasında çocuğun ağlamasına da "ihlal ve istihlal" denilir.

İbn Abbas ve başkaları der ki: Burada kasıt dikilitaşlar ve putlar için kesilenlerdir. Üzerinde Hz. Mesih'in adı anılanlar değildir. Nitekim ileride buna dair açıklamalar el-Maide Sûresi'nde (az önce işaret edilen yerde) yüce Allah'ın izniyle gelecektir. Arapların hayvanı keserken yöneldikleri zatın adını yüksek sesle anmaları bir adet olarak sürüp gelmiştir. Ve bu çoğunlukla gösterdikleri bir davranıştır. O kadar ki onların bu şekilde seslerini yükseltmeleri kestiklerinin haram kılınışı iletici olan niyetleri olarak ifade edilmiştir. Nitekim Ali b. Ebi Talib (r.a) Ferezdak'ın babası Galib'in boğazladığı develer hakkında niyeti göz önünde bulundurmuş ve: Bunlar kesilirken Allah'tan başkasının adı anılarak kesilenler cümlesindendir demiş, çevresindekiler de onlara el sürmemiştir. İbn Atiyye der ki: Ebu'l-Hasen'in oğlu el-Hasen'in haberleri arasında şunu da gördüm: Oldukça varlıklı bir kadının bebekleri için bir düğün tertipleyip onlar için develer kestiğine dair soru sorulmuş, el-Hasen şu cevabı vermiştir: Bunların yenilmesi helal değildir. Çünkü bunlar ancak bir put adına kesilmişlerdir.

Derim ki: Bu kabilden olmak üzere biz de Müslim'in hocası Yahya b. Yahya et-Temîmî'den şöyle dediğini rivayet etmekteyiz: Bize Cerir, Kâbus'tan naklederek şöyle haber verdi: Babam bir kadını Aişe (r. anha)nın yanına gönderdi de ona

kendisine selam söylemesini ve Rasûlullah (s.a)'ın devam ettiği ve en çok sevdiği namazın hangisi olduğunu sormasını istedi. Hz. Aîşe şöyle dedi: Rasûlullah (s.a) öğlen namazından önce dört rek'at kıları. Bunların kıyamını uzun tutar, rûkû' ve sücûdlarını çok güzel yapardı. Hasta olsun, sağlıklı olsun veya hazır bulunsun (yolculukta olmasın) hiçbir şekilde terketmediği namaza gelince, bunlar sabah namazından önce kıldığı iki rek'at namazdır. [244] Bunun üzerine orada bulunan kadınlardan birisi şöyle dedi: Ey mü'minlerin annesi, bizlerin acemlerden birtakım süt annelerimiz vardır. Onların bayramı oldu mu bize o bayramlarda hediye verirler. Biz onların gönderdikleri bu hediyelerden herhangi birşey yiyelim mi? Hz. Aîşe şu cevabı verir. O gün için kesilenlerden yemeyiniz. Fakat ağaçlarının meyvelerinden yiyebilirsiniz. [245]

21- Zaruret Hali:

Yüce Allah'ın: "Kim mecbur kalırsa" buyruğu itba' (öndeki harfe uyması) dolayısıyla "nun" harfi ötreli şeklinde) ve iki sakin bir araya geldiğinden dolayı aslolanı uygun olarak esreli olarak da okunmuştur.

Buyrukta bir kısaltma vardır. Yani, her kim haram kılınan şeylere zarureten muhtaç olup da ".... yerse onun üzerine günah yoktur" demektir.

İbn Muhaysın dat harfini ti harfine idgam ederek “” şeklinde, Ebu's-Simmâl ise ti harfini esreli olarak “” diye okumuştur. Bunun aslı ise “” şeklindedir. İdgam yapılmı (Ebu's-Simmâl'in kıraatine göre) n harfinin harekesi "tı"ye nakledilmiş olur. [246]

22- Zaruret Hangi Hallerde Sözkonusu Edilir:

Zaruret halinde olmak (mecbur kalmak) ya zalim bir kimsenin zorlaması (ikrahı) ile veya kıtlık ve yiyecek birşey bulamamaktan dolayı açlık ile sözkonusu olur. Fukaha ve ilim adamlarının çoğunluğunca kabul edilen görüşe göre âyet: Her kim yokluktan ve açlıktan dolayı bu haram kılınanları yemek zorunda kalırsa, demek olur ki; doğru açıklama da budur. Bir görüşe göre ise, bunun her kim bu haram kılınan şeyleri yemeye zorlanır ve mecbur bırakılırsa, anlamına olduğu da söylenmiştir. Mücahid der ki: Yani: Bunları yemeye mecbur bırakılırsa, demektir. Düşman tarafından yakalanıp domuz eti ve buna benzer yüce Allah'a masiyet olan şeyleri yemeye zorlamaları demektir. Şu kadar var ki böyle bir

ikrah, ikrah süresi bitene kadar bu gibi şeyleri yemeyi mubah kılar.

Açlık (el-mahmasa) haline gelince; bunun sürekli olması ve olmaması halleri sözkonusudur. Eğer bu, sürekli olursa meyteden karnı doyuracak kadar yemenin caiz olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Şu kadar var ki elinin kesileceğinden korkmayacağı müslümana ait bir mal bulunduğu takdirde, o hayvanın etini yemesi helal olmaz. Mesela, bir yere asılmış bulunan hurma, dağda bulunan koyun ve buna benzer yenilmeleri halinde el kesmenin de başkasına eziyet vermenin de sözkonusu olmadığı şeyleri yemek bu türdendir. Bu da görüş ayrılığının olmadığı hususlardan birisidir.

Çünkü Ebu Hureyre (r.a)'dan gelen hadise göre o şöyle demiştir: Biz bir yolculukta Rasûlullah (s.a) ile birlikte bulunuyor iken süt veren memeleri ağaçların dikenleri ile bağlanmış develer gördük. Onlara doğru atıldık, Rasûlullah (s.a) bize seslenince ona geri döndük şöyle buyurdu: "Bu develer müslüman bir aile halkına aittir. Bu develer -Allah'tan sonra- onların kuvvet ve bereket kaynaklarıdır. Sizler azık torbalarınıza geri dönüp baktığınızda orada bulunan ne varsa alınmış olduğunu görmeniz hoşunuza gider mi? Böyle bir işin adaletli olduğunu kabul edebilir misiniz?" Ashab-ı kiram: Hayır deyince Hz. Peygamber: "İşte sizin bu yapmak istediğiniz de böyledir" diye buyurdu. Biz de şöyle dedik: Peki ya yiyecek ve içeceğe ihtiyacımız olursa, o konudaki görüşünüz nedir? Şöyle buyurdu: "Ye, fakat yanına birşey alma, iç fakat yanına birşey alma." Bu hadisi İbn Mâce (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) rivayet etmiş [247]

ve: "Bence de asıl kabul edilmesi gereken budur" demiştir.

Bu hadisi İbnu'l-Münzir zikreder ve şöyle der: Bizler ey Allah'ın Rasûlü dedik. Ona zorunlu olarak ihtiyaç duyduğu takdirde herhangi birimize kardeşinin malından ne helal olur? Şöyle buyurdu: "Yer, fakat beraberinde bir-şey taşımaz, içer fakat beraberinde birşey taşımaz." İbnu'l-Münzir der ki: Artık bundan sonra hakkında anlaşmazlığa düşülen her bir husus, yüce Allah'ın mallardan haram kılması ile ilgili hükümlerine başvurulur.

Ebu Ömer der ki: Bu konuda söylenenlerin özeti şudur: Müslüman bir kimsenin bir diğer müslümanın canını kurtarma mecburiyeti olur ve ondan başka bir kimse de bunu yapacak bulunmadığından, o müslümanı kurtarma farziyyeti ona yönelik bulunursa, bu kimse hakkında bu insanın canını ölümden kurtarması gereğine hükmedilir. Bu şekilde canını kurtarmak için böyle bir mala ihtiyacı olduğu halde kendisinden engellenen kişi, kendisini engelleyen kimseyle savaşmak ve çarpışmak hakkına sahiptir. İsterse bu o kişinin ölümüne sebep olsun. Bu durum -ilim adamlarına göre- orada sadece tek bir kişinin olması

halinde başkasının da bulunmaması halinde sözkonusudur. İşte o vakit, o tek kişinin bu işi yapması onun hakkında farz-ı ayn olur. Eğer bunu yapabilecekler çok yahut bir cemaat iseler o takdirde bunu yapmak o kalabalık ve cemaat için farz-ı kifaye olur. Bu konuda müslümanın canını kurtaran su ve başka şeyler arasında fark yoktur. Şu kadar var ki, ilim adamları kişinin canını kurtaran şeyin kıymetini ödemenin gerekip gerekmediği hususunda farklı görüşlere sahiptir. Kimisi o kıymetin ödenmesini öngörürken kimisi kabul etmemektedir. Bizim mezhebimizde (Malikî mezhebinde) her iki görüş de vardır. Verene zarar teşkil etmeyen, bununla birlikte yeterli gelen az miktardaki şeyin bağışlanması ile; ölmekten ve telef olmaktan korkulması halinde müslümanın canını kurtarmanın vücûbu hususunda, öncekileriyle son-rakileriyle olsun, ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. [\[248\]](#)

23- Zaruret Halinde İzni Olmaksızın Başkasının Malından Yemek:

İbn Mâce rivayet ediyor: Bize Ebu Bekr b. Ebi Şeybe haber verdi. Bize Şe-bâbe haber verdi. -H- [\[249\]](#) Bize Muhammed b. Beşşâr ile Muhammed b. el-Ve-lid anlatarak dediler ki: Bize Muhammed b. Ca'fer anlattı, bize Şu'be, Ebu Bîşr Ca'fer b. Ebi İyas'dan anlatarak dedi ki: Ben (Gubaroğullarından birisi olan) Abbad b. Şurahbîl'i şöyle derken dinledim: Bir kıtlık yılı idi. Medine'ye geldim. Oradaki etrafı çevrilmiş arazilerden birisine girdim. Bir başak alıp onu ovaladım ve yedim. Sonra da onu elbisemin arasında sakladım. Bahçe sahibi geldi beni dövdü ve elbisemi aldı. Ben de Rasûlullah (s.a)'a gidip durumu haber verdim. Adama şöyle dedi: "O aç yahut açlıktan bitkin düştüğü bir vakitte ona yedirmedin, cahil iken de ona birşey öğretmedin." Peygamber (s.a) o kişiye emir verdi ve o da ona elbisesini geri iade etti. Ayrıca ona bir vesk ya da yarım vesk yiyecek (buğday) verilmesini emretti. [\[250\]](#)

Derim ki: Bu sahih bir hadis olup bu hadisteki ravilerden Buhârî ve Müslim ittifakla hadis alırlar. Şu kadar var ki İbn Ebi Şeybe'den yalnızca Müslim hadis rivayet eder. Gubaroğullarından Yeşkur'lu Abbad b. Şurahbil yoluyla Buhârî ve Müslim herhangi bir hadis rivayet etmiş değillerdir. Ebu Ömer (İbn Abdi'l-Berr) -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- in belirttiğine göre Abbad'ın Peygamber (s.a)'dan bu olaydan başka bir rivayeti yoktur. Bu hadis-i şerif açlık halinde el kesmenin ve te'dîb etmenin sözkonusu olmayacağını ortaya koymaktadır. Ebû Davud'un rivayetine göre el-Hasen, Semura'dan Peygamber (s.a)'ın şöyle

buyurduğunu rivayet etmektedir: "Sizden herhangi biriniz davarların bulunduğu bir yere giderse, eğer o davarların sahibi aralarında bulunuyor ise ondan izin istesin; ona izin verdiği takdirde sütünü sağsin ve içsin. Eğer sahipleri aralarında bulunmuyor ise üç defa seslensin. Onun seslenişine cevap verirse ondan izin alsın. Ona izin verirse mesele yok. Aksi takdirde onların sütlerini sağsin, içsin, fakat beraberinde birşey götürmesin." [251]

Tirmizî'nin Yahya b. Süleym'den, onun Ubeydullah'tan, onun Nafi'den, onun İbn Ömer'den, onun da Peygamber (s.a)'dan rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim başkasına ait bir bahçeye girerse ondan yesin, fakat elbisesine birşey doldurup almasın." Tirmizî der ki, bu ga-rib bir hadistir. Biz bunu sadece Yahya b. Süleym yoluyla bilmekteyiz. [252]

Diğer taraftan Amr b. Şuayb'dan, onun babasından onun da dedesi yoluyla gelen rivayette Peygamber (s.a)'a dallarda asılı duran hurma hakkında sorulmuş o da şöyle buyurmuş: "İhtiyaç sahibi olup da elbisesine birşey saklamaksızın kim ondan alır yerse onun için birşey yoktur." Tirmizî bunun hakkında: Hasen bir hadistir demektedir. [253] Hz. Ömer (r.a)'dan gelen hadiste de şöyle denilmektedir: "Sizden herhangi birinizin yolu bir bahçeye düşerse oradan yesin fakat beraberinde herhangi bir şey götürmesin." [254]

Ebu Ubeyd der ki: Ebu Ömer [255] şöyle demiştir: Beraberinde birşey götürmek (sibân): İçinde birşeyler taşınan bir kaptır. O kabı ellerinin arasında taşıdığı vakit buna "sibân" denilir. Şayet kabı sırtının üstüne taşırsan buna "el-hâl" denilir. Nitekim elbisene birşeyler koyup onu sırtının üstüne taşıdığın zaman da: Elbisemi tahvil ettim denilir. Eğer taşıdığın şeyi kucağında götü-rürsen buna da "hubne" denilir. Amr b. Şuayb yoluyla gelen merfu hadiste de: "Beraberinde birşey götürmesin (hubne)" denilmektedir.

Ebu Ubeyd der ki: Bu hadis şöyle açıklanır: Beraberinde birşeyler satın alabileceği hiçbir parası olmayan, zaruret halinde kalmış aç kimseye ancak kendisini besleyecek kadar karnına doldurup indireceği kadarını taşımasına ruhsat verilmiş, daha fazlasına müsaade verilmemiştir.

Derim ki: İttifakla kabul edilen asıl ilke, başkasına ait olan malın gönül hoşluğu ile olması dışında haram kılınmasıdır. Eğer ortada İslâm'ın ilk dönemlerinde olduğu gibi veya hali hazırda bazı beldelerde görüldüğü şekliyle belli bir uygulama adet halini almış ise o adete göre birşeyler yemek caizdir. Bu ise -az önce de geçtiği gibi- açlık ve zaruret vakitlerine hamledilir. Doğrusunu en iyi

bilen Allah'tır.

Şayet ikinci durum - (yani yirmiikinci başlıkta sözü edilen açlığın devamlı) olması hali olan birinci hal dışında- ikinci hal söz konusu ise -ki bu da herhangi bir vakitte nadiren görülen bir husustur - ilim adamlarının buna dair iki ayrı görüşleri vardır:

Birincisine göre kişi doyuncaya ve hatta karnını iyice dolduruncaya kadar yiyebilir. Eğer geçeceği bir dağ yolunda veya kuraklık bir yerde yine zaruret haline düşmekten korkarsa yanında azık dahi alabilir. Şayet ona ihtiyacı kalmazsa tutar atar.

İmam Malik Muvatta' adlı eserinde bu anlamda ifadeler kullanmıştır. Şafiî ve birçok ilim adamı da bu görüştedir. Bu hususta delil şudur: Zaruret haram hükmünü kaldırır ve artık o mubah olur. Zaruretin miktarı ise yiyecek bulamama halinde (haram şeyin) bulunması halidir. Anber (balina) balığı ile ilgili hadis bu hususta açık bir nastır. Şöyle ki:

Peygamber (s.a)'ın ashabı yolculuklarından geri döndüklerinde azıklan bitip tükenmişti. Bunun üzerine deniz kıyısına gittiler. Denizin kıyısında oldukça*büyük bir kum tepesini andıran birşeyle karşılaştılar. Oraya vardıklarında anber diye bilinen bir hayvan olduğunu gördüler. Komutanları Ebu Ubeyde: Bu bir meytedir dedi, daha sonra da: Hayır, aksine bizler Rasûlul-lah (s.a)'ın elçileriyiz ve Allah yolundayız. Ve sizler şu anda (bunu yemeye) mecbur kalmış bulunuyorsunuz. Haydi yeyiniz. Hadisin ravisi der ki: Bir ay boyunca üçyüz kişi olduğumuz halde o balıktan yedik ve nihayet kilolarımız da arttı... Görüldüğü gibi ashab-ı kiram bu balıktan yediler ve doydular. Onlar o balığın meyte olduğuna inanıyorlardı. Hatta Medine'ye ondan beraberlerinde azık dahi aldılar.

Bunu Peygamber (s.a)'a naklettiler, o da onlara onu yemenin helal olduğunu bildirip: "Peki beraberinizde onun etinden bize yedirmek için birşey kaldı mı?" diye sormuş, onlar da Rasûlullah (s.a)'a ondan bir parça göndermiş o da yemiş

idi. [\[256\]](#)

Bir diğer kesim ise şöyle demektedir: Bu durumda kendisini ölümden kurtaracak kadarını yer. İbnu'l Mâcişûn ve İbn Habib bu görüştedir.

İmam Şafiî'nin arkadaşları ise ikamet halinde olan ile yolculuk halinde olan arasında ayrım gözetip şöyle demişlerdir: İkamet halinde olan kişi kendisini ölümden kurtaracak kadarını yçr; yolculuk yapan kimse doyuncaya kadar yer ve beraberinde azık da alır. Ona ihtiyacı kalmazsa atar. Ona ihtiyacı olan bir başkasını bulursa, o azık aldığı meyte etini ona verir ve karşılığında ondan birşey

almaz. Çünkü meytenin satışı caiz değildir. [\[257\]](#)

24- Şarap İçmek Zorunda Kalınırsa:

Şarap içmek zorunda kalan bir kimse eğer zorlama ile mecbur tutulmuş ise içebileceğinde görüş ayrılığı yoktur. Şayet açlık veya susuzluk sebebiyle ise içmez. Malik'in el-Utebiye'de kabul ettiği görüş budur. O şöyle der: Şarap, susuzluğundan başka birşeyini artırmaz. Aynı zamanda bu Şafîî'nin de görüşüdür. Yüce Allah, şarabı mutlak olarak haram kılmış, meyteyi ise zaruret olmamak şartına bağlı olarak haram kılmıştır.

el-Ebherî der ki: Eğer şarap açlığını veya susuzluğunu giderebiliyor ise içebilir. Çünkü yüce Allah domuz hakkında: "Çünkü o bir pisliktir" dedikten sonra zaruret dolayısıyla mubah kılmıştır. Yine şarap hakkında da "o bir pisliktir" diye buyurmuştur. Dolayısıyla kıyastan da daha güçlü bir delil olan celî (açık) mana sebebiyle domuzun zaruret halinde mubah kılınmasının kapsamına girer. Şarabın bir an dahi olsa susuzluğu gidereceği, kısa bir süre dahi olsa açlığı hissettirmeyeceği ise kaçınılmaz bir husustur. [\[258\]](#)

25- Zaruret Halinde Kan İçmek:

Esbağ'ın rivayetine göre İbnu'l-Kasım şöyle demiştir: Mecbur kalan bir kimse kan Lçer fakat şarap içmez. Meyte yer, bununla birlikte kaybolmuş develere yaklaşmaz. -İbn Vehb de bu görüştedir.- Sidik içer fakat şarap içmez. Çünkü şarap içmek halinde had gerekir. O bakımdan onu içmek daha ağırdır. Şafîî mezhebine mensup ilim adamları bunu açıkça zikrederler. [\[259\]](#)

26- Boğazında Lokma Kalan, Şarapla İndirebilir mi ve Zarureti Gidermekte Öncelik:

Bir kimsenin boğazında yemek lokması tıkanıp kalırsa şarap ile onu yutmaya çalışır mı çalışamaz mı? Bir görüşe göre şarap ile onu yutmayı kolay-laştıramaz. Çünkü aslında böyle birşey olmadığı halde, böyle bir iddiada bulunabilir. Ancak zaruret hali olduğundan dolayı İbn Habib bunun caiz olduğunu söylemiştir. İbn Arabî der ki: "Boğazında lokma tıkanan bir kimsenin (şarap ile bunu aşağıya indirmesi) kendisi ile yüce Allah arasında caizdir. Ancak eğer biz onu görür isek, biz lokmanın boğazda tıkanma hali ile diğer halleri karîneler ile ayırdedebiliriz. Eğer karînelerle bu durumu ortaya çıkarsa tasdik edilir. Böyle bir durumu ortada

görülüyor ise zahiren biz ona had uygularız, bâtinen ise (gerçekten böyle ise) yüce Allah tarafından cezalandırılmaktan kurtulur."

Diğer taraftan muztar bir kimse bir meyte (leş) bir domuz ve âdemoğlu etini görürse meyteyi yer, çünkü meyte böyle bir durumda helaldir. Domuz ile ademoğlu ise hiçbir durumda helal olmaz. Nisbeten daha hafif tutulmuş bir haramlılık daha ağır tutulmuş bir haramlılığa göre daha kolay işlenebilir.

Mesela, bir kimse kızkardeşiyle ya da yabancı birisiyle ilişki kurmak için baskı altında tutulursa yabancı ile ilişki kurar. Çünkü bir halde yabancı ona helal olur. İşte bu gibi hükümlerin belirleyici ilkesi budur. Ölecek olsa dahi ademoğlunun etinden yemez. Bu görüş, mezhebimizin (Maliki) ilim adamlarının görüşüdür. Alımed ve Davud (ez-Zahirî) de bu görüştedir. İmam Ahmed Hz. Peygamber'in:

"Ölünün kemiğini kırmak, hayatta iken kırmak gibidir. " [\[260\]](#) hadisini delil gösterir.

Şafiî de der ki: Ademoğlunun etini yer. Bu durumda zimmî bir kimseyi öldürmesi caiz değildir. Çünkü zimmînin kanı haramdır. Müslüman ve esir bir kimseyi de öldüremez. Çünkü esir başkasına ait olan bir maldır. Şayet harbi ya da muhsan bir zinakâr ise onu öldürmek ve ondan yemek caiz olur. Davud (ez-Zahirî) el-Müzenî'yi hatalı görerek şöyle der: Sen peygamberlerin etlerini de yemeyi mubah kıldın. Şu kadar var ki İbn Şureyh şu sözleriyle onu mağlub eder: Sen peygamberleri kâfirlerin etlerini yemekten men ettiğinden dolayı peygamberleri öldürmeye kalkışmış oluyorsun.

İbnu'l Arabî der ki: Bence sahih olan görüş, bu işin kendisini kurtaracağını ve hayatta bırakacağını muhakkak olarak bilmedikçe ademoğlundan yememesi şeklindedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[261\]](#)

27- Başkasına Ait Yiyecek Varken Meyte Yemesinin Hükümü:

İmam Malik'e hurma, ekin veya koyun gibi başkasına ait bir malı bulduğu halde meyte yemek zorunda kalan zaruret içerisindeki bir kişinin durumu hakkında soru sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: Eğer hırsız sayılmayıp söyleyeceği sözü tasdik edilecek şekilde bedenine bir zarar gelmeyeceğinden emin olursa, bunlardan hangisini bulursa açlığını giderecek kadarını yer ve beraberinde herhangi bir şey taşımaz. Böyle bir şekilde hareket etmesi meyte yemesinden bana göre daha uygundur.

Bu anlamda yeteri kadar açıklamalar daha önceden geçmiştir. Şayet sözünün doğru kabul edilmeyip hırsız sayılacağından korkacak olursa bence meyteyi yemesi daha caizdir. Ve böyle bir durumda onun için meyte yemek hususunda bir genişlik vardır. [\[262\]](#)

28- Meyteden Yeme Miktarı:

Ebû Dâvûd rivayet ederek der ki: Bize Mûsâ b. İsmail anlattı, dedi ki: Bize Hammâd, Simâk b. Harb'dan, o Cabir b. Semura'dan naklederek dedi ki: Adamın birisi beraberinde hanımı ve çocukları olduğu halde el-Harre (Medine'nin dış taraflarındaki karataşlık bir bölge) denilen yerde konakladı. Adamın birisi şöyle dedi: Benim bir devem kayboldu, onu bulursan yanında alıkoy. Adam deveyi buldu, fakat sahibini bulamadı. Deve hastalandı. Hanımı ona: Bu deveyi boğazla dedi ise de kabul etmedi, sonunda deve öldü. Bu sefer kadın: Derisini yüz ki etini ve yağını kurutup yiyelim. Adam: Hayır, Ra-sûlullah (s.a)'a sormadıkça böyle birşey yapamam dedi, Hz. Peygamber'in yanına varıp sordu. Hz. Peygamber şöyle dedi: "Sende (buna) muhtaç etmeyecek birşey var mı?" deyince adam: Hayır dedi. Hz. Peygamber: "O halde onu yeyiniz" dedi. Bu sefer devenin sahibi gelince ona olanları anlattı. Deve sahibi: Keşke onu boğazlamış olsaydın, deyince adam: Senden utandım, cevabını verdi. [\[263\]](#)

İbn Huveyzimendad der ki: Bu hadis-i şerifte iki hususa delil vardır:

- 1- Zaruret halinde olan bir kimse kendisi telef olmaktan korkmasa dahi meyteden yiyebilir. Çünkü Hz. Peygamber ona muhtaç bırakmayacak şeye sahip olup olmayacağını sormuş, ancak ölümden korkup korkmayacağını sormamıştır.
- 2- Meyteden yer, doyar, saklar ve azık olarak da alabilir. Çünkü Hz. Peg-yamber ona, alıp saklamayı mubah kıldı, buna karşılık karnını doyurmama-yı da şart koşmadı.

Ebû Dâvûd der ki: Bize Harun b. Abdullah anlatarak dedi ki: Bize el-Fadl b. Dukeyn anlatarak dedi ki: Bize Ukbe b. Vehb b. Ukbe el-Âmirî haber vererek şöyle dedi: Babamı, el-Fucey' el-Âmirî'den naklederek şöyle derken dinledim: (Fucey'), Hz. Peygamber'e giderek sormuş: Meyte bize helal olmaz mı? Hz. Peygamber: "Sizin yediğiniz nedir?" diye sorunca biz şöyle dedik: Ğabuk ve ıstıbah ediyoruz. Ebu Nuaym (el-Fadl b. Dukeyn'in künyesi) dedi ki: Bunun ne demek olduğunu Ukbe bana şöylece açıkladı: Sabahleyin bir kâse, akşamleyin de bir kâse. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Yemin ederim ki bu açlığın kendisidir." Devamla (râvi) der ki: Hz. Peygamber bu halleri üzere onlara meyte yemeyi helal kıldı. Ebû Dâvûd der ki: İğtibak, günün sonunda, ıstıbah ise günün başında olur. [\[264\]](#)

el-Hattabî der ki: İğtibak akşam, ıstıbah ise sabah olur. Sabahleyin bir bardak süt, akşamleyin de bir bardak süt ölümden kurtarır ve kişiyi hayatta tutar. Bununla birlikte bedeni gıdalandırmaz ve tam bir tokluk da vermez. Bununla birlikte Peygamber (s.a) onlara meyteden yemeyi mubah kılmıştır. O halde bu hadisin delaleti şu olur: Meyte yemek, kişinin ihtiyacı olan gıdayı alabilecek kadarına mubahtır. Malik'in görüşü budur. Şafiî'nin iki görüşünden birisi de budur.

İbn Huveyzimendad der ki: Bunların sabah ve akşam yemeleri caiz olduğuna göre doyuncaya kadar yeyip azık olarak ayırmaları da caiz olur.

Ebu Hanife ile bir diğer görüşünde Şafiî ise şöyle demektedir: Kişinin meyteden ancak kendisini ölümden kurtaracak kadarını yiyebilmesi caiz olur. el-Müzenî'nin kabul ettiği görüş de budur. Derler ki: Eğer baştan beri bu halde ise (yani tok ise) meyteden herhangi bir şey yemesi onun için caiz olmaz. İşte meyteden yemeye başladıktan sonra da bu noktaya gelmesi halinde durum budur. Buna yakın bir görüş el-Hasen'den de rivayet edilmiştir.

Katade de der ki: Herhangi bir şekilde meyteden doyasıya yiyemez. Mu-kâtil b. Hayyan ise der ki: Üç lokmadan fazlasını yiyemez. Doğru olan ise -önceden de geçtiği gibi- bunun aksini ileri süren görüştür. [\[265\]](#)

29- Haram İle Tedavi:

Meyte ile tedaviye gelince ya aynı haliyle kullanılmasına ya da onu yakarak kullanmaya ihtiyaç duyulur. Eğer yakmak suretiyle değişikliğe uğrarsa İbn Habib: Onunla tedavi etmek de namaz kılmak da caiz olur, der. İbnu'l-Ma-cişun'un bunu daha caiz kabul etmesi ise, yakmanın -niteliklerinin değişmesi

dolayısıyla- bir temizleme olduğundan hareketle daha hafif görmüş olmasındandır. el-Utbiyye'de İmam Malik'ten "mertek" denilen ve meytenin kemiklerinden yapılan ilaç hakkında şöyle dediği rivayet edilmektedir: Eğer bu ilacı yarasının içine koyarsa orayı yıkamadıkça onunla namaz kılamaz.

Eğer meyte bizatihi mevcut ise Suhnûn bu hususta şöyle demektedir: Hiçbir şekilde onunla da domuz ile de tedavi olunmaz. Çünkü aç olma halinin aksine bunun yerini tutan helal bir ilaç bulunmaktadır. Zira açlık halinde meytenin yerini tutacak başka birşey bulunursa meyte yenilemez.

Aynı şekilde şarap ile de tedavi edilemez. Malik'in görüşü budur. Şafiî'nin mezhebinden de zahir (kuvvetli) olan görüş budur. Şafiî mezhebi alimlerinden İbn Ebi Hureyre'nin kabul ettiği görüş de budur. Ebu Hanife ise şöyle demektedir: Açlık için değil de tedavi için şarap içmek caizdir. İmam Şafiî mezhebi ilim adamlarından Kadı et-Taberî'nin tercih ettiği görüş budur; es-Sevrî'nin görüşü de budur.

Şafiî mezhebine mensup kimi Bağdatlılar da şöyle demektedir: Tedavi için değil de susuzluk dolayısıyla şarabın içilmesi caizdir. Çünkü susuzluğun vereceği zarar çabuk ortaya çıkar, tedavininki ise böyle değildir.

Şöyle de denilmiştir: Her iki sebep dolayısıyla da şarabın içilmesi caizdir. Şafiî mezhebine mensup bazıları, haram kılınan her türlü şey ile tedaviyi kabul etmemiştir. Bundan özel olarak sadece develerin sidiklerini istisna etmişlerdir.

Bu istisnaya sebep ise Uranîler ile ilgili hadis-i şeriftir. [\[266\]](#)

Bazıları da haram olan herşeyin tedavide kullanılmasını kabul etmemektedirler. Çünkü Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah ümmetimin şifasını

onlara haram kıldığı bir şeyde kılmamıştır." [\[267\]](#)

Tarık b. Süveyd'in şaraba dair soru sorması esnasında Peygamber (sa)in ona şarabı yasaklaması veya şarap yapmasını kerih görmesini de buna delil gösterirler. Ben şarabı tedavide kullanılmak üzere yapıyorum, deyince Hz. Peygamber şu şekilde ona cevap verir: "Şüphesiz ki o (şarap) bir ilaç değildir. O

bir hastalıktır." Bu hadisi Müslim Sahih'inde rivayet etmiştir. [\[268\]](#)

Bu hadis-i şerifin zaruret haliyle kayıtlanma ihtimali vardır. Zehir ile tedavi olmak caiz ise de içilmesi caiz değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[269\]](#)

30- Zaruret Halinde Haramlardan Yararlanmanın Şartları:

"Mecbur kalırsa saldırmamak..." Bu buyruk haldir. İstisna olduğu da

söylenmiştir.. Yüce Allah'ın: "Ğayra bâğın: Saldırmamak" buyruğundaki "Ğayra" (olumsuzluk anlamını veren edat), hal olarak nasb edilmiştir. Müstesna olmak üzere nasb edildiği de söylenmiştir. Eğer bu edatın yerine "fî" kullanılabiliyorsa haldir. Yerine "illâ" istisna edatı kullanılabiliyorsa istisnadır. Diğerlerini de buna kıyas edin.

Bâğın: Saldıran, kelimesinin aslı, sonunda ya harflidir. Yâ harfî üzerinde ötre ağır geldiğinden sakın okunur. Tenvin de sakın olduğundan yâ harfî hazf edilmiştir. Sonundaki esre buna delâlet eder.

Katade, el-Hasen, er-Rabi' b. Zeyd ve İkrime'nin açıklamalarına göre anlamı şöyledir: İhtiyacından fazla yememek suretiyle "saldırmamak" ve bu haramlara ilişmek ve yemek imkânı ile birlikte bunlardan yemeyerek "haddi aşmaksızın yerse onun üzerine günah yoktur." es-Süddî der ki: Bunlara arzu ile ve lezzet duyarak "saldırmamak" karnını doyuruncaya kadar yemek suretiyle de "haddi aşmaksızın yerse onun üzerine günah yoktur."

Mücahid, İbn Cübeyr ve başkalarına göre de anlamı şöyledir: Müslümanlara "saldırmamak ve" onlara karşı "haddi aşmaksızın yerse onun üzerine günah yoktur."

Buna göre saldırgan ve haddi aşan kimselerin kapsamına yol kesiciler, İslâm Devleti'nin meşru yöneticilerine karşı çıkanlar, akrabalık bağlarını kesmek uğrunda, müslümanlara baskın yapmak yolunda yolculuk yapan ve benzeri durumda olanlar da girmektedir.

Bu açıklama doğru bir açıklamadır. Çünkü sözlükte bağy'in (saldırganhğın) asıl anlamı fesad çıkarmak maksadını gütmektir. Kötü işler yapan kadın hakkında da bu kökten gelen kelime kullanılır. Yüce Allah bu kökten olmak üzere şöyle buyurmaktadır: "Ve cariyelerinizi de zinaya (el-biğa) zorlamayın." (en-Nur, 24/33)

Bağy kelimesi bazen fesadın dışında birtakım şeyleri istemek, taleb etmek hakkında da kullanılabilir. Araplar (mesela) devesini aramak maksadıyla çıkan kimseler hakkında da bu kelimeyi kullanır. Şairin şu beyitleri de bu türdendir:

"Büyü kastıyla yapılan düğümler seni hayır aramaktan alıkoymasın Çünkü uğursuz şeyler uğurlular, uğurlu denilen şeyler uğursuzlar gibidir." [\[270\]](#)

31- Haramın Mubah Kılınmasının Bir Diğer Şartı:

"Ve haddi aşmaksızın." Yüce Allah -önceden de açıkladığımız gibi- bütün

mubahlardan istifade etmekten acze düştüğü zaruret halinde acizliğinden ötürü haram olanların tümünden yemeyi helal kılmıştır. Buna göre mubah olan birşeyin bulunmaması haram olan şeyin mubah kılınması için bir şarttır. [\[271\]](#)

32- Masiyet Halinde Zaruret Dolayısıyla Ruhsattan Yararlanmak:

Zaruret hali ile birlikte masiyetin söz konusu olması halinde (zaruretin ruhsatından yararlanmak hususunda) ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Mesela, zaruret halinde olan kişi, yol kesmek veya gidip gelen yolcuları korkutmakta ise, Malik ve iki görüşünden birisinde Şafiî, ruhsattan istifade etmesini -masiyeti dolayısıyla- mahzurlu görmüşlerdir. Çünkü yüce Allah, böyle birşeyi destek ve yardımcı olmak üzere mubah kılmıştır. İsyan eden kimseye yardım etmek ise helal değildir. Böyle bir kimse eğer haram kılınan bir-şeyden yemek isterse önce tevbe etsin, sonra yesin.

Ebu Hanife ve öteki görüşünde Şafiî ise isyan halinde olana bunu mubah görmüşler ve kişinin itaat halinde ya da isyan halinde olması için bu tür şeylerin mubah kılınması açısından herhangi bir fark görmemişlerdir. İbnu'l Ara-bî der ki: Masiyetini devam ettirmekle birlikte böyle bir işi mubah görene hayret edilir. Kimsenin bu görüşte olduğunu da zannetmiyorum. Böyle bir görüşü ileri süren kesinlikle hata eder.

Derim ki: Sahih ise bunun hilafıdır. Çünkü masiyet kastıyla yapılan yolculukta kişinin kendi kendisini ölüme bırakması, içinde bulunduğu masiyet-ten daha büyük bir masiyettir. Nitekim yüce Allah: "Kendi nefislerinizi öldürmeyiniz" (el-Maide, 5/29) diye buyurmaktadır. Bu buyruk umumidir. Kaldı ki böyle bir kimsenin ikinci bir halde tevbe etmesi ve tevbenin işlediği günahlarını silmesi de muhtemeldir. Mesruk şöyle demektedir: Meyte, kan ve domuz eti yemek zorunda kalan bir kimse ölünceye kadar bunlardan ye-mese - Allah'ın onu affetmesi hali dışında - cehenneme girer. el-Kiya diye bilinen Ebu'l Hasen et-Taberî de şöyle demektedir: Zaruret halinde meyteden yemek bir ruhsat değil, farz bir azimettir. Eğer meyteden yemeyecek olursa asi olur.

Diğer taraftan meyteden yemek, yolculuğun ruhsatlarından veya yolculuk şartına bağlı bir ruhsat değildir. Aksine ister yolculukta olunsun, ister ikamet halinde olunsun zaruretin sonuçlarındandır. Bu, tıpkı hasta olduğu takdirde ikamet halinde olan günahkârın orucunu açmasına benzer ve tıpkı su bulmamak halinde isyankârın yolculukta teyemmüm etmesine benzer. el-Kiya der ki: Bizce sahih olan da budur.

Derim ki: Bu hususta İmam Malik'ten gelen rivayetler farklıdır. Onun kabul ettiği görüşlerin meşhur olanı el-Bacî'nin el-Müntekâ adlı eserinde belirttiğine göre, zaruret halinde olan bir kimsenin masiyet kastıyla yaptığı yolculukta (yenmesi haram kılınan şeylerden) yemesi caiz olur, şu kadar var ki namazını kısaltması ve orucunu açması caiz olmaz.

İbn Huveyzimendad da der ki: Zaruret halinde olanın yemesine gelince bu hususta itaat eden ile isyan eden arasında fark yoktur. Çünkü meytenin (zaruret halinde) hem yolculuk esnasında hem ikamet halinde yenilmesi caizdir. Masiyetler işlemek üzere yola çıkan bir kimsenin üzerinden ikamet edenin hükmü kalkmaz. Aksine mukîm olmaktan daha kötü bir haldedir. Oruç açmak ve namaz kısaltmak ise böyle değildir.

Çünkü bunlar yolculuk şartına bağlı iki ayrı ruhsattır. Buna göre yolculuk bir masiyet için yapıldığı takdirde yolculukta namazını kısaltması caiz olmaz. Çünkü böyle bir ruhsat yolculuğa has bir ruhsattır.

Buridan dolayı şöyle diyoruz: Masiyet kastıyla çıktığı yolculukta suyu bulmadığı takdirde teyemmüm eder. Çünkü teyemmüm hem yolculuk halinde hem ikamet halinde aynıdır. İşlemiş olduğu bir masiyet dolayısıyla böyle bir kimseye meyteden yemesini ve teyemmümde bulunmasını engellemek nasıl caiz olabilir? Halbuki yemeği terkederse ölür, bu ise en büyük bir masi-yettir.

Teyemmümü terkederse namazı zayi eder. Böyle birisine şu şekilde söylemek caiz olur mu: Sen bir masiyet işledin haydi bir tane daha işle. İçki içmiş olan bir kimseye zina et, zina eden bir kimseye, kâfir ol demek caiz olur mu? Veya her ikisine haydi namazı kılmayıverin denilebilir mi? Bütün bunları (İbn Huveyzimendad) Ahkâmu'l-Kur'ân adlı eserinde zikretmekte, İmam Malik'ten olsun, onun arkadaşlarından herhangi bir kimseden olsun farklı bir görüşten de söz etmemektedir.

el-Bacî ise şöyle demektedir: "Ziyad b. Abdurrahman el-Endelûsî'nin rivayetine göre yaptığı yolculuk sebebiyle âsi olan bir kimse namazını kısa kılar, Ramazan ayında oruç açar. Bütün bu hususlar arasında o fark gözetmez. Bu, aynı zamanda Ebu Hanife'nin de görüşüdür. Yemekten uzak durmak suretiyle kendisini öldürmesinin caiz olmayacağı hususunda ve farz olarak yemekle emrolunduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Masiyet kastıyla yolculuğa çıkan bir kimse üzerinden namaz ve oruç gibi farz ve vacipler sakıt olmaz. Aksine bunları yerine getirmek zorundadır. İşte sözünü ettiğimiz şeylerin durumu da böyledir.

Birinci görüşü şöylece açıklayabiliriz: Bu gibi şeyler (namazın kısaltılması, Ramazan ayında oruç açılması gibi) insanların ihtiyaçları dolayısıyla yolculuklarda mubah kılınmıştır. Böyle bir kimsenin masiyetleri işlemek üzere -

ve kendisini öldürmemek imkânı varken- bunlardan faydalanması mubah değildir. İbn Habib der ki: Bu da önce tevbe etmesi, tevbe ettikten sonra da meyte etini yemesi suretiyle gerçekleşebilir.

İbn Habib bu hususta yüce Allah'ın: "Kim mecbur kalırsa saldırmamak ve haddi aşmaksızın yerse onun üzerine günah yoktur" buyruğuna sarılmıştır. Böylelikle meytenin zaruret dolayısıyla mubah kılınabilmesi için saldırmamasının şart koşulduğunu göstermektedir. Yol kesmek veya yolda gidip gelenleri soymak üzere yolculuk yapan yahut akrabalık bağını kesmek veya bir günah işlemek üzere yola çıkan bir kimse ise hem saldırgandır, hem de haddi aşan bir kimsedir. Dolayısıyla böyle bir yolculukta mübahlığın şartları bulunmamaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır."

Derim ki: Bu hitaptan anlaşılanı delil göstermektir. Hitaptan anlaşılan (mefhumu'l-hitab)ı delil göstermek ise usûl alimleri arasında ihtilaflı bir husustur.

[272] Âyet-i kerimenin düzeni ise saldırmaksızın ve haddi aşmaksızın zaruret halinde olan için günah olmadığını ifade etmekte, öyle olmayanlar hakkında da herhangi birşey dememektedir. Aslolan ise hitabın genel oluşudur. Herhangi bir sebep dolayısıyla bu genelliğin ortadan kalktığını ileri süren kimsenin buna dair delil getirmesi gerekir. [273]

34- Allah Gafurdur, Rahimdir. [274]

"Şüphesiz ki Allah Gafurdur Rahimdir." (yapılan isyanları bağışlar), dolayısıyla hakkında ruhsat verdiği şeylerden ötürü sorgulamaması öncelikle sözkonusudur. O'nun belli şartlarda birtakım ruhsatlar vermiş olması da rahmeti cümlesindendir. [275]

174. Allah'ın indirdiği kitaptan birşeyi gizleyip de onu az bir bedelle satanlar, işte onlar karınlarına ateşten başka birşey yemezler. Kıyamet gününde ise Allah onlarla konuşmaz. Onları temize çıkarmaz. Onlar için acıklı bir azap da vardır.

"Allah'ın indirdiği kitaptan birşeyi gizleyip de.." Yahudi ilim adamları yüce Allah'ın Tevrat'ta indirmiş olduğu Muhammed (s.a)'ın niteliklerini ve peygamberliğinin doğruluğunu gizlediler.

Burada yer alan "indirdiği" buyruğu "açığa çıkarıp izhar ettiği" demektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın indirdiği gibi ben de

indiririm diyenden..." (el-En'âm, 6/93); ortaya çıkartacağım diyenden, demektir. Bu kelimenin, asıl anlamı üzere olduğu da söylenmiştir. Yani yüce Allah'ın melekleri aracılığıyla peygamberlerinin üzerine gönderdiklerini gizleyenler; "Onu" yani gizledikleri şeyleri "az bir bedel ile" yani rüşvet almak karşılığında "satanlar." Burada alınan bedele "az" denilmesi süresinin sona ermesi, akibetinin kötü olması dolayısıyladır. Onların aldıkları rüşvetin (veballerine oranla) az olmasından ötürü böyle denildiği de söylenmiştir.

Derim ki: Bu âyet-i kerime her ne kadar yahudi alimleri hakkında ise de elde edeceği dünyalık sebebiyle kendi isteğiyle hakkı gizleyen müslüman-ları da kapsamına alır. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden [\[276\]](#) geçmiş bulunmaktadır.

"Karınlarına" buyruğunda "karınlar" kelimesinin zikredilmesi yemenin gerçek anlamıyla olacağına delalet etmesi ve te'kid içindir. Çünkü, filan kişi benim arazimi yedi ve benzeri ifadelerde "yemek" tabiri mecazî olarak da kullanılabilir. Yine "karınlar" kelimesinin zikredilmesi ile onların açgözlülüklerine ve herhangi bir değer taşımayan bir miktar yiyecekten elde edecekleri pay karşılığında ahiretlerini satmış olduklarına dikkat çekilmektedir.

"Ateşten başka" buyruğunun anlamı ise şudur: Onların o aldıkları bedel, onlar için haramdır. Bunu aldıkları için Allah da onları ateş ile azablandıra-caktır. Böylelikle onların aldıkları rüşvetleri Allah "ateş" diye adlandırmaktadır. Çünkü bu aldıkları bedel onları ateşe götürür. Müfessirlerin çoğunluğu böyle söylemiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani yüce Allah, hakkı gizlediklerinden dolayı gerçek anlamıyla ateş yemek suretiyle cehennemde onları cezalandıracaktır. Böylelikle yüce Allah sonunda ulaşacakları durumu "hal" ifade eden kiplerle anlatmaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Şüphe yok ki zulümle yetimlerin mallarını yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar." (en-Nisâ, 4/10); yani böyle yapanların sonuçta varacakları durum budur.

Şairlerin söyledikleri şu ifadeler de bu türdendir:

"Ölmek için doğurunuz, sakım için bina yapınız."

Yine bir başkası şöyle demiştir:

"Annenin doğurdukları ölüm içindir."

Bir başkası da:

"Biz bu evlerimizi zaman onları yıksın diye yapıyoruz" (demektedir).

Bu tür anlatımlar Kur'ân'da da şiirde de pek çoktur.

"Kıyamet gününde İse Allah onlarla konuşmaz." Bu, Allah'ın onlara olan

gazabını ve onlardan razı olmasının sözkonusu olmayacağını ifade etmektedir. Çünkü: Bir kimseye kızıp gazap ettiğinde onunla konuşmayacağı söylenir. Taberî de der ki: Bu, Allah sevecekleri bir şekilde onlarla konuşmayacaktır, demektir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: "Orada hakir olarak kalın ve Benimle konuşmayın." (el-Mü'minun, 23/108)

Bunun, melekleri onlara selam vermek üzere göndermeyeceği anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Onları temize çıkarmaz." Onların kötü olan amellerini ıslah edip temizlemez, arındırmaz. ez-Zeccâc der ki: Allah onlardan hayır ile söz edip övmez, onları temiz kimseler diye adlandırmaz.

"Onlar İçin acıklı" yani acı ve ıstırap verici "bir azap vardır." Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/10. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Üç kişi vardır ki kıyamet gününde Allah onlarla konuşmaz, onları temize çıkarmaz, onlara bakmaz ve onlar için can yakıcı bir azap vardır. (Bunlar): Zina eden yaşlı, yalan söyleyen bir hükümdar ve büyüklük taslayan fakir." [\[277\]](#)

Bu hadis-i şerifte özellikle bu gibi kimselerin can yakıcı azaba uğrayıp ağır ceza çeceklerinin belirtilmesi, sadece ve sadece inat olsun diye bu işleri yaptıklarından ve onları bu masiyetlere iten şeyin oldukça önemsiz olmasından dolayıdır. Çünkü onlar böyle bir şeyi ihtiyaçlarından dolayı yapmamakta, böyle olmayıp onlar gibi olmayanların bu gibi hallere ittiği bir zaruret ile bunlar karşı karşıya kalmamaktadır.

Hadis-i şerifte "ve onlara bakmaz" buyruğunun anlamı ise onlara merhamet buyurmaz, onlara şefkat etmez demektir. Yüce Allah'ın izniyle Al-i İm-ran Sûresi'nde (77. âyet 1. başlıkta) buna dair açıklamalar gelecektir. [\[278\]](#)

175. Onlar hidâyete karşılık sapıklığı, mağfirete karşılık azabı satın aldılar. Onlar ateşe ne kadar da dayanıklıymışlar!

Yüce Allah'ın: "Onlar hidâyete karşılık sapıklığı, mağfirete karşılık azabı satın aldılar" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden (16. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Azap sapıklığa tabi olup mağfiret de onların kabul etmedikleri, bir kenara ittikleri hidâyete bağlı olduğundan dolayı kelimenin anlamı genişletilerek "satın almak" tabiri ile bu tutumlan ifade edilmektedir.

"Onlar ateşe ne kadar da dayanıklıymışlar!" buyruğu aralarında el-Ha-sen ve

Mücahid'in de bulunduğu çoğunluğun görüşüne göre bu ifade teac-cüb (hayret) anlamındadır. Ve burada hayret etmeleri istenenler, yaratıklardır. Şöyle buyurulmuş gibidir: Sizler bunların ateşe karşı dayanıklı oluşlarından ve orada kalacakları süreden dolayı hayret ediniz. Kur'ân-ı Kerim'de (bu tür teaccüb ifade eden) şu buyruklar da bulunmaktadır: "Kahrolası o insan; ne kadar da nankördür o!" (Abese, 80/17); "Onlar neler neler görür, neler neler işitirler (hayret)!" (Meryem, 19/38) İşte bu buyrukların da ifade ettikleri anlam budur. (Teaccüb ve hayrettir). Bu açıklamaları Ebu Ali (yapmıştır).

el-Hasen, Katade, İbn Cübeyr ve er-Rabî' der ki: Allah'a yemin olsun ki onlar cehenneme dayanamayacaklardır. Fakat cehenneme karşı ne kadar da cesaretli imişler! Bu şekilde bir anlatım Yemenlilerin kullandıkları bir üsluptur ve bilinmektedir. el-Ferrâ der ki: Bana el-Kisaî haber verip şöyle dedi: Bana Yemen Kadısı şunu bildirdi: İki davalı yanına gelip davalastılar. Onlardan birisinin yemin etmesi gerekti. Yemin etti. Arkadaşı ona: Sen Allah'a karşı ne kadar da dayanıklı imişsin! dedi. Ona karşı ne kadar da cüretkâr imişsin, demek istedi.

Burada buyruk şu anlama gelmektedir: Onlar cehenneme götürecek işler yaptıkları için ateşe karşı ne kadar da cesaretlidirler! ez-Zeccâc'ın naklettiğine göre bunun anlamı: Onlar cehennemde ne kadar da uzun bir süre kalacaklardır, şeklindedir. Bu ifade ise: Filan kişi hapse ne kadar da dayanıklıdır, yani orada ne kadar da çok kaldı anlamındaki ifade türündendir.

Bu buyruğun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Onların cehennemden çekinip sakınmaları ne kadar da azdır! İşte bu şekildeki az sakınmaları "sabır ve dayanıklılık" diye ifade edilmektedir.

el-Kisaî ve Kutrub da şöyle demişlerdir: Yani bunlar cehennemliklerin amellerini ne kadar da sürdürüp devam ettiriyorlar!

Bir görüşe göre de burada soru, azarlamak anlamındadır. (Teaccüb anlamında değildir). Bu açıklamayı İbn Abbas, es-Süddî, Ata, Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ yapmıştır. Bunun da anlamı şöyle olur: Onların cehennemliklerin amellerine dayanıp sabretmelerini sağlayan şey nedir?

Bunun onları küçümsemek ve yaptıklarını hafife almak anlamına bir soru olduğu da söylenmiştir. [\[279\]](#)

176. Bunun sebebi: Allah'ın, kitabı hak ile indirmesidir. Muhakkak ki kitapta anlaşmazlığa düşenler elbette uzak bir ayrılık içindedirler.

Bu buyruktaki: "Zâlike" kelimesi ref mahallindedir ve hükme işaret etmektedir.

Şöyle demiş gibidir: Haklarında verilen cehennemliklerden olmak hükmünün sebebi Allah'ın kitabı hakla indirmesidir.

ez-Zeccâc der ki: Bunun takdiri şöyledir: İş böyle olacaktır veya işte bu iş ya da onların bu azabı Allah'ın kitabı hakla indirmesinden dolayıdır, şeklindedir.

el-Ahfeş der ki: Buradaki "bu" kelimesinin haberi zikredilmemiştir. Bunun anlamı ise: Onlar bunu biliyorlar.

Bunun sebebi ise., şeklindedir. Bunun nasb mahallinde olup: Bizim onlara bunu yapmamızın sebebi., anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Bunun sebebi Allah'ın, kitab'ı" burada Kur'ân-ı Kerim demektir.

"Hakla" yani doğrulukla bir görüşe göre de açık ve kesin delil ile "indirmesidir. Muhakkak ki kitap'ta" burada da Tevrat anlamındadır; "anlaşmazlığa düşenler, elbette uzak bir ayrılık içindedirler." Hristiyanlar Tevrat'ta Hz. İsa'nın niteliklerinin bulunduğunu ileri sürdüler, yahudiler ise onun niteliklerini reddedip inkâr ettiler.

Bir görüşe göre ise onlar Tevrat'a yapışmak hususunda atalarına ve geçmişlerine muhalefet ettiler. Bir diğer açıklamaya göre: Tevrat'ta bulunan Muhammed (s.a)'in niteliklerine aykırı davranışlarda bulundular ve Tevrat hakkında anlaşmazlığa düştüler.

Burada da "kitap" ile Kur'ân'ın kastedildiği söylenmiştir. Anlaşmazlığa düşenler ise Kureyş kâfirleridir. Onların kimisi Kur'ân bir büyüdür, kimisi geçmişlerin efsanesidir, kimisi uydurulup iftira edilmiştir ve buna benzer şeyler söylemektedir.

"Ayrılık içinde olmanın" ne anlama geldiğine dair açıklamalar ise daha önceden (137. âyette) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun. [\[280\]](#)

177. Yüzlerinizi doğu ve batıya döndürmeniz birr değildir. Fakat birr, Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden, ona olan sevgisine rağmen malı akrabasına, yetimlere, yoksullara, yolculara, dilenenlere, kölelere veren, namazını dosdoğru kılan, zekâtını verenin, ahidleşince ahid-lerini yerine getirenlerin, sıkıntıda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenlerinkidir. İşte sâdık olanlar da bunlardır, takva sahibi olanlar da bunlardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Yüzlerinizi.... birr değildir" buyruğunda kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler vardır. Katade der ki: Bize anlatıldığına göre adamın biri Peygamber (s.a)'e "birr"ın mahiyetini sorar. Bunun üzerine de yüce Allah bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu. [\[281\]](#)

Yine Katade der ki: Kişi farzlar emrolunmadan önce Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğuna şahitlik ettiği ve sonra da bu haliyle öldüğü takdirde, cennet onun için hak olurdu. İşte yüce Allah bu âyet-i kerimeyi inzal buyurdu.

er-Rabî ve yine Katade der ki: Burada hitap yahudilerle hristiyanlaradır. Çünkü bunlar, Allah'a yönelmek ve yüzlerini döndürmek hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Yahudiler Beytü'l-Makdis'e doğru, hristiyanlar ise güneşin doğduğu tarafa yönelirler. Buna karşılık kıblenin değiştirilmesi hususunda ileri geri konuşup her bir kesim kendisinin yöneldiği tarafın üstün olduğunu ileri sürünce onlara: Hayır, birr sizin üzerinde bulunduğunuz bu durum değildir, fakat birr Allah'a iman eden ... inkidir, denildi. [\[282\]](#)

2- "Birr" Kelimesinin Okunuşu:

Hamza ve Hafs buradaki "el-Birr" kelimesini "el-Birra" şeklinde okumuşlardır. Çünkü "Leyse: değildir" edatı "kâne: idi" kabilindendir. Bundan sonra gelen iki marifeden istediğini isim ve haber yapabilirsin. Burada "Leyse"den sonra "el-birr" kelimesi geldiğinden onu (haber yaparak) nasb etmiştir. "Döndürmeniz" anlamındaki "En tuvellu" yı da isim yapmıştır.

Mastarın (başına fiili mastara çeviren edat gelmiştir) isim olması ise daha uygundur. Çünkü belirtisiz (nekire) gelmez. "el-Birr" kelimesi ise bazan ne-kire gelebilir, fiil de tarifte (marife oluşt) daha güçlüdür.

Buna karşılık geri kalanlar ise "el-birru" şeklinde ve "leyse"nin ismi kabul ederek okumuşlardır.

Haberi ise "döndürmeniz" anlamındaki ibaredir. Bu ikinci okuyuşun takdiri; Birr, yüzlerinizi ... döndürmeniz değildir, şeklindedir.

Birinci okuyuşun takdiri ise: Yüzlerinizi... döndürmeniz birr değildir, şeklindedir. Yüce Allah'ın şu buyruktan da bunun gibidir: "Onların delilleri 'eğer doğru söyleyenler iseniz babalarımızı getiriniz' demekten başka birşey olmadı." (el-Câsiye, 45/25); "Bundan sonra kötülük edenlerin akıbeti kötülük oldu, çünkü onlar Allah'ın âyetlerini yalanladılar." (er-Rûm, 30/10); "Sonra ikisinin de

akıbetleri orada ebedî kalmak üzere ateşin içinde kalmalarıdır" (el-Haşr, 59/17) buna benzer daha başka buyruklar da vardır.

"el-Birr" kelimesinin geçtiği ikinci âyet-i kerimede bu kelimedden sonra "be" harf-i cerri geldiğinden dolayı bu kelimenin icma ile ref ile (el-birru) şeklinde okunması ikinci okuyuşu daha da kuvvetlendirmektedir ki sözkonusu âyet-i kerime şöyledir: "Birr, evlere arkalarından girmek değildir." (el-Bakara, 2/189) Bu halde ancak ref ile okumak caizdir. Böylece birincinin ikinciye hamledilmesi (onun gibi okunması) ondan farklı okunmasından daha iyidir.

Diğer taraftan Ubey b. Ka'b'ın Mushaf'ında da (bu âyette) bu kelimedden sonra "be" harf-i gelmiş bulunmaktadır. İbn Mes'ud'un Mushaf'ında da böyledir, kıraat alimlerinin çoğunluğu da bunu kabul etmiştir. Bununla birlikte her iki okuyuş şekli de güzeldir. [\[283\]](#)

3- Birr'in Anlamı:

"Fakat birr, Allah'a.. İman eden... " Burada "el-birr" kelimesi bütün hayırları kapsayan bir isimdir. İfadenin takdiri şöyledir: "Fakat birr, Allah'a iman edenin., yaptığı birrdir (iyiliktir)." Görüldüğü gibi muzaf hazfedilmiştir. Yüce Allah'ın: "O kasabaya sor." (Yusuf, 12/82); "Buzağı kalplerine içirilmişti" (el-Bakara, 2/93) buyruklarında olduğu gibi. [\[284\]](#) Bu açıklama el-Ferra, Kutrub ve ez-

Zeccâc'a aittir. Şair de şöyle demiştir:

"Çünkü o ancak ya bir ikbaldir veya bir sırt çeviriştir."

Yani ya ikbal sahibidir veya sırt çevirendir, demektir. en-Nâbiğa da şöyle demiştir:

"Arkadaşlığı Ebu Merhab'ı (gölgeyi) andıran hale gelen kimsenin Arkadaşlığını nasıl sürdürürsün?"

Burada kasıt Ebu Merhab'ın arkadaşlığı gibi arkadaş olan demektir. Muzaf hazfedilmiştir.

Bu buyruğun anlamının: Fakat iyilik sahibi şudur ki... şeklinde olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Onlar Allah nezdinde yüksek derecelerdirler" (Âli İmran, 3/163); yani yüksek derecelere sahip kimselerdir, demektir.

Bu âyet-i kerimenin inişiyle ilgili şu açıklamalar da vardır: Peygamber (s.a) Medine'ye hicret edip farz namazlar emrolunup kible Ka'be'ye döndürülüp bütün hadler tayin ve tesbit edildikten sonra yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi ve şöyle buyurdu: Birr'in bütünü sadece sizin namaz kılıp da başka birşey yapmamanızdan ibaret değildir. Fakat birr yani iyilik sahibi kimse, Allah'a ibadet

eden... kimsenin yaptığıdır. Bu açıklama İbn Abbas, Mücahid, Dahhâk, Ata, Süfyan ve ez-Zeccâc'a aittir.

Buradaki "birr" kelimesinin (iyilik yapan anlamına gelen): el-Bârr ve el-berr anlamında olması da mümkündür. Kimi zaman fail, mastar anlamını ifade eden kelime ile de kastedilebilir.

Nitekim adi (adaletli) bir adam, oruç ve fitr, (yani oruçlu ve oruçsuz) da denilebilmektedir. Âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır: "Eğer suyunuz yerin dibine geçmek (yani geçmiş) olursa" (el-Mülk, 67/30) Ebu Ubeyde'nin tercih ettiği açıklama şekli budur.

el-Müberred de şöyle demektedir: Ben eğer Kur'ân-ı Kerim'i okuyan kıraat erbabından birisi olsaydım "be" harfini üstün olarak "fakat el-berr (iyilik yapan)" diye okurdum, demiştir. [\[285\]](#)

4- Sözlerinde Duranlar ve Sabredenler:

Yüce Allah'ın: "Abidleşince ahidlerini yerine getirenlerin... sabredenlerinkidir" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: "Ahidlerini yerine getirenlerin" kelimesi "iman eden" deki "Men" üzerine atfedilmiştir. Çünkü bu kelime çoğul anlamında ve ref mahallindedir. Şöyle buyurulmuş gibidir: Fakat iyilik, iman edenler ve ahidlerini yerine getirenlerinkidir. Bu açıklama el-Ferrâ ve el-Ahfeş'e aittir.

"Ve's-sabirin: Sabredenler" kelimesi ise ya övmek kastıyla nasbedilmiştir veya ondan önce gizli bir fiil sözkonusudur. Araplar övmek ve yermek için kullandıkları isimleri nasbederler. Sanki böyle yapmakla övdükleri ya da yerdikleri kişiyi bu hususta tek başına tutmak ve sözün baş tarafına onu tabi kılmak istemeyerek nasbet derler. Övmek kastıyla bu şekilde nasbedilen buyruklardan birisi de: "Ve namazı dosdoğru kılanlara.." (en-Nisa, 4/162) buyruğunda görülmektedir. el-Kisâ de üzere şu beyitleri kaydetmektedir:

"Her bir kavim kendilerini doğru yola iletenin emrine itaat ettiler.

Numeyr müstesna, onlar kendi azgınlarının emrine itaat ettiler.

(Düşmanlarından korktukları için) göç edenler, buna karşılık (kendilerinden korkulmadığından) hiçbir kimsenin göç etmesine sebep olamayanlar

Ve göç edip arkada bıraktıkları (yurtlan için): biz bu evi kime bırakıyoruz? diyenler(dir onlar)."

Ebû Ubeyde de şu beyitleri buna örnek olarak göstermektedir:

"Uzağa gitmesin benim o kavmim

Düşmanlara zehirdirler; (misafirlere çokça ikram ettikleri için) develer için bir afettirler

Her savaşa katılırlar

Ve iffetlerini koruyan temiz insanlardır."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Biz Dabbeoğulları ki, Cemel sahipleriyiz..."

Burada kendilerini övmek üzere nasb okumuştur.

Yermek kastıyla nasbetmeye gelince yüce Allah'ın şu buyruğu buna örnektir:

"Onlara nerede olurlarsa olsunlar lanet edilmiştir." (el-Ahzâb, 33/61) Urve b. el-

Verd de şöyle demiştir:

"Bana şarap içirdiler, sonra etrafımı kuşattılar

Allah'ın düşmanları (kahrolasica) yalan ve uydurmalarla."

Bu şekilde sıfatların kullanılması oldukça geniş bir yol ve açıkça bilinen bir husustur. İ'rab açısından bunun tenkid edilecek bir tarafı yoktur ve belirttiğimiz gibi Arap dilinde bu, kullanılan ve varolan birşeydir.

Yaptığı açıklamalarda oldukça zorlamalara kaçan birisi şöyle demiştir: Bu, ana Mushafı yazdıklarında yazıcıların düştükleri bir hatadır. Buna delil ise Hz. Osman'dan Mushafa bakıp da dediği kaydedilen şu rivayettir: Ben bunda lahn (dil kurallarına aykırılıklar) görmekteyim. Bununla birlikte Araplar, doğru

konusmalarıyla da bunu doğrultacaklardır. [\[286\]](#) Aynı şekilde en-Nisa Sûresi'nde: "Namazları dosdoğru kılanlar" (en-Nisa, 4/162) âyetiyle Maide Sûresi'nde-ki "Ve Sabitler" (el-Maide, 5/69) kelimesi de bu şekildedir.

Bu şekilde zorlamalı açıklamalarda bulunana verilecek cevap ise az önce kaydettiğimiz açıklamalardır.

Şöyle de denilmiştir: "Abidlerini yerine getirenler" buyruğu mübteda olup merfudur, haberi ise hazfedilmiştir. Takdiri: Onlar ahidlerini yerine getirenlerdir, demektir.

el-Kisaî der ki: Bu âyet-i kerimedeki "sabredenler" buyruğu "akrabasına" buyruğu üzerine atfedilmiştir. Sanki: "Ve sabredenlere veren" denilmiş gibidir. en-Nehhâs ise şöyle demektedir: Bu bir hatadır ve apaçık bir yanlışlıktır. Çünkü "sabredenler" kelimesini atfedersek mansup okuyup "akrabasına" kelimesi bu sefer "Men" kelimesinin sılasına dahil olur. Diğer taraftan "ahidlerini yerine getirenler" buyruğunu "Men" üzerine nesak atfı olarak ref ettiğimiz takdirde, bu sefer sıla bitmeden önce ona nesak yapmış olur ve sıla ile mevsulun arasını matuf ile ayırmış oluruz.

el-Kisaî de der ki: Abdullah'ın kıraatinde ise: "(mansub olarak) ahidlerini yerine

getirenler ve sabredenler" şeklindedir. Yine en-Nehhâs şöyle demektedir: O takdirde bunlar "akrabasına" üzerine atf-ı nesak yapılmış veya övmek kastıyla nasbedilmiş olurlar."

el-Ferrâ şöyle demektedir: Abdullah (b. Mesud'un) en-Nisa Sûresi'ndeki: "Namazı dosdoğru kılanlar, zekâtı verenler" (en-Nisa, 4/162) buyruğunda "dosdoğru kılanlar" kelimesini mansub "verenler" kelimesini ise ref ile okumuştur.

Ya'kub ve el-A'meş ise bu âyet-i kerimede geçen: "ahidlerini yerine getirenler" ve "sabredenler" kelimelerini merfu olarak okumuştur. el-Cahde-rî de "ahid" kelimesini çoğul olarak şeklinde okumuştur.

"Yerine getirenler" kelimesinin "iman eden" buyruğundaki zamire atfedildiği de söylenmiştir. Ancak Ebu Ali bunu kabul etmeyerek şöyle der: Anlaman onunla ilgisi yoktur. Çünkü burada anlatılmak istenen iyilik, Allah'a iman edenin imanı ile ahidlerini yerine getirenlerin yaptığıdır, şeklinde değildir. Burada kahraman kim ileri giderse odur ve Amr'dır demek gibi değildir. Burada "iman eden" buyruğundan sonra anlatılanlar ile iman eden kimselerin fiilleri ve nitelikleri sayılmaktadır. [\[287\]](#)

5- Bu Ayetin Önemi:

İlim adamlarımız der ki: Bu âyet-i kerime ana hükümleri dile getiren büyük bir âyettir. Çünkü bu âyet-i kerime onaltı kaide ihtiva etmektedir: Allah'a, O'nun isim ve sıfatlarına iman -ki biz bunları "el-Kitabu'l-Esna..." adlı esirimizde açıklamış bulunuyoruz- neşr, haşr, mizan, sırat, havz, şefaât, cennet ve cehennem -buna dair açıklamalarımızı da "et-Tezkire" adlı eserimizde yapmış bulunuyoruz- meleklerle, indirilmiş kitaplara, bu kitapların -önceden de geçtiği üzere- Allah'tan gelmiş hak kitaplar olduğuna, peygamberlere imanı, farz olsun vacip olsun, gereken yerlerde mal infak edip, akrabalık bağlarını gözetmeyi, onların bağlarını koparmayı terketmeyi, yetimleri araştırıp gözetmeyi, onları ihmal etmemeyi, aynı şekilde yoksulları da gözden uzak tutmamayı, diğer taraftan ibnu's-sebil'i -bir görüşe göre yolunu devam ettiremeyen yolcu, bir görüşe göre misafirdir- gözetmeyi, dilencileri gözetip köleleri kölelikten kurtarmayı ihtiva etmektedir.

Buja dair açıklamalar sadakalarla ilgili âyet-i kerimede (et-Tevbe, 9/60) gelecektir. Ayrıca bu âyet-i kerime namazın korunması, zekâtın verilmesi, verilen ahidlerin yerine getirilmesi, sıkıntılara karşı sabretmesi ilkelerini de ihtiva etmektedir. Bu kaidelerden her birisi başlı başına bir kitap yazmayı

gerektirir. Bunların çoğunluğuna daha önceden dikkat çekilmiş bulunmaktadır. Geri kalanları ise yüce Allah'ın izniyle yeri geldikçe açıklanacaktır.

Yalnızca yetim olduğu için zengin olsa dahi akrabalık bağlarını gözetmek kastıyla yetim kimseye nafil sadaka verilir mi, yoksa fakir olmadıkça verilmez mi hususunda ilim adamlarının iki ayrı görüşü vardır. Bu görüş ayrılığı ise hemen şimdi açıklayacağımız gibi; farz zekâtın dışında mal vermek hakkındadır. [\[288\]](#)

6- Malı Veren..

Şüphesiz malda zekâtın dışında bir hak vardır ve ancak bununla birr kemal derecesine ulaşır, diyen kimseler, yüce Allah'ın: "Ona olan sevgisine rağmen malı... kölelere veren" buyruğunu kendi lehlerine delil gösterirler. Burada farz olan zekâtın kastedildiği söylenmiş ise de birinci görüş daha sahihtir.

Çünkü Darakutnî Fatıma bint Kays'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Şüphesiz ki malda zekâtın dışında bir hak vardır." Daha sonra Hz. Peygamber: "Yüzlerinizi doğu ve batıya döndürmeniz birr değildir.." âyetini sonuna kadar okudu. [\[289\]](#)

Bu hadisi ayrıca İbn Mâce, Sünen'inde, [\[290\]](#) Tirmizî de Cami'inde (Sünen'inde) rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadis isnadı pek kuvvetli olmayan bir hadistir. (Senedinde geçen) Ebu Hamza Meymun el-A'ver zayıf kabul edilmektedir. Beyân ve İsmail b. Salim bunu eş-Şa'bî'den, onun bir sözü olarak rivayet etmektedirler ki bu daha sahihtir." [\[291\]](#)

Derim ki: Bu hadis her ne kadar tenkid edilmiş ise de bunun sıhhatine biz-zatbu âyet-i kerimede yer alan yüce Allah'ın: "Namazını dosdoğru kılan, zekâtı veren" buyruğu delil teşkil etmektedir. Görüldüğü gibi burada zekâtı namaz ile birlikte sözkonusu etmektedir. Bu ise yüce Allah'ın: "Ona olan sevgisine rağmen malı., kölelere veren" buyruğundan kastın farz olan zekât olmadığının delilidir. Eğer böyle birşey olsaydı o takdirde bu bir tekrar olurdu. Bununla birlikte doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İlim adamları ittifakla şunu kabul ederler: Zekâtın eda edilmesinden sonra müslümanlar birtakım ihtiyaçlarla karşı karşıya kalacak olurlarsa, bu ihtiyacı karşılamak üzere gereken harcamanın yapılması gerekir.

İmam Malik (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) şöyle demektedir: İsterse bütün mallarını kuşatacak kadar olsun, insanların (müslümanların) fidiye vererek

esirlerini kurtarmaları vaciptir. Aynı zamanda bu bir icmadır ve bizim tercih ettiğimiz görüşün gücünü daha da artırmaktadır. Başarı Allah'tandır. [\[292\]](#)

7- "Ona Olan Sevgisine Rağmen.."

Yüce Allah'ın: "Ona olan sevgisine rağmen" buyruğundaki zamirin kime ait olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bu zamirin malı verene ait olduğu ve meful olan "mal" kelimesinin hazfedildiği söylenmiştir.

Diğer taraftan "akrabasına" kelimesinin "sevgi" ile nasbedilmesi caizdir. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Akrabasına sevgi duyması ile birlikte malını veren, demek olur.

Buradaki zamirin mala ait olduğu da söylenmiştir. O takdirde masdar me-fule izafe edilmiş olur. İbn Atiyye der ki: "Ona olan sevgisine rağmen" buyruğu konuşma esnasında belîğ bir itiraz (ara cümlecîği) olarak gelebilir.

Derim ki: Yüce Allah'ın: "Ona olan sevgilerine rağmen yoksula... yemek yedirirler" (el-İnsan, 76/8) buyruğu da buna benzemektedir. Burada hem itiraz (ara cümlecîği) hem de masdarın mefula izafe edilmesi birarada kullanılmıştır. Yemeğe olan sevgilerine rağmen onu yoksula yedirirler, demektir. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu şekildeki kullanımın, ara cümlecîği olarak kullanılmasına örnektir:

"Erkek veya kadın her kim. -o mü'min olduğu halde- salih amellerden işlerse işte onlar..." (en-Nisa, 4/124) Bu, belagat âlimlerine göre "tetmim" diye adlandırılır, belagatın türlerinden bir türdür. Aynı zamanda buna ihtiras ve ihtiyat da denilir. Burada yüce Allah "ona olan sevgisine rağmen" buyruğu ile "o mümin olarak" buyruğundaki ifadeleri tamamlamaktadır. Züheyr'in şu beyiti de bu türdendir:

"Kim bir gün Herim ile her ne halde olursa olsun karşılaşırsa Görür ki eliaçıklık cömertlik onun huyudur"

İmru'l-Kays da der ki:

"Ondan bir şey istemeden sana veren büyüğe (gidersen);

Cimriliğini ve usandığını görmeksizin çeşit çeşit cömertlikle verdiğini görürsün." Burada birinci beyitte, ikinci beyitte de güzel bir şekilde tetmimdir. Antere'nin şu beyitinde de böyle bir tetmim vardır:

"Bildiğin üzre benden övgüyle söz et, çünkü ben

Muaşeretini kolay olan bir kimseyim -eğer bana zulmedilmezse-."

Burada da "eğer bana zulmedilmezse" tabiri güzel bir şekilde tetmimdir. Tarafe de şöyle demiştir:

"-Orayı ifsad etmeksizin- senin yurdunu sulasın Bahar yağmuru ve devamlı yağan yağmurlar."

er-Rabi' b. Dab' el-Fezârî de şöyle demektedir:

"Ben çürüyüp gittim fakat benim yaptıklarım ve konuşmalarım çürüyüp gitmez Herkes de öyle -söyledikleri müstesna- fanidir."

Burada birinci beyitte: "orayı ifsâd etmeksizin" ifadesi ile ikinci beyitte: "söyledikleri müstesna" tabirleri tetmim ve ihtirasdır. Ebû Heffân da der ki:

"Ölüm ruhlarımızı yoketti -zulmetmeksizin-

Cömertlik de bizim mallarımızı tüketti -ayıplamaksızın-."

Burada şairin "zulmetmeksizin" ile "ayıplamaksızın" sözleri tetmim ve ihtiyattır, şiirde bunun benzerleri pek çoktur.

Âyetteki bu zamirin "verme"ye ait olduğu da söylenmiştir. Çünkü fiil onun masdarını göstermektedir. Yüce Allah'ın şu buyruğuna benzer: "Allah'ın lütfundan kendilerine verdikleri ile cimrilik edenler sanmasınlar ki o kendileri için daha hayırlıdır" (Âli İmran, 3/180); yani onlar cimriliğin kendileri için daha hayırlı olacağını zannetmesinler. Çünkü malı vermek, insanlar muhtaç oldukları veya fakirlikle karşı karşıya kaldıklarında onlar tarafından sevilen birşeydir.

Bu zamirin yüce Allah'ın: "Allah'a iman eden" buyruğundaki "Allah" ism-i celaline ait olduğu da söylenmiştir. Anlamı da şudur: Maksat kişinin bütün bu alanlarda sağlıklı, mala karşı tutkun, fakirlikten korkup hayatta kalacağından emin iken tasaddukta bulunmasıdır. [\[293\]](#)

8- Ahidlerini Yerine Getirenler:

"Ahidleşince ahidlerini yerine getirenlerin.." Yani gerek kendileri ile yüce Allah arasında olsun, gerek kendileri ile insanlar arasında olsun ahid-lerine bağlı kalanların, "sıkıntıda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda sabredenler inkidir."

Buradaki sıkıntı (el-be'sâ)dan kasıt, darlık ve fakirlik, hastalık; (ed-dar-râ)dan kasıt ise hastalık ve kötürümlüktür. Bu açıklamayı İbn Mes'ud (r.a) yapmıştır. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah buyuruyor ki: Ben kullarımdan herhangi birisini yatağında bırakacak bir bela ile mübtela kılıp da ziyaretine gelenlere şikâyetle bulunmazsa ona etinden daha hayırlı bir et, kanından daha hayırlı bir kan veririm. Onun canını alırsam rahmetime alırım, ona afiyet ihsan edersem günahı kalmamış olarak ona afiyet veririm." Ey Allah'ın Rasûlü: Etinden daha hayırlı bir et ne demektir, diye sorulunca şu cevabı

verdi: "Günah işlemeyen bir et demektir." Peki, kanından daha hayırlı bir kan ne demektir diye sorulunca: "Günah işlemeyen bir kan demektir" diye cevap verir. [294]

el-Be'sâ ile ed-darrâ "fa'lâ" vezninde iki isimdir. Bunların fiilleri yoktur. Çünkü ikisi de sıfat olmayıp isimdirler.

"İşte sadık olanlar da bunlardır, takva sahibi olanlar da bunlardır" buyruğuyla yüce Allah, onları yaptıkları işlerinde doğruluk, takva ve onlara bağlı kalmak ile din hususunda ciddi ve gayretli olmakla nitelendirmektedir ki bu da övgünün oldukça ileri bir derecesidir.

Doğruluk (sıdk) yalanın zıddıdır. Gayretle savaşılması halinde savaşanlar hakkında: "(JlûJl »>yjû«): Onlara karşı çok iyi savaştilar" denilir. Sıddîk doğruluktan ayrılmayan kimse demektir.

Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır: "Doğruluğa sımsıkı sanlınız. Çünkü doğruluk (sıdk) birre (iyiliğe) götürür. Birr ise cennete götürür. Kişi, doğru söylemeye devam edip doğruyu araştırıp durursa sonunda Allah katında sıddîk diye yazılır." [295]

178. Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı. Hür kimse hür ile, köle köle ile, dişi dişi ile. Fakat kime onun kardeşi tarafından birşey affolunursa, artık örfü uymak ve ona güzellekle ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve bir rahmettir. Kim bundan sonra haddi aşarsa onun için pek acıklı bir azap vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onyedî başlık halinde sunacağız:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

Buhârî, Nesaî ve Dârakutnî İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedirler: "İsrailoğulları arasında kısas vardı, fakat diyet yoktu. Allah bu ümmete: "Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı. Hür kimse hür ile, köle köle ile, dişi dişi ile. Her kime kardeşi tarafından birşey affolunursa" affetmek kasten öldürmekte diyeti kabul etmesi demektir; "artık örfü uymak ve ona güzellekle ödemek gerekir." Ma'rufâ uyar ve güzellekle ödemeyi yerine getirir. "Bu Rabbinizden" sizden öncekilere farz olarak yazdıklarına göre "bir hafifletme ve bir rahmettir.. Kim bundan sonra haddi aşarsa" yani diyeti kabul ettikten sonra (katili) öldürürse" "onun için pek acıklı bir azap vardır." Buhârî'nin lafzı budur.

(Senedi de şöyledir): Bize el-Hu-meydi anlattı, bize Süfyan anlattı, bize Amr anlatarak dedi ki: Ben Mücahid'i şöyle derken dinledim: O da dedi ki: Ben İbn Abbas'ı şöyle derken dinledim...^[296] eş-Şa'bî de yüce Allah'ın: "Hür kimse hür ile, köle köle ile, dişi dişi iledir" buyruğu hakkında dedi ki: Bu âyet-i kerime birbiriyle çarpışan iki Arap kabilesi hakkında nazil oldu. Onlardan birisi: Kölemize karşılık filan oğlu filanı, cariyemize karşılık da filan kızı filan kadını öldüreceğiz. Buna benzer bir rivayet Katade'den de gelmiştir.^[297]

2- "... Üzerinize Kısas Yazıldı":

Yüce Allah'ın: "Üzerinize kısas yazıldı" buyruğundaki "yazıldı" farz kılındı ve tesbit edildi anlamındadır. Ömer b. Ebi Rabia'nın şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

Öldürmek ve savaşmak üzerimize (farz) yazıldı;

Güzel kadınlar hakkındaysa eteklerini (sürünmesin diye) yukarı doğru çekmek." Burada "yazıldı" kelimesinin Levh-i Mahfuz'da yazılan ve hakkında ilahî hükmün önceden takdir edildiği şeyi haber vermek anlamında olduğu da söylenmiştir.

Kısas kelimesi izi takip etmek anlamına gelen "kassa"dan alınmıştır. Geçmişlerin eser ve haberlerini izleyen hikâye ve kıssa anlatana "el-kâs" denilmesi buradan gelmektedir. Saçın kas edilmesi (kesilmesi) de buradan gelmektedir. Katil sanki öldürmekte belli bir yol izlemiş, bu hususta onun izi takip edilip onun izlediği yoldan gidilerek "kısas" kelimesi kullanılmış gibidir. "Onun üzerine izlerini takip ederek (kasas) gerisin geriye döndüler." (el-Kehf, 18/64) buyruğu da buradan gelmektedir.

"Kass"ın koparmak anlamına geldiği de söylenmiştir. İşte kısas da buradan alınmadır. Çünkü cinayet işleyenin açtığı yara gibi o da yaralanır veya öldürdüğü kimseye karşılık olarak o da öldürülür. “” ile “” tabirleri, hâkim ona kısas uyguladı, anlamına gelir. [\[298\]](#)

3- Kısasın Şekli:

Eğer maktulün velisi katili öldürmek isteyecek olursa, katilin Allah'ın emrine teslim olması ve meşru olan şekliyle kendisine kısas emrinin uygulanmasını itaatle kabul etmesi, katile farz kılınmıştır. Diğer taraftan maktulün velisine de velisi olduğu kimsenin katilini öldürmekle kalması ve haddi aşarak başkasına saldırıda bulunmaması farzdır. Araplar gibi yaparak katilden başkasını öldürmek suretiyle haddi aşmamalıdır.

İşte Peygamber (s.a)'ın şu hadis-i şerifinin anlamı da budur: "Kıyamet gününde insanlar arasında Allah'a karşı en ileri derecede isyan etmiş olarak (gelecekler arasında) üç kişi vardır. Birisi katilinden başkasını öldüren adam, diğeri harem hududunda katil olmuş kimse, diğeri de cahiliyye döneminin kin ve düşmanlığını güden ve sürdüren kimse." [\[299\]](#)

eş-Şa'bî, Katade ve başkaları der ki: Cahiliyye insanları arasında haddi aşmak ve şeytana itaat etmek sözkonusu idi. Güç, kuvvet sahibi, kendisini koruyabilen bir kişi, herhangi bir kabileden bir köle öldürülecek olursa ve bunu karşı taraftan öldüren de köle ise bu güçlüler: Biz kölemizin karşılığında hür olandan başkasını öldürmeyiz, derlerdi. Bunlardan bir kadın öldürüldüğünde; biz bu kadın karşılığında ancak erkek bir kimseyi öldürürüz, aşağı tabakalardan bir kimseleri öldürüldüğünde, ancak şerefli bir kimseyi ona karşılık öldürürüz, derlerdi.

Araplar: "Öldürmek, öldürmeye karşı en iyi koruyucudur" derlerdi. Bu, "daha çok hayatta bırakıcıdır" şeklinde ve "öldürmeyi daha ileri derecede önleyicidir" şeklinde de rivayet edilmiştir.

Yüce Allah, onlara haddi aşmayı yasaklayarak şöyle buyurdu: "Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı. Hür kimse hür ile... dır" diye buyurdu. Bir başka âyet-i kerimede de: "Kısasta sizin için bir hayat vardır" (el-Bakara, 2/179) diye buyurulmaktadır. Arapların söyledikleri bu sözleri ile yüce Allah'ın bu buyrukları arasında fesahat ve akıcılık bakımından çok büyük bir fark vardır. [\[300\]](#)

4- Kısası Kim Uygular?

Öldürme halinde kısası ancak Ulu'l-Emr'in uygulayacağı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Yüce Allah onlara kısası uygulamayı, hadleri yerine getirmeyi ve başka hususları farz kılmıştır. Çünkü şanı yüce Allah, bütün mü'minlere kısası yerine getirmeleri için hitapta bulunmuştur. Diğer taraftan bütün mü'minlerin bir arada toplanıp kısası uygulamaları mümkün değildir. O bakımdan mü'minler devlet yöneticisini kısasın uygulanması ile diğer hadlerin uygulanması hususunda kendilerinin konumuna oturtmuşlardır. Kısas, lazım olan yerine getirilmesi gereken emir değildir. Uygulanması, yerine getirilmesi gereken, kısas ve diğer hadlerin saldırganlığa kadar gitmeyip sınırın aşmamaktır. Şayet kısas uygulamaksızın diyet ya da affetmek suretiyle karşılıklı rıza meydana gelirse bu da ileride açıklanacağı üzere mubahtır.

Şayet: "Üzerinize kısas yazıldı" buyruğunun anlamı farz kılındı ve zorunlu kılındı şeklindedir, nasıl kısas vacip olmaz (farz olmaz) denilecek olursa şu şekilde cevap verilebilir:

Bunun anlamı istediğiniz takdirde üzerinize farz yazıldı, şeklindedir. Böylelikle yüce Allah tarafların cimrilik etmeleri halinde kısasın uygulanabilecek en ileri iş olduğunu bize bildirmektedir.

Âyet-i kerimede "el-katlâ" kelimesi (maktul anlamına gelen) katıl kelimesinin

çoğuludur..Bu kabilden çoğullar, müennes bir çoğul olup insanların karşı karşıya kalıp hoşuna gitmeyen durumlar hakkında kullanılır. O bakımdan bu kipte gelmiştir. Cerhâ, zemnâ, hamkâ, sar'â ve ğarkâ ile bunlara benzeyen diğer kelimeler gibi. (Bu kelimelerin sırasıyla anlamları: Yaralılar, kötürümler, ahmaklar, baygınlar ve suda boğulmuşlar). [301]

5- Katil ile Maktul Farklı Nitelikte Olursa:

Yüce Allah'ın: "Hür kimse hür ile, köle köle ile, dişi dişi iledir" buyruğunun te'vili hususunda farklı görüşler vardır. Bir kesim şöyle demektedir: Bu âyet-i kerime belli bir türden olan bir kişinin kendi türünden olan bir diğerini öldürmesinin hükmünü açıklamaktadır. Böylelikle bu âyet, hür bir kimsenin hür bir kimseyi, kölenin köleyi, dişinin dişiye öldürmesinin hükmünü açıklamakta ve bu türlerden birisinin bir diğerini öldürmesi halinde hükmün ne olacağını ele almamaktadır. Buna göre bu âyet-i kerime muhkemdir ve bunda bir dereceye kadar mücmellik vardır ki bunu yüce Allah'ın şu buyruğu açıklamaktadır: "Biz onda üzerlerine cana can, göze göz... diye yazdık" (el-Maide, 5/45). Peygamber (s.a) de kadın karşılığında yahudi erkeği öldürmekle [302] de sünnet-i seniyyesi ile bu âyet-i kerimeyi açıklamaktadır.

Bu görüş Mücahid'e aittir. Ebu Ubeyd ayrıca bunu İbn Abbas'tan da nakletmektedir. Yine İbn Abbas'tan bu âyet-i kerimenin el-Maide süresindeki âyet (45. âyet-i kerime) ile neshedildiği de rivayet edilmiştir [303] ki, Iraklı ilim adamlarının görüşü de budur. [304]

6- Hür ile Köle Arasındaki Kisas:

Kûfeliler ile es-Sevrî, hür köle karşılığında, müslüman zımmî karşılığında öldürülür demişlerdir. Buna yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, öldürülenler hakkında üzerinize kisas yazıldı" buyruğunu delil gösterirler. Bu buyrukta ifade genel olarak kullanılmıştır. Ayrıca: "Biz onda üzerlerine cana can... diye yazdık" (el-Maide, 5/45) buyruğunu da delil göstererek şöyle derler: Zımmî ile müslüman kimse kisas hususunda yeterli olan kanın hürmeti (saygınlığı) hususunda birbirlerine eşittirler. Bu ise ebediyyen sabit olan kanın hürmetidir. Zımmînin kanını dökmek ebediyyen haramdır. Müslüman da böyledir. Her ikisi de Dar-ı İslâm'a mensup kimselerdir. Bunu tahkîk etmek için şu da delil

gösterilir: Zimmînin malını çalan bir müslümanın eli kesilir. İşte bu zimmînin malının müslümanın malına eşit olduğunun delilidir. Bu, aynı zamanda zimmînin kanının müslümanın kanına eşit olduğuna da delildir. Çünkü mal, ancak ona sahip olan malikin hürmeti dolayısıyla muhterem olur (ona haksızca el uzatılması haram olur).

Ebu Hanife ve arkadaşları ile es-Sevrî ve İbn Ebi Leyla hür bir kimsenin ittifakla köle karşılığında öldürüleceğini kabul ettikleri gibi, kölenin de hür karşılığında öldürüleceğini kabul etmişlerdir. Davud (ez-Zahirî)'nin de görüşü budur. Aynı zamanda bu görüş Ali, İbn Mes'ud (Allah ikisinden de razı olsun) dan da rivayet edilmiştir. Said b. el-Müseyyeb, Katade, İbrahim en-Ne-haî ve el-Hakem b. Uyeyne de bu görüştedir.

İlim adamlarının cumhuru ise köle karşılığında hürün öldürülmesini kabul etmezler. Çünkü âyet-i kerimede türler ayrı ayrı ele alınmış ve buna göre bir bölümlenme yapılmıştır. Ebû Sevr de der ki: Bütün fukaha, köleler ile hürler arasında öldürme dışındaki yaralamalarda kısas yapılmayacağı hususunda ittifak ettiklerine göre, öldürmede bunun olmaması daha uygundur. Bu hususta yaralamalar ile öldürme arasında fark gözeten çelişkiye düşer. Aynı şekilde hata yoluyla köle öldüren bir kimsenin o kölenin kıymetini ödemekten başka bir sorumluluğu yoktur. Hata yoluyla öldürmekte hür köleye benzemediği gibi, kasten öldürmede de onun benzeri olamaz. Diğer taraftan köle alınıp satılan bir maldır. Hür, o köle hakkında dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Dolayısıyla hür ile köle arasında eşitlik de olmaz, kıymetlerinin birbirine denk kabul edilmesi de sözkonusu değildir.

Derim ki: Bu icma doğrudur. Fakat onun önce: "Fukahanın hepsi., çelişkiye düşmüş olur" demesine gelince, İbn Ebi Leyla ve Davud (ez-Zahirî) hürler ile köleler arasında öldürmelerde ve bütün azalarda kısas yapılacağını kabul etmektedir. Davud (ez-Zahirî) Hz. Peygamber'in şu hadisini delil gösterir:

"Müslümanların kanları birbirlerine denktir." [305] Burada Hz. Peygamber hür ile köle arasında herhangi bir ayırım gözetmemektedir. Yüce Allah'ın izniyle buna dair açıklamalar ileride Nisa Sûresi'nde (4/92. âyet 2. başlıkta) gelecektir. [306]

7- Kâfire Karşılık Müslümanın Öldürülmesi:

Cumhur aynı şekilde kâfire karşılık müslümanın öldürülmeyeceğini kabul ederler. Çünkü Peygamber (s.a): "Kâfire karşılık müslüman öldürülmez"

buyurmuştur. Bu hadisi Buhârî Hz. Ali b. Ebi Talib'ten rivayet etmiştir. [\[307\]](#)
Kâfire karşılık müslümanın öldürüleceği görüşünü savunanların lehlerine delil olarak ileri sürdükleri Rabia'dan gelen hadis sahih değildir. Buna göre Peygamber (s.a) Hayber'in fethedildiği gün kâfir bir kimseye karşılık müslüman bir kimseyi öldürdüğü nakledilmektedir. Bu hadisin sahih olmayış sebebi munkatı' oluşudur. Aynı şekilde İbnu'l-Beylemanî'nin hadisi de böyledir. Bu hadis İbn Ömer'den o Peygamber (s.a)'dan merfu olarak rivayet edilmekle birlikte zayıf bir hadistir.

Dârakutnî der ki: Bu hadisi müsned olarak (kesintisiz bir senedle) ancak İbrahim b. Ebi Yahya rivayet etmiştir. O ise hadisi terkedilmiş bir kimsedir. Doğrusu ise bunun Rabia'dan, onun İbnu'l Beylemanî'den mürsel olarak Peygamberden gelen rivayet şeklidir. İbnu'l Beylemanî ise hadis rivayetinde zayıf bir kimsedir. Hadisi mevsul olarak (kesintisiz olarak) rivayet ettiği takdirde bu rivayeti delil olamaz.

Ya mürsel olarak yaptığı rivayet (nasıl delil olabilir?) [\[308\]](#)

Derim ki: Bu hususta Buhârî'nin naklettiği hadisten başka sahih bir hadis yoktur. Bu ise yüce Allah'ın: "Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıldı" âyetinin genel kapsamını ve aynı şekilde "cana karşılık can" (el-Maide, 5/45) buyruğunun genel kapsamını (umumunu) tahsis etmektedir. [\[309\]](#)

8- Köle ile Hür, Erkek ile Dişiden Biri Diğerini Öldürürse:

Ali b. Ebi Talib, el-Hasen b. Ebi'l Hasen el-Basrî'den bu âyet-i kerimenin âyette sözü geçenlerin hükmünü açıklamak üzere indiği görüşünde oldukları rivayet edilmiştir. Böylelikle bu, bunlar arasında ve hür bir kimsenin köle bir kimseyi yahut köle bir kimsenin hür bir kimseyi ya da erkeğin dişiye ya da dişinin erkeği öldürmek arasında fark bulunduğunu göstermek içindir.

Hz. Ali ile Hasan-ı Basrî derler ki: Bir erkek bir kadını öldürdüğü takdirde öldürülen kadının velileri istedikleri takdirde katili öldürür, buna karşılık katilin velilerine yarım diyet öderler, diledikleri takdirde onun öldürülmesini istemez, hayatta kalır ve ondan kadının diyetini alırlar. Buna karşılık bir kadın bir erkek öldürürse öldürülen erkeğin velileri kadını öldürmek istedikleri takdirde kadını öldürür ve yarım diyet alırlar, aksi takdirde öldürülen adamlarının diyetini alır ve kadına kısas uygulamayıp hayatta bırakırlar.

Bunueş-Şa'bî, Hz. Ali'den rivayet etmekle birlikte sahih değildir. Çünkü eş-Şa'bî Hz. Ali ile karşılaşmamıştır.

el-Hakem Ali ile Abdullah (b. Mes'ud)'tân (Allah onlardan razı olsun) şöyle dediklerini rivayet etmektedir: Erkek bir kadını kasten öldürecek olursa kadına karşılık kısasen öldürülür. Bu ise Şa'bî'nin Hz. Ali'den yaptığı rivayet ile tearuz etmekte (çatışmakta) dır.

İlim adamları icma ile şunu kabul ederler: Bir gözü kör ve eli çolak olan bir kimse organları sıhhatli bir erkeği öldürdüğü takdirde maktulün velisi hem gözü kör olanı öldürüp hem de kendisinin tek bir gözü kör olduğu için iki gözü de gören birisini öldürdü, diye katilden yarım diyet alamaz. Aynı şekilde eli çolak olanın iki eli de sağlam olan kimseyi öldürmesi halinde de böyle'bir uygulamaya gidilemez. İşte bu, canın cana denk olduğunun delilidir. Bu hususta küçük çocuk ile büyük arasında da denklik vardır.

Böyle diyen (yani bu görüşe itiraz eden) kimseye şöyle denilir: Kadın erkeğe denk değilse ve kadın Peygamber (s.a)'ın: "Müslümanların kanları birbirine denktir" buyruğunun kapsamına girmiyorsa; kadın da erkeğe denk olmadığına göre ne diye kadına karşılık erkeğin öldürüleceğini kabul ediyor, sonra da yarım diyet alıyorsun? Halbuki ilim adamları diyetin kısas ile birlikte sözkonusu olamayacağını icma ile kabul ederler. Ve diyet kabul edildiği takdirde artık (katilin) kanı haram olur ve kısas kalkar. Senin ileri sürdüğün bu görüş ne aslî bir kaidedir, ne de kıyasa dayalıdır. Bu açıklamayı Ebu Ömer (İbn Abdilberr) -Allah ondan razı olsun- yapmıştır.

Hür bir kimse köleyi öldürdüğü takdirde eğer kölenin efendisi isterse hür kimseyi öldürür ve kölenin kıymetini indikten sonra hür olanın diyetini öder. Dilerse kısas yoluyla öldürmeyi terkeder ve sadece kölesinin kıymetini alır. Bu görüş de Hz. Ali ile el-Hasen'den zikredilmiş olmakla birlikte onlardan böyle bir rivayetin gelmesi de reddedilmiş, kabul edilmemiştir. [\[310\]](#)

9- Kadın ve Erkeğin Birbirlerine Karşılık Öldürülmesi:

İlim adamları erkeğin kadına karşılık, kadının da erkeğe karşılık öldürüleceği hususunda icma etmişlerdir. Cumhur ayrıca rücu' yoluyla herhangi bir-şeyin alınacağı görüşünü kabul etmezler. Az bir kesim ise diyetler arasında fazlalık var ise o miktarda rücu'un sözkonusu olacağı görüşündedirler.

Mâlik, Şafiî, Alîmed, İshak, es-Sevrî ve Ebu Sevr der ki: Öldürme dışındaki hallerde de, kadın ile erkek arasındaki kısasta da durum böyledir.

Hammad b. Ebu Süleyman ile Ebu Hanife şöyle demektedir: Öldürme dışında kadınla erkek arasında kısas yoktur, sadece öldürmelerde kısas vardır.

Şu kadar var ki, az önce de geçtiği üzere öldürmede kısas olduğuna göre yaralamaların da buna ilhak edilerek onlarda da kısasın sözkonusu olması öncelikle gereklidir, delili ile görüşleri çürütülmektedir. [\[311\]](#)

10- Kölesini Öldüren Efendinin Hükümü:

İbnu'l-Arabî der ki: "Bazı kimseler cehalette o dereceye ulaşmışlardır ki, hür bir kimse kendi kölesini öldürme karşılığında öldürülür, demek noktasına kadar gelmişler ve bu konuda el-Hasen'den bir hadis rivayet etmektedirler: el-Hasen'in Semura'dan rivayetine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: "Kim kölesini öldürürse biz de onu öldürürüz..." [\[312\]](#) Halbuki bu zayıf bir hadistir. Bizim delilimiz ise yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Kim mazlum olduğu halde öldürülürse biz onun velisine bir selahiyet vermişizdir. O halde o da (katilde) haddi aşmasın." (el-İsra, 17/33) Bu mes'eleda âyet-i kerimede geçen "velî"den kasıt kölenin efendisidir. Peki efendi nasıl olur da kendi kendisinin velisi olabilir?"

Şu kadar var ki efendi eğer hata yoluyla kölesini öldürecek olursa Beytu'l-mal adına kölesinin kıymetinin ondan alınmayacağını kabul etmektedir. Amr b. Şuayb babasından, o dedesinden rivayet ettiğine göre adamın birisi kasten kendi kölesini öldürmüş, Peygamber (s.a) da ona sopa cezası verdikten sonra bir yıl süreyle sürgüne göndermiş, müslümanlar arasında ona verilen (ganimetten)

payını düşürmüş, [\[313\]](#) fakat kölesi karşılığında ona kısas uy-gulamamıştır.

"Eğer: Neden erkek hanımını öldürecek olursa nikâh kocaya kısasın uygulamasının bertaraf edilmesi için bir şüphedir, çünkü nikâh altında olmak bir çeşit köleliktir, demiyorsunuz? Nitekim Leys b. Sa'd bu görüştedir, denilecek olursa şu şekilde cevap veririz: Nikâh, erkeğin lehine kadının aleyhine olduğu kadar kadının lehine ve erkeğin de aleyhine olan bir akiddir. Buna delil ise erkeğin hanımının kızkardeşiyle ve onun dışında dört kadın ile evlenemeyeceği, ilişki kurma hakkını erkek ondan istediği gibi onun da erkekten bu hakkı istediğidir. Şu kadar var ki erkeğin kadın üzerinde yüce Allah'ın, malından yaptığı harcamaları sebebiyle erkeğe verdiği bir kavâmeti (aile başkanlığı) üstünlüğü vardır. Yani erkeğin mehir ve nafaka vermek yükümlülüğü dolayısıyla bu hak ona verilmiştir. Eğer nikâh, kısasta bir şüphe unsuru ise bu şüphe her iki taraf hakkında da sözkonusu olmalıdır." [\[314\]](#)

Derim ki: İbnu'l-Arabî'nin zayıf dediği hadis aslında sahihtir. Bu hadisi Ne-saî ve

Ebû Dâvûd rivayet etmiştir. Hadisin geri kalan kısmı şöyledir: "Kim kölesinin burnunu keserse biz de onun burnunu keseriz, kim kölesini burarsa biz de onu burarız."

Buhârî de Ali b. el-Medînî'den naklen şöyle der: el-Hasen'in Semura'dan hadis dinlemesi sahihtir. Ve o (el-Medînî) bu hadisi delil alır. Buhârî devamla der ki: Ben de bu görüşteyim.

Eğer hadis sahih olmasaydı, bu iki imam bu görüşte olmazlardı. Bunların kanaati'de yeterlidir. Ve hür kimse kendisinin kölesi (ni öldürmek) karşılığında öldürülür. en-Nehaî iki görüşünden birisinde ve es-Sevrî şöyle demektedir: el-Hasen'in, Semura'dan akîka hadisi dışında hadis işitmediği de söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Öldürme dışında köleler arasında kısas hususunda ilim adamları arasında farklı görüşler vardır. Ömer b. Abdulaziz, Salim b. Abdullah, ez-Zührî, Kur-ran, Malik, Şafiî ve Ebu Sevr kısas yapılacağı görüşündedir. eş-Şa'bî, en-Nehaî, es-Sevrî ve Ebu Hanife ise öldürme dışında köleler arasında kısas yoktur, derler.

İbnu'l Münzir der ki: Birinci görüş daha sahihtir. [\[315\]](#)

11- Baba ile Oğul Arasında Kisas:

Darakutnî [\[316\]](#) ve Ebu İsa et-Tirmizî, Suraka b. Mâlik'ten şöyle dediğini rivâyet etmektedirler: Rasûlullah (s.a)'ın, oğlundan dolayı babaya kısas uyguladığını gördüm. Fakat babasından dolayı oğluna kısas uygulamadığını gördüm. Ebu İsa der ki: "Bu, Süraka yoluyla ancak bu sened ile bildiğimiz bir hadistir. İsnadı sahih değildir. Bunu İsmail b. Ayyaş, el-Müsenna b. es-Sab-bah'tan rivayet etmiştir. el-Müsenna'nın ise hadiste zayıf olduğu kabul edilir. Ayrıca bu hadisi Ebu Halid el-Ahmer, el-Haccac'dan, o Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o ceddinden, o da Ömer'den o da Peygamber (s.a)'dan rivayet etmiştir. Bu hadis Amr b. Şuayb'dan mürsel olarak da rivayet edilmiştir. Bu hadiste bir ızdırap vardır. İlim ehline uygulama ise şuna göredir: Baba oğlunu öldürdüğü takdirde oğluna karşılık baba öldürülmez. Oğluna iftira ettiği takdirde ona had uygulanmaz." [\[317\]](#)

İbnu'l Münzir der ki: Oğlunu kasten öldüren adam hakkında ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Bir kesim şöyle demektedir: Babaya kısas uygulanmaz, buna karşılık onun diyetini ödemekle yükümlüdür. Bu, Şafiî, Ahmed, îshak ve re'y sahiplerinin görüşüdür. Aynı zamanda bu görüş Ata ve Mücahid'den de

rivayet edilmiştir. Malik, İbn Nafi' ve İbn Abdi'l-Hakem ise babanın oğula karşılık öldürüleceğini söylemektedir. İbnu'l-Münzir şöyle der: Kitap ve sünnetin bu konudaki buyruklarının zahiri dolayısıyla biz de bu görüşteyiz. Kitab'ın zahir buyruğu yüce Allah'ın: "Öldürülenler hakkında üzerinize kısas yazıdır. Hür kimse hür ile, köle köle ile, dişi dişi iledir." Sünnetin zahir buyruğuna gelince Rasûlullah (s.a)'dan sabit olan şu hadis-i şeriftir: "Mü'minlerin kanları

birbirlerine denktir." [318] Babanın bu âyet-i kerimenin genel kapsamı dışına çıkarılmasını gerektiren sabit bir haber bilmiyoruz. Ayrıca biz bu hususta sabit olmayan haberler de rivayet etmişizdir, el-Kiya et-Taberî tarafından Osman el-Bettî'den, oğluna karşılık babanın öldürüleceği görüşü nakledilmiştir. Çünkü kısasa dair buyrukların genel ifadeleri bunu gerektirmektedir. Buna benzer bir rivayet İmam Malik'ten de gelmiştir. Muhtemelen her ikisi de Kur'ân-ı Kerim'in genel buyruklar karşısında ahad haberleri kabul etmezler.

Derim ki: Mesela yatırıp boğazını kesmek yahut da ölünceye kadar aç ve susuz bırakmak ya da onu hedef edinmek gibi herhangi bir mazeretinin ileri sürülemeyeceği ya da hata iddiasında bulunmasını haklı çıkartacak bir şüphenin olmadığı hallere benzer şekilde oğlunu kasten öldürdüğü takdirde baba öldürülür. Bu konuda Maliki mezhebinde tek bir görüş vardır. Eğer onu te'dib etmek ya da kızdığından dolayı silah ile ona atış etse ve öldürse Ma-lîkî mezhebinde bu hususta birisi, buna karşılık baba öldürülür, diğeri ise buna karşılık öldürülmez fakat diyet ağırlaştırılır, şeklinde olmak üzere iki görüş vardır. Bir grup ilim adamı bu ikinci görüşü kabul etmiştir. Böyle bir durumda yabancı kimse ise öldürülür.

İbnu'l Arabî der ki: "Hocamız Fâhru'l-İslâm eş-Şaşîyî, kıyasa göre şöyle derken dinledim: Baba, oğul karşılığında öldürülmez. Çünkü baba oğulun var olmasına sebep olmuştur. Nasıl yok olmasına sebep olabilir! Ancak bu görüşün batıl olduğunu şu hususla anlamak mümkündür: Baba kızı ile zina ederse rec-medilir. Halbuki o kızının varolmasına sebepti, kızın kendisi nasıl olurda onun yok oluşuna sebep olabilir? Diğer taraftan böyle bir görüşün altında yatan fıkıh nedir ki? Hem neden Allah'a bu hususta isyan ettiği takdirde babanın yok oluşuna oğlu sebep olmasın ki? Rasûlullah (s.a)'dan: "Oğlundan dolayı babaya kısas uygulanmaz" diye bir hadis de rivayet ederler. Ancak bu batıl bir hadistir. Onların delil diye yaptıkları şey şundan ibarettir: Ömer (r.a) oğlunu öldüren baba hakkında ağırlaştırılmış diyet hükmünü vermiştir. Ashabı-ı kiramdan kimse bu konuda ona karşı çıkmamıştır. Diğer fukahâ da bu meseleyi bütün haller hakkında geçerli mutlak bir mesele olarak kabul ettiler ve: Baba oğlu sebebiyle

öldürülmez, dediler. Malik ise bu meseleyi etraflı ve muhkem bir şekilde ele alır ve şöyle der: Baba oğluna kılıç atsa, bu öldürme kastının olması da olmaması da ihtimal dahilinde olan bir haldir. Babalık şefkati öldürme kastının bulunmadığına dair bir şüpheci. Bu şüphe kısası düşürür. Fakat oğlunu yatıp bu şekilde maksadını açığa çıkartırsa o vakit bu durum onun aslî haline döner (yani aslolan kısasa tabi olur)."

İbnu'l-Münzir der ki: Malik, Şafiî, Ahmed ve İshak: "Oğul babasını öldürürse babası karşılığında öldürülür" derlerdi. [\[319\]](#)

12- Bir Kişiyi Karşılık Topluluğun Öldürülmesi:

İmam Ahmed b. Hanbel bu âyeti: "Bir topluluk tek bir kişiyi karşı öldürülmez" görüşüne delil göstermiş ve şöyle demiştir: Çünkü yüce Allah (kısasta) eşitliği şart koşturmuştur. Topluluk ile tek kişi arasında ise eşitlik yoktur. Ayrıca yüce Allah : "Biz onda onların üzerine cana karşılık can, göze karşılık göz... diye yazdık" (el-Maide, 5/45) diye buyurmuştur.

Buna şu şekilde cevap verilebilir: Âyet-i kerimede kısastan kasıt, kim olursa olsun öldürenin öldürülmesidir. Böylelikle öldürülen kimse karşılığında katil olmayanı öldürmek isteyen ve bir kişiyi karşılık yüz kişiyi öldüren Arapların anlayışını reddetmektedir. Araplar bu şekildeki uygulamalarını övmek, şeref ve güçlerini ortaya çıkarmak kastıyla yapıyorlardı. Yüce Allah ise bu hususta adaleti ve eşitliği emretti. Bu ise öldüren kimsenin öldürülmesi ile olur. Hz. Ömer San'a'da bir kişiyi öldüren yedi kişinin yedisini de öldürmüş ve şöyle demiştir: Eğer bütün San'a halkı o tek kişiyi öldürmek için bir araya gelmiş olsalardı, ona karşılık ben de hepsini öldürecektim.* [\[320\]](#)

Hiz. Ali de Abdullah b. Habbab'a karşılık Haruralıları öldürmüştür. Hiz. Ali bir suç işleyinceye kadar onlarla savaşmamış idi. Abdullah b. Habbâb'ı koyun boğazlar gibi kesmeleri ve bu durumun Hiz. Ali'ye haber verilmesi üzerine: "Allahu Ekber" diye seslendi ve onlara: "Abdullah b. Habbab'ın katilini bize çıkartın, verin diye onlara seslenin" Haruralılar: Onu hepimiz öldürdük, dediler ve bunu üç defa tekrarlادılar. Bunun üzerine Hiz. Ali arkadaşlarına şöyle dedi: "Haydi artık bunların üzerine gidebilirsiniz." Aradan fazla bir zaman geçmeden Hiz. Ali ve beraberindekiler Haruralıları öldürdüler.

Bu iki hadisi (Hiz. Ömer ve Hiz. Ali'nin bu tür uygulamalarını) Darakutnî Sünen'inde rivayet etmiştir. [\[321\]](#)

Tirmizî'de de Ebu Said ile Ebu Hureyre yoluyla gelen rivayete göre Ra-sûlullah (s.a)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Eğer sema ve arz ehli mü'min bir kimsenin kanını dökmekte ortak hareket etseler Allah hepsini yüzüstü cehenneme yıkar." Tirmizî buna dair: Garib bir hadistir, demiştir. [\[322\]](#)

Aynı şekilde topluluk tek bir kişiyi öldürdükleri takdirde öldürülmeyeceklerini bilirlerse bu sefer düşmanlar ortaklaşa düşmanlarını öldürmek üzere birbirleriyle yardımlaşır ve bu şekilde yüreklerine su serpecek şekilde maksatlarını gerçekleştirebilirler. İşte böyle bir kaideye riâyet etmek lafızlara riâyet etmekten daha uygundur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbnu'l-Münzir der ki: ez-Zührî, Habib b. Ebi Sabit ve İbn Sirîn, bir kişiye karşılık iki kişi öldürülmez, derler. Biz bunu Muaz b. Cebel, İbn ez-Zübeyr ve Abdülmelik'ten rivayet ettik. İbnu'l-Münzir der ki: Bu daha sahihtir. Tek kişiye karşılık bir topluluğun öldürülmesini mubah kabul edenlerin ileri sürecekleri bir delilleri yoktur. Ayrıca İbn ez-Zübeyr'den zikr ettiğimiz sözü söylediği sabittir. [\[323\]](#)

13- Kisas ve Diyet:

(Hadis) imamlard) Ebu Şureyh el-Ka'bî'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: "Siz ey Huzaalılar topluluğu, Hu-zeylden şu maktulü öldürdünüz. Ben onun akilesini (diyetini) ödüyorum. Artık ben bu sözümü söyledikten sonra her kimin bir maktulü olursa onun akrabaları iki şey arasında muhayyerdirlere. Ya diyet alırlar veya (katili) öldürürler." Bu Ebû Davud'un lafzıdır. [\[324\]](#)

Tirmizî: Bu, hasen sahih bir hadistir, demekte ve Huzaalı Ebu Şureyh'ten (ki Ebu Şureyh el-Ka'bî'dir) Peygamber (s.a)'ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Her kimin bir yakını öldürülürse o kişi (katili) öldürebilir yahut affedebilir ya da diyeti alabilir." Bazı ilim adamları bu görüşü kabul etmiştir. Bu, Ahmed ve İshak'ın görüşüdür. [\[325\]](#)

14- Kasten Öldürenin Diyetin Alınması ile İlgili Görüşler:

Kasten (amd yoluyla) öldüren kimseden diyetin alınıp alınmayacağı hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır.

Bir grup ilim adamı şöyle der: Öldürülenin velisi serbesttir. İsterse kisas uygular,

isterse -katil razı olmasa dahi- diyet alır. Bu görüş Said b. el-Müsey-yeb, Ata ve el-Hasen'den de rivayet edilmektedir. Ayrıca Eşheb bunu Malik'ten rivayet etmiştir. el-Leys, el-Evzaî, Şafiî, Ahmed, İshak ve Ebu Sevr de bu görüştedir.

Delilleri ise Ebû Şureyh yoluyla gelen hadis ve bu anlamı ihtiva eden diğer hadislerdir. Bu ise görüş ayrılığının sözkonusu olduğu bir hususta açık bir nastır. Diğer taraftan aklen de kendisi razı olmasa dahi katilin diyet ödemesi gerekir. Çünkü kendini hayatta tutması ona farzdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve kendi kendinizi öldürmeyin." (en-Nisa, 4/29)

Ayrıca yüce Allah'ın: "Fakat kime kardeşi tarafından birşey..." te'viller-den birisine göre, kanı istenmeyip ondan diyet almaya razı olmak suretiyle "affolunursa, artık örfe uymak ve ona güzellikle ödemek gerekir." Yani kan sahibinin diyeti istemekte ma'ruf yoluna uyması, katilin de diyeti güzellikle ödemesi, yani bu konuda savsaklamadan, vadeden sonraya ödemeyi bırakmadan yerine getirmesi gerekir.

"Rabbinizden bir hafifletme ve bir rahmettir." Yani bizden öncekilere cana karşılık sadece can yani kısas farz kılınmıştı. Yüce Allah bu ümmete ileride açıklanacağı üzere maktulün velisinin razı olması halinde diyetin de kabul olunacağını belirterek lütufta bulunmuştur.

Başkaları ise bu konuda şöyle demektedir: Maktulün velisinin (katil razı olmasa) kısıstan başka bir talepte bulunmak yetkisi yoktur. Katilin razı olması hali dışında diyet alamaz. Bunu İbnu'l-Kasım, Malik'ten rivayet etmiş olup ondan meşhur olan görüş budur. es-Sevrî ve Kûfelilerin kabul ettiği görüş de budur. Buna Hz. Enes yoluyla gelen ve bir diğer kadının dişini kıran er-Rubeyyi' kıssasını delil göstermişlerdir. Bu hadisi imamlar rivayet etmiş olup şöyle demişlerdir: Rasûlullah (s.a) kısasa hüküm verip de: "Kisas Allah'ın kitabı (farzı)dır, kısas Allah'ın kitabıdır" diye buyurmuş ve cinayet mağdurunu kısas ile

diyet arasında muhayyer bırakmamıştır. [\[326\]](#)

İşte bununla sabit olan şudur: Allah'ın Kitabı ve Rasûlünün sünneti ile kasten cinayetlerde yerine getirilmesi gereken kısastır. Şu kadar var ki birinci görüş daha sahihtir. Çünkü sözü geçen Ebu Şureyh yoluyla gelen hadis bunu gerektirmektedir.

er-Rabi' Şafiî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bana Ebu Hanife b. Simak b. el-Fadl eş-Şihabî haber verip dedi ki: Bana İbn Ebi Zi'b, el-Makbu-rî'den, o Ebu Şureyh el-Ka'bî'den anlattığına göre Rasûlullah (s.a) Mekke'nin fethedildiği gün şöyle buyurdu: "Her kimin bir yakını öldürülür ise o iki hayırlı şeyden

birisini seçer, dilerse diyet alır, dilerse kısas uygular." [\[327\]](#) Ebu Hanife der ki:

Ben de İbn Ebu Zî'b'e şöyle dedim: Ey Haris'in babası, sen bunu kabul ediyor musun? Göğsüme vurdu ve bana çokça bağırdı, ağır sözler söyledi ve şöyle dedi: Ben sana Rasûlullah (s.a)'dan hadis rivayet ediyorum sense: Bunu kabul ediyor musun diyorsun. Evet, bunu kabul ediyorum. İşte bu benim üzerime ve bunu işiten herkesin üzerine farzdır. Çünkü şanı yüce Allah Muhammed (s.a)'ı insanlar arasından peygamber olarak seçti. Onun vasıtasıyla, onun yol göstericiliğiyle onları hidâyete eristirdi. Peygamberi için neyi seçmişse onlar için de seçmiştir ve onun vasıtası ile seçmiştir. Artık bütün insanlara düşen ister istemez ona tabi olmaktır. Hiçbir müslümanın bunun dışında bir çıkışı olamaz. (Ebu Hanife) der ki: Ben keşke sussa diye temenni edinceye kadar bana söyleyip durdu ve susmadı. [\[328\]](#)

15- Kısasın Affedilmesi:

Allah Teala'nın: "Fakat kime kardeşi tarafından birşey affolunursa artık örfe uymak ve ona güzellikle ödemek gerekir" buyruğuyla ilgili olarak ilim adamları "kime" ve "affolunursa" buyrukları ile ilgili olarak beş ayrı açıklama getirmişlerdir:

1- Burada yer alan "kim" ile katil kastedilmektedir. "Affolunursa" buyruğu affedici bir kimseyi kapsamaktadır ki, bu da kanın (maktulün) velisi-dir. "Kardeş" ise maktulün kendisidir. "Birşey"den kasıt affedilen ve buna karşılık diyet alınan kandır. İbn Abbas'ın, Katade'nin, Mücahid'in ve bir grup ilim adamının görüşü budur.

Bu görüşe göre affetmek, terketmek şeklindeki aslî anlamını ifade eder. Buna göre anlam şöyledir: Katil, eğer maktulün velisi tarafından öldürülenin kanı karşılığında kısas istenmeyip affolunursa, o takdirde veli diyeti alır ve bu konuda ma'ruf yolunu izler. Katil de maktulün velisine güzellikle (diyeti) öder.

2- Bu, İmam Malik'in görüşüdür. Buna göre "kim"den kasıt velidir. "Affolunursa"dan kasıt de kolaylık gösterilirse demektir. Yoksa affetmek sözlükteki anlamı ile kullanılmış değildir. Kardeşten kasıt katildir. "Birşey" ise diyettir. Yani eğer maktulün velisi diyet almak için kısası terkedip affetmek yoluna giderse, katil bu diyeti vermek ile kendisini teslim etmek arasında muhayyer bırakılır. Buna göre bu, kimi zaman kolay olur kimi zaman mümkün olmaz, zor olur.

İmam Mâlik'ten başkaları ise şöyle der: Eğer maktulün velileri diyet almaya razı olurlarsa, katilin başka bir seçeneği yoktur. Aksine diyet ödemek zorundadır. İmam Mâlik'ten bu görüş de rivayet edilmiştir. Mezhebine bağlı pek çok kimse

bu görüşü tercih etmiştir.

Ebu Hanife der ki: Burada "affolunursa" yani verilir ise demektir. Dilde affetmek, vermek demektir. Bundan dolayı yüce Allah: "Sen affı tut" (el-A'raf, 7/199) yani kolaylığı tut, diye buyurmaktadır. Ebu'l Esved ed-Düelî de şöyle demiştir:

"Sen benden kolaylıkla verdiğimi al ki sana olan sevgim devam etsin."

Peygamber (s.a) da şöyle buyurmuştur: "Vaktin ilki Allah'ın rızası sonu ise Allah'ın affıdır." [\[329\]](#)

Yani şanı yüce Allah kullarına şهادet etmekte ve şöyle buyurmaktadır: Her kime diyet verilir ise o bu diyeti kabul etsin ve artık örf'e tabi olsun.

3- Kimisi de şöyle demiştir: Katil veliye güzel bir şekilde diyeti ödesin, demektir. Yüce Allah veliyi, katil tarafından kolaylıkla verilmesi halinde malı almaya teşvik etmiş ve bunun kendi katından bir hafifletme ve bir rahmet olduğunu kabul etmiştir. Nitekim yüce Allah, Maide Sûresi'nde kısastan sözettikten sonra: "Fakat kim onu sadaka olarak bağışlarsa bu ona keffaret olur" (el-Maide, 5/45) diye buyurarak affetmenin rahmetine ve sadakaya teşvik etmektedir.

Yine yüce Allah bu âyet-i kerimedeki buyrukları ile suçlunun bunu vermesi halinde diyeti kabul etmeye teşvik etmekte, ardından da maktulün velisini örf'e göre tabi olmayı (istemeyi) cinayeti işleyene de güzellikle bunu ödemeyi emretmektedir.

4- Başkaları da şöyle demektedir: Bu lafızlar haklarında âyetin nazil olduğu kimselerin tümü hakkındadır. Bunlar kendi aralarında takas yapmak yoluyla diyetleri düşürmüşlerdi. Âyetin manası şöyle olur: Bu iki kesimden kimin öteki üzerinde bu diyetlerden dolayı alacak fazlası kalmışsa (artık bu fazlahlık'hususunda örf'e uyulur ve güzellikle ödenir). Buna göre "affolunursa" artarsa anlamına gelir.

Süfyan b. Hüseyin b."Şua, eş-Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: İki Arap kabilesi arasında bir çarpışma olmuştu. Her iki taraftan da birtakım kimseler Öldürülmüştü. İki taraftan birisi şöyle dedi: Kadına karşılık erkek, erkeğe karşılık da kadın öldürülmedikçe razı olmayız. Nihayet Rasûlullah (s.a)'ın huzurunda davalastılar. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Hayır, eşit olarak öldürme sözkonusu olur." Bunun üzerine diyet almak hususunda birbirleriyle anlastılar. Sonunda iki taraftan birisi diğerine üstün oldu (diyeti daha fazla geldi). İşte yüce Allah'ın: "Öldürülenler hakkında., kardeşi tarafından birşey

affolunursa.." buyruğunda kastedilen budur. [\[330\]](#) Yani her kimin kardeşinden bir

alacağı kalırsa maruf bir şekilde onu ödesin. eş-Şa'bî böylelikle âyetin hangi sebepten dolayı nazil olduğunu bize bildirmektedir.

Süfyan da burada geçen "affetmek" in fazladan gelme anlamına geldiğini zikretmiştir ki, lafzın bu anlama gelme ihtimali vardır.

5- Bu açıklamaların beşincisine gelince: [\[331\]](#) Bu, Ali (r.a) ile el-Hasen'in görüşüne göre erkeğin diyeti ile kadının diyeti, hürün diyeti ile kölenin diyeti arasındaki fazlalık demektir. Yani her kimin diyet fazlasını alması sözko-nusu ise bunu ma'ruf yolunu izleyerek alsın, demektir. Buna göre "affolunursa" kelimesi burada da fazladan artarsa anlamınadır. [\[332\]](#)

16- Ödemede Kolaylık:

Bu âyet-i kerime ile alacaklının alacağını güzel bir şekilde ödemesi, ödeyenin de ödemesini güzel bir şekilde yerine getirmesi teşvik edilmektedir. Acaba bu teşvik vücub mu ifade eder yoksa mendupluk mu? Bunun merfu' olarak okunması vücûba delalet eder. Çünkü o takdirde: "Artık örfe uymak... gerekir" anlamına gelir.

en-Nehhâs der ki: "Kime... birşey affolunursa" buyruğu şarttır, cevabı ise: "Artık örfe uymak..." buyruğudur. Bu buyruk mübteda olmak üzere mer-fu'dur. Takdiri ise: Ona örfe uymak düşer, şeklindedir. Kur'ân'dan başka yerlerde bu "uymak" ile "ödemek" kelimeleri iki masdar olarak mansub kabul edilebilir.

İbn Atiyye der ki: İbrahim b. Ebi Able bunu nasb ile okumuştur. Ref farzları ifade etmenin yoludur. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Ya iyilikle tutmak., gerekir." (el-Bakara, 2/249) Mendup ise bu durumda mansub olarak gelir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Boyunları vurun" (Muhammed -s.a.-, 47/4). [\[333\]](#)

17- Diyet Aldıktan Sonra...:

"Bu, rabbinizden bir hafifletme ve bir rahmettir." Çünkü Tevrat'a muhatap olanlar için katili öldürmek sözkonusu idi, başka bir seçenekleri yoktu. İncil'e muhatap olanlar için ise affetmek sözkonusu idi, onlar hakkında da kısas ya da diyet yoktu. Burada yüce Allah bu hükümleri bu ümmete hafifleterek sunmaktadır. Dileyen katili öldürür, dileyen diyet alır, dileyen de tümüyle affeder.

"Kim bundan sonra haddi aşarsa... vardır" buyruğu şart ve cevabını teşkil etmektedir. Yani her kim diyet aldıktan sonra ve kısasın düşmesinden sonra velisi olduğu kimsenin katilini öldürürse, "onun için pek acıklı bir azap vardır."

el-Hasen der ki: Cahiliyye döneminde bir kimse birisini öldürdü mü kendi kavmine kaçardı (onlara sığınır). Kavmi gelir, diyet ödemek üzere barış yapmak ister, maktulün velisi, tamam ben diyeti kabul ediyorum, der. Nihâyet katil emin olur, dışarı çıkar. Bu sefer veli katili öldürür, ondan sonra da kavminin diyetini onlara geri verirdi.

İlim adamları diyet aldıktan sonra (katili) öldürenin hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bir grup ilim adamı -ki Malik ve Şafiî de bunlardandır-şöyle demişlerdir: Bu ilk olarak öldüren kimse gibidir. Maktulün velisi dilerse onu öldürür, dilerse affeder, ahirette de onun için azap vardır.

Katade, İkrime, es-Süddî ve başkaları ise şöyle demektedir: Bunun azabı kesinlikle öldürülmesi şeklindedir. Hâkim bu durumda maktule affetmek yetkisini vermez.

Ebû Dâvûd, Cabir b. Abdullah'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ra-sûlullah (s.a) buyurdu ki: "Diyet aldıktan sonra öldüren kimse(nin malı) artıp çoğalsın." [\[334\]](#)

el-Hasen der ki: Böyle bir kimse için azap sadece diyeti geri vermesi ve günahının karşılığının ise ahiret azabına kalması şeklindedir.

Ömer b. Abdülaziz de şöyle demektedir: Böyle birisinin durumunu belirlemek imama aittir. O uygun gördüğünü ona uygular.

Dârakutnî'nin Sünen'inde Ebu Şureyh el-Huzaî'nin şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (s.a)'ı şöyle buyururken dinledim: "Her kim bir

kan (velisi olduğu kimsenin öldürülmesi) ile ya da habl ile -ki habl topallık [\[335\]](#) demektir- isabet alırsa, bu kişi üç şeyden birisini seçebilir. Eğer dördüncüsünü yapmak isterse böyle bir kimseye engel olunuz. Bu kişi ya kısas ister, ya affeder veya diyet alır.

Bunlardan birisini kabul edip de sonra yine de haddini aşarsa artık içinde ebediyyen bırakılmak ve temelli çıkarılmamak üzere onun için cehennem vardır." [\[336\]](#)

^[1] Ancak daha sahih olan, boğazlanması emredilenin Hz. İsmail olduğudur. Çünkü İsmail, hem yaşça daha büyüktür, hem de kurban kesme olayı, Mekke-Minâ'da cereyan etmiştir. Hz. İshâk ise, Harem bölgesine gelmiş değildir.

- [2] Bu tafsilât yer yer İsrâil oğullarının ellerindeki bilgilerden farklı ise de, İslâmî kaynaklardan da sahih rivayetlere dayalı olanları yok gibidir. O bakımdan bu gibi bilgiler, sıhhati tevsik edilemeyen rivayetlerden öteye gidemez.
- [3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/351-354.
- [4] O takdirde meal şöyle olur: "Babaların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilahına bir tek ilah olarak -yani tevhid ederek şirk koşmaksızın- ibadet edeceğiz."
- [5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/354-356.
- [6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/356-357.
- [7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/357-358.
- [8] Buhârî, İ'tisâm 25, Tevhîd 51'de böylece yakın ifadelerle ve başka râviden: BuhA-rî, Şehâdât 29, Tefsir 2. sûre 11; Ebû Dâvûd, İlmi 2; Müsned, IV, 136.
- [9] Burada Kurtubi İbrahim, İsmailîşhak ve Yakub kelimelerinin arapçada çeşitli şekillerde çoğullarını sözkonusu ettikten sonra şunları söylemektedir: "Bütün bu kelimelerin salim bir şekilde çoğul yapılmaları gerekir. O bakımdan "İbrahuniûn, İs-hakûn, Yakubûn, denilir."
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/358-359.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/360-362.
- [12] İğrâ: Muhatabın dikkatini öğülmeye değer bir işe çekip o işi yapmasını teşvik etmek demektir. İsimden önce takdir edilen fiil ile nasb edilmiş kabul edilir.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/362-363.
- [14] Hadis-i şerif buna yakın ifadelerle: Müsned, II, 483'te geçmektedir. Daha mufassal ve nisbeten farklı rivayetlerle de Müsned, II, 246, 304 ve 452'de yer almaktadır. Ayrıca bk. Buhârî, Salât 76, Meğâzî 70; Müslim, Cihâd 59; Ebû Dâvûd, Cihâd 114; Nesâî, Tahâre 127.
- [15] Ebû Dâvûd, Tahâre 129; Tirmizî, Cünûa 72; Nesûî, Tahâre 126; Müsned, V, 61
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/363-364.
- [17] Dârakutnî, I, 51. Dahhâk b. Kays'ın sahabe olup olmadığı ihtilaflıdır. Ebu't-Tayyib Azi-mabadî, et-Ta'lik el-Muğnî, I, 52.
- [18] Kaynağını tesbit edemedik
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/364-365.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/366-367.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/367.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/368.
- [23] Buhûrl, Salât 32, Âhâd 1, Tefsir 2. sûre 16, 17, 19; Müslim, Mesâcid 13; Nesâî, Sa-lât 24, Kible 3; Muvatta', Kible 6.
- [24] Buhârî, İman 30, Salât 31.
- [25] et-Temhîd, XVII, 46.
- [26] Buhârî, Tefsir, 1. sûre, b.l. Müsned, III, 450, IV, 211. Aynı yerde Ebû Sâid'den rivayet edilen ve Hz. Ebû Bekir'in faziletine dair bir hadis daha vardır. Abdulganî en-Nablusî, Zehâ-iru'l-Mevâris (III, 174)'de Nesâî'ye atfen bir hadis daha zikretmektedir. Böylece Ebû Sâid'den rivayet edilen hadislerin toplam, dördü bulunmaktadır.
- [27] Fatiha Sûresi'nin tefsiri 1. bölüm 1. başlıkta.
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/368-369.
- [29] Buhârî, Saiât 31; Müslim, Mesâcid 12.
- [30] Dârakutnl, I, 273-274; Müslim, Mesâcid 11.
- [31] Muvatta', Kible 7.
- [32] Ebû Hatim el-Bustî, es-Siretu'n-Nebeviyye, Lübnan, 1407/1987, s. 157.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/370.

- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/370.
- [34] Hz. Musa'nın vefatından sonra İsrâiloğullarının Arz-ı Mukaddes'e girdikleri ve Beytu'l-Makdis'in Hz. Dâvûd ile Hz. Süleyman dönemlerinde, çok sonraları inşa edildiğı bilinen bir gerçektir. Buna göre ifadenin: Hz. Musa'nın da namazda Kabe'ye doğru yönelerek namaz kıldığına dair bölümü, gerçeğı ifade etmektedir.
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/370-371.
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/371.
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/371-372.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/372.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/372-373.
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/373-374.
- [41] Kiblenin değıştirilmesini ileri sürerek İslâm, Kur'ân ve Hz. Peygamber hakkında şüphe uyandırmak isteyenlere karşı.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/374.
- [43] Tirmizî, Tefsir, 2. sûre 8; Müsned, III, 9, 32.
- [44] Hadisin bu lafızla kimi rivayet yollarının zayıf, kimisinin senedinde meul râvi bulunduğı, kimisinin büsbütün senedsiz olarak rivayet edildiğı belirtilmiştir. el-Adûnî, Keş-fu'l-Hafâ, I, 391, hadis no: 1247.
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/375-376.
- [46] Buhârî, İ'tisam 19; Tirmizî, Tefsir 2. sûre, 8; Müsned, III, 32.
- [47] Hndisin bu bölümü: Müsned, III, 58de de yer almaktadır.
- [48] Müslim, Cenâiz 60.
- [49] Buhârî, Şehdât 6, Cenâiz 86; Ebü Dâvûd, Cenâiz 76; Tirmizî, Cenâiz 63; Nesal, Cenâiz 50.
- [50] Nevâdiru'l-Usûl, I, 466
- [51] Nevâdiru'l-Usûl, II, 556.
- [52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/376-377.
- [53] Müslim, Cınnua 20; Buhârî, Cınnua 1, Cihâd 109, Enbiya 54; Ta'bîr 40, Diyât 15 aynı manada
- [54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/377-378.
- [55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/378.
- [56] Müslim, Birr, 43.
- [57] Tirmizî, Tefsir, 2. sûre 11.
- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/378-380.
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/381.
- [60] Beyhakî, es-Sunenu'l-Kubrû, II, 16, hadisin "delil olamayacak kadar zayıf" kaydıyla.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/382.
- [61] Müslim, Tahare 1; Dârimi, Vudû' 2; Müsned, V, 342, 344.
- [62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/382-383.
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/383.
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/383.
- [65] Meal de buna göre dir.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/384.
- [66] Ancak el-Ahfeş ile el-Ferrâ'ya göre: "Getirse ydin.. uymazlardı" anlamına gelir.

- [67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/385-386.
- [68] O takdirde meal şöyle olur: "... O zaman muhakkak onu öz oğullarını tanıdıkları gibi tanıdıkları halde: kendilerine kitap ı erdiğiimiz zalimlerden olursun."
- [69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/386-387.
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/387-388.
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/389.
- [72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/389-390.
- [73] Buhârî, Cumua 4; Müslim, Cumua 10; Ebû Davûd Tahâre 127; Nesai, Cumua 13; Tirmizî, Cumua 6; Muvatta' Cumua 1; Müsned, II, 460.
- [74] Darakutnî, I, 248.
- [75] Muvatta', Vukût 23.
- [76] Darakutnî, I, 247.
- [77] Darakutnî, I, 247.
- [78] Darakutnî, I, 250.
- [79] Buhârî, Mevâkît 27, Ezan 163; Müslim, Mesâcid 230-232; Ebû Dâvûd, Salât 8; Tirmizî, Salât 2; Nesâî, Mevâkît 25, Sehv 101; Dârimî, Salât 20; Müsned, VI, 33, 37 v.s.
- [80] Müslim, Mesâcid 216.
- [81] Müslim, Mesâcid 220; ayrıca bk. Buhârî, Mevâkît, 24, 25.
- [82] Buhârî, Ezan 156. Yatsı namazının tehirine dair hadislerin yerleri için bk. el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzi'l-Hadis, I, 31.
- [83] "Yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirmekten çekinmezdi" şeklinde: Buhârî, Ezan 104
- [84] Buhârî, Mevâkît 10, Ezan 18; Ebû Dâvûd, Salât 4; Tirmizî, Salât 5; Müsned, V, 155, 162, 176
- [85] Müslim'de bu manada Enes'ten bir rivayet tesbit edemedik. Ancak bu manadaki bir hadis Câbir b. Semure'dan olup Mesâcid 188 dedir.
- [86] Tirmizî, Salât 5'te 157 nolu hadisten sonraki açıklamaları.
- [87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/390-392.
- [88] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/392.
- [89] 149. âyet kısmen 150. âyete, kısmen de daha önce geçen 144. âyetin son bölümlerine benzediğinden muhtemelen- ayrıca tefsir edilmemiştir.
- [90] Ebû Dâvûd, Sefer 8; Darakutnî, I, 396.
- [91] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 33.
- [92] Bk. el-Bakara, 2/115. âyet 3. başlık.
- [93] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/393-396.
- [94] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/397.
- [95] el-Azîzî, es-Sirâcu'l-MunîrŞerhu'l-Gâfni's-Sağir, III, 307 yakın lafızlarla. Hadisin zayıf olduğu belirtilmiştir. Bk. Kurtubî, Dâru'l-Hadis baskısı, II, 176, dn: 4.
- [96] İbn Mâce, Edeb 53; Tirmizî, Deavât 4; Müsned, IV, 188, 190.
- [97] İbn Mâce, Edeb 53, Zevâid'inden naklen zayıf olduğu kaydıyla. Buhârî, Tevhid 43'te Ebû Hureyre'den muallak olarak zikretmektedir. Müsned, II, 540'da da Zevâid'de zayıf olduğu belirtilen Muhammed b. Mus'ab'dan itibaren seneddeki raviler, İbn Mace ile aynıdır. Ayrıca bk. İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, XIII, 508-509.
- [98] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/398-399.

- [99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/400..
- [100] Buhârî, Cenâiz 32, 43, Ahkâm 11.
- [101] Müslim, Cenâiz 14, 15. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Cenâiz 23; Tirmizî Cenâiz, 13, 64; Ne-sûî, Cenâiz 22; İbn Mâce, Cenâiz 55; Müsned, III, 130, 143, I, 375, 429, 451.
- [102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/400-402..
- [103] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/402-403.
- [104] Buhârî, Merdâ 1; Müslim, Birr 52; Tirmizî, Cenâiz 1
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/403.
- [105] İbn Mâce, Cenâiz 55; Müsned, I, 201. M. F. Abdülbakî'nin neşri İbn Mâce'de bu hadisten sonra Zevâid'den nakledilen nota göre senedde yer alan Hîşâm b. Ziyâd'ı A. B. Han-bel zayıf kabul ederken, İbn Hibbân, uydurma hadisleri sika (güvenilir) ravilerden rivayet ettiği kanaatini belirtir. Kurtubî'nin senedi adeti hilâfına zikretmiş olmasının sebebi bu olmalıdır. Ayrıca bk. Zehebî, Mizânu'l-l'tidâl, V, 423-
- [106] Kurtubî baskılarında Atâ b. Ebî Rebâh olmakla birlikte, İbn Abdî'l-Berr, et-Temhîd, III, 322'de Atâ b. Ebî Reyâh'tır. Ancak doğrusu Reyâh değil, Rebâh olmalıdır. Hadis mür-seldir. Aynı anlamdaki bir rivayet, Muvatta', Cenâiz 4l'de yer almaktadır. Ancak bu da mürseldir. Benzeri diğer rivayetler ve kaynakları için bk. İbn Abdî'l-Berr, et-Temhîd, XIX, 322 v.d.; el-İstizkâr, VIII, 335 v.d.
- [107] Bk. es-Semerkandî, Bahru'l-Ulûm, I, 169-170
- [108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/403-404.
- [109] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/404.
- [110] Tirmizî, Cenâiz 36; Müsned IV, 415
- [111] Müslim, Cenâiz 3-4; Ebû Dâvûd, Cenâiz 18; Tirmizî, Deavât 83; İbn Mâce, Cenâiz, 55.
- [112] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/404-405.
- [113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/405-406.
- [114] Buhârî, Cenâiz 43 (2) Buhârî, Hacc 80.
- [115] Tirmizî, Tefsir 2. sûre 12.
- [116] Buhârî, Hacc 79. Hz. Âişe'den gelen bu rivayetin değişik şekilleri için bk: Buhârî, Umre 10, Tefsir 2. sûre 21 ve 53. sûre 3; Müslim, Hacc 259-261; Ebû Dâvûd, Menâsik 55;" Tirmizî, Tefsir 2. sûre 12; Nesâî, Menâsik 168; İbn Mâce, Menâsik 43; Muvatta, Hacc 129; Müsned, VI, 162, 227.
- [117] Tirmizî, Tefsir 2. sûre 13.
- [118] Buhârî, Hacc 80.
- [119] Hâkîm, el-Müstedrek, II, 271, Müslim'in şartına göre sahih olduğu kaydıyla.
- [120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/406-408.
- [121] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/408-409.
- [122] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/409.
- [123] Kurtubi Merhum, bundan sonra beyitte "örtü ve sarık" anlamında kullanılan "es-sibb* kelimesinin müşterek bir lafız olduğunu belirtir ve ayrıca: Çokça söylen, örtü, sarık. Hüzeyl şivesinde: Halat, ince keten parçası anlamına geldiğini -Cevherî'den naklen- belirtir. Buna dair Arap Edebiyatından bazı beyitlerle de istihsân eder. Doğrudan tefsir ile ilgisi olmayan bu açıklamalara bu şekilde değinmeyi yeterli gördük.
- [124] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/410.
- [125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/410.
- [126] Burada olumsuzluk edatı olan (ellâ'daki) lâ zaid kabul edildiğinden tercüme edilmedi.
- [127] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/410-411.
- [128] Tirmizî, Hacc, 33, Tefsir 2. sûre 14.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/411-412.

[129] Dürakutnl, II, 255.

[130] Muvatta', Salâtu'l-Leyl 14; Ebû Dâvûd, Vitr 2; Nesat, Salât 6; İbn Mâce, İkame 194.

[131] İbn Mâce, Menâsik 43.

[132] İmam Malik mezhebinde muteber bir fıkıh kitabı. Müellifi Muhammed b. Ahmed b. Ab-dilaziz el-Uteb (v. 254. H.)'ye nisbetle böyle anılır.

[133] Hanefî mezhebinde Sâ'y'ın hükmü vücuttur. Terkinin cezası da merhum müfessirimizin belirttiği gibidir. (Bk. Dr. ez-Zuhaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, III, 88,174). Hükmünü "sünnet" diye ifade etmesi Hanefî mezhebi ile diğer mezheplerin istilahlara dair tarif farklılıklarına bağlıdır.

[134] Yakın ifadelerle: Müslim, Hacc 310-, Ebû Dâvûd, Menâsik 77; Nesâi, Menâsik 220; Müsned, III, 318.

[135] Buhârî, Enbiya 9'daki hadislerle işaret etmektedir.

[136] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/412-413.

[137] Buhârî, Hacc 64, 74; Müslim, Hacc 258; Ebû Dâvûd, Menâsik 48; Nesâi, Hacc 138, 139.

[138] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/413.

[139] Ebû Dâvûd, İlin 9; Tirmizî, İlin 3; İbn Mâce, Mukaddime 24; Müsned, II, 263, 305, 344, 353, 495.

[140] Buhârî, İlin 49'da bab başlığından sonra: "Ali dedi ki..." diyerek nakletmekte. Hz. Peygamber'in hadisi olarak zikretmemektedir.

[141] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/414.

[142] Ebû Hureyre'den gelen rivayet Buhârî, tim 42 ile İbn Mâce, Mukaddime 24'de "... iki âyet olmasaydı..." şeklindedir. "Bir âyet olmasaydı..." şeklindeki ifade ise Buhârî, Vu-dû' 24 ile Müslim Tahâre 6; Muvatta'Tahâre 29'da olup bu rivayet de Hz. Osman'dan gelmektedir.

[143] Elimizin altındaki kaynaklarda tesbit edemedik. Kurtubî merhum da sıhatinden emin olmadığına işaretle rujyeye: rivayet edildi, gibi bir "temrîd sigası" kullanmaktadır.

[144] İbn Mâce, Mukaddime 17'de: "İlim talep etmek, her müslümana farzdır. İlmi ehil olmayanlara öğretmeye çalışan, domuzlara mücevherat, inci ve altından gerdanlık takan kimse gibidir" anlamında senedi zayıf olduğu belirtilen bir rivayet yer almaktadır. Ancak çeşitli yollarıyla hadisin hasen (li gayrihi) derecesine yükseldiği belirtilmektedir. (Hadise dair Zevâid'den alınan nottan). Müfessirimizin kaydettiği rivayetin durumu ile ilgili bilgi için bk. eş-Şevkânî, e'-Fevâ'idu'l-Mecmûa, s. 274

[145] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/415-416.

[146] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/416.

[147] Buhârî, İlm 42.

[148] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/416.

[149] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/417.

[150] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/417.

[151] İbn Mâce, Fiten 22. Hadiste sözü edilen el-Leys b. Ebî Süleym ile ilgili hadis âlimlerinin değerlendirmeleri için bk. ez-Zehabî, Mizânu'l-İtidâl, IV, 340-343; İbn Hacer, Takribu't-Tehzib, II, 138.

[152] Kabir nimet ve azabını dile getiren uzunca hadisin bir bölümünü teşkil eden bu hadis örnek olarak: Enes b. Mâlik'ten: Buhârî, Cenâiz 68, 87; Ebû Dâvûd, Sünne 24; Nesâi, Cenâiz 110; Müsned, III, 126, 234'te; Beni b. Âzib'ten: Ebû Dâvûd, Sünne 24; Müsned, IV, 296'da geçmekte, ancak bunlarda "işiten herkesin lanet okuduğundan" söz edilmemektedir.

Ancak Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, I, 391'de şunları söylemektedir: "İbn Mâce, İbnu'l-Münzir ve İbn Ebi Hatim, el-Berâ b. Âzib'den şöyle dediğini nakletmektedirler: Peygamber (sav) ile birlikte bir cenazede bulunuyorduk. Şöyle buyurdu: Kâfire iki gözü (kaşı) arasına öyle iki darbe indirilir ki, insanlarla cinler dışında herkes onun sesini işitir, sesini işiten her canlı hayvan ona lanet okur..."

Hem Kurtubn'nin, hem Suyûtî'nin kast ettikleri hadis İbn Mâce, Fiten 22'de yer alan 4021. hadiste ise, kabir azabı ile ilgili bölüm yoktur. Sadece lanet edenlerden kastın "devâb-bulard" yani "yeryüzünde hareket eden hayvanlar" olduklarından söz edilmektedir. Bu da az önce Kurtubî tarafından kayıd edilmiş bulunmaktadır.

[153] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/417-418.

[154] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/419.

- [155] İbnu'l-Arabi, Ahkâmu'l-Kur'ân'Az (I, 50) bu şekilde belli bir kaynağa atfetmeden zikretmektedir.
- [156] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/419-420.
- [157] Buhârî, Hudud 4, 5.
- [158] Buhârî, Hudud 36, Buyu 66, 110; Müslim, Hudûd 30; Ebû Dâvûd, Hudûd 32; Müsned, II, 249, 494.
- [159] Buhârî, Hudûd 7, 13; Müslim, Hudûd 7; Nesâî, Sârik 1; İbn Mâce, Hudûd 22. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/420-421.
- [160] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/422.
- [161] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/423.
- [162] Bu lafızlarla: Buhârî, Cenâiz 1 bab başlığı olarak; Ebû Dâvûd, Cenâiz 16. Müslim, İman 43'teki: "Kim Allah'tan başka ilâh olmadığını bilir halde ölürse cennete girer" anlamındaki hadis, müfessirimizin dile getirdiği maksadını aynen ifade etmektedir.
- [163] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/423.
- [164] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/424-425.
- [165] Müslim, Siyam 33; Buhârî, Tefsir 2. sûre 28; Ebû Dâvûd, Savm 18.
- [166] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/425-427.
- [167] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/427-428.
- [168] Ebû Dâvûd, Tahâre 41; Tirmizî, Tnhare 52; Nesûî, Tahare 47; Muvatta', Tahâre 12; İbn Mâce, Tahâre 38.
- [169] Bk. Buhârî, Cihad 3, Tabir 12; Müslim, İmare 160; Ebû Dâvûd, Cihâd 9; Nesûî, Cihad 40; Muvatta', Cihad 39.
- [170] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/428-429.
- [171] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/430.
- [172] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/430.
- [173] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/430.
- [174] Burada "debelenme" diye tercüme ettiğimiz "debîb" kelimesi âyet-i kerimede de geçen ve her türlü canlıyı ifade ettiği kaydedilen "dâbbe" kelimesiyle aynı köktendir.
- [175] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/430-431.
- [176] Ebû Dâvûd, Edeb 103
- [177] İbn Mâce, Edeb 29. Ayrıca, Müsned, II, 250, 268, 409...; Tirmizî, Fiten 65
- [178] Buhârî, İstiska 26, Bed'u'l-halk 5, Enbiyâ 6, Edeb 84, Meğâzi 29; Müslim, İstiskâ 17.
- [179] Müslim, Zikir 38; Ebû Dâvûd, Edeb 60.
- [180] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/431-432.
- [181] Nevevî, el-Ezkâr, Kahire, 1375/1955, s. 163'te Şafii tarafından el-Umm'da rivayet edildiği belirtilmektedir. Ayrıca Suyûti, ed-Dürri'l-Mensûr, I, 399.
- [182] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/432-433.
- [183] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/433-434.
- [184] Müslim, Züh'd 45; Müsned, II, 296.
- [185] İbn Mâce, Dua 21.
- [186] Müslim, İstiskâ 14.
- [187] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/434-436.
- [188] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/436.
- [189] Suyûti Cem'u'l-Cevâmi, 874'te yakın lafızlarla. Kurtubî, Dâru'l-Hadis baskısı, II, 206'da-ki nottan.

- [190] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/436-439.
- [191] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/439-442.
- [192] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/442-443.
- [193] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/443-444.
- [194] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/444-445.
- [195] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/445.
- [196] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/445-446.
- [197] Tirmizî, Edeb 78.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/446.
- [198] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/447.
- [199] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/448.
- [200] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/448-449.
- [201] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/449.
- [202] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/449.
- [203] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/449-450.
- [204] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/450.
- [205] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/450-452.
- [206] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/452-453.
- [207] Müslim, Zekât 64; Tirmizî, Tefsir 2. sûre 37; Dârimî, Rikaak 9; Müsned, II, 328.
- [208] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/454.
- [209] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/455.
- [210] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/455-456.
- [211] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/456.
- [212] Darakutnî, IV, 272; İbn Mâce, Et'ime 31; Müsned, II, 97.
- [213] Buhârî, Zebâih ve Sayd 12, Meğâzî 65; Müslim, Sayd ve Zebâih 17, 18; Nesaî, Sayd 35; Müsned, III, 311.
- [214] Bu âyetin tefsirine dair 18. başlığa ve ilgili nota bakınız.
- [215] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/456-457.
- [216] Buhârî, Zebâih 13; Müslim, Sayd 52; Tirmizî, Et'ime 22; Nesaî, Sayd 37...
- [217] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/457.
- [218] Müslim, Hayz 100, 102-104; Ebû Dâvûd, Libâs 38; Tirmizî, Libâs 7; Nesaî, Fera' 5.
- [219] Zeylaî, Nasbu'r-Râye, I, 120, 122.
- [220] Tirmizî, Libâs 7; Nesaî, Fera' 5; İbn Mâce, Libâs 26, Ebû Dâvûd, Libâs 39; Müsned, IV, 310, 311.
- [221] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/457-458.
- [222] Ebû Dâvûd, Edâhî 17; İbn Mâce, Zebâih 15; ayrıca bk. Tirmizî, Sayd 10.
- [223] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/458.
- [224] Müslim, Hayz 105; Ebû Dâvûd, Libâs 38; Tirmizî, Libâs 7; Nesaî, Fera' 4
- [225] Görüldüğü kadarıyla merhum müfessir sarahatle ifade etmemekle birlikte, tabaklamanın şer'an temizlediği görüşünü nassa uygunluğu dolayısıyla, daha bir kabule şayan görmektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/459.

[226] Dârakutnî, I, 47. Dârakutnî hadisın sonunda râvilerinden Yûsuf b. es-Sıfır'ın metruk olduğunu, bu hadisi ondan başka kimsenin (Evvâ'î'den) nakletmediğini kaydeder.

[227] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/459.

[228] Buhârî, Vudû' 67, Zebâih 34; Ebû Dâvûd, Et'üne 47; Tirmizî, Et'ime 8; Nesai, Fera' İO. Müsned, II, 233, 265, VI, 330; Dârimî Et'ime 41; Muvatta' İsti'zan 20. Yakın ifadelerle

[229] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/460.

[230] Buhârî, Enbiyâ 50, Tefsir 6. Sûre 6, Buyu' 103, 112; Müslim, Mûsâkat 71-74; Nesai, Buyu' 93, Fera' 8, 9; Müsned, I, 25, II, 213, III, 324, 326.

[231] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/460.

[232] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/460-461.

[233] "Peynir mayası" diye tercüme ettiğiniz "enfıha" ile ilgili sözlükte şu açıklamalar yer almaktadır: Buzağı, oğlak ve benzerlerinin işkembelerinden bir bölümdür. Peynir mayası kasdıyla buzağı, oğlak ve benzerlerinin süt yavrusu iken midelerinden alınan parça. (el-Kâmusu'l- Muhit, el-Mu'cemu'l-Vastt).

[234] Ebû Dâvûd, Et'ime 38'de: İbn Ömer'den gelen rivayete göre, Tebûk'te Peygamber (sav)'e peynir getirilmiş, o da bıçak getirilmesini isteyip besmele çekerek peyniri kesmiş. Sünen-i Ebû Davud'un en yetkin sarihi kabul edilen el-Hattâbî'den naklen hadis ile ilgili şu açıklama yer almaktadır: "Ebû Davud'un bu hadisi, peynirin, kestikleri yenmeyen bir kavim tarafından imal edilmiş olduğunu göstermektedir. Onlar peyniri bağırsaklarla mayalıyorlardı. Peynir imalinde onlarla birlikte çalışan müslümanlar da vardı. Kâfirler de müslümanlarla birlikte çalışıyorlar diye Hz. Peygamber, onu yemekten imtina etmemişti."

[235] İbn Mâce, Et'ime 60; Ebû Dâvûd, Et'ime 30; Tirmizî, Libâs 6.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/461-462.

[236] Hadisi Kumibinin zikrettiği bu lafızlarla tesbit edemedik. Ancak, Hz. Peygamberin tencerede pişen etten yediğine dair -ancak, üzerinde kandan dolayı sarımtırak bir tabakanın belirdiği zikredilmeksizin- bazı hadisler için bk. Buhârî, Et'ime 31; Talâk 14; Müslim, İtk 14; Nesâî, Talâk 29; Muvatta' Talâk 25; Müsned, VI, 178, 180

[237] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/462-463.

[238] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/463.

[239] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/463-464.

[240] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/464.

[241] Su domuzu (hinzîru'l-mâ) ile ilgili sözlüklerin açıklamalarından, bununla "yunus balı-ğı"nın kast edildiğini anlıyoruz. "el-Müncid" adlı sözlükte: "Su domuzu: hınzîru'l-mâ" hakkında şu açıklamalar yer alır: "Dulfin'den küçük bir balık cinsi." Lârus el-Mu'cemu'l-Arabi el-Hadis'te şu açıklamalar yer alır: "et-Tuhas ile aynı şeydir. Bu da Balık türü ve dulfinler alt grubundandır." "et-Tuhas" de aynı sözlükte şöylece açıklanmaktadır: "Dulfin diye bilinen memeli balıklardan bir tür. Bütün denizlerde gruplar halinde yaşar. Her birinin uzunluğu kimi zaman üç metreyi bulur." D.M. Doğan'ın Büyük Türkçe Sözlük adlı eserinde de "Yunus Balığı" ile ilgili şu açıklamalar yapılmaktadır: "Balınagillerden, boyu üç metreyi geçmeyen, sürüler halinde yaşayan etçil memeli hayvan." Bütün bu açıklamalardan "su domuzu" ile yunus balığı'nın kast edildiğini anlıyoruz. Gerek Mâlikî alimlerin ifadelerinden, gerekse buradaki açıklamalardan. Mâlik'in bunu hoş görmemesi yalnızca adı dolayısıyladır. (Bk. Ebû Ömer b. Abdî'l-Berr, el Kâfî, I, 437)

[242] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/464-465.

[243] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/465.

[244] Hadisin buraya kadar olan bölümü, Müsned, VI, 43'te: "Cerîr, Kâbus'tan..." diye yer almaktadır.

[245] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/465-466.

[246] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/466-467.

[247] İbn Mâce, Ticarât 68

[248] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/467-468.

[249] Aynı hadisın iki yahut da fazla senedi varsa, bir senetten ötekine geçişte "hâ" harfi kullanarak senedin tahvil edildiğine işaret edilir. (Nevevî, Takrib, II, 88)

[250] İbn Mâce, Ticarât 67, Ayrıca bk.; Ebû Dâvûd, Cihad 85; Nesai, Kudât 21; Müsned, IV, 16"

- [251] Ebû Dâvûd, Cihad 85; Tirmizi, Buyu' 60.
- [252] Tirmizî, Buyu' 54.
- [253] Tirmizî, Buyu' 54; ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Lukata h. 10; Hudud 13; Nesat, Sârik 12.
- [254] İbn M6.ce, Ticârât 67.
- [255] H. 224'te vefat eden Ebû Ubeyd (Fuat Sezgin, Tarihu't-Turas, VIII/1,137)'in, H. 463'te vefat eden, Ebû Ömer künyeli ve bu Tefsir'de "Ebû Ömer" denildi mi hatıra gelen İbn Abdî'l-Berr'den nakil yapmasına elbetteki imkân yoktur. Lisânu'l-Arab, XIII, 76'da: "Ebû Amr dedi ki..." denilerek burada verilen açıklamaların bir kısmı aynen aktarılmaktadır. Dolayısıyla bu Ebû Ömer değil, H. 205 veya 206 yılında vefat etmiş bulunan Ebû Amr eş-Şeybânî b. Mirar (Bkz. Fuat Sezgin, a.g.e., VIII-I, 210) olabilir. (Arapça'da Amr ile Ömer aynı harflerle -Ayn- mim ve ra harfleriyle- yazıldığı için Amr'ın sonuna vav yazılarak birbirinden ayırd edilmeleri sağlanır. Baskıda "vav" harfi düşmüş olmalıdır).
- [256] Bk. Buhârî, Zebâih 12, Meğâzî 65; Müslim, Sayd 17, 18; Ebû Dâvûd, Et'ime 46; Nam, Sayd 35; Dârimî, Sayd 6; Müsned, III, 311.
- [257] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/468-471.
- [258] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/471.
- [259] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/471.
- [260] Ebû Dâvûd, Cenâiz 60; İbn Mâce, Cenâiz 63; Muvatta', Cenâiz 45; Müsned, VI, 105.
- [261] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/41-472.
- [262] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/472.
- [263] Ebû Dâvûd, Et'ime 36; Müsned, V, 96.
- [264] Ebû Dâvûd, Et'ime 36.
- [265] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/473-474.
- [266] Bu hadisin çeşitli rivayetleri için bk. Buhârî, Cihâd 152, Zekat 68, Hudûd 15, 17, 18, T>b 5, 6, 29; Ebû Dâvûd, Hudûd 3; Tirmizî, Tahare 55; Nesaî, Tahare 55, 190, Tahri-mu'd-Dem 7-9; İbn Mâce, Hudûd 20.
- [267] Buhârî, Eşribe 15
- [268] Müslim, Eşribe 12; Ebû Dâvûd, Tıb 11; Tirmizî, Tıb 8.
- [269] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/474-475.
- [270] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/475-476.
- [271] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/476.
- [272] Mefhumu'l-kitab, Delilu'l-hitab, Mefhumu'l-muhâlefe diye anılan delildir. Delilin söz konusu etmediği şeylerin hükmünün, sözkonusu ettiklerinden farklı olması demektir. Etraflı bilgi için fitih usulü eserlerinin ilgili bahislerine bakılmalıdır.
- [273] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/476-478.
- [274] Asıl nüshada da başlıkların sayımında tam bir birlik olmadığı, baskıya hazırlayan tarafından da belirtilmiş bulunuyor.
- [275] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/478.
- [276] 41. âyet 1. başlık 79. âyet 5. başlıkta
- [277] Müslim, İman 172; Müsned, II, 480. Ayrıca, Nesaî, Zekât 77; Müsned, II, 433 yakın lafızlarla.
- [278] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/479-481.
- [279] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/481-482.
- [280] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/482-483.
- [281] Mürsel olduğu açıkça görülen bu rivayeti ve sonrakini, el-Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzûl, 52'de zikretmektedir.
- [282] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/483-484.

- [283] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/484.
- [284] Buyruklar: O kasaba halkına sor; ve: Buzağının sevgisi., takdirindedir.
- [285] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/485.
- [286] Bu ifadelerin Hz. Osman ile herhangi bir ilgisi yoktur. Uydurmadır. Başta Kurtubi olmak üzere -bu âyette olduğu gibi- Zemahşeri, Ebu Hayyan ve Alûsî bu sözün Hz. Osman tarafından söylenmiş olduğunu kabul etmezler. Adı geçenlerin en-Nisa, 4/162. âyetin tefsirinde yaptıkları açıklamalara bakınız.
- [287] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/486-488.
- [288] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/488.
- [289] Dâraikutni, II, 125.
- [290] İbn Mâce, Zekât 3'te. Ancak burada hadis: "Malda zekâtın dışında bir hak yoktur" anlamındadır. Serik'ten itibaren hadisin senedi Darakutnî ile de Tirmizî ile de aynıdır. Dolayısıyla Tirmizî'nin hadisin senedi ile ilgili birazdan kaydedilecek açıklamaları, buralarda da aynen geçerlidir.
- [291] Tirmizî, Zekât 27. Darakutnî, Zekât 13, aynı manada yakın lafızlarla ve Serik'ten itibaren aynı senedle.
- [292] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/488-489.
- [293] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/489-491.
- [294] Muvatta', Ayn 5 (yakın ifadelerle). Ancak aynı Muvatta'daki bu rivayet Atâ b. Yesâr'dan gelen mürsel bir rivayettir. İbn Abdî'l-Berr bu hadisi et-Temhîd, V, 47'de Ebû Said el-Hudrîden de mevsûl olarak rivayet etmektedir. Gerek bu hadis, gerek bu manadaki diğer hadisler için ayrıca bk. el-Istizkâr, XXVII, 22 vd.
- [295] Buhârî, Edeb 69; Müslim, Birr, 103, 104, 105; Ebû Dâvûd, Edeb 80; Tirmizî, Birr 46. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/491-492.
- [296] Buhârî, Tefsir 2. sûre 23, Diyât, 8; Nesâî, Kasâme 27, 28; Dâraikutnî, III, 86, 199.
- [297] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/492-493.
- [298] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/493.
- [299] Müsned, II, 187, IV, 32
- [300] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/493-494.
- [301] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/494-495.
- [302] Bk. Buhârî, Diyât 5; Müslim, Kasâme 15-17; Ebû Dâvûd, Diyât 10; İvesâî, Kasâme 12, 13; İbn Mâce, Diyât 24.
- [303] Bu iki âyetin bir arada anlaşılması ve uygulanması imkânsız bir şey değildir. O bakımdan neshin varlığını kabul etmeyi gerektiren bir durum yoktur.
- [304] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/495.
- [305] Ebû Dâvûd Cihad 147, Diynt 11; Nesâî, Kasâme 10; İbn Mâce, Diyât 31
- [306] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/495.-496
- [307] Buhârî, Diyât 24, 31; Ayrıca: İlin 39; Ebû Dâvûd, Diyât 11, Cihâd 147; Tirmizî, Diyât 16; Nesâî, Kasâme 9; Dâraikutnî, III, 98.
- [308] Dâraikutnî, III, 135. Bu hususta gerek Dâraikutnî'de gerek başka eserlerde yer alan rivayetlerin geniş bir tetkiki için bk. Zeylâî, Nasbu'r-Râye, III, 335 vd.
- [309] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/496-497.
- [310] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/497-498.
- [311] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/498.
- [312] Ebû Dâvûd, Diyât 7; Tirmizî, Diyât 17; Nesâî, Kasame 10, 11, 16; İbn Mâce, Diyât 23; Dârimî, Diyât 7; Müsned, V, 10, 11, 12...
- [313] İbn Mâce, Diyât 23.
- [314] Tırnak içine aldığımız bu son paragraf da İbnu'l-Arabî Ahkâmu'l-Kur'ân, (I, 63)ye aittir.

- [315] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/498-499.
- [316] Dârakutnî, III, 142
- [317] Tirmizî, Diyât 9.
- [318] Altıncı başlık sonlarında geçen bu hadisin kaynakları da orada gösterildi.
- [319] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/499-501.
- [320] Buhârî, Diyât 21.
- [321] Darakutnî, III, 132-133.
- [322] Tirmizî, Diyât 8.
- [323] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/501-502.
- [324] Ebû Dâvûd, Diyât 4.
- [325] Tirmizî, Diyât 13.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/502.
- [326] Buhârî, Sulh 8, Tefsir 2. sûre 23, 5. sûre 6, Cihâd 12; Ebû Dâvûd, Diyât 28; İVesâî, Ka-sâme 16; İbn Mâce, Diyât 16.
- [327] Bk. Ebû Dâvûd, Diyât 4; Tirmizî, Diyât 13
- [328] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/502-504.
- [329] Tirmizî, Salât 13.
- [330] Nesâî, Kasâme 8'de Abbas'dan buna yakın mânâda.
- [331] Merhum müfessir üç ve dördüncü görüşten söz etmemiştir. Bu görüşleri İbn Atiyye (II, 62 vd)'nin de yardımıyla, böylece numaraladık.
- [332] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/504-506.
- [333] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/506.
- [334] Ebû Dâvûd, Diyât 5; Müsned, III, 363.
- [335] Habl; sözlükte azaların fesadı, yani işlemez hale gelmesi demektir. (İbn'l-Esîr, en-Ni-haye, II, 8) Hadiste bu kelime "curh ve cirâh" diye açıklandığı halde; Kurtubî'nin baskılarında bu kelime topallık demek olan "el-arec" diye geçmiştir. Tercüme-yi Kurtubîde-ki metne göre yapmakla birlikte, hadisin asıl rivâyetindeki açıklamanın muteber olması gerektiği açıktır.
- [336] Dûrakutnî, III, 96; İbn Mâce, Diyât 3; Darimî, Diyât 1; Müsned, IV, 31.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 2/506-507.

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

1- Tek İlâh Allah'tır:

2- Aynı Sûreyi Birden Çok Rek'atte (Zammı Sûre Olarak) Okumak:

3- Bu Sûrenin Faziletine Dair Rivayetler:

4- Bakara ve Âl-i İmrân Sûrelerine "ez-Zehrâveyn" Adının Verilişi:

5- Sûrenin Baş Taraflarının Nüzul Sebebi:

1- İnsanlara Şekil Veren:

2- Allah, Dilediği Şekilde Şekillendirendir:

1- Kur'ân'ın Müteşâbih Olanına Uyanlar:

2- Muhkem ve Müteşâbihe Dair İlim. Adamlarının Görüşleri:

3- Müteşâbih Sanılan Bazı Buyruklara Örnekler:

4- "Diğer" Kelimesi:

5- Kalplerinde Eğrilik Olanlar:

6- Kalplerinde Eğrilik Bulunanlar ve Fitnenin Peşinden Gidenler:

7- Te'vili Bilenler ve Tevilin Mahiyeti:

8- İlimde Derinleşmiş Olanlar:

9- Kur'ân Muhkemiyle Müteşâbihiyle Allah'tandır:

1- Bir Dua Örneği:

2- "Bize Katından Bir Rahmet Ver"

1- İnsanlara Güzel Gösterilen Şeyler:

2- Kadınlar:

3- Oğullar:

4- "Kantar Kantar":

5- Altın ve Gümüş:

6- Atlar:

7- Nişanlı Atlar:

8- Davarlar:

9- Ekinler:

10- Dünya Hayatının Metâi:

11- Güzel Akıbet Allah Nezdindedir:

Allah'tan Mağfiret Dilemenin Hükümü:

1- Bu Âyetin Önemi:

2- İlmin ve Alimlerin Fazileti:

3- Bu Âyetin Fazileti:

4- Âyet-i Kerime ile İlgili Açıklamalar:

1- Nüzul Sebebi:

2- Geçmiş Ümmetlerde Ma'rufu Emretmek ve Münkerden Alkoymak:

3- Kötülükten Alıkoyanın Nitelikleri:

4- Münkeri Değiştirme Görevi:

5- Münkeri El, Dil, ve Kalp ile Değiştirmenin Mahiyeti ve Sorumluları:

6- İyiliği Emredip Münkerden Alkoymanın Terki:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Hakime Davet Edilenin Durumu:

3- Bizden Öncekilerin Şeriatı Bize Delil Olur mu?

Âyetin Nüzul Sebebi:

Âyetin Açıklaması:

1- Mü'minlerin Kâfirlere Karşı Tutumu:

2- Takiyyenin Mahiyeti:

Âyetin Nüzul Sebebi:

1- İmrân'ın Karısı:

2- İmrân'ın Karısının Adağı:

3- İmrân'ın Karısının Adağının Hükümü:

4- "Hür Olarak":

5- Kızın Adanması:

6- Allah Adağını Kabul Buyurdu:

7- Erkek Kız Gibi Değildir:

8- Kişinin Soyunu Şeytandan Sakındırması:

1- Hz. Meryem ile Hz. Zekeriyya:

2- Her Türü Dua Allah'adır.

3- Allah'tan Çocuk Sahibi Olmayı Dilemek:

4- Çoluk Çocuğun Hidâyet Bulmaları İçin Allah'a Dua Etmek:

1- Alâmet:

2- İşaretle Konuşmak:

3- Hukukî Bakımdan İşaretin Değeri:

4- Kur'ân'ın Sünnet ile Nesholunacağını Kabul Edenler:

1- Gayb'ın Haberleri:

2- Hz. Meryem'in Himayesi:

3- Kur'a Çekmenin Hukukî Değeri:

4- Teyzenin Hadane Hakkı:

1- Mübâhale (Lânetleşme):

2- Peygamberliğin Belgelerinden Birisi:

3- Torun, Evlat Kabul Edilebilir mi?

İ- Kitap Ehli de Herkes Gibi Allah'tan Başkasına İbadet Edemez:

2- Allah'tan Başka Rab Edinme Şekli:

3- Siz, Yüzçevirsenez de Biz Müslümanız:

1- Yahudi ve Hıristiyanların Bilgisizce İddiaları:

2- Bilgisizce Tartışmak:

1- Kıraate Dair Açıklamalar:

2- Kitap Ehlinin Güvenilir Olan ve Olmayanları:

3- Borçlunun Yakın Takibi:

4- Emanetin Değeri:

5- Bu Âyet-i Kerime Kitap Ekli İçin Bir Övgü müdür?

6- Kitap Ehlinin Emanete Riâyet Etmeme Gerekçeleri:

7- Zımnîlere Hainlik:

8- Bile Bile Allah'a Karşı Yalan Söylemek:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Hakimin Hükmü Helâl Olmayan Birşeyi Gerçekte Helâl Kılar mı?

1- Bu Âyetin Nüzul Sebebi:

2- "Birr" in Mahiyeti:

Buyruğun İniş Sebebi:

2- Peygamberlerin Haram Kılmaları:

3- Muhammed (sau)'ın Peygamber Oluşunun Belgeleri:

4- Siyatik Rahatsızlığının Tedavisi:

1- Yeryüzünde Kurulan ilk Mescid:

2. Mekke Adı Nereden Gelmektedir:

3. Mübarek Ev:

4. Apaçık Alâmetlere Sahip Bir Ev:

5. Beyt-i Haram'ın Güvenliği:

1. Allah'ın İnsanlar Üzerindeki Hakkı: Beyt'inin Haccedilmesi:

2. Hac Fevri midir (İmkân Bulunulan İlk Fırsatta mı Haccetmelidir)?

3. Hac Bütün İnsanlara Farzdır:

4- Güç Yetirebilme (İstitâ'a):

5. Haccı Engelleyen Sebepler:

6. Serveti Bulunmakla Birlikte Yeterli Nakit Bulamayan Kimse:

7. Hasta ve Kötürümün Durumu:

8- Yol Azığı Bulamayan Kimse, Yapılan Bağışı Kabul Edebilir mi?

9. Haccetme İmkânı Olmakta Birlikte Haccetmemenin Hükmü ve Cezası:

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile (Medine'de inmiştir. 200 âyettir).

1- Elif, Lâm, Mîm.

2- Allah O'dur ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Hay'dır, Kayyûm'dur.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[1\]](#)

1-Tek İlâh Allah'tır:

Yüce Allah'ın: "Elif, Lâm, Mîm. Allah O'dur ki, O'ndan başka ilâh yoktur. Hay'dır, Kayyûm'dur" buyruğu ile başlayan bu sûrenin Medine'de indiği icmâ' ile kabul edilmiştir. en-Nekkaş, bu sûrenin Tevrat'taki adının "Taybe" olduğunu nakletmektedir.

el-Hasen, Amr b. Ubeyd, Asım b. Ebi'n-Necûd [\[2\]](#) ve Ebû Ca'fer er-Ruâsî vasi "Elifini kat' ile şeklinde veBir, iki, üç, dört" gibi sayı isimleri vasi olmakla birlikte vakf takdir ettikleri gibi, "Elif, Lâm, Mîm" üzerinde de vakf takdir ederek "Elif, Lâm, Mîm Allahu..." şeklinde okurlar.

el-Ahfeş Said der ki: İki sakinin birarada bulunması dolayısıyla "Elif, Lâm, MînY'in "Mîm" harfini esreli olmak üzere şeklinde okumak da caizdir. ez-Zeccâc ise der ki: Bu, bir hatadır. Ağırlığı dolayısıyla Araplar böyle demezler.

en-Nehhas der ki: Evla olan kıraat şekli âmmenin okuyuşudur. Eski nahiv alimleri bu hususta değişik açıklamalarda bulunmuşlardır. Sîbeveyh'in görüşüne göre "Mîm" in fethalı okunması iki sakinin bir arada bulunması dola-yısıyladır. "Mîm" in fethalı okunmasını seçmeleri esre, "yâ" ve yine ondan önce esrenin bir araya getirilmemesi isteğidir. el-Kisaî der ki: Hecâ (alfabe) harfleri ile vasi Elifleri bir araya gelecek olurlarsa, vasi Elifî hazfedilir ve hecâ harfî vasi Elifinin harekesi ile harekelenerek (meselâ) şöyle denilir: " Elif, Lâm, Mîmallah, Elif Lâm, mizkür, Elif, Lâm mîmiktaret."

el-Ferrâ da der ki: Asü olan er-Ruâsî'nin de okuduğu şekilde "Elif, Lâm, Mîm Allahu..." şeklinde okumaktır. Böylelikle hemze'nin harekesi Mîm'e verilmiş olmaktadır. Ömer b. el-Hattab da: "el-Hayyu'l-kayyâm" şeklinde okumuştur. Harice der ki: Abdullah (b. Mes'ud) ın Mushafında: "el-Hayyu'l kayyimu" şeklindedir. Bakara Sûresi'nin baş taraflarında [\[3\]](#) sûrelerin başlarında yer alan Mukatta Harflere dair ilim adamlarının görüşlerini önceden açıklamış bulunuyoruz.

Bu sûrede "Allah O'dur ki, O'ndan başka ilâh yoktur, Hay'dır, Kay-yûm'dur"

başı başına bir cümle olarak geldiğinden dolayı bu hususa dair bu görüşlerin tümünün bir anda burada düşünülmesi mümkündür. [4]

2- Aynı Sûreyi Birden Çok Rek'atte (Zammî Sûre Olarak) Okumak:

el-Kisâf'nin rivayetine göre Ömer b. el-Hattab (ra) yatsı namazını kıldırıldığı bir seferinde Âl-i İmran Sûresi'ni okumaya başlayarak "Elif Lâm Mim..." diye okumuş [5] ve birinci rek'ate yüz âyet, ikinci rek'atte de geri kalan yüz âyeti okumuştur.

Bizim (mezhebimize mensup) ilim adamlarımız derler ki: Bir sûreyi iki rekatta okumamalıdır. Eğer namaz kılan böyle yapacak olsa bu da yeterli gelir.

Mâlik, el-Mecmua'da, bunda bir mahzur yoktur, fakat yapılması gereken de bu değildir, demektedir.

Derim ki: Sahih olan bunun caiz olduğudur. Peygamber (sav) da akşam namazında A'raf Sûresi'ni iki rekate bölerek okumuştur. Bunu da yine Ne-sâî rivayet etmiştir. [6] Ayrıca Ebu Muhammed Abdulhak da bunun sahih olduğunu bildirmiştir ki, ileride gelecektir. [7]

3- Bu Sûrenin Faziletine Dair Rivayetler:

Bu sûrenin faziletine dair birçok haber ve rivayet gelmiştir. Bunlardan bazılarına göre bu sûre yılan sokmasına karşı bir emân, yoksullara bir hazine, âhiret gününde bu sûreyi okuyanı savunacağı ve onun son âyetlerini geceleyin okuyan kimseye geceyi namazla kılmış gibi ecir yazılacağı ve buna benzer diğer haberler bu kabildendir.

Darimî Ebu Muhammed, Müs/ied'inde şunu zikretmektedir: Bize Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellâm nakletti, dedi ki: Bana Ubeydullah el-Eşcaî naklederek dedi ki: Bana Mis'ar nakletti, dedi ki: Bana Câbir, içinde düştüğü duruma düşmeden [8] önce eş-Şa'bî'den naklederek dedi ki: eş-Şa'bî dedi ki: Abdullah dedi ki: Gecenin son bölümünde kılacağı namazda Âl-i İmran Sûre-si'ni okumak yoksul bir kimse için ne büyük bir hazinedir. [9]

Bize Muhammed b. Said anlattı, bize Abdusselam, el-Cüreyrî'den, o Ebu's-Sillîl'den naklederek dedi ki: Bir adam kısas dolayısıyla takip edilecek oldu. O da gidip Mecenne vadisine sığındı. Burası öyle bir vadi idi ki, orada yürüyen bir kimseyi mutlaka bir yılan sokardı. Vadinin kenarında yüksekçe bir yerde [10] iki

rahip de vardı. Akşam olunca rahiplerden biri diğetine: Allah'a yemin olsun ki bu adam helak oldu demektir, dedi. Derken o adam Âl-i İmrân Sûresi'ni okumaya başladı. Bu sefer rahipler şöyle dediler: Bu adam Taybe Sûresi'ni okudu, kurtulması muhtemeldir Sabahı sağ salim etti. [11]

Mekhul'den de müsned olarak şöyle dediğini rivayet etmektedir: Her kim Cum'a günü Âl-i İmrân Sûresi'ni okuyacak olursa, gece oluncaya kadar melekler ona rahmetle dua eder. [12]

Osman b. Affân'dan da senedini kaydederek şöyle dediğini zikreder: Geceleyin Âl-i İmrân Sûresi'nin sonlarını okuyana bu kişi bir geceyi namazla geçirmiş gibi yazılır. Ancak bu rivayetin senedinde İbn Lehîa [13] vardır. [14]

Müslim'de en-Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî'den şöyle dediğini belirten bir rivayet yer almaktadır: Ben Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kıyamet günü Kur'ân-ı Kerîm ve onun gereğince amel eden ehl-i Kur'ân olanlar getirilir. Kur'ân'ın önünde Bakara Sûresi ve Âl-i İmrân yer alır." -Rasûlullah (sav) bu iki sûreye üç örnek verdi ve ben daha sonra bu üç örneği unutmadım. Devamla dedi ki: "Bu iki sûre ya iki bulut yahut da aralarında ışık ve aydınlık bulunan iki siyah gölgelik veya sahiplerini savunan dizi dizi kuşlardan iki topluluk gibidir." [15]

Yine Müslim, Ebu Uame el-Bâhilî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kur'ân-ı Kerîm'i okuyunuz. Çünkü o Kıyamet gününde ashabına bir şefaathçi olarak gelecektir. İki ışık sa-çııcı sûre olan Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini de okuyunuz. Çünkü her ikisi de Kıyamet gününde iki bulut yahut iki gölgelik ya da sahiplerini savunan dizi dizi iki bölük kuş gibi geleceklerdir. Bakara Sûresi'ni okuyunuz. O sûreyi almak (öğrenmek) bereket, onu terketmek hasrettir. Bâtılcılar da onun altından kalkamaz." [16] Muaviye [17] der ki: Burada geçen "baülcılar"dan kastın, sihirbazlar olduğu haberi bana ulaşmıştır. [18]

4- Bakara ve Âl-i İmrân Sûrelerine "ez-Zehrâveyn" Adının Verilişi:

Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerine "ez-Zehrâveyn" adının verilişiyle ilgili olarak ilim adamlarının üç görüşü vardır:

1- Bunlar, ışık saçan iki sûredir. Bu da "ez-Zehr ve ez-Zuhre" kelimesinden alınmadır. Bu adın veriliş sebebi ya o sûreleri okuyanın nurlarından yani manalarından aldığı aydınlık ile hidâyet bulmasıdır.

2- Ya da onları okumaya karşılık, Kıyamet gününde (okuyucularına) verilmesi sözkonusu olan eksiksiz nur dolayısıyladır. Bu da ikinci görüştür.

3- Bu iki sûreye bu ismin veriliş sebebi, her ikisini de Ebû Dâvûd ve başkalarının kaydettikleri şekilde yüce Allah'ın İsm-i Azam'ını müşterek olarak ihtiva etmeleridir. Yezid kızı Esmâ'dan gelen rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz yüce Allah'ın İsm-i Azamı şu iki âyet-i kerimededir: "Ve ilâhınız tek bir ilâhtır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, Rahmandır, Rahimdir" (el-Bakara, 2/263) âyetiyle Âl-i İmrân Sûresi'nde yer alan: "Allah O'dur ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, o Haydir, Kayyûm'dur" âyetidir. Bunu aynı zamanda İbn Mace de rivayet etmiştir. [19]

Hadis-i şerifte (bu iki sûreyi nitelemek üzere geçen) "el-ğamâm: Bulut" kelimesi, sarmaş dolaş bulut demektir. Tepeye yakın olduğu takdirde buna el-ğayaye (gölgelendirici herşey) adı verilir. "ez-Zulle (gölgelik)" de aynı şeydir.

Hadis-i şerifin manası da şudur: Bu iki sûreyi okuyan kimse onları okumanın sağladığı sevabın gölgesindedir. Nitekim hadis-i şerifte: "Kişi sadakasının gölgesindedir"[20] denilmektedir.

Hadis-i şerifteki: "Onu savunurlar" ifadesinden kasıt da şudur: Yüce Allah, onların sevabı dolayısıyla, onun adına savunma yapacak melekler yaratır. Nitekim kimi hadis-i şerifte: "Şüphesiz her kim: "Allah şahitlik etti ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur" (Âl-i İmrân, 3/18) âyetini okuyacak olursa Allah, Kıyamet gününe kadar kendisine mağfiret isteyecek yetmiş melek yaratır [21] buyurulmuştur. Hadis-i şerifte geçen: "Aralarında (her iki bulut arasında) ışık ve aydınlık olacaktır" ifadesi ise bunlardaki aydınlığa dikkat çekmektedir. Çünkü "siyah" kaydı getirilince bunların karanlık olacağı vehmi uyanabileceğinden böyle bir vehim "her ikisi arasında da bir aydınlık vardır" buyruğu ile ortadan kaldırılmaktadır. Yani bu iki bulutun siyah olmalarından kasıt, oldukça kesif oluşları ve bu kesiflikleri sebebiyle altlarında bulunan ile güneşin sıcaklığı ve aşın harareti arasında engel teşkil etmeleri dolayısıyla bu böyle olacaktır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [22]

5- Sûrenin Baş Taraflarının Nüzul Sebebi:

Bu sûrenin baş tarafları, Muhammed b. İshak'ın, Muhammed b. Cafer b. ez-Zübeyr'den naklettiğine göre Medine'ye gelen Necran heyeti dolayısıyla nazil olmuşun Bu heyette bulunanlar hristiyan olup Rasûlullah (sav)'ın yanına Medine'ye altmış süvari olarak geldiler. Bunların arasında şereflilerinden ondört kişi vardı. Bu ondört kişi arasında da bütün işlerinin başı üç kişi vardı ki, bunlar heyetin emiri, görüş sahibi ve asıl adı Abdulmesih olan el-Âkib, diğeri ise gerçek

koruyucuları, efendileri, toplantılarının başkanı el-Ey-hem adını taşıyan kişi, diğeri ise papazları ve alimleri bulunan, Bekr b. Vâ-iloğullarından birisi olan Ebu Harise b. Alkame idi. Bunlar ikindi namazının akabinde Rasûlullah (sav)'ın huzuruna girdiler. Üzerlerinde bir çeşit Yemen elbisesi olan hibârları, cübbe ve ridâları vardı. Peygamber (sav)'ın ashabı: Biz onlar gibi güzel ve heybetli bir başka heyet görmedik, dediler. Dua vakitleri girince kalktılar ve Peygamber (sav)'ın mescidinde doğuya doğru ibadet ettiler. Peygamber (sav): "Onlara ilişmeyin" buyurdu. Arkasından Medine'de birkaç gün daha kaldılar. Bu süre zarfında ise Rasûlullah (sav) ile Hz. İsa* hakkında tartışıp durdular. Onun Allah'ın oğlu olduğunu iddia ettiler ve buna benzer daha başka oldukça çirkin ve tutarsız iddialarda bulundular. Rasûlullah (sav) da gözkamaştırıcı apaçık delillerle onların görüşlerini cevaplandırıyor, iddialarını çürütüyordu. Fakat onlar bunu bir türlü görmüyorlardı. Onlar hakkında bu sûrenin başından itibaren seksen küsur kadar âyet nazil oldu. Nihayet iş, Rasûlullah (sav)'ın onları Mübahaleye davet etmesi noktasına kadar gelip dayandı. İbn İshak'ın Siretinde ve başka eserlerinde zikredildiğine göre durum böyle olmuştur. [\[23\]](#)

3- O sana Kitabı, hak ile önündekileri doğrulayıcı olarak indirdi. Tevrat'ı ve İncil'i de indirdi;

4- Bundan önce insanlara hidâyet olmak üzere. Furkan'ı da indirdi. Muhakkak ki Allah'ın âyetlerini inkâr edenlere çetin bir azap vardır. Allah Azîz'dir, intikam alıcıdır.

"O sana kitabı" yani Kur'ân-ı Kerîm'i "hak ile" yani doğruluk ile "indirdi."

Burada "hak ile" buyruğunun açık ve nihaî delil ile indirdi, anlamına geldiği de söylenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm peyderpey, kısım kısım indirilmiştir. İşte bundan dolayı ardı arkasına indirmeyi ifade eden tef il kökünden "nezze-le" diye buyurmuştur. Tevrat ve İncil ise bir defada indirilmiştir. İşte bundan dolayı (onlar hakkında): "enzele" diye buyurulmuştur.

Hak ile" buyruğundaki "be" harfi "kitab"ın halini bildirmektedir. Bu harf, hazfedilmiş bir kelimeye taalluk eder. Bu ise; Kitap, sana hak ile gelerek... takdirindedir. Bu kelime kelimesine taalluk etmez. Çünkü bu kelime, bir tanesi cer harfi ile olmak üzere iki mefule geçiş yapmıştır, üçüncüsüne geçiş yapamaz.

"Doğrulayıcı olarak" kelimesi ise intikal eden (değişebilen) bir hal olmayıp te'kid edici bir haldir. [\[24\]](#) Çünkü onun başka türlü olması imkânsızdır. Yani uygun olmaması düşünülemez. Cumhurun görüşü budur. Bazıları ise bunda intikal olduğunu da takdir etmişlerdir. Yani o hem kendisini doğrulayıcı hem başkasını doğrulayıcı.

"Önündekileri" buyruğu ile kastedilen daha önce indirilmiş kitaplardır. Tevrat, aydınlık ve nur demektir. Bu kelime çakmak taşının alevi görüldüğü vakit kullanılan kelimesinden türemiştir. Bu kelimenin aslı ise "tef ele" vezni üzere şeklindedir. "Te" harfi zaidir. "Te" harfi hareke alıp ondan öncesi fetha olduğundan dolayı "elife kalbedilmiştir. Bu kelimenin tef ile vezninde olup "re" harfinin esre'den fetha'ya intikal ile mümkündür. Nitekim (bazı lehçelerde): şeklinde söylendiği de görülür. Bu iki açıklama da el-Ferrâ'dan nakledilmiştir. Halil ise der ki: Bu kelimenin aslının vezni "fev'ale" veznidir. Buna göre kelimenin aslı da şeklindedir. Birinci "vâv" kelimesinde ol-duğu gibi "te"ye kalbedilmiştir. Halbuki bu kelimenin aslı olup veznindedir ve aslı şeklindedir. Harekesi ile önceki harf fethalı olduğundan dolayı "ye" harfi "elife kalbedilmiştir. Arapçada "fev'ale" binası ise tef ale binasından daha çok kullanılır.

"Tevrat" kelimesinin: "Tevriye"den alındığı da söylenmiştir. Bu ise birşeyi ta'riz yoluyla (üstü kapalı) açıklarken diğer tarafını gizlemek demektir. Adeta Tevrat'ın çoğunluğu, gereken tasrih ve açıklama verilmeksizin birtakım tariz ve işaretlerden meydana geldiğinden dolayı bu isim verilmiş gibidir. Bu da el-Müerric'in görüşüdür. Cumhur ise birinci görüşü kabul etmiştir. Buna sebep ise yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "...Biz Mûsâ ile Hâ-rûn'a furkan ışıktan ayıran ve takva sahiplerine bir öğüt olarak verdik" (el-Enbiyâ, 21/48) buyruğudur. Burda "Furkan"dan kasıt ise Tevrat'tır.

İncil kelimesi ise "asi" demek olan "en-necl" kelimesinden "ifîl" vezninde bir kelimedir. Çoğulu "enacîl" gelir. Tevrat'ın çoğulu ise "Tevârin" şeklindedir.

İncil, birçok ilim ve hikmetin aslı demektir. Kişinin aslı olduklarından dolayı, anne ve babası kastedilerek "Allah onun iki nâciline de lanet etsin" denilir. İncil kelimesinin birşeyi çıkartmak, halini anlatmak için kullanılan; dan geldiği de söylenmiştir. Buna göre; İncil vasıtasıyla birçok ilim ve hikmet elde edildiği için ona bu isim verilmiş olmaktadır. Çocuğa ve soy-sopa, anne-babasından çıktığı için "neci" denilmesi bundan dolayıdır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Öyle bir topluluğa ki, onların ataları küçüklerine adiliği miras bırakmamıştır Aksine her babayığit onların çocuklarıdır."

Neci aynı zamanda sızıntı halinde çıkan su demektir. Su bir yerden sızıntı halinde çıktığı vakit ifadeleri kullanılır. İşte bundan dolayı İncil'e bu ad verilmiştir. Zira yüce Allah, onun vasıtasıyla silinmiş, izleri kaybolmuş hakkı ortaya çıkarmıştır.

İncil kelimesinin gözün genişliğini ifade etmek üzere kullanılan dan alınma olduğu da söylenmiştir. Oldukça geniş bir mızrak yarasını ifade etmek için tabiri

kullanılır. Şair der ki:

"Busra arasında parlak keskin bir kılıçla vurulmuş nice darbe ve Oldukça geniş nice mızrak yarası..."

Bu anlam göz önünde bulundurularak, İncil'e bu isim verilmişin Çünkü İncil, onlar için çıkartılan, genişletilen ve onlar için hem nur ve hem bir aydınlık olan aslî bir kaynaktır. (İncil'den gelen): Tenâcul'un karşılıklı anlaşmazlık anlamında olduğu söylenmiştir. Buna göre insanların onun hakkında anlaşmazlıkları dolayısıyla bu kitap İncil adını almıştır. Şemir kimi lügatçilerden şunu nakletmektedir: Satırları fazla yazılı her bir kitaba "incil" denilir. "Nece-le" kelimesinin, yaptı, anlamına geldiği de söylenmiştir. Şair der ki:

"Onun, o işte yaptığı gibi ben de yapıp gidiyorum."

Tevrat ve İncil'in Süryanice olduğu da söylenmiştir. İncil'in Süryanice "İn-cilon" olduğu da söylenmiştir. Bunu es-Sa'lebi nakleder.

el-Cevherî de der ki: İncil, Hz. İsa'ya verilen kitabın adıdır. Bu kelime hem müzekker, hem müennes olur. Bunu müennes olarak zikreden, sahifeyi kasteder, müzekker olarak kabul eden de kitabı kasteder.

Başkaları ise şöyle demektedir: Kur'ân-ı Kerîm'e de aynı şekilde İncil adı verilmiştir. Nitekim Hz. Musa'nın münacaat kıssasında şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Rabbim, ben Levhalarda, İndileri kalplerinde olan bir kavmin geleceğini görüyorum. Onları ümmetim kıl!" Ancak yüce Allah ona şöyle buyurdu: "O ümmet Ahmed ümmetidir." Salat ve selâm ona. İşte burada "İnciller" ile Kur'ân kastedilmektedir.

el-Hasen "el-Encîl" şeklinde okurken, diğerleri "iklîl" gibi esreli olarak "İn-cîl" okumuşlardır. Bu da iki ayrı söyleyiştir.

Eğer bu kelime Araplardan işitilmiş ise Arapların arapçalaştırdığı, Arapça olmayan isimlerden olması ve Arap dilinde benzeri bir kelime olmaması da mümkündür.

Yüce Allah'ın: "Bundan önce" Kur'ân'dan önce "insanlara hidâyet olmak üzere" buyruğu hakkında İbn Fûrek der ki: İfadenin takdiri, takva sahibi olan insanlara hidâyettir, şeklindedir. Bunun delili ise Bakara Sûresi'nde: "Takva sahipleri için bir hidâyettir" (el-Bakara, 2/2) buyruğudur. Böylelikle o, buradaki umumî ifadeyi Bakara Sûresi'ndeki özel ifadeye göre açıklamış bulunmaktadır. "Hidâyet olmak üzere" buyruğu hal olmak üzere nasb mahallin-dedir. "Furkân" kelimesi ise Kur'ân demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden yapılmıştır. [\[25\]](#)

5. Yerde olsun, gökte olsun şüphesiz hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.

Bu, yüce Allah'ın eşyaya dair bütün hususları etraflıca bildiğini haber

vermektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de buna benzer buyruklar pek çoktur. Yüce Allah olanı da olacağı da olmayanı da bilendir. Durum böyle olduğuna göre; eşyaya dair bilgiler İsa'ya gizli kalabildiğine göre; o, nasıl ilâh veya ilâhın oğlu olabilir? 6. Sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O Azizdir, Hakimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- İnsanlara Şekil Veren:

Yüce Allah'ın: "Sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O'dur" buyruğu ile, yüce Allah bizlere, insanları annelerin rahimlerinde kendisinin şekillendirdiğini haber vermektedir.

"Rahim" kelimesi rahmetten gelmektedir. Çünkü rahim (akrabalık) kendisi sebebiyle insanların karşılıklı olarak merhamet göstermelerine sebeptir.

"Suret (şekil)" kelimesi ise birşeyi meylettirmek için kullanılandan gelmektedir. "Suret" buna göre belli bir şekle ve belli bir konuma benzemeye meyleden şeyin adıdır.

Bu âyet-i kerime ile yüce Allah, tazim edilmektedir. Muhtevası içerisinde Necrân hristiyanlarının görüşleri reddedilmekte, Hz. İsa'nın şekil verilen kimselerden olduğu ifade edilmektedir. Bu ise aklı başında herhangi bir kimsenin inkâr edemeyeceği bir husustur. Yüce Allah Haşr Sûresi (22/5. âyette) ile Mü'minûn Sûresi'nde (23/12-14. âyetlerde) şekillendirmeye dair açıklamalarda bulunmuştur. Aynı şekilde Peygamber (sav) de İbn Mes'ud tarafından rivayet edilen hadis-i şerifte buna dair açıklamalarda bulunmuştur ki, bu ha-dis-i şerif de yüce Allah'ın izniyle (az önce belirtilen yerde) gelecektir.

Yine bu âyet-i kerimede tabiatçıların görüşleri de reddedilmektedir. Çünkü tabiatçılar tabiatı mutlak kakhâr (etkin güç) olarak kabul etmektedirler. Onların görüşlerini redde dair açıklamalar ise Tevhîd âyetinde (el-Bakara, 2/164. âyet 14. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Adı Muhammed b. Sencer olan İbn Sencer'in [26] Müsned'inde de şu hadis-i şerif yer almaktadır: "Muhakkak yüce Allah ceninin kemiğiyle kıkırdaklarını erkeğin menisinden, onun yağ ve etlerini de kadının menisinden yaratır" denilmektedir.

İşte bu, çocuğun hem erkeğin hem de kadının menisinden yaratılmış olduğunun en açık delilidir. Yüce Allah'ın: "Ey insanlar! Şüphesiz Biz sizleri bir erkek ve bir dişiden yarattık..." (el-Hucurât, 49/13) buyruğundan açıkça anlaşılan da budur.

Müslim'in Sahihinde de Sevbân yoluyla gelen hadis-i şerifte şöyle denilmektedir: Yahudi, Peygamber (sav)'a dedi ki: Ben sana yeryüzü insanları arasında bir peygamberin, yahut bir ya da iki kişinin dışında hiçbir kimsenin bilmediği bir hususu sormaya geldim. Hz. Peygamber: "Buna dair bilgiyi sana verecek olursam bunun sana faydası olur mu?" diye sorunca Yahudi, dedi ki: Ben de kulaklarımla duymuş olurum. (Devamla) dedi ki: Ben sana çocuğun durumu hakkında sormaya geldim. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Erkeğin suyu beyaz, kadının suyu sarıdır. Bir araya gelip de erkeğin menisi kadının menisinden üstün gelirse yüce Allah'ın izniyle erkek çocukları olur. Şayet kadının menisi erkeğin menisinden üstün gelirse Allah'ın izniyle çocukları kız olur." [27]

Buna dair açıklamalar da yüce Allah'ın izniyle Şûra Sûresi'nin sonlarında (42/49-50) gelecektir. [28]

2- Allah, Dilediği Şekilde Şekillendirendir:

Yüce Allah'ın: "Dilediği gibi şekillendiren" buyruğu; güzellik, çirkinlik, siyahlık, beyazlık, uzunluk, kısalık, azaların sağlıklı olması yahut herhangi bir noksanlık ve buna benzer mutluluk ve bedbahtlık gibi hususları ifade, eder.

İbrahim b. Edhem'den nakledildiğine göre Kur'ân okuyuculan onun meclisinde bildiği hadislerin bir kısmını dinlemek üzere bir araya geldiler. Onlara şöyle dedi: Beni meşgul eden dört şey vardır. Bunlarla uğraştığım için hadis rivayet edecek boş vaktim olmuyor. Ona-. Seni meşgul eden şeyler nelerdir? denilince şu cevabı verdi: Bunlardan birincisi şudur: Ben yüce Allah'ın şu buyruğunda sözünü ettiği Mîsâk Günü üzerinde düşünüyorum: "Bunlar cennetliktir ve aldırış etmiyorum, bunlar da cehennemliktir aldırış etmiyorum." İşte ben bu ayırımın yapıldığı vakit, bu iki kesimden hangisinde idim, bilemiyorum. İkinci husus rahimde bana şekil verildiği zamanda rahimler üzerinde görevli olan melek: "Rabbim, bu bedbaht mıdır yoksa mutlu mudur?" diye sorduğunda cevabın ne olduğunu bilemeyişimdir. Üçüncü husus ölüm meleği ruhumu kabzedeceğinde: "Rabbim, küfür ile birlikte mi iman ile birlikte mi (ruhunu kabzedeyim)?" diyeceğinde ne cevap verileceğini bilemiyorum. Dördüncü husus ise: "Ey günahkârlar, siz bugün ayrılın!" (Yâsîn, 36/59) buyrulacağı vakit, ben iki kesimden hangisi arasında olacağımı bilemeyişimdir.

Daha sonra yüce Allah: "O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur" diye buyurmaktadır. Yani O'ndan başka yaradan, O'ndan başka suret ve şekil veren yoktur. İşte bu, O'nün vahdaniyyetinin delilidir. Nasıl olur da İsa kendisi şekillendirilmiş iken

şekil veren, kuvvet veren olabilir?

"O Azizdir" asla mağlub edilemez, "Hakimdir" hikmet sahibi olandır veya herşeyi sapasağlam yapandır. İşte bu da özellikle sözkonusu ettiği şekillendirme hakkında daha da özel bir ibaredir. [\[29\]](#)

7. Sana Kitabı indiren O'dur. Onun bazı âyetleri muhkemdir ki bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir. İşte kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve te'viline yeltenmek için onun müteşâbih olanına uyarlar. Halbuki onun gerçek te'vilini ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar: "Biz ona iman ettik, hepsi Rabbimizin katındandır" derler. Ancak akü sahipleri düşünür, öğüt alır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dokuz başlık halinde sunacağız:

1- Kur'ân'ın Müteşâbih Olanına Uyanlar:

Müslim'in rivayetine göre Hz. Aişe şöyle demiştir: Rasûlullah (sav): "Sana kitabı indiren O'dur. Onun bazı âyetleri muhkemdir ki bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir. İşte kalplerinde eğrilik bulunanlar fitne çıkarmak ve te'yiline yeltenmek İçin onun müteşâbih olanına uyarlar. Halbuki onun gerçek te'vilini ancak Allah bilir, ilimde derinleşmiş olanlar: «Biz ona iman ettik, hepsi Rabbimizin katındandır» derler. Ancak akıl sahipleri düşünür, öğüt alır" âyetini okudu. (Hz. Âişe) devamla dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Onun müteşâbih olanına uyanları gördüğünüz vakit, işte onlar yüce Allah'ın isimlerini koyduğu (kastettiği) kimselerdir, onlardan sakınınız." [\[30\]](#)

Ebu Ğâlib'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Eşeğin üzerinde olduğu halde Ebû Umâme ile birlikte gidiyordum. Dimaşk Mescidinin merdivenlerine vardığı sırada dikilmiş (kesik) başlar gördü. Bu başlar ne oluyor? diye sorunca ona: Bunlar Irak'tan getirilen Haricîlerin başlarıdır, diye cevap verildi. Bunun üzerine Ebu Uname şöyle dedi: Ateşin köpekleri, ateşin köpekleri, ateşin köpekleri! Sema altında öldürülenlerin en kötüleridir bunlar. Bunları öldürenlere ve onlar tarafından öldürülenlere ne mutlu! dedi. -Ve bu sözlerini üç defa tekrarladı- sonra da ağladı. Ben: Ne diye ağlıyorsun ey Ebu Umâme? deyince şöyle dedi: Onlara olan merhametimden ağlıyorum. Çünkü bunlar müslüman insanlardılar, İslâm'dan çıktılar. Daha sonra yüce Allah'ın: "Sana kitabı indiren O'dur, onun bazı âyetleri muhkemdir..." buyruğundan itibaren birkaç âyet okudu, daha sonra da: "Siz kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp anlaşmazlığa

düşenler gibi olmayın..." (Âl-i İmrân, 3/105) âyetini okudu. Ben: Ey Ebû Umâme, bu sözü geçenler bunlar mıdır, deyince o: Evet dedi. Bu senin kendi görüşüne dayanarak söylediğin "birşey mi yoksa Rasûlullah (sav)'dan işittiğin birşey mi? diye sorunca şöyle dedi: Eğer görüşüme dayanarak söylüyor isem şüphesiz ki o vakit ben pek cür'etkâr bir kimseyim demektir. Aksine ben bunu Rasûlullah (sav)'dan bir değil, iki değil, üç değil, dört değil beş değil, altı değil yedi defa değil (pek çok defalar) işittim.

Daha sonra da parmaklarını kulaklarına koyarak: Böyle değilse şu kulaklanm sağır olsun, dedi ve bu sözlerini üç defa tekrarladı: Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "İsrailoğulları yetmişbir fırkaya ayrıldı. Bunlardan bir tanesi cennette, diğerleri cehennemdedir. Bu ümmet ise onlardan bir fazla fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan birisi cennette diğerleri ise cehennemde olacaktır.

" [\[31\]](#)

2- Muhkem ve Müteşâbihe Dair İlim. Adamlarının Görüşleri:

İlim adamları muhkem ve müteşâbih âyetler ile ilgili olarak farklı görüşlere sahiptir. Câbir b. Abdullah -ki bu aynı zamanda eş-Şa'bi'nin, Süfyan-ı Sev-rî'nin ve diğerlerinin görüşlerinin muktezasıdır- der ki: Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri arasında muhkem, olanlar te'vili bilinebilen manası ve tefsiri anlaşılabilen buyruklardır. Müteşâbih olanlar ise yüce Allah'ın, ilmini yalnızca kendisine sakladığı, yarattıklarına vermediği, herhangi bir kimsenin bilme imkânı bulunmayan buyruklardır. Kimi ilim adamı der ki: Bu kabilden olanlara örnek, Kıyametin kopacağı vakit, Ye'cûc ile Me'cûc'un çıkması, Deccal'ın çıkması, Hz. İsa'nın inmesi, sûre başlarında bulunan Mukatta Harfler gibi şeylerdir.

Derim ki: Müteşâbihe dair yapılan açıklamaların en güzeli budur. Bakara Sûresi'nin baş taraflarında er-Rabî' b. Haysem'den [\[32\]](#) yüce Allah'ın bu Kur'ân-ı Kerîm'i indirdiğini ve dilediğinin bilgisini yalnızca kendisi için alıkoyduğunu belirten bir rivayeti nakletmiş bulunuyoruz. Ebu Osman da der ki: Muhkem, kendisi okunmaksızın namazın kabul olunmadığı Fatihatu'l-Ki-tap'tır. Muhammed b. el-Fadl der ki: Muhkem İhlas Süresidir. Çünkü bu sûrede tevhidden başka hiçbir şey yoktur. Şöyle de denilmiştir: Kur'ân-ı Kerîm, bütünüyle muhkemdir, çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Bu, âyetleri muhkem kılınmış bir kitaptır." (Hud, 11/1) Yine Kur'ân'ın bütünüyle müteşâbih olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah: "Müteşâbih bir kitap olarak..." (ez-Zümer, 39/23) diye buyurmuştur.

Derim ki: Ancak bu açıklamanın âyet-i kerimenin manasıyla hiçbir ilgisi yoktur.

Çünkü yüce Allah'ın: "Âyetleri muhkem kılınmış bir kitaptır" buyruğunun anlamı şudur: Yani bu âyetlerin sıralanışı ve dizilişi böyledir ve bu kitap Allah'tan gelmiş bir haktır. "Müteşâbih bir kitap olarak" buyruğu ise, bir kısmı'diğer bir kısmına benzemekte ve bir grubu ötekini tasdik etmekte, demektir. Yoksa yüce Allah'ın: "Bazı âyetleri muhkemdir" buyruğu ile "diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir" buyrukları ile kastedilen bu mana değildir. Bu âyet-i kerimede ki "müteşâbih" tabiri ihtimal ve benzerlik kabilinden-dir. Yüce Allah'ın: "Bize göre birçok inekler birbirine benziyor" (el-Bakara, 2/70) buyruğu kabilindendir. Yani biz onları birbirlerine karıştırdık. Yani "birçok inek çeşidi" anlamına gelme ihtimali vardır. Bu buyrukta "muhkem" ile kastedilen de bunun zıddıdır ki, o da herhangi bir karışıklığı bulunmayan ve tek bir anlamdan başkasına gelme ihtimali bulunmayan buyruklardır.

Bir diğer görüşe göre de müteşâbih, birden çok anlama gelme ihtimali olmakla birlikte, bu değişik anlamlar tek bir anlama havale edilerek geri kalanı iptal edilecek olursa, bu sefer müteşâbih muhkem olur. Buna göre muhkem, her zaman için fer'î hususların kendisine havale edildiği (o esas alınarak yorumlandığı) bir asıl ilkedir. Müteşâbih ise onun fer'î durumundadır.

İbn Abbas der ki: Muhkem buyruklar, yüce Allah'ın En'âm Sûresi'nde yer alan: "De ki: Gelin size Rabbinizin neleri haram kıldığını okuyayım.." (el-En'am, 6/151) buyruğundan itibaren üç âyetin sonuna kadar olan buyruklardır. İsrailoğulları hakkındaki: "Rabbin: «Kendisinden başkasına ibadet etmeyin, anne ve babaya iyilikle muamele edin» diye hükmetti..."(el-İsrâ, 17/23) buyruğu da muhkem buyruklardandır.

İbn Atiyye der ki: Bu bana göre (İbn Abbas'ın) muhkem buyruklara dair vermiş olduğu bir örnektir.

Yine İbn Abbas der ki: Muhkem buyruklar Kur'ân-ı Kerîm'in nâsîh âyetleri, haram kılan âyetleri, farz kılan âyetleri, kendisine iman edilen ve gereğince amel olunan buyruklardır. Müteşâbihler ise, mensûh âyetleri, mukaddemi, muahharı, emsali, yeminleri, kendisine iman olunup da, ancak gereğince amelin sözkonusu olmadığı buyruklardır.

İbn Mes'ud ve başkaları ise der ki: Muhkem buyruklar neshedici âyetlerdir. Müteşâbihler ise nesholunan buyruklardır. Katâde, er-Rabî' ve ed-Dah-hâk da böyle demiştir.

Muhammed b. Ca'fer b. ez-Zübeyr der ki: Muhkem âyetler, kendilerinde Rabbin (insanlara karşı) kulların hüccetini, ismetini, (kanlarının, mallarının korunmasına sebep olan imanı), anlaşmazlıkların ve batılın bertaraf edilmesini ihtiva eden buyruklardır. Bunların herhangi bir manaya hamledilmele-ri veya asıl

anlamlarından başka anlama çekilip tahrif edilmeleri sözkonusu değildir. Müteşâbih âyetlerin ise başka bir anlama çekilmeleri, tahrif ve te'vil edilmeleri mümkündür. Allah bunlarla kullarını imtihan etmek istemiştir. Mücahid ve İbn İshak da bu görüştedir.

İbn Atiyye der ki: Bu, bu âyetle ilgili yapılmış açıklamaların en güzelidir. en-Nehhas ise der ki: Muhkem âyetler ile müteşâbih buyruklar hakkında söylenmiş sözlerin en güzeli şudur: Muhkem âyetler bizatihi ayakta durabilen ve anlaşılması için başka buyruklara başvurmayı gerekli kılmayan âyetlerdir: "Kimse O'nun dengi ve benzeri değildir" (el-İhlâs, 112/4) ile: "Şüphesiz Ben tevbe edenlerin günahlarını mağfiret ediciyim" (Tâ-Hâ, 20/82) buyrukları gibi. Müteşâbih âyetler ise: "Şüphesiz Allah bütün günahları mağfiret edicidir" (ez-Zümer, 39/53) buyruğunun gereği gibi anlaşılabilmesi için yüce Allah'ın: "Şüphesiz Ben tevbe edenlerin günahlarını mağfiret ediciyim" buyruğu ile: "Muhakkak Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez" (en-Nisâ, 4/48, 116) buyruklarına başvurulur.

Derim ki: en-Nehhas'ın bu sözleri İbn Atiyye'nin tercih ettiği görüşe açıklık getirmektedir. Bu açıklama kelimelerin dildeki anlamlarına da uygun düşmektedir. Çünkü "muhkem" kelimesi (جُمْهُوْرٌ-î) kelimesinden ism-i meful'dur. "İhkâm" ise birşeyi sağlam yapmak demektir. Manasında, açık anlaşılmasında karışıklık ve tereddüt bulunmayan buyrukların böyle olduğunda da şüphe yoktur. Çünkü bu buyrukların kelime manaları gayet açıktır ve kelime dizilişi de sapasağlamdır. Bu iki husustan herhangi birisinde gereken açıklık ve sağlamlık bulunmayacak olursa o vakit müteşâbihlik ve karışıklık söz-konusu olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Huveyzimendâd der ki: Müteşâbih'in birkaç şekli vardır. Hükmün kendisine taalluk ettiği şekil ise, ilim adamları arasında iki âyetten hangisinin diğerini neshettiği hususu ile ilgili görüş ayrılıklarıdır. Mesela, Hz. Ali ile İbn Abbas'ın, kocası vefat etmiş hamile kadın hakkında iki süreden daha uzun olanını iddet olarak bekleyeceği görüşündedirler. Hz. Ömer, Zeyd b. Sabit, İbn Mes'ud ve başkaları ise (iddetin) doğum yapmak olduğunu ve Kısa Nisa Sûresi (Talak Sûresi)'nin dört ay on günlük iddeti neshettiğini söylerler. Ali ve İbn Abbas ise bunun nesholunmadığını kabul ediyorlardı. Mirasçıya vasiyetin nesholunup olunmadığı ile ilgili ihtilafları da buna bir örnektir.

Ayrıca eğer nesih olup olmadığı bilinmiyor, neshin şartları da bulunmuyor ise, birbiriyle tearuz halinde olan âyetlerden hangisinin öne alınacağı hususundaki görüş ayrılığı da buna bir örnektir. Mesela, yüce Allah'ın: "Ve size bunlardan başkaları helâl kılındı" (en-Nisâ, 4/24) buyruğu kendilerine malik olunması

(cariye olmaları) halinde akrabaları bir arada tutmayı gerektirmektedir. Buna karşılık: "İki kızkardeşi birlikte almanız da (size haram kılındı) ancak geçen müstesna.." (en-Nisâ, 4/23) âyeti ise bunu yasaklamaktadır. Yine bu tür müteşâbihlere bir örnek de Peygamber (sav)'den gelen haberler ile kıyasların birbirleriyle tearuz etmesidir.

İşte sözü geçen müteşâbih budur. Ancak bir âyet-i kerimenin farklı iki şekilde kıraati, ismin muhtemel olması yahut tefsiri gerektirecek şekilde mücmel olması müteşâbih türünden değildir. Çünkü bunun vacip olan kısmı ya ismin kapsayabildiği miktardır veya onun tamamıdır. İki ayrı kıraat ise iki ayrı âyet gibidir. Her ikisinin gereği ne ise, amel etmek gerekir. Nitekim: âyet-i kerimesi - ileride yüce Allah'ın izniyle Maide Sûresi'nde (5/6. âyette) açıklanacağı üzere- hem üstün hem de esreli okunmuştur.[\[33\]](#)

3- Müteşâbih Sanılan Bazı Buyruklara Örnekler:

Buhârî, Saîd b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Adamın birisi[\[34\]](#) İbn Abbas'a şöyle dedi: Ben Kur'ân-ı Kerîm'de benim için açıklanması zor (muhtelif) bazı şeyler görüyorum. İbn Abbas: Nelerdir? diye sorunca adam şöyle dedi: Yüce Allah: "Sûr'a üfürüldüğünde o günde aralarında akrabalık bağı yoktur. Birbirlerini de sormazlar" (el-Mü'minûn, 23/101) diye buyururken, bir başka yerde: "Birbirlerine yönelip karşılıklı soru sorarlar" (Sâffât, 37/27) diye buyurmaktadır. Bir yerde: "Allah'tan bir söz gizlemezler" (en-Nisâ, 4/42) diye buyrulurken bir başka yerde: "Rabbimiz, Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık" (el-En'âm, 6/23) diyerek bu âyet-i kerimede de birşeyler gizleyecekleri bildirilmektedir. en-Nâziât Sûresi'nde yer alan: "Sizi yaratmak mı daha zordur yoksa göğü mü? Onu bina etmiştir... Bundan sonra da yeri yarıp döşedi" (en-Nâziât, 79/27-30) buyruğunda göklerin yaratılmasını yeryüzünün yaratılmasından önce zikretmekte, bir başka yerde ise: "Siz yeri iki günde yaratan Allah'ı inkâr ediyor ve O'na ortaklar mı kılıyorsunuz?... İkisi de isteyerek geldik dediler" (Fussilet, 41/9-11) diye buyurmakta ve bu buyruğunda yerin yaratılmasından göğün yaratılmasından önce söz etmektedir. Yine yüce Allah: "Allah Gafurdur, Rahimdir" (en-Nisâ, 4/100); "Allah Azizdir, Hakimdir" (en-Nisâ, 4/158) ile: "Allah Semi'dir, Basirdir" (en-Nisâ, 4/134) diye buyurmaktadır. Bu buyruklar ise adeta daha önce böyle idi de [\[35\]](#) şimdi böyle değil gibi bir anlam çıkmaktadır.

Bunun üzerine İbn Abbas şu cevabı verdi: "Aralarında akrabalık bağı yoktur"

(el-Mü'minûn, 23/101) buyruğunda Birinci Nemadaki durum anlatılmaktadır. Bundan sonra Sûra bir defa daha üfürülecek ve Allah'ın dilediği kimseler müstesna, göklerde ve yerde bulunan herkes baygın düşecektir. İşte o vakit aralarında herhangi bir akrabalık bağı bulunmayacak ve birbirlerine soru sormayacaklardır. Bilâhare son üfürüşte ise birbirlerine karşı gelecek ve birbirlerine soru soracaklardır. Yüce Allah'ın: "Biz müşriklerden değildik" (el-En'âm, 6/23) buyruğu ile "Allah'tan bir söz gizlemezler" (en-Nisâ, 4/42) buyruğuna gelince; yüce Allah ihlas sahibi olan kimselerin günahlarını bağışlaması üzerine müşrikler şöyle diyeceklerdir: Gelin biz de müşrik değildik, diyelim. Bunun üzerine Allah onların ağızlarına mühür vuracak ve bu sefer onların azalan yaptıkları işleri söyleyecektir. İşte böylelikle Allah'tan herhangi bir sözü saklayamayacakları ortaya çıkacaktır ve o vakit kâfirler keşke müslüman olsalardı, diye temennide bulunacaklardır. Yüce Allah yeri iki günde yarattıktan sonra semaya yönelerek iki günde de onları yedi sema halinde düzenledi. Daha sonra ise arzı yaydı ve orada suları ve meraları çıkardı. Arzda dağları, ağaçları, kum tepelerini ve gök ile yer arasındakileri diğer iki günde yarattı. İşte yüce Allah'ın: "Bundan sonra da arzı yayıp döşedi" (en-Nâziât, 79/30) buyruğunda anlatılan budur. Buna göre arz ve içindekiler dört günde, sema ise iki günde yaratılmıştır. Yüce Allah'ın: "Allah Gafurdur, Rahimdir" buyruğu ise bizzat Allah kendi zatını kastetmektedir. Yani yüce Allah ezelden beri de böyleydi, ebediyyen de böyle kalacaktır. Yüce Allah, her neyi murad ederse mutlaka onun dilediği olur. Yazıklar olsun sana, Kur'ân-ı Kerîm senin için anlaşılmasın, tutarsız şeyler gibi görülmesin. Çünkü hepsi Allah'tan gelmiştir.^[36]

4- "Diğer" Kelimesi:

Bu kelime "elif-lâm"a ihtiyaç bırakmamak özelliğine sahip olduğundan dolayı, munsarif değildir. Çünkü bu kelime asıl olan "büyüklük, küçüklük" kelimelerinde olduğu gibi elif-lâm ile sıfat olmasıdır. Elif-Lâm'a ihtiyacı kalmadığından munsarif bir kelime olmaktan çıkmıştır. Ebu Ubeyd der ki: Arapların bu kelimeyi munsarif yapmamalarının sebebi bunun tekilinin ma-rife olsun, nekre halinde olsun munsanf gelmemesidir. Müberred bunu kabul etmeyip der ki: Durum böyle olduğu takdirde kelimelerinin de munsarif olmaması gerekir. el-Kisâî der ki: Bu kelimenin munsarif olmayış sebebi sıfat oluşudur. Yine el-Muberred bunu kabul etmeyip der ki: kelimeleri de sıfattır, fakat bunlar munsariftir. Sibeveyh der ki: Bu kelimenin elif Llâm'a muhtaç olmaması düşünülemez. Çünkü böyle olsaydı marife olması gerekirdi. Nitekim

kelimesinden alındığı için kelimesinin de bütün görüşlere göre marife olduğu görülmektedir. kelimesi de bu kelime elif-lâm'h halin yerine kullanılmıştır, diyenlerin görüşüne göre de marifedir. Eğer bu kelimesi elif-lâm'a ihtiyacı olmayan bir kelime olsaydı, marife olması gerekirdi. Halbuki yüce Allah bu kelimeyi nekre olan bir kelime ile vasfetmiş bulunmaktadır.[\[37\]](#)

5- Kalplerinde Eğrilik Olanlar:

Yüce Allah'ın: "İşte kalplerinde eğrilik bulunanlar" buyruğu mübtedâ olmak üzere merfû'dur. Bunun haberi ise: "Onun müteşâbih olanına uyarlar" buyruğudur.

ez-Zeyğ: (Eğrilik); meyletmek (sapmak) demektir, Güneş (batıya doğru) kaydı, tabiriyle Gözler kaydı, tabiri burdan gelmektedir. Asıl maksat terkedilip bırakıldığında da bu kökten gelen fiil kullanılır.

Yüce Allah'ın: "Onlar sapıp eğrilince Allah da onların kalplerini meylettirdi (saptırdı)" (es-Saff, 61/5) buyruğundaki "sapma" kelimeleri de bu kökten gelmiştir. Bu âyet-i kerime kâfir, zındık, cahil, bid'at sahibi bütün kesimleri genel olarak kapsamına almaktadır. O dönemde bununla Necrân hırıs-tiyanlarına işaret olunmuşsa dahi böyledir. Katâde, yüce Allah'ın: "İşte kalplerinde eğrilik bulunanlar..." buyruğunun tefsiri ile ilgili olarak bunları söylemektedir: Eğer burda sözü edilenler Harurâlilar ile Haricîlerin değişik türleri değil ise, bunlarla kimlerin kastedildiğini bilemiyorum.

Derim ki: Bu şekildeki tefsir Ebu Uname'den merfu olarak daha önce geçmiş bulunmaktadır. [\[38\]](#) O kadarı sana yeterlidir. [\[39\]](#)

6- Kalplerinde Eğrilik Bulunanlar ve Fitnenin Peşinden Gidenler:

Yüce Allah'ın: "İşte kalplerinde eğrilik bulunanlar fitne çıkarmak ve te'viline yeltenmek için onun müteşâbih olanına uyarlar" buyruğu ile ilgili olarak hocamız Ebu'l-Abbâs (yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun) şöyle demektedir: Müteşâbih olana tabi olanların bu tabi oluşları, Kur'ân-ı Kerîm hakkında şüphe uyandırmak ve ayağı saptırmak için müteşâbihe tabi olmaları ve bu maksatla müteşâbih olanları öğrenmeleri ihtimalden uzak değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'e dil uzatan Zındıklarla Karmatîler böyle yapmışlardır. Diğer bir maksatları da müteşâbihin zahirine inanılmasını istemeleridir. Nitekim zahiren Allah'ın cisim özelliklerini taşıdığını ifade eden Kitap ve sünnetteki buyrukları bir araya getiren Mücassime böyle yapmıştır. Sonunda bunlar yüce yaratıcının

mücessem, bir cisim şekli olan bir suret olduğuna inandılar. Bu cisim ve suretin onlara göre yüzü, gözü, eli, yanı, ayağı, parmağı vardı. Yüce Allah bunlardan yüce ve münezzehtir. Yahut da bunlar müteşâbih olana bunların te'villerini açıklamak, manalarını izah etmek için tabi olurlar. Ya da bu hususta Hz. Ömer'e çokça soru soran Sabîğ'in yaptığı gibi yapmaya çalışır. Buna göre müteşâbihe tabi olanlar dört gruptur:

1- Kâfir olduklarından şüphe olmayan ve Allah Teala'nın haklarında tevbe etmeleri dahi istenmeksizin öldürülmeleri hükmünü verdiği kimseler.

2- Haklarındaki sahih görüşe göre kâfir oldukları kabul edilenler. Çünkü bunlarla putlara, şekillere ibadet eden kimseler arasında fark kalmaz. Bunların tevbe etmeleri istenir. Tevbe ederlerse mesele yok. Aksi takdirde irti-dat edene yapılan uygulama gibi bunlar da öldürülürler.

3- Müteşâbihlerin te'vil edilmelerinin cevazı hususundaki görüş ayrılığına binaen, bunun caiz olup olmadığı hususunda da ihtilâf edilmiştir. Bilindiği gibi selefin gösterdiği yol, müteşâbih buyrukların zahirinden anlaşılanın imkânsız olduğunu kesin olarak belirtmekle birlikte, te'villerine kalkışmayı terket-mek şeklindedir. Bu konuda derlerdi ki: Nasıl geldilerse onları siz de öylece okuyup gidiniz. Bazıları ise bu buyrukların te'vilini açıkça yapmış ve onlardan mücmel olanlarının anlamlarından herhangi birisini kat'î olarak tayin etmeksizin, dilde açıklanması mümkün olan açıklama yolunu izlemişlerdir.

4- Hz. Ömer'in Sabîğ'a uyguladığı gibi, ileri derecede te'dib hükmü verilen haller. Ebu Bekr el-Enbarî der ki: Selefin ileri gelenleri, Kur'ân-ı Kerîm'de-ki müşkil manaların tefsiri hakkında soru soranları cezalandırırlardı. Çünkü soru soran, eğer bu soruyu sormakla bir bid'ati yerleştirmek yahut fitneyi körüklemeyi arzu ediyorsa, tepki görmeye ve büyük bir şekilde tazir edilmeye layık bir kimsedir.

Şayet maksadı bu değil ise, işlediği bu günah dolayısıyla kınanmayı hak etmiş bir kimse demektir. Çünkü o dönemde Kur'ân-ı Kerîm'in indiriliş maksatlarından ve te'vilin hakikatlerinden tahrif edilmesi yolunda zayıf müslümanları şüpheyi düşürmek ve saptırmak maksadını gütmeleri için inkarcı münafıklara bir yol icad etmiş oluyordu. Bu kabilden olanlara bir örnek. İsmail b. İshak el-Kadî'nin bize naklettiği şu haberdur. İsmail dedi ki: Bize Süleyman b. Harb bildirdi. Süleyman Hammad b. Zeyd'den, o Yezid b. Hâ-zim'den, o Süleyman b. Yesâr'dan naklettiğine göre; Sabîğ b. İsi Medine'ye geldi. Kur'ân-ı Kerîm'in müteşâbih buyruklarına ve bazı şeylere dair sorular sormaya koyuldu. Ömer (ra) durumdan haberdar olunca arkasından birisini gönderip huzuruna çağırttı.

Önceden de ona kuru hurma dallarından bir miktar hazırlamış bulunuyordu.

Huzuruna gelince Hz. Ömer ona: Sen kimsin dedi. O da: Ben Allah'ın kulu Sabîğ'im dedi. Hz. Ömer de: Ben de Allah'ın kulu Ömer'im, dedikten sonra elindeki kuru hurma dalını alıp üzerine yürüdü ve kafasını yaraladı. Kanı yüzüne akıncaya kadar vurmaya devam etti. Daha sonra Sabîğ: Bu kadarı yeter ey mü'minlerin emiri, dedi. Allah'a yemin ederim, daha önce kafamdaki rahatsızlıkların hepsi gitmiş bulunuyor.

Sabîğ'in te'dibine dair rivayetler arasında farklılıklar vardır. Bu rivayetlerden ez-Zâriyât Sûresi'nde söz edilecektir. Daha sonra yüce Allah Sabîğ'a tev-be etme ilhamını vermiş, tevbeyi kalbine yerleştirmiş olduğundan tevbe etti ve güzel bir şekilde tevbesinde sebat gösterdi.

Yüce Allah'ın: "Fitne çıkarmak" buyruğunun anlamı da şudur: Yani şüphe uyandırmak arzusu, mü'minlerin, işin içerisinden çıkamayarak aralarının bozulmasını istemeleri ve herkesin kendi sapık görüşlerine dönmesini sağlamaları demektir.

Ebû İshak ez-Zeccâc der ki: "Ve teviline yeltenmek için" buyruğunun anlamı şudur: Bu gibi kimseler öldükten sonra diriltilmelerinin ve kendilerine hayat verilmesinin açıklanmasını istediler. Yüce Allah da bunun te'vilini (gerçekleşeceği vakti) ve zamanını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini onlara bildirdi. Ebu İshak der ki: Buna delil de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Onlar onun te'vilinden başkasını mı bekliyorlar. Onun tevilinin geleceği gün" yani onlara vadolunan öldükten sonra diriliş, amel defterlerinin verilmesi ve azap gibi kendilerine vadolunan şeyleri görecekları için "evvelce onu unutanlar: «Gerçekten Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi» diyeceklerdir." (el-A'raf, 7/53) Yani bizler peygamberlerin önceden haber vermiş oldukları şeylerin te'vilini (akıbetini) görmüş bulunuyoruz.

(Ebû İshâk devamla) der ki: Yüce Allah'ın: "Halbuki onun gerçek te'vilini ancak Allah bilir" buyruğu üzerinde vakıf yapılır. Yani öldükten sonra dirilişin vaktini Allah'tan başka kimse bilemez demektir. [\[40\]](#)

7- Te'vili Bilenler ve Tevilin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Halbuki onun gerçek te'vilini ancak Allah bilir" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmektedir. Aralarında Huyey b. Ahtab'ın da bulunduğu yahudilerden bir topluluk, Rasûlullah (sav)'ın huzuruna girerek şöyle dediler: Bize ulaştığına göre sana "Elif, Lâm, Mîm" buyruğu nazil olmuştur. Eğer sen bu söylediklerini doğru söylüyor isen, senin ümmetinin mülkü ancak yetmişbir yıl olacaktır. Çünkü Elif Cümmel (Ebced) hesabına göre bir, Lam otuz, Mim de

kırka tekabül eder. Bunun üzerine yüce Allah'ın: "Halbuki onun gerçek te'vilini yalnızca Allah bilir" buyruğu nazil oldu. Buna göre burada te'vil, tefsir anlamına gelir. Bu kelimenin te'vili şudur demek gibi. Ve işin sonunda evi edeceği (akıbeti) anlamına gelir. Bu kelimenin iştikakı ise İş sonunda şuna vardı, ifadesindeki köktendir, demek olur. Te'vil ettim, ise onu bu hale getirdim, demektir. Kimi fa-kihler bunu tarif ederek şöyle demişlerdir:

Te'vil, lafzın dışında kalan bir delile dayanarak lafızda kastedilen ihtimali açığa çıkarmaktır. Tefsir ise lafzın beyan edilmesidir. "Onda rayb yoktur" yani şüphe yoktur; şeklindeki açıklama buna örnektir. Tefsirin aslı ise beyan etmektir. Bunu ifade etmek üzere:şekli kullanılır.

Te'vil ise anlamın beyan edilmesidir. Mü'minler tarafından onun hakkında şüphe sözkonusu değildir, ifadesinde olduğu gibi. Yahut o bizatihi hakkın kendisidir ve bizatihi şüpheyi kabil değildir. Şüphe ancak şüphe edenin bir niteliği olabilir; şeklindeki açıklama da buna örnektir. İbn Abbas'ın ced (dede) hakkında: O da babadır, demesi de böyledir. Çünkü o, yüce Allah'ın: "Ey Âdemoğulları" buyruğunu te'vil ederek bu hükme varmıştır. [\[41\]](#)

8- İlimde Derinleşmiş Olanlar:

Yüce Allah'ın: "İlimde derinleşmiş olanlar" buyruğu ile ilgili olarak; bu, önceki buyruklarla ilişkisi olmayan yeni bir söz başlangıcı mıdır, yoksa önceki buyruğa atfedilmiş ve buna göre burdaki "vav" cem için mi kullanılmıştır hususunda ilim adamları farklı görüşlere sahiptirler.

Çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre; kendisinden önceki buyruklardan ayrı, yeni bir cümle başıdır ve ifade daha önce yüce Allah'ın: Onun gerçek te'vilini ancak Allah bilir" buyruğunda tamamlanmıştır. İbn Ömer, İbn Abbas, Âişe, Urve b. ez-Zübeyr, Ömer b. Ab-dulaziz ve başkalarının görüşü budur. el-Kisaî, el-Ahfeş, el-Ferrâ, Ebu Ubeyd ve başkaları da bu görüştedir.

Ebu Nehîk el-Esedî de der ki: Sizler bu âyet-i kerimeyi vasi ile (durak yapmaksızın) okuyorsunuz. Halbuki bu kelime kat' ile okunmalıdır. İlimde derinlik sahibi olanların bilgilerinin vardığı son nokta ise onların: "Biz O'na iman ettik, hepsi Rabbimizin katındandır" sözleridir.

Ömer b. Abdulaziz de buna benzer bir söz söylemiştir. Taberî buna yakın bir ifadeyi Yunus'tan, o Eşheb'den o da Malik b. Enes'ten rivayet etmiştir. Buna göre "derler" buyruğu derinleşmiş olanlar buyruğunun haberidir. el-Hattabî der ki: Şanı yüce Allah, kendisine iman edip içindekileri tasdik etmemizi emrettiği Kitabının âyetlerini muhkem ve müteşâbih olmak üzere iki kısım halinde

indirmiştir. Aziz ve celil olan Allah işte şöyle buyurmaktadır: "Sana Kitabı indiren O'dur, onun bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbihlerdir... Hepsi Rabbinizin katındandır." Burada yüce Allah kitabının müteşâbih olanına dair bilgisini kendisine tahsis ettiğini ve O'ndan başka hiçbir kimsenin onun te'vilini bilemeyeceğini haber vermekte, daha sonra aziz ve celil olan Allah, ilimde derinleşmiş olanların: Biz O'na iman ettik, şeklindeki sözlerini naklederek onlardan övgüyle söz etmektedir. Şayet onların imanları sahih olmasaydı, ondan dolayı öğülmeye layık olmazlardı.

İlim adamlarının çoğunluğunun görüşüne göre bu âyet-i kerimede tam vakıf yüce Allah'ın: Halbuki onun gerçek te'vilini ancak Allah bilir" buyruğu üzerinde olduğu ve bundan sonraki buyrukların ise yeni bir söz başlangıcı olduğu şeklindedir. Bundan sonraki buyruk ise: İlimde derinleşmiş olanlar: Biz ona iman ettik... derler" buyruğudur. Bu, İbn Mes'ud'dan, Ubey b. Ka'b, İbn Abbas ve Hz. Âişe'den de rivayet edilmiştir. Ancak Mücahid'den: "İlimde derinleşmiş olanlar"ı kendisinden önceki buyruğa nesak atfı yaptığı ve derinleşmiş olanların te'vili bildiklerini iddia ettiği de rivayet edilmiştir. Bu görüşün lehine kimi dilcileri de delil göstererek: Bunun: "İlimde derinleşmiş olanlar da bunu bilirler ve iman ettik... diyerek.." şeklindedir, der ve "derler" kelimesinin hal olmak üzere nasb mahallinde olduğunu iddia ederler. Ancak dilcilerin büyük çoğunluğu bu açıklamayı reddeder ve uzak bir ihtimal olarak görürler. Çünkü Araplar hem fiili, hem de mef ulu bir arada hazf etmezler. Hali ise fiil açıkça söylenmedikçe de zikretmezler. Eğer fiil açıkça söylenmemiş ise, hal de söz konusu değildir. Şayet böyle birşey mümkün olsaydı "Abdullah binerek geldi" anlamında "Abdullah binerek" demek mümkün olurdu. Böyle birşeyin mümkün olması ise, ancak fiilin zikredilmesiyle birlikte olur. Kişinin: "Abdullah konuşur ve insanların arasını ıslah eder" demesi gibi. Burada "ıslah eder" ifadesi Abdullah'ın halini bildirir. Nitekim şair -ki bunu Ebu Ömer: Ebu'l-Abbas Sa'leb şu beyiti okudu, diyerek bana okumuştur-şu sözleri söyler:

"Ben orada oldukça kızgın ve kısa bacaklı, yüksek hörgüçlü bir deveyi saldı; Yürürken kısadır, otururken uzun görülür."

Yani yürürken boyu kısadır, demektir.

O halde; nahivcilerin de konu ile ilgili görüşleriyle desteklemelerinin yanında ilim adamlarının genelinin görüşü, yalnızca Mücahid'in bu konudaki görüşünden daha uygundur.

Aynı şekilde şanı yüce Allah'ın, mahlukatından nefyedip kendisi hakkında tesbit ettiği bir şeyde, daha sonraları ortağının olması mümkün değildir. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruklarına bakalım: "De ki: Göklerle yerde olan gaybı Allah'tan

başka kimse bilmez." (en-Neml, 27/65); "Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz" (el-A'raf, 7/187); "Onun Vechi (zâtı) dışında herşey yok olacaktır" (el-Kasas, 28/88). İşte bütün bunlara dair bilgiyi şanı yüce Allah, yalnız kendisine tahsis etmiştir. Bunlarda kendisinden başkasını ortak etmez. Yüce Allah'ın: "Halbuki onun te'vilini ancak Allah bilir" buyruğu da böyledir. Şayet: "ilimde derinleşmiş olanlar" buyruğundaki "vav," nesak atfı için olmuş olsaydı, yüce Allah'ın: "Hepsi Rabbi-mizin katındandır" buyruğunun herhangi bir anlamı olmazdı. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Hattabî'nin naklettiği ve Mücahid'den başkasının söylemediğini belirttiği söz ile ilgili olarak şunu ekleyelim: İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: "İlimde derinleşmiş olanlar" buyruğu aziz ve celil olan Allah'm ismine atfedilmiştir ve bunlar da müteşâbihi bilenler arasında yer alıp onlar bu müteşâbihi bilmelerine rağmen: "Biz ona iman ettik" demektedirler. Ayrıca er-Rabî', Muhammed b. Ca'fer b. ez-Zübeyr, el-Kasım b. Muhammed ve başkaları da bu görüşü belirtmişlerdir. Bu te'vile göre "Derler" kelimesi "derinleşmiş olanlar" kelimesinin hali olmak üzere nasb durumundadır. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Ve rüzgar ağlıyor kederinden Şimşek de bulutlar arasında çakıyor."

Bu beyitin iki anlama gelme ihtimali vardır. Burada "şimşek" kelimesi müb-teda, "parıldıyor" kelimesi de haber olabilir. -Birinci te'vile göre- Böylelikle önceki ifadelerle alakası olmayan bir cümle olabilir. Diğer taraftan ("şimşek") "rüzgar" kelimesine atfedilip "parıldar" kelimesi hal durumunda olabilir. Bu da ikinci te'vile göre böyle olur ki, "parıldayarak" anlamına gelir. Yine bu görüşü ileri sürenler şanı yüce Allah'ın ilimde derinleşmiş olanları ilimde derinleşmiş olmakla övmüş olduğunu ileri sürerler. Cahilliklerine rağmen onları nasıl övmüş olabilir? Ayrıca İbn Abbas da: "Ve ben onun te'vilini bilenlerdenim" demiştir.

Mücahid de bu âyet-i kerimeyi okumuş ve: Ben de onun te'vilini bilenlerdenim, demiştir. Onun bu sözünü İmamu'l-Harameyn Ebu'l-Mealî ondan nakletmiştir.

Derim ki: Bir takım ilim adamları bu görüşü de birinci görüşün kapsamında kabul ederek şöyle demişlerdir: Sözün tam olarak takdirî ifadesi "Allah nezdindedir" şeklindedir. Yani onun anlamı Allah nezdindedir ve onun te'vilini ancak Allah bilir, ifadesi ise müteşâbihatın te'vilini ancak Allah bilir, şeklindedir. İlimde derinleşmiş olanlar ise, onu kısmen bilirler ve ona iman ettik. Hepsi Rabbimizdendir, derler. Onların buna dair bilgileri ise, muhkemde yer alan deliller ve müteşâbihatın muhkem buyruklara havale edilerek açıklanma imkânıdır. Onlar müteşâbihatın kısmen te'vilini bilip diğer bir kısmını bilemeyince: Biz hepsine iman ettik, hepsi Rabbimizdendir, derler. O'nun sâlih

şeriatinden olup ilmimizin kuşatamadığı gizliliklerin bilgisi Rabbimiz nezdindedir.

Birisi kalkıp: Müteşâbihatın kısmen tefsiri, derinleşmiş olanlar için dahi içinden çıkılmaz bir hal almıştır. O kadar ki İbn Abbas: Ben "evvâh" ve "ğislîn" kelimelerinin ne anlama geldiğini bilmiyorum, demiştir; diye sorarsa, ona şöyle cevap verilir:

Bunun böyle olması gerekmez. Çünkü İbn Abbas daha sonra bunu öğrenmiş ve vakıf olduğu bilgiye uygun olarak tefsir etmiştir.

Bundan daha kesin bir cevap da şöyledir: Şanı yüce Allah, ilimde derinleşmiş olan hiçbir kimse bunu bilemez, dememiştir ki, böyle birşey sözkonusu olsun. Birisi bilmeyecek olursa bir diğeri bilebilir.

İbn Fûrek, ilimde derinleşmiş olanların te'vili bileceği görüşünü tercih eder ve bu hususta uzun uzun açıklamalarda bulunurdu. Hz. Peygamber'in İbn Abbas'a: "Allah'ım! Onu dinde fakih kıl ve ona tevili öğret"^[42] şeklindeki sözünde bu hususa dair açıklama vardır. Bu Kitabının manalarını ona öğret anlamındadır. Buna göre yüce Allah'ın: "İlimde derinleşmiş olanlar" buyruğu üzerinde vakıf yapmak ile ilgili olarak hocamız Ebu'l-Abbas, Ahmed b. Ömer: Doğrusu da budur demiştir. Çünkü onların "ilimde derinleşmiş olanlar" diye adlandırılmaları Arap dilini anlayan herkesin bilmekte müsavi olduğu muhkemden daha fazlasını bilmelerini gerektirmektedir. Eğer onlar herkesin bildiğinden başka birşey bilmiyor iseler onların derinlikleri nerede kalır? Fakat müteşâbih de türlü türlüdür. Kimisi hiçbir şekilde bilinemez. Ruhun durumu, Allah Teala'nın gaybın bilgisini yalnızca kendisine ayırdığı Kıyamet saatinin kopması gibi. Bu gibi şeylerin bilgisi İbn Abbas'a da başkasına da verilmemiştir. İşte ileri gelen ilim adamları arasında: İlimde derinleşmiş olanlar müteşâbihi bilmezler, diyenlerin bu sözden kastettikleri bu tür müteşâbihtir. Dinde bazı şekillere ve Arap dilinde birtakım anlatım üslûplarına göre yorumlanması mümkün olan sözlere gelince, bunlar te'vil edilir ve doğru te'vili bilinebilir. Bununla olabilecek doğru olmayan birtakım te'vil ihtimalleri de izale edilebilir. Yüce Allah'ın Hz. İsa hakkında "Ve O, kendisinden bir ruhtur" (en-Nisâ, 4/171) buyruğu ve benzerleri böyledir. Kendisine lutfedildiği kadarıyla bu kabilden pek çok şey bilmedikçe hiçbir kimseye râsih (ilimde derinleşmiş) adı verilemez.

Müteşâbih, mensûh olan buyruklardır, diyenlerin görüşlerine göre ise, râsih olanların te'vili bilmek (durumunda olanların) kapsamına sokulması mümkün olmakla birlikte, müteşâbih buyrukların bu tür ile tahsis edilmeleri doğru olamaz.

Rusûh (derinleşmiş olmak); bir şeyde sebat bulmak demektir. Sabit olan herşeye

râsih denilir. Bu kelime aslında cisimler hakkında kullanılır. Dağın sabit olması (rusûhu) ve ağacın yerde râsih olması gibi. Şair der ki:

"Kalbimde derin kök salmıştır Leylâ'nın sevgisi, Belirtileri dahi değişiklik gösterme yi kabul etmiyor."

"Fijanın kalbinde iman rasih oldu (iyiden iyiye yer etti)" denilir. Bazıları (Araplardan): söyleyişini naklederler ki, birikintinin suyunun yere geçmesi anlamını ifade eder. Bu tabiri İbnu'l-Fâris nakletmiştir. Buna göre bu kelime zıt anlamlı bir kelimedir.

kelimeleri hep bir şeyin içerisinde sebat etmek, yerleşmek anlamını ifade eder.

Peygamber (sav)'a ilimde derinleşmiş olanlar hakkında sorulunca şöyle buyurdu:

"Yeminine bağlı kalan, diliyle doğru söz söyleyen, kalbi de dosdoğru olan kimsedir. " [\[43\]](#)

Şanı yüce Allah: "Biz sana bu Zikri (Kur'ân'ı) indirdik ki insanlara kendilerine ne indirildiğini açıkça anlatsın" (en-Nahl, 16/44) diye buyurmuşken, Kur'ân-ı Kerîm'de nasıl müteşâbih olabilir ve Allah Kur'ân'ın tümünü nasıl apaçık kılmamış olabilir? diye sorulursa şu cevap verilir:

Bundaki hikmet -Allahu a'lem- âlimlerin üstünlük ve faziletinin ortaya çıkmasıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in tümü açık seçik olsaydı âlim olanların olmayanlara üstünlüğü ortaya çıkmazdı. Herhangi bir kitap tasnif eden de böyle yapar. Kitabının bir kısmını açık, bir kısmını da müşkil (anlaşılması zor) şekilde yazar ve topluluk için bir yer bırakır. [\[44\]](#) Çünkü varlığı, bulunması önemsiz ve basit olan bir şeyin güzelliği de az olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[45\]](#)

9- Kur'ân Muhkemiyle Müteşâbihiyle Allah'tandır:

"Hepsi Rabbimizin katındandır" buyruğunda, muhkemiyle müteşâbihiyle yüce Allah'ın Kitabına ait olan bir zamir vardır. İfadenin takdiri ise; onun tümü Rabbimizin katındandır, şeklindedir. "Hepsi" kelimesi zamire delalet ettiğinden dolayı hazfedilmiştir. Çünkü bu kelime izafeti gerektiren bir sözdür.

Daha sonra yüce Allah: "Ancak akıl sahipleri düşünüp öğüt alır" diye buyurmaktadır. Yani böyle bir sözü söyleyen iman eden, bilgisinin ulaştığı noktada duran ve müteşâbihin arkasından gitmeyi terkedene, ancak akıl sahibi olan bir kimsedir. Herşeyin "lubb"ü onun özü demektir. İşte bundan dolayı akla "lubb" adı verilmiştir. Sahipleri" kelimesi ise kelimesinin çoğuludur. [\[46\]](#)

8. "Rabbimiz! Bizi hidâyete erdirdikten sonra kalplerimizi çevirme! Katından

bize bir rahmet ver. Şüphesiz sen pek çok bağışlayansın."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Bir Dua Örneği:

Yüce Allah'ın: "Rabbimiz... kalplerimizi çevirme" buyruğunda ".... derler" takdirinde hazfedilmiş bir söz vardır. Bu şekilde söylemek, ilimde derinleşmiş olanların sözü olarak nakledilmektedir. Anlamının: Ya Muhammed.... de!... şeklinde olması da mümkündür.

Denildiğine göre, kalbin çevrilmesi (zeyğ'i) dinden meyledip uzaklaşmak demektir. Peki, bunlar hidâyete ulaştırılmış iken, yüce Allah'ın kendilerini fesada döndürmesinden korkuyorlar mıydı denilecek olursa şöyle cevap verilir:

Onlar, yüce Allah kendilerine hidâyet verdikten sonra kendilerine ağır gelecek ve bunun sonunda altından kalkmaktan kendilerini acze düşürecek şeyler ile sınamamasını dilemişlerdir. Meselâ, yüce Allah'ın: "Şayet Biz onlara kendinizi öldürünüz yahut yurtlarınızdan çıkınız diye yazsaydık..." (en-Nisâ, 4/66) buyruğunda sözü edilen sınama bu kabildendir.

İbn Keysan der ki: Bunlar yüce Allah'tan sapmamayı ve bunun sonucunda da Allah'ın kalplerini haktan çevirmemesini istemişlerdir. Yüce Allah'ın: "Onlar sapıp eğrilince Allah da onların kalplerini çevirdi" (es-Saf, 61/5) buyruğunda olduğu gibi. Yani (dualarının anlamı şudur): Bize hidâyet verdiği göre; hidâyetin üzere bize sebat da ver. Bizler haktan dönmeyelim ki, Senin de kalplerimizi haktan çevirmene müstehak olmayalım.

Bir görüşe göre de bu duanın önceki ifadelerle bir ilgisi yoktur. Şöyle ki: Yüce Allah, sapkın kimseleri sözkonusu ettikten sonra kullarına sözü geçen haktan sapmış ve yerilen kesimden olmamaları için kendisine ne şekilde dua edeceklerini öğretmiş olmaktadır.

Muvatta'da Ebû Abdullah es-Sunabibî'den şöyle dediği nakledilmektedir: Ebu Bekr es-Sıddîk'in halifeliği döneminde Medine'ye geldim. Onun arkasında akşam namazını kıldım. İlk iki rek'atte Ummu'l-Kur'ân (Fatiha Sûresi) ile birlikte mufassal bölümünün kısa sûrelerinden birer sûre okuduktan sonra üçüncü rek'ate kalktı. Ben de ona yaklaştım, adeta elbiselerim onun elbiselerine değişiyor gibiydi. O esnada Fatiha'yı ve: "Rabbimiz, bizi hidâyete erdirdikten sonra kalplerimizi çevirme.." âyetini okuduğunu işittim.[\[47\]](#)

İlim adamlar» der ki: Hz. Ebu Bekir'in bu âyet-i kerimeyi okuması bir çeşit kunut ve duadır. Çünkü o dönemde, irtidad edenlerin sıkıntılı durumları

başgöstermişti. Kunut ise bir grup ilim adamına göre, müslümanların kendileri adına korkmalarına sebep teşkil edecek büyük bir durum ile karşı karşıya kalmalarında akşam namazında da bütün namazlarda da caizdir.

Tirraizî'nin rivayetine göre Şehr b. Havşeb şöyle demiş: Ben Umm Sele-me'ye şöyle sordum: Mü'minlerin annesi, senin yanında bulunduğu sıralarda Rasûlullah (sav)'ın en çok yaptığı dua ne idi? Şu cevabı verdi: En çok yap-tığı dua şuydu: "Ey kalpleri evirip çeviren, kalbime dinin üzere sebat ver." Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. "Ey kalpleri evirip çeviren, dinin üzere kalbime sebat ver!" duasını ne kadar da çok yapıyorsun? Şöyle buyurdu: "Ey Umm Seleme, kalbi Allah'ın parmaklarından iki parmak arasında bulunmayan hiçbir Âdemoğlu yoktur. O dilediğini doğru bırakır, dilediğini de çevirir (hidâyetten uzaklaştırır)." Bunun üzerine Muâz (hadisin senedinde yer alan ravilerden birisi) yüce Allah'ın: "Rabbimiz, bizi hidâyete erdirdikten sonra kalplerimizi çevirme" âyetini okudu.

(Tir-mizi) dedi ki: Bu hasen bir hadistir. [\[48\]](#)

Bu âyet-i kerime Mu'tezile'nin: Allah kulları saptırmaz, yani "kendi fiillerini yaratanlar kullardır" şeklindeki sözlerine karşı bir delildir. Şayet meylettirme, saptırma Allah tarafından olmasaydı yapılması caiz olmayan bir işin önlenmesi hususunda Allah'a dua etmek uygun düşmezdi.

Ebû Vâkid el-Cerrâh ise, "Rabbimiz!... kalplerimizi saptırma!" anlamındaki buyruğunu (ûîjli fî "İ) şeklinde fiili kalplere isnad etmek suretiyle okumuştur. Bu ise yüce Allah'a yöneltilen bir dilektir. Her iki okuyuş şekline göre âyet-i kerimenin anlamı şudur: Artık Sen, kalplerimizde hidâyetten sapıklığa doğru bir meyil yaratarak, kalplerimiz haktan çevrilmesin. [\[49\]](#)

2- "Bize Katından Bir Rahmet Ver"

Yüce Allah'ın: "Katından bize bir rahmet ver" yani nezdinden, Senin tarafından lütfederek bize rahmet bağışla, bizden herhangi bir sebep veya her-ha/ıgi bir amelin dolayısıyla değil. Bu ifade Allah'a bir teslimiyet ve O'na karşı bir acizliğin ifadesidir.

"Ledün" kelimesinin dört türlü söylenişi vardır. Birisi "lâm" harfi üstün, "dal" harfi ötreli, "nün" harfi sakın "ledun" şeklinde. En fasih söyleyiş budur. Diğerleri ise "lam" harfi üstün, "dal" ötreli ve "nun" harfi de hazf edilmiş şeklinde (ledu diye); üçüncüsü ise "lâm" harfi ötreli, "dal" harfi sakın, "nün" harfi de üstün olmak üzere "lüdne" şeklinde; dördüncüsü ise "lâm" harfi üstün, "dal" sakın, "nün" harfi de üstün "ledne" şeklinde.

Muhtemeldir ki mutasavvıfların cahilleri ile batınîlerin zındıkları bu ve benzeri

âyet-i kerimelere yapışarak şöyle derler: İlim denilen şey, Allah'ın baştan beri herhangi bir kesb (ilim tahsili) sözkonusu olmaksızın kendiliğinden bağışladığı birşeydir. Kitapları ve yaprakları tetkik etmek ise bir perdedir. Ancak ileride bu konuya dair gelecek açıklamalarda belirtileceği üzere böyle bir iddia red olunur. Âyetin anlamı da şudur: Bize rahmetinden sadır olan bir nimet bağışla. Çünkü rahmet, zati sıfata racidir. Rahmetin kendisinin hibe edilmesi düşünülemez.[\[50\]](#)

9. "Rabbimiz, muhakkak ki geleceğinde şüphe olmayan bir günde insanları toplayacak olan Sensin. Şüphesiz Allah va'dinden dönmez."

Darmadağın olmalarından sonra onları öldükten sonra diriltecek olan Sensin.

Bu buyrukla Kıyamet günü için diriliş ikrar edilmektedir. ez-Zeccâc der ki: İşte ilimde derinleşmiş olanların bildikleri ve ikrar ettikleri; buna karşılık öldükten sonra dirilişe dair kendileri için müteşâbih (tereddüdü gerektiren) hale düşüp sonunda inkâra kadar giderek; muhalefet ettikleri şeyin manası budur.

Rayb, şüphe demektir. Bunun ne anlama geldiğine dair açıklamalar Bakara Sûresi'nde (2/2. âyet) geçmiş bulunmaktadır. Mîâd, kelimesi va'dden "miPâl" veznindedir. (Va'dolunan zaman, demektir).[\[51\]](#)

10. Kâfir olanların malları ve çocuklarının Allah'a karşı kendilerine hiçbir faydası olmaz ve onlar ateşin yakıtıdırlar.

Bu buyruğun anlamı açıktır. Yani onların malları da çocukları da onlara gelecek Allah'ın azabından hiçbir şeyi önleyemezler. es-Sülemî: "Hiçbir faydası olmaz" buyruğunu diye okumuştur. Buna sebep ise fiilin önceden geçmesi ve isim ile fiil arasına başka bir kelimenin girmesidir. el-Hasen de şeklinde ve ikinci ya'yi tahfif olsun diye sakın olarak okumuştur. Şairin "şu sözlerinde olduğu gibi:

"Esmâ dolayısıyla bu ye's(im) yeter artık, yeter

Onun hastalığına -uzayıp gittiği için- şifa verecek de yoktur."

Şairin burada yerine demesi gerekirken, "ya" harfini (elif-siz olarak) serbest bırakmıştır. Buna benzer bir söyleyişin yer aldığı bir beyiti de el-Ferrâ nakletmektedir:

"Onların elleri sanki tertemiz çakılı bulunmayan hoş kokuda Birbirlerine gümüş para alıp veren kızların elleri gibidir."

Yüce Allah'ın: buyruğunda yer alan: edatı "yanında, nez-dinde" demektir. (Yani Allah'ın nezdinde faydası olmaz). Bu açıklamayı Ebû Ubeyde yapmıştır.

"Ve onlar ateşin yakıtıdırlar." Yakıt (el-vekûd); odunun adıdır. Buna dair açıklamalar Bakara Sûresi'nde (2/124. âyette) geçmiş bulunmaktadır. el-Ha-san, Mücahid ve Talha b. Mûsârrif, "vav" harfini ötreli olarak "" şeklinde ve "ateşin

yakıtı olan bir odun" şeklinde muzaf takdir ederek (muzafın hazfedildiğini kabul ederek) okumuşlardır. Arapçada "vav" harfi ötreli olduğu takdirde; demek gibi, demekde mümkündür. Bu kelimenin "vav" harfi ötreli olarak okunması halinde, kelime masdar olur. Ateş alevli bir şekilde yandığı vakit, bu tabir kullanılır. İbnu'l-Mübarek, el-Abbas b. Abdulmuttalib'den şöyle dediğini rivayet etmektedir. Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Bu din öyle bir yayılacaktır ki denizleri aşacak, denizler Allah tebâ-reke ve teâlâ yolunda atlarla aşılacak, daha sonra Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan topluluklar gelecek. Bunlar Kur'ân'ı okuduklarında bizden daha güzel okuyan (bilen) kim vardır, bizden daha bilgili kim vardır? diyecekler." Sonra ashabına yönelerek şöyle buyurdu: "Siz böylelerinin bir hayra sahip olacağını zanneder misiniz?" Ashab: Hayır deyince şöyle buyurdu: "İşte bunlar sizdendirler; bunlar bu ümmettendirler ve bunlar ateşin yakıtıdır." [\[52\]](#)

11. Tıpkı Firavun hanedanının ve onlardan öncekilerin gidişi gibi. Onlar âyetlerimizi yalanladılar da, Allah da günahlarından dolayı onları yakalayiverdi. Allah'ın azabı çok çetindir.

"De'b (mealde: gidiş)": Âdet ve durum demektir. Kişi çalışıp çabaladığı takdirde onun bu durumunu ifade etmek üzere bu kökten gelen kelimeler kullanılır. Deve binicisi tarafından yorulacak olursa yine bu kelime kullanılır. Gece ve gündüze de "ed-dâibân" adı verilir. (Çünkü adetleri üzere sürekli olarak devam eder, giderler). Ebu Hatim der ki: Ben Yakub'un " Gidişi gibi" kelimesini hemzeyi üstün olarak okuduğunu ve ben küçük bir çocukken bana şöyle söylediğini hatırlıyorum: diye okumak, neye göre doğru olur? Ben ona: Sanırım: kökünden gelirse böyle söylemek doğru olur dedim. Benim bu açıklamamı kabul etti ve küçüklüğüme rağmen çok iyi bir değerlendirmede bulunduğundan dolayı hayret etti. Bense böyle söylenip söylenemeyeceğini bilmiyordum.

en-Nehhâs der ki: "Böyle bir söz yanlışdır. Hiçbir zaman: denilmez.

Aksine denilebilir. Nahivciler böyle nakletmektedir ki, bunlardan birisi de el-Ferrâ'dır. Bu söyleyişi "el-Mesâdir" adlı kitabında nakletmektedir. Nitekim İmruu'l-Kays şöyle demektedir:

"Ondan önce Umm el-Hureyris'ten de gördüğün gibi

Ve Me'sel'de komşusu olan Umm er-Rebab'dan gördüğün gibi."

"Deeb" söyleyişi de caizdir. Nitekim da söylenebilir. Çünkü bunda boğaz harflerinden bir harf vardır."

Âyet-i kerimenin başındaki "kâf" harfi hakkında (dilciler) farklı görüşlere sahiptir. Bunun şu takdirde ref mahallinde olduğu söylenmiştir: Onların gidişi

Firavun hanedanının gidişi gibidir. Yani kâfirlerin sana karşı yaptıkları, Firavun hanedanının Musa'ya yaptıklarına benzer.

el-Ferrâ ise şu anlama geldiğini iddia etmiştir: Firavun hanedanının kâfir oluşu gibi, Araplar da kâfir oldular. en-Nehhas ise der ki: Burada "kef" harfinin "kâfir oldular"a taalluk etmesi caiz değildir. Çünkü "kâfir oldular" kelimesin cümlelerin sılasına dahildir. Bir diğer görüşe göre buradaki "kef" harfi "Allah.... onları yakalayiverdi" buyruğuna taalluk etmektedir. Yani Allah onları Firavun hanedanını azapla yakaladığı gibi yakaladı.

Yine bir diğer görüşe göre bu buyruk: "Mallarının ve çocuklarının Allah'a karşı kendilerine hiçbir faydası olmaz" buyruğu ile alakalıdır. Yani mallarının ve çocuklarının Firavun hanedanına fayda vermediği gibi, kendilerine de mal ve çocuklarının faydası olmayacaktır. Bu buyruk ise, "cihad-dan geri kalıp bizi mallarımız ve çocuklarımızı oyaladı" diyenlere bir cevaptır.

Bunda "vekûd (yakıt)" dan türeyen mukadder bir fiilin amel etmesi, bu durumda benzetmenin yanmanın kendisi hakkında olması da mümkündür. [53]

Bu anlamı yüce Allah'ın şu buyrukları da desteklemektedir: "Firavun hanedanının ise kötü azap.....ateştir. Onlar sabah akşam ona arz olunurlar.

Kıyametin kopacağı günde: Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun (diyecekler)". (el-Mu'min, 40/45-46) Bununla birlikte birinci görüş daha tercihe değerlidir. İlim adamlarından birden çok kişi de o görüşü tercih etmişlerdir.

İbn Arefe der ki: "Tıpkı Firavun hanedanı... gidişi gibi" buyruğu Firavun hanedanının adeti gibi; anlamındadır. Şöyle demek istiyor: Firavun hanedanı peygamberlere zorluk çıkarmayı adet haline getirdikleri gibi; bunlar da inkârı ve Peygamber (sav)'a zorluk çıkarmayı adet haline getirmişlerdir. el-Ez-herî de bu anlamda açıklamalarda bulunmuştur. el-Enfal Sûresi'nde yer alan "Firavun hanedanının gidişi gibi" (el-Enfal, 8/52) buyruğuna gelince; bunun da anlamı şudur: İşte Firavun hanedanı suda boğulmak ve helak edilmekle cezalandırıldığı gibi, bunlar da öldürülmekle ve esir edilmekle cezalandırıldı.

Yüce Allah'ın: "Onlar âyetlerimizi yalanladılar" buyruğunda "okunan âyetler"i kastetmesi muhtemel olduğu gibi, Allah'ın vahdaniyetine delalet etmek üzere dikilmiş bulunan âyetleri de kastetmiş olması muhtemeldir. "... Allah da günahlarından dolayı onları yakalayiverdi. Allah'ın azabı çok çetindir." [54]

12. Kâfirlere de ki: "Siz mutlaka yenileceksiniz ve toplanıp cehenneme sürüleceksiniz. Orast ne kötü düşektir!"

Burada kasıt yahudilerdir. Muhammed b. İshâk der ki: Rasûlullah (sav) Be-dir'de

Kureyş'i mağlub edip Medine'ye döndükten sonra yahudileri toplayıp onlara şunu dedi: Ey Yahudiler topluluğu! Bedir günü Kureyş'in başına gelenlerin bir benzerini Allah'ın başınıza getirmesinden sakının. Sizler de biliyorsunuz ki ben gönderilmiş bir peygamberim. Siz bunu Kitabınızda Allah'ın size ahdinde (buyruğunda) görmektesiniz. Yahudiler ona: Ey Muhammed dediler. Savaşın ne olduğunu bilmeyen gafil bir topluluğu yenik düşürüp de onlara karşı eline bir fırsat geçti diye gurura kapılma! Allah'a yemin ederiz, bizimle savaşacak olursan asıl savaşçıların biz olÖüğümüzü göreceksin. Bunun üzerine yüce Allah: "Kâfirlere de ki: Siz mutlaka yenileceksiniz..." buyruğunu inzal buyurdu.

Buradaki Yenileceksiniz" kelimesinin "te" okunuşu yahudi-lere hitap olup bozguna uğratılacaksınız ve âhirette: "Toplanıp cehenneme sürüleceksiniz" demektedir. İkrime ve Said b. Cübeyr'in, İbn Abbas'tan rivayeti budur.

Ebû Salih'in İbn Abbas'tan rivayetine göre ise; yahudilerin, Uhud günü müslümanların başına gelen musibete sevinmeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur. Buna göre bu kelime Yenileceklerdir" anlamında olur.

Yani Kureyşliler yenilecekler ve: toplanıp sürüleceksiniz" kelimesi de: şeklinde ve "toplanıp sürülecekler" anlamında okunur ki bu da Nâfi'in kıraatidir.

Yüce Allah'ın: "Orası ne kötü döşektir!" buyruğunda kastedilen yer, cehennemdir. Âyetin zahirinden anlaşılan budur. Mücahid der ki: Anlamı ise, onların kendileri için hazırladıkları şey ne kötüdür! Bunun manası şöyle gibidir: Kendilerini cehenneme götüren o fiilleri ne kötüdür! [\[55\]](#)

13. Karşılaşan iki topluluğun durumunda sizin için bir ibret vardır. Biri Allah yolunda çarpışıyordu, diğeri ise kâfirdi. Öbürlerinin kendilerinin iki katı olduklarını gözleriyle görüyorlardı. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda basiret sahipleri için ibretler vardır.

Yüce Allah'ın: "Karşılaşan iki topluluğun... bir ibret (yani alâmet) vardır." Burada (jt£) denilerek (cJl£) denilmeyişinin sebebi "âyet: ibret, alâmet" kelimesinin müennesliğinin hakiki olmayışındandır. Bunun beyan anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani bu, sizin için bir beyan bir açıklama idi. Bu görüşte otanlar manayı göz önünde bulundurup lafza riâyet etmemişlerdir. İmruu'l-Kays^'n şu beyitinde olduğu gibi:

"Dümdüz, yumuşak tenli, genç ve güzel, yumuşak huylu Taptaze yaprakları tomurcuklanmak üzere dalları kabarmış sorgun ağacının çubuğu gibi..."

Burada şairin demeyişinin sebebi, sıfatın (lafzen müzekker olan -önceden

geçmiş- asa anlamındaki kelimeye) ait olmasıdır.

el-Ferrâ der ki: Âyet-i kerimede fiilin müzekker gelmesi, fiil ile isim arasında sıfatın girmesinden dolayıdır. Sıfat, fiil ile isim arasına girdiğinden fiil müzekker gelmiştir. Bu anlamdaki açıklamalar, Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Üzerinize yazıldı ki: Sizden birine Ölüm gelip çattığı zaman eğer bir hayır (mal) bırakacaksa... vasiyette bulunsun" (el-Bakara, 2/180. âyet 2. başlıkta) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

"Karşılaşan iki topluluğun" Bedir günü karşı karşıya gelen müslüman-larla müşriklerin "durumunda sizin için bir ibret vardır." Cumhur: (üi»): Biri" kelimesini onlardan birisi, anlamında olmak üzere ötreli okumuştur, el-Hasen ve Mücahid ise bunu esreli olarak («s») şeklinde, daha sonra da: "Diğeri ise kâfirdi" diye bedel olmak üzere okumuştur. İbn Ebi Able ise bu her iki kelimeyi de nasb ile okumuştur. Ahmed b. Yahya der ki: Hal olmak üzere nasb ile okumak caizdir. Yani her iki fırka, birbirinden ayrı ve birileri. Mü'min diğerleri kâfir olmak üzere iki fırka idiler.

ez-Zeccâc der ki: Nasb ile okunması; yani ben şu iki topluluğu kastediyorum, anlamına gelir.

Bir insan topluluğuna "fie" denilmesinin sebebi, ona fey' edilmesi yanı sıkıntılı zamanlarda ona dönülmesi dolayısıyladır.

ez-Zeccâc der ki "fie" fırka, topluluk demektir. Baş gövdeden ayrıldığını ifade etmek üzere "kılıçla başını fe'vetti" tabirinden alınmıştır.

Bu "iki topluluk" ile Bedir günü karşılaşan topluluklara işaret edildiğinde görüş ayrılığı yoktur. Ancak bunun muhatabının kim olduğu hususunda farklı kanaatler vardır. Bir görüşe göre bununla mü'minlere hitap edilmiş olması muhtemel olduğu gibi, bütün kâfirlere olması da muhtemeldir. Medine yahudilerinin muhatab alınmış olması da muhtemeldir. Her bir ihtimali bir grup ileri sürmüştür. Mü'minlere hitabın faydası, ruhlarına sebat vermek, onlarda kahramanlık duygularını uyandırarak; -fiilen gerçekleştiği gibi- kendilerinin iki misli hatta birçok kat fazlası olan düşmanları üzerine atılacak hale gelmeleridir.

Yüce Allah'ın: "Öbürlerinin kendilerinin iki katı olduklarını gözleriyle görüyorlardı. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda basiret sahipleri için ibretler vardır." Ebû Ali der ki: Bu âyet-i kerimede "görmek" göz ile görmektir. Bundan dolayı tek bir mef ûle geçiş yapmıştır. Mek-kî ve el-Mehdevî der ki: Buna "gözleriyle" buyruğu da delâlet etmektedir. Nafi' burada "görüyorlardı" anlamına gelen kelimeyi diye (yâ ile) okumayıp "te" ile: onları görüyordu" şeklinde okumuştur. Diğerleri ise bunu "yâ" ile okumuşlardır.

"Kendilerinin iki katı" buyruğu ise "onları görüyordunuz" buyruğunda bulunan

"siz görüyordunuz"dan hal olmak üzere nasb mahallindedir. Cumhura göre ise burada "görüyordunuz" buyruğunun faili mü'minlerin kendileridir. (Yani: Ey mü'minler! Siz kendiniz görüyordunuz). "Onları görüyordunuz" buyruğundaki "hum: onları" zamiri ise kâfirlere aittir. Ancak Ebu Amr, bu kelimenin "te" harfi ile şeklinde okunmasını kabul etmeyip şöyle der: Eğer durum böyle olsaydı bunun yerine: "Onları kendinizin iki katı görüyordunuz" denmesi gerekirdi. en-Nehhâs der ki: Bu gerekemeyebilir. Fakat; arkadaşlarınızın iki katı, anlamında olması mümkündür.

Mekkî der ki: "Onları görüyordunuz" şeklinde "te" ile okunuş "sizin için" buyruğundaki hitaba uygundur. O bakımdan burada hitabın müslümanlara "onları" zamirinin de müşriklere ait olması güzeldir. "Te" ile bu kelimeyi okuyanların "sizin iki katınız" anlamında şeklinde okumaları gerekirdi. Böyle bir okuyuş ise hatta muhalefet dolayısıyla caiz değildir. Fakat hitaptan gaibe yönelmek şeklindeki konuşma ve söz söyleyişleri görüle gelmiş bir üsluptur. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Hatta siz gemilerde bulunduğunuz zaman onlar da güzel bir rüzgarla gemileri götürdüklerinde"(Yunus, 10/22); "Verdiğiniz her bir zekât" (er-Rum, 30/39) buyruğunda (mü'minlere) hitap ettikten sonra gaib zamir kullanılarak: "İşte onlar kat kat mükâfat alanlardır" (er-Rum, 30/39) diye buyurmaktadır.

Buna göre "kendilerinin iki katı" anlamındaki kelimesindeki "hâ" ve "mîm" harflerinden oluşan zaminin müşriklere ait olması muhtemeldir. Yani ey müslümanlar, siz müşrikleri gerçek sayılarının iki katı kadar görüyordunuz. Bu ise mana itibariyle uzak bir ihtimaldir. Çünkü yüce Allah, müs-lümanların gözlerinde müşriklerin sayısını çoğaltmaz. Aksine O, bizlere müşriklerin sayısını mü'minlerin gözünde az gösterdiğini haber vermektedir. Buna göre mana şöyle olur: Ey mü'minler, sizler müşrikleri sayıca kendinizin iki katı görüyordunuz. Gerçekte ise onlar mü'minlerin üç katı idiler. Yüce Allah böylelikle müşriklerin sayısını mü'minlerin gözünde azaltarak müşrikleri kendilerine, kendilerinin iki katı gösterdi ki, manen güçlensinler ve cesaretleri artsın. Zaten onlara mü'minlerden yüz kişinin ikiyüz kâfiri yeneceği bildirilmişti. Diğer taraftan müslümanların sayısını müşriklerin gözünde azaltarak gösterdi ki, müşrikler müslümanlara karşı cesaretlensinler ve böylelikle Allah'ın onlar hakkındaki hükmü yerini bulsun diye.

Buradaki "kendilerinin iki katı" buyruğundaki zaminin müslümanlara ait olması da muhtemeldir. Yani siz ey müslümanlar, müslümanlar sahip olduğunuz gerçek sayının iki katı gibi görüyordunuz. Yani siz bizzat kendinizi gerçeğinin iki katı gibi görüyordunuz.

Allah'ın bunu bu şekilde onlara göstermesinin sebebi, müşriklerle karşılaşmaya karşı maneviyatlarını güçlendirmektir.

Fakat birinci te'vil daha uygundur. Buna yüce Allah'ın şu buyrukları da delâlet etmektedir: "Hani Allah onları rüyada sana az göstermişti..." (el-En-fal, 8/43); "Hani siz karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyordu.." (el-Enfâl, 8/44)

İbn Mes'ud'dan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Yanımda bulunan bir adama: Onları yetmiş kişi kadar görebiliyor musun? O: Zannederim onlar yüz kişidirler, demişti. Fakat esirleri aldıktan sonra bizlere bin kişi olduklarını haber verdiler.

Taberî'nin bazılarından naklettiğine göre şöyle demişler: Allah, kâfirlerin gözlerinde mü'minlerin sayısını çok gösterdi. Öyle ki kâfirler mü'minleri kendilerinin iki katı zannettiler. Ancak Taberî bu görüşün zayıf olduğunu belirtmektedir. İbn Atiyye ise der ki: Evet, bu görüş çeşitli açılardan reddedilir. Aksine Allah, müşriklerin sayısını (az önce de geçtiği üzere) mü'minlerin gözünde az göstermiştir. Bu te'vile göre "görüyorsunuz" şeklindeki okuyuşta görenler, kâfirler olur. Yani siz ey kâfirler, mü'minleri kendilerinin iki katı olarak görüyordunuz. Önceden de geçtiği üzere kendinizin iki katı olarak görüyordunuz anlamına gelme ihtimali de vardır.

el-Ferrâ ise bunun anlamının, kendilerini kendilerinin iki katı yani üç misli olarak görüyordunuz. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Dilde böyle bir anlatım şekli bilinmemektedir. ez-Zeccâc der ki: Bu bir yanlışlıktır. Bütün ölçülere göre burada yanlışlık vardır. Çünkü bizler birşeyin mislini aklen ona eşit olarak biliyoruz. Onun iki mislini de onun iki katına eşit olarak aklımızla kavırıyoruz.

İbn Keysan der ki: el-Ferrâ, görüşünü şu sözleriyle açıklar: Sen yanında bir köle varken: Bunun gibi bir köleye ihtiyacım vardır, dediğin takdirde senin hem o köleye, hem onun gibi başka bir köleye ihtiyacın olduğunu ifade ediyorsun. Aynı şekilde, ben bunun gibi iki kişiye muhtacım, dediğin vakit senin üç köleye ihtiyacın var, demektir. Ancak kelimenin anlamı onun söylediği gibi değildir, dildeki kullanış da öyle değildir. el-Ferrâ'yı böyle bir yanlışlığa düşüren ise müşriklerin Bedir gününde mü'minlerin üç misli olmalarıdır. Böylelikle o, müşrikleri ancak bu şekilde gerçek sayılan kadar görmelerinin mümkün olacağı vehmine kapılmıştır. Böyle bir ihtimal ise uzaktır, mana da bu şekilde değildir. Aksine şu iki sebepten dolayı Allah müşrikleri mü'minlere gerçek sayılarından başka şekilde göstermiştir. Bu sebeplerden birisi şudur: Yüce Allah, bunun daha uygun olduğunu görmüştür. Çünkü bu şekilde mü'minlerin kalpleri güç kazanmıştır. Diğer sebep ise bu, Peygamber (sav)'a bir âyet (mucize ve

alâmetHir. İleride -yüce Allah'ın izniyle- Bedir vak'asına dair açıklamalar (Âl-i İmrân, 3/123-125. âyetlerin tefsirinde) gelecektir.

Bu kelimenin "ye" ile okunuşuna gelince İbn Keysân der ki: Onları görüyorlardı" kelimesindeki "he" ve "mîm" (onlar) zamiri "diğeri ise kâfirdi" buyruğuna aittir. "Kendilerinin iki katı" buyruğundaki zamir ise "biri Allah yolunda çarpışıyordu" buyruğuna aittir. Bu ise ifadelerin akışının delalet ettiğine uygun olarak zamir kullanmak kabilindendir. Bu da yüce Allah'ın: "Allah dilediğini yardımıyla destekler" buyruğudur. İşte bu da kâfirlerin gözle görme itibariyle müslümanların iki katı olduklarını, fakat sayıca onların üç misli olduklarını göstermektedir. (İbn Keysân devamla) der ki: Burada görme, yahudilere aittir.

Mekkî ise der ki: Görmek Allah yolunda çarpışan kesim hakkındadır. Görünen ise kâfir topluluktur. Yani Allah yolunda çarpışan topluluk, kâfirler topluluğunu mü'min topluluğunun iki katı olarak görüyorlardı. Halbuki kâfirler topluluğu mü'min topluluğunun üç katı idi. Önceden de geçtiği üzere Allah kâfirlerim sayısını mü'minlerin gözünde azaltmıştır. Burada "sizin için bir ibret vardır" buyruğundaki hitap yahudileredir.

İbn Abbas ve Talha ise " Onları görüyorlardı" buyruğunu "te" harfini ötreli olarak Size iki katı oldukları gösteriliyordu" okumuşlardır. es-Sülemî de meçhul fiil olarak "te" harfi ötreli okumuştur.

"Allah dilediğini yardımıyla destekler, şüphesiz bunda basiret sahipleri için ibretler vardır." Bu buyruğun anlamı önceden geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun. [\[56\]](#)

14. Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, salma atlara, develere ve ekinlere aşırı düşkünlük insanlara süslenip hoş gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimidir. Oysa güzel dönüş yeri Allah nezdindedir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız:

1- İnsanlara Güzel Gösterilen Şeyler:

Yüce Allah'ın: "... süslenip hoş gösterildi" buyruğu ile ilgili olarak ilim adamları süsleyip hoş gösterenin kim olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bir kesim der ki: Bunu süsleyip hoş gösteren Allah'tır. Ömer b. el-Hat-tab (ra)'ın sözünün zahiri de budur. Bu sözü Buhârî nakletmektedir. [\[57\]](#)

Kur'ân-ı Kerîm'de de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz yeryüzünde ne varsa

ona bir zinet kıldık." (el-Kehf, 18/7) Hz. Ömer: Şimdi ey Rabb, onu bize süslü gösterdiğin zaman (biz ne yapabiliriz)? deyince yüce Allah'ın: "De ki: Size bunlardan daha hayırlısını haber vereyim mi?" (bir sonraki âyet) buyruğu nazil oldu.

Bir diğer kesim ise; burada süslü gösteren şeytandır, demektedir. el-Ha-sen'in sözünün zahirinden anlaşılan budur. O: Bunu kim süslü gösterdi? Dünyayı onu yaratandan daha çok zemmeden kimse yoktur, demiştir.

Yüce Allah'ın süslü göstermesi, ancak faydalanmak için varetmek, gerçek şekilde hazırlamak ve insanın mayasında bu gibi şeylere eğilimi yaratmak şeklinde olur. Şeytanın süslü göstermesi ise vesvese, aldatma, uygun olmayan yollardan dünyalık elde etmeyi güzel gösterme şeklindedir.

Âyet-i kerime her iki halde de bütün insanlara yeni bir öğüdün ifadesidir, demektir. Bunun muhtevasında da Muhammed (sav)'ın çağdaşı olan ya-hudilere ve diğerlerine bir azar vardır.

Cumhur, meçhul fiil olarak: " Süslü gösterildi" şeklinde ve Aşırı düşkünlük" kelimesini merfu olarak okumuşlardır. ed-Dahhâk ve Mü-cahid ise malum fiil şeklinde: " Süsledi" ve: Sevgisini" şeklinde mansub olarak okumuştur. kelimesindeki "he" harfinin fetha ile harekelenmesi, isim ve sıfattan ayırdetmek içindir.

Şehvât; "şehvet" kelimesinin çoğuludur. Anlamı bilinen bir kelimedir. Arzulara uyup gitmek, insanı aşağılatır. Onlara itaat, bir helak demektir. Müslim'in Sahih'inde: "Cennet hoşâ gitmeyen şeylerle kuşatılmıştır, ateş de arzu ve şehvetlerle kuşatılmıştır" denilmektedir. [58] Bunu Enes, Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir.

Hadis-i şerifteki bu temsilin faydası şudur: Cennet ancak hoşâ gitmeyen yollar aşmak ve bunlara katlanıp sabretmekle elde edilir. Cehenemden kurtulmak ise ancak arzu ve şehvetleri terkedip insanın bunlara karşı kendisini dizginlemesi ile mümkün olur.

Yine Hz. Peygamber'den şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Cennetin yolu oldukça zordur ve yüksektir. Cehenneme giden yol ise son derece kolaydır ve toprağı yumuşaktır. " [59] İşte Hz. Peygamber'in: "Cennet hoşâ gitmeyen şeylerle kuşatılmıştır. Cehennem de arzularla kuşatılmıştır" hadisinin manası da budur. Yani cennetin yolu zordur ve tepelerden daha yüksek olan zorlu yerleri vardır. Cehenneme giden yol ise kolaydır. Zorluğu yoktur. Bunda herhangi bir tehlike ve sıkıntıya sebep olacak birşey yoktur. Hz. Peygamber'in: "Toprağı yumuşaktır" buyruğunun anlamı da budur: [60]

2- Kadınlar:

Yüce Allah: "Kadınlara" buyruğunda, insanların nefisleri onlara çokça arzu duyduğundan önce kadınları sözkonusu ederek başladı. Çünkü kadınlar, şeytanın attığı kementler ve erkeklerin fitneye düşmelerine sebeptir. Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Benden sonra erkekler için kadınlardan daha çetin bir fitne terketmiş değilim." Hadisi Buhârî ve Müslim rivayet etmiştir.[\[61\]](#)

Kadın fitnesi herşeyden daha çetin ve zorlu bir fitnedir. Denilir ki: Kadınlarda iki fitne vardır. Çocuklarda ise tek bir fitne vardır. Kadınlardaki fitnenin birisi, akrabalık bağlarını kesmeye götürür. Çünkü kadın kocasına annelerle, kızkardeşlerle bağı kesmeyi emreder. İkinci fitne ise helâl, harama bakmaksızın mal toplama fitnesidir. Oğullara gelince onlardaki fitne bir tanedir. O da onlar için mal toplama tutkusudur.

Abdullah b. Mes'ud'un rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kadınlarınızı yüksek odalarda iskân etmeyiniz ve onlara yazı yazmayı öğretmeyiniz." [\[62\]](#) Bu şekilde Rasûlullah (sav) erkekleri bundan sakındırmış olmaktadır. Çünkü onların yüksek yerlerde iskân ettirilmeleri dolayısıyla erkekleri görmeleri sözkonusudur. Bu ise onları himaye etmek ve onları setretmek değildir. Çünkü kimi zaman erkekleri görüp de bundan dolayı fitne ve bela sözkonusu olabilir. Diğer taraftan kadınlar erkekten yaratılmışlardır. O bakımdan kadının bütün derdi, erkektir. Erkek ise şehvet ile birlikte yaratılmıştır. Kadın da erkeğin sükûn bulduğu bir varlık kılınmıştır. Bu sebeble onlardan birine öteki hakkında güven duyulamaz.

Onlara yazı yazmayı öğretmekte de böyle bir fitne, daha da ileri derecede sözkonusudur. eş-Şihâb'ın Kitabında Peygamber (sav)'ın: "Kadınlara (gereğinden çok) elbise almayınız ki, evlerinden dışanya çıkmasınlar." [\[63\]](#) diye buyurmaktadır.

İşte bundan dolayı insan bu dönemlerde eğer (evlenmeden) duramıyor ise dininin zarar görmemesi için dindar kadını araştırmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber de: "Elleri toprakla dolasıca, sen dindar olan kadını seç" diye buyurmaktadır. Bu hadisi Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.[\[64\]](#)

İbn Mâce'nin Sünne'inde de Abdullah b. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Güzellikleri dolayısıyla kadınlarla evlenmeyiniz. Çünkü onların güzellikleri onları aşağılatabilir. Mallan dolayısıyla da kadınlarla evlenmeyiniz. Çünkü mallan onları azdırabilir. Fakat dinleri

dolayısıyla onlarla evleniniz. Şüphesiz burnu delik, siyah fakat dindar bir cariye daha faziletlidir. " [\[65\]](#)

3- Oğullar:

Yüce Allah'ın: "Oğullara" buyruğu önceki buyruğa atfedilmiştir. Oğullar (anlamına gelen: el-benin) kelimesinin tekili: "ibn"dir. Yüce Allah, Hz. Nuh'tan haber vererek: "Şüphesiz benim oğlum benim aile halkımdandır" (Hud, 11/45) diye niyaz ettiğini bildirmektedir. Küçültme ismi de -Hz. Luk-man'ın söylediği gibi- "büney" şeklindedir.

Peygamber (sav)'ın Eş'as b. Kays'a şöyle dediği nakledilmektedir: "Ham-za'nın kızından bir oğlun var mı?" O: Evet ondan bir oğlum var; fakat onun yerine Cebeleoğullarından geri kalanlara yedirebileceğim bir tencere yemeğim olmasını tercih ederdim. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Sen böyle desen dahi şüphesiz ki onlar, kalbin meyvesidir. Gözün aydınlığıdır. Bununla birlikte onlar (ölüm tehlikesine atılmaya karşı) insanı korkutur, cimriliğe iter, üzüntü ve kedere sebep olurlar. " [\[66\]](#)

4- "Kantar Kantar":

el-Kenâtîr kelimesi "kintâr" [\[67\]](#) kelimesinin çoğuludur. Nitekim yüce Allah: "Ve öbürüne kintârla (mehir) vermiş olsanız..." (en-Nisâ, 4/20) diye buyurmaktadır. Kintar ise oldukça büyük ölçüde bağlanıp düğümlenmiş mal demektir. Rıtıl ve rubu' gibi ağırlık ölçüsü olarak kullanılan şeyin adı olduğu da söylenmiştir. Bu kadar ağırlığa ulaşan şeye de bu bir kintardır, yani bir kın-tara denk ağırlıktadır, denilir. Araplar bir kişinin malı kintar ağırlığını bulduğu takdirde: derler. ez-Zeccâc der ki: Kintar kelimesi, birşeyin bağlanıp düğümlenmesinden ve sağlam hale getirilmesinden alınmıştır. Araplar birşeyi sağlam olarak yapan kimseye: O şeyi sağlam yaptın, derler. İşte köprüye "el-kantara" denilmesinin sebebi de bu şekilde sağlam yapılışından dolayıdır. Tarafe der ki:

(Devem) Rumlardan birinin muhkem yapmak ve her tarafını Tuğlalarla pekiştirmek üzere yemin ettiği bir köprü (kantara) gibidir."

Kantara üstüne düğüm atılmış demektir. Adeta kantar düğümlenmiş bir mal gibi kabul edilir. İlim adamları kintâr'ın miktannı tesbit etmekte çok farklı görüşlere sahiptirler.

Ubey b. Ka'b, Peygamber (sav)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Bir kantar binikiyüz ukıyyedir." [68]

Muaz b. Cebel, Abdullah b. Ömer, Ebu Hureyre ve ilim adamlarından birçok grup da bu görüştedir. İbn Atiyye der ki: Bu konudaki görüşlerin en sahih olanı budur. Fakat Kantar, buna göre ukıyye'nin miktarının bölgelerdeki farklılığına göre farklılık gösterir.

Kıntâr'ın on iki bin ukıyye olduğu da söylenmiştir. Bunu senediyle el-Büs-tî, Sahih Müsned'inde Ebu Hureyre'den rivayetle kaydetmektedir. Buna göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kantar onikibin ukıyyedir. Bir ukıyye ise sema ile arz arasındakilerden hayırlıdır." [69]

Ebu Hureyre bu görüşü de benimsemiştir. Ebu Muhammed ed-Darimî'nin Müsned'inde Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Her kim bir gecede on âyet okursa o zikredenlerden diye yazılır. Her kim yüz âyet okursa kânitlerden yazılır, her kim beşyüz ile bin âyet okursa bir kantar ecir almış olarak sabahı eder." Kantar nedir? diye sorulunca: "Bir öküzün derisini dolduracak kadar altındır" diye cevap verdi. Bu hadis mevkuftur. [70]

Ebu'n-Nadra el-Abdi de bu görüştedir. İbn Sîde, Süryanicede de böyle söylendiğini zikretmektedir. en-Nekkaş, İbnu'l-Kelbî'den, bu kelimenin Rumca-da böyle söylendiğini nakletmektedir. İbn Abbas, ed-Dahhak ve el-Hasen der ki: (Kantar) bin ikiyüz miskal gümüşdür. [71] el-Hasen bunu merfu' olarak zikreder.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre kantar onikibin dirhem gümüşdür. [72] Altın olarak ise bin dinardır. Yani müslüman bir erkeğin diyeti kadardır. el-Hasen ve ed-Dahhâk'tan da bu görüş rivayet edilmiştir.

Said b. el-Müseyyeb, bir kantar seksenbin (dirhem)dir, derken; Katade kantar yüz ritil altın yahut seksenbin dirhem gümüşdür. Ebu Hamza es-Sumâlî ise der ki: Kantar, Afrika ve Endülüs'te altın veya gümüşten sekiz bin miskaldır. es-Süddî, dörtbin miskaldır, derken; Mücahid yetmişbin miskaldır, demektedir. [73] Bu görüş, İbn Ömer'den de rivayet edilmiştir. [74]

Mekkî'nin naklettiği bir görüşe göre kantar, altın veya gümüş olsun kırk bin ukıyyedir. İbn Side, el-Muhkem adlı eserinde de bunu belirtmektedir. Devamla der ki: Kantar berberîcede bin miskal demektir.

er-Rabi' b. Enes ise der ki: Kantar üstüste yığılmış pek çok mal demektir. Araplarca bilinen anlamı da budur. Yüce Allah'ın: "Ve onlardan birisine bir kantar vermiş olsanız dahi" (en-Nisâ, 4/20) buyruğu da böyledir. Yani ona pek çok mal verdiyseniz, demektir. Hadis-i şerifteki kantar da bu anlamdadır:

"Şüphesiz Safvan b. Umeyye cahiliyye döneminde kantar kantar mal biriktirdi. Babası da öylece kantar kantar biriktirdi." [75] Yani onu kantar kadar malı oldu demektir.

el-Hakem'den nakledildiğine göre kantar yer ile gök arasıdır.

"el-Mukantara" kelimesinin anlamı hakkında da ilim adamlarının farklı görüşleri vardır Taberî ve başkaları der ki: Bu kat kat katlanmış demektir. Adeta kantarlar üç, mukantara da dokuz kantar ifade ediyor gibidir. el-Fer-râ'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: el-Kanâtîr kelimesi kantar'ın çoğuludur. el-Mukantara ise çoğulun da çoğuludur. O takdirde el-Mukantara dokuz kanâtîra eşit olur. es-Süddî der ki: el-Mukantara dinar yahut dirhem oluncaya kadar sikke haline getirilmiş olan maldır. Mekkî de el-Mukantara tamamlanmış anlamındadır der. Bunu el-Herevî de nakletmiştir.

Nitekim: da denilmektedir.

Kimi (dilciler) der ki: İşte yapının üstüste gelmesi dolayısıyla binalara "el-kantara" denilmesi bundandır. İbn Keysan ve el-Ferra der ki: Mukantara, dokuz kintardan daha aşağı olamaz. Yine denildiğine göre; mukantara malın hazır olduğuna ve mevcut olduğuna bir işarettir.

el-Büstî'nin Sahih'inde Abdullah b. Ömer'den Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Her kim on âyet-i kerime okuyarak namaz kılsa gafillerden yazılmaz. Her kim yüz âyet-i kerime okuyarak namaz kılsa kanitlerden yazılır. Her kim bin âyet-i kerime okuyarak namaz kılsa mukantirlerden (yani kantar kantar sevaba nail olanlardan) diye yazılır." [76]

5- Altın ve Gümüş:

Yüce Allah'ın: "Altın ve gümüşe" buyruğundaki "altın" kelimesi (ez-ze-heb) müennestir. O bakımdan: Güzel altın" denilir. Çoğulu ise; diye gelir. Bunun kelimesinin çoğulu olması da mümkündür. O vakit bu diye çoğul yapılır. Filan kişi güzel bir yolda gitti, demektir. Yine "zeheb" kelimesi Yemen halkı için bir ölçektir. Bir kişi altın madenini görüp dehşete kapıldığı vakit: denilir.

Gümüş (fidda)ün ne demek olduğu da bilinen birşeydir. Çoğulu şeklinde gelir. Buna göre (altın anlamına gelen) zeheb kelimesi gitmek anlamına gelen dan alınmadır. (Gümüş anlamına gelen); fidda kelimesi ise dağılan birşey hakkında kullanılan dan alınmadır.

Ben topluluğu dağıttım, onlar da dağıldılar, tabiri de buradan gelmektedir. İşte bu iki kelimenin türedikleri köklerin bunlar olması, bunların geçici oldukları ve sabit olmadıkları hissini vermektedir. Nitekim görülen de budur. Bu anlamı ifade

etmek üzere söylenen sözlerin en güzeli bir şairin şu beyitleridir:

"Son söylediğin dinar işte ateştir Şu geçip giden dirhem'in sonu ise kederdir İkisi arasında kişi evet, takva sahibi olursa Keder ile ateş arasında kalbi muazzebedir.

[77]

6- Atlar:

Yüce Allah'ın: "Atlara" buyruğu müennestir. İbn Keysân der ki: Bana Ebu Ubeyde'den şöyle dediği nakledildi: "el-Hayl: Atlar" kelimesinin tekili "hâil" şeklindedir. " (Kuş anlamına gelen) tâir ve tayr" ile "(koyun anlamına gelen) dâin ve dayn" kelimeleri gibi.

Bir diğer adı "el-feres" olan "el-hayl"e bu adın verilış sebebi, yürüyüşünde böbürlenmesidir (böbürlenmek demek olan ihtiyâl ile aynı kökten). Başkaları ise şöyle demektedir: Bu aynı kökten tekili olmayan çoğul isimdir. Tekili ise "feres"tir. Nitekim kavm, raht, nisa, ibil ve benzeri kelimeler de böyledir. Hz. Ali'den nakledilen haberde Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu belirtilmektedir: "Şüphesiz Allah atı rüzgardan yarattı. Bundan dolayı onu kanatsız olduğu halde uçucu kıldı."

Vehb b. Münebbih der ki: Allah, atı güney rüzgarından yarattı. Yine Ve-hb der ki: Sahibinin getirdiği ne kadar teşbih, tekbir ve tehlil varsa mutlaka o at onu işitir ve onun gibisini söyleyerek ona cevap verir. Atlara ve onların nitelikleri el-Enfâl Sûresi'nde (8/60. âyette) gelecektir.

Haberde nakledildiğine göre Allah, Âdem'e bütün hayvanları arzetti. Ona bunlardan tek bir tanesini seç denildi, o da atı seçti. Ona; kendin için güç kaynağı olan bir şeyi seçtin, denildi.

Bu bakımdan ata "el-hayr: hayır" adı verilmiş oldu.

Diğer taraftan ata "hayl" adının verilış sebebi ise, onda aziz olma alametinin bulunuşudur. Ata binen bir kimse, Allah Teala'nın bunu kendisine bağışlaması sebebi ile azizlik duygusunu duyar, yüce Allah'ın düşmanlarına karşı da böbürlenir. Ata "feras" adının verilış sebebi, aslanın avının üzerine atılması gibi, ileri atılarak mesafeleri katetmesidir. O bu uzaklıkları adeta birşe-yi elleriyle yakalayıp tüketircesine katetmektedir. Ata "arabî" adının verilış sebebi, Hz. Âdem'den sonra Hz. İsmail'e Beytullah'ın temellerini yükseltmesine mükâfat olarak verilmiş olmasıdır. Hz. İsmail de araptır. Böylelikle bu Hz. İsmail'e yüce Allah tarafından verilmiş bir nimet ve bağış oldu. Ondan dolayı da ata "arabî" adı verildi.

Hadis-i şerifte de Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "İçinde

atîk bir atın bulunduğu eve şeytan girmez." [78] Ona "atîk" deniliş sebebi ise, dişi aygırdan ve arap attan doğmamış olması (yani erkeği de dişisi de arap at olmasıdır).

Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Atların hayırlısı siyah, alnında beyazlık, burnu ve üst dudağı beyaz olandır. Bundan sonra ise yine alnında beyazlık olup da dört ayağı da bileklerine kadar beyaz olandır. Sonra üç ayağı beyaz olup ön sağ ayağı vücudunun renginden olandır. Şayet siyah olmazsa siyah ile kırmızı arası rengi olup da bu şekilde benekleri olan at gelir." Bu hadisi Tirmizî, Ebû Katâde'den rivayet etmiştir. [79] Dârimî'nin Müsned'inde yine Ebu Katâde'den rivayete göre adamın birisi: Ey Allah'ın Rasûlü demiş, ben bir at almak istiyorum, hangisini alayım. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Sen siyah renkli, alnında beyazlık bulunan, üç ayağı bileklerine kadar beyaz olup sağ (ön) ayağı beyaz olmayan veya bu şekilde rengi siyah ile kırmızı arası olan bir<at al ki, hem ganimet elde edersin, hem de esenliğe kavuşursun." [80]

Nesâî de Enes'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) kadınlardan sonra atlardan fazla birşeyi sevmezdi. [81]

Hadis imamları Ebu Hureyre'den Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "At üç türdür. Bir adam için ecre sebeptir, bir adam için örtüdür, bir adam için de vebaldır." Hadis uzuncadır. Hadisin yaygınlığı onun tamamını zikretmeye ihtiyaç bırakmamaktadır.' [82]

İleride Enfâl Sûresi (8/60) ile Nahl Sûresi (16/8. âyet)'de yüce Allah'ın izniyle atlara dair hükümlerden yeteri kadar söz edilecektir. [83]

7- Nişanlı Atlar:

Yüce Allah'ın: "Nişanlı atlar" buyruğundan kasıt, Said b. Cübeyr'e göre otlak ve meralarda yayılan atlar demektir. Çünkü bu şekilde yayılan hayvan ve koyunlara "sâime" denilir.

(Nişanlı atlar diye meali verilen: el-müsevveme ile aynı kökten).

Yine bu maksatla salınan hayvan hakkında denilir. salıverilen hayvanı anlatmak için kullanılır.

İbn Mace'nin Sünen'inde Hz. Ali'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) güneşin doğuşundan önce hayvanların (develerin) otlaklara salınmasını (sevm) ve süt veren hayvanların kesilmesini yasaklamıştır. [84]

Burada "es-sevm" kelimesi otlamak üzere salmak anlamındadır. Yüce Allah da:

"Ve içinde (hayvanlarınızı) yaymakta olduğunuz (ot ve) ağaç(lar) bundandır" (en-Nahl, 16/10) diye buyurmaktadır. el-Ahtal der ki:

"İbn Bez'a'nın (Husayn ez-Zühli'nin kardeşi Şeddâd b. el-Münzir) yahut da onun gibi diğerinin (bununla da Havşeb b. Rüeym'i kastediyor) misali; Senin için daha uygundur! Ey develeri otlatan (deve çobanm)ın oğlu!"

Otlayan her bir davara da: "es-sevâm" denilir.

Bir görüşe göre burada "nişanlı atlar"dan kasıt, cihâd için hazırlanmış ola-n atlardır. Bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır. Mücahid der ki: Salma atlar demek, semiz ve güzel atlar demektir. İkrime der ki: Salma atlar'dan kasıt, güzelliğin gözkaştırıcı hale getirdiği atlar demektir. en-Nehhâs da bu açıklamayı tercih etmiştir ki; bu da Gözalcı adam, ifadesinden alınmadır.

İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmektedir. el-Müsevveme, alamet demek olan sîmâ kelimesinden gelmekte olup atların yüzlerine alamet vurmak demektir. el-Kisâi ve Ebu Ubeyde'nin görüşü budur.

Derim ki: Lafzın bütün bu anlamlara gelmesi muhtemeldir. O halde "salma atlar"dan kasıt otlaklarda yayılan, diğerlerinden ayırdedilmeleri için nişanlanmış, güzel ve (cihad için) hazırlanmış atlar demektir.

Ebu Zeyd der ki: Bunun aslı atın üzerinde vücudunun diğer bölgelerinden farklı olacak şekilde bir yün parçası veya bir alamet koymaktır. Bu da o atların meralarda diğerlerinden ayrılması için yapılır. Dilci İbn Faris, Mücmel adlı eserinde der ki: el-Müseweme, eyer takımları üzerinde olduğu halde salınan atlar demektir. el-Muerriç (Ebu Feyd Amr b. el-Haris es-Sedu-sî Basralı nahiv bilgini) der ki: Müsevveme'den kasıt, dağlanarak nişanlanmış atlar demektir. el-Muberred ise her tarafta bulunup tanınan anlamındadır der. İbn Keysan ise, ablak atlar demektir, der. Hepsinin de "sima" kelimesine yakın bir anlamı vardır. er-Rabia der ki:

"Ve eğiltilerek zayıflatılmış, ok gibi alâmetti (müsevvemât) atlar ki; Üzerlerinde cinleri andıran bir topluluk vardır." [\[85\]](#)

8- Davarlar:

Yüce Allah'ın: "Davarlara" buyruğu ile ilgili olarak İbn Keysân der ki: Eğer "neam" denilecek olursa, bununla yalnızca develer kastedilir. Şayet "en'âm" denilecek olursa, hem deve hem de otlayan bütün davarlar buna girer. el-Fer-râ der ki: Bu kelime müzekker olup bunun müennesi yoktur. O bakımdan araplar: " (jlj li; ijl*): İşte bu, suya giden bir davardır" derler. Çoğulu ise en'âm şeklinde gelir. el-Herevî der ki: "en-neam" kelimesinin müzekkeri de gelir, müennesi de gelir, "el-en'âm" kelimesi deve, sığır ve koyun türünden davarları ifade etmek için kullanılır. Şayet "en-neam" denilecek olursa o takdirde özellikle deve kastedilir. Şair Hassan der ki:

"Eskiden de böyleydi, halen de böyledir, orada bir tanıdık vardır Onun otlakları arasında alâmeti develeri var."

İbn Mace'nin Sünen'inde Urve el-Bârikî'den merfu olarak (Hz. Peygam-ber'den) şöyle dediği nakledilmektedir: "Develer sahipleri için bir güç kaynağıdır, koyunlar berekettir, hayır ise kıyamet gününe kadar atların perçemlerinde düğümlenmiştir." [86] Yine İbn Mace'nin Sünen'inde İbn Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmektedir. Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Koyun cennetin hayvanlarındandır." [87] Yine orada Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) zenginlere koyun edinmelerini, fakirlere de tavuk edinmelerini emretti. Devamla buyurdu ki: "Eğer zenginler tavuk edinecek olurlarsa o takdirde Allah kasabaların helak edilmelerine izin verir." [88] Yine orada Um Hani'den rivayete göre Peygamber (sav) kendisine şöyle demiştir: "Koyun edininiz, çünkü onda bereket vardır." [89] Bu hadisi Ebu Bekr b. Ebî Şeybe'den, o Veki'den o Hişam b. Urve'den, o babasından o Um Hani'den rivayet etmiştir ki, isnadı sahihtir. [90]

9- Ekinler:

Yüce Allah'ın: "Ekinlere" buyruğunda geçen "el-hars" kelimesi sürülen herşeyin adıdır. Bu kelime masdar olup ekine bu ad verilmiştir. Ekin kastı ile toprağı altüst eden kimse hakkında: denilir. O bakımdan "hirâse" ismi tahıl ekimi, bostan yapımı ve buna benzer diğer ziraat işleri hakkında kullanılır. Hadis-i şerifte: "Ebediyyen yaşayacakmış gibi dünyan için ekin ek" denilmektedir. [91] Ekin ekim manasına denilir.

Abdullah b. Mesud'dan gelen hadis-i şerifte de: "Bu Kur'ân-ı Kerîm'i har-

sediniz" denilmektedir. [92] Onu iyice tetkik ediniz, demektir. İbn Arabî der ki: Hars etmek, tetkik etmek, teftiş etmek demektir. Hadis-i şerifte: "En doğru isim ise el-Hâris'tir" [93] denilmektedir.

Çünkü haris kazanan demektir. Malın "ihtiras (peltek se ile) edilmesi" kazanılması demektir. "Miliras" ateş yakan "el-harâs" ise yayın kirişlerinin bağlandığı yerdir. Çoğulu da "ahrise"dir. Kişi dişi devesini zayıflattığı takdirde "ahrese" tabiri kullanılır.

Muaviye yoluyla gelen hadiste şöyle sorduğu bildirilmektedir: "Su taşıyan develeriniz ne yaptı?" Onlar da: Bedir günü biz de onları biçtik, dediler. [94] Ebû Ubeyd der ki: Bununla biz onları o günü zayıf ve güçsüz düşürdük, demek istemişlerdir.

Buhârî'nin Sahih'inde Ebu Umâme el-Bâhilî'den -toprağı sürmek için bir demir ve yine toprak sürmek için bazı aletler gördüğünde- şöyle dediği nakledilmektedir: Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Bu bir topluluğun evine girdimi, mutlaka o eve zillet girer." [95]

Denildiğine göre buradaki zillet'ten kasıt, yöneticilerin ve sultanların toprakla uğraşan kimselerden istedikleri arazideki haklardır.

el-Mühelleb der ki: Hz. Peygamber'in bu hadis-i şerifteki buyruğunun anlamı -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- üstün hallere teşvik ve rızkı en şerefli sanatlar yoluyla talep etmektir. Çünkü Peygamber (sav) ümmetinin ziraat-le uğraşarak Allah yolunda atlara binip cihad etmeyi zayi etmelerinden korkmuştur. Zira, çiftçilik ile uğraşacak olurlarsa, atların sırtına binmekle geçimlerini kazanan ve atlara binen diğer ümmetler onlara galip gelir. Böylelikle Hz. Peygamber onları araziye imar etmek ve bu gibi yorucu mihnetlere meyledip onlarla uğraşmak suretiyle değil de cihad ile geçimlerini sağlamaya teşvik etmiştir. Nitekim Hz. Ömer'in şu sözlerine bakalım: "Zorlu ve haşın yaşayışa alışın. Yüklerinizi develerin sırtına vurun, atlara da bindikçe binin. Sakın deve çobanları bu konuda sizi mağlub etmesin." Bu sözleriyle atlardan uzaklaşmamalarını ve atlara binerek bedenleri eğitmelerini emretmektedir.

Buhârî ve Müslim'de de Enes b. Malik'ten şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Bir müslüman bir ağaç diker yahut bir ekin eker de ondan bir kuş, bir insan veya bir hayvan yiyecek olursa mutlaka bu, onun için bir sadaka olur." [96]

İlim adamları der ki: Yüce Allah burada dört tür malı zikretmektedir. Bunların her birini bir sınıf insan mal edinir. Altın ve gümüşü ticaret erbabı kimseler mal edinir. Otlaklara salınan atları hükümdarlar mal edinir. Davarları, çölde

yaşayanlar mal edinir. Ekini ise köy ve kasabalarda yaşayanlar mal edinirler. Böylelikle her bir sınıfın fitnesi mal edindiği bu tür ile olur. Kadın ve çocuklar ise herkes için fitne sebebidir. [\[97\]](#)

10- Dünya Hayatının Metâi:

"Bunlar dünya hayatının geçimidir." Yani dünya hayatında kendileriyle yararlanılan sonra da geçip giden, kalıcılığı olmayan şeylerdir. Bu buyrukla yüce Allah dünyaya karşı zâhid olmayı teşvik etmekte; âhirete de rağbeti artırmaktadır. İbn Mace ve başkalarının Abdullah b. Ömer'den rivayetlerine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Dünya bir metadır. Dünya me-tai arasında ise salih bir kadından daha üstün hiçbir şey yoktur. " [\[98\]](#)

Yine hadis-i şerifte: "Dünyada zahid ol (dünyaya rağbetin olmasın) Allah seni sever." [\[99\]](#) Yani dünya metaiden olan ve zorunlu ihtiyaç fazlası olan mal ve makama rağbet etme.

Hz. Peygamber bir diğer hadis-i şerifte şöyle buyurmaktadır: "Âdemoğlu-nun şu hususlar dışında kalanlarda bir hakkı yoktur: Mesken olarak kullanacağı bir ev, avretini örtecek bir elbise ve kuru bir ekmek ile su." Bu hadisi Tirmizî el-Mikdam b. Madi Kerib'den rivayet etmektedir. [\[100\]](#)

Sehl b. Abdullah'a soruldu: Kul dünyayı ve bütün arzularını kolaylıkla nasıl terk edebilir? O: Kendisine emrolunanlarla meşgul olarak, diye cevap verdi. [\[101\]](#)

11- Güzel Akıbet Allah Nezdindedir:

Yüce Allah'ın: "Oysa güzel dönüş yeri Allah nezdindedir" buyruğu mübtedâ ve haberdır. Meâb; dönüş yeri demektir. Dönmeyi ifade etmek üzere denilir. İmruu'l-Kays der ki:

"Her uzak yerde dolaştırılıp durdum, o kadar ki; Sonunda ganimet olarak dönüşü razı oldum."

Bir diğer şair de şöyle demektedir:

"Ayrılıp giden herkes geri döner Fakat ölüm ile ayrılan geri gelemez."

kelimesinin aslı şeklindedir. Burada *vav"ın harekesi hemzeye kalbedilip, ibdal ile "vav" yerine "elif" getirilmiştir. "Mekaal" kelimesi gibi. .

Âyet-i kerime dünyalığın azlığını vurgulamak, onun önemsizliğini belirtmek, buna karşılık âhirette yüce Allah'a güzel bir şekilde dönmeye teşvik etmek

anlamındadır. [\[102\]](#)

15- De ki: "Size bunlardan daha hayırlısını haber veriyim mi? Takvaya erenler için Rablerinin katında altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. Orada ebedi kalacaklardır. Tertemiz eşler ve Allah'ın rızası da vardır. Allah kullarını çok iyi görendir.

Soru: "Bunlardan" (Türkçede: Vereyim mi? (buyruğu) ile sona ermektedir. "Takvaya erenler için" buyruğu öne alınmış bir haberdir. "Cennetler" kelimesi ise mübtedâ olmak üzere ref edilmiştir.

Sorunun: "Rablerinin katında..." buyruğunda bittiği de söylenmiştir. [\[103\]](#) Bu açıklamaya göre "cennetler" kelimesi "bunlar öyle cennetlerdir ki" takdirinde gizli bir mübtedânın (haberi olmak üzere) merfudur. Bu açıklamaya göre ise "daha hayırlısını" kelimesinden bedel olarak "cennetler" kelimesinin iki esreli okunması da caiz olur. [\[104\]](#) Fakat birinci şekle göre böyle bir okuyuş caiz olmaz.

İbn Atiyye der ki: Bu âyet-i kerime ile bundan önceki âyet-i kerime Hz. Peygamber'in şu buyruğunu andırmaktadır: "Kadın dört şey için nikahlanır: Malı, şerefi, güzelliği ve dini. Ey elleri toprakla dolasıca! Sen dindar olanını nikahlayarak zafere ulaş." Hadisi Müslim ve başkaları rivayet etmiştir. [\[105\]](#)

İşte "dindar olanı nikâhlamakla zafere kavuş" buyruğu bu âyet-i kerimeye bir örnektir. Bundan öncekiler ise, bir önceki âyet-i kerimeye örnektir. Yüce Allah bunu dünyayı terkedenlerin maneviyatlarını güçlendirmek ve dünyalığa sahip olamadıkları dolayısıyla da onları teselli etmek için zikretmektedir. Bu âyet-i kerimenin kelimelerinin anlamları, daha önce Bakara Sûre-si'nde-(el-Bakara, 2/25. âyet 3- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Rıdvan (rıza)" kelimesi "nza"dan masdardır. Bu da yüce Allah'ın cennet ehlini cennete koymasından sonra gerçekleşecektir. Yüce Allah onlara: "Size daha fazla vermemi istediğiniz birşey var mı?" diye soracaktır. Onlar da: Rabbimiz bundan daha üstün herhangi bir şey olabilir mi? diyecekler. Yüce Allah: "Benim rızam (var); bir daha ebediyyen size azap etmeyeceğim." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[106\]](#)

Yüce Allah'ın: "Allah kullarını çok iyi görendir" buyruğu hem bir vaad-dir, hem bir tehdit. [\[107\]](#)

16. Onlar ki: "Rabbimiz, biz gerçekten iman ettik. Artık günahlarımızı bize

bağışla ve o ateş azabından bizleri koru" diyenler;

17. Sabredenler, doğru olanlar, gönülden ibadet edenler (Allah yolunda) infak edenler ve seherlerde Allah'tan mağfiret dileyenlerdir.

"Onlar ki" buyruğu yüce Allah'ın: "Takvaya erenler" buyruğundan bedeldir. Bunu mef ul de kabul edebiliriz. Yani: "Onlar... diyenlerdir." Övmek suretiyle nasb olarak da kabul edilebilir.

"Ey Rabbimiz biz gerçekten iman ettik" tasdik ettik. "Artık günahlarımızı bize bağışla." Bu, günahların bağışlanması için Allah'a yapılan bir duadır. "Ve o ateş azabından bizleri koru." Buna dair açıklamalar Bakara Sûresi'nde (2/201. âyet 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Sabredenler" masiyetlere ve arzularına karşı direnenler. İtaatlere devam edenler diye de açıklanmıştır.

"Doğru olanlar" yani davranışlarında, sözlerinde samimi olanlar: "Gönülden ibadet edenler" itaat edenler "infak edenler" Allah yolunda mallarını harcayanlar. Yine Bakara Sûresi'nde bu hususlara dair açıklamalar eksiksiz bir şekilde geçmiş bulunmaktadır. [\[108\]](#) Yüce Allah, bu âyet-i kerimede kendilerine cennetlerin vadolunduğu takva sahiplerinin durumlarını açıklamaktadır.

Yüce Allah'ın: "Ve seherlerde Allah'tan mağfiret dileyenlerdir" buyruğunun anlamı hususunda farklı açıklamalar yapılmıştır.

Enes b. Malik der ki: Burada sözü geçenler, Allah'tan mağfiret dileyenlerdir. Katade ise, sözü geçenler namaz kılanlardır, demektedir.

Derim ki: Bu görüşler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü bunlar hem namaz kılarlar, hem Allah'tan mağfiret isterler. Özellikle "seher vakti"nin söz konusu edilmesi duanın vakti olması ve isteklerin karşılanma ihtimali yüksek bir zaman olmasıdır. Rasûlullah (sav) yüce Allah'ın Hz. Yakub'un çocuklarına söylediğini naklettiği: "Sizin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim" (Yusuf, 12/98) buyruğunu açıklamak üzere şöyle buyurur: "Yakub onların bu mağfiret isteklerini seher vaktine erteledi." Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiştir. [\[109\]](#) İleride gelecektir.

Peygamber (sav) da Hz. Cebrail'e: "Gecenin hangi vaktinde yapılan dua kabule şayandır?" diye sorunca Hz. Cebrail: Bilemiyorum, şu kadar var ki Arş seher vaktinde sarsılır" diye cevap verdi. [\[110\]](#)

"Seher" denildiği gibi "sehr" de denilir. ez-Zeccâc der ki: "Seher" gecenin geçip ikinci fecrin çıktığı vakte kadarki zamandır. İbn Zeyd ise, bu vakit gecenin sonuncu altıda biridir, demektedir.

Derim ki: Bundan daha sahih olanı, hadis imamlarının Ebu Hureyre'den naklettikleri şu hadis-i şeriftir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Aziz ve celil olan Allah, her gece gecenin ilk üçte biri geçince dünya semasına iner ve der ki: Ben melik olanım. Ben melik olanım. Var mı Bana dua eden? Ben de onun duasını kabul edeyim. Var mı Benden dilekte bulunan? Ben de ona istediğini vereyim? Benden mağfiret isteyen var mı? Ben de ona mağfiret edeyim. Ve bu tan yeri ağarıncaya kadar böyle devam eder, gider." Müslim'in bir rivayetinde ise "sabah fecr ağarıncaya kadar" şeklindedir. Lafız Müslim'indir. [\[111\]](#)

Bu buyruğun te'vili hakkında farklı görüşler vardır. Buna dair yapılan açıklamaların en uygunu Nesâî'nin Kitabında müfesser olarak gelen şu rivayettir: Ebu Hureyre ile Ebu Said'den (Allah ikisinden de razı olsun) rivayete göre şöyle demişlerdir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz aziz ve celil olan Allah gecenin ilk yarısı geçinceye kadar mühlet verir. Sonra bir münâdiye emrederek şöyle der: Dua eden var mı? Duası kabul olunacak. Mağfiret isteyen var mı? Ona mağfiret olunacak. İstekte bulunan var mı? İsteddiği ona verilecek." [\[112\]](#) Ebu Muhammed Abdulhak bunun sahili olduğunu ifade etmiştir. İşte bu hadisteki ifadeler bir önceki hadisteki müşkilliği kaldırmakta ve her türlü ihtimali açıklamaktadır. Birinci hadisteki ifadeler muzafın hazfedilmesi ka-bilindendir. Yani Rabbimizin meleği iner ve der ki... anlamındadır. Yine buradaki "iner" kelimesi "indirilir" şeklinde de rivayet edilmiştir ki, bu da bizim sözünü ettiğimiz hususa açıklık getirmektedir. Başarımız Allah'tandır. Buna dair açıklamalarımızı da "el-Kitabu'l-Esnâ fi Şerhi Esmailahi'l-Hüsnâ ve Sifatihî el-Ulâ" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. [\[113\]](#)

Allah'tan Mağfiret Dilemenin Hükmü:

Allah'tan mağfiret dilemek mendubtur. Yüce Allah bu âyet-i kerimede olsun, başka âyetlerde olsun mağfiret dileyenlerden övgü ile söz etmiştir. Başka bir âyet-i kerimede: "Seherlerde de onlar mağfiret dilerler" (ez-Zâri-yât, 51/18.) diye buyurmaktadır. Enes b. Mâlik der ki: Biz seher vakti yetmiş defa istiğfar getirmekle emrolunduk. Süfyan es-Sevrî der ki: Bana ulaştığına göre gecenin ilk bölümü oldu mu bir münadî kânitûn (Allah'a dua edip de yalvaranlar)ın kalkması için seslenir. Onlar da bu şekilde kalkarlar ve seher vaktine kadar namaz kılarlar. Seher vakti oldu mu yine bir münadî: Nerde mağfiret isteyenler? diye seslenir. Bunun üzerine onlar da mağfiret isterler. Başkaları da kalkıp namaz kılar ve onlar da bunlara katılırlar. Tanyeri ağardı mı yine bir münadî şöyle seslenir:

Haydi gafiller kalksın. Bunlar da kabirlerinden diriltlen ölümler gibi yataklarından kalkarlar.

Enes'ten rivayet edildiğine göre o şöyle demiş: Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz yüce Allah buyuruyor ki: Ben yeryüzü halkını azab etmek istiyorum da mescidlerimi imar edenlere, Benim rızam için birbirlerini sevenlere, teheccüd kılanlara, seher vaktinde mağfiret isteyenlere bakınca; onlar sebebiyle yeryüzü halkından azabı defederim." [\[114\]](#)

Mekhûl der ki: Bir ümmet arasında her gün yirmibeş defa Allah'tan mağfiret dileyen onbeş kişi varsa Allah herkesi azab etmek suretiyle o ümmeti helak etmez. Bunu Ebu Nuaym "el-Hilye" adlı eserinde zikretmektedir.

Nâfi' der ki: İbn Ömer bütün geceyi ihya eder sonra ey Nâfi' seher vakti geldi mi? diye sorardı. Ben de kendisine: Hayır derdim. Bu sefer yine namaz kılmaya devam eder sonra aynı soruyu sorardı. Ben kendisine: Evet de diğim vakit oturur, Allah'tan .mağfiret dilerdi.

İbrahim b. Hâtıb babasından şöyle dediğini rivayet etmektedir: Seher vakti mescidin bir kenarında bir adamın şöyle dediğini işitirdim: Ya Rabbi, Sen bana emrettin, ben de Sana itaat ediyorum. İşte bu bir seher vaktidir, bana mağfiret buyur. Kim olduğuna baktım, onun İbn Mes'ud olduğunu gördüm.

Derim ki: İşte bütün bunlar istiğfarın, kalbin huzuru ile birlikte dil ile mağfiret dilemek olduğunu göstermektedir. Yoksa İbn Zeyd'in dediği gibi, burada mağfiret isteyenlerden kasıt, sabah namazını cemaatle kılanlar değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Lokman, oğluna şöyle demiş: "Oğulcuğum, horoz senden daha akıllı olmasın. Sen uykuda iken o seher vakitleri seslenmesin."

İstiğfarda söylenecek sözler arasından tercih edilenler Buhârî'nin Şeddâd b. Evs'ten yaptığı şu rivayette zikredilenlerdir. Buhârî'nin el-Cami' es-Sahih'in-de (Şeddâd'ın) bundan başka bir rivayeti de yoktur. [\[115\]](#) Buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İstiğfarın başı şöyle demendir:

"Allah'ım, Sen benim Rabbimsin, Senden başka ilâh yoktur. Beni Sen yarattın ve ben Senin kulunum. Gücüm yettiğince Sana olan ahdim Sana olan va'dim üzereyim. Yaptıklarım kötülüklerinden Sana sığınırım. Üzerimdeki nimetlerini itiraf ederim. Günahlarımı itiraf ederim. Bana mağfiret buyur. Şüphesiz günahları Senden başka mağfiret edecek yoktur." (Devamla) buyurdu ki: "Her kim gündüzün bunu inanarak söyler de o gün akşamı etmeden ölürse cennet ehliendir. Her kim bunu geceleyin buna inanarak söyler de sabahı etmeden o gece ölürse cennet ehliendir. " [\[116\]](#)

Ebû Muhammed Abdulgani b. Said, İbn Lehiya'dan, o Ebu Sahr'dan o Ebu Muaviye'den, o Said b. Cübeyr'den o Ebu's-Sahbâ el-Bekrî'den o Ali b. Ebi Talib (ra)'dan rivayet ettiğine göre Rasulullah (sav) Ali b. Ebi Talib (ra)'ın elinden tuttuktan sonra şöyle buyurdu: "Sana günahların, karınca adımları sayısınca - veya ufak karıncaların adımları sayısınca- olsa dahi, Allah'ın günahlarını -ki sana mağfiret olmuştur ya- mağfiret etmesini sağlayacak sözler öğreteyim mi? Allah'ım, Senden başka hiçbir ilâh yoktur, Seni her türlü eksiklikten tenzih ederim, ben kötülük işledim, nefsimi zulmettim, bana mağfiret buyur. Çünkü günahları Senden başka mağfiret edecek yoktur. "[117]

18. Allah -adaleti ayakta tutarak- şehadet etti ki, gerçekten O'ndan başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de buna şehadet ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur. O Azizdir, Hakimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Bu Âyetin Önemi:

Said b. Cübeyr dedi ki: Kabe'nin etrafında 360 tane put vardı. Bu âyet-i kerime nazil olunca bu putlar yüzüstü secde eder gibi yıkıldılar.

el-Kelbî de der ki: Rasûlullah (sav)'ın Medine'de olduğu haberi yayılınca onun huzuruna Şam halkı yahudilerden iki alim geldi. Medine'yi görünce biri diğerine bu şehir ahir zamanda çıkacak peygamberin Medine'sinin niteliklerini ne kadar da andırıyor! Peygamber (sav)'ın huzuruna vardıklarında sıfat ve özellikleriyle onu tanıdılar. Ona: Sen Muhammed misin? dediler. O: Evet buyurdu. Yine aynı zamanda Alîmed misin diye sordular. Yine evet buyurdu. Bu sefer şöyle sordular: Biz sana bir şehadete dair soru soracağız. Eğer sen bunu bize haber verirsen sana iman eder ve seni takdis ederiz. Rasûlullah (sav) onlara: "Sorunuz" deyince şöyle dediler: Bizlere Allah'ın Kitabında yer eden en büyük şahitlik hakkında haber ver. Bunun üzerine yüce Allah Peygamberine (sav) şu: "Allah, -adaleti ayakta tutarak- şehadet eder ki gerçekten O'ndan başka ilâh yoktur, melekler ve ilim sahipleri de buna şehadet ettiler" âyetini indirdi. Her iki ilim adamı da İslâm'a girdi ve Rasûlullah (sav)'ı tasdik etti. [118]

Burada sözü geçen "ilim sahipleri"yle meleklerin kastedildiği söylenmiştir. İbn Keysan da der ki: Burada "ilim sahiplerinden kasıt muhacirler ve ensardır. Mukatil de; Kitap ehlinin iman edenleridir, derken; es-Süddî ile el-Kelbî; bütün

mü'minlerdir derler; ki daha kuvvetli olan görüş budur. Çünkü umumîdir. [\[119\]](#)

2- İlimin ve Alimlerin Fazileti:

Bu âyet-i kerime ilmin faziletine, ilim adamlarının şeref ve üstünlüğüne delil vardır. Çünkü şayet ilim adamlarından daha şerefli bir kimse bulunsaydı yüce Allah ilim adamlarını birlikte sözkonusu ettiği gibi; onları da elbette kendi ismiyle, meleklerinin ismiyle birlikte burada zikrederdi. Yüce Allah ilmin şerefi ile ilgili olarak Peygamberine (sav) şunu buyurmuştur: "De ki.Rabbim, ilmimi artır." (Ta-Hâ, 20/114)

Eğer ilimden daha şerefli birşey olsaydı elbette ki yüce Allah peygamberine ilmini artırmasını istemesini emretmiş olduğu gibi; onun da artırılmasını istemesini emrederdi. Hz.Peygamber de: "Şüphesiz ilim adamları peygamberlerin mirasçılarıdır" [\[120\]](#) dediği gibi: "İlim adamları Allah'ın, yaratıkları üzerindeki eminleridir" [\[121\]](#) diye de buyurmuştur. Bu da ilim adamları için, büyük bir şereftir; dinde onların çok büyük bir yer işgal ettiklerini göstermektedir.

Hadis hafızı Ebu Muhammed Abdulgani yine hafız olan Bereka b. Naşit'dan -asıl adı Ankel b. Hakarik'dir. Bunun anlamı da Bereke b. Naşît'dir- rivayetle der ki: Bize Ömer b. el-Müemmil anlattı. Bize Muhammed b. Ebi'l-Hasîb anlattı. Bize Ankel anlattı. Bize Muhammed b. İshak anlattı, bize Şerîk, Ebû İshak'tan anlattı. O el-Berâ'dan şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İlim adamları peygamberlerin mirasçılarıdır. Sema ehli onları sever ve öldükleri takdirde Kıyamet gününe kadar denizdeki balıklar dahi onlara mağfiret diler." [\[122\]](#) Bu konuda Ebû Dâvûd tarafından rivayet edilen Ebu'd-Derda yoluyla gelen bir hadis-i şerif de vardır. [\[123\]](#)

3- Bu Âyetin Fazileti:

Gâlib el-Kattân rivayetle der ki: Ben bir ticaret maksadıyla Kûfe'ye gittim. el-A'meş'e yakın bir yerde konakladım. Ona zaman zaman gidip gelirdim. Bir gece Basra'ya doğru gitmek isteyince geceleyin kalkıp teheccüd kıldığını gördüm. Şu: "Allah -adaleti ayakta tutarak- şهادet etti ki, gerçekten O'ndan başka ilâh yoktur, melekler ve ilim sahipleri de buna şهادet ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur, o Azizdir, Hakimdir. Muhakkak Allah katında din İslâm'dır." (Âl-i İmrân, 3/18-19) âyetlerini okudu. el-A'meş dedi ki: Ben de Allah'ın şahitlik ettiği şeye

şehadet ediyorum. Bu şehadetimi Allah'a emanet bı rakıyorum.

Ve bu benim Allah nezdindeki bir emanetimdir. Ve: "Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır" -sözlerini defalarca tekrarladı-. Sabahleyin yanına gittim, onunla vedalaştıktan sonra şöyle dedim: Ben senin bu âyet-i kerimeyi okuduğunu işittim. Bu âyet hakkında sana ulaşan haber nedir? Ve bir seneden beri senin yanında olduğum halde bunu bana anlatmış değilsin. Bana: Allah'a yemin ederim, bir sene daha kalsan yine sana anlatacak değilim. (Gâlib devamla) dedi ki: Onun yanında ikamet ettim ve kapısına bana bu sözleri söylediği günün tarihini yazdım. Üzerinden bir sene geçince ona: Ey Mu-hammed'in babası işte sene geçmiş bulunuyor, dedim. Deki ki: Bana Ebu Va-il, Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kıyamet gününde bu emanetin sahibi getirilir. Yüce Allah şöyle buyurur: Kulum bana bir ahid vermişti. Verilen sözleri yerine getirmeye en layık olan Benim, haydi kulumu cennete koyunuz." [124]

Ebu'l-Ferec el-Cevzî der ki: Gâlib el-Kattan, Gâlib b. Hattâf el-Kattân'dır. el-A'meş'ten: "Allah adaleti ayakta tutarak şehadet etti ki" hadisini rivayet etmekte ise de bu, mu'dal bir hadistir. [125] İbn Adiy der ki: Onun rivayet ettiği hadislerin zayıf olduğu açıkça görülmektedir. Ahmed b. Hanbel de der ki: Ga-lib b. Hattâf el-Kattân sikadır. İbn Maîn de: Sikadır derken, Ebu Hatim de: Çok doğru sözlü salih bir kimsedir, demektedir. [126]

Derim ki: Galib'in adaletli ve sika bir ravi olduğunu anlamak için Buhâ-rî ve Müslim'in, Kitaplarında ondan rivayet kaydettiklerini bilmek bizim için fazlasıyla yeterlidir.

Yine Enes'ten Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Her kim: "Allah -adaleti ayakta tutarak- şehadet etti ki, gerçekten O'ndan başka ilâh yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de buna şehadet ettiler. O'ndan başka ilâh yoktur. O Azîzdir, Hakimdir" âyet-i kerimesini uyuyacağı vakit okuyacak olursa, Allah Teala ona Kıyamet gününe kadar kendisi için mağfiret dileyecek yetmişbin tane melek var eder." [127]

Şöyle de denilmektedir: Her kim bu şahitliği kalbinden inanarak ikrar ederse o, adaleti ayakta tutmuş olur. Said b. Cübeyr'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ka'be'nin etrafında üçyüzaltmış tane put vardı. Arap kabilelerinden her birisinin bir ya da iki putu vardı. Bu âyet-i kerime nazil olunca sabahleyin putların secde halinde yıkılmış oldukları görüldü. [128]

4- Âyet-i Kerime ile İlgili Açıklamalar:

"Allah... şahadet etti" açıkladı ve bildirdi, demektir. Nitekim filân kişi hakkın kimin lehine yahut kimin aleyhine olduğunu açıkladığı vakit, "hakimin yanında şahitlik etti" denilir. ez-Zeccâc dedi ki: Şahit birşeyi bilen ve açıklayan kimse demektir. Yüce Allah bize vahdaniyetini, yarattıkları ile delillen-dirdi ve açıkladı.

Ebû Ubeyde der ki: "Allah şahadet etti" buyruğu, Allah hükmetti, yani bildirdi, anlamındadır. İbn Atiyye ise der ki: Bu birkaç bakımdan reddedilir.

el-Kisâî buyruğunun ilk hemzesini üstün okuduğu gibi, "Muhakkak din..." buyruğundaki hemzeyi de bu şekilde okumuştur. el-Müberred der ki: Bu okuyuşa göre takdirî ifade şöyle olur: Allah kendisinden başka ilâh olmadığına şahitlik ederek, Allah katında dinin de İslâm olduğuna (şahitlik etti).

el-Kisâî der ki: İki hemzeyi de nasb ile oku. Bunun anlamı şöyle olur: Allah şuna şuna şahadet etti ve Allah katında dinin İslâm olduğuna da şahadet etti.

İbn Keysân der ki: İkinci olarak gelen: birincisinden bedeldir. Çünkü İslâm, tevhid demek olan bu âyetin muhtevasını açıklamaktadır.

el-Kisâî'nin naklettiğine göre İbn Abbâs da: buyruğunda: "Allah şahitlik etti ki muhakkak ki O" buyruğundaki hemzeyi esreli okurken; buyruğundaki hemzeyi üstün olarak okumuştur. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Allah, Allah katındaki dinin İslâm olduğuna şahitlik etmiştir. Daha sonra yine -sözün başına dönerek- şöyle buyurdu: Şüphesiz O'ndan başka ilâh yoktur.

Ebu'l-Muhelleb -ki kurra birisiydi- hal olmak üzere nasb ile: "Allah'ın şahitleri olarak... şahitlik ettiler" diye okumuştur.

Yine ondan: "Ki Allah'ın şahitleridirler" şeklinde okuduğu da rivayet edilmiştir.

Şu'be, Âsım'dan o Zir'den o Ubey'den o Peygamber (sav)'dan şöyle okuduğunu rivayet etmektedir: "Muhakkak Allah katında din, haniflik dinidir, ya-hudilik de değildir, hristiyanlık da mecusilik de değildir.

Ebu Bekr el-Enbarî der ki: Ayırdetme gücüne sahip olan kimse açıkça şunu anlar: .Bu sözler Peygamber (sav) tarafından tefsir (açıklama) olmak üzere söylenmiştir. Hadisi nakleden bazı kimseler ise bunu Kur'ân'danmış gibi rivayet etmişlerdir.

"Ayakta tutarak" buyruğu yüce Allah'ın: "Allah şahadet etti" buyruğundaki ismini te'kid etmek üzere hal olarak ya da "O'ndan başka ilâh yoktur" daki zamirin hali olarak mansuptur.U) el-Ferrâ ise der ki: Bu kelime kat' ti) ve)

Meal birinci şekle göre ynpılmıştır. İkinci şekle göre meal şöyle olabilir: "Allah şahadet etmiştir: -O gerçekten adaleti ayakta tutarak- kendisinden başka hiçbir

ilâh yoktur (di-

dolayısıyla nasbedilmiştir. Çünkü bu kelimenin aslı şeklindedir. Ancak elif-lam kat' edilince (kaldırılınca) yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi nasbolundu: "Din de daima O'nadır" (en-Nahl, 16/52).

Abdullah'ın kıraatinde ise sıfat olmak üzere: "Adaleti ayakta tutan Allah" diye okumuştur. Kist ise adalet demektir.

"Ondan başka ilâh yoktur, o Azizdir, Hakimdir" Bu buyruğun tekrarlanmasının sebebi birinci (O'ndan başka ilâh yoktur) buyruğun tez durumunda olması, ikinci şehadetin (O'ndan başka ilâh yoktur buyruğunun) ise hükmün yerini tutmasıdır.

Ca'fer es-Sadık der ki: Birinci cümle vasfetmek ve tevhid etmek, ikincisi ise resmetmek ve talim etmektedir. Yani "Siz Allah'tan başka ilâh yoktur, O Azîzdir, Hakîmdir deyiniz" demektir. [\[129\]](#)

19- Muhakkak Allah katında din İslâm'dır. Kitap verilenler ise ancak kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtirastan dolayı ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse şüphesiz ki Allah hesabı çabuk görendir.

Yüce Allah'ın: "Muhakkak Allah katında din İslâm'dır" buyruğundaki "din" kelimesi itaat ve millet anlamındadır. İslâm ise iman ve itaatler anlamındadır. Bu açıklamayı Ebu'l-Aliye yapmıştır. Kelamcıların cumhuru da bu görüştedir.

Aslolan "iman" ve "İslâm"ın ad olduğu şeylerin birbirlerinden farklı olmasıdır.

Çünkü Cibril Hadisi diye bilinen hadis bunu ifade etmektedir. [\[130\]](#)

Bazan bunlar eş anlamlı da olabilir; o takdirde her birine ötekinin adı verilebilir. Nitekim Abdulkays Heyetî ile ilgili hadiste bunu görüyoruz. Orada Hz. Peygamber, kendilerine yalnızca Allah'a iman etmelerini emretmiş ve şöyle demiştir: "İman nedir bilir misiniz? Onlar: Allah ve Rasûlü en iyi bilir, deyince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şahitlik etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve aldığınız ganimetlerin beşte birini vermektir.. " [\[131\]](#)

Yine Hz. Peygamber'in: "İman yetmiş küsur bölümdür. Onun en alt seviyesi yolda eziyet veren şeyleri kaldırmak, en üst seviyesi ise Allah'tan başka ilâh yoktur (lâ ilahe illallah) demektir." Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiştir. [\[132\]](#)

Müslim de ayrıca: "Ve haya imandan bir şubedir" kısmını da eklemektedir. [\[133\]](#)

Kimi zaman bu kelimelerin her birisinde karşılıklı bir tedahül (örtüşme) de sözkonusu olabilir. Şöyle ki; kişi bunlardan birisini zikreder ve aslında onun ad

olduğu şeyi kastetmekle birlikte; diğerinin de ad olduğu şeyi kastedebilir. Bu âyet-i kerime de olduğu gibi. Çünkü bunun kapsamına hem tasdik, hem de ameller girmektedir. Hz. Peygamber'in şu buyruğu bu kabildendir: "İman kalbin bilmesi, dil ile söylemek ve erkân ile amel etmektir" Bu hadisi İbn Mace rivayet etmiştir. [\[134\]](#) Önceden de geçmişti. Gerçek ise; birinci anlamın hem kelime anlamı itibariyle hem şer'î anlamı itibariyle kastedildiğidir. (Yani iman ile İslâm'ın ayrı şeyler olduğudur). Bunun dışındaki anlam ve yorumlar ise terimdeki kapsamın genişletilmesidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Kitap verilenler ise ancak.... ayrılığa düştüler." Yüce Allah, kitap ehlinin gerçekleri bilmelerine rağmen görüş ayrılığına düştüklerini ve bunun aralarındaki çekememezlik ve dünyalık aramaktan kaynaklandığını haber veriyor. Bunu İbn Ömer ve başkaları söylemiştir.

Buyrukta bir takdim ve te'hir vardır. Manası şudur: Kendilerine kitap verilenlerin aralarındaki kıskançlıktan dolayı ayrılığa düşmeleri, ancak kendilerine ilim geldikten sonra olmuştur. Bu açıklamayı el-Ahfeş yapmıştır.

Muhammed b. Cafer b. ez-Zübeyr de der ki: Bu âyet-i kerime ile kastedilenler hristiyanlardır ve bu, Necran hristiyanlarına bir azardır.

er-Rabi' b. Enes ise, bununla kastedilenler Yahudilerdir demektedir. Bununla birlikte "Kitap verilenler" tabiri yahudileri de hristiyanları da kapsamına alır.

Yani "kendilerine kitap verilenler" Muhammed (sav)'ın nübüvveti hususunda •"ancak kendilerine ilim" yani kitaplarında o peygamberin nitelikleri ve peygamberliğine dair açıklamalar "geldikten sonra aralarındaki ihtilaftan dolayı ayrılığa düştüler."

Şöyle de denilmiştir: Yani kendilerine İncil verilenler, İsa hususunda ancak yüce Allah'ın tek bir ilâh olduğuna, İsa'nın da Allah'ın kulu ve rasûlü olduğuna dair bilgi geldikten sonra ihtilâfa düştüler ve onun hakkında farklı görüşler, iddialar ortaya attılar.

"İhtiras" kelimesi mef ulun leh olmak üzere mansubtur.

Yahut da: " ...ler" den hal olmak üzere nasb edilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[135\]](#)

20. Seninle tartışmaya girişirlerse "Ben bana uyanlarla birlikte yüzümü Allah'a teslim ettim" de. Kendilerine kitap verilenlere ve (kitapsız) ümmîlere: "Siz de İslâm oldunuz mu?" de. Eğer İslâm olurlarsa doğru yola girmişlerdir. Şayet yüzçevirirlerse sana yalnız tebliğ etmek düşer. Allah kulları görendir.

Yüce Allah'ın: "Seninle tartışmaya girişirlerse: «Ben bana uyanlarla birlikte

kendimi Allah'a teslim ettim» de" buyruğu şu demektir: Şayet onlar seninle uydurma sözlerle ve kelime oyunları ile tartışacak olurlarsa, senin işin mükellef kılınmış olduğun imana sahip çıkmak ve onu tebliğ etmek olsun. Sana yardımcı olmak ise Allah'a aittir. Yüce Allah'ın: "Yüzünü" buyruğu kendini, zatını anlamındadır. Hz. Peygamber'in: "Yüzüm onu yaratana ve ona suret verene secde etmektedir" [136] hadisindeki "yüz" kelimesi de bu kabildendir.

Buradaki "yüz" kelimesinin, kasıt anlamına geldiği de söylenmiştir. Kişinin: Filan kişi şu yüze (yöne) doğru çıktı, demesi gibi. Buna dair bu anlamdaki açıklamalar daha önce Bakara Sûresi'nde (2/112. âyette) yeterince geçmiş bulunmaktadır. Ancak birinci açıklama daha uygundur. Kişinin kendisini ifade etmek üzere "yüz" tabirinin kullanılması, kişinin en şerefli organının ve en çok duyu organının toplandığı organ o olmasından dolayıdır. Şair der ki:

"Ben yüzümü teslim ettim, kendisine teslim olduğu Tatlı ve berrak suyu taşıyan bulutların."

Yüce Allah'ın: "Celâl ve ikram sahibi Rabbinin vechi (yüzü) ise baki kalır" (er-Rahmân, 55/27) buyruğu hakkında yetkin kelimciler bunun "zatı" ifade eden bir ibare olduğunu söylemişlerdir. Kendisi ile vechi (rızası) kastedilen amel, diye de açıklanmıştır.

Allah'ın: "Bana uyanlarla" buyruğundaki "Ben" kelimesi "Teslim ettim" buyruğundaki "te" harfine atfedilmiş ve mahallen merfudur, yani bana uyanlar da teslim olmuşlardır, demektir. Bu şekilde arada te'kid olmaksızın merfu zamire atıf, aralarındaki fasıl (araya başka kelimelerin girmesi) dolayısıyla caizdir. Nâfi', Ebu Bekr ve Ya'kub: "Bana uyanlar" buyruğunun sonunda "ye" harfini, aslında olduğu şekilde tesbit etmişlerdir, diğerleri ise Mushafa tabi olarak; bunu hazfetmişlerdir. Çünkü (Hz. Osman) Mushafında bu kelime "yâ"sızdır.

Şair de şöyle demektedir:

"Bir gün dahi, bolluk içinde olduğumu gizlemiyor Fakat sıkıntımı ise, (devamlı) gizli tutar karakterim."

Yüce Allah'ın-. "Kendilerine kitap verilenlere ve ümmîlere: «Siz de İslâm oldunuz mu?» de. Eğer İslâm olurlarsa doğru yola girmişlerdir. Şayet yüz-çevirirlerse sana yalnız tebliğ etmek düşer. Allah kulları görendir" buyruğunda kasıt yahudiler ve hristiyanlardır. "Ümmiler" ise kitabı olmayanlar demek olup kasıt Arap müşrikleridir. "Teslim oldunuz mu?" buyruğu hem takrir (durumu söyletmek) anlamında bir istifhamdır (soru) hem muhtevasında emir de vardır. İslâm'a giriniz, demektir. Taberî ve başkaları böyle demiştir.

ez-Zeccâc: "İslâm oldunuz mu?" buyruğu tehdid anlamındadır der. Bu da güzel bir açıklamadır. Çünkü bu, İslâm oldunuz mu, olmadınız mı? anlamındadır.

Yüce Allah'ın: "Doğru yola girmişlerdir" ibaresinin dili geçmiş (mazi) si-gasıyla gelmesi, onlar için hidâyetin gerçekleşip elde edileceğinin mübalağa yoluyla haber verilmesi kastı iledir.

Tebliğ" ise fiil kökünün ikinci harfinin (aynu'l-fi'linin) hafif okunmasıyla nın mastarıdır. Sana tebliğ etmek düşer, demektir.

Bu buyruğun cihad ile neshedilen emirlerden olduğu da söylenmiştir. İbn Atiyye ise der ki: Ancak bu, buyruğun nüzul tarihini bilmeyi gerektirir. Bu âyet-i kerimelerin Necrân heyeti hakkında nazil olduğuna dair rivayetin zahirine bakılacak olursa, bunun anlamı şöyle olur: Sana düşen, sana indirilen buyrukları savaşmak ve benzeri diğer yollarla tebliğ etmekten ibarettir. [\[137\]](#)

21. Allah'ın âyetlerini inkâr edenlere, haksız yere peygamberleri öldürenlere ve insanlardan adaleti emredenleri öldürenlere; işte onlara elem verici bir azabı müjdele.

22. İşte onlar, dünya ve âhirette amelleri boşa çıkmış olanlardır. Ve onların hiç bir yardımcıları yoktur.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı da altı başlık halinde sunacağız:

1- Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Allah'ın âyetlerini inkâr edenlere, haksız yere peygamberleri öldürenlere...." buyruğu ile ilgili olarak Ebu'l-Abbâs el-Müber-red der ki: İsrailoğullarından birtakım kimselere kendilerini aziz ve celil olan Allah'a davet eden peygamberler geldi. Onlar da o peygamberleri öldürdüler. Daha sonra bazı mü'minler kalkıp onlara İslâm'a bağlanmalarını emrettiler. Onları da öldürdüler. İşte bu âyet-i kerime onlar hakkında nazil olmuştur.

Ma'kil b. Ebi Miskin de böyle demektedir: Peygamberler (Allah'ın salâtı selâmı üzerlerine olsun) İsrailoğullarına Allah'tan yeni bir kitap getirmeksizin-gelirlerdi. İsrailoğulları da o peygamberleri öldürürlerdi. O peygamberlere tabi olanlardan bir topluluk kalkar ve kendilerine adaleti emrederler, bunları da öldürürlerdi.

İbn Mesud'dan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "İnsanlardan adeleti emredenleri öldüren topluluk ne kötü bir topluluktur! İyiliği emretmeyip kötülükten sakındırmayan bir topluluk ne kötü bir topluluktur! Mü'minin aralarından takiyye yaparak (kendisini gizleyerek) yürüdüğü topluluk, ne kötü bir topluluktur!" [\[138\]](#)

Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'ın rivayetine göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İsrailoğulları bir günün başının kısa bir bölümünde tam kırk üç peygamber öldürdü. İsrailoğulları arasında âbid kimselerden on iki kişi kalkıp iyiliği emrettiler, kötülükten sakındırdılar. Aynı günün son demlerinde de işte bunların hepsi öldürüldü. Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın sözünü ettikleri de bunlardır." [\[139\]](#) Bunu da el-Mehdevî ve başkaları zikretmiştir.

Şube, Ebu İshak'tan o Ebu Ubeyde'den o Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: İsrailoğullarının bir günde yetmiş peygamber öldürdüğü olurdu. Daha sonra da günün sonuna doğru onların sebze pazarları kurulurdu.

Birisi: Kendilerine bununla (bu âyet-i kerime ile) öğüt verilen kimseler, herhangi bir peygamber öldürmüş değillerdir; diyecek olursa, buna şu şekilde cevap verilir: Ancak buyruklara muhatap olanlar peygamberleri öldürenlerin yaptıklarına razı idiler. O bakımdan onların seviyesindedirler. Yine bu buyruklara muhatap olanlar da Peygamber (sav) ile ve onun ashabı ile savaştıkları gibi; onları öldürmeye de kalkıştılar. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Hani bir zamanlar o kâfirler seni tutup bağlamak veya öldürmek ya da seni çıkarmak için tuzak kuruyorlardı..." (el-Enfal, 8/30) [\[140\]](#)

2- Geçmiş Ümmetlerde Ma'rufu Emretmek ve Münkerden Alıkoymak:

Bu âyet-i kerime, önceki ümmetlerde de ma'ruf emrinin, münkerden alıkoymanın vacip (farz) olduğunu göstermektedir. Risaletin ve nebevî hilafetin asıl faydası da budur. el-Hasen der ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Her kim iyiliği emreder, kötülükten alıkoysa o Allah'ın yeryüzündeki ha-lifesidir. Rasûlünün halifesidir, kitabının halifesidir." [\[141\]](#)

Ebu Leheb'in kızı Dürre'den ise şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav) minber üzerinde (hutbe irad etmekte) iken adamın birisi gelip dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, insanların en hayırlısı kimdir? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Aralarında ma'rûfu en çok emreden, münkerden en çok alıkoyan, Allah'tan en çok korkan, akrabalık bağlarını en çok gözetendir." [\[142\]](#)

Kur'ân-ı Kerîm'de de şöyle buyurulmaktadır: "Münafık erkeklerle münafık kadınlar birbirlerindendirler. Onlar münkeri emreder, mâruftan alıko-yarlar." (et-Tevbe, 9/67). Daha sonra şöyle buyurmaktadır: "Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar da birbirlerinin velisidirler. Bunlar da iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar." (et-Tevbe, 9/71)

Böylelikle yüce Allah iyiliği (mârufu) emredip münkerden (kötülükten)

alıkoymayı mü'minler ve münafıklar arasındaki fark olarak göstermektedir. İşte bu da mü'minin en belirgin özelliklerinden birisinin, iyiliği emretmek, münkerden de alıkoymak olduğunu göstermektedir. Bunun başı ise İslâm'a davet etmek ve bu uğurda savaşmaktır.

İyiliği emretmek, herkesin yapabileceği bir iş değildir. Öncelikle bunu sultan (devlet yetkilisi) yerine getirmelidir. Çünkü hadlerin uygulanma yetkisi ona aittir, tazir de onun görüşüne göre yapılır. Hapsetmek, serbest bırakmak, sürgün etmek, gurbete göndermek, onun yetkisi içerisindedir. O her bir şehirde, salih, güçlü, alim ve emin bir kimseyi tayin eder ve bunları yerine getirmesi için emir verir. Herhangi bir ziyade sözkonusu olmaksızın o da gereği gibi hadleri uygular. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O mü'minlere ki eğer Biz yeryüzünde bir iktidar mevkii verirsek, onlar namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emreder, münkerden alıko-yarlar." (el-Hacc, 22/41) [\[143\]](#)

3- Kötülükten Alıkoynanın Nitelikleri:

Kötülüğü yasaklayan kimsenin adaletli bir kimse olması, Ehl-i Sünnete göre şart değildir. Bu görüş bid'atçıların konu ile ilgili kanaatlerine muhaliftir. Çünkü bid'atçılar: Münkeri ancak adil olan bir kimse değiştirmeye kalkışır, derler. Bu ise yersizdir. Çünkü adalet, insanlar arasında çok az kimsede bulunabilen bir özelliktir. Buna karşılık ma'rûfu emretmek, münkerden alıkoymak ise bütün insanlar hakkında geneldir. Eğer yüce Allah'ın: "Siz insanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz?" (el-Bakara, 2/44) buyruğu ile: "Sizin yapmayacağınız şeyi söylemeniz Allah nezdinde büyük bir hışmı gerektirir" (es-Saf, 61/3) buyruklarına ve benzerlerine delil diye sarılacak olurlarsa onlara şöyle denilir:

Burada yasaklanmış bir işin yapılmasından dolayı kınama sözkonusudur. Yoksa bir kimsenin münkerden alıkoyması dolayısıyla yergi sözkonusu değildir. Bir kötülüğü işleyip de onu yasaklamanın onu işlemeyeninkine göre daha, çirkin olduğunda şüphe yoktur. İşte bundan dolayıdır ki böyle yapanlar, cehennem ateşi içerisinde eşeğin değirmen etrafında döndüğü gibi döneceklerdir. [\[144\]](#) Nitekim biz bunu yüce Allah'ın: "Siz insanlara iyiliği emreder de..." (el-Bakara, 2/44) âyetini tefsir ederken açıklamış bulunuyoruz. [\[145\]](#)

4- Münkeri Değiştirme Görevi:

İbn Abdi'l-Berr'in naklettiğine göre; müslümanlar, gücü yeten her kişinin, eğer münkeri değiştirdiğinden dolayı kınamaktan başka bir şeyle karşılaşmayacak ve bu ona eziyet etmek noktasına varmayacak olursa, gücü yeten her kimsenin o münkeri değiştirmesinin vacip olduğu üzerinde icma etmişlerdir. Şayet kınamadan başka birşeyle karşılaşmayacak olursa, bu kınamanın onu münkeri değiştirmekten alıkoymaması gerekir. Eğer eliyle değiştirmeye güç yetiremiyorsa diliyle değiştirir. Buna da güç yetiremiyorsa kalbiyle değiştirir ve bundan fazlasını yapmakla mükellef değildir. Şayet kalbiyle değiştirerek red edecek olup başkasına gücü yetmiyor ise, üzerindeki sorumluluğu yerine getirmiş olur. (İbn Abdi'l-Berr) devamla der ki: Peygamber (sav) den iyiliği emredip kötülükten alıkoymayı vurgulayan hadis-i şerifler oldukça çoktur. Fakat bu hadisler "güç yetirmek" kaydı ile mukayyedir. el-Hasen der ki: Bu konuda kendisiyle konuşulacak kimse, ancak düzelmesi umulan bir mü'min yahut da kendisine birşey öğretilecek bir cahil olabilir. Kılıcını yahut kamçısını eline alıp da: Benden kork! Benden kork! diyene gelince; böy-lesiyle senin bir ilgin yoktur.

İbn Mes'ud der ki: Değiştirme gücü bulunmayan bir münkeri gören bir kimse için kalbinden o münkerden tiksinişi ve Allah'ın da bunu bilmesi, onun için yeterlidir.

İbn Lehîa el-A'rec'den, o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: 'Mü'minin kendisini zelil kılması helâl değildir.' Ey Allah'ın Rasûlü, kendisini zelil kılması ne demektir? diye sorulunca şöyle buyurdu: "Altından kalkamayacağı şekilde birtakım belâlara kendisini maruz bırakmasıdır. " [\[146\]](#)

Derim ki: Bu hadisi İbn Mace, Ali b. Zeyd b. Cüd'ân'dan o el-Hasen b. Cündeb'den o Huzeyfe'den o da Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir. [\[147\]](#) Bununla birlikte her iki senet hakkında da tenkid edici sözler söylenmiştir.

Ashab-ı kiramdan kimisinin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Şüphesiz bir kişi karşı çıkabilme gücü olmayan bir münkeri gördüğü takdirde üç defa-. "Allah'ım, şüphesiz bu bir münkerdir" demelidir. Bunu söylediği takdirde üzerine düşeni yapmış olur. İbnu'l-Arabî'nin iddia ettiğine göre; eğer bir kimse o münkeri izâle edeceğini umuyor, bununla birlikte onu değiştirmeye kalktığı takdirde dövüleceğinden yahut öldürüleceğinden korkuyor ise, ilim adamlarının çoğunluğuna göre, kendisini böyle bir tehlikeye atması caizdir. Şayet onun ortadan kalkmasını umut etmiyor ise, böyle bir işe kalkışmanın faydası yoktur. (İbnu'l-Arabî) der ki: Benim kabul ettiğim görüşe göre; niyeti halis ise; durum ne olursa olsun o kendisini böyle bir tehlikeye atsin ve hiçbir şeye aldırış etmesin.

Derim ki: Bu Ebu Ömer'in (İbn Abdi'l-Berr'in) sözünü ettiği icmaya muhaliftir. Bu âyet-i kerime ise, öldürme tehlikesi olmakla birlikte iyiliği emretmenin ve münkerden alıkoymanın caiz olduğunu göstermektedir. Nitekim yüce Allah: "Mâ'rûfu emret, münkerden alıkoy. Ve sana isabet edenlere da sabret..." (Lukman, 31/17) diye buyurmaktadır ki; bu da (bu uğurda) gelebilecek eziyetlere bir işarettir. [\[148\]](#)

5- Münkeri El, Dil, ve Kalp ile Değiştirmenin Mahiyeti ve Sorumluları:

Hadis imamları Ebû Said el-Hudrî'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim-. "Sizden bir münker gören onu eliyle değiştirsin, gücü yetmezse diliyle, gücü yetmezse kalbiyle (değiştirsın). Bu ise imanın en zayıf halidir. " [\[149\]](#)

İlim adamları der ki: El ile marufu emretmek, yöneticilere; dil ile ilim adamlarına; kalb ile değiştirmek ise zayıflara yani insanlar arasındaki avama ait bir görevdir. Şayet münkerin onu yasaklayan tarafından dil ile ortadan kaldırılması mümkün ise onu yapsın. Eğer ancak cezalandırmak yahut öldürmekle bu münkeri ortadan kaldıracabilecekse onu da yapsın. Öldürmekten daha aşağısı ile münkeri izale etmek mümkünse öldürmek caiz değildir. Bu ise yüce Allah'ın şu buyruğundan çıkartılmaktadır: "O haddi aşan grupla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın." (el-Hucurât, 49/9)

İlim adamları da bunu esas alarak şunu söylemişlerdir: Cana yahut mala saldıran bir kimseyi, canına yahut malına veya başkasının canına zarar vermeye kalkışanı önleyebilir ve bundan dolayı onun için sorumluluk sözkonu-su değildir. Zeyd Amr'ı Bekr'in malını almak isterken görür ise, şayet mal sahibi Amr'a gücü yetmiyor ve malının alınmasına da razı değil ise Zeyd'in Amr'ı önlemesi ona engel olması gerekir. Hatta ilim adamları şöyle demiştir: İsterse bundan dolayı ona kısas uygulanacağını farzetsek dahi (Allah katında sorumlu tutulması sözkonusu değildir).

Şöyle de denilmiştir: Bir şehirde eğer dört türlü insan varsa ora halkı beladan korunmuş olurlar: Zulmetmeyen adil bir başkan, hidâyet yolu üzere âlim bir kimse, ma'rûfu emreden münkerden alıkoyan, ilmin ve Kur'ân'ın tahsiline teşvik eden hocalar ve hanımları, ilk cahiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayanlar. [\[150\]](#)

6- İyiliği Emredip Münkerden Alıkoymanın Terki:

Enes b. Malik'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! Biz ne zaman iyiliği emretmeyi münkerden alıkoymayı terkedelim? diye soruldu. Şöyle buyurdu: "Sizden önceki ümmetlerde başgösteren şeyler aranızda başgösterdiği takdirde." Ey Allah'ın Rasûlü, bizden önceki ümmetlerde neler başgösterdi? Şöyle buyurdu: "Yöneticilik küçükleriniz arasında, ahlâksızlık büyükleriniz arasında, ilim de sizin ayak takımınız arasında (olursa)." Zeyd der ki: Peygamber efendimiz'in: "İlim de ayak takımınız arasında" buyruğu fasıklar arasında ilim yayılırsa demektir. Bu hadisi İbn Mâce rivayet etmiştir.[\[151\]](#) Bu hususa dair daha geniş açıklamalar Mâide Sûresi'nde (5/89. âyet) ve diğerlerinde yüce Allah'ın izniyle gelecektir.

Yüce Allah'ın: "Amelleri boşa gitmiş olanlardır" buyruğu ile; "Onlara.... müjdele" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde [\[152\]](#) geçmiş bulunmaktadır. Tekrarının anlamı yoktur. [\[153\]](#)

23. Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanları görmedin mi ki, aralarında hüküm vermek üzere Allah'ın Kitabına çağırıyor-lar da sonra onlardan bir zümre arkasını çevirerek gidiyor?"

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

İbn Abbas der ki: Bu âyet-i kerime Rasûlullah (sav)'ın yahudilerden bir topluluğun yanına Beytu'l-Midras'a gelip de onları Allah'ın yoluna davet etmesi sebebiyle nazil olmuştur. Nuaym b. Amr ile el-Haris b. Zeyd ona: Ey Muhammed, sen hangi din üzeresin? diye sordu. Peygamber (sav): "Ben İbrahim'in dini üzereyim" diye cevap verince şöyle dediler: İbrahim yahudi idi. Peygamber (sav) da şöyle buyurdu: "Haydi Tevrat'ı getiriniz; o sizin ve bizim aramızda hakem olsun." Ancak Tevrat'ı getirmeyi kabul etmediler. İşte bu âyet bunun üzerine nazil oldu.[\[154\]](#)

en-Nekkâş'ın naklettiğine göre ise bu âyet-i kerimenin iniş sebebi şudur: Yahudilerden bir topluluk Muhammed (sav)'ın peygamberliğini inkâr ettiler. Peygamber (sav) onlara: "Haydi Tevrat'ı getiriniz orada benim sıfatlarım yazılıdır" dedi. Ancak onlar bunu kabul etmediler.

Cumhur: "Hüküm vermek üzere" diye okumuşlardır. Ebu Cafer Yezidb. el-Ka'ka'

ise "ya" harfini ötreli olarak diye okumuştur. Ancak birinci kıraat daha uygundur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "İşte bu, size karşı hakkı söyleyen Kitabımızdır." [\[155\]](#) (el-Câsiye, 45/29) [\[156\]](#)

2- Hakime Davet Edilenin Durumu:

Bu âyet-i kerimede hakime çağırılan kimsenin, hakim huzuruna gitmesinin vacip olduğuna delil vardır. Çünkü o kimse, Allah'ın Kitabına davet edilmiştir. Şayet onu kabul etmeyecek olursa emre muhalif olur ve muhalefet e-den ile kendisine muhalefet edilenin durumuna göre, onun te'dib edilerek azarlanması gerekir. Bu bizde Endülüs'te ve Mağrib ülkelerinde uygulanan bir hükümdür. Fakat Mısır diyarında bu yoktur. Sözü ettiğimiz bu hüküm ise Kitab-ı Kerimde Nûr Sûresi'nde yüce Allah'ın şu buyruğunda açıklanmış bulunmaktadır: "Aralarında hüküm vermek için Allah'a ve Rasûlüne davet olunduklarında onlardan bir grubun yüzçevirdiklerini görürsün... Hayır, onlar zalimlerin tâ kendileridir." (en-Nûr, 24/48-50)

ez-Zühri, el-Hasen'den senedini kaydederek, Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Hasmı, müslüman âlimlerden birisine kendisini çağırdığı halde, bunu kabul etmeyen zalimdir, onun alacak bir hakkı yoktur." [\[157\]](#)

İbnu'l-Arabi der ki: Bu, batıl bir hadistir. Ancak buradaki "o kişi zalimdir" sözü doğrudur. Onun "alacak bir hakkı yoktur" sözü ise doğru olamaz. Bununla birlikte hak üzere değildir, demek istemiş olması da muhtemeldir.

Malikî mezhebine mensup İbn Huveyzimendâd der ki: Hakim meclisine çağırılan herkesin, hakim fasık olduğunu bilmediği yahut da davacıya ya da davalıya düşmanlığı bilinmediği sürece bu çağrıyı kabul etmesi gerekir. [\[158\]](#)

3- Bizden Öncekilerin Şeriatı Bize Delil Olur mu?

Bu âyet-i kerimede bizden öncekilerin şeriatının, nesholunduğunu bildiklerimiz dışında, bizim için de şariat olduğuna dair delil vardır. Ayrıca -ileride açıklanacağı üzere- bizden önceki peygamberlerin şeriatıyla hükmetmekle görevli olduğumuza dair de delil bulunmaktadır. Şu kadar var ki; bu, biz Tevrat okuyup ordaki hükümlerle amel ederiz, demek değildir. Çünkü elinde Tevrat'ın bulunduğu kimseler, bu konuda güvenilir kimseler değildir ve onu değiştirmişlerdir tağyir etmişlerdir. Şayet onda değişikliğe, uğramamış ve

değiştirilmemiş olduğunu bildiğimiz birşey bulursak, onu okumanız caiz olur. Buna yakın bir görüş Hz. Ömer'den de nakledilmiştir. O Ka'b'a şöyle demişti: Eğer sen onun yüce Allah'ın İmran oğlu Musa'ya indirdiği Tevrat olduğunu biliyor isen onu oku. Hz. Peygamber de Tevrat'ın değişikliğe uğratılmamış olan bölümlerini biliyordu. İşte bundan dolayı onları Tevrat'a davet etti ve Tevrat gereğince hüküm vermelerini istedi. Buna dair açıklamalar Maide Sûresi'nde (5/49. âyette) gelecektir. Ayrıca bu konuda varid olmuş haberler de yüce Allah'ın izniyle orada gelecektir. Bu âyet-i kerimenin bu hususta nazil olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[159\]](#)

24. Bu, onların: "Sayılı günlerden başka bize asla ateş dokunmayacak" demeleri yüzündendir ve uydurageldikleri yalanlar dinleri hususunda kendilerini aldatmıştır."

Burada onların yüzçevirip dönüp gitmelerine ve: "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" (el-Mâide, 5/18) şeklindeki sözlerine ve buna benzer diğer sözlerine aldandıklarına işaret etmektedir. Yüce Allah'ın: "Bize asla ateş dokunmayacak" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/80. âyette) geçmiş bulunmaktadır. [\[160\]](#)

25. Ya geleceğinde şüphe olmayan bir günde onları topladığımız ve kendilerine zulmedilmeden herkese kazandığı tastamam ödendiği zaman halleri ne olacak?

Burada Peygamber (sav) ve onun ümmetine konu üzerinde durup düşünmeleri ve hayret edilecek bir halde olduklarının anlaşılması için bir hitaptır. Yani Kıyamet gününde hasredilip artık dünyada iken ileri sürdükleri o aldatıcı sözlerin tutarsızlığı, çürüklüğü ortaya çıkıp da küfür ve inkârları cüretkârlıkları ve çirkin amellerinden kazandıkları şeylere karşılık cezalandırılacakları vakit durumları ne olacaktır? Yahut ne yapacaklardır. Yüce Allah'ın: Bir günde" buyruğundaki "lâm"; " ...de" anlamındadır. Bu açıklamayı el-Kisaî yapmıştır. Basralılar ise şöyle demektedir: Bunun anlamı Hesap günü için onları topladığımız... şeklindedir. et-Taberî ise; o günde meydana geleceklerden dolayı... diye açıklamıştır. [\[161\]](#)

26. De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin, mülkü dilediğinden de alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin.

Hayr yalnız Senin elindedir. Sen şüphe-' siz herşeye kadirsin."

Ali (ra) dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Yüce Allah Fatiha'yı, Âyetu'l-Kürsî'yi, "Allah -adaleti ayakta tutarak- şهادet etti ki..." (Âl-i İmrân, 18) âyetini "De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah., dilediğin kimseye de hesapsız rızık verirsın" âyetlerini indirmeyi murad edince, kendileriyle Allah arasında herhangi bir perde olmaksızın Arş'a futundular ve şöyle dediler: Rab-bim, Sen bizleri günahlar diyarına ve Sana isyan edenlere mi indiriyorsun?

Yüce Allah şöyle buyurdu-. İzzet ve celalim hakkı için her farz namazın akabinde sizleri okuyan bir kimseyi mutlaka -yaptıkları ne olursa olsun- Hazi-ratu'l-kuds'a yerleştireceğim ve mutlaka her gün gizli olan gözümle ona yetmiş defa nazar edeceğim. Her gün asgarileri mağfıret olan yetmiş ihtiyacını göreceğim, bütün düşmanlarından onu koruyacağım, düşmanlarına karşı ona yardım edeceğim ve onu cennete girmekten ölümden başka hiçbir şey alıkoyamayacak." [162]

Muaz b. Cebel der ki: Bir gün Peygamber (sav)'ın yanına gidemedim. Onunla birlikte cuma namazını kılamadım. Şöyle buyurdu: "Ey Muaz, seni cuma namazına gelmekten alıkoyan nedir? Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Yahudi olan Bariyaoğlu Yuhanna'nın bende bir ukıyye külçe altın alacağı vardı. Kapıma gelmiş benim dışarı çıkmamı gözetleyip duruyordu. Onun beni yanına gelmekten alıkoymasından korktum. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Muaz, Allah'ın, borcunu ödemeni (sağlamasını) arzu eder misin?" diye sorunca ben: Evet, dedim. Şöyle buyurdu: "Her gün: "De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım..." dilediğin kimseye de hesapsız rızık verirsın. Dünya ve âhiretin Rahmanı her ikisinin Rahimisin. Sen bu ikisinden dilediğini verirsın ve dilediğinden de alıkoyarsın. Bana borcumu ödemeyi kolaylaştır. Şayet yer dolusu altın borcun olsa Allah o borcunu sana ödetir." Bu hadisi hafız Ebû Nu-aym de Ata el-Horasanî'den rivayet etmiştir. Buna göre Muaz b. Cebel (ra) şöyle demiş: Rasûlullah (sav) Kur'ân-ı Kerîm'den bazı âyetler -yahut kelimeler- öğretti ki yeryüzünde bulunan her bir müslüman şayet kederli yahut borçlu veya üzerinde bir alacak varsa mutlaka Allah onun borcunu ödetir ve kederini giderir. Bir gün Peygamber (sav)'ın yanına gidemedim... deyip hadisin geri kalan kısımlarını zikreder. Bu hadisin Ata yoluyla gelen rivayeti gariptir. Ata bunu Muaz'dan mürsel olarak rivayet etmiştir. [163]

Âyetin Nüzul Sebebi:

İbn Abbas ve Enes b. Mâlik der ki: Rasûlullah (sav) Mekke'yi fethedince ümmetine İran ve Bizans mülkünü vadetti. Münafıklarla yahudiler: Heyhat, heyhat, dediler. Muhammed nerde, İranlılarla Bizanslıların mülkünü ele geçirmek nerde? Onlar bunu kaptırmayacak kadar güçlü ve kuvvetlidirler. Muhammed'e Mekke ile Medine yetmiyor mu ki İran ve Bizanslıların mülküne göz dikiyor? Bunun üzerine yüce Allah, bu âyet-i kerimeyi indirdi. [\[164\]](#)

Şöyle de denilmiştir: Bu âyet-i kerime Necranlı hıristiyanların: "İsa, Allah'ın kendisidir" şeklindeki batıl iddialarını çürütmek üzere nazil olmuştur. Çünkü İsa'nın sahip olduğu nitelikler, fitratı sağlıklı olan herkese İsa'nın ulûhi-yete ait niteliklerin hiçbirisine sahip olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. İbn İshak der ki: Aziz ve celil olan Allah bu âyet-i kerime ile onların inat ve küfürlerini bildirdiği gibi; Hz. İsa'nın da her ne kadar yüce Allah tarafından kendisine peygamberliğine delil olacak şekilde ölüleri diriltmek ve buna benzer mucizeler verilmiş olsa dahi, bu niteliklere tek başına yüce Allah'ın sahip olduğunu bildirmektedir. Bu nitelikleri ifade eden buyruklar ise yüce Allah'ın: "Mülkü dilediğine verirsın, mülkü dilediğinden de alırsın dilediğini aziz edersin dilediğini zelil edersin" buyruğu ile: "Geceyi gündüze geçirir, gündüzü geceye geçirirsin, ölüden diriye çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın dilediğin kimseye de hesapsız rızık verirsın" (Âlî-İmrân, 3/27) buyruklarıdır. Şayet İsa bir ilâh olsaydı bu özelliklerin onda bulunması gerekirdi. İşte bu buyrukta hem ibret alınacak taraf ve hem de (Hz. İsa'nın ilâh olmadığına) apaçık bir belge vardır. [\[165\]](#)

Âyetin Açıklaması:

Yüce Allah'ın: "De ki: Ey... Allah'ım" buyruğunda yer alan "Allahumme" kelimesinin terkihi hususunda nahiv bilginlerinin farklı görüşleri vardır. Bununla birlikte bu kelimenin "he" harfinin ötreli, "mim" harfinin de şeddeli ve üstün ve münâda olduğu üzerinde ittifak etmişlerdir. el-A'şâ'nın şu sözlerinde ise "mîm" harfi şeddesiz olarak gelmiştir:

"Ebû Rebâh'ın yaptığı bir dua gibi ki Onu o büyük Allah'ım işitir."

Halil, Sibeveyh ve bütün Basralı nahivciler der ki: "Allahumme" kelimesinin aslı; "ya Allah"tır. Bu kelime "yâ" nida harfi olmaksızın kullanılmaya başlayınca, onun yerine sonundaki şeddeli "mîm"i koydular. Böylelikle iki harf olan şeddeli "mîm"i "yâ" ile "eliften ibaret olan iki harfin yerine kullandılar. "He" harfindeki ötre ise, müfred münada olan ismin ötresidir.

el-Ferrâ ve Kûfeliler ise "Allahumme" kelimesinin aslının: "Ey Allah! Karşımıza hayır çıkar" şeklindedir. Bu diğer kelimeler hazfedilerek, her iki kelime birbirine

kariştırılarak "Allahumme" lafzı ortaya çıktı. "He"nin üzerindeki ötre ise deki ötre dir. Hemze hazfedilince hareke oraya intikal etti.

en-Nehhas ise der ki: Bu, Basrahların büyük bir yanlışlığıdır. Bu konuda doğru açıklama Halil ve Sibeveyh'in söyledikleridir. ez-Zeccâc ise der ki: Müf-red olan nidaya delil teşkil eden ötrenin terkedilerek “” kelimesindeki öt-renin "Allah" lafzına konulması imkânsız bir olaydır ve bu, yüce Allah'ın ismine karşı büyük bir saygısızlıktır.

İbn Atiyye der ki: Bu da ez-Zeccâc'ın bir aşırılığıdır. Ayrıca o hiçbir şekilde: "Allah'ım karşımıza hayır çıkar" sözünü işitmediğini ileri sürer. Arapların "ya Allahumme" demediğini söyler.

Kûfeliler ise der ki: Bazen nida harfî (yani yâ ve benzerleri) "Allahumme" lafzının başına gelebilir. Buna örnek olmak üzere de recez veznindeki şairin şu mısraını delil gösterirler:

"Ey Allah'ım, mağfiret buyursan yahut azab etsen bile..." Bir diğ er şairin de şu beyitlerini buna örnek gösterirler:

"Teşbih yahut tehلیل getirdiğ in her seferinde

"Ey Allah'ım!" demenin senin için sakıncası ne ki (veya: sakıncası yoktur);

Bizim ihtiyarımızı bize salimen geri çevir

Çünkü biz onun hayrından asla mahrum kalmayız!"

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Şüphesiz, ben, bir musibet gelip çat tığı zaman Ey Allah'ım, ey Allah'ım! derim."

Bu kanaatte olanlar derler ki: Şayet "mim" harfî "yâ" harfinin yerine gelmiş olsaydı, her ikisi birlikte (bu beyitlerde oldu ğ u gibi) kullanılmazdı.

ez-Zeccâc ise der ki: Böyle bir söyleyiş ş az (kuraldışı) ve istisnadır. Bunu kimin söylediğ i de bilinmemektedir. Bundan dolayı Allah'ın Kitabında ve bütün Arapların divanında (şiirlerinde) bulunan söyleyişler bir kenara bırakılamaz. Bununla birlikte bunun bir benzeri de şairin şu beyitinde zikredilmiştir:

"Her ikisi benim ağzıma kendi ağızlarından liflediler (ilham verdiler) Uluyan, havlayana karşı en etkin üfürükleri."

Kûfelilerden biri kelimelerinde ş eddesiz olarak "mîm" ilave edilebilirse de ş eddeli olarak ilave edilemez, der.

Bazı nahivciler de şöyle demektedir: Kûfelilerin söyledikleri bir hatadır. Çünkü şayet durum dedikleri gibi olsaydı: "Allahumme" denilmesi ve sadece bununla yetinilmesi gerekirdi. Çünkü bu sözle birlikte dua da vardır. Yine kişi: Allah'ım, Rezzâk olansın Sen, der. Şayet durum iddia ettikleri gibi olsaydı, mübteda ile haber arasına iki cümle daha koymak gerekirdi. en-Nadr b. Şumeyl der ki: Her

kim "Allahumme" diyecek olursa, yüce Allah'a bütün isimleriyle dua etmiş olur. el-Hasen de der ki: Allahumme lafzı dua (sırasında çağrılacak bütün isimleri) ifade eder.

"Mülkün sahibi olan" buyruğu hakkında Katâde der ki: Bana ulaştığına göre Peygamber (sav), aziz ve celil olan Allah'tan ümmetine İranlıların mülkünü vermesini diledi. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi. [\[166\]](#) Mukatil de der ki: Peygamber (sav) yüce Allah'tan İran ve Bizans mülkünü ümmetine vermesini diledi yüce Allah da ona bu duayı yapmasını emretti. Bu anlamdaki rivayetler az önce geçmiş bulunmaktadır.

"Mâlik: Sahip" kelimesi Sibeveyh'e göre ikinci bir nida olduğu için nasbedilmiştir. Yüce Allah'ın: "De ki: Ey göklerin ve yeri yaratan... Allah'ım!" (ez-Zumer, 39/46) buyruğu da bu kabildendir.

Sibeveyh'e göre "Allahumme" kelimesinin bir sıfat ile nitelenmesi caiz değildir. Çünkü buna ayrıca "mim" harfî ilave edilmiştir. Bununla birlikte Mu-hammed b. Yezid ile İbrahim b. es-Serrî ez-Zeccâc ona muhalefet ederek şöyle derler: "Mâlik: Sahip" kelimesi i'rab bakımından yüce Allah'ın isminin sıfatıdır. Yine "gökleri ve yeri yaratan" buyruğu da bu şekildedir.

Ebu Ali der ki: Ebu Abbas el-Muberrred'in görüşü bu olmakla birlikte, Sibeveyh'in söylediği daha doğru ve daha açıktır. Çünkü vâsf edilen isimler arasında "Allahumme"ye benzeyen bir başka isim yoktur. Çünkü bu, kendisine ek bir ses ilave edilmiş müfred bir isimdir. Sesler ise sıfat ile nitelendirilmez. "Gâk" ve benzeri sesler gibi. Bu şekildeki tekil ismin hükmü ise, sıfat ile nitelendirilmemektir. Bazı yerlerde böyle bir ismi sıfat ile nitelendirmiş olsalar dahi, durum böyledir. Burada kıyasa göre sıfat ile nitelendirilmemesi gereken birşey, bu isme ilave edildiğine göre bu kelime (Allahumme kelimesi) bir sese eklenmiş diğer bir ses durumunda olur. (Hayyaalelfelah'ı anlatmak üzere): "Hayye hele" sözü gibidir. Bu da sıfat ile nitelendirilmez.

Burdaki "Mülk" Mücahid'den nakledildiğine göre, peygamberlik demektir. Galip olmak yahut mal ve köleler anlamına geldiği de söylenmiştir, ez-Zeccâc der ki: Anlamı, ey kullara ve kulların malik olduklarına malik olan zat! demektir. Dünya ve âhiretin mâliki, anlamına olduğu da söylenmiştir.

"Mülkü" yani iman ve İslâm'ı "dilediğine verirsin." Bunları vermeyi istediğin kimseye verirsin. Bundan sonraki buyruklardaki aynı kelimeler de bu anlamdadır. Bununla birlikte hazfedilmiş birtakım kelimelerin takdiri de kaçınılmazdır. Yani sen o mülkü kimden çekip almak istersen, ondan çekip alırsın, demektir. Daha sonra bu kelimeler hazfedilmiştir. Sibeveyh şu beyiti zikreder:

"Acaba bu zamanın (yaptıkları dolayısıyla) ileri süreceği bir mazereti var mıdır? İnsanlara (yaptıkları dolayısıyla) O insanlara neyi yapmak itiyorsa yapıveriyor." ez-Zeccâc der ki: Yani insanlara neyi yapmak isterse onu yapar, demektir.

Yüce Allah'ın: "Dilediğini aziz edersin" buyruğundaki izzet yükselmek, kahretmek ve galip gelmek anlamındadır. Yine Allah'ın: "Ve o söz söylemede beni mağlub etti" (Sâd, 38/23) buyruğu da bu kabildendir.

"Dilediğini zelil edersin." Yenik düşürüp başkası ona üstünlük sağlayarak kahredilen kimse hakkında kullanılır. Şair Tarafe der ki:

"Önemli ve görüş belirtilmesi gereken işlerde ağır hareket eder; fakat eli çabuktur hayasızca konuşmalarda; Yiğitlerin yumruklarıyla zelil düşendir, vurularak itilendir."

"Hayr yalnız Senin elindedir" yani hayır da şer de senin elindedir; anlamında olup "şer" kelimesi hafzedilmiştir. Nitekim yüce Allah'ın: "Sizi sıcağdan koruyacak elbiseler" (en-Nahl, 16/81) buyruğu da böyledir.

Özellikle hayrın zikredilişinin sebebinin, ifadelerin dua olması ve O'nun hazinesine rağbetin artırılması dolayısıyla olduğu da söylenmiştir. en-Nekkâş der ki: tîayr, yani zafer ve ganimet Senin elindedir.

İşarî metotla yorumlayanlar da derler ki: Ebu Cehil, çok miktarda mala sahipti. Bedir günü kuyuya atıldı. Fakirler ise Suayb, Bilal ve Ammâr gibileri olup bunların da mal diye birşeyleri yoktu. Onların bütün varlıkları imandı.

"De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, Sen mülkü dilediğine verirsin." Ebu Talib'in yetimi olan Rasûlullah'ı, kuyunun başında durdurur ve kuyuya atılmış birtakım bedenlere. Ey Utbe, ey Şeybe, diye seslenmesini sağladı: İşte "sen dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin." Ey Suhayb, ey Bilal, sizin buğzedilmeniz suretiyle sizden dünyayı alıkoyduğumuz kanaatinde olmayınız. "Hayır senin elindedir" yani sizin dünyalığa sahip olmayışınız acizlikten kaynaklanmamaktadır.

"Sen hiç şüphesiz herşeye kadirsin." Hakkın nimet olarak bağışlanması umumidir ve Allah dilediğini veli (kendisine dost) edinir. [\[167\]](#)

27. Geceyi gündüze geçirir, gündüzü geceye geçirirsin. Ölüden diriye çıkarır, diriden ölüyü çıkarırsın. Dilediğin kimseye de hesapsız rızık verirsin."

İbn Abbas, Mücahid, el-Hasen, Katade ve es-Süddî, yüce Allah'ın: "Geceyi gündüze geçirir, gündüzü geceye geçirirsin...." âyetinin anlamı hakkında şunu söylemişlerdir: Yani Sen, birisinden eksileni ötekine geçirirsin ve nihayet gündüz onbeş saat olur ki bu da gündüzün en uzun olduğu süredir. Gece ise dokuz saat

olur, bu da gecenin en kısa olduğu süredir.

Aynı şekilde: "Gündüzü geceye geçirirsin" buyruğu da böyledir. Bu el-Kelbî'nin de görüşüdür. İbn Mesud'dan da bu açıklama rivayet edilmiştir.

Âyet-i kerimenin lafızlarının kapsamına gece ile gündüzün ardarda gelmesinin girme ihtimali de vardır. Adeta birinin gitmesi, ötekine girmesi gibidir.

Müfessirler yüce Allah'ın: "Ölüden diriye çıkarırsın" buyruğunun anlamı hakkında farklı görüşlere sahiptirler. el-Hasen der ki: Bunun anlamı kâfirden mü'mini, mü'minden de kâfir çıkartırsın, şeklindedir. Buna yakın bir açıklama Selman-ı Farisî'den de rivayet edilmiştir.

Ma'mer'in ez-Zührî'den rivayetine göre Peygamber (sav), hanımlarının yanına girdiğinde görünüşü güzel bir kadın ile karşılaşır ve: "Bu kadın kimdir?" diye sorar. Hanımları: Senin teyzelerinden birisidir, diye cevap verirler. "Hangisi?" diye sorunca hanımları: Bu el-Esved b. Abd Yeğûs'un kızı Halide'dir, derler. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurur: "Ölüden diriye çıkartan Allah'ın şanı ne yücedir!" Halide, salih bir kadın idi, babası ise kâfir idi.

Bu açıklamaya göre maksat kâfirin kalbinin ölü olduğu, mü'minin kalbinin ise diri olduğudur. Buna göre ölüm ve hayat tabirleri istiare yoluyla kullanılmış olmaktadır.

İlim adamlarının birçoğunun kanaatine göre ise âyet-i kerimede geçen "dirilik ve ölüm" gerçek anlamlarıyla kullanılmıştır. İkrime der ki: Bu, canlı olan tavuktan cansız olan yumurtanın çıkartılması, cansız olan yumurtadan canlı olan tavuğun çıkartılması gibidir.

İbn Mes'ud ise şöyle demektedir: Bundan kasıt, cansız olan nutfenin canlı olan erkekten çıkması, canlı olan erkeğin cansız olan nutfeden çıkmasıdır.

İkrime ve es-Süddî de der ki: Maksat başaktan çıkan dane ve daneden çıkan başak, hurma ağacından çıkan çekirdek ile çekirdekten çıkan hurma ağacıdır. Buna göre hurma ağacındaki ve başaktaki hayat, bir benzetmedir.

Daha sonra yüce Allah: "Dilediğin kimseye de hesapsız rızık verirsın" yani rızık darlık ve azlık söz konusu olmaksızın, pek çok verirsın. Nitekim: Filan kişi hesapsız olarak verir, demek de bu kabildendir. Adeta o verdiği şeyleri hesap etmiyor gibidir, anlamındadır. [\[168\]](#)

28. Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri veli edinmesinler. Kim böyle yaparsa Allah ile dostluğu kalmaz. Ancak onlardan (takiyye yaparak) sakınmanız müstesnadır. Allah size kendisinden korkmanızı emrediyor ve dönüş Allah'adır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Mü'minlerin Kâfirlere Karşı Tutumu:

İbn'Abbas der ki: Yüce Allah mü'minlere, kâfirlere karşı yumuşak davranarak onları veli (dost ve sırdaş) edinmelerini yasaklamaktadır. Yüce Allah'ın: "Kendinizden başkasını sırdaş edinmeyin" (Âl-i İmrân, 3/118) buyruğu da buna benzemektedir. Orada bu hususa dair açıklamalar gelecektir.

Yüce Allah'ın: "Kim böyle yaparsa Allah ile dostluğu kalmaz" buyruğu; o kimse ne Allah'ın hizbindendir, ne de Allah'ın dostları arasındadır, demektir. Bu yüce Allah'ın: "Bu kasabaya sor" (Yusuf, 12/82) buyruğuna benzemektedir. Sibeveyh ise; O benden iki fersah uzaktadır" ifadesi benim arkadaşlarımdandır, benimle birlikte anlamında olduğunu kaydetmektedir.

Daha sonra yüce Allah veli edinme yasağından istisnada bulunmaktadır ki; bu da bir sonraki başlığın konusudur.[\[169\]](#)

2- Takiyyenin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Ancak onlardan (takiyye yaparak) sakınmanız müstesna" buyruğu hakkında Muâz b. Cebel ile Mücâhid şöyle derler: Müslümanların güçlenmesinden önce, İslâm'ın yeni olduğu dönemlerde takiyye sözko-nusuydu. Bugün ise Allah İslâm'ı mü'minlerin düşmanlarına karşı takiyye yapmalarına gerek bırakmayacak şekilde güçlendirmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas der ki: Takiyye kalbi iman ile mutmain olduğu halde dili ile (imana aykırı) sözler söyleyip öldürülmemesi ve bir günah da işlememesi demektir. el-Hasen der ki: Takiyye, kişi için Kıyamet gününe kadar caizdir. Fakat öldürmede takiyye sözkonusu değildir.

Cabir b. Zeyd, Mücahid ve ed-Dahhâk ise bunu: "Ancak onlardan takiyye yaparak sakınmanız müstesnadır" diye okumuşlardır.

Şöyle de denilmiştir: Mü'min, kâfirler arasında ikamet ediyor ise, eğer canına bir zarar geleceğinden korkuyorsa, kalbi iman ile mutmain olduğu halde diliyle onları idare etme yoluna gidebilir. Bununla birlikte takiyye ancak öldürülme yahut bir azanın kesilmesi veya büyük bir eziyet ve işkenceden korkulması halinde helâl olabilir. Kâfir olmak üzere zorlanan bir kimsenin, -doğru görünen görüşe göre- direnmesi ve küfür sözünü söyleme teklifini kabul etmemesi hakkı vardır. Hatta bu onun için ileride yüce Allah'ın izniyle Nahl Sûresi'nde (16/106. âyet 40. başlıkta) geleceği üzere, caizdir.

Hamza ve el-Kisâ kelimesini imâle ile okurken, diğerleri teflîm ile

okumuşlardır. kelimesinin aslı "fuale" vezninde şeklindedir. "Tuhm ve Tu'ne kelimeleri gibi. Burada "vav" "te" harfine "ya" da "elif harfine kalbedilmiştir. ed-Dahhâk'ın İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre; bu âyet-i kerime Ensar-dan olan Ubâde b. es-Sâmit hakkında nazil olmuştur. Ubâde, Bedir gazasına katılmış takva sahibi bir kişi idi. Bazı yahudilerle antlaşması vardı. Peygamber (sav) Ahzab (Hendek) günü savaşa çıkınca Ubade şöyle dedi: Ey Allah'ın Peygamberi, beraberimde beşyüz yahudi var. Ben bunların benimle birlikte çıkararak düşmana karşı güç gösterisinde bulunmayı uygun görüyorum. Bunun üzerine yüce Allah: "Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri veli edinmesinler" âyetini inzal buyurdu.[\[170\]](#)

Bu âyet-i kerimenin -ileride Nahl Sûresi'nde açıklanacağı şekilde- müşriklerin kendisinden söylemesini istedikleri bazı sözleri söylemesi üzerine Am-mâr b. Yâsir hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.

Yüce Allah'ın: "Allah size kendisinden korkmanızı emrediyor" buyruğu ile ilgili olarak ez-Zeccâc şöyle demiştir: Yani Allah size kendisinden sakınıp korkmanızı emrediyor.

Daha sonra bu şekildeki (âyet-i kerimedeki söyleyişi) kabul benimseyip onunla yetindiler ve kullanılan söyleyiş bu oldu. Nitekim yüce Allah: "Sen benim nefsimde olanı bilirsin bense Senin nefsinde olanı bilmem" (el-Mâ-ide, 5/116) buyruğunun anlamı da budur: Sen benim nezdimde olanı ve benim hakikatimde olanı bilirsin. Ben ise Senin nezdinde olanı ve Senin hakikatinde olanı bilmem, demektir.

Başkası ise şöyle demektedir: Bunun anlamı, Allah sizi cezası ile korkutup sakındırmaktadır, şeklindedir.

Yüce Allah'ın: "O kasabaya sor" (Yusuf, 12/82) buyruğu buna benzemektedir. Diğer taraftan: "Sen nefsimde olanı bilirsin" buyruğu ise, benim gaybımda gizleyip sakladıklarımı bilirsin, demektir. Burada "nefis" kelimesi, saklanan şey anlamında kullanılmıştır. Çünkü, kalpte saklanan şeyler, nefiste cereyan eder.

"Ve dönüş Allah'adır." Yani Allah'ın amellerin karşılığını vermesine dönülecektir.

Bu buyrukta öldükten sonra dirilişin ikrarı vardır. [\[171\]](#)

29. De ki: "Kalplerinizde olanı gizleseniz de açıklasanız da Allah onu bilir. Göklerde olanı da yerde olanı da O bilir. Allah herşeye ka-dîrdir."

O kalplerin gizlediklerini, kalplerin içindekileri, göklerde ve yerde olanları, onların ihtiva ettiklerini bilendir. O bütün gizlilikleri çok iyi bilir. Zerre ağırlığı

dahi birşey ona gizli kalmaz. Hiçbir şey O'na saklı değildir! O'nun şanı ne yücedir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O gizli olanı da, açıkta olanı da bilendir. [\[172\]](#)

30. O günde herkes ne hayır işlediyse ve ne kötülük yaptı ise karşısında onu hazırlanmış bulacak. Onunla kendisi arasında uzak bir mesafe bulunmasını arzu edecektir. Allah size kendisinden korkmanızı emreder; Allah kullarını çok esirger.

Yüce Allah'ın: "O günde" buyruğu; "Allah size kendisinden korkmanızı emreder. O günde herkes....." buyruğuna muttasıl olmak üzere "mansub" gelir. Bunun yüce Allah'ın: "Ve dönüş Allah'adır. O günde herkes..." buyruğuna muttasıl olduğu da söylenmiştir. "Allah herşeye kadirdir. O günde herkes" buyruğuna muttasıl olduğu da söylenmiştir. Bunun "O günü hatırla ki" şeklinde "hatırla" kelimesinin takdiri ile munkatı' (yani yeni bir cümle) olması da caizdir.

Yüce Allah'ın: "Allah mutlak galiptir, intikam alıcıdır. O gün yer bir başka yere.... tebdil olunacaktır" (İbrahim, 14/47-48) buyruğu da (bu yönüyle) buna benzemektedir.

"Hazırlanmış" kelimesi ise nın sılasından hazfedilmiş bulunan zamirden haldir. Takdiri şöyledir: O günde her bir nefis, hayır kabilinden neyi işlediyse onu hazır bulacaktır. Bu takdir, kaybolan şeyi bulmak anlamında olan: dan gelmesi halinde sözkonusudur.

Diğer taraftan: "Ve ne kötülük yaptı ise" buyruğundaki ise daha önce geçen, ya atfedilmiştir. Arzu edecektir" kelimesi ise; ikinci olarak gelen dan hal mahallindedir.

Şayet kelimesini "bilmek" anlamında kabul edersek, o takdirde: " Hazırlanmış" kelimesi ikinci meful olur. Aynı şekilde: "Arzu edecektir" kelimesi ise ikinci meful yerinde olur. Bunun da takdiri şöyle olur: O gün her bir nefis yaptıklarının karşılığını hazırlanmış olarak bulacaktır.

Diğer taraftan ikinci nın mübtada olmak üzere merfu olması, buna karşılık "Arzu edecektir" kelimesinin mübtedanın haberi olmak üzere nasb mahallinde olması da uygundur. nın ceza (şart edatı) anlamın da olması, uygun düşmez. Çünkü "Arzu edecektir" fiili merfudur. Şayet mazi olsaydı ceza (şartın cevabı) olması caiz olurdu ve o takdirde de buyruğun anlamı şöyle olurdu: Yaptığı kötülüklerin ise; kendisi ile onun arasında büyük bir uzaklığın bulunmasını arzu edecekti. Yani doğu ile batı arasındaki kadar uzak bir mesafe olmasını isteyecekti. edatını şart için kabul ettiğimiz takdirde, gelecek zaman fiili (muzarî fiil) ancak meczum

gelir. Şu kadar var ki; (cevabın başına gelen) "fâ" harfinin hazfedildiği şekilde yorumlanması ve şu takdirde olması müstesna olur: Yaptığı kötülüğe gelince; o nefis... arzu edecektir. Ebu Ali der ki: Bu, el-Ferrâ'nın görüşüne kıyasen böyledir. Çünkü o yüce Allah'ın: "Eğer onlara itaat ederseniz elbette siz de müşriklerden olursunuz" (el-En'âm, 6/121) buyruğu hakkında burada "fe" harfi hazfedilmiştir, demektir.

"Uzak bir mesafe": nihaî uzaklık demektir. Çoğulu da "“" şeklinde gelir. Önceden galip gelmişti, istila etmişti anlamında olmak üzere:) denilmektedir. Şair Nâbiğa der ki:

"Ancak senin gibisine yahut da senin kendisini geride bıraktığın kimseye Tıpkı asıl bir atın önceden galip gelmesi gibi."

Emed kelimesi gazap anlamına da gelir. O takdirde mazi ve mastarı "“" şeklinde gelir. [\[173\]](#)

31- De ki: "Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz. Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah Gafurdur, Rahimdir.

Sevgi (el-hubb): Muhabbet demektir. Esreli olarak el-hibb de bu manadadır. Bu son şekliyle sevilen sevgili anlamına da gelir, "el-hıdn" ve "el-hadin" kelimeleri gibi. Seven kişiye "muhib", sevilene de "mahbûb" denilir, el-Cevherî der ki: Bu ise istisnaîdir. Çünkü mudâaf kelime esreli olarak "yefilu" şeklinde gelmez. Ebu'l-Feth der ki: Bunun aslı ise "zarufa" gibi "habube" şeklindedir. Birinci "be" harfi sakın okunup ikincisine idğam edilmiştir. İbn Deh-hân Said ise der ki: "Habbe"nin söylenişinde iki şekil vardır: Habbe ve ehabbe şeklinde. Bu binası ile kelimenin aslı, "zarufa" gibi "habube" şeklindedir. Buna delil ise Arapların bu kökten demeleridir. Ancak daha çok görülen "feule" vezninden "feîl" şeklidir.

Ebu'l-Feth der ki: Bu kelimenin "ehabbe" şeklinde kullanıldığına delil yüce Allah'ın: "onları sever, onlar da O'nu severler." (el-Maide, 5/54) buyruğu ile bu âyet-i kerimede geçen: "Bana uyunuz, Allah da sizi sevsin" buyruğudur. Araplar "habîb" şeklinde kullandıklarından dolayı "habbe" kelimesi "feule" vezninde de gelir. Aynı şekilde "mahbûb" da dedikleri için "feile" şeklinde geldiği de olur. "Habbe" fiili müteaddi anlamıyla kullanıldığı takdirde ism-i faili varid olmaz. O bakımdan: denilmemektedir. Çok nadir haller dışında "efalu"den ism-i mefûl varid değildir. Şairin şu sözü (nadir hallerden) olduğu gibi:

"(Sanma ki başkası) benim yanımda kendisine ikram olunan ve sevilen bir konumdadır."

Ebu Zeyd de: "Onu sevdim, seviyorum" kullanımını nakletmekte ve şu beyiti zikretmektedir:

"Allah'a yemin ederim hurması olmasaydı sevmezdim onu Ve Uveyf ile Haşim'den de daha yakın olmazdı."

Yine şu beyiti de zikretmektedir:

"Ömrün hakkı için benim durumum ile bir beldeye varmak isteyişim Sevdiğinden gittikçe uzaklaşanın durumuna benzer."

el-Asmaî, bu fiilin muzâri' olarak kullanılması halinde, muzâraat harflerinden yalnızca "yâ" harfinin meftuh olarak kullanıldığını nakletmektedir, el-Hubb kelimesi su doldurulan testi gibi kaplara denilir. Farsçadan arapçaya girmiştir. Çoğulu "hibâb" ve "hibebe" şeklinde gelir. Bunu el-Cevherî nakletmektedir. [\[174\]](#)

Âyetin Nüzul Sebebi:

Âyet-i kerime Necrânîlılardan gelen heyet hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar Hz. İsa ile ilgili olarak iddialarının, yüce Allah'a olan sevgilerinin ifadesi olduğunu ileri sürmüşlerdi. Bunu Muhammed b. Cafer b. ez-Zübeyr söylemiştir. el-Hasen ve tbn Güreye ise der ki: Bu âyet-i kerime bizler Rab-lerimizi seven kimseleriz, diyen Kitap ehlinde bir topluluk hakkında nazil olmuştur.

Rivayet edildiğine göre müslümanlar: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a yemin olsun ki şüphesiz bizler Rabbimizi seviyoruz dediler. Bunun üzerine yüce Allah: "De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz..." buyruğunu indirdi.

İbn Arafe der ki: Araplara göre muhabbet birşeyi onu kastetmek suretiyle istemektir. el-Ezherî de der ki: Kulun Allah'ı ve Rasûlünü sevmesi, onlara itaat etmesi ve emirlerine tabi olmasıdır. Çünkü yüce Allah: "De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz*" diye buyurmuştur. Allah'ın kullarını sevmesi, ise mağfirette bulunmak suretiyle onlara nimette bulunmasıdır. Yüce Allah: "Muhakkak Allah kâfirleri sevmez" (Âl-i İmrân, 32) diye buyurmaktadır. Yani onlara mağfiret buyurmaz, demektir.

Sehl b. Abdullah da der ki: Allah'ı sevmenin alâmeti Kur'ân'ı sevmektir. Kur'ân'ı sevmenin alâmeti Peygamber (sav)'ı sevmektir. Peygameber (sav)'ı sevmenin alâmeti sünneti sevmektir. Allah'ı, Kur'ân'ı, Peygamber'i ve sünneti sevmenin alâmeti ise âhireti sevmektir. Âhireti sevmenin alâmeti ise kendisini sevmektir. Kendisini sevmenin alâmeti ise dünyaya buğzetmektir. Dünyaya buğzetmenin alâmeti, ondan ancak yeteri kadar azık ve kendisini hayatta bırakacak kadarını almasıdır.

Ebud'd-Derdâ'nın rivayetine göre Rasûlullah (sav)'dan yüce Allah'ın: "De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz, Allah da sizi sevsin" buyruğu hakkında şöyle buyurmuştur: "Yani iyilik, takva, tevazu ve nefsin zilleti hususunda (bana tabi olunuz) demektir." Bu hadisi Ebu Abdullah et-Tirmizî (el-Ha-kîm) rivayet etmiştir. [\[175\]](#)

Yine Peygamber (sav)'dan, şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Allah tarafından seilmeyi isteyen bir kimse doğru söz söylemeye, emaneti gereği gibi eda etmeye ve komşusuna eziyet etmemeye dikkat etsin." [\[176\]](#)

Müslim'in Sahih'inde de Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) dedi ki: "Şüphesiz Allah bir kulu sevdiği takdirde Hz. Cebrail'i çağırır ve: Ben filanı seviyorum, onu sen de sev, der. Bunun üzerine Cebrail onu sever, sonra semada nida ederek der ki: Şüphesiz Allah filan kişiyi seviyor, siz de onu seviniz. Bunun üzerine semadakiler onu sever. Daha sonra yeryüzünde ona hüsnü kabul bırakılır. Yine Allah bir kula buğ-zetti mi Hz. Cebrail'i çağırır ve: Ben filana buğzediyorum, sen de ona buğ-zet, def. Bunun üzerine Cebrail ona buğzeder. Sonra sema halkı arasında şöyle nida eder: Muhakkak Allah filan kişiye buğzeder, siz de ona buğzediniz. Onlar da ona buğzederler, daha sonra yeryüzünde onun için buğz bırakılır." [\[177\]](#)

Buna dair daha geniş açıklamalar yüce Allah'ın izniyle Meryem Sûresi'nin sonlarında (19/96. âyetle) gelecektir.

Ebû Recâ el-Utaridî "bana uyunuz" buyruğunu "be" harfî üstün olarak şeklinde okumuştur.

"Ve günahlarınızı bağışlasın" buyruğu "Allah da sizi sevsin" buyruğuna atfedilmiştir. Mahbûb, Ebu Amr b. el-Ala'dan rivayet ettiğine göre Ebu Amr, kelimesinin sonundaki harfini kelimesinin başındaki "lam" harfine idğâm ederek okumuştur. en-Nehhas ise der ki: Halil ve Sibeveyh "re" harfini "lam" harfine idğâm etmeyi caiz görmezler. Ebu Amr ise böyle bir yanlışlığa düşmekten uzaktır. Onun, birçok kelimeye yaptığı gibi, harekeyi gizlemiş olması da muhtemeldir. [\[178\]](#)

32. De ki: "Allah'a ve Peygambere itaat edin." Şayet yüzçevirirler-se şüphesiz ki Allah kâfirleri sevmez.

Yüce Allah'ın: "De ki: Allah'a ve Peygambere itaat edin" buyruğuna dair açıklamalar Nisa Sûresi'nde (4/59. âyetle) gelecektir.

"Şayet yüzçevirirlerse" buyruğu bir şarttır. Şu kadar var ki fiil mazi olduğundan

dolayı i'rab almaz. İfadenin takdiri şöyledir: Eğer küfürleri üzere sebat edip Allah'a ve Rasûlüne itaati kabul etmeyip dönecek olurlarsa "şüphesiz ki Allah kâfirleri sevmez." Yani onların yaptıklarından razı olmaz ve asla onlara mağfiret buyurmaz. -Az önce geçtiği gibi.-

Burada "Şüphesiz o" buyrulmayıp: "Şüphesiz ki Allah" diye buyurulma-sının sebebi şudur: Araplar birşeyi ta'zim ettikleri vakit onu tekrar zikrederler. Sibeveyh şu beyiti nakletmektedir:

Ölümü görmüyorum, ölümü birşeyin geçtiğini

Ölüm zengin olanın da fakir olanın da hayatını zehir eder." [\[179\]](#)

33- Muhakkak Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmrân ailesini seçip alemlere üstün kıldı.

Yüce Allah'ın: "Muhakkak Allah Âdem'i Nuh'u., üstün kıldı" buyruğunda geçen "istafâ" seçti demektir. Buna dair açıklamalar daha önce Bakara Sûresi'nde (2/130. âyet) geçmiş bulunmaktadır. Yine orada (2/31. âyet) "Âdem" kelimesinin türeyişi ve künyesi ile ilgili açıklamalar da geçmiş bulunmaktadır.

Bu buyruğun takdiri şu şekildedir: Şüphesiz Allah, onların da dini olan İslâm dinini seçmiştir.

ez-Zeccâc der ki: Anlamı onları çağdaşları olanlar arasından peygamberlik için seçmiştir, şeklindedir.

"Nûh" kelimesinin dan türemiş olduğu söylenmektedir. Bu Arapça olmayan (Acemî) bir isim olmakla birlikte munsarıftır. Çünkü üç harflidir. Hz. Nûh, rasûllerin piridir. Yüce Allah'ın Âdem (as)'dan sonra yeryüzü halkına gönderdiği ilk rasûl odur. Kız çocukların kızkardeşlerin, halaların, teyzelerin ve diğer yakın akrabaların nikâhlanmalarının haram kılınması onun risaletindeki hükümler arasındadır. İdris'in ondan önce olduğunu söyleyen tarihçiler yanlışlardır. Nitekim ileride yüce Allah'ın izniyle A'râf Sûresi'nde (7/59. âyet) buna dair açıklamalar gelecektir.

"İbrahim ailesini, İmrân ailesini âlemlere üstün kıldı" buyruğuna dair açıklamalara gelince; Bakara Sûresi'nde (2/49- âyet 2. başlıkta) "âl: aile"-nin anlamı ile bunun kullanıldığı manalara dair yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Buhârî'de İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmektedir: İbrahim ailesi ve İmrân ailesinden kasıt İbrahim, İmrân, Yâsîn ve Muhammed ailelerinden mü'min olan kimselerdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Doğrusu İbrahim'e en yakın olanlar elbette ki ona uyanlar, bu Peygamber ve iman edenlerdir. Allah da mü'minlerin velisidir" (Âl-i İmrân, 3/68) diye buyurulmaktadır. [\[180\]](#)

İbrahim'in ailesinin İsmail, İshak, Yakub ve onun oğulları (Esbât) olduğu, Muhammed (sav)'ın da İbrahim ailesinden (âlinden) olduğu da söylenmiştir. İbrahim âlinden kastın, bizzat kendisi olduğu, İmrân âlinden kastın da yine İmrân'ın kendisi olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah'ın: "Ve Mû-sâ ile Hârûn aile halkının terikesinden arta kalanlar vardır." (el-Bakara, 2/248) buyruğu da bu kabildendir. Hadis-i şerifte de: "Gerçekten ona Davud ailesinin mizmarlarından bir mizmar verilmiştir" denilmektedir. [181] Şair de der ki: .

"Ali'nin, Abbas'ın ve Ebubekr âlinin (Ebubekr*'in kendisinin) sevmiş olduğu Birisi vefat ettikten sonra artık, vefat etmiş hiçbir kimse için ağlama!"

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Yılan tarafından sokulmuş ve sayılı günlerini bekleyenin çektiği gibi; O da Leylâ âlini (kendisini) hatırlamaktan sıkıntılar çekiyor."

Burada şair bizzat Leylâ'nın kendisini hatırlamaktan sıkıntı çektiğini anlatmak istemektedir.

İmrân ailesinin İbrahim ailesi (âli) olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah (bir sonraki âyette): "Birbirinin soyundan olarak" diye buyurmaktadır.

Kastın Hz. İsa olduğu da söylenmiştir. Çünkü annesi İmrân'ın kızıdır. Önceden de açıkladığımız gibi kendisinin kastedildiği de söylenmiştir.

Mukatil der ki: İmrân, Hz. Mûsâ ile Hz. Harun'un babasıdır. Nesebi (geriye doğru) şöyledir: İmrân b. Yeshur b. Fâhâs b. Lâvi b. Yakub.

el-Kelbî de der ki: Buradaki İmrân, Meryem'in babası olan İmrân'dır. O da Hz. Süleyman'ın soyundandır. es-Süheylî'nin naklettiğine göre adı İmrân b. Mâtân'dır. Hanımının adı ise Hanne'dir. Bütün peygamberler arasında özellikle bunların söz konusu edilmesi ise, peygamberlerin ve rasûllerin tümüyle onların soyundan gelmiş olmalarıdır. "İmrân" kelimesi sonu zaid olan "elif ve "nûn" ile bittiğinden dolayı munsarîf değildir.

"Âlemlere" buyruğundan kasıt ise tefsir âlimlerinin görüşüne göre çağdaşları olan âlemlerdir. Tirmizî el-Hakîm Ebu Abdullah Muhammed b. Ali der ki: Kasıt, bütün insanlardır. Bir diğer görüşe göre "âlemlere" buyruğu Sûr'a üfleneceği güne kadar bütün âlemlere üstün kılındıkları anlamındadır. Şöyle ki; bunlar: Rasûl ve peygamberlerdir. O bakımdan bütün insanların en hayırlıları, seçkinleridir. Muhammed (sav)'a gelince; onun mertebesi ıstıfâ (seçkinlik) mertebesini de aşmıştır. Çünkü o hem habîbdir hem de rahmettir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (el-Enbiyâ, 21/107) Buna göre rasûller, rahmet olmak üzere yaratılmışlardır. Muhammed (sav)'ın kendisi ise bizzatihi rahmet olarak yaratılmıştır. İşte bundan dolayı o, diğer bütün insanlar için bir eman olmuştur, Yüce Allah onu

peygamber olarak gönderince, insanlar Sûr'a üfürülece-ği vakte kadar dünya(da helak olmak) azabından yana güvenlik altına girmiş oldular. Sair peygamberler ise böyle bir makamı işgal edememişlerdir. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber: "Ben hediye olarak ihsan edilen bir rahmetim" [\[182\]](#) diye buyurmuştur. Böylelikle bizzat kendisi, Allah'tan insanlara rahmet olduğunu haber vermektedir. "Hediye olarak" buyruğunun anlamı ise Allah'tan insanlara gönderilmiş bir hediye demektir.

Denildiğine göre; Hz. Âdem beş şey dolayısıyla seçilmiştir: Bunların ilki, yüce Allah'ın kendi eliyle, kudretiyle en güzel şekilde Hz. Âdem'i yaratması, ikincisi ona bütün isimleri öğretmiş olması, üçüncüsü meleklerle Hz. Âdem'e secde etmelerini emretmiş olması, dördüncüsü onu cennete yerleştirmiş olması, beşincisi de onu insanlığın atası kılmış olmasıdır.

Nûh (as)'ı da beş şey ile üstün kılıp seçmiştir: Onu insanların (ikinci) atası kılmış olması. Çünkü bütün insanlar suda boğuldular ve geriye onun soyundan olanlar kaldı. İkincisi Allah'ın ona uzun ömür vermiş olması. "Ömrü uzayıp da ameli güzel olana ne mutlu!" denilmiştir. Üçüncüsü onun kâfirler hakkındaki bedduasını da mü'minler hakkındaki duasını da yüce Allah'ın kabul etmiş olması. Dördüncüsü onu gemide taşımış olması, beşincisi ise önceki şeriatleri nesneden ilk rasûl olmasıdır. Onun risaletinden önce ise teyzelerle ve halalarla evlenmek haram değildi.

Hz. İbrahim'i de şu beş özelliği ile seçmiştir: Onu peygamberlerin atası kıldı. Çünkü rivayet edildiğine göre onun sulbünden Peygamber (sav)'ın dönemine kadar bin peygamber gelmiştir. İkinci özelliği Allah'ın onu Halil edinmesi, üçüncüsü Allah'ın onu ateşten kurtarması, dördüncüsü Allah'ın onu insanlara imam kılması, beşincisi ise Allah'ın onu birtakım kelimelerle sınavıp onları tamamlama başarısını ihsan etmiş olması.

Daha sonra yüce Allah: "İmrân ailesini" diye buyurmaktadır. Eğer buradaki İmran'dan kasıt Hz. Mûsâ ile Hz. Harun'un babası ise bunun açıklaması şöyle olur: Yüce Allah Hz. Mûsâ ile Hz. Harun'u âlemlere üstün kılmış ve seçmiştir. Çünkü Allah İmrân'ın kavmine men ve selvayı göndermiştir. Bu ise dünyada hiçbir peygambere verilmiş değildir. Şayet kasıt Hz. Meryem'in babası ise, yüce Allah ona babasız olarak Hz. İsa'yı doğuran Meryem'i ihsan etmiş olmakla onu seçmiş demektir. Nitekim dünyada bu özellik kimseye verilmiş değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[183\]](#)

34. Birbirinin soyundan olarak. Allah Semîdir, Alimdir."

Daha önce Bakara Sûresi'nde "Zürriyet: Soy sop" kelimesinin anlamı ve bunun türeyişi ile ilgili açıklamalar (2/124. âyet 19- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Burada "zürriyet" kelimesi hal olmak üzere nasbedilmiştir. Bu açıklama el-Ahfeş'e aittir. Yani Allah bunları biri diğerinin soyundan olmak üzere seçmiştir. Yani onların kimisi kimisinin soyundan gelmektedir.

Kûfeliler ise bunun önceki buyrukla (i'rab bakımından) alakalı olmadığını söylerken, ez-Zeccâc bedel olduğunu söylemektedir. Yani yüce Allah biri diğerinden olan bir zürriyeti seçmiştir. Birinin diğerinden olması ise, din hususunda birbirlerine yardımcı olmaları demektir. Yüce Allah'ın: "Münafık erkeklerle münafık kadınlar birbirlerindendirler" (et-Tevbe, 9/67) buyruğunda olduğu gibi. Yani sapıklık üzere birbirlerine yardımcı olurlar. Bu açıklamayı el-Hasen ve Katade yapmıştır.

Bunun, seçilmek, üstün kılınmak ve peygamberlik hususlarında olduğu da söylenmiştir. Kastın soy bakımından birbirlerinden olmaları olduğu da söylenmiş ise de, konu ile ilgili görüşlerin en zayıfı budur. [\[184\]](#)

35. Hani İmrân'ın karısı: "Rabbim, karnımdakini hür olarak Sana adadım. Benden kabul buyur. Doğrusu hakkıyla işiten ve bilen Sensin Sen" demişti.

36. Fakat onu doğurunca: "Rabbim, ben onu kız olarak doğurdum" dedi. -Allah onun ne doğurduğunu daha iyi biliyordu.- "Erkek ise kız gibi değildir. Gerçekten ben adını Meryem koydum. Ben onu da soyunu da kovulmuş şeytandan Sana sığındırıyorum."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız:

1- İmrân'ın Karısı:

Ebu Ubeyde, yüce Allah'ın: "Hani İmrân'ın karısı., demişti" buyruğundaki "Hani" kelimesinin zâid olduğunu söylemiştir. Muhammed b. Ye-zid ise burada bu kelime "hatırla" takdirindedir, demektedir. ez-Zeccâc der ki: Ayrıca İmrân'ın karısı... dediğinde; o İmrân ailesini seçmişti, anlamındadır.

İmrân'ın karısının adı Hanne'dir. Babası ise Fâkûd b. Kunbul'dur. Meryem'in annesidir ve Hz. İsa'nın anneannesidir.

Hanne, Arapça bir isim değildir. Arapçada Hanne diye bir kadın ismi bilinmemektedir. Bununla birlikte Arapçada Ebû Hanne el-Bedrî diye bir isim kullanılmıştır. Bunun adının "Ebu Habbe" olduğu da söylenmiştir. Daha sahih olan da budur. Adı Âmir'dir. [\[185\]](#)

Şam taraflarında ise Deyr Hanne (Hanne Manastırı) diye bir yer vardır. Yine bu isimle anılan bir başka manastır daha vardır. Ebû Nuvâs der ki:

"Ey Zatü'l-Ukeyrah'daki Deyr Hanne (Hanne Manastırı) Senden kim ayıkabilir ki? Şüphesiz ben ayık değilim."

Araplar arasında "Habbe" ismi çok kullanılır. Ebû Habbe el-Ensarî bunlardandır.

"Subey'a hadisi" diye bilinen hadiste [\[186\]](#) sözü geçen Ebu's-Senabil b. Ba'kek'in adı da Habbe'dir.

(Noktalı) "hı" ile "Hanne" adı ile Kadı Yahya b. Eksem'in kızıdan başka bir kimseyi bilmiyoruz. Bu ise Muliammed b. Nasr'ın annesidir. Ebu Cenne dışında "Cenne" ismi taşıyan kimse de bilinmemektedir. Bu ise şair Zu er-Rim-me'nin dayısıdır. Bütün bu açıklamaları İbn Mâkûla'nın kitabından naklettik. [\[187\]](#)

2- İmrân'ın Karısının Adası:

Yüce Allah'ın: "Rabbim, karnımdakini hür olarak Sana adadım" buyruğunda bir adaktan söz edilmektedir. Adanın anlamına dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/270. âyette) geçmiş bulunmaktadır. Adak, kulun kendisi için o işi bağlayıcı kılması halinde bağlayıcı olur. Denildiğine göre İmrân'ın karısı hamile kalınca şöyle demiş: Eğer Allah beni kurtarır ve ben doğum yaparsam, karnımdakini hür kılacağım.

Burada "Sana" buyruğunun anlamı ise, ibadetine adıyorum, demektir. "Hür olarak" kelimesi hal olarak nasbedilmiştir. Hazfedilmiş bir mefulun sıfatı olduğu da söylenmiştir. Yani ben Sana karnımdakini hür kılınmış (yalnız Sana tahsis edilmiş) bir köle olarak adıyorum.

Ancak, tefsir ve sözün akışı ile i'rab bakımından birinci açıklama daha uygundur. İrab açısından uygunluğuna sebep, sıfatın mevsufun yerine kullanılması bazı yerlerde caiz değildir, kimi yerde de mecazen caizdir.

Tefsir açısından uygunluğuna gelince; denildiğine göre İmrân'ın karısının bu sözü söylemesinin sebebi, doğum yapamayacak kadar ileri yaşta olmasıdır. Kendileri ise Allah nezdinde üstün yerleri olan bir aile halkı idiler. O sırada bir ağacın altında bulunuyor iken bir kuşun kursağından yavrusunun ağzına yiyecek boşalttığını görür. O da içinden böyle birşeyi arzuladı ve Rab-bine kendisine bir evlat bağışlaması için dua etti. Eğer doğumunu yaparsa bu çocuğu hür kılacağını da adadı. Yani sırf yüce Allah için azad edilmiş, kiliseye hizmet edecek ve yalnızca o hizmetle uğraşacak, kendisini sadece Allah'ın ibadetine verecek, hür bir kimse olmak üzere onu adadı.

Böyle bir adak onların şeriatlerinde caiz idi. Çocuklarına da bu şekilde anne

babasına itaat etmek bir görevdi.

Hız. Meryem, doğumunu yapınca: "Rabbim, ben onu kız olarak doğurdum" dedi. Yani kız kilisenin hizmetine uygun değildir. Denildiğine göre buna sebep, ay hali olması ve bu şekilde rahatsızlanmasıdır. Bir diğer açıklamaya göre, erkeklerle beraber oturup kalkması uygun olmadığından dolayısıdır. Halbuki kendisi erkek çocuk doğuracağını ümit etmişti. İşte onu "hür olarak" adamasının sebebi de budur. [\[188\]](#)

3- İmrân'ın Karısının Adasının Hükümü:

İbnu'l-Arabî der ki: İmrân'ın karısının hamile kaldığı yavruyu, bizzat kendisi hür olduğundan dolayı (yavrusu da hür doğacağından) adamasının sözkonusu olamayacağına görüş ayrılığı yoktur. Şayet İmrân'ın karısı cariye olsaydı, kişinin kendi çocuğu hakkında adakta bulunmasının sahih olmayacağı konusunda da görüş ayrılığı yoktur. Hangi tasarrufta bulunursa bulunsun, hüküm budur. Çünkü eğer adakta bulunan kimse köle ise, onun böyle bir söz söyleme yetkisi sözkonusu olmaz. Şayet hür bir kimse ise, yavrusunun kendisine köle olması düşünülemez. Kadının durumu da onun gibidir. Peki burada böyle bir adakta bulunmak nasıl açıklanabilir? Bunun anlamı -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- şudur: Kişi, çocuğunu onunla teselli bulmak, onun yardım ve desteğini almak, onunla avunmak için ister. İşte bu kadın da çocuğu avunmak, onunla huzur ve sükûn bulmak için istedi. Yüce Allah ona bu çocuğu lütfedince o da bu teselliden payına düşeni, O'nun rızası için terketmeyi adadı ve onu Yüce Allah'ın hizmetine vakfedeceğini belirtti. Bu ise iyi kimselerin hür (asil) olanlarının yaptığı adak şeklidir. O bu sözleriyle; benim tarafımdan hür kılınmış demek istemiştir. Yani dünyaya kölelikten, dünya işlerine kölelikten hür kılınmış olarak demektir. Sûfilerden bir adam annesine şöyle demiş: Anacığım, beni Allah için serbest bırak, O'na ibadet edeyim, ilim öğreneyim. Annesi: Olur, deyince o da yola koyuldu. Nihayet basireti açıldı, sonra annesine geri dönüp kapıyı çaldı. Annesi: Kim o? deyince o da: Ben oğlun filanım, dedi. Annesi: Biz seni Allah için bıraktık, tekrar seni geri dönüp kabul edemeyiz, diye cevap verdi. [\[189\]](#)

4- "Hür Olarak":

Yüce Allah'ın: "Hür olarak" buyruğu, ubûdiyyetin (kulluğun, köleliğin) zıddı olan "hürriyet"ten alınmadır. Kitabın tahrîr edilmesi (yazılması) da burdan gelir.

Tahrîr ise kitabın bozulmaktan ve karışıklıktan, yanlışlıktan kurtarılması, arındırılması demektir. Husayf in rivayetine göre İkrime ve Müca-hid şöyle demişlerdir: Muharrar (hür olarak), aziz ve celil olan Allah için halis kılınmış, dünya işinden hiçbir şaibe ile şaibelenmemiş demektir. Bu ise dinde bilinen bir manadır. Katıksız ve arı olan herşeye "hür" denilir. "Muharrar" da aynı anlama gelir. Şair Zû er-Rimme der ki:

"Küpe, boynunun yan taraflarında kulağında asılı duruyor

İp (i andıran) boynundan ise oldukça uzaktır ve o (küpe) sallanıp durur."

Kum taneleri bulunmayan çamura " hur çamur" denilir. Kadına kocası ilk gece yaklaşmayacak olursa; "Filan kadın hür bir gece geçirdi" denilir. Eğer kocası ona yaklaşabilmiş ise o takdirde denilir. [\[190\]](#)

5- Kızın Adanması:

Yüce Allah'ın: "Fakat onu doğurunca Rabbim, ben onu kız olarak doğurdum" buyruğu ile ilgili olarak, İbn Abbas der ki: İmrân'ın karısı bu sözlerini adak olarak erkeklerden başkasının kabul edilmeyişi dolayısıyla söylemişti. Ancak yüce Allah Hz. Meryem'i kabul etti. "Kız olarak" anlamındaki kelime haldir. ("Onu" kelimesinden) bedel olarak da kabul edilebilir.

Denildiğine göre annesi, gelişip serpilinceye kadar onu büyüttü ve sonra da serbest bıraktı. Bunu Eşheb, Malik'ten rivayet etmektedir. Bir diğer görüşe göre kızını kundağına sardı ve mescide gönderdi. Böylelikle adağını yerine getirdi ve ondan elini tamamiyle çekti. İslâm'ın ilk dönemlerinde olduğu gibi onlarda da hicab (tesettür) emrinin bulunmayışı ihtimali de vardır. Bu-hârî ve Müslim'de rivayet edildiğine göre siyahî bir kadın Rasûlullah (sav)'ın döneminde mescidi süpürür, temizlerdi ve sonra vefat etti. [\[191\]](#)

6- Allah Adağını Kabul Buyurdu:

Yüce Allah'ın: "Allah onun ne doğurduğunu daha iyi biliyordu" buyru-ğunda yer alan: "Doğurdu" kelimesinin: " Doğurdum" şeklinde "te" harfinin ötreli olarak okunuşuna göre; bu da onun söylediği sözlerin bir devamıdır ve o takdirde bu ifade önceki ifadelerle muttasıl olur. [\[192\]](#)

Bu şekildeki okuyuş Ebu Bekr ve İbn Âmir'in kıraatidir. Bu okuyuş yüce Allah'a teslimiyet, O'na itaat ve boyun eğmek ve O'na herhangi bir şeyin gizli kalmasından O'nu tenzih etmek anlamını ifade eder. Bu sözünü haber vermek kastıyla söylemiş değildi. Çünkü yüce Allah'ın herşeye dair bilgi sahibi olduğu, mü'minin kalbinde yer etmiş bir esastır. O bu sözleri yüce Allah'ı tazim ve tenzih kastıyla söylemiştir.

Cumhurun kıraatine göre ise bu, yüce Allah'ın takdim edilmiş buyrukları cümlesindendir. Bu ifadenin takdiri de: "Ben onu da soyunu da kovulmuş şeytandan sana sığındırırım" buyruğundan sonra "Allah onun ne doğurduğunu daha iyi biliyordu" şeklinde olmasıdır. Bu açıklamayı el-Mehdevî yapmıştır.

Mekkî ise der ki: Bu, yüce Allah tarafından bize sebat vermek üzere bildirdiği bir gerçektir. O: Allah Meryem'in annesinin ne doğurduğunu bilendir. O ister bu sözü söylesin, ister söylemesin, demektir. Bu açıklamayı pekiştiren bir husus da şudur: Eğer bu sözler Meryem'in annesinin sözlerinden olsaydı, sözünü şöyle söylemesi uygun düşerdi: Ve sen benim ne doğurduğumu daha iyi bilensin. Çünkü "Rabbim, ben onu kız olarak doğurdum" şeklinde sözlerinin başında O'na

nida etmişti. İbn Abbas'tan ise "be" harfi es-reli olarak “” şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir. [\[193\]](#) Yani ona böyle söylendi anlamındadır. [\[194\]](#)

7- Erkek Kız Gibi Değildir:

Yüce Allah'ın: "Erkek ise kız gibi değildir" buyruğunu bazı Şafîî âlimleri şuna delil göstermişlerdir: Ramazan ayında gündüzün kocasının cima talebine itaat eden bir kadının keffaret ödemesinin vucubu erkek ile eşit değildir.

İbnu'l-Arabî (der ki): Ancak böyle bir görüşü ortaya koymak bir yanlışlıktır. Çünkü burada anlatılanlar, bizden öncekilerin şeriatine dair bir haberdir ve onlar (Şâfîîler) bunu delil kabul etmiyorlar. Bu salih kadın bu sözleriyle, durumunun delaleti ile sözünün kafi ifadesinin tanıklığı ile anlaşıldığına göre; bu salih kadın, çocuğunu mescide hizmet etmesi için adamıştı. Ancak bunun kız olduğunu, hizmete uygun olmadığını, avret olduğunu görünce, bu konuda maksadına muhalif bir çocuğu olduğundan dolayı, Rabbine özür beyan etmektedir. [\[195\]](#)

"Meryem" kelimesi hem müennes hem de marife olduğundan dolayı munsarîf değildir. Aynı zamanda a'cemî (Arapça olmayan) bir kelimedir. Bunu en-Nehhâs söylemiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[196\]](#)

8- Kişinin Soyunu Şeytandan Sakındırması:

Yüce Allah'ın: "Gerçekten ben adını Meryem koydum" buyruğunda "Meryem" kelimesi onların dillerinde rabbın hizmetçisi anlamındadır.

"Ben onu" yani Meryem'i "da soyunu da" yani İsa'yı "kovulmuş şeytandan Sana sığdırırım." Bu ifade soy (zürriyet) kelimesinin bazen özel olarak evlat hakkında kullanıldığını göstermektedir.

Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre (ra)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şeytan tarafından dürtülmemiş hiçbir çocuk yoktur. İşte çocuk şeytanın dürtüsünden dolayı ağlayarak doğar. Bundan tek istisna Meryem'in oğlu ve onun annesidir." Daha sonra Ebu Hureyre dedi ki: Dilerseniz yüce Allah'ın: "Ben onu da soyunu da kovulmuş şeytandan Sana sığdırırım" buyruğunu okuyunuz. [\[197\]](#)

İlim adamlarımız der ki: Bu hadis-i şerif şunu ifade etmektedir: Yüce Allah, Meryem'in annesinin duasını kabul etti. Çünkü şeytan peygamberler ve veliler dahil olmak üzere Âdem'in çocuklarının tümünü dırter. Bundan tek istisna

Meryem ve onun oğludur.

Katâde der ki: Şeytan doğan her bir çocuğu doğduğu sırada böğründen dürtür. Ancak Hz. İsa ve onun annesi bundan müstesnadır. Bunların arasına perde konuldu. Onun dürtmesi perdeye isabet etti, fakat hiçbir şey bu perdeyi aşır onlara ulaşmadı.

Bizim (mezhebimize mensup) ilim adamları der ki: Eğer durum böyle olmasaydı her ikisinin bu konudaki özellikleri sözkonusu olmazdı. Bununla beraber şeytanın herkesi dürtmesi, dürttüğü kimseleri saptırması ve azdırmasını gerektirmemektedir. Böyle birşeyi zannetmek yanlıştır, tutarsızdır. Çünkü şeytan peygamberlere ve velilere, nice defalar çeşitli bozgunculuklarla azdırma istekleriyle yaklaşmıştır.

Bununla birlikte yüce Allah, onları şeytanın maksadına maruz kalmaktan yana muhafaza buyurdu. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz Benim kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun yoktur" (el-Hicr, 15/42). Bununla birlikte -Allah Rasûlünün de belirttiği gibi- her bir Âdemoğluna onun yanından ayrılmayan bir şeytan görevlendirilmiştir. Meryem ve oğlu her ne kadar şeytanın dürtmesinden yana korunmuş iseler de şeytanın onlarla birlikte bulunmasından, onların yanında olmasından korunmuş değillerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[198\]](#)

37. Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabul ile karşıladı ve onu güzel bir bitki gibi büyüttü. Onu Zekeriyyâ'nın himayesine verdi. Zekeriyyâ onun yanına, mihraba her girişinde, yanında bir yiyecek bulurdu. "Ey Meryem, bu sana nereden?" derdi. "O, Allah tarafındandır" derdi. Şüphe yok ki Allah, dilediği kimseyi hesapsız rızıklandırır.

38. İşte orada Zekeriyyâ Rabbine dua etti: "Rabbim, bana katından temiz bir şey bahşet. Muhakkak Sen, duayı işitensin" dedi.

Yüce Allah'ın: "Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabul ile karşıladı" buyruğu, Allah onu kutlu olanların yoluna iletti, demektir. Bu açıklama İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Bazıları da şöyle demiştir:

"Kabul" onu terbiye etmeyi, işlerini görmeyi üstlenmek demektir. el-Ha-sen der ki: Kabul etmenin anlamı şudur: O gece veya gündüzün kısacık bir anında dahi ona azap etmemiştir.

"Ve onu güzel bir bitki gibi büyüttü." Yani hilkatini eksiksiz ve fazlasız olarak gayet güzel bir şekilde tamamladı. Bir günde bir başka çocuğun bir yıllık sürede büyüdüğü kadar büyüyordu. "Kabul" ve "nebat" (kabul etmek ve bitirmek),

gelmeleri gereken vezinden başka şekilde gelmiş masdardırlar.

Yani bunlar (bিরer mutlak meful olarak) aslında şeklinde gelmeli idiler. Şair der ki:

"Ölümü benden geri çevirdikten sonra

Ve sen bana yayılan yüz deve verdikten sonra nankörlük mü ederim?"

Şair "vermen" şeklinde masdarı kastetmiştir. Ancak yüce Allah'ın: "Onu bir bitki gibi büyüttü" diye buyurmuş olması; Bitti, fiil köküne delil teşkil etmektedir.

Nitekim İmruu'l-Kays:

"Sonunda o en güzel yere vardık ve oldukça nazikleşti sözlerimiz, Ben boyun eğdirmek istedim zorluğa o da ne biçim boyun eğdi!"

Burada Boyun eğdi, kelimesinin masdan dır. Ancak o bu mas-darı Boyun eğdirdi, anlamına kullanmıştır. Bu kabilden karşılaşılabacak bütün kelimeler bu şekildedir. Buna göre ile nin anlamı (kabul etmek demek olup) birdir. Öyleyse burada buyruğun anlamı: Onun Rabbi onu güzel bir kabul ile kabul buyurdu, şeklindedir. [199] Ru'be'nin şu sözü de bunu andırmaktadır:

"Ve ben yılanın büküldüğü gibi büküldüm."

Çünkü nin anlamı ile ın anlamı (büküldüm demek olup) birdir.

el-Katâmî'nin şu sözü de bu türdendir:

"İşin en hayırlısı senin karşına çıkandır

Yoksa onun arkasından giderek bulmaya çalıştığın değil."

Çünkü burada ile (arkasından gittiğin, demek olup) birdir.

İbn Mes'ud: " Melekler indirildikçe indirilir" (Furkan, 25/25) buyruğunu Melekleri indirdikçe indirir" diye okumuştur. Çünkü ile indirdi, demek olup anlamları birdir.

el-Mufaddal der ki: Buyruk: O, onu bitirip yetiştirdi, o da güzel bir şekilde bitip yetiştirdi; anlamındadır. Ancak belirttiğimiz gibi manaya riâyet daha uygundur.

"Kabul" kelimesinde aslolan ötreli olmasıdır. Çünkü bu kelime de "duhul ve huruç: Girmek ve çıkmak" kelimeleri gibi bir masdardır. Üstün ise çok az harflerde sözkonusu olur. el-Velû' ile el-Vezû' gibi. İşte bu şekilde üstün olma (kabul) gibi yalnız şu üç kelimededir başkalarında yoktur. Bunu Ebu Amr ile el-Kisâî vesair lügat imamları (ileri gelen bilginleri) söylemiştir. ez-Zec-câc ise aslı üzere "kaf" harfini ötreli olarak "kubûl" şeklindeki okuyuşu da caiz kabul eder.

Yüce Allah'ın: "Onu Zekeiyyâ'nın himayesine verdi" buyruğu , yani onu Zekeriyya'ya kattı demektir. Ebu Ubeyde ise, işlerini görmeyi Zekeriyya üstlendi, diye açıklamıştır. Kûfeliler bu kelimeyi şeddeli olarak: "" diye okumuşlardır. O bakımdan bu kelime iki mef ule geçiş yapar. İfadenin takdiri şöyledir: Rabbi, onu Zekeriyya'nın himayesine verdi. Yani onu himaye etmekle

Zekeriyya'yı görevlendirdi. Bunu ona takdir buyurdu ve ona kolaylaştırdı.

Ubeyy (b. Kâ'b)in Mushafında ise bu kelime şeklindedir. Bu şekilde başa gelen hemze ise, mef ûle geçiş konusunda kelimenin şeddeli olması gibidir. Bundan önceki " Onu kabul etti, onu büyüttü" kelimeleri de böyledir. Yüce Allah kendi zatı hakkında Meryem için ne yaptığını haber vermekte ve buna bağlı olarak buyruk: Onu himayesine verdi" şeklinde gelmiştir.

Diğer kıraat imamları ise fiili Zekeriyya'ya isnad etmek esasına göre hafif (şeddesiz) okumuşlardır. Buna göre yüce Allah bize, onun bakımını ve işlerini görmeyi üstüne alanın Zekeriyya olduğunu haber vermiş olmaktadır. Yüce Allah'ın: "Meryem'in bakımını hangisi üzerine alacak?" (Âl-i İmrân, 3/44) buyruğu buna delalet etmektedir. Mekkî der ki: Tercih edilen de budur. Çünkü kelimenin şeddeli olmasının anlamı hafif olmasının anlamına ra-cidir. Zira yüce Allah onu Zekeriyya'nın himayesine verecek olursa, o da Allah'ın emriyle bunu himayesine almış olur. Diğer taraftan eğer Zekeriyya bizzat bunu kendiliğinden himayesine almış ise, bu da Allah'ın meşîet ve kudretiyle olmuş bir iştir. Buna göre her iki kıraatin anlamı birbiriyle içiçedir.

Amr b. Mûsâ, Abdullah b. Kesir'den ve Ebu Abdullah el-Müzenî'den bu kelimeyi "fe" harfi esreli olarak şeklinde okuduğunu rivayet etmektedir. el-Ahfeş der ki: Bu kelime şeklinde söyleniyor ise de ben diye söylendiğini işitmedim. Ancak bu şekilde bir söyleyiş de sözkonusu edilmiştir.

Mpcahid, "Onu kabul etti" kelimesini, kabul buyur, şeklinde dua ve niyaz anlamını vermek üzere "lam" harfini sakın olarak şeklinde "rabbi" kelimesini de bir muzafın nidası olmak üzere mansub olarak; (şeklinde, "büyüttü" kelimesini diye "te" harfini sakın olarak "onu (himayesine verdi)" kelimesini "lam" harfini sakın olarak şeklinde, "Zekeriyya" kelimesini de medli ve mansub olarak diye okumuştur.[\[200\]](#)

Hafs, Hamza ve el-Kisaî ise "Zekeriyya" kelimesini medsiz ve hemzesiz olarak okumuşlardır. Diğerleri ise medli ve hemzeli olarak okumuşlardır.

el-Ferrâ der ki: Hicaz halkı "Zekeriyya" kelimesini hem medli hem medsiz olarak okurlar. Necid halkı ise bundan "elif" harfini hazfeder ve bu kelimeyi munsarîf yapar ve derler.

el-Ahfeş der ki: Bu kelimenin dört türlü söyleyişi vardır: Medli kasırh, "ya" harfi şeddeli ve munsarîf olarak şeklinde ve (cer ve nasb halinde): şeklinde kullanırlar.

Ebu Hatim der ki: şeklinde munsarîf değildir. Çünkü bu kelime Arapça olmayan (Acemî) bir kelimedir. Ancak bu yanlıştır. Çünkü bu şekilde "ya" bulunan bir kelime "kürsî ve Yahya" kelimeleri gibi munsarîf olur. Ancak med ve kasr

halinde Zekeriyya munsanf olmaz. Çünkü bunda hem mü-enneslik elifi hem ucmelik (Arapçadan başka bir dilden olmak) ve hem de marife (özel isim) olmak sözkonusudur.

Yüce Allah'ın: "Zekeriyya onun yanına mihraba her gelişinde yanında bir yiyecek bulurdu... Muhakkak Sen duayı işitensin dedi" buyruğuna dair açıklamalarımızı da dört başlık halinde sunacağız: [\[201\]](#)

1- Hz. Meryem ile Hz. Zekeriyya:

Yüce Allah'ın: "Zekeriyya onun yanına mihraba her girişinde..." buy-ruğundaki mihrab kelimesi sözlükte, oturulan bir yerdeki en değerli mekân demektir. İleride buna dair daha etraflı açıklamalar Meryem Sûresi'nde (19/11. âyet 1. başlıkta) gelecektir. Haberde nakledildiğine göre Hz. Meryem yüksekçe bir odada bulunuyordu. Hz. Zekeriyya da yanına bir merdivenle çıkıyordu. Veddâhu'l-Yemen der ki:

"O bir mihrabın sahibidir yanına geldiğimde

Bir merdivenle çıkmadıkça onunla karşılaşamıyorum."

Yani, onun yüksekçe bir odası vardır demektir.

Ebu Salih de İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: İmrân'ın ka-nsı yaşlandıktan sonra hamile kaldı. Karnında bulunanı hür olarak adadı. İm-rân ona: Yazık sana ne yapıyorsun? Ya doğurduğun dişi olursa? diye sordu. Bundan dolayı her ikisi de kedere kapıldı. Hanne henüz hamile iken İmrân vefat etti ve kız doğurdu. Allah da onu güzel bir kabul ile kabul buyurdu. Halbuki o zamana kadar erkeklerden başkaları hür olarak hizmete alınmıyordu.

Hahamlar kendileriyle vahyi yazdıkları kalemleriyle -ileride geleceği üzere- aralannda kur'a çektiler. Zekeriyya onu himayesine aldı ve onun için özel bir yer yaptı. Yaşı ilerleyince ona ancak bir merdivenle çıkılabilecek bir mihrab (yüksekçe bir oda) yaptı, onun için bir süt anneyi ücretle tuttu. Kapıyı da üzerine kapatıyordu. Onun yanına Zekeriyya'dan başka kimse girmiyordu. Büyüyünceye kadar böyle devam etti. Ay hali olduğu vakit, onu çıkartıp evine götürür ve teyzesi yanında kalırdı. Teyzesi el-Kelbî'nin görüşüne göre Zeke-riyya'nın hanımı idi. Mukatil der ki: Meryem'in kızkardeşi Zekeriyya'nın hanımı idi. Ay halinden temizlendiği vakit gusleder ve Zekeriyya da onu geri mihrabına götürürdü.

Kimi ilim adamı der ki: Meryem ay hali olmazdı, o ay halinden temizlenmişti. Zekeriyya da onun yanına girdiği vakit, yazın kış meyvesini, kışın da yaz meyvesini yanında bulurdu. Ey Meryem, bu sana nereden geliyor? diye sorunca

o: Allah'tan, diye cevap verirdi. Bunun üzerine Zekeriyya çocuk sahibi olmayı arzularak ona bunları veren, bana da bir evlat bağışlamaya kadirdir, dedi.

Ebu Ubeyde'ye göre "Nereden" demektir. en-Nehhâs ise der ki: Ancak böyle bir açıklama kolaya kaçıştır. Çünkü "Nere" kelimesi yerler hakkında soru için kullanılır. kelimesi ise yer ve yol hakkında soru edatı olmak üzere kullanılır. Burada ise, bu meyve sana hangi taraftan, hangi cihetten geliyor? demektir. el-Kumeyt bu iki edatı farklı anlamda kullanarak şöyle demiştir:

"Nereden ve hangi taraftan sevinç sana gelip döndü?

Şevk ve arzusunun da olmadığı, şüphenin de bulunmadığı bir yerden (mi)?

"Her" anlamına gelen kelimesi ise "bulurdu" kelimesiyle nasbe-dilmiştir. Yanına girdiği her seferinde... bulurdu, anlamındadır.

"Şüphe yok ki Allah dilediği kimseyi hesapsız rızıklandırır" buyruğunun Hz. Meryem'in sözlerinin devamı olduğu söylenmiştir. Bununla birlikte onun sözleri olmayıp yeni bir cümle olması da mümkündür. İşte bu, Hz. Zekeriyya'nın Allah'a dua edip evlat istemesine sebep olmuştu. [\[202\]](#)

2- Her Türlü Dua Allah'adır.

Yüce Allah'ın: "İşte orada Zekeriyya Rabbine dua etti" buyruğundaki: Orada" kelimesi asıl itibariyle mekân için olmakla birlikte, hem zaman hem mekan için kullanılabilen bir zarf edatıdır ve burada nasb mahal-lindedir.

el-Mufaddal b. Seleme ise der ki: kelimesi zaman için (o takdir-

de anlamı: O vakit, olur); kelimesi ise mekân için kullanılır. Kimi zaman birinin diğerinin yerine kullanıldığı da olur.

"Rabbim bana katından" nezdihden "temiz bir soy" salih bir nesil "bahşet" bağışla!

Soy (zürriyet) tekil de olabilir, çoğul da olabilir, erkek için de kullanılabilir, dişi için de kullanılabilir. Burada ise tekildir. Buna yüce Allah'ın: "Bana kendi katından bir veli (evlat) ihsan et!" (Meryem, 19/5) buyruğu delalet etmektedir. Burada "veliler" dememiştir. "Temiz" anlamına gelen kelimesinin müennes gelmesi ise, zürriyet lafzının müennes olduğundan dolayıdır. Şairin şu sözlerinde olduğu gibi:

"Senin baban bir halifedir, onu bir başkası doğurmuştur Ve sen de halifesin işte kemal budur."

Burada görüldüğü gibi Onu doğurmuştur, kelimesini müennes söylemesinin sebebi Halife kelimesinin müennes oluşundan dolayıdır.

Enes yoluyla gelen hadis-i şerifte de Peygamber (sav)'in şöyle buyurduğu rivayet

edilmektedir: "Her kim ölür de geriye iyi bir soy bırakırsa, Allah ona o kimselerin amellerinin ecrinin bir benzerini yazar ve onların ecirlerinden de hiçbir şey eksiltmez. "[203]

Bakara Sûresi'nde (2/124. âyet 19. başlıkta) "soy" anlamına gelen "zürriyet" kelimesinin türeyişine dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Temiz" yani salih ve mübarek "bir soy bahşet. Muhakkak Sen duayı işitensin" onu kabul edensin.

"Allah hamededen kulunu işitti yani "duasını kabul buyurdu" ifadesi de buradan gelmektedir. [204]

3- Allah'tan Çocuk Sahibi Olmayı Dilemek:

Bu âyet-i kerime çocuk sahibi olmayı istemenin lehine bir delildir. Böyle bir istekte bulunmak, rasûllerin ve siddîkların sünnetidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Andolsun Biz senden önce peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve zürriyet (evlâtlar) verdik. "(er-Ra'd, 13/38) Müslim'in Sahih'in-de de Sa'd b. Ebi Vakkas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Osman dünyadan el etek çekmek istedi. Ancak Rasûlullah böyle birşey yapmayı ona yasakladı. Şayet izin vermiş olsaydı biz de kendimizi iğdiş ederdik. [205]

İbn Mace de Âişe (ranha)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlul-lah (sav) buyurdu ki: "Nikah benim sünnetimdir. Her kim sünnetim gereğince amel etmezse benden değildir. Evleniniz, çünkü ben sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı övüneceğim. Her kimin imkânı müsaitse nikahlansın. İmkân bulamayan ise oruç tutsun. Çünkü oruç şehveti keser. " [206]

İşte bu; "çocuk isteyen ahmadır" diyen kimi cahil mutasavvıfların kanaatini reddetmektedir. Böyle bir kimse, asıl ahmak ve şaşkın olduğunu bilmiyor. Yüce Allah İbrahim el-Halil'den şu şekilde dua ettiğini bize haber vermektedir: "Ve benden sonrakilerde de benim için güzel övgü (lisan-ı sıdk)6i-rak!" (Şuarâ, 26/84) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Ve onlar ki: Rabbimiz, bize eş ve çocuklarımızdan gözlerimizin aydınlığı olacak kimseler ver ve bizi takva sahiplerine önder kıl! diye dua ederler." (el-Furkan, 25/74)

Buhârî de buna binaen: "Çocuk İsteme Babı" diye bir başlık açmıştır. [207]

Hz. Peygamber de oğlu vefat ettiğinde Ebu Talha'ya şöyle dedi: "Bu gece hanımınla bir arada oldun mu?" Ebu Talha: Evet deyince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah geçirdiğiniz gecenizi mübarek kılsın." Ebu Talha dedi ki o gece hanımım hamile kaldı. [208] Yine Buhârî'de şöyle denilmektedir: Süf-yan dedi

ki: Ensardan bir adam şöyle dedi: Ben onun dokuz çocuğunu gördüm hepsi de Kur'ân'ı okuyup öğrenmişlerdi." [209]

Yine Buhârî şöyle bir başlık açmıştır: "Bereket ile birlikte çok çocuk sahibi olmak için dua etmek." Daha sonra Enes b. Malik'in rivayet ettiği hadisi naklederek der ki: Umm Süleym: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Bu Enes senin hizmetkârındır. Sen onun için Allah'a dua et. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'ım, sen ona çokça mal ve evlat ver ve ona verdiklerinde de bereket ihsan et." [210] Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'ım, Ebu Sele-me'ye mağfiret buyur. Onun hidâyete ermiş olanlar arasındaki derecesini yükselt ve onun soyundan geleceklere sen halef ol!" Bu hadisi de Buhârî ve Müslim rivayet etmiştir. [211]

Hz. Peygamber buyurdu ki: "Doğurgan ve sevecen kadınlarla evleniniz. Ben çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı övüneceğim." Bu hadisi de Ebû Dâ-vûd rivayet etmiştir. [212]

Bu anlamdaki haberler pek çoktur ve bunlar çocuk sahibi olmayı teşvik etmektedir. Çünkü insan hayatında da ölümünden sonra da çocuğundan faydalanmayı umud eder. Hz. Peygamber de: "Sizden bir kimse öldü mü üç şey müstesna ameli kesilir" diye buyurduktan sonra: "Yahut da kendisine dua edecek salih bir evladı olursa" diye buyurmuştur. [213]

Şayet bu konuda bu hadisin dışında bir buyruk olmasaydı bile bu dahi yeterdi. [214]

4- Çoluk Çocuğun Hidâyet Bulmaları İçin Allah'a Dua Etmek:

Bu sabit olduğuna göre insana düşen görev, çocuğunun, hanımının hidâyete ermesi için yaratıcısına yalvarıp yakarması, onların hidâyet, salah, iffet ve emir ve buyruklara riâyeti onlara ihsan etmesini; din ve dünyası için kendilerine yardımcı olmalarını istemesi gerekir. Böylelikle dünyasında da âhi-retinde de bunlardan büyük bir fayda sağlamış olur. Nitekim Hz. Zekeriyya: "Rabbim, Sen onu razı olduklarından kıl" (Meryem, 19/6) diye dua ettiği gibi: "Bana katından temiz bir soy bahşet" diye de dua etmiştir.

Yüce Allah (bir başka yerde salih insanların dualarını bize nakletmekte ve) şöyle buyurmaktadır: "Rabbimiz, bize eş ve çocuklarımızdan gözlerimizin aydınlığı olacak (salih evlat)Zar yer..."(Furkan, 25/74)

Rasûlullah (sav) Hz. Enes'e dua ederek şöyle buyurmuştur: "Allah'ım malını ve çocuklarını çoğalt ve bunları onun için mübarek kıl" Bu hadisi de Buhârî ve

Müslim rivayet etmiştir. [\[215\]](#) Bu kadarı da bizim için yeterlidir. [\[216\]](#)

39- O mihrabda ayakta namaz kılariken melekler ona seslendiler: "Allah sana Allah'tan bir kelimeyi tasdik edici, bir efendi, nefesine hakim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler."

Yüce Allah'ın: "Melekler ona seslendiler" buyruğundaki: "Ona seslendiler" kelimesini Hamza ve Kisaî müzekker olarak ve "elif ile diye okumuşlardır. Ayrıca bu kelimeyi okurken imale de yaparlar. Çünkü bunun aslı "ya" harfidir ve bu harf kelimeye dördüncü harftir. İbn Abbas ve İbn Mes'ud'un kıraati de "eliPlidir. Ebu Ubeyd'in tercih ettiği kıraat şekli de budur. Cerir'den rivayet edildiğine göre o Muğire'den, Muğire İbrahim'den şöyle dediğini nakletmektedir: Abdullah (b. Mes'ûd) Kur'ân-ı Kerîm'in her yerinde geçen: " Melekler" kelimesini müzekker kabul ederek okurdu. Ebu Ubeyd der ki: Görüşümüze göre o bunu müşriklere muhalefet olsun diye tercih etmiş olmalıdır. Çünkü müşrikler, melekler Allah'ın kızlarıdır, diyorlardı.

en-Nehhâs der ki: Ancak böyle bir delillendirmeden hiçbir sonuç elde edilemez. Çünkü Araplar, "erkekler dedi" anlamını ifade etmek üzere hem (müennes olarak) derler, hem de (müzekker olarak) diye söylerler. Kadınlar hakkında da aynı şekilde kullanılır. Peki onlara karşı bu şekilde Kur'ân-ı Kerîm ile nasıl delil getirilebilir? Eğer bu şekilde onlara (müşriklere) karşı Kur'ân-ı Kerîm'in bu buyruğuyla delil göstermek caiz olsaydı, onların da yüce Allah'ın: " Melekler dediğinde..." (Mesela, Âl-i İmrân, 3/42, 45 gibi) buyruğunu delil göstermeleri mümkün olurdu. Fakat böyle diyen müşriklere karşı delil, yüce Allah'ın: "Acaba onlar yaratılışlarına tanık mı oldular ez-Zuhruf, 43/19) buyruğu aleyhlerine delildir. Yani onlar böyle bir şeye tanık olmamışlardır. Peki, meleklerin dışı olduklarını nasıl söyleyebilirler? Böylelikle onların bu iddialarının bizzat bir hevâdan ibaret olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak " Ona seslendiler" buyruğunun çoğulun müzekker kabul edilmesi esasına göre böyle gelmesi caizdir. Aynı manadaki: buyruğu ise çoğulun müennes kabul edilmesine göredir.

Mekkî der ki: Melâike: Melekler kelimesi kırık çoğul bakımından akıllı varlıklar durumundadır. O bakımdan müennes yapıldıkları vakit de akıllı olmayan varlıklar durumunda kullanılır.

Buna göre;"Onlar erkeklerdir, onlar ağaç kökleridir, onlar develerdir. Araplar dediler ki" şeklinde (müennes zamirler) kullanmak mümkündür.

Bunu yüce Allah'ın: " Melekler dediğinde" (Âl-i İmrân, 3/42) buyruğu pekiştirmektedir. Bir başka yerde de yüce Allah'ın:

"Melekler de ellerini uzatmış olarak..." (el-En'âm, 6/93) buyruğunda ise fiil, müzekker olarak gelmiştir. Bu şekilde okuyuş üzerinde de icma vardır.

Yüce Allah bir başka yerde: Melekler de her kapıdan onların yanına gelip..." (er-Ra'd, 13/23) diye buyurmaktadır. Bu buyrukta ise çoğul olan kelimenin müzekker kabul edilmesi de güzeldir, müennes kabul edilmesi de.

es-Süddî ise der ki: Ona nida eden yalnızca Hz. Cebrail'dir. İbn Mes'ud'un kıraatinde de böyledir. Yine: "O kendi emriyle... melekleri ruh ile indirir" (en-Nahl, 16/2) buyruğunda da "melek"ten kasıt Hz. Cebrail, "ruh"tan kasıt ise vahydir. Arapçada çoğul kullanılarak tek kişi hakkında haber vermek caizdir. Yine Kur'ân-ı Kerîm'de: "Onlar ki insanlar kendilerine... dediklerinde" (Âl-i İmrân, 3/173) buyruğu yer almaktadır. İleride geleceği üzere burada çoğul olan "insanlar"dan kasıt, Nuaym b. Mes'ud'dur.

Burada Hz. Zekerîyya'ya nida edenin, bütün melekler olduğu da söylenmiştir. Daha zahir olan görüş de budur. Yani onlar tarafından nida geldi, demektir.

Yüce Allah'ın: "O mihrabda ayakta namaz kılarken... Allah sana ... müjdeler" buyruğundaki "o ayakta" buyruğu mübteda ve haberdur. "Namaz kılarken" buyruğu ise ref mahallindedir. Bununla birlikte mahzûf bir zamirin hali olarak mansub da kabul edilebilir.

Allah..." buyruğunu Hamza ve Kısâî diye okumuşlardır. Melekler muhakkak Allah...; anlamındadır. "Seslenmek" söylemek manasında-dır.

Sana... müjdeler" buyruğu Medinelilerin kıraatine göre şeddelidir. Hamza ise bunu şeddesiz olarak; diye okumuştur. Humeyd b. el-Kays el-Mekkî de bu şekilde okumakla birlikte o "şin" harfini esreli "ya" harfini ötreli ve "be" harfini ise hafif (hareke vermeksizin) okumuştur. el-Ah-feş der ki: Bu kelime bu şekilde üç türlü okunur ve aynı anlamı ifade eder.

Birinci kıraatin delili, çoğunluğun bu şekilde okuyuşudur: Kur'ân-ı Kerîm'de bu kabilden bulunan mazi yahut emir fiiller bu şekilde şeddeli olarak gelmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Benim kullarıma müjde ver." (ez-Zümer, 39/39); "Ona bir mağfireti müjdele" (Yasin, 36/11); "Biz ona îshak'ı müjdeledik" (Hud, 11/71); "Biz sana hakk olarak müjde verdik dediler" (el-Hicr, 15/55).

İkinci kıraat ise Abdullah b. Mes'ud'un kıraati olup Tihâmelilerin söyleyişi olan 'den gelmektedir. Şairin şu beyiti de bu kabildendir:

"Ben aile halkıma müjde verdim

Sana Haccac'dan yazılı olarak okunan bir sahife geldiğini gördüğüm zaman."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Kurak, düzlük bir arazide geçip giderken Avuçlarını şevkle yağmura açanları

görürsen

Yardımcı ol onlara ve onların sevindiklerine sen de sevin; Sıkıntılı dar bir yere konaklarsa sen de konakla!"

Üçüncü söyleyiş ise 'dan gelmektedir. Şairin şu beyiti de buna uygundur:

"Ey Um Amr (sırtlanın künyesidir); sana müjdeyi müjdeliyorum Yaygın ve seri bir ölüm ile ardı arkası kesilmeyen çekirgeleri."

Yüce Allah'ın: "Yahya'yı" buyruğuna gelince; ilk kitapta onun adı "Hay-ya" idi. Hz. İbrahim'in eşi "Sârre"nin adı ise "Yesâre" şeklinde idi. Bunun Arapça karşılığı ise "doğum yapmayan, kısır" demektir. Ona Hz. İshak'ın müjdesi verilince "Sâre" denildi. Bu ismi ona Hz. Cebrail verdi. Hz. İbrahim'e: Ey İbrahim benim ismimden neden bir harf eksildi? diye sorunca Hz. İbrahim de bunu Cebrail (as')'a sordu, şu cevabı aldı: "Onun adından eksilen harf, peygamberlerin en faziletliyelerinden olan ve adı Hayya olup Yahya diye adlandırılan soyundan gelecek bir evladının ismine ilave edilmiştir." Bunu en-Nek-kâş zikretmiştir.[\[217\]](#)

Katâde der ki: Ona "Yahya" adının verilmesi, yüce Allah'ın onu iman ve nübüvvet ile diriltmesinden dolayıdır. Bazıları da şöyle demiştir: Ona bu adın verilmiş sebebi, yüce Allah'ın onun vasıtasıyla gönderdiği hidâyetle insanları diriltmiş olması, onlara hayat vermiş olmasıdır. Mukatil de der ki: Yahya adı, yüce Allah'ın "Hayy" adından türetilmiştir. O bakımdan ona "Yahya" adı verilmiştir. Onun vasıtasıyla annesinin rahmini canlandırdığı için bu adın verildiği de söylenmiştir.

"Allah'tan bir kelimeyi tasdik edici... olarak" buyruğunda kastedilen ise müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne göre Hz. İsa'dır. Hz. İsa'ya "kelime" adının verilmiş sebebi, yüce Allah'ın "ol" kelimesiyle olmasıdır. Hz. İsa babasız dünyaya gelmiştir.

Ebu's-Simmal el-Adevî ise Kur'ân-ı Kerîm'in tümünde bu kelimeyi "kâf" harfi esreli "lâm" harfi de sakın olarak okumuştur. O bakımdan bu kelimeyi burada "" şeklinde okumuştur ki, bu da fasih bir söyleyiş olup kol, uyluk kelimelerine benzemektedir.

Bir diğer görüşe göre Hz. İsa'dan "kelime" diye söz edilmesinin sebebi, insanların yüce Allah'ın kelâmı ile hidâyet bulduğu gibi, onun vasıtasıyla hidâyet bulmalarıdır.

Ebu Ubeyd ise der ki: "Allah'tan bir kelime" buyruğunun anlamı, Allah'tan bir kitap demektir. Devamla der ki: Araplar: Bana bir kelime okudu, derken bana bir kaside okudu, demek isterler. Nitekim el-Huveydera (Kutbe b. Muhsan b. Cervel'in lakabıdır)'den Hassan'a söz edilince Hassan: Allah onun kelimesine

lanet etsin, demiştir. "Kelimesi"yle kastettiği ise onun kasidesidir.

Başka görüşler de ileri sürülmüştür. Şu kadar var ki birinci görüş, daha yaygındır ve ilim adamlarının çoğunluğu bunu kabul etmiştir.

Hız. Yahya, Hız. İsa'ya iman edip onu tasdik eden bir kişidir. Hız. Yahya, Hız. İsa'dan üç yaş daha büyüktü. Altı ay daha büyük olduğu da söylenmiştir. Bunlar teyze çocukları idiler. Hız. Zekeriyya (Hız. Yahya'nın) Hız. İsa hakkındaki tasdik edici tanıklığını işitince kalkıp Hız. İsa'yı -henüz daha kundaktayken- kucakladı.

Taberî'nin naklettiğine göre Hız. Meryem, Hız. İsa'ya gebe kalınca onun kız-kardeşi de Hız. Yahya'ya gebe kalmıştı. Hız. Yahya'nın annesi kızkardeşinin ziyaretine gittiğinde: Ey Meryem, benim de hamile kaldığımı haber aldın mı? diye sorunca Hız. Meryem ona: Ya sen benim hamile olduğumdan haberdar mısın? diye sordu. Hız. Yahya'nın annesi ona: Ben karnımdaki yavrumun senin karnındaki yavruna secde ettiğini hissediyorum. Bunun da onun karnındaki ceninin başını, Hız. Meryem'in karnına doğru eğdiğini hissetmesi ile olduğu rivayet edilmiştir. es-Süddî der ki: İşte yüce Allah'ın: "Allah'tan bir kelimeyi tasdik edici olarak" buyruğunda kastedilen budur.

"Tasdik edici olarak" kelimesi hal olarak nasbedilmiştir.

"Bir efendi" (anlamına gelen: Seyyid); kavmine efendilik eden ve sözüne başvuru lan ileri gelen kişi, demektir. Bu kelimenin aslı: şeklindedir. Filan kişi filandan daha bir efendidir, denirken bu kelime 'den ism-i tafdil olur.

Bu buyruk insana "aziz veya kerim" adının verilmesinin caiz olduğu gibi "seyyid" adının verilmesinin de caiz olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Peygamber (sav)'ın Kurayzaoğullarına şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Haydi, efendiniz için ayağa kalkınız." [218]

Buhârî ve Müslim'de Peygamber (sav)'ın Hız. Hasan hakkında şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Benim bu oğlum bir seyyiddir. Muhtemeldir ki yüce Allah onun sayesinde müslümanlardan çok büyük iki kesimin arasını bulacaktır.", [219] Nitekim böyle de oldu. Hız. Ali şehid edildikten sonra kırk binden çok kişi Hız. Hasan'a bey'at etti. Daha önce babasına bey'at etmemiş, babasına yaptığı bey'ati bozanlardan çok kimse de ona bey'at etmiş idi. Yedi ay kadar bir süre Irak'ta ve onun dışında Horasan bölgesinde halifelik yaptı. Arkasından Hicaz ve Iraklılarla birlikte Muaviye'nin üzerine yürüdü. Muaviye de Şam halkıyla birlikte ona karşı yürüdü. Her iki ordu Enbar'a yakın Irak Sevadından Meşkin denilen yerde karşı karşıya gelince; Hız. Hasan savaştan hoşlanmadı. Çünkü karşı tarafın çoğunluğu helak olmadıkça iki ordudan birisinin galip gelemeyeceğini biliyordu. Bu ise müslümanların telef olması demektir. O bakımdan ileri sürdüğü birtakım şartları kabul etmesi üzerine işi Muaviye'ye terketti. Bunlardan birisi ise

Muaviye'den sonra kendisinin halife olması idi. Muaviye bütün bunları kabul etti.

Böylelikle Hz. Peygamber'in: "Şüphesiz benim bu oğlum bir seyyiddir." buyruğu yerine gelmiş oldu. Allah'ın ve Rasûlünün Seyyidlik makamına çıkardığı kimseden daha seyyid olamaz.

Katade de yüce Allah'ın: "Bir efendi" buyruğunu ilim ve ibadette ileri gelen diye açıklamıştır. İbn Cübeyr ve ed-Dahhak ilim ve takvada ileri gelen diye açıklarken; Mücahid de; seyyid keremli, şerefli demektir, der. İbn Zeyd ise bunu kızgınlığına yenik düşmeyen diye açıklamıştır.

ez-Zeccâc der ki: Seyyid, bütün hayırlarda akranı olan kimselerin üstüne çıkabilen demektir. Bu da oldukça kapsamlı bir açıklamadır. el-Kisaî der ki: Keçi cinsinden "seyyid" iki yaşındakilere denilir. Hadis-i şerifte de şöyle denilmektedir: "Üç yaşındaki bir koyun iki yaşındaki keçiden hayırlıdır. " [\[220\]](#) Şair de der ki:

"Misafire kesmek için ona yaklaşan ister bir yaşındaki koyun olsun, İster iki yaşındaki koyun olsun, farketmez onun için."

"Nefsine hakim" demek olan kelimesi aslında alıkoymak, hapsetmek anlamına gelen "el-hasr"dan türemiştir. Birşeyin engel olup alıkoymasını anlatmak için bu fiil kullanılır. Şair İbn Meyyade der ki:

"Leylâ'nın senden uzaklaşması darılması değildir,
İşlerin, meşguliyetlerin de seni alıkoymaz."

Ferci dar olan dişi deveye denilir. el-Hasûr ise adeta onlardan engellenip alıkonulmuşcasına kadınlara yaklaşmayan kimse demektir. Nitekim yiyeceğini alıkoyup içki içenlerin ortaya koydukları (mezeleri) koymayan kimseye de "hasûr ve hasîr" denilir. "Filan kişiler içtiler de filan kişi onlara karşı hasûr davrandı; yani cimrilik etti demektir. Bu açıklamaları Ebu Amr'dan naklettik. Şair el-Ahtal der ki:

"Ve yağlı develeri kesip dolu kâselerle içki içen, içki arkadaşım oldu benim; Ne yiyeceğini alıkoyup cimrilik etti, ne de tatsızlık çıkardı."

Kur'ân-ı Kerîm'de de yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

Ve Biz cehennemi kâfirler için bir zindan (hasîr) yaptık" (el-İsrâ, 17/8); yani bir hapishane kıldık.

Hasîr aynı zamanda hükümdar demektir. Çünkü başkalarının göremeyeceği bir yerdedir.

Şair Lebîd der ki:

"Boyunları kalın ve pek kalabalıktırlar; adeta onlar cinler gibidir; Engel olan (hasîr) kapının yanında ayakta duruyorlar gibi."

Hız. Yahya, hasûr (nefsine hakim kılınmış) idi. Bu kelime meful anlamını verecek şekilde "fa'ûl" veznindedir. Yani kadınlara yaklaşmazdı. Adeta erkeklerde bulunan özelliklerden alıkonulmuş gibi idi. Bu açıklama şekli İbn Mes'ud ve başkalarından nakledilir. Arap dilinde meful anlamında fe'ûl vezninde kelime çok kullanılır. Nitekim "halûb" kelimesi mahlûb anlamındadır. (Birincisi çok süt veren, ikincisi süt sağılan anlamındadır.) Şair der ki:

"Orada sütü sağılan simsiyah kırkiki (deve) vardır Karganın yeni biten kanat tüyleri gibi siyahtırlar."

Yine İbn Mes'ud, İbn Abbas, Katade, İbn Cübeyr, Ata, Ebu's-Şa'sâ, el-Ha-sen, es-Süddî ve İbn Zeyd der ki: Hasûr, iktidar sahibi olmakla birlikte, kadınlardan uzak duran ve onlara yaklaşmayan demektir. İki sebep dolayısıyla bu, bu konudaki görüşlerin en sahih olanıdır. Birinci sebep, bunun Hız. Yahya için övgü olmasıdır. Övgü ise çoğunlukla insanın yapısında olan için değil de kazanılan bir fiil için sözkonusu olur. İkinci sebep ise dilde (hasûr kelimesinin vezni olan) "feûl" vezni ise fail hakkında kullanılan sîgalardandır. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Kılıcın ucuyla onların (develerin) en semizlerinin bacaklarını (kesmek için) pek çok vuransın, Kıtık dolayısıyla azık bulamadıkları takdirde, işte sen develeri boğazlayansın."

Buna göre "hasûr" kelimesinin anlamı, kendi nefsinı şehvetlerden alıkoyup dizginleyen kimsedir. Belki de Hız. Yahya'nın şeriatı öyle idi. Bizim şe-riatimizde ise aslolan az önce geçtiği gibi nikâhtır.

Hasûr'un, evlenmesi umulmayan ve menisi gelmeyen, erkeklik organı bulunmayan anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu açıklama da yine İbn Abbas'tan, Said b. el-Müseyyeb'den ve ed-Dahhâk'tan zikredilmiştir. Ebu Salih ise Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Bütün Âdemoğulları yüce Allah'ın huzurunda dilediği takdirde kendilerini azab edeceği, yahut merhamet edip bağışlayacağı bir günah ile Allah'ın huzuruna çıkar. Bundan tek istisna Zekerıyya'nın oğlu Yahya'dır. Çünkü o seyyiddi, hasûrdu ve salihlerden bir peygamberdi." Daha sonra Peygamber (sav) eğilip eli ile yerden ufacık bir çöp aldı ve şöyle dedi: "Onun erkeklik organı işte bunun gibiydi, bu çöp gibiydi." [221]

Bunun anlamının kendisini Allah'a masiyet olan işlerden alıkoyan olduğu da söylenir.

"Ve salihlerden bir peygamber" buyruğu hakkında da ez-Zeccâc şöyle demiştir: Salih, Allah'ın kendisine farz kıldığı şeyleri yerine getiren, insanların haklarını da eda eden kimse demektir. [222]

40. "Rabbim, ben artık iyice kocamış, karım da kısırken nasıl oğlum olabilir?" dedi. "Öyle, Allah dilediğini yapar" dedi.

Denildiğine göre burada "rabb"dan kasıt Hz. Cebrail'dir. Yani o Hz. Cebrail'e: Rabbim -ey efendim- nasıl oğlum olabilir? diye sordu. Bu el-Kelbî'nin görüşüdür.

Kimisi de şöyle demektedir: "Rabbim"den kastı, yüce Allah'tır. Burada edatı da "nasıl" anlamındadır ve zarf olarak nasb mahallindedir.

Bu şekilde sorunun anlamı iki türlü açıklanmıştır: Birincisine göre; o hem kendisi hem de hanımı bu durumları üzere mi çocuk sahibi olacak, yoksa çocuk sahibi olabilecek hale mi döndürülecekler? İkinci açıklamaya göre o çocuğu kısır hanımından mı yoksa başkasından mı bağışlanacağını öğrenmek üzere soru sormuştur.

Bir diğer açıklamaya göre anlamı şöyledir: Ben ve hanımım bu durumda iken, nasıl çocuk sahibi olmaya layık görülebilirim? O böyle bir soruyu al-çakgönüllük göstererek sormuştu. Yine rivayet edildiğine göre dua ettiği vakit ile kendisine çocuk sahibi olacağı müjdesinin verildiği zaman arasında kırk günlük bir süre geçmiştir. Ona bu müjde verildiği zaman kendisi doksan yaşında idi. Hanımının yaşı da ona yakın idi. İbn Abbas ile ed-Dahhâk der ki: Ona çocuk sahibi olacağı müjdesi verildiğinde yüzyirmi yaşında idi. Hanımı ise doksansekiz yaşındaydı. İşte onun: "Karım da kısırken" yani çocuk doğuramayacak halde iken, ifadesinin manası da budur.

(Kısır anlamına gelen): Âkir kelimesi aynı şekilde erkek ve kadın için kullanılır. "Âkir" denildiği gibi (kadın hakkında): Ukâre de denilebilir. Âkir, aynı zamanda üzerinde hiçbir bitkinin bitmediği büyük kum yığını anlamına gelir. Ukr, şüphe bulunmakla birlikte kendisiyle ilişki kurulan kadına mehir olarak verilen şeye de denilir. Ukr yumurtası'nın horoz yumurtası demek olduğu söylenmiştir. Çünkü horoz bütün ömrü boyunca tek bir yumurta yapar. Ateşin ukru ise ortası ve büyük bir bölümü demektir. Havuzun akırı ise su içmek üzere gelen develerin durdukları son noktadır. Bu kelime ukr şeklinde söylendiği gibi ukur diye de söylenebilir. Usr ve usur gibi. Çoğulu a'kâr gelir ve bu müşterek bir lafızdır.

Yüce Allah'ın " Öyle" kelimesi nasb mahallindedir. Yani, işte yüce Allah bunun gibi dilediğini yapar.

"Oğul" anlamına gelen kelimesi ileri derecede nikâh arzusu anlamına gelen (ijbüt)'dan türetilmiştir. tabiri ise, dışisine yaklaşmak için duyduğu aşın arzudan dolayı galeyana gelmek demektir. Leylâ el-Ahyeliyye der ki:

"Şifa verdi ona onulmaz hastalığından

Bir oğul ki, kanalı salladığında onun su içmesini sağladı."

"Ğulâm," bıyıklan yeni terlemiş genç demektir. Çoğulu ğılma ve ğılmân diye gelir. "Ğaylem" in genç erkek ve genç kız anlamına geldiği de söylenmiştir. Yine bu kelime erkek kaplumbağa demektir. el-Ğaylem aynı zamanda bir yerin de adıdır. Deniz coşup da ardı arkasına dalgalandığı vakit de:) denilir. [\[223\]](#)

41. "Rabbim, bana bir alâmet ver" dedi. "Alâmetin üç gün süreyle işareten başka hiçbir şekilde insanlarla konuşamamandır. Bununla birlikte Rabbini çok an ve akşam sabah teşbih et" buyurdu.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Alâmet:

Şanı yüce Allah'ın: "Rabbim, bana bir alâmet ver dedi" buyruğundaki kelimesi burada iki mef ule geçiş yaptığı için "kıldı" anlamındadır. "Bana" kelimesi de ikinci meful mahallindedir.

Hız. Zekeriyâ'ya çocuk sahibi olacağı müjdesi verilince yüce Allah'ın kudretinin bunu gerçekleştireceğine dair kanaati onun için uzak bir ihtimal olmamakla birlikte, Allah'tan bu emrin doğruluğunu ve bunun Allah'tan olduğuna dair kendisi vasıtasıyla anlayacağı bir âyet veya bir alâmet gelmesini istedi. Yüce Allah da onu melekler doğrudan doğruya kendisiyle konuştuktan sonra, böyle bir alâmeti istediği için, üç gün süreyle insanlarla konuşamama-sı ile cezalandırdı.

[\[224\]](#) Müfessirlerin çoğu bunu böyle açıklamış ve şöyle demişlerdir: İşte, eğer dilsizlik ve buna benzer bir hastalık olmamakla birlikte, böyle bir durum olursa, her halükârda bu bir çeşit cezadır.

İbn Zeyd der ki: Zekeriyâ (as)'ın hanımı kendisinden Yahya'ya hamile kalınca hiç kimse ile konuşamaz bir halde sabahı etti. Bununla birlikte Tevrat'ı okuyabiliyor yüce Allah'ı zikredebiliyordu. Fakat herhangi bir kimseyle konuşmak istedi mi buna güç yetiremiyordu. [\[225\]](#)

2- İşaretle Konuşmak:

Yüce Allah'ın: "İşareten başka" buyruğundaki (işaret anlamına gelen:) "er-remz" kelimesi sözlükte dudaklarla ima etmek, işaret etmek demektir. Kaş, göz ve el ile

işaret anlamına da kullanılabilir. Kelimenin asıl anlamı harekettir. Bir açıklamaya göre Hz. Zekerîyya bu alâmeti itmi'nanın artması için istemiştir.

Buna göre anlamı şöyle olur: Sen bana bir alâmet vermekle ni'me-tini tamamla. O takdirde böyle bir alâmet ek bir nimet ve bir lütuf (keramet) olur.

Bunun üzerine ona: "Alâmetin üç gün süreyle işareten başka hiçbir şekilde insanlarla konuşamamandır" diye cevap verildi. Yani üç gün süreyle senin konuşmana engel olunacaktır.

Bu görüşün delili de yüce Allah'ın, meleklerin kendisine bu müjdeyi vermesinden sonra ona: "Nitekim sen daha önce birşey değilken ben seni yarattım" (Meryem, 19/9) diye buyurmuş olmasıdır. Yani Ben seni önceden kudretimle var ettiğim gibi; yine kudretimle senden bir evlat var edeceğim.

en-Nehhâs da bu görüşü tercih ederek der ki: Katâde'nin, Zekerîyya (as) konuşamamakla cezalandırıldı şeklindeki açıklaması, kabul edilmemiş bir açıklamadır. Çünkü yüce Allah bize, onun günah işlediğini haber vermediği gibi, böyle birşeyi istemeyi kendisine yasakladığını da bildirmemiştir. Bu bakımdan söylenecek söz şu olur: Bunun anlamı şöyledir: Rabbim, Sen bana çocuğun var olduğuna delalet edecek bir alâmeti yarat. Çünkü ben onun olup olmadığını bilemem, benim için bu bir gaybdır.

"İşaret" anlamına gelen kelimesi, munkatı' istisna olarak nasbedil-miştir. Bunu el-Ahfeş söylemiştir. el-Kisaî der ki: Bu kelime şekillerinde gelir. Ayrıca "mim" harfi üstün olmak üzere şeklinde, yine hem "mim" harfi hem de "ra" harfi ötreli olmak üzere diye de okunmuştur. Bunun tekili şeklinde gelir. [226]

3- Hukukî Bakımdan İşaretin Değeri:

Bu âyet-i kerimede, işaretin söz söyleme seviyesinde değerlendirildiğine dair bir delil vardır. Ayrıca sünnet-i seniyyede de böyle değerlendirildiğini gösteren pek çok rivayet vardır. İşaretler arasında en pekiştirici ifade Peygamber (sav)'ın kendisine dayanarak siyah bir cariyenin durumu hakkındaki hükmüdür. Hz. Peygamber ona "Allah nerededir?" diye sorunca, cariyeye başıyla semayı işaret etmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber: "Sen onu azad et, çünkü o mü'mine bir cariyedir" diye buyurmuştur. [227]

Böylelikle İslâm dini kendisi ile cennete hak kazanılıp ateşten korunula-bilen diyanetin esası hakkında işareti geçerli kabul etmiştir ve Hz. Peygamber, imanı belirten sözleri bizzat diliyle söyleyenin hükmü gibi o cariyenin mü'min olduğuna hüküm vermiştir. O bakımdan işaretin dinin diğer hususları hakkında da geçerli ve etkili olması gerekir. Genel olarak fukâhanın kabul ettiği görüş

budur.

İbnu'l-Kasım'ın, Malik'ten rivayet ettiğine göre dilsiz bir kimse hanımın boşadığını işaretle ifade ederse bu boşama onun aleyhine geçerli kabul edilir.

Şafiî de hastalanıp da dili tutulan bir erkeğin karısına ric'at yapmak ve onu boşamak hususunda dilsiz gibi olduğunu belirtmiştir.

Ebu Hanife ise der ki: Bu, eğer yaptığı işaretin ne anlama geldiği biliniyor ise böyledir. Şayet bu işaretin anlamı hususunda şüphe sözkonusuysa batıldır. Ancak onun bu sözü kıyas değil, istihsan yoluyla söylenmiştir. Bütün bu hususlarda kıyasa göre hüküm verilecek olursa, batıldır, demek gerekir. Çünkü dilsiz bir kimse ne konuşur, ne de onun işaretinin anlamı akıl ile kavranılabilir.

Ebu'l-Hasen b. Battal der ki: Ebu Hanife'yi bu sözü söylemeye iten, onu dine dair çeşitli hükümler hakkında işaretlerin caiz olduğunu belirten sünnetteki rivayetleri bilemeyişidir. Muhtemelen Buhârî "Talâk ve Benzeri İşlerde İşaret" [228] diye bir başlık açmakla onun görüşünü reddetmek istemiştir.

Ata da der ki: Yüce Allah: "İnsanlarla konuşamamandır" buyruğundan kasıt, üç gün süreyle oruç tutmasıdır. Çünkü onlar oruç tuttıkları vakit ancak işaret ile konuşurlardı. Fakat böyle bir açıklama uzak bir ihtimaldir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [229]

4- Kur'ân'ın Sünnet ile Nesholunacağını Kabul Edenler:

Kur'ân'ın Sünnet ile neshedilebileceğini kabul eden bazıları şöyle demektedir: Zekerîyya (as) güç yetirebildiği halde konuşmaktan alıkonuldu. Bu ise Hz. Peygamber (sav)'ın: "Bir gün boyunca akşama kadar susup konuşmamak yoktur" [230] hadis-i şerifi ile neshedilmiştir.

Bununla birlikte ilim adamlarının çoğunluğu burada nesh bulunmadığını ve Hz. Zekerîyya'nın kendisini konuşmaktan alıkoyan bir hastalık sebebiyle konuşamaz hale geldiğini söylemişlerdir. Sözkonusu bu rahatsızlık ise, sağlıklı olmakla birlikte konuşamama halidir. Müfessirler de böyle demişlerdir. İlim adamlarının önemli bir çoğunluğu ise: "Akşama kadar bir gün boyunca susmak yoktur" hadisinin Allah'ı zikretmekten uzak olunmaz anlamında ^olduğunu söylemişlerdir. Anlamsız ve faydasız şeyler söylemeye gelince; elbette ki bunları söylemeyip konuşmamak daha güzeldir.

Yüce Allah'ın: "Bununla beraber Rabbini çok an ve akşam sabah teşbih et" buyruğuna gelince, birinci görüşe göre yüce Allah, dilinin tutulmuş olmasına rağmen, kalbinde Allah'ı zikretmeyi terketmemesini emretmektedir. Bundan

önce Bakara Suresi'nde (2/40. âyette) zikrin anlamına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî der ki: Eğer Allah'ı zikretmeyi terk hususunda herhangi bir kimseye ruhsat verilmiş olsaydı elbette yüce Allah'ın şu buyruğunda Hz. Zekeriyâ'ya ruhsat verilmeli idi. Çünkü: "Alâmetin üç gün süreyle işareten başka hiçbir şekilde insanlarla konuşamamandır. Bununla birlikte Rabbini çok an" diye buyurulmuştur. Yine savaşta bulunan kimseye yüce Allah'ın şu buyruğu ile zikirde bulunmama hususunda izin verilmesi gerekirdi: "Bir topluluk ile karşılaştığınız zaman sebat gösterin ve Allah'ı çokça zikredin." (el-Enfâl, 8/45). İbn Ka'b'ın bu görüşünü Taberî nakletmiştir.

"Teşbih et" namaz kıl, anlamındadır. Namaza: "Sübha" denilmesinin sebebi, namazda yüce Allah'ın her türlü kötülükten tenzih edilmesidir.

" Akşam" kelimesi kelimesinin çoğuludur. Bunun tekil olduğu da söylenmiştir. Akşam ise güneşin zeval vaktinden batacağı vakte ka-darki süredir. Bu açıklama Mücahid'den nakledilmiştir.

Muvatta'da el-Kasım b. Muhammed'den şöyle dediği nakledilmektedir: Ben yetiştiğimde insanlar öğlen namazını aşırı vaktinde (akşam, yani güneşin zevalinden sonra) kılmakta idiler. [\[231\]](#)

"Sabah" ise tan yerinin ağardığı vakitten, kuşluk vaktine kadar olan süredir. [\[232\]](#)

42. Hani melekler: "Ey Meryem, şüphesiz Allah, seni seçip temizledi ve seni âlemlerin kadınlarından üstün tuttu" demişlerdi.

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah seni seçip temizledi" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/130. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

"Temizledi", Mücahid ve el-Hasen'den nakledildiğine göre küfürden arındırdı, demektir. ez-Zeccac ise ay hali, lohusalık ve buna benzer diğer kötülüklerden temizledi ve seni Hz. İsa'yı doğurmak üzere seçip üstün kıldı, diye açıklamıştır.

"Seni âlemlerin" yani el-Hasen, İbn Cüreyc ve diğerlerinden rivayete göre çağdaşı olan âlemlerin kadınlarından üstün tuttu.

Burada geçen "âlemlerin kadınlarından" buyruğunun, Sûr'a üfürüleceği ana kadar bütün kadınlardan anlamına geldiği de söylenmiştir. İleride yapacağımız açıklamaya göre de sahih olan budur. Bu, ez-Zeccâc ve başkalarının da görüşüdür. Seçilme ve üstün kılınmanın tekrar edilmesinin sebebi de şudur: Birincisinin anlamı ona ibadet etmek üzere seçilmesidir, ikincisinin anlamı ise Hz. İsa'yı doğurmak üzere seçilmesidir.

Müslim, Ebu Musa'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Erkeklerden pek çok kimse kemale ermiştir. Fakat kadınlardan İmrân kızı Meryem, Firavun'un karısı Âsiye'den başkası kemale ermemiştir. Ve şüphesiz Âişe'nin kadınlara olan üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere olan üstünlüğü gibidir. " [\[233\]](#)

İlim adamlarımız (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) derler ki: Kemâl en ileri noktaya varmak ve eksiksiz olmak demektir. Bu kelimenin mazisi "mim" harfi hem üstün hem de ötreli olmak üzere şeklinde gelir. Mu-zarîsi ise mim harfi ötreli olarak diye gelir. Herşeyin kemali kendisine göredir. Mutlak kemal ise yalnızca yüce Allah'a aittir. Şüphesiz ki insan türünün en mükemmel olanları peygamberlerdir. Ondan sonra ise siddîklar-dan, şehidlerden ve sahillerden oluşan Allah'ın evliyası gelir.

Durumun böyle olduğu kabul edildiğinden şöyle denilmiştir: Hadis-i şerifte sözü geçen kemâl ile kastedilen peygamberlik olduğuna göre Hz. Meryem ile Hz. Âsiye'nin iki kadın peygamber olması gerekir. Nitekim böyle bir görüş de vardır. Sahih olan Hz. Meryem'in peygamber olduğudur. Çünkü yüce Allah önceden de geçtiği gibi, sair peygamberlere vahyettiği gibi melek vasıtasıyla ona da vahyetmiş bulunmaktadır. Buna dair açıklamalar da ileride Meryem Sûresi'nde (19/12-26. âyetleri tefsir ederken) gelecektir.

Âsiye'ye gelince; onun peygamberliğine açıkça delâlet eden bir buyruk vârid olmuş değildir. Aksine yine ileride Tahrîm Sûresi'nde (66/11. âyette) açıklanacağı üzere, onun siddîk oluşuna ve faziletine delalet eden buyruklar gelmiştir. Sahih yollarla gelen rivayetlerde Ebu Hureyre'nin naklettiğine göre Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu da rivayet edilmektedir: "Dünya ka-dınlannın en hayırlısı dört tanedir. Bunlar İmrân kızı Meryem, Firavun'un karısı Muzâhim'in kızı Âsiye, Huveylid kızı Hadice ve Muhammed kızı Fatı-ma'dır." [\[234\]](#)

Yk1e İbn Abbas'tan gelen rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Cennet halkı hanımlarının en faziltelisi Huveylid kızı Hadice, Muhammed kızı Fatıma, İmrân kızı Meryem ile Firavun'un karısı Muzâhim kızı Âsiye'dir." [\[235\]](#)

Yine ondan gelen bir diğer rivayete göre şöyle buyurmuştur: "Meryem'den sonra cennet halkı kadınlarının efendisi Fatıma ile Hadice'dir." [\[236\]](#)

Kur'ân-ı Kerîm'in ve hadis-i şeriflerin zahir ifadesi Hz. Meryem'in, Hz. Havva'dan Kıyametin kopuşuna kadar görülecek son kadına kadar bütün dünya kadınlarının hepsinden faziletli olmasını gerektirmektedir. Çünkü melekler kendisine yüce Allah'tan mükellefiyet, haber vermek ve müjdelemek gibi şeyler

ihativa eden vahyi -diğer peygamberlere bildirdikleri gibi- bildirmişlerdir. O halde Hz. Meryem bir peygamber kadındı. Peygamber ise veliden daha faziletlidir. O bakımdan Hz. Meryem mutlak olarak geçmiş ve gelecek, öncekilerin ve sonrakilerin bütün kadınlarından daha faziletlidir. Ondan sonra ise fazilette, Hz. Fatıma, sonra Hz. Hadice ve sonra da Hz. Âsiye gelir.

Nitekim Mûsâ b. Ukbe de bunu Kureyb'den böylece rivayet etmiştir. Ku-reyb'in rivayetine göre İbn Abbas dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Dünya kadınlarının efendisi Meryem, sonra Fatıma, sonra Hadice, sonra da Asiye'dir."

[237] Bu hasen bir hadis olup rivayetler arasındaki müşkilliği kaldırmaktadır.

Nitekim yüce Allah Hz. Meryem'e hiçbir -kadına vermediği şeyleri özellikle vermiştir. Bunlar Ruhul-Kudüs'ün onunla konuşması, ona görünmesi, gömleğinin yakasına üflemesi ve üflemek için ona yaklaşmasıdır. Bunlar, hiçbir kadına verilmiş özellikler değildir. Ayrıca Hz. Meryem, Rabbinin kelimelerini tasdik etmiş ve çocuk doğacağı müjdesi kendisine verilince Hz. Zekerîyya'nın alâmet istemesi gibi ayrıca bir alâmet istememiştir. İşte bundan dolayı yüce Allah indirdiği Kitab-ı Hakiminde ona "Sıddîka: çokça tasdik eden, Rabbinin sözlerini doğrulayan kadın" adını vererek şöyle buyurmuştur: "Ve onun annesi sıddîka bir kadındı." (el-Maide, 5/75). Bir başka yerde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve o Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etmişti. O kânitlerden (Allah'ın buyruklarına itaat edenlerden) idi" (et-Tahrim, 66/12).

Böylelikle yüce Allah Hz. Meryem'in hem sıddîk oluşuna, hem müjde kelimelerini tasdik edip doğruladığına, hem de itaat eden kânitlerden olduğuna tanıklık etmiş bulunmaktadır. Ancak Hz. Zekerîyya'ya çocuk sahibi olacağı müjdesi verilince o, yaşının büyüklüğünü ve karısının da kısırlığını gözünün önüne getirerek: Karım da kısırken benim nasıl çocuğum olabilir? diye sormuş ve kendisine bir alemet verilmesini istemişti. Hz. Meryem'e çocuk sahibi olacağı müjdesi verilince o, kendisinin bakire olduğunu, ona hiçbir insan elinin değmediğini hatırlama getirince de kendisine: "Evet, öyledir ve Rabbin buyurdu ki:" (Meryem, 19/21) diye ona cevap verilmiş, o da bu kadarı ile yetinmiş, Rabbinin kelimelerini doğrulamış, bu işin içyüzünü bilenden ayrıca bir alâmet istememiştir. Peki, bütün âlemler arasında Hz. Âdem'in kız çocuklarından böyle üstün menkıbeleri bulunan bir başka kadın var mıdır? İşte bundan dolayı rasûllerle birlikte cennete es-sabikûnu (ileri gidenleri) geride bıraktığı rivayet edilmiştir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Cennete benim ümmetimin ileri gidenlerinden, aralarında İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub, Esbat (Hz. Yakub'un evlatları) Mûsâ, İsa ile İmrân kızı Meryem gibi ondört adam

dışında, hiç kimse daha önce cennete gitmeyecektir diye yemin edecek olursa şüphesiz ki benim bu yeminim doğrudur. " [\[238\]](#)

Zahir bilgisini öğrenip de zahir şeyleri gizli şeylere delil gösteren kimselerin, Rasûlullah (sav)'ın şu hadis-i şeriflerine de dikkat etmeleri gerekirdi: "Ben Âdem evladının efendisiyim, bununla birlikte övünmüyorum..." Devamla onun: "Kıyamet gününde Hamd sancağı benim elimde olacaktır. Kerem anahtarları elimde olacaktır. Ben ilk konuşacak olanım, ilk şefa'at edecek olanım, ilk müjde verecek olanım, ilk... ve ilk... olanım" [\[239\]](#) buyruğunda işaret edilen bu dünya hayatındaki sair peygamberlere olan üstünlük ve efendiliğe ancak batındaki çok büyük bir özelliği dolayısıyla nail olduğuna da dikkat etmeleri gerekirdi. İşte Hz. Meryem'in de Kur'ân-ı Kerîm'de siddîk olduğuna ve Rabbinin kelimelerini tasdik ettiğine dair Allah'ın şahitliğine mazhar olması, ancak onu oldukça yücelten, yaklaştıran bir mertebe dolayısıyla olmuştur. [\[240\]](#)

Hiz. Meryem'in peygamber olmadığını söyleyen kimselerin açıklaması da şöyledir: Onun meleği görmesi, ashabın Hiz. Cebraîl'i İslâm'a ve imana dair soru sormak üzere Dihyetu'l-Kelbi'ye benzer bir şekilde görmelerini andırmaktadır. Ashab-ı Kiram o meleği bu şekilde görmekle peygamber olmadılar. Ancak birinci görüş daha zahir (daha güçlü)dir ve çoğunluk da bu kanaattedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kurtubî -merhum- de işaret ettiğimiz âyetleri tefsir ederken "erkekler" anlamına gelen "rical" kelimesini "Âdemoğullan" diye tefsir etmekle birlikte; bilhassa Yûsuf, 12/109. âyeti tefsir ederken el-Hasen'in: "Allah ne bedevilerden, ne kadınlardan ne de cinlerden bir Peygamber göndermiştir" sözlerini nakletmekte daha sonra da şunları söylemektedir: "İlim adamları derler ki: Rasûlün şartlarından biri de Âdemoğlundan, erkek ve şehirli olmasıdır." [\[241\]](#)

43. "Ey Meryem, kunut ile Rabbinin divanına dur, secdeye kapan, rûkû' edenlerle birlikte rûkû' et."

Mücahid'den nakledildiğine göre "kunût et"; namazda uzunca kıyamda dur, demektir. Katade ise, devamlı olarak O'na itaat et anlamındadır, der. "Ku-nut'un anlamına dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/116. âyet 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

el-Evzaî der ki: Melekler ona bunu deyince kalkıp namaza durdu. Ayakları şişinceye ve ayaklarından kan ve irin akıncaya kadar ayakta namaz kılmaya devam etti. Selam olsun ona...

"Secdeye kapan, rükû' edenlerle birlikte rükû' et." Burada rükû'dan önce secdeye kapanmanın sözkonusu edilmesinin sebebi "ve" atıf harfinin tertibi gerektirmeyişindendir. Bu hususa dair görüş ayrılıkları ise Bakara Sûre-si'nde yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir" (el-Bakara, 2/158) buyruğu açıklanırken ele alınmıştır. Şayet: "Zeyd ve Amr kalktı" denilecek olursa Amr'ın Zeyd'den önce kalkmış olması mümkündür. Buna göre buradaki buyruğun anlamı: Rükû' et ve secde yap" şeklinde olur. Bir görüşe göre ise onların şeriatinde sücud, rükû'dan önce imiş.

"Rükû' edenlerle birlikte rükû' et" buyruğu hakkında da şöyle denilmiştir: Yani onlarla birlikte namaz kılmıyor isen de onların yaptıklarını yap, anlamındadır. Bundan kastın, cemaatle namaz kılmak olduğu da söylenmiştir. Yine buna dair açıklamalar daha önceden Bakara Sûresi'nde (2/43. âyet 5. başlık ve devamı) geçmiş bulunmaktadır. [\[242\]](#) .

44. Bunlar sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. Meryem'in bakımını hangisi üzerine alacak diye kalemelerini atarlarken sen yanlarında değildin. Çekişirlerken de sen yanlarında bulunmadın.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Gayb'ın Haberleri:

Yüce Allah'ın: "Bunlar sana vahyetmekte olduğumuz gayb haberlerindendir" buyruğundan kasıt şudur: Yani Zekeriyya, Yahya ve Meryem (hepsine selam olsun)'ın durumlarına dair sözünü ettiğimiz bu hususlar gayba dair haberlerdendir.

"Sana vahyetmekte olduğumuz" buyruğunda da Muhammed (sav)'ın peygamberliğine açık bir delil vardır. Çünkü Hz. Peygamber geçmişlerin kitaplarını okumamış olduğu halde, Hz. Zekeriyya ile Hz. Meryem'in kıssalarını indirdiği gibi; bunlara dair haberler vermiştir ve bu konuda kitap ehli de onu tasdik etmişlerdir.

Yüce Allah'ın: "Sana vahyetmekte olduğumuz" buyruğu ile Bunlar" buyruğuna işarette bulunmuştur. İşte bu kelimenin müzekker gelmesinin sebebi de budur.

Burada "vahyetmek"ten kasıt ise, Peygamber (sav)'a risalet vermek demektir. Vahiy ise, ilham ile de olabilir, işaretle de olabilir, başka şekillerde de olabilir. Sözlükte bunun asıl anlamı birşeyi gizlice bildirmek demektir. İşte bundan dolayı ilham da vahiy diye adlandırılır olmuştur. Yüce Allah'ın şu buyruktan da

bu kabildendir: "Hani Ben Havarilere vahyetmiş idim." (el-Ma-ide, 5/111); "Ve Rabbin arıya vahyetti ki.." (en-Nahl, 16/68).

"Havarilere vahyettim" buyruğunun onlara emrettim, anlamına olduğu da söylenmiştir, ile aynı anlamda olup, "vahyetti" demektir, el-Accac der ki:

"Ve ona karar bulmasını vahyetti, o da karar buldu.!

Yani Allah arza karar bulmasını emretti, o da karar buldu.

Hadis-i şerifte de "Sür'atlice, sür'atlice" [\[243\]](#) denilmektedir. Bu kelimeden fiil ise; şeklinde gelir.

İbn Faris der ki: Vahiy, işaret, yazmak ve haber göndermek (risalet) demektir. Senden başkasına bilmek üzere bıraktığın herşeye (vahy) denir. Nasıl olursa olsun. Vahiy aynı zamanda hızlı demektir. Sese de 'el-Vahâ' denilir. Onlara bağırdık, çağırdık anlamında (vahiy kökünden olmak üzere- “” denilir. [\[244\]](#)

2- Hz. Meryem'in Himayesi:

Yüce Allah'ın: ".... sen yanlarında değildin" yani ya Muhammed, sen onların bulundukları yerde, huzurlarında bulunmuyordun, demektir.

"Kalemlerini atarlarken." Kalem kelimesi birşeyi kesmek anlamına gelen; (-uİS)'dan gelmektedir. Bunun fal için kullandıkları oklar anlamına olduğu söylenmiştir. Kendileriyle Tevrat'ı yazdıkları kalemleri olduğu da söylenmiştir, daha uygun açıklama şekli budur. Çünkü yüce Allah fal oklarını kullanmayı yasaklayarak: "Bu, bir fısktır" (el-Maide, 5/3) diye buyurmuştur. Şu kadar var ki, onların bu işi cahiliyye döneminde yaptıkları şekilden başka türlü ve başka maksatla yapmış olmaları da düşünülebilir.

"Meryem'in bakımını hangisi üzerine alacak diye.." Hangisi onu büyütecek diye. Zekeriyya (as): "Onu almaya en çok hak sahibi benim. Çünkü teyzesi benim yanımdadır" demişti. Meryem'in annesi olan Fâkûd kızı Hanne'nin kızkardeşi Fakud kızı Eşyi' onun hanımı idi.

Sair İsrailoğulları ise: Hayır biz onu almaya daha hak sahibiyiz. Çünkü o bizim büyük ilim adamımızın kızıdır, demişlerdi.

Bunun üzerine onu himayelerine almak üzere kur'a çektiler. Herkes kendi kalemini getirdi ve kalemlerini akan suya atmaları, kimin kalemi durup da su onu akıntısıyla sürükleyerek götürmezse, o kimsenin Meryem'i yanına alacağı üzerinde ittifak ettiler.

Peygamber (sav) buyurdu ki: "Sair kalemler suyun akıntısına kapılıp gitti, fakat Zekeriyya'nın kalemi üstte kaldı." [\[245\]](#)

Bu da Hz. Zekeriyya için bir mucize idi. Çünkü o bir peygamberdi ve onun eliyle mucizeler ortaya çıkardı. Başka açıklamalar da yapılmıştır.

"Meryem'in bakımını hangisi üzerine alacak diye" buyruğu mübtedâ ve haber olup sözün delâlet ettiği gizli fiil ile nasb mahallinde mübteda ve haberdir. İfadenin takdiri ise şöyledir: Meryem'i hangisi himayesine alacak diye bakıyorlardı. Burada fiilin: "Hangisi" kelimesinde amel etmeyişinin sebebi, istifham (soru) için oluşudur. [\[246\]](#)

3- Kur'a Çekmenin Hukukî Değeri:

Kimi ilim adamımız bu âyet-i kerimeyi kur'anın kabul edileceğine delil göstermiştir. Kur'a bizim şeriatimizde paylaştırmada adaleti isteyen herkes için aslî bir ilkedir. Fukahânın cumhuruна göre delilleri eşit seviyede olan kimselere göre kur'a sünnettir. Böylelikle taraflar arasında adalet sağlansın, kalpleri mutmain olsun ve onların arasında hakları paylaştıran kimse hakkında zanda bulunma ihtimalleri ortadan kalsın ve eğer paylaştırılan tek bir cinsten ise, hak sahiplerinden birisi ötekinden daha fazla hak almasın. Kitap ve Sünnete uymak, bunun böyle olmasını gerektirir.

Ebu Hanife ve arkadaşları kur'a gereğince uygulamada bulunmayı kabul etmezler. Bu konuda vârid olmuş hadis-i şerifleri red ederek, bunların hüküm bakımından bir anlam ifade etmediklerini ve yüce Allah'ın yasaklamış olduğu fal oklarına benzediğini söylemişlerdir.

İbnu'l-Münzir ise Ebu Hanife'den kurayı caiz kabul ettiğini ve şöyle dediğini nakletmektedir: Kur'a, kıyasa göre uygun bir yol değildir. Fakat bizler bu konuda kıyası terkedip ilgili rivayetleri ve sünnetteki delilleri alıp kabul ettik.

Ebu Ubeyd der ki: Üç peygamber kur'a ile amel etmişlerdir. Bunlar Yunus, Zekeriya ve peygamberimiz Muhammed (sav)'dır. İbnu'l-Münzir der ki: Kur'a ile uygulama yapılacağı hususu, ortak kimseler arasında paylaştırılan şeyler hakkında ilim adamları tarafından adeta icma ile kabul edilmiş gibidir. O bakımdan kurayı reddedenin sözünün bir anlamı yoktur. Buhârî "Ki-tabu's-Şehâde"nin sonlarında: "İçinden çıkılmaz işlerde kur'a ve yüce Allah'ın: "Kalemlerini atarlarken" buyruğunu" açtıktan sonra en-Nu'man b. Beşir'in şu hadis-i şerifini nakleder: "Allah'ın sınırları üzerinde duran ve onlar hakkında riyakârlık yapan kimsenin misali, bir geminin (yerlerini) paylaşdırmak üzere kur'a çekenlerin durumuna benzer...." [\[247\]](#)

İnşaallah el-Enfal Sûresi (8/25. âyet 1. başlıkta) ile Zuhruf Sûresi'nde (43/34. âyet 5. başlıkta) buna dair açıklamalar gelecektir. Ayrıca Um-el-Ala'nın Ensar,

Muhacirlerin nerede kalacaklarına dair kura çektikleri vakit paylarına Osman b. Maz'ûn'un düştüğüne dair rivayeti; Hz. Aişe'nin de: "Rasû-lullah (sav) bir yolculuğa çıkmak istediğinde hanımları arasında kur'a çekti. Hangisinin payı çıkarsa onunla birlikte yolculuğa çıkardı" anlamındaki hadisi de (Buhârî) orada zikretmektedir. [248]

Bu hususta (yolculukta hanımlardan birisi ile çıkma) İmam Malik'ten farklı rivayet gelmiştir. Bir seferinde bu hadis-i şerif dolayısıyla kur'a çeker derken, bir diğer seferinde yolculukta kendisine hangisini daha uygun buluyorsa onunla yola çıkar, demiştir.

Ebu Hureyre yoluyla gelen hadis-i şerife göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şayet insanlar ezan okumakta ve birinci safta ne gibi hayırların bulunduğunu bilip de sonra da bunu yapmak için kur'a çekmekten başka bir yol bulamayacak olsalardı elbette kur'a çekerlerdi." [249]

Bu anlamda hadis-i şerifler pek çoktur. Kur'anın ne şekilde çekileceği ve konu ile ilgili görüş aynılıkları fıkıh kitaplarında sözkonusu edilmiştir. Ebu Ha-nife şu sözleriyle delilini açıklar: Hz. Zekeriyya ile Peygamber (sav)'ın hanımları arasında kur'a çekmesi şayet kur'asız olarak aralarında razı olup anlaşabilselerdi caiz olacak şeyler kabilindendi.

İbnu'l-Arabî ise der ki: Böyle bir gerekçe zayıftır. Çünkü kur'anın faydası ancak taraflardan her birisinin o hakkın kendisinin olmasını istediği hallerdeki gizli hükmü ortaya çıkarmaktır. Karşılıklı rıza ile ortaya çıkacak olan birşey ise başka bir konudur. Herhangi bir kimse: Kur'a, karşılıklı rızanın söz-konusu olmasıyla birlikte yapılır, diyecek olursa şunu belirtelim ki kur'a karşılıklı rıza ile birlikte hiçbir zaman yapılmaz.

Kur'a ancak tarafların karşılıklı olarak cimrilik gösterdiği ve başkasına vermeyi kendiliğinden razı olmadığı şeyler hakkında olur. Şafiî'ye ve kur'ayı kabul edenlere göre de kur'anın şekli şöyle olur: Birbirine eşit küçük parçalar kesilir. Her bir parçanın üzerine pay sahibinin adı yazılır. Bundan sonra yine aralarında fark olmayacak şekilde çamurdan birbirine eşit parçalar arasına yerleştirilir. Sonra bu çamurlar azıcık kurutulup arkasından bu işlemlerde hazır bulunmayan bir adamın elbisesine bırakılıp elbisesi üzerine örtülür, sonra bu adam elini uzatır ve bir yuvarlak çamur parçası çıkarır. Bir adamın adı çıktı mı, kendisi için kur'a çekilen pay, o kişiye verilir. [250]

4- Teyzenin Hadane Hakkı:

Âyet-i kerime aynı şekilde teyzenin hadâne (annesi ölmüş küçük çocuğun bakımını üstlenme) hakkının nine dışında diğer akrabalarından daha öncelikli olduğunu göstermektedir. Peygamber (sav) da -Emetullah adındaki- Hz. Hamza'nın kızını, teyzesi nikâhı altında bulunan Ca'fer'e verilmesi hükmünü vermiş ve: "Teyze anne makamındadır" demiştir. [\[251\]](#) Bu mesele daha önce Bakara Sûresi'nde (2/233- âyette 9. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Ebû Dâvûd, Hz. Ali'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Zeyd b. Harise Mekke'ye gitti ve Hamza'nın kızını getirdi. Ca'fer: Ben onu yanıma alacağım. Çünkü onu almaya daha çok ben hak sahibiyim. Hem amcamın kızıdır, hem de teyzesi benim yanımdadır ve teyze de anne demektir, dedi. Hz. Ali de: Hayır, onu almaya ben daha bir hak sahibiyim. Hem benim amcamın kızıdır, hem benim yanımda Rasûlullah (sav)'ın kızı vardır. O bu kızı almaya daha bir hak sahibidir, dedi. Zeyd de: Onu almaya ben daha çok hak sahibiyim. Çünkü onun için ben yolculuk yaptım, yola koyuldum ve onu ben getirdim. Peygamber (sav) yanlarına çıktı ve bazı şeylerden söz ederek dedi ki: "Bu kız çocuğuna gelince; ben onun Cafer'e verilmesini hükme bağlıyorum. Teyzesiyle birlikte olacak ve zaten teyze bir annedir." [\[252\]](#)

İbn Ebî Hayseme'nin naklettiğine göre Zeyd b. Harise Hz. Hamza'nın vasisi idi. Buna göre teyze, vasiden daha bir hak sahibi olur. Amcaoğlu ise, eğer teyzenin kocası ise, hadane hususunda -her ne kadar- teyze kızı için mahrem olmasa dahi- hadaneyi kesen bir engel değildir. [\[253\]](#)

45. Hani melekler şöyle demişti: "Ey Meryem, Allah kendinden bir kelimeyi sana müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir. Dünyada da âhirette de şanı yücedir, Allah'a yakın kılınanlardandır.

46. "Beşiğinde de yetişkinlik halinde de insanlarla konuşacaktır ve salihler dendir."

Bu buyrukta da önceden geçtiği üzere Hz. Meryem'in peygamberliğine bir delil vardır.

"Hani" anlamında kelimesi "çekişirlerken" buyruğuna taalluk etmektedir. Bunun yüce Allah'ın: "Sen onların yanında bulunmadın" buyruğuna taalluk etmesi de mümkündür.

"Kendinden bir kelimeyi" anlamındaki buyruğunu Ebu's-Semmâl: şeklinde okumuştur ki buna dair açıklamalar önceden (39. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

"Adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir." Burada "kelime" kelimesi, erkek çocuk

anlamına geldiğinden dolayı dişî olarak; Onun adı; dememiştir.

"Mesih" Hz. İsa'nın lakabı olup siddîk anlamındadır. Bunu İbrahim en-Ne-haî söylemiştir. Denildiğine göre bu kelime, arapçalaştırılmış bir kelimedir. Bunun aslı ise şin'lidir (meşih). Bu kelime müsterek bir lafızdır.

İbn Fâris der ki: Mesîh, damar, siddîk, üzerinde yazı ve nakış bulunmayan düz dirhem anlamındadır. Mesh ise cima demektir. Erkek kadın ile cima ettiği vakit bu tabir kullanılır. Düz olan yere de (aynı kökten gelmek üzere): "el-emsah" denilir. Kaba etleri oldukça zayıf olan kadına da "el-meshâ" denilir. tabiri; filân güzeldir, demektir. Güzel olan yaya "mesîha" denilir ki çoğulu da "mesâih" diye gelir. Şair der ki:

"Onların yan taraflarında yana yatmış yumuşak yayları vardır Fakat bu yaylar zayıf da değildir, ince de değildir."

Hz. Meryem'in oğlunun unvanı olan "Mesih" kelimesinin nereden alındığı konusunda da farklı görüşler vardır. Yeryüzünü meshettiği, yani orada karar bulmaksızın gidip geldiği için bu adın verildiği söylenmiştir. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre ise Hz. İsa, musibet sahibi birisine meshetti mi (elini sürdü mü) mutlaka iyileşirdi. Ona "Mesîh" adı bundan dolayı verilmiş gibidir. Buna göre "Mesîh" kelimesi fail anlamında fe'îl veznindedir.

Bir diğer görüşe göre Hz. İsa, bereket yağı ile meshedildiği için bu adı almıştır. Peygamberlere bu yağdan sürülürdü. Bu, kokusu hoş olan bir yağ idi. Bu yağ birisine sürüldü mü peygamber olduğu bilinirdi.

Yine denildiğine göre Hz. İsa'nın ayak tabanlarındaki iki çukur, düz olduğu (mensûh) için bu adı almıştır.

Güzelliğin onu meshetmesi yani güzelliğinin açıkça görülmesi dolayısıyla bu adı aldığı da söylenmiştir.

Ona bu adın verilmiş sebebinin günahlardan temizlenmekle meshedildiğinden dolayı olduğu da söylenmiştir. Ebu'l-Heysem ise der ki: (Sonu ha'lı olarak) el-mesîh kelimesi (sonu hı'h olarak) el-mesîh kelimesinin zıddıdır. "Allah onu meshetti" denildiği zaman, güzel ve mübarek bir hilkat ile yarattı, denilir. (Hı'h olarak) "onu meshetti" ise çirkin ve lânetli bir şekilde yarattı, anlamındadır.

İbnu'l-Arabî der ki: Mesîh siddîk demektir. Mesîh (hı'h olarak) bir gözü kör demektir ki Deccal bu ad ile anılır.

Ebu Humeyd de der ki: Mesih'in İbranice aslı "şin"li olarak "meşih"tir. "Muşa" kelimesi Arapçaya "Musa" şeklinde geçtiği gibi, bu da "mesih" şeklinde gelmiştir. Deccâl'e "mesih" adının verilmiş sebebi ise, iki gözünden birisinin meshedilmiş (kör) olmasından dolayıdır. Deccâl'in ise "mim" esreli ve "sin" harfi de şeddeli olmak üzere "missîh" diye adlandırıldığı da söylenir. Bazıları da bu

kelimeyi aynı şekilde son harfî "noktalı hı" olarak da söylemişlerdir. Bazı dilciler ise bu kelimeyi "mim" harfini üstün, "hı" harfini de şedde-siz olarak "mesîh" şeklinde söylemişlerdir. Ancak birincisi daha uygundur, çoğunluğun kabul ettiği de budur. Ona bu adın verilîş sebebi onun (Deccal) yeryüzünü dolaşacak olmasıdır. Yani Mekke, Medine ve Beyt-i Makdis dışında yeryüzündeki bütün beldelere girebilecektir. O bakımdan bu da faîl anlamında "fail" vezninde bir kelimedir. Deccal, yeryüzünü mihnet ile mesh edecek (dolduracaksa); Hz. Meryem'in oğlu ise ni'met ile meshedecektir.

(Deccâl'in adı olarak) Mesih'in gözünün birisi meshedilmiş (kör) anlamına gelmesi halinde bu kelime, "mef'ûl" anlamında fail veznindedir. Şair der ki:

"Şüphesiz Mesih (ha ile); Mesih (hı ile)'i öldürecektir."

Müslim'in Sahih'inde Enes b. Malik'ten şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Deccal'in uğrayıp geçmeyeceği bir belde yoktur. Mekke ile Medine müstesna."[\[254\]](#)

Abdullah b. Amr yoluyla gelen rivayette ise: "Ka'be ve Beytü'l-Makdis müstesna" şeklindedir. Bunu Ebu Cafer et-Taberî zikretmektedir. Ebû Cafer et-Tahâvî ise şunu ilave etmektedir: "Ve Tür Mescidi müstesna." Tahavi bunu Cunâde b. Ebi Umeyye yoluyla Peygamber (sav)'ın ashabından birisinden rivayet eder. O da Hz. Peygamber'den bunu rivayet eder.

Ebu Bekr b. Ebi Şeybe'nin Samura b. Cündüb'den rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "O (Deccal) bütün yeryüzünde ortaya çıkacaktır, ancak Harem, Beytü'l-Makdis müstesna ve o Beytü'l-Makdis'te mü'minleri muhasara altına alacaktır." Daha sonra hadisin geri kalan kısmını zikreder.

Müslim'in Sahihinde ise şöyle denilmektedir: "O bu halde iken yüce Allah Meryem oğlu Mesih'i gönderecektir. O da, iki elbiseye bürünmüş, iki elini iki meleğin kanatları üzerine koymuş olarak Dimaşk'ın doğusunda el-Me-nartu'l-Beydâ (Beyaz Minare)nin yakınında nazil olacaktır. Başını eğdiği vakit damlar, yukarı kaldırdığı vakit ondan inciye andıran gümüş taneleri saçılacaktır. Onun nefesinin kokusunu alan bir kâfir mutlaka ölür. Onun nefesi ise gördüğü son noktaya kadar ulaşır. (İsa) onu (Deccal'i) takip edecektir ve sonunda ona Babu Lüd denilen yerde yetişecek ve onu öldürecektir" diyerek hadisi bütünıyla nakleder.[\[255\]](#)

Şöyle de denilmiştir: Mesih Hz. İsa'nın başka bir kökten türememiş bir ismidir. Bu ismi ona Allah vermiştir. Buna göre "İsa" kelimesi "Mesih" kelimesinden aynıyla bedel olur. İsa ise Arapça olmayan bir isimdir. Bundan dolayı munsarîf değildir. Eğer bunu Arapça bir kelime kabul edecek olsak dahi, özel isim olunca

da nekre olunca da munsanf olmaz, çünkü bu kelimenin sonunda te'nis "elifi vardır. Şayet bu kelime müştak (başka kökten türemiş) bir kelime olursa, yönetmek ve başında işlerini idare etmek anlamına gelen 'dan türemiş olur.

"Şanı yücedir (vecîh)": Yani makam ve mevkisi yüksek, şerefli kimse demektir. Hal olmak üzere nasbedilmiştir. Bu açıklama el-Ahfeş'e aittir.

"Allah'a yakın kılınmışlardır." Allah nezdinde yakın olanlardır. Bu kelime az önce geçen: "Şanı yücedir" kelimesine atfedilmiştir. Yani aynıstu mes :kul İmal 30/4

"Ve salihlerdendir." Bu kelime de yine aynı şekilde: "Şanı yücedir" kelimesine atfedilmiştir. Yani o, Allah'ın salih kullarındandır da.

Ebu Bekr b. Ebû Şeybe şunu rivayet etmektedir: Bize Abdullah b. İdris, Husayn'dan o Hilal b. Yesaf'dan naklederek dedi ki: Beşikte yalnız üç kişi konuşmuştur. Bunlar İsa, YusuPun sahibi (yani kıssasında sözü edilen kişi) ile Cüreyc'in kıssasında sözü edilen kişidir. O, bu şekilde "Yusuf un sahibi" diye ifade kullanmıştır.

Müslim'in Sahih'inde ise Ebu Hureyre'den Peygamber (sav)'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Beşikte üç kişiden başkası konuşmuş değildir. (Bunlar) Meryem oğlu İsa, Cüreyc'in sahibi ile zorba birisinin adamıdır. Küçük bir çocuk annesinden süt emmekte iken ..." diyerek hadisi uzun uzadıya nak-leder. [\[256\]](#)

Ashab-ı Uhdud kıssasına dair Suhayb'ın rivayet ettiği hadiste de şöyle denilmektedir: "Bir kadın da imanını dolayısıyla ateşe atılmak üzere getirildi. Beraberinde de bir küçük çocuk vardı."

Müslim'den başka eserlerde: "Süt emen bir çocuk getirdi. Ateşe düşmekte tereddüt etti. Çocuk ona: Anacığım, sabret, çünkü sen hak üzeresin, de-di." [\[257\]](#)

ed-Dahhâk ise der ki: Altı kişi beşikte konuşmuştur. Bunlar Yusuf un şahidi, Firavun'un karısı Maşita'nın küçük çocuğu, İsa, Yahya, Cüreyc'in adamı ile zorba olan kişinin adamı. ed-Dahhâk Ashab-ı Uhdud'dan söz etmez. Böylelikle o Ashab-ı Uhdud kıssasında konuşan çocuktan söz etmemektedir. Onu da ilave ettiğimiz takdirde konuşanların sayısı yedi kişi olur. Bunun ile Hz. Peygamber'in: "Beşikteyken üç kişiden başka konuşan olmamıştır" hadisi arasında bir tearuz yoktur. Çünkü Hz. Peygamber bu hadisi söylediği durumda iken kendisine vahyedilenlerden elde ettiği bilgiye göre konuşmuştur. Daha sonra yüce Allah bu hususta dilediği şeylerin bilgisini verdi; o da bunların haberini verdi.

Derim ki: Yusuf kıssasında kendisinden söz edilen kişiye dair açıklamalar ileride geleceği gibi, Cüreyc kıssasında konuşan küçük ile zorba adamın ve Ashab-u Uhdudun kıssasında konuşan küçüğe dair açıklamalar da Müslim'in Sahih'inde

yer almaktadır. Uhdud ashabı kıssası ise ileride yüce Allah'ın izniyle Buruc Sûresi'nde (85. sûre) gelecektir.

Firavun'un hanımı Maşita'nın küçük çocuğuna gelince; Beyhakînin rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "İsra'ya çıkarıldığım gece hoş bir kokunun geldiği bir yerde yürüdüm. Bu neyin kokusudur diye sordum. Bana Firavun'un kızı Maşita ile onun çocuklarının, dediler. Maşita'nın tarağı elinden düşmüş o da: Bismillah demişti. Firavun'un (diğer) kızı: Babam mı, diye sorunca o şöyle dedi: Benim de Rabbim, senin de Rabbin, babanın da Rabbi. Senin babamdan başka Rabbin mi var? diye sorunca: Evet benim de Rabbim, senin de Rabbin babanın da Rabbi Allah'tır. Firavun onu çağırdı ve: Benden başka Rabbin var mı? diye sordu. O: Evet, benim de Rabbim senin de Rabbin Allah'tır. Bunun üzerine Firavun bakırdan büyük bir kazanın kızdırılmasını emretti. Daha sonra Maşita'nın oraya atılmasını emredince: Senden bir isteğim var, dedi. Nedir o? diye sorunca şöyle dedi: Benim ve çocuklarımla kemiklerini bir yere getirip koyacaksın. Firavun: Evet senin bu istediğini üzerimizdeki hakkın dolayısıyla yerine getireceğiz. Emir verdi ve çocukları biri ötekinin ardına ateşe atıldılar. Nihayet aralarında süt emen bir çocuğa sıra geldi. O da (annesine): Anneciğim atıl, tereddüt gösterme. Çünkü biz hak üzereyiz, dedi. (İbn Abbas) dedi ki: - Küçükken dört kişi konuşmuştur. İşte bu çocuk, Yusuf'un lehine şahitlik eden kişi ile Cüreyc kıssasında kendisinden söz edilen kişi ve Meryem oğlu Hz. İsa'dır. [\[258\]](#)

47. Meryem dedi ki: "Rabbim bana bir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olabilir?" Dedi ki: "Öyledir, Allah dilediğini yaratır. O birşeyin olmasını dilerse ona "ol" der; o da olur."

Yüce Allah'ın: "Dedi ki: Rabbim..." Efendim, demektir. O bununla Hz. Cebrail'e hitap etmektedir. Çünkü Hz. Cebrail, ona insan suretinde görününce: Ben, senin Rabbinin sana tertemiz bir evlat bağışlaması için gönderdiği elçisiyim, demişti. Hz. Meryem, onun bu sözlerini işitince, hangi yolla çocuk sahibi olacağını sordu ve dedi ki: Bana hiçbir beşer dokunmamışken benim nasıl çocuğum olur? Yani nikâh yoluyla kimse bana dokunmamışken. Kendi adıyla-anılan sûrede ise: "Ve ben ahlâksız bir kadın da değilim." (Meryem, 19/20) dediği nakledilmektedir. Bunu ise te'kid olmak üzere zikretmişti. Çünkü onun: "Bana bir beşer dokunmamışken" şeklindeki sözleri helâl yolla olanı da haram yolla olanı da kapsamaktadır. Demek istiyor ki: Yüce Allah'ın yaratmakta uyguladığı adeti, çocuğun ya nikâh veya ahlâksızlık yoluyla dünyaya gelmesidir.

Şöyle de açıklanmıştır: O herhangi bir şeyi Allah'ın kudretinin dışında görmüş

değildir. Fakat bu çocuğun nasıl olacağını öğrenmek istemişti. Bu çocuk ileride evleneceği kocasından mı olacak; yoksa doğrudan Allah'ın yarat-masıyla mı var edilecek? Rivayet edildiğine göre Hz. Cebrail kendisine: "Öyledir, Allah dilediğini yaratır" ile "Öyle, fakat Rabbin, bu benim için pek kolaydır. Nitekim sen daha evvel birşey değilken seni yarattım; buyurdu" (Meryem, 19/9) deyince; gömleğinin yakasına ve yeline üfledi. Bu açıklamayı İbn Cüreyc yapmıştır.

İbn Abbas da der ki: Hz. Cebrail parmağı ile gömleğinin yenini tuttu ve ona üfledi. Anında Hz. İsa'ya gebe kaldı. Yine -yüce Allah'ın izniyle onun adıyla anılan sûrede açıklanacağı üzere- başka açıklamalar da yapılmıştı.

Kimisi de şöyle der: Hz. Cebrail'in üflemesi onun rahmine vardı ve öylelikle hamile kaldı. Kimisi de şöyle cevap verir: Hz. İsa Hz. Cebrail'in üflemesinden yaratılmış olamaz. Çünkü o takdirde bu çocuğun bir kısmı melekten bir kısmı insandan olur. Fakat bunun sebebi de şudur: Yüce Allah Hz. Âdem'i yaratıp onun zürriyetinden mîsak alınca, suyun bir bölümü babaların sülblerinde bir bölümü de annelerin rahminde vardı. İki su bir araya geldiği vakit çocuk olur. Yüce Allah bu iki türlü suyu Hz. Meryem'de bir arada yaratmıştı. Onun bir bölümünü rahminde bir bölümünü de sulbünde. Hz. Cebrail sulbüne, şehveti harekete gelsin diye üfledi. Çünkü kadının şehveti harekete gelmedikçe hamile kalmaz. Hz. Cebrail'in üflemesiyle şehveti harekete gelince; sulbünde bulunan su, rahmine düştü. Böylelikle her iki su birbirine karıştı ve bundan dolayı da hamile kaldı. İşte yüce Allah'ın: "Obirşe-yin olmasını dilerse" yani herhangi bir varlığı yaratmak isterse "ona: Ol der o da oluverir" buyruğunda anlatılan budur. Buna dair açıklamalar Bakara Sû-resi'nde (2/117. âyet 2. başlıkta) yeterince yapılmış bulunmaktadır.[\[259\]](#)

48. Ona Kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek.

49. Onu İsrailoğullarına peygamber olarak gönderecek ve (onlara şöyle diyecektir): "Ben size Rabbinizden bir âyet getirdim. Ben size çamurdan kuş gibi birşey yapıp ona lifleyeceğim ve Allah'ın izniyle hemen kuş olacak. Anadan doğma körleri ve abraşı iyi edeceğim ve ölüleri dirilteceğim Allah'ın izniyle. Yediklerinizi ve evlerinizde sakladıklarınızı da size haber vereceğim. Eğer iman edenler iseniz elbette bunlarda sizin için bir delil vardır."

Yüce Allah'ın: "Ona Kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek" buyruğu ile ilgili olarak İbn Cüreyc şöyle demektedir: Kitaptan kasıt, yazı yazmak ve hattır. Bunu yüce Allah'ın, İsa (as)'a öğretmiş olduğu Tevrat ve İncil'den başka bir kitap olduğu da söylenmiştir.

"Onu İsrailoğullarına peygamber olarak göndereceğiz." Onu peygamber kılacağız, demektir. Yahut peygamber olarak onlarla konuşacak, anlamındadır.

Bunun daha önce geçen yüce Allah'ın: "Şanı yücedir" buyruğuna atıf olduğu da söylenmiştir. el-Ahfeş der ki: Dilediğiniz takdirde Bir peygamber olarak" buyruğundaki "vav"ı fazladan gelmiş "rasûl: Peygamber" kelimesini de "ona öğretecek" anlamındaki: kelimesinin sonundaki "he" harfinden hal kabul edebilirsiniz. O zaman ifade: "Ve bir rasûl olarak ona Kitabı öğretir" takdirinde olur. Ebu Zerr yoluyla gelen uzunca hadis-i şerifte de şöyle denilmektedir: "İsrailoğullarının ilk peygamberi Musa'dır, son Peygamberleri ise İsa'dır."

"Ben size çamurdan" kuşa benzer bir suret ve onu andıran ölçülerde "kuş gibi birşey yapıp ona lifleyeceğim." el-A'rec burada geçen; gibi birşey" kelimesini Ebu Cafer ile birlikte şeddeli olarak şeklinde okumuşlardır. Diğerleri ise hemzeli okumuşlardır. Kuş anlamına gelen: "Tayr" kelimesi hem müzekker hem müennes gelebilir.

"Ona üfleyeceğim", yani yaptığım o kuşlardan birisine yahut çamura üfleyeceğim o da bir kuş olacak. "Tacir" kelimesinin çoğulu "tecr" geldiği gibi "tair" kelimesinin çoğulu da "tayr" diye gelir.

Vehb der ki: Hz. İsa'nın bu şekilde yaptığı kuş, insanlar ona baktıkları sürece uçardı. İnsanların gözünden kayboldu mu yere ölü düşerdi. Böylelikle yaratığın yaptığı iş ile yüce Allah'ın fiili arasındaki fark ortaya çıkmış oluyordu.

Şöyle de denilmiştir: O yarasadan başka bir kuş yapmıyordu. Çünkü yaratılış itibariyle en mükemmel olan kuş odur. Böylelikle bu, ileri derecede ilâhî kudretin ifadesi oluyordu. Çünkü yarasanın hem memesi, hem dişleri hem de kulağı vardır. Ayrıca ay hali olur, temizlenir ve yavrular.

Şöyle de denilmektedir: Onların Hz. İsa'dan yarasa yaratmasını istemelerinin sebebi, diğer mahlukattan daha bir hayret verici oluşundandır. Onun ayırdedici özelliklerinden bir tanesi de; o yarasanın sadece et ve kandan ibaret olması, tüysüz olduğu halde uçuşması ve diğer canlıların yavruladığı gibi yavrulamasıdır. Fakat sair kuşların yumurtladığı gibi yumurtlamaz. Yavrula-dıktan sonra memelerine süt gelir ve memelerinden süt çıkar. Ne gündüzün aydınlığında ne gecenin karanlığında görür. O yalnız güneşin batışından sonra bir süre; tan yerinin ağarmasından sonra ve iyice aydınlanmadan önce bir süre görür. İnsanın güldüğü gibi güler, kadının ay hali olduğu gibi o da ay hali olur.

Şöyle de açıklanmıştır: Onların Hz. İsa'dan böyle bir şeyi yaratmasını istemeleri işi yokuşa sürmek içindir. O bakımdan onlar Hz. İsa'ya: Eğer bu sözlerini doğru söylüyor isen, bize bir yarasa yarat ve bunun canı olsun, dediler. Hz. İsa da bir çamur aldı, onu yarasa şekline soktu, sonra da ona üfledi. O da havada uçan bir

kuş oldu.

Çamura şekil vermek ve çamura üflemek Hz. İsa tarafından, yaratmak ise Allah tarafından. Üflemenin Hz. Cebrail tarafından, yaratmanın da Allah tarafından oluşu gibi.

Yüce Allah'ın: "Anadan doğma körleri ve abraşı iyi edeceğim ve ölüleri dirilteceğim Allah'ın izniyle" buyruğuna gelince; bu buyruktaki "anadan doğma kör: el-ekmeh" kelimesi İbn Abbas'tan gelen rivayete göre anadan doğma kör olarak açıklanmıştır. Ebu Ubeyde de böyle demektedir. el-Ekmeh kör olarak doğan kimse demektir. Ebû Ubeyde, Ru'be'ye ait olan şu mısraı da zikreder:

"Ve o anadan doğma körün geri dönüşü gibi geri döndü."

İbn Fâris de der ki: Anadan kör doğana "ekmen" denildiği gibi; bu bazen sonradan da görülebilir. Şair Suveyd der ki:

"Ve iki gözü de kör oldu, tâ ki gözlerine ak düşünceye kadar."

Mücahid, gündüzün gören, geceleyin göremeyen kimsedir, der. İkrime, ışıktan gözleri kamaşan kişi demektir, der. Fakat sözlükte körlük anlamında, fiil şekillerinde kullanılışı şeklindedir. ise, ben onu kör ettim, demektir.

Baras (abraşlık) ise bilinen bir hastalıktır ki, deride görülen beyazlıktır. el-Abraş ayın bir diğer adıdır. ise bilinen bir (zehirli keler) çeşididir. Çoğulu "ebâris" şeklinde gelir.

Özellikle bu iki hastalığın sözkonusu edilmesi doktorları aciz bırakan hastalık olmalarındandır. Hz. İsa döneminde ise en yaygın ve ileri meslek doktorluk idi. İşte yüce Allah insanlara çağlarında ilerlemiş bir meslek türünden bir mucize göstermiştir.

"Ve ölüleri dirilteceğim Allah'ın izniyle." Denildiğine göre Hz. İsa dört kişiyi diriltti. Bunların biri arkadaşı olan el-Âzir, diğerleri kocakarının oğlu, vergi memurunun kızı ile Hz. Nuh'un oğlu Sam idi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Âzir adındaki kişi Hz. İsa'nın mucizesinden birkaç gün önce vefat etmişti. Hz. İsa yüce Allah'a dua etti. O da Allah'ın izniyle vücudundan yağları damlayarak kalktı, yaşadı ve çocukları dahi oldu.

Kocakarının oğluna gelince yanında bu kadının oğlu naaşın üzerinde taşınırken Hz. İsa geçti. Yüce Allah'a dua etti, oğlu ayağa kalktı, elbiselerini giyindi, naaşım kendisi boynu üzerinde taşıdı, sonra akrabalarının yanına gitti.

Vergi memurunun kızına gelince, ölümü üzerinden bir gün geçmişti. Yüce Allah'a dua etti, bundan sonra o da yaşadı ve çocukları oldu.

Çevredekiler bunu görünce: Sen ölümü üzerinde fazla zaman geçmemiş kimseleri diriltiyorsun. Belki de bunlar ölmemişlerdi de geçici bir sekteye yakalanmış olabilirler. O bakımdan sen bize Hz. Nuh'un oğlu Sâ'm'ı dirilt.

Onlara: Bana onun kabrini gösterin, dedi. Daha sonra Hz. İsa ve onunla birlikte bir topluluk yola koyuldular. Nihayet onun kabrinin yanına vardılar. Yüce Allah'a dua etti, o da kabrinden saçları ağarmış olarak çıktı. Hz. İsa ona: Sizin döneminizde saç ağarması diye birşey yoktu. Nasıl oldu da saçların ağardı, diye sorunca: Ey Allah'ın ruhu dedi. Sen beni çağırınca ben: Allah'ın ruhuna icabet et diyen bir ses işitdim. Kıyametin koptuğunu zannettim, işte bunun dehşetinden olacak saçlarım ağardı. Hz. İsa ona ruhun nasıl kabzedildiğini sordu, şu cevabı verdi: Ey Allah'ın ruhu, ruhun kabzedilmesinin acısı hançeremden gitmiş değildir.

Oysa ölümü zamanından itibaren dört bin yıllık bir süreden fazla bir zaman geçmişti. Çevresindekilere de: Onu tasdik ediniz, bu bir peygamberdir, dedi. Bir kısmı Hz. İsa'ya iman etti, bir kısmı da onu yalanlayarak; bu bir büyüdür, dedi.

İsmail b. Ayyaş'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir. Bana Muhammed b. Tal-ha bir adamdan naklederek, Meryem oğlu İsa ölülerini diriltmek istediğinde iki rek'at namaz kılardı, dedi. Birinci rek'atte Tebâreke Sûresi'ni, ikinci rek'at-te ise Secde Sûresi'ni okurdu. Namazını bitirdikten sonra Allah'a hamd-ü senada bulunur, sonra da şu yedi isim ile Allah'a dua ederdi: Ey Kadîm, ey Ha-fîy, ey Daim, ey Ferd, ey Vitir, ey Ahad, ey Samed! Bunu Beyhakî zikreder ve: Bu hadisin senedi kavi değildir, der.[\[260\]](#)

"Yediklerinizi ve evlerinizde sakladıklarınızı da size haber vereceğim. Eğer iman edenler iseniz elbette bunlarda sizin için bir delil vardır"

buyruğuna gelince, yani ben sizin yediklerinizi de sakladıklarınızı da bilenim, demektir. Şöyle ki; Hz. İsa onların isteği üzere ölülerini diriltince, ondan bir başka mucize göstermesini isteyip şöyle dediler: Haydi evlerimizde neler yediğimizi ve yarına ne saklayacağımızı bize haber ver. Hz. İsa onlara haber vererek derdi ki: Ey filan, sen şunu şunu yedin, sen de şunu şunu yedin ve şunu şunu sakladın. İşte ".. haber vereceğim" âyeti ile kastedilen budur.

Mücahid, ez-Zührî ile es-Sahtiyanî, "" kelimesini "zel" harfî ile ve şeddesiz olarak; "" diye okurlardı.

Said b. Cübeyr ve başkaları ise şöyle demektedir: Hz. İsa, ilk mektep çocuklarına neler sakladıklarını haber verirdi. Nihayet o çocukların babaları, çocuklarına Hz. İsa ile birlikte oturmalarını yasakladılar.

Katade der ki: Kendilerine sofrada neler yediklerini ve başkalarından gizlice neler sakladıklarını haber verirdi.[\[261\]](#)

50. "Önümdeki Tevrat'ı tasdik edici olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl yapayım diye (gönderildim). Size Rabbinizden bir âyet de getirdim.

Allah'tan korkun, bana da itaat edin.

51. "Şüphe yok ki Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibadet edin. Doğru yol işte budur."

Yüce Allah'ın: "... tasdik edici olarak" buyruğu daha önce geçen: "Peygamber olarak" buyruğuna atfedilmiştir. Bunun: Ben size tasdik edici olarak geldim, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Önümdeki" yani benden önceki "Tevrat'ı tasdik edici olarak ve size" yiyeceklerden "haram kılınan bazı şeyleri helâl yapayım diye." Bu buyrukta hazf vardır. Yani size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılalım diye geldim, anlamındadır.

Denildiğine göre Hz. İsa, onlara günahları sebebiyle kendilerine haram kılınmış ve Tevrat'ta bulunmayan şeyleri helâl kılmıştır. İçyağlarını yemek ve tırnaklı her bir hayvanı yemek gibi.

Şöyle de denilmiştir: Hz. İsa kendilerine aslında Tevrat'ta onlara haram kılınmamış olmakla birlikte, ilim adamlarının haram kıldığı birtakım şeyleri helâl kılmıştır.

Ebu Ubeyde der ki: Burada geçen "bazı" kelimesinin, herşey, hepsi anlamına olması da muhtemeldir.

Lebîd der ki:

"Eğer beğenmeyecek olursam, (o) yerleri pek çok terkederim; Yahut da birtakım nefislere (herkese) ölümü gelip yapışır."

Ancak böyle bir açıklama tetkikçi, inceleyici dilcilere göre yanlıştır. Çünkü "bazı" ve "cüz" ifadeleri böyle bir yerde hepsi ve bütün anlamını ifade etmez. Çünkü Hz. İsa, onlara Hz. Musa'nın haram kılmış olduğu birtakım şeyleri helâl kılmıştı. İçyağlarının yenmesi ve buna benzer şeyler gibi. Fakat onlara öldürmeyi, hırsızlığı ve ahlâksızca herhangi bir işi helâl kılmamıştı.

Buna delil ise Katade'den söylediği rivayet edilen şu sözlerdir: Hz. İsa onlara Hz. Musa'nın getirdiğinden daha yumuşak hükümler getirmişti. Her ikisine de bizim peygamberimize de Allah'ın selamı olsun. Çünkü Hz. Mû-sâ kendilerine deve etlerini ve bazı içyağlarını haram kılmıştı. Hz. İsa da bunların bir kısmını helâl kıldı. en-Nehâî ise: "Size haram kılınan bazı şeyleri" buyruğunu şeklinde okumuştur. Yani "size haram olan bazı şeyleri" anlamındadır. Delalet eden bir karine ek olarak bulunduğu takdirde "bazı" kelimesi nadiren bütün anlamına da kullanılabilir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Ey Ebâ Münzir, sen (çok kimseyi) yok ettin, bir kısmımızı hayatta bırak!; Merhametinle; (çünkü) kötülüğün bir kısmı, bir diğer kısmından daha hafiftir."

Kötülüğün bir kısmı tamamından daha hafiftir, demek istiyor.

"Size Rabbinizden bir âyet de getirdim" buyruğundaki "âyet" kelimesini birden çok oldukları halde tekil olarak sözkonusu etmesi, bu âyetlerin ris-aletine delalet etmek bakımından tek bir tür oluşundan dolayıdır. [\[262\]](#)

52. İsa onların inkârlarını sezince: "Allah'a (giden yolda) yardımcılarım kimlerdir?" dedi. Havariler de: "Biziz Allah'ın yardımcıları, Allah'a iman ettik, sen de şahid ol ki, biz muhakkak müslümanlarız" dediler.

Yüce Allah'ın: "İsa onların inkârlarını sezince" İsrailoğullarının inkâr edeceklerini sezince, demektir. Burada geçen (ve "sezince" anlamı verilen: kelimesi, bilince ve bulunca demektir. Bu açıklama ez-Zeccâc'a aittir. Ebu Ubeyde ise der ki: Bu anlayınca anlamındadır. Bunun asıl anlamı ise birşeyin his (duyu) ile var olduğunun anlaşılmasıdır. İhsas, birşeyi bilmek demektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlardan hiçbirini görüyor musun?" (Tâ-Hâ 20/98) Bir başka buyrukta "el-hass" öldürmek anlamında kullanılmıştır: "Onun izniyle onları öldürüyordunuz." (Âl-i İmrân, 3/152). Çekirgelere dair hadis-i şerifteki: Nihayet soğuk onu öldürünce" [\[263\]](#) ifadesi de burdan gelmektedir.

"Onların inkârlarını sezince" buyruğu, Allah'ı inkâr edip kâfir olduklarını farkedince; bir açıklamaya göre onların küfrü gerektiren sözü söylediklerini işitince, demektir. el-Berrâ ise onu öldürmeyi istemişlerdi, demektir.

"Allah'a (giden yolda) yardımcılarım kimlerdir? dedi." Hz. İsa böylelikle o inkarcılara karşı yardım istedi. es-Süddî, es-Sevrî ve başkaları der ki: Bu: Allah ile birlikte... (bana kim yardımcı olur?) anlamındadır. Buna göre buradaki "Birlikte, beraber" anlamındadır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Ve onların mallarını mallarınıza (katarak) yemeyi/ı. "(en-Nisa, 4/2) Mallarınızla birlikte yemeyin, anlamındadır. Doğrusunu en iyi bilen de yüce Allah'tır. el-Hasen ise der ki: Bu; Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimlerdir? demektir. Çünkü onları aziz ve celil olan Allah'a davet etmişti. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Kim yardımını yüce Allah'ın bana olan yardımına katar? Bu iki görüşe göre edatı asıl anlamında kullanılmıştır. Güzel bir açıklamadır.

Onun bu şekilde yardım dilemesi ise kavmine karşı korunmak ve davetini açığa vurmak içindi. Bu gerekçe el-Hasen ve Mücahid tarafından gösterilmiştir. Nitekim yüce Allah'ın peygamberleri ve velileri hakkındaki sünneti budur. Hz. Lût da şöyle buyurmuştu: "Keşke size yetecek gücüm olsaydı yahut güçlü bir kaleye sığınabilseydim." (Hud, 11/80) Bir aşirete ve bana yardımcı olacak arkadaşlara sığınabilseydim, demektir.

"Havariler de: Biziz Allah'ın yardımcıları., dediler." Yani O'nun peygamberine

ve dinine yardımcı olacak olanlar bizleriz. Havariler Hz. İsa'nın ashabıdır. Bunlar on iki kişi idiler. Bunu el-Kelbî ve Ebu Ravk söylemiştir.

Onlara bu ismin verilmesi ile ilgili olarak farklı açıklamalar yapılmıştır. İbn Abbas der ki: Onlara bu isim elbiselerinin beyazlığı dolayısıyla verilmiştir. [264] Bunlar avcı kimseler idi. İbn Ebi Necîh ile İbn Artae şöyle demektedir: Bunlar elbise beyazlatıcıları idiler. Elbiseleri beyazlattıklarından dolayı onlara bu isim verilmiştir. Ata der ki: Hz. Meryem, Hz. İsa'yı türlü meslekleri öğrenmek üzere çırak vermişti.

Son olarak onu Havarilere vermişti. Bunlar ise elbise temizleyicisi, ağız-tıccısı ve boyacısı idiler. Hz. İsa'nın ustası yolculuğa çıkmak istedi. Hz. İsa'ya: Yanımda çeşitli renklerde pek çok elbise var. Ben de sana boya yapmayı öğretmiş bulunuyorum. Bu elbiseleri boya, dedi. Bunun üzerine Hz. İsa tek bir çömleği ısıttı ve o çömleğe bütün elbiseleri koyup: Allah'ın izniyle nasıl olmanızı istiyorsam öylece ol! dedi. Ustası geldiğinde bütün elbiselerin tek bir çömlek içerisinde olduklarını gördü. Bunu görünce: Bunları berbat ettin, dedi. Hz. İsa elbiselerin birisini kırmızı, sarı, yeşil ve buna benzer her bir elbiseyi üzerinde yazılı olarak renklerde çıkartınca boyacı bu işe hayret etti. Bunun Allah'tan olduğunu anladı ve sair insanları çağırıp ona iman etmelerini söyledi, onlar da buna iman ettiler. İşte Havariler bunlardır.

Katade ile ed-Dahhâk derler ki: Bunlar peygamberlerin has adamları olduklarından dolayı bu adı aldılar. Bununla kalplerinin temizliğini kastetmektedirler. Şöyle de denilmiştir: Bunlar hükümdar idiler. Şöyle ki, bir hükümdar bir yemek hazırladı ve insanları bu yemeğe davet etti. Hz. İsa'nın yemek yediği kap bir türlü eksilmiyordu.

Hükümdar ona: Sen kimsin? deyince Hz. İsa ona: Meryem oğlu İsa'yım, dedi. Hükümdar kendisine: Ben bu hükümdarlığımı bırakıyor ve sana uyuyorum, dedi. Ve kendisine uyanlarla Hz. İsa ile yola koyuldu. İşte Havariler bunlardır. Bu açıklamayı da İbn Avn yapmıştır.

Sözlükte "el-haver" beyazlık demektir. Elbiseyi ağartıp beyazlattığımız vakit; Elbiseyi beyazlattım, deriz. Beyazlatılan una ise denilir. Beyazlandı, ağardı anlamındadır. Ateşte beyazlatılmış tencere demektir.

Havari aynı zamanda yardımcı demektir. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Her bir peygamberin bir havarisi vardır. Benim havarim ise ez-Zübeyr'dir." [265] Beyaz tenli kadınlara da: "el-havariyyât" denilmektedir. Şair der ki:

"Beyaz tenli kadınlara söyle ki: Bizden başkaları için ağlasınlar, Bizim için uluyan köpeklerden başkası ağlamasın." [266]

53- "Rabbimiz! İndirdiğine iman ettik ve peygamberinin ardınca gittik. Bizi şahit olanlarla beraber yaz."

"Rabbimiz: İndirdiğine iman ettik." Yani; Rabbimiz.. iman ettik derlerdi. "İndirdiğine" Kitabında indirip açıkça bildirdiğin hükümlere iman ettik "ve peygamberinin" yani İsa'nın "ardınca gittik. Bizi şahit olanlarla beraber"

Yani Muhammed (sav)'ın ümmeti ile birlikte "yaz!" Bu açıklama İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Anlamı da şudur: Sen bizim isimlerimizi onların isimleriyle birlikte yaz ve bizi onlardan kıl. Bizleri Peygamberlerinin doğru söylediklerine şahitlik edenlerle birlikte yaz; anlamında olduğu da söylenmiştir. [\[267\]](#)

54. Hile yaptılar. Allah da hilelerine karşılık verdi Allah hile yapanların cezasını en iyi verendir.

Yüce Allah'ın: "Hile yaptılar" buyruğundan kasıt, Hz. İsa'nın kendilerinden küfür ve inkârı sezdiği, yani onu öldürmek istemelerini sezdiği İsrailo-ğullarının kâfir olanlarıdır. Şöyle ki; Hz. İsa'yı ve annesini kavmi kendi aralarından çıkarttıktan sonra, Havarilerle birlikte kavmine döndü ve açıkça onlara davetini ilan etti. Onlar da Hz. İsa'yı öldürmek istediler ve ona suikast tertiplemek üzere anlaştılar. İşte âyet-i kerimede sözü geçen "hile yapmaları" budur.

Allah'ın mekri (hile yapanların cezasını vermesi) ise; el-Ferrâ ve başkalarından nakledildiğine göre kullarına bilmedikleri yerden istidrâcı (yani onları yavaş yavaş, farkına varmadan azaba yaklaştırması) demektir.

İbn Abbas ise der ki: Onlar her yeni bir günah işledikçe, biz de onlara yeni bir nimet verdik, demektir.

ez-Zeccâc da der ki: Allah'ın mekri, onların mekirlerine (hilelerine) karşılık onları cezalandırmasıdır. Bu şekilde onlara verilen karşılık (ceza), on-lann ilk olarak yaptıkları işin adı ile adlandırılmaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Allah onlarla alay eder." (el-Bakara, 2/15); "Halbuki O, onları aldatandır (hilelerini başlarına geçirendir)." (en-Nisâ, 4/142). Buna dair açıklamalar daha önceden Bakara Sûresi'nde (belirtilen âyet-i kerimede) geçmiş bulunmaktadır.

Sözlükte "mekr" in karşılığı hile yapmak, aldatmaya çalışmak demektir. Bacağın güzel ve dolgun olmasına da mekr denir. Yine bir çeşit elbise de bu ad ile anılır. Bunun elbise değil de boyacılıkta kullanılan kırmızı kil olduğu da söylenmiştir. Bunu İbn Fâris nakletmektedir.

"Allah'ın mekri"nin burada, Hz. İsa'nın suretinin bir başkasına verilmesi ve Hz. İsa'nın Allah'ın katına yükseltilmesi olduğu da söylenmiştir. Şöyle ki; yahudiler, Hz. İsa'yı öldürmeyi kararlaştırmıca onlardan kaçmak üzere eve gitti. Hz. Cebrail onu evin üst tarafındaki havalandırma deliğinden çıkardı. Onların hükümdarları kendilerinden adi birisi olan Yahuda adındaki kişiye: Haydi yanına gir ve onu öldür, dedi. O da odaya girdi, fakat Hz. İsa'nın içeride olmadığını gördü. Yüce Allah da onun suretini Hz. İsa'ya benzetti. Dışarı çıkıp Hz. İsa'ya benzediğini gördüler; bunun üzerine onu yakalayıp öldürdüler, sonra da haça astılar. Daha sonra da: Yüzü İsa'ya benzemekte, fakat bedeni bizim adamımızın bedenine benzemektedir. Eğer bu bizim arka-daşımızsa İsa nerede ve eğer bu İsa ise bizim arkadaşımız nerede? dediler. Bunun üzerine aralarında bir kavga başgösterdi. Kimisi kimisini öldürdü. İşte yüce Allah'ın: "Hile yaptılar. Allah da hilelerine karşılık verdi" buyruğunda anlatılan budur. İleride geleceği üzere bu konuda başka açıklamalar da yapılmıştır.

"Allah hile yapanların cezasını en iyi verendir." Burada "el-Mâkir: Hile yapan, hileye karşılık veren" kelimesi 'dan ism-i faildir. Bazı ilim adamları bunun yüce Allah'ın isimleri arasında zikretmiştir. O bakımdan kulv bu ismi anarak dua edecek olursa: Ey hilelere karşılık verenlerin en hayırlısı, benim lehime (bana yapılan hilelere) karşılık ver, der. Nitekim Hz. Peygamber de dua ettiğinde: "Allah'ım, sen lehime mekr yap, fakat aleyhime mekr yapma!" [\[268\]](#) diye dua ederdi. Biz bunu "el-Kitabu'l-Esnâ ft Şerhi Esmailahi'l-Hüsna" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[269\]](#)

55. Hani Allah şöyle buyurmuştu: "Ey İsa, senin vefatını Ben gerçekleştireceğim. Seni kendime kaldırıp yükseltecek, seni kâfirlerin içinden tertemiz çıkaracak ve sana tabi olanları Kıyamet gününe kadar küfre sapanlardan üstün tutacak olan da Benim. Sonra dönüşünüz yalnız bana olacaktır. Ayrılığa düştüğünüz konularda aranızda ben hüküm vereceğim.

Yüce Allah'ın: "Hani Allah şöyle buyurmuştu: Ey İsa, senin vefatını ben gerçekleştireceğim..." buyruğunda yer alan: "(ip: Hani" buyruğunda âmil, ya "hile yaptılar" fiilidir yahut da gizli bir fiildir. Aralarında ed-Dahhak ve el-Ferrâ'nın da bulunduğu meânî alimlerinden bir topluluk da yüce Allah'ın: "Senin vefatını Ben gerçekleştireceğim, seni kendime kaldırıp yükselteceğim..." buyruğunda takdim ve te'hir vardır, demişlerdir. Çünkü "vav" harfi tertibi gerektirmez. Buna göre mana şöyle olur: Ben seni kendime kaldırıp yükseltecek ve kâfirlerin içinden tertemiz çıkaracak, semadan indikten sonra da senin

vefatını gerçekleştireceğim. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Eğer Rabbinden geçmiş bir söz olmasaydı (azap) lazım olurdu ve belli bir vade olmasaydı." (Tâ-Hâ, 20/129) Burada ifade: Eğer Rabbinden geçmiş bir söz ve belli bir vade olmasaydı, azap onlara lazım olurdu, takdirindedir. Şair de şöyle demektedir:

"Ey Zat-ı Irk'taki hurma ağacı; üzerine olsun; Allah'ın rahmeti ve selâm."

Yani, selâm ve Allah'ın rahmeti üzerine olsun, takdirindedir.

el-Hasen ve İbn Cüreyc de der ki: Burada yüce Allah'ın: "Senin vefatını Ben gerçekleştireceğim" seni semaya ölüm sözkonusu olmaksızın kaldırıp yükselteceğim, demektir. Tıpkı; filan kişideki malımı eksiksiz aldım, alamın-da bu kelimeyi kullanmak halinde olduğu gibi.

Vehb b. Münebbih de der ki: Yüce Allah İsa (as)'yı gündüzün üç saat kadar öldürdü, sonra da onu semaya çıkardı. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü Peygamber (sav)'dan gelen sahih haberlerde Hz. İsa'nın semadan ineceği ve Deccâl'i öldüreceği belirtilmiştir ki "et-Tezkire" adlı eserimizde sözü geçen bütün bu hususlara dair yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. İleride de gelecektir.

İbn Zeyd de der ki: "Senin vefatını Ben gerçekleştireceğim" buyruğu, seni kabzedeceğim, demektir. Vefatını gerçekleştireceğim ve seni yükselte-leceğim, tabirleri aynı anlamdadır ve henüz Hz. İsa ölmüş değildir. İbn Tal-ha da İbn Abbas'tan: "Vefatını Ben gerçekleştireceğim" buyruğunun "seni öldürecek olan Benim" anlamında olduğunu rivayet etmiştir. er-Rabi' b. Enes de der ki: Burada sözü geçen "vefat", uyku halinde kastedilen vefattır. Nitekim yüce Allah: "Geceleyin sizleri vefat ettiren O'dur" (el-En'âm, 6/60); yani sizi uyutan odur, demektir. Çünkü uyku da ölümün kardeşidir. Nitekim Peygamber (sav)'a: Cennette uyku var mıdır? diye sorulunca o: "Hayır, uyku ölümün kardeşidir, cennette ise ölüm yoktur" diye buyurmuştur. [\[270\]](#) Bu hadisi Dârakutnî rivayet etmiştir.

Sahih görüş şudur: Yüce Allah Hz. İsa'yı ölüm de uyku da sözkonusu olmaksızın semaya yükseltmiştir. Nitekim el-Hasen ve İbn Cübeyr de böyle demiştir. Taberî de bu görüştedir. İbn Abbas'tan gelen sahih rivayet de budur. ed-Dahhâk da bu görüştedir.

ed-Dahhâk der ki: Olay şöyle olmuştur: Hz. İsa'yı öldürmek istediklerinde, Havariler on iki kişi oldukları halde bir odada toplandılar. Hz. İsa, odanın havalandırma deliğinden yanlarına geldi. İblis de yahudi topluluklarını durumdan haberdar edince dörtbin kişi bineklerine bindiler ve odanın kapısını tuttular. Hz. Mesih Havarilere: Hanginiz, cennette benimle birlikte olmak

karşılığında ölümü göze alabilir? dedi. Onlardan birisi: Ben ey Allah'ın peygamberi, dedi. Bunun üzerine Hz. İsa yünden yapılmış abasını ve yünden bir sarığı üzerine attı, sopasını ona teslim etti. Bu kişi Hz. İsa'nın suretine benzetildi. Yahudilere karşı çıkınca onu öldürdüler, daha sonra çarmıha gerdiler. Hz. İsa'ya gelince; Allah onu kuş tüyleriyle donattı, nurdan giydirdi ve ondan yemek ve ekmekten lezzet alma duyusunu aldı, meleklerle birlikte uçtu.

Ebu Bekr b. Ebi Şeybe der ki: Bize Ebu Muaviye nakletti, bize el-A'meş, el-Minhal'den nakletti, el-Minhal, Said b. Cübeyr'den o İbn Abbas'tan naklederek dedi ki: Allah Tebareke ve Teâlâ, Hz. İsa'yı semaya yükseltmeyi mu-rad edince Hz. İsa, on iki kişi olan arkadaşlarının yanına, evde bulunan bir su gözesinden başından su damlayarak çıktı. Onlara şöyle dedi: Sizden biriniz bana iman ettikten sonra on iki defa beni inkâr edecektir. Sonra şöyle dedi: Hanginiz bana benzetilip de benim yerime öldürülmeyi ister? Buna karşılık benimle birlikte benim derecemde bulunacaktır. En genç olanlarından bir delikanlı kalkıp: Ben deyince, Hz. İsa: Otur dedi. Daha sonra Hz. İsa sözünü tekrarladı, yine aynı delikanlı kalkıp: Ben dedi. Hz. İsa yine: Otur dedi, Sonra aynı sözü bir defa daha onlara tekrarladı yine bu genç delikanlı kalkıp: Ben dedi. Bu sefer Hz. İsa: Evet işte sen osun, dedi. Yüce Allah o genci Hz. İsa'ya benzetti. Yüce Allah Hz. İsa'yı odadaki havalandırma deliğinden semaya yükseltti. Daha sonra yahudilerden olan takipçiler geldi, Hz. İsa'ya benzeyeni aldılar, önce onu öldürdüler, sonra da çarmıha gerip astılar. Onlardan bir kişi ise Hz. İsa'ya iman ettikten sonra on iki defa Hz. İsa'yı inkâr etti.

Sonunda bunlar üç gruba ayrıldılar. Onlardan bir grup şöyle dedi: Allah dilediği kadar bir süre aramızda bulundu, sonra da semaya yükseldi. Bunlar Yakubîlerdir. Bir diğer grup da şöyle dedi: Allah'ın oğlu, Allah'ın dilediği kadar bir süre aramızda kaldı, sonra Allah onu kendisine yükseltti. Bunlar da Nasturîlerdir.

Bir diğer kesim ise; Allah'ın kulu ve elçisi Allah'ın dilediği bir kadar aramızda kaldı; sonra Allah onu kendi katına yükseltti, dediler. İşte bunlar da müslümanlardır. Kâfir olan iki grup müslîman gruba karşı birbirleriyle yardımlaştılar ve müslümanları öldürdüler. O bakımdan yüce Allah, Muhammed (sav)'ı gönderinceye kadar İslâm bu şekilde üstü örtülü kalmaya devam etti. Hz. Peygamber'in gönderilmesiyle bu kâfirler öldürüldü. Buna dair yüce Allah da şu buyruğu inzal buyurdu; "Bunun üzerine İsrailoğullarından bir zümre iman etti. Ve bir zümre de inkâr edip kâfir oldu. Biz iman edenleri" yani Hz. İsa döneminde ataları iman edenleri mü'minlerin dinlerini kâfirlerin dinlerine üstün kılmak suretiyle "düşmanlarına karşı destekledik de ga libler oluuerdiler" (es-Saf, 61/14).

Müslim'in Sahih'inde de Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu kî: "Allah'a yemin ederim. Şüphesiz Meryem'in oğlu adaletli bir hakim olarak inecektir ve şüphesiz haçı kıracak, domuzu öldürecek ve cizyeyi kaldıracaktır. Genç dişi develeri serbest bırakacaksınız, kimse onlara çobanlık etmeyecektir. Kin, karşılıklı düşmanlık, kıskançlık ortadan kaypouiup gidecektir. Malı almak için çağrılacaklar da onu kimse kabul etmeyecektir."

[271] Yine Ebu Hureyre'den nakledildiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Nefsim elimde olana yemin olsun ki Meryem'in oğlu, Fec er-Ravhl denilen yerden hacetmek yahut umre yapmak üzere veya her ikisini birlikte ifa etmek üzere ihrama girecektir. [272]

Bununla birlikte Hz. İsa şeriatimizî neshederek yeni bir şeriat ile inmeyecektir. Aksine bizim şeriatimizden uygulanması terk edilmiş olan hükümleri yenileyerek ve bu şeriate tabi olarak nazil olacaktır. SalmVi Müslim'de Ebu Hureyre'den rivayet edildiği gibi: Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Meryem'in oğlu aranızda inip de sizin imamınızın da sizden olacağı vakit haliniz ne olacaktır?" Bir diğer rivayette de: "Sizden olanla size imamlık ederse..." denilmiştir. [273] İbn Ebi Zi'b (Müslim'in senette adını verdiği üçüncü râvi) der ki: "Sizden olanla size imamlık yaparsa ifadesinin ne anlama geldiğini biliyor musun? Ben: Bana haber verCirsen öğrenirim), deyince şöyle dedi: Yani, yüce Rabbinizin Kitabı ile Peygamberinizin sünneti ile size imamlık yaparsa (sizi yönetirse) demektir. [274]

Biz bu hususa dair daha geniş açıklamaları "et-Tezkire" adlı eserimizde yapmış bulunuyoruz. Yüce Allah'a hamdolsun.

Senin vefatını Ben gerçekleştireceğim" kelimesinin aslı şeklindedir. (Yâ üzerindeki) damme ağır geldiğinden dolayı hazfedilmiştir. Bu (âyetin başında geçen) nin haberidir.

"Seni kendine kaldırıp yükseltecek" fiili de ona atfedilmiştir. "Seni... tertemiz çıkaracak, ve sana tabi olanları.. üstün tutacak" fiilleri de aynı şekilde atfedilmiştir. 'ın şeklinde okunması da mümkündür. Asıl şekil de budur. Tam bir vakfın yüce Allah'ın:

Seni kâfirlerin içinden tertemiz çıkaracağım" buyruğunun nihâyetinde olduğu da söylenmiştir. en-Nehhâs der ki: Bu güzel bir görüştür.

"Ve sana tabi olanları" da ey Muhammed "küfre sapanlardan üstün tutacak olan da Benim." Yani delilleriyle ve bunlar lehine delil ve belgeleri ortaya koymak suretiyle. Güç, kuvvet ve galip gelmekle bunu gerçekleştireceği de söylenmiştir. ed-Dahhâk ile Muhammed b. Eban der ki: Burada üstün kılınacaklardan kasıt,

(Muhammed ümmeti değil) Havarilerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[275\]](#)

56. Kâfir olanları da dünyada ve âbirette şiddetli azaba uğratacağım. Onların hiçbir yardımcısı da olmayacaktır.

57. tman edip salih amel İşleyenlere gelince; «uların mükâfatlarını da eksiksiz ödeyecektir. Allah zalimleri sevmez.

58. İşte bunları sana âyetlerden ve hikmet dolu Kur'ân'dan okuyoruz.

"Kâfir olanları da dünyada" öldürölmek, asılmak, esir edilmek ve cizye vermek zorunda bırakılmakla, "âhirette de" cehenneme atılmakla "şiddetli azaba uğratacağım."

"İşte bunları sana., okuyoruz1* buyruğundaki "İşte" kelimesi müb-tedâ olarak ref mahallindedir. Haberi ise "okuyoruz" buyruğudur. Bunun mübteda gizli olmak suretiyle; "durum işte böyledir" şeklinde (haber) olması da caizdir. [\[276\]](#)

59- Gerçek şu ki; A Halı katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı» sonra ona: "Ol" dedi, o da oluverdi.

60. Hak Rabbindendir. Öyleyse şüphecilerden olma.

Yüce Allah'ın: "Gerçek şu ki; Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı" buyruğu kıyas yapmanın doğruluğuna delildir. Benzetmenin mahiyeti şudur Hz. İsa da Hz. Âdem gibi babasız yaratılmıştır. Yoksa Hz. İsa da onun gibi topraktan yaratılmış değildir. Birgey bir başka şeyle belli bir ortak niteliğe sahip olduğu taktirde -aralarında büyük bir fark bulunsa dahi- benzetilebilir. Gerçekten Hz. Âdem topraktan yaratıldığı halde, Hz. İsa topraktan yaratılmış değildir Bu açıdan her ikisi arasında Fark vardır. Fakat aralarındaki benzerlik, her İkisini de Allah Te-ala'ntn babasız yaratmış olması bakımındandır.

Diğer bir sebep de şudur: Her ikisinin de yaratılışının aslı topraktır. Çünkü Âdem, bizzat topraktan yaratılmadı. Fakat toprak çamur haline getirildi, sonra bu ses veren bir kuru çamura dönüştüröldü, sonra da Hz. Âdem ondan yaratıldı. İşte yüce Allah Hz. İsa'yı da bir halden diğer bir hale dönüştürdü, arkasından onu babasız olarak bîr insan haline getirdi,

Bu âyet-i kerime Necran heyetinin Peygamber (sav)'ın: "Şüphesiz İsa Allah'ın kulu ve kelimesidir" şeklindeki sözünü reddederek: Sen bizç babasız yaratılmış bir kul göster; demeleri sebebiyle inmiştir Peygamber (sav) da kendilerine: "Âdem'in babası kimdi? Siz insanın babasız oluşuna hayret mi ettiniz? Âdem'in

babası da yoktu, annesi de yoktu"

Aynı şekilde yüce Allah'ın: "Onlar sana" İsa hakkında "her neyi örnek getirirlerse muhakkak biz sana" Âdem hakkında "hakkı ve daha güzel bir açıklamayı getiririz" (el-Furkan, 25/33) buyruğu da böyledir.

Yine rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, Necran heyetini İslâm'a davet edince onlar: Biz senden önce de müslümandık, dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Yalan söylüyorsunuz. Sizi müslüman olmaktan alıkoyan üç şey vardır: Allah bir oğul edindi, demeniz, domuzu yemeniz ve haça secde etmeniz." Bunun üzerine: Peki İsa'nın babası kimdir? dediler. Bunun üzerine Yüce Allah'ın: "Gerçek şu ki Allak katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir" buyruğundan itibaren: "... Allah'ın lanetinin yalancılara üzerine olmasını dileyelim" (61. âyet) buyruğuna kadar olan buyruklar nazil oldu. Peygamber (sav) onları (Mübâheley'e) çağırdı; fakat birbirlerine şöyle dediler: Eğer onun dediğini yapacak olursanız bu vadi size karşı alevli ateşle dolar taşar. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e: Sen bize bundan başka birşey arzetmiyor musun? deyince; Hz- Peygamber (sav); "Ya İslâm'ı kabul edersiniz, ya cizye verirsiniz yahut savaşırsınız." İleride geleceği üzere onlar da cizyeyi kabul et-tiler. [\[277\]](#)

Yüce Allah'ın: "Âdem" kelimesi ile birlikte söz tamam olmaktadır. (Mealde: Gibidir" ile cümle tamamlanıyor).

Daha sonra yüce Allah: "Allah onu topraktan yarattı, sonra ona. «ol» dedi, o da oluverdi" diye buyurmaktadır

Buradaki yekûn fiili geniş zaman için olmakla birlikte; burada dili geçmiş zaman anlamında "oluverdi" şeklindedir. Gelecek zaman ifade eden. "muza-ri" fiili anlamı bilindiği takdirde mazi yönünde kullanılır. el-Ferrâ der ki: "Hak Rabbindendir" buyruğu "o" zamiri gizli olarak takdir edilmek suretiyle merfû'dur.

Ebu Ubeyde ise der ki: Bu, yeni bir söz başlangıcıdır ve bunun haberi yüce Allah'ın "Rabbİndendir" buyruğudur. Bunun fail olduğu da söylenmiştir, Yani; hak sana gelmiştir, anlamında olur.

"Öyleyse şüphecilerden olma" buyruğunda hitap Peygamber(sav)'a ait olmakla birlikte; maksat onun ümmetidir. Çünkü Peygamber (sav), İsa (as) hakkında asla şüphe etmemiştir. [\[278\]](#)

61. Sana İlim geldikten sonra kim onun hakkında seninle tartışır da ki: "Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım. Sonra lânetleşe-lim, Allah'ta lanetinin yalancılara olmasını

dileyelim."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Mübâhale (Lânetleşme):

Yâ Muhammedi: "Sana ilim" Hz. İsa'nın Allah'ın kulu ve rasûlü olduğuna dair bilgi "geldikten sonra kim onun" İsa hakkında "seninle tartışırsa"

ve sana karşı iddialarda bulunursa "de ki: Gelin..." Haydi buyurun...

Bu ifade aslında üstünlüğü ve değeri olan kimseler İçin kullanılır. Daha sonra bu kelime gelmesi istenen herkes için kullanılmaya başlandı. İleride En'am Sûresi'nde (6/151. âyette) buna dair daha etraflı açıklamalar gelecektir.

"... Çağırılım" buyruğu cezm mahallindedin "Oğullarımızı" ifadesi, kız çocukların oğullarına "ebnâ: oğullar" denileceğine delildir. Çünkü Peygamber (sav), Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i getirdi; Hz. Fatıma onun arkasında, Hz. Ali de Hz. Fatıma'nın arkasından yürüyerek geldi. Hz. Peygamber de onlara: "Ben dua edersem siz de âmin deyiniz" diyordu. İşte yüce Allah'ın: "Sonra... dileyelim" buyruğunun anlamı budur,

İbtihâl dua ederken yalvanp yakarmak, tazarruda bulunmak demektir. Bu açıklama İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Ebu Ubeyde ve el-Kisâî ise: Lanet okuyalım, anlamında olduğunu söylemiştir. İbtihâl, aslında dua ederken yakarıştâ lanet okumak olsun başka hususlarda olsun alabildiğine gayret göstermek, tazarru ve niyazını uzunca yapmak demektir. Şair Lebid der ki; "Kavminden, efendi ve yaşlı başlı kimseler arasında (birlikte geldi) Dehr (zaman) onlara baktı da ibtihâl etti."

Yani onların helak edilmesi İçin (dua etmekte) alabildiğine gayret gösterdi.

Allah ona behletti, ona lanet etti, demektir. el-Behl de lanetlemek anlamındadır. Az miktardaki suya da "el-behl" denilir. Bir kimseyi kendi istediğiyle başbaşa bırakmak halinde ile denilir,

Ebu Ubeyde, Allah onu beliletti'nin ona lanet etti, lanet etsin anlamında olduğunu söylemiştir.

İbn Abbas der ki: Burada sözü edilen kimseler, Necranlıların ileri gelenleri olan es-Seyyid, el-Âkib ve İbnu'l-Hâris'tir.

"... Allah'ın lanetinin yalancılara olmasını dileyelim." [\[279\]](#)

2- Peygamberliğin Belgelerinden Birisi:

Bu âyet-i kerime, Muhammed (say)'ın peygamberliğinin alâmetlerinden-dir. Çünkü Hz, Peygamber onları lânetleşmeye davet ettiği halde, bunu kabul etmediler. Bunların büyükleri olan el-Âkib'in, kendilerine; eğer lânetleşme isteğini kabul edecek olurlarsa bu vadinin onları yakmak üzere ateşle dolacağım belirtmesinden sonra cizyeyi kabul ettiler. Çünkü Muhammed (sav) Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir, demişti. Ve siz de biliyorsunuz ki o İsa hakkında açık ve kesin doğruyu getirmiştir. Bu sözleri üzerine Necranlılar Hz. Peygamberle lânetleşmeyi kabul etmeyip kendi topraklarına her sene Safer ayında bin ve Recep ayında da bin elbise (toplam iki bin elbise) ödemek şartıyla geri döndüler Rasûlullah (say) da islâm'a girmek yerine onlardan bu cizyeyi kabul ederek onlarla barış yaptı.[\[280\]](#)

3- Torun, Evlat Kabul Edilebilir mi?

Çoğu ilim adamı der ki: Hz. Peygamberin Mübâhale esnasında Hz. Hasan ile Hz Hüseyin hakkında: "Oğullarımızı ve oğullarınızı» çağıralım" buyruğu ile: "Şüphesiz benim bu oğlum seyyiddir. [\[281\]](#) buyruğu, Peygamber (sav)'ın iki oğlu" olarak adlandırıl maları onlara hastır. Başkaları için böyle bir-şey sözkonusu değildir. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde her bir sebep ve her bir neseb koparılmış olacaktır. Benim nesebim ve sebebim müstesna." [\[282\]](#)

İşte bundan dolayı Şafiî mezhebine mensup kimi ilim adamı: "Filanın oğluna" diye vasiyette bulunup da eğer o kişinin kendi sulbünden oğlu yoksa fakat oğlunun oğlu yahut kızının oğlu varsa; o takdirde bu vasiyyet yalnızca oğlun oğlu için geçerlidir, kızın oğlu için geçerli olmaz. Aynı zamanda bu Şafiî'nin de görüşüdür. Buna dair daha geniş açıklamalar ileride yüce Allah'ın izniyle En'âm Sûresi (6/84-86. âyetler 2. başlıklarda) ile Zuhurf Sûresinde (43/28. âyet 3. başlıkta) gelecektir. [\[283\]](#)

62. Doğrusu kıssanın hak ifadesi işte budur. Allah'tan başka ilâh yoktur. Şüphesiz ki Allah Azizdir, Hakimdir,

63. Şayet yüz çevirirlerse şüphesiz ki Allah, fesat çıkaranları çok iyi bilendir.

Yüce Allah'ın: "Doğrusu kıssanın hak İfadesi işte budur" buyruğunda yer alan "doğrusu... işte bu" ile Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân-ı Kerîm'deki kıssalara işaret edilmektedir. Buna "kasas" denilmesinin sebebi ise, kıssadaki anlamların

birbirinin ardınca gelmesidir. Bu da araplanti:: Filan kişi filan kişinin izini kaseder, yani takip eder, demelerinden alınmıştır.

"Allah'tan başka ilâh yoktur" buyruğundaki te'kid için fazladan gelmiştir, "Azîz" yani asla mağîub edilemeyen, aHakîm", hikmet sahibi olan demektir ki; buna benzer açıklamalar önceden geçmiştir. Hamd Allah'adır. [\[284\]](#)

64. De ki: "Ey Kitap ehli! Hepiniz sizinle bizim aramızda eşit olan bir kelimeye gelin: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz Htnîmiai Rab-ler edinmesin." Eğer yüz çevirirlerse o vakit "Şahit olunuz ki biz Müslümanlarız" deyin.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız;

İ- Kitap Ehli de Herkes Gibi Allah'tan Başkasına İbadet Edemez:

Yüce Allah'ın: De ki: Ey Kitap ehli.." buyruğunda hitap, -el-Hasen, İbn Zeyd ve es-Süddî'nin görüşüne göre- Necranlılardır. Katade, İbn Güreye ve diğerlerinin görüşüne göre; Medine yahudilerinedin

Onlara bu şekilde hitap edilmesinin sebebi, itaat hususunda kendi alimlerini rabler gibi bir konuma çıkartmalarından dolayıdır.

Burada hitabın bütün yahudi ve hıristiyanlara olduğu da söylenmiştir. Peygamber (sav)'ın Herakliyas'a gönderdiği mektubunda şöyle denilmektedir: "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'ın Rasûlü Muhammed'den Rumların büyüğü Herakliyas'a. Selam hidâyete tabi olanlara. İmdi ben seni İslâm daveti ile davet ediyorum.

İslâm'a gir, kurtulursun. İslâm'a gir, Allah sana ecrini iki defa versin. Ve şayet yüzçevirecek olursan o takdirde ırgat ve çiftçilerinin günahları sanadır. "Ve ey Kitap ehli! Hepiniz sizinle bizim aramızda eşit olan bir kelimeye gelin: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim... Şahit olunuz ki biz müslü-manlarız, deyin." Bu rivayette lafız Müslim'e aittir. [\[285\]](#)

Sevâ' (eşit); kelimesi, adalet ve insaf demektir. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. Şair Züheyr de der ki:

"Bana bir yol gösterin ki onda zillet ve haksızlık olmasın Bununla aramızda eşitlik sağlansın."

el-Ferrâ der ki: "Adalet" anlamında denilir. "Sin" harfî üstün okunursa {kelimenin sonu) medli (sevââ) şeklinde gelir. Şayet esreli ve ötreli gelirse, o takdirde (gösterildiği şekilde) medsiz gelir. Yüce Allah'ın:

Eşit bir buluşma yeri" (Tâ-Hâ, 20/58) buyruğunda olduğu gibi. Yine (el-Ferrâ) der ki: Bu buyruk Abdullah (b. Mes'ud)'un kıraatinde: Sizinle bizim aramızda adaletli olan bir kelimeye" diye okumuştur. Ka'neb burada, "kelime" kelimesini "lam" harfi sakın olarak "küme" şeklinde okuyarak "lanfin harekesini "kePe vermiştir. Nitekim (karaciğer anlamına gelen) kebid kelimesini kibd şeklinde de okuruz.

Bu buyruğun anlamı sudur: Çağrıldığınız şeyi kabul edin. Bu ise haktan en ufak bir uzaklaşmanın sözkonusu olmadığı, dosdoğru ve adaletli bir sözdür. Yüce Allah bu sözü: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim..." buyruğu ile açıklamış bulunmaktadır. buyruğundaki Kelime"den bedel olmak üzere mecrurdur. Yahut da gizli bir mübteda takdir edilerek merfudur. Bu durumda İfadenin takdiri şöyle olur: Bu kelime: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim'dir. Ya da bu i'rabda mahalli olmayan müfesire (açıklayıcı) bir edattır. Bununla birlikte; " ibadet etmeyelim" buyruğu ile buna atfedilen edatlarda hem mer-fu olma hem de meczum olma hali caizdir. Bunun meczum olabilmesi "yani" anlamına gelen müfesire olması halinde söz konusudur. Nitekim yüce Allah: "Yani yürüyün...." (Sâd, 38/6) buyruğunda olduğu gibi. Ve bu durumda olumsuzluk edatı cezmedici edat olur. Sibeveyh'in görüşü budur. Buna göre; İbadet etmeyelim haber olması mümkündür. Merfu olması halinde de anlamı: Biz ibadet etmeyiz... şeklinde olabilir. Yüce Allah'ın: "Onlar bilmezler mi ki, o kendilerine ne bir cevap verir ne de onlara bir zarar ya da bîr fayda sağlayabilir" (Tâ-Hâ, 20/89) buyruğu da buna benzemektedir.

el-Kısâ ile el-Ferrâ ise şöyle demektedir: " Ve O'na birşey ortak koşmayalım ve kimimiz kimimizi (rab) edinmesin," şeklinde, sözün başında yokmuş gibi cezimli okumuşlardır. [\[286\]](#)

2- Allah'tan Başka Rab Edinme Şekli:

"Ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi rabler edinmesin." Yani yüce Allah'ın hela! kıldığı dışında, hiçbir kimseyi herhangi bir şeyi helâl ya da haram kılma hususunda izlemeyelim, ardından gitmeyelim. Bu da yüce Allah'ın: "Onlar Allah'ı bırakıp alimlerini, rakiplerini., rabler edindiler." (et-Tevbe, 9/31) buyruğunu andırmaktadır. Yani onlar Allah'ın haram ve helâl kılmadığı şeyler ile ilgili olarak, alim ve rahiplerini haram ve helâl kılmalannı kabul etmek suretiyle rableri ayarında tuttular. Bu da, Şer'î hiçbir delile dayanmayan nücerred istihsa.ni kabulün, batıl olduğunu göstermektedir. el-Kiyâ et-Taberî der ki: Apaçık dayanakları olmaksızın tayin etmiş olduğu ölçüler hususunda Ebu

HanıtVnin istihsanlan gibi. Ayrıca bu buyrukta: "Şer'î dayanağı açıklamaksızın imamın sözünü kabul etmek icabeder" diyen ve yine imamın, şeriatten dayanağını açıklamaksızın Allah'ın haram kıldığını helâl kılabilceğini kabul eden Rafizîlerin de görüşünü reddetmektedir.[\[287\]](#)
Erbâb kelimesi "rab" kelimesinin çoğuludur. Burada yer alan kelimesi de "başka" anlamındadır.[\[288\]](#)

3- Siz, Yüzçevirsensiz de Biz Müslümanız:

Yüce Allah'ın: "Eğeryüzçevirİrlerse" yani davet olundukları şeyi kabul etmezlerse "o vakit Şahit olunuz ki biz müslümanlarız, deyin," Yani İslâm dinine bağlı kalmak, bizim ayrılmaz vasfı mı zdır. Biz bu dinin hükümlerine uyan kimseleriz. Bu hususta Allah'ın üzerimizdeki lütuf ve nimetlerini itiraf eden kimseleriz. İsa olsun Üzeyr olsun melekleri olsun hiçbir kimseyi rab edinmeyiz. Çünkü İsa ve Üzeyr de bizim gibi birer insandır. Ve hepsi de bizim gibi sonradan yaratılmışlardır. Bizler Allah'ın bize haram kılmadığı bir-şeyi, rahipler haram küdi diye haram kabul edemeyiz. O takdirde onları rab edinmiş oluruz, İkrime de der ki: "Edinmesin" buyruğu secde etmesin, anlamındadır. Peygamber (sav)'ın zamanına kadar (insanların.) birbirlerine secdelerinin caiz olduğu, fakat Peygamber (sav)'m Hz. Muaz'ın kendisine secde etmek istemesi üzerine bunu nehyettiğini önceden açıklamış bulunuyoruz. Buna dair açıklamalar daha önceden Bakara Süresi'nde (2/34. âyet 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.
Enes b. Malik'İN de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü, birbirimize karşı eğilelim mi? diye sorduk, Hz. Peygajnber: "Hayır" buyurdu. Dedik ki: Birbirimizle muânaka.(kucaklaşma) yapalım mı? Yine: Hayır, fakat musafaha yapın" dedi.

Bunu İbn Mace Sünen'inde[\[289\]](#) rivayet etmiştir.

Bu hususa dair daha fazla açıklamalar yüce Allah'ın izniyle ileride Yusuf Süresi'nde (12/100. âyet 2. başlıkta.) gelecektir.

Vakıa Süresi'nde de yüce Allah'ın izniyle Kur"ân-ı Kerîm'e yahut onun bir bölümüne taharetsiz dokunmaya dair açıklamalar gelecektir. [\[290\]](#)

65. Ey Kitap ehli! İbrahim hakkında niçin münakaşa ediyorsunuz? Halbuki Tevrat da İncil de ondan sonra indirilmiştir. Aklınız ermiyor mu?

Yüce Allah'ım "Ey Kitap ehli! İbrahim hakkında niçin mtinaşaka ediyorsunuz?"

buyruğundaki: "Niçin" kelimesinin aslı: “” şeklindedir. İstifham ile haberin arasındaki farkı göstermek üzere elif hafzedilmiştir.

Bu âyet-i kerime, yahudi ve hristiyanların her birisinin, İbrahim'in kendi dinleri üzere olduğunu iddia etmeleri üzere nazil olmuştur. Yüce Allah onları, yahudiliğin de hristiyanlığın da ancak İbrahim'den sonra ortaya çıktığını belirterek yalanlamaktadır. İşte yüce Allah'ın: "Halbuki Tevrat da İncil de ancak ondan sonra indirilmiştir" buyruğu bunu ifade etmektedir.

ez-Zeccâc der ki: Bu âyet-i kerîme yahudi ve hristiyanlara karşı getirilen en açık bir delildir. Çünkü Tevrat da İncil de ondan sonra indirilmiştir ve bunlarda bu dînlerden birisinin olsun adı geçmemektedir. Halbuki İslâm adı bütün kitaplarda vardır.

Denildiğine göre; ibrahim ile Mûsâ (ikisine de selam olsun) arasında bin yıl, Hz. Mûsâ ile Hz. İsa arasında da aynı şekilde bin yıl vardır.

"Aklınız ermiyor mu?" Sîzin delilinizin çürüklüğünü, sözlerinizin de tutarsızlığını aklınızla kavrayamıyor musunuz?

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[291\]](#)

66. Haydi siz, bildiniz olan şey hakkında münakaşa ettiniz diyelim. Ya bilginiz olmayan şey hakkında niçin münakaşa ediyorsunuz? Halbuki Allah bilir, siz bilmezsiniz.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız;

1- Yahudi ve Hristiyanların Bilgisizce İddiaları:

"Haydi siz bilginiz olan şey hakkında münakaşa ettiniz diyelim." Yani Muhammed (sav) hakkında münakaşa ettiniz, kabul edelim. Çünkü onlar kitaplarında Hz. Peygamber'in niteliklerine dair buldukları bilgilerle onun peygamber olduğunu biliyorlar fakat bâtili ileri sürerek onun hakkında tartışıyorlardı.

"Ya bilginiz olmayan şey hakkında niçin münakaşa ediyorsunuz?" Bundan kasıt da Hz. İbrahim'in yahudi veya hristiyan olduğunu iddia etmeleridir.

Yüce Allah'ın: "Haydi siz..." buyruğunun aslı: şeklindedir. Birinci hemze, benzeri olduğundan dolayı "he" harfiyle değiştirilmiştir Bu şekildeki açıklama Ebu Amr b. el-Aîâ ile el-Ahfeş'ten nakledilmiştir, en-Nehlâs: Bu güzel bir açıklamadır, der. Kunbul'un, İbn Kesir'den rivayetine göre (medsiz olarak): gibi, diye okuduğunu nakletmektedir. Fakat bundan daha da güzeli "he" harfinin

hemzeden bedel olmasıdır. O takdirde bunun aslı şeklinde olur. Buradaki "he" harfinin tenbîh (uyarıp dikkat çekmek için) olup ın başına gelmiş olması ve çokça kullanım dolayısıyla "elifin hazfedilmiş olması da mümkündür.

kelimesinin telaffuzu iki şekilde olur. Birincisi medli, ikincisi de medsiz (kasr)dır. Araplar arasında bunu medsiz okuyan vardır. Ebû Hatim şu beyiti nakleden

"Ömrün hakkı için bizler ve bizim bu antlaşmalılarımız Tırnaklan kesilmemiş bir mihnet (savaş) içindeyiz."

Buradaki: Siz o kimselersiniz ki" edatı nida mahallin dedir. Ey o kimseler! anlamındadır. Bunun "Sizin" kelimesinin haberi oması da mümkündür. O takdirde kelimesi Kimseler, anlamında olur, ondan sonraki ifadeler de onun sırası olur. [292] Bununla birlikte "Siz" kelimesinin haberinin, "münakaşa ettiniz" buyruğu da olabilir. [293] Bu kelimeye dair açıklamalar daha önceden Bakara Sûresi'nde (el-Bakara, 2/31. âyet 5- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun. [294]

2- Bilgisizce Tartışmak:

Âyet-i kerimede bilgisi olmayanlara tartışmanın ve konu ile ilgili yeterince araştırması bulunmayan kimsenin o konuda tartışmasının yasak kılındığına dair delil vardır. İşte yüce Allah: "Haydi siz bilginiz olan şey hakkında münakaşa ettiniz diyelim, ya bilginiz olmayan şey hakkında niçin münakaşa ediyorsunuz?" diye buyurmaktadır.

Bununla birlikte bilen ve yakîn sahibi olan kimsenin tartışacağına dair de emir varid olmuştur. Yüce Allah: Te onlarla en güzel yol hangisiyle onunla mücadele et" (en-Nahl, 16/125) diye buyurmaktadır.

Peygamber (sav)'dan rivayete göre ona bir adam gelip oğlunun kendisinden olmadığını belirterek şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, benim hanımım siyah bir çocuk doğurdu. Bunun üzerine Peygamber (sav) ona: "Senin hiç deven var mı?" diye sorunca adam: Evet, diye cevap verdi. Hz. Peygamber: "Bu develer ne renk?" diye sorunca: Kırmızı diye cevap verdi. Hz. Peygamber tekrar: "Aralarında rengi siyaha çalanları da var mı?" diye sorunca adam: Evet dedi. Bu sefer Hz. Peygamber: "Peki, bu renkte olanlar nereden geldi?" diye sordu. Adam: Olur ki bir damarı çekmiş ve o renkte olmuştur Bu sefer Ra-sûlullah (sav) şöyle buyrdu; "Senin bu çocuğun da bir damara çekmiş de böyle gelmiş olabilir." [295]

İşte bu, Rasûlullah (sav) tarafından tartışmanın gerçek mahiyetine dair verilmiş ve delil getirmenin açıklanmasını ortaya koyan oldukça önemli bir örnektir. [\[296\]](#)

67- İbrahim ne yahudi ne de hristiyan idi. Fakat o Hanîî bir müs-lüman idi. O müşriklerden de değildi.

Yüce Allah, Hz. İbrahim'i yahudi ve hristiyanların yalan iddialarından tenzih etti ve onun Hanîf olan müslümanlık üzere olduğunu, asla müşrik olmadığını beyan etti.

Hanîf ise-. Allah'ı birleyen, hacceden, kurban kesen, sünnet olan ve kibleye yönelen kimse demektir. Daha önce Bakara Sûresi'nde (2/135- âyette) bu kelimenin türediği köke dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Sözlükle Müslim İse yüce Allah'ın emrine zilletle boyun eğen, O'na itaat eden demektir. Yine Bakara Sûresi'nde (2/131- âyette) İslâm kelimesinin anlamı yeterince açıklanmış bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun. [\[297\]](#)

68. Doğrusu İbrahim'e en yakın olanlar, elbette ki ona uyanlar, bu Peygamber ve iman edenlerdir. Allah da ulûm inlerin velisidir,

İbn Abbas der ki: Yahudilerin başkanlarının: "Allah'a yemin ederiz ya Muhammed, sen de bilirsin ki, insanlar arasında senden de başkalarından da İbrahim'in dinine en yakın olanlar bizleriz. Çünkü o yahudi idi ve sendeki bu durumun tek sebebi kıskançlıktır" demeleri üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.

"Evlâ: En yakındın anlamı en layık, en çok hak sahibi demektir. Bunun yardım ve destek vermek suretiyle olacağı söylendiği gibi, delil ite de olacağı söylenmiştir.

Elbette ki" dini ve sünneti üzere olup "ona uyanlar, bu peygamber" tek başına ayrıca zikredilmesi ona tazim içindir Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *O iki cennette meyve, hurma ve nar vardır " (er-Rahman, 55/68) buyruğunda olduğu gibi. Bakara Sûresi'nde bu türden açıklamalar yeterince geçmiş bulunmaktadır.

"Bu" kelimesi "lar*a atf ile ref mahallindedir. "Peygamber*" ise "bu" kelimesinin sıfatı veya atfı beyandır. Şayet nasb ile okunsa, "ona uyanlar"daki "İie" zamirine atf olmak üzere günlük konuşmada caiz olur.

"Allah da müminlerin vellsidir," Yani onların yardımcısı dır. İbn Mesud'dan

rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Şüphesiz her bir peygamberin sair peygamberlerden velileri vardır ve onlar arasından benim velim, atam ve Rabbimin Halili olan (İbrahim-as-)dır." Daha sonra Hz. Peygamber: "Doğrusu İbrahim'e en yakın olanlar, elbette ki ona İman edenler» bu Peygamber ve iman edenlerdir..." âyetini okudu. [\[298\]](#)

69. Kitap ehlinen bir taife sizi saptırmak istedi. Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar da farkında değildiler.

Bu âyet-i kerime Muâz b. Cebel, Huzeyfe b. el-Yemân ve Ammâr b. Ya-sîr'i, Nadiroğulları ile Kurayza ve Kaynukaoğullarına mensup yahudilerin kendi dinlerine çağırmaları üzerine nazil oldu. Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: "Kitap ehlinen pek çok kimse hak kendilerine besbelli olmuşken ruhlarında yerleşmiş olan kıskançlıktan dolayı sizi imanınızdan sonra kâfirler olarak geri döndürmek isterler..."(el-Bakara, 2/109!) âyetine benzemektedir.

Bu görüşe göre "Min" "...den" teb'iz (kısmîlik) ifade etmektedir. Ayrıca bütün Kitap ehlinin böyle olduğu da söylenmiştir. O takdirde bu edat cinsin beyanı için olur,

"Sizi saptırmak İstedi"; yani İslâm dininden döndürmek, ona aykırı davranmak suretiyle sizi masiyete sürüklemek istediler, demektir. İbn Güreye der ki: "Sizi saptırmak istedi" helake götürmek istediler, anlamındadır. el-Ah-tal'ın şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır

"Nereden geldiği bilinmeyen selin aküğü ve

Helak olup giden köpüklü bulanık bir dalgadaki çöp gibiydin."

"Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptırmazlar" buyruğunda bir olumsuzluk ve bir olumluluk vardır. [\[299\]](#) "... da farkında değiller." Yani bizzat rû'ınları saptırma amacına ulaşamayacaklarını akıl edemiyorlar.

"Farkında değiller"in İslâm'ın doğruluğunu bilmiyorlar. Halbuki bunu bilmeleri onlar için bir faradır. Çünkü bu konudaki deliller apaçıktır, belgeler göz kamaştırıcıdır; anlamında olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır. [\[300\]](#)

70. Ey Kitap ehli Kendiniz görüp dururken niçin Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?

Katâde ve es-Süddî'den nakledildiğine göre; Kitaplarınızda bulunan âyetlerin

doğruluğunu bilip durduğunuz halde... demektir.

Anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Halbuki sizler, bunların benzeri olan ve bizzat kabul ettiğiniz peygamberlerin birtakım âyetlerini de görüp durmaktasınız.[\[301\]](#)

71. Ey Kitap ehli Niçin hakkı batıla karıştırıyor ve bile bile hakkı gizliyorsunuz?

"Karıştırmak*" anlamı verilen el-lebs bir şeyi birşeye katıp karıştırmak demektir. Buna dair açıklamalar daha önce Bakara Sûresi'nde (2/42 âyette) geçmiş bulunmaktadırlar. Bu âyet-i kerime ile bundan önceki âyet-i kerime de (işaret edilen, âyetle) aynı manadadır.

"Bile bile hakkı gizliyorsunuz" buyruğundaki "gizliyorsunuz"un sorunun cevabı; "bile bile"nin de hal yerinde bir cümle olması da mümkündür.[\[302\]](#)

72. Kitap ehlinden bir grup şöyle dedi: "Varın o müzminlere İndirilenlere, gündüzün erken saatlerinde iman edin, sonunda da inkâr edin. Belki onlar da dönerler/

Bu âyet-i kerime, Ka'b b. el-Eşref, Malik b. es-Sayf ve benzerleri hakkında nazil olmuştur. Bunlar kavimlerinin ayak takımlarına: Gündüzün erken saatlerinde yani ilk saatlerinde iman edenlere indirilenlere iman edin, demişlerdi. "Gündüzün ttk saatlerine "veck" denilmesinin sebebi, en güzel vakit olduğundan dolayıdır ve gündüzün, ilk olarak, karşı karşıya, yüzyüze gelinen bölümlerinin erken dönemleri oluşu dolayısıyladır. Şair der ki:

"Günün erken saatlerinde aydınlık saçarak ışık verir Denizcinin çıkardığı, ipi çözülmüş inci gerdanlık gibi.

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Mâlik'in öldürülmesine sevinen kimseler

Gündüzün erken saatlerinde kadınlarınızın yanına gitsin."

Buradaki ("erken saatleri" anlamına gelen:) vech kelimesi zarf olarak nast gelmiştir, " Sonunda* kelimesi de böyledir. Katâde'nin görüşüne göre yahudiler bu işi, müslümanları şüpheye düşürmek için yaptılar.

"Thife" kelimesi ise topluluk, cemaat anlamına gelir, (1-ijL ^ili»): Etrafında dönmek, dolaşmak'tan gelmektedir. Bazen belli bir grubun kendisi anlamında tekil için de kullanılabilir.

Âyetin anlamı da şudur; Yahudiler birbirlerine şöyle dediler: Siz günün erken

saatlerinde Muhammed'e iman ettiğinizi açıklayınız. Sonra da akşama doğru onu inkâr ediniz. Sîzler bu şekilde yaptığınız takdirde ona uyanlar, dini hakkında şüpheyeye düşer ve onun dinini bırakıp sizin dininize dönerler ve: Kitap ehli, onu bizden daha iyi bilir, derler Bir diğer açıklamaya göre anlamı şu-dur: Günün erken saatlerinde Beytu'l-Makdis'e doğru namaz klimasının hak olduğuna iman ediniz. Fakat günün son saatlerinde Kâ'be'ye doğru namaz kılmasını inkâr edip kâfir olunuz. Belki onlar sizin kıblenize geri dönerler. Bu şekilde açıklama, İbn Abbas ve başkalarından rivayet edilmiştir.

Mukâtil de der ki: Anlamı şudur: Bunlar Muhammed (sav)'ın yanma günün erken saatlerinde geldiler ve daha sonra yanından ctönüp sıradan olan insanlarına şöyle dediler: O haktır; ona tabi olunuz. Sonra da şöyle dediler: Hele bir Tevrat'a bakalım. Arkasından akşama doğru geri dönüp şöyle dediler: Biz Tevrat'a baktık, orada anlatılan bu değil. Onlar bu sözleriyle peygamberin hak olmadığını söylüyorlar ve sıradan kimselerin işin içinden çıkmaması isteğiyle onun hakkında şüphe uyandırmak istediler.[\[303\]](#)

73. "Kendi dininize uyanlardan başkasına inanmayın.'1 De iti: "Gerçek hidâyet Allah'ın hidâyetidir." (Derler ki): "Size verilenin bir benzerinin de başkasına verildiğine veya Rabbinlzin katında onu size karşı delil getireceklerine (de inanmayın)." Deki: "Doğrusu lütuf Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir, Allah Vâsi'dir, Alim'dir.

Yüce Allah'ın: "Kendi dininize uyanlardan başkasına inanmayın" buyruğu bir nehiydir. Bu da Yahudilerin birbirlerine söyledikleri sözlerden biridir. Yani ileri gelenler avamdan olanlara böyle dediler.

es-Süddî der ki: Burdaki ifadeler Hayber yahudilerinin Medine yahudile-rine söylediği sözlerden bir bölümdür.

Bu âyet-i kerime bu sûredeki en müşkü (anlaşılması zor) âyetlerden birisidir. el-Hasen ve Mücahid'den rivayet edildiğine göre âyet-i kerimenin anlamı şudur: "Ancak dininize uyanlara iman ediniz. Ve Rabbinizîn nezdinde onların size karşı delil getireceklerine de İnanmayınız. Çünkü onların lehine hiçbir delil yoktur. Sizin dininiz onlardan daha bir sahih ve doğrudur.

Diğer taraftan buradaki: "Delil göstereceklerine" buyrukları cer mahallindedir. Yani onların size karşı delil getirmelerine, yahut onların size karşı getirdikleri delillere inanmayınız, anlamındadır. Bu hususta onları tasdik etmeyiniz, çünkü onların delil diye ortaya koyabilecekleri birşeyleri yoktur.

"(Derler ki): "Size verilenin bir benzerinin de başkasına verildiğine..." Tevrat,

men, selva, denizin yarılması ve buna benzer pek çok mucizelerin ve diğer üstünlüklerin başkalarına verileceğine de inanmayın, demektir. Bu durumda "verildiğine" buyruğu, "veya Rabbiniz katında onu size karşı delil göstereceklerine" buyruğundan sonra gelmesi gereken bir ifadedir. Ayrıca "Gerçek hidâyet Allah'ın hidâyetidir" buyruğu ise (yahudilere ait) iki söz arasında bir ara cümlesi (i'tiraz)dır.

el-Ahfes der ki: Buyruğun anlamı şöyledir: Sizler dininize uyandan başkasına inanmayınız. Herhangi bir kimseye size verilenin benzerinin verileceğine de inanmayınız, onların size karşı delil getireceklerini de doğrulama-yınız. Buna göre el-Ahfes., bu ifadelerin atfedilmiş olduğu görüşündedir.

Bir diğer açıklamaya göre anlamı şöyledir: Herhangi bir kimseye bize verilen şeylerin benzerinin verileceği hususunda dininize uyanlardan başkasına inanmayınız. Buna göre buyruktaki istifham, yani (öOdeki hemzenin, soru edatı olarak uzatılması dolayısıyla hemzenin böyle okunması da söyledikleri inkârı (reddi) te'kid etmektedir. Ki onların söyledikleri söz: Kendilerine verilenin bir benzerinin başka bir kimseye verilmeyeceği şeklindedir. Zira ya-hudi ilim adamları onlara şöyle demişti: Size verilenin bir benzerinin verileceğine dair dininize tabi olandan başkasına inanmayınız. Yani size verilenin bir benzeri hiçbir kimseye verilmeyecektir. O halde bu ifadede de bir uyum (nesak) vardır ve ise edatı Sen Zeyd'i mi dövdün? şeklindeki ifadeyi merfu kabul edenlerin görüşüne göre de ref mahal ündedir. Haberi ise hazfedil mistir ki takdiri de şöyledir: Size verilenin bir benzerinin kimseye verileceğini tasdik yahut kabul eder misiniz? Yani doğrulanacak yahut da kabul olunacak bir türden başkalarına verilmiş birşey var mıdır? Bu da, böyle bir şeyin olacağını tasdik etmeyiniz, doğrulamayınız anlamındadır. Bununla birlikte (gizli bir fiil takdir etmek suretiyle nasb mahallinde olması da caizdir. Nitekim: Sen Zeyd'i mi dövdün? sözünde de böyle bir gizli ftiî takdir caizdir. Bu açıklama şekli Arapçada daha güçlü bir eğilimdir. Çünkü fiil ile istifham (soru sorma) daha uygundur. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Sizler böyle birşeyin başkasına verileceğini kabul ediyor musunuz? Yahut, böyle birşeyi yayar mısınız? Veya böyle bir şeyden söz eder misiniz? Ve buna benzer takdirî ifadelerdir.

İbn Kesir ile tbn Muhaysin ve Humeyd med ile okumuşlardır. Ebû Hatim de der ki:nın med ile okunması; "...e mi?" anlamındadır. Burada daha hafif söyleyiş kastıyla harfî cer olan "lâm" hazfedilmiş ve onun yerine hemze medli okunmuştur. Nitekim: "O kişi mal sahibi oldu diye.." (el-Kalem, 68/14) buyruğu da aynı şekilde; ...e diye mi, için mi? anlamındadır,

Yüce Allah'ın: "Veya *.. sixe karşı deli] göstereceklerine" buyruğun, bu kıraate

göre anlamı, mü'minlere hitaba bir yöneliştir. Yahut da "Veya" edalı anlamında olur. Çünkü bu ikisi de şüphe ve ceza (karşılık) ifade eden edadardır. Ve bunlardan birisi ötekinin yerine kullanılabilir. Bu durumda âyet-i kerimenin takdiri ifadesi şöyle olur: Ey mü'minler topluluğu onlar Rabbinizin nezdinde size karşı delil getirirler (diye) inanmayınız. O bakımdan ya Muhammed de ki; Şüphesiz asit hidâyet, Allah'ın hidâyetidir ve biz o hidâyet pereyiz.

Bu edatı medsiz olarak okuyanlar da derler ki: Buyruğun başındaki birinci neftı onların: "İnanmayınız* sözlerindeki inkârlarını göstermektedir, Yani yahudi alimleri onlara şöyle dediler Size verilenin bir benzerinin herhangi bîr kimseye verileceğine inanmayınız.

Yani onların ne imanları vardır, ne de size karşı ileri sürebilecekleri bir delilleri. Bu şekilde ilim, hikmet, Kitap delil, men selva, denizin yarılması ve buna benzer üstünlükler ve ikramları ihtiva eden manaya atıfta bulunmaktadır. Bunun da anlamı şudur; Bütün bunlar ancak size verilmiş şeyler olabilir. Sizin dininize tabi olanlar dışında, size verilenlerin benzerinin herhangi bir kimseye verileceğine inanmayınız.

Bu okuyuşa göre İfadede bir takdim ve tehir vardır ve "lâm" da fazladan gelmiştir.

İfadede istisna olduğunu kabul eden de bu istisnayı birincisinden yapmamaktadır. Aksi takdirde böyle bir ifade caiz (uygun ve yerinde) olamaz. Kimse" kelimesinin gelmesi, sözün başının nehiy oluşundan dolayıdır. O bakımdan bu da ın sılasına dahildir. Zira bu da menfî olan fiilin mefuiüdür. Ve bu edat cerr'i gerektiren bir durum olmadığından, dolayı nasb mahal Ündedir.

el-Halil der ki: Bu, hazf edilmiş ve cerri gerektiren edat dolayısıyla cer mahallindedir. Şöyle de denilmiştir: Burada "lâm" fazladan gelmiş (bir cer) edatı değildir. " İman etmeyiniz¹¹ ifadesi de; ikrar etmeyiniz, anlamındadır.

İbn Cüreyc der ki: Buyruğun anlamı şudur: Sizden herhangi bir kimseye size verilenin benzeri verilir korkusuyla siz, dininize uyandan başkasına inanmayınız. Bir diğer görüşe göre anlamı şöyledir: Siz Kitabınızda bulunan Muhammed (sav)'ın niteliklerini, sizin dininize uyanlardan başkasına bildir-meyiniz ki, bu, putlara tapanların onu tasdik etmelerine götüren bir yol olmasın.

el-Ferrâ da der ki: Yahudilerin sözlerinin yüce Alah'ın naklettiği: "Başkasına inanmayın" buyruğu ile sona ermiş olması da mümkündür. Bundan sonra yüce Rabbimiz Muhammed (sav)'a şöyle buyurmaktadır: "De ki: Gerçek hidâyet Allah'ın hidayetidir." Yani asıl gerçek açıklama yüce Allah'ın açıklamasıdır ki: "Size verilenin bir benzerinin) de başkasına" verilmeyeceği hususu yani size verilenin benzerinin kimseye verilmeyeceği hususu apaçıktır. Bu durumda "

şeklindeki olumsuzluk edatı,den sonra takdir edilmiş gibidir. Yani "Verilmeyeceğine (.inanın)" şeklindedir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: " Allah size saparsınız diye açıklar" (en-Nisa, 4/176), sapmıyasınız diye açıklar, anlamındadır. Bundan dolayı bu ifade arasında; " Kimsenin girmesi uygun düşmüştür. Ayrıca: " Veya" kelimesi de... e kadar" ve: " Ancak „e" anlamındadır. Nitekim şair İmruu'l-Kays şöyle demiştir:

"Ona şöyle dedim: Gözün ağlamasın; çünkü bizler

Ya bir devlete konmaya çalışıyoruz yahut ölürüz ve mazur görülürüz.

BİR diğ er şair de şöyle demektedir:

"Ben bir kavmin mızraklarına bir işarete bulunuraam, Topuldarını kırarım yahut doğrulurlar"[\[304\]](#)

Arapların: (Ya) bir araya gelmeyiz yahut Kıyamet kopar" sözleri de buna benzemektedir. Bu ise: ...ceye kadar (bir araya gelmeyiz}, anlamına gelir.

el-Kisaî'nin görüşü de böyledir.

el-Ahfeş'e göre ise bu edat; İnanmayın" buyruğuna atfeden bir edattır ki, bu tür açıklama önceden geçmiş bulunmaktadır. Yani onların öyle bir inançları da, delilleri de yoktur. Bu da manaya bir atıftır.

Âyet-i kerimenin bütünüyle yüce Allah'ın mü'minlere hitabı şeklinde olması ihtimali de vardır. Bu da onların kalplerine sebat vermek ve basiretlerini artırmak maksadıyla yapılmış bir hitaptır ki, bundan maksat, yahudiler-in işleri içinden çıkılmaz göstermeleri ve dinleri ile ilgili onlara karşı yalan söylemeleri halinde şüphey e düşmelerini önlemektir. Bu takdirde âyet-i kerimenin anlamı şöyle olur: Ey mü'minler topluluğu, sizler dininize uyanlardan başkasına İnanmayınız ve size verilen lütuf ve dinin benzerinin herhangi bir kimsey e verileceğine de inanmayın, size muhalefet edenlerin Rabbi-niz hususunda, dininiz hakkında size karşı delil getirebileceklerine yahut buna güç yetirebileceklerine de inanmayınız, tasdik etmeyiniz. Şüphesiz gerçek hidâyet Allah'ın hidâyetidir ve muhakkak bütün lütuf Allah'ın elindedir.

ed-Dahhâk der ki: Yahudiler dediler ki: Bizler dinimiz hususunda bize muhalefet edenlere karşı Rabbimiz huzurunda delil getirip (hasımlarımızı) mağlub edeceğiz. Yüce Allah bununla onların delilleri çürütülenler ve azab edilenler olacaklarını, buna karşılık üstün gelenlerin de mü'minler olacağını açıklamakta ve Kıyamet gününde onların ileri sürecekleri iddialara karşı delil getirilip susturul a cakl arını beyan etmektedir. Rasûlullah (sav)'dan ulaşan haberde de şöyle buyrulmaktadır: "Yahudiler ve hristiyanlar Rabbimiz nezdinde bize karşı delil getirecekler ve diyecekler ki: Sen bize tek bir ecir verdin, onlara ise iki ecir verdin. Yüce Allah şöyle buyurur: Peki, ben haklarınızdan birşey eksilterek size

zulmettim mi? Onlar: Hayır, diyecekler Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyuracak: İşte bu Benim lütf-u keremimdir, Ben onu dilediğime veririm." [305] İlim adamlarımız der ki: Şayet onlar, bunun Allah'ın lütfundan dolayı bize verildiğini bilselerdi Rabbimiz nezdinde bize karşı delil getirmeye kalkışmazlardı. Yüce Allah böylelikle Peygamberine şunu bildirmektedir: Onlar Kıyamet gününde Rabbiniz nezdinde size karşı delil getireceklerdir.

Daha sonra şöyle buyurmaktadır: Şimdi onlara de ki: "Doğrusu lütuf Allah'la elindedir, onu dilediğine verir, Allah Vası'dır, Âlimdir.»

İbn Kesir: Verildiğine* buyruğunu; şeklinde medli olarak ve soru olmak üzere okumuştur. (Buna göre anlamı şöyle olur: Verileceğine inanır mısınız?)

Nitekim şair el-A'sâ şöyle demektedir:

"Bir gözü. kör, kötü zamanın hastalıklı ve sevindirici bir tarafı bulunmayan Bir ömrün sıkıntıya düşürdüğü, bir adam gördü diye mi?"

Diğerleri ise haber olmak üzere metisiz olarak okumuşlardır. Said b. Cübeyr ise nefti anlamını vermek üzere hemze'yi esreli olarak; "Verilmez" diye okumuştur. O vakit bu da el-Ferrâ'nın da dediği gibi yüce Allah'ın sözleri cümlesinden olur. Anlamı da şöyle olur: Ya Muharnmed de ki; Asıl hidâyet Allah'ın hidâyetidir. Size verilenin bir benzeri kimseye verilmez; yahut onlar Rabbinizin katında onu size karşı delil gösteremezler. Yani ya-hudiler batıl yolla size karşı mücadele vererek; biz sizden daha faziletliyiz, diyemezler.

Yüce Allah'ın; Veya... size karşı delil gösterecekleri" buyruğunun mansub olması, mahzûf ileidir. "veya" da ve anlamında ise; “” edatı gizli kabul edilir.

el-Hasen ise "te" harfini esreli, "ye" harfini de fethah olarak; kimsenin kimseye size verilenin, benzerini vermesi... anlamında okuyarak; mef ulu hazfetmiş olmaktadır,

Yüce Allah'ın: "De ki: Gerçek hidâyet Allah'ın hidâyetidir" buyruğunun açıklanması ile ilgili olarak iki görüş vardır

1- Hayra iletmek ve yüce Allah'ın nurunu göstermek, aziz ve celil olan Allah'ın elinde olup, o nuru peygamberlerine verir. Bu bakımdan sizin dışınızda sizden herhangi bir kimseye size verilenin benzerinin verilmesini inkâr edip böyle birşey olmaz, demeyin. Şayet bunu inkâr edecek olurlarsa sen de onlara: "Doğrusu lütuf Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir" de.

2- De ki: Şüphesiz hidâyet, Allah'ın mü'minlere vermiş olduğu Muham-med (sav)'ı tasdik etmektir, başkası değildir.

İşarî tefsir yapanların kimisi bu âyet-i kerime hakkında şöyle demiştir: Siz ancak halinize ve yolunuza uygun düşenlerle birlikte olunuz, oturup kalkınız. Çünkü size muvafakat etmeyen, size murafakat etmez. (Size uygun düşmeyen, size

arkadaşlık etmez)

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[306\]](#)

74. Dilediğine rahmetini tahsis eder. Allah büyük lütuf sahibidir.

Yani O, dilediğine peygamberliğini ve hidâyetini tahsis eâer. Bu açıklama ei-Hasen, Mücahîd ve başkaları tarafından nakledilmiştir. İbn Cüreyc der ki: O dilediğine İslâm'ı ve Kur'anı'ı tahsis eder, Ebu Osman da der ki: Yüce Allah bu buyruğunu gayet mücmel bir ifade ile zikretmiştir ki, bununla beraber Allah'ın rahmetini ümit etmek ve ümit etmeye devam edilsin ve ondan korkanlar da korkmayı sürdürsün.

"Allah büyük lütuf sahibidir."[\[307\]](#)

75. Kitap ehlinde öylesi vardır ki, ona kantarla emanet bıraksan onu sana öder. Öylesi de vardır ki, ona bir tek altın emanet etsen bile tepesine dikilip durmadıkça onu sana ödemez. Bu, onların: "Ümmîler hakkında bize karşı bir sorumluluk yoktur" de-melerindendir. Onlar bile bile Allah'a karşı yalan söylemektedirler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız:

1- Kıraate Dair Açıklamalar:

Yüce Allah'ın: "Kitap ehlinde" Abdullah b. Selâm gibi "öylesi vardır ki ona kantarla emanet bıraksan onu sana öder. Öylesi de vardır ki, ona bir tek altın emanet etsen bile., onu sana ödemez." Bununla da Yahudi Finlîs b. Âzûrâ kastedilmektedir. Bir kişi ona bir dinar emanet bırakmıştı da emanetine ihanet etmişti. Bununla Kâb b. el-Eşref ve arkadaşlarının kastedildiği de söylenmiştir.

tbn Vessab ile el-Eşheb el-Ukaylî: : Kendisin... emanet bıraksan" buyruğunu) şeklinde "nûn harfî üstün olması gerekirken; " Tardım dileriz" diye (nûn'u esreli") okuyanlar gibi okumuştur ki; bu da Bekr ve Temîmlilerin şivesidir. Abdullah: "Yusuf hakkında niye bize güvenmiyorsun?" buyruğunu "te'menne'deki. hemze yerine tîmenne diye okumuştur, Diğerleri ise "elifi (.hemzelî) olarak okumuşlardır Nâfi ve el-Kisâî şeklinde onu öder" kelimesini

idrâc (seri okuyuş) halinde : şeklinde, 'ıyâ"lı okur.

Ebu Ubeyd der ki: Ebu Amr, el-A'meş, Âsim ve Hamza, Ebu Bekr'in rivayetinde "heHyi ittifakla vakfe ile (sakin) olarak ve: " Onu sana öder" diye okumuşlardır.

en-Nehhâs der ki: "He" harfinin sakın olarak okunması bazı nahivcilere göre ancak şiirde kabul edilebilir. Bazıları ise hiçbir şekilde kabul etmezler ve bu şekilde okuyanın hatâ ettiği, böylelerinin "he" harfinin sakın okunacağını kabul etmekle yanıldıklarını söylemişlerdir. Ancak Ebu Amr hakkında böyle birşey düşünülemez. O bundan daha üstündür. Ondan gelen sahih rivayete göre o, "he" harfini esreli okurdu- Bu da Yezîd b. el-Ka'ka'nın kıraatidir. el-Ferrâ der ki: Kimi Araplar, kendisinden önceki harf harekeli olduğu takdirde "he"yi sakın çıkarırlar ve: " Onu şiddetlice vurdum" derler. Tıpkı "entum, kuntum: siz, idiniz" harflerindeki "mim"i sakın telaffuz ettikleri gibi. Halbuki bunların aslı merfudur. Şairin söylediği gibi:

"Rahat da olmadığım karnının da doymayacağım görünce Karnını kum yığmındaki ağaca doğru verip yattı."

Şöyle de denilmiştir: Böyle bir yerde "he" harfinin sakın okunması cezm mahallinde olduğundan dolaydır. Bu ise (fazladan gelen) "el-Yâ ez-zâhibe"dir. Ebû Münzir, Sellâm ile ez-Zührî de "vaVsız ve "he" harfini ötreli olarak şeklinde okumuşlardır. Katade, Humeyd ve Mücahid ise idrâc halinde şeklinde, "vav"lı okumuşlardır- Bunun için "vav" harfinin seçilmesinin sebebi, "vav"ın dudaktan, "he" harfinin mahreç itibariyle uzak olmasıdır.

Sibeveyh der ki: Müzekkerde Hvav" müennesteki "eliP durumundadır. Bunun yerine "ya" harfi getirilebilir. Çünkü "ya11, eğer önceki harf esreli, yahut "ya" ise daha hafif söylenir. Sonra da "ya" hazfedilir, geriye esre kalır. Çünkü fiil merfu iken "yannın hazfedildiği olur. O bakımdan burada olduğu gibi bırakılmıştır, [\[308\]](#)

2- Kitap Ehlinin Güvenilir Olan ve Olmayanları:

Yüce Allah» kitap ehli arasında hainlik edenlerin de, güvenilir olanların da bulunduğunu haber vermektedir. Müzminler ise bunu ayırtedemezler. O bakımdan onların hepsinden uzak durmak gerekir. -Mü'minlerin de bu durumda olmasına rağmen- özellikle kitap ehlinin sözkonusu edilmesi, onlarda hainliğin daha çok oluşundan dolaydır. O bakımdan bu konudaki ifade onların çoğunluğuna göre kullanılmıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Kurtar" (kantar)'a dair açıklama daha önce (Âl-i İmrân, 3/14. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Dinarca gelince; dinar yirmidört kırat, bir kırat ise orta büyüklükte üç tane arpadır. O halde dinar toplam olarak yetmiş iki arpa tanesidir. Bu konuda icma vardır. [\[309\]](#)

Çok miktardaki malı gereği gibi koruyup onu tastamam ödeyen kimsenin, az olanı da bu şekilde ödeyeceği öncelikle sözkonusudur. Az miktarda hainlik eden ve vermeyen bir kimsenin daha çok miktarda hainlik yapma ihtimali daha yüksektir. İşte bu "mefhûmu'l-hitâbı"[310] kabule dair en açık delildir. Bu konuda ilim adamları arasında oldukça görüş ayrılıkları vardır ki usul-u fıkıh'da bundan söz edilir.

Yüce Allah, bir kısmı emaneti tastamam ödeyen, diğeri ise onun tepesine dikilip durmadıkça ödemeyen olmak üzere iki kısım sözkonusu etmektedir. Ancak, insanlar arasında tepesinde dikilip dursan dahi yine ödemeyen kimseler de vardır. Yüce Allah'ın sadece bu iki kısımdan söz etmesi, çoğunlukla görülen ve mutad olanın bunlar olduğundan, üçüncü kısma ise az rastla nıldığındandır. O bakımdan burada ifade çoğunluk hakkındadır.

Talha b. Musarrif ile Ebu Abdurrahman es-Sülemî ve başkaları: inüdıķça" "dâl" harfini esreli olarak okumuşlardır. Bu şekildeki iki okuyuş, iki ayrı şivedir. Esreli okuyuş Ezd es-Serât'hlann şivesidir

Bu okuyuş 'dan; gibi gelmektedir. el-Ahfeş ise şaz olarak diye nakletmiş tir. [311]

3- Borçlunun Yakın Takibi:

Ebu Hanife, borçlunun yakından takip edilmesine dair görüşüne yüce Allah'ın: "Tepesine dikilip durmadıkça..." buyruğunu delil göstermektedir. Diğer ilim adamları ise bunu kabul etmezler. Buna dair açıklamalar ise önceden Bakara Sûresi'nde (2/280. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

Bizim (mezhebimize) mensup olan} Bağdatlı ilim adamlarımızın bazıları borçluların hapsedileceğine yüce Allah'ın: "Öylesi de vardır ki, ona bir tek altın emanet etsen bile tepesine dikilip durmadıkça onu sana ödemez" buyruğunu delil göstermişlerdir. Bu şekildeki bir borçluyu takip etmek ve onun tasarrufunu engellemek, alacaklıların hakkı olduğuna göre; onun hapsedilmesi de caizdir.

Yüce Allah'ım "Tepesine dikilip durmadıkça" buyruğunun; yüzünü kendisine gösterip senden çekinip utanmadıkça; anlamına geldiğini de söylemişlerdir. Çünkü haya gözlerdedir. Nitekim İbn Abbas (ra)'ın şu sözüne dikkat edelim: Gözleri görmeyen bir âmâdan bir ihtiyacımızı gidermesini istemeyiniz, çünkü haya gözlerdedir. Sen kardeşinden bir ihtiyacını gidermesini isteyecek olursan senden utanıp da onu görmesi için yüzünü ona göster ve ona bak.

"Dikilip durmadıkçannın, onun peşine takılıp yanından ayrılmadıkça anlamına olduğu da söylenmiştir. Çünkü sen onu takibe ara verecek olursan, senin

kendisindeki alacağını kabul etmez. "Tepesine düdlip durmakla bizzat durmanın kendisini değil de devamlı istemenin kastedildiği de söylenmiştir.

"Dinar" kelimesinin aslı "dinnar"dır. Çokça kullanıldığı için kelimenin hafifletilmesi arzusuyla iki l(nûn"dan birisi "ya"ya dönüştürölür. Buna delil ise, bu kelimenin çoğulunun "denânîr"; küçültme isminin ise "duneynîr" şeklinde gelmesidir. [\[312\]](#)

4- Emanetin Değeri:

Emanetin dindeki yeri ve önemi pek büyüktür. -Müslim'in Sahîh'inde belirtildiği gibi [\[313\]](#) emanetin, rahim ile birlikte Sırat'ın iki tarafına dikilmesi yerinin ve öneminin büyüklüğünü gösterir. Bu ikisini koruyanlar müstesna kimsenin Sıratı geç meye imkânı olmaz. Müslim, Huzeyfe'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (say) bize emanetin kaldırılışından söz ederek buyurdu ki; "Kişi uykusuna dalar ve emanet de kalbinden alınır.[\[314\]](#) Bu hadis-i şerif bütünüyle Bakara Sûresinin baş taraflarında geçmiş bulunmaktadır. (Bk. el-Bakara, 2/7. âyet, 5- başlıkta).

İbn Mace rivayet ediyor: Bize Muhammet! b. el-Musaffâ anlattı, bize Muhammed b. Harb, Saîd b. Sinan'dan anlattı, Said bize Ebu ez-Zâhiriyye'den o Ebu Şecere Kesir b. Murre'den, o İbn Ömer'den naklettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştu "Muhakkak aziz ve celil olan Allah bir kulu helak etmek istedi mî ondan hayayı çekip alır. Ondan hayayı çekip aldı mı, ar-ük sen onun ancak buğzeden ve buğzedilen kimse olduğunu görürsün. Sen onu ancak buğzeden ve buğzedilen olarak gördün mü, artık emanet de ondan çekilip alınır. Emanet ondan çekilip alındı mı, sen onun ancak hain ve hainlik yapan olarak bilinen bir kimse olduğunu görürsün. Bu şekilde onun hain ve hainlik yaptığı bilinen bir kimse olarak gördün mü, artık rahmet de ondan çekilip alınır. Bu sefer sen onu ancak koğulmuş ve lanete uğramış olarak görürsün, Onu koğulmuş ve lanete uğramış olarak da gördün mü, bu sefer İslâm'ın boyunduruğu ondan çekilip alınır.[\[315\]](#)

Yine Bakara Sûresi'nde Hz. Peygamber'in: "Sana emanet verene emanetini tastamam öde ve sana hainlik edene sen hainlik etme"[\[316\]](#) buyruğunun ne anlama geldiğine dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.[\[317\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[318\]](#)

5- Bu Âyet-i Kerime Kitap Ekli İçin Bir Övgü müdür?

Bu kanaate sahip olanların aksine -bu âyeti kerimeden kitap ehli'nin bir bölümünün olsun, âdil olduğu anlamı çıkmaz. Çünkü müslümanların fasıkları arasında bile emanetleri tastamam yerine getiren, pek çok mala karşı güvenilir olan, bununla birlikte de bundan dolayı yine de adaletli sayılmayan kimseler bulunabilmektedir. Çünkü adaletin ve şehadetin yolu için karşılıklı ilişkiler ve malda emanetin gereğini yerine getirmek yeterli değildir. Nitekim kitap ehlinin:

"Ümmîler hakkında bize karşı bir sorumluluk yoktur* dediklerine dikkat etmemiz gerekir. Peki, bizim mallarımızın, namusumuzun kendisi için bîr vebal olmaksızın mubah olduğuna inanan bir kimse nasıl adaletli olabilir, nasıl adil olduğu söylenebilir? Şayet onların adaletli kabul edilmeleri için bu kadar yeterli olsaydı onların müslümanların aleyhindeki şahitliklerinin kabul edilmesi gerekirdi. [\[319\]](#)

6- Kitap Ehlinin Emanete Riâyet Etmeme Gerekçeleri:

Yüce Allah'ın: "Bu, onların" yanı yahudilerin "ummîlere karşı bize bir sorumluluk yoktur, demelerindendir-" Denildiğine göre yahudiler müslümanlarla alışveriş yaptıklarında: Bizim ümmîler hakkında aleyhimize bir yol yoktur -yani onlara zulmetmemizde bir vebal olmaz.- Çünkü onlar bize muhalefet ediyorlar, diyorlardı. Hatta bunun Kitaplarında bulunduğunu dahi iddia ediyorlardı. Yüce Allah da onları yalanladı ve onların sözlerini reddederek (bir sonraki âyette) "Hayır," diye buyurdu. Yalan söylemeleri ve müslümanların mallarını helâl kabul etmeleri dolayısıyla onların aleyhlerine bir yol var."

Ebû İshak ez-Zeccâc der ki: Burada ("Hayır" anlamına gelen: "belâ" buyruğuyia) söz tamamlanmaktadır. Daha sonra yüce Allah: "Kim ahdini yerine getirir ve sakınırsa..." diye buyurmaktadır.

Denildiğine göre; yahuditer bedevî araplardan bazı mallar borç almışlardı. Bu hak sahipleri İslâm'a girince yahudiler: Sizin bizden bir alacağınız yoktur. Çünkü sizler dininizi terketünüz. O bakımdan bizden alacaklarınız da düştü, dediler ve Tevrat'ın hükmünün de böyle olduğunu iddia ettiler. Bunun üzerine yüce Allah: "Ümmîler hakkında btee karşı bir sorumluluk yoktur* şek lindeki sözlerini reddetmek üzere "hayır" diye buyurmaktadır. Yani durum sizin dediğiniz gibi değildir. Daha sonra yeni bir cümleye başlayarak: "Kim ahdini yerine getirir ve sakınırsa0 şirkten uzak durursa artık o kimse yalancılardan olmaz, aksine Alkil ve Rasûlü onu sever, diye buyurmaktadır. [\[320\]](#)

7- Zımnîlere Hainlik:

Adamın birisi İbn Abbas'a: Biz kasten zimmet ehli mallarından bir tavuk, bir koyun ahr ve bu konuda bizim için bir sakınca yoktur, deriz. İbn Abbas ona şöyle der: Bu kitap ehlinin: "Ümmîler hakkında bize karşı bir sorumluluk yoktur" demelerine benzer. Şunu bilin ki zımmîler cizyeyi ödedikleri takdirde gönülleri hoşluğu ile olmadığı sürece malları size helâl olmaz. Bunu

Abdurrezzak, Ma'mer'den o Ebu İshak el-Hemdanîden o Sa'saa'dan: Adamın birisi İbn Abbas'a dedi... diyerek zikretmektedir. [\[321\]](#)

8- Bile Bile Allah'a Karşı Yalan Söylemek:

Yüce Allah'ın: "Onlar bile bile Allah'a karşı yalan söylemektedirler" buyruğu, kafirin, şehadeti kabul edilebilecek bir konuma getirilmeyeceğini göstermektedir. Çünkü yüce Allah, kâfirleri çok yalancı olmakla nitelendirmiştir. Ayrıca bu buyruk, Allah'ın haram ve helâl kıldığından başka şeyleri haram ve helâl kılarak bunu şeriatın bir bölümü gibi kabul eden kâfirlere bir red de ihtiva etmektedir. İbnu'l-Arabî der ki: Bundan da şu çıkar: Delile dayalı olmaksızın istihsân ile hükmedenin bu kanaati red olunur. Bununla beraber ben kible ehlinde herhangi bir kimsenin böyle birşey söylediğini de bilmiyorum. Haberde nakledildiğine göre bu âyet-i kerime nazil olunca Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Cahlllye döneminde olup da şu ayaklarımın altında olmayan hiçbir şey yoktur. Bundan emanet müstesnadır. Çünkü emanet iyi olana da kötü olana da eksiksiz olarak [\[322\]](#)

76. Hayır! Kim ahdini yerine getirir ve sakınırsa şüphe yok ki Allah sakınanları sever.

Kim* buyruğu mübtedâ olmak üzere merfudur ve şart edatıdır. "Yerime getirir" kelimesi ise cezm mahal Ündedir. "Sakınırsa" buyruğu da ona atfedil mistir. Yani kim Allah'tan korkar, yalan söylemez ve kendisine haram kılınanları helâl kabul etmezse "şüphe yok ki Allah sakınanları" bu şekilde davranan kimseleri "sever." Yüce Allah'ın velilerini, dostlarını sevmesinin anlamına dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır,

Yine yüce Allah'ın: "Ahdini" buyruğundaki zamir yüce Allah'a racidir. Yüce Allah lafzı ise: *Onlar bile bile Allah'a karşı yalan söylemektedirler" buyruğunda geçmiş idi. (Dolayısıyla zamir ona râci olabilir). Bunun emaneti ödeyen, küfürden, hainlikten ve ahdi bozmaktan sakınan kimseye ait olması da mümkündür. "Ahd" ise faile ve mef ule de izafe olunabilen bir mastardır. [\[323\]](#)

77- Allah'ın ahdîni ve kendi yeminlerini az bir pahaya değişenlerin âhirette hiçbir payı yoktur. Allah Kıyamet günü onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, ve onları temize çıkarmaz. Ve onlar için elim bir azap vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

Hadis imamları el-Eş'as b. Kays'tan şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Benimle yahudilerden bir adam arasında (ortak) bir arazi vardı. O benim o arazideki hakkımı inkâr etti. Ben de onu Peygamber (sav)'ın huzuruna götürdüm. Rasûlullah (sav) bana: "Senin herhangi bir delilin var mı?" diye sordu. Ben: Hayır, dedim. Bu sefer yahudiye: "(Arazide hakkım olmadığına dair) yemin et!" diye buyurdu, Ben: O vakit yemin eder ve benim malımı alıp götürür, deyince, yüce Allah: "Aüh'ın ahdini ve yeminlerini az bir pahaya değişenlerin..." buyruğunu âyetin sonuna kadar indirdi.[\[324\]](#)

Yine hadis imamlarının Ebu Uname'den rivayetine göre Rasûlullalı (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim yeminiyle müslüman bir kimsenin hakkını kesip alırsa, Allah onun için cehennemi vacip kılar ve cenneti de ona haram kılar." Ona bir adam şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, bu önemsiz birşey olsa dahi böyle midir? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "İsterse erâk (misvak) ağacından bir küçük çubuk olsun, " [\[325\]](#)

Bakara Sûresi'nde (2/174. âyette) de yüce Allah'ın: "Allah Kıyamet günü onlarla konuşmaz, onlara bakmaz ve onları temize çıkarmaz" buyruğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. [\[326\]](#)

2- Hakimin Hükmü Helâl Olmayan Birşeyi Gerçekte Helâl Kılar mı?

Bu âyet-i kerime ile hadis-i şerifler, hakimin hükmünün, lehine hüküm verilen kimse bu hükmün batıl olduğunu biliyor ise, zahiren verilen hüküm ile o malı lehine hüküm verilene baünen de helâl kılmayacağını göstermektedir.

Hadis imamları Um Seleme'den şöyle dediğini rivayet ederler: Rasûlullalı (sav) şöyle buyurdu: "Sizler benim huzurumda davallaşıyorsunuz. Ben bir insanım. Belki sizden herhangi bir kimse kendi delilini diğerinden daha güzel bir şekilde açıklayabilir Ben de sizden işittiğime uygun olarak aranızda hüküm veririm. Her kime kardeşinin hakkından birşeyin verilmesine hüküm verecek olursam onu almasın. Çünkü ben bu hükmüm ile ona cehennemden bir parça kesip veriyorum ki o Kıyamet gününde bunu getirip gelecektir." [\[327\]](#)

Bu hususta imamlar arasında görüş ayrılığı yoktur. Bu konuda çelişkili iddiada

bulunarak aşırıya giden Ebû Hanife olup o şöyle der: Batıl şahitliğe mebni olan hakimın hükmü kendisi için haram kılınmış bulunan ferci (yani kadını) helâl kılar. Nitekim Bakara Sûresi'nde (.2/188. âyet 3, başlıkta) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Ebu Hanîfe'nin iddiasına göre iki yalancı şahit bir adamın aleyhine hanımını boşadığına dair şahitlikte bulunsa ve hakim de bu İki şahidin şahitliğine göre hüküm verecek olsa, artık o kadın, meselenin batıl olduğunu bilenlerden olup kendisiyle evlenen kimseye dahi helâl olur. [\[328\]](#)

Bu, açık ve sahih hadisten yüzçevirmesi dolayısıyla onun çirkin bir iş yaptığı ve böylelikle mallan koruma altına alırken, fasîd hükümlerle bunların mubah olmayacağı görüşüne rağmen Fercîleri (namusları) böyle bir şeye karşı korumaması dolayısıyla ayıplanmış bulunmaktadır. Halbuki ferclerin gereken şekilde korunmaları ve bu hususta ihtiyatlı olmak, daha uygundur. Yüce Allah'ın izniyle Hân âyetinde (en-Nûr, 24/6-10. âyetler) onun bu sözünün tutarsız olduğuna dair açıklamalar gelecektir. [\[329\]](#)

78, Onlardan bir gurûh vardır ki kitaptan ^annedesiniz diye kitapla dillerini eğip бүkerler. Halbuki o kitaptan değildir. "O Allah katındandır" derler. Halbuki o Allah katından değildir. Allah adına bile bile yalan söylerler.

Bununla yahudilerden bir kesim kastedilmektedir: "(. Kitapla dillerini eğip бүkerler" buyruğunda Ebû Cafer ve Şeybe çokluk ifade etmek üzere; "Çokça eğip бүkerler" diye okumaktadır. Yani onlar sözleri tahrif ederler ve bu yolla maksattan uzaklaşırlar.

Eğip бүkmek, meyletmek anlamındadır. Eliyle бүktü ve başıyla бүктü ifadelen İçin yine bu fiil kullanılır. Yüce Allah'ın: Dillerini eğip бүkerek" (en-Nisâ, 4/46) buyruğundan kasıf, hakka karşı inat ile ve hakkı bırakıp başkasına yönelerek... anlamındadır.

Diğer taraftan: "Kimseye dönüp bakmıyordunuz" (Âl-i Imrân, 3/153!) buyruğu da kimseye doğru yönelmiyordunuz bile anlamındadır. Birisine doğru yönelip orada ikamet ettiğin vakit; denilir. Borcu, savsaklamak anlamına da; (ayni kökten olmak üzere): "el-Leyy1 denilir. Şair (bu anlamı ifade etmek üzere) der ki:

"Ben bunu daha önceden Hassan'a borç vermiştim; İflas etmek ve borcumun savsaklanması korkusuyla; 0 aslı da ayn'ı da satmayı iyi becerir.TM

Şair Zu'r-Rimme de der ki:

"Senin hiç ihtiyacın almayıp zengin olmana rağmen, benim alacağımı savsaklamak istiyorsun Ey kemer kuşanmış kimse! Güzel bir şekilde borcumu

öde!"

Hadis-i şerifte de (aynı kökten olmak üzere): "Varlıklı olanın borcunu savsaklaması (leyy), ırzını (haysiyetine dokunacak davranışlara maruz kalmayı) ve cezalandırılmasını helâl kılar"[330] buyurulmaktadır.

Elsine (diUer) kelimesi tekilini müzekker kabul edene göre "UsâiTın çoğuludur; müennes kabul edene göre ise çoğulu "elsun" diye gelir. [331]

79- Hiçbir İnsana yakışmaz ki Allah kendisine Kitabı, hükmü ve peygamberliği versin de sonra o insanlara: "Allah'ı bırakıp bana kullar olun" desin. Fakat: "Kitabı okuyup öğrettiğinize göre Rabbaniler olun" (der),

"Yakışmaz" olmaması gerekir, anlamındadır. Nitekim yüce Allah'ın: 'Yanlışlıkla olması müstesna bir mü'minin, bir mü'mini öldürmesi yakışmaz' (en-Nisâ, 4/92); "Allah'ın ker hangi bir evlat edinmesi yakışmaz" (Meryem, 19/35); "Bizim böyle bir söz söylememiz bize yakışmaz" (en-Nûr, 24/16) buyruklarında olduğu gibi. Bütün bunlarda "yakışmaz" ve "gerekmez" anlamları vardır.

"Beşer" kelimesi tek kişi için de kullanılır, çoğul için de kullanılır. Çünkü bu kelime masdar ayanındadır. Burada "beşeriden kasıt, ed-Dahhâk ile es-Süddî'nin görüşüne göre Hz, İsa'dır.

Kıtap'tan kasıt, Kur'ân-ı Kerîm'dir, Hüküm'den kasıt ise, ilim ve kavrayıştır. Aynı şekilde ahkâm (hükümler) demek olduğu da söylenmiştir.

Yani şanı yüce Allah, yalancıları peygamberlik için seçmez. Eğer herhangi bir insan böyle birşey yapmaya kalkışacak olursa, yüce Allah ondan peygamberliğin mucize ve alâmetlerini geri alır.

Sonra., desin" kelimesinin mansub olması, Ona vermesi" ile "Desin" kelimeleri arasındaki ortaklık dolayı siyi a dır. Yani bir peygamber için, hem peygamberliğin verilmesi, hem de: "Allah'ı bırakıp bana kul olun*"demesi, bir arada bulunur şey değildir, "Fakat: Rabbaniler olun" yani, fakat o peygamberin insanlara rabbaniler olun, demesi yakışır.

Denildiğine göre bu âyet-î kerime Necran hristiyanları hakkında nazil olmuştur. Aynı şekilde sûrenin tümünün, yüce Allah'ın: "ifanı sen erkenden mü'minleri savaşıma elverişli yerlerde yetiştirmek üzere ailenin yanından ayrılmıştın" {A\ i İmrân, 3/121) buyruğuna kadar olan bölümünün nüzul sebebinin Necran hristiyanları olduğu rivayet edilmiştir. Fakat onlarla birlikte yahudiler de sözkonusu edilmektedir. Çünkü yahudiler de hristiyanların inkâr ve inadının aynısını göstermişlerdir.

"er-Rabbâniyyûn: Rabbaniler" kelimesinin tekili "rab"e nisbet olunan anlamında;

"rabbani" kelimesidir. Rabbânî ise insanlara büyük hususlardan önce bilginin küçük hususlarını öğreterek terbiye eden, eğiten kimse demektir. Adeia o işleri kolaylaştırmak hususunda rabbe uyuyor gibidir.^[332] Bu anlamda bir açıklama İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Kimi müfessir de şöyle demiştir: Bu kelimenin aslı "rabbî"dir. Mübalağalı bir anlam ifade etmek üzere araya "elif" ile "nün" harfleri sokulmuştur. Nitekim sakalı büyük olan kimseye "İihyanı", perçemi büyük olana "cummâ-nî", boynu kalın olana "rakkânî" denilmesi gibi.

el-Müberred de der ki; Rabbaniler ilim erbabı demektir. Bunun tekili "rab-bân" diye gelir. Arapların, bir kimsenin işini çekip çevirip düzelten kimseye; dan "rabfoân: çekip çeviren" demeleri gibi- Buna göre "rabbaniler" insanların işlerini çekip çeviren ve ıslah edip düzelten kimseler demektir. "Elif" ile "nün" harfleri ise tıpkı "reyyân ve atsan (suya kanmış ve susuz)'ı dedikleri gibi mübalağa için gelmiştir. Daha sonra da nisbet ifade etmek üzere "yâ" harfi ilave edilmiştir. Tıpkı lihyârî, rakabânî ve cummanî denildiği gibi- Şair de der ki:

"Ben havada rehin alınmış olsam dahi;

Oradan söz (hadis) ile rabbânî alimlerim beni indirir."

Buna göre rabbânî demek, ilmiyle amel olan, Rabbin dinini bilen kimse demektir. Çünkü eğer ilmiyle amel değilse zaten alim olamaz. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce Bakara Sûresi'nde geçmiş bulunmaktadır.^[333] Ebu Reîn de der ki: Rabbânî, alim ve hakim kimse demektir. Şu'be, Asım'dan o Zir'den o Abdullah b. Mes'ud'dan "Fakat rabbaniler olunuz" buyruğu hakkında; "yani hükemâ ve ulemâ olunuz" dediğini nakletmektedir. İbn Cübeyr ise, takva sahibi hakimler olunuz, diye açıklarken, ed-Dahhâk da şöyle demektedir: Hiçbir kimsenin gücü yettiğince Kur'ân'ı ezberlemeyi bırakmaması gerekir. Çünkü yüce Allah: "Rabbânî olun" diye buyurmuştur.

İbn Zeyd de der ki: Rabbanilerden kasıt yöneticiler, ahhâr'dan kasıt ise ilim adamlarıdır. Mücahid de der ki: Rabbaniler ahhârdan daha üstündürler.^[334] en-Nehhâs der ki: Bu güzel bir açıklamadır. Çünkü ahhâr dediklerimiz ilim adamlarının kendileridir.

İlim ile birlikte siyaset ve idarede basireti bir arada bulunduran anlamıyla "rabbani" kelimesi, Arapların bir işi düzeltip onu yönetmesini anlatmak üzere kullandıkları ifade olan: "İnsanların işlerini idare etti" tabirinden alınmıştır. Böyle bir kimseye de çokluk ifade etmek üzere: "Râbb ve rabbâm" denilir. Ebu Ubeyde der ki: Ben bîr ilim adamını şöyle derken dinledim: Rabbânî helâli, haramı, emri, yasağı bilen, ümmetin haberlerini, olmuşu ve olanı bilen kimse

demektir,

İbn Abbas'ın vefat ettiği gün de Muhammed b. el-Hanefîyye şöyle demişti: "İşte bugün bu ümmetin rabbânîsi Öldü."

Peygamber (sav)dan da şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir; "Erkek olsun dişi olsun hür ya da köle olsun her bir mü'minin Kur'ân-ı Kerîm'den bir bölüm öğrenmesi ve dininde fakîh olması (yeterli bilgi sahibi olması) onun için bir görevdir." Hz. Peygamber daha sonra: Takat, Kitabı okuyup öğrettiğinize göre rabbânî olun" âyetini okudu. [\[335\]](#) Bunu İbn Abbas rivayet etmiştir.

Yüce Allah'ın: "Fakat Kitabı okuyup öğrettiğinize göre Rabbânî olun buyruğuna gelince; bu buyruktaki; Öğrettiğinize"* kelimesini Ebu Arar ile Medineliler "den hafif şeddesiz olarak okumuşlardır. Ebu Hatim de bu kıraati terdlı etmiştir. [\[336\]](#) Ebu Amr der ki: Bu kıraati doğrulayan şey (âyet-i kerîmenin sonraki bölümünde geîen): kelimesinin şeddesiz gelerek, şeddeli olarak tedristen şeklinde gel meyi i sidir. Buna karşılık, İbn Âmir ile Kûfeliler bu kelimeyi 'ta'lim'den şeddeli olarak diye okumuştur. Ebu Ubeyd de bu kıraati tercih etmekte olup der ki: Çünkü bu okuyuş, hem "bilirsiniz, hem de öğretirsiniz" kelimelerinin anlamını bir arada ifade etmektedir.

Mekkî der ki: Şeddeli olarak daha belağatlıdır. Çünkü her bir muallim (öğretici) aynı zamanda bilen bir kimse olmak anlamında (alim)dir. Fakat birşeyler bilen herkes muallim olamaz. O bakımdan bu kelimenin şeddeli okunuşu, hem ilme hem de ta'lime (ilim öğretmeye) delâlet etmektedir. Şeddesiz okuyuş ise, yalnızca bilmeye delâlet etmektedir. Ta'lim (öğretmek.) ise daha belîğ ve daha çok övücü bir sıfattır. Böyle olmayan bir kelime ise, yermek için kullanıldığı takdirde, daha belîğ olur, Şeddesiz okuyuşu tercih edenler İbn Mes'ud'un: "Rabbaniler olunuz" buyruğunu; hükemâ ve ulema olunuz, diye açıklamasını delil gösterirler. O bakımdan burada sizler öğretmeniz dolayısıyla fukahâ, hükemâ ve ulemâ olunuz, denilmiş olması uzak bir ihtimaldir, el-Hasen der ki: İlminiz dolayısıyla sizler hükemâ ve ulemâ olunuz, demektir. Ebu Hayve ise; diye okumuştur. Mücahid de; "Öğrenmekte olduğunuz" anlamında olmak üzere, "te" harfini üstün, "lam"ı da şeddeli olarak şeklinde okumuştur. [\[337\]](#)

80. Size melekleri ve peygamberleri rab edinmenizi de emretmez. Müslüman olduktan sonra size İnkâr etmeyi mi emredecek?

İbn Âmir, Âsim ve Hamza ("emretmez" anlamındaki buyruğu) Versin de" buyruğuna atfolmak üzere mansûb okumuşlardır. Yahudilerin Peygamber (sav)'a:

"Ey Muhammed, sen bizim seni rab edinmemizi mi istiyorsun?" deyip yüce Allah'ın: "Hiçbir insana yakışmaz ki Allah kendisine Kitabı, hükmü ve peygamberliği versin de.... size melekleri... de emretmez" buyruklarının nazil olmuş olması, bunu pekiştirmektedir. Ayrıca bunda "beşer"e giden bir zamir de vardır. Yani insanlar da size bunu emretmez. Burada "insan"-dan kasıt ise, Hz. İsa ile Hz. Üzeyr'dir. Diğerleri ise bu kelimeyi yeni bir cümle ve önceki buyruklarla ilişkisi olmaksızın ref ve kat" ile: diye okumuşlardır. Ayrıca burda, Allah'ın adına râci bir Zamir de vardır. Yani yüce Allah sizlere melekleri... rab edinmenizi de emretmez anlamındadır. Bu okuyuşu pekiştiren şey ise Abdullah b, Mesud'un Mushafında: Asla size emretmez" şeklindeki okuyuştur. Bu da cümlelerin yeni bir cümle olduğunu göstermektedir. Yine burada da zamir yüce Allah'a aittir. Bunu da Mek-kî zikretmiş, Sibeveylî ve ez-Zeccâc da bu görüşü ifade etmişlerdir.

İbn Güreye ve bir topluluk ise şöyle demektedir: Muhammed (sav) sizlere...-emretmez, anlamındadır. Bu aynı zamanda Ebû Amr, el-Kisâî ve Haremeyn halkının kıraatidir.

"Rabler edinmenizi¹* yani melekleri ve peygamberleri rabler edinmenizi emretmez. Bu kusur, hıristiyanlarda vardı. Onlar peygamberleri ve melekleri kendilerine rab edinecek derecede ta'zim ederler.

"Müslüman olduktan sonra size inkâr etmeyi mi emredecek?" Bu soru, böyle bir şeyi inkâr ve taaccüb anlamındadır. Yüce Allah peygamberlere, insanları kendilerini İlâlı edinecek şekilde, kendilerine kut edinmeyi haram kılmıştır. Fakat diğer insanlara da peygamberlere saygı göstermeyi emretmiştir. Peygamber (sav)'ın da şöyle buyurduğu variddir: "Sizden herhangi bir kimse: Benim kulum, benim cariyem demesin. Bunun yerine: Benim delikanlım, benim kızım, desin. Sizden herhangi bir kimse: Rabbim demesin, efendim desin."[\[338\]](#) Kur'ân-ı Kerîm'de de yüce Allah'ın: "Rabbinin (efendinin) yanında beni an" (Yusuf, 12/42) buyruğu yer almaktadır ki, yüce Allah'ın izniyle orada bu hususa dair açıklamalar gelecektir. [\[339\]](#)

81. Hani Allah peygamberlerden: "Andobun ki size Kitabı ve hikmeti verdim. Sonra da size yanınızda olanı doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde mutlaka otta inanacak ve ona yardım edeceksiniz" diye söz almış ve "İkrar edip de kabul ettiniz mi?" buyurmuştu. Onlar da: "İkrar ettik" demişlerdi, "Öyleyse şahid olun; ben de sizinle beraber şahitlik edenlerdenim" diye buyurmuştu.

Denediğine göre; yüce Allah peygamberlerden, birbirlerini tasdik edip

doğrulamak, birbirlerine imanı emretmek üzere söz almıştır, tşte doğrulamak suretiyle yardımcı olmanın anlamı budur. Said b. Cübeyr, Katade, Tavus, es-Süd-dî ve ei-Hasen'in görüşü de budur, âyet-i kerimenin zahirinden anlaşılan da budur. Tavus der ki: Allah ilk mîsâkı peygamberlerden, her birinin ötekinin getirdiğini tasdik etmesi üzere almıştır.

İbn Mesud: " Hanı Allah kendilerine kitap verilenlerden söz almıştı.., diye okumuştur. el-Kisaî der ki: Bunun: "Hani Allah peygamberlerden misak almıştı" buyruğunun "Hani Allah peygamberlerle birlikte olanlardan söz almıştı" anlamında olması da mümkündür, Basrahlar der ki: Allah, peygamberlerden mîsâk aldığı anda, kendileriyle birlikte olanlardan da mîsâk almış demektir. Çünkü onlar da peygamberlere uymuş ve peygamberleri tasdik etmişlerdir.

Yüce Allah'ın: buyruğundaki anlamındadır. Si-beveyh der ki: Ben, Halil b. Ahmed'e yüce Allah'ın: "Hani Allaü peygamberlerden; Andotsun ki size Kitabı ve hikmeti verdim..." buyruğuna dair soru sordum bana: edatı anlamındadır, dedi.

en-Nelhâs der ki: Halil'in bu açıklamasına göre bu ifade; " Size verdiğim o kitaba" takdirindedir Daha sonra ismin uzunluğu dolayısıyla (o anlamına gelen.) "he" zamiri hafzedil mistir.

Ayrıca "ki" edatı mübteda olmak üzere merfudur. Onun haberi de "Kitap ve hikmet19 kelimeleri olur. de cinsin beyanı için ohır/1 Bu ise bir kimsenin: Şüphesiz Zeyd senden daha faziletlidir, demesine benzer. Aynı zamanda bu, el-Ahfeş'in de görüşüdür ve buna göre bu "lâm" ibtidâ (başlangıç) Hlâm"ıdır.

el-Mehdevî der ki: Yüce Allah'ın: "Onlara yanınızda olanı,, geldiğinde" buyruğu ve ondan sonrakiler, sılaya atfedilmiş bir cümledir. Bu cümledeki mevsûl isme ait olan zamir ise hafzedilmiştir. İfade; Sonra da size onu doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde... takdirindedir. [340]

Yüce Allah'ın: "Sonra da size yanınızda olanı doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde mutlaka ona inanacak ve ona yardım edeceksiniz" buyruğunda Hz.

Ali ve İbn Abbas [341] anhumaj'ın görüşüne göre sözü geçen peygamberden kasıt, Allah'ın Rasûlü Muhammed (sav)'dır. Lafız her ne kadar nekre (belirtisiz) ise de yapılan işaret muayyen bir kişiyedir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Allak bir kasabayı örnek olarak verdi. Orası korku-dany.atıa güvenlik ve huzur içerisindeydi... Andolsun onlara aralarından bir peygamber geldi de onu yalanladılar..." (en-Nahl, 16/112-113)

Yüce Allah bütün peygamberlerden Muhammed (sav)'a iman etmelerine, ona yetiştikleri takdirde yardımcı olacaklarına dair söz almış ve bu şekilde

ümmetlerinden de söz almalarını emretmiştir.

Yüce Allah'ın: "Mutlaka ona inanacak..." buyruğunun başındaki "lam⁷¹ harfi mîsâk almaktan ibaret olan kasemin (yeminin) cevabıdır. Çünkü mîsâk almak, yemin ettirmek ayarında dır. Bu da konuşma esnasında: "Ben senden mutlaka şu işi yapacaksın diye misak aldım" demeye benzer ve burada: Ben sana yemin ettiriyorum, demek gibidir,

Kasem ile cevabı arasına İleride geleceği üzere tbn Kesirln kıraatinde,ın başındaki harf-i cer okn Mâm" ile kasem ile cevabı birbirinden ayrılmıştır. Ancak bu "lâm"ı üstün okuyan İse, mîsâk almaktan ibaret olan kasemi telakki eden (karşılayan) "lâm" olarak kabul eder. "Mutlaka ona inanacak" buyruğunun başındaki "lâm" ise hazfedilmiş bîr kasemin cevabıdır. Yani, Allah'a yemin olsun ki mutlaka ona inanacaksınız, takdirindedir.

el-Mubberred, el-Kisaî ve ez-Zeccâc der kî: edatı şart edatıdır. nin başına geldiği gibi; bunun da başına tahkik için "lâm" gelmiştir. Anlamı da şöyle olur: Size her bir kitap verdikçe muhakkak...

Buna göre; nasb mahallinde, "Size verdikçe" cezm mahallinde; "Sonra size gelirse..." de ona atfedilmiş olur.

"Mutlaka ona inanacak" buyruğunun başında yer alan "lâm" harfi aynı zamanda cezanın (şartın cevabının) da cevabıdır. (Bu yönüyle) yüce Allah'ın: " Ve eğer biz istersek mutlaka.... gideririz" (el-İsra, 17/86) buyruğuna ve buna benzer diğer buyruklara benzemektedir.

el-Kisaî der ki; "Mutlaka ona iman edeceksiniz" buyruğu kasem için bir imaddır; o bakımdan sözün birinci bölümüne bitişiktir. Şartın cevabtnin cevabı ise yüce Allah'ın (bir sonraki âyet-i kerimede gelen): "Artık kim bundan sonra dönerse,..," buyruğudur. Böyle bir açıklamaya göre ayrıca bir aidi takdire gerek yoktur.

Kûfeliler ise "lâm" harfini esreli olarak diye okurlar. Burada da "îâm" aynı zamanda Ki... anlamındadır ve; Aldı'ya mütaaİ-laktır. Yani, Allah onlardan kendilerine vermiş olduğu Kitap ve hikmet sebebiyle misakİannı almış, sonra eğer size beraberinizde bulunanı doğrulayıcı bir peygamber gelecek olursa bu sözden sonra mutlaka ona iman edeceksiniz (diye söz almıştır). Çünkü misak almak az önce de geçtiği gibi, yemin ettirmek anlamındadır.

en-Nelhâs der ki: Ebu Ubeyde'nİN bu hususta güzel bir açıklaması vardır. O der kî: Bu buyruğun anlamı şudur: Hani Allah kendilerine kitap verilenlerin mîsâkını, size vermiş olduğum Tevrat sebebiyle mutlaka ona iman edeceksiniz, diye almıştı.

Bu sözde hazf bulunduğu da söylenmiştir. Buna göre anlamı şöyledir: Hani Allah peygamberlerden size gelen Kitap ve hikmeti mutlaka insanlara

öğreteceksiniz ve insanlardan da iman etmelerine dair mutlaka söz alacaksınız, diye misak almıştı. Burada hazf bulunduğu da: "İkrar edip de ahdîmi kabul ettiniz mi" buyruğu delalet etmektedir. Bir diğer görüşe göre es-reli olarak okuyanların okuyuşuna göre bu edat, "lâm"; Sonra, anlamındadır. Yani; ben size Kitap ve hikmeti verdikten sonra ona mutlaka inanacaksınız, anlamında olur. Nitekim Nâbiğa şöyle demektedir:

"Ben ona ait alâmetleri tesbite çalıştım ve sonunda onu tamdım

Altı yıl geçtikten aonra ve bu yıl da yedincidir."

"Altı yıl sonra" anlamındadır.

Saîd b. Cübeyr ise bunu; şeklinde şeddeli olarak okumuştur. "Vereceğim zaman" anlamında olur. Bunun aslının şeddesiz olma ihtimali de vardır. Yahut ın fazladan İlave edilmesini gerekli görenlerin görüşüne göre; bu edat ilave edilmiş ve böylelikle haline gelmiştir. Daha sonra "nün" harfî idgam dolayısıyla mim'e kalbedilmiş olur. Bu durumda üç tane mim bir araya gelmiş olur. Bunlardan birincisi söyleyiş hafif olsun diye hazfedilmiştir. Medineliler ise ta'zim anlamı ifade etmek üzere; Size verdik, şeklinde diğerleri ise tekil olarak Size verdim, diye okumuşlardır.

Diğer taraftan, bütün peygamberlere değil de peygamberlerin bir kısmına kitap verilmiştir. Şu kadar var ki kitap verilenler için tağlîb sözkonusudur. Maksat da bütün peygamberlerden söz alınmış olmasıdır. Kendilerine kitap verilmemiş olan peygamberler de kitap verilmiş hükmündedirler. Çünkü onlara da hüküm ve peygamberlik verilmiştir. Yine kendilerine kitap verilmeyen peygamberler de kendilerinden önceki peygamberin kitabı gereğince hüküm vermekle emrolunmuşlardır. O bakımdan onlar da kendilerine kitap verilenlerin kapsamına girer.

Yüce Allah'ın: "İkrar edip ahdîmi kabul ettiniz mi? buyurmuştu. Onlar da: İkrar ettik, demişlerdi. Öyleyse şâhid olun! Ben de sizinle beraber şa-hidlerdenim, diye buyurmuştu* buyruğunda yec alan: İkrar ettiniz mi?" lafzı, "ikrar etmek, kabul etmek"ten gelir.

AhidH anlamında olup her iki şekilde de söylenir. Bu kelime sözlükte ağırlık anlamına gelir. Alid'e bu adın veriliş sebebi ise; onun alıkoymak ve işi ağırlaştırıp sıkı tutmak anlamını ihtiva etmesinden dolayıdır.

"Öyleyse şahit olun" İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bilin anlamındadır. ez-Zeccâc ise; açıklayın demektirf der. Çünkü şahit davacının davasını doğrulayan kimsedir. Anlamının; sizler hem kendinize hem de size tabi olanlara karşı şahitlik edin, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Ben de sizinle beraber" size ve onlara karşı "şahitlerdenim." Said b. el-

Müseyyeb der ki: Yüce Allah meleklerle: Onlara şahitlik edin, diye buyurdu; şeklinde açıklamıştır, O takdirde bu kendisinden söz edilmeyen hakkında dolaylı bir anlatım olur. [\[342\]](#)

82. Artık bundan sonra kim dönerse onlar fâsıklardır.

Bu buyruktaki; "Men: Kim," şarttır. Peygamberlerin ümmetlerinden sözün alınışından sonra kim imandan dönecek olursa; "onlar fâsıklardır"; yani imanın dışına çıkan kimselerdir.

F&sık dışarıya çıkan kimse demek olup; buna dair açıklamalar önceden (el-Bakara, 2/26. âyette) geçmiş bulunmaktadır. [\[343\]](#)

83. Yoksa Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez O'na teslim olmuştur ve O'na döndürüleceklerdir.

84. De ki: "Allah'a iman ettik. Bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'e, Yakub'a ve Esbâf a İndirilenlere, Musa'ya, İsa'ya ve peygamberlere Rableri tarafından verilenlere de iman ettik. Onların hiçbirinin arasında fark gözetmeyiz ve biz O'na teslim olanlarız."

Yüce Allah'ın; "Yoksa Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar?1 buyruğu ile ilgili olarak el-Kelbî der ki: Ka'b b. el-Eşref ile arkadaşları hıristiyan-lada birlikte, anlaşmazlıkları hakkında hüküm vermek üzere Peygamber

(sav)in yanına geldiler ve şöyle dediler: Bizden hangimiz İbrahim dinine daha layıktır? Peygamber (sav): "Her iki kesiminiz de onun dininden uzaktır" deyince onlar: Hayır biz senin verdiğin bu hükme razı olmuyoruz ve senin dinini de kabul etmiyoruz, dediler. Bunun üzerine yüce Allah'ın; "Yoksa Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar" yani istiyorlar buyruğu nazil oldu. [\[344\]](#)

Buradaki: "Başka" kelimesi "arıyorlar" ile nasbedilmiştir. Yani, on-îar Allah'ın dininden başkasını! mı) arıyorlar. Ebû Amr ise yalnız basma; Arıyorlar" diye gaibten haber vermek üzere "ya"lı, buna karşılık: "Ona döndürüleceksiniz" buyruğunda da muhatab te'si ile okumuş ve şöyle demiştir: "Çünkü birincisi hastır, ikincisi ise geneldir." O bakımdan anlam itibariyle aralarındaki fark dolayısıyla farklı okumuştur.

Hafs ve başkaları ise her iki fiili de; Arıyorlar, döndürüleceklerdir" diye okumuşlardır. Çünkü bundan önce: "Onlar fâsıklardır" diye buyurulmuştur. Diğerleri ise her iki fiili de muhatab olmak üzere harfiyle okumuşlardır.

(Anlamı da şöyle olur: Arıyorsunuz, döndürüleceksiniz). Çünkü yüce Allah (daha önceden): "Andolsun ki size kitabı ve hikmeti verdik" diye buyurmuştur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: "Oysa... O'na teslim olmuştur" yani G'na teslimiyet göstermiş, boyun eğmiş, zillet ve itaatini arzetmiştir. Bütün mahlukat, boyun eğmiş ve teslimiyet göstermiştir. Çünkü bütün yaratıklar güçlerinin dışına çıkamayacak bir şekilde yaratılmışlardır. Katâde der ki: Mü'mîn kimse isteyerek teslim olur (İslâm'a girer) kâfir ise öleceği vakit istemeyerek İslâm'a girer, bunun ise ona bir faydası yoktur. Çünkü yüce Aüal şöyle buyurmaktadır: "Fakat Bizim azabımızı gördüklerinde imanları onlara fayda vermedi." (el-Mü'min, 40/85)

Mücahid der ki: Kâfirin istemeyerek İslâm olması Allah'tan başkasına secde etmesiyle ve gölgesinin de Allah'a secde etmesiyle olur: "Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin zilletle ve itaat ediciler olarak, durmadan sağa sola dönerek Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?" (en-Nahl, 16/48); "Göklerde ve yerde bulunanların kendileri ve gölgeleri isteyerek istemeyerek sabah akşam Allah'a secde ederler." (er Ra'd, 13/15)

Bir diğer görüşe göre anlamı şöyledir: Yüce Allah mahlukatı onlardan, yerine getirmelerini istediği şeylere elverişli bir yapıda yaratmıştır. Kimisi güzel, kimisi çirkin, kimisi uzun, kimisi kısa, kimisi sağlıklı, kimisi hastadır. Hepsi de zorunlu olarak O'nun emrine boyun eğler. Sağlıklı olan itaatle ve buna severek boyun eğ, hastalıklı olan da yine itaat etmekte boyun eğmek-Eedîr, Bunu hoş görmese dahi.

İsteyerek (tav'an) boyun eğmek, kolaylıkla tabi olup uymak demektir.

İstemeyerek (kerhen) ise, zorlukla ve içten kabul etmeyerek olan itaattir. "İster İstemez" kelimeleri hal konumunda iki rnasdardır. isteyenler olarak ve istemeyenler olarak, demektir.

Rivayet edildiğine göre Enes b. Malik şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) yüce Allah'ın: "Oysa göklerde ve yerde ne varsa ister istemez O'na teslim olmuştur" buyruğu hakkında şöyle buyurdu: Melekler Semada Ensâr ve Ab-dulkays da yeryüzünde O'na itaat ettiler." [345] Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Ashabıma sövmeyiniz, çünkü benim ashabım Allah'tan korkarak İslâm'a girdiler, Sair insanlar ise kılıç korkusuyla İslâm'a girdiler." [346]

İkrime der ki: "İster" buyruğu tartışmaksızın teslim olan; "istememez" buyruğu ise karşılaştığı delilin kendisini tevhide kabul etmek zorunda bıraktığı kimse hakkındadır Buna yüce Allah'ın şu buyrukları delildir: "Andolsun ki sen onlara kendilerini kimin yarattığını sorarsan elbette ki «Allah» diyecek terdir." (ez-Zuhuf, 43/87); "Eğer onlara gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ay'ı kim

emrinize verdi, diye sorsan onlar elbette «Allah» diyeceklerdir."
(el-Ankebût, 29/63.)

el-Hasen der kir Bu buyruk genel olmakla birlikte anlamı özeldir Yine ondan gelen rivayete göre: "Oysa göklerde olanlar O'na teslim olmuştur" buyruğunda söz tamam olmaktadır. Daha sonra yüce Allah: "Yer de ister istemez (O'na teslim olmuştur)" diye buyurmuştur.[\[347\]](#) istemeyerek teslim olan münafık olandır. Amelinin kendisine bir faydası yoktur.

"İster istemez" kelimeleri hal mahallinde iki masdardır. Mücahid'in İbn Abbas'tan nakline göre o şöyle demiştir: Herhangi birinizin bineği kendisine zorluk çıkartır yahut da serkeşlik edecek olursa kulağına şu: "Yoksa Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde kim varsa ister İstemez O'na teslim olmuştur..." âyetini sonuna kadar okusun. [\[348\]](#)

85. Kim İslâm'dan başka bir din ararsa ondan asla kabul olucuna/ ve o, âhirette de en büyük zarara uğrayanlardandır*

Başka kelimesi, Ararsa" kelimesinin mefulu, "(ba): Din" kelimesi de temyiz olmak üzere nasbedilmiştir. Bununla birlikte, "Ararsa" kelimesi ile nasbedilmesi, diğer taraftan "Başka" kelimesinin de "dinMen hal olmak üzere mansub oması da mümkündür.

Mücahid ve es-Süddî der ki: Bu âyet-i kerime el-Cülâs b. Süveyd'in kardeşi el-Haris b. Süveyd hakkında nazil olmuştur. Ensardan bir kimseydi. Oniki kişi ile birlikte İslâm'dan döndü ve bunlar kâfir olarak Mekke'ye gidip sığındılar. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Daha sonra kardeşine mektup yazarak tevbe etmek istediğini bildirdi. Aynı zamanda bu İbn Abbas'tan ve başkalarından da rivayet edilmiştir. İbn Abbas der ki: Bu âyetlerin nüzulünden sonra (Haris) tekrar İslâm'a girmiştir. [\[349\]](#)

"O, âhirette en büyük zarara uğrayanlardandır," Hişam der kî: Yani o âhirette hüsrana uğrayan kimselerden, hüsrana uğramış birisidir. Şayet böyle olmasaydı, sık ile mevsûlün birbirinden ayrılması gerekirdi.

el-Mâzinî de der ki: (el-Hâsirîn'in başındaki) "elif ile "lâm", "er-racul; adam" kelimesinde olduğu gibidir. Nitekim bu hususa dair açıklamalar daha önce Bakara Sûresi'nde: "Ve şüphe yok ki o âkirette salihlerdendir" (el-Bakara, 2/130) buyruğunu açıklarken geçmiş buhınmaktadır. [\[350\]](#)

86. İman ettikten. Peygamberin hak olduğuna tanık olduktan ve kendilerine

apaçık deliller geldikten sonra küfre sapan bir kavmi, Allah nasıl hidâyete eriştirir? Allah zalimler topluluğunu hidâyete eriştirmez

İbn Abbas der ki: Ensardan bir kişi İslâm'a girdi. Sonra irtidat edip müşriklere katıldı, sonra pişman oldu. Kavmine şöyle bir haber gönderdi: Benim adıma Rasûlullah (sav)a: Tevbe etme imkanım var mıdır? diye sorunuz. Kavmi Radûlullah (sav)'ın yanına gelerek onun tevbesi sözkonusu olur mu? diye sordular Bunun üzerine: "İman ettikten Peygamberin hak olduğuna tanık olduktan., sonra küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidâyete eriştirir?" âyetinden itibaren "Allah Gafurdur, Rahimdir" (âyet, 89) buyruğuna kadar nazil oldu. Bu haber ona gönderildi, o da İslâm'a girdi. Bunu Nesaî rivayet etmiştir. [\[351\]](#)

Bir diğer rivayete göre Ensardan birisi irtidat etti ve müşriklere katıldı. Bunun üzerine yüce Allah: "İman ettikten... sonra Allah nasıl hidâyete eriştirir?" buyruğundan itibaren: "Ancak bunun, ardından tevbe edip ıslah edenler müstesnadır" (âyet, 89) buyruğuna kadar nazil oldu, kavmi bu buyrukları ona gönderdi. Bu âyeti kerimeler kendisine okununca Allah'a yemin ederim, benim kavmim Rasûlullah (sav)'a karşı yalan söylemiyor. Ben de Ra-sûlullah (sav)'ın Allah'tan getirdiklerinde yalan söylediğini iddia etmiyorum. Şüphesiz yüce Allah da bu üçün en doğru söyleyenidir, diyerek tevbe edip geri döndü. Rasûlullah (sav) da tevbesini kabul etti ve ona ilişmedi. [\[352\]](#)

el-Hasen ise der ki: Bu âyet-i kerime yahudiler hakkında nazil olmuştur. Çünkü yahudiler Peygamber (sav.)'ın geleceği müjdesini veriyorlar ve kâfirlere karşı onun yanında yer almak suretiyle zafer kazanacaklarını ileri sürüyorlardı. Ancak Hz. Peygamber gönderilince inatlaştılar, kâfir oldular. Bunun üzerine yüce Allah da: "İşte bunların cezası Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetinin üzerlerine olmasıdır" (Âyet, 87) buyruğu nazil oldu.

Diğer taraftan "nasıl" kelimesi, bir istifham edatıdır ve bu red ve inkâr anlamını ifade eder. Yani Allah böylelerine hidâyet etmez. Bu buyruğun bir benzeri de yüce Allah'ın: "O müşriklerin Allak nezdinde ve Rasûlü yanında nasıl bir ahidleri olabilir?" (eî-Tevbe, 9/7) buyruğudur. Onların böyle bir ahidleri olamaz, demektir. Şatr de şöyle demektedir:

"Kavmin dört bir yanını bir baskın kuşatmışken Yatak üstünde nasıl olur da uyuyabilirim?"

Bu durumda uyumam imkânsızdır, demek istiyor.

Denildiğine göre "Allah zalimler topluluğunu hidâyete eriştirmez"

buyruğunun zahiri şunu ifade etmektedir: İslâm'a girdikten sonra kâfir olana Allah hidâyet vermez, zalim olana da aynı şekilde Allah hidâyet vermez. Fakat

bizler mürted birçok kimsenin İslâm'a girdiklerini ve Allah'ın kendilerini hidâyete erdirdiğini, yine zalimlerden pek çok kimsenin zulümden tevbe ettiklerini görüyoruz. Buna şöyle cevap verilir: Onlar küfür ve zulümlerinde direktip İslâm'a yönelmedikleri sürece Allah da onlara hidâyet vermez. İslâm'a girip tevbe ettikleri takdirde, Allah onlara hidâyeti elde etme başarısını verir. Yüce Allah en iyi bilendir. [\[353\]](#)

87- İşte bunların cezası Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lanetinin üzerlerine olmasıdır.

88. Ebediyyen onun içindedirler. Onlardan azab hafifletilmez ve onlara süre verilmez.

89- Ancak bunun ardından tevbe edip ıslah edenler müstesna. Doğrusu Allah Gafurdur, Rahimdir.

Yani küfürleri üzere devam ettikleri takdirde (Allah'ın meleklerin ve insanların laneti üzerlerine okır). Allah'ın ve insanların lanetinin ne anlama geldiği Bakara Sûresi'nde (2/161- l62'de) geçmiş bulunmaktadır, tekrarlamamanın bir anlamı yoktur.

"Ve onlara süre verilmez." Ertelenmezler ve sonraya bırakılmazlar daha sonra tevbe edenleri istisna ederek: "Ancak bunun ardından tevbe edip ıslah edenler müstesnadır" diye buyurmaktadır. Burada (nüzul sebebine göre) kastedilen kişi, önceden de geçtiği üzere Haris b. Suveyd'dir. Anlam* itibariyle tekrar İslâm'a dönüp ihlâsla bu dönüşü üzerinde sebat gösteren herkes âyetin kapsamına girmektedir. [\[354\]](#)

90.. İman ettikten sonra küfre sapıp küfürleri artanların tevbeleri asla kabul edilmez. İşte onlar sapanların kendileridir.

Katâde, Ata el-Horasanî ve el-Hasen der ki: Bu âyet-i kerime, Hz. İsa ve İncil'i inkâr edip kâfir olan sonra da Muhammed (sav)'ı ve Kur'ân-ı Kerîm'i inkâr ederek küfürleri artan yahudiler hakkında nazil olmuştur. Ebul-Âîye de der kî; Bu âyet-i kerime Hz. Peygamber'in nitelik ve sıfatlarına iman etmelerinden sonra onu inkâr edip kâfir olan yahudi ve luristiyenler hakkında nazil olmuştur- Küfürleri üzere kalmak ve direnmek suretiyle de "sonra küfre sapıp küfürleri artan" kimseler oldular

Bir diğer görüşe göre "sonra küfre sapıp küfürleri artanların," kazan-dıkları günahlar sebebiyle küfürlerinin artmasının söz konusu olduğunu söylemişlerdir.

Taberî'nin tercih ettiği görüş budur ve ona göre bu âyeti kerime yahudiler hakkındadır

"Tevbeleri asla kabul edilmez" buyruğu, yüce Allah'ın: "O, kullarının teu-besini kabul eden, kötülükleri bağışlayandır" (eş-Şûrâ, 42/25) buyruğu dolayısıyla müskîldir (anlaşılması, açıklanması zordur) denilecek olursa; şöyle cevap veririz:

Bunun anlamı ölüm esnasında tevbeleri asla kabul olunmaz, şeklindedir. en-Nehhâs der ki: Bu; güzel bîr açıklamadır. Nitekim yüce Allâli: 'Yoksa (makbul) tevbe kötülükleri işleyip durup da onlardan herhangi birine ölüm gelip çatığında: «Ben şimdi gerçekten tevbe ettim» diyenlerin ve kâfir olarak öleceklerinki değildir" (en-Nisa, 4/18) diye buyurmaktadır. Bu açıklama el-Hasen, Kalade ve Ara'dan da rivayet edilmiştir. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Muhakkak Allah gargara haline gelmedikçe (can boğaza ulaşmadıkça) kulun tevbesini kabul eder."[\[355\]](#)

İleride Nisa Sûresi'nde buna dair açıklamalar gelecektir.

Bir diğer açıklamaya göre: "Tevbesi asla kabul edilmez" buyruğu, yani küfre girmeden önce yapmış oldukları tevbeleri kabuî olunmaz, anlamındadır. Çünkü küfür artık o tevbeyî silmiş, boşa çıkarmıştır.

Yine: "Tevbeleri asla kabul edilmez" buyruğu, içinde bulundukları küfürden tevbe edip bir başka küfre girdikleri takdirde tevbeleri kabul edilmez, diye de açıklanmıştır Ancak Tevbe edip İslâm'a girmeleri halinde tevbeleri kabul edilir.

Kutrub der ki: Bu âyet-i kerime biz Muhammed'in ölümünü bekliyoruz. Eğer dönme görüşü bizde ağır basarsa kavmimize geri döneriz, diyen Mek-kelilerden bir grup hakkında nazil olmuştur. Onların böyle demeleri üzerine yüce Allah: "İman ettikten sonra küfre sapıp küfürleri artanların tev-beleri asla kabul edilmez" buyruğunu indirdi.

Yani onlar küfürlerinde sabit kaldıkça tevbeleri kabul olunmaz, diyerek onların tevbelerirtin makbul olmayacağını ifade etti. Çünkü böylelerinin kararları sağlıklı değildir.

Yüce Allah İse sağlıklı (kabul edilebilir) bir karar verildiği takdirde her türlü tevbeyî kabul eder. [\[356\]](#)

91. Doğrusu kâfir olup kâfir olarak ölenler, yeryüzü dolusu altını fidye verecek olsalar bile o, hiçbirinden kabul edilmez. Onlar için can yakıcı bir asap vardır ve onların hiç yardımcıları yoktur*

Dolusu" şeklinde "mim" harfi esreli olarak birşeyi dolduracak miktar

anlamındadır "Mim" harfi üstün olarak okunursa doldurmak anlamında masdardır.

Onu fidyeye verecek olsa bile" buyruğundaki "vaV"ın fazladan geldiği söylenmiştir. Anlamı şudur; Fidyeye olarak verecek olsa dahî onların hiçbirisinden yeryüzü dolusu kadar altın dahi kabul olunmaz. Nahiv-ciler arasında görüş sahibi (ehl-i nazar) kimseler de der ki: Bu "vaV"ın fazladan gelmiştir görüşü uygun değildir. Çünkü bir mana ifade ediyor. Âyet-i kerimenin anlamı da şöyledir: Karşılıksız olarak yeryüzü dolusu altın onlardan hiç birisinden kabul olunmaz, isterse onu fidyeye olarak vermiş olsun.

"(Lai): Altın" kelimesinin nasbedilmesi ise eKFerra'nın görüşüne göre, tefsir (temyiz) olduğu içindir. el-Mufaddal Eise der ki: Açıklayıcı (temyiz) olmasını-müphem olduğu halde sözün eksiksiz olması gerekir. Mesela, benim yanımda yirmi vardır, demek gibi. Burada sayı malum takat sayısı belirtilen meçhuldür. Eğer "dirhem" diyecek olursak bunu açıklamış oluruz (ve bu takdirde bu, tefsir olarak mansub gelir). Zaten temyiz nasbedilmesi onu mecrur veya mer-fu kılan bir âmilin bulunmayışı dolayısıyla'dır Nasb da hareketlerin en hafif olduğundan dolayı, âmili olmayan her bîr şeyin hareketi kılınır.

el-Kisaî der ki: Bu kelimenin mansub olması, bir "..den" edatının mahzûf olması dolayısıyla'dır. Yani "altından..." anlamındadır. Yüce Allah'ın buyruğu: "Veya bunun dengi oruç tutmaktır" (el-Mâide, 5/95) yani oruç türünden, demektir. Buhârî ve Müslim'de Katade'den, onun Enes b. Malik'ten rivayetine göre Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Kıyamet gününde kâfir getirilir ve ona şöyle denilir: Ne dersin, şayet senin yeryüzü dolusu kadar altının olsaydı onu kendini kurtarmak için kimselere verir miydin? O: Evet der. Ona şöyle denilir: Senden bundan daha kolay olan şey istenmişti." Buhârî'nin lafzı bu şekildedir. [357] Müslim'de ise: İstenmiştir" yerine: "Yalan söyledin senden... istenmişti" şeklindedir. [358]

92. Sevdiğiniz şeylerden iniâk etmedikçe asla Blrr'e erişemezsiniz ve her ne iniâk ederseniz şüphesiz Allah onu çok iyi bilir.

Bu buyruğa dair açıkla m alan mızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Bu Âyetin Nüzul Sebebi:

Hadis imamları -lafız Nesâî'nin olmak üzere- Enes'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir; Bu âyet-i kerime yani: "Sevdiğiniz şeylerden infök etmedikçe asla

Birr'e erişemezsiniz" buyruğu nazil olunca Ebû Talha şöyle dedi: Şüphesiz Rabbimiz mallarımızı infak etmemizi istiyor. Ey Allah'ın Ra-sûiü! Şahit ol ki ben, arazimi Allah'a verdim. Bunun üzerine Rasûlullah (sav); "Sen onu akrabaların olan Hassan b. Sabit ile Ubey b. Kaba ver (vakfet) diye buyurdu. [\[359\]](#)

Muvatta'da ayrıca: Onun malları arasında en çok sevdiği Bi'ru Hâ idi ve bu mescidin karşısında idi. Rasûlullah (sav) oraya girer ve o bahçedeki güzel sudan içerdi" denilmekte ve hadisin geri kalan bölümleri zikredilmektedir. [\[360\]](#)

Bu âyet-i kerimede, hitabın zahiri ile umumunun delil olarak kullanılabileceğine deli! vardır. Çünkü ashab-ı kiram (Allah tümünden razı olsun) bu âyet-i kerime nazil olduğu sırada hitabın fehvasından başka bir şey anlamamışlardır. [\[361\]](#) Nitekim Ebu Talha: "Sevdiğiniz şeylerden in lak etmedikçe,..TM âyetini işitince, yüce Allah'ın bir başka âyet-i kerime Üe yalım bunu açıklayıcı Peygamberin bir sünneti ile, Allah'ın kendisinden neyi iniâk ettiğini açıklayacak olan buyruk, varid oluncaya kadar beklemek gereğini duymadı. Çünkü onlar pek çok şeyi severler.

Aynı şekilde Zeyd b. Harise'nin de böyle yaptığını görüyoruz. O da "Se-bel" adındaki sevdiği atını aldı ve- Allah'ım Sen de bilirsin ki benim bu atımdan dala çok sevdiğim bir malım yoktur, deyip bu aünt Peygamber (sav)a getirdi ve: Bu Allah yolunda (vakf)dır, dedi. (Oğlu) Usame b. Zeyd'e de: (Hz, Peygamber): "Onu al" deyince Zeyd adeta bundan dolayı rahatsız olmuş gibi oldu. Rasûlullah (sav) da ona: "Şüphesiz Allah bunu senden kabul buyurdu" dedi. Bunu da Esed b. Mûsâ zikretmiştir. [\[362\]](#)

İbn Ömer ise kölesi Nâfi'i azad etti. Halbuki Abdullah b- Cafer ona karşılık bin dinar teklif etmişti. Ebu Ubeyd kızı Safiyye dedi ki: Zannederim o yüce Allah'ın: "Sevdiğiniz şeylerden İnfâk etmedikçe asla Birr'e erişemezsiniz" buyruğunu davranışına esas almıştır.

Şibl, Ebu Neclh'ten o Mücahid'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ömer b. el-Hattab, Ebu Mûsâ el-Eş'arî'ye kendisine Kİsra'nın Medâin şehrini fethettiği günü Celûlâ vak'asında alınan emirlerden bir cariyeye satın almasını belirten bir mektup yazdı. Sa'd b. Ebi Vakkas dedi ki: Hz. Ömer o cariyeyi çağırttı, onu beğendi. Bunun üzerine dedi ki: Aziz ve celil olan Allah: "Sevdiğiniz şeylerden intak etmedikçe asla Birr'e erişemezsiniz" diye buyurmaktadır. Daha sonra Ömer (ra) o cariyeyi azad etti. [\[363\]](#)

es-Sevrîden rivayet edildiğine göre ona şöyle bir haber ulaşmıştır: er-Ra-bi: b. Haysem'in Um Veled'i yani er-Rabi'den çocuğu olan cariyesi şöyle dedi: Ona bir

dilenci geldiğinde bana şöyle derdi: Ey filan cariye sen dilenciye şeker ver. Çünkü er-Rabîf şekeri sever. Süfyan der ki: O bunu söylerken yüce Allah'ın: "Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe asla Birr'e erişemezsiniz" buyruğunu esas alıyordu.

Rivayet edildiğine göre Ömer b. Abduluzlîz de heybelerle şeker satın alır ve onları tasadduk ederdi. Kendisine: Sen ne diye bu şekerlerin kıymetini sadaka olarak vermiyorsun? denilince o da: Çünkü ben şekeri daha çok severim. O bakımdan sevdiğim şeyleri infak etmek istedim.

el-Hasen de der ki: Hiç şüphesiz sizler canınızın çektiği şeyleri terketme-dikçev sevdiğiniz şeyleri elde edemezsiniz. Umduğunuz şeylere ise hoşunuza gitmeyen şeylere sabretmedikçe ulaşamazsınız. [\[364\]](#)

2- "Birr"in Mahiyeti:

"Birr"in açıklaması hakkında Tefsir alimleri farklı görüşlere sahiptirler. İbn Mes'îd, İbn Abbas, Ata, Mücahid, Amr b. Meymun ile es-Süddî'den cennet diye açıklanmıştır. İfadenin takdiri ise şöyledir: Sizler sevdiklerinizden infak etmedikçe birr'in sevabına nail olamazsınız.

Nail olmak ise, vermek, bağışlamak demektir. Filan kişiden bana iyilik nail oldu, yani bana iyiliği dokundu. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur:

Sevdiklerinizden infak etmedikçe, cennete ulaşamazsınız ve size cennet verilme?.. Birr'ın salih amel olduğu da söylenmişin Hadis-i şerifte de şöyle buyrulmuştur: "Siz sıdka sarılın, çünkü o birre iletir, birr ise cennete iletir. [\[365\]](#) (Bu hadis-i şerif Bakara Sûresi'nde (2/177. âyet 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Atiyye el-Avfî; birr itaat anlamındadır, demektedir. Ata da şu açıklamayı yapar: Sizler, sağlıklı, cimri, yaşamayı ümid eden, fakirlikten de korkan bir kavim iken tasaddukta bulunmadıkça dinin şerefine ve takvaya nail olamazsınız.

el-Hasen de rivayete göre şöyle demiştir: "İnfak etmedikçe" buyruğundan kasıt, farz olan zekâtı vermektir.

Mücahid ve el-Kelbî ise bu âyet-i kerime neshedilmiştir. Bunu zekâtı emreden âyet-i kerime neshetmiştir, demektedirler.

Anlamı: Hayr yolunda sadaka vermek yahut onun dışında itaatlerde bulunmak suretiyle sevdiklerinizden infak etmedikçe birre nail olamazsınız diye de açıklanmıştır. Bu da kapsamlı bir açıklamadır

Nesaî, Sa'saa b. Muaviye'den şöyle dediğini rivayet etmektedir. Ebu Zer ile karşılaştım. Ona: Bana bir hadis naklet, dedim, olur dedi. Rasûlullah (sav) şöyle

buyurdu: "Bütün malından Allah yolunda iki avuç kadar infak eden her bir müslümanı mutlaka cennetin acıbları (teşrifatçıları) karşılar ve hepsi de onu yanlarında bulunanlara gelmesi için çağırır. Ben ona: Bu nasıl olur? deyince şöyle dedi: Eğer (sadakası) deve ise iki devesi, eğer inek ise iki ineği (sadaka vermiş gibi ecir alır). [366]

Ebu Bekr b. el-Varrak der ki: Yüce Allah bu âyet-i kerime ile onları füttiv-vete [367] iletmektedir. Yani benim sizlere olan iyiliğime nail olmanız, ancak kardeşlerinize iyilik yapmanızla, onlara mallarınızdan, infak etmenizle, makam ve mevkileriniz vasıtasıyla onlara yardım etmekle nail olabilirsiniz. Eğer bunu yapacak olursanız, o takdirde benim bircime ve atifetime nail olursunuz. Mücahid der ki: Bu yüce Allah'ın: "Onlar ona olan sevgilerine rağmen fakire yetime ve esire yemek yedirirler" (el-İnsan, 76/8.) buyruğunu andırmaktadır. "Her ne infak ederseniz şüphesiz Allah onu çok iyi bilir." Yani onu bildiğine göre, mükâfatını da verir. [368]

93. Tevrat İndirilmeden önce İsrâîl'in kendi nefesine haram kıldığından başka bütün yiyecekler tsrailoğularına helâl idi. De kî: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Tevrat'ı getirip okuyun!"

94. Bundan sonra artık kim Allah'a karşı yalan uydururca* işte onlar zalimlerin tâ kendileridir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

Buyruğun İniş Sebebi:

Yüce Allah'ın: Helâl" demektir. Daha sonra (helâl kılınanlardan) isüsnâda bulunarak: "İsrail'in kendi nefesine haram kıldığından başka" diye bu yrul makta dır. İsrâîl ise Yakub (as)'dır.

Tirmizî'de İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre; yahudiler Peygamber (sav)'a: Bize İsrail'in kendisine neyi haram kıldığını bildir dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu; "O çölde yaşardı. Siyatik (ırku'n-nesa) hastalığına yakalandı. Ona deve eti ile deve sütünden daha uygun birşey bulunmadı. Bundan dolayı onları kendisine haram kıldı." Yahudiler; Doğru söyledin, dediler... (Tirmizî) hadisin geri kalan kısmını kaydeder. [369]

Yine onun, o hastalıktan iyileşecek olursa en çok sevdiği yiyecek ve İçeceğini terkedeceğini adadığı da söylenmektedir. En çok sevdiği yiyecek ve İçecek ise,

deve eti ile deve sülü idi.

İbn Abbas, Mücalid, Katade ve es-Süddî der ki: Yakub (as) oldukça güçlü bir kişi olan kardeşi îsü'dan kaçarken Harran'dan Beytü'l-Makdis'e geldiği sırada bir melek ile karşılaştı. Hz. Yakub onun hırsız olduğunu zannetti. Onu curup sırtını yere yıkmak istedi. Ancak melek Hz. Yakub'un baldırını yakaladı ve arkasından semaya yükseldi. Hz. Yakub da ona bakıp duruyorken siyatikten rahatsızlandı. Bundan dolayı da oldukça sıkıntı çekti. Geceleyin ağnsından uyuyamıyordu. Geceyi feryad ederek, bağırarak geçiriyordu, Hz. Ya-kub: Şayet yüce Allah kendisine şifa verecek olursa hiçbir zaman (nun eti) yememeye ve yine damar bulunan bir yemek yememeye yemin etti, ve böylece bunları kendisine haram kıldı. Bunun üzerine çocukları damarları ayıklayıp etten çıkarmaya başladılar. Meleğin Hz. Yakub'u bu şekilde dürtmesinin sebebi de şudur: Hz. Yakub, Allah kendisine oniki evlat verdiği ve Beytü'l-Makdis'e de sağlıklı bir şekii-de ulaşabildiği takdirde onların sonuncularını boğazlamayı adanmıştı. O bakımdan meleğin onu bu şekilde dürtmesi adağının yükümlülüğünden kurtulması içindi. Bu açıklamalar ed-Dahhâk'tan nakledilmiştir. [\[370\]](#)

2- Peygamberlerin Haram Kılmaları:

Hz. Yakub'un bu yiyecekleri kendisine haram kılması kendi içtihiadı ile mi olmuştu, yoksa yüce Allah'ın izniyle mi olmuştu? hususunda farklı görüşler vardır. Doğru olanı birincisidir. Çünkü yüce Allah: "İsrâîTifl kendi nefeine haram kıldığından başka" buyruğu ile bu haram kılmayı, ona izafe etmektedir. Diğer taraftan Peygamber, İctihadı ile bir kanaate varacak olursa, bu bizim için uymamız gereken bir dinî hüküm halini alır. Çünkü yüce Allah onun bu uygulamasını takrir yoluyla kabul etmiş olur. Nasıl ki o peygambere yüce Allah vahiy gönderiyor ve bizim ona uymamız lazım ise, aynı şekilde Allah'ın izin vermesiyle o da ictihad ediyor ve buna güç yetirdiği takdirde de içtihadının gereğini yerine getirmek zorunlu oluyordu. Eğer önceden de Hz. Yakub'a bunları harara kılmaya dair izin verilmemiş olsaydı, elbette ki o, helâl ve haram kılmak gibi bir işe kaıkışmazdı.

Bizim Peygamberimiz de sahili olan rivayete göre balı yahut da cariyesi Mâriye'yi kendisine haram kılmıştı. Ancak yüce AİSah onun bu haram kılmasını takrîr yoluyla kabul buyurmayıp ileride Tahrir Sûresi'nde açıklanacağı üzere: "Allah'ın sana helâl kıldığını ne diye haram kılıyorsun?" (et-Tahrir, 66/1.) buyruğu nazil oldu.

el-Kiyâ et-Taberî der ki: Yüce Allah'ın: "Allah'ın helâl kıldığını ne diye haram

kılıyorsun?" buyruğunun mutlak ifadesi bunun Mâriye'ye has olmamasını gerektirir, denilebilir. Şafiî ise bu durumda keffaretin vücubunun manasının aklen anlaşıl amaya çağı kanaatinde olduğundan; keffâreti nassm konusuna tahsis ettiğini görüyoruz, Ebu Hanife ise mubah olan her bir şeyin haram kılınmasında bunun bir asıl olduğu görüşündedir O bakımdan of haram kılmayı yemin etmek gibi değerlendirmiştir. [\[371\]](#)

3- Muhammed (sau)'ın Peygamber Oluşunun Belgeleri:

Yüce Allah'ın: "De ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi Tevrat'ı getirip okuyun" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas der ki: Yâkub (as) siyatikten rahatsızlanınca doktorlar ona deve etlerinden uzak durmasını tavsiye ettiler, o da deve etini kendisine haram kıldı. Yahudiler: Biz de deve etlerini kendimize haram kılıyoruz, çünkü Yakub onu haram kıldı, Allah da bu etin haram olduğunu Tevrat'ta bildirdi, dediler. Bunun üzerine yüce Allah bu âyetti kerimeyi indirdi.

ed-Dahhâk der ki: Yüce Allah onları yalanladı ve iddialarım reddederek şöyle buyurdu: Ey Muhammedi MDe ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi Tevrat'ı getirip okuyun," fakat onlar getirip okumadılar. Bunun üzerine yüce AİJah: "Bundan sonra artık kim Allah'a karşı yaJan uydurursa işte onlar zalimlerin tâ kendileridir" diye buyurdu.

ez-Zeccac bu âyet-i kerime ile ilgili olarak der ki: Bu âyet-i kerimede Peygamberimiz Muhammed (.sav)ın peygamberliğine çok büyük bir delil vardır Onlara böyle bir hükmün Kitapları Tevrat'ta bulunmadığını haber verdiği ve onu getirmelerini emrettiği halde, onlar bunu kabul etmediler. Yani böylelikle onlar H2. Peygamber'in bunu vahye dayanarak söylediğini anlamış oldular.

Atiye el-Avfi de der ki: Deve etinin kendilerine haram olması, Hz. Yakub'un bu eti kendilerine haram kılması dolayısıyla olmuştu. Şöyle ki: İsrâîl (Hz. Yakub) siyatikten rahatsızlanınca: Allah'a yemin ederim eğer Allah bana bu rahatsızlıktan şifa verecek olursa hiçbir çocuğum onu yemeyecektir, diye yemin etti. Bu ise onlara haram kılınmamıştı.

el-Kelbî de der ki: Yüce Allah deve etini Tevrat'ta onlara haram kırmamıştı. Bu onlara sadece zulüm ve küfürleri dolayısıyla Tevrat'tan sonra haram kılınmıştı. İsrailoğullan büyük bir günah işledikleri takdirde, yüce Allah da onlara hoş ve temiz bir yiyeceği haram kılar ya da onların üzerine -ölüm- olan riczi (azabı) indirirdi. İşte yüce Allah'ın şu buyrukları bunu ifade etmektedir: "O yahudilerin zalimlikleri.., sebebiyledir ki kendilerine helâl kılman birçok pak ve temiz şeyleri onlara haram kıldık." (en-Nisa, 4/160); "Biz yaku-dilere de bütün

tırnaklıları haram kıldık... Bunu onlara zulümleri yüzünden ceza diye verdik. Şüphesiz Biz doğru söyleyenleriz." (el-En'âm, 6/146) [\[372\]](#)

4- Siyatik Rahatsızlığının Tedavisi:

İbn Mace Sünen'inde: Siyatiğin tedavisi" diye bir başlık altında şu hadisi nakleder: Bize Hişam b. Hammad ile Râşid b. Said er-Ram-lî anlatarak dediler ki: Bize el-Velid b. Müslim anlattı, bize Hişam b. Hassan anlattı, bize Enes b. Şîrîn anlattı, o Enes b. Malik'i şöyle derken dinlemiş: Ra-sûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Siyatik rahatsızlığının tedavisi için bîr bedevi koyunun kuyruk yağı alınır, eritilir, sonra da bu (yağ), üç bölüme ayrılır, her gün aç karna bir bölümü içilir. [\[373\]](#)

Bunu ayrıca es-SaJlebî de Tefsirinde Enes b. Malik yoluyla şöylece rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) siyatik hakkında şöyle buyurdu: "Küçük de olmayan büyük de olmayan bîr Arap koçunun kuyruk yağı alınır, küçük parçalara bölünür. Daha sonra eritilerek yağı çıkartılır, üçe bölünür ve her gün aç karnına üçte biri içilir. "[\[374\]](#) Enes der ki: Ben bunu üç kişiden fazlasına tavsiye ettim, Allah'ın izniyle şifa buldular.

Şu'be der ki: Haccac b, Yusuf döneminde bir yaşlı siyatik hakkında bana şunu anlattı: Yüce Allah adına sana yemin ediyorum; Eğer iytleşmeyecek olursan seni ya ateşle dağlayacağım yahut da bir ustura ile uaş edeceğim. Şu'be dedi ki: Ben bunu denedim. Sen böyle dersin ve siyatik olan yere bu şekilde Celini) sürersin (iyileşirsin).[\[375\]](#)

95. De ki: "Allah doğru buyurmuştur. O halde Hanîf olarak İbrahim'in dînine uyun. O, müşriklerden değildi."

Yani, Ey Muhammed de ki: Allah doğru buyurmuştur. Bunlar Tevratta haram kılınmış şeyler değildir. "O halde Haikif olarak İbrahim'in dinine uyun." Bu buyrukla onun dinine uyulması emre dilmektedir.

"O, müşriklerden değildi." Bu da daha önce de geçtiği gibi onların batıl iddialarını reddetmektedir. [\[376\]](#)

96. Doğrusu insanlar için kurulan ilk ev, Mekke'de bulunan, âlemlere mübarek ve hidâyet olmak üzere kurulan o Evdir.

97. Orada apaçık alâmetlerle İbrahim'in Makamı vardır. Kim oraya girerse emin

olur. Ona yol bulabilen herkesin Beyti haccetmesi insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır. Artık kim inkâr ederse* bilsin ki doğrusu Allah, âlemlere muhtaç değildir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- Yeryüzünde Kurulan ilk Mescid:

Müslim'in Sahih'inde Ebû Zer'den şöyle dediği sabit olmuştur Ben Rasû-lullah (sav)'a yeryüzünde kurulan ilk mescide dair soru sordum, Or "Mescid-i Haram'dır" diye buyurdu. Sonra hangisidir? diye sorunca, O: "Mescid-i Aksa" diye buyurdu. Bu sefer ben: İkisi arasında ne kadar (zamanlık bir süre) vardır? diye sordum, şöyle buyurdu: "Kırk yıl [\[377\]](#) Hem diğer taraftan yerin tümü senin için bir mesddir. Namaz vakti nerede girerse orada namaz kıl." [\[378\]](#)

Mücahid ve Katade dedi ki: Beyt-i Haram'dan önce herhangi bir mescid kurulmuş değildir Ali (r.a) da şöyle demiştir: Beyt-i Haram'dan önce birçok evler vardı. Yani İbadet maksadıyla kurulmuş ilk ev, odur.

Mücahid'den de şöyle dediği nakledilmektedir: Müslümanlarla yahudiler karşılıklı olarak övündüler. Yahudiler: Beytül-Makdis Kâ'be'den daha faziletli ve daha büyüktür. Çünkü peygamberlerin hicret ettiği yer orasıdır ve O, Arz-ı Mukaddes'tedir dediler, Müslümanlar da şöyle karşılık verdi: Hayır, Kâ'be ondan daha faziletlidir. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti kerimeyi indirdi.

Bundan önce Bakara Sûresi'nde {2/127'nci âyetin tefsirinde) Beyt'in inşa edilmesine ve onu ilk inşa edenlere dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Mücahid der kî: Şanı yüce Allah, bu Beyt'in yerini, yeryüzünden herhangi bir şeyi yaratmadan ikibin yıl önce yaratmıştı. Hiç şüphesiz onun temelleri, en aşağıdaki yedinci arza kadar inmektedir Mescid-i Aksâ'yı ise, Süleyman (a.s) bina etmiştir. Nitekim Nesâî tarafından sahih bir isnadla kaydedilen ve Abdullah b, Amr yoluyla gelen hadisrfe de böyle ifade edilmiştir. Peygamber (sav) buyurdu ki: "Süleyman b. Dâvud (a.s) Beytül-Makdis'i inşa edince yüce Allah'tan üç husus diledi. Yüce Allah'tan vereceği hükümlerinin kendi hükmüne uygun düşmelerini söylemesini istedi; bu isteği ona verildi. Yine yüce Allah'tan kendisinden başka hiçbir kimseye verilmeyecek bir mülk verilmesini İstedi, bu da ona verildi. Yüce Allah'tan Mescidin inşasını bitirince de buraya yalnızca onda namaz kılmak arsuzuyla kim gelirse, mutlaka onu günahlarından -annesinin o kimseyi doğurduğu gibi- kurtarılmasını diledi, bu da kendisine verildi. [\[379\]](#)

Bu durumda bu iki hadis (son naklettiğimiz hadisi şerif" ile, başlığın başında nakledilen hadis-i şerif) arasında bir işkâl (çelişki) görülmektedir. Çünkü, Hz. İbrahim ile Hz. Süleyman arasında uzun yıllar geçmiştir, Tarihçilere göre bin yıldan fazla bir zaman geçmiştir. Bu çelişki şöyle açıklanmıştır: İbrahim ile Süleyman (ikisine de selam olsun) başkalarının temelini atmış olduğu mescidlerin binalarını yenilemişlerdir. Beyt-i Haram'ı ilk bina edenin önceden de geçtiği gibi Adem (a.s) olduğu söylenmiştir. Buna göre, onun çocuklarından başka birtakım kimselerin Beyt-i Haram'dan kırk yıl sonra Bey-tü'l-Makdis'i bina etmiş olması mümkün görünmektedir. Aynı şekilde meleklerin de Allah'ın izin vermesi üzerine Beyfi bina etmiş olmaları da mümkündür. Bütün bunlar ihtimal dahilindedir. Doğrusunu en iyi bifen Allahtıf.

Ali b. Ebi Talib (r.a) da şöyle demiştir: Şanı Yüce Allah meleklerle yer yüzünde bir ev bina etmelerini ve etrafında tavaf etmelerini emretti. Bu ise, Hz, Adem'in yaratılışından önce olmuştu. Daha sonra Hz. Adem, bu evin yapabildiği kadarını bina etti ve onu tavaf etti. Ondan sonra diğer peygamberler de böyle yaptı, Sonra da onun inşasını İbrahim (a.s) tamamladı. [\[380\]](#)

2. Mekke Adı Nereden Gelmektedir:

Yüce Allah'ın: Mekke'de bulunan,..dır" buyruğu, Doğ-rusıTnun haberidir. Baştaki "lam" da te'kid içindir. "Bekke," Beyt'in yerinin adı, "Mekke" ise şehrin sair bölümlerinin adıdır. Bu açıklama, Malik b. Enes'den nakledilmiştir. Muhammed b. Şihâb da şöyle demektedir: Bekke mescidin adı, Mekke Harem bölgesinin hepsidir, Bunun kapsamına evler de girer. Mücahid der ki: Bekke ile Mekke aynı şeylerdir. "Mekke"nin başındaki bu "mim" harfi (Bekke'nin başındaki) ub" harfinin yerine (bedel olarak) gelmiştir. Nitekim araplar Yapışkan çamur" derken, "b" harfi yerine da derler. Bu açıklamaları da ed-Dahhak ve el-Muerric dile getirmişlerdir.

Diğer taraftan şöyle de denilmiştir: "Bekke" izdiham anlamına gelen "Bekk"den türetilmiştir. Bu şehire "Bekke" adının verilmesi ise, insanların tavaf ettikleri yerde izdiham etmelerinden dolayıdır. Aynı zamanda bu mastar, boyunun ezilmesi, bükülmesi manasına da gelir,

Şöyle de açıklanmıştır. "Bekke"ye bu adın verilış sebebi, orada haksızlık, zulüm ve isyana kalkışmaları halinde zorbaların boyunlarını ezmesinden dolayıdır Abdullah b. e-Zübeyr der ki: Buraya herhangi bîr zorba kötülük etmek kastıyâ geldi mi, mutlaka aziz ve celil olan Allah onun boynunu kırar ve onu ezer.

"MekkCye gelince, Bu şehire bu ismin verilış sebebinin suyunun azlığı olduğu söylendiği gibi, buraya gelmek isteyen kimsenin karşı karşıya kaldığı zorluklar dolayısıyla kemikten adeta iliğini çıkaracak kadar sıkıntılarla karşılaşmasından ötürü verilmiştir. Bu açıklama Arapların kemiğin içinde bulunanları çıkartmayı ifade etmek üzere kullandıkları Kemiğin içindekini filiğini) çıkardım, tabirinden alınmıştır.

Aynı şekilde deve yavrusunun annesinin memesindeki sütü tamamen emip içmesini anlatmak üzere; ifadesini kullanırlar. Şair de şöyle demektedir:

"Emdikçe emdi, sonunda içlerinde süt diye bir şey bırakmadılar."

Mekke'ye bu ismin verilış sebebinin, orada zulme sapan kimseleri helak etmesi ve imkânlarını eksiltmesi olduğu da söylenmiştir. Bir başka görüşe göre Mekke'ye bu ismin verilış sebebi, insanların orada ıslık çalıp gülmeleridir. Bu da Yüce Allah'ın: Onların, Beyt'in yanındaki duaları ıslık çalmaktan ve el çırpılmaktan ibaretti" (el-EnfâJ, 8/35) buyruğundan alınmış bir açıklamadır. Ancak tasrif (Arapçada kelime türetme kuralları) böyle bir açıklamayı uygun göstermemektedir. Zira Mekke kelimesi son iki harfi aynı (muzaaf) bir kelime iken, (2^): ıslık çalmak ise sülâsî ve illetlidir. [\[381\]](#)

3. Mübarek Ev:

Yüce Allah: "Mübarek... olmak üzere" buyruğu, orada amellerin kat kat fazlasıyla mükâfaatlandırılışı dolayısıyla mübârekliliğini ifade etmektedir.

Bereket; hayrın çokluğu demektir. "Mübarek" kelimesi, ya "Kurulan" kelimesindeki zamirden, yahut da Mekkert kelimesinden anlaşılan zarftan hal olmak üzere nasb edilmiştir. Anlamı şöyle olur: Mekke'de bulunan ve mübarek olan evdir, şeklindedir. Kur'ân-ı Kerîm'in dışında bu kelimenin: Mübarek" şeklinde ikinci bir haber olarak, yahut da (... an'dan bedel, ya da bir müpteda takdiri ile (haber) olması da mümkündür.

"Âlemlere..., ve hidâyet olmak üzere..." buyruğu da öncekine atfedilmiştir. Ve o âlemler için bir hidâyettir" anlamında da olabilir. Kur'ân-i Kerîm'in dışında Beyt'e sıfat olmak üzere mecrûr olarak şeklinde kullanılması da mümkündür.

[\[382\]](#)

4. Apaçık Alâmetlere Sahip Bir Ev:

Yüce Allah'ın: Orada apaçık alâmetler... vardır" buyruğu, müptedâ ya da sıfat olarak merfu1 dur. Mekkeliler, İbn Abbâs, Mücalid ve Said b. Cübeyr ise "apaçık âyetler" anlamındaki buyruğu tekil olarak Apaçık bir âyet" diye okumuşlardır ki, bununla sadece Makam-ı İbrahim kast edilir, Bunlar derler ki: İbrahim'in Makamdaki ayak izi, apaçık bir âyettir.

Mücahid ise, Makam-ı İbrahim'i, Haremin tamamı diye açıklamıştır. O, bu görüşü ile Safa, Merve, Rükün ve Makam'ın, Haremin âyetlerinden olduğu görüşünü benimsemiş olmaktadır

Diğer kıraatlerde ise, "Apaçık alâmetler" anlamında çoğuldur. Bunlar ise bu alâmetlerle Makam-ı İbrahimi, Hacer-i Esvedi, Hatîmi, Zemzemi ve bütün Meşairi kast ederler.

Ebu Cafer en-Nehhas der ki: Bunu çoğul olarak "apaçık alâmetler* anlamında okuyanların kıraati daha açık ve anlaşılırdır. Çünkü, Safa ile Merve de bu alâmetlerdendir. Diğer taraftan, sağlıklı olarak kuşun Beytin üzerine çıkamayacağı, aynı şekilde avlayıcı hayvanlar avlarının peşinden kuşuklarında av hayvanı Harem sınırına girdi mi onu bırakması, eğer yağmur Rüknu Ye-mani tarafından gelirse Yemende bolluk olacağı, eğer Rüknu Sami tarafından gelirse Şanı bölgesinde bolluk olacağı, Beyt'in tamamım kuşatacak olursa her tarafta bolluk olacağı, taş atılan Cemrelere sürekli taş atılmakla birlikte aynı miktarda görünmeye devam etmesi de bu alâmetler arasındadır

"Makam" kelimesi ise, Arapların; Ben bîr yerde (makamda) kaldım, ifadelerinden alınmıştır. Makam, ayakta kalkılan yer demektir. Yine makam kelimesi, "mukam : kalkış" kelimesinden de alınmış olabilir. Buna dair açıklamalar daha önce Bakara Sûresi'nde (2/125'nd âyet, 3- başlıkta) geçtiği gibi, yine makama dair görüş ayrılıkları ve bunların hangisinin sahih olduğuna dair açıklamalar da geçmişti.

"Makam" anlamındaki kelimenin merful gelmesi de mübtedâ oluşundan dolaydır. Haberi ise hazfedilmiştir. İfadenin takdiri: Onlardan birisi de Makam-ı İbrahim'dir11 şeklindedir ki, bu açıklamayı el-Ahfeş yapmıştır.

Muhammed b. Yezid'den, "makam" kelimesinin "alâmetler" anlamındaki kelimeden bedel olduğunu söylediği de nakledilmiştir. Bu hususta ikinci bir görüş daha vardır ki, bu görüşe göre buyruğun anlamı: O alâmet (ler) Makam-ı İbrahim.,dir" anlamındadır. el-Ahfeş'in açıklaması Arap dilinde bilinen bir husustur. Nitekim şair Züheyr şöyle demiştir:

"O, dişi devenin üzerinde su taşımak için gerekli eşyası ve diğer malzemeleri vardır ki, bütün bunlar o deveyle beraber gitmiştir. Yine o devenin, su kaplarının üzerinde asılması gereken yerleri ve ipleri de vardır.

Ayrıca bir yük ve bir su kovası da- Bu kova boşaltıldı mı, suyu uzak yerlere kadar akar gider."

Ebu'l-Abbas'm görüşüne göre de (tekil olarak) "makam" kelimesi, "makamlar" anlamındadır. Çünkü mastardır. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Allah kalplerine de, kulaklarına da mühür vurmuştur." (el-Bakara 2/7)[\[383\]](#)

Şair de (bu kabilden olmak üzere) şöyle demektedir:

"Şüphesiz ki kapağında hastalık bulunan gözler,..."

Burada şair ("kapak" anlamına kullanılan ve mastar kipinde bulunan taraf kelimesini çoğul olarak) göz kapakları anlamında kullanmıştır. Bunu da: "Hac bütünüyle (her tarafı) Makam-ı İbrahim'dir"[\[384\]](#) anlamında rivayet edilen hadis pekiştirmektedir. [\[385\]](#)

5. Beyt-i Haram'ın Güvenliği:

Yüce Allah'ın: "Kim oraya girerse emin olur" buyruğu ile ilgili olarak Ka-tade şunları söylemektedir: Bu da aynı zamanda Harem'in alâmeti erin dendir. en-Nehhâs der ki: Bu, güzel bir görüştür. Çünkü insanlar gerçekten onun çevresinden kapılıp alınıyorlardı. Kendisine ise, hiçbir zorba ulaşamıyordu. Oysa Beytu'l-Makdis'e ulaşılmış, tahrib edilmiştir. Ama Harem'e ulaşılammıştır.

Nitekim Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Rabbinin Fil sahiplerine ne yaptığımı görmedin mi ?" (el-Fîl, 105/1)

Meânî âlimlerinden (yani Meânî'l-Kur'ân'a dair eser yazanlardan) birisi şöyle demektedir: Âyet-i kerime şeklen haber kipinde olmakla birlikte, anlamı emirdir. Bu da: Oraya giren kimseye eman veriniz, takdirindedir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Artık hacda refes (kadına yaklaşmak) fasıklık ve kötü söz yoktur." {eİ-Bakara, 2/197) Bu ise, refes yapmayın, fasikhk etmeyin, kötü söz söyleyip tartışmayın demektir. İşte bu hususta ileri geçen imam Nu'man b. Sabit (Ebu Hanife) şöyle demiştir: Her kim kendisine had uygulanmasını gerektiren bir günah işleyip sonra da Harem'e sığınacak olursa, bu onu koruma altına alır- Çünkü yüce Allah: "Kim oraya girerse emin olur" diye buyurmakta, böylelikle Şam yüce Allah oraya giren kimseye eman verilmesini gerekli kılmaktadır. Bu husus aralarında tbn Abbas'ın ve başkalarının da bulunduğu seleften bir topluluktan rivayet edilmiştir.

İbnü'l-Arabî der ki:"Bu görüşü ileri süren herkes, iki cihetten yanılmıştır. Birincisi, bu görüşe sahip olan kimse, âyet-i kerimenin geçmişe dair haber verdiğini ve bu âyet-i kerimeyle gelecekte de böyle bir hüküm teshil etme kastı güdülmediğini anlayamamıştır. İkincisi ise, burada sözü geçen eraan ve güvenliğin önceden olup bittiğini, bundan sonra da Harem bölgesinde öldür-me ve çarpışmanın vukua geldiğini, Şanı Yüce Allah'ın verdiği haberin ise, verdiği habere hilafen vaki olmayacağını bilmemektedir. İşte bütün bu hususlar, bunun geçmişte böyle olduğunun delilidir. Ebu Hanife, diğer taraftan çelişkiye düşerek şöyle demektedir; Eğer Hareme sığınacak olursa, ona yemek verilmez, su içirilmez, onunla herhangi bir muameleye girilmez ve konuşulmaz. Tâ ki oradan çıkıncaya kadar. Onun bu şekilde çıkmaya mecbur bırakılması hiç bir şekilde güvenlik ve emanı söz konusu etmemektedir. Diğer taraftan ondan şöyle dediği de rivayet edilmiştir: Harem bölgesinde azalarda (öldürme dışında) kısas uygulanır. Fakat bu durumda da yine güvenlik altında olmak söz konusu değildir"

İlim adamlarının cumhuru Haremde hadlerin uygulanacağını kabul etmişlerdir. Nitekim Peygamber (sav)'da Kâ'be'nin örtülerine asılı olarak bulunmuş olsa dahi Abdullah b. Hatal'ın ve başkalarının öldürülmesini de emretmiş idi.

Derim ki; es-Sevrî, Mansur'dan o, Mücahid'den, o, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Her kim Harem bölgesinde haddi gerektiren bir iş işleyecek olursa, orada ona had uygulanır. Eğer, Harem dışındaki bir yerde öyle bir suç işleyip de Hareme sığınacak olursa, onunla konuşulmaz. Onunla alış veriş yapılmaz. Tâ ki, Harem bölgesinden çıkıp ona had uygulanıncaya kadar. Bu, eş-

Şa'bî'nin de görüşüdür. İşle Kûfelilerin delili budur. İbn Abbas bunu, âyetin İfade ettiği manadan anlamıştır. O ise, bu ümmetin en büyük bilgini ve alimidir. Doğru olan ise yüce Allah'ın bu buyrukla Araplar arasından bunları bilmeyen ve kabul etmeyen herkese bu nimetleri sayıp dökmektir. Nitekim Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Onların çevresinde bulunan insanlar kapılıp alınırken, Bizim kendilerine emin bir Harem (belde) kıldığımızı görmediler mi?" (el-Ankebûtf 29/67) Cahîliyye döneminde Harem bölgesine girip, ona sığınan herhangi bir kimse, artık baskın ve öldürülmeden, -ileride Yüce Allah'ın izniyle Mâidc Sûresi'nde (5/97. âyet 2. başlıkta.) geleceği üzere- emin olup güvenlik altına girerdi,

Katade der ki: Oraya cahîliyye döneminde giren emin olurdu. Bu da güzel bir görüştür

Rivayet olunduğuna göre, inkarcılardan birisi bir ilim adamına şöyle sormuş: Kur'ân'da; "Kim oraya girerse emin olur" denilmiyor mu?. Biz oraya girdik, şunu şunu yaptık, bununla birlikte orada bulunan kimse emin olmadı. İlim adamı ona; Sen Araplardan değil misin diye sormuş. Benim evime giren emniyet altındadır diyen bir kimse bu sözüyle neyi demek ister? O» kendi sözüne itaat eden kimselere; Bundan vazgeç, ona ilişme. Ben ona eman verdim ve ona İlişmekten kendimi uzak tuttum, demiş olmuyor mu?. İnkarcı: Evet deyince, ilim adamı şu cevabı vermiş; İşte Yüce Allah'ın: "Kim oraya girerse emin olur" buyruğu da böyledir.

Yahya b. Ca'de der ki: "Kim oraya girerse emin olur" buyruğu, ateşten emin olur anlamındadır.

Derim kî: Yahya b. Ca'de'nin bu sözü, umumî anlamıyla ele alınmamalıdır. Çünkü Müslim'in Sahih'inde Ebu Said el-Hudrî'den rivayet olunan Şefaât hadisinde şöyle denilmektedir: "Nefsim elinde olana yemin olsun ki, Kıyamet gününde mü'minlerin cehennemde bulunan kardeşleri lehine Allah'tan haki an m sonuna kadar vermesini istemek için yalvardı ki arından daha çok, simden hiçbir kimse Allah'a yalvaramaz. Şöyle diyeceklerdir: Rabbimiz, onlar bizimle birlikte oruç tutuyor, namaz kılıyor, haccediyorlardı. Bu sefer onlara: Haydi tanıdığınız kimseleri çıkartın, denilir.." [386]

Oraya girenin ateşten emin olması hac ibadetlerini yapmak ve yüce Al-laha yakınlaşmak üzere oranın hakkını, hukukunu bilen ve onu ta'zim etmek üzere girmesi halinde sözkonusu olur.

Cafer es-Sadık der ki: Kim peygamberlerin ve Allah'ın dostlarının girdiği şekilde temiz ve iyi niyetiyle oraya girecek olursa, Allah'ın azabından emin olur. İşte Hz. Peygamber'in: "Kim hac eder de, çirkin söz söylemez iş yapmaz ve fasıklık

etmez ise o, annesinin kendisini doğurduğu günkü gibi günahlarından sıyrılır. [\[387\]](#) Hacc-ı Mebrûr'un cennetten başka bir mükâfatı da yoktur." [\[388\]](#)

el-Hasen: Hacc-ı Mebrur, kişinin hacdan dünyaya karşı zahid, ahirete karşı rağbeti artmış olarak dönmesidir demektedir ve şu beyitleri zikretmektedir:

"Ey Allah'ın KâTaesi, muhtaç olduğunun şuuruna vararak Rabbine sığınanın duası!

O kimse ki, arkadaşlarından ve meskeninden vedalaştı da; Korku ve ümit arasında geldi. Eğer Allah lütfedip sa'yini kabul ederse, Kurtulur, aksi takdirde kurtulamaz o. Ve sen şefaati umulan kimselerdensin

Artık Vâfid b. Haccâc (kinaye yoluyla kendisini kastediyorsa sen de merhamet eyle!"

Buyruğun anlamının: Kim Umretul-Kazâ esnasında Muhammed (sav) ile birlikte oraya girerse emin olur, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Buna delil ise Yüce Allah'ın: "Andolsun Mescidi Haram'a -inşaaüah- korkusuzca ve emin olarak... gireceksinizdir" (el-Feth, 48/27) buyruğudur.

Burada "kim* lafzı ile akıl sahibi olmayan varlıklar kastedildiği ve âyet-i kerimenin av hayvanlarının güvenlik altında olması hakkında olduğu da söylenmiştir ki, bu şaz bir görüştür, Bununla birlikte "kim" anlamına gelen "men" ismi mevsûlunun akli ermeyen cansız varlıklar hakkında kullanıldığına şu buyruk delil gösterilebilir: "Onlardan kimisi de karnı üzere yürür (sürünür)." (en-Nûr, 24/45.) [\[389\]](#)

Yüce Allah'ın: "Ona yol bulabilen herkesin Beyti haccetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır. Kim inkâr ederse, bilsin ki, muhakkak Allah âlemlere muhtaç değildir."

Buyruğuna dair açıklamalarımızı da dokuz başlık halinde sunacağız:

1. Allah'ın İnsanlar Üzerindeki Hakkı: Beyt'inin Haccedilmesi:

Yüce Allah'ın Allah'ın..." buyruğundaki "lâm" harfî, vacib kılma ve bağlayıcı emir verme kastıyla getirilen "lâm" harfidir. Daha sonra Yüce Allah bunu, Araplar tarafından vücubu en güçlü ifadelerle anlatan Üzerinde" buyruğu ile te'kid etmiştir. Çünkü, Arap olan bir kimse; Filanın üzerimde şu hakkı vardır, diyecek olursa ot o filanın bu hakkını te'kid etmiş ve üzerine vacib kılmış olur. İşte Yüce Allah, hakkını, daha bir te'kid, hürmetini daha bir ta'zim kastıyla vücub ifade eden lafızların en belîği ile söz-konusu etmektedir, Haccın farziyeti hususunda görüş ayrılığı yoktur. O, İslâm'ın temellerinden

birisidir. Hac, yalnız ömürde bir defa farzdır.

Kimileri ise şöyle demiştir: Hac her beş yılda bir farzdır. Onlar bu hususta Peygamber (say)'a kadar senedini ulaştırdıkları bir hadis de rivayet ederler. Ancak bu hadis batıldır, sahih değildir. Diğer taraftan icma onların yüzlerine karşı böyle bir kapıyı kapatmaktadır.

Derim ki: Abdurrezzak dedi ki: Bize Süfyan es-Sevrî anlattı, o, el-Âlâ b-el-Müseyyeb'den, O, babasından, Or Ebu Said el-Hudrî rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Aziz ve celil olan Rab buyuruyor ki: Ben, eğer bir kula rızkında bolluk vermiş isem, o da bana her dört yılda bir dönmeyecek olursa, şüphesiz ki mahrumdur." [390] Bu ise el-Âlâ b. el-Müseyyeb b. RaT el-Kâhilî el-Kûfî diye bilinen, muhaddislerin çocuklarından birisinin rivayeti yoluyla meşhurdur. Bu kişiden, birden çok kişi hadis rivayet etmiştir. [391]

Onlardan kimisi "her beş yılda bir" derken, kimisi de şöyle rivayet etmektedir: el-Âlâ b. Yunus b. Habbab'dan, O, Ebu Said'den demektedir Hadis buna benzer daha farklı rivayetlerle gelmiştir. [392]

İnkarcılar haca kabul etmez ve şöyle derler: Hacda elbiselerin çıkartılması vardır. Bu hayaya aykırıdır. Say vardır. Bu da vekara aykırıdır. Taş atılan kimse bulunmaksızın Cemrelere taş atılır. Bu ise akla aykırıdır. Onlar bu ka-naatleriyle bütün bu fiillerin batıl olduğu sonucuna varmışlardır. Çünkü onlar, bu fiillerin herhangi bir hikmet ve illetini bilememektedirler. Ayrıca bunlar yüce Mevlâ'nın mutlaka kuluna vermiş olduğu bütün emirlerin maksadını bileceğini ve her bir teklifinin faydasına muttali olacağını taahhüd etmediğini bilmemektedirler. Yine onlar, kula düşenin yalnızca ilâhî emirlere uymak olduğunu, bunun faydasını aramaksızın ve bundan maksadın ne olduğunu soruşturmaksızın bu emre itaat etmekle yükümlü olduğunu bilmemektedirler. İşte bu husus dolayısıyla Hz, Peygamber telbiye getirdiğinde: Buyur, Senin emrin haktır, haktır- Ben de emrine uyuyorum. [393] Sana ibadet ederek ve Sana köleliğimi arz ederek. Buyur ey hak olan ilah-[394]

Hadis imamları da Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet ederler: Rasû-lullah (sav) bize bir hutbe irad edip şöyle buyurdu: Ey insanlar, Allah size haccı farz kıldı. O sebepten haccediniz". Bir adam: Her sene mi Ey Allah'ın Rasûlü? diye sorunca, Hz. Peygamber sustu. Nihayet adam sorusunu üç defa tekrarlayınca, Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Eğer evet desem, şüphesiz bu vacip olur ve sizin de buna gücünüz yetmezdi". Daha sonra şöyle buyurdu: "Ben size ilişmedikçe siz de beni bırakınız. Çünkü sizden öncekiler çokça soru sormaları ve peygamberlerine muhalefet etmeleri dolayısıyla helak oldular. Ben size

herhangi bir şeyi emredecek olursam ondan gücünüz yettiği kadarını ifa ediniz. Ve size bir şeyi yasaklayacak olursam, onu da terkediniz". Hadisin lafzı Müslim'e aittir. [\[395\]](#)

Böylelikle bu hadis şunu açıklamaktadır: Hitab, mükelleflere bir farzı emrederek yöneltilecek olursa, o emrin bir defa yapılması yeterlidir ve bu hitap tekrarı gerektirmemektedir. Bu ise, üstad Ebû İshak el-İsferâyînî ve diğerlerinin kanaatlerine hilaf en böyledir.

Rivayette sabit olduğuna göre, Peygamber (sav)'a ashabı: Ey Allah'ın Ra-sûlû, bizim bu haccımız, içinde bulunduğumuz bu yıl için midir? Yoksa ebediyyen mi bu hüküm böyledir? diye sormuşlar. Hz. Peygamber de: "Hayır, ebediyyen bu böyle olacaktır" [\[396\]](#) diye buyurmuştur.

İşte bu buyruk: Hac, her beş yılda bir defa farzdır diyenlerin görüşlerini açıkça reddeden bîr nasdır.

Hac, Araplarca bilinen ve meşhur bir ameldir. Hac mevsiminde kurulan pazarlar (panayırlar), yapılan itaatler ve Hamilikten kalma ameller, haccı teşvik eden sebeplerdendi. İslam gelince onlar bildikleri şeyle muhatap oldular ve yakından tanıdıkları bir isı yerine getirmekle mükellef kıldılar. Peygamber (sav), tarz hacdan önce de hac etmiştir. Arefede vakfe yapmış ve onların yaptıkları değişiklikler gibi, o da Hz. İbrahim'in şariatında değişiklik yapmaksızın Arafat'ta vakfede bulunmuştur. Oysa o zamanda Kureyşliler Meş'a-r-i Haramda vakfe yapıyor ve: Biz harem ehliyiz, o bakımdan onun dışına çıkmayız, biz el-Hums'uz diyorlardı..Nitekim bu türden açıklamalar daha önce Bakara Sûresi'nde (2/189. âyet, 11. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Derim kir (Bu hususta) rastladığını en garip açıklamalardan birisine göre, Peygamber (sav) hicretten önce iki defa haccetmiş ve böylelikle de farz olan hac üzerinden sakıt olmuş. Çünkü Hz. Peygamber bununla Hz. İbrahim'in sözü geçen, şu nidasına cevap vermiş bulunuyordu: "Ve insanlar arasında hacca çağır..." (el-Hac, 22/27).

el-Kiyâ et-Taberî de der ki: Ancak böyle bir şey uzak bir ihtimaldir. Çünkü Muhammed ('sav)'ın şariatinde: "Beyt'i haccetmesi insanlar üzerinde Allah'ın bil-hakkıdır" buyruğu varid olduğuna göre, şariatindeki hitab gereği, haccın onun için de vacib kılınması kaçınılmaz bir şeydir. Eğer bununla: Haccetmeyenler muhatap alınmıştır, denilecek olursa, bu iddia bir tahakküm olur ve delilsiz bir tahsis olur. Diğer taraftan; bu hitap ile -bu İddiaya göre- Hz. İbrahim'in dini üzere hacceden kimselere haccın da vacib olmaması gerekir ki, böyle bir ihtimal alabildiğine uzaktır. [\[397\]](#)

2. Hac Fevri midir (İmkân Bulunulan İlk Fırsatta mı Haccetmelidir)?

Kitap ve Sünnet, haccın fevrî (derhal) değil de terâhî (ertelenebilir) üzere farz olduğuna delildir. İbn Huveyzimendâd'ın naklettiğine göre, Ma-lik'in mezhebinden (.görüşlerinden) çıkartılan sonuç da budur. Aynı zamanda bu, Şafîî, Muhammed b. el-Hasen ve kendisinden nakledilen bir rivayete göre Ebu Yusuf'un da görüşüdür. Maliki mezhebine mensub müteahhîr Bağ-dad'h alimler arasında, haccın fevrî olarak farz olduğu kanaatinde olanlar da vardır. Bunlara göre güç yetirmekle birlikte haccın tehiri caiz değildir. Bu, aynı zamanda Dâvûd (ez-Zâhirî)'nin de görüşüdür. Ancak sahih olan birincisidir. Çünkü şanı yüce Allah, Hac Sûresi'nde: "Ve insanlar arasında hacca çağır. Hem piyade, kem de develer üzerinde her uzak bir yoldan sana gel-sinter" Cel-Hac, 22/27) diye buyurmaktadır. Hac Sûresi ise Mekke'de inmiştir. Burada da yüce Allah: "Ona yol bulabilen herkesin Beyt'i haccetmesi, İnsanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır" diye buyurmaktadır. Bu sûre ise, Medine'de hicretin üçüncü yılında, Uhud gazvesinin gerçekleştiği sene nazil olmuştur. Rasûlullah (sav) ise, hicretin onuncu yılına kadar haccetmedi.

Bu hususta sünnetten delile gelince: Sa'd b. Bekr oğullarından Dimâm b, Sa'lebe es-Sa'dî'nin Hz. Peygamberin huzuruna gelişini anlatan hadjs-i şeriftir. Dimâm, Peygamber (sav)'ın huzuruna gelerek ona İslâm'a dair sormuş, Hz. Peygamber de şehadeti, namazı, zekâlı, oruç ve haca zikretmişti. Bu hadisi İbn Abbas, Ebu Hureyre ve Enes rivayet etmişlerdir. Hepsinde de hacc'dan söz edilmekte ve haccın o vakit farz olduğunu belirtmektedir. Bunlar arasında anlatımı en güzel ve tam olan rivayet ise Enes yoluyla ge-lendir.[\[398\]](#)

Bununla birlikte Dimâm'ın Hz. Peygamberin huzuruna geliş zamanı konuşanda farklı görüşler vardır. Beşinci yılda geldiği söylendiği gibi, yedinci yılda ve dokuzuncu yılda geldiği de söylenmiştir. Bunun İbn Hişam, Ebu Ubeyde el-Vakidî'den Ahzâb'ın geri dönüp gitmesinden sonra Hendek gazvesinin meydana geldiği yıl olduğunu da nakletmektedir.

İb'n Abdi'l-Berr der ki: Hacc'tn fevri değil de terâhî ile farz olduğunun de-J illerinden birisi de, ilim adamlarının haccetmeye gücü yeten kimsenin bir, İki yıl ve buna benzer bir süre, haccetmeyi erteleyecek olursa, ona fasık demeyi terk etmek ve eğer güç yetirebildiği zamandan itibaren birkaç yıl sonra haccedecek olursa, üzerinde farz olan haccı vaktinde eda etmiş olacağını icma ile kabul etmiş olmalarıdır.

Diğer taraftan hac, bütün ilim adamlarına göre, namaz vakti çıkıncaya kadar

namazını geçiren ve vakti çıktıktan sonra namazını kaza eden gibi de değildir, hastalık ya da yolculuk sebebiyle ramazan orucunu geçirip de sonradan kaza eden kimse gibi de değildir. Haccını ifsad edip de sonradan hac-anı kaza eden kimse gibi de değildir. İlim adanılan güç yetirebildiği vakitten itibaren birkaç yıl sonra hacceden kimseye; sen üzerinde vacip olan farzı artık kaza etmiş oldun, dememeyi icma ile kabu] etmiş olduklarına göre, haccm edâ vaktinde bir genişlik (muvasaun fihi) bulunduğunu ve haccin fev-rî değil de terâhî üzere farz olduğunu anlamış oluruz.

Ebu Ömer der ki: Haccin terâhî ile farz olduğunu söyleyen herkes de bu hususta herhangi bir sınır tesbit etmemektedir. Ancak Suhnûn'darı şöyle bir rivayet gelmiştir: Haccdebilme imkanı bulup da buna güç yetirebilmekle birlikte pekçok yıl tehir eden kimseye haccı tehiri dolayısıyla fasık kabul edilir mi? Ve şahidliği reddedilir mi? diye kendisine sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: Hayır, velevki ömründen altmış yıl geçmiş olsun. Şayet yaşı altmış yılı ağacak olursa, bu sefer onun fasık olduğu kabul edilir ve şahidliği de reddedilir.

Bu ise bir vakit ve sınır belirlemedir. Şeriatte ise, bu gibi sınırlandırmalar ancak teşrî' etmek hakkına sahip olan kimseden öğrenilebilir.

Derim ki: Bu görüşü, İbn Huveyzimendâd da İbnü'l-Kasım'dan rivayet etmektedir. İbnü'l-Kasım ve başkaları derler ki: Eğer haca altmış yıl erteleyecek olursa, böyle bir kimsenin vebal altında olduğu söylenmez. Şayet altmış yıldan sonrasına erteleyecek olursa günahkâr olduğu söylenir. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin ömürleri altmış ile yetmiş arasındır. Bunu aşan azdır" [399] Sanki bu son on yıllık süre İçerisinde (hacc ile mükellef olan kimse için) hitabın edâ edileceği süre daralmış gibi görülür

Ebu Ömer der ki: Suhnûn gibi kimileri, Hz. Peygamber'in: "Ümmetimin ölümünün çokça yaklaştığı zaman altmış ile yetmiş yaş arasındır. Bunları aşanlar da pek azdır" buyruğunu delil gösterir iseler de; bunda delil olacak bir taraf yoktur Çünkü bu ifade, eğer hadîs sahih ise, Hz. Peygamber'in ümmetinin çoğunlukla ömrünü ifade etmektedir. Bununla birlikte bunda yetmiş yıla kadar da zamanın genişletilebileceğine delil vardır. Çünkü yetmiş yaşı da ümmetin çoğunlukla rastlanılan yaşları arasındadır. Böyle zayıf bir te'vile dayanılarak, adaleti ve emaneti sahih olarak sabit olmuş bir kimsenin fasıklı-ğına kafi olarak hükmetmemek gerekir. Başarı Allah'tandır. [400]

3. Hac Bütün İnsanlara Farzdır:

İlim adamları yüce Allah'ın: *Beyt*i haccetmesi insanlar üzerinde Allah'ın

bir hakkıdır" buyruğunda, hitabın onların hepsi hakkında umumî bir hitab olduğunu İcma ile kabul etmişlerdir. İbnü'l-Arabî der ki: "Her ne kadar insanlar umum lafızların mutlaklığı hususunda farklı görüşlere sahip iseler de, bu âyet-i kerimenin, erkekleriyle, dişileriyle bütün insanlar hakkında kabul edilmesi gerektiğini ittifakla kabul etmişlerdir. Bundan tek istisna küçük çocuklardır. Çünkü küçük çocuk da icma ile teklifin esasları dışındadır. Köle de bu hitabın kapsamına girmez. Çünkü köleyi, yüce Allah'ın, mutlak umum ifade eden bu buyruğunun dışına çıkartan, yine âyeti kerimenin sonunda yer alan: "Ona yol bulabilen" kayıdır. Köle ise oraya yoî bulabilen birisi değildir. Zira efendi, sahip olduğu hakları dolayısıyla kölesini böyle bir ibadetten engeller. Şanı Yüce Allah ise, kullara olan merhameti ve kullarının maslahatı için efendinin hakkını kendi hakkından öncelemiştir. Bu hususta ümmet arasında da, imamlar arasında da görüş ayrılığı yoktur. Biz bilmediğimiz şeyleri sayıklayamayız. Buna da icmadan başka bir delil yoktur."

İbnül-Mün'ir der ki: Muhalif kanaat belirtmesi, muhalefet sayılmayan istisnalar dışında, bütün ilim adamlarının kanaatine göre, küçük çocuğun küçükken, kölenin de köleliği sırasında haccetmeleri halinde, eğer küçük baliğ olur, köle de azad olursa, yine haccedebilmek için imkân buldukları takdirde islâm'ın farz olan haccını yerine getirmekle yükümlüdürler.

Ebû Ömer (İbn Abdî'l-Ben) der ki: Dâvûd (ez-Zâhirî) köle hususunda ve kölenin hacc farzı ile muhatap olduğu konusunda bütün bölgelerdeki fuka-hâ topluluğuna ve rivayet imamlarına muhalefet etmiştir. Halbuki ilim adam-ların cumhuruna göre köle, yüce Allah'ın: "Ona yol bulabilen herkesin Bey-t'i haccetmesi insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır" buyruğundaki umumî hitabın dışında kabul edilmiştir. Buna delil ise, kölenin tasarrufta bulunma yetkisinin bulunmayışı ve efendisinin izni olmaksızın hac yapamıya-çağıdır. Tıpkı cumayı emreden yüce Allah'ın şu buyruğundaki hitabının dışında kaldığı gibi: "Ey iman edenler, cuma günü namaz için çağrıldığınızda Allah'ı anmaya Aüşurt...B(el-Cumuaf 62/9). İstisnalar hariç, genel olarak bütün ilim adamları bu kanaattedir. Aynı şekilde köle, şahadette bulunma mükellefiyetini getiren hitabın da kapsamı dışındadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şahidler de (şahidlik etmeye) çağrıldıkları zaman kaçınmasın-Zar"(el-Bakara, 2/282). Köle ise bu hitabın kapsamına girmemektedir.

Yine küçük çocuk da "insanlar"dan olmakla birlikte Kalem'in (sorumluluğun) ürerinden kaldırılmış olması deliline dayanarak [\[401\]](#) yüce Allah'ın: "...Beyt'i haccetmesi insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır" buyruğunun kapsamı dışına çıkması mümkündür. Nitekim kadın da yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, cuma

günü namaz için çağrıldığında.^" buyruğunun kapsamına girme?.. Halbuki kadın da iman edenler kapsamına girenlerdendir, İşte kölenin de sözü geçen hitabın kapsamı dışına çıkması bu kabildendir. Ayrıca buv Hicaz, Irak, Şam ve Mağrip fukahasının da görüşüdür. Bütün bunların herhangi bir şekilde Kitabın te'vilini tahrif ettiklerini kabul etmeye imkân yoktur.

Denilse ki: Eğer köle, Mesctd-i Haram'ın yakınında bulunur da efendisi de ona izin verecek olursa, ne diye lıacc iie mükellef olmasın? Böyle sorana, şöyle cevap verilir: Bu, İcma'a karşı sorulan bir sorudur. Belki de bunun İlleti (sebebi, gerekçesi) gösterilemez. Şu kadar var ki bu hüküm, icma ile sabit olduğuna göre, biz de bunu köle bir kimsenin köle iken yapmış olduğu haccın, daha sonra hürriyetine kavuşması ve güç yetirmesi halinde İslâm haccı (far?, haca) bakımından herhangi bir önem taşımadığına delil gösterdik.

Diğer taraftan İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre o, Peygamber (sav)'m şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Herhangi bir küçük çocuk hac eder de sonra bulğa ererse, onun bir defa daha haccetmesi gerekir. Herhangi bir bedevi, bedevi iken hacceder de, sonra hicret edecek olursa, onun bir daha haccetmesi gerekir. Herhangi bir köle hac eder de sonra azad edilirse, onun bir daha haccetmesi gerekir. [\[402\]](#)

İbnü'l-Arabi der ki: Kimi ilim adamımız işi nisbeten gevşek tutarak şöyle demektedir: Hac, köle üzerinde -efendisi ona haccetmek için izin verecek olsa dahi- farâyeti itibariyle sabit değildir. Çünkü (köle) aslında kalır idi. Kâfirin haccı İse sayılmaz. Ancak daha sonra köleleştiril İne e, bu sefer de hac emrine muhatap olmaz. Böyle bir görüş ise, üç bakımdan tutarsızdır. Bunları bilmek gerekir:

1) Bize göre kâfirler, şeriatın rer'î emirlerine de muhataptırlar. Malik'in görüşüne göre bunun böyle olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur.

2) Köle olmakla birlikte nama?, ve oruç gibi diğer ibadetleri yerine getirmekle mükelleftir. Bununla birlikte kâfirken bu mükellefiyetleri yapacak olursa, bunlar hiçbir önem taşımaz. O bakımdan haccın da böyle olması İcabe-der.

3) Küfür, İslâm'a girmekle kalkmış olur. Dolayısıyla küfrün, hükmünün de kalkması icabeder. Böylelikle bizim daha önce sözünü ettiğimin efendinin haklarının öncelikli olduğu görüşünün sağlam görüş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Başarıya ileten Allah'tır. [\[403\]](#)

4- Güç Yetirebilme (İstitâ'a):

Yüce Allah'ın: "Ona yol bulabilen herkesin" buyruğunda yer alan "herkes" anlamındaki kelimesi, bedeu'l-ba'd mine! küll (bölümün bütünden bedeli) olarak (ki, kü! "İnsanlar" kelimesidir) cer mahallindedir. Çoğu nahivcilerin görüşü budur. el-Kisâî iser bu edatm "hicc: hacc etmek" kelimesi ile ref mahallinde olmasını caiz kabul eder. Buna göre ifadenin takdiri: Gücü yeten kimsenin Beyt'i haccetmesi,,." şeklindedir. Bunun şart olduğu, bulabilen"in de cezm mahallinde olduğu, cevabının da hazf edilmiş olduğu da söylenmiştir. Yani: Ona yol bulabilenin haccetmesi üzerinde bir borçtur, takdirindedir.

Dârakutnî, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eden Ey Allah'ın Rasûlü hac her yıl mıdır? diye soruldu. O da: "Hayır, (tarz olarak) gereken bir defa hac etmektir." Hz. Peygambere; "yol bulabilmek" nedir diye sorulunca, O da: "Azık ve binektir" diye cevap vermiştir. O, bu hadisi ayrıca Enes, İbn Mes'ud, İbn Ömer, Cabir, Aişe ile Amr b. Şuayb'dan, O, babasından, O da dedesi yoluyla da rivayet etmiştir.[\[404\]](#)

Ali b, Ebi Talib (r.a)'dant Peygamber (sav)'dan buyurdu ki: "Ona yol bu-labilen herkesin Beyt'i haccetmesi insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır" buyruğu ile ilgili olarak, Ona soru sorulunca şöyie buyurdu: "Bineceğin bir deve sırtı bulabilmendir."[\[405\]](#)

İbn Ömer'in rivayet ettiği hadisi, İbn Mace de Sünen'inde[\[406\]](#) Ebû İsa et-Tirmizî de Cami'inde rivayet etmiştir. Tirmizî daha sonra şunları söylemektedir: "Bu hasen bir hadistir. İlim ehline göre de uygulama bu hadis mucî-bince'dir. Buna göre bir kimse, azık ve bineğe sahip olursa, ona haccetmek farzdır. (Senette ismi geçen) İbrahim b. Yezid ise, el-Hûzî el-Mekkî'dir. Kimi hadis ehli, hıfzı bakımından onun hakkında eleştiride bulunmuşlardır.[\[407\]](#)

İbn Mâce[\[408\]](#) ile Tirmizî bunu, Vekî' [\[409\]](#) yoluyla rivayet etmekle birlikte, Dârakutnî [\[410\]](#) bunu, Süfyan b. Said yoluyla rivayet etmiş olup, (müştere'ken) şöyle demişlerdir: Bize İbrahim b. Yezid anlattı. O, Muhammed b. Abbâd'dan, O, İbn Ömer'den dedi ki: Bir adam kalkıp Peygamber (sav)'e şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, hac ne ile (hangi şartlarla) vacip olur? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Azık ve binek (île)." Adam: Ey Allah'ın Rasûlü, peki hacı kime derler? diye sorunca, Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "(Ta rama maktan dolayı) saçı keçeleşmiş ve koku kullanmayı da terketmiş kişiye" diye buyurdu. Bir başkası kalkarak: Ey Allah'ın Rasûlü, ya hac nedir? diye sorunca, Hz. Peygamber de: "(Hac), acc ve secc'dir". Vekî' der ki: Acc ile telbîye getirmek

sureliyle, sesi yükseltmeyi, secc ile de kurbanlıkları kesmek demektir. Bu, İbn Mace'nin lafzıdır.

Haccın vacib olması için azık ve bineğin şart olduğunu kabul edenler arasında, Ömer b, el-Hattab, oğlu Abdullah, Abdullah b, Abbas, Hasan-ı Basrî, Said b. Cübeyr, Ata ve Mücahid de vardır. Şafiî, es-Sevrî, Ebu Hanife, onun arkadaşları, Ahmed, İshak, Abdulaziz b. Ebi Seleme ve İbn Habib de bu görüştedirler. Abdûs da bunun bir benzerini Suhnûn'dan nakletmektedir.

Şafiî derki: Güç yetirebilmek iki türlüdür. Birincisi, insanın kendi bedeniyle haccdebilecek durumda olup, kendisini hacca ulaştırabilecek kadar da mala sahip olması şeklindedir. İkincisi ise, kendisi bedenen hareket edemeyecek şekilde kötürüm, binek üzerinde duramayacak halde olmakla birlikte, kendisi adına ücretli ya da ücretsiz olarak, birisine haccetmesini emredecek olursa, - ileride açıklaması geleceği üzere- kendisine itaat edecek bir kimse bulabilmesidir. Bedenen kendisi haccdebilen kişinin Kur'ân-ı Kerîm hükmü gereği haccetmesi farzdır. Çünkü Yüce Allah: "Ona yol bulabilen herkesin" buyruğu bunu gerektirmektedir. Malıyla buna güç yetirene gelince, böyle bir kimsenin de haccetmesinin farz oluşu -ileride geleceği üzere-Has'am'lı kadın dolayısıyla varid olan hadis-i şeriftir, Bizatihi haccdebilecek kimse -kit o da bineği üzerinde binmekte katlanılamıyacak kadar çok sıkıntı çekmeyen, gücü yeten kimsedir- eğer azık ve bineğe sahip olursa, hac farzını bizatihi yerine getirmek zorundadır. Eğer, azık ve binek bulamayacak, yahut bunlardan birisine sahip olamayacak olursa, hac farızası üzerinden kalkar. Şayet yürüyerek haccdebilme gücü varsa, bununla birlikte azığımı da bulur, yahut da yolda, mesela, ayakkabı dikmek, hacamat yapmak veya buna benzer bir meslek İcra etmek suretiyle azığın» kazanabilme gücü varsa, böyle birisi için müstehap olan, erkek veya kadın olsun, yürüyerek hac-cetmesidir. Şafiî der ki: Kadına nisbetle erkeğin mazur görülmesi daha azdır. Çünkü, erkek daha güçlüdür. Bu şekilde haccetmek onlara göre vacib değil, müstehaptır. Ancak, insanlardan yolda dilencilik yapmak suretiyle azık elde edebilecekler böyle bir kimsenin hacca gitmesi mekruhtur. Çünkü bu durumda o kişi, diğer insanların sırtına yük olur.

Malik b. Enes -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: Eğer, yürümeye güç yetirip azık da buluyor ise, onun farz hacctnı eda etmesi gerekir. Eğer binek bulamamakla birlikte yürümeye gücü yetiyorsa, durumuna bakılır. Şayet azığa sahip ise, onun farz olan haca eda etmesi gerekir. Eğer azığa .sahip olmamakla birlikte yolda ihtiyaç duyacağı miktarım kazanabilme gücüne sahipse, yine durumuna bakılır. Eğer bizatihi çalışarak kazanmayan ve bu şekilde davranması uygun görülmeyen kimselerden ise, farz haca bu yolla eda etmek

onun için vacip değildir. Şayet kendisi için yeterli olan miktarı, ticaret ya da bir sanat icra ederek kazanan bir kimse ise, o takdirde farz haccı-nı ifa etmesi gerekir. Aynı şekilde eğer böyle bir kimsenin, adet ve alışkanlığı insanlardan dilencilik yapmak ise, onun da farz olan haccı (bu yolla) eda etmesi gerekir. Malik, gücü yeten kimsenin haccetmesinin de farz olduğu görüşündedir, İsterse beraberinde azık ve binek bulunmasın. Aynı zamanda bu, Abdullah b, ez-Zübeyr, eş-Şa'bî ve İkrime'nin de görüşüdür. ed-Dahhak da der ki: Eğer güçlü ve sağlıklı, genç birisi olup malı da yoksa, haccını eda edip bitirinceye kadar karın tokluğuna işçi olarak çalışması gerekir. Mukatîl ona: Allah insanları Beytine yürüyerek gitmekle mükellef tutmuş mudur? diye sorunca, Dahhak şu cevabı verir: Onlardan herhangi birisinin, Mekke'de bir mirası bulunsa, onu bırakır mı? Hayır, emekleyerek dahi olsa o mirasını almaya gider. Aynı şekilde hac da onun için vacibtir.

Bu görüşü benimsiyenler, Yüce Allah'ın: "Ve insanlar arasında hacca çağır ki, hem piyade ve hem de develer üzerinde, her uzak yoldan sana gelsinler" (el-Hac, 22/27) buyruğunu delil göstererek şöyle derler: Çünkü hac, farz-ı ayn olup bedenî ibadetlerdendir. O bakımdan tıpkı namaz ve oruçta olduğu gibi, azık bulmanın da, binek bulmanın da haccın vücup şartlarından olmaması gerekir. Yine derler ki: Eğer el-Huzt yoluyla gelen ve azsk ile bineği öngören hadis sahih ise, biz bu hadisi insanların uzak bölgelerde bulunanların çoğunun durumuna ve umumî şekildeki ha cc edişlerin e hamlederek yorumlarız. Nitekim şeriatte olsun, Arapçada olsun, Arap şiirlerinde olsun, sözün mutlak olarak çoğunlukla görülen hale uygun kullanılması çokça görülen bir durumdur.

İbn Vehb, İbnü'l-Kasım ve Eşheb'in Malikten rivayetlerine göre, ona bu âyeti kerimeye dair soru sorulunca şöyle demiş: Bu hususta insanlar, kendi takatlerine kolaylıklarına ve tahammül güçlerine göre mükelleftirler. Eşheb, Malik'e; Burada kasıt azık ve binek midir? diye sorunca şu cevabı verir: Hayır, Allah'a yemin ederim ki değil. Bu yükümlülük, ancak insanların takati oranındadır. Kişi kimi zaman azık ve binek bulmakla birlikte yolculuğa dayanamaz. Bir başkası ise, ayaklan üzerinde yürüyerek gidecek gücü bulabilir. [\[411\]](#)

5. Haccı Engelleyen Sebepler:

Hacca gidecek güç bulunmakla ve hac farz olmakla birlikte; kimi zaman - alacaklının kişiyi borcunu ödemeyinceye kadar yola çıkmaktan engellemesi gibi- bazı engeller ortaya çıkabilir. -Alacaklının bu engellemeyi yapabileceği hususunda görüş ayrılığı yoktur.- Yahut kişinin nafakalannı karşılamakla

yükümlü bulunduğu çoluk çocuğu da olabilir. Böyle bir durumda, gidip dönünceye kadar yanlarında bulunmayacağı süre içerisinde nafakalarını sağlamadıkça haccetme mükellefiyeti yoktur. Çünkü bu şekildeki bir nafakayı hazırlamak, fevren (derhal) farzdır. Hac ise terâhî üzere (ertelenebilen türden) farzdır. O bakımdan, nafakaları sağlanması gereken çoluk çocuğa öncelik tanımak gerekir. Nitekim Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Kişinin nafakalarını sağlamakla yükümlü olduğu kimseleri zayi etmesi, ona günah olarak yeter." [\[412\]](#) Aynı şekilde anne-babanın zayi olmasından korkmak, onun yerine onlara güzel bir şekilde bakacak kimselerin bulunmaması halinde de kişi için hacca yol bulabilme sözkonusu otmaz. Şayet ona duyacakları özlem ve kendisi olmadan yalnızlık çecekleri gerekçesiyle onu engellemek isterlerse, buna önem verilmez.

Koca, hanımını hacca gitmekten alıkoyabilir. Alıkoyamayacağı da söylenmiştir. Sahih olan ise onu alıkoyabileceğidir. Özellikle de bacan fevren olmadığı görüşünü kabul edecek olursak.

Şayet -daha önce Bakara Sûresi'nde (2/164. âyet, 5- başlıkta) açıklanmış olduğu gibi- çoğunlukla yolculuklar esenlikle sonuçlanıyor ve kendisini denizin tutmayacağını biliyor ise, deniz yolculuğu engel değildir. Eğer deniz yolculuğunda çoğunlukla yerinden kalkamayacak hale geliyor yahutu namazı kılamayacak kadar başı dönüyor, midesi bulanıyor ise, o takdirde vacip olmaz. Yolcuların çokluğu ve yerin darlığı dolayısıyla secde etmek için yer bulamayacak olursa; Malik der ki: Eğer, ancak yolcu kardeşinin sırtı üzerinde rükû ve secde yapabilecek kadar izdiham oluyor ise, böyle bir yolculuğa çıkmasın. Daha sonra da: Hiç namaz kılamayacağı bir yerde yolculuk yapar ma?. Namazı terkeden kimsenin vay haline! diye İlavede bulunur.

Yolda cana kıymak isteyen yahut da belli bir sınırın tesbit edilemeyen, yada oldukça fazla bir miktar ile sınırlandırılabilir kadar mal isteğinde bulunan düşman bulunuyor ise, hac sakıt olur. Ancak, fazla miktarda istekte bulunmaması halinde haccın sakıt olacağı hususunda görüş ayrılığı vardır. Şafiî der ki: Bir cane dahi vermez ve böyle bir durumda hac farzı sakıt olur.

Dilenci bir kimsenin eğer adeti dilencilik yapmak olup, zannı galibi ile kendisine bjrşeyler verecek kişi bulunacağı kanaatini taşıyor ise, haccetmesi vaciptir. Daha önce sözü geçen güç yetirebilme hususunu gözönünde bulundurmaya dair açıklamalara göre ise, vacip olmayacağı da söylenmiştir. [\[413\]](#)

6. Serveti Bulunmakla Birlikte Yeterli Nakit Bulamayan Kimse:

Engeller ortadan kalkıp da kişi haccedecek kadar nakit bulamamakla birlikte, ticaret malları (emtiyası) varsa, borçlu olması halinde borcunu ödemek için malından satmasına hükmedilen malları hac için satması, (böylelikle nakit ihtiyacını sağlaması) gerekir. İbnü'l-Kasım'a: Bir adamın mal olarak sadece bir kırbası bulunuyor, başka bir şeyi de yoksa, farz olan İslâm hacını eda etmek için onu satıp da çoluk çocuğunun geçimlerini sağlayacak hiçbir şeye sahip olmaksızın bırakabilir mi? diye sorulunca şu cevabı vermiş: Evet, bunu yapmalı, çoluk çocuğunu da sadaka alacak durumda bırakmalıdır.

Ancak, sahih olan birinci görüştür. Çünkü Hz. Peygamber: "Kişinin geçindirmekle yükümlü olduğu kimseleri zayi etmesi, ona günah olarak yeter" diye buyurmuştur. Şafiî'nin görüşü de budur.

Şafiî'nin mezhebinde zahir (kuvvetli) olan görüş şudur: Hac ancak, gidip dönecek kadar masrafını karşılayacak yeterli miktarda malı bulunan kimseler için farzdır. -Bunu el-İmlâ adlı eserinde ifade etmiştir.- Veleki bu kimsenin çoluk çocuğu bulunmasın.

Kimi fukahâ da şöyle demiştir: Geri dönüş nazarı itibara alınmaz. Çünkü böyle bir kimsenin kendi beldesinde ikâmeti terk etmesinde fazlaca zorluk çekmesi sözkonusu değildir. Çünkü onun, kendi beldesinde ne ailesi, ne çoluk çocuğu vardır. Böyle birisi için her belde bir vatandır. Ancak birinci görüş daha doğrudur. Çünkü kişi, meskeninden ayrıldığı için yalnızlık çektiği gibi, vatanından ayrılığından dolayı da yalnızlık çeker. Nitekim, evlenmemiş bir kimse zina edecek olursa, ona celde vurulmakla birlikte, şehirden de sürgüne gönderilir. Şehrinde aile halkı olsun, olmasın farketmez.

Diğer taraftan Şafiî, el-Üm adlı eserinde de şöyle demektedir: Eğer kişinin bir meskeni ve bir hizmetçisi bulunup da, hac dolayısıyla yanlarında bulunmayacağı bir sürede aile halkının nafakasını sağlayacak kadar malı varsa haccetmesi gerekir.

Bu ifadenin zahirinden anlaşıldığına göre o, kişinin, mesken ve hizmetçiden ayrı olarak fazladan haccdebilecek kadar bir malının bulunmasını nazarı itibara atmış bulunmaktadır. Çünkü o, hizmetçi ve meskene sahip olmayı, aile halkının nafakasından öne atmış görmektedir. Sanki o, bütün bunlardan sonra (yeteri kadar malı varsa) demiş gibidir.

Arkadaşları (Şafiî mezhebinin alimleri) ise şöyle derler: Böyle bir durumda, meskenini ve hizmetçisini (kölesini) satması, bunun yerine aile halkı için de bir mesken kiralaması ve ücretle hizmet edecek birisini tutması gerekir.

Şayet ticaret yaptığı malı bulunup, ondan sağladığı kâr, kendisine ve çoluk çocuğuna yeterli gelebiliyor ve bu sürekli böylece devam ediyor ise,

sermayesinden herhangi bir miktar harcadığı takdirde, sağladığı kârı azalacak ve böylelikle yetecek kadar kâr elde edemeyecek duruma düşecek olursa, sermayesinden harcayarak haccetmesi gerekir mi> gerekmez mi? hususunda iki görüş vardır.

Birinci görüş, (gerekir görüşü) cumhurun görüşüdür, sahih ve meşhur olan görüş budur. Çünkü, bir kimsenin eğer, geliri kendisine yetecek kadar bir akarı bulunuyor ise, hac etmek maksadıyla akarın aslını satması gerektiği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Ticaret malı da aynen böyledir.

Ibn Şureyh de der ki: Böyle bir durumda haccetmesi gerekmez, malını olduğu gibi bırakır ve sermayeden alarak hacca gitmez. Çünkü hac, o kimse hakkında yeteri kadar ihtiyacından sonra arta kalan malında vaciptir.

İşte bunlar, kişinin beden ve mali bakımından yol bulabilmesi, güç yetirebilmesine dair açıklamalardır. [\[414\]](#)

7. Hasta ve Kötürümün Durumu:

Hasta ve bineği üzerinde duramayacak kadar kötürümleşen ve adeta hiçbir şeye güç yetiremediği için azalan tamamıyla takattan kesilmiş kimselerin, hacca yürüyerek gitme yükümlülüklerinin olmadığı hususunda icma bulunmakla birlikte, (diğer) hükümleri hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Çünkü, şanı yüce Allah'ın haccı gücü yetene farz kıldığı icma ile kabul edilmiştir. Hasta ve kötürümün ise, güç yetirmeleri sözkonusu değildir.

Malik der ki: Bir kişi kötürüm düşecek olursa, hac farziyeti üzerinden kesinlikle düşer. Masrafını karşılayarak yahut bedelsiz olarak haccedecek kimse bulabilse dahi farz haccı yerine getirmekle yükümlü değildir. Şayet, kendisine haccetmek farz olduktan sonra kötürümleşir ve yatalak düşerse, hac farziyeti de üzerinden kalkar. Hayatta kaldığı sürece herhangi bir kimsenin onun yerine hacca gitmesi caiz değildir.

Ancak, ölümündün sonra yerine haccedilmesini vasiyet edecek olursa, malının üçte birinden hesap edilmek üzere, onun yerine birisi hacca gönderilir ve bu yapılan hac da tatavvu olur. Delil olarak da Yüce Allah'ın: "Kişi için çalıştığından başkası yoktur" (en-Necm, 53/39) buyruğunu göstermektedir. Böylelikle yüce Allah, kişi için çalışıp çabaladığından başka bir şeyin sözkonusu olmadığını haber vermektedir. Her kim: Kişi için başkasının çalışıp çabaladığı da vardır, diyecek olursa, âyetin zahirine muhalefet eder. Ayrıca yüce Allah'ın: "Beyt'i haccetmesi üsanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır" buyruğunu, da delil göstermektedir. Böyle bir kimse ise, gücü yeten bir kimse değildir. Çünkü

haccetmek, mükellefin bizzat Beyt'e gitmeyi kast etmesi demektir.

Diğer taraftan hac bir ibadettir. Namazda olduğu gibi, bu ibadeti yerine getirmekten aciz olunması halinde, bunun hakkında nâiblik (vekâlet), bedel sözkonusu olmaz. Ancak, Muhammed b. el- Münkedir Cabir'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Muhakkak Yüce Allah, bir tek hac sebebiyle üç kişiyi cennete girdirir: Ölen kimseyi, yerine iac edilen kişiyi ve bu emri yerine getireni,"[\[415\]](#) Bunu Taberânî, Ebu'l-Kasım, Süleyman b. Alımed şöylece rivayet etmektedir: Bize, Amr b, Husayn es-Sedûsî anlattı, dedi ki: Bize Ebu Ma'ser anlattı, o, Muhammed b. el-Munkedir'den... deyip hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir.

Derim ki: Ebu Ma'ser'in adı Necîh'dir. Ve bu, hadis âlimlerine göre zayıf bir ravidir.

Yerine hac etmesini emrettiği takdirde, emrini yerine getirecek bir kimse bulabilen müzmin hasta, kötürüm ve oidukça yaşlanmış ihtiyar hakkında Şafîî, böyle bir kişi bir bakıma güç yetirebilen, yol bulabilen bir kimsedir, demektedir. Bu da iki türlü olur:

Birincisi; kendisinin yerine haccedecek kişiyi ücretle tutabilecek bir mal bulabilen birisinin farz haca yerine getirmesi gerekir, Bu, Ali b. Ebi Tâlib (r.a.)'in görüşüdür. Ondan rivayet edildiğine göre, o, henüz hacca gitmemiş, oldukça yaşlı birisine, bir adamın ihtiyacını karşıla, o senin yerine haccetsin, dediği rivayet edilmiştir. es-Sevrî, Ebu İlanife, onun arkadaşları, İbnü'l-Mü-bârek, Ahmed ve İshak da bu görüştedirler.

İkinci durum ise, kişinin bedelsiz olarak kendisine itaat edecek ve onun yerine haccdebilecek bir kimseyi bulabilme halidir. Böyle birisinin de Şafîî, Alımed ve İbn Rahaveyh'e göre, yerine haccedecek kimseyi göndermesi gerekir. Ebu Hanife ise, bu şekilde karşılıksız olarak haccedecek kimsenin bulunmasıyla - hiçbir şekilde- hac gerekmez, der.

Şafîî görüşüne, İbn AbbâVın rivayet ettiği şu hadisi delil göstermektedir: Has'amhlardan bir kadın, Peygamber (sav)'a şöyle sordu: Ey Allah'ın Rasû-lü, Allah'ın kullarına haca farz kılma emri, babama binek üzerinde duramayacak kadar kocamış bir ihtiyar iken ulaştı. Onun yerine haccedayım mı? Hz.

Peygamber; "Evet" diye buyurdu. Bu husus ise. Veda harcında olmuştu,[\[416\]](#)

Bir rivayette de şöyle denilmektedir: O, bineğinin sırtı üzerinde doğru dürüst duramıyor. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Onun yerine haccet. Ne dersin, eğer babanın üzerinde bir borç bulunsaydı, sen onu ödeyecek miydin?" Kadın; Evet deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'ın

borcunun ödenmesi daha uygundur." [417]

Böylelikle Peygamber (sav), kızının kendisine itaat etmesi ve kendiliğinden onun yerine haccetmesi sebebiyle kişinin haccetmesini farz kılmıştır. Bu husus, kızın babasına itaati sebebiyle vacib olduğuna göre, ücretle birisini tutabilecek kadar mal bulabilmesi halinde, haccın ona vacib olması öncelikle sozkonusudur. Eğer böyle bir kimseye haccının masrafları verilmekle birlikte, bu kişi, gönderenin emirlerine itaat etmeyecek olursa, sahih olan, böyle bir kimseyi ve onun kendisi yerine haccetmesini kabul etmekle yükümlü olmadığıdır ve böyle birisine mal vermekle de kişinin hac edebilecek hale gelmeyeceğidir.

İlim adamlarımız derler ki: Has'amlı kadının hadisinden maksat, böyle birisi yerine haccetmenin tarz olduğunu ifade etmek değildir. Bundan maksat, sadece anne-babaya İyilik yapmayı, onların hem dünyevi, hem uhrevî maslahatlarına dikkat etmeyi, hem tabiat itibariyle, hem de şer'î yönden onlara menfaat sağlamayı kastetmektedir. Hz. Peygamber, kadının olumlu bir tepki gösterdiğini, babasına iyilik yapmak noktasında açıkça görülen samimi bir arzusunun bulunduğunu, ona hayır ve sevap ulaştırma isteğini görüp, haccın bereketinden mahrum kalmasından üzüldüğünü tesbit edince, ona bu şekilde karşılık vermiştir. Nitekim Hz. Peygamber: Benim annem haccetmeyi adadı, fakat ölünceye kadar hac edemedi. Onun yerine hac edeyim mi? diye soran kadına da: "Sen onun yerine haccet. Çünkü annenin üzerinde bir borç olsaydı, ne dersin onun borcunu öder miydin?" diye sorunca, kadın da: Evet diye cevap vermişti. [418]

İşte bunda bü gibi hususların nafileler ve Ölülere iyilik ve hayırlar ulaştırmak kabilinden olduğuna delâlet eden ifadeler vardır. Çünkü, gördüğünüz gibi, Hz.. Peygamber onlar yerine haccetmeyi borç ödemeye benzetmiştir. İcma ile kabul edilen görüşe göre ise, bir kimse borçlu olarak ölür ise, onun velisinin o borcu, kendi öz malından ödemesi icab etmez. Eğer tatavvu olarak bunu ödeyecek olursa, onun yerine bu borç da ödenmiş olur. Hadiste sözü geçen haccetmenin, kadının babası üzerine Tarz olmadığının delillerinden birisi de, kadının açıkça belirttiği "güç yetiremiyor" ifadesidir. Güç yetireme-yene de hac zaten farz değildir, İşte bu da böyle bir şeyin vacip olmayacağını ve farz olmadığını açıkça ortaya koyar. O bakımdan hadisin baş tarafından kat't olarak nefyolunan (farziyet) hususunun, sonunda zannî olarak sabit olması mümkün değildir. Zaten Hz. Peygamber'in: "Allah'ın borcunun ödenmesi daha bir layıktır" ifadesi de bunu ortaya koymaktadır. Çünkü bu hadisin zahiri üzere olmadığı icma ile kabul edilmiştir. Zira, kulun borcunun ödenmesinin önceliği vardır. Ve öncelikle kulların borçlarının ödenmeye başlanacağı icma ile kabul edilmiştir. Çünkü Âdemoğlu muhtaçtır, Yüce Allah'ın ise ilüyacj yoktur. Bu açıklamaları İbnü'l-

Arabî yapmıştır.

Ebu Ömer İbn Abdi'l-Berr'in naklettiğine göre ise, Malik ve arkadaşlarının görüşüne göre, Has'amlı kadın ile ilgili hadis, ona has bir hükmü ifade eder. Başkaları da şöyle demektedir: Bu hadiste bir ızdırıp vardır. İbn Vehb ile Ebu Mus'ab şöyle demişlerdir: Bu, özel olarak baba hakkında böyledir. İbn Habib ise şöyle demektedir: Kendisini tutup kaldırabilecek kimsesi bulunmayan ve hac edemeyen yaşlı kimse île, haccetmeksizin ölen kimse hakkında vasiyet etmeyecek oîsa dahi, evladının onun yerine haccedebileceği hususunda ruhsal varid olmuştur. Ve böyle bir hac, o kimse için yüce Allah'm izniyle yeterli olur. Bu açıklamalar ise, kötürüm ve benzeri kimseler hakkında sözkonusudur.

Has'amlı kadının durumu ile ilgili hadisi, hadis imamları rivayet etmiş olup, bu, el-Hasen'in: "Kadının, erkeğin yerine haccetmesi caiz değildir¹¹ şeklindeki görüşünü de reddetmektedir. [\[419\]](#)

8- Yol Azığı Bulamayan Kimse, Yapılan Bağışı Kabul Edebilir mi?

İlim adanılan, icrnâ' ile şunu kabul etmişlerdir: Şayet mükellefin yol azığı bulunmuyor ise, onun haccetmesi i'arz değildir. Eğer, yabancı bir kimse kendisine haccedeceği bir malı hibe olarak verecek olursa, bu konuda minnet alımda kalacağından dolayı icmâ' ile bunu kabul etmekle mükellef değildir.

Bir kişi, babasına bir mal hibe edecek olursa, Şafîî şöyle demiştir: Böyle bir hibeyi kabul etmesi gerekir, Çünkü evlat, kişinin kendi kazanandandır. Ve bu hususta babaya minnet sözkonusu edilmez. Malik ve Ebu Hanife ise, böyle bir hibeyi kabul etmekle mükellef değildir, derler. Çünkü, böyle bir durumda baba oluşun saygısı ortadan kalkar. Zira bu durumda o, babasını mükâfatlandırmış, babasının hakkını ödemiştir, denilebilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır [\[420\]](#)

9. Haccetme İmkânı Olmakta Birlekte Haccetmemenin Hükümü ve Cezası:

Yüce Allah'ın: "Kim inkâr ederse, bilsin ki doğrusu Allah, âlemlere muhtaç değildir" buyruğu ile ilgili olarak, İbn Abbas ve başkaları şöyle demişlerdir: Yani, kim haccın farz olduğunu inkâr eder ve onun yerine getirilmesi gerekli olmadığı görüşüne sahip olursa,, demektir. Hasan-ı Basrî ve başkaları da derler ki: Şüphesiz, haccedebilecek gücü olmakla birlikte haccı ter-keden bir kimse kâfirdin Tirmizî de el-Hârîs yoluyla Ali (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet eder: Rasûluîlah (sav) buyurdu ki: "Her kim kendisini Allah'ın Evine ulaştıracak bineğe ve azığa sahip olur da haccetmeyecek olursa, artık o kimse, ister yahu di,

isler hıristiyan ölsün. Çünkü, Allah, Kitabında: "Ona yol bulabilen herkesin, Beyt'i hacetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır" diye buyurmaktadır." Ebû İsa (et-Tirmizî.) der ki; "Bu, garip bir hadistir. Biz bunu ancak bu yoldan biliyoruz. İsnadı hakkında tenkidlerde bulunulmuştur. Hilal b. Abdullah ise, meçhul bir ravidir- Haris de zayıf kabul edilmektedir." [\[421\]](#)

Buna yakın bîr rivayet de Ebu Uname ile Ömer b. el-Hattab (r. anhu-maVdan nakledilmektedir.

Abdu Hayr b. Yezid'den, o, Ali b. EbîTalib (ra)'dan rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sav) irad ettiği bir hutbesinde şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar, muhakkak Aiih size, ona yol bulabilen kimselere hacetmeyi farz kılmıştır. Kim bunu yapmayacak olursa, hangi halde dilerse öylece ölsün. İster yahudi, ister hıristiyan, isterse de mecusî olarak (ölsün). Ancak hastalık, yahut zalim bir yönetici gibi bir özü bulunması halî müstesna. Şunu bilin ki, bu şekilde (özü bulunmayan) olan kimsenin şefaetimden de bir payı yoktur, Havz'ıma da gelmeyecektir. [\[422\]](#)

İbn Abbas da dedi ki; Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Her kimin yanında kendisini hacca ulaştıracak kadar bir mal bulunup da hacetmez veya zekât düşen bir malı bulunup da onun zekâtını vermezse, ölüm esnasında geri döndürülmeyi isteyecektir." Ey İbn Abbas, biz bu cezanın kâfirler hakkında sözkonusu olduğu görüşüne sahiptik, dediler. Bunun üzerine İbn Abbas şöyle dedi: Bu hususta ben de size Kur'ân-ı Kerîm'den bir bölüm okuyayım: "Ey iman edenler, mallarınız da, evlatlarınız da sizi Allah'ı zikretmekten alı koymasın. İtim bunu yaparsa, işte onlar zarara uğrayanların tâ kendileridir. Her hangi birinize ölüm gelip de: Rabbim beni yakın bir zamana kadar geciktirseydin de sadaka verseydim ve salihlerden olsaydım, diyeceği vakit gelmeden evvel, Bizim size verdiğimiz nızıktan infak edin." [\[423\]](#)

el-Hasen b. Salih, Tefsir'inde der ki: "(Beni döndürün) ki, zekât vereyim, hac edebileyim (diyecektir, anlamındadır)".

Peygamber (sav)'den rivayet edildiğine göre, bir adam kendisine bu âyet-i kerime hakkında soru sormuş, o da şöyle buyurmuştur: "Her kim, hac eder de bundan bir sevap ummaz, yahut (hacetmeyip) oturur da bir ceza alacağından korkmazsa, onu inkâr etmiş olur." [\[424\]](#)

Katade, el-Hasen'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ömer (r.a) dedi ki: Ben, belli başlı şehirlere bir takım kimseler göndermek istedim. Bunlar, malı bulunduğu halde hacetmeyenleri tesbit etsinler ve onu cizyeye bağlasınlar. [\[425\]](#) İşte yüce Allah'ın: "Kim inkâr ederse bilsin ki, doğrusu Allah, alemlere muhtaç

değildir" buyruğu bunu anlatmaktadır.

Derim ki: Bu buyruk, haccı terketmenin ağır bir vebal olduğunu ifade etmek sadedindedir. Bundan dolayı ilim adamlarımız şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerime şunu ihtiva etmektedir: iler kim gücü yettiği halde haccetmek-sizin ölecek olursa, onun hakkında tehdit sözkonusu olur ve başkasının onun yerine haccetmesi yeterli olmaz. Çünkü, başkasının haccetmesi, üzerinden farzı kaldırmış olsaydı, elbetteki tehdit de sözkonusu olmazdı. Doğrusunu en iyi bilen Allahtır.

Said b. Cübeyr de der ki: Gücü yettiği halde haccetmeyen bir komşum ölecek olsa, gidîp onun cenaze namazını kılmam. [426]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/87.

[2] Kıraat-i Seb'a imamlarından biri olan Âsım'ın babasının künyesi "nûn" harfî fetha ile okunmak suretiyle "Ebu'n-Necûd" şeklindedir. "Ebu'n-Nucûd" diye ötreli okuyanlar, yanlış okurlar. (Şemsuddin İbnu'l-Cezerî, Gâyetu'n-Nihâye, Mısır 1351/1932, I, 346).

[3] Bk. el-Bakara, 2/1. âyetin tefsiri

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/87-88.

[5] el-Hâkîm, el-Müstedrek, II, 287'de: "Abdurrahman b. Hâtîb'dan gelen rivayete göre, Ömer (ra) onlara namaz kıldırılmış ve: -Elif, Lâm, Mîm, Allah O'dur ki, O'ndan başka ilâh yoktur» buyruklarını okumuştur" denilerek, rekât ve âyet kaydı zikredilmektedir.

[6] Nesâî, İftitâh 67.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/88.

[8] Merhum müfessirimiz, hadisin senedinde tenkide uğramış bir râvi var ise, senedi olduğu gibi kaydetmek adetindedir. Böylelikle kendisi ilmî bakımdan sorumluluğunu yerine getirmiş olmaktadır.

Burada sözü edilen Câbir, Câbir b. Yezîd b. el-Hâris'tir. H. 127, 128 ve 132 yıllarında vefat ettiği söylenir. es-Sevrî'nin dediğine göre Câbir: "Haddesenâ (nakledilen bu hadiste olduğu gibi) dedi mi, rivayeti muteberdir. Hakkında olumlu ve olumsuz pek çok söz söylenmiştir. Belli bir dönemden itibaren senede bir, geçici olarak delirmeye başladığı, Şiâ lehine hadis uydurduğu ona yöneltilen

tenkitlerdendir. (Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, Beyrut 1404/1984, II, 41 v.d.; ez-Zehebî, Mizânu'l-İ'tidâl, Kahire t.y., I, 379 v.d.)

[9] Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 16.

[10] Dârimî'de belirtilen yerde: "Vadinin yüksekçe her iki kenarından birer rahip vardı" şeklinde.

[11] Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 16.

[12] Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 16.

[13] İbn Lehîa: Abdullah b. Lehîa b. Ukbe... Tenkid edilmiş râvilerden olmakla birlikte Müslim, Ebû Dûvûd, Tirmizî ve İbn Mâce'de rivayetlerinin yer alması, belli şartlarda rivayetlerinin olması, rivayetlerinin belli şartlarda kabul edildiğini göstermektedir. Hakkında "sadık: Çok doğru sözlü" ifadesi kullanılan İbn Lehîa'nın kitapları yandıktan sonra (H. 170) rivayetleri karıştırdığı belirtilmektedir. H. 74 yılında vefat etmiştir. (Bk. İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, V, 327 v.d.; ez-Zehebî, Mizânu'l-İ'tidâl, III, 189 v.d.)

[14] Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 16.

[15] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 253; Müsned, IV, 183.

[16] Müslim, Sâlatu'l-Müsâfirîn 252; Müsned, V, 249, 251, 255, 257; Bureyde'den yakın bir rivayet: Müsned, V, 361.

[17] Muâviye b. Sellâm olup, hadisin senedinde yer alan râvilerden birisidir.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/88-90.

[19] Ebû Dûvûd, Vitr 23; Tirmizî, Deavât 64; İbn Mâce, Dua 9; Müsned, VI, 461.

[20] Müsned, IV, 147-148.

[21] Hadisin kaynağını tesbit edemedik. Sûre ve âyetlerin faziletlerine dair uydurulmuş hadislerden olma ihtimali kuvvetlidir.

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/90-91.

[23] Bu ve benzeri rivayetler için bk. İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyûn, Beyrut 1408/1988, III, 162, v.d.; el-Vâhidî, Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân, Beyrut 1411/1991, s. 99-100. Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, III, 140 v.d.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/91-92.

[24] Arap dilinde hal: Hal sahibinin durumunu açıklamak, tekid etmek ya da âmîlinin yahut ondan önceki cümlelerin muhtevasını tekid etmek gayesiyle fazladan gelen bir vasıf bildirir.

Hal'in dört hükmü vardır ve bunlardan birisi de; intikal'dir. Bu da hal'in, hal sahibinin sabit ve ayrılmaz bir vasfı olmaması demektir. Ancak hal olarak gelen

lafız, bazan sabit ve değişmez bir vasfa da delâlet edebilir. (İbn Hişâm, Şuzûru'z-Zehab; İbn Akîl, Şer-Ku Elfiyyeti'bn-i Mâlik, v.s... hal bahsi). İşte merhum müfessirimiz, bu ifadesiyle Kitab'm "doğrulayıcılığı" gelip geçici bir vasıf olarak değil de, sürekli bir vasıf olmak üzere hal olduğunu anlatmaktadır.

[25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/92-95.

[26] Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh b. Sencer el-Cürcânî. Yukarı Mısır'da H. 258'de vefat etmiştir. Müsned sahibi, hafız ve sika'dır.

[27] Müslim, Hayz 34.

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/95-96.

[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/96-98.

[30] Buhârî, Tefsir 3. sûre 1; Müslim, İlm 1; Ebû Dûvûd, Sünne 2; Tirmizî, Tefsir 3. sûre 2; ihr, vin™ MknrlHime 7: MüsnedVI, 48, 124, 132, 256.

[31] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VI, 233-234, "Taberânî'den, ricali (râvileri) sikadır" kaydıyla. Ayrıca hadis, aynı manada ve farklı lafızlarla -ancak sonunda yer alan "ümmetin fırkalara ayrılacağı" kaydı bulunmaksızın-: Tirmizî, Tefsir 3. sûre 8; Müsned, V, 250, 253, 262, 269.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/98-99.

[32] Bk. el-Bakara, 2/1-2. âyetlerin tefsiri. Ancak orada isim er-Rabî' b. Huseym olarak geçmektedir. Doğrusu da bu olmalıdır. Bk. İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib. III. 210.

[33] Bilindiği gibi esreli okuyuşa göre âyet: "Başlarınızı ve ayaklarınızı mesh ediniz" anlamında; üstün okuyuş ise: "Başlarınızı mesh edin, ayaklarınızı yıkayın" anlamındadır.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/99-102.

[34] Daha sonra Haricîlerden Ezrakîlerin reisi olan Nâfi' b. el-Ezrak (İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, Kahire 1409/1988, VIII, 419).

[35] Buyruklarda yer alan ve tam fiil olarak kullanıldığı takdirde "idi" anlamını veren "kâ-ne" fiili dolayısıyla böyle diyor.

[36] Buhârî, Tefsir 41. sûre

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/102-103.

[37] Marife olan bir kelimenin sıfatının ise marife olması gerekir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/103.

[38] Bk. Bu âyetin (Âl-i tmrân, 3/7) birinci başlığı.

[39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/103-104.

- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/104-106.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/106.
- [42] Buhârî, Vudû' 10 ve Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 138'de kısmen; Müsned, I, 266, 314, 328, 335.
- [43] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VI, 324, yakın ifadelerle; "Taberânî rivayet etmiş olup râvilerinden Abdullah b. Yezîd zayıftır" kaydıyla.
- [44] "Cüsve"; topluluk anlamında ise de; bunun "dizüstü çökmek" anlamı gözönünde bulundurularak kullanılması muhtemeldir ve burada daha uygun görülmektedir.
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/107-111.
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/111.
- [47] Muvattâ, Salât 25.
- [48] Tirmizî, Deavât 89.
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/112-113.
- [50] Burada; "Vehebe: Bağışladı" fiilinin ilk harfinin "vâv" ve fiilin birinci bâb'dan olduğunu, yani aslî ikinci harfinin mazi'de meftuh, muzari'de meksûr olduğunu; mazi ve mu-zari'de de meftûh olan üçüncü bâbdan olmadığını»; böyle olsaydı, muzari'de "vâv"ın haz-fedilmesi gerektiğini belirten iki satırlık bir açıklama yer almaktadır. Ona böylece işaret etmeyi uygun gördük.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/113-114.
- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/114.
- [52] el-Heysemî, Mecmâu'z-Zevâid, I, 185-186'da: "Ebû Ya'lâ, el-Bezzâr ve Taberânî el-Ke-blr'de; râvilerden Mûsâ b. Ubeyde er-Rebezînin zayıf olduğu" kaydıyla. Daha sonra Hz. Ömer'den benzeri bir rivayet kaydedildikten sonra da şunları söylemektedirler: "Taberânî, el-Evsat ve el-Bezzâr rivayet etmişlerdir; el-Bezzâr'ın senedindeki râviler sika (güvenilir) kabul edilen râvilerdir."
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/114-115.
- [53] Buna göre mana şöyle olur: Onlar ateşin yakıtıdırlar. Tıpkı Firavun'un ve hanedanının ateşin yakıtı olduğu gibi.
- [54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/116-117.
- [55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/118.
- [56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/119-122.
- [57] Buhârî, Rikaak 11: "Ömer (bu âyeti işitince) dedi ki: Allah'ım, bize süslü

gösterdiklerin dolayısıyla sevinmekten başka bir şey yapamayız. Allah'ım, Senden onu hak ettiği şekilde infak etmeyi dilerim!"

[58] Müslim, Cennet 1; Tirmizî, Cennet 21; Dârimî, Rikaak 117; Müsned, III, 153, 254, 284; ayrıca Müsned, II, 260, 380'de Ebû Hureyre'den aynı lafızlarla; Buhârî, Rikaak 28'de: "Huffet: kuşatıldı" yerine "hucibet: perdelendi" lafzı ile ve Ebû Hureyre'den. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Sünne 22; Nesâî, Eymân 3, Müsned, II, 333, 354.

[59] Merhum Kurtubî'nin zikrettiği lafızlarla tesbit edemedik. Kendisi de hadis olarak sübu-tundan emin olmadığından; "ruviye: rivayet edildi" demektir. Ancak önceden zikrettiği hadisle mana itibariyle uyum arzettiğinden, ayrıca zikretmiş görünmektedir.

[60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/123-124.

[61] Buhârî, Nikâh 18; Müslim, Zikir 97, 98; Tirmizî, Edeb 31; İbn Mâce, Fiten 19. Ancak "eşedd: daha çetin" lafzı yerine: "edarr: daha zararlı" lafzı ile.

[62] Kaynağını tesbit edemedik.

[63] Bu hadisin asılsız olduğu belirtilmiştir. (Ebu'l-Ferac İbnu'l-Cevzî, el-Mevzûat, Beyrut 1403/1983, II, 282-283).

[64] Buhârî, Nikâh 15; Müslim, Radâ' 53, 54; Ebû Dâvûd, Nikâh 2; Nesâî, Nikâh 13; İbn Mâce, Nikâh 6; Müsned, II, 428.

[65] İbn Mâce, Nikâh 6.124-125.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/124-125.

[66] Buna yakın lafızlarla: Müsned, V, 211.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/125.

[67] Kıntâr ve çoğulu: Kanâtîr ile ilgili açıklamalar için bk. M. Necmuddin el-Kürdi, Seri Ölçü Birimleri ve Fıkhî Hükümleri, terceme: İbrahim Tüfekçi, Buruc Yayınları, İstanbul

[68] Süyûti, el-Câmi'ul-Kebir, II, 555. (Kurtubî, Dârû'l-Hadîs baskısı IV, 34, 2 no'lu not).

[69] İbn Mâce, Edeb 1; Müsned, II, 363.

[70] Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 30.

[71] Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 32'de: "Muaz b. Cebel dedi ki: "Kıntar bin ikiyüz ukiyye'dir."; "Ebu Hureyre'den, dedi ki: "Kıntar oniki bin (dirhem)dir."

[72] Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 32: "el-Hasen'den, dedi ki: Sizden birinizin diyeti olan onikibin (dirhem)dir."

[73] Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 32.

[74] Burada sözü edilen ölçü birimleri ile ilgili açıklamalar için de el-Kürdî, a.g.e., ilgili bölümlere bakılmasını tavsiye ederiz.

[75] İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, IV, 113'te zikretmektedir.

[76] Benzer bir rivayet için bk. Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 30. Kantar'ın miktarına dair benzeri diğer rivayetler için bk. Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 161-162. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/125-128.

[77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/128.

[78] Tirmizî, Cihâd 20; İbn Mâce, Cihâd 14; Müsned, V, 300.

[79] Tirmizî, Cihâd 20; İbn Mâce, Cihâd 14; Dârimî, Cihâd 35; Müsned, V, 300.

[80] Dârimî, Cihâd 35.

[81] Nesâî, Hayl 2, İşretu'n-Nisâ 1; Müsned, V, 27'de: Ma'kul b. Yesâr'dan aynı manada.

[82] Buhârî, Cihâd 48, Musnkaat 12, Menâkıb 28, Tefsir 99. sûre 1, İ'tisâm 24; Müslim, Zekât 24; İbn Mâce, Cihâd 14; Muvatta, Cihâd 3; Müsned, II, 262, 383. Müsned, I, 395'te: Abdullah b. Mes'ud'dan.

[83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/128-130.

[84] İbn Mâce, Ticârât 29. Burada geçen ve: "Otlaklara salmak" anlamı tercih edilen "es-sevm" alışveriş kastıyla pazarlık yapmak anlamına da gelir.

[85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/130-131.

[86] İbn Mâce, Ticarât 69. Zevâid'den: İsnadının sahih olduğu kaydıyla.

[87] İbn Mâce, Ticarât 69. Zevâid'den: İsnadında ittifakla zayıf bir râvi olduğu kabul edilmiş bulunan Ebû Yahya el-Ezdî künyeli Zerbiy b. Abdullah bulunduğu kaydıyla. (Bk. İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, III, 280).

[88] İbn Mâce, Ticarât 69. Zevâid'den: Senedinde kimi metruk, kimi hadis uyduran, kimi meçhul râviler bulunduğu kaydıyla. Hadisin uydurma olduğu açıkça da bildirilmiştir. Bk. İbnu'l-Cevzî, el-Mevzûât, II, 253; eş-Şevkânî, el-Fevâidu'l-Mecmûa, s. 170-171.

[89] İbn Mâce, Ticarât 69. Bu hadis hakkında da Zevâid'den: İsnadının sahih, râvilerinin ka oldukları kaydı da nakledilmektedir. Gerek bu hadise dair merhum müfessirimizin belirttiği sıhhat hükmü ile Zevâid'deki değerlendirmenin birbirine uygunluğu, gerek diğer hadislerin senedini vermek, suretiyle, sıhhatlerinin tetkike muhtaç olduklarını göstermesi, müfessirimizin bu husustaki

ilmi hassasiyetinin bir örneğidir.

[90] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/131-132.

[91] İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, I, 359. el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Munîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sâğir, I, 232'de: "Ebediyyen ölmeyeceğini kabul eden bir kişi gibi amel et! Yarın öleceğinden korkan kimse gibi de dikkatli ol!" anlamındaki bir rivayeti kaydettikten sonra "zayıf" olduğuna işaret etmektedir.

[92] İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, I, 360.

[93] Ebû Dâvûd, Edeb 61; Müsned, IV, 345.

[94] İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, V, 69.

[95] Buhârî, el-Hars 2.

[96] Buhârî, el-Hars 1; Edeb 27; Müslim, Müsakaat 12. Aynı bölümün 7-10 hadisleri de aynı manada olup Hz. Câbir'den rivayet edilmektedir. Tirmizî, Ahkâm 40; Dârimî, Buyu' 67, Câbir b. Abdullah'tan; Müsned, III, 147, 192, 229, 243.

[97] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/132-133.

[98] İbn Mâce, Nikâh 5; ayrıca: Müslim, Radâ' 59.

[99] İbn Mâce, Zühd 1.

[100] Tirmizî, Zühd 30.

[101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/133-134.

[102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/134.

[103] O takdirde âyet-i kerimenin buraya kadar olan bölümünün anlamı: "De ki: Rablerinin katında takvaya erenler için bunlardan daha hayırlısını size haber vereyim mi?" şeklinde olur.

[104] O takdirde anlamı: "... Size bunlardan hayırlısını haber vereyim mi? Bunlardan daha hayırlı olan şeyler altından ırmaklar akan cennetlerdir" şeklinde olur.

[105] Bir önceki âyetin tefsiri yapılırken, ikinci başlıkta bu hadisin son bölümü zikredilmişti. Kaynakları için oradaki ilgili nota bakınız.

[106] Buhârî, Tevhîd 38, Rikaak 51; Müslim, Cennet 9; Müsned, III, 88.

[107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/135-136.

[108] bk. el-Baknra, 2/4, 14. başlık; 2/4; 2/45. âyetler.

[109] Tirmizî, Deavât 114. Ancak "ertelenmeyi seher vaktine" değil de "cuma gecesine" yaptığı belirtilmektedir. Nitekim Kurtubî bu hadisi işaret edilen Yusuf,

12/98. âyetin tefsiri-riftde uzun uzadıya kaydetmiş ve orada da onları "cuma gecesi"ne ertelediği belirtilmiştir. Yine orada onlara mağfîret dilemeyi "seher vakti"ne ertelediği, Abdullah b. Mes'ud'un bir görüşü olarak kaydedilmektedir.

[110] İbn Ebi Şeybe ve Kitabu'z-Züh'd'de Ahmed (b. Hanbel), Ebû Said el-Hudrî'den şöyle dediğini nakletmektedir: Bize ulaştığına göre Dâvûd (as), Cibril (as)e sormuş: Ey Cibril, gecenin hangi saatleri daha faziletlidir? Cibril: Bilmiyorum ey Dâvûd, şu kadar var ki Arş, seher vakti sarsılıyor, diye cevap vermiş. (Suyûtî, ed-Durrû-l Mensur, II, 164).

[111] Buhâri, Teheccüd 14, Tevhid 35; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 168-170; Ebû Dâvûd, Sünne 19; Tirmizî, Salât 211, Deavât 78; İbn Mâce, İkametu's-Salât 182; Dârimî, Salât 168; Muvatta, Kur'ân 30; Müsned, II, 264-265, 267, 282, 419, 487, 504.

[112] Müslim, Salâtı'l-Müsâfirîn 168; Müsned, II, 383, III, 34, 43. el-Musnedu'l-Câmi', VI, 415'te belirtildiğine göre bu hadisi Nesâî, Amelî 1-Yevmi ve'l-Leyle, 481, 482'de zikretmektedir. Ayrıca İbn Mâce, İkametu's-Salât 183'de: Rifâ'a el-Cuheni'den rivayet etmektedir. Ancak bu rivayetin senedi tenkid edilmiştir.

[113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/135-138.

[114] el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Munir, I, 393'te belirtildiğine göre Beyhakî, Şuabu'l-İman'da zikretmiş olup, zayıf bir hadistir.

[115] "... Buhârî'de Şeddâd yoluyla gelen yegane hadis budur; başkası yoktur." (İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, XI, 102).

[116] Buhârî, Deavât 2, 16; Ebû Dâvûd, Edeb 101; Nesâî, Istiâze 57; İbn Mâce, Dua 14; Müsned, IV, 122, 125, V, 356.

[117] Hadisi bu lafız ve senediyle elimizin altındaki kaynaklarda tesbit edemedik. Ancak , el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 180'de buna benzer manada ve yakın lafızlarla Zeyd b. Erkam'dan Taberânî'den naklen ve "zayıf olduğu kaydıyla bir rivayet zikretmektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/138-140.

[118] el-Vâhidî, Esbâbu Nuzûlî'l-Kur'ân, s. 101. el-Kelbî (Muhammed b. es-Sâib b. Bişr); yalancılık ve rafizîlikle itham edilmiş bir neseb ve tefsir âlimidir. (Bk. İbn Hacer, Tak-rîb, II, 163; Tehzib, IX, 157 v.d.)

[119] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/140-141.

[120] Tirmizî, İlm 19; Buhârl, tim 10 (muallak); Ebu Dâvûd, İlm 1; Müsned, V, 196.

[121] el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Munîr, II, 437; "hasen" kaydıyla.

[122] el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Munîr, II, 437. (Ancak burada olduğu gibi el-Berâ'dan değil de Enes'ten).

[123] Bk. Ebû Dâvûd, İlm 1; Tirmizî İlm 19; Müsned, V, 196.
Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/141.

[124] Suyûti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 166; Beyhîkî'nin "zayıf" olduğunu belirttiği kaydıyla.

[125] Mudal hadis: İsnadında birbirini takip eden iki ve daha fazla ravisi düşmüş hadislere denilir. (Prof. Dr. Talat Koçyiğit, Hadis İstılahları, Ankara 1980, s. 356; Doç. Dr. Müc-teba Uğur, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, Ankara 1992, s. 246).

[126] Bk. İbn Hacer, Tehzib, VIII, 217.

[127] Hadisi herhangi bir kaynaktan tesbit edemedik. Uydurma hadislerin özelliklerinin bir kısmını taşıdığı da açıkça görülmektedir. "Bu hadisin senedindeki râviler arasında hadis uyduran birisi bulunmaktadır." (Şevkânî, el-Fevâidu'l-Mecmûa, s. 312).

[128] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/141-142.

[129] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/143-144.

[130] Buhârî, İman 37, Tefsir 31. sûre 2; Müslim, İman 1, 5, 7; Ebû Dâvûd, Sünne 16; Tirmizî, İman 4; Nesâî, İman 5, 6; İbn Mâce, Mukaddime 9; Müsned, II, 426, IV, 129.

[131] Buhârî, İman 40, İlim 25, Edeb 98, Âhâd 5, Tevhîd 56; Müslim, İman 23, 24, 26; Ebû Dâvûd, Sünne 14, Eşribe 7; Tirmizî, İman 5; Nesâî, İman 25: Müsned, I, 228...

[132] Buhârî, İman 3; Müslim, İman 57, 58; Ebû Dâvûd, Sünne 14; Tirmizî, İman 6; İbn Mâce, Mukaddime 9; Müsned, II, 379, 445.

[133] Buhârî, İman 3; Müslim, İman 57, 58; Ebû Dâvûd, Sünne 14; İbn Mâce, Mukaddime 9.

[134] İbn Mâce, Mukaddime 9. Bu hadisin senedinde yer alan Ebu's-Salt Abdusselâm b. Salih el-Herevî hakkında cerh ve tadilde bulunulmuştur. Özellikle bu hadis ile ilgili olarak; bu hadisi kendisinin uydurduğu ve İbn Mâce'de yalnızca bu hadisin yer aldığı belirtilmektedir. (İbn Hacer, Tehzib, VI, 285-286).

[135] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/144-146.

[136] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 201; Ebû Dâvûd, Salât 119; Tirmizi, Deavât 32; Nesâî, Tatbik 67, 68, 69; İbn Mâce, İkâmetu's-Salât 70; Müsned, I, 95, 102.

[137] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/146-148.

[138] el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Münir, II, 139'da yalnız son cümlesi ve "zayıP olduğu kaydıyla.

[139] Taberî, III, 216; Suyûtî, III, 169.

[140] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/148-149.

[141] Kurtubî, Dâru'l-Hadis baskısı IV, 51'de l'no'lu notta belirtildiğine göre: Suyûtî, el-Câ-miu'l-Kebîr, IV, 171'de Sevbân'dan rivayet edilmektedir.

[142] Müsned, VI, 432.

[143] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/149-150.

[144] Hadis için bakınız: Buhârî, Bed'u'l-Halk 10; Müslim, Zühd 51; Müsned, V, 205, 206, 207, 209.

[145] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/150.

[146] Tirmizî, Fiten 67; İbn Mâce, Fiten 21; Müsned, V, 405. İşaret ettiğimiz yerlerde hadisin senedi, müfessirimizin senedinden farklıdır. Bu şenedlerde İbn Lehâ ve diğeri bulunmadığı gibi; hadisin sahabeden râvisi de Huzeyfe'dir. Yani biraz sonra İbn Mâce'ye ait olarak gösterdiği senedle aynıdır.

[147] Bir önceki notta belirtilen yerler. Ancak Kurtubî merhumun senette zikrettiği: -el-Hasen b. Cündeb'den..." ibaresi "... el-Hasen'den, o Cündeb'den..." şeklindedir. Müsten-sihlerden birinin ya da yayına hazırlayanların yanlış okumasının bir sonucu olmalıdır.

[148] Bu başlıkta anlatılanlar birkaç açıdan dikkatimizi çekmektedir:

1- Evvelâ merhum müfessirimiz icmâ olduğu belirtilen görüş başta olmak üzere, bütün görüşleri özetlemek suretiyle, ilmi bir sorumluluğu yerine getirmiştir.

2- İbnu'l-Arabînin görüşünün, konu ile ilgili kabul görmüş genel kanaate uygun olmadığını belirtmekle birlikte;

3- Âyet-i kerimenin, fayda umulması halinde ölüm dahil, her türlü tehlikeyi göze alarak iyiliği emredip münkerden alıkoymaya delil olduğunu göstermektedir; diyerek, bu görüşü tercihe değer bulduğuna işaret etmektedir.

Bu ise; onun kuvvetli delili esas aldığını ve delilin ifade ettiği hükmün kabul edilmesi gerektiğine dikkat çektiğini ortaya koymaktadır.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/151-152.

[149] Müslim, İman 78; Ebu Davud, Salat 242, Melahim 17; Tirmizi, Fiten 11;

Nesai , İman 17; İbn Mace, İkametu's-Salat 155, Fiten 20; Müsned, III, 20, 49, 53.

[150] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/152-153.

[151] İbn Mâce, Fiten 21; Müsned, III, 187. Açıklamayı yapan Zeyd, hadisin İbn Mâce'den sonra gelen ikinci râvi olup lam adı: Zeyd b. Yahya b. Ubeyd el-Huzâî'dir.

[152] el-Bakara 2/25. âyet 1. başlık ile 2/18 âyet 10. başlıkta

[153] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/153.

[154] el-Vâhidî, Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân, s. 102.

[155] Ebû Câ'fer'in kıraatine göre fiil, aslına bir elif ziyadesiyle "ahkeme"den muzâri'dir. "Aramızdaki görüş ayrılığında kimin haksız olduğunu sağlamca ortaya koysun" gibi bir ifade ile Türkçe'ye aktarılabilir.

Birinci ve cumhûr'un kıraati lehine delil gösterilen âyetin delil olan tarafı ise, "söyleyen" anlamını veren "yantıku" fiilinin de aynı manayı ifade etmekle birlikte, ayrıca "elif ziyadesinin getirilmeyişidir. Çünkü "hüküm vermek" bir bakıma "konuşmak" manasınadır.

[156] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/153-154.

[157] Ebû Dâvûd, el-Merâsil, Beyrut 1408/1988, s. 284. "... etmeyen zâlimdir" bölümüne kadar.

[158] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/154-155.

[159] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/155.

[160] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/155.

[161] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/156.

[162] Hadis mevzudur. İbnu'l-Cevzî, el-Mevzûât, I, 244-245; eş-Şevkânî, el-Fevâidu'l-Mecmûa, s. 297.

[163] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevûid, X, 185-186'da buna yakın kaydettiği rivayetlerden ilki hakkında: "'Taberânî rivayet etmiştir. Tanımadığım Nasr b. Mesrûk dışındaki râvileri sikadır. Ancak Said b. el-Müseyyeb, Muaz'dan hadis dinlememiştir" demektedir. Diğer bir rivayet hakkında da: "Taberânî, (el-Mu'cem) es-Sâgir"de rivayet etmiş olup ricali sika (güveniliridir" demektedir. el-Bezzâr tarafından rivayet ettiği belirtilen nisbeten farklı benzer bir rivayet hakkında da: "Senedinde metruk bir râvi olan el-Hakem b. Abdullah el-Eylî vardır" demektedir. Ayrıca bk. Süyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 172.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/156-157.

- [164] el-Vâhidî, Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân, s. 102.
- [165] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/157-158.
- [166] Taberî, Câmiu'l-Beyân, III, 222. el-Vnhidî, Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân, s. 102-103; Suyû-ti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 171.
- [167] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/158-162.
- [168] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/162-163.
- [169] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/163-164.
- [170] el-Vâhidî, Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân, s. 105. "Senedinin oldukça zayıf olduğu" eseri tahkik eden tarafından bildirilmektedir.
- [171] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/164-165.
- [172] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/165.
- [173] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/166-167.
- [174] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/167-168.
- [175] et-Tirinizî el-Hakîm, Nev&diru'l-Usûl, II, 459, senetsiz,
- [176] Elimizin altındaki kaynaklarda tesbit edemedik.
- [177] Müslim, Bİrr 157; Tirmizî, Tefsir 19. sûre 6; Müned, II, 267, 341, 412, 509, V, 263. Yalnız "sevgi" ile ilgili bölümü: Buhûrl, Bed'u'l-Halk 6, Edeb 41, Tevhîd 33; Muvatta, Şear 15; Mütntd, II, 514, V, 259.
- [178] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/168-170.
- [179] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/170.
- [180] Buhârî, Enbiyâ 44.
- [181] Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 31; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 235, 236; Tirmizî, Menâkıb 55; Nesâî, İftitâh 83; İbn Mâce, tkametu's-Salât 176; Dârimî, Salât 171, Fedâilu'l-Kur'ân 34; Müsned, II, 369, 450.
- [182] Dârimî, Mukaddime 3.
- [183] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/170-173.
- [184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/173-174.
- [185] Ensâr'dan, Evs kabilesinden olup Bedir'e katılanlardandır. Bk. İzzuddin İbnu'l-Esîr, Us-du'l-Ğâbe, Beyrut 1409/1989, V, 65-66.
- [186] Bu hadis için bk. Bukârî, Meğâzî 10, Tefsir 65. sûre 2; Müslim, Talâk 56, 57; Ebû Dâ-vûd, Talâk 47; Tirmizî, Talâk 17; Nesâî, Talâk 56; İbn Mâce, Talâk 7; Dârimî, Talâk 11; Muvatta, Talâk 83, 85, 86; Müsned, I, 447, IV, 305, 327, VI,

312, 314, 319, 375, 432; ayrıca bk. Kurtubî, el-Bakara 2/234. âyetin tefsiri.

[187] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/174-175.

[188] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/175-176.

[189] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/176.

[190] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/176-177.

[191] Buhârî, Salât 72, 74, Cenâiz 67; Müslim, Cenâiz 71; Ebû Dâvûd, Cenâiz 57; İbn Mâce, Cenâiz 57; Müsned, II, 353, 383. Bu yerlerde, Ebû Dâvûd, "genç bir delikanlı olduğunu", İbn Mâce, siyahi bir kadın olduğunu belirtirken; diğerleri "siyahi bir erkek ya da bir kadın olduğu" şeklinde rivayet etmişlerdir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/177.

[192] Zaten Allah benim ne doğurduğumu biliyor, demek olur.

[193] Allah senin ne doğurduğunu daha iyi bilir, demek olur.

[194] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/177-178.

[195] Kurtubî'deki ifadeler çok açık ve anlaşılır olmadığından; İbnu'l-Arabî'nin Ahkâmu'l-Kur'ân, I, 271'deki ifadeleri de göz önünde bulundurularak bu başlığın tercümesi yapılmıştır.

Bu meselede Şafiî Mezhebindeki hüküm burada belirtildiği gibidir. (Bk. Dr. ez-Zuhaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, II, 669) Mâlikî Mezebine göne ise; kocasının isteğine karşı durmayıp cevap vermişse kadına da keffaret düşer. (Dr. ez-Zuhaylî, a.g.e. II, 661) Hanefî Mezhebinde cimain gerçekleşmesi halinde hem erkeğe, hem kadına keffaret düşer. (Dr. ez-Zuhaylî, a.g.e., II, 655).

[196] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/178-179.

[197] Müslim, Fedâil 146; Müsned, II, 233.

[198] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/179.

[199] Merhum müfessir, bu açıklamalarıyla kısaca; "kabûlen" ve "nebâten" lafızlarını, bu halleriyle mef ul-i mutlak olmalarının uygun olduğunu konu ile ilgili özel kaidelere aykırı bir kullanım bulunmadığını anlatmak istemektedir.

[200] Bu şekildeki okuyuşun anlamı da şöyle olur: "Ey (Meryem'in) Rabbi! Sen bunu güzel bir kabul ile kabul buyur. Onu güzel bir şekilde büyüt ve onu Zekeriyya'nın himayesine ver!"

[201] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/180-183.

[202] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/183-184.

[203] Hadisin kaynağını tesbit edemedik.

- [204] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/184-185.
- [205] Buhârt, Nikâh 8; Müslim, Nikâh 6-8; Tirmizt, Nikâh 2; Nesûî, Nikâh 4; İbn Mâce, Nikâh 2; Dûrimt, Nikâh 3; Müsned, I, 176, 183.
- [206] İbn Mâce, Nikâh 1.
- [207] Buhârî, Nikâh 121.
- [208] Buhârî, Akîka 1, Cenâiz 42; Müslim, Edeb 23.
- [209] Buhârî, Cenâiz 42.
- [210] Buhârî, Deavât 47.
- [211] Müslim, Cenâiz 7; Ebû Dâvûd, Cenâiz 17; Müsned, VI, 297. Ancak Buhârî'de tesbit edemedik.
- [212] Ebû Dâvûd, Nikâh 5; Nesûî, Nikâh 11; Müsned, III, 158, 245. Ancak Müsned'de her iki yerde de: "... diğer ümmetlere karşı..." ifadesi yerine: "... diğer peygamberlere karşı..." şeklindedir.
- [213] Müslim, Vasiyyet 14; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 14; Tirmizî, Ahkâm 36; Nesâî, Vesâyâ 8; Müs-ned, II, 372.
- [214] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/185-187.
- [215] Buhârî, Deavât 47; Müslim, Mesâcid 268.
- [216] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/187.
- [217] en-Nekkâş'ın bu açıklamasının sağlam bir dayanağı olmasa gerek. Diğer açıklamalar ise; Yahya adının sözlük anlamından hareketle yapılmış açıklamalardır.
- [218] Kurayzaoğullan Sa'd b. Muâz'ın vereceği hükmü kabul edeceklerini bildirince, Sa'd (ra)'ın gelişi üzerine Hz. Peygamber bu sözleri -Müslim'de açıkça belirtildiği üzere- hazır bulunan Ensâr'a söylemişti. Bk. Buhârî, İsti'zân 26; Müslim, Cihâd 64; Ebû Dâvûd, Edeb 144; Müsned, III, 22, 71, VI, 142.
- [219] Buhârî, Sulh 9, Ashâbu'n-Nebiyy 22, Fiten 20; Ebû Dâvûd, Sünne 12; Tirmizî, Menâkıb 30; Nesâî, Cumua 27; Müsned, V, 38, 44, 49, 51. Ancak bu hadisi Müslim'de tesbit edemedik.
- [220] Müsned, II, 402'de: "Ceza' (bir yaşında) bir koyun seyyid (iki yaşında) bir keçiden hayırlıdır" lafızlarıyla.
- [221] Bk. Suyûti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 190.
- [222] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/187-194.
- [223] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/194-196.

[224] Bir sonraki başlıkta geleceği üzere bu açıklama şekli Katâde'den nakledilmiştir. Kabul görmüş bir açıklama şekli de değildir. Böyle bir alâmeti istemesi, Allah'a bu nimet sebebiyle ayrıca şükretmek içindi. Konuşma organları sağlıklı, zikir ve tilavet ederken bu organları kullanabilmekle birlikte, insanlarla konuşamamak, onun için alâmet kılınmıştı.

[225] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/196.

[226] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/196-197.

[227] Kurtubî'nin kısmen naklettiği bu hadiste; sözünü ettiği şekilde "işarefin yer aldığı rivayetler: Ebû Dâvûd, Eymân 16; Müstied, II, 291'de yer almaktadır. Diğer rivayetlerde ise "işaret etti" yerine, "dedi" lafzı açıkça zikredilmektedir: Bk. Müslim, Mesâcid 22; Ebû Dâvûd, Salât 167; Nesâî, Sehv 20; Dûrîttî, Nuzûr 10; Muvatta, Irk 8, 9; Müsned, III, 452, IV, 222, 388, 389, V, 447, 448, 449

[228] Buhârî, Talâk 24.

[229] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/197-198.

[230] Ebû Dâvûd, Vesnyâ 9.

[231] Muvatta, Vukutu's-Salât 12.

[232] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/198-199.

[233] Buhârî, Enbiyâ 32, 46, Fedâilu Ashâbi'n-Nebiyy 30, Et'ime 25; Müslim, Fedâilu's-Sahâ-be 69; Tirmizî, Et'ime 31; İbn Mûce, Et'ime 14; Müsned, IV, 394, 409.

[234] el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Munîr, II, 250, sahih bir isnâd ile ve Enes'ten.

[235] Hâkim, Müstedrek, II, 594, III, 185.

[236] Hâkim, Müstedrek, III, 185; el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Munîr, II, 328. Benzer rivayetler için bk. Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 194.

[237] Tirmizî, Menâkıb 61'de, Enes yoluyla gelen hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Dünya kadınları arasında İmrân kızı Meryem, Huveylid kızı Hadice, Muhammed kızı Fatıma ve Firavun'un karısı Âsiye yeter."

[238] "Cennete benim ümmetimin ileri gidenlerinden önce hiç kimse cennete girmeyecektir, diye yemin edersem, hiç şüphesiz bu yeminim doğrudur" şeklinde: el-Heysemî, Mec-mâu'z-Zevâid, X, 69; el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Munîr, III, 198.

[239] Tirmizî, Tefsir 17. sûre 18, Menâkıb 1; İbn Mâce, Zühhd 37; Müsned, I, 295, III, 2, 144.

[240] Ancak kadınlardan peygamber gönderildiğini kabul etmeyenler bilhassa; Yusuf 12/109, en-Nahl, 16/43 ve el-Enbiyâ, 21/7. âyet-i kerimelerin nübüvvet ve risâlet mahiyetindeki vahye, ancak erkeklerin mazhar oldukları hususunda açık nas olduklarını belirtirler ve bunun dışında bir mana anlaşılabilen buyrukları buna göre tevîl ederler.

[241] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/199-202.

[242] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/202-203.

[243] Dârimî, Mukaddime 7; Mûsned, III, 398'de uzunca bir hadiste: "Acele edin, acele edin" anlamında: "el-vehâ ve'l-acel" diye zikredilmektedir. İbnü'l-Esîr, en-Nihûye, V, 163'te belirtildiği üzere "el-Vehâ" kelimesi, son harfî "ye" de gelebilir, "eliP de gelebilir.

[244] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/204.

[245] Buhârî, Şehâdât 30; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 195-196 ve İbn Abbâs'ın sözü olarak nakletmektedirler.

[246] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/204-205.

[247] Buhârî, Şehâdât 30.

[248] Buhârî, Şehâdât 30.

[249] Buhârî, Şehâdât 30.

[250] Kur'a ve tahminin Hanefilerce caiz görülmeişinin sebepleri için bk. Dr. ez-Zuhaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, II, 828; diğer meselelerde kur'anın hükmü ve görüş ayrılıkları için de A.g.e., V, 659, v.d., 662, 672, 681, VII, 102, 333-İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/205-207.

[251] Buhârî, Sulh 6, Meğazî 43; Ebû Dâvûd, Talâk 35; Tirmizî, Birr 6

[252] Ebû Dâvûd, Talâk 35 ve bir önceki notta Buhârî'de belirtilen yerler.

[253] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/207-208.

[254] Buhârî, Fedailu'l-Medine 9; Müslim, Fiten 123.

[255] Bk. Müslim, Fiten 110; Tirmizî, Fiten 59; İbn Mâce, Fiten 33; Mûsned, IV, 182, v.s...

[256] Buhârî, Enbiyâ 48; Müslim, Birr 7, 8; Mûsned, II, 307, 308

[257] Müslim, Zühd 73- "Müslim'den başka eserde" diye naklettiği lafızlar da: Mûsned, VI, 17-18'de Suhayb (ra)den gelen aynı rivayettir.

[258] Mûsned, I, 309-310; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I, 65.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/208-213.

- [259] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/213-214.
- [260] Zaten sözü edilen iki sûre Kur'ân-ı Kerim'dendir ve bunların Hz. İsa döneminde inmiş olmaları mümkün değildir.
- [261] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/215-218.
- [262] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/218-219.
- [263] İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, I, 385.
- [264] Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebiyy 13.
- [265] Buhârî, Cihâd 40, 41, 135, Meğâzî 29, Fedâilu's-Sahâbe 13; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 48; İbn Mâce, Mukadime 11 (Fadlu'z-Zubeyr); Müsned, I, 89, 102, 103, III, 307, 314, 338, 365.
- [266] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/220-222.
- [267] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/222.
- [268] Ebû Dûvûd, Vitr 25; Tirmizî, Duâ 102; İbn Mâce, Duâ 2; Müsned, I, 227. Ancak: "Alla-humme..." değil de: "Rabbî...: Rabbim..." lafzı ile.
- [269] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/222-223.
- [270] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 415.
- [271] Müslim, İnnn 243, Mümed, II, 494.
- [272] Müslim, Hacc 216; Musned, II, 24Q, 272.
- [273] Müslim, İman 244.
- [274] Müslim, İman 246.
- [275] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/224-227.
- [276] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/228.
- [277] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 229.
- [278] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/228-229.
- [279] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/230-231.
- [280] İbn Sa'd, Tabakât, I, 357-358
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/231.
- [281] Buhârî, Sulh 9, Ashabu'n-Nebiyy 22, Fiten 20; Ebu Dâvûd, Sünne 12; Tirmizî, Menâkıb 30; Nesâl, Cutnuu 27; Müsned, V, 36. 44, 49, 51.
- [282] el-Heysemî. Mecmau'z-Zevaid. IV, 272, VIII, 216, IX, 173, 174,
- [283] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/231.
- [284] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/232.

[285] Buhari Bed'u'l-Vahy 6, Cihad 102, Tefsir J. siire 4; Müslim. Cihad 74; Müsned, I, 262-263.

[286] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/232-234.

[287] Başlıgım başından itibaren buraya kadarki uçıklamalar; biirünüyle el-Kiyâ et-Taberî, Ah-kâmu't-Kur'ân, II, 288'den nakledilmiştir.

Şafii Mezhebine mensup usûl âlimleri ile fıkıh usûlünde kelameîların metodunu benimseyenlerin istihsâm reddettikleri, fıkıh usûlü İle ilgilenenlerin bildikleri bir husustur, An-'cak burada, istihsânı reddedenlerin, isühsânj; kabuledenlerden fırkh anladıklarını ve buna binaen reddettiklerini özellikle belirtelim. Tarafların yakâşmaları yakından takip edildiği taktirde, esasen red ve kabullerinin lafzı olmaktan öteye gitmediği görülür

İmam Şafiî; "İstîbsün ancak zevke binâen (keyfi) bir görüş belirtmedir" derken; kıyâsı delil olarak kabul eder, şartlarını ve keyfiyetini açıklar (er-Risûle, 1388/1969 baskısından İstanbul 1935 tıpkı basımı, s. 219 v.d.)

İstiksân ise, Ebul-Hasen el-Kerhrnin tarif ettiği gibi: "Müttehidin bellî bir mesele hakkında hüküm verirken, -gerekli ve daha güçlü herhangi bir sebep dolayısıyla- benzerleri hakkında hüküm verdiği yoldan başka bir (istidlal) yoluduy) izleyerek hüküm vermesidir." (M. E. Zehra, Umlil-Fıkk, Kahire, tarihsiz, 5, 262).....

.....Buna göre istihsân, daha derin bir kavrayışla kıyasın bir çeşididir. Bu manasıyla kıyası tabu! eden bütün fukahâ istihsânı da -lafzan olmasa bile- fiilen kabul edip uygulaya gelmiş erdir. İstihsân] reddedenler de esasen, müeerred hevâ ve heves ile bir hükmü diğerine tercih etmeyi reddetmişler; delile binâen yapılan tercihi ve kıyası 1. Şafiî dahil, kıyası kabul eden hiçbir İlim adamı reddetmemiştir.

Geniş bilgi için bakınız: Şafii, er-Ri\$&le, aynı yer; Ebu Bekr Muhammed b. Ahmed es-Se-rahsî, Usûii's-Serahsi, Beyrut, tarihsiz, II, Î99 v.d.; Muhammed el-Hudarî, Usûlî'l-Fıkk, Kahire 1389/1969, s. 334 v.d.; M. E. Zehra, a.g.e.r s. 262 v.d.; Dr. Seyyid Muhammed Musa Tâvâilâ, el-Ictihâd, Kahire, tarihsiz, s. 52 v.s...

[288] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/234-235.

[289] İbn Mace Edeb 15.

[290] Görüldüğü kadarıyla burada böyle bir göndermeyi gerektiren bir husus yoktur.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/235.

[291] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/236.

[292] Buna göre de ifadenin anlamı şöyle olur: Sizler öyle kimselersiniz ki

bilginiz olan şey hakkında tartıştığınız halde ne diye tartışıyorsunuz?

[293] Anlamı: İşre siz bilginiz olın hususlarda münakaşa eltiniz..., şeklinde olur.

[294] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/237.

[295] Buhârî, Talak 26, Kudüd 41, e]-İ'tisâm 12; Müslim, Li'ân 18-20; Ebû Dâvûd, Talâk 28; Tirmizî, Veiâ 4; Neeâİ, Tülük 46; İbn Mâce, Nikâh 58; Müsned, II, 233-2J4, 239, 279, 409-

[296] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/237-238.

[297] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/238.

[298] Tirmizî, Tefsir 3. sûre 3; Hâkim, el-Müstedrek, II, 292.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/239.

[299] Yani; "saptıramazlar" olumsuzluk, yalnız kendilerini saptırabilecekleri ifadesi de olumluluktur

[300] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/240.

[301] Yani bu âyetlerin benzerlerini kabul ettiğinize göre, bunları da kabili etmelisiniz.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/240.

[302] Buna göre anlam şöyle olur: Ey Kirap ehli! Niçin hakkı batıla karıştırıyorsunuz? Ve siz bilip durduğunuz halde hakkı da gizliyorsunuz.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/241.

[303] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/241-242.

[304] Kısaca şu demektir: "Bir kavmin bana karşı senliğini görürsem, ben de ya o sertlikle-rioi yu muşa itri in yahut da doğrulurlar." Her iki beyit de -veya" anlamına gelen ı"ev"den sonra gelen ınuzari fiilin nasb edilmesine delil gösterilmiştir. {Lisânu'l-Arab, V, 389).

[305] Buhârî, Mevâkıf 17, İc5re 9, Enbiy3 50f Fedâllul-Kır'ân 17, Tevhîd 31, 47; Tirmizî, Edeb 82; Müsned, II, 6, 111, 121, 129.

[306] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/243-247.

[307] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/248.

[308] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/248-249.

[309] M. Necıııiddin el-Kürdi, Sert ölçü Birimleri ve Fıkhi Hükümleri, terceme; t. Tüfekçi, Burûc Yayınevi, İstanbul 1996, s. 58 v.d.

[310] Mefhûmu'l-muhâlefe dıye de bilinen ve lafzın manaya delâlet şekillerinden biri kabu] edilen bu delâlet şekli şöylece tarif edilmiştir: "Lâfzın sözkonusu ettiği

hallere dair hük~ miin muhalifinin (aksinin), sözkonusu etmediği husus bakkmda sabit olmasıdır." Delil olması ve halleri usûl alimleri arasında oldukça ihtilaflı bir konudur. Fıkıh Usûlüne dair kaynakların Delâletler bahsinde bu delâlet şekli de ele alınır.

[311] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/249-250.

[312] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/250-251.

[313] Müslim, İman 329-

[314] Buhûrt, Fiten 13, Rikaak 35; Müslim, İman 230; Tirmizl, Fiten 17; ibn Mûcer Fiten 27; Müsned, V, 383.

[315] İbn Mâce, Fiten 27.

[316] Ebû Dâvûd, Buyu' 79; Tirmizl, Buyu' 38; Dârakutnî, III, 35; Hakim, ei-Müstedrek, II, 46; Beyhakî, es-Sünen, Xf 457.

[317] el-Bakara, 2/194. âyet, 3, başlık

[318] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/251-252.

[319] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/252.

[320] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/252-253.

[321] Suyûti, el-Durru'l-Mensür, II, 244.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/253.

[322] İbn Kesîr, Tefsir, II, 51'de: Sâîd b, Cubeyr yoluyla.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/253.

[323] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/254.

[324] Buhârl, Husûmfî 4, Şehridât 19; Müslim, İman 220; Ebû Dâvûd, Eymrin 1, Akdiye 25; Tirmizt, Buyu' 42, Tefsir 3. sûre 4; İbn Mâce, Ahkâm 7; Müsned, I, 379, 426, V, 211.

[325] Buhârî, Tevhîd 4 (kısmen); Müslim, İman 218; Nesâî, Kudât 30; İbn Mâce, Ahkam S; Bâriml, Buyu' 62; Muvatta, Akdiye 11; Müsned, V, 260.

[326] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/254-255.

[327] Buhûrt, Şehâdfî 27, Huy el 10, Ahkâm 20; Müslim, Akdiye 4, 5; Ebû Dâvûd, Akdiye 7; Tirmizî, Ahkam 11; Nesûl, Kudât 13, 33; İbn Mâce, Ahkâm 5; Muvatta, Akdiye 1; Müs-ned, VI, 203, 290, 307, 308, 320.

[328] Meselâ, Hanefî Fıkıh kitaplarından el-İhtiyar (II, 88.1da şöyle denilmektedir: "Yalan şahitliğe binaen haknim verdiği hüküm, -niküb, talük, bey, (îih\$-veriş> gibi- akid ve fesihlerde ve aynı gekiide hibe ve mirasta, hem

zahiren, hem bâtinen geçeriidir. Ancak Ebû Yûsuf ile Muhammed, b.1tinen geçerli değildir, derler. Şöyle ki: İki yalancı şahid, bir kadını bir erkeğin nikahladığına dair şahitlik etseler, kadını da bunun geçerliliğine dair hüküm verse, Ebû Hanîfe'ye göre hüküm geçerlidir ve kocanın bu kadın ile evlilik ilişkisi -Ebû Yûsuf ile Muhammed'in kanaatlerinin aksine- helâl olur..."

[329] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/255-256.

[330] Buhârî İstikraz 13 (muallak olarak); Ebû Dâvûd, Akdiye 29; Nesâî, Buyu' 100; İbn Mâce, Sadakat 18; Miisned, IV, 222, 338, 389.

[331] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/256-257.

[332] Buhârî İlim 10.

[333] Bk- el-Fâtîha Sûresi'nin Tefsiri, 4. bölüm, 8. başlık.

[334] Bu açıklamalar ve yer aldıktan kaynaklar için bk. Suyûtî, ed-Durru'l-Mensâr, II, 250-251.

[335] Bu anlamda bir sözü Abd b, Huneyd ile İbn Ebî Hatim, ed-Dahhâk'ın bir sözü olarak nakle etmişlerdir. (Sıyutî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 251

[336] O takdirde buyruğun bu bölümü: "... Fakat Kimb'ı... bildiğinize göre..." anlamında olur.

[337] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/257-260.

[338] Buhârî, İtk 17, Müslim, Elfûz 13, 15; Ebû Dâvûd, Edeb 75; Müsned, II, 316, 423,

[339] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/260-261.

[340] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/261-262.

[341] Bnng gre burada ifadenin anlamı şöyle olmaktadır: "Hani Allah peygamberlerden size Kitap ve hikmet türünden verdiklerime inanacaksınız,, diye söz almıştı."

[342] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/262-265.

[343] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/265.

[344] el-Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzulî'l-Kur'ân, s. 116'da İbn Abbas'tan ve herhangi bir sened zikretmeksizin.

[345] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 11, 254, Deylemî'de yer aldığı belirtilmektedir.

[346] Ashaba dil uzatmayıp yasaklayan pek çok hadis bulunmakla birlikte; bu lâfızla bir hadis tesbit edemedik,

[347] Sözün tamam olduğunu belirttiği yerde durak yapılırsa; daha sonraki

buyruğun anlamı da böyle olur.

[348] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/265-267.

[349] İbnul-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, 1, 297.

[350] Burada mîifessirimiz;"... ve o, âhirette..." buyruğunun sılaya dahil olmakla birlikte, nasıl sonradan geldiğine dair nahivcilerin açıklamalarına işaret etmektedir. Konu ile ilgili görüşlere belirtilen yerde değinilmiştir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/268.

[351] Nesâi Tahrînu'd-Dem 15; Müsned, I, 247 (irtidat edenin soru talebini zikretmeden).

[352] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 257.

[353] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/268-269.

[354] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/270.

[355] Tirmizî, Deavât 98: İbn Mâce, Zihd 30: Müsned, II, 132, 153: ayrıca bk. İT, 425, V, 362,

[356] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/270-271.

[357] Buhârî, Rikaak 49.

[358] Müslim, Sıfatu'l-Münâfikin 53", ayrıca 51, 52; Buhârî, Enbiyâ 1; Müsned, III, 218

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/272.

[359] Nesâi, Ehas 2; Müslim, Zekat 43; Ebu Dûvûd, Zekât 45; Müsned, III, 285.

[360] Muvatta, Sadaka 2; ayrıca bk.: Buhari Zekat 44, Vekâlet 15, Vesâyâ 17, 26, Tefsir i. sûre 5, Eşribe 13; Müslim, Zekât 42; Tirmizî, Tefsir 3- sûre 5; Dârimî, Zekat 23; Müsned, IIIr 115, 141, 174, 25ö7 2Ö2.

[361] Zâhîr: Açık seçik olnn demek olup, bir fıkıh usûlü terimi olup; hfızlırından maksadı açıkça anlaşılan, demektir Hitabın umumî oluşu, gerekli vasıfları kendisinde toplayan bütün mükellefleri kapsayıcı olması, demektir.

Fehva'l-hıtab: Buyruğun lafzı tabirlerinden açıkça anlaşılan, demektir.

[362] Suyûtî. ed-Durru'l-Mensur, II, 200-261

[363] Benzer bir rivayet: Suyûtî, a-g.e., II, 260.

[364] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/273-274.

[365] Buhari, Edeb 69; Müslim, Birr 103-105; Ebû Dâûûd, Edeb 80; Tirmizî, Birr 46; İbn Mâ ce, Mukaddime 7; D&rimt, Rikaak 7; Muvatta, Kelüm 16;

Müsned, I, 8, 384, 432.

[366] Nesâî, Cihad 45; yakın lafızlarla Dârimî, Cihâd, 13; Müsned, V, 151, 153.

[367] Fütüvvet; Sözlükte cömertlik, iyilik, eliaçıklık demektir. Terim olarak; başkalarının iyiliğini kendi iyiliğinden çok istemektir. (Şerif el-Cürcânî, et-Ta'riffât).

[368] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/274-275.

[369] Tirmizî, Tefsir 13. sûre 1; Müsned, II, 274.

[370] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/276-277.

[371] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/277.

[372] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/277-278.

[373] İbn Mâce Tıb 14.

[374] Müsned, II, 219, V, 78.

[375] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/278-279.

[376] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/279.

[377] Kabe'yi ilk bina eden İbrahim (as), Mescid-i Aksıyı ilk bina edenin de Dâvud (as) ile Süleyman (as) olduğu kabul edilirse, ilk mescidin bina ediliş tarihleri arasında kırk yıllık bir süre bulunduğu, bilinen tarihi gerçekler açısından imkânsız görülmüştür. Bu bakımdan mesele şöyle açıklanmıştır:

a. Kabe'yi ilk bina eden Hz, Âdem'dir. O'nun soyundan birileri de daha sonra Mescid-i Aksa'yı inşâ etmiştir. İbrahim (ns> Ka'be'nin, Dâvud (as) ile Süleyman (as) Mescid-i Ak-sâ'nın inşasını yenilemişlerdir,

b. İbrahim (as)'in Kâ'be'nin ilk banisi olduğu kabul edilirse, Mescid-i Aksâ'nın ilk banisi de Kabe'den sonra İbrahim (as) ya da Ya'kub (as) olabilir. Dâvûd (ast ile Süleyman (as) ise binayı genişletmiş olabilirler. (İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, VI, 470-471; Ahmed Davu-doğlu, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, İstanbul 1978, III, 34Ç». Müfessirimizin benzer açıklamaları birazdan gelecektir.

[378] Buhârî, Enbiyâ 10, 40; Müslim, Meşâcid 1, 2; Nesâî, Mesâeid 2; Müsned, I, 150, 156, 157, 160, 166; İbn Mâce, Mesâcid 7.

[379] Nesâî, Mesâcid 6; İbn Mâce, İkametıfs-SnİPt 196; Mümed, II, 176.

[380] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/280-281.

[381] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/281-282.

[382] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/282.

[383] Bununla "kulaklar" anlamı verilen "semi'" kelimesinin mnstar olduğuna

işaret edilmektedir.

[384] Bu, Said b. Cübeyr'e ait bir açıklamadır. İbn Kesir, II, 65

[385] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/283-284.

[386] Buhârî, Tevhîd 24; Müslim, îman 302; Nesâî, İman İS; İbn Mâce, Mukaddime 9: Müsned III, 17.

[387] Hadisin bu bökünü: Buhârî, Hacc 4, Muhsar 9, 10; Müslim, Hacc 43S; Tirmizl, Hacc 2; Nesâl, Hacc 4; İbn Mâce, Mcn3sLk 3; Dâriml, Menâsik 7; Müsned, II, 229, 243, 410, 484, 494.

[388] Hadisin bu bolümü: Buhârî, Umre 1; Müslim, Hacc 437; Tirmizl, Hacc 2; Nesâî, Hacc 5, 6; İbn Mâce, Mertfsik 3; Dâriml, Menâsik 7; Müsned, I, 387, U, 246, 461, 462, III, 325, 334, 447.

[389] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/284-287.

[390] el-Heyseini, Mecmau'z-Zevâid, İH, 2ÜĞ.

[391] Bk. İbn Hincer, Tekzibut-Tehzib, VII, 171-172.

[392] İbn Hibbân, 3695 nolu hadis, [Kurtubi, Daml-Flkr 1405/1995 baskısı, IV, 135, dipnot: 2).

[393] Bu bölümü el-Heysemî, Msctnau'z-Zevâid? III, 223.

[394] Son cünle: Nesâî, Menâsiku'l-Hacc 54; Müsned, II, 341, 352, 476,

[395] Müslim, Hacc 412; Nesâî, Menâstkı'l-Hncc 1; İbn Mâce, Menasik 2; Darimi, Menâsik 4; Müsned, W, 508; ayrıca yakın lafızlarla: Tirmizl, Tefsir 5. süre 15; Müsned, I, 255, 291, 371-372.

[396] Yakın İnfızlarki: Müslim, Hacc 143; Ebû Dâvûd, Menâsik 23, 56; Nesâî, Hacc 77; İbn Mâce, Mendik 41, 84.

[397] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/287-290.

[398] Haccın Farziyetinin dile getirildiği rivayetler: Nesâî, Siyam 1: Dârîmî, VudıV 1; Müsned, 1, 250, 264; yine Dünüm m som ve cevaplan yer almnkkı birlikte şu rivayetlerde de h:ıc-cın farziyetLne dnir soru ve cevap yer ulmatlaktadır: Buhârî, İlm 6, Ebû Dâvûd, Salat 23: İbn Mâce, İkametu's-Salat 194: Müsned, İH. 168.

[399] Tirmizi, Ziihd 23; İbn Mâce, Zühd 27.

[400] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/290-291.

[401] Sorumlu m mim ayanla m dtir hadis için bk, Buhârî, Talâk 11, Hudûd 22- Ebû Dâvûd, Hudûd 17; Tirmizt, Hıtdftd 1; İbn Mâce, Talâk 15; Dârimî, Hudûd İ;

Müsned, VI, 100-101. 144.

[402] Beyhakî, vs-Sünenu'l-Kubrâ, IV, 533, V, 291; el-Heysemî, Mecmau'z-Zeuâid, III, 206: Ta-beriîni, el-Evsat, RiySd 1407/1987. îllt 353 -bedevinin haccını sözköîûsu etmeksizin-

[403] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/292-293.

[404] Sözü edilen rivayetler: Dârakutnî, II, 215-21S1de yer almaktadır. Bu rivâyeterdeki illetler için de aynı yerde yer alna Ebûri-Tayyîb'in noikırma bakılmabdir.

[405] Drakutnî, II, 218-219. Kavilerinden Huseyn b. Abdiilah tenkide uğraratştır. Ebu't-Tay-yib et-Ta'tik, aynı yer,

[406] İbn Mâce, Menâsik 6

[407] Tirmizî, Hacc 4

[408] İbn Mâce, Menâsik 6

[409] Tirmizî, Tefsir 3. sûre 6. Az önce geçen hadis ile ilgili olarak Kırutubî'nin de naklettiği İbrahim b. Yezid el-Huzî jje ilgili açıklamalarını, Tirmizî burada da tekrarlamaktadır.

[410] Dârakutnî,!!, 217. En faziletli Hacc1 in acc Jle secc" olduğuna dair Ebû Bekir (rp)'den gelen bir rivayeti Tirirüzl, Hncc 14; İbn Mâce, Menasik İĞ ve Dârimi, Menâsik 8'de zikretmektedirler.

[411] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/294-299.

[412] Ebû Dâvûd, Zekat 45; Müsned, II, 160, 193, 194, 195; Taberanî, el-Evsat, VI, 73; Hakim, Müstedrek, I, 415; Beyhakî, es-Sunenu'l-Kübrâ, VII, 769.

[413] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/296-297.

[414] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/297-299.

[415] Beyhakî, es-Sunen, V, 293. Beyhakî de; -biraz sonra KurUıbrnin belirteceği üzere-: Ebû Ma'ser'in. Necîh es-Sindî diye bilinen kişi olup zayıf bir râvî olduğunu belirtmektedir.

[416] Buhârl, Hacc 1; Cezâu's-Saycl 24; Müslim, Hacc 407; Ebû Dûvûd, Menâsik 25; Tirmi-zt, Hacc 85; Nesâl, Hacc 9, 12, ÂdabuM-Ktıdât 9: Muvatta, Hacc 97; Dârimt, Menâsik 23; Müsned, 1, 346, 359.

[417] Buhârl, Cezâu's-Sayd 23 ve İsti'zân 1; Müslim, Hacc 408; Tirmizl, Hacc 85; Nesâî, Hacc 12, Âdübu'l-Kudât 9\ Dârimî, Menasik 23. Ancak bu rivayetlerde borç ödeme hususu zikredilmemektedir. Borç ödeme hususunun zikredildiği rivayetler başkalarının sorduğu sorularia ilgilidir. Biraz sonra

bunlardan birisi gelecektir. Yalnız İbn Mâct, Menâsik 10'da zikredilen rivayette borç ödeme örneğinden sözedilmektedir.

[418] Buhârî, Cezâu's-Sayd 22, İ'tisnm 12.

[419] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/299-302.

[420] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/302.

[421] Tirmizî, Hacc 3.

[422] Benzer hadisleri İbnu'l-Cevzî, et-Mevzûat, II, 209'dn uydurma hadîsler otorcık zikretmektedir.

[423] Tirmizî, Tefsir 63^ sûre 5.

[424] Beyhakî, es-Sunen, IV, 531. Abdullah b. Abbas'ın ve İkrime'nin açıklaması olarak.

[425] İbn Kesir. Tefsir, II, 70; Suyûtî, ed-Durr, II. 275.

[426] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/302-304.

1. Allah'ın İpine Sarılmak:

2. Geçmiş Ümmetlerdeki Tefrika ve İslâm Ümmetinin Çeşitli Fırkaları:
Yetmişiki Fırka:

İ. Kıyamet Gününde Kimi Yüzler Ağaracak, Kimi Yüzler Kararacaktır:

2. Bu Azap Kimler Hakkındadır:

3. İmandan Sonra Küfrün Cezası:

İ. Ümmetlerin En Hayırlısı Olan Bir Ümmet:

2- Bu Ümmetin En Hayırlıları:

3. iyiliği (Marufu) Emredip, Kötülükten (Münkerden) Alıkoymak:

Bu Âyetlerin Nüzul Sebebi:

1. Kâfirlere Meyletmenin Yasaklığı:

2. Kâfir ve Sapıkları Sırdaş Edinmenin Yasaklanması:

3. Mümin Olmayan Sırdaşlar Kötülük Yapmaktan Geri Kalmazlar:

4. Kâfirlerin Açığa Vurdukları Öfkeleriyle İçlerinde Gizledikleri:

5. Düşmanın Düşmanı Aleyhine Şahidliği:

6. Kâfirlerin Gizledikleri Kin:

Uhud Gazvesi:

Tevekkül:

1. Rasûlullah (sav)'ın Gazaları ve Bunlar Arasında Bedircin Yeri:

2- Melek İndirmenin Hikmeti:

3. Yardımcı Melekler:

4. Askeri Birliklerin Nişan ve İşaretleri:

5. Yün Giymek:

6. Meleklerin. Atlarının Şekli ve Mücahid'in ifadeleri:

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve Peygamberin Kavmine Bedduası:

2. Sabah Namazında Kunut:

3- Sabah Namazında ve Diğer Namazlarda Kunut İle İlgili Görüşler:

1. Cennete ve Mağfirete Koşmak:

2- Cennetin Azameti:

1. İnfak Edenler:

2. Öfkenin Yenilmesi:

3. İnsanları Affetmek:

4- Allak, İyilik Edenleri Sever;

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

2. Günahları Bağışlayan Yalnız Allah'tır:

3. Kur'ân Üzerinde Tefekkürün Tevbe Etmekteki ve Günahlardan

Kaçınmaktaki Rolü:

4- Allah'ın Bağışlayıcılığı:

5. Çeşitli Günahlardan Tevbe Şekli:

6. Günahını Hatırlamayan ve Bilmeyen Kimsenin Tevbe Etmesi:

7. Kişinin Kalbi Kararlarından Sorumluluk Derecesi:

1. Şehidler Şakidliği:

2. İlahi İrade ve Emir Arasındaki Fark:

3- Utud Şekidleri, Bedir'de Müşrik Esirlerden Fidyeye Alınmasının Bir Karşılığı idi:

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

2. Hz. Peygamberin Vefatı ve Uz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in Tavırları:

3- Rasûlullah (sav)'ın Defni:

4- Hz. Peygamberin Cenaze Namazı:

5. Hz. Peygamberin Vefatından Sonraki Durum Değişikliği:

1- Hz. Peygambere Yöneltilen Emirler ve İstişarenin Anlamı:

2- İstişare Yapmayan Yönetici Görevinden Alınır:

3- Hz. Peygamberin İstişaresi ve İstişare Konusu:

4. Kendileriyle Müşavere Edilecek Kimselerde Aranacak Nitelikler:

5. Dünya ile İlgili Meselelerde Müsteşarın (Danışmanın) Nitelikleri:

6. Şûranın Esası ve İstişare Edenin Sonra Yapması Gerekenler:

7- Azmetmenin Mahiyeti:

8. Tevekkül:

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve Hıyanet (Ğulûl)'ın Anlamı:

2. Ganimetlere, Emanetlere ve Benzeri Haklara Hıyanetin Cezası:

3. Ganimetten Çalmak Büyük Günahlardandır:

4. Ganimetten Çalanın Eşyası Yakılır mı?

5. Ganimetten Çaldığı Tesbit Edilenin Cezası:

6. Mali Ceza Sözkonusu Olur mu?

7. Ganimetten Hırsızlık Yapan Kimsenin Tevbesi:

8. Ganimetten Çalmanın Hükümü:

9. Devlet Memurlarının Aldıkları Hediyeler:

10. Kitapların İlim Ehlinin İstifadesine Sunulmaması ve Bu Ayetin Nüzul Sebebine Dair Bir Rivayet:

11, Kimseye Zulmedilmez:

1. Âyetler Arası İlişki, Âyetlerin Nüzul Sebebi ve Şehitlerin Diri Olmalarının Anlamı:

2. Şehidlerin Yıkanması:

3. Şehidin Cenaze Namazı Kılınır mı?

4. Hangi Hallerde Şehidin Namazı Kılınabilir?

5- Düşman Baskını Sırasında Öldürülenlerin Hükümü:

6. Allah Yolunda Şekid Olmanın Üstünlüğü:

7. Kişiyi Cennete Girmekten Alıkoyan Borcun Mahiyeti:

8. Rableri Nezdinde Rızıklandırılanlar:

İmanın Artıp Eksilmesi:

Buyruğun Nüzul Sebebi ve Kastedilenler:

1, Cimrilikten Hayır Gelmez:

2. Cimrilik:

3- Cimriliğin Faydaları:

4. Cimrilik (Buhl) ile Eli Sıkılık (Şuhh) Arasındaki Fark:

1, Cimriler Dahil Herkes Ölecektir:

2. Bir Kıraat Farkı:

3. Ölümün Belirtileri ve Ölümü Yaklaşanlara Karşı Görevler;

Ölünün Yıkanması (Gasli):

4. Ölünün Keflenmesi:

5. Ölünün Mezara Götürülmesi:

6. Cenaze Namazı:

7. Ölünün Gömülmesi:

1. Kitap Ehlinde Alınan Söz velimin Öğretilmesi;

2. İlmin İnsanlara Açıklanması:

1. Bu Âyetler Üzerinde Düşünmenin Önemi:

2. Geceleyin Uykusundan Uyananın Yapacağı İşler:

3. Her Halde Allah'ı Zikretmek:

4. Hasta Kimsenin ve Oturanın Namaz Kılma Keyfiyeti:

5. Oturmaya Gücü Yetmeyen Namaz Kılması:

6. Hasta İyileşirse; İyi Olan da Hastalanırsa Nasıl Namaz Kılar?

7. Sağlıklı Kimsenin Yatarak Namaz Kılması:

8. Göklerin ve Yerin Yaratılışı Üzerinde Düşünmek:

9. Yüce Allah Boşuna Bir Şey Yaratmamıştır:

10- Ateşe Atılanlar:

11. Çağırıcının Çağrısını Kabul Etmek:

12. Allah'tan Mağfiret Dileyin:

13- Peygamberlerle Vaadedilenler:

14. Allah'ın Duaları Kabulü:

15. Allah Amel Edenin Ecrini Boşa Çıkarmaz:

16. Hicret ve Cihad Edenlerin Mükâfatı:

17. Kâfirlerin Diyar Diyar Dolaşmaları Seni Aldatmasın:

18. Nimetin Mahiyeti:

19. En Büyük Nimete Mazhar Olanlar Takva Sahipleridir:

20- Takva Sahiplerine Yapılacak ikramlar:

21- Cennetliklere Verilecek ikram:

22. Kitap Ehinden Allah'a İman Edenler:

23. İman Edenlere Sabır, Sebat ve Ribât Emri:

24- Hukukçulara Göre Allah Yolunda Ribat Yapan Kimse:

25. Ribâtın Fazileti:

98. De ki: "Ey kitab ehli, Allah yapıklarmı/ı görüp dururken niçin Allah'ın âyetlerini İnkâr ediyorsunuz?"

99. De ki: "Ey kitab ehli siz, (gerçeği) gördüğünüz halde Allah'ta yolunu eğri göstermeye yeltenerek» İman edenleri niçin o yoldan çeviriyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan gafil değildir."

Yüce Allah'ın: "Deki: Ey kitab ehli...niçin Allah'ın yolundan çeviriyorsunuz" buyruğundakî: "Çeviriyorsunuz" buyruğu, Allah'ın dininden döndürüyorsunuz demektir. el-Hasen ise bu kelimeyi şeklinde okumuş olup, bunlar da: den gelen iki ayn söyleyiştir.

Tıpkı kokuşan eti anlalmak üzere: demek ile, yine kokup değişmesini anlatmak üzere kullanılan tulleri gibi.

Onu ri göstermeye yeltenerek" buyruğunda: Onlara ölçerek verdiklerinde..." (el-Mutaffifin, 83/3.) buyruğunda da olduğu gibi, "lâm" harfi hazf edilmiştir. Meselâ; Ona bunu istedim; de-nildîğı gibi, "lâm!l harfi kullanılmaksızın da denilir. Ona yardım eltim, anlamındadır.

Eğrilik: Dinde, sözde ve davranışla meyletmek, sapmak ve doğru yoldan uzaklaşmak demektir, harfi üstün okunursa duvar ve benzeri dosdoğru olan herşey hakkında eğriliği anlatmak için kullanılır. Bu açıklamalar Ebu Ubeyde ve başkalarından nakledilmiştir.

Yüce Allah'ın: Davetçiye hiçbir tarafa eğrilmeden uyup giderler" (Tâ-Hâ, 20/108) da, onun çağrısından eğrilip başka tarafa dönemezler, anlamındadır. Belli bir yer hakkında, orda ikâmet edip durdu, manasına kullanılır ki, duran anlamını veren ism-i faili şeklinde gelir. Şair der ki:

"Olur ki onların boş arsalarını yahut çadırlarının izlerini görürüz, Diye siz de bizimle birlikte kalır mısınız?"

"Eğri adam" huyu kötü adam demektir. Ayaklarında nisbeten eğrilik bulunan atların halini anlatmak üzere de bu kökten gelen kelimeler kullanıldığı gibi, "el-

A'veciyye" önceleri cahiliyye döneminde bilinen bir at çeşidi idi. Bunun, -fazla aralık olmaksızın- ayaklar arasında mesafelerin uzaklığını anlattığı da söylenmiştir ki, bu da at için övücü bir özelliktir.^[1]

Yüce Allah'ın: "Siz, gördüğünüz halde" buyruğu, aklınız erdiği halde anlamındadır. Bu, siz Tevrat'ta Allah'ın kendisinden başka hiçbir dini kabul etmediği din İslâm'dır, yazısını gördüğünüz ve buna tanıklık ettiğiniz halde anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü Tevrat'ta, Muhammed (sav)'ın nitelikleri de yazılıdır. ^[2]

100. Ey iman edenler! Eğer kendilerine kitap verilenlerden bir zümreye itaat ederseniz, imanınızdan sonra sizi kâfirler olarak geri çevirirler.

Bu âyet-i kerime, Evs ile Hazrecliler arasında fitneyi -Peygamber (sav) ile ardı arkası kesildikten sonra- yeniden körüklemek isteyen bir yahudi hakkında inmiştir. Bu yahudi aralarında oturmuş ve onlara iki kabileden birisine mensub birisine ait ve aralarındaki savaşa dair söylemiş olduğu bir şiiri okudu. Bu sefer, diğer kabile şöyle demişti. Bizim şairimiz de filan filan gün hakkında şöyle dedi. Bunun sonucunda olaydan bir parça etkilenmiş gibi oldular ve şöyle dediler: Haydi gelin» önceden olduğu gibi savaşı bir daha alevlendirelim- Bunun üzerine onların bir bölümü: Ey Evslîler geliniz. Diğerleri ise, ey Hazrecliler geliniz, diye seslendiler. Bir araya toplandılar, silahlarını aldılar, savaşmak üzere dizildiler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Peygamber (sav) da geldi. Ve iki saf arasında durarak, yüksek sesle bu âyet-i kerimeyi okudu, Evslilerle, Hazrecliler Hz. Peygamberin sesini işitince ona kulak verip dinlediler. Okumasını bitirince silahları bıraktılar, birbir-lerinin boyunlarına sarılıp ağlaşmaya başladılar. Bu açıklama, İkrime, İbn Zeyd ve İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.^[3]

Bu şekilde şiir okunmasını sağlayan kişi, yahudi Şâs b. Kays idi. O, Evslilerle Hazrecliler arasına daha önce aralarında cereyan eden savaşları hatırlatacak kimseyi göndermişti. Peygamber (sav) ise gelip onlara durumlarını hatırlattı. Böylelikle onlar, bu işin şeytanın bir dürtüsü ve düşmanlarının bir tuzağı olduğunu anladılar. Ellerinden silahlarını bıraktılar, ağladılar, birbir-lerinin boyunlarına sarıldılar. Daha sonra da dinleyip itaat edenler olarak Peygamber (sav) ile birlikte gittiler. Bunun üzerine yüce Allah da: "Ey İman edenler," yani Evs ve Hazrecliler "eğer kendilerine kitap verilenlerden bîr zümreye1" yani, Şâsa ve arkadaşlarına "İtaat ederseniz, imanınızdan sonra sizi kâfirler olarak geri çevirirler" âyetini inzal buyurdu

Cabir b. Abdullah dedi ki: Bu isimize muttali olmasından en çok hoşlanmadığımız kişi Rasûlullah (sav) idi. O da geldi ve bize eliyle işaret etti, biz de bu işten vazgeçtik, Allah da aramızı bulup barıştırdı. Bunun üzerine biz fbu işe muttali olduğundan dolayı) Rasûlullah (sav)'ın haberdar olmasından daha çok sevindiğimiz kişi olmadı. Ve ben, başı itibariyle ondan daha çirkin ve daha vahşetli, sonu itibariyle de ondan daha güzel bir gün görmedim.[\[4\]](#)

101. Allah'ın âyetleri size okunur, aranızda da Peygamberi bulunurken, nasıl kâfir olurdunuz? Kim Allah'a sımsıkı sarılırsa muhakkak doğru yola iletilmiştir. Yüce Allah, bu ifadeyi hayret üslûbu ile kullanmıştır. Yani: "Allah'ın âyetleri Kur'ân-ı Kerîm, "size okunup, aranızda da Peygamberi" Muhammet! (sav) "bulunurken, nasıl kâfir olursunuz?1 İbn Abbas dedi ki: Cahiliyye döneminde Evs ile Hazrec arasında oldukça kötü bir savaş sürüp gidiyordu. (İslâm'dan sonra) aratannda cereyan eden bu olayları sözkonusu ettiler, biribir-lerine karşı kılıç çekerek ayaklandılar. Peygamber (sav)'ın yanma gidildi, bu durumdan ona söz edildi, O da yanlarına vardı. Bunun üzerine şu: "Allah'ın âyetleri size okunup, aranızda da Peygamberi bulunurken,..'* buyruğundan itibaren, "Siz, bir ateş uçurumunun tam kenanndayken, sizi oradan kurtar-dı'Câyet 103) buyruğuna kadar olan bölüm nazil oldu.

Bu âyeti kerime(ler.)In kapsamına, Peygamber (sav)'ı görmeyenler de girer. Çünkü, onların arasında kalan Hz. Peygamber'in sünneti, bizzat onu görmenin yerini alır ez-Zeccâc der ki: Bu hitabın, Peygamber (sav)'ın ahabına has olması da mümkündür. Çünkü, Rasûlullah (sav) aralarında bulunuyor, onlar da onu görüyorlardı. Aynı şekilde bu hitabın ümmetin tümüne o3ma-sı da mümkündür. Çünkü, onun eserleri, alâmetleri, ona verilmiş bulunan Kur'ân-ı Kerîm, Rasûlullah (sav):ın aramızda imiş gibi yerini tutmaktadır. İsterse biz onu görmeyelim. Katade de der ki: Bu âyet-i kerimede gayet açık iki büyük alâmet vardır. Bunların birisi Allah'ın Kitabı, diğeri Allah'ın Peygamberidir. Allah'ın Peygamberi geçip gitti, Allah'ın Kitabına gelince, Allah onu aralarında kendi katından bir nimet ve rahmet olmak üzere kalıcı bıraktı. Allah'ın helâl ve haramı, ona itaat ve masiyet orada belirtilmiştir.

Nasıl", nasb mahailindedir Edatın sonundaki "f harfi, Halil ve Sibeveyh'e göre, İki sakın harfin yanyana gelmesi dolayısıyla nasb olunmuştur. Bu harf için, fethanın tercih edilme sebebi, "fâ"dan önceki harfin "yâ" olmasıdır. "Yâ" ile esreyi bir arada telefuz ağır geldiğinden (üstün) olmuştur.

Yüce Allah'ın: "Kim Allah'a sımsıkı sarırsa", kim Allah'ın dinine ve itaatine sımsıkı sarılarak korunursa, "muhakkak doğru yola İletilmiştir." Doğru yolu

izleme muvâfakiyeti ona ihsan edilmiş ve gösterilmiştir.

İbn Cüreyc, "Allah'a sımsıkı sarılırsa" buyruğunu, Allah'a iman ederse diye açıklamıştır, Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Her kim Allah'a sımsıkı sarılırsa; yani kim Allah'ın ipi olan Kur'ân-ı Kerîm'e sıkı sıkıya yapışırsa, demektir. Çünkü onun vasıtasıyla başkasından vazgeçer ve başkasına karşı korunacak olur ise, bu kökten gelen ifadeler kullanılır. ifadesi ise, kendisi ile korunulacak şeyi ona hazırladım, anlamındadır. Bir şeye sımsıkı yapışan, sarılan herkes hakkında mu'sim ve mu'tasim denilir. Bir şeyi önleyen herseye de âsim denilir. Ferazdak der ki:

"Ben asımlar (koruyucular) olan Temim oğullarının oğluyum Gece ve gündüzün en büyük musibetleri geldiğinde."

Şair Nâbiğa da der ki:

"Korkusundan dolayı gemi tayfası sımsıkı saran (mu'tasim); Alabildiğine yorulan, kendisini ter bastıktan sonra geminin dümenine.

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Sımsıkı sarılmış (mu'sim) olarak, o işte kendisini şarta bağladı; Ve bunun için sebeplere yapışmayı bıraktı ve tevekkül etti."

Bir kimsenin açlığını Önlemeyi ifade etmek için de: denilir. Araplar, yemek, bir kimsenin açlığını önlediği vakit derler. İşte bundan dolayı Sevîk (.kavutta da "Ebu Âsim" künyesini vermişlerdir. Ahmed b, Yahya dedi ki: Araplar ekmeğe âsim ve câbir adını verirler. Daha sonra şu beyiti okudu:

"Sen beni kınama, bunun yerine câbiri (ekmeği) kına.

Çünkü çirkin sözleri söylemek zorunda beni bırakan câbirdir."

Yine araplar, ekmeğe âmir adını da verirler, dedi ve şu beyiti okudu:

"Ebû Mâlik (açlığın künyesi) mûtaad olarak yanıma Öğle vakitleri gelir Gelir de yükünü âmirin (ekmeğin) yanında bırakır."[\[5\]](#)

102. Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekiyorsa öykce korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin.

Bu buyruğa dair açıkla mala fimizi tek başlık halinde sunacağız:

Buhârî'nin Murre'den, onun da Abdullah'tan rivayetine göre, Abdullah şöyle demiş: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Allah'tan gereği gibi korkmak, O'na itaat edilmesi ve asi olunmaması, anılıp unutulmaması, O'na şükredilip, nankörlük edilmemesi şeklinde olur."[\[6\]](#)

İbn Abbas der ki: Bu, bir göz açıp kırpacak kadar bir zaman dahi Allah'a asî olmamaktır,

Müfessirlerin açıkladıklarına göre, bu âyet-i kerime nazil olunca, Ashab-ı Kiram, buyruğun ağırlığını hissederek: Ey Allah'ın Rasûli, buna kim güç yetirebilir? diye sordular. Bunun üzerine Yüce Allah: "O kaide gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun" (Teğâbün, 64/16) buyruğunu indirdi ve bu âyet-i kerimeyi nesli etti.

Bu açıklama Katade, er-Rabî' ve İbn Zeyd'den nakledilmektedir. Mukatil der ki: Âl-i İmran'da bu âyetin dışında neshedilmiş bir buyruk da yoktur.

Bir diğer görüşe göre Yüce Allah'ın: "O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun" buyruğu bu âyet-i kerimeyi açıklamaktadır.

Yani, siz gücünüz yettiğince ve nasıl kormak gerekiyorsa öylece Allah'tan korkun.

Bu, daha doğru bir açıklamadır. Çünkü nesih, ancak İki âyet⁴ kerimenin bir arada anlaşılmasına (cem'a) imkân olmadığı halde sözkonusu olur. Bir arada bunları anlamak mümkün olduğundan dolayı, neshe gitmemek daha uygundur.

Ali b- Ebi Talha'nın rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiş: Yüce Allah'ın: "Ey iman edenler,, Allah'tan nasıl korkmak gerekiyorsa öylece korkun" âyet i kerimesi nesholmuş değildir, "Nasıl korkmak gerekiyorsa öylece korkun" buyruğunun anlamı ise, Allah yolunda nasıl cihad etmek gerekiyorsa öylece cihad etmeleri, Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasından etkilenmemeleri ve kendilerinin de çocuklarının da aleyhine dahi olsa, adaleti uygulamaları demektir.

en-Nehhâs der ki: Müslümanların âyet-i kerimede sözü edilen her bir şeyi yerine getirmeleri bir farzdır ve bunda nesh vaki olmamıştır.

Yüce Allah'ın: "Ve ancak müslümanlar olarak can verin" buyruğunun anlamı ise, daha önce Bakara Sûresi'nde (2/132, ayetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [7]

103- Topluca Allah'ın ipine sarılın ve ayrılığa düşmeyin, Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani siz düşmanlar idiniz de O, kalplerinizin arasını uzlaştırdı. O'nun nimeti sayesinde kardeşler ohıverdiniz. Siz bîr ateş uçurumunun tam kenarın-dayken, sizi oradan O kurtardı. Doğru yola eresiûiz diye Allah, âyetlerini size işte böylece açıklar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız;

1. Allah'ın İpine Sarılmak:

Yüce Allah'ın: Sarılın" buyruğundaki (isim-mastar) ismet, korunmak demektir.

İşte "bezraka"ye ismet denilmesi burdan gelmektedir, Bezraka ise, kafilenin korumaya alınması demektir. Bu da kabile ile birlikte, kabileyi rahatsız edecek kimselere karşı koruyacak kimseleri göndermek suretiyle olur. İbn Haleveyh der ki: Bezraka kelimesi Arapça değildir. Farsça bir kelimedir. Araplar bunu arapçalaştırmışlardır. O bakımdan; sultan, kabile ile birlikte bir bezraka gönderdi, denilir.

Habl (İp): müşterek (birçok anlam için ortak olarak kullanılan) bir kelimedir. Dilde asıl anlamı ise, kendisi aracılığı ile istenilen ve gerek duyulan şeye ulaşılan sebep demektir. el-Habl, boyun ve omuzu birbirine bağlayan ip. Yine, kumdan uzunca devam eden dalga da bu anlamdadır. (Haccetmek üzere gelen bedevî Arabın sözlerinin nakledildiği) İhdis-i şerifteki: "Allah'a yemin ederim, üzerinde vakfe yapmadığım bir habl yoktur. Benim hacom oldu mu? [8] şeklindeki ifadesi de bu anlamdadır. Yine İhbl, hayvanın burnundan bağlanan yulara da denilir. Ahid ve ant anlamına da gelir el-A'sâ der ki:

"Eğer bir kabilenin ahi di eri (hıbâl) ona (deveme) sınırları geçirirse; O vakit a, senin için başka bir kabileden ahid alır."

Buradaki ahid'den kastı da emândır.

Habl, aynı mamanda büyük musibet anlamına da gelir. Kuseyyir der ki:

"Ey Azze, iyice anlamak için acele etme!

Samimi mi geldiler laf getirenler, yoksa musibetlerle (hanl'in çoğulu: hebûl ile) mi?

Hibâle ise, avcının şebekesine denir Alîd anlamında olanı müstesna, bütün bunların hiçbirisi âyet-i kerimede kastedilmiş değildir. Bu açıklama İbn Abbas'tan gelmiştir. İbn Mes'ûd ise der ki: Allah'ın ipi, (hablullah) Kur'ân-ı Kerîmdir.[9] Ali ve Ebû Said el-Hudrî de bunu Peygamber (sav!)'dan rivayet ettiği gibi, Mücahid ve Katade'den de buna benzer bir açıklama rivayet edilmiştir. Ebu Muaviye'nin el-Heceri'den, Onun, Ebu'l-Ahvas'dan, Onun da Abdullah'dan rivayetine göre Abdullah şöyle demiş: Rasûlullah (sav) buyurdu kî: "Şüphesiz bu Kur'ân-ı Kerîm hablullahtır (Allah'ın ipidir)."[10]

Taki b. Malîled rivayetle der ki: Bize Yahya b. Abdulhamid anlattı, bize, Huşeym el-Avvam b. Havşeb'den anlattı, o, eş-Şa'bi'den, O, Abdullah b. Mes'ud'dan rivayetle dedi ki: "Topluca Allah'ın ipine sarılın ve ayrılığa düşmeyin" buyruğu cemaat olun demektir. Yine ondan ve başkalarından çeşitli yollarla böyle bir açıklama rivayet edilmiştir. Bütün bunların manası birbirine yakın ve birbiriyle iç içedir. Şüphesiz yüce Allah, birbirimizle kaynaşmamızı emretmekte ve ayrılığı yasaklamaktadır. Çünkü ayrılık, (tefrika) helak olmaktır,

cemaat ise kurtuluştur. Şöyle diyen İbnü'l-Mübârek'e Allah'ın rahmeti olsun:
"Şüphesiz cemaat hablullahtır. Ona yapışın, Onun sapasağlam kulpuna yapışarak korunun." [\[11\]](#)

2. Geçmiş Ümmetlerdeki Tefrika ve İslâm Ümmetinin Çeşitli Fırkaları:

Yüce Allah'ın: "Ve ayrılığa düşmeyin" buyruğu, yahudiler ve hristiyan-lar kendi dinlerinde ayrılığa düştüğü gibi, siz de dininizde ayrılığa düşmeyin, demektir. Böyle bir açıklama İbn Mes'ud ve başkalarından nakledilmektedir. Bunun hevâ ve değişik maksatlara uyarak tefrikaya düşmeyiniz, bunun yerine Allah'ın dininde kardeşler olunuz, anlamında olması da mümkündür. Böylelikle bu, onların biribirleriyle olan ilişkilerini koparmalarını, biribirlerine sırt çevirmelerini önlemiş olur. Bundan sonra gelen yüce Allah'ın şu buyrukları da bu anlama delildir: "Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani siz, düşmanlar İdiniz de O, kalplerinizin arasını uzlaştırdı. Onun nimeti sayesinde kardeşler oluverdiniz."

Bununla birlikte bu âyet-i kerimede fer'î konularda ayrılığın haram olduğuna bir delil yoktur. Çünkü bu, ihtilâf değildir. Zira ihtilâf, kaynaşmanın ve bir araya gelmenin imkânsız olduğu şeyler hakkında kullanılır. İctihada dayalı meselelerin hükmünde ihtilâfa gelince, bu konularda ihtilâf, farzların delillerinden çıkartılması ve Şeriatın anlam inceliklerinin ortaya çıkartılmak istenmesi dolayısıyladır. Ashab-ı Kiram da değişik olayların hükümleri hakkında ihtilâf edegelmiştir. Buna rağmen onlar, biribirleriyle ülfet halindeydiler, kaynaşma halindeydiler. Rasûlullah (.sav) de: "Ümmetimin ihtilafı bir rahmet-tir" [\[12\]](#) diye buyurmuştur.

Yüce Allah, ancak fesada sebep teşkil eden ihtilafı men etmiştir. Tirmizînin Ebu Hureyre (r.a)'dan rivayetine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Yahudiler yetmiş bir yahut yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Hristiyanlar da buna yakın sayıda fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır." Tirmizî der ki: Bu sahih bir hadistir. [\[13\]](#)

Yine bu hadisi, İbn Ömer'den şöylece rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz İs ra i loğu 11 arı5 nın başına gelenlerin aynısı adım adım ümmetimin de başına gelecektir, O kadar ki, onlardan herhangi bir kimse, annesine açıkça varıyor ise, ümmetinden de bu işi yapan çıkacaktır. Ve şüphesiz Wailoğulları yetmiş iki millete (fırkaya) ayrılmıştır. Benim ümmetim de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Hepsi cehennemde olacaktır. Bir tanesi müstesna." Peki

bu fırka hangisidir? Ey Allah'ın Rasûlü! diye soran ashaba, Hz. Peygamber: "Benim ve ashabımın yolunu takib edenler" diye cevap vermiştir. Bu hadisi, Abdullah b. Ziyad el-İfrîkî yoluyla, Abdullah b. Yezid'den, o, İbn Ömer senediyle rivayet etmiş ve: Bu, hasen, garib bir hadistir. Biz bunu ancak bu yoldan gelen rivâyetiyle biliyoruz, demiştir/3'

Ebu Ömer <İbn Abdul-Berr) der ki: Abdullah el-Ifrikî, sika bir ravidir. Kavmi onun sika olduğunu belirtip ondan övgüyle söz ettiği halde, başkaları da onun zayıf olduğunu belirtmişlerdir.

Ebu Dâvud da Sünen'inde, Muâviye b. Ebi Süfyan'dan Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Şüphesiz sizden önceki kitap ehli kimseler yetmiş iki millete (fırkaya) ayrıldılar. Ve şüphesiz bu millet, pek yakında yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Bunların yetmiş iki fırkası cehennemde bir tanesi cennette olacaktır. Bu ise, cemaattir. Benim ümmetimden öyle bir takım topluluklar çıkacak ki, bu hevalar onlarda, bir kişinin bünyesinde yayılıp girmedik hiçbir damar, hiçbir eklem bırakmayan kuduz hastalığının ya-yıldırğı gibi yayılacaktır." [14]

İbn Mâce'nin Sünen'inde de Enes b. Malik'ten şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlüüah (sav) buyurdu ki: "Her kim yalnızca Allah'a ihlâs, O'na hiçbir kimseyi ortak koşmaksızın ibadet, namaz kılmak ve zekât vermek üzere dünyadan ayrılsa, O, Allah kendisinden razı olmuş olarak Ölmüş olur," Enes dedi ki: İşte bu, rasûllerin getirdiği ve sözlerin bir birine karışıp hevâ-ların ihtilâfa düşmeden önce tebliğ ettikleri, Allah'ın dinidir. Bunu doğrulayan buyruk ise, yüce Allah'ın Kitabında nazil olan son buyruklar arasındadır. Yüce Allah buyuruyor ki: "Eğer tevbe ederlerse" yani, putları ve putlara ibadeti terk ederlerse "ve namaz kılıp zekât verirlerse..." (et-Tevbe, 9/5) Bir başka âyet-i kerimede de şöyle buyurmaktadır: "Eğer tevbe eder, namaz kılar, zekât verirlerse, artık dinde kardeşlerinizdir." (et-Tevbe, 9/11) Bunu, Nasr b. Ali el-Celıdamî'den, o, Ebu Ahmed'den, o, Ebu Cafer er-Razî'den; o, er-Rabi b, Enes'den, o, Enes yoluyla rivayet etmiştir* [15]

Yetmişiki Fırka:

Ebu'l-Ferac d-Cevzî de der ki: Şayet bu fırkalar bilinmekte midir denilecek olursa» buna cevap şudur: Bizler, ayrılmanın tefrikanın gerçekleştiğini biliyoruz. Fırkaların asıllarını da biliyoruz. Her bir fırkadan belli bir kesimin yine birçok fırkalara da ayrıldığını görüyoruz. Her ne kadar bütün bu fırkaların isimlerini ve görüşlerini tamamıyla bilemiyor isek dahi, bizler, bunlar arasında çıkmış

bulunan Şu ası! firkaları biliyoruz: Haruriye, Kaderiye, Cehmiyye, Murcî'e, Rafizîler ve Cebriyye... Kimi ilim ehli de der ki: İşte bütün sapık firkaların asü bu aiti firkadır. Bunların herbirisi de on iki firkaya ayrılmıştır. Böy-ielikle bunların toplamı yetmiş iki fırka etmektedir:

Haritriyye oniki firkaya ayrılmıştır. Bunların birincisi, Ezrakîlerdir. Derler ki: Biz hiçbir kimsenin mü'min olduğunu bilemeyiz. Kendi görüşlerini kabul edenlerin dışında bütün ehl-i kıbleyi tektir ederler.

İbâziye der ki: Bizim görüşümüzü kabul eden mü'mindir, ondan yüz çeviren ise münafıktır.

Sa'lebîier der ki: Allah herhangi bir kaza veya kader tayin etmemiştir.

Nazimiye der ki: Biz imanın ne olduğunu bilmiyoruz. Ve bütün yaratıklar mazurdur.

Halefiye'nin iddiasına göre ise, erkek olsun, kadın olsun kim cihadı terk ederse o kimse kâfir olur

Kuziyye (bazı nüshalarda: Kurevîyye, bazılarında da Kudriyye) derler ki: Kimsenin kimseye dokunmaya hakkı yoktur. Çünkü onun pislikten temiz olup olmadığını büemez, Tevbe edip gusledinceye kadar onunla oturup yemek yiyemez.

Tenziyye der ki: Kimse kimseye malım veremez. Çünkü belki o kişi malı hakkeden bir kimse değildir. Bunun yerine hak ehli ortaya çıkıncaya kadar onu yere gömer.

Şemrâhiyye der ki: Yabancı kadınlara dokunmakta bir sakınca yoktur. Çünkü onlar bir çeşit reyhandırlar.

Ahnesiyye der ki: Ölmüş bir kimseye ölümünden sonra ne hayır ulaşır, ne de şer, Hakemiyye der ki: Her kim bîr yaratılmışın hükmüne başvurursa o kimse kâfirdir.

Mu'tezite der ki: Biz, Ali ve Muaviye'nin durumu hakkında şüphedeyiz. O bakımdan bizler her iki kesimden de beriyiz.

Afeymûniyye der ki: Bizim sevdiklerimizin rızası ile olmadıkça kimse imam olamaz.

Kaderiye de oniki firkaya ayrılmıştır.

Bunlardan el-Akmeriyye Şu iddiadadır: Yüce Allah'ın adaletinin şartlarından birisi de kullarını kendi işlerinde serbest bırakması ve kendilerinin ma-sîyet işlemelerine de engel olmasıdır.

Seneviyye'riin İddiasına göre ise, hayır Allah'tan, şer şeytandandır.

Mu'tezile, Kur'ân-ı Kerîm'İN mahlûk olduğunu söyleyip, rububiyetin sıfatların» inkâr eden kimselerdir.

Keysaniyye şöyle der: Bizler bu fiillerin Allah'tan mı, kullardan mı olduğunu bilemiyoruz. Aynı şekilde, daha sonra insanlar sevap mı görecektir, ceza mı görecektir onu da bilemiyoruz.

Şeytaniye der ki: Allah şeytanı yaratmamıştır.

Şerikiye der ki: Küfür dışında bütün kötülükler kaderle tesbit edilmiştir.

Vekmiye der ki: Yaratıkların fiillerinin ve sözlerinin bir zatı (hakiki kişi-ligi) yoktur. Hasenenin de, seyyienin de bir zatı yoktur,

Zibriyye der ki (bazı nüshalarda Zebunediyye): Allah'tan indirilmiş olan her bir kitap ile amel haktır. İster neshedici olsun, ister nesli edilmiş olsun.

Mes'adiyye (kimi nüshalarda Mütebbberiye)'nin iddiasına göre, isyan edip sonradan tevbe edenin tevbesi makbul değildir.

Nâkisiye'nin iddiasına göre ise, Rasûlullah (sav)'a olan bey'ati nakzeden (yani bozan) için günah yoktur.

Kasıhyye ise, İbrahim b. en-Nazzam'ın; her kîm Allah'ın bir şey okuğu-nu İddia ederse, o kimse kâfirdir, şeklinde sözüne tabi olmuşlardır.

Cehmiyye de aynı şekilde on iki fırkaya ayrılmıştır.

Muattile'nin iddiasına göre, insan vehminden geçen her bir şey mahluktur, Allah'ın görüleceğini iddia eden kâfirdir.

Mureysiye der ki: Allah'ın sıfatlarının çoğunluğu mahluktur.

el-Meltezika ise, yaratıcı yüce Allah'ı her yerde kabul etmişlerdir.

Vâridiyye der ki: Rabbini bilen kimse cehenneme girmez. Oraya giren de bir dalıa ebediyyen çıkmaz.

Zenadika (kimi nüshalarda ZeyarikaJ der ki; Hiçbir kimse rabbi olduğunu ileri süremez. Çünkü böyle bir iddia ancak duyuların idrâkinden sonra mümkün olabilir. İdrak olunamıyan bir şeyin varlığından ise söz edilemez.

Harkiyeye'nin iddiasına göre, kâfiri ateş yalnız bir defa yakar, ondan sonra da ebediyyen yakılmış olarak kalır ve ateşin sıcaklığını duymaz.

Mahlûkiyye'nin İddiasına göre Kur'ân mahlûktur (yaratılmıştır).

Fâniye'nin iddiasına göre, cennet ve cehennem fanidir, yok olacaktır. Aralarından; bunlar yaratılmamıştır diyenleri de vardır.

Abdiyye (kimi nüshalarda î'riyye) ise, peygamberleri İnkâr eder ve peygamberler aslında hakim (filizof) kimselerdir, derler.

Vakifiyye der ki: Biz, Kur'ân mahlûktur demeyiz, değildir de demeyiz.

Kabriyye ise, kabir azabını ve şefaati inkâr ederler.

Lafuziyye der ki: Brzim Kur'ân'ı teleffuz etmemiz mahluktur.

Murcie de on iki fırkaya ayrılmıştır

Târikiyye der ki: Yüce Allah'ın yaratıkları üzerinde kendisine iman dışında farz

kıldığı bir yükümlülük yoktur. Her kim ona iman ederse dilediği her şeyi yapabilir.

Sâibiyye der ki: Yüce Allah, halkını dilediklerini yapsınlar diye sâib (serbest.) bırakmıştır.

Râciyye der ki: İtaat edene itaatkâr, isyan edene de isyankâr denilmez. Çünkü bizler, Allah nezdinde onun için neler olduğunu bilemiyoruz.

Sâlibiyye (bir nüshada: Şâkkiyye) derler ki: İtaat imandan değildir.

Beklîyye (üç nüshada: Beyhesiyye, bir nüshada da Beysemiyye) derler ki: İman bir ilimdir. Hakkı batıldan, helâli haramdan ayırd edecek bilgiye sahip olmayan bir kimse kâfirdir.

Ameliyye der ki: İman bir ameldir.

Mankusiyye der ki: İman artmaz ve eksilmez.

Mustesniye der ki: İstisna (inşallah ben müzminim, demek) imandandır

Müşebbihe der ki: (Allah'ın) görmesi bir görme gibidir, eli de bir el gibidir.

Haşviyye der ki; Bütün hadislerin hükmünü bir kabul ederler Onlara göre, nafileyi terkeden bir kimse tarzı terketmiş kimse gibidir.

Zahiriyye ise, kıyası kabul etmeyenlerdir.

Bid'iyye ise, bu ümmet arasında bid'atleri İlk olarak ortaya koyan kimselerdir.

Râfızîler de oniki fırkaya ayrılmışlardır

Alevîler derler ki: Risalet görevi Ali'ye idi. Ancak Cebrail yanlışlık etti.

Emriyye derler ki: Ali, Muhammed'le emrinde (peygamberlik işinde) ortakdır.

Şia der ki: Ali (r.a), Rasûlullah (sav)'dan sonra onun vasisi ve velisidir. Ümmet ondan başkasına bey'at etmek suretiyle kâfir olmuştur.

İskakiyye der ki: Nübüvvet Kıyamet gününe kadar kesintisiz olarak devam edecektir. Ehl-i Beyt ilmini bilen herkes peygamberdir.

Nâvusiyye der ki: Ali ümmetin en faziletlisidir. Her kim ondan başkasını ondan faziletli bilirse, kâfir olur.

Imamiye der ki: Dünya, Hüseyin soyundan gelen bir imam olmaksızın var olmasına imkân yoktur, imama, Cebrail (a,s) ilim öğretir. O öldü mü, onun yerine bir başkasını getirir.

Zeydiye der ki: Hüseyin soyundan gelenlerin hepsi, namazlarda imamdır. Onlardan birisinin bulunduğu yerde başkalarının arkasında namaz caiz değildir. İyi olsunlar, olmasınlar.

Abbasiye; Hz. Abbas'ın halifelik konusunda başkalarından önce geldiğini iddia ederler.

Tenâsukiyye der ki: Ruhlar arasında tenasüh vardır. İyilik yapan bir kim-senin ruhu çıkar ve onun yaşaması ile mutlu olacak bir canlıya girer.

Rec'ıyye'nia iddiasına göre, Hz. Ali ve arkadaşları dünyaya geri dönerler ve düşmanlarından İntikam alırlar.

Lâine (veya Lâiniyye) ise, Hz. Osman, Hz. Talha, Hz. Zübeyr, Muaviye, Ebu Musa, Hz. Âişe ve başkalarına lanet okurlar.

Mutarabbisa abidlerin kılığına girerler ve her bir çağda işi kendisine nis-bet edecekleri birisini nasb ederler. Onun bu ümmetin Mehdisi olduğunu iddia ederler. O kişi öldü mü, bir başkasını nasb ve tayin ederler.

Cebriyye de oniki fırkaya ayrılmıştır. Bunlardan bir tanesi

el-Muztariyye adını alır. (Bazı nüshalarda Muztaribe). Bunlar derler ki: Hiçbir insanoğlunun yaptığı bir fiil yoktur. Aksine her şeyi yapan Allah'tır.

Efâliye der ki: Bizim yaptığımız bazı fiillerimiz vardır. Fakat, bizim o konuda bir istitaatımız (yapıp yapmama gücümüz) yoktur, Bizler, ancak bir iple bir tarafa sürüklenen hayvanlar gibiyiz.

Mefrâğiyye der ki: Her şey yaratılmış bulunmaktadır. Şu anda hiçbir şey yaratılmamaktadır.

Neccâriyye'nin iddiasına göre, yüce Allah insanları, yaptıkları fiillerinden dolayı değil, kendi fiili dolayısıyla azaplandırmaktadır.

Mennâniyye der ki: Sen kalbinden geçene bak ve kalbinde hayır diye benimsediğin şeyi yap.

Kesbiyye der ki: Kul ne bir sevap kapanır, ne de cezayı gerektirecek bir şey.

Sâbikiyye der ki: İsteyen amel etsin, isteyen amel etmesin. Çünkü mutlu olan kimseye günahlarının bir zararı olmaz, bedbaht olan kimseye de iyiliğinin faydası olmaz.

Hibbiyye der ki: Her kim Yüce Allah'ın muhabbetinden bir kâse içecek olursa, onun üzerinden İslâm'ın rükünleriyle ibadet mükellefiyeti kalkar.

Havfiyye der ki: Yüce Allah'ı seven bir kimse O'ndan korkamaz. Çünkü seven sevdiğinden korkmaz.

Fikriyye (bazı nüshalarda Firkiyye, bir nüshada Nekriyye şeklindedir) der ki: Kimin ilmî artarsa, o oranda üzerinden ibadet düşer.

Haşebiyye der ki: Dünya bütün kullar arasında eşittir. Ataları Âdem'in kendilerine bıraktığı miras bakımından birinin ötekine bir üstünlüğü yoktur.

Menniyye der ki: Fiil de bizdendir, istitâa (fiile güç yetirebilmek) da bize aittir.

Yüce Allah'ın izniyle En'âm Sûresi'nin sonlarında da (6/153- âyet) bu ümmette daha fazla görülen tefrikaya dair açıklamalar gelecektir.

İbn Abbas, Simek el-Hanifi'ye şöyle demiş: Ey Hanin", cemaatten ayrılma, cemaatten ayrılma. Çünkü bundan önceki ümmetler tefrikaya düştükleri için helak oldular. Sen, yüce Allah'ın: "Topluca Allah'ın İpine sarılın ve ayrılığa

düşmeyin" buyruğunu hiç işitmedin mi?

Müslim'in Sahih'inde Ebû Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz Allah sizin için üç şeyden hoşnud olur ve sizin için üç şeyi de hoş görmez. Ona ibadet edip kendisine hiçbir şeyi ortak koşmamanızdan, Allah'ın ipine topluca sarılıp ve ayrılmamanızdan razı olur. Üç şeyi de sizin için hoş görmez. Kıylukal (dedikodu), çokça sual ve malı zayi etmek. [\[16\]](#)

Yüce Allah bizlere, Kitabına ve Peygamberinin sünnetine sımsıkı sarılmayı, anlaşmazlık halinde onlara başvurmayı farz kılmış, Kitap ve Sünnete hem itikat, hem amel bakımından sımsıkı sarılmak ilkesi etrafında bir araya gelmemizi emretmiştir. Bu ise, sözbirliğini gerçekleştirmenin ve kendisi vasıtasıyla din ve dünya menfaatlerinin gerçekleşebileceği, dağınıklığın düzene girdiği bir araya gelmenin ve anlaşmazlıktan kurtulmanın bir sebebidir. Aynı zamanda O, bizlere bir araya gelmeyi emretmiş ve iki kitap ehlinin karşı karşıya kaldığı tefrikaya düşmeyi de yasaklamıştır. İşte âyet-i kerimenin tam anlamı budur. Ayrıca bu âyet-i kerimede usulü fıkıh kitaplarının ilgili yerlerinde de belirtildiği gibi, icma'tın sahih oluşuna bir delil de vardır Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır

Yüce Allah'ın: "Allah'ın üzerinizdeki nimetül hatırlayın: Hani siz düşmanlar idiniz de O, kalplerinizin arasını uzlaştırdı. Onun nimeti sayesinde kardeşler oluverdiniz. Siz» bir ateş uçurumunun tam kenarındayken sizi oradan O kurtardı" buyruğu ile yüce Allah, nimetlerinin hatırlanmasını emretmektedir. Bu nimetlerin en büyüğü ise, İslâm ve onun Peygamberi Muhammed (sav)'e tabi olmaktır. Şüphesiz, onun sayesinde düşmanlık ve ayrılık ortadan kalkmış, sevgi ve kaynaşma başgöstermiştir. Maksat, Evs İle Haz-recliler olmakta birlikte, âyet-i kerimenin kapsamı geneldir.

Yüce Allah'ım "O'nun nimeti sayesinde kardeşler oluverdiniz" buyruğu da: Siz, İslâm nimeti sayesinde dîn kardeşleri oldunuz anlamındadır

Eğer suyunuz yerin cft-binegeçiverse..," (el-Mülk, 67/30). Yerin dibine geçecek olursa, demektir.

"Ihvân" kelimesi, Kardeş kelimesinin çoğuludur. Ona bu ismin verilış sebebi, kardeşin kardeşinin yolunu İzleme maksadını güttüğünden dolaydır.

Herşeyin kenarına da denilir. de aynı anlamdadır. Yüce Allah'ın: Yıkılmaya yüz tutmuş bir yarın kenarına. " (et-Tevbe, 9/109) buyruğundaki "kenar, kıyı" anlamındaki kelime de buradan gelmektedir. Şair recez vezninde şöyle demektedir:

"Biz hacılar için bir kuyu kazdık

Kuyu ağzının üzerinde (kıyısında) yeşil ot bitmektedir.

ise, bir şeyin kıyısına gelmek demektir. Hasta ölümün, kertesine geldi" tabiri de buradan gelmektedir.

tabiri; ondan ancak pek az bir şey kaldı, anlamındadır. İbn es-Sikkât der ki: Kişinin ölümü yaklaştığı vakit, ay görülmeyecek İale yaklaştığında, güneşin de batışı esnasında hep: Ondan ancak pek az bir şey kaldı, denilir. el-Accâc der ki; "Güneşin battığı yahut da batmak üzere olduğu bir vakitte.

Bakmak isteyen kimselere baktırdığım, oldukça yüksek bir gözetleme yeri...*

Bu fiil, "yâ"lı olmakla birlikte, bunun "vâVlı bir kullanışı da vardır. en-Neh-hâs der ki: 'ın aslıdır. O bakımdan "eliP ile yazılır, fakat ima-

le yapılmaz. el-Ahfeş de der ki: Bunda imale yapmak caiz olmadığından "vav" h olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü imale "yâ"ya yakın bir şeydir. Ayrıca, bunun tesniyesi de şeklinde gelir

el-Mehdevî der ki: Bu buyruk, onların küfürden çıkıp imana girişlerini anlatan temsilî bir ifadedir. [17]

104. İçinizden hayra çağıran, mârufu emredip münkerden alıkoyan bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.

Bu sûrede {21-22. âyetlerin tefsirinde) mârufu emredip münkerden alıkoymaya dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: İçinizden" buyruğunda yer alan...den/ teb'îd (kısmilik bildirmek) içindir. Yani, iyiliği emredecek olanların ilim adamı olmaları gerekmektedir. Çünkü bütün İnsanlar ilim adamı değildir.

Bunun cinsi beyan etmek için geldiği de söylenmiştir. O takdirde: Hepiniz böyle olunuz, demek olur.

Derim ki: Birinci görüş daha sahihtir. Çünkü birinci görüş, mârufu emredip, münkerden alıkoymanın farzı kifaye olduğuna delildir. Şanı yüce Allah da bunların kimliklerini: "Onlar ki, yeryüzünde kendilerine imkân ve iktidar verdiğimiz takdirde namazı dosdoğru kılarlar..." (el-Hacr 22/41) buyruğuyla tayin etmektedir. Bütün insanlar ise, bu şekilde bir imkâna mazhar kılınmamışlardır.

İbn ez-Zübeyr de bu buyruğu; "İçinizden hayra çağıran, mârufu emredip münkerden alıkoyan ve kendilerine isabet edene karşı Allah'tan yardım dileyen bir topluluk bulunsun" anlamında

Kendilerine isabet edene kargı Allah'tan yardım dileyen" {ilavesiyle) diye okumuştur. [18]

Ebû 'Bekr el-Enbarî der ki: Bu fazlalık, İbn ez-Zübeyr tarafından yapılmış bir

açıklamadır ve onun söylediği bir sözdür. Bazı nakikiler bu hususta yanlışlık yaparak bunu Kur'ân-ı Kerîm'in lafızları arasına almıştır. Benim bu söylediklerimin sahih oluşuna bana, babamın naklettiği şu hadis de delildir. Babam dedi ki: Bize, Hasen b. Arefe anlattı. Bize, Vekf anlattı. Vekîf Ebû Âsım'dan, o, Ebû Avn'dan, o, Subayh'dan dedi ki: Ben Osman b. Affân'î: "Mârûfı emreden, münkerden alıkoyan ve kendilerine isabet edene karşı Allah'tan yardım dileyen..." şeklinde okuduğunu işittim. [19]

Aklı başında hiçbir kimse, Hz. Osman'ın bu fazlalığın Kur'ân-ı Kerîm'den olduğuna asla inanmadığında hiçbir şüphe etmez. Çünkü o, bütün müslümanların imamı durumunda olan kendi Mushaf'ına bu ibareyi yazmamıştır. O, bu ibareyi sadece bununla öğüt vermek ve bundan önce gelen alemlerin Rab-binin sözünü te'kid etmek kastıyla zikretmiştir, o kadar. [20]

105. Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ihtilâfa düşenler gibi olmayın. İşte onlara büyük bir azap vardır*

Bu buyrukla, müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne göre, yahudilerle İmstiyânlar kast edilmektedir. Kimisi de bununla kast edilenler, bu ümmetin bid'atçılarıdır, demişlerdir. Ebû Umâme ise, bunlardan kasıt, Harurahlr (İiâricîler)dir demiş ve bu âyet-i kerimeyi okumuştur Cabir b. Abdullah ise: "Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ihtilâfa düşenler" yahudilerle h iristi yani ardır, demiştir. Âyet-i kerimede: "Kendilerine geldi" buyruğu, çoğul olarak müzekker gelmiştir. Bunun (günlük konuşmada): "" şeklinde kullanılması da mümkündür. [21]

106. O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler kararır. O zaman yüzleri kara olanlara: "İmanınızdan sonra küfre saptınız ha! İşte kâfir olmanızın cezası olarak tadın azabı!" denir.

107- Ama yüzleri ağaranlar ise, Allah'ın rahmeti içindedirler. Onlar orada ebedi kalacaklardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

İ. Kıyamet Gününde Kimi Yüzler Ağaracak, Kimi Yüzler Kararacaktır:

Yüce Allah'ın: "O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler kararır" buyruğu ile

Kıyamet günü kast edilmektedir, insanlar, kabirlerinden diriltilecek ki eri vakit, mü'minlerin yüzleri ağarmış olacak, kâfirlerin yüzleri de kararacaktır.

Bu ağarıp kararmanın, herkesin kendi kitabını (amel defterini) okuyacağı vakit olacağı da söylenmektedir. Mü'min, kitabını okuyup da, kitabında hasenatının yazılı olduğunu görünce buna sevinir ve yüzü ağarır. Kâfir ile münafık da kitabını okuyup orada günahlarını göreceği vakit, yüzü simsiyah kesilir.

Bir başka görüşe göre, bu husus amellerin tartılacağı sırada olacaktır. İyilikleri ağır basarsa yüzü ağarır, kötülükleri ağır basarsa yüzü kararır.

Bir diğer görüşe göre de bu husus, Şanı Yüce Allah'ın: "Ey günahkârlar! Bugün siz ayrılın" (Yasin, 36/59) denileceği vakit söz konusu olacaktır.

Başka bir görüşe göre, Kıyamet günüs her bîr kesime kendi mabudunun etrafında toplanması emrolunacaktır. Onlar, bu batıl mabutlarına gidecekleri vakit üzülecekler ve yüzleri simsiyah kesilecektir Mü'minler, ehli kitab ve münafıklar ise yerlerinde kalacaklardır. Yüce Allah mü'minlere: "Rabbınız kim?" der, onlar: Rabbimiz aziz ve celil olan Allah'tır, derler. Bu sefer onlara: "Onu görürseniz tanır mısınız?" diye soracak, onlar da: Biz onu tenzih ederiz. Ancak O bize kendisini tanıtırsa biz de G'nu tanırız, derler. Onlar da yüce Allah'ı dileyeceği şekilde görecekler. Bunun üzerine mü'min olanlar yüce Allah'a secde ederek yere kapanacaklar. Yüzleri kar gibi bembeyaz kesilecektir, Münafıklarla kitap ehli ise, secde edemeyecek halde kalacaklar, bundan dolayı üzülecek ve yüzleri simsiyah kesilecektir, işte yüce Allah'ın: "O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler kararır" buyruğunda anlatılan budur.^[22]

Ağarır, kararır" anlamındaki buyrukların "t" harfleri, üstün yerine esreli de okunabilir. Çünkü, Ağardı" denildiği vakit hemze esreli söylenir, işte başa gelen "t" de böylece esreli okunabilir. Bu da Temimlilerin şivesidir. Yahya b. Vessab da bu şiveye göre okumuştur. ez-Zührî ise: diye okumuştur. Bunda da "te" harfinin esreli okunması caizdir. Bununla birlikte şeklinde "yüzler" anlamındaki kelimenin mü^ekker kabul edilmesi suretiyle "ye" ile de okunması mümkündür. "Yüzler" anlamındaki kelimenin; şeklinde okunması da caizdir. Tıpkı: "Belirli vakitleri geldiği zaman" (el-Murselât, 77/11) buyruğunda f'vav" harfi yerine) hemze ile söylenmesi gibidir. Yüzlerin ağarması, nimetlerle aydınlanıp parıldaması, kararması ise, can yakıcı azabın kendilerini yorup bitirmesidir. ^[23]

2. Bu Azap Kimler Hakkındadır:

Muayyen olarak kimlerin böyle olacağı hususunda farklı görüşler vardır. İbn Abbas der ki: Sünnet ehlinin yüzleri ağaracak, bid'at ehlinin yüzleri kararacaktır.

Derim ki: İbn Abbas'ın bu sözünü, Gassân'ın kardeşi Malik b. Süleyman el-Herevî, Malik b. Enes'den, o, Nafi'den, o, İbn Ömer'den şöyle rivayet etmişti İbn Ömer dedi ki: Rasûlullah (sav), Allah'ın: "O gün nice yüfeler ağarır, nice yüzler kararır" buyruğu hakkında şöyle buyurmuştur: "Yani, sünnet ehlinin yüzleri ağaracak, bid'at ehlinin yüzleri kararacaktır." Bunu da Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatîb zikretmektedir.[\[24\]](#) O, bu hususta der ki; Bu hadisin Malik yoluyla rivayet edilmesi münkerdir.

Ata der ki: Muhacir ve Ensar'ın yüzleri ağaracak, Kurayza ve Nadiroğul-larının yüzleri ise kararacaktır Ubey b. Ka'b der ki; Yüzleri kararacak olanlar kâfirlerdir. Onlara şöyle denilecektir: Sizler, Adem'in sırtından küçücük zerrelere gibi çıkartıldığınız vakit ikrarınız, dolayısıyla iman ettikten sonra küfre saptınız hal!.. Bu açıklama, Taberînin de tercihidir,

el-Hasen der ki: Âyet-i kerime münafıklar hakkındadır. Katade ise mür-tedler hakkındadır, demiştir. İkrime ise: Bunlar kitap ehlinden bir kavimdir. Önceleri kendi peygamberlerini tasdik eden kimseler idiler. Muhammed (sav)'i de peygamber olarak gönderilmeden önce tasdik edenlerdi. Ancak Mu-hammed (sav) peygamber olarak gönderilince, onu inkâr ettiler. İşte yüce Allah'ın: "İmanınızdan sonra küfre saptınız hal" buyruğu buna işaret etmektedir. ez-Zeccâc'ın tercih ettiği görüş de budur.

Malik b. Enes de: Bu âyet-i kerime, hevâ ehli hakkındadır, demiştir.

Ebu Uname el-Bâhîlî Peygamber (sav)iden: Bu, Haruralılar hakkındadır" dediğini nakletmektedir.[\[25\]](#) Bir başka haberde de Hz. Peygamber şöyle buyurmuş: "Bu, kaderiye hakkındadır."

Tirmizî Ebû Gâlib'ten şöyle dediğini rivayet eder; Ebû Umâme, Dimaşk kapısı üzerinde dikilmiş (kesik) bir takım başlar gördü. Bunun üzerine Ebû Umâ-me şöyle dedi: Bunlar ateşin köpekleridir. Gökyüzü altında öldürölmüşlerin en kötüleridir. Bunların öldürdükleri ise, en hayırlı maktullerdir. Daha sonra: "O gün nice yüzler ağarır, nice yüzler kararır..."*1 âyetini sonuna kadar okudu. Ben, Ebû Umâme'y^ Bunu Rasûlullah (sav)dan bizzat sen mi dinledin? diye sordum, şöyle dedi: Eğer ben bunu Rasûlullah (sav)dan bir, iki, üç -diyerek yediye kadar saydı- defa duymamış olsaydım. Hiç de bunu size nakl etmezdim. Tirmizî dedi ki: Bur hasen bir hadistir.[\[26\]](#)

Buhârî'nin Sahih'inde de Selîl b. Saad'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Fasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sizden önce Havz'ın kenarına ben varmış olacağım. Her kim benim yanıma uğrayacak olursa, (o havuzdan) içer. Ondan İçen İse, ebediyyen bir daha susuzluk çekmeyecektir. Benim yanıma <sü içmek

üzre) kendilerini tanıdığım, kendilerinin de beni tanıdıkları bir takım kimseler de gelecektir. Sonra benimle onlar arasına engel olunacaktır." Ebu Hazim dedi ki: en-Nu'man b. Ebi Ayyaş, benim bu sözlerimi işitip söyle dedi: Sen, Sehl b. Saad'dan bunu böyle mi dinledin? Ben: Evet dedim. O da şöyle dedi: Ben de tanıklık ederim ki, Ebu Said el-Hudrî'den bunu işittim ve o bunda şunu da ilave ediyordu: (Hz. Peygamber buyuruyor ki): Ben diyeceğim ki: Onlar bendendir. Bana: Şüphesiz ki sen, senden sonra ne bid'atler uydurup çıkardıklarını bilmezsin. Bu sefer ben de: Benden sonra değişiklik yapanlar benden uzak dursun, uzak dursun diyeceğim." [27]

Ebu Hureyre de Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet ederdi: "Kıyamet gününde ashabımdan bir topluluk Havz'a benim yanıma gelecekler. Bu sefer Havz'dan alınıp uzaklaştırılacaklar. Ben, Rabbinî, onlar benim as-babımdır (ümmetimdir), diyeceğim. Şöyle buyuracak: Sen, bunların senden sonra neler ortaya çıkardıklarını bilmiyorsun. Onlar, gerisin geri arkalarına dönüp irtidat ettiler." [28]

Bu anlamdaki hadisler pek çoktur. Her kim Allah'ın razı olmayacağı ve Allah'ın izin vermediği şekilde Allah'ın dininde bir takım değişiklikler yapar, değiştirir yahut bidatler ortaya koyacak olursa, şüphesiz ki o, Havz'ın etrafından kovulup uzaklaştırılan, yüzleri karacak olan kimselerden olacaktır. Elbetteki en çok uzaklaştırılıp kovulacak olanlar da müslümanların cemaatine muhalefet edip onların yolundan ayrılanlardır. Çeşitli fırkalarıyla Haricîler, farklı sapık ki arıyla Râfizîler, türlü hevâ ve hevesleriyle Mutezilîler gibi. Bütün bunlar değiştirmiş ve bid'at çıkarmış kimselerdir.

Aynı şekilde haksızlık, zulüm, hakkı gizlemek, hak ehlini öldürmek, hak ehlini zelil etmek suretiyle aşırıya kaçan zalimler, masiyetleri hafife alıp büyük günahları açıkça işleyen kimseler, çeşitli sapıklık, hevâ ve bîd'at sahibi kimseler de böyledir. Bütün bunların âyet-i kerime ile haberde -açıkladığımız gibi- kastedilen kimseler olacaklarından korkulur Bununla beraber cehennemde ebediyyen kalacak olanlar, ancak ve ancak kalbinde iman namına hardal tanesi ağırlığı *cadar dahi hiçbir şey bulunmayan inkarcılardır. İb-nü'l-Kasım der İd: Bazan sapık fişkalara mensup olmayanlar arasında bu sapık fırkalar arasındakileidendalia kötüler de bulunabilir. Yine o, şöyle derdi: İlîlâs masiyetlerden uzak durmakla mükemmel olur [29]

3. İmandan Sonra Küfrün Cezası:

Yüce Allah'ın: O zaman yüzleri kara olanlara..." buyruğunda: "Şöyle denilecektir" anlamındaki ibare hazf edilmiştir. "İmanınızdan sonra küfre saptınız ha!...", Yani onlar, Ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sorulduğu vakit; evet dedikleri o misak gününde iman etmişlerdi. Bu sözler yahudilere söylenecektir. Çünkü onlar, Muhammed (sav) peygamber olarak gönderilmeden önce ona iman ediyorlardı, Fakat peygamber gönderilince onu inkâr ettiler.

Ebu'l-ÂHye der ki: Bu, münafıklara söylenecektir. Onlara: Açıktan açığa imanınızı İkrar ettikten sonra, gizliden gizliye de kâfir mi oldunuz? denilecektir.

Arap dili bilginleri şart edatının cevabında "fe" harfinin mutlaka gelmesi gerektiğini icma ile kabul etmişlerdir. Çünkü bir kimsenin Zeyd'e gelince, o da yola koyulacaktır, ifadesi, Ne olursa olsun Zeyd yola koyulacaktır, manasındadır. Yüce Allah'ın: "Ama yüzleri ağaranlar ise..." buyruğunda sözkonusu edilenler, Yüce Allah'a itaat ve onun ahbine vefa gösteren kimselerdir.

"Allah'ın rahmeti içindedirler, onlar orada ebedi kalacaklardır." Yani, O'nun cennetinde ikram ve ihsan yurdunda ebedi ve devamlı kalacaklardır Şanı yüce Allah bizi de onlardan kılsın. Bizi türlü bid'at ve sapıkların yollarından uzak tutsun, iman edip salih amel işleyenlerin yollarına muvaffak etsin. Âmîn. [30]

108. Bunlar Allah'ın âyetleridir. Onları sana hak olarak okuyoruz. Allah âlemlere zulmetmek istemez.

109- Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Bütün işler Allah'a döndürülür.

Yüce Allah'ın: "Bunlar Allah'ın âyetleridir" anlamındaki buyruk, mübtedâ ve haberdır. Maksat da Kur'ân-ı Kerîm'dir.

"Onları sana hak olarak" yani, doğrulukla "okuyoruz." Bundan maksat da, biz sana Cebrail'i indiriyoruz, Cebrail de onları sana okumaktadır, demektir- ez-Zeccâc: "Bunlar Allah'ın âyetleridir" buyruğu, zikrolunan bu buyruklar, Allah'ın hüccet ve delilleridir demektir, diye açıklamıştır.

Şunlar," aslında "bunlar" manasınadır. Çünkü, bu âyet-i kerimelerin indirilmesi sona erdiğinden dolayı adeta uzaklaşmış gibi olduğundan, bu işaret zamiri getirilmiştir. Bununla birlikte "Allah'ın ayetleri" anlamındaki ifadenin, "bunlar" anlamındaki işaret zamirinden bedel olması ve sıfat olmaması da mümkündür. Çünkü, müphem olan belirtisiz bir kelime, izafet He nitelendirilmez.

"Allah, âlemlere zulmetmek istemez." Yani O, günahsız oldukları halde onlara azab etmez.

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır." el-Mehdevî der ki: Bu buyruğun

kendisinden önceki buyruklarla İlişki yönü şudur: Şam Yüce Allah, mü'minlerle kâfirlerin durumunu sözkonusu edip de, kendisinin âlemlere zulmetmek istemediğini belirttikten hemen sonra kudretinin genişliğini ve zulme ihtiyacı olmadığını sözkonusu etti. Çünkü, göklerde ve yerde bulunan herşey O'nun mülkü ve tasarrufundadır.

Bu âyetin (109- âyetin) yeni bir söz başlangıcı olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah bununla kullarına, göklerde ve yerde bulunan herşeyin kendisinin olduğunu beyan etmektedir ki, yalnız O'ndan dilekte bulunsunlar, yalnız O'na İbadet etsinler, O'ndan başka hiçbir kimseye ibadet etmesinler. [31]

110. Siz, insanlar için çıkartılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. Mârufu emreder, münkerden akkorsunuz ve Allah'a inanırsınız. Kitap ehli de inanmış olsalardı, kendileri için hayırlı olurdu. İçlerinde iman edenler olmakla birlikte çoğu fasıllardır.

Bu buyrukların: "Siz İnsanlar için çıkartılmış en hayırlı bir ümmetsiniz" bölümüne dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

İ. Ümmetlerin En Hayırlısı Olan Bir Ümmet:

Tirmizî, Beliz b. Hakîm'den, o, babasından, o da dedesi yoluyla rivayet ettiğine göre, Beliz b. Hakîm'in dedesi Rasûlullah (sav) şanı yüce Allah'ın: "Siz İnsanlar İçin çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz* buyruğu ile ilgili olarak şöyle buyururken dinlemiş; "Siz yetmiş ümmetin tamamlayıcısıyız.

Allah nezdinde bunların en hayırlıları ve en değerlileri de sizlersiniz." Tirmizi der ki: Bur hasen bir hadistir. [32]

Ebû Hureyre de der ki: Biz, insanlar arasında, insanlara en hayırlı olan kimseleriz. Zincirlerle onları İslam'a sürükleriz. [33]

jbn Abbas der ki: Bunlar, Mekke'den Medine'ye hicret edip, Bedir ve Hudeybiye'de hıaztr bulunan kimselerdir. [34]

Ömer b. el-Hattab da şöyle demiştir: Onların yaptıklarını yapan, onlar gibi olur. Denildiğine göre burada sözü geçenler, Muhammed (sav)'ın ümmetidir. Yani, onların arasından salih kimselerle, fazilet ehli olan kimseler kast edilmektedir. Kıyamet gününde diğer insanlara karşı şahidük edecek olanlar da -Bakara Sûresi'nde de (2/143. âyet, 2. başlıkta) geçtiği gibi- onlar olacaklardır.

Mücahid der ki: "Siz, İnsanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz"

buyruğunun yerine gelmesi, âyet-i kerimede sözü geçen şartların gerçekleştirilmesine bağlıdır, Bunun, Levh-i Mahfuzda siz böylesintiz, anlamına geldiği söylendiği gibi, siz iman ettiğinizden bu yana en hayırlı bir ümmetsiniz anlamına geldiği de söylenmiştir. Bir başka açıklama da şu şekilde yapılmıştır: Bunun böyle olması, Peygamber (sav)'ın ve onun ümmetinin geleceğinin daha önceden müjdelenmiş olmasıdır

Buna göre buyruğun anlamı şöyledir: Sizler, sizden önce gelen kitap ehline göre, en hayırlı bir ümmetsiniz. el-Ahfeş der ki: Burada "en hayırlı üm-merten kasıt, en hayırlı din mensubu sizlersiniz, demektir. Daha sonra el-Ahfeş (burada ümmetin din anlamına kullanıldığını açıklamak üzere) şu be-yiti nakletmektedir: "Yemin ettim ve ben artık senin içinde herhangi bir şüphe bırakmadım; (Sana) kendisi itaatkâr olduğu halde bir dine mensup birisi (bu yemini dolayısıyla) hiç günahkâr olur mu?"

Âyet4 kerimede ki "" fiilinin nakıs değil de tam olduğu da söylenmiştir. Yani siz, en hayırlı bir ümmet olarak yaratılmış ve var edilmişsinizdir. Buna göre "en hayırlı ümmet" anlamındaki İbare hat'dir. Buradaki "" in zaid olduğu da söylenmiştir. O takdirde anlam: Siz en hayırlı bir ümmetsiniz" şeklinde olur. Sîbeveyh de şöyle bir mısra nakletmektedir:

"Ve oldukça kerim olan bizim komşularımız..."

Yüce Allah'ın: ^Beşikte bulunan bir çocuk ile nasıl konuşuruz?" (Meryem, 19/29); "Düşünün ki siz, bir zamanlar çok az idiniz de O, sizi çoğalttı" (el-A'râf, 7/86) buyruklarında ki bu kökten gelen kelime de bunun gibidir. Yüce Allah, bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Hatırlayın ki siz, bir zamanlar azlıktınız..." (el-Enfâl, 8/261)[\[35\]](#)

Süfyan, Meysere el-Eşcaî'den, o, Ebû Hâzim'den, o da Ebû Hureyre'den: "Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bîr ümmetsiniz" buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Siz, insanları zincirlerle İslâm'a çekiyorsunuz.[\[36\]](#) en-Nehhas der ki: Buna göre ifadenin takdiri; Sız, insanlar için en hayırlı bir ümmet oldunuz, şeklindedir

Mücahidin görüşüne göre ise ifadenin takdiri şöyle olun Siz, insanlar için en hayırlı bir ümmetsiniz. Çünkü sizler iyiliği emreder, kötülükten alıkoyar-sınız. Şöyle de açıklanmıştır: Muhammed (sav)'ın ümmetinin en hayırlı bir ümmet oluşu, onun (tebliğine muhatap olan) ümmetin arasında müslümanUğın daha çok oluşundan, iyiliği emredip, münkerden alıkoymanın onlar arasında daha bir yaygın oluşundan dolayıdır.

Şöyle de denilmiştir: Bu husus, Rasûlullah (sav)'ın ashabı içindir. Nitekim Hz. Peygamber'in: "İnsanların en hayırlısı benim (aralarında peygamber olarak

gönderilmiş olduğum) bu neslimdir" [37] buyruğu da buna benzemektedir. [38]

2- Bu Ümmetin En Hayırlıları:

Kur'ân-ı Kerîm'in nassı ile, bu ümmetin en hayırlı ümmet olduğu sabit olduğu gibi, hadis imamları da İmran b. Husayn yoluyla Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedirler: "İnsanların en hayırlıları benim (çağdaşım olan) neslimdir Sonra, onlardan sonra gelenler, daha sonra da onlardan sonra gelenler." [39]

Bu hadis-i şerif de bu ümmetin öncekilerinin daha sonra gelenlerden daha faziletli olduğunu göstermektedir. İlim adamlarının büyük çoğunluğu da bu görüştedir, Onların bu görüşüne göre, Peygamber (sav)'ın sohbetinde bulunup, ömründe bir defa dahi olsa, onu görmüş olan kimselerin kendisinden sonra gelenlerden daha faziletli olduğunu, Hz. Peygamberin sohbetinde bulunmak faziletine denk hiçbir amelin bulunmayacağını kabul etmişlerdir.

Ebû Ömer (İbn Abdî'l-Berr) ise, ashabdan sonra gelenler arasında genel olarak ashab arasında bulunanlardan daha faziletli kimselerin bulunabileceğini ve Hz. Peygamber'in: "İnsanların en hayırlıları benim neslimdir" buyruğunun umum ifadesi ile anlaşılmasında gerektiği kabul etmektedir. [40] Buna delili de şudur: Bir nesilde daha çok faziletli olan da bulunabilir, daha az faziletli bulunan da bulunabilir. Nitekim H2. Peygamberin nesli arasında imanını açıkça izhar eden münafıklar topluluğu ve Hz. Peygamberin kendilerine yahutta bazılarına hadler uyguladığı büyük günah sahibi kimseler de vardı. Ve kendilerine: "Hırsız, içki içen, zina eden kimse hakkında ne dersiniz?" diye sormuştur. Yine, kendi çağdaşı bulunanlara da yüz yüze: "Ashabıma sövmeyiniz" demiştir. [41] Halici b. el-Velid'e de Ammâr hakkında: "Senden daha hayırlı olan kimseye sövme" [42] diye buyurmuştur. Ebu Umame'nin rivayetine göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Beni görüp de bana iman edene ne mutlu. Beni görmediği halde bana iman eden kişiye de yedi defa ne mutlu!" [43]

Ebû Dâvûd et-Tayalisi'nin Müsned'inde de şöyle bir hadis yer almaktadır: Muhammed b. Ebi Humeyd'den, o, Zeyd b. Eslemeden, o babasından, o, Ömer (r.a)'dan dedi ki: Rasûlullah (say)'ın yanında oturuyordum. Şöyle buyurdu: "Yaratıklar arasında imanı en üstün olanların kimler olduğunu bilir misiniz?" Biz: Meleklerdir, dedik. O: "Onların iman etmeleri elbette gerekir. Ama onlardan başkaları. (Onlardan iman bakımından daha üstündür)." Biz, Peygamberlerdir dedik. Bu sefer: "Onların zaten iman etmeleri gerekir, Hayır, onlardan

başkalarıdır." Daha sonra Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Yaratıklar arasında iman bakımından en üstün kimseler, henüz atalarının sulblerinde bulunan, beni görmedikleri halde bana iman eden, yazılı bir takım kâğıtlar görüp de onlarda bulunanlar gereğince amel eden bir takım insanlardır. İşte bunlar bütün yaratıklar arasında imanları en üstün kimselerdir." [44]

Salih b. Cübeyr de Ebu Cum'a'dan şöyle dediğini rivayet eder: Ey Allah'ın Rasûlü, bizden daha hayırlı bir kimse var mıdır? diye sorduk. O, şöyle buyurdu: "Evet, sUcten sonra gelen ve iki kapak arasında bir kitap görüp onda bulunanlara iman eden, bana da beni görmedikleri halde iman eden bir topluluktur." [45]

Ebû Ömer der ki: Ebu Cum'a'rtın Hz. Peygambere arkadaşlığı (sohbeti) vardır. Asıl adı da Habib b. Sibâ'dır Salih b. Cübeyr ise, tabiinin sika râvîleruv dendir.

Ebû Salebe el-Huşenî de Peygamber (sav)'dan şöyle dediğini rivayet eder: "Şüphesiz önünüzde Öyle bir takım günler vardır ki, o günlerde dini üzere sabır ve sebat gösterecek bir kimse, tıpkı kor ateşi avucunda tutan kimse gibi olacaktır. İşte o günlerde amel eden kimseye onun gibi ameide bulunan elli adamın ecri kadar ecir verilecektir." Ey Allah'ın Rasûlü, onlardan birisinin ecri kadar mı diye sorunca: "Hayır, sizden birisinin ecri kadar" diye buyurdu. [46]

Ebu Ömer Cîbn. Abdî'l-Berr) der kir İşte bu: "Hayır, sizden" lafzını, kimi muhaddisler zikretmemişlerdir, Ömer b. el-Hattab da Yüce Allah'ın: "Siz, İnsanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz" buyruğunun açıklaması ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: Kim sizin yaptığınız gibi yaparsa, o da sizin gibi olur.

Hadis-i şeritler arasında her hangi bir tearuz (çatışma, çelişki) yoktur. Çünkü, birincisi hususi bir anlam ihtiva etmek üzere varid olmuştur. Başarıya ulaştıran Allah'tır.

Bu hususa dair hadislerin açıklanması ile ilgili olarak şöyle de denilmiştir; Hz. Peygamber'in çağdaşı olan nesilin üstün kılınması, onlann kâfirlerin çokluğu dolayısıyla imanları bakımından garip olmaları, kâfirlerin eziyetlerine sabredip katlanmaları, dinlerine sımsıkı sarkmalarıdır. Şüphesiz bu ümmetin dalıa sonra gelecek olanları da, kötülüğün, {"aşıklığın, haksızca kan dökmelerin, masiyetlerin ve büyük günahların açıktan açığa işlendiği bir zamanda, bu dini dosdoğru uygulayıp, ona sımsıkı sarılıp Rablerine itaat üzere sabır ve sebat gösterecek olurlarsa, işte onlar da böyle bir durumda gariplerden olurlar. Böyle bir durumda onlann amelleri, tıpkı kendilerinden öncekilerin amellerinin temiz ve bereketli olduğu gibi, temiz ve bereketli olur. Bu açıklamaya tanıklık eden hususlardan birisi de Hz, Peygamber'in: "İslâm garip olarak başladı ve

başlangıçtaki haline dönecektir. O halde gariplere ne rnutlu" [47] buyruğudur. Yine Ebu Salebe'nin rivayet ettiği hadis de burca tanıklık ettiği gibi, Hz, Peygamberdin: "Ümmetim Öncesi mi hayırlıdır, sonrası mı hayırlıdır bilinemi-yen bir yağmur gibidir" [48] buyruğu da buna tanıklık etmektedir. Bu hadisi de Ebu Dâvud, et-Tayalisi ve Ebu Isa et-Tirmizî rivayet etmişlerdir.

Hişam b. Ubeydullah er-Rârf de bunu Mâlik'ten, o, ez-Zührî'den, o da Enes'den şöylece rivayet etmektedir: Enes dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Ümmetimin misali yağmura benzer. Onun öncesi mi hayırlıdır, yoksa sonrası m] bilinmez. [49] Bunu Darakutnî "Musned-u Hadisi Malik" adlı eserde de kaydetmektedir.

Ebu Ömer (İbn AbdiJl-Berr) der ki: Hişam b. Ubeydullah sika bir ravidir. Bu hususta (hadis alimleri) farklı kanaatlere sahip değildirlr

Rivayete göre Ömer b. Abdulaziz, halifelige gelince, Salim b. Abdullah'a şöyle bir mektup yazmış: Sen, bana Ömer b. el-Hattab'ın yaşayış ve davranışını yaz ki, ben de ona göre amel edeyim. Salim ona şunu yazdı: Eğer sen, Ömer'in uygulamasını yapacak olursan, Ömer'den daha faziletli olursun. Çünkü senin zamanın, Ömer'in zamanı gibi değildir. Senin etrafında bulunan adamların da Ömer'in etrafındaki adamlar gibi değildir. [50] Ömer b. Abdulaziz, çağının fukahasına da (bu şekilde) mektup yazdı, hepsi de ona Salim'in dediğine benzer şeyler yazdılar.

Değerli bir takım ilim adamları, Hz. Peygamber'in: "İnsanların en hayırlısı benim çağımda yaşayan neslimdir" hadisi ile: "İnsanların en hayırlısı ömrü uzayıp, ameli güzel olandır. En kötüsü de, ömrü uzayıp ameli kötü olandır" [51] hadisleri arasında bir tearuz bulunduğunu kabul etmişlerdir. Ebu Ömer ise şöyle demektedir: Bu hadîs-i şerifler rivayet yollarının tevatür derecesine ulaşması ve güzel olmasına rağmen, bu ümmetin başı ile sonu arasında eşitliğin bulunmasını gerektirmektedir. Yani daha önce belirtildiği şekilde, ilim ve din ehlinin yüksek görülmediği, fışkın ve kötülüklerin, haksızca kan dökmelerin çok olduğu, mü'minin zelil kılınıp facir'in üstün kılındığı ve din garip olarak başladığı gibi, tekrar garip hale döndüğü, dini yerine getiren kimsenin kor ateşi avucunda tutan kimse gibi zora katlandığı, fa-sid bir zamanda İman ve ameli salihe bağlı olmak halinde böyledir. İşte böyle bir durumda bu ümmetin başı ile sonu arasında amellerin fazileti birbirine eşit olur. Bundan Bedir ve Hudeybiye'ye katılanlar müstesnadır. [52] Bu bölümde varid olmuş hadisler üzerinde dikkatle düşünen bir kimse, açıkça doğruyu anlayıp görür. Allah da lütfunu dilediği kimseye verir.

[53]

3. iyiliği (Marufu) Emredip, Kötülükten (Münkerden) Alıkoymak:

Şanı Yüce Allah'ın: "Marufa emreder, münkerden akkorsunuz" buyruğu, l>u ümmete, bunu yerine getirdikleri ve bu niteliğe sahip oldukları sürece bir övgüdür. Eğer, münkere karşı çıkıp onu değiştirmeyi terkedecek, münker işlemek üzere birbirleriyle anlaşıp olurlarsa, o takdirde bu övgüyü hak etmezler, bunun yerine yerilirler. Bu, onların helak edilişlerine de sebep teşkî eder. İyiliği emredip, münkerden alıkoymaya dair açıklamalar, bu sûrenin baş taraflarında (3/21-22. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Kitap ehli de inanmış olsalardı, kendileri İçin hayırlı olurdu" buyruğunda yüce Allah, Kitap ehli'nin Peygamber (sav)'a iman etmelerinin kendileri için daha hayırlı olduğunu, onlardan kimisinin mü'min, kimisinin fâsık olmakla birlikte, fâsık olanlarının da daha çok olduğunu haber vermektedir. [\[54\]](#)

111. İncitmekten başka size herhangi bir zarar veremezler. Sizinle savaşsalar bile, size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine yardım da edilmez.

Yüce Allah'ın: ^İncitmekten başka size herhangi bir zarar veremezler" buyruğu ile kast edilen, onların (verebilecekleri zararın) yalanları, tahrifleri ve iftiralarından ibaret olduğunu anlatmaktadır. Yoksa, onların galip gelecekleri anlamında değildir. Bu açıklama, el-Hasen ve Katade'den nakledilmiştir

Buna göre, âyet-i kerimedeki istisna muttasıldır. Manası da şöyle olur: Onlar sîze ancak az miktarda bir zarar verebilirler. Buna göre "ezâ" kelimesi» mastar gibi kullanılmıştır.

Âyet-i kerime Allah'ın, Rasûlüne ve mü'minlere bir vaadidir. Buna göre, kitap ehli onları mağlup edemeyeceklerdir. Kendileri kitap ehline karşı zafer kazanacaklar ve kitap ehlinin mü'minlere, kökten imha gibi bir zarar görmeleri söz konusu olmayacaktır. Onlardan görecekları zararlar, iftiralarla, tahriflerle eziyet vermekten ibaret kalacaktır. Sonunda güzel akibet ise mü'min-lerin olacaktır.

Buradaki istisnanın munkatf olduğu da söylenmiştir. Anlam da şöyle olur: Onlar asla sîze zarar veremeyeceklerdir. Bununla birlikte size, İştirecekleri sözlerle sizi rahatsız edeceklerdir.

Mukatil der ki: Yahudilerin elebaşları olan Ka'b, Adiy, Nu'man, Ebû Rafî', Ebû Yâsir, Kinane ve İbn Suriyâ, kendi kavimleri arasından İman eden, Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarına müslüman olmaları sebebiyle eziyet

vermeye koyuldular. Bunun üzerine yüce Allah: "İncitmekten başka size herhangi bir zarar veremezler" yani onlar, ancak dilleriyle sizi rahatsız edebilirler, buyruğunu indirdi. [55] İfade burada tamam olmaktadır.

Daha sonra yüce Allah: "Sizinle savaşsalar bile, size arkalarım dönüp kaçarlar" yani, bozguna uğrarlar. Burada da ifade tamam olmaktadır. "Sonra kendilerine yardım da edilmez" buyruğu da yeni bir cümledir. Bundan dolayı bu buyruğun sonunda "nun" harfi sabit olmuştur.

Bu âyet-i kerime Peygamber (sav)'ın bir mucizesidir. Çünkü, ona karşı savaşan yahudiler ona arkalarım dönüp kaçmışlardır.

112. Nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine zillet vurulmuştur. Allah'tan bir ahde ve insanların ahdine sığınmış o intakı rı müstesna. Allah'ın hışmına uğradılar. Üzerlerine de miskinlik vuruldu. Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendir. Bu, onların isyan etmeleri ve taşkınlık yapmalarındandır.

113. Hepsi bir değildir. Kitap ehlinde secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır.

114. Onlar, Allah'a ve âhiret gününe inanırlar. Mârufu emrederler, münkerden vazgeçirirler. Hayırlara koşuşurlar. İşte onlar sa-lihlerdendir.

115- Yaptıkları hayırlardan asla mahrum bırakılmazlar. Allah takva sahiplerini en iyi bilendir.

Yüce Allah'ın: "Nerede bulunurlarsa bulunsunlar" nerede ele geçirilir ve onlarla karşılaşılırsa karşılaşılınsın; "üzerlerine zillet vurulmuştur" buyruğu

Üt kastedilenler, yahudilerdir. İfade burada tamam olmaktadır.

Bakara Sûresî'nde onlara zilletin vurulmasının anlamına dair açıklamalar (2/61. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Allah'tan bir ahde ve insanların ahdine sığınmış olmaları müstesna" buyruğu ise, bir önceki buyruktan yapılmış, munkatı' bir istisnadır. Yani, fakat onlar Allah'tan gelen bir ahde sığınır, demektir. İnsanların ahdinden kasıt İse, onlara verdikleri zimmet ahdidir. "İnsanlarla kastedilenler, Muham-med (sav) ile müminlerdir. Onlar, Muhammed (sav)'e ve mü'minlere haraç verirler, onlar da kendilerine cman verirler. İfadede bir ihtisar vardır. Yani: Allah'tan bir ahde bağlı olarak korunmaları hali müstesna; şeklindedir ki, bu hazf edilmiştir. Bu açıklamayı da el-Ferrâ yapmıştır.

"Allah'ın hışmına uğradılar" buyruğunda ki: Döndüler," demektir. Bunun, yüklenip taşındılar anlamına geldiği de söylenmiştir. Sözlükte bunun asıl anlamı

ise, öyle bir hışım onlardan ayrılmaz bir şeydir, manasmdadır Bakara Sûresi'nde de (2/61, âyetin tefsirinde) bu açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Daha sonra Yüce Allah onları neden bu şekilde cezalandırdığını da: "Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendir. Bu» onların isyan etmeleri ve taşkınlık yapmalarındandır" diye buyurarak açıklamaktadır. Yine buna dair yeterli açıklamalar Bakara Sûresi'nde (2/61. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

Daha sonra şanı yüce Allah: "Bepsi"bir değildir^ diye Vıabeı -veTirrekk-tin İfade burada tamam olmaktadır. Buyruğun anlamı da şudur; Kitap ehli ile Muhammed (sav)'ın ümmeti eşit değildir. Bu şekildeki açıklama İbn Mes'ud'dan nakledilmiştir. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Kitap ehlinde iman edenlerle kâfirler birbirine eşit değildirler. [56]

Bu Âyetlerin Nüzul Sebebi:

Ebû Hayseme Züheyr b. Harb şunu nakletmektedir: Bize, Haşim b. el-Ka-sim anlattı. Bize, Şeyban anlattı; O, Âsım'dan, o, Zir'den, o da İbn Mes'ud'dan dedi ki: Rasûhıllah (sav) bir gece yatsı namazını geciktirdi. Daha sonra Mescide çıktı, herkesin bu namazı beklemekte olduğunu gördü. Şöyle buyurdu: "Din sahiplerinden yüce Allah'ı bu saatte sizden başka zikreden hiçbir kimse yoktur." (İbn Mes'ud) der ki: Ve şu âyet: "Hepsibir değildir, kitap ehlinde... bir topluluk vardır... Allah takva sahiplerini en iyi bilendir" buyruklarım indirdi. [57] İbn Vehb de buna benzer bir rivayet nakletmektedir,

İbn Abbas der ki: Yüce Allah'ın: "Kitap ehlinde secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır" buyruğu, Peygamber (sav) ile birlikte iman edenler hakkındadır.

İbn İshak da İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakleder: Abdullah b. Selâm, Sa'lebe b. Sa'ye, Esid b. Sa'ye, Esid b. Ubeyd ve yahudilerden İslâm'a giren diğerleri müslüman olup iman ve tasdik ederek İslâm'a yönelip, İslâm kalplerinde yerleşince, yahudilerin alimleriyle küfre sapanları şöyle demişlerdi: Muhammed'e îman edip tabi olanlar, ancak bizim kötülerimizdir. Eğer bunlar bizim hayırlılarımız olsalardı, atalarının dinini terkedip bir başkasına gitmezlerdi. Bunun üzerine şant yüce Allah: "Hepsi bir değildir, kitap ehlinde secdeye vararak geceleri Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır... İşte onlar salihlerdendir" buyruklarını İndirdi.

el-Ahfeş der ki: İfade; kitap ehlinde öyle ümmete mensup kimseler, yani öyie güzel yol izleyen kimseler vardır ki... takdirindedir. Bu takdire, delil olarak da şu

mısrayı zikretmektedir:

"Kendisi (emre) itaatkâr olduğu halde, bir ümmet sahibi {güzel bir yola sahip bir kimse) hiç günahkâr olur mu?"

İfadede İiazif olduğu ve ifadenin takdirinin şöyle olduğu da söylenmiştir: Kitap ehlinde (emirleri) uygulayıp duran bir topluluk da vardır. Bu şekilde olmayan bir topluluk da vardır. Yüce Allah, birisini zikretmekle yetinip, ötekini sözkonusu etmemiştir. Ebû Züeyb'in şu beyitinde olduğu gibi:

"Kalbim ona gitmek hususunda bana karşı çıktı. Ben de onun emrine itaat ediyorum.

Ama bilemiyorum onun arkasından gitmek doğru mudur?"

O, bununla doğru mudur, yanlış mıdır demek istemiş, fakat ikincisi (anlaşıldığından) hafz edilmiştir.

el-Ferrâ der ki: Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk ile kâfir olan bir topluluk birbirine eşit olamaz.

en-Nehhâs ise der kî: Bu, çeşitli bakımlardan yanlış bir görüştür. Birincisi, bu Topluluk" kelimesinin; Bir, eşit" kelimesi ile reF etmektedir. Bu durumda; Değil" kelimesinin ismine herhangi bir şey avdet etmemekte, buna karşılık fiil gibi değerlendirilmeyen kelime ile reP etmekte ve gerek olmayan ifadeleri de takdir etmektedir. Zira daha önceden kâfirlerden söz edilmiştir. O halde, bunu takdir edip malızûf kabul etmenin uygun bir yönü de yoktur.

Ebu Ubeyde ise der ki: Bu, Arapların Pireler beni yediler ve arkadaşların gittiler¹¹ şeklindeki sözlerini andırmaktadır. [58] en-Nehhâs der ki: Bu da yanlıştır. Çünkü, onlardan daha önce söz edilmiştir. Halbuki, "pireler beni yediler" anlamındaki kullanımda ve benzerlerinde, bunlardan daha önceden söz edilmemiş olmalıdır.

Yüce Allah'ın: uGeceleri" yani, gecenin çeşitli zamanları anlamındadır. Bunun tekili; şeklinde gelir, Bu kelime burada zarf olarak nasb edilmiştir.

"Secdeye vararak" buyruğu ise, namaz kıldıklarını anlatmaktadır. Bu açıklama el-Ferrâ ve ez-Zeccâc'dan nakledilmiştir. Çünkü Kur'ân okumak, rükû ve sücud halinde sözkonusu değildir. Bunun bir benzeri de Yüce Allah'ın: "Ve O'na secde ederler" (el-A'raf, 7/206) buyruğudur. Yani, ona namaz kılarlar, demektir. Furkan Sûresi'nde de; "Onlara Rahman (olan Allah)'a secde edin, denildiğinde..." (el-Furkan, 25/60); en-Necm Sûresinde de: "Artık Allah'a secde edip ibadet edin" (en-Necm, 53/62") diye buyuru İma ktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu buyrukla özellikle bilinen secde anlatılmak istenmiştir. Ancak âyetin nüzul sebebi bu görüşü reddetmekleedir. Diğer taraftan önceden, İbn Mes'ud'dan gelen hadiste zikrettiğimiz gibi maksat, yatsı

namazıdır. Puta tapıcılar ise, akşam karardı mı, hemen uyurlar. Muvahhidler ise, yatsı namazında Allah'ın âyetlerini okuyarak Allah'ın huzurunda ayakta dururlar. Nitekim yüce Allah, onların ayakta duruşlarını sözkonusu ecmekle birlikte: "Secdeye vararak..." diye de buyurmaktadır. Yani onlar, kıyamla birlikte secde ederler anlamındadır.

es-Sevrî der ki: Burada sözkonusu edilen, akşam ite yatsı namazı arasındaki namazdır. Maksudın gece namazı olduğu da söylenmiştir. Önceki kitapları okuyan Şeybeoğullarından birisinin de şöyle dediği nakledilmektedir: Biz, aziz ve celil olan Rabbin sözleri arasında şunu da buluyoruz: Gece karardı mı, tek başına kalan bir deve veya bir koyun çobanının, hiç gece saatlerinde ayakta durarak, secde ederek ibadet eden kimse gibi olduğu mu zannedilir?

"Onlar Allah'a... inanırlar." Yani, Allah'ın varlığını ikrar ve kabu] ederler. Muhammed (sav)'ı da tasdik ederler.

"Mâruftı emrederler." Bunun, umum ifade ettiği söylendiği gibi bununla, Peygamber (sav)'a tabî olmanın emredilmek maksadında olduğu da söylenmiştir, "Münkerdea vazgeçilirler." Münkerden vazgeçirmek, Allah'ın emirlerine muhalefetten vazgeçirmek dernektir, "Hayırlara koşuşurlar." İşledikleri hayırlara, sür'atlice ve herhangi bir şekilde ağırdan almaksızın yönelirler. Çünkü onlar, bu hayırların sevaplarının ne kadar çok olduğunu bilirler. Vakit geçmeden önce amellerini işlemekte ellerini çabuk tutarlar, diye de açıklanmıştır.

"İşte onlar, sâlihlerdendir." Yani, salihlerle birlikte olanlardır, Salihler ise, Muhammad (sav)'ın ashabı olup, cennettedirler.

"Yaptıkları hayırlardan asla mahrum bırakılmazlar" buyruklarında geçen Yaptıkları" kelimesi ile "Ondan mahrum bırakılmazlar" anlamındaki kelimeleri, el-A^meş, İbn Vessâb, Hamza, el-Kisaî, Hafs ve Halef, her ikisinde de "yâ" ile, "Allah'ın âyetlerini okuyup duran topluluğ"a dair haber olmak üzere okumuşlardır. Aynı zamanda bu, İbn Ab-bas'ın da kıraatidir, Ebu Ubeyd'in tercih ettiği kıraat de budur. Diğerleri ise, her İki yerde de (.ne hayır yaparsanız ondan mahrum bırakılmazsınız anlamında) muhatap sığıası ile okumuşlardır. Çünkü daha önce yüce Allah 'ın: "Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz" buyruğu geçmiştir. Ebu Hatim'in tercih ettiği kıraat de budur. Ebû Arar ise hem "ya" ile, hem de "te" ile okunuşun uygun olacağı görüşünde idi. Buyruğun anlamı da: Siz, hayır namına ne yaparsanız asla onun sevabından mahrum bırakılmazsınız. Aksine size hayırlarınızın sevabı verilir ve onun karşılığında mükâfat göreceksiniz, demektir. [59]

116. Küfre sapanların mallarının re çocuklarının Allah'a karşı kendilerine hiçbir

faydası olmayacaktır. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebediyyen kalacaklardır.

Yüce Allah'ın: "Küfre sapanların" anlamındaki buyruk, nin ismidir. Haberi ise: "Mallarının ve çocuklarının Allah'a karşı kendilerine hiçbir Gaydası olmayacaktır" buyruğudur.

Mukatil der kî: Şam yüce Allah, kitap ehli mü'minlerini sözkonusu ettikten sonra, onların kafirlerini sözkonusu etmektedir ki, bu da yüce Allah'ın: "Küfre sapanların..." buyruğu ile dile getirilmektedir. el-Kelbî de şöyle demektedir: Yüce Allah, bu buyruğu bir müptedâ (söz başlangıcı) yaparak şöyle buyurmaktadır: Küfre sapanların mallarının çok olması ite çocuklarının çok olmasının Allah'ın azabına karşı kendilerine hiçbir faydası olmayacaktır. (Sair akrabalar arasından) çocukların özellikle anılmaları ise, neseb itibariyle kendilerine en yakın olanların çocukları oimalarından dolayıdır.

"Onlar cehennemliklerdir" buyruğu, bir müptedâ ve haberdir. Aynı şekilde: "Orada ebediyyen kalacaklardır" anlamındaki buyruk da böyledir. Bütün bunlara dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[60\]](#)

117. Bu dünya hayatında onların harcadıkları şeylerin misali, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinlerine isabet ederek onu helak eden kavurucu soğuğu bulunan bir rüzgârın durumuna ben-zer. Allah, onlara zulmetmedi. Ama onlar, kendilerine zulmediyorlar.

Yüce Allah'ın: "Bu dünya hayatında onların harcadıkları şeylerin misali,- kavurucu bir soğuğu bulunan bir rüzgârın durumuna benzer" anlamındaki buyruğunda yer alan (» edatı, hem mastar manasını veren edat olabilir, hem de anlamında aidi hazf edilmiş bir ismi mevsul anlamında olabilir. Yani, onların o harcadıklarının misali..., anlamındadır. "Bir rüzgârın durumuna benzer" buyruğu ise, bir rüzgârın esişine benzer, anlamındadır.

İbn Abbas der ki: Âyet-i kerimede geçen Kavurucu soğuk," ileri derecede soğuk demektir. Bu kelimenin aslı itibariyle ses demek olan den geldiği söylenmiştir. O takdirde bu âyet-i kerimede bu kelime, şiddetle esen rüzgânın sesi demek olur. ez-Zeccâc ise der ki: Bu kelime o rüzgârda bulunan ateşin alevinin çıkardığı sestir. Bu manadaki açıklamalar Bakara Sûresinde (2/266. âyette) geçmiş bulunmaktadır. Hadis-i şerifte de şöyle denilmektedir: Hz. Peygamber soğuk sebebiyle ölmüş bulunan çekirgeleri (yemeyi) yasaklamıştır. [\[61\]](#)

Âyeti kerimenin anlamına gelince: Kâfirlerin harcamalarının geçersizliğinin, boşa gitmesinin ve fayda sağlamamasının örneği, oldukça soğuk, kavurucu bir

rüzgârın yahut da bir ateşin isabet edip yaktığı ve helak ettiği bir ekine benzer. O ekin sahipleri, ekinin kendilerine bir fayda sağlayacağını umu-yorken, artık ondan hiçbir fayda sağlayamaz olurlar.

Yüce Allah buyuruyor ki: "Allah" böyle yapmakla "onlara zulmetmedi. Ama, onlar kendilerine" küfre sapmak, isyan etmek, yüce Allah'ın hakkını vermemek suretiyle "kendilerine zulmediyorlar."

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar, ziraat zamanı dışında, yahut uygun olmayan yerlerde ekin ekmek suretiyle kendilerine zulmettiler. Şanı yüce Allah da bir şeyi olması gereken yerden başka bir yere koydukları için onları te'dip etti, Bu açıklamayı da el-Mehdevt nakletmektedir. [\[62\]](#)

118. Ey iman edenler! Sizden başkasını kendinize sırdaş edinmeyin. Onlar size kötülük yapmaktan geri kalmazlar. Sıkıntıya düşmenizi candan İsterler. Öfkeleri ağızlarından (aşmaktadır. Göğüslerinin gizlediği ise daha büyüktür. Stee âyetlerimizi açıkladık; eğer akıl ederseniz.

Bu buyruğa dair açıklamalarınnızı altı başlık halinde sunacağız:

1. Kâfirlere Meyletmenin Yasaklığı:

Yüce Allah, kâfirlere meyletmeyi yasaklamayı burada daha da pekiştirmektedir. O halde bu buyruk, daha önce yer alan: "Eğer kendilerine kitap verilenlerden bir zümreye itaat ederseniz..." (Âl-i İmran, 3/100) buyruğu ile ilişkilidir. Âyet-İ kerimede geçen, (ve "sırdaş" anlamı verilen): el-Bitâne kelimesi mastardır. Tek kişiye de, çoğula da isim olarak verilebilir. Kişinin, bitâne ise, onun iç ve gizli işlerine muttali olan özel adamları ve yakınlarıdır. Bunun ash ise, (hem sırt, hem de elbise ve benzerlerinin yüzü anlamına gelen) zahr'ın zıddı olan batn (karın ve astar) dır. Bir kimsenin, bir diğer kimsenin özel adamı ve yakını olmasını anlatmak için de) denilir. Şair de der ki:

"İşte onlar, benim samimi adamlarıdır. Evet ve hatta özel adamlarım. Hem onlar, her yakınım Mt tarafa, benim en yakın sırdaşlarımdır." [\[63\]](#)

2. Kâfir ve Sapıkları Sırdaş Edinmenin Yasaklanması:

Yüce Allah, bu âyet-İ kerimeyle, müminlere, kâfirlerden, yahudilerden ve nevalarının arkasından giden sapık fırkalardan olanları içli dışlı kimseler, yakın kimseler edinmeyi, görüşlerini almayı ve işlerini görmeyi kendilerine havale

etmeyi yasaklamaktadır. Denildiğine göre, senin itikat ve dinine muhalif olan hiçbir kimse ile karşılıklı konuşmaman gerekir. Şair der ki:

"Sen kişiye dair sorma. Onun arkadaşını sor. Çünkü herbir arkadaş beraber olduğu kimseye uyar."

Ebû Davud'un Sünen'inde yer alan rivayete göre, Ebû Hureyre, Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kişi, arkadaşının dini üzeredir. O bakımdan sizden herhangi bir kimse kiminle arkadaşlık ettiğine bir baksın."

[64]

İbn Mes'ud'dan da şöyle dediği nakledilmektedir: Siz insanları kardeş edindikleri kimselerle değerlendirin.

Daha sonra yüce Allah, yakın ilişki kurmayı neden ve hangi husustan dolayı yasakladığını şöylece açıklamaktadır: "Onlar, size kötülük yapmaktan geri kalmazlar." Yani onlar, sîzin halinizin bozulması için ellerinden gelen herşeyi yaparlar. Bu da şu demektir: Onlar, zahiren sizinle savaşıyor olsalar dahi, - ileride açıklaması geleceği üzere- size, hileler, tuzaklar kurmakta, sizi aldatmak uğrunda ellerinden gelen hiçbir gayreti esirgemezler.

Ebu Umame'den rivayete göre, Rasûlüâh (sav) yüce Allah'ın: "Ey iman edenler! Sizden başkasını kendinize sırdaş edinmeyin. Onlar size kötülük yapmaktan geri kalmazlar" buyruğu hakkında: "Onlar Haricîlerdir" dediğini rivayet etmektedir. [65]

Rivayete göre, Ebû Mûsâ el-Eş'arî? zımî bir kimseyi kâtip olarak göreve aldı. Ömer (r.a) ona bundan dolayı sitem eden bir mektup yazdı ve bu âyet-i kerimeyi hatırlattı. Sonra Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Ömer (r.a)'ın huzuruna bir hesap getirdi ve bunu Hz. Ömer'e sundu. Hz. Ömer, yapılan bu hesabı beğendi. Daha sonra Hz. Ömer'e bir mektup geldi. Ebu Musa'ya: Senin kâtibin nerede? Gelsin de insanlara bu mektubu okusun, deyince, Ebu Musa: O mescid'e giremez, dedi. Hz. Ömer: Neden, o cüoüp mü? diye sorunca, Ebu Mûsâ: Hayır o bir hıristiyandır, dedi. Hz. Ömer onu azarladı ve şöyle dedi: Allah onları uzaklaştırmışken sen onları yakınlaştırma. Allah onları hakir düşürmüşken sen onları tebcil etme. Allah onların hain olduklarını söylemişken sen onlara güvenme.

Yine Ömer (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Siz, kitap ehlini görevlerinizde kullanmayın. Çünkü onlar, rüşveti helâl bilirler. Siz, göreceğiniz işlerinize ve yönettiğiniz raiyenizin işlerine yüce Allah'tan korkan kimseleri görevlendirerek yardım alınız.

Hz. Ömer'e: Burada Hireli bir hıristiyan vardır. Ondan daha iyi kâtiplik edecek, ondan daha güzel kalemle yazı yazacak kimse yoktur. Or senin yazı işlerini yürütmesin mi? denilince şu cevabı vermiş; Ben, mü'minleri bırakıp başkalarını

sırdaş edinmem.

O halde zimmet ehlini kâtipliğe getirmek caiz değildir. Bundan başka alış verişteki tasarrufları da, onların vekâletleri de caiz değildir.

Derim ki: Bu günümüzde şartlar artık değişmiştir. Kitap ehlinen kimse ler artık kâtip yapılıyor, güvenilir kimse kabul ediliyor ve bunlar böylelikle ahmak ve cahil yönetici ve emirler nezdinde üstün mevkilere getirilmiş bulunuyorlar.

Buhârî'nin rivayetine göre, Ebu Said el-Hudrî, Peygamber (sav.)!den şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Allah, ne kadar peygamber göndermiş ve ne kadar halife tayin etmiş ise, mutlaka onun iki türlü sırdaşı vardır. Bu sırdaşlardan bir türü ona iyiliği emreder ve iyiliği yapmaya teşvik eder. Diğer ise, ona kötülüğü emreder ve kötülük yapmaya teşvik eder. (Kötülükten) korunan kimse

İse, yüce Allah'ın koruduğu kişidir. [66]

Enes b. Malik de Rasûlullah (sav.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Müşriklerin ateşiyle aydınlanmayınız ve mühürlerinize de Arapça (Hz. Muhammed'in mührü gibi) kazımayınız." [67] el-Hasen b. Ebî'l-Hasen bunu şöylece açıklamaktadır: Hz. Peygamber bununla şunu kastetmektedir: Sizler, herhangi bir işiniz hakkında müşriklere danışmayınız ve mühürlerinize (yüzüklerinize) de "Muhammed (Rasûlullah) diye" kazımayınız.

el-Hasen der ki: Bunu doğrulayan da şanı yüce Allah'ın Kitabında yer alan: "Ey İman edenleri Sizden başkasını kendinize sırdaş edinmeyin..." âyetidir. [68]

3. Mümin Olmayan Sırdaşlar Kötülük Yapmaktan Geri Kalmazlar;

Yüce Allah'ın: Sizden başkasınıl yani, sizin dışınızda kalan-lan sırdaş edinmeyin. el-Ferrâ der ki: Yüce Allah'ın: "Bundan başka iş yaparlardı" (el-Enbiyâ, 21/82) bunun dışında işler yapar-ıardı, demektir.

"Sizden başka ifadesi, yaşayış, güzel davranış ve itikada bağlılık noktasında sizden başkaları diye de açıklanmıştır.

Yüce Allah'ın: Geri kalmazlar" da, aleyhinize fesad teşkil edecek hususlarda ellerinden geleni yapmaktan geri kalmazlar, demektir. Bu buyruk ise: "Sizden başkasının sıfatı durumundadır.

Hiçbir gayret esirgemem ve; Kusurlu hareket et-

tim, esirgedim, diye kullanılır. Şair İmruu'l-Kays der ki:

"Şüphesiz ki kişi, hayatta kaldığı sürece hiçbir zaman; -Üzerine düşeni yerine getirmekte kusurlu davranmasa dahi-iatediği işleri başaramaz.

ile aynı anlama gelir; fesat demektir. Bu fesat, (bozuluş) fiillerde, bedende ve

akıllarda olabilir.

Hadisi şerifte de: Her kim (organı işlemez hale getirecek) bir şekilde yaralanır yahut da organları bozulacak olursa..."[69] diye buyurulmaktadır. Akli bozulmuş kimseye de: denilir. ise, sevgi o kişinin aklını bozdu, demek olur. Şair Evs der ki: "Ey Lübeynâ'nın soyundan gelenler!

Sizler ancak pazusu işlemez hale gelmiş bir elsiniz.

el-Ferrâ da şöyle bir beyit nakletmektedir:

"İbn Saad öyle bir baktı ki ve bununla hamle için hazırlık yaptı;

Bu hem seninle beraber olanların, hem de bineklerin bozuluşuna sebep olmuştu, Kdtülük" kelimesi ikinci meful olarak mansub gelmiştir. Çünkü "geri kalmamak" anlamındaki fiil, iki mef ule teaddi eder^ Mastar olarak (me'ful-i mutlak) olarak da mansub gelmiş olabilir. Yani, Onlar size, sizi bozacak şekilde kötülük yaparlar, demek olur. Cer harfinin hazfi ile nasb edildiğini kabul etmek de mümkündür.

Nitekim Araplar Vurmakla onun canını yaktım, derler.

Sıkıntıya düşmenizi isterler" buyruğundaki mastar manası vermek içindir. Onlar size zor gelen şeyleri severler, demektir ise, zorluk ve meşakkat demek olup, buna dair açıklamalar Bakara Sûresinde (2/220, âyet 8, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [70]

4. Kâfirlerin Açığa Vurdukları Öfkeleriyle İçlerinde Gizledikleri:

Yüce Allah'ın: "Öfkeleri ağızlarından taşmaktadır" buyruğu, size olan düşmanlıkları ve sizi yalanlamaları, ağızlarıyla ortaya çıkmaktadır, demektir.

Öfke (buğz), sevginin zıddıdır, (Âyet-i kerimedeki): ise, müen-nes bir mastardır. Şam yüce Allah'ın, diller bir kenara özellikle ağızlan sözkonusu etmesi, gelişigüzel konuşmalarında bile bunu ortaya attıklarına işaret içindir. Onlar, öfkesi gözlerinden belli olan ve bunu gizlemeye çalışan bir kimseden daha da ileri derecededirler. İşte Hz, Peygamber'in; kişinin kardeşinin ırzına (şeref ve haysiyetine) gelişi güzel dil uzatmasını yasaklaması da bu anlamdadır. Eşek anırmak üzere ağzını açtı1' tabiri ile; Atlar ağızlarını açarak geldiler" tabirlerinde de aynı kökten kelimeler kullanılmıştır Bu hadisten kişinin kardeşinin şeref ve haysiyetine farketirmeden dil uzatmasının caiz olduğu anlaşılamaz. Çünkü bu da, ilim adamlarının ittifakı ile haramdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîmde de: aKi-rniniz kiminizin gıybetini yapmasın" (el-Hucurât, 49/12) diye buyurulduğu gibi, Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Muhakkak ki kanlarınız, mallarınız ve

ırzlarınız (namus, şeref ve haysiyetleriniz) birbirinize haramdır." [\[71\]](#) Buna göre hadis-i şerifte "ağız açma"nın söz konusu edilmesi, bu konuda kişinin böyle bir sözü söylemesi ve bu konuda işi ileriye götürmesinin yasaklısına işaret etmektedir. Bunu biîelim. [\[72\]](#)

5. Düşmanın Düşmanı Aleyhine Şahidliği:

Bu âyet-i kerimede düşmanın, düşmanı aleyhine şahidliğinin caiz olmadığına delil vardır. Medinelilerle Hicaz ehli de bu görüştedir. Ebû Hanife'den ise bunun caiz olduğu görüşü rivayet edilmiştir. İbn Battal, İbn Şaban'dan şöyle dediğini nakleder: İlim adamları adalet sahibi olsa dahi düşmanın düşmam aleyhine şahidliğinin hiçbir hususta caiz olmayacağını icma ile kabul etmişlerdir. Çünkü, düşmanlık adaleti ortadan kaldırır. Ya kâfirin düşmanlığı... [\[73\]](#)

6. Kâfirlerin Gizledikleri Kin:

Yüce Allah: "Göğüslerinin gizlediği İse daha büyüktür" buyruğu onların ağızları ile açığa vurduklarından daha fazla bir kin ve öfkeyi gizlediklerini haber vermekte ve bize bildirmektedir.

Abdullah b. Mes'ud Öfkeleri... takmaktadır" buyruğunu, fiili müzekker olarak; diye okumuştur. Çünkü -müen-nes olan kelimesi, yine "öfke" anlamına gelen -ve müzekker olan-) ile aynı anlamdadır. [\[74\]](#)

119, İşte siz, öyle kimselersiniz ki onları seversiniz. Halbuki onlar sizi sevmezler. Siz, Kitabın tümüne inanırsınız. Onlar tee sizinle karşılaştıklarında: "İman ettik" derler. Yalnız, başlarına kaldıkları vakit de «ize karşı öfkeden parmaklarını ısırırlar. "Öfkenizden ölün" de. Gerçekten Allah, göğüslerin özünü çok İyi bilendir.

Yüce Allah'ın: "İşte siz» öyle kimselersiniz ki, onları seversinte" buyruğunda kastedilenler münafıklardır. Buna delil de yüce Allah'ın: "Sizinle karşılaştıklarında; İman ettik, derler buyruğudur. Bu açıklamayı, Ebu'l-Ali-ye ve Mukatil yapmışlardır. Burada "sevgi", temiz duygular beslemek, kötülük düşünmemek anlamındadır. Yani siz ey müslamanlar, o münafıklara karşı te/niz duygular beslersiniz. Onlarsa münafıklıkları dolayısıyla size karşı temiz duygular beslemezler.

Anlaman söyle olduğu da söylenmiştir: Siz onların İslâm'a girmelerini istersiniz, onlar ise sizin küfre sapmanızı isterler. Çoğunluğun ifade ettiği görüşe göre ise, burada maksat yahudilerdir. "Kitap" dan kasıt ise, ilâhî kitapların tümüdür. İbn Abbas der ki: "Siz kitapların tümüne inanırsınız" demektir. Yahudiler ise Kitabın bir bölümüne inanırlar. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlara Allah'ın indirdiğine iman edin, denildiği zaman, biz, bize indirilene iman ederiz,

derler" (el-Bakara, 2/91).

"Sizinle karşılaştıklarında iman ettik derler." Yani, biz Muhammede e onun Allah'ın Rasûlii olduğuna iman ederiz, derler. Ancak, "yalnız başlarına" kendilerinden olanlarla birlikte "kaldıkları vakit de" kendi aralarında "size karşı öfkeden parmaklarını ısırırlar." Size besledikleri kinden dolayı parmak uçlarını ağızlarına götürürler. Biri diğerine: Şunları görmüyor musunuz? Güçlendiler ve çoğaldılar, derler.

"Isırmak" gereğini yerine getirememekle birlikte ileri derecede öfke ve kin duymayı anlatan bir tabirdir. Ebû Talibin şu mısraı da bu türdendir:

"Bizim arkamızdan öfkelerinden parmak uçlarını ısırırlar. Bir başka şair de şöyle dernektedir:

"Beni gördükleri vakit -Allah öfkelerini daha uzatsı-Öfkeden dolayı başparmaklarının uçlarını ısırırlar."

Aynı kökten gelen ise, şehirlerde yaşayanların davarlara verdikleri küsbe, hurma çekirdeği ve öğütülmüş hurma çekirdeği gibi hayvan yemlerine denilir. Bir toplumun develerinin bu tür yemleri yediğini ifade etmek için de: denilir. tabiri ile, adeta hurma çekirdeği ile beslenmiş gibi semirmiş deve kastedilir. da oldukça hile-kâr ve son derece zeki kişi demektir.

Parmakları ısır malt ise, kişinin güç yetiremediği şeyleri elinden kaçırmaktan ötürü, yahutta değiştirmeye güç yetiremediği musibetlerle karşı karşıya gelen öfkeli ve kızgın kişinin davranışdır. Burada ısırmak, dişlerle yapılan bir ısırmadır. Nitekim henüz çabuk geçip gitmiş birşey dolayısıyla eli ısırmak ve buna benzer, dişleri pişmanlıktan dolayı gıcırdatmak ve kederlenen kimsenin çakıl taşlarını sayması, yere çizgiler çizmesi gibi davranışlar da bu kabildendir. Bu şekilde ısırmak, "dâd" harfi ile yazılır. Zamanın musibeti anlamındaki da ise, noktalı "ti" ile yazılır. Nitekim şair (Ferazdak) şöyle demiştir:

"Ve ey Mervan'ın oğlu, zamanın musibetleri mal diye bir şey bırakmadı. Kökü tamamıyla kurumuş olan yahut da geriye azıcık bir kalıntıdan başkasını."

Parmak uçları'nın tekili, şeklinde gelir

Ebu'l-Cevzâ bu âyeti okuduğunda, burada sözü geçenler İbâdiyedir, dermiş.[\[75\]](#) İbn Atiyye der ki: Bu nitelik, Kıyamet gününe kadar bid'at ehlinin bir çoğunda sözkonusu olabilir,

Yüce Alkılı'nın: "Öfkenizle ölün» de. Gerçekten Allah göğüslerin özünü çok İyi bilendir." Denilse ki: Şanı yüce Allah bir şeye ol dediği zaman o da derhal olur, gerçeği varken nasıl olur da ölmediler.

Şöyle cevap verilir: Böyle bir soruya iki türlü cevap verilebilir: Bu hususta Taberî ve pek çok müfessir şöyle demiştir: Bu, onlara yapılan bir bedduadır.

Yani, ey Muhammed de ki: Ölünceye kadar Allah sizin kin ve öfkenizi devam ettirsin. Bu açıklamaya göre, yüzlerine karşı bu sözlerle onlara beddua etmesi - yüzlerine karşı onlara lanet etmekten farklı olarak- uygundu.

İkinci cevap: Buyruğun anlamı şudur: Sen onlara arzuladıklarını ele geçiremeyeceklerini bildir. Çünkü ölüm onların bu arzularının gerçekleşmesine engeldir. Bu açıklamaya göre, beddua anlamı yoktur. Geriye ise azarlama ve onları öfkeliendirme manası kalmaktadır. İşte bu mana Müsafir b. Ebî Amr'ın şu sözü de buna uygun bir anlam ihtiva etmektedir:

"O bizim aslımız hakkında dahi kötü temennide bulunur, Biz de kim kıskançlık ederse onun gözünü patlatırız."

Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu anlamı andırmaktadır: "Kim Allah'ın ona dünyada da âhirette de yardım etmeyeceğini sanıyor ise, derhal tavana bir ip bağlasın, sonra da koparsın" (el-Hacc, 22/15.)- [76]

120. Sîzlere bir İyilik dokunursa bu, onları üzer. Ama size bir kötülük dokunursa buna sevinirler. Sabreder ve sakınırsanız onların hilesi size hiçbir zarar veremez. Şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını kuşatandır.

Yüce Allah'ın: Sizlere bir İyilik dokunursa bu, onları üzer" buyruğunda "sizlere... dokunursa" anlamındaki fiili, es-Süle-mî, "yâ" ile, diğerleri ise "te" ile okumuşlardır.

Lafız, hoşla giden ve gitmeyen her şey hakkında umumîdir. Müfessirlerin sözünü ettikleri bolluk, kuraklık, mü'minlerin toplanıp biraraya gelmeleri, ara-lanna tefrikanın düşmesi ve buna benzer çeşitli açıklamalar^ bir takım örneklerle ndirmelerden ibarettir. Açıklamalar arasında bir farklılık yoktur.

Âyet-i kerimenin İfade ettiği mana şudur: Bu kadar aşırı derecede düşmanlık beslemek, kin duymak, mü'minlere gelen sıkıntılardan dolayı sevinmek gibi niteliklere sahip olanlar, sırdaş edinilmeye ehil ve layık kimseler değil-dir. Özellikle de dünya ve âhiretin kazanılması kendisine bağlı olan cihad ve oldukça büyük böyle bir işte bu, söz konusu edilmemelidir. Şu beyiti söyleyen şair ne güzel demiş:

"Her bir düşmanlığın zamanla ortadan kalkması umulabilir

Sana kıskançlık duyduğu için düşmanlık edenin düşmanlığı müstesna."

'Sabreder" yani, onların eziyetlerine katlanır, itaate ve müminleri de veli ve dost edinmeye devam eder "ve sakınırsanız, onların hilesi size hiçbir zarar veremez."

Ayet-i kerimedeki "size hiçbir zarar veremez" anlamındaki: buyruğu (Nâfi' tarafından): şeklinde okunmuştur. (Bu okuyuşa görede) bu fiil: arar vermek

anlamına gelir. Şanı yüce Allah onların zararlarının sözkonusu olmamasını sabır ve takva şartına bağlamaktadır. O bakımdan bu buyruk, mü'minlere teselli ve onların maneviyatlarını bir güçlendirme sadedindedir.

Derim ki: İki el-Haremî^[77] ile Ebû Amr da bu kelimeyi önceden de açıkladığımız gibi şeklinde; dan gelmiş gibi okumuşlardır. Yüce Allah'ın: Bir zararı yoktur" (eş-Şuarâ, 26/50) buyruğu da buradan gelmektedir. Âyet-i kerimedeki bu kelime "ya" harfinin hazf edilmesi ise, iki sakinin bir arada olmasından ötürüdür. Çünkü, "ra" harfinin ötresi hazf edilecek olursa, geriye "ra" harfî de sakin, "yâ" harfî de, kalacağından, "yâ" harfî hazf edilmiştir. aYâ" harfinin hazf edilmesinin daha uygun gelmesi ise, ondan önce ona delâlet edecek bir şeyin ("dad" harfinin esre-sinin) bulunmasıdır. el-Kisaî ise, kendisinin: şeklinde ("yâ" yerine "vav"lı) kullanışını (Araplardan) işittiğini nakletmiş ve şeklindeki okuyuşu da caiz kabul etmiştir. Ayrıca, Ubey b. Kabin kıraatinde bu kelimenin diye okuduğunu da iddia etmiştir.

Kûfeliler ise şeklinde "râ" harfini şeddeli ve ötreli olarak okumuşlardır. Bu da Zarar verdi"den gelmektedir. Bunun "fe" harlı takdiri ile merru' olması mümkündür. "Size zarar vermez" anlamındadır. Şairin şu beyiti de bu kabildendir:

"Her kim iyilikler yaparsa Allah onların mükâfatlarını verecektir,"

el-Kisaî ve el-Ferrâ'nın görüşü budur. Yahud da bu fiil, takdim takdiri ile de merfu olabilir, Sibeveyh de ("bu şekildeki kullanışa) örnek olmak üzere şu mısraı nakleder:

"Şüphesiz ki senin kardeşin eğer yere yıkılacak olursa, sen de yere yıkılırsın.

Bu da şu demek olur: Şayet sabreder ve sakınırsanız, (onların hilesinin) size zararı olmaz. Bu fiilin meczum olması da caizdir. "Ra" harfî İse, iki sakinin yanyana gelişi dolayısıyla -ötreten sonra ötreyi tabi kılmak suretiyle-ötreli okunmuştur: Aynı şekilde "ra" harfini üstün okuyanlar da fiili meczum kabul ederek böyle okumuşlardır. "Râ" harfinin üstün okunuşu da iki sakinin yanyana gelmesi ve fethanın hafifliği dolayısıyladır. Bunu da Ebû Zeyd, el-Mufaddal'dan Âsim'dan rivayet etmiştir. Bu açıklamaları da el-Mehdevt nakletmektedir.

en-Nehhâs da şunu nakletmektedir: el-Mufaddal ed-Dabbî ise, Âsim'dan; şeklinde, iki sakinin yanyana gelmesinden ötüü "râ" harfini es-reli okuduğunu İddia etmektedir. ^[78]

121. Hani sen, mü'tnjnleri savaş için duracakları yerlere yerleştirmek İçin erkenden aile halkın * o yanından ayrılmıştın. Allah Semi'dir, Alîm'dir.

Yüce Allah'ın: "Hani sen... erkenden aile halkının yanından ayrılmıştın" buyruğunda yer alan: "İz: Hani" kelimesinde mukadder bir fiil amel etmektedir ki, ifadenin takdiri: Hatırla ki sen, erkenden -yani sabahleyin- ayrılmıştın, şeklindedir. "Aile halkının yanından" buyruğu, Âişe'nin yanından, evinden ayrılmıştın, demektir.

"Müzminleri savaş için duracakları yerlere yerleştirmek için, erkenden aile halkının yanından ayrılmıştın. Allah, SemîTdir, Alîmdir" buyruğunda sözü edilen gazve Uhud'dur. Bu âyet, bütünüyle onun hakkında nazil olmuştur. Mücahid, el-Hasen, Mukatil ve el-Kelbî de bu gazadan kasıt Hendek ga-zasıdır, demişlerdir. Yine el-Hasen'den bunun Bedir günü diye açıkladığı da nakledilmektedir.

Ancak cumhur, bunun Uluud gazvesi olduğu görüşünü benimsemiştir. Yüce Allah'ın: "O zaman sizden iki takım bozulmaya yüz tutmuştu" diye başlayan bir sonraki âyet de buna delil teşkil etmektedir. Çünkü sonraki âyette sözü geçen bu durum Uluud günü olmuştur.

Müşrikler, Bedir gününün intikamını almak üzere üçbin kişilik bir ordu ile Medine'nin üzerine yürümüşlerdi. Medine'nin karşısında, vadinin kıyısında bulunan Uhud yakınlarında konaklamışlardı. Müşrikler, buraya hicretin otuz-birinci ayının başında, hicretin üçüncü yılı Şevval ayının onikisine rastlayan Çarşamba gününde varmışlar. Peygamber (sav) da henüz Medine'de iken Perşembe günü de orada kalmışlardı.

Rasûlullah (sav) rüyasında kılıcında bir parça körelmenin olduğunu ve bir takım ineklerin boğazlandığını, elini de oldukça sağlam bir zırha soktuğunu gördü. O, bu rüyasını şöylece yorumladı: "Ashabımdan bir gurup kişi öldürülecek, Ehi-i Beyt'imden de bir kişi bu öldürülecekler arasında bulunacaktır. Sağlam zırh ise Medine'dir." Bunu Müslim rivayet etmiştir. [79]

Bütün bunlar da bilindiği gibi bu gazada gerçekleşmişti.

Yerleştireliyordun" fiilinin aslı, şeklindeki maştan ile yer edinmek demektir, Hz, Peygamber'in: Bana kasten yalan uyduran bir kimse cehennemdeki yerini hazırlasın. [80] buyruğunda da bu kökten gelen fiil kullanılmıştır. Orada kendisine bir yer edinsin, demektir.

Buna göre "mii'rainleri., yerleştirmek için" buyruğu, onları savaşta dizmek için anlamındadır. Beyhakî'nin Enes (r.a)'den rivayetine göre Rasû-lullah/sav) şöyle buyurmuştur: "Ben rüyamda kendimi adeta bir koçun terkisine biniyormuşum gibi gördüm. Kılıcımın keskin tarafını kırılıyor gördüm. Bunu ben, kavmin (Kureyşlilerin) koçunu öldürmek diye te'vil ettim. Kılıcımın keskin tarafının kırılmasını da Ehli Beyt'imden, yakınlarımdan birisinin öldürülmesi diye te'vil

ettim." [81]

Hız. Hamza şehid edildi ve Rasûlullah (sav) da müşriklerin sancaktarı olan Talha'yi öldürdü.

Musa b. Ukbe de İbn Şihab'dan şöyle dediğini nakleder: Muhacirlerin sancaktan, Rasûlullah (sav)'ın ashabından birisi olup şöyle demiştir: Ben Âsım'ım! İnşaalâlı (beraberimdekileri koruyacağım).

Said b. Osman'ın kardeşi Tallıa b. Osman el-Lahmî ona: Ey koruyacağım iddia eden (Âsım), teke tek çarpışmaya var mısın? deyince, adam; Evet, dedi. Bu adam çabuk davranıp Talha'nın başına bir kılıç darbesi indirdi. Ve bu kılıcını adamın sakalına varıncaya kadar vurdu ve onu öldürdü. Böylelikle müsîmanların sancaktarının onu öldürmüş olması, Rasûlullah (sav)'ın rüyasında gördüğünü ifade ettiği: "Bir koçun terkisine biner gibiyim" şeklindeki ifadesini doğrulamaktadır. [82]

122. O zaman sizden iki takım bozulmaya yüz tutmuştu. Halbuki onların dostu Allah idi. Mü'm inler yalnız Allah'a güvenip dayansınlar.

Yüce Allah'ın; Hani buyruğunda âmil; Yerleştiriyeordun" fiili, yahut "Semdir, Alîm'dir" buyruğudur.

Sözü geçen "İki takımadan kasıt ise, Hazreclilerden Selimeoğulları ile Evs'den HariseoğluHarıdır. Bunlar Uhud günü ordunun iki kanadını oluştuyordular.

"Bozulmaya yüz tutmuştu" buyruğu ise, korkaklığa kapılmak üzere idi, anlamındadır.

Buhârî'de Câbir (r.a)'dan şöyle dediği nakledilmektedir: "O zaman sizden iki takım bozulmaya yüz: tutmuştu. Halbuki onların dostu Allah idi" buyruğu bizim hakkımızda nazil olmuştur. Sözü geçen iki takım biz Hariseoğulları ile Selime oğullarıyız. Bununla birlikte biz, bu âyet-i kerime keşke inme idi, diye temenni etmiyoruz. Çünkü Yüce Allalı'da: "Halbuki onların dostu Allah idi* diye buyurmaktadır. [83]

Bir başka görüşe göre bunlar, Harisoğulları ile Hazrecoğulları ve Nebîtoğullarıdır. Nebî ise, Evsoğullarından Amr b. Malik'tir.

Dağılmaktan kasıt ise, korkaklığa kapılmaktan ibarettir. Sözlükte de bu böyledir. İki kesimin dağılıp bozulmaya yüz tutması ise, Medine'den çıkıştan sonra Abdullah b. Ubeyy'in, beraberinde bulunan münafıklarla geri dönmesi sırasında olmuştu. Yüce Allah, onların kalplerini sebat vererek geri dönmediler. İşte Yüce Allah'ın: "Halbuki onların dostu Allah idi" buyruğu bunu ifade etmektedir. Yani,

bu isteklerini gerçekleştirmeye karşı kalplerini koruyan O olmuştu.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar savaşa çıkmayıp oturmak istediler. Bu ise onlar için küçük bir günahtı. Şöyle de açıklanmıştır: Bu bozuluş (yani savaşa çıkmamak isteği), sadece içlerinden geçen bir düşünce idi. Onlar bunu hatırlarından geçirmişlerdi. Yüce Allah da Peygamberini bu hususa muttali kıtarak, basiretlerini daha bir artırmış oldu. Bu şekilde bir gevşeme eğilimi, onların kasti olarak yapmak istedikleri birşey değildi, O bakımdan Allah da onları korudu. Biri ötekini (.bundan dolayı) yerdi, Peygamber (sav) ile çıkıp gittiler.

Rasûlullah (sav) da müşrikleri göreceği bir yere varıncaya kadar yoluna devam etti Medine'den bin kişilik bir kuvvet ile çıkmıştı. Ancak, Abdullah b. Ubey b. Selûl, kızarak üçyüz kişi ile birlikte geri dönmüştü. Kızmasının sebebi de, düşman üzerlerine gelecek olursa, Medinede oturup orada savaşma görüşünü ifade etmekle birlikte, görüşüne muhalefet edilmesi idi. O, bu görüşüyle Rasûlullah (sav)'ın görüşünü de paylaşmış oluyordu. Ancak, En-sar'ın çoğunluğu bunu kabul etmemişti. -İleride gelecektir-. Rasûlullah (sav), müslümanlarla birlikte Medine'nin dışına çıktı ve aralanndan yüce Allah'ın kendilerine şehidlik lütfettiği kimseler şehid oldu.

Malik, -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: Ulmd günü muhacirlerden dört kişi, ensardan da yetmiş kişi öldürüldü. -Allah hepsinden razı olsun-.

(Bir önceki âyette geçen): "Duracak yerler" anlamındaki “” kelimesi, oturma yeri demek olan “” ln çoğuludur. Anlam itibariyle duracak yer (mevkıf) gibidir. Ancak, bunun "oturmak" anlamındaki “” lafzı, bir yerde sabit olmayı anlatır. Özellikle de okçular, yerlerinde oturan kimselerdi. İşte, Uhud gazvesine dair açıklamalar kısaca bundan ibarettir, İleride yeteri kadar açıklamalar gelecektir, [84]

Uhud Gazvesi:

O gün müşriklerle birlikte başlarında Halid b. Velid'in bulunduğu yüz at (h) vardı. Müslümanların ise, yalnızca bir atı vardı. Rasûlullah (sav) bu gazvede yüzünden yara aldı ve alt çenesinin sağındaki Ön dişi atılan bir taşla kırıldı. Başındaki miğferi de yarıldı. Allah, ümmetine ve dînine yapmış olduğu hizmetleri karşılığında peygamberlerinden bir Peygambere sabrına karşılık verdiği mükâfatların en üstünü ile onu mükâfatlandırınsın.

Peygamber (sav)'a bu şekilde zarar veren kişiler Leysoğullarından Artır b.

Kamia ile Utbe b. Ebi Vakkas idiler. Şöyle de denilmiştir: Büyük fakih

Muhammed b. Müslim b. Şihab (ez-Zührî)'nin dedesi olan Abdullah b. Şihab, Rasûlullah (sav)'m alnını yaralayan kişidir el-Vakidî der ki: Bizce sabit olan Peygamber (sav)'ın yüzüne taş atan kişinin, İbn Kamia'dır. Onun dudağını kanatan ve ön dişini kıran kişi ise, Utbe b. Ebi Vakkas'dır Yine el-Vakidî, isnadını kaydederek Nafi' b. Cübeyr'in şöyle dediğini nakletmektedir: Ben, muhacirlerden bir kişiyi şöyle derken dinledim: Uhud'da hazır bulundum. Dört bir yandan okların yağdığını, Rasûlullah (sav)'ın da bu okların ortasında yer aldığını ve bütün bunların ona isabet etmesinin önlendiğini gördüm. Ben, Abdullah b. Şihab ez-Zührî'nin de o gün şöyle dediğini gördüm: Bana Muhammed'i gösterin, bana Muhammed'i gösterin; eğer o kurtulursa kurtulmayayım, diyordu. Rasûlullah (sav) ise, beraberinde hiçbir kimse bulunmaksızın onun yanbaşıda duruyordu. Sonra da onun yanından geçip gitti, Bu hususta Safvân kendisine sitem edince de: Allah'a yemin ederim onu görmedim Allah'a yemin ederim ki o, bize karşı korunmaktadır. Biz, onu öldürmek üzere kendi aramızda dört kişi olarak sözleşmiş ve antlaşmışık. Fakat bunu bir türlü gerçekleştiremedik, dedi.

Taşlar Rasûlullah (sav)'m üzerine yağarcasına geldi. Nihayet bir çukura düş-tü. Bu çukuru Ebu Âmir er-Rahib, müslümanlara bir tuzak hazırlamak kastıyla kazmış idi. Hz. Peygamber, yanı üzere çukura düşünce, Talha doğrulun-caya kadar onu kucakladı. Ebu Said el-Hudri'nin babası Malik b. Sinan, Rasûlullah (sav)'ın yarasından kan emdi. Başındaki miğferde bulunan iki halka da Rasûlullah'ın yüzüne batmıştı. Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh ise onları dişleriyle çekmeye çalışmış ve iki ön dişi bundan dolayı düşmüştü. O bakımdan Ebu Ubeyde'nin ön dişleri yoktu ve bu ona adeta bir güzellik veriyordu. -Allah ondan razı olsun.-

Yine bu gazada Hamza (r.a) şehid düştü. Onu Vahşi öldürdü. Vahşi, Cübeyr b. Mut'im'im kölesi idi. Cübeyr de kendisine: Eğer Muhammed'i öldürecek olursan, atların yularlarını sana veririz (önderimiz yaparız), demişti. Eğer Ali b. Ebi Talîb'i öldürürsen, hepsi siyah gözlü yüz deve veririz. Eğer Hamza'yı öldürürsen, sen hürsün, demişti. Vahşi ise şöyle demişti: Muham-med'e gelince, onun Allah tarafından bir koruyucusu vardır. Kimse ona ulaşamaz. Ali'ye gelince, onun karşısına kim çıktıysa mutlaka onu öldürmüştür. Hamza'ya gelince, o da kahraman birisidir Bununla birlikte denk düşürüp onu öldüreceğimi umarım.

Hint de, Vahşi bu işe hazırlandığı yahut yanından geçtiği her seferinde: Haydi Ebu Deseme! Yüreğimizi soğut, sen de rahatla! diyordu.

Vahşi, bir kayanın arkasında pusuda yattı. Hz. Hamza da müşriklerden bir topluluğun üzerine bir hamle düzenlemişti. Hamle yapıp geri dönüp yanından

geçince, ona attığı mızrak isabet etti ve Ölü olarak yere yıkıldı. -Yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun ve Allah ondan razı olsun-.

İbn İslak der ki: Hint, Hz. Hamza'nın karnını yarıp ciğerini çıkardı, ağzına koyup çiğnedi. Ancak, onu yutamadı. Ağzından dışarıya fırlatıp, daha sonra yüksekçe bir kayanın üzerine çıkarak, avazı çıktığı kadar bağırıp şu beyitleri okudu:

"İşte biz size Bedir gününün karşılığını verdik Savaştan sonra savaş, elbetteki alevli olur Utbe'nin (BedirMe) öldürülüşüne day an amıy ordum Kardeşimin de onun amcasının da ve Bekrimin de. Şimdi içimi rahatlattım ve adağımı yerine getirdim Ey Vahşi, göğsümdeki kini susturdun. Yemin olsun ki, Vahşi'ye teşekkür borcum vardır Kabrimde kemiklerim çürüyünceye kadar."

Usâse b. Abbâd b, Abdulmuttalib'in kızı Hint de Ona, şu şekilde cevap verdi:

"Sen Eedir'de de Bedir'den sonra da rezil oldun Ey ileri derecede kâfir ve son derece müfteri kişinin kızı! Yüce Allah, sabahleyin erkenden karşına aydınlık yüzlü, uzun boylu

Hâşimîleri çıkardı

Ellerinde delip geçen kesici her bir kılıç bulunan! Hamza benîm aralanım, Ali benim kartalım; Hani, Şeybe ve baban bana kötülük etmek istemişlerdi de Her ikisinin de göğsü kana bulanmıştı. Senin o kötü adağın ise en kötü bir adaktır!"

Abdullah b. Revâlia da, Hamza (r.a) için şu ağıtı yakmıştı:

Ağladı gözüm, ağlaması da gerekir

Fakat ağlamama da, feryadın da yok faydası

O Allah'ın arslanı için hani, sabahleyin şöyle demişlerdi:

îşt-e Hamza! Öldürülen yiğit adamınız!

Bütün müslümanlar için musibet oldu, onun orada ölümü

Rasûhıllah için de bu bir musibetti.

Alâ'nın babası! Senin şehadetinden dolayı yıkıldık hep birlikte

Sense, çok üstün, iyilik sahibi ve hakları gözetendin.

Cennetlerde Rabbinin selâmı olsun sana

İçinde zeval bulmayan nimetlerin bulunduğu

Ey hayırlı Hâşim oğulları! Sabredin

Çünkü sizin bütün işleriniz hoştur, güzeldir,

Allah Rasûlü sabredendir, kerimdir

Konuştı mu O, Allah'ın emriyle konuşur.

Yok mu, benden Lüeyy'e şu sözü ulaştıracak:

Bugünden sonra devran dönecektir.

Bilme diler ve tadmadılardı bugünden önce;

Susamış suya kandıran darbelerimizi.
Unuttunuz Bedir kuyusuna attıklarımızı
Hani sabahleyin o çabucak gelen ölüm gelmişti size
O sabah, yere yıkılmıştı Ebu Cehil
Kuşlar leşi etrafında döner dururdu,
Utbe ve onun oğlu da yıkıldılar hep birlikte.
O keskin kılıç ise, Şeybe'yi ısırılmıştı.
Ve bizim Ümeyye'yi kan revan içeriainde bırakışmaz
Göğsünde saplanmış bir mızrak ile;
Rabîaoğullanniii tepelerini soruyorsunuz
İşte bizim kılıçlarımız o tepelere inen darbelerden körelmisler.
Hamza öldü diye sevincini izhar etme ey Hind!
Çünkü sizin izzetiniz de bir zilletir.
Ey Hind, ağlamana devam et ve usanmadan ağla! Çünkü
Sensin çokça gözyaşı döken, çokça kederli ve yakınlarını kaybetmiş kadın,"
Hz. Hamza'nın kızkardeşi Safiyye de onun için bir mersiye söylemişti. Bu da
Siyret'te zikredilmiştir. Allah hepsinden razı olsun. [\[85\]](#)

Tevekkül:

Yüce Allah'ın: "Mü'minter» yalnız Allah'a güvenip dayansınlar" buyruğuna gelince, buna dair açıklanacak tek bir husus vardır. O da "tevekkül"e dair yapılacak açıklamalardır.

Tevekkül; sözlükte acizliğini ve başkasına güvenip dayandığını izhar etmek demektir. Bir kişi, başkasına güvenip dayanarak kendi işini göremeyecek olursa; "" denilir,

İlim adamları, tevekkülün gerçek mahiyeti hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Seni b. Abdullah'a tevekkülün mahiyeti hakkında soru sorulması üzerine şöyle demiştir: Bazıları tevekkül; gelenlere peşinen razı olmak ve mahlukat-tan ümit kesmek demektir. Bir başka kesim ise tevekkül; sebepleri terk edip, sebeplerin müsebbibine yönelmek demektir. Eğer sebep kişiyi müsebbipten alıkoyacak olursa, o kişinin yaptığı o işe tevekkül denilmez, demişlerdir Sehl ise şöyle demektedir: Kim tevekkül sebebe yapışmayı terketmek-le gerçekleşir derse, şüphesiz ki o, Rasûlullah (sav)'ın sünnetine karşı çıkmış olur. Çünkü şanı yüce Allah: "Artık ele geçirdiğiniz ganimetten helâl ve temiz olarak yiyin* (el-Enfâl, 8/69.) diye buyurmaktadır. Ganimet ise, kulun kazancı ile ele geçirilen bir şeydir. Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Artık boyunlarının üstüne ve onların her

parmağına vurun. (el-Enfâl, 8/12) Bu da bir ameldir. Peygamber (sav) da: "Muhakkak Allah, (çalışıp kazanan) meslek sahibi kulunu sever^[86] diye buyurmaktadır. Rasûlullah (sav)vm ashabı da Seriiye'den gelecek ganimetten ödenmek üzere birbirlerine borç verirlerdi.

Sehl'den başkaları da şöyle demişlerdir: Genel olarak fukâhanın görüşü budur. Bu görüşe göre: Yüce Allah'a tevekkül, Allah'a güvenmek, O'nun takdir ettiği hükmün mutlaka gerçekleşeceğine kat'î olarak inanmak, yemek yemek, içmek, düşmandan sakınmak, silah hazırlamak, şanı yüce Allah'ın sünneti gereğince mûtâd olan şeyleri kullanmak gibi, mutlaka yerine getirilmesi gereken sebepleri yerine getirmek hususunda da onun Peygamberinin sünnetine tabi olmaktır.

Sufilerin muhakkik olanları da bu görüştedirler. Şu kadar var ki, onların kanaatine göre, bu sebepleri yerine getirmek suretiyle tatmin olup kalbin sebeplere yöneltilmesi halinde tevekkül adını almaya hak kazanılmaz, Çünkü sebepler, tek başlarına ne bir menfaat sağlayabilir, ne bir zarar önleyebilir. Aksine, sebep de sonuç da şanı yüce Allah'ın fiilidir. Hepsi O'ndan-dır ve O'nun meşîeti ile gerçekleşir. Tevekkül eden kişi, ne vakit bu sebeplere kalbi ile meyledecek olur ise, artık o, bu isimden (mütevekillikten.) sıyrılmış olur.

Diğer taraftan tevekkül edenlerin de iki hali sözkonusudur. Birincisi, tevekkül hususunda sağlamlaşmış kişinin halidir. Böyle bir kimse kalbi ile bu sebeplerden herhangi birisine iltifat etmez ve ancak bu konudaki emir gereğince sebepleri yerine getirir. İkincisi ise, bu duruma gelmemiş olanın halidir ki, o da kimi zaman bu sebeplere iltifat etmekle birlikte, ilmi yollarla, kat'i burhanlarla ve halî zevkleriyle bunlara iltifatı nefsinden uzaklaştırır. O, bu durumunu, şanı yüce Allah, lütfü ile kendisini sağlam mütevekillerin makamına ulaştırıncaya ve anilerin derecesine çıkartıncaya kadar devam ettirir. ^[87]

123. Andolsun ki siz, düşkünler iken Bedirde Allah size zafer vermişti. Allah'tan korkun ki, şükretmiş olasınız.

124. Hani sen» mü'minlere; "İndirilmiş üçbin meleklerle Rabbinizin size yardım etmesi size yetmez mi?" diyordun.

125. Evet, sabreder, sakınırsanız ve onlar da hemen üzerinize bu cihetlerinden gelirlerse, Kabbiniz stee nişanlı beşbin meleklerle yardım edecektir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız:

1. Rasûlullah (sav)'ın Gazaları ve Bunlar Arasında Bedircin Yeri:

Şanı yüce Allah'ın: "Andolsun ki siz, düşkünler İken Bedir'de Allah size zafer

vermişti" buyruğunda sözünü ettiği Bedir gazvesi, hicretin onseki-zinci ayında, Ramazan ayının onyedisine rastlayan cuma günü cereyan etmişti Bedir, bir suyun bulunduğu ve o suyun bölgeye adını verdiği bir yerdir. Şa'bî der ki: Bu su, Bedir adında Cüheyne'li bir adama aitti. O yere de bu ad verilmişti. Ancak birinci görüşü kabul edenler daha çoktur. Vâkidî ve başkaları derler ki: Bedir, belli bir yerin adıdır. Başka bir şeyden aktarılmış (nakledilmiş) bir isim değildir. İleride yüce Allah'ın izniyle Enfâl Sûresi'nde (8/11. âyet-i kerimenin tefsirinde) Bedir'e dair açıklamalarda da bu husus gelecektir.

"Düşkünler" kelimesinin buradaki anlamı, sayıca az kimseler demektir. Çünkü, o sırada mü si umanların sayısı üçyüz onüç yahut üçyüz ondört kişi idi. Düşmanları ise, dokuzyüz ile bin kişi idi.

Düşkünler" kelimesi, 'in çoğuludur. Burada bu (düşkünlük; zül) istiare yoluyla kullanılmış bir isimdir. Yoksa onlar, kendi özlere itibari ile aziz kimseler idiler. Şu kadar var ki, düşmanlarına ve yeryüzünde bulunan bütün kâfirlerin toplamına nisbetle sayıları düşünülecek olursa, onların düşkün görülmeleri ve yenilgiye uğramaları gerekirdi. Nasr, (mealde; zafer); yardım demektir. Allah, Bedir günü onlara yardım etmişti. O günde müşriklerin ileri gelenleri öldürülmüştü. Ve İslâm, o günün temeli üzerine bina edilmişti. Peygamber (sav)ın ilk savaşı idi. Müslim'in Sahihinde Bürey-de'den şöyle dediği nakledilmektedir: "Rasûlullah (sav) onyedide gaza yapmış ve onların sekiz tanesinde fiilen çarpışmıştır." [88]

Yine Müslim'de İbn İslâk'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Ben, Zeyd b. Erkam ile karşılaştım, ona şöyle sordum; Rasûlullah (sav) kaç gazada bulundu? O; Ondokuz gaza yaptı, dedi. Peki sen bunlardan kaçında onunla birlikte bulundun, diye sordum, bu sefer: Onyedide gazada bulundum dedi. Yine: Hz. Peygamberin yaptığı ilk gaza hangisidir? diye sordum, O: Zatü'l-Usey-re veya Zatü'l-Useyr dedi. [89]

Bütün bunlar; tarih ve siyer bilginlerinin kabul ettiklerine muhalif görülmektedir. Muhammed b. Sa'd, Tabakat adlı eserinde şöyle demektedir: Rasûlullah (sav)ın gazvelerinin sayısı yirmiyedir. Seriyeye sayısı ise elli altıdır. Bir başka rivayette de kırk altıdır. Rasûlullah (sav)'ın savaştığı gazveler ise, Bedir, Uhud, Mureysi', Hendek, Hayber, Kurayza, Fetlî (Mekke'nin fethi), Huneyn ve Taif gazalarıdır. Yine İbn Sa'd der ki: Bize nakledenlerin İcma ile söyledikleri bunlardır Kimi rivayetlerde de Hz. Peygamber, Nadiroğullan, Hayber dönüşü, Va'di'l Kura ve el-Gabe gazvelerinde de savaşmıştır. [90]

Bu husus böylece ortaya çıktığına göre, şunları söyleyebiliriz: Zeyd de Bu-reyde de her biri kendi bildiklerini veya tanık olduklarını anlatmıştır. Zeyd'in: "Hz.

Peygamber'in ilk gazvesi Zutü'l-Useyre (el-Uşeyre) gazvesidir" şeklindeki sözü de aynı şekilde tarih ve siyer bilgilerinin söylediklerine muhaliftir.

Muhammed b. Sa'd der ki: Zatül-Uşeyre gazvesinden önce, Hz. Peygamber'in bizzat yaptığı üç tane gazve daha vardır.^[91]

İbn Abdî'l-Berr de; "ed-Durer fi'l-Meğazt ve's-Siyer" adlı eserinde şöyle demektedir:

Rasûlullah (sav)'ın bizzat katıldığı ilk gazvesi, Safer ayındaki Ebvâ gazvesidir. Şöyle ki, Hz. Peygamber Rebiül-evvel ayının onikisinde Medine'ye ulaştı. Rebiül-evvel ayının geri kalan zamanını Medine'de geçirdiği gibi, o yılın geri kalan süresini ve hicretin ikinci yılından da Saler ayına kadar olan süreyi Medine'de geçirdi. Daha sonra sözü geçen yılın Safer ayında Medine'ye Saad,b. Ubâde'yi yerine vekil bıraktı ve Veddan'a kadar gitti. Orada Damraoğulları ile bir banş antlaşması yaptı. Oradan Medine'ye savaşmaksızın geri döndü. İşte Ebvâ'a gazvesi diye bilinen gazve de budur. Sonra, Medine'de aynı yılın Rebiü'l-evvel ayma kadar kaldı. Daha sonra, aynı yıl içerisinde Medine'ye es-Saib b, Osman b. Maz'ûn'u yerine vekil tayin edip, Medine'nin dı-şına çıktı ve Radvâ tarafında Bavat denen yere kadar gitti. Ondan sonra da Medine'ye savaşmaksızın geri döndü. Daha sonra Rebiul-ulâ ayının geri kalan süresi ile Cuma de'kıla'nın bir miktarını Medine'de geçirdikten sonra Medine'nin dışına gazada bulunmak üzere çıktı, Medine'ye de Ebu Seleme b. Abdülesed'i vekil bıraktı. Milk yolu üzerinden Zatül-Useyre'ye doğru yola koyuldu.

Derim ki: İbn İshak, Ammâr b. Yâsir'den şöyle dediğini nakletmektedir: Ben ve Ali b. Ebi Talib, Yenbû'un iç taraflarındaki Zatü'l-Uşeyre gazvesinde iki yol arkadaşısı idik. Rasûlullah (sav) oraya varıp konaklayınca, orada bir ay kadar bir süre ikâme etti. Orada Mudlicoğulları ile onların Damraoğullarından anlaşmalıları olanlarla bir barış antlaşması akdetti. Alî b, Ebi Talib bana şöyle dedir Ey Ebu'l- Yakzân (Ammar'ın künyesi), ne dersin, şu kendilerine ait (hurmaliğtaki) pınar başında çalışan Mudi icoğu Harına mensup bir topluluğun yanına gidip onların nasıl çalıştıklarını bir görelim mi? Biz de onların bulundukları yere gittik, bir süre onların çalışmalarını seyrettik. Daha sonra uyku bizi bürüdü. Biz de toprağı bol bîr yerde küçük arıların bulunduğu bir yere gittik ve orada uyuduk. Allah'a yemin ederim ki, bizi Rasûlullah (sav) gelip ayağıyla uyandırınca kadar uyanmadık. Rasûlullah bizi uyandırınca, o topraklardan üstümüz başımız bulanmış olduğu halde kalkıp oturduk. İşle Rasûlullah (sav) o gün Ali'ye- (toprağı bulanmış olduğundan dolayı) "Bu ne hal Ey Ebû Turab (toprağın babası)! dedi. Biz de Hz. Peygambere durumumuzu anlatınca şöyle buyurdu: "Ben sizlere insanlar arasında en bedbaht iki adamın kimler olduğunu

haber vereyim mi?" Biz: Bildir ey Allah'ın Rasûlü deyin, şöyle buyurdu: "Seimîd kavminden o dişî deveyi kesen Uhaymir ile ey Ali, sana şuranın üzerine vuran -deyip Rasûlullah (sav) elini başına koydu- ve bu darbesi dolayısıyla da senin şuranı kana bulayacak olan kişidir" dedi ve elini de sakalının üzerine koydu.^[92]

Ebû Ömer {İbn Abdi'l-Berr) der ki: Rasûlullah (sav) Cumadelûlâ'nın geri kalan'süresi ile Cumadeul-âhire'den bir kaç gün daha orada kaldı ve orada Mudlicoğullan ile barış antlaşması yaptıktan sonra savaşmaksızın geri döndü. İşte bundan birkaç gün sonra Bedir gazvesi meydana geldi. İşte, tarih vesiyer bilginlerinin hakkında şüphe etmedikleri husus budur. Buna göre Zeyd b. Erkam, ancak kendi bildiği bir hususu anlatmış olmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Zatü'l-Uşeyre'ye "Zatül-Useyr ve Zatül-Uşeyr" de denilir.

İşte bundan sonra büyük Bedir gazvesi olmuştur ki, bu da o gazvede bu lunanlar için en üstün, en faziletli ve en büyük gazvedir. İlim adamlarının bu yük bir topluluğunun kanaatine göre, Allah, melekleri ile Peygamberine ve mü'minlere bu gazvede yardımcı olmuştur. Ayetin zahiri de buna delalet etmektedir. Yardım, Uhud'da değil de bu gazvede olmuştur. Bu yardımın Uhud gününde olduğunu söyleyenler ise, yüce Allah'ın: "Andolsun kî...Be-dlr'de Allah size zafer vermişti" buyruğundan "şükretmiş olasınız" buyruğuna (yani, 123. âyet-i kerimeye) kadar olan bölümü iki ifade arasında bir ara cümlesi olarak kabul etmektedir. İşte Amir eş-Şabînin görüşü budur. Ancak, diğerleri ona muhalefet etmişlerdir.

Diğer taraftan meleklerin Bedir günü savaşta bulunduğu ve çarpıştıklarına dair rivayetler, ardı arkasına gelmiş ve birbirini pekiştirmektedirler. Bunlardan birisi de Ebu Useyd Malik b. Rabia'nın sözleridir. Ebu Useyd, Bedir günü hazır bulunanlardan idi. O şöyle demiştir: Şu anda sizinle birlikle Be-dir'de bulunsam ve gözlerim görseydi, ben sizlere meleklerin çıkıp geldikleri dağ yolunu hiçbir şüphe ve tereddüde kapılmaksızın gösterecektim.^[93] Ebu Useyd Malik b. Rabia'nın bu sözünü, Akil, ez-Zührî'den, o, Ebu Hazım Seleme b. Dinar yoluyla rivayet etmiştir.

İbn Ebi Hatim der ki: ez-Zührî'nin Ebu Hazım yoluyla bu tek hadisten başka yaptığı bir rivayeti bilinmemektedir. Ebu Useyd ise, denildiğine göre Be-dire katılanlar arasında en son vefat eden kişidir. Bunu, Ebû Ömer elîstîâb adlı eserinde ve başkaları da ifade etmişlerdir.

Müslim'in Sahih'inde de Ömer b. el-Hattâb'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Bedir günü Rasûlullah (sav) müşriklere baktı, onların bin kişi, ashabının ise

üçyüz ondokuz kişi olduğunu gördü. Bunun üzerine Allah'ın Peygamberi - Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- kibleye yöneldi, sonra da ellerini uzatarak Rabbine şöylece seslenmeye başladı:

"Allah'ım, bana olan vadini gerçekleştir. Allah'ım, bana vadettiğini ver, Allah'ım, eğer şu müslümanlar topluluğu helak olursa, yeryüzünde sana ibadet olunmayacaktır." Rasûlullah (sav) kibleye yönelmiş, ellerini uzatmış olarak Rabbine seslenmeye devam edip durdu, Sonunda ridâsı omuzlarının üzerinden düştü. Ebu Bekir yanına varıp rîdnı aldı ve tekrar omuzlarına koydu. Daha sonra arkasında durup şöyle dedi: Ey Allah'ın Peygamberi, Rabbine bu kadar niyaz ettiğin yeter. Şüphesiz ki O, sana verdiği vadini yerine getirecektir. Bunun üzerine şanı yüce Allah: "Hani siz Rabbinizden yardım istiyordunuz da, O da: Şüphesiz Ben, size, meleklerden birbiri ardınca bin melek ile yardım edeceğim; diyerek duanızı kabul buyurmuştu" (el-Enfâl, 8/9) buyruğunu indirdi. Ve yüce Allah, meleklerle Peygamberine yardım etti.

Ebu Zumejl der ki: İbn Abbas bana şunları anlattı: O gün müslümanlar-dan bir kişi önündeki müşriklerden birisini hızlıca takip ederken, üst taraflardan bir kamçı darbesi sesi ve bir süvarinin şöyle dediğini işitti; İleri ey Hay-zûm! Önündeki müşrike baktı ve sırt üstü yere yıkıldığını gördü. Yere düşen bu müşriğe bakınca da burnunun kırılmış ve yüzünün de -bir kamçı yemiş-çesine-yarılmış ve yüzünün her tarafının morarmış olduğunu gördü. Ensar'dan olan bu kişi gelip bunu Rasûlullah (sav)'a anlatınca, Hz. Peygamber de: "Doğru söyledin, bu üçüncü semadan yardıma gelen meleklerdendir." O gün müs-lümanlar, yetmiş kişi öldürmüş, yetmiş kist de esir almışlardı... diyerek hadisin geri kalan bölümünü zikretti. [94] Bu hadisin geri kalan bölümleri de yüce Allah'ın izniyle Enfâl Sûresi'nin sonlarında (S/67. âyet 2. başlıkta) gelecektir. Böylelikle sünnet de, Kur'ân-ı Kerîm de cumhurun dediğini destekler mahiyette vârid olmuştur. Yüce Allah'a hamd olsun.

Harice b. İbrahim'den o, babasından rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sav) Hz. Cebrail'e: "Bedir günü meleklerden ilerle ey Hayzum! diyen kimdi?" diye sorunca, Cebrail de: "Ben semadakilerin hepsini tanımıyorum ki ey Muhammed" diye cevap verdi. [95]

Ali (r.a)'dan nakledildiğine göre» insanlara irad ettiği bir hutbesinde şöyle demiş: Ben, Bedir kuyusundan su çekmek isterken hiçbir şekilde benzerini görmediğim şiddetli bir rüzgâr gelip gitti. Daha sonra yine -ondan önce eseni müstesna-benzerini görmediğim şiddetli bir rüzgâr daha esti. (Hz. Ali'den bunu rivayet eden kişi) dedi ki: Zannederim bir şiddetli rüzgârdan daha söz etti.

Birinci rüzgâr, Cebrail idi. O, bin melek ile birlikte Rasûlullah (sav)'ın yardımına

geldi. İkinci rüzgâr isef bin melek ile birlikte gelen Mikâil idi. Bunlar da Rasûlullah (sav)'ın sağında yer aldılar. Ebu Bekr de onun sağında idi. Üçüncü rüzgâr ise İsrâfil idi. O da bin melek ile birlikte gelip Rasûlullah (sav)'ın solunda yerini aldı. Ben de sol kanatta idim. [96]

Sehl b. Huneyf (r.a)'dan dedi ki: Bedir günü, bizim herhangi birimizin kılıcı ile müşrikin kafasına işaret etmekle birlikte kılıcımız daha başına ulaşmadan kafasının vücudundan kopup düştüğünü görüyorduk. er-Rueyyı' b. Enes'den dedi ki: Bedir günü insanlar, melekler tarafından öldürülenleri, kendilerinin öldürdüklerinden boyunlar ve parmaklar üzerinde ateşte dağlanmış-çasına bir alâmetten ayırt edebiliyorlardı. [97] Bütün bunları, Beyhakî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- zikretmektedir.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Melekler de fiilen çarpışıyorlardı. Kâfirlere vurdukları darbelerin alâmeti apaçık belli oluyordu. Çünkü, darbelerinin isabet ettiği her bir yerde ateş alevi ortaya çıkıyordu. O kadar ki Ebû Cehil, Lbn Mes'ud'a: Beni sen mi öldürdün (sanıyorsun)? Hayır, beni bütün gayretlerime rağmen kılıcımın ucu atının tırnağına dahi ulaşmayan bir kişi öldürdü, demiştir.

Meleklerin sayıca çok oluşunun faydası ise, müminlerin kalbine sükûn vermektir. Çünkü yüce Allah, bu melekleri Kıyamet gününe kadar cihad edecek melekler kılmıştır. Allah için sabredip ecrini Allah'tan bekleyen herbir orduya melekler de katılır, onlarla birlikte savaşır.

İbn Abbas ve Mücahid der ki: Melekler ancak Bedir günü çarpışmışlardır. Bunun dışındaki günlerde ise, savaşta hazır bulunurlar, fakat savaşmazlar. Onlar, yalnızca bir sayı çokluğu veya bîr yardım gücü teşkil ederler.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Meleklerin çokluğunun faydası, dua ve teşbih etmeleri ve o gün savaşanların sayısını artırmalarıdır.

Bu görüşe göre melekler Bedir günü çarpışmamışlar, sadece mü'minlere sebat verilmesi için dua etmek üzere hazır bulunmuşlardır. Ancak birinci görüşü kabul edenler daha çoktur.

Katade der ki: Bu olay Bedir günü olmuştu. Yüce Allah müzminlere önce bin melek ile yardım göndermiş» sonra da bunlar üçbin melek olmuşlardı. Daha sonra da beş bin melek oldular. İşte Yüce Allah'ın; "Hani siz Rab-binizden yardım diliyordunuz da, O da: Muhakkak Ben size, birbiri ardınca bin melek ile yardım edeceğim, diyerek duanızı kabul buyurmuştu" (el-Enfâl, 8/9) buyruğu ile; "İndirilmiş üçbin mekle Rabbinizü size yardım etmesi size yetmez mi (Âl-i İmran, 3/124) buyruğu ile: "Evet, sabreder sakınırsanız ve onlar da hemen üzerinize bu cihetlerinden gelirlerse, Rab biniz sim nişanlı beş bin mekle yardım ölecektir" (Âl-i İmran, 3/125) buyruklarında anlatılanlar bunlardır.

Mü'minler, Bedir günü sabrettiler, Allah'tan korktular, sakındılar. Allah da vâdettiği üzere beş bin melek ile onlara yardım gönderdi. Bütün bunlar Bedir günü olmuştu.

el-Hasen der ki: Bu beşbin melek, Kıyamet gününe kadar mü'minler için yardımcı bir güç kalmaya devam edecektir.

eş-Şa'bî der ki: Peygamber (sav) ve ashabına Bedir günü şöyle bir haber ulaşmıştı: Muhariboğullarından Kürz b. Cabir, müşriklere yardımcı olmak istiyor. Bu ise hem Peygambere hem müslümanlara ağır gelmişti. Bunun üzerine de yüce Allah: "İndirilmiş üçbin meleklerle Rabbinizin size yardım etmesi yetmez mi?" buyruğundan itibaren "... nişanlı beşbin meleklerle yardım edecektir" buyruğuna kadar olan bölüm nazil oldu. Kürz yolda iken müşriklerin bozguna uğradıkları haberini alınca, onlara yardıma gelmedi ve geri döndü. Yüce Allah da mü'minlere beşbin melek ile yardım göndermedi. Daha önceden ise, bin melek ile onlara yardım edilmişti.

Şöyle de denilmiştir: Allah, Bedir günü mü'minlere, itaati üzere sabreder ve haramlardan sakınacak olurlarsa bütün savaşlarında da onlara yardımcı göndereceğini vâdetmişti. Ortjar Ahzap günü dışında sabretmediler ve yasaklarından çekinmediler. Bunun için yüce Allah da (Ahzab Gazvesi'nde) Kurayzaoğullarını muhasara etmeleri üzerine onlara yardımcıları göndermişti.

Şöyle de denilmiştir: Bu yardım, Uhud günü gerçekleşmişti. Allah, sabrettikleri takdirde onlara yardımcıları göndereceğini vâdetmişti. Onlar ise sabretmediler, o da tek bir melek dahi onlara yardım etmedi. Eğer, onlara yardım gönderilmiş olsaydı bozguna uğramazlardı. Bu açıklamayı da İkrime ve ed-Dahhâk yapmıştır.

Saa'd b. Ebi Vakkasdan şöyle dediği sabit olmuştur: Ben, Bedir günü Rasûlullah (sav)'ın sağ ve solunda beyaz elbiseleri bulunan iki adam gördüm. Bunlar onun önünde alabildiğine çetin bir şekilde savaşıyorlardı. Bu iki kişiyi ne önceden görmüştüm, ne de sonra gördüm; [98] ' buna ne dersiniz? diyene şu şekilde cevap verilir:

Belki de bu, Peygamber (sav)'a has bir durumdu. Allah, özel olarak ona, onu savunmak üzere iki melek göndermiş olabilir. Bu ise, Ashab-ı Kirama gönderilmiş bir yardım değildir. [99]

2- Melek İndirmenin Hikmeti:

Meleklerin inmesi, şanı yüce Rabbin bizzat muhtaç olmadığı yardım sebeplerinden bir sebeptir. Böyle bir sebebe Yüce Rab değil, yaratıkların ihtiyacı

vardır. O halde, kalbimiz yalnızca Allah'a taalluk etmeli, yalnızca Ona güvenmelidir. Sebepli sebepsiz biricik yardımcı Odur, "O, bir şeyi dilerse, Ö'nun emri sadece ona: Ol, demesidir. O da oluverir," (Yâsîn, 36/82[^]

Ancak yüce Allah bunu, insanlar eskiden beri devam edegelen ve kendilerine emretmiş olduğu şekilde sebeplere yapışsınlar diye haber vermektedir. "Ve sen, Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın."(el-Alızâb, 33/62) Bunun da tevekküle aykırı bir tarafı yoktur. Ayrıca bununla: Sebepler, ancak zayıflar için bir sünnet olmuştur. Yoksa güçlüler için değil, diyenlerin görüşleri de reddedilmektedir. Çünkü asıl güçlü olanlar Peygamber (sav) ve ashabı idi Onların dışındakiler de zayıfların tâ kendileridir.

Fiilin şekli, kötülüklerde yardım etmeyi, şekli ise, hayırda, iyi hususlarda yardım etmeyi ifade etmek için kullanılır ki, buna dair açıklamalar daha önce Bakara Sûresi'nde (2/15. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Hayve kelimesini, "z" harfi esreli ve şeddesiz olarak okumuştur. Yardımı beraberlerinde indirenler olarak, demektir. İbn Âmir ise "z" harfini şeddeli ve üstün olarak, çokluk anlamı İfade edecek şekilde okumuştur

Daha sonra Yüce Allah: "Evet" diye buyurmakta ve ifade burada tamam olmaktadır.[\[100\]](#)

"Sabreder" ifadesi bir şarttır. Yani düşman ile karşılaşmanız halinde sabreder ve "sakınırsanız" demek olup, bu da ona atfedil mistir. O'nun ma-siyetinden sakınırsanız demektir. Cevabı da: Yardım edecektir" buyruğudur.

" Bu cihetlerinden" buyruğu, geldikleri bu taraftan demektir. Bu açıklama, İkrime, Katade, el-Hasen, er-Rabi, es-Süddî ve İbn Zeyd'den rivayet edilmiştir. Bunun; gazap ve öfkelerinden... anlamına geldiği de söylenmiştir ki, bu açıklama Mücahid ve ed-Daİhâkıtan nakledilmektedir. Çünkü onlar, Uhud günü, Bedir günü gördükleri ve çektiklerinden ötürü bayağı öfkelenmiş idiler, Ancak bu kelimenin (mastar olarak) asıl anlamı, bir şeyi kast etmek ve ciddiyetle, ısrarla, gayretle o işe yönelmek, koyulmak demektir. Bu da Tencere kaynayıp taşı, ifadesinden alınmıştır İse, öfkeyle dolup taşı, demektir. Duraksamadan ve derhal o işi yaptı, manasına gelir. ise, tencereden taşan şey manasına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de de: Ve tandır kaynayıp taşı" (Hûdt 11/40) diye buyurulmaktadır. Şairde şöyle demiştir:

"Tencereleri taşar üzerimize, biz de (ona su ve benzerî şeyler katarak) onun kaynayıp taşmasını önleriz." [\[101\]](#)

3. Yardımcı Melekler:

Yüce Allah'ın: Nişanlı" kelimesi "vav" harfi üstün olarak is-m-i mefûldür. İbn Âmir, Hamze, el-Kisaî ve Nâfi'in kıraati bu şekildedir. Belli birtakım alamet ve nişanlar bulunanlar olarak, demektir. Şeklinde "vav" harfi esreli okunursa; ism-i fail olur. Bu da Ebu Amr, İbn Kesir ve Asım'm kıraatidir. Önceki manaya gelme ihtimali de olabilir. Yani bunlar, birtakım alâmetler ile hem kendilerini, hem de atlarını nişanlanmışlardı. Taberî ve başkaları da bu kıraati tercih etmiştir. Çoğu müfessir de şöyle demiştin Bu şekilde "vav" harfinin esreli okunuşu, onlar baskın ve hücumda atlarını serbest bırakmışlar olarak, salmışlar olarak demektir. el-Mehdevî, bu mananın "vav" harfinin üstün okunuşu halinde sözkonusu olacağını zikretmiştir. Yani yüce Allah onları kâfirler üzerine böylece göndermişti. İbn Fûrek de böyle açıklamıştır.

Birinci kıraat ile ilgili olarak ilini adamları, meleklerin nişan ve alâmetleri hususunda farklı görüşler ortaya atmışlardır. Ali b. Ebi Talib, İbn Abbas ve diğerlerinden rivayet olunduğuna göre melekler, uçlarını omuzları arasına saldıkları beyaz birtakım sarıklar sarmışlardı. Bunu, Reyhakî, İbn Abbas'tan naklettiği gibi, el-Mehdevî de ez-Zeccâc'dan nakletmiştir. Ancak Cebrail (a.s), ez-Zübeyr İbn Avvâm'io sarığına benzer san bir sarık sarmıştı. İbn İshak da böyle demiştir. er-Rabi der ki: Onların nişanlar siyah beyaz renkli atlar üzerinde bulunmaları idi. [\[102\]](#)

Derim ki: el-Beyhakî, Süheyl b. Amr (r.a)'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Ben, Bedir günü siyah beyaz renkli atlar üzerinde sema ile arz arasında nişanlı bir takım kimseler gördüm. Bunlar, hem müşriklerden adam öldürüyor, hem esir alıyorlardı. Burada Süheyl'in ayrıca "nişanlı" ifadesini kullanması, siyah beyaz renkli atların âyet-i kerimede sözü geçen nişanın kendisi olmadığını gösterir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Mücahid de der ki: Meleklerin atlarının kuyrukları ve yeleleri kesilmiş, alınlarında ve kuyruklarında renkli yünler ile sade yünden alâmetler bulunuyordu.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre melekler, Bedir günü atlarının alın ve kuyruklarına beyaz yün ile nişan koymuşlardı. Abbâd b. Abdullah b. ez-Zübeyr ile Hişam b. ürve ve el-Kelbî de şöyle demişlerdir: Melekler, Zübeyr gibi üzerlerinde omuzları arasına uçları sarkıtılmış san sarıklar giyinmiş oldukları halde indiler. ez-Zübeyr'in iki oğlu Abdullah ve Urve de böyle demişlerdir. Abdullah der ki: Zübeyr (ra)'m sarık olarak kullandığı, san bir çarşaftan ibaretti. [\[103\]](#)

4. Askeri Birliklerin Nişan ve İşaretleri:

Derim ki: Âyet-i kerime, kabile ve askerî birliklerin bir takım nişan ve işaretler edinmelerine delil teşkil etmektedir Bunları, sultan (halife veya komutan) onlar için tayin ve tesbit eder. Böylelikle savaş esnasında her bir kabile ve birlik diğerlerinden ayırt edilebilir.

Aynı şekilde âyet-i kerime, meleklerin bu türden atlar sırtında gelmiş oldukları dolayısıyla, ablak (siyah beyaz renkli) atların faziletine de delildir.

Derim ki: Meleklerin bu tür atlar üzerinde gelmeleri, el-Mikdâd'ın atına benzemesi için olabilir. Çünkü onun atı da ablak idi ve orduda başka bir at da yoktu. O bakımdan melekler el-Mikdad'a ikram için ablak atlar üzerinde İnmiş olabilirler. Nitekim Hz. Cebrail de ez-Zübeyr gibi sarı bir sarık sarınmış olarak inmişti. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[104\]](#)

5. Yün Giymek:

Âyet-i kerime yün giyinmeye de delil teşkil etmektedir. Peygamberler de salih kimseler de yün giyinmişlerdir. Ebû Dâvûd ve -lafız kendisinin olmak üzere- İbn Mâce, Ebû Burde'den, o, babasından şöyle dediğini rivayet ederler: Babam bana dedi ki: Biz, Rasûlullah (sav) ile birlikte bulunduğumuz sırada yağmur üzerimize yağdıktan sonra yanımızda bulunmuş olsaydın, bizim koyunlar gibi koktuğumuzu görürdün. [\[105\]](#)

Peygamber (sav) 'da yenleri dar, yünden bir Bizans cübbesi giyinmiştir. Bunu da hadis imamları rivayet etmişlerdir. [\[106\]](#)

Hz. Yunus da yün cübbe giyinmiştir. Bunu da Müslim rivayet etmiştir. [\[107\]](#)

Bu hususa dair daha geniş açıklamalar, Yüce Allah'ın izniyle Nahl Sûre-si'nde (16/80. âyet, 3- başlıkta) gelecektir. [\[108\]](#)

6. Meleklerin. Atlarının Şekli ve Mücahid'in ifadeleri:

Derim ki: Mücahid'in nakline göre, meleklerin atlarının kuyruklarının ve yelelerinin kesilmiş olma ihtimali uzaktır. Çünkü, Ebû Davud'un Musannef inde (Sünen'inde) Utbe b. Abd es-Sulemî den, onun Rasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinlediği rivayet edilmektedir: "Atların perçemlerini de yelelerini de kuyruklarını da kesmeyiniz. Çünkü atların kuyrukları, onların kendilerini korudukları araçları, yeleleri onların ısıtıcısıdır. Hayır ise onların alınlarında düğümlenmiştir." [\[109\]](#) Buna göre Mücahid'in bu sözünün kabul edilebilmesi için meleklerin atlarının bu şekilde olduklarını ortaya koyan ayrıca bir nakli

gerektirmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ayrıca âyet-i kerime beyaz ve sarı renginin güzelliğine de delil teşkil etmektedir. Çünkü melekler bu renkte sarıklar giyinmiş oldukları halde inmişlerdi. İbn Abbas der ki; Sarı ayakkabı giyenin ihtiyacı giderilir.

Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Beyaz elbise giyiniz, Çünkü o, giyindiğiniz elbiselerin en hayırlısıdır. Ölülerinizi de beyaz renkli elbiselerle kefenleyiniz, [\[110\]](#) Sarıklar ise Arapların tadan ve elbiseleridir." [\[111\]](#)

Rükâne -kif Peygamber (sav) ile gürüşmüş, Hz. Peygamber de onun sırtını yere yıkmıştı- şöyle dediği rivayet edilmiştir; Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Bizlerle müşrikler arasındaki fark başımızdaki berelerimizin üzerine sarık sarmamızdır." Bunu Ebû Dâvûd rivayet etmiştir, [\[112\]](#) Buharı der ki: Bu hadisin senedinde meçhul raviler vardır. Ve onlardan kimin kimden hadis işittiği bilinmemektedir. [\[113\]](#)

126. Bunu (yardımı) Allah sîze sırf bir müjde olsun ve kalplerinle bununla yatışsın diye yaptı. Yoksa zafer ancak Aziz ve Hakim olan Allah'tandır.

127. Küfre sapanların bir kısmını kessin, yahut kedere boğsun da ümitsiz olarak geri dönüp gitsinler diye.

Yüce Allah'ın: "Bunu, Allah sise sırf bir müjde olsun., diye yaptı" buyruğundaki zamir, gönderilen yardıma aittir. Bu ise melekler yahut yardım vaadi veya yardım göndermekten ibarettir. Buna da yüce Allah'ın: "Yardım edecektir" buyruğu delil teşkil etmektedir.

Zamir, nişan ve alâmete veya meleklerin indirilmesine yahut da gönderilecek meleklerin sayısını bildiren ifadelere de ait olabilir. Çünkü, beşbin kişi bir sayıyı ifade etmektedir.

"Ve kalpleriniz bununla yatışsın diye" anlamını ifade eden buyrukta, "diye" anlamını veren "lâm," lanv-ı key diye bilinir. Yani, kalplerinizin bununla yatışıp huzur bulması için o bunu böyle yaptı. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: Dünya göğünü de yıldızlarla süsledik ve korumak için böyle yaptık." (Fussilet, 41/12) O semâyı korumak üzere Allah bunu böyle yaratmıştır, anlamındadır.

"Yoksa zafer" yani mü'minlere yardım "ancak Azîz ve Hakim olan Allah'tandır*" Kâfirlerin zafere ulaşması bunun kapsamına girmez. Çünkü kâfirlerin galip gelmeleri, ancak ve ancak yardımsızlıkla ve yenilgiye uğramakla etrafı kuşatılmış kötü akıbet ve hüsrarla çevrelenmiş bir mühlet vermekten ibarettir.

"Küfre sapanların bir kısmını" öldürmek suretiyle "kessin" buyruğuna gelince; âyetin na^mı (ifade dizilişi) şöyledir: Andolsun Allah, küfre sapanların bir

kısmını kessin diye Bedir'de size yardım etmiştir.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Yardım -Allah bu yolla küfre sapanların bir kısmını kessin diye- ancak Allah'tandır.

Bunun; "Size... yardım edecektir" buyruğu ile ilgili olması da mümkündür. Yani, küfre sapanların bir kısmını kessin diye size yardım edecektir. Bundan kasıt ise, Bedir günü öldürülen müşriklerdir. Bu açıklama da el-Hasen ve başkalarından nakledilmiştir. es-Süddî de der ki: Bununla kast edilenler, Uhud günü öldürülen müşriklerdir-. Bunlar onsekiz kişi idi.

Onları kedere boğsun." Onları üzüntüye gark etsin, demektir. (Bu kelimenin bu anlamda kullanılışına örnek olmak üzere) Rivayete göre, Peygamber (sav) Ebu Talha'nın yanına gelmiş, oğlunun kederli, üzüntülü (mekbût) olduğunu görünce:

Bu neden böyle? diye sormuş, ona devesi öldü diye cevap verilmiştir.[\[114\]](#)

Bu kelimenin aslı, kimi dilcilerin naklettiklerine göre, şeklindedir, bu ifade, üzüntü, keder ve öfke onların ciğerlerine isabet eder ve işler manasınadır. Burada "dâl" harfi "te'ye dönüştürülmüştür.

Nitekim, Başını tıraş etti" ifadesinde de "te" ile "dâl" harfi birbirine dönüştürülebilmektedir. ise, Allah düşmanı püskürtEü ve zelil etti, manasına gelir.

ifadesi de ciğerine isabet ettirdi, demektir. Meselâ, keder ciğerini yaktı, yahut düşmanlık ciğerini yaktı tabirleri kullanılır. Araplar da düşmanı kastetmek üzere "ciğeri kara" tabirini kullanırlar, Şair el-A'sâ der ki:

"Bir topluluğa gitmek için zorlanmana gelince, işte asıl düşmanlar ve kara ciğerliler onlardır."

Sanki ciğerler, aşın düşmanlıktan dolayı kavrulmuş da kararmış gibidir.

Ebu Miclez ise bu kelimeyi, şeklinde "dal" harfi ile okumuştur. Hâib (ümitsiz kimse); ümidi kesilmiş kimse demektir. İstedliğini elde edemeyen kimse hakkında kullanılır. "Hayyâb" ise ateş yakmakla sonuçlanmayan çakış demektir.

[\[115\]](#)

128. Elinde emirden birşey yok. Allah ya onların tevbesini kabul eder, ya da zalim oldukları için onları azaplandırır.

129. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Dilediğini bağışlar ve dilediğine azap eder; Allah Gafur'dur, Rahîm'dir.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve Peygamberin Kavmine Bedduası:

Müslim'in Sahili'inde sabit olduğuna göre, Peygamber (sav)'ın Uhud günü ön dişi kırılmış, başı yaralanmıştı. Bunun üzerine akan kanlarını silmeye ve şöyle demeye koyulmuştu: Peygamberleri kavmini Yüce Allah'a davet edip durduğu halde. Peygamberlerinin başını yaralayan ve dişini kıran bir kavim nasıl felah bulabilir!" Bunun üzerine yüce Allah: "Elinde emirden birşey yok" buyruğunu indirdi. [\[116\]](#)

ed-Dahhâk der ki: Peygamber (sav), müşriklere beddua etmek isteyince, Yüce Allah da: "Elinde emirden birşey yok" buyruğunu indirdi.

Şöyle de denilmiştir: Hz. Peygamber, toptan imha edilmeleri için beddua etmek üzere izin istedi. Ancak, bu âyet-i kerime nazil olunca, onlardan bazılarının müslüman olacaklarını anladı. Nitekim, aralarında Halid b. Velid, Amr b. el-Âs, İkrime b. Ebî Cehil ve başkalarının bulunduğu pek çok kimse de onlardan iman etmiş idi.

Tirmizî'nin de rivayetine göre İbn Ömer şöyle demiştir: Peygamber (sav) dört kişiye beddua ediyordu. Şam yüce Allah: "Elinde emirden birşey yok" buyruğunu indirdi. Allah onları İslâm'a hidâyet etti. (Tirmizî) der ki: Bu, lîa-sen, garip, sahih bir hadistir. [\[117\]](#)

Yüce Allah'ın: "Ya onların tevbesini kabul eder" anlamındaki buyruğun: "Küfre sapanların bir kısmını kessin" buyruğuna atfedildiği söylenmiştir. Yani, yüce Allah, ya küfre sapanların bir kısmını kessin yahut bozguna uğratmakla onları kedere boğsun yahut onların bir kısmının tevbelerini kabul etsin, ya da bir kısmını azaplandırınsın, demektir. Ya, yahut, veya" edatı, Tâ ki; ve ancak... sa, anlamında olur. Nitekim şair İmrûu'l-Kays bu şekilde bu edatı şöylece kullanmıştır:

"Yahut da (tâ ki) ölelim de mazur görülelim."

İslâm adamlarımız der ki: Hz. Peygamber İn: "Peygamberlerinin başını yaralayan bir kavim nasıl iflah olabilir!" şeklindeki sözü, kendisine böyle bir şeyi yapanların hidâyete muvaffak kılınmalarını uzak gördüğünü ortaya koymakla birlikte, yüce Allah'ım "Elinde emirden bir şey yok buyruğu, onun uzak gördüğü şeyin yakın bir ihtimal olduğunu ifade etmekte, müslüman olabilecekleri umudunu aşlamaktadır. Hz. Peygamber'e bu hususta ümit verilince: "AUah'ıml Sen benim kavmime mağfiret buyur, çünkü onlar bilmiyorlar" diye dua buyurmuştur. [\[118\]](#)

Nitekim Müslim'in Sahihinde İbn Mes'uddan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben Rasûlullah (sav)'ı, kavmi kendisini vurduğu için yüzünden akan kanları

"Rabbim, kavmime mağfiret buyur, çünkü onlar bilmiyorlar" diye silen peygamberlerden bîr peygamberin halini anlatırken görür gibiyim. [\[119\]](#)

İlim adamlarımız derler ki; İbn Mes'ud'un hadisinde anlatan kişi de, durumu nakledilen kişi de bizzat Rasûlullah (sav)'ın kendisidir. Buna delil de Hz. Peygamber'in Uhud günü Ön dişi kırılıp yüzü yaralarınca, bu işin ashabına oldukça ağır gelmesi ve onların: Keşke onlara beddua etsen, demeleri üzerine, Hz. Peygamber'in: "Şüphesiz ki ben, lanet okuyan bir kişi olarak gönderilmedim. Aksine ben, bir davetçi ve bir rahmet olmak üzere gönderildim. Allah'ım! Kavmime mağfiret buyur. Çünkü onlar bilmezler" şeklinde açık ve sarîh olarak gelen hadisi buna delildir. [\[120\]](#)

Sanki Hz. Peygambere, bu husus, Uhud'daki bu durum vukua gelmeden önce vahiy ile bildirilmiş ve bu peygamberin kimliği ona tayin edilmemiş gibidir. Bu durum kendi başına gelince, naklettiğimiz bu hadisin delili ile kastedilenin kendisi olduğu ortaya çıkmış oldu. Yine bunu, Hz. Ömer'in Hz. Peygambere söylediği şu söz de açıklamaktadır: Anam-babam sana feda olsun

Ey Allah'ın Rasûlü, gerçekten Nuh, kavmine: "Rabbim, yer yüzünde kâfirlerden dönüp dolaşan bir kimse bırakma" (Nuh, 71/26) diyerek beddua etmiştir. Sen de bize bu şekilde beddua edecek olursan kimse kalmamak üzere toptan helak oluruz. Halbuki senin sırtına basıldı, yüzün kanatıldı, ön dişin kırıldı. Bununla birlikte hayırdan başka bir şey söylemeyi kabul etmeyerek: "Rabbim, kavmime mağfiret buyur Çünkü onlar bilmezler, dedin." [\[121\]](#)

Hz. Peygamber'in: "Peygamberlerinin ön dişini kıran bir topluluğa, Allah, ileri derecede gazab eder" şeklindeki ifadesinde kastedilen ise³ bu işi fiilen yapan kimsedir. Biz, bu kişinin adını bu konudaki farklı görüşlerle birlikte zikretmiş bulunuyoruz. Durumun, özellikle bu işi yapana has olduğunu söylememizin sebebi ise, Uhud'da bulunanlardan bir topluluğun İslâm'a girmiş olup bunların güzel bir şekilde İslama bağlanmış olmalarıdır. [\[122\]](#)

2. Sabah Namazında Kunut:

Kûfeli ilim adamlarından birisi, bu âyet-i kerimenin, Peygamber (savcın, sabah namazının son rekatinde rûkûdan sonra yaptığı kunûtu nesh ettiğini iddia etmiş ve bu hususta İbn Ömer'den gelen hadisi de delil göstermiştir. Buna göre İbn Ömer, Peygamber (sav)'ı sabah namazının son rekatinde rûkûdan başını kaldırdıktan sonra şöyle buyururken dinlemiş:

Allah'ım, Rabbimiz, sonunda da hamd yalnız sanadır" dedikten sonra: "Allah'ım,

filâna ve filâna lanet et" demesi üzerine, şanı yüce Allah da: "Elinde emirden birşey yok. Allah, ya onların tevbesini kabul eder, ya da zalim oldukları İçin onları azaplan-dırır" âyetini indirdi. Bunu, Buliarî rivayet etmiştir. [\[123\]](#) Müslim de bunu, Ebû Hureyre'den daha geniş olarak rivayet etmiştir. [\[124\]](#)

Ancak, bunda nesih sözkonusu değildir. Şanı yüce Allah bununla, elinde emirden birşey olmadığına dair Peygamber efendimizin dikkatini çekmekte ve onu uyarmaktadır. Gayba dair Allah'ın kendisine bildirdiğinden başkasını bilemeyeceğini, işin bütünüyle Allah'a ait olduğunu haber vermektedir. O, dilediği kimsenin tevbesini kabul eder, dilediği kimseyi de acilen cezalandırır. İfadenin takdiri de şöyledir: Emirden elinde bir şey yok. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi, ne senin, ne onların; yalnız Allah'ındır, O, dilediğine mağfiret eder, dilediğinin de tevbesini kabul eder. Buna göre nesih diye bir şey sözkonusu değildir. Doğrusunu en iyi bilen de Allah'tır.

Yüce Allah'ın: "Elinde emirden bir şey yok" buyruğu her bir işin Allah'ın kaza ve kaderiyle olduğunu açıkça ortaya koymakta, böylelikle Kaderi-ye'nin ve onlardan başkalarının görüşleri de reddolunmaktadır. [\[125\]](#)

3- Sabah Namazında ve Diğer Namazlarda Kunut İle İlgili Görüşler:

İlim adamları, sabah namazında ve diğer namazlarda kunut hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Kûfeliler, sabah namazında olsun, diğer {farz.} namazlarda olsun kunut yapmayı kabul etmezler. Leys, Malik'tn arkadaşı olan Yahya b. Yahya el-Leysî el-Endenlûsî'nin görüşü de budur, Şa'bî de bunu kabul etmez. Muvatta'da İbn Ömer'den nakledildiğine göre o, hiçbir namazda kunut yapmazdı. [\[126\]](#)

Nesaî'de de şu rivayet vardır: Bize Kuteybe, Haleften haber verdi. O, Ebu Malik el-Eşcaî'den, o, babasından dedi ki: Ben, Peygamber (savVın arkasında namaz kıldım. Kunut okumadı. Ebu Bekir'in arkasında namaz kıldım o da kunut okumadı, Ömer'in arkasında da namaz kıldım, o da kunut okumadı. Osman'ın arkasında da namaz kıldım o da kunut okumadı. Ali'nin arkasında da namaz kıldım, o da kunut okumadı. Sonra şöyle dedi: Oğulcağızım o, bir bid'attir. [\[127\]](#)

Bir görüşe göre de sabah namazında her zaman, diğer namazlarda ise müslümanların başına bir musibet geldiği vakit kunut okur. Bu görüşü, Şafiî ve Taberî ifade etmiştir. Bir başka görüşe göre kunut, sabah namazında müste-habtır. Bu görüş Şafiî'den rivayet edilmiştir. el-Hasen ve Suhnûn İse kunut sünnettir, demişlerdir. Ali b. Ziyad'ın Malik'ten kunutu kasti olarak terkedenin namazı iade

edeceğine dair naklettikleri rivayet bunu gerektirmektedir, Taberî ise, kunûtu terketmenin, namazı ifsad edici olmadığına dair icma bulunduğunu nakletmektedir el-Hasen'den nakledildiğine göre ise, kunutu terket-mek, sehiv secdesi gerektirir. Şafî'nin iki görüşünden birisi de budur. Dârakutnî ise, Said b. Abdülazîz'den, sabah namazında kunut yapmayı unutan kimse hakkında sehiv secdesi yapar, dediğini nakletmektedir. [\[128\]](#)

Malik ise, rükûdan önce kunut yapmayı tercih etmiştir. İshak'ın görüşü de budur. Yine Malik'ten, rükûdan sonra kunut yapacağına dair rivayet yapılmıştır. Bu şekildeki kunut dört halifeden de rivayet edilmiştir. Aynı zamanda bu Şafî, Ahmed ve İshak'ın da görüşüdür, Ashab-ı Kiram'dan bir topluluktan ise bu hususta, namaz kılanın muhayyer olduğunu ifade ettikleri görüşü rivayet edilmiştir. Dârakutnî de sahih bir sened ile Enes'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) dünyadan ayrılıncaya kadar sabah namazında kunut okumaya devam edip durdu. [\[129\]](#)

Ebû Dâvûd da "el-Merâsîl" adlı eserinde, Halid b. Ebi İmran'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav) Mudarlılara beddua ederken, Cebrail ona gelerek: "Sus" diye işaret etti, o da sustu. Daha sonra Cebrail şöyle dedi: Ey Muhammed, şüphesiz ki Allah, seni, ne sövüp sayan, ne de lanet okuyan birisi olarak göndermiştir. O, seni ancak bir rahmet olmak üzere gönderdi. Seni bir azab olası diye göndermedi. "Elinde emirden hiç bir şey yok. Allah, ya onların tevbelerini kabul eder yahut zalim oldukları İçin onları azaplandırır." Daha sonra Cebrail Hz. Peygambere gu kunûtu öğreterek dedi ki;

"Allah'ım, şüphesiz biz, yalnız Senden yardım dileriz. Yalnız Senden mağfiret dileriz. Sana iman eder, Sana zillet ve İtaatle boyun eğeriz. Sana karşı nankörlük edenleri hall (iktidardan alaşağı) eder, terk ederiz. Allah'ım, yalnız Sana ibadet eder, Sana namaz kılar ve secde ederiz. Sana doğru gelir, hizmetine koşarız. Rahmetini umar ve kesin azabından korkarız. Şüphesiz Senin azabın kafirlere yetişir." [\[130\]](#)

130. Ey İman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah'tan korkun ki felah bulaşınız.

131- Vç kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakınınız.

132- Allah'a ve Peygamberce itaat edin ki, rahmete eresiniz.

Yüce Allah'ın: "Ey İman edenleri Kat kat faiz yemeyin" buyruğundaki bu faiz yasağı, Uhud ile ilgili açıklamalar arasına gelmiş bir ara cümlesi gibidir. tbn Atiyye der ki: Ben, bu hususta rivayet edilen herhangi bir şey bilmiyorum.

Derim ki: Mücahid dedi ki: Onlar, belli bir vadeye bir şey satarlar, vade gelince, bu ödeme vaktini daha da ertelemek üzere o bedelin miktarını artırırlardı. Bunun üzerine yüce Allah da: "Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin" buyruğunu indirdi.

Derim ki: Diğer masiyetler arasında özellikle faizi sözkonusu etmesi, şanı yüce Allah'ın: "Eğer yapmazsanız (faizden vazgeçmeyecek olursanız), Allah ve Rasûlünden size savaş açılmış olduğunu biliniz" (el-Bakara, 2/279) buyruğunda, Allah'ın savaş ilan etmiş olduğundan dolayıdır. Savaş ise, öldürülmenin habercisidir.

Sanki şöyle buyurulmuş gibidir: Eğer faizden sakınmayacak olursanız, bozguna uğrar ve öldürölürsünüz. Yüce Allah bununla, faizi terketmelerini emretmektedir. Çünkü onlar, faizli işlemler yapıyorlardı. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kat kat" kelimesi, hal olarak nasb edilmiştir, Katlanmış olarak" ifadesi ise, onun sıfatıdır. Bu kelime şeklinde de okunmuştur. Anlamı şudur: Arapların borçları kat kat artırdıkları o faizi yemeyin. Çünkü, faiz isteyen kişi: -Bakara Sûresi'nde de geçtiği gibi: Borcunu mu ödersin, yoksa faiz mi verirsin? derdi. "Katlanmış olarak" kelimesi ise, yaptıkları şekilde yıl beyıl bu borcun katlanmasının tekrarlandığına bir işarettir Bu pekiştirici ifade, onların yaptıkları işin ne kadar çirkin ve ne kadar seni olduğunu göstermektedir, İşte bundan dolayı, özellikle borcun kat kat artırılma hali sözkonusu edilmiştir.

Yüce Allah'ın; "Allah'tan korkun" yani, faizden elde ettiğiniz mallar hususunda Allah'tan korkup onları yemeyin. Daha sonra onları korkutarak: "Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakınınız" diye buyurmaktadır. Bu tehdit, faizi helâl kabul eden kimseyedir. Faizi helal kabul eden kişi kâfir olur ve kâfir olduğuna hükmedilir. Şöyle de açıklanmıştır: Bunun anlamı, sizden imanı söküp alan ve bundan dolayı da cehenneme girmenizi gerekli kılan böyle bir işten uzak durunuz. Çünkü, kimi günahlar kişinin imanının sökölüp alınmasını gerektirir ve imansız bırakacağından korkulur. Anne-babaya kötü davranış da bunlardandır.

Bu hususta şöyle bir rivayet de nakledilir: Alkame adındaki anne-baba-sına kötü davranan birisine, ölüm esnasında: La ilahe illallah, de denilmiş, o, buna güç yetirememiş. Nihayet annesi gelip ondan razı olmuş. Akralılık bağlarını koparmak, faiz yemek, emanete hainlik de bu türden günahlar arasındadır, Ebû Bekr el-Verrâk, Ebu Hanife'den şöyle dediğini nakletmektedir: Kuldan imanın en çok nez' edildiği (çekilip alındığı) hal, ölüm esnasındaki haldir.

Daha sonra Ebû Bekr Cel-Verrâk) der ki: İmanı söküp alan günahlara baktık, kullara zulmetmekten daha çabuk imanı söküp aian birşey göremedik.

Bu âyet-i kerimede, Cehmiyyenin kanaatini reddetmek üzere ateşin mahlûk olduğuna delil vardır. Çünkü, olmayan birşeyin hazırlanmış olduğundan söz edilmez. Daha sonra yüce Allah: "Allah'a ve Peygambere İtaat edin" diye buyurmaktadır. Yani, farzlar hususunda Allah'a, sünnetler hususunda da Peygambere itaat edin.

"Allah'a itaat edin" buyruğu ile faizin haram kılınışı hususunda ona itaat edin, "Rasûle itaat edin" buyruğunda da, size, bunun haram olduğuna dair tebliğinde itaat edin, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"... ki, rahmete erdrlilesiniz! Allah size rahmet ihsan elsin diye. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/21. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[131\]](#)

133. Rabbinizden bir mağfirete ve genişliği göklerle yer arası kadar olan cennete koşuşun. O, takva sahipleri için hazırlanmıştır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1. Cennete ve Mağfirete Koşmak:

Yüce Allah'ın: Koşuşun" anlamındaki buyruğunu, Nâfîl ve İbn Âmir, "vav"sız olarak; diye okumuşlardır. Medine ve Şamlıların Mushaflarında da böyledir. Yedi kıraat imamının geri kalanlarında ise bu kelime, "vav"lıdır.

Ebû Ali der ki: Her iki husus da yaygın ve doğrudur. Bunu, "vav"lı okuyanlar, cümleyi cümleye atfettikleri için böyle okurlar. "Vav"sız okuyanlar ise ikinci cümlelerin birinci cümle ile içice olması ve böylelikle de Hvav" ile atfa ihtiyaç bırakmaması dolayısıyla dır.

"M üs ara at; koşuşmak" eli çabuk tutmak demek olup, "müfâale" veznin-dedir. Âyet-i kerimede hafzedilmiş ifadeler de vardır. Anlamı şöyledir: Mağfireti gerektiren bir iş olan itaate koşuşun.

Enes b. Malik ile Mekhûi, yüce Allah'ın: "Rabbinizden bir mağfirete... koşuşun" buyruğunu, ihram tekbirine (iftitah tekbirini imamla birlikte getirmeye) koşuşun demektir, diye açıklamışlardır. Ali b. Ebi Tatib farzları edaya, Osman b. Aiân ise ihlase koşuşun, diye açıklamışlardır. el-Kelbî ise, faizden tev-be etmeye koşuşun diye açıklamıştır. Savaşta sebata koşuşun diye açıklandığı gibi, başka açıklamalar da yapılmıştır.

Âyet-i kerime, bütün bunları kapsayan umumî bir buyruktur. "Öyleyse siz de hayırlarda birbirlerinizle yarışın" (el-Bakara, 2/148) buyruğu ile aynı ma-

nayı dile getirmektedir ki, buna dair açıklamalar daha önceden (Bakara Sûresi'nde işaret eden âyet-i kerime açıklanırken) geçmiş bulunmaktadır. [\[132\]](#)

2- Cennetin Azameti:

Yüce Allah'ın: "Ve genişliği göklerle yer arast kadar olan cennete..." buy-ruğu> eni, göklerle yerin eni kadar olan cennete...; takdirinde olup muzaf hazf edilmiştir Yüce Allah'ın: "Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, yalnız bir nefis gibidir1' (Lukman, 31/28") buyruğunda olduğu gibi. Bu da yalnızca bir nefsin yaratılıp diriltilmesi gibidir, takdirindedir. Şair de şöyle demektedir:

"Sen, devenin böğürtüsünü keçi mi sandın? Yazıklar olsun Bana o keçi değildir. Şair burada: Onun böğürtüsünü keçinin meleme sesi mi sandm? demek istemektedir.

Bu buyruğun bir benzeri de Hadîd Sûresi'nde yer alan; "Eni yerle göğün eni gibi olan bir cennete..." (el-Hadidf 57/21) anlamındaki buyruğa benzemektedir.

Bu buyruğun te'vili hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. İbn Abbas der ki: Nasıl ki kumaşlar yayılıp, serilip ve biri diğerine ekleniyor ise, gökler ve yer de birbirine eklenecek, bir araya getirilecektir. İşte bu, cennetin enini teşkil eder. Boyunu ise Allah'tan başkası bilemez. Cumhurun görüşü de budur. Böyle bir açıklamaya da karşı çıkılamaz. Çünkü, Ebû Zerin Peygamber (sav)'dan şu hadisi şerifi naklettiği bilinmektedir; "Yedi gök ile yedi yer, Kürsî'ye oranla ancak yer yüzünün geniş bir düzlüğüne bırakılmış birkaç dirhem gibidir. Kürsî de Arşa göre, ancak yer yüzünün geniş bir düzlüğünde bırakılmış bir halka gibidir." [\[133\]](#) İşte bunlar {..yani, Kürsî ile Arş) gökler ve yerden oldukça daha büyük yaratıklardır. Şam yüce Allah'ın kudreti ise bütün bunlardan da büyüktür.

el-Kelbî der ki; Cennetler dört tanedir: Adn cenneti, Me'vâ cenneti, Fir-devs cenneti ve Naîm cenneti. Bunların herbirisinin eni, bir birine eklenecek olursa göğün ve yerin eni kadardır. İsmail es-Süddî der ki: Eğer gökler ve yerler kırılıp dökülecek ve hardal yapılacak olursa, her bir hardal tanesi karşılığında eni gökle yerin eni kadar olan bir cennet ortaya çıkar.

Sahih hadiste de şöyle denilmiştir; "Şüphesiz ki, cennet ehli arasında en düşük makamlı olan kişi, yapabileceği bütün temennilerini yaptıktan sonra, yüce Allah'ın da kendisine: Sana bütün bu dileklerin ve bir de onların on misli kadarı vardır, diyeceği kimsedir." Bu hadisi Ebu Saîd el-Hudrî Hz. Peygam-ber'den rivayet etmiş olup, bunu Müslim ve başkaları da kaydetmişlerdir. [\[134\]](#)

Yala b. Ebi Murre der ki: Ben, Heraklius'un Peygambere gönderdiği el-çîsî olan

et-Tenûhî ile kocamış bir yaşlı iken Hums şehrinde karşılaştım. Şöyle dedi: Rasûlullah (sav)'ın huzuruna HerakHus'un mektubunu götürdüm. Solunda duran bir adama bu mektup sabitesini uzattı. Ben: Bu mektubu okuyacak adamınız hanginizdir? deyince onlar: Muaviye'dir, dediler. Bir de baktım ki, benim adamımın (Keraklius'un) mektubunda şunlar yazılıdır: Sen, bana beni eni gökler ve yer kadar olan bir cennete davet ettiğin bîr mektup yazdın. Peki ateş nerede? Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Sub-hanallah. Peki, gündüz geldiği vakit gece nerede?"[\[135\]](#)

İgte bu delile benzer bir delili, Hz. Ömer de yahudilere karşı getirmiştir, Onlar, Hz. Ömer'e sizin: "Genişliği göklerle yer arası kadar olaa bir cennet" şeklindeki sözünüze göre cehennem nerede kalıyor? (Hz. Ömer onlara benzer cevabı verince, bu sefer ona): Sen Tevrat'ta bulunana benzer bir cevap verdin, dediler. [\[136\]](#)

Şanı yüce Allah, eni söz konusu etmek suretiyle boyuna dikkat çekmektedir. Çünkü boy, çoğunlukla en ve genişlikten daha fazla olur. Eğer boy söz-konusu edilecek olursa, bu enin genişliği miktarına delâlet etmez.

ez-Zührî der ki: Şanı yüce Allah sadece genişliğini nitelendirmektedir. Boyunu ise Allah'tan başka hiçbir kimse bilmez. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğuna benzemektedir: "Astarları kaim ipekten yaygılara dayanmış haldedirler" (er-Rahmân, 55/54). Şanı yüce Allah astarı, bilinen en güzel süs kumaşı ile nitelendirmektedir. Çünkü bilindiği gibi elbiselerin yüzleri her zaman İçin astarlardan daha güzel ve daha sağlam olur.

Araplar da: Enli ülke ve enli düzlük" derken, geniş ülke ve geniş düzlük demek isterler. Şair de der ki:

"Genişliğine rağmen Allah'ın ülkesi,

Takib edilen ve korkan kimse için adeta bir avcının kemendi gibidir."

Kimisi de şöyle demiştir: Burada ifade, Arapların istiâreli kullanımlarına uygun kullanılmıştır. Cennet, alabildiğine geniş ve enli, uçsuz bucaksız olduğundan dolayı bunun, gökler ve yerin eni zikredilerek anlatılması güzel düşmüştür. Nitekim bir kimseye: Bu bir denizdir, denildiği gibi, büyük bir canlı varlığa da: Bu bir dağdır, denilebilir. Âyet-i kerime eni sınırlamak kastıyla zikredilmiş değildir. Yüce Allah bununla, gözümüzle gördüğümüz en geniş şeyden daha geniş olduğunu atlatmak istemektedir.

Genel olarak ilim adamları, cennetin mahlûk ve halen mevcut olduğu kanaatindedir. Çünkü yüce Allah'ın: "O, takva sahipleri için hazırlanmıştır" buyruğu bunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan bu, Buhârî ile Müslim'de ve diğer hadis hitaplarında yer alan İsrâ hadisi ile diğer hadislerin açık nass ile ifade

ettiği bir gerçektir. Mu'tezile ise, cennet ile cehennemin halihazırda yaratılmamış olduğu görüşündedirler. Onlara göre yüce Allah, gökleri ve yeri katlayıp dürdükten sonra dilediği yerde cennet ve cehennemi yaratacaktır. Çünkü bunlar, mükâfat ve ceza ile amellerin karşılıklarının görüleceği birer yurttur. Dolayısıyla bu ikisi de amellerin karşılığının verileceği bir zamanda ve tekliften sonra yaratılacaklardır. Tâ ki, teklif yurdu ile amellerin karşılığının verileceği yurtlar, âhirette bir arada bulunmadığı gibi, dünyada da bu iki yurt bir arada bulunmasın. İbn Fûrek der ki: Kıyamet gününde cennet artırılıp büyütülür, İbn Atiy-ye der ki: Bu ifadede cennet henüz yaratılmamış diyen Münzir b. Said ve diğerlerinin delil diye tutunacakları bir taraf vardır. Yine İbn Atiyye der ki: İbn Fûrek'in: "Ona ilave edilir, arttırılır" şeklindeki ifadesi halen mevcut olan bir şeye işaretir. Şu kadar var ki, bu yapılacak ilave hususundaki kanaatini haklı gösterecek ve kesinleştirecek bir dayanağa ihtiyacı vardır.

Derim ki: İbn Atiyye -Allah ondan razı olsun- bu sözlerinde doğruyu söylemiştir. Eğer, yedi gök ile yedi arz Kürsî'ye nisbetle yerin geniş bir düzlüğüne bırakılmış bir kaç dirhem gibi ise, Kürsî de Arşa nisbetle geniş bir yer düzlüğünde bırakılmış bir halka gibi ise, şu anda cennet, âhiretteki şekli üzeredir. Ve eni göklerle yerin eni gibidir. Zira Arş, Müslim'in Sahihinde de va-rid olduğu üzere [\[137\]](#) cennetin tavanıdır. Bilindiği gibi tavan, hem altındakile-ri ihtiva eder, hem de onlardan da fazladır. Bütün yaratıklar Arş'a nisbetle bir halkayı andırdığına göre, onun enini ve boyunu kudreti sonsuz, egemenlik alanının genişliği nihayetsiz ve O'nun yaratıcısı Allah'tan başka kim takdir edebilir kıl O, her şeyden yüce ve her türlü eksiklikten münezzeh olandır. [\[138\]](#)

134. Onlar ki bollukta ve darlıkta infak ederler, öfkelerini yener-ler, insanları bağışlarlar. Allah iyilik edenleri sever.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1. İnfak Edenler:

Yüce Allah'ın: "Onlar ki... infak ederler" buyruğunda dile getirilen bu husus, kendileri için cennetin hazırlanmış olduğu takva sahiplerinin nitelik-lerindendir. Âyetin zahirinden, yapılması teşvik olunan şeyleri yapmaktan ötürü övgü ihtiva ettiği anlaşılmaktadır.

"Bollukta" yani, kolay zamanlarda "ve darlıkta" zor zamanlarda * İnfak ederler." Bu açıklamayı İbn Abbas, el-Kelbî ve Mukatîl yapmıştır.

Ubeyd b. Umeyr ile ed-Dahlîâk da şöyle demektedir: Serrâ ve Darrâ, bolluk ve darlık zamanları demektir. Sağlık ve hastalık halleri diye de açıklanmıştır. Serrâ hayatta iken, Darrâ ise ölümden sonra vasiyyet etmek suretiyle intak etmek, diye de açıklanmıştır.

Serrânın düğün ve ziyafetler, Darrâ'nın da musibet ve matemler zamanındaki infaka işaret olduğu söylendiği gibi, Serrâ'nın sizi sevindiren harcama -çocuklara ve yakınlarla harcama gibi-, Darrânın ise düşmanlara (karşı) yapılan harcamalar olduğu da söylenmiştir. Serrâ'nın kişinin ziyafet verdiği ve hediye olarak bağışladığı şeyler, Darrâ'nın ise kişinin darlıktaki kimselere harcayıp onlara verdiği sadakalar olduğu da söylenmiştir.

Derim ki: Âyet-i kerime, bütün hayırlı intakları kapsamaktadır.

Daha sonra yüce Allah: "Öfkelerini yenerler" diye buyurmaktadır ki, bu da bir sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir[139]

2. Öfkenin Yenilmesi:

Öfkenin yenilmesi, onun tekrar içe döndürülmesi demektir. tabiri, kişinin öfkesini yutup ses çıkarmaması, düşmanına bunun gereğini yapabilecek gücü bulmakla birlikte, öfkesini açığa vurmaması demektir, Su kabını doldurup ağzını kapatmayı anlatmak üzere; denilir. Suyun aktığı yerin kendisiyle kapatıldığı şeye de; (i-Ui-ÖO denilir. Kırba ve tulumun ağzının kendisi ile kapatıldığı, köseleden ince uzun kesilmiş bağa, (pÜifll) denilmesi de buradan gelmektedir. ise, geviş getiren devenin ağzındakini tekrar karnına geri göndermesi halini anlatmak için kullanılır. Gevişini ağzına çıkarmadan önce içinde tutmasına da (jJaS1) denildiği de olur. Bu açıklamaları ez-Zeccâc nakletmiştir. O bakımdan, deve ve dişi deve ağızlarına gevişi getirmedikleri zaman da bu Fiil kullanılır. Çobanın şu beyiti de bu kabildendir:

"Hakîl (denilen yerde veya bitkiyi) ottadıkları yer olan Zulebârik'ten Gevişlerini içlerinde saklı tuttuktan sonra yayıldılar,"

Şöyle de denilmiştir: Bu hayvanlar, korkup yoruldukları vakitlerde geviş getirmeyip içlerinde tutarlar BahUeli A'sâ da, hızlı bir şekilde deve kesen bir adamı ve kendisinden korkan develeri vasl'etmek üzere şöyle demiştir:

"Olgunlaşmış develer dahi onu gördüğü, vakit, gevişlerim içlerinde yutarlar O kadar ki, o gevişleri içlerinde paramparça olur."

Gam ve kederle dolu bir kişiye; denmesi de buradan gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de başka yerlerde (bu kelime) şöylece kullanılmıştır:

kederinden gözüne ak düştü. Artık O, (kederini) bütünüyle yutmakta idi" (Yûsuf, 12/84); Yüzü kapkara kesilir ve kendisi pek öfkelenir* i en-Nahl, 16/58);

Hani o kederli olduğu halde dua etmişti" (el-Kalem, 68/48).

Gayz, gazabın aslını teşkil eder. Çoğunlukla bunlar bir arada bulunurlar. Fakat aralarında bir fark vardır. Çünkü, gayz'ın etkisi organlar üzerinde görülmez. Gazab ise böyle değildir. Herhangi bir fiil ile birlikte onun etkisi mutlaka organlar üzerinde ortaya çıkar. İşte bundan dolayı gazab, şanı yüce Allah'a İzafe edilmiştir. Zira gazab, şanı yüce Allah'ın kendilerine gazab olunanlara fiillerinden ibarettir. Bazıları da gayz'ı gazab ile tefsir etmişlerdir ki, pek iyi bir açıklama değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[140\]](#)

3. İnsanları Affetmek:

Yüce Allah'ın: "İnsanları bağışlarlar" buyruğunda geçen insanları affetmek (bağışlamak), -insanın hakkının bulunduğu ve affetmesinin caiz olduğu hallerde- çeşitli hayır türlerinden daha üstündür. Her hangi bir cezayı hak et-mekle birlikte bu ceza kendisine verilmeyen her kişi affedilmiş demektir.

"İnsanlar" buyruğunun anlamı hakkında da farklı görüşler vardır. Ebu'l-Âliye, el-Kelbî ve ez-Zeccâc, "İnsanları bağışlarlar" buyruğu ile kölelerinin bağışlanmasının kastedildiğini söylemişlerdir. İbn Atiyye der ki: Bu bir örnek olmak üzere güzel bir şeydir. Çünkü, köleler hizmet eden insanlardır. Ve köleler çokça hata ederler. Onlara da güç yetirmek kolay bir iştir. Onlara rahatlıkla ceza verilebilir. İşte bundan dolayı bu buyruğu tefsir edenler, buna bunu örnek vermişlerdir. Meymûn b. Mehrân'dan rivayet edildiğine göre bir-gün cariyesi, içinde sıcak yemek bulunan bir kab getirir. Yanında da misafirleri vardı. Bu cariyeye'nin ayağı birşeye takıldı ve yemeği Meymûn'un üzerine döktü. Meymûn onu vurmaya isteyince cariyeye: Efendim sen yüce Allah'ın: "Öfkelerini yenerler*" buyruğunun gereğini yerine gelir. O: Getirdim deyince, bu sefer; Ondan sonra gelen: "İnsanları bağışlarlar" buyruğunun gereğini yerine getir, dedi. Meymûn yine: Seni affettim deyince, bu sefer cariyeye: "Allah iyilik edenleri sever *

buyruğunu okudu. Meymûn: Ben de sana iyilik ediyorum. Allah rızası için hürsün, deyiverdi. Benzeri bir olay, el-Ahnef b. Kays'dan da rivayet edilmiştir. Zeyd b. Eşlem de şöyle açıklamıştır: "İn-sanların bağışlarlar." Onların zulümlerini ve onların kötülüklerini affederler, demektir. Bu da genel bir açıklama olup, âyetin zahirinden anlaşılan budur.

Mukatil b. Hayyân bu âyet-i kerime hakkında şunları söylemektedir: Bize ulaştığına göre, Rasûiullah (say) bu buyruk ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki bunlar, -Allah'ın koruduğu kimseler müstesna- ümmetimin arasında pek azdır. Halbuki geçmiş ümmetlerde böyleler! pek çoktu. [\[141\]](#)

Şanı yüce Allah, böylelikle kızgınlık esnasında bağışlayan kimseleri öv-gü ile zikredip: "Ve onlar kızdıkları zaman bağışlayanlardır" (eş-Şûrâ, 42/37) diye buyurmaktadır. Öfkelerini yenen kimseleri de "insanları bağışlarlar" buyruğu ile övmektedir. Ayrıca bu hususta iyilik yapanları sevdiğini de bildirmektedir.

Öfkeyi yenmek, insanları affetmek, kızgınlık esnasında kişinin kendisine hakim olması hakkında birtakım hadis-i şerifler varid olmuştur. Şüphesiz ki bu, en büyük ibadetlerden ve nefse karşı cihad türündendir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Güçlü kuvvetli kimse, herkesin sırtını yere getiren kimse değildir. Fakat asıl güçlü ve kuvvetli kişi, kızgınlık anında kendisine hakim olandır, "

[\[142\]](#) Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Kulun, yuttuklan arasında Allah uğrunda yuttuğu bir yudum öfkeden daha büyük ecir bulunan ve kul için ondan daha hayırlı olan hiçbirşey yoktur." [\[143\]](#) Enes'in de rivayetine göre bir adam; Ey Allah'ın Rasûlü, herşeyden en çetin olan şey nedir? diye sorunca, Hz. Peygamber; "Allah'ın gazabıdır" diye buyurmuş; adam: Peki Allah'ın gazabından koruyan nedir? diye sorunca, Hz. Peygamber ona: "Kızma!" diye emir vermiştir. [\[144\]](#)

el-Ircî der ki:

"Öfkelendiğin zaman vakur ol ve yut Öfkeni

Ne söylediğini basiretle görür ve işitirsin

Kendisi sebebiyle yüce İlâhımızın senden razı olup seni yükseltecek olan

Bir anlık sabra kendini mecbur etmen, şeref olarak sana yeter,"

Urve b. ez-Zübeyr de affetmek hakkında şöyle demiştir:

"Şan ve şerefe ulaşamaz bazı topluluklar, üstün şerefli olsalar dahi Kendileri zelil kılınmadıkça bir takım kimselere karşı aziz olsalar dahi Ve onlara hakaret edilmedikçe renklerin parıldar olduğunu görürsün Ancak onların hu affedişleri zilletten dolayı bir affetmek değil ikramdan dolayı bir affetmek olmalıdır."

Ebû Dâvûd ile Ebû İsa et-Tirmizî'nin, Sehl b. Muâz b. Enes el-Cühenî'den, onun babasından rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim gereğini yerine getirebilecek gücü bulmakla birlikte bir öfkeyi yutacak olursa, Kıyamet günü Allah herkesin gözü önünde onu çağırır ve dilediği hurilerden seçmekte muhayyer bırakır." (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, garip bir hadistir."[\[145\]](#)

Enes b. Malik de Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kıyamet günü olunca, bîr münadi şöyle seslenir: Ecrini vermek Allah'a ait olan kimseler cennete girsın. Şöyle denilir: Ecrini vermek Allah'a ait olan kimlerdir? Bu sefer, insanları affedenler kalkarlar ve hesapsız olarak cennete giderler."

Bunu da el-Maverdî zikretmektedir.[\[146\]](#)

İbnü'l-Mubârek der ki: Ben, Mansur'un yanında oturuyordum, Bir adamın öldürülmesini emretti. Ey mü'minlerin emiri dedim. Rasûlullah (.say) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet günü oldu mu, bir münadi aziz ve celil olan Allah'ın huzurunda şöylece seslenir: Her kimin Allah nezdinde karşılığını alacağı bir lütuf ve ikramı varsa, haydi öne çıksın. Bu sefer bir günahı affedenden başka kimse Öne çıkmaz." Bunun üzerine serbest bırakılmasını emretti. [\[147\]](#)

4- Allak, İyilik Edenleri Sever;

Yüce Allah'ın: "Allah iyilik edenleri sever" buyruğu; Allah onların iyiliklerine karşılık onları mükâfatlandırır, demektir. Serî es-Sekatî der ki: İhsan (iyilik) imkân vaktinde iyilik yapmada. Çünkü her zaman ihsan yapmak imkânını bulamazsın. Şair de şöyle demiştir:

"Gücün yettiği vakit bir hayır İşlemekte çabuk tut elini Çünkü sen her zaman güç yetirebilecek değilsin."

Ebu'l-Abbas el-Cummânî de şu beyitlerinde ne güzel söylemiştir:

"Her vakit ve her zamanda mümkün olmaz

İyilik yapabilme fırsatları doğmaz

Böyle bir fırsat ve imkân doğdu mu, çabuk tut elini, koş iyiliğe

Bir gün imkân bulamayacaksın korkusuyla."

Bakara Sûresi'nde (2/58. âyet, 9- başlıkta) muhsin ve ihsan'a dair açıklamalar geçmiş bulunduğundan bunları tekrarlayanın bir anlamı yoktur. [\[148\]](#)

135. Ve onlar ki, çirkin bir iş yaptıklarında yahut kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anarlar ve hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zaten günahları Allah'tan başka kini bağışlar ki? Ve onlar, yaptıklarında bile bile ısrar da

etmezler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah: "Ve onlar ki, çirkin bir iş yaptıklarında yahut kendilerine zulmettiklerinde..." buyruğuyla bir önceki âyette sözü eden kesimden daha aşağıda bir başka kesimi sözkonusu etmekte ve rahmet ve lütfuyla bunları da onlara katmaktadır. Burada sözü edilenler, tevbe eden kimselerdir.

tbn Abbas, Atâ yoluyla gelen rivayetinde şöyle demektedir: Bu âyet-i kerime - Ebû Mukbil künyeü- hurmacı Nebhân hakkında nazil olmuştur. Ona, güzelce bir kadın gelmiş, o kadına hurma satmıştı. Kadını alıp kucaklamış, öpmüştü. Fakat yaptığına pişman olup, Peygamber (sav)'m huzuruna gitmiş, durumu ona anlatınca, bu âyet-i kerime nazil olmuştur.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî de Müsned'inde, Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Bana Ebu Bekir anlattı. -Ki, Ebu Bekir doğru söylemiştir- Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Bir kul, bir günah işledikten sonra, ab-dest alır, iki rekat namaz kılar, sonra da Allah'tan mağfiret dileyecek olursa, mutlaka Allah ona mağfiret buyurur. Daha sonra şu: "Ve onlar ki, çirkin bir iş yaptıklarında veya kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı anarlar ve hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler" âyeti ile diğer âyeti yani "Kim bir kötülük yapar yahut kendisine zulmeder de..." (en-Nisâ, 4/110) âyetini okudu. Bu hadisi

Tirmizî de rivayet etmiş ve: Hasen bir hadistir demiştir. [\[149\]](#)

Bu, umumî bir buyruktur. Âyeti kerime, kimi zaman özel bir sebep dolayısıyla nazil olur, sonra da bu işi yapanı, yahut ondan fazlasını yapanı da kapsayabilir.

Şöyle de denilmiştir: Bu âyet-i kerime, bir gazaya gitmek üzere çıkan bir Sakifli'nin ensardan bir arkadaşım aile halkına bakmak üzere görevlendirmesi üzerine nazil olmuştur. Ensardan bıraktığı bu kişi, bu hususta Sakifliye hanımının üzerine hücum etmek suretiyle ihanet etmişti. Kadın kendisini savunurken elini öpmüş ancak, bu yaptığına da pişman olunca, pişmanlık duyup tevbe ederek insanlardan kaçıp (dağlarda) dolaşmaya koyuldu. Sakifli kişi evine dönünce, hanımı ona arkadaşının yaptığını bildirdi. O da arkadaşını aramaya çıktı. Nihayet adamı alıp Ebu Bekir ve Ömer'in yanına onların nezdinde bir kurtuluş bulur ümidiyle götürdü. Ebu Bekir'le Ömer, o kişiyi azarladılar. Daha sonra Peygamber (sav)'m yanına gidip ona arkadaşının yaptığını haber vermesi üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Ancak, naklettiğimiz hadis-i şerif dolayısıyla

âyetin umumî olması daha uygundur.

İbn Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre, ashab-ı kiram: Ey Allah'ın Rasûlü demişler, îsrailoğulları Allah katında bizden daha üstün idiler. Çünkü onlardan günah işleyen bir kimsenin bu günahı sabahleyin evinin kapısı üzerinde yazılı olduğu görülürdü. Bir rivayette ise, o günahının keftareti evinin eşiği üzerinde yazılı bulunurdu: Burnunu kes, kulağını kopar, şu işi yap gİbL Yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi İsrail oğullarına yapılan bu uygulamanın yerine bir bedel, bir genişlik ve bir rahmet olmak üzere indirdi. Yine rivayet olunduğuna göre İblis, bu âyet-i kerime nazil olunca ağlamış.

Çirkin iş (:el-Fâhişe), her masiyet hakkında kullanılır. Bununla birlikte özel olarak zina hakkında çokça kullanılmıştır. O kadar ki, Cabir b. Abdullah ve es-Süddî bu âyet-i kerimedeki bu kelimeyi "zina" diye tefsir etmişlerdir.

"Yahut kendilerine zulmettiklerinde" buyruğundaki "yahut" anlamını veren "ev"\n, "ve" anlamında olduğu söylenmiştir, maksat ise kebâirden aşağı olan küçük günahlardır.

"Allah'ı anarlar." Yani, onun cezasından korkmayı ve O'rtan hayayı hatırlarlar ed-Dahhâk: Allah'ın huzurunda o en büyük sunuluşu hatırlarlar dİ-ye açıklamıştır,

Bunun, kendi kendilerine Allah'ın bunu kendilerinden soracağım düşünürler, anlamına geldiği de söylenmiştir ki, bu açıklamayı el-Kelbî ve Muka-til yapmıştır. Yine MukatU'den nakledildiğine göre: Onlar, günah işlediklerinde dilleriyle Allah'ı hatırlarlar, demektir.

"Ve hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler." Günahları dolayısıyla bağışlanma isterler. Bu anlamı, yahut bu lafzı ihtiva eden her bir dua istiğfardır.

Bu sûrenin baş taraflarında (3/16-17. âyetlerin tefsirinde) seyyidü'l-istiğ-fâr (istiğfâr'ın başı, en üstünü) geçmiş ve onun vaktinin seher vakitleri olduğu belirtilmiştir. İstiğfar büyük bir iştir. Sevabı da büyüktür. O kadar ki, Tir-mizî, Peygamber (sav.)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Her kim: Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan, Hay ve Kayyûm olan Allah'tan mağfiret dilerim ve O'na tev-be ederim, diyecek olursa, o, savaştan kaçmış olsa dahi günahları bağışlanır.[\[150\]](#)

Mekhûl de Ebû Hureyre'den şöyle dediğini rivayet eder: Ben Rasûlullah (sav.)'dan daha çok istiğfar ederek mağfiret dileyen bir kimse görmedim. Mekhûl de der ki: Ben de Ebû Hureyre'den daha çok istiğfar edip bağışlanma dileyen kimse görmedim. Mekhûl'ün kendisi de çokça istiğfar edip bağışlanma dileyen bir kimse idi.

İlim aclamlanmız derler ki: Asıl istenen istiğfar, günah üzere ısrann düğümlerini

özen ve manası kalpte yer eden istiğfardır. Yoksa dil ile söylenen bağışlanma dileği değildir. Diliyle "estağfurullah" demekle birlikte, kalbiyle masiyetî üzere ısrar edenin istiğfarı ise, ayrıca bir istiğfarı gerektirmektedir. Ve onun işlediği küçük günahı da büyük günahlara katılır. Hasan-ı Basrî'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bizim istiğfarımızın da ayrıca istiğfara ihtiyacı vardır. Derim ki: O, bunu kendi dönemi hakkında söylemektedir. Ya bizim bu zamanımızda alay edercesine, hafife alırcasına günahından ötürü Allah'tan bağışlanma dilediği iddiasıyla teşbihini elinde tuttuğu halde gûnahtan vazgeçmemek kararlılığında ve zulme abanmış haliyle İnsanların görüldüğü şu bizim zamanımız hakkında ne denilir! Kur:ân-ı Kerîm'de ise: "Allah'ın âyetlerini alaya a^maym* (el-Bakara, 2/231.) diye buyurulmaktadır ki, buna dair açıklamalar daha önceden (.2/67 ile 231- âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[151\]](#)

2. Günahları Bağışlayan Yalnız Allah'tır:

Yüce Allah'ın: "Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki?" buyruğu, masiyeti bağışlayıp, onun cezasını ortadan kaldıran Allah'tan başka kimse yoktur demektir.

"Ve onlar, yaptıklarında bile bile ısrar da etmezler." Yani, yaptıkları (hatalar) üzere sebat etmez ve kararlı olmazlar. Mücahid der ki: Bunu devam ettirip gitmezler, demektir. Ma'bed b. Subaylı da der ki: Ali (r.a) yanında olduğu halde Osman (r.a)'ın arkasında namaz kıldım. Bize dönüp şöyle dedi: Ben abdestsiz namaz kıldım. Daha sonra gidip abdest aldı ve namaz kıldı.

"Ve onlar yaptıklarında bile bile ısrar da etmezler" buyruğunda sözü geçen ısrar, kalp ile bir işi yapmaya karar vermek ve onu işlemeyi terk etmemektir. Dinarların üzerini bağladı, ifadesi de buradan gelmektedir. eİ-Hutay'a da atlan vasfederek şöyle demektir:

"Yavaşlamış atların arkalarından kamçılarla gittiklerinde (koşmalarında) sebat gösteren o atların tersleri kurur, Yapışır birbirine ve siyaha çalan bir renk alır."

Katade der ki: İsrar, masiyetler üzerinde sebat göstermek demektir. Nitekim şair şöyle demektir:

"Dar yollarının sakladıklarını geceleyin ısrarla işler Kalbiyle (gûnaha) ıarar edip aldatan her kişinin vay haline!"

Sehl b. Abdullah der ki: Cahil ölüdür. Unutkan ise uykudadır. Asi sarhoştur, günahı üzere ısrar eden helak olmuşsun İsrar etmek, sonraya ertelemektir. Sonraya ertelemek, yarın tevbe ederim demektir. Bu da nefsin bir iddiasıdır.

Hem yarına kendisi malik değilken yarın nasıl tevbe edebilir?

SehPden başkaları da şöyle demiştir: İsrar, tevbe etmemeye niyet etmektir. Eğer samimi bir şekilde tevbe etmeyi niyet- edecek olursa, o ısrar eden bir kişi olmaktan çıkar.

Ancak, Sehl'in görüşü daha güzeldir. Peygamber (sav)'dan da: "(Günaha) ısrar ile birlikte tevbe olmaz" buyurduğu rivayet edilmiştir. [\[152\]](#)

3. Kur'ân Üzerinde Tefekkürün Tevbe Etmekteki ve Günahlardan Kaçınmaktaki Rolü:

İlim adamlarımız der ki; Kişiyi tevbeye ve günahlar üzerinde ısrardan vazgeçmeye iten, aziz ve gaffar olan Allah'ın Kitab'ı, şanı yüce Rabbimizin sözünü ettiği cennetin niteliklerine ve itaatkârlara vadettiklerine dair açıklamaları, cehennem azabı ile isyankârlara yaptığı tehditleri üzerinde devamlı düşündürmektir. Bir kişi, bu şekilde tefekkürünü sürdürür ve Allah'tan korkması ve nimetlerini umması güç kazanıncaya kadar devam ettirirse, yüce Allah'a nimetini umarak, azabından korkarak dua eder. Allah'ın nimetlerini umup, azabından korumak ise, korku ve ümidin bir semeresidir. Kişi, bunun sayesinde Allah'ın cezasından korkar, Onun mükâfatını umar. Doğruya ulaşmak başarısını ihsan eden ise şanı yüce Allah'tır.

Şöyle de denilmiştir: Kişiyi tevbeye ve günahlardan vazgeçmeye iten, günahların -öldürücü zehirler olmalarından ötürü- çirkinliklerine ve zararlarına Allah'ın mutluluğa iletmek istediği kimseye ilâhî bir yolla dikkatini çekmesidir.

Derim ki: Bu, sadece lafızda bir ayrılıktır. Anlam itibarıyla (öncekinden) bir farklılık ihtiva etmiyor. Çünkü insan, ancak yüce Allah'ın insanın dikkatini çekip uyarması sonucunda Allah'ın vaidleri ve tehditleri üzerinde tefekkür eder. Kul, yüce Allah'ın başarı ihsan etmesi sonucunda kendi nefesine bakıp işlemiş olduğu günahlarla ve hatalarla dolup taşıdığını fark edip, bundan dolayı da kusurlarına pişmanlık duyarak, şanı yüce Allah'ın cezasından korkarak, geçmişte yaptıklarının benzerini terke koyulacak olursa, ancak ona: "Tevbe eden kimse" demek mümkündür. Eğer bu şekilde olmayacak olursa, artık bu, masiyet üzerinde ısrar eden ve helak oluşun sebeplerini terketme-yen bir kimse olur. Seni b. Abdullah der ki: Tevbe edenin alâmeti, işlemiş olduğu günahından dolayı, -Tebûk Gazası'nda geriye kalan üç kişi gibi (Bk. et-Tevbe, 9/118)- yiyecek ve içecekten kesilmesidir. [\[153\]](#)

4- Allah'ın Bağışlayıcılığı;

Yüce Allah'ın: "Ve onlar, yaptıklarında bile bile ısrar da etmezler" buyruğu ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunun, yani onlar, günahlarını hatırlayıp onlardan tevbe ederler anlamına geldiği söylenmiştir, en-Nehhâs, bu güzel bir görüştür demektedir.

"Onlar bile bile..." buyruğunun, Benim günah işlemeyi cezalandıracağımı ısrarla bile bile... anlamına geldiği de söylenmiştir.

Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr der ki: Onlar, eğer tevbe ettikleri takdirde, Allah'ın çla tevbelerini kabul edeceğini bilirler, demektir. Yine: Onlar, günahlarından dolayı mağfiret dileyecek olursa, günahlarının bağışla nacağım bilirler anlamındadır, diye de açıklanmıştır. Bir başka açıklamaya göre de, onlar, Benim kendilerine neleri haram kıldığımı bile bile yapmazlar. Bu açıklamayı da İbn İshâk yapmıştır. İbn Abbas, el-Hasen, Mukatii ve el-Kelbî derler ki: Onlar, günah üzerinde ısrarın zararlı, onu terk etmenin, o günahı sürdürmekten daha hayırlı olduğunu bilirler (ve bundan dolayı da gûnahtan vazgeçerler). el-Hasen b. el-Fadl da der ki: Onlar, günahları bağışlayan bir Rabblarinin bulunduğunu bilirler.

Derim ki: el-Hasen b. el-Fadl bu açıklamayı, Ebu Hureyre (ra)'ın rivayet ettiği şu hadisten almıştır Peygamber (sav) aziz ve celil olan Rabbinin şu buyruğunu bize aktarmıştır: "Kul, bir günah işler ve: Allah'ım günahımı mağfiret buyur derse, şanı yüce ve mübarek olan (Allah) da şöyle buyurur; Kulum bir günah işledi ve o, günahı bağışlayan ve günah dolayısıyla sorumlu tutan bir Rabbinin bulunduğunu bildi. Sonra bir daha günah işleyip de tekrar: Rabbinim, bana günahımı bağışla, diyecek olursa -yine benzeri sözleri iki defa daha tekrarlayıp-sonunda şöyle buyurur: İsteddiğini işle, Ben sana günahını bağışladım." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[154\]](#)

Bu buyrukta, tekrar günaha dönmek suretiyle tevbenin bozulmasından sonra yapılan tevbenin sahih oluşuna bir delil vardır. Çünkü, birinci tevbe bir itaatti. Bu ise geçip gitmiş ve sıhhatli bir şekilde gerçekleşmiştir. Kul, ikinci bir günahı işledikten sonra bir daha yeni bir tevbeye muhtaçtır. Günaha dönmek, her ne kadar onu ilk işlemekten daha çirkin ise de bu böyledir. Çünkü, günahı tekrarlamakla günaha bir de tevbesini bozmayı ilave etmiş olur. O halde tekrar revbeye dönmek ilk tevbeden daha iyidir. Eira kul, böylelikle kerim olan ve kendisinden başka günahları bağışlayacak kimsenin bulunmadığı O yüce zatın kapısına ısrarla gitmeyi ilave etmiş olur.

Hadis-i şerifin sonunda yer alan: "Dilediğini yap" ifadesi, konuyla ilgili açıklayıcı görüşlerin birisine göre, ikram ve lütfkârlık anlamında bir emirdir.

Dolayısıyla bu, yüce Allah'ın: "Oraya esenlikle giriniz" (el-Hicr, 15/46) buyruğu kabilindendir. Hadisin sonundaki ifadeler, muhatabın geçmişte işlemiş olduğu günahlarının bağışlanmış olduğunu ve şanı yüce Allah'ın izniyle de gelecekte yapacağı işlerinde de Allah tarafından korunmuş olacağını haber vermektedir. - Bu âyet-i kerimeyle bu hadis-i şerif, günahı itiraf edip gûnahtan dolayı Allah'tan bağışlanma dilenmenin çok büyük faydalar sağladığına delil teşkil etmektedir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki kul, günahını itiraf edip de sonra yüce Allah'a tevbe edecek olursa, Allah da onun tevbesini kabul buyurur."

Bu hadisi Buhârî ve Müslim Sahihlerinde rivayet etmişlerdir. [\[155\]](#)

Bîr şair de şöyle demektedir:

"Yiğit affedilme hakkını kazanır itiraf ederse Yapıp işlediği günahlarını."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"İtiraf et günahını, sonra affedilmesini dile Çünkü günahı inkâr şeklindeki inkâr, iki gûnahtır."

Müslim'in Sahih'inde de Ebu Hureyre'in şöyle dediği rivayet edilmektedir. Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, eğer günah işlemeyecek olursanız, Allah sizi yok eder; (sizin yerinize) günah işleyip mağfiret dileyen ve (Allah'ın da.) kendilerine mağfiret edeceği bir toplum getirir."

İşte "el-Kitabu'l-Esnâ fi Şerh-i Esmailahi'l-Hüsna" adlı eserimizde de açıklamış olduğumuz gibi» şanı yüce Allah'ın Gaffar ve Tevvâb isimlerinin anlamları budur. [\[156\]](#)

5. Çeşitli Günahlardan Tevbe Şekli:

Tevbesi yapılan günahlar, ya küfür ve inkârdır yahut başka günahlardır. Kâfirin tevbesi, geçmişteki küfür ve İnkârına pişmanlık duymakla birlikte iman etmesidir. Yalnızca iman etmek, tevbenin kendisi değildir.

Küfrün dışındaki günahlar ise ya yüce Allah'ın bir hakkıdır, ya ondan başkalarının bir hakkıdır. Yüce Allah'ın hakkından tevbe için günahı terketmek yeterlidir. Şu kadar var ki, bir takım günahlardan tevbe hususunda yalnızca o günahı terk etmeyi şeriat yeterli görmemiştir. Aksine, kimi günahlardan tev-beye -namaz ve oruçta olduğu gibi- ancak kaza etmeyi, kimisinde de yemin, zihar ve benzeri keffaretlerde olduğu gibi keffarete bulunmayı da ilave etmiştir.

İnsanların haklarıyla ilgili günahlardan tevbeye gelince, bu hakların sahiplerine ulaştırılması kaçınılmazdır. Eğer, bu hak sahipleri bulunamayacak olursa, onlar adına bu hakları sadaka olarak verilir. Fakirliği dolayısıyla üzerindeki haktan

kurtulabilme imkânını bulamayan bir kimsenin de Allah tarafından affedilmesi umulur; O'nun lütfü zaten çok yaygındır. Çünkü O, nice nice hak ve mükellefiyetleri sahipleri adına kendisi yerine getirmiş ve nice nice günahları hasenata dönüştürmüştür, İleride (el-Furkan, 25/70. âyetin tefsirinde) bu hususa dair daha geniş açıklamalar gelecektir. [\[157\]](#)

6. Günahını Hatırlamayan ve Bilmeyen Kimsenin Tevbe Etmesi:

Kişi, günahını hatırlamıyor ve bilmiyor ise, muayyen olarak o gûnahtan tevbe etme yükümlülüğü yoktur. Bununla birlikte bir günah işlediğini hatır-

U) Müslim, Tevbe 11 {ayrıca bk. 9, 10); Tirmizî, Deavâî ?8, Sıfatu'l-Cenne 2; Müsned, I, 289, II, 305, V, 414

Jayacak olursa, ondan dolayı tevbe etmesi gerekir. Hocamız Ebu Muhammed Abdulmu'tî el-skenderânî'nin -Allah ondan razı olsun- naklettiğine göre, pek çok kimse, İmam el-Muhasibînin (bu husustaki görüşlerini) yanlış yorumlamışlardır. Bunların yorumuna göre; İmam el-Muhasibî, -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- tür olarak masiyetlerden tevbe etmenin sahîh olmayıp genel olarak bütün masiyetlerden pişmanlık duymanın yeterli olmayacağı, bununla birlikte kişinin, azasıyla yapmış olduğu her bir fiilden ve kalbi ile işlemiş olduğu her bir gûnahtan muayyen olarak tevbe etmesi kaçınılmaz olduğu görüşündedir. Bunu yanlış anlayanlar, Muhasibimin böyle dediğini kabul ederler.

Oysa onun maksadı böyle değildir. Onun sözlerinden de bu anlaşılmaz. Aksine mükellef, eğer fiillerinin hükmünü bilecek olursa ve neyin masiyet olduğunu bilip masiyet olmayandan ayırdedebilecek olursa, bu kişinin bütün bildiği günahlarından tevbesi sahîh olur. Eğer o, geçmişte yapmış olduğu fiilin bir masiyet olduğunu bilmiyor ise, ne genel olarak, ne de Özel olarak o günahından dolayı tevbe etmesine imkân yoktur.

Meselâ, bir kimse faiz çeşitlerinden birisini işleyip durmakla birlikte, bunun bir faiz olduğunu bilmiyor ise, şanı yüce Allah'ın: "Ey iman edenler! Allah'tan korkun, faizden arta kalanı da bırakın. Eğer mü'minler iseniz. Şayet böyle yapmazsanız Allah ve Rasâlû tarafından size karşı savaş açıldığım 6i/m" Cel-Bakara, 2/278-279) buyruğunu işitince bu tehdit kendisine ağır gelir ve kendisinin faiz almaktan uzak olduğunu zanneder. Ancak şu anda faizin hakikatini öğrenip de geçmiş günleri üzerinde düşünüp değerlendirme yaptığıında, daha önceki zamanlarda böyle birşeye çokça bulaştığını öğrenecek olursa, bu kimsenin şu anda bütün bu yaptıklarından pişmanlık duyması sahihtir. Bu işleri yaptığı vakitleri tayin etmek yükümlülüğü yoktur. İşte gıybet, nemime

(laf taşıyıcılık) ve buna benzer haram olduklarını bilmediği diğer bütün günahları işleyen herkesin durumu böyledir.

Kulun, bilgi sahibi olup geçmiş konuşmalarını tetkik edince, genel olarak bunların hepsinden tevbe etmesi, şam yüce Allah'ın hakkına karşı kusurlu davranışından pişmanlık duyması ve zulmettiği kimselerden helallik dileyip de o kimselerin de genel olarak ondaki haklarını gönül hoşluğu ile helal edip haklarından vazgeçmeleri caizdir. Çünkü, böyle bir şey, meçhul olan bir malı hibeye benzer.

Şimdi kulun cimriliğine, hakkını istemeye, tutkunluğuna rağmen durumu {yani bilinmeyen bağışının kabulü.) sözkonusu olduğuna göre, ya itaatte bulunup sebeplerini takdiri lütfeden, küçüğüyle büyüğüyle masiyetleri affeden kerimler keriminin günahları bağışlaması hakkında ne denir! Yine Hocamız, -Yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: İşte İmam (el-Muhasi-bîVnin maksadı budur. Üzerinle dikkatle düşünenlerin sözlerinin ifade ettiği anlamın bu olduğunu görürler. Herhangi bir kimsenin yanlış olarak an-

layıp zannettiği gibi, herbir fiil, hareket ve durak için ayrı ayn ve muayyen olarak pişmanlık duymaya gelince bu, aklen caiz olmakla birlikte Şerhan vukuu sözkonusu olmayan teklif-i mâ lâ yutak (güç yetirilemeyen şeyleri yerine getirmekle mükellef tutmak) kabilindendir. Bu yanlış anlamaya göre, tevbe edecek olanın, içki içerken kaç yudum aldığını, zina ederken kaç defa hareket ettiğini, haram bir işi işlemek için kaç adım attığını da bilmesi gerekir. Oysa hiçbir kimsenin buna gücü yetmez ve bu şekilde tafsilatlı olarak hiçbir kimsenin günahından tevbe etmesi beklenemez. İleride Nisa Sûresi'nde ve başka yerlerde (en-Nisâ, 4/17-18; Tâ-Hâ, 23/82, âyet...) tevbenin şartları ve tevbenin hükümlerine dair daha geniş açıklamalar, yüce Allah'ın izniyle-gelecektir. [\[158\]](#)

7. Kişinin Kalbi Kararlarından Sorumluluk Derecesi:

Yüce Allah'ın: " ısrar da etmezler™ buyruğunda sünnetin kılıcı, ümmetin lisanı, Kadı Ebu Bekr b. eL-Tayyib'in söylemiş olduğu; İnsan kalbinde yapmak üzere kararlaştırıp kendisini hazırladığı ve azmetmiş olduğu masiyetler-den sorumlu tuludur, şeklindeki görüşünün lehine açık bir belge ve kafi bir delil vardır.

Derim ki: Kur'ân-ı Kerimde yüce Allah şöyle buyurmaktadır: aKim orada zulme meyletmeyi ve ilhadı isterse Biz ona acıklı azapdan tattırırız" (el-Hac, 22/25) bir başka yerde de: "Sonunda (o bahçeleri) kapkara kesiliverdi" (el-Kalem, 68/20.) buyruğu ile de bahçe sahiplerinin kararları sebebiyle fiilen onu uygulamaya koymadan cezalandırıldıkları belirtilmektedir ki, ileride buna dair açıklamalar da

gelecektir. Buhârî'deki hadise göre de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İki müslüman kılıçlarıyla karşı karşıya gelecek olurlarsa, katil de maktul de cehennemdedir" Ashâb: Ey Allah'ın Rasûlü, katili anladık. Maktul ne diye? diye sorunca, Hz. Peygamber şu cevabı verdi: "Çünkü o da arkadaşını öldürmeyi arzu ediyordu,"[\[159\]](#)

Böylelikle Hz. Peygamber, cehennem azabı tehdidini arkadaşını öldürmeyi arzulamasına bağlamaktadır. Bu da bu konuda karar vermek dernektir. Bizzat silahını çekmesini de hükümsüz kılmaktadır;

Bundan daha açık bir delil ise, Tirmizî'nin, Ebu Kebşe el-Elnarî'den mer-fîT olarak rivayet edip, sahih olduğunu belirttiği şu İadis4 şeriftir: "Dünya dört kişiyedir. Yüce Allah, birisine bir mal ve bir ilim vermiş, o da bu hususta Rabbinden sakınır, bu yolla akrabalık bağım gözetir; malında Allah'ın hakkının bulunduğunu da bilir. Bu mevkilerin en üstünündedir. Birisine de yüce Allah bir ilim vermiş fakat mal vermemiştir. Bu kimse de samimi bir niyetle der ki: Eğer malım olsaydı filan kişinin amel ettiği gibi ben de malımda amel ederdim. Bu da niyeti ile (ecir alır) ve her ikisinin de eciri birbirine eşittir. Bir kimseye de yüce Allah mal vermekle birlikte ilim vermemiş olur. Bu da bilgisizce malını gelişi güzel kullanır. Malı hususunda Rabbinden korkmaz, onunla akrabalık bağım gözetmez, Allah'ın o malında bir hakkının bulunduğunu bilmez. Bu ise, mevkilerin en kötüsündedir. Bir kişiye de Allah mal da vermemiş, ilim de vermemiş olur. Bu kişi de: Eğer benim bir malım bulunmuş olsaydı, filan kişinin o malına yaptığı uygulamanın bir benzerini yapardım der. İşte bu kişi de niyetinin karşılığını alır. Bunun da, ötekinin de vebali eşittir."[\[160\]](#)

İşte Kadı i(Ebu Bekir b. et-Tayyib)'in kabul etmiş olduğu bu görüş, genel olarak selefin ve fukahâ, muhaddis ve kelâmcılardan ilim ehlinin benimsemiş olduğu görüştür. İnsanın yapmayı tasarladığı bir şeyden dolayı - bu konuda karar verip kendisini buna hazırlamış olsa dahi- bundan dolayı sorumlu tutulmayacaktır diye iddia eden muhalif kanaatlere de itibar edilmez.

Bu muhalif kanaati savunanların, Hz. Peygamber'!n: "Her kim bir günah işlemek isteyip de onu işlemeyecek olursa, o aleyhine yazılmaz. Eğer onu işleyecek olursa, onun için tek bir günah olarak yazılır"[\[161\]](#) buyruğunda da bu muhalif kanaatin lehine delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü "onu yapmayacak olursa" buyruğunun anlamı, zikrettiğimiz buyrukların delâleti ile onu işlemeyi kararlaştırırı asa anlamındadır. "Eğer onu işlerse" ifadesinin anlamı ise, yaptığımız açıklamaların da ifade ettiği üzere onu fiilen açığa çıkartır veya işlemeye azmederse anlamındadır. Başarımız Allah'tandır. [\[162\]](#)

136. İşte onların mükâfatı, Bablerinden bir mağfiret ve altından ırmaklar akan cennetlerdir. Orada ebedi kalacaklardır. İş yapanların mükâfatı ne

Şanı yüce Allah, lütuf ve keremi ile samimi ve ihlâsh olarak tevbe edip, günahı üzerinde ısrar etmeyen kimselere günahlarını bağışlayacağını, ifade buyurmaktadır Bu buyruğun, Uhud olayı ile ilişkili olması da mümkündür. Yani, her kim kaçır, sonra da tevbe edip de bu husus üzerinde ısrar etmeyecek olursa, Allah, ona mağfiret edecektir demek olur. [\[163\]](#)

137. Sizden önce sünnetler gelip geçti. Onun için yer yüzünde gezin de yalanlayanların akıbetinin nasıl olduğunu görün!

Bü buyruk, şanı yüce Allah tarafından mü'minlere bir tesellidir.

Sünnetler (sünen) kelimesi, "sünnetlin çoğulu olup, dosdoğru yol demektir. "Filan kişi sünnet üzeredir" sözü, o kimse, yanlış herhangi bîr hevâyâ mey-letmeksizin dosdoğru yol üzeredir, demektir. el-Hüzlî def ki:

"İzlemiş olduğun bir sünnetten dolayı çekinme! Çünkü bir sünneti ilk beğenen kişi, oau izleyendir.*

Sünnet, aynı şekilde kendisine tabi olunan ve uyulan imam, önder kişi de demektir. Meselâ bir kimse, hayır veya şer türünden olsun, bir iş yapıp da o işte ona uyulacak olursa: "Filan kişi iyi ve kötü bir sünnet ortaya koydu" denilir. Şair Lebid der ki:

"Öyle bir aşiretten(im) ti, ataları onlar için bir sünnet belirlemiştir. Zaten her bir kavmin bir sünneti ve bir imamı vardır."

Sünnet, aynı zamanda ümmet, sünen ise ümmetler anlamındadır. Bu açıklama el-Mufaddal'dan nakledilmiştir. Ayrıca el-Mufaddal, şu beyiti nakletmektedir:

"İnsanlar, onların fazileti gibi bir fazileti görmediler.

Ve geçmiş sünnetler (ümmetler) arasında da onlar gibisini görmediler.1*

ez-Zeccâc der ki: (Âyet-î kerimede geçen) "sünnetler" in anlamı, sünnetlerin sahipleri şeklinde olup, muzaf hazfedilmiştir.

Ebû Zeyd de bunun, misaller ve örnekler anlamına geldiğini, Ata ise şe-riatler manasında olduğunu söylemiştir.

Mücâhid de der ki: "Sizden önce sünnetler gelip geçti" buyruğu ile sizden önce Âd ve Semûd gibi peygamberlerini yalanlayan kimselerin helak edilmesi kastedilmektedir.

Âkibet ise, işin nihayeti ve sonu demektir. Buradaki âkibet İle Uhud günü

kastedilmektedir. Yani şöyle buyurmaktadır: Ben, Peygamber (.savVın ve mü'minlerin zafere kavuşması, onların düşmanları olan kâfirlerin de helak edilmesi için belirlemiş olduğum va'de gelinceye kadar onlara mühlet veriyorum, onlara zaman tanıyorum ve onları derece derece azaba yaklaşıtıyorum. [\[164\]](#)

138. Bu, insanlar için bir açıklama, takva sahipleri için de bir hidâyet ve bir öğüttür.

Burada maksat el-Hasen ve başkalarından nakledildiğine göre Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bir diğer görüce göre bununla, yüce Allah'ın: "Sizden önce ümmet ter gelip geçti" buyuruğuna işaret edilmektedir.

"Mev'İza" ise, vaaz ve öğüt demek olup buna dair açıklamalar önceden (el-Bakara, 2/66. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[165\]](#)

139- Gevşemeyin, üzölmeyin. Gerçeklen inanmışsaoız mutlaka siz en üstünsünüz.

Şanı yüce Allah, Uhud günü, aralarından öldürölen ve yaralananlar dolayısıyla onlara taziyede bulunmakta, teselli etmekte; düşmanlarıyla savaşa teşvik edip, acze düşöp güç ve kuvvetlerini de yitirmelerini yasaklayarak: "Gevşemeyin" diye buyurmaktadır.

Yâm\ ey Muhammed'in ashabı! Başınıza gelen bu musibetler dolayısıyla düşmanlarınıza karşı cihad etmek hususunda faaf göstermeyin, korkaklığa kapılmayın. Ne onların üstönlükleri dolayısıyla, ne de başınıza gelen musibet ve bozguna uğramanız dolayısıyla da "üzölmeyin." Eğer siz, Benim vadimin doğruluğuna "gerçekten inanmış sanı/, mutlaka siy en üstönsünüz." Sonunda güzel âkibet, zafer ve yardımım sizin olacaktır. "(ü|): ... sanız/ şart edatinin {sebeplilik bildiren: i|) anlamında olduğı da söylenmiştir. (Yani: Siz, en üstönsünüz, çünkü siz inanmışsınız, anlamındadır).

İbn Abbas der ki: Uhud günü Rasûlullah (sav)'ın ashabı bozguna uğradı. Onlar bu halde iken, Halîd b, el-Velid, müşriklerden bir gurup atlı ile birlikte dağdan dolanıp üzerlerine baskın yapmak arzusu ile geldi. Peygamber (savVda şöyle buyurdu: "Allah'ım, bunlar bizim üzerimize çıkamasınlar! Allah'ım, bizim gücümüz ancak Sendendir. Allah'ım, bu beldede bu topluluktan başka Sana ibadet eden yoktur" diye buyurdu. Bunun üzerine yüce AÎ-lah'da bu âyeoi kerimleri indirdi. Müslömanlardan bir gurup okçu da yerlerinden kalkıp dağa tırmandılar ve bozguna uğratmçaya kadar müşriklerin atlılarına ok attılar, İşte

yüce Allah'ın: "Siz en üstünsünüz" buyruğunda kastedilen de budur. Yani, Uhud'daki yenilgiden sonra, düşmanlarına karşı galip gelenler sizlersiniz, demektir.

Artık bundan sonra müslümanlar, ne kadar asker ve ordu sevk edip çıkar-dılsa, Rasûlullah (sav) döneminde karşılaştıkları her orduya karşı mutlaka zafer kazandılar. Rasûlullah (sav)'dan sonra, ashabı kiramdan bir kişinin dahi bulunduğu her bir orduda da yine onlar muzeffer oluyorlardı. İçte bütün şu beldeler de Rasûlullah (sav)'ın ashabı döneminde fethedilmiştir. Onların dünyadan ayrılmalarından sonra ise, o dönemde onların fethettikleri şekilde herhangi bir belde fethedilmiş değildir.

Bu âyet-i kerîmede bu ümmetin fazilet ve üstünlüğü de açıklanmaktadır. Çünkü, yüce Allah onlara, Peygamberlerine hitap ettiği şekilde hitap etmiştir. Zira, yüce Allah Hz. Musa'ya: "Şüphesiz ki, en üstün olan sensin, sen!" (Tâ-Hâ, 20/68) diye buyururken, bu ümmete de: "Siz em üstünsünüz" diye hitap etmiştir. Burdaki "en üstün" anlamındaki lafız ise, şanı yüce Allah'ın, "el-Âlâ: en yüce, en üstün" isminden müştaktır. Ve Yüce Allah mü'minlere: "En üstün olanlar sizlersiniz" diye hitap etmektedir. [\[166\]](#)

140. Eğer sîze bir yara dokuadıysa» şüphesiz ki o kavme de onun gibi bir yara dokunmuştur. İşte bu günleri Biz, insanlar arasında döndürür dururuz. Bu, Allah'ın iman edenleri belirtmesi, İçinizden şattdler edinmesi içindir. Allah zalimleri sevmez.

Yüce Allah'ın: "Eğer size bir yara dokunduysa" buyruğunda ki (yara demektir. el-Kisaî ile el-Alifeş'den nakledildiğine göre bu kelimenin, "kaf 'harfinin üstün ile ötre okunması iki ayn söyleyiştir. el-Ferrâ ise şöyle der: "Kaf" harfî üstün okunursa yara, ötreli okunursa o yaranın acısı anlamına gelir.

Buyruğun anlamı şudur: Eğer Uhud günü size bir yara dokunduysa, şüphesiz o kavme de Bedir günü onun gibi bir yara dokunmuştur.

Muhammed b. es-Semeyka' ise, bu kelimeyi mastar olarak "kaP ve "fa" harfini üstün okumuştur

"O günleri Biz insanlar arasında döndürür dururuz." Bunun savaş hakkında olduğu söylenmiştir.

Savaş, yüce Allah'ın dinini muzaffer kılması için, kimi zaman müminler lehine zaferle sonuçlanır, mü'minler isyan edecek olurlarsa,, onları belâlarla denemek ve günahlardan da temizlemek maksadıyla da, kimi zaman da kâfirler lehine sonuçlanır. Şayet isyanları sözkonusu olmazsa, şüphesiz Allah'ın hizbi (Allah'ın

tarafıtarları) galip gelenler olurlar.

"İnsanlar arasında döndürür dururuz" buyruğunun, sevinç, keder, sağıık, hastalık, zenginlik, fakirlik gibi şeyleri döndürür dururuz anlamına geldiğı de söylenmiştir.

Döndürüp durmak anlamındaki geri gittikten sonra tekrar dönmek, gelmek demektir. Şair der ki:

"Bir gün lehimize, bir gün de aleyhimizde Ve bir gün üzüürüz, seviniriz bir gün de."

Yüce Allah'ın: "Bu, Allah'ın iman edenleri belirtmesi... içindir" buyruğı şu demektir: Günlerin bu şekilde döndürölüp durulması, mü'min kim, münafık kim görünsün ve biri diğlerinden ayırd edilsin diyedir. Nitekim Yüce Allah, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "İki ordunun karşılaştığı gün size gelen musibet, Allah'ın izniyle idi. Ve bu, mü'minleri belirtmek içindi. Bir de münafıklık edenleri açığa vurmak içindi." (Âl-i İmran, 3/1^6-167)

Buyruğun şu anlama geldiğı de söylenmiştir: Yüce Allah, onlan sabretmekle mükellef kılmadan önce, gaybî bilgisiyle bildiğı gibi, karşılığın verilmesinin sözkonusu olacağı şekilde, mü'minlerin sabrını, vakıada ortaya çıkarmak içindi, demektir. Bu anlamdaki açıklamalar, daha önce Bakara Sûresi'nde (2/143- âyet, 4, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[167\]](#)

Yüce Allah'ın: Ve içinizden şâhidler edinmesi içindir" buyruğı ile ilgili açıklamalarımızı da üç başlık halinde sunacağız:

1. Şehidler Şakidliğı:

Yüce Allah'ın: "İçinizden şahidler edinmesi içindir*1 buyruğı, sizi şehidlikle mükâfatlandırması, size şehidliğı ikram etmesi içindir, anlamındadır. Bu-nun da; aranızdan bir topluluk öldürölüp, amelleri ile insanlara karşı şahidler olsun diye, anlamındadır. Şehide bundan dolayı bu ismin verildiğı de söylenmiştir. Bir başka görüşe göre de şehide bu ismin verilış sebebi, onun cennetlik olduğuna şahidlik edilmiş olmasından ötürüdür. Bir diğ görüşe göre de şehide bu ismin verilış sebebi, onların ruhlarının Darus-Selâin'da hazır bulunmaları dolayısıyladır. Zira onlar, Rableri katında diridirler. Şehidler dışındakilerin ruhları ise cennete ulaşamaz. Buna göre şehid, cennette hazır bulunan manasında şahid anlamındadır. İleride gelecek açıklamalara göre sahih olan açıklama da budur, Şehadetin fazileti çok büyüktür. Şehade-tin faziletine dair Yüce Allah'ın: "Muhakkak Allah mü'minlerden canlarını... satın almıştır" (et-Tevbe, 9/111)

âyeti ile: "Ey iman edenler, sizi çok acıklı bir azabdan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi? Allah'a ve Rasûlü-ne iman edersiniz, mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz., İşte bu çok büyük kurtuluştur" (es-Sâf, 61/10-12) buyrukları yeterlidir.

el-Bustî'nin Sahihinde Ebû Hureyre'den şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: 'Şehidin öldürülmekten dolayı hissettiği, ancak sizden herhangi bir kimsenin bir yaradan hissettiği kadardır.'[\[168\]](#)

Nesaî de Raşid b. Saad'dan, o, Peygamber (sav)'ın ashabından birisinden rivayet ettiğine göre, bir adam şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, şehid müs-Eesnâ neden bütün mü'minler kabirlerinde fitneye (sorgulanmaya) maruz kalırlar? Hz. Peygamber şu cevabı vermiş: "Başının üstündeki kılıç parıltıları fitne olarak ona yeter." [\[169\]](#)

Buhârî'de de şöyle denilmektedir; "Uhud günü öldürülen müslümanlar" diye açtığı babta şehidler arasında; Hamza, el-Yeman en-Nadr b. Enes (Bu-hârî'de de olduğu gibi doğrusu Enes b en-Nadr'dır), Mûsâb b. Umeyr de vardır. Bana, Amr b. Ali'nin naklettiğine göre, Muaz b. Hişam dedi ki: Bana babam anlattı, o, Katade'den naklen dedi ki: Arap kollan arasında Kıyamet gününde şehidi ensârdan daha üstün ve bol kimse bilmiyoruz. Katade der ki: Bize Enes b. Malik'in anlattığına göre, Uhud günü onlardan yetmiş kişi, Bi'ri Maûne'günü yetmiş kişi, Yemame günü de yetmiş kişi öldürülmüştür. (Katade} der ki: Bi'r'i Maûne faciası, Peygamber (sav) döneminde, Yemame günü ise, Ebû Bekir'in halifeliği döneminde Müseylime el-Kezzâb ile karşılaştığı gündür. [\[170\]](#)

Enes der ki: Peygamber (sav)'ın huzuruna vücudunda altmış küsur mızrak yarası, kılıç darbesi ve ok yarası bulunduğu halde Ali b. Ebî Tâlîb getirildi. Peygamber (sav) bu yaralan eliyle sıvazlamaya koyuldu. Onun sıvazlaması ile birlikte, yüce Allah'ın izniyle hiç yara olmamış gibi yaralar kapa-nıveriyordu. [\[171\]](#)

2. İlahi İrade ve Emir Arasındaki Fark:

Yüce Allah'ın: "Ve içinizden şah idler edinilmesi içindir" buyruğunda, Ehl-i Sünnetin de dediği gibi, irade'nin emir'den farklı olduğuna delil vardır. Şanı yüce Allah, Hz. Hamza ile diğer mü'min arkadaşlarının öldürülmesini kâfirlere yasak kılmakla birlikte, onların öldürülmelerini de irade buyurmuştur. Hz, Âdem'e ağaçtan yemesini yasaklamakla birlikte, ondan yemesini irade buyurmuş, Hz. Âdem de o ağaçtan yemiştir. Bunun aksi olarak da İblis'e, Âdem'e secde etmesini emretmekte birlikte secde etmesini irade bu-yurmamıştr. O bakımdan iblis de

secde etmemişti. şanı yüce Allah'ın: "Fakat Allah, onların bu sefere çıkmalarını koş görmedi. Bu sebepten dolayı on lan alıkoydu" (et-Tevbe, 9/46) hak buyruğunda da bu gerçeğe işaret edilmektedir. Her ne kadar yüce Allah, hepsine cihada çıkmalarını emretmiş ise de, yola koyulmayı engelleyen tembellik ve sair sebepleri hakkederek, onlar da yerlerinde oturup kalmışlardı. [172]

3- Utıud şekidleri, Bedir'de Müşrik Esirlerden Fidyeye Alınmasının Bir Karşılığı idi:

Ali b. Ebî Tâlib (ra)'dan şöyle dediğı rivayet edilmektedir: Cebrail, Peygamber (sav)'a Bedir günü gelip şöyle dedi: Sen, ashabını esirler hususunda muhayyer bırak. Dilerlerse esirleri öldürürler, dilerlerse karşılığında fidye alırlar. Ancak o takdirde, gelecek yıl ashabından bu esirler kadar öldürülecektir Bu sefer ashab: Fidyeyi kabul edelim ve bizden bu kadar kişi öldürölsün dediler." Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş ve: Hasen bir hadistir, demiştir. [173]

şanı yüce Allah onları muhayyer bırakıp, kendilerinden o sayıda kişinin öldürölmesini tercih etmelerinden sonra, gerçek dostlarına şehid düşmesi şeklindeki va'dini yerine getirdi.

"Allah, zalimleri sevmez." Yani, müşrikleri sevmez. Bu da şu demektir: Her ne kadar kâfirlerin müminlere zarar vermelerine imkân tamsa bile O, onları sevmez. Her ne kadar mü'minlere bir acı isabet ettirilse bile O, mü'min-leri sever. [174]

141. (Bu), Allah'ın iman edenleri temizlemesi, kâfirleri de mahvetmesi içindir.

Temizlemesi" kelimesinin anlamı ile ilgili üç görüş vardır. Birinci görüşe göre, sınavııp denemesi içindir anlamındadır. İkinci görüşe göre ise, temizlemesi içindir. Yani, onları günahlarından arındırması içindir, demektir Bunun da anlamı şu olur: Allah'ın, iman edenleri günahlarından arındırıp temizlemesi içindir. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır.

Üçüncü görüşe göre ise bu kelime, kurtarmak anlamındadır ki, en garip açıklama şekli budur. el-Halil der ki: Kaim ipin tüyleri bittiğı ve kalmadığı vakit bu fiil kullanılır. Nitekim; Allah'ım, bizi günahlarımızdan kurtar ifadesi de buradan gelmekte olup, günahlarımızın cezasından bizi kurtar, demektir.

Ebû İşhak ez-Zeccâc der ki: Ben, Muhammed b. Yezid'e, el-Halıl'den naklen "temhîs" fiilinin tahlîs (kurtarmak, temizlemek) anlamına geldiğini okudum. Bu

anlamda olmak üzere: onu kurdardı, kurtarır" şeklinde kullanılır. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Mü'minleri sınaması, onlara sevap vermesi ve onları günahlarından kurtarması içindir, "Kâfirleri de mahvetmesi içindir." Onları kökten helak etmesi içindir, demektir, [\[175\]](#)

142. Yoksa, Allah içinizden cihad edenleri ve sabredenleri belirtmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?

Buradaki Yoksa" kelimesi, Hayır, anlamındadır. Burada "mim" harfinin fazladan geldiği ve mananın, istirham hemzesi ile: Ey Uluud günü bozguna uğrayanlar! Siz de öldürölüp hem öldürölme hem de yaralanmanın acılarına sabredenlerin cennete girdikleri gibi, onların yollarını izlemeksizin ve onlar sabrettiği gibi sabretmeksizin cennete gireceğinizi mi sandınız? Hayır bu olmaz! şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Allah içinizden cihad edenleri ve sabredenleri belirtmeden" yani, amellerin karşılığının verilmesi sözkonusu olsun cjiye vakıa âleminde bunu ortaya çıkartmadan "cennete girivereceğinizi mi sandınız?" Yani: siz, cihad edip de cihad ettiğinizi ortaya çıkartmadıkça bu iş olmaz.

Burada manasınadır. Sîbeveyh ise, bu iki edat arasında fark gözeterek Yapmadı kelimesinin, yaptı fiilinin nefyi olduğunu, “” ise, yapmıştır anlamındaki: in nefyi olduğunu iddia etmiştir.

ise, “” in takdiri ile nasb edilmiştir. Bu açıklama el-Halil'den nakledilmiştir.

el-Hasen ile Yahya b. Ya'mer ise cezm ile okumuşlardır. Bunun önceki cümle ile bağlantısı koparılarak ref ile de okunmuştur. Yani Ve Allah bilir, takdirindedir. Bu kıraati de Abdülvaris, Ebû Amr'dan rivayet etmiştir.

ez-Zeccâc der ki: Burada fiilin başındaki "vav" harlı takdirindedir.

Yani, az önce de geçtiği gibi; Allah sizden cihad edenleri (ve) onların sabrettiklerini ortaya çıkartmadan... takdirindedir. [\[176\]](#)

143. Andolsun siz, onunla karşılaşmadan önce ölümü arzuluyordu-nu2. İşte bakıp duruyorken onu gördünüz.

Yüce Allah'ın: "Andolsun siz... ölümü arzuluyordunuz" buyruğu, siz ölüm ile karşılaşmadan önce şehadeti temenni ediyordunuz demektir, el-A'meş: "Onuola karşılaşmanızdan önce" buyruğundaki: Onunla karşılaşmanız... w anlamındaki kelimeyi diye okumuştur Siz, öldürölme ile karşılaşmadan önce ... demektir. Bunun, ölüm sebepleriyle karşılaşmadan önce... anlamına geldiği de

söylenmiştir. Bu da şuna işaretir: Bedir'de hazır bulunmayanlardan pek çok kimse, savaş olacak bir günde hazır bulunmayı temenni ediyorlardı Ancak, Uhud günü savaş olunca geri dönüp kaçtılar. Bozguna uğradılar. Aralarından öldürölünceye kadar sebat gösterenler de oldu ki, bunlardan birisi de Enes b. Malik'in amcası Enes b. en-Nadr'dır.

Enes b. en-Nadr, müslümanlar geri çekilip bozguna uğrayınca: Allah'ım! Ben bunların yaptıklarından uzak olduğumu Sana bildiririm, deyip savaşa girişti ve: Oh be gerçekten cennet kokusudur bu! Şüphesiz ben, o kokuyu alıyorum, diyerek şehid düşünceye kadar çarpışmaya devam etti. Enes der ki: Biz, onu ancak parmak uçlarından tanıyabildik. Vücudunda seksen küsur yara tesbit ettik. İşte yüce Allah'ın: "Mü'minlerden Allah'a verdikleri ahidlerinde sebat gösteren yiğitler de vardır" (el-Ahzab, 33/23) buyruğu, onun ve benzeri kimseler hakkında nazil olmuştur.[\[177\]](#)

O halde bu âyet-i kerime, yenilip bozguna uğrayan kimseler hakkında bir sitemdir. Özellikle de Peygamber (sav)'e Medine dışına çıkması hususunda baskı yapanlar olmuştı. -Buna dair açıklamalar ileride gelecektir-.

Ölümün temenni edilmesi ise, müslümanlar hakkında cihad üzere sabır ve sebat göstermeye mebni şehâdetin temenni edilmesi manasınadır. Yoksa kâfirlerin kendilerini öldürmesi anlamında bir temenni değildir. Çünkü, böyle bir temenni masiyettir, küfürdür. Böyle bir masiyetin irade edilmesi de caiz olamaz. İşte müslümanların Allah'ın kendilerine şehadeti nasib etmesini dilemeleri de bu şekilde yorumlanır. Onlar, öldürölme sonucunu verecek olsa dahi, cihad üzere sabretmeyi Allah'tan dilerler.

Yüce Allah'ın: "İşte sîz bakıp duruyorken" buyruğu ile ilgili olarak el-Ahfeş şöyle demektedir: Bu buyruk, yüce Allah'm: "Onu gördünüz¹* buyruğunun te'kid anlamı ile tekrar edilmesi demektir, Yüce Allah'ın: "Ve kanatlarıyla uçan herbir kuş'1 (el-En'âm, 6/38) buyruğunda olduğu gibi.

Bunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Sizler, gözlerinizde herhangi bir hastalık olmaksızın görebildiğiniz halde onu gördünüz, anlamındadır. Nitekim: Gözlerinde herhangi bir rahatsızlık sözkonusu olmaksızın sen şunu şunu gördün, demek bu kabildendir. Yani sen onu, gerçek manada gördün. Bu da te'kid anlamım ifade eder.

Kimist de: "Siz bakıp duruyorken" buyruğu, siz Muhammed (sav)'a bakıp duruyorken, anlamındadır, der, Âyet-i kerimede hazfedilmiş ifade de vardır. Yani: Siz, bakıp duruyorken, onu gördüğünüz halde, ne diye bozguna uğradınız? demektir. [\[178\]](#)

144. Muhammed ancak bir Peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçmiştir, şimdi ölür veya öldürülürce, ökçeleriniz üzerinde (geriye) mi döneceksiniz? Kim ökçeleri üzerinde dönerse, Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah şükredenlerin mükâfatını verecektir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

Rivayet edildiğine göre âyet-i kerime, Şeytan: Muhammed öldürüldü, diye bağırıldığı vakit müslümanların geri dönüp kaçışmaları sebebiyle nazil olmuştur.

[179]

Atiyye el-Avfî der ki: Bunun üzerine kimisi şöyle dedi: Muhammed öldürüldü, haydi artık bunlara elinizi uzatınız. Ne de olsa onlar kardeşi erin izdir. Kimisi de şöyle dedi: Eğer Muhammed öldürülmüş ise ne diye siz de ona kavuşuncaya kadar Peygamberiniz ne uğurda can verdiyse siz de canınızı vermiyorsunuz? İşte bunun üzerine şanı yüce Allah: "Muhanamed ancak bir Peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçmiştir" buyruğundan itibaren "Bu yüzden Allah onlara dünya nimetini de... verdi" (Âl-i İmran, 3/148.) buyruklarını indirdi.

[180]

“Mâ” Nefy edatıdır. Ondan sonra gelen ifadeler ise, müptedâ ve haber olup amel etmemiştir. İbn Abbas: "peygamberler1" anlamındaki kelimeyi "elif-lam"sız olarak dîye okumuştur.

Yüce Allah bu âyet-i kerimede peygamberlerin kavimleri arasında ebediy-yen kalmayacaklarını, bununla birlikte Peygamber eğer ölür veya öldürülerek yitirilecek olursa, peygamberlerin getirdiklerine sınıksız yapışma gerektiğini anlatmaktadır. Şanı yüce Allah, Peygamberi ve seçkin kuluna, Muhammed ve Ahmed olmak üzere kendi isminden müştak iki isim lütfederek şereflendirmiştir. Araplar, bir kimsenin övülmeye değer bir kimsenin hasletlerinin çokluğunu anlatmak üzere Mahmud ve Muhammed derler. Nitekim şair şöyle demiştir:

"O çok şerefli ta'zim Dîunan efendi cömert ve övülen kimseye.,,"

Bu mısra, daha önce Fatiha Sûresi'nde de (1/2. âyet, 4. başlıkta) geçmiş idi. Abbas b. Mirdâs da der ki:

"Ey Peygamberlerin sonuncusu, sen (Allah tarafından) hayır ile

gönderilmiş bir Peygambersin Bütün doğru yolları gösteren Benain

O, mutlak İlâh senin hakkında mahluk atı arasında bir sevgi takdir etmiş ve Sana

Muhammed (çokça övülen) adım vermiştir."

Bu âyet-i kerime (Uhud'da) bozguna uğrayanlara serzenişin tamamlayıcı bir bölümüdür. Yani, Muhammad (sav) öldürülecek olsa dahi, onlar bozguna uğramakta haklı olamazlar. Peygamberlik ölüm ile sona ermez. Dinler peygamberlerin Ölümü İle zeval bulmaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[181\]](#)

2. Hz. Peygamberin Vefatı ve Uz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in Tavrıları:

Bu âyet-i kerime, Ebû Bekir es-Sıddîk'ın kahramanlığına ve cesaretine en açık delillerden birisidir. Kahramanlık ve cesaretin sınını ise musibetlerin gelip çatması esnasında kalbin sebat göstermesiyle ortaya çıkar. Daha önceden de Bakara Sûresi'nde (2/156-157. âyet, 3. başlıkta) açıklandığı gibi Peygamber (sav)'ın vefatından daha büyük bir musibet olamaz. İşte Ebû Bekir'in kahramanlığı ve bilgisi, bu musibet esnasında açıkça ortaya çıkmıştır. Zira insanlar, Rasûlullah (sav) ölmedi, dediler.

Ömer de bunlardan birisiydi. Hz. Osman'ın dili tutulmuş, Hz. AH evinde kalmıştı. İş, içinden çıkılmaz bir hal almışken, Ebû Bekir es-Sıddîk ise, (Medine'nin) es-Sunh diye bilinen yerindeki evinden geldiği sırada bu âyet-i kerimeyi okumakla durumu açıklığa kavuşturmuştu. Nitekim Buhârî'de de bu durum böylece açıklanmıştır. [\[182\]](#)

İbn Mace'nin Sünen'inde Hz. Âişe'den şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav)'ın ruhu kabz edildiğinde Ebû Bekir de el-Avâli denilen yerde hanımı Harice kızının yanında bulunuyordu. Herkes, Peygamber (sav) ölmedi. O, sadece vahiy geldiği zaman karşı karşıya kaldığı hallerden bir hal içerisindeydi, diyordu. Ebû Bekir geldi. Rasûlullah (sav)'ın yüzünü açtı ve gözleri arasından (alnından) öpüp şöyle dedi: Senin Allah nezdindeki değerin canını iki defa almayacak kadar büyüktür. Allah'a yemin ederim, Rasûlullah vefat etmiş iken Ömer de Mescid'in bir tarafında şöyle diyordu: Allah'a yemin olsun, Rasûlullah (sav) ölmedi. O, pek çok münafık kimsenin el ve ayak-lannı koparmadan ölmeyecektir. Bunun üzerine Ebû Bekir ayağa kalkıp mim-bere çıktı ve şöyle dedi: Kim Allah'a ibadet ediyor idiyse, şüphesiz Allah diridir, ölmez. Kim de Muhammed'e ibadet ediyor ise, gerçek şu ki Muhammed ölmüştür. "Muhammed ancak bir Peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürce, ökçeleriniz üzerinde (feriye) mi döneceksiniz? Kim ökçeleri üzerinde dönerse Allah'a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenlerin mükâfatını verecektir." Ömer dedi ki: Ben bu âyeti o güne kadar hiç okumamış gibi idim.

[183]

Ebu Nasr Ubeydullah el-Vâilt'nin el-İbâne adlı eserinde de belirttiği gibi, daha sonra Hz. Ömer söylediği bu sözden vazgeçtiğini ifade etmiştir; Enes b. Malik'ten rivayete göre o, Ebû Bekir (r.a)'a Rasûlullah (sav)'ın Mescidinde bey'atte bulunulup da Rasûlullah (sav)'ın minberine çıktığı sırada, Ömer b. el-Hattab (r.a)'ın Hz. Ebû Bekir'den önce davranarak şehadet kelimesi getirdikten sonra şöyle dediğini işitmiş:

Şimdi gerçekten ben dün size bir söz söyledim. Fakat durum benim dediğim gibi değildir. Allah'a yemin ederim, dün size söylediğim sözü destekleyen herhangi bir delili ne Allah'ın indirdiği Kitabında buldum, ne de Ra-sûlullah (sav)'ın bana özel olarak söylediği bir söz gördüm. Ancak ben, Ra-sûlullah (say)'m hepimizden en son ölecek şekilde uzun bir ömür süreceğini umuyor idim. Ancak, aziz ve celil olan Allah, Rasûlü için kendi nezdinde-kini sizin yanınızda bulunana tercih edip seçti. İşte Allah'ın kendisi vasıtasıyla Rasûlüne hidâyet verdiği bu Kitap! Onu alınız, siz de Allah'ın Rasûlü-nün kendisine çağırılmış olduğu hidâyeti bulmuş olursunuz.

Ebu Nasır der ki: Ömer (r.a)'ın söyleyip de vazgeçtiği sözü şudur: "Peygamber (sav) ölmedi. Ve o, bir takım kimselerin el ve ayaklarını kesmedikçe asla ölmeyecektir" sözüdür. O, bu sözlerini karşı karşıya kaldığı işin büyüklüğü dolayısıyla söylemiş, fitnenin başgösterip münafıkların üstünlük sağlamasından korkmuştu. Fakat, en büyük Sıddîk Ebû Bekir'in yakîninin gücünü görünce ve o da yüce Allah'ın: "Her can ölümü tadacaktır" (Al-i İm-ran, 3/185) ile: "Muhakkak sen de öleceksin, onlar da öleceklerdir" (ez-Zü-mer, 39/30) ile, o gün söylediği diğer sözlerini de işitince uyandı, ona da sebat geldi ve: Ben sanki bu âyeti o anda Ebû Bekir'den duymadan önce duymamış gibi idim. Bunun üzerine ashab da çıkıp Medine yollarında bu âyetleri okuyarak yollarına devam ettiler. Adeta o güne kadar bu âyet inmemiş gibiydi.

Rasûlullah (sav)'ın vefat ettiği günün, pazartesi günü olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Kuşluk vaktinin ilerlediği bir vakitte Medine'ye hicretinde girdiği vakitte vefat etmiş, sah günü defnedülmüştü. Çarşamba gecesi defnedildiği de söylenmiştir.

Abdulmuttalîb'in kızı Safiyye, Rasûlullah (sav) için söylediği mersiyesinde şöyle demişti:

"Ey Allah'ın Raaûlu, bizim umudumuzdun sen Bize karşı iyi davranan birisiydin, hiç katı değildin

Çok merhametliydin, doğruya ileten ve bir öğretici idin

Artık bugün ağlasınlar senin için ağlayacak olanlar

Yemin olsun Peygamberi yitirdiğim için ağlamıyorum
Fakat gelmekte olduğundan korktuğum, n kan dökmelerden dolayı ağlıyorum.
Muhammedi andığımdan ötürü
Bir de Peygamberden sonra olacıklardan korkumdan dolayı
Adeta yüreğimin üzerinde dağlayıcılar vardır.
Ey Fatıma, Mubammed*in Rabbi salât getirsin
Yearib'te yatmakta olan O mübarek na'şa
Feda olsun Allah Rasûlüne annem ve teyzem
Amcam, babalarım, canım ve malım.
Doğru söyledin, risaleti teblife ettin doğru olarak
Gücün, kuvvetin yerinde iken vefat ettin ve apaydınlık arı duru
Eğer insanların Rabbi Peygamberimizi hayatta bırakmış olsaydı mutlu olurduk.
Fakat O'nun emri mutlaka tahakkuk eder.
Selâm olsun sana Allah'tan bir selâm
Ve hoşnut kılınmış olarak Adn cennetlerine girdirilesin,
Görüyorum ki Hasan'ı yetim bırakıp gittin;
Ağlatıyor bizleri ve bugün, vefat eden dedesini ağlayarak çağırıyor." [\[184\]](#)

3- Rasûlullah (sav)'ın Defni:

Rasûlullah (sav) ölülerini defnetmeyi geciktiren bir aile halkına: "Bu ölünüzü defnetmekte elinizi çabuk tutunuz ve onu geciktirmeyiniz" [\[185\]](#) demiş olduğu halde, kendisinin defni niye böyle geciktirildi, diye sorulacak olursa, buna üç şekilde cevap verilebilir:

1- Ashab-t kiram'ın onun vefat ettiği hususu üzerinde sözünü ettiğimiz şekilde ittifak etmemiş olmaları.

2- Çünkü onu nerede defnedeceklerini bilemiyorlardı. Kimisi, Bakî de defnedelim derken, başkaları Mescidde, diğer başkaları atası İbrahim'in yanına götürüleceği vakte kadar alıkonulsun, demişti. Nihayet o en büyük ilim adamı (Hz, Ebû Bekir'i kastediyor) ben onu şöyle buyururken dinledim dedi: "Her bir peygamber mutlaka öldüğü yerde defnedilegelmiştir." Bu hadisi de İbn Mace, Muvatta ve başkaları zikretmiştir. [\[186\]](#)

3- Ashab-ı kiram, bey'at hususunda muhacirlerle ensâr arasında ortaya çıkan görüş ayrılığı ile uğraştılar ve bu hususta meseie kesinlik kazanmıca, düzen yerleşinceye ve durum sağlam bir hal alıp hilafet olması gereken yerde karar kıncıca kadar uğraştılar; sonunda Ebû Bekir'e beyrat ettiler. Daha sonra ertesi

gün herkesin gözü önünde ve rızaları ile ona bir defa daha bey'at ettiler. Yüce Allah, onun vasıtası ile irtidat edenlerin sebep oldukları sıkıntıları açıp giderdi, onunla din dimdik ayakta kaldı. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a harad olsun. Bundan sonra da Peygamber (sav)'ın durumunu ele aldılar, onun defnedilmesi, yıkanması ve kefenlenmesi işine baktılar. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[187\]](#)

4- Hz. Peygamberin Cenaze Namazı:

Peygamber (sav)'ın cenaze namazının kılınıp kılınmadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Kimi ilim adamı şöyle demiş; Kimse onun cenaze namazını kılmadı. Bunun yerine herkes huzurunda durup dua etti. Çünkü o, namazı kılınmayacak kadar şerefli idi.

İbnü'l-Arabî ise der ki: Bu zayıf bir görüştür Çünkü sünnet, ona dua esnasında salât ve selâm getirilmek suretiyle yerine getirildiği gibi, cenaze namazı esnasında yine ona salât ve selâm getirilmek suretiyle yerine getirilir. Kişi: Allah'ım, Kıyamet gününe kadar Muhammedi salât ve selâm getir, der ve bu bizim için bir menfaattir. Onun namazının kılınmadığı da söylenmiştir. Çünkü o vakit imam olacak kimse yoktu. Ancak bu görüş de zayıftır. Zira, onlara farz namazı kıldıran kim idiyse, cenaze namazında da onlara o imam olup kıldırırdı. Bir diğer görüşe göre, herkes tek başına onun cenaze namazını kıldı. Çünkü bu, onunla son bir karşılaşma idi. O bakımdan herkes bu hususta başkasına tabi olmamak suretiyle yalnızca kendisine has olarak onun bereketini almak istemişti. Bunun da doğruluğunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: İbn Mace, hasen hatta sahih bir isnad ile İbn Abbastan bir hadis rivayet etmektedir. Bu hadiste şu ifadeler yer alır: Sah günü Hz. Peygamber'in teçhizini bitirmeleri üzerine evinde divanı üzerine konuldu. Sonra insanlar, Rasûlullah (sav)'ın bulunduğu yere guruplar halinde girip üzerine namaz kıldılar. Erkekler bittikten sonra kadınları içeri aldılar. Kadınlar da bitirdikten sonra çocukları içeri aldılar, Rasûlullah (sav)'a kılınan namazda kimse cemaate imam olmadı. İbn Mace bunu, Nasr b. Ali el-Cehdamîden rivayet etmektedir. Nasr dedi ki: Bize, Vehb b. Cerir haber verdi, bize babam anlattı'. O, Muhammed b. İshak'tan dedi ki: Bana Hüseyin b. Abdullah anlattı. O, İkrime'den, O, İbn Abbas'tan diyerek; hadisi bütünüyle kaydetmektedir. [\[188\]](#)

5. Hz. Peygamberin Vefatından Sonraki Durum Değişikliği:

Peygamber (sav)'ın vefatından sonraki değişiklikler hususunda Enes'den şöyle

dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav)'ın Medine'ye girdiği günü, bu girişi dolayısıyla her şey aydınlanmıştı. Onun vefat ettiği gün ise, bundan dolayı da her şey kararmıştı. Peygamber (sav)'ın defin işini bitirir bitirmez kalplerimizi tanımaz olduk. Bu hadisi İbn Mâce rivayet etmiştir. [\[189\]](#)

Yine İbn Mace der ki: Bize Muhâmmmed b. Beşşâr anlattı. Bize, Abdurrah-man b. Mehdi haber verdi. Bize, Süfyan anlattı. O, Abdullah b. Dinar'dan, o, İbn Ömer'den, dedi ki: Rasûlullah (sav) hayatta iken hakkımızda Kur'ân iner korkusuyla kadınlarımız ile uzun uzun konuşup, gülüp şakalaşmaktan çekinirdik. Rasûluliah (sav.) vefat edince konuşur olduk. [\[190\]](#)

Yine İbn Mace, Peygamber (sav)'ın hanımı, Ebu Umeyye kızı Um Sele-me'den senedini kaydederek şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûluliah (sav) döneminde insanlardan birisi namaza kalktı mı, onlardan herhangi birisinin gözü ayaklarını koyduğu yerden ötesini görmüyordu. Fakat Rasûluliah (.sav) vefat edip de Ebû Bekir (halife) olunca, insanlardan herhangi birisi namaza kalktı mı, gözü alnını koyduğu yerin ötesini görmüyordu. Ebû Bekir vefat edip, Ömer (halife) olunca, bu sefer insanlardan herhangi birisi namaza kalktı mı, onun da gözü kible yerinden başkasını görmüyordu. Osman b. Affan (halife) olunca, bu sefer fitne başgösterdi ve insanlar namazda sağa soEa bakar oldular. [\[191\]](#)

"Şimdi O ölür veya öldürülürce, ökçeleriniz üzerinde (geriye) mi döneceksiniz?" buyruğundakt: "Şimdi O ölür" ifadesi şarttır. "Veya öldürülürse" buyruğu da ona atfedil mistir. Cevabı ise: ",., döneceksiniz?* buyruğudur. İstifham harfî (hemze)'nin ceza (cevap) harfî (fâ)'nın başına gelmesi ise, şartın ona bağlı olması ve anık şartın tek bir cümle ve tek bir haber halinde oluşundan dolayıdır. Yani: Eğer ölür yahut öldürülürse, siz ökçeleriniz üzerinde gerisin geri mi döneceksiniz demektir, Bu. şekilde ceza harfî başına gelen her türlü istifhamın takdiri de böyledir. Bu ceza harfî olması gereken yerde kullanılmaz. Onun yeri ise, şartın cevabından önce olmasıdır.

Yüce Allah'ın: "Ökçeleriniz üzerinde (geriye) mi döneceksiniz" buyruğu temsilî bir İradedir. Yani: İman etlikten sonra kâfirler olarak mı geriye döneceksiniz? Bu açıklamayı Katâde ve başkaları yapmıştır. Önceki haline geri dönen kimseye; Ökçeleri üzerinde (geriye) döndü denilir. Yüce Allah'ın: İki ökçesi üzerine kaçıp dönerek..." (el-Enfâl, 8/48) buyruğu da bu kabildendir.

Burada "geri dönmek"ten kastın, bozguna uğramak olduğu da söylenmiştir. O takdirde bu ifade mecazî bir ifade değil, hakikat anlamında kullanılmış olur. Mananın: -Bu irtidâd olmasa dahi- Mürtedlerin yapacağı işi mi yapacaksınız?

şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Kim ökçeleri üzerinde geriye dönerse, Allah'a hiçbir zarar vereme/.." Aksine kendisine zarar verir ve Allah'ın emirlerine aykırı hareketi dolayısıyla kendisini cezaya maruz bırakır.

Yüce Allah'a itaat'in faydası olmadığı gibi, masiyetin de bir zararı olmaz. Çünkü O, hiçbir şeye muhtaç olmayan (Ganî)dir.

"Allah şükredenlerin mükafatını verecektir." Yani, sabreden, cihad eden ve şehid düşenleri mükâfatlandıracaktır. Burada "Allah şükredenlerin mükâfatını verecektir" buyruğunun "Allah'a hiçbir zarar veremez" buyruğundan sonra gelmesi suretiyle tehditten hemen sonra ilâhî bir mükâfat va'di gelmiş olmaktadır. [\[192\]](#)

145- Allah'ın izni olmadıkça hiçbir kimseye ölmek yoktur. O, va'desiyle yazılmış bir yazıdır. Kim dünya nimetini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de âhiretin mükâfatını dilerse, buna da ondan veririz. Biz, şükrednlerİ mükâfatlandıracağız.

Yüce Allah'ın: * Allah'ın İzni olmadıkça hiçbir kimseye Ölmek yoktur. O, vadesi İle yazılmış biryasudif" buyruğu, cihada bir teşviktir. Ölümün kaçınılmaz olduğunu, her insanın -ister öldürülmüş olsun, ister öldürülmemiş olsun- kendisi İçin yazılmış olan eceline ulaştı mı, mutlaka öleceğini bildirmektedir. Çünkü "va'desi ile yazılmış bir yazı" belli bir ecel takdir edilmiştir, demektir. "Allah'ın izni İle" buyruğunun anlamı ise, Allah'ın kaza ve kaderi ile demektir.

Bir yazı" ise, mastar olarak nasb edilmiştir. Allah, va'desi belli bir yazı yazmıştır, anlamındadır. Ölümün va'desi ise, şanı yüce Allah'ın canlının ruhunun bedeninden ayrılacağını bildiği vakittir. Kul öldürüldü mü, biz bununla ecelinin o olduğunu bilmiş oluruz, O bakımdan: Öldürülmeseydi ya-şıyacaktı, demek doğru değildir.

"O, va'desi ile yazılmış bir yazıdır" buyruğuna delil teşkil eden. diğer buyruklar da şöyledir: "Onların ecelleri geldi mit ne bir an geri bırakılırlar, ne de bir an öne geçirilirler" (el-A'raf, 7/34.);

"Muhakkak Allah'ın eceli gelecektir" (el-Ankebut, 29/5); "Her bir va'de-nin bir yazısı vardır" (er-Ra3 d, 13/38).

Mutezile görüşünü benimseyenler ise şöyle derler: Ecel, öne de alınır, geri de kalabilir. Öldürülen bir kimse, ecelinden önce ölür. Yine boğazlanan her bir hayvanın da ölümü ecelinden önce gerçekleşir. Çünkü, katil kimsenin yerine göre tazminat ve diyet ödemesi icabeder.

Şanı yüce Allah İse, bu âyet-i kerimede hiçbir canın ecelinden önce ölmeyeceğini beyan etmektedir.

Bu hususa dair daha geniş açıklamalar ileride yüce Allah'ın izniyle A'râf Sûresi'nde (7/34. âyetin tefsirinde) gelecektir. Yine bu buyrukta ilmin yazılıp tedvin edilmesine delil vardır. Buna dair açıklamalar da Tâ-Hâ Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Onların ilmi Habbinin nezdinde bir kitaptadır" (Tâ-Hâ, 20/52) buyruğuna dair açıklamalarda bulunacağımız vakit -yüce Allah'ın izniyle- gelecektir.

"Kim duaya nimetini İsterse kendisine ondan veririz." Burada dünya nimetinden kasıt ganimettir.

Bu buyruk ganimet arzusu iie yerleştirildikleri yerleri terkeden kimseler hakkında inmiştir. Bunun, âhireti bir kenara bırakıp dünyayı isteyen herkes hakkında umumî olduğu da söylenmiştir. Biz ona, dünyadan kendisi için kts-met olarak tayin edilen miktarı veririz, demektir. Kur'ân-ı Kerim'de bir başka yerde şöyle buyurulmaktadır; "Kim bu çabucak geçeni (dünyayı) isterse, Biz de buradan dilediğimize, dileyeceğimiz şeyi çabucak veririz." (el-İsra, 17/18)

"Kim de âülretin mükâfatını dilerse buna da ondan veriri/." Yani ona, şanı yüce Allah'ın açıkladığı şekilde, dilediği kimselere hasenaunun ecrini kat kal vereceğini belirttiği üzere, amelinin karşılığını mükâfatını veririz. Şöyle de açıklanmıştır: Bu buyrukla Abdullah b. Cübeyr ile yerini terk etmeyen ve öldürülünceye kadar yerinden ayrılmayan okçuların kast edildiği de söylenmiştir. "Biz, şükredenleri mükâfatlandıracağız." Bozguna uğramayıp, geri kaçmadıkları için mükâfat olmak üzere, onlara ebedî ecir vereceğiz demektir. Bu da daha önce âhirette daha fazla mükâfat verileceğine dair buyrukları te'kit etmektedir.

"Biz şükredenleri mükafatlandıracağız." Yani, kâfirlerin, kendilerinin elde ettiklerinden mahrum bırakıldığı vehmine kapılmasın diye, dünyada onlara nızıklarını vereceğiz, anlamına geldiği de söylenmiştir. [\[193\]](#)

146. Beraberlerinde Rabbîlerden çok kimsenin savaştığı nice peygamberler vardır. Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, yılmadılar, boyun da eğmediler. Allah, sabredenleri sever.

147. "Rabbimiz, günâhlarımızı ve içimizdeki taşkınlığımızı bize bağışla. Ayaklarımıza sebat ver. Kâfirler güruhuna karşı bize yardım et" demekten başka bir söz söylemiyorlardı.

Yüce Allah'ın: "Beraberlerinde Rabbîlerden çok kimsenin savaştığı nice peygamberler vardır" buyruğu ile ilgili olarak, ez-Zührî şöyle demektedir:

Şeytan, Uhud günü: Muhammed öldürüldü, diye bağırdı. [194] Bu sebepten müs lü manlar dan bir topluluk bozguna uğradı. Ka'b b. Malik der ki: Ra-sûlullah (sav)'ı ilk tanıyan kişi ben olmuştum. Gözlerinin miğferin altında parladığını görünce sesim çıkabildiği kadar: "İşte Rasûlullah (sav)!" diye bağırdım. O da bana: Sus diye işaret etti. [195] Bunun üzerine de aziz ve celil olan Allah: "Beraberlerinde Rabbîlerden çok kimsenin savaştığı nice peygamberler vardır. Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler, yılmadılar" âyetini indirdi,

kelimesi, "Nice" anlamındadır. el-Halil ve Sibeveyh der ki: Bu kelime aslında şeklinde olup, başına benzetme edatı olarak "kef" girmiş ve onunla beraber mebni bir kelime haline gelerek konuşma dilinde: Nice" anlamına kullanılmıştır, Musli'fta ise, (.tenviri) "nun" olarak yazılmıştır. Zira bu, aslından nakledilen bir kelime olup, anlamı değiştirildiğinden dolayı, lafzı da değiştirilmiş oldu. Daha sonra bu kelime çokça kullanılır oldu, Araplar bu kelimenin şeklini değiştirip durdu ve kalb ve hazf gibi yollarla değişikliğe uğrattı. Bunun sonucunda da bu kelimenin kıraatte de kullanılmış dört söyleyişi ortaya çıktı. İbn Kesir bu kelimeyi, "fail" vezninde

“” şeklinde okumuştur. Aslı da: “” şeklinde olup, buradaki "yâ" elife kalb edilmiştir. Nitekim kelimesindeki "yâ" harfi, elife kalb edilerek “”: Umut keser, yese düşer, şeklinde kullanılmıştır. Şair de der ki:

"Sel yataklarında nice arkadaş vardır kî,

Bana bir musibet geldiğini görecektir olursa, bizzat kendisi o musibeti tatmış olur."

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Biz, size saldıran nice silâh kuşanmış kimseyi geri çevirdik. Kafilenin ününde gelen ve başı miğferli, silahlar kuşanmış ve böhrlenerek yürüyen."

Bir diğeri de şöyle demektedir:

"Topluluklar arasında nice kimseler vardır ki,

Kardeşleri kendilerinden üstün kendileri de keremlidirler."

İbn Muhaysın ise, medsiz ve hemzeli olarak şeklinde okumuştur. Bu da aslen: den olup, "elifi hazf" edilmistir.

Yine İbn Muhaysın'ın bu kelimeyi, şeklinde okuduğu da rivayet edilmiştir ki bu, şeddetsiz den kalb edilmiştir. Diğerleri ise, şeklinde okumuşlardır. Aslı olan şekil de budur. Şair der ki:

"Nice insanlar vardır ki, hâlâ

Kardeşleri kendilerinden yukarıda ve kendileri de kerimdir.

Bir başka şair de;

"Biz gücümüzle nice düşmanı imha ettik

Ve nice zayıf ve korkuya kapılmışı da himaye ettik."

diyerek, şeklindeki iki söyleyişi bir arada kullanmıştır. Bu kelimenin, beşinci bir kullanım şekli daha vardır ki, bu da: şeklindedir. Adeta bu, dan kalbedilmiş bulunan 'ın şeddesizi gibidir.

el-Cevherî ise, bunun şeklindeki iki söyleyişinden başkasını sözkonusu etmemektedir. Günlük konuşma esnasında: Nice adamla karşılaştım, denilerek bu edattan sonra gelen isim temyiz olarak nasb edilir. Aynı şekilde diye de kullanılır ve bu edattan sonra harf-i cerri getirilir ki bu, ismin nasb edilme halinden daha çok kullanılır ve daha da güzeldir.

ise, bu elbiseyi kaç a satarsın? anlamındadır. Şair ZuJr-Rimme der ki:

"Nice yaban ineği ve yaban, öküzünden dehşete kapıldık ki,

Düşmanların (evcillerinin) yurtları onlara yurt olmaz."

en-Nehhâs der ki: Ebû Amr bu kelime üzerinde vakıf yaptığı takdirde şeklinde "nûn"suz olarak vakıf yapardı. Çünkü bu kelimenin aslında tenvin yoktur. Bunu, Sevre b. el-Mübârek, el-Kisaî'den de rivayet etmiştir. Diğerleri ise, Mushaftaki hatta tabi olarak "nûn"u sakın okuyarak vakit" yapmışlardır.

Âyeti kerimenin ifade ettiği mana, mü'minlerde kahramanlık duygularını harekete getirmek ve daha önce geçmiş bulunan peygamberlere tabi olan hayırlı kimselere uymalarını emretmektedir. Yani, nice peygamberle birlikte nice "Ribiyûn" öldürülmüştür. Yahut da pek çok peygamber öldürülmüş bulunduğu halde onların ümmetlerinden kimse irtidat etmemiştir, diye iki farklı şekilde açıklanmıştır.

Birinci görüş^ el-Hasen ile Said b. Cübeyr'in görüşü olup el-Hasen şöyle demiştir: Hiçbir savaşta herhangi bir peygamber öldürülmüş değildir, ibn Cübeyr de der ki: Biz, çarpışma esnasında öldürülmüş bir peygamber işitmedik.

İkinci görüş ise, Katade ve İkrime'den nakledilmiştir. Bu görüşe göre; Savaştı, anlamındaki kelime, Öldürüldü, anlamında okunup üzerinde vakıf yapmak caiz olur.

Bu okuyuş ise Nâft', İbn Cübeyr, Ebû Amr ve Yakub'un kıraatidir. İbn Ab-bas'ın kıraati de budur ve bunu Ebu Hatim tercih etmiştir.

Bû kıraat de iki şekilde açıklanır. Birincisine göre, Öldürüldü, ifadesi yalnızca Peygamber hakkında sözkonusu olur. O takdirde, "Öldürüldü" kelimesi ile ifade tamam olur.^[196] Buna göre ifadede hazfedilmiş kelimeler olur ki' bu da, onunla birlikte de pek çok Rabbî kimse vardı, manasına gelir. Nitekim "beraberinde büyük bir ordu bulunuyorken kumandan öldürüldü" ifadesi bunu andırır. Yine, beraberimde ticaret malı bulunduğu halde çıktım, ifadesi de böyledir.

İkinci açıklama şeklinde "öldürüldü" hem Peygamber hakkında, hem de onunla birlikteki Rabbîler hakkında sözkonusu olmuştur. Bu da onunla birlikte bulunanların bir kısmı öldürüldü, şeklinde anlaşılır. Nitekim Araplar, Temimoğullarını ve SüleymoğuluHannı öldürdü, dernekle birlikte onların sadece bir kısmının öldürmüş olduklarını kast ederler. Buna göre Yüce Allah'ın: "Gevşemediler" buyruğu da onlardan geri kalanlar hakkında sözkonusu olur.

Derim ki: Bu görüş, (yani peygamberle birlikte olanların bir kısmının öldürüldüğü şeklindeki açıklama) âyetin nüzulüne daha uygun ve daha yakın bir görüştür. Çünkü Peygamber (sav) öldürülmemiştir. Onunla birlikte bulunan ashabından bir gurup öldürülmüştür.

Ancak, Kûfeliler ile Ibn Âmir Savaştı, şeklinde okumuşlardır ki, bu da îbn Mes'ud'un kıraatidir. Bunu Ebû Ubeyd tercih etmiş ve şöyle demiştir: Şanı yüce Allah, savaştan kimseyi övdüğü takdirde, öldürülen kimse de onun kapsamına girer. Ancak, öldürülenden övgüyle sözedecek olursa, onların dışında kalanlar kapsamlarına girmezler. Bu bakımdan; Savaştı, ifadesinin hem daha genel bir anlamı vardır, hem de daha çok övücü bir ifadedir.

Rabbîler kelimesi, cumhur tarafından "ra" harfî esreli olarak okunmuştur. Ali (r.a) ise, "ra" harfîni Ötreli okumuştur. İbn Abbas ise üstün okumuştur. Böylelikle bu kelimenin üç söyleyişi vardır. Rabbîler ise, pek çok topluluklar anlamındadır. Bu açıklama, Mucâhid, Katâde, Dahhâk ve İkri-me'den nakledilmiştir. Tekili ise şeklinde "ra" harfî hem ötreli, hem de üstünlü okunur, Bu kelime, yine "ra" harfî esreli ve ötreli okunabilecek şekilde e nisbet edilir ki, bu da topluluk anlamındadır.

Abdullah b. Mes'ud der ki: Bu kelime binlerce anlamındadır. İbn Zeyd der ki: Bu kelime, tabi olan kimseler manasınadır. Ancak, birinci açıklama sözlükte daha çok bilinen bir şekildir. O bakımdan okların toplanıp bir araya getirilip bağlandığı bez parçasına (veya) ok torbasına; denilir.

"Ribab" ise, bir araya toplanmış kabileler manasınadır.

Eban b. Sa'leb der ki: Rıbbî, onbin kişi demektir. el-Hasen ise, bunlar sabreden alimler demektir, İbn Abbas, Mücalid, Katade, er-Rabî ve es-Süddî: Çok büyük miktardaki topluluk, diye açıklamışlardır. Şair Hassan (b. Sabit) der ki:

"Ve eğer bir topluluk haktan uzaklaşırsa

Biz onlann üzerlerine büyük toplulukları süreriz.'

ez-Zeccâc der ki: Burada bu kelime, birisi "ra" harfî ötreli, diğeri de es-reli olmak üzere iki kıraat sözkonusudur Ötreli okuyuşa göre, pek çok topluluklar anlamındadır. Bunun ontrin kişi olduğu da söylenmiştir.

Derim ki: İbn Abbas'tan da "Rab"e nisbet edilmiş olarak, "Rabbiyyûn" şeklinde

"r" harfî üstün olarak bir kıraat de rivayet edilmiştir. el-Halii der ki: "Rıbbî", peygamberlerle birlikte sabreden abidlerden tek kişi demektir. Rabbaniler bunlardır Ve bunlar kendilerini Allah'a vermeye, O'na ibadete, yüce Allah'ın Rubûbiyetini bilmeye nisbet edilerek böyle anılmışlardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: "Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşemediler" buyruğundaki " gevşemediler" anlamındaki; zayıf düşmediler, anlamındadır. Buna dair açıklama daha önceden U39. âyetin tefsirinde) geçmişti. "Vehen^İse, korku sebebiyle gayretin, azmin kırılması demektir. el-Hasen ve Ebu Simmal ise bunu, "he" harfini esreli ve ötreli olarak okumuşlardır ki, bu da Ebu Zeyd'den nakledildiğine göre iki ayrı söyleyiştir. (Aynı kökten gelen) el-V&kine kaburga kemiklerinin en alttaki ve en kısa olan kemiğidir. Develer hakkında vehen, kesEf (zayıf) demektir. Vehn ise, gecenin geçip giden kısa bir süresi demektir. Mevhin de aynı anlamdadır.

Buyruğun anlamına gelince; onlar, Peygamberlerinin öldürülmesi, yahut da aralarından öldürülenler dolayısıyla zaafa düşmediler, demektir. Bu da onlardan geriye kalanlar zaafa düşmedi, manasına olup muzaf hazfedil mistir.

"Yılmazılar" yani, düşmanlarından korkup çekinmediler.

Boyun da eğmediler" buyruğu da cihadda başlarına gelen musibetten dolayı boyun eğmediler, demektir. İstikâne zillet göstermek ve boyun eğmek manasınadır. Bu kelime aslında şeklinde veznindedir. "Kel"" harfinin fethası İşbâJ ile okununca "eiif" ortaya çıkar.

Bu kelimenin; Olmak fiilinden geldiğini kabul edenlere göre ise, bu kelimenin vezni: şeklinde olur. Ancak birinci açıklama âyet-i kerimenin anlamına daha uygundur.

Gevşemediler, yılmazılar" buyruğu şeklinde, "he" ve "ayn" harfleri sakın olarak da okunmuştur. el-Kisaî ise;" Yılmazılar" kelimesinin "ayn" harfî fethalı olarak da kullanıldı-ğmı nakletmektedir.

Daha sonra yüce Allah, onlardan birtakım kimselerin yahut da (diğer görüşe göre) peygamberlerinin öldürülmesinden sonra kendilerinin sabrettiklerini, kaçmadıklarını ve kendilerini ölüme hazırladıklarını, kendilerine şe-hadet nasib olursa, günahlardan tevbe etmiş olarak ölmek için de Allah'tan mağfîret dilediklerini, düşmanları önünde bozulmamaları için de sebat vermesi ve düşmanlarına karşı zafer nasib etmesi için dua ettiklerini haber vermektedir.

Diğer organlar arasında özellikle ayaklara sebat verilmesinin sözkonusu edilmesi, ayaklara dayanılmasından ötürüdür. Böylelikle yüce Allalı şöyle buyurmuş gibidir: Ey Muhammed'in ashabı! Sizler de niçin böyle yapmadınız ve

benzeri sözler söylemediniz? Yüce Allah onların dualarını kabul buyur[^] du, onlara yardım ve zafer verdi, dünyada ganimet, âhirete gittikleri vakit de onlara mağfîret verdi. İşte şanı yüce Allah tevbe eden samimi ve dinine yardım eden, düşmanları ile karşılaştıklarında Allah'ın hak va'di üzere doğru sözüne bağlılık üzere sebat gösteren ihlâslı kullarına böyle davranır.

"Allah sabredenleri sever.¹* Allah ciliad üzere sabır ve sebat gösterenleri sever, demektir.

Kimisi de: Başka bir söz söylemiyorlardı" buyruğunu "lâm" harfimi ötreli olarak okumuş ve "söylemek" den gelen fiili:...dı'nın ismi olarak okumuşlardır. Buna göre ifadenin anlamı: Onların söyledikleri söz, sadece "Rabbimiz, sunanlarınim.-bağışla" demekten ibaretti, şeklinde olur. Ancak, bu kelimeyi nasb ile okuyanlar ise, "...idi" anlamındaki nakıs fiilin haberi olarak kabul etmişlerdir. İsmi ise, "Rabbimiz, günahlarımızı bağışla demekten başka bir söz söylemiyorlardı" anlamındaki buyruk olur ki, burada günahlardan kasıt da küçük günahlardır.

"İçimizdeki taşkınlığımızı" ile kastedilen de büyük günahlardır.

Taşkınlık (israf): Herhangi bir şeyde aşırıya kaçmak ve sınırı aşmak demektir. Müslim'in Sahih'inde de Ebu Mûsâ el-Eşârî'den nakledildiğine göre, Peygamber (sav) şu şekilde dua edermiş:

"Allah'ım, bana günahımı, bilgisizliğimi, isimdeki taşkınlığımı ve Senin benden daha iyi bildiğin yaptığım şeyleri bana bağışla!" diyerek hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir.^[197]

O halde insana düşen şey, Allah'ın Kitabı ile sahih sünnette yer alan duaları yapmak, onun dışında kalanları da bir kenara bırakmaktır. Ben bu duayı, tercih ediyorum, dememelidir. Çünkü yüce Allah, hem Peygamberi, hem gerçek dostları için yapacakları duaları seçmiş, onlara nasıl dua edeceklerini öğretmiştir.^[198]

148. Bu yüzden Allah onlara dünya nimetini de âh ire tin mükâfatını da fazlasıyla verdi. Allah İhsan edenleri sever.

"... Allah onlara, dünya nimetini" yani, ilâhî yardımı, düşmanlarına karşı zaferi "de âhiretin mükâfatını da fazlasıyla" yani cenneti "verdi."

eİ-Calıderî "sevap: mükâfatlandırmak"dan gelen bir kelime şeklinde diye okumuştur.

"Allah ihsan edenleri sever." Buna dair açıklamalar da önceden geçmiş bulunmaktadır.^[199]

149. Ey iman edenler, kâfirlere İtaat ederseniz ökçeleriniz üzerine sizi geri çevirirler de hüsrana uğrayanlar olarak geri dönersiniz.

150. Halbuki m evi ânız Allah'tır. Ve Ot yardımcılarının en hayırlısıdır.

Şanı yüce Allah, daha önceki peygamberlerin, dininin yardımcılara uymayı emredip kâfirlere yani arap müşriklerinden olan Ebû Süfyan ve arkadaşlarına - bir diğer görüşe göre de yahudi ve hristiyanlara- itaatten sakın-dırmaktadır, Ali O.a) da şöyle demiştir: Burada bozguna uğradıkları vakit münafıkların mü'minlere: Haydi atalarınızın dinine dönünüz demelerini kastetmektedir. İşte onlara uyacak olursanız: "Ökçeleriniz üzere sizi geri çevirirler.** Yani küfre döndürürler. "Ve hüsrana uğrayanlar olarak dönersiniz." Bu da zarara uğramışlar, aldanmışlar olarak geri dönersiniz demektir.

Daha sonra yüce Allah: "Halbuki mevlânız Allah'tır" diye buyurmaktadır. Yani, kendisine itaat ettiğiniz takdirde size zafer yermeyi ve yardım etmeyi, sizi korumayı üzerine alan O'dur demektir. Halbuki... Allah'tır" buyruğu, şeklinde; Bilakis mevlânız olan Allah'a itaat ediniz, takdirinde nasb ile okunmuştur. [\[200\]](#)

151. Kâfirlerin kalplerine korku salacağız. Hakkında hiçbir sultan (delil) indirmedigi şeyi Allah'a es koştuklarından dolayı. Onların varacağı yer ateştir. Ne kötüdür o zalimlerin varacağı yer!

Bu buyruğun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Ve kalplerine korku saldı" (el-Ahzab, 33/26; el-Haşr, 59/2) buyruklarıdır. İbn Âmir, el Kisaî "korku" kelimesini "ayn" harfini ötreli olarak da okumuştur ki, bunlar iki ayn söyleyiştir. "Ayn" harfi sakın olarak "korku" anlamındadır Bununla birlikte "ayn" harfi sakın iken mastar, ötreli okunuşunun da isim olması da mümkündür. Bu kelimenin asıl anlamı, doldurmak demek olan dan gelmektedir. Mesela ifadesi, vadiyi dolduran sel, demektir. (ise, havuzu doldurdu, manasınadır. Âyet-i kerimenin anlamı şudur: Biz, müşriklerin kalplerini korku ve dehşetle dolduracağız.

es-Sahtiyanî; Salacaktır, anlamında "ye" ile okurken, diğerleri ise, ilâhî azamete işaret eden "nûn-i azamet" itte "salacağız" diye okumuşlardır.

es-Süddî ve başkaları derler ki: Uhud günü, Ebû Süfyan ile müşrikler Mekke'ye doğru yola koyulduklarında, yollarının bir bölümünde dönüşlerine pişman olup: Çok kötü bir iş yaptık, dediler. Biz onları öldürdük. Nihayet onlardan ancak kaçanlar geri kalmışken o kaçanları da terkedip geldik. Haydi geri dönün ve onları toptan imha edin. Ancak onlar, bunu kararlaştırdıca yüce Allah da

kalplerine korkuyu saldı ve sonunda verdikleri bu kararlarından vaz geçtiler. Salmak (ilkaa) ise, hakikat anlamıyla cisimler, maddi şeyler hakkında kullanılır. Yüce Allah: "Ve O, levhaları ilkaa etti (bıraktı)71 (el-A'râf, 7/150); "Derken iplerini ve asalarını bıraktılar (elkav)" (eş-Şuarâ, 26/44); "Bunun üzerine Mâsâ da esasını bıraktı (elkaa)* (el-A'râf, 7/107) diye buyurmaktadır. Şair de şöyle demektedir:

"Ve o, esasını bıraktı ve orada ikâmet etti,"

Bu âyet-i kerimede ve: "Ve sana nezdinden bir sevgi bıraktım, (ilkaa ettim)" (Tâ-Hâ, 20/39) âyeti ile; sana bir mesele ilkaa (arz) edeyim; ifadesinde olduğu gibi mecaz anlamında da kullanılmıştır.

"Allah'a eş koştuklarından dolayı1* buyruğu, kalplerine bırakılan bu korkunun sebebini açıklamaktadır. Yani, onların kalplerine salınan bu korkunun sebebi şirk koşmalarıdır. Birisine şirk koşmak ise, ona ortak (.şerik) kılmak kastıyla başkasını ona denk tutmak demektir. "Hakkında hiçbir sultan" yani, belge ve açıklama, gerekçe, mazeret ve burhan "indirmedığı şeyi Allah'a eş koştuklarından dolayı," "Sultan" kelimesinin bu anlamları dolayısıyla valiye de sultan denilmiştir. Çünkü o, yer yüzünde Allah'ın hüccetidir. Bu kelimenin kandilde yakılan ve aydınlık veren susam yağının adı olan "es-Selî'ten alındığı da söylenmektedir. İmruu'l-Kays der ki:

"İyice bükülmüş fitillerle o susam yağını meylettirdi"

Sultan vasıtası ile de hakkın açığa çıkması, batılın da ortadan kaldırılması hususunda aydınlanılır. Selî'tin demir manasına geldiği, silâta'nında keskinlik anlamına geldiği söylenmiştir, Silâta da "kahretmek" anlamına gelen "et-Teslîfden gelmektedir. Sultan da buradan gelmektedir. Sonundaki "nun" zaididir. "Sultan", asıl anlamı itibarıyla güç ve kuvvet demektir, sultan vasıtasıyla başkaları kalır edildiği, yenik düşürüldüğü gibi, güç ve kuvvetle de kahredilip yenik düşürülür. "Selîta" ise, bağırıp çağıran kadın demektir. Se-lî't da fasih konuşan erkek manasına gelir.

Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Putlara ibadet hiçbir dinde sabit ve lehine delil getirilebilen bir şey değildir. Akıl da böyle bir şeyin kabul edilebileceğine delâlet etmemektedir.

Daha sonra yüce Allah, onların sonlarını, dönüp varacakları yeri haber vererek: "Onların varacağı yer ateştir" diye buyurmakta, sonra da bu yeri de: "Ne kötüdür o /alimlerin varacağı yeri™ diye yermektedir.

Varılacak yer anlamındaki ael-Mesvâ" ise, kendisinde kalınan, ikâmet olunan yer demektir. "Me'vâ" ise, gece yahut gündüz herhangi bir şeyin kendisine döndüğü her mekân demektir. [201]

152. Andolsuji Allah size olan va'dini doğru olarak gerçekleştirdi. Hani O'nun izniyle onları doğruyordunuz. Nihayet sevdiğinizi s i/t gösterdikten sonra yıldınız, o İş hakkında çekiştiniz ve baş kaldırdınız. İçinizden kimi dünyayı istiyordu, kimi de âhire t i istiyordu. Sonra sizi imtihan etmek için Allah sizi onlardan geri çevirdi. Bununla beraber -andoLsun- sizi bağışladı. Allah, m erminlere lütufkâdır.

Muhammed b. el-Ka'b el-Kurazî der ki: Müslümanlar Uhud'da musibete uğramışlar olarak Rasûlullah (sav) ile beraber Medine'ye döndüğünde, birbirlerine şöyle dediler: Allah bize zaferi vaîdetmişken bu bize nereden geldi?

Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi. [\[202\]](#) Çünkü onîar, bir taraftan müşriklerin sancağını tutanı öldürmüşler, daha sonra da yine sancağı tutan yedi kişiyi daha öldürmüşlerdi. Önceleri zafer müslümanianndı. Ancak daha sonra ganimet toplamakla meşgul oldular ve bazı okçular da ganimet elde etmek İsteği ile yerlerini terk ettiler. İşte bu husus, bozguna sebep teşkil etmişti.

Bulîârî, el-Berâ b. Âzib'den şöyle dediğini rivayet eder: Uhud gününde müşriklerle karşılaştığımız sırada, Rasûlullah (sav) okçulardan bazılarını (tepeye) oturttu ve onlara Abdullah b. Cübeyrî kumandan tayin ederek şöyle dedi: "Asla yerinizden ayrılmayınız, Eğer bizim onlara karşı muzaffer olduğumuzu görseniz yine ayrılmayınız. Onların bize karşı muzaffer olduklarını görseniz, onlara karşı bize yardım etmeyiniz." İki taraf birbirleriyle karşılaşp müslümanlar onları bozguna uğrattılar. O kadar ki, kadınların dağa doğru sür'atle koştuklarını gördük. Koşmaları esnasında elbiselerini yukarı doğru toplamış ve ayak bileklerindeki halhalları dahi görölüyordu.

Bu sefer (Abdullah b. Cübeyr'in beraberindeki okçular): Ganimete koşalım, ganimete koşalım! demeye koyuldular. Ancak Abdullah onlara: Durunuz. Rasûlullah (sav.) size yerinizden ayrılmamanızı emretmedi mi? dedi. Ancak onlar yerlerinden ayrıldılar.

Okçular, onların yanlarına gidince, Allah da onları şaşırttı (ne yapacaklarını bilemez hale geldiler) ve müslümanlardan yetmiş kişi öldürüldü. Daha sonra Ebu Süfyan b, Harb, yüksekçe bir yerden bize doğru görünerek şöyle dedi: Hayatta kalanlar arasında Muhammed var mı? Rasûlullah (sav): "Ona cevap vermeyiniz" diye buyurdu. Nihayet Ebu Süfyan aynı şeyi üç defa tekrarladi, sonra: Hayatta kalanlar arasında Ebu Kuhafe'nin oğlu (Ebû Bekir) var mı? diye üç defa sordu. Yine Peygamber (sav): "Ona cevap vermeyiniz" diye buyurdu. Bu sefer: Peki hayatta kalanlar arasında Ömer b. el-Hattab var mı? diye üç defa sordu, yine

Peygamber (sav): "Ona cevap vermeyin" diye buyurdu. Daha sonra arkadaşlarına dönerek: Bunlar öldürüldü demektir deyince, Ömer (r.a): Ey Allah'ın düşmanı yalan söyledin, Allah seni rezil edecek kimseleri sönin için saklamış bulunuyor; dernekten kendisini alamadı.

Bu serer (Ebu Süfyan); Yücel ey Hubel! diye iki defa seslendi. Peygamber (sav): "Ona cevap veriniz" diye buyurunca, Ashab: Ne diyelim Ey Allah'ın Rasûlü? diye sordular. Hz. Peygamber: "Allah daha üstün, daha yücedir deyiniz!" diye buyurdu. Ebu Süfyan dedi ki: Bizim Uzzamız var, sizin ise Uzza'nız yok. Rasûlullah (sav): "Ona cevap verin" diye buyurunca: Ne diyelim Ey Allah'ın Rasûlü? diye sordular. Hz. Peygamber: "Allah bizim mevlânızdır. Sizin ise mevlanız yok deyiniz" diye buyurdu. Bu sefer Ebu Süfyan şöyle dedi: Bugün Bedir'e karşılık olsun. Savaş {da zafer ise) nöbetieşedir. Diğer taraftan siz, öldürülenler arasında müsle (bazı şehitlerin bazı organlarının kesilmiş olduğunu) göreceksiniz. Ben böyle yapılmasını emretmedim. Bununla birlikte bundan dolayı da rahatsız olmadım. [\[203\]](#)

Buhârî ve Müslim'de de Sa'd b. Ebi Vakkas'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Uhud günü Rasûlullah (sav)'ın sağ ve solunda üzerlerinde beyaz elbise bulunan ve Rasûlullah (sav)'ın önünde onu savunarak, oldukça şiddetli bir şekilde çarpışan iki kişi gördüm.

Yine Sa'd'dan gelen bir rivayette de üzerlerinde beyaz elbise vardı. Ne ondan önce onları görmüştüm, ne de daha sonra gördüm, demektir, -Bununla da Hz. Cebrail ile Hz. Mikâil'i kastetmektedir.- Bir diğer rivayette tie şöyle denilmektedir: Bunlar RasûluUah (sav)'ı savunmak üzere en şiddetli bir şekilde çarpışıyorlardı. Ne o günden önce onları görmüştüm, ne de daha sonra gördüm. [\[204\]](#)

Mücahid'den de şöyle" dediği nakledilmiştir: O gün melekler, mü'minler-İe birlikte çarpışmadı. Bedir günü müstesna, ne ondan önce, ne de ondan sonra çarpışmış değillerdir.

Beyhakî der ki: Mücabid bu sözleriyle Rasûlullah (sav)'ın emrine karşı gelip, onlara verdiği emir doğrultusunda sebaî göstermemeleri üzerine Uhud günü meleklerin çarpışmamış olduklarını kastetmektedir.

Urve b. ez-Zübeyr'den şöyle dediği nakledilmiştir: Yüce Allah, sabtr ve takva üzere hareket etmeleri halinde onlara işaretli beşbin melek yardım göndereceği va'dinde bulunmuştu. O, bu va'dini de yerine getirmişti. Fakat onlar, Allah Rasûlünün emrine karşı gelip sallarım bırakmaları okçular da Rasûlullah (sav)'ın yerlerinden ayrılmamak üzere kendilerine vermiş olduğu emre rağmen yerlerini terketmelcri ve dünyalığı istemeleri sonucu meleklerle gönderilen yardım

kaldırıldı, bunun üzerine de yüce Allah: "Andolsun Allah size olan va'dini doğru olarak gerçekleştirdi. Onun izniyle onları doğruyordunuz" buyruğunu indirdi. Allah va'dini aynen gerçekleştirdi, onlara zaferi gösterdi. Fakat isyan etmeleri üzerine de hemen zaferden sonra başlarına belâ gelirdi.

Umeyr b. İshak'tan da şöyle dediği nakledilmektedir: Uhud günü, ashab Rasûlullah (sav)'ın etrafından dağılınca, Hz. Sa'd da onun önünde ok atıyordu. Bir genç de ona ok uzatıp duruyordu. Bir ok atlı mı, gider aynı oku ona getirir ve: Ey İshak'ın babası haydi at derdi. Savaştan sonra bu gencin kim olduğunu görmek istediler. Ne onu gördüler, ne de tanıyabildiler.

Muhammad b. Ka'b da der ki: Müşriklerin sancaktan öldürölüp sancakları yere düşünce, Alkame'nin kızı Arara el-Harisîye sancağı tutup kaldırdı. İşte Hassan {b. Sabit) bu hususta şöyle demektedir:

"Eğer el-Hâriaiye'nin sancağı (kepmaai) olmaaaydı; Şimdi onlar pazarlarda bir eşya gibi satılmış olacaktı."

Onları doğruyordunuz" buyruğu, onları öldürüyor, kökten imha ediyorsunuz demektir. Şair der ki:

"Kılıçla doğradık onları alabildiğine; geri kalanları ise Yerlerinden, yurtlarından edilerek darmadağın oldular.

Şair Cerîr de şöyle demektedir:

"Kılıçlar onları yiyip bitiriyordu;

Tıpkı biçilmiş ormanlar arasında ateş alevinin yükselmesi gibi."

Ebû Ubeyd der ki: Öldürerek imha etmek demektir.

Meselâ, ifadesi, soğuk sonucu ölmüş çekirgeler manasınadır. ifadesi, soğuk bitkiyi yakar, yok eder, anlamındadır. ifadesi ise, her şeyi yeyip bitiren, kurak geçen yıl demektir. Şair Ru'be der ki;

"Biz, kurak ve kıtlık geçen bir yıldan şikâyet edersek Artık o, yeşilden sonra kuruyu da yer."

Bu kelime, aslında hâssa (duyu organı) Üe idrâk etmek demek olan his'den gelmektedir. O bakımdan; (w-): Öldürmek suretiyle onun hissetmesini (duymasını) yoketti, manasına gelir.

"Onun izniyle" ilmiyle, yahut kazası ve emri ile demektir.

"Nihayet... yıldınız." Yani, korkaklığa kapıldınız ve zaaf gösterdiniz demektir.

"Nihayet" anlamı verilen (J^Ym cevabı ise hazf edilmiştir. Yani: Nihayet yıldınız, bu sefer de imtihan olundunuz. Bu gibi kullanımlar mümkündür. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Eğer yerde bir menfez açmaya, yahut göğe bir merdiven, dayamaya gücün yetiyorsa..." (el-En'âm, 6/35) yap, demektir.

el-Ferrâ ise der ki: "Nihayet" anlamındaki buyruğun cevabı; Çekiştiniz" kelimesi

olup "vav" harfi ise faztadan gelmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "İkisi de teslim olup onu alını üzere yıkınca ve Biz ona,, seslendik" (es-Sâffat, 37/103-104) buyruğu da ("ve" anlamına gelen: "vav"sız olarak): Biz ona seslendikv anlamındadır. Şair İmruu'l-Kays da şöyle demektedir:

"Biz, onların kaldıkları yeri. geçince; o da başka yöne doğru yöneldi."

Burda da "vav" fazladan gelmiştir. Bunlara göre, "Ve baş kaldırdınız" buyruğunun başına "vav"ın fazladan gelmiş olması mümkündür. Yani, nihayet o sevdiğinizi size gösterdikten sonra yıldınız, çekiştiniz, başkaldırdınız demektir. Bu açıklamaya göre de ifadede takdim ve tehir vardır. Yani, nihayet sizler, çekiştiniz, başkaldırdınız ve yıldınız şeklindedir.

Ebû Ali der ki: Buyruğun cevabının: "Sizi onlardan geri çevirdi" anlamındaki buyruk olması da mümkündür. Bu durumda: "Sonra" anlamındaki; zâiddir. İfadenin takdiri de şöyle olur: Nihayet yıldınız, çekiştiniz ve başkaldırdığınız vakit sizi onlardan geri çevirdi-

Kîmi nahivciler de bunun fazladan getirilişine örnek olmak üzere şair'in şu beyitini göstermektedir:

"Kendimi öyle görüyorum ki, gece oldu mu bir arzu ile geceliyorum, Fakat sonra sabahı ettim mi, normal sabahlıyorum."

el-Ahfeş de bunun faz fadan gelmiş olmasını caiz görmektedir. Nitekim yüce Allah'ın: "Nihayet yeryüzü bunca genişliğine rağmen onlara dar gel misti, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkıyordu. Allah'tan, yine O'ndan başkasına sığınacak bir yer olmadığını da anladılar. Sonra da tevbe etsinler diye onları tevbeye muvaffak etti" (et-Tevbe, 9/118) buyruğunda da: "(ıyü-): Nihayetsin fazladan geldiği kabui edilmiştir.

Bir başka görüşe göre "nihayet" anlamındaki bu edat, -..e kadar" anlamındadır. O takdirde bunun cevabı olmaz. Yani, Allah, siz yılgınlık gös-[erinceye kadar size olan va'dini doğru olarak gerçekleştirdi, demek olur. Yani, Allah'ın bu va'di sizin sebat göstermeniz şartına bağlı idi.

Yüce Allah'ın: "Çekiştiniz" buyruğu anlaşmazlığa düştünüz, demektir, Bununla da okçuların biri diğerine: Haydi ganimetlere yetişelim derken, diğerlerinin onlara Bayır, Peygamber (sav)'in bize sebat etmemizi emretmiş olduğu şu yerimizde sebat edeceğiz demesi halini kastetmektedir.

uVe baş kaldırdınız." Yani o yerde sebat göstermek hususunda Allah Ra-sûlü'nün emrine muhalefet ettiniz.

Bu ise: "O sevdiğinizi size gösterdikten sonra* olmuştu Bundan maksat ise, Uhud günü işin başında müslümanların galip gelme halidir. Bu da önceden de açıklandığı üzere müşriklerin sancaktarının öldürülmesi ile ortaya çıkmıştı.

Şöyle ki: Peygamber (sav) ve ashabı, düşman arasına yayılıp ayrı birlikler haline gelince, düşmanlara, onları eşyalarının yanına çekilmek zorunda bırakmıcağa kadar ardı arkasına ağır darbeler indirdiler. Müşriklerin süvarileri ise, müslümanlara üç hamle yaptı. Bunların her birisine oklar yağdırılıyor ve bozguna uğramış halde geri dönmek zorunda kalıyorlardı. Müslümanlar da hamle yaparak onlardan pek çok kişiyi öldürerek zaafa düşürmüşlerdi. Elli okçu, yüce Allah'ın müslüman kardeşlerine zafer verdiğini görünce, "Allah'a yemin ederiz bizim burada beklememizin herhangi bir anlamı yoktur. Allah, düşmanı helak etmiş bulunuyor. Kardeşlerimiz de müşriklerin karargâhına girmiş bulunuyor" dediler. Onlardan bazıları da: "AHah, düşmanı bozguna uğratmışken ne diye duruyoruz?" deyip Peygamber (sav)'ın kendilerine ayrılmamalarını emretmiş olduğu yerlerini terkettiler Aralarında anlaşmazlığa düştüler, yıldılar, Allah Rasûlünün emrine karşı geldiler. Bunun sonucunda da müşriklerin atlıları, üzerlerine hızlı baskın düzenleyerek pek çok kişiyi öldürdü.

Âyet-i kerimenin lafızları, onların azarlanmış olmaları anlamını ihtiva etmektedir. Şöyle ki, onlar işin başında zafer müjdelerini gördükleri vakit, zaferin kesinleşmesinin emredilen yerde sebat göstermekle mümkün olacağını, yerlerini bırakıp terketmekle, ayrılmakla olmayacağını bilmeleri gerekirdi.

Daha sonra yüce Allah, aralarındaki bu çekişmenin sebebini şöylece açıklamaktadır: "İçinizden kimi dünyayı" yani ganimeti "istiyordu,"

İbn Mes'ud der ki: Biz Peygamber (sav)'ın ashabından herhangi bir kimsenin dünyayı ve dünyalığı istediğini Uhud gününe kadar farketmemiştik. [\[205\]](#)

"Kimi de âhiretli istiyordu." Bunlar ise, yerlerinde sebat gösteren, peygamberlerinin emrine muhalefet etmeyen kumandanları Abdullah b. Cübeyr ile birlikte kalan kimselerdi. Halid b. Velid ile İkrime b. Ebi Cehil, Abdullah'a hamle düzenlemişlerdi. Her ikisi de o gün kâfir idiler. Orada geri kalan kimselerle birlikte onu da şehid ettiler. Allah o şehidlere rahmet buyursun.

Âyet-i kerimedeki sitem, yerini terkeden kimseler içindir. Sebat gösteren kimseler için değildir. Çünkü yerinde sebat eden, Allah'ın mükâfatına erişmiştir. Bu da şuna benzemektedir. Herhangi bir topluma genel bir ceza isabet edecek olursa, salih kimseler ve çocuklar da helak olurlar Fakat onlara başına gelen bu musibet onlar için bir ceza olmaz- Aksine bu, onların mükâfat kazanmalarına sebeptir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Sonra sizi imtihan etmek için, Allah sizi onlardan geri çevirdi." Yani siz, onlara üstünlük sağladıktan sonra gerileterek, sizi onlardan geri çevirdi, İşte bu da, masiyetin de Allah tarafından yaratılmış olduğunun delilidir. Mutezile ise şöyle demektedir: Bu, sonra sîz geri döndünüz, anı anımda dır. Bu geri dönüşün yüce

Allah'a izafe edilmesi, mü'minleri sınamak kastıyla kâfirlerin kalplerinde bulunan, müslümanlara karşı duyulan kâfirlerin kalple-rindeki korkuyu çıkartması dolayısıyladır.

el-Kuşeyrî der ki: Böyle bir açıklamanın da onlara bir faydası yoktur. Çünkü, müslümanları hafife alacak noktaya gelinceye kadar kâfirlerin kalplerinden korkunun çıkartılması da çirkin {kabîlî}'dir, Ve onlara göre Allah tarafından çirkin olan bir işin yapılması caiz değildir, Dolayısı ile -onların açıklamasına göre- "...Sonra sizi onlardan geri çevirdi" buyruğunun bir anlamı kalmaz.

"Sizi onlardan geri çevirdi" buyruğunun, yani sizi, onları takip etmekle mükellef kılmadı, manasında olduğu da söylenmiştir.

"Bununla beraber, andolsun sizi bağışladı. Allah, mü'minlere liiluftâr-dır.n Yani başkaldırmanız, emre aykırı hareket etmenizden sonra O, sizi toptan imha ettirmedi. Burada hitabın genele olduğu söylendiği gibi, kendilerine verilen emirlere muhalefet eden okçulara yönelik olduğu da söylenmiştir. en-Nehhâs da bunu tercih etmiştir. Müfessirlerin çoğunluğu ise şöyle demektedir: Bu âyetin bir benzeri de yüce Allah'ın: "Sonrasizi affettik.,* (ç {-Bakara, 2/52) buyruğudur.

"Allah mü'minlere" onları affetmek ve mağfiret etmek suretiyle "lütuftâr-dır." İbn Abbas'm şöyle dediği nakledilmektedir; Peygamber (sav) Uhud günü zafere mazhar kılındığı gibi, hiçbir yerde zafere mazhar kılınmış değildir. (İbn Abbas'ın bu sözünü rivayet eden) dedi ki: Biz, buna karşı çıkar olduk, bunun üzerine İbn Abbas şöyle dedi: Benimle buna karşı çıkan kişi arasında yüce Allah'ın Kitabı hakem olsun. İşte yüce Allah Uhud günü hakkında şöyle buyurmaktadır: "Andolsun Allah size olan va'dini doğru olarak gerçekleştirdi. Hani, Onun izniyle onları doğruyordumuz." İbn Abbas der ki: Doğramak (el-Hass) öldürmek demektir. "Nihayet sevdiğinizi size gösterdikten sonra yıldınız ve o iş hakkında çekiştiniz ve baş kaldırdınız. İçinizden kimi dünyayı istiyordu, kimi de âhireti istiyordu. Sonra sizi imtihan etmek için, Allah sizi onlardan geri çevirdi. Bununla beraber, andolsun O sizi bağışladı. Allah mü'minlere lütufkârdır." Yüce AÜalı bununla yalnızca okçuları kastetmektedir. Çünkü Peygamber (sav) onları bir yerde oturtmuş, sonra da: "Bizim arkamızı himaye ediniz. BEzim öldürüldüğümüzü görseniz bile bize yardıma gelmeyiniz. Ganimet elde ettiğimizi görürseniz, bize ortak olmaya kalkışmayınız." Rasûlullah (sav) (ye beraberindekiler) ganimet almaya koyulup müşriklerin karargâhlarına dalınca, bütün okçular da yerlerinden ayrılp, onlar da düşman karargâhına girip ganimet toplamaya koyuldular. Peygamber (sav)ın ashabının safları bu şekilde birbirlerine karşı karşıya geldiler -diyerek ellerinin parmaklarını birbirine soktu- ve iç içe oldular. Okçular da yerlerini o şekilde terk edince, İşte o yerden

(müşriklerin) süvarileri Ra-sûlullah (sav)'ın ashabı üzerine baskın yaparak birbirlerini vurdular ve yine birbirlerine karıştılar. Müslümanlardan pek çok kimse öldürüldü. Günün ilk saatlerinde zafer RasûluUah (sav)ın ve ashabınınındı. Öyle ki, müşriklerin sancaktarlarından yedi veya dokuz kişi öldürülmüş, müslümanlar dağa doğru koşmakla birlikte insanların (mağara) dedikleri yere ulaşamadılar, Ancak, el-Mihras diye bilinen (Uhud dağındaki bir su) altında bulunuyorlardı. Bu seter şeytan da: Muhammed öldürüldü, demişti. Bunun gerçek oduğu hususunda kimsenin şüphesi olmadı. Biz, bu şekilde onun öldürüldüğü hususunda şüphe etmiyorken, RasûluUah (sav)ı iki Sa'd (Sa'd b. Muaz ile Sa'd b. Ubade) arasında kendine has yürüyüşünden tanıdığımız şekliyle onu gördük. O kadar sevindik ki, bize hiçbir şey isabet etmemiş gibi olduk. Bize doğru bir yükseğe çıkarak: "Peygamberlerinin yüzünü kanatan bir kavme Allah'ın gazabı çok çetindir" diye buyurdu. [206]

Ka'b b. Mâlik der ki: Müslümanlar arasında RasûluUah (sav)'ı tanıyan ilk kişi ben oldum. Ben onu, miğferin altından parıldayan gözlerinden tanımış-tim. Sesimin çıkabildiği kadar: Ey müslümanlar müjdeler olsun! İşte Rasûlul-lah (sav) bize doğru geliyor, dedim. O da bana: Sus! diye işaret etti. [207]

153. 'Hani siz, yukarı doğru kaçışıyordunuz. Kimseye bakmıyordunuz bile. Peygamber de arkanızdan sizi çağırıp duruyordu. Bunun üzerine Allah sizi keder üzerine kederle cezalandırdı. Kaybettiğinize ve başınıza gelene uzulmeyesiniz diye. Allah yaptıklarınızdan haberdârdır.

Bu âyet-i kerimedeki: "Hani" edatı, yüce Allah'ın: "Bununla beraber andolsun sizi bağışladı" buyruğuna taalluk etmektedir.

Genel olarak herkes; Yukarı doğru kaçışıyordunuz" kelimesini "te" harfî ötreli, "ayn" harfîni de esreli olarak okumuşlardır. Ebû Recâ el-Utaridî, Ebu Abdurrahmen es-Sülemî, el-Hasen ve Katade ise, "te" harfî ile "ayn" harfîni üstün olarak okumuşlardır ki, "siz dağda yukarı doğru çıkıyor-dunuz" anlamına gelir. İbn Muhaysın ve Şibl İse Hani onlar yukarı doğru kaçışıyorlar, kimseye bakmıyorlardı bile" şeklinde her iki fiili de "yâ" ile okumuştur. el-Hasen ise, şeklinde tek "vav"ı okumuştur. Ebû Bekir b. Ayyaş da Âsım'dan: şeklinde "te" harfîni ötreli olarak okuduğunu rivayet etmektedir ki bu, en-Nehhâs'ın sözünü ettiği şaz bir söyleyiştir.

Ebû Hatim der ki: iteri doğru yürüdüm, demektir, ise, dağ yahut başka bir yere yukarı doğru çıktım, anlamında kullanılır.

Buna göre, bu fiilin hemzelî kullanılışı, düz yerlerde vadilerin ve yolların iç

taraflarında yürümek anlamında kullanılır. Buna karşılık hemzesiz kullanılış ise, dam, dağ, merdiven, basamak gibi şeylerin tırmamlması, bunlarla yukarı doğru çıkılmasını anlatmak için kullanılır.

Buna göre, onların önce vadide yol aldıktan sonra dağa çıkmış olmaları ihtimali anlaşılmaktadır.

Bu durumda; okuyuşuna göre de; okuyuşuna göre de mana sahihtin Katade ve er-Rabî derler ki: Uhud günü vadide yol alıp durdular. Ubey'In kıraati ise; Hani vadide yol alıyordunuz, şeklindedir.

İbn Abbas da der ki: Ashab, kaçışarak Uhud dağında yukarı doğru çıktılar. Buna göre her iki kıraat de doğrudur. Çünkü, o gün bozguna uğrayanlardan kimisi düzlük alanda kaçışıyor, kimisi yukarı doğru tırmanıyordu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Kutebî ve el-Müberred der ki: ifadesi, oldukça uzağa gitmesi ve bunu aşırıya götürmesini anlatmak için kullanılır. Adeta bu, yükseğe doğru çıkmanın uzaklaştırması gibi, yerin düzlüğünde de uzaklaştırmak gibi bir mana verdiği için böyle kullanılır. Şair de şöyle der;

"Ey bana: (Deven) nereye uzaklaşıp gitmektedir? diye soran Şüphesiz Onun Yesrib vadisinin üat tarafında verilmiş bir sözü. vardır."

el-Ferrâ der ki; Bu fiilin hemze'li kullanılışı yolculuğa başlamak demektir. Buna karşılık; ise, yolculuktan dönmek anlamına gelir. Meselâ, biz oralara gitmek kastıyla çıkıp yola koyulduğumuz vakit, Bağdat'tan Mek-

ke'ye ve Horasan'a ve benzeri yerlere gittik, denmek istenirken; (denilir, dönüşümüzü anlatmak için de; denilir. Ebu Ubeyde de şöyle bir beyit nakletmektedir:

"İşte sen, yolculuğa çıkmak için ağlayıp duruyordun.

İşte bugün serbest bırakıldın ve kervanın çağmcısı da çağırdı.

el-Mufaddal der ki: hep aynı anlamdadır.

Dönüp bakarsınız fiili, dönüp bakıyor ve ikâmet ediyorsunuz, anlamındadır Âyet-i kerime ile anlatılmak istenen; kaçışarak, kiminiz kiminize dönüp bakmıyordunuz bile. Çünkü, bir şeye doğru yönelen kimse, oraya ya kendisinin boynunu yahut da bineğinin dizginlerini çevirir.

"Kimseye" buyruğu ile de kast edilen el-Kelbî'nin ifadesine göre Muham-med (sav) dır.

"Peygamber de arkanızdan sizi çağırıp duruyordu." Peygamber arkanızdan size sesleniyordu, demektir.

Buhârî'de şöyle denilmektedir: Arkanız" kelimesi müennes şeklidir. Bize, Amr b. Halid anlattı, bize Züheyr anlattı, bize Ebû İs-hak anlattı dedi ki: el-Berâ b.

Âzib'i şöyle derken dinledim: Peygamber (sav) Uhud günü piyadelerin başına Abdullah b. Cübeyr'i yerleştirmişti. Bunlar ise yerlerini bırakıp kaçtılar. İşte Hz-Peygamber'in arkalarından onları çağırması budur. Peygamber (sav) ile birlikte oniki kişiden başka kimse kalmamıştı.^[208]

İbn Abbas ve başkaları ise şöyle demektir: Peygamber (sav): "Ey Allah'ın kullan geri dönünüz" diye çağırıyordu.^[209] Onun bu çağırması, münker olan bir işi değiştirmek demektir. Çünkü Hz. Peygamberin bir münkeri -burada bozguna uğrayıp kaçmaktır- görüp de onu yasaklamaması imkânsız bir şeydir.

Derim ki: Ancak bu açıklama, bozguna uğrayışın masiyet olması halinde uygun düşer. Halbuki -ileride yüce Allah'ın izniyle de açıklaması geleceği gibi-durum böyle değildir.

Yüce Allah'ın; "Bunun üzerine Allah sîzi keder üstüne kederle cezalandırdı" buyruğunda geçen "el-Gam (mealde; keder),¹¹ sözlükte örtmek demektir. O bakımdan karanlık gece ve gündüz hakkında: denilir. Hilal görünmediği zaman da böyle denilir. Herhangi bir hususun kederlendirmesini anlatmak için de; İş beni kederlendirdi, kederlendiriyor, denilir,-

Mücâhid, Katâde ve başkaları derler ki: Burada sözü geçen birinci gam (keder), öldürülme ve yara almadır, ikincisi ise, Peygamber (sav)'ın öldürülüşüne dair yayılan yalan haberdur. Çünkü şeytan böyle bağırırmıştı.

Şöyle de açıklanmıştır: Birinci gam, keder, onların kaçırdıkları zafer ve ganimet, ikincisi ise, kendilerine isabet eden öldürülme ve bo2gundur.

Bir başka görüşe göre ise, birinci keder bozgun, ikincisi ise Ebu Süfyan ve Halid'in tepeden üzerlerine gelmesidir. Müslümanlar, onların bu durumlarını görünce bundan dolayı kederlendiler, üzerlerine hücum edip kendilerini öldüreceklerini sandılar. Bu durum da başlarına gelen musibeti kendilerine unutturdu. İşte bu sırada Peygamber (sav) -önceden de geçtiği üzere- : "Allah'ım bunlar bizim yükseğimize çıkamasmlar" diye dua etti.

Buna göre Kederle" kelimesindeki "be" harfi; ... e, a, üzerine; anlamına kullanılmış olur. "Be"nin asü anlamıyla kullanıldığı da söylenmiştir. Yani onlar, Peygamber (sav)'a muhalefet etmek suretiyle önce kederlendiler. İşte bu sebepten dolayı, kendilerinden isabet alıp öldürülen-ler sebebiyle de kederlenmekle onları cezalandırmış oldu.

eİ-Hasen der ki: "Bunun üzerine Allah sizi" Bedir günü müşriklerin uğradığı "keder karşılığında⁴ Uhud günü "kedere uğrattı" diye açıklamıştır. Burada kedere "sevap" (mealde ceza.) adının verilmiş sebebi, günahın cezasına da günah (zenb) denilmesi kabilindendir.

Şöyle de açıklanmıştır: Allah, onları günahlarından haberdar ettiği için başlarına

gelen musibeti bırakıp bu günahları ile meşgul oldular.

Yüce Allah'ın: "Kaybettiğinize ve başınıza gelene üzübneyeslniz diye Allah yaptıklarınızdan haberdardır" buyruğundaki: " Diye" kelimesindeki "lâm" harfi, yüce Allah'ın: "Bununla beraber andolsun sizi bağışladı" buyruğuna taalluk etmektedir. Bunun, yüce Aliah'ınr "Bunun üzerine Allah sizi keder üstüne kederle cezalandırdı" buyruğuna taalluk ettiği de söylenmiştir. Yani, sizi keder üstüne kederle cezalandırması, elde edemediğiniz ganimete, uğradığınız bozguna üzülmeysesiniz diyerdir. Ancak birinci açıklama daha güzeldir.

Başınıza gelene" buyruğundaki;...en" cer mahallin-dedir. .Bununla birlikte;"...meye..." olumsuz edatının sıla (zaid) olduğu da söylenmiştir. Yani, elde edemediğinize ve başınıza gelene -Rasûlullah (sav)'m emrine muhalefetinizden ötürü- ceza olmak üzere üzülesiniz diye; demektir. Bu da Yüce Allah'ın: Seni secde etmekten alıkoyan neydi?" (el-A'râf, 7/12) buyruğuna benzemektedir. Yine yüce Allah'ın: Kitap ehli., bilsinler diye" (el-Hadîd, 57/29) buyruğu da böyledir. (Bu İkisinde de olumsuzluk bildiren "lâ" edatı sıla (zâid) kabul edilmiştir), el-Mufaddal'ın görüşü budur.

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah'tn: "Bunun üzerine Allah stei keder üstüne kederle cezalandırdı" buyruğu ile kederleriniz peşi peşine geldi, demektir. Tâ ki, artık bundan sonra ganimetlerle uğraşmaya kal kış ma yasınız diye.

"Allah yaptıklarınızdan haberdardır" buyruğu ile, yapılan yanlışlıklardan s a kındınlm aktadırlar; tehdit anlamı da vardır. [\[210\]](#)

154. Sonra o kederin ardından üzerinize öyle bir emniyet ve öyle bir uyuklama indirdi ki, içinizden bir kısmını buruyordu. Bir kısmı da canları sevdasına düşmüştü. Allah'a karşı cahiliye %an-nı gibi hak olmayan bir zan besliyorlar: "Bu İşten bize bir şey var mır diyorlardı. De ki: "Muhakkak ki bütün iş Allah'indir." Onlar sana açmadıkları şeyi İçlerinde gizliyorlar. "Bu işten bize ait bir şey olsaydı burada öldürülmezdik" diyorlar. De ki: "Evlerinizde dahi olsaydınız üzerlerine ölüm yazılmış olanlar -yine mutlaka devrilecekleri yerlere çıkıp gideceklerdi." Allah, göğüslerinizin içindekileri yoklamak, kalplerinizdekini temizlemek için böyle yaptı. Allah göğüslerin özünü çok iyi bilir.

Yüce Allah'ın: "Sonra o kederin ardından üzerinize öyle bir emniyet ve öyle bir uyuklama İndirdi ki..." buyruğunda geçen; C&iO kelimesi, ile aynı anlamda (emniyet, güvenlik) dır. Bunlardan birincisinin korku sebepleriyle birlikte kullanıldığı, ikincisinin ise, korkunun sebepleri olmadığı

halde kullanıldığı da söylenmiştir. Bu kelime, " indirdi" ile nasb edilmiştir. " Uyuklama" ise, (emniyet anlamındaki:) el-Emene'den bedeldir. "Emniyet" anlamındaki kelimenin mefûlün leh olmak üzere nas-bedildiği de söylenmiştir. Sanki: Emniyet için üzerinize bir uyuklama indirdik, denilmiş gibidir. İbn Muhaysin ise, bu kelimeyi "mim11 harfi sakın olarak okumuştur.

Şanı yüce Allah, Uhud gününde bu kederlerden sonra mü'minlerin çoğunu uyuklama almakla lütufta bulundu. Çünkü güvenlik duyan kimse uyuklar. Korkan kimse uyuyamaz.

Buhârî'nin Enes'den rivayet ettiğine göre Ebu Talha şöyle demiş: Bizler, Uhud günü saflarımızda bulunduğumuz halde uyuklamak bizi bürüdü. Öyle ki, kılıcım elimden düşüyor, onu alıyor, düşüyor alıyordum.[\[211\]](#)

Buruyor" kelimesi hem "ye" ile, hem de "te" ile okunmuştur. "Ye" ile okunması halinde bürüyen uyuklamadır. "Te" ile okunursa, bürüyen güvenlik ve emniyettir. Taife (bir kısım) ise hem tek kişi hakkında, hem de topluluk hakkında kullanılır.

"Bir kişiyi da canları sevdasına düşmüştü." Bununla münafıklardan Muattib b, Kuşeyr ve arkadaşlarını kastetmektedir. Bunlar ganimet arzusu ve müzminlerden korktukları için savaşa çıkmışlardı. O bakımdan uyuklama bunları bürümedi ve bu savaşta hazır oluşlarına üzölmeye ve çeşitli sözler söylemeye koyulmuşlardı. "Canları sevdasına düşmüştü" ifadesi ise, bu sevda onları kederlendirmeye götürmüştü, demektir. (Âyet-i kerimede geçen:) Hemm: Yapılmak istenilen şey, demektir. O şeyi yapmak istedim, anlamındadır. Mühim şey ise, zorlu şey demektir. O İş beni huzursuz etti, anlamındadır.. İş beni eritecek kadar üzdü anlamına gelir.

Bir kısmı da" buyruğundaki Hvav"; hal "vav" olup, "" anlamındadır. Yani: O vakit, bir kısım da Muhammed {sav):ın durumunun batıl olduğunu ve onun yardıma mazhar olmayacağını zannediyorlardı, demektir.

"Cahiliyye zannı" ifadesi ise, cahiliyye halkının zannı anlamında olup, "halk" anlamındaki kelime (ehO hazf edilmiştir.

"Bu işten bize bir şey var mı? diyorlardı." İfade soru şeklinde olmakla birlikte, inkâr anlamındadır. Yani, bu işte -savaşa çıkma işinde- bizim bir payımız yoktur. Biz istemeyerek çıktık demektir. Buna da yüce Allah'ın: "Bu işten bize ait birşey olsaydı burada ol dür ölmezdik" şeklinde söz söylediklerine dair verdiği haberdır.

ez-Zübeyr der ki: O günde üzerimize uyku salındı. Ve ben bu sırada uyuklama beni bürüyorken, Muattib b. Kuşeyr'in, eğer bu işten bize ait bir şey olsaydı burada öldürölmezdik, sözlerini işitiyordum.'[\[212\]](#)

Bunun, Muhammed (sav)'ın va'detmiş olduğu zafer işinden bize ait bir şey

olmaz, anlamında olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır Yüce Allah'ın: "De ki: Bütün iş Allah'ındır" buyruğunu, Ebû Amr ile Yakub: "Bütün" kelimesini müptedâ diye merfu' olarak okumuşlardır. Haberi ise, "Allah'ındır™ buyruğudur.

Cümle de: "Muhakkak ki" kelimesinin haberidir. Bu yönüyle yüce Allah'ın: "aAllahya karşı yalan söyleyenleri Kıyamet gününde yüzlerini kararmış görürsün" (ez-Zümer39/Ĝ0) buyruğunda yer alan "yüzlerini" anlamındaki buyruğun Cme'ful olarak mansub gelmesi gerektiği halde) merfu' olarak gelmesi gibidir. Diğerleri ise, bu kelimeyi ("bütün iş" anlamındaki kelimesini) nasb ile okumuşlardır. Nitekim İş bütünüyü Allah'ındır, demek de böyledir ki, bu da te'kid içindir. Bu kelime, kuşatıcılık ve umum ifade etmek bakımından; Bütünüyle, anlamına gelir. Bu kelime ise, ancak te'kid olmak üzere gelir.

Bunun "İş" anlamındaki emr'in sıfatı olduğu da söylenmiştir. el-Ahfeş, bedel olduğunu söylemiştir. Yani zafer Allah'ın elindedir. O, dilediğine zafer verir, dilediğini de yardımsız bırakır. Cuveybir de ed-Dahhâk:dan o da İbn Ab-bas'dan yüce Alla'ı'm: "Allah'a karşı cahiliyye zannı gibi hak olmayan bir zan besliyorlar* buyruğu hakkında kaderi yalanladıklarını kastetmektedir, dediğini nakletmiştik Çünkü onlar bu hususta ileri geri konuşmuşlardı. Şanı yüce Allah da: "De ki: Muhakkak ki bütün iş Allah'ındır1" diye buyurmaktadır. Bununla da hayrıyla şerriyle kaderin Allah'tan olduğunu kastetmektedir.

"Onlar sana açmadıkları şeyi içlerinde gizliyorlar." Sana açıklamadıkları şirk, küfür ve yalanları gizliyorlar, "Bu işten bize ait bir şey olsaydı burada öldürülmezdik, diyorlar*" Yani, akrabalarımız burada öldürülmezdi.

Denildiğine göre münafıklar şöyle demişlerdi: Eğer bizim aklımız olsaydı, biz Mekkelîlerle savaşılmaya çıkmazdık ve bizim ileri gelenlerimiz de öldürülmezdi. Şanı yüce Allah da onlara şöylece cevap vermektedir: "De ki: Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine ölüm yazılmış olanlar" Levh-i Mahfuz'da öldürülecekleri takdir edilmiş, farz olarak tesbit edilmiş olanlar "yine mutlaka devrilecekleri yerlere çıkıp gideceklerdi." Öldürülecekleri yerlere çıkacaklardı.

Şöyle de açıklanmıştır: "Ürerlerine Ölüm yazılmış olanlar" yani, savaşmaları kendilerine farz kılınmış olanlar demektir. Burada savaşmak "Öldürmek" anlamındaki kelime ile ifade edilmiştir Çünkü, savaşmak sonunda öldürülmek mümkündür.

gideceklerdi" anlamındaki kelimeyi Ebû Hayve, "be" harfini ötreli, "re" harfini de şeddeli olarak ve: "Çıkartılırdandı" anlamında okumuştur.

Şöyle de açıklanmıştır: Ey münafıklar, eğer sizler çıkmayacak olsaydınız yine de yüce Allah kalplerde olanı ortaya çıkartıp bunu mü'minlere göste-rinceye kadar

devrilip yıkılacağınız bir başka yere çıkmanız söz konusu olacaktı. Yüce Allah'ın: "Yoklaması İçin* anlamındaki buyrukta "vav" harfi, yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi fazladan gelmiştir:

Kesin bilgiye ulaşanlardan olması için..." Cel-En'âm, 6/75) buyruğu gibidir.

"Allah göğüslerinizin içindekini yoklamak, kalplerinizdekini temizlemek için böyle yaptı" buyruğunun takdiri anlamı da şöyledir: Allah size, kıtali ve savaşı farz kılmakla birlikte, Uhud günü size sabrınızı sınamak ve tev-be edip ihlâslı hareket etmeniz şartı ile de günahlarınızdan sizi arındırıp temizlemek için yardım etmedi.

Yüce Allah'ın: "... yoklamak için" buyruğunun, sizi sınavıp yoklayan kimsenin muamelesine tabi kılmak için, anlamında olduğu da söylenmiştir- Bir diğer açıklamaya göre, Allah'ın gaybî bilgisinde bildiğini, siz de varlık âleminde göreceğiniz şekilde davranasınız diye... şeklinde de açıklanmıştır. Burada bir muzafın inahzûf olduğunu, ifadenin takdirinin de: Yüce Allah'ın dostlarını yoklamak, sınamak için... şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Temizlemek (et-temhîs) Bin anlamına dair açıklamalar da önceden (141. âyetin tefsirinde} geçmiş bulunmaktadır. "Allah göğüslerin özünü çok iyi bilir." Yani, göğüslerde bulunan hayır ve şerri bilir.

"Göğüslerin özü (2âtu'5-sudûr)nnün, göğüslerin kendileri (kalpler) olduğu da söylenmiştir. Çünkü bir şeyin zatı, onun kendisi demektir. [\[213\]](#)

155- İki topluluğun karşılaştığı gün içinizden geri dönenleri, ancak yaptıklarının bir kısmından ötürü şeytan yoldan çıkarmak istemişti. Bununla beraber Allah, andolsun onları bağışladı. Gerçekten Allah, Ğafûr'dur, Halîm'dir.

Yüce Allah'ın: "Ancak yaptıklarının bir kısmından ötürü şeytan onları yoldan çıkarmak istemişti" anlamındaki buyruk, "içinizden geri dönenleri anlamındaki buyruğun haberidir. Maksat ise Uhud günü müşriklerden geri dönenlerdir. Bu da Ömer (r.a) ve diğerlerinden nakledilmiştir, es-Süddî der ki: Bununla bozguna uğrattığı sırada dağa doğru kaçışanlar değil de Medine'ye kaçanlar kastedilmektedir, Bu buyruğun, bozguna uğradıkları sırada Peygamber (savadan üç gün süreyle geri kalan, sonra tekrar geri giden muayyen bir takım kimseler hakkında olduğu da söylenmiştir

"Şeytan onları yoldan çıkarmak istemişti" buyruğunun anlamına gelince; o, kendilerine işledikleri günahlarını hatırlatarak ayaklarını kaydırmak istemişti. Onlar da öldürülmesinler diye yerlerinde sebat göstermek istememişlerdi. İşte yüce Allah'ın: "Yaptıklarının bir kısmından ötürü™ buyruğunun anlamı da

budur.

"Onları yoldan çıkarmak istemişti" anlamındaki: kelimesi nin, onları yoldan çıkarmaya itmişti, manasına geldiği de söylenmiştir. Bu kelime de, günah anlamına gelen "ez-zelle" istifâl vezninde kullanılmış bir kelimedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bunlar, samimi bir tevbe yapmadan önce savaşmak istemediler. İşte geri kaçışlarının sebebi budur. Birinci açıklamaya göre bu uygundur. İkinci açıklamaya göre ise onlar, Peygamber (sav)'tn kendileri için tesbit ettiği yeri terk etmek ve ganimete meyletmek suretiyle işlemiş oldukları masiyetleri sebebiyle yoldan çıkarmak istemişti şeklinde olur.

el-Hasen der ki: "Yaptıklarından kasıt ise» İblis'in kendilerine verdiği vesveseyi kabul ile karşılamalarıdır. el-Kelbî der ki: Şeytan onlara yaptıklarını süslü göstermişti.

Bir başka açıklamaya göre; Geri dönüp kaçmak bir masiyet değildi. Çünkü onlar, Medine'ye sığınmak istemişlerdi. Böylelikle müşrikler, Peygamber (sav)'ın öldürüldüğü haberi üzerine onlara bir zarar vermekten yana ümitlerini kesecekti. Şöyle denilebilir: Bunlar, Peygamber (sav)'ın içinde bulundukları dehşetten dolayı kendilerini çağırdığını işitmemişlerdi.

Yine şöyle demek de mümkündür: Düşmanların sayısı onların iki katından fazla idi. Çünkü müminler, yediyüz kişi, düşman ise üçbin kişi idi. Böyle bir durumda İse geri kaçmak caizdir. Şu kadar var ki, Peygamber (sav)'ı bırakıp kaçmak caiz olmayan bir hatadır. Belki de onlar, Peygamber (sav)'m da dağa geri çekilmiş olduğunu sanmışlardı.

Bu açıklamaların en güzeli birincisidir.

Özetle söylenecek olursa, eğer burada muhakkak bir günahın varlığı diye açıklanacak olursa, Allah bu günahı affetmiş bulunmaktadır. ŞâyeE açıklanabilir ve meşru bir geri çekilme diye açıklanacak olursa., âyet-i kerime geri kaçarken alabildiğine uzaklaşan ve uygun miktardan daha fazla giden hakkında kabul edilir.

Ebu'J-teys es-Semerkandî Nasr b. Muhammed b. İbrahim dedi ki: Bize, el-Halil b. Ahmed anlattı, dedi ki, bize es-Serrâc anlattı, dedi ki? bize Kutey-be anlattı dedi ki, bize Ebû Bekir b. Gaylan aniattı, o, Cerir'den naklen anlattığına göre; Hz. Osman ile Abdurrahman b. Avf arasında bir tartışma olmuştu. Abdurrahman b. Avf ona şöyle dedi: Ben Bedir'de bulunduğum sen bulunmadığın, ağaç akında ben bey'at ettiğim sen bey'at etmediğin ve o topluluğun gününde -yani Uhud gününde- geri dönüp kaçanlar arasında bulunduğun kaide, bana nasıl ağtr söz söylersin? Bunun üzerine Hz. Osman ona şu cevabı verdi: Senin, ben Bedir'de bulunduğum halde sen bulunmadın, sözünü ele alalım. Ben, Rasûlullah (sav)'sn

hazır bulunduğu herhangi bir gazadan geri kalmış değilim. Ancak, Rasûlullah {sav} 'm kızı hasta idi. Ben de onun yanında ona bakıyordum. Rasûlullah (sav.) da müslümanlara ayırdığı pay gibi bana da pay ayırdı. Ağaç altındaki bey'ate gelince, Rasûlullah (sav) beni Mekke'deki müşriklerin durumunu görüp teshil etmek üzere (elçi olarak.) göndermişti. Rasûlullah (sav) da sağ elini sol elinin üzerine koyarak: 'işte bu da Osman'ın bey'atıdır" diye buyurmuştu, Rasûlullah (sav)'ın sağ ve sol elleri benim için kendi sağ ve sol ellerimden hayırlıdır. Uhud gününe gelince, şanı yüce Allah da: "Bununla beraber Allah andolsun onları bağışladı" diye buyurmuştur. Ve ben de Allah'ın kendilerini affettiğı kimseler arasında idim. Böylelikle Hz. Osman, Abdurrahman'ın ona karşı getirmiş olduğu bu delilleriyle susturmuş oldu.[\[214\]](#)

Derim ki: Bu anlamdaki bir açıklama, İbn Ömer'den de sahih olarak nakledilmiştir. Nitekim, Buharı Sahih'inde şöyle der: Bize Abdan anlattı, bize Ebu Hamza haber verdi. O, Osman b. Mevheb'den dedi ki; Bir adam gelip Bey'i haccetti. Bir takım kimselerin oturmakta olduğunu görünce, bu oturanlar kimlerdir? diye sordu. Ona: Bunlar Kureyşlilerdir, dediler. Peki bu yaşlı kişi kimdir? deyince; O İbn Ömer'dir, dediler. Yanına varıp şöyle dedi: Ben sana bir şey soracağım bana anlatır mısın? (Devamla) dedi ki: Bu Bey'in hürmeti hakkı için sana soruyorum Osman b. Affan'ın Uhud günü kaçtığını biliyor musun? (Abdullah b. Ömer): Evet deyince, adam bu sefer: Peki onun Bedir'de bulunmayıp orda hazır olmadığını da biliyor musun? diye sordu, İbn Ömer: Evet dedi. Bu sefer: Peki onun Rıdvan Bey'atinden geri kalıp orada bulunmadığını da biliyor musun? diye sordu, İbn Ömer yine: Evet dedi. Bu sefer adam tekbir getirdi.

İbn Ömer dedi ki: Hakkında bana soru sorduğun, hususu sana açıklamam ve haber vermem için gel yaklaş. Uhud günü onun kaçışını ele alalım. Şahadet ederim ki Allah onu atfetmiştir.

Bedir günü hazır bulunmayışına gelince, Rasûlullah (sav)'ın kızı onun hanım t idi ve o sırada hasta bulunuyordu. Peygamber (sav) kendisine; "Şüphesiz senin için de Bedir'de hazır bulunan kimsenin ecir ve payı vardır" demişti. Rıdvan Bey'atinde hazır bulunmayışına gelince, eğer Mekke vadisinde Osman b. Affan'dan daha aziz (.güçlü ve Mekkeliler için değerli) bir kimse olsaydı, elbetteki onun yerine onu gönderecekti. Peygamber, Osman'ı gönderdi ve Rıdvan Bey'atî de Osman'ın Mekke'ye gidişinden sonra olmuştu. Peygamber (sav) da sağ elini kaldırıp: "İşte bu Osman'ın elidir" dedikten sonra onu öbür eline koydu ve: "Bu da Osman için (be/at) dir" diye buyurdu. Şimdi sen, benim bu söylemiş olduklarımı bellemiş olarak git.[\[215\]](#)

Derim kh Bu âyetin (muhtevasının) bir benzeri de yüce Allah'ın Âdem (a.s)'m tevbesini kabul etmesidir. Ayrıca Hz. Peygamber'in Hz. Âdem hakkında: "Ve Âdem Musa'ya karşı susturucu delil getirmiş oldu" buyruğu da bunu ifade eder ki, getirdiği delille onu yenik düşürdü, demektir.

Şöyle ki, Hz. Mûsâ, Hz. Âdem'in hem kendisini, hem de zürriyetini yasak ağaçtan yemiş olması sebebiyle cennetten çıkmalarına sebep olduğu için kınamak istemişti de, Hz. Âdem kendisine şöyle demişti:

"Şam yüce Allah'ın benim hakkımda ben yaratılmadan kırk yıl önce takdir etmiş olduğu ve bundan dolayı da tevbe kabul ettiğim bir husus dolayısıyla mı beni kınıyorsun?

Şüphesiz ki Allah, kimin tevbesini kabul ederse onun günahı yoktur. Günahı olmayan kimsenin de kınanması sözkonusu olamaz. [\[216\]](#)

İşte Allah'ın kendisini affettiği kişinin durumu da böyledir. Bunun böyle olması da, şanı yüce Allah'ın bize bu hususu haber vermiş olmasından ötürüdür. Onun haberi ise elbetteki doğrudur.

Onların dışında kalan tevbekâr günahkârlara gelince, onlar Allah'ın rahmetini umabilirler, azabından da korksunlar Onlar, tevbelerinin kabul edilmemesi korkusunu Laşırlar. Eğer tevbeleri kabul edilmiş olsa dahi onlar için korku daha baskın bir ihtimaldir, zira bunu bilmemektedirler. Bu hususu iyice belleyiniz. [\[217\]](#)

156, Ey iman edenler! Siz, kâfir olup da yeryüzünde yolculukta yahut gazada bulunan kardeşleri hakkında: "Onlar yanımda olsalardı ölmezler veya öldürülmezlerdi" diyenler gibi olmayın. Allah bunu onların kalplerinde bir hasret olarak koydu. Halbuki öldüren de dirilten de Allah'tır. Allah, yaptığınız şeyleri görendir.

Yüce Allah'ın: "Ey iman edenler! Kâfir olup da..." buyruğu ile kastedilenler münafıklardır.

"Yeryüzünde yolculukta yahut gazada bulunan kardeşleri hakkında"

bundan kasıt, Peygamber (sav)ın Bi'r-i Maûne'ye göndermiş olduğu Seriy-yede neseb itibarıyla kardeşleri veya münafıklıkta kardeşleri olanlar kastedilmektedir. Onlar hakkında: "Onlar yanımda olsalardı ölmezler veya öldürülmezlerdi" demişlerdi. Müslümanlara, onların söyledikleri gibi söylemeleri yasak kılındı.

Yolculuğa çıktıkları, ifadesi geçmiş zaman için kullanılır Yani onlar yolculuk yaptıklarında demektir. Çünkü ifadede: zamanı bulunmayan ve belirsiz bir ism-i mevsuldur. O bakımdan mazi fiil ceza (şartın cevabı.)da geniş zaman (muzari)

fiilinin yerinde kullanıldığı gibi, burada da edatı yerine kullanılmıştır.

Yeryüzünde yolculukta bulunduklarında" ifadesinin anlamı ise, ticaret yahut başka bir maksatla yeryüzünde yolculuk yapıp öldüklerinde manasınadır. "... yahut gazada bulunan" yani, gazaya çıkıp da öldürülen kardeşleri demektir.

Gazada bulunanlar" (i'rab bakımından) nakıs bîr çoğul olup ref ve cer halinde lafzında değişiklik olmaz. Tekili: şeklindedir. Bununla birlikte şeklinde çoğulu da yapılabildiği gibi şeklinde de yapılabilir Kelimesinin "gazi"nin çoğulu olduğu da söylenir. Şair der ki:

Kafilelere ve gazaya çıktıklarında gazilere de ki; „."

cz-Zührî'den onun bu kelimeyi şeddesiz olarak şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir. Kocası gazaya gitmiş olan kadın demektir.

ise, geç yavru yapan ve daha sonra yavruleyen dişi eşek demektir, (üû li/J-0: Döllenmesi zor olan dişi deve hakkında kullanılır. bir şeyi maksat olarak gözetmek anlamındadır. Kastolunan şey demektir. Gaza etmek"in i s m-i mensubu da: şeklinde gelir.

Yüce Allah'ın: "Allah bunu, onların kalplerinde bir hasret olarak koydu" buyruğu ile kastedilen, onların bu konudaki zanları ve sözleridir.

Koydu" buyruğundaki "lam" ise daha önce geçen: "(ijlj): Diyen" buyruğuna taalluk etmektedir ki, anlamı şöyledir: Onların: Eğer gazaya çıkmamış olsalardı öldürülmezlerdi, şeklindeki zanların kalplerinde bir hasret, yani bîr pişmanlık sebebi kılsın diye böyle yaptı. Hasret ise, ulaşılmasına güç yet inlemeyen ve elden kaçan şey dolayısı ile kederlenmek demektir. Şair der ki:

"Ah benîm hasret Ve kederim, ondan muradımı alamadım Komşu olmakla da, yakın olmakla da faydalanamadım,"

Bu "lâm" harfinin hazfedilmiş bir ifadeye taalluk ettiği de söylenmiştir. Yani: Siz, onlar gibi olmayın ki Allah, onların bu sözlerini kalplerinde bir hasret olarak koysun. Çünkü onların münafıklıkları ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Şöyk de açıklanmıştır: Sîz, onları tasdik etmeyin, onlara İltifat etmeyin. Çünkü bu, onların kalplerinde bir hasrettir,

"Allah bunu onların kalplerinde bir hasret olarak koydu" buyruğunun Kıyamet günü hakkında olduğu da söylenmiştir- O günde onlar, karşı karşıya kalacakları rezillik ve pişmanlık ile müslümanların içinde bulunacakları nimet ve ilâhî lütuflar dolayısıyla hasrete gark olacaklardır.

Yüce Allah'ın: "Halbuki öldüren de dirilten de Allah'tır" buyruğu şu demektir: Savaşa çıkanları hayatta bırakmaya, ailesi arasında kalanları da öldürmeye güç yetiren O'dır.

"Allah yaptığınız şeyleri görendir" buyruğundaki "yaptığınız™ anlamına gelen;

kelimesi "yâ" ile (o zaman: yaptıkları demek olur) de okunmuştur, "te" ile de okunmuştur.

Daha sonra yüce Allah, Allah yolunda öldürülmenin bütün dünyadan daha hayırlı olduğunu şöylece haber vermektedir: [\[218\]](#)

157- Andolsun ki, Allah yolunda öldürülür yahut ölürseniz, elbette Allah'ın bağışlaması ve rahmeti onların toplayageldikleri şeylerden daha iyidir.

158. Andolsun ki, ölünürseniz yahut öldürülürseniz de elbette Allah'ın huzurunda toplanacaksınız.

Baş taraftaki şartın cevabı hâzî edilmiştir. Yüce Allah'ın: "Elbette Allah'ın bağışlaması ve rahmeti..." buyruğundaki kasemin cevabı ile ona gerek görülmemiştir. Yeminin cevabı belirtmekle yetinmek daha uygundur. Çünkü ifade başta yemin ile başlamaktadır Anlamı da: Andolsun ki Allah size mağfîret buyuracaktır, şeklindedir.

Hicaz halkı, "Ölürseniz" anlamındaki kelimeyi, şeklinde "mim" harfini esreli olarak ve den gelir gibi kullanırlar. Mudarlı-lann aşağı tarafları ise "mîm" harfini ötreli olarak; şeklinde, den gelir gibi kullanırlar. Kûfelilerin açıklamaları budur ve güzel bir açıklamadır.

Yüce Allah'ın: "Elbette Allah'ın huzurunda toplanacaksınız" buyruğu bir öğüttür. Şanı yüce Allah bununla onlara öğüt vermektedir Yani siz, savaştan ve Allah'ın size vermiş olduğu emirlerden kaçmayınız. Aksine siz, O'nun cezasından ve can yakıcı azabından kaçınız. Hiç şüphesiz dönüşünüz O'na'dır. Hiçbir kimse size ne zarar verebilir, ne de fayda sağlayabilir O'ndan başka. Şanı yüce olan Allah en iyisini bilendir [\[219\]](#)

159. Allah'tan bir rahmet sayesinde sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın, şüphesiz çevrenden dağdır giderlerdi. Öyleyse onları bağışla, onlara mağfîret dile, iş hususunda onlarla müşavere et Bir kere de azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et. Çünkü Allah tevekkül edenleri sever-

Sayesinde" buyruğundaki edatı te'kid manası da ihtiva eden bir sıldır. Bir rahmet sayesinde... anlamın da dır. Yüce Allah'ın: Az zamanda" (el-Mu'minûn, 23/40); Onların o sözlerini bozmaları... sebebiyle" (.en-Nisâ, 4/155); Burada yenilgiye uğratılmış... bir ordudur" (Sâd, 38/11) buyruklarında olduğu gibi. Bu, kesinlikle zaid değildir. Sîbeveyh'in bunun için zaid olduğu anlamını vermesi, amelinin ortadan kalkışından dolayıdır. İbn Keysân der ki: "" edatı, "be" harfi ile

cer mahallinde nekire bir isimdir. Bir rahmet" de ondan bedeldir.

Âyetin manasına gelince: Peygamber (sav) Uhud günü kaçanlara yumuşak davranıp onları azarlamayınca, şanı yüce Rabbimiz, bu hususta Allah (cc)'ın kendisine bir basan ihsan etmesi sonucu bu davranışı gösterdiğini beyan etti.

'nın soru edatı olduğu da söylenmiştir. Buna göre mana şöyle olur: Sen onlara Allah'tan ne biçim bir rahmet sayesinde yumuşak davrandın! Bu anlam ise hayret bildirir. Ancak bu anlama gelmesi uzak bir ihtimaldir. Zira, bu şekilde olsaydı şeklinde "eliPsiz gelmesi gerekirdi.

Yumuşak davrandın"; den gelen bir fiildir.

kaba ve katı demektir. Kaba davrandın, davranırsın. ise mastarıdır. Muhataba kaba olduğunu anlatmak için de denilir. Müennesi; şeklinde, çoğulu da; şeklinde gelir. Peygamber (sav)'ın nitelikleri nakledilirken şunlar zikredilir:

Kaba da değildi, haşin de değildi. Çarşı pazarlarda da yüksek sesle bağırıp çağıran bir kimse değildi."[\[220\]](#)

el-Mufaddal bu kelimenin müzekker kullanılışı ile ilgili olarak şunları nakletmektedir:

"Yakınlarına ve akrabalarına karşı sert değildir. -Onun bağışlarını kastederek gelirler-. Aksine yumuşaktır o. Buna karşı düşmanlarına karşı serttir. Çekinirler ondan. Onun satveti öldürücüdür. Buna karşılık bağışı da pek çoktur."

Bir başka şair de bu kelimeyi müennes olarak şöylece kullanır

"Darlık içinde evimde ölürüm

Benden başkası ise tıka hasa karnını doldurmaktan ölür Bir dünya ki, cahillere karşı cömert davranır Akhbaşmda kimselere karşı da kabadır."

Kalbin katılığı ise, surat aşıklığı, hoş ve güzel şeylerden az etkilenme, şefkat ve merhametin azlığı demektir. Şairin şu mısraı bu kabildendir:

"Bizim için ağlanır, bizse ağlamayız kimseye

Şüphesiz bizler develerden de daha katı ciğerli (kalpliyizdir."

Dağılıp giderlerdi" buyruğu, etrafından ayrılıp darmadağın

olurlardı, demektir. Onları darmadağın ettim, onlar da ayrıldılar, demektir. Bir grup deveyi nitelendiren, Ebû Necr'nin şu beyiti de bu kabildendir:

"Kokuşları hızlıdır onların, hiç de gevşek değildir adımları

Tepeler üzerinde (koştuklarında) küçük çakal taşları etraflarından dağılır,"

Yani, ey Muhammed, eğer senin yumuşak davranışın olmasaydı, o geri dönüp kaçışlarından ^sonra utançları ve senden çekinmeleri, onların sana yaklaşmalarına engel olurdu. [\[221\]](#)

Buyruğun: "Öyleyse onları bağışla, onlara mağfiret dile. İş hususunda onlarla

müşavere et" bölümüne dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız:

1- Hz. Peygambere Yöneltilen Emirler ve İstişarenin Anlamı;

İlim adamları der ki: Yüce Allah, Peygamberine son derece belîğ bir tedricilik ihtiva eden bu emirleri vermektedir. Şöyle ki: Yüce Allah ona önce kendi Özel şahsiyle ilgili olarak onlardaki haklarını affetmesini emretti. Bu noktaya gelmeleri üzerine bu sefer yüce Allah'a karşı sorumlulukları hususunda onlar için /Ulah'tan mağfiret dilemesini emretti. Bu seviyeye de gelmelerinden sonra, artık iş hususunda kendileriyle müşavere edilmesine ehil oldular.

Dil bilginleri derler ki: İstişare kelimesi Arapların, atın yürümesi veya buna benzer diğer hallerini öğrenebilmek için kullandıkları; ifadesinden alınmıştır. Atın koştuğu yere de "mişvâr (etap.)" denilir. Bununla birlikte bu kelimenin anların kovanından bal almayı ifade eden;

Bal aldım, sözünden alınmış olması da mümkündür. Bunun ism-i mefulü ise; şeklinde gelir. Adiy b. Zeyd der ki:

"Şeyh (reis)in izin verdiği ve (kovanından) alınan beyaz balı andıran Bir söz ve dinlenen ifadeler hususunda... [\[222\]](#)

2- İstişare Yapmayan Yönetici Görevinden Alınır:

tbn Atiyye der ki: Şûra, şeriatın kaidelerinden ve azimet yoluyla uyulması gereken hükümlerdendir. Her kim, ilim ve din ehli ile istişare etmezse, onun da azledilmesi vaciptir. Bu hususta hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Şam yüce Allah da müzminleri: "Ve onların işleri kendi aralarında istişare iledir" Ceş-Şû-râ, 42/38) buyruğu ile övmüştür.

Bedevisi arap der ki: Benim kavmim kandırılmadığı sürece, ben de hiçbir şekilde kandırılabilmiş değilim. Ona: Peki bu nasıl olur? denilince, şu cevabı vermiş: Ben onlarla istişare etmeden hiçbir şey yapmam.

İbn Huveyzimendâd der ki; Bilmedikleri hususlarda ve içinden çıkamadıkları dini meselelerde yöneticilerin, ilim adamlarıyla danışmaları, savaş ile ilgili konularda ordunun ileri gelen kumandan 1 arıyla danışmaları, kamu menfaati eriyile ilgili hususlarda insanların ileri gelenleriyle, ülkenin maslahatları ve imarı ile ilgili hususlarda da kâtipler, vezirler ve valilerle danışmaları, yöneticilerin görevleri arasındadır Eskiden beri: "İstişare eden pişman olmaz. Kendi görüşünü beğenen kimse sapar" denile gelmiştir. [\[223\]](#)

3- Hz, Peygamberin İstişaresi ve İstişare Konusu:

Yüce Allah'ın: "İş hususunda onlarla müşavere er buyruğu, vahyin gelme imkânı ile birlikte isler hakkında içtihad etmenin ve zannı galibe göre hareket etmenin caiz oluşuna delildir Çünkü şanı yüce Allah bu hususta Rasûlüne izin vermiş bulunmaktadır. Bununla birlikte te'vil alimleri, yüce Allah'ın Peygamberine ashabı ile kendisi hakkında müşavere etmesini emretmiş olduğu işlerin mahiyeti hakkında farklı görüşler ileri sürmüşler.

Bir kesim der ki: İstişare yapması istenen konu, savaş taktikleri ve düşmanla karşılaşmak halinde ortaya çıkan durumlardır. Bu da onların gönüllerini hoş etmek için, kadir ve kıymetlerini yükseltmek, dinlerine olan sıcak bağlılıklarını artırmak içindir. Her ne kadar yüce Allah indirdiği vahyi ile onların görüşlerine onu muhtaç bırakmamış olsa dahi, bu maksatla ona bu emri vermiştir. Bu açıklama Katade, er-Rabî, İbn İshak ve Şafiî'den rivayet edilmiştir. Şafiî der ki: Bu, Hz. Peygamber'in: "Ve bakire kıza (kendisine taiib olanla evlendirilmesi hususunda) görüşü sorulur"[\[224\]](#) buyruğunu andırmaktadır ki, burada görüşünün sorulması, onun gönlünü hoş tutmak içindir. Va-cib olduğu için değil.

Mukatiî, Katade ve er-Rabî' derler ki: Arapların ileri gelenleri, eğer iş hususunda kendileri ile müşavere edilmeyecek olursa, ağırlarına giderdi. Bunun üzerine yüce Allah Peygamberine iş hususunda onlarla müşavere etmesini emretmiştir. Bu şekilde davranmak, onların Hz. Peygambere karşı daha çok meyletmelerini, kalplerindeki kinlerin uzaklaşmasını, daha gönüllerinin birleştirilmesini sağlıyordu. Onlarla müşavere ettiği takdirde Hz. Peygamber'in kendilerine değer verdiğini bilmiş olurlardı.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Müşavere, hakkında kendisine vahiy gelmeyen hususlarda sözkonusudur. Bu açıklama da Hasan-ı Basrî ve ed-Dahhâk'tan rivayet edilmiştir. Onlar şöyle derler: Yüce Allah'ın Peygamberine müşaverede bulunmasını emretmesi, onun görüşlerine muhtaç oluşundan dolayı değildir. Onlara yalnızca müşaverenin faziletini öğretmeyi murad etmiş ve ondan sonra da ümmetinin uyması için bu emri vermiştir.

İbn Abbas'ın kıraatinde ise; Bazı işler hususunda onlarla müşavere et, şeklindedir.

Şu beyitleri söyleyen ne güzel söylemiş:

İçinden çıkılmaz, gizli, kapaklı hususlarda arkadaşınla müşavere et. Ve lütfederek sana öğüt verenin nasihatini aen de kabul et, Çünkü yüce Allah Peygamberine bunu tavsiye etmiştir: "Onlarla müşavere et" ve "tevekkül et" buyruğunda." [\[225\]](#)

4. Kendileriyle Müşavere Edilecek Kimselerde Aranacak Nitelikler:

Ebû Davud'un Mûsânnef fsünerOinde Ebu Hureyre'nin şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav): "Kendisiyle danışılan kişi güvenilen bir kimsedir."[\[226\]](#)

İlim adamları derler ki: Kendisiyle danışılacak kişi (müsteşarın niteliklerine gelince, eğer danışılacak husus din hükümleriyle ilgili ise danışmanın alim ve dinine bağlı bir kimse olması gerekir. Bu gibi özellikler ise, ancak akıllı bir kimsede toplanır. el-Hasen der ki: Kişinin aklı kemale ermedikçe dini de kemale ermez, İşte bu niteliğe sahip bir kimse ile istişare edilir de, o da doğru ve hayırlı olanı bulmak hususunda gayretini ortaya koyup elinden geleni esirgemez, fakat buna rağmen yanlış bir hususu salık verecek olursa, bundan dolayı da ona bir tazminat düşmez. Bu görüşü Hattâbî ve başkaları ifade etmiştir. [\[227\]](#)

5. Dünya ile İlgili Meselelerde Müsteşarın (Danışmanın) Nitelikleri:

Dünya ile ilgili meselelerde kendisiyle danışılacak kişinin niteliklerine gelince, bu kişi akh başında, denenmiş ve kendisi ile danışana sevgi besleyen bir kimse olmalıdır. Şair der ki:

"Gizli ve içinden çıkılmaz hususlarda candan arkadaşına danış." Bu mısra ve ondan sonraki mısralar az önce geçti. Bir başka şair de:

"Eğer herhangi bir hususta senin önünde kapanırsa kapılar; Akıllı ve kavrayışlı birisiyle müşavere et ve ona karşı gelme!"

diyerek bir takım beyitlerle istişarenin önemini açıklamıştır.

Şûra berekettir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "İstişare yapan pişman olmaz, istihare yapan da ziyan etmez."[\[228\]](#)

Sehl b. Saad es-Saidîde Rasûlullah {savVdan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Hiçbir kul, meşveret dolayısıyla bedbaht olmamıştır. Ve hiçbir zaman da kendi görüşüyle yetinerek mutlu olmamıştır," [\[229\]](#) Kimisi de şöyle der: Sen, aynı işleri denemiş olanla istişare et. Çünkü o, pahalıya mal ettiği bir görüşünü sana verecek ve sen bunu bedelsiz alacaksın.

Ümmetin karşı karşıya kalabileceği en büyük meselelerden birisi olan hilâfet meselesini çözme işini Ömer b. el-Hattâb (r.a) şuraya havale etmiştir.

Buhârî der ki: Peygamber (sav)'dan sonra gelen imamlar, (Raşid Halifeler") en kolayını yerine getirmek maksadıyla mubah hususlarda ilim ehli arasından

güvenilir olan kimselerle istişare ederlerdi. [230]

Süfyan es-Sevrî de şöyle demektedir: Takva sahibi, güvenilir ve yüce Allah'tan korkan kimseler senin istişare ettiğin kimseler olsun. el-Hasen de der ki; Allah'a yemin ederim, bir toplum kendi aralarında istişare edecek olursa, mutlaka hatırlarına gelenin en faziletli olanına hidâyet olunurlar.

Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan da şöyle dediği rivayet edilmektedir; Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Eğer bir topluluğun istişare edilecek bir hususu var da aralarında adı Alîmed veya Muhammed olan birisi bulunup onu istişarelerine alırlarsa, mutlaka onlar için hayırlı olan takdir olunur." [231]

6. Şûranın Esası ve İstişare Edenin Sonra Yapması Gerekenler:

Şûra, esasen farklı görüşlere dayanır. İstişare eden kişi de bu farklı görüşler üzerinde düşünüp ve kendisi için mümkün olursa bunların Kitap ve Sünnete daha yakın olanını tesbite çalışır. Yüce Allah onu dilediği herhangi bir hususu tercihe irşad edecek olursa, onu kararlaştırır ve yüce Allah'a tevekkül ederek onu uygulamaya koyar. Çünkü, istenen içtihadın (cehd ve gayretin) maksadı budur. Bu âyet-i kerimede de yüce Allah, Peygamberine bu hususta, bu şekilde davranmayı emretmektedir. [232]

7- Azmetmenin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Bir kere de azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et" buyruğu ile ilgili olarak Katâde şöyle demektedir: Yüce Allah, Peygamberine herhangi bir iş hakkında karar vermesi halinde o işi uygulamaya koyarak onlarla istişare etmesine değil de yüce Allah'a tevekkül etmesini emretmektedir.

Azmetmek ise, üzerinde durarak düşünülmüş, elekten geçirilmiş iş demektir. Yoksa düşünmeksizin önüne gelen görüşü uygulamaya koymak azmetmek değildir. Böyle bir şey, ancak sonuçlara aldırmaksızın canlarının istediklerini yerine getiren ve bu konuda ne olursa olsun bir işi yapmak isteyen kimseler hakkında düşünülebilir. Nitekim şair şöyle demiş:

"O, bir şey kararlaştırdı mı, artık azmini gözünün önüne (hedef olarak) koyar Ve sonuçlarının söz konusu edilmesini bir kenara atar. Görüşü, hususunda kendisinden başkasıyla da istişare etmez Ve kılıcının kabzasından başka bir arkadaşına da razı olmaz."

en-Nakkâş der ki: Azm i!e hazz aynı anlamdadır. Burada "ha" harfi ayn'den

bedeldir, İbn Atiyye ise der ki: Bu yanlıştır. Çünkü hazm, bir mesele hakkında güzel bir şekilde tesbitte bulunmak, onu iyice elekten süzmek ve o hususta yanılmaktan çekinmek demektir. Azmetmek ise, bir işi yerine getirmeyi kastetmektir. Şanı yüce Allah da: "İş hususunda onlarla müşavere et. Bir kere de azmettin, mi..." diye buyurmaktadır. Buna göre istişare ve bu manadaki davrantşlar "hazm" diye adlandırılabilir.

Zaten Araplar da: Azmedecek olursam, hazm ederim. (Yani azmetmeden önce onu iyice ölçer biçer, düşünürüm).

Cafer es-Sâdık üe Câbir b. Zeyd ise Ben azmettim mi.,." şeklinde "te" harfini ötreli olarak okumuşlardır. Bu okuyuşta azmetmek şanı yüce Allah'a nisbet edilmiştir. Zira azmetmek de O'nun hidâyet ve tevfiği ile gerçekleşir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Attığın zaman sen atmadın fakat Allah attı* {e\-\Enfâ\, 8/17) diye buyurmaktadır. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Ben senin için azmedip sana başarı ihsan edip doğruya iletecek olursam "artık Allaba tevekkül et1* şeklinde olur. Diğerleri ise, "te" harfini (sen azmettin mi, anlamına) üstün olarak okumuşlardır.

el-Mühelleb der ki: Peygamber (sav) de yüce Rabbinin emrine riâyet ederek şöyle buyurmuştur: "Artık bir Peygamber zırhını giyindi mi, Allah hükmünü verinceye kadar onu çıkarmaması gerekir."IJ) Yani, Peygamber azmetti mi, o azminden geri dönmemelidir. Zira bu? şanı yüce Allah'ın azmetmekle birlikte şart koşmuş olduğu tevekkülü nakzeder.

Bedir'de hazır bulunamayıp mü'minlerin salUı kimseleri arasında bulunan ve ühud günü yüce Allah'ın kendilerine şehâdeti lütfettiği kimselerin: Ey Allah'ın Rasûlü bizi düşmanımıza kaış (Medine'nin dışına) çıkart! diyerek Medine dışına çıkma görüşünü ortaya koymaları üzerine Hz. Peygamber'in zırhını giyinmiş olması, onun bu husustaki azmine delil idi.

H. Peygamber ise, Medine'de kalma görüşünde İdi. Abdullah b. Übeyy de bu görüşte idi ve şöyle demişti: Ey Allah'ın Rasûlü, Medine'de kal ve askerlerini yanına alarak onlara (Kureşylilere) karşı çıkma. Eğer onlar yerlerinde kalmaya devam edecek olurlarsa, en kötü bir şekilde kalmaya devam ederler. Şayet Medine'ye yanımıza gelecek olurlarsa, biz de geniş alanlarda ve yol girişlerinde onlarla savaşıyoruz. Kadınlar ve çocuklar da yüksek binaların üzerinden onlara taş atar. Allah'a yemin ederim, bu şehirde bizimle ne kadar düşman sayaşmış ise mutlaka onu yenmişizdir. Ve biz, bu şehrin dışına düşmanla karşılaşmak üzere ne kadar çıktıysak mutlaka düşman bizi yenmiştir.

Ancak sözünü ettiğimiz kimseler bu görüşü benimsemediler. İnsanların kahramanlık duygularını galeyena getirerek savaş çağırışında bulundular. Bunun

üzerine Rasûlullah (sav) cuma namazını kıldı, namazın akabinde evine girdi, silâhını kuşandı. Bu sefer dışarı çıkma görüşünü izhar edenler pişman olarak: Rasûlullah (sav.)'ı istemediği şeye zorladık, dediler. Silâhını kuşanmış olarak yanlarına çıktığını görünce, Ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Arzu edersen kalalım. Bizler seni hoşuna gitmedik bir işe zorlamak istemiyoruz. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Bîr peygamber silâhını kuşandı mı, çarpışmadıkça onu bırakması yakışmaz."[\[233\]](#)

8. Tevekkül:

Yüce Allah'ın: "...Artık Allah'a tevekkül eti çünkü Allah tevekkül edenleri sever" buyruğunda sözü geçen tevekkül, kişinin acizliğini açığa vurmakla birlikte yüce Allah'a güvenip dayanması dernektir. İsmi: "Tüklân" diye gelir. İşimde ona tevekkül ettim, anlamında: (iŞjA ^j ^JU-cJ&T) ifadesi buradan gelmektedir. Bunun aslı ise: şeklinde olup makabli esreli olduğu İçin "vâv" harfi "yâ"ya kalb edilmiş, daha sonra da "ya"dan "te"ye ibdâl edilerek ififtiâl" veznindeki "te"ye idğam olunmuştur. Bir kimseyi bir işe vekil kılmaya "tevkil" denilir. Bunun ismi ise, vikalet ve vekâlet şeklinde gelir.

Tevekkül hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Sufilerden bir kesim şöyle demiştir: Kalbinden arslan yahut ondan başka Allah'ın dışındakilerin korkusu tamamen gitmedikçe ve şanı yüce Allah'ın teminatı altında olması dolayısıyla da rızık talebi için çalışmayı terk etmedikçe, herhangi bir kimse "mütevekkil" adını almaya hak kazanamaz.

Ancak, genel olarak fukaha da daha önce yüce Allah'ın: "Mü'minler ancak Allaha tevekkül etmelidirler" (Âl-i İmran, 3/122) buyruğunu açıklarken belirttiğimiz görüşleri ortaya koymuşlardır ki, orada da açıkladığımız gibi doğru olan tevekkül de odur.

Hiz. Mûsâ ile Hiz. Hârûn, yüce Allah'ın: "Korkmayınız" (Tâ-Hâ, 20/46) buyruğunda da ifade ettiğı gibi korkmuşlardır. Yine bir başka yerde: "Mûsâ içinde gizli bir korku hissetti. Biz ona korkma., dedik" (Tâ-Hâ, 20/67-68) diye buyurmuştur. Hiz. İbrahim hakkında da şu buyruğı İle korktuğunu haber vermektedir: "Ellerinin buna uzanmadığım görünce, onların bu hallerinden hoşlanmadı ve kalbine bir korku girdi Korkma! dediler." (Hûd, 11/70) Şimdi Hiz. İbrahim el-Halil ile Allah'ın Kelimi Hiz. Mûsâ korktuklarına göre -ki ör-nek olarak onlar bize yeter- başkalarının benzer hallerde korkuya kapılmaları öncelikle sözkonusudur. Buna dair açıklamalar da ileride gelecektir.[\[234\]](#)

160, Allah size yardım ederse artık sîzi yenecek yoktur. Sîzi yardımsız bırakırsa da O'ndan başka size yardım edecek kimdir? O halde mül minder, sadece Allah'a tevekkül etsinler.

"Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek yoktur" yani, eğer Allah size yardımcı olur, düşmanınıza karşı sizi koruyacak olursa, asla yenik düşürölme zsinîz. "Sizi yardımsız bırakırsa" yardımını size göndermeksizin terk ederse "de O'ndan başka stee yardım edecek kimdir?" Yani, artık O'ndan başka kimse size yardım edemez.

Bu da şu demektir; O'nun sizi yardımsız bırakmasından sonra kimsenin size yardımı dokunamaz. Zira, yüce Allah: Sizi yardımsız bırakırsa" diye buyurmaktadır ki, yardımsız bırakmak (hizlân) yardım etmeyi terketmektir.

"Mahsûl" kendisine ehemmiyet verilmeyen ve terkedilen kişi demektir, İse, annenin merada yavrusu ile birlikte durup sürüdeki diğer arkadaşlarını yalnız bırakması demektir. Bu şekilde davranın hayvana da: denilir. Şair Tarafe der ki:

"Bol ağaçlı güzel bîr yerde ceylan sürüsüyle birlikte otlayan ve (yavrusunun yanına giderek} onları yalnız bırakandır o. Erâk (misvak) ağacının meyvelerini toplayıp ağaç yapraklarının arasına ceylan gibi dalar."

Yine şair şöyle der:

"Bir yavruya meylederek arkadaşlarını bırakıp ayrı kalan Bir kız çocuğu gözüyle sana baktı."

Bu anlamın kalbedümiş bir mana olduğu da söylenmiştir. Çünkü bırakılıp gidilmesi halinde kendisine: "Malızûle" denilir. Ayaklarının gücü zayıflayan kimsenin durumunu anlatmak için de; tabiri kullanılır, Şair der ki;

"Ayaklarının gücü çolak düşecek kadar kesilmemiş ama oldukça zayıflamış birisi."

Sürekli olarak yardımsın bırakan kişiye de: denilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[235\]](#)

161. Bîr peygamber için (ganimete veya emanete) hıyanet, olur şey değildir. Kim böyle hainlik ederse Kıyamet günü hainlik ettiği şey ile gelir. Sonra herkese kazandığı ödenir ve onlara zulmedilmez.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız:

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve Hıyanet (Ğulûl)'ın Anlamı:

Uhud günü okçuların -önceden açıklandığı şekilde- konumlarını, müslü-manlar ganimetlerini ele geçirir ve kendilerine birşeyler verilmez korkusuyla yerlerini bırakıp gitmeleri üzerine, şanı yüce Allah, Peygamber (sav)'ın paylaştırmada haksızlık etmeyeceğini beyan buyurdu. O bakımdan sizin onu İtham etmeye hakkınız yoktur.

cd-Dahhâk ise şöyle demektedir: Hayır, asıl sebep şudur: Rasûlullah (sav) gazalarından birisinde öncü kimseler göndermiş, sonra da onların gelişinden önce bir takım ganimetler elde etmişti. Hz. Peygamber, beraberindeki lere ganimetten pay ayırdığı halde, gönderdiği öncülere pay vermemişti. Bunun üzerine yüce Allah, Peygamberine sitem olmak üzere: *Bir peygamber için hıyanet olur şey değildir" buyruğunu indirdi. [236] Yani bir bölümüne pay verirken, bir bölümünü bırakması uygun düşmez. Buna yakın bir görüş, İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.

Yine İbn Abbas, İkrime, İbn Cübeyr ve diğerleri de şöyle demektedir: Âyet-i kerime, Bedir günü ganimetler arasında kaybedilip bulunmayan kırmızı bir kadife sebebiyle nazil olmuştur. Peygamber (sav) üe birlikte bulunanların bazıları şöyle dedi: Peygamber (say) bunu almış olabilir. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Bunu Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivayet etmiş olup, Tirmizî: Bu, hasen garip bir hadistir, demiştir. [237]

İbn Atiyye der ki: Bu sözü söyleyen mü'minler böyle bir şeyde herhangi bir vebal olduğunu zannetmemişlerdi. Bu sözün münafıklar tarafından söylendiği de nakledilmiştir. Kaybolan ^eyin bir kılıç olduğu da rivayet edilmiştir.

Bütün bu açıklamalar, Hıyanet etmesi..." kelimesinin "yâ" harfinin üstün ve "ğayn" harfinin ötreli okunuşuna göredir. Bununla birlikte Ebu Satır, Muhammed b, Ka'b'dan: "Bir peygamber için hıyanet olur şey değildir" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet eder: Yani, Allah'ın Kitabından herhangi bir şey gizlemek, peygamberin yapabileceği bir iş değildir.

Kelimenin sonundaki "lâm"ın baştan sona nakledilmiş bir "lâm" olduğu da söylenmiştir. Yani: Hiçbir peygamber hıyanet etmez, demektir. Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: 4'Allak için çocuk edinmek olacak bir şey değildir. O, münezzehtir" (Meryem, 19/35') buyruğu: " Allah'ın çocuk edinmesi olacak bir şey değildir" manasınadır. Bu kelime, "ya" harfi ötreli, "ğayn" ise üstün olarak; şeklinde de okunmuştur Ancak, İbnüVSikkît der ki: Biz ganimete hıyanet hakkında: şeklindeki kullanıştan başkasını (Araplardan) işitmedik. Bununla birlikte: Bir peygamber için hıyanet -ve hıyanet ettiğini söylemek- olur şey değildir" şekillerinde okunmuştur.

İbn es-Sikkît der ki: Hıyanet etmek, anlamındadır. ise, hıyanet ettiğini söylemek

anlamına gelir, İki manaya gelme ihtimali vardır: Bunlardan birisi, ona ihanet edilmesi yani ganimetinden alınması, diğeri ise onun ganimetten aldığı söylenmek suretiyle hainlik ettiğinin belirtilmesi.

Diğeri taraftan şöyle de denilmiştir: Gizlice herhangi bir şeyi alan herkes hakkında: denilir.

ibn Arefe der ki: Buna "ğutâl" deniliş sebebi, ellerin ondan bağlanmış (mağlûl) yani alıkonulmuş, engellenmiş olmasından dolayıdır.

Ebû Ubeyd der ki: Gulûl, özel olarak ganimetten gizlice birşey almak hakkında kullanılır. Biz, bu kelimenin hıyanet veya kin Ue alakalı olduğu görüşünde değiliz. Bunu açıklayan hususlardan birisi de hıyanet anlamında:

şeklinde kullanılmakla birlikte, kin anlamında da şeklinde kullandır. Ganimetten çalmak anlamında "ğulûl'den ise, fiil: şeklinde, muzârinde ğayn harfi ötreli gelir. ise, devenin su ihtiyacını akmaması halinde kullanılır. 'se^ adam hainlik etti, anlamındadır. en-Nemir der ki:

"Allah, Nevfel'in kızı Cemre'ye bizim yerimize karşılık versin; Emanete hainlik eden, yalancı birisine karşılık (ceza) verdiği gibi."

Hadis-i şerifte geçen ifadesi: Hıyanet de yoktur, hırsızlık da yoktur"[238] demektir. (Hırsızlık yerine); rüşvet de yoktur diye de açıklanmıştır.

Şureyh de der ki; Hıyanet etmesi (çalması) sözkonusu olmaksızın ariyet alanın tazminat ödemesi sözkonusu değildir."

Hız. Peygamber de şöyle buyurmuştur: Üç şey vardır ki, mü'min bir kimsenin kalbi bunlar aleyhine hıyanetle itham edilmez. [239] Burada "ğayn" harfini üstün olarak rivayete göre anlam, kin duyulmaz, şeklinde olur. Yine Girdi anlamında olup hem teaddi eder, hem etmez. Mesela şöyle denilir: Filan kişi dağ yollarına girdi ve onların ortalarından yürüdü denilir. Yine; Ganimete hainlik etti; Su, ağaçlar arasında aktı, denilir. Bütün bunları anlatmak için kullanılan fiil; şeklinde muzari kipinin "gayn" harfi ötreli olur.

Sözlükte ğulûl'ün, kişinin ganimetten arkadaşlarından gizli ve saklı olarak birşeyler alması anlamına geldiği de söylenmiştir. İşte suyun ağacın içerisine nüfuz etmesini anlatmak için: ifadesi de buradan gelmektedir. ise, ağaç diplerinde akan su demektir. Böyle denilmesi ise üstünün ağaçlarla örtülmesinden ötürüdür. Nitekim şair şöyle demiş;

"Seller oynadı onunla ve onun suyu

Kına otu diplerinde bölük pörçük dağılmış akan bir au haline geldi."

Üst elbiselerin altında giyilen elbiseye "el-Ğılale" denilmesi de buradan gelmektedir. "el-Ğâll" ise, ağaçlıklı düz yer demektir. Palamut ve muz ağaçlarının bittiği yere de "gâll" denilir. Yine bir bitkiye de bu isim verilir.

Çoğulu ise ğayn harfî ötreli olarak "ğullân" şeklinde gelir.

Kimisi de şöyle demektedir: Hıyanet ettiğinin tesbit edilmesi anlamındadır. Nitekim bir kimsenin Övüldüğünü (Mahrnûd) gören bir kimse, o kimse hakkında; ifadesini kullanır.

Bu açıklamaya göre, bu okuyuş, aynı şekilde "ya" harfî üstün ve "ğayn" harfî de ötreli olarak; şeklindeki okuyuşa racidir.

İlim ehlinin cumhuruına göre kiraatinin anlamı da: Ganimet hususunda kimsenin ona hainlik etmemesi gerekir şeklindedir. Buna göre âyet-i kerime insanların ganimetlerde hainlik etmelerini yasaklamak ve buna dair tehditte bulunmak anlamındadır. Peygamber (sav)'a hainlik caiz olmadığı gibi, ondan başkasına hainlik de caiz değildir. Özellikle onun anılması ise, ona yapılan hıyanetin daha ağır bir iş ve daha büyük bir günah oluşundan dolayıdır. Zira masiyetler, -ona gereken saygının gösterilmesi özellikle sözkonusu olduğundan dolayı- onun huzurunda daha büyük olur. Yöneticiler ise, Peygamber (sav)'ın emri üzere hareket ederler. Onlara da kendilerine göre saygı duymak icabeder. Buyruğun, hiçbir peygamber hainlik etmemiştir, anlamında olup maksadın hainliği yasaklamak olmadığı da (zayıf bir görüş olarak) ifade edilmiştir[240]

2. Ganimetlere, Emanetlere ve Benzeri Haklara Hıyanetin Cezası:

Yüce Allah: "Kim, böyle hainlik ederse, Kıyamet günü hainlik ettiği şey ile gelir" buyruğu şu demektir; Yani, o kimse, hainlik ettiği şeyi sırtında ve boynunda taşıyarak, onu taşımakla ve ağırlığıyla kendisine azap olunarak, sesinden dolayı dehşete düşmüş olarak, herkesin gözü Önünde hainliği açığa çıkartılmak suretiyle azarlanarak gelecektir, demektir. Nitekim ileride açıklanacaktır.

Şanı yüce Allah'ın, hıyanette bulunan kimseyi bu şekilde rezil etmesi, sözünde durmamak ve benzeri hainliklerde (ğadr) bulunmuş kimseleri rezil etmesine benzemektedir. Bu şekilde hainlik eden kimselerin hainlikleri oranında arkalarında bir sancak dikilecektir. İşte şanı yüce Allah, bu cezalandırılmaları, insanların alışageldikleri ve anlayabilecekleri şekilde takdir buyurmuştur. Nitekim şair de şöyle demektedir:

"Ey Sümeyye, yazık sana! Sen topluluk arasında bizim için

Herhangi bir hainlik dolayısıyla bir sancak çekilmiş olduğunu duydun mu?"

Araplar hainlik edip sözünde durmayan kimseler için sancak dikerlerdi. Bir suç işleyen de işlediği suçuyla birlikte dolaşınır, teşhir ediliKdî), Müslim'in Sahih'inde Ebu fiureyre'den şöyle dediği nakledilmektedir: "Kıyamet günü

sizden herhangi bir kimseyi boynunda böğürmesi olan bir deve taşımış olarak gelip de: Ey Allah'ın Rasûlü imdadıma yetiş! dediğini görmeyeyim. Ben de: Sana yapacak bir şeyim yok. Sana tebliğ etmişim, diye cevap vereceğim. Yine Kıyamet gününde, sizden herhangi bir kimsenin, hırıltısı bulunan bir atfı boynu üzerinde taşımış olarak geldiğini ve: Ey Allah'ın Rasûlü imdadıma yetiş, dediğini görmeyeyim. Ben de: Sana yapacak bir şeyim yok. Sana tebliğ ettim, diyeceğim. Yine sizden herhangi bir kimsenin Kıyamet gününde boynunda meleyen bir koyun bulunarak geldiğini ve; Ey Allah'ın Rasûlü, imdadıma yetiş, dediğini görmeyeyim. Ben, (ona): Sana yapacak bir şeyim yok. Ben sana tebliğ ettim diyeceğim. Sizden herhangi bir kimsenin Kıyamet gününde boynu üzerinde feryadı bulunan bir can yüklenmiş olarak geldiğini ve bana: Ey Allah'ın Rasûlü, imdadıma yetiş, dediğini görmeyeyim. Ben: Sana yapacak bir şeyim yok. Sana tebliğ ettim diyeceğim. Kıyamet gününde sizden herhangi bir kimsenin dalgalanır haldeki kumaşlarla, {elbiselerle) gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü imdadıma yetiş, ellediğini görmeyeyim. Ben: Sana yapacak bir şeyim yok. Sana tebliğ ettim diyeceğim. Kıyamet gününde sizden herhangi bir kimsenin boynunda altın ve gümüş yüklenmiş olarak gelip de: Ey Allah'ın Rasûlü imdadıma yetiş, dediğini görmeyeyim. Ben: Sana yapacak bir şeyim yok. Sana tebliğ ettim diyeceğim,"[241]

Ebu Dâvûd da Semura b. Cundub'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) bir ganimet elde etti mi, Bilâl'e emreder, o da insanlar arasında seslenirdi. Onlar da ellerinde bulunan ganimetleri getirir, Hz. Peygamber de önce bunun beşte birini ayırır ve geri kalanını pay ederdi. Bir gün, adamın birisi bu seslenişten sonra kıldan yapılmış bir yular getirdi. Ey Allah'ın Rasûlü bu da bizim elde ettiğimiz ganimetler arasında idi, dedi. Hz. Peygamber ona: "Sen Bilâl'in üç defa nida ettiğini duydun mu?" diye sordu. Adam: Evet deyince, Hz. Peygamber: "Peki bunu getirmeni engelleyen ne idi?" diye sorunca, Hz. Peygambere bir mazeret bildirdi. Bu sefer Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Hayır, bunu sen Kıyamet günü getireceksin, bunu senden kabul etmeyeceğim. [242]

Kimi ilim adamı şöyle demektedir: Hz. Peygamber bununla, Kıyamet günü bunun günahı ile geleceğini kastetmektedir. Nitekim bir başka âyet-i kerimede şöyle Duyurulmaktadır: "Onlar, (günah) yüklerini sırtları üzerinde yüklenirler. Onların yükü ne kötüdür!" (el-En'am, 6/31

Şöyle de denilmiştir: Bu haber işin herkes tarafından bilinecek şekilde açığa çıkartılması anlamındadır. Yani, Kıyamet günü nasıl ki böğürtüsü olan bir deve, yahut hırıltısı bulunan bir at taşımış olarak gelecek ve teşhir edilecek ise, bunun

da bu durumu böylece teşhir edilecektir.

Derim ki: Böyle bir açıklama hakikat anlamını bırakıp mecaz ve teşbihe gitmektir. İfade eğer hem hakikat hem mecaz anlamlarına gelebiliyor ise, -usul kitaplarında da belirtildiği gibi- aslolan hakikat anlamıdır. Paygamber (sav) da bize işin hakikatini haber vermektedir. Artık başka bir açıklamaya iltifata gerek yoktur.

Şöyle de denilebilir: Dünyada herhangi bir şey çalan kimseye, Kıyamet gününde o çaldığı şey cehennemde müşahhas hale getirilir. Sonra da ona: Haydi in Ve onu al denilir. O da onu almak üzere iner. Nihayet onun yanına varınca onu alıp sırtına koyar. Kapiya varacağı vakit tekrar cehennemin aşağısına o şey düşer. Yine döner onu alır ve bu durum yüce Allah'ın dileyeceği süreye kadar böylece devam eder gider.

Yine: "Hainlik ettiği şey ile gelir" buyruğunun, Kıyamet gününde hainlik ettiği ve çaldığı o şeyin, aleyhine şahitlik edeceği anlamındadır da denilmektedir.

[\[243\]](#)

3. Ganimetten Çalmak Büyük Günahlardandır:

İlim adamları derler ki: Ganimetten çalmak büyük günahlardandır. Buna delil de bu âyet-i kerime ile az önce zikrettiğimiz Ebû Hureyre tarafından rivayet edilen ve kişinin çaldığı şeyi omuzu üzerinde taşıyarak geleceğini belirten hadîs-i şeriftir. Nitekim Peygamber (sav) (Rifâ'a b. Zeyd'in kendisine hediye etmiş olduğu siyahi bir köle olan) Mud'am hakkında şöyle demiştir: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, Hayber günü ganimetler arasından almış olduğu ve paylaştırılmaya girmeyen o aba, onun üzerinde alev alev yanmaktadır." İnsanlar bunu işitince bir adam, Rasûluilah (sav)'a bir ya da iki ayakkabı bağı getirdi. Bunun üzerine Rasûluilah (sav) şöyle buyurdu: "Cehennem ateşinden bir ya da iki ayak bağıdır (bunlar)." Bu hadis Muvatta'da rivayet etmiştir. [\[244\]](#)

Hz. Peygamber'in: "Nefsim elinde olana yemin ederim" deyip de ganimetten çalan kimsenin cenaze namazını kılmak istemeyişi, ganimetten çalmanın büyük bir iş olduğuna, günahının büyüklüğüne ve onun büyük günahlardan olduğuna delildir. Ganimetten çalmak, kul haklarındandır. Ve bu hususta da hasenat ve seyyiât değişiminin yapılması kaçınılmaz bir şeydir. Bundan sonra ise, bu işi yapan, Allah'ın iradesine kalmıştır. Hz. Peygamber'in: "Cehennem ateşinden bir ya da iki ayakkabı bağı" diye buyurmuş olması, Hz. Peygamber'in: "İpi de iğneyi de tastamam getirip teslim edin" [\[245\]](#) buyruğunu andırmaktadır.

İşte bu da ganimetler paylaşılmadan Önce gazada alınan şeylerin azının da çoğunun da (özel mülkiyete) alınmalarının helâl olmadığına delil teşkil etmektedir. Bundan iukahânın icmâ ile müstesna kabul ettikleri gazama yapıldığı düşman topraklarında yenilecek şeylerin yenilmesi, odun ve avlanmak hariçtir.

ez-Zührî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir. Düşman topraklarında imamın izni olmaksızın yiyecek bir şey alınmaz. Ancak bu görüşün bir dayanağı yoktur. Zira bu konuda gelen rivayetler ileride de görüleceği gibi buna muhaliftir.

el-Hasen der ki: Rasûluilah (sav)'ın ashâbı, bir şehri yahut da bir kaleyi fethedecek olurlarsa (orada bulunan) sevîk (kavrulmuş un), un, yağ ve baldan yerlerdi,

İbrahim der ki: Müslüman fatihler, düşman topraklarında dar-ı harpte bulunan yiyeceklerden -beşte birleri ayrılmadan- yer ve bineklerine yedirirlerdi. Ata der ki: Gaza esnasında bir seriyede bulunup da yağ ve bal tulumları ile yiyecek şeyler ele geçirdikleri takdirde bunlardan yerler, geri kalanını da kumandanlarına teslim ederler. İlim adamlarının topluluğu bu görüştedir. [\[246\]](#)

4. Ganimetten Çalanın Eşyası Yakılır mı?

Bu hadisi şerifte ganimetten çalanın eşyasının yakılmayacağına delil vardır. Çünkü Rasûlullah (sav) abayı alan kişinin eşyasını yakmadığı gibi. Ganimetlerden bir kaç boncuk çaldığı için cenaze namazını kılmayı kabul etmediği kişinin de eşyasını yakmamıştır. [\[247\]](#)

Eğer ganimet hırsızının eşyasını yakmak vacip olsaydı, elbetteki Rasûlullah bunu yapardı. Bunu yapsaydı da mutlaka bu husus hadislerde bize nakledilirdi.

Ömer b. el-Haltab (r.a)'dan rivayet edilen Peygamber (sav)'ın: "Birismen ganimetten çaldığını görürseniz, onun eşyasını yakınız ve onu dövünüz" buyruğuna gelince: Bu hadisi, Ebû Dâvûd da Tirmizî de Salih b. Muhammed b. Zaide yoluyla rivayet etmişlerdir. Bu ise rivayeti delil teşkil etmeyen zayıf birisidir. Tirmizî der ki: Muhammed'e -Buhârîyi kastediyor- bu hadis hakkında sordum, o şöyle dedi: Bunu, sadece Salih b. Muhammed rivayet etmiş olup, bu da Ebû Vakid el-Leysî'nin kendisidir Hadisi münker birisidir. [\[248\]](#)

Yine Ebû Dâvûd ondan (Salih b. Muhammed'den) şöyle dediğini rivayet eder; Beraberimizde Salim b. Abdullah b. Ömer ile Ömer b. Abdulaziz de bulunduğu halde, Velid b. Hişam ile birlikte gaza yaptık. Bir adam bir eşya çaldı. Velid, emir verdi ve eşyası yakıldı. Ondan sonra herkes arasında dolaştırıldı ve ona ganimetten payını vermedi. Ebû Dâvûd dedi ki: İki hadisten daha sahih olanı budur. [\[249\]](#)

Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o da dedesinden yoluyla rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav)'da, Ebû Bekir de, Ömer de ganimetten çalanın eşyasını yaktıklarını ve onu dövdüklerini rivayet etmiştir. Ebu Davud der ki: Ali b. Balır, bu hadiste el-Velid'den naklen -ancak ben bunu ondan dinlemedim-ve ona payını vermediler, fazlalığını da eklemektedir. [\[250\]](#)

Ebû Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki: Bu hadisin ravilerincien kimisi de: Onun boynunu vurunuz ve eşyasını yakınız demişlerdir. Bu hadis, Salih b. Muhammed rivayeti etrafında dönüp durmaktadır. Salih b. Muhammed ise, rivayeti delil olarak gösterilen kimselerden değildir. Peygamber (sav)'den de şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Müslüman bir kimsenin kanı ancak üç şeyden birisiyle helâl olur..." [\[251\]](#) Bu ise, ganimetten çalmak dolayısıyla kişinin öldürülmesini reddetmektedir

İbn Cüreyc de Ebu'z-Zübeyr'den, o Cabirden, o da Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Ne hainlik edene, ne talanda bulunana, ne de yankesicilik yapana el kesme cezası vardır." [\[252\]](#)

Bu ise Salih b. Mubammed'in hadisi ile tearuz etmektedir. îsnad bakımından ise onunkinden daha güçlüdür. Ganimetten hırsızlık eden kimse ise, hem sözlükte hem de şeriatta da hainlik eden bir kimsedir. Böyle bir kimsenin elinin kesilmeyeceği ifade edildiğine göre, öldürülmeyeceği öncelikle sözko-nusu olur. Tahavî de der kî: Şayet, Salih b. Muhammed'in rivayet ettiği belirtilen hadis sahih ise, bunun malî konularda bu gibi cezalandırılmaların geçerli olduğu zamanlar hakkında sözkonusu olması muhtemeldir. Nitekim Hz. Peygamber zekat vermeyen kimse hakkında şöyle buyurmuştur: "Biz, hem o zekâtı, hem de malının yansını yüce Allah'ın yerine getirilmesi gereken haklarından bir hak olarak akrız." [253]

Yine Ebû Hureyre'nin; gizlenip ilan edilmeyen kayıp deve hakkında dediği: Bu durumda 3tem o devenin tazminatı ödenir, hem de onunla birlikte bir misli daha ödenir sözüne de benzemektedir.

Ayrıca Abdullah b. Amr b. el-Âs'tn, dalında bulunan meyveler hususunda, onun iki misli tazminat olarak ödenir ve ibretli bir ceza olmak üzere bir kaç tane celde vurulur; şeklindeki rivayeti de böyledir. Ancak bütün bunlar nesh edilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [254]

5. Ganimetten Çaldığı Tesbit Edilenin Cezası:

Bir kimse ganimetten çalıp da o çaldığı şey bulunacak olursa, ondan alınır ve ta'zir ile cezalandırılarak te'dip edilir. Mâlik, Şafîî, Ebû Hanife, onların arkadaşları ve el-Leys'e göre eşyası yakılmaz.

Şafîî, el-Leys ve Dâvûd ayrıca derler ki: Eğer bu husustaki yasağı bilen birisi ise cezalandırılır. Evzaî ise şöyle demektedir: Ganimetten çalanın bütün eşyası yakılır. Bundan silâhı ile üzerindeki elbiseleri ve bineğinin eğer takımları müstesnadır. Bineği ondan alınır ve çalınan herhangi bir şey de yakılmaz. Ahmed ve İshak'm görüşü de budur. el-Hasen de bu görüştedir. Ancak, çaldığı şeyin bir hayvan veya mu s h af olması müstesnadır. İbn Huveyzimendâd da. der ki: Ebû Bekir ve Ömer'in ganimetten çalanı dövdükleri ve eşyasını yaktıkları rivayet edilmiştir,

jbn Abdî'l-Berr der ki: Ganimetten çalanın yükü ve eşyası yakılır, diyenler arasında Mekhûl ile Said b. Abdulaziz de vardır. Bu görüşü benimseyenlerin delili ise az önce sözü geçen Salih b, Muhammed'In rivayet ettiği hadistir. Bize göre ise bur kendisi sebebiyle çiğnenmesi yasak olan hakların çiğnenmesi ve bu kabilden herhangi bir hükmün uygulanması gerekmez. Çünkü, ondan daha kuvvetli olan bir takım rivayetler onunla çatışmakta (tearuz etmekte) dır. Mâlik

ve ona tabi olanların bu hususta benimsedikleri görüş ise, hem nazar (kıyas) hem de sahih rivayet açısından daha doğrudur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[255\]](#)

6. Mali Ceza Sözkonusu Olur mu?

Bedenî cezalar hususunda, Mâlik'in mezhebinde farklı görüşler yoktur. Ancak, malî cezalar hususunda şöyle demektedir: Müslümana şarap satan zjm-mî hakkında, müslümanın aleyhine şarap dökülür ve zımmîye de -müslümana bir daha şarap satmaması için- ceza olmak üzere aldığı bedel ondan geri alınır. Buna göre, malî cezaların verilmesi caizdir, demek mümkün olur. Nitekim Hz. Ömer de su katılmış bir sütü dökmüştür. [\[256\]](#)

7. Ganimetten Hırsızlık Yapan Kimsenin Tevbesi;

İlim adamları icmâ Üe şunu kabul etmişlerdir; Ganimetten hırsızlık yapan bir kimse, bütün çaldıklarını eğer imkân bulursa, insanlar dağılmadan önce ganimetleri paylaştıran kişiye teslim edebilir. Böyle bir işi yapacak olursa bu, onun için bir levbedir ve günahından da kurtulur

Ancak, orduda bulunanlar dağılıp da ganimetleri paylaştıran kimseye ulaşamayacak olursa, bu çaldığı mala nasıl bir uygulama yapılacağı hususunda farklı görüşler vardır.

İlim ehlinden bir topluluk şöyle demektedir: Beşte birini imama (devlet başkanına) verip, geri kalanını da sadaka olarak dağıtır. ez-Zührî, Malik, Ey-zaî, el-Leys ve es-Sevrînin görüşleri budur. Ubâde b. es-Sâmit, Muaviye ve Hasanı Basri'den de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Ayrıca bu, İbn Mes'ud ile İbn Abbâs'ın mezhebine de uygun düşmektedir. Çünkü onlar, sahibi bilinmeyen malın sadaka olarak dağıtılması görüşünde idiler. Ahmed b. Hanbel'in görüşü de budur. Şafiî de der ki: Başkasının malını sadaka olarak dağıtamaz.

Ebû Ömer {İbn Abdî'l-Berr) der ki: Bu husus, bana göre sahibi bulunması mümkün ve sahibine ya da mirasçılara ulaşılabilen mallar hakkında böyledir. Eğer bunlardan herhangi birisi mümkün değilse, gerçek şu ki Şafiî, böyle bir durumda -inşaaillah- böyle bir malın sadaka olarak dağıtılmasını mekruh görmez. Diğer taraftan fukaha, lukata'nın (yolda bulunan, sahibi bilinmeyen malın) gerekli şekilde tanıtılıp ve sahibinin bulunacağından ümid kesilmesi halinde, sadaka olarak dağıtılmasının caiz olduğunu icmâ" ile kabul etmişlerdir. Ayrıca bu bulunan malın sahibi daha sonra gelecek olur ise Üu-kata'yı koruması mukabilinde yaptığı harcamalara ait) ücreti almak ile (ve böylelikle o lukata'nın

bedelini ödemek ile) onun tazminatını {rukata'nın asıl sahibine) Ödemek arasında muhayyer bırakılır. Gasbedilen malda da durum böyledir. [\[257\]](#) Başarı Allah'tan'dır.

Ganimetten çalmanın haram kılınması, aynı zamanda ganimet alanların alınan ganimette ortak olduklarına delildir. Dolayısıyla herhangi bir kimsenin yalnızca kendisine ganimetin herhangi bir bölümünü ayırması helâl olamaz. Ganimetten herhangi bir şey gasbeden kişi de -önceden de geçtiği gibi- İttifakla te'dip edilir. [\[258\]](#)

8. Ganimetten Çalmanın Hükümü:

Bir kimse ganimet olarak alınan bir cariye ile ilişki kursa, yahut el kesme cefasını gerektirecek miktarda bir şey çalacak olursa, ilim adamları ona haddi uygulamak hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bir topluluk, onun elinin kesilmeyeceği görüşündedir. [\[259\]](#)

9. Devlet Memurlarının Aldıkları Hediyeler;

Devlet memurlarının aldıkları hediyeler de gûlûl (ganimetten çalmak, ihanet etmek) kabil indendir. Âlirette rezil edilmek açısından bunun da hükmü, ganimetten hırsızlık yapan kimsenin hükmü ile aynıdır. Ebû Dâvûd Sü-nen'inde, Müslim Sahih'inde, Ebu Humeyd es-Saidî'den rivayet ettiklerine göre, Peygamber (sav) Ezdlilerden İbnü'l-Lübiyye -İbnu's-Serh ise İbnu'l-Ut-biyye diye ifade etmiştir- diye bilinen kimseyi zekât toplamak üzere görevlendirdi. (Zekâtı topladıktan sonra Hz. Peygamber'in) huzuruna gelerek şöyle dedi: Bu sizin, bu da bana hediye edilendir. Bunun üzerine Peygamber (sav) minber'e çıkıp, yüce Allah'a hamd-u senada bulunduktan sonra şöyle dedi: "Bizim gönderdiğimiz memura ne oluyor ki, geliyor ve bu sizin, bu da bana. hediye verildi, diyor? Ne diye annesinin ya da babasının evinde otursaydı da baksaydı bakaım, ona hediye getirilir mi, getirilmez mi? Sizden herhangi bir kimse böyle bir iş yaptı mı, mutlaka Kıyamet gününde onu, eğer bir deve ise böğürmesi ile birlikte getirir, eğer bir inek ise yine böğürmesi ile getirir. Yahut da bir koyun ise melemesi ile onu getirir..."

Daha sonra Peygamber (sav) koltuk altlarının beyazlığı görülünceye kadar ellerini kaldırdı ve şöyle buyurdu: "Allah'ım tebliğ ettim mi, Allah'ım tebliğ ettim mi." [\[260\]](#)

Ebû Dâvûd da Bureyde'den Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Her kimi bir görev ile görevlendirir de biz ona belli bir fizik (ücret) verecek olursak, artık bundan sonra ne alırsa o bir hırsızlık (ğulûl)'dur. [261]

Yine Ebu Mes'ud el-Ensarî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlul-lalî (sav) beni zekât toplayıcısı olarak gönderdi sonra şöyle buyurdu: "Yola koyul ey Ebu Mes'ud! Fakat Kıyamet günü sakın seni sırtında çalmış olduğun böğürtüsü olan zekât develerinden bir deveyi yüklenmiş olarak görmeyeyim." Bu seter Ebu Mes'ud o vakit ben de gitmem, deyince, Hz. Peygamber de: "Bu durumda ben de seni zorlamam" diye buyurdu. [262]

Bu hadis-i şeriflere yine Ebu Davud'un el-Müstevrid b. Şeddad tarafından rivayet ettiği şu hadis-i şerif kayıt getirmektedir. el-Müstevrid dedi ki: Benv Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Her kim bizim âmilimiz olursa, (evli değilse) bir hanım edinsin. Eğer hizmetçisi yoksa bir hizmetçi edinsin. Eğer bir meskeni yoksa bir mesken edinsin." Ebû Bekir dedi ki: Peygamber {sav}'ın şöyle buyurduğu haberi bana ulaştırıldı: "Her kim bundan başka bir şey edinirse o, ganimetten çalan veya hırsızlık yapan birisidir." [263] Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [264]

10. Kitapların İlim Ehlinin İstifadesine Sunulmaması ve Bu Ayetin Nüzul Sebebine Dair Bir Rivayet:

Kitapların, sahiplerinden (onlardan yararlanabilecek kimselerden) alıkonulması da bir çeşit ğulûl'dür. Bımdan başka işler de bunun kapsamına girebilir. ez-Zührî der ki: Kitaplarda ğulûl (hainlik) den sakın. Ona: Kitapların ğulûlü ne demektir? denilince, şu cevabı verir: O kitaplardan yararlanabilecek ehil kimselerin yararlanmasını engellemektir.

Yüce Allah'ın: "Bir peygamber İçin hıyanet olur şey değildir" buyruğunun açıklaması ile ilgili olarak şöyle denilmiştir; Yani bir peygamberin bir şeyler umarak, yahut korkarak, ya da müdahene kastiyle vahyin herhangi bir bölümünü gizlemesi mümkün değildir. Çünkü onlar, Kur'ân-i Kerîm'de yer alan dinlerini ayıplayıcı ve ilâhlarını da küçümseyici ifadelerden hoşlanmıyorlardı, Hz. Peygamberden bunları açıklamamasını istediler yüce Allah da bu âyel-i kerimeyi indirdi. Bunu, Muhammed b. Beşşâr söylemiştir. Başta açıkladığımız husus ise cumhurun kabul ettiği görüştür. [265]

11, Kimseye Zulmedilmez:

"Sonra herkese kazandığı ödenir ve onlara zulmedilmez" buyruğu ile ilgili açıklamalar da daha önceden (el-Bakara, 2/281. âyetin tefsirinde), geçmiş bulunmaktadır. [\[266\]](#)

162. Allah'ın rızasına uyan kimse, hiç Allah'ın gazabına uğrayan ve varacağı yer cehennem olan gibi midir? O ne kötü dönüş yeridir!

163. Onlar, Allah katında derece derecedir. Allah, yaptıklarını görmektedir.

"Allah'ın rızasına uyan kimse..." yani ganimete hıyaneti terk edip cihad üzere sabretmek suretiyle Allah'ın rızasına uyan kimse, "hiç Allah'ın gazabına uğrayan ve varacağı yer cehennem olan gibi midir?" Allah'ın gazabına uğramaktan kasıt ise, ya küfre sapmak, yahut ganimetten çalmak, yahut da savaş esnasında Peygamber (sav)'a bırakıp geri kaçmaktır Böyle bir kimse eğer tevbe etmeyecek, yahut Allah kendisini affetmeyecek olursa, onun varacağı yer cehennemdir. "O ne kötü dönüş yeridir!"

"Rızasi," kelimesinin "ta" harfi ötreli ve üstünlü olarak da okunmuştur. Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar, Allah katında derece derecedir." Yani, yüce Allah'ın rızasına uyan kimse, Allah'ın gazabına uğrayan kimse gibi değildir.

"Onlar... derece derecedir" yani, farklı derecelere sahiptirler, diye de açıklanmıştır. Bu da şu demektir: Onların Allah nezdindeki mevkileri farklıdır. Allah'ın rızasına uyan kimseye ilâhî lütuflar ve büyük mükâfat vardır, Allah'ın gazabına uğrayan kimse için ise, fakirlik ve can yakıcı azab vardır.

"Onlar... derece derecedir" buyruğunun anlamı ise: Onlar, farklı derecelere sahiptirler. Yahut da onlar, değişik dereceler üzerinde yahut değişik derecelerdeler, yahut onlar için dereceler vardır, demektir.

Cehennemlikler de aynı şekilde derece derecedirler. Nitekim Hı. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Ben onu, (Ebû Talibi") yoğun ateşler içinde gördüm, onu topuklarına kadar ancak ulaşan ateşlerin bulunduğu bir yere çıkardım. [\[267\]](#)

Mü'min ile kâfirin derecesi eşit olamaz. Ayrıca mü'minlerin de dereceleri farklı farklıdır. Kimisinin derecesi diğerinden üstündür. Kâfirler de aynı durumdadır. Derece ise rütbe demektir. Basamak anlamına kullanılan "derece" de buradan gelmektedir. Çünkü her bir basamak, rütbe itibari ile biri diğerinden sonra gelir. Cehennemdeki mevkiler hakkında daha meşhur olarak kullanılan tabir "derakât (aşağı doğru inen basamak)" tabiridir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz, münafıklar cehennemin en aşağı taba-kasındadırlar" (en-Nisa, 4/145).

Buna göre, hıyanet etmeyen kimseler İçin cennette dereceler, ganimetten hırsızlık yapan (ve sair hıyanetler) de bulunanlar için ise cehennemde derekeler vardır.

Ebu Ubeyde der ki: Cehennem çeşitli derekelere, yani farklı mevki ve konumlara sahiptir, Bunların her birisine derek ve derk denilir. Derek aşağı doğru, derec ise yukarı doğru (basamak) demektir. [268]

164. Andolsun ki, Aİlah müzminlere büyük bir lütuftu bulunmuştur. Çünkü, aralarında kendilerinden bir Peygamber göndermiştir. Onlara Allah'ın âyetlerini okurt onları tezkiye eder, onlara Kitabı ve hikmeti öğretir. Halbuki onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.

Yüce Allah, Muhammed (sav)'i peygamber olarak göndermekle onlara ne kadar büyük bir lütufta bulunduğunu beyân etmektedir.

Buradaki lütfün (minnet)in anlamı ile ilgili farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden birisine göre, buradaki minnet, Peygamberin "kendi içlerinden" yani ohlar gibi insan olması hususu ile ilgilidir. O, onlar gibi bir insan olmakla birlikte, peygamberliğine dair apaçık belgeleri ortaya koyunca, bunun Allah tarafından geldiği de bilinmiş oldu.

Bir diğer görüşe göre "kendi içlerinden" onlardan demektir. Peygamber (sav) ile onlar müşerref kılınmışlardır. İşte burada sözü geçen lütuf bu olmalıdır.

Bir diğer görüşe göre "kendi içlerinden" ifadesi, onun durumunu bilmeleri ve izlediği yokm onlar için gizli kalmaması içindir. İşte O, aralarında boyle bir konuma salıp olduğuna göre, onu savunmak için çarpışmaları, onu bırakıp kaçmamaları gerekirdi.

Şâz bir kıraat olarak; şeklinde "Fâ" harfî üstün olarak okunmuştur ki, bu da onların en şereflilerinden manasınadır. Çünkü o, Hâ-şimoğullarındandır Hâşimoğulları ise, Kureyş kabilesinin en Faziletli koludur. Kureyşliler de Araplann en faziletli kabilesidir. Araplar da diğerlerinden daha faziletlidir.

Diğer taraftan şöyle de denilmiştir: "Mü'müüer" lafzı umumî olmakla birlikte, burada "Araplar arasında" anlamını taşıyan hususî bir tabirdir. Çünkü, Peygamber (sav)'ın aralarında akrabalık bağı bulunmayan, Araplara mensup herhangi bir kol yoktur. Bunlardan tek istisna Tağliboğullarıdır. Çünkü onlar hıristiyanlıklar. Yüce Allah, Onu hıristiyanlığın kirinden anndırmıştır Böyle bir te'vile yüce Allah'ın şu buyruğu da açıklık getirmektedir: "O, ümmîler arasında kendilerinden bir peygamber gönderendir.,," (el-Cuma, 62/2)

Ebû Muhammed Abdulğani der ki; Bize, Ebu Ahmed el-Basrî anlam. Bize,

Alımed b. Ali b. Saîd el-Kâdi Ebû Bekir el-Mervezî anlattı. Bize, Yahya b. Maîn anlattı. Bize Hişam Yûsuf, Abdullah b, Süleyman en-Nevfelî'den anlattı. O, ez-Zührî'den, o, Urve'den, o, Aişe (r.anha)'dan: "Andolsun ki, Allah müzminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Çünkü aralarında kendilerinden bir peygamber göndermiştir1' buyruğu hakkında: Bu özel olarak Araplara aittir. [\[269\]](#) dediğini rivayet etmektedir.

Başkaları da bu buyruk ile bütün rnü'minler kastedilmektedir demişlerdir, "Kendilerinden" ifadesi ise, o, onlardan birisidir ve onlar gibi bir beşerdir, demektir. Onlardan ayrıcalığı vahiy almasından ibarettir. Aynı zamanda yüce Allah'ın: "Andolsun, size kendinizden bir peygamber gelmiştir" (et-Tev-be, 9/158) buyruğunun anlamı da budur. Özel olarak mü'minleri anmasının sebebi ise, ondan yararlananların onların olması ve onlara onun peygamberliğinin daha büyük bir lütuf olmasından dolayıdır.

Yüce Allah'ın: "Onlara Allah'ın âyetlerini okur" buyruğundaki "Okur*" ifadesi, Allah Rasûlüne sıfat olarak nasb m a ha Hindedir. Tilâvet, kıraat (okumak) ile ayru anlamdadır.

"Onlara Kitabı ve hikmeti öğretir" bölümüne dair açıklamalar daha önce Bakara Sûre'sinde (2/129. âyetin tefsirinde) geçmiş butun makta dır.

"Halbuki onlar, daha önce... içinde idiler" buyruğu ise, andolsun, onlar bundan önce; yani, Muhammed'den önce, "apaçık bir sapıklık içinde İdiler."

Burada yer alan "İn"ın, "Mâ" olumsuzluk edatı anlamına geldiği de söylenmiştir. Haberin başındaki "lâm*" ise; "İllâ" anlamındadır,

Yani, (Onlar bundan önce ancak apaçık bir sapıklık içinde idiler demek olur. Yüce Allah'ın: "Gerçekten ondan önce hiç şüphesiz sapıklardandınız" (el-Bakara, 2/198) buyruğu da buna benzemektedir.

Yani, siz ondan önce ancak sapıklardan idiniz, demektir. Bu ise, Kulelilerin görüşüdür. Bu âyet-i kerimenin anlamına dair açıklamalar daha önce Bakara Sûre'sinde (2/198. âyet, 12. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır[\[270\]](#)

165. Onları, iki misline uğrattığınız bir musibete kendiniz uğrayınca mı: "Bu da nereden?" dediniz? De ki: "O, kendinizdendir." Doğrusu Allah herşeye kadirdir.

"...ca mı?" buyruğundaki "elif," soru içindir, "vav" da atıf edatıdır. "Onları iki misline uğrattığınız bir musibet." Yani galibiyet. Bedir günü siz onlardan yetmiş kişi öldürmüş, yetmiş kişi de esir almıştınız. Esir ise, öldürülmüş kişi hükmündedir. Zira esir alan kişi, dilediği takdirde esirini öldürebilir. Yani siz, Bedir günü onları bozguna uğrattığınız gibi, Uhud günü de ilkin onları

yenmiştiniz. Ve savaşta yaklaşık yirmi kişi öldürmüştünüz. Her iki günde de (Bedir ve Uhud günlerinde de) siz onlardan bir takım kimseleri öldürdüğünüz halde onlar, yalnız Uhud gününde size zarar verebilmişlerdi.

"Bu da nereden? dediniz." Yani, bu bozgun ve aramızdan birtakım kimselerin öldürülmesi bize nereden gelip çattı? Halbuki biz Allah yolunda çarpışıyoruz. Müslümanız. Peygamber aramızda ve ona vahiy geliyor. Onlarsa müşriklerdir (diyerek bunu hayretle karşılamıştınız).

"De ki; O, kendinizdendir.*" Bununla okçuların emre uymadıklarını kastetmektedir. Savaşta peygamberine itaat eden her bir kavim, mutlaka muzaffer olur. Çünkü onlar, peygambere itaat ettikleri takdirde Allah'ın hizbidirler. Allah'ın hizbi ise galip gelenlerdir.

Katade ve er-Rabîh b. Enes der ki: Bu buyrukla Peygamber (sav)'m Medine'de kalmayı istemekle birlikte, onların Medine dışına çıkmasını istemelerini kastetmektedir. Zira o, görmüş olduğu rüyadaki sağlam ve koruyucu zırhı Medine'ye yorumlamıştı.

Ali b. Bbi Talib (r.a) der ki: Burada kasıt, onların Bedir günü esirlerden fidye almayı öldürmeye tercih etmiş olmalarıdır. Halbuki onlara şöyle denilmişti: Eğer esirlerden fidye alacak olursanız, o esirler sayısınca sizden öldürülecektir.

Beyhakî de Ali b. Ebi Taiib (raydan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav) Bedir günü esideri hakkında şöyle buyurmuştur "Dilerseniz onları öldürürsünüz, dilerseniz onlardan fidye alul ve fidyelerden faydalanırsınız. Buna karşılık sizden de onlar sayısınca kişi şeliid edilir."[\[271\]](#) Bu şehid edilen yetmiş kişinin sonuncusu ise Sabit lx Kays'dır. Yemâme günü şehid edildi.[\[272\]](#)

"O kendinizdendir" buyruğu, ilk iki açıklamaya göre, günahlarınız sebebiyledir anlamındadır, son açıklamaya göre de sizin tercihiniz sebebiyledir, anlamına gelir. [\[273\]](#)

166. İki ordunun karşılaştığı gün size gelen musibet Allah'ın izniyle İdi. Ve bu, mü'minleri belirtmek içindi.

167. Bir de münafıklık edenleri açığa çıkarmak içindi. Kendilerine: "Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunun" denildiği zaman: "Şayet savaş (olacak diye) bilseydik, peşinizden gelirdik" dediler. O gün onlar, imandan çok küfre yakın idiler. Kalplerinde olmayan şeyi ağızlarıyla söylüyorlardı. Onların gizlediklerini Allah en iyi bilendir.

Bu buyruk (iki ordunun karşılaştığı gün başlarına gelen musibet) ile Uhud gıjnü öldürülenler, yaralananlar ve bozguna uğrayış kastedilmektedir.

Bunlar, "Allah'ın izniyle idi." Yani, O'nun bilgisiyle idi, demektir. Onun kaza ve kaderiyle idi, diye de açıklanmıştır el-Kaffâl der ki: O, bunu murad etti, değil de, sizi onlarla başbaşa bırakması suretiyle idi diye açıklanmıştır. Bu, Mutezile mezhebi mensuplarının açıklama şeklidir.

"Allah'ın izniyle İdi" buyruğunda "fe" harfinin gelişi; "Mâ"nın ismi mevsul olan; "Ellezi" ile aynı anlamda oluşundan dolayıdır. Yani, iki ordunun karşılaştığı gün size gelen musibet, Allah'ın izniyle gelmiştir. O bakımdan ifade, şart anlamım andırmaktadır.

Nitekim Sîbeveyh: "Kalkana bir dirhem vardır" ifadesinde "fe" harfini kullanmıştır.

"Ve bu, müzminleri belirtmek içindi, bir de münafıklık edenleri açığa vurmak içindi." Yani onları birbirinden ayırt etmek içindi demektir. Görülmesi içindi, diye de açıklanmıştır. Bir diğer açıklamaya göre, savaşta sebat göstermeleri suretiyle mü'minlerin imanlarını, müslümanların başına gelen musibete sevinmelerini açığa çıkarmak suretiyle de münafıkların küfrünü açığa çıkarmak ve böylelikle bunu (müminlerin) bilmesini sağlamak içindi.

Yüce Allah in: "Münafıklık edenleri... kendilerine... denildiği zaman" buyruğu ile Abdullah b. Ubey ile onunla birlikte geri dönerek Peygamber (sav)nı yardımsız bırakan arkadaşlarına işaret edilmektedir. Üçyüz kişi idiler, Câbir b. Abdullah'ın babası, Abdullah b. Amr b. Haram el-Ensarî, arkalarından giderek; "Allah'tan korkun, Peygamberinizi bırakmayın, Allah yolunda çarpışın yahut savunma yapın" diye ve buna benzer sözler söyleyince, İbn Ubey kendisine: Savaş olacağı görüşünde değilim. Eğer biz, savaş olacağını bilsek, elbette sizinle birlikte oluruz, demişlerdi. Abdullah» onlardan ümit kesince: Haydi gidin Allah'ın düşmanları! Allah, Rasûlünü size muhtaç bırakmayacaktır, demişti. Bu sözleri söyledikten sonra Peygamber (sav) ile birlikte yola devam etmiş ve şehid düşmüştü. Yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

Yüce Allah'ın: "Veya savunun" buyruğunun anlamı hususunda farklı açıklamalar yapılmıştır. es-Süddî, İbn Güreye ve başkaları derler ki: Bizimle savaşmayacak olsanız dahi, bizim sayımızı çoğaltınız, İşte bu, bir bakıma savunma ve düşmanı önleme demektir. Çünkü kalabalık çoğalacak olursa, düşmana karşı savunma da tahakkuk eder,

Enes b. Malik de der ki: Ben, Kadisiye günü, Abdullah b. Um Mektum'u âmâ olduğu halde üzerinde sürüklediği bir zırhı, elinde de siyah bir sancak bulunduğunu gördüm. Kendisine: Allah senin savaşa katılmaman hususunda

mazur olduğuna dair hüküm indirmiş bulunmuyor mu? denilince O: Evet, fakat ben, şahsımla müslümanların sayısını çoğaltıyorum, demişti. Yine ondan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Allah yolunda benimle ordunun sayısının artması İyi olmaz mı?

Ebu Amr el-Ensârî ise: "Veya savunun¹* ribat yapın, diye açıklamıştır Bu da birinci manaya yakındır. Çünkü hiç şüphesiz Ribat yapan (düşman gözetleyen) de bir savunucudur. Zira, serhadlerde murabıJarm yerleri olmasaydı, oralara elbette düşman gelirdi,

Müfessirlerden bir topluluk da Abdullah b. Amr'ın: "Veya savunun" şeklindeki sözlerinin en azından hamiyet duygusuyla savaşa onları çağırarak anlamındadır. Zira O, Allah yolunda savaşmaya onları çağırmişti. Allah yolunda savaşmak ise, Allah'ın adı en yüksek olsun diye savaşmaktır. Fakat onların bu maksada sahip olmadıklarını görünce, kendilerine, onları utandıracak ve gayrete gelmelerini sağlayacak bir teklifte bulundu. Yani, yahut da korunması gereken şeyleri savunmak için çarpışın, demektir.

Nitekim Kuzmân şöyle demişti: Allah'a yemin ederim, ben ancak kavmimin şanını savunmak kastı ile çarpıştım. Yine Ensar'dan kimisi Uhud günü, Kureyşülerin Medine vadilerinden birisi olan Kanat vadisinin ekinleri arasına bineklerini serbest bırakmaları üzerine şöyle demişti: Kaylaogullannın binekleri ekinleri arasında otlanınken biz çarpışmayacak mıyız?

Buna göre buyruk: Eğer Allah yolunda çarpışmazsanız, bari kendinizi ve namusunuzu savunmak kastı ile savaşınız demektir.

"O gün onlar, imandan çok küfre yakın idiler*" buyruğu, durumlarını açıkladıklarını ve gizliliklerini açığa çıkardıklarını anlatmaktadır. Müslüman olduklarını sanan kimselere karşı da iç yüzlerini açıklayarak, münafıklıklarını onaya koydular. Böylelikle zahiren görülen hallerinde -gerçek anlamıyla kâfir olmakla birlikte- küfre daha yakın bir durum arzetttiler.

Yüce Allah'ın: "Kalplerinde olmayan şeyi ağızlarıyla söylüyorlardı." Yani onlar, iman ettiklerini açığa vurmamakla birlikte, kâfirliklerini gizlediler. Burada "ağızların sözkonusu edilmesi, te'kid içindir. Yüce Allah'ın: "iki kanadıyla uçan feu\$" (el-En'âm, 6/38) buyruğunda olduğu gibi. [\[274\]](#)

168. Kendileri oturarak kardeşleri için: "Bize itaat etselerdi, Öldürölmeklerdi" diyenlere de kii "Haydi kendi nefislerinizden ölümü geri çevirin. Şayet doğru söyleyenler iseniz/

"Kendileri oturarak kardeşleri için...* buyruğu, "kardeşleri hakkında..." diyenler

demektir. Bu kardeşlerinden kasıt ise, Hazrectilerden öldürülen şe-hîdlerdir. Bunlar, neseb ve civar (karşılıklı himaye akdi) bakımından kardeş diye anılmışlardır. Yoksa din bakımından kardeşlikleri kastedilme inektedir

Yani bunlar, şehidler hakkında: Eğer Medine'de oturmuş olsalardı öldürülme zı erdi, dediler.

Şöyle de açıklanmıştır: Abdullah b. Ubey ve arkadaşları, kardeşlerine yani kendileri gibi münafık olanlara şöyle dediler: Eğer şu öldürülenler bize itaat etmiş olsalardı öldürülmeyeceklerdi.

"Bize itaat etselerdi" buyruğundan kasır ise, Medine dışına, Kureyşîle-re karşı çıkmamak hususunda bize itaat etselerdi, demektir.

"Kendileri oturarak" İfadesine gelince, onlar bu sözleri söylemekle birlikte, kendileri de oturup, cihada çıkmadılar, demektir.

Yüce Allah ise, onların bu kanaatlerini: "De ki: Haydi, kendi nefislerinizden ölümü geri çevirin" diye reddetmektedir. Yani, ey Muhammed, onlara de ki: Eğer siz doğru söylüyor iseniz, haydi ölümü kendinizden geri çeviriniz. Bununla, şanı yüce Allah, hazer'in kadere karşı bir faydasının olmadığını (tedbirin takdiri değiştirmedğini) maktulün de eceli ile öldürüldüğünü beyan etmektedir. Şanı yüce Allah'ın bilip haber verdiği bir husus ise, mutlaka tahakkuk eder.

Denildiğine göre, bu söz söylendiği gün münafıklardan yetmiş kişi öldü. Ebu'l-Leys es-Semerkandî der ki: Semerkand'da müfessirlerden birisini şöyle derken dinledim; "De kî; Kendi nefislerinizden ölümü geri çevirin" âyeti nazil olunca, münafıklardan yetmiş kişi öldü. [\[275\]](#)

169. Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler s anma yasın. Bilakis onlar, Rableri katında diridirler, rızı klan ular.

170. Allah'nı keremiyle kendilerine verdiklerine sevinerek, arkalarından henüz kendilerine katılmayanlara: "Kendilerine korku olmadığını ve üzölmeyeceklerini" müjdelemek isterler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağım

1. Âyetler Arası İlişki, Âyetlerin Nüzul Sebebi ve Şehitlerin Diri Olmalarının Anlamı:

Yüce Allah, Uhud günü meydana gelen olayları, münafıkları sâdıklardan ayırd eden bir imtihan olduğunu beyan etçikten sonra, kaçmayıp sebat göstererek

öldürülen kimseler için de ilâhî lütuf ve yüce Rabbin nezdinde hayat bahsedildiğini beyan etmektedir.

Âyet-i kerime Uhud şehidleri hakkındadır. Bir'i Maûne şehidleri hakkında indiği söylendiği gibi, hayır bu buyruk, bütün şehidler hakkında umumîdir, de denilmiştir.

Ebû Davud'un Musennef (Sünen)'inde sahih bîr sened ile İbn Abbâs'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kardeşleriniz Uluud'da isabet alınca, Allah onların ruhlarını yeşil kuşların kursaklarına koydu. Bu kuşlar cennetteki nehirlerle gidiyor, cennet meyvelerinden yiyor ve Ar-ş'ın gölgesinde asılı bulunan akından kandillere tünüyor. Orada yediklerinin, içliklerinin, dinlendikleri yerlerin hoş olduğunu görünce, bizim cennette diri olduğumuzu ve rızıklanmakta olduğumuzu kardeşlerimize kim haber verecek? Tâ ki, rihad hususunda gayretlerini esirgemesinler ve savaş esnasında verdikleri sözlerini bozmasınlar. Şanı yüce Allah, sizin adınıza onlara Ben bildireceğim, diye buyurdu. Bunun üzerine Yüce Allah: "Allah yolunda öldürülenler i sakın ölümler sanmayasın" diye başlayan âyetleri indirdi. [276]

Bakiy b. Mahled de Cabir'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) benimle karşılaştı, şöyle buyurdu: "Ey Câbir, ne diye seni başını önüne eğiyor ve kederli görüyorum?" Ey Allah'ın Rasûlü dedim, babam şehid oldu. Bakıma muhtaç çotuk çocuk bıraktı. Üzerinde de ödenmesi gereken borçları vardı. Şöyle buyurdu; "Aziz ve celil olan Allah'ın babam ne şekilde karşıladığını sana müjdeleyeyim mi?" Müjdele! Ey Allah'ın Rasûlü dedim, Şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah, senin babanı diriltti ve onunla yüzyüze (aracısız) konuştu, Halbuki, arada bir lıicab bulunmaksızın hiçbir kimseyle de konuşmuş değildir. Babana dedi ki: Ey kulum temenni et, Ben de sana vereyim. Rabbim dedi, beni tekrar dünyaya geri gönder de senin uğrunda ikinci bir defa daha öldürüleyim. Şanı yüce ve Mübarek olan Rab buyurdu ki: Gerçek şu ki, Ben ezelden beri onlar bir daha oraya dönmeyecekler diye hüküm verdim. O halde, Rabbim, geride bıraktıklarına (durumumu) bildir, dedi. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah da: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanmayasın" âyetini İndirdi. Bu hadisi, İbn Mace, Sünen'inde, Tirmizî de Cami'inde rivayet etmiş olup, Tirmizî: Bu hasen, garip bir hadistir, demiştir. [277]

Veki'tle Salim b. el-Eftas'dan rivayet ettiğine göre, Said b. Cübeyr: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanmayasın. Bilakis onlar, Rablerİ katında diridirler" âyeti hakkında şöyle demiştir; Hamza b. Abdulmuttalib ile Mus'ab b- Umeyr şehid edilip de kendilerine verilen böl nızıklan görünce şöyle dediler: Keşke kardeşlerimizin cihada rağbetleri daha bîr artsın diye, bizim elde ettiğimiz

hayırları bilseler. Bunun üzerine yüce Allah, bunu Ben sizin yerinize onlara bildireceğim, diye buyurdu ve: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanmayasın" buyruğunu: "Ve Allah'ın mü'minlerin mükâfatını zayi etmeyeceği müjdesiyle sevinirler" (Âl-İ İmran, 3/171) buyruğuna kadar indirdi.

Ebu'd-Duhâ der ki: Bu âyet-i kerime özel olarak Uhud şehidleri hakkında nazil olmuştur. Birinci görüş de bu görüşün sahih olmasını gerektirmektedir.

Kimisi de şöyle demektedir Bu âyet-i kerime Bedir şehidleri hakkında nazil olmuştur. Bunlar da ondört kişi idiler. Sekizi Ensar'dan, altısı da Muhacirlerdendi.

Âyetin, Bir'i Maûne şehidleri hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Onların başından geçenler, ünlüdür, Bu olayı, Muhammed b. İshak ve başkaları zikretmiştir.

Başkaları da şöyle demiştir: Şehidlerin yakınları, bir nimet elde edip sevinç duymalarını gerektirecek bir durumla karşılaştıklarında, hasret çeker ve biz nimet ve sevinç içerisinde bulunuyoruz, buna karşılık babalarımız, oğullarımız, kardeşlerimiz kabirlerdedir, diyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah, bu âyeti kerimeyi, hem onları rahatlatmak, hem de kendilerinden öldürülen şehidlerin durumunu haber vermek üzere indirdi.

Derim ki; Özetle her ne kadar bütün bu sebepler dolayısıyla buyrukların nâzîl olması ihtimal dahilinde ise de, şant yüce Allah, bu âyet-i kerimede, şehidlerin cennette diri olduklarını, rızıklanmakta olduklarını haber vermektedir. Şüphesiz onlar, ölmüş bulunuyorlar ve cesedleri de topraktadır. Bununla birlikte ruhları, diğer mü'minlerin ruhları gibi de diridir. Ayrıca onlara öldürülme anından İtibaren dünya hayatı onlar için ebedi İmişcesine cennette rızıklandırılmakla da üstün kılınmışlardır

Bu hususun mahiyeti hakkında ilim adamîan farklı görüşlere sahiptir. Büyük çoğunluğun kabul ettiği görüş, bizim belirttiğimiz şekildedir. Ve şehidlerin hayatta olduklarının muhakkak olduğunu kabul etmektedirler. Ancak kimileri şöyle demektedir: Şehidlere kabirlerinde ruhları geri verilir ve onlar nimete mazhar kılınırlar. Tıpkı kâfirlerin kabirlerinde diriltilip azap gördükleri gibi.

Mücahid de der ki: Şehidlere cennet meyvelerinden rızık verilir. Yani onlar, cennette olmadıkları halde onun kokusunu alırlar. Bazıları da bunun mecazi bir ilade olduğu kanaatine sahip olmuştur. Yani onlar, cennette Allah'ın hükmü gereğince nimet görmeye hak kazanmış kimselerdir. Bu da: Filan kişinin anılışı devam etmektedir anlamında, filan kişi ölmedi, deyimini andırmaktadır. Nitekim şöyle denilmiştir:

"Takva sahibinin ölümü aonsui bir hayattır

Pek çok kişi ölmüş ama, insanlar arasında diridirler."

Yani onlara, güzel şekilde anılma nimeri ihsan edilmiştir.

Başkaları da şöyle demiştir: Ruhları, yeşil kuşların kursakların da dır. Onlar, cennette nızıklanırlar, yerler ve nimetlere mazhar olurlar. Bu konudaki görüşler arasında sahih olan görüş de budur. Çünkü naklin sahih olarak belirttiği husus, aynen vaki olan şeydir. İbn Abbas yoluyla rivâyeE edilen hadis de bu konudaki ayrılıkları ortadan kaldıran açık bir nassdır. Aynı şekilde Müslim tarafından rivayet edilen İbn Mes'ud hadisi de böyledir. [278] Biz bu hususu, "et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevta ve Umûri'l-Ahire" adlı kitabımızda genişçe açıklamış bulunuyoruz. Yüce Allah'a hamdolsun. Orada şehidelerin kaç türlü olduklarını ve durumlarının birbirinden farklı olduğunu da belirttik.

Şehidlerin hayatta oluşlarını, onların ileride diriltilecekleri şeklinde yorumlayanlara gelince, böyle bir yorum, Kur'ân ve sünnetin reddettiği uzak bir yorumdur. Çünkü, yüce Allah'ın: "Bilakis onlar... diridirler" buyruğu, onların hayatta olduklarına ve rızıklandırıldıklarına açık bir delildir. Rızık ise ancak hayatta olana verilir.

Şöyle de denilmiştir: Her yıl onlara bir gaza sevabı yazılır ve Kıyamet gününe kadar kendilerinden sonra yapılan bütün cihadların sevabına ortak edilirler. Çünkü cihad çıkırını açanlar onlardır. İşte yüce Allah'ın şu buyruğu da -ileride yüce Allah'ın izniyle orada açıklanacağı üzere- buna benzemektedir: "İşte bundan dolayı Biz de İsrail oğullarına şunu yazdık: Her kim bir canı öldürürse..." (el-Mâide, 5/32).

Şöyfe de denilmiştir: Çünkü onların ruhları Kıyamet gününe kadar Arş'ın altında rükû yapar, secde eder. Tıpkı abdesdi olarak uyuyan, hayatta bulunan mü'minlerin ruhları gibidir.

Şöyle de açıklanmıştır: Çünkü şehid, kabrinde çürümez ve yer onu yemez. Biz bu hususu, "et-Tezkire" de sözkonusu ettik ve toprağın, peygamberleri, şehidleri, ilim adamlarını, Allah için müezzinlik yapanları ve Kur'ân hahzlarını yemediğim belirttik. [279]

2. Şehidlerin Yıkanması:

Şehid, hükmen hayatta olduğuna göre, fiilen dünyada hayatta olan gibi namazı kılınmaz. İlim adamları, şehidlerin yıkanıp namazlarının kılınması hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malik, Şafiî, Ebû Hanife ve es-Sevrî, bütün şehidlerin yıkanacakları ve namazlarının kılınacağı görüşünü kabul ederler. Bundan tek

istisna ise, özellikle düşmanla savaş esnasında savaş meydanında öldürülen kişidir. Bu hükmün gerekçesi ise, Hz. Cabîr yoluyla rivayet edilen şu hadistir. Peygamber (sav): "Onlan kanlarıyla defnediniz" diye buyurdu. [280] Uhud günü şehid düşenleri kastetmektedir. Hz. Peygamber onları yıkamadı, Bunu Buhari rivayet etmiştir. [281]

Ebû Dâvûd da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) Uhud günü öldürülenlerin üzerindeki silahların, deri giyeceklerin çıkartılmasını, kanlarıyla ve elbiseleriyle gömülmelerini emretti. [282]

Ahmed, İshak, Evzaî, Dâvûd b, Ali ve çeşitli bölgelerin fukahâsından, hadis ehlinden bir topluluk ile İbn Uleyye de böyle demiştir. Said b, el-Müseyyeb ile el-Hasen ise, şehidlerin yıkanmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Onlardan birisi de şöyle demiş: Uhud şehidlerinin yıkanmayış sebepleri, sayıca çok olmaları ve başka meşguliyetler dolayısıyla bunlarla uğraşma imkânının bulunamayışıdır.

Ebu Ömer (İbn Abdî'l-Berr) der ki: Ancak, Said ve el-Hasen'in bu görüşünü» değişik bölge rûkahâsından Ubeydullah b. el-Hasen eî-Anıberî'den başkası kabul etmiş değildir. Onların sözünü ettikleri "Uhud şehidlerini yıkamakla uğraşacak vakitleri yoktu" şeklindeki gerekçe ise, gerekçe olamaz. Zira, bu şehidlerin her birisinin onu yıkamakla uğraşacak bir velisi (yakını) ve işini görececek bir akrabası vardı. Onların yi kan m ayı şiarının illeti (gerekçesi) ise, -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- hadis-i şerifte kanları ile ilgili olarak kullanılan şu ifadedir: "Kıyamet günü onların bu yaralan misk kokusu gibi ge-lecektir." [283] Böylelikle onların yıkanmayışlarının illetinin bu hususta bu görüşü belirtenlerin ileri sürdükleri gibi başka işlerle meşguliyet olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu meselenin kıyas ve mantık yürütmekle de bir ilgisi yoktur. Bu mesele, sadece ve sadece herkesin Uhud'da öldürülen şehidlerin yıkanmadıklarına dair nakletmiş oldukları rivayetlere tabi olmak meselesidir.

el-Hasenrin görüşünü kabul eden müteahhir (sonraki) ilim adamlarından kimisi de, Hz. Peygamber'in Uhud şehidleri hakkında söylemiş olduğu: "Ben, Kıyamet gününde bunlara şahidim" [284] sözünü delil göstermiştir ve şöyle demiştir: İşte bu, onların özel bir durumlarının olduğuna ve bu hususta başkalarının onlara ortak olmadığına delil teşkil etmektedir. Ancak Ebu Ömer şöyle demektedir: Bu görüş, hemen hemen garip bir görüştür. Onların (şehidlerin) yıkanmayacaklarını söylemek daha uygundur. Çünkü bu husus, Peygamber (sâiv)'in Uhud şehidleri ile diğer şehidler hakkındaki uygulamasıyla sabit olmuştur. Ebû Dâvûd da Hz. Cabîr'den şöyle dediğini rivayet eder: Bir adama atılan bir ok göğsüne veya boğazına isabet etti. Bunun sonucunda öldü. O da olduğu gibi elbiseleri ile

birlikte gömüldü. Devamla der ki: Biz de Rasûlullah (sav) ile birlikte bulunuyorduk. [\[285\]](#)

3. Şehidin Cenaze Namazı Kılınır mı?

Şehidlerin cenaze namazının kılınması hususunda da ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Malik, Leys, Şafiî, Alîmed, Dâvûd tez-Zâhirî) namazlarının kılınmayacağı görüşündedirler. Çünkü Hz. Câbir şöyle demiştir: Peygamber (sav) Uhud şehidlerinden iki kişiyi aynı elbisede (kefende) bir araya getiriyor, sonra: "Bunların hangisi daha çok Kur'ân ezbere biliyordu?" diye soruyordu. Eğer onlardan birisine işaret edilecek olursa, lahde onu öne alır ve şöyle derdi: "Kıyamet gününde bunlara karşı ben şahid olacağım." Şehidlerin kanlarıyla defnedilmelerini emretti. Şehidler yıkanmadılar ve namazları da kılınmadı. [\[286\]](#) Küfe, Basra ve Şam fakîhleri ise şöyle demişlerdir: Namazları kılınır. Onlar, bu hususta çoğu mürsel olan Peygamber (sav)'ın Hz. Hamza ile sair Uhud şehidlerinin namazını kıldığına dair bir takım rivayetler de kaydederler. [\[287\]](#)

4. Hangi Hallerde Şehidin Namazı Kılınabilir?

İlim adamları, icmâ ile şunu kabul etmişlerdir: Şehid, canlı olarak savaş meydanından alınıp yaşayacak ve yemek yiyecek olursa, onun namazı kılınır. Nitekim Ömer (r.a'Va yapılan uygulama budur.

Bununla birlikte Haricîler, yol kesicileri ve buna benzer kimseler tarafından zulmen öldürülen kişi hakkında farklı görüşlere sahiptirler.

Ebû Hanife ve es-Sevrî der ki: Zulmen öldürülen herkes yıkanmaz. Fakat böyle birisinin ve her şehidin namazı kılınır. Diğer Irak alimlerinin görüşü de budur. Bunlar, sahih pek çok yoldan Zeyd b. Sûhân'dan Cemel günü öldürüldüğü vakit: Üzerimden herhangi bir elbiseyi çıkarmayın ve kanımı yıkamayın, dediğini rivayet ederler.

Ammar b. Yasir'in de Zeyd b. Sûhân gibi bir söz söylediği de sabittir. Am-mar b. Yâsir İse, Sıffîn'de öldürülmüş, Hz. Ali de onu yıkamamıştır.

Şafiî'nin iki görüşü vardır. Birisine göre, diğer bütün ölümler gibi yıkanır. Bundan tek istisna, harp ehli kimselerin öldürdükleridir. Mâlik'in de görüşü budur. Mâlik der ki; Kâfirler tarafından öldürülüp, çarpışma meydanında ölen yıkanmaz. Bunun dışında yani, kâfirler tarafından savaş alanında öldürülenlerin dışındaki bütün maktuller yıkanır ve namazları kılınır. Aynı zamanda bu, Ahmed b.

HanbeFin de -Allah ondan razı olsun- görüşüdür.

Şafiî'nin diğer görüşüne göre ise, bâğîler taralından öldürülen yıkanmaz.

Malik'in görüşü İser daha sahihtir. Çünkü, ölülerin yıkanması, icma ile ve genel bir nakil ile sabit olmuştur. O halde, icmanın yahut sabit bir sünnetin dışarıda bıraktıkları kimseler müstesna, her ölenin yıkanması vaciptir. Başarı Allah'tandır.

[288]

5- Düşman Baskını Sırasında Öldürülenlerin Hükümü:

Bir toplum evlerinde bulunup da, kendilerinin haberi bulunmaksızın, düşman onlara sabahleyin bir baskın düzenleyip, onlardan bir takım kimseleri öldürülecek olursa, bu öldürülenlerin hükümü, savaş meydanında öldürülenle-rinki gibi mi olur, yoksa diğer ölülerin hükmünde mi olur?

Bu sorun, -yüce Allah'ın tekrar bize iade etmesini niyaz ettiğimiz- Kurtu-ba'da bizim başımıza geldi- Allah kahredesice düşman, 627 yılı Ramazan ayının üçüncü günü sabahında, herkes hiçbir şeyden habersiz, tarlasında işiyle meşgul iken, düşman baskın yaptı, kimisini öldürdü, kimisini esir aldı. Öldürülenler arasında rahmetlik babam da vardı.

Hocsfmız kıraat âlimi Ebû Hu ece diye bilinen Üstad Ebu Cafer Ahmed'e durumunu sordum bana, onu yıka ve namazını kıl, dedi. Çünkü baban, müs-lüman ve kâfir saflar arasındaki meydan savaşında öldürülmüş değildir.

Daha sonra, hocamız Rabi" b. Abdurrahman b. Ahmed b. Kabi' b. Ubey-y'e sordum, O da; O, meydan savaşında öldürülenler hükmündedir, dedi.

Arkasından kadı el-Cemaa diye bilinen Ebu'l-Hasen Ali b. Katral'a -etrafında bir gurup fukaha da bulunduğu halde- durumu sordum, bunlar da: Onu yıka, kefenle ve namazını kıl, dediler, ben de böyle yaptım. Bundan sonra ise, bu meseleyi Ebu'l-Hasen el-Lahînin et-Tabsira adlı eserinde ve başka kitaplarda gördüm. Eğer, bunu daha Önce görmüş olsaydım, onu yıkamaz, kanıyla ve elbiseleriyle onu derbederdim. [289]

6. Allah Yolunda Şekid Olmanın Üstünlüğü:

Bu âyet-İ kerime, Allah yolunda öldürölüp, Ū'nun uğrunda şehid düşmenin sevabının büyüklüğüne delildir. O kadar ki, bu yolda şehid düşmek, günahları siler. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Allah yolunda öldürölme, -borç müstesna- herşeye keffarettir. Az önce Cebrail (a.s) bana

böyle dedi." [290]

İlim adamlarımız derler ki: Burada borcun sözkonusu edilmesi, borç hükmünde olan ve kişinin zimmetine taalluk eden diğer haklara da dikkat çekmektir. Gasb, batıl yolla malı almak, kasten öldürmek, yaralamak ve buna benzer diğer sorumluluklar da böyledir. Çünkü, bütün bunların cihad dolayısıyla mağfiredilmemeleri borca nisbetle daha uygundur. Çünkü bunlar borçtan daha ağır sorumluluklardır. Bütün bunlar da sabit sünnette varid olduğuna göre, haseneler ve seyyiâtlar ile karşılıklı kısas (takas) ile gerçekleşir.

Abdullah b. Uneys der ki: Ben, Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Allah, kullan" -ya da insanları diye buyurdu. Bu şüphe (hadis ravi-lerinden birisi olan) Hemmam b. Yahya'nın şüphesidir -böyle derken eliyle de Şam tarafına işaret ederek; "çıplak, sünnetsiz ve hiçbir şeysefe olarak haşredecektir." Btz: "Hiçbir şeysiz olmaları ne demektir? diye sorunca, şöyle buyurdu: "Beraberlerinde hiçbir şey bulunmaksızın (hasredilecekler). Onlara yakının da uzakta buSunanm da işiteceği bir sesle şöylece seslenir: Ben Melik olanım, Ben

Deyyânım. [291] Cennet ehlerinden herhangi bir kimsenin, cehennemliklerden birisinin ondan yaptığı herhangi bir haksızlığın karşılığını talep ettiği halde cennete girmemesi gerekir. Cehennem elinden herhangi bir kimsenin de cennet ehlerinden herhangi bir kimseye yaptığı bir haksızlığı karşılığını kendisinden taieb ettiği halde -bir tokat olsa dahi- girmemesi gerekir." Biz, şöyle dedik: Biz, Allah'ın huzuruna çıplak ayaklı, elbisesiz ve sünnetsiz olarak varacağımıza göre bu nasıl olacak? Hz, Peygamber şöyle buyurdu; "Hasenat ile ve seyyiât ile (takas yapılarak)" diye buyurdu. [292] Bu hadisi el-Harîs b. Usâme rivayet etmiştir.

Müslim'in Sahih'inde de Ebu Hureyre'den rivayete göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Müflis kimdir, bilir misiniz?" Şöyle dediler: Aramızda müflis, bir dirhemi ve hiçbir eşyası bulunmayana denir. Şöyle buyurdu: "Ümmetimden müflis, Kıyamet günü namaz, oruç ve zekât (sevapları) ile birlikte gelir, diğer taraftan şuna sövmüş, buna iftira etmiş, diğerinin malını yemiş, berikinin kanını dökmüş, bir diğerini vurmuş olarak gelir. Bu sefer buna daf ötekine berikine de hasenatından verilir. Eğer üzerindeki haklar ödenip bitirilmeden önce hasenatı tükenecek olursa, bu sefer diğerlerinin (haksızlık ettiği kimselerin) günahlarından alınıp onun üzerine bırakılır, sonra da o cehenneme atılır. " [293]

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, bir kimse, Allah yolunda öldürülür, sonra diriltilir, sonra tekrar öldürülür, sonra bir daha diriltilir, sonra yine öldürülecek olursa, eğer üzerinde borç kalırsa, onun bu borcu ödenmedikçe cennete giremeyecektir." [294]

Ebû Hureyre rivayetle der ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Müzminin canı, üzerinde borç bulunduğu sürece muallaktadır." [295]

Ahmed b. Zuheyr dedi ki: Yahya b. VaiFe bu hadis hakkında soruldu, O sahili bir hadistir, diye cevap verdi.

Denilse ki: Bu, bazı şehidlerin öldürölme sırasında cennete girmediklerine, ruhlarının da belirttiğimiz gibi kuşların kursaklarında olmadıklarına delalet etmektedir. Kabirlerinde de olmayacaklarına göre nerede olacaklardır? Deriz ki: Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Şehidlerin ruhları cennet kapısının önünde ve Bârik diye anılan bir nehrin kıyındadır. Sabah ve akşam cennetten rızıkları onlara çıkartılıp getirilir." [296] Burada sözü edilenlerin bu kimseler olmaları muhtemeldir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İşte bundan dolayı İmam Ebu Muhammed b. Atiyye şöyle demiştir: Bunlar (şehidler) tabaka tabakadırlar ve durumları farklı farklıdır. Hepsinin ortak özelliği ise, "rızklandırılmaları" dır

İmam Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid b. Mâce el-Kazvinî Sunen-'inde Süleym b. Âmir'den şöyle bir rivayet nakletmektedir: Süleym dedi ki: Ben, Ebû Umâme'yi şöyle derken dinledim: Rasûluilah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Denizde şehid düşen, karada şehid düşen iki kişi gibidir Denizin tuttuğu kimse ise, karada öldürölerek kanma bulanmış kimsedir. İki dalga arası (denizde duran kimse) ise, Allah'a itaat uğrunda bütün dünyayı ka-teden kimse gibidir. Muhakkak aziz ve celil olan Allah, ölüm meleşini ruhları kabzetmekle görevlendirdi. Denizde şehid olanlar ise bundan müstesnadır. Bunların ruhlarını kabzetmeyİ şanı yüce'nin kendisi üstüne almıştır. Karada şehid düşenin borç müstesna bütün günahlarını bağışlar, denizde şehid düşenin de bütün günahlarını ve borcunu dahi bağışlar," [297]

7. Kişiyi Cennete Girmekten Alıkoyan Borcun Mahiyeti:

-Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- kişiyi cennete girmekten alıkoyan borç, kişinin o borcu ödeyecek mal bırakmakla birlikte ödenmesini vasiyet etmediği, yahut da ödeme gücü olduğu halde ödemediği ya da israi", yahut da beyinsizce harcama uğrunda borç alıp da ödemediği sonucu bıraktığı borçlardır. Fakirliği, elinin darlığı dolayısıyla yerine getirilmesi gereken bir hakkı ifa etmek için borç alıp da borcunu ödeyecek bir şey de geri bırakmayana gelince, şüphesiz böyle birisini -inşaatları- cennete girmekten alıkoymayacaktır Çünkü, İslâm devlet yöneticisinin, böyle birisinin borcunu ödemesi farzdır. Bunu ya genel

olarak zekâtta yahut zekâtta borca batmışların payından yahut da yine müslümanlara harcanması gereken ganimet paylarından öder. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim bir borç, yahut da bakıma muhtaç çocuk çocuk bırakırsa, bunların sorumluluğu Allah ve Rasûlünedir. Kim de bir mal bırakacak olursa, o da mirasçılarıdır." [298]
Bu hususa dair daha geniş açıklamaları, "et-Tezkire" adlı eserimizde kaydetmiş bulunuyoruz. Cenab-ı Allah'a hamdolsun. [299]

8. Rableri Nezdinde Rızıklanırlar:

Yüce Allah'ın: "Rableri katında diridirler, rızıklanırlar" buyruğunda şu takdirde hazfedilmiş bir muzaf vardır: Rablerinin kerem ve İturları nezdinde... rızıklanırlar, demektir. Burada yer alan: " Katında" kelimesi, son derece yakın olmayı gerektirir. Sibeveyh'e göre bu kelimenin küçültme ismi yapılmaz. O halde buradaki indiyyet (katında, nezdinde olmak), bir ikram ifade eder. Yoksa, yakınlık ve mesafe anlamını ifade etmez.

"Rızıklanırlar" buyruğundan anlaşılan ise, adeten bilinen rızıktır. Burada sözü geçen hayattan kasıt, anılış itibariyle bir hayattır, diyen kimseler ise, buradaki rızık da güzel övgü onlara rızık olarak verilir, diye açıklamışlardır. Ancak birinci açıklama hakikat anlamına göredir.

Şöyle de denilmiştir; Şüphesiz ki, istedikleri gibi uçup kondukları o hallerinde ruhlar, cennet kokularını, hoş şeylerini, nimetlerini ve sevindirici hususlarını ruhlara yakışan bir şekilde -ona rızık olarak verilen şeylerde- idrâk eder ve bunlarla zevklenir, lezzet alır. Cismani lezzetlere gelince, bu ruhlar, bedenlerine iade edileceği vakit, Allah'ın kendileri için hazırlamış olduğu bütün nimetleri de tamamıyla alır ve tadar. Bu güzel bir açıklamadır. Her ne kadar bir çeşit mecazî bir açıklama ise de, bizim tercih ettiğimiz görüşe de uygun bir açıklamadır. Başarıyı ihsan eden yüce Allah'tır.

"Sevinerek" kelimesi, "rızıklanırlar"daki zamirden hal mevkiindedir. Bununla birlikte "diri olanlar"ın sıfatı olmak üzere günlük konuşma esnasında; "Sevinirler," şeklinde kullanmak da mümkündür.

Buradaki sevinç (ferah) sürür manasınadır. Bu âyet-i kerimedeki lütuf ve keremden kasıt ise v sözü geçen nimetlerdir. İbn. es-Semeykâ bu kelimeyi "“ şeklinde "fe" harfinden sonra elif ile okumuştur ki, bunlar da İki ayrı söyleyiştir, en-Nehhas der ki: Bu kelimenin Kur'ân. dışında raerfu' olarak okunması caizdir ve o takdirde wdiriler"e sıfat olur.

Yüce Allah in: "Arkalarından henüz kendilerine katılmayanlara... müjdelemek

isterler" buyruğunun anlamı şudur: Yani onlar -kendileri de fazilet sahibi olmakla birlikte- fazilet itibariyle kendilerine kavuşamayan kimselere müjdelemek isterler, demektedir.

Müjdelemek (istibşâr), ası! itibariyle Ten kelimesinden gelmektedir. Çünkü, insanın sevinmesi halinde, bu sevincin etkileri yüzünde görülür. es-Süddî der ki: Şehide, kardeşlerinden yanına gelecek olan kimselerin sözkonusu edildiği bir kitap getirilir. O daf tıpkı çoktandır görmedikleri bir kimsenin geliş müjdesi dolayısıyla dünyadaki kimselerin sevinci gibi sevinir.

Katade, İbn Güreye, er-Rabîl ve başkaları da derler ki Onların sevinmeleri, şöyle demeleridir: Dünyada geride bıraktığımız kardeşlerimiz, peygamberleriyJe birlikte Allah yolunda çarpışmaktadırlar.

Onlar da şehid düşecekler ve bizim içinde bulunduğumuz bu büyük lütuflann bir benzerine nail olacaklardır. Bundan dolayı onlar adına sevinir ve mesrur olurlar.

Şöyle de denilmiştir: Burada henüz kendilerine katılmamış olanlar dolayısıyla sevinmek ile, Öldürül m eşeler dahi bütün mü'minlere işaret vardır. Çünkü onlar, Allah'ın mükâfatının vuku bulduğunu yakinen görünce, İsiâm dininin, Allah'ın kendisine bağlanması sebebiyle kullarını mükâfatlandırdığı hakkın kendisi olduğunu da görürler. İşte bundan dolayı, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu lütuflan dolayısıyla kendileri İçin sevindikleri gibi, mü'minlere de kendileri için bir korku bulunmadığı ve üzülmeyecekleri müjdesini vermek isterler. ez-Zeccâc ve İbn Fûrek, bu anlamı kabul etmişlerdir. [300]

171. Onlar, Allah'tan gelen bir nimet ve bir lütuf ile ve Allah'ın mü'minlerin mükafatım boşa çıkarmayacağı müjdesi ile sevinirler.

Yani onlar, Allah'tan cennet ile mükâfatlandırılacakları müjdesi ile sevimden Allah'tan bir mağfîret İle sevinirler, diye de açıklanmıştır.

"Ve bir lütuf ile" buyruğu ise, açıklamayı daha da İleriye götürmek içindir. Çünkü lütuf, zaten nimetin kapsamı içerisindedir. Ayrıca bunda, bu nimetin genişliğine ve bunun dünya nimetleri gibi olmadığına da bir delil vardır. Nimetten sonra lütfün te'kid olmak üzere geldiği de söylenmiştir.

Tirmizî, el- Mîkdâm Ma'dikerib'den şöyle dediğini rivayet eder Rasûlul-lah (sav) buyurdu ki: "Şehidin Allah nezdinde altı özelliği vardır -Tirmizî ve İbn Mâce de bu şekilde "altı" denilmekle birlikte sayıca bunlar yedi tanedir-ler. [301] Kanının ilk damlası iJe birlikte ona mağfîret olunur, cennetteki yeri gösterilir, kabir azabından korunur, en büyük korkudan yana emin olur, başına tek bir yakutu dahi dünyadan ve dünyadaki herşeyden hayırlı olan vakar tacı konulur, huru'l

tynden yetmiş iki hanım ile evlendirilir, akrabalarından da yetmiş kişiye şefaati kabul edilir." Tirmî dedi ki: Bu, hasen, sahih, ga-rib bir hadistir. [302]

İşte bu, şehidin mazhar olacağı nimet, lütuf ve keremin açıklamasıdır. Bu anlamdaki rivayetler de pek çoktur. Mücahid'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Kılıçlar cennetin anahtarlarıdır.

Rasûlullah (sav.)'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yüce Allah, şehid-lere lütfedip de ben dahil hiçbir peygambere lütfetmediği beş büyük ihsanda bulunmuştur. Bunlardan birisi şudur: Bütün peygamberlerin ruhlannı ölüm meleği kabzetmiştir. Benim ruhumu dahi kabzedecek odur. Şehidler ise, kudreti ile dilediği şekilde ruhlarını Allah kabzeder. Ölüm meleğini onların ruhlarına musallat kılmaz. İkincisine gelince, bütün peygamberler öldükten sonra yıkanmışlardın Bert de ölümden sonra yıkanacağını. Şehidler ise yıkanmazlar Onların dünya suyuna ihtiyaçları yoktur. Üçüncüsü, bütün peygamberler kefenlenmişlerdir. Ben de kefenleneceğim. Şehidler İse kefenlenmezler, Aksine onlar elbiseleriyle defnedilirler Dördüncüsü, peygamberler ölümlerinden sonra "ölüler" diye adlandırılırlar. Bana da öldükten sonra "öldü" denilecektir. Şehidlere ise ölüler denilmez. Beşincisi, bütün peygamberlere Kıyamet gününde şefaati imkânı verilecektir. Aynı zamanda benim de şefaati Kıyamet gününde olacaktır. Şehidlere gelince, onlar hergün şefaati edecekleri kimselere şefaati ederler." [303]

Yüce Allah'ın: "Ve Allah'ın..." buyruğunu, el-Kisaî "elif" harfini esreli olarak okumuş, diğerleri ise üstün olarak okumuşlardır. Üstün olarak okumanın anlamı şudur: Onlar, Allah'tan bir nimetin müjdesiyle sevindikleri gibi, şüphesiz yüce Allah'ın mü'minlerin mükâfatını boşa çıkarmayacağı müjdesi ile de sevinirler. Esreli olarak okuyanların kıraatine göre bu, yeni bir cümle olur. (Buna göre) anlam şöyle olur: "... Ve bir lütuf ile sevinirler. Şüphesiz ki Allah, mü'minlerin mükâfatını boşa çıkarmaz." Bunun deili de İbn Mes'ud'un: Allah mü'minlerin mükâfatını boşa çıkarmaz, şeklindeki kıraatidir. [304]

172. Kendileri yara aldıktan sonra, yine Allah'ın ve Peygamberin davetine koşanlar, onlardan iyilik edenler ve sakınanlar için pek büyük bir mükâfat vardır.

"...anlar,... enler" mübtedâ olarak ref mahal ündedir. Haberi ise; "kendileri yara aldıktan sonra" anlamındaki buyruktur. "" Bununla birlikte "müzminler"den yahut da "kendilerine katılmayanlar" anlamındaki buyruktan bedel olmak üzere cer mahallinde olması da mümkündür.

"Davetine koşanlar", çağrısını kabul edenler, icabet edenler anlamındadır. "Sin" ve "te" harfleri fazladan gelmiştir. Şairin şu mısraı da bu kabildendir:

"İşte o vakit çağrıyla kabul eden hiçbir kimse ona karşılık vermedi."

Buhârî İle Müslim'de Urve b. ez-Zübeyr'den şöyle dediği nakledilmektedir: Âişe (r.anhâ) bana dedi ki: Senin baban (ez-Zübeyr b. el-Avvâm) da yara aldıktan sonra Allah'ın ve Rasûlünün çağrısını kabul eden kimselerden idi. Bu lafız, Müslim'indir.[\[305\]](#)

Yine Urve b. ez-Zübeyr Hz. Âişe'den şöyle dediğini nakletmektedir: Ey kardeşimin oğlu, senin iki baban -babası ez-Zübeyr ile anne tarafından dedesi Hz. Ebu Bekir'i kastediyor- kendilerine yara isabet ettikten sonra Allah ve Rasûlünün çağrısına uyan kimselerdendiler. Devamla dedi ki: Müşrikler, Uhud'dan ayrılıp Peygamber (sav)'a ve ashabına isabet edenler isabet ettikten sonra, geri döneceklerinden korktular, bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu: "Bizim henüz gücümüzün yerinde olduğunu bilmeleri için onlann arkasından gitmeye kim gelir?" Ebu Bekir ve ez-Zübeyr, yetmiş kişi ile birlikte gidenler arasında idiler. [\[306\]](#) Ve (Kureyşlilerin.) arkasından yola çıktılar. Onlar geldiklerini haber alınca da Allah'tan bir nimet ve bir lütuf ile geri döndüler.

Âişe (r.anhâ) Hamrâu'l-Esed gazvesinde meydana gelen olaylara işaret etmektedir. Hamrâu'l-Esed ise Medine'den yaklaşık sekiz millik uzaklıktadır. Şöyle olmuştu: Uhud'un ertesi günü olan pazar günü, Rasûlullah (sav) müşriklerin arkasından gftmek üzere insanlar arasında ilanda bulunup şöyle dedi: "Bizimle birlikte ancak dün orada bulunan kimseler çıksın. Onunla beraber İkiyüz mü'inin kişi yola çıktı. Buhârî'de de şöyle denilmektedir: (Peygamber) buyurdu ki: "Onların arkasından kim gider?" Onlardan yetmiş kişi ortaya çıktı, Aralarında -önceden de geçtiği üzere- Ebu Bekir ve ez-Zübeyr de vardı"[\[307\]](#) Hamrâu'l-Esed'e varıncaya kadar yollarına devam ettiler. Böyle-Hkle düşmanı korkutmuş oluyordu. Aralarında ağır yaralı yürüyemeyecek ve bineği de bulunmayan kimseler de vardı. Hatta başkalarının boyunları üzerinde taşınanlar dahi vardı. Bütün bunlar ise Rasûlullah (sav)'ın emrini yerine getirmek ve cihada rağbet için yapılmıştı. [\[308\]](#)

Âyet-i kerimenin oldukça ağır yaralı, biri diğerine yaslanan, bununla birlikte Peygamber (sav) ile beraber yola koyulan Abdüleşhel oğullarından iki kişi hakkında indiği de söylenmiştir, (Hz. Peygamber ve beraberindekiler) Hamrâu'l-Esed'e ulaştıklarında Nuaym b. Mes'ud ile karşılaştılar. Onlara, Ebu Süfyan b. Harb'in ve beraberindeki Kureyşlilerin toparlanıp bir araya geldiklerini ve Medine'ye gidip oranın halkını toptan İmha etmeyi kararlaştırdıklarını söylediler.

Bunun üzerine yüce Allah'ın kendilerinin söylediği bize haber verdiği: "Allah bize kâfidir, O ne güzel vekildir" sözlerini söylediler

Kureyş bu kararı vermişken, onlara Huzaalı Ma'bed denilen birisi gelmişti. Huzaahîar ise Peygamber (sav) ile antlaşmalı kimseler idiler ve onun sırlarını saklayan, iyiliğini samimi olarak isteyen kimselerdi. Ma'bed, Peygamber (sav)'ın ashabının durumunu ve yaptıklarını görmüştü. Kureyşlilerin de Me-dinelüeri imha etmek için geri dönme kararlarını görünce, bundan duyduğu korku ve Peygamber {sav) ile ashabına olan samimi iyilik arzulan, Kureyş-iileri korkutmaya itti ve onlara şöyle dedi: Ben, Muhammed'İ ve arkadaşlarını Hamrâu'l-Esed denilen yerde büyük ordu ile birlikte bırakmış bulunuyorum. Ondan geri kalanlar da onun etrafında toplanmış, sizi ele geçirmek için yanıp tutuşuyorlar. Kendinizi kurtarmaya bakınf kendinizi kurtarmaya bakın. Ben size geri dönmemenizi tavsiye ederim. Allah'a andederim ki, gördüğüm durum hakkında bir takım beyitlerden oluşan bir şiir söylemekten kendimi alamadım. Ona: Söylediğin şiir nedir? diye sordular. O da şöyle dedi: Dedim ki: "Yıkılıyordu nerdeyse bineğim uğultulardan Yer üzerinden bölük bölük atlılar sel gibi akınca

Şerefli uzun boylu aslanlar vardı sırtında atların

Düşmanla karşılaştıklarında sebat göstere^ ailah kuşanmışlardı onlar

Yei-i aşağı doğru eğimli s ana re asm a koşmaya başladım;

Hiç bozguna uğramamış kum andan larıyla tepede göründüklerinde

(Ebû Süfyan) b. Harb'in vay haline Sizinle karşılaşırlarsa! dedim.

Ova atlarla ve uğultularıyla dolup taşınca

Ben Mekkelileri sabah vakti uyarıyorum,

Aralarında uyanık ve akıllı olan herkesi

Ahmed'in ordusundan; onunla birlikte olanlar sıradan kimseler değildir, çünkü

Benim bu uyarım asılsız bir sözdür diye damgalanamaz."

Bu, Ebû Süfyan'ın ve beraberindekilerin kararlarından dönmelerine sebep oldu.

Allah kalplerine korku saldı. Korkuyla alelacele Mekke'ye döndüler. Peygamber

(sav) da ashabı ile birlikte muzaffer bir şekilde Medine'ye geri döndü. Nitekim

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sonra da kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan Allah'tan bir nimet ve lütuflageri döndüler " (Al-i İm-ran, 3/174)

Yani, herhangi bir savaş olmaksızın ve korku duymaksızın geri döndüler. Câbir

b. Abdullah, Peygamber ile birlikte çıkmak için izin istedi, ona izin verdi. Yüce

Allah da büyük mükâfatın arlık bu ikinci çıkışları ile gerçekleşmiş olduğunu da

onlara haber verdi. Rasûlullah (sav) da: "Şüphesiz ki o, (Hamrâu'l-Esed çıkışı)

bîr gazvedir* diye buyurdu, işte cumhurun bu âyet-i kerimeyi tefsir bu

şekildedir.

Ancak, Mücahid ve İkrime -yüce Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- istisna olarak şöyle derler: Bu âyet-i kerime, yüce Allah'ın: "Onlar ki, insanlar kendilerine: ..." buyruğundan itibaren "Allah büyük bir lütuf sahibidir." (Âl-i İmran, 3/173-174) Peygamber (sav)'ın küçük Bedir gazvesine çıkışı hakkında nazil olmuştur. Şöyâ ki: Peygamber efendimiz, Ulud'da Ebu Sütyan ile vaidleştikleri için Medine'nin dışına çıkmıştı. Zira Ebu Süfyan: Sizinle karşılaşma zamanımız ve yerimiz gelecek sene Bedir olsun, demişti. Peygamber (sav) da: "Evet deyiniz" diye buyurmuştu. İşte Peygamber (sav) de Bedir'e doğru çıkmıştı.

Orada büyük bir pazar da kuruluyordu, Rasûlullah (sav) ashabına bir kaç dirhem verdi. Bedir'e yakın bir yerde Eşca'lı Nuaym b. Mes'ud yanına gelerek Kureyşlilerin kendilerine katılanlarla birlikte toplanıp onunla savaşmak üzere yola çıktıklarını haber verdi. Müslümanlar bundan korkuya kapıldılar. Ancak: "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir" dediler. Ve Bedir'e varıncaya kadar yollarına devam ettiler. Ancak kimseyi görmediler. Pazarın kurulmuş olduğunu gördüler, beraberlerinde bulunan dirhemleriyle yiyecek şeyler ve ticaret malları satın aldılar. Herhangi bir savaş ve sıkıntı ile karşılaş-maksızın geri döndüler, ticaretlerinde de kar ettiler. İşte Yüce Allah'ın: "Allah'tan bir nimet ve Lütüfla geri döndüler" buyruğu ile anlatılan bunlardır. Yani, bu ticaretlerde Allah'ın üstün lütuf ve nimetini elde ettiler, demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

[\[309\]](#)

173. Onlar ki, insanlar kendilerine: "İnsanlar size karşı kuvvet topladılar, onlardan korkun" dedikleri zaman bu, onların imanını artırdı da: "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir" dediler.

Yüce Allah'ın: "Onlar ki, insanlar kendilerine... dedikleri zaman" buyruğu hakkında farklı görüşler vardır. Mücâhid, Mukâtil, İkrime ve el-Kelbî der ki: Burada bu sözü söyleyen kişi, Eşca'lı Nuaym b. Mes'ud'dur. Ancak lafız umumî olmakla birlikte manası özeldir. Yüce Allah'ın: "Hayır, onlar insanları kıskanırlar..." (en-Nisâ, 4/54) buyruğunda olduğu gibi. Burada insanlarla kastedilen özel olarak Muhammed (sav) dır.

es-Süddî der ki: Bu (Nuaym), bu iş karşılığında kendisine bir mükâfat va-dedilen Bedevî bir Araptır.

İbn jshak ve bir topluluk da şöyle demişlerdir: Burada "insanlar" ile Ab-dulkays kafilesi kastedilmektedir. Bunlar, Ebu Süfyanın yanından geçince o, müslümanların maneviyatını kırmak kastıyla onlara birtakım telkinlerde bu-

hınarak onları gönderdi. Burada "insanlar"dan kastın münafıklar olduğu da söylenmiştir. es-Süddî der kî: Peygamber (sav) ve ashabı, Ebû Sütyan İle sözleşme gereği küçük Bedir'e çıkmak üzere hazırlık yaptıklarında, münafıklar yanlarına gelip şöyle dediler. Biz size onlara karşı çıkmamanızı söyleyen arkadaşlarımızız. Siz, bize karşı geldiniz. Onlar sizin yurdunuzda sizinle savaştılar ve galip geldiler. Eğer onların yurtlarında yanlarına gidecek olursanız, sizden kimse geri dönemeyecektir. Bunun üzerine mü'mînler: "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir! dediler." Ebu Ma'ser de der ki: Tihame halkından Huzeyl'lilere mensub bir gurup Medine'ye geldi. RasûluUah (sav)'ın arkadaşları onlara Ebû Süfyân'a dair som sordular, Onlar da: Onlar size karşı çok büyük kalabalıklar topladılar. O bakımdan onlardan korkun ve çekinin. Sizin onlara karşı koyacak gücünüz yoktur, dediler

Bu görüşlere göre ise "İnsanlar", ifade ettiği anlama uygun olarak çoğul anlamındadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[310\]](#)

İmanın Artıp Eksilmesi:

Yüce Allah'ın: "Bu, onların imanını artırdı" buyruğuna gelince, insanların sözleri onların imanlarını artırdı- Yani, onların dinlerine olan lasdik ve yakınlerinî, dinlerine yardımcı olmahtaki kararlılıklarını, onların güçlerini, cesaretlerini ve hazırlıklarını artırdı demektir. Bu anlamı ile imanın artışı, amellerdeki bir artışı ifade eder.

İlim adamları imanın artıp eksilmesi hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bu husustaki inanç, şu esasa dayanır: Tek bir hususu ve tek herhangi bir şeyi bir tasdikten ibaret olan iman, başlı başına muayyen ve tek bir şeydir. Bu husule geldi mi, onunla beraber herhangi bir fazlalık sözkonusu olmaz. Ortadan kalktı mı da ondan geriye birşey kalmaz, O halde geriye yalnızca onun bizzat kendisiyle değii de ona taalluk eden hususlarda artış ve eksilmeden başka birşey kalmamaktadır,

O bakımdan bir gurup ilim adamının kanaatine göre iman, kendisinden sadır olan ameller bakımından artıp eksilir. Özellikle de pek çok ilim adamı, itaatlere de iman adını verirler. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İman, yetmiş küsur bölümdür. Bunun en üstünü Lâ ilahe illallah sözü, en aşağısı ise yoldan rahatsızlık veren şeyleri kaldırmaktır." Bunu Tirmizî rivayet etmiştir.

[\[311\]](#) Müslim'de de şu fazlalık vardır: "Haya da imandan bir bölümdür." [\[312\]](#)

Hız. Ali'den de şöyle dediğı nakledilmektedir: İman, önceleri kalpte beyaz bir parıltı olarak ortaya çıkar. İman arttıkça bu parıltı da artar.

Hız. Ali'nin sözünde -parıltı anlamı verilen-: “” kelimesi ile ilgili olarak el-Asmaî şöyle demektedir: Bu kelime, nükte ve buna benzer bir beyazlıktır. Bundan dolayı dudağında bir parça beyazlık bulunan ata, (JİJf.) denilir. Muhaddisler bu kelimeyi "lâm" harfini üstün ile kullanırlar. Araplar ise bunu ötreli kullanırlar, "Şüphe, duhme ve humre" kelimeleri gibi.

Hız. Ali'nin bu ifadesinde de imanın artıp eksildiğini kabul etmeyenlere karşı bir delil vardır. Çünkü O: iman arttıkça bu parıltı da artar. Tâ ki, bütün kalp bembeyaz oluncaya kadar, demektedir İşte münafıklık da bu şekildedir. O da kalpte siyah bir karartı olarak ortaya çıkar. Münafıklık arttıkça kalp bütünüyle kararıncaaya kadar kararmaya devam eder.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: İman bir arazdır. O, iki ayrı zamanda aynı şekilde olmaz, O bakımdan Peygamber (sav) ve salih kimseler İçin iman, ardı arkasına değışkendir Mü'min kalbe onun mislinin ard: arkasına gelmesi ve fiilen bulunuşunun devamlılığı itibariyle artmaya devam eder. Mü'min kalbin gaflete ardı arkasına düşmesi sonucunda da eksilir. Ebu'l-Meâli bu hususa işaret etmiştir. Bu mana, şefaât hadisinde de görölmektedir. Sözkonusu bu şefaât hadisi, Ebû Said el-Hudrî rivayet etmiş olup, Müslim de bunu Sahihinde kaydetmektedir. Bu hadiste şöyle denilmektedir: "Mü'minler derler ki, Rabbimiz, onlar bizim kardeşlerimizdir. Bizimle birlikte namaz kılar, oruç tutar, ha ece deri erdi. Onlara: Bildiğiniz kimseleri çıkartın, denilir ve cehenneme sûretierKnJ} yakmak haram kılınır. Onlar da ateşin kimisinin bacaklarının ortasına kadar, kimisinin dizkapaklarına kadar ulaşmış olduğı pek çok kimseyi cehennemden çıkartırlar. Sonra da: Rabbimiz orada kendilerini çıkartmamızı emrettiğın kimselerden bir kimse kalmadı, derler. Yine; Geri dönün, kalbinde hayır namına bir dinar ağırlığı kadar bulduğunuz herkesi oradan çıkartının, buyurur. Yine pek çok kimseyi çıkartırlar. Sonra da: Rabbimiz, bize (çıkartmayı) emretmiş olduklarından kimse bırakmadık, derler. Sonra tekrar: Haydi dönünüz, kimin kalbinde hayır namına yarım dinar ağırlığı birşey bulursanız onu çıkartınız» der. Yine onlar, pek çok kimseyi çıkarttıktan sonra» Rabbimiz derler. Bize (çıkartmayı) emrettiğın kimselerden hiçbir kimse bırakmadık. Sonra söyle buyurur: Geri dönünüz, kalbinde hayır namına zerre ağırlığı kadar birşey bulduğunuz herkesi çıkartınız" diye hadisin geri kalan bölümünü zikretti.[\[313\]](#)

Şöyle de denilmiştir: Bu hadis-i şerifte iman'dan kasıt kalbin amelleridir. Niyet, ilılas, havf, nasihat ve buna benzer şeylerdir. Bunlara iman adını vermesi, bunların iman mahallinde bulunmalarından dolayıdır. Yahut da iman ile, Arapların bir şeye yakın olanlara yahut da herhangi bir sebep dolayısıyla ondan olan şeylere de o şeyin isîmini vermeleri şeklindeki adetlerine uygun olarak

başka şeyleri kastetmiştir.

Bu açıklamanın delili de şefaathçilerin kalbinde hayır namına zerre ağırlığı kadar bir şey olan kimseleri çıkarttıktan sonra, "artık biz orada hayır namına birşey bırakmadık" demeleridir. Halbuki yüce Allah, bundan sonra da lâilâhe illallah diyenlerden pek çok kimseyi çıkartacaktır ki, bunlar kafi olarak mü'mindirler. Ve mü'min olmasalardı onları zaten çıkartmazdı,

Diğer taraftan, üzerine mislinin de konulduğu ilk varlık (imanın esası) bulunmayacak olursa, artışı da eksiliş de sözkonusu olmaz. Böyle bir şey ise hareket hakkında kabul edilir. Şanı yüce Allah, bağımsız olarak bir ilmi yaratıp da bununla beraber onun mislini yahut da onun misli olan şeyleri bir takım bilgiler (malumat) dolayısıyla yaratacak olursa, onun ilmi artmış olur. Eğer, yüce Allah, misli olan şeyleri yok edecek olursa, ilmi eksilir. Yani, imanın artışı da sözkonusu olmaz. Aynı şekilde yüce Allah bir hareketi yaratıp onunla beraber o hareketin benzeri bir hareketi ya da benzerlerini yaratacak olursa aynı şey sözkonusudur.

İlim adamlarından bir gurubun kanaatine göre, imanın artıp eksilmesi ise, ancak deliller dolayısıyla söz konusu olabilir. Bir kimsenin imana dair sahip olduğu deliller artarsa, bu hususta: işte bu, imandaki bir artıştır, denilir.

Bu husustaki görüşlerden birisine göre, işte peygamberlerin diğer insanlara üstünlüğü de bu bakımdandır. Çünkü onlar, imanı diğer insanların bildikleri şekil ve yollardan daha pek çok şekil ve yollarla öğrenip bilmişlerdir. Bu görüş âyetin muktezası dışındadır. Zira, imanın artışının deliller bakımından sözkonusu edilmesi (bu âyet çerçevesinde) düşünülemez.

Bir başka kesimin kanaatine göre, imanın artışı ancak Peygamber (savcın hayatta olduğu süre içerisinde tarzlara ve haberlere dair buyrukların inişi ile ve zaman boyunca da bunları daha önce bilmezken, sonradan bunları bilmek suretiyle sözkonusu olur. İşte imanın artışı ancak bundan ibarettir. Buna göre imanın artışını söylemek mecazî bir ifade olur. Ve bu açıklamaya göre de imanda eksilme düşünülemez. Ancak eksiklik, bilinen kimseye izafet-le düşünülebilir. Bunu bilelim.

Yüce Allah'ın: "Allah bize yeteri O ne güzel vekildir, dediler." Yant, Allah bize yeter.

“””: Yetmek, “”” kelimesinden alınmadır ki, kâfi gelmek demektir. Şair de şöyle demektedir:

"Evimizi keş ve yağ ile doldurur(sun)

Artık zenginlik, tokluk ve auya kanmışlık olarak bu kadarı yeter."

Buhârî de İbn Abbâs'tan, yüce Allah'ın: "Onlar ki, insanlar kendilerine: İnsanlar

size karşı kuvvet topladılar onlardan korkun, dedikleri zaman.., Allah bize yeter, O ne güzel vekildir dediler" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu sözü, İbrahim el-Halil (a.s) ateşe atıldığı zaman söyledi, Muhammed (sav) da insanlar kendisine: "Muhakkak, insanlar size karşı kuvvet topladılar" dedikleri zaman söyledi. [\[314\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[315\]](#)

174. Sonra da kendilerine hiçbir kötülük dokunmadan Allah'tan bir nimet ve lütufla geri döndüler. Allah'ın rızasına uydular. Allah çok büyük bir lütuf sahibidir.

İlim adamlarımız der ki: Onlar işlerini Allah'a havale edip kalpleriyle de O'na güvenip dayanınca, Allah da onlara mükâfat olarak şu dört hususu verdi: Nimet, lütuf, onlara gelecek kötülükleri bertaraf etmesi ve rızasına tabî oluş. Allah da hem onların kendisinden (mükâfatından) razı olmalarını sağladı, hem de onlardan razı oldu. [\[316\]](#)

175. O Şeytan ancak kendi dostlarını korkutur. O halde onlardan korkmayın Benden korkun, eğer mü'min iseniz.

İbn Abbas ve başkaları der ki: Bu buyruğun anlamı şudur: Şeytan sizi dostları ile korkutur. Yahut dostlarından korkutur taktirindedir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde de: "Çetin bir azabı (ile) korkutmak için..."(el-Kehf, 18/2) diye buyurmaktadır, O, sizleri çetin bir azab ile korkutmak için... anlamındadır. Buna göre âyet kerime şeytan kâfir İle mü'minî korkutur, demektir.

el-Hasen ve es-Süddî ise derler ki; Buyruğun anlamı şudur: O ancak münafık olan dostlarını korkutur ki, müşriklerle savaşa çıkmayıp otursunlar, Allah'ın dostlarına gelince şeytan onları korkutmaya kalkışacak olursa ondan korkmazlar. Şöyle de açıklanmıştır: Burada kasıt şudur: Sizi kâfirlerin kalabalıkları ile korkutan kişi, insan şeytanlarından bir şeytandır. Sözkonusu bu kişi ise daha önce geçtiği üzere, konu ile ilgili farklı görüşlere göre, ya Nuaym bin Mes'ûd'dur ya da diğerleridir.

"O halde onlardan korkmayın* yani yüce Allah'ın: "İnsanlar size karşı kuvvet topladılar" buyruğunda sözü geçen kâfirlerden korkmayınız. Ya-lutta eğer buyruğun; o sizi kendi dostlarını ileri sürerek korkutur anlamında olduğu kabul edilirse, zamir şeytanın dostlarına raci olur.

Yüce Allah'ın: "Benden korkun" buyruğuna gelince; eğer sizler Benim vaadimin doğru olduğunu kabul eden kimseler iseniz, emirlerimi terk etmekten Benden

korkunuz, demektir.

Arapçada havf, korku ve dehşet demektir. [317] (Aynı kökten gelen:) "el-lîâ-i'e" ise toplanan balın içine konulduğu derin bir torba (kırba) demektir.

Seni b. Abdullah der ki: Bazı siddîklar İbrahim el-Halil'in yanına gelip şöyle dediler: Korku nedir? O şöyle dedi: Korku; güven duyacağın yere ulaşıncaya kadar güven duymamaktın Selîl dedi ki: er-Rabî b. Haysem demirci körüğünün yanından geçti mi bayılır düşerdi. Ali b. Ebi Talib'e bu durum anlatıldı. O da şöyle dedi: Bu iş başına geldi mi bana haber veriniz. Bu iş başına gelince durumu Hz- Ali'ye bildirdiler. Hz. Ali geldi, elini gömleğinin içine soktu, kalbinin şiddetle çarptığını görünce şöyle dedi: Ben şahitlik ederim ki bur çağınızın insanları arasında (ilâhî azaptan) en çok korkan kimsedir.

O halde yüce Allah'tan korkan kişi dünyada ya da âhirette Allah'ın kendisini cezalandırmasından korkan kişi demektir. İşte o bakımdan şöyle denmiştir: Korkan kişi ağlayıp gözlerini silen kişi değildir. Asıl korkan kişi kendisinden dolayı azaba çekileceğinden korktuğu şeyleri terk edendir.

Yüce Allah kullarına kendisinden korkmalarını farz kılarak şöyle buyurmuştur: "Benden korkun, eğer mü*nün iseniz." Bir başka yerde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve yalnız Benden korkun!" (el-Bakara, 2/40) Müminleri de Allah'tan korkmakla överek şöyle buyurmaktadır: "Üstlerinde Rablerinden korkarak ne emrolunurtarsa onu yaparlar." [318] (en-Nahl, 16/50)

İşaret erbabının korkuya dair bir takım ifadeleri vardır ki, bunların dönüp vardıkları yer bizim sözünü ettiğimiz bu husustur, Üstad Ebu Ali ed-Dakkâk der ki: Ebu Bekr bin Fûrek (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) e rahatsızlığı do-layısı ile ziyaret etmek üzere girdim. Benî görünce gözleri yaşardı. Ona şöyle dedim: Şüphesiz Allah sana afiyet verecek, şifa verecektir. Bana şöyle dedi: Sen benim ölümden korktuğumu mu sanıyorsun? Ben ölümden sonrasında korkuyorum.

İbn Mâce'nin Süneninde de Ebu Zer'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu-ki: "Ben sizin görmediğinizi görür işitmediğinizi işitirim. Sema gıcırdamaktadır. Gıcırdamakta da haklıdır Çünkü yüce Allah'a secde ederek alnını koymuş bir meleğin olmadığı dört parmaklık bir yer dahi yoktur, Allah'a yemin ederim, eğer benim bildiğimi bilerseniz pek az güler, pek çok ağlarsınız. Yataklarda kadınlardan zevk almazdınız. Yüce Allah'a yalvarıp yakarmak üzere yollara koyulurdunuz. Allah'a yemin ederim orakta biçilen bir biîki olmayı çokça arzu ederdim." [319] Bu hadisi Tirmizi de rivayet etmiş ve: Hasen garib bir hadistir, demiştir. Bu hadis bir başka yolla da rivayet edilmektedir. Buna göre "gerçekten orak ile biçilen bir ağaç (bitki) olmayı

temenni ederdim" sözlerini Ebû Zer söylemiştir. [320] Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır.[321]

176. Küfürde yarışanlar seni ütmesin. Şüphesiz onlar Allah'a hiçbir şeyle zarar veremezler. Allah onlara âhirette hiçbir nasib bırakmamak istiyor. Onlar için büyük bir azab vardır.

Buyruğun Nüzul Sebebi ve Kastedilenler:

Yüce Allah'ın: "Küfürde yarışanlar seni üzmesin" buyruğunda sözü geçen kimseler önce İslâm'a giren sonra da müşriklerden korkarak irtidad eden kimselerdir Peygamber (sav) bundan dolayı üzülmüş yüce Allah da: "Küfürde yarışanlar seni üzmesin" âyet-i kerimesini indirdi. el-Kelbî der ki: Bununla yüce Allah münafıkları ve yahudilerin elebaşılarını kastetmektedir Bunlar Peygamber (sav)'ın kitaptaki niteliklerini gizleyip açıklamadılar. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Şöyle de denilmektedir; kitap ehli iman etmeyince bu, Rasûlullah (sav)a ağır geldi. Çünkü insanlar onların yaptıklarına bakıyor ve: Bunlar kitap ehlidir, diyorlardı. Eğer Muhammed'in söylediği doğru olsaydı elbette ona uyarlardı, Bunun üzerine: "... seni üzmesin" âyet-i kerimesi nazil oldu.

Âsim, yüce Allah'ın: "Seni üzmesin," buyruğunu nerede olursa olsun, "ye" harfini ötreli "ze" harfini esreli olarak: "ze" şeklinde okumuştur. Bundan tek istisna, Enbiyâ Sûresi'nde yer alan: "O en büyük korku onları üzmez" {el-Enbiyâ, 21/103) buyruğundaki bu kelimeyi "yâ" harfini üstün "ze" harfini ötreli olarak okumuştur. Ebu Cafer ise bunun tam zıddını okumaktadır. İbn Muhaysin ise hepsinde "ye" harfini ötreli "ze" harfini de esreli olarak okur. Diğerleri ise bu kelimeyi nerede geçerse geçsin "ye" harfini üstün "ze" harfini de ötreli olarak okurlar. Bu iki farklı okuyuş İki ayrı söyleyiştir. Ancak birincisi iki söyleyişten daha ıslah olanıdır. Bu açıklamayı en-Nahhâs yapmıştır

Muzâri'inde "ye" harfinin ötreli okunduğu mazi kullanımıyla şair şöyle demektedir:

"Sabahım geçip gitti, ama bu diyar beni üzdü."

"Yarışanlar" anlamındaki keimeyi genel olarak herkes: "ze" şeklinde okurken Talha ise bunu: "ye" diye okumuştur.

ed-Daklâk der ki: Burada kastedilenler Kureyş'in kafirleridir. Başkası ise, münafıklardır, demektedir. Daha önce sözünü ettiğimiz kimseler olduğu da söylenmiştir, buEün kâfirler hakkında umumi olduğu da söylenmiştir.

Bunların küfürde yarışmaları İse Muhammed (sav)ın aleyhine birbirlerine destek vermeleridir. el-Kuşeyrî der ki: Kâfîrin küfrü dolayısıyla üzülmek bir itaattir. Fakat Peygamber (sav), kavminin küfrü dolayısıyla aşırı derecede üzüldü. Bu şekilde aşırı üzülmesi ona yasaklandı. Nitekim yüce Allah başka yerlerde de şöyle buyurmaktadır: "O halde onlara karşı hasretler duyarak kendini öldürme!" (Fatır, 35/8); "Onlar bu söze iman etmezler diye ar katarından üzülerken kendini helak edeceksin neredeyse" (el-Kehf- 18/6)

"Şüphesiz onlar Allah'a zarar veremezler" yani Allah'ın mülkünden, saltanat ve egemenliğinden hiçbir şey eksiltemezler Yani küfürleri dolayısıyla Allah'ın mülk ve saltanatında bir eksiklik olmaz. Nitekim Ebû Zer1 den rivayet edildiğine göre Peygamber (sav), şanı yüce ve mübarek olan Allah'tan şöyle buyurduğunu rivâyçt etmektedir:

"Kullarım! Şüphesiz Ben kendime zulmetmeyi haram kıldım, aranızda da onu haram kıldım. O bakımdan birbirinize zulmetmeyiniz. Kullarım! Kendisine hidâyet verdiklerimin dışında hepiniz sapıksınız. O bakımdan Benden hidâyet dileyin sizi hidayete ileteyim- Kullarım! Kendisini yedirdiğim dışında hepiniz açsınız- O bakımdan Benden size yemek yedirmemi isteyiniz si-Ze yedireyim. Kullarım! Kendisine elbise giydirdiklerim dışında hepiniz çıplaksınız, Benden size elbise giydirmemi isteyin sizi giydireyim. Kullarım! Sizler gece gündüz günah işleyip duruyorsunuz. Ben ise bütün günahları bağışlayanım. Benden mağfîret dileyiniz, size mağfîret edeyim. Kullanm! Sizler asla Bana zarar verebilecek noktaya gelemezsiniz ki, Bana zarar verebilesiniz. Ve asla Bana fayda verecek noktaya gelemezsiniz ki, Bana fayda sağlayabi-lesiniz. Kullarım! Eğer ilkinizle sonunuzla, insanınızla cinninizle aranızdan en muttaki olan bir adamın kalbi gibi bir takvaya salıb olsanız dahi bu Benim mülkümde hiçbir şeyi artırmaz, Kullarım! Eğer öncenizle sonranızla, insanınızla cininizle en günahkâr adamın kalbi gibi günahkâr olsanız, bu dahi Benîm mülkümde hiçbir şeyi eksiltmez. Kullarım! İlkinizle sonunuzla insanınızla cinninizle hep birlikte tek bir düzlükte dikilse(niz) ve hepsi Benden istekte bulunsa her insana da isteğini verecek olsam, bu ancak denize daldırılıp çıkartılan iğnenin eksilttiği kadar Bende olanları eksiltir Kullanm! Ne yaparsanız onlar sizin amellerinizdir. Ben onları sizin için tesbit ediyorum, sonra da onların karşılığını size eksiksiz ödeyeceğim. O bakımdan her kim bir hayır bulursa, Allah'a hamd-u sena etsin. Her kim bundan başka bir şey bulursa kendisinden başkasını kınamasın." Bu hadisi Sahih'inde Müslim, Tirmizî ve başkaları rivayet etmiştir. [322] Bu hadîs gerçekten büyük ve nisbeten uzun bir hadistir. (Bu azameti dolayısıyla, yazıldığında) bütünüyle yazılır.

"Şüphesiz onlar Allah'a zarar veremezler" buyruğu onlar; Allah'ın dostlarına yardım etmeyi terk etmekle Allah'ın dostlarına zarar vermiş olamazlar. Çünkü onların asıl yardımcısı aziz ve celil olan Allah'tır, demektir.

Yüce Allah'ın: "Allah onlara âhir ette hiçbir nasib bırakmamak istiyor. Onlar için büyük bir azab vardır" buyruğuna gelince; bu buyruktaki "hazz" nasib ve pay demektir. İsm-i tafdili “” diye gelir. Pay sahibi olan kimse için de "mahzûz" tabiri kullantılır. Hazz'n çoğulu kural dışı olarak; “” şeklinde gelir. Bazan “” diye de geldiği olur. Buyruğun anlamına gelince: Yani cennette onlara bir pay bırakmak istemiyor. İşte bu, hayır ve şerrin yüce Allah'ın İradesi ile olduğu hususunda açık bir nasdır. [\[323\]](#)

177. İmana karşılık küfrü satın alanlar, Allah'a hiçbir şeyle zarar veremezler* Onlar için elem verici bir azab da vardır.

Yüce Allah'ın: "İmana karşılık küfrü satın alanlar*.." buyruğuna dair açıklamalar daha önce Bakara Sûresi'nde (2/16) geçmiş bulunmaktadır. (Önceki âyetten ayrı olarak) burada; "Allah'a hiçbir şeyle zarar veremezler"

buyruğu tekid için tekrarlanmıştır. Şöyle de denilmiştir: Onun imanı küfür ile değişmesi ve imana karşılık küfrü satın alması, kötü tasamı handandır. O bundan dolayı (yüce Allahtan) korkmaz ve bu tasarrufundan da çekinmez. Her iki âyette de: "şeyle..." kelimesinin mansûb gelmesi, mastar mahallinde olmasından dolayıdır. Şöyle buyurulmuş gibidir: Allah'a az olsun, çok olsun hiç bir zarar veremez, Bunun "be1' harfinin mahzuf olduğu takdirine göre mansub olması da caizdir. Adeta: "Allah'a hiçbir şeyle zarar veremezler" buyurulmuş gibidir. [\[324\]](#)

178. Kâfir olanlar kendilerine mühlet verişimizin sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara sırf günahları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Onlar İçin alçaltıcı bir azab vardır.

Yüce Allah'ın: "Kâfir olanlar kendilerine mühlet verişimizin sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar" buyruğundaki "mühlet vermek (el-implâ)"; uzun ömür ve rahat yaşayış demektir. Yani: şu müslümanla-n korkutan kimseler, sakın böyle bir kanaate kapılmasınlar. Çünkü Allah onları helak edip yok etmeye kadirdir. O ömürlerini masiyet işlesinler diye uzatır. Yoksa böylesi onlar İçin hayırlıdır, diye değil. Şöyle de açıklanmıştır: Bizim Uhud günü elde ettikleri zafer ile "kendilerine mühlet verişimiz" hiçbir zaman kendileri için hayırlı olmamıştır. Bu, onların cezaları daha çok artsın diyedir.

İbn Mes'ud'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir; İyi olsun kötü olsun ölümün kendisi için daha hayırlı olmadığı hiçbir kimse yoktur Çünkü eğer bu kişi iyi bir kimse ise şüphesiz yüce Allah; "Allah katında olanlar iyiler için daha hayırlıdır" (Âl-i İmrân, 3/198) diye buyurmuştur. Eğer kötü ise de yüce Allah: "Biz onlara sırf günahları çoğalsın diye mühlet veriyoruz" diye buyurmuştur.

İbn Âmir ve Asım; "Sanmasınlar" buyruğunu "ye" harfî ile ve "sin" harfini üstün olarak okurken; Hamza da "te" harfî ile ve "sin" harfini de üstün oîarak okumuştur. (O zaman: Sanma anlamında otur). Diğerleri ise "ye" harfî ile "sin" harfini de esreli olarak okurlar (Birinci okunuş ile aynı anlamda). "Ye" harfî ile okuyanların kıraatine göre fail (özne) kâfir olanlardır Yani kâfirler... sanmasınlar, anlamındadır.

"Kendilerine mühlet verişimizin sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar* buyruğu ise iki tane mefûlün yerini tutmaktadır. “””: nın, “”” anlamına olması mümkün olduğu gibi, "mâ"nm takdiri îfe Fîîin mastar olarak kabul edilmesi de mümkündür. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Kâfir olanlar Bizim onlara mühlet verişimizi kendileri için haysrlı sanmasınlar.

Bu fiili "te" ile (sanma anlamındaki) okuyuşa göre ise fail muhataptır. Bu da Muhammed (sav)dır. Buna karşılık: ": Olanlar" ise "sanma"nın birinci mePûlü olarak nasb edilir. [\[325\]](#)

Âyet-i kerime Kaderiye'nin görüşünün baül olduğu hususunda açık bir delildir Çünkü şanı yüce Allah, masiyetler İşlemek ve buna benzer hususların kalbe arka arkaya gelmesi için ve küfürleri artsm diye ömürlerini uzattığını haber vermektedir. Nitekim tam bunun zsdı ile ilgili iman hususunda açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. İbn Abbas'tan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: İyi olsun kötü olsun ölümün kendisi için hayırlı olmadığı hiçbir kimse yoktur. Daha sonra yüce Allah'ın "Biz onlara sırf günahları çoğalsın diye mühlet veriyoruz" âyeti ile "Allah katında olanlar iyiler için daha hayırlıdır" (Âl-i İmîân, 3/198) âyetini okudu. Bunu da İbn Re-zîn rivayet etmiştir. [\[326\]](#)

179- Allah, mü'minleri olduğunuz halde bırakacak değildir. Nihayet murdarı temizden ayıracaktır. Allah sizi gayba muttali kılacak da değildir. Fakat Allah peygamberlerinden dilediğini seçer. Bunun için siz Allah'a ve peygamberlerine inanın. İnanır ve sakınırsanız sîze çok büyük bir mükâfat vardır.

Ebu'l-Âliye der ki: Mü'rninler kendisi aracılığı ile mü'min ve münafığı birbirinden ayırd edebilecekleri bir alâmetin kendilerine verilmesini islediler. Bunun üzerine yüce Allah da: "Allah, mü'minlerl olduğunuz halde bırakacak

değildir" âyetini indirdi.

Bu âyeM kerimede muhatabın kimler olduğu hususunda müfessirlerin farklı görüşleri vardır. İbn Abbas, ed-ed-Dahhâk, Mukâtil el-Kelbî ve müfessirlerin çoğunluğu der ki: Hitap kâfirlerle münafıklardır. Yani Allah, mü'minleri, sizin üzerinde bulunduğunuz bu küfür, münafıklık ve Peygamber (sav)a düşmanlık hali üzere bırakacak değildir. el-Kelbî der ki: Mekke halkından Kureyşliler Peygamber (sav)a şöyle dediler: Bizden bir kimsenin cehennemde olduğunu iddia ediyorsun, Halbuki bizim dinimizi bırakıp senin dinine uydu mü bu sefer: O cennetliktir, eliyorsun. Şimdi sen bize bunun nereden geldiğini bildir bakalım, bizden de kimin sana geleceğini kitnin de gelmeyeceğini haydi haber ver. Bunun üzerine aziz ve celi! olan Allah: "Allah, mü'minleri" küfür ve münafıklıktan "olduğunuz hal üzere bırakacak değildir. Nihayet murdarı temizden ayıracaktır" buyruğunu indirdi.

Bunun müşriklere bir hitap olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Müminleri... bırakacak değildir" buyruğundaki mü'minlerden kasıt ise, rahim ve suLblerde bulunup iman edecek kimselerdir- Yani şanı yüce Allah, lehlerine iman edeceklerine dair hüküm vermiş olduğu sizin çocuklarınızı sizinle onların arasını ayırmaya kadar üzerinde bulunduğunuz şirk halinde, bırakacak değildir, Buna göre; "Allah, sizi gayba muttali kılacak da değildir" buyruğu yeni bir cümledir. Bu, İbn Abbas ve müfessirlerin çoğunluğunun görüşüdür.

Burada hitabın müzminlere olduğu da söylenmiştir. Yani Ey mü'minler! Allah, sizleri üzerinde bulunduğunuz mü'minlerle münafıkların iç içe olduğu böyle bir hal üzere bırakacak değildir. Sonunda sizi mihnet ve tekliflerle birbirinden ayırd edecektir. O vakit siz kimin murdar bir münafık, kimin de temiz bir mü'min olduğunu öğrenmiş olacaksınız. Nitekim yüce Allah, Uhud günü her iki kesimi birbirinden ayırd etmiştir. MeâniCl-Kur'ân) âlimlerinin çoğunluğunun görüşü de budur.

"Allah, sizi gayba muttali kılacak da değildir." Ey mü'minler topluluğu! Yani yüce Allah kendiniz onlan bileceğiniz şekilde münafıkları size muayyen olarak bildirmez. Fakat bu durum size mükellefiyetler ve başınıza gelen mihnetlerle sizin için açıklık kazanır. Nitekim Uhud gününde de bu husus açıklığa kavuşmuştur Münafıklar geri kalmış ve (bozguna) sevindiklerini açıkça ortaya koymuşlardı. Bundan önce siz gaybî olan bu hususu bilmiyordunuz. Şimdi artık yüce Allah, Muhammed (sav)ı ve onun arkadaşlarını bu işe muttali kılmış bulunuyor.

Buradaki "muttali kılacak" buyruğunun anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Allah sizlere onların neler yapacağını öğretecek değildir. Buna göre: "Allah, sizi

gayba muttali kılacak da değildir" buyruğu muttasıldır. Yani yeni bir cümle değildir. Fakat ilk iki açıklamaya göre ise munkatı'dır (önceki cüm-İlelelele ilişkisi olmayan yeni bir cümledir"). Buna sebep ise kâfirlerin: Ne diye bize vahyolunmuyor demeleridir. Onlar bu sözü söyleyince yüce Allah da: "Allah sizi gayba muttali kılacak da değildir" yani kimin peygamberliğe layık olduğuna sizi muttali kılacak değildir. Vahiy bildirmek sizin kendi tercihinize göre olmaz.

"Fakat Allah peygamberlerinden" gaybına muttali kılmak üzere "dilediğini seçer." Muttali kılmak ve muttali olmak fiili lazım ve mutaaddi (geçişsiz ve geçişli) olabilir.

"Ayıracaktır" buyruğunu "temyiz" kökünden gelmek üzere; "" şeklinde şeddeli olarak okuyan da vardır. Enfâl Sûresi'nde (.8/37. âyetteki kelimede.) de böyle okunmuştur. Bu, Hamza'nın okuyuşudur.

Diğerleri ise: "" den: "" diye okumuşlardır. İki okuyuşun da anlamı bir şeyi bir başka şeyden ayırd etmek anlamındadır. Ebû Muâz ise der ki: Eğer İki şeyi birbirinden ayırd edecek olursanız; "" kökünü kullanırsınız. Eğer birden çok şeyi birbirinden ayırd edecek olursanız bu sefer "temyiz" kökünü kullanırsınız. Aynı şekilde tek bir şeyi iki şey yapacak olursanız (şeddesiz olarak) "Te-ra-ka" kökünü kullanırsınız. Birden çok şeye bölecek olursanız bu serer tefrik kökünü kullanırsınız.

Derim ki: Topluluğun biribirinden ayrılması anlamını ifade etmek üzere; "" tabiri de buradan gelmektedir. "Neredeyse paramparça olacak" anlamındaki; "" tabiri de böyledir. Yüce Allah'ın: "Öfkesinden neredeyse paramparça olacak" (el-Mülk, 67/8) buyruğundaki ifade de buradan gelmektedir. Rivayet edilen haberde yer alan: "Her kim yolda rahatsızlık verici bir şeyi bir kenara ayırırsa (mâze) o, onun için bir sadaka olur" ifadesi de buradan gelmektedir.

Yüce Allah'ın: "Bunun için ste Allah'a ve peygamberlerine inanın" buyruğuna gelince; Şöyle denilmektedir: Kâfirler Rasûluilah (sav)a kendilerinden kimlerin iman edeceğinin kendilerine açıklanmasını isteyince yüce Allah: "Bunun için siz Allah'a ve peygamberlerine inanın" buyruğunu indirdi. Yani sizi ilgilendirmeyen işlerle uğraşmayın, sizi ilgilendiren işlerle uğraşın ki, o da imandır. Buna göre "inanın" tasdik edin demektir. Yani size düşen tasdik etmektir Gayba muttali olmaya göz dikmek değildir.

"İnanır ve sakınırsanız size çok büyük bir mükâfat vardır." Büyük mükâfattan kasıt cennettir. Nakledildiğine göre Sakif li Haccâc b. Yusuf'un (Haccâc-ı Zâlim'in) yanında adamın birisi münecimlik yapıyormuş. Haccac eline sayılarını kendisinin bildiği birkaç çakıl taşı aldı. Müneccime: Elimde kaç tane taş var? diye sormuş o da hesaba koyulmuş ve münecim sayıyı tutturmuş.

Haccâc bu sefer onun gafil bir anım yakalayarak sayılarını bilmeksizin bir kaç çakıl taşı alıp yine müneccime: Peki elimde şimdi kaç tane var? diye sormuş, bu sefer müneccim hesap yapmış ve isabet ettirememiş. Yine hesap yapmış yine isabet ettirememiş. Bu sefer şöyle demiş: Ey emir! Zannederim sen de elinde kaç tane olduğunu bilemiyorsun. Haccâc: Hayır bilemiyorum, deyip, peki ikisi arasındaki fark ne diye sormuş? Müneccim şu cevabı vermiş: Sen birincisini sayarak aldın, böylelikle o gaybın sınırları dışına çıkmış oldu, ben de hesap yaptım, tutturdum. Şimdi ise bunların sayısını bilmediğin için bu gayb olmuş oluyor. Gaybı ise yüce Allah'tan başkası bilemez. Yüce Allah'ın izni ile bu hususa dair açıklamalar En'âm Sûresi'nde (6/59-âyetin tefsirinde) gelecektir. [\[327\]](#)

180. Allah'ın fazl-u kereminden kendilerine verdiği şeylerde cimrilik edenler, bunun kendileri için hayırlı okluğunu sanmasınlar. Bilakis bu onlar içiû bir serdir. Cimrilik ettikleri şey Kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah işlediğiniz şeylerden haberdardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1, Cimrilikten Hayır Gelmez:

Yüce Allah'ın: "... cimrilik edenler... sanmasınlar" buyruğundaki “” ref mahallindedir. Bunun birinci mePûlu hazf edilmiştir. el-Halil? Sibeveyh ve el-Ferrâ derler ki: Bunun anlamı şudur: Bunlar cimriliğin kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar; yani cimrilik edenler cimriliğin kendileri için ha-yırh olduğunu zannetmesinler. Bunun hazf edilmesinin sebebi "cimrilik edenler" ifadesinin zaten cimriliğe delâlet etmesinden dolayıdır. Bu bir kimsenin: "Her kim doğru söylerse bu onun için hayırlı olur" demesine benzer. Yani onun söylediği o doğru söz, kendisi için hayırlıdır, demektir. Şairin şu beyi-ü de bu türdendir;

"Sefihe bir şey yasaklandığında ona doğru koşar

Ve sefili böylelikle kendisine yasak kılınan şeyin aksini yapar."

O halde bu, o kişi sefîliliğe koşar, demektir. Sefih kelimesi, sefîliliğe delâlet ettiğinden ayrıca zikredilmemiştir.

Hamza'mn: "Sanmasınlar" anlamındaki kelimeyi "te" harfi ile (.sanmayasın.) diye okumasına gelince; bu oldukça uzak bir ihtimaldir. Bunu en-Neh-hâs söylemiştir. Bu kıraatin caiz olması sözkonusu İse ifadenin takdiri şöyle olur:

Cimrilik yapanların bu cimriliklerinin kendileri İçin hayırlı olduğunu zanriyetmeyesin. ez-Zeccâc der ki: Bu ifade: "Sen kasabaya sor" (Yusuf, 12/82) buyruğuna benzer. "Onun kendileri için faayırlı oldu-ğumı+t." buyruğundaki "" zamiri Basralılara göre fasıla için gelir, Kûfeliler de bunu imâd diye adlandırırılar. en-Na'ihâs der ki: Arapça'da bu ifadenin mübtedâ ve haber olmak üzere: "" O kendîferi için hayırlıdır (diye sanmasınlar), şeklinde de kullanılabilir. [\[328\]](#)

2. Cimrilik:

Yüce Allah'ın: "Bilakis b«, onlar için bir serdir" buyruğu da mübtedâ ve haberdır. Yani cimrilik onlar için bir kötülüktür.

"Boyunlarına dolanacaktır" buyruğundaki "sin" harfî tehdit içindir. Yani ileride onların başına bu gelecektir, anlamındadır. Bu açıklama el-Müberred'e aittir, Bu âyet-i kerime Allah yolunda mal infak etmekte ve farz olan zekâtı vermekte cimrilik hakkında nazil olmuştur, Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın; "Alim ve gümüşü biriktirip de onları Allah yolunda infak etmeyenler..* (et-Tevbe, 9/34) buyruğunu sındırmaktadır

Tevil âlimlerinden aralarında İbn Mesud, İbn Abbas, Ebu Vâil, Ebû Malik es-Süddî ve eş-Şabînî de yer aldığı bir topluluk bu kanaattedir. Bunlar derler ki: "Cimrilik ettikleri şey, Kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır" buyruğunun anlamı, hadis-i şeritte varid olan anlam ile aynıdır Ebu Hureyre'den Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Allah birisine bir mal verdiği halde o da onun zekâtını ödemezse bu mal Kıyamet gününde kendisine gözlerinin üzerinde iki siyah nokta bulunan aşın zehirinden dolayı kafasındaki tüyler tamamıyla dökülmüş bir erkek yılan halinde gösterilir. Kıyamet gününde bu yılan onun boynuna dolanır. Sonra iki çenesi ile onu yakalar ve ona: Ben senin malınım, ben senin hazineni m, der."

Daha sonra Peygamber (sav) bize şu âyet-i kerimeyi okudu: "Allah'ın faz-l-u kereminden kendilerine verdiği şeylerde cimrilik ederler..." Bu hadisi Nesâî rivayet etmiştir. [\[329\]](#)

İbn Mâce de bu hadisi İbn Mesud yoluyla rivayet etmiştir. Buna göre Ra-sûlullah (sav) söyle buyurmuştur: "Kim malının zekâtını vermezse Kıyamet gününde o malın kendisine aşırı zelîtri dolayısıyla başında tüy görünmeyen erkek bir yılan halinde gösterilir ve nihayet o yılan boynuna dolandırılır." Daha sonra Peygamber (sav) bizlere yüce Allah'ın Kitabından bunu doğrulayan şu âyet-i kerimeyi okudu: "Allah'ın fa/i-u kereminden kendilerine verdiği şeylerde

cimrilik edenler...[\[330\]](#) Yine Abdullah b. Mestıd'dan gelen rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kime yakın bir akrabası gelir de yanında bulunan fazla malından bir şeyler ister o da cimrilik edip ona bu malı vermeyecek olursa mutlaka Kıyamet gününde ona İştahla ağzını şapırdacak erkek bîr yılanı cehennemden çıkartır ve nihayet bu yılan gelir, onun boynuna dolanır."[\[331\]](#)

Yine İbn Abbas der ki: Bu âyet-i kerime kitap ehli hakkında ve onların Muhammed { .sav)ın durumuna dair bildiklerini açıklamamak sureti ile cimrilikleri hakkında nazil olmuştur. Mücahid ve ilim ehlinden bir topluluk da böyle demiştir. Bu açıklamaya göre: "Boyunlarına dolanacaktır" buyruğu; yani açıklamayıp cimrilik ettikleri şeyin cezasına mahkum edileceklerdir, demek olur O taktirde burada boyna dolanmak "takat" kelimesinden türüyor, kabul edilir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır:

"Ona takatı yetmeyenler.," (el-Bakara, 2/184) buyruğunda olduğu gibi "takatten türemektedir. "Boyna dolamak anlamına gelen:) "tatvîk"ten değildir.

İbrahim eivNehaî der ki: "Boyunlarına dolanacaktır" buyruğunun anlamı Kıyamet gününde onlara cehennemden bir tasma takılacaktır demektir. Bu ise birinci tevile yani es-Süddî'nin görüşüne uygun bir açıklamadır. Bir diğer görüşe göre de; nasıl ki tasma, boyundan ayrılmıyor ise amelleri de öylece onlardan ayrılmayacaktır. Meselâ: (Filân kişiye ameli güvercinin boynundaki gerdanlık gibi boynuna dolandı, denilir. Ameli ondan ayn tutulmadı, demek olur. Nitekim yüce Atlah da bir başka yerde "Biz her insanın amelini boynuna doladık," (el-İsri, 17/13) buyurmaktadır, Abdullah b. Cahş'm Ebu Süfyan'a hitaben şu beyitleri de bu kabildendir:

Akıbetleri pişmanlık olan bir işi, Ebû Süfyan'a bildir.

Sen amcanoglunun evlerini sattın ve onlarla borçlarını ödedin.

İnsanların Rabbi Allah adına alabildiğine olanca yemin ile size and veriyorum:

Haydi onu &l git, onu al git. Güvercin gerdanlığı gibi boynuna dolansın."[\[332\]](#)

Bu da ikinci tür açıklamaya uygun bir açıklamadır.

Sözlükte; "bukl ve behali cimrilik)" insanın üzerindeki farz olan hakkı engellemesi, yerine getirmemesidir. Üzerinde farz olmayan bir hakkı engelleyene ise "bahıl: cimri" denilmez. Çünkü bundan dolayı böyle bir kişinin yerilmesi sözkonusu değildir. Bu kökün fiilini Hicazlılar: "“" diye kullanırlarken diğer Araplar ise; "“" diye kullanırlar. en-Nahas bunu böylece nakletmektedir.

"“" şeklinde kullanıldığı da İbn Fâris'den nakledilmiştir. [\[333\]](#)

3- Cimriliğin Faydaları:

Cimriliğin yararı ve faydası hususunda şöyle bir rivayet kaydedilmektedir: (Güya) Peygamber (sav) Ensara şöyle demiş: Sizin efendiniz kimdir? Onlar- bir parça cimri olmakla birlikte el-Cedd b. Kays'tır dediler, Hz. Peygamber şöyle buyurmuş: Peki cimrilikten daha da büyük bir hastalık hangisidir ki? Onlar: Bu nasıl olur ey AUalı'nın Rasûlü? dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bir topluluk deniz kenarında konakladılar. Cimrilikleri dolayısıyla misafirlerin yanlarına gelmelerini istemedikleri için; haydi erkeklerimiz kadınlarımızdan uzak dursunlar ki, erkekler misafirlere karşı kadınların uzak olduğunu söyleyerek özür beyan etsinler, kadınlar da erkeklerin uzak olduğunu beyan ederek özür dilesinler; dediler. Bu şekilde hareket ettiler ve bu uzun süre böylece devam etti. Erkekler erkeklerle kadınlar kadınlarla meşgul olup gitti."[\[334\]](#) Bunu el-Mâverdî "Edebu'd-Dünya Ve'd-Dîn" adlı eserinde zikretmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allalı'dır. [\[335\]](#)

4. Cimrilik (Buhl) ile Eli Sıkılık (Şuhh) Arasındaki Fark:

Cimrilik ve eli sıkılık hakkında görüş ayrılığı vardır: Acaba bunlar aynı anlamda mıdır yoksa farklı anlamlarda mıdır? Denildiğine göre cimrilik, kişinin yanında hasıl olanı çıkartıp vermekten imtina etmektir. Eli sıkılık ise yanında bulunmayanı da elde etmeye tutkunluk demektir.

Yine denildiğine göre eli sıkılık, hırs ile birlikte cimrilik göstermektir. Sahih olan da budur. Çünkü Müslim'in Câbir b. Abdullah'tan rivayetine göre Ra-sûlullah (sav) şöyle buyurmuştur; "Zulümden sakınınız; çünkü zulüm Kıyamet gününde zulumâtıdır (karanlıklardır). Şuhden (eli sıkılıktan) da sakınınız, çünkü eli sıkılık sizden öncekileri helak etmiştir. Bu, onları biri birleri ninn kanlarıyla dökmeye ve birbirlerini haram olan şeylerini helâl bilmeye kadar itti."[\[336\]](#)

İşte bu; cimrilik, tarz olan şeyi yerine getirmemektir; eli sıkılık ise müs-tehab olanı yerine getirmemektir; diyenlerin görüşlerini reddetmektedir. Çünkü eli sıkılık müstehab olanı vermemek demek olsaydı, dünya ve İhret-ce helakin sözkorvusunu olduğu bu büyük tehditin ve bu büyük aşın yerginin kapsamına girmemesi gerekirdi. Yine bu hususu Müslim'in Ebu Hureyre'den yaptığı şu rivayet desteklemektedir: Buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Allah yolunda toz ile cehennemin dumanı bir müslümanın burun deliklerinde ebediyyers bir arada olmaz. Yine eli sıkılık ve iman da müslü-man bir kimsenin

kalbinde ebediyyen bir arada olmaz." [\[337\]](#)

İşte bu, eli sıkılığın cimrilikten daha çok yerilen bîr şey olduğunu göstermektedir. Şu kadar var ki bunların birbirlerine eşit şeyler olduğunu gösteren ifadeler de gelmiştir. O da Hz. Peygamber'den gelen şu hadistir: Hz. Peygam-ber'e mü'min cimri (banıl) olabilir mi? diye sorulunca, Peygamber: Hayır diye buyurmuştur. [\[338\]](#)

Yine ci-Maverdi'de "Edebu'd-Dünya Ve'd-Din" a.dh eserinde Peygamber (sav)m Ensara şöyle dediğini rivayet etmektedir; "Sizin efendiniz kimdir?" Onlar bir parça cimriliğine rağmen el-Cedd b. Kays'tır demişlerdi. Bu hadis az önce geçmişti.

Yüce Allah'ın: "Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır" buyruğuna gelince; yüce Allah bu buyrukla bekasını ve mülkünün devamını haber vermektedir. Ezelde böyle olduğu gibi ebedde de âlemlere muhtaç olmayacağını bildirmektedir. O, büEün yarattıkları fena bulduktan, mülkleri zail olduktan sonra, yeryüzünün mirasçısı olacaktır, Bütün mallar, mülkler, haklarında herhangi bir kimsenin iddiası olmaksızın kalacaklardır.

O bakımdan bu da insanlar arasındaki adete göre bir çeşit mirasçılık gibidir. Yoksa hakikat anlam* ile bir miras sözkonusu değildir. Çünkü hakikatte miras alan kişi, daha önce malik olmadığı bir şeyi miras yoluyla alan kimsedir. Şanı yüce Allah ise göklerin, yerin ve onlarda bulunan herşeyin mutlak malikidir. Gökler ve içindekiler, yer ve içindekiler ezelden beri O'nun-dur. Bütün mallar sahipleri elinde sadece bir ariyettir. Onlar öldükleri taktirde bu sefer o ariyet olan şeyler aslında gerçek sahiplerine geri dönmüş olur. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu âyet-i kerimenin bir benzendir "Muhakkak Biz, arza ve üzerindekiyle (evet) Biz mirasçı oluruz." (Meryem, 19/4.)

Her iki âyet-i kerimenin de anlamı şudur: Yüce Allah, kullarına ölüp de bunları Allah'a bir miras olarak terk ermeden önce, infakta bulunmalarını ve cimrilik etmemelerini emretmektedir. Zaten onlara in fak ettikleri şeylerden başkasının faydası da olmayacaktır. [\[339\]](#)

181. Andolsun ki Allah: "Gerçekten Allah fakirdir, bizler zenginiz" diyenlerin sözünü işitmiştir. Dediklerini ve haksız yere peygamberlerini öldürmelerini yazacağız ve: "Tadın o yakıcı azabı" diyeceğiz.

182, Bu, ellerinizin önden gönderdiğinin karşılığıdır. Allah kullarına asla zulmedici değildir."

"Andolsun ki Allah; 'Gerçekten Allah fakirdir, bizler zenginiz' diyenlerin sözünü işitmiştir." Yüce Allah bu buyruğunda kâfirlerin ve özellikle de yahudilerin çok çirkin bir sözlerini sözkonusu etmektedir.

Tefsir âlimleri derler ki: Yüce Allah: "Allah'a güzel bir ödünç verecek olan kimdir?" (el-Bakara, 2/245) buyruğunu indirince yahudilerden bir topluluk - el-Hasen'in görüşüne göre Huyey b. Ahtab bunlardandır. İkrime ve başkaları ise; bu sözleri söyleyen Fînhâs b. Âzurâ'dır -: Muhakkak Allah fakirdir, biz de zenginiz ki o bizden borç istemektedir, dediler. Onlar bu sözlerini aralarından zayıf (kıt akıllı, zayıf inançlı) kimselere karşı hakikati sulandırmak için söylemişlerdi. Yoksa böyle bir inanca sahib olduklarından değil. Çünkü onlar Kitab ehii kimselerdi. Fakat bu sözü söylemekle de kafir oldular. Çünkü onlar aralarından zayıf olan kimselerle mü'minlerden zayıf olan kimseleri şüpheyeye düşürmek veya Peygamber (sav)ı yalanlamak işlemişlerdi. Yani onlar şunu söylemek İstiyorlardı: Allah, Muhammed (sav)ın söylediği bu söze göre fakirdir; çünkü bizden borç İstemektedir.

"Dediklerini... yazacağız." Yani bu sözlerinin karşılığını ve cezasını onlara vereceğiz. Şöyle de açıklanmıştır: Biz onların bu sözlerini amel defterlerine yazacağız, yani Halaza Meleklerine onların bu sözlerini yazmaları için emir vereceğiz. Böylelikle Kıyamet gününde kendilerine verilecek olan kitaplarında söyledikleri bu sözlerini okuyacaklar, bununla da onlara karşı getirilecek olan delil, daha bir sağlamlık kazanmış olacaktır. Bu da yüce Allah'ın: aBiz onu şüphesiz yazıcılarız" (ei-Enhiyâ, 21/94) buyruğunu andırmaktadır.

"Yazmak'tan kastın korumak, tesbit etmek olduğu da söylenmiştir. Yani Bizler onları bu sözlerine karşılık cezalandırmak için, o söyledikleri sözleri tesbit edeceğiz, koruyacağız,

"Dediklerini" anlamındaki buyrukta yer alan “: ... terini”, "yazacağız" anlamındaki fiilin etkisi ile nasb mahallindedir.

el-A'meş ve Hamza; : Yazacağız" buyruğunu "yazılacaktır" anlamına "ye" harfi ile; “” diye okumuşlardır. Hamza bu şekildeki okuyuşunda İbn Mes'üd'un (âyet-i kerimenin son bölümünü: "Tadın o yangın azabını denilecektir;" (anlamındaki) kıraatini nazar-ı itibara alarak böyle okumuştur.

"Ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini* yani onların haksız ye re peygamberleri öldürmelerini de yazacağız. Bu da; peygamberlerin öldürülmesine nia göstermelerini yazacağız, demektir. Maksat da geçmişlerinin peygamberleri öldürmeleridir. Fakat daha sonrakiler bu işe rza gösterdiklerinden dolayı öldürme işinin onlara izafe edilmesi de uygun düşmüştür, eş-Şa'bî'nin huzurunda birisi Hz. Osman'ın öldürülüşünü güzel bulduğunu ifade etti. eş-Şa'bî ona: "Sen de

onun kanına ortak oldun" dedi. Böylelikle öldürülmeye nza göstermeyi öldürme olarak değerlendirmiş oldu, (Allah ondan razı olsun)

Derim ki: Bu büyük bir meseledir. Çünkü masiyete rıza masiyet olarak değerlendirilmelidir. Ebû Dâvûd, Kinde'li el-Urs b. Arnîra'dan Peygamber (sav)m şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Yeryüzünde günah işlendiği vakit onun işleyişine tanık olanlar ondan hoşlanmayıp tiksiniirse - bir seferinde de: Onu reddederse, demiştir - tıpkı o masiyet, huzurunda işlenmemiş kimse gibidir: Her kim o günahın işlenmesinde hazır bulunmadığı halde ona rıza gösterirse onun işlenişinde hazır bulunan kimse gibidir?"^[340] Bu hadis-i şerif bu konuda açık bir nasırdır. Yüce Allah'ın: "Haksız yere" buyruğunu ise daha önce Bakara Süresi'nde (2/61. âyetinin tefsirinin sonlarında) açıklamış bulunuyoruz.

"Ve: Tadın o yakıcı azabı! diyeceğiz" Bu söz onlara cehennemde yahut ölüm esnasında ya da hesaplan göreceği sırada söylenecektir Diğer taraftan bu sözün, ya Allah tarafından ya da melekier tarafından söyleneceğine dair iki görüş vardır. İbn Mes'ud'un kıraatinde: "Denilecektir" anlamında: "" şeklinde. Harîk: Yangın; ise alevli yanan ateşin adıdır. Ateş (nar) ise alevli olanı da olmayanı da kapsar.

Yüce Allah'ın: "Bu, ellerinizin önden gönderdiğinin karşılığıdır" yani bu azab daha önce işlemiş olduğunuz günahlardan dolayıdır. Özellikle ellerin sözkonusu edilmesi, bu fiilin direkt olarak yapıldığının ve yerine getirildiğinin anlatılması içindir. Çünkü bazan bir fiilin yapılması, bir insana o işin yapılmasının emredilmiş olması dolayısı ile sözkonusu olabilir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Onların çocuklarını boğazlıyor (boğazlatıyor)^." (el-Kasas, 28/4) "Ellerinizi" anlamına gelen: ""'ın aslı "ye" harfi ötreli olması şeklindedir. Ağır geldiğinden dolayı bu ötre hafz edilmiştir. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır^[341]

183. "Doğrusu bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmediğe hiçbir ' peygambere inanmamamız için Allah bize and verdi" diyenlere de ki: "Benden önce nice peygamberler size apaçık delillerle ve dediğiniz şeylerle geldi. Doğru söylüyorsanız niçin onları öldürdünüz?"

184, Seni yalanladüarsa senden önce açık belgeler, sah iteler ve nurlu kitaplar getirmiş rasûller de yalanlanmış tır.

Yüce Allah'ın; "" (yani diyenler buyruğundaki çoğul takısına tekabül eden İsm-i mevsûl) daha önceki: "Andolsutı ki Allah... diyenlerin sözünü işitmiştir* buyruğundaki ismi mevsûl'un bedeli olarak cer mahallinde yahutta: "Kullarına*

buyruğunun sıfatıdır. [\[342\]](#) Yahut mahzûf bir mub-tedanm haberidir. Yani onlar ..., diyen kimselerdir, demek olur.

el-Kelbî ve başkaları der ki: Bu âyet-i kerime Kab K el-Eşref, Malik b. es-Sayf, Vehb b. Yahuza, Finlıas b. Âzurâ ve bir grup kimse hakkında nazil olmuştur. Bunlar Peygamber (sav)m yanına gelip ona şöyle demişlerdi: Sen Allah'ın seni bize peygamber olarak gönderdiğini iddia mı ediyorsun? Halbuki Allah bize indirmiş olduğu bir kitabında: Allah tarafından bir peygamber olarak gönderildiğini iddia eden herhangi bir peygambere bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmediğe iman etmememizi emretmiştir. Eğer sen bize böyle bir şeyi getirecek olursan biz de senin doğru olduğunu kabul ederiz. Bunun üzerine yüce Allah, bu âyet-i kerimeyi indirdi.

Denildiğine göre bu ifade Tevrat'ta vardı fakat sözün devamı da şöyleydi: Mesih ve Muhammed gelinceye kadar böyle olacaktır, fakat bu iki peygamber size geldikleri taktirde, size böyle bir kurban getirmeksizin onlara iman edeceksiniz.

Bir diğer görüşe göre bu kurban emri Hz. Meryem'in oğlu Hz. İsa vasıtası ile nesh edilinceye kadar sabit idi. Onlardan peygamber olduğunu iddia eden bir kişi bir kurban keser ve Allah'a dua ederdi. Daha sonra da dumansız ve hafif bir uğultusu olan beyaz bir ateş iniyor ve o kurbanı yiyordu.

O bakımdan yahudilerin söyledikleri bu söz, onların ileri sürdükleri bir iddiadan ibaretti. Çünkü ortada bir istisna yahut bir nesh vardı, onlarsa bunu gizlemişlerdi. O bakımdan onlar bu emre bağlı olduklarını ileri sürerken aslında gereksiz yere inatçılık ediyorlardı. Peygamber (sav)ın gösterdiği mucizeler, onların bu iddialarını çürütmek için kesin bir delildir. Diğer taraftan Hz. İsa'nın mucizeleri de bu şekildedir. Doğru söylediği zorunlu olarak ortaya çıkanın: sözünün doğru kabul edilmesi de bir zorunluluktur.

Daha sonra yüce Allah onlara karşı delil ortaya koymak üzere şöyle buyurmaktadır: Ya Muhammed sen de "de ki:" Ey yahudiler topluluğu "Benden önce nice peygamberler size apaçık delillerle ve dediğiniz şeylerle geldi-" Yani dediğiniz şey olan kurbanı da getirdi. "Doğru söylüyorsanız niçin on-Jarı öldürdünüz?" Burada kasıt Hz. Zekeriya, Hz. Yahya ve Hz. Şa'yâ ile kendilerine iman etmeyip öldürdükleri diğer peygamberlerdir. Allah bu hitab ile onların geçmişlerini kastetmektedir. İşte Âmir eş-Şa'bî (ra'Jın -az önce nakledilen olayda- okuduğu âyet-i kerime budur. O bu âyet-i kerimeyi okuyarak - önceden de açıkladığımız gibi - Hz. Osman'ın öldürölüşünü güze] gören kimseye karşı delil göstermiştir. Şam yüce Allah'ın geçmişlerinin yaptığı İşe rıza gösterdikleri için Kur'an'ın çağdaşı olan yahudilerî de "katil" diye adlandırdığını belirtmişti. Aralarında yaklaşık 700 yıl gibi bir zaman farkı olmakla birlikte, o onlara bu adı

vermişti.

Kurban kendisi ile yüce Allah'a yaklaşılan kurban, sadaka ve salih amellerdir. Bu kelime (yakınlık anlamına gelen) "kurbet"ten fu'lân vezninde bir kelimedir. Bu vezin ise yerine göre isim, yerine göre mastardır. Meselâ, sultan ve burhan örnektir. Udvân ve husrân (düşmanlık ve ziyan) ise mastara örnektir.

İsa b. Ömer bu kelimeyi "kafın ötresine tabi kılarak "re" harfini de ötre-li olarak "kurubân" diye okurdu. Nitekim zulmet kelimesinin çoğulunun zu-lumat, hücre kelimesinin çoğulunun hucurat gelmesinde olduğu gibi.

Daha sonra yüce Allah, Peygamberini ceselli ederek ve onun kalbini hoş tutarak şöyle buyurmaktadır: "Seni yalanladılarsa senden önce açık beyyi-neler* yani deliller, "sabiteler" yazılı kitaplar "... getirmiş rasûUer de yalanlanmış tır."

(Sahifeler) anlamında aez-Zubur"; kitab, yazılı şey demek olan Zebur kelimesinin çoğuludur. Bu kelimenin aslı yazmak anlamına gelen "zebr"dir. Zebur diye adlandırılan her bir şey kitap demektir. İmruuJl-Kays der kî:

"Görüp te beni kederlendiren btı harabe izleri kimindir? Yemeniden bir hurma ağacı üzerinde yazılmış bir (zebûr) hat gibi."

Tezbira da yazı demektir.

Zebur'un zecretmek anlamına zebrden geldiği de söylenmiştir. Bir kimseyi öfkeli bir şekilde azarlamak anlamına "zebera" denilir ki, buradan geldiği söylenmiştir. Kuyunun zebr edilmesi de taşlarla kapatılması demektir.

İbn Amr "Nurlu kitap" anlamındaki buyruğu "be" harfi ilavesi ile:

"Sahifeler ile ve nurlu kitaplar ile {..geİmİş}) anlamında okumuştur. Şamlıların MushaPında da böyledir.

"Münir" ise apaçık aydınlatıcı demektir Bir şeyi açıklamayı ifade etmek üzere bu kökten gelen fiil kullanılır. İnâle ve istinâre aynı anlamda olup "aydınlanmak" demektir. Her birisi hem lazım hem müteaddi (geçişsiz ve geçişli -aydınlatmak- olur).

Aynı anlamda olmakla birlikte "sahifeler ve nurlu kitap"m birlikte zikredilmesi lafızlarının farklı olduğundan dolayıdır, İkisinin de asıl anlamı belirttiğimiz şekildedir. [\[343\]](#)

185. Her «efy ölümü tadacaktır. Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz verilecektir. O vakit kim ateşten uzaklaştırılır da, cennete sokulursa, artık o kurtulmuştur. Zaten dünya bayatı aldatıcı geçimlikten başka bir şey değildir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:

1, Cimriler Dahil Herkes Ölecektir:

Şanı yüce Allah cimrilik edenlerin halini ve onların: "Gerçekten Allah fakirdir, bizler zenginiz" deyip küfre saptıklarını bize haber verdikten sonra mü'minlere de(bundan bir sonraki âyette); "Andolsun ki... deneneceksiniz" buyruğu ile sabretmelerini emr etmekte ve bu arada bu halin geçip giden ve devam etmeyen bir hal olduğunu beyan etmektedir. Çünkü dünya hayaü süresi pek kısadır, Kıyamet günü de amellerin karşılığının görüleceği gündür.

"Her nefis ölümü tadacaktır," Buradaki (tadacaktır anlamına gelen): "Zâ-ika" kelimesi zevk'den gelmektedir. Bu insan için kaçınılmaz şeylerdendir. Hiçbir canlı bunsuz yapamaz. Umeyye b. Ebi's-Salt şöyle demiştir;

"Her kim, sağlıklı bir gençken ölmeyecek olsa dahi yaşlı iken ölür. Ölümün bir yudumu vardır ki, kişi onu mutlaka tadacaktır."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ölüm bir kapıdır, herkes o kapıdan girecektir.

Keşke o kapıdan sonra nasıl bir ev vardır, bir bilebilsem." [\[344\]](#)

2. Bir Kıraat Farkı:

Genel olarak; "Ölümü tadıcıdır" ifadesini izafe ile okumuşlardır. Ancak el-A'meş, Yaliya ve İbn Ebi İshak ise birinci kelimeyi tenvinli, İkinci kelime olan "ölüm" anlamındaki "el-mevt" kelimesini de esreli olarak; "" diye okumuşlardır, Ve bunu, çünkü henüz ölümü tadabilmiş değildir, diye açıklarlar, Çünkü ism-i fail iki türdür. Birincisi geçmişteki durumu ifade eden bîr anlamı ihtiva eder, ikincisi ise gelecekte olacağı ihtiva eder. Şâyeî birinci anlamı kastetmek istiyor isek, bunda ancak ismi faili kendisinden sonrakine izafe etmek sozkonusudur.

Mesela: " Zeydi vurandır. Bekri öldüren dir," demek gibi. Zira burada ism-i fail câmid olan özel isim hükmündedir. "Sahibu Bekrin (Bekr'in arkadaşı)" dernek gibi. Şair de der ki:

"Onlar ki aşireti tehlikelere karşı koruyanlardır. Arkalarından onlara herhangi bir kuaur gelip erişmez."

Şayet ikincisini kast ediyorsa { .yani gelecekte olacağı kastediyorsa) bu sefer cer, nasb ve tenvin caiz olur. Bu kabilden olanlarda asi olan İşte budur. Çünkü böyle bir ism-i fail -muzari fiil gibidir. Şayet fiil müteaddi değil ise ism-i faili de teaddi etmez. "Ayakta duran Zeyd, gibi. Eğer fiili de müteaddi olursa, sen de İsm-i faili müteaddi yapıp onunla sonraki kelimeyi nasb edersin ve dersin ki: "Zeyd Amr'ı vurucudur (yani vuracaktır)." Bu durumda hafifletmek maksadı ile tenvînin ve

izafenin de bafe edilmesi caizdir. el-Merrar'ın şu beyitlerinde olduğu gibi:

"(Sana) boyun eğen, rengi beyaz-kırmızıya çalan

Her bir deve(nin sırtına binip gitmek sureti) ile kederlerini teselli ettir; İpleri (karnı büyük olduğundan) ancak yeterli gelen; boynu da oldukça uzun olan; İleriye atılan ve oldukça güçlü olan..."

Görüldüğü gibi burada jsm-i faillerdeki tenvinleri hafifletmek üzere nasb etmiş bulunmaktadır. Bunun aslı (meselâ) tenvin ve nasb ile; "" şeklinde olması gerekirdi.

Yine yüce Allah'ın Kitab-ı Kerîmindeki: "Onlar onun zararını giderebilecekler midir?" (ez-Zümer, 39/30) buyruğu ile bunun benzeri diğer buyruklar da bunu andırmaktadır.[\[345\]](#)

3. Ölümün Belirtileri ve Ölümü Yaklaşanlara Karşı Görevler;

Şunu bii ki, ölümün bir takım sebab ve emareleri (belirtileri) vardır. Mümin kimsenin ölüm belirtilerinden bir ianesi alınının terleme sidir. Bunu Nesâî Hz. Bureyde yolu ile gelen bir hadis-i şerifte zikretmektedir. Bureyde dedi ki Rasûlullâh (sav) şöyle buyururken dinledim: "Mümin alnı terleyerek ölür,"[\[346\]](#) Biz bunu "et Tezkire" adlı eserimizde açıklamıştık. Müminin ölüm saati yaklaştığında ona şehadet kelimesi telkin edilir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; "Ölülerinize lâ ilahe illallah'ı telkin ediniz." [\[347\]](#) Bundan maksat ise kelime-i şehadetin söyleyeceği son söz olması ve böylelikle son ameli olarak onun kaydedilmeğidir. Ölüye usanç gelmemesi için bu kelime ona fazlaca tekrar edilmez. Bu esnada Yâsîn Sûresi'ni okumak da müstehabdır. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ölülerinize lölüm döşeğinde olanlarınıza) Yâsîn Sûresi'ni okuyun." Bunu da Ebû Dâvûd rivayet etmiştir. [\[348\]](#) el-Âcurrî de "Kitabu'n-Nasîha* adlı eserinde Um ed-Derdâ yoluyla naklettiği şu hadis-i şerifi zikretmektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Yanında Yâsîn'in okunduğu her bir ölüye ölüm mutlaka hafifletilir." [\[349\]](#)

Ölüm gerçekleştiği ve göz ruhun arkasına takıldığı vakit - Peygamber (sav)ın - Müslim'in Sahih'inde [\[350\]](#) bize haber verdiği gibi - artık ibadet mükellefiyeti ortadan kalkar, teklif son bulur. Bundan sonra ise hayatta kalanların yerine getirmesi gereken bir takım işler vardır.

Bunlardan birisi ölenin gözlerini kapatmak, salih kardeşlerine öldüğünü haber vermektir. Bazıları ise bunu mekruh görür ve derler ki: Bu (şeriatte neh-yedilen) naiy (ölünün arkasından feryad ve Figan) kabilindendir, Ancak birincisi daha

sahihtir. Biz bu hususu bundan başka yerde açıklamış bulunuyoruz. Yapılacak işlerden birisi de onu yıkamak, defnetmek ve teşhizi için gereken hazırlıkları yapmaktır. Böylelikle onun bedeninin değişmesi önlenmiş olur. Peygamber (sav) da ölülerini gömmeyi geciktiren bir topluluğa: "Siz, size ait olan cesetlerinizi defnetmekte acele ediniz" [351] diye buyurmuştur. Bir başka hadis-i şerifte: "Cenazeyi (kabre götürmekte) acele ediniz" diye buyur-muştur, [352] İleride gelecektir.[353]

Ölünün Yıkanması (Gasli):

Ölünün yıkanması, önceden de geçtiği gibi -şehid dışında bütün müslü-manlar için bir sünnettir Vacip (farz) olduğu da söylenmiştir. Bunu Kadı Abdülvehhab nakletmektedir. Birincisi el-Kitab'da (asıl nüshalarda da böyle) belirtilen görüştür. Sair ilim adamları da bu iki görüşten birisini benimsemişlerdir. Konu ile ilgili görüş ayrılığının sebebi ise Peygamber (sav)ın kızı Zey-neb'i yıkaması hususunda Um Atiyeye'ye -Müslim'in kitabında belirtildiği[354] üzere- söylediği sözlerdir. Bir görüşe göre bu kızının adı Um Gülsümdür. Ebu Davud'un eserindeki ifadeye göre Hz, Peygamber: "Siz onu üç veya beş defa yahut uygun görür iseniz daha fazla yıkayınız," diye buyurmuştur. [355]

İttm adamlarına göre ölülerin yıkanması hakkında asıl delil budur. Bir görüşe göre buradaki emirden kasıt, ölüyü yıkamanın hükmünü açıklamaktır, o taktirde hüküm Vacip olur.

Bir başka görüşe göre ise bundan kasıt, ölünün nasıl yıkanacağını öğretmektir. O taktirde hadis-i şerifte vücuba delâlet eden herhangi bir şey olmaz, Bu görüşün savunucuları derler ki: Bunun nasıl yıkanacağını öğretmeye dair olduğunun delili de: "Eğer uygun görürseniz" ifadesinin hadis-i şerifte yer almasıdır. Bu ise emrin zahirinin vücub ifade ettiği hususunun dışına çıkmayı gerektirir, Çünkü o bunu görüşlerine havale etmiştir.

Ancak bu görüşü savunanlara şöyle cevap verilmiştir: Sizin yaptığınız bu açıklamanın doğru olma ihtimali uzaktır. Çünkü: "Uygun görürseniz" iiade-sini, emir ile alakalı olarak görmemiz ilk anda insanın hatırına gelen bir şey değildir. Aksine insanın hatırına ilk gelen şey, bu şartın en yakın sözü edilen şey hakkında olmasıdır, ü da "yahut bundan fazla" sözü ite ilgili olmasıdır. Yani bu yıkama sayısı ile ilgili olarak bir seçimde bulunmaları ile onları muhayyer bırakmayı ifade eder.

Genel olarak ölünün yıkanmasının meşru, şeriatte kendisi ile amel olunan ve terk

olunmayan bir iş olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur

Ölüyü yıkama şekli, bilinen şekli ile cünubluktan yıkanma şekli gibidir. Ebu Ömer (İbn Abdi'l-Berr)'in naklettiğine göre ölü icma ile yediden fazla yıkanmaz. Eğer yedi defa yıkandıktan sonra ondan bir şeyler çıkacak olursa yalnızca o yer yıkanır. Böyle bir şeyin de hükmü yıkandıktan sonra cü-nubun hadeste bulunması (abdestni bozması) hükmündedir. Ölünün yıkanması bitirildikten sonra kefenlenmesine geçilir. Bu da bir sonraki başlıkta ele alınacaktır: [\[356\]](#)

4. Ölünün Kefenlenmesi:

Bütün ilim adamlarına göre ölünün kefenlenmesi vaciptir. Eğer ölünün bir malı varsa bütün ilim adamlarına göre kefeni malından alınır, Bundan tek istisna Tavus'tan nakledilen şu sözüdür: Ölünün bıraktığı mal az olsun çok olsun onun malının üçte birinden yapılır. Şayet ölü hayatta iken nafakası başkası tarafından karşılanması gereken bir kimse ise, kölenin kefen masraflarını efendisi tarafından karşılanacağı ittifakla kabul edilmiştir. Ancak geçimi babasına, kocasına yahut oğluna ait olana gelince; bunların kefeni karşılamaları hususu ihtilaflıdır. Bundan sonra kefeni karşılamak ise beytülmale yahut müslüman cemaate (kifâye yoluyla) vaciptir. Kefenin muayyen olarak yerine getirilmesi gereken miktar, setredilmesi farz olan avret kadardır.

Eğer bundan fazla kefen bulunur da cesedin tümünü kapatamayacak kadar ise, yüzüne ikram olsun diye ve değişen güzelliklerinin açığa çıkan kısmı orada olduğundan dolayı, başı ve yüzü örtülür. Bunda asıl dayanak İse Mus'ab b. Umeyr kıssasıdır. Mus'ab b. Umeyr, Uhud günü çizgili bir aba bırakmıştı- Bu aba ile başı örtüldüğü taktirde ayakları dışarıda kalır, ayakları örtüldüğü taktirde de başı dışarıda kalırdı. Bunun üzerine RasûluUalî (sav) şöyle buyurdu: "Onun bu abasını baş tarafından itibaren Örtünüz, ayakları üzerine de bir miktar izliir otu bırakınız." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[357\]](#)

Kefen (parçaların hı da tek sayıda olması bütün ilim adamlarınca müste-hab görülmüştür, Hepsi de kefen hususunda belli bir sayı olmadığını icma ile kabul etmişlerdir. Kefenin beyaz renkli olması müstehab görülmüştür. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Elbiselerinizi beyaz renkliler arasından tercih ediniz. Çünkü beyazlar en iyi elbiselerinizdir. Ölülerinizi de onlarla kefenleyiniz," Bu hadisi Ebû Dâvûd rivayet etmiştir. [\[358\]](#) Peygamber (sav) pamuktan sahûlî (beyaz elbise yahut Yemendeki bir kasabaya mensub bir ku-maş)dan üç kumaş parçası ile kefenlenmiştir. [\[359\]](#) Beyazdan başka renkle kefen de caizdir, Ancak ipek

olmamalıdır. Şayet mirasçılar kefen hususunda cimrilik gösterecek olurlarsa, Cuma ve bayrama gittiği vakit giydiği elbiselere benzer bir kumaştan kefenini yapmaları şeklinde haklarında hüküm verilir.

Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse kardeşini kefenleyecek olursa onun kefenini güzelinden yapsın." Bunu da Müslim rivayet etmiştir. [360] Şu kadar var ki vefat eden kimse bundan daha az oîanı-nı vasiyet eder, Eğer israfa gidecek bir şekilde vasiyette bulunmuş ise fazlası batıl olur. ÜçEe birden yapılacağı da söylenmiştir. Ancak birinci görüş daha sahihtir, Çünkü yüce Allah: "İsraf etmeyiniz" (el-En'âm, 6/141) diye buyurmuştur Hz, Ebû Bekir de: "Kefen dediğiniz şey, vücudun kan ve irini içindir" demiştir. Ölünün yıkanması, kelenlenmesi bitirilir, sediri üzerine yatırılıp da yakınları tarafından mezara götürölmek üzere taşınması ise bir sonraki başlığın konusudur: [361]

5. Ölünün Mezara Götürölmesi:

Ölüyü mezara götürmek üzere taşınması halinde çabucak yürömek gerekir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Cenazeyi acele götürünüz eğer sallh bir cenaze İse onu kendisi İçin hazırlanmış bir hayra götüröyorsanız, eğer böyle değilse o boynunuzdan çıkaracağınız bir kötölüktür." [362]

Yoksa bugün cahillerin yavaş yavaş yüröyerek götürdükleri gibi ardı arkasına cenazeyi durdurmak, nağmeli bir şekilde Kur'ân okumak ve buna benzer Mısır halkının ölülerine yaptıkları şekilde helâl ve caiz olmayan şeyleri yapmaktan kaçınmak gerekir,

Nesâî rivayet ediyor: Bize Muhammed b. Abdul Âlâ haber verdi. Bize Ha-lid anlattı, dedi ki: Bize Uyeyne b. Abdurralıman bildirerek dedi kî: Bana babam anlatarak dedi ki: Ben Abdurralıman b. Semura'nım cenazesinde hazır bulundum. Ziyad da dışarı çıkmış ve naaşmın önünden yürüyordu. Abdur-rahman'ın ailesinden ve onların mevâİllerinden bazı kimseler önce naşı önden karşılıyor, sonra da geri geri yüröyerek; Yavaş olun, yavaş olun Allah size bereket ihsan etsin, diyorlardı, Böylelikle ağır ağır yürüyörlardı. Nihayet el-Mirbet yolunun bir bölümünü katetmişken Ebu Bekir'e (ra) bir katır üzerinde gelerek bize yetiştı. Onların bu yaptıklarını görünce katın üstünde olduğı halde onlara hamle yaptı ve kamçısını üzerlerine İndirerek şöyle dedi: Bu işi bırakın, Ebul-Kasım (sav)ın yüzünü şereflendirene yemin ederim ki, Rasûlullah (sav) ile birlikte biz cenazeyi alelacele adeta koştumrcasma gö-türüyördük. Bunlar cenazedeküeri

rahatlattı. [\[363\]](#)

Ebu Madde de İbn Mes'ud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir, Bizler Peygamberimize (salat ve selam ona) cenaze ile birlikte yürümeye dair soru sorduk da şöyle dedi: "Koşmadan daha yavaş olsun, eğer (cenazenin karşılaşacağı) bir hayır ise o hayra acilen götürülmüş olur, Karşılaşacağı bundan başkası ise cehennem ehli de uzaklaştınsın." [\[364\]](#)

Ebu Ömer (İbn Abdil-Berr) der ki: İlim adamlarının bu hususta çoğunlukla kabul ettiği, normal yürüyüşten biraz daha hızlı götürmektir. Acele götürmek ilim adamları tarafından ağır davranmaktan daha müstehab görülmüştür. Bununla birlikte cenaze arkasından gelen zayıflara ağır gelecek kadar çabuk yürümek de mekruhtur. İbrahim en-Nahâî der ki: Onu azıcık ağır götürünüz. Bununla birlikte yahudi ve hristiyanların yaptıkları gibi de ağır ağır yürümeyiniz. Bazıları da Ebu Hureyre yoluyla gelen hadis-i şerifte sözü edilen acele ve çabukluk defnetmekle ilgilidir; yürürken acele etmek değildir. Ancak yaptığımız bu rivayetler dolayısıyla bu açıklamaların bir kıymeti yoktur Başarı Allah'tandır. [\[365\]](#)

6. Cenaze Namazı:

Cenaze namazı cihad gibi kifaye yoluyla vacip (farz)dır. Malik ve diğer Hım adamlarının mezhebinde meşhur olan görüş budur. Çünkü Hz. Peygamber Necâşî hakkında: "Haydi kalkın onun, namazını kılın" diye buyurmuştur.[\[366\]](#) Esbağ İse, cenaze namazı sünnettir, demiştir. Bu görüş Malik'den de rivayet edilmiştir. Bu hususa dair daha fazla açıklamalar ileride Tevbe Sûresi'n-de (9/84. âyette, 5. başlık ve sonrasında.) gelecektir.[\[367\]](#)

7. Ölünün Gömülmesi:

Ölünün toprağa gömülmesi toprağın içine bırakılması ve üstünün kapatılmasına gelince bu da vacip (farz)dır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Daha sonra Allak ona kardeşinin cesedini nasıl örteceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi..." (el-Mâide, 5/31) Orada kabir binasının hükmü ve bunun müstehab olan bölümü ile ölünün kabre nasıl gömüleceğine dair açıklamalar gelecektir. Kehf Sûresi'nde de (.18/21. âyetin tefsirinde) kabir üzerine mescid bina etmenin hükmüne dair açıklamalar gelecektir, yüce Allah'ın izni ile.

İşte bunlar ölümlere dair ve ölümlerin hayattakiler üzerindeki haklarına dair bir takım hükümlerdir, Aişe (r.anhâ) dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurmaktadır; "Ölümlere sövmeyiniz. Çünkü artık onlar önden gönderdiklerine kavuşmuş bulunuyorlar." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.[\[368\]](#)

Nesâî'nin Sünen'inde de yine Hz. Âişe'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav)dan ölen birisinden kötülükle söz edildi. Şöyle buyurdu: "Ölümlerinizi hayırdan başkası ile yad etmeyiniz,"[\[369\]](#)

"Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz verilecektir.*1 Müminin ecri sevaptır, kâfirin ecri ise cezadır. Dünya hayatında karşı karşıya kalınan nimet ve belâ dolayısıyla ecir veya mükâfat sözkonusu değildir. Çünkü dünya bir yok oluş meydanıdır. "O vakit kim ateşten uzaklaştırılır, cennete sokulursa artık o kurtulmuştur." Umduğunu elde etmiştir, korktuğundan da kurtulmuştur.

el-A'meş'in Zeyd b. Vehb'den rivayetine göre, Abdurrahman b. Abdi Ra-bi'l-Ka'be, Abdullah b. Amr'dan, o Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Ateşten uzaklaştırılmayı ve cennete konulmayı arzu eden bir kimse Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Rasûlü olduğuna şahitlik ederken, ölümü gelip onu bulsun ve kendisine yapılmasını istediği şeyleri de başkalarına yapsın."[\[370\]](#)

Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Cennette bir kamçıhk kadar bir yer, dünyadan ve dünyadaki her şeyden daha hayırlıdır. Arzu ederseniz: "Kim ateşten uzaklaştırılır cennete sokulursa artık o kurtulmuştur" âyetini okuyunuz.![371]

"Zaten dünya hayatı aldatıcı geçimlikten başka bir şey değildir." Yani mü'mini aldatıp kandırır, o da orada çok uzun bir süre kalacağını sanır. Halbuki o fanidir Meta' (geçimlik); kendisi ile faydalanılan ve yararlanılan şey demektir, balta, tencere, kap-kacak gibi. Sonra da bu yok olur ve mülkiyeti kalmaz, Müfessirlerin çoğu bunu böyle telsir etmişlerdir,

el-Hasen der ki: Bu bitkinin yeşilliği, çocukların oyuncağı gibi bir şeydir. Bundan bir netice elde edilmez. Katade der ki: Dünya terkedilmiş bir metadır. Fazla zaman geçmeden ehli ile birlikte yok olup gidecektir. O bakımdan insana yakışan şey bu metadan gücü yettiğinde Allah'a itaat olan şeyleri almaktır. Şu beyitleri söyleyen şair ne güzel söylemiş:

"Bu dünya yurdu, eziyet ve pislik yurdudur. Yok oluş ve değişip duran haller yurdudur. Sen onu her şeyi ile elde edecek olsan dahi; İTine ondan muradım alamakaızın öleceksin.

Ebediyyen yaşamak, aleyhine bir zarar olduğu halde;

Ebediyyen yaşayacağı umuduna kapılan kişi!

Saçların ağarır ve bu aklık ortaya çıkınca,

Şurnı bil ki yaşlandıktan anra yaşamakta bir hayır yok,"

(Aldanış anlamına gelen:) Gurur'un "ğayn" harfî üstün olarak "el-Garûr" diye söylenişi şeytan anlamındadır Şeytan yalan vaatlerde bulunmakla ve umutlandırmakla İnsanı aldatır.

İbn Arefe der ki: Ğurûr zahiren görüp de sevdiğin fakat onun hoşla gitmeyen yahut bilinmeyen bir iç yüzü de bulunan şeydir. Şeytan da ğarûr'dur. Çünkü o insanı nefsin sevdiği şeylere iter. Halbuki bunun ötesinde insanın kötülüğüne olan şeyler vardır. Yine der ki: İşte ğarar satışı da buradan gelmektedir. Ğarar satışı ise zahiren insanı aldatan ve iç yüzü bilinmeyen satış şeklidir. [372]

186. Andolsun ki mallarınız ve canlarınız konusunda deneneceksiniz. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah'a şirk koşanlardan da incitici bir çok şeyler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız işte bu, azme değer işlerdendir.

Bu hitap Peygamber (sav)a ve onun ümmetinedir. Buyruğun anlamı sudur: Çeşitli musibet ve acılarla, Allah yolunda infak ve şeriatın diğer mükellefiyetleri ile mallarınız hususunda andolsun deneneceksiniz, sınanacaksınız. Canlar

konusunda denenmek ise ölüm, hastalık ve sevilenleri yitirmekle olur. Öncelikle mallardaki denemeden söz etmesi, maldaki musibetlerin çokluğundan dolayıdır.

"... incitici bir çok şeyler işiteceksiniz" buyruğuna gelince eğer: "Deneneceksiniz" buyruğunda "vâv" sabit iken; "İşiteceksiniz" buyruğunda hazf edilmesinin sebebi nedir? diye sorulsa, bunun cevabı şudur: Birinci fiilde "vâv"dan önceki harfin harekesi i'ethadır. iki sakin harf yan yana geldiğinden dolayı "vav" hareke alıp ona özellikle ötre harekesi verilir. Çünkü bu çoğul "vav"ıdır. Hazfinin caiz olmayışı ise kendisinden önce ona delâlet edecek herhangi bir harfin bulunmayışıdır. İkinci fiilden önce hazfe-dilmesinin sebebi ise kendisinden önce ona delâlet edecek harekenin bulunmasıdır.. Diğer taraftan: "Deneneceksiniz" deki "vav" harfinin hemzeli olması caiz değildir. Çünkü onun harekesi arızidir. Bunu en-Nahhâs ve başkaları söylemiştir. Bu fiilin müzekker ve muhatab olmak üzere tekil, ikil ve ço-gulu sırasıyla, şeklinde gelir.

Bu âyetin nüzul sebebine gelince; yüce Allah: "Allah'a güzel bir ödünç verecek olan kimdir?" (el-Bakara, 2/245) buyruğunu indirince Hz. Ebu Bekir bir yahudinin hafife alarak ve Kur'ân-ı Kerîm'e reddedici bir cevap olmak üzere; şüphesiz Allah fakirdir, biz de zenginleriz diye bir sözünü işitince, ona bir tokat attı. Bu yahudi de Hz. Ebu Bekir'i Peygamber (sav)a şikâyet etti; bunun üzerine bu âyet-i kerime İndi.

Denildiğine göre bu sözü söyleyen yahudi Finhâs'dır. Bu İkrime'den nakledilmiştir. ez-Zührî'nin görüşüne göre ise, bu kişi Ka'b b. el-Eşreftir. Âyet-i kerime onun sebebi ile nazil olmuştur. Ka'b şair birisi idi. Peygamber (.sav.ı ve ashabını hicvederdi. Kureyş kâfirlerini ona karşı kışkırtırdı. Müslümanların hanımlarını da diline dolardı. Nihayet Rasûlullah (sav) ona Muham-med b. Mescleme ve arkadaşlarını gönderdi de Muhammed de onu -siyerde ve sahih hadislerde meşhur olan şekli ile- öldürdü. Bu konuda başka açıklamalar da yapılmıştır.

Peygamber (sav) Medine'ye geldiğinde orada yahudiler ve müşrikler vardı. Hz. Peygamber ve arkadaşları onlardan rahatsız edici çok sözler işitirler-di. Buhârî ile Müslim'de belirtildiğine göre Hz. Peygamber, İbn Ubey'in bulunduğu bir yerden bir eşek üzerinde geçerken onu Allah'ın yoluna davet etti. Ancak İbn Ubey şöyle dedi; Söylediğin gerçek olsa dahi sen bizi bu meclislerimizde rahatsız etme! Haydi yerine geri dön! Senin yanına gelene bu kıssaları anlat. O bu sözleri söylerken de eşeğin çıkardığı toz kendisine gelmesin diye eli ile burnunu tutmuştu. Bunun üzerine İbn Revâha şöyle dedi: Evet, ey Allah'ın Rasûlü sen bize meclislerimizde teşrif buyur! Biz bunu çok severiz. İbn Ubey'in etrafında bulunan müşriklerle müslümanlar karşılıklı olarak birbirlerine sövdüler.

Peygamber (sav) ise ortalık yattşıncaya kadar onları teskine devam etfi. Daha sonra Hz. Peygamber hasta olan Sa'd b. Uba-dc'nin ziyaretinde bulunmak üzere yanına gitti ve şöyle dedi: "Filanın neler dediğini duymadın mı?" Sa'd şöyle dedi: Onu affet ve bağışla. Sana Kitabı indirene yemin olsun ki, Allah seni inen hak ile bize gönderdiğinde bu Medine halkı ona taç giydirmek ve onu başlarına geçirmek üzere aralarında anlaşmışlardı. Fakat Allah sana vermiş otduğı hak ile bunu geri çevirince, bu ona ağır geldi ve seni bundan dolayı kıskandı. İşte senin gördüğün bu işi yapmasının sebebi de budur. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu affetti ve bu âyet-i kerime nazil oldu. [\[373\]](#)

Bunun, savaşma emri nazil olmadan önce olduğu söylenmiştir. Allah kullarının sabretmesini, takvaya yönelmelerini teşvik etmiş ve bu işin sabre-dilmeye değer büyük işlerden olduğunu haber vermiştir. Buhârî'de de hadisin devamında bunun (bu âyet-i kerimedeki emrin) savaş emrinin nüzulünden önce olduğu belirtilmektedir. Zahir olan (kuvvetli görüş) bunun da nesli olunmadığıdır. Çünkü en güzel yolla tartışmak ve idare etmek, ebedi olarak mendub bir iştir. Hz. Peygamber de savaş emri almakla yahudilerle barış antlaşmaları yapıyor, onları idare ediyor, münafıkları da affediyordu. Bu da açıkça bilinen bir husustur. "İşte bu, azme değer işlerdendir" buyruğı ise, işin zor, sağlam ve metin olanlarından, demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Baka-ra, 2/227- âyet, 22. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[374\]](#)

187- Hani Allah kendilerine kitap verilenlerden: Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz" diye söz almıştı? Onlar ise bunu sırtlarının arkasına attılar ve onu az bir değere değiştiler. Satın aldıkları şey ne körüdür!

Bu buyruğına dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[375\]](#)

1. Kitap Ehlinden Alınan Söz velimin Öğretilmesi;

Yüce Allah'ın; "Hani Allah kendilerine kitap verilenlerden... söz almıştı" buyruğı yahudilerden söz eden buyruklarla ilişkilidir, Onlara Muhammed (sav)a iman etmeleri ve durumunu açıkça bildirmeleri emri verildiğı halde onlar, Hz. Peygamber'in niteliklerini gizlediler. O bakımdan bu âyeC-i kerime onlara bir azardır. Bununla birlikte hem kendilerine, hem başkalarına umumî bir haberdir. el-Hasen ve Katade der ki: Bu buyruk, Kitaptan herhangi bir şey bilen her kişi hakkındadır. Her kim bir şey bilirse onu öğretmelidir. Sakın ha ilmi gizlemeye

kalkışmayınız. Çünkü bu bir helak oluşturmaktadır.

Muhammed b. Ka'b da der ki: Alim bir kimsenin bildiğini söylemeyip susması helâl olmadığı gibi cahilin de bilgisizliği üzere kalıp susması helâl değildir. Çünkü yüce Allah; "Hani Allah kendilerine kitap verilenlerden... diye söz almıştı" diye buyurduğu gibi; (cahillere yönelik olarak da) şöyle buyurmaktadır: "Eğer bilmiyorsanız zikir ehlinden (bilenlerden) sorunuz." (el-Nahl, 16/43; el-Enbiya, 21/27)

E bu Hureyre de der ki; Şayet Allah'ın kitap ehlinden aldığı söz olmasaydı ben size hiçbir şey anlatmazdım. Daha sonra şu: "Hani Allah kemlilerine kitap verilenlerden... diye söz almıştı" âyetini okudu. [\[376\]](#)

el-Hasen b. Umare der ki: Hadis (rivayet etmeyi) terkettikten sonra ez-Züh-fTnin yanına gittim, onu kapıda buldum ve şöyle dedim: Uygun görürsen bana hadis rivayet et. O şöyle dedi: Benim hadis rivayet etmeyi terketliğimi bilmiyor musun? Şöyle dedim: Ya sen bana hadis rivayet et veya ben sana hadis rivayet edeyim. Sen bana rivayet et, dedi. Şöyle dedim: Bana Hakem b. Uyeyne, Yahya b. el-Ce7.Zar!dan naklederek dedi ki: Ali b. Ebi Talib'i şöyle derken dinledim: Yüce Allah ilim adamlarından öğretmeleri hususunda söz almadıkça cahillerden de öğrenmelerine dair söz almadı. (el-Hasen dedi ki): Bunun üzerine bana kırk hadis rivayet etti. [\[377\]](#)

2. İlimin İnsanlara Açıklanması:

"Onu mutlaka İnsanlara açıklayacaksınız" buyruğunda Hz. Peygam-ber'in sözü geçmemekle birlikte, buradaki "onu" zamiri Muhammed (sav)a râcidir. Bu zamirin Kitaba râci olduğu da söylenmiştir. Peygamber (sav)ın durumunu açıklamak da bunun kapsamına girer, Çünkü bu da Kitapta yer alan bir bilgidir.

Yüce Allah devamla şöyle buyurmaktadır: "Ve onu gizlemeyeceksiniz." Burada yüce Allah'ın "onu açıklayacaksınız" buyruğunda olduğu gibi değil de; "Onu gizlemeyeceksiniz" diye buyurması (ve "vav"ın baz-fedilmeyip "nûn"un şeddeli olarak gelmemesi) hal manasını ifade ettiğinden dolayıdır. Onu gizlemeksizin onu açıklayacaksınız, demektir.

Ebu Amr, Ebu Bekr yoluyla gelen rivayette Asım ve MekkeHler: "Onu mutlaka açıklayacaksınız" diye muhataba verilen emri hikaye yolu ile "te"li olarak naklettikleri halde diğerleri Clam"dan sonraki "te" harfî yerine) "ye" ile okumuşlardır. (Mutlaka onu açıklayacaklar, anlamında). Çünkü (kendilerinden bu şekilde söz alınanlar) hazır olmayan kimselerdir.

İbn Abbas'dan bunu; "(Hani Allah peygamberlerden onu mutlaka ...

açıklayacaklar diye söz almıştı" diye okumuştur. Buna göre "onlar ise bunu sırtlarının arkalarına attılar*" ifadesi peygamberlerin kendilerine açıklamalarda bulunduğu insanlara ait olur.

İbn Mes'ud'un kıraatinde ise sonundaki sakil (şeddeli "mın") sözkonusu olmaksızın: "Mutlaka onu açıklayacaklar" diye okumuştur.

Nebz etmek (atmak); bir kenara fırlatmak demektir. Buna dair açıklamalar Bakara Sûresi'nde (2/101. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

"Sırtlarının arkasına" ifadesi ise onların geri atmaktaki mübalağalı hâllerini ifade eder. Yüce Allah'ın: "Siz onu arkanıza atılmış bir şey edindiniz" (Hûd, 11/92) buyruğu da bu anlamdadır. Yine buna dair açıklamalar Bakara Sûresi'nde (2/101. âyette) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: "Onu az bir değere değiştiler" buyruğunun ne anlama geldiği de yine Bakara Sûresi'nde (2/41, âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Onu tekrarlamamanın anlamı yoktur. "Satın aldıkları şey ne kötüdür" buyruğuna dair açıklamalar da önceden geçmiş bulunmaktadır (bk. 2/90- âyetin tefsiri). Cenab-î Allah'a hamdolsun. [\[378\]](#)

188. O yaptıkları ile sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi sevenlerin azaptan kurtarılacaklarını sakta sanmayasın, san-mayasra! Onlar için pek acıklı bir azap da vardır.

Yani bunların yaptıkları iş olan savaşlardan geri kalmak ve gelip mazeret beyan etmelerinin kendileri İçin iyi olacağını sanmayasın.

Bullar! ile Müslim'de Ebû Said el Hudrî'den gelen rivayete göre Rasûlul-lah (sav)ın döneminde münafıklardan bazı kimseler Peygamber (sav) gazaya çıktı mı geri kalır, onunla birlikte çıkmaz ve Rasûlullah (sav)m savaşa çıkmasından sonra geride oturmalarına sevinirlerdi. Peygamber (sav) geldi mi gider ona özür beyan eder ve yemin ederlerdi. Ayrıca yapmadıkları işlerden dolayı da övülmeyi de arzu ederlerdi. Bunun üzerine: "O yaptıkları ile sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi sevenleri.., sanmayasın" âyet-i kerimesi nazil oldu. [\[379\]](#)

Yine Bulîârî ve Müslim'deki rivayete göre Mervan kapıcısına şöyle demiş: Ey RafV haydi İbn Abbas'a git ve ona de ki: Eğer bizden her bir kişi kendisine verilenden dolayı sevinir ve yapmadığı işler dolayısı ile övülmeyi sevdiği için azab edilecek olur ise, hep birlikte azab edileceğiz. Bunun üzerine İbn Abbas şöyle dedi; Bu âyet-i kerime ile sîzin ilginiz ne ki? Bu âyet-i kerime kitap ehli hakkında nazil olmuştur.

Daha sonra İbn Abbas şu âyet-i kerimleri okudu: "Hani Allah kendilerine kitap verilenlerden: Mutlaka onu insanlara açıklayacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz diye söz almıştı" âyeti ile: "O yaptıkları ile sevinen ve yapmadıkları şeylerle

övölmeyi sevenleri... sanmayastn" âyetini okudu. (Devamla) İbn Abbas dedi ki: Peygamber (sav) onlara bir hususa dair soru sordu, onlar da onu gizleyip Hz. Peygamber'e açıklamadılar. Ona başka bir şey bildirdiler. Yanından çıktıklarında ona kendilerine sorduğu şeye dair haber vermişler, intibainı verdiler ve bundan dolayı da övölmeyi istediler. Ayrıca ona doğruyu açıklamayıp gizledikleri ve kendilerine sorduğu soruyu cevaplandırmadıkları için de sevindiler.[\[380\]](#)

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî de der ki: Bu âyet-i kerime hakkı gizleyip hükümdarlarına batıllarına uygun düşecek şekilde bilgiler veren İsrailoğulları alimleri hakkında nazil olmuştur ve bunlar "onu az bir değere sattılar" yani hükümdarların dünyalık olarak kendilerine verdikleri şey karlılığında bunu yaptılar. Bunun üzerine yüce Allah da Peygamberine şöyle buyurdu: "O yaptıkları İle sevinen ve yapmadıkları şeylerle övölmeyi sevenlerin azab-tan kurtarılabacaklarını sakın sanmayasın, san mayasın. Onlar için pek acıklı bir azap da vardır." Bu buyruğu ile Allah'ın kulları aleyhine dini ifsad etmiş olmaları sebebi ile onlar için acıklı bir azap olduğunu haber verdi,

ed-Dahhâk dedi ki: Yahudiler krallara derlerdi ki: Biz kitabımızda şunu görüyoruz, Allah son zamanda bir peygamber gönderecek ve onunla peygamberliği sona erdirecektir. Fakat Allah Muhammed (sav)'ı peygamber olarak gön-derince hükümdarlar onlara: Kitabınızda geleceğini yazılı olarak gördüğünüz peygamber bu mudur? diye sordular Yahudiler hükümdarların mallarına göz diktikleri için: Hayır bundan başkasıdır, dediler. Krallar da onlara hazineler dolusu mal verdiler: İşte yüce Allah bunun üzerine şöyle buyurdu: "O yaptıkları ile sevinen... sanmayasın" yani basit dünya malını almak için hükümdarlara yalan söyleyenlerin azaptan kurtulacaklarını sanmayasın, demektir.

Birinci hadisin muktezası ile ikinci hadisin muktezası farklıdır. Bununla birlikte âyet-i kerimenin her iki sebep dolayısı ile nazil olması ihtimali de vardır. Çünkü her iki olay da aynı zamanda cereyan etmiştir. Böylelikle âyet-i kerime her iki kesime cevap teşkil etmiş olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır.

Mervan'ın: Eğer bizden yaptığı işten dolayı sevinen... her bir kişi helak olursa şeklindeki sözleri, umum ifadelerin kendilerine has sığıları olduğunun delilidir. Ayrıca; "Kimseler de bunlardan birisidir. Kur'ân ve sünnetten bunu anlamaya ve kavramaya çalışan kimseler için bu, kesin bir şeydir.

Yüce Allah'ın: "Ve yapmadıkları şeylerle övölmeyi sevenlerin..." buyruğuna gelince; eğer âyet-i kerime savaştan geri kalan münafıklar hakkında değil de kitap ehli hakkında ise: Çünkü onlar böyle olmadıkları halde: Biz İbrahim'in dini üzereyiz, diyorlar ve: Bizler namaz kılan, oruç tutan ve kitap ehli olan

kimseleriz, diyen kitap ehli hakkında ise; onlar bundan dolayı övülmek istiyorlar demek olur. O taktirde; "Kimseler" kelimesi "ye" harfî ile okunuşa göre; "Sanmasınlar" fiilinin faili olur. Bu da Nâfi, İbn Âmir, İbn Kesir ve Ebû Amr'ın kıraatidir. Yani bu sevinenler, sevinçlerinin kendilerini azabdan kurtaracağını sanmasın,

Birinci mefûlun hazf edilmiş olduğu da söylenmiştir. O da kendilerini öyle sanmasınlar, demektir, İkinci mefûl ise "kurtanlacakları kelimesidir.

Kûfeliler ise Peygamber (sav)'a hitap ile olmak üzere bu fiili "te" harfî ile okumuşlardır. Yani ey Muhammed, sen o sevinen kimselerin azabtan kurtarılacaklarını sanmayasın, demektir.

sanmayasın" buyruğu ise "te" harfî ile "be" harfini üstün olarak okunmakta olup tekid için İade edilmiştir. Bunun birinci me-fûiü ise fiilin sonundaki "he" ve "mini" {onlar anlamına gelen) zamiridir. İkinci mefûl ise hazf edilmiştir. Onları da böyle sanmayasın, demek olur. Baştaki "re" ise atıf edatı yakutta ikinci fiilin birinci fiilden bedel olması esası üzere zaittir.

ed-Dahhâk ve İsa b. Amr ise bu fiili başta ute" harfî ile "be' harfî de öt-reli olarak; ": Sanmayasın:" şeklinde okumuştur ki, bununla Muhammed (sav)ı ve onun arkadaşlarını kast etmektedir.

Mücahid, İbn Kesir, Ebu Amr ve Yahya b. Ya'mer ise sevinenlerin durumunu haber vermek üzere "ye" harfî ile ve "be" harfini Ötreli olarak okumuşlardır. Yani onlar kendilerini öyle sanmasınlar, demektir.

"Kurtarılacaklarını* kelimesi ise ikinci mefûi olur O taktirde "Kendilerini sanmasınlar" (son okunuşa göre) bir tekid olur.

Bir görüşe göre ise; ...ler, kimseler" kelimesi: Sanmasınlar'ın failidir. Bunun iki mefûlü ise; "Kendilerinin sanmasınlar" fiilinin delâleti dolayısıyla hazf edilmiştir.

Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Hangi kitap yahut haügi âyete göre

Onları sevmenin benim için bir utanç olduğu görüşündesin ve sanıyorsun."

Şair burada, bir fiilin meFûlünü zikrederek, ikinci fiilin mePûlünü zikretmeye gerek görmemiştir. (Âyette) ikinci olarak tekrar edilen "sanmayasın!" fiilinden sonra: " Kurtarılacaklarını kelimesi ikinci mefûl olarak gelmiştir. İkinci fiil, birincisinden bedel olduğundan dolayı, (birincisinin) iki mefûlünün zikredilmesine gerek bırakmamıştır. "La" nefy edatının başına gelen "fa" zâiddir. Bu gibi fiillerin, tam anlam ifade eden cümlelerde, herhangi bir hüküm gerektirmeksizin geldiği de söylenmiştir.[\[381\]](#)

Yedi kıraat imamı ve başkaları çoğunlukla: "Yaptıklarım" kelimesinin "eliPini medsiz olarak okumuştur. Yani, gizledikleri ve söyledikleri yalan demektir.

Mervan b. el-Hakem; el-A'meş, İbrahim en-Nehaî ise "verdikleri" anlamında olmak üzere hemzeyi medli olarak; şeklinde okumuşlardır. Said b. Cübeyr ise "kendilerine verilen¹¹ anlamına olmak üzere: diye okumuştur.

"Kurtarılacaklarını" diye anlamlandırdığımız "el-mefâze" kurtulacak yer, kurtuluş demektir. Onlar kurtulamazlar, anlamındadır. Korkulu geçit yerlerine "mefâze* adının verilmesi ise teiaul (olumlu anlama ve hayra yormak) kullanarak öyle çekmesini ummak yoluyla maksadına yöneliktir. Bu açıklamayı el-Esmaî yapmıştır.

Şöyle de denilmiştir: Ona bu ismin verilış sebebi ölüme götüren ve ölümlü tehlikesi olduğu zannedilen bir yer olduğundan dolaydır. Araplar bu kökten olmak üzere ölen bir kimse hakkında "fevveze raculü" derler.

Saleb der ki: Ben İbnü'l-Arabi'ye el-Esmaî'nin görüşünü naklettim de: Hata etmiştir dedi. Çünkü Ebu'l-Mekârim bana şöyle dedi: Bu geçit yerine "mefâze" denilmesinin sebebi, onu aşır kurtulmanın fevz bulduğundan dolaydır. el-Esmaî de de der ki: (Yılan ve akrep gibi zehirli hayvanlar taralından) sokulan kimseye tefeül olmak üzere "selîm" adı verilmiştir, İbnü'l-Arabi ise der kî: Ona böyle denilmesi başına gelen musibete teslimiyet gösterdiğinden dolaydır.

Âyet-i kerimenin bu bölümü hakkında şöyle bir açıklama da yapılmıştır: Sen sakın onların azabtan uzak bir yerde olacaklarını sanmayasın. Çünkü fevz hoşla gitmeyen bir şeyden uzak durmak demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır.

[382]

189. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Allah her şeye kadirdir.

İşte bu; "Allah fakirdir biz ise zenginiz" diyenlere karşı bir delil ve onları bir yalanlamadır. Âyet-i kerîmenin anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Sakın sen sevinen bu kimselerin azabtan kurtulacaklarını zannetmeyesin. Herşey Allah'ındır ve onlar herşeye kadir olanın kabzası içindedirler.

O taktirde âyet-i kerime bîr önceki âyete atfedilmiş olur. Yani onlar Allah'ın azabından kurtulamazlar- Ne zaman dilerse onları azab ile yakalar.

HAllah herşeye kadirdir" Mümkün olan her şeye gücü yetendir. Bu hususa dair açıklamalar da Bakara Sûresi'nde (2/20. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

[383]

190. Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün değişip durmasında akü sahipleri için elbette âyetler vardır.

191. Onlar ki ayakta, oturarak ve yanları üstünde yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve derler ki); "Rabbiaooiz, Sen bunları

boşuna yaratmadın. Sen pâk ve münezzehsin. Bizi o ateş azabından koru.

192. "Rabbimlz! Sen kimi ateşe sokarsan şüphesiz onu hakir kıldın demektir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.

193- "Rabbimiz! Doğrusu biz: 'Kabbinize iman edin1 dîye imana çağıran bîr davete iyi işittik ve imana geldik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kusurlarımızı ört. Canımızı da iyilerle beraber al!

194- "Rabbimizl Bize peygamberlerinle va'dettüklerini ver ve Kıyamet günü rezil etme bizîl Şüphesiz Sen sözünden asla dönmezsin."

195. Nihayet Rableri dualarına şöyle karşılık verdi: "Gerek erkek olsun, gerek dişi olsun, her bir çalışanın hiçbir işini boşa çıkarmam. Birbirİnizdensiniz. Hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, Benim yolumda İşkenceye uğrayanların, savaşımların ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğim. Allah katından mükâfat olmak üzere onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım." Mükâfatın en güzeli Allah katındadır.

196. Küfre sapanların diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın.

197. Az bir geçim. Sonra varacakları yer cehennemdir. O ne kötü yataktır!

198. Fakat Rableriİnden korkanlar İçin altından ırmaklar akan cennetler var. Orada ebedîyyen kalacaklar. Allah'tan bir ikram olmak üzere. Allah katından olanlar, iyiler için daha hayırlıdır.

199. Şüphesiz kitap ehlinde öyleleri vardır ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilmiş olana, Allah'a huşu' duyarak1 ünan ederler. Allah'ın âyetlerini az bir pahaya değışmezler. İşte onların ecirleri Rableri kalındadır, Allah şüphesiz hesabı pek çabuk görendir.

200. Ey iman edenler! Sabredin, sebat gösterin, ribât yapın ve Allah'tan korkun ki, felah bulasınız.

Bu âyetlere dair açıklamalarımızı yirmibeş başlık halinde sunacağız: [\[384\]](#)

1. Bu Âyetler Üzerinde Düşünmenin Önemi:

Yüce Allah'ın: "Göklerim ve yerin yaratılışda..." âyetinin anlamı Bakara Sûresi'nde (2/164, âyette) birkaç yerde geçmiş bulunmaktadır. Şam yüce Allah bu sûreyi âyetleri üzerinde (varlığının, birliğinin belgeleri üzerinde) düşünmek ve bunları delil olarak değerlendirmeyi emretmekle sona erdirmektedir, Çünkü bütün bunları ancak Havy, Kayyûm, Kadîr, Kuddûs, Selâm ve âlemlere muhtaç olmayan bir kimse yapabilir. Bunu düşünsünler ki; imanları taklide değil de yakîne dayanır olsun.

"Akü sahipleri" yani deliller üzerinde dikkatle düşünmek hususunda akıllarını

kullanan kimseler "İçin elbette âyetler vardır."

Âişe (r.anhâdan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bu âyet-i kerime Peygamber (sav)a nazil olunca kalkıp namaz kıldı. Bilal gelip ona namaz vaktini haber verdi. Ağlamakta olduğunu gördü, şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamışken yine ağlıyor musun? Şöyle dedi: "Ey Bilal! Şükreden bir kul olmayayım mı? Bu gece bana yüce Allah: "Göklerin ve yerin yaratılışında gece 3le gündüzün değişip durmasında akıl sahipleri İçin elbette âyetler vardır" âyetini indirdi Daha sonra şöyle buyurdu: Bu âyeti okuyup da bunun üzerinde düşünmeyenin vay haline!"[\[385\]](#)

2. Geceleyin Uykusundan Uyananın Yapacağı İşler:

İlim adamları der ki: Uykudan uyanan bir kimsenin yüzünü (gözünü) silmesi ve kalkmakla birlikte -Peygamber (sav)a uyarak- bu on âyet-i kerimeyi okuması müstehabtır. Bu husus Buharı, Müslim ve başka hadis kitaplarında sabittir, ileride gelecektir. Bundan sonra da onun için takdir buyurulmuş kadar namaz kılar. Böylelikle tefekkürle ameli bir arada gerçekleştirmiş olur. Bu (tefekür) da bu âyet-i kerimede biraz sonra geleceği üzere, amellerin en faziletlisidir.

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sav) her gece Âlî İm-rân Sûresi'nin sonundan on âyet-i kerime okurdu. Bunu hadis hafızı Ebu Na-sr el-Vâilî es-Sicistânî "el-İbâne" adlı eserinde. Süleyman b. Mûsâ, Müzahir b. Eşlem el-Mahzûmî'den o el-Makburîden o da Ebû Hureyre'den rivayet ettiğine göre... diyerek rivayet etmektedir.

Sûrenin baş taraflarında (ikinci âyet, üçüncü başlıkta) Hz. Osman'dan şöyle dediği nakledilmiştir: Kim her gece Âli İmrân Sûresi'nin sonunu okuyacak olur İse, ona bir gece boyunca namaz kılmış gibi (ecir) yazılır. [\[386\]](#)

3. Her Halde Allah'ı Zikretmek:

Yüce Allah: "Onlar ki ayakta, oturarak ve yanları üstünde yatarken Allah'ı anarlar" buyruğunda yüce Rabbimiz, Âdemoğlunun çoğunlukla uzak duramadığı üç ayrı durumunu sözkonusu etmektedir. Onun bütün zamanı adeta bu üç türlü durum ile kuşatılmış gibidir. İşte o bakımdan Âişe (r.anlâ) şöyle buyurmaktadır; Rasûlullah (sav) bütün zamanlarında yüce Allah'ı zikrederdi. Bu hadisi de Müslim rivayet etmiştir. [\[387\]](#)

Helada olması ve başka haller de bunun kapsamına girmektedir. Fakat ilim

adamlarının bu konuda farklı görüşleri vardır. Abdullah b. Amr, İbn Şirin ve en-Nehaî bunu caiz görürken, İbn Abbas, Ata ve eş-Şa'bî bunu mekruh görmüşlerdir. Ancak âyet ve hadisin umumî bir anlam ifade etmesi dolayısıyla birinci görüş daha sahihtir. en-Nahaî der ki; Helada yüce Allah'ı zikretmekte bir mahzur yoktur, çünkü zikir yükselir. Yani melekler onu nezd-lerindeki amel sahifelerine yazarak yükseltirler. Buna delil ise yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: aO bir söz söylemeyiversin mutlak onun yanında görüp gö zetmeye hazır olan vardır." (Kaaf, 50/18); "Şüphesiz üzerinizde bekçiler çok şerefli yazıcılar vardır..." (el-İnfîtâr, 82/10-11).

Ayrıca yüce Allah, herhangi bir istisnada bulunmaksızın her halde ve durumda kullarına zikr etmelerini emr ederek şöyle buyurmuştur: "Ve Allah'ı pek çok anımız" (el-Ahzab, 33/41); "Beni anın ki Ben de sizi anayım" (el-Ba-kara, 2/152); "Şüphesiz Biz iyi amel işleyenin mükâfatını zayi etmeyiz" (el-Kehf, 18/30.).

Yüce Allah'ın bu buyrukları genel ve kapsamlı ifadelerdir. O halde, -yüce Allah'ın izni ile- durum ne olursa olsun, Allah'ı anmak sevaba ve ecir almaya sebeptir.

Ebû Nuaym zikrederek der ki: Bize Ebu Bekr b. Malik anlattı, bize Abdullah b. Ahmed b. Hanbel anlattı, dedi ki: Bana babam anlattı: Dedi ki: Bize Vekî anlattı, dedi ki: Bize Süfyan, Ata b. Ebi Mervan'dan, o babasından o Ka'b el-Ahbar'dan naklederek dedi ki: Mûsâ (as) dedi kî: Rabbim, sen yakın mısın Sana sessizce dua edeyim, yoksa uzak mısın, Sana yüksek sesle yalvara-yım, Rabbî buyurdu ki: Ey Mûsâ, Ben benî anan ile bîriikte oturan arkadaşı (gibi)yim. Hz. Mûsâ şöyle dedi: Rabbim, bizler bazan Seni anmayı Sana tazim ile Seni yüceltmek ile bağdaştıramadığımız bir halde de olabiliyoruz. O nedir? diye sorunca Hz. Mûsâ; Cünubken ve abdest bozarken deyince Allah şöyle,buyurdu: Ey Mûsâ! Her halde sen Beni zikret." Bunun mekruh gören kimseler ise, ya yüce Allah'ı uygun görülmeyen yerde Allah'ı anılmaktan tenzih etmek için böyle söylemişlerdir. Hamamda Kur'ân okumanın mekruh olması gibi; ya da zikredenin söylediği sözleri yazmak için kiramen katibini pislik ve necasetlerin bulunduğu yere gelme zorunda bırakmamak için bunu mekruh görmüşlerdir. Doğrusunu en İyi bilen Allah'dır.

"Ayakta, oturarak" hal olmak üzere nasb edilmiştir.

"Ve yanları üstünde yatarken™ de haî mahal Ündedir: Yani yanları üzerinde yatmış oldukları halde Allah'ı anarlar. Yüce Allah'ın şu buyruğu da buna benzemektedir: "Yanı üzeri yatarken, otururken veya ayakta iken Bize dua eder." {Yûnust 10/12) Bu buyrukta sıralama ise öncekinin aksinedir Yani o Bizi yanı

üzere yatarken de dua edip çağırır.

Aralarında el-Hasen ve başkalarının da bulunduğu bir grup müfessir yüce Allah'ın: "Allah'ı anarlar..." buyruğunun namazı ifade ettiği görüşündedir. Yani bunlar namazı kılmamazlık etmezler. Özürlü oldukları halde oturarak yahut yaniarı üzere yatarak kılarlar. Bu âyet-i kerime (bu yönüyle) yüce Allah'ın bu buyruğunu andırmaktadır; "Artık namazı bitirdiğinizde ayakta, otururken ve yanlarınız üzere iken Allah'ı zikredin." Cert-Nisâ, 4/103) İbn Mes'ud'un görüşüne göre de -İleride geleceği gibi- böyledir. (Yani özürlü oldukları hallerde oturarak ve yanları üzere yatarak namazı kılarlar demektir).

Eğer bu âyet-i kerime namaz hakkında ise fikhî (anlaşılması) şu şekilde olur: İnsan ayakta namaz kılar, eğer ayakta duramıyor ise oturarak kılar, eğer buna da gücü yetmiyor ise yanları üzere yatarak namazını kılar. Nitekim İmran b. Rusayn'dan şöyle bilgi sakıt olmuştur: Benim basurum vardı. Peygamber (sav')a nasıl namaz kılacağıma dair soru sordum da şöyle buyurdu: "Ayakta namazını kıl, gücün yetmiyor ise oturarak, ona da gücün yetmiyor ise yanını, üzere yatarak (kıl)." Bu hadisi hadis imamları rivayet etmiştir.[\[388\]](#)

Müslim'in Sahihinde belirtildiğine göre[\[389\]](#) Peygamber (sav)da vefatından bir yıl önce nafile namazı oturarak kılardı, Nesaî de Âişe (r.anhâ)dan şöyle dediğini rivayet etmektedir; Ben Rasûlullah'm bağdaş kurarak namaz kıldığını gördüm. Ebu Abdurrahman der ki: Ben bu hadisi Ebü Dâvûd el-İla-senî'den başka bir kimsenin rivayet ettiğini bilmiyorum; o ise sika (rivayetine güvenilir) bir ravidir. Bununla birlikte ben bu hadisin ancak hata olduğunu zannediyorum. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır.[\[390\]](#)

4. Hasta Kimsenin ve Oturanın Namaz Kılma Keyfiyeti:

İlim adanılan hasta ve oturan kimsenin namaz kılma keyfiyeti ve şekli hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Abdül-Hakem Malik'den böyle bir kimsenin kıyam halinde bağdaş kuracağından söz etmektedir. el-Buveytî de Şafiî'den bunu rivayet etmektedir. Secde etmek istediği zaman ise gücü yettiği kadarı ile secdeye hazırlanır. (Şafiî) dedi ki: Nafile kılan kişi de böyle yapar. es-Sevrî'nin görüşü de buna yakındır, el-Leys, Ahmed, İshak, Ebû Yusuf ve Muhammed de böyle demiştir. Müzem yolu ile gelen rivayette ise Şafiî şöyle demektedir Bütün namazında teşehhüd için oturduğu gibi oturur. Ayrıca bu Malik ve arkadaşlarından da rivayet edilmiştir. Ancak meşhur olan birinci rivayettir. "el-Müdevvene"mn zahirinden anlaşılan da odur.

Ebû Hanife ve Züfer ise der kî: Teşehhüd için oturduğu gibi oturur, rükû' ve sücudu da bu şekilde yapar. [\[391\]](#)

5. Oturmaya Gücü Yetmeyenin Namaz Kılması:

Dedi kî: Eğer oturamıyor ise yanı üzere veya sırtı üzere namaz kılmakta, muhayyerdir. el-Mudevvene'deki görüş budur. Ayrıca İbn Habîb, İbnü'l Kasım'dan sırtı üzere (yatarak) namaz kılacağını nakletmektedir. Eğer buna gücü yetmiyor ise, sağ yanı üzere, buna da gücü yetmiyor ise sol yanı üzere namaz kılar.

İbn Mevvez'ın Kitabında ise bunun aksi zikredilmektedir. (Önce) sağ yanı üzere namaz kılar aksi taktirde sol yanı üzere kılar, buna da gücü yetmezse sırtı üzere (yatarak) namazı kılar.

Sulîmân ise der ki: Lahdine gömüleceği şekilde sağ yanı üzere namaz kılar. Aksi taktirde sim üzere namaz kılar, buna da gücü yetmezse sol yanı üzere namaz kılar.

Malik ve Ebû Hanife ise der ki: Yanı üzere yatarak namaz kıldığı taktirde ayakları kible tarafında olur.

Şafiî ve es-Sevrî derler ki: Yanı üzere yüzünü kibleye döndürmüş olarak namazı kılar. [\[392\]](#)

6. Hasta İyileşirse; İyi Olan da Hastalanırsa Nasıl Namaz Kılar?

Şayet namazda iken hastalığı hafiflediğinden dolayı güç bulacak olursa, İbnü'l-Kasım'ın dediğine göre namazın geri kalan bölümünde ayağa kalkar ve kıldıklarını esas alarak namazını tamamlar. Aynı zamanda bu, Şafiî, Züfer ve Taberî'nin de görüşüdür.

Ebu Hanife, iki arkadaşı, Yakub (Ebu Yusuf) ve Muhammed ise bir rekâtı yanı üzere namaz kıldıktan sonra sağlığına kavuşan kimse hakkında şöyle derler: Bu sefer namaza baştan başlar. Eğer oturarak rükûl ve secde yapıyorsa; sonra sağlığına kavuşacak olursa, Ebu Hanife'nin görüşüne göre namazının geri kalan kısmını tamamlar fakat Muhammed'in görüşüne göre namazın geri kalan kısmını tamamlamaz (yeniden başlar).

Ebu Hanife ve arkadaşları derler ki: Ayakta iken namaza başladıktan sonra namazını ima ile kılacak hale gelecek şekilde hastalanırsa, (ayakta kıldıklarını) esas alarak namazın geri kalan kısmını tamamlar. Bu görüş Ebu Yusuf'tan da rivayet edilmiştir, İmam Malik ise rüku da yapamayan sücud da yapamayan,

bununla birlikte ayakta durup oturabilen hasla hakkında şöyle demistir: Böyle bir kişi ayakta namaz kılar ve rükua ima ile işarette bulunur. Secde etmek istediği vakit oturur ve secdeye ima ile işarette bulunur. Bu aynı zamanda Ebu Yusuf'un da görüşüdür. Kıyasa göre Şafî'nin de görüşü böyle olmalıdır. Ebû Hanife ve arkadaşları da böyle bir kimse oturarak namaz kılar, derler. [393]

7. Sağlıklı Kimsenin Yatarak Namaz Kılması:

Sağlıklı kimsenin yatarak namaz klimasına gelince; İmran b. Husayn yolu ile gelen bir hadis-i şerifte başkalarında olmayan bir fazlalık vardır. Bu fazlalık da şu şekildedir: "Yatarak namaz kılanın namazı ise oturarak namaz kılanın namazının yansı kadardır." [394]

Ebû Ömer {İbn Abdi'l-Berr.) der ki: İlim ehlinin çoğunluğu nafilé namazın yatarak kılınmasını caiz kabul etmezler. Bu ise ancak Huseyn el-Muallim diye bilinen bir kimsenin rivayet ettiği bir hadis-i şeriftir. Bu da Hüseyin b. Zekvân'dır. O, Abdullah b. Bureyde'den o da İmran b. Husayn yoluyla rivayet edilmiştir. Hadisin senedinde olsun, metninde olsun bu konuda karar vermemeyi gerektirecek şekilde ihtilaflı rivayetleri gelmiştir. Eğer bu hadis sahih ise, bunun ne anlama geldiğini bilemiyorum. Şayet ilim ehlinin herhangi bir kimse oturarak veya ayakta durmaya gücü yeten kimsenin yatarak nafilé namaz kılmasını caiz kabul etmiş ise; o taktirde bu haberdeki bu fazlalık bunun açıklamasıdır. Ve bu fazlalık bu görüşü kabul edenlerin lehine bir delildir. Şayet oturmaya yahut ayakta durmaya gücü yeten kimsenin yatarak nafilé namaz kılmasının mekruh olduğunu icma ile kabul etmiş iseler; o taktirde Hüseyin'in rivâyetiye gelen bu hadis ya yanlışdır yahutta nesh edilmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Bu âyet-İ kerime ile göklerin ve yerin yaratılışını, değişip duran bir varlığın mutlaka onu değiştiren bir varlığa ihtiyacı olduğuna ve bu değiştirenin de kemâl derecesinde kadir olması gerektiğine peygamberler gönderebileceğine delil gösterenler kast edilmiştir. Bir Rasûl gönderecek ve tek bir mucize ile olsa bile onun doğruluğuna dair delil konulacak olursa, hiçbir kimsenin (iman etmemeye dair) ileri sürebileceği bir mazereti olmaz. İşte her hallerinde Allah'ı anan kimseler bunlardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır. [395]

8. Göklerin ve Yerin Yaratılışı Üzerinde Düşünmek:

Yüce Allah'ın: "Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler" buyruğuna gelince; biz daha önce "anarlar" buyruğunun anlamına dair açıklamalarda bulunduk, Bu anıştan kasıt ya dille Allah'ı zikretmektir yahut farz ve nafile ile namaz kılmaktır. İşte yüce Allah bu iki anlamdan birisine bir diğer ibadeti attetmiş bulunmaktadır ki; bu da yüce Allah'ın kudreti ve yaratı klan, O'nun dört bir yana yaydığı ibretli hususlar üzerinde düşünmektir. Tâ ki bu, onların basiretini artırsın.

"Her bir şeyde O'nun bir ve tek olduğuna Delâlet eden bir âyet (alâmet, belge) vardır"

Buradaki "düşünürler" buyruğunun hal olmak üzere atf edildiği de söylenmiştir. Bunun münkatı olduğu da söylenmiştir. Ancak birincisi daha uygundur.

Düşünmek (fikre); kalbin bir şey hakkında düşünüp durmasıdır. Tefekkür çokça düşünmek demektir. Çokça düşünen bir adam hakkında; denilir.

Peygamber (sav) Allah'ın zats hakkında düşünen bir topluluğun yanından geçer ve onlara der ki: "Sizler yaratıklar hakkında düşününüz; fakat yaratıcı hakkında düşünmeyiniz, sizler Onu hakkıyla takdir edemezsiniz." [\[396\]](#)

Aslında tefekkür, ibret almak ve zihnin etraflı bir şekilde düşünceye dalması, yaînz mahlukat üzerinde olmalıdır. Nitekim yüce Allah: "Göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler" diye buyurmuştur. Nakledildiğine göre Süf-yan es-Sevrî (ra) Makamı İbrahim arkasında iki rekât namaz kıldıktan sonra semâya doğru başını kaldırmış, yıldızları görünce baygın düşüvermiş. Uzun uzadıya kederlenip düşünmesinden dolayı küçük abdesti kan gibi gelirmiş.

Yine Ebû Hureyre (ra)dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiş: Rasûlul-lah (sav) buyurdu ki: "Bir adam yatağında sırt üstü yatmış iken başını kaldırıp yıldızlara ve göğe bakmış ve demiş ki; şahitlik ederim ki senin bîr rab-bin ve yaratıcın vardır. Allah'ım bana mağfiret buyur. Yüce Allah da ona nazar etti ve mağfiret buyurdu," [\[397\]](#)

Yine Wz. Peygamber (sav): "Tefekkür gibi bir ibadet yoktur" diye buyurmuştur. [\[398\]](#) Yine şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir; "Bir anlık tefekkür bir yıllık ibadetten hayırlıdır."! [\[399\]](#)

İbnü'l-Kasım da Malik'den şöyle dediğini rivayet etmektedir. Um ed-Derda.'ya şöyle denilmiş. Ebu'd-Derdâ'ntn en çok görünen hali ne idi? Um ed-Derda şöyle demiş: O en çok tefekkür edendi. Ona (L Mâuk'e) şöyle sorulmuş: Senin görüşüne göre tefekkür salih amellerden bir amel midir? O: Evet çünkü o yakînin kendisidir, diye cevap vermiş,

İbnü'l-Müseyyeb'e öğle ile İkinci arasında namaz kılmak hakkında soru

sorulmuş o: Bu bir ibadet değildir, demiş. İbadet yüce Allah'ın haram kıldığı şeylerden kaçınmak ve Allah'ın emri üzerinde tefekkür etmektir.

el-Hasen der ki: Bir anlık tefekkür bir gece boyunca namaz kılmaktan hayırlıdır. el-Hasen ayrıca şöyle der: Düşünmek mü'minin aynasıdır, o bu aynaya bakarak iyilik ve kötülüklerini görür.

Üzerinde tefekkür edilecek hususlardan bir tanesi de haşr, neşr, cennet, cennetin nimetleri, cehennem ve azabı gibi âhîretin korkutucu halleridir.

Rivayet edildiğine göre Ebu Süleyman ed-Dârânî (ra) gece namazı kılmak üzere abdest almak için bir su kabı aldı. Yanında da bir misafir vardı. Bu misafir onun, kabı kulbundan tutmak üzere parmağını soktuğunu görmüş ve tan yeri ağarincaya kadar bu halde tefekkür edip durmuş. Misafiri ona: Bu ne oluyor, ey Ebu Süleyman? deyince o şöyle demiş: Elimi bu kabın kulbu-na sokunca yüce Allah'ın şu buyruğu üzerinde düşündüm: KO zaman boyunlarında tasmalar ve zincirler bulunur... sürüklenecekler." (el-Mümin, 40/71.) İşte ben Kıyamet gününde boynuma tasma atılacağına ne yapabileceğimi ve durumumu düşündüm. Sabah oluncaya kadar da bu halim devam etti.

İbn Atiyye der ki: İşte bu, korkunun en ileri derecesidir. Fakat İşlerin en hayırlısı orta yollu olanlarıdır. Tutumları senet olan ümmetin ilim adamları bu yolu tutmamışlardır. Anlayıp faydalanması umulan kimseler için yüce Allah'ın Kitap ilmini ve Rasûlulah (sav)'ın sünnetinin manalarını okumak böyle bir işten daha faziletlidir.

İbnu'I-Arabi der ki: İnsanlar şu İki amelden hangisinin daha faziletli olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptir. Tefekkür mü yoksa namaz mı? Su-filer tefekkürün daha faziletli olduğu görüşündedirler. Çünkü tefekkür marifeti doğurur. Bu ise Şer'î makamların en faziletlisidir. Fukahâ'nın görüşüne göre ise namaz daha faziletlidir. Çünkü hadis-i şerifte namaz teşvik edilmiş, namaza çağırılmış (ezan) ve namaz özellikle (mükâfat vaadiyle) teşvik edilmiştir.

Buhârî ve Müslim'de İbn Abbas'dan teyzesi Meymune'nin yanında geceyi geçirdiğine dair bir rivayet vardır ki; bunda şu ifadeler de yer almaktadır: Rasûlullah (sav) kalktı, yüzünden uykunun etkilerini sildi. Daha sonra Bakara Sûrf si'nin son on âyetini okudu. Duvarı asılı bir kırıbağa doğru girip onu aldı. Oradan az su kullanarak bir abdest aldı. Daha sonra da onüç rekât namaz kıldı...

[\[400\]](#)

Şimdi, Allah'ın rahmeti üzerinize olsun, siz Hz. Peygamber'in önce yaratıklar üzerinde tefekkürü sonra da namaza yönelişini bir arada yaptığına bir bakınız. İşte kendisine güvenilecek sünnet uygulama budur. Sufiler şeyhin bir gün, bir gece yahutta bir ay aralıksız olarak düşünmesine gelince; bu insanlara

yakışmayan ve doğruluktan uzak bir yoldur ve böyle bir uygulamanın sünnete uygunluğu sözkonusu değildir

İbn Atiyye der ki: Babam da bana doğudaki ilim adamlarından birisinden şöyle dediğini nakletmektedir: Mısır'da el-Akdam mescidinde geceyi geçiriyordum. Yatsı namazını kıldım, bir adamın sabah namazına kadar üzeri örtülü olduğu halde yattığını gördüm. Biz ise o gece namaz kıldık. Sabah namazı için kamet getirilince sözünü ettiğim o adam kalktı, kıbleye yönelip cemaatle birlikte namaz kıldı. Ben onun abdestsiz bir şekilde namaz kılma cüretini çok büyük bir iş olarak değerlendirdim. Namazı bitirdikten sonra çıkıp gitti. Ben de ona öğüt vermek kastıyla arkasından gittim. Fakat ona yak-laşıcığım sırada şöyle bir sür okumakta olduğunu gördüm:

"Bedenim örtülü gaip ve hazırım

Kalbi uyanık sessiz ve zâkirim

Gayblarda gizlenmiş (kabzolmuş) ve bast olmuşum.

işte hem arif hem aâkir olan böyle olur.

Gecesini düşünce ile geçirir de

Gece boyunca o hem uyuyandır, hem de uykusuz kalan."

Anladım ki bu kişi düşünerek İbadet eden kimselerden birisidir, o bakımdan onunla konuşmaksızın bırakıp gittim. [\[401\]](#)

9. Yüce Allah Boşuna Bir Şey Yaratmamıştır:

"Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın" yani onlar şöyle derler: Rabbimiz! Sen bunları eğlence olsun, abes yere yaratmadın, aksine Sen bunları kudret ve hikmetine delil olmak üzere yarattın.

Bâtıl (mealde: Boş) zail olan ve giden demektir. Lebîd'in şu mısraı da bu manadadır:

"Haberiniz olsun ki Allah'tan başka her şey batıldır."

Yani zeval bulucudur yok olucudur.

"Boşuna", bâtil kelimesinin mansûb olması, hazf edilmiş bir mastarın sıfatı olduğundan dolaydır. Yani sen bunu boş bir yaratma olsun diye yaratmadın, demektir. Cenine sebep olan edatın kaldırılması dolayısıyla mansûb olduğu da söylenmiştir. Yani; Bâtıl olsun diye bunları yaratmadın, demektir. İkinci mefhum olarak nasb edildiği de söylenmiştir. O taktirde yarattı Gıalaka); kıldı, var etti, anlamında olur.

" Münezzehsin ifadesi ile ilgili olarak, en-Nahhas Mûsâ b. Talha'dan senedini kaydederek şöyle demiştir; Rasûlullah (sav)a "Subhanallah"ın ne demek

olduğuna dair soru sorulmuş, o da şöyle buyurmuş: "Allah'ın kötü şeylerden uzak bilinmesi, tenzih edilmesi demektir."[\[402\]](#) Bu hususa dair açık-tamalar yeteri kadar Bakara Sûresi'nde (2/30. âyet 17- başhka) geçmiş bulunmaktadır. "BİZİ o ateş azabından koru" yani bizi o ateş azabından himayene al. Buna dair açıklamalar da önceden (el Bakara, 2/201. âyet 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[403\]](#)

10- Ateşe Atılanlar:

Yüce Allah'ın: "Rabbİmiz! Sen kimi ateşe sokarsan şüphesiz onu hakir kıldın demekti?" buyruğu zelil kıldın, küçük düşürdün demektir, anlamındadır. el-Mufaddal ise onu helak ettin, anlamına gelir demiş, ve şu beyiti buna örnek göstermiştir:

"Helak etsin Cahzâ) o ilâh ki, haça tapanları Ve rahiplerin şapkalarını giyenleri." Bu kelimenin, rezil etmek ve uzaklaştırmak anlamına geldiği de söylenmiştir. "Ahzâhullah" denilir ki; Allah onu uzaklaştırsın ve ona gazab etsin manasına gelir. Bu kelimenin ismi "hizy" gelir. İbn es-Sİkkît der ki: Bir belâ ve musibete duçar olmak anlamına da kullanılır.

Vaİd sahipleri (Mutezile) bu âyet-i kerimeye dayanarak şöyle derler: Cehenneme girdirilen bir kimsenin mü'min olmaması gerekir, çünkü yüce Allah: "Şüphesiz onu hakir kıldın, demektir" diye buyurmaktadır. Başka bir yerde de şöyle buyurmaktadır: "O gün Allah Peygamberi ve onunla birlikte olan iman edenleri hakir kılmayacaktır." (et-Tahrim, 66/8) Ancak onların bu iddiaları red olunur; çünkü büyük günah işleyen kimsenin daha önce geçtiği gibi ve ileride de geleceği üzere, iman adı zail olmamaktadır. Yüce Allah'ın: "Sen kimi ateşe sokarsan" buyruğundan kasıt, cehennemde ebedi bırakırsan, demektir, ki bunu Enes bin Malik söylemiştir. Karade de der ki: Tudhil (sokarsan) kelimesi, tuhlıd (.ebedi bırakırsın) kelimesinin maktûbu-dur. (Yani harfleri yer değiştirilerek oluşmuş bir kelimedir.) Bununla birlikte biz Harûrâlİlann (Haricİlerin) dedikleri gibi demeyiz.

Saİd b, eİ-Müseyyeb de der ki: Bu âyet-i kerime ateşten çıkartılmayacak bir topluluk hakkında özeldir. Bundan dolayı yüce Allah: "Zalimlerin" yani kâfirlerin "hiç yardımcıları yoktur" diye buyurmaktadır.

Mana bilginleri de derler ki: Hizy {hakirlik, horluklun haya anlamına gelme ihtimali de vardır. Utanan bir kimsenin durumunu ifade etmek üzere bu kökten gelen kelimeler kullanılır. şair Zu'r-Rimme der ki:

"Bir utanma kapladı; onu

Habl tarafından geldiği vakit; gazab ile karışmış."

Buna göre o günde mü'minlerin "hızıy"inden kasıt, cehenneme girecekleri için oradan çıkıncaya kadar diğer din sahiplerinden utanmaları demektir. Bunun kâfirler için ifade ettiği anlam ise, ölüm sözkonusu olmaksızın orada helak olmalarıdır. Müminlerin ise cehennemde kalmalarının bir nihayeti vardır. Böylelikle onlardan ayrılmış oluyorlar. Nitekim Müslim'in Sahih'inde rivayet ettiği Ebu Said el-Hudrî yoluyla gelen sahih sünnette de böylece sabit olmuştur^[404] ki; bu hadis-i şerif daha önceleri geçtiği gibi, İleride de gelecektir. ^[405]

11. Çağırıcının Çağrısını Kabul Etmek:

Yüce Allah'ın: "Rabbimiz! Doğrusu biz: Rabbinize iman edin, diye imana çağırın bir da Vetçiyi işittik" buyruğunda davetçiden kasıt Muhammed (sav)dır. Bunu İbn Mes'ud, tbn Abbas ve mütessirlerin çoğu söylemiştir.

Katade ile Muhammed bin Ka'b el-Kurazî ise; o Kur'ât-ı Kerîm'dir, derler. Çünkü onların hepsi Rasûlullah (sav)i işitmiş değildir. Yüce Allah'ın cinlerden iman edenlere dair vermiş olduğu haber onların bu görüşlerinin de delilidir. Çünkü cinler: "Gerçekten, biz hayrete düşüren bir Kurbân dinledik ki o rüşd'e (hakka ve doğruya) götürüyor" (el-Cin, 12/1-2) demişlerdi.

Birinci görüşün sahipleri şöyle cevap vermektedirler: Kur'ân-ı Kerîm'i işiten kimse Peygamber (sav)m kendisiyle karşılaşmış gibidir. Bu da mana İtibari ile doğrudur.

"İman edin diye buyruğundaki Diye" kelimesi cer harfinin hazf edilmesi esası üzere nasb mahallindedir, Yani; İman edin diye, anlamındadır.

Bu ifadede taktım ve tehir vardır. Yani bizler bir münadi işittik ki, o imana çağırıyordu, demektir. Bu da Ebu Ubeyde'den nakledilmiştir.

" İmana" buyruğundaki "lâm"ın anlamına olduğu da söylenmiştir ki, imana çağırın... demektir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olctu-ğu gibi: "Sonra kendilerine yasak kılınan, şeylere dönen..." (el-Mücâdele, 58/8); "Çünkü Rabbin ona uahy etmiştir" (ez-Zilzâl, 99/5); "Bizi bu yola hidâyet eden Allah'a hamd olsun" (el-Alraf, 7/43) Buradaki bütün "lâm" harfleri "ilâ" anlamındadır. Bunun benzerleri pek çoktur. Bir görüşe göre buradaki "lam'ın ecl (için, dolayı) anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani: Bizi iman için çağırın, anlamında olur.

^[406]

12. Allah'tan Mağfiret Dileyin:

Yüce Allah'ın: "Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kusurlarımızı ört" buyruğu yapılan duayı tekid ve duada mübalağadır Her iki ifadenin de anlamı aynıdır. Çünkü mağfiret de keffaret de (günahları) örtmek bağışlamak anlamındadır. "Canımızı da iyilerle birlikte al." Yani peygamberlerle birlikte olan iyi kimseler olarak al; yani bizi iyi kimseler arasında bulundur, Ebrâr kelimesinin tekili "berr" ve "bârr" dır. Asıl anlamı genişlikten gelmektedir. Birr, adeta yüce Allah'a itaatta bir genişlik ve Allah'ın rahmetinin de onu kuşatan bir genişlik gibidir. [\[407\]](#)

13- Peygamberlerle Vaadedilenler:

Yüce Allah'ın: "Rabbimiz! Bize peygamberlerinle" yani peygamberlerin aracılığı ile; onların ifadeleri vasıtası ile "vaadettikleriniver." Bu buyruk da: "O kasabaya sor" (Yusuf, 12/82) buyruğunu andırmaktadır.

el-Ameş ve ez-Zührî; Peygamberlerin" kelimesini "sin" harfini sakın olarak; diye okumuşlardır.

Burada peygamberler ve vaad olunan şeyden kasıt, peygamberlerin ve meleklerin mü'minlere mağfiret dilemesi şeklinde sözü edilen hususlardır. Melekler de yeryüzünde bulunanlar için mağfiret dilerler. Ayrıca Hz. Nuh'un, Hz. İbrahim'in mü'minlere yaptıkları zikir edilen duaları ile Peygamber (sav)ın ümmetine mağfiret dilemesi bu vaad olunan şeyler arasındadır

"Ve Kıyamet günü rezil etme bizi!" Bizi azaplandırma, helak etme, rüs-vay etme, küçük düşürme, rahmetinden uzaklaştırma, Kıyamet gününde bize gaz ab etme!

"Şüphesiz Sen sözünden asla dönmezsin.n "Rabbimiz bize peygamberlerinle bize vaad ettiklerini ver" ifadesini onun sözünden asla dönmeyeceğini bilmelerine rağmen kullanmaları nasıl açıklanabilir? diye sorulursa bu soruya üç türlü cevap verilebilir:

a. Şanı yüce Allah iman edenlere cennet vaadinde bulunmuştur. Onlar da rezil edilmeden ve cezalandırılmaksın kendilerine bu vaadin yapıldığı kimselerden olmayı istediler.

b. Onlar bu duayı Allah Teâlâ'ya ibadet ve itaatle boyun eğmek niyeti ile yapmışlardır. Dua da ibâdetin beynidir. Bu da yüce Allah'ın: "De ki: Rabbim, hak ile hükmet" (el-Enbiyâ, 21/112') buyruğunu andırmaktadır. O haktan başkası ile hükmetmem eki e birlikte, böyle demesi emrolun muştur.

c. Onlar bu duaları ile düşmanlarına karşı kendilerine vaad olunan zaferin acilen

verilmesini istediler. Çünkü bu dua, Peygamber (sav)ın ashabı tarafından yapıldığı nakledilen bir duadır. Onlar bu taleplerini dinin güçlenmesi ve aziz kılınması için yapmışlardır. Doğrusunu en İyi bilen Allah'dır.

Enes bin Malik'in rivayetine göre Rasûlutlah şöyle buyurmuştur: "Aziz ve celil olan Allah, her kime belli bir amel karşılığında bir sevap vereceği vaadinde bulunmuşsa, mutlaka o kendi katından bir rahmet olmak üzere ona verdiği bu sözünü yerine getirecektir, her kime de belli bir amele karşılık olarak bir ceza vaadinde bulunmuşsa bu hususda yüce Allah muhayyerdir. (Yani dilerse o cezayı verir, dilemezse vermez)." [\[408\]](#)

Araplar da sözde durmamayı yerer ve buna karşılık yapılan tehdidi ise yerine getirmemekten övgüyle söz ederler. O kadar ki şair (Âmir bin et-Tufayl) şöyle demiştir:

"Yaşadığım sürece korkmasın amcamın oğlu benim satvetimden; Ve ben tehdit edenden korkarak asla saklanmam. Ben onu her ne zaman tehdit ettim veya ona vaadde bulundu isem; Tehdidimi gerçekleştirmem, fakat verdiğim sözü yerine getiririm." [\[409\]](#)

14. Allah'ın Duaları Kabulü:

"Nihayet Rableri dualarına şöyle karşılık verdi:..." Yani onların dualarına şöylece cevap verdi.

el-Hasen der ki: Onlar Rableri dualarına karşılık verinceye kadar Rabbi-miz! Rabbimiz! deyip durdular.

Cafer es-Sâdık der ki: Her kim bir işten dolayı sıkıntıya düşecek olursa beş defa Rabbena (Rabbimiz)! diyecek olursa, Allah onu korktuğundan kurtarır ve dilediğini ona verir. Bu nasıl olur? diye sorulunca şu cevabı verir: Eğer arzu ederseniz: ""Onlar ki ayakta, oturarak ve yanları üstünde yatarken... şüphesiz Sen sözünden asla dönmezsın" buyruklannı okuyoruz-, diye cevap verdi. [\[410\]](#)

15. Allah Amel Edenin Ecrini Boşa Çıkarmaz:

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki Ben..." buyruğunu İsa b. Arat hemze'yi esreli olarak okumuştur. Yani: "Karşılık verdi ve buyurdu ki: Şüphesiz ki Ben" anlamında olur.

Hakim Ebû Abdullah Sahihimde Um Seleme'den şöyle dediğini nakletmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! Ben Allah'ın hicret hususunda kadınlardan herhangi bir

şekilde söz ettiğini duymadım, deyince yüce Allah: "Nihayet Rab-leri dualarına şöyle karşılık verdi: Gerek erkek olsun, gerek dişi olsun her bir çalışanın hiçbir işini boşa çıkarmam.." âyetini indirdi. Bu hadisi Tir-mizî de rivayet etmiştir.

[411]

Burada in gelmesi, öncesinden nehy harfî olduğundan dolayı tekid içindir. Kûfeliler ise şöyle demişlerdir: Bu tefsir (açıklama) içindir. Hazf edilmesi de caiz değildir. Çünkü bu edat kendisi olmaksızın ifadenin düzgün olamayacağı bir anlam dolayısıyla gelmiştir. Ancak inkârı tekidi için geldiği taktirde hazfl söz konusu olur.

uBirblrlnizdensiniz buyruğu mübtedâ ve haberdir. Sizin dininiz birdir demektir. Şöyle bir açıklama da yapılmıştır: Sevap, hükümler, yardımcı olmak ve buna benzer hususlarda birbirinizdensiniz.

ed-Dahhak ise der ki: İtaat bakımından erkekleriniz kadınlarınız gibi, kadınlarınız da erkekleriniz gibidir, Yüce Allah'ın şu buyruğu da bunu andırmaktadır: "Mümin erkeklerle mü'min kadınlar da birbirlerinin velileridirler." (et-Tevbe, 9/71.) Filan kişi benimle aynı kanaattedir ve benim gibi bir ahlaka saiiptir, anlamında da: "Filân ktşi bendendir" denilir. [412]

16. Hicret ve Cihad Edenlerin Mükâfatı:

"Hicret edenlerin" buyruğu mübtedâ ve haberdir. Onlar yurtlarını terkedip Medine'ye gitmişlerdir, demektir

Aziz ve celil olan Allah'a itaat uğrunda "yurtlarından çıkarılanların, Benim yolumda" Benim düşmanlarıma karşı "savaşanların ve" Benim yolumda "Öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğini."

İbn Kesir ve İbn Âmir: "Öldürülenlerin1" buyruğunu çokluk anlamını İfade etmek üzere: şeklinde okumuşlardır. el-A'meş ise (-kelimelerin yerlerini değiştirerek: Öldürülenlerin ve savaşanların," diye okumuştur. Çünkü aradaki "vav: ve" ikincisinin birincisinden sonra olduğuna delâlet etmemektedir.

Bu ifadede geçmişe delâlet eden mahzuf olduğu da söylenmiştir. Savaşıp da öldürülenlerin..., demek olur. Şairin şu mısraı da bu kabildendir;

"Çocukluğa özendi fakat yaşlılık üstüne çıkmış bulunuyor."

Bu buyruğun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Yani onlardan geri kalanlar da savaşmıştır. Araplar da: Biz Temimoğullannı öldürdük, derken onların ancak bir kısmının öldürülmüş olacağı açıktır. İbn Kays da şöyle demiştir:

"Şayet siz bizi öldürürsemz biz de sizi daha çok öldürürüz

Ömer bin Abdülaziz de "elipsiz olarak; Öldürüp öldürenlerin... diye okumuştur.

"Günahlarını elbette örteceğim." Âhirette onların bu günahlarının üstünü kapatacağım, günahları dolayısı ile azarlamayacağım ve onları cezalandırmayacağım.

"Allah katından mükâfat olmak üzere" buyruğundaki: Mükâfat" kelimesi Basralılara göre tekid edici bir mastar (mefulu mutlak)dır. Çünkü: "Onları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım" buyruğu, Ben on-lan mutlak olarak bir mükâfatla mükâfatlandı raca ğı m v demektir. el-Kisâî ise bunun kat[413] olmak üzere nasb olduğunu, el-Ferrâ ise tefsir edici (.temyiz) olmak üzere nasb edildiğini söylemektedir.

"Mükâfatın en güzeli Allah kalındadır." Güzel mükâfat O'nun nezdindedir. Bu ise amel edenlere amelleri dolayısıyla verilecek olana dairdir.

Sevab: Mükâfat kelimesi, Döndü, döner1 den gelmektedir. [414]

17. Kâfirlerin Diyar Diyar Dolaşmaları Seni Aldatmasın:

Yüce Allah'ın: "Küfre sapanların diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın* buyruğunun Peygamber (sav)a hitab olmakla birlikte, maksadın ümmet olduğu söylendiği gibi; herkese yönelik bir hitap olduğu da söylenmiştir. Şöyle ki; müslümanlar şöyle demişlerdi: Şu kâfirleri kâr getiren ticaretleri, pek çok servetleri de vardır. Diyar diyar da dolaşıp durmaktadırlar. Bizse açlıktan ölüyüz. Bunun üzerine bu âyeti kerime nazil oldu. Yani yolculuklarında gidip gelirken esenlik içerisinde olmaları sakın sizleri aldatmasın.

"Az bir geçim" yani onların bu dolaşıp durmaları az bir geçimdir. Yakub; "Sakın seni aldatmasın" buyruğunu, "nün" harfi şeddesiz ve sakın olarak; diye okumuş ve bunu del i ilendirmek üzere şu beyiti tanık göstermiştir:

"Sakin bir akşam seni aldatmasın.

Çünkü aeher vakti baz an ölüm musibetini getirebilir."

Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu âyet-i kerimenin bir benzeridir: "Onların ülkelerde dolaşıp durmaları sakın seni aldatmasın. (el-Mümin, 40/4)

Geçim (el-metâ); acilen kendisi ile yararlanılan şeydir. Bunu az olmakla nitelendirmesinin sebebi ise, bü meta'nın fâni oluşudur Fâni olan bir şey ise çok olsa dahi az demektir. Tirmizî'nin Sahih'inde el Müstevrid b. Şeddâd'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Ben Peygamber (sav)ı şöyle buyururken dinledim: "Âhirete nisbetle dünya ancak sizden herhangi bir kimsenin parmağını denize daldırması gibidir. Artık o (elini daldırıp çıkardıktan sonra sudan) neyi döndürdüğüne bir baksın." [415]

"O, ne kötü yataktır!" Yani küfürleri sebebi ile kendileri için ne kötü bir yatak hazırlamışlardır. Allah'ın cehennemde onlar için hazırladığı yer ne kötü bir yataktır! demektir. [\[416\]](#)

18. Nimetin Mahiyeti:

Bu âyet-i kerime ve: "Kâfir olanlar kendilerine mühlet verişimizi sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar" (Âli İmrân, 3/178); "Ben onlara mühlet veririm, muhakkak ki Benim yakalamam şiddetlidir" (el-A'raf, 7/183); "Acaba onlara mal ve evlat vermekle onlara hayırlarını acelece verdiğimizizi mi sanıyorlar?" (el-Muminûn, 23/55); "Biz bilmedikleri cihetten onları derece derece helake yaklaştıracāğız. (el-A'raf, 7/182) buyruklarda ve benzerlerinde kâfirlere dünyada nimet verilmediğine delildir. Çünkü nimetin gerçek mahiyeti âdlen olsun, uzak vadede olsun, zarar şaibelerinden arınmış olmaktır. Kâfirlerin nimetlerinde ise acı ve cezalandırılma şaibeleri vardır. O bakımdan bu nimetler, bir kimsenin başkasına içinde zehir bulunan bir tatlı sunmasına benzer. Her ne kadar bu tatlıyı yiyen kişi lezzet alsa bile; ona nimet verildi, denilemez. Çünkü bu tatlıyı yemekle o ölecektir.

İlim adamlarından bir topluluk bu görüşü benimsemiştir. Bu, aynı zamanda eş-Şeyh Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'nin de görüşüdür. Aralarında sünnetin kılıcı, ümmetin savunucu dili Kadı Ebû Bekr'in de bulunduğu bir topluluğun görüşüne göre ise, Allah onlara yalnızca dünya hayatında nimet vermiş olduğunu ileri sürmüş ve şöyle demişlerdir: ('Nûn" harfinin üstün okunuşu ile) na'met'in aslı rahat ve yumuşak geçim demektir.

Yüce Allah'ın: "Ve içinde alışageldikleri nice nimetlerden..." (ed-Duhân, 44/27). Nitekim iyice öğütölüp alabildiğine ufaltılan un hakkında da: " İnce un" denilir. Sahih olan da budur. Buna delil, yüce Allah'ın kâfirlere ve bütün mükelleflere kendisine şükretmelerini vacip kılmış olmasıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın nimetlerini hatırlayınız" (el-A'raf, 7/74); "Ve Allah'a şükrediniz." (el-Bakara? 2/172) Şükür ise ancak bir nimete karşılık yapılır. Nitekim yüce Allah kafir olan Karun'a da şöyle denildiğini bildirmektedir: "Allak sana nasıl ihsanda bulunduyduysa sen de öylece ihsanda bulun" (el-Kasas, 28/77) Bu ise Karun'a bir hitaptır. Yine yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Allah korkudan yana emniyet ve huzur içerisinde bulunan bir ülkeyi (halkını size) örnek gösterdi..." (en-Nahl, 16/112)

Burada yüce Allah kendilerine dünyevi nimetler ihsan etmiş olduğuna ve onların da bu nimetleri inkâr ettiklerine dikkat çekmektedir. Bir başka yerde de şöyle bu

vurulmaktadır: "Onlar Allah'ın nimetini itiraf ettikten sonra da O'nu inkâr ederler" (en-Nahl, 16/83). Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Ey insanlar! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın" (Fâtır, 35/3)

İşte bu buyrukla, kâfir olanlar hakkında da olmayanlar hakkında da umumîdir, tçine zehir katılmış bir yiyeceği başkasına sunan kimseye gelince; bu kişi de aslında bu uygulaması ile karşısındaki şahsa halihazırda merhametli ve yumuşak davranmış olur. Çünkü ona katıksız zehir içirmek yoluna gitmeyip aksine o zehiri tatlıya karıştırmıştır. O bakımdan böyle bir kimse hakkında da: Ona nimette bulundu, demek uzak bir ihtimal değildir.

Bu, bu şekilde sabit kabul edildiğine göre; nimetler iki türdür: Faydalanma nimetleri ve önleme nimetleri. Faydalanma nimetleri kendilerine ulaşan, elde el tikleri çeşitli lezzetler ve zevklerdir. Önleme nimetleri ise onlara ulaşmaları engellenen çeşitli afet ve musibetlerdir. Buna göre yüce Allah -farklı bîr görüş söz konusu olmaksızın- kafirlere önleme nimetleri ile nimetlerde bulunmuştur. Bu da onlardan uzak tutulan çeşitli acı ve hastalıklardır. Buna göre ilim adamları arasında kâfirlere dinî mahiyette nimet ihsan edilmediği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Allah'a hamd olsun. [\[417\]](#)

19. En Büyük Nimete Mazhar Olanlar Takva Sahipleridir:

Yüce Allah'ın: "Fakat Rablerinden korkanlar için... buyruğu nefy anlamını İhtiva eden buyruklardan sonraki bir istidrâktir. Çünkü bundan önceki buyruğun anlamı şu ki: Onların ülkelerde gezip dolaşmalarından Faydalan yoktur. Fakat takva sahiplen için büyük çapta yararlanma ve ebedîlik söz-konusudur. Buna göre; "(Fakat" buyruğu mübtedâ olmak suretiyle reP mahallindedir. Yezid bin Ka'ka ise; "nûn"u şeddeli olarak okumuştur. [\[418\]](#)

20- Takva Sahiplerine Yapılacak ikramlar:

"Allah'tan bir İkram olmak üzere" buyruğundaki -ikram anlamı verilen-: buyruğu, Basralılara göre "Mükâfat" (195. âyet) kelimesi gibidir (Yani tekid için gelen bir mastardır). Kisâî'ye göre bu mastardır el-Ferrâ ise bu müfessîrdir (temyizdir), der.

el-Hasen ve en-Nahaî bu kelimeyi iki tane ötrenin yan yana gelmesini ağır bulduklarından dolayı, sakın olarak; şeklinde okumuşlardır. Diğerleri İse bunu ağır (ze harfî de ötreli olmak üzere) okumuşlardır.

Bu kelime yolculuktan gelip misafir olarak konaklayana hazırlanan şeyleri irade

eder. Şair der ki:

"Bir kavmin nezîli (misafiri), aralarında hakları en büyük olandır. Allah'ın hakkı da misafirin hakkı içindedir."

Nezîl kelimesinin çoğulu ise "enzâT gelin Nezîl bir pay, bîr araya gelmiş, toplanmış demektir. Nüzul (en-nüzul) aynı şekilde; gelir ve mahsul anlamına da gelir. O bakımdan "nezl ve nüzulü çok (geliri fazla) yiyecek" tabiri kullanılır. [\[419\]](#)

21- Cennetliklere Verilecek ikram:

Derim ki: Burada sözü geçen ikramın -doğrusunu en iyi bilen Allah'dır ya-Müslim'in Sahih'inde sözü edilen ikram olma ihtimali vardır. Orada Rasûlul-lah (sav)'ın azadlısı Sevbân tarafından nakledilen Peygamber (sav.)'a bir ya-hudi aliminin sorular sorduğu olayı anlatırken şöyle denilmektedir:

Yahudi alimi sordu: Yerin başka bir yer semaların da başka sema olup değiştirileceği gün insanlar nerede olacaktır" dedi, Rasûlullah"(say): "Onlar köprünün beri tarafında karanlık içerisinde olacaklardır. Peki insanlar arasında ilk köprüyü geçecekler kimlerdir? diye sorunca Hz. Peygamber: "Muhacirlerin fakirleridir" diye buyurdu. Yahudi; Peki cennete girecekleri vakit onlara verilecek olan ikram ne olacaktır?" dedi. Hz. Peygamber: "Balığın (mın.) ciğerindeki parmağı andıran fazlalıktır" dedi. Yahudi: Bunun akabinde onlara verilecek olan yiyecek nedir?" dedi. Hz. Peygamber şu cevabı verdi: Dört bir yanından yiyip durmuş bulunan cennetteki öküz onlar için boğazlanacak-tır." Yahudi: Peki bundan sonra ne İçeceklerdir, diye sordu. Hz. Peygamber şu cevabı verdi: "Orada Selsebil diye adlandırılan bir pınardan içeceklerdir." Daha sonra Sevbân, hadisın geri kalan kısmını nakletti. [\[420\]](#)

İşte buradaki açıklamalar ikrama dair açıklamalarımıza da uygun düşmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır.

el-Herevî der ki: "Allah'tan bir ikram olmak üzere" buyruğunun anlamı, bir sevap olmak üzere demektir, riik olmak üzere diye de açıklanmıştır

'Allah katında olanlar, müminler için daha hayırlıdır." Kâfirlerin dünyada içinde bulundukları nimetlerden daha hayırlıdır, demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[421\]](#)

22. Kitap Ehlerinden Allah'a İman Edenler:

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz kitap ehlinde öyleleri vardır ki Allah'a... iman ederler." Câbir bin Abdullah, Enes, İbn Abbas, Katâde ve el-Hasen der ki: Bu âyet-i kerime Necâşî hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki Necâşî vefat ettiğinde Hz. Cebrail bunu Rasûlullah (sav)a bildirdi. Bunun üzerine Peygamber (sav) da ashabına: "Haydi kalkınız! Kardeşiniz Necâşî'nin namazını kılınız!" buyurdu.

[422] Birbirlerine şöyle dediler: Bizlere Habeş gavurlarından bir gavurun namazını kılmayı emr mi ediyor? Bunun üzerine yüce Allah: "Şüphesiz kitap ehlinde Öyleleri vardır ki Allah'a, si/o indirilene ve kendilerine indirilmiş olana... iman ederler" buyruğunu indirdi.

ed-Dahhâk der ki: "Size indirilene" Kur'ân-t Kerîm'e *ve kendilerine İndirilmiş olana" yani Tevrat ve İncil'e "... iman ederler."

Kur'ân-ı Kerîmde işte (böyleler! hakkında) şöyle buyuruılmaktadır: "İşte bunlara ecirleri iki defa verilir." (el-Kasas, 28/54)

Müslim'in Sahih'indeki bir hadiste de Hz. Peygamber: "Üç kişi vardır ki onlara ecirleri iki defa verilir" diye buyurduktan sonra şunu zikreder: Kitap ehlinde bir kimse; Peygamberine iman ettikten sonra Peygamber (sav)a yetişir, ona iman eder, ona tabi olur ve tastik ederse; "onun için de iki ecir vardır." Daha sonra Müslim, hadisın geri kalan kısmını zikreder. [423]

Bakara Sûresi'nde de (2/115. âyet, 3- başlıkta) Necâşî'nin namazının kıl-dırılması ve ilim adamlarının hazır bulunmayan ölünün namazının kılınması ile ilgili göfüş ayrılıklarına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Tekrar etmenin anlamı yoktur.

Mücahid İbn Cüreyc ve İbn Zeyd de der ki: Bu âyet-i kerime kitap ehlinde olup iman eden kimseler hakkında inmiştir. Bu görüş ise umumî bir görüştür, Necâşî de onlardan bir kimsedir. Necâşî'nin asıl adı Ashame'dir. Arapça karşılığı Atiyye (bağış) demektir.

"Huşu' duyarak"; zilletlerinin farkına vararak demektir. Bu kelime "iman ederler" deki Zamirden hal olmak üzere nasb edilmiştir. Bunun "kendilerine" yalıutta "size" buyruklarındaki zamirden hal olduğu da söylenmiştir Âyet-i kerimedeki diğer buyruklar da açıktır. Bu ifadelere benzer açıklamalar da önceden geçmiş bulunmaktadır. [424]

23. İman Edenlere Sabır, Sebat ve Ribât Emri:

Yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, sabredin... buyruğuna gelince; yüce Allah, bu sûreyi son on âyetin sonuncusu olan bu âyet-i kerime ile sona erdirmektedir ki,

bu on âyet-i kerime de dünya hayatında düşmanlara karşı muzaffer olmanın, âhiret nimetlerini elde ederek kurtulmanın yolunu ihtiva eden tavsiyeleri kapsamaktadır. Bu âyet-i kerime ile yüce Allah, itaatler üzere ve şehvetlere karşı sabrı teşvik etmektedir. Sabr ise alıkoymak, engellemek demektir. Buna dair açıklamalar daha önce Bakara Sûresi'nde (2/155. âyette) geçmiş bulunmaktadır. Mûsâbere (sabır ve sebat göstermek) emrine gelince; bunun düşmanlara karşı sebat göstermek anlamında olduğu söylenmiştir. Bu açıklamayı Zeyd bin Eşlem yapmıştır. el-Hasen ise, beş vakit namaza sebatla devam etmek diye açıklamıştır. Şöyle de açıklanmıştır: Musâbere, sürekli olarak nefsin arzularına muhalefet etmektir. Nefis bir işe davet ederken kişinin o çağırdığı şeye gitmemesi, ondan vazgeçmesi demektir.

Ata ve (İbn Ka'b) el Kurazî Eise der ki: Size veriten vaadi sabırla bekleyiniz yani ümit kesmeyiniz ve zafer kazanacağınız vakti gözleyiniz. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Sabır ile kurtuluşu beklemek bir ibadettir"[\[425\]](#) Ebu Ömer (İbn Abdî'l-Berr'de) -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu görüşü tercih etmiştir. Birincisi ise cumhurun görüşüdür. Antere'nin şu beyiti de bu kabildendir:

"Bizim sabrımız (zafer beklememiz) gibi aebât gösteren bir kabile görmedim; Bizim mücadele edip çarpıştığımız kimse gibileriyle de çarpışmadılar."

Antere'nin: "Bizim sabrettiğimiz gibi sebat gösterenler" sözü yani savaş esnasında düşmana karşı sebat gösterip herhangi bir korkaklık ve gevşeklik izhar etmeyenler demektir.

Mücadele İse karşı karşıya yüz yüze gelip çarpışmak demektir.

İşte bundan dolayı tefsir alimleri: "Ribâtyapın" buyruğunun anlamı hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Ümmetin cumhuru der ki: Yani atlarınızla düşmanlarınıza karşı ribât yapın. Yani düşmanlarınız nasıl ki atları bağlayıp besliyor ise siz de öylece bağlayıp besleyiniz. Yüce Allah'ın: "Bağlanıp beslenen atlar (ribatu'l-hayl) (el-Enfal, 8/60) buyruğundakî ribât ta bu anlamdadır.

Muvatta'da Malik'in Zeyd b. Eşlem'den şöyle dediği nakledilmektedir: Ebu Ubeyde b. el Cerrah, Ömer b. el-Hattaba mektup yazarak Bizans ordusunun büyük kalabalığından ve onlardan çekindiğinden söz etti. Hz. Ömer ona yazdığı mektubunda şöyle cevap verdi: İmdi, rü'nün herhangi bir kula herhangi bir sıkıntı gelip çatacak olursa, mutlaka Allah ondan sonra ona bir kurtuluş yolu açar. Ve hiç şüphesiz tek bir zorluk iki kolaylığı yenemez. Çünkü yüce Allah Kitab-ı Kerîm'inde şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler. Sabredin, sebat gösterin, ribat yapın ve Allah'ı korkun ki felûh bulaşınız."[\[426\]](#)

Ebu Seleme b. Abdurrahman der ki: Bu âyet-i kerime bir namazı kıldıktan sonra diğer namazı beklemek hakkındadır. Rasûlullah (sav)'ın döneminde ise Ribat

yapmayı gerektirecek bir gaza sözkonusu değildi. Bu açıklamayı el-Hâkim Ebu Abdullah, SahilVinde nakletmektedir.[\[427\]](#)

Ebû Seleme bu hususta Hz. Peygamber'in şu buyruğunu delil göstermektedir: "Ben sizlere Allah'ın kendisi sebebi ile günahları sildiği ve dereceleri kendisi ile yükselttiği şeyi göstereyim mi? Bu, hoş olmayan şeylere rağmen abdesti iyice almak, mescitlere çokça adım atarak gitmek, namazdan sonra diğer namazı beklemek, işte ribat budur" dedi ve (son cümleyi) üç defa tekrarladı. Bunu Malik rivayet etmiştir.[\[428\]](#)

İbn Atiyye der ki: Bu konuda doğru olan görüş şudur: Ribat Allah yolunda (cihad)ı iltizâm etmektir (.sürdürmektir"). Bunun aslı atları rabt etmek (bağlamak)dan gelmektedir. Daha sonra İslam serhadlerinden herhangi birisinde kalıp orayı korumak üzere giren herkese "murâbıt" adı verildi. İster süvari olsun, ister piyade. Bu kelime "rabfdan alınmadır Peygamber (sav)ın: "İşte ribât budur" diye buyurması bunu Allah yolunda ribâta bir benzetmedir. Ribat'ın sözlük anlamı ise birincisidir. Bu da Hz, Peygamber'in: "Güçlü kuvvetli olan kimse başkalarının sırtını yere getiren kimse değildir"[\[429\]](#) hadisi ile; "Yoksul dediğiniz şu kapı kapı dolaşan kimse değildir"[\[430\]](#) hadisini ve benzerlerini andırmaktadır.

Derim ki: İbn Atiyye'nin: "Sözlük anlamı ile ribat birinci anlamdakidir" şeklindeki ifadeleri kabul edilemez. Çünkü dilin önder bilginlerinden ve güvenilir alimlerinden birisi olan el-Halil b. Ahmed şöyle demektedir: Ribat; serhadlerden ayrılmamaktır. Aynı şekilde namaza da ısrarla devam etmektir, O halde şu sonuca ulaşılmaktadır: Namazı beklemek de -Peygamber (sav.)ın buyurduğu gibi- lügat manası ile hakikat anlamında bir ribâttır, Bundan daha ileri derecedeki açıklama da eş-Şeybanî'nin söylediği sözlerdir. Ona göre asla kesilmeyen devamlı akan suya "maun müterâbitun" denilir. Bunu da İbn Fâris nakletmiştir. Bu ise Ribat'ın sözlük anlamı itibari ile bizim sözünü ettiğimin başka şeyleri de kapsamasını gerektirmektedir. Araplara göre murâ-bıt: Bir şey üzerinde çözülmeyecek şekilde yapılan düğümdür. Bu da mana İtibari İle sabır gösterilen şeye racidir. Böylelikle kalbinde güzel niyeti tutar, bedenini de İtaati işlemek durumunda bırakır Bunun en büyük ve en önemli işlerinden birisi ise Kur'ân-ı Kerîm'de yüce Allah'ın: Ve bağlanıp beslenen atlar (el-Enfal, 8/60) buyruğunda açıkça belirtildiği gibi -ve ileride de geleceği üzere- Allah yolunda atları bağlayıp beslemektir. Peygamber (say)ın de ifade buyurduğu gibi namaz kılmak üzere kişinin kendisini bağlaması (namaz vakitlerini gözetlemesi)dır. Bu açıklamayı (ihtiva eden hadis-i şerifi) Ebu Hureyre, Cabir ve Ali rivayet etmiştir.

Artık bundan öte bîr açıklama aramaya da gerek yoktur. [\[431\]](#)

24- Hukukçulara Göre Allah Yolunda Ribat Yapan Kimse:

Fukahâya göre Allah yolunda ribat yapan kişi herhangi bir süre kadar ribat yapmak üzere serhatlerden birisine giden kimse demektir. Bunu Muham-med b. el-Mevvâz söylemiş ve rivayet etmiştir. Her zaman için orada yaşayan ve kazançlarını sağlayan, aileleri ile birlikte serhadlerde yaşayanlara gelince; bunlar her ne kadar koruyucu kimseler olsalar dahi murabut değildirler. Bunu da İbn Atiyye söylemiştir.

İbn Huveyzimendâd şöyle demektedir: Ribâtın iki durumu vardır. Birincisinde şerha d güvenilir, koruma altında bulunur; böylesi bir yerde hanım ve çocuklarla birlikte yerleşmek caizdir. Şayet güvenilir bir yer değil ise, eğer savaşabilecek kimselerdense bizzat orada ribat yapması caizdir. Ancak düşman onlara üstünlük sağlayıp esir alıp köleleştirmesin diye böyle bir yere aile ve çocuklarını taşıması caiz olmaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır. [\[432\]](#)

25. Ribâtın Fazileti:

Ribâtın faziletine dair bir çok hadis-i şerif vârid olmuştur. Bunlardan birisini Buhârî Seni b. Sa'd es-Sâidî'den şöylece rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Allah yolunda bir gün ribât yapmak Allah nezdinde dünyadan ve onun içindeki her şeyden hayırlıdır. [\[433\]](#)

Müslim'in Sahih'inde de Selman'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinledim: "Bir gün ve bir gece ribat yapmak, bir ay oruç tutmaktan ve o ay boyunca namaz kılmaktan daha hayırlıdır. (Ribât yapan kişi) bu durumda öldüğü takdirde daha önce yapmış olduğu amelinin de sevabı yazıldığı gibi, ona rızık da verilir ve kendisini haktan uzaklaştıracaklara karşı güvenlik altına alınır." [\[434\]](#)

Ebû Dâvûd da Sünen'inde Fedâle b. Ubeyd'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her ölenin ameli mühürlenir, murâbit müstesna. Onun ameli Kıyamet gününe kadar artınıp durur ve o ayrıca kabrin fitnecisinden yana emniyet altında tutulur. [\[435\]](#)

Bu iki hadisi şerifte ribatın sevabı ölümden sonra kalıp devam edecek amellerin en faziletlisi olduğuna dair delil vardır. Ölümden sonra sevabı devam edecek amellere dair hadis-i şerif de el-Alâ bin Abdurrahman yoluyla bize gelmiştir. el-

Alâ babasından o da Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre Peygamber (.sav) şöyle buyurmuştur: "İnsan ötdü mü ameli (nîn sevabı) ondan kesilir. Üç şey müstesna. Cari bir sadaka yahut kendisi ile faydalanılan bir ilim yahut kendisine dua edecek salih bir evlat."[\[436\]](#)

Bu, yalnızca Müslim'in rivayet ettiğı sahih bir hadistir. Sadaka-i cariyeye, kendisi ile yararlanılacak itim ve anne babasına dua edecek salih evlata gelince; bunlar da sadakanın sona ermesi, ilmin ortadan kalkması ve çocuğun ölümü ile kesilirler. Ribatın ecri ise Kıyamet gününe kadar kat kat artırılıp durulur. Çünkü (burada) artışın tek manası, ecrin kat kat artırılmasıdır. Bu ise burada sona ermesi ile sona erebilecek sebebe bağı birşey değildir. Aksine ribat yüce Aİlah tarafından lütfuyla Kıyamet gününe kadar devam eden bir fazilettir. Çünkü bütün iyi amellerin yerine getirilebilmesi, dinin sınırlarının korunup İslâm şeâirinin uygulanması suretiyle düşmandan sakınıp korunmakla mümkün olur. İşte Allah'ın kişiye sevabını akıtırmasına vereceğı bu amel, onun daha önce yapageldiğı salih amellerdir. Bu hadisi İbn Mâce'de sahih bir senet ile Ebû Hureyre'den şöylece rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her ktm Allah yolunda ribat yaparken ölürse Allah onun daha önce yaptığı salih amelinin ecri ile rızkını ona verir. Fitnecinin Gerin) fitnesinden yana emniyette tutulur ve Allah, Kıyamet gününde onu korku ve dehşetten yana güvenlik altında olmak üzere diriltir."[\[437\]](#)

Hadis-i şerifte ikinci bir kayıt daha vardır ki o da. ribat halinde iken ölmektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah "dır,

Osman bin Affan'dan da şöyle dediğı rivayet edilmektedir. Ben Rasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinledim: "Her kim Allah yolunda bir gece ribat yapacak olursa bu onun için (gündüzünü) oruçlu ve geceleyin de namaz kılarak geçirdiğı bin gün gibi olur."[\[438\]](#)

Ubey bin Ka'b'dan da şöyle dediğı rivayet edilmektedir; Allah İçin müs-lümanların zayıf noktalarını arkadan korumak üzere Allah yolunda bir günlük ribatın, Ramazan ayı dışında yüz yıl boyunca oruç tutup nama?, kılarak ibadet yapmaktan daha büyük bir ecri vardır. Yine Müslümanların zayıf noktalarını arkadan korumak üzere ecrini Allah'tan umarak Allah yolunda Ramazan ayında bir gün ribat yapmanın, Allah nezdinde ecir itibari ile- zannederim şöyle demişti- bir senelik -orucu ite namazı ile- ibadetten daha faziletlidir. Eğer Allah onu aile halkına sağ salim geri döndürecek olursa, üze-rine bin yılın bir günahı dahi yazılmaz, buna karşılık iyilikleri yazılır ve Kıyamet gününe kadar da ona ribat ecri kesintisiz olarak verilir."[\[439\]](#)

Bu hadis-i şerif Ramazan ayında bir günlük ribai ile ribat yaparken ölme-se dahi devamlı olarak sevabının kaydedileceğini göstermektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır.

Enes bin Malik'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben Rasûhıllah'ı (sav) şöyle buyururken dinledim; "Allah yolunda bir gece koruyuculuk yapmak, bir adamın ailesi arasında bin yıl oruç tutup namaz kılmasından daha faziletlidir. Bir sene ise üçyüz altmış gündür, bin gün de bir sene gibidir. "[440]

Derim ki: Namazdan sonra bir diğer namazı beklemenin de ribat olduğuna dair rivayetler gelmiştir. Bu şekilde namazları bekleyen kimse için de yüce Allah'ın izni ile bu fazilete ulaşacağı umulur. Hafız Ebu Nuaym rivayetle der ki: Bize Süleyman bin Ahmed anlattı, dedi ki: Bize Ali bin Abdülaziz anlatarak dedi ki: Bize Hatcac bin el Minhal: Bize Ebu Bekr bin Malik de anlattı, dedi ki: Bize Abdullah bin Ahmed bin Hanbel anlattı, dedi ki: Bana babam anlatarak dedi ki: Bana el-Hasen bin Mûsâ anlatarak dedi ki: Bize Hammad bin Seleme, Sabit el Bunanî'den naklen dedi ki: Sabit, Ebu Eyyub el-Ezdî'den o Nevf el-Bikâlî'den o Abdullah bin Amr'dan naklederek dedi ki: Peygamber (sav) ile bir seferinde akşam namazı kıldık. Bazı kimseler namazdan sonra ayrılmayıp yerlerinde kaldılar, bazıları da geri döndüler, Rasûlul-lalı (sav) insanlar yatsı namazına geri dönmeden önce geldi. Hz. Peygamber insanlar huzuruna gelmiş olduğu ve bir parmağını kaldırmış ve yirmidoku-za işaret etmek üzere parmaklarını kapatmış olarak; şehadet parmağı ile de semaya işaret ederek elbiselerini dizkapakları etrafında toplamış olduğu halde şöyle buyuruyordu: "Ey müslümanlar topluluğu! Müjdeler olsun sizet İşte Rabbimiz sema kapılarından bir kapıyı açmış sizinle meleklerle karşı övünüyor ve diyor ki: Ey meleklerim şu kullanma bakınız! Bunlar bir farzı eda ettiler, şimdi de ötekini beklemektedirler. "[441]

Bunu ayrıca Hammad bin Seleme, Ali bin Zeyd'den o Mutarrif bin Abdullah'tan rivayet ettiğine göre Nevf ile Abdullah bin Amr bir araya geldiler. Nevf, Tevrat'tan söz etti; Abdullah bin Amr da bu hadisi Peygamber (sav)dan rivayetle nakletti.

"Ve Allah'tan korkun" yani sizlere takvaya bağlı kalmaksızın cihad emri verilmemiştir.

"Ki felah bulaşınız" yani felahı ümid edebilirsiniz. Buradaki -ihtimal bildiren ın; bulmanız için, anlamına geldiği de söylenmiştir.

Felah ise kalmak demektir Bütün bu hususlara dair açıklamalar daha önce Bakara Sûresî'nde[442] yeterince geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamd olsun.

"el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l Mubeyyinu Limâ Tedammane mine's Sünneti

ve âyi'l-Furkân" adlı tefsirin Ali Imran Sûresi tefsiri Allah'ın lütfü ve yardımı ile burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun. [\[443\]](#)

[\[1\]](#) Burada açıklanmakta olan kelime ile ilgisi olmayan ve aslen âyette de bulunmayan "el-Haneb" kelimesinin anlamına dair bir satırlık açıklama, ilgili olmadığından tercüme edilmemiştir.

[\[2\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/304-305.

[\[3\]](#) el-Vahidî, Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ânı s. 119-120. Suyutî, ed-Durr, II, 278-280. Ayrıca Ta-berfinî. ei-Mu'cemu's-Sağîr, İlyâi't-Turâsi'l-Arabî, tnrbsi^, s. 258'de benzer bir rivayeti Enes b. Mâlikten zikretmektedir.

[\[4\]](#) el-Vahidî, Esbâbu Nuzûli'l-Kar'ân, s. 120.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/305-306.

[\[5\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/306-308.

[\[6\]](#) Tercümemizi esas aldığımız Kurtubî'nin ilk baskısında iki ayrı nüshada en-Nehâs'ın bunu Abdullah b. Mçs'ud'a kadar ulaşan (mevkuf) bir rivayeti olduğu belirtildiği gibi; Da-ruTl-Fîkîr baskısında C.IV, 149, dn: l'de) de nüshaların birinde de ayın ifadelerin geçtiği belirtilmektedir.

Ayrıca sözü geçen rivayeti: el-Hâkin, el-Müstedreh, 31, 294'te; "Sahih olmakla birlikte Bu-hârî ve Müslim tarafından rivayetlenmediğini belirtirken; el-Heysemî, Mecmau'z-Ze-vâid, VI, 326da Taberânî, tarafından biri sahih diğeri zayıf olmak üzere iki ayrı sened-le rivayet edildiğini belirtmekte; Buhârîden söz etmemektedir.

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/308-309.

[\[8\]](#) Ebû Dâvud Menâsik 68; Tirmizi, Hacc 57; Nesâi, Hacc 211; İbn Mace, Menâsik 57; Darimi, Menasik 54; Müsned, IV, 15.

[\[9\]](#) Dârimî, Fedâihri-Kır'Sn 1, hadis no: 3330

[\[10\]](#) Müslim, FedSUu's-Sahabe 37.

[\[11\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/310-311.

[\[12\]](#) Hadisi Nasrel-Makdisî, el-Halîmî, ed-Deylemî gibileri zikretmişlerdir,

Zayıftır. fel-Azî-zs, es-Sirûcti'l-Münir, I, 65; el-Adûni, Keşfu't-Hafâ, I, Ğ4>.

[13] Tirmizî, İman 18, İman 18,

[14] Ebû Dâvûd, Sünne 1. Ümmetin bu kadar fırknyîi ayrılacağını beinen diğer hadisler için Ebû Dâvûd, Sünne 1; Tirmizî, İman 18; İbn Mâce, Fîlen 171 Dâirirî, Sryer 75; Müsned, 11,332, İtt, 120, 145,

[15] İbn Mâce, Mukaddime 9. Kurnıbrnin kaydettiği bu sened hakkında İbn Müce'de belirtilen yerde hadisin akabinde: "Senedi zayıftır* kaydı yerılar mazurdur.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/311-313.

[16] Müslim, Akdiye 10; Muvatta, Kelâm 20; Müsned, U, 327, 360, 367.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/313-319.

[18] Taberî, Câmtu'l-Beyan, IVf 38.

[19] Taberî, Camiu'l-Beyân IV, 38, Suyutî, ed-Durru'l Mensur, \t 238.

[20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/319-320.

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/320.

[22] Bakınız: Buhârî, Tevhîd 24; Müslim, İman 302; Müsned, III, 16-17,

[23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/321.

[24] Hatîb (el-Bağdâdî) bunu, "Ruvâtn Mâlik" adit eserinde vt ed-Deyleiflî rivayet etmekledir. (Snyûttd zd-Durr, II, 291 >.

[25] Taberî, Câmtu'l-Beyân, IV, 40da; Suyûfî,ed-Durr, II, 292!de "EbO UmStne'cien" diye ınev-kûl" otarük zikretmektedir. Bundan sonraki rivdyet de bu kabilden olmalıdır.

[26] Tirmizi, Tefsir 3- sûre 8; İbn Mâca, Mukaddime 12 (az farkla >; Müsned, V, 253, 2%

[27] Buhârî, Rikaak 53, Fiten 1; Münlîm, Fedâil 26; Müsned, V, 333, 339.

[28] Buhari, Rikaak 53.

[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/322-323.

[30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/324.

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/324-325.

[32] Tirmizt, Tefsir 3. sûre 9i Müsned, V, 3, 5(de; âyeti Zikretineksîzin).

[33] Biraz sonra kaynağı zikredilecektir.

[34] Hakim. Müstedrek, II. 294.

[35] Bu son üyet-i kerimede: "Kâne" kökünden fiil kullanılmadığı halde, bu kökten gelen fiilin kullanıldığı âyet ile aynı anlamdadır, Bununla Kuitübî, bu fiilin gerektiğinde zâid olarak gelebileceğine Kur'an'dîin delil göstermek İstemıştır.

[36] Buharî, Tefsir 3- sûre 7: "Siz insanbm en hayırlı insanlarsınız. Onları boyunlarında zincirlerle geirirsinU. Nihayet onlar di İslama girerler."

[37] Buhârî, Şehüdât 9. Fedâilu Ashâbi'n-Nebiyy 1, Rikaak 7, EynSn 10, 27; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 210-315; Eb& Dâvûd, Sünne 9; Tirmizî, Fiten 45, ŞeMdaı 4V Menâkıb 56; İbnMâce, Ahkâm 27... Kimisinde: "İnsanların hayırlısı..." kimisinde: "Ümmetimin hayırlısı..."; kimisinde de: "İnsanların hayırlısı kim?... " sorusuna cevap olmak üzere...

[38] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/325-327.

[39] Bir önceki başlığın sonlarında geçti.

[40] İbn Abdi'l-Berr, el-İstizkâr, II, 175

[41] Buharî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebiyy 5; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 221, 222; Ebü Dâvûd, Sün-ne 10; Tirmizî, Menâkıb 58; Müsned, fil, 11.

[42] Bk. Müsned, IV, 89-

[43] Müsned, III, 155, V, 248, 257, 264, yakın lafızlarla: III, 71

[44] Hâkim, Müstedrek, IV, 85-86-, İbn Abdi'l-Berr, el-İstizkâr, II, 172; el-Heyscmı, Mecmau'z-Zevâid, X, 65-

[45] İbn Abdi'l-Berr, el-İstizkâr, II, 172; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâidj. X, 66.

[46] Ebü Dâvûd, Melihim 17; Tefsir 5. sûre 18 yakın lafızlarla.

[47] Müslim, İman 232; Tirmizî, İman 13; İbn Mûcef Filen 15; Dürimî, Rikaak 42; Müsned, I, 184 ("İslâm" yerine "-irosn" İpfeı ile), 398, U, 3S9 ("İslâm" yerine; "etin" lafzı ile), 1VT 73.

[48] Tirmizî, Edeb 81; Taberânî, ei-Evsat, IV, 396.

[49] Müsned, III, 130t 143, IV, 319; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 68.

[50] Ömer b. Abriilaziz'in bu mektubu ile Sâlin'ia cevabı için bk. Prof, Dr, Ahmed Ağırakça, İslâm'da İlk Tecdid Hareketi ve Ömer İbn Abdülaziz, İstanbul 1995, Buric Yayınları, s. 214 v.d.

[51] Tirmizî, Zühd 21'de birinci bölümü, 22'de ikinci bölümü; Dârhî, RikMk 30; Müsnde, V, AQ, 45-İ4, 47, 48, 49. 50.

[52] İbn Abdi'l-Berr. el-İstizkâr, 11. 175

- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/327-331.
- [54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/331-332.
- [55] el-Vahidî, Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân, s. 122.
- [56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/333.
- [57] Müsned, I, 396; ei-Vâhidî, Esbâbu Nüzttli'l-Kur'&n, s. 122-123. Benzer bir rivayet: Bu-kârî, Mevkâkiûhs-5alâî 24; Müslim, Mesâcid 220r 221.
- [58] Arapça'da fiil cümlesinde, failin tesniye ya da çoğu] olması halinde bile fiil, çoğunlukla mufrcd olarak kullanılır. Fiile tesniye ya da çoğula alrânet zamirlerin bitişmesi nâdirdir Ebû Ubeyde buna temas etmektedir. Mesela bk. İbn Hişpnî, Şerhti. Şuzâri'z-Zeheb, Mısır 1385/1965, s. 176 vd.
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/333-336.
- [60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/337.
- [61] İbnu'l-Esîr. en-Nihâye fî Ğaribi'l-Hadis, III, 23.
- [62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/337-338.
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/338-339.
- [64] Ebû Dâvûd, Edeb, 16; Tirmizi, Zühd 45; Müsned, II, 303, 334.
- [65] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, II, 300'de belirttiğine göre; Taberânî bunu ceyyid bir sened ile rivayet etmiştir.
- [66] Buhârî, Ahkâm 42; Nesâî, Bey'ai 32; Mümed, III, 39r 88, Ebû Hureyre'den yakın bir rivayet: II, 237, 289.
- [67] Nesâî, Zinet 51; Müsned, III, 99.
- [68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/339-341.
- [69] Ebû Dâvûd, Diyar 3; İbn Mâcet Diyar 3; Dârimt, Diyât 1.
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/341-342.
- [71] Hadisin geçtiği bazı yerler: Buhârî, Hacc 132, İhn 9, 37, Fiten 8, Tevhîd, 24; Müslim, Kat&me 29, 30; Tirmizt, Firen 2; Müsned, I, 230...
- [72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/342.
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/342-343.
- [74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/343.
- [75] İbâdiyye ve kanaatleri için bk, Ebu'l-Hasan el-Eş'nri, Mekaalâtu'l-îetûmiyyîjı, Beyrut 1411/1990,1, 183 vd.; eş-Şehrisrnnî, el-Milei ue'n-Nihat, Beyrut tarihsiz, ikinci baskı, 1, 134 vd.

- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/343-345.
- [77] Kıraat Âlimleri anısında "el-Haremi" adını taşıyan üç kişiden söz edilmektedir. Bunlar 1) Haremi b. Abdullah b. Mekkî, 2) Haseinî h. Uınâre b. Ebû Hafsa ve 3) Haremî b. Yunus el-Mîtedrteb'tir (Şeinsuddin el-Cezerî, Ğâyetu'tt'Nihâye fî Tabakati't-Kurrâ, Mısır 1351/1932,1, 203) "Nesebler ve kıkablar" bölümünde de "el-Haremî Ahmed b. Muham-med" in adı verilmektedir. {el-Cezeri, a.g.e., I, 267).
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/346-347.
- [79] Yakın İfadelerle: Buhari, Meğazî, 26; Müslim, Rtı'yâ 20: Dârimî, Ru'yâ 13.
- [80] Buhari, İlm 38, Enbiya 50T Edeb 109v Müslim, Zühd 72; Ebû Dâvûd, İlin 4: Tirmizî, Fiten 70; İbn Mâce, Mıkaddime 4; Dârimî, Mukaddime 25. 46 vs...
- [81] el-Hcysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 130.
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/347-349.
- [83] Buhârl, Tefsir 3. sûre 8; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 171.
- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/349-350.
- [85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/350-353.
- [86] "... kulunu ..." yerine; "... mirinin .." lafzıyla: Taberânî, el-Evsat, IX, 431; el-Heysemî, Mecmau'z-Zev&id, IV, 62.
- [87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/353-354.
- [88] Müslim, Cihâd 14ö"da: "Rasûlullah ondokuz gazve yapmış ve bunların sekizinde fiilen çarpışmıştır"; Citiad 147'de: "Onplti gazve yapmış" denilmektedir. Buhârî, Meğâzî, 89'da da rivayet bu kadany ladır.
- [89] Buhârî, Meğazî 1; Müslim, Cihâd 143; Tirmizî, Cihâd 6; Müsned, IV, 373.
- [90] İbn Sa'd, Tabakat, II, 5, 6. Ancak orada; Gönderdiği seriyyelerin sayısı kırkyedidir" denilmektedir.
- [91] İbn Sa'd. Tabakat, II, 7-9'da, Zırl-Uşeyre'den önce, sırasıyla: Ebvâ, Bıvat. Kürz b- Câbir el-Fihrryi rakib eniği gazvelerini saymaktadır.
- [92] Müsned, IV, 263. İbnu'l-Kayyim, Zâdu'l-Meâd, Beyrut 1405/1985, III, lötde buna kısaca değindikten sonra şunları söylemektedir; L... Ancak Peygamber (sav), Ali (ta İye Ebû Turâb künyesini Fftıma (r.anhâ) ile evlendikten sonm vermiştir. Onunla evlenmesi ise Bedir'den sonra olmuştu.."
- Nitekim Buh&rl, Sîlât 58, Menâkıb 9, Edeb 113, İstEziin 40; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 38'de de böyle geçmektedir. Ancak Peygamber Efendimiz'jn bu künye ile

Ali (ra)'ye her iki yerde de hitap etmiş olması da mümkündür.

[93] Taberî, Câmiu'l-Beyân, IV, 77.

[94] Müslim, Cihâd 58; Müsned, I, 30-31: aynen Ebû Dâvûd, Cihâd 121; Tirmizî, 8. sûre 13'te daha kısaca.

[95] Beyhakî, Delâilu'n-Nubuove, III, 57. (Kırlubî. Dnml-Hadis baskısı, III, 204f dipnot: 41

[96] Beyhakî, a.g.e. III, 55. <A.g., baskı, III, 205, dipnot: 1)

[97] Beyhakî, a.g.e., III, 56, (.Aynı yer, dipnot 2)

[98] Buhârî, Megâzî 18; Libâs 24, AoCak: "Bedir günü" yerine; "Uhud günü," Nîtekiın Arapçasını baskıya hazırlıpypnljinn notuna göre ski nüshada da Uhud günü11 şeklindedir Doğrusu da bu olmalıdır

[99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/355-361.

[100] "Yetmez ini?" sorusuna; cevap olan "evet" anlamındaki "beln" lafzı ile ifadenin tamam olması; "evet, Rabbimizin bu kndîir meleklerle bize yardım etmesi yeier!" anlamına gelir.

[101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/361-362.

[102] Bu ve bundan sonraki "meleklerin nişanlarına dair rivayetler için bk. Suyûtî, ed-Durr, II, 309-310.

[103] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/362-363.

[104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/363-364.

[105] Ebû Dâvûd, Libâs 5; Tirmizî, Sıfâm'I-Kıyâme 38; İbn Mâce, libâs 4: Müsned, IV, 407, 419.

[106] Ebû Davud, Tahâre 00; İbn Mâcer Libâs 4. Kimi rivayetlerde: "Yünden bir cübbe"; kimisinde: "Şam mîinulü bir cübbe" gibi nitelemelerle benzer rivayetler: Bukârî, Libâs 10, 11, Meğazî 81; Müslim, Tıh3re 77, 79, Saiat 105; Tirmizî, Libâs 39; Nesâî, Tahâre 97; Muvatta, Tabire 41; Müsned, IV, 244, 247, 251, 254, 255.

[107] Müslim, İman 268, 269; İbn Mâce, Menâsik 4; Müsned, I, 215-216.

[108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/364.

[109] Ebû Davûd, Cihâd 41; Müsned, IV, 184.

[110] Buraya kadar: Ebû Dâvûd, Tıb 14, Libâs 13; Tirmizî, Cenâiz 18; İbn Mâce, Cenâiz 12, Libâs 5.

[111] el-Azîzî, es-Sirâcu'l-MunîrŞerkii'l-Câmü's-Sağır, II, 439; Şevkânî, el-

Feoâidu'l-Mecmûa, 187 zayıf olduğu kaydıyla.

[112] Ebû Dâvûd, Libâs 21; Tirmizî, Libns 42. Bu hadis ite ilgili olarak Tirmizî 5u kaydı düşmüştür: "Bu hadis, hasen-g;ıriplir. İsnadı pek sağlam değildir. (Râvilerinden): Ebu'l-Hnsen el-Askalânî'yî de İbn Rıknne'yî ete tanımıyoruz."

[113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/364-365.

[114] İbnu'l-Esîr, an-Nihaye, IV, 138'de: Üzüntülü gördüğü kişinin Talha olduğu belirtilmektedir.

[115] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/365-367.

[116] Müslim, Cihâd 104; Tirmizî, Tefsir 3- sûre 10, 11; İbn Mace Fiten 23; Müsned, III, 99, 178-179. 201, 206, 253, 288.

[117] Tirmizî, Tefsir 3. sûre 13.

[118] Bundan hemen sonra zikredeceği hadîse işaret etmektedir.

[119] Buhârî, Enbiyâ 54, IsUtâbeul-Murteddîn 5; Müslim, Cihad 105; İbn Mûce, Fiten 23; Müsned, I, 350, 427, 432, 441, 456,

[120] Müslim, Birr 87.

[121] Hz. Ömer'in bu sözleri Uhud Gazvesi dolayısı &e söylediğini tesbit edemedik. Ancak buna yakın ifadeleri Bedir esirlerinin dununu görüşülürken söylemişti. Meselâ bk. Müsned, I, 383-

[122] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/367-369.

[123] Buhârî, Meğâzî 21, Tefsir 3. sûre 9. İ'tisâm 17; Ne&ûl, Tatbik 31; Mtisned, II, 147.

[124] Buhârî, Tefsir 3. sûre 9\ Müslim, Mesâcid 294, 295; D&riml, Salât 216; Mü&ned, II, 255.

[125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/369.

[126] Muvatta, Kasru's-Salat 48.

[127] Nesâî, Tatbik 32.

[128] Dârakutnî, II, 41.

[129] Dârakutnî, II, 41.

[130] Ebu Davûd, el-Merâsll, Beynıt 1408/1988, s, 118-119.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/370-371.

[131] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/371-373.

[132] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/373-374.

- [133] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Ku'ânî'l-Asîm, f, 458; Suyûtî, ed-Durr, II, 17.
- [134] Buhârî, Ezûn 129, Riksak 52, Tevhîd 24, Müslim, İnan 299; Müsned, II, 27ü, 293-294, 534, III, 27.
- [135] Müsned, 111,441.
- [136] Suyûtî ed-Durr, II, 315.
- [137] Arş'ın cennetlerin en yükseği olan Firdevs'in üstünde (tavan gibi) olduğunu belirten hadisler için bk. Buhârî, Tevhîd 22, Cihâd 4; Ebû Dâvûd, Sünne 18; Tirmizî, Sıfetu'i-Cenne 4; İbn Mâce, Zühd 39; Müsned, 11, 335.
- [138] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/374-376.
- [139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/377.
- [140] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/377-378.
- [141] Kayrağını tçsbit edemedik.
- [142] Buhari, Edeb 76; Müslim, Birr 107; Muvattu, Hısmî'l-Huhık 12; Müsned, II 236, 268, 517.
- [143] İbn Mace, Zühd 18; Müsned, II. 128.
- [144] Hz. Peygamberden kendisine tavsiyede bulunmasını isteyip de ona: "Kızma!" diye emir verdiği hadisler için bk. Buhârî, Edeb 76; Tirmizî, Birr 73; el-Heysemî, Mecmuu'z-Zevâid, VIII, 69-70.
- [145] Ebû Dâvûd, Edeb 3; Tirmizî, Bî'r 74; İbn Mâce, Ztkhd 18.
- [146] Ebû Nuayra, Hüye, Dâni'l-Fikr baskısı, III, 139. (Klimıbl, Beyrut 1415/1995 Danîi-Fikr baskısı, IV, 197-198 dipnot: 5. senedinin gevşek olduğu kaydıyla).
- [147] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/378-380.
- [148] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/380-381.
- [149] Ebû Dâvûd, Vîtr 26; Tirmizî, Tefsir 3, sûre 14; İbn Mâce, İkametu's-Salât 193.
- [150] Ebû Dâvud, Vitr 26; Tirmizî, Deavat 117.
- [151] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/381-383.
- [152] el-Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, II, 364'de: "İsrar ile işlenen (küçük günah) artık küçük günah olmaktan çıkar; istiğfar edilirse büyük günah kalmaz Caf edilir)1' nınlamında bîr rivayet kaydetmekte ve çeşitli kaynaklarda yer almakln birlikte; "zayıT olduğunu bildirmektedir.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/380-381.

- [153] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/384-385.
- [154] Buhârî, Tevhîd 35; Müslim, Tevbe 29; Müsned, II, 296, 405, 492.
- [155] İfk (Hz. Aileye iftira) hadisinin bir bölümüdür. Buhârl, Tefsir 24. sûre 6, Meğâzî 74; Müslim, Tevbe 56; Müsned, VI, 196.
- [156] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/385-387.
- [157] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/387.
- [158] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/387-389.
- [159] Buhârî, Diyat 2; Müslim, Fiten 14; Nesâî, Tahriinu'd-Dem 29; İbn Mâee, Fiten 11.
- [160] Tirmizî, Zühd 17.
- [161] Buhârî, Rikaak31; Müslim, İman 206, 207, 259; Dürimt, Rikaak 70; Müsned, I, 227, 279, 310, 361, İJV 234, III, 149. Aynı manada nisbeten farklı lafızlarla: Müslim, İman 203-205; Tirmizî, Tefsir 6. sûre 10,
- [162] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/389-390.
- [163] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/390.
- [164] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/391-392.
- [165] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/392.
- [166] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/392-393.
- [167] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/394.
- [168] "Yara" anlamındaki "kurna" veya; "karha" yerine; bir böceğin ısırması, sokması ya da çimdik anlamına gelen; "karsa" lafzı ile: Tirmizî, Fadlıf-Cihâd 26; Nesâî, Cihâd 35; İbn Mâee, Cihâd 16; Dârimi, Cihâd 17; Müsned, II, 297-
- [169] Nesai, Cenaiz 112.
- [170] Buhârî Meğâzî 26.
- [171] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/395-396.
- [172] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/396.
- [173] Tirmizî, Siyer 18.
- [174] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/396.
- [175] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/397.
- [176] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/397-398.
- [177] Buhârî, Cihad 12. Meğâzî 17; Tirmizî, Tefsir 33. sure 2; Müsned, III, 201.
- [178] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/398-399.

[179] İbnü'l-Münzir, Hz. Ömer'in irâd ettiği bir hutbede bu âyetin sözkonusu ederek, Uhud hakkında inmiş olduğunu belirttikten sonra şunları söylediğini nakleilmektedir: "Uhud günü Ra sû İki hin etrafından dağıldık. Bir ya hu d in in: Muhammed öldürüldü, dediğini duydum. Ben de: Kimin Mubînmed öldürüldü dediğini duyarsam, boynunu vururum, dedim. Bu âyet bunun üzerine inmiştir. (Suyûtî, ed-Durrt II,

[180] Suyuti ed-Durr, II, 336.

[181] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/400-401.

[182] Buhârî, Cenâiz 3. Fedâihü Ashâbi'n-Nebiy 5, Meğâzî 83; Müsted, VI, 220.

[183] İbn Mâce, Cenâiz 65.

[184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/401-403.

[185] Aynı manada yakın lafızlarla; Buhârî, Cenâiz 52; Müslim, Cenaiz 50, 51; Tirmizî, Cenaiz 30; İbn Mâce, Cenâiz 15.

[186] İbn Mâce, Cenâiz 65; Muvatta, Cenâiz 27; ayrıca bk, İbn Abdî'l-Berr et-Temktd, XXIV, 394 v.d.

[187] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/403-404.

[188] İbn Mâce, Cenaiz 65, hadis no: 1628, İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/404.

[189] İbn Mâce, Cenâiz 65, hadis no: 1631

[190] İbn Mâce, Cenaiz 65, hadis no: 1632

[191] İbn Mâce, Cenâiz 65, hadis no: 1634.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/404-405.

[192] İbn Mâce, Cenâiz 65, hadis no: 1634.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/405-406.

[193] İbn Mâce, Cenâiz 65, hadis no: 1634.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/406-407.

[194] Böyle bağırmanın, bir yahudi olduğuna dair Hz. Ömer'den gelen rivayete az önce 144, âyetin nüzul sebebine dair açıklamalar sırasında işaret etmiştik.

[195] İbn Sn'd, Tabakât, II, 46; İbnü'l-Kayyım, Zâda'l-Meâd, III, 199.

[196] Buna göre âyetin buraya kadarki bölümünün anlamı şöyle olur: "Nice öldürülmüş peygamberler vardır." Bundan sonrası da şöyle olur: "Onlarla birikte pekçok Rabblar de vardı."

- [197] Müslim, Zikr ve Dua 70; Buhârî, Deavât 60.
- [198] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/408-413.
- [199] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/413-414.
- [200] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/414.
- [201] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/415-416.
- [202] el-Vâhidî Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân, s. 129.
- [203] Buhârî, Meğâzî 17: ayrıca bk. Müsned, I. 287-288'de İbn Abbâs'ın; I, 463'te Abdullah b. Mes'ud'dan.
- [204] Buhârî, Meğâzî T8, Libâs 24.
- [205] Taberânî, el-Evsat, II, 237; el-Heyseini, Mecmau'z-Zevâid, VI, 327-328.
- [206] Müsned, I, 237-288; Hakim, el-Müstedrek, H, 296-297; el-Heyseini, Mecmau'z-Zevâid, VI, 110-111.
- [207] İbn Sa'd, Tabakat, II, 46; İbnü'l-Kayyim, Zâdu'l-Meâd, III, 199.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/417-423.
- [208] Buhârî, Tefsir 3. sûre 10, Meğâzî 20.
- [209] Suyutî, ed-Durr, II, 350.
- [210] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/424-427.
- [211] Buhârî, Meğâzî 19, Tefsir 3. sûre 11; Tirmizî, Tefsir 3. sûre 16.
- [212] Suyutî, ed-Durr, II, 353
- [213] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/427-430.
- [214] Abdurrahman b. Avf m bu hususlar dolayısıyla Hz. Osman'ı iyilettiği ve Hz. Osman'ın verdiği cevapları ihtiva eden benzeri bir rivayet Müsned, 68'de yer almaktadır. Bu rivayete göre Abdurrahman b. Avf bu eleştirileri el-Velîd b. Ukbe'ye söylemiş; cevapları da Hz. Osman. el-Velîd'e verip: uGil, Abdurrahman'a buntını bildir!" demiştir.
- [215] Buhârî, Fedâilu Ashâbrn-Nebiyy 7, Meğâzî 19; Müsned, II, 101; benzer bir rivayet: Ta-berant, Evsat, IX, 224-225
- [216] Buhârî, Enbiyâ 31, Tefsir 20. sûre 1, 3. Kader 11; Müslim, Kader 13-15; Ebû Dâvâd, Sün-ne 16: hadis no: 4701, 4702; Tirmizî, Kader 2; İbn Mâce, Mukaddime 10: Muvatta, Kader 1.
- [217] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/431-433.
- [218] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/434-435.

- [219] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/436.
- [220] Aynı lafızlarla: Dâritnl, Mukaddime 2, hadis no: 6; sîgiilan nJsbeten farklı, ayaı dolamdaki İfadelerle: Tirmizl, Birrö9; Dârimt, Mukaddime 2, hadis no: 7, 8i Mtisned, II, 174.
- [221] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/437-438.
- [222] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/438-439.
- [223] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/439.
- [224] Müslim, Niküh 67.
- [225] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/439-440.
- [226] Ebû Dâvûd. Edeb 114; Tirmizî, Edeb 57; îbn Mûce, Edeb 37; Darimi, Siyer 13; Müsned V, 274.
- [227] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/440-441.
- [228] Taberâni, el-Evsat, VII, 329;es-Sağir. 407; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VTII, 96'dîi hadisi kaydettikten sonrnr, "senedinde oldukça zayıf ravi" bulunduğunu belirtmektedir.
- [229] Bu hadisi yakın lafızlarla: Tirmizl, Kader 15; Müsned, I, 168'de rivayet etmektedir. TLr-rtiizî, Hadis İle ilgili olarak şunları söylemektedir: "Bu garip bir hadistir. Ancak Muham-med b. Ebî Huneyd yoluyla rivayet edildiğini biliyoruz... Hadis ehlince güçlü bir râvî olarak kabul edilmemiştir."
- [230] Buhari, İ'tisam 28. (mıuallak olarak); Müsned, III, 351.
- [231] Yakın manada: İbnu'l-Cevzî, el-Mevzuât, I. 156-157, II, 284-285. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/441-442.
- [232] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/442.
- [233] İbn Sa'd, Tabakat, 31, 36; ibnu'l-Kayyim, Zâdu'l-Meâd, III, 192-193. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/442-444.
- [234] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/444.
- [235] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/445.
- [236] Snyûtî. ed-Durr. II, 362.
- [237] Ebû Dâvûd, eJ-Huruf ve'l-Kıraat 1: Tirmizî, Tefsir 3- sûre 17.
- [238] Ebû Dâvûd, Cihâd 156; Dârimî, Siyer 50; Müsned, IV, 325.
- [239] îbn Mace, Mukaddime I8f ıMcnfcllk 76; Dâriml, Mukaddime 24; Müsned, III, 225, IV, 80, 82, V, 183.

- [240] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/446-449.
- [241] Buhari, Cihad 189; Müslim, İmare 24; Müsned, II, 426.
- [242] Ebû Dâvûd CiLıgd 134; Milsned, II, 213- AncııK Semura b. Cundub'dan değil de, Abdullah b, Amr b. el-Âs'dan.
- [243] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/449-451.
- [244] Buhari, Eymân 33, Meğazî 38; Müslim, İman 183; Ebû Dâvûd, Cihad 133; Nesaî, Eyman 38; Muvatta, Cihâd 25.
- [245] Ebû Dâvûd, Cihâd 121; Nesâî, Hibe 1; İbn Mâce Cihad 34; Dârimi, Siyer 46; Muvatta, Cihâd 22; Müsned, II, 184, V, 316, 318, 326, 330.
- [246] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/451-452.
- [247] Ebû Dâvûd, Cihâd 133; Nesât, Cenâiz 6ü, İbn Mâce, Cihâd 34; Muvatta, Cihâd 25; Müs-ned, IV, 114, V, 192.
- [248] Ebû Dâvûd, Uhncl 135; Tirmizî, Kudıud 28;
- [249] Ebû Dâvûd, CiJiüd 135.
- [250] Ebû Dâvûd, Cihad 135.
- [251] Buhârl, Diyât 6; Müslim, Kasâme 25, 26; Ebû Dâoûd, Hudûd 15; Nesâî, Tahrimu'd-Dem 5, 11,14; Dârimî, Siyer 11; Müsned, I, 61, 63, 65...
- [252] Ebû Dâvûd, Hudud 14; Tirmizî, Hudud 18; Nesâî, Kat'us-Sârik 13; İbn Mâce, Hudud 2ö; Dâriml, Hudud 8.
- [253] Nesâî, Zekât 36; Müsned, V, 2, 4.
- [254] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/452-453.
- [255] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/453-454.
- [256] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/454.
- [257] Sahibi buhınnmayan hıkîiUı'mn mülk edinilmesi, ya tta uygula mı tak diğer hükümler için bk. ez-ZuhnyJî, el-Fıkku'l-İslâmi, ve Edilletuhu, V, 781 vd.
- [258] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/454-455.
- [259] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/455.
- [260] Buhâri, Ahkam 24, 41, Eyman 3, Hibe 17, Hîyel 15; Müslim, İmare 26, 27; Ebû Dâvûd, Harac 11; Müsned, V. 423
- [261] Ebu Dâvud, Harac 10.
- [262] Ebû Dâvûd, Harac 12.
- [263] Ebû Dâvûd, Harac 10.

- [264] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/455-456.
- [265] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/456.
- [266] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/457.
- [267] Müslim, İman 358.
- [268] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/457-458.
- [269] Suyutî, ed-Durr, II, 367.
- [270] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/458-460.
- [271] Tirmizî, Siyer 18. {140. âyet 3. başlıkta da geçmişti}
- [272] Sabit b. Kays b. Şeynün (r.a.)'ın Yemâme'de şehid düşenlerden olduğu kaynaklarca belirtilmekte (İbnul-Esîr. Usdu'l-Ğabe, I, 270: İbn Hacer, el-İsâbe. I, 511) ise de; kaçınıcı olarak şehid düştüğü belirtilmemektedir. Buhârî, Meğâzi 26'da: Enes b. Mâlik'in şöyle dediği nakledilmektedir: Uhud günü yetmiş kişi, Bî'r-i Maûne günü yetmiş kişi ve Ye-mâme günü yetmiş kişi öldürülmüştür. Kurtubînin ifadesinden; Yemame'de Sabit (ra)'ın şebâdetiyle yetmişin tınnjnınnmış olduğu gibi bir mana anlaşılıyorsa da; doğrusu, Ye-mâme'deki şehidlerin yetmişincisi olmalıdır.
- [273] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/460-461.
- [274] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/461-463.
- [275] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/463-464.
- [276] Ebu Davûd, Cihâd 25; Müsned, I, 266. Yakın ifadelerle ve Abdullah b. Mes'ud'dan: Müslim, İnare 121; Tirmizî, Tefsir 3. sûre 19; İbn Mâce, Cihâd 16.
- [277] Tirmizî, Tefsir 3. sûre 18; İbn Mâce, Mukaddime 13, Cihâd 16.
- [278] Başlığın baştarafında bu rivayetin kaynakları gösterilmiştir.
- [279] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/464-467.
- [280] Buhari, Cenâiz 75.
- [281] Buhari, Megazî 26.
- [282] Ebû Dâvûd, Cenaiz 26: İbn Mâce, Cenâiz 28.
- [283] Bu ma tındaki hadisler için bk Buhârî, Cihnd iûl Müslim, İmâ re 105; Tirmizî, Fedailu'l-Cihâd 21; Muvatta, Cihâd 29.
- [284] Bu hadis üçüncü başlıkta bir daha zikredilecektir. Kaynakları orada kaydedilecektir.
- [285] Ebû Dâvûd, Cenaiz 26.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/467-469.

[286] Buhari, Meğazi 26; Cenaiz 76 (son cümle: ""Cenaze namazlarını da kılma ve onları yıkama" şeklinde); Ebû Davûd, Cenaiz 27 (namazlarının kılınmadığı kaydı yok); Timizi, Cenâiz 28; Nesai Cenaiz 62.

[287] Ebu Davud el-Merasil, s, 306-307, Aynen belirtilen yerlerde muhakkikin notu.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/469.

[288] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/469-470.

[289] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/470.

[290] Müslim, İmnre 117. 120.

[291] Melik: Mutlak egemen; Deyyân; Hesaba çeken, sorgulayan, amellerin karşılığını veren.

[292] Müsned, III, 495; el-Heysemî, Mecmau'z-Zeuâid, L 133 (senesinde zayıf ravi bulunduğu kaydıyla), X, 345-346 (ricalinin sika kabul edildiği kaydıyla), 351 (senedinin hasen olduğu kaydıyla).

[293] Müslim, Birr 59; Tirmizi, Sıfatul-Kıyâme 2; Müsned, II, 303, 334, 372.

[294] Nesaî, Buyu' 98.

[295] Tirmizî, Cenaiz 76; İbn Mace, Sadakat 12; Dârimi, Buyu' 52; Müaned, II, 440, 475, 508.

[296] Müsned, I 266.

[297] İbn Mace, Cihad 10.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/470-472.

[298] Buhârî, Tefsir 33- sûre el-İstikraz 11, Feraiz 15, Nafakaat 15; Müslim, Cumua 43, Feraiz 14,15; Ebû Davud, el-Harac vel-imâre 15; İbn Mâce, Mukaddime 7, Sadakat 13; Darimi, Buyu' 54; Müsned, III, 338. 371. (Kimi Kurtubî ile aynı lafızlarla; kimi manayı değiştirmeyen farklı lafızlarla)

[299] İbn Mace, Cihad 10.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/472-473.

[300] İbn Mace, Cihad 10.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/473-474.

[301] Bu yedi hasletten İki olan: "Kabir azabından korunmak ve en büyük korkudan yana emin olmk" bir haslet alamk sayılırsa, sin olur. Müsned, IV, 200'de Kays el-Cuzâmi'den gelen rivnyette ise tıltı haslet şöylece sıralanmaktadır; 1, Kanıtım ilk damlası ile birlikte bütün günahlarının

affedilmesi, 2. Cennetteki yerinin ona gösterilmesi, 3. Hûru'l-În ile evlendirilmesi, 4 ve 5. En büyük korkudan ve knbir azabından yana emin olması, 6. iman elbisesine büründürülmesi.

[302] Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 25; İbn Mâce, Cihad 16; Müsned, [V, 131.

[303] Hadisin yerini tesbii edemedik. Kurmbî'nin kaynak ve râvi be lirime inekle birlikte' "m-viye: rivnyet edildi" diye teıund" (yani hadisin güvenilir olmadığını bildiren) bir sîgn {kip) kullanması da; pek güvenilir bir rivfiyet olmadığını oicaya koymaktadır. -Muhteva doğru olsa bile-

[304] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/474-476.

[305] Buhâri Megazî 25; Muslim, Fedailu's-Sahabe 52.

[306] Buhâri Meğazi 25.

[307] Buhari, Meğazî 25.

[308] İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, VII, 432.

[309] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/476-479.

[310] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/479.

[311] Tirmizî, İman 7; Müsned, II, 379, 445.

[312] Müslim, İman 58; Ebû Dâvud, Sünne 14; Nesâî, İnan 16; İbn Mâce, Mukaddime 9.

[313] Buhari, Tevhid 24; Müslim, İman 302; Müsned, İl, 16-17.

[314] Buhâri, Tefsir 3. sûre 13.

[315] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/480-482.

[316] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/483.

[317] Burada merhum mufessirimizin sözlüklerde tesbir edilemeyen bir satırlık bir açıklaması bu sebebren buraya tercüme edilmemiştir.

[318] Ancak, üyet-i kerime melekler hakkındadır Meleklerin de mü'm in oldukları söylenerek, mufessirin istidlali yerinde görülebilir. Mn'minlerin Allah'tan korkmalarını tavsif eden âyetler ise; bilindiği gibi pek çoktur.

[319] İbn Mâce, Zühd 19.

[320] Tirmizi, Zühd 9. Müsned, V, 173'te hadisin kaydedilmesinden sonra bu sözlerin Ebû Zer (m) e ait olduğu açıkça belirtilmektedir.

[321] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/483-485.

[322] Müslim, Birr 55; Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyame 48. İbn Mâce, Zühd 30.

[323] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/485-487.

[324] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/487.

[325] Bundan sonra her İki kıraatin nahv bakımından yorumları ile ilgili açıklamalara dair yarım sahifelik bir bölüm, gerek görülmediğinden tercüme edilmemiştir.

[326] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/488-489.

[327] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/489-491.

[328] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/492.

[329] Buhâri, Zekât 3, Tefsir 3 sûre 14; Nezâî, Zekât 20; Müsned, II, 355 (Ebû Hureyre'den); Nesâî, Zekât 2; İbn Mâce, Zekâl 2; Müsned, I, 377 (Abdullah b. Mes'ûd'dan); Nesâî, Zekâl 20; Müsned, II, 98, 137, 156 (yakın lafızlarla: İbn Ömer'den)

[330] BİR önceki nota bakınız,

[331] Yakın ifadelerle Beliz b. Hnkîm babasından, a dedesi -ki Muâvtye b. Hayde'dir- yoluyla: Nesâî, Zekât 71; Müsned, V, 3, 4, 5; benzer başka rivayetler için bk. Suyûfî, ed-Durr, 11, 395.

[332] Delil gösterilen tûbir son beyitte yer aldığından, önceki beyitlerin Arapçaları buraya kaydedilmemiştir.

[333] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/492-494.

[334] el-Heysemi. Mecmau'z-Zevâid, IX, 315. Senesinde ınetrûk bir râvi olduğu kaydıyla, çl-Cedd b. Kays, hfudeybje de Rıdvan Bey'atfne kîitılınîmîik için sakininin kişidir. (Müslim, İmnre 69; Müsned, fil, 396). Ayrıca bk. İbnul-Esîr, Usdu'l-Ğabe, I, 327.

[335] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/489-491.

[336] Müslim, el-Birr 56.

[337] Nesâî, Cihad 8; Müsned, II, 256, 340, 542, 441. 505.

[338] Muvatta, Kelâm 19'dn şu anlamda bir rivayet yer almaktadır: Allah Rasûlü'ne,- Mümin korkak olur mu? diye soruldu, o: "Evet* buyurdu. Onı: Mü'min cimri olur mu? diye soruldu. Yine: "Evet" buyurdu. Onu: Mü'min yalancı olur mu!" diye soruldu. "Hayır" buyurdu.

[339] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/495-496.

[340] Ebû Davûd, Melâhim 17.

[341] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/496-498.

[342] Bedel olarak kabul edildiği takdirde-, Önceki sözü söyleyenler aynı zamanda şu sözü de söyleyenlerdir, diye bir aninin ünde eder. Sıfat olarak kabul edildiği takdirde; Allah... diyen kullarına zulmetmez, anlamına gelir.

[343] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/499-500.

[344] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/501.

[345] Ancak bundaki bu buyrukları Âsım'dan Hafs'ın rivayetine göre; "giderdler" anlamındaki kelime tenvinsiz ötreli: "zarar; durr" kelimesi de esreli okunur.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/501-502.

[346] Tirmizi. Cenâiz 10; Nesâî, Cmâiz 6; İbn Mâce, Cenâiz 5; Müsned, V, 350, 357, 360.

[347] Müslim, Cenâiz 1, 2; Bbû Dâvud, Cenâiz 16; Tirmizî, Cenâiz 7; Nesâî, Cenâiz 4; İbn Mâce, Cenâiz 3; Müsned, III, 3-

[348] Ebû Dâvûd, Cenâiz 19; İbn Mâce, Cenâiz 4.

[349] Hadis Ebû'd-Derda ve Ebu Zer yollarıyla rivayet edilmiştir, el-Arnâvutî, Şerhu's-Sün-ne, V, 295'teii naklen: Kurnîbî, Daru'l-Fikr baskısı, IV, 279, dipnot: 4.

[350] Müslim, Cenaiz 7, 9.

[351] Bu manada bir hadis için bk. Ebû Dâvûd, Cenaiz 33. Ayrıca; Âl-i İmrân, 3/144. âyet 3. başlıklı hadis ile ilgili not.

[352] Buhârî, Cenâiz 52; Müslim, Cenâiz 50, 51; Ebû Dâvûd, Cenâiz 46; Neşâî, Cenâiz 44-, İbn Mâce, Cenâiz 15; Muvatta, Cenâiz 56; Müsned, II, 240, 280, 488.

[353] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/502-503

[354] Müslim, Cenâiz 40.

[355] Ebû Dâvud, Cenâiz 28 ancak Ebu Dâvûd adının: Um Külsûm olduğunu burada değil, Cenâiz 31'de geçen bir hadiste belirtmektedir); İbn Mâce, Cenaiz 8 (Um Kulsûm); Buhârî. Cenâiz 8 ve Tirmizî, Cenaiz 15 (isim vermeden).

[356] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/503-504

[357] Buhârî, Cenâiz 27, Menâkıbu'l-Ensâr 45, Meğâzî, 17, 26, Rikaak 16; Müslim, Cenâiz 44; Tirmizî, Cenâiz 53; Nesâî, Cenaiz 40; Müsned, V, 109, 112, VI, 395.

[358] Ebû Dâvûd, Libâs 132, Tıb 14; Tirmizî, Cenâiz 18; Nesâî, Cenâiz 38; İbn

Mâce, Libas 5, Cenaiz 12.

[359] Buhârî, Çeriniz 19, 24, 25; Müslim, Cenâiz 45-47; Nesâî, Cenaiz 39; İbn Mâce, Cenâiz 11; Muvatta, Cenâiz 5; Müsned, VI, 93, 118, 132, 165, 231.

[360] Müslim, Cenpiz 49; Nesâî, Ceniiiz 37.

[361] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/504-506.

[362] İkinci başbğın sonundaki hadislerle ve kaynaklarını belirten notlara bakınız.

[363] Nesâî, Cenaiz 44; Ebû Dâvûd, Cenâiz 46; Müsned, V, 36, 38.

[364] Ebû Dâvûd, Cenâiz 46; Tirmizî, Cenaiz 27.

[365] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/506-507.

[366] Buhârî, Cenâiz 61(65; Müslim, Cenâiz 63, 64, 66; Ebû Dâvûd, Cenâiz 58; Nesâî, Ce-nâiz 72, 76. 103; Muvatta, Cenâiz 14; Müsned, II, 281, 439.

[367] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/507.

[368] Bukârt, Cemiz 97, Rıknnk 42, Nes&î, Cenniz 52; Dârimi, Siyer 68; Müsned, VI. 180.

[369] Nesât, Cenâiz 51.

[370] Müslim, İmâre 46; Nesâî, Bey'm 25; İbn Mâcet Filen 9; Müsned, II, 161, 191, 192.

[371] Tirmizî, Tefsir 3. sûre 22, 56, sfire 1; Dârimî, Rikaak 99; Müsned, II, 438.

[372] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/507-509.

[373] Buhârî, Tefsir 3- sûre 15, Merdâ 15. Edeb 115. ktrzan 20; Müslim, CEhâd 116; Müsned, V, 203.

[374] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/509-511.

[375] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/511.

[376] Benzer bir rivayet için bk. Buhârî, İlin 42, Vudû 24, Hars 21.

[377] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/511-512.

[378] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/512.

[379] Buhârî, Tefsir 3. sûre 16; Müslim, Sıfau'l-Münâfıkîn 7.

[380] Buhârî, Tefsir 3. sûre 16; Müüim, Sjftntı'UMünSfikîn S; Tirmizi, Tefsir 3- sûre 23; Müs ned, I, 298.

[381] Bundan sonra merhum müfessirimiz, bu görüşe uygun kullanımı bir beyit ile Örneklendirmekte; bu beyitteki kelimelerin hem anlamEarına hem de nahiv açısından konularına dair açıklamalarda bulunmaktadır. Bu görüş, esasen zayıf

olduğundan aynen bunları tercümeğe gerek görmedik.

[382] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/513-516.

[383] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/516.

[384] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/518.

[385] Suyûtî, edDurr, II, 409.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/519.

[386] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/519.

[387] Bukârl, Hayz 7, Ezan 19; Müslim, Hayz 117; Ebû Dâvûd, T.ihâre 9; İbn Mâce, Tahdre 11; Milned, VI, 70, 153.

[388] Buhârî, Taksîm's-5al:U 19; Tirmizî, Satût 157; İbn Mâce, İk5mem's-Salât 139, Miisned, IV, 426.

[389] Müstim, Salatu'l-Müsâfirîn 118; Buk&ri, Tnksînî's-SaliİL 20; Nesâî, Kıyamu'l-Leyi 19.

[390] Nesâî, Kıyamu'ly 22.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/519-521.

[391] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/521-522.

[392] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/522.

[393] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/522-523.

[394] Buhârî, Tiiksîru's-Salât 17, 18; Tirmizî, Salât 157; Nesâî, KLy.nmu'l-Leyl 21; İbn Mâce, İkamet u's-Salâ t 141.

[395] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/523.

[396] el-Azîzî, es-Sirâcu'i-Münlr, II, 158 zayıf olduğu kaydıyla.

[397] Kaynağını tespit edemedik.

[398] İbraî'l-Cevzî, mevzu (uydurma) olduğunu söylemiştir. (KurUıbî, Dâru'l-Fikr baskısı, IV, 294, dipnoi: 2).

[399] Serrî es-Sakatrnin sözüdür. Bk, el-Aclûnî, Keçftırl-Hafâ, İlt 310.

[400] Buhârî, Vudû 36, Ezan 161, el-Amel fi's-Snlh 1. Vitr 1, Tefsir 3. sûre 8, 19, 20; Müslim, Siüatu'l-Müsûfirîn 182; Ebû Dâvûd, Tauvvu' 26; İbn Mâcer İkametti's-Sala ti 181; Müs-nedr I, 242, 358.

[401] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/523-526.

[402] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, £4-95, -senedi zayıftır" kaydıyla.

[403] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/526-527.

[404] Müslim, İman 302. Gerek Ebii Sctid el-Hudrî yoluyla gelen bu rivayetin, gerek başka iiihabelerle aynı manadaki rivayetlerin pekçok olduğunu ayrıca belirtmeye gerek yoktur.

[405] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/527-528.

[406] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/528-529.

[407] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/529.

[408] Taberânî, el-Evsat, IX; 234-235; el-tfeysemî, Mecmau'z-2euâidf X, 2IVde-. "Süheyl zayıf bir râvi olmakla birlikte sika [.güvenilir.) kabul edilmiştir. Diğer râvileri (rivayetleri) sahih Kivilerdir" kaydıyla.

[409] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/529-530.

[410] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/530.

[411] Hâkim, el-Müstedrek, II, 300; Tirmizî, Tefsir 4. sûre 9.

[412] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/530-531.

[413] Kat': Vakf (.durak: yapmak) demek olup, konuşanın kelimenin sonunda konuşmasını kesmesi demektir. el-Ferra buna; "hal" demektedir. "MCıttakiler için bir hidâyettir" (el-Bakara, 2/2) buyruğunu da böyle i'râb etmiştir, (Dr, Muhammed Seinîr, Mu'cemu'l-Mus-ttlahûti'n-Nahviyye ve's-Sarfîyye, s. 188).

[414] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/531-532.

[415] Müslim, Cennet 55 Tirmizi, Zühd 15; İbn Mûee, Zühd 3; Müsned, IV, 229, 230.

[416] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/532-533.

[417] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/533-534.

[418] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/534.

[419] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/535.

[420] Müslim, Hayz 34.

[421] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/535-536.

[422] Bu sûrenin 185. 3yet 6. başlıkta gösterilen yerler.

[423] Müslim, İman 241; Dârimî, Nikâh 46.

[424] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/536.

[425] el-Azîzî, es-Sirûcu'l-Munîr, II, 66, "zayıf" olduğu kaydıyla.

[426] Muvatta, Ciliâd 6; Hakim, Müstidrek, II, 300-301'de ayrıca Ebû Ubeyde'nin cevabını da na ki etmektedir

- [427] Hâkim, Müstedrek, II, 301.
- [428] Muvatta, Kasrı's-SalSı 55; Müslim, Tahâre 41; Tirmizl, Tahâre 39; Nesâî, Tahflre 107; Müsned, II, 277, 303.
- [429] Buhâri, Edeb 76; Müslim, Birr 107; Muvatta, Husnu'l-Huhik 12; Müsned, II, 236, 268, 517.
- [430] Buhari, Zekat 53; Müslim, Zekat 102; Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 7; Müatied, I. 384.
- [431] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/537-539.
- [432] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/539.
- [433] Buhâri, Cihad 73; Tirmizî, Fedailu'l-Cihad 26; Müened, V, 339.
- [434] Müslim, îmare 163; Tirmizt, Fedâilu'l-Cihâd 26; Nesât, Cihâd 39; Müsned, V, 441.
- [435] Ebû Dâvûd, Cihâd 15; Tirmizl, Fedüllu'l-Cihad 2; Müaned, VI, 20.
- [436] Müslim, Vasiyyet 14; Ebû Dâvûd, Vesfitya 14; Tirmizl, Ahkam 36; Nesâl Vesâyâ 8; ned, II, 372.
- [437] ibnMâce, Cihad 7.
- [438] İbn Mûcef Cihad 7; farklı lafızlarla; Tirmizt, FedÜitu'l-CihÜd 2â; Nesâî. Cihâd 39.
- [439] İbn. Mace, Cihad 7. el-Münziri: "uydurma olduğu açıkça görülmektedir..." demiştir, Hadis ile ilgili Zevâid notundan.
- [440] İbn Mâce, Cihâd 8. Rûvilerinden Sairi b. Hâlid'in uydurma ve miinker hadisler rivayet ettiği belirtilmiştir- Hadis ile ilgili Zevâid notundan.
- [441] İbn. Mace, Mesâcid 19; Müsned, I, 186, 208.
- [442] Takva için bk. 2/2. âyet üçüncü başlık; felah için bk. 2/5. âyetin; İhtimal bildiren bu edat için bk. 2/21. âyetin tefsirleri.
- [443] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/539-542.

EN-NİSA SÛRESİ

1- Bütün İnsanlar Tek Bir Candan'dır.

2. Allah Adına Dileklerde Bulunmak:

"Akrabalık Bağı" Anlamına Gelen: Kelimesinin Okunuşuna Dair Farklı Görüşler ve Açıklamaları:

3. Akrabalık Bağlarını Gözetmenin Hükümü:

4, Süt Akrabalığı Yoluyla Zevi'l-erhâm (Yakın Akraba) Olanların Akrabalık Hakkını Gözetmek:

5- "Akrabahk"ın Kapsamı:

6. Yüce Allah'ın Gözeticiliği:

1- Yetimlere Mallarını Vermek:

2. Yetimlere Mallarını Verme Şekli:

3. Yetime Malını Teslim Etme Halinde Hileli Yollara Sapmak:

4. Velinin, Himayesindeki Yetiminin Mallarından Kendi Mallarına Karıştırması:

5, Yetimlerin Mallarını Yemek, Büyük Bîr Gunahtır:

1. Adaletsizlikten Korkmak:

2. "Size Helâl Olan Kadınlardan... Nikahlayın" Buyruğundaki “Mâ” Edatının Kullanılmasına Dair:

3. Yetim Kızın Bulûğdan Önce Nikâhlanması:

4. Yetim Kız'a Mehri Misil Verme Gereği:

5- Yetim Kızın, Velisi İle Evlendirilmesi:

6. Helâl Olan Kadınların Nikâhlanması:

7. İkişer, Üçer Dörder Kelimelerine Dair Açıklama:

8. Âyette Dörtten Fazla Kadın İle Evtenitebileceğine Dair Delil Yoktur:

9. Dört Hanım İle Evli Bulunan Bir Kimsenin Beşinci Bir Hanım İle Evlenmesi İle İlgili Görüş Ayrılıkları:

10. Erkeğin Yatağından Uzak Katabileceği Süre:

11. Birden Fazla Kadınla Evlilikte Adaletin Gözetileceği Hususlar:

12. Adalet Yapamayanın Cariyelerle Yetinmesi:

13. Haksızlıktan Uzak Durmaya Götüren Yol:

14. Erkek Kölenin Evlenebileceği Kadın Sayısı:

1. Kadınlara Mehir Verme Gereği:

2. Kadına Mehir Vermenin Hükümü:

5. Mehir Allah'ın Kadınlara Bir Bağışdır:

4. Kadının Mehrini Bağışlaması:

5. Mehrini Bağışlayan Kadının Bağışından Vazgeçmesi:

6. Kadının Şart Koşarak Mehrini Bağışlaması:
7. Azad Etmek Mehir Olur mu?
8. “” Kelimesinin Nahiv Açısından Durumu:
9. Mahirden Yemenin Miibak Oluşu:
10. Bağışlanan Mehrin Katıksız Helâl Oluşu:
1. Âyetler Arası İlişki ve Vasi Tayini:
2. Sefihlerin Kimliği:
3. Sefihin Hacr Altına Alınmasının Hükümü:
4. Hacr Altına Alınmadan Önce Sefihin Fiilleri:
- 5- Büyüğün Hacr Altına Alınması:
6. Allah'ın Geçimlik Kıldığı Mallar:
7. Yetimlerin Nafakalarının Mallarından Karşılanması:
8. Balığ Olup Malı ve Kazancı Bulunmayan Oğulların Nafakasının Hükümü:
9. Torunun Nafakası:
10. Yetimlere Güzel Söz Söylemek:
1. Âyeti Kerîmenin Nüzul Sebebi:
2. Yetimlerin Denenmesinin Mahiyeti:
3. Bulûğ ve Bulûğa Dair Bazı Hükümler:
4. Âyet-i Kerîmedeki "Reşitlik" ve "İstinâs"ın Manaları:
5. Reşitliğin Mahiyeti:
6. Reşitliği Anlaşılan Kimseye Malını Teslim Etmenin Şartları:
- 7- Babası Bulunup Hacr Altındaki Kız Çocuğun Fiillerinin Hükümü:
9. Reşitliği Tesbit Edildiğinden Malın Kendisine Teslim Edilmesinden Sonra Tekrar Sefihliği Görülecek Olursa:
10. Vasinin Yetimin Malında Tasarrufunun Sınırları:
11. Yetimlerin. Mallarını Büyümeden Önce Yemeye Kalkışmak:
12. Zengin Vasi, Yetimin Malından Yememelidir:
13. İffetli Davranmaları Yahut Maruf Ölçüler İçerisinde Yemeleri Emrolunan Muhatabların Kimliği:
14. Maruf Ölçüler İçerisinde Yemenin Mahiyeti:
15. Yetimlere Mallarını Teslim Ederken Şahid Bulundurmak:
16. Veli Ya da Vasi, Yetimi, Bedenen Korumakla da Mükelleftir.
17. Allah Herkesin Hesabını Görecektir Olandır:
1. Âyetler Arası İlişki ve Âyetin Nüzul Sebebi:
2. Âyet-i Kerîmenin İfade Ettiği Diğer Hususlar:
3. Akrabalık Kavramının Kapsamı:

- 4. Kadınların da Mirastan Payları Vardır:
- 5. Gayrimenkullerin Paylaştırılması:
 - 1. Mirasın Pay Edilmesinde Hazır Bulunanlara Birşeyler Vermek:
 - 2. Mirasçı Tasarrufta Bulunamayacak Kadar Küçük ise:
 - 3. Paylaştırma:
 - 4. Söylenecek Güzel Sözler:
 - 1- Âyetin Muhatapları:
 - 2. Dosdoğru Söz Söylemek:
 - 1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Kimler Hakkında Sözkonusu Olduğu:
 - 2. Alevli Ateş
 - 3. Âyet-i Kerimedeki Tehdit Unsuru:
 - Ferâiz (Miras Hukukunun) in Önemi:
 - 2- Kitap ve Sünnete Dayalı İlmin Önemi:
 - 3- Mirasa Dair Âyetin Nüzâl Sebebi:
 - 4- "Çocuklar" İfadesinin Kapsamı:
 - 5- Miras Alamayanlar:
 - 6- İslâm'ın İlk Dönemindeki Mirasa Hak Kazanma Sebepleri:
 - 7. Terikeden Borcun Ödenmesi, Vasiyetin Yerine Getirilmesi...
 - 8- "Çocuklar" Tabirinin Kapsamı:
 - 9- Kız Çocukların Mirastaki Payları:
 - 10- Ötenin Tek Bir Kız Bırakması Hali:
 - 11- Ölümü Esnasında Hanımı Hâmile Bulunan Kimsenin Mirası:
 - 12- Hunsânın Miras Alması:
 - 13- Anne ve Babaların Mirası:
 - 14- Ninenin Durumu:
 - 15- Miras Alan Nineler ve Konu ile İlgili Görüş Ayrılıkları:
 - 16. Anne Babanın Mirası:
 - 17- Anne-Babanın Mirastan Pay Oranları İkili, Birlidir:
 - 18- Bir Kıraat:
 - 19- Kardeşlerle Birlikte Annenin Mirası:
 - 20- Bir Kıraat Farkı:
 - 21- Vasiyetin Yerine Getirilmesiyle Borcun Ödenmesi:
 - 22. Zekât ve Hac Gibi Allah'a Ait Hakların Terikeden Ödenmesi:
 - 23- Babalarınız ve Oğullarınız...
 - 24- Akrabaların Faydası:
 - 25- Bu Şekilde Paylaştırma Allah'ın Emri ve Hikmetinin Tecelliyidir:
 - 26- Eşlerin Mirası:

- 27- "Kelâle'nin Mahiyeti:
- 28- Kelâle'nin Geçtiği İki Yer ve Anlamları:
- 29- Kelâle Kelimesinin Dilde Kullanılışına Dair Bazı Açıklamalar:
- 30- Kardeşlerin Mirasları:
- Câhiliye Dönemi ile İslâm'ın İlk Yıllarında Mirasçılık Sebepleri:
32. Vasiyette Mirasçılara Zarar Vermemek:
- 32- Hastalık Halinde Yabancı Lehine Borç İkrarının Hükümü:
- 33- Vasiyette Zararın Tehlikesi ve Bunun Şekilleri:
- Vasiyet Kelimesinin Kıraati:
- 35- Allah'ın Sınırlarına Riâyet ile Allah'a ve Peygamberine İtaat:
- 1- Âyetler Arası İlişki:
- O Kadınlar ki" Kelimesinin Kullanılışına Dair:
- 3- Fuhuş:
- 4- "Kadınlarınızdan" Lafzındaki İzafenin Anlamı:
- 5- Fuhuş Yapanlara Karşı Şakid Bulundurmak:
- 6- Şahidlerin Erkek Olmaları Gereği:
- 7- Zina Edenlere Önceleri Öngörülen Ceza:
- 8- Âyetteki Bu Hapis Bir Ceza mıydı, Bir Tehdit miydi?
- 1- Dil Bilgisi Açıklamaları:
- 2- Eziyetin Mahiyeti:
- 3- Bu Âyetlerin Kapsamı:
- 4- Zina Edenlerin Hükümü:
- 5- Zina Edenlere Sürgün Cezası:
- 6- Sürgün Cezasını Kabul Edenler ve Erkek ile Kadının Hükümü:
- 7- Tevbe Ederlerse:
- 1- Tevbeleri Kabul Olunacak Kimseler ve Allah'ın Tevbeleri Kabul Etmesinin Hükümü:
- 2- Tevbe Bütün Günahkârlar Hakkında Umumidir:
- 3- Erken Tevbe Etmek Gereği:
- 4- Tevbeleri Kabul Olunmayacaklar:
- 1- Kadınların Miras Alması Hususunda Cahiliye Âdeti, İslâm'ın Bunu Reddi ve Nüzul Sebebi:
- 2- Hayasızlık Yapan Kadına Karşı Takınılacak Tavır:
- 3- "Sıkıştırmama" Emrinin Muhatapları Veliler Kabul Edilirse...
- 4- "Kadınları Sıkıştırma Yasağının Atfedildiği Cümle ve Bir Kıraat:
- 5- "Apaçık" Buyruğunun Kıraat Farkları:
- 6- Kadınlarla İyi Geçinmek:

7- Hanıma Hizmetçi Tutma:

8- Kadınlardan Hoşlanmamaya Rağmen Katlanma Emri:

1- Ayetler Arası İlişki:

2- Kötü Geçim ve Serkeşlik Her İki Taraftan İse, Eşler Ayrılmak İsterlerse:

3- Kadına Mehir Miktarı:

4- Mehirden Birşey Geri Alınamaması:

5- Mehrin Geri Ahnamayışının Gerekçesi:

6- Kadınların Aldıkları "Kuvvetli Söz":

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Üvey Anneyi Nikahlamanın Yasaklanması....

3- Geçmiş Olanın İstisnası:

4- Bu Nikahın Yasak Kılınış Sebebi:

1- Kendileriyle Evlenilmesi Haram Olanlar (Muharremat):

2- Şer'i Hükümler Neye Taalluk Eder:

3- Anneler:

4- Süt Anneler:

5- Süt Kardeşliğe Dair Şahitlik:

6- Evliliği Haram Kılan Süt Akrabalığı:

7. Süt Annenin Kocasının Durumu:

8- Süt Kızkardeşler ve Sthrî Akrabalar:

9- Üvey Kızlar:

10- Üvey Kızların Haram Olma Şartı:

11- Oğulların Hanımları:

12- Oğulların Hanımları ile Babaların Hanımları da Haramdır:

13. Satın Alınan Cariyenin Hükümü:

14. Zina İlişkisi Haram Kılar mı?

15- Lut Kavminin Ameli, Nikâh Hurmiyetine Sebep Teşkil Eder mi?

16. Evlatlıkların Durumu:

17- Kızkardeşlerin Aynı nikâh Altında Tutulması:

18. Mülkiyet Yoluyla İki Kızkardeşle Olmanın Hükümü...

19- Kardeş Cariyelerden Birisi İle İlişki Kurmuşsa, Diğeri İle İlişki Kurmak İsteddiği Takdirde Ne Yapması Gerekir:

20- Ricî Talâk İle Boşadığı Kadının Kız Kardeşini ve Yakınlarını nikahlamanın Hükümü:

21- Geçmiş Olanın istisna Edilmesi:

1. Evli (Muhsan) Kadınlar:

2. Âyet-i Kerimenin Açıklanması İle İlgili Görüşler:
3. Allah'ın Yazdıkları:
4. Âyet ile Haram Kılanlar ve Ayrıca Hadis-i Şerifte de Haram Kıldıkları Bildirilenler:
- 5- Bir Arada Nikâh Altında Tutulmaları Haram Olan Kadınlar:
6. Nikâhda da İffetini Korumak Esastır:
- 7- Mehir:
8. Mehir Neyin Karşılığıdır:
9. Âyetten Kasıt Mehir midir, Mut'a Nikahı mıdır:
10. Mut'a Nikâhının Kaç Defa Mubah Kılınıp Nesh Olunduğu:
11. Mut'a Nikâhına Dair Hükümler:
12. Mut'a Nikâhı Halinde Had Söz konusu mudur?
13. Mehir Olarak Verilecek Değerin Mahiyeti:
14. Mehrin Artırılıp Eksiltilmesi:
1. Hür Kadınlarla Veya Cariyelerle Evlenmek:
2. Kitab Ekli Hür Kadını Nikahlayabilecek Durumda Olan Bir Kimse Cariye İle Evlenir mi?
3. Cariye Üzerine Hür Kadınlı Evlenmenin Hükümü:
4. Nikahı Altında İki Cariye Varken, Hür Kadınlı Evlenme Hali:
5. Aynı Anda Nikâhı Altında Tutabileceği Cariye Sayısı:
- 6- Kişi Kendi Öz Cariyesi İle Nikâhlanamaz;
- 7- "Fetâ "Kelimesine Dair Açıklama:
- 8- Kitab Ehli Cariyelerle Evlenmenin Hükümü:
9. Üstünlüğün Ölçüsü Takvadır:
10. Cariye İle Evlenme Hakkındaki İslâm Öncesi Telakkilerin Reddi:
11. Cariyeler Sahiplerinin İzni İle Nikahlanır:
12. Mehir Ödeme Gereği:
13. Evlenileceklerin İffetli Olma Gereği:
14. Köle ve Cariyelerin Zina Cezası:
- 15- Köle ve Cariyelere Zina Haddini Kim Uygular:
16. Zina Edip Had Uygulanmadan Azad Edilen Cariyenin Durumu:
17. Köle Zina Ettiğini İkrar Ederse:
18. Efendinin Zina Eden Köle ve Cariyesini Affetmesinin Hükümü:
19. Köle ve Cariyelere Hadlerin Yarısının Uygulanması ve Hikmeti:
- Yüce Allah'ın:
- 20- Zina Eden Cariyeyi Satmanın Hükümü:
21. Bekârlığa Katlanmak, Cariyelerle Evlenmekten Hayırlıdır:

1- Batıl Ahş-Veriş Türlerinden; Urbûn (Kaparolu) Alış-Veriş.

2. Karşılıklı Rızaya Dayalı Ticaret:

3. Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ticaretin Mahiyeti:

4. İvazlı ve İvazsız Akidler:

5. Satın Alınmak İstenen Matın Tadına Bakmak:

6. Ticarete Gabn:

7. Alış Verişte Rızanın Mahiyeti ve Buna Dair Hükümler:

8. Doğru Sözlü Tacir:

9- Cahil Safilerin Yanlış Kanaati:

10. Can Öldürmek:

1. Büyük Günahların Mahiyeti ve Buna Dair Görüşler:

2. Gunahtan Kaçınmanın Mükâfatı:

EN-NİSA SÛRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile (Medine'de inmiştir. 176 âyettir).

Bu sûre tek bir âyet dışında Medine'de inmiştir. Sözkonusu bu tek âyet: "Şüphesiz ki Allah size emanetleri ehline vermenizi...emreder" (en Nisa, 4/58) âyeti olup -ileride açıklanacağı üzere-Mekke'de fetih günü Osman b. Talha el-Haceb[1] hakkında nazil olmuştur. En-Nakkaş der ki: Bu sûrenin Peygamber {sav}'ın Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında nazil olduğu da söylenmiştir.

Kimisi de der ki: Yüce Allah'ın "Ey insanlar!" hitabının bulunduğu buyruklar, Mekke'de inmiştir, Alkarne ve başkaları da böyle demiştir. O bakımdan bu sûrenin, baş taraflarının, Mekke'de inmiş olduğunu andıran bir niteliği var demektir. Bununla birlikte Hicretten sonra nazil olan buyruklar, Medine'de nazil olmuştur. En-Nehhâs İse bu sûre Mekke'de inmiştir, der.

Ben derim ki: Birinci görüş daha sahihtir Çünkü Sahih-i Buharî'de Hz. Âi-şe'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Nisa Sûresi ancak ben Rasûlullah (savcın yanında bulunduğum sırada nazil olmuştur.[2] Âişe bununla Hz. Peygamber'in kendisiyle gerdeğe girmiş olduğunu kastedmektedir. Peygamber (sav)'ın, Âişe (r.anlıaJ ile Medine'de gerdeğe girdiği hususunda iiim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur.

Diğer taraftan bu sûrenin hükümlerini yakından inceleyen bir kimse bu-nun hiç şüphesiz Medine'de inmiş bir sûre olduğunu açıkça anlar. Yüce Allah'ın: "Ey insanlar" hitabının yer aldığı buyruklar Mekke'de inmiştir, şeklinde kanaat belirtenlerin görüşü doğru bir görüş değildir. Çünkü Bakara Sûresi de Medine'de İnmiş bir sûre olmakla birlikte, o sûrede iki yerde: "Ey insanlar" hitapları yer almıştır. Nitekim bu husustaki açıklamalar önceden (el-Bakara, 2/21 ve 168. âyetlerde) geçmiş bulunmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [3]

1. Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan, ondan da zevcesini var eden ve her ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar türetip yayan Rabbinizden korkun ve yine O'nun adı ile birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan sakının, akrabalık bağlarını kesmekten de. Şüphesiz Allah, üzerinizde tam bir gözetleyicidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı akı başlık halinde sunacağız: [4]

1- Bütün İnsanlar Tek Bir Candan'dır.

Yüce Allah'lın: "Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan..., Rabbinizden korkun

buyruğu ile ilgili olarak, daha önce el-Bakara Sûresi'nde "en-Nâs: insanlar" kelimesinin iştikake, takvâ'nın, rabb'ın, yaratmanın, zevcin (eş) ve türetip yayma'mn (el-bess)'in anlamına dair açıklamalar geçmiş bulunduğundan dolayı bunları tekrara gerek yoktur.[\[5\]](#)

Âyet kerimede aynı zamanda yaratıcının varlığına da dikkat çekilmektedir.

"Tek kelimesinin müennes "te"si ile gelmesi "nefs" kelimesinin müennesliği dolayısıyladır. Nefs kelimesi ise kendisiyle müzekker kast olunsa dahi, müennes gelir. Bununla birlikte günlük konuşmada: "Tekbir nefisten" şeklinde gelmesi de mümkündür. O takdirde mana kastedilerek bu şekilde (müenneslik "te"si olmaksızın) söylenmiş olur. Bunun böyle gelmesine sebep, nefis ile Âdem (a.s)'ın kast edilmiş olmasıdır. Bunu Mü-cahid ve Katade söylemiştir Aynı zamanda bu kelime, bu şekilde İbn Ebi Ab-le tarafından müenneslik "te"si olmaksızın şeklinde de okunmuştur.

"Türetip yayan" buyruğunun anlamı yeryüzünde dağıtıp yayan, demektir Yüce Allah'ın ; "Etrafa saçılmış kıymetli yaygılar vardır" (el-Gâşiye, 88/16) buyruğunda kullanılan kelime de aynı köktendir. Buna dair açıklamalar da daha önceden Bakara Sûresi'nde (2/164. âyet 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Her ikisinden" yine kasıt, Hz. Âdem ile Hz. Havva'dır. Mücâhid der ki Hz. Havva Hz. Âdem'in en alttaki kaburga kemiğinden yaratılmıştır.[\[6\]](#) Hadis-i şerifte de: "Kadın eğri bir kaburga kemiğinden yaratılmıştır"[\[7\]](#) diye buyrulmaktadır ki, bu da daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/35. âyet 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"BİR çok erkekler ve kadınlar" yani onların soyundan gelenleri yalnızca iki tür olarak yarattı. Bu buyruk, hunsanın müstakil bir tür olmamasını gerektirir. Fakat onun gerçek bir hüviyeti vardır ki, kendisini bu iki türe ait kılmaktadır. Bu da onun Hz. Âdem soyundan gelmesidir. O bakımdan daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/35, âyet 4. başlıkta) geçtiği üzere onda bulunan organların fazlalık ya da eksikliği gözönünde bulundurularak bu iki türden birisine katılır. [\[8\]](#)

2. Allah Adına Dileklerde Bulunmak:

Yüce Allah in; "Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağını kesmekten de (sakının)" buyruğunda takva emri (Allah'tan korkmak, sakınmak) kendilerine emir yöneltilen kişilerin bu konuda dikkatlerini çekmek ve onları uyarmak için tekrar edilmiştir,

"Kendisinden** edatı da sıfat olmak üzere nasb mahallindedir. "Akrabalık bağı"

anlamındaki iafızda buna alfedilmiştir. Yani Allah'a karşı gelmekten de sakının, akrabalık bağlarını kesmekten de sakının,

Medine'liler: "Birbirinizden dileklerde bulunduğunuz anlamına gelen; kelimesini, şeklinde "t" harfini "sin" harfine idğam ile okumuşlardır. Kuleliler ise bunu, iki "t" bir arada geldiği için, birinci "t"yi hazf ederek "sîn"i de şeddesiz olarak okumuşlardır Çünkü bunun anlamının ne olduğu açıkça bilinmektedir. Yüce Allah'ın: Günah üzere birbirinizle yardımlaşmayınız" (el-Maide, 5/2) buyruğu ile: "; İnerde irce" {el-Kadr, 97/4) kelimeleri ve benzerlerinde olduğu gibi. [9]

"Akrabalık Bağı"Anlamına Gelen: Kelimesinin Okunuşuna Dair Farklı Görüşler ve Açıklamaları:

İbrahim en-Nehaîf Kaiade, el-A'meş ve Hamza, bu kelimenin sonunu esreli (cer ile) okumuşlardır. Nahivciler bu konuda çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Basra'h nahivcilerin ileri gelenleri bu şekilde okumak yanlış bir okumadır, böyle bir okuyuş helâl (caiz) olamaz, demişlerdir. Kufeli nahivciler ise; bu, çirkin bir okuyuştur, derler ve bundan fazla birşey söylemeyip neden çirkin olduğunu da belirtmezler. en-Nelîhâs ise, bu konuda "bil-diğim kadarıyla" kaydını da eklemektedir.

Sîbeveyh ise der ki: Aslında cer mahallindeki zamire (burada "kendisi adına" anlamına gelen deki zamiri kastediyor) atıf yapılmaz. Çünkü böyle bir zamir tenviri seviyesindedir. Tenvin'e ise atı" yapılmaz.

Bir gurup nahivci de der ki: Aslında bu (bu şekilde mecrur bir zamire değil de) bilinen bir şeye atfedil m iştir. Çünkü Araplar akrabalık bağı adına birbirlerinden dileklerde bulunur ve: "Allah adına ve akrabalık bağı adına senden dilekle bulunuyorum" derlerdi.

el-Hasen, en-Nehaî ve Mücahid de âyet-i kerimedeki bu ifadeyi böylece açıklamışlardır. Mesele ile ilgili doğru olan da -ileride de görüleceği üzere-budur.

Ancak aralarında ez-Zeccac'ın da bulunduğu bazı kimseler bu görüşü zayıf kabul eder ve şöyle derler: Açık bir ismin, cer halinde, cerr'e sebep olan açıkça ifade etmedikçe, zamire atfedilmesi çirkin bir iştir. Mesela yüce Allah'ın şu buyruğunda buf açıkça zikredilmişti "Biz onu ve onun. evini yerin dibine geçirdik" (el-Kasas, 28/81).

Bununla birlikte; Ona ve Zeyd'e uğradım, şeklindeki bir ifade çirkin görülmektedir. ez-Zeccâc, el-Mâzinî'den naklen der ki: Çünkü atfedilen ile

kendisine atfedilen aynı ifadede ortaklıklar, onların herbirisi ötekinin yerini tutabilir. Buna göre; Zeyd'e ve sana uğradım kastıyla: ifadesi caiz olmadığı gibi; aynı şekilde; sana ve Zeyd'e uğradım kastıyla: ifadesi de caiz değildir. Sibeveyh'e göre ise böyle bir ifade çirkindir Ve ancak şiirde bunun kullanılması caiz olur, Şair'in şu ifadesinde olduğu gibi:

"Artık bugün yatın geldin, bizi yeriıyor ve bize aövüp sayıyorsun

Çek git, artık sana da, günlerin bize gösterdiklerine de hayret etmiyoruz!"

Burada görüldüğü gibi; "Günler" kelimesinin başına " lıarf-i cerr'inî getirmeksizin " Sana" kelimesindeki kef harfine zaruret dolayısıyla atfetmiştir.

Bir diğer şair'in şu beyti de bu kabildendir:

"Kılıçlarımızı yüksek direklere benzer yerlere asarız

Ve onlarla (kibçlarla) topuklar (imiz) arasında oldukça genişçe bir mesafe vardır."

Burada görüldüğü gibi; Topuklar" kelimesini zorunlu olarak; onlarla... arasında" deki zamire atfetmiştir.

Ebû Ali (el-Farisi) der ki: Bu kıyasa (konuyla ilgili kurallara.) göre zayıftır. et-Tezkiretu'l-Mehdiyye adlı eserde el-Farisi'den nakledildiğine göre; Ebu'l-Abbas el-Müberred şöyle demiştir: Arkasında namaz kıldığım imam eğer: Ne de siz beni kurtarabilirsiniz" (ibrahim, 14/22) ile (aslolan bu kelimenin son "y" harfinin esreli değil de üstün okunmasıdır): "Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağıni kesmekten de. diye (son "mim" harfini esreli) okuyacak olursa ayakkabılarımı alır, giderim.

ez-Zeccâc der ki: Zayıf ve Arapça bakımından çirkin olmakla birlikte Hamza'nin bu şekildeki kıraati dini inanç açısından da oldukça büyük bir hatadır. Çünkü Peygamber (sav): "Babalarınızın adına (babam hakkı için) diye) yemin etmeyiniz"^[10] buyurmuştur. Allah'tan başkası adına yemin etmek caiz olmadığına göre, akrabalık bağı adına yemin nasıl caiz olur? Ben İsmail bin îshak'ın Allah'tan başkası adına yemin etmenin oldukça büyük bir iş olduğu kanaatini açıkladığını ve yeminin yalnız Allah adına yapılabileceğini ifade ettiğini gördüm.

en-Nehas der ki: Bazılarının: "Akrabalık bağı adına kelimesinin bir yemin olduğunu söylemeleri hem anlam hem de İ'rab bakımından bir yanlışlıktır. Çünkü Peygamber (sav)'dan gelen hadis bu kelimenin üstün okunması gerektiğine delâlet etmektedir. Şu'be, Avn b. Ebi Cuhayfe'den, o el-Münzîr b. Cerir'den o babasından şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav)'ın yanında bulunuyorduk. Mudar'dan ayakları çıplak elbisesiz bir topluluk geldi. Rasûlullah { .sav)'ın yüzünün onların bu fakir halleri dolayısıyla değiştiğini

gördüm. Daha sonra öğlen namazını kılıp müslümanlara hutbe irad ederek dedi ki: "Ey insanlar! Rabbinizden korkunuz... ve akrabalık bağına kesmekten de" diyerek -son kelime olan akrabalık bağı anlamına gelen: kelimesini üstün okudu[11] sonra: "Kişi dinarından, dirheminden, bir ölçek buğdayından tasaddukta bulunsun...diyerek" hadisin geri kalan kısmını zikretti.[12]

Bunun ifade ettiği mana ise bu kelimenin nasb ile okunacağıdır. Çünkü Hz, Peygamber onları akrabalık bağının gözetmeye teşvik etmiştir. Yine Peygamber (sav)'tn: "Kim yemin edecekse ya Allah adına yemin etsin yahut sus-sun[13] diye buyurduğu sahih rivayetle sabit olmuştur, İşte bu da: "Ben Allah adına ve akrabalık bağı adına senden istiyorum" diye ifade kullandıklarını söyleyenlerin' (yani âyet-i kerimedeki bu kelimenin esreli okunabileceğini söylemek isteyenlerin) görüşlerinin doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Hbu tshak der ki: "Kendisi adına isteklerde bulunduğunuz" ifadesi, kendisi adına haklarınızı istediğiniz, demektir. Buna göre yine bu kelimenin es-reli olarak okunmasının bir manası olmaz.

Derim ki: İşte, dil bilginlerinin bu kelimenin esreli olarak okunmasının doğru olmadığını belirten konu İle İlgili olarak tesbit edebildiğim açıklamaları bunlardır. İbn Atiyye de bu görüşü tercih etmiştir. Ancak İmam Ebu Nasr Abdurrahim bin Abdulkerim el-Kuşeyrî bu görüşü red ederek kelimenin atfedilmiş olduğunu yani (esreli okunacağı görüşünü.) tercih ederek şunları söylemektedir: Böyle bir açıklama, dinin ileri gelen ilim adamlarınca red olunur. Çünkü kıraat imamlarının okudukları okuyuşların hepsi Peygamber (sav)'dan tevatür yoluyla sabit olmuştur ve bu ilim adamları bunu bilirler. Peygamber (sav)'dan herhangi bir şey sabit olduğu takdirde bir kimse bunu red edecek olursa, o Peygamber (sav)'ı reddetmiş ve onun okuduğu şekli çirkin görmüş olur. Bu ise oldukça sakıncalı bir konudur ve böyle bir durumda dil ve na-hiv'in iteri gelen ilim adamları takh'd edilmez. Çünkü Arapça esas itibariyle Peygamber {sav}'den öğrenilir. Hiç kimse de onun son derece fasih olduğu hususunda şüphe etmez. Konuyla ilgili nakledilen hadise gelince; bu tartışma götürür bir husustur. Çünkü Hz. Peygamber Ebu'l-Uşerâ denilen bir sa-habiye: "Baban hakkı için, keşke onun böğrüne bir darbe indirmiş olsaydın"[14] diye buyurmuştur. Diğer taraftan böyle bir yasak, Allah'tan başkası adına yemin hususunda varid olmuştur. Bu ise akrabalık bağı hakkı ile başkasına iltimasta bulunmak (tevessül) dir. Bu konuda da yasak söz konusu değildir. Yine et-Kuşeyrî der ki: Evet, bunun akrabalık bağı adına bir yemin olduğu söylenmiştir. Yani : Akrabalık hakkı için Allah'tan korkun, demeye benzer.

Nitekim: Baban hakkı için sen bunu yap" da denilmektedir. Kur'an-ı Kerîm'de ise: "Yıldıza andolsun, Tûr'a andolsun, incire andolsun, ömrün hakkı için" gibi yeminler de yer almıştır.

Ancak böyle bir açıklama oldukça zorlanarak yapılmış bir açıklamadır, {da denilmiştir).

Derim ki: Hayır, bunda bir zorlama sözkonusu değildir. Çünkü "Akrabalık bağı için" kelimesinin bu kabilden olması uzak bir ihtimal değildir. Böylelikle Yüce Allah, birliğine ve kudretine delâlet eden diğer yaratıklarına yemin ettiği gibi, bu akrabalık bağını tekid etmek için de ona yemin etmiş olmakta ve bu tekidi kendisinin yüce adı birlikte zikredecek kadar İleriye götürmüş bulunmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Zaten yüce Allah'ın dilediği şeye yemin etme, dilediğini yasaklama, dilediğini mubah kılma hakkıdır. O bakımdan bunun da bir yemin olma ihtimali uzak değildir. Araplar da akrabalık bağı hakkı için yemin etmektedir, Diğer taraftan bu kelimenin başında "be" harfi kastetilmiş olmakla birlikte, şairin şu sözlerinde hazf edildiği gibi hazfedilmiş olması da uygundur:

"Onlar aşiretçe uğursuzdurlar ıslah edici degillerdir;

Ve ancak bir ayrılık dol ayısı ile kargaları öten kimselerdir.

Burada görüldüğü gibi kelimesi "be" harfi cerri gelmemiş olduğu halde mecrûrdur.

İbn ed-Dihân Ebu Muhammed Said b. Mübarek der ki: el-Kûfî zahirin (açık İsmi) mecrûr'a (mecrur zamire) affedilmesini caiz kabul eder ve bunun mümkün olduğunu söyler Şairin şu beyitî de bu kabildendir:

"Yazıklar olsun sana ! Ya bana seslen yahut da; Yaşlı, aert tabiatlı ve sür'atli e eşeklerden metanetli, mütahammil olanlarını çağır."[\[15\]](#)

(Az önce geçen bir beyit'in son mısra'ı olan) şu mısra da bu kabildendir:

"Ve çek git artık, sana da günlerin getirdiklerine de hayret etmiyoruz. (.Yine az önce geçen) şu mısra da bu kabildendir:

Onlarla (kılıçlarla) topuklar(ımız) arasında genişçe bir mesafe vardır"

Şu mısra da bu kabildendir:

Sana ve ed-Dahhâk*a bir Hind kılıcı yeterî

Bir diğer şairin su beyti de bu kabildendir:

"Göğün ufuklarına çıkmak istedi de oralara

Çekip çıkartacak birisini bulamadı, yerde de oturacak bir yer bulamadı.

Bir diğeri de şöyle demektedir:

"Onda da bütün işlerde de boşa giden bir şey yoktur.

Onun gaybe dair herhangi bir emri ile hüküm verildi mi, mutlaka meydana

gelir."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Bir bölüğün yanından geçiyorum, bilmiyorum ama Ölümüm orada mı gerçekleşecek, yoksa başka birisinde mi?"

Burada "başkasında" anlamına gelen; kelimesi, ".....de, da" anlamına gelen ile cer ma hal Ündedir.

İşte bazıları da Allah'ın: Orada hem sizin için hem de miktarını temin edemeyeceğiniz kimseler için bir çok geçimlikler yarattık." (el-Hicr, 15/20) buyruğundaki kelimesini Sizin İçin" kelimesindeki "kef" ve "mtm" harflerine atfetmiştir.

Abdullah bin Yezid de (âyet-i kerimedeki): Akrabalık bağları" kelimesini mübtedâ olmak üzere ref ile okumuştur. Buna göre haber mukadderdir, takdiri de şöyledir; Akrabalık bağlarının ise gözetilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte bunun iğrâ (teşvik) olması da muhtemeldir. Çünkü Araplar arasında iğrâ'yı ret" edenler de vardır. el-Ferrâ bu kabilden olmak üzere şu beyitleri nakletmektedir:

"Şüphesiz ki aralarında Umeyr'in ve Umeyr'in benzerlerinin bulunduğu bir kavim ile Yine birileri es-Seffâh olan bir kavim

Elbetteki yardıma çağıran: "Silaha, silaha (sanlın)" dediğinde Onlara karşı çıkmaya gerçekten değer."

Âyet-i kerîmedeki Akrabalık bağları" kelimesinin nasb ile kendisi adınal' kelimesinin mahalline atf olduğu da söylenmiştir. Çünkü bu zamirin mahalli nasb'dır. Şairin şu mısra'ında olduğu gibi:

"...Çünkü biz dağ da değiliz, demir de değiliz."

Zaten Araplar da önceden Allah adına ve akrabalık adına senden istiyorum" derlerdi. Bununla birlikte bu kelimenin mansub okunması İle ilgili daha kuvvetli görülen görüş, -önceden de belirttiğimiz gibi- mansub bîr fiilin takdiri ile nasb edilmiş olmasıdır. [16]

3. Akrabalık Bağlarını Gözetmenin Hükümü:

Ümmet, akrabalık bağını gözetmenin vacib (farz), bu bağı kesmenin haram olduğunu ittifakla kabul etmiştir. Peygamber (sav)in, kendisine: Annemin akrabalık hakkını gözeteyim mi- diye soran Esmâ'y^: "Annenin akrabalık hakkını gözet" diye buyurduğu sahih rivayetle sabit olmuştur. [17] Annesi henüz kâfir olmakla birlikte onun akrabalık bağını gözetmesini emretmiştir.

Böylece akrabalık bağını gözetmenin gereğini tekid için, kâfirin dahi akrabalık bağını gözetmekte bir fazilet olduğu belirtilmiştir, Hatta Ebu Ha-nife ve onun

arkadaşları eğer asebe ve hissesi belli bir mirasçısı (ashâbu'l-ferâiz) yoksa, zevi'l-erhâm'ın[18] mirasçı olacaklarını söyleyecek kadar bu konuda ileri gitmişlerdir. Yine onların görüşlerine göre; akrabalık bağının saygınlığı dolayısıyla, ze-vi'l-erhâm olan akrabalar akrabaların! köle olarak satın alanların aleyhine azad edileceklerini dahi söylemişlerdir. Bunu Ebû Davud'un Peygamber (sav) 'in söylediğini rivayet ettiği: "Her kim kendisiyle evlenmesi haram olan bir zu rahimini (akrabasını) mülkiyetine geçirirse o kişi hürdür"[19] hadisi ile pekiştirmişlerdir. Aynı zamanda bu ilim ehli çoğu kimsenin de görüşüdür.

Bu görüş, Ömer bin el-Hattab (ra) ile Abdullah bin Mes'ud'dan rivayet edilmiş, ashabı kiramdan bu hususla kendilerine muhalif olan kimse de bilinmemektedir. Aynı zamanda Hasan-ı Basri, Cabir bin Zeyd, Ata, eş-Şa'bî ve ez-Zührî'nin de görüşü olup es-Sevrî, Ahmed ve İshak da bu kanaattedir

Bu konuda bizim ilim adamlarımızın (Maliki mezhebinin) üç görüşü vardır. Birincisine göre bu hüküm babalara ve dedelere hastır. İkincisine göre bu hüküm kardeşlerle alakalıdır. Üçüncü görüş İse, Ebu Hanife'nin görüşü gibidir.

Şafiî ise der ki: Çocukları, babaları ve anneleri dışında kişinin mülkiyetine geçirdiği kimseler, onun aleyhine azad edilmezler. Kardeşleri olsun diğer yakın akrabalarından olsun, herhangi bir kimse onun aleyhine azad edilmez.

Ancak doğru olan, belirtmiş olduğumuz ve aynı zamanda Tirmizî'nin de Nesâî'nin de rivayet ettiği hadis-i şerif dolayısıyla birinci olan görüştür. Bu hadisin rivayet yollarının en iyisi Nesâî'nin yaptığı rivayettir, O bunu Dam-ra'dan, o Süfyan'dan, o Abdullah bin Dinar'dan, o da İbn Ömer yoluyla rivayet etmiştir. İbn Ömer dedi ki; Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Her kim mahrem bir akrabasına (kendisiyle evlenmesi haram olan yakın akrabasına) malik olursa bu, onun aleyhine olmak üzere azadedilir." [20]

Bu hadis-i şerif adil kimselerin adil kimselerden nakli ile sabit olmuş bir hadis olup hadis imamlarından her hangi bir kimse onunla amelî rerketme-yi gerektiren bir illet ile onu tenkid etmiş değildir. Şu kadar var ki Nesâî hadisin sonunda: "Bu münker bir hadistir" derken başkası da bu hadisi Dam-ra tek başına rivayet etmiştir, demiştir. [21] İşte hadisçilerin ıstılahına göre hadisin münker veya şazz olması bu demektir. Damra ise adil ve sika bir ravi olup, bir hadisi sika bir ravinin tek başına rivayet etmesi hadise zarar vermez. Doğrusunu en Eyi bilen Allah'tır. [22]

4, Süt Akrabalığı Yoluyla Zevi'l-erhâm (Yakın Akraba) Olanların Akrabalık Hakkım Gözetmek:

İlim adamları süt akrabalığı yoluyla zevi'l-erhâm olan akrabaların akrabalık bağı gözetmenin hükmü hakkında farklı görüşlere sahiptirler.

İlim ehlinin çoğunluğu bu tür akrabaların, hadisın hükmü kapsamında olmadığını söylemişlerdir.

Kadı Şerik ise bu akrabaların da azad edileceğini söylemiştir.

Zahiri mezhebine mensup bazı kimseler ile kimi kelim alimleri çocuk babasına malik olduğu takdirde, babasının oğlunun aleyhine azad edilmeyeceğini söylemişler ve Hz. Peygamber'in şu buyruğunu delil göstermişlerdir:

"Bir oğulun babasını mükâfatlandırabilmesi, ancak babasını köle bulup ta onu satın atdığı ve onu azad ettiği takdirde mümkün olabilir."[\[23\]](#) Derler kî: Satın almak sahih olduğu takdirde mülkiyet de sabit olur. Mülkiyet sahibinin de tasarruf hakkı vardır.

Ancak bu, onların şeriatın maksatlarını bilmediklerini ortaya koymaktadır. Yüce Allah: "Ve anne-babaya da iyilik yapın,.." (el-İsrâ., 17/23) diye buyurmaktadır. Böylelikle kendisine ibadet emri ile anne-babaya iyiliğin gereğini bir arada zikretmiştir. Babanın çocuğunun mülkiyeli ve tahakkümü altında kalmaya devam etmesi ise asla iyilik olamaz. O halde ya: "Onu satın aldığı ve azad ettiği.." hadisinin gereğince onu azad etmelidir; yahut âyet-i kerime gereğince ona iyilik yapmak için azad etmelidir.

Cumhurun kanaatine göre ise hadisın anlamı şudur: Evlat babasını satın almakla babasının azad edilmesine sebep teşkil ettiği için dolayı, şeriat babasını azad etmeyi tıpkı ondan vaki olmuş gibi çocuğa nisbet etmiştir.

İlim adamlarının mülkiyet yoluyla kimlerin azad edileceğiyle ilgili farklı görüşlerine gelince; birinci görüşün delili zikrettiğimiz şekilde Kitap ve Sünnetten anlaşılandır.

İkinci görüşün delili ise, evliliği haram kılan akrabalığın hadis-i şerifte anılan babanın akrabalığı gibi kabul edilmesidir. Esasen bir kimseye oğlundan daha yakın kimse bulunmaz. O bakımdan bu hadis-i şerif baba ile ilgili kabul edilir. Kardeş ise bu hususta ona yakın bir derecededir. Çünkü kardeş kardeşe baba yoluyla yakın olur. O bakımdan kardeş, ben onun babasının oğluyum diyerek kardeşine olan yakınlığını izah eder.

Üçüncü görüşün dayanağı ise az önce zikrettiğimiz Damra yoluyla gelen hadisi şeriftir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[24\]](#)

5- "Akrabahk"ın Kapsamı:

Yüce Allah'ın: "Akrabalık bağı" buyruğunda sözü geçen akrabalık {er-rahim), mahrem olan ile olmayan arasında her hangi bir fark söz konusu olmaksızın bütün akrabaları kapsayan bir isimdir.

Ebû Hanife, yapılan hibeden vazgeçmenin yasaklılığı hususunda mahrem akrabalığa itibar eder. [25] Amca çocuklarına yapılan hibeden dönmek akrabalık bağı kesmek ve akrabalık sözkonusu olmakla birlikte caizdir. Bundan dolayı bu tür (mahrem) akrabalıklara miras, velayet ve diğer hükümler de ta-aliuk etmektedir.

Burada yalnız mahrem akrabalığı nazarı itibara almak, esasen herhangi bir dayanak sözkonusu olmaksızın Kitabın nassına bir fazlalıktır. Onlar (Hanefi'ler) böyle bir şeyi (mesnedsiz fazlalığı) bir nesli olarak değerlendirirler. Yine bu görüşte akrabalık bağı kesmenin gerekçesine bir çeşit işaret de vardır. Ayrıca onlar bunu (hibeden dönmeyi) amca çocukları, dayı ve teyze çocukları hakkında da caiz kabul etmişlerdir. [26] Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [27]

6. Yüce Allah'ın Gözeticiliği:

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah üzerinizde tam bir gözetleyicidir." O, her şeyi koruyup gözetendir, demektir. Bu açıklama İbn Abbas ve Mücahid'den nakledilmiştir. İbn Zeyd ise, her şeyi en iyi bilendir diye açıklamıştır.

"Gözetleyici" (er-Rakîb.) koruyucu anlamına geldiği söylendiği gibi, koruyan anlamına geldiği de söylenmiştir. Buna göre gözetleyici (er-Rakîb), yüce Allah'ın sıfatlarından, er-Rakîb koruyan ve gözetleyen anlamındadır. Gözetleme halinde bu fiilden gelen kipler kullanılır. (Yine aynı kökten gelen): el-merkab, gözetli ey İçinin üzerinde durduğu ve etrafı görebilen yüksekçe yer (gözetleme kulesi) demektir. er-Rakîb belli paylan bulunan kismet arama oklarından olan yedi okun üçüncüsünün adıdır. [28] Bir çeşit yılan bu ismin verildiği de söylenmiştir. O halde bu kelime müşterek bir lafızdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [29]

2- Yetimlere mallarım verin, temizi murdar olana değiştirmeyin. Onların mallarını mallarınızla (karıştırarak) yemeyin. Muhakkak ki bu, büyük bir günahdır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- Yetimlere Mallarını Vermek:

Yüce Allah'ın: "Yetimlere mallarını verin" buyruğunda yer alan "yetim-ler"den kasıt, (bîr zamanlar) yetim olan kimselerdir. Yüce Allah'ın: "Ve sihirbazlar secdeye kapanıverdiler" (el-A'râf, 7/120) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü hem Allah'a secde etmek, hem sihirbazlık birlikte olmaz. Aynı şekilde bülüğ sözkonusu olduğu takdirde de yetimlik sozkonusu olmaz. Peygamber (sav)'e d& "Ebu Talibin yetimi" denilmesi daha önceki durumu nazarı itibara alınarak söyleniyordu.

*îâtâ" mastarı vermek anlamındadır. Bağış ve verilen şey anlamına gelen "etv" kelimesi de bu kökten gelmektedir. Rüşvet anlamına gelen "ilâve" kelimesi de burdandır.

Yetim ergenlik çağına varmayan kimse hakkında kullanılır Bakara Sûre-si'nde (2/83. âyet 5- başlıkta) buna dair yeteri kadar açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır.

Bu âyet-i kerimelerde yetimlerin veli ve vasilerine hitab edilmektedir.

Mukatil ve el-Kelbî'nin açıklamalarına göre bu âyet-i kerime, çokça malı bulunan ve yetim olan bir kardeşinin oğlu bulunan Gatafan'lı bir kişi hakkında nazil olmuştur. Yetim, ergenlik çağına varınca amcasından malını kendisine vermesini istedi, fakat amcası malını ona vermedi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Amcası: Çok büyük bîr günah işlemiş olmaktan Allah'a stğLninz, diyerek inalı yeğenine geri verdi. Peygamber (sav) de şöyle buyurmuştur: "Her kim nefsinin dmriliğinden korunup bu şekilde geri döner (hakkı sahiplerine iade eder) ise artık o kendi yurduna konaklar" Burada ise yurdundan kasıt cennettir. Delikanlı bu malı eline geçirince onu Allah yolunda infak etti. Bu sefer Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ecir tahakkuk etti, fakat geriye günahı kaldı." Nasıl Ey Allah'ın Rasûlu? diye sorulunca Hz. Peygamber şöyle açıkladı: "Bu delikanlının ecri tahakkuk etti, takat günahı da babası üzerinde kaldı." [\[30\]](#) Çünkü babası müşrik bir kimse idi. [\[31\]](#)

2. Yetimlere Mallarını Verme Şekli:

Yetimlere mallarının verilmesi iki şekilde olabilir. Birincisi yetimin veliliği sözkonusu olduğu sürece yiyecek ve giyecek ihtiyacının karşılanması. Çünkü küçük yahut yaşı büyük olmakla birlikte sefih (beyinsiz) gibi malının tamamını alıp kullanma hakkına sahip olamayanlar için bu, ancak bu yolla mümkün olabilir,

İkincisi ise malı ona teslim etmek ve malında tasarruf etme imkânım verecek şekilde malı ona vermek. Bu da yetimin denenip reşitliğinin ortaya çıkması halinde sözkonusu olur. Böyle bir durumda olan kimseye "yetim" adını vermek mecazen olur. İbarenin anlamı ise; Önceleri yetim olan... şeklinde olur. Bu önceki durumda alınan ismin, sonraki halinde de devamını ifade eder. Nitekim önceleri sihirbaz olan (sonradan Hz. Musa'ya iman eden) ler hakkında da yüce Allah'ın: "Ve sihirbazlar secdeye kapaniverdiler" (el-A'râf, 7/120) buyruğu da bu kabildendir. Peygamber (sav) e da "Ebu Talib'in yetimi" deniliyordu. Artık velinin, yetimin reşitliğini gerçekten anladıktan sonra malını ona vermemesi haram olur ve vermediği takdirde asi olur. Ebû Ha-nîfe der ki: Yetim yirmibeş yaşına geldiği takdirde, durum ne olursa oisun malı ona teslim edilir. Çünkü o artık dede olacak yaştadır.

Derim ki: Yüce Allah bu âyet-i kerimede reşitliğin tesbit edilmesinden söz etmemiş te: 'Yetimleri evlilik çağına erdikleri zamana kadar deneyin. Şayet onlarda bir reşittik görürseniz mallarını kendilerine teslim edin" (en-Nİsâ, 4/6) buyruğunda neden zikretmiştir. Hanefî mezhebine mensub Ebû Bekr er-Râzî, "Ahkamu'l-Kur'ân" adlı eserinde şunları söylemektedir: Yüce Allah bir yerde reşitlik kaydını zîkretmeyip, bir diğer yerde reşitlik kaydını zikrettiğine göre, bunların ikisi ile de amel edilmesi gerekmektedir. O bakımdan derim ki: Yetim 25 yaşma vardığı halde henüz akimi başına almamış (sefih) olup reşitiği tesbit edilememişse dahi malının kendisine teslim edilmesi icabeder. Dalıa küçük olduğu takdirde ise bu iki âyet-i kerimeyle amei etmenin bir gereği olarak teslim etmek icap etmez. Ebu Hanife de der ki: Artık kişi reşitliğine erince (25 yaşma ulaşınca) onun dede olabilmesi söz konusu olur. Artık dede olabilecek yaşa geldiğine göre, yetim olduğu gerekçesiyle ve yetim adı altında ona malının verilmesi nasıl doğru olabilir? Böyle bir şey oldukça uzak bir ihtimal olmaz mı?

[\[32\]](#)

İbnu'î-Arabî ise der ki: Böyle bir görüş banidir. Açıklanabilecek bir tarafı yoktur. Özellikle miktar belirten hükümlere dair onun kabul elliği görüşe göre; bunlar kıyas yoluyla sabit olamaz, aksine bunlar ancak nass'tan alınıp öğrenilebilir. Bu meselede ise böyle bir nass sözkonusu değildir. Yüce Allah'ın izniyle ilim adamlarının hacr'a dair görüşleri ileride (bu sûrenin 5, âyetinin tefsirinde) gelecektir. [\[33\]](#)

3. Yetime Malını Teslim Etme Halinde Hileli Yollara Sapmak:

Yüce Allah'ın: "Temizi murdar olana değiştirmeyin..." buyruğunun anlamı şudur;

Yetimin malından olan semiz koyunu alıp zayıfını, hilesiz gümüş dirhemleri alıp hileli olanları vermeyiniz. Cahiliyye döneminde din diye bir şey tanımadıkları için, yetimlerin mallarını yemekten çekinmez, yetimin mallarından iyi ve kaliteli olanı alır, onun yerine kendi mallarından adi ve bayağı olanı verirler ve isme kargılık isim, başa karşılık baş derlerdi. Yüce Allah ise-bu şekildeki bir davranışı onlara yasakladı. Bu, Said bin el-Müseyyeb, ez-Zührî, es-Süddî ve Dahhak'm görüşüdür. Âyetin zahirinden anlaşılan da budur.

Şöyle de denilmiştir: Yani sizin için helâl olan kendi malınızı bırakıp, sizin için haram olan yetimlerin mallarını yemeyiniz. Mücahid, Ebu Salih ve Ba-zân derler ki: Allah'tan gelecek helâl rızkı beklemeyi bir kenara iterek^ elinizi çabuk tutup onların mallarından size murdar olanı yemeye kalkışmayınız. İbn Zeyd der ki: Cahiliyye dönemindeki insanlar kadınlara ve çocuklara mirastan bir pay vermez, mirasın en büyük bir bölümünü kendileri alırlardı. Atâ der ki: Bir şeyden anlamaz ve küçük yaşta olup yanında barındırdığın yetiminin aleyhine olarak kâr sağlama.

Bu iki görüş, âyetin zahirinden anlaşılanın dışında kalmaktadır.

("Değiştirme" kelimesi): Bir şeyi bir şeyle değiştirmek, birini ötekinin yerine almak, demektir Bedel kelimesi de aynı kökten gelmektedir. [34]

4. Velinin, Himayesindeki Yetiminin Mallarından Kendi Mallarına Karıştırması:

Yüce Allah'ın: "Onların mallarını mallarınızla (karıştırarak) yemeyin" buyruğu hakkında Mücalüd der ki: Bu âyet-i kerime harcamalarda malı karıştırmayı yasaklamaktadır. Araplar kendi harcamalarını nafakalarını yetimlerinin nafakalarına karıştırıyorlardı. Onlara bu şekilde davranmaları yasaklandı. Daha sonra bu, yüce Allah'ın: "Şayet onlarla bir arada yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir" {v\Bakar<ır 2/220) buyruğu ile nesli olundu. İbn Fûrek, el-Hasen'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: İnsanlar CAshab-ı kiram) bu âyet-i kerimeden (nafaka ve harcamaları) karıştırmanın yasaklandığı anlamın* çıkardılar ve kendiliklerinden bu işten uzaklaştılar. Bakara Sûre-si'ndeki âyet-i kerime ile, bu konudaki hüküm onlara hafifletildi.

Sonraki iiim adamlarından (müteahhirûn) bir kesim şöyle demiştir: Buradaki: e, a" edatı, ile, birlikte" anlamındadır

Yüce Allah'ın: Allah'a giden yolda Benim yardımcılarım kim olacak?" (es-Saff, 61/14) buyruğunda da olduğu gibi. el-Kutebîde şöyle bir beyit nakletmektedir:

"Oldukça sağlam kulplara bağlı olarak, gölgeliklerde bağladıkları; Zayıf atları ile

çadırların önlerini kapatırlar."

Ancak bu edat'ın bu anlama kullanılması pek uygun değildir. Bu konuda işinin erbabı olan ilim adamları der ki: " e, a" edatı asiî anlamı üzere icullanılmış olup, bu "izafet: eklemek, katmak" anlamım da ihtiva etmektedir. Yani onların mallarını kendi mallarınıza katıp eklemek suretiyle yemeyiniz. Böylelikle yetimlerin mallarının kendi malları gibi olduğu kanaatine sahip olmaları sonucunda, o mallardan yemek veya yararlanmak suretiyle, yetimlerin mallarında tasarrufta bulunmaları yasaklanmaktadır. [35]

5, Yetimlerin Mallarını Yemek, Büyük Bîr Gûnahtır:

Yüce Allah'ın: "Muhakkak bu büyük bir gûnahtır" buyruğu, bu şekilde onların mallarını yemek büyük bir gûnahtır, demektir.

İbni Abbas, el-Hasen ve başkaları böyle açıklamışlardır. Buradaki "Hûb" kelimesi gûnah manasıdır. Aslında bu kelime develeri yaptıklarından alıkoymak için kullanılır. Gûnaha "Hûb" denilmesi ise işlenmesi yasaklandığı içindir.

Nitekim dua esnasında da: Allah'ım bana Havbe'mi yani gûnahımı bağışla! diye dua edilir.[36] Havbe aynı zamanda İhtiyaç anlamına da gelir Yine dua esnasında: Havbe'mi sana arz ediyorum, derken ihtiyacımı sana sunuyorum, demektir. Hûb, aynı zamanda yalnızlık anlamına da gelir. Hz, Peygamber de Ebû Eyyub'a: "Muhakkak Um Eyyûb'u boşamak büyük bir Hûb'dur" [37] diye buyurmuştur.

Bu kelimenin üç türlü söylenişi varır Birincisi "hâ" harfi ötreli olarak: şeklinde olup genel olarak bu şekilde okunmuştur ve bu, Hicazlıların şivesidir el-Hasen: şeklinde okumuştur. el-Ahfeş dedi ki: Bu Te-mîmliler'in söyleyişidir, derken Mukati! bunun Habeşlilerin şivesi olduğunu nakletmektedir.

Hûb, bu kelimenin mastarıdır. Hiyâbe de aynı şekildedir. Yine Hûb isim de olabilir Ubey bin Ka'b ise bunu mastar olarak: şeklinde okumuştur. Bunun (azık anlamına gelen); "Zaad" kelimesi gibi bir isim olması da mümkündür. "Vav" harfinden sonra bir hemze ile "el-Hav'eb" geniş yer, demektir.

Yine bu, bir suyun da adıdır. "Allah ona Havbe'yi kattı" şeklindeki ifade, yoksulluk ve muhtaçlığı ona tattırdı, demektir. Kötü bir ihtiyaç ve yoksullukla geceledi, şeklindeki tabir de bu kabildendir. Burada 'ya' harfi aslında "vav"dır. Kendisini ibadete verdi, demektir. Yine bu kelime hüznlenmek anlamına gelmekle birlikte; engellemek, alıkoymak için bağırmakta olduğu gibi, aşırı

yüksek sesle bağırarak anlamına da gelir. Bir şeyden ağrı, sızı ve ızdırap duymaya da "tehavvub" denilir.

Tufayl der ki:

"Muhaecer sabahı bizim ta ciğerlerimizde duyduğumuz

Öfke ve üzüntü gibisini haydi siz de tadınız!" [38]

3. Eğer yetim kızlara adaletli davranamayacağını iddia ederseniz size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın. Şayet adalet yapamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir tane almalısınız yahut sahibi olduğunuz cariye ile yetinmelisiniz. Bu, sizi haksızlıktan daha çok alıkoyar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı ondört başlık halinde sunacağız:

1. Adaletsizlikten Korkmak:

Yüce Allah'ın: " Eğer... korkarsanız" buyruğu şarttır. Bu şartın cevabı ise "... nikahlayın" buyruğudur. Yani eğer onlara vereceğiniz mehir. ve nafakalarında âdil davran ama maktan korkarsanız "size helâl olan kadınlardan..." yani onların dışında kalan kadınlardan, "nikahlayın"

Lafız, Müslim'in olmak üzere hadis imamlarının rivayetine göre Urve bin ez-Zübeyr, Hz. Âişe'den yüce Allah'ın: "Eğer yetim kızlara adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın" buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir; Kardeşimin oğlu, bu velisinin himayesinde bulunan yetim kız hakkındadır. Bu kızın malı velisinin mah iîe bir arada bulunmaktadır. Malı ile güzelliği ile velisinin hoşuna gittiğinden o da onunla evlenmek ister. Fakat ona vereceği mehirde adaletli davranarak, başkasının ona verdiği kadar mehir vermek istemez, İşte bu gibi yetim kızlara adaletli bir şekilde davranmadıkça ve böylelerine onlara ödenebilen mehir'in azami miktarını ödemedikçe nikahlamaları yasaklandı. Bunların dışında kalan ve kendileri için helâl olan kadınları nikâhlamakla emrolundular... diyerek hadisin geri kalan kısmını zikretti. [39]

İbn Huveymendâd der ki: İşte bundan dolayı biz şöyle deriz: Vasi'nin kendi adına (himayesinde bulunan.) yetimin mahından birşeyler satın alması ve kendi malından ona birşeyler satması -kendisini kayırmaksızın- caizdir. Müvekkilin vekil tayin ettiği kimsenin kendisi adına satın aldığını yahut o yetim kıldan satın aklığını tetkik etmesi hakkı vardır. Ayrıca Sultanın (devlet yetkilisinin) vasi'nin

bu kabilden yaptıklarına nezaret etmek hakkı da vardır. Bı konuda kendisini kayırdığı agkça ortaya çıkmadıkça herhangi bîr kimsenin babayı gözetim altında tutma hakkı ise yoktur. Ancak kendisini kayırdığı anlaşılırsa o takdirde Sultan bu işe müdahale: eder

Bu hususa dair açıklamadı11 bundan önce Bakara Sûresi'nde (2/220. ayetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

ed-Dahhâk, el-Hasen ve başkaları der ki: Bu âyet-i kerime cahiliyye dönemi ile İslâm'ın ilk dönemlerinde görülen, kişinin dilediği kadar hür kadtn-lar ile evlenebilme hükmünü nesi) etmekte (sona erdirmekteldir. AycM Kerime bu kadınların «ayısını dört ile sınırlandırmıştır. İbn Abbas ile İbn Cübeyr ve başkaları da der ki: Âyet-i kerimenin anlamı şudur Eğer sizler yetimler hakkında adalet yapamayacağınızdan korkuyor iseniz, aynı şekilde kadınlar hakkında da korkunuz. Çünkü onlar yetimler hakkında haksızlıktan çekindikleri halde, kadınlar hususunda bundan çekinmezlerdi.

Korkarsanız" kelimesi zıt anlamlı kelimelerdir. Kendisinden korkulan şey, vukua geleceği bilinen; zan olunan bir şey de olabilir. Bundan dolayı ilim adamları buradaki "korkmak"ın açıklanması hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Ebu Ubeyde der ki burada "korkardanız" kesin olarak inanırsanız anlamındadır. Başkaları ise zannederseniz anlamınadır derler. İbn Atıyye ise derki: İşte bu konuda maharetti ilim adamlarının tercih ettiği budur. Bu kelime: Kesin kanaat sahibi olmak anlamına değil de zannetmek şeklindeki asli anlamı üzere kullanılmıştır. Buna göre ifadenin takdirî şöyle olur: Her kim yetim kıza adil davranmak hususunda kusurlu hareket edeceği zannına sahip ise, o yelim kızdan vazgeçsin.

Adalet yapmanız..." demektir. Adalet yapmayı ifade etmek üzere: denilir. Bir kimse başkasına haksızlık ve zulüm yaptığı zaman ise; denir. Allah da şöyle buyurmaktadır: Zalim olanlara gelince onlar cehenneme odundurlar" (el-Cin,72/15) burada " el-kasilün" zulüm ve haksızlık yapanlar, demektir. Hz, Peygamber de şöyle buyurmaktadır:

Dinde kist yapanlar Kıyamet gününde nurdan minberler üzerinde olacaklardır, [40] Burada: "kist yapanlar11 adil olanlar, anlamındadır.

İbn Vessab ile en-Nelai "te" harfini üstün olarak: şeklinde en ve (olumsuzluk edatı) takdiri ile okumuşlardır. Yanı; Eğer haksızlık yapmaktan korkardanız,, demiş gibi olmaktadır. [41]

2. "Size Helâl Olan Kadınlardan... Nikahlayın" Buyruğundaki “Mâ” Edatının Kullanılmasına Dair:

Eğer: Burada edsü asıl iri bari ile aklı bulunmayım varlıklar hakkında olmakla birlikte, nasıl olur da insanlar hakkında kullanılmıştır? diye sorulacak olursa, buna beş türlü cevap verilebilir:

Birinci cevap; Bu edat ile “O kimse” edatı birbirlerinin yerlerine kullanılabilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: " Sema'ya ve onu bina edene andolsun ki..." (eş-Şems, 91/5) görüldüğü gibi burada bu edat, ııkıl sahibi varlıklar hakkında kullanılan diğer edatın yerine kullanılmışın". Yine bir başka yerde yüce Allah (akıl sahibi için kullanılan edatı aklı olmayan hayvanlar hakkında kullanarak) şöylece buyurmaktadır: "Allah bütün hayvanları sudan yarattı. Onlardan bazıısı karnı üzere yürür, bazıısı iki ayak üzere yürür, bazıısı dört ayak üzere yürür..." (en-Nur, 24/45)

Görüldüğü gibi burada üefsirini yapmakta olduğumuz âyetin bu bölümünde) "mâ" edatı akıl sahibi varlıklar olan kadınlar hakkında kullanılmaktadır Çünkü bundan sonra yüce Allah "kadınlardan" diye buyurmakta ve müphem olan bir tabiri beyan etmektedir, ibn Ebi Able ise, akıt sahibi varlıklar için kullanılan edatı zikrederek: '

Helâl olan" diye okumuştur.

İkincisi: Basralıların dil bilginleri der ki: Bu edatı akıl sahibi olmayan varlıklar hakkında kullanıldığı gibi sıfatlar hakkında da kullanılır. Mesela; yanında ne (kim) var? diye sorulur. Cevap olarak: Oldukça kibar ve şerefli birisi (insan); diye cevap verilir. O halde âyet-i kerimenin anlamı şudur: Kadınlardan helâl olanları nikahlayınız. Haram olan bir şey ise helâl olamaz. Yine Kur'ân-ı Kerîmde: Âlemlerin rabbi (dediğin) nedir?" (eş-Şuarâ, 26/23) diye soran Firavun'a Musa (as) da onun sorusuna uygun bir şekilde cevap vermiştir. İleride gelecektir.

Üçüncüsü, bazı kimseler bu âyet-i kerimedeki "mâ" edatının zari edatı olduğunu nakletmektedir. Yani; sizler nikahlanınayı hoş ve güzel bir şey gördüğünüz sürece... demektir. /Vneak İbn Atiyye der ki: Şu kadar var ki bu görüş bir parça zayıflı

Dördüncü cevap: el-Ferra der ki burada "mâ" edatı mastar ekidir. en-Neh-has ise; bu oldukça u^ak bir ihtimaldir. Çünkü; Hoş oları nikahlayınız, demek doğru olamaz. el-Ccvherî der ki: Bu kökten gelen kelimenin, iil ve mastar kullanılışı şöyledir: Alkame de der ki:

"Sanki onun kokusu burunda tütüyor gibidir

Beşinci cevap: Burada umâ"dan kasıt, akdin kendisidir. Yani helâl olan bir nikâh yapınız demektir. Ancak İbn Ebî Able'nin kıraati bu üç görüşü de

reddetmektedir. Ebu Amr b. el-Ala'nın naklettiğine göre Mekkelliler gök gürültüsü işittiklerinde: Gök gürültüsü kendisini teşbih edenin şanı ne yücedir!" derler ve burada "mâ" edatını "men" anlamında kullanırlar. Yine onların: "Sizi bizlere müsahhar kılanın şanı ne yücedir" şeklindeki sözleri de aynı durumdadır. İlimle uğraşan herkes, yüce Allah'ın: ^Eğer yetim kızlara adaletli davranamayacağunuzdan korkarsanız..." buyruğunun muhalif mefhumunun söz-konusu olmayacağını ittifakla kabul eder. Çünkü müslümanların icma ile kabul ettiklerine göre; yetim kızlar hakkında adalet yapamayacağından korkmayan kimsenin de ikişer, üçer yahut dörder olmak üzere birden fazla kadını -tıpkı bundan korkanlar gibi- nikahlayabileceğim kabul etmişlerdir, işte bu da âyet-i kerimenin, bundan korkan kimselere cevap olmak üzere nazil olduğunun hükmünün bundan daha genel kapsamlı olduğunun delilidir. [42]

3. Yetim Kızın Bulûğdan Önce Nikâhlanması:

Ebû Hanife, bulûğdan önce yetim kızın nikahlanması için caiz kabul edilmesi hususunda bu âyet-i kerimeye delil diye yapışır ve der ki:

Kızın yetimliği bulûğdan önce sözkonusudur. Bulûğdan sonra ise o yetim değil mutlak olarak bir kadındır. Buna delil şudur: Eğer baliğ olmuş bir kıyı nikahlamak sözkonusu olsa herhangi bir şekilde onun misline ödenen mehirden daha aşağı ödemesi ona yasaklanmaz di. Çünkü bu durumda evlenecek olan kadının kendisi bunu kabul etmiş olur. Böyle bir durumda böyle bir nikah İcma ile caiz olur.

Malik, Şafii ve ilim adamlarının cumhuruna göre ise, böyle bir nikâh kız bulûğa ermedikçe ve görüşü alınmadıkça caiz değildir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kadınlar hakkında senden fetva isterler..." (en-Nisâ, 4/127.) "Kadınlar: en-Nisa" ise tıpkı erkeklerde "adamlar: er-Rical" kelimesi gibi ergenlik çağını geçmişler hakkında kullanılır. Adam (racul) kelimesi küçük yaştaki çocuğu kapsamaz. Kadınlar (nisa) ismi de aym şekildedir. Kadın (el-mer'a) küçük kıyı kapsamaz. Yüce Allah aynı âyette: "Yetim kadınlar hakkında..."(en-Nisâ, 4/127") diye buyurmaktadır. O âyet-i kerimede sözü geçen bu yetim kadınlar» (tefsirini yapmakta olduğumuz) bu âyette sözü geçen yetim kızlardır Nitekim Hz. Âişe de böyle demiştir. Buna göre yaşı büyük yetim kıyı da âyet-i kerimenin kapsamına girmiş olduğundan onun izni alınmaksızın evlendirilmez. Küçük yetim kıyı ise nikâhlanamaz. Çünkü onun izni diye bir şey sözkonusu olmaz.

Bulûğa erdiği takdirde ise nikâhlanması caiz olur. Şu kadar var ki izni ile

olmadıkça evlendirilmez. Nitekim Dârakutnî, Muhammed bin İshak'dan, o Nafi'den, o da İbn Ömer yoluyla rivayet ettiği hadiste de bu böyledir. İbn Ömer der ki: Dayım Kudame bin Maz'un benî kardeşi olan Osman bin Maz'un' un kızı ile evlendirdi. Muğire bin Şu'be o kızın annesinin yanına giderek ona mal vadinde bulundu ve kızını kendisine istedi. Durumu Peygamber (sav)'a götürülünce Kudame dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlu, o kardeşimin kızıdır. Ve ben babasının tayin ettiği vasisiyim, onun hakkında da herhangi bir kusurum olmamıştır. Ben onu senin de faziletini ve bana olan akrabalığım bildiğin bir kişi ile evlendirdim. Rasûlullah (sav) ona şöyle dedi: "O yetim bir kızıdır. Yetim olan kız ise kendi işini öncelikle kendisi halletmelidir". Böylelikle o kız benden alındı ve onu Muğire bin Şu'be ile evlendirildi. Dârakut-nî dedi ki: Bu hadisi Muhammed bin İshak Nafi'den işitmemiştir O bunu Ömer bin Hüseyin yoluyla Nafi'den işitmistir.[43]

Ayrıca bunu tbn Ebi Zi'b, Ömer bin Hüseyin'den, o Nafi'den, o Abdullah bin Ömer yoluyla şöylece rivayet etmiştir: Abdullah bin Ömer dayısı Osman bin Maz'un'un kızı ile evlendi. Abdullah dedi ki: Annesi Rasûlullah (sav)'a giderek; Benim kızım bu işten memnun değildir, dedi. Peygamber (.sav) Abdullah'a o kızıdan aynılmaatm emretti, o da ayrıldı. Hz. Peygamber buyurdu ki: "Yetim kızları onların görüşünü sormadıkça nikahlamayınız. Susacak olurlarsa işte bu susmaları onların izni demektir". Abdullah'tan sonra onunla Muğire bin Şu'be evlendi.[44]

İşte bu, Ebû Hanife'nin nikâhın sahih olması için velinin şart olmadığı şeklindeki aslî kaidesine binaen söylemiş olduğu, yetim kız bulûğa erdi mi veliye ihtiyacı yoktur, şeklindeki görüşünü de reddetmektedir. Bu husus daha önceden el-Bakara Sûresi'nde[45] geçmiş bulunmaktadır Buna göre Hanefi'lerin; bu hadis-i şerif "izni ile olmadıkça5' buyruğu dolayısı ile baliğ olmayan kız hakkında yorumlanır, şeklindeki görüşlerinin de bir anlamı yoktur. Çünkü o takdirde ayrıca "yetim"den söz etmenin bir anlamı olmazdı. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [46]

4. Yetim Kız'a Mehri Misil Verme Gereği:

Hz. Âişe'nin âyet-i kerimeyi açıklamasına dair söylediği sözlerinde (ki âyetin tefsirinin baş tarafında geçmişti), Malik'in görüşü olan mehr-i misil'e dair bir delil vardır. Aynı şekilde eğer mehir olarak verilen malın bir kısmı bozulur ve miktarında da bir aldatma söz konusu olursa yine mehr-i misl'e başvurulacağına

dair de bir delil vardır. Çünkü Hz. Âişe: "Onun benzerine verilen mehirden daha aşağısı ile...." diye bir ifade kullanmıştır. O halde mehr-i mislin her tür insan için durumlarına göre bilinen bir miktarda olması gerekmektedir.

Yine Malik der ki: İnsanların (çeşitli kesimlerinin) bilinen nikahlama âdabı ve yine kendileri tarafından bilinen usulleri vardır. Yani bu hususta onların bilinen mehtreleri ve bilinen küfüvlükleri (denklikleri) bulunmaktadır. Malike; zengin bir kızı bulunan bir adamın, fakir bir kardeşi oğluyla evlendirmesi üzerine annesinin kiraz etmesi ile ilgili sorulan soruya o: Ben bu hususta o kadının söyleyebileceği bir sözünün (itiraz hakkının) bulunduğu görüşündeyim. Böylelikle bizzat babanın kendi kanaatine göre, annenin kendisine itirazı hakkını düşürecek kadar bir süre geçinceye kadar annenin itiraz hakkı olduğu görüşünü irade etmiştir. Bunun 'görüyorum' anlamına gelen ibarenin bir elif fazlasıyla; görmüyorum, şeklinde rivayeti de vardır. Ancak birincisi daha sahihtir,

Yetim olmayan kızın mehri-i mislinden daha aşağı mehir ile nikahlanma-sı caizdir. Çünkü âyet-i kerime yetimler hakkındadır Ayeti kerimenin mefhumu budur. Yetim olmayan kızın durumu bundan farklıdır. [\[47\]](#)

5- Yetim Kızın, Velisi İle Evlendirilmesi:

Yetim kız baliğ olup onun velisi de ona adil bir şekilde mehir verecek olursa o kızla evlenmesi caiz olur. Hz. Âişe'nin de açıklamasına uygun olarak, hem nikahlayan hem kendisine nikhâhlanan bizzat kendisi olur. Ebu İlani-le. EvzaL, es-Sevri ve Ebu Sevr de bu görüşte olduğu gibi; tabiinden el-Ha-sen ve Rabia da bu görüşü ifade etmişlerdir. Aynı zamanda Ley s'in görüşü de budur.

Züfer ve Şafî ise der ki: Velinin Suttan'ın izni olmadığı sürece o kızla evlenmesi: yahut o kızı, kızın büyük dedesine kendisinden daha yakın olan bir veli taralıdan yahut böyle bir neseb akrabalığında onun gibi bir veli onunla evlendirilmedikçe caiz olmaz, Bizzat kendisinin akdın iki tarafını üstlenerek hem nikahlayan hem de nikahlanan olması caiz değildir

Bu görüşlerine delil olarak da, Hz. Peygamberin: "Velisiz ve adil iki şahit olmaksızın nikâh olmaz" buyruğu sebebiyle, nikah akdinde velinin şartlardan bir şart olduğunu gösterirler. O halde nikahlayan ve nikahlananlar ile şahitlerin birden fazla olması icabeder Onlardan iki kişi bir kişi taralıdan temsil edilecek olursa, sözü geçenlerden birisi sakıt olur.

Bu mesele hakkında üçüncü bir görüş daha vardır. Buna göre; böyle bir kadın kendisini evlendirme işini üçüncü bir şahsa havale eder Bu el-Muğire bin Şube'den rivayet edilmiş olup, Ahraed bin Hanbel de bu görüştedir. Bunu İbnü'l-

Münzir zikreder. [\[48\]](#)

6. Helâl Olan Kadınların Nikâhlanması:

Yüce Allah'ın: "Size helâl olan kadınlardan,,," buyruğu (âyeti kerime-deki: "tâbe" kelimesi el~Hasen, Ibn Cübeyr ve diğerlerinden nakledildiğine göre; size helâl olan kadınlardan anlamındadır, Âyet-i kerimede nikâhı caiz olanların ztkredilmesiyle yetinilmiştir. Çünkü haram kılınan kadınlar pek çoktur.

İbn İshak, el-Cahderî ve Hamza "tâbe" kelimesini imale ile okumuşlardır. Ubey Mushaf'ında ise bu kelime (elif ile değil de) "ye" ile olup şeklinde yazılıdır. İşte bu da bu kelimenin imale ile okunacağına bir delildir.

"Kadınlardan" ifadesi de ergenlik yaşına ulaşmamış olanlara "kadınlar: en-Nisâ" demlemeyeceğinin delilidir, "en-nisâ" kelimesinin tekili ise "nisve-tün"dur. Nisveiün kelimesinin kendi kökünden gelen tekil bir lafzı yoktur. Bunun yerine "imraetün" denir. [\[49\]](#)

7. İkişer, Üçer Dörder Kelimelerine Dair Açıklama:

Yüce Allah'ın: "İkişer, üçer, dörder" buyruğu i'rab bakımından "mâ'dan bedel olmak üzere nasb mahallindedir. Bu kelimeler de nekire olup munsar-ıf değildir. Çünkü bu kelimeler hem adl'dir (başka vezinden nakledilerek kullanılmıştır) hem de birer sıfatla-. Ebû Ali böyle demiştir. Taberî ise bunların başına elif ve lam girmediği için marife olduklarını ve marifelik bakımından "Umer (Ömer)" durumunda olduklarını söyler. Bu açıklamayı da el-Kufî yapmıştır. Şu kadar var ki ez-Zeccâc bunun yanlış olduğunu söylemektedir. Bir diğer görüşe göre bunların munsanf olmayış sebebi, lafız ve mana itibarı ile üdl olmalarıdır. "Ühâd: birer birer" kelimesi (bir anlamına gelen) ehad ve vâhid kelimesinden, (ikişer anlamına gelen:) Me.snâ kelimesi isneyn i\$-neyn'den, (üçer anlamına gelen) sülâse kelimesi selâse selâse'den, (dörder anlamına gelen) ruba' kelimesi de erbaa erbaa' den adPdir. Bunların herbi-risioîn söylenişi de iki türlüdür; Fuâl ve Mef'al veznindenilir. Aynı şekîide Onar onar"a kadar böylece devam eder.

Ebu İshak es-Sa'lebî ise; şeklinde üçüncü bir görüş daha nakletmektedir: Tıpkı "Umer ve Zufer" kelimelerinin söylendiği gibi, en-Nehâî de bu âyet-i kerimede böylece okumuştur. el-Mehdevî, en-Ne-lıai ve ibn Vessab'dan "ruba"1 kelimesinde "elif sız olarak; şeklinde okuduğunu nakletmektedir. Bu okuyuş "elif'li okuyuştan daha hafif geldiği için kasıl

edilmiştir.

Şairin şu beyitinde yaptığı gibi:

"Allah'tan gelen bir sel geldi,

Mahsulü bol bahçenin mahsulüne doğru"

es-Sa'lebî der ki: Bu bina (kip) de "dört" den fazlası, el-Kü mey t'ten nak ledilen şu beyit müstesna, kullanılmaz.

"Artık sen diğer adamlardan onar haslet ile ileri geçip

Onları geride bırakmaya kadar sana yetişmekten ümitlerini kesmemişlerdi.

(Ama artık ümitlerini kestiler)."

İbn Dehhân der ki: Bazıları da bu konuda araplardan işittikleri ile yetinirler. Bu da "Uhâd" dan "rubâ"a kadar olandır. İstisnası dolayısıyla da beyite itibar etmezler. Ebu Amr b. el-Hacib der ki:

Bu hususta: birer birer... dörder dörder" denir. Acaba bunların dışında dokuza kadar bu şekilde kullanılır mı kullanılmaz mı hususunda da görüş ayrılığı vardır. Konu ile ilgili görüşlerin en doğrusu; bu konuda kullanılacaklarına dair sabit bir rivayetin olmadığıdır. Buhârî de Sahih'inde bunu açıkça ifade etmiş bulunmaktadır.[\[50\]](#)

Bu kelimelerin adi oluşuna gelince; bunlar adî olmayan sayıların kullanıldığı yerlerde kullanılmazlar. Mesela senBana iki kişi ile üç kişi geldi, diyebilirsin. Amma daha öncesinden bir çoğul ifade eden kelime gelmedikçe İkişer ve üçer geldiler, demek caiz olmaz. Çoğul ifade eden ismin gelişine örnek de şudur O topluluk bana birer, ikişer, üçer, dörder geldi, denilerek bu kip'ten kelimeler kullanılır ve ayrıca bir tekrara gidilmez. Burada olsun âyet-i kerimede olsun bu kelimeler hal mahal-iindedir; sıfat da olabilirler. Bu sayıların sıfat oluşları yüce Allah'ın şu buyruğunda açıkça görülmektedir: "Melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlı yo-ratan..." (Fâtır, 35/1.). Burada bu sayılar "kanatlar"ın sıfatıdır ve bu kelimeler burada nekire (belirtisiz) olarak gelmişlerdir. Sâide b, Cueyye de der ki:

"Fakat benim yakınlarım öyle bir vadide bulunuyorlar ki

Orada yaşayanlar, in&anları ikişer, üçer takip edip yakalayan kurtlardır.

el-Ferrâ da şöyle bir beyit nakletmektedir:

"Biz ona karşılık ikişer ve birer kişi öldürdük Aranızdan dört ve bir beşincilerini daha."

Görüldüğü gibi burada belirtisiz olduğu halde "kurtlar" kelimesini ikişer ve birer ile vasfetmiştir, el-Ferra'nın beyiti de böyledir. Yani biz ona karşılık bir takım kimseler öldürdük.

Buna göre bu isimler, ister marife İster nekire ile birlikte kullanılsınlar, munsarıf

değildirler. el-Kisaî ile el-Ferrâ ise bunların sayı olarak kullanılmaları halinde belirtisiz olmaları dolayısıyla munsarîf olabileceklerini kabul ederken, el-Ahfeş ise eğer bunlar ismen zikredilecek olurlarsa, -artık adi olma özellikleri ortadan kalkmış olacağından- ister marife ister nehireli hallerde kullanılmış olsunlar, bunların munsarîf olacağını iddia etmiştir. [\[51\]](#)

8. Âyette Dörtten Fazla Kadın ile Evtenitebileceğine Dair Delil Yoktur:

Şunu bil ki buradaki "içşer, üçer ve dörder" sayıları Kitap ve Sünneti anlamaktan uzak, bu ümmetin selefinin kabul ettiklerinden yüz çeviren ve aradaki "vav" harfinin cem edici olmak üzere (sayıları toplamak kastıyla) kullanıldığını iddia eden kimselerin söylediği gibi, dokuz kadın ile evlenmenin mubah olduğuna delâlet etmemektedir. Bu İddiada bulunanlar ayrıca Peygamber (sav)'ın dokuz hanım ile bir arada evli bulunduğunu ve bunların hepsini aynı anda nikâhı altında tuttuğunu belirterek görüşlerini desteklemeye çalışırlar. Bu cahilce iddiada bulunup bu görüşü ileri sürenler Eâflzîler ve bir takım Zahirîlerdir. Bunlar "ikişer" kelimesini iki diye anladıkları gibi "üçer ve dörder" kelimelerini de böylece anlamışlardır. Yine bazı Zahirîler bundan daha da çirkin bir iddiada bulunarak, onsekiz hanımı aynı anda nikâhı altında bulundurmanın mubah olduğunu söylemişlerdir. Onlar bu iddialarını ileri sürerken bu kip'lerin tekrarı ifade ettiğini ve aradaki "vav"ın da toplam ifade etmek için kullanıldığını delil diye ele alırlar Buna göre bunlar ikişer'i iki iki anlamında kabul ettikleri gibi üçer ve dörder kelimelerini de böylece anlamışlardır. Ancak bütün buntar dili ve sünneti bilmemekten kaynaklandığı gibi, ümmetin icma'na da bir muhalefettir Çünkü ashab'dan olsun, tabiinden olsun herhangi bir kimsenin, nikâhı altında dört hanımdan fazla bulundurduğu işitilmiş değildir.

Malik, Muvatta'nd& en-Nesâî ve Dârakutnî de Sünen'lerinde rivayet ettiklerine göre, Peygamber (sav) Sakiflî Gaylan b. Umeyye'ye İslâm'a girdiği sırada -ki nikahı altında on tane hanım vardı- şöyle demişti: "Sen bunlardan dört tanesini seç ve diğerlerinden ayrıl." [\[52\]](#)

Ebû Davud'un Kitabında el-Haris b. Kays'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Sekiz hanımın olduğu hâle İslâm'a girdim. Bundan Peygamber (sav)la sözedince: "Onlardan dördünü seç" diye buyurdu." [\[53\]](#)

Mukaiil de der ki: Kays bin el-Haris'in nikâhı altında sekiz hür kadın vardı. Eu âyet-i kerime nâzii olunca Rasûlullah (sav) ona dördünü boşamasını ve diğer dördünü de nikâhı altında tutmasını emr etti. Evet Mukati] "Kays bin el-Haris 11

diye nakletmişler. Ancak doğrusu lîbû Davud'un da zikrettiği gibi bu kişinin adının fised'li Haris bin Kays olduğudur. Aynı şekilde Muhammed bin el-Hasen "Kitabu's Siyer el-Kebir"inâc bu kişinin Haris bin Kays olduğunu nakletmektedir. Bu rivayet fukahâ taralından iyice bilinmektedir.

Peygamber (sav)'e bu kadar hanımla nikâhında tutmasının mubah kılınışına gelince; bu ileride el-Ahzab Sûresi'nde (33/50- âyette) açıklanacağı üzere bu, onun özeliiklerindendir.

Bu iddiada bulunanların aradaki "vav" harfinin toplam ifade ettiği şeklindeki iddialarına gelince; zayıf bir görüş olarak vav'ın bu anlamı ifade ettiği söylenmese de yüce Allah, Araplara en fasih dil ile hitap etmiştir. Araplar ise dokuz demek varken onu bırakıp ta iki ve üç ve dört demezler. Aynı şekilde Araplar: Filan kimseye dört, altı ve sekiz ver deyip de doğrudan onsekiz demeyen kimsenin bu söyleyişini çok çirkin görürler. Burada "vav" ancak ve ancak bedel mahallindedir. Yani sizler İki nikahlamak istemezseniz onun yerine üç, üçle yetinmek istemezseniz onun yerine dön kadın nikâhhyabilir-siniz.

İşte bundan dolayıdır ki burada atıf "vav" ile yapılmış "ev: veya" ile yapılmamıştır. Eğer bu atıf "ev" ile yapılmış olsaydı, bu durumda meselâ iki hanımı bulunanın üçüncü bir hanımı nikâhlıcmamasının, üçüncü hanımı bulunanın da dördüncü bir hanımı nikahlamamasıyla anlaşılması mümkün olurdu.

Bu yanhş iddiada bulunanların "ikişer11 kelimesi iki, 'üçer" kelimesi üç, "dörder" kelimesi de dört diye anlaşılmayı gerektirir; demelerine gelince, bu konuda dil bilginleri onlarla aynı kanaatte olmadıklarından delilsiz bir iddiadır ve onların bir bilgisizliklerinin sonucudur. Diğer iddiada bulunanların cahillikleri de bu şekildedir. Bunlar "ikişer" kelimesinin iki iki, "üçer'in üç üç, "dörder"ın dört dört anlamını ifade ettiğini bilmedikleri gibi; İki iki, üç üç ve dört dör'lün münhasıran o sayıyı ifade etmek için; ikişer, üçer ve dör-dcr'in ist1 bu anlama gelmediğini bilmediklerinden dolayıdır. Çünkü Araplara göre adi olarak kullanılan sayılarda, o kelimelerin aslıncüı bulunmayan fazladan bir mana v:ırdı\ O bakımdan Araplar: Atlar ikişer ikişer (mesnâ) geldi, dediklerinde, bundan kasıtları iki iki yani çiftler çiftler geldikleridir. el-Cev-lierî der ki: Adi olan sayılar da bu şekildedir. Başkaları ise der ki: Sen: O topluluk barın ikişer yahut üçer yahut, teker veya onar geldi, diyecek olursan, bundan maksadın onların senin yanına tuk tek yahni ikişer ikişer veya üçer üçer yahut onar onar geldiklerini anlatmaktır. Asılda (yanf asıl sayı için kullanılan bir, iki, üç... sayılarında) ise bu anlam yoktur- Çünkü sen: Topluluk bana üç üç yahut on on geldi, diyecek olursan, o takdirde o gelen loplulu-ğu üç: ve on sayılarına

hasrettiğini ifade etmiş olursun. Fakat sen: Onlar bana dörder ve ikişer geldiler, diyecek olursan, sayılarını hasretmiş olmaksın. Aksine onların dört dön yahut iki İki geldiklerini kastetmiş olursun. Sayılarının daha fazla veya daha çok utmaları arasında fark olmaz.

O halde onların her bir kip'i o kip'in gerektirdiği miktarın asgarisini ifade ettiğini kendi kanaatlerine dayanarak Heri .sürmeleri delilsiz bir İddiadır. (Yani burada ikişerin iki. üçer'in üç daha.,, olmak üzere dokuz hanımla aynı anda evli olunabileceğini ve benzeri iddialarda bulunmak böyledir). [54]

9. Dört Hanım İle Evli Bulunan Bir Kimsenin Beşinci Bir Hanım İle Evlenmesi İle İlgili Görüş Ayrılıkları:

Müslüman ilim adamlarının dört hanını ile evli bulunan kimsenin, beşinci hamın ile evlenmesine dair görüş ayrılıklarına gelince; bu konuda Maiik ve Şaiî der ki: Eğer bunun yasak olduğunu biliyor ise ona had uygulanır. Ebu Sevr de bu görüştedir. ez-Zülri ise der ki: Bunun yasak olduğunu biliyorsa recm edilir. Bilmiyor İse iki haddin (yani zina için belirlenmiş iki cezanın) daha azı olan sopa vurmaktır. Bu durumda da kadına mehri verilir ve ebediy-yen bir daha birbirleriyle evlenememek üzere birbirlerinden ayrılırlar.

Bir başka kesime göre ise, herhangi bir hususta ona had sözkonusu değildir. Bu en-Nu'man'ın (Ebu Hanile'nin) görüşüdür. Yakub (Ebu Yusuf) ile Mühammed ise der ki: Evlenîlinesi haram olan kimse ile haram akid halinde, ona had uygulanır, fakat bunun dışında kaian diğer nikâhlar dolayısıyla ona had uygulanmaz, Mccusj bir kadınla evlenmesi yahut bit akidde beş kadın İte evlenmesi, niut'a evliliği yapması, şahitsiz evlenmesi efendisinin izni olmaksızın bir cariye ile evlenmesi halleri buna örnektir.

Ebu Sevr der ki: Kğer böyle bir evliliğin kendisine helâl olmadığını biliyor ise şalı ılsız evlenme hali dışında, bütün bu hallerde ona had uygulanması icabeder\ Bu husuMa hanımlarının dördüncüsünün iddeli bitmeden önce kasti olarak beşinci bir kadını nikahlayan erkek hakkında en-Nehaî'ye ait olan üçüncü bir görüş daha vardır. Ona göre böyle birisine yüz sopa vurulur, fakat sürgüne gönderilme/.

İşte bizim (İslam) âlimlerimizin İbnü'l Münzir'in naklettiğine göre beşinci kadın ile ilgili fetvası bu olduğuna göre; ya bundan la/lasını nikahlamak hakkındaki görüşleri nü olabilir? [55]

10. Erkeğin Yatağından Uzak Katabileceği Süre:

ez-Zübeyr bin Bekkâr nakleder ki: Bana İbrahim el-Hizâmî Muhammed bin Ma'n el-Ğıfarî'den naklederek dedi ki: Kadının birisi Ömer bin el Hattab (r.a)'ın yanına gelerek şöyle dedi: Mü'minlerin emiri! Gerçek şu ki benim kocam gündüzün oruç tutar, geceleyin namaz kılar ve: Sen o yüce Allah'ın itaati gereğince amel ettiği için ben de ondan şikâyetçi olmaktan hoşlanmam. Hz. Ömer ona; Senin kocan ne iyi bir kocadır! dedi. Kadın Hz. Ömer'e aynı sözlerini tekrarladıkça o da ona aynı şekilde cevabım tekrarlıyordu. Bu sefer Ka'b el Esedî Hz. Ömer'e: Ey mü'mînlerin emiri, aslında bu kadın kocasının yatakta kendisinden uzak duruşundan şikâyet etmektedir, deyince Hz. Ömer ona: Onun bu sözleriyle ne demek istediğini anladığına göre haydi ikisi arasında hükmünü ver, dedi. Bu sefer Ka'b: Kocasını bana çağırınız, dedi. Kocasını yanına getirilince ona şöyle dedi: Senin bu hanımın senden şikâyet etmektedir. Kocasını: Yemek yahut içecek ile ilgili bir hususta mı? Ka'b: Hayır deyince, kadın (şiir halinde) şöyle dedi:

"Ey doğru ve hikmetli hüküm veren hâkim

Candan arkadaşımın me&ccid kendisini yatağıma gelmekten alıkoydu

Onun kendisini ibadete vermesi, yanımda yatmaya olan rağbetini giderdi

Ey Ka'b, haydi hükmünü ver ve bu konuda tereddüte mahal bırakma

O, gece gündüz bir türlü rahat uyku uyumuyor

Ben kadınlar ile ilgili hususlarda ondan övgüyle söz edemiyorum."

Bunun üzerine kocası da (şiir halinde) şu cevabı verdi:

Onun yatağına ve süslenmiş odasına rağbetimi azalttı: Çünkü ben inen sûrelerin dehşete düşürdüğü bir kimseyim Nahl Sûresi'nde ve yedi uzun sûrede Zaten Allah'ın Kitabında çok büyük korkutmalar vardır."

Ka'b'de aynı şekilde (şiir halinde) şu cevabı verdi:

"Be hey adam, bunun senin üzerinde bir hakkı vardır

Akh eren kimseler için dört günde bir payı vardır.

İşte sen bu kadına bunu ver ve gerekçe bulmaktan vazgeç!"

Daha sonra dedi ki: Aziz ve celil olan Allah sana İkişer, üçer ve dörder olmak üzere kadın nikahlanmanı helâl kıldı. O bakımdan senin kendini Rabbi-ne ibadete verebileceğin üç gecen vardır.

Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, senin yaptığın bu işlerden hangisine hayret edeceğimi bilemiyorum. Bu ikisinin durum-larını iyice anlamana mı? Yoksa aralarında verdiği hükme mi? Haydi git, seni Basra Kadısı tayin ediyorum.

Ebû Hudbe İbrahim bin Hudbe de rivayet ederek der ki: Enes bin Malik bize

şunu anlattı: Peygamber (sav)'ın yanma kocasının haksızlığına karşı yardım talep eden bir kadın gelip dedi ki: Kadınların lehine olan benim lehime değildir; (çünkü) benim kocam her gün (yıl boyunca) oruçludur. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bir gün senin, bir gün onundur. İbadet için bir gün ve kadın için bir gün." [\[56\]](#)

11. Birden Fazla Kadınla Evlilikte Adaletin Gözetileceği Hususlar:

Yüce Allah'ın: "Şayet adalet yapamayacağınızdan korkarsanız o zaman bir tane almalısınız" buyruğu ile ilgili olarak ed-Dahhâk ve başkaları der ki; Kadınlarına meyletmek, sevgi beslemek, cima, işret, dört, üç, yahut iki hanım arasında günlerini paylaşmak hususlarında eğer adalet yapamamaktan korkarsanız "o takdirde bir tane almalısınız." Böylelikle yüce Allah günleri paylaştırmakta ve güzel geçinmek hususunda adaleti terke götüren birden fazla evliliği yasaklamaktadır. Bu da adaletin vacib oluşuna delildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"O zaman bir tane almalısınız" anlamına gelen: kelimesi ref ile de yani şeklinde okunmuştur. Bunun anlamı da bir tane lıamm ile evlenmeniz yeterli olur, şeklindedir. el-Kisaî der ki: O zaman bir tek kadın ile evlenmek yeterli olur. Bu kelimenin mansub okunuşu ise bir fiil takdir etmeye göredir. Yani: O takdirde tek bir kadın nikahlayınız, demektir. [\[57\]](#)

12. Adalet Yapamayanın Cariyelerle Yetinmesi:

"Yahut sahibi olduğunuz cariye(ler)le yetinmelisiniz." Buyruğunda "sağ ellerin malik oldukian"ndan kasıt cariyelerdir. Bu buyruk, "o zaman bir tane almalısınız" buyruğuna atf edilmiş olup anlamı şudur: Yani bir kadın hakkında dahi adalet yapamayacağından korkarsa o takdirde o kimse, sağ elinin malik olduklarıyla yetinmelidir.

İşte bu buyrukta sağ elin sahip olduklarının (yani cariyelerin) ilişkide ve gün paylaştırmada haklarının olmadığına delil vardır. Çünkü buyruğun anlamı şudur: "Şayet" paylaşırma hususunda "adalet yapamayacağınızdan korkarsanız o zaman bir tane almalısınız yahut sahibi olduğunuz cariyelerle yetinmelisiniz." Böylelikle sahip olunan cariyelerin tümü tek bir kişi gibi ifade edilmiştir. Bu da cariyelerin ilişki yahut gün paylaşırma hususunda hak sahibi olma ihtimallerini ortadan kaldırmaktadır. Şu kadar var ki sahip olunan cariyeler hususunda adalette bulunmak, onlara güzel şekilde sahip olup kölelerine yumuşak

davranma vücubuna bağlıdır. Diğer taraftan yüce Allah âyel-i ktM'imede sahip olmayı ele nisbel etmiştir Çünkü bu, bir öv-gü sıkıttır Sağ el (el yemin) ise gücü dolayısıyla gü^el şeyleri yapmak hususiyetine sahiptir.

Onun ini ak eden el olduğu görülmüyor mit? Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "O kadar ki onun sol eli sağ elinin ne İnfak ettiğini bilmez." [58] Bey'at esnasında alı id veren el de odur. Yapılan yemine "yemin" adının verilmesi de buradan gelmektedir. Şeref sancaklarını kaldırıp yükselten de odur. Nitekim şair şöyle demiştir

"Herhangi bir sancağın şeref için yükseltilmesi halinde Hemen onu Evs'li Arabe, sağ eliyle (yemîn ile) alıp kaldırır." [59]

13. Haksızlıktan Uzak Durmaya Götüren Yol:

Yüce Allah'ın: "Bu sizi haksızlıktan daha çok alıkoyar" buyruğu, bu sîzin haktan sapmamanız ve zulme gitmemeniz için daha uygundur, demektir. Bu şekildeki açıklama İbn Abbas, Mücahid ve başkalarından nakledilmiştir.

Bir kimse zulmedip haktan meylettiği vakit bu fiil kullanılır. Ok hedefinden saptığı zaman da bunu ifade etmek üzere denilir, İbn Ömer de: "Şüphesiz ki o, ölçü ve tartısı haktan sapan bir kimsedir" derken bu kökten gelen kelimeyi kullanmıştır. Şair de der ki:

"Allah Rasûlüne uyduk, dediler de Rasûlün sözünü bir kenara bıraktılar Ve ölçülerde haksızlık yaptılar (adaletten uzaklaştılar),"

Ebû Talib de der ki:

"Doğruluk terazisi ile (tartar) ve bir arpa dahi çalmaz Onun haktan asla sapmayan bir de kendinden şahidi vardır.

Bir başka şairde şöyle demektedir:

"Üç kişi ve (geçimlerini kendileriyle sağladığım) üç dişi deve Zaman gerçekten benim geçindirdiğim kimselere (ehl-i iyalime) karşı gerçekten zulmetti, haktan saptı."

Kişi fakir ve yoksul düştüğü takdirde "ayn" harfinden sonra "vav" yerine "ye" harfî ile olmak üzere): denilir. Nitekim yüce Allah'ın: Şayet bir fakirlikten korkarfianız..." (et-Tevbe, 9/28) buyruğu da bu kabildendir Şairin şu beyiii de beyledir

"Fakir bilemez ne zaman zengin olacağını Zengin de bilemez ne zaman fakir düşeceğini"

Fakir bir kişiyi ifade etmek üzere "'âil" topluluğu ifade etmek üzere "'ay-le" denilir İhtiyaç hali muhtaçlık ve fakirliğe de ayle ve 'file denilir. Aynı zamanda

bir şey bir kimseye ağır ve zor geldiği takdirde de ("ayn" harfinden sonra "vav" ile olmak üzere): "âle ye'ûlu" denilir.

Şafiî derki: "Bu sizi haksızlıktan daha çok alıkoyar" buyruğunda yer alan: 'm. geçindirmekle yükümlü olduğunuz aile halkınızın çoğalmasını engeller, anlamında okluğunu söylemiştir.

es-Sa'lebî der ki: Böyle bir açıklamayı ondan başka bir kimse yapmamıştır. Çünkü bir kimsenin geçindirmekle yükümlü olduğu aile halkı çoğaldığı takdirde ("ayn" harfinden sonra "ye" harfi yelmek üzere): e'âie yu'îlu denilir. İbnü'l-Arabi İse bu kelimenin, sekizincisi sözkonusu olmamak üzere yedi anlam ihtiva ettiğini iddia etmektedir. Bunlar meyletmek, artmak, zulmetmek, fakir düşmek, ağır gelmek anlamlandır. Bunları İhn Dureyd nakletmiş-tir. el-Hansâ İse şöyle demektedir;

"Ve aşirete za.te.iL üzerindeki ağır yükler yeterli gelir,"

Altıncısı, evjad-ı İyalin ilılyaçlanını karşılamak anlamında. Nitekim Hz, Pey-pamber'in: " Ve geçindirmekle yükümlü olduğun kimselerden başla[60] buyruğu da bu kabildendir. Yedincisi galip gelmek anlamındadır. Nitekim Sabn laştı" ifadesi de bu kabiEdendir. Geçindirmekle yükümlü olduğu çoluk çocuğu çoğalan kimse için de: denilir. Ancak geçindirmekle yükümlü olduğu aile halkının çokluğu anlamında bunu kullanmak doğru değildir.

Jerini kî: es-Sa'lebî'nin: "Bunu ondan başka söyleyen yoktur'l şeklindeki sözüne gelince; Dârakutnî bunu Süncn'tnde Zeyd bin Eslem'e isnadı ile zikretmiştir. Bu Cabir bin Zeyd'in de görüşüdür. Bunlar ise İslam alimlerinden ileri gelen iki imamdır, (Önder ilim adamıdır). Bu imamlar hu görüşü Şafiî'den önce Ueri sürmüşlerdir. İbnü'l-Arabi'nin zikrettiği şekilde bunun yalnızca yedi anlamı vardır, bunun dışındaki anlamları doğru değildir, şeklindeki açıklaraalan ise doğru olamaz. Nitekim biz bu kelimenin "işin zor ve içinden çıkılamaz bir hal alması" anlamına da kullanıldığını belirtmiştik ki bunu el-Cevherî nakletmektedir. el-Herevî ise öaribu'l-Hadîs adlı eserinde şunları söyler: "Ebû Bekr der ki bu kelime, bir kimsenin yeryüzünde yolculuk etmesi Cayn" harfinden sonra "ye" harfi gelecek şekilde) anlamında da kullanılır. el-Ahmer dedi ki: Bir iş bir kimseyi aciz bıraktığı takdirde:

denilir. '*

Bu kelimenin geçindirmekle yükümlü olduğu iyalin çokluğu anlamında kullanılışına gelince; el-Kisâî, Ebû Amr ed-Dûrî ve İbnü'l-A'rabî bunu zikretmiştir. el-Kisâî Ebu'l-Hasen Ali bin Hamza der ki: Araplar bu kelimeyi ("ayn" harfinden sonra "vav" harfi gelmek suretiyle) kişinin geçindirmekle yükümlü olduğu kimselerin çokluğunu ifade etmek üzere kullanırlar. Ebu Hatim

de der ki: Şafî Arap dilini bizden daha iyi bilen bir kimse İdi. Bu kelimenin bazı kabilelerce bu anlamda, kullanılmış olması muhtemeldir. Müfessir Sa'lebî ise der ki: Hocamız Ebu'l-Kasım bin Habib dedi ki: Ben Ebu Umer ed-Dû-rî'ye buna dair soru sordum -ki o dil hususunda tartışılmaz bîr önderdi-. Şöyle dedi: Bu Himyerlilerin bir söyieyişidir. Daha sonra da şu beyiti okudu:

"Şüphesiz ki ölüm her canlıyı alıp yakalar

Evet, bunda şüphe yoktur, isterse onun davarları ve çoluk çocuğu alabildiğine çok olsun."

Ebû Amr bin el Alâ da der ki: Arapların kelimeleri farklı anlamda kullanmaları artık alabildiğine çoğalmış bulunuyor, O kadar ki artık ben bir yanlış konuşan herhangi kimseden yanlış bir şey öğrenmekten korkar oldum.

Talha bin Musarriif, "Bu sizi haksızlıktan alikoyar..." anlamına gelen: buyruğunu -"ayn" harfinden sonra "vav" ile değil de "ye" ile-: şeklinde okumaktadır ki, Şafî'nin, açıklamasına delili de budur.

İbn Atiyye derki: ez-Zeccâc ve başkaları *"âle" kelimesinin iyal'den gelişi ile ilgili açıklamayı şu sözleriyle tenkid etmektedirler: Şanı yüce Allah çokça cariyeye edinmeyi mubah kılmıştır. Bu ise geçindirmekle yükümlü olduğu kimselerin sayısını çoğaltmayı gerektirir O halde bu buyruğun; geçindirmekle yükümlü olduğunuz kimselerin sayısının çok olmamasına daha yakındır anlamında olması nasıl düşünülebilir?

Ancak böyle bir tenkid doğru değildir. Çünkü cariyeler, aslında satış suretiyle kendilerinde tasarrufta bulunulan bir maldır. Kişiyi zor durumda bırakan geç indirilmesi gereken kimseler ise ancak yerine getirilmesi gereken haklara sahip hür kadınlardır. İbnü'l-A'rabînin naklettiğine göre Araplar kişinin geçindirmekle yükümlü olduğu aile halkı çoğaldığı takdirde ("ayn" harfinden sonra "ye" harfi ile olmak üzere): derler.[\[61\]](#)

14. Erkek Kölenin Evlenebileceği Kadın Sayısı:

Kölenin dört kadın ile evlenebileceğini caiz görenler bu âyet-i kerimeyi delil getirirler. Çünkü yüce Allah: "Size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın" diye buyurmaktadır. Bundan maksat ise görüldüğü gibi helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâli-lamaktır. Bu buyrukta hür ile köle ayırımına gidilmemiştir. Bu Dâvûd (ez-Zâhirî) ve Taberi'nin görüşüdür. Malik'ten meşhur olan görüş bu olduğu gibi; Muuaîta'ndaki ifadelerinden de onun bu görüşü kabul ettiği anlaşılmaktadır.[\[62\]](#) Aynı şekilde İbnü'l Kasım ve Eşheb de ondan bunu böylece nakletmiş-tir. İbnü'l

Mevâzîn naklettğine göre de İbn Vehb, Mattk'ten kölenin ancak iki hanım ile evlenebileceğini rivayet etmektedir. Ayrıca bu, aynı zamanda el-Leys'in de görüşüdür, demektir.

Ebû Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki: Şafiî, Ebû Hanife ve bunların arkadaştan ite es-Sevrî ve Leys bin Sa'd kölenin iki kadından fazlası ile evlenemeyeceğini söylerler. Ahmed ve İshak da bu görüştedir. Ömer bin el-Hattab, Ali bin Ebi Talib ve Abdurrahman bin Avf'dan köle hakkında iki kadından fazlasını nikâhlaya maya çağına dair rivayet gelmiştir. Ashabdan onlara muhalefet eden kimse olduğunu da bilmiyorum. Bu, aynı zamanda Şa'bî, Ata, İbn Şîrîn, el-Hakem, İbrahim ve Hammad'm da görüşleridir.

Bu görüşün lehine olan delil ise, kölenin boşama hakkı ve haddine dair hükme kıyasta bulunmaktır. Kölenin haddi hür kimsenin haddinin yarısıdır. Boşama sayısı da ikidir. İlâ'da bulunma süresi de iki aydır, Ve buna benzer köleye dair hükümleri bu şekilde belirtirken, diğer taraftan köle dört kadın nikahlayabilir demesinin bir çelişki olduğunun söylenmesi uzak bir ihtimal değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [63]

4. Kadınlara mehillerini hoşnutlukla verin. Bununla beraber gönül hoşluğu ile size onun bir kısmını bağışlarsa onu da afiyetle yeyin.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı on başlık halinde sunacağız:

1. Kadınlara Mehir Verme Gereği:

Yüce Allah'ın: "Kadınlara mehillerini hoşnutlukla verin" buyruğunda-ki "Mehirler" kelimesi çoğul olup bunun tekili "" kelimesidir. el-Ahfeş dedi ki: Temimoğulları bunun tekilini "" diye çoğulunu da: "" diye söylerler. Bununla birlikte istendiği takdirde ("dal" harfi) üstün ile de okunabilir, sakın de okunabilir. eS-Mâzinî dedi ki: Kadının meh-rini İfade etmek üzere "sad" harfi esreli olarak "sidâk" denilmekle birlikte, fethah olarak (sadak şeklinde) denilemez, Yakub ve Ahmed bin Yahya da en-Nehhâs'dan bunun üstün ile okunabileceğini nakletmişlerdir.

Bu âyet-i kerimede hitap kocalaradır, Bu görüş İbn Abbas, Katade, İbn Zeyd ve İbn Cüreyc'in görüşüdür. Yüce Allah kocalara eşlerine gönül hoş-nuluğu ile mehirlerini vermelerini, onu karşılıksız bağışlamalarını emretmiştir.

Burada hitabın velilere olduğu da söylenmiştir. Bu görüşü de Ebû Salih ileri sürmüştür. Çünkü kadının velisi onun mehrini alır ve ona birşey vermezdi. Bu

şekilde davranmaları yasaklandı ve bu mehri kadınlara vermekle emrolundular el-Kelbî bir rivayetinde der ki: Cahiliyye döeminde veliler, velayetleri altında bulunan bir kadını evlendirdiklerinde eğer onunla beraber yaşıyor iseler az olsun, çok olsun mehrinden ona bir şey vermezlerdi. Şayet yabancı bir kadın ise, bir deve sırtında onu kocasına götürür ve ona bu deveden başka bîr şeyi de vermezdi. İşte bunun üzerine; "Kadınlara mehir-terini hoşnutlukla verin" âyeti nazil oldu.

el-Mu'temir bin Süleyman babasından naklen dedi ki: Hadramî, âyet-i kerimeden kastın kadınları şîğar yoluyla (yani bir kadını verip öbürünü almak karşılığında) evlenen kimselerdir' işte bunlara mehir tayin etmeleri emrolundu, demektir.

Ancak birinci açıklama daha kuvvetlidir. Çünkü zamirler aynıdır ve genel olarak hepsi de kocalara aittir ve maksat tâ kocalardır. Çünkü yüce Allah daha önce: "Eğer yetim kızlara adaletli davranamayacağımızdan korkar-sanız... kadınlara mehirlerini hoşnutlukla verin* diye buyurmaktadır. Bunlar .ise zamirler arasında bir uyumun olmasını ve ilkinde zamir ne ise, sonrakinde de o olmasını gerektirmektedir. [64]

2. Kadına Mehir Vermenin Hükümü:

Bu âyet-i kerime kendisi ile evlenilecek kadına mehir vermenin vücubuna delildir. Bu hususta da icmâ' vardır Bu konuda, Iraklılardan bir takım ilim ehlinde gelen rivayet müstesna, görüş ayrılığı yoktur. Bunlara göre elendi kölesini kendisine ait bir cariye ile evlendirecek olursa, ona mehir ödemek icabetmez. Ancak bu görüşün bir kıymeti yoktur. Çünkü yüce Allah: "Kadınlara mehirlerini hoşnutlukla verin" diye buyurmakta ve umumi bir ifade kullanmaktadır. Başka bir yerde de: "Onları velilerinin izni ile nikahlayın, mahirlerini de güzellikle kendilerine verin" (en-Nisa,4/25) diye buyrulmaktadır, Yine ilim adamları icmâ' ile mehrin çokluğunun herhangi bir sınırı olmadığını belirtmekle birlikte; İleride yüce Allah'ın: "Önceki yüklerle mehir vermiş olsanız bile" (en-Nisâ,4/20) buyruğunda açıklanacağı üzere, mehrin aZL hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Bu buyruğun "mehirlerini" anlamına gelen: kelimesini "sad" harfini üstün, "dal" harfini de ötreli olarak okumuşlardır. Katâde ise bu kelimeyi "sad" harfini ötreli, "dal" harfini de sakın olarak okumuştur, en-Nehaî ve İbn Vessâb ise bu iki harfi de ötreli ve tekil olmak üzere şeklinde okumuşlardır. [65]

5. Mehir Allah'ın Kadınlara Bir Bağışdır:

Yüce Allah'ın: Hoşnutlukla" buyruğu "nûn" harfi hem esreli, hem de ötreli olmak üzere iki türlü okunabilir

Bu kelimenin aslı vermekle alakalıdır Mehîr (sidâk) da yüce Allah'tan kadına bir atıyye, bir bağıştır. Bunun kocalar tarafından herhangi bir anlaşmazlığa mahal vermeksizin gönül hoşluğu ile verilmesi anlamında olduğu söylenmiştir.

Katâde bu kelimeyi, yerine getirilmesi gereken bir fariza olmak üzere verin, diye açıklamıştır. İbn Cüreyc ile İbn Zeyd miktarı belli, adı konulmuş bir farz olmak üzere verin, diye açıklarlar.

Ebû Ubeyd de der ki: Nihle olabilmesi için, onun adının konulmuş ve miktarının bilinmiş olması gerekir. ez-Zeccâc ise bu kelime; siz bunu dinî bir yükümlülük olarak yerine getiriniz, anlamındadır. Çünkü nihle kelimesi diyanet ve millet (din ve şariat) anlamındadır. Onun nihlesi budur, denilirken, dini budur, denilmek istenmektedir.

Böyle bir açıklama ise cahiliyye döneminde mehri alıp yiyenlere bir hi-tab olarak kabul edilmesi halinde güzeldir. Nitekim kadınlardan birisi kocası hakkında şunları söylemektedir:

"O bizim kızlarımızdan mehirlerini almaz."

Başkasının yaptığı gibi yapmaz, dernek istemektedir. İşte bu buyrukla yüce Allah, mehri velilerinden alıp onu hanımlara verilmesini emretmektedir.

"Gönül hoşluğuyla" kelimesi başına takdir edilen bir fiildeki kocalara ait zamirden, bir hal olmak üzere nasb edilmiştir ki söz konusu bu ful in takdiri de: " (U*j /jijL^l) Onlara gönül hoşluğu ile mehir veriniz" şeklindedir, Bunun tefsiri (temyizi) olmak üzere nasb edildiği de söylenmiştir. Yine hal mahallinde ve zikredilen kelimenin kökünden olmamak üzere mastar (yani farklı kökten mef ulu mutlak) olduğu da söylenmiştir. [66]

4. Kadının Mehrini Bağışlaması:

Yüce Allah'ın: "Bununla beraber gönül hoşluğu ile stee onun bir kısmını bağışlarsa-.." buyruğunda kocalara hitab edilmektedir. Bu hitab umumu ile kadının mehrini kocasına bağışlamasının -ister bakire, ister dul olsun-caiz olduğunun delilidir. Fukahanın cumhuru da bu görüştedir.

Ancak İmam Malik, bakirenin mehrini kocasına hibe etmesini kabul etmemekte ve böyle bir yetkinin metirin mülkiyeti kadına ait olmakla birlikte, velinin olduğunu kabul etmektedir. el-Ferrâ ise bunun velilere hitab olduğunu iddia eder. Çünkü veliler Cahiliyye döneminde) meliri alır ve ondan ka~ dınlara bir şey

vermezlerdi. O halde, velilere mehirden ancak kadsnın gönül hoşluğu ile verdiği miktar muhalidir. Bununla birlikte birinci görüş daha sahihtir. Çünkü buyrukta bundan önce velilerden söz edilmemektedir.

"Onun* buyruğundaki zamir ise mehre aittir. İkrime ve başkaları da böyle söylemiştir.

Âyet-i kerimenin nüzul sebebine gelince; nakledildiğine göre bazıları eşlerine ödedikleri mehirden kendilerine herhangi bir şeyin geri dönmesinden çekindiler ve buna yanaşmak istemediler. Bunun üzerine: "Bununla beraber gönül hoşluğu ile size..." âyeti nazil oldu.[\[67\]](#)

5. Mehrini Bağışlayan Kadının Bağışından Vazgeçmesi:

İlim adamları kendisi adına tasarrufta bulunma imkânına sahip kadının mehrini kocasına bağışlaması halinde, bunun gerçekleşeceğini ve kadının artık bu bağıştan vazgeçme hakkının olamayacağını ittifakla kabul etmişlerdir. Şu kadar var ki kadı Şüreyh böyle bir kadının bundan geri dönebileceği görüşündedir. Yüce Allah'ın: "Bununla beraber gönül hoşluğu ile size onun bîr kısmını bağışlarsa...n buyruğunu delil göstermiştir. Eğer mehrini geri isteyecek olursa bu, onun gönül hoşluğu ile bunu vermediğini ifade eder.

İbnü'l-Arabî der ki: Böyle bir açıklama batıldır. Çünkü artık o gönül hoşluğu ile onu bağışlamış, bunu yemiştir. Artık kadının bu konuda söyleyecek bir sözü kalmamıştır. Zira maksat fiilen yemek değildir. Aksine bu böyle bir şeyin helâl olacağını kinaye yoluyla ifade eder. Bu da açıkça anlaşılmaktadır. [\[68\]](#)

6. Kadının Şart Koşarak Mehrini Bağışlaması:

Kadın nikâh akdi sırasında kendisinden başka bir kadın ile evlenmemesini şart koşup bundan dolayı da mehrinin bir kısmını kocasına bağışlayacak olsa, sonra da kocası başka bîr kadın ile evlenecek olursa; İbnu'l-Kasım yoluyla gelen rivayete göre, kocanın herhangi bir sorumluluğu sözkonusu değildir. Çünkü kadın esasen koşulması caiz olmayan bir şart ileri sürmüştür. Nitekim Berîre'nin yakınları vela (sahiplik hakkı) onu satanın ait olmak üzere Hz. Aişe'nin Berire'yi azad etmesini şart koşmuşlardı. Ancak Peygamber (sav) akdi sahih kabui ederken ileri sürdükleri şartı iptal etmiştir.[\[69\]](#)

İşte burada kadının kocasının ödemesi gereken mehrinin bir kısmını düşürmesi sahih, fakat akdin bu şekilde yapılması ve burada böyle bir şartın ileri sürülmesi

batıldır.

İbn Abdu'l-Hakem ise dedi ki: Şayet kadının mehrinden onun misline ödenen mehir kadarı veya daha fazlası kalmış ise, artık kocasından dönüp bir şey geri alamaz. Eğer mehrinin bir kısmını indirmiş ve bu sefer kocası ondan başkası ile evlenmiş ise, kendi misline ödenen mehrin tamamını rücû! yoluyla alır. Zira koca bu hususta kendi aleyhine bir şart kabul etmiş, buna karşılık ise kadının kendisinden alması gereken bir miktarı koca almıştır. O halde Hz. Peygamber'in: "Mü'minler kabul ettikleri şartlara riâyet ederler" [\[70\]](#) buyruğu dolayısıyla bu şartına bağlı kalması icabeder. [\[71\]](#)

7. Azad Etmek Mehir Olur mu?

Âyet-i kerimede azad etmenin mehir olamayacağına delil vardır. Çünkü azad etmek bir mal değildir. Zira kadın bunu hibe edemeyeceği gibi kocanın da bunu yemesine imkân yoktur.

Mâlik, Ebû Hanife, Züfer, Muhammed ve Şafiî de bu görüştedir,

Ahmed bin Hanbel ile tshak ve Yakub (Ebu Yusuf) ise der ki: Bu mehir olur ve böyle bir kadının azad edilmesi dışında bir mehri sözkonusu değildir. Zira Hz. Safiyye ile ilgili ve hadis imamları tarafından rivayet edilen hadis bunu ifade etmektedir. Buna göre Peygamber (sav) Hz. Safiyye'yî azad etti ve onun azadına onun mehri otarak kabul etti. [\[72\]](#) Enes'den de böyle bir uygulama yaptığı rivayet edilmektedir. Zaten Hz. Safiyye ile ilgili bu hadisi rivâyefeden de odur

Ancak birincileri şu sözleriyle buna cevap verirler: Hz. Safiyye ile ilgili hadiste buna dair delil yoktur. Çünkü Peygamber (sav) nikâh hususunda mehirsiz olarak evlenmek gibi bir özelliğe sahipti. Hz. Zeyneb ile de evlenmesi velisiz ve mehîrsiz olmuştur. O bakımdan bir kimsenin bu şeyleri delil olarak ileri sürmemesi gerekir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[73\]](#)

8. “” Kelimesinin Nahiv Açısından Durumu:

Bu kelimenin burada beyân (temyiz) olduğu için nasb edildiği söylenmiştir. Sibeveyh Üe Kûfeli nahivciler mansub gelen kelimenin beyân'dan önce gelmesini caiz kabul etme2İler. Ancak el-Mâzinî ve Ebu'l-Abbas el-Müberrid, amilin fiil olması halinde bunu caiz kabul ederler. Örnek olarak da şu mıs-rayı naklederler:

"Ve ayrılmak dolayısıyla gönül hoşnut olmaz."

Kur'ân-ı Kerîmde de yüce Allah; Gözleri zelil olarak... çıkarlar" (el-Kamer, 54/7) diye buyurmaktadır. Bu takdire göre bu kelimenin: Derisi çatlarcasına yağla dolup taşı ve yüzü güzelletti" şeklindeki ifadeler kullanılabilir. Sibeveyh'in görüşünü kabul edenler derler ki: Bu masradaki "nefs" kelimesi, temyiz olmak üzere nasb edilmiş değildir. "Yani: kastediyorum" takdirinde bir fiil dolayısıyla nasb edilmiştir. Durum böyle olduğu takdirde bu beyit, âyet-i kerimedeki bu kelimenin bu şekilde okunuşun(un temyiz dolayısıyla olduğun)a delil gösterilemez. ez-Zeccâc da der ki Bu mısraın rivayeti:

"Ve benim nefsim ayrılıktan hoşlanmaz" şeklindedir.

Bununla beraber eğer âmil da olduğu gibi munsarîf olmayan bir kelime olursa mümeyyizin takdim edilmesinin caiz olmayacağını herkes ittifakla kabul etmiştir. [74]

9. Mahirden Yemenin Miibak Oluşu:

Yüce Allah'ın: "Onu da— yeyin" buyruğundan kasıt, şeklen yemek değildir. Bundan kasıt hangi yolla olursa olsun mubah olduğudur. Bundan sonra gelecek olan yüce Allah'ın: *Şüphesiz ki zulümle yetimlerin mallarını yerler..."(en-Nisâ, 4/10) buyruğunda kast edilen yemek ile aynı şeydir. Bur-da da maksat görüldüğü gibi bizzat yemek değildir. Şu kadar var ki yemek, maldan yararlanma şekillerinin en İleri derecesi olduğundan dolayı çeşitli tasarruf şekilleri "yemek" diye ifade edilmiştir.

Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Cuma gününde namaz için nida olunduğunda Allah'ın zikrine koşun ve alış verişi bırakın." (el-Cumua, 62/9) Bilindiği gibi burada bizzat alış verişin şekil olarak kendisi kast edilmemektedir. Aksine maksat nikâh ve buna benzer kişiyi Allah'ı zikretmekten alıkoyan şeylerdir. Ancak burada alış verişin zikrediliş sebebi, onun kişiyi Allah'ı zikretmekten alıkoyan en önemli husus oluşundan dolayıdır. [75]

10. Bağışlanan Mehrin Katıksız Helâl Oluşu:

Yüce Allah'ın: Afiyetle buyruğu "onu yiyin" buyruğunda-ki "o" zamirinden hal olmak üzere nasb edilmiştir. Bunun hazfedilmiş bir mastarın sıfatı olduğu da söylenmiştir. Yani gönüllerinizin hoşluğu ile afiyette ye-yin, anlamında olur. Birinci kelimenin mastarı şeklindedir. Herhangi bir zorluk ve sıkıntı sözkonusu olmaksızın gelen her şeye denilir. Bu kelime kelimesinden ismi faildir. [76]

ın günah olmaksızın 'ın da onda sizi rahatsız edecek, hastalık verecek bir şey olmaksızın, anlamına geldiği de söylenmiştir. Kuseyyir der ki:

"Arasına herhangi rahatsızlık verici bir şey karışmaksızın aîyet olsun, Azze'ye bizim haysiyet ve şerefimiz helâl görüp çığnedikleri,"

Hanımının mehrinden kendisine bağışladığı birşeyleri yiyen Alkame'nin huzuruna bir adam girdi ve ona şöyle dedi: Afiyetle yenilmesi söylenenden sen de ye!"

el-Henî! kelimesinin yenilmesi esnasında rahatsızlık vermeyen ve afiyetle yenilen helâl şey; el-merî kelimesinin ise sonucu itibariyle güzel olan, rahatsızlık ta vermeyen eziyet de vermeyen tam anlamıyla hazmedilen şey demek olduğu da söylenmiştir.

Âyet-i kerimede bu buyrukla anlatılmak istenen şudur: Siz dünya hayatında onun sizden isteneceğinden âhirette de bundan dolayı size bir sorumluluk geleceğinden korkmaksızın yeyiniz. Bu anlama İbn Abbas'ın Peygamber (sav)'dan yaptığı su rivayet de delâlet etmektedir. Hz. Peygambere su: "Bununla beraber gönül hoşluğu ile size onun bir kısmını bağışlarsa onu da afiyetle yîyü" buyruğu hakkında soru sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Hanım eğer zorlanmaksızın, bu hususta herhangi bir otorite size bu konuda hüküm vermeksizin, kendi İradesiyle kocasına bir bağışta bulunacak olursa. Yüce Allah bundan dolayı âhirette sizleri sorumlu tutmayacaktır"

Hz. Ali'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Sizden herhangi bir kimse bir şeyden rahatsızlık duyacak olursa hanımından mehrinden kendisine bir dirhem vermesini istesin, sonra onunla bal satın alsın ve yağmur suyu ile birlikte onu içsin. Böylelikle yüce Allah onun hem ile merî (afiyetle yenendi ve gökten indirilen mübarek suyu bir arada yemesini sağlamış olacak. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır[77]

5. Allah'ın sizin için geçimlik kıldığı mallarınızı beyinsizlere vermeyin. Kendilerine bunlardan yedin, giydirin. Bir de onlara güzel söz söyleyin.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı on başlık halinde sunacağız:

1. Âyetler Arası İlişki ve Vasi Tayini:

Yüce Allah: 'Yetimlere mallarını verin' (en-Nisâ, 4/2 i buyruğunda yetimlere mallarının verilmesini emr edip hanımlara da mehirlerinin ulaştırılmasını buyurduktan sonra, sefih (aklı ermeyen, beyinsiz, bunak") baliğ olmayan

kimseye de malının verilmesinin caiz olmadığını beyan etmekledir O halde âyet-i kerime yetimler için vasi, veli ve kefil (ihtiyaçlarını görüp gözetecek kimse) tayininin sabit oluşuna bir delildir.

İlim ehli icma ile müslüman, hür, güvenilir ve adil bir kimsenin vasi tayin edilmesinin caiz olduğunu kabul etmişlerdir. Ancak hür bir kadını vasi tayin etmenin cevazı hususunda farklı görüşleri vardır.

Genel olarak ilim ehli kadının vasi tayin edilmesinin caiz olduğunu kabul ederler. Ahmed bin Hanbel de Hz. Ömer'in Hz. Hafsa'ya vasiyette bulunduğunu delil gösterir.

Ata'bin Ebi Rebah'tan rivayet olunduğuna göre o kocası tarafından vasi tayin edilen kadın ile ilgili olarak şöyle demiş: Kadın vasi olamaz. Koca böyle birşey yapacak olursa kavminden başka bir erkeğe bu vasilik görevi havale edilir.

İlim adamlarının köleye vasiyet hususunda da farklı görüşleri vardır. Şafiî, Ebu Sevr, Muhammed ve Yakub (Bbu Yusuf) bunu kabul etmezken; Malik, Evzai ve İbn Abdi'I-Hakem ise bunu caiz kabul ederler, Bu -kendi kö-

İesini vasi tayin etmesi halinde- Neha'nin de kabu] eîtiği bir görüştür. Buna dair yeterli açıklamalar daha önce Bakara Sûresi'nde (2/180. âyet 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [78]

2. Sefihlerin Kimliği:

Yüce Allah'ın: "es-Sufehâ: Beyinsizler" buyruğu ile ilgili olarak "sefeh" kelimesinin anlamına dair açıklamalar bundan Önce e3-Bakara Sûresi'nde (2/13. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

İlim adamları burada sözü geçen, sefhilerin kim oldukları hususunda farklı görüşlere sahiptir. Salim el-Aftas, Said bin Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bunlar yetimlerdir, onlara mallarınızı vermeyiniz. en-Neh-hâs der ki: Bu, bu âyet-i kerime hakkında söylenenlerin, en uygunudur. İsmail bin Ebi Halid de Ebu Malik'den rivayet ettiğine göre o şöyle demiş: Bunlar küçük çocuklardır. Onlara mallarınızı vermeyiniz. Bu maliarr berbat ederler, telef ederler ve elinizde bir şey kalmaz. Süfyan da Humeyd el-A'rac'den o da Mücahid'den, bunların kadınlar olduğunu söylediğini rivayet etmektedir. en-Nehhâs ve başkaları ise, bu, sahih olmayan bir görüştür, demektedirler, Çünkü Araplar bu kelimeyi kadınlar hakkında çoğul yapacak olurlarsa "sefâih yahut sefhât" derler. Zira kadınlar için kullanılan (ve bu kelimenin kadın için kullanılan tekili olan sefîhe'nin vezni) taile'nin çoğulu, çoğunlukla bu şekilde gelir.

Şöyle de açıklanmıştır: Sen doğru dürüst ticareti bilmeyen bir kimseye malım

mudarebe ortaklığı için yahut bir vekilin eline teslim etme! Hz. Ömer'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Kim tefekkuh etmezse (konu ile ilgili gerekli dini bilgileri bulunmazsa) bizim pazarlarımızda ticaret yapmaya kalkışmasın. İşte yüce Allah'ın: "Mallarınızı beyinsizlere vermeyin" buyruğundan kastedilen budur. Yani hükümleri bilmeyen kimselere mallarınızı verme-yiniz-

Bunun mallar kâfirlere teslim edilmez, anlamında olduğu da söylenmiştir. O bakımdan ilim adamları müslüman bir kimsenin alım satım için zım-mi birisini vekil tayin etmesini yahut da malını ona mudarebe yoluyla vermesini mekruh görmüşlerdir.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a) dedi ki: Burada sözü geçen sefihler (beyinsizler), hacr altına alınmayı hak eden herkestir. Bu kapsamlı bir açıklamadır.

İbn Huveyzimendâd dedi ki: Sefih'in hacr altına alınması hususuna gelince, sefih'in çeşitli halleri vardır: Birisinde küçüklüğü dolayısıyla hacr altına alınır. Delilik yahut başka bir sebep dolayısıyla, kit akıllı olması hali, kendi malını gereği gibi koruyup gözetememesi ve kö*ü tasarrufta bulunması hali. Baygın kimseye gelince, tüm Malik, bu durumunun çabucak gelip geçmesi dolayısıyla hacr altına alınmamasını daha güzel görmüştür.

Hacr bazan kişinin bizzat kendisi hakkında söz konusu olur, bazan da kişinin başkası hakkında söz konusu olur. Kişinin kendi hakkı dolayısıyla hacr altına hangi hallerde alınacağından az önce söz ettik. Başkasına ait haklar sebebiyle hacr altına alınanlar ise; köle, borca batmış, ölüm hastalığında olan kimsenin malının (vasiyet edebileceği miktardan arta kalan) üçte ikisinde tasarruf, iflas etmiş ve kocası bulunan kadının, kocasının hakkı dolayısıyla hacr altına alınması ve kendi hakkı hususunda bakire kızın hacr altında bulunması.

Küçük ve delinin hacr altına alınacağı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Büyüğün hacr altına alınması ise kendi malında kendisi adına güzel tasarrufta bulunamayacağından ve kendi malını uygun olmayan yerlerde telef etmeyeceğinden emin olunamadığı içindir. O bu haliyle küçüğe benzediğinden hacr altına almır. Böylesinin hacr altına alınacağı hususunda ise görüş ayrılığı vardır. Buna dair açıklamalar gelecektir. Malını masiyetlerde, kendisini Allah'a yaklaştıracı ibadetlerde ve mubah şeylerde telef etmesi arasında ise bir fark yoktur. Allah'a yakınlaştı nen amellerde malını telef eden kişiyi mezhebimize (Maliki mezhebine) mensup ilim adamları hacr akına almak hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Kimisi böylesini hacr altına alırken kimisi de hacr altına almaz. Kölenin hacr edilmesi hususunda görüş ayrılığı yoktur. Borca batmış olanın elindeki mal ise alacakları lehine elinden ahnır. Çünkü bu hususta aslıab-ı kiram'ın icmaı vardır. Ayrıca Hz. Ömer böyle bir uygulamayı Cü-heyneli Useyfi'

adındaki birisine yapmıştır. [79] Bunu Mâlik el-Muvatta'da. zikreder. Bakire kız da bu hali devam ettiği sürece hacr altındadır. Çünkü kendi işini gereği gibi çekip çeviremez. Onun bu durumu, evlenip insanlar onun yanına girip çıkıncaya, kendisi de evinden dışarı çıkıp yüzünü açıp faydalıyı zararlıdan ayırd edecek hale gelinceye kadar devam eder. Kocasının hakkı dolayısıyla hacr altında tutulan evli kadına gelince; buna sebep ise Rasû-lullah (sav)'m şu buyruğudur: "Kocası nikâhına sahip olmuş bir kadının üçte biri dışında kendi malında tasarrufu caiz değildir," [80]

Derim ki: Malını arttırması dolayısıyla ve savurgan olmaması dolayısıyla [81] hacr altında olmasa dahi, hükümleri bilmeyen kimseye de malı teslim edilmez. Buna sebep ise hangi alış verişin fasit, hangisinin sahih olduğunu, hangisinin helâl, hangisinin haram olduğunu bilmeyişidir. Alışverişlere dair bilgisizlik hususunda zımmi de onun gibidir. Diğer taraftan zımmi olan bir kimsenin faiz ve benzeri birtakım işlemlere gireceğinden de korkulur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Tefsir alimleri burada malın sefihlere ait olmasına rağmen muhataplara izafe edilmesinin sebebi hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Bir görüşe göre mallar muhatapların elinde olduğundan dolayı kendilerine izafe edilmiştir. Bu muhataplar ise o maliara nezaret eden kimselerdir. O bakımdan ifadede bir genişletme yoluna gidilerek onlara nisbet edilmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "... Kendinize Allah tarafından bir selâm almak üzere selam, veriniz" (en-Nûr, 24/61); "Kendi kendinizi öldürmeyiniz1* (el-Bakara, 2/54) Bunun muhataplara izafe edilmiş sebebinin, onların mallarının da muhatapların mallarının türünden oluşu dolayısıyladır. Çünkü mallar bütün insanlar arasında elden ele intikal etmek, birisinin mülkiyetinden diğerinin mülkiyetine geçmek bakımından ortak bir niteliğe sahiptir. Yani bu mallar ona ihtiyaç duymaları halinde onlarındır. Tıpkı sizin ırzınızı koruyan, sizi himaye eden, kadrinizi yükselten ve işlerinizi görmenizi sağlayıp ayakta tutan mallarınız gibi.

Ebû Musa el-Eş:arî, İbni Abbas, Hasan ve Katade'nin söyledikleri bir başka görüş daha vardır: Burada kasıt, gerçekten muhatapların kendi mallarıdır. İbn Abbas der ki: Geçimine sebep olan kendi malını hanımına ve oğluna vererek, sen onların elindekine bakacak ve sana bakmalarını gözetleyecek hale düşen bir fakir olma. Aksine onlara infak eden bizzat sen ol.

Bu açıklamaya göre burada sefihlerden kasıt, kadınlar ve çocuklardır. Yani kişinin küçük çocukları ve hanımıdır. Bu, Mücahid ve Ebû Mâlik'in sefihler

hakkındaki görüşleri ile birlikte ele alınır. [\[82\]](#)

3. Sefihin Hacr Altına Alınmasının Hükmü:

Âyet-i kerime sefihin hacr altına alınmasının caiz olduğuna delildir. Çünkü yüce Allah bunu: "Mallarınızı beyinsizlere vermeyin" diye buyurduğu gibi bir başka yerde de: "Eğer üzerinde hak olan borçlu sefih ya da zayıf bir kimse... onun velisi adaletle yazdırsın" (el-Bakara, 2/282.) diye buyurmaktadır. Böylelikle zayıf kimsenin velayet altına alınmasını sözkonusu ettiği gibi, sefihin de velayet altına alınmasını ifade etmektedir,

"Zayıf* anlam itibariyle küçük anlamını da ihtiva eder. Sefih ise anlam itibariyle balığ olmuş büyük kimseyi ifade eder. Çünkü sefihlik bir yergi ismidir. İnsan ise sahip olmadığı şeyler dolayısıyla yerilmez. Diğer taraftan balığ olmayan kimseden kalem kaldırılmıştır. Onun yeriimesi ve vebal altında kalması sözkonusu değildir. Bu açıklamayı el-Hattâbî yapmıştır. [\[83\]](#)

4. Hacr Altına Alınmadan Önce Sefihin Fiilleri:

İlim adamları hacr altına alınmadan önce sefihin fiilleri hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malik ile, -İbnü'l-Kasım dışında kalan- bütün Mâliki alimler derler ki: İmam onun elini alıkoymadığı sürece sefihin bütün işleri ve yaptıkları caizdir. Aynı zamanda bu Şafî'nin ve Ebu Yusufun da görüşüdür.

İbnül-Kasım ise der ki: İmam onun elini tasarruftan çekmese dahi böyle birisinin tasarrufları caiz değildir. Esbağ ise der ki: Eğer sefih olduğu açıkça ortada ise onun fiilleri merduttur. Şayet sefihliği açıkça ortada değilse imam onu hacr altına alıncaya kadar fiilleri reddolunmaz,

Suhnûnf Malik'in konu ile ilgili görüşüne şöylece delil getirmektedir: Eğer hacr'den önce sefihin fiilleri red edilecek olursa imamın herhangi bir kimseyi hacr akına almasına ihtiyaç kalmaz.

İbnü'l-Kasım'm delili ise Buhârînin Câbir (ra> yoiuyla rivayet ettiği hadis-i şeriftir. Buna göre başka hiçbir malı bulunmayan adamın birisi bir köleyi azad eder. Peygamber (sav) ise onun bu azadını geri çevirir. [\[84\]](#) Bundan önce de onun için herhangi bir hacr sözkonusu değildi. [\[85\]](#)

5- Büyüğün Hacr Altına Alınması:

Büyüğün hacr altına alınması hususunda fukahânın farklı görüşleri vardır. Malik ve fukahânın cumhuru hacr altına alınabileceğini söylerken, Ebû Hanite âkil olarak bulûğa ermiş bir kimsenin, malını ifsad eden bir kişi durumunda olmadığı sürece, hacr altına alınmayacağını söylemektedir. Bu şekilde olduğu takdirde yirmibeş yaşma ulaşınca kadar malı ona teslim edilmez. Yirmibeş yaşına vardığı takdirde ise, malını ister ifsad eden bir kimse olsun, ister olmasın her durumda maJı kendisine teslim edilir. Çünkü böyle bir kişi oniki yaşında iken hanımını hamile bırakabilir. Altı ay sonra bunun bir çocuğu olup, nihayet baba ve dede de olur. İşte ben dede olabilecek yaşa gelen bir kimseyi hacr altına almaktan utanırım, der

Yine Ebu IlanEfe'den şöyle dediği nakledilmiştir: Malının kendisine verilmeyeceği süre içerisinde eğer (malını) ifsad edici bir şekilde bulûğa ererse mutlak olarak onun tasarrufları geçerlidir. Bununla birlikte ihtiyaten malı kendisine teslim edilmez.

Ancak bütün bunlar gerek aklî bakımdan (kıyas bakımından), gerekse rivayet açısından zayıftır.

Dârâkutnî şunu rivayet eder: Bize Muhammed b. Ahmed b. eJ-Hasen es-Savvaf anlattı. Bize Hâmid b. Şuayb haber verdi. Bize Şureyh b, Yunus haber verdi, Bize Yakub b. İbrahim -ki bu kadı Ebu Yusuftur- haber verdi. Bize Hişanı b, Urve'nin babasından haber verdiğine göre, Abdullah b. Cafer, ez-Zübeyr'e gelip şöyle dedi: Ben şunları şunları satın aldım. Buna karşılık Ali, mü'minlerin emirine gidip bu hususta bana hacr koymasını istemeyi düşünüyor. ez-Zübeyr dedi ki: Satışta ben de seninle ortağım. Bunun üzerine Hz. Alî, Hz. Osman'a varıp şöyle dedi: Cafer'in oğlu (Abdullah) şunları şunları satm aldı, haydi onu hacr altına al. Bu sefer ez-Zübeyr; Bu satışta ben de onun ortağımı deyince Hz. Osman şöyle dedi: Ben kendisine ortağın Zü-beyr olduğu bir alış verişte bulunan bir kimseyi nasıl olur da hacr altına alırım? Yakub (Ebu Yusuf) der ki; Ben hacr altına alınacağı görüşünü kabul ediyorum ve bu kanaatteyim. Böyie bir durumda hacr akında bulunan kimsenin alış verişini iptal ederim. Eğer hacr altına alınmadan önce alır veya satarsa onun bu alış verişini caiz kabul ederim, Yakub b. İbrahim der ki: Ebu Hanife ise böyle bir kimseyi hacr altına almaz ve konu ile ilgili hacr altına alınma görüşünü de kabul etmez. [86]

Buna göre Hz. Osman'ın: Ben böyie bir adamı naşı! hacr akma alabilirim? görüşü büyüğün hacr altına alınmasının caiz oluşuna delildir. Çünkü Abdullah b. Cafer Habeşistan'da iken dünyaya gelmiştir. Orada müslümanlann ilk doğan çocuğu da odur. Babası ile birlikte Peygamber (sav)'ın huzuruna Hayber'in fethedildiği yıl geldi ve Hz. Peygamber "den hadis dinledi, hadis belledi, Hayber

gazvesi ise liicretîn beşinci yılında olmuştu. Bu da Ebu Hanıfc'nin görüşünü reddetmektedir. İleride yüce Allah'ın izniyle bunun delili de gelecektir. [87]

6. Allah'ın Geçimlik Kıldığı Mallar;

"Allah'ın sizin için geçimlik kıldığı mallarınızı..." Sizin geçiminiz ve dininizin salâhı için varetmiş olduğu mallarınızı... Buyruğunda yer alan: ... ki" kelimesi, ayrıca "te" harfinin esreii okunuşu ile: yine "te" harfinin sakın olarak okunması İle: şeklinde olmak üzere üç türlü söylenişi vardır.

Bu kelimenin resniyesi (ikili) de aynı şekilde üç türlü gelmektedir. Birincisi şeklinde, ikincisi "nün" harfi hazf edilerek: şeklinde, üçüncüsü ise "nün" harfi şeddeii olmak üzere; şeklindedir.

Bu kelimenin çoğul halinin söyleniş şekillerine gelince; yüce Allah'ın izniyle bu sûrede yeri gelince (4/15. âyet 2. başlıkta) gösterilecektir.

(Mealde; "Geçimlik" diye ifade edilen);) aynı anlamda olmak üzere ayakta tutan şey, unsur demektir. Mesela, filan kişi aile halkının ve evinin "kıyamı ve kıyamıdır" denilirken yine; filan kişi durumunu ikame etmektedir denilirken ıslah edip düzeltmektedir, anlamındadır kelimesinde yer alan "kaf harfi esreli olduğu için (âyet-i kerimede olduğu gibi) "vav" harfi "ye" harfi ile ibdal edilmiştir (değiştirilmiştir).

Medine'lilerin bu kelimeyi okuyuşu ise "elif siz olarak: şeklindedir. el-Kisâî ile el-Perrâ "Kıyam ve kivânT kelimelerinin (âyet-i kerimede yer alan): J'K.ıyâm" anlamında olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre bu kelime mastar (mef'ûl-i mutlak) olmak üzere nasb edilmiştir. İşlerinizin kendisi ile ıslâh olduğu ve sizin geçinmek için bir araç kıldığı mallarınızı beyinsizlere vermeyin, takdirindedir.

el-Ahfeş bu kelimenin; işlerinizi ayakta tutan, işlerinizi gören şeyler anlamına geldiğini söylemiştir. O bu kelimenin çoğul olduğu zehabına kapılmıştır. Basraîlilar İse bu kelimenin 'in çoğul olduğunu söylerler. Yani Allah malları eşyanın bir kıymeti olarak belirlemiştir, demektir. Ancak Ebu Ali bu görüşün hatah olduğunu belirterek şöyle der: Bu kelimenin aslı) şeklinde olup: kelimeleri gibi bir mastardır. Fakat AraplarınAtlar kelimesinin, at kelimesinin çoğulu ve benzeri erinde k i "vav" harfinin çoğul yapılırken "ye" harfine dönüştürülmesinde olduğu gibi, bîr istisna teşkil etmiştir. 'ın anlamı, durumun ıslahında sebat ve bu hususta devamlılık demektir

el-Hasen ve en-Nehaî; O ki" kelimesinin çoğulu olmak üzere şeklinde okumuşlardır. Ancak avam bu kelimeyi şeklinde çoğul lafzı ile okumuşlardır. el-Ferra" der ki Arapçada çoğunlukla; o kadınlar ki, o mallar ki kelimelerinde (ismi

mevsullan) çoğul olarak kullanırlar. Aynı şekilde malların dışında kalan çoğul isimler de böyledir. Bunu da en-Nehhâs zikretmektedir. [88]

7. Yetimlerin Nafakalarının Mallarından Karşılanması:

Yüce Allah'ın: "Kendilerine bunlardan yedirîn, giydirin" buyruğunun anlamının, siz o mallarda onîar için harcanmak üzere belli bir miktar tesbit edin, şeklinde olduğu söylenmiştir Bu İse kişinin nafakasını ve giyeceğini karşılamak durumunda olduğu eşi ve küçük çocukları hakkında sözkonusudur O halde bu buyruk, çocuğun nafakasının babaya, kadının nafakasının da kocaya düştüğünün delilidir.

Buhârî'de, Ebu Hureyre (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav!) buyurdu ki: "Sadakanın en faziletlisi geriye bir zenginlik bırakandır Yukarıdaki el aşağıdaki elden üstündür. Ve sen öncelikle geçimini sağlamak durumunda olduğun kimselerden başla. Kadın; Ya bana yiyecek verirsin yahut beni boşarsın, der. Köle: Beni yedir ve beni çalıştır, der. Eviat da:

Beni yedir, beni kime bırakırsın? der." Ey Ebu Hureyre sen bunu bizzat Rasûluüah (sav)'dan duydun mu? diye sorduklarında o şöyle dedi: Hayır, bu Ebu Hureyre'nin (söylenen ifadelerden çıkardığı güzel sonuçlardan birisidir. [89] el-Mühelleb dedi ki: Hanımın ve çocukların nafakasını sağlamak icma ile vacibtir. Bu hadis de bu hususta bir delildir. [90]

8. Baliğ Olup Malı ve Kazancı Bulunmayan Oğulların Nafakasının Hükmü:

İbnü'i-Münzir dedi ki: Oğullardan bulûğa erip de malı ve kazancı bulunmayanların nafakası hususunda fukananın farklı görüşleri vardır. Onlardan bir kesim babanın erkek baliğ oluncaya kadar kız çocuklarına da evlenip onlarla gerdeğe girilinceye kadar infak etmekle yükümlü olduğunu söylemişlerdir. Şayet onunla gerdeğe girildikten sonra kocası onu boşar yahut ölürse babasının ona nafaka vermek yükümlülüğü kalmaz. Eğer onunla gerdeğe girmeden önce boşayacak olursa, nafakası eskiden olduğu gibi babasına aittir. [91]

9. Torunun Nafakası:

Oğlun oğlunun nafakasını dede karşılamakla yükümlü değildir. Bu, Mâ-lik'in görüşüdür. Bir diğer kesime göre ise dede erkek çocuklar ergenleşin-ceye, kız

çocuklar da ay hali oluncaya kadar torunlarına nafaka vermekle yükümlüdür. Bulûğa ermelerinden sonra ise kötürüm olmaları hali müstesna nafakalarını vermek yükümlülüğü yoktur. Malları bulunmadığı sürece çocukların erkek yahut kız olmaları arasında bir fark olmadığı gibi, kendi çocuğu, çocuğunun çocuğu da ne kadar aşağıya inerse insin, ondan başka kendilerine nafaka verecek gücü bulunan bir babalan bulunmadığı sürece nafakalarını kendisi verir Bu da Şafî'nin görüşüdür.

Rir başka kesim ise, babanın nafakasına muhtaç olmayacakları bir şekilde malları bulunmaları hali dışında, erkek olsun, kadın olsun, küçük olsun, bulûğa ermiş olsun, bütün çocuklarının nafakasını babalarının sağlamasını vaciptir. Bunu da Hz. Peygamber'in Hind'e söylemiş olduğu şu: "Sana ve çocuğuna maruf ölçüler içerisinde yetecek miktarını al [\[92\]](#) hadisinin zahirinden çıkartırlar:

Ebû Hureyre yoluyla rivayet edilen: "Oğul: Bana yiyecek ver, beni kime terk ediyorsun der" ifadesi de şunu göstermektedir: Böyâ bir sözü kazanmaya ve meslek icra etmeye gücü yetmeyen bir kimse söyler Bulûğ yaşına ulaşmış olan bir kimse ise böyle bir söz söylemez. Çünkü bu yaşa gelen bir kişi artık kendisi için çalışacak ve kazanacak bir yaşa gelmiş demektir. Yüce Allah'ın: "Nihayet evlilik çağına erdikleri zamana kadar..." (en-Nisâ, 4/6) buyruğu buna delildir. Bu ayet-i kerime de evlilik çağına ulaşmayı bu hususta bir sınır olarak belirlemiştir, Hadisteki: "Kadın: Ya bana yiyecek verirsin yahut da beni boşarsın der" ifadesi ise: "Geçim darlığı dolayısıyla hakim karı-kocayı birbirinden ayırmaz. Kadının sabretmesi gerekir ve hakimın hükmü ile nafaka onun zimmetine (borç olarak) taalluk eder" diyenlerin görüşlerini reddetmektedir. Bu da Ata ve ez-Zührî'nin görüşüdür, Kûfeliler de yüce Allah'ın şu buyruğuna yapışarak bu kanaate sahip olmuşlardır: "Eğer borçlu ödeme zorluğu çeken bir kimse ise ona kolaylık zamanına kadar bir mühlet veriniz." (el-Bakara, 2/280) Derler ki: O halde kocaya da nafakayı kolaylıkla ödeyebileceği bir zamana kadar süre tanımak icabeder. Diğer taraftan yüce Allah'ın: "Sizden eşi bulunmayanları nikahlayın..." (en-Nûr, 24/32) buyruğu ile ilgili olarak derler ki: Burada yüce Allah fakirin dahi evlendirilmesini teşvik etmiştir. Fakirliğe rağmen evlenmelerini teşvik etmişken fakirliğin hakim yoluyla boşanmalarına sebep olarak görülmesi caiz olamaz. Ancak ileride yeri gelince açıklanacağı üzere bu âyet-İ kerimede onların lehine delil olacak bir taraf yoktur. Görüş ayrılığı halinde ise, hadisteki ifadeler birer nass'dır (açık ve kafi delildir). Âyet-i kerimede bitabın, kendi nezareti altında bulunan malından yetime infak etmek üzere veliye yönelik olduğu da söylenmiştir, Nitekim burada malın kime izafe edildiği hususuna dair görüş ayrılıkları açıklanırken de buna işaret etmiştik.

Vasi, yetimin malına ve durumuna göre infak eder. Şayet yetim küçük, malı da çok ise, o yetime süt anne ve dadılar tutar ve ona bol bol harcamada bulunur. Eğer büyük ise ona yumuşak ve güzel elbiseler alır, güzel yiyecekler yedirir, hizmetçiler tayin eder. Şâyel daha aşağı bir durumda ise durumuna göre harcamada bulunur. Eğer bundan da aşağı durumda bulunursa, o takdirde yemeğinin kaliteli olması gerekmez ve ihtiyaç kadar ona giyecek alır.

Şayet yetim, malı bulunmayan bir fakir ise, o takdirde îmanı'nın (İslâm Devlet Başkanı'nın ve bu konuda yetkili olanların) Beytü'l-Mal'den onun nafakasını, karşılamalar] gerekir. İmam bu işi yapmayacak olursa, o takdirde ona yakınlık sırasına göre müslümanlar nafakasını karşılamakla görevlidir. Annesi ise bu konuda en yakın olan kişidir. Böyle bîr durumda annenin çocuğuna süt emzirmesi ve onun ihtiyaçlarını görmesi gerekir. Buna karşılık da ne ondan ne de başka herhangi bir kimseden rücu' yoluyla herhangi bir şey alamaz. el-Bakara Sûresİ'nde yüce Allah'ın: "Anneler çocuklarını iki bütün, yıl emzirirter..."buyruğunu açıklarken (2/233- âyet 1, 2,.. başlıklarda) bu hususta açıklamalarda bulunmuştuk. [\[93\]](#)

10. Yetimlere Güzel Söz Söylemek:

Yüce Allah'ın: "Birde onlara güzel söz söyleyin" buyruğunda onlara yumuşak hitap edilmesi, güzel vaadlerde bulunulması istenmiştir.

Güzel (maruf) sözün mahiyeti hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunun onlara: Allah size bereketler ihsan etsin, sizi himayesine alsın, sizin iyiliğinize olan şeyleri takdir buyursun, ben senin sadece bir nezaretçinim, malın için böyle bir ihtiyat senin faydanadır; sana gibi onlara dua etmek anlamına geldiği söylendiği gibi, bunun anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Onlara güzel vaadlerde bulununuz. Yani; eğer reşit olursanız biz de sizlere mallarınızı teslim ederiz, deyiniz. Baba da oğluna şöyle der: Nihayetle benim malım sana varacaktır. Allah'ın izniyle reşit olup da ne şekilde tasarrufta bulunacağım öğrendiğin takdirde bu mala sen sahip olacaksın gibi,, [\[94\]](#)

6. Yetimleri evlilik çağına erdikleri zamana kadar deneyin. Şayet onlarda bir reşitlik görürseniz mallarını kendilerine teslim edin. Büyüyecekler diye onları İsrafla tez elden yemeyin. Zengin olan afiflik etsin, fakir olan da örfe göre yesin. Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman onlara karşı şah id bulundurun. Hesap sorucu olarak Allah yeter.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onyediy başlık halinde sunacağız:

1. Âyeti Kerîmenin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Yetimleri... deneyin" buyruğundaki ibtilâ; denemek anlamındadır. Buna dair açıklamalar daha

önceden (el-Bakara, 2/49. âyet 13-başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Bu âyet-i kerime yetimlere mallarının geri verilme keyfiyetini açıklama sadedinde herkese yönelik bir hitaptır.

Denildiğine göre âyeti kerime Sabit b- RifVe ile onun amcası hakkında nâzı! olmuştur. Şöyle ki: Rifa'e vefat ettiğinde oğlu (Sabit) küçüktü. Amcası

Sabit, Peygamber (sav)'ın yanına varıp şöyle dedi: Kardeşimin oğlu, benim himayemde küçük bir yetimdir Onun malından bana helal olan nedir ve malını kendisine ne zaman geri vereyim? Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.[\[95\]](#)

2. Yetimlerin Denenmesinin Mahiyeti:

İlim adamları buradaki "deneme"nin mahiyeti hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bir görüşe göre buradaki denemek, vasinin himayesi altındaki yelimin ahlâkını yakından takip etmesi, onun ne gibi maksatlar peşinde olduğuna kulak vermesi demektir. Bu suretle onun ne kadar necib olduğunu öğrenir, kendi maslahatları hususunda malını eüinde tutmak noktasındaki gayretini yahut da bunları, ihmal edip etmeyeceğini bilir. Eğer bu konuda İyi şeyler tesbit edecek olursa bizim (mezhebimize mensup) İlim adamlarımız da, başkaları da şöyle derler: Kendisinde tasarrufa müsaade edeceği kadar malından bir miktarı ona teslim etmesinde bir sakınca yoktur. Şayet o, malım artırıp çoğaltır, güzel bir şekilde İdare edecek olursa, o takdirde deneme gerçekleşmiş olur. Bu durumda vasinin de bütün malım yetime teslim etmesi icab eder. Eğer ona teslim ettiği malda kötü tasarrufta bulunursa, yetimin malını yanında alıkoyması İcab eder.

Bununla birlikte ilim adamları arasında: Küçük çocuğu deneyip de reşit olduğunu tesbit ederse, üzerindeki velayeti kalkar ve artık malanı ona teslim etmesi, malında serbestçe tasarrufta bulunmasına müsaade etmesi gerekir, diyen ilim adamı yoktur. Çünkü yüce Ailalı: "Evlilik çağına erdikleri zamana kadar" diye buyurmaktadır.

Fukahâdan bir topluluk da şöyle demektedir: Küçük için iki durumdan birisi sözkonusudur. Ya erkek çocuktur yahut kız çocuktur Erkek çocuk ise nasıl İdare edip tasarrufta bulunduğunu öğrenmek için bir ay bir süreyle evin nafakasını

kendisinin görüp gözetmesini ister. Yahut da kendisinde tasarrufta bulunmak üzere ona az bir miktar mal verir. Bununla birlikte o malını telef etmemesi için de onu gözetmeyi ihmal etmez.

Telef edecek olursa, vasinin onun. tazminatını ödemesi de gerekmez. Eğer yetimin uygun olanı araştıran bir kimse olduğunu görürse, malını ona teslim eder ve bu hususta ona karşı da şahid tutar

Eğer himayesi altındaki çocuk kız ise, ipin eğrilmesi pamuğun teslim edilip ücretinin ödenmesi ile eğrilmiş İp olarak geri alınması ve bunun kalitesinin kontrol edilmesi hususunda eğiticiyi yakından ukibi gibi; ev hanımının bu ve benzeri işleri ve evini idare etmesi, işlerini yakından takip edebilmesi için gerekli miktar verilir.

Eğer bu kız çocuğunun reşit olduğunu lesbir ederse aynı şekilde malını ona teslim eder ve ona karşı şahid bulundurur. Aksi takdirde her ikisinin de reşitliği ortaya çıkıncaya kadar hacr altında kalmaya devam ederler.

el-Hasen, Mücalid ve başkaları der kî: Akılları, dindarlıkları ve mallarını artırıp çoğaltmaları hususunda onları denerler. [96]

3. Bulûğ ve Bulûğa Dair Bazı Hükümler:

Yüce Allah'ın: "Evlilik çağına erdikleri zamana kadar..." buyruğundan kasıt, ergenlik çağına ulaşmaktır. Çünkü yüce Allah bir başka yerde: "Sizden çocuklar baliğ oldukları takdirde..." (en-Nûr, 24/59) diye buyurmaktadır. Burada da baliğ olmaktan (ei Hulum) kasıt, bulûğ ve nikâllılabilmek halidir.

Bulûğ beş husus ile anlaşılır. Bunların üçü erkekler ve kadınlar arasında müşterektir. İki ise kadınlara hastır; bunlar da ay hali olmak ve gebe kalmaktır. Ay hali olmakla gebe kalmanın bulûğ demek olduğu hususunda ve farzlarla şer'î hükümlerin bunlar dolayısıyla vacib olduğu hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur.

Ancak geri kalan üç hususta görüş ayrılıkları vardır. Bunlardan ikisi olan tüylerin bitmesiyle yaş hakkında Evzâi, Şafiî ve İbn İlanbel şöyle derlen On-beş yaş ihtilâm olmayanın bulûğ yaşıdır. Aynı zamanda bu İb<~ wchb, Ksbağ, Abdulmelik b. el-Macışun, Ömer b. Abdulaziz ile Medme'lilerden bir gurubun görüşüdür. İbnü'l-Arabi de bunu tercih etmiştir. Bunlara göre bu yaşa ulaşan kimselere hadler uygulanır ve farzlar; eda etmesi gerekir.

Esbağ b. el-l-'erec der ki: Bizim kabul ettiğimiz görüş ise şudur: Farzların yerine getirilmesinin gerektiği ve hadlerin uygulanabileceği bulûğ sınırı, onbeş yaştır. Bu benim en hoşuma giden ve bence en güzel görüştür. Çünkü cihadda ve

savaşta hazır bulunan kimseye ganimetten payın verildiği yaş sının budur. Buna delil olarak İbn Ömer'in Hendek Gazvesi günü Rasûlullah'a arze-dilmesini gösterir. O sırada İbn Ömer onbeş yaşında bulunuyordu. Hz. Peygamber de onun savaşa katılmasına izin vermişti. Oysa Uhud günü savaşa katılması için henüz daha ondört yaşında bulunduğundan bu izni vermemişti. Bunu Müslim rivayet etmiştir.[\[97\]](#)

Ebû'Ömer İbn Abdî'l-Berr derdi kî: Bu, doğum tarihi bilinen kimse hakkında böyledir. Ne zaman doğduğu ve kaç yaşında olduğu bilinmeyen ya-hud da yaşını kabul etmeyen kimse hakkındaki uygulama ise, Nafi'den, onun Eslem'den, onun da Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan yaptığı rivayete göre amel edilir. Buna göre Hz. Ömer ordu kumandanlarına şöyle bir mektup yazmıştır: "Şunu bilin ki, ustura kullanımına başlamamış hiçbir kimseye cizye yükümlülüğü koymayın." Hz. Osman da hırsızlık yapan bir genç çocuk hakkında: "Durumuna bakınız, eğer eteklerinde kıl bitmiş ise elini kesiniz" demiştir. Atiyye el-Kurazî der ki: Rasûlullah (sav) Kurayza oğullarının kontrol edilmesini emr etli. Onlardan her kimin tüyleri bitmiş ise hepsini Saad b. Mu-az'ın verdiği hüküm gereğince öldürdü. Henüz tüyleri bitmemiş olanları da hayatta bıraktı. Ben de henüz tüyleri bitmemiş olanlardan idim. O bakımdan bana ilişmedi.[\[98\]](#)

Malik, Ebu Hanife ve başkaları ise der ki: İhtüarn olmayan bir kimse hakkında artık o yaşa erişen herkesin mutlaka ihtilâm olduğu yaşa ulaşmadıkça baliğ olduğuna hüküm verilmez. Bu yaş ise onyediyi yaştır. Artık had uygulanmasını gerektiren bîr iş yapacak olursa, ona had uygulanır.

Malik de bir seferinde şöyle demiştir: Böyle birisinin baiig olması sesinin kalınlaşması ve burun yumuşağının sertleşmesi ile anlaşılır.

Ebû Hanifel den bir diğer rivayet daha gelmiştir ki; bu da ondokuz yaşı ile bulûğa hükmedileceği şeklindedir. Daha meşhur olan da budur. Kız çocuğu hakkında ise şöyle demektedir: Kız çocuğunun bulûğu onyediyi yaşına ulaşmakla tahakkuk eder. Bununla birlikte gözetim altında bulundurulur, el-Lu'hî ise ondan, onsekiz yaşa ulaşmakla kız çocuğun baliğ olacağı rivayet etmektedir.

Dâvûd (ez-Zâhirî) der ki: İhtilam olmadıkça çocuk kırk yaşına varsa dahi yaşı sebebiyle bulûğa ermiş kabul edilmez.

Tüylerin (koltuk altlarında ve etekte) bitmesine gelince; kimi fukaha: Bu bulûğa delil kabul edilir, demektedir. Bu da İbnü'l-Kasım ve Salim'den rivayet edilmiştir. Malik de bir seferinde böyle demiştir. Şafî'nin iki görüşünden birisi bu olduğu gibi, Alimed, İshak ve Ebu Sevr de bu görüştedir. Bunun bulûğun bizzat kendisi olduğu da söylenmiştir. Şu kadar var ki onunla kâfirler hakkında hükme varılır ve tüyleri bitmiş olan öldürülür, tüyleri henüz bitmemiş olan

kimseler ise esir alınan çocuklar arasına katılır. Bu da Şafî'nin Atiy-ye el-Kurazî yoluyla gelen (az önce kaydedilen) hadis dolayısıyla söylediği bir diğer görüşüdür. Henüz sertleşmemiş tüylere ve biter gibi görünen dipsiz kıllara itibar edilmez. Hüküm bizzat kıllara terettüp eder.

İbnü'l-Kasım der ki: Malik'î şöyle derken dinledim: Bana göre uygulama Ömer b. el-Hattab hadisine göredir: Eğer artık o ustura kullanıyor ise mutlaka ona had uygulamam. Esbağ der ki; İbnü'l-Kasî'n bana dedi ki: Bununla birlikte ben hem tüylerin bitimi hem de bulûğ bir arada olmadıkça ona had-din uygulanması hoşuma gitmez.

Ebû Hanife ise der ki: Tüylerin bilimiyle herhangi bir hüküm sabit olmaz.

Böyle bir şey bulûğ da değildir. Bulûğa delil de olamaz, ez-7,ührî ve Ata derler ki: İhtilam olmayana had yoktur. Aynı zamanda bu Şafî'nin de görüşüdür. Bir seferinde Malik de bu görüşe meyletmıştır. Malik'in bazı arkadaşları da bu görüştedir. Bu görüşün zahirine göre İse yaşa ve tüy bitimine itibar edilmez.

İbnül-Arabî der ki: "Eğer İbn Ömer'in naklettiği hadis yaş hususunda delil olmuyor ise bunların yaş ve yıllarla ilgili olarak sözünü ettikleri her bir husus asılsız bir iddia olur. Rasûlullah (sav)'ın geçerli ve uygun gördüğü yaş ise ona itibar etmeyenlerin ve bu konuda şer'î delil getiremeyenlerin görüşlerinden daha uygundur. Aynı şekilde Peygamber (sav), Kurayza oğulları esirlerine yaptığı uygulamada tüylerin bitmiş olmasına itibar etmiştir. Peygamber (sav)'ın itibar ettiği iki hususu terkedip teville yönelen ve Peygamber'in laf-zan muteber göstermediği Allah'ın da şeriatte kıyas ile varılacak bir sonuç olarak görmediği iki hususu kabul eden, bu gibi kimseleri ben nasıl mazur görebilirim. Bunların mazereti ne olabilir?"

Derim ki: Bu (İbnü'l Arabî'nin) buradaki (bu âyeti tefsir ederken) söylediği sözdür. el-Enl'âl Sûresi'nde ise bunun aksini söylemektedir. Çünkü orada İbn Ömer'in hadisine baş vurmamakta ve bizim ilim adamlarımızın onu tevil ettiği gibi o da o hadisi tevil etmektedir. Bunun gereği de savaşmaya güç yetirip ona ganimetten pay verilen kişinin yaşı olan onbeş yaş ile buna güç yetiremediğinden ona pay verilmeyen ve bundan dolayı da çoluk çocuk arasında değerlendirilen kimseler arasında fark gözetmektir Ömer b. Abdula-ziz'in bu hadisten (Atiyye el-Kurayzi hadisinden) anladığı da budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [99]

4. Âyet-i Kerîmedeki "Reşitlik" ve "İstinâs"ın Manaları:

Yüce Allah'ın; "Şayet onlarda bir reşittik görürseniz mallarını kendilerine teslim

edin" buyruğunda geçen kelimesi, "görürseniz" anlamındadır. Yüce Allah'ın: Tûr tarafında bir ateş gördü...(el-Kasas, 28/29) buyruğundaki kelime de bu manadadır. el-Ezherî der ki: Araplar: Git bak, kimseyi görecek misin?" derler. Yani bak, gör gö^et anlamındadır. Şair en-Nâbiğa da der ki:

"Acaba bir kimse (avcı) var mı diye bakımp duruyordu..."

Şair burada kendisine hücum edecek bir avcı var mı diye etrafına bakı-nıp duran ve böylelikle ondan sakınmaya çalışan bir yaban öküzünü kastetmektedir. Gördüm, hissettim, buldum kelimelerinin

aynı anlama olduğu da söylenmiştir. İşte yüce Allah'ın: "Şâyei onlarda bir reşitlik görürseniz" buyruğu da bu kabildendir. Onların reşit olduğunu bilerseniz, demektir Bunun asıl anlamı ise; reşit olduklarını görürseniz, şeklindedir.

Genelde herkes: Reşitlik kelimesini "ra" harfini Ötreli "şin" harfini de sakın olarak okumuştur, cs-Sülemî, İsa, es-Sekafî ve İbn Mes'ud İse bu kelimeyi ura" harfini de iışin" harfini de üstün olarak okumuşlardır ki, bu iki türlü okuyuş iki ayrı söyleyiştir. Âyet-i kerimede geçen bu şekliyle kelimenin, ""m mastarı, ""ın ise ""m maştan olduğu söylenmiştir. ""kelimesi de böyledir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır[100]

5. Reşitliğin Mahiyeti:

İüm adamları yüce Allah'ın: "Keşitlik" buyruğunun tevili hususunda farklı görüşlere sahiptir. el-Hasen. Katâde ve başkaları der ki: Bundan kasıt, akıl ve dinde bir salâhtır. İbn Abbas, es-Süddî ve es-Sevrî de der ki: Bundan ka-stt akılda salâh ve malın muhafaza edilmesidir. Said b. Cübeyr ile eş-Şa'bî der ki: Kişinin sakalı uzayıp gider ama bununla birlikte henüz reşit olmamış olabilir- Böyle bir durumda yaşlı başlı bir insan olsa dahi malı o yetime verilmez. Tâ ki onun reşit olduğu görülünceye kadar. ed-Dahhak ta böyle demiştir: Yetim, malım ıslah ettiği görülüp bilininceye kadar yüz yaşma varsa dahi malı kendisine teslim edilmez. Mücahid de der ki: Burada reşitlikterı kasıt, özel olarak akıldaki bir reşitUktır.

İtim adamlarının çoğunluğu ise, reşitliğin ancak bulûğdan sonra sözko-nusu olduğu ve eğer bir kimse îhtilâm olacak yaşa geldikten sonra, reşit olmamış ise isterse yaşım başım almış olsun, üzerindeki liacr kaldırılmaz. Bu Malikin ve başkalarının görüşüdür.

Ebû İlanife ise der ki: Hür ve baliğ olan bir kimse eğer adam olmak noktasına ulaşmış İse liacr altına alınmaz- Aklıbaşında olduğu takdirde, isterse insanların en fâsıkı ve en ileri derecede malını saçıp savuran bir kimse olsun. Züfer b, el-

Huzeyl de bu görüşü benimsemiştir. Bu, en-Nehaî'nin de kabul ettiği görüştür. Onlar bu hususta Katade'nin Enes'ten yaptığı şu rivayeti delil gösterirler: Buna göre Habban b. Munkiz bu hususta yeterli olmamakla birlikte alış veriş yapardı. Ey Allah'ın Rasûlü, onu hacr altına al, çünkü bu konuda gerekli becerisi olmadığı halde, alış veriş yapıp duruyor, dediler. Peygamber (sav) onu yanına çağırıp: "Alış veriş yapma" diye buyurduysa da o: Ama yapmadan edemiyorum, dedi. Bu sefer Hz. Peygamber ona şöyle buyurdu: "Alış veriş yaptığın zaman aldatmak olmasın, de ve senin için üç gün muhayyerlik vardır." [\[101\]](#)

İşte bu kanaati savunanlar derler ki: Yakınları tasarruflarında aldandığı için hacr altına alınmasını Hz. Peygamber'den istedikleri halde, o bunu kabul etmediğine göre, hacr'in caiz olmadığı da sabit olmuş demektir. Ancak bu hususta onların lehine delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü bu, d-Bakara Sûre-si'nde (2/282. âyet, 17- başlıkta) de açıkladığımız gibi o kişiye has bir durumdur. Başkasının durumu böyle değildir.

eş-Şafîî der ki: Eğer kişi mahnu ve dinini ifsad eden yahut dinini değil de yalnızca malını ifsad eden bir kimse ise, hacr altına alınır. Şayet dinini ifsad edip de mahnu ıslah eden bir kimse ise, bu hususta İki görüş vardır. Bunlardan birisine göre hacr altına alınır. Ebu'l-Abbas b. Şüreylî'nin tercihi budur. İkinci görüşe göre ise hacr altına alınmaz. Ebu tshak el-Mervezî'nin tercih ettiği görüş de budur, Şafîi mezhebinde daha zahir (kuvvetli) görünen görüş te budur. es-Sa'lebî der ki: Burada bizim sözünü ettiğimiz sefih'in hacr altına alınması hususu aynı zamanda Osman, Ali, Zübeyr, Âişe, İbn Abbas, Abdullah ve İbn Cafer (Allah hepsinden razı olsun); Eabiinden de Şüreyh bu görüştedirler.

Fukaha'dan da Mâlik, Medineliler, Evzaî, Şamlılar, Ebû Yusuf, Muhammed, Ahmed, İslak ve Ebu Sevr de bu görüştedirler. es-Sa'lebî der ki: Bizim mez-heb alimlerimiz bu meselede icma olduğunu iddia etmişlerdir. [\[102\]](#)

6. Reşitliği Anlaşılan Kimseye Malını Teslim Etmenin Şartları:

Bu husus anlaşıldığına göre şunu bil ki; malm teslim edilmesi İki şartla olur. Bunlar da; reşitliğin anlaşılması ile baliğ olmaktır. Eğer bunlardan birisi bulunup da diğeri bulunmazsa, malın teslim edilmesi caiz değildir. Âyetin nassı bunu gerektirmektedir. Bu aynı zamanda İbnü'l-Kasım Eşheb ve İbn Ve-hb'in Malik'ten âyet ile ilgili olarak yaptığı rivayettir.

Ebû Hanife, Züfer ve Nehaî dışında fukahâ topluluğunun da görüşü budur. Bunlar yirmibeş yaşa ulaşmak suretiyle reşitliğin görülüp anlaşılması şartını kabul etmezler. Ebû Hanife der ki: Çünkü bu yaşa gelen bîr kimse dede

olabilecek yaşıdır. Bu ise onun görüşünün zayıf olduğunu ve Ebu Bekr er-Razi'nin Ahkâmü'l-Kur'ân adlı eserinde, Ebû Hanife lehine daha önceden geçtiği üzere iki âyeti değerlendirerek gösterdiği delilin, zayıflığını da ortaya koymaktadır. Çünkü böyle bir şey, mutlak ve mukayyed kabilindendir. Mutlak olan buyruk ise, usul âlimlerinin ittifakı ile mukayyet olana havale edilir, (Yani mukayyed'in getirdiği kayda itibar olunur). Eğer bir kimsenin bahtı yoksa, onun dede olabilmesi ne ifade eder.

Şu kadar var ki bizim (Maliki mezhebine mensub) ilim adamlarımız, kız çocuk hakkında bulûğ ile birlikte kocasının onunla gerdeğe girmesi şartını koşmuşlardır. İşte o takdirde reşitlik hususunda gerekli deneme tahakkuk etmiş olur.

Ebû Hanife ile Şafî bu görüşte değildirler. Onlar erkek ve kız çocuklarda denemeyi az önce açıkladığımız şekilde kabul etmişlerdir. Şu kadar var ki bizim ilim adamlarımız şu sözleriyle aralarında fark görürler: Kız çocuğu erkek çocuğundan farklıdır. Çünkü kız çocuğu perde arkasındadır, işlerle haşır neşir olmaz. Bakire olduğundan dolayı da dışarıya çıkmaz. O bakımdan kız çocuğu hakkında onun nikâhlanması şartı gözönünde bulundurulmuştur. O vesile ile bütün maksatları anlamış olur, Erkek ise ondan farklıdır. Çünkü o tasarrufta bulunmak ve ilk yetişme çağından bulûğuna kadar insanlarla karşı karşıya bulunmak suretiyle bir takım bilgilere sahip olur. Bulûğ ile de akli kemale erer. Böylelikle onun için maksat da hasıl olur.

Bununla birlikte Şafî'nin görüşü daha doğrudur. Çünkü eğer kadın bütün iş ve maksatlarını bilen, malını saçıp savurmeyen birisi ise, bizzat kocasının onunla ilişkide bulunup haşefesini sokmuş olması reşitliğini hiç bir şekilde artırmaz.

Diğer taraftan ilim adamlarımız işi daha ileriye götürerek şöyle derler: Kocasının kendisiyle gerdeğe girmesinden sonra çeşitli durumlarla içli dışlı olacak şekilde bir sürenin geçmesi de kaçınılmazdır, İbnü'l-Arabî der ki: Bu sürenin belirlenmesi hususunda tlim adamlarımız birçok görüş ortaya koymuşlardır. Babası olan kız hakkında beş, altı ve yedi yıl ileri sürülmüş olması, bu görüşlerin bir kısmıdır. Babası da vasisi de bulunmayan yetim kız hakkında ise gerdeğe girmesinden sonra bir yıl tesbit etmişlerdir. Ebedi olarak velayet altında tutulan kız için de, rüştü sabit olacağı zamana kadar, diye sınır getirmişlerdir. Ancak bütün bunlara dair delil yoktur, Babası bulunan kız hakkında bir takım yıllar sınırını getirmek oldukça zordur. Yeüm kız hakkında bir yıl diye sınır belirlemek ondan da zordur- Reşitliği açıkça ortaya çıkıncaya kadar velayet altında bulunan kızın hacrinin devamına gelince; (reşitliği ortaya çıkınca) artık vasi, üzerindeki hacrini kaldırır, yahut da hakim o kızı onun hacri altından çıkartır, Kur'ârTın

zahirinden anlaşılan budur.

Bütün bunlardan gozerilen maksat ve anlatılmak islenenler, yüce Allah'ın: "Şayet onlarda bLrreşitlik görürseniz" buyruğunun kapsamına girmektedir. O halde reşitliğin itibara alınması biricik yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Şu kadar var ki reşitliğin görülmesi, rüşte erenin durumunun fark-lılığına-göre farklılık arzeder. İşte sen bunu iyice belle; bunu esas alarak hükümler çıkar; fakat kendisine dair delil bulunmayan tahakkümlerden de uzak dur.[\[103\]](#)

7- Babası Bulunup Hacr Altındaki Kız Çocuğun Fiillerinin Hükümü:

Babası bulunan kız çocuğun bu süre (hacr süresi) içerisinde yaptıkları hususunda fukahâ farklı görüşlere sahiptir. Hacrın devamı dolayısıyla yaptık-lan red olunan işler diye değerlendirilir; hacrden sonra yaptıkları ise, caiz olarak değerlendirilir, denilmiştir.

Diğer bir kısmı ise bu süre zarfında yaptıkları, yaptığı işin doğruluğu ortaya çıkmadıkça, reddedilecek işler olarak kabul edilir. Bundan sonra yaptıkları ise, selihliği ortaya çıkıncaya kadar geçerli olarak kabul edilir.

8. Hacı Bitene Malını Teslim Etmenin Formaliteleri:

Hacr akında bulunan kimseye malını geri teslim etmek için Sultana (Devlet yetkilisine) gerek var mıdır yok mudur, hususunda farklı görüşler vardır. Bir kesim bu işin mutlaka Sultana götürülmesi ve onun huzurunda reşitliği-nin sabit olduktan sonra, malının ona teslim edilmesi kaçınılmazdır derken, bir diğer kesim de şöyle demektedir: Bu husus vasiinin içtihadına bırakılmıştır. Bu konuda işin Sultana götürülmesine gerek yoktur.

İbn Atiyye der ki; Günümüz vasilerinde doğru olan ise bu işin Sultana götürülmesinden ve onun huzurunda reşitliğinin tesbit edilmesinden uzak durmamaktır.

Çünkü günümüzde bu husus çok az gerçekleşmekle birlikte vasîlerin çocuğu reşit kabul etmek, serihUği dolayısıyla hacı altında bulunanı ibra etmek üzere birbirleriyle anlaştıkları görülen bir husustur. [\[104\]](#)

9. Reşitliği Tesbit Edildiğinden Malın Kendisine Teslim Edilmesinden Sonra Tekrar Sefihliği Görülecek Olursa:

Reşitliğinin ortaya çıkması sebebiyle malı kendisine teslim edildikten sonra, savurganlığı ve doğru dürüst inalinı idare edememesinin ortaya çıkmasıyla tekrar sefil iliğe dönecek olursa, bize (Maliki mezhebine) göre hacri geri döner.

İki görüşünden birisine göre Şafîî de bu görüştedir.

Ebû Hanife ise tekrar hacri geri dönmez; çünkü o âkil ve baliğdır, der- Buna delil ise had ve kısaslardaki ikrarının geçerli olduğunun kabul edilmesidir.

Bizim delilimiz yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "Allah'ın sizin içingeçim-lik kıldığı mallarınızı beyinsizlere vermeyin." (cn-Nisâ, 4/5) Yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Eğer üzerinde hak olan (borçlu) beyinsiz yahut zayıf olur yahut bizzat yazdırmaya gücü yetr&ezse onun velisi adaletle yazdırsın." (el-Ba.ka.ra, 2/282)

Bu buyruklarda böyle bir kimsenin sefih olarak hacr altına alınması ile serbest bırakılmasından sonra bu sefihliğin tekrar başgöstermesi arasında fark gözetilmemektedir. [\[105\]](#)

10. Vasinin Yetimin Malında Tasarrufunun Sınırları:

Vasinin yelimin malında babanın yapma hakkına sahip olduğu ticaret, ibdâ'[\[106\]](#) alım ve satım gibi işleri yapması caizdir. Aynî ma Harından, ekin, davar gibi mallarından zekâtını ve fitresini de ödemesi gerekir. İşlediği cinayetle-rin diyetlerini ve para bedellerini, telef ettiği şeylerin kıymetlerini, anne-ba-banm nafakası ile ödenmesi gerekli diğer haklan da öder.

Yetimi evlendirmesi ve onan adına malından melırırû ödemesi caizdir. Onun adına cariye yatın alabilir, onun haklarını gözetmek şartıyla leh ve aleyhine sulh yapar.

AlacakİLİların bazılarının borçlarını ödeyip geriye diğer borçlarını ödeyebilecek kadar bir miktarı kalmış ise, vasinin bu yaptığı uygulama caiz (geçerli) dir. Şayet malının geri kalan kısmı lelcif olursa, diğer alacaklıların vasi üzerinde alacak bir şeyleri olmaz. Aynı şekilde borçlarını tahsil etmiş olanlardan da alacakları olmaz. Alacaklılar malın bütününe borçlarına karşılık aldıktan sonra, başka alacaklılar gelecek olursa, eğer vasi geri kalan borçlan biliyor yahut ölmüş kimsenin ödenmemiş borçları yapmış olduğu biliniyor ise- o takdirde vasi hisselerine uygun olarak kendilerine isabet edecek olan miktarı bu alacaklılara tazminat olarak öder ve daha önceden borçlarını tahsil etmiş olanlara o miktarda

rücü' eder (geri alır). Şayet bu durumu bilmiyor ve ölen şahsın da. böyle bir borçla borçlandığı bilinmiyor ise, vasiinin herhangi bir yükümlülüğü olmaz.

Eğer vasi şahid tutmaksızın ölenin borcunu ödeyecek olursa, tazminatını öder. Şayet şahid tular ve şahidlerin öldüğü vakte kadar iş uzayıp giderse (yani geri kalan alacaklıların alacaklarını İstemesi bu vakte kadar kalırsa) herhangi bir şey ödemesi gerekmez. Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Şayet onlarla bir arada yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir.. " (2/220. âyet, 6. başlıkta) buyruğunu açıklarken, vasiinin harcama (infak) ve diğer hususlara dair hükümlerini yeteri kadar açıklamış bulunuyoruz.

Cenab-ı Allah'a hamd olsun-[\[107\]](#)

11. Yetimlerin. Mallarını Büyümeden Önce Yemeye Kalkışmak:

Yüce Allah'ın: "Büyüyecekler diye onları israfla tez elden yemeyin" buyruğundan maksat, -hitabın delili nazarı itibara alınarak- israfa saptmaksızın mallarını yemenin caiz olduğunu anlatmak değildir. Aksine inaksal, yetimlerin mallarını yemeyiniz, çünkü o bir israftır, demektir. Şanı yüce Allah vasilere - ileride açıklanacağı üzere- kendileri için mubah olan miktarın dışında yetimlerin mallarından yemeyi yasaklamaktadır.

İsraf; sözlükte ifrata kaçmak ve haddi aşmak demektir. Âl-i İmran Sûre-si'nde (3/147. âyette) bu hususa dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır, İsraf aynı zamanda infak ve harcamada yanlışlık yapmak demektir. Şair'in şu beyiti bu kabildendir:

"Onlar sekiz kişi tarafından güdülen yüz deve verdiler Bu bağışlarında ne bir başa kakma vardır, ne de bir israf."

Yani verdikleri bu yerlerde hatalı davranmıyorlar. Bir başka şair de şöyle demektedir:

Ye onlardan biri&i, atlar kendilerini çiğ^yip geçerken: Çok israf ettiniz (İhaddî aşip yanlışlık yaptınız), dedi. Biz de: Gerçekten biz böyle israf edenleriz, diye cevap verdik."

en-Nadr b. Şumeyl der ki: Şeref, .savurganlık ve gaflet anlamına geiir. İleride yüce Allah'ın İzniyle el-En'am Sûresi'nde (. 6/110. âyet 23. başlıkta) israfa dair daha geniş açıklamalar gelecektir.

Tez elden" buyruğunun manası onlar büyümeden önce, acele ederek demektir. Büyümek ise bülûğ halidir. Tez elden (el-bidâr) kelimesi mübadere şeklinde de aynı manada kullanılabilir. Tıpkı kıtal ve mukatele kelimelerinde olduğu gibi. Bu kelime Câyet-i kerimede) "isrâfen" buyruğuna atf edilmiştir.

"Büyüyecekler diye" buyruğu ise "bidat" kelimesi ile mahallen man-subdur. Anlamı da şudur: Yani ey yetimin vasisi, hacrin (himayen, gözetimin.) altında bulunanın malını ganimet bilerek, reşit olup da malım almadan önce elini çabuk tutayım deyip yemeye kalkışmayasın.

Buyruğun bu şekilde açıklanması İbni Abbas ve başkalarından nakledilmiştir. [\[108\]](#)

12. Zengin Vasi, Yetimin Malından Yememelidir:

"Zengin olan afi fi i k etsin" buyruğunda yüce Allah, yetimlerin mallarından vasilere nelerin helâl olduğunu beyan etmektedir. Bununla zengine velayeti altındaki yetimin malını yemekten uzak durmasını emretmekte, la-kir olan vasiye de onun malından maruf ölçüler içerisinde yemeyi mubah kılmaktadır.

Kişinin bir şeyden uzak durmasını, kendini alıkoymasını ifade etmek üzere; kelimeleri afiftik etti, afif davrandı, anlamında kullanılır. Bir şeyden afiftik etmek o şeyi terk etmek demektir. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir: "Nikahlanmak imkânı bulamayanlar da iffetli davransınlar." (en-Nûr, 24/33) İffet, helâl olmayan ve yapılmaması gereken şeylerden uzak durmak demektir.

Ebû Dâvûd, Huseyn el-Muallim yoluyla Amr b. Şuayb'dan o babasından, o da dedesinden rivayetine göre bir adam Peygamber (sav)'ın huzuruna gelerek şöyle dedi: Ben fakirim ve hiçbir şeyim yok. Himayem altında da bir yetimim var (onun malından yiyebilir miyim)? Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "İsrafa sapmaksızın, savurganlık etmeksizin ve onun malından da kendin için bir şey satmaya^ biriktirmeye kalkışmaksızın yetiminin malından yiyebilirsin." [\[109\]](#)

13. İffetli Davranmaları Yahut Maruf Ölçüler İçerisinde Yemeleri Emrolunan Muhatapların Kimliği;

ilim adamları, muhatapların kimler oldukları, bu âyet-i kerimeden kimlerin kastedildiği hususunda, farklı kanaatlere sahiptir. Müslim'in Sahih'inde Hz. Aişe'den yüce Allah'ın: "Zengin olan afifiik etsin, fakir olan da örfe göre yesin" buyruğu ile ilgili olarak şöyle dediği nakledilmektedir: Bu buyruk, gözetimi altında yetim bulunan ve onun durumunu İslah etmeye çalışan, yetimin velisi hakkında nazil olmuştur. Eğer muhtaç bir kimse ise yetimin malından yemesi caiz olur.

Bir rivayette de; malının miktarına göre maruf ölçüler içerisinde... denilmektedir.

[110]

Kimisi de şöyle demektedir: Maksat şudur: Eğer yetim zengin ise ona bol bol harcamada bulunur ve kendisi de yetimin malına elini sürmez. Şayet fakir ise, ona malının miktarına göre harcamada bulunur. Bu açıklamayı Rabia ile Yaliya b. Said yapmıştır.

Ancak birincisi cumhurun görüşü olup sahih olan görüştür. Çünkü yetim, küçüklüğü ve sefihliği dolayısıyla kendi malında tasarrufta bulunması hususunda muhatap alınmaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [111]

14. Maruf Ölçüler İçerisinde Yemenin Mahiyeti;

Cumhur, maruf ölçüler içerisinde yemenin mahiyeti hakkında farklı görüşlere sahiptir.

Bir topluluk der ki: Burda maruf ölçüler içerisinde yemek, muhtaç olduğu vakit yetiminin malından borç alması, ödeme imkânı olduğunda da o borcunu ödemesi demektir. Bu, Ömer b. el-Hattab, İbn Abbas, Abîde (es-Selmâ-nî), İbn Cübeyr, eş-Şa'bî, Mücahid ve Ebu'l-Âliye'nin görüşüdür. Aynı zamanda el-Evzaî de bu görüştedir Bununla birlikte, ihtiyacı olan miktardan fazlasını da borç almaz. Hz, Ömer der ki: "Şunu bilin ki, ben Allah'ın malına karşı kendi durumumu, velinin yetimin malına karşı durumu gibi tesbit ettim. Eğer ihtiyacım olmazsa afiflik ederim. Eğer fakir düşersem maruf ölçüler içerisinde yerim. Ödeme imkânım olduğu vakit de o aldığımı öderim." [112]

Abdullah b. el-Mübarek de Asımdan, o Ebul-Aliye'den şunu rivayet etmektedir; "Fakir olan da örfe göre yesin" yani borç olmak üzere yesin^ dedikten sonra: "Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman onlara karşı şa-hid bulundurun" buyruğunu okudu.

ikinci bir görüş de İbrahim, Atâ, Hasan-ı Basrî, Nehâî ve Katâde'den rivayet edilmiştir. Buna göre onlar, maruf ölçüler içerisinde bir şeyler yiyen fakir vasinin, o yediklerini ödeme yükümlülüğü yoktur Çünkü bu onun yetime nezaret etmesinin bir hakkıdır, Fukahânın kabul ettiği görüş de budur. e]-Hasen ayrıca der ki: Bu, Allah tarafından ona yedirilen, ikram edilen bir miktardır. Çünkü o açlığını giderecek kadar yer, avretini örtecek kadar giyinir. Bununla birlikte kalitesi yüksek keten ve takım elbiseler giyinme yoluna gitmez-

Bu görüşün sıhhatine delil ise, ümmetin şu husus üzerinde icmâ' etmiş olmasıdır Müslümanların işlerini görüp gözetken İmamın (İslâm Devlet başkanının) maruf ölçüler içerisinde yediğini ödemek yükümlülüğü yoktur. Çünkü yüce Allah, onun payını Allah'ın malı arasında olmak üzere tesbit etmiştir O bakımdan Hz.

Ömer'in söylediği kabul edilen: "Eğer imkânım olursa aldığımı öderim" şeklindeki ifadesinde (öbür görüşü savunanların lehine) delil yoktur.

İbn Abbas, Ebu'l-Âliye ve eş-Şa'bî'den rivayete göre maruf ölçüler içerisinde yemek, nasıl uyuz develeri katranlıyor, kaybolan bir malı ilan ediyor, havuzları su sızdırmasını diye sıvıyor, hurmaları topluyor ise, onun gibi davalarının sütlerinden yararlanmak, malın aslına zarar vermemek şartıyla köleleri istihdam etmek ve bineklerin sınma binmek gibi faydalar sağlamakla olur. Malların aynı kısmına ve asıllarına gelince; vasiinin bunlardan birşey alma hakkı yoktur.

Bütün bunlar fukahânın şu sözlerinin kapsamına dahildir: O yaptığı işin ücreti kadarını alabilir. Bir gurup; işte maruf ölçüler içerisinde yemek budur. Bunun için Öötmeye yapması sözkonusu değildir, fakat bundan fazla yemesi ise haram kılınmıştır. el-Hasen b. Salih b. Hayy -tbn Hayvan da denilir- ise babanın tayin ettiği vasi ile hakimnin tayin ettiği vasi, arasında fark gözetmektedir. Ona göre babanın tayin ettiği vasi maruf ölçüler içerisinde yetimin malından yiyebilirse de, hakimnin tayin ettiği vasiinin herhangi bir şekilde yetimin malından yeme imkânı yoktur. İşte bu da üçüncü bir görüştür.

Konuyla ilgili dördüncü bir görüş de Mücahid'den şöylece rivayet edilmektedir: Vasi, yetimin maundan borç da alamaz, başka bir yolla da alamaz. Onun kanaatine göre âyet-İ kertme yüce Allah'ın şu buyruğu ile nesli edilmişin "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Aranızda karşılıklı bir anlaşma ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna." (en-Nisâ, 4/29) Böyle bir yolla yemek ise, bir ticaret değildir. Zeyd b. Eslem de der ki: Bu âyet-i kerimede ki ruhsat yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki zulümle yetimlerin mallarını yiyenler..." (en-Nisâ, 4/10) buyruğu ile nesh edilmiştir. Bısr ir el-Velid de libu Yusuf'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Bilemiyorum, belki de bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: "Ey iman edenler! Mallarınızı batıl yollarla yemeyin, aranızda karşılıklı bir anlaşma ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna" (en-Nisâ, 4/29) buyruğu ile nesh edilmiştir.

Konu ile ilgili bir beşinci görüş ise; ikâmet hali ile yolculuk hali arasında fark gözetilen bir görüştür. Eğer yetim ile birlikte şehirde ikamet etmekte ise; onun malından yiyemez. Şayet onun için yolculuk yapma gereğini duyarsa o takdirde ihtiyaç duyduğu kadarını alabilir. Ve ondan herhangi bir şey brriktiremez. Bu, Ebû Hanife ile onun iki arkadaşı Ebû Yusuf la Muhammed'in görüşüdür.

Altıncı bir görüş; Ebû Kılâbe der ki; O topladığı mahsullerden maruf ölçüler içerisinde yesin. Onun nakdî servetinden İse, borç olsun, başka türlü olsun herhangi bir şey almak hakkına sahip değildir.

Yedinci bir görüş İkrime, İbn Abbas'ın: "Fakir olan da öffe göre yesin" buyruğu

ile ilgili olarak şöyle dediğini nakleder: Eğer muhtaç olur ve zorunlu bir ihtiyaç duyarsa (yesin). eş-Şa'bı der ki: Böyle bir durumda kan ve domuz eti yemesi helâl olacak olursa yetimin malından alır» daha sonra ödeme imkânı bulursa öder. en-Nelhas ise der ki: Böyle bîr görüşün anlamı yoktur Çünkü bu derecede zaruret haline düşecek olursa, o yetimin malından olsun, onun dışında başkasının malından kendisini hayatta tutacak kadarını alabilir.

Yine ibn Ab bas ve en-Nehaî der ki: Maksat vasinin kendi malından maruf ölçüler içerisinde yemesidir Tâ ki yetimin malından yemeye muhtaç olmasın. Böylelikle zengin kimse zenginliği dolayısıyla afiftik etmiş olur, fakir kimse de kendisine (kendi öz malından) harcamalarını alabildiğine kısar ki, yetiminin malına ihtiyaç duyacak hale düşmesin,

en-Nehlias der ki: Bu açıklama bu âyet-i kerimenin tefsiri ile Ügiii olarak yapılan rivayetlerin en güzelidir. Çünkü başkalarına ait mallar mahzur (hak-sîz yere el sürülmesi haram) olan mallardır. KaL'î bir delil ile olmadığı sürece o mallardan herhangi birine el sürmek serbest olamaz.

Derim ki: el-Kiyâ, et-Taberî, Ahkâmu'l-Kur'ân adlı eserinde bu görüşü tercih ederek şöyle demektedir: Seleften bazı kimseler bu âyet-i kerimenin hükmü gereğince vasinin küçüğün malından israf sınırına ulaşmayacak bir miktarda yiyebileceği vehmindedir. Bu ise yüce Allah'ın: "Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Aranızda karşılıklı bir anlaşma ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna" (en-Nisâ, 4/29) buyruğuna muhaliftir. Böyle bir şey ise yetimin malında tahakkuk etmemektedir. Yüce Allah'ın: "Zengin olan afiflik etsin" ifadesi, kişinin kendi malı ile alâkalıdır, yetimin malı ile değil. Bunun da manası şudur: Yetimin malını kendi mallarınızla birlikte yemeyiniz. Aksine yalnızca kendi mallarınızdan yemekle yetininiz. Buna yüce Allah'ın; "Onların mallarını mallarınızla karıştırarak yemeyin. Muhakkak bu büyük bir günahdır" < en-Nisâ, 4/2) buyruğu da buna delâlet etmektedir. Yüce Allah'ın: "Zengin olan afiflik etsin, fakir olan da örfe göre yesin" buyruğu ile de yetecek miktarı aşmama hususu açıkça ortaya çıkmaktadır. Tâ ki yelimin malından yemek gereğim duymasın. İşte âyel-i kerimenin ihtiva ettiği anlamın tamamı budur Bizler başkasının malını rızası olmaksızın -özellikle de yetim hakkında- yemeyi yasaklayan muhkem bir takım âyetlerle karşı karşıya bulunuyoruz. Bu âyet-i kerimenin ise bir kaç manaya gelme ihtimali olduğunu görmekteyiz. O halde bu âyet-i kerimeyi konu ile ilgili diğer muhkem âyetlerin manasına göre anlamak kaçınılmaz bir haldir.

Konu ile ilgili .selefin kanaatine destek bulmak amacıyla: Hakimler de müslümanlara yaptıkları iş dolayısıyla rızıkl arını (maaşlarını) almaktadır. Vasiyi de

aynı şekilde yetim için çalışan bir kişi olarak göremez miyiz ve niçin yaptığı iş kadar ücret almasın? diye bir som sorulacak olursa ona şöyle cevap verilir:

Şunu bil ki, seleften hiçbir kimse vasinin zengin olmakla birlikte küçük çocuğun malından birşeyler almasını vasi için caiz kabul etmemiştir, Halbuki hakimnin durumu böyle değildir. İşte bu, iki mesele arasındaki bir farktır. Aynı şekilde islâm'ın gerekli kıldığı işleri İfa eden l'akihlerin, hakimlerin ve halifelerin aldıkları malların muayyen bir maliki yoktur. Şanı yüce Allah bu sahipsiz malı belli bir lakım niteliklere sahip bazı sınıflara tahsis etmiştir. Hakimler de bu sınıflardan birisidir. Vasi ise yaptığı iş karşılığında muayyen bir kimsenin malını onun rızası olmaksızın almaktadır. Yaptığı işin miktarı ve mahiyeti ise meçhuldür. Aldığı ücret de meçhuldür. Böyle bir şeyin ise hak edilme ihtimali uzaktır.

Derim ki- hocamız İmam Ebul-Abbâs şöyle derdi: Eğer yetimin malı, velisini kendi özel ihtiyaçlarını ve işlerini aksatacak derecede meşgul edecek şekilde büyük bir uğraşmayı gerektirecek kadar çok ise, o takdirde veliye yaptığı işin ücreti tesbit edilir. Şayet kişiyi kendi ihtiyaçlarını görmekten alıkoymayacak kadar önemstz ise, o maldan hiçbir şey yemez. Bununla birlikte yetime zarar vermeksizin ve çoğa da kaçıksızın az miktarda bir süt İçmesi, yahut az miktarda yiyecek veya yağ yemesi de müstehaptır Hatta adeten tarafların birbirilerine müsamaha ettikleri görülegeien miktarda dahi yiyebilir. Hocamız devamla der ki: Sözüünü etçiğimiz ücret, az miktarda hurma, yahut süt yemek maruf" olan şeylerdir. O bakımdan âyetin buna göre anlaşılması uygun düşmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Bununla birlikte bundan daii sakınmak Allah'ın izniyle daha ia-ziletli olındır.

Miras paylaştıracı hakimnin alıp da rüsum adım verdiği ve ona tabi olanların yaptıkları talanlara gelince; ben bunun açıklanabilir veya helâl olabilecek tarafını bilmiyorum. Bunlar yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar" (en-Nisâ, 4/10) buyruğunun genel kapsamına girmektedirler. [\[113\]](#)

15. Yetimlere Mallarını Teslim Ederken Şahid Bulundurmak:

Yüce Allah: "Mallarını kendilerine geri verdiğiniz zaman onlara karşı şahid bulundurun" buyruğunda, gerekli şekilde korunmaya yahut töhmetleri izale etmeye dikkat çekmek üzere şahid tutmayı emretmektedir. Bu şekilde şahid tutmak, bjr gurup ilim adamına göre müstehaptır. Bu konuda da vasinin sözü

kabul edilir. Çünkü vasi güvenilir (emin) bîr kimsedir.

Bir diğer kesim ise, bu tarzdır, demektedir. Âyetin zahirinden anlaşılan da budur; ve vasi sözü kabul edilen emin bir kimse değildir. Tıpkı kendisine verileni geri verdiğini iddia eden vekil yahut yanında emanet bırakılan kimse gibidir. Çünkü vasi olsa olsa baba tarafından emin görülen bir kimsedir. Baba onu emin gördüğü sürece onun başkası hakkında söyleyeceği söz, kabul edilmez. Nitekim vekil olan bir kimse, adil olarak bilindiği için kendisine em-rolunanı Zeyd'e verdiğini iddia edecek olursa, beyyine ile bunu ortaya koymadığı sürece bu iddiası kabul olunmaz, İşte vasinin durumu da böyledir,

Ömer b, el-Hattab (r.a) ile İbn Cübeyr'in görüşüne göre ise burada sözü geçen şahid bulundurmamak, vasinin daha önce fakirken yeşimin malından aldığı borcu bolluğu esnasında ödemesi hali hakkındadır.

Abîde der ki: Bu âyet-i kerime, yetimin malından birşeyler yiyenin o miktarı ödemesinin vacib oluşuna bir delildir. Buna göre âyetin manası şöyle olur; Sizler yetimin malından bir miktar borç alır yahut yiyecek olursanız, bunu ödemeniz halinde şahid bulundurunuz.

Doğrusu ise lafzın hem bu hali hem de diğer halleri de kapsadığı şeklindedir.

Buyruğun zahirine göre maksat şudur: Sizler velayetiniz altında bulunana herhangi bir hacamada bulunacak olursanız, şahid tutunuz. Tâ ki herhangi bir anlaşmazlık ortaya çıkacak olursa, beyyine getirmek imkânı bulunsun. Çünkü şahid tutmak suretiyle emanet olmak üzere kabz olunan her bir maldan ibra olmak, ancak onun ödendiğine dair şahid tutmakla mümkün olur. Çünkü yüce Allah: "Şahid bulundurun" diye buyurmaktadır. O halde şayet şahid tutmaköizm birseyler kabz etmiş ise, o kabzettiğini tekrar ödemesi halinde ödediği kimseye karşı bunu ödediğine dair şahid tutmasına gerek yoktur.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[114\]](#)

16. Veli Ya da Vasi, Yetimi, Bedenen Korumakla da Mükelleftir.

Vasi ya da kefil (yetimi gözeten kişi ya da veli) yetiminin malını korumak, o malı uygun şekilde artırıp çoğaltmakla yükümlü olduğu gibi, küçüğü bedenen de korumakla yükümlüdür. Yetimin malını korumayı, gereken şekilde zaptu rapt altına almakla gerçekleştirir. Bedenini de edebiyle korur. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/220. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

Rivayete göre adamın birisi Peygamber (sav)'a gelip şöyle demiş: Benim himayem altında bir yetim vardır, Onun malından birseyler yiyeyim mi? H2.

Peygamber Şu cevabı verdi: "Hvet, onun malından kendin için mal ayırıp biriktirmeksizin ve onun malıyla kendi malını korumak yoluna gitmeksizin (yiyebilirsin)." Peki ey Allah'ın Ras  l   onu d  veyim mi? deyince, Hz, Peygamber: "Hangi sebepten kendi çocuğunu d  v  yorsan o sebepten dolayı (d  vebilirsin),"[115]

  bn  'l-Arabi der ki: (Bu) her ne kadar senet itibari ile sabit değilse de, herhangi bir kimse artık bundan başka bir çare de bulamaz.[116]

17. Allah Herkesin Hesabını G  recek Olandır:

Y  ce Allah'ın; "Hesap sonucu olarak Allah yeter" buyruğu amellerinizi hesaba çeken ve onların karşılığını verecek kimse olarak Allah yeter, demektir. Bu herhangi bir hakkı ink  r eden herkes için bir tehdittir. Lafzatullah başına gelen "be" harfi zaittir. Bu buyruk ref mahallindedir. [117]

7. Baba ve anne ile yakın akrabaların bıraktıklarından erkekler için bir pay, yine anne ve baba ile yakın akrabaların bıraktıkların-dan kadınlar için 4e bir pay vardır. Bu, o maldan -az veya çok olsun- farz kılınmış bir paydır. Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1.   yetler Arası İlişki ve   yetin N  zul Sebebi:

Y  ce Allah yetimlerin durumunu s  z konusu ettikten sonra hemen ardından mirasa dair hususları zikretmektedir.

  yet-i kerime Ensardan Evs, b. Sabit hakkında nazil olmuştur. Evs vefat etmiş ve geriye Um Kucce[118] adında bir hanım ile yine ondan doğma    kız bırakmıştı.   lenin amcaoğullarından ve vasilerinden S  veyd ile Arfece adındaki iki kiği kalkıp onun malını aldılar, hanımına ve kız çocuklarına hiçbir Őey vermediler. Cahiliyye d  neminde Araplar, kadınlara da, -erkek dahi olsalar- k   k çocuklara da hiçbir miras vermezler ve atların sırtında savaşan, mızraklarla vuruşan, kılıçla d  v  Ően ve ganimet elde edenden başkasına bir-Őey verilmez, diyorlardı.

Um K  cce bu hususu Ras  lullahı (sav)'a anlatınca,   lenin amca çocuklarını çağırdı. Kendisine: Ey Allah'ın Ras  l  , dediler bu kadının çocukları ne ata biner, ne zayıf d  Őm  Ő birisine yardım edebilir, ne de d  Őmana bir zararı dokunabilir. Bunun   zerine Hz, Peygamber: "Şimdi gidiniz, Allah'ın bu hususta bana neler

emredeceğine bir bakayım" dedi.

Bunun üzerine yüce Allah, onları reddetmek, sözlerini ve cahilce giriştikleri tasarruflarını iptal etmek üzere bu âyet-i kerimeyi indirdi. [\[119\]](#)

Çünkü küçük mirasçıların büyüklere nisbetle daha bir hak sahibi olmaları gerekirdi. Zira onlar tasarrufta bulunmak, kendi menfaatlerine olan işlere nezaret etmek imkânına sahip değiller. Oysa cahiliyye Arapları hükmü tersyüz ettiler, mirastaki hikmeti iptal ettiler. Hevâlarına uyarak saptılar, görüş ve tasarruflarında hataya düştüler. [\[120\]](#)

2. Âyet-i Kerîmenin İfade Ettiği Diğer Hususlar:

İlim adamlarımız der ki: Bu âyet-i kerimede üç husus ifade edilmektedir. Birincisi mirasın illeti (gerekçesi, sebebi) açıklanmaktadır, bu da akrabalıktır. İkincisi, yakın yahut uzak olsun her türlüyle akrabalığın genelliği, üçüncüsü ise genel bir ifade ile farz olarak tesbit edilen payın dile getirilmesi. Bu mücmel ifadeler ise, mirası anlatan âyet-i kerimelerde açıklanmaktadır. O bakımdan bu âyet-i kerime hüküm için ve bu bozuk görüşün iptal edilmesi için bir hazırlık mahiyetindedir. Sonunda konu ile ilgili rahatlatıcı ve yeterli açıklama geldi. [\[121\]](#)

3. Akrabalık Kavramının Kapsamı:

Rivayette sabit olduğuna göre Ebu Talha malı olan Bi'ruhâ'yı sadaka olarak bağışlayıp, Peygamber (sav)'a bunu zikredince Hz. Peygamber ona: "Sen onu fakir akrabalarına tahsis et (vakfet)" diye emretmiş, bunun üzerine o da orayı Hassan ve Ubeyy'e vermişti. F.nes der ki; Her ikisi de ona benden daha yakın idiler. [\[122\]](#)

Ebû Dâvûd der ki: Bana Muhammed b. Abdullah el-Ensari'den ulaştığına göre o şöyle demiş: Ensardan olan Ebu Talha'nın adı Zeyd'dir. Onun geriye doğru nesebi şöyledir: Zeyd b. Selil b. el-Esved b. Haram b. Amr b. Zeydi Me-nat b. Adiyy b. Amr b. Malik b. en-Neccar, Hassanın da nesebi geriye doğru şöyledir: Hassan b- Sabit b. el-Münzîr b. Haram. Böylelikle her ikisi Haram adındaki üçüncü atalarında nesebleri bir araya gelmektedir. Ubey'in de geriye doğru nesebi şöyledir: Ubey b. Ka'b b. Kays b. Ubeyd b. Zeyd b. Mu-aviye b, Amr b. Malik b. en-Neccar. {Muhammed b. Abdullah) el-Ensârî der ki: İşte Ebû Talha ile benim babam arasında altı baba (göbek) vardır. [\[123\]](#) (Ebû Dâvûd) dedi ki:

Amr b. Malik ise, Hassan'ın da, Ubey b. Kâab'ın da, Ebu Tal-ha'nın da nesebinin kavuştuğu dedeleridir.

Ebû Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki: tşte bu ifadede, akrabalığın neseb itibari ile bu derecede ve buna yakın derecelerde olanlar için sözkonusu olmasını gerektiren bir mana vardır. Bundan daha yakın olanın akrabalık kapsamına girmesi ise öncelikle sözkonusudur. [\[124\]](#)

4. Kadınların da Mirastan Paylan Vardır:

"Bu, o maldan az veya çok olsun farz kılınmış bir paydır" buyruğuyla yüce Allah, kız çocukların da mirasta bir paylarının olduğunu tesbit etmekle beraber bunun ne kadar olduğunu beyan etmemektedir. Bunun üzerine Peygamber (sav), Suveyd İle Arlece'ye Evs'in malından herhangi bir şeyi dağıtmamaları için haber gönderdi. Çünkü yüce Allah, Evs'in kız çocukları için de bir pay ayırdığını belirtmektedir. Bununla birlikte bu miktarın ne kadar olduğunu beyan etmemiştir, O bakımdan Rabbimizin ne inzal buyuracağım beklemek gerekir (dedi). Bunun üzerine yüce Allah'ın: "Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor..." buyruğundan itibaren: "En büyük kurtuluş işte budur" (en-Nisâ, 4/1143) buyrukları nazil oldu. Hz. Peygamber onlara: "Um Kucce'ye Evs'in geriye bıraktığı malın sekizde birini, kız çocuklarına üçte ikisini veriniz, malın geride kalan bölümü de sizindir" diye haber gönderdi. [\[125\]](#)

5. Gayrimenkullerin Paylaştırılması:

İlim adamlarımız bu âyet-i kerimeyi kalan mirasın durumunda değişiklik olacaksa da hisselerine göre paylaştırılacağına delil göstermişlerdir. Hamam, ev, zeytinlerin toplandığı yer ve pay sahiplerinin orada yerleştirilmesi suretiyle faydalanılmaz hale gelen ev gibi. [\[126\]](#)

Malik der ki: Onlardan herhangi birisi kendisine düşen paydan faydalanması sözkonusu olmasa bile bu paylaştırılır. Çünkü yüce Allah: öBuf o maldan az veya çok olsun farz kılınmış bir paydır" diye buyurmaktadır.

Aynı zamanda bu İbn Kİnane'nin de görüşüdür. Şafî de böyle demiştir, Ebû Hanife'nin görüşü de buna yakındır. Ebû Hanife der ki: İki kişinin ortak olduğu küçük bir ev, ortaklardan birisi tarafından pay edilmesini isterken, diğeri bunu kabul etmiyorsa, ev kabul etmeyenin payına verilir.

İbn Ebi Leylâ ise der ki: Eğer pay sahipleri arasında kendisine verilecek paydan

faydalanamayacak durumda olan varsa, o mal paylaştırılmaz. Pay sahiplerinden herhangi birisine zarar gelmenin sözkonusu olduğu her bir paylaşırma yapılmaz. Bu Ebu Sevr'in de görüşüdür

İbnü'l-Münzir der ki: İki görüşün daha sahih olanı budur. Ayrıca İbnü'l-Kasım da, -İbnü'l-Arabi'nin naklettiğine göre- bunu Malik'ten de rivayet etmiştir. İbnü'l-Kasım der ki: Benim görüşüme göre paylaştırılmayan ev, oda ve hamamlar ile paylaş tın İmasında zarar bulunup ta paylaştırıldı tı takdirde ondan yararlı anı lamı yacak ise, o mai şupa hakkı sözkonusu olmaksızın satılır. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Pay edilemeyen her şeyde şuf a sözkonusudur. Eğer sınırlar ortaya çıkacak olursa şupa sözkonusu olmaz."[\[127\]](#) Böylelikle Hz. Peygamber, sınırların belirlenme ihtimali bulunan her şey hakkında şuf a'nın sözkonusu olacağını, sınırlarının belirlenmesi mümkün olan arasından da paylaştırılmayan şeylere şuf a'nın taalluk edeceğini belirlemiş olmaktadır. Hadisin delil olarak ifadesi budur,

Derim ki: Bu görüşün lehine delillerden birisi de, Dârakutnî'nin İbn Cü-reyc yoluyla rivayet ettiği hadis-i şeriftir. İbn Güreye der ki: Bana Sıddık b. Mûsâ, Muhammed b. Ebi Bekr'den, o babasından, o da Peygamber (sav)'dan rivayetine göre, Peygamber şöyle buyurmuş: "Paylaştırılması kabil olan şey dışında mirasçılar aleyhine parçalayıp dağıtma olmaz."[\[128\]](#)

Ebû Ubeyd der ki: Bu şöyle olur: Adam ölür ve geriye öyle bir şey bırakır ki, mirasçıları arasında paylaştırılacak olursa bu ya onların hepsine zarar verir, yahut bir kısmına. İşte hadis böylesinin paylaştı almayacağını söylemektedir. Geriye bir mücevherat, hammam, atlas kumaş ve benzeri şey bırakmak buna bir örnektir. Hadis-i şerifte geçen "tadiye" kelimesi bir şeyi parçalayıp dağıtmak demektir. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir:

Onlar ki, Kur'ân'ı bölük pörçük ettiler" (el-Hicr, 15/91).

Yüce Allah, âyet-i kerimde: "Zarar verici olmayan,,," diye buyurarak (en-Nisâ, 4/12) zarar vermeyi kabul etmemektedir. Nitekim Hz. Peygamber der "Zarar vermek de yoktur, zarara karşılık zarar da verilmez."[\[129\]](#) diye buyurmaktadır. Aynı şekilde âyet-i kerîmede paylaşırma da sözkonusu edilmemektedir. Âyet-i kerime yalnızca az ya da çok olsun, küçüğün de, büyüğün de pay alması gerektiğini ortaya koymaktadır ve cahiliyedeki kanaatleri reddetmek üzere: "Erkekler için bir pay... kadınlar için de bir pay vardır" diye buyurmaktadır. Bu husus oldukça açıktır.

Payım ortaya çıkarılmasına gelince; bu da bir başka delilden alınmaktadır. O da mirasçının şöyle demesi ite olur: Yüce Allah'ın buyruğu gereğince bana

ödenmesi gereken bir pay vardır. O payı kullanmama imkân veriniz. Ona ortak olan kimse de ona şöyle cevap verir: Özel olarak o paydan yararlanma imkânını sana vermemize imkânımız yoktur. Çünkü böyle bir imkân malın itsad edilmesi, şek]inin değiştirilmesi, kıymetinin eksilmesi gibi sebepler dolayısıyla, benim de, senin de zarar görmemiz sonucunu verir. Bu durumda tercih sözkonusu olur. Daha zahir (kuvvetli) olan görüş, menfaati ortadan kaldıran ve malın kıymetini eksiltten paylaştırmamanın sözkonusu olmayacağı şeklindedir. Bunun da az önce sözünü ettiğimiz delil ile birlikte böyle olması gerekir. Başarıya ulaştıran Allah'tır,

el-Ferrâ der ki: Farz kılınmış bir pay" ifadesi;

Vacib olan bir paylaşırma ve yerine getirilmesi gereken bir hak" ifadesine benzer. Bu, mastar anlamında bir isim olduğundan dolayı mansub gelmiştir. ez-Zeccac ise, hal olmak üzere nasb edilmişti^ der. Yani sözügeçen bu kimselerin payları onlara farz olarak belirlenmiştir. el-Ahleş der ki: Yüce Allah bunu onlara bir pay olarak tesbit etmiştir, demektir. Farz kılınmış (el-mefrûd) ise miktarı tayin edilmiş ve yerine getirilmesi gereken şey demektir.[\[130\]](#)

8. Paylaştırma sırasında yakınlar, yetimler ve yoksullar da hazır bulunursa ondan kendilerini rızık I andırın ve onlara güzel sözler söyleyin.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1. Mirasın Pay Edilmesinde Hazır Bulunanlara Birşeyler Vermek:

Yüce Allah, mirastan pay hak etmemekle birlikte paylaştın I ma da hazır bulunan ve mirasçı olmayan akraba yahut yetim ve fakirlere, eğer mal çok ise ikramda bulunmayı ve onların mahrum edilmemelerini, şayet miras akar, yahut da az birşeyler vermeye dahi imkân vermeyecek kadar az olursa, onlara Özür beyan etmeyi emir buyurmaktadır. Bununla birlikte az miktardaki mirastan birşeyler vermenin eciri de çok büyüktür. Çünkü bazan tek bir dirhem yüzbin (dirhem)i geride bırakabilir.

Ayet-i kerime bu görüşe göre muhkemdir. Bu görüş de İbn Abbas'ındır. Tabiînden de Urve b. ez-Zübeyr ve onun dışında kalan bir gurup da bunu benimsediği gibi; Ebu Mûsâ el-Eşârî de bunun böyle uygulanmasını emretmiştir. İbn Abbas'tan bu âyet-t kerimenin nesh edilmiş olduğuna dair rivayet de elmiştir Onu nesh eden de yüce Allah'ın: "Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor: Erkeğe iki dışının payı kadar (veriniz)." (en-Nisâ, 4/11} âyetidir.

Said b. el-Müseyyeb ise, bunu miras ve vasiyet âyeti nesh etmiştir, demektedir. Bu âyet-i kerimenin nesh olduğunu söyleyenler arasında Ebu Malik, İb-rime ve ed-Delîhâk da vardır. Ancak birinci görüş daha sahihtir. Çünkü bu âyet-i kerime mirasçılarının kendi paylarını hak ettiklerini; paylaşırma esnasında yanlarında hazır bulunup ta mirastan pay almayan kimseleri de mirasa ortak etmenin müstehap olduğunu beyan etmektedir.

İbn Cübeyr der ki: İnsanlar bu ayeti zayi ettiler (yani onunla amel etmez oldular). el-Hasen der ki: Fakat insanlar cimrilik ettiler.

Buhârî de İbn Abbas'dan yüce Allah'ın; "Paylaşırma sırasında yakınlar, yetimler ve yoksullar da hazır bulunursa..."* âyeti hakkında bu âyet muhkemdir. Nesh edilmiş değildir dediğini nakletmektedir. [\[131\]](#) Bir rivayete göre de şöyle demiştir: Birtakım kimseler bu âyetin nesh olduğunu iddia etmektedir Allah'a yemin ederim ki hayır o nesh edilmiş değildir. Fakat bu gereğince amelin ağırdan alındığı buyruklardan birisidir.

Âyet-i kerimede iki kesimden sözedilmektedir. Birisi mirasçıdır. İşte başkasını rızıklandırarak olan budur. Bir diğer kesim ise miras almamaktadır. İşte maruf söz söyleyerek sana bir şey veremiyorum, der. [\[132\]](#)

İbn Abbas dedi ki; Yüce Allah mü'minlere miraslarını paylaşmalarını sırasında akrabalık bağlarını, yetimlerinize yoksullarını vasiyyet yoluyla gözetmelerini emretmiştir, Şayet ortada vasiyet yoksa o takdirde miras yoluyla onların bağlan gözetilir en-Nehhâs der ki: Bu âyet-i kerime ile ilgili olarak söylenen sözlerin en güzeli budur. Yani mendupluk, hayır işlemenin teşviki ve yüce Allah'a şükür olmak üzere bu buyruğun gereğinin yerine getirilmesi sözkonusudur.

Bir kesim de der ki: Bu şekilde az birşeyler vermek farz anlamında vacib-tir. Mirasçılar bu kesimlere gönüllerinin hoşluğu ile birşeyler verirler. Kap-kacak, eskimiş elbise ve hafif şeyler. Bu görüşü İbn Atıyye ve d-Kuşeyrî nakletmektedir. Sahih olan bunun mendupluk ifade ettiğidir. Çünkü böyle bir-şey farz olsaydı, terikede kazandan bir hak ve mirasta bir ortaklık olurdu. Taraflardan birisinin hakkı bilinirken, diğer tarafın hakkı meçhul kalırdı. Bu ise hikmete aykındır, anlaşmazlığa, güzel ilişkilerin kopmasına sebeptir.

Bir başka kesim de, âyet-i kerimede muhatap ve kast olunanların mirasçılar değil de, vasiyet ile mallarını paylaşırın ölümü yaklaşmış bulunan kimselerdir, der. Bu, İbn Abbas, Said b. et-Müseyyeb ile İbn Zeyd'den rivayet edilmiştir. Hasta bir kimse vasiyette bulunmak suretiyle malını dağıtmak ister ve o esnada mirasçı olmayan kişi yanında hazır bulunursa, onu mahrum etmemelidir.

Bu -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- vasiyetin vacib olduğu ve henüz miras âyetinin nazil olmadığı dönemlerde sözkonusu olabilirdi. Ancak birinci görüş

daha sahihtir ve kabul edilen, alınması gereken görüş de odur. [\[133\]](#)

2. Mirasçı Tasarrufta Bulunamayacak Kadar Küçük ise:

Şayet mirasçı malında tasarruf edemeyecek kadar küçük ise, bir kesimin görüşüne göre, küçük mirasçının velisi, hacri altında bulunan bu küçüğün malından uygun göreceği miktarda birşeyler verir. Birşeyler vermez, de denilmiştir. Aksine paylaştırmada hazır bulunanlara: Bu maldan bana ait birşey yoktur. Bu mal yetime aittir. Bulûğa erecek olursa ona hakkınızı öğretip bildiririm der. İşte maruf söz de budur.

Ancak bu husus, ölenin herhangi bir vasiyette bulunmaması halinde böyledir. Şayet vasiyette bulunmuş ise, ona vasiyet edilen miktar ne ise verilir.

Abîde ile Muhammed b. Sîrîn'in görüşüne göre ise; bu âyet-i kerimede sözü geçen nızı ki andırmaktan kasıt, onlara yiyecekleri bir yemek yapmaktır. Nitekim onlar bu şekilde davranmışlar ve terikeden bir koyun kesmişlerdi. Abîde dedi ki: Eğer bu âyet-i kerime olmasaydı bu benim öz malımdan olacaktı. Kata-det Yahya b. Ya'mer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: İnsanların terket-tikleri üç muhkem âyet-i kerime vardır. Bu âyet isti'zan âyeti: "Ey mü'mirt-ler! Sağ ellerinizin malik olduğu... sizden üç defa izin istesinler..." (en-Nurf 24/58)- "Ey insanlar! Şüphesiz Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık..." (el-Hucurat, 49/13) âyetleridir. [\[134\]](#)

3. Paylaştırma:

Yüce Allah'ın: " Ondan" buyruğundaki zamir paylaştırma manasına aittir. Çünkü bu, mal ve miras anlamındadır. Zira yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O da onu kardeşinin yükünden çıkardı.w (Yusuf, 12/76) Kasıt maşrapa (sikâye)'dır. Çünkü bu manada kullanılan ve daha önce geçen "suvâl" kelimesi müzekkerdir. [\[135\]](#)

Hz. Peygamber'İN: Bir de mazlunun bedduasından sakın. Çünkü onunla, (beddua ile) Allah arasında bir perde yoktur." [\[136\]](#) Görüldüğü gibi burada da müzekker bir zamir (manen mü-zekker olan) dua manasına iade edilmiş bulunmaktadır.

Aynı şekilde Hz. Peygamber'in Süveyd b. Tarık el-Cu'fî'ye şarap hakkında soru sorduğunda verdiği cevap da böyledir: "Şüphesiz ki o, (şarap kelimesi manen müennes bîr kelime olmakla birlikte buradaki zamir müzekker kullanılmıştır) bir ilaç değildir, aksine o bir hastalıktır." [\[137\]](#) Burada da görüldüğü gibi zamir

içkinin manasına iade edilmiştir. Bunun örneği pek çoktur. Paylaştırma anlamını ifade etmek üzere: O-nunla malı paylaştırdı, kendi aralarında paylaştılar, ikisi onu pay ettiler" denilir. Bu kelimenin İsmi ise müennes olmak üzere "kısmet" şeklinde gelin Kasm İse, bunun mastarıdır. Paylaştırma yerine "maksim" denilir. Taksim ise, darmadağın etmek, dağıtmak anlamındadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[138\]](#)

4. Söylenecek Güzel Sözler:

Yüce Allah'ın: "Ve onlara güzel sözler söyleyin" buyruğu ile İlgili olarak Said b. Cübeyr şöyle demektedir: Onlara: Buyurun alın, Allah size bereket ihsan etsin, denilir, Şöyle de denilmiştir. Onlara birşeyler vermekle birlikte, keşke bundan daha fazlasını verebilseydim, deyiniz. Yine şöyle denilmiştir: Birşeyler vermekle birlikte ayrıca mazeret belirtmeye ihtiyaç yoktur. Evet onlara hiçbirşey verilmeyecek olursa en azından güzel bir söz söylemeli ve bir çeşit mazeret beyan etmelidir. [\[139\]](#)

9- Arkalarında kendileri hakkında endişe edecekleri âciz ve güçsüz çocuklar bırakacak olanlar korksunlar. Allah'a karşı takvâ-h olsunlar da dosdoğru söz söylesinler.

Bu buyruğa ciair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Âyetin Muhatapları:

Yüce Allah'ın: Korksunlar" buyruğu emir olduğundan mec-zumdur ve sonundaki "elifl (-i maksura olan "yâ" harfî) bundan dolayı hazf edilmiştir. Sibeveyh'e göre şiiirdeki zaruret hali dışında, cer harflerine kıya-sen emir için (fiilin başına gelen) emir lâm'ının gizli olması caiz değildir. Kûfeliler ise, cezm ile birlikte lâm harfinin hazf edilmesini caiz görmüşlerdir. (Buna dair) herkes (örnek olarak) şu beyti nekleder:

"Ey Muhammed; eğer sen herhangi bir şeyin kötü akıbetinden Korkacak olursan; her nefis senin için feda olsun."

Korksun" buyruğunun mef ulü ifadenin delâleti dolayısıyla hazf edilmiştir "Endişe edecekleri" buyruğu da Vin cevabıdır. İfadenin takdiri ise: Eğer terkedecek olurlarsa, korkarlar... Bu edatın cevabında "lâm" harfinin hazf edilmesi de caizdir.

Bu âyet-i kerimenin tevili hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Bir kesim der ki: Bu vasilere bir Öğüttür. Yani sîz yetimlere kendinizden sonra öz çocuklarınıza yapılmasını arzu ettiğiniz gibi muamele ediniz. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. İşte bundan dolayı (daha sonra) yüce Allah: "Şüphe yok ki, zulümle yetimlerin mallarını yiyenler," (en-Nisâr 4/10) diye buyurmuştur.

Bir başka kesim şöyle demektedir: Maksat bütün insanlardır. Yüce Allah onlara hem yetimler hakkında hem de başkalarının çocukları hakkında, kendilerinin himayesinde olmasalar dahi, Allah'tan korkmalarını emir buyurmuştur. Onların her birisi kendisinden sonra öz çocuğuna neler yapılmasını arzu ediyor ise, o şekilde başkalarının çocuklarına da güzel ve doğru söz söylesinler. .

eş-Şeybânî'nin naklettiği de bu kabildendir. Dedi ki: Mesleme b. Abdül-meîik'in kumandanlığında bir gurup asker ile birlikte Konstantiniyye (İstanbul) önlerinde idik. Aralarında İbn Deylemî'nin de bulunduğu ilim ehlinden bir gurup ile birlikte oturduğumuz bir günde meclistikiler; âhir zamanda meydana gelecek dehşetli bir takım olaylardan sözetmeye başladılar Ben ona (tb-nü'd-Deylemî'ye): Ey Bişr'Ln (yahut Busr'un) babası, ben hiç çocuğum olmasın diye arzu ederdim, dedim, Bana şöyle dedi: Buna gerek yok. Çünkü Allah'ın herhangi bir kimseden ortaya çıkmasını hükme bağladığı herbir can mutlaka ortaya çıkar. O kişi ister bundan hoşlansın, ister hoşlanmasın, Fakal eğer sen onlardan yana emin olmak isliyorsan, başkaları hakkında Allah'tan kork. Sonra bu ayeti kerimeyi okudu. Bir diğer rivayette de şöyle denilmektedir: Eğer ona yetişecek olursan Allah'ın seni kendisinden kurtaracağı ve şayet sen kendinden sonra bir çocuk tekedecek olursan Allah'ın .senin hakkında (kötülük yapmaktan) onları koruyacağı bir işi sana göstereyim mi? Ben: Tabii deyince, şu: "Arkalarında kendileri hakkında endişe edecekleri..." âyetini sonuna kadar okudu.

Derim ki: Muîammed b. Kâ'ab el-Kurazfnin Ebu Hureyre'den yaptığı şu rivayet de bu manayı ifade etmektedir: Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim sadakayı güzel bir şekilde (ihsan ile) verirse Sırat'ı geçer. Her kim dui bir kadının ihtiyacını karşılayacak olursa, Allah da onun geride bırakacakları kimselere nezaret edecek halefler takdir eder."[\[140\]](#)

Burada bir grup müfessirin ifade ettiği üçüncü bir görüş daha vardır: Bu âyet-i kerimeden kasıt, ölüm esnasında vasiyette bulunacağı sırada yanında hazır bulunanların kendisine şöyle söylediği kimsedir: Şüphesiz Allah senin çocuklarını rızıklandıracaktır. Şimdi sen kendine bak, malını Allah yolunda vasiyet et, sadaka ver, köle azad et. Bu da nihayet bütün malını bu şekilde dağıtır. Yahut da onun tamamını kuşatacak şekilde bu tür işler yapar. Bu ise onun mirasçılara zarar verir. İşte böyle bir uygulamaya gitmeleri yasak kılındı. Âyet-

i kerime onlara şöyle diyor gibidir: Sizler; sizden sonra mirasçılarınız ve geride bıraktığınız zürriyetiniz için korktuğunuz gibi, aynı şekilde sizden başkalarının mirasçıları için de korkunuz, onları kendi mallarını satıp savurmaya itmeyiniz. Bu açıklamayı İbn Abbas, Katade, es-Süddî, İbn Cü-beyr, ed-Dalîlî ve Mücahid yapmıştır. Said b- Cübeyr, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: Kişi başkasının vasiyeti esnasında hazır bulunacak olursa: Malım vasiyet et, şüphesiz Allah senin çocuklarına nazık verecektir, dememelidir. Bunun yerine şöyle desin: Kendin için önden hayır gönder ve çocuğun için de birşeyler bırak, İşte yüce Allah'ın: "Allah'a karşı takvâli olsunlar" buyruğunun anlamı budur.

Miksem ve Hadramî derdi ki: Âyet-i kerime bunun aksi bir durum hakkında nazil olmuştur. Bu da şudur. Ölümü yaklaşmış olan kimseye yanında hazır bulunanlar: Sen mirasçıların için birşeyler sakla, çocuklarına birşeyler bırak, çünkü malında çocuklarından daha çok hak sahibi kimse yoktur, der ve böylelikle onun vasiyet yapmasını önlemeye çalışır. Bunun sonucunda da akrabaları ve kendisine vasiyetle bulunulma hakkına sahip olan herkesi zarara sokar. İşte böylelerine deniliyor ki: Sizler nasıl ki kendi soyunuzdan gelenler için korkuyor ve onlara iyilik yapılmasından hoşnut oluyorsanız, aynı şekilde yoksullar ve yetimler hakkında da bu şekilde güzel ve doğru söz söyleyiniz. Onlara zarar vermek hususunda Allah'tan korkunuz.

Bu iki görüş; mirasa dair âyet-i kerimenin nüzulünden önce vasiyetin vacib olduğu zamanı gözönünde bulundurmak esasına mebnidir. (Böyle bir açıklama) Said b. Cübeyr ile İbn Müseyyeb'den rivayet edilmiştir.

İbn Atiyye derdi ki; Bu iki görüşten hiçbirisi bütün insanlar hakkında uygulanamaz. Aksine insanlar iki kesimdir. Onlardan kimisine bu sözlerin birisi, kimine de diğeri uygun düşer. Şöyle ki; bir adam eğer mirasçılarının her-birisi kendi başına zengin halde terk ediyor ise, böyle birisine vasiyette bulunmayı teşvik etmek ve kendisi için önden hayır göndermeye itmek güzeldir. Şayet mirasçıların güçsüz, ihmal edilmiş, mal varlıkları az bir şekilde terk edecekse, böyle birisine de onlara birşeyler bırakmayı ve ihtiyatlı hareket etmeyi teşvik etmek uygundur. Çünkü hiç şüphesiz bu şekilde hareket etmekten dolayı alacağı ecir, yoksullara yardımcı olmak halinde alacağı ecir gibidir. O halde gözönünde bulundurulması gereken zayıflık halidir. Bu hale göre hareket etmek İcabeder.

Derim ki: Böyle bir açıklama doğru ve yerindedir. Çünkü Hz. Peygamber, Hz. Sa'd'a şöyle demişti: "Şüphesiz ki senin, mirasçıların varlıklı olarak bırakman, onları insanlara avuç açar halde fakir ve yoksul bırakmandan daha hayırlıdır.

[141] Şayet insanın çocuğu yok, yahut çocuğu olmakla birlikte kendisi de babasından ayrı ve zengin ise, babasının da ondan yana bir korkusu yoksa, böyle

bir durumda insanın öncelikle yapması gereken malım önünden göndermesidir (kendisinin vasiyette bulunmasıdır). Tâ ki çocuğu ondan sonra uygun olmayan yerlere harcamasın ve ondan dolayı da vebale girmesin. [\[142\]](#)

2. Dosdoğru Söz Söylemek;

Yüce Allah'ın: "Allah'a karşı takvâlı olsunlar da dosdoğru söz söylesinler" buyruğundaki "dosdoğru" (es-sedîd); adalete uygun ve doğru söylemek-tir. Yani sizler hasta olan kimseye; üzerinde bulunan ve malından ödenmesi gereken hakları çıkartmasını söyleyiniz. Artık bundan sonra da küçük mirasçılara zarar vermeyecek miktarda da akrabalarına vasiyet etsin.

Anlamin şöyle olduğu da söylenmiştir: Sizler ölüye adaletli söz söyleyiniz. Bu ise ona: Lâ ilahe illallah sözünü telkin etmesi, fakat böyle demesini emretmemesidir. Aksine o ölüm döşeğindeki şahıs, onun bu sözünü işitecek şekilde kendi kendisine söylesin ve böylelikle telkin elsin, Peygamber (sav): "Ölülerinize (yani ölüm vakti yaklaşmış olanlara) Lâ ilahe illallah'ı telkin ediniz" [\[143\]](#) diye buyurmakta, onlara böyle demelerini emrediniz, diye buyurmaktadır. Zira böyle demesini emredecek olursa kızıp İnkâra yönelme ihtimali vardır.

Bundan maksadın yetim olduğu da söylenmiştir. Yani yetimi azarlamasınlar ve onu hafife alıp küçümsemesinler. [\[144\]](#)

10. Şüphe yok ki zulümle yetimlerin mallarını yiyenler, karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar yakında alevli bir ateşe de gireceklerdir. Bu buyruğa dair açıklamalarımızı da üç başlık halinde sunacağız:

1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Kimler Hakkında Sözkonusu Olduğu:

"Şüphe yok ki zulümle yetimlerin mallarını yiyenler..." buyruğunun Mer-sed b. Zeyd diye anılan Gatafanlı bir kişi hakkında nazil olduğu rivayet edilmektedir. Bu kişi kardeşinin yetim olan küçük çocuğunun malına veli tayin edilmişti. Onun malını yedi. İşte yüce Allah bu âyeti kerimeyi onun hakkında indirdi. Bunu Mukatil b. Hayyân nakletmiştir. Bundan dolayı cumhur der ki: Bu buyrukta kast edilenler, yetimin malından kendilerine mubah olmayan şeyleri yiyen vasilerdir. İbn Zeyd ise der ki: Bu âyet-i kerime kadınları ve çocukları mirasçı kabul etmeyen, onlara miras vermeyen kâfirler hakkında nazil olmuştur.

Her türlüyle mal almaya "yeme" adı verilmiştir. Çünkü asıl maksat, malın yenihnesidir ve eşya çoğunlukla yemek suretiyle tüketilir.

Özellikle "karınlar'dan söz edilmesi ise, onların düşüklüklerini açıklamak ve üstün ahlâkî değerlerin zıtlanna sahip oldukları için çirkinliklerini ortaya koymaktır,

Yenilen şeye "ateş* adının verilmesi ise, nihayette varılacak olan yerin o oluşundan dolayıdır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi; "Ben rüyamda kendimi şarap sıkıyor gördüm." (Yûsuf, 12/36.) Burada maksat üzüm sıkıyorken görmektir.

Bir görüşe göre buradaki ateşten kast, haramdın Çünkü haram ateşi gerektirir. Yüce Allah o bakımdan harama bu ismi vermiştir. Ebû Said el-Hudrî'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav) bize kendisinin İs-râ'ya çıkarıldığı gecedden sözederken buyurdu ki: "Deve dudaklan gibi dudakları olan ve dudaklarıyla yakaladıktan sonra ağızlarına ateşten tas dolduran bir kimsenin de görevlendirildiği bir topluluk gördüm. Ağızlarına doldurulan bu ateşten taş altlarından çıkıyordu. Ey Cebrail, bunlar kim oluyor? diye sordum bana: Bunlar haksızca yetimlerin mallarını yiyenlerdir, dedi."[\[145\]](#) Kitap ve sünnet yetimin malını haksızca yemenin büyük günahlardan olduğuna delâlet etmektedir. Hz. Peygamber de: "Helak edici yedi büyük günahdan uzak durunuz" diye buyurmuş ve bunlar arasında: "Yetimin malını yemeyi" da saymıştır.[\[146\]](#)

2. Alevli Ateş

Yüce Allah'ın: " Alevli bir ateşe de gireceklerdir" buyruğunu İbn Âmir ve İbn Abbas'tan bir rivayete göre Âsim, meçhul fiî olmak üzere Ciyâ" harfini ötreli olarak okumuşlardır (Anlamı: Alevli bir ateşe atılacaklardır, şekinde olur). Yüce Allah (aynı kökten gelen kelime ile) şöyle buyurmaktadır: "Ben onu SekarJa (cehenneme) sokacağım." (el-Müddessir, 74/26) Ebû Hayve ise bu kelimeyi J'yâ" harfini ötreli, "sâd" harfini üstün, "lam" harfini de şeddeli olmak üzere kökünden gelen bir kelîmeymiş gibi okumuştur. Buna sebep ise bu fiilin ardı ardına çokça tekrarlanacağından

dolayıdır. Bu okuyuşa dedi) de Yüce Allah'ın: Sonra onu. ardı ardına cehenneme sokunuz" (el-Hâkka, 69/31) buyruğudur. Arapların: Onu ardı ardına ısıtıp durdum, şeklindeki sözleri de burdan gelmektedir. Ateş ile ısınmayı İfade etmek üzere de: fiili kullanılır. Şair der ki:

"Defalarca onların savaşlarının kızgın ateşiyle ısımdım

Aşırı soğuktan elleri donmuş bir kimsenin ısınmak istemesi gibi.

Geri kalanları İse bu kelimeyi; den gelecek şekilde "yâ" harfini üstün olarak okumuşlardır. Nitekim yüce Allah şöyle bu-yurmaktadır: işte oraya bedbaht olandan başkası girmez. * (el-Leyl? 92/15) kelimesi, ateşe yaklaşıarak yahut bizzat ona temas ederek ısınmak, demektir. el-Haris b. Abbâd'ın şu beyti de burdan gelmektedir:

"Allah bilir ki ben bu cinayeti (suçu) işleyenlerden değilim Ve şüphesiz ki bugün ben onun ateşiyle yanıyorum".[\[147\]](#)

Şair İse, alevli kor ateş demektir[\[148\]](#)

3. Ayet-i Kerimedeki Tehdit Unsuru:

Bu âyet-î kerime tehdit âyetlerinden birisidir. Günâlı işleyenleri tekfir edenler lehine delil olacak bir tarafı yoktur. Ehl-i sünnetin itikadına göre bu bir takım günahkârlar hakkında sözkonusudur. Bunlar önce cehenneme uğrar, sonra orada yanar ve bir çeşit ölümle ölürler. Halbuki ebediyyen cehennemde kalacak olanlar orada ölmezler de, dirilmekler de.

Böyle bir açıklama ile Kitap ile sünnette varid olan buyruklar bir arada teiif edilip yorumlanmaktadır. Tâ ki, her ikisinde varid olan haberler, haber verilen husus hakkında çelişkiliymiş gibi anlaşılmaz.

Bu husus (cehennemde ebedi kalış), ikili meşiet ile onların bir bölümünden sakıt olacaktır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak Allah, kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Fakat bunun dışında olanı dilediği kimselere mağfiret eder" (en-Nisâv 4/48 ve 116. âyetler) Bu kabilden varid olmuş karşı karşıya kalınacak bütün buyruklar hakkında söylenecek söz (yapılacak açıklama) bu şekildedir.

Müslim, Sahihinde, Ebû Sâid el-Hudrî şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Orada kalacak olan cehennemliklere gelince, onlar orada asla ölmezler de dirilmezler de. Fakat günahları sebebiyle -veya hataları sebebiyle diye buyurdu- ateşin kendilerine isabet edip de, Allah'ın bir çeşit ölümle öldüreceği bir takım kimseler de vardır. Nihayet bunlar kömür olacaklarında şefaet için izin verilecek, guruplar halinde getirilerek cennetin nehirleri üzerine dağıtılacaklar. Daha sonra: Ey cennetlikler, bunların üzerine su dökünüz! denilecek. Onlar da selin sürüklediği çamurlar arasında biten tohum gibi yeşerecekler." Orada hazır bulunanlardan birisi şöyle dedi: Sanki Rasûlullah (sav) adeta çölde davar otlatıyormuş gibi (.bunları anlatıyordu)[\[149\]](#)

11. Allah, çocuklarınız hakkında size şöyle vasiyet ediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz). Eğer kadınlar ikiden fazla iseler, mirasın üçte ikisi onlarındır. Şayet {kzj bir tek ise mirasın yarısı onundur. (Ölenin) çocuğu varsa anne ve babanın her birine mirasın altıda biri (verilir). Çocuğu olmayıp da anne ve babası kendisine mirasçı olana gelince; üçte biri annesinin-«Hr. Şayet (ölenin) kardeşleri varsa o vakit altıda biri annesinin dk. Bu, yapacağı vasiyetten yahut borcun (un ödenmesin) dan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan size faydaca hangisinin daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah'tan bir farz olarak (böyle tayin edilmiştir). Şüphesiz ki Allah Alîmdir» Hakimdir.

12. Çocukları yoksa, hanımlarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Şayet çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Bunlar vasiyetlerinden yahut borç (lann) dan sonradır. Eğer çocuğunuz yoksa bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Şayet çocuğunuz varsa yapacağınız vasiyet ve borçtan sonra sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadına çocuğu ve babası olmadığı halde (kelâle) mirasçı olunuyor ve bunların erkek veya kız kardeşi varsa, herbirine altıda bir düşer, şayet daha çok iseler o halde hepsi yapacağı vasiyet ve borçtan sonra üçte bire ortak olurlar. Ancak zarar verici olmamalıdır.

(Bunlar) Allah'tan bir vasiyet olarak (gelen buyruklardır), Allah her şeyi bilendir, Halimdir.

13. İşte bunlar Allah'ın sınırlandır. Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse onu orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte en büyük kurtuluş budur.

14. Kim de Allah'a ve Rasûlüne isyan eder, şuurlarını aşarsa onu da orada ebedî kalmak üzere ateşe koyar. Üstelik onun için küçültücü bir azap da vardır.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı otuzbeş başlık halinde sunacağız:

Ferâiz (Miras Hukukunun) in Önemi:

Yüce Allah daha önce: „ Erkekler için birpay,,- kadınlar için de bir pay vardır" (en-Nisâ, 4/7) âyetinde mücmel olarak sözünü ettiği hususları burada "Allah çocuklarınız hakkında size şöyle vasiyet ediyor..." âyet-i kerimesinde beyan etmektedir.

İşte bu> beyanın soru sorma zamanından sonraya bırakılmasının caiz olduğuna delil teşkil etmektedir.

Bu âyet-i-kerime dinin hükümlerinden bir hüküm, ahkâmın esas dayanaklarından bir dayanak, ana âyetlerden bir âyettir. Çünkü feraiz (İslâm miras hukukunun) in kıymeti çok büyüktür. O kadar ki o, ilmin üçte biri kabul

edilmiştir. Yansı olduğuna dair rivayet de vardır. İnsanlar arasından çekip kaldırılacak ve unutulacak ilk ilimdir. Bunu Dârakutnî, Ebû Hureyre (r.a)'dan rivây er etmiştir Buna göre Peygamber (.sav) şöyle buyurmuştur: "Feraizi öğreniniz ve onu insanlara öğretiniz. Çünkü o ilmin yansıdır. Unutulacak İlk şey o olduğu gibi, ümmetimin arasından çekip kaldırılacak ilk şey de odur,"[\[150\]](#)

Yine bu hadis Abdullah b. Mes'ud yoluyla da rivayet edilmiştir Abdullah b. Mes'ud dedi ki: Rasûlullah (sav) bana şöyle buyurdu: "Kurân'ı öğreniniz onu insanlara Öğretiniz. Feraizi de öğreniniz ve onu insanlara öğretiniz. İlmi öğreniniz ve onu insanlara öğretiniz. Çünkü ben (zamanı gelince) ruhu kabz olunacak birisiyim. Şüphesiz ki, ilim de kabz olunacak ve fitneler ortaya çıkacaktır. O kadar ki, iki kişi bir miras taksimi hususunda anlaşmazlığa düşecekler fakat, aralarında hüküm verecek bir kimseyi bulamayacaklardır."[\[151\]](#)

Bu husus böylece sabit olduğuna göre; şunu bil kiT feraiz ashab-ı kiram'ın bilgilerinin en önemli bölümüdür. Onların tartıştıkları hususların en büyükleridir. Fakat insanlar, bu ilmi zayı ettiler. Mutarrefin Malik'ten rivayetine göre; Abdullah b. Mes'ud şöyle demiştir: Bir kimse feraizi, boşamayı ve haccı (buna dair hükümleri) öğrenememiş ise çölde yaşayan (eğitim görmemiş) insanlara üstünlüğü nedir?

İbn Vehb de Malik'ten şöyle dediğini nakletmektedir; Rabia'yı zaman zaman şöyle derken dinlerdim: Her kim feraizi Kur'ândan öğrenmeksizin öğrenecek olursa, onu çok çabuk unuttur. Malik der ki: Gerçekten doğru söylemiş.[\[152\]](#)

2- Kitap ve Sünnete Dayalı İlimin Önemi:

Ebû Dâvûd ve Dârakutnî, Abdullah b. Amr b. el-As'dan şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İlim üç türlüdür Bunun dışında kalan ise bir fazlalıktır: Ya muhkem bir âyet, yahut uygulanan (kaim) sünnet veya adil bir fariza," [\[153\]](#) Ebû Süleyman el-Hattabî der ki: Muhkem âyet, yüce Allah'ın Kitabıdır. Bunda muhkem olma şartını koşmasının sebebi şudur: Kimi âyet-İ kerime kendisi ile amel edilmeyen mensuh bir âyettir; onu nes-heden ile amel olunur. Kaim sünnet ise, Hz. Peygamberden gelen sabit sünnetlerden olan her bir sünnettir.

"Âdil bir fariza" buyruğuna gelince, bunun iki türlü tevil edilme ihtimali vardır Birincisine göre bununla paylaştırmada adaletin kastedilmiş olması muhtemeldir. O taktirde bu. Kitap ve sünnette sözü geçen paylara uygun bir şekilde adil olarak

paylaştırılan bir fariza (miras hissesi)dır İkinci şekle göre, bu Kitap ve sünnetten ve bunların anlamlarından çıkartılmış bir fariza olabilir. O taktirde bu fariza (mirastaki hak) tıpkı Kitap ve sünnetten alınmış olana denk (ona muadil olur. Zira nass yoluyla Kitap ve sünnetten alınmış gibidir.

İkrime rivayetle der ki: İbn Abbas, Zeyd b. Sabit'e bir kişi göndererek; geriye kocasını ve anne-babasını bırakıp ölen bir kadın hakkında sordurdu. Zeyd dedi ki: Malın yansı kocanıdır. Geri kalanın üçte biri annesindir. Bu sefer ona şöyle sordu: Sen bunu Allah'ın Kitabında mı görüyorsun, yoksa görüşüne dayanarak mı söylüyorsun? Zeyd: Ben onu görüşüme dayanarak söylüyorum. Hiç bir zaman bir anneye babadan daha fazla bir pay veremem. Ebû Süleyman (el-Hattabî) dedi ki: İşte bu, nass bulunmadığı takdirde bir farîza-nın tadil edilmesi kabilindendir. O da bunu nass ile tesbit edilmiş olan buyrukları nazan itibara alarak söylemiştir. Sözü geçen nass ise yüce Allah'ın; "An-ne-babası da kendisine mirasçı olana gelince üçte biri annesinindir" buyruğudur, Burada annenin payı üçte bir olarak tesbit edildiğine göre, geri kalan ve üçte ikiye eşit olan mal da babaya ait olur. Burada Zeyd, kocanın payını almasından sonra, malın arta kalan yansını, eğer anne-baba ile birlikte evlat yahut pay sahibi başka bir kimse yoksa, malın tümüne kıyas etmiştir. Bu malı da. ikisi arasında (anne-baba arasında) üçte birlere ayırarak paylaşmış, anneye bir payf babaya da geri kalan miktar olan üçte iki pay vermiştir. Böyle bir paylaşırma ise, anneye malın geri kalan bölümünden malın tümüne nisbetle üçte birinin verilip, babaya ise kalan ve altıda bire eşit olan miktarın verilmesinden daha bir adildir. Çünkü geri kalanın üçte biri anneye verilecek olursa, asıl itibariyle baba mirasın aslında anneden daha fazla bir pay sahibi olmakla birlikte, anneye babadan daha fazla verilmiş olur. Halbuki baba asıl itibariyle anneden önce ve daha fazla pay alır. Böyle bir paylaşırma ise, İbn Abbas'ın kanaati olan genel malın üçte biri kadannın anneye verilerek daha fazla pay ayrılırken, babanın payını da altıda bire düşürüp azaltmaktan daha bir adildir İşte bundan dolayı İbni Abbas'm görüşü terk edilerek, fukahânın geneli Zeyd'in görüşünü kabul edip benimsemiştir.

Ebû Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki: Abdullah b. Abbas (r.a) geriye kalan koca ve ebeveyn hakkında şöyle demiştir: Kocaya malın yansı verilir. Anneye ise malın genelinin üçte biri verilir Babaya ise geri kalan verilir Bir kadın ve bir anne-baba hakkında da, dörtte biri kadının, anneye genel malın üçte biri, geri kalan ise babaya verilir, der. Kadı Şüreyli, Muhammed b. Şirin, Davud b. Ali ile aralarında İbn el-Lebbân diye tanınan Ebu'l-Hasen Mu-hammed b. Abdullah el-Faradî el-Mısri'nin yer aldığı bir grup ela her iki meselede de böyle söylemiştir. Ayrıca

bunun Hz. Ali'nin müşterekkeye[154] dair görüşüne kıyasen verilmiş bir hüküm olduğunu da ileri sürmüştür.

(Ebu Ömer) bir başka yerde de şöyle demektedir: Bu Hz. Ali'den de rivayet edilmiştir. Ebu Ömer der ki: Ali, Zeyd, Abdullah, diğer ashab-ı kiram ile genel olarak ilini adamlarından meşhur olup bilinen görüş, Malik'in tes-bit ettiği husustur. Bunların lehine ve İbn Abbas'a karşı delillerden birisi de şudur: Anne-baba, beraberlerinde başka hiçbir kimse bulunmaksızın birlikte mirasçı olacak olurlarsa, anne üçte bir, baba da üçte iki alır. Aynı şekilde kocadan artan yanda da ortak oldukları takdirde yine üçte bir ve üçte iki alırlar. Bu hem aklî bakımdan konu üzerinde düşündüğümüz zaman doğrudur, hem de kıyasa göre doğrudur. [155]

3- Mirasa Dair Ayetin Nüzâl Sebebi:

Mirasa dair âyetin nüzul sebebi ile ilgili farklı rivayetler gelmiştir. Tirmî-zî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Dârakutnî'nin Cabir b. Abdullah'tan rivayetine göre 5aJd b. er-Rabrin hanımı dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Sa'd öldü, geriye de iki kız çocuğu ve kendi kardeşi kaldı. Kardeşi kalkıp Sa'd'ın bıraktıklarını aldı. Kadınlar ise sahip oldukları mallar üzre nikahlanırlar. Hz. Peygamber o mecliste kendisine cevap vermedi. Daha sonra tekrar ona gelip dedi ki; Ey Allah'ım Rasûlü, Sa'd'ın kız çocukları (ne olacak)? Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Bana (Sa'd'ın) kardeşini çağır" Kardeşi gelince ona şöyle dedi: "İki kız çocuğuna üçte iki, hanımına sekizde bir ver, geri kalanı da senindir." Ebû Davud'un rivayetinin lafızları böyledir. [156] Tirmizî ve diğerlerinin rivayetinde ise şöyle denilmektedir: Bunun üzerine miras âyeti nazil oldu. (Tirmizî) dedi ki: Bu, sahih bir hadistir. [157]

Yine Hz. Cabir rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sav) Ebu Bekir ile birlikte ben Benu Selime arasında olduğum sırada beni (hastalığımda) yürüyerek ziyarete geldiler. Aklımın başımdan gitmiş olduğunu (baygın olduğumu) gördüler. Peygamber bir su getirilmesini istedi. Abdest aldı. Sonra o sudan üzerime serpti, ben de ayıldım. Ey Allah'ın Rasûlü! Malıma ne yapayım diye sordum. Bunun üzerine: "Allah, çocuklarınız hakkında size şöyle vasiyet ediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz)" âyeti nazil oldu. Bu hadisi, Buhârî, ve Müslim rivayet etmiştir. [158] Bunu Tirmizî de rivayet etmiş olup orada ayrıca şu ifadeler yer almaktadır: Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Malımı çocuklarım arasında nasıl paylaştırayım? Bana bir şey söylemedi. Bunun üzerine: "Allah,

çocuklarınız hakkında size şöyle rivayet ediyor: Erkeğe iki dişinin payı kadar (veriniz)" buyruğu nazil oldu, (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahil) bir hadistir. [\[159\]](#)

Buhârî'de İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, bu buyruğun nüzulü (önceleri) miras kalan malın çocuklara, vasiyetin ise anne-baba'ya yapılması şeklindeki uygulama dolayısıyla olmuştur. İşte o uygulama bu âyet-i kerimelerle nesh olundu. [\[160\]](#)

Mukatil ve el-Kelbî der ki: Bu âyet-i kerime Um Kücce hakkında nazil olmuştur. Bunu da daha önce zikretmiş bulunuyoruz.

es-Süddî der ki: Bu âyeti kerime Hassan b. Sabit'in kardeşi olan Abdur-rahman b. Sabit'in kız çocukları sebebiyle nazil olmuştur.

Şöyle de denilmiştir: Cahiliyye dönemi insanları savaşa katılıp düşmanla çarpışanların dışında kimseye miras vermezlerdi. İşte âyet-İ kerime küçük, büyük herkesin payını beyan etmek üzere nâzil oldu.

Bu buyruğun herkese bir cevap olmak üzere nazil olmuş olması da uzak bir ihtimal değildir. Nüzulünün gecikme sebebi de bundandır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Kiyâ et-Taberî der ki: Bazı rivayetlerde vârid olduğuna göre cahiliyye döneminde uygulanan küçüğe mirastan pay vermemek İslâm'ın ilk dönemlerinde de yapılıyordu. Bu âyetle bu uygulama nesli edilinceye kadar böyle sürdü. Halbuki, bizim şeriatimizde böyle bir şey sabit olmamıştır. Aksine bunun hilafına hüküm sabit olmuştur.

Bu âyet-i kerime Sad b. er-Rabî'in mirasçıları hakkında nazil olmuştur. Bunun Sabit b. Kays b. Şemmas'ın mirasçıları hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Ancak birinci görüş, nakil ehline göre daha sahihtir. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) amcaya verilmiş olan mirası geri aldı. Şayet onun şeriatimi-ze göre önceden miras alacağı sabit olmuş olsaydı» o verileni ondan geri almazdı. Hiçbir zaman bizim şeriatimizde at üzerinde savaşmayıp korunması gereken şeyleri koruyuncaya kadar küçüğe miras verilmez; diye bir hüküm sabit olmuş değildir.

Derim ki; Kadı Ebu Sekr İbnü'l-Arabî de bu görüştedir, O şöyle diyor: Bu âyet-i kerimenin nüzulü oldukça güzel bir nükteye de delâlet etmektedir. O da şudur Cahiliyye dönemi insanların uygulaması olan malı almak (ve mirasçılara vermemek) İslâm'ın ilk dönemlerinde ses çıkarılmamış ve ikrar edilmiş bir şer'î uygulama olmamıştır. Çünkü eğer ikrar ile kabul edilmiş bir şeriat (hukuki uygulama) olsaydı, Peygamber (sav) iki kız çocuğunun amcası hakkında aldığı mallarım geri vermeleri şeklinde hüküm vermezdi. Herhangi bir hüküm uygulamaya konulduktan sonra neshedici hüküm gelecek otursa, bu ancak

gelecekteki uygulamaları etkiler. Daha önce geçmiş hükümleri nakzetmez. Ancak bu, yapılmış haksız bir uygulama idi ve kaldırıldı. Bu açıklamayı İbnü'l-Arabî yapmıştır. [\[161\]](#)

4- "Çocuklar" İfadesinin Kapsamı:

Yüce Allah'ın: "Allah, çocuklarınız hakkında size şöyle vasiyet ediyor" buyruğu ile ilgili olarak Şafî'ler derler ki: Yüce Allah'ın: "Allah, çocuklarınız hakkında size şöyle vasiyet ediyor¹" buyruğu, kişinin sulbünden gelen çocukları hakkında hakikat anlamındadır. Oğlun çocukları ise bunun kapsamına mecaz yoluyla girmektedir. Buna göre bir kimse, oğlunun oğlu bulunduğu halde oğlu olmadığına dair yemin edecek olursa, yemininde hânis (yalan söylemiş) olmaz. Filanın çocuklarına vasiyette bulunacak olursa, filanın oğlunun çocukları bu vasiyetin kapsamına girmez. Ebu Hanife ise der ki: ¹ Eğer sulbünden oğlu yoksa, oğlunun çocukları bunun kapsamına girer. Bilindiği gibi lafızlar söyledikleri ile değişiklik arzetmez. [\[162\]](#)

5- Miras Alamayanlar:

İbnü'l-Münzir der ki: Yüce Allah: "Allah, çocuklarınız hakkında size şöyle vasiyet ediyor" diye buyurduğundan dolayı, âyetin zahirine göre mirasın mü'miniyle, kâfiriyle bütün çocukların bir hakkı olması icabeder. Şu kadar var ki, Rasûlullah (sav)'ın: "Müslüman kâfire mirasçı olmaz..." [\[163\]](#) diye buyurduğu sabit olduğundan, yüce Allah'ın bu buyruğunda çocukların bir kısmını kastetmiş olduğunu, bir kısmını da kastetmemiş olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Buna göre hadis-i şerifin zahiri gereğince müslüman kâfire, kâfir de müslümana mirasçı olmaz.

Derim ki: Yüce Allah: "Çocuklarınız hakkında..." diye buyurduğuna göre; kâfirlerin elinde esir bulunan çocuklar da onların kapsamına girer.

Müslüman olarak hayatta olduğu bilindiği sürece o da mirasçıdır. Nehaî müstesna, bütün ilim ehli böyle demiştir. Nehaî ise, esir çocuk miras alamaz demektedir. Eğer bu çocuğun hayatta olduğu bilinmiyor ise, o takdirde hükmü mefkûd [\[164\]](#) hükmündedir. Peygamber (sav)'ın mirası, şu buyruğu dolayısıyla âyetin kapsamına girmez: "Bize mirasçı olunmaz. Bizim bıraktığımız sadakadır."

[\[165\]](#) İleride buna dair açıklamalar, yüce Allah'ın izniyle Meryem Sûresi'nde (18/7. âyet 2. başlıkta) gelecektir. Aynı şekilde babasını yahut dedesini, yahut

kardeşini ya da amcasını kasten Öldüren kişi, hem sünnetteki delil dolayısıyla, hem de icma-ı ümmet dolayısıyla çocuklar arasına girmez. Yine daha önce Bakara Sûresi'nde (2/72, âyetle.) geçtiği üzere öldürdüğü kimsenin malından da diyetinden de herhangi bir şeyi miras olarak alamam.

Eğer hata yoluyla öldürmüş İse, yine öldürdüğünün diyetinden miras alamaz, fakat onun malından miras alır. Malik'in görüşüne göre bu böyledir, Şafîî, Ahmed, Süfyan ve Rey ashabının görüşüne göre ise -yine daha önce Bakara Sûresi'nde (2/72. âyetle)- açıklandığı gibi ne malından ne de diyetinden herhangi bir miras alamaz. Malik'in görüşü ise daha sahihtir, tshak ve Ebu Sevr de bu görüştedir. Aynj zamanda Said b. el-Müseyyeb, Ata b. Ebi Rebâh, Mücahid, ez-Zührî, el-Evzaî ve İbnü'l-Münzir'in görüşü de budur. Çünkü yüce Allah'ın, Kitab-ı Keriminde mirasçı kıldığı kimsenin mirası sabit bir mirastır. Ondan ancak sünnet ve icma ile herhangi bir kimse istisna edilebilir. Bu hususta, hakkında farklı kanaatlerin bulunduğu herbir husus, mirasın sözko-nusu olduğu âyetlerin zahirine havale edilir. [166]

6- İslâm'ın İlk Dönemindeki Mirasa Hak Kazanma Sebepleri:

Şunu bil ki, İslâm'ın ilk dönemlerinde birkaç sebepten dolayı mirasa hak kazanılıyor idi. Hilf (Kardeşlik antlaşması), hicret ve bu hususta yapılacak akidleşme bunlar arasındaydı. Daha sonra yine bu sûrede yüce Allah'ın izniyle: "Herbiri için mirasçılar kıldık" (en-Nisâ, 4/33) buyruğunu açıklarken belirteceğimiz üzere, bu nesholundu. İlim adamları icmâl ile eğer çocuklarla beraber miktarı tesbit edilmiş farz hisse sahibi kimseGer) bulunuyor ise, onlara o farz hisselerinin verileceği ve geri kalan malın ise erkeğe, iki dışının payı verilmek üzere paylaşınlacağı üzerinde icma etmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber: "Farz hisseleri sahiplerine ulaştırınız" [167] diye buyurmuştur. Bu hadisi hadis imamları rivayet etmiştir. Kastettiği, yüce Allah'ın Kitabında yer alan farz hisselerdir. Bunlar ise: Yarım, dörttebir, sekizdebir, üçteiki, üç-tebir ve altıdabir olmak üzere altı ayrı hissedir.

Yanın hisse; beş kişiye verilir Sulpten kız çocuğu, oğlun kızı, anne-ba-babir kızkardeş, bababir kızkardeş ve koca. Bütün bunlar bu hisseyi kendilerini o hisseyi almaktan hacb [168] edecek bir kimse bulunmadığı takdirde söz-k onu su dur.

Dörttebir; hacbedici kimsenin bulunması halinde, kocanın ve hacbedici kimse bulunmadığı takdirde ise hanımın ya da hanımların hissesidir.

Sekizde bir; hacbedici kimse olduğu takdirde hanımın ya da hanımların hissesidir.

Üçteiki; dört kişinin hissesidir Sulben iki ve daha fazla kızçocuklan, oğlun kızlarının, anne-bababir yahut bababir kızçocuklannın. Bütün bunlar da kendilerini bu payı almaktan hacbedecek kimselerin olmadığı halde bu payı alırlar.

Üçtebir; iki kesimin payıdır. Çocuğun ve oğlun çocuğunun olmaması ile erkek ve kız kardeşlerden iki ve daha yukarısının bulunmaması halinde annenin payıdır. Bir de annibir çocuklardan iki ve daha yukarısının payıdır. Buradaki üçtebir bütün malın üçtebiridir. Geri kalanın üçtebiri ise, bu da koca yahut hanım ile birlikte anne-babanın bulunması halinde annenin payıdır. O takdirde anne kalanın üçtebirini alır. Buna dair açıklamalar az önce geçmişti. Yine dedenin, beraberlerinde pay sahibi kimse bulunması şartıyla, kardeşlerle birlikte bulunup, kalanın üçtebiri de dede için daha uygun bir pay olduğu meselelerde de böyledir.

Altıdabir; yedi kişinin hissesidir: Anne, baba, oğul ve oğlun oğlu ile birlikte dedet nine ve birden çok olmaları halinde nineler, sulb yoluyla kız ile birlikte oğlun kızları, anne-bababir kızkardeşle birlikte bababir kızkardeşler ile erkek yahut dişi olsun anne bir tek çocuk.

Bütün bu farz hisseler, yüce Allah'ın Kitabından alınmıştır. Ancakj tek nine ile birden çok ninelerin hisseleri müstesnadır. Bu, sünnetten çıkartılmıştır.

Miras yoluyla bu hisselerin alınmasını gerektiren sebebler ise üç tanedir; Sabit neseb, akdolmuş nikâh ve azad yoluyla velâ.

Kimi zaman bu üç sebep bir arada bulunabilir. Erkek, hem Ölen kadının kocası, hem onu azad etmiş olan mevlâsı, hem de amca çocuğu olabilir.

Kimi zaman da yalnızca bu iki sebep bir arada bulunabilir. Kocanın aynı zamanda hanımının mevlâsı olması; yahut kocası ve amcasının oğlu olması gibi. Bu durumda İki bakımdan miras alır ve tek başına olması halinde malın tamamı onun olun Yansını kocası olması hasebiyle, diğer yansını velâ yahut neseb yoluyla ahr. Bir diğer örnek: Kadın kişinin hem kızı hem de onun velâ yoluyla azad ettiği olabilir. Tek başına olması halinde malın tamamını kendisi ahr.

Yarısını neseb yoluyla, diğer yansını da velâ yoluyla alır. [\[169\]](#)

7. Terikeden Borcun Ödenmesi, Vasiyetin Yerine Getirilmesi...

Borç ödenip vasiyet yerine getirilmedikçe, mirasdn paylaşılması) söz-konusu olmaz. Mütevaıffamn ölümünden sonra terikesindeki muayyen haklar çıkartılır. Daha sonra kefenlenmesi ve kabre gömülmesi için gereken masraflar, sonra da

mertebelerine göre borçlar, bundan sonra da üçtebirinden vasiyetler ile vasiyet manasını taşıyan diğer hususlar, yine mertebelerine uygun olarak çıkartılır. Bunlann dışında kalan ise mirasçılar arasında (pay edilecek) mirastır

Mîrascılann hepsi onyedi kişidir. Bunlann onu erkeklerdendir: Oğul ve aşağıya doğru istediği kadar gitse de oğlun oğlu, baba ve istediği kadar yukarıya gitse de babanın babası (ced, dede), erkek kardeş ile erkek kardeşin oğlu, amca ve amcanın oğlu, koca ve ni'met mevlâsı. Yani âzâd etmiş bulunan efendi.

Kadınlardan da yedi mirasçı vardır, bunlar: Kız, aşağı doğru ne kadar giderse gitsin oğlun kızı, anne ve ne kadar yukarı doğru giderse gitsin nine, kızkardeş, hanım ve ni'met'in mevlâsı yani âzâd eden hanımefendi.

Fazilet sahibi birisi bu mirasçıları sür halinde şöylece sıralamaktadır:

"Erkek mirasçıları toplamak istersen

Kadın mirasçıları da onlarla beraber zikrederek:

Erkeklerden mirasçılar toplam on kişidir.

Kadın mirasçılar ise yedi kişidir.

Erkek mirasçıları şiir halinde şöylece sıraladım:

Oğul, oğlun oğlu ve amcanın oğlu,

Baba da onlardandır ve o bu tertipdedir,

Dede de yakın erkek kardeşten önce gelir,

Yakın kardeşin oğlu ve bir de amca,

Koca, âzâd eden efendi; sonra anne,

Oğlun kızı ondan sonra gelir, bir de kız,

Hanım da, nine de ve kızkardeş

Mevlâ olan kadın yani âzâd eden hanımefendi

İşte aen bunu kendin için takdir edilmiş bir araç olarak yanına al." [\[170\]](#)

8- "Çocuklar" Tabirinin Kapsamı:

Yüce Allah'ın: "Çocuklarınız link kın da" buyruğu, ister fiilen var olsun, isterse de annesinin karnında cenin olarak bulunsun, ister yakın, ister uzak olsun, erkek yahut dişi olsun -az önce geçtiği gibi kâfir dışında kalan- bütün çocukları kapsamına alır. Kimisi der ki: Bu yakın çocuklar hakkında hakikat, uzaklar hakkında mecazdır. Kimisi de şöyle der: Hepsi hakkında da hakikattir. Çünkü "evlâd; çocuklar" kelimesi "tevellüc"ten gelmektedir Şu kadar var ki, çocuklar ölene yakınlıklarına göre miras alırlar. Yüce Allah da: "Ey Âdemoğullartr(el-Arâf, 7/26) diye buyurmaktadır. Hz. Peygamberde: "Ben Âdemoğullannın efendisiyim" [\[171\]](#) diye buyurduğu gibi: "Ey İsmailoğul-ları! Ok atışı yapınız.

Çünkü sizin atanız atıcı idi" [\[172\]](#) diye buyurmuştur

Şu kadar var ki bu kelime mutlak olarak kullanıldığında örfen çoğunlukla hakikat üzere yakm ve a'yân çocuklar [\[173\]](#) hakkında kullanılır. Şayet sulbünden gelen çocuklar arasında erkek çocuk varsa, artık çocuğun çocuğunun alacak birşeyi olmaz. İşte bu da ilim ehlinin icma ile kabul ettiği hususlardan birisidir. Şayet sulbünden gelen çocuklar arasında erkek çocuğu bulunmayıp torunları arasında erkek varsa, önce sülb'den gelen kızlardan başlanarak onlara üçte ikiye kadar verilir. Bundan sonra geriye kalan üçtebir yakınlıkta eşit olmaları halinde, yahut erkek kendisinden daha yukarıda bulunan kızlardan aşağıda bulunuyor ise, torunlar arasında erkeğe iki, dışının payı kadar miras paylaşılır.

Bu Mâlik'in, Şafî'nin ve Rey ashabının görüşüdür. Ashabdan, tabiünden ve onlardan sonra gelenler arasındaki İlim adamları da genel olarak bu görüştedir.

Ancak, İbn Mes'ud'un söylediği rivâyel edilen şu görüşü müstesnadır: Eğer erkek lorun kiğ çocuğun karşısında bulunuyor ise, (kalan üçicbir) ona geri verilir. Şayet ondan daha aşağıda bulunuyor ise, kalan kız çocuğa geri verilmez. O bu görüşünü belirtirken yüce Allah'ın: "Eğer kadınlar ikiden fazla ise, mirasın üçte ikisi onlarındır" buyruğuna riâyet eder ve kız çocuklara sayılan ne kadaf çok olursa olsun üçte İkiden fazlasını vermez.

Derim ki: İbnü'l-Arabî İbn Mes'ud'dan bu tafsîlâtı böylece zikretmiştir. Ancak İbnü'l-Münzir ile el-Bâcî'nin İbn Mes'ud'tan naklettikleri şöyledir: Sülb'den olan kızlardan anan, oğlun oğullarına verilir. Fakat oğlun kız çocuklarına verilmez. İkisi de (İbnü'l-Münzir ve el-Bâcî de.) bunun dışında her hangi bir tafsilat zikretmezler. Ayrıca İbnü'l-Münzir bunu Bbu Sevr'den de nakletmektedir.

Buna yakın bir görüşü Ebû Ömer (İbn Abdi'i-Berr) de nakletmiştir. Ebû Ömer der ki: Bu hususta İbn Mes'ud muhalefet ederek der ki; Kız çocuklar üçte ikiye tamamladıkları takdirde, geriye kalan yalnızca oğlun oğullarına verilir. Onların kızkardeşlerine birşey verilmeyeceği gîbib onlardan daha yukarıda bulunan oğlun kızlarına da, onlardan aşağıdakilere de birşey verilmez. Ebû Sevr ile Davud b- Ali (ez-Zâhirî) de bu kanaattedir. Buna benler bir görüş Alkarne'den de rivayet edilmiştir.

Bu kanaate sahip olanların delili, İbn Abbas'ın Peygamber (sav)'dan naklettiği şu buyruğudur: "Siz miras kalan malı, ferâiz sahipleri arasında Allah'ın Kitabına uygun olarak paylaşınız. Ferâiz'den arta kalanı ise en yakıtı erkek kişiye veriniz"- Bunu Buhârî, Müslim ve başkaları rivayet etmiştir. [\[174\]](#)

Cumhurun delillerinden birisi yüce Allah'ın şu buyruğudur: «Allah, çocuklarınız hakkında size şöyle vasiyet ediyor. Erkeğe iki dışının payı kadar (veriniz)."

Çünkü çocuğun çocuğu da çocuktur. Aklî düşünme ve kıyas bakımından da; malın genelinde kendi derecesinde bulunanı asabeleştıren herkesin, aynı şekilde malın arta kalan bölümünde de onu asabelik derecesine ulaştırması gerekir. Tıpkı sulben çocuklarda okluğu gibi- O halde bu yolla oğlun oğlunun, kız kardeşini mirasa ortak etmesi gerekir. Tıpkı sulb yoluyla'gelen oğlun kız kardeşini ortak etmesi gibi.

Herhangi bir kimse Ebû Sevr ile Davud'un lehine: Oğlun kızı, tek başına üçte ikiden artandan herhangi bir miras alamamakta ve kardeşi de onu asabe kılamamaktadır diyecek olursa, cevabım!?, şu olur:

Böyle bir kız çocuğu eğer beraberinde kardeşi bulunacak olursa onunla güç kazanır ve onunla beraber asabe olur. Yüce Allah'ın: "Allah, çocuklarınız hakkında size şöyle vasiyet ediyor..." buyruğunun zahirinden anlaşıldığı gibi, o da burada anılan çocuklardandır. [\[175\]](#)

9- Kız Çocukların Mirastaki Payları:

"Eğer kadınlar ikiden fazla iseler,, mirasın üçte ikisi onlarındır" buyruğunda yüce Allah, tek bir kıza mirasın yansını, ikiden fazla olanlara da üçte ikisini vermiş bulunmaktadır.

Ancak İki kız çocuğuna Kİtab-ı Kerim'inde nass ile belirttiği bir pay zikredilme mistir.

İlim adanılan, iki kız çocuğuna üçte ikiyi vermenin delilinin ne olduğu hususunda bir takım açıklamalarda bulunmuşlardır. Bir görüşe göre bu hususta delil İcmâ'dır-

Ancak bu iddia rnerduttur. Çünkü İbni Abbas'tan sahih olarak nakledildiğine göre o iki kız çocuğuna mirasın yarısını vermiştir. Zira yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer kadınlar ikiden fazla iseler mirasın üçte ikisi onlarındır." Bu da şart ve ceza cümlesidir. Der ki: Ben o bakımdan iki kız çocuğuna üçte iki kadarını vermem.

Bir diğer görüşe göre iki kız çocuğuna mirasın üçte ikisi, iki kızkardeşe kıyasen verilmiştir. Çünkü yüce Allah sûrenin sonlarında şöyle buyurmaktadır: "Eğer çocuğu bulunmayıp da kızkardeşi bulunan bir erkek Ölürse bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır,.. Eğer kızkardeşler iki (veya daha fazla) ise erkek kardeşin bıraktığının üçte ikisini alırlar," (en-Nisâ, 4/176) İşte burada üçte ikide ortak olmak noktasında iki kız çocuğu da iki kızkardeş gibi değerlendirilmiştir, Kızkardeşler de ikiden fazla oldukları takdirde üçte ikide ortak olmak bakımından kız çocuklar gibi değerlendirilmiştir.

Ancak buna da şöyle bir itiraz varittir: Kızkardeşler hususunda nass bunu belirlemiştir. İcma da bu şekilde olmuştur. O bakımdan buna dayanarak o kız çocukların payı böylece kabul edilir.

Bir diğer görüşe göre, âyet-i kerimede iki kız çocuğunun üçte ikiyi alacağına dair delil olacak bir yön vardır. Şöyle ki, erkek kardeşi ile birlikte bir kız çocuğu üçte bir aldığına göre; iki kız çocuğunun da üçte ikiyi alacaklarını öğrenmiş oluyoruz. Bu sözü söyleyen ve bunu delil diye gösterenler, İsmail el-Kadî ile Ebû'l Abbas el-Müberred'dir. en-Neihâs ise der ki; Böyle bir delil getirme nazar ehline (akli mantiki esaslara göre) yanlıştır Çünkü görüş ayrılığı iki kız çocuğu ile ilgilidir. Tek kız çocuğu hakkında değildir. Ona muhalif" oianâr ise şu cevabı verir: Ölen geriye iki kız çocuğu ile bir erkek çocuğu bırakacak olursa, kız çocukları yarısını abr (üçte ikisini almaz). O halde bu, onların farz hisselerinin bu kadar olduğunun delilidir.

Bir diğer görüşe göre "fazla" anlamına gelen kelimesinin zaid olduğu söylenmiştir. Buna göre; eğer kadınlar iki kişi iseler, demek olur. Allah'ın: "Boyunların üstüne vurunuz." tel-Enfâl, 8/121 Yani (üstüne anlamına gelen kelime olan fevka kelimesi zaid olup") boyunlara vurunuz, demektir.

Şu kadar var ki en-Nehhas ile İbn Atiyye bu görüşü reddederek şöyle derler Bu açıklama yanlıştır. Çünkü zarfların da bütün İsimlerin de Arap dilinde bir mana ifade etmeksizin zaid olarak gelmeleri caiz değildir. İbn Atiyye der ki: Diğer taraftan yüce Allah'ın: "Boyunların üstüne vurunuz" buyruğun-daki ifade fasih olan ifadedir. Ve burada "üstüne" anlamındaki kelime zaid gelmemiştir. Aksine manayı daha bir sağlamlaştırmakta, pekiştirmektedir. Çünkü boyuna indirilen bir darbenin beyinden aşağıda, eklem yerlerinde, kemiklerin üzerinde olması İcabeder. Nitekim Dureyd b. es-Simme de şöyle demiştir: Sen darbeni beyinden aşağıda ve kemiklerin üzerine indir. Ben kahramanların boyunlarını böylece vuruyordum.

İki kız çocuğuna üçte ikinin verileceği hususundaki en güçlü delil, nüzul sebebinde rivayet edilen sahih hadistir.

Hicazlılarla Esedoğulları üçtebir, dörttebir... ondabire kadar: şeklinde söylerler. Temimoğulları ve Rabialılar ise, üçte bir derken lâm'ı sakın okurlar ve: Onda bir'e kadar böylece söylerler Üçe tamamlamayı ifade etmek üzere: Onları üçe tamamladım, dirhemleri üçe tamamladım, derler Ancak yüze ve bine tamamlamayı ifade etmek için de derler. [\[176\]](#)

10- Ötenin Tek Bir Kız Bırakması Hali:

Yüce Allah'ın: "Şayet kız, bir tek ise mirasın yansı onundur" buyruğunda geçen: kelimesini Nâfil ve Medineliler: şeklinde ve yi "oldu, idi" anlamında olmak üzere tam kabul ederek, merfu okumuşlardır. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Kış oldu mu artık beni ısıtınız,

Çünkü yaşlı bir kimseyi kış daha da yaşlandırır."

Diğerleri ise bu kelimeyi nasb ile okumuşlardır. en-Nehlîâs der ki: Bu okuyuş güzel bir okuyuştur. Eğer geriye bırakılan yahut kalan çocuk "bir tek İse" anlamına gelir. Nitekim: "Eğer kadınlar... İseler" buyruğunda da böyle okunmuştur.

Buna göre; sulbden gelen kız çocuklar ile birlikte oğlun kız çocukları varsa, sulbden gelen kızlar da iki ve daha fazla ise oğlun kız çocuklarını mirastan hacb ederek, farz hisse almalarını önlerler. Çünkü oğlun kız çocuklarının üçte ikilik miras hakları dışında farz hisse olarak miras almaları sözko-nusu değildir.

Şayet sulbden gelen kız çocuk bir tek ise, o takdirde oğlun kızı, yahut kızları sulbden gelen kız çocuklarla beraber üçteikiyi tamamlayacak şekilde miras alırlar. Çünkü bu, iki ve daha fazla sayıdaki kız çocuğun miras olarak aldıkları farz hisseleridir. Oğlun kızları da, -yoklukları halinde- öz kızların yerini tutarlar. Aynı şekilde oğlun oğulları da hacb ve miras hususlarında bizzat öz oğulların yerini tutarlar. Bu şekilde kız çocukları arasında altıda bir ha-keden kimse olmadığı takdirde bu pay, oğlun kızın? ait olur. Oğlun kızı, müteveffanın anne-bababir kız kardeşinden altıdabiri almaya daha layıktır.

Ashab ve tabiinden rukahânın cumhuru bu görüştedir. Ancak Ebû Mûsâ ile Süleyman b. Ebi Rebîa'dan rivayet edildiğine göre kız çocuğu mirasın yarısını alırken, geri kalan yarısını da kız kardeş alu*. Oğlun kızının ise bunda bir hakkı yoktur. Ebû Musa'dan ise onun bu görüşünden dönmüş olduğunu gerektiren sahih rivayet gelmiştir. Bunu da Bulları rivayet etmektedir: Bize Âdem anlattı, bize Şu'be anlattı, bize Ebû Kays anlatarak dedi ki: Ben Huzeyl b ŞerahbîH şöyle derken dinledim: Ebû Musa'ya bir kız çocuk, oğlun krızı ve kız kardeşin (miras payları) hakkında soru soruldu. O da şöyle dedi: Kız çocuğuna yansı, diğer kız çocuğuna da yarısı verilir. Bununla birlikte İbn Mes'ud'a git, o da bana tabi olacaktır. İbnMes'ud'a sorulup ona Ebû Musa'nın söylediği haber verilince; şöyle dedi: Andolsun o vakit ben sapıtmış olurum, hidâyet bulmuş olanlardan olmam. Ben böyle bir mesele hakkında Peygamber (sav)'ın hüküm verdiği şekilde hükmümü vereyim: Kız çocuğa yansı, oğlun kızına üçte ikiyi tamamlamak üzere altıda biri verilir Geri kalan ise kız kardeşe aittir. Bunun üzerine biz de Ebû Musa'ya gittik. Ona İbn Mes'ud'un söylediğini haber verince şöyle dedi: Şu büyük bilgin aranızda bulunduğu sürece bana birşey sormayınız. [\[177\]](#)

Şayet oğlun kızı veya kızları ile birlikte o kızın derecesinde yahut ondan daha aşağıda ve onu asabe yapan bir oğul bulunuyor ise, geriye kalan -az önce geçtiği üzere tbn Mes'ud'un görüşüne hilafen- yarım, ikisi arasında erkeğe ifci dışının hakkı olmak üzere pay edilir. Miktarı ne olursa olsun. Şu kadar var ki, sulbden gelen kız çocuklarının yahut sulbden gelen kız ve oğlun kız çocuklarının üçteikiyi tamamlamaları halinde bu böyledir. Anne-bababir kız kardeş ile bababir kız kardeş ve erkek kardeşler hakkında da şöyle denilir: Anne-bababir kızkardeşe yansı, geri kalan ise bababir erkek ve kızkardeşlere verilir. Kızkardeşlere altıdabirden fazla pay isabet etmediği sürece bu böyledir. Şayet altıdabirden fazlası onlara isabet edetek olursa, üçte ikiyi tamamlamak üzere onlara altıda bir verilir ve bundan fazlası onlara verilmez. Ebû Sevr de bu görüştedir. [\[178\]](#)

11- Ölümü Esnasında Hanımı Hâmile Bulunan Kimsenin Mirası:

Erkek ölüp de geriye hamile bir hanım terk edecek olursa, doğanın erkek mi, kız mı olduğu ortaya çıkıncaya kadar malı bekletilir-

İlim ehli icmâ' ile şunu kabul etmişlerdir: Erkek ölüp de hanımını hamile bırakacak olur ise, karnındaki çocuk miras alır. Canlı olarak doğup, doğum esnasında ağlayacak, olursa, bu sefer ondan da miras alınır.

Yine ilim adamları hep birlikte derler ki: Eğer ölü doğacak olursa miras almaz. Şayet canlı doğmakla birlikte, ağlamayacak olursa, bir kesim miras-ta hakkı olmadığını söylerler. İsterse kıpırdasın yahut aksırmış olsun. Ağla-madıkça mirasta hakkı yoktur. Bu, Malik, Kasım b. Muhamined, îbn Sirîn, eş-Şâ'bî, ez-Zührî ve Katade'nin görüşüdür,

Bir başka kesim ise şöyle demektedir: Hareket etmek, feryad etmek, süt emmek, nefes atmak suretiyle doğanın hayatta olduğu anlaşılacak olursa, o da hayatta olanların hükümlerine tabi olur. Bu da Şafîî, Süiyân es-Sevrî ve el-Evzaî'nin görüşüdür.

İbnü'l-Münzir der ki: Şâtî'nin görüşünün kıyasen kabul edilebilme ihtimali vardır. Şu kadar var ki varid olmuş haber buna engeldir. Bu da Rasû-lullah (sav)'ın şu buyruğudur: "Doğan herbir çocuğu mutlaka şeytan dürtür. O da şeytanın bu dürtmesi dolayısıyla ağlayarak dünyaya gelir. Bundan tek istisna Meryem'in oğlu ve onun annesidir."[\[179\]](#) İşte bu, konu ile ilgili varid olmuş bir haberdir. Böyle bir haber hakkında ise nesh söz konusu olamaz. [\[180\]](#)

12- Hunsânın Miras Alması:

Yüce Allah'ın: "Çocuklarınız hakkında" buyruğu, hunsâyı da kapsamına alır. Hunsâ ise iki fer-i bulunandır.

İlim adamları icma ile onun mirasının küçük abdestini bozduğu yere göre verileceğini kabul ederler. Eğer küçük abdestini erkeklerin yaptığı yerden yapıyor ise, erkek mirası alır. Şayet kadının yaptığı yerden yapıyor ise kadın mirası alır.

İbnü'l-Münzir der ki; Ben bu hususta Malik'ten gelmiş herhangi bir rivayet bellemiş değilim. Hatta İbnü'l-Kasım, Malik'e ona dair soru sormaktan çekindiğini de zikretmektedir.

Şayet her İki yerden de küçük abdestini yapıyor ise, o takdirde sidiğin öncelikle çıktığı yer muieberdir. Bu da Saki b. el-Müseyyeb, Alımed ve İshak'ın görüşüdür, Bu aynı zamanda rey ashabından da nakledilmiştir. Katade Said b. el-Müseyyeb'den huasâ hakkında şöyle dediğini rivayet eder: Küçük abdestini bozduğu yere göre ona miras verilir. Eğer her ikisinden de abdestî-ni bozuyorsa öncelikle hangisinden bozduğuna bakılır. Heriki yerden de aynı anda abdest bozuyorsa yanm erkek ve yarım kadın (hissesi verilir). Yakub, (Ebû Yusuf) ile Muhammed der ki: Hangilerinden daha fazla çıkıyor ise ona göre mirasını alır. Bu görüş el-Evzâf den de nakledilmiştir. en-Numan b. Sabit (Ebû Hanife) de der ki: Şayet bir arada her İkisinden de çıkıyorsa o müş-kildir. Ben hangi tarai'tan daha çok çıktığına da bakmam. Ondan gelen başka rivayete göre; bu şekilde olduğu takdirde onun hakkında bir görüş belirtmekten kaçınmıştır. Yine ondan şöyle dediği de nakledilmiştir: Eğer müşkil olursa, ona iki paydan daha aşağısı hangisi ise o verilir. Yahya b. Adem ise der ki; Erkeğin bozduğu yerden abdestini bozuyor, bununla birlikte kadın gibi ay hali oluyor ise, abdestini bozduğu yere göre miras alır. Çünkü konu ile ilgili gelen haberde; küçük abdestini bozduğu yere göre ona miras verilir, denilmektedir,

Şafiî'nin görüşüne göre ise: Her iki yerden de abdestini bozuyor, onlardan biri ötekinden önce olmuyorsa, o takdirde bu hunsâ, müşkildir. Ona kız çocuk mirası verilir. Geri kalan miktar ise durumu açıkça ortaya çıkıncaya, yahut mirasçılar kendi aralarında sulh yaparak anlaşıncaya kadar kendisi ile .sair mirasçılar arasında pay edilmek üzere bekletilir. Ebû Sevr de bu görüştedir.

eş-Şa'bî der ki: Ona erkek mirasının yansı ile, kız çocuk mirasının yansı verilir el-Evzâf de bu görüştedir. Malik'in görüşü de budur. İbn Şaş da ael-Cevahirü's-Sernine Alâ Mezhebi Malikin Âlimi'l-Medine" adlı eserinde şunları söylemektedir: Eğer hunsâmn biri erkek diğeri, dişi olmak üzere iki fer-ci var

ise, hangisinden küçük abdesti bozduğuna bakılır ve abdestini bozduğu yere göre hükmünü alır. Her ikisinden de abdestini bozuyor ise hangisinden daha çok yaparsa o muteberdir. Şayet durum eşit olursa, öncelik nazarı itibara alınır. Her ikisinden de beraber yapıyorsa, bu takdirde sakalda tüy bitimi ile memelerin büyüklüğü, bu memelerinin kadınların memelerine benzemesine itibar edilir. Her iki durum bir arada görülecek olursa, o takdirde bulûğ halindeki durumu muteberdir. Şayet ay hali olursa ona göre hüküm verilir. Şayet yalnızca ihtilam olursa yine ona göre hüküm verilir. Eğer her İkisi bir arada bulunursa, o takdirde bu hunsâ, müşkildir. Şayet ne erkeklere has, ne de kadınlara has olan fere'den birisi yoksa, bunun yerine sadece küçük abdestim yaptığı bir yer varsa bulûğu beklenir. Eğer ayırdedicî bir alâmet ortaya çıkarsa, o nazarı itibara alınır, aksi takdirde bu hunsâ müşkil-dîr. Artık müşkil olduğu hükmünü verdiğimiz takdirde tse, alacağı miras, erkek ve kız miraslarından yarımşar yarımşardır.

Derim ki: Sözüünü ettikleri bu alâmetler müşkil hunsâ hakkındadır. Biz el-Bakara Sûresi'nde (2/35- âyet, 4. başlıkta) bu konuda bir alâmete, bu sûrenin başlığında da bir takım alâmetlere işaret ettik. Bu alâmetler onu bu iki türden birisine katar. Bu da kaburga kemiklerinin nazarı itibara alınmasıdır. Bu konudaki açıklama, Ali (r.a)'dan rivayet edilmiştir ve o buna göre hüküm vermiştir. Faziletli alimlerden birisi, hunsâmın hükmünü pek çok beyitlerde şiir halinde açıklamış bulunmaktadır. Bunların ilki şöyledir:

"0 hallerine göre nazarı itibara alınır; Meme, sakal ve küçük abdestini bozma yeri"

Yine bu şiirinde şair (devamla) der ki:

"Eğer bütün halleri birbirine eşit olur da,

Açıkça anlaşılmaz ve belirtileri, içerisinden çıkılamayacak hal alırsa,

Onun yakın akrabasının mirasından alacağı pay,

Payın sekizde altısıdır

Müşkil olması sebebiyle hakkettiğı işte budur;

Onun bu payında bir ekailme vardır.

Gerçekten böyle Mrisinin nikahlanmamak,

Dünyada yaşadıkça ve ona başkasını nikahlamamak gerekir.

Çünkü o katıksız bir aile halkı (dişi) değildir

Ve artık o erkekler arasında (dişi) sayılmamaktadır

Benim bu şiirde sözüünü ettiğim her hususu

İlim ehlinin ileri gelenleri söylemiştir.

Bazıları onun hakkında söz söylemek istememiştir,

Bunlara da bundan dolayı kınama meyli olmaz.

Çünkü o söz konusu edilirken, açıkça
Aşırı bir çirkinlik söz konusudur ve besbellidir bu.
İşte onun bu gizli durumu hakkında geçmiş olan
İmamı Murtaza Ali'nin hükmü şudur:
Eğer ki, kaburga kemikleri ekaik ise
Artık onun erkeklere katılması gerekir
Mirasta, nikâhta ve ihramda
Hacda, namazda ve (aairj hükümlerde
Eğer erkeklerden fazla bir kaburga kemiği varsa
O takdirde o, kadınlar arasında sayılır
Çünkü kadınların fazladan bir kaburga kemikleri vardır
Erkeklere göre bu faydalı bilgiyi ganimet belle
Çünkü daha önceden beri Âdem'den bu kemik eksilmişti Havva'nın yaratılması
için ve bu aöz, bir haktır Çünkü Peygamberin söylediğinden de buna dair Bir
delil vardır; selâm olsun Rabbimizden ona.
Ebû'l-Velid b. Rüşd de der ki; Hunsâ-yı müşkil, koca da olmaz, hanım da olmaz,
baba da olmaz, anne de olmaz.
Şöyle de denilmiştir: Sırtından ve karnından çocuk doğuranlar da görülmüştür.
İbn Rüşd der ki: Eğer bu sahih ise, o takdirde sulbünden olan oğlundan tam bir
baba mirası alır. Karnından olan oğlundan ise tam bir anne mirası alır. Ancak bu
oldukça uzak bir ihtimaldir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.
Dâraikutnî'nin Sünen'inde Ebû Hâninin, Ömer b Beşir'den şöyle dediği rivayet
edilmektedir: Âmir eş-Şa'bf ye erkek de olmayan dişi de olmayan, erkeğin de,
dişinin de organına sahip bulunmayan, göbeğinin altından küçük ve büyük
abdeste benzer birşeyler çıkartan yeni doğmuş bir çocuk hakkında sorulmuş.
Âmir'e böylesinin mirası hakkında soru sorulunca Amir şu cevabı vermiş: (Ona)
erkeğin payının yarısı ile dişinin payının yansı verilir. [\[181\]](#)

13- Anne ve Babaların Mirası:

Yüce Allah'ın: "Anne ve babanın her birine mirasın altıda biri (verilir)"
buyruğunda yer alan anne-babadan kasıt, ölenin anne-babasıdır. Bu ise ay rica
zikredilmeksizîn kinaye (zamirin zikredilmesi) yoluyla bilinir İfadenin buna
delâleti dolayısıyla bu kinaye (yani hazf) caiz görülmüştür. Yüce Allah'ın:
Nihayet o, (güneş) perdenin arkasına gizlendi." (Sâd, 38/32); "Muhakkak Biz
onu Kadir gecesinde indirdik." (ei-Kadr, 97/1)
Altıdabîr" kelimesi de mübtedâ olmak üzere merfû'dur. Ondan önceki ise onun

haberidir.

Aynı şekilde "Üçte bir, altıdabir" ile: "Bıraktığının yansı" da böyledir. "Dörttebir sizindir" buyruğu da böyledir. Dörttebiri onlarındır" buyruğu da; Sekizde biri onlarındır" buyruğu da böyle olduğu gibi; Anne ve babanın herbirine mirasın altıda biri (verilir)" buyruğu da böyledir.

"el-Ebevân (ebeveyn, anne ile baba)" kelimesi baba anlamına gelen: ile anne anlamına gelen: tesniyesi (ikili) dir. Ancak arapçada "el-um: anne" lafzı kullanıldığından baba anlamına gelen "eb" kelimesinin müennesi anne hakkında kullanılmamıştır. Bununla birlikte araplar arasında birbirinden farklı iki şeyi birbirine uyan iki şeymiş gibi kullanarak, onlardan birisini ötekine ya söylenişi daha hafif, yahut da şöhreti dolayısıyla tağ-lib edenler vardır. Bu da buna elverişli birtakım İsimlerde semaî olarak gelmiştir. Anne ve babaya: "Hbevân," güneş ile ay'a; itel-Kameran," gece ile gündüze; "el-melevân" demeleri bu kabildendir. Aynı şekilde Hz. Ebû Bekr ile Hz. Ömer'e; "el-Umerarv' demeleri de böyledir.

Müzekkerliğin hafifliği dolayısıyla (ay anlamına gelen) el-Kamer'i, güneş anlamına gelen (eş-ŞemsVe tağlib ederek (el-Kamerân) demişlerdir. Aynı şekilde Hz. Ömer'in halifelik dönemi daha uzun ve daha ünlü olduğundan dolayı Hz. Ömer'in adını Hz. Ebû Bekir adına tağlîb ederek (el-Umerân) demişlerdir, Arapların el-Umerân tabiri ile Önler b. el-Ualtab ile Ömer b. Abdula-ziz'İ kastettiklerini ileri sürenin sözüne itibar edilmez. Çünkü Araplar bu kelimeyi Ömer b. Abdulazizl görmeden önce kullanmaya başladılar. Bu açıklamayı İbnü's-Şecerî yapmıştır.

"Çocuklarınız" buyruğunun kapsamına aşağı doğru ne kadar İnilirse bütün çocuklar girdiği şekilde; "babalarınız" buyruğunun kapsamına yukarı doğru ne kadar çıkılırsa çıkılsın bütün babalar girmez, Çünkü yüce Al Lalı'in: "Anne-babanın herbirine" buyruğu tesniye bir lafızdır- Genel olma ihtimali de yoktur, çoğul olma ihtimali de yoktur. Halbuki "çocuklarınız" buyruğu böyle değildir. Bu görüşün sıhhatine delil ise, yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Çocuğu olmayıp da anne ve babası kendisine mirasçı olana gelince, üçte biri annesinindir." Yukarı anne ninedir. Ona ise farz hisse olarak üç> tebirin verilmeyeceği icma' ile sabittir. O halde ninenin bu lafzın dışında kaldığı kesindir Bunun dedeyi kapsadığı ise ihtilaflı bir husustur.

Dedenin, baba olduğunu söyleyip onun sebebiyle çocukları hacb edenlerden birisi de Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a)'dır. Hayatta olduğu sürece bu hususta ashab-ı kiramdan ona kimse muhalefet etmemiştir. Ancak onun vefatından, sonra bu hususta anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Dedenin baba olduğunu söyleyenler

arasında, İbn Abbas, Aİbdullah b. ez-Zübeyr, Âişe, Muâz b. Cebel, Ubeyy b. Kâdb, Ebû'd-Derdâ ve Ebû Hureyre de vardır. Bunların hepsi de baba bulunmadığı takdirde dedeyi tıpkı baba gibi kabul ederler ve onun vasıtasıyla bütün kardeşleri hacb ederek, dedenin varlığı ile birlikte kardeşler hiç miras almazlar. Bu görüşü aynı zamanda Ata, Tâvüs, el-Hasen ve Ka-tâde de kabul etmiştir. Ebû Hanife, İbû Sevr ve İstıak da bu kanaattedir. Bu konuda onların lehine olan delil ise, yüce Allah'ın: "Babanız İbrahim'in dînine"(el-Hacc, 22/28) buyruğu İle: "Ey Ademoğulları" (el-A'raf, 7/26) buyrukları ve Hz, Peygamberin: "Ey İsmail oğulları ok atını?., çünkü sizin babanız atıcı idi" buyruğudur.

Ali b. Bbi Talib, Zeyd ve İbn Mes'ud ise, kardeşlerle birlikte dedeye de miras verileceği kanaatindedirler. Anne-baba bir kardeşler, yahut baba bir kardeşlerle birlikte olduğu takdirde de payı -farz sahibi İle birlikte olması hali

müstesna- üçtebirden aşağı olmaz. Farz sahihleri ile birlikte olduğu takdirde Zeyd'in görüşüne göre de payı altıda birden aşağı olmaz. Aynı zamanda bu, Malik, Evzaî, Ebû Yusuf, Muhammed ve Şâfiînin de görüşüdür.

Hız. Ali ise, kardeşler ile birlikte olması halinde dedeyi altıda bire kadar kardeşlerle birlikte (mirasa) ortak yapar ve ister farz sahipleriyle birlikte olsun, ister başkaları ile beraber bulunsun ona altıda birden aşağı pay vermezdi. Bu, İbn Ebi Leylâ ile bir kesimin de görüşüdür.

İlim adamlar! icmâ ile şunu kabul ederler: Dede, baba ile birlikle miras alamaz. Oğul babasını hacb eder. Onların dedeyi hacb ve miras hususunda baba seviyesinde değerlendirmeleri, ölen kişi geriye bütün konumlarda ondan daha yakın bir baba terketmediğt halde sozkonusudur.

Cumhurun kanaatine göre dede, kardeş çocuklarını mirastan düşürür. Ancak Şa'bî'den, onun Ali'den yaptığı rivayet bundan müstesnadır. O, paylaşırma hususunda kardeş çocuklarını tıpkı kardeş gibi değerlendirmiştir.

Cumhurun görüşünün delili şudur: Buradaki kardeş erkek olarak kız kardeşini asabe yoluyla mirasçı kılmaz. O bakımdan tıpkı amca ve amcanın oğlu gibi dede ile mirası paylaşmaz.

eş-Şa'bî ise der ki: İslâm'da kendisine miras verilen ilk dede, Ömer el-Hat-tab (ral'dır. Ömer'in oğlu Asım'ın bîr oğlu öldü. Geriye iki kardeş bıraktı. Ömer onun malının tamamını almak istedi. Uz. Ali ile Hız, Zeyd'e bu hususta danışınca, onlar kendisine bir misal vermeleri üzerine şöyle dedi: Eğer ikiniz de aynı görüşte birleşmiş olsaydınız, ben kendi görüşüme göre onu oğlum gibi değerlendirmeyiz, kendimi de onun babası gibi değerlendirmeydim.

Dârakutnînin Zeyd b. Sâbî'ten rivayetine göre Ömer b. el-Hattab bir gün yanma girmek üzere izin istedi. O da Hız. Ömer'e izin verdi. Bu sırada cariyenin biri onu

taramakta idi. Zeyd başını çekince Hz. Ömer ona: Bırak seni tarasın, dedi. Zeyd: Ey mü'mînlerin emiri, bana haber göndermiş olsaydın ben senin yanına gelirdim, deyince Hz. Ömer şöyle dedi: Hayır, ihtiyaç benimdir, ben sana dede hususunu tetkik etmen için gelmiş bulunuyorum, Zeyd: Allah'a yemin ederim ki? senin bu hususta söylediğin doğru değildir. Bunun üzerine Ömer dedi ki: Benim bu söylediğim vahiy değildir kir (farklı bir şey söylemekle") ona bir şeyler eklemiş yahut eksiltmiş olalım. Bu konuda da senin söyleyeceğin sana ait bir görüş olacaktır. Eğer senin görüşünün bana uygun düştüğünü görürsem ona uyarım. Aksi takdirde bu hususta senin aleyhine bir şey olmaz. Zeyd yine kanaat belirtmeyi kabul etmedi- Ömer kızgın bir şekilde çıkıp dedi kü: Ben senin yanına benim ihtiyacımı karşıyorsun zannıyla gelmişim.

Daha sonra yine daha önceki geliş saatinde geldi. Kanaatini açıklaması için ısrar etti. Nihayet Zeyd dedi kî: Bu hususta kanaatimi yazacağım. Zeyd, bu kanaatini bir bağırsak parçası üzerine yazdı ve ona bir misal verdi. Ona verdiği misal, tek bir gövde üzerinde biten bir ağacın misali idi.

Bu ağaçtan önce bir dal çıkar, sonra bu daldan bir başka dal daha çıkar. Dala suyu ulaştıran gövdedir. Eğer sen ilk dalı kesecek olursan su öbür dala kadar ulaşır. İkinci dalı da kesersen bu sefer su ilkinde ulaşır. Hz. Ömer bu örneğin yazılı olduğu parçayı alarak insanlara bir hutbe irad etti. Daha sonra bu bağırsak parçası üzerindeki örneği onlara okuyup dedi ki: Gerçekten Zeyd b- Sabit dede hakkında bir söz söyledi ben onu uygulamaya koydum. (Zeyd) dedi ki: Ömer bu şekilde ilk dede idi. O, oğlunun oğluna ait mirasın tamamını diğer kardeşlerine (Ölenin kardeşlerine) bir şey vermeksizin almak İstemişti. Bundan sonra Ömer b. el-Hattab (r.a) o malı paylaştırdı.[\[182\]](#)

14- Ninenin Durumu:

Ölenin annesi yoksa ninenin altıda bir alacağı hususunda ilim ehlinin ic-mâ'ı vardır. Annenin kendi annesini de baba annesini de hacbedeceği üzerinde de icma etmişlerdir. Ancak babanın anneanneyi lıacb edemeyeceği üzerinde de icmâl vardır.

Şu kadar var ki oğlu hayatta iken ninenin miras alması hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bir grup, oğlu hayatta olduğu takdirde nine miras almaz, demektedir. Bu, Zeyd b. Sabit, Hz. Osman ile Hz. Ali'den rivayet edilmiştir. Malik, es-Sevrî, el-Evzaî, Ebû Sevr ve rey ashabı da bu görüştedir.

Bir diğer kesim ise, ninenin oğlu ile birlikte miras alacağını söyler. Bu görüş de Hz. Ömer, İbn Mes'ud, Osman, Ali3 Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den rivayet edilmiştir.

Şüreyh, Câbir b. Zeyd, Ubeydullah b. el-Hasan³ Şureyk, Ahmed, İshak ve İbnü'l-Münzir de bu görüştedir. Ayrıca İbnü'l-Münzir de der ki: Nasılki dedeyi babadan başka kimse hacb edemiyor ise, nineyi de anneden başka bir kimse hacb edemez. Tirmizî'nin rivayetine göre Abdullah, oğlu hayatta bulunan nine hakkında şöyle demiştir: "Ob oğlu hayana iken oğlu ile birlikte olduğu halde Rasûlullah'ın kendisine altıda bir yedirdiği ilk ninedir."[\[183\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır[\[184\]](#)

15- Miras Alan Nineler ve Konu ile İlgili Görüş Ayrılıkları:

İlim adamları ninelerin miras almaları hususunda farklı görüşlere sahiptir. Mâlik der ki: Miras alan ancak iki nine vardır. Bunlar annenin annesi, baba anne ile her iki tarafın anneleridir, Ebû Sevr de Şafî'nden böylece rivayette bulunduğu gibi, tabîinden bir grup da bu görüştedir. Şayet bu iki nineden birisi tek başına bulunuyor ise, altıda bir alır. İki nine bir arada bulunur da yakınlıkları eşit olursa, altıda biri aralarında paylaşırlar. Aynı şekilde ikiden çok olur ve yakınlıkta biri birlerine eşit olmaları halinde de durum böyledir. Bütün bunlar üzerinde icmâ' vardır

Eğer anne tarafından olan nine yakın olursa, yalnız başına o altıda biri alır. Şayet baba tarafından olan nine yakın olursa, uzak olsa dahi, anne tarafından olan nine ile altıda bir aralarında pay edilir. Anne tarafından da yalnızca tek bir nine miras alır. Annenin babasının annesi olan nine, hiçbir halde miras alamaz. Zeyd b. Sabit'in kabul ettiği görüş budur. Bu hususta gelen en sağlam rivayet de budur. Malik'in ve Medinelilerin görüşü de böyledir.

Bir diğer görüşe göre nineler, anne durumundadır. Birarada bulundukları takdirde a I uda bir onlar arasından en yakın olanlarına verilir. Nitekim babalar da bir arada bulundukları takdirde> onların en yakınları mirasa hak kazanır. Erkek çocuklar da erkek kardeşler de erkek kardeşlerin oğulları, amca çocukları da birarada bulundukları takdirde onların en yakın olanları mirasa hak kazandığı gibi, annelerde de durum böyledir.

İbnü'l-Münzir der ki: Bu daha sahihtir ve ben de bu görüşü kabul ediyorum. Evzaî üç nineye miras veriyordu. Bunların birisi, anne tarafından nine, diğer ikisi de baba tarafından ninedir. Bu aynı zamanda Ahmed b. Hanbel'in de görüşüdür. Bunu Dârakutnî Peygamber (sav)'dan mürsel olarak rivayet etmiştir.[\[185\]](#)

Zeyd b. Sabit'den ise bunun aksi rivayet edilmiştir. O üç nineye miras veriyordu.

Bunların ikisi anne tarafından, birisi ise baba tarafından nine idi. [186] Ali (r.a) ın görüsü de Zeyd'in bu görüşü gibidir. Altıda biri nineleri ister anne tarafından, ister baba tarafından olsun daha yakın olanlarına verirlerdi. On-lann yakınlık derecesinde olmayanlarını da altıda birde kendilerine ortak etmezlerdi. es-Sevrî, Ebû Hanife, arkadaşları ve Ebû Sevr de bu görüştedirler.

Abdullah b. Mes'ud ile İbn Abbas ise, dört nineye de miras veriyorlardı. Aynı zamanda bu Hasan-ı Basrî, Muhammed b. Sirîn ve Cabir b. Zeyd'in de görüşüdür. İbnü'l-Münzîr der ki; Nesebi müteveffaya ulasan her bir nine, eğer neseb esnasında iki anne arasına bir baba giriyor ise, o nine miras alamaz. Bu kendisinden ilim bellenen her ilim adamının görüşüne göre böyledir.[187]

16. Anne Babanın Mirası:

"(Ölenin) çocuğu varsa anne ve babanın her birine mirasın altıda biri (verilir)" buyruğunda yüce Allah, çocuğunun bulunması halinde ebeveynin her birisine altıda biri farz hisse olarak tayin etmiş ve çocuğu müphem bırakmıştır. O bakımdan bu hususta erkek ile dişi arasında bir fark yoktur. Buna göre bir kimse ölüp de geriye bir oğul ve anne-babasını bırakacak olursa, anne-babanın her birisi aluda birini alır, geri kalan ise oğlundur. Geriye bir kız çocuğu ile anne-baba bırakacak olursa, kız çocuk yansın t alır, anne-babanın her birisi altıda bir alır. Geriye kalan en yakın asabe olan babaya verilir. Çünkü Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Farz hisselerden geri kalan en yakın erkek mirasçıya aittir. [188] Böylelikle baba iki yönüyle bir arada hak almaktadır Birincisi asabe olarak, diğeri de farz hisse olarak.

"Çocuğu olmayıp da anne ve babası kendisine mirasçı olana gelince; üçte biri annesinindir" buyruğunda şanı yüce Rabbimiz şunu bildirmektedir: Eğer anne ve baba çocuklarına mirasçı oluyorsa, anne mirasın üçte birini alır.

"Anne ve babası kendisine mirasçı oluyorsa" buyruğu tle üçte birin anneye ait olduğunu bildirmesi, geriye kalan üçte ikinin babaya ait olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da iki kişiye: Bu mal aranızda paylaştırılacaktır dedikten sonra, onlardan birisine: Ey filan, bunun üçte biri senindir, demeye benzer. Böylelikle diğeri o maldan ait olan miktarın üçte iki olduğunu açık ifade ile (nass ile) ifade etmiş oluruz- Çünkü yüce Allah'ın: "Anne ve babası kendisine mirasçı olana" buyruğundaki ifadenin kuvveti, her ikisinin de çocuk olsun, başkası olsun bütün pay salınpllarından ayrı olduğunu göstermektedir. Bu hususta görüş ayrılığı yoktur

Derim ki: Buna göre üçte İki, babaya ait miktarı tesbit edilmiş farz bir hisse olur Asabe yoluyla alınmış miktar onun kapsamında yoktur. İbnü'l-Ara-bî'nin naklettiğine göre ise, babaya çocuğun olmaması halinde fazladan bir üçtebir pay verilmesinin manası (hikmeti), erkek olması, yardımcı olması, geçimi kendisinin sağlamakla yükümlü olmasıdır. Anne ise sadece akrabalığı dolayısıyla asıl payı üzere kalır.

Derim ki: Ancak bu, reddedilen bir görüştür. Çünkü bu, çocuğun hayatta bulunması halinde de sözkonusudur. Neden altıda birden mahrum edilmektedir? Ancak zahir olan şu ki, çocuk hayatta, olduğu takdirde akıda birden mahrum edilmesi, küçük çocuğa şefkat ve onun malını korumak mak-sadına matuftur. Zira bu şekilde çocuğun malından bir miktarın çıkartılması (ve ölenin babasına verilmesi), çocuğa karşı bir çeşit haksızlık olabilir. Yahut da bu emir, taabbudî bir emirdir (sebebini kavramamız mümkün değildir. Bize itaat düşer). Bu konuda söylenen en uygun görüş budur, Başarıya ileten Allah'tır. [\[189\]](#)

17- Anne-Babanın Mirastan Pay Oranları İkili, Birlidir:

Eğer yüce Allah'ın: "Anne ve babası kendisine mirasçı oluyorsa" buyruğunda fazladan "vav" harfinin gelmesinin faydası nedir? Halbuki ifadenin zahirine göre bu harf eklen m eksizin: Eğer onun çocuğu olmayıp an-ne-babası ona mirasçı ise, denilmeliydi.

Böyle soran birisine cevabımız şudur: Bu harfin getirilmesi ile bu hususun karar kılmış ve sabit bir durum olduğu haber verilmek islenmiştir. Böylelikle bu hususun sabit olup karar kıldığını bildirmektedir.

Bu da; tek başlarına kalmaları halinde anne-babanın durumunun çocukların durumu gibi olduğunu ortaya koymaktadır. Yani onların paylarının nis-bett de erkeğe, [ki dişinin payı nisbetindedir.

Böylelikle baba, birisi farz hissesi, diğeri ise asabe hissesi olmak üzere iki türlü payı bir arada alır. Çünkü o da tıpkı çocuk gibi kardeşleri hacb eder. Bu da hükümde bir adalettir, hikmeti zahir olan bir husustur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[190\]](#)

18- Bir Kıraat:

Yüce Allah'ım Üçte biri annesinindir" buyruğunu Kûfeliler: şeklinde hemzeyi cıseli olarak okumuşlardır. Bu da Sibcveyh'in naklettiği bir söyleyiştir el-Kisai der ki: Bu, Hevâzîn ile HuzeyHilerden çoğunun söyleyişidir. Çünkü İâm" harfi

esreli olup, bir başka harfe bitişik olduğundan, esreden sonra o bitişik harfi (burada hemze'yi) ötreli okumak istemediklerinden, o harfin ötresini esreye değiştirir. Zira Arap dilinde vezinde bîr isim yoktur. Buradaki hemzeyi ötreli okuyanlar ise asla uygun olarak okumuşlardır. Diğer taraftan "lam" harfi ayrılabilmektedir. Zira bu harf, başına gelmektedir. Bütün bu açıklamaları en-Nehhâs yapmıştır. [\[191\]](#)

19- Kardeşlerle Birlikte Annenin Mirası:

"Şayet (Ölenin) kardeşleri varsa o vakit altıda biri annes in İndir." buyruğunda görüldüğü gibi, kardeşler annenin payını üçtebirden altıdabire hacb etmektedirler. Bu da "hadb-ı noksan" (eksiltme hacb'ı) diye bilinir. Kardeşlerin anne-baba bir, baba bir yahut anne bir olmaları arasında bir fark yoktur. Bununla birlikte kardeşlerin bir payları da yoktur.

İbni Abbas'ian onun zaman zaman şöyle dediği rivayet edilmektedir: Kardeşlerin anneden hacb ettikleri altıdabir kardeşlere aittir. Yine ondan diğerlerinin görüşü gîbi bu payın babaya ait olacağı da rivâyel edilmiştir.

Katade der ki: Bu payı kardeşler değil de babanın alış sebebi, babanın kardeşlerin ihtiyaçlarını karşılayıp onların nikâhlarının velisi olması ve onlara nafakalarını harcaması dolayısıyladır.

İlim ehli icma ile şunu belirtirler: İki ve daha yukarı kardeşler ister erkek, ister kız olsunlar, ister anne-baba bir, ister baba bîr, isterse de annibir olsunlar, annenin üçtebir olan payını hacb ederek altıdabire indirirler. Bundan tek istisna İbn Abbas'tan gelen şu rivayettir: Buna göre iki kardeş, tek bir kardeş hükmündedir. Annenin üçtebir payını üç kardeşten daha aşağısı hacb edip indirmez.

Bazı kimseler ise, kız kardeşlerin annenin payını üçtebirden altıdabire hacb etmiyeceği kanaatindedirler Çünkü yüce Allah'ın hitabı kardeşler hakkındadır. Dişilerin mirastaki kuvvetleri ise, erkeklerin mirastaki kuvvetleri gibi değildir ki, itibara alınmalarını, onların birbirlerine katılmalarını gerektirsin.

el-Kiyâ et-Taberî der ki: Bu şekilde kanaat belirtenlerin görüşleri, kız kardeşlerin erkek kardeşlerle birlikte olmamalarını gerektirir. Çünkü "İhva (erkek kardeşler)" lafa mutlak olarak kullanıldığı takdirde "ahavât (kız kardeşler)"ı kapsamaz. Nitekim "benûn (erkek çocuklar)" lafzı da, "benat (kız ço-cuklar)"ı kapsamaz. Bu ise, bir erkek ve bir kız kardeşin varlığı ile annenin payının üçtebîrden altıdabire hacb edilmemesini gerektirir. Ancak bu müs-lümanların İcmâının hilâfmadır. Eğer âyet-i kerimede erkek kardeşlerle birlikte kast ediliyor

iseler, tek başlarına da kastediliyorlar, demektir.

Hepsi de çoğulun asgarî miktarının iki olduğunu da delil göstermişlerdir. Çünkü tesniye bir şeyin kendi misline cem edilmesi (katılması) dır. O halde anlam bunun çoğul olmasını gerektirir. Nitekim Hz. Peygamber de: "İki ve daha yukarısı cemaat (çoğul)'tır." [192] Sibeveyh'ten de şöyle dediği nakledilmektedir: Ben el-Halil'e: "Bu şekillerin en uygun olanı hangisidir?" diye sordum. O da.-. İki kişi cemaattir, dedi. Şairin şöyle dediği de sahih olarak nakledilmiştir; "Suyu da, bitkisi de bulunmayan, oldukça uzak, son derece korkunç ve kurak olan o iki arazi parçası; Onların yüksekçe olan yerleri, iki kalkanın dış tarafını andırmaktadır."

el-Aİfeş de şöyle bir beyit nakletmektedir:

"Kadınlar bizlere haberi getirip gelince

Dediler ki: Durum aramızda oldukça yaygınlık kazandı.

"Bir kavmin zenginine saygıyla aelâm verilirken Fakir olana cimrilik edilip selam verilmiyor İkisi arasında ölüm eşit değil midir Ölüp de kabirlere gömüldüklerinde." [193]

Bu hususta (yani annenin mirasının kardeşler dolayısıyla üçtebirden at-tıdabire hacb edilmesi hususunda) Hz. Osman ile İbn Abbas arasında görüş alış verişi yapılırken, Hz. Osman dedi ki: Senin kavmin -Kureyşlileri kastediyor- fesahat ve belagat ehli oldukları halde anneyi hac bettiler.

Bu hususta çoğulun asgarî miktarı üçtür, demese dahi, (başka hususlarda) "çoğulun asgarisi üçtür" diyenler arasında İbn Mes'ud, Şafî, Ebû Hanife ve başkaları da vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [194]

20- Bir Kıraat Farkı:

Yüce Allah'ın: "Bu; yapacağı vasiyetten yahut borcundan sonradır." Buyruğunda yer alan: Yapacağı vasiyyet" kelimesini İbn Kesîr, Ebû Arar, İbn Âmir ve Âsim "sâd" harfini fethalı olarak; Yapılacak vasiyyetden..." diye okumuştur. Diğerleri ise bu kelimenin bu harfini esreli olarak okumuştur. Bu vasiyet fiilinin geçtiği diğer yerlerde de böyledir.

Şu kadar var ki, iki yerde de Asımdan gelen rivayet farklı gelmiştir "Sâd" harfinin esreli okunuşu, Ebû Ubeyd ye Ebû Hakim'in tercihidir. Çünkü bundan önce öleniden söz edilmektedir.

el-Ahfeş ise der ki; Bunun doğrulayıcı delili de yüce Allah'ın: "Yaptıkları vasiyet" ile; "Yapacağınız vasiyet" buyruklarıdır. [195]

21- Vasiyetin Yerine Getirilmesiyle Borcun Ödenmesi:

Borcun vasiyetten önce geldiği hususunda icmâ' bulunduğu halde; âyet-i kerimede vasiyetin borçtan önce sözkonusu edilmesinin hikmeti nedir?

Tirmizî'nin el-Hâris'ten rivayet ettiğine göre Hz. Ali şöyle demiştir: Peygamber (sav), vasiyetten önce borcun ödenmesini hükme bağladığı halde, sizler borcun ödenmesinden önce vasiyeti yerine getirmeye kalkışıyorsunuz. (Tirmizî ayrıca der ki: Bütün ilim ehline de uygulama buna göredir.

Vasiyetten önce borcun ödenmesine başlanır. [\[196\]](#)

Dârakutnî de Âsim b. Damra yoluyla Hz. Ali'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Borç, vasiyetten öncedir. Mirasçıya da vasiyet yoktur." [\[197\]](#) Bu hadisi onlardan (Haris ile Asımdan) Ebû İshak el-Hemdânî rivayet etmiştir.

Böyle bir soruya beş türlü cevap verilebilir:

Birincisi: Bu iki hususun (yani vasiyet ile borcun) mirastan öne alınacağı kastedilmiştir. Yoksa bunların kendileri arasında ayrıca bir öncelik sıralaması kastı yoktur. Bu bakımdan vasiyet lafzan önce geçmiştir.

İkinci cevap: Vasiyet bağlayıcılık (lüzum) itibariyle borçtan daha aşağıda olduğundan dolayı ona önem verilmek için öne alınmıştır. Nitekim yüce Allah: "Küçük büyük hiç birşey bırakmayıp sayıp dökmüş" (el-Kelîf, 18/49) diye buyurmaktadır.

Üçüncü cevap: Çokça vuku bulduğu ve meydana geldiğinden dolayı öne alınmıştır. Bundan dolayı şeriatın da nassıyla birlikte^ adeta her ölenle beraber ondan ayrılmaz birşey gibidir. İstisnaî olduğundan dolayı da borcu sonraya bırakmıştır. Çünkü borç kimi zaman olabilir, kimi zaman olmayabilir. O bakımdan öncelikle kaçınılmaz gibi olanı sözkonusu etti, daha sonra da zaman zaman meydana gelen bir şey olan borcu ona atfetti Bu açıklamayı ayrıca "ev; veya" ile atfedilmesi de pekiştirmektedir. Şayet borç, eğer rütbe itibari ile sonradan gelen bir şey olsaydı, atfın "vav" edatıyla olması gerekirdi.

Dördüncü cevap: Vasiyetin öne alınmasının sebebi, yoksul ve zayıfların payı oluşundan dolayıdır. Borcun sonraya bırakılması ise, güç, kuvvet, otorite ve bu hususta söz söyleme hakkı bulunan bir alacaklının istediği pay olu şundandır.

Beşinci cevap: Vasiyeti kişi kendiliğinden inşa ettiğinden dolayı öne alınmıştır. Borç ise onu ister sözkonusu etsin, ister etmesin nasıl olsa ödenmesi gereken bir haktır. [\[198\]](#)

22. Zekât ve Hac Gibi Allah'a Ait Hakların Terikeden Ödenmesi:

Bu husus bu şekilde sabit olduğundan dolayı Şafiî, zekât ve Hacc borcunun mirastan önce alınması gerektiğine delil göstererek der ki: Kişi zekâtını ödemekte kusurlu hareket etmiş ise, bunun sermayesinden ahnması icabeder. Bu ilkin açık ve kuvvetli bir görüş gibi görülür. Çünkü bu da haklardan bir haktır. Âdemoğlunun hakları gibi ölümden sonra ölenin yerine edâ edilmesi icabeder. Özellikle de zekâtın harcama yeri insanlardır.

Ebû Hanife ve Mâlik ise şöyle demektedir: Eğer ödenmesini vasiyet edecek olursa, malının üçte birinden edâ edilir. Birsey söylemezse, onun adına malından birşey çıkartılmaz. Devamla derler ki: Çünkü böyle bir uygulama mirasçıları fakir bırakmayı gerektirir. Hatta bunu bazan kastî olarak yapar ve tamamıyla ödemez. Tâ ki, kendisi öldükten sonra bütün bu tür borçları malının tamamını kuşatır ve mirasçılara hiç bir hak bırakmamış olur. [\[199\]](#)

23- Babalarınız ve Oğullarınız...

Yüce Allah'ın: "Babalarınız ve oğullarınız..." buyruğu mübtedâ olarak merfu'dur. Haber ise gizlidir. Takdiri şöyledir: İşte bunlar; kendilerine pay tesbit edilenler ve miras verilenlerdir. [\[200\]](#)

24- Akrabaların Faydası:

Yüce Allah'ın: "Sfcee faydaca hangisinin dana yakın olduğunu bilemezsiniz" buyruğu ile ilgili olarak, bunun dünyada dua ve sadaka ile bir yakınlık olduğu söylenmiştir. Nitekim seleften rivayet edildiğine göre: "Şüphesiz kişi kendisinden sonra evlâdının duasıyla yüceltilir." Sahih hadiste de şöyle buyrulmuştur: "Kişi öldüğü takdirde ameli kesilir. Üç şeyden müstesna..." Bunlar arasında da: "Yahut kendisine dua edecek salih bir evlat." [\[201\]](#)

Bu yakınlığın âhirette olduğu da söylenmiştir. Evlat daha faziletli olduğundan babası hakkında şefaathçi olabilir. Bu açıklama İbn Abbas ve el-Hasen'den nakledilmiştir. Kimi müfesshier şöyle demektedir: Evlât, âhirette derece itibariyle babasından daha yüksekte ise, Allah'tan dilekte bulunarak babasının da kendi derecesine yükseltilmesini ister. Aynı şekilde baba da mevki itibariyle evladından daha yukarıda ise istekte bulunur. Buna dair açıklama ileride Tür

Sûresi'nde (52/21. âyette) gelecektir. Hem dünya hem âhirette söz-konusu olduğu da söylenmiştir. Bunu da İbn Zeyd demiştir. İfadenin lafzı da bunu gerektirmektedir. [\[202\]](#)

25- Bu Şekilde Paylaştırma Allah'ın Emri ve Hikmetinin Tecelliyidir:

"Bunlar Allah'tan bir farz olarak (böyle tayin edilmiştir)" buyruğunda yer alan: kelimesi tekid edici mastar olarak nasb edilmiştir, Çünkü "vasiyet ediyor" buyruğunun anlamı zaten size farz kılıyor, demektir.

Mekkî ve başkaları da; bu tekid edici bir haldir, demektedir. Bunun amili ise, "vasiyet ediyor" buyruğudur, Ancak bu açıklama zayıf bir açıklamadır. Bu âyet-i kerime bundan önce geçen buyruklarla ilgilidir. Şöyle ki, yüce Allah akrabalık hususunda ortak yanları bulunmakla birlikte akrabalara vasiyet için alabildiğine gayret gösterme külfetinden kurtarılmış olduklarını kullarına öğretmektedir. Burada akrabalık noktasında müştereklikten kasıt şudur: Babalar ve evlatlar dünyada yardımlaşmak, koruyup, gözetmek, âhirette de şefaât ile birbirlerine faydalı olurlar. Bu husus baba ve çocuklar hakkında sözkonusu olduğu gibi, bütün akrabalar hakkında da aynı şekilde sözkonusudur. Eğer paylaştırma insanların kişisel kanaatlerine bırakılmış olsaydı, akrabaların her birisinin zenginlik durumlarına bakmak, onu gözönünde bulundurmak gerekirdi. Bu halde ise, işin belli bir disiplin ve kıstası olmak imkânı olmazdı. Çünkü durum alabildiğine farklılık arz ederdi.

Bundan dolayı şanı yüce Allah şunu beyan etmektedir: Kula en yakışan şey, mirasın miktarlarını tesbit hususunda onu kişisel kanaatine terk etmemektir. Aksine yüce Allah, miras miktarlarını şer't olarak alabildiğine açıklamış; daha sonra da: şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki Allah* mirasın ne şekilde paylaştığını çok iyi bilen "Alimdi*1, Hakimdir." O bakımdan mirasın paylaştın İmasına dair hükümlerini koydu ve bu miktarların sahiplerini geniş geniş açıkladı .

ez-Zeccâc der ki: "AHmdır." Yani her şeyi yaratmadan önce en iyi bilendir. "Hakimdir." Takdir ettiği şeylerde ve tayin ettiği takdirleri yerine getirmekte hikmeti sonsuz olandır.

Bazılan da şöyle demiştir: Şam yüce Allah, ezelden beri de öyledir ve ebediyete kadar böyledir. Onun geçmişe dair verdiği haber, geleceğe dair haber vermesi gibidir. Sıbevyh'in görüşüne göre ise, onlar (Araplar) bu hususta bir hikmet ve bir ilim olduğunu gördüler. Onlara: Muhakkak aziz ve celil olan Allah ezelden beri böyleydi ve ebede kadar gördüğünüz şekilde Alîm ve Hakimdir. [\[203\]](#)

26- Eşlerin Mirası:

Yüce Allah'ın: "Çocukları yoksa, hanımlarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir-..* diye başlayan iki âyet-i kerimede hitap erkekleredir. Burada geçen çocuklar, sulben çocuklardır ve ne kadar aşağıya giderlerse gitsinler, onların çocuklarıdır Erkek ya da kız olmaları bir yada daha fazla olmaları arasında fark yoktur. Bu icma ile kabul edilmiştir.

İlim adamları İcmâ' ile şunu da kabul etmişlerdir; Çocuğun yahut çocuğun çocuğunun olmaması halinde koca mirasın yansını alır. Çocuğun bulunması halinde ise, dörtte biri kocanıdır. Kadın ise, çocuk olmadığı takdirde kocasının terikesinin dörttebirini miras alır. Çocuğu varsa sekizde bir alır.

Yine icmâ' ile şu hükmü kabul etmişlerdir: Hanımın bir, iki, üç ya da dört olması halinde, eğer kocanın çocuğu yoksa dörtte birde, tek bir çocuğu varsa sekizde birde ortaklırlar. Çünkü yüce Allah, tek bir kız çocuğu ile tek bir kız kardeşin hükmü ve bunlardan daha fazla olmaları halinde hükümleri arasında fark gözetmediği gibi; burada hanımların bir tane olmaları ile birden fazla olmalarının hükmü arasında da fark gözetmemiştir. [\[204\]](#)

27- "Kelâle'nin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Eğer bir erkek veya kadına çocuğu ve babası olmadığı Gkelale) halde mirasçı olunuyor..." buyruğunda geçen "kelâle" nesebin kişiyi kuşatması anlamını ifade eden: "" tabirinden mastardır. (Taç anlamına gelen): "el-İklîl" ismi de buradan gelmektedir. Kelâle, aynı zamanda ay'ın menzillerinden birisinin adıdır. Çünkü ay, bu menzile ulaştığında, onun etrafını kuşatır. Taç ve başın dörtbir yanını kuşatan bağ anlamına gelen "el-İklîP de buradan gelmektedir.

Kişi, oğlu ve babası bulunmaksızın ölürse, işte onun mirasçıları kelafe'dir. Ebû Bekr es-Sıddîk, Ömer, Ali ve ilim adamlarının çoğunluğunun görüşü budur, Yahya b. Âdem ise, Şerik, Züheyr ve Ebû'I-Ahvas'tan, bunların da Ebû İshak'tan, onun Süleyman b. Abd'den rivayetine göre Süleyman şöyle demiştir: Ben onların kelâle'nin oğlu ve babası olmaksızın ölen kimsenin adı olduğu hususu üzerinde icma edip anlaşmış olduklarını gördüm. "Kitabü'l-Ayn*m müellifi (Sîbeveyh) ite dilci Ebû Mansur, İbn Arefe el-Kutebî, Ebû Ubeyd ve İbnü'l-el-Enbârî de böyle demiştir.

Baba ve oğul kişinin iki yanını temsil eder. Bunlar gittikleri takdirde, ne-seb onu zayıf düşürmüş (tekellül olur, O bakımdan etrafı beyaz çiçeklerle kuşatılmış

bulunan bahçeye; denilmesi de bundan dolayıdır. Şöyle bir beyit nakledilmiştir:

"Onun mesken tuttuğu yer,

Her tarafım roka ve taze acurdun kuşattığı bir bahçedir."

Şair burada iki çegit bitkiden söz etmekte {bunların bahçesinin her tarafını kuşattığını anlatmak istemekte}dir. Şair İmruu'J-Kays da der ki:

Arkadaş! Bir şimşek görüyorsan -ben de sana onun parıltısını] göstereyini-Etraû şimşeklerle kuşatmış bulut içerisinde hareket eden iki elin parıltısı gibi,"

İşte bundan dolayı yakın akrabalara "kelâle" denilmiştir. Çünkü bunlar, öleni dörtbir yanından çevrelemiş olmakla birlikte onlar da kendisinden değil, o da kendilerinden değildir. Onun etrafını çevrelemeleri ise neseblerinin onunla beraber olmasıdır. Nitekim bedevi bir arap şöyle demiş: Malım pek çok, bununla birlikte mirasçılarım bana nesebi eri oldukça gevşek olan (kelâle) kimselerdir. el-Ferazdak da der kî:

"Şan ve şeref mızrağını (yahut esasını) miras aldınız; Cama) kelâleden değil; Fakat Menafogullarından ikiai olan: Abdi Şems ile Haşim'den"

Bir diğer şair ise şöyle demektedir:

"Şüphesiz kişinin babası kendisini daha candan himaye eder. Kelâle olan akraba (akrabalığı uzak, neseb bağı gevşek) olan ise hiç (senin için) gazaplanmaz."

Kelalenin bitkin düşmek anlamına gelen "el-Ketâl'den alınmış olduğu da söylenmiştir. Adeta miras, uzak akrabalıktan ve zorluk ve bitkinlikten sonra sahibine ulaşıyor gibi olduğundan (bu tip mirasçılara bu isim verilmiştir), el-A'sâ der ki:

"Yemin ettim kelâkliği dolayısıyla da.

Ayakları çıplak olduğu için de ona mersiye okumayacağım diye;

Muhammed ile karşılaşacağın zamana kadar."

Ebû Hatim ve el-Eslem de Ebû Ubeyde'den şöyle dediğini nakletmektedir: Kelâle, baba, oğul veya kardeşin mirasçı olmadığı herkesin adıdır. Böyle bir kimseye araplar kelâle adını verirler.

Ebû Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki: Ebû Ubeyde'nin burada baba ve oğul ile birlikte kardeşi de kelâlelik için bir şart olarak zikretmesi, açıklanacak tarafı bulunmayan bir yanlışlıktır. Kelâle hakkında ondan başka bunu şart olarak zikreden kimse de yoktur.

Ömer b. el-Hattab'dan rivayet edildiğine göre kelâle, özellikle çocuğu olmayan kimsedir. Bu Ebû Bekir'den de rivayet edilmiş olmakla birlikte daha sonra her ikisi de bu görüşlerinden dönmüşlerdir.

İbn Zeyd der ki: Kelâle, hem hayatta olan hem ölen kimse hakkında kullanılır.

Ata'dan nakledildiğine göre kelâle, Oöylelerinin miras olarak bıraktığı mal demektir. İbnü'l-Arabî ise der ki: Bu ilginç bir görüştür, fakat açıklanabilir bir tarafı da yoktur.

Derim ki: Bunun az önce i'râbını yaparken açıklanan şekilde açıklanabilir bir tarafı vardır. İbnül-Arabî'den, kelâlenin uzak amca çocukları olduğu rivayet edilmiştir, es-Süddî'den ise kelâlenin, ölenin adı olduğu nakledildiği gibi, yine ondan cumhurun görüşüne benzer bir görüş nakledilmiştir.

Bütün bu açıklamaların, uygun izahları i'râb ile ortaya çıkmaktadır

Şöyle ki; kimi Kûfeliler "re" harfini esreli ve şeddeli olarak " Kelâleye miras bırakırsa" diye okumuşlardır. el-Hasen ve Eyyûb ise, -onlardan farklı rivayetler de gelmiş olmakla birlikte- "re" harfini esreU ve şedde-siz olarak: diye okumuşlardır. Bu iki kıraate göre kelâle, ancak ya mirasçılar, yahut malın kendisi olabilir. Meânî bilginleri de böyle nakletmişler-dir. Çünkü birinci okuyuş den ikincisi ise; den gelmektedir.

Kelâle kelimesi ise onun mef ulü; ise vaki oldu anlamında (tam bir fiîDdır.

Bu kelimeyi "re" harfini üstün olarak diye okuyanların okuyuşuna gelince, bu okuyuşa göre kelâle'nin mal olma ihtimali vardır. İfade: Eğer bir takım mirasçılar kelâle olan mala mirasçı olurlarsa, ...takdirinde olur. Böy-lelikte bu kelime hazfedilmiş bir mastarın sıfatı olur. Yine kelâle'nin mirasçıların adı olması ve Vin haberi olması da mümkündür. Buna göre ifadenin takdiri: Mirasçıları olan bir kelâle... şeklinde olur.

Yine bu edatın vaki olduğu anlamında tam bir fiil olması da mümkündür O takdirde, da "erkek" kelimesinin sıfatı olur ve, erkek kelimesi de ile ref olmuş olur. ise temyiz veya hal olmak üzere man-sûb olur. Buna göre, "kelâle" Ölünün kendisi demektir, ifade: Eğer bir erkeğe ölene nesebi mütekellil (zayıf) birisi tarafından mirasçı olunuyor ise... takdirinde olur. [205]

28- Kelâle'nin Geçtiği İki Yer ve Anlamları:

Aziz ve celil olan Allah, kelâle'yi Kitab-ı Kerim'inin iki yerinde zikretmektedir. Sûrenin son tarafında ve burada. Her iki yerde de kardeşlerin dışında bir mirasçı zikretmemektedir.

Bu âyet-i kerimede ilim adamlarının icma ile sözü geçen kardeşlerden kasıt annebir kardeşlerdir. Çünkü yüce Allah: "Şayet bundan daha çok iseler... üçte bire ortak olurlar" diye buyurmaktadır. Sâd b. Ebî Vakkâs da burayı: Annebir erkek yahut kız kardeşi varsa..." açıklamasıyla birlikte okurdu,

Anne-baba bîr kardeşlerin, yahut bababir kardeşlerin miraslarının bunun

gibi olmadığı hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur O halde onların bu icmâlan sûrenin son tarafında zikredilen kardeşlerin, ölenin anne-bababir yahut baba bir kardeşi olduğunun delilidir. Çünkü yüce Allah'ın: "Şayet (mirasçılar) erkek ve kız kardeşler iseler, o zaman erkek için kadının iki payt vardır" (en-Nisâ, 4/176) buyruğundan dolayı bu böyledir.

Yine ilim adamları annebir kardeşlerin mirasının bu şekilde olmadığı hususunda ihtilâf etmemişlerdir. O halde her iki âyet-i kerimede, bütün kardeşlerin hep birlikte kelâle olduklarının da delilidir. es-Şa'bî der ki: Kelâle, çocuk ve baba dışında kalan kardeş yahut onların dışında asabeden olan mirasçılardır. Ali, İbn Mes'ud, Zeyd ve İbn Abbas da böyle demiştir. İşte bu, bizim ilk olarak zikrettiğimiz birinci görüşün aynısıdır. Taberî der ki: Doğrusu şu ki, kelâle, ölüye mirasçı olan baba ve oğlunun dışındaki mirasçılardır. Çünkü Hz. Cabir'den şu sahih haber nakledilmiştir: Ey Allanın Rasûlü! dedim. Bana sadece bir kelâle mirasçı oluyor, malımın tümünü vasiyet edeyim mi? Hz, Peygamber: "Hayır" buyurdu. [\[206\]](#)

29- Kelâle Kelimesinin Dilde Kullanılışına Dair Bazı Açıklamalar:

Dil bilginleri der ki: Arapça'da: Kelâle erkek ve kelâle kadın," denilebilmektedir. Bunun tesniyesi de çoğulu da yoktur. Çünkü bu kelime de vekâlet, delâlet, semahat, ve şecaat gibî bir mastardır.

Yüce Allah'ın: Ve onun kardeşi varsa buyruğunda zamir tekil olarak gelmiş ve ikile delâlet eden: İkisinin, dememiştir. Arapların iki isim zikredip daha sonra ikisinden haber verilen hükümleri aynıysa kimi zaman onlardan birisine, kimi zaman her ikisine bu hükmü izafe ederek kullanmaları adetine uygun bir şekilde bu ifade kullanılmıştır.

Meselâ Araplar şöyle derler: Her kimin yanında bir köle yahut bir cariye varsa (erkeğe ait zamir kullanarak) ona (yine kadına ait tekil zamir kullanarak) o cariyeye (tesniye zamiri kullanarak) ikisine (ve çoğul zamiri kullanarak) onlara iyilikte bulunsun" derler.

Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: Sabır ve namaz ile yardım dileyin. Şüphesiz ki o çok büyüktür." (el-Bakara, 2/45). Yine bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Zengin yahut fakir olsa dahi, Allah ikisine de daha yakındır."(en-Nisâ, 4/135)

Burada (çoğul zamir kullanılarak) "Allah onlara daha yakındır" denilmesi de el-Ferrâ ve başkalarından nakledildiğine göre caizdir, (Kadın anlamına gelen): kelimesinde hemzesiz olarak denilebilir, aslolan da budur. (Kardeş anlamına gelen): kelimesinin aslı da: şeklindedir.

Bunun böyle olduğunun delili ise (tesniyesi yapıldığı Zaman): de-nilmesidir. Burada "vav" hazf edilmiş ve kıyasa uygun olmayarak değişikliğe uğratılmıştır. d-Ferrâ der ki: (Kız kardeş anlamına gelen): kelimesinin ilk harfinin ötreli olması, ondan hazfedilen harfin "vav" oluşundan dolayıdır. Tıpkı (kız çocuğu anlamına gelen): kelimesinin ilk harfinin esreti olması gibi. Çünkü ondan da hazf edilen harf "ye" harfidir. Yine böyle bir hazf ve böyle bir talil (gerekçelendirilmesD kıyasa uygun değildir. [\[207\]](#)

30- Kardeşlerin Mirasları:

"Şayet bundan daha çok iseler o halde hepsi üçte bire ortak olurlar"

buyruğundaki bu ortaklık, sayıca çok olsalar dahi erkek ile kız kardeşlerin eşit olmalarını gerektirmektedir. Şayet anne dolayısıyla mirasçı oluyorsa, erkek, kızdan daha fazla miras almaz. Bu hususta ilim adamlarının icmâ'ı vardır. Erkek ve kızların mirastaki farz hisselerinde eşit aldıkları annibir kardeşlerin mirasları dışında söz konusu değildir.

Bir kadın ölür, geriye kocasını, annesini ve annibir erkek kardeşini bırakacak olursa, kocası mirasın yansını, annesi üçte birini, anne bir erkek kardeşi ise altıda birini alır. Şayet geriye bir kardeş yerine iki erkek ve iki de kız kardeş bırakacak olursa, -ve mesele aynı durumda ise- yine koca mirasın yansını, annesi altıda birini, İki erkek ve iki kız kardeş ise üçte birini ahrlar. Böylelikle de fariza tamamlanmış olur. Ashabın geneli bu görüştedir. Çünkü onlar, erkek ve kız kardeşler dolayısıyla annenin payını üçte birden altıda bire hacb ettiler. İbn Abbas ise, Avl'ı [\[208\]](#) kabul etmiyordu. Eğer anneye üçte biri verecek olursa, meselede avl olurdu, o da bu görüşü kabul etmiyordu. Avl ise başka yerde sözkonusu edilmiştir. Onun sözkonusu edileceği yer burası değildir.

Eğer ölen kadın geriye kocasını, annibir kardeşler ile baba-annibir bir kardeş bırakacak olursa, koca mirasın yansını, annibir kardeşleri üçte birini alırlar. Geriye kalan ise anne-baba bir kardeşine ait olur. İşte bu şekilde kendisi için tesbit edilmiş farz hissesi bulunanlara o hisseleri verilir, geriye bir şey artacak olursa asabeye kalır.

Eğer kadın, farklı (anne-bababîr ve annibir) kardeşler olmak üzere altı kardeşi terkedecek olursa, işte bu meseleye "Himariye Meselesi" adı verilir. Aynı zamanda "Müştereke" diye de bilinir. Bu durumda bâzılarına göre taksimat şöyle yapılır: Annibir kardeşlere üçte bir, kocaya yansı, anneye de altıda bir verilir. Anne-bababir erkek ve kız kardeşler ile, baba bir erkek ve kız kardeşler ise sakıt olur. Bu görüş Ali, İbn Mes'ud, Ebû Mûsâ, eş-Şa'bî, Şüreyk ve Yahya b.

Âdem'den nakledilmiştir. Alîmed b. Hanbel de bu görüştedir. İb-nü't-Münzir'in tercih ettiği görüş de budur.

Çünkü koca, anne ve annebir kardeşler miktarları belli farz hisse sahibidirler. Asabeye ise herhangi birşey kalmamaktadır.

Bir başka kesim ise şöyle demektedir. Babalarının eşek olduğunu farzet-sek dahi, anneleri birdir. Böyle diyerek bütün kardeşleri üçte birde ortak kabul ederler. İşte bundan dolayı bu meseleye "müştereke" ve "himariye meselesi" adı verilmiştir. Bu görüş de Ömer, Osman yine İbn Mes'ud'dan, Zeyd b. Sabit, Mesrûk ve Şüreyh'den nakledilmiştir Mâlik, Şafii ve İshak da bu görüştedir. Şu kadar var ki bu mesele ölenin erkek olması halinde istikamet bulmaz.

İşte bunlar, Ferâiz ilminin genel bir özeliidir. Âyet,i kerime bütün bunları ihtiva etmiş bulunmaktadır. Hidâyete ileten Allah'tır. [\[209\]](#)

Câhiliye Dönemi ile İslâm'ın İlk Yıllarında Mirasçılık Sebepleri:

Cahiliye döneminde mirasçılığa sebep, erkek olmak ve güç kuvvet sahibi olmaktı. Onlar kadınlara miras vermez, yalnız erkeklere miras verirlerdi. Yüce Allah da önceden de geçtiği gibi: "...Erkeklerin de bir payı vardır.. Kadınlarında bir payı vardır* (en-Nisâ, 4/7) buyruğu ile bunu iptal etti.

Yine cahiliye dönemi ile İslâm'ın ilk dönemlerinde antlaşma da miras sebeplerindendi. Yüce Allah, ileride de açıklanacağı üzere: "Ve sağ ellerinizle antlaşma yaptıklarınız..." (en-Nisâ, 4/33) buyruğu ile buna işaret etmektedir. Daha sonra antlaşma sebebiyle mirasçılık yerini hicret sebebiyle miras-çılığa bıraktı. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "îman edip de hicret etmeyenler ise, hicret edene kadar sizin onlarla hiçbir velayet bağınız yoktur." (el-EnfaJ, S/72) Bu da ileride gelecektir. Yine orada yüce Allah'ın izniyle "Zevi'l erhâm" hakkında ve onların mirasına dair açıklamalar gelecektir. Ayrıca en-Nür Süresi'nde (24/6-10'ncu âyetler, 29'ncu başlıkta) Liân dolayısıyla nesebi sabit olan çocuğun mirası, veled-i zinanın ve mükâtebin mirası -yüce Allah'ın izniyle- gelecektir.

İlim adamlarının cumhurunun görüşüne göre, hayatta olduğu bilinen esirin mirası sabittir (mirası hak eder, onun adına saklanır"). Çünkü o da üzerlerinde İslâm hükümlerinin cereyan ettiği müslümanlar cümlesindendir. Sa-id b. el-Müseyyeb'den rivayet edildiğine göre o, düşman elinde bulunan esir hakkında, miras almaz, denmiştir. Mürted'in mirasına dair açıklamalar ise daha önce el-Bakara Süresi'nde (el-Bakara, 2/ 217-218, âyetler, 11. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamd olsun. [\[210\]](#)

32. Vasiyette Mirasçılara Zarar Vermemek:

Yüce Allah'ın: "Ancak zarar verici olmamalıdır" anlamındaki buyruk hal olarak nasb edilmiştir. Âmil ise "yapacağı vasiyet" anlamına gelen: dır. Yani o zarar vermeksizin vasiyetini yapar. Bu da mirasçılara zarar vermeyecek şekilde vasiyetini yapmalıdır, demektir. Daha da açacak olursak, mirasçılara zarar vermek maksadıyla, olmayan borcunu, borçmuş gibi vasiyet etmemeli ve bu türden herhangi bir borç ikrarında bulunmamalıdır.

Buna göre zarar vermek, vasiyet ve borca râcidîr. Bunun vasiyete râci olması ya üçte birden fazla vasiyette bulunması yahut miras alan birisine vasiyette bulunması şeklinde olur. Eğer yaptığı vasiyet üçte biri aşarsa o red olunur. Mirasçıların onu geçerli kabul etmeleri hali müstesnadır. Çünkü burada mirasçıların hakları engellenmektedir Allah'ın bir hakkı değildir.

Eğer mirasçı olan birisine vasiyette bulunacak olursa, yaptığı o vasiyet miktarı da miras gibi işlem görür. İlim adamları icmâ' ile mirasçıya vasiyetin caiz olmayacağını kabul etmişlerdir. Bu hususa dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/180. âyet, 7-8. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır.

Zarar vermemenin borca raci olmasına gelince, bu da kişinin ikrarda bulunması caiz olmayan bir durumda borç ikrarını yapması suretiyle olur. Meselâ ölümü ile neticelenen hastalığında mirasçı olan birisine yahut iyilikte bulunsun diye arkadaşı olan birisine borç ikrarında bulunması böyledir. Bize göre böyle bir ikrar caiz değildir.

el-Hasen'den onun: "Ancak zarar verici olmamalıdır. Allah'tan bir vasiyet olarak**." anlamındaki buyruğu izafeten: Allah'tan gelen bu vasiyete (riâyet edip) zarar vermemek üzere" diye okumuştur, en-Nehhâs der ki: Kimi dilciler bunun bir lalin (yanlış okuma) olduğu iddiasında bulunmuştur. Çünkü ism-i fail mastara izafe edilmez. Şu kadar var ki bîr hazf sözkonsu olmak suretiyle bu kıraat güzel bir kıraattir. Anlamı da şöyle olur; Vasiyet sahibi zarar vermeksizin. Yani o, yapacağı bu vasiyet ile mirasçılarına alacakları miraslarında zarar vermeksizin...

İlim adamları hastalığı halinde mirasçı olmayan birisi lehine borç ikrarında bulunmasının -eğer sağlıklı iken üzerinde borç bulunmuyor ise- caiz olduğunu icmâ' ile kabul etmişlerdir. [\[211\]](#)

32- Hastalık Halinde Yabancı Lehine Borç İkrarının Hükümü:

Şayet sağlığı halinde beyyine ile ispatlanan borcu bulunmakla birlikte, yabancı birisine borç ikrarında bulunacak olursa, kimileri önce sağlıklı iken üzerindeki borçlar ödenmeye başlanılır, demektir. Bu en-Nehaî ile Kûfelüe-rin görüşüdür. Derler ki: Bu şekilde alacaklı olan alacağını aldıktan sonra, hastalık halinde lehlerine ikrarda bulunulan kimseler de hisselerine göre alacaklarını alırlar.

BİR diğER kesim ise şöyle demektir: Eğer bu ikrar mirasçıdan başkası lehine yapılmış ise, bütün alacaklılar arasında fark yoktur. Bu da Şafiî, Ebû Sevr ve Ebû Ubeyd'in görüşüdür. Ebû Ubeyd'in naklettiğine göre bu, Medirtelile-rin de görüşüdür. Bunu el-Hasen'den de rivayet etmiştir. [\[212\]](#)

33- Vasiyette Zararın Tehlikesi ve Bunun Şekilleri:

el-Bakara Sûresi'nde (2/182. âyet, 6. başlıkta) vasiyette mirasçılara zarar vermek ve bunun şekillerine dair tehditler açıklanmış bulunmaktadır.

Ebû Dâvûdt (tenkide uğramış bir ravi olan) Şehr b. Havşeb yoluyla gelen hadiste, Ebû Hureyre'den, RasûluHah (sav)'ın kendisine şöyle dediğini nakletmektedir: "Şüphesiz er kişi yahut kadın, altmış yıl süreyle Allah'a itaat üzere amel eder. Daha sonra ölüm gelip onları bulur da vasiyette zarar verirler. Bu sefer onlara cehennem vacib olur,"

Şelirdedi ki: Ebû Hureyre de bana: "Hepsi yapacağı vasiyet ve borcun ödenmesinden sonra... ancak zarar verici olmamalıdır¹¹ buyruğundan itibaren; "işte ea büyük kurtuluş budur" buyruğuna kadar olan bölümü okudu. W* İbn Abbas der ki: Vasiyette (mirasçıya) zarar vermek, büyük günahlardandır. Ayrıca bunu Peygamber (sav)¹ den rivayet etmiştir.²)

Şu kadar var ki, Maliksin mezhebinde ve İbnü'l-Kasım'dan meşhur olan görüş şudur: Vasiyetle bulunan kişi kendisine ait olan üçtebirinde vasiyette bulunduğu takdirde onun yaptığı bu iş zarar vermek değildir. Zira bu, onun hakkıdır. O, bu miktarda dilediği şekilde tasarrufta bulunabilir. Yine Malikî mezhebinde şöyle bir görüş de vardır: Böyle bir vasiyet zarar vericidir ve red olunur. Başarı Allah'tandır. [\[213\]](#)

Vasiyet Kelimesinin Kiraatı:

"Vasiyet kelimesi, hal mevkiinde mastar olmak üzere nasb edilmiştir. Âmili: Vasiyet ediyor" (11. âyet) buyruğudur. Bunda ârmTin: "Zarar verici" lafzı olması

da uygun düşer. İfadenin anlamı şu olur: Yani vasiyetle zararın vaki ohna(ma)sı veya vasiyet sebebiyle zararın vukua gel-me(me)sidir. Bu kelimenin bu şekilde ameli uygun görülmüştür. Bu açıklamayı İbn Atiyye yapmaktadır.

Yine el-Hasen b, Ebil-Hasen izafet yapmak suretiyle; Vasiyet ile zarar verici olmaksızın, şeklînde okumuştur.

Nitekim: Savaş kahramanı demek böyledir, Tarafa b. el-Abd'in: "Çıplağın üzerindeki ucuz beyaz elbise" tabiri de böyledir.

Bunun ifade ettiği anlam ise, mananın sahih olması dolayısıyla önceden

Cl) Ebû Dâv&d Vesâyâ 3; Tirmizl, Ves3yâ 2; İbtt Mûce, Vesâyâ 3. (2)Dûrakutnl,IV, 151.

de belirttiğimiz gibi ifadedeki geniş bir kullanım tasarrufudur.

Daha sonra yüce Allah: "Şüphesin ki Allah Âlimdir, Halim'dir* diye buyurmaktadır. Yani O, mirasa layık miras ehlinin kimler olduğunu çok iyi bilendir, aranızdan bilmeyenlere kargı çok Halimdir Öncekilerden bazıları da: "AllahÂlimdir, Haklm'dir" diye okumuşlardır. Yani O, miras ve vasiyetin taksimi hususunda hikmeti sonsuz olandır. [\[214\]](#)

35- Allah'ın Sınırlarına Riâyet ile Allah'a ve Peygamberine İtaat:

Yüce Allah'ın: "İşte bunlar Allah'ın buyruğundaki: (ilk) buyruğu, anlamındadır. Yani sözü geçen bu hükümler, Allah'ın hükümleri olup, bunları bilirsiniz ve gereklerince amel edersiniz diye, O, size bunları açıklamıştır.

"Kim Allah'a ve Rasûlüne" mirasların taksimi hususunda "itaat ederse" ve bunları ikrarla kabul edip yüce Allah'ın kendisine emrettiği şekilde gereklerince amel ederse, "onu orada ebediyyen İt alın ak ü%ere altından ırmaklar akan cennetlere sokar." Bu, cennetlere sıfat olmak üzere nasb mahallinde bir cümledir. "Kim de Allah'a ve Rasûlüne isyan eder" buyruğundan kasıt ise, mirasların taksimi hususunda O'na karşı gelerek bu şekilde paylaştırmaz ve bu hükümler gereğince amel etmezse "sınırlarını aşarsa" yani emrine aykırı davranırsa, "onu da orada ebedi kalmak üzere ateşe koyar."

İsyandan eğer küfür kastediliyor ise, burada da "ebedi kalış (hulûd)" ifade ettiği bu anlamıyla kullanılmış demektir

Eğer isyandan kasıt, büyük günahlar ve yüce Allah'ın emirlerini aşp çiğnemek ise, o takdirde ebedi kalış, uzunca bir süreyi ifade etmek üzere istiare yoluyla kullanılmış bir kelimedir.

Nitekim: Allah mülkünü daim kılsın demek de bu kabildendir. Şair Züheyr de şöyle demiştir:

"Ve beü sapasağlam kazıklar gibi olan dağlar dışında ebedi birşey (göremiyorum)."

Bu anlamdaki açıklamalar daha önce birkaç yerde geçmiş bulunmaktadır.

Nâfi1 ile İbn Âmir: "Onu... sokar" buyruğunun: "Koyarız" şeklinde her iki yerde de "nün" harfi ile, şanı yüce Allah'ın koymayı kendisine izafe etmek anlamında okumuştur.

Diğerleri ise, bu kelimeyi her iki yerde de "ye" harfi ile okumuştur. Çünkü daha önce yüce Allah'ın adi geçmiş bulunmaktadır. Yani Allah onu oraya koyar, demektir. [\[215\]](#)

15. Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Şayet şehâdet ederlerse, ölüm onları alıp götürünceye yahut Allah onlara bir çıkar yol göster inceye kadar onları evlerde alıkoyun.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız:

1- Âyetler Arası İlişki:

Yüce Allah bu sûrede kadınlara iyilik yapmayı onlara iyi davranmayı, onların mehirlerini kendilerine teslim etmeyi sözkonusu edip, sonunda mesele onların miraslarının erkeklerin miraslarıyla birlikte alınması noktasına kadar geldikten sonra, yine burada yaptıkları hayâsızlıklarda onlara verilecek ağır cezayı sözkonusu etmektedir ki, kadm, herhangi bir şekilde iffetli olanı terk etme sinin uygun düşeceği vehmine kapılmasın. [\[216\]](#)

O Kadınlar ki" Kelimesinin Kullanılışına Dair:

Yüce Allah'ın: O kadınlar ki" buyruğu (o kadın ki anlamına gelen): kelimesinin çoğuludur. Bu, rnüennesler için müphem bir isimdir. Aynı zamanda marifedir, Onu nekire (belirsiz) yapmak için başındaki elif ile lâm'ın alınması da caiz değildir. Çünkü bu edat elif ile lâm bir arada olmadıkça tamam olmaz.

Daha Önceden de geçtiği gibi, bunun üç türlü söylenişi vardır. Aynı şekilde bu kelime "yâ" harfini hazf etmek, esreyi bırakmak suretiyle şeklinde; hemzeli ve "yâ" harfini de zikredek şeklînde; hemzeli "ye" harfinin hazfı ile şeklinde ve hemzenin de hazfî ile de çoğulu yapılabilir.

Eğer çoğul olan bu ismi bir daha çoğul yapmak istersek, şeklinde; şeklinde çoğul yaparız, Araplardan bunun "ye" harfini hazfedip, esreyi bırakmak suretiyle

şeklinde bir söyleyiş de rivayet edilmiştir. Bunu İbnü's-Şecerî bildirmektedir el-Cevherî der ki: Ebu Ubeyd şu beyiti nakletmektedir:

"O kadınlar, onlar ve o pek çok kadınlar ki;

Benimle birlikte doğan yaşlılarımın yaşlandığını iddia ettiler,"

Yine "te" harfi düşürülerek “” diye de söylenir. 'm küçültme ismi, "te" harfi üstün ve "ye" harfi şeddeli olarak “” şeklinde gelir. Recez vezninde şair der ki:

"O kadıncağızdan, o kadıncağızdan ve o kadından sonra."

Kimi şairler de bu edatın başına nida harfini getirirler. Şu kadar var ki nida harfleri elif ve lamın bulunduğu isimlerin başına, bizim: "Ya Allah" şeklindeki sözümüzden başkasına girmez. Bu şekilde kullanan şairler, adeta bu edatı da elif ile lamın kendisinden ayrılmaması bakımından lafza-i celâle benzetmiş gibidir. İşte şair şöyle diyor:

"Senin yüzünden ey kalbime kasteden kadın [Ve sen bana sevgide cimrilik ediyorsun"

Musibete duçar oldu, da denilir. Bu iki isim musibete verilen iki isimdir. [\[217\]](#)

3- Fuhuş:

Yüce Allah'ın: "Kadınlarınızdan fuhuş yapanlar" buyruğunda yer alan "cl-fühişe" burada zina anlamındadır. Fahişe oldukça çirkin iş demektir. Akıbe(t) ile Âfiye(t) kelimeleri gibi mastardır. İbn Mes'ud bu kelimeyi harfî cer edatı olan "be" ile birlikte diye okumuştur. [\[218\]](#)

4- "Kadınlarınızdan" Lafzındaki İzafenin Anlamı:

Yüce Allah'ın; "Kadınlarınızdan buyruğundaki izafet, İslâm anlamında ve mü'min kadınların durumunu açıklamak sadedindedir. Nitekim yüce Allah, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Erkeklerinizden iki şahit bulundurun"(Tel-Bakara, 2/282) Çünkü kâfir kadın, neseb dolayısıyla müslüman-ların kadınlarından olabilir. O vakit o, bu hükmün kapsamına girmez. [\[219\]](#)

5- Fuhuş Yapanlara Karşı Şakid Bulundurmak:

Yüce Allah'ın: "Kadınlarmızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahid getirin" buyruğu, mü slü manlar dan dört şahid getirin demektir. Yüce Allah zinaya özel olarak, sahiciliği dört olarak tesbit etmiştir. Böylelikle bunu iddia

edecek olanın durumunu ağırlaştırmayı ve kulların halini de setr etmeyi murat etmiştir. Zinada şahidlerin dört olmak suretiyle tesbit edilmesi, Tevrat'da da, İncil'de de, Kufân'da da sabit bir hükümdür. Yüce Allah bir başka yerde: "Aiuksan kadınlara zina isnad edip sonradan dört şahid getiremeyen o kimselere seksen(er) deynek vurun" (en-Nûr, 24/4) diye buyurmaktadır. Burada da: "Onlara karşı İçinizden dört şahid getirin*" diye buyurmaktadır.

Ebû Dâvûd, Câbir b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yahudiler kendilerinden zina etmiş bir erkek ve bir kadın getirdiler. Peygamber (sav) buyurdu ki: "Bana aranızdan en bilgin iki kişiyi getiriniz" Ona 5u-riya denilen birisinin iki oğlunu getirdiler. Hz. Peygamber onlara yemin verdirerek: "Bu iki kişinin durumunu Tevrat'ta ne şekilde görüyorsunuz?" diye sordu. Suriya'nın iki oğlu: "Tevrat'ta gördüğümüz şudur: Eğer dört kişi, erkeklik organını kadının tercinde milin sürmedanhkta bulunduğu şekilde gördüklerine dair şahidlik ederlerse, ikisi de recm olunurlar" dediler. Hz. Peygamber sordu: "Peki, onları recm etmekten sizi alıkoyan nedir?" Dediler ki: Bizim hakimiyetimiz elimizden gitti, o bakımdan Öldürmekten hoşlanmadık. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şahidlerin getirilmesini istedi. Şahidler gelipt erkeğin erkeklik organını kadının fercinde sürmedanlıktaki mil gibi gördüklerine dair şahidlik ettiler. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) recm olunmalarını emretti. [220]

Bir topluluk da şöyle demiştir: Zinada şahidlerin dört tane olmalarının sebebi, zina eden her bir kişi için -diğer haklarda olduğu gibi- iki şahidinin bulunmasıdır. Çünkü bu her birisinin sorumlu tutulduğu bir haktır. Ancak bu açıklama zayıftır. Çünkü kasâmede levs halinde [221] yemin sözkonusu olmaktadır. Burada onların herbirisinin herhangi bir dahli söskonusu değildir. [222]

6- Şahidlerin Erkek Olmaları Gereği;

Yüce Allah'ın: "İçiniidea" buyruğu dolayısıyla (ki buradaki zamir erkeklere ait bir zamirdir) şahitlerin erkek olmaları kaçınılmazdır. Bu konuda ümmet arasında bir görüş ayrılığı da yoktur. Yine şahidlerin âdil olmaları gerekir. Çünkü yüce Allah, alış verişlerde ve boşadıktan sonra ric'at yapmak halinde şahidlerde adalet şartını aramıştır. Bu husus ise hem daha büyük, hem de adalet şartının aranması bakımından daha önceliklidir. İşte bu da fıkıh usulü kitaplarında açıklandığı üzere, delile dayanarak mutlak olanın mu-kayyed olana hamledilmesi kabilîndendir Bu hususa dair şahidi i k yapacak olanlar zimmet ehlinde olamaz. İsterse zimmi bir kadın hakkında hüküm verilecek olsun. Nitekim bu husus

ileride Mâide Sûresi'nde (5/106. âyet, 6. başlıkta) gelecektir.

Ebû Hanife, yüce Allah'ın: "İçinizden dört şahıd" buyruğunu ileri süre rek, zina isnadında kocanın şahidlerden birisi olması halinde, onun lanetleş-emeyeceğini ileri sürmüştür. Buna dair açıklama da yine yüce Allah'ın izniyle Nûr Sûresi'nde (24/6. âyet ve devamının tefsirinde) gelecektir. [\[223\]](#)

7- Zina Edenlere Önceleri Öngörülen Ceza:

Zina edenlere öngörülen ilk ceza yüce Allah'ın: "Şayet şahadet ederlerse., onları evlerde alı koyun" buyruğunda dile getirilmektedir, islâm'ın ilk dönemlerinde bu böyle idi. Bunu Ubade b, es-Sâbit, el-Hasen ve Mücahid söylemiştir. Daha sonra bir sonraki âyette sözü gelecek olan "eziyet etmek" ile bu hüküm nesh edildi. Bilâhare bu da Nûr Sûresi'ndeki âyet-i kerime ile ve evlilerin recm cezası ile nesh olundu.

Bir diğer kesim ise şöyle demektedir: Hayır, önce sözkonusu olan ceza eziyet vermektir. Daha sonra onları evlerde alıkoymakla nesh olundu. Şu kadar var ki3 âyetlerin tilâvetinde takdim ve tehir yapıldı- Bunu İbn Fûrek zikretmektedir. Bu şekilde alıkoymak, evlerde haps etmek, bu suçları işleyenlerin çoğalmasından Önce İslâm'ın ilk dönemlerinde idi. Bu suçu işleyenler çoğalıp da güçlenmelerinden korkulmaları üzerine, onlar için özel bir hapis yapıldı, Bunu İbnu'l-Arabî söylemektedir. [\[224\]](#)

8- Âyetteki Bu Hapis Bir Ceza mıydı, Bir Tehdit miydi?

İlim adamları, sözü geçen bu hapsedip alıkoymanın, bir had mi, yoksa bir had tehdidi mi, olduğu hususunda farklı iki görüşe sahiptirler. Bunlardan birisine göre bu, had uygulanacağı tehdidi idi.

İkinci görüşe göre ise, haddin kendisi idi. Bu da İbn Abbas ve el-Hasen'in görüşüdür.

İbn Zeyd şunu da eklemektedir: Bunlar nikâhı uygun yolundan başka bir yolda aradıkları için bir ceza olmak üzere ölünceye kadar evlilikten men olundular. İşte bu da böyle bir cezanın onlar için bir had, hatta daha da ağır bir ceza olduğunu göstermektedir. Şu kadar var ki, bu hüküm belli bir süreye kadar devam eden bir hükümdü. Bu da bir sonraki âyette sözü geçen eziyet hükmüdür.

Tabii bu konuda ilgili âyetlerden hangisinin daha erken nazil olduğuna dair yorum farkını nazan itibara almak gerekir. Her iki ceza da belli bir süreye kadar devam etmiştir.

Bu da Hz. Peygamberin Ubâde b. es-Sâmit yoluyla gelen hadisinde söylediği şu sözlerdir: "Benden alınız < öğreniniz), benden alınız! Allah onlara yol göstermiş bulunuyor. Eğer evlenmemiş olan evlenmemiş olanla zina edecek olursa, yüz sopa ile bir yıl sürgün, evli evli ile zina edecek olursa, yüz sopa ve recm ile cezalandırılacaklardır," [225]

İşte bu, yüce Allah'ın: "Sonra orucu geceye kadar tamamlayın" (el-Baka-ra, 2/187) buyruğunu andırmaktadır. Gece geldi mi, artık onun nihai vakti sona erdiğinden dolayı, orucun hükmü de kalkmaktadır. Yoksa nesh olunduğundan dolayı değil. İşte bu usûl alimleri arasından muhakkik müteahhi-rînin görüşüdür. Çünkü nesih ancak telif edilmeleri bir türlü mümkün olmayan ve her bakımdan birbirleriyle çelişen iki buyruk hakkında sözkonusu-dur. Burada ise, hapsetmek, ayıplamak, sopa vurmak ve recmin bir arada anlaşılıp yorumlanmasına İmkân vardır.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Eziyet ve ayıplama» sopa cezası ile birlikte bakidir. Çünkü bu iki ce2amn birbiriyle çatışan {tearuz eden) tarafı yoktur. Aksine bunlar tek bir kişiye uygulanabilir. Hapsedilmek ise, icmâ ile nesli olmuştur. Önceki alimlerin (mütekaddimûn) neshi bu gibi şeyler hakkında da kullanmış olmaları, tabirin genişletilmesi (tecevvuz)den ibarettir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [226]

16. Sizlerden fuhuş yapanların her ikisine de eziyet edin. Eğer tevbe edip hallerini düzeltirlerse, artık onları bırakm. Şüphesiz Allah tevbelerl çok kabul edendir. Rahimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarınızı yedi başlık halinde sunacağız:

1- Dil Bilgisi Açıklamaları:

Allah'ın: "kelimesi" O kimse ki"nin ikilidir. Kıyasa göre bunun şeklinde olması gerekirdi, ke-

İlmelerinde olduğu gibi. Sibeveyh der ki: Burada "ye" harfinin hazf ediliş sebebi, tam isim İle müphem isimlerin birbirlerinden ayırt edilmesi içindir. Ebû Ali ise der ki, "yâ" harfi kelimeyi daha da hafifletmek için hazf edilmiştir. Çünkü de herhangi bir karışıklıktan yana emin olunmuştur.

Zira burada "nün" harfi hazf olunmaz. Tam isimlerde tesniye "nûn"u ise, kelimelerinde olduğu gibi, izafe halinde hazf edilebilmektedir. Eğer "ya" harfi hazfedilecek oisa, bu sefer tekil kelime de ikile ben-zemiş olur.

İbn Kesir bu kelimeyi, şeklinde "nun" harfini şeddeli olarak okumuştur. Bu, Kureyşlilerin bir söyleyişidir. Bunun sebebi; (la)ln "elifinden bedel olmak üzere şeddeyi kullanmış olmasıdır. Nitekim ileride Kasas Sûre-si'nde yüce Allah'ın İşte bu İkisi.., iki belgedir" (el-Kasas, 28/32) buyruğunu açıklarken belirtileceği gibi. Bu ismin kullanılışında "nûn" harfinin hazf edilmesi suretiyle; şeklinde bir söyleyiş daha vardır. Bu, Kûfelilerin açıklamasıdır. Basrahlr ise şöyle derler: "Nûn" harfinin hazf edilış sebebi sıla (yani tarif lâm'ının bitişmiş olması) ile ismin uzamış olmasıdır. Aynı şekilde şeklinde ve: ". 3U ikisi... iki belgedir" şeklinde lıeı ikisinde de "nûn" harfleri şeddeli olarak da okumuştur. Diğerleri ise şeddesin olarak okumuşlardır. Ebû Arnır bunu yalnızca dı şeddeli okumaktadır. O ikisi" mübtedâ olmak üzere meıfu'dur. Sibeveyh der kiı Bu buyruğun anlamı şudur: Size okunan buyruklar arasında şu da vardır ki, onu yapanlar, yani aranızdan o fuhşu irtikab edenler...

"ikisine de eziyet edin" buyruğunda "fe" harfinin geliş sebebi, ifadede emir manası bulunduğundan dolaydır. Çünkü smi, fiile bitişik olarak gelince bu isimde şart manası ortaya çıkmış oldu. Zira bu isim hakkında muayyen bir şeyin varlığı sözkonusu değildir Burada bu isimde şart manası ve müphemlik bir arada bulununca, şart durumuna geldi ve o bakımdan onun cevabının başına da "fe" harfi gelmiş oldu. Ondan önce zikredilen zamirlerin nasb edilmeleri için, kendilerinden önce bir fiilin hazf edilmesi uygun düşmediğinden dolayı ikisi de müptedâ olmak üzere ref olundular. Bu, Sibeveyhrin tercihidir. Bununla birlikte mahzuf bir fiil takciiri ile nasb olunmaları da caizdir Böyle bir tercih ise ifadenin emir ve yasak anlamına gelmeyi halinde sözkonusudur. Kişinin: Yanında bulunan iki kişiye, onEara ikramda bulun, demesine benzer. [\[227\]](#)

2- Eziyetin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Her ikisine de eziyet edin" buyruğu ile ilgili olarak, Katade ve es-Süddî şunları söylerler: Burada eziyetin anlamı, azarlamak ve ayıplamaktır. Bir kesim İse bunun, ayıplamak sözkonusu ohnaksazın, ağır ve katı sözler söylemektir derler. İbn Abbas der ki: Onlara ağır sözler söyleyip, ayakkabılarla vurmak demektir. en-Nehlıas der ki: Bazıları da bunun nesh olunduğunu ileri sürmüşlerdir. Derim ki: Bunu İbn Ebi Necîh, Mücahid'den rivayet etmiştir. Buna göre Mücahid der ki: "Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara..." buyruğu ile "Şistlerden fuhuş yapanların..." buyruğu ilk dönemlerde idi. Bunları en-Nur Sûresi'ndeki âyet-i kerime nesli etmiştir. Bunu en-Neh-has söylemiştir. Daha evla olmak üzere şöyle de denilmiştir: Bu nesh olmuş değildir. Çünkü her

ikisinin de azarlanarak te'dib edilmeleri ve ikisine de: Siz suç işlediniz, fıska saptınız, yüce Allah'ın emrine muhalefet ettiniz, denilmesi gerekmektedir. [\[228\]](#)

3- Bu Âyetlerin Kapsamı:

İlim adamları yüce Allah'ın: "KacLınlafuuzdan..." buyruğu ile: "Sizlerden..." buyruğunun tevili hususunda farklı görüşlere sahiptir. Mücahid ve başkaları der ki: Birinci âyet-i kerime, muhsan olanlar ve olmaya nlarıyla kadınlar hakkında umumidir. İkinci âyet-i kerime ise, özel olarak erkekler hakkındadır. Bu ikinci âyet-i kerimede tesniye lafzı, erkeklerden muhsan olan ve olmayan iki sınıfı beyan etmektedir. Kadınların cezası haps olunmaktır. Erkeklerin cezası ise eziyet edilmektir. İşte bu, âyetlerdeki lafzın gerektirdiği bir açıklamadır. İfadelerde kullanılan nass ise bütün zina kesimlerini kapsamaktadır. Ayrıca lafız cihetinden birinci âyet-i kerimede * kadınlar iniz dair lafzı, ikincisinde ise (müzekker olarak): "Sizlerden" lafzı bu görüşü teyid etmektedir. Bunu en-Nehhâs tercih etmiş ve İbn Abbastan rivayet etmiştir.

es-Süddî, Katade ve başkaları ise şöyle demektedir: İlk âyet-i kerime muhsan kadınlar hakkındadır Demek istiyor ki: Erkeklerden de muhsan olanlar anlam dolayısıyla onların hükmüne girmektedir, İkinci âyet-i kerime ise, muhsan olmayan bekâr erkek ile bakire kız hakkındadır. İbn Atiyye der ki: Bu sözün anlamı tam ve eksiksizdir. Şu kadar var ki, âyetin lafzı buna pek uygun düşmemektedir. Taberî bunu tercih etmiş olmakla birlikte, en-Nehhas bunu kabul etmeyip şöyle demektedir: Müennes ifadelerin müzekkere tağ-libî uzak bir ihtimaldir. Çünkü haki anlamı sahih olunca, hiç bir İfadeyi mecaz olarak yorumlama yoluna gitmemek gerekir.

Btr diğer görüş de şöyledir; Önceleri bu şekilde evlerde alıkoymak, zina eden kadınlar hakkında sözkonusuydu. Erkekler hakkında değildi. İşte bundan dolayı özellikle kadının evde alıkonulması sözkonusu edildi. Daha sonra eziyet olunmaları hususunda erkek de, kadın da bir arada aynı hükümde ortak edildi.

Katade der ki: Kadın hem hapsedilir, hem eziyete maruz bırakılırdı. Erkek ise sadece eziyete maruz kalırdı. Bunun böyle olmasının sebebi ise, erkeğin gidip gelmeye ve kazanmaya muhtaç olmasıdır [\[229\]](#)

4- Zina Edenlerin Hükümü:

İlim adamları, açıkladığımız üzere zina edenlerin hükmünü beyan eden Ubade b. es-Sâmit yoluyla gelen hadisin muktezâsına göre hüküm belirtmek hususunda

farklı görüşlere sahiptirler. Ali b. Ebi TaKb, sözünü ettiğimiz hadisin muktezâsına göre görüş belirtmiştir. Hz. Ali'den nakledildiğine göre, O, Hemdanlı Şurâha'ya önce yüz sopa vurmuş, bundan sonra da onu recm etmiş ve şöyle demişti: Allah'ın Kitabı gereğince ona sopa vurdum. Rasûlullah (sav)'in sünneti gereğince de onu recm ettim. [230] Hasan-ı Basri, Hasen b. Salih b. Hay ve İshak da bu görüştedir.

Bir gurup ilim adamı da şöyle demektedir: Hayır, evli olana sopa söz konusu olmaksızın sadece recm cezası vardır. Bu görüş Hz. Ömer'den rivayet edilmektedir. Aynı zamanda bu, ez-Zührî, en-Nehaî, Malik, es-Sevrî, el-Ev-zaî, Şafiî, Rey ashabı, Ahmed ve Ebu Sevr'in de görüşüdür. Bunlar bu görüş-lerini açıklarken, Peygamber (sav)'ın Mâiz ite Gâmid'li kadını recmetmiş olduğunu, Hz. Peygamber'in Uneys'e: "Şu adamın hanımının yanına git, eğer itiraf ederse onu recm et" [231] demiş olduğunu ve sopa vurmaktan herhangi bir şekilde sözetmediğini belirtirler. Eğer sopa bu durumda meşru olsaydı el-betteki bunu açıklar ve susmazdı.

Onlara şöyle cevap verilir: Hz. Peygamberin onu açıkça ifade etmeyişinin sebebi, yüce Allah'ın Kitabıyla sabit olmasıdır. Bu cezanın meşhur olması, Kurân-ı kerimde de bunun açık nass ile ifade edilmiş olması dolayısıyla bundan sözetmemiş olabilir. Çünkü yüce Allah'ın; "Zina eden kadın Ue zina eden erkeğin herbirine yüzer değnek vurun" (en-Nur, 24/2), buyruğu bütün zina edenleri kapsamına almaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allaktır.

Aynı şekilde Hz. Ali'nin bu uygulamayı halifelerden alıp benimsemiş olduğu ve ona karşı bu uygulamada tepki gösteri lmeyip, sen nesh olunmuş hüküm ile amel ettin, neshedeni terk ettinr denilmemiş olduğu da bunu açıklamaktadır. Bu da gayet açık bir husustur. [232]

5- Zina Edenlere Sürgün Cezası:

Evlenmemiş olanların sopayla birlikte sürgüne gönderilip gönderilmeyeceği hususunda ilim adamları farklı görüşlere sahiptir. Cumhurun kabul ettiği görüş, böyle bir kimsenin sopa cezasından sonra sürgüne gönderileceği şeklindedir. Bu Raşit Halifeler Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin görüşüdür Aynı zamanda İbn Ömer'in de görüşü budur, (Allah hepsinden razı olsun). Ata, Tavus, SüJyan, Malik, İbn Ebi Leylâ, Şafiî, Ahmed, İshak ve Ebu Sevr de bu görüştedir.

Sürgüne gönderilmeyeceği kanaatini ise Hammad b. Ebi Süleyman, Ebu Hanife ve Muhammed b, el-Hasen belirtmişlerdir.

Cumliurun bu husustaki delili daha önce geçen Ubade b. es-Samİt yoluyla gelen hadis ile Ebu Hureyre'nİn, Zeyd b. Halid'in rivayet ettiği işinin zinası ile ilgili (ve az önce işaret edilen) hadis-i şeriftir. O hadiste şunlar da geçmektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, aranızda Allahın Kitabı gereğince hİkİm vereceğim. Senin koyunların ve cariyen sana geri verilecektir." Oğluna yİz sopa vurduktan sonra bir sene de sİrgİne gİnderdi. Bunu hadis imamları rivayet etmiştir. [233]

Bİyle birisinin sİrgİne gİnderilmeyeceği gİrİşİnde olanlar ise Ebu Hureyre'nİn cariyeye ile ilgili hadisini delil gİsterirler. [234] Orada ise yalnız sopadan sozedilrriekte, sİrgİnden sİz edilmemektedir. Abdurrezzak, Ma'mer'den, o, ez-Zİhrİ'den, o, Said b, el-Mİseyyeb'den şİyle dediğini nakletmektedir: Hz. İmer, Rabia b. Ebi İmeyye b. Halefi şarap içtiği için Hayber'e sİrgİne gİndermişti, O da, Heraklius'a katılıp İtristi yan lığa girdi. Bunun İzerine Hz. İmer: Bir daha hiç bİr mİslİmam artık sİrgİne gİndermeyeceğim, dedi.

Bu gİrİşİ savunalar derler ki: şİyei sİrgİn yİce Allah'ın koyduğu hadlerden bir ceza olsaydı, bundan sonra İmer bu cezayı terk etmezdi. Diğer taraftan Kitab-ı Kerimde yer alan nass sopadır. Nassa bir şey ilave etmek ise neslidir. Bu durumda, kar/i delille sabit olmuş bir hİkİm, vahid haberle neshedilmiş olur.

Bİyle diyenlere cevap şudur:

Ebu Hureyre'nİn rivayet ettiği hadis, cariyeler hakkındadır. Hİrlere hakkında değildir, Abdullah b. İmer'den ise, zina ettiği için cariyesini dİvİp sİrgİne gİnderdiği sabit olmuştur.

Hz. İmer'in: Artık bundan sonra hiçbir mİslİmam sİrgİne gİndermeyeceğim, sİzİnden kasti; -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- şarap içme hakkındadır. İnkİ Nafi'in İbn İmer'den rivayetine gİre Peygamber (sav), hem sopa vurmuş, hem de sİrgİne gİndermiştir.

Hz. Ebİ Bekir de hem sopa vurmuş, hem sİrgİne gİndermiştir. Hz. İmer de hem sopa vurmuş, hem sİrgİne gİndermiştir. Bunu da Tirmizİ Cİmiinde, Nesİi Sİnen'inde, Ebu Kureyb Muhammed b. el-İlİ, el-Hemda-nİ'den, o, Abdullah b. İdristen, o, Ubeyduİlah b. İmer'den, o, Nafiden [235] rivayet etmiştir, [236] Dİrakutnİ der ki: Bu hadisi sadece Abdullah b. İdris rivayet etmiş ve ondan Ebu Kureyb dİşında sika ravilerden herhangi bir kimse muttasıl senetle nakletmiş değildir. Peygamber (sav)'dan ise, sİrgİne gİnderdiğine dair rivayet sahih olarak bize ulaşmış olduğundan dolayı, artık kimsenin sİyleyecek bir sİzİ kalmaz. Sİnnetin kendisine muhalefet ettiği kira-senin karşısındaki davacı ise, sİnnettir. Başarı Allah'tandır.

Nassa bir şeyler ilave etmek bir nesihtir şeklindeki iddialarına gelince, böyle birşey doğru kabul edilemez. Aksine bu, asıl ceza ile birlikte bir başka hükmün ziyadesidir. Diğer taraftan bizzat kendisi sahih olmayan bir habere dayanarak, su ile abdest almanın yanında nebiz ite abdest alınabileceği görüşünü fazladan ileri sürmüş, Peygambere yakın akrabalarının {ganimetten pay alabilmeleri için) fakir olmaları şartını koşmuştur. (Bk. el-Enfâl, 8/41, âyet, 12. başlık) Bu ve buna benzer Kur'ân-ı Kerimde nass ile tesbit edilmemiş daha başka bir takım görüşleri de hep böyledir. Bu anlamda bir takım açıklamalar bundan önce Bakara Sûresi'nde (2/106. âyette) geçmiştir. İleride de gelecektir. [\[237\]](#)

6- Sürgün Cezasını Kabul Edenler ve Erkek ile Kadının Hükmü:

Sürgüne gönderilme cezasını kabul edenler, hür erkeğin gönderileceği hususunda görüş birliği halindedirler. Ancak köle ve cariye'nin sürgüne gönderilmesi hususunda farklı görüşleri vardır. Her ikisinin de sürgüne gönderileceğini kabul edenlerden birisi de İbn Ömer'dir Q, zina eden bir cariyesine sopa cezası vurduktan sonra Fedek'e sürgün göndermiştir.

Şafiî, Ebû Sevr, es-Sevrî, Taberî ve Davud da bu görüştedir. Kölenin sürgüne gönderilmesi hususunda Şafiî'nin farklı görüşleri vardır. Bir seferinde: Ben kölenin sürgüne gönderilmesi hususunda istihare yaparım derken, bir seferinde de altı ay süreyle sürgüne gönderileceğini söylemiştir. Bir başka sefer ise, kendi beldesinin dışında bir yere bir sene sürgüne gönderilir, demiştir. Taberî de bu görüştedir. Yine Şafiî'den cariye'nin sürgüne gönderilmesi hususuna dair iki farklı görüş nakledilmiştir.

Malik ise der ki: Erkek sürgüne gönderilir, fakat kadın da, köle de sürgüne gönderilmez. Sürgüne gönderilen kimse ise, sürgüne gönderildiği yerde haps edilir. Meselâ Mısır'dan Hicaz'a, Şağb'e, Asuvan'a ve benzeri yerlere, Medine'den de, Hayber ve Fedek'e sürgüne gönderilir. Ömer b. Abdulazîz de böyle yapmıştır. Hz. Ali de, Kûfe'den Basra'ya sürgüne göndermiştir. Şafiî der ki: Sürgün mesafesinin asgarisi bir gün bir gecelik yoldur. İbnü'l-Arabi der ki: Sürgünün asıl uygulaması şuna dayanır: İsmailoğulları Harem bölgesinde herhangi bir cinayet ve suç işleyen, o bölgeden sürgüne gönderileceği Üzerinde ittifak etmişlerdi. Böylelikle bu onlar arasında din gibi uygulaya geldikleri adet haline geldi. İşte bundan dolayı insanlar, herhangi bir kimse bir suç işleyecek olursa, onu, beldesinden sürgüne gönderme geleneğini alıp kabul ettiler. Bu uygulama, cahiliyye döneminde de İslâm gelene kadar devam edip durdu. İslâm da bunu Özel olarak zinada kabul etti. Kölenin sürgüne

gönderilmeyeceğini ileri sürenler, Ebû Hureyre'nin cariye ile ilgili hadisini delil göstermişlerdir. Çünkü kölenin sürgüne gönderilmesi, sürgüne gönderildiği süre zarfında o kölenin menfaatlerinden yararlanamamak şeklinde o kölenin sahibine bir cezadır. Bu ise şeriatın tasarrufuna uygun düşmemektedir. O halde bizzat cinayet işleyenden başkası cezalandırmaz. Aynı şekilde köleden cuma, hac ve cihad da sakıttır. Ve bunlar yüce Allah'ın onun üzerindeki haklarıdır. Bunların sakıt olması efendisinden dolayıdır. İşte sürgüne göndermek de böyle olmalıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kadın sürgüne gönderilecek olursa, bunun kendisi sebebiyle çıkanlıp sürgüne gönderildiği şey olan fuhuşa bir daha düşmesine sebep olma ihtimali de vardır. Diğer taraftan sürgüne göndermek, avretinin açılmasına, onun aslolan halinin zayi olmasına sebep teşkil eder. Çünkü asılan kadının evinin dışına çıkmasını engellemek ve evinde namazının daha faziletli olduğudur. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Kadınlara (gereğinden çok) dış elbise almayınız kif evlerden dışarı çıkmasınlar." [238] Böylelikle, sürgüne göndermeyi ifade eden hadisin umumunun muteber kabul olunacağına dair lehine şahadet edilen maslahat ile tahsis olunacağı ortaya çıkmaktadır. Bu ise usul alimleri ve kıyas bilginleri arasında hakkında ihtilaf olunmuş bir meseledir. Bir başka kesim, oldukça istisnai (şâz) bir görüş ortaya atarak şöyle demektedir: Yaşlı kimse hem sopa, hem de recm ile cezalandırılır. Genç ise sadece sopa cezasına çarptırılır. Bu görüşü İleri sürenler, Zeyd b. Sabit yoluyla gelen hadiste geçen "eş-şeyh : yaşlı, ihtiyar" lafzına tutunurlar. Zeyd b. Sabit'in rivayetine göre o, Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinlemiş: "Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ettiklerinde, her ikisini de kesin olarak recm ediniz". Hadisi Nesâî rivayet etmiştir. [239] Ancak bu görüş fâsid bir görüştür.

Çünkü başka bir hadiste bunun yerine "evli : es-seyyib" lafzı kullanılmıştır [240]

7- Tевbe Ederlerse:

Yüce Allah'ın: "Eğer tevbe edip" yani fuhuştan tevbe ederek vazgeçip "hallerini" bundan sonraki fiillerini "düzeltirlerse, artık onları bırakın".

Yani onlara eziyet etmeyi ve ayıplamayı terk edin.

Bu uygulama hadlerin nüzulünden önce idi. Hadler nazil olunca, bu âye-i kerimeyi nesh etti.

Burada sözü geçen "vazgeçmek'ten kasıt, onlardan ayrılmak, onlara darılmak

anlamında bir vazgeçmek değildir. Bu onları yüzçeviren bir kimsenin terk edişi, bırakışı ile terkedip bırakmaktır. Bu ise daha önce işledikleri masiyet ve bîr sonraki âyette de sözü edilecek cahillikleri sebebiyle onları hakir görmektir. Allah'ın tevbeleri çokça kabul etmesi, masiyetten döndükleri takdirde kullarının dönüşünü kabul edendir, demektir.

17. Allah'ın tevbelelerini kabul edeceği kimseler, kötülüğü ancak bilmeden yapanların, sonra da çarçabuk tevbe eden kimselerlnki d ir. İşte Allah'ın tevbelerinl kabul edeceği kimseler bunlardır. Allah Alimdir, Hakimdir.

18. Yoksa kötülükleri İşleyip duran, nihayet onlardan birine ölüm gelip çatığında: "Ben şimdi gerçekten tevbe ettim" diyenlerin ve kâfir olarak öleceklerinki değildir. İşte Biz, onlar için çok acıklı bir azap hazırlamış ızdır.

Bu iki âyete dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Tevbeleri Kabul Olunacak Kimseler ve Allah'ın Tevbeleri Kabul Etmesinin Hükmü:

"Allah'ın tevbelelerini kabul edeceği kimseler,-" diye başlayan âyet-i kerimeyle ilgili olarak, bu âyetin günah işleyen herkes hakkında umumi olduğu söylendiği gibi, yalnızca bilmeyen kimseler hakkında olduğu da söylenmiştir. Günah işleyen herkesin tevbesi ise, başka bir yerde sözkonusu edilmiştir.

Ümmet, müzminlerin tevbe etmelerinin farz olduğunu ittifakla kabul etmiştir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "Ey mü'minler Allah'a top luca tevbe edin." (en-Nûr, 24/31.)

Aynı türden olmayan bir başka günaha devam etmekle, belli bir günahdan dolayı yapılan tevbe, sahih olur. Bu, şöyle diyen Mutezile'ye muhalif bir kanaattir: Herhangi bir günahı işlemekte olan bir kimse tevbe etmiş olamaz-Hiç bir masiyet arasında fark gözetmek mümkün değildir. Ancak bizim açıkladığımız Ehl-i Sünnet'in bu konuya dair görüşüdür.

Kul tevbe ettiği takdirde, Şanı yüce Allah muhayyerdir. Dilerse o tevbe-yi kabul eder, dilerse etmez. Tevbenin kabul olunması, Ehi-i Sünnete muhalif kanaat belirtenlerin söyledikleri gibi, aklî bakımdan Ailah için vacibtır, de-nilemez-Çünkü, bir şeyin vacib olabilmesi için bunu o kimseye vacib kılanın rütbe itibariyle daha yukarıda olması şartı vardır. Gerçek ise şu ki, Allah, bütün yaratıkların yaratıcısı, onların maliki ve onlara mükellefiyetler koyandır. Dolayısıyla herhangi bir şeyin O'nun hakkında vacib olmakla nitelendirilmesi

doğru değildir. O, bundan yüce ve münezzehtir. Şu kadar var ki, Şanı yüce Allah, -ki, O, va'dinde sadık olandır- kullarından isyan edenlerin tevbelerini kabul edeceğini şu buyruğu ile bizlere haber vermektedir: 'Kullarından tevbeyi kabul eden, kötülükleri de affeden O'dur.' (eş-Şura, 42/25) Yüce Allah'ın: "Onlar, Allah'ın kullarının tevbesini kabul eden... olduğunu bilmediler nu'?M (et-Tevbef 9/104) buyruğu ile: 'Muhakkak ki Ben, tevbe eden... olanlara çok çok mağfiret edenim" (Tâ-Hâ, 20/82). Buyrukları ise, yüce Allah'ın kendisi için vacib kıldığı bir takım şeyleri haber vermesine ge-Lİnce, bu buyruklarla haber verdiği o şeylerin kendisi için vacib olmasını gerektirir. Akide (inanç,) ise, aklen O'nun hakkında herhangi bir şeyin vacib olmadığı şeklindedir Bu konudaki sem'î buyrukların zahiri ise, Onun tevbe edenin tevbesini kabul edeceğini ifade etmektedir.

Ebûl-Meâlî ve başkaları der ki: Bu zahir ifadeler, yüce Allah'ın tevbeyi kabul edeceğine dair zannı galip bilgi vermektedir. Yoksa yüce Allah hakkında tevbeyi kat'î olarak kabul edeceğini ifade etmezler.

İbn Atiyye der ki; Ancak bu hususta Ebû'l-Meâlî ile (aynı kanaati paylaşan) başkalarına muhalefet edilmiştir. Bir kişinin şanlı tam ve nasuh bir tevbe ile tevbe ettiğini farzetsek, Ebû'l-Meâlî der ki: Böyle birisinin tevbesinin kabul olunacağına dair galip zan sözkonusudur. Başkası ise der ki: Yüce Allah'ın kendi zatı hakkında haber verdiği şekilde, O'mm böyle bir kimsenin tevbesini kat'î olarak kabul edeceği söylenir. İbn Atiyye der ki: Babam (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) bu görüşe meyleder ve tercih ederdi. Ben de bu görüşteyim. Yüce Allah'ın; "O, kullarının tevbesini kabul edendir" (eş-Şûrâ, 42/25) buyruğu ile: "Şüphesiz ki Ben, çok çok mağfiret edenim" (Tâ-hâ, 20/82) buyruğunun ifade ettiği mananın bu şekilde tevbe ettiği farzolu-nan kimse hakkında sözkonusu olmaması, yüce Allah'ın kullan hakkındaki merhameti ile bağdaşmaz. Bu husus bu şekilde anlaşıldığı takdirde, şunu bil ki, yüce Allah'ın: "Allah'ın tevbelerini kabul edeceği..." buyruğunda bir hazf vardır. Zahiri üzere değildir. [241] Ancak bunun anlamı O'nun tevbe-leri kabul etmesinin, Allah'ın kullarına lütuf ve rahmeti ile olduğunu ifade etmektedir. Bu da Hz. Peygamber'in Muaz b. Cebel'e söylediği şu sözler ka-bilîndendin "Allah'ın kullan üzerindeki hakkının ne olduğunu biliyor musun?" O, Allah ve Rasûlü daha iyi bilir deyince, Hz. Peygamber: "Onları cennete koymasıdır" [242] diye buyurdu.

İşte bütün bunların ifade ettiği mana şudur:

Bu Allah'ın hak va'di ve doğru sözü dolayısı ile, Allah'ın lütuf ve rahmetinden ötürü böyledir. Buna delil ise yüce Allah'ın: O, rahmeti kendi üze rine yazmıştır/' (el-En'âm, 6/12) yani O? bunu vad etmiştir, demektir.

Burada üzerine buyruğunun : Yanında anlamına olduğu da söy-lenmişse de, ikisinin ifade ettiği mana birdir. İfadenin takdiri; Allah nezdin-de... şeklindedir. Yani O, sahih kılan şartları bulunduğu takdirde, tevbe kabul edeceğine dair vaadde bulunmuştur ve va'dinden cayması sözkonusu değildir.

Tevbenin sahih olmasının şartları dört tanedir: Kalbten pişmanlık duymak, masiyeti derhal terk etmek, bir daha benzerini işlememek üzere karar vermek ve bu tevbe başkasından değil de, yüce Allah'tan haya ederek yapmış olmak. Bu şartlardan birisi yerine gelmeyecek olursa tevbe sahih olmaz. Günahın itiraf edilip, çokça mağfiret dilenmesinin de tevbenin şartlarından olduğu söylenmiştir. Bundan önce Âli İmran Sûresi'nde, tevbenin anlamı ve hükümlerine dair geniş açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. (Bk. 3/90. âyet) Bildiğim kadarıyla tevbenin herhangi bir haddi düşürmediği hususunda görüş ayrılığı yoktur. [243]

Bundan dolayı ilim adamlarımız der ki: Hırsız erkek> hırsız kadın ve başkasına zina iftirasında bulunan kimse, tevbe eder ve aleyhlerine şahicilik edilecek olursa onlara had uygulanır.

Buradaki "Üzerine" edatının "...deo, dan" anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani Allah tarafından tevbeleri kabul olunacak kimseler,, anlamındadır. Bunu Ebûbekr b. Abdus söylemiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. İleride et-Tahrim Sûresi'nde (66/8, âyette) nasûh tevbe ile kendisinden tevbe olunacak hususlara dair açıklamalar gelecektir. [244]

2- Tevbe Bütün Günahkârlar Hakkında Umumidir:

Yüce Allah'ın: "Kötülüğü ancak bilmeden yapanların..." buyruğundaki: 'Kötülük (es-sû'; ile el-En'âm Sûresi'nde: "Aranızdan kim bilmeksizin bir kötülük işlerse" (el-En'âm, 6/54) buyruğundaki "kötülük" tabiri küfür ve mahiyetlerin tümünü kuşatan umumi bir tabirdir. Rab-bine asi olan herkes, o masiyetinden vazgeçinceye kadar cahildir.

Katâde der ki: Peygamber (sav)'ın ashabı, herbir masiyetin ister kasten olsun, ister bilmeyerek olsun bir cehalet olduğunu icma ile kabul etmişlerdir, İbn Abbas, Katâde, ed-Dahhâk, Mücahid ve es-Süddî de böyle demiştir.

ed-Dahhâk ve Mücahid'den şöyle dedikleri rivayet edilmiştir; Burada cehaletten, bilmemekten kasıt, kasten işlemektir. İkrime der ki: Dünyanın bütün işleri cehalettir. O, bununla özellikle İnsanı Allah'ın itaati dışına çıkartanları kastetmektedir Böyle bir ifade de yüce Allah'ın: "Muhakkak dünya hayatı bir oyun ve bir eğlencedir" (Muhammed, 47/36) buyruğu ile paralellik arz etmektedir,

ez-Zeccac der ki: Burada yüce Allah'ın: "Bilmeden" buyruğunun anlamı, fani zevklerini ebedi zevklerine tercih etmeleri demektir. Yine bu "bilmeden" kelimesinin, cezanın mahiyetini bilmeyerek işlemek anlamında olduğu söylenmiştir. Bunu İbn Fûrek na ki etmiştir. İbn Atiyye der ki: Ancak İbn Fûrek'in görüşü zayıf görülmüş ve bu kanaati reddolunmuştur. [\[245\]](#)

3- Erken Tevbe Etmek Gereği:

Yüce Allah'ın: "...sortra da çarçabuk tevbe eden kimselerinkidir*" buyruğu hakkında İbn Abbâs ve es-Süddî der ki: Bu buyruk, "ölüm hastalığından önce tevbe edenlerinkidir..." demektir. ed-Dahhâk'tan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ölümden önce olan herşey yakın demektir.

Ebû Miclez ve yine ed-Dahhâk, İkrime, İbn Zeyd ve başkaları ise derler ki: Melekleri ve ruhunun kabz edilmekte olduğunun görülmesinden ve kişinin kendisini kaybetmesinden önceki tevbe, yakın zamanda yapılmış tevbe demektir. Mahmud el-Verrak şu beyitleri ne güzel söylemiş:

"Ölümden ve dillerin tutulmasından önce; Kabul edilmesi umulan bir tevbeyi önden gönder, kendin için. Nefislerin çaresiz kalmasından önce bunu acele yap. Çünkü öylesi bir tevbe bir azıktır, bir ganimettir; güzel hareket eden ve Rabbine dönen kimse için."

İlim adamlarımız (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) derler ki: Böyle bir vakitte tevbenin. sahih oluş sebebi, henüz umudun devam etmesi, kişinin pişmanlık duymasının sahih olması, fiili terk azminin sahih olmasıdır.

Tirmizî, İbn Ömer'den Peygamber (savcın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kişinin cam boğazına gelip dayanmadığı sürece, şüphesiz Allah kulunun tevbesini kabul eder." Tîrmizî der ki, bu hasen garip bir hadistir. [\[246\]](#)

Can boğaza gelip dayanmadıkça" ifadesi ise, canının boğazına gelip kendisiyle gargara yapılan şey durumuna ulaşmaması halidir. Bu açık lamayı el-Herevî yapmıştır.

Şöyle de denilmiştir: Bunun anlamı; günah üzerinde ısrar efmeksizin, yakın bir zamanda (günahın işlenmesi üzerinden kısa zaman geçtikten sonra) tevbe etmeleri demektir. Sağlıklı iken acele edip tevbe edeninki daha faziletlidir. Ayrıca umduğu salih ameli daha çok yetişip yerine getirebilir. Ölüm ise, herşeyden uzak kalınan bir zamandır, Nitekim şair şöyle demiştir:

"Benim bu yerim (mezarım) dışında uzak kalınan bir yet var mı ki, varsa neresidir?"

Salih el-Murrî, el-Hasenden şöyle dediğini rivayet etmektedir: Her kim işlemiş

olduğu bir gûnahtan dolayı Allah'a tevbe etmiş bulunan kardeşini o gûnahı dolayısıyla ayıplayacak olursa, Allah da o ayıplayanı mutlaka o gûnahla müptela kılar.

Yine el-Hasen der ki: İblis yere indirilince şöyle dedi: İzzetin hakkı için, ruh onun cesedinde bulunduğu sürece ben de Âdemoğlundan ayrılmayacağım. Yüce Allah da şöyle buyurdu: "Ben de izzetim hakkı için Âdemoğlun canı boğazına gelip dayanmadığı sürece tevbeyle esirgemeyeceğim." [247]

4- Tevbeleri Kabul Olunmayacaklar;

Yüce Allah: "Yoksa tevbe... kâfir olarak öleceklerinki değildir" buyruğunda Ölümün gelip çatmış ve artık hayata dönmekten ümidini kesmiş olan kimselerin, tevbeleri kabul olunanlar kapsamına girmeyeceğini ifade etmektedir. Nitekim Firavun, suya gömülüp boğulmak noktasına gelince, izhar etmiş olduğu imanın taydaşını görmedi. Çünkü böyle bir zamanda tevbenin faydası olmaz. Zira bu vakit teklif zamanı bitmiş olmaktadır. İbn Ab-bâs, İbn Zeyd ve müfessirlerin cumhuru böyle demiştir. Kâfirler küfürleri üzere ölürlər, âhirette de onların tevbeleri kabul olunmaz. Yüce Allah'ın: ""İşte Biz onlar için çok acıklı bir azap hazırlamışlardır"" buyruğunda onlara işaret edilmektedir. Bu da ebedi bir azaptır. Şayet bu buyruğu ile hepsine işaret edilmekte ise, o takdirde, isyankârlar hakkında ebediliğin söz konusu olmadığı bir azap vardır. Bu da buradaki "kötülüklerin (seyyiât'ın)" küfürden daha aşağı olan günahlar anlamına kullanılması demektir. Yani tevbe, küfürden daha aşağı günahlar işleyip,, sonra ölüm gelip çatınca tevbe edenlerin-ki değildir. Kâfir olarak ölüp de Kıyamet gününde tevbe edenlerinki de değildir.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada sözü geçen "kötülükler (seyyiât.)" küfür demektir, O takdirde buyruğun anlamı şöyle olur: Makbul tevbe ölüm esnasında tevbe eden kâfirlerinki değildir. Kâfir olarak ölenlerinki de değildir

Ebû'l-Âliye der ki: Âyetin baştanın olan: "Allah'ın tevbelerlnî kabul edeceği kimseler..." buyruğu mü'minler hakkında inmiştir Sonraki ikinci âyet-i kerime ise münafıklar hakkında inmiştir ki o da şudur: "Yoksa kötülükleri işleyip duran...değüdin" buyruğu fiilleri üzere ısrar eden kimselerin tevbeleri kabul olunmaz demektir.

"Nihayet onların birine ölüm gelip çatığında" kuyruğundaki ölümün gelip çatmasından kasıt, kişinin nefes alırken ağzındaki tükürüklerin boğazına kaçması, canının çekilip alınması ve ölüm meleğinin görülmesi halidir. "Ben şimdi gerçekten tevbe ettim diyenlerin... değildir." İşte böylesi için tevbe yoktur.

Daha sonra yüce Allah, kâfirlerin tevbelerini sozkonusu ederek şöyle buyurmaktadır: ^Ve kâfir olarak üteceklerin ki de değildir. İşte Biz onlar için çok acıklı bir azap hazırlamış ızdır."

Yani oldukça ıştırıp verici ve devamlı bir azap hazırlamışızdır. Buna dair açıklamalar daha önceden (bit, el-Bakara, 2/10. âyetin tefsiri) geçmiş bulunmaktadır. [\[248\]](#)

19- Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl olmadığı gibi, - onlar apaçık bir hayasızlık işlemedikçe- kendilerine verdiğinizden bîr kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Şayet onlardan hoşlanmadıysanız (sabredin). Çünkü hoşunuza gitmeyen bir şeyde Allah pek çok hayır takdir etmiş olabilir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız:

1- Kadınların Miras Alması Hususunda Cahiliye Âdeti, İslâm'ın Bunu Reddi ue Nüzul Sebebi:

"Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl olmadığı gibi anlamındaki bu buyruk, daha önce sözü geçen hanımlar ile ilgili açıklamalarla ilgilidir. Bundan maksat, onlara yapılan zulmü ve zararı ortadan kaldırmaktır. Hitap, onların velilerinedir.

-Mastar anlamını veren-: buyruğu ise, Helâl olmaz" buyruğu ile reP mahallindedir. Yani kadınlara zorla mirasçı oluşunuz size helâl değildir.

"Zorla" anlamına gelen: hal mahallinde mastardır.

Bu âyetin nüzul sebebi ile ilgili yapılan rivayetler ve müfessirlerin görüşleri farklı farklıdır. Buharı, "Ey İman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl olmadığı gibi... kendilerine verdiğinizin bir kısmını ahp götürmeniz için onları sıkıştırmayın" buyruğu hakkında İbn Ab-bâs'm şöyle dediğini nakletmektedir: Adam öldüğü vakit onun velileri, hanımı üzerinde daha bir hak sahibi idiler. Onlardan birisi istediği takdirde, onunla evlenebilirdi. İsterlerse onu başkasıyla evlendirirler, istemezlerse evlendirmeklerdi. Onlar, akrabalarından daha çok (kadın üzerinde) hak sahibi idiler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Bu hadisi ayrıca Ebû Davud bu manada rivayet etmiştir. [\[249\]](#)

ez-Zührî ve Ebû Miclez der ki; Birisi öldü mü, onun başka anneden olma oğlu, yahut asabeleri arasında en yakın olan, elbisesini kadının üzerine atardı. Böylelikle kişi o kadın üzerinde bizzat kendisinden ve velisinden daha bir hak sahibi olurdu. İsteddiği takdirde ölenin verdiği meliir dışında ona mehir

vermeksiniz onunla evlenirdi. İsterse de başkası ile evlendirir, meh-rini kendisi alır ona o mehirden birşey vermezdi. Dilediği takdirde ise Ölenden aldığı mirası kendisine fîdye olarak versin dîye ona engel olur yahut Ölüp de kendisi onun mirasını alsın diye bekletirdi. Bunun üzerine yüce Allah: "Ey İman edcolerî Kadınlara torla mirasçı olmanız size helâl olmadığı gibi..." buyruğunu indirdi. Buna göre âyet-i kerimenin anlamı şöyle olur; Sizin o kadınları kocalarından miras alarak, sizin onlara koca olmanız helâl değildir.

Şöyle de açıklanmıştır: Mirasçı elini çabuk tutup (kocası ölen kadının) üzerine bir elbise bırakacak olursa, o kadın üzerinde kendisi daha bir hak sahibi olurdu. Şayet kadın çabuk davranıp ailesinin yanına gidebilirse, bu sefer kadın kendisi hakkında daha bir hak sahibi olurdu. Bunu es-Süddî söylemiştir.

Bir başka görüş de şöyledir: Adam yaşlı bir kadınla evli iken canı genç bir kadınla evlenmek İsterdi. Fakat sahib olduğu mal dolayısıyla yaşlı kadından ayrılmaktan hoşlanmaz, onu yanında alıkoyardı. Ona yaklaşılmazdı da. Kadtn malını ona fîdye olarak verip kendisim kurtarıncaya veya kadın ölüp de kocası onun malına mirasçı oluncaya kadar bu böyle devam ederdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Koca eğer onunla birlikte olmaktan hoşlanmıyor ise boşamakla, onu zorla, istemeyerek yanında alıkoymamakla eraro-lundu. İşte yüce Allah'ın: "Kadınlara zorla (hoşlanmaksızın) mirasçı olmanız helâl olmadığı gibi.**" buyruğunda kastedilen budur.

Ayet-i kerimeden kasıt, cahîliye dönemindeki uygulamaları ortadan kaldırmak, kadınların malın miras alınması gibi erkeklerden alınacak mirasın bir mal gibi değerlendirilmemesini sağlamaktır.

"(kjî) kelimesinin "keP harfinin ötreli okunuşu Hamza ve Kisaî'ye göredir. Geri kalanlar ise bunu üstün okurlar. Her birisi ayrı bir söyleyiştir, el-Kutebî der ki, "kef harfinin üstün okunuşu ikrah (zorlamak) anlamındadır. Ötreli okunuşu; zorluk ve sıkıntı manasına gelir.

O bakımdan: sözü, isteyerek yahut istemeyerek, hoşuna gitsin veya gitmesin bu işi yapacaksın, anlamındadır.

Âyet-i kerimede hitab ve 1 üçleredir. Burada hitabın onun mirasına tamah ederek, kötü bir şekilde onlarla geçinerek, onları alıkoyan yahut mehirleri-nin bir bölümünü fîdye olarak verip vazgeçinceye kadar onları alıkoyan kadınların kocalarına olduğu da söylenmiştir, Bu görüş daha sahihtir. Bunu İbn Atiyye tercih ederek şöyle demiştir: Bunun delili ise yüce Allah'ın: "Onlar apaçık bir hayasızlık işlemedikçe...* buyruğudur Eğer bir hayasızlık yapacak olurlarsa, artık velinin o kadının malını almak kastıyla alıkoyması, ümmetin icmaı ile (velinin) hakkı değildir. Böyle bir hak, bundan sonraki meselede açıklanacağı

üzere kocaya aittir. [\[250\]](#)

2- Hayasızlık Yapan Kadına Karşı Takınılacak Tavır:

Yüce Allah'ın: "Onları sıkıştırmayın" buyruğu ile ilgili açıklamalar daha önceden geçmiş ve bunun "engellemek" anlamına geldiğine dair açıklamalar el-Bakara Sûresi'nde (2/232. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Onlar apaçık bir hayasızlık işlemedikçe" buyruğunda yer alan "Hayasızlık (el-fahişe)"nin anlamı hakkında insanların farklı görüşleri vardır. el-Ha-sen bunun zina demek olduğunu söylemektedir. Ona göre bakire zina ettiği takdirde ona yüz sopa vurulur ve bir sene sürgüne gönderilir. Kocasından almış olduğu (melri) de kocasına iade eder.

Ebû Kilâbe der ki: Kişinin karısı zina ettiği takdirde, kendisine fidye verinceye (buhl yapıncaya) kadar karısını sıkıştırmasında, ona zarar verecek uygulamalarda bulunup zorluk çıkartmasında bir mahzur yoktur.

es-Süddî de der ki: Kadınlar böyle yapacak olurlarsa, o takdirde mehir lerini geri alamazlar. İbn Sirîn ve Ebû Kilâbe der ki: Onun karnı üzerinde bir adam bulmadığı sürece ondan fidye alması helâl değildir. Çünkü yüce Allah: "Onlar apaçık bir hayasızlık işlemedikçe" diye buyurmaktadır.

İbn Mes'ud, İbn Abbâs, ed-Dahhâk ve Katâde der ki: Âyeti kerimede yer alan "apaçık hayasızlık⁷⁹, nefret etmeleri ve serkeşlik etmeleridir. Devamla derler ki: Kadın serkeşlik ettiği takdirde kocasının, kansının malını alması helâl olur. MâUk'in de görüşü budur.

İbn Atiyye der ki: Şu kadar varki, ben ondan nakledilmiş ve âyet-i kerimede geçen "hayasızlık (el-iahşe)l'nin anlamına dair açık bir ifade bellemiş değilim.

Bir başka topluluk da şöyle demektedir: Buradaki hayasızlıktan kasıt, dilinin müstehcen olması, söz ve davranışı ile kölü geçimdir. Bu aynı zamanda "en-nüşûz (serkeşlik)"in anlamlarından birisidir.

Kimi'ilim ehli; serkeşlik eden kadından hul' olmak üzere mal almanın caiz olduğunu kabul ederler

Şu kadar varki, bu gibi kimseler ise, yüce Allah'ın: * Kendilerine verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için" buyruğunu nazarı itibara alarak, ondan alacağı hull bedelinin ona vermiş olduğu (mehir) den fazla olmaması gerektiği görüşündedirler.

Malik ve ilim ehlinden bir gurup ise şöyle demektedir: Koca serkeşlik eden kadından sahip olduğu malın tümünü dahi alabilir İbn Atiyye der ki: Kadının zina etmesi ise, kocaya serkeşlikten, de, eziyet vermesinden de daha ağırdır.

Bütün bunlar ise, mal almayı helâl kılmayan hayasızlıklar (fahişe) dır.

Ebû Ömer (îbn Abdi'İ-Berr) der ki: İbn Sirîn ve Ebû Kilâbe'nin görüşleri bana göre hiç bîr kıymet ifade etmez. Çünkü hayasızlık (el-fahişe), kimi zaman müstehcenlik ve eziyet anlamına da gelebilir. Bundan dolayı müstehcen kimseye (el-berzî) fahiş ve mütefalîhiş adı verilmiştir. Koca, karısının fuhuş yaptığına muttali olduğu takdirde onunla la ne deşebilir, dilerse de onu boşayabilir. Bu durumdaki karısını, kendisine malını fidyeye vermek üzere sıkıştırmasına gelince kocanın böyle bir hakkı yoktur. Ve ben herhangi bir kimsenin: Ebû Kitabedîşinde, karısını zina ederken bulduğu takdirde ona hul' verinceye kadar karısını sıkıştırabileceğini, ona kötü davranabileceğini söyleyen başka bir kimse bilmiyorum. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,

Yüce Allah'ın: "Allah'ın sınırlarım korumayacaklarından korkarsa-nız" yani birlikte güzel geçinmek, kadının kocasının haklarını, kocanın da karısının haklarını yerine getirmesi hususunda bir endişeniz olursa, "o halde kadının birşeyleri fidyeye vermesinde her ikisi için de bir vebal yoktur" (bk. el-Bakara, 2/229. ayet, 4. başlık) diye buyrulmaktadır. Bir başka yerde de:"Bununla beraber gönül hoşluğu ile size onun bir kısmını bağışlarsa, onu da afiyetle yiyin" (en-Nisa, 4/4) diye buyrulmaktadır. İşte bu âyeti kerimeler bu hususta asıl delilleri teşkil etmektedir.

Ata el-Horasanî der kî: Bir kocanın hanımı eğer bir hayasızlık işleyecek olursa, daha önce ona vermiş olduğu mehri geri alır ve onu dışarı çıkartırdı. Bu ise indirilen hadlerle nesh edildi.

Bu konuda dördüncü bir görüş de vardır: "Onlar apaçık bir hayasızlık işlemedikçe* buyruğu, zina edip evlerde haps olunmadıkça anlamındadır. O takdirde bu nesliten önceki bir buyruktur. Aia'mn sözünün anlamı da budur, ancak bu zayıf bir görüştür. [\[251\]](#)

3- "Sıkıştırmama" Emrinin Muhatapları Veliler Kabul Edilirse...

Bizler, "sıkış Ur mama" hitabında kast edilenlerin "veliler" olduğu görüşünü, kabul edersek; bunun fıkıhî sonuçları şöylece ortaya çıkar: Velinin, velayeti altındaki kadını sıkıştırdığı sahih olarak tesbit edilecek olursa, hakim, kadının ve kocasının durumuna bakar. Ancak kız çocuklarına yaptığı uygulamalarda baba bundan müstesnadır. Eğer babanın kız çocuklarını sıkıştırmada bir salâh varsa, ona itiraz olunmaz ve bu konuda tek bir görüş vardır. Bu (sıkıştırma) da evlenmeye talip olan kimseler hakkında söz konusu olur. Eğer onun bu sıkıştırması, sahili olarak tesbit edilirse, İmam Malik'in mezhebinde bu konuda

iki görüş vardır; Birisine göre, baba da diğer veliler gibidir. Hakim kızı ile evlenmek isteyenler arasından dilediği kimse ile evlendirir ve babasını da mahkemeye davet eder. Diğer bir görüş ise, bu hususta durum babasına arz olunmaz. [\[252\]](#)

4- "Kadınları Sıkıştırma Yasağının Atfedildiği Cümle ve Bir Kıraat:

Onları sıkıştırmayın" buyruğunun nehiy olması dolayısıyla cezm olması mümkündür. O takdirde bunun başında yer alan "vav" harfinin, birinci cümle ile ilişkisi bulunmayan bir atıf harfi olması sözkonusudur. Bununla beraber bunun mansub olmak üzere, Zorla mirasçı olmanız" buyruğuna atfedilmiş olması da caizdir O takdirde "vav" harfi bir fiili bir diğer fiile atfeden bir edat olur. İbn Mes'ud ise, buradaki ibareyi: Ve onları sıkıştırmanız da" şeklinde okumuştur. Bu okuyuş ise, mansub olma ihtimalini kuvvetlendirdiği gibi, sıkıştırmanın nass ile caiz olmayan bir davranış olması ihtimalini de kuvvetlendirmektedir. [\[253\]](#)

5- "Apaçık" Buyruğunun Kıraat Farkları:

Yüce Allah'ın: Apaçık" buyruğu Nâfi' ve Ebû Amr'ın kıraatine göre "ye" harfi şeddeli ve esreli olarak okunmuştur. Diğerleri ise "ye" harfini şeddeli olarak okurlar. İbn Abbâs ise, bir şeyin apaçık olması anlamını İfade eden: tabirinden "be" harfini esreli, "ye" harfini de sakın (med harfi) olarak; diye okumuştur. Bütün bu kıraat şekillerinin hepsi fasih söyleyişlerdir. [\[254\]](#)

6- Kadınlarla İyi Geçinmek:

Yüce Allah'ın: "Onlarla İyi geçinin buyruğuna gelince, Allah'ın size emretmiş olduğu şekilde, güzel surette onlarla geçinin, demektir. Burada hitap herkesedir. Çünkü ister koca olsun, ister veli olsun, herkesin kadınlarla belli bir geçimi vardır. Buradaki emirde çoğunlukla kast olunanlar kocalardır. Bu da yüce Allah'ın: ifa iyilikle tutmak..." (bk. el-Bakara, 2/229. âyet, 4, başlık) buyruğunu andırmaktadır. Güzel geçim ise, kadının mehir ve nafaka gibi haklarını eksiksiz ödemek, suçsuz yere yüzüne karşı surat asmamak, onunla güzel konuşmak, kaba ve sert konuşmayıp başkasına meylettiğini izhar etmemek suretiyle olur. Geçim (işret): İse, içli dışlı olmak, samimi bir şekilde konuşup şakalaşmak gibi

anlamlara gelmektedir. Tarafeynin şu beyiti de bu kabildendir:

"Bir eefer alabildiğine uzak bir yere uzaklaşıp gitse de

Beraber oturup kalktığımız sevgili(ler)le geçen zamanımız buna üstün gelir.

Bir kimse ile geçinmeyi ifade etmek üzere topluluk halindeki geçimi ifade etmek üzere de, denir.

Yüce Allah, kocalara, kadınları nikahladıkları takdirde onlarla güzel bir şekilde geçinmelerini emretmektedir ki, beraberlikleri, arkadaşlıkları ve bi-ribirleriyle içli dışlı olmaları mükemmel şekilde olsun. Çünkü böyle bir geçim şekli nefsi daha bir huzura kavuşturur ve geçimi daha bir tatlı laştırır. Bu ise koca hakkında vacib olan bir İştir. Mahkeme karan ile yerine getirmek zorunda olduğu bir husus değildir.

Kimisi de şöyle demektedir: Güzel geçim, kadının kendisi için süslendiği gibi, onun da karısına güzel görünmesidir. Yahya b. Abdurrahman el-Han-zalîder ki: Muhammed b. el-Hanefîyenin yanına gittim. O da benim yanıma kırmızı bir örtüye bürünmüş olarak çıktı. Sakalından ise misk, amber, ud ve yağ karışımı koku damlıyordu. Ona: Bu da ne? diye sordum. Dedi ki: Bu örtüyü hanımım üzerime sardı, bu kokulan da bana sürdü. Biz, canımızın çektiği şeyleri onlarda görmek istediğimiz gibi, onların da aynı şekilde bizde görmeyi arzuladıkları şeyler vardır.

İbn Abbâs (r.a) der ki: Ben hanımımın bana süslenmesini sevdiğim gıbt, aynı şekilde hanımına süslenmeyi severim. Bu ise bizim sözünü ettiğimiz ifadenin kapsamına girmektedir İbn Atiyye der ki: Peygamber (sav) in şu buyruğu da âyet-i kerimenin anlamım ifade etmektedir: "Onda eğrilik olduğu halde, sen ondan yararlanmaya bak."[\[255\]](#) Yani eğriliğine rağmen sen onunla kötü geçinmeye kalkışma. O takdirde ayrılıklar buradan başgösterir ve anlaşmazlıklar bununla ortaya çıkar. Bu İse hul" yapmaya bir sebeptir. [\[256\]](#)

7- Hanıma Hizmetçi Tutma:

Yüce Allah'ın: "Onlarla İyi geçinin" buyruğunu, ilim adamlarımız şuna delil göstermişlerdir: Şayet kadına tek bir hizmetçi yeterli gelmiyor ise, bu sefer kocası ona yeteri kadar hizmetçi tutar. Halife ve hükümdar kızları ile tek bir hizmetçinin yeterli gelmediği benzeri hanımlar böyledir. İşte iyi bir şekilde geçinmek budur.

Şafiî ile Ebû Hanife ise şöyle demektedir: Kocanın tek bir hizmetçiden başka hizmetçi tutma yükümlülüğü yoktur. Bu ise bizzat kadının kendi hizmeti için yeterlidir. Tek bir hizmetçinin yeterli gelmediği bir kadın dünyada yok-tur.'Bu da

birden çok atı bulunan bir savaşçının durumuna benzer. Böyle birisine sadece tek bir at payı verilir. Çünkü böyle birisi ancak tek bir at üzerinde savaşabilir.

Bizim (mezhebimiz olan Mâliki mezhebine mensup) ilim adamlarımız der ki: Bu yanlışır Çünkü görülecek işleri pek çok olan hükümdar kızları gibi kimselere tek bir hizmetçi yetmez. Zira böyle bir kadının elbiselerinin yıkanması, yatağının düzeltilmesi ve buna benzer tek bir kişinin yapamayacağı pek çok işleri vardır. Bu da açıkça görülen bir husustur. Doğrusunu en iyi bilen Allaktır. [257]

8- Kadınlardan Hoşlanmamaya Rağmen Katlanma Emri:

Yüce Allah'ın: "Şayet onlardan hoşlanmadıysanız..." buyruğu şu demektir; Eğer - herhangi bir hayasızlık işlemeksizin ve serkeşlikte bulunmaksızın-çirkinlikleri, yahut kötü huylan dolayısıyla onlardan hoşlanmadınız ise, böyle bir durumda katlanma menduptur. Çünkü neticede Allah'ın o kadından, salih evlatlar ihsan etmesi umulur.

şart edatı ise, ile merfu'dur ile birlikte fiil hoşlanmama fiili) mastardır.

Derim ki: Müslim'in Sakih inde Ebû Hureyre yoluyla varid olan şu hadis-i şerif de bu manayı ifade etmektedir: Ebû Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Mü'min bir erkek, mü'min bir kadından tiksiniş nefret etmesin. Çünkü onun bir huyundan hoşlanmayacak olsa dahi bir diğer huyundan razı olur." [258]

Yani: Kansına ondan ayrılacak noktaya itecek kadar tam anlamıyla buğz etmesin. Bu da böyle bir noktaya gelmemeye çalışılmalıdır, demektir. Aksine onun kötü halini iyi hallerine versin ve sevdiği hallerini gö-zönünde bulundurarak hoşlanmadığı hallerine gözyumsun. Mekhûl dedi ki: İbn Ömer'i şöyle derken dinledim: Erkek, yüce Allah'tan hayırlısını dilerse, ona hayırlı olan verilir. Bu sefer o aziz ve celil olan Rabbine karşı (kendisi için hayırlı görüleni beğenmeyerek) kızgınlık gösterir. Aradan fazla zaman geçmeksizin kendisine yine en hayırlısının verilmiş olduğunu görür.

İbnu'l-Arabî naklederek dedi ki: el-Mehdiyye kentinde, Ebû'l-Kasım b. Ha-bib bana, Ebû'l-Kasım es-Seyyuri'den haber verdi. Ebû'l-Kasım, Ebû Bekr b. Abdurrahman'dan şöyle dediğini nakletmektedir:

Şeyh Ebû Muhammed b. Ebi Zeyd, ilim ve din bakımından yüksekçe bir mevkide ve ileri derecede bilgi sahibi idi. Geçimi kötü bir hanımı vardı. Ona karşı haklarını yerine getirmiyor, diliyle kocasına eziyet veriyordu. Karısı hakkında ona birtakım sözler söyleniyor ve onun bu hallerine katlandığı için kınanıyordu O ise şöyle derdi: Ben bedenimin sağlığı, bilgim ve sahip olduklarımla Allah'ın bana eksiksiz nimet verdiği bir kimseyim Belki de bu

kadın günahıma bir ceza olmak üzere baha gönderilmiştir. O bakımdan ondan ayrılacak olursam, başıma ondan daha ağır bir cezanın geleceğinden korkarım. İlim adamlarımız derler ki: İşte bu da mubah olmakla birlikte, boşamanın mekruh oluşuna bir delildir. Peygamber (sav)'den da şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Şüphesiz Allah, boşama ve (aşın) yemek yeme dışında mubah kıldığı hiçbir şeyi mekruh görmez. Ve şüphesiz Allah, dolup taşan bir bağırsağa buğz eder. [\[259\]](#)

20. Bir eşi bırakıp da yerine bir başka eş almak İsterseniz, öncekine yüklerle (mehir) vermiş olsanız bile ondan hiçbir şey almayın. Onu bir iftira veya apaçık bir günah diye alır mısınız?

21. Hem birbirinize karışmış ve onlar sizden kuvvetli bir söz almışken onu nasıl alabilirsiniz?

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız:

1- Ayetler Arası İlişki:

Bundan önceki âyet-i kerimede, kadının sebep teşkil ettiği ayrılmanın hükmü ile, kocanın ondan (bu durumda) mal alabilme hakkına sahip olduğu belirtildikten sonra, bunun akabinde kocanın sebep teşkil ettiği ayrılıktan söz edilmekte ve eğer herhangi bir serkeşlik ve kötü geçim söz konusu olmaksızın boşanmak istiyor İse, erkeğin kadından herhangi bir mal isteme hakkına sahip olmadığı beyan edilmektedir. [\[260\]](#)

2- Kötü Geçim ve Serkeşlik Her İki Taraftan İse, Eşler Ayrılmak İsterlerse:

Eğer kan-koca da serkeşlik ediyor, birbirleriyle kötü geçiniyor ise, bununla, ikisi de ayrılmayı arzu ediyorlarsa, hükmün ne olduğu hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır.

Mâlik (r.a) der ki: Kadının ayrılığa sebep teşkil etmesi halinde, kocanın kadından mal alma hakkı vardır. Bu durumda da erkeğin bu ayrılığa sebep teşkil etmesi nazarı İtibara alınmaz. Bir gurup ilim adamı da şöyle demektedir: Serkeşliğin yalnızca kadın tarafından olması ve bu konuda kadının kocadan istekte bulunması hali müstesna, kocanın kadından mal alması caiz değildir. [\[261\]](#)

3- Kadına Mehir Miktarı:

Yüce Allah'ın: "Öncekine yüklerle (mehir) vermiş olsanız bile..." âyeti mehirleri yüksek tutmanın caiz olduğuna delildir. Çünkü yüce Allah, mubah olmadık bir şeyi misal göstermez. Ömer (r.a.) irad ettiği bir hutbesinde şöyle demişti; Şuna dikkat edin, kadınların (nehirlerini) yüksek tutmayın. Şayet bu, dünyada bir şeref, Allah nezdinde de bir takva olsaydı, bunu sizden ziyade elbette Rasûlutlah (sav)'ın yapması gerekirdi. Halbuki oT hanımlarından olsun, kızlarından olsun, hiçbir kimsenin mehrini onikî ukiyeden fazla tes-bit etmiş değildir.

Bu sefer bir kadın karşısına dikilerek; ey Ömer dedi, Allah bize vermiş-ken sen bizi mahrum mu edeceksin? Şanı yüce Allah: "Öncekine yüklerle (mehir) vermiş olsanız bile ondan hiçbir şey almayın" demiyor mu? Hz. Ömer: Evet bir kadın isabet etti, Ömer hata etti, diye cevap verdi.

Bir rivayete göre de, Hz, Ömer başını önüne eğdi ve bir süre sessiz durduktan sonra dedi ki: Bütün insanlar senden daha fakihdir ey Ömer!

Bir diğer rivayete göre de şöyle demiştir: Bir kadın isabet etti ve bir erkek de hata etti. Sonra böyle bir şeye (çok mehir vermeye) karşı tepki göstermekten vazgeçti. Bunu Ebû Hatim el-Büstî, "Saftık Miisned^inde, Ebû'l-Acfâ es-Sülemî'den rivayet ederek şöyle demiştir: Ömer insanlara hutbe irad etti... Daha sonra bu rivayeti oniki ukiyye ibaresine kadar nakletti. Ancak bu arada bir kadının kalkıp ona karşı söylediklerinden sonraki bölümü nakletmedi.

İbn Mace de bunu Sünen'inde Ebû'l-Acfâ'dan rivayet eder ve: "...ukiyyeden sonra şu fazlalığı nakleder: Erkek hanımına verdiği mehri öyle bir ağırlaştırır ki, sonunda bundan dolayı içinde kadına karşı bir düşmanlık besler ve der ki: Ben senin yüzünden kırbanın İpine dahi muhtaç oldum -veya kırba gibi terieyinceye kadar çalışıp didinmek zonanda kaldım- (Ebu'l-Acfâ dedi ki): Ben, arap doğmuş bir kimse olduğum halde kırbanın ipinin yahut kırbanın terlemesinin ne olduğunu bilmiyordum." [\[262\]](#)

el-Cevherî der ki: Aslında; : Kırbanın ipi tabiri ibaresinin başka bir söyleyişidir. Ondan başkaları ise şöyle demektedir: Kırbanın ipinden kasıt, kırbanın asıldığı bağı demektir. Burada hadiste şunu söylemektedir: Ben kırba ipine varıncaya kadar senin için mükellefiyet altına girdim. Kırbanın teri ise, kırbanın suyu demektir. Bununla da şu söylenmek istenmektedir: Senin için o kadar sıkıntılara katlandım ki, yolculuklar yaptım ve kırbanın terine dahi muhtaç oldum. Bu da kırbanın içindeki suyu demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Kırbanın teri tabiriyle, kırbanın terlemesi; terleyin-ceye kadar senin için yoruldu ve mükellefiyetler altına girdim, kast edilir,

Bir diğer görüşe göre: Araplar yolculuklarında beraberlerinde su alırlar. Bu suyu

da develere asarlardı. Bunu da sırayla yapıyorlardı. Çünkü bu su sırta ağır bir yük teşkil ediyordu.

Bu açıklama ile hem "arak : ter" hem de, "alak : askı ipi" kelimeleri açıklanmış olmaktadır. el-Esmâî der ki; Kırbanın arakı (teri) sıkıntı anlamındadır. Bunun aslının ne olduğunu da bilemiyorum demiştir. Yine el-Esmâî der ki: Ben Ebû Tarafe'nin oğlunu -ki gördüklerimin en fasih konuşanı idi- şöyle derken dinledim; Bizim yaşlılarımızın şöyle dediklerini dinlemiştir: Ben fıldan kırbanın arakını (terini) gördüm diyorlar, bundan da çektikleri sıkıntıyı anlatmak istiyorlardı. Sonra bana İbnü'l Ahmer'e ait şu beyiti okudu:

"Onun bu söyledikleri bir sövgü sayılmaz.

O sözün affedilmesi iae, yorgun deve üstündeki kırbanın teri gibidir"

Ebû Ubeyd der ki: Şairin anlatmak istediği şudur: Kendisini öfkeliendiren, fakat sövgü de olmayan ve kendisine "kırbanın teri" gibi ulaştırılan bir söz iştir ve bundan dolayı o sözü söyleyen sorumlu tutmaz. Şairin burada kırba kelimesini kullanması mümkün olmadığından yine aynı anlama gelen "es-sika" kelimesini kullanmış, bundan sonra da yorgun deve sırtındaki tabirini kullanmıştır. Bunun da anlamı şudur: Araplar yolculuklarında kırbaaları develere yükletirlerdi. Bu ifade ise el-Ferrâ'nın naklettiklerini andırmaktadır, el-Ferrâ'nın iddiasına göre araplar yolculuklarında dağlardan geçtiklerinde, beraberlerinde su taşırlar ve bunu da nöbetleşe develerin sırtına asarlardı, Çünkü bu suyun sırt üzerinde taşınması bir yorgunluk ve bir meşakkat veriyordu. el-Ferrâ bu açıklamayı, "arak" kelimesi hakkında değil de, aalak" kelimesi hakkında yapıyordu.

Bir kesim de şöyle demektedir: Âyet-i kerimeden yüksek miktarlarda rnehir vermenin cevazı anlaşılmamaktadır. Çünkü burada kantarın misal verilmesi mübalağa yoluyladır. Şöyle buyurulmuş gibidir: Ve siz bu kadınlara kimsenin vermediği kadar büyük miktarda melir vermiş olsanız dahî... demektir. Bu da Hz. Peygamberin: "Her kim Allah için bir mescid yapacak olsa, -velev ki bu bir keklğin oturup yumurtladığı yer kadar dahi olsa- Allah da o kimseye cennette bir ev yapar" [263] buyruğuna benzemektedir. Bilindiği gibi bîr keklğin oturabileceği kadar bir yer mescid olamaz.

Yine Peygamber (sav), ödeyeceği mehrinde kendisinden yardım istemek üzere gelmiş bulunan İbn Ebi Hadred'e bu mehrinin ne kadar olduğunu sormuş, o da ikiyüz deyince, Rasûlullah (sav) öfkelenmiş ve şöyle buyur-muştu: "Sanki siz, altını ve gümüşü Medine'nin kara taşlığının bir tarafından veya bir dağdan kesiyormuş gibisiniz." [264]

Bazıları bunlardan mehillerin fazla miktarda verilmesinin yasaklandığı sonucunu çıkartmışlar. Ancak böyle bir sonuç çıkartmayı gerektiren bir durum yoktur.

Peygamber (sav)'ın evlenen böyle bir adama bu şekilde tepki göstermesi, mehrin fazlalığı ve çok verilmesi dolayısıyla değildir. Onun bu şekilde tepki göstermesi, fakir olduğu bu halinde kendisini yardım istemek ve dilenmek ihtiyacına sokması dolayısıyladır. Çünkü bu, ittifakla mekruhtur Hz. Ömer ise, Hz. Ali'nin, Hz. Fatıma'dan olma kızı, Um Gülsum'e (Allah hepsinden razı olsun) kırkbin dirhem mehir vermişti,

Ebû Davud, Ukbe b. Âmir'den, Peygamber (sav)'ın bir adama: "Seni filan kadın ile evlendirmeme razı mısın?" diye sormuş; evet deyince, bu sefer kadına: "Seni de filan erkekle evlendirmeme razı mısın?" diye sormuş, kadın da evet demişti. Hz. Peygamber de bunları birbirleriyle evlendirmişti. Erkek, kadın için herhangi bir mehir tayin edilmeksizin gerdeğe girdi ve ona birşey vermedi. Bu koca, Hudeybiye'de hazır bulunmuş kimselerdendi. Hayber'de de ona ait bir pay vardı, Ölümü yaklaştığında dedi ki: Rasûlullah (sav) beni filan ile evlendirdi ve ben ona bir mehir tayin etmediğim gibi, ona mehir olarak bir şey de vermemiştim. Sizi şahid tutuyorum ki, ben ona mehir olarak Hayber'deki payımı veriyorum. Bunun üzerine kadın, oradaki payını aldı ve bunu yüzbîne sattı. [265]

İlim adamları mehrin azamisi hususunda herhangi bir sınırlandırma olmadığını icma ile kabul etmişlerdir. Çünkü yüce Allah: "Öncekine yüklerle (mehir) vermiş olsanız bile..." diye buyurmuştur. Ancak asgari miktarının ne olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Yüce Allah'ın: "Mallarınızla... istemeniz" (en-Nisâ, 4/24) buyruğunu açıklarken bu hususlar ele alınacaktır. Kıntanın sınırı ile ilgili açıklamalar, daha önce Âli İmran Sûresi'nde (âyet, 4.'başlıkta) geçmiştir bulunmaktadır.

İbn Muhayssin: Öncekine... vermiş olsanız" buyruğu Birine" kelimesinin başındaki hemzeyi vâsil ile okumuştur ki, bu da bir söyleyiştir. Şairin şu sözü bu kabildendir:

"Ve toz dumanın altından onun sesini işitirsin.* Bir diğeri de şöyle demektedir:

"Şayet savaşmayacak olursam bana bir peçe giydiriniz." [266]

4- Mehirden Birşey Geri Alınamaması:

Yüce Allah'ın: "Ondan hiçbir şey almayın" buyruğu ile ilgili olarak, Bekir b. Abdullah el-Müzenî şöyle demektedir: Koca hul' ile ayrılmak isteyen kadından birşey alamaz. Çünkü yüce Allah: "Hiçbir şey almayın*1 diye buyurmaktadır. O böylelikle bunu el-Bakara Sûresi'ndeki ayeti neshedici olarak kabul etmektedir.

[267] İbn Zeyd ve başkaları da der ki: Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın Bakara

Sûresi'nde yer alan: "Onlara verdiklerinizden tirşeyi geri almanız sizin için helâl olmaz." (el-Bakara, 2/229) Ayeti ile nesh edilmiştir.

Doğrusu, bu âyetlerin hepsinin muhkem olduğu, bunlar arasında nasih ve mensûhun bulunmadığı, her birisinin ötekisi ile birlikte ele alınacağıdır. Taberî der ki: Bu âyet-i kerime muhkem bir âyettir. Bekr (.el-Müzenî): "Eğer kadının kendisi birşey vermek isterse" şeklindeki ifadesinin bir anlamı yoktur, çünkü Peygamber (sav), Sabit b. Kays'a hanımının vermiş olduğu meh-ri geri almasını caiz kılmıştır. [268]

"Onu bir İftira olarak..." anlamındaki kelime burada hal mevkiinde mastardır. "Veya apaçık bir sunan" buyruğu da ona atfedilmiştir. "Apaçık" kelimesi "günah"ın sıfatıdır. [269]

5- Mehrin Geri Ahnamayışının Gerekçesi:

Yüce Allah'ın: "Hem birbirinize karışmış... iken onu nasıl alabilirsiniz?" buyruğu halvet olması halinde mehrin geri alınmasının yasak oluşunun bir gerekçesidir. Bazıları der ki: Birbirine karışmak" kelimesi, kocanın hanımı ile cima etsin etmesin tek bir örtü altında bulunması demektir. Bunu el-Herevî nakletmektedir ki> bu el-Kelbî'nin açıklamasıdır.

el-Ferrâ der ki: Bu kelime erkeğin kadın ile başbaşa kalıp onunla cima etmesi demektir. İbn Abbas, Mücahid, es-Süddî ve başkaları der ki: Bu âyet-i kerimedeki bu kelime cima anlamındadır. İbn Abbas der ki; Ama yüce Allah kerimdir. O bakımdan kinayeli buyurmuştur, Sözlükte bu kelime asıl itibariyle karışmak anlamındadır. Birbirine karışmış şeylere "؁" denilir. Şair der ki:

Ona: Ey halam dedim, devam senindir ve ayrıca Heybemde birbirine karışmış kuru burma ve kuru üzüm.

Birbirine karışmış ve başkanlan bulunmayan topluluğa da: denilir.

Karışmış" kelimesi cima etmese dahi halvette bulunmak anlamına alındığı takdirde, acaba sadece halvetin varlığı ile mehrin ödenmesi gerekir mi, gerekmez mi hususunda ilim adamlarımız birbirinden farklı dört görüş ortaya atmışlardır. Birisine göre, mücerred halvet ile mehrin Ödenmesi gerekir. Diğer görüş ilişki olmadıkça mehir tahakkuk etmez. Üçüncü görüş, kadının zifaf odasında kocası ile başbaşa (halvette) kalması ite mehrin ödenmesi gerekir. Dördüncü görüş ise, erkeğin evinde olması ile kadının evinde olması arasında fark gözetilip hükümlerin Farklı olacağını belirten görüştür.

Sahih olan, kayıtsız şartsız halvet ile mehrin ödenmesi gerektiği görüşüdür, Ebu Hanife ve arkadaşları da bu görüştedir. Onlar derler ki: Koca hanımı ile sahih

olarak halvette bulunacak olursa mehrin tamamı (ve ayrılık halinde) iddet gerekir. Duhul olmuş olsun, yahut olmasın farketmez. Dârakut-nî, Sevbân'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Rasuhıllah (sav) buyurdu ki: "Kim kadının örtüsünü açar ve ona bakarsa mehir Ödemek icabeder." [270]

Hz. Ömer de şöyle buyurmuştu "Kapıyı kapatır, perdeyi indirir ve (nikâhsız olarak görülmesi haram yeri) avreti görürse mehir Ödemek icab eder." [271]

Ali (r.a)'nin de şöyle dediği rivayet edilmektedir: "(.Erkek) kapıyı kapatır, perdeyi indirir, (.kadının) avrettim) görürse, mehir ödemesi vacip olur." [272]

Malik de der ki: Bir sene ve buna benzer uzun bir süre koca karısı İle birlikte kalacak olursa ve her ikisi de birbirlerine dokunmadıkları hususunda ittifak ederlerse ve kadın da mehrin tamamını isteyecek olursa^ ona hak kazanır.-

Şafii der ki: Böyle bir durumda kadının iddet bekleme yükümlülüğü yoktur. Mehrin yansını hak eder. Buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/237. âyet, 5- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [273]

6- Kadınların Aldıkları "Kuvvetli Söz":

Yüce Allah'ın: "Hem... onlar sizden kuvvetli bir söi almışken..." buyruğunun açıklaması ile ilgili üç görüş vardır.

Bir görüşe göre buradaki kuvvetli sözün, Hz. Peygamberin: "Kadınlar hakkında Allah'tan korkunuz. Çünkü siz onları Allah'ın emaneti diye aldınız ve onların fercleri Allah'ın adı ile size helâl oldu" buyruğunda dile getirilmiştir. [274] Bunu İkrine ve er-Rabf söylemiştir.

İkinci görüşe göre, yüce Allah'ın: "Boşama iki defadır. Ya iyilikle tutmak, ya güzellikte salmaktır" (el-Bakara, 2/229) buyruğunda dile getirilmiştir Bunu el-Hasen, İbn Şîrînf Katade, ed-Dahhak ve Süddî söylemiştir

Üçüncü görüş ise, nikâh bağıdır. Kocanın ben nikahladım ve nikâh bağına malik oldum sözüdür. Bu da Mücahid İle İbn Zeyd'in görüşüdür. Bir gurup ise, kuvvetli sözden kasıt cocuktur demişlerdir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [275]

22. Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın. Ancak geçmiş olan müstesna. Şüphe yok ki o, bir hayasızlıktı. İlahi gazaba sebep İğrenç bir işti ve kötü bir yoldu.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın" buyruğu ile ilgili olarak denildiğine göre, insanlar yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl olmadığı gibi..." (en-Nisâ, 4/19) âyetinin nüzulünden sonra, babalarının hanımlarının rızasıyla evlenmeye devam ettiler. Ve bu durum: "Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın^{7*} âyeti nazil oluncaya kadar böylece devam etti. Böylelikle böyle bir evlilik her durumda haram oldu. Çünkü nikâh kelimesi hem cima, hem evlenmek hakkında kullanılır. Şayet baba bir kadın ile evlenmiş yahut, nikâhsız olarak onunla ilişkt kurmuş ise, ileride de yüce Allah'ın izniyle açıklanacağı gibi onun oğluna haram olur. [\[276\]](#)

2- Üvey Anneyi Nikahlamanın Yasaklanması....

Yüce Allah'ın: "Nikahladığı¹ buyruğundan kastedilenlerin kadınlar olduğu söylendiği gibi, akid olduğu yani babalarınızın Allah'ın dinine muhalif olan Fasid nikâhını yapmayın, anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah, nikâhın ne şekilde olacağını sağlam esaslara bağlamış, şartlarını da geniş geniş açıklamıştır. Bu görüş, Taberî'nin de tercih ettiği görüştür. Buna göre; "...den: (mealde:...lan)" edatı, kelimesine taalluk etmektedir." Nikahladığı" ise mastardır. Taberî der ki: Şayet bunun anlamı, babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın şeklinde olsaydı, o takdirde; 'ın yerine 'in gelmesi gerekirdi. Buna göre buradaki yasak, onların da, babalarının yaptıkları fasid nikâh gibi nikâh yapmamalarıdır. Ancak (maksadın kadınlar olduğunu söyleyen birinci) görüş daha sahihtir. O takdirde ve edatlarının anlamında olur. [\[277\]](#)

Bunun böyle olduğunun delilide, ashab-ı kiramın âyet-i kerimeyi bu manada ahp kabul etmiş olmalarıdır. Buradan, çocukların babalarının evlenmiş oldukları kadınları nikahlamalarının yasak olduğuna delil getirmişlerdir.

Araplar arasında oğlun, babasının hanımını ondan sonra nikâhlamayı alışkanlık haline getirmiş bir takım kabileler vardı. Bu uygulama Ensar arasında bağlayıcı bir uygulamaydı. Kureyşliler arasında ise, karşılıklı rıza ile mubahtı. Nitekim Amr b. Umeyye'nin babasının ölümünden sonra, babasının hanımı ile evlendiğini biliyoruz. Bu kadından Müsafir ve Ebu MuayE adındaki çocukları olmuştur. Bu sebepten Umeyye'den ise EbuVİs ve diğer çocukları vardı. Umeyye oğullan, Müsafır ile Ebu Muayt'ın hem kardeşleri hem amcaları idiler. Bu şekilde evlenenlerden birisi de Saftan b, Umeyye b. Halef idi. O, babasından sonra,

babasının hanımı olan el-Esved b. el-Muttalib b, Esed kızı Fahite ile evlenmişti. Umeyye ise, henüz karısı hayatta iken öldürülmüştü. Yine bu tür evlilik yapanlardan birisi de Manzur b. Zebban'dt. O da babasının, Harice'nin kızı Müleyke adındaki hanımı ile evlenmişti. Bu kadın ise önceden Manzur'un babası Zebban b. Seyyar'ın nikâhı altında idi.

Bu kabilden evlenenlerden bir diğer kişi ise, Hısn b. Ebi Kays'dır. O, babasının hanımı olan Ma'n kızı Kubeyşe ile evlenmişti. el-Esved b. Halef de babasının hanımı ile evlenmişti.

el-Eşas b. Sevvâr der ki: Ebu Kays, ensardan salih kimselerdendi. Vefat ettikten sonra oğlu Kays, babasının hanımı ile evlenmeye talib olmuş, o da şöyle demişti: Ben seni oğlum biliyorum. Fakat Rasululiah (sav)'a gidip onunla danışayım. Bunun üzerine Rasulullah'a gidip durumu bildirdi. Yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi. [\[278\]](#)

Araplar arasında kızıyla da evlenenler vardı. Bu kişi ise, Hacıb ^ . Zümare idi. Bu Mecusilik dinine girmiş ve bu kötü işi yapmıştı. Bunu da en-Nadr b. Şumeyl "Kitabü'l-Mesâlib" adh eserinde zikretmiştir. Yüce Allah da mü'min-lerer babalarının yaptıkları bu uygulamayı böylelikle yasaklamış oldu. [\[279\]](#)

3- Geçmiş Olanın İstisnası:

Yüce Allah'ın: "Ancak geçmiş olan müstesna buyruğu geçmiş ve daha önce olup bitmiş olan müstesna demektir.

Selef: geçmiş, senden önce geçmiş bulunan ataların ve akrabaların hakkında kullanılan bir tabirdir.

Buradaki istisna munkatı'dır. Yani, ama geçmiş olandan uzak durunuz ve onu terkediniz. Buradaki; "Ancak" kelimesinin "sonra" anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani geçmişte yapılan bu uygulamadan sonra... demektir. Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: Onlar orada ilk Ölümden başka ölümü tatmazlar" (ed-Duhân, 44/56} Bunun anlamı ise: İlk ölümden sonra ölümü tatmazlar, şeklindedir.

Burada yer alan: "Ancak geçmiş olan müstesna" buyruğunun geçmiş olan da dahil olmak üzere nikahlamayın, anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Bir mü'min diğer bir mfrmini -yanlışlıkla olması müstesna- Öldüremez" (en-Nisa, 4/92) buyruğunda olduğu gibi. Yani hata yoluyla dahi öldüremez, demektir, âyet-i kerime de şu anlamda olmak üzere takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir: Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayınız. Çünkü bu büyük bir hayasızlık idi, İlâhi gazaba sebep iğrenç bir

işti. Ve o kötü bir yoldu. Geçmiş olan müstesna. Bir görüşe göre de âyet-i kerimede: "Babaları-nızın nikahladığı kadınları nikahlamayın buyruğu dolayısıyla hazfedilmiş ifadeler vardır. Bu iradeler de şöyledir: Sizler bunu yapacak olursanız, cezalandırılır ve sorgulanırsınız. Ancak geçmiş olan müstesna. [280]

4- Bu Nikahın Yasak Kılınış Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Şüphe yofcki o, bir hayasızlıktı. (İlâhî gazaba sebep iğrenç bir işti ve kötü bîr yoldu}." Bunun ardından yüce Allah böyle bir nikâhı alabildiğine ve arka arkaya kötileyici ifadelerle yerd. Bu ise böyle bir işin ilerisi olmayacak şekilde son derece çirkin olduğunun delilidir Ebu'l-Abbas dedi ki: Ben İbnül-Arabi'ye bu şekildeki makt nikâhına dair soru sordum o şöyle dedi: Bu makt nikâhı, kişinin babasının hanımı ile babasının onu boşamasından yahut ölmesinden sonra evlenmesidir. Böyle evlilik-yapan adama ise, dayzan adı verilir. İbn Arafе dedi ki: Bir kimse babasının hanımı İle evlenip ondan çocuğu olacak olursa, onun bu çocuğuna araplar el-maktî (yani makt nikâhının çocuğu) adını verirlerdi. Makt, asıl itibarı ile buğzetmek anlamındadır. Bu kelime 'den gelir.

Buğza ve gazaba uğrayan kimseye de; denilir. Araplar, bu şekilde babasının hanımı ile evlenen kimseye MakH derlerdi. Yüce Allah da o bakımdan böyle btr nikâh ve evliliğe aMakt" adını vermiştir. Çünkü bu, bu işi yapanı gelip bulan gazabı gerektiren bir iştir.

Âyet-i kerimeden maksadın, kişinin babaların herhangi bîr şekilde ilişki kurmuş olduğu kadın ile ilişki kurmayı yasaklamak olduğu da söylenmiştir. Ancak babaların cahiliyye döneminde, nikahlamak yoluyla değil def zina yoluyla ilişki kurmuş olduğu kadınlar, bundan istisna edilmiştir. İşte bu tür kadınlarla sizin evlenmeniz caizdir. Daha Önce babalarınızın zina yoluyla ilişki kurmuş olduğu kadınlarla nikâh akdi yaparak, ilişki kurmanız sizin için caizdir. Bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır. Bu açıklamaya göre istisna muttasıl olur. O takdirde bu, - ileride de açıklaması geleceği üzere- zinanın mahremliği gerektiren bir sebep olmayacağı hususunda aslî bir delil olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [281]

23. Anneleriniz, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz» kardeş kızları* hemşire kızları, sizi emziren süt annelerini*, süt hemşireleriniz, eşlerinizin anaları ve kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden himayenizde bulunun üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer o kadınlarla zifaf a

girmemişteniz, sizin için bir vebal yoktur. Sulbünüzden oğullarınızın hanımları ve iki kız kardeşi birlikte almanız da (size haram kılındı). Ancak geçmiş olan müstesna. Şüphesiz Allah Gafurdur, Rahîmdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yirmibir başlık halinde sunacağız:

1- Kendileriyle Evlenilmesi Haram Olanlar (Muharremat):

Yüce Allah'ın: "Anneleriniz, kızlarınız... size haram kılındı" âyeti şu demektir: Annelerinizi nikahlamamanız, kızlarınızı nikahlamamanız... size haramdır. Yüce Allah, bu âyet-i kerimede nikâhlanmalan helâl ve haram olan kadınları zikretmektedir.

Bundan Önce babanın hanımı ile evlenmenin haram kılındığı zikredildiği gibi, yüce Allah, yedisi neseb yoluyla, altısı da süt emme ve sıhrî akrabalık yoluyla olmak üzere bazı kadınlarla evlenmeyi haram kılmıştır.

Mütevâtir sünnet ise bunlara bir yedincisini daha katmıştır ki, bu da kadım halası ile birlikte nikâh altında tutmaktır. Ayrıca icma da bunu açıkça ifade etmiştir. İbn Abbas'tan da şöyle dediği sabittir: Neseb yoluyla yedi, sıhrî akrabalık yoluyla yedi kadın ile evlenmek haram kılınmıştır.

Daha sonra İbn Abbas, bu âyet-i kerimeyi okumuştur. Ensarın mevlası olan Amr b. Salim de böyle demiş ve şunu eklemiştir: Yedincisi ise yüce Allah'ın: "Evli kadınlar.,0 (en-Nisâ, 4/24) âyetinde yer almaktadır.

Kendileriyle evlenilmesi haram olanlardan neseb yoluyla haram kılınan yedi kadın şunlardır:

Anneler, kızlar, kızkardeşler, halalar, teyzeler, erkek kardeşin kızları ile kızkardeşin kızları. Sıhrî akrabalık ve süt emme yoluyla haram kılınan yedi kadın ise: Süt anneler, süt kızkardeşler, hanımların anneleri, anneleriyle evlenmiş himayedeki kız çocuklar, oğulların kızları ve iki kızkardeşi aynı nikah altında tutmak, yedincisi ise (bir önceki âyeti kerimede geçen: "Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın" buyruğunda zikredilmiştir,

Tahavî der ki: Bütün bunlar, üzerinde ittifak bulunan muhkem hükümlerdendir. Bunlardan bir tanesini nikahlamak, icma ile caiz değildir.

Şu kadar varki, kocalarının kendileriyle gerdeğe girmemiş olduğu kadınların anneleri bundan müstesnadır.

Selefîn cumhuru, kızın nikâhlılanması dolayısıyla, annesinin haram olacağı, bununla birlikte kızın ise, annesiyle gerdeğe girilmedikçe haram olmayacağı görüşündedir. Değişik bölgelerdeki fetvâ imamlarının tümü bu görüşle fetva

vermişlerdir.

Seleften bir başka kesim ise, anne ile kızının (rabîbe) aynı olduğu kanaatinde olup bunlardan herhangi birisi öteki ile gerdeğe girilmedikçe haram olmayacağını söylerler.

(Bunlar) derler ki; Yüce Allah'ın: "Eşlerinizin anaları" buyruğu, yani kendileriyle gerdeğe girmiş olduğunuz eşleriniz demektir. "Ve kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden himayenizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı" diye buyurulmuştur. Bunlar gerdeğe girme şartının hem anneler hakkında, hem de himayede bulunan üvey kızlar hakkında olduğunu iddia etmişlerdir. Bunu Hilas (b. Amr el-Heceri), Ali b- Ebi Talib'den rivayet etmiştir, Ayrıca İbn Abbas, Cabir ve Zeyd b. Sabit'den de rivayet edilmiş olup, aynı zamanda bu, İbn ez-Zübeyr ile Mücahid'in görüşüdür.

Mücahid der ki: Gerdeğe girmek her İki halde de kast edilmiştir. Ancak cumhurun görüşü buna muhaliftir. Ve cumhurun görüşüne göre fetva verilmektedir.

Iraklılar ise bu hususta, işi şöyle diyecek kadar ileri götürmüş ve sıkı tutmuşlardır: Zina yoluyla onunla ilişki kuracak olsa yahut öpse veya şehvetle ona dokunmuş olsa, o kadının kızı ona haram olur.

Ancak bize ve Şafî'ye göre kızı sahih nikâh olmadıkça haram olmaz. Haram olan bir şey ise, hiçbir zaman helâl olanı -ileride de geleceği üzere- haram kılamaz. Hilas'ın, Hz. Ali'den naklettiğine gelince» delil olmaya elverişli değildir. Hadis ilmi ehline onun rivayeti sahih değildir. Ondan sahih olan rivayet İse, çoğunluğun görüşü gibidir.

İbn Cüreyc der ki: Ata'ya sordum: Bir kişi bir kadını nikâhlar, sonra o kadını görmeden onunla da cima etmeden onu boşayacak olsa, o kadının annesi ile evlenmesi helâl olur mu? Ata, hayır dedi. Çünkü onun nikahladığı o kadın serbest bırakılmıştır. O kadınla ister gerdeğe girmiş olsun, ister girmemiş olsun (farketmez). Bu sefer ona: Peki İbn Abbas: "Eşlerinizin anaları" buyruğunu "kendileriyle gerdeğe girmiş olduğunuz eşleriniz.,," diye mi okuyordu? diye sordum. O; hayır hayır diye cevap verdi.

Said, Katade'den, o, İkrime'den, o da İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "Eşlerinizin anaları* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet eder: Bu kadının durumu müphemdir. Kız çocuğa akid (nikâh) yapmakla (artık) o kadın helâl olmaz. Aynı şekilde Malik de Muvatta'mda, Zeyd b. Sabit'ten bunu böylece rivayet etmiştir. Muvatta'da şöyle denilmektedir: "Zeyd: Hayır dedi. Anne müphem bırakılmıştır. Yani onun hakkında bir şart koşulmamıştır. Şart sadece üvey kızlar hakkındadır."

İbnü'l-Münzir der ki: İşte sahih olan budur Çünkü bütün kadınların anneleri yüce Allah'ın: "Eşlerinizin anaları* buyruğunun kapsamına girmektedir. Ayrıca bunu i'rab bakımından şu açıklama da desteklemektedir: İki haber eğer âmil bakımından farklılık arzederlerse bunların nâ'ti (sıfatı) bir olmaz, Nahivcilere göre, Senin hanımlarına yolum uğradı ve Zeyd'in zarif hanımlarından da kaçtım-, şeklindeki ifadede "zarif hanımlar" kelimesinin, hem senin hanımlarının hem de Zeyd'in hanımlarının sıfatı olması caiz değildir.

Aynı şekilde âyet-i kerimede yer alan, " kadınlar ki", ismi mev-suhmun her iki kadın türü hakkında da nâ't olarak kullanılmış olması caiz değildir Çünkü ikisine dair haber farklı farklıdır.

Şu kadar varki, "yani" anlamı kastedilerek caiz olur. el-Halil ve Sibeveyh (buna dair) şu beyiti zikrederler:

"Şüphesiz orada Bktel ve Rizam vardır.

Orada iki hırsızdırlar, bunlar ise kafaları kırarlar."

Burada (ikinci mısra'ın başında) yani anlamı vardır. Bu ise Amr b. Şuayb'ın babasından, onun da dedesinden nakledilen hadiste açıkça ifade edilmiştir. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Adam bir kadını nikahladığı takdirde, artık onun annesiyle evlenmesi ona helâl olmaz. Kızı ile gerdeğe girmiş olsun yahut olmasın. Anne ile evlendiği takdirde ise, şayet onunla gerdeğe girmeksizin, onu boşayacak olursa, dilediği takdirde kızı ile evlenebilir." Bu hadisi Buhârî ve Müslim rivayet etmişlerdir.[\[283\]](#)

2- Şer'i Hükümler Neye Taalluk Eder:

Bu husus böylece açıklandıktan ve sabit olduktan sonra şunu bilki, haram kılmak: aynların sıfatı değildir. Aynların haram ve helâl kılınması diye birşey sözkonusu değildir, bunun kaynağı da olmazlar. Teklif ancak emir ve nehiy ile ve mükelleflerin hareket edip etmeme gibi fiillerine taalluk eder. Ancak fiiller aynlar hakkında sözkonusu olduğu şeyler olduklarından dolayı emir, nehiy ve hüküm onlara izafe edilmiş, mecazen onlara taalluk etmiştir.

Bu da kinaye (mecaz) yoluyla fiilin meydana geldiği yeri anlatmak için mahalli zikretmek anlamında bir mecazdır.[\[284\]](#)

3- Anneler:

Yüce Allah'ın; "Anneleriniz" buyruğunda herhangi bir şekle has olmaksızın her halde ve genel bir şekilde annelerin haram kılındığını ifade etmektedir. Bundan

dolayı ilim ehli buna müphem adını verirler. Yani bu hususta haramhğın kapanmasına bir yol olmadığı gibi, haram olmayan bir bölüm de yoktur. Haramlğın kuvveti dolayısıyla bu ismi almıştır. Kızların, kızkardeşlerin ve diğer zikredilen muharrematın durumu da böyledir.

Anneler anlamına gelem kelimesi, kelimesinin çoğuludur. ile kelimeleri aynı anlamda olmak üzere "anne" demektir. Kur'ân-ı Kerim'de her ikisi de kullanılmıştır. Buna dair açıklamalar daha önceden Fatiha Sûresi'nde[285] geçmiş bulunmaktadır. Şöyle de denilmiştir: Anne kelimesinin aslı şeklinde veznindedir. Tıpkı iki ayrı kuş ismi olan isimleri gibi. Bu kelimeden sondaki iki harf düşmüş, ancak çoğul yapılıncı tekrar bu harfler yerlerini almıştır. Şair der ki:

"Benim annem Hindiftir, Devs ise babam.

Yine denildiğine göre; kel leyenler şu beyiti delil gösterirler:

Yine denildiğine göre; kelimesinin aslı (ot) kelimesidir. Bunu söy-

"Sen onu bütün musibetlerde dönüp sığındığın Bîr anneden diye kabul etlin/"

O cakdirde bunun çoğulu da: (od) şeklinde gelir. Çoban şöyle der:

"Müikit ve Muharrik'in değerli yavruları anneleri idi onların. Onlara vuran (üstüne aşırüan) koçlar ise hakiki koçtu."

Anne (el-unım) seni doğurmuş her dişinin adıdır. Bunun kapsamına yakın anne girdiği gibi, onun anneleri, nineleri, babanın annesi, nineleri ve ne kadar geriye giderlerse gitsinler hepsi girer.

Kız (el-bint) ise, senden doğma her dişinin adıdır. Şöyle de denilebilir; Bir derece yahut bir kaç derece ile doğum suretiyle nesebi sana ulaşan her dişinin adıdır. Bunun kapsamına sulben kız girdiği gibi, o kızın kızları ve oğlun kızlarının -istedikleri kadar aşağıya doğru gitsin- hepsi girer.

Kız kardeş (el-uht), iki aslında veya o iki asıldan birisinde sana komşu olan her dişinin adıdır. Kız (bint)'in çoğulu benât gelir. Bunun aslı; O'dır. Kullanılan kelimeleri ise kelimeleridir. el-Ferrâ der ki: Esrenin "ya" harfine delalet etmesi için kelimesinin "be" harfi esreli gelmiştir.

Buna karşılık "vav" harfinin hazfedildiğine delalet etmesi için; Kızkardeş" kelimesinin "elifi ötreli gelmiştir. Çünkü 'ın aslı şeklindedir. Çoğulu ise diye gelir.

Hala Cel-Amme), baban yahut deden ile iki aslında veya ikisinden birisinde komşu olan her dişinin adıdır. Şöyle de denilebilir. Nesebi sana varan her bir erkeğin kızkardeşi senin halandır. Hala, anne cihetinden de olabilir. Bu da annenin babasının kızkardeşidir.

Tkyze (el-Hâle) iser iki aslında yahut ikisinden birisinde, annenle ortak olan

herbir dişinin adıdır. şöyle de denilebilir: Doğum yoluyla nesebi sana gelen her dişinin kızkardeşi senin teyzendir. Teyze baba cihetinden de olabilir. Bu da babanın annesinin kızkardeşidir.

Erkek kardeşin kızı, senin erkek kardeşinin onun üstünde vasıtalı veya vasıtasız babalık nisbeti olan her bir dişidir. Kızkardeşin kızı da bu şekildedir. İşte bunlar neseb yoluyla haram kılınan yedi kadındır. Nâfi' -Ebubekr b. Ebi Uveys'in rivayetine göre Kardeş" kelimesini başında elif-lâm gelmiş ise, "hı" harfini, harekeyi naklederek şeddeli okumuştur.[\[286\]](#)

4- Süt Anneler:

Yüce Allah'ın: "Sizi emziren süt anneleriniz" buyruğunda sözü geçen süt annelerin haramlılığı, açıkladığımız kimselerin haramlığı gibidir. Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Neseb yoluyla haram olan, aynı şekilde süt emmeden dolayı da haram olur." [\[287\]](#) Abdullah (b. Mes'ud): Annelerinizi,.. şeklinde "tensizt hemzeli olarak okumuştur.

Yüce Allah'ın:" halinden kesilmiş olan kadınlar" (et-Talâk, 65/4) buyruğunda olduğu gibi.

şair der ki:

"Ecrini umarak haccetmeyen,

Fakat suçsuz ve bir şeyden haberi olmayan kimseyi öldürmek isteyen
o kadınlardan..."

"Sizi emdiren kadınlarca gelince, bir kadın küçük bir çocuğa süt emzirecek olursa, onun annesi olacağından dolayı, ona haram olur. Kızı da onun kızkardeşi olacağından, emzirene annenin kızkardeşi de çocuğun teyzesi olacağından, annesi de çocuğun ninesi olacağından, sütin sahibi olan o kadının kocasının (üvey) kızı da onun kızkardeşi olacağından, kocanın kızkardeşi de halası olacağından, kocanın annesi de ninesi olacağından, o kadının oğul ve kızlarının kızları da onun erkek ve kız kardeşlerinin kızları olacağından hepsi ona haram olurlar.[\[288\]](#)

5- Süt Kardeşliğe Dair şahitlik:

Ebû Nuaym Ubeydullah b. Hişam el Halebî der ki: Malik'e: Bir kadın süt kardeşi ile birlikte hacceder mi? diye soruldu. O da: Evet dedi. Ebu Nuaym dedi ki, yine Malik'e şöyle soruldu: Bu kadın evlenip kocasıyla gerdeğe girse, sonra bir başka

kadın gelip her ikisini de emzirdiğini iddia etse, (durum ne olur)? Malik dedi ki: Bunlar birbirlerinden ayrılırlar. Eğer kadın mehir diye herhangi bir şey almışsa, aldıkları ona aittir. Adamın ödemesi gereken bir-şey kalmışsa, artık birşey ödemesi gerekmez.

Sonra Malik dedi ki: Peygamber (sav)'e bunun benzeri bir durum hakkında soru sorulmuş, o da böyle emretmiş idi. Ey Allah'ın Rasulü dediler, o (şahit kadın) güçsüz bir kadındır. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "(Böyle bir durumda) filan kişi (süt kızkardeşi ile evlendi denilmez mi?" [\[289\]](#)

6- Evliliği Haram Kılan Süt Akrabalığı:

Süt emmek dolayısıyla evliliğin haram oluşu, daha önce el-Bakara Sûre-si'nde (2/233. âyet, 4 ve 5. başlıklarda) geçtiği üzere iki yıl içerisinde süt emme gerçekleştiği takdirde sözkonusu olur.

Bize göre, bağırsaklara ulaştığı takdirde, bir defa emmiş olsa dahi, emilen sütün az yada çok olması arasında bir fark yoktur. Şafii ise, süt emzirmede iki şartı nazarı itibara alır. Bunlardan birisi, beş defa emmiş olmaktır. Çünkü Hz, Âişe şöyle demiştir: Allah'ın indirdiği buyruklar arasında: Bilinen on defa emmenin haram kıldığı ifade edilmiş!!. Sonra bu on defa süt emme, bilinen btş süt emme ile nesh olundu- Sasulullah (sav) vefat ettiğinde bunlar Kur'ân-ı Kerimden okunan buyruklar arasında yer alıyordu. [\[290\]](#)

Bu rivayette delil olacak taraf şudur: On defa süt emmek, beş defa süt emmekle nesholundu. Şayet haram kılma eğer beş defa emmekten daha aşağısına taalluk etseydi, o takdirde bu beş defa süt emmeyi nesli etmiş olurdu. Bunlara karşı ise, haber-i vahid veya kıyas delil olarak kabul olunamaz. Çünkü bunlarla nesh olmaz. Diğer taraftan "Senle hadisi" diye bilinen hadiste şöyle denilmektedir:

"Sen ona beş defa süt emzir, onlarla haram olur," [\[291\]](#)

İkinci şart ise, süt emmenin İki yaşın içinde olması, eğer iki yaştan sonra olursa haram kılma. Çünkü yüce Allah: "Anneler çocuklarını iki tam yıl em-zirirler. Bu, emzirmeyi tamamlamak isteyenler içindir" (el-Bakara, 2/233) diye buyurmaktadır. Bir şeyin tam olup kemalini bulmasından sonra ise, herhangi birşey sözkonusu olamaz.

Ebu Hanife, iki yıldan sonra altı ayı da nazarı itibara alır. Malik ise, bir ay ve o civardaki süreyi muteber kabul eder. Züfer ise der ki; Sadece süt ile yetiniyor ve süttten kesilmemiş ise, süt emmektir. İsterse üç yaşını geçmiş olsun. el-Evzaî der ki: Eğer bir yaşında iken süttten kesilir ve bu süttten kesilmesi devam edecek

olursa, artık bu kesmeden sonra süt emme sözkonusu olmaz. el-Leys b. Sa'd ise, ilim adamları arasında tek başına büyük kişinin süt emmesinin haram kılmayı gerektireceği kanaatini kabul eder. Bu aynı zamanda Aişe (r.anha)'nın da görüşüdür. Bu görüş, Ebu Musa el-Eşari'den de rivayet edildiği gibi, onun bu görüşten döndüğüne dair de rivayet vardır. Şöyle ki: Ebu'l-Huseyn'in, Ebu Atiyye'den yaptığı şu rivayettir. Ebu Atiyye dedi ki: Adamın birisi hanımı ile Medine'den geldi. Bu kadın doğum yaptı ve memeleri şişti. Kocasını bu sütü emip tükürmeye koyuldu. Karnına ondan bir damla girdi. Ebu Musa'ya durumu sorunca, o senden bain talakla boşanmış oldu dedi. Haydi İbn Mes'ud'a git ve durumu haber ver. Adam da İbn Mes'ud'a gidip durumu haber verince, İbn Mes'ud, Bedevi arap ile Ebu Musa el-Eşarî'nin yanına geldi ve şöyle dedi: Senin görüşüne göre şu kır saçtı adam süt emecek çocuk mudur. Şunu bil ki süt emmekten dolayı ancak eti ve kemiği besleyip geliştiren emme halinde haram olmak sözkonusudur. Ebu Musa el-Eşarî dedi ki: Bu büyük ilim adamı aranızda bulunduğu sürece bana herhangi bir şey sormayınız. [292] İşte Ebu Musa'nın "bana herhangi bir şey sor-mayfruz" şeklindeki bu sözleri, onun bu görüşünden döndüğünün delilidir.

Hz. Aişe de, Ebu Huzeyfe'nin mevlası, Salim'in kıssasını delil olarak gösterir. Salim o sırada yetişkin birisi idi. Peygamber (sav), Sehle bint Süheyl'e, O; ona süt emzir diye emir vermişti. Hadisi Muvatta ve başkaları rivayet etmiştir. [293] Bir kesim de şaz olarak on defa süt emmeyi muteber kabul etmiştir. Bunu da indirilmiş buyruklar arasında "on defa süt emme" ibaresinin bulunduğunu delil diye kabul ederek ileri sürerler. Bu kesime görüldüğü kadarı ile nesh edici ifade ulaşmamış gibidir

Davud (ez-Zâhirî) der ki: Üç defa süt emmedikçe haram olmaz. Buna da Rasulullah (sav)'ın şu buyruğunu delil göstermiştir: "Bir defa süt emzirmek ile iki defa emzirmek haram kılmaz." Bunu da Müslim rivayet etmiştir. [294]

Bu hadisi şerif Hz. Aişe ve İbn ez-Zübeyr yoluyla rivayet edilmiştir. Âhmed, İshak, Ebu Sevr ve Ebu Ubeyd de buna göre görüş belirtmişlerdir. Bu da Hitab'ın delilini kabul etmektir. Hitab'ın Delili [295] hususunda ise görüş ayrılığı vardır.

Bunların dışında, kalan ve fetva veren, imamlar ise, tek bir defa süt emmenin dahi tahakkuk ettiği takdirde -önceden de belirttiğimiz gibi- haram kıldığını kabul ederler. Bunlar da, hakkında süt emme adının kullanılabileceği asgari miktarı delil diye alırlar. Bu ise, Medine'de görülegelen uygulama ile sıhî akrabalığa kıyasen desteklenmiştir. Bu kıyasın illeti ise şudur: Süt emmek, haramhğm ebedi olmasını gerektiren sonradan meydana gelen bir husustur.

Dolayısıyla bunda da tıpkı sihri" akrabada olduğu gibi sayı şartı aranmaz. el-Leys b. Sa'd da der ki: Müslümanlar süt emmenin, azının da çoğunun da oruçlunun orucunu bozacak kadar olduğu takdirde, beşikte emilir-se haram kılacağını icma ile kabul ederler, Ebu Ömer ise der ki: Leys bu husustaki görüş ayrılığına vakıf olamamıştır.

Derim ki: Bu hususta en açık nass, Peygamber (sav)'ın şu buyruğudur: "Bir ve iki defa süt emmek haram kılmak". Bunu Müslim Sahihinde rivayet etmiştir.

[296] Bu da yüce Allah'ın: "Sizi emziren süt anneleriniz" buyruğunu tefsir etmektedir. Yani sizi üç defa ve daha fazla süt emzirmiş anneleriniz demektir. Şu kadar var ki, bunun emilen sütün, süt emenin karnına varmış olduğundan kesin olarak emin olunmaması haline hamledilmesi de mümkündür, Çünkü: "Bilinen on defa süt emmek ve bilinen beş defa süt emmek" ifadeleri bunu ortaya koymaktadır. Burada süt emmeler, "bilinen" diye nitelendirilmiştir. Bu ise, emilen sütün küçüğün karnına vardığı vehmedilen, yahut bu hususta şüpheye düşülen emme hallerini dışarda bırakmaktır.

Bu Hitabın Delili şunu ifade etmektedir: Eğer süt emmeler "bilinen" türden değilseler haram kılmazlar. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Tahavî'nin de naklettiğine göre, bir ve iki defa süt emmeye dair hadis sabit bir hadis değildir. Çünkü bu hadisi bir seferinde İbn Zübeyr, Peygamber (sav)'den, diğerinde Hz. Aişe'den, bîr diğerinde ise babasından rivayet etmektedir. Böyle bir rivayet ise onu delil olmak mevkiinden düşürür.

Hız. Aişe'den ise, ancak yedi defa emmenin haram kılacağı rivayet edilmiştir. Yine Hz. Aişe'den kızkardeşi Um Gülsüm'e, Salim b. Abdullah'a on defa emzirmesini emrettiği rivayet edilmektedir Hz, Hafsa'dan da benzeri bir rivayet gelmiştir. Yine Hz. Hafsa'dan üç defa da rivayet edilmiştir. Şafii (r.a)'ın da dediği gibi beş defa da rivayet edilmiştir. Aynı zamanda bu îshak'dan da nakledilmiştir.

[297]

7. Süt Annenin Kocasının Durumu:

Yüce Allah'ın: "Sizi emziren süt anneleriniz" buyruğu lebenü'l-fahl[298] diye bilinen sütün, süt emziren kadının kocasına ait olduğunu kabul eden görüşü reddedenler, delil diye göstermişlerdir, Bu görüşü reddedenler, Said b. el-Museyyeb, İbrahim en-Nehaî ve Ebû Seleme b. Abdurraliman'dır. Bunlar derler ki: Süt emme, koca tarafından herhangi bir kimseyi haram kılmaz.

Ancak cumhur şöyle demektedir: Yüce Allah'ın; "Sizi emziren süt anneleriniz"

[299] buyruğu fahrin (yani süt annenin kocasının) baba olduğunu göstermektedir. Çünkü süt ona nisbet edilir, Zira o süt, o babanın çocuğu sebebiyle gelmiştir.

Bu görüş zayıftır. Çünkü çocuk hem babanın hem annenin suyundan yaratılmıştır. Fakat süt, sadece kadından gelir, erkekten süt çıkmaz. Erkeğin yaptığı ise ilişki kurmaktır. Bu da erkekten meninin inişine sebeptir. Çocuk doğduğu takdirde, Allah, herhangi bir şekilde babaya izafe edilmeksizin sütü hal-keder. Bundan dolayı babanın sütte herhangi bir hakkı yoktur. Süt tamamiyle annenindir. Böyle bir hükmün (sütün) suya (meniye) kıyas edilerek çıkartılmasına imkan yoktur.

Ancak Rasulullah (sav)fin; "Nesebten ne haram oluyorsa, süt emmekten de haram olur" buyruğu ılı süt emmekten dolayı haram kılmayı gerektirmektedir. Bununla beraber suyun ona nisbet edilmesi açıkça görüldüğü gibi, süt emzirmenin aynı şekilde erkeğe nisbet yönü ortada görülmemektedir. Çünkü süt emzirme anneden olmaktadır.

Evet, bu hususta asi olan ez-Zührî ile Hişam b. Urve'nin, Urve'den onun da Hz. Aişe'den rivayet ettikleri şu hadis-i şeriftir: Hicabın nüzulünden sonra el-Kuays'ın kardeşi Hz. Aişe'nin süt amcası olan Eflah, gelip yanına girmek için izin istedi. Hz. Aişe dedi ki: Ona izin vermeyi kabul etmedim. Peygamber (sav) gelince durumu ona bildirdim. O da şöyle buyurdu: "Yanma girsin. Çünkü o, - ellerin toprakla dolasıcal- senin amcandır." [300]

Ebû'l-Kuays ise, Hz. Aişe'ye süt emzirmiş kadının kocasıydı. Aynı şekilde bu da bir haber-i vahid'dir. Sözü geçen Eflah'm, Hz. Ebû Bekir ile birlikte süt emmiş, onun süt kardeşi olma ihtimali de vardır. Bundan dolayı Hz. Peygamber: "Yanına girsin. O, senin amcandır" diye buyurmuştur.

Özetle söyleyeceğimiz şudur: Bu hususta bir şey söylemek doğrusu müş-kıldır. En iyi bilen Allah tır. Fakat, uygulama bu şekildedir. Haram kılma hususunda ise ihtiyat daha iyidir. Bununla birlikte yüce Allah'ın: "Geriye kalanları ise... size helâl kıhndı" (en-Nisa, 4/24) buyruğu ise, muhalif kanaatte olanların görüşünü kuvvetlendirmektedir.[301]

8- Süt Kızkardeşler ve Sthrî Akrabalar:

Yüce Allah'ın: "Süt hemşireleriniz buyruğunda kastedilen anne-baba bir süt kızkardeşdir. Bu kızkardeş., kişinin annesinin babasından gelen süt ile emzirdiği kızdır. Annenin buna kişinin kendisiyle birlikte süt vermiş olması, yahut

kardeşin ondan önce veya sonra doğmuş olması arasında fark yoktur. Baba bir kızkardeş ise, üvey ananın süt emzirdiği kızkardeşir. Annebir kızkardeş, anhenin bir başka babadan olma sütüyle emzirdiği kızıdır

Daha sonra yüce Allah, sıhrî akrabalık yoluyla haram olanları zikrederek: "Eşlerinizin anaları" diye buyurmaktadır. Sıhrî akrabalar dört kişidir; Hanımın annesi, hanımın (başka kocadan olma) kızı, babanın hanımı (üvey anne) ile oğlun kızı. Hanımın annesi, önceden de geçtiği üzere mücerred olarak kızının sahih akid ile nikâhlanmasıyla haram olur. [302]

9- Üvey Kızlar:

Yüce Allah'ın: "Ve kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden himayenizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı" buyruğu başlıbaşına bağımsız bir ifadedir. Yüce Allah'ın: "Kendileriyle zifafa girdiğiniz eşlerinizden" buyruğu birinci kesime raci değildir. Aksine bu, sadece üvey kızlara ra-cidir. Çünkü önceden de geçtiği gibi en yakın zikrolunan kimseler onlardır

(Himaye edilen üvey kız anlamına gelen) Rabîbe: Kişinin hanımının başka kocadan olma kızıdır. Ona bu ismin veriliş sebebi, o kızı kendi himayesinde terbiye etmesidir. O bakımdan o kız, terbiye edilen (marbûbe) olur. Ve bu kelime (bu âyet-i kerimede) mef ûle vezninin verdiği anlamı vermek üzere, faile vezninde kullanılmıştır

Fukahanın ittifakla kabul ettiğine göre rabîbe, üvey babasının annesi ile zifafa girmesi halinde haram olur. İsterse bu üvey kız, üvey babasının himayesinde bulunmasın. Kimi mütekaddîmin ile Zahirîler, istisnaî olarak şöyle demişlerdir Kızın annesi ile evlenen kocanın himayesinde olmadıkça üvey kız, ona haram olmaz. Üvey kız bir başka belde de bulunacak yahut da baba zifafa girdikten sonra annesinden ayrılacak olursa, o üvey kızla evlenebilir.

Bu görüşün sahipleri âyeti delil gösterir ve şöyle derler Yüce Allah, üvey kızı iki şarta bağlı olarak haram kılmıştır Bunlardan birisi, o kızın annesiyle evlenen kocanın himayesinde bulunması, ikincisi ise, annesiyle zifafa girmesi. Bu iki şarttan birisi olmadı mı, haram olmak da söz konusu değildir. Yine H.2. Peygamberin şu hadisini delil gösterirler: "Eğer o, benim himayemde bulunan üvey kızım (rahibem) olmasaydı yine de bana helâl olmazdı. Çünkü o, benim süt kardeşimin kızıdır." [303]

Görüldüğü gibi burada himayede olmak şartını koşmuştur. Ayrıca Ali b. Ebi Talibden bunun caiz olduğunu da rivayet etmişlerdir. İbnül-Münzir ve et-Tahâvî de der ki: Evvela Ali'den rivayet edilen hadis sabit değildir. Çünkü onu rivayet

eden İbrahim b. Ubeydullah, Malik b. Evs'den, O, Hz. Ali'den rivayet etmiştir. Ancak bu İbrahim, bilinen bir ravi değildir. İlim ehlinin çoğunluğu da bu hadise karşı başka hadisleri delil getirmiş ve bu hadisin diğer hadislere muhalif olduğunu söylemişlerdir. Ebû Ubeyd der ki: Bunu da Hz. Peygamberin: "Sakın bana kızlarınızı da, kızkardeşlerintei de (evlenme tekliti ile) arz etmeyiniz"[\[304\]](#) diyerek genel bir ifade kullanmış ve hiç bir zaman; "Himayemde bulunanları" kaydını getirmemiştir. Aksine haram oluşları hususunda hepsini aynı şekilde değerlendirmiştir. et-Tahavî der ki: (âyet-i kerimede üvey kızların) "himayede olmak"la nitelendirilmeleri, üvey kızların çoğunlukla üvey babalarının himayelerinde oluşlarından dolayıdır. Yoksa böyle olmadıkları takdirde haram olmazlar, anlamında değildir. [\[305\]](#)

10- Üvey Kızların Haram Olma Şartı:

Yüce Allah'ın: *Eğer o kadınlarla zifafa girmenüşseniz" buyruğundan kasıt üvey annelerdir.

"Sizin için bir vebal yoktur" yani o kadınları boşamış iseniz yahut ölmüş iseler kızlarını nikahlamanızda sizin için günah söz konusu değildir. İlim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir: Erkek, kadın ile evlenir, sonra da onunla zifafa girmeden önce o kadını boşar, yahut ölürse, o kadının kızını nikahlaması ona helâldir. Şu kadar var ki, üvey kızların haram kılınmasının gerçekleşmesi için şart olan annelerle zifafa girmenin anlamı hakkında farklı kanaatlere sahiptirler. İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Zifafa girmekten kasıt cimadır. Bu aynı zamanda Tavus, Amr b. Dinar ve diğerlerinin de görüşüdür Malik, es-Sevrî, Ebû Hanife, el-Evzaî ve el-Leys de, kocanın hanıma şehvet ile dokunması halinde o kadının annesinin de kızının da kocaya haram olacağını, aynı şekilde babaya da onun oğluna da haram olacağını ittifakla kabul etmişlerdir. Bu aynı zamanda Şafî'nin iki görüşünden birisidir.

Ancak, bakmak hususunda farklı kanaatleri vardır. Malik der ki: Saçına, göğsüne yahut da güzelliklerinden herhangi bir tarafına lezzet almak kastıyla bakacak olursa, o kadının annesi ve kızı ona haram olur. Kûfeliler der ki: Şehvet kastıyla fere i ne bakacak olursa, bu da tıpkı şehvet kastıyla ona dokunmak gibidir. es-Sevrî: Kasti olarak fercine bakar yahut ona dokunacak olursa, haramlık söz konusu olur, der ve şehvet kaydını zikretmez. İbn Ebi Leylâ der ki: Dokunmadığı sürece bakmak dolayısıyla haram olmaz. Şafî'nin görüşü de budur.

Bakmakla haram olmanın tahakkuk edeceğine delil şudur: Bakmak bir çeşit

faydalanmak (İstimta) dır O bakımdan bu da tıpkı nikâh (cima) hükmünde görülmüştür Zira hükümler lafızlara değil, manalara taalluk eder.

Şöyle denilebilir: Bu (yani bakmak) faydalanmak suretiyle bir araya gelmenin bîr çeşididir. Çünkü bakmak da bir araya gelmek ve kavuşmaktır. Bakmakta birbirini seven kimseler arasında bir faydalanma sözkonusudur. Şairler bu hususta işi oldukça ileriye götürmüş ve şöyle demişlerdir:

"Gece Ummu Amr' ile bizleri bir araya getirmiyor mu? İşte böylesi bizim birbirimize yaklaşmamızdır. Evet» o da hilali görüyor tıpkı benim gördüğüm gibi, Gündüz de onu buruyor, tıpkı beni bürüdüğü gibi."

Bir araya gelişi bu şekilde dile getirdiğine göre, ya bakmak, beraber oturmak, karşılıklı konuşmak ve lezzet almak ne demektir! [\[306\]](#)

11- Oğulların Hanımları:

Yüce Allah'ın: "Oğullarınızın hanımları..." buyruğunda geçen "el-Halâ-il" kelimesi zevce anlamına gelen "halîle"nin çoğuludur. Ona "haille" deni-liş sebebi, kocanın hulul ettiği (konaklayıp kaldığı) yerde koca ile beraber kadının da hulul etmesidir. O bakımdan bu kelime "faîle" vezni anlamını taşıyan ve "faile" vezninde bir kelimedir. ez-Zeccâc ve bir topluluk, bu kelimenin "helâl" lafzından geldiği kanaatindedir. O bakımdan hanıma helâl kılınmış anlamında "halîle"11 denilmektedir. Her birinin ötekinin izannı çözmesi (halletmesi) n den dolayı ona halîle denildiği de söylenmiştir. [\[307\]](#)

12- Oğulların Hanımları ile Babaların Hanımları da Haramdır:

İlim adamları, babaların nikâh akdi yaptığı kadınların oğullara, oğulların da nikâh akdi yaptığı kadınların babalara haram olduğunu icma ile kabul etmişlerdir, nikâh akdi ile birlikte zifafa girmenin gerçekleşip gerçekleşmemesi durumu değiştirmez. Çünkü yüce Allah'ın: "Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın" (en-Nisa, 4/22) buyruğu ile; "Sulbünüzden oğullarınızın hanımları..."*1 buyruğu bunu gerektirmektedir. Herhangi birileri fâ-sid bir nikâh yapacak olursa, tıpkı sahih nikâhla haram olduğu gibi diğerinin onunla nikâh akdetmesi haram olur.

Çünkü fasid nikâh, ya ittifakla fasid olduğu kabul olunan bir nikâhtır, veya fasid olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Eğer fasid olduğu ittifakla kabul edilen bir nikâh ise, ek herhangi bir hükmü gerektirmez ve varlığı yokluğu gibidir. Eğer fâsid olduğu hususunda görüş ayrılığı var ise, o takdirde sahih nikâh akdine

taalluk eden harardık, aynen ona da taalluk eder. Çünkü böyle bir nikâhın da mutlak lafzın kapsamına girme ihtimali vardır. Evlilik hususunda haram oluş ile helâl oluş, tearuz edecek olursa, haram oluş galip (üstün) tutulur. Doğrusunu da en iyi bilen Allah'tır.

İbnü'l-Münzir der ki: Kendisinden ilmin bellendiği İslâm âleminin değişik bölgelerindeki alimlerinin her birisi icma ile şunu kabul etmişlerdir: Erkek fasid bir nikâha dayanarak bir kadın ile ilişkide bulunacak olursa, o kadın, onun babasına da, oğluna da, dedelerine de, torunlarına da haram ahır Satın alınması halinde cariyenin hükmüne gelince bunu da blf monraki başlıkta ele alacağız.

[\[308\]](#)

13. Satın Alınan Cariyenin Hükmü:

İlim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir Cariyenin satın alınması akdi dolayısıyla, o cariyenin satın alanın, babasına ve oğluna haram olmasını gerektirmez.

Bir kişi bir cariye satın alır, ona dokunur yahut öperse, babasına da oğluna da haram olur. Bu hususta ihtilâf ettiklerini bilmiyorum. O bakımdan onların (haramdan) esenliğe kavuşmaları için haram kılınması İcabeder. Dokunmakla değil de bakmak konusunda haram oluşu hakkında, ihtilaf halinde olduklarından dolayı yine de bu ihtilafları dolayısıyla caiz olmaz. Yani böyle bir cariyenin baba ve oğula haram olması gerekir.

İbnü'l-Münzir der ki: Rasulullah (sav):ın ashabından herhangi bir kimseden bizim söylediğimize muhalif bir kanaat sahih olarak rivayet edilmiş değildir, Yakub (Ebû Yusuf) ve Muhammed ise der ki: Bir kimse bir kadının fer-cine şehvetle bakacak olursa, o kadın onun babasına da oğluna da haram olur. O adama tercine şehvetle baktığı kadının annesi de kızı da haram olur.

Malik der ki: Cariye ile ilişki kursa, yahut ilişki kurmaksızın bu maksatla otursa, yahut onu öpse veya tenini tenine değdirse, ya da zevk alacak şekilde eliyle yoklasa, oğluna helâl olmaz.

Şafîi ise der ki: Böyle bir cariye ancak dokunmakla haram olur. Dokunmak-sızın sadece bakmakla haram olmaz. Bu, Evzaî'nin de görüşüdür. [\[309\]](#)

14. Zina İlişkisi Haram Kılar mı?

Fukaha, zina yoluyla ilişki kurmanın, kadını (ilişki kuranın usûl ve fûrû'una) haram kılıp kılmadığı hususunda farklı kanaatlere sahiptirler.

İlim ehlinin çoğunluğu der ki: Bir adam, bir kadına zina yoluyla yaklaşacak olsa, bundan dolayı o kadını nikahlaması o kocaya haram olmaz. Aynı şekilde karısının annesi yahut kızı ile zina edecek olursa, yukarısı ona haram olmaz, Ona had uygulanması yeterlidir. Bundan sonra artık kendi karısı ile duhulü mümkündür.

Kim bir kadın ile zina eder, sonra o kadının annesini yahut kızını nikahlamak isterse, bundan dolayı her ikisi de ona haram olmaz.

Bir başka kesim ise ona haram olacağını söylemişlerdir. Bu görüş İmran b. Husayn'dan rivayet edilmiştir, eş-Şa'bî, Ata, el-Hasen, Süfyan-ı Sevrî, Ahmed.'fshak ve Rey ashabı bu görüştedir. Bu görüş Malik'ten de rivayet edilmiştir. Ondan gelen rivayete göre zina, anneyi ve kızı haram kılar ve (bu bakımdan) tıpkı helâl ilişki gibidir. Bu aynı zamanda (Mâliki mezhebine mensup) Iraklıların da görüşüdür.

Malik ilcHicazlılardan nakledilen sahih görüş de şudur: Zinanın bu bakımdan bir hükmü yoktur. Çünkü yüce Allah; "Eşlerinizin anaları" diye buyurmaktadır. Halbuki kendisiyle zina ettiği kadın, kendi hanımının annele-ri arasında olmadığı gibi, onun kızı da himayesi altına aldığı üvey kızlarından, rebâîbinden) değildir. Bu Şafiî ve Ebû Sevr'in de görüşüdür. Çünkü zina halinde mehir, iddet, vücudu, miras, çocuğun nesebinin İlhakı kalkıp, bunun yerine had vacib olduğundan zina hakkında, caiz olan nikâhın hükmü gibi hüküm vermek de ortadan kalkar.

Darakutnî, ZührTden, o, Urve'den, o da Aişe'den gelen bir hadiste Hz. Ai-şe'nin şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav)'a bir kadın ile zina edip o kadınla yahut onun kızıyla evlenmek isteyen bir adam hakkında soru soruldu da, o da şöyle buyurdu: "Haram bîr iş helâli haram kılmaz. Ancak nikâh ile olan haram kılar." [310]

Öbür görüşün lehine delillerden birisi de, Peygamber (sav)'ın Cüreyc'e dair verdiği haberde yer alan şu ifadelerdir: "Ey çocuk, baban kimdir?" diye sorulunca o da: Falan çobandır demiş. [311] İşte bu, zinanın helâl ilişkinin haranı kıldığı gibi haram kıldığına delildir. Dolayısıyla kendisiyle zina edilen kadının annesi de, kızları da, zina eden kişinin babalarına da çocuklarına da helâl değildir. Bu aynı zamanda İbnü'l-Kasım'ın çt-Müdevuene'deki kayıdıdır. Yine bu hadis, zina eden kişinin suyundan yaratılan kızınf annesiyle zina edene helâl olmayacağının da delilidir. Meşhur olan görüş de budur.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bir kadının fercine ve onun kızının-kine bakan adama Allah, (rahmet nazarı ile") bakmaz." [312] Burada ise Hz.

Peygamber, haram ile helâl arasında herhangi bir fark gözetmemiştir.

Yine bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Allah, bir kadının örtüsünü açan, aynı şekilde onunda kızının örtüsünü açan kimseye (rahmet nazarıyla) bakmaz."

[313] İbn Huveyzimendâd der ki: İşte bundan dolayı biz şunu söyledik: Öpmek ve sair faydalanma şekilleri haramhğı yaygınlaştırmr. Abdulmelik el-Mâcişûn der ki: O kadın (yani kendisiyle zina edilen kadının annesi yahut kızı) helâldir. Sahih olan da budur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve o sudan bir insan yaratandır. Ondan neseb akrabalığı ve sihri ak-rabalaryarattı."(el-Furkan, 25/54) Bundan maksat ise, ileride Furkan Sûresi'nde (54. âyet 2. başlıkta) açıklanacağı üzere sahih nikâhtır. Bu iki mesele ile ilgili olarak nakledilen hadisi şerifte delil yönü ise, Peygamber (sav)'ın Cüreyc'den, onun zinadan olma oğlu, zina edene nisbet etmiş olduğunu nakletmesi, Allah'ın da Cüreyc için izhar ettiği harikulade bir olay olan çocuğun konuşup bunun böyle olduğuna tanıklık etmesi ile, bu nisbeti de tasdik etmesi, diğer taraftan Peygamber (sav)'ın da bunu, Cüreyc'den, onu övmek ve kerametini ortaya koymak sadedinde haber vermiş olmasıdır. Buna göre böyle bir nisbet, hem yüce Allah'ın tasdiki ile, hem Peygamber (sav)'ın bunu haber vermesiyle sahih olarak ortaya çıkmaktadır Böylelikle hem evlatlık hem de buna dair hükümler sabit olmaktadır.

Denilse ki; Buna göre evlatlığın ve babalığın diğer hükümleri olan karşılıklı miras alma, velayet ve diğer hükümlerin de cereyan etmesi gerekir Müslümanlar, bu tür iki kişi arasında karşılıklı miras almanın sözkonusu olamayacağı ittifakla kabul etmişlerdir. O halde böyle bir nisbet sahih değildir.

Buna cevap şudur: Evet, bu husus bizim sözünü ettiğimiz noktaları da gerektirir. Bununla birlikte haklarında icmanın gerçekleştiği hükümleri de istisna etmemiz gerekir, İstisnanın dışında kalan diğer hususlar İse o delilin ifade ettiği asıl üzere kalmaya devam eder.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [314]

15- Lut Kavminin Ameli, Nikâh Hurmiyetine Sebep Teşkil Eder mi?

Yine ilim adamları bu kabilden olmak üzere Lut kavminin ameli meselesinde de farklı görüşlere sahiptirler Mâlik, Şafîî, Ebû Hanife ve arkadaşları, bu amel dolayısıyla nikâh haram olmaz, derler.

es-Sevrî ise der ki: Küçük çocukla oynarsa, ona annesi haram olur. Bu Alîmed b. Hambel'in de görüşüdür der ki: Hanımının oğlu yahut babası, veya kardeşi ile Lut kavminin işini yapacak olursa, kendi hanımı ona haram olur. el-Evzî der ki: Bir çocukla Lut kavmi ameli türünden bir ilişkiye girse, kendisiyle ilişki kurulan çocuğun kızı olsa, bu işi yapana o kız ile evlenmek caiz olmaz. Çünkü o kız kendisiyle duhul ettiği birisinin kızıdır. Ahmed b. Hambel'in de görüşü budur. [\[315\]](#)

16. Evlatlıkların Durumu:

Yüce Allah'ın: "Sulbünüzden oğullarınızın" buyruğu bir tahsis ifade eder. Bu ifade ile araplann evlatlık edindiği sulbden gelmeyen herkesin dışarıda bırakılması istenmiştir. Peygamber (sav) ile (Peygamberlikten önce evlatlık edinmiş olduğu) Zeyd b. Hârîse'nin hanımı (Hz. Zeynep) ile evlendiğinde müşrikler, oğlunun kızı ile evlendi dediler. Peygamber (sav) onu evlatlık edinmişti.

Nitekim buna dair açıklamalar ileride Ahzab Sûresinde (33/37. âyette) gelecektir.

Süt oğlun -sulbden olmasa dahi- hanımı da Hz. Peygamber'in: "Neseb yoluyla haram olan süt emmek yoluyla da haram olur." [\[316\]](#) Hadisine dayalı olan icma ile haram kabul edilmiştir. [\[317\]](#)

17- Kızkardeşlerin Aynı nikâh Altında Tutulması:

Yüce Allah'ın: "Ve iki kız kardeşi birlikte almanız da" buyruğu "anneleriniz... size haram kılındı" buyruğuna atfedilmiştir. "İki kızkardeş" ise, hem nikâh yoluyla, hem de mülkiyet yoluyla onlarla birlikte olmayı kapsayan umumi bir lafızdır. Ümmet, icma ile bu âyeti kerime dolayısıyla kız kardeşlerin tek bir nikâh akdi altında bulundurulmasının yasak olduğunu kabul etmiştir. Hz. Peygamberin şu hadisi de bu icmanın dayanaklandıdır: "Bana kızlarınızı da kızkardeşlerinîzi de arzetmeyiniz. (Onlarla evlenmemi teklif etmeyiniz)." [\[318\]](#)

Ancak mülkiyet yoluyla iki kız kardeş ile birlikte olmanın hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bütün ilim adamları, mülkiyet yoluyla İki kız kardeşle ilişki kurulmasının caiz olmadığını kabul etmişlerdir. İcma ile ikisinin aynı anda mülk edinilebilmesinin caiz olduğunu kabul etmelerine rağmen bu böyledir. Kadın ve kızının da birlikte satın alınmasında da durum bu şekildedir. Fakat ilim adanılan, ilişki kurmuş olduğu cariye'nin kız kardeşini nikâh akdiyle almak hakkında farklı kanaatlere sahiptirler. el-Evzaî der ki: Mülkiyeti altında bulunan bir cariye ile ilişki kuracak olursa, onun ki2 kardeşi ile evlenmesi caiz değildir. Şafiî der ki Kız kardeşlerden birini miHkiyeti altında bulundurmak, diğerini nikâhlamaya engel değildir.

Ebû Ömer İbn Abdi'l-Berr) der ki: nikâh akdini satın almak gibi kabul eden, bunu caiz kabul eder. Fakat onu ilişki kurmak gibi kabul eden , caiz görmez.(Fukaha) icma ile şunu kabul etmişlerdir: Zevcenin kızkardeşini nikâh akdi ile almak caiz değildir. Çünkü yüce Allah, " iki kızkardeşi birlikte ?hpan? da* buyruğunda nikâh akdi ile iki kızkardeş ile evlenmeniz de haramdır demektedir. Sen bu hususta ilim adamlarının neyi icma ile kabul ettiklerini, hangilerinde de İhtilafa düştüklerini vukufiyetle bil ki, yüce Allah'ın izniyle bu hususta da neyin doğru olduğunu açıkça anlayasın.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[319\]](#)

18. Mülkiyet Yoluyla İki Kızkardeşle Olmanın Hükümü...

Zahirîler bu hususta istisna teşkil ederek şöyle derler: Mülk edinmek yoluyla bîr arada iki kız kardeşle birlikte ilişki kurmak, mülkiyet akdiyle onları bir arada bulundurmak caiz olduğu gibi caizdir Bu hususta onlar, Hz. Osman'dan mülkiyet yoluyla bir arada bulunan iki kızkardeş hakkında: "Onları bir âyet haram kılmış, bir diğer âyet ise helâl kılmıştır" şeklinde söylediği rivayet edilen sözünü delil göstermişlerdir. Bunu Abdurrezzak zikretmektedir: Bize Ma'mer, ez-Zührîden anlattı, o, Kabisa b. Züeyb'den naklettiğine göre, Osman b. Affan'a, mülkiyet yoluyla elde bulundurulan iki kız kardeş hakkında soru soruldu da şöyle dedi: Bunu sana ne emrederim, ne de yasaklanı. İkisinin bir arada bulundurulmasını bir âyet-i kerime helâl kılmış, diğer âyet de haram kılmıştır. Bu soruyu soran, Hz. Osman'ın yanından çıkınca, Rasulullah (sav)'ın ashabından bir adam ile karşılaştı. -Ma'mer: Zannederim Ali ile karşılaştı, dedi.- Adam dedi ki: Osman'a neye dair soru sordun? Adam sorduğu soruyu ve verdiği fetvayı ona bildirdi. Karşılaştığı zat ona dedi ki: Fakat ben sana bunu yasaklıyorum. Eğer senin aleyhine benim bir yolum bulunsaydı (otorite ve yetkim olsaydı) yine de bu işi

yapsaydın, şüphesiz sana ibret alınacak bir ceza verirdim. Tahavî ve Darakutnî de Hz. Ali ve İbn Abbas'tan, Hz. Osman'ın sözüne benzer kanaat zikretmişlerdir." [320]

Bu şekildeki, iki kızkardeşi helâl kılan âyet-i kerime yüce Allah'ın: "Geriye kalanları ise... size helâl kılındı" (en-Nisa, 4/24) buyruğudur. Ancak fetva imamlarından hiçbir kimse bu görüşe iltifat etmemiştir. Çünkü onlar, yüce Allah'ın Kitabının teviliinden buna muhalif kanaat çıkarmışlardır. Onların bu anladıkları tevili tahrif etmeleri ise caiz değildir. Ashabı kiramdan bu görüşü (yani bir arada bulundurulmalarını caiz kabul etmeyen görüşü) ifade edenler arasında, Ömer, Ali, İbn Mes'ud, Osman, İbn Abbas, Ammar, İbn Ömer, Aişe ve İbn ez-Zübeyr de vardır. Bunlar Allah'ın Kitabını bilen ilim ehli kimselerdir. Onlara muhalefet eden bir kimse tevil hususunda işi alabildiğine zorlayan bir kimse demektir.

İbnü'l-Münzir'in naklettiğine göre de, İshak b. Rahaveyh, ilişki kurmak suretiyle bu şekilde iki kızkardeşi bir arada bulundurmayı haram kabul etmiştir. İlim ehlinin cumhuru ise bunu, mekruh görmüşlerdir. İbnü'l-Münzir, İmam Malik'i de bunu mekruh görenler arasında zikretmektedir. Bununla birlikte, onları aynı anda mülkiyet altında bulundurmanın caiz olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Anne ve kızının durumu da böyledir.

İbn Atiyye der ki: İshak'ın konu ile ilgili söylediği sözlerden birisine göre, bu şekilde iki kız kardeşi bir arada bulunduran ve onlarla cima eden kimse recm edilir. İmam Malikin şu sözünden de bunu mekruh gördüğü neticesi çıkartılır: Önce birisi ile ilişki kursa, sonra diğeri Üe ilişki kursa, onlardan birisini kendisine haram olarak tayin ve tesbit edinceye kadar her ikisinden de uzak tutulur Fakat ona had gerekmez.

Ebû Ömer der ki: "Hz. Ali'nin, sana ibret alınacak şekilde bir ceza verirdim" diye söyleyip, ona zina haddini mutlaka uygulardım dememiş olması, bir âyeti, yahut bir sünneti tevil edip, kendi kanaatine göre haram ilişkide bulunmadığı görüşünü taşıyan kimsenin, bu görüşünde hatalı olsa dahi, icma ile zina eden bir kimse olarak değerlendirilmez. Şu kadar var ki, bilmemesi mazeret olmayan bir iddiada bulunması hali bundan müstesnadır. Seleften bazılarının mülkiyet yoluyla iki kızkardeşi bir arada bulundurmak meselesi ile ilgili olarak: "Bu iki kızkardeşi bir âyet-i kerime helâl, diğeri de haram kılmaktadır" şeklindeki ifadeleri ise, bilinen ve mahfuz bir rivayettir. Do-layısı ile bu kadar güçlü bir şüphesi bulunan bir işi yapan kimseye zina haddi nasıl uygulanabilir.[321] Başarı Allah'tandır. [322]

19- Kardeş Cariyelerden Birisi İle İlişki Kurmuşsa, Diğeri İle İlişki Kurmak

İstediği Takdirde Ne Yapması Gerekir:

Cariyelerden birisi ile ilişki kurmayı sürdürürken, diğeri ile İlişki kurmak isteyecek olursa, yapması gerekenin ne olduğu hususunda ilim adamlarının görüşleri vardır.

Ali, İbn Ömer, Hasan-ı Basrî, Evzaî, Şafîî, Alımed ve İshak derler ki: Birincisi İle ilişki kurmayı, satmak yahut azad etmek veya bir başkasıyla onu evlendirmek suretiyle mülkiyetinden çıkartmadığı sürece diğeri ile ilişki kurması caiz değildir.

İbnü'l-Münzir der ki: Bu hususta Katade'nin ikinci bir görüşü vardır, O da şöyledir: Cariyelerden birisi ile ilişki kurmayı sürdürürken, diğeri ile ilişki kurmak isterse, birincisini kendisine haram kılmayı ve ona yaklaşmamayı niyet eder. Daha sonra kendisine haram kıldığı bu birinci cariyenin istibrasını bekler ve bu arada her ikisinden de uzak durur. Birincisi İstibrasım tamamladıktan sonra, ikincisi ile ilişki kurar.

Bu hususta üçüncü bir görüş de şöyledir: Yanında iki kız kardeş cariyeye varsa, onlardan ikisine de yaklaşmaz. el-Hakem ve Hammad böyle demiştir. Bu anlamdaki bir görüş en-Nehaî'den de rivayet edilmiştir.

Malik'in görüşü ise şöyledir: Bir adamın yanında mülkiyet yoluyla iki kızkardeş bulunmakta ise, onlardan dilediği herhangi birisi ile ilişki kurabilir ve diğerinden de uzak durur. Bu hususta da iş onun güvenilirliğine bırakılır, Eğer ikincisi ile ilişki kurmak isterse, şu fiillerden herhangi birisi ile birincisinin fercini kendisine haram kılar. Birincisini ya mülkiyetinden çıkarır, ya başkasıyla evlendirir, ya satar yahut belli bir süreye kadar azad eder veya onunla mükâtebe akdini yapar, yahut uzun bir süre bir başkasının hizmetine Verir. Şayet onlardan birisi ile ilişki kurarken, birincisini haram kılmak-sızın ikincisiyle İlişki kuracak olursa, her ikisinden de uzak durmalıdır. Onlardan diğerini haram kılmadığı sürece birisine yaklaşması caiz değildir. Ve bu husus onun güvenilirliğine bırakılmaz. Çünkü artık o, ilişki kurduğu kimse hakkında İtham altındadır. Bundan önce ise itham altında değildir. Çünkü, o vakte kadar ancak birisi ile ilişki kurmakta idi.

Bu hususta Kefelilerin, yani es-Sevrî, Ebû Hanife ve arkadaşlarının görüşü ise şöyledir: İki cariyesinden birisi ile ilişki kuracak olursa, diğeri ile ilişki kuramaz. Eğer birincisini satar, yahut evlendirecek olursa, sonra tekrar ona döndüğü takdirde, öbüründen uzak durur.

Bununla birlikte, yanındaki cariyenin kızkardeşi boşanmak yahut vefat dolayısıyla iddet bekleme süresi içerisinde olduğu sürece, mülkiyeti altındaki ile İlişki kurabilir, İddetinin bitmesinden sonra ise, ilişki kurmakta olduğu cariyeye ile,

ilişki kurma hakkını başkasına vermediği sürece ilişki kuramaz. Bu anlamda bir görüş Ali (r.aVdan da rivayet edilmiştir, (Görüşlerinin gerekçesi olmak üzere) derler ki: Çünkü baştan beri o cariye ile ilişki kurmayı engelleyen mülkiyet halen mevcuttur. O halde, o ikinci cariyenin ona tekrar dönmesi İle mülkiyetinde kalması arasında bir fark yoktur.

Malik'in bu konudaki görüşü güzeldir. Çünkü bu halihazırda sahili olan bir haram kılmadır. Ayrıca bu noktada işin sonunu nazarı itibara almayı gerektiren bir durum yoktur. O bakımdan satmak yahut evlendirmek suretiyle onunla ilişki kurmayı kendisine haram kılması yeterlidir. Böylelikle derhal o cariye ona haram olur. Azad hususunda görüş ayrılığı yoktur. Çünkü hiçbir şekilde azad ettiğinde tasarrufta bulunamaz. Kitabet yaptığı cariyeye gelince, kitabet bedelini ödemekten acze düşebilir ve sonunda tekrar onun mülkiyetine geri dönebilir.

Eğer bir adamın yanında ilişki kurduğu bir cariye bulunuyorsa, sonra onun kızkardeşi ile evlenecek olursa, bu hususta Maliki mezhebinde nikâha dair üç görüş vardır. Bu görüşlerin üçüncüsü, Müdevvene'deki şu görüştür: nikâh akdi gerçekleştiği takdirde her ikisinden de uzak tutulur. Onlardan birisini kendisine haram kılincaya kadar bu böyle devam eder. Bununla birlikte böyle bir nikâh da mekruhtur. Zira bur ilişkinin caiz olmadığı bir husus üzerinde yapılan bir akiddir. İşte bu da -Şafiî'den daha önce nakledildiği gibi- mülkiyetin nikâha mani olmadığını gösteren bir delildir. Yine bizzat bu hususta bir başka görüş daha vardır: Böyle bir nikâh akdi gerçekleşmez. Evzaînin konu ile ilgili görüşünün anlamı budur. Eşheb ise, KitabU'l-İstibrâ'âa. şöyle demektedir: Birisi hakkında yapılan nikâh akdi, mülkiyeti altında bulunan cariye ile ilişki kurmayı haram kılar. [323]

20- Ricâ Talâk İle Boşadığı Kadının Kız Kardeşini ve Yakınlarını nikahlamanın Hükümü:

İlim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir: Koca, hanımını ricat imkânına sahip olduğu bir şekilde boşayacak olursa, boşadığı kadının iddeti sona erinceye kadar, o hanımının kız kardeşini, yahut onun dışında dört kadını nikâhlayamaz.

Ancak, ricat yapma imkânı bulunmayan bir şekilde kadını boşamış olduğu takdirde, farklı görüşleri vardır. Bir kesim der ki: Boşadığı kadının idde-ti sona ermedikçe o hanımın kızkardeşini de, dördüncü bir hanımı da nikâh-layamaz. Bu görüş Hz. AH ve Zeyd b. Sabifden rivayet edilmiştir. Mücahid, Ata b. Ebi Rabah, Nehaî, Süfyan-ı Sevrî3 Ahmed b. Hanbel ve Rey ashabının görüşü de budur.

Bir diğerk kesim ise şöyle demektedir: Bu şekildeki hanımının kızkardeşi-ni de nikahlayabilir, onun dışında dördüncü bir hanım da nikahlayabilir. Bu görüş, Ata'dan da rivayet edilmiştir. Bu ondan gelen iki rivayetten daha sağlam olanıdır. Bu görüş aynı şekilde Zeyd b, Sabifden de rivayet edilmiştir. Said b, el-Müseyyeb, el-Hasen, Kasım, Urve b. ez-Zübeyr, İbn Ebi Leyla, Şafiî, Ebû Sevr ve Ebû Ubeyd de bu görüştedir. İbnü'l-Münz.ır der ki: Zannederim Malik'in de görüşü budur. Biz de bu görüşteyiz. [324]

21- Geçmiş Olanın istisna Edilmesi:

Yüce Allah'ın: "Ancak geçmiş olan müstesna" buyruğunun ifade ettiğı anlamın, daha önce geçen: "Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın. Ancak geçmiş olan müstesna" buyruğundaki anlam gibi olması muhtemel olduğu gibi, bunun fazladan bir manaya gelme ihtimali de vardır. O da geçmiş olanın caiz olduğu ve cahiliye döneminde görülegelen kardeşlerle bi-rarada evli bulunmanın, o dönemde sahih bir nikâh olmakla birlikte İslâm-da da bu durumun cereyan etmesi halinde, iki kardeşten birisini seçmek arasında muhayyer bırakılacağı hususudur. Mâlik ve Şafiî de böyle demiştir.

Bu hususta kâfirlerin yapmış oldukları akidlerin, İslamın öngördüğü ve şeriatın gerektirdiğı şekilde olmasına bakılmaz. Bu iki kızkardeşi tek bir akidde bir arada almış olması ile, bunları ayrı ayrı akidlerde almış olması arasında da fark yoktur. Ebû Hanife ise, iki kızkardeşi tek bir akidde nikahlamış ise, her ikisinin de nikâhının batıl olduğu görüşündedir.

Hişam b. Abdullah, Muhammed b. el-Hasen'den şöyle dediğini rivayet eder: Cahiliye dönemi insanları, iki tanesi müstesna, bu âyet-i kerimede zikredilen bütün muharrematı biliyorlardı. Bu iki muharremattan birisi babanın hanımı, diğeri ise iki kızkardeşi bir arada bulundurmaktı.

Nitekim yüce Allah: "Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın. Ancak geçmiş olan müstesna diye buyurmuştur.

Yine : "İki kızkardeşi birlikte almanız da (size haram kılındı). Ancak geçmiş olan müstesna" diye buyurmuştur.

Fakat, diğerk haram kılınanlar hakkında ise; "ancak geçmiş olan müstesna" ibaresini tekrarlamamıştır.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [325]

24. Evli kadınlar da (size haram kılındı). Sahib olduğunuz cariyeler müstesna. (Bunlar) Allah'ın size yazdıklarıdır. Geriye kalanları ise -iffetinizi koruyup

zinaya sapmaksızım- mallarınızla (nikâh yolunu) aramanız size helâl kılındı. O halde onlardan hangisi ile faydalandı iseniz, ondan dolayı onlara tayin edildiği şekilde mehirlerini veriniz. Miktarını tayin ettikten sonra da, gönül hoşluğu ile uzlaştığınız şey hakkında size bir vebal yoktur. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, Hakimdir.

Bu buyruğa dair açıkla malan mızı onciört başlık halinde sunacağız:

1. Evli (Muhsan) Kadınlar:

Yüce Allah'ın: "Evli kadınlar da" buyruğu, daha önce geçen ve evlenil-meleri haram kılınmış olan kadınlara atfedil mistir. Muhsan olmak, korunmak, kendisini himaye etmek demektir. İçinde korunulduğundan dolayı kaleye "hısn" adının verilmesi de buradan gelmektedir.

Yüce Allah'ın:: Ve Biz ona sizin faydanıza savaşlarınızda sizi korusun diye giyecek yapmak sanatını öğrettik" (el-Enbiya, 21/80) buyruğundaki "korumak" anlamını ifade eden kelime de bu kökten gelmektedir. Ata "hisan" denilmesi de burdan gelmektedir. Çünkü at, sahibini helak olmaktan korumaktadır. el-Hasan ise, kendisim helâktan koruduğundan dolayı iffetini koruyan kadına denir demiştir Nitekim şair Hassan b. Sabit de, Hz. Âişe (r.anha) hakkında şöyle demiştir:

"İffetini koruyandır. Oldukça vakarlıdır.

En ufak bir şüphe dolayısıyla itham olunmaz asla.

Ve o, her zaman için birşeyden haberleri olmayanların etinin tadına bakmaz, {Kimsenin gıybetini yapmaz}."

Mastarı ise "eİ-hasâne" diye gelir. Htsn (kale) kelimesi de "ilm" kelimesi gibi (aynı vezinde) dir,

Muhsanât'tan burada kasıt, kocası bulunan kadınlardır. Muhsan kadın denilince, evli kadın anlaşılır. Muhsin kadın, ise, hür kadın anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Mü'minlerden muhsan (.hür ve iffetli) kadınlarla sizden önce kendilerine Kitap verilenlerden muhsan kadınların..." (el-Maide, 5/5) buy-ruğundakî "muhsan" kelimeleri bu kabildendir. Muhsin kadın, iffetli kadın demektir. Nitekim yüce Allah: "Gizli dost edinmeyen muhsan kadınlar" (en-Nisa, 4/25) diye buyurduğu gibi, burada da: "İffetini koruyup (muhsan erkekler) zinaya sapmaksızın..." diye buyurmaktadır. Buna göre muh-sana, mutaine ve hasan kelimeleri, iffetli kadın, yani fisktan uzak duran, kendisini koruyan kadın demektir. Hür olmak da kadını, kölelerin yaptığı, işlediği İşlerden alıkoyar, engeller. Yüce Allah'ın: "Muhsan

kadınlara iftirada bulunan kimseler..." (en-Nûr, 24/4) buyruğunda "muhsan kadınlardan kasıt hür kadınlardır.

Cahiliye döneminde cariyelerin zina etmeleri bir örftü. Nitekim Utbe kızı Hind, Peygamber (sav)'a beyât ettiği sırada; "Hiç hür kadın zina eder mi?" diye sormuştu. [326] Koca aynı zamanda hanımının bir başkasıyla evlenmesini engellemektedir (Evli kadına "muhsan" denilmesi bundandır,) Buna göre "Hâ, Sâd ve Nûn" harflerinin oluşturduğu kelimenin anlamı, açıkladığımız gibi, alıkoymak, engellemektir. İhsan kelimesi İslâm hakkında da kullanılır. Çünkü İslâm da koruyucu ve engelleyicidir. Ancak bu anlamda Kitapta vârid olmamıştır. Fakat sünnette vârid olmuştur. Peygamber (sav)'ın şu hadis-i şerif bu kabildendir: İman, habersizce, suikast yoluyla öldürmenin bağıdır (engelidir)."

[327] Şair el-Hüzelînin şu beyiti de bu kabildendir:

"Ey Mâlik'in anası, artık şimdi durum evdeki gibi değildir.

Fakat boyunları zincirler (yükümlülükler) çevrelemiş bulunmaktadır."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Haydi gel konuşalım, dedi. Olmaz, dedim. Allah da, İslâm da aenin bu halini kabul etmez."

Suhaym'in şu mısraındakî ifade de bu türdendir: "Kişiyi engelleyici olarak, ağarmış saçları ve İslâm yeterlidir." [328]

2. Âyet-i Kerimenin Açıklanması İle İlgili Görüşler:

Bu husus böylece anlaşıldıktan sonra, şunu belirtelim ki, âyet-i kerimenin tevili hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır.

İbn Abbas, Ebû Kılâbe, İbn Zeyd, Meklûl, ez-Zührî ve Ebû Said el-Hud-rî der ki: Burada muhsan (evli) kadınlardan kasıt, özel olarak ve yalnızca kocaları bulunan ve esir alınan kadınlardır. Yani bu kadınlar harp diyarından esir alınmak suretiyle kişinin mâlik oldukları dışında, haramdır. Esir olarak mülkiyete geçirilen kadınlar İse, payına düştükleri kimseye -kocaları bulunsa dahi- helâldir. Bu aynı zamanda Şafiî'nin: Esirlik, nikâhın hükmünü kaldırır şeklindeki görüşünü de ifade eder. İbn Vehb ve İbn Abdilhakem de böyle demiş, bunu Mâlikten de rivayet etmişlerdir. Eşheb de bu görüştedir. Buna da Müslim'in Sahih'inde rivayet ettiği, Ebû Said el-Hudrî yoluyla gelen şu hadis-i şerif delalet etmektedir: Rasulullah (sav), Huneyn günü Evtas'a bir ordu gönderdi. Bu ordu düşman ile karşılaştı, onunla savaştılar. Düşmana galip gelip kadınlarını, çocuklarını esir aldılar. Peygamber (sav)'ın ashabından bazıları, müşrik kocaları

dolayısıyla onlarla ilişki kurmaktan çekindiler. Bunun üzerine yüce Allah bu hususta: "Evli kadınlar da (size haram kılındı). Sahip olduğunuz cariyeler müstesna" buyruğunu indirdi. Yani bu kadınlar iddetleri sona erdikleri takdirde, size helâldirler,"[329]

İşte bu âyet-i kerime Peygamber (sav)'ın ashabının, kocaları bulunan esir alınmış kadınlarla ilişki kurmaktan çekinmeleri sebebiyle nazil olduğu hususunda sahih ve sarili bir nasır. Yüce Allah, onların bu çekinmelerine cevap olmak üzere; "Sahip olduğunuz cariyeler müstesna" buyruğunu indirmiştir. Mâlik, Ebû Hanîfe ve arkadaşları, Şâfiî, Alîmed ve tshak ile Ebû Sevr de bu görüştedir. Yüce Allah'ın izniyle sahih olan da budur.

Ancak fukahâ böyle bir cariyenin ne ile istibra edileceği hususunda farklı görüşlere sahiptir. el-Hasen der ki: Rasulullah (sav)ın ashabı, esir aldıkları cariyeyi bir defa ay hali olmakla istibra ediyorlardı.

Yine Ebû Said el-Hudrî yoluyla, Evtaslîl ardan alman kadın esirler hakkında şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Hamile esir kadın ile doğum yapınca, hamile olmıyan esir bir kadın ile de ay hali oluncaya kadar ilişki kurulmaz."

[330]

Görüldüğü gibi burada, önceki kocanın firaşı (yani onunla birlikte oluşu nikâhO'nın herhangi bir etkisi kabul edilmemiştir... "Esir alınan kadın mülkiyet altındadır." Fakat o bir zevce idi ve nikâhı ortadan kalktı. O bakımdan cariyeler gibi iddet yapmalıdır denilemez.

Nitekim el-Hasen b. Salih'ten şöyle dediği nabledilmiştir: Böyle bir cariyeye kadının, eğer dar-ı harpte kocası var ise iddeti iki aydır. Şu kadar varki, ilim adamlarının tamamı bu şekilde kocası bulunan esir kadının da, kocası bulunmayan esir kadının da, istibralarının aynı şekilde ve bir defa ay hali olmakla gerçekleşeceği görüşündedirler. Mâlik'in mezhebinde meşhur olan görüşe göre de kan-kocanın bir arada esir alınmaları ile, ayrı ayrı esir alınmaları arasında bir fark yoktur. İbn Bukeyr'in ondan rivayetine göre, eğer ka-rı-koca birlikte esir alınır ve kocası hayatta bırakılırsa, nikâhları üzere devam ederler Burada Mâlik'in bu rivayetteki görüşüne göre, kocasının bırakılması, mâlik olduğu şeylerin de bırakılması demektir. Çünkü artık onun bîr ahdi olmuştur. Hanımı da mâlik olduğu şeyler arasındadır. Dolayısıyla birbirlerinden ayrılmazlar. Bu Ebû Hanite'nin ve es-Sevrî'nin de görüşüdür, İbnü'l-Kasını da bu görüşte olup, ayrıca bunu Mâlik'ten rivayet etmiştir.

Sahih olan ise, zikrettiğimiz gerekçe dolayısıyla birinci görüştür. Diğer taraftan yüce Allah da: "Sahip olduğunuz cariyeler müstesna" diye buyurmaktadır. Böylelikle yüce Allah, sağ elin sahip oluşuna (.mâlik olmaya) durumu

bağlamakta ve bunu etkin sebep olarak ortaya koymaktadır. Böylelikle hem umum açısından, hem de gerekçelendirmek (talîl) açısından hüküm ona taalluk etmektedir. Bundan tek istisna delil ile tahsis edilendir.

Âyet-i kerime ile ilgili olarak Abdullah b. Mes'ud, Said b. el-Müseyyeb, el-Hasen b. Ebri-Hasen, Ubey b- Ka'ab, Câbir b. Abdullah ve İkrime'nin rivayetine göre, İbn Abbas'ın ifade ettiği ikinci bir görüş daha vardır. Bu görüşe göre âyet-i kerimede kastedilenler, kocaları bulunan kadınlardır. Yani bu kadınlarla evlenmek haramdır. Şu kadar var ki, kocanın, kocası bulunan bir cariye satın alması bundan müstesnadır, Çünkü böyle bir cariyeyi satmak, onu boşamak demektir. Yine onu sadaka olarak vermek, onu boşamaktır. Miras alınması da onu boşamaktır. Kocanın onu boşaması da onun boş anma sidir.

İbn Mes'ud der ki: Kocası bulunduğu halde cariye satılacak olursa, müşteri, o cariye ile ilişki kurmakta daha bir hak sahibidir. Aynı şekilde esir alınan kadının durumu da böyledir.

Bütün bu hususlar, cariye ile kocasının birbirlerinden ayrılmasını gerektiren sebeplerdir. Bu kanaatin sahipleri derler ki; Durum böyle olduğuna göre cariyenin satışının da onu boşamak gibi olması kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü, bütün müslümanların icmaı ile kabul ettikleri şu ki, aynı anda bir kadının ferici iki kişiye birlikte helâl olamaz.

Derim ki: Ancak bu görücü Berîre ile ilgili hadisi şerif reddetmektedir. [\[331\]](#) Çünkü Aişe (r.anha) Berîre'yi satın almış ve onu azad etmiştir. Daha sonra Peygamber (sav)r onu, kocası olduğu halde muhayyer bırakmıştır.

Berîre'nin Hz. Aişe'nin onu satın alıp arkasından azad etmesinden sonra da kocası Muğîs'in nikâhı altında iken muhayyer bırakılmış olduğu üzerinde icma etmiş olmaları, cariyenin satışının onun boşanması demek olmadığını delilidir. Rey ehli olsun, Hadis ehli olsun, değişik bölgelerin rukaha-sının topluluğu bu görüştedir. Bunlar, aynı şekilde, bu durumdaki cariyeye talâk verilmesi dışında herhangi bir yolla boşanmasının sözkonusu olmayacağını kabul etmişlerdir.

Bazıları yüce Allah'ın; "Sahip olduğunuz cariyeler müstesna" buyruğunun genel olduğunu ve bunun savaş esiri kadınlara kıyasen böyle olduğunu delil göstermişlerdir. Şu kadar varki bizim sözünü ettiğimiz Berîre ile ilgili hadis-i şerif, bunu tahsis etmekte ve bu kanaati reddetmekte; böyle bir hükmün Ebû Said el-Hudrî hadisine göre savaşta alınan esirlere has olduğu-nu ortaya koymaktadır. Yüce Allah'ın izniyle doğru ve gerçek olan da budur.

Âyet-1 kerime ile ilgili olarak üçüncü bir görüş daha vardır. es-Sevrî, Mücaliid'den, o, İbrahim'den, o da İbn Mes'ud'dan yüce Allah'ın: "Evli kadınlar da (size haram kılındı). Sahip olduğunuz cariyeler müstesna" buyruğu hakkında

dedi ki: Maksat, müslumanlardan olsun, müşriklerden olsun, kocaları bulunan kadınlardır.,. Ati b. Ebi Talib de dedi ki: Maksat müşriklerden kocaları bulunan kadınlardır.

el-Mu vatta'da Said b. el-Müseyyeb'den: "Evli kadınlar da" buyruğunda kastedilenler, kocaları bulunan kadınlardır. Bu da yüce Allah'ın zinayı haram kıldığı anlamına gelir. [\[332\]](#)

Bir kesim de şöyle demektedir: Bu âyeti kerimede muhsan kadınlardan kasıt, iffetli kadınlardır. Yani bütün kadınlar haramdır. Allah, ister kocası bulunsun, ister kocası bulunmasın bütün kadınlara "muhsan" adını vermiştir. Çünkü şer'î hükümler özleri itibariyle bunun böyle olmasını gerektirmektedir.

"Sahip olduğunuz cariyeler müstesna" buyruğu, ister nikâh yoluyla, isterse de satın almak yoluyla sahip olduğunuz kadınlar demektir. Bu, Ebûl-Âliye, Abide es-Selmanî, Tavus, Said b. Cübeyr ve Atanın görüşüdür. Ayrıca Abîde bunu, Hz. Ömer'den de rivayet etmiştir. Böylelikle bunlar nikâhı da sahip olunan şeyler kapsamına sokmuşlardır. Bunlara göre yüce Allah'ın: "Sahip olduğunuz cariyeler müstesna" buyruğunun anlamı şöyle olur: Yani nikâhlarına sahip olduğunuz ve satın almak sureliyle de kendilerine mâlik olduğunuz cariyeler müstesnadır. Böylelikle, sanki nikâh altındaki kadınlar da, mâlik oldukları cariyeler de kişinin sağ elinin mâlik oldukları kimseler gibidirler. Bunların dışında kalanlar ise zina otur. Bu da güzel bir açıklamadır

İbn Abbâs der ki: "Evli kadınlar (muhsanâtrdan kasıt, müslümanlardan olsun, Kitab ehlinde olsun, iffetli kadınlar demektir. İbn Atiyye der ki: Bu açıklamaya göre, âyet-i kerimenin anlamı, zinanın haram kılınışına raci olur.

Taberî, isnadını kaydederek, bir kişinin Said b. Cübeyr'e şöyle dediğini nakletmektedir: İbn Abbas'a bu âyet-i kerime hakkında soru sorulduğunda, bu âyet-i kerimeye dair herhangi bir şey söylemediğini görmedin mi. Said dedi ki: İbn Abbas bunu bilmiyordu. Yine Mücahid'den şöyle dediğini senediyle nakletmektedir: Bana bu âyeti kimin tefsir edebileceğini bir bilsem, hiç şüphesiz develerin sırtında uzun yolculuklar yapar yine ona giderdim. Bu da yüce Allah'ın: "Evli kadınlar... Hakimdir" âyetidir. İbn Atiyye der ki: Bununla birlikte ben bu sözün İbn Abbas'a nasıl nisbet edildiğini de bilmiyorum, Mücahid'İN böyle bir sözü nasıl söylemiş olduğunu da bilmiyorum. [\[333\]](#)

3. Allah'ın Yazdıkları:

Yüce Allah'ın: (Bunlar) Allah'ın size yazdıklarıdır" buyruğu tekid edici mastar olarak nasbedil mistir. Yani bu kadınlar sizin için Allah'tan size bir farz yazılarak

haram kılınmıştır.

Buna göre: "Size haram kılındı* buyruğu, Allah size onların haram olduklarını yazdı demektir. ez-Zeccac ile Kûfeliler derler ki: Bu buyruk, iğrâ olduğu için nasbedilmiştir. Yani Allah'ın üzerinize yazdığına bağlı kalınız- Yahut Allah'ın yazdıklarına dikkat ve riâyet ediniz. Ancak, Abu'l-AH'nin naklettiğine göre böyle bir görüş su götürür, Çünkü iğra'da mansub olan ismin, iğrâ harfinden önce zikredilmesi caiz değildir. O bakımdan: "Zeyd'e dikkat et, Zeyd'i gözünden kaçırma" anlamında: denilemez.

Bunun yerine Zeyd'e dikkat et, Amr'ın gözünden kaçırma! denilir. Ebû'l-Ali'nin burada söylediği, ismin; “” ile mansub olduğunun kabul edilmesi halinde doğrudur. Ancak fiilin hazfedilmiş olduğu takdirine göre, böyle söylemek caizdir.

Ayrıca "Bu Allah'ın yazdığı ve farz kıldığıdır" anlamında olmak üzere merfu olması da caizdir.

Ebû Hayve ve Muhammed b. es-Semeyka': "Allah üzerinize yazdı" anlamında, yüce Allah'a isnad edilen mazi fiil olarak okumuşlardır. Anlamı da; Allah size zikretmiş olduğu haram kılma hükümlerini yazmış bulunuyor.

Abîde es-Selmanî ve başkaları der ki: Yüce Allah'ın: "Allah'ın size yazdıklarıdır*" buyruğu Kur'ân-ı Kerimde sabit olan: "İkişer, üçer ve dörder nikahlayınız" buyruğuna işaretidir. Ancak bu ufak bir ihtimaldir. Daha zahir olan ise: "Allah'ın size yazdıklarıdır" buyruğunun, insanlar ile Arapların yaptıkları arasında engel teşkil eden haram kılmaya işaret olduğudur. [334]

4. Âyet ile Haram Kılananlar ve Ayrıca Hadis-i Şerifte de Haram Kıldıkları Bildirilenler:

Yüce Allah'ın: Geriye kalanları ise... size helâl kılındı" buyruğunu Hamza, el-Kisaî ve Hafs rivayetinde Asım, Size helâl kılındı şeklinde daha önce geçen!"Size haram kılındı" buyruğuna paralel olarak okumuşlardır. Diğerleri ise, Yüce Allah'ın: "Allah'ın size yazdıkları" buyruğuna uygun olarak üstün diye okumuşlardır.

Bu âyet-i kerime, kadınlardan sözü geçenlerin dışında kalanların haram kılınmamasını gerektirmektedir. Oysa durum böyle değildir.

Çünkü yüce Allah, Peygamberi (sav) aracılığı ile âyet-i kerimede zikretmediği kadınları da haram kılmıştır ve onun vasıtasıyla haram kıldıkları da bunlara ilave edilir. Zaten yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Peygamber size neyi verdiyse onu alın ve neyi yasak ettiyse (ondan) sakıttın." (el-Haşr, 59/7)

Müslim ve başkaları da, Ebû Hureyre (ramdan Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kadın halası ile de bir arada nikâh altında bulundurulmaz, yine bir kadın teyzesi ile de bir arada nikâh altında bulundurulmaz." [335]

İbn Şihab der ki: a Kadının babasının teyzesini de, babasının halasını da aynı durumda görüyoruz." Şöyle de denilmiştir: Kadının halası ve teyzesi ile birlikte nikâhlanmasının haram oluşu, bizzat âyet-i kerimeden anlaşılmaktadır. Çünkü yüce Allah, İki kızkardeşi bir nikâh altında tutmayı haram kılmıştır. Kadının halası ile birlikte nikâh altında bulundurulması ise, iki kızkardeşin nikâh altında bulundurulması demektir Veya teyze bizzat anne makamında, hala da baba makamında olduğundan dolayı (âyet-i kerime ile yasaklanmıştır).

Ancak sahih olan birinci görüştür. Çünkü, esasen Kitab ve sünnet de aynı şeydir. O bakımdan yüce Allah sanki şöyle buyurmuşsun Kitabda sözünü ettiğimiz kadınlar ile, Muhammed (sav)'ın dili üzere açıklayarak beyanı tamamladıklarının dışında kalanları size helâl kıldım.

İbn Şihab'ın: "Babasının teyzesini de, babasının halasını da bu seviyede görüyoruz" şeklindeki sözüne gelince, o, bu görüşe şundan dolayı varmıştır: hadis-i şerifteki teyze ve hala terimlerini umuma hamletmiştir ve böylelikle , bunları da bu kapsama sokmuştur. Çünkü hala (amme), kişinin babası ile iki aslında yahut onlardan birisinde ortak olan her dışının adıdır. Teyze de, (anne cihetinden) böyledir Nitekim bunu açıklamıştık.

Ebû Davud'un Musannef(Sünne)'i ile diğer hadis kitablarında Ebû Hurey-re'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kadın halası üzerine nikahlanmaz. Hala da kardeşinin kızı üzerine nikahlanmaz. Yine kadın teyzesi üzerine, teyze de, kardeşinin kızı üzerine nikahlanmaz. (Aralarından) büyük kadın küçük kadın üzerine, küçük kadın da büyüğü üzerine nikahlanmaz.

[336]

Yine Ebû Davud, İbn Abbas'tan, o da Peygamber (sav)'den rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber, hala ile teyzenin bir arada nikâh altında tutulmasını da mekruh görmüştür. İki hala ile iki teyzenin de bir arada nikâh altında tutulmasını mekruh görmüştür. [337]

Buradaki "aynı nikâh altında tutmaz" anlamında fadesi, "ayn" harfinin merfu okunuşu ile rivayet edilmiştir ki, bu da meşruiyete dair bir haber vermektir. O halde bu, böyle bir şeyin neliyedildiği anlamım ifade eder. Bu hadis-i şerif gereğince sözü geçenlerin, aynı anda nikâh altında tutulmasının haram kılması hususunda gereğince amel olunacağı icma ile kabul edilmiştir,

Ancak Hariciler, iki kızkardeş ile, bir kadının halası ve teyzesi ile birlikte aynı

nikâh altında tutulmasını caiz kabul ederler. Şu kadar var ki, onların muhalefetine itibar edilmez. Çünkü Hariciler, dinden sıyrılıp çıkmış ve ondan uzak düşmüşlerdir. Zira Hariciler, sabit sünnete muhalefet etmişlerdir.

Hiz. Peygamber'in: "İki hala ve iki teyze bir arada nikâh altında tutulmaz" buyruğuna gelince; bunun anlaşılması, kimi ilim ehline, içinden çıkılmaz bir hal almış ve bunun anlamı hakkında hayrete düşmüşlerdir. Böylelikle bu ilim adamları bunu, oldukça uzak bir ihtimale veya caiz olmayan bir manaya yorumlamış ve şöyle demişlerdir: İki haladan kasıt mecazi bir manadır. Yani hâla ile onun kardeşinin kızı demektir. O bakımdan her ikisine de iki hala denilmiştir. Nitekim, Hiz. Ebûbekir ile Hiz. Ömer'in uygulamalarına "Sün-netü'l-Umerayn" denilmesi de böyledir. Bu açıklamayı yapan, iki teyze ile ilgili olarak da aynı şeyi söylemektedir.

Ancak en-Nehhas şöyle demektedir; Bu, nerdeyse benleri işitilmedik, oldukça zorlama bir açıklamadır. Yine bu açıklamada, zorlamayla beraber, faydasız yere sözün tekrar edilmesi de vardır. Zira bunun manası, hala ile kardeşinin oğlunun bir arada nikanlanmayacağı olduğuna, iki hala ile de hala ve onun kardeşinin kızı kastedildiğine göre, o takdirde bu ifadelerde gerek-siz ve anlamsız bir tekrar var, demektir. Eğer durum bu ilim adamının dediği gibi olsaydı, o takdirde "(Beyne: Arasında", kelimesi ilavesiyle "ve teyze arasında" demesi gerekirdi. Oysa hadis böyle değildir. Çünkü hadis: "Hala ile teyzenin birarada nikâh altında tutulmasını yasakladı" şeklindedir. Hadisin lafzına göre; birisi diğerinin halası, diğeri ise ötekinin teyzesi olan iki kadının aynı nikâh altında tutulmaması şeklindedir.

en-Nehhas der ki: İşte bu, doğru ve anlaşılır bir mana ifade eder. Şöyle-ki, bir adam ve onun oğlu, bir kadın ve kızı ite evlenirler. Yani adam kızı ile evlenir, oğul ise anne ile evlenir. Bunların herbirisinin bu hanımlarından birer kızları olur. Bu durumda babanın kızı, oğlunun kızının halasıdır. Oğlun kızı ise babanın kızının teyzesidir. İki teyzeyi bir arada nikâh altında tutmaya gelince, bu da her birisinin hanımının ötekisinin teyzesi olmasını gerektirir. Bu da bir kimsenin, bir adamın kızı ile evlenmesi, diğerinin de ötekinin kızı ile evlenmesi şeklinde olur. Bunların her birisinin bir kız çocuğu doğar ve bunların herbirisinin kızı ötekinin teyzesi olur İki halanın bir arada nikâh altında tutulmasına gelince, bu da her birisi diğerinin halası olan iki kadını aynı nikâh altında tutmamayı gerektirmektedir Bu da şöyle olur: Bir kimse bir diğerinin annesiyle evlenir, o da onun annesi ile evlenir. Bunlardan herbirisinin bir kızı olursa, bunların herbirinin kızı ötekinin halası olur. İşte bunlar, yüce Allah'ın, Rasûlü Muhammed (sav)'ın aracılığı ile Kurân-ı Kerimde sözü edilmeyen kimselerle evlenmeyi haram kıldığı kimselerdir. [338]

5- Bir Arada Nikâh Altında Tutulmaları Haram Olan Kadınlar:

Bu hususu bu şekilde açıkladıktan sonra şunu belirtelim ki, ilim adamları bir arada nikâh altında tutulmaları haram olan kadınlar ile ilgili olarak güzel bir kaide tesbit etmişlerdir. Mu'temir b. Süleyman, Fudayl b. Meysere'den, o, Ebû Cerir'den, o da Şa'biden şöyle dediğini rivayet etmektedir: İki kadın dan birisi, erkek kabul edilecek olursa, eğer o erkeğin o kadınla evlenmesi caiz olmuyorsa, bu ikisinin aynı nikâh altında tutulmaları batıldır. Ben ona (Ebû Cerir, Şa'bi'ye) : Bunu kimden öğrendin? diye sorunca şöyle dedi: Bunu Rasûlullah (sav)3m ashabından öğrendim.

Süfyan es-Sevrî der ki; Bize göre bunun açıklaması, bu tür akrabalıkların neseb yoluyla akrabalar olmaları ile ilgilidir. Yoksa bu, bir kadının başka bir kocadan olma üvey kızı ile birlikte dilediği takdirde, onları bir nikâh altında bulundurması seviyesinde değildir.

Ebû Ömer der ki: Bu ise, Mâlik, Şafî, Ebû Hanife ve Evzaî'nin mezhebine göre böyledir. Hadis ehlinden olsun, diğerlerinden olsun, çeşitli bölgelerin diğer fukahası da bildiğim kadarıyla bu asıl kaide hakkında farklı kanaate sahip değillerdir. Seleften kimisi, kocanın başka kadından olma kızı ile bir kadını (yani o kızın üvey annesini) aynı nikâh altında tutmasını mekruh görmüştür. Buna sebep ise onlardan birisinin erkek olması halinde, diğerine hela) olmayışıdır. Fakat ilim adamlarının kabul ettiği görüş, bunda bir mahzur olmadığı ve bu konuda gözönünde bulundurulması gerekenin neseb akrabalığı olup, onun dışında kalan sıhrî akrabalığın bu hususta gözönünde bulundurulmayacağıdır.

Diğer taraftan bir takım haberlerde, sözü geçenlerin aynı nikâh altında bir arada bulundurulmalarının yasak kılınış gerekçesine de dikkat çekici ifadeler varid olmuştur. Bu gerekçe (illet) ise, aynı nikâh altında bulundurmanın sebep teşkil edeceği yakın akrabalık bağlarının kesilmesidir. Bu ise, kumalar arasında görülen kıskançlık sebebiyle ortaya çıkan kin ve kötülüklerdir, îbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav), bir erkeğin bir kadını halasının üzerine yahut teyzesinin üzerine almaşım yasaklayarak şöyle buyurdu: "Sizler böyle birşey yapacak olursanız, o takdirde akrabalık bağlarınızı kesmiş olursunuz". Bunu Ebû Muhammed eî-Asilî "Feva-id" adlı eserinde, îbn Abdi'l-Ber ve başkaları da zikretmiştir.[\[339\]](#)

Ebû Davud'un "el-Merasîl" adlı eserinde yer alan rivayetlerden birisi de şöyledir: Huseyn b. Talha dedi ki: Rasûlullah (sav) kadının akrabalık bağlarının koparılması korkusuyla kızkardeşleri üzerine nikâhlanmastnı yasakladı. [\[340\]](#)

Seleften kimisi, bu illeti daha da ileriye götürüp genişleterek, kadının yakın herhangi bir akrabası ile birlikte aynı nikâh altında bulundurulmasını kabul etmemiştir. Bu akrabası İster amca kızı, ister hala kızı, ister dayı kızı, ister teyze olsun. Bu da İshak b. Talha ile İkrime, Katade ve tbn Ebi Necih yoluyla gelen rivayette, Ata'dan nakledilmiştir. Ancak, İbn Cüreyc'in Ata'dan yaptığı rivayete göre, bunda bir beis yoktur. Sahih olan da budur.

Hasan b. Hüseyin b. Ali, aynı gecede Muhammed b. Ali'nin kızı ile, Ömer b. AlTnin kızını nikahlayarak, iki amca kızını bir nikâh altında toplamıştır. Bunu Abdurrezzak zikretmektedir. İbn Uyeyne şunu da ilave eder: Böylece onların (akraba^ hanımları (ziyaret ya da tebrik için) bu ikisinden hangisinin yanma gideceklerini bilemez oldular. Mâlik ise, bunu mekruh görmekle birlikte, ona göre böyle bir nikâh haram değildir.

İbnü'l-Kasım'ın semâ' yoluyla (işiterek) naklettiğine göre ise, Mâlik'e, iki amca kızı aynı nikâh altında toplanabilir mi diye sorulmuş, o da: Ben bunun haram olduğunu bilmiyorum, demiştir. Kendisine: Peki bunu mekruh görüyor musun diye sorulunca, o da: Şüphesi² bazı kimseler bundan sakınmaktadırlar diye, cevap vermiştir.

İbnü'l-Kasım da der ki: Bu helâldir, bunda bir beis yoktur. İbnü'l-Münzir de der ki: Herhangi bir kimsenin böyle bir nikâhı batıl gördüğünü bilmiyorum. Bu şekilde akrabalar nikâh ile mubah kılınanlar arasında yer alırlar. Bunlar Kitap, sünnet ve icma ile olsun, bu kapsamın dışında kalan kimseler değildir. Aynı şekilde, iki hala kızı ile, iki teyze kızı arasında da durum böyledir. es-Süddî ise, yüce Allah'ın: "Geriye kalanları ise... size helâl kilindi" buyruğunu, yani fercin dışında kalan hususlarda nikâh demektir, diye açıklamıştır. Bunun anlamının şu olduğu da söylenmişti: Yüce Allah sîze, mahrem olanların dışında kalan diğer akrabalarınızı helâl kılmıştır. Katade'ye göre de: Bundan kasıt ise, özel olarak mülkiyet altında bulunan cariyelerdir, (Yani cariyeleriniz bunun dışında olmak üzere size helâldir.) [\[341\]](#)

6. Nikâkda da İffetini Korumak Esastır:

Yüce Allah'ın: "Mallarınızla aramanız..." buyruğu hem evlenmeyi, hem satın almayı birlikte ifade eden bir sözdür. Burada (ol) -ki başına geldiği fiile mastar anlamını kazandırır- (v)'den bedel nasb mahal ündedir, Hamza'nın kıraatine göre ise reff mahallinde olur. Bunun anlamının (ü^) yahut, (.&.) şeklinde olması da muhtemeldir. (Aramanız için veya aramanız suretiyle manalarım verir). Bu durumda "lâm" yahut "be" hazf edilecek olursa, o takdirde kelime nasb

mahallinde olur

"İffetinizi koruyup* anlamındaki kelime hal olmak üzere mansub'dur. Zinadan kendi iffetinizi koruyarak uzak kalmanız.,, anlamındadır.

"Zinaya sapmaksızın" zina etmeksizin demektir. Zinaya "sifâh" denilmesinin sebebi, suyun dökülmesi ve akması anlamına gelen: Yden alınmış olmasından dolaydır.

Peygamber (sav), bir düğün sırasında def seslerini işitince şöyle buyurmuştur: işte bu nikâhtır. Sifah (zina) da değildir. Gizlice yapılan nikâh (fuhuş) da değildir." [342]

Şöyle de denilmiştir: Yüce Allah'ın: "İffetinizi koruyup zinaya sapmak-sızın* buyruğunun iki anlama gelme ihtimali vardır Bunlardan birisi, açıkladığımız mana. Bu da nikâh akdi ile iffetini korumaktır. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Sizler zina yoluyla değil, nikâh yoluyla mallarınızla evliliğin menfaatlerini arayınız. O takdirde, bu âyet-i kerime umum ifade eder.

Bununla birlikte "iffetinizi koruyup" buyruğunda» iffeti korumak kadınlara ait bir sıfattır, denilmesi ihtimali vardır. Bunun anlamı da şöyle olur: Yani siz, o kadınlarla onların İffetli (muhsana) olmaları şartına bağlı olarak evleniniz, Fakat birinci şekil daha uygundur Çünkü, âyet-i kerimenin umumi anlamı ile anlaşılması mümkün olup, muktezasını delil kabul etmek imkânı varsa, evlâ olan onu böylece anlamaktır, Diğer taraftan, ikinci anlamın muk-tezasına göre, zina yapan kadınlarla evlenmek helâl olmaz. Bu ise icma'a muhaliftir. [343]

7- Mehir:

"Mallarınızla" buyruğunda yüce Allah, kadınları mallar karşılığında nikâh-lamayı mubah kılmıştır. Bu ise, mal karşılığı olmaksızın nikâh yapıldığı takdirde, böyle bir nikâhla mübahlığın sözkonusu olmamasını gerektirmektedir. Çünkü bu çeşit bir nikâh, bu hususta kendisine bağlı olarak iznin verildiği şart yerine getirilmeksizin yapılmıştır. Tıpkı şarap, domuz yahut da mülk edinilmesi sahih olmayan bir şeyi mehir olarak tayin edip nikâh akdi yapmaya kalkışmak gibi.

Ayrıca Ahmed'In, azadlık da mehir olabilir, şeklindeki görüşü bununla red olunmaktadır. Çünkü böyle bir davranışta, herhangi bir malın teslim edilmesi sözkonusu değildir. Bunda yalnızca kendisine bir mal teslim edilmesi hakkını kazanmaksızın cariye üzerindeki mülkiyetin ıskat edilmesi sözkonusu-dur. Mevlâmn, daha önce kendi nezdinde malik olduğu bir şey, ona intikal etmemiş, sadece sakıt olmuştur. Koca azad ettiği cariyesine bir şey teslim etmeyip, o eski

cariyesinin de onun üzerinde herhangi bir şeyi hak etmesi sözkonusu olmamışsa koca bununla sadece mülkünü telef etmiş olur ve bu a'ad etmesi de mehir olmaz.

Bu emir, vucub gerektiren bir emirdir. Azadhğın (mehir olarak) verilmesi sahih birşey olamaz. Bu ise yüce Allah'ın: "Kadınlara mehirlerini veriniz" (en-Nisâ, 4/4) buyruğu ile birlikte gayet açıktır. Diğer taraftan yüce Allah'ın: "Bununla beraber gönül hoşluğu ile size onun bir kısmını bağışlarsa, onu da afiyetle yeyin"(en-Nisa, 4/4) buyruğunun ifade ettiği hususun azad etmekte gerçekleşmesi imkânsızdır. O halde geriye raehrin mal olarak verilmesinden başka bir şey kalmıyor. Çünkü yüce Allah; "Mallarınızla" diye buyurmaktadır.

Bu görüşü kabul edenler, mehrin miktarı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Şafiî, yüce Allah'ın: "Mallarınızla" buyruğunun umum ifade ettiğini ileri sürerek, mehrin az olsun çok olsun caiz olacağını söylemiştir. Sahih olan görüş de budur. Ayrıca bunu Uz, Peygamberin, kendisini bağışlayan (Peygamber Efendimize evlendirme yetkisini veren) kadın ile ilgili hadis-i şerifte: "Velev ki demirden bir yüzük olsun" [344] buyruğu ile şu hadis-i şerif bunu desteklemektedir: Hz. Peygamber: "Bekadan evlendiriniz" buyurdu ve bunu üç defa tekrarladı. Ey Allahın Rasuiü, aralarında mehir ne olacak? diye sorulunca, şöyle buyurdu: "Bir erak (misvak) çubuğu dahi olsa, akrabalarının üzerinde karşılıklı razı oldukları şeydir." [345]

Ebu Said el-Hudrî dedi kî: Rasulullah (sav)'a, kadınlara verilecek mehir-ler hakkında sorduk da şöyle buyurdu: "Mehir, akrabalarının üzerinde anlaştıkları şeydir." [346]

Hız. Cabir de, Rasulullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Eğer bir adam, bir kadına avuçlarını dolduracak kadar yiyecek (buğday) verecek olursa, ona karşılık o kadın kendisine helal olur." Bu iki hadisi de Da-rakulnî Sünen'inde rivayet etmiştir. [347]

Şafiî der ki: Herhangi bir şeye bir bedel olması yahut ücret olarak verilmesi caiz olan her bir şey mehir olabilir Aynı zamanda bu, ilim ehlinin çoğunluğunun da görüşüdür. Medinelilerden olsun, diğer şehir halkından olsun, hadîs ehli topluluğunun da görüşü budur. Buniarın hepsi az olsun, çok olsun, mehri caiz görmüşlerdir. Aynı zamanda bu» Malik'in arkadaşı Abdullah b. Vehb'in görüşü olup, İbnü'l-Münzir ve başkalarının tercih ettiği görüş de budur.

Said b. el-Müseyyeb der ki: Kocası hanımına bir kamçı dahi mehir olarak verecek olursa, o kadın, o kamçı karşılığında ona helal olur. Said'in kendisi de kızını Abdullah b. Vedaa'ya iki dirhem mehir ile nikahlamıştır. Rabia der ki: Bir

dirhem karşılığında dahî nikâh caizdir. Ebu'z-Zinad da der ki: Kan-ko-carun akrabalarının karşılıklı razı oldukları miktardır. Malik der ki: Mehir, ya bir çeyrek dinardan, yahut da üç dirhemden -ölçek ile* daha aşağı olamaz. Mezhebimize mensup kimi ilim adamı, Malik'in bu görüşüne gerekçe olarak şunu göstermiştir: Nikah yoluyla kadının helai olmasına en çok benzeyen şey, (hırsızlıktan dolayı elin kesilmesidir). Çünkü kadının ferci de bir uzuvdur. El de bir uzuvdur. O bakımdan kadının ferci de belli miktarda bir mal karşılığı ile mubah olur. Bu da ya dörttebir dinardır, yahut ölçek ile üç dirhemdir. İşte Malik burada ferci ele kıyasen bu hükme varmıştır.

Ebu Ömer der ki: Ancak Ebu Hanife bu kanaate ondan önce sahip olmuştur.

O da raehti, elin (hırsızlık dolayısıyla) kesilmesine kıyas etmiştir. Ona göre ise el, ancak ya altından bir dinar, yahut da keylî olarak on dirhem karşılığında kesilir. Ona göre bundan daha aşağı mehir olmaz. Arkadaşları ve mezhebine mensub kimseler de bu kanaattedir. Mehrin asgarisi hususunda, değil de, elin kesilmesi hususunda onun hemşehrilerinin çoğunluğu bu görüştedir. ed-Ûraverdî de Malik'e, çeyrek dinardan daha aşağı mehir olmaz deyince, şöyle demiştir: Sen bu hususta Iraklıların yolunu izlemiş oluyorsun ey Abdullah'ın babası! Ebu Hanife ise, Cabir'in rivayet ettiği hadisi delil göstermiştir. Buna göre Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "On dirhemden aşağı mehir olmaz." Bu hadisi de Dârakutnî rivayet etmiştir. [348] Şu kadar var ki, senesinde Mübeşşir b. Ubeyd vardır ki, metruk bir ravidin

Davud el-Evdî'den rivayet edildiğine göre, Davud, eş-Şa'bi'den, Şa'bi de Hz. Aliden şöyle dediğini rivayet etmektedir: Mehir on dirhemden aşağı olama?. Ahmed b. Hanbel der ki; Ğıyas b. İbrahim, Davud el-Evdî'ye eş-Şa'bi'den o, Hz. Ali'den, on dirhemden aşağı mehir yoktur, ifadesini telkin etti. Böylelikle bu hadis oluverdi. [349]

en-Nahaî-dedi ki: Mehrin asgarisi kırk dirhemdir, Said b. Cübeyr elli dirhemdir, İbn Şubrume, beş dirhemdir demektedir. Ayrıca bunu Dârakutnî, İbn Abbas'tan o da, Hz. Ali'den: Beş dirhemden daha aşağı mehir olmaz [350] diye de rivayet etmiştir.[351]

8. Mehir Neyin Karşılığtdtr:

Yüce Allah'ın: "O halde onlardan hangisi ile faydalandı iseniz, ondan dolayı onlara tayin edilen şekilde «nehirlerini verinin" buyruğunda: "Faydalanmak"dan kasıt, burada, lezzet almaktır.

"EcirlerMen kasıt da (mealinde de gösterildiği gibi) mehirlerdir. Mehrin "ücret11 diye adlandırılış sebebi ise, bunun onlardan faydalanmanın karşılığı olmasıdır. Bu da mehre ücret denileceği hususunda açık bir nassdır.

Aynı zamanda bu, kadına sağlanan cinsel menfaati karşılığında mehrin verildiğine delildir. Çünkü menfaatin karşılığı olan şeye ücret adı verilir. Bununla birlikte ilim adamları, nikâh yapıldığında akid konusunun ne olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptir. Akid konusu kadının bedeni midir, yoksa cinsel menfaat midir, yoksa helâl oluşu mudur?

Bu hususta üç görüş vardır. Ancak kuvvetli olan görüş., üçünün de birlikte kast edildiğidir. Çünkü yapılan akid, bütün bunları gerektirmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[352\]](#)

9. Âyetten Kasıt Mehri midir, Mut'a Nikahı mıdır:

İlim adamları âyetin anlamı hususunda farklı görüşlere sahiptirler, el-Hasen, Mücahid ve başkaları der ki: Âyetin manası şudur: Kadınlardan sahih nikâh yoluyla cima' suretiyle faydalanıp, lezzet aldığınız şeylere mukabil, siz de "onlara tayin edildiği şekilde mehirlerlnl veriniz" demektir,

Buna göre koca, hanımı ile bir defa dahi cima edecek olursa, eğer meh-rin miktarı tesbit edilmiş (müsamâmâ) ise, mehr tümüyle vacib olur. Eğer tes-bit edilmemiş yani müsemma değil ise, mehr-i mislini ödemek icabeder.

Şayet nikâh iasid ise, iasid nikâh ile ilgili mehr hususunda Malik'den farklı rivayetler gelmiştir. Acaba bu durumda kadın, mehr-İ misle mi hak kazanır, yoksa sahih olarak tesbit edilmiş bir mehr ise, mehr-i müsemma'ya mı hak kazanır? Bir seterinde: Mehr-i müsemma'ya hak kazanır demiştir. Mezhebinden zahir olan (kuvvetli) görüş de budur. Çünkü, karşılıklı rıza ile tesbit ettikleri şey, yakın olarak bilinen bir husustur. Mehr-i misil ise ictihad ile tesbit edilir. O bakımdan her ikisinin yakîn olarak bildiği şeye başvurmak gerekir. Zira şüpheyeye dayanarak mal hak edilmez. "Mehr-i misil" şeklindeki sözlerinin izahı da şudur: Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Herhangi bir kadın, eğer velisinin izni olmaksızın nikâhlanacak olsa, onun bu nikâhı batıldır. Şayet onunla zifafa girilirse o takdirde onun ferici helâl bilinmiş olmasının karşılığında ona mehr-i misil vardır..." [\[353\]](#)

İbn Huveyzimendâd der ki: Âyet-i kerimenin mut'a nikâhının caiz oluşu şeklinde yorumlanması yerinde değildir, doğru olamaz. Çünkü Rasulullah (sav), mut'a nikâhını yasaklamış ve haram kılmıştır. Diğer taraftan yüce Allah da: "Onları velilerinin izniyle nikahlayın" (en-Nisa, 4/25) diye buyurmaktadır. Bilindiği gibi,

velilerin izniyle yapılan nikâh şer'î bir nikâh olan ve bir veli ile iki şahidin huzurunda yapılan nikâhtır. Mut'a nikâhı İse böyle değildir. Cumhur der ki: Bundan kasıt İslâmın ilk dönemlerinde uygulanan mut'a nikâhıdır. İbn Abbas, Ubey ve İbn Cübeyr ise, âyet-i kerimenin bu bölümünü şöylece okumuşlardır: O halde onlardan hangisi ile belli bir süreye kadar faydalandı İseniz, ondan dolayı onlara mehirlerini veriniz". Ancak daha sonra Peygamber (sav), bu nikâhı yasaklamıştır. Said b. el-Müseyyeb der ki: Bunu miras ile ilgili âyet-i kerime nesh etmiştir. Çünkü mut'a da miras sözkonusu değildi. Aişe ile el-Kasim b. Muhammed ise der ki: Mut'anın haram kılması da, nesli olunuşu da Kur'ân-ı Kerimdedir. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunda yer almaktadır: "Ve onlar ırzlarını korurlar, meğerki eşlerinden yakut sahih oldukları cariyelerinden müstesna. O vakit onlar kınanmazlar. (el-Mu'minun, 23/5-6) Mut'a ise ne nikâhtır, ne de cariye olarak mülkiyet edinmektir.

Dârakutnî, Ali b. Ebi Talib'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlul-lâli (sav) mut'a nikâhını yasakladı. CHz. Ali) dedi ki: Mut'a nikâhı evlenme imkânı bulamayan kimse içindi. Ama karı-koca arasında nikâh, talâk, İddet ve mirasa dair hükümler nazil olunca nesh olundu. [354] Ali (r.a)'dan şöyle dediği de rivayet edilmiştir: Ramazan orucu, her türlü orucu (farziyetini) nesh etti. Zekat, her türlü sadakayı (farziyetini) nesh etti. Boşama, iddet ve miras da mut'ayı nesh etti. Udhiye (kurban bayramı, kurban kesmek.) da her türlü kurbanı nesh etti. [355] İbn Mes'ud'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Muta nesh olunmuştur. Onu, talâk, iddet ve miras neshetmiştir. [356] Ata da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mut'a nikâhı, ancak yüce Allah'tan kendisiyle kullarına merhamet buyurduğu bir rahmet idi. Şayet, Ömer'in onu yasaklaması olmasaydı, bedbaht olan kimseler dışında zina eden olmazdı. [357]

10. Mut'a Nikâhının Kaç Defa Mubah Kılınıp Nesh Olunduğu:

İlim adamları mut'anın kaç defa mubah kılınıp nesh olunduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Müslim'in Sahih'mde Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) ile birlikte kadınlarımız olmaksızın gazaya çıkardık. Biz: Kendimizi hadımlaştırmayalım mı? diye sorduk. Ancak o bize bunu yasakladı. Sonra da belli bir süreye kadar elbise karşılığında kadınları nikâhlamaya ruhsat verdi. [358]

Ebû Hatim el-Büstî Sahih'inde der ki: Onlann Peygamber (sav)'e: "Kendimizi hadımlaştırmayalım mı" diye sormaları, mut'anın, kendilerine bu şekilde

faydalanma mubah kılınmadan önce yasak olduğuna delildir. Çünkü yasak olmasaydı, onların böyle bir soru sormalarının anlamı olmazdı. Daha sonra onlara gazada iken belli bir süreye kadar elbise karşılığında kadınları nikahlamalarına ruhsat verildi. Sonra yine Hayber yolunda mut'ayı yasakladı. Sonra yine mut'aya Fetih yılı izin verdi. Daha sonra üçüncü defa akabinde onu haram kıldı. Ve artık o, Kıyamet gününe kadar haram kılınmıştır.

İbnül-Arabî der ki: Kadınlarla mut'a yapmaya gelince, bu şeriatin garip hadiselerin dendir. Zira önce İslâm'ın ilk dönemlerinde mubah kılınmıştı.

Daha sonra Hayber yılı haram kılındı. Sonra Evtas gazasında mubah kılındı. Bundan sonra yine haram kılındı ve haram kılma işi nihai bir şekil olarak devam etti Şeriatte buna benzer Kible meselesi dışında bir mesele daha yoktur. Çünkü Kiblede de nesh iki defa takahhuk etmiş, bundan sonra nihai şeklini almıştır. Bu hususta konu ile ilgili hadislerin çeşitli yollarını bir araya getirenler şöyle demektedir: Bu rivayetler mut'anın yedi defa helâl ve haram kılınmış olmasını gerektirmektedir. İbn Ebi Amra, İslâm'ın ilk dönemlerinde mubah olduğunu rivayet ettiği gibi, Seleme b- el-Ekva ise, bunun Evtas gazvesinde mübalı kılınmış olduğunu rivayet etmektedir, Hz. Ali'nin rivayetinden ise, bunun Hayber günü haram kılınmış olduğu anlaşılmaktadır. er-Rabi' b. Sebre rivayetinden, fetih günü mubah kılındığı anlaşılmaktadır.

Derim ki: Bütün bu rivayet yollarının hepsi, Müslim'in Sahih'inâe vardır.[\[359\]](#) Başka hadis kitaplarında ise, Uz. Ali'den, HZ- Peygamberin bunu Tebûk gazvesinde yasakladığı yer almaktadır. Bunu İshak b. Raşid, ez-Zührî'den, o, Abdullah b. Muhammed b, Ali'den, o, babasından o da Hz. Ali'den rivayet etmiştir. Şu kadar varki, İshak b. Raşid'in, İbn Şihab (ez-Zührî) den yaptığı bu rivayete uyan bulunmamıştır. Bunu Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr)- Allahın rahmeti üzerine olsun- söylemiştir. [\[360\]](#) Ebû Davud'un Musennefinde, er-Rabi' b. Sebre'den gelen rivayete göre, muta Veda haccında yasaklanmıştır. Ebû Davud, bu hususta gelen en sahih rivayetin bu olduğu görüşündedir. [\[361\]](#)

Amr, el-Hasen'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Mut'a, kaza umresinde üç gün helâl kılınmış olması müstesna, hiç bir zaman helâl kılınmış değildir. Bundan önce de helâl kılınmamıştı, daha sonra da helâl kılınmadı. Bu, aynı zamanda Sebre'den de rivayet edilmiştir İşte bunlar, mut'anın helâl ve haram kılındığı yedi ayrı yerdir.

Ebû Cafer et-Tahavî der ki: Peygamber (sav)'dan mut'anın serbest bırakılmış olduğunu rivayet eden bütün bu ravilers hepsi de yolculukta olduğunu, yasaklamanın ise, bundan sonra yasaklanmış olduğunu haber vermektedirler.

Onlardan herhangi bir kimse, bunun ikamet halinde olduğunu haber vermemektedir. İbn Mes'ud'tan da böylece rivayet edilmiştir Peygamber (sav)'ın bunu, Veda haccında mubah kıldığına dair ifadelerin yer aldığı, Sebre yoluyla gelen hadis ise, bütün bunların hepsinin ihtiva ettiği mana dışında bir ifade taşımaktadır. Biz, bu noktayı tetkik ettik. Ve bunu ancak Abdulaziz b. Ömer b. Abdulaziz'in rivayetinde bulduk, başkasında rastlayamadık. Bunu İsmail b. Ayyaş, Abdulaziz b. Ömer b. Abdulaziz'den rivayet etmiştir. O da, bu olayın Mekke fethinde olduğunu, ashabı kiramın Hz. Peygambere bekarlıktan şikâyet ettiklerini, bunun üzerine de bu hususta onlara ruhsat verdiğini nakletmektedir. Veda bacanda ise, onların bekarlıktan Hz. Peygambere şikâyetinde bulunmalarına imkân yoktur. Çünkü kadınlarla beraber haccetmiş-lerdi. Diğer taraftan Mekke'de kadınlarla evlenmeleri de mümkündü, O vakit de, daha önceki gazvelerdeki halde değillerdi.

O halde, şu muhtemeldir: Peygamber (sav)'ın buna benzer bir hususu gazalarında ve toplu olarak bulunulan yerlerde tekrarlaması adeti olduğundan dolayı, mut'amn haram kılınışım Veda haccında bir daha zikretmiştir Çünkü insanlar, orada birarada idi. Tâ ki, o ana kadar bunu işitmemiş olan kimseler de haram kılındığını işitsin. Bunu bu şekilde tekid etti ki, helâl olduğunu iddia edecek hiçbir kimsenin bir şüphesi kalmasın.

Diğer taraftan Mekkeliler bunu çokça kullanıyorlardı. [\[362\]](#)

11. Mut'a Nikâhına Dair Hükümler:

Leys b. Sa'dr Bukeyr b. el-Eşec'denv o.,eş.-Şerrid'in mevlâsı Ammar'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: İbn Abbas'a mut'a hakkında sordum. O zina mıdır, nikâh mıdır? diye. Bana; Zina da değildir, nikah da değildir dedi, Peki nedir? diye sordum, şu cevabı verdi: Mut'a yüce Allah'ın dediği gibidir. Ben de: Peki kadının iddet bekleme yükümlülüğü var mıdır? diye sordum. O, evet bir defa ay hali olmak. Bu sefer, peki birbirlerine mirasçı olurlar mı? diye sordum, hayır dedi. Ebû Ömer dedi ki: Seleften olsun, haleften olsun, ilim adamları, mut'amn mirasın sözkonusu olmadığı, belli bir süreye kadar nikahlanmak olduğu hususunda kimsenin ihtilafı yoktur. Süre bitimi ile birlikte boşama sözkonusu olmaksızın birbirlerinden ayrılırlar.

İbn Atiyye der ki: "Mut'a, iki şahid, velinin izni ve belli bir süreye kadar erkeğin kadın ile evlenmesi şeklindeydi. Bununla birlikte aralarında miras-çılık sözkonusu olmazdı- Karşılıklı olarak ittifak ettikleri ücreti de kadına verirdi. Süre bitti mi, artık erkeğin kadın aleyhine bir yolu olmazdı. Bununla birlikte

rahminin temizliğini gözetirdi. [363] Çünkü çocuk, hiç şüphesiz ona ilhak edilir, Eğer kadın hamile kalmamışsa, başkası ile nikâhlanması helâl olur. en-Nehhas'ın Kîtab'ında ise: "Bunda hata vardır. Çocuk mufa nikâhında babaya İlhak edilmez." [364]

Derim ki: en-Nehhas'ın ibaresinden anlaşılan budur. Çünkü o, şöyle demektedir: Mut'a, erkeğin kadına ben seninle bir günlüğüne -veya buna benzer bir süre zikreder- evleniyorum. Şu şartla ki, senin iddet bekleme sorumluluğun yoktur Aramızda miras da olmayacaktır, talâk da olmayacaktır. Buna şaliidlik edecek bir şah id de olmayacaktır. Bu ise, zinanın tâ kendisidir, İslam'da (böylesi) hiçbir zaman mubah kılınmamıştır. Bundan dolayı Hz. Ömer şöyle demiştir: Bana mut'a evliliği yapmış bir adam getirilecek olursa, mutlaka onu taşlar altında gömerim. [365]

12. Mut'a Nikâhı Halinde Had Sözkonusu mudur?

Mut'a nikâhı Üe erkek, kadın ile zifafa girecek olursa, erkeğe had vurulup çocuk ona ilhak edilmez mi? Yoksa şüphe dolayısıyla had vurulmaz ve çocuk ona ilhak edilir, ama ta'zir edilip cezalandırılır mı? Bu hususta ilim adamlarımızın iki farklı görüşü vardır.

Bugün için mut'a nikâhının haram olduğu kabul edilmekle birlikte, kimi ilim adamlarının görüşüne göre, çocuk, mut'a nikâhında babaya ilhak edilir denildiğine göre, mubah görüldüğü o dönemde çocuk nasıl olur da babaya ilhak edilmesin? İşle bu, mut'a nikâhının o zamanlar sahih nikâh hükmünde olduğunu göstermektedir. Ancak, süresi belli olması ve miras hususunda ondan farkh idi. el-Mehdevî3 İbn Abbas'tan şunu nakletmektedir: Mut'a nikâhı, velisiz ve şahidsiz yapılırdı. Ancak, onun bu naklettiğinde belirttiğimiz bu husus dolayısıyla bir zayıflık vardır.

İbnü'l-Arabî der ki: İbn Abbas mut'a nikâhının caiz olduğunu kabul ediyordu. Sonradan bu görüşten döndüğü de sabit olmuştur. Böylelikle mut'anın haram olduğu hususunda icma gerçekleşmiş olmaktadır.

Mezhebimizde meşhur olan görüşe göre, bir kimse mut'a yapacak olursa recm edilir. Malik'ten gelmiş bir diğer rivayete göre ise, recm edilmez. Çünkü mut'a nikâhı haram değildir.

Fakat bizim mezhebimizin İlim adanılan, diğer ilim adamları arasında yalnız kaldıkları garip bir usûl kaidesine dayanarak böyle söylemişlerdir. O garip kaide ise şudur:

Sünnet ile haram kılınan bir şey, acaba Kurân'ı-Kerim ile haram kılınanlar gibi midir, değil midir? Malîk'ten, bazı Medineli alimlerimizin rivayetine göre, bunlar birbirlerine eşit değildir. Ancak bu görüş zayıfır.

Ebû Bekr et-Tartusî der ki; Mut'a nikâhına İmran b, Husayn, İbn Abbas, kimi ashab ve Ehl-i Beytten bir kesim dışında ruhsat veren yoktur,

İbn Abbas'ın bu husustaki ruhsatı hakkında şair de der ki:

"Kafîye diyorum* çünkü burada kalmaklığımız uzun sürdü: Arkadaş, ne dersin, İbn Abbas'm fetvasına göre amel etmeye var mısın? Yumuşak tenli ve bedenli birisi hakkında... İnsanlar dönünceye kadar senin sığınağın olsun."

Sair ilim adamları, ashabın, tabîînin ve selef-i salihin fukahası, bu âyet-i kerimenin, nesh olduğu ve mut'anın haram olduğu görüşündedirler. Ebû Ömer der ki: Mekke halkından olsun, Yemenlilerden olsun, İbn Abbas'ın ahşabı (onun görüşünü benimseyenler), hepsi de mut'anın İbn Abbas'm görüşüne göre helâl olduğunu, diğer insanların ise onu haram kıldığını kabul ederler. Ma'mer dedi ki: ez-Zührî der ki: İnsanlar, bu mut'adan o derece nefret ettiler ki, şairin birisi şöyle diyecek kadar işi ileri götürdü:

"Konuşanın oturması uzun sürünce; dedi ki:

Ey arkadaş, ne dersin, İbn Abbas'ın fetvasına göre amel etmeye?..." [\[366\]](#)

13. Mehîr Olarak Verilecek Değerin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Ecirlerini: mehirferinT buyruğu, hem mal olanı, hem malın dışında olanı kapsar. O bakımdan mehrin, aynî malların menfaatleri olması da caizdir. Şu kadar var ki bu hususta ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Malik, Müzenî, Leys, Ahmed, Ebû Hanîfe ve arkadaşları bunu kabul etmezler. Ancak Ebû Hanîfe şöyle demektedir: Böyle bir mehri zikrederek evlenecek olursa, nikâh caizdir ve böyle bir mehir kadına zikrolunmamış, miktarı tesbit edilmemiş mehir hükmündedir. Eğer kadın ile gerdeğe girecek olursa, ona mehr-i misil verilir. Şâyec onunla gerdeğe girmeyecek olursa, kadın için mut'a hakkı (uygun bir hediye) vardır. İbnü'l-Kasînu Ki-tabu Mukammed'de bunu mekruh görürken, Esbağ bunu caiz kabul etmektedir, İbn Şâs ise der ki: Öyle bir şey vukua gelirse, ashabımızın (.mezhebimize mensup arkadaşlarımızın) çoğunluğunun görüşüne göre geçerlidir. Ayrıca bu Esbağ'ın İbnü'l-Kasîm'dan rivayetidir.

Şafîî der ki: Bu durumda nikâh sabittir, Koca, karısına neyi tesbit etmişse onu öğretmesi gerekir. Eğer onu zifafa girmeden önce boşayacak olursa, Şafîî'nin bu hususta iki görüşü vardır: Bir görüşüne göre: Böyle bir sûreyi öğ-

retmenin ecrinin yarısını kadına verir, diğer görüşüne göre ise, mehr-İ mislinin yarısını almayı hakeder.

İshak der ki: Nikah caizdir. Ebû'l-Hasan el-Lahmî der ki: Bütün bunların caiz olacağını söylemek görüşlerin en güzelidir icare ve Hacda mülk edinilen, satılan ve alınan diğer mallar gibidirler. Şu kadar var ki Malik bunla-n kerih görmüştür. Çünkü o, melirin muaccel verilmesini müstehab kabul eder. İcare ve Hac İse müeccel anlamındadır.

Birinci görüşün sahipleri yüce Allah'ın: "Mallarınızla" buyurmuş oJduğu-nu delil gösterirler. Mal İse hakikatte insanların tama ettikleri, kendisinden yararlanılmak üzere hazırlanan şeydir. İcarede rakabeden yararlanmak ile ilim öğretmenin faydası gibi şeyler ise mal değildir.

Tahavî der ki: Görüş birliği ile kabul edilen esas şudur: Bir adam, bir diğer adamı kendisine ismini belirttiği Kur'ânJı- Kerim'in bir sûresini öğretmek üzere bir dirhem karşılığında ücretle tutsa> bu caiz değildir. Çünkü icare akid-leri ancak iki husustan birisi için caiz olur. Ya bir kumaşı dikmek ve buna benzer muayyen bir iş için yapıhr, yahut da muayyen bir süre için yapılır. Eğer bir sûreyi öğretmek üzere birisini ücretle tutacak olursa, böyle bir ücret ne belli bir süre içindir, ne de belli bir iş içindir. Aksine o, o kişiyi bir şeyler öğretmek üzere ücretle tutmuştur. Ancak, öğrenecek kişi, az bir zamanda çok şey de öğrenebilir, uzun bir zamanda az bir şey de öğrenebilir. Aynı şekilde evini Kurân'i-Kerim'den herhangi bir sûreyi kendisine öğretmek üzere satacak olursa, yine icareler ile ilgili sözünü ettiğimiz hususlar dolayısıyla caiz olmaz. Öğretmek ile ne menfaatler, ne de aynî mallar mülk olarak edinileni iyeceği ne göre, kıyasen öğretme karşılığında kadının nikâhına malik olunamayacağı ortaya çıkmaktadır. Başarıya ulaştıran Allah'tır.

Ancak bunu caiz kabul edenler; Sehl b. Sa'd'm rivayet ettiği, kendisini Hz. Peygambere (evlendirmek üzere) hibe eden kadın ile ilgili hadisi delil gösterirler.

[367] Bu hadis-i şerifte Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Haydi git, ben bu kadını Kurân'ı- Kerim'den bildiğin bölümler karşılığında evlendirdim". Bir diğer rivayette ise şöyle buyurmuştur: "Haydi git, ben bu kadını seninle evlendirdim, ona Kurân'dan (bildiklerini) öğret". Bu görüşü savunanlar derler ki: İşte bu hadis-i şerifte, nikâh akdinin tahakkuk edip, öğretmek olarak belirlenen mehrin İse, sonraya kaldığına delil vardır. Bu da Hz. PeygamberimKurân'dan bildiklerin karşılığında..." buyruğundan açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü başa gelen "be" harfi karşılık (ivaz) ifade etmek içindir. Bunu buna karşılık al, yani bunu bunun yerine buna İvaz olarak al, demek gibidir. Diğer rivayetteki: "Ona öğret" buyruğu da öğretme emri hususunda açık bir nassdır. Diğer taraftan hadisin akışı da bütün

bunların nikâh için olduğunun tanıklığını yapmaktadır. Böyle bir tutum, adamın Ku-rân'ı- Kerim'den ezberledikleri dolayısıyla, ona bir ikram olsun diye kabul edilmiştir, şeklindeki söze de iltifat edilmez. Çünkü o takdirde bu "be" harfi "lam" anlamına gelir. [368] İkinci rivayetdeki: "Kurandan bildiklerini ona öğret" sözü bunun böyle olmadığını açıkça ifade etmektedir. Yine Ebû Talha'dan rivayet edilen, Um Süleyn'e talib oluşu ile ilgili rivayette görüşlerine delil olacak bir taraf yoktur. Bu rivayete göre, Ebû Talha, Um Süleym'e talib olmuş, o da kendisine müslüman olduğu takdirde onunla evleneceğini söylemiştir, Ebû Talha müslüman olunca Um Süleymle evlendi. O bakımdan o kadının mehrinden daha şerefli bir mehir bilinmemektedir. Çünkü onun mehri İslâm idi, [369] Bunun delil olamayış sebebi ise, bunun Ebû Talha'ya has oluşudur Aynı şekilde öğretmek ve buna benzer diğer menfaatlerde görülenin aksine islâm oluşta kocadan kadına herhangi bir şey (fayda) ulaşmamaktadır. Hz. Şu-ayb da Hz. Musa'yı mehri olmak üzere koyunlarına çobanlık etmesi karşılığında kıızıyla evi endi rmişti. Nitekim buna dair açıklamalar Kasas Sûresi'nde (bk. 28/27, âyet, 11. başlıkta) gelecektir.

İbn Abbasın rivayetine göre, Rasûlullah (sav) ashabından birisine:" Ey filan evlendin mi? diye sormuş. Hayır kendisiyle evlenebileceğim bir şeyim yok deyince, Hz. Peygamber şöyle sordu: "Sen kul hu vallahu ahed'i biliyor musun?" Adam: Evet biliyorum deyince, Hz. Peygamber "işte bu Kurân'ın üçte-birine denktir. Peki Âyete'l- Kürsî'yi biliyor musun?" Adam yine: Biliyorum dedi, Hz. Peygamber: "İşte bu da Kurân'ın dörtte birine denktir. Peki Nasr Sûresi'ni (110. sûre") bilmiyor musun?" diye sorunca, adam yine; biliyorum deyince, Hz.. Peygamber: "Bu da Kurân'ın dörtte birine denktir. Peki ya İza Zülzilet O9- sûre) 'i bilmiyor musun" deyince, yine adam biliyorum dedi. Bu sefer Hz. Peygamber: "Bu da Kurân'ın dörtte biri demektir. Evlen, evlen diye buyurdu." [370]

Derim ki: Dârakutnî, Sehl ile ilgili hadisi İbn Mes'ud yoluyla da rivayet etmiştir. Bu rivayette, Malik'in ve diğerlerinin gösterdiği delili açıklığa kavuşturan bir fazlalık vardır. Bu rivayette Rasûlullah (sav) şöyle sormuştur: "Bu kadım kim nikahlamak ister." Bunun üzerine o adam kalktı ve: Ben ey Allah'ın Rasulü dedi. Hz. Peygamber: "Senin malın var mı?" diye sorunca, hayır ey Allanın Rasulü, dedi. Hz. Peygamber: "Peki Kur'ân'dan (ezber) okuduğun bir bölüm var mı?" diye sorunca adam: Evet dedi. Bakara Sûresi'ni ve mufasssal sûrelerden bazılarım biliyorum. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Bu kadım ona Kur'ân okutup öğretmen şartıyla sana nikahlıyorum. Allah sana rızık olarak verecek olursa da ona karşılık verirsin".

Bunun üzerine o adam bu şartla o kadınla evlendi. İşte bu, -sahih olduğu takdirde- öğretmenin mehir olamayacağına dair açık bir nassdır Dârakut-nî ise der ki: Bunu Utbe b. es-Seken tek başına rivayet etmiştir. O ise hadisi metruk bir kimsedir. [\[371\]](#)

Tayin edildiği şekilde"1 kelimesi ise, hal mevkiinde master olarak nasb edilmiştir, Yani tayin edilmiş olarak, tayin edildiği gibi demektir. [\[372\]](#)

14. Mehrin Artırılıp Eksiltilmesi:

Yüce Allah'ın: 'Miktarım tayin ettikten sonra da gönül hoşluğu ile uzlaştığınız şey hakkında size bir vebal yoktur" buyruğu mehri artırmak veya eksiltmek hususunda vebal sözkonusu değildir, demektir. Mehirin tesbit edilmesinden sonra karşılıklı rıza ile olursa bu mümkündür. Maksat ise, zifafa girmeden önce koca karısını boşayacak olursa, kadının kocayı mehirden ibra etmesi, yahutta kocanın mehri tamamen eksiksiz ödemesidir.

Âyet-i kerimenin mut'a hakkında olduğunu kabul edenler ise bunu şöyle açıklarlar: İşte bu İslam'ın ilk dönemlerinde, mut'a süresini artırmak hususunda karşılıklı nza ile belirledikleri ücrete bir işarettir.

Çünkü mut'Ja yasaklanmadan önce, erkek kadın ile, mesela bir dinar karşılığında bir ay süre ile evlenir. Ay sona erdi mi kimi zaman, sen süreyi artır ben de sana mehri artırayım, derdi, İşte bu âyet-i kerime, (mut'anın caiz olduğu dönemlerde) karşılıklı rıza ile bunun caiz olduğunu açıklamaktadır. [\[373\]](#)

25- İçinizden hür (muhsan) olan mü'min kadınları nikahlayacak bir bolluğa güç yetiremeyenler, sahip olduğunuz mü'min cariyelerinizden (alsın). Allah imanınızı çok İyi bilendir. Kiminiz kinü-LÜzdensiniz, Onları velilerinin İzniyle nikahlayın. Mehlrlerini de güzellikle kendilerine verin; zinadan kaçınan, gizli dost edinmeyen, namuslu kadınlar olmaları halinde». Şayet evlendikten sonra fuhuş İşlerlerse, onlara hür kadınlara verilen cezanın yarısı verilir. Bu (izin) içinizden günaha girmekten korkanlar İçindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok mağfıret edendir, Rahimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yirmibir başlık halinde sunacağız:

1. Hür Kadınlarla Veya Cariyelerle Evlenmek:

"İçinizden hür (muhsan) olan mü'min kadınları nikahlayacak bir bolluğa güç

yetiremeyenler..." âyet-i kerimesiyle yüce Allah, nikahlamak hususunda hükümleri hafiflettiğine dikkat çekmektedir Bu da güç yetire-meyen kimsenin cariyeyi nikahlayabileceği hükmüdür.

İlim adamları, âyet-i kerimede geçen "et-Tavl: güç yetirme"nin anlamı hussunda üç farklı görüş belirtmişlerdir. Birinci görüşe göre bu, bolluk ve zenginliktir. Bunu İbn Abbas, Mücahid, Said b. Cübeyr, es-Süddi, İbn Zeyd ve el-Müdevvene'de Malik söylemiştir. O bakımdan lütuf ve güç yetirmek hususunda başkasına göre daha İleri durumda olanın halini ifade etmek için bu kelimeler kullanılır. Mali bakımdan kudret sahibi olan kimseye: "Zû tavl" denilir. Tül ise kısalığın zıddı (uzunluk) demektir. Burada maksat ise ilim ehlinin çoğunluğuna göre, mehir verebilme kudretidir.

Şafiî, Ahmed, İshak ve Ebû Sevr de bu görüştedir. Ahmed b. el-Muazzel der ki: Abdulmelik dedi ki: Thvl, kendisi ile nikâha güç yetirilen nakit, ticaret malı yahut ödeme gücü olan bir kimsedeki alacaktır. Yine der ki: Satılması^ ica-reye verilmesi mümkün olan herşey de tavl'dır. Yoksa bir, iki veya üç kadının nikahı altında bulunması tavl değildir. Yine der ki: Ben bunu Malik (r.a)'den işittim, Abdulmelik dedi ki: Çünkü kadın ile başka bir kadın nikâhlanılmaz. Onun aracılığı ile bir başka kadına ulaşılmaz. Zira kadın bir mal değildir,

Malik'e, güç ve imkânı bulunduğu halde bir cariyeye ile evlenen kişini durumu sorulunca, o şöyle demiş: Birbirlerinden ayrılmaları gerektiği görüşündeyim. Bu kişi zinaya düşmekten korkuyor, denilince, bu sefer: Ona kamçı ile vurulur, diye cevap verdi. Sonra bu konudaki kanaatini hafifletti.

İkinci görüşe göre, burada tavl'dan kasıt hür kadındır. Malik'in hür kadın 'in tavl olup olmadığı hususundaki sözleri farklıdır.

el-Müdevveneydç der ki; Hür kadın, (adam için) eğer bir başka kadını nikahlayacak kadar bolluğu yok ve zinaya düşmekten de korkuyor ise, cariyeyi nikahlamasını engelleyecek türden bir tavl değildir. Kitabı Muham-med'de ise, hür kadının tavl mesabesinde olduğunu gerektirecek ifadeler kullanılmıştır. el-Lahmî der ki: Kur'ân'ın zahirinden anlaşılan da budur. Buna yakın bir görüş İbn Habib'den rivayet edildiği gibi, Ebû Hanife de böyle demiştir. Bu ise şunu gerektirmektedir: Yanında hür kadın bulunan bir kimsenin bolluğu olmasa ve zinaya düşmekten korksa dahi, cariyeyi nikahlaması caiz değildir. Çünkü böyle bir kişi hanımı olduğu halde, şehvetinin ardına düşmüş bir kimsedir. Taberî de bu görüşü benimsemiş ve bunun lehine delil göstermiştir. Ebû Yusuf da der ki: Tavl'den kasıt, nikâhı altında hür kadının bulunmasıdır. Nikahı altında hür kadın varsa, o kimse tavl sahibi demektir. Böy-lesinin cariyeyi nikahlaması caiz değildir.

Üçüncü görüşe göre tavl ise, bir cariyeyi sevip aşık olan bir kimsenin, onu nikâhlayıp sabredip direnç göstermesi demektir. Böyle bir kimse, eğer bu şekilde cariyeyi sever ve ondan başkası ile evlenemeyecek hale gelirse, eğer ona olan aşkına tahakküm edemiyor, onunla zina etmekten korkuyor ise, hür bir kadını nikahlamak için mali bakımdan genişlik içerisinde olsa dahi, böyle birisinin cariyeye ile evlenmesi caizdir. Bu, Katade, Nehaî, Ata ve Süf-yan-ı Sevrî'nin görüşüdür. Bu açıklamaya göre ise; "Bu, içinizden günaha girmekten korkanlar içindir" buyruğu sabredememe ve direnememe haline sıfat olur.

Birinci te'vile göre ise, cariyeye ile evlenmenin iki şartı vardır. Birincisi, malî genişliğe sahip olamama, diğeri ise günaha girme korkusu. Bu iki şart bir arada bulunmadıkça cariyeye ile evlenmek sahih olmaz. Malikî mezhebinin İbn Nafi\ İbnü'l-Kasim, İbn Vehb ve İbn Ziyad rivayeti ile el-Müdevvene'âeki açık ifadesi ve görüşü budur Mutarrif İle İbnü'l-Macişûn ise der ki: Yüce Allah'ın buyurduğu gibi iki şart bir arada bulunmadığı sürece, erkeğin cariyeyi nikahlaması helâl değildir ve nikâhları üzere de bırakılmazlar. Esbağ da böyle demiştir. Aynı zamanda bu görüş, Cabir b. Abdullah, İbn Abbas, Ata, Tavus, ez-Zührî ve Mekhul'den de rivayet edilmiştir.

Şafiî, Ebû Sevr Ahmed ve İshak bu görüşte olduğu gibi, İbnü'l-Münzir ve başkaları da bunu tercih etmiştir.

Mehir bulmakla birlikte nafakayı sağlama imkânı bulamama hali ile ilgili olarak Malik, aKitabu Muhammed'de şöyle demektedir: Böyle bir kimsenin cariyeye ile evlenmesi caiz olamaz. Esbağ ise, bu caizdir demektedir. Çünkü cariyenin nafakası, eğer onu yanına almazsa, cariyenin sahiplerine aittir.

Âyet-i kerime ile ilgili olarak dördüncü bir görüş daha vardır. Mücahid der ki: yüce Allah'ın bu ümmete sağladığı genişliklerden birisi de, cariyeyi ve hıristiyan kadını nikâhlamaktır. VeleVKi varlıklı olsa dahi, Ebû Hanife de böyle demiştir. Ayrıca o, nikâhı altında hür bir kadın yoksa, günaha düşme şartını da koşmamıştır. Bu görüşün sahipleri derler ki: Çünkü, kendisiyle (mehir olarak vermesi halinde) cariyeye ile evlenmesi mümkün olan her bir mali, aynı şekilde hür kadına da vererek evlenebilir.

Buna göre âyet-i kerime, kayıtsız ve şartsız olarak, cariyenin nikâhlanma-sının caiz olduğu hususunda asli bir delildir. Mücahid der ki: Süfyan da bu görüşü alır. Şöyle ki: Ben ona cariyenin nikâhı hakkında soru sordum, o bana İbn Ebi Leyla'dan, o, el-Milhan'dan, o, Abbad b. Abdullah'dan, o, Ali (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etti: Hür kadın, cariyeye üzerine nikâhlanacak olursa, o takdirde hür kadına iki gün, cariyeye bir gün ayırır. Devamla dedi ki: Ali bunda bir beis görmüyordu. Bu, yüce Allah'ın: "Geriye kalanları ise... size helâl kılındı" (en-

Nisa, 4/24) buyruğu iler "İçinizden hür (muhsan) olan mü'min kadınları nikahlayacak... güç yttiremeyenler... bu İçinizden günaha gir inekten korkanlar içindir11 buyruğu dolayısıyla böyledir. Zira yüce Allah'ın: "Size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlayın. Şayet adalet yapamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir tane almalısınız...",fen-Nisa, 4/3) buyruğu da bunu gerektirmektedir

Bununla birlikte herkes ittifakla şunu kabul etmiştir: Hür bir kimser adalet yapamayacağından korksa dahi, dört kadın ile evlenebilir,

Derler ki: Aynı şekilde cariyeye ile de evlenebilir. Velew ki hür kadını nikahlayacak gücü bulunsun ve günaha düşmekten de korkmasın. Malikten hür bir kadın ile evlenecek gücü bulunanın cariyeye İle evlenebileceği rivayet edilmekle birlikte, bu onun sözü olarak zayıf bir rivayettir. Bir başka seferinde ise şöyle demiştir: Böyle bir şey, açık seçik bir haram değildir. Onu caiz görüyorum. Sahih ise, hür, müslüman bir kimsenin, müslüman olmayan bir cariyeyi hiç bir şekilde n i kanlamasının caiz olmadığıdır. Aynı şekilde müslüman bir cariyeye ile de açıklamış olduğumuz gibi, âyet-i kerimenin nassı İle tesbit edilen iki şarta bağlı olarak evlenebilir.

Âyet-i kerimede geçen "el-anet (günaha düşme korkusu)" zina demektir. Eğer hür kadınla evlenme imkânı bulamıyor, bununla birlikte zinaya düşmekten de korkmuyorsa, cariyeyi nikahlaması caiz değildir. Hür kadın Üe evlenme gücü bulunmakla birlikte, zinaya düşmekten korkması halinde de durum böyledir.

Hür, Kitab ehliinden bir kadını nikahlayabilecek gücü bulunması ile İlgili açıklamalar ise, bir sonraki başlığın konusudur. [\[374\]](#)

2. Kitab Ekli Hür Kadını Nikahlayabilecek Durumda Olan Bir Kimse Cariye İle Evlenir mi?

Hür ve Kitab ehli bir kadınla evlenebilme imkânı olan bir kimsenin cariyeye ile evlenebilmesi hususunda ilim adamları farklı görüşleri vardır. Denildiğine göre, cariyeye ile evlenir. Çünkü müsiüman cariyeye, hiçbir zaman kâfir kadın gibi değildir. Çünkü mümin bir cariyeye, hür müşrik bir kadından hayırlıdır. İbnü'l-Arabî de bu görüşü tercih etmiştir. Yine denildiğine göre, Kitab ehli olan kadın ile evlenir. Çünkü, cariyeye her ne kadar imam dolayısıyla Kitab ehli kadından daha faziletli ve üstün ise de, kâfir kadın da hür olmakla ondan üstündür ve hür kadın bu durumda zevce olur. Aynı şekilde onun oğlu da hür olur ve köJeleştirilmez. Cariyenin çocuğu İse köleleştirir. İşte mezhebin benimsediği asıl kaidelerine uygun olan görüş budur. [\[375\]](#)

3. Cariye Üzerine Hür Kadınla Evlenmenin Hükümü:

İlim adamları, cariye üzerine, durumdan haberdar olmayan hür bir kadınla evlenenin hükmü hakkında farklı kanaatlere sahiptir. Bir kesim nikâh sabittir, demektedir. Said b. el-Müseyyeb, Ata b. Ebi Rebah, Şafîî, Ebû Sevr ve Rey ashabı böyle demiştir. Hz. Ali'den de bu görüş rivayet edilmiştir. Hür kadının, durumu bildiği takdirde muhayyer olacağı da söylenmiştir.

Diğer taraftan kadın, hangi hususlarda muhayyerdir? Bu konuda ez-Züh-rî, Said b. el-Müseyyeb, Malik, Ahmed ve İshak der ki; Onunla beraber kalmak, yahut ondan ayrılmak hususunda muhayyerdir. Abdulmelik ise der ki; Cariyenin nikâhını kabul etmek yahut onu fesh etmek hususunda muhayyerdir. Nehaî ise der ki: Eğer cariye üzerine hür kadın ile evlenecek olursa, ondan çocuğu olması hali müstesna cariyeden ayrılır. Eğer çocuğu varsa, birbirlerinden ayrılmazlar. Mesruk ise der ki: Cariyenin nikâhı fesholunur. Çünkü bu, meyte gibi zaruret dolayısıyla mubah kılınmış bir husustur. Zaruret kalktı mı, mübahlık da ortadan kalkar. [\[376\]](#)

4. Nikahı Altında İki Cariye Varken, Hür Kadınla Evlenme Hali:

Nikâhı altında iki cariye bulunup, hür kadın bunlardan birisini bilir, diğerinden haberdar değilse, muhayyerdir Nitekim eğer hür bir kadın üzerine cariye ile evlenecek olur ve hür kadın buna razı olursa, sonra bir cariye ile daha evlenir yine razı olursa, sonra üçüncü bir cariye ile daha evlenip de bu sefer bunu reddederse, hür kadının muhayyerlik hakkı vardır. O halde, iki cariye ile evli olduğunu bilmeyip yalnızca birisi ile evli olduğunu bilirse, yine durum böyle olur, İbnü'l-Kasım der ki; Malik dedi ki: Bizim bu meselelerde hür kadının muhayyerliğini kabul ettiğimiz sebebi, bizden önce ilim adamlarının böyle söylemiş olmasıdır. O, bununla Said b. el-Müseyyeb, İbn Şihab ve diğerlerini kastetmektedir. Malik ise der ki: Şayet onların bu dedikleri olmasaydı ben bunu helâl görecektim.

Çünkü bu Allah'ın Kitabında helâldir. Eğer hür kadın ona yeterli gelmiyor, bir diğerine ihtiyaç duyuyor, fakat diğer kadına da mehir verme gücü yoksa, cariye ile evlenmesi caizdir. Bu, Kur'ân-ı kerimin zahirine göre dört kadın ile evleninceye kadar böyledir. Bu görüşü Malik'ten İbn Vehb rivayet etmiştir. İbnül-Kasım'm Malik'ten rivayetine göre ise, yaptığı bu nikâhı geri çevrilir. İbnü'l-Arabî der ki: Delil bakımından birincisi daha sahihtir. Ayrıca Kur'ân-ı

Kerimde olan da budur. Çünkü, muhakkak, sebebe razı olan bir kimse, ona bağlı olarak ortalığa çıkacak sonuçlara da razı olur ve onun muhayyerliğinin bulunmaması gerekir.

Çünkü, o kadın, onu dört kadın ile nikahlanma hakkına sahip olduğunu bilmektedir. Ayrıca hür bir kadın ile evlenme gücü olmadığı için cariye ile evlendiğini bilmektedir. Allah'ın o kadın hakkında koştuğu şart, bizzat kadının kendisi için koştuğu şart gibidir. Yüce Allah'ın şartlarında ise, o kadının, o şartları bilmesine itibar edilmez. İşte bu, bu konuda tahkikin en ileri derecesidir, insaf da bu görüşü kabul etmeyi gerektirmektedir. [\[377\]](#)

5. Aynı Anda Nikâhı Altında Tutabileceği Cariye Sayısı:

Yüce Allah'ın: "el-Muhsanât" buyruğunda kastedilenler, hür kadınlardır. Buna delil ise, yüce Allah'ın: "Mü'nin cariyelerinizden" buyruğu ile, cari yeleri zikretmiş olması buna delildir. Bir kesim tset burada muhsanat'tan kasıt, iffetli kadınlardır, demiştir. Ancak bu zayıf bir görüştür. Çünkü, cariyeler de bu açıklamanın kapsamına girer. O bakımdan Kitab ehli cariyelerini nikâhlamayı da caiz görürler, mü'min kadınlardan fuhuş yapanlarla nikâhlamayı ve Kitab ehli kadınlarla nikâhlamayı haram kabul ederler. Bu ise, ibn Meysere ve es-Süddî'nin görüşüdür.

İlim adamları, hür kadınlarla evlenme gücü bulamayıp, zinaya düşmekten korkan hür bir kimsenin, kaç cariye nikahlayabileceği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malik, Ebû Hanife, İbn Şihab ez-Zührî ve el-Haris el-Uk-lî: Dört cariye ile evlenebilir, derler. Hammâd b. Ebi Süleyman ise der ki: İki-de'n fazla cariye nikâhlamaya hakkı yoktur. Şâfiî, Ebû Sevr, Ahmed ve İshak ise der ki: Ancak tek bir cariyeyi nikahlamak hakkına sahiptir Bu, aynı zamanda İbn Abbas, Mesrûk ve bir gurubun görüşüdür.

Onlar yüce Allah'ın: "Bu içinizden günaha girmekten korkanlar içindir" buyruğunu delil gösterirler, Bu ise, tek bir cariye nikahlamak ile ortadan kalkacak bir husustur. [\[378\]](#)

6- Kişi Kendi Öz Cariyesi İle Nikâhlanamaz;

Yüce Allah'ın: "Sahib olduğunuz mü'nün cariyelerinizden7" buyruğu, başkasının cariyesi ile evlensin, anlamındadır. Kişinin kendisine ait cariye ile evlenmesinin caiz olmadığı hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Çünkü haklar (cariye ve zevce haktan) arasında tearuz ve farklılık söz-konusu olur.

7- "Fetâ "Kelimesine Dair Açıklama:

Allah'ın: Cariyelerinizden1' kasıt, mülkiyet altında bulunan cariyeler demektir. Bu kelime genç ksz, kelimesinin çoğuludur. Araplar, köleye "fetâ, cariyeye de fetât" derler. Sahih hadiste de Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: Sakın sizden herhangi bir kimsev kölem ve cariyem demesin. Bunun yerine oğlum ve kızım desin." [380] Bu hadis-i şerif ileride de gelecektir. Feta ve fetât kelimeleri aynı zamanda gençlik çağının başlangıcında hür çocuklar hakkında da kullanılır, fienc ve yaşlı köleler için de kullanılır. [381]

8- Kitab Ehli Cariyelerle Evlenmenin Hükümü:

Yüce Allah'ın: "Mü'min cariyelerinizden" buyruğu, Kitab ehli olan cariyeye ile evlenmenin caiz olmadığını açıklamaktadır. Mü'min olma sıfatı, M islik ve arkadaşları, Şafî ve arkadaşları, Sevrî, Evzaî, Hasan-ı Basrî, Zührî, Mc-k-hûl ve Mücahid'e göre bir şarttır. Aralarında Rey ashabının bulunduğu ilim ehlinde bir kesim ise şöyle demiştir; Kitab ehli cariyenin nikâhlanması caizdir.

Ebû Ömer, (İbn Abdî-J-Berr) der ki: Bu hususta onların bu görüşlerini da-ha önceden söylemiş bir kimse biimiyorum. Şu kadar varki, Ebû Meysere, Amr b. Şurahbil şöyle demiştir: Kitab ehlinin cariyeleri, onların hür kadınları gibidir. Bu görüşün sahipleri derler ki: Yüce Allah'ın: "Mü'min cariyelerinizden" buyruğu daha üstün vasfı belirtmek içindir. Yoksa bunların böyle ol-mıyanları caiz olrnıyacağı anlamında bir şart değildir. Bu da yüce Allah'ın: "Şayet adalet yapamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir tane almalısınız" (en-Nisa, 4/3) buyruğunda olduğu gibidir, Eğer bir kimse, adaiet yapamayacağından korkar ve birden fazla kadınla evlenecek olursa, bu caizdir. Fakat, efdal olan evi en memesi din Burada da aynı şekilde, efdal olan mü'min olmayan bir cariyeye ile evlenmemesidir. Ancak, rnü'min olmayan cariyeye ile evlenecek olursa, bu da caizdir DeüJ olarak da, cariyeleri hür kadınlara kıyas etmeleridir.

Diğer taraftan yüce Allah'ın: "Mü'min kadınlar" kaydık, hür kadınlar hakkında, Kitab ehli olanları nikâhlarnayı engellemediği gibi, aynı şekilde cariyeler hakkında da "mti'mlıT kaydı Kitab ehli cariyelerin nikâhına mani değildir. Eşheb ise, el-Müdevvene'de şöyle demektedir: Müslüman kölenin Ki-lab ehli bir cariyeye ile evlenmesi caizdir. O halde ona göre yasak olan, koca-nın hem hürriyet hem de din bakımından kadından üstün olması halidir.

Diğer taraftan ilim adamları arasında müslüman bir kimsenin, mecusî bir kadını, yahut putperest bir kadını nikahlaması mn caiz olmayacağı hususunda görüş

ayrılığı yoktur. Bu gibi kadınları nikahlamak icma ile haram olduğuna göre, kıyasen ve aklî olarak, onların mülk edinilmeleri (..cariye olmaları) suretiyle de onlarla ilişki kurmak haram olur. Tavus'tan, Mücahid, Ata ve Amr b. Dinar'dan şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Mülkiyet altında bulunan mecusî cariyenin nikâhlanmasında bir mahzur yoktur. Ancak bu, istisnai (şâz) ve terkedilmiş bir görüştür. Bölge fakihlerinden hiçbir kimse buna iltifat etmiş değildir. Ancak bu görüşün sahipleri yine devamla derler ki: Fakat müslüman olmadıkça onunla ilişki kurması helâl değildir. Bu mesele ile ilgili hususlar, el-Bakara Sûresi'nde [382] yeteri kadar izah edilmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun-[383]

9. Üstünlüğün Ölçüsü Takvadır:

Yüce Allah'ın: "Allah İmanınızı çok iyi bilendir" buyruğunun anlamı şudur; Allah, bütün işlerin gizliliklerini en iyi bilendir. Zahiri durumları ise size aittir. Hepiniz Adem'in çocuklarısınız, Allah nezdinde sizin en değerli ola-nmıf, en takvalı olanımsızdır. O halde, zaruret olduğu takdirde cariyelerle evlenmekten çekinmeyiniz. Velez ki esaretten yeni kurtulmuş olsun, yahut dilsiz ve benzeri bir durumda olsun. Bu ifadelerde bir cariyenin imanının, kimi zaman bazı hür kadınların imanından daha üstün olabileceğine dikkat de çekilmektedir. [384]

10. Cariye ile Evlenme Hakkındaki İslâm Öncesi Telakkilerin Reddi;

Yüce Allah'ın: "Kiminiz, kimînzdensiniz" buyruğu mübtedâ ve haberdur. Zeyd, evdedir demek gibi. Yani siz Adem'in çocuklarısınız. Siz, mü'min kimselersiniz anlamında olduğu da söylenmiştir, İfadede takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir. Bu görüşe göre anlam şöyledir: Sizden hür ve mü'min kadınları nikahlama gücüne sahip olamayanlar, biriniz ötekinin cariyesini nikâhlasın: Bu, bunun cariyesini, öbürü de Öbürünün cariyesini. Buna göre "kiminiz" ifadesi, [uygun) fiili ile ref edilmiştir); ki, bu fiil de "nikâhlasın" anlamındaki fiildir. Bu ifadeden maksat, cariyenin çocuğunu iyi görmeyen ve onu ayıplayarak, ona "el-Hecîn (.arap'ın, arap olmayandan doğma çocuğu, melez)" adını veren arapların ruhların] bu işi kabul edecek hale getirmek için hazırlamaktır. Şeriat, cariyeyi nikahlananın caiz olduğu hükmünü getirince, onlar bu işin hoş görülmemesinin anlamsız olduğunu öğrendiler. Fakat, cariyenin seviye olarak aşağıda görülüp, hür bir erkeğin zaruret olmadıkça onunla evlenmesi caiz görülmemiştir. Buna sebep ise, doğacak çocuğun kö-leleştirilmesi ve cariyenin mevlâsının (efendilerinin) hizmeti ile meşgul olması dolayısıyla devamlı olarak kendisini

kocasına veremeyeceği gerçektir. [385]

11. Cariyeler Sahiplerinin İzni İle Nikahlanır:

Yüce Allah'ım "Onları velilerinin izniyle nikahlayın" buyruğu; onlara sahip olanların velayet ve izniyle nikahlayın dernektir. Köle de aynı şekilde efendisinin izni olmadıkça evlenemez. Çünkü köle, mükiyet altındadır. Onun böyle bir yetkisi yoktur Bedenî tümüyle bu mükiyet kapsamındadır. Ama aralarındaki fark şudur: Köle efendisinin izni olmaksızın evlenecek olur ve efendisi bunu geçerli kabul ederse, o nikâhı caizdir. Malik ve Rey ashabının görüşü budur. Aynı zamanda bu, Hasan-ı BaSrî'nin, Ata b. Ebi Rebah'ın, Said b. el-Müseyyeb'in, Şüreyh ve eş-Şa'bPnin de görüşüdür. Cariye ise, sahiplerinin izni olmaksızın evlenecek olursa, bu nikâh festi edilir, efendinin onu geçerli kabul etmesiyle geçerli olmaz. Çünkü, cariyede dişilik özelliğinden dolayı, sözkonusu olan velayet eksikliği kesinlikle nikâh akdinin gerçekleşmesine engeldir.

Bir başka kesim ise şöyle demektedir: Köle efendisinin izni olmaksızın nikâhlanırsa, nikâhı fesh olunur. Bu, Şafîî, Evzaî ve Dâvüd b. Ali'nin görüşüdür. Derler ki; Eğer nikâh esnasında bizzat hazır ise, efendinin bunu geçerli kabul etmesi caiz değildir Çünkü, fasid akdin sonradan geçerli kabul edilmesi sahih bir davranış değildir. Eğer, köle nikahlanmak istiyor ise, bunu, izlenmesi gereken yolla gerçekleştirmelidir. Müslüman ilim adamları icma İle şunu kabul ederler: Efendisinin izni olmaksızın kölenin nikâhı caiz değildir, İbn Ömer bu şekilde nikâhla evlenen köleyi zani sayar ve ona had uygulardı. Bu Ebû Sevr'in de görüşüdür.

Abdurrezzak da, Abdullah b. Ömer (b. Hafs b. Âsim b. Ömer)'den, o, Nafi'den, o da İbn Ömer'den; ayrıca, Ma'mer'den, o, Eyyubvdan, o, Nafi'den, o da İbn Ömer'den naklettiğine göre, İbn Ömer, kendisinin izni olmaksızın nikâh yapmış bir kölesini aldı ve ona had uyguladı, nikahladığı kadın ile onu birbirinden ayırdı ve o nikahladığı kadına (.cariyeye) verdiği mehri iptal etti. Yine Abdurrezzak der ki: Ayrıca bize, İbn Güreye, Musa b. Ukbe'den haber verdiği göre, Musa ona Nafi'den, o, İbn Ömer'den bildirdiğine göre, İbn Ömer, velisinin izni olmaksızın kölenin nikâhının zina olduğu görüşünde idi ve onun görüşüne göre böyle bir köleye had vurulmalıdır. Her ikisinin nikahlamasını sağlayanların da cezalandırılacağı kanaatine sahipti. (Yi-ne Abdurrezzak) dedi ki: Bize İbn Güreye de Abdullah b. Muhammed b Akîl'den şöyle dediğini haber verdi: Ben Cabir b. Abdullah'ı şöyle derken din ledim: Rasûlullalı (sav) buyurduki: "Herhangi bir köle efendisinin izni olmaksızın nikahlayacak olursa, o kişi

zinakârdır." [386] Ömer b. el-Hattab (ra)'dan da şöyle dediği nakledilmektedir: Böyle bir kimse, haram bir nikâh yapmıştır. Eğer efendisinin szniyê nikâh yapacak olursa, o takdirde boşama, fere kimin için helâl ise, onun elindedir. [387]

Ebû Ömer der ki: Hkaz ve Irak bölgelerinin fukahaların tümünün görüşü budur. Boşama yetkisinin efendinin elinde olduğu hususunda İbn Ab-bas'tan farklı rivayet gelmemiştir. Cabir b. Zeyd ve bir gurup da bu hususta ona tabi olmuşlardır. Bu ise İlim adamlarına göre nazarı itibara alınmaması gereken şaz görüşlerdendir. Zannederim, İbn Abbas bu hususta, yüce Allah'ın: "Allah şöyle bir misal gösterdi: Hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mül-kiyetinde olan bir köle..." (en-Nahl, 16/75, ayrıca bk. aynı âyetin tefsirinde 2 ve 3. başlıklar) buyruğunu tevil ederek bu hükme varmış olmalıdır. İlim ehli ise, kölenin nikâhının, efendisinin izniyle olması halinde caiz olduğunu ic-ma ile kabul etmişlerdir.

Şayet fâsid bir nikâh yapacak olursa, Şafîî der ki: Eğer nikahladığı Üe gerdeğe girmemişse, kadına hiçbir şey verilmez. Şayet gerdeğe girmişse, azad edildiği takdirde ona mehir vermesi gerekir. Bu, Şafîî mezhebindeki sahih görüştür Aynı zamanda, Ebû Yusuf ve Muhammed'in de görüşüdür. Onlara göre de azad edilinceye kadar mehir vermek yükümlülüğü yoktur

Ebû Hanife der ki: Onunla gerdeğe girecek olursa, kadına mehir vermesi gerekir. Malik ve Şafîî der ki: Köle, iki kişinin ortak mülkiyetinde ise, sahiplerinden birisi evlenmesi için ona izin verse, o da nikâhlansa, nikâh batıldır. Cariye ise, nikâh hususunda, sahiplerinden izin ister, onlar da izin verirse bu nikâhı caizdir. İsterse, akdi fiilen kendisi gerçekleştirmesin, bunun yerine nikâh akdini yapacak kimseleri görevlendirmiş olsun. [388]

12. Mehir Ödeme Gereği:

Yüce Allah'ın: "Mahirlerini de güzellikle kendilerine verin" buyruğu nikâhta mehrin vacib oluşuna ve mehrin cariyeye ait olduğuna delil vardır.

"Güzellikle: Maruf ile" buyruğunun anlamı ise, şeriata ve sünnete uygun surette veriniz, demektir. Bu da, cariyelerin aldıkları mehre, efendilerinden daha bir hak sahibi olmalarını gerektirir. Malik'in görüşü de budur. Kitab'u'r-Ruhun (Rehinler BahsO'inde der ki: Efendinin-, cariyesinin mehrini alıp, onu çeyizsiz bırakma hakkı yoktur. Şafîî ise der ki: Mehir efendiye aittir. Çünkü o, bir ivazdır, Cariyeye aîr olamaz. Bunun asıl dayanağı ise malın aslında (rakabesinde, yani cariyenin kendisinde) faydalanma hakkına sahip olmaktır. Cariyenin burada

sözkonusu edilmesi ise, mehrin ona sebep vatib oluşundan dolayıdır. Kadı İsmail ise, Ahkâm adlı eserinde şunu zikretmektedir: Bazı İrak alimleri, bir kişi cariyesini kölesiyle evlendirecek olursa, ona me-lîir verilmeyeceğini iddia etmişlerdir. Ancak bu görüş, Kitap ve sünnete muhaliftir der ve bu konuda uzun uzun açıklamalarda bulunur. [\[389\]](#)

13. Evlenileceklerin İffetli Olma Gereği:

Yüce Allah'ın: "Zinadan kaçman, gizli dost edinmeyen, namuslu kadınlar olmaları halinde" buyruğunda geçen muhsanât: namuslu kadınlar" iffetli kadınlar demektir. El-Kisâî: "İffetli, namuslu kadınlar" kelimesinin Kur'ân-ı kerimde geçtiği her yerde, "sâd" harfini esreli okumuştur. Bundan tek istisna ise, yüce Allah'ın: İçinizden hür olan kadınlar" buyruğudur. (Burada bu kelimenin "sâd" harfini üstün okumuştur) Diğerleri ise, bu kelimeyi, Kur'ân-ı kerimde geçtiği her yerde (sâd harfini.) üstün olarak okumuşlardır.

Daha sonra yüce Allah: "Zinadan kaçınan" yani zina etmeyen, yani açıktan açığa zinada bulunmayanlar olarak dîye buyurmaktadır. Çünkü cahiliye dönemi insanları arasında açıktan açığa zina eden kadınlar vardı, Bu kadınların tıpkı baytarların bayrakları gibi, dikili bayrakları olurdu.

"Gizil dost edinmeyen"; hayasızlık ve fuhuş yapmak için arkadaşları, dostları bulunmayan kimseler demektir. "Dostlar" anlamına gelen kelimesinin tekili şeklinde gelir. Kişinin arkadaşına bu isim verilir. tabiri İse, çokça arkadaşları bulunan kimse hakkında kullanılır. Bu açıklamalar, Ebû Zeyd'den nakledilmiştir. Denildiğine göre, "Müsâfiha", açıktan açığa zina eden kadın demektir. Yani bu iş için kendisini kiralayan kadın demektir. Dostu olan kadın ise, bu işi gizlice yapan kadın demektir. Bir diğer görüşe göre "Müsâfiha (zina eden) kadın" herkesle zina yapan, dostu bulunan kadın ise, tek bir kişi ile zina eden kadın demektir. Araplar, alenî zinayı ayıplarlar, fakat dost edinmeyi ayıpla-mazlarch. Daha sonra ise îslâm bütün bunları kaldırdı. İşte İbn Abbas ve diğerlerinden nakledildiğine göre, yüce Allah'ın: "Gizlisiyle, açığıyla fuhşıya-ta yaklaşmayınız" (el-En*âm, 6/151) buyruğu bu hususta nazil olmuştur. [\[390\]](#)

14. Köle ve Cariyelerin Zina Cezası:

Yüce Allah'ın: Şayet evlendikten sonra..." buyruğundaki ke limenin hemzesini, Âsim, Hamza ve Kisâî üstün olarak, diğerleri ise, ötre olarak okumuşlardır. Üstün ile okuyuşun anlamı, "o cariyeler müslüman olurlarsa'1 ötre ile okumanın

anlamı; "o cariyeler evlendirilirlerse" şeklindedir.

Müslüman bîr cariye zina edecek olursa, hür kadına verilen zina cezası olan celdin yansı verilir. Cumhurun, yani İbn Mes'ûd, Şa'bî, ez-Zührî ve diğerlerinin görüşüne göre, cariyenin muhsan olması, müslüman olması demektir. Buna göre, kâfir bir kadın zina edecek olursa, had vurulmaz. Bu da İbnü'l-Münzîr'in zikrettiğine göre, Şafî'nin görüşüdür. Başkaları ise, cariyenin muhsan olması demek, hür bir erkekle evlenmesi demektir. Buna göre, evli bulunmayan müslüman cariye zina edecek olursa, ona had yoktur. Bunu da Said b. Cübeyr, el-Hasen ve Katade söylemiştir İbn Abbas ve Ebû'd-Der-dâ'dan da bu görüş rivayet edildiği gibi, Ebû Ubeyd de böyle demiştir.

Ebû Ubeyd der ki: Ömer b, el-Hattab (r.a)'dan rivayet edildiğine göre, ona cariyeyevurulacak had hakkında soru sorulmuş, o da şöyle demiştir; "Cariye başının üzerindeki kürkü evin arkasında bırakmıştır." eĒ-Asmaî der ki: Burada kürk (el-Ferva), başın üzerindeki deridir. Ebû Ubeyd der ki: Burada Hz. Ömer, bizzat bu deriyi kast etmemiş tir, Kadın, evin arka tarafında başının derisini nasıl bırakabilir ki? Şu kadar var ki, bu bir örneklendirmedir. O, bununla başörtüsünü kastetmiştir. Cariyenin üzerinde başörtüsü ve hicabın sozko-nusu olmadığını, cariyenin sahiplerinin gönderdikleri her yere çkıp gittiğini» bundan imtina edemediğini, böylelikle de zinadan kaçınma gücü bulunmayan yere dahi gidebileceğini İfade etmek istemektedir. Koyun gütmek, vergi ödemek ve benzeri işler gibi. Sanki Hz. Ömer, zina etmesi halinde, işte bu husus dolayısıyla üzerinde had olmadığı görüşüne sahip gibidir.

Bir başka kesim ise şöyle demektedir: Cariyenin muhsan olması, evlenmesidir. Şu kadar var ki, sünnet-i seniyye ile had, evli bulunmayan müslüman cariye hakkında vacibtir. Nitekim, Buharı ve Müslim'in Sahih'lerinde yer aldığına göre: Ey Allah'ın Rasulü, cariye muhsan değilken zina ederse, ne olur? diye sorulması üzerine, o da: Cariyeye had vurulmasının vacib olduğunu belirtmiştir. [391] ez-Zührî der ki: Evli cariyeye, Kur'ân-ı kerîmin nassı gereği had uygulanır. Evli bulunmayan müslüman cariyeye ise, hadis gereği had uygulanır.

Kadı İsmail de, yüce Allah'ın: "Şayet evlendikten sonra" buyruğu hakkında müslüman olmalarından sonra diye açıklayanların bu açıklaması, uzak bir ihtimaldir der. Çünkü, daha önce yüce Allah'ın: "Sahib olduğunuz mü'min cariyelerinizden" buyruğunda imanları söz konusu edilmiştir. Şu kadar var ki, bunun evli olmaları demek olduğunu söyleyip, evlenmedikçe de cariyeye had uygulanmayacağı görüşünde olanlar, Kur'âim Kerimin zahirinden anlaşılan kanaati benimsemişlerdir. Zannederim, bunlar da bu hadisi bilmiyorlardı. Bize göre durum şöyledir: Cariye, eğer evli olduğu takdirde zina edecek olursa,

Allahın Kitabı gereğince ona celde vurulur. Şayet evlen-meksizin zina edecek olursa, bu seter Peygamber (sav)'ın hadisi gereğince yine ona celde vurulur, fakat onun için recm söz konusu değildir. Çünkü recm ikiye bölünemez. Ebû Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki: Yüce Allah'ın buyruğunun zahiri, müslüman dahi olsa, evlenmedikçe cariyeye hakkında haddin söz-konusu olmamasını gerektirmektedir. Ancak sünneti seniyye, muhsan olmasa (evlenmese) dahi cariyeye celde vurulacağını ifade etmiştir. O halde bu fazladan bir beyandır. Derim ki: Müminin sırtı, yasak bölgedir. Yakîn olmadıkça mubah olmaz-İhtilaf bulunması halinde ise yakîn yoktur. Ancak, sahih sünnette bu hususla celde cezası gelmeseydi bu böyle olacaktı. Doğrusunu en iyi biten Allah'tır. Ebû Sevr de İbnü'l-Münzir'in naklettiğine göre şöyle demiştir: İkisinin (köle ile cariyenin) recmedilecekleri hususunda (Fukahâ) ihtilaf halinde iseler de, ikisinin de muhsan olmaları halinde recm olunurlar. Şu kadar var ki, eğer reo molun mayaca ki a rina dair bir icma varsa, icmaı kabul etmek daha uygundur. [\[392\]](#)

15- Köle ve Cariyelere Zina Haddini Kim Uygular:

İlim adamları, zina eden köle ve cariyelere haddi kimin uygulayacağı hususunda farklı görüşlere sahiptir.

İbn Şihâb der ki: Zina eden köle ve cariyeyi, sahiplerinin cezalandırması şeklinde sünnet uygu lana gelmiş tir. Ancak onların durumları, sultana (yönetici ve hakime) götürülecek olursa, herhangi bir kimse onun önüne geçmek hakkına sahip değildir. Bur Peygamber (sav)'in: "Sizden herhangi birinizin cariyesi zina edecek olursa, ona haddi uygulasm" [\[393\]](#) buyruğunun muktezasıdır. Hz. Ali de irad ettiği hutbesinde şöyle demiştir Ey insanlar, kölelerinize haddi siz uygulayınız. Onlardan muhsan olana da, olmayana da. Çünkü Rasûlullah (sav)'a ait olan bir cariyeye zina etmişti. O da bana ona celde vurmamı emretti. Bir de baktım ki, henüz yeni doğum yapmış. Ona celde vuracak olursam öldürmekten korktum. Bunu Peygamber (sav)'e nakledince, iyi ettin diye buyurdu. Hadisi Müslim, Hz. Ali'ye mevkufen rivayet etmiştir. [\[394\]](#) Nesaî bu hadisi müsned olarak zikreder ve şöyle der: Rasûlullah (sav) buyurduki: "Sağ ellerinizin malik olduklarına hadleri uygulayınız. Onlardan muhsan olanına da, olmayanına da." [\[395\]](#)

İşte bu, efendilerin malik oldukları kimselere muhsan olanlarına da, olmayanlarına da haddi uygulayacaklarına dair açık bir nasıttır.

Malik (r.a) dedi ki: Efendi, zina eden kölesine, şarap içen ve zina iftirasında

bulunan kölesine şahitlerin şahidük etmesi halinde had uygular. Fakat, hırsızlık halinde elini kesemez. Onun elini imam keser. Bu, el-Leys'in de görüşüdür.

Ayrıca, ashab-ı kiramdan bir topluluktan kölelerine had uyguladıklarına dair rivayetler gelmiştir. İbn Ömer ve Enes bunlar arasındadır. Ashab-ı kiram arasından bu hususta onlara muhalefet eden yoktur. İbn Ebi Leylâ'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ensar'ın geri kalanlarına yetiştim. Onlar, zina etmesi halinde cariyelerine meclislerinde (had) vuruyorlardı.

Ebû Hanîfe ise der ki: Kölelere de, cariyelere de hadleri, zinada olsun, sair haddi gerektiren suçlarda olsun veli değil, sultan (devlet yetkilisi) uygular. Bu el-Hasen b. Hayy'in de görüşüdür.

Şafiî ise der ki: Haddi gerektiren her hususta, köleye haddi mevla uygular ve (hırsızlık yaparsa) onun elini keser. Şafiî zikrettiğimiz hadisleri delil göstermiştir.

es-Sevrî ve Evzaî de zina etmesi halinde ona had uygular demektedir. Hadislerin muktezası da budur. Doğrusunu en iyi bilen Ailahtır. Kölelerin sürgüne gönderilmesi ile ilgili açıklamalar da bu sûrede (4/16. âyet, 6, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[396\]](#)

16. Zina Edip Had Uygulanmadan Azad Edilen Cariyenin Durumu:

Bir cariye, zina ettikten sonra, efendisi ona had uygulamadan önce azad edilirse, artık efendinin ona had uygulama yetkisi kalmaz. Bu husus nezdin-de sabit olduğu takdirde ise, ona sultan had uygular. Şayet zina eder, sonra evlenirse, artık efendisinin ona yine had uygulama yetkisi -kocasının hakkı dolayısıyla- yoktur. Çünkü bu haddin kocaya da zarar verme ihtimali vardır. Bu, Malik'in görüşüdür. Şu kadar varki, kocanın da aynı efendinin mülkiyetinde olmaması gerekir. Eğer, koca da aynı efendinin mülkiyetinde ise, o takdirde efendinin ona had uygulaması caiz olur. Çünkü her ikisinin (zina eden cariyenin de, kocasının da) hakkı efendilerinin hakkıdır. [\[397\]](#)

17. Köle Zina Ettiğini İkrar Ederse:

Köle zina ettiğini İkrar edip, efendisi bunu kabul etmezse, ikrarı dolayısıyla köleye had uygulamak icabeder. Efendinin bunu inkâr etmesine de bakılmaz. Bu hususta ilim adamları arasında icma vardır.

Müdebber (azad edilmesi efendisinin ölümü şartına bağlanmış) köle, um-muîveled (efendisinden çocuğu olan cariye), mükâtep (belli bir bedel ödemek

şartıyla azad edilmesi yazışma ile tesbit edilmiş,) köle ve bir bölümü azad edilmiş kölenin durumu da böyledir.

Yine icma ile şunu kabul etmişlerdir: Cariye zina edip de sonra azad edi-lecek olursa, ona cariyelere uygulanan had uygulanır. Eğer, azad edildiğini bilmediği halde zina eder, sonra da bu durumu öğrenir ve ona (cariye) haddi uygulanmış ise, bu takdirde hür bir kadına uygulanan haddin geri kalan kısmı da tamamlanır. Bunu İbnü'l-Münzir zikretmiştir. [\[398\]](#)

18. Efendinin Zina Eden Köle ve Cariyesini Affetmesinin Hükümü:

İlim adamları zina eden köle ve cariyesini af etmesinin hükümü hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Hasan-ı Basri affetmek hakkına sahiptir derken, ondan başkaları, haddi uygulamaktan başka bir şey yapamaz. Tıpkı sultanın öğrenmesi halinde haddi uygulamamak imkânına sahip olmadığı gibi. Efendi de ona, haddi uygulaması icabettiği takdirde cariyesini af edemez, der-İer. Bu da Ebû Sevr'in görüşüne göre böyledir. İbnü'l-Münzir der ki: Biz de bu görüşteyiz. [\[399\]](#)

19. Köle ve Cariyelere Hadlerin Yarısının Uygulanması ve Hikmeti: Yüce Allah'ın:

"Onlara, hür kadınlara verilen cezanın yansı verilir" buyruğundaki "cezaMan kasıt, celledîr. "Hür kadınlar"dan kasıt ise, burada hür ve bakire olanlardır. Çünkü, evli ve hür kadının recmedilmesi gerekir. Eecm ise bölünme kabul etmez. Bakireye, evli olmasa dahi muhsana denilmesinin sebebi, daha sonra muhsan olacağından dolayıdır. Nitekim kurbanlığa, kurban edilmeden önce, "udhiye" denilir. İneğe de, henüz daha toprağı altüst etmeden önce (toprağı altüst eden anlamında) "musîra" denilir.

Buradaki Hel-Muhsanât'ın evli kadınlar anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü hadis-i şerifte, muhsan kadınlar hakkında sopa vurmak ve recm cezasının olduğu belirtilmiştir. Recm İse, bölünme kabul etmediğinden dolayı, geriye onlar (zina eden cariyeler.) hakkında dövmenin yarısı ceza olarak kalmaktadır.

Cariyelerin hadlerinin eksilmesindeki faydaya gelince: Cariyelerin hür kadınlardan daha zayıf oluşudur. Şöyle de denilmektedir: Cariyeler hür kadınların vardıkları gibi muradlarına varamazlar. Yine şöyle denilmiştir: Ceza da nimete göredir. Nitekim yüce Allah'ın, Peygamber (sav)'ın hanımlarına hitaben şöyle dediği görülmüyor mu: "Ey Peygamber hanımları, sizden kim

apaçık bir hayasızlık işlerse, onun için azabı iki kat arttırılır..," (el-Ah-zab, 33/30) Çünkü, Peygamber hanımlarının nimeti daha fazla olduğundan, onların cezaları da daha ağır olarak tesbit edilmiştir. Cariyelerin de sahip oldukları nimetler daha az olduğundan, cezaları da daha azdır,

Âyet-i kerimede özel olarak cariyelerin haddi zikredilmiş, fakat kölelerin haddi zikredilmemiştir. Çünkü, kölelerin de, cariyelerin de haddi eşittir: Zina da elli celdedir. Zina iftirası ve içki içmek te, kırk celdedir. Çünkü cariyenin haddi, köleliğin eksikliği dolayısıyla eksilmiştir. O bakımdan mülkiyet altında olmak gerekçesiyle, erkek köleler de bunun kapsamına girmiştir. Nitekim Hz. Peygamberin: "Her kim bir köledeki ortaklık hissesini azad edecek olursa..."

[\[400\]](#) buyruğunun kapsamına cariyeler de girmiştir. İşte bu, ilim adamlarının asıl anlamında kıyas adını verdikleri şeydir. Yüce Allah'ın: "Muhsan kadınlara iftira atanlar..." (en-Nûr, 24/4) buyruğu da bu kabildendir. Bunun kapsamına ileride yüce Allah'ın izniyle, Nur Sûresi'nde (bk, en-Nûr, 24/4. âyet, 3- başlıkta) açıklanacağı üzere, muhsan olan erkekler de kati olarak girmektedir. [\[401\]](#)

20- Zina Eden Cariyeyi Satmanın Hükümü:

İlim adamları, icma ile şunu kabul etmişlerdir: Zina eden cariyeyi satmak, o cariyenin sahibi için bağlayıcı ve vacib değildir. Bununla birlikte onu satmasını tercih etmişlerdir. Zira Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Sizden herhangi birinizin cariyesi, zina edip de, zinası açıkça ortaya çıktığı takdirde ona had vursun. Bununla birlikte onu, bundan dolayı bir daha azarlayıp yüzüne vurmasın. Sonra bir daha zina edecek olursa, yine ona had vursun ama, onu azarlayıp zina ettiğini yüzüne vurmasın. Sonra üçüncü bir defa daha zina edecek ve zinası açıkça ortaya çıkacak olursa, kıldan bir ip karşılığında dahi olsa artık onu saüversin." Bu hadisi, Müslim, Ebû Hureyre'den rivayet etmiştir. [\[402\]](#)

Zahiriler ise, dördüncüsünde zina ettiği takdirde satmanın vacib olduğunu söylemişlerdir. Dâvûd ve diğerleri bunlar arasındadır. Çünkü Hz. Peygamber: "Onu satsın" ve "sonra onu örülmüş bir ip karşılığında dahî olsa satın" diye buyurmuştur, İbn Şihab der ki: Üçüncü defadan sonra mı, dördüncü defadan sonra mı (satın) dediğini bilemiyorum, Böyle bir cariyeyi satacak olursa, zina ettiğini bildirir, Çünkü bu gizlenmesi helâl olmayan kusurdur.

Eğer; hadisten maksat, zina eden cariyenin uzaklaştırılmasıdır. Onu satanın zina ettiğini bildirmesi vacib kabul edilirse, herhangi bir kimse onu satın almaz. Halbuki biz onu uzaklaştırmakla emrolunmuşuz, denilecek olursa, buna cevap

şudur:

Btjyle bir cariyeye, bir maldır ve zayı edilmez. Çünkü malın zayı edilmesi yasaklanmıştır. Başiboşla bırakılmaz. O takdirde bu, onunla zinaya bir teşvik ve buna bir İmkân hazırlamak olur. Her zaman için de haps olunamaz.

Çünkü o takdirde onun efendisine sağlayacağı menfaat ortadan kalkmış olur. Geriye onu satmaktan başka çare kalmamaktadır. Olur ki, ikinci efendi onunla ilişki kurmak suretiyle iffetini korur, yahut alabildiğine ona göz-kulak olur da böyle bir iş yapmasına engel olur. Özetle söylenecek olursa, sahiplerin değişmesi ile durumunda da değişmeler olabilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[403\]](#)

21. Bekârlığa Katlanmak, Cariyelerle Evlenmekten Hayırlıdır:

Yüce Allah'ın: "Sabretmeniz ise, sizin için daha hayırlıdır" buyruğunun anlamı şudur: Bekârlığa sabredip katlanmak, cariyeyi nikâhlamaktan hayırlıdır. Çünkü cariyeye ile evlenmek, doğan çocuğun köleleşmesi sonucunu verir. Oysa, kişinin kendisini koruması ve üstün ahlâkî değerlere sahiplenmeye devam etmesi, bayağılıklara düşmekten daha iyidir. Ömer (r.a)'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hür herhangi bir kimse, bir cariyeye ile evlenecek olursa, kendisini yan yana köleleştirmiş demektir. Yani kendi çocuğunu köle yapar. O bakımdan böyle bir şeye karşı direnmek ve sabretmek, çocuğun köleleşmemesi için daha faziletlidir. Said b. Cübeyr de der ki: Cariyeyi nikahlamak ancak, zinaya bir yakınlıktır. Yüce Allah da: "Sabretmeniz İse sizin için daha hayırlıdır" yani cariyeleri nikahlamadan durmanız daha hayırlıdır, diye buyurmuştur,

İbn Mace'nın Sünen'inde ed-Dahhâk b, Müzahim'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben Enes b. Maliki şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Her kim temiz ve arındırılmış olarak Allah'ın huzuruna çıkmak istiyorsa, hür kadınlarla evlensin." [404] Bunu Ebû İshak es-Sa'le-bi de, Yunus b. Mirdas yoluyla rivayet etmiştir ki, Yunus, Enes'in hizmetçisi idi. (Ebû İshak) şunu da ekler: Ebû Hureyre dedi ki; Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Hür kadınlar evin salâhı, cariyeler ise evin helaki -veya- evin fesadıdır" [405]

26- Allah size açıkça bildirmek, sizi sizden öncekilerin sünnetlerine İletmek, tövbelerinizi kabul etmek ister. Allah hakkıyla bilendir, Hakimdir.

Yani Allah size, dininize dair hususları, işlerinizde faydanıza olan şeyleri, sizin İçin helâl ve haram olanları açıklamak diler.

Bu, yüce Allah'ın hükmünün bulunmadığı bir olayın varlığının imkânsız olduğuna delildir, yüce Allah'ın şu buyruğu da -ileride geleceği üzere- bu kabildendir: "Biz o Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık* (el-En'arn, 6/38) Bundan sonra da yüce Allah: Allah sizden hafifletmek ister" (en-Nisa, 4/28) diye buyurmaktadır. Böylelikle bu âyet-i kerimeden sonra gelmiştir. Tefsirini yaptığımız âyette bunun yerine "lâm" harfi gelmiştir. el-Ferra der ki: Araplar, Diye, için" anlamına gelen "lâm" ile 'i birbirinin yerine kullanırlar. O bakımdan Araplar, "" anlamına gelen "lâm" harfini, dilemek ve emr etmek anlamındaki fiillerin başında edatını getirir ve şöyle derler: Yapmanı istedim. Çünkü bunların ikisi de gelecekteki isteği İfade eder.

Şu kadar var ki; Yapacağını zannettim, demek caiz değildir. Çünkü böyle bir durumda;) Senin kalkmış olduğunu sandım, denilir. Kur'an-ı kerimde de şöyle buyurulmaktadır: Aranızda adalet yapmakla emrolundum." (eş-Şura, 42/5)

Âlemlerin Rabbine teslim olmakla emr olunduk" (el-En'âm, 6/71); yine Ağızlarıyla Mlahın nurunu söndürmek isterler." (es-Saff, 61/S)

Allah'ın nurunu söndürmek isterler." (et-Tevbe, 9/32) Şair de şöyle demektedir:

"Ben onun hatırasını unutayım istiyorum, fakat sanki Leylâ her yolda benim gözüme görünüyor."

Görüldüğü gibi burada" unutmak" fiilinin başına gelen "lâm" harfi -kelimeyi mastara çeviren- anlamındadır.

en-Nehhâs der ki: Fakat ez-Zeccâc, bu görüşün hatalı olduğunu belirtir ve der ki: Eğer lâm anlamında olsaydı, onun basma bir başka !'lâm"m daha gelmesi gerekirdi. Nitekim: Bana ikram etmen için geldim, denilip: "" şeklinde "lâm" harfi de getirilerek söylenebilir. Sonra bize, (ez-Zeccâc) şu beyiti okudu:

"Ben istedim ki insanlar bilgin bunların

Kays'ın şalvarları olduğunu ve heyetler buna tanık iken.

Burada ifade; ben bununla sizin için açıkça ortaya çıkmasını istedim, takdirindedir. en-Nehhas der ki: Bu konudaki kanaatler o derece arttı ki, kimi kurra işi bu "lâm"a en lâm'ı diyecek noktaya götürdüler.

Buyruğun anlamının: Yüce Allah size açıklamak istediğinden dolayı bunu dilemektedir, şeklinde olduğu da söylemiştir.

"Sizi sizden öncekilerin sünnetlerine İletmek" sîzden önceki hak ehlinin sünnetlerine iletmek ister. Burada "sizi iletmek" ifadesinin anlamının sizi, sizden önceki hak ve batıl ehlinin izlediği yolları açıklamak ister, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bazı nazar ehli (.aklî yöntemlerle yaklaşan kimseler) der ki: Bu buyrukta şuna da delil vardır: yüce Allah, bu âyeti kerimeden önce bize neyi haram kıldı ise, bizden öncekilere de haram kılınmıştır. en-Nehhas ise der ki: Bu yanlıştır. Çünkü o takdirde, buyruğun anlamı şöyle olur: O, sizlere, sizden öncekilerden kendilerine yasak kılınan şeylerden uzak duranların durumunu beyan etmektedir. Oysa mana şöyle de olabilir; O, sizden önceki peygamberlere beyan ettiği gibi size de beyan etmektedir. O vakit, bu buyruk ile bizzat değindikleri bu hususa işaret etmiş olmaz.

Şöyle de denilmektedir: Yüce Allah'ın: "Allah size açıkça bildirmek ister—" buyruğu yeni bîr hususun başlangıcını teşkil etmektedir. Yani yüce Allah size, kendisine nasıl itaat edileceğini beyan etmeyi dUer ve "sizi, sizden öncekilerin sünnetine iletmek" öncekilerin sünnetlerini size bildirmek "ister. " Onlar emrimi terk edince, akıbetlerinin nasıl olduğunu size göstermek isterim. Sizler ise,

bunları yapacak olursanız, hemen sizi cezalandırmam. Fakat, tevbenizi kabul ederim. "Allah" tevbe eden kimseleri "hakkıyla inlendir", tevbeyi kabul etmesi dolayısıyla da hikmeti sonsuz "Hakimdir." [406]

27- Allah, tevbelerinizi kabul etmek ister. Şehvetlerine uyanlar ise, sizin büyük bir sapıklığa düşmenizi İsterler. 28. Allah, sizden (yükünüzü) hafifletmek İster. Zaten insan zayıf yaratılmıştır.

Yüce Allah'ın: "Allah tevbelerinizi kabul etmek ister" buyruğu nübte dâ ve haberdır. ise, î ister" buyruğu ile nasb mahallindedir.

Aynı şekilde; sizden hafifletmek ister," Âyetinde Hafifletmek" buyruğu, İster" fiili ile nasb mahallin-dedir. Buyruğun anlamı şudur: Allah sizin tevbe etmenizi ister. Yani tevbe-nizi kabul edip, günahlarınızı affetmek ve üzerinizdeki yükleri hafifletmek İster. Denildiğine göre bu, şeriatın bütün hükümleri hakkında böyledir. Sahih olan dabudur.

Yine denildiğine göre, ha fitletme kten kasıt, cariyenin nikâh I a nab i İme sidir. Yani Biz, sizin kadınlara karşı sabretmek noktasındaki zayıflığınızı bildiğimizden dolayı, cariyelerle evlenmeyi mubah kılmak suretiyle yükünüzü hafiflettik. Bu açıklamayı, Mücahid, İbn Zeyd ve Tavus yapmıştır. Tavus der ki: İnsanın kadınlara karşı zaaafi olduğu kadar hiçbirşeye karşı zaafi yoktur.

"Şehvetlerine uyanlar" dan muayyen olarak kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler belirtilmiştir. Mücahid, bunlar zinakâriardir derken, es-Süddî, bunlar yahudi ve hıristiyanlardır, demektedir. Bir kesim de, özel olarak yahudüerdir. Çünkü yahudiler, müslümanların baba bir kızkardeşleri nikahlamak hususunda kendilerine tabii olmalarını istemişlerdir.

İbn Zeyd der ki: Bununla umum kastedilmiştir. Daha sahii olan da budur.

Meyi etmek (sapıklığa düşmek); doğru yoldan sapmak demektir. Doğru yo) üzerinde bulunmayan bir kimse.başkalarıntn da kendisi gibi o yol üzerinde olmasını isterki, (onların sapıkhğı dolayısıyla) kendisine herhangi bîr musibet gelip yetişmesin.

Yüce Allah'ın: "Zaten insan zayıf yaratılmıştır" buyruğundakizayıf" kelimesi hal olarak mansubtur Buyruğun anlamı da şudur: İnsanın he-vasi kendisini meylettirneye, saptırmaya sebeptir. Şehvet ve kızgınlığı ise, onu aceleciliğe, hafifliğe iterler Bu da zayıflığın en ileri derecesidir. O bakımdan onun yükümlülüklerinin hafiflet ilmesine ihtiyacı vardır Tavus der ki: Bu, öüel olarak kadınlar hususunda böyledir. İbn Abbas'tan bu lafzı: Ve (Allah) insan! zayıf yaratmıştır" diye okuduğu rivayet edilmiştir. Yani Allah, insanı zayıf yaratmıştır

Bu da kadınlara karşı sabır ve takati yok, demektir. İbnü'l-Müseyyeb der ki: Seksen yaşına geldim. Gözümün biri kör oldu, diğeri ile çok az görüyorum. Benim bu adamım -erkeklik organım kastediyor- ise, kör ve sağırdır. Bununla beraber yine de kadınların fitnesinden korkuyorum.

Buna yakın bir ifade Ubade b. es-Sabit (r-a)'dan rivayet edilmiştir, Ubade der ki: Benim şu halimi görmüyor musunuz? Ancak başkasının bana destek vermesi halinde kalkabiliyorum. Ve ancak, bana yumuşatılan şeyleri -Yahya dedi ki: Yumuşatılıp ısıtılan şeyleri demek istiyor- yiyebiliyorum. Arkadaşım da -Yine Yahya: Erkeklik organını kastediyor, dedi- uzun bir zamandan beri ölmüş bulunuyor, buna rağmen benini için helâl olmayan bir kadın ile halvette kalmak hoşuma gitmez. İsterse bana karşılık güneşin üzerinde doğduğu herşeyi bana versinler. Buna sebep ise, şeytanın bana gelip, arkadaşımı aleyhime harekete geçirmesinden korkmamdın Çünkü onun, ne göreceğ gözünü, ne işitecek kulağı vardır. [407]

29. Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâld yollarla yemeyin. Aranızda karşılıklı bîr rıza ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna. Kendinizi öldürmeyin. Şüphe yok ki Allah, size çok merhamet edendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dokuz başlık halinde sunacağız:

1- Batıl Ahş-Veriş Türlerinden; Urbûn (Kaparolu) Alış-Veriş.

Yüce Allah'ın: "Bâtıl yollarla" buyruğundan kasıt, hak olmayan yollarla demektir. Bunun şekilleri ise, Önceden de açıkladığımız gibi, pek çoktur. Bu buyruğun ne anlama geldiğini daha önce Bakara Sûresi'nde (2/188. âyet, 3-başlıkta) açıklamış bulunuyoruz,

Batıl yollarla malı yeme türlerinden birisi de, urban salısı diye bilinen satış çeşididir. [408] Bu şöyle olur: Bir kişi senden mal alır, yahut senden bineğini kiralar. Buna karşılık, bir dirhem veya daha fazla bir para teslim eder. Eğer o malı satın alır yahut bineğe binerse, teslim ettiği bu para malın bedelinden, yahut bineğin kirasından düşülür Şayet malı satın atmaktan vazgeçer, yahut bineği kiralamazsa, daha önce vermiş olduğu para da senin olur. Bu, Hicaz-lı ve Iraklı bölge fukahâları topluluğuna göre, uygun değildir ve caiz de değildir Çünkü bir çeşit kumar, ğarar ve muhataralı alış-veriştir. Karşılıklı bir ivaz veya hibe sözkonusu olmaksızın, malın batıl bir yolla yeni İme sidir. Böyle bir yolla mal yemek ise kma ile batıldır. Urban satışı, eğer bu şekilde meydana gelirse, kabzdan önce de, sonra da fesh edilen bir satıştır. Şayet mal, mevcut ise, geri

verilir. Eğer tüketilmiş İse, o malın kabzedildiği günkü kıymetini geri iade eder. Aralarında İbn Sirîn, Mücahid, Nail b, Abdülharis ve Zeyd b. Eslem'in de bulunduğu bir topluluktan, belirttiğimi?: şekildeki bir urban satışı caiz gördükleri rivayet edilmiştir. Zeyd b. Eşlem de şöyle dermiş; Rasûlullah (sav) bu alış-verişi caiz kabul ediyordu, Ebû Ömer (İbn Abdil'l-Berr) ise der ki: Böyle bir şeyi, Peygamber (sav)'m caiz gördüğü sahih bir yoHa bilinmemektedir. Şu kadar varki, Abdurrezzak bunu, el-Eslemî'den, o da Zeyd b. Es-lem'den mürsel olarak zikretmiştir. Bu ve benzeri bir rivayet ise delil olamaz. Caiz olan urban satışının, Malik'in ve onunla birlikte diğer fakihîlerin açıkladıkları şekilde olma ihtimali vardır. O da şöyle olur: Önce ona peşin bir ur-bun (kaparo) verir, sonra ödemiş olduğu bu miktar, satışın tamamını tercih edecek olursa, ödiyeceği bedelden hesap edilir. Malik'ten ve diğerlerinden gelen rivayete göre bu tür alış-verisin caiz olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Malik'in Muvatta'ında, kendisince sika kabul edilen raviyen şöyle bir rivayet kaydedilmektedir: Amr b. Şuayb, babasından, onun, dedesinden rivayetine göre Rasûlullah (sav) urban satışı yasaklamıştır. [\[409\]](#)

(İbn Abdil'l-Berr) Ebû Ömer der ki: İnsanlar burada kendisince sika kabul edilen ravi hakkında tenkitte bulunmuşlardır. Bu konuda söylenen doğruya en yakın olma ihtimali bulunan görüşe göre, o, bu hadisi İbn Lehiya, yahut da İbn Vehb'den, o İbn Lehiya yoluyla almıştır. Çünkü İbn Lehiya bunu Amr b. Şuayb'dan işitmiş ve ondan rivayet etmiştir. İbn Lehiya dan da bu hadisi, İbn Vehb ve başkaları nakletmişlerdir. İbn Lehiya ise, ilim adamlarından birisi olmakla birlikte denildiğine göre onun kitapları yanmıştır. O bakımdan bu tarihten itibaren ezberinden hadis naklettiği takdirde, hata yapardı. İbnü'l-Mübarek ve İbn Vehb'ın ondan rivayetine gelince, bazılarına göre bu sahihtir. Kimisi de, İbn Lehiya'nın rivayet ettiği bütün hadisleri zayıf kabul eder. Oldukça geniş bilgisi vardı, bildiği hadisler de pek çoktu. Şu kadar var ki, hadis alimlerine göre, onun durumu bizim belirttiğimiz gibidir. [\[410\]](#)

2. Karşılıklı Rızaya Dayalı Ticaret:

Yüce Allah'ın: "Aranızda karşılıklı bir rıza ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna" buyruğu munkatf bir istisnadır. Yani, ama karşılıklı rıza ile yapılan ticaret yoluyla yiyebilirsiniz. Ticaret ise, alış-veriştir. Bu buyruk, yüce Allah'ın -önceden de geçtiği gibi-t "Allak, alış-verişi helâl, faizi haram kılmıştır" (el-Bakara, 2/285) buyruğunu andırmaktadır.

Ticaret" kelimesi merfu' olarak da okunmuştur. Yani ortada bir ticaret olması hali

müstesna, demek olur. Sibeveylı de buna uygun olarak, şu beyiti zikretmektedir: "Zühl b. şeybanoğullarına feda olsun şu devam Yıldızı bol ve aydınlık bir gün (gece) olursa."

Buradaki -ve benzeri cümlelerdeki- "kine et-tâamme" denir. Çünkü bu, Faili ile birlikte tam bir anlam ifade etmekte, ayrıca mefule İhtiyacı kalmamaktadır.

Ticâiret" kelimesi, nasb olarak da okunmuştur, o takdirde "kâne" nakısa olur. Çünkü habersiz, sadece ismi ile tamam olmamaktadır. Bu okuyuşa göre de ismi kendi bünyesinde müstetirdir. Dilersen bunu takdir de edebilirsin. Yani, malların ticaret mallan olması hali müstesna- Bu durumda, rau-zaf hazfedilmiş, muzafun lieyh de onun yerine ikame edilmiştir. Buna dair açıklamalar önceden geçmiştir. Yüce Allah'ın; Eğer ödeme zorluğu çeken birisi ise..." (el-Bakara, 2/280) buyruğu da bu kabildendir. [\[411\]](#)

3. Kur'ân-ı Kerim'e Göre Ticaretin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın buyruğundaki "ticaret" kelimesi, sözlükte karşılıklı ivazlaş-madan ibarettir. Şanı yüce Allah'ın kuluna yaptığı işlerin bir bölümü olan sa-lih amellere karşılık olarak verdiği ivaza, ecir denilmesi bundan ötürüdür, yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler, size, sizi can yakıcı bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi?" (es-Saf, 61/10); "Onlar asla durgunluk bulmayacak bir ticaret umarlar" (Fâtır, 35/29); "Muhakkak Allah, kendilerine cenneti vermek karşılığında, mü'minlerden canlarını ve malla rint satın almıştır." (et-Tevbe, 9/111)

Böylelikle yüce Allah, bütün bunlara mecazi olarak alım ve satım adını vermiştir. Bu da kendisi vasıtasıyla maksatlara ulaşılan alım ve satım akidleri-ne benzetilerek yapılmıştır. Bu da iki yolla gerçekleşir:

Birincisi, herhangi bir taşıma ve yolculuk olmaksızın, yalnızca mukim halde îketı meydana gelen değışikliklerdir. Bu da fiyatların yükselmesini beklemek ve ihtikârdır. Değerli kimseler, bundan yüz çevirmiş, buna rağbet göstermemişlerdir. Kendini bilenler de buna iltifat etmemişlerdir.

İkincisi ise, mal ile birlikte yolculuklar yapmak ve onu bir beldeden bir beldeye taşımakla olur. Bu, insanlık sahibi kimselere daha bir yakışır, daha faydalı ve faydası da daha kapsamlıdır. Şu kadar var ki, böyle bir ticaretin tehlikesi daha büyük, aldanma ihtimali daha fazladır. Peygamber (sav)'ın şöyle dediğı rivayet edilmiştir: "Muhakkak malıyla beraber yolculuk yapan kişi, Allah'ın korudukları müstesna, tehlike ile, helak olmakla karşı karşıyadır." [\[412\]](#) Rivayete göre, Tevrat'ta şöyle denilmiştir: Ey Ademoğlu, sen yeniden bir yolculuk yap, Ben de

sana yeniden bir rıztk vereyim. Taberî der ki: Bu âyet-i kerime ...[\[413\]](#) diyenlerin sözlerinin yanlış olduğunun en açık bir delilidir. [\[414\]](#)

4. İvazlı ve İvazsız Akidler:

Şunu bilki, ivazlı her türlü akid, ivaz hangi şekilde olursa olsun bir ticarettir. Şu kadar var ki, yüce Allah'ın: "Batıl yollarla* buyruğu, Şer'an caiz ol-rnıyan, faiz yahut İvazın bilinmemesi veya şarap, domuz ve buna benzer fâ-sid bir ivaz tesbit etmek gibi caiz olmayan her türlü ivazı kapsamın dışında tutmuştur.

Yine bu ifade ile, karşılığında ivaz bulunmayan her türlü akid de kapsamın dışına çıkarılmıştır. Karz, sadaka ve -sevap hibesi (karşılığında bir bedel verme şartı koşularak yapılan hibe) olmaması şartıyla- hibe ve teberru akidleri ise, ilgili yerlerinde sözkonusu edilmiş başka delillerle caizdir. Bunlar, ittifakla kabul edilmiş akidlerin iki ayn bölümünü teşkil etmektedir. Yine bir kardeşinin, seni yemeğe davet etmesi de bu kapsamın dışındadır.

Ebû Dâvûd, İbn Abbas'tan, yüce Allah'ın: "Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Aranızda karşılıklı bir rıza Ue gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir. Bu âyet-i kerimenin nüzulünden sonra, herhangi bir kimse, başka bir kimsenin yanında yemek yemekten çekinirdi,

Bu, Nur Sûresi'nde yer alan diğer âyet-i kerimede nesh edildi.

Yüce Allah: "Âmâya vebal yoktur, topala vebal yoktur, hastaya vebal yoktur ve size de evlerinizden yemeniz dolayısıyla vebal yoktur... sizin için topluca veya ayrı ayrı yemenizde bir vebal yoktur" (en-Nur, 4/61) diye bu-yurunca, bu sefer zengin kişi, yakınlarından bir başkasını yemeğine davet eder ve şöyle derdi:

Ben bu yemeği yemekten çekiniyorum, der ve şöyle devam ederdi: Yoksul bir kimse buna benden daha bir hak sahibidir. İşte bu gibi tutumları dolayısıyla, yüce Allah onlara, üzerinde Allah'ın adının anılmış olduğu şeylerden yemek ile, Kitab ehlinin yiyeceklerini helâl kıldı. [\[415\]](#)

5. Satın Alınmak İstenen Matın Tadına Bakmak:

Çarşıdan bir şey satın almak isterken, o malın sahibi satın almadan önce sana: Ye helâl olsun, diyecek olsa dahi sen ondan yeme. Çünkü sana ondan yemek için izin vermesi, satın alması diyedir. Belki bu alış veriş aranızda gerçekleşmez. O takdirde senin yediğin o şeyde (helâl oluşu açısından) bir şüphe olur. Fakat sana,

o şeyin niteliğini anlatsa, sen de ona binaen satın alıp da, o niteliklere sahip olmadığını görürsen, alıp almamakta muhayyersin. [\[416\]](#)

6. Ticarete Gabn:

Cumhur, ticarete ğabn'ın caiz olduğunu kabul etmektedir. Mesela, bir kişi, yüz dirhem değerindeki bir yakutu, bir dirheme satacak olsa, bu caizdir. Bu yolla o yakutu satın alan kişinin mülkiyeti sahihtir, Kişinin çokça malını değersiz ve az miktardaki bir şeye satması caizdir. Bu, ğabnın miktarı bilindiği takdirde, İlim adamları arasında görüş ayrılığı bulunmayan bir husustur. Nitekim, bağışta bulunacak olursa, hibe caizdir. Ancak bu miktarın bilinmemesi halinde ulemânın farklı görüşleri vardır Kimisi şöyle demiştir:-Gabn miktarını ister bilsin, ister bilmesin, akidde bulunan şahıs reşid, hür ve balığ olduğu takdirde caizdir.

Bir başka kesim ise şöyle demektedir: Gabn üçte biri aştığı takdirde mer-duîtur. Gabn'ın mubah olan bölümü, ticaretlerde örfen bilinen ve asıl kıymete yakın olan fiyatlarda olması halindedir. Aşırı ve fahiş ğabn ise mubah değildir. Bunu Malik (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)'in arkadaşlarından İbn Ve-hb demiştir. Ancak birincisi daha sahihtir. Çünkü Peygamber (sav), zina eden cariyeye ile ilgili hadîste şöyle buyurmuştur: "Velev ki kıldan örülmüş bir İp karşılığında dahi olsa, onu satsın." [\[417\]](#)

Yine Hz. Peygamber'in, Hz. Ömer'e söylediği şu sözîer bunu gerektirmektedir: "Onu sana tek bir dirheme dahi satacak olsa yine onu -atı- alma." [\[418\]](#) Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "İnsanları bırakınız, Allah onların kimini kiminden nızıklandırırsın." [\[419\]](#) "İkâmet eden bir kimse, dışardan gelen bedevi bir kimseye satmasın." [\[420\]](#)

Görüldüğü gibi bütün bu hadîs-i şeriflerde, ğabn (satılan/satılmalınan malın gerçek değerinden az ya da çok miktarda satılması/alınması) miktarının üçte bir veya başka bir oranda olması gibi, azı ya da çoğu arasında herhangi bir ayırım gözetilmemektedir. [\[421\]](#)

7. Alış Verişte Rızanın Mahiyeti ve Buna Dair Hükümler:

Yüce Allah'ın: "Aranızda karşılıklı bîr rıza ile..»" buyruğu görüldüğü gibi, (bir işin karşılıklı yapıldığını ifade eden) müfaale kipi ile gelmiştir. Çünkü ticaret, iki kişi tarafından yapılır.

İlim adamları karşılıklı rızanın ne olduğu hususunda Farklı kanaatlere sahiptirler.

Bir kesim der ki: Karşılıklı rızanın tamam olması ve kesinleşmesi, alış-veriş akdi yapıldıktan sonra bedenen ayrılmadır. Veya birisinin diğerine: tercihini bildir deyip, diğerinin de lercih ettim, demesiyle olur. Bu da yine, akidden sonra olur ve bedenen ayrılmasalar dahi alış veriş kesinlik kazanır. Bunu ashab ve tabiinden bir topluluk ifade etmiştir. Şafiî, es-Sevrî, el-Evzaî, el-Leys İbn Uyeyne, İshak ve başkaları da böyle demiştir.

el-Evzaî der ki: Birbirlerinden ayrılmadıkları sürece her iki taraf da muhayyerdir. Bundan üç alış veriş müstesnadır: İslam devlet yöneticisinin (veya yetkilisinin) ganimetleri satışı, mirastaki ortaklık ve ticaretteki ortaklık. Bu üç hususta alış veriş olduğu takdirde, artık alış veriş vacib (bağlayıcı) olur ve taraflar için muhayyerlik sözkonusu olmaz. Yine el-Evzaî der ki: Ayrılmanın sınırı ise, taraflardan herbirisinin diğerinin gözünden kaybolmasıdır. But Şamlı fakihlerin görüşüdür, el-leys ise der ki: Aynımak, onlardan birisinin yerinden kalkmasıdır. Ahmed b. Hanbel de şöyle dermiş: Bedenleriyle biribîrle-rinden ayrılmadıkları sürece mu hay yerdirler. İster ikisi de: Bunu tercih ettik desinler, ister böyle bir sözü söylemesinler. Bulundukları yerden bedenleri ile ayrılmadıkları sürece (muhayyerlikleri) devam eder. Bu görüşü yine Şafiî de ifade etmiştir.

Bu hususta varid olan hadisler dolayısıyla bu konuda sahih olan da budur. Aynı zamanda bu kanaat, İbn Ömer, Ebû Berze ve bir gurup ilim adamından da rivayet edilmiştir.

Mâlik ve Ebû Hanife derler ki: Alış verişin tamam olması, alış veriş akdinin dil ile yapılmasıdır. Bununla akid kesinleşir ve muhayyerlik ortadan kalkar. Muhammed b. el-Hasan ise der ki: Hadis-i şerifteki: "Alış veriş tarafları birbirlerinden ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler"[\[422\]](#) hadisinin anlamı şudur: Satıcı, ben bunu sana sattım dediği takdirde, müşteri: Kabul ettim demediği sürece bu sözünden dönebilir. Bu, Ebû Hanife'nin de görüşüdür, Mâlikî mezhebindeki açık ifade de böyledir. Bunu da İbn Huveyzîmendâd nakletmektedir. Bu durumda satıcının dönme hakkı olmadığı da söylenmiştir. Buna dair açıklamalar, daha önce Bakara Sûresinde (2/275. âyet, 16 ve 17-başlıklar da.) geçmiş bulunmaktadır.

Birinci görüşün sahipleri, Semura b. Cundub, Ebû Berze, İbn Ömer, Abdullah b. Amr b. el-Âs, Ebû Hureyre ve Hakim b. Hızara ile başkalarının rivayetlerinden sabit olan, Peygamber (sav)'ın şu buyruğudur: "Satıcı tarafları birbirlerinden ayrılmadıkları sürece, yahut onlardan birisi diğerine: Tercih et, demedikleri sürece muhayyerdirler." [\[423\]](#)

Bu hadisi, Eyyub Nafi'den, o da İbn Ömer'den rivayet etmiştir. Hz. Peygamberin: "Yahut birini diğerine: Tercih et" demesi, diğer rivayette yer alan: "Muhayyerlik

satışı müstesna" demesi ile: "Onların satışlarının muhayyerlik üzere olması müstesna"[424] ifadelerinin ve benzerlerinin anlamını izah etmektedir. Yani, onlardan birisi diğerine, alış verişin tamamlanmasından sonra: Haydi alış verişin geçerliliğini yahut feshini tercih et, der. Eğer alış verişin geçerli olduğunu tercih ederse, birbirlerinden ayrılmasalar dahi aralarında alış veriş tamam olur. İbn Ömer, -ki bu hadisi rivayet eden odur- herhangi birisiyle alış veriş yapar ve alış verişin geçerli olmasını isteyecek olursa, az bir şey yürür, sonra geri dönerdi. Usul (fıkıh) kaidelerine göre, bir hadisi rivayet eden bir kimse, onun tevilini (yorumunu) daha iyi bilir. Özellikle bu ashab için böyledir. Çünkü onlar, söylenen sözü daha iyi bilirler ve söylenen durumu daha iyi bellemişlerdir.

Ebû Dâvûd ve Dârakutnî, Ebu'l-Vadî'den şöyle dediğini rivâyetetmektedir: Bir ordu ile birlikte bir seferde bulunuyorduk. Beraberinde at bulunan bir adam geldi. Bizden birisi ona: Şu atı şu köle karşılığında satar mısın? diye sordu. O da: Evet dedi. Atı sattı, sonra da bizimle birlikte geceyi geçirdi. Sabah olunca kalkıp atının yanına gitti- Bizden olan adam ona: Senin atla ne ilgin kaldı ki, bu atı bana satmamış mıydın? diye sordu. O da şöyle dedi: Benim böyle bir alış verişe ihtiyacım yok. Satın alan adam: Buna hakkın yok. Sen onu bana satmıştın deyince, hazır bulunanlar ikisine de şöyle dedi: İşte Ra-sulullah'ın arkadaşı Ebû Berze buradadır. Haydi onun yanına gidiniz. O da onlara şunu sordu: Rasulullah (savcın hükmüne ikinizde razı mısınız? Her ikisi: Evet dediler. Bunun üzerine Ebû Berze şöyle dedi: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Alıcı ve satıcı birbirlerinden ayrılmadıkları sürece muhayyerdirler". Ben de sizin birbirinizden ayrıldığınızı görmüyorum.[425]

tşte iki tane sahâbi. Bunlar hadisin ne maksatla söylendiğini bilen kimselerdi. Ve bu hadis muktezasınca amel ettiler. Hatta tüm ashabın uygulaması böyleydi. Salim dedi ki: İbn Ömer dedi ki: Bizler alış veriş yaptığımız takdirde, alan ve satan birbirlerinden ayrılmadıkları sürece her birimiz muhayyer olurdu. (İbn Ömer) dedi ki: Ben ve Osman bir alış veriş yaptık. Ona vadideki malımı arazimi Hayberdeki arazisi karşılığında sattım. (İbn Ömer) der ki: Ona satınca, Osman "ben kendisinden ayrılmadan alış verişi geri çevirir korkusuyla geri geri gitmeye başladım. Bunu Dârakutnî rivayet ettikten sonra, şunları söyler: Dilciler kelimesinin şeddesiz olarak okunuşu ile şeklinde şeddeli okunuşu arasında fark gözetmişlerdir. Birincisini sözde ayrılmak (Türkçedeki fiyat kesişmek) hakkında, ikincisini ise bedenen ayrılmak hakkında kullanmışlardır.[426]

Ahmed b. Yalıya Sa'leb der ki: Bana İbnü'kA'râbî haber vererek, el-Mufad-dai'dan şunu nakletti; Şeddesiz olarak bu kelime kullanıldığında sözlerin

ayrılması demektir. Şeddeli olarak kullanılırsa, iki kişinin ayrılması anlamındadır. O bakımdan sözle ayrılmak hakkında "iftirak" mastarının, bedenen ayrılmak hakkında da "teferruk" mastarının kullanılacağını bildirmiş oldu.

Mâlikîler görüşlerine delil olarak, dalıa önce Deyn âyetinde (el-Bakara, 2/280. âyette) açıklanan hususları ve yüce Allah'ın: "Akidhrinizi tamı tamına yerine getiriniz." (el-Mâide, 5/1) buyruğunu delil göstermişlerdir. İşte burada iki taraf birbirleriyle akidleşmiş bulunuyorlar. Bu hadiste ise, akidlere eksiksiz bağlı kalmak iptal edilmektedir. Devamla derler ki: Ayrılmak bazan nikâh akdi ve yüce Allah'm firâk (ayrılık) adını verdiği talak'ın vukuu akid-lerde olduğu gibi, sözle de olabilir, Nitekim yüce Allah (talak hakkında) şöyle buyurmaktadır: "Eğer birbirlerinden ayrılırlarsa, Allah her birini geniş lütfundan zengin kılar." (en-Nisâ, 4/130") Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Ayrılığa düşenler gibi olmayın," (Âli İmran, 3/105) Hz. Peygamber de; "Ümmetim... fırkaya ayrılacaktır"[427] diye buyurmuş ve burada bedenleriyle ayrılacaklarından söz edilmemiştir. Dârakutnî ve başkaları Amr b« Şüayb'dan şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Amr dedi ki: Şuayb'ı şöyle derken dinledim: Ben, Abdullah b. Amr'ı şöyle derken dinledim: Ben Peygamber (savVı şöyle buyururken dinledim: "Herhangi bir kimse, bir başkasından bir şey satın alacak olursa, yerlerinden ayrılincaya kadar onların her birisi muhayyerdir. Ancak onların bu alış verişlerinin muhayyerlik alış verışı olması hali müstesnadır. O takdirde onlardan herhangi birisinin, karşı taraf alış verişini geri çevirir korkusuyla arkadaşından ayrılması helal olmaz.[428]

İşte Mâtikî mezhebi alimleri derler ki: Bu da ayrılmadan önce alış verişin aralarında tamam olduğunun delilidir. Çünkü, ikâle (alış verışten vazgeçmek) ancak, tamamlanmış olan alış verışlerde sahili olur. Yine derler ki: Hz. Peygamber'in: "Alış verış yapanlar muhayyerdirler" buyruğunun anlamı, akid yapmadıkları sürece alış verış hakkında konuşan ve pazarlık yapanlar muhayyerdirler, demektir Akid tamamlandıktan sonra artık o alış verışte muhayyerlik batıl olur.

Bu iddialara cevap: Bunların sözlü ayrılışı gerekçe diye ileri sürmelerinden kasıt, Âli İmran Sûresi'nde (105. âyette) açıkladığımız gibi dinlerdir. Bazı yerlerde bu açıklama sahih olsa bile, bu konuda bu açıklama doğru değildir. Bunu şöylece açıklayalım: Kendisiyle bir araya gelişin meydana geldiği ve alış verişin tamam olduğu sözün ne olduğunu bize söyleyiniz. Bu, kendisiyle ayrılışın kastedildiği bir söz müdür, yoksa başkası mıdır? Şayet: Baş-kasıdır, diyecek olurlarsa, bunlar imkânsız bir iddiada bulunmuş ve aklen kabul olunmayacak bir şey söylemiş olurlar. Çünkü ortada bundan başka bir söz bulunmamaktadır. Eğer: Bundan

kasıt bizzat o sözün kendisidir diyecek olurlarsa, onlara şöyle denilir: Taraflann kendisiyle biraraya geldikleri ve kendisi vasıtasıyla alış verişlerinin tamam olduğu söz, nasıl ayrıldıkları sözün kendisi olabilir. Bu imkânsızın tâ kendisidir ve tutarsız bir sözdür. Hz, Peygam-ber'in: "Arkadaşı vazgeçer korkusu ile onlardan herhangi birisinin diğlerinden aynlması helal değildir" buyruğunun anlamına gelince -eğer bu sahih ise-mendupiuk ifade eder. Buna da Hz. Peygamber'in: "Kim bir müslümanm ika-lesini (alış verişi geri çevirmek istemesini) kabul ederse, Allah da onun bir tökezlemesini bağışlar."[\[429\]](#) buyruğu delildir. Yine müslümanların, hadisin zahirinden anlaşılanın hilafına böyle bir şeyin (ayrılmanın) helâl oluşu üzerinde icma etmiş olmaları da buna delildir.

Bir başka delil de onların, alış verişin geçerli olması ve -bizzat kendisinin istemesi hali dışında- alış verişinden vazgeçmemesi için aynlmasının caiz oluşu üzerinde icma etmiş olmalarıdır. Müslümanların bu husus üzerinde böylece icma etmiş olmaları: "...helâl değildir" rivayetini, eğer bundan kasıt men-dupluk ifade etmesi değil ise, reddetmeleridir. Bu rivayetten kasıt bu değilse, icmâ ile bâtıldır. Alış veriş yapan iki kişinin, pazarlık yapan kişiler diye tevil edilmesine gelince, bu da lafzın zahirim bırakıp başka manaların peşine yönelmektir. Çünkü bu, alış veriş yapanlar akidlerinin tamamlanmasından sonra, meclislerinde bulundukları sürece muhayyerdirler, anlamındadır. Taraflardan birisinin diğesine: Haydi tercihini yap deyip, onun da tercihini bildirmiş olması hali bundan müstesnadır. Birbirlerinden ayrılmayacak olsalar dahi artık atış veriş (yapılmış veya yapılmamış olsun) kesinlik kazanmış olur. Buna göre ortada bir muhayyerlik kabul edilecek olursa, kabul edilen bu muhayyerliğin, muhayyerlik şartı ile alış veriş yapılması demektir. Böyle bir muhayyerlik, bedeni ayrılıktan sonra da devam eder. Bu bölüme dair tamamlayıcı bilgiler, hilaf (mezhepler arası görüş ayrılıklarını eie alan) kilaplarda dır.

Amr b. Şuayb'ın: "Babamı şöyle derken dinledim" demesi de onun rivayet ettiği hadisin sıhhatine bir delildir. Çünkü Dârakutnî şöyle demektedir: Bize Ebu Bekir en-Neysaburî anlattı, bize Muhammed b. Ali el-Verrâk anlattı dedf ki: Ben Ahmed b. Hanbel'e şöyle dedim: Şuayb babasından herhangi birşey dinledi mi? O şöyle dedi: (Şuayb), Babam bana nakletti der Ben şöyle dedim: Peki, babası Abdullah b. Amr'dan (hadis) dinledi mi? O: Evet, görüşüme göre ondan hadis dinlemiştir. Dârakutnî dedi ki: Ben Ebu Bekr en-Neysaburîyi şöyle derken dinledim: O, Amr b. Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b, Amr b. el-As'dır. Amr b. Şuayb'ın babasının Şuayb'dan hadis dinlemesi, Şuayb'ın da dedesi Abdullah b. Amr'dan hadis dinlemesi sahih olarak sabit olmuştur.[\[430\]](#)

8. Doğru Sözlü Tacir:

Dârakutnî, İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Doğru sözlü, güvenilir ve müslüman tacir, Kıyamet gününde peygamberlerle, siddîklarla ve şehidlerle birlikte olacaktır."[\[431\]](#)

Tacirin malının propagandasını yapmak ve onu güzel göstermek için yemin etmesi, yahut da malını sunarken Peygamber (sav)'a Sallallahu alâ Muhammed, bu ne kadar güzeldir diyerek salavât getirmesi mekruhtur. Ticaretle uğraşanın, ticaretinin kendisini farzları eda etmekten alıkoymaması müstehaptır.

Namaz vakti geldiği takdirde, şu âyet-i kerimenin sözünü ettiği kimselerden olabilmesi için ticaretini bırakması gerekir; "Onlar öyle erlerdir ki, ne ticaret, ne de kârlı bir alış veriş kendilerini Allah'ı anmaktan... alıkoymaz." (en-Nür, 24/37) İleride gelecektir.[\[432\]](#)

9- Cahil Safîlerin Yanlış Kanaati:

Bu âyet-i kerime ile naklettiğimiz hadis-i şeriflerde, ticaret ve sanayi ile geçimini talep etmeyi kabul etmeyen cahil sufîlerin görüşleri reddedilmektedir. Çünkü yüce Allah, malların batıl yollarla yenilmesini haram kılmış, ticaret ile helâl kılmıştır. Bu da gayet açık bir gerçektir.[\[433\]](#)

10. Can Öldürmek[\[434\]](#):

Yüce Allah'ın: "Kendinizi öldürmeyin" buyruğunda yer alan "öldürmeyin" kelimesini el-Hasnâ çokluk ifade eden: diye okumuştur.

Tefsir alimleri, bu âyet-i kerimeden maksadın, insanların birbirlerini öldürmelerini nehyetmek olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. Diğer taraftan âyet-i kerimenin lafzı, bir kimsenin dünyaya olan hırsı ve mal isteği uğrunda maksatlı olarak kendisini öldürmesi yasağını da kapsamaktadır. Bu ise, kişinin kendisini telef olmaya götürecek aldatıcı işlere itmesi suretiyle olur. Yüce Allah'ın: "Kendinizi öldürmeyin" buyruğunun kızgınlık veya öfke halinde öldürmeyin, anlamına geldiği de söylenebilir. Ama yasak, bütün bunları kapsamaktadır. Amr b. el-As, Zâtiisselâsiî gazvesinde; telef olurum korkusuy-ia cünüp olduğu vakit .soğuk suyla gusletmeyi kabul etmediğinde, bu âyet-i kerimeyi delil göstermişti. Peygamber (sav) da onun bu şekilde delil

göstermesine karşı çıkmayıp, birşey söylemeksizsin bundan dolayı gülmüştü, Bu hadisi Ebû Dâvûd ve başkaları rivayet etmiştir.[\[435\]](#) tleride gelecektir. [\[436\]](#)

30- Kim haddi aşarak ve haksızlık ederek bunu yaparsa, yakında Biz onu ateşe sokacağız. Bu da Allah'a pek kolaydır.

Buyrukta yer alan "bunu" ile öldürmeye işaret edilmektedir. Çünkü bu işarete en yakın olarak zikrolunan şey odur. Bunu Ata söylemiştir. Bu işaretin, batıl yollarla mal yemeye ve canı öldürmeye ait olduğu da söylenmiştir. Çünkü her ikisine dair yasak, birbiri ardında ve birbiriyle uyumlu bir şekilde gelmiş bulunmaktadır. Akabinde de nehye uygun olarak tehdit yer almaktadır.

Yine denildiğine göre bu, yüce Allah'ın sûrenin baş tarafından itibaren; "Kim... bunu yaparsa" buyruğuna kadar yasak kılınan bütün hususlarda umumi bir, tehdit işaretidir.

Taberî de der ki: "Bunu" işareti, son yapılan tehditten itibaren yasak kılınan şeylere aittir. Bu son tehdit de yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl olmadığı gibi..." (en-Nisâ, 4/19) buyruğudur. Çünkü sûrenin baş tarafından itibaren zikrolunan her yasak ile bir tehdit gelmiştir. Ancak; "Ey iman edenler, kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal olmadığı gibi..." buyruğu bundan müstesnadır. Bu buyruktan itibaren: "Kim haddi aşarak ve haksızlık ederek bunu yaparsa..." buyruğundan başka herhangi bir tehdit gelmemiştir.

Udvan, haddi aşmak demektir. Haksızlık (zulüm) ise, bir şeyi konulması gereken yerden başka yere koymak demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. (Bk. el-Bakara, 2/35- âyet, 13- başlık).

Burada tehdidin, haddi aşmak ve zulüm kayıtlarıyla birlikte sözkonusu edilmesi, yanılarak ve yanlışlıkla yapılan işin kapsam dışında tutulması içindir. Manaları birbirlerine yakın olmakla birlikte, haddi aşmanın ve zulmün bir arada zikrolunması, lafızlarının farklı oluşundan dolayıdır. Böyle bir kullanım, şu rnsrada da olduğu gibi, söz esnasında güzeldir:

"Ve onun söylediği sözü yalan ve dolan buldu,"

Lafızların farklı oluşu dolayısıyla atıf güzel düşmüştür. Nitekim, uzak ve alabildiğine uzak olsun anlamında; denilmektedir. Hz Yakub'un söylediği bildirilen şu ifadelerde de böyledir: Ben keder ve üzüntümü ancak Allah'a şikâyet ederim." (Yusuf, 12/86) Burada da lafızların farklı oluşu dolayısıyla bu uygun düşmüştür.

Onu... sokacağız" buyruğu ateşin sıcaklığı ona dokunduracağız; demektir Bu

âyet-i kerimelerle Ebû Said el-Hudrî'nin, haklarında tehdidin sözkonusu edildiği isyankâr ve büyük günah işleyenlere dair rivayet ettiği hadisın bir arada ne anlam ifade ettiğine dair açıklamaları daha önceden yapmış olduğumuzdan, burada onları tekrarın bir anlamı yoktur. el-A'meş ve en-Nehâî "Onu... sokacağız" anlamındaki bu kelimeyi, şeklinde "nün" harfî üstün olarak- den nakledilmiş gibi okumuştur. Bunun da ifade ettiği anlam aynıdır. Ötreli okuyuş da gibi hemzelisinden nakledilmiş demektir. [\[437\]](#)

31. Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, (diğer) gü-nalüann m mağfîret ederiz ve sizi şerefli bir mekâna koyarız.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[438\]](#)

1. Büyük Günahların Mahiyeti ve Buna Dair Görüşler:

Yüce Allah bu sûrede, büyük günahları yasakladığından dolayı bunlardan sakınmaya karşılık, küçük günahların yükünü hafifleteceği vaadinde bulunmaktadır. Bu ise günahların, büyük ve küçük günahlar olmak üzere iki kısma ayrıldığıının delilidir. Tevil ehli (müfessirler) ile fukahâ bu görüştedir.

Yine onlann görüşlerine göre, büyük günahlardan sakınmak şartıyla dokunmak ve bakmak, bu onun için vacib olduğundan dolayı değil- yüce Allah'ın doğru vaadi ve gerçek sözü gereğince - kafi olarak örtülür, affedilir. Bu hususta yapılacak açıklamalann bir benzeri, daha önce Yüce Allah'ın: "Al-lahhn tevbelerini kabul edeceği kimseler..." (en-Nisâ, 4/17) buyruğunu açıklarken yaptığımız açıklamalara benzemektedir. Şanı yüce Allah, büyük günahlardan kaçınmak suretiyle küçük günahları bağışlar.

Şu kadar var ki, büyük günahlardan kaçınmaya bir hususun daha eklenmesi gerekir. O da farzların yerine getirilmesidir. Müslim, Ebû Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasufullah (sav) buyurdu ki: "Beş vakit namaz, cumadan cumaya (kılınan cuma namazı.) ile ramazandan ramazana (tutulan oruç) kulun büyük günahlardan kaçınması şartıyla, aradaki küçük günahların bağışlanmasına sebep teşkil eder." [\[439\]](#)

Ebû Hatim eE-Bustî de Sahih Müsned'inde Ebû Hureyre ile Ebû Said el-Hudrîden Rasulullah (sav)m minberinin üzerine oturduktan sonra şöyle buyurduğunu nakletmektedir: -Üç defa-: "Nefsim elinde olana and ederim ki" dedi, sonra sustu. Herbirimiz başını önüne eğip, Rasulullah (sav) bu yemini dolayısıyla

üzüntüyle ağlamaya koyuldu. Sonra şöyle buyurdu: "Beş. vakit namazı eda eden, Ramazanı oruç tutan, yedi büyük günahdan uzak duran her bir kula, mutlaka Kıyamet gününde cennetin sekiz kapısı açılır. Hatta o sevincinden yerinde dahi duramaz". Sonra Hz. Peygamber: "Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, (diğer) günahlarınızı mağfiret ederiz" âyetini okudu.[\[440\]](#)

Kitab-i Kerimin buyrukları ile, sahih sünnetteki rivayetlerde yer alan, harama bakmak ve buna benzer küçük günahlann, (bu suretle) kesin olarak bağışlanacaklarını İfade eden buyrukları birbirini desteklemektedir. Sünnet-i seniyye de "kaçınmak"dan maksadın, bütün günahlardan bütünüyle kaçınmak olmadığını da açıklamıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Usulu'd-Din - Tevhid, Akaid, Kelâm- âlimleri ise şöyle demişlerdir: Büyük günahlardan kaçınmaktan dolayı küçük günahların bağışlanması kafi olarak vacib değildir. Bunun, zann-ı galible, kuvvetli bir umut ile böyle olacağı şeklinde yorumlanır. İlahî meşîetin bu konuda dilediğini yapacağı da sabittir. Buna da delil şudur: Eğer bizler, büyük günahlardan kaçınıp, farzları yerine getiren kimseye kesin olarak küçük günahlarının bağışlanacağını, affedileceğini söyleyecek olursak, şüphesiz ki bu, hiç bir sorumluluğun kesinlikle söz-konusu olmadığı mubah hükmünde olur. Bu ise, şeriatin kulplarını sökmek demektir. Bize göre küçük günah diye birşey yoktur, el-Kuşeyrî Abdurrahim der ki: Sahih olan şu ki (bütün günahlar) büyüktür. Fakat, onlardan kimisi, kiminden daha büyük ve daha ağırdır. Bunlar arasında herhangi bir ayrıma gitmemekteki hikmet ise, kulun bütün masiyetlerden kaçınmasını sağlamaktır.

Derim ki: Yine bazılarının dediği dediği: Sen günahın küçüklüğüne bakma, kime karşı gelip isyan ettiğine bak; sözünde olduğu gibi, bizzat emre muhalif hareket etmeye bakanlara göre bu bakımdan bütün günahlar büyük olm\ İşte kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib'in sözü de Ebû İshak el-İsferayini(Ebu'l-Me-âli (el-Cuveynî), Ebu'n-Nasr Abdurrahim el-Kuşeyrî ve benzerlerinin söyledikleri şu sözleri de bu şekilde açıklanıp anlaşılmalıdır: Kimi günaha küçük günah denilmesinin sebebi, ondan daha büyük olan günaha nisbetledir Meselâ, küfre nisbetle zinaya küçük günah demek gibi. Zinaya nisbetle de, öpül-mesî haram olan birisini öpmeye küçük günah demek gibi. Bize göre, başka bir günahdan kaçmıldığı için bağışlanılması sözkonusu olan bir günah yoktur. Aksine, bütün bunlar büyük günahdır ve bu günahları işleyenin -küfür müstesna- işi Allah'ın meşîyetine kalmıştır. Çünkü yüce Allah: "Şüphesiz Allah, kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar" (en-Nisâr 4/48) diye buyurmaktadır.

Bunlar, yüce Allah'ın bu buyruğunu, büyük günahlarını tekil olarak şu: "Size yasaklanan büyük günahdan kaçınırsanız" diye okuyanların kıraatini de delil

göstermişlerdir. Büyük günah ise, şirktir. Devamla derler ki: "Günahlar şeklindeki çoğul kıraate göre ise maksat, küfrün çeşitli türleridir. İşte bu konudaki hükme kayıtt getiren bu âyet-i kerimeye bu alanda mutlak olarak vârid olmuş bütün buyruklar red olunur. (Onun ışığında anlaşılır). İşte yüce Allah'ın: "Ondan başkasını dilediğine bağışlar" buyruğu bu kaydı getirmektedir. Bunlar Müslim'in ve diğerlerinin Ebû Umâme'den rivayet edilen Rasûlullah'ın şu buyruğunu delil gösterirler: "Her kim, sağ eliyle müslüman bir şahsın hakkını kesip alırsa, Allah, cehennemi ona vacib kılar ve cenneti ona haram kılar". Bir adam ona şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, ya basit bir şey olsa dahi mi? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "İsterse erâk (misvak) ağacından bir çubuk olsun." [\[441\]](#)

Görüldüğü gibi, çokça günah hakkında ağır tehditler sözkonusu olduğu gibi, basit ve önemsiz görülen şeyler hakkında da tehditler varid olmuştur. İbn Abbas der ki: Büyük günah, yüce Allah'ın (Kur-an'ı Kerim'in") sonunda cehennem azabı, yahut gazap, lanet veya azap ile sona erdirdiği her günah -ür, İbn Mes'ud da der ki: Büyük günahlar, yüce Allah'ın, bu sûrede 33- âyet-i kerimenin sonuna kadar yasakladığı günahlardır. Bunu doğrulayan, yüce Allah'ın: "Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız..." buyruğudur.

Tavus der ki: İbn Abbas'a büyük günahlar yedi tane midir? diye sorulmuş, o: Hayır yetmiş olma ihtimali daha yakındır. Said b. Cübeyr de der ki: Bir adam İbn Abbas'a: Büyük günahlar yedi tane inidir? diye sormuş, o da: Hayır, yediyüz olması yecti olmasından daha yakın bir ihtimaldir. Şu kadar var ki, istiğfar ile beraber büyük günah (in günahı) kalmaz, ısrar ile küçük günah (küçük günah olarak) kalmaz.

İbn Mes'ud'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Büyük günahlar dört tanedir Allah'ın lütuf ve inayetinden ümit kesmek Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, Allah'ın mekrinden emin olmak ve Allah'a şirk koşmak. Bunların büyüklüğüne de Kur-an'ı Kerimin buyrukları delildir.

İbn Ömer'den de bunların şu dokuz günah oldukları rivayet edilmiştir: Haksız yere canı öldürmek, faiz yemek, yetim malını yemek, suçsuz iffetli kadına zina iftirasında bulunmak, yalan şahitlik yapmak, anne-baba haklarına riâyet etmemek, savaştan kaçmak büyücülük yapmak ve Beyt-i Haram'da İlli ad (zulüm) yapmak.

İlim adamlarına göre şunlar da büyük günahlar arasında sayılır: Kumar, hırsızlık, içki içmek, selef-i salihâ sövmek, hakimlerin haktan uzaklaşıp hevâ-ya tabi olmaları, yalan yere yemin etmek, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, kişinin kendi anne-babasına -birisine sövmesi üzerine onun da anne-babasına sövmesi

suretiyle- sövmesi, yeryüzünde fesad çıkarmak uğrunda koşuşmak ve buna benzer Kur-an'ı Kerimde ve hadis İmamlarının rivayet ettikleri hadis-i şeriflerde beyan edildiğine göre, sayıp dökülmesi pek çok olan günahlar. Müslim'de "Kûabü'l-İman" adını verdiği bölümde, bu büyük günahlardan pek çoğunu zikreder.

Bu husustaki rivayetlerin farklılığı dolayısıyla, ilim adamları bunların sayıp dökümü hususunda farklı görüşlere sahiptir. Konu ile ilgili benim görüşüm de şudur: Bu hususta münhasıran bu kadardır, demek maksadı güdülmemiş, pek çok sahih ve hasen hadis gelmiştir. Fakat, zarannın çokluğuna nisbetle elbetteki, bunların kimjisi kimisinden daha büyüktür. Şirk bütün bu günahların en büyüğüdür. Yüce Allah'ın bu husustaki açık nassı dolayısıyla şirk bağışlanmaz.

Bundan sonra İse Allah'ın rahmetinden ümit kesmek gelir. Çünkü Allah'ın rahmetinden ümit kesmek, Kur-an'ı Kerimî yalanlamaktır. Zira sözü hakkın tâ kendisi olan yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Rahmetim, herşeyi kuşatmıştır." (el-Ârâf 7/156) Allah'ın rahmetinden ümit kesen ise, kendisine mağfiret olunmayacağı söylemekle, geniş olan bir şeyi daraltmış olur. Tabii bu, onun böyle olacağına inanması halinde sözkonusu olur.

İşte bundan dolayı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez." (Yusuf, 12/87) Bundan sonra, Allah'ın rahmet edeceğinden yana ümit kesmek: (el-Kunût) gelir, Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "RahMinin rahmetinden sapıklardan başka kim ümit kesebilir ki" (el-Hicr, 15/56). Bundan sonra Al)ahin mekrinden yana kendisini emin görüp, masiyeüer-de dizginden boşalıp aşırıya gitmesi ve amelsin olarak Allah'ın rahmetine bel bağlaması gelir. Yüce Allah, bu konuda da şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın mekrinden, hüsranda olan topluluktan başkası emin olamaz" (el-Âraf, 7/99). Bir başka yerde de şöyle buyurılmaktadır: "İşte sizin Rabbiniz hakkındaki bu zannınızdır sizi helake götüren. Bunun sonunda siz, hüsrana uğrayanlardan oldunuz." (Fussilet, 41/23)

Daha sonra haksızca adam öldürmek günahı gelir. Çünkü, bununla canlar yok edilir, varlık imha edilir.

LiH kavminin ilişkisinde ise? neslin kesilmesi sözkonusudur. Zina ile suların karışması dolayısıyla nesebler karışır. İçki içmekle, teklifin temel sebebi oLan aklın giderilmesi sözkonusudur. Namaz ve ezanın terkedilmesiyle, İslâm şeâirinin açığa çıkarılması terkedilmiş olur.

Yalan şahidlikte ise, başkalarının haram olan kanları, namusları, mallan helal kılınmış olur.

Ve buna benzer zararları açıkça ortada olan diğer günahlar... İşte şeriatın ağır

ceza tehdidinde bulunduğu yahut da sözünü ettiğimiz şekilde varlık âleminde zararının büyük olduğunu ifade ettiği her bir günah, büyük bir günahdır. Bunun dışında kalanlar ise küçük günahlardır, işte bu açıklama bu hususta sağlam bir ölçü ve bir kıstas ortaya koymaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[442\]](#)

2. Günahdan Kaçınmanın Mükâfatı:

Yüce Allah'ın: "Ve sizi şerefli bir mekâna koyarız" buyruğunda "mekân" anlamına gelen kelimesini Ebû Amr ve Kulelilerin çoğunluğu "mim" harfini ötreli olarak; diye okumuşlardır. Bunun mastar olma ihtimali vardır. Sizleri şerefli bir girdirişle girdiririz demek olur. Mef ul de mahzuf olur. Sizleri cennete şerefli bir girdirişle girdiririz, anlamına gelir. Bu kelimenin mekân ismi olması da muhtemeldir. O takdirde bu kelime mef ül olur. (Mealde de böyle yapılmıştır).

Medinelîler İse, bu kelimeyi " harfini üstün olarak okumuşlardır. Bu durumda bunun, mastar olup, takdirî bir fiil ile nasb edilmiş olması da caizdir. Takdirî de şöyledir: Biz sizi girdiririz, siz de şerefli bir girişle girersiniz. Bu takdire ifade delâieE etmektedir. Bu kelimenin ismi mekân olması da mümkündür. O takdirde mefulün bilî olduğu için mansubtur. Yani, biz sizleri şerefli bir yere girdiririz, o da cennettir.

Ebû Said b. el-Ârabî der ki: Ben, Ebû Dâvûd es-Sicistanî'yi şöyle derken dinledim : Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel'i şöyle derken dinledim: Bütün müslümanlar cennette olacaktır. Ona: Nasıl diye sordu, dedi ki: Aziz ve ce-lil olan Allah: "Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, (diğer) günahlarınızı mağfiret ederiz ve sizi şerefli bir metana koyarız" diye buyurmaktadır. Bu "şerefli mekândan kasıt, cennettir.

Peygamber (sav) de şöyle buyurmuştur: "Ben şefaati, ümmetimden büyük günah sahibi olan kimselere sakladım." Aziz ve celil olan Allah, büyük günahların dışında olanları mağfiret ettiğine göre, Peygamber (sav) de büyük günahkârlara şefaatchi olacağına göre, geriye müslümanların üzerinde hangi günah kalır ki?

İlim adamlarımız derler ki: Ehli sünnete göre büyük günahlar, önceden de geçtiği üzere -ölümden önce- o günahları işlemekten vazgeçenlere mağfiret olunur. Müslüman olup da o günahları işlemeye devam edenlere de, bu günahlar mağfiret olunabilir.

Nitekim, yüce Allah; "Bunun dışında kalanı da dilediğine bağışlar" diye buyurmaktadır. Bundan maksat ise, o günahları işlemeye devam ederken ölen

kimselerdir. Şayet maksat ölümden önce tevbe edenler olsaydı, şirk ile diğer günahlar arasında ayırım gözetmenin bir anlamı olmazdı. Çünkü şirkten dahi (ölümden önce) tevbe eden kimse mağfiret olunur.

İbn Mesud'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Nisa Sûresi'nde beş âyei-1 kerime vardır ki onlar, benim için bütün dünyadan daha sevimli (ve değerli)'dir. Bunlar da yüce Allah'ın: "Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız" buyruğu; "Şüphesiz Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez" (en-Nisâ, 4/48) buyruğu; "Kim bir kötülük yapar yahut nefesine zulmeder de..." (en-Nisâ, 4/110) buyruğu; "Şayet (yapılan) bir iyilik olursa onu kat kat artırır" (en-Nisâ, 4/40) buyruğu ile: "Allah'a ve peygamberlerine iman edip..." (en-Nisâ, 4/152) buyruğudur.

İbn Abbas da der ki: Nisa Sûresi'nde sekiz âyet-i kerime var. Bunlar, bu üm-mel için güneşin üzerine doğup battığı herşeyden daha hayırlıdır: "Allah size açıkça bildirmek...ister" (en-Nisâ, 4/26); "Allak tevbelerinizi kabul etmek ister" (en-Nisâ, 4/27); "Allah sizden, hafifletmek ister" (en-Nisâ, 4/28); "Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız (diğer) günahlarınızı mağfiret ederiz"; "Şüphesiz Allah, kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez..." (en-Nisâ, 4/48); "Allah şüphesiz zerre ağırlığı kadar dahi zulmetmez" (en-Nisâ, 4/40); "Kim bir kötülük yapar yahut nefesine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse..." (en-Nisâ, 4/110); "Eğer şükredip iman ederseniz, Allah size azabı neylesin?" (en-Nisâ, 4/147) [443]

[1] Hâciblik (hicâbe); görevini ifa eden demektir. KicSbe: Kâbenin koruyuculuğunu yapmak demektir. HüciBler, Kabe'yi korur ve anahtarlarını ellerinde bulundurlardı. (Eb-nu'l-Esîr, en-Nihâye, I, 3-40).

[2] Buhârî, Meuâkıbu'l-Ensür 44, ancak en-Nisâ Sûresi'nin nüzulünden söz edilmemektedir.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/545.

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/546.

[5] İlgili açıklamalar için sırası ile bk. el-Bakara, 2/2. âyet 5- başk; el-Fâtîha, 1/2. âyet 8. başlık; el-Bakara, 2/21. âyet; el-Bakara, 2/35. âyet 4. başlık; el-Bakara, 2/164. âyet 8. başlık.

[6] İbn Mace, Tahüre 77'de: Ebu'l-Yemân el-Mısri ile İ. Şafiî arasında geçen bir konuşma-dî Şafiî'nin sözü olarak geçmektedir.

[7] Buhârî, Enbiyâ 1, Nikâh 80, Müslim, Raclâ' 60. öl; Müsned, V, 8.

- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/546-547.
- [9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/547.
- [10] Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 26, Tevhid 13, Eymân 4; Müslim, Eymân 1, 6; Tirmizi, Nüzur 8, 9; Nesâî, Eyındn 4, 5, 6, 10.
- [11] Bu kelimenin bu şekilde okunduğu kaydı, yalnız Nesûî, Zekiit 64'te yer almaktadır.
- [12] Müslim, Zekât 69, Nesâl, Zekat 64; Müsned, IV, 358-359.
- [13] Buhârî, Şehadat 26, Edeb 74, Eyman 4; Müslim, Eymân 2; Dârimi, Nüzur 6; Muvatta, Nüzur 14, Müsned, II, 7, 11.
- [14] Ebû Dâvûd, F-dâhîlô; Tirmizî, Sayd 13; Nesâî, Dahâyâ 25, İbnMâce, Zelrlîh 9; Dâ-rimt, Eddlî 12; Müsned, IV, 334, Ancak hadisre Ebû Nasr el-Kuşeyrî'nİN sözünü ettiği şekilde yemin ifadesi bulunmadığı gibi; hadis: "Eğer (o hayvanın) baldırına dahi darbeyi indirmiş olsaydın, yeterli olurdu" anlamındadır.
- [15] Burada "metanetli, mütehammil" anlamına gelen kelimelerin başına harf-i cer gelmediği halde esreli okunmuştur; görüşüne delil olarak burası gösterilmektedir.
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/547-553.
- [17] Buhârî, Hibe 29, Cizye 18, Edeb S; Müslim, Zekât 50; Ebû Dâvûd, Zekât H; Müstied, VI* 344, 347, 355.
- [18] Ashâbu'l-ferâiz; Alkîh'jn Kieib'ında, yahut Sünnette ya d:ı icraa ile miktarı belli pay sahibi jnimşçijardır, (Dr, V. Zuhayîi, el-Fıkhu'l-İslâmî, VIII, 281)
Asabe: Farz hisse sahiplerinden sonm mi rasttın arta kulam alan baba tarafından erkek akrabalar. (Aynı örer, VIII, 282)
Zevl'l-erhâm: Asabe de olmayan, ashâbu'l-ferâiz de olmayan akrabalar olup bunların bulunmaması halinde ölüye mirasçı olan hala, teyze gibi dişi ya d.ı kendileri ile ölen arasında dişi bir akmba bulunan erkeklerdir. Annenin babası, dayı gibi... (Aynı eser, VIII, 283).
- [19] Ebû Dâvûd, ttk 7; Ttrmizl, Ahkam 28ı tbn Mâce, İtk 5; Müsned, V, 15, 18.
- [20] Nesâî, bunu Kiiniib-i Sitte'den birisi sayılan SiineiVinde değil de, "es-Sünenu'l-Küb-râ"da zikretmektedir. (Dr. Biişir Avvâd Maruf ve arkadaşları, el-Müsnedel-Cânti', Beyrut ve Kuveyt 1413/1993, X, 435, Belirtilen yerde, Nesâî knydetLği şekilde hadisin senedi ve hadise dair mülâhazası da kaydedilmiştir),
- [21] Hadisin râvilerinden olan Damra b. Rabîa'nın bu rivayeti ile ilgili mülâhazalar için bk. Tirmizî, Ahkâm 28; İbn Ha«r, Tehzîbu't-Tehzîb, IV, 404.

- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/553-554
- [23] Müslim, Itk 25; Ebû Dâuâd, Edeb 120; Tirmizi, Birr 8; İbn Mâce, Edeb 1, Müsned, II. 230. 263, 376, 445
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/554-555
- [25] "Mahrem olan akrabalara yapılan hibeden dönüş, snhih olmaz..." (Dr. V. ez-Zuhayli, el-Fıkhu'l-İslâmî, V, 31).
- [26] Malikîler, ancak dar sınırlar çerçevesinde hibede dönüşü caiz kabul ederler. (Bk. Dr. Zuhayli, a.g.ç., V, 27). Hanefilerin yaklaşımını eleştirine sebebi bu olmalıdır.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/555-556
- [28] Bu okkircı dair açıklanın için bk. el-Bakara, 2/219. flyetin tefsiri 7. başlık.
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/556
- [30] el-Vâhidî, Esbâbu'n-Nüzûl, s. 146.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/556-557
- [32] Yani ona inalinin Tesir olmuş'l' vasfıyla teslim edilmesi gerekir. Merhum mtlfessirimi-zin naklettiği ibareler ile el-Cassâs'ın ibareleri arasında bir dereceye kadar farklılık vardır. Bk. Ahkamu'l-Kur'ân, İstanbul 1325 baskısından Beyrut, tarihsiz upkî basım, I. 489V II, 49,
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/557-558
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/558-559
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/558-559
- [36] Bk. Ebû Dâvûd, Vilt 25, Tıb 19; Tirmizî, Deavat 102; İbn Mace, Dua 2; Müsned, I, 227, VI, 21.
- [37] el-Heyseini, Mecmau'z-Zevâid, IX, 262.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/560.
- [39] Buhârî, Tefsir 4. sûre 1, Şerike S, Vesiiyâ 21, Nikâh 1f 16, 19, 43, Hiyel 8; Müslim, Tefsir 6; Ebû Dâüüd, Nikâh 12; Nesâî, Nikah 66; Dârakutnl, III, 264-266.
- [40] Müslim, înnürc 18; Nesâî, ÂH^bıİ-Kudül 1; Müsned, II. 160.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/561-562.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/563-564.
- [43] Dârakutni, III, 230.

[44] Dârakutni, III, 229.

[45] el-Bakara, 2/221. âyet"... iman edinceye kadar da müşrik erkeklerle (inüslüman hanımları) evlendirmeyin..," bölümü ikinci başlıkla

[46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/564-565.

[47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/565-566.

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/566-567.

[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/567.

[50] Buhârî Tefsir 4. sûre başlıkta

[51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/567-569.

[52] Muvatta, Talak 76; Dârakutnî, III, 271; Tirmizî, Nikâh 33; İbn Mâce, Nikâh 40.

[53] Ebâ Dâvâd, Talak 25: İbn Mâce, Nikah.

[54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/569-571.

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/571.

[56] Bu lafızlarıyla tespiti edemedik. Ancak; "Eşinin senin üzerinde bir hakkı vardır, nefsinin senin üzerinde hakkı vardır..." (Buhârî, Nikâh 1, Müslim, Siyam 188 vs.) hadisinde aynı anlam dile getirilmektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/572-573.

[57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/573.

[58] Buhârî, Ezan 36. Hıdûd 19? Zekât 16: Müslim. Zekat 91: Tirmizî, Zühd 53: Muvatta, Şear 14: Müsried, II. 439.

[59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/573-574.

[60] Bıkârî, Zt'kiil 18, N:ıl:ık:ıl 2: Müslim, Zek:în 95. 97. 11)6; Ebû Dâvûd, /ckâl, iû; Tir mizî, Zühd yi: Nesâî. Zek:"ı[^1, 53. 60; Dârimî, ZukâJ 2[, 22, Müsned, Jl. 94, 152...

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/574-577.

[62] Muvatta, Nikâh 43.

[63] İbn Abdi'l-Berr, el-îstizkâr XVI, 310.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/577.

[64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/578.

[65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/578-579..

[66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/579-580.

[67] Suyûti ed-Durru'l-Mensur II, 432.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/580.

[68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/580.

[69] Buhâri, Salat 70, Şurut 3, 10 ive daha bir çok yerde); Müslim, Itk 5, 6, S vs.-f Ebû Dâuûd, Ferâiz 12, Itk 2 ve diğer hadis kitaplarının muhtelif bahislerinde, (Bk. el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Hadis, IV, 122, satır 11 vd.)

[70] Buhâri, îcâre 14; Ebû Dâvud, Akdiye 12; Tirmizi, Ahkam 17; İbn Mâce, Ahkâm 23.

[71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/580-581.

[72] Buhâri, Salatul-Havf 6, Nikah 13, 68, Meğâzî 38; Müslim, Nikâh 85; Ebû Davûd, Nikâh 5; Tirmizi, Nskâh 24; İbn Mâce, Nikah 42; Darimi, Nikâh 45; Müsned, 11!, 99, 165 v.s...

[73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/581-582.

[74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/582.

[75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/582-583.

[76] Burada bu iki kelimenin Arap dilinde söyleniş şekillerine dair bir kaç satırlık bir açıklama gereksiz görüldüğünden tercüme edilmemiştir.

[77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/583-584.

[78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/584-585.

[79] Cuheyne'li UseyfT, borca batmış olduğu için Ömer (r.a.)'in, onun hakkında: "Kimin on- dan bir alacağı varsa, sabah gelsin, inalını alacakları anısında hisselerine göre paylaştıracamız' dediği, dinine bağlı güvenilir bir zat imiş. (el-Fîrûzâbâdî, ei-Kamûs, Beyrut 1407/1987, s. 941).

[80] Ebû Dâvûd, Bıyûl 84; Nesâî, Umul 5; İbn Mâce, Hibe 7. "Üçte bir" kaydından söz edilmektedir. Hadisin yorumu için (NesâTde) iğili haşiyeye (VI, 278-279) bakılması uygundur. Özetle, hadisin sahih kabul edilmesi halinde bile, kadının kendi malında tasarruf sahibi olduğunu ort.ıy.1 koyan diğer nasJnr dolayısıyla, bu hadis olsa olsa karı-koca arasındaki bir adâb ve güzel geçim ile ilgili bir tavsiyeden ibarettir.

[81] Basılı inerinde: "... tedbirsizliğine rağmen..." anlamında olmakla birlikte; yazma nüshaların birinde tercümedeki nınlına uygun ibare daha uygun görüldüğünden, tercümeğe esas alınmıştır,

[82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/585-587.

[83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/587.

[84] "Peygamber (sav), -başkaca hiçbir malı bulunmayan- ashabından bir kişinin, bir köleyi (kölesini* vefatından sonra geçerli olmak üzere nızad etti ümidebber). Peygamber onu sekizyüz dirheme sara ve parasını omı gönderdi." (Btıkârî, Ahkâm 32; ayrıca bk. Buyu1 59, Itî 9; Müslim, ZekSt 41, Eymân 58, 59; Ebû DâvCtd, Itk 9; Nevât, Zekât 60, Buyu' 84, Kudflt 29; Müsned, III, 305, 3Ğ8, 370, 371)

[85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/588.

[86] Dârekutnî, IV, 231-232.

[87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/588-589.

[88] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/589-590.

[89] Buhârî, Nafakat 2; Müsned, II, 252, 299. Ebû Dâvûd, Zekât 39; Nesâî, Zekât 60 da kısmen.

[90] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/590-591.

[91] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/591.

[92] Buhârî, Buyu' 95, Nafakar 9, 14, Ahkam 28; Müslim, Akdiye 7; Ebû Dûuûd, Buyu1 79; Nesûî, Kudâî 31; İbn Mâcs, Tic;ırâr 65; DârimL Nikâh 54; Müsned, VL 39, 50, 206.

[93] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/591-592.

[94] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/593.

[95] el-Vâhîdi. Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân, s. 147; Sıuyûii, ed-Durru'l-Mensür, II, 437.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/593-594.

[96] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/594-595.

[97] Buhârî, Megâzî 29, Şehâdat 18; Müslim, İmare 91; Ebu Dâvûd, Hudûd 18: Tirmizî, Cihâd 32l İbn Mâce, Hudûd 4.

[98] Ebû Dâvûd, Hudûd 18: Tirmizl, Siyer 29: İbn Mâce, Hudûd 4; Nesâî, Talak 20; Müsned, IV, 310.

[99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/595-597.

[100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/597-598.

[101] Ebû Dâvûd, Buyu' 66; Tirmizî, Buyu' 2S;Nesâî, Buyu' 12. Daha kLSfi olmak üzere: flw /ıdrl, Huyu' 48, İslıkrtz 19, Hısum:1i 3, Miyel 7; Müslim, Buyfl' 4B; Muvatta, lluyftl 90; M(isned, İl, 80, 129-130.

[102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/598-599.

[103] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/599-600.

[104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/600-601.

[105] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/601.

[106] İbda": Bir kimseye belli bir mülk -kendisine herhangi bir kâr sağlama mnsı şartıyla- salın :İl'n;ık üzere paıvı vermek demektir. (Dr. ez-Zıheyli. el-Fıkhu'lhlâmi, VIII. 143) Mezheplere göre tını irine gelince: Malikilere göre, herhangi bir kâr sağlamak sözkonusu ol-mıtsjztn flnn yerden bir mı:tJ sarın ^İsm diye biricisine para vermektir. Hanelilere göre; kârın sermaye sahibine ait olması şartıyla birisine ticaret yapmak üzçre bir sermaye vermektir.

Şafîlilere göre; malı. karşılık olmaksızın onunla licnrcı yapacak bir kimse ile birlikte fjtın-derınektir. Dr. ez-Zuhaylî. a,g,e. IV, 819, tlıpnot: 1)

[107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/601-602.

[108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/602-603.

[109] Ebû Dâvud, Vesayâ 9'. Nesâi, Vesâyâ 11; İbn Mâce, Vesayâ 9; Müsned, II, 186, 215-216

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/603-604.

[110] Buhâri, Vesaya 22, Büyü' 95, Tefsir 4, sure 2; Müslim, Tefsir 10-11

[111] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/604.

[112] Beyhâkî, es-Sünenü'l-Kubrâ, VI. 7, 575; Suyûtî. ed-Durru'l-Mensur, 11, 436.

[113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/604-608.

[114] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/608-609.

[115] İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, II, 139; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, II, 437-

[116] Devammda gerekçesini şöyle açıklamaktadır: "... Çünkü maksat, ıslâhtır. Bedenin ıslâhı, ınalın ıslahından önemlidir. Buna delil, (oğluna) namazı öğretip (gerektiğinde) onu dövebilınesidir. Onu aharlayarak, zorlayarak hanımdan uzak tutar." (İbnu l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân I, 327).

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/609.

[117] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/609.

[118] Hanımın adı kaynaklarda; Um Hııccc, Um Kuhhe, Um Kücce olarak geçmektedir, (el-Vâhidî, Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân, s. 148; Suyûlî, ed-Durru't-

Mensür, II, 439)

[119] el-Vâhidî ve Suyûtî aynı yerler.

[120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/610.

[121] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/611.

[122] Buhârî, Zekat 44, Vekâlet 15, Vesâyâ 17, 26. Tefsir 3- sûre 5, Eşribe 13, Eymân 33; Müslim, Zekât 42; Ebû Dâvûd, Zekât 45; Dârimî, Zekât 23; Muvatta, Saduka 2; Müsned, III, 141, 256, 285.

[123] Ebu Dâvûd, Zekat 45.

[124] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/611.

[125] Ebû Dâvûd, Ferâiz 4; Tirmizî, Ferâiz 3; İbn Mâce, Ferdiz 2; Müsited, III, 352; el-VShi-dî, Eshâbu Nûzâlî'l-Kur'ân, s. 149-150; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 11, 43*439. Ölen şahsın adı: Ebû Dâvûd ile el-Vâhidî tarafından 'Sabit b. Kays'; Tirmizî, İbn Mâce ve MÜs-nedde: "Sn'd b, er-Rabî*"; Suyûtî tarafından - merhum müfessîriinize uygun okırcık-; 'Evs b. Sabit' olarak zikredilmektedir.

Ancak Ebû Davud'un hadisin sonunda kaydettiği: "Bışr bu h:ıdisi rivayetinde hata diniştir. Bu iki kız (Sabit b. Kaysın değil), Sa'd b. er-Rabî'in kızlarıdır. Sabit b. Kays, Yemâ-me'de şehid düşmüştür" nouıyla ölenin Tirmitf, İbn Mâce ve Mitsned'in kaydettiği şp-hıs olduğunu tercih etmektedir.

İbnu'l-Esîr de (Usdv'l-Ğ&be* I, 165-166 ile 580-581'de) bu hususu incelemiş olup, olayın Evs b. Sabit ile ilgili olduğunu şüpheli olduğunu beyan etmektedir, Buna göre bu kıssanın Sa"d b. er-Rabî'in hanımı ve kızları hakkında olma ihtimali daha kuvvetli görünmektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/611-612.

[126] Bu cümJenjn son bölümü İbmı'l-Ar.ıbi'de: "Paylarının en küçüğünün çıkartılması suretiyle faydaianılamaz hale gelenler gibi" şeklindedir. (Ahkamu.'l-Ku.r'ân, I, 328)

[127] Buhârî Buyu1 96, 97, Şerike S, 9t Hiyel 14, Şvıfa 1; Ebû Dâvûd, BuyıV 73; Tirmizt, Ah-kân 33; Nesâî, Buyu' 109; İbn Mâce, Şuf a 3; Mavalla, ŞuPa î; Müsned, III, 296, 399.

[128] Dârakutnî, IV, 219.

[129] İbn Mace, Ahkâm 17; Muvatta, Akdiye 31; Müsned, I, 313, V, 327.

[130] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/612-614.

[131] Buhârî, Tefsir 4. sûre 3.

[132] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 440. Burada son cümleinin anlamı şöyledir:

"... Bir diğeri ise miras almamaktadır. Maruf (güzel) söz söyleyecek olan budur. Bu bir yetim malıdır. (Paylaştıranın) bu malda bir hissesi yoktur."

[133] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/614-616.

[134] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/614-616.

[135] Burada anlatılmak islenen şudur; Paylaştırma anlamına gelen "kısmet" kelimesi müen-nestir. Ona raci olan zamirin de tnüennes olması gerekir. Ancak âyet-i kerimede zamir müzekkerdir. Müzekker oius sebebiyle zamir, kelimenin kendisine değil de manasına raci almalıdır. Burdaki mana ise mal ve mirastır ve bunlar da müzekkerdir. Verdiği bu ve diğer örneklerde de benzeri dunun sözkonusudur.

[136] Buhârî, Zekat 63, Mezâlim 9, Meğâzî 60; Müslim, İman 29; Ebû Dâvûd, Zekâi 5; Tirmizî, ZekSt 6, Birr 68; Nesâî, Zekat 46, İbn Mâce, Zekat 1; Müsned, I, 233. Bu rivayetlerden -nifessirimizin belirttiği şekilde zamirin müzekker olarak zikredildiği rivüyer-]er, Buhârî'nin Zekât ve Meğâzî bölümlerinde yer atan rivayetleridir. Diğerlerinde zamir müennes olup manaya değil, "beddua" diye tercüme ettiğimiz ve lafzan müennes olan "davet" kelimesine racidir.

[137] Lafzı itibariyle mUennes olmakta birlikçe, zamirin manaya müzekker olarak râci otdı-ğu rivayetler; Müslim, Eşribe 12; İbn Mâce, Tıb 27; Müsned, IV. 311. Lafza müennes olarak raci olduğu rivayetler: Ebû Dâvûd, Tıb 11; lirmizl, Tıb 8; Dârimî, Eşribe 6; Müsned, IVh 317, V, 399.

[138] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/616-617.

[139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/617.

[140] Elimizin altındaki kaynaklarda yerini tespit edemedik.

[141] Buhârî, Cenâiz 36, Vesâyâ 2, Menakıbu'l-Ensar 49, Nnfcıkm 1, Merdâ 16, Deavât 43, Fe-rûiz 16; Müslim, Vasiyyet 5, 8; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 2; Tirmizî, Vesâyâ 1; Nfsâî, Vcs3-y3 3; İbn Mâce, Ves3yâ 5; Muvatta, Vesâyâ 4; Müsned, I, 1Ö87 172f 173, 176, 179.

[142] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/618-620.

[143] Müslim, Cenaiz 1. 2; Ebû. Dâvûd, Cenülz 16; Tirmizl, Cengiz 7; Nesâî, Ceniüz 4; İbn Mâce, Cenniz 3; Müsned, III, 3.

[144] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/620-621.

[145] İsrü hadisinin geçtiği bazı yerler Buhârî, SaUît 1, H^ıcc 76, Bed*u'l-Halk 6, 7.r; Müslim, İmn 259. 266, 267. Eşribc 91; Tirntizi, Tefsir 17, 5Üre 1; Nesâî, Salât 1-

[146] Buhârî, Vesâyâ 23, Tıb 48, Hıdûd 44; Müslim, İman 145; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 10; Ne-sâî, Vesâyâ 12,

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/621-622.

[147] Aynen el-Bakarcı, 2/3. âyetin tefsiri 10. başlıktaki açıklamalara d:ı bakılması.

[148] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/622-623.

[149] Müslim, İman 306; İbn Mâce, Zühhd 37; Dârimî, Rikaak 96-, Müsned, III. 11, 20, 90.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 4/623.

[150] Dârakutnî, IV, 67.

[151] Dârakutnî, IV, 81, 82.

[152] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/9-10.

[153] Ebû Dâvûd, Feraiz 1; İbn. Mâce, Mukaddime 8; Dârakutnî, IV, 68.

[154] Bu mesele "müştereke," "haceriyye* ve "himariyye" diye bilinir. Geniş bilgi için bk. Dr. ez-Zuhaylî, el-Ftkku'l-İslâmî, VIII, 311, 321, 343.

[155] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/10-11.

[156] Ebû Dâvûd, Ferâiz 4; Tirmizî, Feraiz 3; İbn Mâce, Ferâiz 2, Darakutni, IV, 78.

[157] Tirmizî, aynı yer.

[158] Buhârî, Tefsir 4. sûre 4; Müslim, Ferâiz 6, 7 az farkla: Ebû Dâvûd, Ferâiz 2.

[159] Tirmizî, Ferâiz 6.

[160] Buhârî, Tefsir 4. sure 5.

[161] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/11-13.

[162] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/13.

[163] Buhârî, Hacc 44, Meğâzî 48, Ferâiz 26; Müslim, Ferâiz 1; -Ebu Dâvûd, Feraiz 10; Tirmizî Ferâiz 15; İbn Mâce, Ferâiz 6; Dârimî, Ferâiz 29; Muvatta, Hacc 13.

[164] Mefkûd: izi bilinmeyecek şekilde beldeinden aynlıp gitmiş ve aradan uzunca bir zaman geçmiş olmasına rağmen, ölü mü sağ mı olduğuna dair haber alınamayan kişidir. (Dr. ez-Zuhaylî. el-Ftkhu'l-İslâmî V, 784)

[165] Meselâ; Buhârî, Hums 1, Nafakât 3. Ferâiz 3; Müslim, Cihad 49-52; Ebû Dâvûd. tmâre 19; Tirmizî, Siyer 44; Mesaî, Fey 9; &fuvatta, Kelâm 27; Müsmdt

1,4, 6,9, II. 463, VI, 145, 262.

[166] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/13-14.

[167] Buhârî, Ferâiz 5, 7, 9, 15; Müslim, Ferâiz 2, 3; Tirmizî, Fersiz S; Müsned, 1, 325.

[168] Hacb: Sözlükte engellemek demektir. Şer'ı bir terim olarak da; muayyen bir mirasçının, kendisikadar miras almayan bir başka, mirasçı tarafından, kısmen ya da tamamen miras almasının engellenmesi demektir. Baba varken dedenin miras alamaması, oğlun varlığı dolayısıyla kocanın payının yarını hisseden dörttebire inmesi gibi. (Dr. Vehbe ez-Zuhaylî, el-Fıkhu'l-İslâmi, Vtll, 345.)

[169] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/14-16.

[170] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/16-17.

[171] Müslim, Fedâil 3; Ebu Davûd, Sünne 13; İbn Mâce, Zühd 37; Müsned, I, 5.

[172] Buhârî, Cihad 78, Enbiyâ 12, Menâkıb 4- İbn Mâce Cihad 19; Müsned, I, 364, IV, 50.

[173] A'yân çocuklar {Benu'l-a'yân.}; Ana-bababir erkek ve kız kardeşler. (Ö. M. Bilmen, Hukuk-İslâmiyye, İstanbul 1969, V, 209).

[174] Buhârî, Ferâiz 5, 7, 9, 15; Müslim, ferâiz 2, 3: i; İbn Mâce, Feraiz 10; Darimî, Ferâiz 28; Müsned, I, 325.

[175] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/17-19.

[176] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/19-20.

[177] Buhârî Ferâiz 8; Ebû Dâvûd, Ferâiz 4; Tirmizi, Ferâiz 4; İbn Mace, Ferâiz 2; Dârimi, Feraiz 1, Müsned, I, 464- Dârakutni, IV, 79. 80

[178] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/20-22.

[179] Müslim, Fedâil 146; Mü&ited, II, 233.

[180] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/22.

[181] Dârakutni, IV, 81; Dârimi, Feraiz 25.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/22-25.

[182] Darakutni, IV, 93-54.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/25-28.

[183] Tirmizî, Feraiz 11. Tirmizi, hadisin sonunda şu kaydı düşmektedir. "Bu, ancak bu yolla ınarfû' olarak bildiğimiz bir hadistir. Nineyi oğlu ile birlikte Peygamber ashalbından bazıları misarçı kabul ederken; bazıları mirasçı kabul

etmem iştir,"

[184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/28.

[185] Dârakutnî, IV, 91.

[186] Dârakutnt, IV, 92.

[187] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/28-29.

[188] Hadis 8. başlığın sonlarında geçmişti. Kaynakları İçin »raya bakınız.

[189] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/29-30.

[190] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/31.

[191] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/31.

[192] Buhari Ezan 35 (zikrettiği bir hadisin anlamından hareketle, bâb başlığı olarak); İbn Mâce, İkmnetu's-Salât 44; Müsned, V, 254, 269 ("Bu ikisi cemattır" anlamında); Beyhâkî, es-Sünenu'l-Kübra, III, 97, 98.

Bir başka şair de şöyle demektedir:

[193] Bu beyitlerin hepsinde önce ikilden söz edilmekte, daha sonra da bunlara üç ve yukarısı için kullanılan çoğul zamiri gönderilmektedir.

[194] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/31-33.

[195] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/33.

[196] Tirmizî, Vesüyâ 6.

[197] Dârakutnî, IV, 97.

[198] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/33-34.

[199] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/34-35.

[200] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/35.

[201] Müslim, Vasiyye 14; Ebû Davûd, Vesâyâ 14; Tirmizî, Ahkâm 36; Nesaî, Vesâyâ 8; Müsned, II, 372.

[202] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/35.

[203] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/35-36.

[204] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/36-37.

[205] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/37-39.

[206] Bk.; Buhârî, Vudû' 44, Merdâ 21; Müslim, Ferâiz 8; Darimî, Vesâyâ 8, Müsned, III, 298

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/39-40.

[207] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/40-41.

[208] Avl: Farz hisse sahiplerinin alacakları payların toplamının ortak paydadana fazla olduğu miras meselelerine verilen İsimdir. Ö. N. Bilmen, Hukuki İslamiyye, V, 210; Dr-ez-Zuhaylî, el-Fıkhul-İslâmiyyer VIII, 353). Diğer bir ifade ile; meselenin ortak paydasının payların toplamından küçük olmasıdır. (H. Karaman, Mukayeseli İslâm Hukuku, İstanbul 1974, s. 414)

[209] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/41-42.

[210] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/42.

[211] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/43.

[212] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/43-44.

[213] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/44.

[214] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/44-45.

[215] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/45.

[216] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/46.

[217] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/46-47.

[218] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/47.

[219] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/47.

[220] Dâvûd Hudûd-25.

[221] Levs Yapılan ithamın ya da iddianın doğruluk ihtimalini ileri götüren halden an-İaşılan ya da ifadelerden çıkartılan bir dereceye kadar güçlü karineler demektir. (Bk. Dr. efc-Zıhaylî, çl-Fıkhul-İslâmî, VI, 398)

[222] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/48.

[223] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/48-49.

[224] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/49.

[225] Müsiim, Hudûd 12: Ebu Dâvûd Huiifid 23; Tirmizi, Hudûd 8: İbtt Mâce, Hudûd 7-

[226] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/49-50.

[227] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/50-51.

[228] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/51-52.

[229] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/52.

[230] Buhârî, Hudûd 21; Dârakutnî, İH, 123,124; ez-Zeylaî, Nasbu'r-Râye, III, 319; eş-Şevkanî, Neylül-Evtâr, VII, 96.

[231] Buhârî, Sulh 5, Şurut 9, Vekâlet 13, Ahkam 39, Ahbâru'l-Ahâd 1, Eymân

3; Müslim, Hudûd 25; Tirmizi, Hudud 8; Nesaî, Kudat 22; İbn Mâce, Hudûd 7; Dârimî; Hudûd 12, Müsned, IV, 115-116.

[232] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/53.

[233] Bir önceki başlıkta geçen ve Hz, Peygamberin durumu tahkik için Üneys'i gönderdi-ğinin kaydedildiği hadisin bir bölümüdür. Kaynaklarını omda kayd ettik.

[234] Burada Hz. Peygamber1 indiriyse zina ettiğinde zinası açıkça ortaya çıkarsa, ona cel-de (sopa) vursun,, ama ayıplamasın, kınamasın. Sonrı bir daha zina ederse ona yine celde vursun, ama ayıplamasın ki nama s m. Üçüncü defa zina ederse, kıldan yapılmış bir İp karşılığında dahi olsa artık onu salıversin" hadisine ve bu anlamdaki hadisler işaret edilmektedir Bu ve bu anlamdaki hadisler: Buhârî, Suyu' 66,110, Hudûd 36; Müslim, Hudud 30-33; Ebu Dâvûd, Hudûd 32; Müsned, IV, 249, 494.

[235] Tirmizi, Hudûd 11'deki sened şu şekildedir: "...Abdullah b- tdrîs, Ubeydullnî'tan, o, Nâfi'den, o, İbn Ömer'den..."

[236] Tirmizî, Hudûd 11.

[237] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/53-55.

[238] Bu hadis daha Önceden Âli İmran, 3/14. âyet, 2. başlığında da geçmişti Hadisi eı-Ta-berânî, el-Evsatr IV, 75'de zikretmekte ise de, işaret edilen yerde de kayd edildiği gibi, ilsiniz olduğu belirtilmiştir. {Ebul-Ferac İbnu'l-Cezvî, el-Mevzûât, Beyrut, 1403/1983, II, 282, 283).

[239] Burada kayd edildiği gibi Zeyd b. Sabit'in rivSyetiyle: Dârimî, Hudud 16, Müs&d, V. 183. İbn Abbas'tan Ömer (r.a) yoluyla biraz uzun ve farklıca rivayeti; İbn Mace, Hudûd 9, Dârimî, Hudud 16; Muvattâ, Hudud 10.Ubeyy b. Ka'b'dan: Musned, V, 132.

[240] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/55-57.

[241] Çünkü âyetin zahirinden Allah'ın levbeleri kabul etmekle yükümlü olduğu anlamında, 'üzerinde" inanası vardır.

[242] Buhârî, Libas 101, Cihâd -46, İstizan 30, Rlkoak 37, Tevhid 1; Müslim, İman 49-51; Tirmizi, İman 18; İbn Mâce, Zühd 35; Müsned, III, 260-261.

[243] Farklı görüşler için bk. el-Maîde. 5/38. âyet, 26. başlık.

[244] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/58-60.

[245] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/60.

[246] Tirmizi, Deavat 98; İbn Mâce, Zühd 30; Müsned, II. 132, 153, III.

- [247] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/60-61.
- [248] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/62.
- [249] Buhârî, Tefsir 4. sûre 6; Ebû Dâvûd Nikah 21, 22.
- [250] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/63-65.
- [251] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/65-66.
- [252] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/66-67.
- [253] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/67.
- [254] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/67.
- [255] Buhari, Nikâh 19, Enbiya 1; Müslim. Radâ" 59, 60, 65; Tirmizl, Taîâk 12; Üârimi, Nikâh 35; Müsned, II, 428, 449, 497, 530, VI, 279.
- [256] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/67-68.
- [257] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/68-69.
- [258] Müslim, Radâ 6l; Müsned, II, 329.
- [259] Hadisi bu lafzıyâ tesbit edemedik. Karnı tıkabasa doldurmanın mekruh olduğunu ifade eden rivayetler için bk. Tirmizî, Zühd, 47; Müsned, IV, 132. Yersiz talâk'ın mekruh oluşuna dair rivayetler için bk. Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrû, VII, 527-528,
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/69-70.
- [260] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/70.
- [261] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/70-71.
- [262] İbn Mûce, Nikâh 17; ayrıca bk.: Dârimî, Nikâh 18; Ebû Dûvûd Nikâh 27, 28; Tirmizî, Nikâh 23.
- [263] İbn Mâce, Mesacid 1; Müsned, I, 241.
- [264] Müslim, Nikâh 75 (yakın lafızlarla).
- [265] Ebû Dâvûd, Nikâh 31.
- [266] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/71-74.
- [267] el-Bakara, 2/222, âyette sözü edilen "kadının fide verebileceğini belirten' hükmü kast etmektedir.
- [268] Buhârî, Talâk 12; Ebû Dâvûd, Talak 17-18; Tirmizt, Talâk 10; Neaaî, Talâk 34, 53; İbn Mace, Talâk 22; Dârimî, Talâk 7; Mavatta', Talâk 31; Müsned, VI, 4J3-434.
- [269] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/74.

[270] Dârakutnî, III, 307.

[271] Darakutnî, III, 307.

[272] Dârakutnl, III, 307.

[273] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/74-76.

[274] Müslim, Hacc 147; Ebû Davûd, Mennsik 56; İbn Mâce, Menasik 84; Dârimî, Mennsik 34; Müsned, V, 73 (Veda Haca hutbesinin bir bölümü olarak).

[275] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/76.

[276] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/76-77.

[277] Nitekim mealde de böyledir.

[278] el-Vâhidî, Esbâbu Nüzulî'l-Kurân, s. 151-152, es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensür, II, 468.

[279] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/77-78.

[280] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/78.

[281] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/78-79.

[282] Muvatta', Nikâh 9.

[283] Hadisi bu lafız ve mana ile Buhârî ile Müstim'dt teshil edemedik- Tirmîzt, Nikah Jö'da lafız itibariyle buna yakın ve aynı manada bir hadis nakletmekle; M. Fuad Abdulbakî de hadisin cahrici ile ilgili olarak düştüğü notta: "Kütüb-i Sîte sahiplerinden Tirmîzî dışında bu hadisi tahrie eden yoktur" demektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/80-82.

[284] Yani; âyet-i kerime'de: "Analarınız... size haram kılındı" buyruğunda, haram kılınan aynlar olarak "analar... v.s." söz konusu edilmektedir Oysa kasıt, bizzat anaların haram oldukları değildir. Kasıt, belli bir fiil olan ve mükellef tarafından yapılan onları nikahlamak fiilinin haram olduğunu anlatmaktır Nikahlama fiili, onlar hakkında sözkonusu olduğundan, "haram kılına" bizzat onlara izafe edilmiştir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/82-83.

[285] Sûrenin isimlerinin açıklandığı bölümlerde Um d-Kur'ân adı açıklanırken.

[286] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/83-84.

[287] Buhârî, Şehadât 7, Fardu'I-Hımius 4; Müslim, 1, 2, 9, 12,13; Ebû Davûd, Nikâh 6; Tirmizi, Rada 1; Nesai, Nikâh 50; İbn Mâce Nikâh 34; Darimî, Nikâh 48; Muvatta, Radâ' 15; Müsned. I, 275 v..., VI, 51.

[288] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/84-85.

[289] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/85.

[290] Müslim, Radâ' 24; Kbû DâvQ.d, Nikah 10; Tirmizî, Radâ' 3; Nesai, Nikâh 51; Muoatta, Radâ' 17; Dârimî, Nikâh 49. "Bunların Kur'ândan olan buyruklar arasında okunmaya devam ecmesi" de; oldukça geç nesh olan buyruklar arasında yer almaları dolayısıyla, nesholunduklarının bir takım kimseler tarafından bilinmemiş olması ile açıklanmıştır. (Müslim ve Nesat'&e belirtilen hadis Üe ilgili açıklamalar).

[291] Ebû Dâvûd, Nikâh 10 Muvatta, Radâ 12; Müsned, VI, 201, 271.

[292] Ebû Dâvûd Nikâh 8.

[293] Az önce bu hadise işaret edilmişti. Kaynakları için oraya bakınız..

[294] Müslim, Radâ 18, 22; Nesâi, Nikâh 51; Dârimî, Nikâh 49; Müsned ,VI, 339, 340. Aynı manadaki başka hadisler içirt bk: Müslim, Kadı, 17, 20, 23; Ebû Dâvûd, Nikâh.10; Tir-mizî Radâ 3; Nesâi, Nikâh 51; Ibn Mace, Nikâh 35; Dârimî, Nikâh 49; Müsned, IV 4, " 5; VI, 31, 96t 216, 247, 340.

[295] Hitabın Delili: Mefhum-i Muhalefe diye de bilinen ve "hakkında hüküm belirtilmemiş bir hususun hükmünün, hakkında hüküm belirtilmiş olandan farklı olması" (Dr. Abdül kerim Zeydan, el-Veciz fi Usuli'l-Fıkk, İstanbul, 1978 sh. 311) diye tanımlanan bir de-lâlei şeklidir. Buradaki hadiste bu delâlet şekli kısaca şöyle açıklanır. Hadiste bir ve iki defa süt emmenin hükmü zikredilmiş ve haram kılmadığı belirtilmiştir. Üç defa emmekten söz edilmemiştir. Demek ki haram kılmayan azamî miktar iki defa emmektir. O halde haram kılan asgari miktar da (burada zikredilmemiş olan) üç defa emmektir.

[296] Hadis ve kaynakları az önce geçti.

[297] Tahâvî'nin bu husustaki rivayetleri inceden inceye tetkik etmesi ve konu ile ilgili etraflı açıklamaları için bk. Ebû Cafer et-Tahâvî, Şerku Müşkili'l-Âsâr, Beyrut 1415/1994, XI, 480-500.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/85-88.

[298] **Lebenu'l-Fahl:** Sütü kendinden olup süt emziren kadın ile evli olan kocaya "el-Fabi" denilir. Böyle bir kocadan gelen kadının sütüne de "lebenu'l-fahl" denilir. Cumhura göre, süt kocaya piçtir ve süt dolayısıyla hanım kılma ona taalluk eder. (Dr. V. ez-Zuhaylî, «t-Fıkhü'l-İslâmi, VII, 141) Buna göre emziren kadının kocası, ennen çeeı-un «üt babası oiur, O bakmışını hem ikisi arasında hem de enîar cihetinin elma babalar ve nesebe^ evlatlar arasında hnrmlık sabit oiur, (Dr, ez-Zuhayli, a,g,e, VII, 175.)

[299] Dördüncü başlığın baş taraflarında geçti.

- [300] Buhari, Nikâh 117, Müslim, Rada 7 v.d. Ebû Dâvud., Nikâh 7; Tirmizi, Rada' 2; Nesai, Nikah 52; İbn Mace, Nikah 3; Muvatta', Rada' 2, 3; Darimi, Nikah 48; Müsned, VI, 194.
- [301] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/88-89.
- [302] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/89-90.
- [303] Buhârî, Nikâh 20, 25, Nafakaat 16; Müslim, R&dâf 15,16; Ebu Dûvûd, Nikâh 6; Nesâî, Nikâh 46; İbn Mûce, Nikâh 34, 'Müsned, VI, 309.
- [304] Aynı hadisın devamında.
- [305] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/90-91.
- [306] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/91-92.
- [307] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/92.
- [308] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/92.
- [309] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/93.
- [310] Darakutnî, III, 268; Beyhakî, es-Sünen, VII.275.
- [311] Buhârî, el-Amel fi's-Salât 7, Mezâlim 35, Enbiyâ 48; Müslim, Birr ve Sıla 7, S- Müsned, II, 307, 308, 385, 433-434.
- [312] Beyhakî, es-Sünen, VII, 275'te Abdullah b. Mes'ûd'un sözü olarak.
- [313] Kaynağmı tespit edemedik.
- [314] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/93-95.
- [315] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/95.
- [316] Bu âyetin tefsiri, 4, başlıkta geçti. Kaynakları için oraya bakınız.
- [317] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/95.
- [318] Bu âyeiın tefsiri, 9- başlıkta geçti. Kaynakları için oraya bakınız.
- [319] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/96.
- [320] Dârakutni, III, 281; Beyhakî, Sünen, VII, 265; İbn Abdil'l-Berr, el-Istizkâr, XVI, 249.
- [321] İbn Abdil-Berr, el-İstizkâr, XVI, 248 v.d.
- [322] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/96-98.
- [323] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/98-99.
- [324] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/99-100.
- [325] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/100.

- [326] Suyûtî, e.d-Durru'l-Mensûr, VIII, 140.
- [327] Ebû Dâvûd, Cihâd 157; Müsned, I, 166, 167, IV, 92.
- [328] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/101-103.
- [329] Müslim, Radâ' 33-35; Ebû Dâvûd Nikâh 44; Tirmizi, Nikâh 36; Tefsir 4-sûre 3,4; Nesai, Nikâh 59; Müsned, III, 72,84.
- [330] Ebû Dâvûd, Nikâh 44.
- [331] Buhârî, Ferâız 20, 22, Itk 10, Nikâh 18, Talâk 14, Efirne 31^ Müslim, İlk 9, 10, 14; Ebû Davda, Talâk 19, 20, 21; Tirmizt, Radâ" 7; Nesai, Zekâl 99, Talak 29, 30, 31, Buyul 78; ibnMâce, Talâk 29; Dûrimî, Talâk 15; Muvatta', Talâk 25; Müsned, I, 215, 36l. VI, 42, 46, 170, 180.
- [332] Muvatta', Nikâh 39.
- [333] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/103-106.
- [334] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/106-107.
- [335] Buhârî, Nikâh 27; Müslim, Nikâh 33, (ayrıca bk. 34 ,37 ve 40); EbûDâv&d, Nikâh 12; ibn Mace, Nikâh 31; Dârimi, Nikah 3; Muuatta, Nikâh 20.
- [336] Ebû Dâvûd, Nikâh 12.
- [337] Ebû Dâvûd, Nikâh 12.
- [338] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/107-109.
- [339] İbn Hibbân, 1275, hasen bir senedle. Nakleden: Şuayb el-Arnâvut, Ebû Dâvud, el-Merâsîl, S. 182-183'te 2 nolu dipnot.
- [340] Ebu Dâvud, el-Merâsil, 5. 182.
- [341] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/109-111.
- [342] Bu lafız ve inana ile kaynağım tespit edemedik.
- [343] Konu ile ilgili geniş açıklamalar İçin bk. en-Nür, 24/3. ayet, 1. başlık. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/111-112.
- [344] Buhârî, Nikâh U, 32, 35, 37, 40, 44, 49-51, Fedâili'i-Kur'ân 21, 22, Libâs 49; Müslim, Nikâh 76; Ebû Dâvûd, Nikah 3Ü; Tirmizl, Nikâh 23; Ne&âi, Nikâh 1, 62, 69; İbn Mace. Nikah 17; Dârimh Nikah l£; Muvatta', Nikâh 8; Müsned, V, 330, 336.
- [345] Dârakutnt, III, 244.
- [346] Dârakutnl, III, 242.

- [347] Dârakutnl, III, 243.
- [348] Dârakutnî, III, 245.
- [349] Dârakutnî, III. 246.
- [350] Dârakutnî, III, 246.
- [351] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/112-114.
- [352] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/114.
- [353] Ebû Dâvûd, Nikâh 19; Tirmizt, Nikâh 14; İbn Mâce, Nikâh 15; Müsned/VI, 47, 66, 166; Dârakutnl IH, 221; Hakim, ei-Müstedrek, Iif 16S; Beyhakî Sünen,, VII, 169, 202 ve 223-224'de hadis: "Velisinin izni olmaksızın nikahlanan herhangi bir kadının nikâhı,(üç defa) batıldır. Eğer onunki gerdeğe girerse fercîni heUl kabul ettiği için ona mehir vermesi gerekir. Şayet anlaşmazlığa düşerlerse, velisi olmayanın velisi svltan (İslâm devleti) dir." anlamındadır. Merhum rnüfessirin kaydettiği -mehr-i inisil'den söz eden manada da: Dârimh Nikâh II'de yer almaktadır.
- [354] Darakutni, 111, 259-260
- [355] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 11, 486.
- [356] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 11, 486.
- Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, 11, 486. Ancak Ali (r.a)'ın sözü olarak.
- [357] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/115-116.
- [358] Buhârl, Nikâh 8; Müslim, Nikâh 11; Mûsned, I, 420, 432; ayrıca bk: Buhârî, Tefsir 5. Sûre, 9; Tirmizî, Nikâh 2; Nesaî, Nikâh 4; İbn Mâce, Nikâh 2; Dârimî, Nikûh 1, 2; hiüs-ned, I, 175, 176, 183, 385, 390, 450,
- [359] Bk. Müslim, Nikâh 13-32.
- [360] İbn Abdi'l-Berr, el-Istizkar, XVI, 289.
- [361] Ebû Dâvûd, Nikah 13.
- [362] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/116-118.
- [363] İbn Atiyye'de ifade . "Kadın rahminin temizliğini gözetir" (el-Muharrar el-Veciz, IV. 80) şeklindedir.
- [364] İbn Atiyye'de bu ifade şu şekildedir; "Bunda lafız itibarıyla fahiş bîr hata vardır. Mut'a nikâhında çocuğun (babanın nesebine) ilhak edilmeyeceği vehmini vermektedir.15 (el-Muharrar el-Veciz, IV, 81}
- [365] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/118-119.
- [366] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/119-120.

- [367] Hadisin kaynakları 7. başlıkta gösterilmiştir.
- [368] Yani bildiğine mtikâfaaî olsun diye seni bu kadınla evlendiriyorum, elemek olur.
- [369] İbn Abdi'l-Berr, et-Temkîd, XXÎV119 el-İstizkâr, XVI, 82
- [370] Tirmizi, Fedailu'l-Kur'an 10; Miisned, III, 221. Ancak hadis, İbn Abbâs'tan değil; Enes b. Mâlik'tendir.
- [371] Darakutnî, III, 250, Aradaki; "İşte bu... bir nassdır" cümlesi, Kurtubîye aittir.
- [372] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/120-123.
- [373] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/123.
- [374] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/124-127.
- [375] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/127.
- [376] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/127.
- [377] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/127-128.
- [378] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/128.
- [379] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/129.
- [380] Buharî, Itk 17; Müslim, Elfüz 13, 15; Ebu Dâvud, Edeb 75; Müsned, II, 316. 4[^]. 444. 463, 484, 491, 508.
- [381] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/129.
- [382] 2/221. nyetin, "müşrik kadınları... müşrik bir kadından elbette daha hayırlıdır" diye başlayan ilk bölümünün 5, 6 ve 7. başlıklarında.
- [383] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/129-130.
- [384] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/130.
- [385] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/130-131.
- [386] Ebu Dâvud, Nikâh 14; Tirmizî, Nikâh 21; DArimf, Niknh 40; Münned, III, 377; Beyhaki, Sünen, vii, 205.
- [387] Beyhakî, Sünen, VII, 206.
- [388] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/131-132.
- [389] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/132-133.
- [390] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/133.
- [391] El-Buhârî, Itk 17, Buyu' 66, Hudûd 35; Müslim, Nikâh 52; Ebu Dâvud, Hudûd 32, İbn Mace, Hudud 14; Dârimî, Hudûd 18; Muvatta, Hüdûd 14;

Müsned, II, 249, 386, 422, IV. 116, 117, 343, VT, 65.

[392] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/133-135.

[393] Buhârî, Itk 17, Hudud 35; Müslim, Hudûd 30-32, Ebu Dâvud, Hudûd 32; Tirmizî, Hudûd 13; İbn Mâce Hıdûd U\ Dârimî, Hudûd 18; Muoatta, Hudûd 14; Müsned, IV, 116, 117, 343, V|, 65 (aynı manada yakın lafızlarJn).

[394] Müslim, Hudûd 34; Tirmizl, Hııdftd 13; Müsmd, I, 156.

[395] Ebu Dâvûd, Hudûd 32; Müsned, I, 145; Kesat"de tespit edemedik.

[396] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/135-136.

[397] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/136.

[398] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/136-137.

[399] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/137.

[400] Buhârî, Şerike 5, 14, ilk 5; Müslim, itk 1, Eymân 47, 48, 51; Ebû Dâvûd, İrk 6; Tirmî-si, Ahkam 14; Nesuî, Buyu' 105,106; İbn Mûce, Itk 7; Mü&ned, I, 56, U, 15, 112.

[401] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/137-138.

[402] Buharı, Hudûd 36, Buyu' 66,110; Müslim, Hudûd 30-32; EbuD&vud, Hudûd 32; Tir-mizî, Hudûd 13; Müsned, II, 249, 494.

[403] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/138-139.

[404] İbn Mâce, Nikâh 8.

[405] el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Münir, Şerhu'l-Câmiî's-Sağîr, II, 220.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/139.

[406] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/140-141.

[407] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/141-143.

[408] Urban ile urbun aynı anlamda ve Türkçe'de "pey akçesi" ya da "kaparo" anlamındadır. Hanbelîler, örfte uygulaması goriıldüğünden ve bunun caiz olduğuna dair bir takım rivayetlerin vnrlıgmdnn ürürü, -cumhura hilafen- caiz kabul etmişlerdir (Dr. Vehbe ez.-Zuhaylî, el-Fıkhu'l-İslami, IV, 211, 449, 508.)

[409] Bbû Dâvûd, Bııyû' 67: İbn Mâce, Ticarât 22: Muvatta, Buyu' ; Müsned, II, 183.

[410] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/143-144.

[411] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/144-145.

[412] İbnu'l-Esir, en-Nihaye, IV, 98de zikretmektedir. İbn Manzûr, Li&ânu'l-Arab, II, 72de bu sözü "bir A'râbî (Bedevî)ye" nisbet etmektedir.

[413] Taberi, VI, 32de şöyle denilmek tedif: "Bu ayeti kerimede, ticaret ve sanat yoluyla rı-ztk talebini kabul etmeyen mutasavvıfların sözleri yalanlanmaktadır. Çünkü yüce Allah: "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâtil yollarla yemeyin. Aranızda karşılıklı bir rıza ile gerçekleştirdiğiniz bir ticaret olması müstesna" diye buyurmaktadır."

[414] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/145-146.

[415] Ebu Davud Et'ime 6.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/146.

[416] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/147.

[417] en-Nisâ, 4/25 ayet 20. başlığın baştaraflarında geçti. Kaynağı için oraya bakınız.

[418] Buhârî, Zekât 59; Müslim, Hibat 1; Nesâî, Zekât 100; Muvatta, Zekat 49.

[419] Müslim, Buyu' 20; Beyhakî, es-Sünen, V, 568.

[420] Buhârî, Buyu' 70; Müslim, 18-23.

[421] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/147.

[422] Buhârî, Buyu' 19, 22, 42. 44, 45, 46. 47; Müslim, Buyu, 43, 46; Ebû. Dûvûd, Üuyîl 51; Tirmizi, Büyü 26, Nesai, Büyü 4. Ön 9V10; İbn. Mâcs, Ticiknı 17; Darımı, Buyu' 15: Mu vatta; BuyıV 79: Müsned, I, 5ü. I], i, 9 vs...

[423] Bu rivayetler de genellikle az önce kaynağı gösterilen hadisin geçtiği yerlerde geçmektedir.

[424] Bu rivayetler de genellikle az önce kaynağı gösterilen hadisin geçtiği yerlerde geçmektedir.

[425] Kurtubi'de ifnde, tercüme etçiğimiz anlamı verecek şekilde "Lâ erakuma'fteraktuma " şeklindedir. Ebû, Dâvud, Buyu' 51'de: " Lâ erakuma'fteraktuma " şeklinde olup aynı anlamı vermektedir. Ancnk, Dârakutnî, 6'da "Le erakunuv.fteriikn.ima" sekimde olup, "'görüşüme göre siz, birbirinizden ayrılmışsınız' antonınındndır. Man:ı lafız itibariyle birbirine zıt ise de. her iki halde de; Ebî Berzc'nin ayrılma olmadıkça iiliş-veriş'ien dönme hakkının sabit olduğu görüşünde olduğunu ortaya koymaktadır, Rivayetler anısındtiki farklılık, o özel halin aynlm:i olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği ile alakalıdır.

[426] Dârakutnî, IIIf 6. Ancak diltcilerin bu açıklaması elimizdeki matbu nüshada bulunma-
maktadır

[427] Ümmetin fırkalara ayrılacağını bildiren bu tür hadisler için bk.: Ebû Davûd

Sürme i; Tirmizi İman 18; İbn. Mâce, Piten 17; Müsned, V, 250, 253, 262, 269 v.s..

[428] Darukutni, III, 50.

[429] Ebu Dâvûd, Buyu' 52; İbn Mâce, Ticarât 26.

[430] Dârakutnî, III 50.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/148-152.

[431] Dârakutnî, III, 7.

[432] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/152.

[433] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/152.

[434] Merhum müfessir burda. "Kendinizi öldürmeyin" buyruğunu kaydettikten sonra-, buna dair açıklamalarımızı biz başlık halinde sunacağız" demektedir. Biz bunu görüldüğü şekliyle 10. başlık olarak sunmayı tercih etlik.

[435] Ebû Dâvûd, Tahare 124.

[436] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/153.

[437] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/153-154.

[438] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/155.

[439] Müslim, Tahâre 16; Müsned, II, 359, 40ü, 414; aynen bk.: Müslim, Tahâret H; Tirmizi, Salât 46; İbn Mâce, İkametu's-Salât 79; Müsned, II, 484.

[440] Az farkla; Nesaî, Zekat 1.

[441] Müslim, İman 218; Nesâî, Âkibu'l- Kudflî 30; İbn Mâce, Alıksın S; Dûrimî, Buyu' 62; Muvattâ, Akdiye 11; Müsned, V, 260.

[442] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/155-158.

[443] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/158-160.

1. Ayet-i Kerimenin Nüzul Sebebi:
2. Temenni, Gıpta ve Kıskançlık:
3. Erkek, Kadın Herkese Kazandığından Bir Pay Vardır: Yüce Allah'ın:
4. Allah'ın Lütfundan Dilemek:
1. Âyetin Nüzul Sebebi:
2. Yeminlerle Bağlantılar:
3. Müşterek (birkaç mana için kullanılan); Mevlâ ve Veli Lafızları:
- 4- Kıraat Farkları:
- 5- Ahidlerinize Bağlı Kalınız:
1. Âyetin Nüzul Sebebi:
- 2- Erkeklerin Hanımlarını Te'dip Hakkı ve Sınırı:
3. Erkek Karısının Nafakasını Sağlayamazsa, Kadının Nikâhı Feshetme Hakkı Doğar mı?
- 4- İyi Kadınların Bazı Özellikleri:
5. Serkeşliğin ve Ondan Endişe Etmenin Mahiyeti:
- 6- Öğüt Vermek:
7. Te'dip Kastıyla Kadınları Yataklarında Yalnız Bırakmak:
8. Ve, Nihayet Dövmek:
- 9- İtaat Edenler Aleyhine Yol Yoktur;
- 10- Çok Yüce ve Çok Büyük Olan Allah:
11. Kadının Serkeşliği Dolayısıyla Kullanılabilecek Haklar:
- 1- Aralarının Açılmasından Korkutursa:
2. Muhatapların Kimlikleri:
3. Kadınların İtaat ve Serkeşlikleri Halinde Hakemlerin Yetkileri:
- 4- Hakemler Arasında Ayrılık Olursa:
- 5- Tek Bir Hakem Yeterli midir?
- 1- Allah'a Şirk Koşmaksızın İbadet:
- Şirkin Mertebeleri:
2. Anne-Baba Hukuku:
3. Akrabaya, Yetimlere ve Yoksullara İyilik:
4. Komşular:
5. Yakın Komşu ve Bazı Haklarına Örnekler:
6. Komşuluk Sınırı:
7. Komşuya İyilik Yapma Örnekleri:
8. Hediyeleşme Adabı:
9. Komşu Haklarının Kapsamı:
10. Komşunun İrtifak Hakları:

11. Komşuluk Haklarının Sabit Olması İçin îman Şart mıdır?
12. Yakıtı Arkadaş:
13. Yolda Kalmış;
14. Ellerinizi Altında Bulunanlara da İyilik Edin:
15. Köleye ve Hizmetçiye Yapılan Haksızlıkların Kefareti:
16. Köle mi Efdaldır, Hür Olan mı?
17. 'Hz. Cebrail'in Diğer Tavsiyeleri:
18. Allah Büyüklenip Böbürleneni Sevmeyiz:
1. Nahiv Bakımından Cümlelerin Durumu:
2. Cimrilik Yapanlar, Cimriliği Emredenler:
- 1- Riyakârlık Yapanlar:
2. Şeytanın Arkadaşlık Ettiği Kimseler:
1. Âyetin Nüzul Sebebi, Sarhoşluk Veren İçkilerin Haram Kılınma Aşamaları ve Mü'minlere Hitabın Sebebi:
2. Âyet-i Kerimedeki Sarhoşluğun Mahiyeti:
3. Sarhoşken Namaza Yaklaşmama Hitabının Muhatapları:
4. "Namaza Kalkmaksın Anlaşılması:
5. "Sekk Sarhoşluk" Kelimesinin Anlamı.
- Tekil ve Çoğul Olarak Kullanılışı:
- 6- İslâm'ın İlk Dönemlerinde İçkinin Yasak Olmaması:
7. Sarhoş İken Yapılan Tasarruflar ve Bu Tasarrufların Hükümü:
8. "Cünup" Kelimesinin Anlamı;
9. Cünüplüğün Mahiyeti:
10. Yoldan Geçmek (Obur) İle İlgili Açıklama:
- 11- Cünupken Yolculuk ve Cünupken Mescidden Geçmeye Dair Hükümler ve Görüş Ayrılıkları:
12. Cünub Olanın Yapamayacağı İşler
13. Gusletme Keyfiyeti
14. Gusül Esnasında Azalar Kaçar Defa Yıkanır:
- 15- Vücudunu Ovalayamayan Kimse Ne Yapar:
- 16- Cünup Kimsenin Guslederken Sakalını Hilâllemesi:
17. Mazmaza ve İstinşakın Hükümü:
18. Niyetin Hükümü:
19. Guslederken Kullanılacak Su Miktarı:
20. Teyemmüm İle İlgili Buyruklar ve Bu Buyrukların Nüzul Sebebi:
21. Hastalığın Mahiyeti ve Ruhsatları:
22. Yolculuk;

23. Teyemmüm Yapmanın Cevazı;
24- "Ayak Yolundan Gelenler";
25- Abdesti Bozan Şeyler;
26. "Kadınlara Dokunmak" Buyruğunun Anlaşılması İle İlgili Görüş Ayrıllıkları;
27. Teyemmümü Mubah Kılan Sebepler ve Su Bulamamanın Mahiyeti;
28. Su Aramanın Hükümü;
29. Vakit Çıkmadan Önce Su Bulma Umudu Varsa Ne yapar;
30. Su Bulamamanın Ölçüsü;
31. Nitelikleri Değişmiş Suyun Hükümü;
32- Sudan Başka içeceklerle Abdest Almak;
33- Yokluğu Teyemmümü Mubah Kılan Suyun Nitelikleri;
34. Teyemmümün Anlamı ve Hikmeti;
35. Teyemmüm Kelimesinin Kur'ân-ı Kerim de Kullanılması ve Uz. Âişe'nin "Teyemmüm Âyeti" Derken Kastettiği Âyeti Kerime;
36. Teyemmüm Mükellefiyetinin Muhatapları;
37. Teyemmüm Almış Kimse Suyu Bulursa;
38, Teyemmüm Almış Kimsenin Namaza Başlamadan ve Namazı Kıldıktan Sonra Suyu Bulmasının Hükümü;
39. Namaza Başladıktan Sonra Suyu Bulanın Hükümü;
40. Teyemmüm İle Birden Çok Namaz Kılınabilir mi?
41. Temiz Bir Toprak;
42- Teyemmüm Nelerle Yapılabilir;
43. Yüz ve Ellere Meshetmek;
44- Teyemmümün Sınırı;
45- Teyemmümde Tek Vuruş Yeterli midir;
Buyrukların Nüzul Sebebi;
47. Âyetin Nüzul Sebebi ve Anlamı;
Şirk, Affolmaz Bir Günahtır;
1. Kişinin Kendisini Tezkiye Etmesi;
2. Övme ve Tezkiyede Edep;
3. Başkasının Tezkiyesi ve Övmesi;
Allah Asla Zulmetmez;
Allah'a İftira;
Cibt'e ve Tâğûtâ îman Edenler;
51- Âyetin Nüzul Sebebi;
1- Kıskançlık;

2- Allah'ın Bağışını Kıskanma Hatası:

3. Peygamberlerin Çok Evliliğine Dair:

4. Peygambere İman Edenler ve Ondandır Çevirenler:

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve Sahiplerine Verilmesi Emralunan Emanetlerin Mahiyeti:

2- İnsanlar Arasında Adaletle Hükmetmek:

İtaatin Kapsamı ve Zalim Yöneticilere İtaatin Gerekmeyeği:
Ululemrin Kimliğı:

2- Anlaşmazlık Konularının Allah'a ve Peygambere Havale Edilmesi:

3. En Hayırlı Davranış:

1. Âyeti Kerimenin Nüzul Sebebi:

2. Rasuluûlak'ın ez-Zübeyr Olayındaki Bu Tutumu, ile Bu Âyet-i Kerimenin Ftkhî İncelikleri:

3. Üstteki Arazi Sahibinin Arazisini Sulaması ve Bir Alttakine Suyu Bırakması Keyfiyeti:

4. Sulama Şekline Dair Rivayetler ve Görüşler:

5. İslâm'ın Hükümüne İtaat ve Teslim Olmanın Zorunluluğı:
Buyrukların Nüzul Sebebi:

1. Allah'a ve Peygambere İtaat Edenlerin Mükâfaatı ve Bu Buyrukların Daha Önceki Ayetlerle İlişkisi:

2. Hz. Ebu Bekir'in Halifeliğı:

3. Bu Derecelere Ulaşmak Ancak Allah'ın Lütfü ile Olur: Yüce Allah:

1. Ayetler Arası İlişki, Tevekkülün Gerçek Mahiyeti ve Tedbirin Önemi:

2. Tedbir ve Takdir:

3. Küçük Birlikler Halinde Savaşa Çıkmak:

4. Toptan Savaşa Çıkmak:

5. Bu Âyet-i Kerime ve Nefir ile İlgili Diğer Âyetler:

1. Ahireti Satın Alanlar Savaşsınlar:

2. Allah Yolunda Cihadın Mükafatı:

3. Şehid ile Gazinin Mükâfatı:

1. Mustaz'aflar Uğrunda Savaşa Teşvik:

2. Mustaz'aflar:

3. Halkı Zalim Olan Şehir:

1. Ölüm, Nerede Olursa Olsun İnsanı Gelip Bulur:

2. Kaderiye'nin Yanlış Kanaatleri:

3. Tevekkül, Sebepleri Terketmek Değildir:

4. Burçların Mahiyeti ve Hikmeti:

Biricik Yaratıcı Allah 'tır:

Bu Âyeti Delil Gösteren Bazı Cahiller...

İtaatin Mahiyeti:

1. Mü'minleri Cihada Teşvik:

2. Allah'ın Kâfirlerin Baskısını Önleyeceğine Dair Vaadi:

3. Allah'ın Vaadinin Gerçekleşmesi:

1. Şefaati:

2. Şefaatin Türleri ve Bu Âyetin Maksadı:

3- Allah Herşeye Gücü Yetendir:

1. Takiyye'nin, Yani Selâm'm Anlamı:

2. Âyet-i Kerimenin Manası ve Selamlaşmaya Dair Bazı Hükümler:

3, Selâmın Daha Güzeli ile Alınması:

4. Selamlaşmada Tercih Edilen İfade Şekli:

5. Selamı Alırken Selam Verenin Önce Anılması:

6. Selamlaşmaya Dair Diğer Hükümler;

8. Selam Şekli ve Adabı:

9. Kâfirin Selamını Almak:

10. Zimmet Ehlinin Selâmını Almanın Hükümü:

11. Kimlere Selam Verilmez:

12. Selam Vermenin ve Almanın Ecri:

32. Allah'ın kendisiyle kiminizi kiminize üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin. Erkeklerle kazandıklarından bir pay okluğu gibi, kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan, O'nun lüt-fundan isteyin. Şüphesiz Allah, herşeyi çok iyi bilendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1. Ayet-i Kerimenin Nüzul Sebebi:

Tirmizî, Um Seleme'den şöyle dediğini rivayet eder: Erkekler gazaya gidiyor, kadımlar gazaya gidemiyor ve biz mirasın (erkek hissesinin) yansım alıyoruz. Bunun üzerine yüce Allah: "Allah'ın kendisiyle kiminizi kiminize üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin" buyruğunu indirdi. Mücahid der ki: Yine bu hususta yüce Allah: "Şüphesiz müslüman erkekler ve müslüman kadınlar." (el-Ahzab, 33/35) âyetini de indirdi. Um Seleme de, Medine'ye hicret ederek gelen ilk kadın

olmuştu. Ebû İsa (et-Tirmizî) der ki: Bu mürsel bir hadistir. Kimisi bunu, İbn Ebî Necîh'ten., o, Mücahid'den diye mürsel olarak, 13m Seleme böyle böyle dedi, diye rivayet etmiştir.[1]

Katade de der ki: Cahil iye dönemi insanları, kadınlara da, çocuklara da miras vermiyorlardı, İslam'da bunlara miras verilip de erkeğe iki dişi payı mirastan verilince bu sefer kadınlar, keşke paylan erkeklerin paylan gibi olsaydı diye temenni ettiler. Erkekler de şöyle dedi: Bizler miras hususunda kadınlara üstün kılındığımız gibi, âhirette de hasenatımızla kadınlara üstün olacağımızı umarız. Bunun üzerine: "Allah'ın kendisiylekiminizi kiminize üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin." âyeti nazil oldu. [2]

2. Temenni, Gıpta ve Kıskançlık:

Yüce Allah'ın: "Temenni etmeyin..." buyruğunda geçen temenni, gelecek ile alâkalı bir çeşit istekte bulunmaktır. Telehhüfiesef) ise, geçmiş ile alakalı bir isteğin türünü ifade eder. Yüce Ailalı müzminlere burada temenniyi yasaklamaktadır. Çünkü, temenni ile gönül taalluk eder ve ecel unutulur. İlim adamları, bunun kapsamına gıpta yasağının girip girmediği hususunda farklı kanaatlere sahiptirler.

Gıpta, kişinin arkadaşının durumuna gelmeyi -onun durumunun yok olmasını arzulamasa dahi- temenni etmesidir. Cumhur -yani Mâlik ve diğerleri- bunun caiz olduğu görüşündedir. Bazılarına göre, f iz. Peygamber'in şu buyruğunda kast ettiği de odur: "İki şey dışında kıskançlık (hased) yoktur: Allah birisine Kur'an'ı Kerimi verir o da, gece gündüz onun gereğince amel eder, diğeri ise, Allah, kendisine bir mal verir o da gece gündüz onu intak eder,"[3] Hadis-i şerifte geçen "kıskançlık yoktur. buyruğu ile bu iki husustaki gıptadan daha üstün ve daha büyük bir gıpta olamayacağı anlatılmaktadır. Buhârî bu hadisin başında: "İlim ve hikmet hususunda gıpta etmek" diye bir başlık açmakla bu anlama dikkat çekmiştir.[4] el-Mühetleb der ki; Yüce Allah, bu âyet-i kerimede temenni edilmesi caiz olmayan şeyleri açıklamaktadır. Bu da dünya malı ve benzeri şeyler hakkındadır,

İbn Atiyye der ki: Salih ameller hususunda temenni ise, güzel bir şeydir. Şu kadar var ki kişi, Allah'tan -daha önce sökünü ettiğimiz herhangi bir işi ile birlikte olmamak üzere bir takım temennilerde bulunacak olursa bu caizdir. Bu aynı zamanda Peygamber (sav)'m şu buyruğundaki hadisinde de görülmektedir; "Diriltileyim sonra öldürüleyim... diye temenni ettim." [5]

Derim ki: Bu hadis-i şerif, Buharî'rün Sahihinde Kitabu't-Temennî (Temenni bölümü)'nün başına aldığı hadis-i şeriftir.^[6] Bu ise, hayrı iyi davranışlarda bujunmayı temenni etmenin ve bunları arzulamanın, güzelliğine delâlet etmektedir. Aynı zamanda bu hadis-i şerifte, şehidliğin diğer hayırlı amellerden üstünlüğü de vurgulanmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber, başka bir ameli değil de şehidi İgi temenni etmiştir. Bu ise, şehidliğin yüksek bir makam olması ve bu makama yükselenlerin şerefi dolayısıyladır. Nitekim yüce Allah ona bu şehidliği de ihsan etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Hayberde yediğim (zehirlenmiş koyundan) o lokma, kalbime giden damarı kestiği o an, zaman zaman gidip gelmektedir..."^[7]

Yine es-Sahih'ie (Buhari'de) şöyle denemektedir: "Şehide temennide bulun, denilir- O da: Senin yolunda bir daha öldürölünceye kadar dünyaya geri döndürölünmeyi temenni ederim, diyecektir..."^[8]

Rasûlullah (sav) de, Ebû Talib'in. Ebû Leheb'in ve Kureyş'in ileri gelenlerinin böyle bir şeyin gerçekleşmeyeceğini bildiği halde- iman etmelerini temenni eder ve zaman zaman şöyle derdi: "Benden sonra gelip beni görmeyecekleri halde bana İman edecek kardeşlerimi pek çok özledim."^[9]

İşte bütün bunlar, eğer temenni, kine, nefretleşmeye götüren bir sebep olmuyorsa, temenninin yasak olmadığı delil Ueridir, Âyet-İ kerimede yasak kılınan temenni ise, bu kabilden (kin ve kıskançlığa kadar götüren türden) olan temennidir. Dolayısıyla, bunun kapsamına bir kimsenin bir diğerinin sahip bulunduğu dini veya dünyevi halini zeval bulmasını temenni etmek de girmektedir. Bununla beraber, zeval bulması istenen o hale sahip olmayı temenni etmek ile etmemek arasında fark yoktur. İşte kıskançlık bizatihi bu-dur. Yüce Allah'ın: "Yoksa onlar, Allak lütfundan verdi diye insanları mı kıskanıyorlar?" (en-Nisâ, 4/54) buyruğunda kınadığı, yediği kıskançlık da işte budur.

Yine bir kimsenin müslüman kardeşi tarafından istenmiş bir hanıma talip olması, onun satın almak isetediği bir şeyi, vazgeçmeden satın almaya kalkışması da bunun kapsamma girer. Bütün bunlar kıskançlığa ve nefretleşmeye davetiye çıkartır. Kimi ilim adamı, gıptayı da mekruh görmüş ve gıptanın da âyet-i kerimede ki yasağın kapsamına girdiği görüşünü ifade etmiştir. Sahih olan ise, açıkladığımız üzere gıptanın caiz olduğudur. Başarımız Allah-tandır

ed-Dahhâk der ki: Bir kimsenin bir diğerinin durumunu temenni etmesi helâl olamaz. Nitekim: "Keşke Karun'a, verilenler gibi bize de verilseydi.." (el-Kasas, 28/79) buyruğu ile başlayan kıssada: Kendisinin, evinin ve mallarının yerin dibine geçirilmesi üzerine: "Dün onun yerinde olmayı temenni edenler, sabah

şöyle diyorlardı...Eğer Allah bize lıtfetmeseydi, bizi de elbette yerin dibine geçirirdi" (el-Kasas, 28/82) demeye başladılar. İşte Yüce Allah'ın bu buyruklarını gözonünde bulundurmak gerekir.

el-Kelbî der ki: Hiç bir kimse, kardeşinin malını, hanımını, hizmetlisini, bineğini temenni etmesin. Fakat, Allah'ım bana da onun gibi nızık ver deyiversin. Bu Tevrat'ta da böyledir,

Kur'ân-ı Kerimde de: "Allahtan, onun lütfundan isteyin" diye buyurul-makladır İbn Abbas der ki; Yüce Allah, bir kimsenin her hangi birisinin malını, ailesini temenni etmesini yasaklamakta ve mü'min kullarına lütfundan dilekte bulunmasını emretmektedir.

Cumhurun lehine delil olanlardan birisi de, Peygamber (savcın şu buyruğudur: "Dünya ancak dört kişiyedir: Allah'ın mal ve ilim vermiş olduğu ve o da, bunlar vasıtasıyla Rabbinden korkan, akrabalık bağım gözetan, Allah'ın onda bir hakkının bulunduğunu bilen bir kimse. Bu mevkilerin en üstün olanlarıdır. Allah'ın, ilim vermekle mal vermediği bir kimse. Bu kişi samimi niyeti ile der ki: Eğer benim de bir malım olsaydı, mutlaka o malımda filanın amel ettiği şekilde amel ederdim. İşte bu niyetine göre ecir alır ve her ikisinin de eciri birbirine eşittir." Hadisinde bunlar zikredilmiştir. [10] Hadîs daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Bunu Tİnwi rivayet etmiş ve sahih olduğunu belirtmiştir.

el-Hasen der ki: Sizden herhangi bir kimse mal temenni etmesin. O malın helakine sebep teşkil etmeyeceğini nereden bilebilir? Böyle bir ifade ancak kişinin o malı dünya için temenni etmesi halinde doğru olur. Hayır maksadıyla o malı temenni edecek ohırsa, şariat bunu caiz kılmıştır. Kul, Rabbine kavuşmak için o malı temenni eder, Allah'ın dediği olur. [11]

3. Erkek, Kadın Herkese Kazandığından Bir Pay Vardır: Yüce Allah'ın:

"Erkeklerle kazandıklarından bir pay olduğu gibi" buyruğu İle, sevap ve cezadan erkeklerin kazandıklarından bir payları olduğu gibi "kadınlara daH aynı şekilde bir paylan vardır. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. Buna göre tıpkı erkeklerle verildiği gibi kadınlara da? bîr iyiliğe on katı ile karşılık verilir ve mükâfatlandırılırlar.

İbn Abbas der ki: Bundan kasıt mirastır. Bu görüşe göre "kazanmak" isabet etmek anlamındadır. Yani erkeğe iki dışmin payt kadar mirastan pay vardır. Yüoe Allah, kıskançlığı gerektiren hususları dolayısıyla bu şekilde temennilerde bulunmayı yasaklamış bulunmaktadır. Çünkü yüce Allah, onların (erkek ve kadınların) maslahatlarını onlardan daha iyi bilir. Onların maslahatlarına dair

olan bilgisine dayalı olarak, aralarında mirası farklı şekillerde pay-laştırmıştır. [\[12\]](#)

4. Allah'ın Lütfundan Dilemek:

Yüce Allah'ın: "Allah'tan, O'mm HU fundan isteyin" buyruğu ile ilgili olarak Tirmizî, Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir; Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Allah'ın, lütfundan dileyin. Çünkü O, kendisinden dilekte bulunulmasını sever. İbadetin en faziletlisi de kurtuluşu beklemektir." [\[13\]](#) İbn Mâce, Ebû Hureyre (r.a")'ın şöyle dediğini rivayet eden Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kim Allah'tan dilekte bulunmazsa, Allah da ona gazap eder." [\[14\]](#) Bu da yüce Allah'tan dilekte bulunma emrinin vücup ifade ettiğini göstermektedir. Bir ilim adamı da bu temadan hareketle bunu, nazım halinde şöyle ifade etmiştir:

"Gaaaplartır Allah, O'ndan dileği terk edersen Gazaplanır insan kendisinden dilekte bulunulursa"

Mâliki fakihi Ahmed b. el-Muazil Ebu'î-Fadl da gayet güzel bir şekilde şöyle demiştir:

"Sen naıkların öyle bir tûmaenin yanında ara ki O'ndan istekte bulunulunca arada bir perdedarı yoktur Kendisinden dilekte bulunmayı terkedenlere buğzedip Dileklere bulunanlardan razı olan kimseden lütuf istemelisin Ve O kimse ki, buyurduğunda hemen söaü yerine gelir Bir kâtibe yazdırıp mühürlemeye gerek olmaksızın."

Bu hususa dair açıklamaları "Kam'ul-Hırsı bi'z-Zühdi ve'l-Kanaah"adlı eserimizde yeterince yapmış bulunuyoruz.

Said b. Cübeyr de der ki: "Allah'tan, O'nutit lütfundan isteyin" buyruğundan kasıt, dünyalık ile ilgili değildir. Bir görüşe göre de anlamı şudur: Siz yüce Allah'tan O'nu razı edecek şeyler işlemeye muvaffakiyeti isteyiniz. Aişe (r.anha)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rabbinizden karnınızın doyması dahil her şeyi isteyiniz. Çünkü yüce Allah, bunu kolaylaştıran ayacak olursa, bu kolay bir şey değildir. Süfyan b. Uyeyne der ki: Eğer vermeyecek olsaydı, dilekte bulunmayı emretmezdi,

el-Kisâi ve İbn Kesir: "Allah'tan, O'nun lütfundan isteyiniz" şeklinde "sîn" ile "lârn" harfleri arasında hemzesiz olarak okumuşlardır. Bu kelimenin Kurân-ı Kerimde geçtiği her yçrde onlann okuyuşu böyledir. Diğerleri İse, bunu hemzeli olarak; "sîn" şeklinde okumuşlardır, Bu kelimenin aslı hemzelidir. Şu kadar var ki,

tahfif için hemze hazf edilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır, [\[15\]](#)

33. Anne-babanın ve yakın akrabasının terk ettiklerinden her biri için mirasçılar (mevâlî) kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de nasiblerini verin. Muhakkak Allah herşeye şâhîd olandır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

İ. Âyetin Nüzul Sebebi:

Şanı yüce Allah, her bir insanın mirasçılarının ve mevâlîsinin (yakınlarının) olduğunu açıklamaktadır O halde her birisi Allah'ın kendisi için paylaştırmış olduğu mirastan paylar alsın ve bir diğerrinin malını temenni etmesin. Buharî, Kitâbul-Feraiz'de Said b. Cübeyr'den gelen rivayetle yüce Allah'ın: "An-ne-babanın ve yakın akrabaların terk ettiklerinden her biri için mirasçılar (mevalî) kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de..," buyruğu hakkında İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmektedir: Muhacirler, Medine'ye geldiklerinde, Ensar, Muhacir'e akrabası dururken mirasçı olurdu. Buna sebep ise, Rasûlullah (sav)'ın aralarında kurduğu kardeşlik akdi idi. "Yakın akrabaların terkettiklerinden her biri için mirasçılar kıldık* âyeti nazil olunca, ondaki bu hükmü "Yeminlerinizin bağladığı kîmselere de nasiblerini verin" buyruğu nesh etti. [\[16\]](#)

Ebu'l-Hasen b. Battal der ki: Bütün Bulîârî nüshalarında; "Her biri için mirasçılar (mevali) kıldık*1 buyruğunu: "Yeminlerinizin bağladığı kimselere de..." buyruğu nesh etmiştir şeklinde naklolmuştur. Doğrusu ise, nesli eden âyetin: "Her biri için mirasçılar (mevâlî) kıldık" buyruğu, nesh olunanın ise: "Yeminlerinizin bağladığı kimselere de..." buyruğunun mensûnı olduğudur.

Taberî de böylece rivayet etmiştir. [\[17\]](#)

Selefîn cumhurunun dar bu: "Yeminlerinizin bağladığı kimselere de..." anlamındaki buyruğunu nesli eden âyetin, el-Enfâl Sûresi'nde yer alan: 'yakın akrabalar, Allah'ın Kitabı gereğince birbirlerine daha yakındırlar1' (el-Enfal, 8/75) buyruğu olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir. Bur İbn Ab-basv Katade ve Hasan-ı Basrî'den rivayet edildiği gibi, Ebu Ubeyd'in "en-Nâ-sîh ve'l-Mensûh" adlı eserinde kaydettiği görüş de budur.

Ayet-i kerime ile ilgili bir diğerr görüş daha vardır: Bunu ez-Zührî, Said b, el-Müseyyeb'den rivayet etmiştir, Said der ki: Yüce Allah, cahiliyye dönemin-de kendi öz çocuklarından başka evlat edinip, İslam geldikten sonra miras bırakacak olanlara evlâtlıklarına vasiyetle bir pay vererek, miraslarının yakın

akrabalarına ve asabelerine verilmesini emretmektedir. Bir başka kesim de: Yüce Allah'ın: "Yeminlerinizin bağladığı kimselere de..." buyruğu muhkemdir. Mensûh değildir demektir. Yüce Allah, mü'minlere yeminleri ile bağlandıkları kimselere yardım ve nasihat ve buna benzer hakkettikleri paylarını vermelerini emretmektedir. Bunu, Taberî'ye İbn Abbas'tan nakletmektedir. "Yeminlerinizin bağladığı kimselere de" yardım, nasihat, onlara bağışlarda bulunmak, gözetmek, onlara vasiyette bulunmak suretiyle "nasiplerini verin" Miras, artık soz konusu değildir. Bu, aynı zamanda Mücahid ve es-Süddî'nin de görüşüdür.

Derim ki; en-Nehhâs bunu tercih etmiş ve Said b. Cübeyr'den de rivayet etmiştir. Neshe dair rivayet sahih değildir. Çünkü, Taberî'nin naklettiğine göre, İbn Abbas'ın da açıkladığı gibi, buyrukların arasını telif etmek mümkündür, Buhârî bunu, Kitabu't-Tefsirinde rivayet etmiştir. [18] İleride Allah'ın izniyle el-Enfâl Sûresi'nde (8/75. ayet, 6- başlıkta) Zevil-Erham'ın mirasına dair açıklamalar gelecektir. [19]

2. Yeminlerle Bağlantılar:

Arapça'da; Her biri, bütünü, Arap dilinde kuşatıcılık ve genellik anlamını ifade eder. Bu kelime tek başına geldi mi, tüm nahivcilere göre, iradede mutlaka hazfedilmiş bir söz takdir edilir. Kimileri "herbiri-ne uğradım" tabirini kutlanmıştır; Önce ve sonra kelimeleri gibi.

Buyrukta hazfedilen kelimenin takdiri de "Her bir kimse için mevâir yani mirasçılar kıldık" şeklindedir.

"Yeminlerinizin bağladığı kimselere" de kastedilen, Katade'den nakledildiğine göre, hilf (yemin antlaşması.) İle yapılan bağlantılar kastedilmektedir. Şöyle ki, bir kişi bir diğer kişi ile akidleşerek şöyle derdi: Kanım senin kanın, benim yıkmam senin yıkmandır. (Yani biz birbirimize yardımcı ve destek oluruz). İntikamım senin intikamın, savaşım senin savaşın, barışım senin barışıdır. Sen de bana mirasçı olursun, ben de sana. Benden dolayı sen takibata uğrarsın ve senden dolayı da ben takibata uğrarım. Benim yerime sen diyet Ödersin, ben de senin yerine diyet öderim. O takdirde böyle bir ant-laşmalıya (el-Halif) diğer anlaşmalının mirasının altıdabiri verilirdi. Daha sonra bu nesh edildi. [20]

3. Müşterek (birkaç mana için kullanılan); Mevlâ ve Veli Lafızları:

Yüce Allah'ın: "Mevâlî" lafzı ile ilgili olarak şunu belirtelim ki, mevlâ lafzı

birkaç mana hakkında kullanılan müşterek bir lafındır. Azad edene de, edilene de mevlâ adı verilmiştir. el-Mevlâ el-Esteî ve el-Mevlâ el-Âlâ da denilir. Yardımcı olan kimseye de mevla denilir. Nitekim yüce Allah'ın: "Ve çünkü kâfirlerin ise mevlası yoktur." (Muhammed, 47/11) buyruğunda olduğu gibi. Amca oğluna da mevla denilir, komşuya da mevla denilir. Yüce Allah'ın: "Her-biri için mevâlî Cmevlalar) kıldık" buyruğuna gelince, burada maksat asa-be bağlandır. Çünkü Peygamber (sav): "(Alacakları belli olan. mirasçıların aldıkları) paylardan arta kalan en evla erkek asabeye verilir" buyurmuştur. [21]

Bilindiği gibi ilim adamlarının çoğunluğunun görüşüne göre esfel mevla değil de âlâ mevla asabelerdendir. Çünkü, azad eden kişi hakkında sözko-nusu olan mana, onun azad ettiği kimse üzerinde bir nimete sebep olduğudur. Adeta onun için bu nimeti icadeden kimse gibidir. İşte bu husus dolayısıyla onun mirasına, (yani âla mevlâ diye bilinen) azad eden, esfel mevla diye bilinen azad edilenin mirasına hak kazanmıştır.

Tahâvî, el-Hasen b. Ziyad'dan şunu nakletmektedir: Esfel mevlâ da âlâ mevlâdan miras alır. Bu hususta da şu rivayeti delil gösterir: Adamın birisi kölesini azad ettikten sonra vefat etti ve azad ettiği kimseden başkasını da geriye bırakmadı. [22] Bunun üzerine Rasûlullah (sav), onun. mirasını azad edilene verdi. Tahavî der ki: Bu hadis ile tearuz eden bir şey yoktur. O halde bu hadis gereğince hüküm vermek gerekir. Diğer taraftan bizler, köleyi azad eden, azad ettiği köleyi var eden (varlığına sebep olan) bir kimse gibi kabul edersek, o takdirde onun bu durumu babanın durumuna benzer, Mevlây-ı esfe-lin (yani azad edilen kölenin) durumu da oğlun durumuna benzer. Bu da mirasta aralarında eşitliği gerektirir. Ve aslolan da aradaki bir ilişkinin genel kapsamlı olarak görülmesidir. Haberde de: "Bir kavmin mevlâsı (azadlısı) onlardandı/" [23] denilmektedir.

Buna muhalefet eden cumhur ise şöyle der: Miras akrabalık bağına gerektirir. Ortada akrabalık diye bir şey yoktur. Şu kadar var ki, bizler azad edene miras verileceğini, onun azad ettiği kimseye bir ihsanda bulunmasından dolayı kabul etmiş bulunuyoruz. Böyle bir durum ise, mevlây-ı esfel olan (azad edilen) hakkında sözkonusu edilemez. Oğula gelince, babasının halefi ve onun yerini tutan kişi olması, bütün insanlar arasında öncelikle onun hakkında sözkonusudur. Azad edilen kimse ise, kendisini azad eden kişinin yerine geçme selahiyetinde değildir. Çünkü, azad eden kişi, ona ihsanda bulunmuştur- Şeriat da onu, azad edilen kölesinin mirasında daha bir hak sahibi kılmak suretiyle ona mukabelede bulunmuştur. Bu husus ise, mevlây-ı esfelde sözkonusu olamaz. Böylelikle ikisi

arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [24]

4- Kıraat Farkları:

Yüce Allah'ın: Yeminlerimizin bağladığı kimselere..." buyruğunu Ali b. Kebşe, Hamza'dan çoğul ifade etmek üzere "kâf" harfini şeddeli olarak; çokça bağladığı" diye okumuştur. Şu kadar var-ki, Hamze'den meşhur olan kıraat "kâf" harfi şeddesiz olarak Yeminlerinizin bağladığı" diye okuduğudur. Aynı zamanda bu Asıtn'ın ve el-Kisaî:nin de kıraatidir. Bu ise uzak bir kıraattir. Çünkü muakade (akidleş-me) ancak iki ve daha çok kişi tarafından yapılır. Bunun da babı (fala) (mu-fâla) dır. Ebu Cafer en-Nehhas der ki: Hamza'run kıraati, Arapça açısından bir parça kapalı olsa da, biraz kaideleri zorlamaktadır.

Bu okuyuşa göre ifadenin takdiri: Yeminlerinizin kendileriyle antlaşma akdettiği kimseler" demek olup, iki mef ule geçiş yapmış (teaddi etmiş)dir. Bu da: Yeminlerinizin kendileri lehine antlaşma akdettiği kimseler" takdirindedir.

Bu ise, Allah'ın: Onlara ölçü ile...verdiklerinde" (el-Mutaffifin, 83/3) buyruğunda olduğu gibidir. Anlamı: Onlara ölçü ile verdiklerinde" takdirinde olup» ikinci meful hazf edilmiştir.Sana ölçtüm" denilince Sana bundan ölçtüm" demektir.

Çâyet-i kerimede) birinci (yani kendilerine akid yaptığınız kimseler anlamını ifade eden) mef lûlün hazfedilmiş olması, sıra cümlesine bitişik oluşundan dolaydır. [25]

5- Ahidlerinize Bağlı Kalınız:

Yüce Allah'ın: "Allah, herşeye şâhid olandır" buyruğu Allah, sizin onlarla yaptığınız akidlere şahiddir ve O, akidlere tamı tamına bağlı kalmayı sever demektir. [26]

34. Erkekler kadınlar üzerine yöneticidirler (kavvâmdırlar)* Bu , Allah'ın bazılarını bazılarına üstün kılmış olmasından ve erkeklerin mallarından intak etmelerinden dolayı böyledir. İyi kadınlar itaatli olan ve Allah'ın korumasıyla kendileri de gizli olanı koruyanlardır. Serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin; kendilerini yataklarında yalnız bırakın; (nihayet) dövün. Eğer size İtaat ederlerse, artık aleyhlerine yol aramayın. Şüphesiz ki Allah, çok yücedir, çok büyüktür.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız:

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Erkekler kadınlar üzerine yöneticidirler" buyruğu müb-tedâ ve haberdır. Yani erkekler kadınların nafakalarını sağlar, onları gereği gibi korur ve himaye ederler. Aynı şekilde yöneticiler, ümerâ ve gazaya çıkanlar da erkekler arasından çıkar. Kadınlar hakkında bu durum sözkonusu değildir.: Kavvam ve Kayyım (yönetici ve işleri çekip çeviren) ifadeleri aynı anlamda kullanılır.

Ayeti kerime, Sâ'd b, er-Rabr hakkında nazil olmuştur. Hanımı, Zeyd b. Harice b.'Ebi Züheyr kızı olan Habibe, ona karşı serkeşlik etmiş, o da ona bir tokat atmıştı. Babası ise şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, kızımı ben onun nikâhı altına verdim, o da kalktı, onu tokatladi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Kocasına kısas yapsın" diye buyurdu. Kocasına kısas yapmak üzere babasıyla geri dönüp gidince, Hz. Peygamber: "Geri dönün. İşte Cebrail bana gelmiş bulunuyor" dedi. Yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi.

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Biz bir iş murad ettik, Allah da ondan başkasım murad etti" Bir diğer rivayette ise: "Ben bir iş diledim. Allah'ın dilediği ise, hayırlı olandır" diye buyurdu. Ve verdiği birinci hükmü bozdu.[\[27\]](#)

Şöyle de denilmiştir: İşte bu red olunan hüküm hakkında yüce Allah'ın: "Sana o Kurân'ın vahyi tamamen ulaştırılmazdan önce de, onu (.okumakta) acele etme" (Tâ-Hâ, 20/114) buyruğunun nazil olduğu da söylenmiştir. İsmail b. tshak şunu zikreder:

Bize Haccac b, el-Minhâl ile Âlim b. el-Fadl -ki lafız el-Haccac'ındır- anlattı dedi ki; Bize Cerir b. Hazini anlattı, dedi ki: Ben el-Hasen'i şöyle derken dinledim: Bir kadın Peygamber (sav)'e gelip şöyle dedi: Kocam yüzüme bir tokat vurdu, Hz. Peygamber: "O takdirde ona kısas uygulamam gerekir!" diye buyurunca, yüce AHah: "Sana o Kuranın vahyi tamamen ulaş-tılmazdan önce onu (okumakta) acele etme." (Tâ-Hâ, 20/114} ayetini indirdi Peygamber (sav) da: "Erkekler, kadınlar üzerine yöneticidirler" ayeti nazil oluncaya kadar hüküm vermemişti.[\[28\]](#)

Ebû Ravk der ki: Bu âyet-i kerime, Ubey kızı Cemile ile kocası olan Sabit b. Kays b. Şemmas hakkında nazil olmuştur. El-Kelbv de der ki: Bu âyet-i kerime, Muhammed b, Meslerne'nin kuzı Âmira ile onun kocası Sa'd b. er-Rabî hakkında nazil olmuştur. Bu âyetin nüzul sebebinin daha önce naklettiğimiz Um Seleme'nin sözü olduğu da söylenmiştir.[\[29\]](#)

Bu durumda, ayetlerin İfade düzeni ve aralarındaki ilişki şöyle açıklanabilir: Kadınlar, miras hususunda erkeklerin üstün kılınışından sözötmeleri üzerine: "Allahın kendisiyle kiminizi kiminize üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin" (en-Nisa, 4/32) âyeti nazil oldu. Daha sonra yüce Allah, erkekleri miras hususunda kadınlara üstün kılmasının, erkeklerin mehir vermek ve ka-dımların nafakasını, sağlamak yükümlölükleri dolayısıyla olduğunu beyan etmektedir. Diğer taraftan erkeklerin bu şekilde üstün kılınmalarının faydası, neticede kadınlara racidir.

Şöyle de denilmektedir: Erkeklerin aklî olgunluk ve idarecelik bakımından bir üstünlükleri vardır. İşte bundan dolayı] kadınlar üzerinde yöneticilik hakkı erkeklere verilmiştir. Yine denildiğine göre erkeklerin, kadınlarda bulunmayan bir şekilde ruhi bakımdan ve karakter itibariyle bir üstünlükleri vardır.

Çünkü erkeklerin karakterinde (tabiatında) hararet ve kuruluk baskın olduğundan dolayı, erkekte bir kuvvet ve bir çetinlik bulunur. Kadınların karakterinde ise baskın olan, nemlilik ve soğukluktur, O bakımdan, yumuşaklık ve zayıflık anlamındaki hususlar karakterlerinde yer eder, [30] Bu bakımdan, erkeklere, kadınlar üzerinde kıyam (yöneticilik, işlerini görüp gözetme) hakkı verilmiştir. Yüce Allah'ın: "Mallarından infak etmelerinden dolayı da böyledir" buyruğu dolayısıyla da bu hak onlara verilmiştir. [31]

2- Erkeklerin Hanımlarını Te'dip Hakkı ve Sınırı:

Bu âyet-i kerime, erkeklerin hanımlarını te'dip edebileceklerine delildir. Kadın kocasının haklarını koruduğu takdirde, erkeğin, hanımı ile kötü geçinmemesi gerekir.

"Kavvâm" ifadesi, fa'âl vezninde mübalağa ifade eden bir kelime olup, bir şey üzerinde durmak, onu gözetmek, bütün gayreti ile onu korumak, ona nezaret etmek anlamındadır. Erkeklerin kadınlar üzerinde kaim olmaları, işte bu çerçeve içerisinde. Erkeğin, kadının işlerini çekip çevirmesi, onu te'dip etmesi, evinde tutması, onu (gereksiz yere) dışarı çıkmaktan alıkoyması ile olur. Kadının da kocasına itaat etmesi ve masiyet olmadığı sürece emrini kabul etmesi görevidir. Buna gerekçe olacak fazilet, nafakayı karşılama yükümlölüğü, akıl, cihad, miras, emr-i bilmaruf ve nehy-i anılmünker hususlarında daha güçlü oluşu olarak gösterilmiştir. Bazıları sakallı oluşu da üstünlükte gözönünde bulundurmuş ise de, bunun hiç bir kıymeti yoktur. Çünkü, bir kimsede sakal bulunmakla, sözünü ettiğimiz hususların hiçbirisi bulunmayabilir. el-Bakara Sûresi'nde bu kanaati reddeden açıklamalar (2/ 228. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [32]

3. Erkek Karısının Nafakasını Sağlayamazsa, Kadının Nikâhı Feshetme Hakkı Doğar mı?

İlim adamları, yüce Allah'ın: "Mallarından intak etmelerinden dolayı böyledir*" buyruğundan şunu anlamışlardır: Koca, hanımına nafakasını vermekten acze düşerse, artık onun üzerinde yönetici (kavvâm) olamaz. Onun üzerinde kavvâm olamayacak olursa, o takdirde kadın, bu nikâh akdini feshetmek hakkına sahip olur. Çünkü kendisinden dolayı nikahın meşru kılındığı maksat ortadan kalkmıştır. İşte bu bakımdan da, nafakayı ve kadının giyimini sağlamak hususunda zorlanması halinde, nikahın feshedilmesinin sabit olduğuna açık bir delalet vardır. Bu, Mâliki ve Şafî'nin de görüşüdür.

Ebu Hanife ise, nikah fesli olmaz demiştir. Buna sebep ise, yüce Allah'ın: "Eğer o darlık içindeyse, geniş bir zamana kadar mühlet veriniz" (el-Bakara, 2/280) buyruğudur. Buna dair açıklamalar yine bu sûrede de önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[33\]](#)

4- İyi Kadınların Bazı Özellikleri:

Yüce Allah'm: "İyi kadınlar, itaatli olan ve Allah'ın korumasıyla kendileri de gizli olanı koruyanlardır" buyruğunda iyi kadınların durumu haber verilmektedir. Bundan maksat ise, kocaya itaati ve malında kocasının hazır olmaması halinde, kadının kendi nefsinde kocanın hakkını yerine getirmeyi ennr etmektir. Ebu Davud et-Tayalisi'nin Müsned'inde, Ebu Hureyre (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kadınların hayırlısı, kendisine baktığın, zaman seni sevindiren, emir verdiğin zaman sana itaat eden, yanında hazır olmadığın takdirde de kendi nefsinde ve senin malında seni (haklarını) koruyan kadındır." Daha sonra şu: "Erkekler, kadınlar üzerine yöneticidirler..." ayetini sonuna kadar okudu. [\[34\]](#)

Hiz. Peygamber, Hiz. Ömer'e şöyle demiştir: "Kişinin en hayırlı hazinesinin ne olduğunu sana bildireyim mi? O, salih kadındır. Kocasına ona baktığında onu sevindirir. Ona emrettiğinde ona itaat eder, yanında hazır bulunmadığında da onu korur." Bu hadisi de Ebu Dâvud rivayet etmiştir [\[35\]](#)

İbn Mes'ud'un mushafında iyi kadınlar itaat-lı olan... koruyanlardır" buyruğu şeklindedir. Bu şekildeki bir çoğul kalıbı ise, dişilere has bir kalıptır. İbn Cinnî der ki: Cem'i teksir (yani İbn Mes'ud'un Mushaf'ında kine uygun çoğul) mana

itibari ile daha uygun bir lafız görünmektedir. Çünkü bu çoğul şekli, çokluk anlamım ver-mektedirki, burada maksat olarak gözetilen de odur.

Allah'ın koruması ile" buyruğundaki "mâ" edatı mastar manasını veren "ma"dır. Yüce Allah'ın kendilerini koruması sebebiyle... demektir- Bunun; Ki o; anlamında olması da doğru bir mana olur. O takdirde, Allah'ın koruduğu" kelimesindeki ait zamir nasb zamiri olur. (Yani Allah'ın kendisini koruması ile.,, anlamına gelir).

Ebu Cafer'in kıraatinde lafzatullah mansup olmak üzere Allah'ı (onun hükümlerini) korumasıyla" şeklindedir. en-Nehhas der ki; Ancak lafzatullahın merfu olarak okunması daha açıktır. Yani o kadınlar, Allah'ın koruması, yardımı ve doğrultması sayesinde kocalarının hazır olmamaları halinde, kocalarının haklarını koruyanlardır, anlamındadır.

Bunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Allah'ın onları mehirleri ve geçimleri konusunda koruması dolayısıyla... Yine bunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Allah'ın onlardan korumalarını istediği kocalarına ait emanetleri yerine getirmeleri sebebiyle...

Lafzatullahın üstün olarak okunmasının anlamına gelince: Onların, Allah'ı yani O'nun emrini yahut dinini korumaları suretiyle demektir. Bu okuyuşun takdiri ile ilgili olarak da: "Onların, Allah'ı (emrini yahut dinî-ni) korumaları sebebiyle" şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bu şekilde çoğulken daha sonra tekil olarak gelmiştir. Nitekim şöyle denilmiştir:

"Başa gelen musibetler onu helak ettiüer)*

Bu okuyuşun anlamı: Allah'ı (dinini) korumak suretiyle... şeklinde olduğu da söylenmiştir. [\[36\]](#)

5. Serkeşliğin ve Ondan Endişe Etmenin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Serkeşliklerinden endişe ettiğnlz kadınlara.-7" buyruğunda geçen O kadınlar, O kadın, kelimesinin çoğuludur. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiştir, İbn Abbas der ki; "Endişe ettiğiniz, korktuğunuz" buyruğu burada bildiğiniz ve kat'i olarak İnanmışınız anlamındadır. Bu kelimenin asıl anlamı üzere kullanıldığı da söylenmiştir en-Nüşûz (mealde: serkeşlik etmek) kelimesi, isyan etmek demektir. Yeryüzünün tümsekçe yeri demek olan den alınmıştır.

Bir kimse, oturur iken kalkıp ayakta durursa; denilir.

Yüce Allah'ın: "Kalkın denildiğinde de kalkıveriti ki..." (el-Mücâdele, 58/11) buyruğundaki "kalkmak" da buradan gelmektedir. Yani savaşa, yahut yüce

Allah'ın emirlerinden herhangi bir emir için kalkın, demektir. Âyet-i kerimenin anlamı ise: Allah'ın kendilerine farz kıldığı kocaya itaat hususunda isyan etmelerinden, serkeşlik edip kabarmalarından korktuğunuz kadınlar, demektir.

Ebu Mansur el-Lüğavî der ki: Nüşûz, eşlerden her birisinin ötekinden hoşlanmaması demektir. Burada "ze" harfi yerine "sad" harfi geldiği takdirde, o zaman geçimi kötü olan kadın hakkında kullanılan bir fiil olur. İbn Fa-ris der ki: Kadının nüşûz etmesi, kocasına karşı sert ve zorlu bir hal alması demektir Erkeğin nüşûz etmesi ise^ karısını dövmesi ve ona ağır davranması, ondan uzak durması demektir.

İbn Cüreyc der ki, bu fiilin kadın hakkında kullanılıp, son harfinin "ze" olması da "sad" olması da aynı anlamı ifade der. [37]

6- Öğüt Vermek;

"Öğüt verin" buyruğundan kasıt, Allah'ın Kitabı ile onlara öğüt verin, demektir. Yani onlara, Allah'ın kendileri için vacib kılmış olduğu güzel arkadaşlık, koca ile güzel geçimi hatırlatın, kocasının, kendisi üzerindeki üstünlüğünü itiraf etmesi gerektiğini hatırlatın. Öğüt verirken ayrıca der ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Herhangi bir kimseye secde etmesini emredecek olsaydım, kadına, kocasına secde etmesini emr ederdim."; [38] "Kadın, deve sırtında olsa dahi, kendisini kocasından uzak tutamaz"; [39] "Herhangi bir kadın, kocasının yarağından ayrı olarak geceyi geçirecek olsa, sabahı edinceye kadar melekler ona lanet eder." [40] Bir rivayette de şöyle denilmektedir: "Geri dönünceye ve elini kocasının eline koyuncayy. kadar.." diye buyurmaktadır. Bu ve buna benzer buyrukları hatırlatarak (ona öğüt verir). [41]

7. Te'dip Kastıyla Kadınları Yataklarında Yalnız Bırakmak:

Yüce Allah'ın: "Kendilerini yataklarında yalnız bırakın" buyruğuna gelince, "yataklarda" anlamına gelen kelimesini İbn Mes'ud, en-Nehaî ve başkaları tekil olarak Yatakta" diye oku muş t ardır. Adeta bunu çoğul anlamını da ifade eden cins ismi gibi kabul etmişlerdir.

Yatakta terk etmek (hecr) ise, onunla birlikte yatıp, cima etmeksizin ona sırtını dönmesi demektir. Bu açıklama İbn Abbas ve başkalarından nakledilmiştir. Mücahid der ki: Onlarla yattığınız yerler arasında bir mesafe bulunsun. Bu açıklamaya göre, ifadede hazfedilmiş bir sözün varlığı kabul edilir Bunu da.,

uzaklık anlamına gelen hecr etmekten “”6 onlardan uzak durun ifadesi desteklemektedir. Onu hecr etti, ondan uzaklaştı, ondan Hak düştü anlamındadır. Kadından uzak durmak İse, ancak onunla birlikte yatmayı terketmekle mümkün olur. Bu anlamdaki bir açıklamayı, İbrahim en-Kehaî, eş-Şa'bî, Katâde ve Hasan-ı Basrî de yapmış olup, İbn Vehb ve İbnü'l-Kasım da bunu Mâlik'ten rivayet etmiştir. İbnü'NArabî de bunu tercih edip şöyle demiştir: Bunlar buradaki emri maksadı daha çok gerçekleştirecek olan manaya hamletmişierdir. Bu da: Allah yolunda ondan uzak dur, demene benzer. İmam Mâük'in kabul ettiği asıl da budur,

Derim ki: Bu güzel bir görüştür. Koca, kadının yatağından yüz çevirecek olursa, kadın kocasını seven birisi ise, bu ona ağır gelir ve doğru yola döner. Şayet ona buğzeden birisi ise, böylece kadının serkeşliği açıkça ortaya çıkar. Böylelikle serkeşliğin ondan olduğu da netlik kazanmış olur.

Buradaki lin çirkin söz demek olan "el-hucr" den geldiği de söylenmiştir. Yani onlara sert ve kaba söyleyiniz, bununla birlikte cima ve başka maksatla onlarla beraber yatınız- Bu anlamda açıklamayı Süfyan yapmıştır, İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Yani siz, onları evlerinde sağlamca bağlayınız. Bu da hicâr diye bilinen devenin kendisiyle bağlandığı ip olan ip ile "deveyi hecr etmek" tabirinden alınmış bir açıklamadır. Bu, Taberînin tercihidir. Taberî, bu tercihi yapmakla birlikte, diğer görüşleri de tenkid etmektedir. Ancak onun bu açıklaması tartışılır bir açıklamadır, Nitekim, Kadı Ebu Bekir b. el-Arabî de, Ahkâmu.'l-Kur'ân adlı eserinde bu görüşünü reddederek şunları söylemektedir: Kur'ân ve sünneti çok iyi bilen bir alimin nasıl bir tökezlem esidir ki bu? Onu, böyle bir açıklamaya iten ise, İbn Vehb'in, Mâlik'ten rivayet ettiği garip bir hadis-i şeriftir. Buna göre, Ebu Bekr es-Sıddık'ın kızı ve ez-Zü-beyr b. el-Avvâm'm hanımı Esmâ, evinden dışarı çıkar gezerdi.

Nihayet bu hususta ona serzenişlerde bulunuldu. O da, hem kendisine hem de diğer kumasına serzenişte bulundu. Birinin saçını diğerine bağladıktan sonra onları ağır bir şekilde dövdü. Öbür kuması kendisini daha iyi koruyorken, Esmâ, kendisini korumadığından darbeler daha çok ona isabet ediyordu. Esmâ bu durumundan babası Ebu Bekr (r.a)'a şikayette bulundu. Babası ana şöyle dedi: Kızcağızım sabret. Çünkü Zübeyr salih bir insandır. Belki cennette senin eşin olur. Bana ulaştığına göre, bir koca evlendiği ilk hanım ile cennette de evlenir. Taberî burdan hareketle, bir taraftan lafzın bu manaya muhtemel olması, diğer taraftarı da ez-Zübeyr'in bu davranışı dolayısıyla bağlayıp düğümleme anlamına geldiği görüşünü ortaya attı ve böyle bir açıklamada bulundu.

İlim adamlarına göre, kadından bu şekilde uzak durmanın azami süresi bir aydır. Nitekim Peygamber (sav) da Hz. Hafsaya bir sır söyleyip, Hz. Âişe de bunu açığa çıkarıp her ikisi de Hz. Peygamberin aleyhine birbirine yardıma koyulunca böyle yapmıştı. [42] Bununla birlikte Allah'ın, îlâ yapan (hanımından uzak kalacağına yemin eden) bir kimse için mazeret olarak belirlediği dört aylık süreye kadar bu işi uzatmaz. [43]

8. Ve, Nihayet Dövmek:

Yüce Allah'ın: "(Nihayet.) onları dövün" buyruğuna gelince, Allah, kadınlara önce öğüt vermekle işe başlanılmasını, sonra onlardan uzak durmayı emretti. Şayet bunlar fayda vermeyecek olurlarsa, o takdirde dövmeye başvurulur. Çünkü kadını, yola getirecek ve kocasının hakkını ödemeye itecek olan odur. Bu âyet-i kerimede dövmek, etki ve iz bırakmayan, te'dip yollu dövmektir. Bu daf bir kemiğini kırmayan, herhangi bir uzvunu çirkinleştirmeyen dövmedir. Dürtmek ve benzeri şekillerdir. Çünkü bundan maksat salâhtır. Başka birşey değildir. Helak olma sonucunu verecek bir dövmeye hiç şüphesiz tazminatı gerektirir. Kur'ân-ı Kerim öğretmek ve te'dip etmek kastıyla, oğlunu te'dip edenin dövmesi hakkında da bunlar söylenebilir. Müslim'in Sahih'in-deki rivayete göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Kadınlara hakkında Allah'tan korkunuz. Çünkü sizler onları Allah'ın emaneti ile aldınız. Allah'ın adı ile onların ferdin size helal oldu. Sizin onlar üzerindeki hakkınız, hoşlanmadığınız herhangi bir kimseye yataklarıyla çiğnetmemeleridir Eğer böyle birşey yapacak olurlarsa, iz bırakmayacak şekilde onları dövünüz." [44]

Bu hadisi Müslim, Hz. Cabir'in hacc ile ilgili uzunca hadisi arasında nakletmiştir. Anlamı şudur: Onlara gerek akrabalarınızdan, gerek yabancı kadınlardan hoşlanmadığınız herhangi bir kimseyi evlerinize almamalısınız, işte Tirmizî'nin rivayet edip sahih olduğunu belirttiği A*nr b. el-Ahvas yoluyla gelen hadis de buna göre yorumlanır. Amr b. el-Ahvas, Veda Haccında, Rasûlul-lah ile birlikte bulunmuştu. Hz. Peygamber, Allah'a hamdu sena etti ve öğütler verip nasihatlerde bulunduktan sonra şöyle buyurdu: "Şu hususa da dikkatinizi çekerim. Kadınlara hakkında birbirinize hayır tavsiye ediniz. Çünkü onlar, sizin yanınızda esir gibidirler. Siz onlar üzerinde bundan başka bir şeye sahip değilsiniz. Apaçık bir hayasızlık yapmış olmaları hali müstesna. Böyle bir şey yapacak olurlarsa, yataklarda onlardan uzak durunuz ve onları î.z bırakmayacak şekilde dövünüz. Size itaat edecek olurlarsa, onların aleyhlerine bir yol

aramayınız. Şunu bilin ki, sizin kadınlarınız üzerinde haklarınız vardır. Kadınlarınızın da sizin üzerinizde bir hakkı vardır. Sizin kadınlarınız üzerindeki hakkınız: Hoşlanmadığınız kimselere yataklarınızı çiğnetmemeleri ve evlerinizde hoşlanmadığınız kimselere izin vermemeleridir. Onların sizin üzerinizdeki haklarına gelince: Giyimlerinde ve yiyeceklerinde onlara iyilikte bulunmamızdır." Tirmizî dedi ki: Bu basen, sahih bir hadistir.[\[45\]](#)

Hz. Peygamber'in; "Apaçık bir hayasızlık buyruğuyla anlatmak istediği: Kocalarının hoşlanmayıp buğz ettikleri kimseleri evlerine almamaları demektir. Yoksa bundan kasıt zina etmeleri değildir. Çünkü zina haramdır ve bundan dolayı had gerekir.

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Maruf olan bir hususta size itaatsizlik ederlerse kadınları, iz bırakmayacak bir şekilde dövünüz."[\[46\]](#)

Ata (b. Ebi Rebâh) da der ki: İbn Abbas'a şöyle dedim: İz bırakmayan mek ne demektir. O da, misvak ve benzeri şeyle dövmektir dedi. Yine rivayet edildiğine göre, Ömer (r.a) hanımını dövmüş, bundan dolayı kınanması üzerine şöyle demişti; Ben Rasulullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Erkeğe hanımını neden dövdüğü sorulmaz."[\[47\]](#)

9- İtaat Edenler Aleyhine Yol Yoktur;

Yüce Allah'ın: "Eğer sîze itaat ederlerse" yani serkeşlik etmekten vazgeçer, terkederlerse "artık aleyhlerinde yol aramayın" yani, söz veya ifûle onlara karşı cinayet işlemeyin. İşte bu, onlar üzerinde üstün oluşun vurgulanmasından, te'dip edilmeleri için imkân verilmesinden sonra kadınlara zulmü yasaklayan bir buyruktur. Bunun; onların sizleri sevmeleri için onları mükellef tutmayın. Çünkü bu onların elinde olan birşey değildir anlamına geldiği de söylenmiştir. [\[48\]](#)

10- Çok Yüce ve Çok Büyük Olan Allah:

Yüce Allah; "Şüphesiz Allah çok yücedir, çok büyüktür" buyruğu ile, işaret yoluyla kocalara alçak gönüllü olmalarını, yumuşak davranmalarını emretmektedir. Yani sizler, o kadınlara güç yetiriyor olsanız dahi, Allah'ın kudretini hatırlayınız: Çünkü O'nun kudret elir her kişinin gücü üzerindedir. O bakımdan herhangi bir kimse, hanımına karşı üstünlük taslamaya kalkışmasın. Allah, onu görüp gözetmektedir. İşte bundan dolayı, burada yüce Allah'ın, yücelik ve büyüklükle vasfedilmesi gayet güzel düşmüştür. [\[49\]](#)

11. Kadının Serkeşliği Dolayısıyla Kullanılabilecek Haklar:

Bu husus böylece sabit olduğuna göre, şunu bil ki: Aziz ve celil Allah, Kitab-ı Keriminde açıktan açığa dövmeği yalnız burada ve bir de büyük hadleri gerektiren suçlarda emretmiştir. Böylelikle onlann, kocalarına olan ma-siyetleri ile büyük günahlar işlemekle onaya çıkan masiyeti eşit tutmuş gibidir. Bu konuda da imamlara (İslam devletinin yetkililerine) değil de görevi ve yetkiyi kocalara vermiştir. Yüce Allah'ın kadınları kocalara emanet olarak vermesi, bu konuda kocalara güvenmesi sebebiyle de sahi d ve beyyineye gerek kalmaksızın; hakimlere değil de kocalara bu yetkiyi vermiştir.

el-Mühetleb der ki: KadınSann cima hususunda kocalarından imtina etmeleri dolayısıyla kadınlan dövmeği caiz kılmıştır. Ancak hizmette bulunmaması halinde kadının dövölmesinin vücubu hususunda ihtilâf edilmiştir. Kıyasa göre, cima hususunda İmtina etmesi halinde dövmeği caiz ise, kocanın kadın üzerindeki hakkı olan maruf ile hizmet dolayısıyla da dövmesini vacib kılmaktadır.

İbn Huveyzimendâd der ki: Serkeşlik etmek, nafaka hakkını da evlilik dolayısıyla sahip olduğu bücün haklan da ortadan kaldırır. Serkeşlik göstermesi halinde kocanın iz bırakmayacak şekilde te'dip edici bir surette serkeşliğinden vazgeçinceye kadar dövmesi, Öğüt vermesi, yatağından ayrı durması caizdir. Serkeşlikten dönecek olursa, bütün haklan da geriye döner. Aynı şekilde, te'dibin gerektirdiği herbir davranış da böyledir Kocanın karısını te'di-bi caizdir. Bununla birlikte üstün bir kadının ie'dibİ ile aşağılık birisinin te'di-binde durum farklıdır. Üstün kadının te'dibi kınamaktır. Aşağılık kadının te'di-bi ise kırbaçtır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur; "Kamçısını asıp da aile halkını te'dip edene Allah rahmet buyursun." [50] Yine şöyle buyurmuştur: "şüphesiz Ebû Cehm omuzundan asasını bırakmıyan bir kişidir," [51]

Beşşar da şöyle demektedir:

"Hür olan kimse kınanır, sopa ise kölenin hakkıdır." İbn Dureyd de şöyle demiştir:

"Hür kimseye kınamak, devamlı bir engelleyicidir. Köleyi ise sopadan başka birşey engellemez."

İbnöl-Münzir der ki: İlîm ehli baliğ a olmalan halinde bütün hanımların nafakalarının kocalarına ait olduğu ve bunun vücubunu ittifakla kabul etmişlerdir. Bundan tek istisna ise, kocasına karşı serkeşlik eden ve ondan imtina eden kadındır.

Ebu Ömer (İbn, Abdi'l-Berr) der ki: Gerdeğe girişinden sonra karısı kendisine karşı serkeşlik eden üzerinden, hamile olması hali müstesna, karısının nafakası sakıt olur. Şu kadar var ki, serkeşlik eden kadının nafakası hususunda İbnü'l-Kasım, fukaha topluluğuna muhalefet ederek onun da nafakasının vacib olduğunu kabul etmiştir Serkeşlik eden kadın, kocasına itaatle dönecek olursa, bundan sonra o kadının nafakası kocasına vacib olur. Serkeşlik dışında hiçbir sebep dolayısıyla, kadının, kocası üzerindeki nafaka hakkı sakıt olmaz, Hastalık olsun, ay hali olsun, lohusalık olsun, oruç, hac, kocasının yanında bulunmaması, sözünü ettiğimiz hususların dışında, haklı ya da haksız kocasının ondan uzak durması gibi bütün haklerde kadının kocası üzerindeki nafakası sakıt olmaz.[\[52\]](#)

35. Eğer aralarının açılmasından korkar s anı/, o vakit, erkeğin akrabasından bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. Her ikisi de aralarının düzelmesini isterlerse, Allah da aralarını bulur. Şüphesiz ki Allah, herşeyî bilendir, herşeyden haberdardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- Aralarının Açılmasından Korkutursa:

Yüce Allah'ın: "Eğer aralarının açılmasından korkarsanı/" buyruğunda yer alan "açılmak ve ayrılmak" anlamına gelen "şîkak^m manası ile ilgili açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/74. ayet üe 137- âyetlerde) geçmiş bulunmaktadı. Sanki eşlerden herbiri.si, ötekinin yer almadığı bir tarai-îa bulunuyor ve o yöne çekiyor gibi bir anlam ifade etmektedir, ikisinin arayı nda bir ayrılığın varlığından korkarsanız, demektir.

Burada mastar zarfa izafe edilmiştir: Ayın aydınlattığı bir gecede yürümek ve arafe günü oruç tutmak hoşuma gider" gibi. Âyet-i kerimede de: Geceleyin ve gündüzün hilekârlığınız..." (Sebe, 34/33) diye buyurulmaktadn-.

Şöyle de denilmiştir: "Arasında" kelimesi isim gibi kullanılmış ve ondaki zarf anlamı izale edilmiştir. Çünkü burada maksat onların durumları ve birbirleriyle geçimleridir. Yani eğer sizler onların geçimlerinin ve arkadaşlıklarının arasında bîr uzaklık girdiğinden korkarsanız, "hîr hakem gönderin*1 anlamındadır.

Buradaki "korkardanız" buyruğu ile ilgili görüş ayrılıklarına dair açıklamalar da daha önceden (en-Nisâ, 4/2. ayet, L başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Said b, Cübeyr der ki: Konu ile ilgili hüküm, önce ona öğüt vermesidir. Eğer kabili ederse mesele yok, değilse yatağından ayrılır. Bu sefer kabul ederse eder, aksi takdirde onu döver. Bundan sonra kabul ederse mesele yok, aksi takdirde hakim, kocanın ailesinden bir hakem, hanımın ailesinden bir hakem gönderir Ve onlar da zararın hangi taraftan geldiğini tetkik ederler. İşte bu durumda hul' denilen ayrılma şekli ortaya çıkar.

Şöyle de denilmiştir: Koca öğüt vermeden önce de dövmek hakkına sahiptir. Ancak bu hususun, âyet-i kerimede tertip ile zikredilişi dolayısıyla birinci görüş daha sahihtir. [\[53\]](#)

2. Muhatapların Kimlikleri:

İlim adamlarının çoğunluğuna göre, yüce Allah'ın: "Eğer... korkarsam" buyruğuna muhatap olanların yöneticiler, ümerâ ve hakimler olduğu görüşündedir. Diğer taraftan: "Her ikisi de aralarının düzelmesini isterlerse, Allah da aralarını bulur" buyruğunda kast edilenlerin de, İbn Abbas, Müca-hid ve diğerlerinin görüşüne göre, iki hakem olduğu söylenmiştir. Yani eğer her iki hakem aralarının düzelmesini isterlerse, Allah da o eşlerin arasını düzeltir. Bundan kastın eşler olduğu da söylenmiştir. Yani eğer eşler aralarının düzelmesini ister ve her iki hakeme verdikleri haberlerde doğru söyleyecek

olurlarsa, "Allah da aralarını bulur."

Hitabın velilere olduğu da söylenmiştir, Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer korkarsanız" yani, eşler arasında bir aynlığın olduğunu bilerseniz, "o vakit, erkeğin akrabasından bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin." Her iki hakem, ancak kocanın ve kadının akrabalarından olmalıdır. Çünkü bunla\ karı-kocanın hallerini daha iyi bilirler. Adalet ehli kimselerden, bakışları sağlam ve tutarlı, fikhî basireti ve bilgisi olan kimselerden olmalıdırlar Şayet akrabaları arasında bu ige elverişli kimse bulunmayacak olurlarsa, o vakit, onların dışında adaletli ve bilgili İki kişi gönderilir, Bu da her iki tarafın işi, anlaşılmaz olup kötülüğün hangisinden olduğu bilinmemesi ha Ünde sözkonusudur. Şayet kimin zalim olduğu bilinecek olursa, o vakit, o zalimden karşı tarafın hakkı alınır ve zararı izale etmeye mecbur tutulur.

Şöyle de denilmektedir Kocanın akrabalarından olan hakem, koca ile baş-baş kair ve ona şöyle der; Bana kalbinde olanı bildir. Sen bu kadını seviyor musun, sevmiyor musun? Bunu bana söyle ki, ben de senin maksadını bilmiş olayım. Eğer koca: Bu kadına benim ihtiyacım yoktur, sen bana ondan alabildiğini al ve beni ondan ayır, diyecek olursa, o takdirde serkeşliğin koca tarafından olduğu bilinir. Şayet: Ben onu seviyorum. Malımdan ona istediğini al ve beni ondan ayırma diyecek olursa, onun serkeşlik etmediği anlaşılır. Kadın tarafından gönderilen hakem de, kadınla başbaşa kalır ve ona şöyle der: Kocanı seviyor musun, sevmiyor musun? Eğer kadın, beni ondan ayır, malımdan ne istiyorsa ona ver diyecek olursa, serkeşliğin kadın tarafından olduğu bilinir. Şayet: Bİ?i birbirimizden ayırma. Fakat onu nafakamı artırmaya, bana iyi davranmaya teşvik et, diyecek olursa, bu sefer serkeşliğin kadın tarafından olmadığı anlaşılır. Her iki hakem de, hangi tarafın serkeşlik ettiğini açıkça anlayacak olursa, o kişiye yönelerek öğüt verirler, azarlarlar, yaptığından uzak durmasını söylerler. İşte yüce Allah'ın: "O vakit, erkeğin akrabasından bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin" buyruğunda anlatılanlar bunlardır. [54]

3. Kadınların İtaat ve Serkeşlikleri Halinde Hakemlerin Yetkileri:

İlm adamları derler ki: Bu âyet-i kerime kadınları aklî bir şekilde taksime tabi tutmuştur. Çünkü kadınlar, ya itaat ederler, ya serkeşlik ederler. Serkeşliğin sonunda da ya itaate dönüş sözkonusudur, yahut değildir. Eğer birinci husus (İtaate dönüş) sözkonusu olursa terkediirler, Çünkü Nesaî şunu rivayet etmiştir: Akîl b. EbîTâlîb, Utbe b. Rabia'nın kızı Fatıma ile evlendi. O, Fatıma'nın yanına girdi mi, Fatma; ey Haşimoğulları Allah'a yemin ederim ki, ebediyen kalbim sizi

sevmez. Nerde boyunları gümüş ibrikleri andıranlar, burunları dudaklarına doğru sarkanlar, nerde Utbe b- Rabia, nerde Şeybe b. Rabia ? derdi. Karısı böyle söylerken, kendisi sesini çıkarmazdı. Nihayet birgün kızgın ve bezgin bîr halde yanına girince, yine karısı ona: Nerde Utbe b. Ra-bia ? deyince, o da: Oraya girdiğinde cehennemde sol tarafında onu göreceksin. Bunun üzerine elbiselerini üzerine alıp gitti. Hz. Osman'ın yanına vardı, ona durumu anlattı. O da İbn Abbas ve Muaviye'yi gönderdi. İbn Abbas dedi ki: Ben bunları mutlaka birbirinden ayıracağım. Muaviye: Ben Abdime-nafoğularından iki yaşlıyı birbirinden ayırmam dedi, Yanlarına vardıklarında, üzerlerine kapılarını kapatıp, işlerini düzeltmiş olduklarını gördüler.^[55]

Eğer, anlaşmazlık içerisinde olduklarını, başarılmadıklarını, işlerinin daha da kötüye gittiğini görecektelerse, iki hakem, bütün güçleriyle on tan birbirleriyle kaynaştırmaya çalarlar. Onlara Allah'ı, beraber geçirdikleri zamanları hatırlatırlar. Eğer vazgeçer ve dönerlerse, onları bırakırlar. Şayet başka bir durum söz konusu olur ve birbirlerinden ayrılmalarını uygun görürlerse, bu sefer onları birbirlerinden ayırırlar. Hakemlerin onları bu şekilde ayırması, karı-koca aleyhine olmak üzere caizdir. Belde hakiminin hükmü buna uygun düşsün yahut düşmesin farkeimez. Bu hususta karı-koca onlara ister vekalet vermiş olsun, ister vermemiş olsun yine farketmez. Böyle bir durumdaki ayrılık ise bair talaktır.

Bir kesim de şöyle demiştir: Koca, bu hususta hakemlere vekâlet vermediği sürece hakemler, onları birbirlerinden boşayamazlar, Durumu imama (halifeye ya da yetkili kıldığı kimseye) bildirmelidirler. Bu onların şahid ve iki elçi olmaları esasına göredir. Sonra İmam, isterse onları ayırır ve hakeme de ayırmaları emrini verir. Bu Şafiî'nin iki görüşünden birisidir. Kuleliler de bu görüştedir. Aynı zamanda bu, Ata'nın, İbn Zeyd'in ve el-Hasen'in de görüşüdür- Ebu Sevr de böyle demiştir.

Sahih olan birinci görüştür ve hakemlerin vekâlet olmasa bile boşama yetkisine sahip olduklarıdır. Bu da Mâlik'in, Evzai'nin ve İshak'ın görüşüdür, Hz. Osman, Ali ve İbn Abbas'tan, eş-Şa'bî ve en-Nehaî'den de bu görüş rivayet edilmiştir. Şafiî'nin görüşü de budur. Çünkü yüce Allah: "Erkeğin akrabasından bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin" diye buyurmak tadır. Bu da şanı yüce Allah'ın bu iki hakemin vekil ve şahid değil, iki kadı olduklarına dair açık bir nassıdır Vekilin ise şeriatte özel bir ismi ve özel bir anlamı vardır. Hakemin de şeriatte özel bir ismi ve öze! bir anlamı vardır. Şanı yüce Allah, bunların her birisinin ne anlama geldiğini açıklamış olduğuna göre, alim kişi bir tarafa, şâz görüş ortaya atan bir kişinin bile bunların birisinin manasını öteki ile

karıştırmaması gerekir.

Dârakutnî, Muhammed b, Sîrîn'den o, Abîde'den, "Eğer aralarının açılmasından korkar s anız, o vakit erkeğin akrabasından bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin" ayeti hakkında dedi ki: Bir erkek ve bir kadın, Hz, Ali'ye, herbirisi ile bir gurup insan bulunduğu halde geldi. Hz- Ali onlara emir verdi. Bu topluluk da erkeğin akrabalarından bir hakem, kadının akrabalarından bir hakem gönderdiler. Hz. Ali iki hakeme şöyle dedi: Vazifenizin ne olduğunu biliyor musunuz? Eğer onlan, ayırmayı uygun görürseniz, onları ayıracaksınız. Bu sefer kadın şöyle dedi: Ben lehimde ve aleyhimde olanıyla Allah'ın Kitabında olana razıyım. Koca da dedi ki: Ayrılığa razı olmam. Bu sefer Hz. Ali şöyle dedi: Yalan söyledin. Allah'a yemin ederim kadının ikrar edip kabul ettiğinin bir benzerini sen de ikrar edip kabul etmediğin sürece sana hiçbir fırsat tanımam.

[56]

Bu, isnadı sahih ve sabit bir hadis olup, Hz. Ali'den, İbn Sirin'den o, Abide yoluyla ve değişik yollarla sabit olarak rivayet edilmiştir. [57] Bunu Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr) söylemiştir. Şayet iki hakem vekil yahut şahid olsalardı, Hz. Ali onlara görevinizin ne olduğunu biliyor musunuz demezdi. Bunun yerine: Size hangi hususlarda vekalet verildiğini biliyor musunuz derdi. Bu da gayet açık bir husustur.

Ebu Hanife de, Hz. Ali'nin kocaya söylediği "Kadının razı olduğu şeye sen de razı olmadıkça buradan ayrılamazsın" sözünü delil göstermiştir İşte bu, Ebu Hanife'nin mezhebine göre, onların, kocanın rızası ile olmadıkça ayrılmayacaklarına delil görülmektedir. Diğer tara İta a, icma ile kabul olunan asıl kaide şu ki, talak, kocanın elinde yahut da kocanın bu yetkiyi verdiği kimsenin elindedir. Mâlik ve ona tabi olanlar ise, devlet yetkilisini, köle ve in-nî'nin (iktidarsızın) aleyhine boşamada bulunması kabilinden kabul etmişlerdir.

[58]

4- Hakemler Arasında Ayrılık Olursa:

Eğer iki hakem arasında aynlık görülürse, söyledikleri geçerli olmaz ve görüş birliği halinde kabul ettikleri şey dışında hiçbir sözleri bağlayıcı olmaz. Bir mesele hakkında hüküm veren iki hakem hakkında durum böyledir. Onlardan birisi ayrılığa hüküm verse, diğeri de buna hüküm vermeyecek olsa, yahut onlardan birisi belli bir mal ödenmesi hükmünü verse, diğeri bunu kabul etmese, ikisi de ittifak etmedikleri sürece, her iki hüküm de birşey ifade etmez.

Mâlik, üç Ealak ile karı-koca'yı boşayan iki hakemin durumu hakkında şöyle

demektedir. Bu üç talaktan birisi bağlayıcıdır. Onların tek bâin bir talaktan daha fazlasıyla ayırma yetkileri yoktur. Bu İbnü'l-Kasım'ın da görüşüdür.

Yine İbnü'l-Kasım der ki: Eğer bu hususta iki hakem görüş birliğine varırlarsa, üç talâk da bağlayıcı olur. el-Muğire, Eşlieb, İbn Mâcişûn ve Esbağ da bu görüştedir. İbnü'l Mewâz der ki: Hakemlerden birisi bir talak, diğeri üç talak hükmünü verecek olursa , bir talak s özk onu su dur. İbn Habib de Es-bağ'dan bunun bir değer ifade etmeyeceğini nakletmektedir. [59]

5- Tek Bir Hakem Yeterli midir?

Tek bir hakem göndermek yeterlidir. Çünkü yüce Allah, zina hususunda dört şahid ile hüküm verdiği halde, Peygamber (sav) zina eden kadına yalnızca Uneys'i göndermiş ve ona: "Kadın zina ettiğini itiraf ederse, onu rec-met! demiştir." [60] Abdülmelik de el-Müdevvane'de böyle demiştir.

Derim ki: Tek kişinin hakem olarak gönderilmesi caiz olduğuna göre, eşler bir kişiyi hakem kabul edecek olurlarsa bu da yeterlidir. Hatta, her ikisinin buna razı olmaları halinde bunun caiz olması öncelikle söz konu su dur,

Yüce Allah, hakemleri gönderme hususunda eşleri değil de onların dışında kalanları muhatap almıştır. O halde, eşlerin kendileri iki hakem gönderip her ikisi hüküm verecek olurlarsa hakemlerin hükmü geçerli olur. Çünkü bize göre tahkim (hakem kabul etmek) caizdir. Hakemlik uygulaması her meselede geçerlidir. Ancak bu, hakemlerin herbirisinin başlı başına adil olmaları halinde böyledir. Eğer hakem adil değilse, Abdülmelik: Hakemin hükmünün nakzolacağını (bozulacağını) söylemektedir, Çünkü bunlar kendilerini aşan. bir işe kalkışmışlardır.

İbni'l-Arabî der ki: Sahih olan adil hakemin vereceği hükmün geçerli olacağıdır. Eğer bu şekilde bir hakem tayin etme bir vekalet verme ise, bilindiği gibi vekilin fiili geçerlidir. Eğer bir tahkim ise, onlar o hakemi kendiliklerinden Öne geçirmiş oluyorlar, Vekâlet verme hususunda etkili olmadığı gibi, ğarann bunda da herhangi bir etkisi olmaz. Diğer taraftan yargı meseleleri tümüyle ğarara (aldanma, hata yapma, kandırılma risk ve ihtimali) dayalıdır, Mahkûmun aleyhine hükmün kendi için ne gibi sonuçlar getireceğini bilmesi bu konuda gerekli değildir.

(Devamla) İbnü'l-Arabi der ki: İki hakem tayini meselesini yüce AİSah açık hükme (nassa) bağlamıştır. Ve eşler arasında herhangi bir ayrılığın yahut anlaşmazlığın ortaya çıkması halinde hükmün bu şekilde olacağını bildirmiştir. Bu ise, ümmetin hakem göndermek hususunda bunun asıl dayanağı teşkil ettiği

üzerinde icma ile kabul ettiği büyük bîr meseledir. Hakem göndermenin doğuracağı sonuçların tafsilatı hususunda ümmet alimleri ihtilaf etmiş olsa dahi bu böyledir.

Diğer taraftan, bu hususta Kitab ve Sünnetin gerektirdiğinden gafil olup: İki hakem emin bir kimsenin eline teslim edilir diyen bizim beldemizin halkına gerçekten hayret edilir. Açıkça göreceğiniz gibi, nassa karşı bir inatlaşma vardır. Bu hususta onlar, ne Allah'ın Kitabına danıştılar, ne kıyas yapmakla yetindiler. Ben bu konuda gerekli uyarı ve teşviklerimi yaptığım halde, kan-koca arasındaki anlaşmazlık halinde iki hakem gönderme teklifini. yalnızca bir hakim kabû etti, sahi d ile birlikte yemine dayanarak hüküm vermeyi de bir başka hakimden başkası kabul etmedi. Allah bu hususta bana imkân verince de, (kadı olunca da.) gereken şekliyle Sünneti uygulamaya koyuldum. Her taraflarını Örtten cehaletleri dolayısıyla sen bizim beldemizin halkına hayret etme! Fakat, iki hakemden hiçbir haberi bulunrmyan Ebu Hanîfe'ye hayret et; hatta Şafîi'ye İki defa hayret et! Çünkü Şafîi şöyle demiştir "Bu ayetin zahiren ifade eder gibi görüldüğü husus, bunun her iki eşi de birlikte kapsayan hususlara dair olduğudur. Tâ ki, her ikisinin hali bu durumda birbirine benzesin, Bunun böyle olması şundandır: Ben yüce Allah'ın, kocanın serkeşlik etmesi halinde, karı-kocanın birbirleriyle sulh etmelerine izin. verdiği gördüğüm gibi, Allah'ın hududunu ayakta tutamamaktan korkmaları halinde ise, hull yapmalarına izin verdiğini gördüm. Bu ise, (hul'un) ancak hammin rızası ile olabileceği ihtimaline kuvvet kazandırmaktadır.

Yine yüce Allah, kocanın bir eşi bırakıp yerine bir başka eş almak islediği takdirde, önceki hanıma verdiğinden herhangi bir şey almasını yasaklamıştır. Bizim aralarında anlaşmazlık doğmasından korktuğumuz hususlarda. iki hakem göndermeyi emrermesi de, bu iki hakemin hükmünün eşlerin hükmünden ayrı olacağının delilidir. Durum böyle olduğu takdirde, kocanın ailesinden bir hakem, hanımın ailesinden de. bir hakem gönderilir. Her iki hakem, ancak eşlerin nzası ve vekil tayin edilmeleri ile güvenilir iki şahıs olarak gönderilirler. Bu konuda uygun gördükleri takdirde iki hakem onları bir araya da getirebilir, birbirinden ayırabilir de. İşte bu, iki hakemin her iki eşin vekili olduklarının delilidir." [61]

36. Allah'a ibadet edin. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-baba-ya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşularınıza ve uzak komşularınıza, yanınızdaki arkadaşaya» yolda kalmışa, ellerinizin altında bulunanlara iyilik edin. Allah, büyüklenip böbürleneni elbette sevmez.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onsekiz başlık altında sunacağız:

1- Allah'a Şirk Koşmaksızın İbadet:

İlim adamları icma ile bu âyet-i kerimenin, üzerinde ittifak olunan muhkem buyruklardan olduğunu, bundan hiç bir şeyin nesli olmadığını kabul etmişlerdir. Aynı şekilde bütün (ilâhî) kitaplarda da bu âyet-i kerime böylece yer almıştır. Bu böyle olmasaydı dahi, buna dair Kitabta bir hüküm indirilmemiş olsa bile, aklî bakımdan bu böylece bilinecekti. Daha önce ubudiyetin hüküm koymak ve tercihte bulunmak (ihtiyar) yetkisine sahip olana (Allah'a) karşı zillet arz etmek ve ihtiyacını sunmak anlamında olduğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah, kullarına kendisinin huzurunda zilletlerini arzetmelerini ve bunu yaparken de ihsâsî olmalarını emretmektedir. Âyet-i kerime, amellerin Allah'a ihlâs ile yapılması, riya ve benzeri şeylerin şaibelerinden arındırılmaları gerektiği hususunda aslî bir dayanaktır.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Artık kim Rabbine kavuşmayı ümid ederse salih bir amel işlesin ve Rabbinin ibadetine hiçbir kimseyi ortak tutmasın." (ei-Kehf, 18/110) Bu o, kadar önemlidir ki, kimi ilim adamlarımız şöyle demiştir: Bir kişi serinlemek kastıyla abdest alsa, yahut midesini rahatlatmak için oruç tutsa, bununla beraber de yüce Allah'a yaklaşmayı niyet eise, bu yeterli olmaz. Çünkü o, Allah'a yakınlaşmak niyetine bir de dünyevî bir niyeti karıştırmıştır. Halbuki, halis olmayan amel, Allah için olamaz. Nitekim yüce Allah: "Şunu bitki, halis din yalnız Allah'ındır" (ez-Zümer, 39/5) diye buyurmaktadır. Yine bir başka yerde de: "Onlar Allah'a ancak dini yalnız O'na halis kılanlar olarak ibadet etmekle etnrolundular" (el-Beyyine, 93/5.) diye buyurmaktadır. Aynı şekilde imam olarak namaz kıldırmakta olan bir kimse, bir başkasının rükûa eğilmekte olduğunu hissedecek olursa, onu (rükûdan kalkma vakti sona ermişse) beklemez. Çünkü, onun da rükûa eğilmesini beklemek suretiyle rükûnun yüce Allah'a ihlâsla yapılmış olmasını ortadan kaldırır.

Müslim'in Sahihinde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Şanı yüce ve mübarek olan Allah buyurdu ki: "Ben ortaklar arasında şirke en muhtaç olmayanım. Her kim bir amel işleyip de o amelde Benimle beraber Benden başkasını ortak edecek olursa, onu o şirk koşmasıyla başbaşa terkederim."[\[62\]](#)

Dârakutnî Enes b. Malik'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulûllab (sav) buyurduki: "Kıyamet gününde mühürlü sabiteler getirilir. Bunlar yüce Allah'ın

huzurunda dikilir. Yüce Allah meleklere bunu bırakın, bunu kabul edin, diye buyurur. Melekler derler ki: İzzetin hakkı için biz hayırdan başka birşey görmemiştik (de ona binaen yazmıştık). Aziz ve celil olan Allah, -ki O, en iyi bilendir- şöyle buyurur: Bu benden başkası içindi. Ben bugün ancak kendisiyle Benim rızam aranmış bulunan ameli kabul ediyorum," [63]

Yine Dârakutnî, ed-Dahhâk b. Kays el-Fîhrî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Muhakkak yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Ben hayırlı bir ortağım. Her kim Benimle birisini ortak koşacak olursa, o şey Benim ortağıma aittir. Ey insanlar, amellerinizi ihlasla, yalnız yüce Allah için yapınız. Çünkü muhakkak Allah, ancak kendisi için ihlâsla yapılanı kabul eder. Hiçbir zaman bu Allah içindir ve akrabalık hakkı içindir, demeyinim. Çünkü o takdirde o, akrabalık hakkı için olur. Ondan Allah için hiçbirşey olmaz. Hiçbir zaman; Bu Allah içindir ve bu sizin içindir, demeyiniz, O takdirde o, (hepsi) sizin için dediğiniz kimseler için olur ve onlardan yüce Allaha ait hiçbir şey olmaz." [64]

Şirkin Mertebeleri: [65]

Bu husus sabit olduğuna göre, şunu bil ki, ilim adamlarımız (Allah onlardan razı olsun) şöyle demişlerdin Şirkin üç mertebesi vardır ve hepsi de haramdır. Şirkin esası, ulûhiyeünde Allah'ın ortağının bulunduğuna inanmaktır. İşte en büyük şirk ve cahiliye şirki budur. Yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah, kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını dilediğine bağışlar" (en-Nisa, 4/48) Buyruğunda kastedilen şirk de budur.

Bundan hemen bir sonraki mertebe ise, fiilinde yüce Allah'ın ortağı olduğuna inanmaktır Bu da: Allah'tan başka herhangi bir varlık, bir fiili bağımsız olarak meydana getirip icad eder, diyenlerin görüşüdür. Böyle bir varlığın ayrıca ilâh olduğuna inanmasa dahi bu bir şirktir. Bu ümmetin mecusi-leri olarak bilinen Kaderiye gibi. Cibril Hadisinde de görüldüğü gibi, İbn Ömer, bunlardan u^ak olduğunu ifade etmiştir. [66] Bundan sonraki mertebe ise, ibadette Allah'a ortak koşmaktır ki, bu da riyakârlıktır. Riyakârlık ise, yüce Allah'ın yalnızca kendisi için yapılmasını emretmiş olduğu İbadetlerden herhangi birisini başkası için yapmak demektir. İşte haram oluşunu beyan etmek üzere birçok âyet-i kerimelerin ve hadis-i şerifin varid olduğu şirk türü de budur. Bu amelleri iptal eden bir iştir. Ve oldukça gizlidir. Cahil ve anlayışsız olan kimseler bunu bilemezler.

Allah, Haris el-Muhasibî'den razı olsun ki, o bunu, er-Riâye adlı eserinde açıklamıştır. Ve riyanın amelleri bozduğunu da beyan etmiştir. İbn Mâce'nin Süneninde, Ebu Said b. Ebi Fedale el-Ensârîden -ki ashab-ı ki ramdandır- şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah buyurdu ki: "Allah kendisinde hiç bir şüphenin bulunmadığı bir gün olan Kıyamet gününde, öncekileri de sonrakileri de toplayıp biraraya getirdiğinde, bir münadi şöyle seslenecek-tir: Her kim, aziz ve celil olan Allah için yapması gereken ameline bir başkasını ortak koşmuş ise, haydi gitsin o amelinin ecrini Allah'tan başkasının nezdinde arasın. Çünkü şüphesiz Allah, ortaklar arasında, ortaklığa en ihtiyaç* olmayandır." [67] İbn Mâce'de, Ebû Said el-Hudrî'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bizler el-Mesih el-Deccal hakkında konuşurken, Rasulullah (s.a) yanımıza çıkageldi ve şöyle dedi: "Bence sizin için el-Mesih el-Dec-cal'den daha da korkulması gereken bir şeyi size haber vereyim mi?". Ebû Said el-Hudrî dedi ki: Evet bildir, Ey Allah'ın Rasulü dedik. Şöyle buyurdu; "O, gizli şirkdir; kişi namaza kalkar durur da, bir kişinin kendisine baktığını gördüğünden dolayı namazını süslemesidir." [68]

İbn Mâce'de Şeddâd b. Evs'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz ümmetim için en çok korktuğum şey, Allah'a şirk koşmalarıdır. Ben onların güneşe, aya ve puta tapacaklarını söylemiyorum. Şu kadar var ki, Allah'tan başkası için yapacakları ameller ve itaat edecekleri gizli bir şehvetten (korkuyorum), [69]

Bunu ayrıca Tirmizî el-Hakîm (Nevâdirü'l-Usûl'de) [70] rivayet etmiştir, ileride el-Kehf Sûresi'nin sonlarında (.18/110. âyetin tefsirinde) bu hadts-i şerif gelecektir, orada ayrıca gizli şehvetin mahiyeti de açıklanacaktır. [71] İbn Lehîa de, Yezîd b. Ebi Habib'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlul-lah (sav)'a gizli şehvet hakkında soru soruldu da o da şöyle buyurdu: "Gizli şehvet, kişinin gelip etrafında oturulmasını sevdiği için öğrenmesidir."

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (r.a) der ki: Riya üç türlüdür. Birincisi, kişinin fiilini aslı itibarı ile Allah'tan başkası için yapması ve bununla beraber o fiilin Allah için yaptığını bilinmesini istemesidir. Bu bir çeşit münafıklık ve imanda şüpheye düşmektir. İkinci çeşit; Bir işe Allah için başlar, Allah'tan başkası da ona muttali oldu mu, bundan sevinir ve gayrete gelir. Böyle bir kimse tevbe edecek olursa, bütün yaptığını yeniden iade etmelidir.

Üçüncüsü ise, ılıs ile bir amele başlayıp, Allah için o amelini bitirir, bu hali ile o kişi bilinir ve bundan dolayı övülür, o da bu övülmeden huzur duyarsa, işte yüce Allah'ın yasakladığı riya budur. Sehl der ki: Lukman, oğluna şöyle demiş:

Riyakârlık, amelinin ecrini dünya yurdunda istemendir. Halbuki, iyi insanların ameli âhiret için olmalıdır. Ona riyanın İlacı nedir diye sorulunca, o da ameli gizlemektir dedi. Peki, amel nasıl gizlenilir diye sorulunca, şöyle dedi; Açığa vurmakla mükellef tutulduğun amele ancak ih-lâs ile gir (başla). Açığa vurmakla mükellef tutulmadığın şeye de, Allah'tan başka hiçbir kimsenin muttali olmasını isteme- Yine devamla der ki: İnsan-lann muttali olduğu hiçbir ameli sen amelden sayma. Eyyûb es-Sahüyanî der ki: Ameli dolayısıyla mevkiinin bilinmesini isteyen bir kimse akıllı bir kimse değildir. Derim ki: Sehl'in: "Bir amele ihlas ile başlayıp..." ifadesi ile ilgili olarak şunları söyleyelim: Eğer o kişinin, başkalarının söyledikleri dolayısıyla huzur ve sükûn bulup sevinmesi, kalplerinde yer edip bundan dolayı kendisini övmeleri, ona saygı ve ta'zim göstermeleri, iyilikte bulunmaları, onlardan elde etmeyi İstediği mal ve bundan başka birtakım şeylere nail oîmak için olursa, bu yerilen bir şeydir. Çünkü, böyle birisinin kalbi, onların o ameline muttali olmaları dolayısıyla sevinçle dolup taşmış demektir. Velevki onlar, o amelini yapıp bitirdikten sonra muttali olmuş olsunlar.

Kendisi ameline muttali olmalarını sevmemekle, Allah'ın insanları muttali kılmasını sevmekle ve Allah'ın lütfü dolayısıyla sevinmesine gelince; onun bu sevinci Allanın lütfuyla bir itaat olur. Nitekim yüce Allah, şöyle buyurmaktadır; "De ki, Allah'ın lütfü ve rahmetiyiz ve yalnız bunlarla sevinirsiniz. Bu onların toplaya geldiklerinden daha hayırlıdır." (Yunus, 10/58). Buna dair geniş açıklamalar ve bu açıklamaların tamamlanması, el-Muhasibî'nin er-Riaye adlı eserindedir. Bu bilgilere vakıf olmak isteyenler, oraya baksınlar.

Yine Selîl'e, Peygamber (sav)'ın: "Ben bir ameli gizlice yapıyorum da, ona muttali olunur ve bundan dolayı bu benim hoşuma gider." [72] Hadisi sorulunca şu cevabı vermiş: Bunun hoşuna gitmesi Allah'ın açığa vurduğu ameli dolayısıyla şükretmesi bakımından veya buna benzer bir cihetten dolaydır. İşte bu açıklamalar, riyakârlık ve amellerin Allah İçin ihlas ile yapılması gereğine dair yeterli özetir Bakara Sûresİ'nde (2/139- âyette) İhlasın gerçek mahiyeti ile ilgili açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamd olsun. [73]

2. Anne-Baba Hukuku:

Yüce Allah'ın: "Ana-babaya... iyilik edin" buyruğuna gelince, (köle olmaları halinde) anne-babayı azad etmenin, onlara yapılacak iyilikler tümiesin-den olduğu bu sûrenin baş tarafında açıklanmış bulunmaktadır. İleride Sub-hân (el-İsra) Sûresİ'nde onlara iyilik yapmanın hükmü (17/23-24. âyetlerin tefsirinde 2-14. başlıklarda) yeterince açıklanacaktır. İbn Ebî Able, "iyilik yapın" kelimesini

ötreli olarak şeklinde okumuştur. Yani onlara iyilik yapmak vaciptir. Diğerleri ise onlara iyilik yapın, anlamında olmak üzere bu kelimeyi nasb ile okumuşlardır. İtim adamları der ki: Lütuf ve ihsanda bulunan yaratıcıdan sonra, şükre, iyi davranmaya, onlara iyilik ve itaatle bağlı kalmaya, boyun eymeğe en layık olan kimseler, Allah'ın kendisine ibadet, itaat ve şükürü ile iyilikte bulunmayı zikrettiği kimselerdir. Bunlar-sa anne ve babadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bana ve anne-baba na şükret diye..." (Lukman, 31/14) İkisi de Vasıflı olan Şube ve Huşeym'ün Ya'la b\ Ata'dan o, babasından o, Abdullah b. Amr b. el-As'dan naklettiğine göre: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Rabbîn rızası, anne-babanın rızasına bağlıdır. Onun gazabı da anne-babanın gazabından ötürüdür." [74]

3. Akrabaya, Yetimlere ve Yoksullara İyilik:

Yüce Allah'ın: "Akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edin" buyruğuna gelince, buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/83. âyet, 4 ve 5. başlıklarda) geçmiş bulunmakta dır. [75]

4. Komşular:

Yüce Allah'ın: "Yakın komşularınıza ve uzak komşularınıza", iyilik edin" buyruğuna gelince: Yüce Allah, komşunun korunması, hakkının yerine getirilmesini emretmiş ve onun haklarına gereken riâyetin, gösterilmesini de hem Kitabında, hem Peygamberinin diliyle tavsiye etmiştir. Nitekim yüce Allah, anne-baba ve akrabalarından sonra komşu hakkını sözkonusu ederek: "Yakın komşularınıza* diye buyurduğu gibi: "Uzak komşularınıza" yani yabancı komşularınıza da iyilik edin diye buyurmuştur. "el-Câr el-cunub"u yabancı komşu diye açıklayan İbtî Abbas'tır. Sözlükte de "el-cunub" uzak ve yabancı demektir). Filan kişi ecnebidir sözü de buradan gelmektedir. Uzaklık anlamına gelen "cenabet" de böyledir. Dilciler şu beyiti zikrederler:

"Artık sen beni Nâil'den [76] uzak tutmak suretiyle mahrum bırakma beni; Çünkü ben çadırlar ortasında yabancı kalmış bir kişiyim."

el-A'sâ da der ki:

"Uzak bir yerden Hureya'e ziyaretçi olarak geldim

Fakat Hureys bana birşeyler bağışlamaktan yana donuk idi.

el-A'meş ile el-Mufaddal, "Uzak komşularınıza" buyruğunu şekliinde ikinci

kelimedeki "cim1" harfini üstün ve "nun" harfini sakın olarak okumuştur ki, bu da bu kelimenin bir başka söyleyişidir. Arada herhangi bîr akrabalık bulunmadığı takdirde denilir. Çoğulu da; şeklinde gelir.

Burada bir muzafın takdir edildiği de söylenmiştir. Buna göre; yanı bulunan, komşu takdirindedir. Yan tarafta (bitişik komşu) anlamına geldiği de söylenmiştir.

Nevt" eş-Şami der ki: "Yakın komşu"dan kasıt, müsiüman komşudur, "uzak komşu"dan kasıt ise, yahudi ve hristiyan komşudur.

Derim ki: Buna göre, komşu hakkına riâyetin tavsiye edilmesi, müsiüman olsun, kâfir olsun emrolunmuş ve teşvik olunmuş bir iştir. Sahih olan görüş de budur. İyilik yapmak, bazan gözetmek anlamındadır. Bazan güzel geçinmek, eziyet vermekten uzak durmak ve onu korumak anlamına da gelir.

Buhari, Aişe (r,anha)'dan Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Cebrail bana komşuyu o kadar tavsiye etti ki, nerdeyse onu mirasçı kılacak zannettim." [77] Ebu Şureyh Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir:

"Allah'a yemin ederim kî iman etmiş olmaz. Allah'a yemin ederim ki iman etmiş olmaz. Allah'a yemin ederim ki iman etmiş olmaz"- Ey Allahın Rasûlü kim (den sözediyorsunuz)? diye sorulunca, şöyle buyurdu: "Vereceği sıkıntılardan yana komşusu kendisini emniyette hissetmeyen kişi." [78]

İşte bu, bütün komşular hakkında umumi bir buyı-uktur. Hz. Peygamber üç defa yemin etmek suretiyle ve komşusuna eziyet eden bir kimsenin kamil bir iman ile iman etmiş olmayacağını belirterek, komşuya eziyeti terk etmeyi tekid etmiştir, O halde, rnü'minin komşusunu eziyet vermekten çekinmesi, Allah'ın ve Rasûlünün yasakladığı şeyden uzak durması, her ikisinin de ra2i olacağı ve kullarını işlemeye teşvik ettikleri şeylere de rağbet duyması gerekmektedir. Peygamber (savVdan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Komşular üç türlüdür Bir koms.u vardır ki, üç hakkı vardır. Bir komşu vardır ki, iki hakkı vardır. Bir komşu vardır ki, bir hakkı vardır. Üç hakkı olan komşu, müsiüman ve yakın akraba olan komşudur. Bunun komşuluk hakkı, akrabalık hakkı ve müslüman olmak hakkı vardır. İki hakkı bulunan komşu, müsiüman komşudur. Bunun müslümanlık dolayısıyla bir hakkı ve komşuluk dolayısıyla bir hakkı vardır. Bir tek hakkı olan komşu ise, kâfir komşudur. Bunun yalnızca komşuluk hakkı vardır. [79]

5. Yakın Komşu ve Bazı Haklarına Örnekler:

Buhârî, Âişe (r.anha)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Benim iki tane komşum vardır. Bunların hangisine hediye vereyim. Şöyle buyurdu: " Kapısı sana daha yakın olana" [80]

Bir gurup ilim adamı, bu hadis-i şerifin, yüce Allah'ın, "Yakın komşularınıza* buyruğundan ne kastedildiğini açıkladığı görüşündedir. Bu ise, mesken itibari ile sana yakın olan komşu demektir. "Uzak komşu" isey meskeni senden uzak olandır. Ayrıca bunu, komşu lehine şuf anın gerekliliğine de delil göstermişler ve Hz. Peygamberin: "Bitişik komşu buna daha bir hak sahibidir" [81] hadisi ile desteklemişlerdir.

Fakat bunda buna dair delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü Hz. Aişe, Peygamber (sav)'a komşulardan kime hediye vermekte başlayacağına dair soru sormuş, Hz. Peygamber de, kapısı kendisine daha yakın olandan bağliıyacağını, böyle bir komşunun ötekilerinden daha önce geldiğini bildirmişti.

İbnü'l-Münzir der ki: Bu hadis-i geril;, duvarı bitişik olmıyan kimse hakkında da komşu tabirinin kullanılacağına delildir. Ebû Hanife, bu hadisin zahirinden uzaklaşarak şöyle demiştir; Bitişik komşu eğer şufayı istemez, (şufa talebinde bulunmaz) buna karşılık ona bitişik olan ancak (satılan) eve bitişik, yolu da, duvan da yoksa, o komşunun bu evde şuf'a hakkı yoktur. Halbuki genel olarak ilim adamları şöyle demektedir Kişi komşuları lehine bir vasiyette bulunacak olursa, ona bitişik olan komşuya da verilir, diğerlerine de verilir. Ancak Ebû Hanife, genel olarak ilim adamlarından (.onların kanaatlerinden), ayrılarak: Yalnızca bitişik olan komşuya verilir, demektedir. [82]

6. Komşuluk Sınırı:

Komşuluğun sınır» hususunda insanlar farklı görüşlere sahiptir. el-Evzaî şöyle dermiş: Her taraftan kırk ev. İbn Şihab da böyle demiştir. Rivayet edildiğine göre, bir adam Peygamber (sav) gelip şöyle demiş: Ben bir kavmin kal-dığı mahallede konakladım. Onların arasında bana en yakın komşu olanları bana en fazla eziyet edenleridir. Peygamber (sav), Ebû Bekir, Ömer ve Ali'yi mescidlerin kapılarında yüksek sesle şöyle bağırarak üzere gönderdi: "Şunu bilinki, kırk ev komşudur. Komşusu vereceği zararlardan emniyet altında olmıyan btr kimse, cennete giremez." [83]

Ha. Ali b. Ebi Talîb der ki: Ezan sesini işiten kişi komşudur. Bir kesim de şöyle demiştir: Namaz için kamet getirildiğini duyan kişi o mescidin kornşu-sudur. Bir

diğer kesim de şöyle demektedir; Bir kimse ile aynı mahallede, yahut aynı şehirde oturan kimse komşudur. Yüce Allah da; "Eğer münafıklar... vazgeçmezlerse... sonra da onlar orada ancak az bîr zaman seninle komşuluk tcterler," Cel-Ahzab, 33/60) diye buyurmakta ve böylelikle onların Medine'de bir arada bulunmalarını komşuluk olarak değerlendirmektedir. Komşuluğun bir takım mertebeleri vardır ve biri diğerine daha çok yakındır. Bunların en yakın olanları ise zevcedir. Nitekim şair şöyle demiştir;

"Ey komşum, (hanımım) bâin talakla benden boş ol! Sen haydi sen boş oldun."
[84]

7. Komşuya İyilik Yapma Örnekleri;

Müslim'in Ebû zer'den rivayet ettiği şu hadiste komşuya iyilik türlerinden bimine örnek Ebû Zer dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Ey Ebû Zer, sen bir çorba pişirecek olursan suyunu çok kat ve komşularını gözet." [85]

Böylelikle Hz. Peygamber üstün ahlâkî değerlere teşvikte bulunmuştur. Çünkü bu şekildeki davranışlar, karşılıklı sevgiyi, güzel geçimi doğurduğu gibi, ihtiyacı ve fesadı da defederler. Komşu komşusunun penceresinin çıkardığı kokulardan rahatsız olabilir. Belki, onun çoluk çocuğu vardır da, bunların zayıflannın o kokular dolayısıyla o yemeğe canı çeker. Onların. İhtiyaçlarını karşılamak durumunda olan. kimse ise, çoluk çocuğunun acıları ve bundan dolayı karşı karşıya kalacağı mükellefiyet ona ağır gelebilir. Bilhassa onların sorumluları zayıf veya dul bir kadın ise, bu zorluk daha bir artar, bu acı ve hasret daha da ileri derecelere varır.

Denildiğine göre, Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'un ayrılma cezasına sebep bu olmuştu. İşte bütün bunlar onlara götürölüp verilecek bir parça yemeğe onları ortak etmek suretiyle bertaraf edilir İşte bu anlam dolayısıyla Hz. Peygamber yakın komşuya hediye vermeyi teşvik etmiştir. Çünkü yakın komşu, komşusunun evine girip çıkana bakar. Bunları gördüğü vakit, bu hususlarda ona ortak olmayı arzular.

Yine gaflet ve gafil avlanabilme zamanlarında karşıkarşıya kalabildiği bir ihtiyaç halinde, komşunun yardımına en çabuk koşan yine komşudur. Bundan dolayı evi daha yakın olmakla birlikte kapısı daha yakın olana (hediye vermekle) başlamayı irşad buyurmuştur.

Doğrusunu en İyi bilen Allahtır. [86]

8. Hediyeleşme Adabı:

İlim adanılan der ki: Hz. Peygamber: "Suyunu çok kat!" buyurmakla cimri olana işi kolaylaştırmaya oldukça incelikli bir şekilde dikkat çekmiş, işaret buyurmuştur. Artırılacak olan şeyi parasız olan su dîye belirlemiştir. Bundan dolayı o: "Bir çorba pişirdiğin zaman onun etini artır" dememiştir. Çünkü bunu yapmak herkes için kolay değildir

Şair ne güzel söylemiş:

"Birdir benim tencerem ile komşumun tenceresi O tencere bana gelmeden önce ona gider."

Hz. Peygamberin: "Sonra komşularından bir aile halkını gör ve onlara bu çorbadan maruf olan birşeyler gönder"[\[87\]](#) buyruğu sebebiyle hakir görülen ve oldukça basit ve Önemsiz şeyler hediye olarak verilmez. "Onlara maruf olan birşeyler gönder" sözü, hediye olarak verilmesi örf haline gelmiş olan birşey gönder, demektir. Az bir miktar her ne kadar hediye olarak verilen şeylerden ise de? bu azıcık miktar bu seviyeye çıkamıyabilir. Eğer azıcık miktardan fazlasını hediye edemiyecek durumda, ise, onu hediye ediversin ve onu da basit ve önemsiz görmesin. Kendisine hediye verilen kabul etmelidir. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ey mü'min kadınlar, sizden herhangi biriniz, yanık bir koyun bacağı olsa dahi komşusuna (yereceği hediye) asla önemsiz görmesin."

Bunu Mâlik, Muvattâ adlı eserinde zikretmiştir.[\[88\]](#)

Biz bu hadisteki "Ey mü'min kadınlar" anlamına gelen: kelimesindeki "mü'mineler" anlamına gelen "el-MÜ'minat" kelimesini muzaf olarak değil, merfu olarak kaydetmiş bulunuyoruz. İfadenin takdiri İse: şeklindedir. Nitekim Ey kerim adamlar! denilmesi de böyledir Görüldüğü gibi burada da münâdâ olan; ibaresi hazf edilmiştir. Kadınlar anlamına gelen; kelimesi ise, buna sıfat takdirindedir. Mü'mineler ise "kadınlar" kelimesinin sıfatıdır- Bunun izafet şeklinde diye söyleneceği söylenmiş ise de birincisi daha çok görülen bir husustur. [\[89\]](#)

9. Komşu Haklarının Kapsamı:

Komşuya gereken şefkati göstererek, onun bir kerestesini (kendi duvarına) yerleştirmesine engel olmamak da komşuya ikram kabilindendir. Rasûlullah (say) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse, komşusunun kendi

duvarına bit1 kalası gömüp yerleştirmesine engel olmasın." Daha sonra Ebû Hureyre şöyle der: Bana ne oluyor ki sizin bundan yüz çevirdiğinizi görüyorum? Allah'a yemin ederim ki, ben bunu sizin huzurunuzda gözünüzün önünde açıkça söyleyeceğim. (Bundan geri durmayacağım).[\[90\]](#)

Buradaki "kalas" kelimesi çoğul olarak ve: Kalaslarına şeklinde çoğul olarak da, tekil olarak da rivayet edilmiştir. Ayrıca "aranızda, önünüzde" anlamına gelen: kelimesi de kollarınız arasında (veya önünüzde)" anlamına gelecek şekilde: diye de rivayet edilmiştir. Mutlaka ben bunu atacağım ifadesi ise; ben bu sözü ve bu olayı mutlaka size nakledeceğim! demektir,

Buna dayanarak bunun vücup ifade ettiği mi söylenecektir, yoksa mendup-luk ifade ettiği mi? Bu hususta ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır.

Mâlik, Ebû Hanife ve arkadaşları bunun komşuya iyilik yapmak, onu müsamaha ile karşılamak, ona ihsanda bulunmaya teşvik anlamında olduğu görüşündedirler. Yoksa bu bir vücup ifade etmez. Buna delil ise Hz, Peygam-ber'in: "Gönül hoşluğu ile olmadıkça müslüman bir kimsenin malı helal olmaz"[\[91\]](#) hadisidir.

Derler ki: Hz. Peygamberin "Komşusuna engel olmasın" buyruğunun anlamı da tıpkı Hz. Peygamberin şu buyruğundakî mana gibidir: "Sizden herhangi birisinden hanımı mescide gitmek üzere izin İstiyecek olursa ona engel olmasın.

[\[92\]](#) Bunun ise herkese göre ifade ettiği mana, kocanın bu hususta göreceği salah ve hayra göre mendupluk ifade ettiğidir.

Şafiî, arkadaşları, Ahmed b. Hanbel, tshak, Ebû Sevr, Davud b. Ali ve ehl-i hadisten bir gurup da bunun vücup ifade ettiği kanaatindedirler. Derler ki: Şayet Ebû Hureyre, Peygamber (sav)'den işittiklerinden vücup anlamını çıkartmamış olsaydı, vacip olmayan birşeyi onlara vacip kılmazdı. Aynı zamanda bu, Ömer b. el-Hattab (r.a)'ın da görüşüdür. Çünkü o, Muhammed b. Mesleme'nin arazisinden geçecek su arkı ile ilgili meselede» ed-Dahhâk b. Ha-life'nin lehine, Muhammed b. Mesleme'nin aleyhine hüküm vermiş, Muhammed b, Mesleme: Vallahi olmaz deyince, Hz. Ömer de şöyle demişti: "Vallahi onu senin karnının üzerinden olsa dahi ordan geçireceğim" dedikten sonra Hz. Ömer, cd-Dahhak'a su arkını oradan geçirmesini emretmiş, cd-Dah-hak da böyle yapmıştı.

Bunu da Mâlik Muvatta'da rivayet etmiştir.[\[93\]](#)

Şafiî de "er-Bed" adlı eserinde Mâlik'in bu bölümde Hz.Ömer'e muhalif sahabeden her hangi bir kimse bulunmadığını iddia etmekte ve Mâlik'in bunu rivayet edip kitabına almasına rağmen bunu delil olarak kabul etmeyip kendi görüşüne istinaden reddetmesini tepki ile karşılamaktadır. Ama Ebû Ömer (b.

Abdi'l-Berr) şöyle demektedir: Durum Şafî'nin iddia ettiği gibi değildir. Çünkü Muhammed b. Mesleme'nin bu husustaki görüşü Hz. Ömer'in görüşüne muhalifti.

Ensar'ın^[94] görüşü de aynı şekilde Hz. Ömer'in görüşüne muhalif idi. Abdurrahman b. Avf'ın kendisine ait olan bir suyu, bir başkasının bahçesinden geçirmesi kıssasında ve bunu değiştirmesinde de (Ha. Ömer'e muhalif kanaate sahip olan ashabın) bulunduğunu görmekteyiz. Ashab-ı kiram arasında görüş ayrılığı bulunduğu takdirde ise, kıyasa başvurmak gerekir. Kıyas, müslümanların kanlarının, mallarının, ırzlarının özel olarak gönül hoşluğu ile olanları müstesna, birbirlerine haram olduklarına delâlet etmektedir. İşte Peygamber (sav)'dan sabit olan da budur. Ebû Hureyre'nim Bana ne oluyor ki sizin bundan yüz çevirdiğinizi görüyorum. Allah'a yemin ederimki bunu önünüze atacağım, şeklindeki sözü, veya buna benzer ifadesi, bu husustaki kanaatin hilâfına delil olarak gösterilebilir. Ancak birinci görüşün sahipleri şu şekilde cevap vermektedirler: Burada irtifak hakkı gereğince hüküm vermek, sünnetten sabit olan delil ile Hz. Peygamberin: "Gönül hoşluğu ile olmadıkça müslüman bir kimsenin malı helal olmaz" buyruğunun kapsamı dışına çıkmaktadır. Çünkü bunun anlamı temlik ve tüketmektir. Bu hadiste irtifak hakkıyla alakalı birşey yoktur. Çünkü Peygamber (sav) bu ikisi arasında hüküm bakımından fark gözetmiştir. O bakımdan Rasûlullah {sav}'ın fark gözetmediği şeylerin aynı hükümde bir arada görülmemesi gerekir. Yine Mâlik şunu nakletmektedir: Medine'de Ebû'l-Muttalip adında bu şekilde hüküm veren bîr hakim varmış. Bu görüşün sahipleri ayrıca el-A'meş'in Enes'den rivayet ettiği şu haberi de delil gösterirler; Enes dedi ki: Uhud gününde bizden bir genç şehid düştü. Annesi yüzündeki toprağı silip: Müjdeler olsun sana, ne mutlu sanaki cennetliksin demeye koyuldu. Peygamber (sav) ise ona şöyle dedi: "Nerden biliyorsun? Belki o, kendisini ilgilendirmeyen hususlar hakkında söz söyler ve kendisine zarar vermeyen şeylere mani oluyordu." el-A'meş'in Enes'den hadis dinlediği sahih bir rivayet yoktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.^[95] Bu açıklamaları Ebû Ömer yapmıştır. ^[96]

10. Komşunun İrtifak Hakları:

Vârid olan bir hadis-İ şerifte Peygamber (sav), komşunun irtifak haklarını bir arada zikretmiş bulunmaktadır. Bu hadisi Muaz b. Cebel şöylece rivayet etmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü Komşunun hakkı nedir? dedik. Şöyle buyurdu:

"Senden borç isterse ona borç verirsin. Senden yardım isterse ona yardım edersin. Muhtaç olursa ona verirsin. Hastalanırsa onu ziyaret edersin. Ölürse cenazesinin arkasından gidersin. Ona bir hayır isabet ederse bu seni sevindirir ve bundan dolayı onu tebrik edersin. Ona bir musibet isabet ederse bu da seni rahatsız etmeli ve bundan dolayı ona taziyetlerini bildirirsin.

Tencerenin koku ve dumanı ile onu -ona o tencereden bir kepçe göndermedikçe- rahatsız etmezsin. Yukardan onun evini gözetlemek üzere ve ona gelecek rüzgarı kapatsın diye onun izniyle olmadıkça binanı ondan daha yükseğe çıkarmazsın. Herhangi bir meyve salın alacak olursan ondan ona da hediye gönder. Aksi takdirde gizlice onu evine sok. Çocukların ondan herhangi bir parçayı alıp dışarı çıkarak onun çocuklarını bu sebepten dolayı rahatsız etmesin. Benim söylemek istediğimi iyice anlıyor musunuz? Allah'ın rahmeti ile esirgediği az sayıdaki kimseter müstesna, komşunun hakkı ödenemez." Veya buna yakın ifadelerle bunu açıkladj. Bu hadis kapsamlı bir hadistir Ve hasen bir hadistir. İsnadında, Ebû'i-Fadl, Osman b. Macar eş-Şeybani vardır ki, pek hoş karşılanan bir ravi değildir. [97]

11. Komşuluk Haklarının Sabit Olması İçin îman Şart mıdır?

İlim adamları der ki: Komşuya ikrama dair hadis-î şerifler, kayıtlı oîarak değil, mutlak olarak gelmiştir. Açıkladığımız gibi kâfir dahi bunun kapsamındadır. Bu hususta vârid olan haberde ashabın şöyle dediği nakletilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü, biz onlara (kâfir komşularımıza), kurban etlerinden ye-direlim mi? Hz. Peygamber; "Müşriklere müslümanîann kestiği kurbanlıklardan birşey yedirmeyiniz" diye buyurmuştur. <2)*

Hz. Peygamberin, müşriklere mü si umanların kestikleri kurbanlardan yedirmeyi yasaklaması, muhtemeldirki, kurban kesenin kendisinin de yemesi, zenginlere de yedirmesi caiz olmayan kişinin ve zimmetinde vacip olan kurbandır. Zenginlere yedirmesinin de mümkün görüldüğü vacip olmıyan kurbanlara gelince, bundan zimmet ehline yedirmek caizdir. Peygamber (sav) da kurban etinin dağıtılması

esnasında Hz, Aişe'ye: "Yahudi komşumuzdan başla1' diye buyurmuştur. [98]

Yine rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Arar b. el-Âs'ın ailesi arasında bir koyun kesilmiş idi. Abdullah eve gelince üç defa: Yahudi komşumuza hediye ettiniz mi? diye sordu. Çünkü ben RasûluHah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Cebrail bana komşuyu o derece tavsiye etti ki, neredeyse onu mirasçı kılacak sandım." [99]

12. Yakıtı Arkadaş:

Yüce Allah'ın: "Yanınızdaki arkadaş" buyruğundan kasıt, yol arkadaşıdır. Taberî muttasıl senetle naklettiğine göre, Rasûlullah (sav) ile birlikte ashabından bir kişi vardı. Her ikisi de birer deve üzerinde idi. Rasûlullah (sav) su kenarındaki bir koruluğa girdi- Oradan birisi eğri olan iki sopa kopardı. Ağaçlar arasından çıkıp düzgün olanını arkadaşına verdi. Arkadaşı: Ey Allah'ın Rasûlü, bu daha çok senin hakkıdır deyince, Hz. Peygamber, "Asla, Ey filân. Çünkü bir başkasıyla arkadaşlık ederi her bir kişi, onunla yaptığı arkadaşlıktan -günün kısacık bir anı kadar dahi olsa- sorumlu tutulacaktır " diye buyurdu. [\[100\]](#)

Rabia b. Ebi Abdurrahman da der ki: Yolculuğun kendine göre üstün adabı, ikâmet halinin de üstün adabı vardır. Yolculuk halindeki üstün adap, azığı bol bo! başkasına verebilmek, arkadaşlarla az anlaşmazlık çıkarmak ve Allah'ın gazap ettiği şeyler dışında çokça şakalaşmak. İkamet halinde üstün adaba gelince, mescidlere nnutad bir şekilde gitmek, Kur'an okumak ve Allah yolunda çokça kardeşleri bulunmak, Esedoğullarından birisi -ki, bunun Hâtem- Taî olduğu da söylenmiştir- şöyle demiştir:

"Eğer arkadaşımın ayrıca bir bineği olmayıp, benim bineğimin arkasında değilse, Hiçbir zaman benim ayağım bineğin üzerine çıkmaz.

Eğer benim azığımın yansı onun azığı olmazsa,

Ben azıksız da kalayım, benim fazladan hiçbirşeyim de olmasın.

Sahib olduğumuz şeylerde içinde bulunduğumuz bu durumda ikimiz de ortağız.

Bazen şöyle görüyorum:

Benim lütfumdan nail olduğu için adeta o bana lütuf etmiş gibidir."

Hz. Ali, İbn Mes'ud ve İbn Ebi Leylâ: "Yanınızdaki arkadaş" dan zevce olduğunu söylemişlerdir. İbn Güreye ise der ki: Yakın arkadaş, senden fayda sağlar umuduyla seninle arkadaşlık yapıp yanından ayrılmayandır. Ancak birinci görüş daha sahihtir. Bu İbn Abbas, İbn Cübeyr, İkrime, Mücahid ve ed-Dahhak'ın da görüşüdür. Âyet-i kerime umum ifadesi dolayısıyla bütün bu hususları da kapsıyor olabilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[101\]](#)

13. Yolda Kalmış;

Yüce Allah'ın: "Yolda kalmışa..." buyruğu İle ilgili olarak Mücahid der ki: Bundan maksat, senin yanından yolu sana uğrayıp geçip giden kimsedir.

Yol (es-Sebil) geçip gidilen yol demektir. (İbnü's-Sebil yol oğlu şeklinde-

yolcunun yola nisbet edilmesi ise, onun yoldan geçmesi ve yoldan ayrılmaması dolayısıyladır. Ona birşeyler vermek, ona yumuşak davranmak, ona gitmek istediğı yeri göstermek ve doğruya yöneltmek de yolcuya yapılacak iyilikler cüm! esindendir. [\[102\]](#)

14. Ellerinizin Altında Bulunanlara da İyilik Edin:

Yüce Allah: "Ellerinizin altında bulunanlara iyilik edin" buyruğu ile, sahip olunan kölelere de iyilikte bulunmayı emretmektedir. Peygamber (sav) de bu emri beyan etmiştir. Müslim ve başkaları el-Ma'rur b. Süveyd'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Rebeze'de iken yolumuz Ebû Zer'e uğradı. Ebû Zer1 in üzerinde de bir bürde (sarınılan bir örtü), kölesinin üzerinde de onun gibi bir bürde vardı. Biz Ey Ebû Zer, dedik. İkisini bîr araya getirsen tam bir hülle olurdu. Şöyle dedi: Benim ile kardeşlerimden bir diğeri arasında sözlü bir atışma olmuştu. Onun annesi arap değildi. Annesi dolayısıyla onu ayıpladım. Beni Peygamber (sav)'e şikâyet etti. Peygamber (sav) ile karşılaşınca şöyle buyurdu; "Ey Ebû Zer, sen kendisinde cahüiyye (nin) izleri bulunan birisisin/" Ey Allalı'm Rasûlü, dedim. İnsanlara şovenin annesine de babasına da söverler. Şöyle dedi: "Ey Ebû Zer sen, kendisinde cahi-liyye (nin) İzleri bulunan birisisin. Bunlar sizin kardeşlerinizdir. Allah onb-rı elinizin altına hizmet etmek üzere vermiştir. O bakımdan yediklerinizden onlara yediriniz, giydiklerinizden onlara giydiriniz. Onlara ağır gelecek, altından kalkamıyacakları işleri yüklemeyiniz. Eğer yükleyecek olursam?., onlara yardımcı olunuz."[\[103\]](#)

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre: Bir gün bindiği bir katırın terkisine kölesini de bindirdi. Birisi ona şöyle dedi: Onu indirsen de bineğinin arkasından yürüse, Ebû Hureyre şöyle dedi: Ateşe dönüşmüş iki demet odunun, yakabildikleri kadar beni yakacak şekilde benimle yürümeleri benim için kölemin arkamda yürümesinden daha sevimlidir. Ebû Davud da, Ebû Zer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûllulah (sav) şöyle buyurdu: "Köleleriniz arasından size uygun bulduğunuz kimseye yediğinizden yediriniz, giydiğinizden giydiriniz- Size uygun düşmeyen de satın ve Allah'ın yarattıklarına azap etmeyiniz."[\[104\]](#) Yine Müslim, Ebû Hureyre (r.a)'dan Peygamber (sav.)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Yedirmek ve giydirmek kölenin hakkıdır. Köleye kaldırılabileceğinden fazla iş yükletilmez."[\[105\]](#) Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse, kölem ve cariyem demesin. Bunun yerine, fetam (oğlum") ve fetatî (kızım) desin."[\[106\]](#)

İleride Yusuf (a.s) Sûresi'nde buna (feta) kelimesine dair açıklamalar gelecektir, (12/30-36 ve 62. âyetler) Böylelikle Peygamber (sav), efendilere, üstün ahlâkî değerlere bağlılığı teşvik etmiş, iyilikte bulunma yollarını göstermiş, alçakgönüllülük yolunu izlemelerini istemiştir. Tâ ki, kendilerinin köleleri üzerinde üstün bir meziyetleri olduğu görüşüne sahip olmasınlar. Çünkü herkes

Allah'ın kuludur ve mal Allah'ındır. Fakat Allah, insanların kimini kimine müsalihar kılmıştır. Kimini kiminin mülkiyetine vermiştir. Bunu da nimetini tamamlamak ve hikmetini gerçekleştirmek için yapmıştır. Eğer onlara, kendilerinin yediklerinden daha az yedirecek olur, giydiklerinden nitelik itibariyle daha aşağı ve daha az miktarda giydirecek olurlarsa, bu hususta üzerlerindeki görevleri yerine getirmeleri şartıyla caiz olur, bu konuda görüş ayrılığı da yoktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Müslim'in rivayetine göre, Abdullah b. Artır, bir seferinde huzuruna gelip giren haznedarına şöyle demiş: Kölelere yiyeceklerini verdik mi? O Hayır deyince, Abdullah: Git onlara yiyeceklerini ver. Çünkü Rasûlullah (sav): "Sahib olduğu kölelerine vereceği yemeği engellemesi kişiye günah olarak yeter diye buyurmuştur" dedi.[\[107\]](#)

15. Köleye ve Hizmetçiye Yapılan Haksızlıkların Kefareti:

Peygamber (sav)'in şöyle buyurduğu sabittir: "Her kim kölesine yapmadığı bir işin cezasını (haddini) vurur yahutta yüzüne bir tokat atarsa, bunun kef-fâreti o köleyi azad etmesidir."[\[108\]](#) Bundan maksat, haddi gerektiren bir suçu olmadığı halde had miktarına ulaşacak kadar kölesini dövmesidir,

Ashab-ı kiramdan bir topluluğun dövmek hususunda köleleri lehine ço-cuklarına kısas uyguladıkları, çocukları kısası kabul etmemeleri halinde de köleyi azad ettikleri rivayet edilmiştir,

Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Kölesine zina iftirasında bulunan bir kimseye Kıyamet gününde seksen celde olarak had ona uygulanır."[\[109\]](#) Yine Hz, Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kölelerine kötü davranan bir kimse cennete girmez."[\[110\]](#) Hz. Peygamberin bir başka buyruğu da şöyledir:

"Kötü huyluluk bir uğursuzluktur. Mülkiyeli altında bulunanlara güzel bir şekilde davranmak bir berekettir."[\[111\]](#) Akrabalık bağım gözetmek, ömrü artırır, sadaka da kötü bir ölümle ölümü bertaraf eder."[\[112\]](#)

16. Köle mi Efdaldır, Hür Olan mı?

İlim adamları bu kabilden, hür mü daha faziletlidir, yoksa kölemi hususunda ihtilâf etmişlerdir. Müslim, Ebû Hureyre'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İslah edici mülkiyet akındaki kölenin iki ecri vardır." Ebû Hureyre'nin nefsi elinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer Allah

yolunda cihad, hac ve anneme iyi davranmak gereği bulunmasaydı, köle olduğum halde ölmeyi arzu edecektim. [\[113\]](#)

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre de, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki köle, efendisine karşı samimi ve doğru davranır, Allah'a ibadetini de güzel bir şekilde yaparsa, ecir ona iki kat verilir." [\[114\]](#)

İşte bunlar ve buna benzer buyrukları kölelerin daha faziletli olduğunu söyleyenler delil diye göstermiştir. Çünkü köle, İki cihetten muhataptır: Bir taraftan Allah'a ibadet etmesi istenmiştir, diğer taraftan da efendisine hizmet etmesi istenir. İşte Ebû Ömer Yusuf b. Abdil-Berr, en-Nemrî ile Hafız Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Ahmed el-Amirî el-Bağdadî bu görüştedir.

Hürün daha faziletli olduğunu söyleyenler de şu sözleriyle görüşlerini delille ndirmektedirler: Din ve dünya işlerinde tam bir bağımsızlık ancak hürler için gerçekleşir. Köle ise bağımsızlığı olmadığından doîayı yitik şahıs ve zorla istenen yere çekip çevirilen alet tle, mecburen emir altına verilmiş bir canlıya benzer. Bundan dolayı köle, şahidlik etmek makamından ve birçok velayetlerden birtakım hak ve görevleri ifa edebilmek, makamları işgal edebilmek, selahiyetinden mahrum edilmiş, ona uygulanan hadler, hürlerin hadlerinden daha aşağı tutulmuştur. Bunlar kölenin kadrinin daha aşağı olduğunu hissettirmektedir.

Hür kimseden her ne kadar bir tek cihetten talepte bulunulsa dahi o yönde onun vazifeleri daha çoktur. Onun görevlerini ifa ederken karşı kargıya kaiacağı sıkıntı ve yükümlölükler daha büyüktür. O bakımdan sevabı da daha fazladır.

İşte Ebû Hureyre: "Şayet cihad ve hac olmasaydı..." sözleriyle buna işaret etmektedir. Yani şayet bu işleri yerine getirememe dolayısıyla kölenin karşı karşıya kaldığı eksik konum olmasaydı... (köle olmayı temenni edecektim) demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[115\]](#)

17. 'Hz. Cebrail'in Diğer Tavsiyeleri:

Enes b. Mâlik, Peygamber (sav)den şöyle buyurduğunu rivayet ermektedir: "Cebrail bana komşuyu o kadar çok tavsiye etti ki, neredeyse onu mirasçı kılacak zannettim. [\[116\]](#) "Kadınları bana o kadar çok tavsiye etti ki, az kalsın onları boşamayı haram kılacağını zannettim. Köleleri bana o kadar çok tavsiye etti ki, adeta onlar için belli bir süre tayin edip o süreye eriştiler mi» azad olacaklarını hükme bağliacağını zannettim." [\[117\]](#) "Bana misvak kullanmayı o kadar çok tavsiye etti ki, ağzımın derisinin soyulacağından korktum." [\[118\]](#)

...Neredeyse... soyulacaktı diye de rivayet edilmiştir-, Gece namazı kılmayı bana o kadar çok tavsiye etmeye devam etti ki, neredeyse1 ümmetimin hayırlılarının geceleyin, hiç uyuyamayacaklarını zannettim." Bunu Ebû'l-Leys es-Se-markandî, Tefsir'inde zikretmiştir. [\[119\]](#)

18. Allah Büyüklenip Böbürleneni Sevmeyiz:

"Allah büyüklenip böbürleneni elbette sevmeyiz" buyruğu, onlardan razı olmaz demektir. Şanı yüce Allah, bu niteliğe sahip olanları sevmeyeceği, onlardan razı olmayacağını belirtmektedir. Yanf böyleleri üzerinde Allah'ın nimetinin etkileri görülmez. Bu da bîr çeşit tehdittir.

Büyüklenen kimse, (el-Muhtât) kibir duyan kimse demektir. Böbürleneni (el-fahûr) ise, büyüklük taslamak kastıyla kendi menkıbelerini (güzel hallerini) anlatıp durandır. Falır etmek, yükselip kabarmak, başkalarına karşı haddini aşmak demektir. Özellikle burada bu iki niteliğin anılış sebebi, bu iki olumsuz niteliği taşıyan kimselerin bunların etkisi altında kalarak, fakir akraba, fakir komşu ve âyet-i kerimede sözü edilen diğerlerine karşı büyük-Lenmceye götürüp, Allah'ın bunlara iyilik yapma emrinin zayi olmasına sebep teşkil ettiklerinden ötürüdür.

el-Mufaddal'ın naklettiğine göre Asım, Yakın komşularınıza" anlamındaki buyruğu, "cim" harfini üstün ve "nun" harfini de sakın olarak: şeklinde okumuştur. el-Mehdevî der ki: Bu okuyuş, bir muzafın hazf edilmiş olması takdirine bina endir. Yani yakın tarafında bulunan komşu demektir. el-Ahfeş de şunu nakleder:

"Bütün insanlar bir yanda, emir de bir yanda."

Yan (el-Cenb), cihet ve taraf demektir. Akraba cihetinden... demektir Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[120\]](#)

37. Onlar ki, cimrilik edenler, insanlara cimriliği emredenler ve Allah'ın Ki t fuy la kendilerine- verdiğini gizi iye illettik. Biz o İnkarcılar için küçültücü bir azap hazırlamışızdır.

Yüce Allah'ım "Onlar ki cimrilik edenler, insanlara cimriliği emredenler.. buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1. Nahiv Bakımından Cümlelerin Durumu:

Yüce Allah'ın: "Onlar ki cimrilik edenler" anlamındaki: buyruğundaki; "Onlar ki" buyruğu, (önceki âyeite geçeen):

"Onlar ki..." buyruğunda yer alan O kimseleri buyruğundan bedel olmak üzere nasb mahallindedir. Bu sıfat olmaz. Çünkü O kimsej o kimseler ile, O şey, o şeyler edatları ne vasfedilirler, ne de sıfat olurlar. Bu buyruğun Böbürlenen kelimesindeki zamirden bedel olmak üzere ref mahallinde olması da mümkündür. Aynı şekilde bunun ref mahallinde olup. ona (bir sonraki âyetin) atfedilmesi de caizdir. Bunun müp-ledâ olup, haberinin mahfuz olması da caizdir. Yani: Onlar ki, cimrilik edenler... onlar için şu şu vardır. Yabutla haberin: "Allah şüphesiz zerre ağırlığı kadar... zulmetmez" (en-Nisâ, 4/40) buyruğunun olması da mümkündür. Yine bu buyruğun, lafzının hazfı ile mansub olması da mümkündür. O takdirde âyet-i kerime mü'minler hakkında olur.

Bu açıklamaya göre âyet-i kerime şunu ifade eder: Cimrilik edenler Allah tarafından sevilmezler. O halde ey mü'minler, adı anılan kimselere iyilikte bulununuz, Çünkü şüphesiz Allah, iyilik yapmaktan alıkoyan niteliklere sahip olan kimseleri sevmez. [\[121\]](#)

2. Cimrilik Yapanlar, Cimriliği Emredenler:

Yüce Allah'ın; "Cimrilik edenler, insanlara cin iriliyi emredenler" buyruğunda zikredilen ve şariat tarafından yerilen cimrilik, yüce Allah'ın farz kıldığı şeyleri edâ etmekten uzak durmaktır. Bu da yüce Allah'ın: şu "Allah'ın lütfü kereminden kendilerine verdiği şeylerde cimrilik gösterenler zannetmesinler fei..." (Ali İmran» 3/180) buyruğunu andırmaktadır. Esasen Ali İmran Sûresi'nde cimrilik ve cimriliğin gerçek mahiyetine dair açıklamalar İle, cimrilik İle eli sıkılık (eş-Şuh) arasındaki farka dair yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır {3/180, âyet 2 ve 3. başlıklar).

İbn Abbas ve diğerlerinin görüşüne göre, bu âyet-i kerîme ile kastedilenler ya hu dilerdir. Çünkü yahudiler, hem mallan dolayısıyla böbürlenen ve cimrilik edip büyüklenen kimselerdir, hem de Allah'ın Tevrat'ta indirmiş olduğu Muhammed (sav)'in niteliklerine dair buyrukları da gizlemiş olanlardır.

Bu buyruklar İle takiiye yaparak (iman etmediklerinin ortaya çıkması halinde karşı karşıya kalacakları durumlardan sakınarak) infak ve iman eden münafıklar kastedilmiştir Yani şüphesiz Allah, büyüklenip, böbürlenen hiçbir kimseyi sevmediği gibi -i'râba dair belirttiğimiz şekilde- cimrilik eden kimseleri de sevmez.

"Biz o inkarcılar için küçültücü bir azap hazırlamışızdır" buyruğunda yüce

Allah, cimrilik eden mü'minlere yaptığı azap tehdidi ile, kâfirleri tehdidi arasında bîr fark bulunduğuna dikkat çekmekledir. Bunu da birinci şekilde davrananları sevmeyeceğini, ikinciler için de küçültücü bir azabın bulunduğunu belirterek ifade eimektedir. [\[122\]](#)

38. Hem onlar Allah'a ve âhiret gününe iman etmedikleri hakle, mallarını İnsanlara gösteriş için harcayanlardır. Şeytan kime arkadaş olursa (bilsin ki) o, kötü bir arkadaşdır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız;

1- Riyakârlık Yapanlar:

Yüce Allah, bir önceki âyet-i kerimede geçen "Onlarki, cimrilik edenler...dir" buyruğuna buradaki "Mallarını İnsanlara gösteriş için harcayanlardır" buyruğunu atfetmiş bulunmaktadır. Bunun (bir önceki âyet-i kerimenin sonunda geçen) 'inkarcı kâfirler'e atfolduğu da söylenmiştir. O takdirde bu buyruk cer mahallinde olur. "Vav" harfinin fazladan geldiği görüşünde olanlar ise, ikinci buyruğun birincisinin haberi olmasını caiz kabul eder. Cumhurun kanaatine göre bu buyruk münafıklar hakkında nazil olmuştur Çünkü yüce Allah: "Gösteriş için" diye buyurmaktadır. Gösteriş ve riyakârlık İse münafıklıktan gelir.

Mücahid yahudiler hakkında inmiştir derken, Taberi bu görüşü xayıf bulmaktadır. Çünkü yüce Allah, bu kesimde Allah'a ve âhiret gününe imanın söz-konusu olmadığını belirtmektedir. Yahudiler ise, böyle değillerdir.

İbn Atiyye der ki: Mücahid'in açıklaması, mübalağa ve onlar için bağlayıcı bîr buyruk olması şeklinde açıklanabilir. Zira onların âhirete imanları kendilerine fayda vermeyeceğinden ötürü hiç imanları yok gibidir.

Bu âyet-i kerimenin Bedir gününde insanlara yemek yediren kimseler hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Bu kimseler Mekke'nin ileri gelen ele-başlarıdır Bunlar insanlara, Bedir savaşıma katılınsınlar diye İnfâkta bulunmuşlardı. İbnü'l-Arabî der ki: Riyakârlık olsun diye yapılan harcamalar, aslında Kurân'ın fayda vermeyeceğini belirlediği hükümler arasında yer alır.

Derim ki: Buna yüce Allah'ın Kitab-ı Keriminden şu buyruğu da delil teşkil eder: "De ki: Gerek isteyerek, gerek istemiyerek infak edin. Sizden asla kabul olunmayacaktır" (et-Tevbe, 9/53). İleride buna dair açıklamalar da gelecektir.

[\[123\]](#)

2. Şeytanın Arkadaşlık Ettiği Kimseler:

Yüce Allah'ın: "Şeytan kime arkadaş olursa, o kötü bir arkadaşdır" buyruğunda hazfedilmiş bir ifade vardır ki, bunun takdiri de şöyledir: "Allah'a ve âhiret gününe iman etmedikleri halde... harcayanların" arkadaşları şeytandır. "Şeytan kime arkadaş olursa, o kötü bir arkadaşdır."

Arkadaş anlamına gelen "el-KarînTM kelimesi, kişi ile birlikte bulunan kimse demektir. Arkadaş ve candan dost anlamındadır. Adiyy b. Zeyd der ki:

"Sen kişiyi sorma. Onun arkadaşının kim olduğunu sor. Çünkü herbir arkadaş kendi arkadaşına uyup gider."

Buyruğun anlamı şudur: Her kim dünya hayatında şeytanın dediklerini kabul ederse, şeytanı arkadaş edinmiş, onunla birlikçe olmuş oîur.

Şu anlama gelmesi de mümkündür: Cehennemde şeytanın kendisiyle birlikte tutulacağı kimsenin bu arkadaşı ne kadar kötüdür! Yani, arkadaş olarak şeytan çok kötüdür, Ayet-i kerimenin sonundaki; *Arkadaş," tem-yîz olmak üzere mansubtur. [\[124\]](#)

39- Onlar, Allah'a ve âhiret gününe iman edip te Allah'ın kendilerine verdiğinden infak etselerdi ne kaybederlerdi ki, Allah onları çok İyi bilendir.

“Mâ” Edatı mübtedâ olarak ref’ mahallinde da onun haberidir. Ve bu kelime "O ki" anlamındadır 'nin tek bir isim olması da mümkündür. Birincisine göre ifade Bundan dolayı ne zararları olur? takdirindedir.

İkincisine göre ise, Ne kaybederler ki? takdirindedir.

"Allah'a ve âhiret gününe iman edip" yani vacibül-vücud olan Allah'ın varlığını tasdik ile, Rasûlünün getirdiği âhirete dair tafsilatı doğrulamış olsalardı, "Allah'ın kendilerine verdiğinden de infak etselerdi ne kaybederlerdi ki?" "Allah onları çok iyi bilendir" buyruğunun anlamına dair açıklamalar daha önce birkaç yerde geçmiş bulunmaktadır. [\[125\]](#)

40- Allah şüphesiz zerre ağırlığı kadar dahi zulmetmez. O, (yapılan iş) bir iyilik olursa onu kat kat artırır ve lütfundan büyük bir mükâfat verir.

Yüce Allah'ın; "Allah şüphesiz zerre ağırlığı kadar dahi iulmetmez" buyruğunun anlamı şudur: İşledikleri amellerin sevaplarını bir zerre ağırlığı kadar dahi azaltıp eksiltmek. Aksine bunun dahi karşılığını onlara verir ve bundan dolayı onları mükâfatlandırır.

İfadeden maksat, yüce Allah'ın, az olsun çok olsun asla zulmetmiyeceğidir. Nitekim yüce Allah'ın: "Muhakkak Allah, insanlara en ufak bir şey dahi zulmetmez" (Yunus, 10/44) buyruğu da böyledir.

Zerre; İbn Abbas ve diğerlerinden nakledildiğine göre kırmızı karıncadır. Kırmızı karınca ise karıncaların en küçüğüdür. Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre zerre, karıncanın kafasıdır. Yezid b. Harun da der ki: Zerrenin ağırlığının olmadığını iddia ettiler. Nakledildiğine göre, adamın birisi bir ekmek koydu ve zerre denilen bu kannca bütünüyle üzerini kapattı. Tekrar o ekmeği tarttı ve bu karıncaların ekmeğin ağırlığını artırma diki arım gördü.

Derim ki: Kur'an-ı. Kerim ve Sünnet-i Seniyye ise zerrenin bir ağırlığı olduğuna delalet etmektedir. Tıpkı bir dinarın ve onun yarısının bir ağırlığı olduğu gibi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır

Zerrenin hardal tohumu olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hiçbir nefse hiçbir şeyle zulm olunmaz. Bir hardal tanesi ağırlığınca olsa bile Biz onu getiririz..." (el-Enbiyâ, 21/47) Bundan başka açıklamalar da yapılmıştır. Özetle söyleyecek olursak, bütün şeyler arasında en az ve en küçük olandır. Müslim'in Salih'inde Enes'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Allah hiç bir ınıTmine bir hase-ne kadar dahi haksızlık etmez. O, hem bunun sebebiyle dünyada bağışta bulunur, hem de ona karşılık âhirette mükâfat verir. Kâfire gelince, Allah için yaptığı iyilikler karşılığında dünyada ona yedirilir. Nihayet âhirete vardığında onun karşılığını göreceği herhangi bir İyiliği kalmamış olur." [\[126\]](#)

Yüce Allah'ın: "O, bir iyilik olursa onu kat kat artırır buyruğu sevabını çoğaltır demektir. Hicazlılar "İyilik" kelimesini ötreli diye okumuşlardır. Fakat genel olarak kurra bunu mansub okurlar. Birinci okuyuşa göre (vîT); Olursa kelimesi, meydana gelirse, anlamında olup, tam bir fiil olur, İkinci okuyuşa göre ise, eksik (yardımcı) bir fiil olur. Yani onun yaptığı iş iyilik olursa demektir. el-Hasen: "Onu kat kat artırır" anlamındaki kelimeyi azamet nun'u ile, Onu kat kat artırırız» şeklinde okumuştur. Diğerleri ise* "ye" ile okumuş olup, daha sahih olan budur. Çünkü "Verir" buyruğunda da böyledir.

"Onu kat kat artırır" anlamındaki kelimeyi, Ebû Recâ şeklinde okurken, diğerleri ise diye okumuşlardır. Bu iki okuyuş da çokluk anlamım ifade eden iki ayrı söyleyiştir. Ebû Ubeyde der ki: "Onu kat kat artırır1 buyruğunun anlamı, onu pek çok kat fazlası ile çoğaltır demektir. şeklinde şeddeli okuyuş, iki kat yapar anlamındadır. Kendi katından" da kendi nezdinden dernektir.

Bu kelimenin şeklinde dört türlü söylenişi vardır. Bu ke-fime nefse izafe edildiği takdirde, "nün" harlı şeddeli gelir. Başına; "... den" kelimesi gelmiştir ki, bu

kelime bu şekilde geldiği takdirde gayenin başlangıcını ifade eder. İndinden, nezdinden kelimesi de böyledir. Her ikisi de böyle bir benzerlik arzettiklerinden dolayı, bunun başına 'in gelmesi güzeldir. Bundan dolayı Sibevely, bu kelime hakkında; bu, gayenin başını teşkil eden yer demektir, diye açıklamada bulunmuştur.

"Büyük bir mükâfat" dan kasıt cennettir. Müslim'in Sahih'inde Ebû Said el-Hudrî yoluyla gelen uzunca hadis olan -ki Şefaât hadisi diye bilinir- şöyle denilmektedir: "Nihayet mü'minler cehennemden kurtulurlar. Nefsim elinde olana yemin ederim ki, sizden herhangi birinizin dünyadaki hakkı uğrunda mücadele etmesi, mü'minlerin cehenneme atılmış bulunan kardeşleri hakkında Rableri ile mücadelesinden daha ileri derecede bir mücadele değildir. Diyecekler kh.Rabbimiz onlar da bizimle beraber oruç tutuyorlardı. Namaz kılıyor, haccediyorlardı. Bu sefer onlara, şöyle denilir: Haydt tanıdığınız kimseleri oradan çıkartınız. Bunların suretleri cehenneme haram kılınır ve oradan cehennemin, kiminin bacaklarının ortasına kadar, kiminin dizka-paklanna kadar alıp yaktığı pek çok kimseyi çıkartırlar. Ve sonra şöyle derler: Rabbimiz kendisini çıkartmamızı emrettiğin kimselerden orada kimse kalmadı. Aziz ve celil olan Allah şöyle buyurur; Geri dönünüz. Kalbinde hayır namına bir dinar ağırlığı kadar bir şey bulduğunuz kimseleri çıkartınız. Yine pek çok sayıda çıkartırlar, sonra şöyle derler: Rabbimiz, oradan çıkartmamızı emrettiklerinden kimseyi orada bırakmadık. Sonra yine şöyle buyurur: Geri dönünüz. Kalbinde hayır namına yarım dinar ağırlığı kadar birşey bulduğunuz herkesi oradan çıkartınız. Yine çok sayıda kimseyi çıkartırlar. Sonra şöyle derler: Rabbimiz, bize emrettiklerinden hiçbir kimseyi orada bırakmadık. Tekrar şöyle buyurur: Haydi dönünüz. Kalbinde zerre ağırlığı kadar hayır namına birşeyler bulduğunuz kimseleri çıkartınız. Yine çok kimseyi çıkartırlar, sonra: Rabbimiz, orada hayır namına birşey bırakmadık derler". Ebû Said el-Hudri şöyle derdi: Eğer bu hadisin doğruluğu konusunda beni tasdik etmiyor iseniz, arzu ettiğiniz takdirde: "Allah şüphesiz zerre ağırlığı kadar dahi zulmetmez. O» bir iyilik olursa onu kat kat artırır ve lüfundan bir mükâfat verir" âyetini okuyunuz. [\[127\]](#)

İbn Mes'ud'dan da rivayete göre o, Peygamber (savVın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Kıyamet gününde kul getirilir, (hesab için) durdurulur. Herkesin önünde bîr münadi şöyle seslenir: İşte bu, filan oğlu filandır. Her kimin bunun üzerinde bir hakkı varsa gelsin hakkını alsın. Sonra şöyle buyurur: Haydi bunlara haklarını ver. Der ki: Rabbim, dünya elimden kaçıp gitmiş bulunuyor, ben bunların haklarını nereden verebilirim? Yüce Allah, meleklerle şöyle buyurur: Bunun salih amellerine bîr bakınız. Hak sahiplerine o amellerinden

veriniz. Eğer geriye zerre ağırlığı kadar bir iyilik kalmış ise, melekler derler ki: Rabbimiz -ki O, bunu onlardan daha iyi bilir- bu artık her hak sahibine hakkını vermiş ve geriye zerre ağırlığı kadar bir iyiliği kalmış bulunuyor Yüce Allah, meleklerle şöyle der: Onu kulumun lehine kat kat ar-tınmz. Rahmetimin fazileti sayesinde onu cennete koyunuz. İşte bu buyruğu tasdik eden de: "Allah şüphesiz zerre ağırlığı kadar dahi zulmetmez. O, bir iyilik olursa onu kat kat artırır" buyruğundadır. Eğer bu kul bedbaht bir kimse ise, melekler şöyle derler: İlahımız, bunun iyilikleri tükendi, geriye kötülükleri kaldı. Ondan hak isteyen pek çok kişi de kaldı. Yüce Allah şöyle buyurur: Onlann (hak sahiplerinin) günahlarından alınız, onun günahlarına ekleyiniz, sonra ona cehenneme gitmek üzere bir belge yazınız." [\[128\]](#)

Bu âyet-i kerime, bu açıklamaya göre hasımlar hakkındadır. Şanı yüce Allah da bir hasmın bir diğer hasım üzerindeki hakkından zerre ağırlığı kadar bir miktar, dahi düşürüp zulmetmez ve ondaki o hakkını, hak sahibi lehine tahsil eder. Onun geriye kalan zerre ağırlığı kadar bir iyiliği dolayısıyla dahi onu haksızlığa uğratmaz. Aksine bu iyiliğinden dolayı ona sevap verir ve bunu onun için kal kat artırır, çoğaltır. İşte yüce Allah'an: "O, bir iyilik olursa, onu kat kat artırır" buyruğu bunu adatmaktadır.

Ebû Hureyre'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlulullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz şanı yüce Allah, mümin kuluna, bir tek iyiliğine karşılık ikimilyon iyilik verir." Daha sonra Ebû Hureyre şu âyet-i kerimeyi okudu: "Allah, şüphesiz zerre ağırlığı kadar dahi zulmetmez. O, bir iyilik olursa onu kat kat artırır ve lütfından büyük bir mükâfat verir." Abı de dedi kî: Ebû Hureyre şöyle dedi: Yüce Allah da: "Büyük bir mükâfat" diye buyurduğuna göre bunun miktarını kim takdir edebilir? [\[129\]](#)

İbn Abbas ve İbn Mes'ud'dan da bu âyet-i kerimenin, güneşin üzerinde doğduğu şeylerden daha hayırlı olan âyetlerden birisi olduğuna dair sözleri önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[130\]](#)

41. Her ümmetten birer şahid getirip, bunlara karşı da seni şahid getireceğimiz zaman halleri nice olur?

Yüce Allah'ın: "Nice ohır?" kelimesinde ikinci "fe" harfinin üstün olması "fe" harfinin sakın okunması halinde iki sakının bir arada olacağından dolayıdır. “” edatı ise, zaman zarfıdır. Bundaki amil ise, "Getirip" fiilidir.

Ebû'l-Leys es-Semerkandî şunu nakletmektedir: Bize el-Halîl b, Alîmed anlattı

dedi ki: Bize İbn Meni' anlattı dedi ki: Bize Ebû Kâmil anlattı dedi ki: Bize Fudayl, Yunus b. Muhammed b. Fedale'den anlattı. Yunus babasından naklettiğine göre, Rasûlullah (sav) Zaferoğulları arasında bulunduktan sırada yanlarına gelip, Zaferoğulları (nın.) kaldığı yerde bulunan kaya parçası üzerine oturdu. Beraberinde ise İbn Mes'ud, Muâz ve ashabından birkaç kişi daha vardı. Birisine Kur'an okumasını emretti. Kur'an okuyan şu: "Her ümmetten birer şahid getirip bunlara karşı da seni şahid getireceğimiz zaman halleri nice olur" buyruğuna varınca, Rasûlullah (sav) yanakları ıslanmca-ya kadar ağladı ve şöyle buyurdu: "Rabbim, bu benim aralarında bulunduğum kimseler hakkında böyledir. Peki, benim görmediğim kimseler hakkında (tanıklığım) nasıl olacak! [\[131\]](#)

Buharı de Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir. Rasûlullah (sav) bana; "Bana kur'an oku" dedi. Ben, kur'an sana indirilmiş olduğu halde sana Kur'an mı okuyayım diye sorunca, şöyle buyurdu: "Şüphesiz ben Kur'an-t Kerimi benden başkasından da dinlemeyi severim"- Ona, Nisa Sûresi'ni okudum. Nihayet; "Her ümmetten birer şahid getirip, bunlara karşı da seni şahid getireceğimiz iaman halleri nice olur" ayetine gelince; "Bu kadar yeter" dedi. Gözlerinin yaş akıttığını gördüm. [\[132\]](#)

Müslim de bu hadisi rivayet etmiş ve: "Bu kadarı yeter" buyruğu yerine şun-lan nakleder: Başımı kaldırdım -veyahut da yanımdaki bir adam beni dürterek işaret etti bunun üzerine başımı kaldırdığımda-gözyaşlarının aktığını gördüm. [\[133\]](#)

İlim adamlarımız der ki: Peygamber (sav)'m ağlaması, bu âyet-i kerimenin ihtiva ettiği dehşetli başlangıç ve işin ağırlığı dolayısıyla dır. Zira Peygamberler, ümmetlerine karşı doğrulayıp, yalanladıklarına dair şahidler olarak getirileceklerdir. Hz.. Peygamber de Kıyamet gününde bir şahid olarak getirilecektir. Yüce Allah'ın: "Bunlara" buyruğu ile de hem Kureyş kâfirlerine, hem diğer kafirlere işaret vardır. Özellikle Kureyş kâfirlerinin anılmasının sebebi, azabın bu Kureyş kâfirleri üzerinde diğerlerine göre daha ağır olacağından dolayısıdır. Çünkü onlar, mucizeleri ve Allah'ın onun elleri vasıtasıyla ortaya çıkardığı harukulâde halleri görmekle birlikte inad ettiler.

Âyet-i kerimenin anlamı da şudur: "Her ümmetten birer şahid getirip, bunlara karşı da seni şahid getireceğimiz zaman" Bu kâfirlerin kıyamet gününde halleri nasıl olacaktır. Azaba mı uğratılacaklar, yoksa nimete mi mazhar olacaklardır? Bu, azar anlamında bir istifham (sorudur).

Buradaki işaretin bütün ümmete olduğu da söylenmiştir. İbn Mübarek şöyle nakleder: Ensar'dan bir adam, el-Minhâl b. Amr'dan kendisine şunu anlattığını

haber vermektedir: el-Minhâl naklettiğine göre o, Said b. el-Müseyyeb'i şöyle derken dinlemiş: Sabah akşam Hz. Peygambere ümmetinin arz olunma-diği hiçbir gün yoktur O, onları simaları ile ve amelleri ile tanır. İşte bundan dolayı haklarında şahidlik edecektir. Nitekim Şanı Yüce ve Mübarek olan Allah: "Her ümmetten birer şahid" yani peygamberlerini getirip bunlara karşı da seni şahid getireceğimiz zaman halleri nice olur" diye buyurmaktadır.

"Nice" kelimesi malızûf bir fiil üe nasb mahallindedir. ifadenin takdiri önceden de belirttiğim gibi; halleri nice olur şeklindedir. Gizli olan bu fiil de bazan, "Zaman" kelimesinin i'rabdaki yerini tutar, deki amıl olan fiil de; "Getirip" fiilidir; "Şahid" kelimesi de haldir

Bu âyetin okunuşu ile ilgili hadis-i şerifteki fıkhi inceliklerden birisi de şudur: Öğrencinin hocasına okuması ve okuyuşunu ona arzetmesi caizdir. Bunun aksi de caizdir. Yüce Allah'ın izniyle Lem Yekûn Sûresi'nde (.98. sûre olan el-Beyyine Sûresi'nde) nakledeceğimiz Ubey hadisinde buna dair açıklamalar gelecektir. [\[134\]](#)

42. O gün initâr edenler ve O peygambere isyan edenler, yerle bir edilselerdi temennisinde bulunacaklardır. Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir.

İsyan edenler" kelimesindeki "vav" harfinin öltre olması, iki sakinin ardarda gelmesinden dolayıdır. Bu harfin esreli okunuşu da caizdir, Nalı' ve İbn Amir, "... bir edilseler" kelimesini "te" harfi ötreli, "sîn" harfi de şeddeli olarak ; şeklinde okumuşlardır. Hamza ve ei-Kisaî de böyle okumakla birlikte onlar, "sin" harfini şeddesin okurlar. Diğerleri ise, laiiin zikredilmediğl bina-i meçhul (meçhul fiil) olmak üzere "te" harfini öltreli, "sin" harfini'de şeddesiz okumuşlardır.

Buyruğun anlamı da şudur: Keşke Allah onları yerle dümdüz etse. Yani onları yerle bir etse. Bir diğer anlamı da şöyledir: Keşke Allah, onları diriltme-se idi ve yer, üzerlerinde dümdüz olarak kalsalardı. Çünkü onlar, topraktan nakledilip diriltiîmişlerdir. Birinci ve ikinci kıraate göre ise, "yer* faildir. Anlamı da şöyle olur: Yer yarılrsa da içine girseler diye temenni edeceklerdir. Şöyle de açıklanmıştır. Buradaki "te**"; harfi Üzerinde, anlamındadır. Yani keşke yer onların üzerlerinde dümdüz edilse. Bu da keşke yer yarılıp ta, onlar da içine girip üzerlerinden dümdüz edilse diye temenni edeceklerdir demek olur. Bu açıklama da el-Hasen'den nakledilmiştir.

"Sin" harfinin şeddeli okunması bir Hte'nin "sin"e idğam edilmesi esasına göredir. Şeddesiz okunması ise bu "te"nin hasfedilmesi esasına göredir.

Şöyle de denilmiştir: Bunlar, hayvanların toprak olduklarını görüp, kendilerinin

ise cehennemde ebediyyen kalacaklarını öğrenecekleri vakit bu temennide bulunacaklardır. Bu da yüce Allah'ın: "Ve kâfir, keşke toprak olsaydım diyecek" (en-Nebe, 78/40) buyruğunun anlamıdır.

Yine denildiğine göre onlar, daha Önce Bakara Sûresi'nde "Böylece Biz, sizi vasat bir ümmet kıldık" (el-Bakara, 2/143^ âyetini açıklarken geçtiği üzere- bu ümmetin peygamberlerin lehine şahidlik edeceğini görecekları vakit bu temenniye yapacaklardır. O zaman geçmiş ümmetler şöyle diyecekler: Bun-Ur arasında zinakârlar ve hırsızlar vardır. O bakımdan şahidlikleri kabul olunmaz. Bu sefer Peygamber (sav) onları tezkiye edecektir. Bunun üzerine müşrikler: "Rabbimiz Allah hakkı için biz müşrikler değildik" Cel-En'am, 6/23) diyeycekler. Bunun üzerine de ağızlarına mühür vurulacak, ayakları ve etleri dünyada iken kazandıklarına dair şahidlik edecektir, İşte yüce Allah'ın: "O günde inkâr edenler ve Peygambere İsyân edenler, yerle bir edilseler-di temennisinde bulunacaklardır" yani keşke yerin dibine geçiritselerdi, diye temenni edeceklerdir, buyruğunda anlatılan durum budur. Doğrusunu en iyi bilen Allahlıtır...

Yüce Allah'ın: * Allah'tan hiçbir »özü de glaleyemeyeceklerdir." Buyruğu ile ilgili olarak ez-Zeccâc şunları söylemektedir: Kimisi: "Allah'tan hiç bir sözü de gizleye deyeceklerdir" buyruğu yeni bir cümle (isti'naf) dır. Çünkü onların dünyada iken yaptıkları, zaten Allah nezdinde apaçık ve besbellidir. Onu gizlemeye de güçleri yetmez demektedir. Kimisi de: Bu ifade, önceki cümledeki temenniye atfedil m iştir demiştir, Buyruğun da anlamı şöyle olur: Keşke yerle bir edilselerdi ve Allah'tan bir sözü gizlememiş olsalardı diye temenni edeceklerdir Çünkü onların yalan söyledikleri ortaya çıkmış olacaktır, İbn Abbas'a bu âyet-i kerime ile: "Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşrikler değildik" âyeti hakkında soru sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir. Onlar cennete ancak müslümanların girdiğini görecekları vakit: "Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşrikler değildik" diyecekler. Allah da bunun üzerine onların ağızlarına mühür vuracak, el ve ayakları da konuşmaya başlayacak, böylelikle Allah'tan hiçbir sözü gîzleyemeyeceklerdir.

el-Hasen ve Katade der ki: Âhiretin değişik yerleri ve durumları vardır. Bir âyette sözedilen bir durum birisinde, ötekinde sözedilen bir diğer durum bir başka konumda olacaktır* Bu buyruğun anlamı da şudur: Herşey onlar için apaçık ortaya çıkıp hesaba çekileceklerinde hiçbir şey gizlemeyecekler.

Buna dair daha geniş açıklamalar, yüce Allah'ın izniyle el-En'âm Sûresi'n-de (6/23. âyetin tefsirinde.) gelecektir.[\[135\]](#)

43- Ey iman edenler! Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar ve bir de cüziup iken -yolcu olmanız müstesna- gusledinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur yahut yolculukta iseniz, yada herhangi biriniz ayak yolundan gelirse, veya kadınlara dokunur da su bulamazsanız, temiz bir toprağa teyemmüm edin. Yüzlerinizi ve ellerinizi mesnediniz. Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı kırk dört başlık [\[136\]](#) halinde sunacağız:

1. Âyetin Nüzul Sebebi, Sarhoşluk Veren İçkilerin Haram Kılınma Aşamaları ve Mü'minlere Hitabın Sebebi:

Yüce Allah; "Ey iman edenler! sarhoşken... namaza yaklaşmayın" buyruğunda, bu kitabıyla özel olarak mü'minlere seslenmektedir. Çünkü mü'min-ler, bir taraftan namaz kılarken, içki de içmeye devam ediyorlardı. İçki ise, onların zihinlerini aleyhlerine olmak üzere telef edip gitmişti

O bakımdan bu buyrukla özel olarak onlara hitab edildi. Zira kâfirler ne sarhoşken, ne de ayıkken namaz kılmazlardı,

Ebû Davûd, Ömer b. el-Hattab (r.a) dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: İçkinin haram kılınına dair buyruk nazit olmadan Önce Ömer şöyle dedi; Allah'ım, içki hakkında bize rahatlatıcı bir beyanda bulun.

Bunun üzerine Bakara Sûresi'ndeki; "Sana içki ve kumardan soruyorlar" (el-Bakara, 2/219) buyruğu nazil oldu.

Bunun üzerine Ömer çağrıldı ve ona bu âyet-i kerime okundu- Yine: Allah'ım içki hususunda bize rahatlatıcı bir beyanda bulun dedi. Bu sefer Nisa Sûresinde yer alan: "Ey iman edenleri Sarhoşken ne söylediğinizi bilin-ceye kadar... namaza yaklaşmayın" âyeti nazil oldu. O bakımdan Rasûlul-lah (sav)'ın rminadîsi namaz için kamet getirildiğinde şöyle seslenirdi. Dikkatli olun, namaza sarhoş bir kimse yaklaşmasın. Yine Ömer çağırıldı, ona bu âyeti kerime okundu, bu sefer tekrar: Allah'ım içki hususunda bize rahatlatıcı bir beyanda bulun. Bunun üzerine şu: "Artık vazgeçtiniz değilmi?" (el-Maide, 5/91) âyeti nazil oldu. Bu sefer Ömer: "Vazgeçtik" dedi. [\[137\]](#)

Said b. Cübeyr der ki: İnsanlar, kendilerine bir emir, yahut bir yasak bildirilinceye kadar tahiliyye dönemindeki durumlarını devam ettirip gidiyorlardı. O bakımdan İslâm'ın ilk dönemlerinde "Sana içki ve kumar hakkında soru soruyorlar. De ki: Onlarda büyük bir günah ve insanlar için bazı menfaatler vardır" (el-Bakara, 2/219) ayeti nazil oluncaya kadar, içmeye devam ediyorlardı.

Bu âyet nazil olunca: Biz günah için değil de menfeati için içeriz, dediler. Adamın birisi-içki içti ve cemaatin önüne geçip namaz kıldırırken: De ki: Ey kâfirler, ben sizin taptıklarınıza taparım, diye okudu. Bunun üzerine: "Ey iman edenler, sarhoşken... namaza yaklaşmayın" âyeEi nazil oldu. Bu seter, biz namazın dışında (içeriz), dediler. Bunun üzerine Ömer (r.a) şöyle dedi; AllaVum içki hususunda üzerimize şifa verici (rahatlatıcı) açıklama indir. Bunun üzerine: "Muhakkak şeytan... ister"7 (el-Maide, 5/91) âyeti nazil oldu.

Bunun üzerine Ömer de: Vazgeçtik, vazgeçtik, dedi. Daha sonra Rasûlul-lah (sav')'m münadîsi (.Medine sokaklarında) dolaşarak: Şunu biliniz ki, içki haram kılındı, diye nida etmeye başladı. İleride yüce Allah'ın izniyle Maide Sûresi'nde de açıklaması gelince görüleceği gibi.

Tirmizî de Ali b, Ebû Talib'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Abdur-rahman b. Avf, bize bir yemek hazırladı. Bizi çağırdı. Bize içki içirdi. içki bizi sarhoş etti. Bu arada namaz vakti girdi. Beni namaz kıldırmak üzere öne geçirdiler. Ben de: "De ki ey kâfirler, sizin taptıklarınıza ben tapmam" (el-Kâfirûn, 109/1-2) ve, biz sizin taptıklarınıza taparız diye okudum. Bunun üze-rine-yüce AUah: *Ey iman edenle*1, sarhoşken ne söylediğinizi bitinceye kadar.,, namaza yaklaşmayın" buyruğunu İndirdi. Ebû İsa (et-Tümizî) der ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. [\[138\]](#)

Bu âyet-i kerimenin daha önceki buyruklar ile ilişki yönü ve âyetler arasındaki yerine gelince: Şam yüce Allah Daha önce "Allah'a ibadet edin, ona hiçbir şeyi ortak koşmayın" (en-Nisa, 4/36) diye buyurdu. İmandan sonra da ibadetlerin başı olan namazı söz konusu etti.

Bundan dolayı namazı İsrarla terk eden kişi öldürülür ve t'arziyeti sakıt olmaz. Bu şekilde anlatıra, kendileri bulunmaksızın sahih olması sözkonusu olmayan namazın şartlarını açıklamaya kadar geldi. [\[139\]](#)

2. Âyet-i Kerimede Sarhoşluğun Mahiyeti:

İlim adamlarının cumhuru fukalâ topluluğunun kanaatine göre, âyet-i kerimede geçen sekr (sarhoşluk) dan kasıt, içki dolayısıyla sarhoşluktur. Ancak, ed-Dahhâk, buradaki sarhoşluktan kasıt, uykudur demektedir. Çünkü, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse, namazdayken uyuklayacak olursa, uykunun etkisi üzerinden gidinceye kadar yatıp uyusun. Çünkü, belki de o, mağfiret dilemek isterken, kendi kendisine beddua edebilir."

[\[140\]](#)

Abide es-Selmanî der ki: "Sarhoşken* den kasıt idrarın seni sıkıştırmışken demektir. Çünkü Hz. Peygamber: "Sizden herhangi bir kimse, sakın idrarı kendisini sıkıştırmışken -bir rivayette de: Bacakları arasındakini sakışür-miş olduğu halde- asla namaz kılmasın." [141]

Derim ki: ed-Dahhâk ve Abîde'nin söyledikleri, mana itibarı ile doğrudur. Çünkü namaz kılından istenen şey, bütün kalbiyle yüce Allah'a yönelmesi, başka şeylere iltifatı terketmesi, uyku, idrar sıkışıklığı ve açlık gibi şaşırmasına sebep olabilecek, gönlünü, hatırını meşgul edecek, halini değiştirecek herseyden uzak durması gibi şeyler istenir. Hz. Peygamber de şöyle buyurmaktadır: "Akşam yemeği hazırken, namaz için kamet getirilirse, akşam yemeğini yiyerek işe başlayın." [142]

Böylelikle Hz. Peygamber, insanın hatırına taalluk edebilecek şaşırtıcı her-bir unsurun ortadan kalkmasını gözönünde bulundurmuştur. Tâ ki kul, başka şeylerle meşgul olmayan bir kalp ve bütün özü ile Rabbine ibadete yö-nelsin ve namazında gerektiği gibi huşu duysun. Bu âyet-i kerimenin kapsamına ileride geleceği üzere; "Mü'minler felah bulmuşlardın Onlar ki, namazlarında huşu gösterenlerdir" (el-Mu'minun, 23/1-2) buyrukları da girmektedir. İbn Abbas da der ki: Yüce Allah'ın: "Ey İmaö edenler, sarhoşken... namaza yaklaşmayın" buyruğu, Maide Sûresi'nde yer alan: "Ey iman edenler namaza kalkacağınız zaman-, yıkayınız" (el-Maide, 5/6) âyeti ile nesh olmuştur. Bu görüşe göre de mü'mînlerle sarhoş oldukları halde namaz kılmamak emri verilmiş olmaktadır.

Daha sonra ise her halükârda namaz kılmaları emrolunmuştur. Bu ise nihai haram hükmü gelmezden önce böyleydi. Mücahid ise der ki; Bu âyet-i kerime, içkiyi haram kılan âyetle nesh olmuştur, İkrime ve Katade de böyle demiştir. Daha önce zikrettiğimiz Hz. Ali yoluyla gelen hâdis-i şerif dolayısıyla bu konuda sahih olan da budur.

Rivayet olunduğuna göre Ömer b. el-Hattab (r.a) şöyle demiştir: Namaz için kamet getirildi. Rasûllullah (sav)'in münadisi de şöyle seslendi: Sakın sarhoş olan bir kimse namaza yaklaşmasın. [143] Bunu da en-Nehhâs nakletmiştir. ed-Dahhak ve Abîde'nin görüşlerine göre ise, âyet-i kerime muhkem olup, âyetle nesh sözkonusu değildir. [144]

3. Sarhoşken Namaza Yaklaşmama Hitabının Muhatapları:

Yüce Allah'ın: "Yaklaşmayın" buyruğundaki fiilin "râ" harfi üstün okunacak olursa, öyle bir fiili işlemeye, kalkışmayın anlamına gelir. Şayet ötreli okunursa,

böyle birşeye kalkışmayın, yaklaşmayın anlamına gelir.

Âyet-i kerimede hitap, aklıbaşında, sarhoş olmayan bütün ümmetedir. Sarhoş bir kimse ise, sarhoşluğu dolayısıyla temyiz gücünü kaybedecek olursa, aklı başından gitmiş olduğundan dolayı o vakitte muhatab değildir. Ancak o, kendisi için vacib olan emirleri yerine getirmekle muhataptır. Diğer taraftan sarhoş olduğu sıralarda, sarhoş olmadan önce mükellef olduğu kesinlik kazanmış hükümlerden vakti geçtiği için yerine getirmediğlerinin de ayrıca keftaretini (yani kazasını v.b.) yerine getirmelidir. [\[145\]](#)

4. "Namaza Kalkmaksın Anlaşılması:

İlim adamları burada namaz (es-Salât) ile neyin kastedildiği hususunda fark-ı görüşlere sahiptirler. Bir kesim, bundan maksat bizatihi bilinen ibadettir, demektedir. Bu, Ebû Hanife'nin de görüşüdür. O bakımdan daha soma: "Ne söylediginizi biUnceye kadar" diye buyuru İmuştur.

Bir başka kesim ise bundan kasıt, namazın kılındığı yerlerdir, demektedir. Bu da-Şâflî'nin görüşüdür. Ona göre, burda muzaf hazfedilmiştir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Elbette birçok manastırlar, kiliseler, havralar (sa-lavat) yıkılır giderdi" (el-Hac, 22/40) diye buyurmaktadır. Görüldüğü gibi, burada da namaz kılınan yerlere "sâlat" adı verilmektedir Bu açıklamaya yüce Allah'ın: "Ve bir de cüoüp iken -yolcu olmanız müstesna- buyruğu da delalet etmektedir, Bu ise, cünüp olan bir kimsenin mescidden -orada namaz kılmak için değil de- geçip gitmesinin caiz olmasını gerektirmektedir.

Ebû Hanife: "Birde cünüp İken -yolcu olmanız müstesna-" buyruğundan maksat, su bulamaması halindeki yolcudur. Böyle bir kimse teyemmüm eder ve öylece namazını kılar der. Buna dair açıklama da ileride gelecektir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Bu buyrukta unamaz"dan kasıt, hem namaz kılınan yerdir, hem da namazın kendisidir. O dönemlerde ashab-ı ki-raiüj ancak namaz için mescide gelirler ve hep birlikte namaz kılarlardı. O bakımdan namaz ile namaz kılınan yer birbirinden ayrı görülmezdi. [\[146\]](#)

5. "Sokr Sarhoşluk" Kelimesinin Anlamı.

Tekil ve Çoğul Olarak Kullanılışı:

Yüce Allah'ın "Sarhoşken, sarhoş olduğunuz halde" buyruğu mübtedâ ve haberdır. "Yaklaşmayın" emrinden hal mahallinde bir cümledir, "Sarhoşlar"

kelimesi, Sarhoş kelimesinin çoğuludur. en-Nehaî, bu kelimeyi "sin" harfini üstün^olarak; diye okumuştur ki, bu da kelimesinin mükesser çoğuludur. Bunun bu şekilde teksir ediliş sebebi, sekr'in aklı ilgilendiren bir âfet oluşudur, O bakımdan, bu kelime de, sara'ya düşmüş kimseler anlamını veren; kelimesi ve bu türden diğer kelimeler vezninde çoğul yapılmıştır. el-A'meş İse bu kelimeyi "sin" harfini Ötreli olarak "hublâ" gibi okumuştur. O takdirde bu kelime tekil bir sıfat olur. Çoğul ile ilgili olarak, tekil bir sıfat ile haber vermenin caiz oluşu da çoğula dair tekil bir kelime ile haber vermek şeklindeki kullanışlarına (Arapların kullanışlarına) göre caiz görülmüştür.

Sekr (sarhoşluk), sahv'ın (ayıklığın) zıddıdır. Bu kelime şekillerinde kullanılır. Kişinin gözünün şaşkınlığını ifade etmek için; de denilir. Yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki gözlerimiz döndürülmüş, şaşırtılmış... " (el-Hicr, 15/15.) buyrugundaki "sekr" bu anlamdadır. Bu kelime, "keP harfi şeddeli olarak, açık birşeyi kapatmak, yarığı kapatmak anlamında da kullanılır. Buna göre sekrân (sarhoş), sahip olduğu akıllı halden kopan, ondan uzaklaşan kimse demektir. [\[147\]](#)

6- İslâm'ın İlk Dönemlerinde İçkinin Yasak Olmaması:

Bu âyet-i kerimede, İslâmın ilk dönemlerinde içki içmenin, kişiyi sarhoşluk derecesine ulaştırıncaya kadar mübâh olduğuna dair bir delil, hatta açık bir nass vardır. Şöyle de denilmiştir: Sarhoş olmak aklî bakımdan haram görülmektedir. Ve hiçbir dinde de mübâh kılınmış değildir. Onlar, bu âyet-i kerimede ki sekr'i de uyku diye yorumlamışlardır. el-Kaffâl der ki: Muhtemeldir ki onlara, İnsan tabiatını cömertliğe, kahramanlığa ve hamiyette harekete geçirecek miktarda içki içmeleri mubah kılınmıştır. Derim ki, böyle bir ma na onların gürlerinde de vardır. Nitekim Hassan (b. Sabit) şöyle demiştir;

"Biz onu (şarabı) içeriz, o da bizi kır almışız gibi yapar."

Bu anlamda daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/219. âyet, 6. başlıkta) doyurucu açıklamalarda bulunmuştuk. el-Kaffâl der ki: Kişiyi, delilik ve baygınlık noktasına getirecek kadar aklı İzale eden sarhoşluğa gelince, böyle bir maksatla içki içmek mubah kılınmış değildir. Ancak böyle bir kastı olmaksızın bu derece sarhoş olsa, bunun sorumluluğu bu şekilde sarhoş olandan kaldırılmış bulunuyordu.

Derim ki: Bu doğru bir açıklamadır. Bu açıklamalar, Maide Sûresi'nde, Uz. Hamza kıssasında (el-Maide, 5/ 90-92. âyetler, 3- başlıkta) gelecektir. Müslümanlar, bu âyet-i kerime nazil olunca, namaz vakitlerinde içki içmekten

uzak duruyorlardı. Yatsı namazını kıldıktan sonra içki içerlerdi. Yüce Allah'ın: "Artık vazgeçtiniz değil mi" (eİ-Maide, 5/91) buyruğunda haram kılındığı hükmü nazil oluncaya kadar bu halde devam ettiler. [148]

7. Sarhoş İken Yapılan Tasarruflar ve Bu Tasarrufların Hükümü:

Yüce Allah'ın: "Ne söylediğinizi bitinceye kadar" buyruğunun anlamı: Söylediğini zden-yanlış olmadığından emin olarak, kesin olarak doğru olduğunu bilinceye kadar... elemektir. Sarhoş ise ne söylediğini bilmez.

Bundan dolayı Osman b. Affan (r.a) şöyle demiştir; Sarhoşun boşaması geçerli değildir. Aynı zamanda bu, İbn Abbas, Tavus, Ata, el-Kasım, ve Ra-bia'dan da rivayet edilmiştir Bu aynı zamanda, Leys b. Sa'd'ın, İshak, Ebû Sevr ve el-Müzenî'nin de görüşüdür.

Tahavî de bunu tercih etmiş ve şöyle demiştir: İlim adamları bunakın boşamasının caiz olmadığını icma ile kabul etmişlerdir.

Sarhoş oları bir kimse ise vesvese dolayısıyla bunaljlaşmış bir kimse gibidir. Yine ilim adamları, (uyuşturucu bir ot olan) ban otunu alıp, akli giden kimsenin boşamasının caiz olmadığı hususunda ihtilaf etmemişlerdir O bakımdan içkiden dolayı sarhoş olanın da durumu böyledir.

Bir kesim de sarhoşun boşamasını geçerli kabul etmişlerdir. Ömer b. el-Hattab, Muaviye ve bir gurup tabiinden bu görüş rivayet edilmiştir. Aynı zamanda bu, Ebû Hanife, es-Sevri ve el-Evzai'nin de görüşüdür, Şafî'nin bu konudaki görüşleri farklı farklı gelmiştir.

Mâlik ise, sarhoşun talakını geçerli kabul ettiği gibi, yaralamalarda ve Öldürmede kisası da öngörür. Ancak, sarhoşun nikah ve satışını onun için bağlayıcı kabul etmez.

Ebû Hanife derki: Sarhoşun bütün fiilleri ve akidleri, tıpkı akli başında olan kimseninki gibi sabit ve geçerlidir. Bundan irtidat müstesnadır.

Böyle bir kimse irtidat edecek olursa, -istihsanen kabul edilmesi müstesna-hanımı ondan bain olmaz.

Ebu Yusuf der ki: Sarhoşluk halinde mürted olur. Aynı zamanda bu, Şafî'nin de görüşüdür, Şu kadar var ki, sarhoş halde iken onu öldürmez ve tevbe etmesini de istemez.

İmam Ebu Abdullah el-Mâzerî ise âer ki : Bizde gaz bir rivayet vardır. Buna göre sarhoşun talakı bağlayıcı değildir. Muhammed b. Abdİlhakem ise der ki; Sarhoşun talakı da, boşaması da geçerli değildir İbn Şâs da şöyle demektedir: eg-Şeyh Ebu'l-Velid, konu İle Mgili görüş ayrılığını bir parça akli başında bulunan,

ancak kendiliğinden karışıklığın önüne geçemeyip hem hata, hem isabet eden ve böylelikle karıştıran kimse ile ilgili olarak kabul etmekte ve şöyle demektedir: Göğü yerden, erkeği kadından tanı yamayacak, ayırt edemeyecek kadar sarhoş olana gelince, böylesinin hem kendisiyle insanlar arasında, hem de kendisiyle Allah arasındaki bütün fiil ve hallerinde deli gibi değerlendirileceği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Bundan tek İstisna, vakitleri geçen namazlardır. Bu konuda şöyle denilmiştir: Deliden farklı olarak böyle bir sarhoştan namaz sakıt olmaz. Çünkü o, bizzat kendi kendisini sarhoşluğa itmekle, vakti çıkıncaya kadar, kasten o namazı terketmiş gibi olur.

Süfyan es-Sevrî der ki: Sarhoşluğun sınırı, aklî dengenin bozulmasıdır. Eğer Kur'ân okuması istendiğinde, bu kıraati karıştırır ve bilmediği şeyler söylerse, ona sopa cezası uygulanır.

Ahmed de der ki: Sağlıklı haline göre aklında değişme görülecek olursa, o kişi sarhoş demektir. Malik'ten de buna yakın bir tanım nakledilmiştir.

İbnü'l-Münzir der ki: Kur'an okuyuşu sırasında karıştırırsa sarhoş demektir. Buna delil de, yüce Allah'ın: "Ne söylediğinizi bitinceye kadar" buyruğudur. Eğer ne söylediğini bilmeyecek halde ise, orayı kirlenme korkusuyla mescidden uzak durur. Kılacağı namaz da sahih olmaz. Kılacak olsa, (ayıkın-ca) kazasını yapar. Şayet söylediğini bilecek durumda olup, namaz kılacak olursa, hükmü ayık kimsenin hükmü gibidir. [\[149\]](#)

8. "Cünup" Kelimesinin Anlamı;

yüce Allah'ın: "Bir de cünup İken... yaklaşmayın" buyruğu, yüce Allah'ın: "Ne söylediğinizi bitinceye kadar" buyruğundaki mansûb cümlelerin mahalline atfedilmiştir. Yani, cünup iken de namaz kılmayınız demektir. O kullanılışları aynı anlamda, cünup oldunuz demektir. Cünup lafzının müennesi de yoktur, tesniye ve çoğulu da yoktur. Çünkü bu kelime, "buud ve kurb; uzaklık ve yakınlık" kelimesi gibi mastar veznedir. Bazan bu kelimeyi hafifleterek, diye söylerler. Bu kelimeyi bu şekilde okuyanlar da olmuştur. el-Ferrâ der ki: "Kişi cünub oldu," ifadesi cenabetten gelmektedir. Bîr şivede cünup kelimesinin, tıpkı "unk" ve "a'nâk," "tunub ve etnab" (boyun, boyunlar, çadır kazığı ve kazıklar) gibi çoğul yapıldığı da söylenmiştir. Tekili kastederek "cânib" diye bu kelimeyi kullanmak halinde, çoğul için "cünub" tabiri kullanılır. Binici ve biniciler için "râkib ve rukkâb" dernek gibi. Kelime asü itibarıyla uzaklık demektir. Âdetâ cünup, şehvetle çıkardığı su dolayısıyla namaz halinden uzaklaşmış gibi olduğundan bu isini alır. Şair der ki:

"Beni (yanında esir bulunan) kardeşimden uzak tutarak mahrum etme! Çünkü ben, çadırlar ortasında garip kalmış bir kimseyim."

Cunub adam, yabancı adam anlamına da kullanılır. Aynı şekilde cenabet (mücanebet) erkeğin kadın ile içli dışlı olması demektir. [\[150\]](#)

9. Cünupluğun Mahiyeti:

Ümmetin cumhuru, cünup kimsenin, ya inzal (menisinin şehvetle ve kuvvetle akması) veya sünnet yerlerinin birbirine kavuşması dolayısıyla temiz olmayan kimse olduğunu kabul etmektedir. Ashabtan bazılarından, inzal olmadıkça gusül olmayacağına dair görüş rivayet edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber: "Su (ile yıkanmak), ancak sudan (menin gelmesinden) dolayısıdır" diye buyurmuştur. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[151\]](#)

Buharî'de tse Ubeyy b. Kâ'b'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasulü, erkek kadın ile cima edip de inzal olmazsa (hüküm nedir) diye sorması üzerine, Hz. Peygamber de: "Kendisinden kadına temas eden tarafını yıkar, sonra da abdest alır, namaz kılar." Ebu Abdullah (Bûhârî) der ki: Ancak gusletmek daha ihtiyatlıdır. Öbür görüşü ise, bu konudaki (ilim adamlarının) ihtilâfları dolayısıyla açıkladım. [\[152\]](#)

Müslim de Sahih'inde bunu, yukarıda belirttiğimiz şekilde bu manada rivayet etmiş ve hadisin sonunda şöyle demiştir: Ebu'l-Alâ b. eş-Şilîhîr dedî ki: Nasıl ki Kur'ân'ın bazısı diğer bazısını nesli ediyor idiyse, Rasulullah (s.a)'ın hadisinin de bazısı bazısını nesh ederdi. Ebu İshak der ki; İşte bu nesh olmuştur. [\[153\]](#) Tirmizî de der ki: Bu hüküm, tslâmın ilk dönemlerinde böyleydi, sonra nesh oldu. [\[154\]](#)

De'im ki: Ashabdan, tabiinden ve İslam aleminin değişik bölgelerindeki fakihlerinden büyük bir topluluk bu görüştedir. Aynı zamanda, iki sünnet yerinin birbirine kavuşması ile guslün icabettiğini kabul etmektedirler. Bu hususta Önceleri ashab-ı kiram arasında görüş ayrılığı var idiyse de, daha sonra bu hususta Hz. Âişe'nin Peygamber (savî'den yaptığı rivayetten anlaşılan hükmü kabul etmişlerdir. Buna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Erkek, hanımının dört dalı arasına oturup, sünnet yeri, sünnet yerine degerse gusül icabeder" Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[155\]](#) Buharî ile Müslim'de de, Ebu Hureyre yoluyla geien hadiste Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Erkek kadının dört dalı arasında oturur, sonra da üzerine kendisini İterse, erkeğe (de

kadana da) gusül icabeder." [156] Müslim ayrıca: "İnzalde bulunmasa dahi" fazlalığını eklemektedir. [157] İbnü'l-Kassâr der ki: Kendilerinden öncekilerin hilafından sonra, tabiin ve onlardan sonra gelenler: "İki sünnet yeri birbirine kavuştuğu takdirde" hadisi gereğince amel etmeyi icma ile kabul etmişlerdir. Görüş ayrılığından sonra icma sahih olarak nakledilecek olursa, o vakit icma, görüş ayrılıklarını ortadan kaldırır (hükümsüz kılar).

Kadı İyad der ki: Ashab'ın konu ile ilgili görüş ayrılığından sonra bu kanaati izhar eden bir kimse olduğunu bilmiyoruz? Bundan tek istisna, el-A'meş'den ve Davud el-Asbâhâni'den bu doğrultuda nakledilen görüşlerdir. Rivayet oJunduşuna göre Ömer (ra) insanları, "su, sudan dolayı gerekir" hadisi gereğince amel etmeyi terk etmeye mecbur etmiştir. Buna sebep ise, onların bu konudaki ihtilâfları olmuştur, İbn Abbas ise bu hadisi, ihtilama tevîl etmiş ve böyle açıklamıştır. Yani su ile gusletmek, İhtilam halinde suyun inzali dolayısıyla (menin gelmesi dolayısıyla) icabeder, İnzal olmadığı takdirde, rüyasında cima ettiğini görse dahi, gusletmesi gerekmez. Bu ise, bütün ilim adamları arasında görüş ayrılığı bulunmayan bir meseledir. [158]

10. Yoldan Geçmek (Obur) İle İlgili Açıklama:

Yüce Allah'ın: "Yolcu olmanız müstesna" buyruğunda yer alan, "Yoldan geçenler" kelimesi ile aynı kökten Yolu aştım, geçtim tabiri, yolu bir tarafından öbür tarafına katettim demektir. Nehir hakkında da kullanılır, mastarı "u'bur" gelir. "İbr'u'n-Nehr" ise, nehrin kıyısı demektir, Buna "ıubr" da denilebilir. Mt'ber ise, üzerinden yolun aşıldığı gemi veya köprü demektir. Âbirü's-Sebîl yoldan gelip geçen demektir. "" İse, üzerinde devamlı yolculuk yapan ve hızlıca yürüdüğü için sırtında, öğlenin şiddetli sıcağında dahi geniş arazilerin, mesafelerin kat edildiği deve hakkında kullanılır. Şair de der ki:

"(O öyle bir devedir ki) gayretle, hızlıca ve bütün gücüyle yol alır. Uzun tüylü deve kuşu gibi, gün ortası sıcağında çölleri kateder."

Bir başka şair de der ki:

"Allah'ın kazası herşeye galip gelir.

Sabırsız olanla da, çok sabırlı olanla da oynar o.

Eğer ölürsek, şüphesiz bizim de denklerimiz vardır.

Şayet hayatta kalırsak, ölümümüz, zaten adanmışız gibi, kaçınılmazdır." [159]

11- Cünupken Yolculuk ve Cünupken Mescidden Geçmeye Dair Hükümler

ve Görüş Ayrılıkları:

İlim adamları, yüce Allah'ın: "Yolcu olmanız müstesna* buyruğunun anlamı hakkında farklı kanaatlere sahiptir. Alî (r.a) ile İbn Abbas, İbn Cübeyrv Mücahid ve el-Hakem, Abirü's-Sebil, yolculuk yapan kimse demektir derler. Herhangi bir kimsenin gusletmedikçe, cünub olduğu halde namaza yaklaşması sakili değildir. Bundan istisna yolcu olandır, o da teyemmüm eder. Bu, Ebû Hanîf'e'nin görüşüdür. Çünkü ikâmet olunan yerlerde çoğunlukla su bulunur. O bakımdan, ikâmet halinde bulunan kişi, su bulunduğundan dolayı gusleder. Yolculuk yapan kimse ise, su bulamazsa, teyemmüm eder.

İbnü'l-Münzir der ki: Rey ashabı, yolculukta bulunan cünup kimsenin eğer içinde su bulunan bir mescidden yolu uğmyacaksa, önce teyemmüm eder. sonra mescide girip oradan su çeker, daha sonra da suyu mescidin dışına çıkartır (ve gusleder).

Bir kesim ise, cünubun mescide girmesine ruhsat vermiştir. Bazıları da Peygamber (sav)'ın: "Mümin necis değildir" [\[160\]](#) hadisini delil gösterirler. İbnü'l-Münzir der ki: Biz de böyle diyoruz, bu görüşleyiz.

Yine İbn Abbas, İbn Mes'ud, İkrime ve en-Nehaî der ki: Âbirü's-Sebil, yoldan geçip giden kimse demektir. Aynı zamanda bu, Amr lx Dinar ile Maiik ve Şafî'nin de görüşüdür.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Cünup olan bir kimse, çaresiz kalmadıkça mescidden geçmez. Çaresiz kalırsa teyemmüm eder ve öylece cidden geçer es-Sevrî ve İshak b. Rahaveyh böyle demiştir.

Ahmed ve İshale, cünub kimse hakkında, abdest aldığı takdirde mescid-de oturmasında mahzur yoktur, demektedirler. Bu görüşlerini İbnü'l-Münzir nakletmektedir. Bazıları da, âyet-i kerimenin nüzul sebebi hakkında şunu rivayet ederler: Ensardan bir topluluğun, evlerinin kapılan mescide açılırdı- Onlardan herhangi birisi cünub oldu mu, mescidden geçmek zorunda kalırdı.

Derim ki: Bu doğrudur. Ayrıca bunu, Ebu Davud'un, Decace'nin kızı Ces-re'den yaptığı şu rivayet desteklemektedir: Cesre dedi ki: Aişe (r.anha)'yı şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sav), ashabının evlerinin yüzlerini (kapıları n) mescide doğru açılmakta olduğunu gördü ve: "Bu evlerin yolunu mescidden başka tarafa çeviriniz" diye buyurdu. Daha sonra Peygamber (sav) içeri girdi. Fakat ev sahipleri, konu ile ilgili kendileri hakkında bir ruhsat iner umudu ile, hiçbir değişiklik yapmadılar. Yine Hz. Peygamber yanlarına çıkıp şöyle buyurdu: "Bu evlerin yönlerini mescidden başka tarafa çeviriniz. Çünkü ben mescidi, ay hali olan bir kadına da, cünub bir kimseye de helal kılmıyorum." [\[161\]](#)

Müslim'in Sahih'inde de şöyle denilmektedir: "Me.scidde Ebu Bekir'in kapısından başka, oraya açık hiç bir kapı bırakılmasın." [162] Böylelikle Rasûlullah (sav), bütün kapıların kapatılmasını emretti. Çünkü bu durum, mescidin yol edinilmesini ve mescidden geçip gitmeyi beraberinde getiriyordu. Hz. Ebu Bekir'e ikram olsun ve özelliği dolayısıyla onun kapısını istisna etmişti. Çünkü, çoğunlukla birbirlerinden ayrılmazlardı.

Peygamber (sav)'ın, Ali b. Ebi Talib (r.a.) dışında herhangi bir kimseye, mescidden yol gibi geçip gitmesini ve orada lüzumsuz oturmasına izin vermediği rivayet edilmiştir. Ayrıca bunu Atiyye el-Avfi de Ebu Said el-Hudrî'den rivayet etmektedir. Ebu Said dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Mescidde cünup olmak, hiçbir müslüman için -ben ve Ali müstesna- uygun düşmez ve olacak şey de değildir." [163]

İlim adamlarımız derler ki: Bunun böyle olması caiz (mümkün) dir. Çünkü, Hz. Ali'nin evi de mescidin bünyesi içerisinde idi. Tıpkı Peygamber (.sav)'in evinin de mescidin bünyesi içerisinde olduğu gibi. Her ne kadar her ikisinin evi de mescidin içerisinde değil ise de bizzat mescide bitişiktiler ve evlerinin kapıları mescide açılıyor idi. Rasûlullah (sav), böylelikle onları mes-ciddenmiş gibi değerlendirdi ve "hiçbir müslüman için,, caiz değildir" hadisini irad buyurdu. Hz. Ali'nin evinin mescide olduğuna delalet eden rivayetlerden birisi de, İbn Şihab'ın Salim b. Abdullah'tan şöyle dediğine dair rivayetidir: Adamın birisi babama, Ali ve Osman'dan (Allah ikisinden de razı olsun) hangisinin daha hayırlı olduğuna dair soru sordu. Abdullah b. Ömer ona şöyle dedi: İşte bu Rasûlullah (sav)'ın evi, Yanıbaşında da Hz. Ali'nin evine işaret elti. Mescidde bu iki evden başkası yoktu dedi ve hadisin geri kalan bölümünü zikretti.

Buna göre Hz.. Peygamber ve Hz. Ali, mescidde cünup olmuyorlardı. Evlerinde cünub oluyorlardı. Fakat evleri, mescidin bünyesindendi. Çünkü kapılan mescide açılıyordu, O bakımdan, cünub halde evlerinden çıkacak olurlarsa, mescidi yol gibi geçiyorlardı.

Diğer taraftan bunun onlara has bir özellik olması da mümkündür. Peygamber (sav)'ın, zaten öze) bir lakım durumları vardı. İşte bu da onun özelliklerinden birisi kabul edilir. Daha sonra Peygamber (sav) da bu konuda Hz. Ali'ye bir Özellik tanıyarak, başkasına ruhsat olmayan bir hususu ona da ruhsat olarak verdi. Her ne kadar evlerinin kapılan mescidin içerisinde bulunuyor idiyse de, mescidde onların evlerinin kapılarından başka birtakım kapılar da vardı. Öyleki Peygamber (sav), Hz. Ali'nin kapısı dışında diğer kapıların kapatılmasını emretmişti. Artır b. Meymûn, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Bütün kapıları -Ali'nin kapısı müstesna-

kapatınız." [164] Böylece Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye kapısının mescide açılmasına ilişmemek suretiyle bir özellik tanımış oldu. Hz. Ali de evi mescidde olduğu halde evinde cünup olurdu.

Hz. Peygamber'in: "Mescide açılan kapılardan Ebu Bekir'in kapısından başka bir kapı bırakmayınız"11 hadisine gelince, bu -Allahu âlem- şöyle idit Mescide bakan çıkış olarak kullanılan birtakım kapılar vardı. Evlerin asıl kapılan ise mescidin dışında bulunuyordu. Hz. Peygamber, işte bu İkinci çıkışların kapatılmasını emrederken, ona ikram olmak üzere, Hz. Ebu Bekir'in çıkışını bırakmıştı. Buna karşılık Hz. Ali'nin ana kapısı^ giriş ve çıkışta kutlandığı kapısı (mescide açılıyordu), işte İbn Ömer bunu: mescidde ikisinden başkası yoktu" diyerek açıklamaktadır.

Denilse ki: Atâ b. Yesâr'dan şöyle dediği sabittir: Peygamber (sav)'ın ashabından bazı kimseler, cünup oluyor, buna karşılık abdest alıp mescide geliyor ve mescidde konuşuyorlardı. İşle bu, cünup bir kimsenin abdest aldığı lakdirde mescidde kalmasının caiz olduğuna delildir. Bu, Ahmed'in ve İs-hak'ın da - belirttiğimiz gibi- görüşüdür.

Buna cevap şudur: Abdest almak cünüplük hadesini kaldırmaz. İbadet için va7' olunmuş ve zahiri pislikten korunmuş her bir yere, bu iş için yapacağı ibadeti kabul olunmayan ve bu ibadete başlaması sahih olmayanın girmemesi gerekir. Onlardan nakledilen, çoğunlukla bilinen halleri ise, evlerinde gusledip geldikleridir.

Eğer abdest bozucu başka haller sizin bu dediğinizi iptal eder, denilecek olursa, şöyle deriz: Öbür haller, çokça vaki olur ve bunlardan dolayı abdest almak zor gelir, yüce Allah'ın: "...ve bir de cünup iken -yolcu olmanız müstesna- ..." buyruğu başka açıklamalara ihtiyaç bırakmayacak şekildedir ve yeterlidir. Mescîdde cünupken durup beklemek caiz olmadığına göre, mushafa el değdirmenin ve onda okumanın caiz olmaması öncelikle sözkonusudur. Çünkü mushaîn saygınlığı (hürmeti) daha büyüktür. Buna dair açıklamalar ise, yüce Allah'ın izniyle, el-Vâkıa Sûresinde (.56/75-80. âyetler, 5- başlıkta) gelecektir.

[165]

12. Cünub Olanın Yapamayacağı İşler

Bizim mezhebimizin alimlerine göre, cünup olan bir kimsenin, az sayıdaki bir lakım âyetleri istiâze (ve dua) maksadı ile okumak dışında, çoğunlukla K.ur'an-3 Kerim okumasına engel olunur. Musa b. Ukbe, Nafil'den, o, İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Cünup ve ay hali olan

kimse, Kur'an-ı Kerimden herhangi birşey okumasın". Bunu İbn Mâce rivayet etmiştir. [166]

Dârakutnî de, Süfyan'dan o, Mis'ar ve Şu'be'den, Mis'ar ve Şu'be, Amr b. Murve'den, o, Abdullah b. Seleme'den, o da Hz. Ali'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Rasûlu'llah (sav)ı cünup olması hali müstesna, hiçbir şey Kur'anı Kerim okumaktan engellemezdi. Süfyan dedi kır Şu'be bana şöyle dedi: Bu benim naklettiğim hadislerin en gürelidir." [167]

Bunu İbn Mace de rivayet edip. Bize Muhamecd b, Beşşâr anlattı, bize Muhammed b. Cafer anlattı, bize Şu'be, Amr b. Murre'den anlattı diyerek, bu manada bir hadis zikretmektedir, [168] Bu ise, sahih bir isnaddır.

İbn Abbas'ın, Abdullah b. Revaha'dan rivayetine göre, "Rasûlullah (sav), bizden herhangi bir kimsenin cünup olduğu halde Kur'ân okumamızı yasakladı" demektedir. Bunu Dârakutnî rivayet etmiştir. [169]

Yine İkrime'den şöyle dediğini rivayet etmektedir; İbn Revaha, hanımının yanında yatmakta iken, odanın bir tarafında bulunan cariyesinin yanına kalkıp gitti ve onunla cima etti. Hanımı uyandığında onu yatağında göremeyince, ayağa kalktı, odadan dışarıya çıkınca, onu cariyesi üzerinde gördü. İçeri dönüp, bıçağı aldıktan sonra tekrar dışarı çıktı. Bu sırada Abdullah işini bitirmiş, ayağa kalkmıştı. Hanımının elinde bıçak taşıdığını görünce, ne oluyorsan? diye sordu. Karısı ona. Ne mi oluyorum? Eğer az önce seni gördüğüm şekilde görse idim, bu bıçağı senin omuzlarının arasına saplayacaktım. Abdullah hanımına. Beni nerede gördün ki? diye sorunca, hanımı. Seni cariyenin üzerinde gördüm, dedi. Bu sefer Abdullah: Hayır, beni öyle görmüş olamazsın. Ayrıca şunu bil ki, Rasûlullah (sav) bizden herhangi bir kimsenin cümipken Kur'an okumasını yasaklamış bulunmaktadır. Karısı: O halde sen de Kur'an oku bakayım dedi. -Karısı Kur'ân okumasını bilmiyordu- Bu sefer Abdullah şöyle dedi;

"Rasulullah bize geldi -Allah*m Kitabını okuyarak-

Tan yeri ağardığında parıldayan bir kılıcın aydınlık saçışı gibi.

Körlükten sonra hidâyeti getirdi o, kalplerimiz ona

İnanmaktadır. Onun dediği olacaktır, diye.

Geceyi geçirir, yaaı yatağından uzaklarda.

Müşrikler yataklarında uyuyup ağırlattıkları vakit."

Hanımı bunun üzerine:

Allah'a iman ettim ve güzümün gördüğünü yalanladım. Sabah olunca, Rasûlullah'm (sav)'ın yanına gitti. Ona olanları haber verince, Rasûlullah (sav) azı dişleri görününceye kadar güldü. [170]

13. Gusletme Keyfiyeti

yüce Allah: *Gusledinceye kadar..." buyruğu ile, cünup olanın gusletme-dıkçe namaz kılmasını yasaklamaktadır.

Gusletmek, aklen kavranılabilen bir iştir. Araplarca bu kelimenin ne anlama geldiği bilinmektedir. Bu kelime iles suyun el ile birlikte yıkanan şey üzerinden geçirilmesi kast edilir. O bakımdan Araplar, "elbiseyi gaslettim (yıkadım) tabiri ile, üzerine suyu döktüm ve elbiseyi suya daldırdım tabirleri için farklı İfadeler kullanmışlardır.

Bu husus böylece anlaşıldığına göre, şunu bil ki, ilim adamları cünup olan bir kimsenin, vücuduna suyu dökmesi yahut suya dalmakla ovalamaması halinde hükmün ne olacağı hakkında farklı görüşlere sahiptir. Malik'in mezhebinde meşhur olan görüşe göre, vücudunu ovalamadıkça, sadece suya daJ-ması yeterli değildir. Çünkü yüce Allah, cünup olana gusletmesini emretmektedir. Tıpkı namaz kılan kimseye, yüzünü ve ellerini gasletmesi (yıkamasını) emrettiği gibi. Abdest alan bir kimsenin, su ile, ellerini yüzüne ve ellerinin üzerine geçirmesi kaçınılmaz birşeydir. İşte, cünubun bütün bedeni de böyledir. Onun başı da abdest alan kimsenin yüzü ve elleri hükmündedir.

Bu aynı zamanda el-Müzenî'nin de görüşü ve tercihidir. Ebu'l-Ferac Amr b. Muhammed el-Malikî der ki: Gusletmek lafzından anlaşılması makul olan mana budur. Çünkü iğtisâl, sözlükte iftial kipindedir. Ellerini (yıkadığı şeyin) üzerinden geçirmiyen bir kimse, aslında su dökmekten başka bîr İş yapmış olmuyor. Dilciler, bu şekilde davranan bir kimseye, gusleden kimse adını vermezler. Böyle birisine ya su döken, ya da suya dafan kimse adını verirler.

Ebu'l-Ferac devamla) der ki: İşte Peygamber (sav)'den rivayetler bu doğ-rultuda gelmiştir. Meselâ, onun şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Her bir kılın altında cenabet vardır. O halde saçları (kılları) yıkayın ve teni iyice temizleyin." [\[171\]](#) Temizlemek (ink ise, -doğrusunu en iyi bilen Allalıtır ya- ancak, belirttiğimiz şekilde, elin tenin üzerinden ovalamak suretiyle geçirilmesiyle olabilir

Derim ki; Delil diye gösterilen bu hadiste, su iki sebeplen dolayı (.görüşüne) delil olacak bir tarat yoktur: Evvelâ, bu hadisin tevilinde farklı kana-allar İzhâr edilmiştir. Süfyan b Uyeyne der ki: Hz. Peygamber'in: "Teni iyice temizleyiniz" buyruğundan kasıt, terciin yıkanması ve temizlenmesidir Hz. Peygamber burada, ten ile, kinaye yoluyla ferici kastetmiştir. İbn Vchb de der ki: Ben, hadislerin açıklanması konusunda İbn Uyeyne'den daha bilgili bir kimseyi görmedim. İkinci olarak, bu hadisi, Ebu Davud, Sünen'inde rivayet etmiş ve bunun

hakkında: "Bu hadis zayıftır" demektedir. İbn Dase yoluyla gelen (Ebu Davud) rivayetinde böyle denilmektedir el-Lu'lu'f'nin [172] Ebu Dâvud'dan rivayetinde ise, şu ifade vardır: Haris b. Vecih, zayıf bir ravidir. Onun hadisi münkerdir [173]

Böylelikle bu hadisin delil gösterilme imkânı ortadan kalkmakta, geriye, daha önceden de açıkladığımız gibi, dildeki bu kelimenin anlamını dayanak almak kalmaktadır. Ayrıca bunu, sahih hadiste sabit olan şu rivayet de desteklemektedir: Peygamber (sav)'e küçük bir çocuk getirildi- Hz. Peygamberin üzerine işedi. Hz. Peygamber, bir su getirilmesini istedi. Bu suyu çocuğun sidiği üzerine serpiştirdi, fakat elbisesini de yıkamadı. Bunu Hz. Âişe rivayet etmiştir. [174] Buna yakın bir rivayet, Um Kays bint. Mihsan'dan da rivayet edilmiştir. [175] Her iki hadisi de Müslim rivayet etmiştir.

İlim adamlarının cumhuru ile, lukaha topluluğu da şöyle demiştir: Cünup için su dökmek ve suya dalmak, dokunduğu su ve içine daldığı su her bir tarafım kuşatacak olursa, vücudunu ovalamayacak olsa dahî yeterli gelir. Bu da Peygamber (sav)'ın guslüne dair, Hz. Meymûne üe Hz. Âişe'nin rivayet ettikleri hadislerin muktezâsınca böyledir. Bu iki rivayeti de hadis imamları kaydetmişlerdir. [176] Bunlara göre Peygamber (sav) suyu vücudu üzerine bol bol dökerdi. Muhammed b, Abdulhakem de bu görüşte olduğu gibi, Ebu'l-Ferac (Amr b. Muhammed el-Malikî) daha sonra bu görüşü kabul etmiş ve Malik'ten de bunu rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Gusûl halinde, elleri beden üzerinde gezdirmeyi emretmesinin sebebi: Şüphesiz, ellerini bedeni üzerinde gezdirmeyen bir kimsenin bedenine su ulaşması gereken bölgelerinden bazısından uzak kalabilme ihtimalidir.

İbnü'l-Arabhi ise der ki: Ben, mezhep sahibinden bu olmaksızın guslün olabileceğini nakleden ve bunu rivayet eden Ebu'l-Ferac'a gerçekten hayret ediyorum. Çünkü, İmam Mâlik bunu, ne açık açık ifade etmiştir, ne de onun ifadelerinden böyle bir şey anlaşılmaktadır. Böyle bir kanaat, Ebu'l-Ferac'ın vehimler indendir

Derim ki: Hayır, bu husus Mâlik'ten açık bir nass ile rivayet edilmiş bulunmaktadır. Mervan b. Muhammed ez-Zahiri -ki o, Şamlı sika ravjlerden birisidir- der ki: Ben, Mâlik b, Enes'e, cünup olup abdest almaksızın bir suya dalıp çıkan kimse hakkında soru sordum. O da: Onun kılacağı namaz geçerlidir, dedi. Ebu Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki: Bu rivayette, ayrıca "vücudunu ovalamaksızın ve abdest almaksızın" ibaresi de vardır ve Mâlik'e göre, bu şekilde suya dalıp çıkan için gusûl gerçekleşmiş demektir Ancak, onun

mezhebinde meşhur olan rivayet, vücudunu ovalamadıkça bunun gusül yerine' geçmeyeceğidir, Bu da yüzün ve ellerin gusledilmesine kıyasen böyle söylenmiştir. Çoğunluğun delili şudur: Üzerine su dökünen herkes gusletmiş olur.

Araplar, sema beni gasletti, der. (Yani, yağmur beni yıkanınca sına ıslattı). Hz. Âişe ve Hz. Meymûne de, Rasûlullah (sav)ın ne şekilde guslettiğini naklederken, vücudunu ovaladığından söz etmemektedirler. Eğer bu vacip bir şey olsaydı Hz. Peygamber bunu terk etmezdi. Çünkü, Allah'ın muradını bize beyan eden odur. Ve o böyle bir işi yapmış olsaydı, tıpkı suyu saçının dibine ulaştırmak için hilallemesi, avuçlayarak başına su dökmesi ve buna benzer gerek guslederken, gerek abdest alırken yaptığı davranışları bize nakledildiği gibi, bu da ondan nakledilirdi.

Ebu Ömer der ki: Arapçada, kimi zaman ovalayarak, kimi zaman bol bol su dökerek yıkamaya "gasletme" adının verilmesi tepki ile karşılanacak, reddedilecek bir durum değildir. Bu böyle olduğuna göre, yüce Allah'ın, abdest alırken kullarından su ile ellerinin yüzlerin üzerinden geçirmelerini ve bu davranışlarına gasletmek adının verilmesi, diğer taraftan cünüplük ve ha-yızdan yıkanmak halinde de üzerlerine su dökünmekle yetinmelerini ve bunun da sünnete uygun, dildeki anlamının da dışına çıkmayacak bir gasletmek (yıkanmak) olmasını engelliyecek bir durum yoktur. Bu şekillerin her birisi de kendi zati hakkında asıl olur. Onlardan birisini, öteki gibi kabul etmek de gerekmez. Çünkü, asıl olan hükümlerin biri kıyas yoluyla ötekine irca edilmez. Bu ise ümmetin ilim adamları arasında görüş ayrılığı olmaksızın kabul edilmiş bir konudur. Aksine, kıyas yoluyla ferî meseleler, asli meselelere irca edilirler. Başarı Allah'tandır. [\[177\]](#)

14. Gusül Esnasında Azalar Kaçar Defa Yıkanır:

Hız. Meymûne ile Hz. Âişe yoluyla gelen lıadis-i şerifler, İbn Abbas'ın azad-hsı olan Şu'be'nin, İbn Abbas'tan: O, cünüpluktan yıkandığı zaman, ellerini de yedi defa, fercini de yedi defa yıkardı [\[178\]](#) şeklindeki rivayetini reddetmektedir. İbn Ömer'in de şöyle dediğı rivayet edilmiştir: Namaz elli vakitti. Cünüpluktan yıkanmak yedi defa, sidikten dolayı elbiseyi yıkamak da yedi defa idi. Rasûlullah (sav), namaz beş vakit, cünüpluktan gusletmek de, sidikten dolayı yıkamak da bir defaya indiril inceye kadar Rabbinden niyazda bulunmaya devam etti. [\[179\]](#)

İbn Abdi'l-Berr der ki: Bu hadisin, İbn Ömer'e kadar isnadı zayıf ve gevşek (levyirO bir isnaddır. Her ne kadar bu ve bundan önceki hadîs Ebû Dâ-vûd İbn Abbas'ın azadlısı Şubeden rivayet etmiş ise de, Şu'be pek o kadar kuvvetli bir ravi değildir. Hz. Aişe ve Hz. Meymurie'nin rivayet ettikleri hadisler, bu ikisini de reddetmektedir. [\[180\]](#)

15- Vücudunu Ovalayamayan Kimse Ne Yapar:

Elini vücudu üzerinden geçirme imkânı bulamayan kişi hakkında Suhnûn şöyle demiştir: Bu işi yapmakla birisini görevlendirir yahut kendisi bir bez parçasıyla oraları ovalar. el-Vâdiha'da şöyle denilmektedir: Ellerini yetiştirdiği kadarıyla vücudunun üzerinden geçirir, daha sonra ellerinin ulaşmadığı yerleri de kapatıncaya kadar üzerine su döker. [\[181\]](#)

16- Cünup Kimsenin Guslederken Sakalını Hilâllemesi:

Cünup kimsenin, kıl diplerine suyu ulaştırmak maksadıyla sakalının arasını ayırması (hilâllemesi) hususunda, Mâlik'in farklı görüşleri nakledilmiştir. İbnü'l-Kasım'ın ondan rivayetine göre Mâlik: Bunu yapmakla yükümlü değildir, demektedir. Eşheb ise, yine Mâlik'ten bunu yapmakla yükümlü olduğunu rivayet etmiştir. İbn Abdilhakem der ki: Böylesi bizim için daha sevimlidir. Çünkü Rasûlullah (sav), cünüpluktan dolayı guslettiğinde saçlarını hilallerdi. [\[182\]](#) Bu ifadeden her ne kadar daha zahir olan başının saçları ise de, bunun umumi olarak anlaşılması uygundur. İlim adamları, bu iki görüşten birisini kabul etmişlerdir. Mana bakımından, gusûlde bütün vücudun kaplanması (tamamen yıkanması) vaciptir. Sakalın altındaki ten de vücudun bir parçasıdır. O halde suyun oraya ulaştırılması ve bu işin el ile gerçekleştirilmesi icabeder. Küçük taharette (abdest alırken) farziyetin (tenden) sadece saça intikal etmesi, bu taharetin hafifletilmek ve zaruret olmadığı halde, bedellerin aslın yerine kâim olması esasına mebni olmasından dolayıdır. O bakımdan küçük taharette (abdestte ayakları yıkama yerine) meshler üzerine mesh etmek caiz iken, gusûlde bu caiz değildir. Derim ki: Bunu Hz. Peygamberin: "Her kılın altında cünüplük vardır hadisi de bunu desteklemektedir. [\[183\]](#)

17. Mazmaza ve İstinşakın Hükmü:

Bazıları işi aşırıya götürerek, yüce Allah'ın: "Gusledinceye kadar" buyruğu dolayısıyla mazmaza ve istinşak'ı da vacib (farz) görmüşlerdir. Bunlardan birisi de Ebu Hanife'dir. Çünkü bunlara göre, mazmaza ve istinşak yerleri (olan burun ve ağız) yüzün kapsamı içerisindedirler. Bunların da hükmü, tıpkı yanaklar ve alın gibi, yüzün dış bölümlerinin hükmü gibidir. O halde her kim bunları (mazmaza ve istinşakı) terk edip namaz kılacak olursa, tıpkı abdest alıp yahut yıkanırken, yıkanması gereken bir tarafı yıkamaksızın terke-den kimsenin durumunda olduğu gibi, namazını iade eder. Bununla birlikte abdest esnasında bunları, (yani mazmaza ve istinşakı) terk edenin namazını iade etmesine gerek yoktur.

Mâlik ise şöyle demektedir: Mazmaza ve istinşak, guslederken de, abdest alırken de farz değildir. Çünkü bunlar, vücudun iç tarafındandır. Bedenin içi gibi yıkanmaları gerekmez. Muhammed b. Cerir et-Taberî, el-Leys b. Sa'd, el-Evzaî ve tabiin topluluğu da böyle demiştir. İbn Ebi Leylâ ve Ham-mâd b. Ebi Süleyman ise, mazmaza ve istintakın hem abdestte, hem gusül-de farz olduğunu söylemişlerdir. Bu aynı zamanda İshakın, Ahmed b. Han-bel'in ve Davud'un (ez-Zahirî'nin) kimi arkadaşlarının da görüşüdür. ez-Züh-rî ve Ata'dan da buna benzer görüş rivayet edilmiştir. Yine Ahmed b. Han-bel'den, mazmazanın sünnet, istinşak'ın farz olduğu görüşü de nakledilmiştir. Davud ez-Zahirî'nin mezhebinden kimi ilim adamı da bu görüştedir. Bunîan farz kabul etmeyenlerin delili şudur: Şam yüce Allah, bunları Kitab-ı Kerim'inde zikretmiş değildir. Rasûlü de bunları farz kılmamıştır. Herkes te bu hususta ittifak etmiş değildir (icma yoktur). Farz olan bir şey ise ancak bu yollarla sabit olur.

Mazmaza ve istinşakı farz kabul edenler ise, bu âyet-i kerimeyle ve yüce Allah'ın; "Yüzlerinizi yıkayın" (el-Msiide, 5/6.) buyruğunu delil gösterirler. Dolayısıyla, bunlardan birisinde yıkamak eğer vacib ise, ötekinde de vaciptir. Peygamber (sav)'dan da, abdestinde olsun, cünüplükten dolayı gustedişin-de olsun, mazmaza ve istinşakı terkettiğine dair bir rivayet kaydedilmiş değildir. Hz. Peygamber ise, hem sözü İle, hem davranışa ile yüce Allah'ın muradım beyan edendir. Mazmaza ile istinşak arasında fark gözetenler ise, Peygamber < sav)'ın mazmaza yaptığını ve onu emretmediğini, delil ile olmadıkça da fiillerinin vacip olmayıp, mendup olacağını, diğer taraftan istinşak yaptığını ve yapılmasını emrettiğini, onun emrettiği bir şey ise, ebediyyen vü-cub İfade edeceğini delil göstermişlerdir. [\[184\]](#)

18. Niyetin Hükümü:

İlim adamlarımız der ki: Cünüplükten dolayı gusletmek için niyet, mutlaka gereklidir. Çünkü yüce Allah: "Gusledinceye kadar" diye buyurmaktadır. Bu ise niyet etmeyi gerektirir. Malik, Şafî, Ahmed, İshak ve Ebû Sevr bu görüştedir. Abdest ve teyemmümde de hüküm böyledir, Bu görüşlerini de yüce Allah'ın: "Onlar, Allah'a ancak dinlerini O'na halis kılanlar olarak ibadet etmekle emrolundular" (el-Beyyine, 98/5) buyruğu ile desteklemişlerdir, îhlas denilen şey ise, yüce Allah'a yaklaşmakta niyetin samimi olmasıdır. Mü'min kullarına farz kıldığı şeyleri eda ederken, ona yönelmektir. Hz, Peygamber de ayrıca: "Ameller ancak niyetler iledir" [\[185\]](#) diye buyurmuştur.

Bu da bir ameldir. el-Evzaî ve el-Hasen derler ki: Abdest ve teyemmüm niyetsiz olarak yeterli olur. Ebu Hanife ve arkadaşları derler ki: Su ile yapılan bütün taharetler niyetsiz olarak geçerli ve yeterlidir. Fakat teyemmüm niyet olmadan olmaz. Bu İse beden ve elbiselerden necaseti izale etmek için niyet gerekmediğinin icmâ ile kabul edilmiş olmasına kıyasen böyledir. Ayrıca bunu, el-Velîd b. Müslim, Mâlik'ten de rivayet etmiştir. [\[186\]](#)

19. Guslederken Kullanılacak Su Miktarı:

Gusûlde kullanılacak su miktarı ile ilgili olarak, Mâlik, İbn Şihab'dan o, Ur-ve b. ez-Zubeyr'den o, mü'minlerin annesi Aîşe (ranhâ)'dan rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) cünüplükten dolayı guslederken, el-Ferak diye bilinen bir kabtan yıkanırdı. [\[187\]](#) "el-Farak" ise, el-Fark diye de söylenir. İbn Ve-hb der ki: Fark, ahşaptan bir ölçektir. İbn Şihab da şöyle derdi: Fark, Umey-yeoğulları kısıtlannndan beş kist alır. Muhammed bi İsa el-A'sa daf Fark, üç sa'dır diye açıklamış ve üç sa' da beş kist'Ur diye belirtmiştir. Yine der ki: beş kist ise, Peygamber (sav)'in muddü ile oniki mud eder. Müslim'in Sahih'in-de, Süfyan'dan: Fark, üç saJdır dediği nakledilmektedir. [\[188\]](#)

Enes'ten de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav) bir mud ile abdest alır ve bir sa' ile beş mud arası miktarla guslederdi. [\[189\]](#) Bîr başka rivayette de şöyle denilmektedir: Hz. Peygamber, beş mekkük [\[190\]](#) ile gusleder tek bir mekkük ile abdest alırdı. [\[191\]](#)

Bu hadisler ise, herhangi bir Ölçeğe veya tartıya varmaksızın az su kullanmanın müstehab olduğuna delalet etmektedir, İnsan, yetecek kadar su alır ve fazla su kullanmaz. Çünkü fazla su kullanmak bîr israftır. İsrâf da yerilmiş bir şeydir. İbadiye mezhebinin görüşüne göre; çok su kullanılır. Bu ise şeytandandır. [\[192\]](#)

20. Teyemmüm île İlgili Buyruklar ve Bu Buyrukların Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Eğer hasta olur, yahut yolculukta iseniz, yada herhangi biriniz ayak yolundan gelirse, ve kadınlara dokunur da su bulamazsanız, temiz bir toprağa teyemmüm edînT yüzlerinizi ve ellerinizi mesh ediniz" buyruğuna gelince; İşte bu, teyemmüm âyetidir.

Bu âyet-i kerime, yaralı iken cünup olan Abdurrahman b. Avf hakkında nazil olmuştur. Bununla kendisine, teyemmüm yapma ruhsatı verildi. Daha sonra bu âyet-i kerime tüm insanlar hakkında umumî bir buyruk olarak geçerli oldu. [193]

Âyet-i kerimenin nüzulü hakkında şöyle de denilmiştir: Âyet, Hz. Âişe'ye ait gerdanlığın kopması esnasında, Mureysi gazvesinde ashab-ı kiramın su bulamaması üzerine nazil olmuştur. Bu hadisi Mâlik, Abdurrahman lx el-Kasım'dan, o, babasından, o da Hz. Aişe yoluyla rivayet etmiştir. [194]

Buharî ise, bu âyet-i kerimeyi, Kitabu't-Tefsîr'de bab başlığı yaparak şöyle demektedir: Bize Muhammed anlatarak dedi ki: Bize Abde, Hişam b. Ur-ve'den haber verdi: Hişam babasından, o, Aişe (r.anhâ)'dan dedi ki: Esmâ'ya ait olan (âriyeten almış olduğum) gerdanlık kayboldu. Peygamber (sav) de onu aramak üzere bazı kimseleri gönderdi. Namaz vakti geldi, fakat (ashabın) abdesti yoktu, su da bulamadılar. Abdestsiz olarak namaz kıldılar. Bunun üzerine yüce Allah da teyemmüm âyetini indirdi. [195]

Derim ki: Bu rivayette, Mâlik'in rivayetinden farfih olarak, yerden sözko-nusu edilmemekte ve gerdanlığın Esmâ'ya ait olduğu belirtilmektedir. Nesaî de Ali b. Müshir'den o, Hişam b, Urve'den o, babasından, o da Hz. Âişe yoluyla naklettiği rivayette Hz. Âişe'nin, Hz. Esmâ'dan gerdanlığını ariyet olarak aldığını zikretmektedir. [196] Bu ise, Rasûlullah (sav) ile birlikte bulunduğu bir seferde olmuştur. Bu gerdanlığını kaybetmişti. Gerdanlığını kaybettiği yere Sulsul denilmekteydi. Daha sonra Nesaî hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir.

Bu rivayette, Hişam'dan nakledildiğine göre, gerdanlık Hz. Esmâ'ya ait olup, Hz. Aişe bunu Esmâ'dan ariyet olarak almıştı. Bu da Mâlik'in: "Aişe'ye ait olan gerdanlık koptu" ifadesiyle, Buharî'nin: "Esmâ'ya ait olan gerdanlık kayboldu" ifadelerini beyan etmektedir. Yine, Nesaî'nin bu rivayetinde, gerdanlığın koptuğu yerin Sulsul diye anıldığı belirtilmektedir. Tirmizî de bu hadis şöylece rivayet edilmektedir: Bize el-Humeydî anlattı, bize Süryan anlattı, bize Hişam b. Urve, babasından naklederek anlattı, babası Urve, Aişe'den naklettiğine göre: Ebvâ'da bulundukları gece gerdanlığı düşmüştü. Rasûlullah (sav) onu aramak üzere iki

kişiyi göndermişti- Tirmizî daha sonra hadisin geri kalan bölümünü zikreder.

Bu rivayette yine Hişam'dan., gerdanlığın Hz. Âişe'ye izafe edildiği görülmektedir. Fakat, bu izafe, ariyet olarak alan kişiye yapılan bir izafedir. Buna delil ise, Nesaî'nin hadksindeki açık ifadelerdir. Tirmizî bu rivayette, Mâlik'in dediği gibi, Ebvâ ismini zikretmektedir. Şu kadar var ki, Tirmizî'deki bu rivayette herhangi bir şüphe sözkonusu değildir. Mâlik'in rivayetinde ise şöyle denilmektedir: Nihayet üzerinde bulunduğum deveyi yerinden kaldırdık, gerdanlığın onun altında olduğunu gördük. Buharî'deki rivayette ise şöyle denilmektedir: Rasûlullah (sav) gerdanlığı buldu.

Bütün bunlar mana itibariyle doğrudur. Gerek gerdanlık, gerekse konak-lanılan yer ile ilgili rivayeti nakledenlerin farklı ifade kullanmaları, hadisi eleştirmeyi gerektiren bir sebep olmadığı gibi, hadisi zayıflatan bir özellikte de değildirler. Çünkü, hadisler anlatılmak istenen ve gözetilen maksat, teyemmüm ile ilgili ruhsatın nüzulüdür. Bütün rivayetler de gerdanlık meselesini tesbit etmektedir.

Tirmizî'nin hadisinde yer alan: İki adam gönderdi. Bunlardan birisinin Useyd b, Hudayr olduğu söylenmiştir ifadesine gelince, muhtemeldir ki, Bu-harTnin hadisinde "adamlar gönderdi"l ifadesiyle kastedilenle ayns şeylerdir. Buharî'deki rivayette, iki kişiden çoğul sigasıyla söz edilmiştir. Çünkü çoğulun asgari miktarı ikidir. Yahut da iki kişinin akabinde üz. Peygamber daha sonra başka biriGerOni de göndermiş olabilir. O takdirde çoğul lafzının mutlak olarak kullanılması doğru düşer. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Nihayet gerdanlığı aramak üzere bu kişiler gönderildi. Bunlar, gittikleri yerlerde herhangi bir şey bulamadılar. Geri döndüklerinde deveyi yerinden kaldırdılar, gerdanlığı devenin altında buldular.

Rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sav)'ın ashabı, bazı yaralar almış, bu yaralar şifa bulduktan sonra, cünup olmuşlardı. Bundan dolayı Rasûlullah (sav)'a şikâyetlerini arzetmeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur.[\[197\]](#) Bu da aynı şekilde sözünü etliğimi/, rivayetlere muhalif değildir Çünkü, geri dönmekte oldukları sözü geçen bu gazada yara almış olmaları muhtemeldir. Çünkü bu savaşta çarprşma olmuştu. Bunun üzerine Hz. Peygamber'e şikâyet arzettiler, Bu arada Hz. Âişe'nin beraberindeki gerdanlık da kaybolmuştu ve bu âyet-i kerime bu sırada nazil olmuştu. (Bu ihtimal de varittir). Şöyle de denilmiştir; Hz. Âişe'nin gerdanlığı, Mustalıkoğullan gazasında kayb olmuştur. Yine bu, Mureysi1 gazasında olmuştur, diyenlerin görüşlerine muhalif değildir. Çünkü her ikisi aynı gazadır. Peygamber (sav), Halife b. Hayyât ile, Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr'in söylediklerine göre, hicretin altıncı yılı Şaban ayında Mustalıkoğulları gazasını yapmış ve bu sırada Medine'de yerine Ebu Zer el-Ğıfarî'yi vekil

bırakmıştı.

Hiz. Peygamber'in, Ebu Zer'i değil ele, Numeyle b, Abdullah el-Leysi'yi yarine vekil bıraktığı da söylemiştir. Rasûlullah (sav) Mustalıkoğu Harına, hiğbirşeyden haberleri yokken baskın düzenlemiştir. Onlar o sırada, sahil cihetinden Kudeyd tarafından ei-Mureysi' diye bilinen bir su kenarında idiler. Hiz. Peygamber, onlar arasından kimilerini öldürdü. Kadın ve çocukları da esir aldı. O gün için parolaları "emit, emit (ötdürf öldür)" idi. Şöyle de denilmiştir: Mustalıkoğulları, Rasûlullah (sav)'a karşı ordu hazırlıyor ve onun üzerine hücum etmek istiyorlardı. Hiz. Peygamber durumu haber alınca, üzerlerine gitmek üzere yola koyuldu ve bir su kenarında onlarla karşılaştı.

İşte teyemmümün başlaması ve ona dair buyruğum nüzuî sebebi ile ilgili olarak gelen rivayetler bunlardır. Maide Sûresi'ndeki -orada açıklanacağı üzere- âyetin (el-Mâide, 5/6. âyet) "teyemmüm âyeti" olduğu da söylenmiştir. Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Bunun üzerine yüce Allah teyemmüm âyetini indirdi. Bu âyet-i kerime ise, Maide Sûresinde sözü geçen abdest âyeti, yahut da Nisa Sûresi'ndeki âyet-i kerimedir. Teyemmüm, bu iki âyetten başka bir yerde söz.konusu edilmiş değildir. Bu iki âyet de Medine'de inmiştir. [\[198\]](#)

21. Hastalığın Mahiyeti ve Ruhsatları;

yüce Allah'ın: "Eğer hasta olur" buyruğunda geçen hastalık, bedenın itidal ve itiyat sınırları dışına çıkarak, eğrilik ve istisnaî hallere düşmesidir. Bu da, ağır ve hafif (çok ve az) olmak üzere iki türdür. Şayet, suyun soğukluğu yahut hastalığı dolayısıyla ölümden ya da bazı organlarının telef olmasından korkacak kadar ağır hasta ise, böyle bîr hasta icma ile teyemmüm eder. Bundan, el-Hasen ve Ata'dan gelen» ölecek olsa dahi taharet alır (su ile temizlenir) rivayetleri müstesnadır. Ancak onların bu görüşleri: "Dinde size bir güçlük vermedi" (el-Hac, 22/78) buyruğu ile: "Kendinizi öldürmeyin" (en-Nisa, 4/29) buyrukları ile red olunur. Dârakutnî, Said b. Cübeyr'den, o, tbn Abbas'tan, yüce Allah'ın: "Eğer hasta olur veya yolculukta iseniz..." buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Şayet kişinin Allah yolunda yarası, yahut irin toplamış yaralan veya çiçek hastalığı varsa, cünup olup da gusledecek olursa, öleceğinden korkarsa, teyemmüm yapar. [\[199\]](#)

Yine Said b. Cübeyr'den, o da İbn Abbas'm şöyle dediğini rivayet etmektedir: Hasta olana toprakla teyemmüm etmesi ruhsatı verilmiştir. Amr İbnü'l-Âs da aşın soğuktan telef olmaktan korkunca, teyemmüm ettiği halde Peygamber (sav) ona, ne gusletmesini emretti, ne de teyemmümle kıldığı namazlarını iade

etmesini. [200]

Şayet hastalık hafif olsa ve bu hastalıkla beraber bir başka hastalığın ortaya çıkacağından veya artacağından, yahut iyileşmesinin gecikeceğinden kor-karsa, bütün bu durumda olanlar, mezhebimizin icmaı ile teyemmüm ederler. İbn Atiyye: "Bu konuda bildiğime göre böyledir" demektedir.

Derim ki: Ancak, el-Bâcî bu hususta görüş ayrılığından söz etmektedir. Kadı Ebu'l-Hasen der ki: Meselâ, sağlıklı olan bir kimsenin, nezle veya ateşinin yükselmesinden korkması, aynı şekilde eğer hasta olan bir kimse, hastalığının artmasından korkuyorsa, (teyemmüm eder.)

Ebu Hanife de buna yakın ifadelerle görüşünü belirtmiştir. Şafiî ise der ki: Su bulunmakla birlikte, telef olmaktan korkmadığı sürece teyemmüm etmesi caiz olmaz.

Bu görüşü kadı Ebu'l-Hasen de Mâlik'ten rivayet etmiştir. İbnü'l-Arabî der ki: Şafiî, telef olacağından korkmadığı sürece, hastanın teyemmüm etmesi mubah değildir, demektedir. Çünkü, hastalığın artacağı muhakkak değildir. Zira, olabilir de olmayabilir de. Oysa farz olduğu muhakkak olan bir şeyin terki, şüpheli bir korku dolayısıyla caiz değildir. Biz deriz ki: Bu ifadenle çelişki içerisinde. Çünkü sen, soğuktan telef olmaktan korkarsa teyemmüm eder diyorsun. Telef korkusu, teyemmümü mubah kıldığına göre, hastalanmak korkusu da aynı şekilde onu mubah kılar. Çünkü, telefe maruz kalmak yasak olduğu gibi, hastalığa maruz kalmak da İstenmemiştir.

Şöyle diyen Şafiî'ye gerçekten hayret edilir: "Şayet, satın alınacak suyun değeri, bir habbe kadar daha fazla olursa, (abdest yada gusûi) alacak olanın onu satın alması, malı korumak için gerekmez. Böyle birisinin teyemmüm etmesi gerekir." Ya aynı kişi bedeninin hastalığa maruz kalmasından korkuyorsa, niye (teyemmüme) müsaade edilmiyor? Bu hususta bunu reddetmek için, onların (Şafiî'lerin) dinlenilmeye değer söyledikleri bir sözleri yoktur.

Derim ki: el-Kuşeyrî Ebu Nasr Abdurrahim'in Tefsirinde belirttiğine göre, Şafiî'nin bu konudaki sahih olan görüşü şudur: Teyemmümü mubah kılan hastalık, suyu kullanması halinde ölüm korkusunun yahut bazı organların telef olacağı korkusunun bulunmasıdır. Şayet, hastalığın uzayacağından korkulursa, Şafiî'nin sahih görüşü, teyemmümün caiz olduğu şeklindedir. Ebu Davud ve ûarâkutnî, Yahya b. Eyyub'den o, Yezid b. Ebî Habib'den, o, İmran b. Ebi Enes'den, o, Abdurrahman b. Cübeyr'den, o, Amr b. Asdan şöyle rivayet etmektedirler: Zâtu's-Selâsil gazvesinde, soğuk bir gecede ihtilâm oldum. Gusledecek olursam, helak olacağımdan korktum. O bakımdan önce teyemmüm yaptım, sonra da beraberimde bulunan arkadaşlarıma namaz kıldırıdım. Bunu

Rasûlullah (sav) anlattılar.

H. Peygamber: "Ey Amr, sen arkadaşlarına cünup olduğun halde mi namaz kıldırdın?" diye sordu. Ben ona, beni gusletmekten alıkoyanın ne olduğunu haber verip şöyle dedim: Aziz ve celil olan Allah'ın: "Kendinizi öldürmeyiniz. Şüphe yok ki Allah, size çok rahmet edendir" (en-Nisâ, 4/29) diye buyurduğunu dinledim dedim. Bunun üzerine Allah'ın Peygamberi -salât ve selâm ona- güldü ve hiçbirşey demedi. [201]

İşte bu hadis-i şerif, yakîn olmamakla sadece korkunun bulunması halinde teyemmümün mubah olduğunun delilidir. Yine, teyemmüm yapmış bir kimseye cünup denilebileceği ve teyemmüm yapmış bir kimsenin abdest almış olanlara namaz kıldırabileceği bu hadisten anlaşılmaktadır. Mezhebimizde konu ile ilgili iki görüşün birisi budur. Sahih olan da budur. Mâlik'in Mu-vatta'mâa. okuttuğu ve ölünceye kadar da kendisine okunan görüş de budur.

İkinci görüş ise, böyle bir kimse, abdestli olanlara namaz kıldıramaz. Çünkü abdestli olandan daha aşağı fazilete sahiptir. İmamın hükmü ise, rütbe itibariyle daha yüksekte olmasını gerektirir. Dârakutnî de Cabir b. Abdullah yoluyla gelen hadiste onun şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav): "Teyemmüm yapmış, bir kimse, abdestlilere imam olamaz" diye buyurmuştur. Ancak, hadisin senedi zayıftır. [202]

Ebû Dâvûd ve Dârakutnî de Uz. Cabir'den şöyle rivayet ederler: Bir yolculukta bulunuyorduk. Bizden birisine bir taş isabet etti ve başından yara aldı. Daha sonra o kişi ihtilam oldu. Arkadaşlarına: Teyemmüm hususunda benim ruhsatım olduğuna kanaatiniz var mı diye sordu. Onlar: Sen kullanabilecekken teyemmüm ruhsatından yararlanabileceğin kanaatinde değiliz, dediler. Bunun üzerine o da gusletti ve öldü. Peygamber (sav)'ın huzuruna vardığımızda, ona durum bildirildi, o da şöyle buyurdu: "Onu öldürdüler. Allah kahretsin onları. Madem bilmiyorlardı niye sormadılar. Şüphe yok ki cehaletin şifası soru sormaktır. Böyle bir kimseye teyemmüm yapıp, yarasının üzerine bir bez sıkması veya bağlaması -şüphe hadisin ravîlerinden olan Musa'dan geliyor- ona yeterdi. Sonra o bezin üzerine mesheder, vücudunun geri kalan bölümünü de yıkarı." [203]

Dârakutnî der ki: "Ebu Bekr dedi ki: Bu Mekke halkının tek başlarına rivayet ettikleri bir sünnettir. Bu rivayeti Cezirdiler de tahammül etmiş (rivayette bulunmuş), fakat bunu Ata'dan, o, Cabir yoluyla ez-Zübeyr b. Hu-reyk'den başkası rivayet etmemiştir. ez-Zübeyr ise pek güçlü bir ravi değildir, el-Evzaî ona muhalefet ederek, bunu Ata'dan, o, Ibn Abbas'tan diye rivayet etmiştir ki, doğru olan da budur. Ancak, burada el-Evzafye hilâfen, ondan (ez-Zübeyr'den)

o, Ata'dan denilmiştir Yine ondan: Ata'dan bana ulaştığına göre., da denilmiştir. el-Evzaî ise, hadisin sonrasını mürsel yaparak, Ata'dan, O, Peygamber (sav)'den diye rivayet etmiştir ki, doğru olan da budur. İbn Ebî Hatim de şöyle demiştir: Ben babama ve Ebu Zur'ya bu hususta sordum, ikisi de bana şöyle dedi: Bu hadisi, İbn Ebi'l-İşrin, el-Evzaî'den, o, İsmail b. Müslim'den, o, Ata'dan, o da İbn Abbas'tan rivayet ederek, hadisi müsned olarak nakletti (ler). [\[204\]](#)

Dâvud der ki: Kendisine hasta denilebilen herkesin teyemmüm etmesi caizdir. Çünkü, yüce Allah: "Eğer hasta olur,.." diye buyurmaktadır. İbn Atiy-ye der ki; Bu ise, kabul gören görüşe muhalif bir kanaattir. Çünkü, ümmetin ilim adamlarına göre teyemmüm, suyu kullanmaktan korkan yahut ondan dolayı rahatsız olmaktan çekinen içindir. Çiçek ve kızamık hastalığına yakalanmış kimseler gibi. Yine sudan dolayı artacaklarından korkulan hastalıklar için de böyledir. İbn Abbas'tan daha önce geçtiği gibi. [\[205\]](#)

22. Yolculuk;

yüce Allah'ın: "Veya yolculukta iseniz" buyruğuna göre, su bulunmadığı takdirde, yolculuk ister uzun, ister kısa olsun, yolculuk sebebiyle teyemmüm caizdir. Yapılan yolculuğun, namazın kısaltılmasını gerektirecek kadar uzun olması şartı ela yoktur. Mâlik'in ve ilini adamlarının cumhurunun görüşü budur. Bir kesim ise şöyle demektedir: Ancak namazın kısaltılacağı bir yolculukla teyemmüm edebilir. Başkaları da yapılan bu yolculuğun, itaat yolculuğu olması şartını koşmuşlardır. Bütün bu görüşler zayıftır.

Doğrusunu en iyi bilen Allahtır. [\[206\]](#)

23. Teyemmüm Yapmanın Cevazı;

Belirttiğimiz gibi, yolculukta teyemmümün caiz olduğu ürerinde ilim adamları icma etmişlerdir. Ancak, hazarda (ikâme; halinde) teyemmüm hususunda farklı görüşler vardır. Mâlik ve arkadaşları, teyemmümün hazarda da, seferde de caiz olduğu görüşündedirler. Aynı zamanda bu Ebu Hanife ve Muhammed'in de görüşüdür.

Şafiî ise şöyle demektedir: Sağlıklı ve mukim bir kimsenin, telef olmaktan korkması halî dışında teyemmüm etmesi caiz değildir. Bu, Taberî'nin de görüşüdür. Yine Şafiî, el-Leys ve Taberî şöyle demişlerdir: Mukimken su bulamayıp, vaktin takmasından da korkulacak olursa, sağlıklı olan da hasta olan

da, teyemmüm eder, namaz kılar, daha sonra (su bulunca) iade eder.

Ebû Yusuf ve Züfer ise şöyle demektedir: Mukimken teyemmüm etmek, hastalık dolayısıyla da vaktin çıkacağı korkusuyla da caiz değildir. el-Hasen ve Ata ise şöyle demişlerdir: Hasta olan bir kimse de, sağlıklı olan da su bulduğu takdirde teyemmüm yapamazlar.

Bu konudaki görüş ayrılığının sebebi, âyetin farklı anlaşılmasındandır.

Mâlik ve ona tabi olanlar şöyle demektedir: Yüce Allah'ın teyemmüm şartında hasta ve yolcuları zikretmesinin sebebi, suyu bulamayan kimselerin çoğunlukla bu kabiiden olmalarından dolayıdır. Mukim olanlar, çoğunlukla su bulabilirler. Dolayısıyla özel olarak nassda onlardan söz edilmem iştir. O halde, su bulamayan, yahut da herhangi bir engel dolayısıyla suyu kullanamayan ya da namaz vaktinin geçmesinden korkan herkes, yolcu ise nass gereği, mukîm ise buyruğun manası gereği teyemmüm eder. Hasta olan kimse nass ile, sağlıklı olan da bu nassın manası dolayısı ile teyemmüm edebilir.

Mukimken teyemmüm yapılmasını kabul etmeyenler ise şöyle demektedir: yüce Allah, teyemmümü hasta ve yolcuya bir ruhsat olarak teşri buyurmuştur. Tıpkı bu durumda olanların oruç açmalarına, namazlarını kısaltmalarına izin verdiği gibi. Yüce Allah, teyemmümü, ancak iki şarta bağlı olarak mubah kılmıştır. Bu şartlar hastalık ve yolculuktur. Dolayısıyla mukim ve sağlıklı olan bir kimsenin bu hususla herhangi bir ilgisi yoktur. Çünkü o, yüce Allah'ın öngördüğü şartın dışında kalmaktadır

Su bulunduğu takdirde her durumda teyemmümü kabul etmeyen el-Ha-sen ve Ata'nın görüşlerine gelince, bunlar şöyle demektedirler: Yüce Allah, teyemmümü suyun bulunmaması şartına bağlamıştır. Çünkü yüce Allah: "Su bulamazsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin" diye buyurmakta ve su bulunmaması hali dışında kimseye teyemmümü mubah kılmamaktadır.

Ebû Ömer der ki: Şayet, cumhurun görüşü ve bu hususta gelen rivayetler bulunmasaydı, şüphesiz el-Hasen'in ve Ata'nın söyledikleri doğru olurdu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Rasûlullah (sav) da, yolculuk halinde bulunan Amr İbn Âs'ın teyemmüm etmesini caiz bulmuştur. Çünkü Amr, su ile gusledecek olursa öleceğinden korkmuştu. Dolayısıyla hasta olanın teyemmüm yapabilmesi öncelikle söz-konusu olmalıdır.

Derim ki: Suya gittiği takdirde, namaz vaktinin çıkacağından korkması halinde mukim olan kimsenin teyemmüm etmesinin caiz olduğunun, Kitap ve sünnette delilleri vardır.

Kitaptan delili, yüce Allah'ın: "Yahut, herhangi birini/ ayak yolundan gelirse"

buyruğudur. Bu ise, mukim olan bir kimse su bulamayacak olursa te-yemmü'm eder demektir. Bunu, el-Kuşeyrî Abdurrahim, açıkça şöyle de ifade etmektedir: Bundan sonra, nazar (kıyas.) böyle bir namazın kaza edilmesinin vücubunu kesinlikle ortaya koymaktadır. Çünkü, ikâmet halinde suyun bulunmaması, nadiren karşı karşıya kalınan bir mazettir. Kaza konusunda da iki görüş vardır. Derim ki! İşte bu şekilde, bizim mezhebimizin ilim adamları, mukimken teyemmüm edecek bir kimse hakkında, suyu bulacak olursa namazını iade eder mi, etmez mi hususunda açık ifade kullanmışlardır. Mâlik'in mezhebinde meşhur olan görüş, namazını iade etmesine gerek olmadığıdır, Sahih olan da budur, İbn Habib ve Muhammed b. Abdilhakem ise, herhalükârda namazını İade eder, derler. Ayrıca bunu İbnü'l-Münzîr de Mâlik'ten rivayet etmiştir el-Velid ondan şöyle dediğini nakletmektedir: Güneş doğacak olsa dahi gusleder. (Yani teyemmüm etmez).

Sünnetten deliline gelince, Buhârînin Ebu Cuheyim b. el-Haris b. es-Sım-me el-Ensârî'den şöyle dediğine dair yaptığı rivayettir; Peygamber (sav) Bi'ri Cemel taraflarından gelince, bir adam onunla karşılaştı, ona selam verdi. Peygamber (sav), duvara yönelip (ellerini) yüzüne ve ellerine sürünce-ye kadar selamını almadı. Bundan sonra selamını aldı. [207] Bu hadisi, Müslim de rivayet etmiştir. Orada ayrıca, "Bi'ri Cemel" tabiri zikredilmem iştir, [208] Ayrıca bunu, Dârakutnî de İbn Ömer'den rivayet etmiştir. O hadiste şu ifadeler de vardır. Daha sonra Hz. Peygamber, o adamın selamını aldı ve şöyle dedi: "Selamını almamı engelleyen tek şey, taharetli olmayıştımdı." [209]

24- "Ayak Yolundan Gelenler";

Yüce Allah'ım "Yahut, herhangi biriniz ayak yolundan gelirse" buyruğunda yer alan (ve "ayak yolu" diye meâU verilen) kelimesi asıl anlamı itibariyle, yeryüzünün alçak tarafları demektir. Bunun çoğulu ise, şeklinde veya diye gelir. "Dimaşk Gûtası" adı da burdan gelmektedir. Araplar böyle yerlere, insanların gözünden saklanmak maksadıyla def-i hacette bulunmak üzere giderlerdi. Daha sonra, insandan çıkana da bu ortak anlam dolayısıyla "ğâit" adı verilmiştir. Bu kelimenin fiili, bir toprakta kaybolup görünmeyecek hale gelmeyi ifade etmek için kullanılır.

ez-Zührî, bu kelimeyi : diye okumuştur. Bunun aslının: olup, şeddesiz söylenmiş olması ihtimali de vardır, Kolay ve olu kelimeleri ve benzerlerinde olduğu gibi.

Yine bu kelimenin aslının dan gelme ihtimali de vardır. Buna delâlet eden ifade

ise, def-i hacet için giden bir kimse hakkında Def-i hacette bulundu, tabirini kullanmalarındır. Böylelikle, buradaki "vav" harfi "ya" harfine dönüşmüş olmaktadır.

Nitekim, araplann yerine demeleri buna benzer. Âyet-i kerimedeki "ev: yahut, veya" buyruğu burada "vav; ve" anlamındadır.

Yani sizler hasta olursanız veya yolculukta iseniz, ve bu arada herhangi biriniz ayak yolundan gelirse, teyemmüm ediniz demektir. Buna göre teyemmümü gerektiren sebep, had estir. Yoksa hastalık yada yolculuk değildir. İşte bu önceden de açıkladığımız gtbi, mukimken teyemmümün caiz olduğuna delildir.

Şu kadar var ki, buradaki "ev" ile ilgili olarak nazar ehlince (tetkik erbabına göre) "ev" edatının asıl anlamı üzere kullanılmıştır. Çünkü "ev veya"nm üer.C-ne has bir anlamı, "vav ve"mn de kendine has bir anlamı vardır. Onlara göre, bunun anlamının böyle olması, ifadede hazf bulunduğunu ortaya koymaktadır. Buyruğun anlamı da şöyle olur: Eğer suya el değdirmeye güç yetiremeyecek şekilde hasta olur, yahut yolculukta bulunup ta su bulamayıp, ancak su kullanmaya da ihtiyacınız olursa... anlamındadır.

Doğrusun en iyi bilen Allah'tır.[\[210\]](#)

25- Abdesti Bozan Şeyler:

Âyet-i kerimedeki "el-Gâit" lafzı, mana yoluyia küçük tahareti bozan bütün hadesleri bir arada ifade etmektedir Ancak, ilim adamları bunları tesbit-te ihtilâf etmişlerdir. Bu hususta yapılan açıklamaların en üstünü, bunların ^ türlü olduğudur. Mezhebimizde bunlar hakkında görüş ayrılığı yoktur: Bun-lar, aklın zail olması, mutad otan şeylerin çıkması ve dokunmaktır.

Ebu Hanîfe'nin mezhebine göre ise, vücuttan çıkan necasetlerdir. O, bu necasetlerin çıkış yerini de nazarı itibara almaz» dokunmayı da abdesti bozan sebepler arasında saymaz.

Şafiî ve Muhammed b. AbdilhakenVin mezhebine göre ise, her iki yoldan çıkanlardır Bunlar, mutad olan şeyleri gözönünde bulundurmazlar, fakat dokunmayı (abdesti bozan) sebepler arasında sayarlar.

Bu husus bu şekilde anlaşıldığına göre şunu bil ki, müslümanlar, baygın-hk, delilik yahut sarhoşluk sebebiyle akli zail olan kimsenin abdest almakla yükümlü olduğunu icma ile kabul etmiş, fakat uykunun diğer hadesler gibi bir hades mi yoksa hades değil de hadesli olma halinin zannedildiği bir hal mi olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda ikisi uç ve birisi de orta olmak üzere üç görüş vardır:

Uç görüşlerden birisi şöyledir: el-Muze Ebu İbrahim İsmail, bunun hades olduğu'görüşündedir. Diğer hadesler gibi, uykunun azı da çoğu da abdest almayı gerektirir. Mâlik'in Muvatta'daki görüşünün muktezası da budur. Çünkü o, orada şöyle demektedir: Ya önden yahut arkadan çıkan bir hades veya uyku sebebiyle de olmadıkça abdest almaz. [211]

Yine SafVân b. Assal'dan gelen ve Nesâî, Dârakutnî ve -sahih olduğunu da belirterek- Tirmizî'nin rivayet ettiği hadisin muktezası da budur Hepsi de bu hadîsi Asım b. Ebi'n-Nücûd'dan, o, Zir b. Hubeyş'den rivayet etmektedirler. Zir dedi ki: Safvân b. Assai el-Muradi'ye gidip şöyle dedim: Ben sana mestler üzerine mesh etmeye dair soru sormak üzere geldim. Dedi ki: Peki, ben Rasûlullah (sav)'ın gönderdiği askerler arasında bulunuyordum. O, bizlere "Taharet (tere onları giydiğiniz takdirde mestler üzerine yolculuğa çıkmamız halinde üç gün süreyle mesh etmemizi, ikâmet edecek olursak da, bir gün bir gece mesh etmemizi ve küçük abdest bozmaktan, büyük abdest bozmaktan, uykudan dolayı çıkarmamamızı, ancak cünüpluktan dolayı çskairmami-zı" emretti. [212]

Bu hadis-i şerifte ve Mâlik'in naklettiğimiz görüşünde, büyük abdest bozmak, küçük abdest bozmak ile uyku eşit değerlendirilmektedir. Bunlar derler ki: Kıyasa göre fazîa uyku ve aklı örten bölümü hades kabul edildiğine göre, uykunun azının da bby'e olmasv icabeder.

Ali b. Ebi Talib'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Dübürün bağı, iki gözdür (uyanık olmaktır). O bakımdan kim uyursa abdest alsın." [213] Bu ise umumi bir buyruktur. Ve bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir. Dârakutnî bunu, Muaviye b. Ebi Süfyan yoluyla Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir. [214]

jkind uç görüş; Ebû Mûsâ el-Eşârî'den, uykunun hangi durumda olursa olsun, hades-olmayacağı görüşünde olduğuna delâlet eden bir rivayet gelmiş bulunmaktadır. Ona göre, uyuyan bir kimse uyku dışında bir başka badesi olmadıkça abdestlidir. Çünkü, uyuduğu vakit kendisini koruyan kimseler görevlendirirdi. Eğer kendisinden hades çıkmayacak olursa, uykusundan kalkar ve namaz kılardı. Bu Abîde, Said b, el-Müseyyeb ve Mahmud b. Halid'in rivayetinde, el-Evzaî'den de rivayet edilmiştir,

Cumliur ise bu iki uç kanaate muhalif görüştedir, Mâlik'in görüşü özetle şöyledir: Her kim uyur, uykusu ağırlaşır ve uzayıp giderse, hangi durumda olursa olsun onun abdest alması icabeder. Bu aynı zamanda, ez-Zûhrî, Rabia ve el-Velid b. Müslim'in rivayetine göre -el-Evzaînin de görüşüdür.

Ahmed b, Hanbel ise der ki: Şayet uyku hafif olup, kalbi Örtmeyecek ve onu daldırmayacak türdence zarar vermez.

Ebu Hanife ve arkadaşları der ki: Yatarak ya da teverruk ederek (sağ kalçasını sağ ayağına dayayıp, sol ayağını da sağ ayağının altından çıkarması şeklindeki oturuş) uyuyan dışında herhangi bir kimsenin abdest alması gerekmez.

Şafiî der ki: Oturarak uyuyanın abdest alması gerekmez. Ayrıca bunu İbn Vehb de Mâlik'ten rivayet etmiştir.

Bu görüşlerden sahih olanı, Mâlikî mezhebindekt meşhur görüştür. Çünkü İbn Ömer'in rivayet ettiği bir hadise göre, Rasûlullah (sav) bir gün bir meşguliyeti sebebiyle yatsı namazını ertelemek durumunda kaldı. Nihayet biz, mescide uyuduk. Sonra ayandık, sonra yine uyuduk. Sonra bir daha uyandık. Sonra Peygamber (sav) yanımıza çıkageidi. Sonra da şöyle buyurdu: "Şu anda yeryüzündeki insanlar arasında sizden başka namazı bekleyen kimse yoktur" Bu hadisi hadis imamları rivayet etmiştir. Lafız ise, Buhârî'nindir. [215]

Bu hadis, hem isnad, lıcm amel bakımından bu konuda gelen rivayetlerin en sahih olanıdır.

Mâlik'in Muvatta'mda söyledikleri ile Safvân b. Assai yoluyla gelen hadiste söylenenlere gelince, bunun da anlamı şudur: Kişiyi etkisi altına alan ağır uyku abdesti bozar. Bu hadis-i şerif ile bu manadaki diğer hadisler bu açıklamaya delildir. Aynı şekilde Saffan'ın bu hadisini; Vekî', Mis'ar'den o, Asım b Ebi'n-Necüd'dan rivayet etmiştir. Bu rivayete göre Âsim, "yanut uyku" yerine "yahut yel" demiştir. Darakutnî der kt: Bu hadiste "yahut yel" ifadesini, Vekî'in Mis'ar'den rivayetinden başka diyen olmamıştır. [216]

Derim kî: Vekî', sika ve güvenilir bir imamdır. Buharî, Müslim ve benzeri hadis imamları ondan hadis rivayet etmişlerdir. O bakımdan uykunun bir hades olduğu hususunda Saffan'ın hadisine yapışanların bu hadisi delil gös-termelerinejmân kalmamaktadır. Ebu Hanife'nin görüşü ise zayıftır. Dâra-kutnî'nin İbn Abbas'tan rivayetine göre Rasûlullah (sav) secde halinde iken uykusu derin leşi ne ey e, yahut hafifçe horlayıncaya kadar uyudu, sonra kalktı ve namazını kıldı. Ey Allah'ın Kasûlu uyudun, dedim. Şöyle buyurdu: "Abdest ancak, yatarak uyuyan kimse için vaciptir. Çünkü bir kimse yattı mı, artık onun mafsalları gevşer". [217]

Bu hadisi tek başına Ebû Halid, Katade'den rivayet etmiştir. Sahih bir rivayet değildir. Bunu da Dârakutnî söylemiştir. [218]

Ebû Dâvûd da bu hadisi rivayet etmiş olup şöyle demiştir : Hz. Peygamberin: "Yatarak uyuyana abdest almak düşer" ifadesi, münker bir hadis olup, bunu Ebu Halid Yezid ed-Dâlânî, dışında kimse Katade'den rivayet etmemiştir. Baştarafını

ise bir topluluk, İbn Abbas'tan nakletmekle birlikte bu kabilden birşeyden söz etmemişlerdir. [219]

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr de şöyle demektedir: Bu, münker bir hadistir. Kattade'nin sika ravilerinden herhangi bir kimse bunu rivayet etmiş değildir. Bunu tek başına Ebû Halid ed-Dâlânî rivayet etmiş ve onun bu fazlalığını inkâr etmişlerdir. Bu kabilden naklettiklerinde ise, delil teşkil edemez,

Şafiî'nin, yalnızca oturan müstesna, uyuyan herkese abdest almak düşer ile mutedil halden meyleden ve böylelikle uyuyan herkesin de abdest alması gerekir, sözüne gelince, bu aynı zamanda Taberî ve Davud'un da görüşüdür. Ali, İbn Mes'ud ve İbn Ömer'den de rivayet edilmiştir. Zira bu şekilde uyuyan kimsenin uykusunun ağırlaşması pek rastlanan bir hadise değildir. O bakımdan böyle bir uyku hafif uyku mesabesindedir.

Dâraikutnt de Amr b. Şuayb'dan, o, babasından, o da dedesi yoluyla, Rasûlullah (sav)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir; "Her kim oturarak uyursa, onun için abdest almaya gerek yoktur. Her kim yanını yatağa koyarsa onun abdest alması gerekir." [220]

İnsan vücudundan çıkanların abdestî bozmasına gelince, bizim lehimize, Buharînin yaptığı şu rivayet delildir Buharî dedi ki: Bize Kuteybe anlam, dedi ki, bize Yezid b. Zurey anlattı. Yezid, Halid'den, o, İkrime'den, o, Aişe'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sav) ile birlikte hanımlarından birisi iti-kâfa girdik. O kadın, kırmızı ve san renkte akıntı görüyordu. Namaz kılarken altına leğen koyduğumuz dahi olurdu. [221] Görüldüğü gibi bu mutad olmayan bir şekilde çıkmaktadır. Bu kesilen bir damardan ötürü gelmektedir. O halde bu bir hastalıktır. İki yoldan gelip de bu şekilde olan bir akıntı dolayısıyla bize göre - belirttiğimiz gibi Şafiî'ye hilâfen- abdest almak vacib değildir. Başarımız Allah'tandır. Ayrıca bu Hanelilerin, çıkanın necaset olmasına itibar etmesi şeklindeki kanaatini de reddetmektedir. Böylelikle Mâlik b. Enes'in mezhebinin sahih olduğu ve açıkça anlaşıldığı ortaya çıkmaktadır. Nefes alıp verildiği sürece Allah, ondan ve diğerlerinin tümünden razı olsun. [222]

26. "Kadınlara Dokunmak" Buyruğunun Anlaşılması ile İlgili Görüş Ayrılıkları:

Yüce Allah'ın: Ya da kadınlara dokunur da..." buyruğunu, Nâfi', İbn Kesir, Ebû Âmr, Âsim ve İbn Amir Dokunursam" diye okumuşlardır. Hamza ve el-Kisâî iser ekinde okumuşlardır.

Bu* kelimenin anlamı ile ilgili olarak üç görüş vardır: Biricisi, bunun cima-da bulunursanız anlamına gelmesi, ikincisi tenleriniz değerse anlamına gelmesidir. Üçüncüsü ise her ikisini de bir arada mütalaa eden görüş.

Bunun şeklindeki okunuşu da çoğu kimseye göre aynı anlamdadır. Şu kadar var ki, Muhammed b. Yezid'den şöyle dediği nakledilmektedir: Sözlükte evlâ olan 'inf öpseniz veya buna benzer bir anlam ifade etmesidir. Çünkü bu durumda, her bir tarafın bir Fiili vardır. Diğer okuyuş olan ise, onların üstüne varırsanız ve onlara temas ederseniz, demektir. Bunda ise kadının herhangi bir fiili yoktur

İlim adamları, âyet-i kerimenin (bu bölümünün) hükmü hakkında, beş farklı görüş ortaya atmışlardır. Bir kesim der ki: Burada mülamese, ele has bir tabirdir. Cünup olan kimse ise, ancak su ile birlikte sözkonusu edilmiştir. Dolayısıyla yüce Allah'ın: "Eğer hasta olur..." buyruğu ile kast edilen anlamın kapsamına girmemektedir. O bakımdan cünubun teyemmüm etmesi sözkonusu olmaz. Cünup, ya gusleder yahut da suyu buluncaya kadar namazı bırakır. Bu görüş, Hz. Ömer ve İbn Mes'ud'dan rivayet edilmiştir.

Ancak, Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: bu meselede, İslam âleminin değişik bölgelerindeki fukabalarından, Hz. Ömer ve Abdullah b. Mes'ud'un görüşü doğrultusunda rey sahipleri olsun, hadis ehlinde olsun, görüş belirten kimse olmamıştır. Bunun sebebi, -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- Ammâr ve İmran b. Husayn ile Ebu Zer'in Hz. Peygamber'den cünup olan kimsenin teyemmümüne dair yaptıkları rivayetler olmalıdır.[\[223\]](#)

Ebu Hanife, bu görüşün aksini ileri sürer ve der ki: Burada mülâme-se'den kasıt, cima demek olan lemse hastır. Cünup olan bir kimse teyemmüm eder, eliyle dokunan kimselerden ise burada sözedilmemiştir. Çünkü bu, ha-des de değildir. Abdesti bozan bir iş de değildir. Kişi lezzet almak kastıyla hanımını öpecek olsar abdesti bozulmaz. Onlar bu görüşlerini, Dârakutnî'nin Hz. Âişe'den gelen şu rivayeti ile de desteklerler: Rasûlullah (sav) hanımlarından birisini öptü, sonra da abdest almaksızın namaza çıktı. Urve dedi ki: Bçn ona: Sözüünü ettiğin bu kadın senden başkası olabilir mi diye sordum. O da güldü.[\[224\]](#)

Mâlik der ki: Cima yoluyla mülâmesede bulunan kişi, (su bulamayacak olursa) teyemmüm eder, el ile mülâmesede bulunan (dokunan) kimse ise, lezzet aldığı takdirde teyammüm eder. Şehvetsiz olarak dokunacak olursa, ab-dest almasını gerektiren bir durum yoktur. Ahmed ve İshak da bu görüştedir. Âyetin muktezâsı da budur.

Ali b. Ziyad der ki: Eğer hanımının üzerinde kalın bir elbise varsa, herhangi bir şey yapması gerekme?.. Şayel elbisesi ince ise abdest alması gerekir. Abdulmelik b. el-Macişûn der ki; Oynaşmak kastıyla eliyle hanımına kasten

dokunan bir kimse lezzet alsın almasın, abdest alsın, Kadı Ebu'l-Velid el-Bâ-ci ise, el-Münteka'âsL şöyle demektedir: Mâlik ve arkadaşlarının mezhebinde tahkik sonucu varılan hüküm şudur: Abdest almak, onun lezzet kastıyla elini değdirmesi dolayısıyla icabeder. Bizzat lezzetin varlığı dolayısıyla değil. Hanımına dokunmakla lezzet almak maksadını güden bir kimse için abdest almak icabeder. Bu dokunmakla lezzet alsın veya. atmasın fark etmez fşte İsa'nın, İbnü'l-Kasım'dan gelen rivayetinde, el-Utblyye'deki ifadelerin manası budur. Sadece erkeklik organının sertleşmesine gelince, İbn Nafi'nin Mâlik'ten rivayetine göre, beraberinde dokunma yahut mezi olmadığı sürece, ne abdesti gerektirir, ne de gusletmeyi.

eş-Şeyb E bu îshak der ki: Erkeklik organı sertleşenin abdesü bozular. Bu, Mâlîk'În de el-Müdevvene' de yer alan görüşüdür.

Şafiî ise der ki: Erkeğin bedeninin herhangi bir tarafı kadın bedeninin herhangi bir tarafına dokunacak olursa, bu ister el ile olsun, ister vücudun azalarından bîr başkasıyla olsun, bundan dolayı abdesti bozular. Aynı zamanda bu, İbn Mes'ud, İbn Ömer, ez-Zülirî ve Rabla'nın da görüşüdür.

el-Evzaî der ki: Dokunma el ile olursa, abdest bozular. El ile olmazsa abdest bozulmaz. Çünkü yüce Allah: "Kendileri de elleriyle ona dokunsalar-di" (el-En'âm, 6/7) diye buyurmaktadır.

İşte bu hususta, beş ayrı görüş bunlardır. Bunların en isabetli olanları, Mâlik'in görüşüdür. Bu, Ömer ve onun oğlu Abdullah'tan rivayet edildiği gibi, Abdullah b. Mes'udfun da görüşüdür. Çünkü Abdullah b. Mes'ud der ki: Mü-lâmesi cimadan ayrıdır. Ve bundan dolayı da abdest almak icabeder. Fuka-hânın çoğunluğu da bu görüştedir.

İbnü'l-Arabî der ki: Âyetin anlamından zahiren anlaşılan da budur. Çünkü, yüce Allah'ın bu âyetin baş tarafında yer alan: "Cünup iken" buyruğu cimayı ifade eder. "Yahut herhangi biriniz ayak yolundan gelirse" buyruğu, İladesi ifade eder. "Yahut kadınlara dokunur da" buyruğu da, dokunmayı ve öpmeyi ifade eder. Böylelikle bunlar, üç ayrı hüküm için üç ayrı cümle olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da ilmin ve i'lâmın (bilip bildirmenin, nihai bir derecesidir). Şayet, dokunmaktan (lems ve mülâmesi'den) maksat cima olsaydı ifadede bir tekrar olurdu.

Derim ki: Ebu Hanife'nin delil diye gösterdiği, Hz. Aîşe yoluyla gelen hadise gelince, bu mürsel bir hadistir. Bunu Vekî\ el-A'meş'ten, o, Habib b. Ebi Sabitten, o, Urve'den, o, Aîşe'den rivayet etmiştir Yahya b, Said, el-A'meş'in l-iabib'den, onun da Urve'den rivayet ettiği hadisi zikredip şöyle der:

Süfyan es-Sevri'ye gelince, o, insanlar arasında bunu en iyi bilen kimse idi. İşte

o, Habib'in Urve'den hiçbir şey işitmemiş olduğunu iddia etmiştir.

Bunu da Dârakutnî söylemiştir.[\[225\]](#)

Denilse ki: Sizler mürseli kabul ediyorsunuz, O halde bunu da kabul etmeniz ve gereğince amel etmeniz gerekir. Deriz ki: Biz bunu âyetin zahiri ve ashab-ı kiramın ameli dolayısıyla terk ettik. Denilse ki: Mülânese cimanın kendisi demektir. Ayrıca bu İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Deriz ki: Ömer el-Faruk ve onun oğlu bu hususta ona muhalefet ettiği gibi, Abdullah b. Mes'ud da -ki, o Kûfelidir, (yani Küfede yerleşmiş bir sahabidirV bu konuda onlara uymuştur, Siz ne diye ona muhalefet etmektesiniz.

Yine denilse ki: Mülânese, müfâafe (yani iki taraflı işin yapıldığını ifade eden kip) babındandır. Bu ise ancak iki taraftan olur. Elle lems (dokunmak), ancak tek taraflı olur. Böylelikle mülânesenin cima olduğu sabit olmaktadır. Deriz ki: Mülânesenin muktezası, iki tenin birbirine değmesidir. Bu, ister bir taraftan, ister iki taraftan yapılmış olsun farketmez. Çünkü, bunların her birisi aynı zamanda hem lems eden, hem lems olunan diye nitelendirilir.

Bir diğer cevap da şöyledir: Mülânese, bazan tek taraflı da olabilir. Bundan dolayı Peygamber (sav) mülânese satışını[\[226\]](#) yasaklamıştır. Elbise ise, mel-mûs (kendisine dokunulan) olur. Hiçbir zaman kendisi dokunan olamaz, İbn Ömer def bizzat kendisi hakkında şöylece haber vermektedir: "Ve o günlerde ben, ihtilâm olacak yaşlarda idim. (Burada müfeale kipinden nâheztü'yü kullanmıştır.) Araplar da: Hırsızı cezalandırdım. Ayakkabıyı çekiçe dövdüm, derler (ve tek taraflı yapıtdığı halde müşareke ifade eden kipi kullanırlar.) Bu kabilden kullanımlar da pek çoktur

Denilse ki: Şanı yüce Allah, İmdesin sebebi olan ayak yolundan gelişi zikrettiği yerde, cünüplüğün sebebini zikretmiştir ki o da mülânesedir. Böylelikle su bulmama halinde, İmdesin ve cünüplüğün hükmünü beyan etmektedir. Tıpkı suyun bulunması halinde bunların hükümlerini açıkladığı gibi. Deriz ki: Bizler, bu kelimenin aynı zamanda hem cima, hem lems {dokunmak} anlamına alınmasına mani görmüyoruz, Açıkladığımız gibi bu aynı zamanda her iki hükmü de ifade etmektedir. Ve belirttiğimiz gibi bu (müşareke olmayan kiple): diye de okunmuştur.

Şafiî'nin sözünü ettiği, erkeğin kadına, arada bir engel olmaksızın herhangi bir uzvuyla şehvetli ya da şehvetsiz dokunmasının abdesti gerektirdiği seklindeki görüşüne gelince; bu da Kuran-ı Kerimin zahirinden anlaşılan ifadedir. Aynı şekilde, kadın da ona değmiş olacağından onun da abdest alması icabeder. Saç, bundan müstesnadır. Bir kimse, şehvetli veya şehvetsiz, hanımının saçına dokunacak olursa, abdest alması gerekmez. Diş ve tırnak da böyledir Çünkü

bunlar, tenden farklı şeylerdir. Hanımının saçına dokunduğu takdirde ihtiyat yolunu seçip abdest alacak olursa, bu güzel bir şey olur Koca? hanımına yahut kadın, kocasına eîiyie ve elbisenin üst tarafından dokunup bundan dolayı da lezzet alacak veya almayacak olsa, bizzat tene dokunmadığı sürece her ikisinin de abdest alması gerekmez. Bunu kasten veya unutarak yapmaları farketmez. Kadının hayatta olması, yahut -yabancı olması halinde- ölü olması da durumu değiştirmez. Eliyle küçük bir kıza yahut yaşı-c;ı acuze bir kadına, veya nikahlaması kendisine helâl olmayan mahremlerinden birisine dokunması haline dair farklı görüşleri gelmiştir. Bir seferinde abdest bozulur demiştir. Çünkü yüce Allah: "Ya da kadınlara dokunur,," buyruğunda fark gözetmemiştir, İkinci seferinde ise, abdest bozulmaz, demiştir. Çünkü böylelerinc karşı şehvet duyulmaz.

el-Mervezî der ki: Şafiî'nin görüşü kitabın zahirine daha uygun düşmektedir. Çünkü yüce Allah: 'Yada kadınlara dokunursanız' diye buyurmakla, şehvetli ya da şehvetsiz dememektedir.

Aynı şekilde Peygamber (sav)ın ashabından bu durumda abdest almayı vacip görenler de şehvet şartını koşmamışlardır. Tabiinin geneli de aynı şekilde bu şartı koşmamışlardır. el-Mervezî der ki: Mâlik'in kabul ettiği şekilde şehveti ve elbisenin üstünden lezzet almayı gözönünde bulundurup bunun abdest almayı gerektirdiği kanaatine gelince bu hususta el-Leys b. Sa'd da ona muvafakat etmiştir. Bu ikisinden başka bu, kanaatte olan kimseyi bilmiyoruz. Ancak bu kıyasen de sahih değildir. Zira bu şekilde hareket eden bir kimse, hanımına dokunan (lems eden) olmaz. Ve hakikatte de onunla temas etmiş (teni tenine değmiş) değildir. Bu olsa olsa, onun elbisesine temas eden bir kimsedir. Fukaha, icma ile şunu kabul etmişlerdir: Lezzet alacak olsa ve canı ona dokunmayı çekse, bundan dolayı abdest alması icabetmez. Aynı şekilde elbisenin üst tarafından dokunanın durumu da böyledir. Çünkü bu durumda olan bir kimse, kadına temas etmiyor demektir.

Derim ki: el-Mervezînin sözünü ettiği bu hususta Mâlik ile el-Leys b. Sa'd'dan başka aynı görüşü paylaşan yoktur, iddiasını ele alalım. Hafız Ebu Ömer b. Abdi'l-Beîfin naklettiğine göre bu, aynı zamanda İshak'm ve Ah-med'În de görüşüdür

Ayrıca bu görüş, eş-Şa'bî ve en-Nehaî:den de rivayet edilmiştir. Bunların hepsi der ki: Dokunup da lezzet alacak olursa abdest alması icabeder. Lezzet almazsa abdest gerekmez. el-Mervezî'nin: "Bu kıyasen de sahih olamaz" sözüne gelince; Onun bu görüşü de sahih değildir. Çünkü Hz- Aişe'den sahih haberde şöyle dediği zikredilmektedir: Ben Rasûluliah (sav) önünde

ayaklarım onun kıblesi tarafında olduğu halde uyurdum. Secde ettiği vakit, eliyle benî dürter (ğamezenî) ben de ayaklarımı kendime doğru çekerdim. O ayağa katkılı mı, tekrar onı uzatırdım. Hz. Aîşe der ki: O günlerde evlerde kandil bulunmuyordu.[\[227\]](#)

İşte bu, Peygamber (sav)'in dokunan kimse olduğu ve onun Hz. Aîşe'nin ayaklarına el değdirdiği hususunda açık bir nastır. Nitekim el-Kasım'ın Hz. Aîşe'den rivayetinde de şöyle denilmektedir: "Secde etmek istediğinde elleriyle ayaklarımı dokunurdu, ben de ayaklarımı çekerdim." Bunu Buharı rivayet etmiştir.[\[228\]](#)

İşte bu yüce Allah'ın; "Ya da kadınlara dokunursanız" buyruğundaki umum ifadeyi tahsis etmektedir. D halde âyetin zahiri ne şekilde dokunursa dokunsun, dokunan herkesin abdestinin bozulmasını gerektirir. Ancak, yüce Allah'ın Kitabının beyanı demek olan sünneti seniyye de abdestin bazı dokunanlar için gerektiğine, bazıları için de gerekmediğine delâlet etmektedir. Gerekmeyen kimse ise, lezzet almayan ve lezzet kastı ile dokunmayan kimsedir. Burada: Belki de Hz. Aîşe'nin ayakları üzerinde bir örtü bulunuyordu. Yahut da Hz. Peygamber, ayaklarını elbisenin yeni ile dürtüyordu, denilemez. Çünkü buna karşılık biz şöyle cevap veririz: Dürtmenin fel-Ğamz gerçek mahiyeti Ele yapılmasıdır. Semiz olup olmadığı anlamak amacıyla koçu el ile yoklamak için de bu mastardan türemiş fiiller kullanılır.

Ancak, elbisenin yeni ile vurmak anlamını ifade etmek üzere "ğamz" kelimesi kullanılmaz. Uyuyan kişinin ayağı ise, çoğunlukla çıplak olur ve dışarıda kalır, Özellikle uzunlamasına yatıp uyumuş ve darlık çeken birisi ise bu böyledir. O dönemde durum bu idi. Nitekim Hz. Âîşe'nin: Ayağa kalktı mı, ayaklarımı uzatırdım sözleriyle: "O günlerde evlerde kandil bulunmuyordu" ifadenin dikkatimizi çekmektedir.

Yine Hz. Âîşe'den gayet açık bir şekilde şöyle dediği nakledilmiştir; "Peygamber (sav) namaz kılariken ayakları mt onun kıblesine doğru uzatırdım. Secdeye vardı mı, o beni eliyle dürter, ben de ayaklarımı kıblesinden çekerdim. Kendisi ayağa kalktı mı, yine onları uzatırdım." Bu hadisi de Buhârî rivayet etmiştir.[\[229\]](#) Böylelikle dürtmenin (eJ-Gamz) tenlerin dokunmasıyla gerçek anlamı ile kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

Bir diğer delil de, yine Hz. Âîşe'den rivayet edilen şu sözlere: "Gecenin birinde Rasûlullah (sav)'ı yanımda yatakta bulamadım. Onun nerede olduğunu araştırmaya koyuldum. Ellerim kendisi mescidde iken ve ayakları (secde halinde) dikilmiş olduğu halde, ayaklarının iç tarafına değdi" diyerek hadisin geri kalan

kısmını nakletmektedir.[\[230\]](#) Hz. Aişe ellerini, secdede iken Peygamber efendimizin ayaklarına koyduğu vakit, o da secdesini devam ettirdi. İşte bu, abdestin her tenleri değenler hakkında değil de, bir kısmı hakkında bozulacağının delili olmaktadır.

Denilse kir el-Müzenî'nin de dediği gibi, Hz. Peygamberin ayakları üzerinde bîr hail (tenlerin değmesini engelleyen bir örtü) bulunmakta idi. Şöyle cevap verilir : Ortada bir hâil olduğu sabit oluncaya kadar, ayak denildiği zaman, onun hâilsiz (yani çıplak) olduğu anlaşılır. Aslolan da zahiri ifadelerin sınırını aşmamak, orada durmaktır. Hatta bütün bu anlattıklarımızdan ayağın çıplak olduğu adeta nass ile açıkça ifade edilmiş gibi anlaşılmaktadır.

Denilse ki; Ümmet icma ile şunu kabul etmiştir; Bir erkek, bir kadını zor-lasa ve onun sünnet yeri kadının sünnet yerine dokunsa, bundan dolayı da o kadın hiçbir lezzet almasa, yahut kadın uykuda bulunup bundan dolayı zevk almasa ve hiçbir şekilde arzu da duymasa yine de o kadının gusletmesi vaciptir. Aynı şekilde şehvetli, ya da şehvetsiz öpen veya elini değdirenin hükmü de böyle olmalıdır. Onun da abdesti bozulmuş olur ve abdest alması icabeder. Çünkü, dokunmak, el ile yoklamak ve öpmekten anlaşılması gereken bunların, ifade ettiği manadır, lezzet değildir.

Buna şöyle cevap veririz; el-A'meş ve başkalarının sizin bu hususta iddia ettiğiniz ietnaa muhalefet ettiğinden daha Önceden söz etmiş bulunuyoruz.

Bununla birlikte biz icmaı kabul etsek dahi, bu anlaşmazlık mahallinde icmaı bize karşı delil göstermek bağlayıcı bir delil olamaz. Çünkü bizler, mezhebimizin doğruluğuna sahih bir takım hadisleri delil göstermiş bulunuyorum. Sizin iddianıza göre: "Hadis sahih olduğu takdirde o hadisi alınız, benim sözümü bırakınız" sözünü ilk defa Şafiî söylemiştir. Oysa, bizce meşhur olduğu gibi, ondan önce hocası Mâlik bunu söylemiş bulunmaktadır.

Şimdi bu konuda hadis sabit olduğuna göre, niçin hadisin gereğini söylemiyorsunuz? Sizin mezhebinize göre, bir kimse hanımına tedip etmek ve ona karşı sert davranmak kastıyla eliyle bir tokat vuracak olsa, abdesti bozulur. Çünkü maksat fiilin, varlığıdır, Bildiğim kadarıyla, kimse böyle bir görüş ileri sürmemiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hadis İmamları Malik ve diğerlerinin rivayetine göre, Peygamber (sav), kızı Zeynep ile Ebu'l Âs'dan olma kız torunu Umâme, omuzları üstünde olduğu halde namaz kılardı.

Rükû'a vardığında onu yere bırakır, sücuddan kalkığı vakii de tekrar eski yerine koyardı.[\[231\]](#)

Bu iser Şafiî'nin nakledilen iki görüşünden birisi olan şu sözünü reddetmektedir:

Küçük bîr kıza dokunacak olsa yine abdesti bozulur. Şafîî bunu ileri sürerken "nisa" (kadınlar) lafzına tutunur. Ancak bu zayıf bir görüştür. Çünkü küçük kıza dokunmak duvara dokunmak gibidir. Diğer taraftan lezzeti nazarı itibara almadığından dolayı, mahrem kadınlara dokunması hususunda farklı görüşleri gelmiştir.

Bizler ise, lezzeti nazarı itibara aldığımızdan, lezzet bulunduğu takdirde hükmün varlığından sözedilir ki, o da abdestin gereğidir, Evzaî'nin özel olarak el ile dokunmayı nazarı itibara alması şeklindeki görüşüne gelince, Bunun sebebi, dokunmanın (lemsin) çoğunlukla el ile olmasından dolayıdır. O da dokunmayı, diğer azalar bir tarafa yalnızca ele münhasır kabul etmiştir. Öytekî, koca, ayaklarını hanımının elbiseleri arama sokup fercine yahut da karnına dokunacak olsa, bundan dolayı abdesti bozulmaz. Hanımını öpen koca hakkında da şunları söylemektedir: Böyle birisi gel İp bana soru soracak olsa, abdest alır derim. Fakat abdest almayacak olsa. da ayıplamam. Ebu Sevr de şöyle demektedir: Hanımını öpen, yahut îeni tenine değen veya ona dokunan kimsenin abdest alması gerekmez. Bu görüşler ise, Ebu Hanife'nin mezhebine göre izah edilebilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[232\]](#)

27. Teyemmümü Mubah Kılan Sebepler ve Su Bulamamanın Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Su bulamazsanız" buyruğunda işaret edilen yolcunun su bulamama sebepleri şöylece sıralanabilir: Yolcu, ya bütünüyle ya da kısmen su bulamıyabilir. Yahut su aramaya koyulacağından, yol arkadaşlarından geri kalmaktan ya da eşyalarına zarar gelmesinden korkabilir. Yahut hırsız ya da yırtıcı hayvanlardan, ya da vaktin çıkmasından korkabilir. Veya (suyunu kullanacak olursa) kendisinin ya da başkasının susuz kalacağından korkabilir. Bedeninin mashalatı için pişireceği yemeğe gerek duyacağı suyun hükmü de böyledir.

İşte bütün bunlardan herhangi birisi sözkonusu olduğu takdirde, teyemmüm alır ve namazını kılar. Hastanın kendisine su verecek kimseyi bulamaması, yahut suyu kullanmaktan zarar göreceğinden korkması da suyu bulamamak demektir. Ayns şekilde bütün herşeyİ kuşatan bir pahalılık, yahut hapse atılmak veya bağlanmak da mukim ve sağlıklı olan kimse için su yok hükmündedir. el-Hasen der ki: Kişi gerekirse bütün malını vererek su alır, varsın parasız kalsın. Bu, zayıf bir görüştür. Çünkü Allah'ın dini bir kolaylıktır. Bir başka kesim de şöyle demektedir: Gerçek değerinin üçtebîr ve daha ' fazla miktarını aşmadığı sürece onu satın alır. Bir başka kesim de şöyle der: Bir dirhemlik suyu, iki ve üç dirheme

ve bu civarda bir Fiyata satın alır (ve abdestini alır). Bütün bunlar, Mâlik (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)'ın görüşüdür. Eşheb'e: Bir kırba su on dirheme satın alınır mı? diye sorulmuş, o da, insanların bu şekilde bir alış veriş yapmakla yükümlü oldukları görüşünde değilim, demiştir, Şafiî ise, fazla olmaması gerektiği görüşünü belirtmiştir.[\[233\]](#)

28. Su Aramanın Hükümü:

Teyemmümün sahih olabilmesi için, su arama şart mıdır, değil midir hususunda ilim adamlarının farklı kanaatleri vardır. Mâlikin mezhebinin zahirinden anlaşıldığına göre bu şarttır. Şafiî'nin görüşü de budur. Kadı Ebu Mu-hammed b. Nasr'm kanaatine göre ise, teyemmümün sahih olabilmesi için su aramak şartı yoktur.

Bu aynı zamanda Ebu Hanife'nin de görüşüdür. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre o, yolculukta iken, su, yolundan iki ok atımlığı bir mesafede bulunduğu halde yolunu bırakıp suya gitmezdi. İshak, ancak bulunduğu yerde suyu aramakla yükümlüdür, der ve İbn Ömer'den gelen bu rivayeti zikrederdi. Şu kadar var ki, birinci görüş daha sahihtir.

Muvatta'üa Mâlik'in mezhebinden meşhur olan da odur. Çünkü şanı yüce Allah: "Su bula m az sanı'/" diye buyurmaktadır. Bu ise, ancak suyun aranılmasından sonra teyemmüme başvurmayı gerektirmektedir. Aynı şekilde kıyas cihetinden de, teyemmüm mübdel olan (taharet, abdest almak)'den aciz olmak halinde yerine getirilmesi emrolunan bir bedeldir. O bakımdan onun mübdelinin bulunmayacağından kesin olarak emin olmadıkça teyemmüm yapmak yeterli olmaz. Tıpkı keffârette köle azad etmek ile oruç tutmanın birinin diğerinin yerine geçmesi gibi. [\[234\]](#)

29. Vakit Çıkmadan Önce Su Bulma Umudu Varsa Ne yapar:

Bu husus böylece tesbit edildikten sonra ve su da bulunamayacak olursa, mükellef, zanni galibi ile, ya namazın vakti içerisinde su bulmaktan ümidini keser yahut da zanni galibi ile su bulacağı kanaatine sahip olur, suyu bulacağına dair ümidi de pekişir, yahud da bu iki husus eşit ihtimal kazanır. Görüldüğü gibi üç ayrı durum sözkonusudur: Birinci halde, vaktin başında teyemmüm alıp namaz kılması müstehabtır. Çünkü, su ile taharet almak faziletini elden kaçırmış olsa bile, namazını ilk vaktinde kılma faziletini ele geçirmesi onun için müstehabtır. İkinci durum sözkonusu ise, vaktin ortalarında teyemmüm alır. Bunu Mâlik'in arkadaşları Mâlik'ten nakletmektedir. Su îe abdest alma faziletini elde eder umuduyla ilk vakitte kılma faziletini elden kaçırmayacağı sürece namazını tehir eder. Çünkü, namazın ilk vaktinde kılınma fazileti, ilk vaktin yakınlığı dolayısıyla orta vakitlerde kılınması ile de elde edilebilir.

Üçüncü durumda, vaktin sonunda suyu bulacağı zamana kadar namazını tehir eder. Çünkü su ile taharet fazileti, vaktin başında namazı kılmak faziletinden daha büyük fazilettir. Zira, vaktin başında namazın kılınmasının faziletli olduğu hakkında görüş ayrılığı vardır. Su ile taharet almanın fazileti, ittifakla kabul edilmiştir.

Diğer taraftan, namazı ilk vaktinde kılma faziletinin terki, zaruret olmaksızın dahi caizdir. Fakat, su ile taharet alma faziletinin zaruretsiz terkedilme-si caiz değildir. Bunun için de öngörülen vakit, o namaz için uygun görülen vaktin son zamanıdır. Bunu İbn Habib demiştir.

Eğer vaktin sonunda suyun bulunacağını bilirse, vaktin başında teyemmüm alır ve namaz kılacak olursa, İbnül-Kasım der ki: Kıldığı bu namaz yeterlidir. Şayet su bulacak olursa, yalnızca vakit çıkmamışsa namazını iade eder. Abdulmelik b. el-Macişûn der ki; Bundan sonra su bulduğu takdirde mutlaka namazını iade eder. [\[235\]](#)

30. Su Bulamamanın Ölçüsü:

Suyun bulunması konusunda gözönünde bulundurulması gereken ölçü, tahareti için yeteri kadar su bulmaktır.

Eğer yeterinden az su bulacak olursa, teyemmüm eder ve bulduğu kadar suyu kullanmaz. Bu, Mâlik'in ve arkadaşlarının görüşüdür. Ebu Hanife ile iki görüşünden birisinde Şafîi de bu görüştedir. İlim adamlarının çoğunluğunun da

görüşü budur. Çünkü yüce Allah, taharetin farzı olarak, iki şeyden birisinin yerine getirilmesini emretmiştir. Bu da ya su ya topraktır. Şayet su teyemmüme ihtiyaç bırakmayacak miktarda değilse, şer'an yok hükmündedir. Çünkü onun var olabilmesi için istenen miktar yeteri kadar olmasıdır.

Şafiî'nin diğer görüşü ise şöyledir: Beraberinde bulunan suyu kullanır ve teyemmüm eder. Çünkü o bir miktar da olsa bir su buîmaktadır. O halde teyemmümün şartı tahakkuk etmemektedir. O miktarı kullanıp suyu tükenecek olursa bulamadığı andan itibaren teyemmüm eder.

Suyu* yükünün arasında unutup teyemmüm eden kimsenin durumu hakkında da Şafiî'den farklı görüşler nakledilmiştir. Sahih olana göre abdest alır ve namazını iade eder. Çünkü yanında su bulunduğuna göre, O, suyu bulan bir kimsedir. Fakat bu konuda kusurlu davranmıştır.

Diğer bir görüşü ise namazını iade etmez. Mâlik'in de görüşü budur. Çünkü suyun bulunduğunu bilmeyecek olursa, onu bulmamış demektir. [\[236\]](#)

31. Nitelikleri Değişmiş Suyun Hükümü:

Ebu Hanife, değişmiş su ile abdest almayı caiz görmektedir. Çünkü yüce Allah: "Su bulamazsanız" diye buyurmuştur. Burada da nekire (belirti-siz)'nin nefyedilmesi şeklindedir, Dilde bu kullanım umum ifade eder. O halde ister değişmiş olsun, ister değişmemiş olsun, bütün sularla abdest almanın caiz olduğunu ifade etmektedir, Zira değişmiş olan su hakkında da su kelimesi kullanılabilir.

Deriz ki: Evet dediğiniz gibi nekirenin nefyedilmesi umum ifade eder. Fakat cinsinde bir umumdur bu. O bakımdan ister sema, ister nehir, ister tatlı bir pınar suyu, İster tuzlu olsun bütün suları kapsayan umumi bir ifadedir. Cins İsmin dışında kalan, değişikliğe uğramış olan su ise, bunun kapsamına girmez. Nitekim bakla ve gül suları da bunun kapsamına girmediği gibi- İleride yüce Allah'ın izniyle, el-Furkan Sûresi'nde Cbk. 25/48. âyetin tefsirinde) suların hükmüne dair açıklamalar gelecektir. [\[237\]](#)

32- Sudan Başka İçeceklerle Abdest Almak:

Abdest ve guslün, su bulunmaması halinde nebizin dışında herhangi bir içecek ile caiz olmayacağını ilim adamları iema ile kabul etmişlerdir. Ancak yüce Allah'ın: "Su bulamazsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin" buyruğu bu görüşü reddetmektedir. Nebiz ile abdestin alınacağından sözedden ha-dis-i şerifi

İbn Mes'ud rivayet etmiştir. [\[238\]](#) Ancak bu hadis sabit değildir Çünkü, buji adisi İbn Mesud'dan rivayet eden Ebû Zeyd adında birisidir. Bu da Abdullah b. Mes'ud'la arkadaşlık yaptığı bilinmeyen meçhul bir ravidir. Bunu İbnü'l-Münzir ve başkaları söylemiştir. İleride Allah'ın izniyle buna dair açıklamalar el-Furkan Sûresi'nde (az önce belirtilen yerde) gelecektir. [\[239\]](#)

33- Yokluğu Teyemmümü Mubah Kılan Suyun Nitelikleri:

Yokluğu teyemmüm etmeyi mubah kılan su, tâhir, mutahhir ve yaratılış nitelikleri üzerine kalmış sudur. Kur'an ahkâmına dair telifde bulunanların kimisi şöyle demiştir: Yüce Allah: "Su bulamazsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin" buyurmakla suyun hiç bir parçasının, kısmının bulunmaması halinde teyemmümü mubah kılmaktadır Çünkü bu, suyun her cüzünü kapsayan nekire bir lafızdır. Su ister başka şeyle karışmış olsun, ister hiç birşeyle karışık olmayıp baş/lıbaşına varolmuş olsun farketmez. Bununla birlikte herhangi bir kimse, hurmadan yapılan nebîzde su vardır diyebilir. Durum böyle olduğuna göre hurma nebizi bulunmakla beraber teyemmüm caiz olmaz, denilir. Bu, Kulelilerden Ebû Hanîfe ve ashabının görüşüdür. Buna ileride el-Furkan Sûresi'nde belirtilecek, zayıf bir takım haberleri delil göstermişlerdir. Yine orada, yüce Allah'ın izniyle su ile ilgili açıklamalar, da gelecektir. [\[240\]](#)

34. Teyemmümün Anlamı ve Hikmeti:

Yüce Allah'ın: "Teyemmüm edin" buyruğundaki teyemmüm, bu ümmete genişlik olmak hikmetine binâen, bu ümmete has özelliklerdendir. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bizler sair insanlarla şu üç özelliğimizle üstün kıldık: Bütün yeryüzü bize mescid kılındı, yeryüzünün toprağı da bize temizlenme aracı oldu..." deyip hadisin geri kalan bölümü aktardı. [\[241\]](#)

Bundan önce, teyemmüm ruhsatının iniğı ve bunun açıkladığımız üzere gerdanlığın kayboluşu sebebiyle olduğuna dair açıklâ'malar geçmiş bulunmaktadır. Teyemmümü mubah kılan sebepler de dalıa önceden açıklandı. Burada ise, teyemmümün sözlük anlamı ve şer'î bir kelime olarak anlamı üzerinde durulacaktır. Teyemmümün nitelikleri , keyfiyeti, kendisi ile ve kendisi dolayısıyla teyemmüm yapılan sebepler, teyemmümün kimin için caiz olacağı, teyemmümün şartları ve bunun dışında teyemmüme dair diğer hükümleri ele alacağız.

Sözlük anlamı itibariyle teyemmüm, kastetmektir. "Fılan şeye teyemmüm ettim" demek, onu kastettim, demektir. "Toprağa teyemmüm ettim" demek, kasıtlı olarak toprağa yöneldim, demektir. "Okumla ve mızrağında ona teyemmüm ettim" derken, diğerleri arasından onu kastederek, nişan aldım, vurdum, demek olur. el-Halil şu beyîti zikretmektedir:

"Mızrağı yanlamasına onu kastederek fırlattım. Sonra ona dedim ki: Kahramanlık işte budur. Bu kaydırak oyunu (çocuk oyuncağı) değildir.

el-Halil der ki: Bu beyitte ilk kelimeyi: diye nakleden hatalı nak-letmiştir. Çünkü o, " Yanlamasına" ifadesini de kullanmıştır.

Bu ise, ancak yan taraftan atılırsa kullanılan bir kelimedir. Yoksa bununla önünü kastetmiş değildir. İmruu'l Kays da der ki:

"Ta Ezriat'tan onu kastederek geldim. Ailesi ise, Yesrib'te bulunuyor. Evine en yakın olan kişinin (uzaklığı dolayısıyla) oldukça yükseği ve uzağı görmeye ihtiyacı vardır."

Yine (İmruu'l Kays der ki):

"Üzerinde yosunun yükseldiği ve gölgenin kapladığı Dâric yakınlarındaki pınarı kastetti (oraya yöneldi)."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"İşte bu şekilde bir belde hoşuma gitmezse

Devemi bir başka beldeye böylece yöneltirim (yüzünü oraya doğru çeviririm];.

Bahile'li A'sa da der ki:

"Ve böylelikle ben Kays'a doğru yöneldim. (Ona gitmeyi kastettim) Halbuki ona varıncaya kadar nice uzun yollar, geçitler ve gerçekten yol almanın zor olduğu sert araziler vardır,"

Humeyd b. Sevr de şöyle demektedir:

"Rab'a sor, Um Tarık nereyi kastetti (nereye gitmek için yola koyuldu) Acaba Rab'ın konuşmak diye bir adeti var mı ki?"

Şafii (r.a)'ın da şöyle bir beyiti vardır:

"İlmim benimle beraberdir. Nereyi kastetsem onu beraberimde taşıyım Kalbim onun için bir kalptir, yoksa o bir sandığın içinde (gömülü) değildir."

İbnü's-Sikkit der ki: Yüce Allah'ın: "Temiz bir toprağa teyemmüm edin"

buyruğu, temiz bir toprağa, kastedin, anlamındadır Daha sonra Araplar bu kelimeyi çokça kullanmaya başladılar. Nihayet teyemmüm, yüz ve elleri toprak ile meshetmek anlamını ifade eder oldu. İbnü'l-Enbari der ki: Arapların: "Adam teyemmüm etti" şeklindeki ifadeleri, artık toprağı yüz ve ellerine mesnetti, demektir.

Derim ki: İşte Allah'a yakınlaşmak kastıyla yapılması halinde şer'î teyemmüm de

budur. Hastaya teyemmüm yaptırdım ve namaz için teyemmüm eL-üm, gibi ifadeler kullanılır. Müyemmem kişi ise, dilediği herşeyi elde eden kişi demektir. Bu açıklamalar eş-Şeybanî'den nakledilmiştir.

eş-Şeybanî ayrıca şu beyiti zikreder:

Bizler, A'sur b. Sa'd'm

Ailece istediği herşeyi elde eden ve şanı yüksek bir kimse olduğunu gördük,"

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ezher hiçbir zaman cimrilik yıldızı ile birlikte doğmadı

O, ailece istediğini elde eden ve soyu itibari ile kerim olan bir kimsedir." [\[242\]](#)

35. Teyemmüm Kelimesinin Kur'ân-ı Kerim de Kullanılması ve Uz. Âişe'nin "Teyemmüm Âyeti" Derken Kastettiği Âyeti Kerime:

"Teyemmüm" lafzını, yüce Allah Kitab-ı Keriminde el-Bakara Sûresi'nde (2/277. âyette), bu sûrede ve bir de el-Maide Sûresi'nde (5/6. ayette) zikretmiştir. Bu sûredeki âyet, teyemmüm âyetidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Kadı Ebu Bekr İbnü'l-Arabî der ki: Bu benim için kimsenin yanında ilacını bulamadığım içinden çıkılmaz bîr haldir. Karşımızda iki âyet var, ikisinde de teyümmüm söz konusu edilmektedir. Bunlardan birisi Nisa Sûresi'nde, diğeri el-Maide Sûresi'ndedir. Hz. Âişe'nin: "Allalı teyemmüm âyetini indirdi" sözüyle hangi âyeti kastettiğini bilmiyoruz. Sonra şöyle demektedir: Onun naklettiği hadis bundan önce teyemmümün bilinmediğini ve onlar ta-raFindan teyemmüm uygulamasının söz konusu olmadığını göstermektedir. Derim ki, İbnü'l-Arabî'nin: "Âişe'nin hangi âyeti kastettiğini bilmiyoruz" sözünü ele alacak olursak, onun kastettiği âyet, daha önceden de belirttiğimiz gibi bu âyet-i kerimedir. [\[243\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allahtır. Yine İbnü'l-Ara-bî'nin: "Hz. Âişe'nin bu hadisi, teyemmümün bundan önce bilinmediğini ve onlar tarafından uygulanmadığını göstermektedir" sözlerine gelince bu, doğrudur. Bu hususta siyer alimleri arasında görüş ayrılığı yoktur. Çünkü bilinmektedir ki, cünüpluktan gusül, abdestten önce farz kılınmamıştır. Yine bütün siyer alimleri şunu bilmektedir ki: Peygamber (sav)'a Mekke'de namaz farz kılındığından beri, günümüzde aldığımız abdest gibi bir abdest almaksızın namaz kılmış değildir. İşte bu da abdest ile ilgili âyeti kerimenin daha önceden farz kılınmış olan bu fiili ile ilgili buyrukların Kur'an'ı Kerimde tilavet edilmesi için nazil olduğunu göstermektedir. "Bunun üzerine teyemmüm âyeti nazil oldu" ifadesinin kullanılıp, [\[244\]](#) abdest âyeti denilmemesi, onların o

zamanda yeniden öğrendikleri hususu, abdest ile ilgili hüküm değil, teyemmüm hükmü olduğunu göstermektedir. Bu da gayet açıktır. Ve bunda içinden çıkılamayacak bir taraf ta yoktur. [245]

36. Teyemmüm Mükellefiyetinin Muhatapları:

Namaz kılmakla yükümlü olan her mükellef, su bulamayıp namazın vakti girecek olursa, teyemmüm yapmakla yükümlüdür. Ebû Hanife ile iki arkadaşı ve Şafiî'nin arkadaşı el-Müzenî der ki: Vaktin girişinden önce de teyemmüm caizdir. Çünkü, onlara göre suyun aranması nafilaya kıyasen şart değildir. Nafilâ için teyemmüm, su aranmaksızın caiz olduğuna göre, farz namaz için de aynı şekilde caiz olur. Sünnetten de Hz. Peygamberin Ebû Zer'e söylediği şu buyrukları delil göstermişlerdir: "Temiz toprak, müslüman için abdest alınacak yerdir, isterse on yıl süreyle suyu bulmasın." [246] Böylelikle Hz. Peygamber, temiz toprağı tıpkı suya denildiği gibi, "abdest alınacak araç" adını vermiştir. O halde, temiz toprağın hükmü ile suyun hükmü aynıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bizim delilimiz ise, yüce Allah'ın: "Su bulamazsanız" buyruğudur. Suyu arayıp da bulamayan kimse dışındakilere su bulamamış denilemez. Bu anlamdaki açıklamalar önceden geçmiştir. Diğer taraftan bu şartlar altında alınacak bir taharet (abdest veya gusûl yerine geçen teyemmüm), istihazah kadı-nın tahareti gibi bir zaruret hali taharetidir. Ayrıca Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştu "Namaz vaktine nerede erişersen, orada teyemmüm eder ve namaz kılarırsın." Bu, aynı zamanda Şafiî'nin ve Ahmed'in de görüşüdür. Ali, tbn Ömer ve İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. [247]

37. Teyemmüm Almış Kimse Suyu Bulursa:

İlim adamları icma ile, teyemmümün cünüpluğu da, badesi de kaldırmayacağını ve cünüplük veya hades dolayısıyla teyemmüm aimıs bir kimsenin suyu bulması halinde önceki gibi cünüp veya hadesli olacağını kabul etmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber Ebu Zer'e: "Suyu bulduğun takdirde, sen onu tenine dokundur" diye buyurmuştur. [248] Ancak, Ebû Seleme b. Abdurrah-man'dan gelen bir rivayet bu icma'sn dışında kalmaktadır. Bunu da İbn Cüreyc ve Abdulhamid b. Cübeyr b. Şeybe, Ebû Seleme'den rivayet etmiştir. Yine İbn Ebi ZE-'b, bu görüşü Abdurrahman b. Harmele'den rivayet etmiştir. Bu rivayete göre o, teyemmüm almış cünüp bir kimse, su bulacak olursa, normal taharet üzeredir ve yeni bir

hades olmadığı sürece gusletmeye ve abdest almaya da ihtiyacı yoktur, demiştir. Yine ondan, teyemmüm alıp namaz kılmış, sonra da vakit çıkmadan su bulmuş kimsenin, abdest alıp teyemmümle kıldığı o namazı iade edeceğini söylediği de rivayet edilmiştir. İbn Abdi'l-Berr der ki: Bu bir çelişkidir ve dikkat azlığıdır. Onlara göre Ebû Seleme, hiçbir zaman Medine'de bulunan diğer tabiin arkadaşları kadar fakih değildi. [\[249\]](#)

38, Teyemmüm Almış Kimsenin Namaza Başlamadan ve Namazı Kıldıktan Sonra Suyu Bulmasının Hükümü:

İlim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir: Teyemmüm aldıktan sonra namaza başlamadan önce su bulan kimsenin o teyemmümü batıl olur ve onun suyu kullanması icabetler.

Cumhurun görüşüne göre, teyemmüm alıp namaz kılan ve namazını bitirmiş olan bir kimse, eğer su aramakta üzerine düşen gayreti göstermiş ve yükleri arasında da su bulunmayan bir kimse İse, bu namazı eksiksizdir, yerini bulmuştur. Çünkü o, emrolunduğu üzere farzını edâ etmiştir. O bakımdan herhangi bir delil olmaksızın onun namazı iade etmesini vacip görmek caiz oîamaz. Kimi ilim adamı ise, abdest alıp guslettiği takdirde vakit çıkmamışsa, namazını iade etmesini müstehab görmüştür. Tavus, Ata, el-Kasırn b. Muhammed, Mekhûl, İbn Şîrîn, ez-Zührî ve Rabhrdan hepsinin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu durumda olan kişi namazını iade eder. Ancak el-Evzaî bunu müstehab görür ve şöyle den Namazım iade etmesi vacib değildin

Çünkü, Ebû Said el-Hudrî şöyle bir rivayette bulunmuştur: İki kişi yolculuğa çıktı. Namaz vakti girdi. Beraberlerinde de su yoktu. Her ikisi de temiz bir toprağa teyemmüm edip namaz kıldılar. Daha sonra vakit içinde suyu buldular. Onlardan birisi abdesfc alarak namazım iade etti. Diğer i ise iade etmedi. Daha sonra Rasûlullah (sav)'ın yanma gelip bu hususu ona naklettiler. Hz, Peygamber, namazını iade etmeyen kimseye: "Sen sünneti isabet ettirdtn ve kıldığın namaz senin için yeterli geldi" dedi. Abdest alıp namazını iade edene de: "Senin için iki defa ecir vardır" diye cevap verdi. Bu hadisi Ebû Dâvûd rivayet eder ve şöyle der: Şu kadar var ki, İbn Nafi' bu hadisi el-Leys'den, o, Umeyre b, Ebi Naciye'den, o, Bekr b. Sevade'den, o, Ata'dan,, o da Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir. Ebû Said el-Hudrî'nin bu senette anılması belllenmiş bîr rivayet yolu değildir.[\[250\]](#) Bu hadisi Dârakutnî de rivayet etmektedir. O rivayette şunları da söylemektedir: "...Sonra vakit çıkmadan suyu buldular..."[\[251\]](#)

39. Namaza Başladıktan Sonra Suyu Bulanın Hükümü:

Namaza başladıktan sonra suyu bulanın hükümü hakkında İlim adamlarının farklı görüşleri vardır

Malik der ki: Namazın kesmek ve suyu kullanmakla yükümlü değildir. Namazını tamamlasın, daha sonra kılacağı namazlar için abdest alsın. Şafîî de böyle demiş ve İbnü'l-Münzir de bu görüşü tercih etmiştir.

Ebû Hanife ile aralarında Ahmed b. Hanbel ve el-Müzenî'nin de bulunduğu bir topluluk ise şöyle demektedir: Su bulduğundan dolayı namazını keser, abdest alır ve namazını yeniden kılar. Delilleri ise şudur: Teyemmüm namaz bitmeden önce su bulunduğu için batıl olduğuna göre, namazın geri kalan kısmı da aynı şekilde batıl olur. Namazın bir bölümü batıl oldu mu, bütünüyle batıl olur Zira ilim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir: Ay hesabı ile iddet bekleyen kadının iddetinin kısa bir süresi kaldıktan sonra ay hali olacak otursa, artık of iddetini ay hali hesabı ile yapar.

Derler ki: İşte namazda iken suyu bulan bir kimse de kıyasen ve aklen bu durumda olmalıdır.

Bizim delilimiz ise, yüce Allah'ın: "Amellerinizi de iptal etmeyin" (Muhammed, 47/33) buyruğudur Herkes, su bulunmadığı takdirde teyemmüm ile namaza başlamanın caiz olduğunu ittifakla kabul eder ve su görüldüğü takdirde namazı kesmek hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Namazın kesileceğine dair ne sünnette bir rivayet, ne de icma ile sabit olmuş bir şey vardır. Mezhebimizin bu konudaki delillerinden birisi de şudur: Zihar veya (hataen) öldürme dolayısıyla oruç tutması gereken bir kimse, bu orucun daha fazla olan bölümünü tutup, sonradan azad edecek bir köle bulacak olursa, tuttuğu o orucu lağvedip köle azad etmeye yönelmez. Aynı şekilde teyemmüm ile namaza başlayan kişi de namazını kesip su ile abdest almaya avdet etmez. [\[252\]](#)

40. Teyemmüm İle Birden Çok Namaz Kılınabilir mi?

Aldığı teyemmüm ile birçok namaz kılabilir mi, yoksa farz ve nafil her bir namaz için ayrıca teyemmüm mü alması gerekir? hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır.

Kadı Şüreyk b. Abdullah der ki: Nafil olsun, farz olsun her bir namaz için yeni bir teyemmüm alır.

Malik İse, -her bir farz için teyemmüm alır, demektedir. Çünkü o, her bir farz

namaz için su aramakla yükümlüdür. Su arayıp da bulamayan bir kimse teyemmüm eder,

Ebû Hanife, es-Sevrî, el-Leys, el-Hasen b. Hayy ve Dâvûd ise derler ki: Abdestini bozmadığı sürece tek bir teyemmüm ile dilediği kadar namaz kılar. Çünkü o, su bulamadığı sürece taharet üzeredir. Su bulmaktan yana ümidini kestiği takdirde ise, su aramakla yükümlü değildir.

Bizim söylediğimiz görüş daha sahihtir. Çünkü yüce Allah, namaza kalkacak kimsenin su istemesini vacip kılmış ve suyun bulunmaması halinde de namaz vakti çıkmadan önce namaz kılabilmek için teyemmümü vacip kılmıştır. O bakımdan müslümanların abdest bozacak bir durumu olmasa dahi suyu bulurjarsa teyemmümün batıl olacağı üzerinde icma etmelerini delil göstererek teyemmüm eksik ve bir zaruret hali taharetidir, derler.

Buna göre vaktin girişinden önce teyemmümün cevazı hususunda da bu görüş ayrılığına bu husus esas teşkil edebilir.

Bilindiği gibi, Şafîî ve birinci görüşün sahipten, bunu (vaktin girişinden önce teyemmümü) kabul etmezler. Çünkü yüce Allah: "Su bulamazsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin diye buyurmaktadır. İşte buradan teyemmümün her bir fiilinin ihtiyaca taalluk ettiği ortaya çıkmaktadır.

Vakitten önce ise, teyemmüme ihtiyaç yoktur. Buna göre tek bir teyemmüm ile iki farz namaz kılamaz. Bu gayet açıktır.

İlim adamlarımız, tek bir teyemmüm ile tarz iki namaz kılan kimsenin hükmü hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Yahya b. Yahya, İbnü'l-Kastm'dan, vakit çıkmadığı sürece ikinci farzı iade eder, dediğini rivayet etmektedir. Ebû Zeyd b. Ebi'l-Gumr da yine İbnü'l-Kasım'dan, her halükârda ebediyyen iade eder, dediğini rivayet etmektedir. Aynı şekilde Mutarrif ve İbnü'l-Macî-şûn'dao da ikinci farzı ebediyyen iade edeceği rivayet edilmiştir.

İşte bizim mezheb sahiplerimizin üzerinde tartıştıkları konu budur. Çünkü su aramak (her farz vakit girdikçe) bir şarttır. İbn Abdus'un naklettiğine göre, İbn Nafîl iki namazı cem ile kılan bir kimse hakkında, her bir namaz için ayrıca teyemmüm alacağını söylediğini rivayet etmektedir. Ebu'l-Ferec ise, bir kaç namazı kılmamış olduğunu hatırlayan kimse hakkında şöyle demektedir: Tek bir teyemmüm ile unuttuğu bu namazlarını kaza edecek olursa, ayrıca bîrşey gerekmez, bu onun için caizdir.

Bu görüş ise, (her bir namaz için) ayrıca su aramanın şart olmadığı kanaatine binaen ileri sürülmüştür. Fakat birincisi daha sahihtir.

Doğrusunu en iyi bilen Allahtır. [\[253\]](#)

41. Temiz Bir Toprak;

Yüce Allah'ın: "Temiz bir toprak" buyruğunda geçen Üzerinde toprak olsun, olmasın yeryüzüdür. Bu açıklamayı, el-Halil, İbnü'l-Ârâbî ve ez Zeccac yapmıştır. ez Zeccac der ki: Bunun bu anlama geldiği hususunda dil bilginleri arasında görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorum. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Bununla beraber Biz onun üstünde olan şeyleri elbette kupkuru bir toprak yapanlarız," (el-Kehf, 18/8} Yani biz, üzerinde hiçbir bitki bulunmayan sert bir arazi haline getiririz.

Yine yüce Allah, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: Böylelikle kaypak bir toprak haline geliverir." (el-Kehf, 18/40)

Zu'r-Rimme'nin şu beyiti de bu kabildendir:

"Sanki o, (ceylan yavrusu) içtiği saf şarab -başının kemiklerine kadar sirayet edip sarhoş ettiğinden-Kuşluk vaktinde toprağa kendisini düşürmüş gibidir."

Bu şekilde toprağa "saîd" deniliş sebebi, yerden kendisine doğru çıkılan mekânın son nokta oluşundan dolayıdır. Çoğulu, "suudât" diye gelir.

Hadis-i Şerifteki: "Sakin ha yollarda oturmayınız"[254] hadisi de bu kabildendir. İlim adamları burada toprağın "temiz" (et-tayyib)" ile kayıtları rıh şı dolayısıyla bu hususta farkh görümlere sahiptirler. Bîr kesim şöyle demektedir: Toprak olsun, kum olsun, taş olsun, maden olsun yahut kıraç olsun, bütün yeryüzü ile teyemmüm edebilirsin, demektedir. Malik, Ebû Hanife, es-Sevrî ve Taberînin görüşü budur. *Tayyib"ın anlamı İse tahir ve temiz demektir. Bîr kesim de şöyle demektedir: "Tayyib"nin anlamı helal demektir. Ancak bu bir tutarsızlıktır. Şafiî ve Ebû Yusuf İse der ki: Saîd, bitki yetişen topraktır. Tay-yib ile aynı şeydir.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Ziracâe elverişli ülkenin bitkisi, Rabbinin izniyle (kolay ve bol) çıkar," (el-A'rai", 7/58) O bakımdan onlara göre başka bir toprakla teyemmüm caiz değildir.

Şafiî ise der ki: Saîd, ancak tozu çıkan toprak hakkında kullanılır. Abdur-rezzak'ın rivayetine göre İbn Abbas'a; Hangi saîd daha tayyib'dır diye sorulmuş, o da sürülen saîd (toprak) diye cevap vermiştir.

Ebû Ömer der ki: İbn Abbas'ın bu sözü, saîd'in sürülüp ekilen araziden başka bir şey olduğuna delâlettir. Ali (r.a) da şöyle demiştir: Saîd, özel olarak toprak demektir. el-Halil'in Kitab'ınâa da şöyle denilmektedir: Saîd ile teyemmüm et demek, tozundan al, demektir. Bunu İbn Fâris nakletmektedir. Bu ise, teyemmümün toprakla olmasını gerektirmektedir. Çünkü sert taşın tozu yoktur.

el-Kiya, et-Taberî der ki: Şafîî toprağın ele yapışmasını şart koştur. Bu, toprakla teyemmüm edip toprağın azalarına tıpkı, suyun abdesî azalarına nakledildiği gibi nakledilsin diyedir. Yine el-ya der ki: Şüphe yok ki saîd lafzı, Şafîî'nin söylediğine göre bir nass (açık bir ifade) değildir. Şu kadar var ki Rasûlullah (sav}'ın: "Yeryüzü bana mescid, onun toprağı da benim için taharetlenme aracı (yani abdest ve gusûl yerine teyemmüm aracı) kılınmıştır" [\[255\]](#) buyruğı bunu beyan etmektedir.

Derim ki: Bu görüşün sahipleri, Hz. Peygamberin:"Ve yerin toprağı bizim için taharet atacı kılınmıştır" ifadesini delil göstermiş ve şöyle demişlerdir: Bu buyruklar, mutlak ve mukayyed kabilindendirler. Oysa durum böyle değildir. Bu ancak ve ancak umum ifade eden buyruğun ihtiva ettiği bütün birimlerin bazılarının nass ile tayin edilmesi kabil indendir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "0 ikisinde meyve, hurma ve nar ağaçları vardır " (er Rahman, 55/68) Bu tür açıklamaları daha önce Bakara Sûresi'nde: "Meleklerine Peygamberlerine, Cebraile ve Mikaile..."(el-Bakara, 2/98) buyruğunu açıklarken zikretmiş bulunuyoruz.

Dil bilginleri "5aîd"'in, önceden de belirttiğimiz gibi yeryüzünün adı olduğunu nakletmişlerdî. Açıkladığımız gibi Kur'ân'ın nassı da budur. Yüce Al-lah'm beyanından sonra ise herhangi bir beyana gerek yoktun (Ya da onun ötesinde beyan olmaz). Peygamber (sav) da cünup olan bir kimseye: "Sana, saîdi salık veriyorum. O sana yeterl' diye buyurmuşturki, bu hadis ileride gelecektir. [\[256\]](#) Buna göre "saîd" kelimesi, âyet-İ kerimede mekân zarfıdır. Saîd'ın toprak olduğunu kabul eden kimselere göre ise, bu kelime "be" harfinin takdiri İle mePulun bih olması gerekir. Yani Toprağı teyemmüm ediniz, demek olur. "Temiz" de onun sıfatı olur. Ancak bu kelimeyi "helal" anlamına kabul eden, bunu hal veya maşlar olmak üzere nasb okur. [\[257\]](#)

42- Teyemmüm Nelerle Yapılabilir:

Bu husus bu şekilde açıklık kazandığına göre şunu bil ki: Yaptığımız açıklamalardan, şu hususlar üzerinde icma olduğu anlaşılmaktadır: Kişi, münbit, temiz, toprak değilken, toprağı dönüşmüş olmayan tğayr-ı menkul) ve gasbedilmemiş toprakla teyemmüm edebilir

Kendileriyle teyemmüm yapılamayacağı icma ile kabul edilen şeyler de şunlardır: Halis altın, gümüş, yakut, zümrüt gibi madenler, ekmek, et ve benzeri yiyecekler ile veya necis şeylerle teyemmüm edilemez. Fakat bunların dışında

kalan madenler hakkında- görüş ayrılığı vardır Bunu caiz görenler vardır. Bu da Malik'in ve diğerlerinin görüşüdür. Bunu kabul etmeyenler de vardır. Bu da Şafiî'nin ve diğerlerinin görüşüdür.

İbn Huvey mendâd der ki: Malik'e göre yere yakın olduğu takdirde ot ile teyemmüm caizdir. Şu kadar var ki, kar ile ceyemmüm hususunda ondan farklı rivayet gelmiştir. el-Müdevvene ve el-Mebhut'ta. caiz olduğu belirtilmektedir. Diğer kaynaklarda ise, bunu kabul etmediği nakledilmektedir. Tahta parçası ile teyemmüm hususunda mezhepte farklı görüşler vardır. Cumhur bunu kabul etmemektedir.

el-Vakar (.Mısırlı Maliki fakihi, Zekeriya b- Yahya b. İbrahim'in lakabıdır) Muhtasarda bunun caiz olduğunu belirtmektedir Değneğin ayrı veya yere bitişik olması arasında fark olduğu da söylenmiştir. Bitişik olanla teyemmüm caiz kabul edilmiş, bitişik olmayanla teyümmüm kabul edilmemiştir.

es-Sa'lebî ise, Mâlik'in şöyle dediği zikretmektedir; Elini ağaca vursa, sonra da onunla teyemmüm azalarını mesh etse, bu onun için yeterli gelir. Sa'le-bî devamla der ki: el-Evzaî ve es-Sevrî de şöyle demektedir: Yer ile teyemmüm caiz olduğu gibi, onun üzerinde bulunan her türlü ağaç, taş, ot ve benzeri şeylerle de caizdir. Hatta şöyle demişlerdir: Elini buz ve kara bile vuracak olsa bu dahi yeterlidir

İbn Atiyye ise der ki; Çamur veya başka şeylerden toprağa dönüşmüş (men-kûl)Ja gelince mezhep alimlerinin çoğunluğu onunla teyemmümün caiz olduğunu kabul ederler. Yine mezhepte bunun caiz olmadığı görüşü de vardır. Bizim mezhebimizin dışındaki alimlerden bunu kabul etmeyenler daha çoktur. Alçı ve kireç gibi pişirilen şeylere gelince, bu hususta mezhebimizde iki görüş vardır. Caiz ve değil, şeklinde, Duvar üzerinde teyemmüm hususunda ise görüş ayrılığı vardır.

Derim ki: Sahih olan bunun caiz olduğudur. Çünkü, Ebû Cüheym b. el-Ha-ris b. es-Sımme el-Ensarî şöyle demiştir: Rasululiah (sav), Bi'ri Ceme! denilen cihetten geldi. Onunla bir adam karşılaştı. Ona selam verdi. Peygamber (sav), Onun selamını bir duvara yönelip, yüz ve ellerini mesh etmedikçe almadı. Böyle yaptıktan sonra onun selamını aldı. Bu hadisi Buhari rivayet etmiştir.[\[258\]](#) İşte bu, Malik ve ona mavat'akat edenlerin dedikleri gibi, topraktan başkası ile teyemmümün sahih olduğuna delildir.

Şafiî ve ona tabi olanların da, ellerin kendisine sürüleceği yerin, ele yapışacak cinsten tozlu ve temiz toprak olması şeklindeki görüşlerini de reddetmektedir.

en-Nakkâş, İbn Uleye ve İbn Keysan'dan misk ve zaferan ile teyemmüm almayı caiz gördüklerini nakletmektedir, İbn Atiyye der ki: Bu ise, birçok bakımdan

katıksız bir hatadır. Ebû Ömer ise şöyle demektedir: İlim adamlarının çoğunluğu, tuzlu kıraç arazi ile teyemmüm almanın caiz olduğunu kabul ederler. Ancak îshak b. Rahaveyh bundan müstesnadan Çamur içerisinde bulunup, teyemmüm etmesi gereken kimse hakkında İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Çamurdan alır ve onunla cesedinin bir bölümünü sıvar. Sıvadığı bu çamur kuruduktan sonra onunla teyemmüm eden es-Sevrî ve Ahmed derler ki: Keçe tozuyla teyemmüm caizdir. es-Sa3lebî der ki: Ebû Hanife, sürme, zırnık, kıl döken tozlar, kireç, öğütülmüş cevherlerle teyemmüm yapılmasını caiz kabul etmektedir Fakat, altın tozu, gümüş, sarı bakır, kırmızı bakır ve kurşun gibi şeylerle teyemmüm caiz değildir. Çünkü bunlar yerin cinsinden değildirler. [\[259\]](#)

43. Yüz ve Ellere Meshetmek:

Yüce Allah'ın: "Yüzlerinizi ve ellerinizi meshediniz" buyruğundaki "mesh" lafzı müşterek bir kelimedir. Bu kelimenin anlamlarından birisi cimadır. Erkek kadın ile cima ettiğinde, "onu mesnetti" denildiği gibi, kıbça birşey kesildiğinde de: O şeyi kılıçla meshetti, denilir. Yine deve, gün boyunca yol aldığı takdirde, "deve günboyunca meshetti" denilir. Kalçaları zayıf olan kadına da "el-mar'etül meshâ" denilir. Yine Filanda bir parça güzellik vardır denilir. Burada mesh'den kasıt ise, Özel olarak eli mes-hedilen şey üzerinden geçirmektir, çekmektir.

Şayet bu bir âlet ile yapılacak olursa, o âleti önce ele nakletmek, ondan sonra da meshedilen şey üzerinde çekmekten ibarettir. Bu da yüce Allah'ın el-Mâide Sûresi'nde yer alan: "Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meşherimiz" (el-Mâide, 5/6) buyruğunun muktezasıdır. Çünkü yüce Allah'ın: "Onunla" buyruğu, toprağın teyemmüm mahalline taşınmasının kaçınılmaz olduğuna delâlet etmektedir. Şafiî'nin görüşü de budur. Ancak biz bunu şart görmüyoruz. Çünkü Peygamber (sav), ellerini yere koyup kaldırdığında her ikisine de üflemiştir. Bir rivayette ise onları silkelemiştir İşte bu, aletin şart olmadığına dalâlet etmektedir, bunu da Hz, Peygamber'in duvar üzerinde teyemmümü açıklamaktadır. Şafiî der ki: Başın mesh edilmesinde, başa bir parça ıslaklık taşımak kaçınılmaz bir şey olduğu gibi, toprakla meshetmekte de aynı şekilde toprak taşımak kaçınılmaz bir şeydir.

Teyemmümde ve abdestte yüzün hükmünün, tamamıyla kaplanması ve yüzün her tarafının meshedilmesinin kaçınılmaz olduğu hususunda görüş ay-nhğı yoktur. Bazıları ise, mestlerdeki kıvrımlar ile başa meshedilirken parmak aralarında olduğu gibi, her tarafının mesh ile kaplanmamasını caiz görmüşlerdir. Bu bizim (Maliki) mezhebimizde Muhammed b. Mesleme'nin görüşüdür-, bunu İbn Atiyye nakletmiştir,. Yüce Allah da: "Yüzlerinizi ve ellerinizi" buyurarak,

yüzü ellerden önce zikretmiştir. Cumhur da bu görüştedir. Buhârî'de ise, Ammâr b. Yâsir yoluyla gelen ve "Teyemmüm bir vuruştur babı" başlığı altında zikredilen hadiste ellerden, yüzden önce söz edilmiştir.[\[260\]](#) Kimi ilim ehli, abdest azalarının yerlerinin değiştirilmesi hususuna kıyasen bu görüştedir. [\[261\]](#)

44- Teyemmümün Sınırı:

İlim adamları, teyemmüm esnasında ellerin nereye kadar ulaştırılacağı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Şihab, omuzlara kadar ulaştırılır demektedir. Bu, Ebu Bekr es-Sıddîk'tan da rivayet edilmiştir, Ebû Davud'un Musannifinde, el-A'meş'ten rivayete göre Rasulullah (sav), kollarını yanlarına kadar meshetmiştir.[\[262\]](#)

İbn Atiyye der ki: Bellediğim kadarıyla hiçbir kimse bu hadis gereği olan görüşü belirtmemiştir. Abdeste kıyasen dirseklere kadar meshedilir de denilmiştir. Bu Ebû Hanife, Şafiî ve arkadaşları ile es-Sevrîf İbn Ebi Seleme ve el-Leys'in görüşüdür. Hepsi de teyemmümün dirseklere kadar ulaştırılmasının vacib olduğu görüşündedirler Muhammed b. Abdullah b. Abdûlhakem ile İbn Nafi' de bu görüştedir. Kadı İsmail de bu kanaattedir.

İbn Nâfi' der ki: Her kim yalnızca bileklerine kadar teyemmüm edecek olursa, (bu şekilde teyemmümle kılmış olduğu) bütün namazları ebediyyen iade etmelidir. Malik, el-Müdevveneyde şöyle demektedir: Yalnız vakit içerisinde ise iade eder. Dirseklere kadar teyemmümün yapılacağına dair Peygamber (sav)'dan rivayeti, Cabir b. Abdullah ile İbn Ömer yapmışlardır. İbn Ömer bu görüşte idi, Dârakucnî der ki: Katade'ye yolculukta teyemmüme dair soru soruldu, o şöyle dedi: İbn Ömer, dirseklere kadar teyemmüm yapılır, derdi. Aynı şekilde el-Hasen ve İbrahim en-Nehaî de "dirseklere kadar" derlerdi. Dedi ki: Bir hadis bilgini de bana eş-Şa'bî'den anlattı. O, Abdurrahman b. Ebza'dan, o, Amraar b. Yasir'den rivayete göre Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Dirseklere kadar (mesheder)."

Ebû Tshak dedi ki; Ben bunu Ahmed b. Hanbel'e naklettim, o, bundan çok hoşlandı ve: Bu ne kadar güzel bir hadistir! dedi.[\[263\]](#)

Bir kesim de bileklerine kadar meslii ulaştırır, demektedir. Bu, Ali b. Ebi Talib, el-Evzaî, Ata ve bir rivayette de eş-Şa'bî'den nakledilmiştir. Ahmed b. Hanbel, İshak b. Rahaveyh, Davud b. Ali ve et-Taberî de böyle demiştir. Yine bu görüş, Malik'ten de rivayet edilmiştir. Şafiî'nin kadim görüşü de budur. Mekhul der ki: Ben ve Zülirî bir araya geldik, teyemmümü sözkonusu ettik. ez-Zührî şöyle dedi: Teyemmümde mesh koltuk altlarına kadardır. Ben: Bunu kimden naklediyorsun?

diye sordum. O da: Ben bunu aziz ve celil olan Allah'ın Kitabından çıkarıyorum, dedi.

Çünkü yüce Allah: "Yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin" diye buyurmaktadır. Hepsine el denilir. Ben ona şöyle dedim: Yine yüce Allah: "Hırsız erkek ve kadının ellerini kesiniz" (el-Maide, 5/38) diye buyurmaktadır. El nereden kesilir. Böylece onu susturmuş oldum,

ed-Deraverdfden bileklere kadar meshin farz olduğunu, koltuk altlarına kadar meshin ise fazilet olduğunu söylediği nakledilmektedir. İbn Atiyye ise der ki: Bu ne kıyasın, ne de herhangi bir delilin desteklediği bir görüştür.

Şu kadar var ki, bazdan "el" lafzını umumi kabul ederek, meshin omuzdan başlamasını farz görmüşlerdir. Bir kısmı da bunu abdeste kıyas ederek dirseklere kadar meshi vacip görmüşlerdir. Ümmetin cumhuru da bu görüştedir Bazıları da hadiste bileklere kadar denildiğini göstererek, bu kadarıyla yetinmişlerdir.

Yine bu, el kesmeye de kıyas edilmiştir. Zira bu, şer'î bir hükümdür ve bir temizlemedir. Tıpkı bunun da bir temizleme olduğu gibi-

Bazıları da, Ammâr b. Yâsir'in rivayet ettiği hadiste zikredilen el avuçları ile yetinmiştir. Bu da eş-Şa'bîn'in görüşüdür. [\[264\]](#)

45- Teyemmümde Tek Vuruş Yeterli midir:

Yine ilim adamları, teyemmümde eek vuruşun yeterli olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malik, el-Müdevvne'de teyemmümün, iki vuruş ile gerçekleşeceği görüşündedir, Bir vuruşu yüz için, bir vuruş da eller için. Bu aynı zamanda, Evzaî'nin, Şafiî, Ebû Hanife ve arkadaşlarının, es-Sevrî'nin, el-Leys'in ve İbn Ebî Seleme'nîn de görüşüdür

Ayrıca bunu Cabir b. Abdullah ve İbn Ömer Peygamber (sav)'dan rivayet etmişlerdir. İbn Ebi'3-Cehm der ki: Teyemmüm tek bir vuruş ile yapılır. Yine bu el-Evzaî'den daha meşhur olarak rivayet edilmiştir. Ata ve bir rivayete göre eş-Şa'bîn'in de görüşü böyledir.

Ahmed b. İanbelr İslak, Davud (ez-Zahirî) ve Taberî de bu görüştedir. Bu görüş, bu hususta rivayet edilen Ammâr b. Yâsir hadisinden daha sağlamdır.

Malik de "Kitabu Muhammed" de şöyle demektedir: Eğer tek bir vuruş ile teyemmüm edecek olursa, bu da onun için yeterli gelir. İbn Nafîl ise, bu şekilde teyemmüm ederse, ebediyyen (kıldığı namazlarını) iade eder, der.

Ebû Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki: İbn Ebi Leyla ve el-Hasen b. Hayy şöyle derler: Teyemmüm iki vuruş ile yapılır. Bu vuruşlardan her birisi ile hem yüzünü, hem de kollarını ve dirseklerini mesheder- Ancak, ilim ehli arasında

onlardan başka bunu diyen kimse olmamıştır.

Ebû Ömer der ki: Teyemmümün keyfiyetine dair rivayetler farklı olup birbirleriyle tearuz (çatışma) halinde olduğu takdirde, bu hususta vacib olan Kitabın zahirine başvurmaktır.

Kitabın zahiri de, birisi yüz için, diğeri ise dirseklere, kadar eller için olmak üzere iki vuruş olacağına delâlet etmektedir. Bu da hem abdeste kıya-sen böyledir. Hem de İbn Ömer'in uygulamasına ittibaen böyledir.

Çünkü İbn Ömer, Allah'ın Kitabını bilmek hususunda karşı konulamıya-cak bir kimsedir. ŞâyeE Peygamber (sav)'dan bu hususta herhangi bir rivayet sabit olur ise, o rivayetin belirttiği sınırdan durmak icabeder.

Başarı Allah'tandır.

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır" buyruğu şu demektir:

Yüce Allah ezelden beri affedicidir. O, kolaylık gösterir, günahları mağfiret eder.

Yani O, günahın cezasını örter, setreder, cezalandırmaz-[265]

44- Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanlara bakmaz mısınız? Onlar hem sapıklığı satın alıyorlar, hem sizin de doğru yoldan sapmanızı işitiyorlar.

45- Allah, düşmanlarınızı daha iyi bilir. Gerçek bir dost (veli) olarak da Allah yeter, yardımcı olarak da Allah yeter.

46. Yahudilerden kelimeleri yerlerinden tahrif edenler vardır. Dillerini eğerek, bükerek, dine de saldırarak: "İşittik, İsyan ettik. İşit, işitmez olası ve râinâ derler. Eğer onlar: Dinledik ve itaat ettik, işit ve bizi de gözet" deselerdi elbette kendileri için daha iyi ve daha doğru olurdu. Fakat Allah, küfürleri yüzünden kendilerini fânetlemiştir. Onlar, ancak pek az İman ederler.

47- Ey kendilerine ki lap verilenler, Biz, birtakım yüzleri silip tanınmaz hale getirip de arkalarına çevirmezden, yahut Cumartesi sahiplerini lanetlediğimiz gibi, onları da lânetlemezden önce, (gelin) beraberinizdekiü doğrulayıcı olarak İndirdiğimize iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelir.

48. Şüphesiz Allah, kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah iftira etmiş olur.

49- O kendilerini temize çıkaranlara bakmaz mısınız? Hayır, dilediğini temize çıkaran Allah'tır. Onlara kıl kadar zulmedilmez.

50. Bir bak, Allah'a karşı nasıl olmadık yalanlar uyduruyorlar? Apaçık bir günah olarak bu < onlara) yeter.

51. Şu kitaptan kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısınız? Cîbt'e ve Tağut'a

inanıyorlar. Ve diğer inkâr edenlere de: "Bunlar mü'minlerden daha doğru bir yoldadır" derler.

52. İşte onlar, Allah'ın lanet ettiği kimselerdir. Allah'ın lanet ettiğine sen, asta hiçbir yardımcı bulamazsın.

53. Yoksa onların, mülkten bir payı mı vardır? Böyle olsaydı, insanlara hurma çekirdeğinin çukurcuğu kadar dahi bir şey vermezlerdi.

Buyrukların Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın; "Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanlara bakmaz mısın" buyruğundan itibaren: "Onlardan bir kısmı ona iman etti, bir kısmı da ondan yüz çevirdi." (en-Nisâ, 4/S5'nci âyet.) buyruğuna kadar olan âyetler Medine ve Medine çevresindeki yahudiler hakkında nazil olmuştur.

İbn İshak der ki: Rifaa b. Yezid b. et-Tâbut, yahudilerin büyüklerindendi. Rasulullah (sav.) ile konuştuğunda dilini eğer bükerek ve: Ya Muhammed, ne söylediğini anhyalım diye bizim de dinlememizi sağlayacak şekilde bizi gozet diyordu. Sonra da İslama dil uzattı ve İslamı ayıplamaya koyuldu. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah: "Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanlara bakmaz mısın?" buyruğundan itibaren: "Onlar ancak pek az iman ederler" (46. âyet) buyruğuna kadar nazil oldu. [\[266\]](#)

44. âyetteki: "Satın alıyorlar" buyruğu anlamı değiştiriyorlar, anlamındadır ve bu kelime, hal olmak üzere nasb tna ha 11 İndedir. İfadede şu takdirde bir hazf vardır; Onlar hidâyeti vermek karşılığında sapıklığı satın alıyorlar. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "İşte onlar, hidayet karşılığında dalale ti satın almışlardır" (el-Bakara, 2/16) diye buyurmaktadır. Bunun bu anlamda olduğunu el-Kutebî ve başkaları söylemiştir.

"Hem sizin de doğru yoldan sapmanızı istiyorlar" buyruğu da ona atfe-dilmiştir. Yani onlar, sizin hak yoldan sapmanızı istiyorlar. el-Hasen ise, "dâd" harfini üstün olmak üzere Yoldan saptırılmanızı istiyorlar .anlamında okumuştur.

Yüce Allah'ın: "Allah düşmanlarınızı daha iyi bilir" buyruğu ile, O, sizden daha iyi bilir, demek istiyor. O halde onlarla sohbet ve arkadaşlığınız olmasın. Çünkü onlar, hakikatte sizin düşmanlarınızdır. Buradaki "daha İyi bilir: (buyruğunun En iyi, çok iyi bilir, anlamında olması da mümkündür. Yüce Allah'ın: T& ot kendisine daha kolaydır"(er-Rûm, 30/27). Yani pek kolaydır, buyruğunda olduğu gibi.

Dost (veli) olarak da Allah yeter" buyruğundaki "be" harfi zaidir Bunun fazladan getirilmesinin sebebi, ifade ettiği anlamın, siz de Allah'ı dost edinmekle

yetinin. O, düşmanlarınıza karşı size yeter anlamında olduğundan dolayıdır.

"Veli olarak" buyruğu Yardımcı olarak" buyrukları, beyan (temyiz) olmak üzere nasb edilmiştir. Dileyen bunu hal olarak man-sub kabul edebilir. ("Mealde olduğu gibi).

Yüce Allah'ın: "Yahudilerden" anlamındaki buyruğunun, baştarafında gelen: edatı ile ilgili olarak ez-Zeccac şöyle demektedir: Eğer bu edat, kendisinden önceki buyruklara müteallik (alâkalı) kabul edilecek olursa, yüce Allah'ın: Yardımcı olarak" buyruğu üzerinde vakıf yapılmaz. Şayet munkatı (önceki buyrukla ilgisi olmayan yeni bir cümle başı) olarak kabul edilirse, o takdirde bu kelime üzerinde vakıf caiz olur ve ifade: Yahudilerden sözleri tahrif eden bir kavim vardır takdirinde olur. Daha sonra bu takdiri ifade hazf edildiğinden zikredilmem iştir. Bu, Sibeveyh'in görüşüdür. Nahivciler şu beyiti zikrederler:

"Onun kavmi arasında ne şerefinden,

Ne de gülümsemesi (nin görüldüğü ağız)ndan daha güzeli yoktur;
diyecek olsan günah işlemiş olmazsın.

Nahivciler derler ki: Bunun anlamı: Eğer, onun kavmi arasında... ondan daha üstün kimse yoktur, şeklindedir. Daha sonra bu, (kimse kelimesi) hazf edilmiştir. el-Ferrâ der ki: Burada hazf edilen "kimse, kimseler" anlamında kelimesi olup, buyruğun anlamı şöyledir: "Yahudiler arasında sözleri değiştiren kimseler vardır". Bu da (ifade Earzı itibariyle) yüce Allah'ın; "Aranızdan bilinen bir makamı olmayan yoktur" (es-Saffât, 37/164) buyruğunu andırmaktadır. Yani aramızda bilinen bir makamı olmayan kimse yoktur, demektir. Zu'r-Rimme de şöyle demektedir:

"Aralarından kiminin gözyaşı akıp gidiyordu, Kimisi de gözüne dolan yaşlan tutamıyordu."

Şair, burada aralarından gözyaşını tutamayan kimseler vardı demek istemekte ve kimse anlamına gelen ism-i mevsulu hazf edilmiş bulunmaktadır. Ancak, el-Müberred ve ez-Zeccac bunu kabul etmezler. Çünkü ism-i mevsultin. hazf edilmesi, kelimenin bîr bölümün haztedilmesi gibidir.

Ebû Abdurrahman es-Sülemîle İbrahim en-Nehaî, "Kelimden" yerine, "Sözü" diye okumuşlardır, en-Nehhâs ise, burada birinci okunuşun daha uygun olduğunu söylemiştir. Çünkü onlar, ancak ya Peygamber (sav)*ın sözlerini, yahut da yanlarında Tevrat'ta bulunan birtakım sözleri değiştiriyorlardı. Sözlerin tamamını değiştiriyor değillerdi.

Yüce Allah'ın: Tahrif edenler" buyruğu, yani olmadık şekilde, uygun olmayan bir şekilde tevil edenler demektir. Yüce Allah, bunu kasten yaptıkları için, bu davranışlarından dolayı onları yermiş bulunmaktadır.

"Yerlerinden" ile maksadın, Peygamber (sav)'ın sıfatları olduğu da söylenmiştir, "İşittik (fakat) İsyân ettik... derler yani biz, senin söyledüğün sözünü işittik, fakat emrine de İsyân ettik.

"İşit işitmez ola»" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demektedir: Onlar, Peygamber (sav.)'a: İşit, işitmez olası, diyorlardı. Onların maksatları budur. - Allah'ın laneti üzerlerine olsun- Fakat onlar, bu sözleriyle hoşuna gitmeyecek ve seni rahatsız edecek şeyler işitmeyesin demek istedikleri izlenimini veriyorlardı. el-Hasen ve Mücahid de der ki: Bunun anlamı; senden kimse dinlemez şeklindedir. Yani senin söylediklerin kabul olunmaz ve isteğin, yerine getirilmez. en-Nehhâs der ki: Eğer böyle olsaydı, o takdirde ifadenin şeklinde olması gerekirdi:

"Râinâ buyruğuna dair açıklamalar da daha önceden (el-Bakara, 2/104. âyetle) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Dillerini eğerek bükerek" buyruğunun anlamına gelince: Onlar, dillerini hakka karşı eğip bükerek yani, hakkı dile getirmek isterken, dillerini kalplerinde olana göre eğip büküyorlardı.

Eğip bükme demek olan (el-leyy), asıl anlamı itibariyle ip ve benzeri şeyleri üst üste bükme demektir. Bu kelime mastar olarak nasb edilmiştir, Mef ulun leh de olabilir. (Mastar olduğu takdirde, dillerini eğdikçe eğmek suretiyle gibi bir anlama, mef ulun leh olduğu takdirde de, dilleriyle eğip bükme için, anlamında olur). Bu kelimenin aslı da; dır. "Vav" "ye" harfine idğam edilmiştir.

"Dine de saldırarak" buyruğu da ona atfedilmiştir. Yani onlar dine taan ederler, dil uzatırlar. Bunun da anlamı şudur: Onlar arkadaşlarına, eğer bu bir peygamber olsaydı, bizim ona sövdüğümüzü anlardı. Yüce Allah, Peygamberini buna muttali kıldı, bu da onun peygamberliğinin alametlerinden birisi oldu ve bu gibi sözleri söylemelerini de yasakladı,

Daha doğru" buyruğunun anlamı ise, görüş itibariyle daha doğru... demektir.

"Onlar ancak pek az iman ederler." Onlar, ancak çok az iman ederler ve bu çok az iman etmeleri sebebiyle de mü'min adını alma hakkını kazanamazlar. Bunun anlamının: Onlardan, ancak pek az kimse iman eder şeklinde olduğu da söylenmiş İse de bu, uzak bir ihtimaldir Çünkü yüce Allah, onlar hakkında küfürleri sebebiyle kendilerini lanetlediğini haber vermiştir. [\[267\]](#)

47. Âyetin Nüzul Sebebi ve Anlamı:

"Ey kendilerine kitap verilenler...İndirdiğimixe iman edin" buyruğu hakkında İbn İshak şöyle demektedir: Rasûluilah (sav) aralarında bir gö2ü kör olan

Abdullah b. Süriyâ ve Kâ'ab b. Esed'in de bulunduğu yahudî hahamlarının ileri gelenlerinden bazılarıyla konuşarak kendilerine şöyle dedi: "Ey Yahudi topluluğu, Allah'tan korkun ve İslama girin. Allah'a yemin ederim şüphesiz sizler, benim size getirdiğimin hak olduğunu çok iyi biliyorsunuz." Bu sefer onlar: Ey Muhammed, biz böyle bir şey bilmiyoruz, dediler ve bildikleri şeyi bile bile inkâr edip küfür üzere İsrar ettiler. Yüce Allah, onlar hakkında: "Ey kendilerine kitap verilenler, bir takım yüzleri silip tanınmaz hale getirmemizden önce, beraberinizdekini doğrulayıcı olarak indirdiğimize iman edin" buyruğunu âyetin sonuna kadar indirdi. [\[268\]](#)

Yüce Allah'ın: Beraberinizdekiİ doğrulayıcı olarak" buyruğu hal olmak üzere nasb'edilmiştir.

Bir takım yüzleri silip, tantmnaz hale... getirmeokiz-den önce" buyruğunda geçen: Silmek kelimesi, bir şeyin izini kökten imha etmektir.

Yüce Allah'ın: Yıldızlar büsbütün söndürüldüğü zaman" (el-Murselât, 77/8) buyruğu da bu kabildendir.

"Dümdüz etmemiz" kelimesi, "mim" harfî hem ötre ile, hem esre ile okunur.İle kelimeleri aynı anlamda olmak üzere, silindi ve mahvoldu, demektir. Her ikisi de kullanılır.

Yüce Allah'ın: "Rabhimiz, sen onların mallarını yok et. (Yunus, 10/88) buyruğu, helak et, mahvet demektir. Bu açıklama İbn Ara-fe'den nakledilmiştir,

Ben onu tams ettim, o da tams oldu. (Yani, eserini sildim, mahvettim. O da mahvoldu) şeklinde lazım ve müteaddi (geçişsiz ve geçişli) olarak kullanılır. Allah basarım tams etti. Yani, gözün izini tamamen sildi, demektir. Böyle olan birisine de, "matrnusu'l basar" denilir.

Yüce Allah'ın: "Dileseydik onların gözlerini silme kor yapardık" (Yasin, 36/66) buyruğu da bu türdendir.

İlim adamları, bu âyet-i kerimede kastedilen anlamın ne olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Acaba bundan kastetijen hakikat anlamı mıdır? Bu durumda, yüzleri de tıpkı kafalarının arka kısmı gibi dümdüz edilir, burunları, ağızları, kaşları, gözlerinin tamamıyla yok edilmesi mi kastedilmiştir, yoksa bu, kalplerindeki sapıklığı ve onların imana muvaffakiyetten mahrum edilmelerim mi ifade etmektedir? Bu konuda ilim adamlarının iki görüşü vardır. Ubey b. Kâ'b'dan onun: *Bir takım yüzleri silip tanınmaz hak getirmemizden önce" buyruğu, yani sizleri arkasından hiçbir şekilde hidâyet bulamayacağınız bir sapıklıkla saptırmamızdan önce demektir, dediği rivayet olunmuştur. O, bu açıklamasıyla bunun temsilî bir ifade olduğu ve eğer iman etmeyecek olurlarsa, ceza olmak üzere kendilerine böyle bir uygulama yapılacağı kanaatindedir.

Katade ise der ki: Bunun anlamı, yükleri de kafalar haline döndürmemizden önce, şeklidir. Yani burun, duduklar, gözler ve kaşları yok etmemizden önce demektir. Dilcilere göre bunun anlamı budur.

İbn Abbas ile Atiyye el-Avfî'den de şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Tanış etmek, özel olarak gözlerin İzale edilmesi ve bunların kafanın arka tarafına konulması demektir. Böylelikle bu, geriye doğru bir çeviriş olur ve bu kişi geri geri yürür. Malik (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) da şöyle demektedir: Ka'b el-Ahbar'ın

İslama girişi şöyle olmuştu: Geceleyin şu; "Ey kendilerine kitap verilenler... iman edin" âyet-i kerimesini okumakta olan bir adamın yanından geçer. Bunu işitince hemen ellerini yüzüne kapatır, gerisin geri evine döner ve oracıkta İslama girer ve şöyle der: Allah'a yemin ederim, evime varmadan önce yüzümün tamamıyla silinip tanınmaz hale getirileceğinden korktum. Abdullah b. Selâm da bu âyet-i kerime nazil olup, bunu işitince böyle yapmıştı. O, bu âyeti işitir işitmez evine varmadan önce Rasûlullah (sav)'m yanına gitti, müslüman oldu ve şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, yüzüm arkaya döndürülmeden önce sana ulaşım ulaşamayacağımı bilemiyordum.

Şayet: "İman etmedikleri takdirde yüzlerinin silinip tanınmaz hale getirilmesiyle onları tehdit etmeleri nasıl- uygun düşmüştür." Çünkü onlar, daha sonra iman etmediler ve onlara da böyle bir şey yapılmadı" denilecek olursa, şöyle cevap verilir; İşte bunlar ve bunlara tabi olanlar iman edince, diğerlerine yönelik olan bu tehdit kaldırıldı. el-Müberra der ki: Bu tehdit bakidir ve gerçekleştirilmesi beklenilmektedir. Yine şöyle demektedir: Kıyamet gününden önce, yahudiler arasında bir takım yüzlerin silinip tanınmaz hale getirilmesi ve mesh edilmeleri (başka yaratıklara dönüştürülmesi) mutlaka tahakkuk edecektir.

Yüce Allah'ın: "Yahut cumartesi sahiplerini lanetlediğimiz gibi onları da lânetLemezden önce" yani, cumartesi sahiplerini maymun ve domuzlara meshedip dönüştürdüğümüz gibi, bu yüzlerin sahiplerini de bu hale getirmezden önce, demektir. Bu açıklama el-Hasen ve Katade'den nakledilmiştir. Bunun: Muhataptan gaibe doğru ifadenin değiştirilmesi (iltifat) olduğu da söylenilmiştir.

"Allanın emri mutlaka yerine gelir" tahakkuk eder, gerçekleşir, Allah'ın emrinden kasıt, emrolunan şey demektir. Buna göre burada "emr" kelimesi, (ismi) mePût mahallinde bir mastar olarak kullanılmıştır, Yani: Onu ne zaman dilerse, var eder. Anlamının O'nun var olacağını haber verdiği her bir iş, mutlaka O'nun haber verdiği şekilde gerçekleşir olduğu da söylenmiştir. [269]

Şirk, Affolmaz Bir Günahtır:

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah, kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez" buyruğu ile ilgili olarak, rivayete göre, Peygamber (sav): "Muhakkak Allah,'bütün günahları mağfiret eder" (ez-Zümerr 39/53) âyet-i kerimesini okudu. Bir adam ona: Ey Allah'ın Rasulü, peki ya şirk? diye sorunca, bunun üzerine: Yüce Allah: "Şüphesiz Allah, kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar" buyruğunu indirdi. [\[270\]](#)

Hükümün böyle olduğu ümmet arasında görüş ayrılığı sözkonusu olmaksızın ittifakla kabul olunmuş muhkem hususlardandır.

"Ondan başkasını da dilediğine bağışlar" buyruğu ise, ilim adamlarının hakkında çeşitli şekilde söz söylediği müteşâhîh buyruklar kapsamına girer. Muhammed b. Cerir et-Taberî der ki: Bu âyet-i kerime büyük günah işlemiş herkesin, yüce Allah'ın meşîetine kaldığını açıkça ortaya koymaktadır. Dilerse Allah, onun günahını affeder, dilerse onun işlediği bu büyük günahtan dolayı -bu günahı Allah'a şirk koşturmak olmadığı sürece- onu cezalandırır.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir. Yüce Allah bunu: "Size yasaklanan bil yük günahlardan kaçınırsanız, (diğer) günahlarınızı mağfiret ederiz" (en-Nisat 4/34.) buyruğu ile beyan etmektedir. Böylelikle yüce Allah'ın, büyük günahlardan uzak duran kimselerin, küçük günahlarını mağfiret etmeyi dileyeceğini, fakat büyük günahları işlemiş olan kimselere bunları mağfiret etmeyeceğini bildirmektedir.

Kimi tevil (tefsir) alimleri der bu âyet-i kerimenin el-Furkan Sûresi'nin sonundaki âyeti (25/68 vd.) nesh ettiği görüşündedir. (Ayrıca bk. en-Nisâ, 4/31. âyetin tefsiri) Zeyd b. Sabit der ki: Nisa Sûresi el-Furkan Sûresinden altı ay sonra nazil olmuştur Ancak sahih olan, ortada neshin olmadığıdır. Çünkü nesih, haberlere dair buyruklarda imkânsız bir şeydir. İleride bu âyet-i kerimelerin birlikte nasıl açıklanacağına dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle el-Furkan Sûresi*nde (az önce işaret olunan âyetlerin tefsirinde) gelecektir.

Tirmizî'de Ali b. Ebi Talib'den şöyle dediği nakledilmektedir: Kur'an-ı Kerimde şu: "Şüphesiz Allah, kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. On-dan başkasını da dilediğine bağışlar" âyeti en sevdiğim âyet-i kerimedir. Tirmizî der ki: Bu hasen, garip bir hadistir. [\[271\]](#)

Yüce Allah'ın; "O kendilerini temize çıkaranlara bakmaz mısın..." buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1. Kişinin Kendisini Tezkiye Etmesi:

Yüce Allah'ın: "O kendilerini temime çıkaranlara bakmaz mısınız?" buyruğundaki ifadeler, zahiri itibariyle umumidir. Bununla birlikte tevil alimlerinden herhangi bir kimse bununla kastedilenlerin yahudiler olduğu hususunda ihtilaf etmemiştir.

Şu kadar varki, kendilerini ne ile tezkiye ettikleri hususunda farklı kanaatlere sahiptirler. Katade ve el-Hasen eler ki: Burada maksat: "Biz Allah'ın oğullarıyız ve O'nun sevdikleriyiz" Cel-Mâide, 5/18) şeklindeki sözleriyle: "Cennet'e ancak yahudi yada Hristiyan olandan başkası girmez" (el-Bakara, 2/111) şeklindeki sözleridir. ed-Dahhak ve es-Süddî der ki: Maksat onların: Bizim hiçbir günahınız yoktur. Gündüzün yaptığımız, geceleyin bize mağfiret olunur, geceleyin yaptığımız da bize gündüzün mağfiret olunur. Diğer taraftan bizler, günahsızlık bakımından çocuklara benzeriz, şeklindeki sözleridir. Milcahid, Ebû Malik ve İkrime derler ki: Bundan kasıt, onların günahları sözkonusu olmadığından dolayı, namaz kıldırmak üzere çocukları öne geçirmeleridir. Şu kadar varki, âyet-i kerimede bunun kast edildiği uzak bir ihtimaldir.

İbn Abbas der ki: Bundan kasıt onların, bizim Ölmüş atalarımız bize şefaatecekler ve onlar bizi tezkiye edecekler şeklindeki sözleridir, Abdullah b. Mes'ud der ki: Burada sözü edilen, onların birbirlerini övmeleridir. Bu da bu hususta yapılan açıklamaların en güzelidir. Çünkü âyet-i kerimenin zahirinden anlatılan budur.

Tezkiye (temize çıkarmak) İse, günahlardan arınmış olmak ve uzak olmak iddiasında bulunmaktır.[\[272\]](#)

2. Övme ve Tezkiyede Edep:

Bu âyet-i kerime ile yüce Allah'ın: "O halde kendinizi temize çıkarmayın, Övmeyin" (en-Necm, 53/32) âyeti, kişinin kendi diliyle kendisini temize çıkarmaktan, övmekten uzak durmasını asıl temiz ve temizlenmiş olanın filleri güzel olup, yüce Allah'ın temize çıkardığı kimse olduğunu bildirmesini gerektirmektedir. O halde insanın kendi kendisini temize çıkarıp tezkiye etmesine itibar olunmaz. Asıl muteber olan, yüce Allah'ın o kimseyi tezkiye etmiş olmasıdır.

Müslim'in Sahihi'nde Muhammed b. Amr b. Ata'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben kızıma Berre (iyilikte bulunan) adını verdim. Ebû Sele-me'nin kızı Zeynep bana dediki: Rasulullalı (sav) bu ismi kullanmayı yasaklamıştı. Bana Berre adı verilmişti. Rasulullalı (sav) da şöyle buyurmuştu: "Kendinizi

temize çıkarmayın, övmeyin. Allah, aranızdan kimin İyilik ehli olduğunu en iyi bilendir." Bu sefer ona: Peki bu kıza ne ad verelim? diye sordular. O da: "Ona Zeynep adını veriniz" diye buyurdu. [\[273\]](#)

Böylelikle Kitap da, Sünnet de, insanın kendi kendisini tezkiye etmesinin yasaklandığına delâlet etmektedir. Şu Mısır diyarında çoğalmış ve yaygınlık kazanmış bulunan ve insanların, tezkiye anlamını veren niteliklerle kendilerini nitelendirmeleri de bu türdendir. Meselâ, Zekiyüddin, Muhyiddin ve buna benzer sıfatlar ve isimler kullanmaları böyledir. Ancak, bu isimleri taşıyanların yaptıkları çirkinlikler çoğalınca, bu niteliklerin asıl anlamları ile ilgileri kalmadı ve hiçbir şey ifade etmez oldular. [\[274\]](#)

3. Başkasının Tezkiyesi ve Övmesi:

Başkasının bir diğerini tezkiye edip övmesine gelince, Buharî'de Ebu Bekre'den şöyle bir hadis nakledilmektedir: Peygamber (sav)'ın huzurunda bir adamdan sözedildi. Bir kişi de ondan hayırla sozetti. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Yazık sana, arkadaşının boynunu kestin -bunu defalarca tekrarladi-. Sizden herhangi bir kimse eğer mutlaka (birisini) öve-cekse, o takdirde onun böyle olduğu görüşünde ise, sanırım o şöyle şöyledir desin. Onu hesaba çekecek olan Allah'tır Ve Allah'a rağmen kimseyi tezkiye kalkışmasın." [\[275\]](#)

Böylelikle Hz. Peygamber, kişide bulunmayan niteliklerle başkasını övmeyi ve bunun sonucunda o kişinin kendisini beğenmesine ve büyüklenmesi-ne sebep teşkil etmeyi yasaklamakta ve gerçekten de kendisinin bu konumda olduğunu zannedip, bu halin o kişiyi ameli kaybedip daha da faziletli işlerde bulunmayı terketmeye itecek noktaya getirmesini yasaklamıştır.

Bundan dolayı Peygamber (sav): "Yazık sana, kardeşinin boynunu kestin" diye buyurmuştur. Bir başka hadiste ise, birisini sahip olmadıkları vasıflarla nitelendirmeleri üzerine: "Adamın belini kopardınız" diye buyurmuştur. [\[276\]](#)

Hz. Peygamberin: "Övenlerin yüzüne toprak saçınız" [\[277\]](#) hadisini ilim adamları buna göre tevil etmişler ve bununla başkalarını yüzlerine karşı hak olmayan surette ve onlarda bulunmayan niteliklerle övenlerin kastedildiğini belirtmişlerdir. Onlar böylece, bu övgülerini övdükleri kimseden birşey yemeye ve-kendisiyle fitneye düşürdükleri bir araç haline gelirmiş olurlar.

Kişiyi gerçekten sahip bulunduğu güzel fiilleri ve övülmeye değer özellikleri dolayısıyla bu ve benzer işleri yapması İçin, insanları da benzer hususlarda ona

uymaları için bir teşvik olmak üzere övmeye gelince, bu şekilde öven kişi (yasaklanan övücü) meddah durumunda değildir. O kişi hakkında söylediği güzel sözleriyle, onu övmek durumunda olmamış olsa dahi bu böyledir. Bu da niyetlere bağlı bir şeydir.

Yüce "Allah ise kimin ifsad edici olduğunu, kimin ıslah edici olduğunu en iyi bilendir" (el-Bakara, 2/220). Peygamber (sav) şiirde, hutbelerde, karşılıklı konuşmalarda yüzüne karşı övülmüş olduğu halde, bu şekilde övenlerin yüzüne toprak saçmış da değildir, bunu emretmiş de değildir. Ebû Ta-lib'tn (Hz. Peygamber hakkında söylediği) bu beyitinde olduğu gibi;

"Yüzü suyu hürmetine bulutun yağmuru istenen beyaz tenlidir o. Yetimleri görüp gözeten, dulların sığınağıdır o."

Aynı şekilde, el-Abbas'ın ve Hassan'ın şiirlerinde onu övmeleri de bu kabildendir. Yine Kâ'b b. Züheyr de onu övmüştür. Bizzat kendisi de ashabını övmüş ve şöyle buyurmuştun "Sizler tama edilecek şeyler oldu mu sayıca azsınız, fakat başkalarını dehşete düşüren şeyler oldu mu da çoğalırsınız".

Hiz. Peygamberin sahih hadîsteki: "Hristiyanların Meryemoğîu İsa'yı olmadık şekilde övdükleri gibi siz de beni övüp ta'zim etmeyiniz. Bunun yerine; Allah'ın kulu ve Rasulü deyiniz"[\[278\]](#) hadisine gelince; bunun da anlamı şudur: Hristiyanların İsa'yı sahip olmadığı niteliklerle nitelendirdikleri gibi, siz de beni övmek arzusuyla bende bulunmayan niteliklerle nitelendirmeyiniz. Onlar, böyle yaparak Hiz. İsa'yı Allah'ın oğlu diye nîsbet ettiler ve bundan dolayı kâfir oldular ve saptılar. İşte bu, şunu gerektirmektedir: Bir kimse, herhangi bir işi sınırından yukarıya yükseltip, onda olmadık şekilde haddini, ölçüsünü aşacak olursa, o haddi aşan günahkâr bir kimsedir. Çünkü böyle bir şey, herhangi bir kimse hakkında caiz olsaydı, elbetteki, bütün insanlar arasında herkesten çok buna Rasulullah (sav)ın kendisi layık olurdu. [\[279\]](#)

Allah Asla Zulmetmez:

"Onlara kıl kadar zulmedilmez" buyruğundaki "onlara zulmedilmez" zamiri, daha önce sözü geçen, kendisini temize çıkaran ve yüce Allah'ın da temize çıkarıp övdüğü kimselere aittir. Bu iki kesimin dışında kalanlara, yüce Allah'ın asla zulmetmeyeceği ise bu âyetten başka âyetlerden anlaşılmaktadır. Âyet-i kerimedeki el-fetU (mealde: kıl) hurma çekirdeğinin yarığında bulunan iplikçiktir. Bunu İbn Abbas, Ata ve Mücahid söylemiştir. Çekirdek ile hurmanın et kısmı arasındaki ince zar olduğu da söylenmiştir. Yine İbn Abbas, Ebû Malik ve es-Süddî de şöyle demektedir: Fetîl, birbirine sürttüğün takdirde,

parmaklarından veya ellerinin arasından çıkan ince kirdir. Buna göre bu kelime meful anlamında Fafl vezninde bir kelimedir. Bütün bu açıklamalar ise, birleyin oldukça küçük ve önemsiz olduğunu kinaye yoluyla ifade etmek ve Allah'ın kula hiçbir şekilde zulmetmeyeceği noktasında birleşmektedir.

Yüce Allah'ın; "Hurma çekirdeğinin çukurcuğu kadar zulmedilmezler" (en-Nisa, 4/124) buyruğu da küçük ve basitliğe misal olmak bakımından buna benzemektedir. Bu çukurcuk ise, hurma çekirdeğinin sırt tarafındaki küçük noktacıktır. Hurma ağacı da oradan bitip yeçerir. İleride buna dair açıklamalar gelecektir.

Şair, krallardan birisini yererken şöyle söylemektedir:

"Binlerce askeri bulunan orduyu toplar ve gazaya çıkarsın Sonra da düşmana kıl kadar (fetîl) bir musibet de (zarar da) vermezsin (vermeden geri dönersin)."

[\[280\]](#)

Allah'a İftira:

Daha sonra yüce Allah, Peygamber (sav) ın dikkatini "Bir bak Allah'a karşı nasıl olmadık yalan uyduruyorlar" buyruğuyla hayreti gerektiren bu işlerine çekmektedir. Bu ise, oniann: Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz şeklindeki sözleridir. Bunun: Kendilerini temize çıkarmaları olduğu da söylenmiştir. Bu İbn Cüreyc'den nakledilmiştir.

Yine onların şöyle dediği de rivayet edilmiştir: Bizim günahlarımız yoktur. Günahlarımız olsa olsa dünyaya geldikleri gün çocuklarımızınki gibidir.

İftira ise, uydurmak demektir. Filan kişi filana İftirada bulundu, tabiri de buradan gelmektedir. Yani onda bulunmayan bir özelliği, hususu ona isnad etti, iftira etti demektir. İftira, koparmak anlamına da gelir.

"Apaçık bir günah olarak bu yeter" anlamındaki buyruğu beyan (temyiz) olmak üzere nasb edilmiştir. Anlamı ise, oniann işledikleri bu günahın büyüklüğünü ifade etmek ve bu günahlarından dolayı yermektir, Araplar benzeri anlatımları, övmek ve yermek kastıyla da kullanırlar[\[281\]](#)

Cibt'e ve Tâğûtâ îman Edenler;

"Şu kitaptan kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın" buyruğunda maksat yahudilerdir. "Cibte ve Tâğûta inanıyorlar." Te'vil ehli, cipt ve câ-ğût'un teVili hakkında farkh görüşlere sahiptirler. İbn Abbas, İbn Cübeyr ve Ebu'l-Âliye der ki: Cifot, Habeşçede sihirbaz, tâğût da kâhinin adıdır. el-Fa-ruk Ömer (r.a) da

şöyle demiştir: Cibt, büyü tağut da şeytandır İbn Mes'ud der ki: Burada cibt ve tağut ile kast edilen kimseler, Kâ'ab b. el-Eşref ite Hu-yey b. Ahtap'dır İkrime der ki: Cibt, Huyey b. Ahtap, tağut da Kâ'b b. el-Eş-reftir. Bunun delili de yüce Allah'ın: "Tağutun hükmüne başvurmak istiyorlar" (en-Nisa, 4/60) buyruğudur.

Katade der ki; Cibt şeytan, tâğût ise kâhindir. İbn Vehb de Malik b. Enes'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Tâğût, Allah'tan gayri kendisine İbadet olunandır. Mâlik dedi ki: Ben, cibt'in şeytan olduğunu söyliyeni de dinledim. Bunu da en-Nehhâs nakletmiştir.

Burada ikisinin (cibt ve tâğût'un) Allah'tan başka kendilerine ibadet olunan veya Allah'a isyan hususunda kendilerine itaat olunan her şey olduğu da söylenmiştir. Bu da güzel bir açıklamadır.

Cibt kelimesinin aslı cibs dir. Bu da hayrı olmayan şey demektir. Te" İlar-fi "sindin yerine kullanılmıştır. Bu açıklamayı da Kutrub yapmıştır.

Cibt'in iblis, tağutun da onun velileri (dostları) olduğu da söylenmiştir. Bu hususta Malik'in görüşü güzeldir. Buna yüce Allah'ın şu buyrukları da delildir: *Allah'a ibadet edin ve tağuttan uzak durun rfjye...*(en-Nahl 16/36); "Ve onlar ki, tağuta ibadet etmekten uzak durdular" (ez-Zümer, 39/17)

Katan b. el-Muhârik de babasından şöyle dediğini rivayet eder: Rasulul-lah (sav) buyurduki: "Tark, tiyare ve iyâFe cibftendir." Tark ürkütmek, iyâ-fe; çtegi çizmek demektir. Bunu Ebû Dâvûd Sun.en.inde rivayet etmiştir. [\[282\]](#)

Cibt'in Allah'ın haram kıldığı herşey, tâğût İse insanı tuğyana götüren, azdıran her şey olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allahtır. [\[283\]](#)

51- Ayetin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Ve diğer İnkâr edenlere... derler." buyruğu, yahudiler, Kureyş kâfirlerine: Sizler, Muhammed'e iman edenlerden daha doğru yoidası-ntz derler anlamındadır Bu da şöyle olmuştu: Kâ'b b. el-Eşref³ yahudilerden yetmiş süvari ile Uhud vak'asından sonra Mekke'ye, Kureyşlilerle, Rasûlul-lah (sav) ile savaşmak üzere anlaşmak maksadıyla gitti. Kâ'b, Ebû Süfyan'a misafir oldu. Ebû Süfyan ona güzel bir şekilde misafirperverlik gösterdi. Diğer yahudiler de Kureyşlilerden çeşitli kimselerin evlerinde kaldılar Muham-med ile savaşmak üzere mutlaka bir araya geleceklerine (birlikte savaşacaklarına) dair aralarında akidleştiler, ahidleştiler, Ebû Süfyan şöyle dedi: Sen kitap okuyan ve bilen bir kimsesin. Bizler ise ümmiyiz, bilgimiz yok. Bizim mi yolumuz daha doğrudur ve hakka daha yakındır, Muhammed'in mi?. Kâ'b şöyle dedi: Allah'a and olsun kir

sizin yolunuz Muhammed'in gittiği yoldan daha doğrudur.[\[284\]](#)

Yüce Allah'ın: "Yoksa onların mülkten bir payımı vardır" buyruğunda asıl soru edatı sadece hemzedir. Ondan sonra gelen "mim" ise 'sıla' için gelmiştir. "Mülkten bir payı mı vardır/*" ifadesi inkâr kastıyla sorulmuştur. Yani onların mülk namına birşeyleri yoktur. Şayet mülk namına bir şeye sahip olsalardı, cimrilikleri ve kıskançlıkları dolayısıyla ondan kimseye birşey vermezlerdi.

Bunun anlamının: Yoksa onların bir paylan mı vardır? şeklinde olduğu da söylenmiştir. O takdirde (fO edatı munkatı' olur ve manası da bir önceki ifade ile ilişkisi olmaksızın yeni bir ifade başlangıcı olur. Bunun hazfedilmiş bir ibareye affedici edat olduğu da söylenmiştir. Çünkü onlar, Muhammed (sav)'a tabi olmayı kabul etmemişlerdi. İfadenin takdiri de şöyle olur, Peygamber olarak gönderdiklerimden, peygamberliğe onlar mı daha layıktırlar? Yoksa onların, mülkten bir paylan mı vardır?

"Böyle olsaydı, İnsanlara hurma çekirdeğinin çukurcuğu kadar dahi bir-şey vermezlerdi". Yani haklara mani olur, engellerlerdi. Yüce Allah, onların bildiği durumlarına dair haber vermektedir.

Nakîr, hurma çekirdeğinin sırtındaki nükte (çukurcuk dır. Bu da İbn Ab-bas, Katade ve diğerlerinden nakledilmiştir. Yine İbn Abbas'tan nakîr'in, kişinin yerde çukur yapmast gibi parmağı ile çukur yapmasıdır. Ebu'l-Aliye der ki: Ben İbn Abbas'a nakîr'in mahiyetine dair soru sordum o da, başparmağının ucunu, şahadet parmağının iç tarafı üzerine koydu. Sonra ikisini de kaldırıp: İşte-nakîr budur, dedi.

Nakîr, aslında oyulan bîr kütük demektir. Bunda nebîz (hurma ve benzeri meyvelerin sırası) yapıldı. Hadiste bunları kullanmak önceleri yasaklanmış, sonra bu yasak nesh olunmuştu.[\[285\]](#) Filan kişinin nakîri kerimdir; ibaresi aslı, soyu kerimdir, demektir

edatı burada, basma "fe" atıf edatı geldiğinden dolayı amel etmemiştir. Eğer bu edat nasb etmiş olsaydı yine caiz olurdu. Sibeveyh der ki; Bu edat, fiillerde amel eden edatlar bakımından, isimlerde amel eden edatlar arasında mevkiindedir. Yani, eğer ifade ona dayalı değilse lağvolur (amel etmez). Şayet sözün başına gelip te ondan sonraki ifade (fiil) müstakbel (mü-zari) ise, nasb eder. Senin birisine (Seni ziyaret edeceğim deyip, onun da cevap olmak üzere: O takdirde ben de sana ikram ederim, demesi gibi. Abdullah b. Aneme ed-Dabbî der ki:

"Eşğini geri çek, bahçemizde otlamaın.

O takdirde (tarafımızdan) sana onun yuları alabildiğine daraltılmış olarak geri döndürülür."[\[286\]](#)

Burada bu edatın nasb etme sebebi, ondan önceki ifadelerin tamam bir cümle olup, bunun da bir söz başlangıcına denk düşmüş oluşundan dolayıdır. Eğer: O takdirde Zeyd seni ziyaret eder, ifadesinde olduğu gibi, iki kelime arasında ortada yer alacak olursa amel etmez. Şayet başına "fe" yahut da "evl1 atf edatlarından birisi gelecek olursa, amel etmesi de etmemesi de caiz olur. Amel etmesi, vav'dan sonra gelen ifadelerin, cümlelerin cümeleye atf edilmesi suretinde istinaf" (yeni bir cümle başlangıcı) oluşundan dolayıdır. Ve bunu Kur'ân-ı Kerim'in dışında (nasb edilerek: O takdirde.,, vermezler, şeklinde kullanmak caizdir.

Yine Kur'ân-ı Kerimde: "O takdirde kendileri.,, kalamayacaklardır" (el-İsrâ, 17/76) diye buyuru İrmaktadır. (Burada bu edat amel etmemiştir). Ubeyy'in Mushafında İse, (bu edat amel etmek suretiyle) bu buyruk: şeklindedir,

Bunun amel etmemesine gelince, bunun da sebebi vav'dan sonra gelen cümlelerin ancak kendisine atf yapılacak ifadede sonra gelmesidir. Sibeveyh'e göre İse, fiili nasb eden bu edat muzari (.şimdiki ve geniş zaman) anlamı do-layısıyadır.

el-Halil'e göre ise? şeklindeki nasb edatı bundan sonra muzmar (gizli) oluşundan dolayıdır. el-Perrâ ise, bu edatın elif ile ve tenvinli olarak yazılacağı kanaatindedir. En-Nehhas der ki: Ben Ali b. Süleymanı, şöyle derken dinledim: Ben Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid'i şöyle derken dinledim: (îil)'ı elif ile yazan kimsenin elini dağlamak istiyorum.

Çünkü bu edat tıpkı edatları gibidir. Harflere hiçbir şekilde tenvin dahil olmaz.

[\[287\]](#)

54, Yoksa onlar, insanları Allah kendilerine lütfundan verdi diyeni i kıskanıyorlar? Doğrusu Biz İbrahim soyuna da Kitabı ve hikmeti verdik. (Ayrıca) Onlara çok büyük bir mülk de bağışladık.

55. Onlardan bir kısmı ona iman etti. Bir kısmı da ondan yüz çevirdi. Çılgın alevli ateş olarak (onlara) cehennem yeter.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Kıskançlık:

Yüce Allah'ın; "Yoksa onlar" yani yahudiler, "insanları" yani özel olarak Peygamber (sav.)'ı. Bu açıklama İbn Abbas, Mücahid ve başkalarından nakledilmiştir. Yahudiler, Peygamber (sav.)'ı peygamberliği dolayısıyla, ashabını da ona iman ettikleri için kıskanmışlardı. Katade der ki: aİnsanlar"dan kasıt araplardır. Yahudiler, onlardan peygamber geldi diye arapları kıskanmış-lardır.

ed-Dahhâk der ki: Yahudiler, peygamberlik aralanndadır diye Kureyş-lileri kıskanmı şıardı.

Kıskançlık (hased), yerilmiş bir şeydir. Kıskanan bir kimse her zaman kederlidir. Kıskançlık, ateşin odunu yiyip bitirmesi gibi hasenatı yer bitirir. Bu manada hadisi Enes, Peygamber (savVdan rivayet etmiştir.[\[288\]](#) el-Hasen der ki: Ben hased edenden daha çok mazluma benzeyen zalim bir kimse görmüş değilim. Her zaman nefesini tüketir, keder yakasını bırakmaz, gözyaşı da bitip tükenmez. " Abdullah b. Mes'ud der ki: Allah'ın nimetlerine düşmanlık etmeyiniz. Ona: Allah'ın nimetlerine kim düşmanlık eder ki? diye sorulunca şöyle dedi: İnsanları Allah kendilerine lütfundan verdi diye kıskanan kimseler. Allah, indirmiş olduğu kitaplardan birisinde şöyle buyurmuştur: Kıskanç kimse» nimetimin düşmanıdır. Benim hükmüme gazap eden bir kimsedir. Ve Benîm kismetime razı değildir. Mansur el-Fakîh şöyle demektedir:

"Bpni kıskanıp duraa kimseye de ki:

Sen kime karşı saygısızlık ettiğini biliyor musun?

Verdiği hükmü dolayısıyla Allah'a karşı saygısızlık ediyorsun

Çünkü sen, O'nun bana bağışladığına razı değilsin."

Denilir ki, kıskançlık semâda da kendisiyle Allah'a ilk isyan olunan günahdır, yeryüzünde de kendisiyle ilk isyan olunan günahdır Semâda, İblîs'in Uz. Ademi kıskançlığı ile asi olunmuştur. Yeryüzünde de Kabil'in Ha bil'İ kıskan-masıyla Allah'a isyan edilmiştir. Ebu'l-Atâliye insanlar hakkında şöyle der:

"Rabbim, gerçek şu ki, insanlar bana karşı insafı davranmadı

Nasıl davranmış olabilirler ki, onlara insafı davranırsam bana zulmediyorlar.

Birşey benim oldu mu onu almaya kalkışırılar

Sense onların birşeylerini isteyecek olursam bana vermezler.

Bağışım onlara ulaşırsa onlar bana teşekkür etmezler

Fakat onlara birşey bağışlamazsam bu sefer bana söverler.

Bir keder gelip kapımı çalsa, güler, sevinirler

Bir nimet bana arkadaşlık etse beni kıskanırlar

Kalbime engel olacağım. Onları özlemeain diye

Ve onları görmemek için gözümü, göz kap aklarım la örteceğim."

Şöyle denilmiştir: Sen kıskancın kıskançlığından kurtulmayı arzu ediyorsan, durumundan onu haberdar etme. Kureyşlilerden bir kişi şöyle demiştir;

"Açığa çıktı mı nimeti kıskanırlar

Ve batıl sözlerle ondan dolayı iftira ederler

Allah bir nimet lütfedecek olursa

O nimet düşmanlarının sözünün ona sararı olmaz."

Şu beyitleri söyleyen de ne güzel söylemişti

"Kıskancın kıskançlığına sabret Çünkü senin sabrın onu öldürür. Ateş birbirini yer durur Eğer yiyecek birşey bulamazsa"

Bazı tefsir bilginleri yüce Allah'ın; "Rabbimiz, cinlerden ve insanlardan bizi saptıran o iki kişiyi bize göster ki, onları en aşağılardan olanlardan olsunlar diye ayaklarımızın altına alalım"(Fussilet, 41/29) buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: Cinlerden olan ile kastettikleri İblis'tir. İnsanlardan olan ile kastettikleri de Kabildir. Çünkü İblis, küfür çağırım ilk açan kimse, Kabil de öldürme çağırım ilk başlatan kimsedir. Ve bütün bunların aslı da kıskançlık olmuştu. Şair der ki:

"Karga geçmiş zamanlarda

Güzel bir şekilde yürütmüş

Ama keklği kıskandı da onun yürüyüşü gibi yürümek iatedi.

Bu sebepten o bir çeşit ayağı bağhymış gibi yürüme musibetine müptela oldu.

[289]

2- Allah'ın Bağışını Kıskanma Hatası:

Yüce Allah'ın: "Doğrusu Biz İbrahim soyuna da verdik" buyruğu ile daha sonra yüce Allah, İbrahim soyundan gelenlere Kitabı ve hikmeti verdiğini, onlara büyük bir mülk verdiğini haber vermektedir Hemmam b. el-Hâ-ris der ki; Onlar melekler ile desteklenmişlerdi. Bununla Süleyman'ın mülkü kastedildiği de söylenmiştir ki, İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Yine ondan gelen rivâyete göre o şöyle demiştir: Mana şudur: Yoksa onlar Muhammed'i, Allah kendisine kadınları helal kıldı diye mi kıskanıyorlar? Bu açıklamaya göre verilen büyük mülk, yüce Allah'ın Hz. Davud'a doksandokuz hanımı, Hz. Süleyman'a da bundan daha fazlasını helal kılmış olmasıdır. Taberî ise, bundan maksadın, Hz. Süleyman'a verilen mülk ile kadınların ona helal kılınması olduğu görüşünü tercih etmiştir.

Maksat ise, yahudilerin Eğer (Muhammed) bir peygamber olsaydı çok kadın nikahlamak istemez ve peygamberlik görevi ile uğraşması buna fırsat vermezdi, şeklindeki sözlerini reddetmek ve onları yalanlamaktır.

Yüce Allah bununla, Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın sahip olduklarını yahudileri azarlayarak haber vermektedir. Yahudiler de Hz. Süleyman'ın bin tane hanımı olduğunu ikrar edip kabul ettiler. Bu sefer Peygamber (sav) onlara: "Bin kadın ha" deyince onlar: Evet, üç yüzünü mehir vererek (nikahlamış idi). Yediyüzü ise cariyesi idi. Davud'un ise, yüz ilanı vardı. Peygamber (sav)

şöyle buyurdu: "Peki, birisinin bin tane hanımı, diğerinin yüz tane hanımının olması mı daha çoktur, yoksa dokuz hanım mı?" Bunun üzerine yahudiiler sustular, O sırada Hz. Peygamberin dokuz hanımı vardı. [\[290\]](#)

3. Peygamberlerin Çok Evliliğine Dair:

Denildiğine göre, Süleyman (a.s) peygamberler arasında hanımı en çok olan kişiydi. Onun çokça evliliğinin sebebi ise, kırk peygamber gücüne sahip oluşu idi. Güçlü olan gücü kadar çok nikahlanır.

Denilir ki: O, çok evlenmekle aşiretinin çoğalmasını istemiştir. Çünkü her bir kadının birisi baba tarafından, diğeri de anne tarafından olmak üzere iki kabilesi vardı. Böylelikle o, bir kadınla evlendi mi, o kadının mensub olduğu iki kabilenin de kalbini kendisine bağlıyor ve bu yolla kabileler düşmanına karşı ona yardımcı oluyordu.

Yine denildiğine göre, bir kimse ne kadar takvalı ise, onun da şehveti o kadar yüksektir. Çünkü takvalı olmayan bir kimse, etrafını gözüyle seyreder ve dokunur. Nitekim, Hz. Peygamberden gelen haberde: "İki göz zina eder ve eller de zina eder" diye buyurulduğu rivayet ediliyor. Bakmak ve dokunmak, bir çeşit şehvetin gereğini yerine getirmek olduğundan bunlar cima gücünü azaltır. Takva sahibi olan kimse ise, harama ne bakar ne de dokunur. Böylelikle şehvet onun nefsinde bir arada toplu olarak kalır ve bunun sonucunda o, daha çok cima gücüne sahip olur.

Ebû Bekir el-Verrâk der ki: Cima dışında her bir şehvet (arzu) kalbi katılaştırır. Ancak cima, kalbi arıtır. Bundan dolayı peygamberler de bu işi yapıyorlardı. [\[291\]](#)

4. Peygambere îman Edenler ve Ondandır Yüz Çevirenler:

Yüce Allah'ın: "Onlardan bir kısmı ona iman etti" yani bir kısmı Peygamber (sav)'a iman etmiştir. Çünkü, daha önce ondan sözedilmiş bulunmaktadır. O da kendisinden kışkırtılan kimsedir.

"Bir kısmı da ondan yüz çevirdi" [\[292\]](#) ondan yüz çevirip ona iman etmedi.

O) Ona" zamirinin Hz. İbrahime raci olduğu da söylenmiştir. O vakit anlamı şöyle olur: İbrahim soyundan gelenlerden kimisi ona (İbrahim'e) iman etti, kimisi de ona iman etmekten yüz çevirdi. Bu zamirin Kitaba raci olduğu da söylenmiştir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [293]

56. Âyetlerimizi inkâr edenleri yakında muhakkak ateşe sokacağız.

Derileri piştikçe azabı tatmaları için derilerini başka derilerle değiştireceğiz. Şüphe yok ki Allah, mutlak galiptir, Hakimdir.

57. İman edip de salih amel işleyenleri İse, içinde ebediyyen kalıcılar olmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada onlara tertemiz zevceler vardır. Onları koyu bir gölgeliğe koyacağız.

"Sokmanın (el-İslâ') anlamına dair açıklamalar, sûrenin baş taraflarında (10. âyet 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Humeyd b. Kays, Onları sokacağız" kelimesini, "nün" harfini üstün olarak diye okumuştur. Bunun anlamı ise, ateşte pişireceğiz demektir. Ateşte kızartılmış koyuna daf o bakımdan denilir. Ateş" kelimesinin munsub olması, bu kıraate göre başındaki harf-i cer'in haz-fedilmesi dolayısıyladır ki, bunun takdiri şeklidir.

Derileri piştikçe" buyruğunun anlama ise şudur: Derileri piştiği her seterinde, derilerinin yerine başka deriler değişir durur. Kur'an-ı Kerime dil uzaân zındıklardan herhangi bir kimse kalkıp: Kendisine isyan etmemiş bir deriyi az a plandır mak nasıl uygun düşer? diye soracak olursa, ona şöyle denilir: Deri ne azap görür, ne de cezalandırılır. Bunun acı ve ıstırabını duyan nefislerdir.

Çünkü, hisseden, duyan ve bilen nefislerdir. Dolayısıyla derilerin değiştirilmesi, nefislerin azabını daha bir artıncı özelliktedir. Buna da yüce Allah'ın: "Azabı tatmaları için" buyruğu İle: "Alevi yavaşladıkça Biz de onlara alevini artırırız" (el-İsrâ, 17/97) buyruğu delildir. O halde maksat, bedenlerin azaplandırılması, ruhlara da acı çektirilmesidir Şayet derileri kastetmiş olsaydı, O deriler azabı tatsınlar, demesi gerekirdi.

Mukatil der ki: Hergün aîş o deriyi yedi defa yer bitirir. el-Hasen der ki: Yetmişbin defa yer bitirir. Onları yiyip bitirdikçe kendilerine: Haydi eski halinize dönünüz denilir, onlar da oldukları gibi eski hallerine dönerler.

İbn Ömer de der ki: Yandıkları takdirde, kağıt gibi bembeyaz derilerle değiştirilirler.

Burada derilerden kasıt, üzerlerindeki elbiseler olduğu da söylenmiştir. Nitekim, yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O gün günahkarları bukağılara 14/4^50). Bu şekilde, bu elbiselere deri denilmesinin sebebi, elbiselerin çok yakınlığı dolayısıyla derilerinden ayrılmayışıdır. Nitekim insana has olan bir şey hakkında: O, iki gözü arasındaki deridir, denilir. İbn Ömer (r.a) şu beyiti

okumuştur:

"Onlar Salim hakkında beni kınıyorlar, ben de onları kınıyorum. Çünkü Salim, gözüm ile burnum arasındaki deri parçasıdır."

İste elbiseleri yakıldığı her seferinde tekrar eski hallerine iade olunur. Şair der ki: "Aşağılanmak, Teymogulların derilerini yeşil bir elbiseye büründürdü. O giydikleri yeşil elbiselerinden dolayı vay, Teymoğullanna."

Şair burada, elbise ile, kinaye yoluyla derilerini (onların morardıklarını, yara bere aldıklarını) anlatmaktadır.

Şöyle de denilmiştir: Bu buyruğun anlamı, ilk derilerini tekrar yeniledik, yeni haline döndürdük, demektir. Nitekim, kuyumcuya: Sen bu yüzüğü al, bana ondan başka bir yüzük yap dediğinizde, kuyumcu o yüzüğü alır kırar ve size o madenden bir yüzük yapar. Yapılan yeni yüzük, Önceki yüzüktür. Şu kadar varki, yeniden onun işlenmesi sonucu değişmiş, halbuki gümüş eski gümüştür. İşte bu da toprağa dönüşüp ve yok olduktan sonra Allah'ın canlandığı nefsin durumunu andırmaktadır.

Yine sağlıklı olarak bildiğin bir kardeşini dala sonra hastalıklı ve takatsiz görünce, ona: Nasılsın diye sorduğunda, o da: Daha önce gördüğünden başka birisiyim, diye cevap verir. Halbuki o aynı kişidir. Ancak onun durumu değişmiştir. Buna göre kişinin: Daha önce gördüğün kişi değilim, demesi ile, yüce Allah'ın: "Başka deriler" demesi mecazi bir ifadedir.

Yüce Allah'ın: "O gün yer, başka bir yere... değiştirilecektir" (İbrahim. 14/48) buyruğu da buna benzemektedir. Halbuki arz, o arzın aynısıdır. Şu kadar varki, tepeleri, dağları, nehirleri, ağaçları değişmiş olacak, daha çok genişletilecek ve bütün bunlar dümdüz edilecektir. Nitekim ileride İbrahim resi'nde (14/48. âyetin tefsirinde) açıklanacaktır.

İşte şairin şu beyîti de bu kabilden bîr mana taşımaktadır:

"Ne insanlar daha önce tanıyageldiğim insanlardır. Ne de bu yurt önceden beri tanıdığım yurttur."

eş-Şa'bî der ki: Bir adam İbn Abbas'a. gelip şöyle dedi: Aişe'nin yaptığını görmüyor musun? Hz. Aişe, yaşadığı dönemin Ummadı ve Lebid'e ait olan şu iki beyiti okudu:

"O himayelerinde yaşananlar geçip gittiler

Ben ise, uyualu kimsenin derisi gibi değersiz kimseler arasında kaldım

Bayağıca ve düşük şekilde konudur, zevk alırlar

Doğruluktan sapmayacak olsa dahi, aöz söyleyenleri ayıplanır."

Daha sonra da: Allah Lebid'e rahmet eylesin. Peki ya şu bizim zamantim-za yetişseydi ne derdi dedi. Bunun üzerine İbn Abbas şöyle dedi: Eğer Aişe,

yaşadığı dönemini kınamış ise, şunu bil ki, Âd kavmi de yaşadığı çağm» yermiş bulunmaktadır. Çünkü Âd kavminin depolarında helak edilmelerimden uzun bir zaman sonra, o dönemin mızraklarının en uzun boyunda uzunca bir ok görüldü. Üzerinde şu beyit yapıldı:

"Bizler bu ülkede idik ve biz buranın ahalisin den dik. İnsanlar aynı insanlar ve ülke aynı ülkedir"

Yani; ülke eskiden olduğu gibi kalmış amma, gerek o ülkenin durumu, gerekse ahalisinin durumu tanınmaz bir hal almış ve değişmiş bulunuyor. "Şüphe yok ki Allah, mutlak galiptir." Hiçbir şey O'nu aciz bırakamaz tbc

O'ndan kurtulmaz, O'mı geride bırakamaz. "Hakimdir™. Kullarına vaadlerin-de ve tehditlerinde hikmeti sonsuzdur. Cennet ehlinin nitelikleri hakkında: "Onları koyu bir gölgeliğe koyacağız*1 buyruğu ise, güneşi bulunmayan, oldukça kesif, koyu bir gölgeliğe yerleştireceğiz demektir. el-Hasen der ki: Orası koyu bir gölge olmakla nitelendirildi. Çünkü, o gölgede dünya gölgelerinde görülen sıcaklık, sıcak yel ve benzeri kusurların dahilî yoktur. ed-Dahhâk der ki: Bununla ağaçların ve cennet köşklerinin, gölgeleri kastedilmektedir, el-Kelbî der ki: "Koyu bir gölgelik" den kasıl, daimi gölgeliktir. [\[294\]](#)

58. Şüphesiz ki Allah size emanetleri ehline yermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Gerçekten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphe yok ki Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve Sahiplerine Verilmesi Emralunan Emanetlerin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Şüphesizle! Allah size, emanetleri ehline vermenizi... emreder buyruğuyla başlayan bu âyet-i kerime, hükümler bildiren ana âyetlerden birisidir. Bütün dini ve şeriati ihciva eden bir âyettir.

Bu âyet4 kerimede, kimin muhatap alındığı hususunda farklı görüşler vardır. Ali b. Ebi Talib, Zeyd b. Eşlem, Şehr b, Havşeb ile İbn Zeyd şöyle derler; Bu özel olarak müslüman yöneticilere bir hitaptır. Bu hem Peygamber (sav)'a, hem de onun tayin ettiği emirlere yönelik bir hitaptır, onlardan sonra gelenleri de kapsamına almaktadır.

İbn Güreye ve başkaları ise der ki: Bu, Kâbenin anahtarı hususunda Peygamber

'(sav)'a özel olarak yöneltilmiş bir hitaptır. Hz. Peygamber bu anahtarı, Mekke'nin feEhedİldİğİ sırada, henüz ikisi de kâfir bulunan Abdüddaro ğullarından Osman b. Ebi Talha el-Hacebî el-Abderî ile amcasının oğlu Şeyhe b. Osman b. Ebi Talha'dan almış, bunun üzerine Abdulmuttaliboğlu Hz, Abbas, Sikaye görevi ile birlikte Sidâneysi de almak için analıları Hz. Peygamberden istemişti. Rasûlullah (sav) Kâbeye girdi, içerisinde bulunan putları kırdı, Hz. İbrahim'in makamını çıkardı. Hz. Cebrail de üzerine bu âyet-i kerlmeyi indirdi. Ömer b. el-Hattab der ki: Rasûlullah (sav) bu âyeti okuyarak Kâbeden dışarı çıktı. Daha önce ondan bu âyeti işitmiş değİldim. Sonra, Osman ve Şeybe'yi çağırıp söyle dedi: "Haydi bu anahtarları ahnız. Bu, ebediy-yen sizin ve soyunuzdan gelen çocuklarınızın elinde kalacaktır. Bu anahtarları sizden ancak zalim bir kimse alır."

el-Mekkî de şunu nakletmektedir: Şeybe, önce anahtarı vermek istemediy-se de sonradan verdi ve Peygamber (sav)'a: Bunu Allah'ın emaneti olarak al, dedi. [295] İbn Abbas da der ki: âyet-i kerime, özel olarak yöneticiler (kamu görevlileri, hakkında) kadınlara serkeşlik etmeleri ve benzeri hallerde öğüt vermeleri ve o hanımları kocalarına geri vermeleri ile ilgilidir.

Âyet-i kerimede daha zahir olan, onun bütün insanlar hakkında umumi olduğudur. Bu âyet-i kerime bir taraftan yönetici ve kamu görevlilerini, ellerinde bulunan mallan paylaştırıp, haksızlıkları gidermek, hüküm vermek halinde adaleti gözetmek gibi emanet olan hususları kapsamaktadır,

Taberî'nİN tercihi de budur. Âyet-i kerime, emanetleri korumak, şahidlik-lerde yalancılıktan kaçınmak ve buna benzer hususlarda, mertebe itibariyle daha aşağıda bulunan diğer insanları da kapsamaktadır, Herhangi bir mesele hakkında bir kişinin İhüküm vermesi ve benzeri hususlar buna örnektir Namaz, zekât ve sair İbadetler de yüce Allah'ın birer emanetidir.

Bu anlamda İbn Mes'ud'dan Peygamber (sav)'a merful olarak bir hadis de rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah yolunda öldürölmek,, bütün günahlara bir kefarettir' veya şöyle buyurmuştur: "Her şeye (keffarettir) emanet müstesna. Emanet ise, namazdadır, emanet oruçtadır, emanet söz söylemektedir. Bütün bunlar arasında en ağır olanı ise, emanet olarak bırakılan şeyleri korumaktadır." Bunu Hafız Ebû Nuaym" el-HUye "de zikretmiştir. [296]

Âyet-i kerimenin herkes hakkında umumi olduğunu söyleyenler arasında, el-Bera b. Âzib, İbn Mes'ud, İbn Abbas ve Ubey b, Kâ'b da vardır. Onlar şöyle derler: Emanet herşey hakkında sözkonusudur. Abdestte, namazda, zekâtta, cünüplukta, oruçta, ölçüde, tartıda vedialarda (emanet bırakılan şeylerde).

İbn Abbas ayrıca der ki: Yüce Allah, varlıklı olsun eli dar olsun, hiçbir kimseye emaneti (istenmediği halde) yanında alıkoymasına müsaade etmemiştir.

Derim ki: İşte bu bir icmadır. Yine icma ile şunu kabul etmişlerdir ki: Emanetler sahiplerine -iyi kimseler olsunlar, facir kimseler olsunlar- mutlaka geri verilir. Bunu İbnü'l-Münzir söylemiştir. Fımanet, meful anlamında bir mastardır. Bundan dolayı cem olunmuştur.

Bu âyetin önce geçen buyruklarla ilişkisine gelince: Şanı yüce Allah, Kitap ehlinin, Muhammed (sav)'ın niteliklerini gizlediklerini ve onların: Müşriklerin yolu daha doğrudur, dediklerini haber vermektedir. Bu ise, onların yaptıkları bir hainlik idi. O bakımdan söz bütün emanetleri zikretmeye kadar geldi, Âyet-i kerime nazmı itibari ile her türlü emaneti kapsamaktadır. Az önce de belirttiğimiz gibi emanetler sayıca pek çoktur. Bu emanetlerin en büyük ve kapsamlı olan konulan ise» vedia, İukata, rehin, ariyet gibi ahkâm ile ilgili konular arasında yer alır.

Ubey b. Kâ'b der ki: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dînidim: "Sen emaneti onu sana emanet olarak verene eksiksiz geri ver. Ve sakın sana hainlik edene de sen hainlik etme!" Bunu Dârâkutnî rivayet etmiştir.[\[297\]](#) Yine bunu, Enes ve Ebû Hureyre de Peygamber (sav)'dan rivayet etmişlerdir. el-Ba-kara Sûresi'nde de bu anlamda rivayetler (ve açıklamalar) geçmiş bulunmaktadır. (el-Bakara, 2/283- âyetin tefsiri)

Ebû Umâme de şunu rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav)'ı Veda Haccı sırasında hutbesinde şöyle buyururken dinledim: "Ariyet olarak alınan şey eda edilir. Minha geri verilir. Borç ödenir, kefil ise gerektiğinde kefil olduğu kimsenin borcunu ödeyendir." Bu hadis sahih bir hadistir. Bunu Tirmizî ve başkaları rivayet etmiştir.[\[298\]](#) Dârakutnî ise şunu ilave etmektedir: Bunun üzerine bir adam: Peki ya Allah'ın ahdi? diye sordu, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'ın ahdi eksiksiz olarak yerine getirilen şeyler arasında buna en layık olandır."[\[299\]](#)

Bu âyet-i kerime ile bu hadis-i şerifin muktezasına göre, emanet geri verilir ve durum ne olursa olsun onun tazminatı ödenir. İster gizlenip kaybedilecek türden olsun ister olmasın, ister bu konuda emanete bir saldırı bulunsun ister bulunmasın. (Her halükârda vedia (emanet.) geri verilir ve gerekirse tazminatı ödenir). İşte bu âyet ve hadisin bu muktezası gereğince, Ata; Şafîî, Aîmed ve Eşîieb görüşlerini böylece belirtmişlerdir.

İbn Abbas ve Ebû Hureyre'nin bırakılan emanetin tazminatını ödedikleri rivayet olunmuştur. İbnu'l-Kasım'ın da, Malik'ten rivayetine göre; herhangi bir hayvanı

veya üstü saklanarak örtülen bir şeyi ariyet olarak alıp da bu onun yanında telef olacak olursa, bunun telef olduğunu söylemesi halinde sözü tasdik edilir ve ancak, herhangi bir teaddi (o emanete haksızca saldırı) halinde tazminatını öder. Bu Hasan-ı Basrî ve en-Nehaî'nin de görüşüdür. Aynı şekilde Kulelilerle Evzaînin de görüşü budur. Onlar şöyle demişlerdir:

Hiz. Peygamberin: "Ariyet geri ödenir" hadisinin anlamı, yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki Allah size emanetleri ehline vermenizi.*, emreder" buyruğunun anlamı gibidir. Emanetler telef olacak olursa, mutemen olanın (kendisine bir şey emanet olunanın) onun tazminatını Ödemesi gerekmemektedir. Çünkü, yanında emanet bırakılan kişi (.mutemen) musaddaktır. Yani sözü doğru kabul edilen kimsedir. Ariyet de herhangi bir haksızca saldırı olmaksızın telef olursa hüküm yine böyledir, Çünkü o ariyeti alan bir kimse, gerektiğinde tazminatını ödemek şartıyla almamıştır, Şayet onun ariyet aldığı şeye haksızca saldırısı dolayısıyla telef olursa, o takdirde ariyet olan şeye karşı cinayetinden dolayı kıymetini ödemesi gerekir. AH, Ömer ve İbn Mes'ud'dan da ariyette tazminat olmadığını söyledikleri rivayet edilmiştir. Dârakutnl de Amr b. Şuay'dan, o, babasından, o da dedesi yoluyla Rasûlullah (sav)'m şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir:

"Emanet alan üzerinde tazminat yükümlülüğü yoktur."[\[300\]](#)

Şafiî de görüşünü desteklemek üzere ileri sürdüğü deliller arasında Peygamber (sav)'in kendisinden birtakım zırhları ariyet olarak istemesi üzerine, Safvan'ın: Bunlar tazminat altında bir ariyet midirler, yoksa aynen geri ödenecek ariyet midirler? diye sorunca, Hiz, Peygamber de: "Hayır, bunlar aynen geri ödenecek ariyettirler" diye cevap vermişti.[\[301\]](#)

2- İnsanlar Arasında Adaletle Hükmetmek:

Yüce Allah'ın: "Ve insanlar arası i ula hükmettiğiniz zaman adalede hükmetmenizi emreder" buyruğu ile ilgili olarak ed-Dahhâk der ki: Yani, müddaiye davacıya beyyine (delil veya şahid) getirme yükümlülüğü, İnkâr edene de yemin teklifi İle hükmetmeyi emreder.

Bu, yöneticilere, emirlere ve hakimlere yönelik bir hitaptır. Mana yoluyla da emanetlerin eda edilmesi hususunda açıkladığımız gibi bütün İnsanlar da dahildir. Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki adaletle hükmedenler, Kıyamet gününde Rahmanın sağ tarafında -ki, O'nun her iki eli de sağdır- nurdan minberler üzerinde olacaklardır. Bunlar verdikleri hükümlerinde, çocuk çocukları hakkında, ve yönetimleri altında bulunanlara adaletle davranan

kimselerdir.[\[302\]](#)

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Hepiniz çobansınız ve hepiniz götüğünüzden sorumlusunuz. İmam (İslam devlet başkanı) bir çobandır ve o götüğünüzden sorumludur. Kişi ailesi üzerinde bir çobandır ve onlardan sorumludur. Kadın, kocasının evinde bir çobandır ve o ondan sorumludur. Köle efendisinin mali üzerinde bir çobandır ve ondan sorumludur Hasılı şunu bilin ki, hepiniz bir çobansınız ve hepiniz götüğünüzden sorumlusunuz."[\[303\]](#)

Böylelikle Hz. Peygamber bu sahih hadislerinde, bütün bu kimseleri kendi mertebelerine göre çoban ve yönetici olarak değerlendirmiştir. Aynı şekilde ilim adamı hakim de böyledir. Çünkü böyle bir kimse, fetva verdiği takdirde hükmetmiş olur. Hükmünü verdiği vakit de helâl ile haramı, farz ile mendubu, sahih ile fasid olanı birbirinden ayırd etmiş olur. Bütün bunlar eda olunan birer emanet ve hükme bağlanan birer yargıdır. "Ne güzel" buyruğu ile ilgili açıklamalar, daha önceden el-Bakara Sûresi'nde geçmiş bulunmaktadır. (2/281. âyetin tefsiri)

"Şüphe yok ki Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir." Yüce Allah, kendi zatını işiten ve gören diye vasfeönekterdir. O, işitir ve görür. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmuştur: "Şüphe yok ki Ben, sizinle beraberim, işitirim ve görürüm. "(TaHâ, 20/46) Bu delil, sem'i yolla gelendir Yani, sen'i delillerle Allah'ın işitip gördüğü ifade edilmektedir. Akıl da buna delâlet etmektedir. Çünkü, işitme ve görmenin yokluğu ontarın zıtları olan körlük ve sağırlığa delildirler. Zira, her iki şeyi de kabil olan bir varlık bunlardan birisine mutlaka sahiptir. Şanı yüce Allah ise, her türlü eksikliklerden münezzehtir. Diğer taraftan eksik sıfatlara sahip olan bir zattan mükemmel fiillerin sadır olmasına imkân yoktur. Görmesi ve işitmesi olmayan bir kimsenin başkasına görme ve işitmeyi yaratmak yoluyla vermesi gibi.

Ümmet yüce Allah'ın her türlü eksiklikten tenzih edilmesi gerektiğini ic-ma ile kabul etmiştir. Bu da sem'î bir delildir. Ve bu, hepsi de İslam adını taşıyan kimselerle tartışma halinde Kur'ân'ın nassı ile yeterli görülür Şanı yüce ve mübarek Rabbimiz, vehimlilerin vehmettiklerinden yücedir. Yalancı ve iftiracıların uydurduklarından münezzehtir: "İzzet sahibi olan Rabbin, on-larm vassfedelerinden münezzehtir. (es-Saffat, 37/180)[\[304\]](#)

59. Ey iman edenleri Allah'a itaat edin. Peygambere de İtaat edin. Sizden olan emir sahiplerine de. Eğer birşeyde çekişirseniz, Allah'a ve âh ire 1 gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasulüne döndürün. Bu hem daha hayırlı, hem de

sonuç itibariyle daha güzeldir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

İtaatin Kapsamı ve Zalim Yöneticilere İtaatin Gerekmediği:

Bundan önceki âyet-i kerimede, yöneticilere hitap edilip onlara emaneti yerine getirmeleri, insanlar arasında da adalede hükmetmeleri emrolun-duktan sonra, bu âyet-i kerimede yönetilenlere (raiyyeye), önce aziz ve ce-lil olan Allah'a itaat etmeleri emrolunmaktadır ki, bu da O'nun emirlerini yerine getirmek, yasaklarından kaçınmaktır. Sonra da vermiş olduğu emir ve yasaklarında Rasûlüne itaati emretmektedir Üçüncü olarak da yöneticilere itaatin emrolunduğunu görüyoruz. Bu, cumhurun, Ebû Hureyre, İbn Abbas ve diğerlerinin görüşüne göre böyledir.

Selîl b. Abdullah et-Tüsterî der ki: Yedi hususta sultana itaat ediniz: Sikke vurduğu dirhem ve dinarlar hususunda, ölçü ve tartılar hususunda, ahkâm, hac, cuma, iki bayram ve cihad hususunda.

Yine Sehl der ki: Sultan bir alime fetva vermesini yasaklayacak olursa, onun da fetva verme hakkı yoktur. Eğer fetva verecek olursa, bu yasağı koyan zalim bir emir olsa dahi, kişi asi olur.

İbn Huveyzimendâd ise şöyle demektedir: Sultana itaat, işlenmesi halinde Allah'a itaat olan hususlarda icabeder. Fakat, işlenmesi halinde Allah'a ma-siyet olan hususlarda itaat vadb değildir. Bundan dolayı biz şöyle diyoruz: Çağımızın yöneticilerine itaat, onlara yardımcı olmak, onları ta'zim etmek caiz değildir. Bununla birlikte ne zaman gazaya çıksalar, onlarla birlikte gazaya çıkmak icabeder. Yönetmek onlar tarafından olup, imamet ve hisbe de onların görevlendirmesi ile olur. Şu kadar var ki, bunların şeriatın öngördüğü şekle uygun olarak yerine getirilmeleri gerekir. Bize namaz kıldırarak olsalar, eğer günah ve masiyet bakımından fasık iseler, onlarla birlikte kılınan namaz caizdir. Şayet bidatçi kimseler iseler, onlarla birlikte namaz caiz değildir. Şu kadar varki, onlardan korkulacak olursa, onlarla birlikte takiyye olmak üzere namaz kılınır, sonra namaz iade olunur.

Derim ki: Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: İmamın görevi adaletle hükmedip, emaneti eksiksiz olarak yerine getirmesidir. O bunu yapacak olursa, müsûmanlara da ona itaat etmek düşer. Çünkü yüce Allah önce bizlere, emaneti yerine getirip adaletle hükmetmeyi emretti, sonra da yöneticiye itaati emretti. [\[305\]](#)

Ululemrin Kimliğı:

Câbir b. Abdullah ile Mücahid der ki: "Emir sahipleri (ululemr)" denilen kimseler, Kur'ân ve ilim ehli olan kimselerdir. Mâlik (Allanın rahmeti üzerine olsun)!in tercihi de budur. ed-Dahhak'ın şu sözü de buna yakındır: Yüce Allah bununla, fukahayı ve din alimlerini kastetmektedir. Mücahid'den, bur-da sözü geçenlerin, özei olarak Peygamber (sav)'ın ashabı olduğunu söyîe-dıĝî nakledilmiştir. İkrime'den ise, bununla özel olarak Ebû Bekir ve Ömer (Allah ikisinden de razı olsun) 'e işaret olduğunu söylediĝi nakledilmiştir. Süf-yan b. Uyeyne, el-Hakem b. Eban'dan şunu rivayet eder: el-Hakem, İkrime'ye Um veledler, (efendilerinden çocuk sahibi olan carîyelerVin durumu hakkında soru sormuş, o da: Bu kadınlar hür olurlar demiştir. Bunu neye dayanarak söylüyorsun deyince, o da, Kur'ân-ı Kerime dayanarak, dedi. Ben: Kur'andaki hangi buyruĝa dayanarak? diye sordum. O da şöyle dedi: Yüce Allah: "Allaha İtaat edin, Peygambere de itaat edin, sizden olan emir sahiplerine de" diye buyurmaktadır. Ömer de emir sahibi kimselerdendi. O demiştir ki: (Umveled) bir düşük yapacak dahi olsa azad olur. Bu anlamdaki açıklamalar, etraflı bir şekilde, Haşr Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Peygambersize ne verdiyse onu alın ve neyi yasak ettiyse sakının0 (el-Haşr, 59/7) âyetini açıklarken gelecektir. İbn Keysan der ki: Emir sahipleri, insanların işlerini düzgün bir şekilde çekip çeviren, akıl ve görüş sahibi kimseler demektir. Derim ki: Bu görüşlerin en sahih olanları birincisi ve ikincisidir. Birincisinin sahih olması şundan dolayıdır: Emir, asıl itibariyle onlardan (yöneticilerden) dir ve hükmetmek yetkisi onlara aittir. Buharî ve Müslim de İbn Ab-bas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedirler: "Ey iman edenler, Allah'a itaat edin. Peygambere de itaat edin, sizden olan emir sahiplerine de" buyruĝu, Sehmili Abdullah b. Huzafe b. Kays b. Adiyy hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber onu bir serîyeye komutan olarak göndermişti.

[\[306\]](#)

Ebû Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki: Abdullah b. Huzafe şakacılığı ile tanınan birisi idi. Onun şakalarından birisi de şudur: Rasûlullah (sav) onu bir seriyyeye kumandan tayin etmişti. O da komutası altında bulananlara odun toplayıp ateş yakmalarını emretti. Bu ateşi yakınca, ateşin içerisine kendilerini atmalannı emretti ve onlara: Rasûlullah (sav) size, bana itaat etmenizi emretmedi mi? dedi ve: "Kim benim emirime itaat ederse bana itaat etmiş olur" demedi mi? Onlar da şu cevabı verdiler: Bizim Allah'a iman etmemizin, Rasûlüne tabi olmamızın tek sebebi ateşten kurtulalım diyedir. Rasûlullah (sav) onların yaptıklarını tasvip buyurup şöyle dedi; "Yaratıcıya isyanı gerektiren hususlarda hiçbir yaratılmışa

itaat yoktur."

Çünkü yüce Allah: "Kendinizi öldürmeyin" (en-Nisa, 4/29.) diye buyurdu. Bu isnadı sahili ve meşhur bir hadistir. [307] Muhammed b. Arnır b. Alka-me'nin, Ömer b. el-Hakem b- Sevban'dan rivayet ettiğine göre Ebû Said el-Hudri şöyle demiştir: Sehml'i Abdullah b, Huzafe b. Kays, Bedir ashabından-dı ve şakacı bir kimseydi. ez-Zübeyr de der ki: Bana Abdükebbar b. Said, Abdullah b. Vehb'den anlattı. Abdullah, el-Leys b. Sa'd'den şöyle dediğini nakletti: Bana ulaştığına göre o, seferlerinden birisinde, Rasûfullah {sav}'ın de-vesinin eğer bağını, çözmüştü; nerdeyse Rasûlullah'ı bundan ötürü düşecek idi. tbn Vehb: Leys'e onu güldürmek için mi böyle yapmıştı, diye sordum. O da: Evet o şakacı bir kimseydi, dedi. Mcymun b. Mehran, Mukatil ve el-Kelbî de der ki: "Emir sahipleri"nden kasK, seriyye kumandanlarıdır.

İkinci görüşün doğruluğuna gelince, buna da yüce Allah'ın: "Eğer bir şeyde çekişirseniz... onu Allah'a ve Rasûlü'ne döndürün" buyruğu delildir. Yüce Allah, hakkında anlaşmazlığa düşülen bir şeyi, Allah'ın Kitabına ve Peygamberinin sünnetine döndürmeyi emretmektedir. Allanın Kitabına ve sünnete dönme keyfiyetini bilmek ise, ilim adamlarından başka kimselerin bilebileceği bir iş değildir. Bu da ilim adamlarına sormanın vacib ve onların fetvalarına bağlı kalmanın gerekti olduğunun delilidir. Sefil b. Abdullah (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) der ki: İnsanlar, (adaletti) sultanlarını ve (hak üzere olan) ilim adamlarını ta'zim ettikleri sürece hayırlara mazhar olmaya devam ederler. Eğer bu iki kesimi ta'zim edecek olurlarsa, Allah onların dünyalığını da anketlerini de ıslah eder. Bu iki kesimi hafife alıp küçümseyecek olurlarsa, Allah onların dünyalarını da anketlerini de ifsad eder.

Üçüncü görüş, (sınırlı, özel) has bir görüştür. Ondan da daha has (tahsis edici) görüş ise dördüncü görüştür. Beşinci görüş ise, mana itibari ile doğru olsa dahi, âyetin lafzı bunu kabil değildir. Çünkü akıl, her faziletin esası, her edebın kaynağıdır. Allah onu din için bir esas, dünya için bir direk kılmıştır. Allah, aklın kemali dolayısıyla mükellefiyetlerini vacip kılmış, dünyayı onun ahkâmı ile idare edilen bir yer kılmıştır, Akıl sahibi bir kimse, aklını kullanmamızın gayret ve çaba gösteren herkesten daha çok Eabbine daha yakındır. Bu anlamdaki ifadeler İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.

Bazıları, "ululemr" ile Hz. Ali ve masum imamların kastetiûdiğini iddia etmişlerdir, Eğer durum böyle olsaydı, ondan sonra gelen: "Onu Allah'a ve Rasulüne döndürün" diye buyurmasının bir anlamı olmazdı. Aksine şöyle demesi gerekirdi: Onu imama ve ululemre döndürün. Yüce Allah'ın bu şekilde buyurmuş olması ise, Kitap ve sünnetin muhkem olduğunu (onların hükmüne

başvurmak gerektiğini) ortaya koymaktadır. Böyle bîr görüş (yani bunun Hz. Ali ve masum imamlar olduğu görüşü) kabul edilmemiş ve cumhurun benimsediği kanaate muhalif bir görüştür.

itaatin gerçek mahiyeti, emri yerine getirmektir, Nitekim, masiyet de onun zıddıdır. O da emre muhalefet etmek demektir. İtaat kelimesi, inklyad etmekten alınmıştır. Masiyet ise, sertlik göstermek demek olan İsyandan alınmıştır. "Sahipleri" kelimesinin tekili Sahib kelimesidir. Bu da kıyasa göre olmayan bîr çoğuldur. Nisa (kadınlar), ibil (develer) ve at (hayl) kelimeleri gibi olup bunların herbirisi kendi lafzından tekili olmayan çoğul ifade eden bir isimdir. el-Hayl'in tekilinin hail olduğu da söylenmiştir, buna dair açıklamalar ise önceden geçmiş bulunmaktadır. (3/14. âyet, 6. başlık.) [\[308\]](#)

2- Anlaşmazlık Konularının Allah'a ve Peygambere Havale Edilmesi:

Yüce Allah'ın: "Eğer bir şeyde çekişerseniz" buyruğundaki "çekişme (münaza'a)", mücadele eder ve anlaşmazlığa düşerseniz, demektir. Münaza'a (karşılıklı çekişme) tabirinin kullanılmasına ise, sanki herkes ötekinin delilini çekip onu çürütüyor gibi olduğundandır.

Nez', çekip almak demektir. Münaza'a da karşılıklı olarak delilleri çekiştirmek anlamındadır, "Ben de, bana ne oluyor ki, Kur'an ile benimle*çekişiyor diyorum" [\[309\]](#) hadisindeki "münaza'a" da buradan gelmektedir. el-A'şa der kî:

"Onlarla- yaslanmış olduğum halde- reyhan otunun saplarını çekiştirdim. Bir de işe yaramaz ekşimiş ve arıtılmış hali bile ufak bitkiler (tortusu) bulunan bir şarap (elden ele dolaştı)."

"Eğer bir şeyde" yani, dinînizi ilgilendiren herhangi bir hususta "çekişerseniz, onu Allah'a ve KasûLü'ne döndürün" yani, o çekiştiğiniz mesele hakkında hüküm vermeyi Allah'ın Kitabına ve hayatta olduğu sürece ona sormak suretiyle Rasûlüne veya vefatından sonra sünnetini incelemek suretiyle sünnetine döndürünüz. Bu Mücahid, el-A'meş ve Katade'nin görüşü olup sahih olan görüş de budur. Bu görüşde olmayanların imanlar! sarsılır. Çünkü yüce Allah: "Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız" diye buyurmuştur.

Şöyle de denilmiştir: Bunun anlamı, Allah ve Rasûlü en iyi bilir, deyiniz şeklindedir. İşte işi Allah ve Rasûlüne havale etmek budur. Bu ise, Ömer b. el-Hattab (r.a)'ın şu sözüne benzemektedir; Hakka dönmek, batılda oyalanmaktan hayırlıdır.

Ancak birinci görüş daha sahihtir. Çünkü Ali (r.a) şöyle demiştir: "Bizim yanımda Allah'ın Kitabında ve bu sahifede yazdı bulunan şeylerden, yahut da

müslüman bir kimseye verilen bir kavrayıştan başka bir şey yoktur." [\[310\]](#) Eğer bu sözü söyleyenin dediği gibi olsaydı, bu ümmete has olan içtihad ile ona bağışlanan istinbatın batıl olması gerekirdi. Şu kadar var ki, misaller getirilir ve doğru ortaya çıkıncaya kadar o misalin benzeri araştırılır.

Ebû'l-Âliye der ki: İşte bu {sözü edilen şey) yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirilen husustur: "Halbuki bunu Rasuliine veya içlerinden emir sahiplerine döndürmüş olsalardı, içlerinden işin. içyüzünü araştırıp çıkaranlar, onun ne olduğunu elbette bilirlerdi." (en-Nisa, 4/83) Yüce Allah'ın ilmini kendisine sakladığı ve yarattıklarından hiçbir kimseyi muttali kılmadığı birşey varsa, işte, Allah bunu en iyi bilendir, denilecek hususlar bunlardır.

Hz. Ali, altı ay olan asgari hamilelik müddetini, yüce Allah'ın; "Ona gebe kalınması ve sütten kesilmesi otuz aydır" (el-Ahkâf, 46/15) buyruğu ile: "Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler" (el-Bakara, 2/233) âyetinden istinbat etmiştir. Çünkü biz, iki bütün yılı (24 ayı) otuz aydan çıkaracak olursak geriye altı ay kalır. Buna benzer örnekler ise pek çoktur.

Yüce Allah'ın: "Rasûlüne döndürün" buyruğu, Hz. Peygamberin sünneti ile amel edilip, onda yer alan emirlerin yerine getirileceğine delildir, Nitekim Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Size neyi yasakladım sa ondan uzak durunuz, size neyi emrettiysem gücünüz yettiği kadarıyla ondan yapınız. Çünkü, sizden öncekilerin helak edilmelerine sebep, çokça soru sormaları ve peygamberlerine muhalefet etmeleri olmuştur." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[311\]](#)

Ebû Davûd da Ebû Rafi'den Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Sizden herhangi birinizi koltuğuna oturmuş ve yaslanmış olduğu halde, benim verdiğim emirlerden herhangi bir emri yahut yasakladığım herhangi bir husus kendisine gelip de onun: Biz bilmiyoruz, Allah'ın Kitabında bulduğumuza tabi oluruz dediğini görmiyeyim." [\[312\]](#)

El-İrbad b. Sariye'den rivayete göre, Rasûlullah (sav)'ın insanlara hutbe irad ettiği bir sırada hazır bulunmuş ve Hz. Peygamberin şöyle buyurduğuna tanık olmuştur: "Sizden herhangi bir kimse, koltuğuna yaslanmış olarak zanneder mi ki Allah, bu Kur'anda bulunandan başka hiçbir şeyi haram kılma-mışEir? Şüphesiz ki ben, -Allah'a and ederim- öyle bir takım şeylere dair emirler, öğütler vermiş ve yasaklarda bulunmuşum ki, hiç şüphesiz ki bunlar (sayıca) Kur'andakiler gibidir veya daha da fazladır." [\[313\]](#)

Bunu Tirmizî de el-Mikdam b. Ma'dikerib'den bu manada rivayet etmiş ve: Bu hasen, garip bir hadistir demiştir. [\[314\]](#)

Bu hususta meseleyi nihai olarak kesinleştiren ise, yüce Allah'ın şu buyruğudur:

"Onun emrine muhalefet edenler, kendilerine bir fitnenin gelip çatmasından sakınsınlar." (en-Nur, 24/63) Bu âyete dair açıklamalar ileride gelecektir. [\[315\]](#)

3. En Hayırlı Davranış:

Yüce Allah'ın: "Bu hem daha hayırlı" buyruğu, sizin anlaşmazlığa düştüğünüz hususları, Kitaba ve sünnete havale etmeniz, anlaşmazlıktan daha hayırlıdır. "Hem de sonuç Cyani dönüş) İtibariyle daha güzeldir."

Te'vîl, anlaşılması güç lafızların anlamlarını herhangi bir anlaşmazlığı bulunmayan açık ifadelerle dile getirmektir. Yine te'vil, cem etmek ve düzene koymak anlamına da gelir. O bakımdan: "Allah işini bir araya getirip düzene koysun" denilir.

Bunyuğun anlamının: Böyle yapmanız sizin tevilinizden, sizin açıklamanızdan, işleri vardıracağınız sonucunuzdan daha güzeldir, şeklinde olması da mümkündür. [\[316\]](#)

60. Sana indirilene ve senden önce indirilmiş olanlara iman ettiklerini iddia edenleri görmez inisin? Kendisini inkâr etmekle em-rolundukları halde, tâğut'un hükmüne başvurmak istiyorlar. Şeytan da onları uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister.

61. Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Peygambere gelin" denilince, münafıkların senden alabildiğine yüz çevirdiklerini görürsün.

Yezid b, Zurey', Davud b. Ebi Hind'den, o, eş-Şa'bî'den şöyle dediğin? rivayet etmektedir: Münafıklardan bir kişi ile yahudi bir kişi arasında bir anlaşmazlık vardı. Yahudi, münafık olanı Peygamber (sav)'a gitmeye çağırdı. Çünkü o, Hz. Peygamberin rüşvet almayacağını biliyordu. Münafık ise, ya-hudiyi kendi hakimlerinden birisine gitmeye davet etti. Çünkü o da, yahu-di hakimlerin hükümlerinde rüşvet kabul ettiklerini biliyordu. Bu hususta anlaşmazlığa düşmeleri sonucunda, nihayet Cüheyre kabilesine mensup bir kâ~ hin'in hükmüne başvurmak üzere anlaştılar. İşte bu Tiususta, yüce Allah: "Sa na i ad i filene" münafık olanı kastediyor "ve senden önce indirilmiş olanlara" yahudiyi kastediyor "iman ettiklerini iddia edenleri görmez misin? Kendisini inkâr etmekle f mrolundukları halde tâğutun hükmüne başvurmak İstiyorlar" buyruğundan itibaren *V. tam bîr teslimiyetle teslim ol madıkça iman etmiş olmazlar" (en-Nisâ 4/65) buyruklarım indirdi. [\[317\]](#)

ed-Dahhak da der ki: Yahudi olan, münafık olanı Peygamber (sav) ın hakemliğine başvurmaya davet ettiği halde, münafık olan da, Kâ'b b. el-Eşref in hakemliğine başvurmaya davet etti. İşte burada sözü geçen "tâğût" odur. Ayrıca bunu, Ebû Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İbn Abbas dedi kî: Bişr diye anılan münafıklardan bir kimse ile yahudi birisi arasında bir anlaşmazlık vardı. Yahudi: Haydi gel seninle Muhammed'e gidelim dediği halde, münafık olan da: Hayır, Kâ'b b. el-Eşref e gidelim, dedi. -İşte yüce Allah'ın "tâğût*1 yani, tuğyan eden kimse adını verdiği kişi budur- Ancak yahudi, RasûluDah (sav)'dan başkasının hükmüne başvurmayı kabul etmedi. Münafık durumu görünce, onunla beraber Rasûlullah (sav)'ın yanına vardL. Hz. Peygamber de yahudinin lehine hüküm verdL Hz. Peygamberin yanından çıktıkları vakit münafık; Ben bu hükme razı değilim, dedi. Haydi şeninle Ebû Bekr'e gidelim. Hz. Ebû Bekir de yahudi Lehine hüküm verdi. Yine münafık buna razı geîmedi. Bunu da ez-Zeccâc zikretmiştir. Bu sefer dedi ki: Haydi seninle Ömer'e gidelim. Bunun üzerine Ömer'e gittiler. Yahudi dedi ki: Biz önce Rasûlullah (sav)'a gittik, sonra Ebû Bekir'e gittik. Fakat bu bir türlü razı olmadı. Hz. Ömer, münafık olana: Bu durum dediği gibi midir diye sordu. Münafık: Evet deyince, Uz. Ömer: Ben yanınıza çıkıp gelinceye kadar burada durunuz, dedi, İçeri girdi, kılıcını alıp çıktıktan sonra ölünceye kadar kılıya münafığı vurmaya devam etti ve dedi ki: İşte ben Allah'ın ve Rasûlünün hükmüne razı olmayan kimsenin aleyhine bu şekilde hüküm veririm. Yahudi ise kaçıp gitti ve bu âyet-i kerime nazil oldu. Rasûlullah (sav) da: "Sen, el-Fârûk'sun" dcdL Hz~ Cebrail de Hz. Peygambere nazil olup şöyle dedir Şüphe yok ki Ömer hakk ile batılın arasını far-ketti (birbirinden ayırdı"), tşte bundan dolayı ona el-Fârûk adı verildi, işte: "... tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar" buyruğuna kadar olan bütün âyetler bunun hakkında nazil olmuştur.

"Sapıklık" kelimesi, manayı te'kid için nasb edilmiştir. İyiden İyiye, alabildiğine büyük bir sapıklıkla saptırmak... demektir

Yüce Allah'ın: "Ve Allak sizi yerden bitki gibi bitirmiştir." (Nuh, 71/17) Buyruğu da bunun gibidir, Bu anlama dair geniş ve yeterli açıklamalar daha önceden (Ali-îmran, 3/37. âyet-i kerimede) geçmiş bulunmaktadır.

"Alabildiğine yüz çevirmek" buyruğu, el-Halil'e göre mastar'dan isimdir. Mastar ise, 'dir. Kûfeliler ise bu iki kelimenin (dalal ve sudûd kelimelerinin, yada sadd ve sudûd kelimelerinin) her ikisi de birer mastardır, derler, [\[318\]](#)

62. Elleriyle yaptıkları yüzüüden başlarına bîr musibet gelip çştı-ğı zaman halleri nasıl olacak? Sonra sana gelirler de: "Biz iyilik etmekten ve ara

bulmaktan başka bir şey istemedik" diye Allah'a yemin ederler.

63- İşte onlar, Allah'ın, kalplerinde olanı bildiği kimselerdir. Artık onlardan yüzçevir, onlara öğüt ver ve kendilerine haklarında etkileyici sözler söyle.

"Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir musibet gelip çattığı zaman halleri nasıl olacak?" Yani, (savaşta) yardımlarını almayı terk e emekten ve yüce Allah'ın: "De ki: Ebedîyyen benimle birlikte asla (bir savaşa) çıkctTnaz-sınız ve benimle beraber hiçbir düşmanla savaşmayacaksınız" (et-Tevbe. 9/83) buyruğunda işaret olunan, kendilerini gelip bulacak zillet dolayısı ile halleri nice olacak. Yani nasıl davranacaklar, ne yapacaklar? Burada onların (Hz. Ömer tarafından) öldürülen arkadaşlarının kastedildiği de söylenmiştir. "Elleriyle yaptıkları yüzünden..." ifadesi ile söz (cümle) tamam olmaktadır. Daha sonra onların yaptıklarından haber vermeye koyulmaktadır Şöyleki; Hz. Ömer, arkadaşlarını öldürünce, kavmi gelip diyetim istemeye ve: Bizler onun diyetini istemekle iyilikten ve hakka uygun davranmaktan başka birşey istemiyoruz, diye yemin etmeye kovuldular.

Şöyle de denilmiştir: Buyruğun anlamı şudur: Senin hükmüne başvurmakta, senden yüz çevirmekle biz sadece hasımlar arasını uyuşturup bulmayı ve verilecek hükümde iki tarafı birbirlerine yaklaştırmakla iyilikte bulunmayı istemiştik.

İbn Keysan der ki: Biz yalnızca adalet ve hakkı istemiştik, derler. Bunun bir benzeri de: "Ve iyilikten başka birşey kastetmedik diye yemin edeceklerdir" (et-Tevbe, 9/107) buyruğudur, Yüce Allah, onların bu iddialarını yalanlayarak: "İşte bunlar, Allah'ın, kalplerinde olanı bildiği kimselerdir" diye buyurmaktadır. ez-Zeccac der ki; Yani, Allah onların münafık olduklarını bilmiştir, demektir. Bunun bizim için ifade ettiği anlam da şudur: Bilin ki onlar münafıklardır.

"Artık onlardan yüzçevir." Onları cezalandırmaktan ya da onların özür beyan etmelerini kabul etmekten yüzçevir demek olduğu söylenmiştir. "Onlara öğüt ver" onları korkut. Bunun ileri gelenlerden bir kalabalık önünde ya-pııacağı da söylenmiştir,

"Ve kendilerine haklarında etkileyici sözler söyle!" Yani, gizlice ve tenhada olduklarında, en belîğ bir şekilde, en etkileyici bir surette yaptıklarından vazgeçmelerini söyle. el-Hasen der kî: Onlara de ki: Şayet kalplerinizde olanı açığa vurursanız sizi öldürürüm, anlamındadır. "Etkileyici* dâ-ye meali verilen "belîğ* ifadesi diliyle kalbinde olanın özüne ulaşan (onu yeterince ifade edebilen) kimse demektir. Araplar, "İleri derecede ahmak bîr kimse, aşırı ahmak kimse" tabirini kullanırlar. Bunun, ahmak dahi olsa, istediğini elde eden,

anlamında olduğu da söylenmiştir,

Şöyle de denilmektedir. Yüce Allah'ın; "Elleriyle yaptıkları yüzünden haçlarına bir musibet gelip çattığı zaman halleri nasıl olacak?" buyruğu. Mescid-i Dirar'ı inşa eden kimseler hakkında nazil olmuştur, Allah, onların münafıklıklarını ortaya çıkartıp mescidi yıkmaları emrini verince, Rasûluliah (sav)'a kendilerini savunmak kastı ile: Bizler mescidi bina etmekle, Allah'a itaat ve Kitabına mu vafa kattan başka birşey istemedik, demişlerdi. [\[319\]](#)

64. Biz, ne kadar peygamber gönderdiysek, Allah'ın izniyle itaat edilsin diye gönderdik. Şayet kendilerine zulmettiklerinde sana gelip de Allah'tan mağfîret dikselerdi, Peygamber de onlara mağfîret isteyiverseydi, Allah'ı elbette tevbeleri çokça kabul eden, çok rahmet eden bulacaklardı.

Yüce Allah'ın: "Biz ne kadar peygamber gönderdiysek"

buyruğundaki (fc) edatı tekid için zaid (fazladan) olarak gelmiştir. "Allanın izniyle" Allah'ın ilmîyle, demektir*1- Allah'ın tevfiğiyle anlamındadır, da denilmiştir.

"İtaat edilsin diye" verdiği emirlerde ve yasaklarda buyruğu kabul edilip yerine getirilsin diye "gönderdik." Şayet kendilerine zulmettiklerinde, sana gelip..." buyruğu hakkında Ebû Sadık, Hz. Ali'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlüah (sav)'ı defnediğimizden üç gün sonra bir bedevî arap yanımıza çıkıp geldi. Kendisini Rasûlulîah'ın (sav)'ın kabri üzerine attı. Toprağından başının üzerine saçmaya koyuldu. Şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, sen söyledin biz de senin söylediğini dinledik. Sen Allah'tan belledin biz de senden belledik. Allah'ın sana indirdiği buyruklar arasında da: "Şayet kendilerine zulmettiklerinde..." âyeti de vardır. Ben kendime zulmettim. İşte sana, bana mağfîret dilemen için gelmiş bulunuyorum. Kabirden ona: Sana mağfîret olundu, diye seslenildi.

Yüce Allah'ın: "Allah'ı elbette tevbeleri çokça kabul eden, çok rahmet eden bulacaklardı.* Yani tevbelerini çokça kabul eden kimse... bulacaklardı. Buradaki "tevbeleri çokça kabul eden, çokça rahmet eden" buyrukları iki mef.'uldür. [\[320\]](#)

65' Hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça İman etmiş olmazlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız;

1. Âyeti Kerimenin Nüzul Sebebi:

Mücahid ve başkaları der ki: Bu âyet-i kerime ile kastedilenler, daha önce sözleri geçen tâğûtun hükmüne başvurmak isteyen kimselerdir. Âyet bunlar hakkında nazil olmuştur.

et-Taberî der ki: Yüce Allah'ın: "Hayır" buyruğu, daha önce sözü geçenleri red içindir. İfadenin takdiri de şöyledir: Durum, onların sana indirilenlere iman ettiklerini iddia ettikleri gibi değildir. (Onlar sana iman etmemişlerdir.) Daha sonra: "Rabbine andolsun ki... İman etmiş olmazlar" buyruğu ile buna yeni bir kasemde bulunmaktadır

Başkaları da şöyle demiştir: Hayır (*J)'ın yeminden önce gelmesi, imanla-nnı nefyetmeye ve onun oldukça güçlü bir nefiy olduğunu izhar etmeye verilen önemden dolayıdır.

Kaşemden sonra bunu bir daha bu nefye gösterilen ihtimamı tekid etmek için tekrarlamıştır. O bakımdan İkinci (olumsuzluk edatı'nın düşürülmesi sahih olur. Ve böylelikle birincisinin başa alınmasıyla bu ihtimam yine büyük ölçüde belirtilmiş olurdu. Birincisinin de ıskatı yerinde olurdu ve bu durumda nefiy anlamı olduğu gibi kalır, fakat bu nefye gösterilen ihtimamın anlamı ortada kalmazdı.

Anlaşmazlığın ortaya çıkması buyruğunun anlamı, anlaşmazlık ve karışıklıktır. Dallarının birbirinden farklı farklı olması dolayısıyla ağaçlara *eş-Şecer" denilmesi de buradan gelmektedir. Hevdeçlerde kullanılan sopalara da birbirinin içine girdiklerinden dolayı "şicâr" denilmektedir. Şair der ki:

"Canım sana feda olsun ve mızraklar birbirine karışmış bulunurken Bunlar ise ayağa kalkmış (fakat düşmanla) karşılaşmaktan yana sıkıntı içerisinde dirler."

Şair Tarefe de şöyle demektedir:

"Onlar, karmakarışık işlerde hüküm verenler,

Doğruluğun sahipleri ve insanların işlerinde koşanlardır."

Bir kesim de (âyetin nüzulü ile ilgili olarak) şöyle demektedir: Bu âyeti kerime, ez-Zübeyr b. el-Avvâm'm ensardan olan birisi ile tartışması hakkında nazil olmuştur. Aralarındaki anlaşmazlık bahçelerinin sulanması ile ilgiliydi. Hz. Peygamber ez-Zübeyr'e: "Önce sen arazini sular sonra da suyu komşunun arazisine sal" demişti. Hasım ise: Görüyorum ki, halanın oğluna iltimas geçiyorsun, dedi. Rasûlullah (savVın yüzünün rengi değişti ve ez-Zübeyr'e: "Bahçeni sula, sonra da su tarlanın duvarlarına ulaşınca kadar hapsed" dedi. Ve bunun üzerine: "Hayır, Rabbine andolsun ki... iman etmiş olmazlar" âyeti nazil

oldu.

Bu Hadis-i Şerif sabit ve sahili bir hadistir. Bunu Buhârî, Ali b, Abdullah'tan, o, Muhammed b. Cafer'den o da Ma'mer senediyle rivayet etliğı gibi, [321] Müslim de bunu Kuteybe'den, her ikisi de (Ma'mer ile Kuteybe, ez-Zührî senediyle rivayet etmiştir.[322]

Bu görüşü (Ma'mer ile Kuteybe) kabul edenler, ensardan olan kimsenin durumu hakkında farklı görüşlere sahiptir. Bazıları bu Bedire katılmış ensardan bir kimsedir demektedir.

Mekki ile en-Nehhas ise şöyle demektedirler: Bu kişi, Hatıb b. Ebi Bel-tea'dır. es-Sa'lebî? el-Vahidî ve el-Mehdevî de: O, Hatıb'dır demişlerdir. Bunun Sa'lebe b.-Hatıb olduğu da söylendiğı gibi, başka kimse olduğu da söylenmiştir. Ancak sahih olan birinci görüştür; Çünkü, orada kim olduğu tayin edilmediğı gibi, ismi de verilmemektedir. Buharı ve Müslim'de de onun ensardan bir kimse olduğu zikredilmekle yetinilmiştir.

Taberî ise, âyet-i kerimenin münafık kişi ile yahudi hakkında inmiş olacağı görüşünü tercih etmektedir. Nitekim Mücahid de böyle demiştir. Ayrıca bu âyet-i kerime umum ifadesi ile, ez-Zübeyr'in kıssasını da kapsamına alır.

İbnül-Arabî der ki: Sahih olan da budur. Hüküm konusunda Rasûlullah (sav)ı itham eden her kimse kâfirdir. Fakat ensardan olan o şahıs yanılmıştı. Peygamber (sav)'da ondan yüz çevirmiş ve yakınının doğruluğunu bildiğı için bu yanlışlığını affetmişti. Ensari'nin gösterdiği bu davranış elinde olmadan olmuştu. Böyle bir özellik ise Peygamber (sav)'dan başka herhangi bir kimse için sözkonusu değildir. Hakimin verdiği hükme razı olmayıp onu red ve tenkid eden bir kimsenin bu durumu bir (irtidattır) ve onun tevbe etmesi istenir. Fakat verdiği hükümde değil de bizzat hakimin kendisini tenkîd edecek olursa, hakim onu ta'zir de edebilir, af da edebilir. Buna dair açıklamalar, yüce Allah'ın izniyle A'raf Sûresinin sonlarında {'el-A'raf, 7/199. âyetin tefsirinde) gelecektir. [323]

2. Rasuluîlak'ın ez-Zübeyr Olayındaki Bu Tutumu, ile Bu Âyet-i Kerimenin Ftkhî İncelikleri:

Bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi, zikretmiş olduğumuz hadis-i şerif ise, bunun ihtiva ettiği fıkhi incelikler de şöyledir: Hz. Peygamber, ez-Zübeyr ile onun hasmına karşı Önce sulh yolunu izlemek istemiş ve: "Ey Zübeyr, Önce sen arazini sula" demişti. Bunu söylemesine sebep ise, Zübeyr'in arazisinin suya olan yakınlığı idi. "Sonra suyu komşuna gönder." Yani, hakkını kullanmakta esnek

davran, onu tamamiyle kullanma. Suyu komşuna göndermekte de elini çabuk tut. Bu sözleriyle Zübeyr'i müsamahaya ve kolaylık göstermeye teşvik etmişti.

Ancak ensari bu sözleri işitince buna razı olmayıp kızdı. Çünkü o, suyun hiçbir şekilde kendisinden alıkonulma masını, tutu İma ma sini istiyordu, İşte bu esnada, haksızca insanı helak eden ve belini kıran şu sözü söyledi:

"Bu senin halan oğludur diye mi böyle söylüyorsun?" Bu sorusunu, Hz. Peygamber'in bu durumuna tepki göstermek üzere söylemişti. Yani sen, onunla olan akrabalığın dolayısıyla mı onun lehine ve benim aleyhime hüküm veriyorsun? - İşte bu esnada Peygamber (s.a.v.)ın, ona kızgınlığı dolayısıyla yüzünün rengi değişti. Ve komşusuna herhangi bir müsamaha göstermeksizin hakkını sonuna kadar alması için Zübeyr'in lehine hüküm verdi. O bakımdan kalkıp da: Hz. Peygamberi "Hakim kızgın olduğu halde hüküm vermez" [\[324\]](#) dediği halde kızginken hüküm vermiştir, denilemez.

Biz buna karşılık şöyle diyoruz: Çünkü Hz. Peygamber tebliğde olsun, hükümlerinde olsun hatadan masumdur. Buna delil ise, yüce Allah'tan tebliğ ettiği şeyler hususunda onun doğru söylediğine delâlet eden akıldır. O bakımdan o, diğer hakimler gibi değildir.

Yine hadis-i şerifte hakimin, hak açıkça ortaya çıksa dahi hasımlar arasını ıslah yolu ile bulması yolu gösterilmektedir. Ancak Mâlik bunu kabul etmemektedir. Bu hususta Şafiî'nin ise farklı görüşleri gelmiştir. Bu hadis ise bunun caiz olduğuna açık bir delildir. Eğer kendi aralarında sulh yaparlarsa mesele yok. Aksi takdirde hakim, hak sahibi lehine hakkı tamamen alır ve böylelikle hüküm sabit olur. [\[325\]](#)

3. Üstteki Arazi Sahibinin Arazisini Sulaması ve Bir Alttakine Suyu Bırakması Keyfiyeti:

Mâlik'in arkadaşları, üst tarafta bulunun, suyu ak Earafta bulunana gönderme şekli hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Habib der ki: Üst tarafta bulunan kişi, bütün suyu bahçesine alır ve onunla sular. Nihayet su bahçesinin bütün zeminini doldurup orada duranın topuklarına kadar ulaşınca, bu sefer suyun girdiği yeri kapatır ve topuklara erişen miktardan fazla olan suyu kendisine bitişik olana gönderir. O da, bu şekilde uygulama yapar ve en uzak bahçeye su ulaşınca kadar böyle yapar. Mutam* ile İbnü'l-Mad-şûnj bunu bana böylece açıkladılar. İbn Vehb de böyle demiştir.

İbnü'l-Kasım da der ki: Su, bahçede topuk miktarına ulaşınca, suyun tamamını bir altta bulunana gönderir ve kendi bahçesi içerisinde ondan herhangi bir şey

alıkoymaz, İbn Habib de der ki: Mutarrîf iJe İbnü'l-Macişûn'un söylediklerini ben daha çok tercih ederim. Ve onlar bu İşi daha iyi bilirler. Çünkü Medine, bu ikisinin yurduudur. Bu mesele de orada olmuştur. Uygulama orada cereyan etmiştir. [326]

4. Sulama Şekline Dair Rivayetler ve Görüşler:

Mâlik'in, Abdullah b. Ebi Bekir'den rivayetine göre, ona Rasûlullah (sav)'ın, (Medine'de yalnızca yağın yağmur suları ile akan iki sel suyu olan) Mehzûr ve Müzeynib sel sulan hakkında şöyle buyurmuştur: "Topuklara ulaşıncaaya kadar suyu alıkonur, sonra da üstteki, bir alttakine suyu bırakır." [327]

Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: "Ben, bu hadis-i şerifin herhangi bir vecihle Peygamber (say)'a muttasıl bir senetle rivayet edildiğini bilmiyorum. Bu hadisin merfu'a en çok yaklaşan senedi Muhammed b. îshak'ın, Ebû Mâlik b. Sa'lebe'den, onun babasından, onun da Peygamber (sav)'dan yaptığı rivayettir. Buna göre: Mehzûr seli çevresinde bulunanlar, Hz. Peygambere geldiler. Hz. Peygamber de, su topuklara ulaştığı takdirde, bir üstte olanın suyu alıkoymıyacağı şeklinde hüküm verdi. Abdurrezzak da Ebû Hâzim el-Kurtubî'den, o, babasından, o da dedesinden, o da Rasûlullah (sav)'dan, Hz. Peygamberin Mehzûr seli suları hakkında şu hükmü verdiğini nakletmektedir: Her bahçe sahibi, su topuklara ulaşıncaaya kadar suyu alıkoyar, sonra onu serbest bırakır. Bunun dışındaki diğer sel sulan da böyledir. Ebû Bekir el-Bez-zar'a bu hadis hakkında sorulmuş, o da şöyle demiştir; Ben bu hususta Peygamber (sav)'dan sabit olacak bir hadis bellemiş değilim. Ebû Ömer der ki: Lafzan bu şekilde olmasa bile, mana itibariyle Sabit yoluyla gelen hadisin sahih olduğu üzerinde icma vardır. Hadisi İbn Vehb, el-Leys b. Sâ'ad ile Yunus b. Yezirî'den, her ikisi İbn Şihab'dan şöylece rivayet etmişlerdir: Urve b. ez-Zübeyr, İbn Şihab'a şunu anlattı: Abdullah b. ez-Zübeyr, kendisine ez-Zübeyr'den naklederek anlattı ki; ez-Zübeyr, Rasûlullah (sav) ile beraber Be-dir'de bulunmuş ensardan bir adam ile bir su arkı hususunda davalasta. Her ikisi de bu su arkından hurmalarını suluyorlardı. Ensardan olan kişi: Suyu bırak, deyince ez-Zübeyr kabul etmedi. Bu sefer Peygamber (sav)'ın huzurunda davalastılar, dedi ve hadisi zikretti.

Ebû Ömer der ki: (Daha önce başka yoldan kaydedilen) hadis i şerifte geçen; "sonra su bırakılır" ifadesiyle: "Su topuklara varacak olursa, üstteki suyu alıkoymaz" ifadeleri, İbnü'l-Kasım'ın görüşünün lehine tanıklık etmektedir. Aklî bakımdan da durum şöyledir: Üstteki bulunan kişi şayet yalnızca topukları bulan

miktardan arta kalanı gönderecek olursa, bu en kısa bir sürede suyun kesilmesi sonucunu vermez ve bütün suyu serbest bırakması halinde ulaşması mümkün olan yere kadar ulaşmaz. Fakat üstte bulunan kimse, topuklara ulaşan kadarından sonra bütün suyu tamamen bırakacak olursa, bunun faydası daha genel kapsamlı ve insanların ortak kıldıkları şeylerde faydası daha çok olur. O bakımdan İbnü'l-Kasım'ın görüşü herhalde daha uygundur. Tabii ki bu, suyun asit alt arazinin sahibinin özel mülkü olmadığı takdirde böyledir. Çünkü herhangi bir amel, yahut sahih mülkiyet yada kadim bir istihkak ve mülkiyetin sübutu ile bir şeye hak kazanılmış ise, o takdirde herkes, elinde bulunan şeyden sahip olduğu hakka göre istifade eder ve o rpeselede asıl neyse ona göre hüküm verilir. Başarı Allah'tandır. [\[328\]](#)

5. İslâm'ın Hükümüne İtaat ve Teslim Olmanın Zorunluluğu:

Yüce Allah; "Sonra da verdiği hükümden dolayı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan" yani, içlerine bir darlık ve şüphe gelmeden... Sıkıntı anlamına gelen "el-harec" kelimesinin bu anlamı dolayısıyla birbirine sarmaş dolaş olan ağaçlar için "" denilir. Çoğulu ise; "" şeklinde gelir.

ed-Dehhak der ki: Bu buyruk; senin verdiği hükümün inkar etmeleri suretiyle kalplerinde günahı gerektirecek bir şey duymaksızın anlamındadır. Tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça" hükme dair verdiği emrine tamamıyla itaat etmedikçe "iman etmiş olmazlar." ez-Zeccac der ki:"Teslimiyet, tekid edici bir mastardır, O bakımdan (bu kabilden olmak üzere: "Kesinlikle vurdum, dediğin zaman, ben bunda hiç şüphe etmiyorum, demiş gibi olursun. İşte; "Tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça" buyruğu da bu kabildendir. Yani senin verdiği hükme, içlerinde herhangi bir şüphe ve tereddüt sokmaksızın tam teslimiyetle teslim olmadıkça İman etmiş olamazlar. [\[329\]](#)

66. Şayet onlara: "Kendinizi öldürün yahut yurtlarını'/dan ç Jun" diye yazsaydık, içlerinden pek azı müstesna bunu yapmazlardı. Kendilerine verilen öğütleri yerine getirirlerdi elbette haklarında çok hayırlı ve daha bir sebat verici olurdu.

67. O takdirde onlara katımızdan büyük bir mükâfat da verirdik. 6 8. Ve onları elbette dosdoğru yola ilettirdik.

Buyrukların Nüzul Sebebi:

Buyrukların nüzûi sebebi ile ilgili olarak şu rivayet gelmiştir; Sabit b b- Şemmâs ile bir yahudi karşılıklı olarak övünmeye koyuldular. Yahudi şöyle dedi: Allah'a yemin olsun, bize kendimizi öldürmemin farz yazıldı ve biz de öldürdük. O kadar ki, öldürülenlerin sayısı yetmişbin kişiyi buldu. Bunun üzerine Sabit şöyle dedi: Allah'a yemin olsun, Allah bize de kendinizi öldürün diye yazacak olsa, şüphesiz biz de bunu yapardık.

Ebû İshak es-Sebiîl de der ki: "Şayet onlara kendinizi öldürün... diye yazsaydık" âyet-i kerimesi nazil olunca, birisi: Biz bununla emrolunacak olsak mutlaka bunu yaparız.

Fakat bizi bundan esenliğe kavuşturan Allah'a da hamd olsun, dedi. Bu husus Rasûlullah (savVa ulaşınca şöyle buyurdu: "Şüphe yok ki, ümmetim arasında öyle erler vardır ki, iman kalplerinde yerlerinde sapasağlam duran dağlardan daha bir sağlamdır" [\[330\]](#)

İbn Vehb der ki: Mâlik dedi ki: Bu sözü söyleyen Ebû Bekir es-Sıddik (r.a)'dır, Mekkî de bu şekilde bu sözü söyleyenin Hz. Ebû Bekir olduğunu zikretmektedir. en-Nakkaş ise bu sözü söylenin Ömer b. el-Hattab (r.a) olduğunu zikretmiştir, Ebû Bekir es-Sıddik (r.a)'dan da şöyle dediği zikredilmektedir: Eğer üzerimize böyle bir şey yazılacak olsaydı, şüphesiz ben, önce işe kendimden ve aile halkımdan başlardım,

Ebû'l-Leys es-Semarkandî de şunu zikretmektedir: Aralandan bu sözü söyleyenler Ammar b. Yasir, İbn Mes'ud ve Sabit b. Kays'dır. Bunlar şöyle demişlerdi:

Allah bize kendimizi öldürmemizi yahut yurtlarımızdan çıkmamızı emredecek olsaydı, şüphesiz ki bunu yapardık. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "İman yiğitlerin kalplerinde, yerlerinde sapasağlam duran dağlardan daha da sağlamdır" diye buyurdu.

"Şayet," başkasının imkânsızlığı veya olmaması dolayısıyla o şeyin imkânsızlığına delâlet eden bir harftir. Şanı yüce Allâh, burada onun bize olan merhameti ve yumuşak davranışı dolayısıyla masiyetimizin ortaya çıkmaması için üzerimize böyle birşey yazmamış olduğunu haber vermektedir.

Çünkü hafif olmakla birlikte kusurlu davrandığımız nice emirler vardır. Ağırliğına rağmen ya böyle bir emre karşı nasıl davranabilirdik ki? Fakat, Allah'a yemin ederim ki, muhacirler, razı olunacak bir hayatı istemek arzusuyla, meskenlerini bomboş bırakıp çıktılar.

"İçlerinden pek azı müstesna bunu" yani, öldürmeyi ve yurtlarından çıkmayı "yapmazlardı" İfadenin takdiri şöyledir: Bu işi (onlara farz olarak) yazsaydık, pek az kimse dışında bunu hiçbir kimse yapmazdı.

Abdullah b. Âmir ile, İsa b. Ömer, "Pek azı müstesna" ifadesini istisna olmak üzere “” şeklinde okumuştur. Şam halkı müşaflarında da bu ifade böyledir. Diğerleri ise bunu reP ile okumuşlardır. Ref ile okumak ise, bütün nahivcilere göre daha güzeldir

Bunun mahzuf bir fiil takdiri ile mansub olduğu da söylenmiştir ki, onun takdiri de şöyledir: Onlardan pek az kimselerin... bunu yapması müstesna.

RePin daha iyi olmasının sebebi ise, lafzın manadan evla oluşundan dolayıdır. Çünkü lafız aynı zamanda manayı da kapsar.

Bu azınlıklardan birisi det zikrettiğimiz gibi, Ebû Bekir, Ömer ve Sabit b. Kays gibileriydi. el-Hasen ve Mukatil ise, Ammar ve İbn Mesud'u da ayrıca zikretmişlerdir ki, biz de bunları zikretmiş bulunuyoruz.

"Kendilerine verilen öğütleri yerine getirirlerdi elbette haklarında 19 dünyada da âhirette de "çok hayırlı ve" hak üzere "daha bir sebat verici olurdu. O takdirde

onlara katımızdan büyük bir mükafat" yani, âhirette büyük bir sevap "da verirdik."

"O takdirde onlara katımızdan büyük bir mükafat da verirdik" buyruğundaki "lâm" harfî cevap lanVı (îj) de şartın cezasına (cevabına) delalet etmektedir. Manası da şöyle olur: Eğer onlar, kendilerine verilen öğütleri yapacak olsalardı, Biz de onlara... elbette verirdik, demektir. [\[331\]](#)

69. Kim Allah'a ve Rasûle itaat ederse, işte onlar Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, siddîklar» şeh idler ve salih-lerie birliktedirler. Onlar ne güzel arkadaşlırlar!

70. Bu büyük lütuf Allah'tandır. Herşeyİ bilen olarak Allah yeter.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1. Allah'a ve Peygambere İtaat Edenlerin Mükâfaatı ve Bu Buyrukların Daha Önceki Ayetlerle İlişkisi:

Yüce Allah: "Kim Allah'a ve Rasule İtaat ederse..." buyruğunda, münafıklara kendisini yerine getirmeleri öğütlenen emri yapmış olsalar ve kendilerine dönecek olsalardı, onlara nimet ve ihsanda bulunacağını zikrettikten sonra, burada da bu işi yapanların alacağı sevap ve mükâfatı zikretmektedir.

Bu âyet-i-kerime, yüce Allah'ın: "Bizi dosdoğru yola ilet. Kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoluna,.." (el-Fatiha, 1/7) âyetini tefsir etmektedir.

Hız, Peygamberin de vefafı esnasında söylediği; "Allah'ım, en yüce arkadaşı istiyorum" buyruğunda kastedileni de açıklamaktadır.

Buhârîde Âişe (r.anha)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim:

"Hastalanan her bir peygamber, mutlaka dünyada kalmak ile âhirete göç etmekten birisini seçmek hususunda serbest bırakılmıştır." Peygamber de hastalanıp rahatsızlandığı sırada, sesi alabildiğine kısılmıştı. Onun şöyle dediğini duydum: "Allah'ım kendilerine nimet vermiş olduğun peygamberler, sîd-dîklar, şehidler ve talihlerle beraber (ligi istiyorum)." Böylece onun da istediğini seçmekte serbest bırakıldığını anladım. [\[332\]](#)

Bir kesim de şöyle demiştir: Bu âyet-i kerime, kendisine ezanın rüyada gösterildiği ensardan Abdullah b. Zeyd b. Abdi Rabbil'in şöyle demesi üzerine nazil olmuştur:

Ey Allahın Rasûlü, sen ve bizler ölecek olursak, sen yüksek makamlarda

olacaksın, biz seni göremeyecek, seninle bir arada olamayacağız. Bundan dolayı da üzüntüsünü dile getirince bu âyet-i kerime nazil oldu. [333]

Mekkî, bu Abdullah b. Zeyd'in, Peygamber (sav)'ın vefatı üzerine: Allah'ım gözümü kör et ki, ondan sonra kimseyi gözüm görmesin diye dua ettiğini nakletmektedir. Derhal gözleri kör oldu. Bunu el-Kuşeyrî de nakledip ve şöyle demektedir: Allah'ım gözümü kör et. Sevdiğimden başka, sevdiğime kavuşuncaya kadar hiçbir şeyi görmeyeyim. O da olduğu yerde kör oluvermiştir. es-Sa'lebî de şunu nakletmektedir: Bu âyet-i kerime, Rasûlulah (sav)'ın azadlı kölesi Sevban hakkında nazil olmuştur. Sevban, Hz. Peygamberi pek çok sever, onsuz dayanamıyordu. Birgün Hz. Peygamberin yanına yüzü değişmiş, vücudu alabildiğine zayıflamış bir şekilde geldi, keder yüzünden okunuyordu. Hz. Peygamber: "Ey Sevbân, rengini değiştiren sebep nedir?" diye sorunca, şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, herhangi bir zararım, ağrım, sıkıntım yok. Şu kadar varki, ben seni görmeyecek olursam, seni özlüyorum. Ve seninle karşılaşınca kadar oldukça yalnızlık hissine kapılıyorum. Bundan sonra da ahiret hatırıma geldi. Orada seni göremeyeceğimden korkuyorum. Ben biliyorum ki sen peygamberlerle beraber yükseklerde olacaksın. Ben ise, cennete girecek olsam dahi mutlaka senin mevkiinden daha aşağılarda bir mevkide bulunacağım. Eğer cennete büsbütün giremeyecek olursam, işte bu ebediyyen seni görmeyeceğim bir zamanın gelip çatması demektir. Bunun üzerine, yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi. Bunu el-Vahidî, el-Kelbî'denjiakletmektedir. [334]

Mesruk'dan senedi de kaydedilerek şöyle dediği nakledilmiştir: Rasûlul-lah (sav)'ın ashâbı şöyle dedi: Biz dünyada senden ayrılamıyoruz, ayrılmamalıyız. Bizden ayrılacak olursan sen bizim üstümüze çıkartılacaksın. Bunun üzerine yüce Allah: "Kim Allah'a ve Rasûl'e itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler... ile birliktedirler" buyruğunu indirdi.

Allah'a itaatin kapsamında Rasûlüne itaat de vardır. Fakat onun kadrinin şerefine dikkat çekmek ve yüce ismine işaret etmek üzere onu bizzat zikretmiştir. Allah ona ve âline salât-ü selâm getirsin. "İşte onlar Allah'ın kendilerine nimetler verdiği... salihlerle birliktedirler." Yani onlarla birlikte aynı diyarda olacaklar, aynı nimetler içerisinde bulunacaklardır Onları görmekle, onlarla birlikte bulunmakla zevk alacaklardır. Yoksa derece itibariyle onlara eşit olacaklar anlamında değildir. Çünkü dereceleri birbirlerinden farklıdır Bununla birlikte dünya hayatında onlara tabi olduklarından, onlara uyduklarından dolayı, birbirleriyle ziyaretleşeceklerdir.

Cennette bulunan herkese kendi haline rıza göstermek de ihsan edilecektir. Ve o kimsede kendisinden daha üstün ve faziletli kimse olduğu inancı da

giderilecektir. Şanı yüce Allah: "Biz onların kalplerinde kin namına ne varsa söküp atacağız" (el-Âraf, 7/43) diye buyurmaktadır.

Sıddîk, faîl vezninde bir kelime olup, doğrulukta veya doğrulamakta mübalağa gösteren, ileriye geçen demektir Sıddîk, diliyle söylediğini fiiliyle tahakkuk ettirendir, Sıddîklerin, Ebû Bekir es-Sıddik gibi, peygamber! e re tabi olanlar arasında, tasdik etmekte ellerini çabuk tutan, erken davranan faziletli kimseler oldukları da söylenmiştir. el-Bakara Sûresi'nde (.2/24. âyetin tefsiri ile 154. âyetin tefsirinde) "Sıddik" kelimesinin isticakı (türediği kökü) ve şehidin anlamına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Burada şehitlerden kasıt; Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, salihlerden kasıt ise, sair ashab-ı kiramdir. Allah hepsinden razı olsun.

"Şehidler" den kastın, Allah yolunda öldürülmüş kimseler oldukları "satihtlerltden kastın ise, Allah'ın Rasûlü Muhammed ümmetinin salihleri olduğu da söylenmiştir.

Derim ki: Âyet-i kerimenin lafzı, bütün salih ve şehidler kapsamina almaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Rıfk (arkadaş anlamına gelen rafik'in kökü) ise, yumuşak davranmak, yumuşak huylu olmak demektir. Arkadaşa refik denilmesi ise, senin arkadaşlığı ile birlikte oluşundan dolayıdır. Arkadaşa, birlikteliği (irtifakı) dolayısıyla refik denilmektedir.

Âyet-i kerimede tekil olan, "raffkan" kelimesinin "Onlar ne güzel arkadaşlırlar" şeklinde çoğul olarak okunulması da caizdir, el-Alı-feş der ki: "Rakkan™ kelimesi, hal olarak nasb edilmiştir. "Rufaka -Rafik'in çoğulu-ark a da şiar" anlamındadır.

Yine el-Ahfeş şöyle der: Temyiz olmak üzere nasb edilmiştir. Bundan dolayı ketime tekil olarak gelmiştir. Sanki buyruğun anlamı şöyledir; Bunların her birisi arkadaş olarak ne güzeldir; Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sonra sizi bir bebek olarak çıkartıyoruz."(eUHac, 22/5) Yani sizin her-birinizi bir bebek olarak çıkartıyoruz demektir. Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Gizlice göz ucuyla baktıklarını..."(eş-Şûrâ, 42/45)

Bu âyet-i kerimenin anlamı, Hz. Peygamberin şu hadisi ile de ilgilidir "Arkadaşların hayırlıları dördtür." [335] Burada da yüce Allah, yalnız dört çeşit arkadaş anmaktadır, bunun üzerinde dikkatle düşünmek gerekir. [336]

2. Hz. Ebu Bekir'in Halifeliği:

Bu âyet-i kerimede Ebû Bekir (r.a)'m halifeliğine delil vardır. Şöyleki; Yüce Allah gerçek dostlarının mertebelerini Kitab-ı Kerim'inde sözkonusu ettiğinde,

bunların mertebe itibariyle en yüksek olanlarını önce zikretti kî, bunlar da peygamberlerdir. Daha sonra ikinci olarak siddikları sözkonusu etti, her ikisi arasında da herhangi bir mertebeyi zikretmedi. Müslümanlar da tıpkı Muhammed (sav)'a Rasûl demek üzerinde icma ettikleri gibi, Ebû Bekir es-Sıddik'a da "Sıddîk" adını vermek üzerinde icma etmişlerdir. Bu husus böylelikle sabit olup, onun Sıddîk olduğu ve Rasûl ilah'tan sonra gelen ikinci şahıs olduğu doğru olarak anlaşıldığına göre, artık ondan sonra herhangi bir kimsenin onun önüne geçmesi caiz olamaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır, [\[337\]](#)

3. Bu Derecelere Ulaşmak Ancak Allah'ın Lütü ile Olur: Yüce Allah:

"Bu büyük lütuf Allah'tandır" buyruğu ile, onların bu üstün dereceye kendi itaatleri ile ulaşmadıklarını, aksine buna, Allah'ın lütuf ve ke-remiyle ulaşmış olduklarını haber vermektedir. Bu da: Kul bunu kendi fiili ile elde eder, diyen Mutezilenin söylediğinin hiîâfıdır- Çünkü şanı yüce Allah, gerçek dostlarına ihsan etmiş olduğu lütfunu dile getirip minnet etmesi ve herhangi bir kimsenin yapmadığı birşey dolayısıyla kendisini övmesi caiz olmaması böyle diyen Mutezilenin söylediklerinin batıl oluşuna bir delildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[338\]](#)

71- Ey iman edenler! Korucuna tedbirlerinizi alan da* ya küçük birlikler halinde savaşa çıkın, yahut toptan seferber olun.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız;

1. Ayetler Arası İlişki, Tevekkülün Gerçek Mahiyeti ve Tedbirin Önemi:

Yüce Allah: "Ey iman edenler! Koruma tedbirlerinizi alın...** buyruğu, Muhammed (sav) ümmetinden ihlas sahibi mü'minlere bir hitap ve onlara kâfirlere karşı cihad ile Allah yolunda ve şeriatı himaye etmek uğrunda savaşa çıkmak için bir emirdir.

Bu âyet-i kerimenin bundan önceki buyruklarla ilişki yönüyle anlatım düzenine gelince: Şanı yüce Allah, Allah'a itaat ile Rasûlüne itaati sözkonusu ettikten sonra, itaat ehli olan kimselere dini ihya etmek ve davasını yüceltmek işini yerine getirmelerini emretti ve düşmanlarına nelere sahip olduklarını tecessüs edip tesbî etmedikçe ve üzerlerine nasıl gideceklerini bilmedikçe, cahilce düşmanlarının üzerlerine atılmamalarını emretmektedir. Çünkü emrolunan şekilde hareket etmeleri onlar için dala bir sebat vericidir. O bakımdan:

"Korunma tedbirlerinizi alın" buyurarak, savaşlara nasıt başlayacaklarını öğretmektedir. Bu ise, tevekküle aykırı değildir. Aksine bu, daha önce, Âli İmran Sûresi'nde (122. âyetin tefsirinde) geçtiği ve ileride de geleceği gibi bizzat tevekkülün tâ kendisidir.

"Korunma ve tedbir alma" anlamına gelen: " " kelimesi ise, " " kelimeleri gibi iki şekilde söylenebilir. el-Ferra der kî: Çoğunlukla bu kelime " " şeklinde söylenmekle birlikte " " şeklinde söylendiği de işitilmiştir. Korunma tedbirini al, anlamında: " " denilir.

Korunmak maksadı ile silahı alınız, tabirinin kullanıldığı da söylenmiştir. Çünkü korunma tedbiri onunla alınmış olur.

Bununla beraber hazer (korunma ve tedbir alma) kaderi bertaraf edemez. Bu konu ise bir sonraki başlığın konusudur. [\[339\]](#)

2. Tedbir ve Takdir:

"Hazer (tedbir)*, düşmanların tuzaklarını, hilelerini defeder ve önler, diyen Kaderiye'nin görüşüne muhalif olarak, bize göre tedbir takdiri değiştirmez. Çünkü Kaderiye der ki: Eğer durum böyle olmasaydı, onlara korunma tedbirini almalarını emretmenin bir anlamı olmazdı. Ancak onlara şöyle denilir: Âyet-i kerimede tedbirin kadere karşı bir fayda sağlayacağına dair herhangi bir delil yoktur. Fakat, bizim kendi ellerimizle kendimizi tehlikeye atmamakla taabbüd etmemiz istenmiştir. Nitekim: "Sen onu bağla ve öylece tevekkül et" [\[340\]](#) hadisi de bu kabildendir.

Kader, Allah'ın takdirine uygun olarak cereyan ettiğine ve Allah da dilediğini yaptığına göre, bu emrin yerine getirilmesinden maksat, netsin huzura kavuşmasıdır. Yoksa bunun (tedbîrin), kadere karşı bir fayda sağlayacağı anlamında değildir. Tedbir almak da işte bu şekildedir. Buna delil de şanı yüce Allah'ın, Peygamber (sav)'ın ashabını şu buyruğu ile övmüş olmasıdır "Deki: Allah'ın bizim için yazmış olduğundan başkası asla bize isabet etmez." (et-Tevbe, 9/51) Eğer haklarında takdir edilenden başkası onlara isabet edecek olsaydı, hiç şüphesiz bu sözün bir anlamı olmazdı. [\[341\]](#)

3. Küçük Birlikler Halinde Savaşa Çıkmak:

Yüce Allah'ın: "Ya küçük birlikler halinde savaşa çıkın" buyruğunun anlamı, düşmanla savaşa kalkınız, demektir. İmam, insanların nefire çıkmalarını istedi

anlamında: “” denilir. Yani, onları düşmanla savaşmaya çıkmak üzere davet etti, demektir. Nefîr ise, savaşa çıkan topluluğun adıdır. Bunun aslı ise, ürkemek, korkmak, dehşete kapılmak anlamında “”den gelmektedir. Yüce Allah'ın: "Nefret vekorku ile arkalarına döner kaçarlar" (el-İsra, 17/46) buyruğundaki tabir de buradan gelmektedir, Yani onlar, nefret ederek, kaçarak, ürkerek çekip giderler. Kelime olarak mastarı, şişmek anlamına da gelir.

Ebü Ubeyd der ki: Bu kelime, “”den gelmektedir. Bu ise, birşeyin bir-şeye uzak düşmesi, ondan uzaklaşması anlamını ifade eder.

İbn Fâris de der ki: Nefer, üçten dokuza kadar olan adam topluluğunu ifade eder. Nîfir ve Nifer de aynı anlamdadır. Nefr ve Nefra da böyledir.

Bunu el-Ferrâ bu şekilde "he" (yuvarlak te) ile nakletmiştir. Nefr günü ise, insanların Mina'dan ayrıldıkları gün demektir. "Küçük birlikler halinde" kelimesi, ayrı ayrı küçük birlikler halinde anlamındadır. Bu şekilde cem'i müennes-i salim şeklinde kullanıldığı gibi, “” şeklinde cem'i mü-zekker-i şalim olarak da kullanılır. Amr b, Külsum der ki:

"Onlar üzerinde korku saldıgımız güne gelince

O vakit bizim atlarımız büyük büyük kalabalıklar halinde sabahı ederler."

Buna göre yüce Allah'ın: "Küçük birlikler" buyruğu seriyyelerden kinayedir. Bunun tekili “” şeklinde gelir ve bu da bir insan topluluğu demektir. Bu kelime aslında “” şeklindedir. “” Suyun kendisine geri döndüğü havuzun ortası demektir.

en-Nehhas der ki: Arap diline dair bilgisi az olan bir kimse, bu iki kelimenin aynı şey olduğu ve birinin diğerinden geldiği vehmine kapılabilir. Ancak, aralarında fark vardır. Çünkü havuzda suyun dönüp vardığı yer demek olan “” küçültme ismi “” şeklinde gelir. Çünkü bu; “”dan gelmektedir. Ancak topluluk anlamına gelen “”in küçültme ismi iser “” şeklinde gelir. Başkası ise şöyle demektedir: Havuzun suyunun dönüp geldiği yer anlamındaki kelime, aynu'l-fi'l olan vav harfi hazf edilmiştir.

Topluluğu ifade eden kelime ise, lâmu'l-fiil illetli harf olup “”den gelmektedir, Bununla birlikte topluluk anlamına gelen; “”ın havuzun suyunun dönüp geldiği yeri ifade eden “” anlamında kullanılması da mümkündür. Çünkü su geri döndüğü takdirde bir araya toplanmış olur.

Buna göre, topluluk anlamına gelen kelime; “” şeklinde küçültülebilir ve böylelikle iki "ye"den birisi diğerine girmiş (idğam olmuş) olur. Şöyle de denilmiştir: Topluluk anlamına gelen kelime, aslında bir kişiyi hayatta iken övüp onun güzelliklerini anmayı ifade etmek üzere; “Güzel taraflarını sayıp döktüm ifadesinden türemiştir Bu anlamı ile de bu kelime, toplanmak ve bir araya

gelmek anlamına raddir. [\[342\]](#)

4. Toptan Savaşa Çıkmak:

Yüce Allah'ın: "Yahut toptan seferber olun" buyruğunun anlamı, Hz. Peygamber ile birlikte kesif ordu, demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır. "Seriyyeler ancak imamın izni ile çıkarlar. Ta ki imam, onlar için tecessüsde bulunabilsin, arkalarından onlara destek olabilsin, Belki de bazan onun (düşman tehlikesini) bertaraf etmesine ihtiyaçları da olabilir."

Seriyyelere dair hükümler, onların aldıkları ganimetler, orduların hükümleri, nefirin vücubuna dair açıklamalar, yüce Allah'ın izniyle ileride Enfal Sûresi (8/15, 16 ve 61. âyetler) ile et-Tevbe Sûresi'nde (9/38, 11, 122. âyetlerde) gelecektir. [\[343\]](#)

5. Bu Âyet-i Kerime ve Nefir ile İlgili Diğer Âyetler:

İbn Huveyzimendâd şunu zikreder Bu âyet-i kerimenin yüce Allah'ın: "Ağırlıklı ve ağırlıksız olarak savaşa çıkın" (et-Tevbe, 9/41) âyeti ile: "Eğer siz hepbirlikte savaca çıkmazsanız, Allak sizi... azap tandırır" (et-Tevbe, 9/39) buyruğu ile nesh olduğu söylenmiştir.

Ancak: "Ağırlıklı ve ağırlıksız olarak savaşa çıkın" buyruğunun, şanı yüce Allah'ın: "Ya küçük birlikler halinde savaşa çıkın, yahut toptan seferber olun" buyruğu ile: "Mü'minlerin hepsinin cihada çıkmaları uygun değildir"(et-Tevbe, 9/122) buyruğu ile nesh edilmiş olması daha uygundur.

Çünkü, cihad farziyeti nihai olarak kifaye yoluyla farz hükmünü almıştır. Müslümanların bir bölümü eğer sınırları gereği gibi koruyabilecek durumda ise, diğer mü si umanlardan farz sakıt olur.

Doğru olan ise, her iki âyetin de muhkem olduklarıdır. Bunlardan birisi herkesin muayyen olarak cihada çıkmasına ihtiyaç duyulacağı zaman hakkında muhkemdir, diğeri ise, belli bir kesim ile yetinme hali ile ilgilidir. [\[344\]](#)

72. Hiç şüphesiz İçinizden pek ağır davranacak olanlar da var. Size bir musibet gelip çatarsa: "Onlarla beraber bulunmadığım İçin Allah nimetini bana lütfetti* der.

73. Şayet size Allah'tan bir lütuf erişirse, kendisiyle aranı/da bir dostluk ve tanışıklık yokmuş gibi elbette şöyle diyecektir: "Keşke ben de onlarla

beraber olsaydım da büyük bir mükâfata erseydim."

Yüce Allah'ın: "Hiç şüphesiz içinizden pek ağır davranacak olanlar da var" buyruğu ile münafıkları kastetmektedir. Ağır davranmak anlamına gelen "Gecikmek, geç kalmak demektir.

"Yanımıza geç gelmene sebep ne? ifadesinde bu fiil lazım (geçişsiz)'dır. Bununla birlikte "Filanı şu işe geç bıraktım" şeklinde bir kullanım da mümkündür. O takdirde bu fiil, müteaddi (geçişli) olur. Aya-i kerimede her iki mana da kast edilmiştir. Müşrikler, hem savaşa kendileri çıkmayıp oturuyor, hem başkalarının çıkmamasını oturmasını sağlıyorlardı-

Âyetin manası şudur: Hiç şüphe yok ki, .sizinle içli dışlı olan, sizin türünüzden ve size iman ettiğini izhar edenler arasından ağırdan alan kimseler vardır, demektir. Çünkü münafıklar, zahiri durumlarında, müslümanlara dair ahkâmın kendilerine de uygulanması dolayısıyla müslümanlar arasında sayılırlar,

"" "Şüphesiz kimseler" buyruğundaki "lâm", tekid içindir Fiilin basana, gelen, ikinci "lâm" ise, kasem "lâm"ıdır, "Kimse" nasb rnahallindedir. Bunun sılası ise "Pek ağır davranacaktır. Çünkü bunda da yemin manası vardır. Haberi ise "" içinizden... dır" buyruğudur.

Mücahid, en-Nehaî ve el-Kelbî bu buyruğu, "" diye "tı"harfini şeddesiz okumuşlardır, mana birdir.

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz içinizden pek ağır davranacak olanlar da vardır" buyruğunun, içinizden bazı mü'minleri ağırdan aimaya itecek kimseler vardır, anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah onlara: "Bûç şüphesiz içinizden..." diye hitapta bulunmuş ve yüce Allah: "Onlar sizden değildir" (et-Tevbe, 9/56.) buyruğu ile, mü'minlerle münafıkların ayrı ayrı ve farklı olduklarını belirtmiştir.

Şu kadar var ki, böyle bir açıklama, ifadenin akışına ve zahirine uygun düşmemektedir. Bundan önce de açıklamış olduğumuz gibi yüce Allah'ın mü'minlerle münafıkları aynı hitapta bir arada zikretmesi, cins ve neseb bakımındandır. Yoksa iman cihetinden değildir. Cumhurun görüşü budur, yüce Allah'ın izniyle sahih olan da budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır

Ayrıca buna yüce Allah'ın şu buyrukları da delildir: "Şayet size bir musibet" yani, öldürülme ve bozgun "gelip çatarsa...Allah bana lütfetti der." Yani, ben savaşa çıkmayıp oturmakla Allah'ın lutfuna mazhar oldum. Böyle bir ifadeyi ancak münafık olan bir kimse söyler. Bilhassa o şerefli zamanda bu böyleydi. Mü'min bir kimsenin bunu söylemesi oldukça uzak bir ihtimaldir.

Hadis imamlarının Ebû Hureyre'den rivayet ettikleri şu hadis-i şerif de bu âyet-i

kerimeyi andırmaktadır. Peygamber (sav) münafıkların durumunu haber vererek şöyle buyurmaktadır:

"Onlar İçin en ağır gelen namaz, yatsı namazı ile sabah namazıdır Halbuki bu iki namazdaki hayıdan bilecek olsalardı, yüzüstü emekleyerek dahi oJ-sa mutlaka o namazlara gelirlerdi." [345]

Bir diğer rivayette de şöyle denilmektedir: "Onlardan herhangi bîr kimse, eğer yağlı bir kemik bulacağını bilseydi mutlaka o namazda bulunurdu." [346] Burada da kastettiği yatsı namazıdır. Şunu anlatmak istiyor: Eğer ellerine geçirecekleri bir dünyalığın ipuçlarını sezse ve bunun varlığından kesin olarak emin olsalar, mutlaka bu işe gitmekten geri kalmazlardı.

Bu ise yüce Allah'ın: "Şayet size Allah'tan bir lütuf ganimet ve zafer "erişirse elbette şöyle diyecektin Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir mükâfata erseydim." Bunu da "kendisiyle aranızda bir dostluk ve tanışıklık yokmuş gibi... diyecektir." Buna göre ifadede bir takdim ve tehir vardır.

"Kendisiyle aranızda bir dostluk ve tanışıklık yokmuş gibi elbette şöyle diyecektir* buyruğunun, sanki cihad üzere sizinle akidleşmemiş gibi böyle diyecektir, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu buyruğun hal olarak nasb mahallinde olduğu da söylenmiştir.

el-Hasen; "" Elbette diyecektir" buyruğunu, "lâm" harfini ötreli olmak üzere ""'in (çoğul ifade eden) anlamını esas alarak, "lâm" harfini ötreli olarak okumuştur. (O takdirde mana, elbette şöyle diyeceklerdir, şeklinde olur.) Çünkü yüce Allah'ın: "Pek ağır davranacak olanlar" buyruğu ile muayyen olarak tek bir kimse kast edilmemektedir. Ancak zamiri tekil yapıp, lâ'm'ı üstün olarak okuyanlar da " Kimse GerVnin lafzına göre zamiri tekil olarak iade etmiş olur. İbn Kesir ve Asım'dan rivayetle Hafz "Yokmuş gibi" ibaresini, "Dostluk" kelimesinin müennes olması dolayısıyla "te" ile okumuştur. Bunu "ye" üe okuyan ise, "Sevgi" anlamına almış olur.

Münafık kimsenin söyleyeceği nakledilen: "Keşke ben de onlarla beraber olsaydım" sözünü münafık kimse, ya kıskançlığı sebebiyle yahut ganimeti elinden kaçırdığından üzüleceğinden söylemiş olur.

Bununla beraber yüce Allah'ın vereceği cezadan yana şüphe içerisinde olduğu halde bu sözü söyler.

"Büyük bil-mükafata erseydim buyruğu ise, temenninin cevabıdır. Bundan dolayı nasb olunmuştur. el-Hasen ise bu kelimeyi meriu' olarak, mükâfata nail olmayı temenni etmek anlamında okumuştur. Bu okuyuşa göre münafık kimse şöyle demiş gibi olur: Keşke ben de büyük bir mükâfata nail olsam. Mansûb olması ise, cevap olduğu içindir. Anlamı ise şöyle olur: Eğer ben onlarla birlikte

olsaydım, mükâfata nail olurdum. Bu kelimenin raan-sub okunması da; “” nasb eden edatının mahzuf olması takdirine göredir. Çünkü bu kelime, mastar gibi anlam kazanır, İfadenin takdiri de; “Keşke benim de onlarla birlikte bulutırnaklığım ve buna bağılı olarak da mükâfata erişmekliğıim sözkonusu olsaydı, şeklindedir. [\[347\]](#)

74. Artık dünya hayatı karşılığında âhireti satın alanlar, Allah yolunda savaşırlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürölür yahut zafer elde ederse ona pek büyük bir mükâfat vereceğıiz.

Bu âyet-i kerimeye dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağıız:

1, Ahireti Satın Alanlar Savaşırlar:

Yüce Allah: "Artık.* Allah yolunda savaşırlar" buyruğı mü'minlere bir hitaptır Yani, böyleleri Allah yolunda, kâfirlerle savaşırlar.

"Dünya hayatı karşılığında ahiretî satın alanlar" yani, âhiretin sevap ve mükâfatı karşılığında canlarını ve mallarını Allah yolunda satanlar yani, bunları feda edenler demektir. [\[348\]](#)

2. Allah Yolunda Cihadın Mükafatı:

"Kim Allah yolunda savaşır" buyruğı bir şarttır, "da öldürölür yahut zafer elde ederse" ona atfedilmiştir. Şartın cevabı ise: "Ona pek büyük bir mükafat vereceğıiz" buyruğudur.

"Öldürölür" buyruğunun anlamı, şehid edilir demektir. "Yahut zafer elde ederse" yani, zafere ulaşır ve ganimete sahip olursa demektir.

Bazıları, "kim... savaşır da öldürölür" buyruğunu "Kim savaşırsa...savaşsın" şeklinde sakın emir lâm'ı ile okumuştur. Bir diğerk kesim ise bunu, emir lâm'ını esreli olarak okumuştur.

Şanı yüce Allah, savaşan kimsenin durumunun nihai iki halini zikretmekte ve bununla yetinerek bu İki halin arasını zikretmeye gerek duymamıştır. Bunu İbn Atiyye belirtmektedir. [\[349\]](#)

3. Şehid ile Gazinin Mükafatı:

Âyet-i kerimenin zahiri, şehid olarak öldürölün ile ganimet ile geri dönenin

birbirlerine eşit olmalarını gerektirmektedir. Müslim'in Sahih'inde Ebû Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Allah kendi yolunda (cihad için) çıkan ve Allah yolunda cihad, Allah'a İman ve onun Peygamberlerini tasdikten başka bir sebeple çıkmayan kimseye; Ya onu cennete sokacağım, yahut da onu çıktığı meskenine ele geçirdiği ecir veya ganimet ile birlikte geri döndüreceğim diye taahhüdüm var (diye buyurmuştur.) [350]

Yine Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Amr'dan rivayete göre, Rasûlullah (savcın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Allah yolunda gazaya çıkıp da ganimet elde eden bir topluluk, mutlaka âhirette alacakları ecirlerinin üçte ikisini peşin almış olurlar. Geriye üçte birlik ecirleri kalır. Şayet hiç ganimet almayacak olurlarsa ecirleri (.âhirette) tamam olur." [351]

Hadîs-i şerifteki: "Elde ettiği ecir^veya ganimet ile birlikte" tıfadesi, cılla-da çıkanlar arasından şehid olmayanlar için iki husustan birisinin verilmesini gerektirmektedir. Şayet ganimet almayacak olursa ecir veya ganimet fakat ecirsiz. Ve bu Abdullah b. Amr'ın rivayet ettiği hadisin hilafınadır.

Bundan dolayı bazı kimseler, Abdullah b. Amr'ın hadisi birşey ifade etmez derler. Çünkü onun isnadında Humeyd b. Hani diye bir ravi vardır ve bu meşhur bir ravi değildir. Meşhur olması dolayısıyla da birinci hadisi buna tercih etmişlerdir.

Diğer bazıları ise şöyle demektedir: Hadisler arasında herhangi bir tearuz ve ayrılık yoktur. Çünkü Ebû Hureyre hadisinde zikredilen "ev: veya/" "vav; ve" anlamındadır. Kûfelilerin dedikleri gibi. Ayrıca buna Ebû Dâvûd'daki rivayet de delalet etmektedir. Çünkü orada "ecir ve ganimet" diye geçmekte ve (veya anlamına gelen ev yerine ve anlamına gelen) atıf vav'ı geçmektedir. Müslim'in bazı raviteri de bu hadisi aynı şekilde böyle bir vav ile rivayet etmişlerdir.

Humeyd b. Hani adındaki ravi ise, Mısırlı olup, Ebû Abdurrahman el-Hub-li ile Amr b. Mâlik'ten hadis dinlemiştir. Ondan da Hayve b. Şureyli ve İbn Vehb hadis rivayet etmiştir. O halde birinci hadis, c i had t a mücerred niyet ve ihlasa ait olarak yorumlanır. İşte yüce Allah'ın ya şehidliği, yahud da ailesine ecir almış ve ganimet elde etmiş olarak geri döndürmeyi teminat altına al-dığı kişi budur.

İkinci hadis de şuna hamledilir: Cihadı niyet etmekle beraber bir de ganimet elde etmeyi düşünürse bu şekilde olur, demektir. İşte onun niyeti böylece ikiye bölününce ecir de düşmüş olur. Çünkü sünnet-i seniyye, ganimet elde eden kimseye bir ecir olduğuna delalet ettiği gibi, Kur'ân-ı Kerim de buna delalet etmektedir O halde arada tearuz (çatışma) diye bir şey söz konusu değildir.

Diğer taraftan şöyle denilmiştir: Ganimet alan kimsenin ganimet almayana

nisbetle ecrinin eksik olması, yüce Allah'ın kendisine ihsan ettiği dünyalık sebebiyledir. O da kendisine ihsan olunan bu dünya ile faydalanmış ve geçimin sıkıntılarını ve zorluklarını bu vasıta ile izale etmiş olur. Cihada çıkıp da herhangi bir şey elde edemeyen kimse ise, eski zorlu geçimi üzre de vâm eder ve haline sabredip katlanmayı sürdürür. O bakımdan bunun ecir, birincisinden farklı ve eksiksiz olarak kalmış olur. Bunun bir benzeri de diğer hadis-i şerifteki şu ifadedir; "Bizden kimisi ecrinden hiçbirşey yemeksizin öldü -Mus'ab b. Umeyr onlardan birisidir- kimisinin ise, hurmaları, güzel güzel-yemiş vermiştir. O da bu hurmalarını derleyip toplamaktadır." [352]

75. Size ne oluyor ki Allah yolunda ve: "Rabbimiz, bizi halkı zalim olan şu şehirden çıkar, katından bize bir sahip gönder, neztlin-den bize bir yardımcı yolla" diyen mustaz'af erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1. Mustaz'aflar Uğrunda Savaşa Teşvik:

Yüce Allah'ın: "Size ne oluyor ki Allah yolunda... savaşmıyorsunuz?" buyruğu cihada bir teşviktir, Aynı zamanda bu buyruk, mustaz'af kimseleri, mustaz'aflara en kötü ve ağır azapları yapan, onları Fitneye düşürerek dinlerinden çevirmek isteyen müşrik kâfirlerin elinden kurtarmayı da ihtiva etmektedir.

Yüce Allah kelimesinin yükseltilmesi, dinin üstün kılınması ve kullan arasında zayıf mü'minlerin kurtarılması için -bu uğurda canlar telef olacak olsa dahi- cihadı farz kılmıştır. İster savaşarak, ister mallar Ödeyerek esirlerin kurtarılması, müslümanlar cemaatine vaciptir. Mallarla bunun gerçekleştirilmesi daha bir vaciptir. Çünkü canlardan daha aşağıdır. Zira mal candan daha bir önemsizdir. Mâlik der ki: Müslümanların bütün mallarını vererek dahi olsa, esirleri fidyeyle kurtarmaları vaciptir.

Bu hususta görüş ayrılığı yoktur. Çünkü Peygamber (sav): "Ve esiri kurtarınız" [353] diye buyurmuştur. Bu hususa dair açıklanmalar daha Önce el-Bakara Sûresi'nde 12/85- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Aynı şekilde İslam alimleri söyle demişlerdir: Onlara iyi davranmalan da gerekmektedir. Çünkü iyi davranıp onları gözetlemek, fidyelerini verip kurtarmaktan da daha aşağı bir mertebedir. Şayet esir zengin ise, fidye vererek onu kurtaran kişi rücu edip fidyesini ondan geri alır mı? Bu hususta ilim adamlarının iki görüşü vardır.

Sahih olan görüşe göre ondan fidyesini geri alabilir.[\[354\]](#)

2. Mustaz'aflar:

Yüce Allah'ın: "Mustaz'af erkekler" buyruğu, aziz ve celii olan Allah'ın ismine atfedilmiştir. Yani ve mustaz'aflar yolunda... demektir. Çünkü mustaz'afların kurtarılması Allah yolunda cihadın bir parçasıdır.

ez-Zeccac'ın tercih ettiği açıklama şekli budur, ez-Zührî de böyle demiştir. Muhammed b. Yezid ise şöyle demektedir: Ben bunun anlamının: "Ve mustaz'aflar yolunda, şeklinde olmasını tercih ediyorum. Böylelikle bu, "Allah yolunda" buyruğuna atıf olur. Yani onları kurtarmak için mustaz'aflar uğrunda., demek olur. Çünkü bu iki yol, ayrı yollardır.

Mustaz'aflardan kasıt ise, Mekke'de Kureyş kâfirlerinin zelil kıldığı, kendilerine işkence ve eziyet ettiği mü'mini erdir. Bunlar da Hz. Peygamberin: "Allah'ın, el-Velid. b, el-Velid'i, Seleme b. Hisam'ı, Ayyaş b. Ebi Rebia'yı ve mustaz'af mü'minleri kurtar" [\[355\]](#) hadisinde kastettiği kimselerdir.

İbn Abbas da der ki: Ben ve annem mustaz'aflardan idik. Buhârîde de İbn Abbas'tan: "Mustaz'af erkekler, kadınlar ve çocuklar" buyruğu hakkında şöyle dediği nakledilmektedir; Ben ve annem, Allah'ın özür sahibi saydığı kimselerdendik. [\[356\]](#) Ben çocuklardan, annem de kadınlardan özür sahibi kimseler arasındaydı. [\[357\]](#)

3, Halkı Zalim Olan Şehir:

Yüce Allah'ın: Burada; "Halkı zalim olan şu şehirden" buyruğunda kastedilen şehir, bütün tefsir alimlerinin icmaı ile Mekke'dir.

Her ne kadar zulmetmek fiili o şehrin ahalisi hakkında sözkonusu ise de, yüce Allah, burada zulmü şehrin sifata olarak zikretmiştir. Buna sebep ise aradaki zamir ilişkisidir.

Bu, şöyle demeye benzer: "Evi geniş, babası cömert, cariyesi güzel adama uğradım. Adamın bu şekilde nitelendirilme sebebi ise, aralarındaki lafzı ilişki olan zamir dolayı siyi a dır Şayet: Cömert adama, Amr'a-uğradım, diyecek olsak uygun düşmez. Çünkü cömertlik Amr'ın bir sıfatıdır.

Bunun arada bir zamir ile ilişkisini kurmadan adamın sıfatı olarak zikredilmesi mümkün değildir. Ayrıca bu sıfatın tesniyesi de olmaz, çoğulu da gelmez. Çünkü bu sıfat fiilin yerini tutmaktadır. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Halkı

zulmeden şehirden, demektir. Bundan dolayı "zalimler" anlamına gelqn "" denilmemiştir. Yine günlük konuşmada şöyle denilir: "Babaları cömert, cariyeleri güzel iki adama uğradım, babalan cömert, cariyeleri güzel adamlara uğradım. "Katından bize bir sahip" bizi kurtaracak kimse "gönder, nezdinden bize bir yardımcı" onlara karşı bize yardım edecek kimseler "yolla!" [\[358\]](#)

76! İman edenler Allah yolunda savaşırılar. Kâfir olanlar da tâğût yolunda savaşırılar. O halde şeytanın velileri İle savaşın. Şüphesiz şeytanın hilesi pek zayıftır.

"İman edenler Allah yolunda" itaati uğrunda "savaşırılar, kâfir olanlar da tâğût yolunda savaşırılar." Ebû Ubeyde ve el-Kisaî der ki: Tâğût, hem mü-zekker hem müennes olarak kullanılabilir.

Ebû Ubeyd de der ki: Bunun hem müzekker hem müennes gelmesinin sebebi, cahüiye dönemi arapların, kâhin erkek ve kâhin kadına da tâğût adını vermiş olmalarıydı. Yine Ebû Ubeyd der ki: Bize Haccac b, Cüreyc anlattı dedi ki: Bize Ebû Zübeyr anlattı. O, Cabir b. Abdullah'a hükmüne başvurdıkları tâğût hakkında kenidisine soru sorulurken şöyle dediğini işitmiş: Cüheyne'de bir kadın ve Eslemlîler arasında bir kadın vardı. Her bir kabilede bir kadın (kâhin) bulunurdu.

Ebû İshak da der ki: Tağutun şeytan oluşuna delil, yüce Allah'ın: "O halde şeytanın velileri (dostları) ile savaşın. Şüphesiz şeytanın hilesi pek zayıftır" buyruğudur.

Keyd: Hile, şeytanın ve ona tabi olanların giriştikleri düzen ve tertiplerdir.

Deniliyor ki: Bununla Bedir günü şeytanın müşriklere şu sözleri söylemesi kastedilmektedir; "Hani o zaman şeytan... onlara Şöyle demişti: Bugün insanlar arasından size galip gelecek yoktur. Ben de şüphesiz sizin yardım-cınızım. Ama iki ordu görüldüğü vakit, iki topuğu üstüne kaçarak: Ben sizden katiyen uzağım... demişti." (el-Enfal, 8/48) Nitekim bu husus ileride (bu âyet-i kerimenin tefsirinde) gelecektir. [\[359\]](#)

77- Kendilerine: "(.Savaştan) Ellerinizi çekin, namazı dosdoğru kıtın, zekâtı verin" denilmiş olanlara bakmaz mısın? Şimdi onlara savaş farz kılınıncı bakarsın ki, içlerinden bir grup insanlardan, Allah'tan korkar gibi hatta daha fazla korktular ve: "Rab-bimiz, üzerimize niçin savaşmayı farz kıldın? Bizi yakın bir süreye kadar geciktirmeli değil miydin?" dediler. De ki: "Dünya menfaati pek azdır. Âhiret İse, takva sahibi olanlar için elbette daha hayırlıdır. Ve

size kıl kadar dahi zulmedilmez.

Amr b. Dinar, Ikrim'e'den, o, İbn Abbas'tan rivayetine göre, Abdurrahman b. Avf ve birkaç arkadaşı Mekke'de Peygamber (.savcın yanına gelerek: Ey Allah'ın Peygamberi dediler. Bizler müşrik iken aziz idik. (Güçlü kuvvetli idik). İman edince bu sefer zelil olduk. Hz, Peygamber şöyle buyurdu: "Ben affetmekle emrolundum. O bakımdan bunlarla savaşmayınız."

Şanı yüce Allah, Peygamberinin Mekke'den Medine'ye geçmesini sağlayınca bu sefer ona savaşma emrini verdi. Onlarsa bu işten, kaçındılar. Bunun üzerine bu âyet-İ kerime nazil oldu. Bu hadisi Nesâî Sünen'inde rivayet etmiştir. [360] el-Kelbî de böyle demiştir.

Mücahid de der ki; Burada sözü geçenler yahudilerdir. el-Hasen ise şöyle demektedir: Bu âyet-i kerime mü'minler hakkındadır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "İnsanlardan" yani Mekke müşriklerinden "Allah'tan korkar gibi... korktular*" Buradaki korku ise, Allah'ın emrine muhalefet kastı ile değil de, insan tabiatında bulunan korkudan ötürüdür.

es-Süddî der ki: Burada sözü geçenler savaşın" farz kılınmasından önce İslâm'a giren bir topluluktur. Fakat savaş farz kılınıncı ondan hoşlanmadılar.

Bunun münafıkların vasfına dair olduğu da söylenmiştir Yani onlar, yüce Allah'tan gelen emirden korktukları gibi, müşrikler tarafından öldürülmekten korkarlar.

"Hatta daha fazla korktular." Yani, onlara göre ve itikadlarına göre bu daha fazla korkulacak bir şey gibi geldi onlara.

Derim ki: Bunun böyle olması, âyetin anlatım çerçevesine daha uygundur-Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ve; Rabbimiz, üzerimize niçin savaş-mayı farz kıldın, bizi yakın bir süreye kadar geciktirmell değilmiydin dediler". Ecellerin sınırlı, azıkların pay edilmiş olduğunu bilen şerefli bir sa-habiden böyle bir sözün sadır olmasından Allah'a sığınılır.

Onlar, böyle bir söz söylemek yerine aksine, Allah'ın emirlerine uyan, onun buyruklarını dinleyen ve itaatle boyun eğen kimselerdi, Ahiret yurduna kavuşmayı, dünya yurdunda kalmaktan daha hayırlı görürlerdi. Nitekim, onların sîretlerinden bilinen budur. Allah hepsinden razı olsun.

Eğer bu sözü bir sahabe söylemişse, bu ancak henüz iman kalbinde iyice yer etmediği, kalbi İslâm'a tam anlamıyla açılmamış bir kişi tarafından söylenmiş olabilir. Şüphe yok ki, iman ehlinin kimisi kimisinden üstündür. Kimisinin imanı kâmindir, kimisinin eksiktir. İşte karşı karşıya kalacağı zorluk ve cihadda göreceği sıkıntılar dolayısıyla kendisine verilen emirlerden uzak durmak isteyen

kimse, bu türden bir kimsedir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"De ki Dünya menfeati pek azdır" buyruğu mübtedâ ve haberdır.

Aynı şekilde: "Âhırtt İse, takva sahibi olanlar için elbette daha hayırlıdır" buyruğu da böyledir. Takva sahibi olmaktan kasıt ise, nıasiyetlerden sakınmak ve uzak durmaktır, Bu hususta açıklamalar, daha önce ei-Bakara Sûre-sinde (2/2. âyet, 4 ve 5- başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır.

Dünya metaı, dünya menfeati demektir, Onun lezzetli şeyleriyle faydalanmaktır. Yüce Allah bunu az olmakla nitelendirdi. Çünkü onun kalıcılığı yoktur. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Benim ve bu dünyanın misali, bir ağaç altında öğle sıcağında kısa bir süre dinlenip sonra da oradan geçip o ağacı terkeden kimsenin misaline benzer." [361]

Yine bu manadaki açıklamalar, daha önce el-Bakara Sûresi'nde yeterince geçmiş bulunmaktadır. [362]

78. Nerede olursanız ölüm sizi bulacaktır. Yüksek kaleler içinde olsanız bile. Eğer onlara bir iyilik dokunursa: "Bu Allah'tandır" derler. Şayet onlara bir kötülük dokunursa: *Bu sendendir" derler. De ki: "Hepsi Allah'tandır.w Böyleyken bunlara ne oluyor ki hiç bir sözü anlamaya yanaşmıyorlar?

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1. Ölüm, Nerede Olursa Olsun İnsanı Gelip Bulur:

Yüce Allah'ın: "Nerede olursanız ölüm sizi bulacaktır"

buyruğu şart ve ceza (cevap) dır. Buradaki "Mâ" ise zaidir. Bu hitaptan kasıt, her ne kadar münafıklar yahut zayıf imanlı mü'minler ise de hitap umumidir Bu münafıklar ile zayıf imanlılar: "Bizi yakın bir süreye kadar gecik-tirmeli değil miydin." (en-Nisâ 4/77) Yani ecellerimizle ölünceye kadar bizi ertelemeli değil miydin, demişlerdi.

Önceden açıkladığımız gibi bunun münafıklar hakkında olması daha uygun görülmektedir. Zira münafıklar, Uhud'da şehid olanlar isabet alınca: *Yanımızda olsalardı ölmezlerdi ve öldürülmelerdi de" (Âl-i İmran , 3/156) demişlerdi. İşte yüce Allah, onların bu sözlerine: "Nerede olursanız ölüm sizi bulacaktır. Yüksek kaleler içinde olsanız bile" diye cevap vermektedir. Bu açıklamayı, Ebû Salih'in rivayetine göre, İbn Abbas yapmıştır.

Burûc (kaleler), burc'un çoğuludur. Burç ise, yüksekçe yapı ve büyük, yüksek

saray demektir. Tarete, bir dişi deveyi vasiederken şöyle demektedir:

"O sanki bir Rûm (Bizans) burcudur ki, bir bina yapıcısı Onu taş ve kireçten eliyle sıvayıp düzeltmiş gibidir,"

Talha b. Süleyman da; " Sizi bulacaktır" buyruğundaki birinci kep ı başta *fe" harfini gizli kabul ederek (sakin okumakjerine) ref ile okumuştur. Ancak böyle bir okuyuş, şiirden başka bir yerde pek görülmeyen nadir bir okuyuştur. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Her Kim iyilikler işleyecek olursa, Allah onlara mükâfat verir.

Şair bununla; "“" şeklinde cevabın başına "fe" harfini getirmiş gibidir, İlim adamları ile tefsir alimleri, burada sözü geçen "burçlar (kaleler)" den ne kastedildiği hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Daha sahih olan çoğunluğun görüşü şöyledir: Yüce Allah, burada yer ürerinde bina edilen kaleler üzerindeki burçları kastetmiştir. Çünkü insanların kendilerini koruma ve himaye etmekte ulaştıkları son nokta budur. Yüce Allah da onlara bunları misal vermiştir,

Katade de der ki: Sağlam ve muhkem saraylarda olsanız demektir. Bunu İbn Cüreyc ve cumhur da böyle açıklamıştır. Âmir b. et-Tufeyl'in Peygamber (sav)'a söylediği şu söz de bu kabildendir: Alabildiğine sağlam ve muhkem kılınmış bir kake ile güçlü bir koruma hakkında ne dersin? Mücahid de Burçlardan kasıt saraylardır der. İbn Abbas da: Burçlardan kasıt, kaleler, yüksek saraylar ve surlardır, der.

" Yüksekçe bina edilmiş" buyruğunun anlamı» yükseğe doğru uzatılmış demektir. Bu açıklamayı ez-Zeccac ve el-Kutebi yapmıştır. İkrime de; Alçı ile süslenmiş demektir, der. Katade ise: Muhkem kılınmış anlamına-dır. "Yükseltilmiş" ile "“" aynıdır. Yüce Allah'ın: "(Yüksek köşkler" (el-Hac, 22/45) buymğundaki bu kelime de buradan gelmektedir. "Ya" harfinin şeddeli okunması ise, çokluk ifade etmesi içindir. Bununla birlikte: "“"ın yukarı doğru uzun yapılmış (yüksek yapılmış) anlamında^". "“" 'in ise alçı ile sıvanmış anlamında olduğu da söylenmiştir. Aynı kökten olmak üzere; Binayı yüksetti, şanını yüceltti de denilir.

es-Süddî de der ki: Burçlardan kasıt, dünya semasında bina edilmiş bulunan burçlardır. Mekki, bu görüşü Mâlik'ten de nakletmektedir. Onun şöyle dediğini de nakletmektedir: Yüce Allah'ın: "Burçları olan gök hakkı için" (el-Buruc, 85/1); "Gökte burçlar uareden"(el-Furkan, 25/61); "Andolsun ki Biz, semada burçlar yarattık" (el-Hicr, 15/16) diye buyurduğuna bakmaz mısın? Ayrıca bunu İbnü'l-Arabî de İbnü'l-Kasım'dan, O, Mâlik yoluyla fivâyet etmiştir. en-Nakkaş da İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir:

"Yüksek kaleler içinde olsam/ bile" buyruğunun anlamı, demirden köşkler ve saraylarda olsanız bile şeklindedir. İbn Atiyye ise der ki: Ancak lafzın zahiri böyle bir anlam vermemektedir. [\[363\]](#)

2. Kaderiye'nin Yanlış Kanaatleri:

Bu âyeM kerime eceller ite ilgili Kaderiye'nin görüşünü reddetmektedir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Nerede olursanız ölüm sizi bulacaktır. Yüksek kaleler içinde olsanız bile," Bu eceller son buldu mu artık ruhun cesedden ayrılmasının kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Bu, öldürülmekle, ölümle veya bunun dışında Allah Teala'nın, ruhun cesedden ayrılmasını bir kanun olarak tesbit ettiği herhangi bir yolla da olabilir.

Mutezile ise der ki: Maktul, eğer katil tarafından öldürülmeyecek olsaydı, yaşayacaktı. Ancak, Âl-i İmran Sûresi'nde (145. ayetin tefsirinde) onların bu görüşlerine cevap verilip red edilmiştir, ileride de bu tür açıklamalar gelecektir. Kaderiye, bu görüşleriyle kâfir ve münafıklara uygun kanaat belirtmiş olmaktadırlar. [\[364\]](#)

3. Tevekkül, Sebepleri Terketmek Değildir:

Şehirler edinmek, mal ve canların korunmasını sağlamak içindir Bu da yüce Allah'ın kullarındaki bir sünnetidir. Bu ise, tevekkül sebepleri terk etmektir, diyenleri reddeden en açık delillerden birisidir Çünkü, şehirlerin inşa edilmesi, en büyük ve en muazzam sebeplerdendir. Ve biz, bunları yapmakla em-rohınduk. Peygamberler şehir inşa etmiş, çevresinde ise, daha da ileri derecede korunabilmek için hendekler kazımışlar ve adeta böyle bir silahtan istifade etmişlerdir. el-Ahnef e; Şehirin etrafında sur yapmanın hikmeti nedir? diye sorulmuş, o da şöyle demiş: Bu sur sefih olanı yapmak istediği kötülükten alıkoymak ve hakim olanın gelip onu korumasını sağlamak içindir. [\[365\]](#)

4. Burçların Mahiyeti ve Hikmeti:

Bizler, Malik ve es-Süddî'nin görüşünü kabul ederek, burada sözü geçen yükseltilmiş burç ve kalelerin semadaki burçlar olduğunu benimseyecek olursak, şunu belirteyim ki, semadaki burçlar -yüksek kılınmaktan gelen anlamı ile Yükseltilmiş- oniki burçtur. Bunlar da büyük gezegenlerdir. Gezegenlere burç

adının verilmesi, açıkça görölmelerinden dolayıdır. Bu anlamıyla kelime, açıkça görülüp yükselmek anlamını ifade eden “”dan gelmektedir ki, yüce Allah'ın: “Önceki Cahiliyenin (kadınlarının) açılıp saçılarak ortaya çıkması gibi, siz de Öylece dışarı çıkmayın” {el-Ahzab, 33/33} buyruğu da buradan gelmektedir.

Yüce Allah, bu burçları, güneş ve ay için mevkiler olarak yaratmış ve ay'ın bu burçlarda hareketini takdir buyurmuş, zamanı bunlara bağlı olarak düzenlemiş, bunların kimisini kuzeyde kimisini güneyde yaratarak, çeşitli menfe-atlere bir delil ve kıbleye de bir alamet, teheccüt ve buna benzer hayatta karşı karşıya kalınan çeşitli durumların zamanlarını bilmek için, gece ve gündüz vakitlerinin bilinip öğrenilmesi için bir yol kılmıştır.

Yüce Allah'ın: "Eğer onlara bir iyilik dokunursa bu Allah'tandır derler" buyruğu şu demektir. Münafıklara bolluk isabet edecek olursa bu Allah'tandır, derler. "Şayet onlara bir kötülük dokunursa" bir kuraklık başgösterir ve yağmur yağmayacak olursa, "bu da sendendir" derler. Yani bu musibet bize senin ve arkadaşlarının uğursuzluğu dolayısıyla isabet etmiştir derler.

Buradaki iyilikten kastın, esenlik ve güvenlik, kötülükten kastın ise hastalıklar ve korku olduğu söylendiği gibi, iyilikten kasıt zenginlik, kötülükten kasıt fakirliktir de denilmiştir. İyilikten kasıt nimet ve zafer, Bedir günü elde edilen ganimet, kötülükten kastın ise belâ, sıkıntı ve Uhud günü öldürülmek olduğu söylendiği gibi, iyilikten kasıt, bolluk, rahatlık, kötülükten kasıt da, darlık, sıkıntı ve hastalık olduğu da söylenmiştir.

İşte bunlar, müfessirlerin ve te'vil alimlerinin -İbn Abbas ve diğerlerinin- ayete dair görüşleridir. Bu âyeti kerime onlara göre, yahudiler ve münafıklar hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki, Rasûlullah (say) Medine'ye yanlarına gelince şöyle dediler: Bu adam ve arkadaşları bizim bulunduğumuz bu yere geldikleri günden bu yana meyvelerimizde, ekin ve mahsullerimizde eksilmekten başka birşey göremez olduk.

İbn Abbas der ki: "Bu sendendir" buyruğunun anlamı, senin kötü idare ve tasarrufundan dolayıdır şeklindedir. "Bu sendendir" buyruğunun, belirttiğimiz gibi, senin uğursuzluğunun getirdiğidir. Yani, senin uğursuzluğun gelip bizi bulmuştur, anlamında olduğu da söylenmiştir. Onlar bu sözlerini uğur ile ilgili kanaatleri dolayısıyla söylemişlerdi.

Yüce Allah: "De ki: Hepsi Allah'tandır" diye buyurmaktadır. Yani darlık, bolluk, zafer ve yenilgi hep Allah'tandır. Allah'ın kaza ve kaderi ileler.

"Böyle iken bunlara" yani münafıklara ne oluyor ki hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar?" Ne diye bunlar herşeyin Allah'tan geldiği gerçeğini iyice anlayamıyorlar. [\[366\]](#)

79. Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da ken-dindendir. Seni İnsanlara bir |>eygamber olarak gönderdik. Şa-hid olarak Allah yeter.

Biricik Yaratıcı Allah 'tır:

Yüce Allah'ın: "Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Sana gelen her fenalık da kendindendir" buyruğunun anlamı şudur: Ey Muhammed, sana gelen bolluk, verimlilik, sağlık ve esenlik, Allah'ın sana olan lütfü ve sana olan ihsanı ile gelip seni bulur. Yine sana isabet eden kuraklık ve sıkıntı da, işlemiş olduğun ve bundan dolayı da cezaya çarptırıldığın bir günah sebebiyledir.

Hitab Peygamber (sav)'a olmakla birlikte maksat onun ümmetidir. Yani, ey insanlar, sizi gelip bulan bolluk ve geniş rızık, Allah'ın size olan lütfundan-dır. Size gelip çatan kuraklık ve dar rızık kendinizdendir. Yani sizin işlemiş olduğunuz günahlardan dolayı bu başınıza gelmiştir.

Bu açıklamaları, el-Hasent es-Süddî ve başkaları yapmıştır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey Peygamber, kadınları boşadığımızda..." (et-Talâk, 65/1) (Yani burada hitap Hz. Peygambere olmakla birlikte maksat onun ümmetidir).

Şöyle de denilmiştir: Burada hitap insanadır ve insan cinsi kast edilmektedir. Yüce Allah'ın; "Asra attdolsun şüphesiz insan elbette ziyandadır" (el-Ast, 103/1-2) buyruğunda olduğu gibi. Yani, şüphesiz insanlar ziyan içerisindeyler, demektir. Nitekim, bundan sonra onlardan istisna yaparak: "îman edenler., müstesna" diye buyurmuştur, İstisna ise, ya genelden veya bir topluluktan yapılır. Bu te'vile göre; "Sana gelen..." buyruğu bir isti'nâf (yeni bir cümle) dir. İfade, bir İiazif olduğu ve bunun takdirinin: Derler ki... şeklinde olduğu da söylenmiştir.

O takdirde ifade Gsti'naf değil) muttasıl olur ve anlamı da şöyle olur: Bu topluluğa ne oluyor ki, hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar da sana isabet eden her bir iyilik Allah'tandır demek noktasına bir türlü gelmiyorlar?

Şöyle de denilmiştir: Burada gizli bir istifham hemzesi vardır. Ve bu: "Sana gelen bir fenalık da kendinden midir" anlamındadır. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bunun gibidir: "Sen bana bu nimeti minnet ediyorsun (başıma kakıyorsun)." (eş-Şuara, 26/22) Anlamı ise şudur; Sen bunu nimet diye mi başıma kakıyorsun? Yine yüce Allah'ın; "Sonra ay'ı doğar halde görünce de: Benim rabbim bu,..demişti." (el-En'am, 6/77) Yani bu mu benim rabbim? demişti, Bbu Hirâş el-Hüzlî der ki:

"Beni teskin ettiler ve : Korkma ey Huveylid dediler.

Ben ise, yüzleri tanımayıp dedim ki: Bunlar, bunlar (mı) dır?" [\[367\]](#)

Görüldüğü gibi burada soru hemzesi gizlidir. Bu çokça kullanılan bir anlatım üslûbudur, ileride bu tür açıklamalar da gelecektir.

el-Ahfeş der ki: Âyet-i kerimedeki “” o şey ki edatı “” o kimse ki anlamındadır. Bunun şart olduğu da söylenmiştir en-Nehhas ise der ki: Doğrusu el-Alifeşvin dediğidir. Çünkü bu buyruk, muayyen bir kuraklık hakkında nazil olmuştur. Bunun herhangi bir masiyet ile ilgisi yoktur. Eğer masi-yetler hakkında olsaydı, o takdirde: “İşlemiş olduğun herhangi bir günah, şeklînde olması gerekirdi. Abdulvehhab b. Mücahid babasından, o, tbn Abbas ile Ubey ve İbn Mes'ud'dan dediklerini rivayet etmektedir bu buyruğu: "Sana gelen her bir iyilik Allah'tandır, Sana gelen her fenalık da kendindendir. Ve onu ben senin aleyhine yazarım" diye okuduklarını nakletmiştir. Ancak bu tefsiri de ihtiva eden bir okuyuştur. Bazı sapık kimseler bunu Kur'ân-ı Kerimdendir diye kaydetmişlerdir. Ancak bu şekilde İbn Mes'ud ve Ubey'den gelen rivayet munkati'dır. Çünkü Mücahid, ne Abdullah'ı ne de Ubey'i görmüştür.

İyilik (el-hasene)'den kastın, Bedir günü zafer ve ganimet olduğu, kötülükten kastın ise Uhud günü onlara isabet eden şeyler olduğunu söyleyenlerin görüşlerine göre İse, ashab-i kiram, Rasûlullah (sav)'ın arka taraflarını korumalarını ve yerlerinden ayırmamalarını emretmiş olduğunu, okçuların emre'aykırı hareket etmeleri üzerine cezalandırılmışlardır.

Çünkü okçular, Kureyşlilerin bozguna uğradığını, müslümanların da onların mallarını ganimet aldıklarını görünce, saflarını terk ettiler. O sırada kâfirlerle beraber bulunan Halid b. Velid, Rasûlullah (sav)'ın arka tarafının okçuların himayesinden mahrum kaldığını görünce, bir gurup atlı aldı ve müs-lümanların arkalarına geçecek şekilde dolandı, üzerlerine bir hamle yaptı. Ra-sûlullah (sav)'ın arkasında ise, sancağı taşıyandan başka bir okçu kalmamıştı. Yalnızca o, Rasûlullah (sav)'ın tavsiyesine uymuş ve şehid düşünceye kadar yerinden ayrılmamıştı. Nitekim daha önceden Âl-İ İmran Sûresi'nde (3/152. ayetin tefsirinde) açıklamıştık. Bunun üzerine yüce Allah da bu ayetin bîr benzeri olan şu buyruğunu indirmişti: "Böyle iken" Bedir gününde "başlarına iki katını getirdiğiniz bir musibet" Uhud gününde "size gelip çâtınca mı: Bu bize nereden geldi dediniz." (Âl-i İmran, 3/165)

Buna göre burada Kaderiye'nin söylediği gibi iyilikten itaatin, kötülükten de masiyetin kastedilmiş olmasına imkân yoktur. Zira durum bu şekilde olsaydı, önceden açıkladığımız gibi, senin yaptığın." anlamında bir tabir kullanılmalı idi. Zira, onlara göre bu şeyler fiil anlamındadır. Bize göre ise kesb (kulun kendisinin kazanması.) anlamındadır.

İyiliğin itaat, kötülüğün de masiyet anlamında olması, yüce Allah'ın şu buyruklarında ve benzerlerinde olabilir: "İyilik (iyi bir amel) getiren kimseye onun on misli vardır. Bir kötülük getirip gelen kimseye de onun mislinden

başkası İle ceza verilmez." (el-En'am, 6/160) (Tefsirini yapmakta olduğumuz bu âyet-i kerimede ise, önceden açıkladığımız gibi, verimlilik; bolluk, kuraklık; sıkıntılar kast edilmektedir.

Nitekim, el-A'raf Sûresi'ndeki âyet-i kerimede de bu kabildendir. Sözü geçen âyet-İ kerime de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Andolsun biz, Firavun hanedanını belki düşünüp ibret alırlar diye, yıllar boyunca (kuraklıkla) ve mahsullerin kıtlığı ile yakaladık.*" (el-A'raf, 7/130)

Buradaki yıllar boyunca yakalamaktan kasıt, ardı ardına yıllarca başlarına gelen kuraklıktır. Onlara yağmur yağdırılmadı. O bakımdan mahsulleri azaldı, fiyatları yükseldi. "Fakat onlara iyilik (bolluk) gelince bu bizim hakkımızdır, dediler. Eğer kendilerine bir kötülük gelip çatarsa Musa ve beraber-lerindeki uğursuzluğu kabul ederlerdi." (el-A'raf, 7/131) Yani, onların uğursuzluklarını kabul eder ve: Bu, bizim sana tabi oluşumuz ve sana itaat edişimiz dolayısıyla başımıza geldi, diyorlardı. Yüce Allah ise onların bu kanaatlerini: "İyi bilin kit onların uğursuzluğu ancak Allah tarafındandır* diye reddetmektedir.

Yani, gerek bereket uğuru, gerekse de uğursuzluk, hayır ve şer olsun, fayda ve zarar olsun Allah'tan gelen şeylerdir. Hiçbir mahlukun bunlarda herhangi bir etkisi, katkısı yoktur.

İşte Yüce Allah'ın kendileri tarafından söylendiğini haber verdiği ve Peygambere İzafe ettiklerini belirttiği buyruğu da bu kabildendir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şayet onlara bir kötülük dokunursa: Bu sendendir, derler. De ki: Hepsi Allah'tandır," (en-Nisâ, 4/78) Tıpkı yüce Allah'ın: "İyi bilin ki onların uğursuzluğu ancak Allah'tandır" (el-A'raf, 7/131) buyruğu ile: "İki ordunun karşılaştığı gün başınıza gelen musibet de Allah'ın emri ile idi" (Âl-i İmran, 3/166) buyruğu da böyledir Yani, Allah'ın kaza, kaderi ve ilmiyle bunlar başınıza gelmişti. Zaten Kitab-ı Kerimin ayetlerinin biri diğerine tanıklık etmektedir.

İlim adamlarımız der ki: Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kimse, sakın herşeyin Allah'ın kaza, kader, irade ve meşîeti ile olduğunda şüphe etmesin. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz, şer ve hayırla sizi imtihan olmak üzere deniyoruz." (el-Enbiya, 21/35) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Allah bir kavmin de kötülüğünü diledi mi, artık onu geri döndürülmesi mümkün değildir. Onlar için de ondan başka bir veli (dost ve yardımcı) da yoktur." (er-Ra'd, 13/11) [\[368\]](#)

Bu Âyeti Delil Gösteren Bazı Cahiller...

Ehl-i sünnetin cahil bazı müntesipleri bu âyeti ele alıp görüşlerine delil

gösterdiği gibi, Kaderiye de bunu ileri sürüp görüşlerine delil göstermişlerdir. Kaderiye mensuplarının bu âyet-i kerimeyi delil göstermeleri şöyledir- Der-lerki: Burada iyilikten kasıt itaat, kötülükten kasıt masiyettir.

Yüce Allah: "Sana gelen her bir fenalık da kendindendir" diyerek ma-siyeti yüce Allah'a değil de insanın kendisine nisbet etmiştir. Kaderiye'nin bu ayeti delil göstermeleri şekli böyledir. Diğerlerinin (ehl-i sünnetin cahil mensuplarının) bu âyeti delil gösterme şekilleri de şöyledir: Yüce Allah: "Deki hepsi Allah'tandır" diye buyurmaktadır. Derler ki: Görüldüğü gibi yüce Allah burada iyiliği de kötülüğü de yaratıklarına değil de bizzat kendisine izafe etmiştir.

Şu kadar varki bu âyet-i kerimeyi her iki kesimin de cahilleri delil diye ileri sürmüşlerdir. Çünkü onlar bu konudaki görüşlerini kötülüğün masiyet olduğu esasına bina ederek ileri sürmüşlerdir. Oysa durum, açıklamış olduğumuz gibi böyle değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Kaderiye eğer: "Sana gelen her bir iyilik*1 yani her bir itaat "Allah'tandır" diyecek olurlarsa, şunu belirtelim ki onların itikadları bu değildir. Çünkü onların itikadlarını üzerine kurdukları mezheplerinin esas ilkesi, iyiliğin iyilik yapanın, kötülüğün de kötülük yapanın fiili olduğudur. Aynı şekilde eğer bu âyet-i kerimede onların lehine bir delil bulunsaydı buyruk; Sen iyilik ve kötülük namına ne yaparsan... şeklinde olmalıydı. Çünkü iyiliği de kötülüğü de yapan kişinin kendisi olmalıdır. Dolayısı ile bunların ancak onun tarafından yapılması halinde ona izafe edilmeleri sözkonusudur. Başkasının yapması ile ona izafe edilmeleri sözkonusu olmaz. Bu ifadeleri ve bu görüşü İmam Ebu'l-Hasen, Şebîb b. İbrahim b, Muhammed b. Haydere "Hazzü'l-Galâsîm Fi İlhâmi'l-Muhâsim" adlı eserinde dile getirmiştir. Allah'ın: "Seni insanlara bir peygamber olarak gönderdik" buyruğunda (Rasul) kelimesi tekid edici bir mastardır. Anlamının rîsalet sahibi olarak gönderdik şeklünde olması da mümkündür. "Şahid olarak Allah yeter" buyruğundaki son kelime beyan (temyiz) olmak üzere nasb edilmiştir. Allah lafzaî celalinin başındaki "be" harfî ise fazladan gelmiştir. Yani, Peygamberinin risaletinin doğruluğuna ve onun doğru söylediğine şahid olarak Allah yeter. [369]

80. Peygambere itaat eden gerçekte Allah'a itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse* zaten Biz seni onların üzerine bir koruyucu (gözetleyici) göndermedik-

"Peygambere itaat eden gerçekte Allah'a itaat etmiş olur" buyruğu ile Ra-sulüne itaat etmenin bizzat kendisine itaat etmek olduğunu bildirmektedir. Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den Peygamber (sav)'in şöyle buyurduğu

kaydedilmektedir: "Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş olur. Bana asi olan da Allah'a isyan etmiş olur (Benim tayin ettiğim) emire itaat-eden bana itaat etmiş demektir. (Benim tayin ettiğim) emire isyan eden de bizzat bana isyan etmiş gibidir." Bir diğer rivayette ise: "Benim emirime itaat eden, ve benim emirime isyan eden" şeklinde ifade edilmiştir [370] "Kim de yüz çevirirse, zaten Biz seni onların üzerine bir koruyucu" onların amellerini koruyup gözeten "(gözetleyici) göndermedik." Sana düşen sadece tebliğdir. el-Kutebi der ki: Burada Hafız (koruyucu, gözeüeyici) hesaba çekici anlamındadır. Allah bunu kılıç ayeti ile nesh ederek, Allah'a ve Rasulüne muhalefet edenlerle savaşmasını emretmiştir. [371]

81. "İtaat ederiz" derler. Fakat yanından ayrılınca içlerinden bir grup söylediklerinin aksine geceleyin plan kurarlar. Allah onların geceleyin kurdukları planlarını yazıyor. Artık yüz çevir onlardan ve Allah'a tevekkül et. Vekil olarak Allah yeter.

82. Hâlâ onlar Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, (Kur'an) Allah'tan başkasından gelseydi, elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı,

İtaatin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "İtaat ederiz, derler. Fakat yanından ayrılınca içlerinden bir grup (huzurundayken) söylediklerinin aksine geceleyin plan kurarlar" buyruğunda yer alan "İtaat ederiz" buyruğunun anlamı, İşimiz itaat etmektir, şeklindedir. Bunun mansub olarak "" şeklinde okunması da uygundur, Yani biz bir itaatte bulunuruz, demektir. Bu da Nasr b. Asım ile el-Hasen'in ve el-Cahderi'nin kıraatidir.

Bu buyruk, müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne göre münafıklar hakkındadır. Yani bu münafıklar senin yanında bulunduklarında: İşimiz itaat etmektir veya biz bir itaatte bulunuruz derler. Ancak onların bu sözlerinin bir faydası yoktur. Zira itaat etme gerektiğine inanmayan bir kimse gerçekte itaat eden bir kimse değildir. Çünkü yüce Allah, onların açığa vurduklarıyla gerçekten itaat ettiklerini kabul etmemektedir. Şayet buna dair inanç olmaksızın itaat mümkün olsaydı, onların gerçekten itaat ettiklerine hüküm verirdi. O halde itaatin fiilen var olmakla birlikte gereğine de inanılarak yapılması halinde itaat olduğu ortaya çıkmaktadır.

"Fakat yanından ayrılınca" yanından çıkıp gittiklerinde "içlerinden bir grup

söylediklerinin aksine geceleyin plân kurarlar." Burada "grup" (taife), kelimesini müzekker olarak kabul etmesi bunun bir takım erkekler anlamına geldiğinden dolaydır. Kûfeliler (Sam di) buyruğundaki "te" ile "ti" harflerini birbirine idğam ile okurlar. Çünkü her ikisinin de mahreci birdir, Ancak Kisaî, fiilde böyle bir idğamın yapılmasını çirkin görmüştür, Basrah-lara göre ise bu çirkin değildir.

“Geceleyin plan kurarlar buyruğu, geceleyin uydururlar ve olmadık şekilde gösterirler, demektir. Bunun değiştirmek, tebdil etmek ve tahrif etmeli anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani, Peygamber (sav)'ın kendilerine söylediği ve verdiği emirleri değiştirirler demektir. Buna göre tebyât, tebdil anlamındadır. Şair'in şu beyiti de bu kabildendir:

"Geldiler bana, fakat ben onlann yaptıkları değişikliği kabul etmedim. Onlar bana olmadık bir işi yapmak teklifi ile gelmişler Onların aralarında bekâr bulunanı Münir'e nikâhhyayım diye (Sorarım size) hiç hür oğlu hür olan bir kişi, köleyi nikâhlar mı?"

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Abdülmelik sözümü tahrif etti Allah kahretsin onu, o nankör kulu."

Bu kelime geceleyin düzenlemek, planlamak anlamına da gelir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "Halbuki onlar, onun razı olmayacağı sözü geceleyin konuşup düzenledikleri zaman." (en-Nisa, 4/108)

Araplarda bir iş sağlamca planlanıp kurulduğu zaman "Gecedan hazırlanıp planlanmış bir iş" tabirini kullanırlar.

Bunu anlatmak için özel olarak gece tabirinin kullanılması ise, geceleyin başka türlü meşguliyetlerin olmamasından dolaydır. Şair der ki:

'Geceleyin işlerini kararlaştırdılar.

Sabahı ettiklerinde eavaştaymış gibi bağırıp çağırıyorlardı"

Geceleyin oruç tutmaya niyet etmek için de bu kelimenin kullanılması buradan gelmektedir. “” ise, üzerinden gece geçen su demektir. Yine bu kelime kişinin önemseydiği ve üzerinde düşündüğü, gece boyunca hatırında tuttuğu iş anlamına da gelir. Şair el-Huzlî der ki:

"Onun sözlerini kendim için bir azık yaparım Geceleyin beni düşündürecek içinden çıkılmaz işlerden çekindiğim vakit.

Düşmanın geceleyin gelip baskın yapmasına da; “”denilir. Bir işi geceleyin yapmayı ifade etmek üzere de: “” tabiri kutlanılır. Nitekim gündüzün yapılan işi ifade etmek üzere de; “” tabiri kullanılır. Bir şeyi takdir etmek anlamında da kullanılır.

Önce onların söyledikleri sözü zikredip sonra da: "İçlerinden bir gurup dediklerinin aksine geceleyin plan kurarlar" diye onlardan söz etmesinin hikmeti

nedir, diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilir: Burada yüce Allah, küfür ve münafıklığı üzere kalacağını bildiği kimselerin halini ifade etmekte, bir süre sonra döneceğini bildiği kimseleri de affetmiş bulunmaktadır,

Şöyle de denilmiştir: Yüce Allah burada, hazır bulunup da ne yapacağını şaşırان kimselerin halini ifade etmiştir. Emri İşitip de sesini çıkarmayan itaat eden kimselerden ise gözetmemektedir. Doğrusunu en İyi bilen Allalıtın Allah onların geceleyin kurdukları planlarını yazıyor." Yani, şanı yüce Allah bunu, karşılığında onları cezalandırmak üzere amel defterlerine tesbit etmektedir. ez-Zeccac der ki: Bunun anlamı Kİtab-ı Keriminde bunu da sana inzal buyuruyor, şeklindedir.

Bu âyet-i kerimede belirtmiş olduğumuz gibi mücerred söz söylemenin bir-şey ifade etmeyeceğine delil vardır. Çünkü onlâ*r "itaat ederiz" deyip bunu sözlü olarak söyledikleri halde, Allah onların gerçekten itaal ettiklerini kabul etmemekte ve itaatlerinin doğru olduğu şeklinde lehlerine hüküm vermemektedir. Çünkü onlar, Hz. Peygambere itaat etme gerektiğine inanmıyorlardı. Böylelikle fiilen itaat etmekle birlikte itaatin gereğine inanılmadıkça itaat eden kimsenin itaat etmiş olmayacağı sabit olmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Artık yüzçevir onlardan ve Allah'a tevekkül et Vekil olarak Allah yeter. Hâla onlar Kur'anı gereği gibi düşünmeyecekler mi" buyruğundaki: "Artıkyüi çevir onlardan" buyruğu, onların isimlerini bildirme, haber verme anlamındadır. Bu açıklama ed-Dahhak'tan nakledilmiştir ki, kastettiği kimseler de münafıklardır. Onları cezalandırma anlamında olduğu da söylenmiştir. Daha sonra yüce Allah, düşmanına karşı yardım ve zafer ihsan edeceği hususunda yalnızca kendisine tevekkül edip, yalnızca kendisine güvenmesini emr etmektedir. Denildiğine göre bu, yüce Allah'ın: "Ey Peygamber, kâfirlerle ve münafıklarla cihad et" (et-Tevbe, 9/83) buyruğu ile nesh edilmiştir.

Daha sonra yüce Allah, Kur'an-ı Kerim üzerinde dikkatle düşünmek, onun hakkında ve manaları üzerinde tefekkür etmekten yüz çevirdiklerinden dolayı münafıkları ayıplamaktadır. Birşey üzerinde tedebbür etmek, onun akı-beti 'üzerinde tefekkür edip düşünmek demektir.

Hadis-i şerifte de (aynı kökten olmak üzere); "" diye Duyurulmaktadır. Ki, birbirinize arkanızı dönmeyiniz, demektir. "" İşleri sonuna vardı, anlamındadır. Tedbîr ise, insanın adeta akibetinin nereye varacağını görüyormuşçasına İşini düzenlemesi demektir.

Bu âyeti kerime ile yüce Allah'ın: "Onlar hâlâ Kur'anı tefekkür etmezler mi. Yoksa kalpleri üzerinde kilitler mi var? (Muhammed, 47/24) buyruğu, anlamının bilinmesi için Kur'an üzerinde tefekkür etmenin vücubuna delil teşkil etmektedir. Böylelikle bu: Kur'an tefsirinden ancak Peygamber (sav)'dan. sabit olan

rivayetler alınır deyip de Arap diline uygun bir şekilde tevil yapmayı yasak kabul edenlerin görüşlerinin de yanlışlığını ortaya koymakta ve onların görüşlerini reddetmektedir. Bu buyrukta, düşünme ve istidlalin em-redildiğine, taklid'in yanlışlığına dair delil bulunduğu gibi, kıyasın da delü olarak kabul olunduğuna dair delil vardır.

Yüce Allah'ın: "Eğer O, Allah'tan başkasından gelseydi, elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı" buyruğuna gelince; Elbette onda farklılıklar ve çelişkiler bulurlardı, demektir. Bu açıklama İbn Abbas, Katade ve İbn Zeyd'den rivayet edilmiştir. Kıraat lafızlarının farklılığı, misallerin lafızları, delâletler, Sûrelerin miktarları ve âyetler arasındaki farklılıklar ise bunun kapsamına girmemektedir. Buradaki farklılıktan kasiE ise, çelişki ve birbirini tutmayan şeylerdir

Şöyle de denilmiştir: Buyruğun anlamı şudur: Size bu bildirilen buyruklar, Allah'tan başkasından gelmiş olsaydı, bunlar arasında tutarsızlıklar olurdu.

Yine şöyle denilmiştir: Çokça söz söyleyen kim varsa mutlaka onun sözünde pek çok tutarsızlıklar olur ya sözün niteliklerinde ve lafızlarında olur yahut da mananın güzelliğinde olur ya çelişkilerinde görülür yada yalan söz olur. Ancak yüce Allah, Kur'an-ı Kerimi indirerek onun üzerinde dikkatle düşünmelerini emretmektedir. Çünkü onlar, ne sözlerin niteliğinde ne de farklılık görmektedirler, ne de herhangi bir şekilde onu reddedecek imkanları vardır. Ne onda bir çelişki buluyorlar, ne de kendilerine haber verilen ve bildirilen gaybî haberlerde herhangi bir yalana rastlıyorlar. [\[372\]](#)

83. Kendilerine güven veya korkuya dair bir haber geldiğinde onu hemen yayıverirler. Halbuki bunu Rasûlüne veya içlerinden emir sahiplerine döndürmüş olsalardı, içlerinden işin İç yüzünü araştırıp çıkaranlar onun ne olduğunu elbette bilirlerdi, Allah'ın üzerinizdeki lütfı ve rahmeti olmasaydı, -pek az müstesna- şeytana uymuş gitmiştiniz.

"Kendilerine güven... e dair bir haber geldiğinde"

buyruğundaki (üp edatında şart manası vardır. Ancak bundan dolayı “” edatı eklenecek olsa dahi ceza (cevabı) pek gelmez. Kullanılışı da azdır. Sibe-veyh der ki: Güzel olan Ka'b b. Züheyr'in şu beyitinde söylediği gibidir:

"Benim bu dişi devam oradan kalkmak istediğinde Güneşin batım vaktinde alışmadığı bir yere gidip de dehşete kapılmış bir öküz gibidir (hızlıca gider)."

Yani (Sibeveyh şunu demek istiyor): Güzel olan bu beyitte şair cezm etmediği gibi; “” ile cezm etmemektir. Buna dair açıklamalar el-Bakara Sûre-si'nin baş

taraflarında (2/11. ayetin tefsirinde.)-geçmiş bulunmaktadır.

Bu buyruğun anlamı da şudur: Onlar, müslümanların zafer kazanmaları, düşmanlarının da öldürülmeleri gibi güvenlik ihtiva eden herhangi bir husus işitecek olurlarsa "veya korkuya dair bir haber geldiğinde" yani bunun zıddı bir haber alacak olurlarsa "onu hemen yayıverirler" ifşa edip açıklarlar. İşin gerçek mahiyetini kavramadan onu dillerine dolayıverirler.

Bu davranışı zayıf müslümanların gösterdiğini söylediği el-Hasen'den nakledilmiştir. Çünkü bunlar, Peygamber (sav)'ın durumunu açıklıyor ve bundan dolayı haklarında herhangi bir sorumluluğun sözkonusu olmayacağını sanıyorlardı. ed-Dahhak ve İbn Zeyd ise derler ki: Bu buyruk münafıklar hakkındadır. Haberleri bu şekilde yaygınlaştırdıkları için yalan söylediklerinden ötürü bu şekilde davranmaları onlara yasaklandı,

"Halbuki bunu Rasûlüne veya içlerinden emir sahiplerine döndürmüş olsalardı" yani, Peygamber (sav)!ın kendisi, yahut emir sahipleri olan kimseler bunu söyleyip açıklayıncaya kadar kendileri bunu dillerine dolayıp açıklamamış olsalardı...

Emir sahipleri; el-Hasen, Katade ve başkalarından, ilim ve fıkıh sahibi kimselerdir diye nakledilmiştir. es-Süddî ve İbn Zeyd ise yöneticilerdir diye açıklamıştır. Maksudın, askeri birlik kumandanları olduğu da söylenmiştir.

^İçlerinden işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar onun ne olduğunu elbette bilirlerdi" Yani bu kimseler neyin açıklanması gerektiğini^ neyin de gizlenmesi gerektiğini bilirlerdi.

İşin iç yüzünü araştırıp çıkarmak (istinbat), suyu kaynağından çıkartmak demektir. Nabat ise, ilk kazıldıktan sonra kuyunun dışarıya çıkartılan ilk suyudur Buna nabat adının verilmesi ise, onların (bu şekilde su çıkartanların) yerde bulunan şeyleri dışarı çıkartmalarından dolayısıdır. Sözlükte istinbat çıkartmak anlamındadır. Daha önce geçtiği gibi, nass ve icma'ın bulunmaması halinde içtihatta bulunmaya da delalet etmektedir.

Yüce Allah'ın: “ Allah'ın üzerinizdeki lütfü ve merhameti olmasaydı" buyruğu (ndaki “” kelimesinin) merfu' olması Sibeveyh'e göre mübtedâ olduğundan dolayısıdır. Sibeveyh'e göre (“” edatının) haberinin izhar edilmesi caiz değildir. Ancak Kûfeliler derlerki: Bu kelimenin merfu' olması “” dolayısıdır.

"Pek az müstesna, şeytana uymuş gitmişsinizH buyruğu ile ilgili olarak üç görüş vardır. İbn Abbas ve başkaları derler ki: Buyruğun anlamı şudur Onlar, bu sözü yaygınlaştırırlardı. Aralarından pek azı müstesna bunu yaymaz ve bunu açıklamazlardı. Nahivcilerden el-Kisaî, el-Ahfeş, Ebu Ubeyd gibi bir gurup ile Ebu Hatim ve et Taberî de böyle demiştir

Bunun Bunu içlerinden işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar -aralanndan pek azı müstesna- bilirlerdi anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklama el-Hasen ve başkaları tarafından yapılmıştır.

Bunu ez-Zeccac da tercih etmiş ve şöyle demiştir: Çünkü çoğunluk bu is-tinbatı bilebilirdi. Zira bu bir haberi öğrenmekten ibarettir. Birinci görüşü ise el-Ferrâ tercih eder ve şöyle der: Çünkü seriyelere dair bilgi ortaya çıktığı takdirde işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar da, başkaları da bunu bilir Haberi yaygınlaştırmak ise, kimisinde olur, kimisinde olmaz, el-Kelbî de yine ondan şöyle dediğini nakletmektedir: İşte bundan dolayı ben de bu istisnanın, haberi yaygınlaştırmaktan yapılmış olmasını güzel görmekteyim. en-Nehhas da der ki: Bu iki görüş, mecazı esas almaktadır. Yani, o bununla ifadede bir takdim ve tehir olduğunu söylemek istiyor.

Üçüncü bir görüş ise, mecazın olmadığı şeklindedir. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Şayet Allah aranızda ilahi belgeleri ortaya koyan bir peygamber göndermek suretiyle size lütufta bulunmayıp size rahmet etmemiş olsaydı, hiç şüphesiz kâfir olur ve şirk koşardınız. Aranızdan pek az kişi müstesna. Ancak o azınlık Allah'ı tevhid ederlerdi.

Bu hususta dördüncü bir görüş daha vardır. ed-Dahhak der ki: Bunun anlamı şudur: Pek azınız müstesna şeytana uymuş gitmişsiniz. Yani Muhammed (sav)'ın ashabı çok az kişi müstesna kendi kendilerine şeytanın telkinlerini yaparlarch. Bu pek az kimselerden kasıt ise, Allah'ın kalplerini takva ile sınadığı kimselerdir. Bu görüşe göre ise "pek ai müstesna" buyruğu yüce Allah'ın: "Şeytana uymuş gitmişsiniz" buyruğundan istisna edilmiştir. el-Mehdevî ise der ki: Fakat ilim adamlarının çoğunluğu bu görüşü kabul etmezler. Zira Allah'ın lütuf ve rahmeti olmasaydı, insanların tümü şeytana uymuş gitmiş olurdu. [\[373\]](#)

84. Sen artık Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun. Mü'minleri de (cihâda) teşvik et. Umulur ki Allah, o kâfirlerin baskısını önler. Allah, kahrı da daha çetin olandır, ibret alınacak cezası da daha şiddetli olandır.

Yüce Allah'ın; "Sen artık Allah yolunda savaş" buyruğundaki "fâ" daha önce geçen yüce Allah'ın: "... Kim Allah yolunda savaşıp da öldürülür yahut zafer elde ederse, ona pek büyük bir mükâfat vereceğiz." Sen artık Allah yolunda savaş"(ei-Nisa, 4/74) buyruğu ile alakalıdır Yani, bundan dolayı aen artık savaşmaksın, demektir. Bunun yüce Allah'ın: "Size ne oluyor ki Allah yolunda... savaşmıyorsunuz." (en-Nisa, 4/75.) "Sen artık Allah yolunda savaş" buyruğu ile alakalı olduğu da söylenmiştir

Buyruğun ifade ettiği anlam şöyle gibidir: Yalnız basma olsan, dahi, düşmanlarla cihadı ve düşmana karşı mü'min mustaz'aflann yardımına koşmayı asîa terk etme. Çünkü yüce Allah kendisine zafer vaadinde bulunmuştur. ez-Zeccac der ki: Yüce Allah, Peygamberine tek başına çarpişacak olsa dahi cihad etmesini emretmiştir. Çünkü ona yardım taahhüdünde bulunmuştur

İbn Atiyye der ki: Lafzın zahirinden anlaşılan budur. şu kadar varki, savaşmanın ümmet dışarıda bırakılarak yalnız ona kısa bir süre dahi farz kılındığına dair herhangi bir haber gelmiş değildir. O halde buyruğun anlamı -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- lafız itibariyle ona hitap olması şeklindedir. Bu da herkese özel olarak kendisine yapılan hitaplara bir örnektir. Yani, ey Muhammed ve senin ümmetinden olan herkese şu söz söylenmiştir: "Sen artık Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlusun." İşte bundan dolayı her mü'minin yalnız başına olacak olsa dahi cihad etmesi gereken Peygamber (sav)'ın: "Allah'a yemin ederim ki, boynum koparılincaya kadar mutlaka onlarla savaşacağım" [374] buyruğu da bu kabildendir. Yine arapların irttdat ettikleri sırada Hz. Ebu Bekir'in söylediği: "Eğer sağ elim bu hususta bana muhalefet edecek olursa, sol elimle ona karşı cihad ederim" şeklindeki sözü de bu kabildendir.

Bu âyet-i kerimenin küçük Bedir sırasında nazil olduğu söylenmiştir. Ebu Süfyan, Uhud'dan ayrıldığı sırada Rasûlullah (sav) ile küçük Bedir panayırında buluşmak üzere sözleşmişti. Sözleşilen vakit gelince Rasûlullah (sav) yetmiş süvari ile birlikte oraya çıkıp gittiği halde Ebu Süfyan oraya gelmediğinden herhangi bir savaş olmamıştır. Bu ise, daha önce Âl-i İmran Sûresinde geçtiği üzere Mücahid'in yaptığı açıklamaya uygun düşmektedir (Al-i İmran, 3/172. ayetin tefsiri.)

Buna göre ayetler arasındaki ilişki ve buyruğun burada yer almasının izahı şöyle yapılır; Yüce Allah münafıkları daha önceden olayları karıştırmak ve asılsız sözleri yaygınlaştırmak ile nitelendirdi. Daha sonra da Peygamber (sav)'a onlardan yüz çevirip, bu hususta hiçbir kimse ona yardım etmeyecek olsa dahi, Allah yolunda ciddi ve gayretli bir şekilde savaşmasını emretti.

Yüce Allah'ın: "Sen ancak kendinden sorumlusun" buyruğundaki "" Mükellef tutulursun, buyruğu geniş zaman fiili olduğundan dolayı merfu'dur. Cezm edilmeyiş sebebi ise, birinci emrin illeti (.sebebi*) olmadığından dolayıdır. el-Ahfeş ise bunun cezmînin mümkün olduğunu iddia etmiştir.

"Ancak kendin" buyruğu ise, faili zikredilmeyen (meçhul fiilin) haberidir. Yani: Sen başkasının da bunu yapması için mecbur edilmezsın ve bundan dolayı da sorumlu tutulmazsın.

Yüce Allah'ın: "Mii'minleri de (cihada) teşvik et. Umulur ki Allah, o kâfirlerin

baskısını önler" buyruğuna dair açıklamalarımızı da üç başlık halinde sunacağız: [\[375\]](#)

1. Mü'minleri Cihada Teşvik:

"Mü'minleri de teşvik et* onları cihada ve savaşılmaya teşvik et. Birisini bir işi yapmaya emredip teşvik ettiğini ifade etmek üzere; “” denilir. Arapçada; “” filleri de aynı anlamda olmak üzere teşvik ve ısrarla devam etti, anlamını vermektedir. [\[376\]](#)

2. Allah'ın Kâfirlerin Baskısını Önleyeceğine Dair Vaadi:

Yüce Allah'ın: "Umulur ki Allah, o kâfirlerin baskısını önler" buyruğu bu konuda bir umut vermektedir. Yüce Allah'ın umutlandırması ise, vücut ifade eder. Bununla birlikte arapçada da umutlandırmak vücut ifade etmek anlamında kullanılmıştır. Yüce Allah'ın: Kıyamet gününde günahını mağfiret etmesini umduğum da O'dur" (eş-Şuarâ, 26/82) buyruğu da bu kabildendir.

İbn Mukbil der ki:

"Benim onlar hakkındaki kesin kanaatim ummak gibidir. Onlar kupkuru bir arazide bulunduklarında; Örnek, deyim ve atasözü mesabe sin deki şiirleri karşılıklı söyleyip duruyorlar."

Yüce Allah'ın: "Allah kahrı da daha çetin olandır" yani savleti daha çetin olandır, saltanat ve egemenliği daha büyük olandır. Dilediğini gerçekleştirme gücü daha çok ve daha muktedir olandır. "ibret alınacak cezası da daha şiddetli olandır." Cezalandırması da daha güçlü olandır. Bu açıklamalar

eJ-Hasen ve başkalarından yapılmıştır. İbn Düreyd der ki: (üsŧ M .u.): Allah onu ibretti bir ceza ile karşı karşıya bıraktı, demektir. Menkel ise insana ibretli ceza veren şey demektir Şair der ki:

"Ve ben onların arkalarına menkel (ibretli ceza olacak şey) atıyorum." [\[377\]](#)

3. Allah'ın Vaadinin Gerçekleşmesi:

Birisi kalkıp: Biz kâfirleri güç ve kuvvete sahip olarak görmekteyiz. Sizler ise Allah'ın umutlandırmasının kesinlik ifade ettiğini söylemektesiniz. Peki bu vaad nerede? diye soracak olursa, ona şöyle cevap verilir: Allah tarafından verilen bu vaad gerçekleşmiştir. Onun, gerçekleşmiş olması, sürekli ve devamk olmasını

gerektirmez. Meselâ bir an dahi bu vaad gerçekleşecek ve ortaya çıkacak olursa, verilen bu söz doğru olarak yerini bulmuş demektir. Yüce Allah, küçük Eedir'de müşriklerin satvetini alıkoymuş, önlemiştir. Böylelikle onlar daha önce söz verdikleri savsa gelip çarpışmak ahidlerini yerine getirmemiş oldular. "Allak savaş hususunda mü'minlere el verdi (onlara yetti)." (el-Ahzab, 33/25) Yine Hudeybiye antlaşmasını bozmak ve fırsatı değerlendirmek isteklerini gerçekleştirmelerine de imkân tanımadı. Müslümanlar, onların ne yapmak istediklerinin farkına vardılar, çıkıp onları esir olarak yakaladılar. Bu durum ise, elçiler banş için arada gidip gelirken gerçekleşmişti.

İşte ileride de geleceği üzere yüce Allah'ın: "O, onların ellerini sizden çekendi." (el-Feth, 48/24) buyruğu ile kastedilen de budur. Yüce Allah Ahzab gazvesinde gelen kâfir güruhlarının kalplerine korkuyu salmış, onlar da herhangi bir savaş ve çarpışma olmaksızın geri dönmüşlerdi. Yüce Allah'ın: "Allak savaş hususunda mü'minlere el verdi" (el-Ahzab, 33/25) buyruğunda olduğu gibi. Yahudiler de mü'minler kendileriyle savaşmadan yurtlarını ve mallarını bırakıp gitmişlerdi. İşte bütün bunlar yüce Allah'ın mü'minler-den uzaklaştırmış olduğu baskılar kabilindendir. Bununla beraber, yahudi ve hristiyanlardan çok sayıda kimseler ve büyük kalabalıklar, küçülmüşler olarak cizye yükümlülüğünün altına girdiler, zelil ve hakir olarak savaşmayı terk ettiler. Allah, böylelikle onların mü'minlere yapabilecekleri baskılarını önlemiş oldu. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun. [\[378\]](#)

85. Kim güzel bir şefaatte bulunursa, ondan kentlisine bir pay vardır. Kim de kötü bir şefaatte bulunursa ondan da kendisine bir pay vardır. Allah berşeye kadirdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1. Şefaate:

Yüce Allah'ın: "Kim... şefaatte bulunursa" buyruğunda geçen şefaate, şef at ve benzeri ifadeler sayıda çift anlamındaki "eş-şef?" den gelmektedir. Şefi' (şefaate) da buradan gelmektedir. Çünkü şefaate, ihtiyacı bulunan kimse ile birlikte şef (çift) olmaktadır. Dişi deve bir defada iki süt kabını doldurduğu takdirde; "" denilmesi de buradan gelmektedir. Yine dişi deve hem gebe bulunup, hem de yavrusu ardında gidiyorsa ona, "" denilir. Şef bire bir eklemek demektir. Şuf'a ise, ortağının mülkünü kendi mülküne katman demektir. Buna

göre şefaât, senden başkasını kendi mevkiine ve aracılığına katman demektir. O halde şefaât, şefaatte bulunan kimsenin, nezdinde şefaât edilenin yanındaki mevkiini açıkça ortaya çıkarmak ve lehine şefaatte bulunan kimseye de bir menfaat ulaştırmak demektir. [379]

2. Şefaatin Türleri ve Bu Âyetin Maksadı:

Tefsir alimleri, bu âyet-i kerime hakkında farklı görüşlere sahiptir. Mücahid, el-Hasen, İbn Zeyd ve başkaları, bunun insanların ihtiyaçları hususunda kendi aralarındaki şefaatleri hakkında olduğunu söylemişlerdir. Kim fayda sağlamak üzere şefaatte bulunursa onun bir payı olduğu gibi zarar vermek için şefaatte bulunana da bir vebal vardır.

Şöyle de denilmiştir: Güzel şefaât, iyilik ve itaat hususunda olur. Kötü şefaât ise masiyetlerde olur, Her kim iki kişinin arasını düzeltmek için güzel bir şefaatte (aracılıkta) bulunacak olur İse, ecir almayı hakeder. Her kim de laf götürüp getirir ve gıybet yapmak suretiyle (aracılık yaparsa) o da günah kazanır. Bu da birinci açıklamaya yakındır.

Şöyle de denilmiştir: Güzel şefaatten kasıt, müslümanlara dua etmektir. Kötü şefaatten kasıt ise onlara beddua etmektir. Sahih haberde şöyle denilmiştir: "Her kim başkasının gıyabında dua edecek olursa, onun duası kabul olunur ve melek de: Amin, sana da onun kadarı olsun, der." [380] İşte sözü geçen pay sahibi olmak, budur. Kötülükte de böyledir. Yani, onun yaptığı bedduanın kötülüğü kendisine raci olur, Yahudiler de müslümanlara beddua ediyorlardı.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Her kim cihadda arkadaşına eş olursa böylelikle ecirde de onun payı olur. Her kim batılda başkasına eş olursa, onun da o gūnahtan payı olur. Yine el-Hasen'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: İyi şefaât, dinen caiz olan şeydir. Kötü şefaât ise dinde caiz olmayandır. Bu söz, adeta, diğer görüşleri de kapsamaktadır. Ayet-i kerimedeki el-Kîfl (pay) ise, günah ve vebal demektir ki, bu şekildeki açıklama el-Hasen ve Katade'den nakledilmiştir. es-Süddî ve İbn Zeyd ise pay anlamındadır demişlerdir Kifi kelimesi deveye binen kimsenin düşmemek için devenin hör-gücü üzerinde bıraktığı örtüden türetilmiştir. Devenin horgücü üzerinde bir örtü dolayıp bu şekilde üzerine binildiği takdirde, (dul): Deveye kifi yaptım, denilir. Böyle yapan kimsenin bu fiiline de iktifal denilir. Çünkü o, böyle yapmakla devenin sırtının tamamını değil de, sırtından bir payını (bölümünü) kullanmış olur. Hayır ve şer türünden her türlü pay hakkında da bu kelime kullanılır.

Yüce Allah'ın Kitabında: "Size rahmetinden iki pay versin" (el-Hadid, 57/28)

diye buyurulmaktadır. Caiz olan hususlarda şefaati eden kimsenin şefaati kabul olunmasa dahi ona ecir verilir. Çünkü yüce Allah: "Kim... şefaatte bulunursa" diye buyurmakta, kimin şefaati kabul olunursa diye buyurmamaktadır. Müslim'in Sahih'inde de şöyle denilmektedir: "Şefaatte bulununuz, ecriniz verilir. Allah da Peygamberi'nin dili üzere dilediği hükmü verir/" [\[381\]](#)

3- Allah Herşeye Gücü Yetendir:

Yüce Allah'ın: "Allah herşeye kadirdir" buyruğunda yer alan ve kadir anlamına gelen “” kelimesi "muktedirdir" anlamındadır. ez-Zübeyr b. Abdulmuttalib'in şu beyiti de bu kabildendir:

"Ve bir kin sahihi ki, ben kendimi (ona ceza vermekten) alıkoydum. Bununla birlikte ona kötülük yapma gücüne sahiptim."

Yani buna muktedirdim.

Buyruğun anlamı da şudur: Şüphesiz yüce Allah, her insana kendi gücünü, gücünü sağlayacak gıdasını (kuut) verir.

Hz. Peygamberin: "Kişinin gücü altında bulunanları zayi etmesi günah olarak ona yeter" [\[382\]](#) hadisi de -bu şekilde rivayet edenlere göre- bu kabildendir. Yani onun kudreti altında, yönetimi altında bulunan çoluk çocuk ve diğer kimseleri zayi etmesi... anlamındadır ki, bu hadisi (böylece) İbn Atiyye zikretmiştir. İşte “Ona güç yetirdim, yetiririm demektir. (İsm-i fail olmak üzere): Kâit ve mukît (güç yetiren) de buradan gelmektedir. Şairin:

"... Ben hesepta mukît olacağım (hesaba çekilmek üzere durdurulacağım)/

İfadesi hakkında ise et-Taberî şöyle demiştir; buradaki mukît kelimesi, az önce geçen anlamdan başka bir anlama gelmektedir. Durdurulacağım manasındadır. Ebu Ubeyde derki: Mukît, hıfzedici, koruyucu demektir. el-Kisaî ise, muktedir anlamındadır der. en-Nehhas da der ki: Ebu Ubeyde'nin görüşü daha uygundur. Çünkü onun açıklamasına göre bu kelime "el-Kavfden türetilmiş olur. el-Kavt ise, insanı koruyabilen, muhafaza edebilen miktar anlamındadır. el-Ferra da der ki: Mukît, herkese kût'unu (onu hayatta tutacak gıdasını) veren kimse demektir.

Nitekim, hadis-i şerifte şöyle denilmektedir "Kişinin geçimlerini sağlamakla yükümlü olduğu kimseleri zayi etmesi ona günah olarak yeterlidir." [\[383\]](#) Bu hadisteki son kelime “” şeklinde de zikredilmiştir. es-Sa'lebî bunu zikreder ve der ki: İbn Fâris, el-Mücmel'de şunu nakletmektedir: ei-Mukît, el-Muktedir demektir. Yine el-MukîE, ei-Hâfız ve eş-Şâhid (koruyucu ve gözetleyici) anlamındadır. Gıda ve besleyecek şey anlamında; “” da denilir, “” da denilir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[384\]](#)

86. Bir selâmla selâmlandığınızda siz ondan daha güzeli İle selâmı alın veya aymısıyla karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını hakkıyla yapandır.

Bu buyruğa dair açıkla mal an mızı oniki [\[385\]](#) başlık halinde sunacağım

1. Takiyye'nin, Yani Selâm'm Anlamı:

Yüce Allah'ın: "Bir selâmla selâmtandığınızda" buyruğundaki "et-tahiyye" kelimesi, “” kipine sokulmuş bir kelimedir. Bunun aslı ise “”dır. "Ya" harfinin biri ötekine idğam edilmiştir.

Tahiyya, selâm demektir. Tahiyye, aslında hayatının devamı için dua etmek anlamındadır. "et-Tahlyyatü lillahi" ise, afetlerden kurtulmuş olmak, ui^ak olmak Allah içindir, demektir. Bunun mülk anlamında olduğu da söylenmiştir. Abdullah b. Salih el-Iclî der ki: el-Kisaî'ye "et-tahlyyatü İllahi" sözünün ne anlama geldiğini sordum. O: et-Tahîyyat, el-Berekât gibidir. Bu sefer ben: Peki, el-Berekât ne demektir diye sordum: Buna dair birşey işitmiş değilim, dedi.

Yine bunlara dair Muhammed b. el-Hasen'e sordum, o da: Bu, Allah'ın kendisiyle kullarının kendisine ibadet etmesini İsteddiği bir sözdür, dedi. Daha sonra Kûfe'ye geldim. Kûfe'de Abdullah b. İdris ile karşılaştım, ona şöyle dedim: Ben, el-Kisaî'ye de, Muhammed'c de "et-tahlyyatü lillahi" sözünün ne anlama geldiğini sordum da, her ikisi de bana şöyle şöyle cevap verdiler. Bu sefer Abdullah b. İdris bana şöyle dedi: İkisinin de şiir bilgileri ve bu gibi şeylere dair bilgileri yoktur.

Tahiyye, mülk demektir, dedikten sonra şu beyiti okudu:

"Onunla, Ebu Kabus'nn üzerine yürüyorum, tâ ki, Onun tahiyyesi (mülkü) üzerine askerlerimle varıp (devemi) çöktürünceye kadar."

İbn Huveyzimendad da şu beyiti şöylece zikretmektedir:

"Onunla Nu'naan'a doğru gidiyorum tâ ki,

Askerlerimle mülkü (tahiyyesi) üzerine (devemi) çöktürünceye kadar."

Burada "tahiyyesi" ile kastettiği onun mülküdür. Bir diğer şair de (Züheyr b. Cenab el-Kelbî) şöyle demektedir:

"Bir delikanlının nail olduğu herşeye şüphesiz Ben de nail oldum; tahiyye (mülk) müstesna"

el-Kutebî der ki: Tahiyat duasında: "Et-Tahiyâtü lillahi" şeklinde tahiy-yat'm çoğul olarak zikredilmesi şundan dolayıdır: Yeryüzünde değişik tahiy-yelerle selâmlanan hükümdarlar, krallar vardır. Onlardan kimisine lanetten uzak durasın,

anlamında; “” denilirdi, kimisine de: Esenlikte ve nimet içerisinde olasın, anlamında; “” denir, kimisine de bin yıl yaşayasın, denilirdi. Bize de: Tahiyat yalnız Allah'ındır, deyiniz diye emrolundu. Yani mülk ve egemenliğe delalet eden bütün sözler ile bunlar, kinaye yoluyla İfade eden bütün sözler, yüce Allah'ındır.

Bu âyet-i kerimenin daha önceki buyruklarla ilişki yönüne gelince^ Yüce Allah diyor ki: Daha önceden emrolunduğu şekilde cihada çıkıp da, bu cihad yolculuğunuz esnasında size, İslam selamı ile selâm verilecek olursa, sakın size bu şekilde selâm verenlere, sen mü'min değilsin demeyiniz. Aksine, ona selâmını alarak karşılık veriniz. Çünkü böylelerinin üzerine İslam hükümleri caridir. [\[386\]](#)

2. Âyet-i Kerimenin Manası ve Selamlaşmaya Dair Bazı Hükümler:

İlim adamları âyetin manası ve te'vili hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Velib ile İbnü'l-Kasım, Malik'ten bu âyet-i kerimenin, aksırana "yer-hamukellah" demek ile, "yerhamukellah" diyene karşılık vermek hakkındadır. Ancak bu görüş zayıftır. Bu ayetin sözlerinde buna delâlet eden bir şey yoktur. Aksırana "yerhamukellah " diyerek cevap vermek ise, kıyas yoluyla selâmı almanın kapsamına girmektedir. Eğer İmam Malik'ten bu sözü söylediği sahih olarak rivayet edilmişse, Malik'in anlatmak istediği bu olmalıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Huveyzimendâd der ki: Eğer hibe sevap için (hibeye karşılık verilmesi şartıyla yapılan hibe) ise, âyet-i kerimenin buna hami edilmesi caiz olabilir. Birisine karşılık vermesi şartıyla hibede bulunulacak olursa, o da muhayyerdur. Dilerse o hibeyi kabul etmeyip reddeder, dilerse hibeyi kabul eder ve onun karşılığında kıymetini verebilir.

Derim ki: Ebu Hanife'nin arkadaşları da bu kabilden görüşlerini belirtmiş ve şöyle demişlerdir: Buradaki tahıyye'den kasıt, yüce Allah'ın: "Veyaaynı-sıyla karşılık verin" buyruğu dolayısıyla hediyedir Çünkü selâmın aynısıy-la geri verilmesine imkân yoktur. İfadenin zahiri de, tahıyye'nin aynı geri verilmesini gerektirmektedir ki, bu da hediyedir. Hediyeği kabul etmesi halinde, ya onun ivazını vermesi, ve yahutta aynısını iade emrolunmuştur. Selamda ise böyle birşeye imkân yoktur. Sevap (karşılık) şartı ile hibede bulunmanın ve bu şartla hediye vermenin hükmüne dair açıklamalar, ileride er-Rûm Sûresinde yüce Allah'ın; "Artış göstereceğin diye... verdiğiniz herhangi bir şey" (er-Rûm, 30/39) buyruğunu açıklarken inşaattan gelecektir.

Şu kadar varki, doğru olan burada tahıyye'den kastın selâm vermek olduğudur. Çünkü yüce Allah bir başka yerde: "Onlar sana geldikleri zaman, Allah'ın seni selâmlamadığı tahıyye ile selâmlarlar" (el-Mücadele, 58/8) diye buyurmaktadır. en-Nâbiğa ez-Zübyani de şöyle demiştir:

"Selamlıyor (tahıyye) onları aralarındaki beyaz cariyeler

Kırmızı ipek örtüler ise, birbirine çatılmış sopalar üzerinde."

Şair de burada "tahıyye" ile selâm vermeyi kastetmiştir. Müfessirler topluluğu da bu görüştedir. Bu husus bu şekilde anlaşıldığına göre, âyet-i kerimenin fıkhi incelikleri ile ilgili olarak şunları söyleyebiliriz:

İlim adamları, içim ile şunu kabul etmişlerdir: Önce selâm vermek, teşvik edilmiş bir sünnettir. Selâmı almak ise, bir farizadır. Çünkü yüce Allah: "Siz ondan daha güzeli ile selâmı alın veya aya ısıyla karşılık verin" diye

buyurmuştur.

Ancak, bir topluluk arasından bir kişi selâmı alacak olursa, bunun yeterli olup olmayacağı hususunda görüş ayrılıkları vardır. Malik ile Şafiî, bunun yeterli olacağını ve müslüman bir kimsenin selâm verenin sözünün aynısı ile selâmını almış olacağı görüşündedirler. Kuleliler İse, selâm almanın muayyen farzlardan (farz-ı aynalardan) olduğu görüşünde olup şöyle derlet: Selam vermek, selâm almaktan farklıdır. Çünkü selâm vermek tatavvu (nafile bir ibadet) dir. Onu almak ise bir farizadır. Topluluk arasındaki bir gayri müslim, verilen selâmı alacak olursa, bu topluluğun üzerindeki selâm alma farzını kaldırmaz. İşte bu da selâm almanın bizzat her kişinin ayrı bir görevi olduğunun delilidir. Katade ve el-Hasen der ki: Namaz kılan bir kimseye selâm verilecek olursa, sözlü olarak selâmı alır ve bu şekilde selâm alması, onun namazım yarıda kesmiş olmaz. Çünkü o emrolunduğu bir işi yapmıştır.

Ancak, buna muhalefet etmişlerdir. Birinci görüşün sahipleri, Ebu Davud'un, Ali b. Ebî Talib'den, onun da Peygamber (sav)'den şu buyruğunu delil gösterirler: "Bir topluluk bir yerden geçtikleri takdirde, onlardan birisinin selâm vermesi yeterli olduğu gibi, oturanlardan da birisinin o selâmı alması yeterlidir." [387]

Bu buyruk ise, görüş ayrılığı olan noktada açık bir nass (bir delil)dir,

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Bu, muarızı (onunla çatışan) bulunmı-yan hasen bir hadistir. İsnadında Said b. Halid diye bir ravi vardır ki, bu da Medine'li Hu za alil ardan, Said b. Halid'dir. Bazı hadis alimlerine göre onun rivayetlerinde bir sakınca yoktur, Kimisi de bunun zayıf bîr ravi olduğunu söylemiştir. Böyle diyenler arasında Ebû Zur'a, Ebu Hacim ve Yakub b. Şeybe de vardır. Ayrıca bunlar, onun bu hadisini münker kabul etmişlerdir. Çünkü, bu senet İle bu hadisi yalnızca o rivayet etmiştir. Diğer taraftan Abdullah b. el-Fadl, Ubeydullah b. Ebi Rafi'deri hadis dinlemiş değildir İkisinin arasında bundan başka birkaç hadiste el-A'reç de vardır. Doğrusunu bilen Allah'tır. [388]

Yine bu görüşü savunanlar, Hz. Peygamberin: "Az topluluk, çok topluluğa selâm verir" [389] buyruğunu deJil gösterirler. Ayrıca ilim adamları, bîr kişinin topluluğa selâm verebileceğini icma ile kabul edipr kalabalık sayısınca selâmını tekrarlamasına gerek olmadığını benimsediklerine göre, aynı şekilde bir kişi de topluluk adına selâmı alır ve diğerlerinin bu konuda vekili olarak hareket eder. Farz-ı kifayelerde olduğu gibi.

Mâlik de Zeyd b, Eslem'den Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Binek üstünde olan yürüyene selâm verir. Bir topluluk arasından bir kişi selâm verecek olursa, bu hepsi için yeterli olur." [390]

İlim adamlarımız der ki: İşte bu, bir kişinin selâmı almasının yeterli olduğuna delildir. Zira, ancak vacip olan hususlarda "onlar için yeterli olur" tabiri kullanılır. Doğrusunu en iyi biîen Allah'tır.

Derim ki: İşte ilim adamlarımız bu hadisi böylece te'vil etmiş (yorumlamış) ve bir kişinin selâmı almasının caiz olacağına dair bunu delil kabul etmişlerdir.

Ancak çok rahatlatıcı bir delil olarak görülemez. [\[391\]](#)

3, Selâmın Daha Güzeli ile Alınması:

Yüce Allah'ın: "Ondan daha güzeli ile selâmı alın veya aynısıyla karşılık verin*" buyruğunda sözü geçen selâmın daha güzeli ile alınması, "se-lâmun aleyküm" diyen kimseye fazladan: "Aleykesselâm ve rahmetullah" diye karşılık vermek suretiyle olur. Eğin "Selâmım aleyke ve rahmetullah" diyecek olursa, selâmı alan kimse "ve berâkâtuhu"yu ekler. İşte selâmın nihai şekli budur, bundan fazlası ile selâm alınmaz. Yüce Allah, -ileride yeri gelince açıklanacağı üzere- o şerefli hane halkından: "Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinize olsun" (Hud, 11/73) diye selâmlandıklarını haber vermektedir. Şayet, selâm veren nihai şekliyle selâm verecek olursa, selâmı alan sözünün başına "vav" harfini ilave ederek: "Ve aleykessetâmu ve rahmetulla-ki ve berâkâtuhu" diye karşılık verir. Misliyle selâmı almak ise, "esselâmu aleyke*" diyene, "aleykesselâm" diye karşılık vermektir. Şu kadar varki, kendisine selâm verilen kişi bir kişi olsa dahi, bütün selamlamaların çoğul lafzı iç olması gerekmektedir. (Esselâmu aleykum ve aieykumusselâm... şeklinde).

el-A'meş, İbrahim en-Nehaî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Tek kişiye selâm verdiğin takdirde "esselâmu aleykûm" de. Çünkü onunla birlikte melekler de vardır. Selamın alınması halinde de bunun çoğul lafzı ile olması gerekir. İbn Ebi Zeyd der ki: Selam veren esselâmu aleykûm der, selâmı alan da ve aleykumu's-selâm diye karşılık verir. Veya ona söylenildiği gibi o da esselâmu aleykûm der. İşte yüce Allah'ın: "Veya ay n ısıyla karşılık verin" buyruğunun anîamı budur. Selamı alırken ("tekil olarak) selâmun aleyke (selâm senin üzerine olsun) diye söylenmez. [\[392\]](#)

4. Selamlaşmada Tercih Edilen İfade Şekli:

Selamlaşmada tercih edilen ve edebe uygun olan, yüce Allah'ın isminin (es-Selâm lafzının) mahlukun isminden önce zikredilmesidir. Nitekim şanı yüce Allah: "Selâm olsun İlyas'a" (es-Sâffât, 37/130) diye buyurmaktadır. İbrahim

(a.s) kıssasında da şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın rahmeti ve bereket leri üzerinize olsun ey hane halkı!" (Hud, 11/73) Yine Hz. İbrahimden (babasına): "Selam sana" (Meryem, 19/47) dediğini haber vermektedir.

Buharı ile Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hureyre yoluyla gelen hadiste Rasû-lullah (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir:

Aziz ve celil olan Allah Ademi, boyu altmış zira olmak üzere (Adem'in kendi suretinde yaratmıştır.) [\[393\]](#) Onu yaratınca: Git şu topluluğa selâm ver dedi.

-Bunlar meleklerden oturmakta olan bir topluluktu.- Onların sana ne şekilde selâm vereceklerini dinle. Bu senin ve senin soyundan geleceklerin se-Îâmı olacaktır. Bunun üzerine Adem gidip, esselâmu aleykûm dedi. Onlar da esselâmu aleyke verahmetullah dediler. -Böylelikle fazladan ona "verakme-tullah" diye karşılık verdiler- İşte cennete girecek olan herkes, Ademin sureti üzere boyu altmış zira olarak girecektir. Ondan sonra İnsanlar şu ana kadar hilkat itibariyle eksilmeye devam etmektedirler." [\[394\]](#)

Derim ki: Bu hadis-i şerif, sahih olmanın yanında yedi hususu da ifade etmektedir:

1. Hz. Adem'in yaratılışının niteliğini haber vermektedir.
 2. Allah'ın iûtfuyia biz cennete bu surete sahip kılınarak gireceğiz.
 3. Az. sayıda olanların çok olanlara selâm vermesi,
 4. Yüce Allah'ın adının öne alınması,
 5. Benzeriyle selâm vermek. Çünkü onlar da esselâmu aleykum diye selâm almışlardı.
 6. Selâmı alırken ona ilavede bulunmak.
 7. Kûfelilerin belirttikleri şekilde selâm verilenlerin tümünün selâmı almaları.
- Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[395\]](#)

5. Selâmı Alırken Selam Veren Önce Anılması:

Selâmı alırken, kendisine selâm vereni önce anacak olursa, haram ya da mekruh işlemiş olmaz. Çünkü Peygamber (say)'ın bu şekilde selâm aldığı sabit olmuştur. Hz. Peygamber, güzel bir şekilde namaz kılamayan adamın, kendisine verdiği selâmını: "Ve aleykesselâm. Hadi geri dön (bir daha) namaz kıl. Çünkü sen namaz kılmış olmadın" diye cevap vermişti. [\[396\]](#)

Hz. Âişe de Peygamber (say)'m Hz. Cebrail'in kendisine selâm gönderdiğini haber verince; "Ve aleyhisselâm ve rahmetullah" diye selâmını almıştı. Bunu da Buhârî rivayet etmiştir. [\[397\]](#)

Hız. Aışe'nin hadisindeki fikhî inceliklerden birisi de şudur: Bir kişi bir başka kişiye selâm gönderecek olursa, doğrudan doğruya ona selâm veriyormuş gibi onun selâmını alması gerekir,

Bir adam Peygamber (sav)'a gelip: Babam sana selâm gönderdi deyince Hız. Peygamber de; "Aleyke ve alâ Ebîkesselâm" yani, sana ve babana selâm olsun, diye selâmını almıştır, [398] Nesâî ve Ebû Dâvûd, Cabir b. Süleym'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Rasûlullah (say) ile karşılaştım ve: "Aleykesselâmu ya Rasulallah (Sana sdâm olsun ey Allah'ın Rasulü) dedim, O da: Aleykesselâmu deme. Çünkü aleykesselam, ölüye selâm şeklidir. Fakat bunun yerine esselâmu aleyke de." [399]

Şu kadar var ki, bu hadis sabit değildir. [400] Ancak, Arapların kötü hususlarda beddua ettikleri kişinin adını başa almaları adetleridir Mesela araplar: Üzerine olsun Allah'ın laneti ve Allah'ın gazabı, derler.

Yüce Allah da şöyle buyurmuştur; *Ve senin üzerinedir lanetim kıyamet gününe kadar." (Sâd, 38/78) Yine ölmüşlere selam verirken şairlerin alışageldikleri ve adet edindikleri usul de bu idL Şu beyitlerinde olduğu gibi:

"Sana olsun Allah'ın selâmı, ey Kays b. Asım! Ve rahmeti, rahmet dilemeyi murad ettikçe."

Bir diğer şair eş-Şemmâh da şöyle demektedir:

"Sana selâm bir emirden ve bereket ihsan etsin Allah'ın kudret eli, o paramparça olmuş deri çadıra."

Hız. Peygamberin ona bu şekilde selâm vermesini yasaklayış sebebi, ölüler hakkında meşru olan selâm lafzının bu oluşundan dolayı değildir. Hız. Peygamberin hayatta olanlara selâm verdiği şekilde ölülere de selâm verdiği ve şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "By mü'minler topluluğunun diyarı, selâm sizlere. Allah'ın izniyle biz de sizlere kavuşacağız." [401]

Hız. Aışe (ranha) de şöyle sormuştu: Ey Allah'ın Rasulü, kabristana girdiğim takdirde ne söyleyeyim? Şöyle buyurdu: "Selâm sizlere ey mü'minler diyarının sakinleri" de. [402]

İleride yüce Allah'ın izniyle et-Tekâsur Sûresi'nde (102, Sûre); kabir ziyaretine 'dair açıklamalar gelecektir.

Derim kî: Hız. Âise'nin rivayet ettiği hadis ile diğerlerinin kabristandan geçip oraya yaklaşma sırasında bütün kabir ahalisine selâm vermek hakkında; Cabîr b. SüleynVin rivayet ettiği hadisin de yalnızca kabir ziyareti kastıyla oradan geçiş hakkında olması da muhtemeldir.

Doğrusunu en iyi bilen Allalıtır. [403]

6. Selamlaşmaya Dair Diğer Hükümler;

Binekli olanın yürüyene, ayakta olanın oturana, azınlığın çoğunluğa selâm vermeleri sünnettendir. Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği Müslim'in Salîh'inde yer alan hadis-i şerifte böyle zikredilmiştir. Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Binekli olan yürüyene selâm verir..." [404]

Bu hadiste mertbe itibariyle yüksek olduğundan dolayı binek üzerinde olandan başlamaktadır. Ayrıca bu binekliyi büyüklenmekten uzaklaştırır. Yürüyen hakkında da binekli hakkında söylendiği gibi söylenmiştir. Yine şöyle denilmiştir: Oturanın, vekar, sebat ve sükun halt üzere olduğundan dolayı yürüyene göre üstün bir meziyeti vardır. Zira yürüyenin hali bunun tam aksidir. Azınlığın çoğunluğa selâm vermesine gelince, bu da müslümanların çokluğunun ve çoğunluğunun şerefine riayetten dolayıdır. Buhârî hadis-i şerifte ayrıca; "Küçük de büyüğe selâm verir" fazlalığını da kaydetmektedir. [405]

Büyüğün küçüğe selâm vermesine gelince, Eş'as, el-Hasen'den küçük çocuklara selâm verilmesi görüşünde olmadığını rivayet etmektedir, O der ki; Çünkü selâmın alınması bir farzdır. Küçük çocuğun ise selâm verme yükümlülüğü yoktur. O halde küçük çocuklara selâm vermemek gerekir. İbn SMn'den ise, onun küçük çocuklara selâm vermekle birlikte onlara sesini işittirmediği rivayet edilmiştir.

İlim adamlarının çoğunluğu der ki: Küçük çocuklara selâm vermek, onu cerketmekten daha faziletlidir. Buhârî ile Müslim'de es-Seyyar'dan şöyle dediği nakledilmektedir. Sabit ile beraber yürüyordum. Çocukların yanından geçti, onlara selâm verdi. O da, Enes ile birlikte yürürken, Enes'in çocukların yanından geçip, çocuklara selâm verdiğini zikretti. Enes de Peygamber (sav) ile birlikte yürürken, çocukların yanından geçtiğini, onlara selâm verdiğini zikretti. Bu Müslim'in lafzıdır. [406] Böyle davranmak, Hz. Peygamber'in büyük ahlakı cü mi es indendir. Bununla küçük çocukların bu gibi şeylere alıştınma-sına işaret olduğu gibi, sünnetlerin öğretilmesine teşvik ve onların şer'î adap üzere eğitilmeleri de sözkonusudur. O halde bunlara uymak gerekir.

Hanımlara selâm vermek ise caizdir. Ancak, şeytanın dürtmesi, yahut haince bir bakış suretiyle onlarla konuşmaktan fitne korkusu dolayısıyla genç hanımlar bundan müstesnadır. Yaşlanıp kocamış ve acuze olmuş hanımlara ise, sözünü ettiğimiz hususlardan yana güven akında olduğundan dolayı selâm vermek güreldir. Ata ve Katade'nin görüşü budur. Mâlik ve İlim adamlarından bir grup

da bu kanaattedir.

Şu kadar var ki, Kûfeî alimler, selâm verenin kadınlara mahrem olmaması halinde selâm vermesini kabul etmez ve şöyle derler: Ezan okumak, kamet getirmek, namazda Kur'ân'ı açıktan okumak kadınlardan sakıt olduğuna göre, selâmı atmaları da onlardan sakıttır. O bakımdan hanımlara selâm verilmez. Ancak sahih olan birinci görüştür.

Çünkü Buharı, Sehl b, Sa'd'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bizler cuma günü gelmesinden dolayı sevinirdik- Ona, neden diye sordum, dedi ki: Bizim kocamış bir kadın vardı. Bu kadın Budaa'ya -İbn Mesleme der ki: Medine'de bir hurmalığın adıdır- birisini gönderir, oradan pazı kökleri aldırır, bunu tencereye koyar, üzerine de birkaç tane arpa öğütür atardı. Cuma namazım kıldık mı, namazdan çıkıp onun yanına gider, ona selâm verirdik, O da bu pişirdiği yemeği önümüze getirir, koyardı ve bundan dolayı sevinirdik. O sırada, ancak cuma namazını kıldıktan sonra kaylule yapar (öğle vakti dinlenmeye çekilir) ve yemek yerdik."[\[407\]](#)

8. Selam Şekli ve Adabı:

Selâmın da, selamın alınışının da işitilecek sesle olması sünnettir. Parmakla veya elle işaret, Şafî'ye göre yeterli değildir. Bize göre uzak olunması halinde yeterli gelir. İbn Vehb, İbn Mes'ud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: es-Selâm, aziz ve celil olan Allah'ın i simi erindendir. Allah, onu yeryüzüne dağım. O bakımdan onu kendi aranızda yaygınlaştırınız. Kişi, bir topluluğa selâm verip de onlar da selâmını alacak olurlarsa, onlardan bir derece üstün olur. Çünkü onlara (bunu) hatırlatmış olur. Şayet onlar selâmını almayacak olurlarsa onlardan daha hayırlı ve daha hoş olanlar onun selâmını alırlar

el-A'meş de, Amr b. Murre'den, o, Abdullah b. el-Haris'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Kişi, bir topluluğa selâm verecek olursa, onlara bir derece üstünlüğü olur. Eğer onlar selâmını almayacak olurlarsa, melekler onun selâmını alırlar ve onlara lanet okurlar.

Selamı alan kişi, cevabını işittirmelidir. Çünkü selâm verene selâmını aldığını işittirmeyecek olursa, ona cevap vermiş, yani selâmını almış olmaz. Nitekim, selâm veren bir kimse de eğer sesini selâm verdiği kimselere işittirmeyecek olursa, ona selâm vermiş sayılmaz. Aynı şekilde selâmı alanın da selâmı aldığı işitilmeyecek olursa, selâma cevap vermiş olmaz. Peygamber (sav):ın da şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Selam verdiğiniz takdirde sesinizi işittiriniz. Selamı aldığınız takdirde de sesinizi işittiriniz. Oturacak olursanız, güvenlikle

oturunuz. Kiminiz, kiminizin sözünü de alıp (başka yere) taşımasın." [408]
İbn Vehb der ki: Bana Usame b. Zeyd, Nafi'den şöyle dediğini haber verdi: Şam takihl erin den Abdullah b. Zekerriyya diye anılan bir adam ile yolda yürüyordum. Bineğimin küçük abdestini bozmak için durması beni alıkoydu. Daha sonra ona yetiştim, fakat selâm vermedim. Bana, selâm vermeyecek misin dedi. Şöyle dedim: Ama az önce seninle beraberdim. Dedi ki: Dediğin gibi olsa dahi (yine vereceksin). Çünkü Rasûlullah (sav)'ın arkadaşları birlikte yürürler, bir ağaç aralarına girer, onlan birbirinden ayırırdı. Fakat bir araya geldikleri vakit yine biri ötekine selâm verirdi. [409]

9. Kâfirin Selâmını Almak:

Kâfirin selâmını almanın hükmüne gelince, selâm verdiği takdirde ona: "Ve aieykum" denilerek selâmı alınır.

İbn Abbas ve başkaları der ki: "Bir selâmla selâmlandığınızda" âyetinden maksat şudur: Eğer bu selâmı veren kişi mü'min ise, "siz ondan daha güzeli İle selâmı alın." Şayet size selâmı veren bir kâfir ise, Rasûlullah (sav):tn dediği şekilde o selâm alınarak onlara: "Ve aieykum" denilir. Ata ise der ki: Âyet-i kerime yalnızca mü'minler hakkındadır. Onların dışında selâm veren olursa ona lıadis-i şerifte belirtildiği gibi "aleyke" diye cevap verilir.

Derim ki: Kâfir'in selâmı alınırken "ve aleyke" diye vav harfi başa getirilerek selâmın alınacağı belirtildiği gibi, Müslim'in Sahih'inde vavsız olarak sadece "aleyke" diye gelmiştir. Manası açık olan rivayet de budur. "Vav" ile birlikte selâmın alınmasını ifade eden rivayetlerde ise, anlaşılması güç olan bir taraf vardır. Çünkü, atıf edatı olan vav, ortaklığı gerektirmektedir. Bu ise, onların bize ölüm ile beddua etmelerinde bizim de onlarla beraber ortak olmamızı gerektirir. Bundan dolayı bunu te'vil edenlerin farklı görüşleri vardır: Bu görüşler arasında en uygun olanı şöyle demektir: Buradaki uvav", normal özelliği ile attf içindir.

Şu kadar varki, bizim onlara bedduamız kabul olunur. Fakat onların bize bedduaları kabul olunmaz. Nitekim Peygamber (sav) da böyle ifade buyurmuştur. Bu "vav"ın fazla olduğu da söylenmiştir, istinaf (cümle başı olmak üzere) olduğu da söylenmiştir. Ancak en uygun olanı birinci görüştür.

"Vav"sız rivayet mana itibariyle daha güzeldir. Ancak "vav"lı rivayet daha sahih ve daha meşhurdur, ilim adamlarının çoğunluğu da bu rivayeti benimsemiştir.

[410]

10. Zimmet Ehlinin Selâmını Almanın Hükümü:

Zimmet ehlinin selâmını almak hususunda görüş ayrılığı vardır. Müslümanların selâmını almak gibi onların da selâmını almak vacip midir? tbn Abbas, eş-Şa'bî ve Kaiade, âyet-i kerimenin umum ifade etmesini ve sahih sünnette onların selâmının alınmasını emreden buyrukları delil göstererek bu görüşü kabul etmişlerdir.

Eşheb ve İbn Vehb'in kendisinden yaptığı rivayete göre Ma'ûk, bunun vacip olmadığı görüşündedir. Eğer zimmet ehlinin selâmını alacak olursak, yalnızca "aleyke" deriz. İbn Tavs; zimmet ehlinin selâmını alırken "Selâm senin üstüne yükselsin; yani selâm üzerinden kalksın, diye cevap vermeyi tercih etmiştir.

Bazı ilim adamlarımız ise, "es-selâm" demeyi tercih etmişlerdir. Bundan kasıt, taş'tır. Malik ve başkalarının bu husustaki görüşleri hadis-i şerifte belirtilene uygun ve yeterlidir. İleride Meryem Sûresi'nde Hz. İbrahim'in babasına söylediği haber verilen: "Selam sana" (Meryem, 19/47) buyruğunu açıklarken zimmet ehline öncelikle selâm vermeye dair açıklamalar gelecektir.

Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız. İşlediğiniz takdirde birbirinizi seveceğiniz şeyi size göstereyim mi? Aranızda selâmı yaygınlaştırınız." [411]

İşte bu, selâmın müşrikler dışarda olmak üzere müslümanlar arasında yaygınlaştırılmasını gerektirmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [412]

11. Kimlere Selam Verilmez:

Namaz kılana selâm verilmez. Selam verilecek olursa, namaz kılan muhayyerdır. Dilerse parmağıyla işaret ederek selâmını alır, dilerse namazını bitirinceye kadar selâmı almaz. Namazı bitirdikten sonra seiâmı alır.

DePi hacette bulunana da selâm vermemek gerekir. Verilecek olursa, selâmı alma yükümlülüğü yoktur. Böyle bir durumda iken adamın birisi Peygamber (sav)'in yanına uğrar, Hz. Peygamber ona şu cevabı verir: "Benim bu halde olduğumu görür veya bu halde beni bulursan bana selâm verme. Çünkü (bu haldeyken) bana selâm verecek olursan, senin selâmını almam." [413]

Kur'ân okuyana da selâm vererek okumasını kesmeye sebep olunmaz. Kur'ân okuyana selâm verilecek olursa, muhayyerdır. Dilerse selâmı alır, di-ğerse okumasını bitirinceye kadar selâmı almaz. Okumasını bitirdikten sonra selâmı

alır. Avretini açmış olduğu halde hamama girene veya hamam ile ilgili bir meşguliyette bulunana da selâm verilmez. Bu durumda olmayana İse selâm verilir. [414]

12. Selam Vermenin ve Almanın Ecri:

Yüce Allah: "Şüphesiz Allah herşeyin hesabını hakkıyla yapandır" buyruğundaki "hasîb" kelimesi, koruyup gözetleyici demektir. Bunun kâfi gelen anlamında olduğu da söylenmiştir. "Hasbukellah: Allah sana yeter" ifadesinde olduğu gibi.

Katade der ki: Hasîb demek, hesaba çeken demektir. Beraber yemek yiyene (muvakil) anlamında ekîl denilmesi de böyledir. Bunun hesâbtan fâil vezninde bir kelime olduğu da söylenmiştir. Burada bu sıfatın zikredilmesi gayet güzeldir. Çünkü âyet-i kerimenin ifade ettiği mana, insanın yaptığından fazlasını alması yahut daha azını veya tam karşılığın alması ile ilgilidir.

Nesâî'de İmran b. Husayn'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav)'ın yanında bulunuyordum. Bir adam geldi ve selâm vererek; es-selâmû aleykum dedi. Rasûlullah (sav) onun selâmını aldı ve: "On" diye buyurdu. Sonra adam oturdu. Daha sonra bir başka kişi geldi, o da: Esselâmu aleykum ve rahmetullah dedi. Rasûlullah (sav) onun da selâmını aldı ve: "Yirmi" dedikten sonra adam oturdu. Bir diğeri daha geldi ve: Esseîâmu aleykum ve ralımetullahi ve berhakâtuhû dedi. Rasûlullah (sav.) onun da selâmını aldı ve: "Otuz" dedi.

[415]

Görüldüğü gibi bu haber tefsir edici bir haber olarak gelmiştir. O da şudur: Her kim müslüman kardeşine selâmun aleykum diyecek olursa ona, on hasene yazılır. Eğer esseîâmu aleykum ve rahmetullah diyecek olursa, ona yirmi hasene yazılır. Şayet esseîâmu aleykum ve rahmetullalı ve berâkâtu-hu diyecek olursa, ona otuz hasene yazılır. Selamı alana da aynı şekilde ecir verilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [416]

[1] Tirmizi, Tefsir 4, süre 8.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/160-161.

[3] Buhari İlim 15, Zekât 5, Ahkâm 3, İ'tisâm 13, Tevhid 45 ; Müslim, Salâtul-Müsâfirîn 268 ; İbn Mace, Zühd 22; Müsned, I, 385, 432, II, 9, 36.

- [4] Buhâri, İlim 15.
- [5] Buhâri, İman 26, Temenni 1; Müslim, İnulre 103, 106; Nesai, Cihâd 18, 30; İbn Mâce, Cihâd 1; Muvatta', Cihad 27, 40; Müsned, II, 231, 424, 473, 496, 502.
- [6] Buhâri, Temenni 1.
- [7] Buhâri, Meğâzi 83 (yakın ifadelerle): el-Azızı, es-Sirâcu'l-Munîr Sağîr, III, 249-
- [8] Buhâri, Cihâd 6, 21; Müslim, İmare 108, 109; Nesâi, Cihad 34 (yakın ifadelerle).
- [9] Müslim, Tahâre 39; Nesai. Tahâre 110; İbn Mâce Zühd 36; Muvatta', Tahâre 28; Müsned, III, 300, 408.
- [10] Tirmizi, Zühd 17; Müsned, IV. 23.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/161-163.
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/163
- [13] Tirmizi, Deavât 115.
- [14] Tirmizi, Deavât 2; İbn Mâce, Dua 1; Müsned, II, 477.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/164.
- [16] Buhâri, Ferâiz 16; Tefsir 4. sûre 7
- [17] Taberi, V, 53; İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, XII, 30 v.d.dii İbn Battil'in bu açıklatıusınn cevap verilmektedir. Ayrıca Tefsir bölümündeki rivayete dair açıklamalar için de; VIIV 962 v.d.na bakılabilir.
- [18] Buhari, Tefsir 4. sûre 7.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/165-166.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/166-167.
- [21] Buhâri, Ferâiz 15, Müslim, Ferâiz 2-4; Ebû Dûvûd, Feraiz 7; Tirmizi, Fey 8; İbn Mâce, Ferâiz 10; Dârimi, Ferâiz 28; Müsned, I, 292, 313, 325 (bu manada).
- [22] Tahâvi, Şerhu Meâni'l-Âsar, IV, 403.
- [23] Buhârî, Ferâiz, 24; Ebû Dâvud, Zekat 29; Nesai, Zekât 91; Tirmizi, Zekât 21; Müsned, VI, 8, 10.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/167-168.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/168.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/168.
- [27] el-Vahidi, Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân, s.155.

[28] Suyûti, ed-Durru'l-Mensur, 111, 513

[29] Az önce geçen 32, âyet 1. başlığa bakınız.

[30] Bununkı eşya ve cisimlerin esaslarını teşkil eden ve onlara kara ki eristik özelliklerini veren unsurlar;! atıfta bulunmaktadır. Eski Yunan Filozoflarındım bazılarına göre eşya ve varlıkların dört temel unsuru (ögesi); toprak, su, ateş ve havadır. Toprak ve ateş, kumluk ve hanimi; su ve hava da nemftik ve yumuşaklığı doğurur,.. Su yaklaşım ve yorum tattı, Grek Felsefesi ile birlikte İslâm âlemini de elkilemiştir. Bu tür açıklamalar böyle bir etkilenmenin sonucudur.

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/169-171.

[32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/171.

[33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/171-172.

[34] Ahmed Abdurrahman el-Benna, Minhatsu'l-Ma'bûd fî Tertibi Müsnedi't-Tayalisî Ebî Dâvûd, Beyrut, 1400, I, 304; ayrıca; Ebû Dâvûd, Zekât 32; İbn Mâce, Nikâh 5.

[35] Ebu Dâvûd, Zekât 32;

[36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/172-173.

[37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/173.

[38] Ebû Dâvûd, Nikah 40; Tirmizi, Rada 10; İbn Mace, Nikâh 4, Müsned, IV, 381, V, 228. VI. 76.

[39] İbn Mâce, Nikâh 41, Müsned, IV; 381.

[40] Hadisi, Suyûti'nin belirttiğine göre Hatîb, Enes'ten "'Herhangi bir kadın, kocasının izni olmaksızın evinden dışarı çıkarak olursa, evine geri dönünceye yahut kocası ondan razı oluncaya kadar yüce Allah'ın gazabı içerisinde" anlamında rivayet erraişir. (el-Azizi, el-Sirâcu'l-Munîr Şerhu'l-Câmi's'-Sağır II. 103.)

[41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/174.

[42] Bk. et-Takrim, 66/3-4 ayetlerin tefsiri,

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/174-175.

[44] Müslim, Hacc H7; Ebû Dâvûd, Menâsik 56; İbn Mâce, Menâsik 84; Dârimi, Menâsik 3-4.

[45] Tirmizi, Radâ 11, Tefsir 9. sûre 2; İbn Mace, Nikâh 3; Müsned, V, 73.

[46] Az önce aynı manayı ihtiva eden hadisler geçti.

- [47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/175-177.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/177.
- [49] İbn Mâce, Nikâh 51; Müsned, I, 20.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/177.
- [50] el-Azizî, es-Sirâcü'l-Munir, II, 291.
- [51] Müslim, Talak 36; Ebü Dâvûd, Talâk 39; Tirmizî, Nikah 38; Nesai, Nikâh 23; Dârimi Nikâh 7; Muvatta', Talâk 67.
- [52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/177-179.
- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/179-180.
- [54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/180-181.
- [55] Nesa'inin Sunen'inde îesbit edemedik. Eserlerinin herhangi birisinde yer alan bir rivayet olma ihtimali vardır. İbn Abdi'l-Berr, el-îstîzkâr, XVIII, 110'da zikretmektedir. Eserin muhakkiki Abdulmu'ti Kal'acî'nin ilgili notta belirttiğine göre rivayet Abdurrezzak'ın el-Musannef'inde (VI, 53) yer almaktadır.
- [56] Dârukutni, III, 295; İbn Abdi'l-Berr, et-îsüzkâry XVIII, 109-110
- [57] İbn Abdi'l-Berr, a.g.e., XVIII, 109.
- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/181-183.
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/183.
- [60] Buhart, Vekâlet 13, Sulh 5, Şurût 9, Ahkâm 29, Âhâd 1, Eymân 3; Müslim, Hudûd 25; Tirmizt, Hudûd 5, 8, Nemi, Kudâd 22; İbn Mâce, Hudûd 7; Dâriml, Htidûrt 12; Müsned, IV, 115, 116.
- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/183-185.
- [62] Müslim, Zuhd 46; İbn Mâce, Zühhd 21.
- [63] Dârukutni, I, 51.
- [64] Dârukutni, I, 51.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/185-186.
- [65] Burada merhum Kurtubî, yalnızca "mesele" deyip bu başk altındaki açıklamaları yapmaktadır. Bundan dolayı ayrıca ona numara vermedik,
- [66] Cibril hadîsi aslında pek çok yerde geçmekle birlikte; İbn Ömer'in söylediği bu sözlerin de yer aldığı rivayetlerin geçtiği yerler şunlardır: Müslim, İman 1; Ebü Dâvûd, Simne 16; Tirmizl, İman 4; Müsned, II, 107.
- [67] İbn Mace, Zühhd 21; Müsned, III, 466, IV, 215.

[68] İbn Mâce, Zühd 21.

[69] İbn Mâce, Zühd 21; Müsned, IV, 124.

[70] Tirmizî, el-Hakim, Nevadirü'l-Üsûl, II, 585.

[71] Hadisin Müsned, IV, 124 ile Nevadirü'l-Usûl, II. 585'te yer altın rivâyetlerinde "gizli şehvet" böylece açıklanmaktadır. "Kışı oruçlu olarak saixılın eder, omm arzu cıtiği şeylerden birisi ona arz edilir, o da orucunu bırakır (ona gider). " (Ayrıca; el-Heysemi. Mecmau'z-Zevâid, III, 201)

[72] İbn Mâce, Zühd 25; Tirmizi, Zühd 49.

[73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/187-189.

[74] Tirmizi, Bîrr 3; el-Hâkim , el-Müstedrek, IV, 152. Ancak "anne-baba" anlamına gelen "el-vâlîdeyn" yerine, "baba" anlamına gelen; "el-valid" şeklindedir. Ayrıca bk. el- Heysemî, Mecmau'z Zevaid. VIII, 136.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/189.

[75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/190.

[76] Bu beyitin şairi Alkame b. Abde, övdüğü el-Haris b. Cebr'in evinde esir bulunan kardeşi Şasi serbest bırakmasını kastediyor, (İbn Manzûr, Lisanû'l-Arab, I, 277)

[77] Buhari, Edeb 28; Müslim, Bîrr 140; Ebû Dâvûd, Edeb 123; Tinnizi, Bîrr 281 İbn Mâce, Edeb 4; Müsned. 11, 85, 160, 259.

[78] Buhârî, Edeb 29; Müslim, İman 73; Müsned, IV. 31. VI, 3S5.

[79] el-Aclunî, Keşfüt-Hafâ, I, 328, zayıf olduğu kaydıyla.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/190-191.

[80] Buhari, Edeb 32, Şufa 3, Hibe 16; Müsned, VI 175- 187. 197 239.

[81] Buhari, Şuf'a 2. Hiye 14,15; Ebû Dâvud, Bıyyü', 73; Nesai, Buyû' 109: İbn Mâce, Şuf'a 2; Müsned, V, 10, 390.

[82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/191-192.

[83] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, VIII, 169. Ravilerinden Yusuf b. es-Sefer'nin metrûk Sarravi olduğu kaydıyla.

[84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/192-193.

[85] Müslim, Bîrr 142-143; İbn Mâce, Et'ime 58; Dârimî, Etime 37; Müsned, V, 161, 171.

[86] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/193.

[87] Müslim, Bîrr 143.

[88] Muvatta, Sıftıt'ün-Nelsiyy 25. Sadaka 4; Buhâri, Edeb 30, Hibe 1; Müaltn, Zekât 90: Timizi, Velâ 6; Müsnvd, il, 264 307, 432. 493 506

[89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/193-194.

[90] Buhari, Mezâlim 20; Müslim, Mıısâkaaî 136; Ebû Dâvût, Akdiye 31; İbn Mâce, Ahtânn 15; Muvatta, Akdiye, 32; Müsned, II., 240, 463.

[91] Müsned, V, 72.

[92] Buhâri, Ezan 166, Nikah 116; Müslim, Salât 134; Dârimi, SdJflı 57; Müsned II, 9.

[93] Muvatta, Akdiye 33.

[94] İbn Abdi'l-berr, el-îstizkâr, XXII, 230 ensarinin" şeklinde, tekil olarak geçmektedir.

[95] İbn Abdil-Berr, a.g.e., XXII, 229-231.

[96] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/194-196.

[97] Buna yakın ve biraz daha kısaca bir rivayeti el-Heyseniî, Mecmau'z Zevaid, I65'te Muâviye b. Hayde'den-ve senesinde zıryjf bir rfivi bulunduğu kaydıyla zikretmektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/196-197.

[98] Hadisin kaynağını tespit edemedik. Kıırtubi nîn de belirli bir kaynağa dayandırmaksı-zın, "vârid okın haberde" ifcidesinj kullanması, bizzat kendisinin de bn rivayetin sağ-liimlğından emin olmadığını ortaya baymaktadır.

[99] Ebu Dâvûd, Edeb 123; Tirmizî, Bırr 28 aynca Hz. Âîşe yoluyla rivayet edilen badis ve kaynakları için de "dördüncü başlık" a bakınız.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/197.

[100] Suyûti, ed-Durru'l-Mensû.r: İl, 531-532.

[101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/198.

[102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/198-199.

[103] Müslim, Eyman 38-40; Buhâri, İmân 22, Itk 15

[104] Ebu Dâvud, Edeb 124; Müsned, V, 1Ö8, 173.

[105] Müslim, Eyman 41.

[106] Buhâri, Itk 17; Müslim, Elfâz 13-15; Ebû Dâvûd. Edeb 75; Müsned, II, 316, 422, 444, 463, 484, 491, 496, 508.

[107] Müslim, Zekat 40.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/199-200.

- [108] Müslim, Eyman 30; Ebû Dâvud, Edeb 124; Miisned, II, 45, 61.
- [109] Buhâri, Hadûd 45; Muühn, tfymün 37: Ebû Dâvûd, Edeb 124; Tirmizi, Bîrr 30; Müsned, II, 431, 500.
- [110] îbn Mâce, Edeb 10: Müsned. I, 4,7, 12.
- [111] Buraya kadar: Ebû Dâvûd, Edeb 124.
- [112] Bunu yakın ifadelerle; el-Azm, es-Sirâcu'l-Munîr Şerhu'l-Câmiu's- Sağîr, II, 357.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/199-200.
- [113] Buhari, Itk; Müslim, Eyman 44-Musned, II. 330, 402.
- [114] Buhâri, Itk 16,17; Müslim, Eymân 43; Ebü Dâvûd, Edeb 125; Muuetta; İsti'zan 43; Müsned, Tl, 20, 102, 142.
- [115] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/201.
- [116] Hadisin buruya kadarki bölümü daha önce dördüncü taşlıkta geçmiştir. Kaynaklar için oraya bakılabilir.
- [117] el-Beyhaki, es-Sunenu'l Kübra, v, III. 19.
- [118] el-Beyhaki a.g.e. VII, 79, el-Azîzi, es-Siracül-Munir Şerhül-Câmiu's Sağîr, III, 249.
- [119] Hadisin kaynakları için ayrıca bk. Eba'l-Leys es-Semerkarıdî, Bahru'l-Ulûm, Beyrut. 1413/1993.1, 354. dn 1.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/201-202.
- [120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/202.
- [121] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/203.
- [122] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/203-204.
- [123] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/204-205.
- [124] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/205.
- [125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/206.
- [126] Müslim, Sıfatu'l-Munâfikın 56; Müsned, III, 123, 283.
- [127] Buhâri, Tevhid 24; Müslim, İman 302; İbn Mâce, Mukaddime 9: Müsned, III, 94.
- [128] îbn Kesir, II, 267; Suyûti. ed-Durru'l Mensur, II, 540.
- [129] Sıyuti. ed-Durru'l-Mensur, II. 541.
- [130] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/206-209.

- [131] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 4: Suyuti, ed-Durru'l-Mansur, II, 541-542
- [132] Buhâri, Tefsir 4. sure 9; Fedâilî'l-Kur'an 33. 35; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 248; Ebû Dâvûd, İlim 13; Tirmizi, Tefsir 4. sûre 10, 11; İbn Mâce, Zühd 19; Müsned, I, 374, 380,433.
- [133] Müslim, Salatu'l-Müsafirîn. 247.
- [134] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/209-211.
- [135] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/211-213.
- [136] Ancak, görüleceği gibi başlıklar, kırkdört değil, kırkbeştir.
- [137] Ebû Dâvûd, Eşribe 1; Nesai, Eşribe 1; Tirmizi, Tefsir 5. sûre 8; Müsned, I, 53.
- [138] Tirmizi, Tefsir 4, sûre 12 Ayrıca; Ebû Davud, Eşribe, 1.
- [139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/213-215.
- [140] Buhâri, Vudû 53; Müslim, Salatu'l-Müsafirîn 222; Ebû Dâvûd, Tatavvu' 18; Tirmizî, Salât 146; İbn Mâce, İkametu's-Salat 184; Muvatta; Salatu'l-Leyl 3; Müsned, VI, 56, 202, 259.
- [141] Ebu Dâvûd, Tahâre 43; Tirmizi, Salât 148; İbn Mace,, Tahâre 114; Müsned, V, 250, 260, 261, 280 (.yakın ifadelerle).
- [142] Buhari, Ezan 42, Et'ime 58; Müslim, Mesâcid 64-66; Ebû Dâvûd, Et'ime 10; Tirmizi, Salât 145; Nesai, İmame 51; İbn Mace, İkametu's-Salât 34; Müsned, III, 100, 110, 161... IV, 49, 54, VI, 51, 194, 291...
- [143] Ebû Dâvud, Eşribe 1.
- [144] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/215-216.
- [145] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/216.
- [146] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/216-217.
- [147] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/217.
- [148] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/217-218.
- [149] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/218-219.
- [150] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/219-220.
- [151] Müslim, Hayz 80, 81; Ebû Dâvûd, Tahâre 83 ayrıca bk. Buhâri, Vudû, 34; Müslim, Hayz 84, İbn Mâce, Tahare 130; Müsned, III, 21 26.
- [152] Buhari,Gusl 29.

[153] Müslim, Hayz 82.

[154] Tirmizi, Tahâre 81.

[155] Müslim, Hayz 88; Müsned, VI. 47 ve 112'de ise rivayet muhtasardır.

[156] Buhari, Gusl 28; Müslim, Hayz 87; Ebû Dâvûd, Tahare 83; Nesai, Tahare 129; İbn Mâce, Tahâre 111; Dârimî, Vudû 75; Müsned, II, 234, 347, 393, 471, 520.

[157] Müslim, Hayz 87.

[158] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/220-221.

[159] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/221-222.

[160] Bu lafızla değil de; "Mü'min bazılarındaki; Müslim, necis olmaz' anlamında: Buhârî, Gusl, 23, 24, Cenâiz 8; Müslim, Hayz 115, 116; Ebu Dâvûd, Tahare 91; Tirmizi, Tahare 89, Nesâi. Tahâre 172; İbn Mâce, Tahare 80, Müsned, II, 255, 582, 471. V, 354, 402.

[161] Ebû Dâvûd, Tahâre 92.

[162] Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 45; Müslim, Fedailu's-Sahabe 2; Tirmizi, Menakıb 15; Aynı manada ve yakın lafızlarla; Buhârî, Salat 80; Müsned, I, 270, Hz. Peygamberin Hz. Ali'ye hitabı olarak.

[163] Tirmizi, Menâkıb 20. Dirar b. Surad'ın: "Yol üzerinde bu halde mecsitden geçeninin yalnız ikisine hâkl olduğu" şeklindeki açıklanmış naklettikten sonra Tirmizi hadisle ilgili olarak şunları söylemektedir: "Bu, basen garip bir hadistir. Bu hadisi başka bir yoldan (vech) bilmiyoruz. Muhammed b. İsmail (Buhârî) benden bu hadisi dinledi: garip karşıladı.

[164] Tirmizi, Menakıb 20. "Bu garip bir hadistir" kaydıyla; Müsned, I. 175, 11, 26, IV, 369.

[165] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/222-225.

[166] Tirmizi, Tahâre 98; İbn Mâce, Tahâre 105.

[167] Dârukutni, I, 219.

[168] İbn Mâce, Tahâre 105. Ayrıca yakın lafızlarla: Ebû Davûd, Tahare 90; Nesâî, Tahare 171; Müsned, I, 84, 107, 124.

[169] Dârukutni, I, 120.

[170] Darakutni, I, 120.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/225-226.

[171] Ebu Dâvûd, Tahâre 97; Tirmizi; Tahâre 78; İbn Mâce, Tahare 106.

[172] Ebû Davud'un "Sünen" i talebesinden yedi kişi tarafından rivayet edilmiştir. Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr el-Lului (333^994) ile, Ebî Bekr Muhammed b. Bekr b. Abdirrezzak b. Dâse el-Temmar (346/957) bunlardan ikisidir. (Y. Doç. Dr. İ. L.. Çakan, Sünen-i Ebû Dâvûd Tercüme ve Şerhi'ne "Mukaddime", İstanbul 1987, XI,)

[173] Ebâ Dâvûd, Tahâre 97 el-Hüris b. Vecih, hem Tirmizi'nin hem de İbn Mâce'nin rivayetlerinde de geçmektedir. Tirmizi'de belirtilen yerde (Tahare 79) merhum A. M. Şakir'in de bu doğrultudaki bir takım açıklamaları yer almaktadır.

[174] Buhâri, Vudû' 59, Akika 1; Müslim., Tahâre 101; Nesaî, Tahâre 189; İbn Mâce, Tahâre 77; Muvatta, Tahare 109; Müsned, VI, 52, 210.

[175] Buhâri, Vudû' 59; Müslim, Tahâre 103, 104; Nesaî, Tahâre 189: İbn Mâce, Tahâre 77; Muvatta, Tahâre 110; Müsned, VI, 355.

[176] Buhâri, Gusl 5,6; Müslim, Hayz 35-39; Ebû Dâvûd, Tahare 97 v.s.

[177] Darakutni, I, 120.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/226-229.

[178] Ebû Dâvûd, Tahâre 97, hadis 246. Ancak; "yedi defa" kaydı olmaksızın, "fercini yıkadı" şeklinde.

[179] Ebû Dâvûd, Tahâre 97, hadis 247.

[180] Darakutni, I, 120.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/229.

[181] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/230.

[182] Ebû Dâvûd, Tahâre 97; Hadis no; 242 Tirmizî, Tahâre 76.

[183] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/230.

[184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/230-231.

[185] Buhâri, Bedü'l-Vahy 1, İman 41 ve daha bir çok yerde; Müslim, İmâ re 155; Ebû Dâvûd, Talâk 11; Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 16; Nesaî, Tahkire 60, Talak 24, Eyinân 19; İbn Mâce, Zühd 26; Müsned, I, 25, 43.

[186] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/231-232.

[187] Buhari, Gusl 2; Müslim, Hayz 40,41; Ebû Dâvûd, Tahâre 96; Nesaî, Tahare, 144, Gusl 8; Dârimî, Vudû 68; Mavatia, Tahâre 63, Müsned, VI, 37,199.

[188] Müslim, Hayz 41, Hzcc 83; Tirmizi, Hacc 107.

[189] Buhari, Vudû, 47; Müslim, Hayz 51.

[190] Fark, Sâ' Mekkük, Mud gibi ölçeklerin miktarları İle ilgili açıklamalar için

bk. M. Necmuddin el-Kûrdî, Şer'i Ölçü Birimleri ve Fıkhi Hükümleri, Terceme: İbrahim Tüfekçi, İstanbul 1996 sf 153 v.d. Dr. Vehbe ez-Zuhayli el-Fıkhul-İslami, I, 75.

[191] Müslim, Hayz 50; EbûD&vûd, Tahâre 44; Nesaî, Tahâre 58, 143, Miyâh 13; Tirmizi, Sı-fatul-Cenae 76; Dârimî, Vudti 33; Müsned, İTİ, 112, 116, 259, 2S2, 290.

[192] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/232.

[193] Bu rivayeti senediyle kayd edenı tespit edemedik. Nüzul sebebini bu şekliyle EbuVLeys es-Semarkandî, Bahru'l-Ulûm ü, 357)'da kayd etmektedir.

[194] Muvattâ, Tahâre 89; Buhâri, Teyemmüm 1; Müslim, Hayz 108.

[195] Buhâri, Teyemmüm 1, Tefsir 4. sûre 10; 5. sûre 3, Libâs 58.

[196] Nesaî, Tahâre 194 ve 204'te Hz. Âişe'den bu rivayeti kaydetmekle birlikte; merhum Kurtubi'nin zikrettiği teferruattan söz etmemektedir. Ancak Buhâri, Teyemmüm 2, Lîbâs 58, Nikah 65, Fedâilu Ashâbi'n Nebiyy 30; Müslim, Hayz 109 vs.de Hz, Âişe'nin bu gerdanlığı, Hz. Esmâ'dan ariyeten almış olduğunu açıkça zikretmektedir.

[197] Suyûti ed-Durru'l-Mensûr, 11, 549.

[198] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/232-235.

[199] Dârakutnî, I, 177.

[200] Hadis az sonra etraflı bîr şekilde zikredileceğinden kaynakları orada belirtilecek.

[201] Ebû Dâvûd, Tahâre 124; Dârakutnî, I, 178,

[202] Dârakutnî, I, 185.

[203] Ebû Dâvûd, Tahâre 125; Dârakutnî, I, 190-191.

[204] Dârakutnl, I, 190.

[205] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/235-238.

[206] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/238.

[207] Buhâri, Teyemmüm 3; Ebû Dâvûd, Tahâre 122; Nesâî, Tahare 195; Müsned, IV, 169.

[208] Müslim, Hayz 114. Ancak "Bi'ri Cemel" tabiri var.

[209] Dârakutnî, I, 177.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/238-240.

[210] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/240-241.

[211] Muvatta', Tahare 11.

[212] Tahâre 71, Nesâî, Tahâre 98, 113,114; İbn Mace, Tabâre 62; Müsned, IV, 239, 240; Dârakutnî I, 197.

[213] Ebû Davûd, Tahâre 79; İbn Mâce, Tahâre 62; Darakutni I, 161.

[214] Dârimi, Vudu' 48; Müsned, IV, 97 ve Dârakutni 1, 160.

[215] Buhari, Mevakit 24; Müslim, Mesâcid 220, 221: Nesâî, Mevâkîf 21; Müsned, II, 88- 126; Ayrıca bk. Buhari, Mevakit 22,24: Müslim, Mesâcid 225; Nesâî, Mevakit 21; Dârimi, Salat 19.

[216] Dârakutni, I, 123.

[217] Tirmizi, Tahâre: 57; Ebû Dâvûd, Tahâre 79; Müsned, I, 256.

[218] Darakutni, I, 160.

[219] Ebû Dâvûd, Tahâre 79, Hadis No: 202.

[220] Dârakutni, I, 161. Ebül-Tayyip Muhammed Âbâdî, hadis ile ilgili ravilerinden Ömer b. Harun'un zayıf bir râvi olarak değerlendirildiği İm iş olduğunu kaydetmiştir.

[221] Buhârî Hayz 10, İ'tikâf 10, Ebû Dâvud, Savm 81; İbn Mâce, Siyam 66; Dârimi, Vudu' 94: Müsned VI, 131.

[222] Dârakutnî, I, 177.

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/241-244.

[223] Arnmar b. vasir'in rivayeti için bk. Buhârt Teyemmüm 4, 5, 8> Müslim, H,ny2 110, 112; EbûDâvûd, Tahâre 121; Nesâî, Tahare 195, 196,198, 199, 200, 201. İmrân b, Husayn'ın rivayeti için bk. Nesai, Tahâre 2Q2. Ebû Zerr'in rivayeti için bk. Ebû. Dâvûd, Tahâre 123; Tirmizi, Tahsre 92; Neatti, Tahâre 203.

[224] Dârakutnî, 1,138. Ayrıca: Ebû Dâvûd, Tahare 68; Tirmizi, Tahâre 63; Nesai. Tahâre 121; İbn Afcîc^ Tahnre 69; Müsned, VI, 2, 210.

[225] Darakutni, 1,139. Konu ile ilgili rivayetlerin değerlendirilmesi için hadisin bundan önceki notta gösterilen yerlerde gerek kitap sahiplerinin, gerekse sarıhlerinin notlarından başka, ez-ZeyLil, Nasbu'r-R&ye, I, 70-?6ya da bakılabilir.

[226] **Mulâmese Satışı:** Bu, elbiseye eldeğdirdiğin taktirde, oou sana şu kadara sattım, denilerek yapılan, (Dr. Velibe ez-Zuhaylî, el-Fıkhu'İslâm ueEdilletuhû, IV , 397) ya da: düşük yahut karanlıktaki bir elbiseye (kumaşa) elinin değmesi hainde, dokunmakla yetinerek muhayyerlik hakkı olmaksızın yapılan ve sahih olmayan (a.g.e., IV, 516) bir sn-tış çeşididir.

[243] Burada merhum müfessiriinizin kanaatini destekleyen İbn Hacer'in karoitine işaret et-" meyi uygun görmekteyiz- İbn Hacer diyor ki, "Ayetlerin (en-NLs&, 4/43 iie el-Mâide, 5İS) "Eğer hasta ohır veya— herhangi biriniz ayak yolundan gelirse.." bölümü her iki âyette de ortak lafızlardır. Musannifin

(Buhâri'nin bu bölümün en-Nisâ Sûresi'nde Tefsiri bahsinde ele almış olması en-Nisâ Sûresi'ndeki âyetin, Aîşe (r.nnharnın başından geçen olayla ilgili olarak nazil olduğu intibainı vermekledir." (İbn Hacer, Fet-hu't-Bâri, VI11, 100} Ancak İbn Hacer başka yerde (I, 517) Buhâri'nin Aınr b. e)-Hâris yoluyla gelen rivayete dayanarak Teyemmüm âyetinin el-Mnide'deki ayet olduğunu açıkça benimsemiş olduğunu belirtmektedir

[244] Bu âyetin tefsirinde 20. başlığın baş taraflarında kayd edilen hndis-i şerife atıfta bulunmaktadır.

[245] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/257-258.

[246] Ebû Dâvûd, Tahâre 123; Tîrmizl, Tabure 92; Nesaî, Tabâre 203; Müsned, V, 146, 147, 155.

[247] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/258-259.

[248] Bir önceki notta belirtilen yerler.

[249] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/259.

[250] Ebû Dâvûd, Tabure 126

[251] Dârakutnî, I, 188. 189. Ayrıca bk, Nesâc, Gısl 27; Dârimi, Vııdu' 65.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/259-260.

[252] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/260-261.

[253] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/261-262.

[254] Müsnedf III, 61; ayrıca bk. Buhâri, Mezâlim 22, İsci'zân 2; Müslim, Libâs 114; EbûDâ-vûd, Edçb 12; Tirmizt, îsü'zün 30; Dârimî, îsî'zân 22; Müsned, III, 36, IV, 30.

[255] Bu anlamdaki bir hadis otuzdördüncü başlığın bn taraflarında geçmiştir, Kaynakları için oraya bakılabilir.

[256] Buhâri, Teyemmüm 6, 9; Nesâî, Taîiâre 202: Müsned, IV

[257] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/262-264.

[258] Hadis, 23. başlığın son tanıtılarında geçmişti. Kaynakları için oraya bakılabilir.

[259] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/264-265.

[260] Buhâri, Teyemmüm 8. Ayrıca: MasUm, Hayz 110; Ebû Dâvûd, Tahrir 121; Nesât Tahâre 198, 201; Miisned, IV, 2Ğ4, 265, 319, 396.

[261] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/265-266.

[262] Ebû Dâvûd, Tahâre 121.

[263] Dûrakutnî, I, 182.

[264] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/266-268.

[265] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/268.

[266] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 553.

[267] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/270-273.

[268] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 555.

[269] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/273-275.

[270] es-Suyûü, ed-Durru'lüensûr, II, 557.

[271] Tirmizî, Tefsir 4. sûre 23.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/275-276.

[272] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/276-277.

[273] Müslim, Âdâb 19. Yakın manada: Buhârt, Edeb 108; İbn Mâce, Edeb 32.

[274] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/277.

[275] Buhârî, Şehâdât 16, Edeb 54,95; Müslim, Zflhd 65, 66; Ebtîl Dâvûd, Edeb 9; İbn Mâce Edeb 36: Müsned, V, 41, 46, 47, 51.

[276] Buhârî, Şehactit 17, Edeb 54; Müslim, Zühhd 67; Müsned, IV, 412

[277] Müslim. Zühhd 69: Ebû Dâvûd, Edeb 9; Müsned, VI, 5; ayrıca bk: Zühhd 68; Tirmizî, Zühhd 55; İbn Mâce Edeb 36.

[278] Buhârî, Enbiyâ 48; Dârimi Rikank 63; Müsned, I, 23, 24, 47, 55.

[279] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/278-279.

[280] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/279-280.

[281] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/280.

[282] Ebû Dâvûd, Tıb 23; Müsned, III, 477, Vt 60. Hadiste ve açıklamasında geçen terimler şöyle açıklanmıştır;

Hatt (çizgi çekmek); Bu işle tanınmış kimseye bir para verilir; o da yumuşak bir yere bir çok çizgi çeker, sonra onları İkişer ikişer silmeye başlardı. Geriye tek çizgi kalırsa, işin gelen şahsm istediği gibi olmayacağına, iki çizgi kalırsa istediği gibi olacağına delil kabul edilirdi. (İbnu'l-Esir, sn-Nihûye, II, 47).

Tark: Kadınların yaptığı şekilde çakıl taşlarını atmak demektir. Remi denilen (bir çeşit falcînk, kâhincilik) olduğu da söylenmiştir, fîbnu'l-Esir, en-Nihâye, 117, 121; İbn Manzûr, Lisâ-nüt-Arab, X, 215).

Tiyare: Bir şeyin uğursuzluğunu kabul etmekt uğursuzdur diye ondan çekinmek. Ubnu'l-Esir, en.-Nikâye, IIIP 152.

îyâfe: Kuşları ürkütüp isimlerini, seslerini, gidiş yönlerini uğur saymaktır. (İbnu'l-Esir, en-Nihâye, III, 330.

[283] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/280-281.

[284] el-Vâhidî, Esbâbu. Nuzûli'l-Kur-ûn, s. 160; es-Suyûtî, ed-Durru't-Mensût, II, 562-563.

[285] Nakîr ve benzeti kapları kullanmayı ynsnkLıyan hadislere örnek: Buhâri, İman 40: Müslim, İman 2,5-26; bu yasağın neshediliğine örnek: Buhâri, Eşribe 8.

[286] Bize sövmeye kalkışma! Biz tle bunu etkisiz kılarız'7 yani snna karşılığını veririz, demek istiyor. (İbnu Münsûr, Lisânu't-Arab I 713.)

[287] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/281-283.

[288] İbn Mâce, Ziihd 22 (Zevğid'de, hadisın zayıf olduğu kaydediimektedir); Ebû Dâvâd, Edeb 44, (6bü Hureyre'den. Buhari'nin hadis ile ilgili notla; bu hadisi sahih görmediği kaydedilmektedir.)

[289] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/284-286.

[290] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/286-287.

[291] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/287.

[292] Buhâri, İsti'zân 12, Kader 9; Müşlim.Kader 20, 21, Ebû Dâvûd Nikâh 43; Müsned, II, 276, 317,329...

[293] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/287.

[294] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/288-291.

[295] el-Vâhidî, Esbabu Nuzû.li'l Kur'an, s. 162; es-Suyûtî, ed-£>urru'l-Mensürt II, 570-571.

[296] el-Heysemîr Mecmau'z-Zevâid, V, 292-293, RSvilerinin sika oldukları kaydıyla.

[297] Dârakutni, III, 35. Ebû Hureyre ve Enes < r. anhumâ İ yoluyla gelen rivayetler de aynı yerde.

[298] Tirmizi, Buyu", 39, Vesaya 5; Ebû Dâvûd, Buyu 88; İbn Mâce, Sadakat 5,9; Müsned. V, 267,293: Dârakutni, III, 41.

[299] Dârakutni, III, 40

[300] Dârakutni, 111,41.

[301] Dârakutni, III, 38-39 : Peygamber Honeyn'e gideceği vakit bu silâhtan Safvün'dnn ariyet olarak istemişti.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/291-294.

[302] Müslim İmare 13; Nesai. Âdnbu'L-Kudnt 1; Müsned, II, 160, 203

[303] Buhâri, Cumua 11, İstikraz 20, Vesaya 9, Itk 17, 19, Nikâh 81, 90 Ahkâm 1; Müslim, İmâre 20; Ebu Davud, Harac 1; Tirmizi, Cihad 27; Müsned, II, 5, 54, 108, 121.

[304] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/294-295.

[305] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/296.

[306] Buhâri, Tefsir 4. sûre 11; Müslim, İmâre 31, Tirmizi Cihâd 3; Nesai, Rey'm 23; Müsned, I, 337.

[307] Buhâri, Meğazî 59; Ahkâm 4, Ahbaru'l-Âhad 1- Müslim, İmâre 39,40; Ebü Dâvûd, Cihad 88; Nesai, Beynt 24; Müsned, I, 32, 94,124 (hepsi Ali -r.a- den); İbn Mâce, Cihad, 40 (Ebu Said el-Hudrî'den).

[308] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/297-299.

[309] Bu lafızla: Ebû Dâvûd, Salât 131'de rivayet edilmiştir. "Yunâzinni: Benimle çekişiyor" yerine; Unâzett; Benimle çekişiliyor' lafzıyla: Ebû Dâvûd, Salât 132; Tirmizi, Salat 116; Nesai, İftirah 28; İbn Mâce, İkamein's-Salât 13; Muvatta, Salât 44; Müsned, II, 240, 284, 285. 302, 487, V, 345.

[310] Ali (r.a.), kendisine: "Siz Ehl-i Beyte, size özel bir şey vnr imdir?" diye soran bir kimseye burada kayd edilen sözlerle cevap vermişti. Sözü edilen sahife ise; kılıcınm kınında asılı bulunan ve Hz. Peygamber tarafından yazdırılmış, diyet v.b. hükümlerin yazılı bulunduğu sahifedir Bk. Buhâri, Diyat 24, 31; Tirmizi, Diyât 16; Nesai, Kasâme 13; Dârimi, Diyat 5; Müsned, I, 79.

[311] Müslim, Fedâil 130; Buhari, İ'tisâm 2; Nesai, Hacc 1; Müsned, II, 258, 313, 467.

[312] Ebû Dâvûd, Sünne 5; Tirmizi, İlim 10; İbn Mâce, Mukaddime 2; Müsned, VI, 8.

[313] Ebû Dâvûd, İmâre 33.

[314] Tirmizi, İlin 10; İbn Mûctt, Mukaddime 2; Dârimî, Mukaddime 49; Müsned, IV, 131,132.

[315] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/299-301.

[316] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/301.

[317] es-Suyûti, ed-Durru'l-Mensür, II. 580.

[318] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/302-303.

- [319] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/303-304.
- [320] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/305.
- [321] (Ma'mer yoluyla:) Buhâri, Şirb 7, Tefsir 4. sûre 10 (.Ma'mer""ın yerine başka ravi yoluyla) Şirb6ı 8, Sulh 12
- [322] Müslim, Fedâil 129. Hadisi ayrıca: Ebû Dâvûd, Akdiye 31; Tirmizi, Ahkâm 26, Tefsir 4. sûre 13; İbn Mâce, Mukaddime 2, Ruhun 20; Müsned, I, 165-166, VI, 5.
- [323] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/306-308.
- [324] Buhâri, Ahkâm 13; Müslim, Akdiye 16; Ebû Dâvûd, Akdiye 9; Tirmizi, Ahkâm 7; Nesâî, Âdabu'l-Kudât 32; İbn Mâce, Ahkâm 4; Müsned, V, 36-38; 46, 52.
- [325] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/308.
- [326] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/309.
- [327] Muvatta, Akdiye 28 (senedi muttasıl değildir.); Ebû Dâvûd, Akdiye 31; İbn Mâce, Ruhun 20. (Senedi muttasıldır.)
- [328] İbn Abdi'l-Berr, et-Temhid, XVII, 407-411
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/309-310.
- [329] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/310.
- [330] Her iki rivayet için: es-Suyûtî; ed-Durru'l-Mensur, II, 587.
- [331] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/311-312.
- [332] Buhâri, Tefsir, 4. sûre 13; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 86, 87; İbn Mâce, Cenâiz 64; Müsned, III, 176, 205, 269, 274.
- [333] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VTI, 6-7.
- [334] el-Vâhidî, Esbâbu Nuzulî'l-Kur'ân, s 169.
- [335] Ebû Davûd, Cihâd 81; Tirmizi, Siyer 7; İbn Mâce, Cihad 25; Dârimi, Siyer 4.
- [336] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/313-315.
- [337] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/315-316.
- [338] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/316.
- [339] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/316-317.
- [340] Tirmizi. Sıfatı'l-Kıyâme 60.
- [341] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/317.

- [342] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/317-319.
- [343] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/319.
- [344] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/319.
- [345] Buhâri, Ezân 34; Müslim, Mesacid 252; Ebû Dâvûd, Salât 47 (Ubeyy b. Kâ'b'dan); Nesâî, İmamet 45; (Ubeyy b. Ka'b'dan); İbn Mace, Mesâcid 18; Dârimi, Salât 53; Müsned, II, 424, 466, 472, 531.
- [346] Buhâri, Ezan 29, Ahkâm 52; Nesâî, imamet 49; Dârimi, Salât 54; Muvatta, Salatu'l-Cemaa, 3; Müsned, II, 244, 376, 479, 497, 531.
- [347] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/320-322.
- [348] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/322.
- [349] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/322-323.
- [350] Müslim, İmâre 103, 107; Buhâri, Fardu'l-Humus 8, Tevhid 28, 31; Nesâî, İman 24, Cihâd 14,15; İbn Mâce, Cihâd 1; Darimî, Cihâd 2; Muvatta, Cihad 2; Müsned, II, 117, 231, 384, 399, 424, 494. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Cihâd 9.
- [351] Müslim, İnâre 153, 154; Ebû Dâvûd, Cihâd 12; Nesâî, Cihâd 15; İbn Mâce, Cihâd 13; Müsned II, 169.
- [352] Buhârî, Cenaiz 28, Menâkıbul-Ensâr 45, Meğâzî 17, 26; Müslim, Onâiz 44; Tirmizî, Menrikıb 53; Nesâî, Cenâiz 40; Müsned, V, 109, 112.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/323-324.
- [353] Buhâri, Cihâd 171, Ahkâm 23, Nikâh 71, Et'ime 1, Merdâ 4; Dârimi, Siyer 27; Müsned, IV, 394, 406.
- [354] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/325.
- [355] Buhâri, Ezan 128, İstiskaa 2, Cihâd 98, Enbiyâ 19, Tefsir 3- sûre 9, 4. sûre 21, Edeb 110, Deavât 58; Müslim, Mesacid, 274-295; Ebû Dâvûd, Vitr 10; Nesâî, Tatbik 27; İbn Mace, İkametü's-Salât 145; Dârimi, Salât 216; Müsned, II, 239, 255...
- [356] Buhârî, Tefsir 4. sûre 14, 20.
- [357] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/325-326.
- [358] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/326.
- [359] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/326-327.
- [360] Nesâî, Cihâd 1.
- [361] Elimizdeki kaynaklarda tesbit edemedik.
- [362] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/328-329.

- [363] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/329-331.
- [364] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/331.
- [365] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/331.
- [366] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/332-333.
- [367] Beyit, Kurtubî'de "ramevnî" şeklinde olmakla birlikte; Lisani'l-Arab (I, 87.) de yer aldığı şekil olan "rafevnî" lafzı esas alınarak tercüme yapılmıştır.
- [368] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/333-336.
- [369] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/336-337.
- [370] Buhari, Cihâd 109, Ahkâm 1; Müslim, İmare 32-33; Nesâî, Bey'at 27; İbn Mace, Cihâd 39; Müsned, II, 244, 252-253. 270, 313...
- [371] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/337.
- [372] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/337-341.
- [373] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/341-343.
- [374] Buhari, Şurut 15; Müsned, IV, 323, 329.
- [375] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/344-345.
- [376] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/345.
- [377] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/345-346.
- [378] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/346-347.
- [379] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/347.
- [380] Müslim., Zikr 86-88; Ebû Dâvûd, Vitr 29; İbn Mace, Menâsik 5; Müsned, VI, 452. (Yakın anlamlarda)
- [381] Buhari, Zekât 21, Edeb 36V 37, Tevhid 31; Müslim, Birr 145; Ebû Dâvûd, Edeb 117; Tirmizi, İlm 14; Nesâî, Zekât 65; Müsned, IV, 400.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/347-348.
- [382] Hadis'in tanık olarak kullanılan lafzı Müslim, Zekat 40'ta: "Kişinin elinin altında bulunup sahip olduğu kimselerin kût'unu (temel gıdalarını) alıkoyması.." şeklinde Ebû Dâvûd, Zekat 45; Müsned, II, 165. 195'te: "...temel gıdasını sağlamakla yükümlü olduğu kimseler (men yekutu)" şeklindedir
- [383] Az önceki rivayetle ilgili nota bakınız.
- [384] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/348-349.
- [385] Ancak 7. başlık zikredilmemiştir.
- [386] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/350-351.

- [387] Ebû Dâvûd, Edeb 140.
- [388] İbn Abdi'l-Berr, et-Temhîd, V, 290-291.
- [389] Buhârî, İsti'zan 4-7; Müslim, Selam 1, Edeb 46; Ebû Dâvûd, Edeb 134; Müsned, III, 444, VI, 19.
- [390] Muvatta, Selam 1.
- [391] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/351-353.
- [392] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/354.
- [393] Müslim'in Sahih'inde bu hadis ile ilgili notta (Nevevi'den naklen) şöyle denilmektedir: Bu rivayet, zamirin Âdem'e ait olduğu hususunda açıktır." İbn Hacer de şöyle demektedir. "Bu rivayet, zamirin Âdem (a.s.)'e ait olduğunu söyleyenlerin görüşlerini desteklemektedir" {Fethu'l-Bâri, VI, 422; ayrıca bk. XI, 5 v.d.)
- [394] Buhârî, Enbiya I, istizan 1, Cennet 1.
- [395] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/354-355.
- [396] Buhârî, Ezan 122, Eymân 15, İsti'zân 18; Müslim, Salât 45; Ebû Dâvûd, Satâi 143; Tirmî-z, Salât 110; İsti'zân 4; Nssâi, İftitâh 7, Tatbik 15, Sehv 61\ İbn Hiâce, İkametu's-Salât 72.
- [397] Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebîyy 30, İsti'zân 19.
- [398] Müsned, V, 366.
- [399] Ebû Dâvud, Libas 25, Edcb 140; Tirmizi, İsti'zan 28; Müsned, III, 482.
- [400] Ancak Tirmizi, hadisi kaydettikten sonra, "Bu. hasen. sahih bir hadistir" demektedir.
- [401] Müslim, Tahare 39; Ebû Dâvâd, Cenaiz 79; İbn Mâce: Zühd 36; Müsned, II, 300, 375: 408.
- [402] Müslim, Cenaiz 103, 104; Nesâî, Cenâiz 103; Müsned, VI, 221. Bu ve bundnn öncekine benzer rivayeder için bk.: İbn Mâce, Cenaiz 36; Müsned, V, 353- 360, VI, 71, 76, 111, 180.
- [403] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/355-357.
- [404] Buhârî, İstizan 5, 6; Müslim, Selam 1; Ebû Dâvûd, Edeb 133; Tirmizi, İsti'zân 14; Muvatta. Sekim 1; Müsned, III, 444, VI, 19, 204.
- [405] Buhârî, İstizan 4, 7; Ebû Dâvd, Edeb 134; Müsned, II, 314.
- [406] Müslim, Selâm 15; Bukârî, Isti'zain 15; Tirmizi, İsti'zan 8; Dârimî, İsti'zân 8.

[407] Buhâri, Hars 21, Et'ime 17, İsti'zan 16.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/357-358.

[408] Kurtubi'nin de "Ruviye: Rivayet edildi..." diyerek hadisin sıhhatinden emin olmadığına işaret ettiği bu rivayeti, elimizin altındaki hadis kaynaklarında tespit edemedik.

[409] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/358-359.

[410] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/359-360.

[411] Müslim, İman 93; Ebû Dâvûd, Edeb 131; Tirmizi, Sıfatu'l-Kıyâme 56, İsti'zân 1; İbn Mâce, Mukaddime 9, Edeb 11; Masned I. 165, 167, II. 391, 442, 477, 495, 512.

[412] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/360.

[413] İbn Mâce, Tahâre 27.

[414] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/360-361.

[415] Ebû Dâvûd, Edeb 132; Tirmizi, İsti'zân 2.

[416] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/361.

Âyetin Nüzul Sebebi:

1. Münafıklardan Teberri ve Hicret:

2. Yakalanıp Öldürülme Hükümünden İstisna Edilenler:

3. Barış Antlaşması:

4. Savaşmak İstemeyenler:

5. Mü'minlere Ceza Olmak Özere, Allah Dilediği Takdirde Kâfirleri Musallat Kılabilir.-

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve Hata Yoluyla Öldürmenin Mahiyeti:

2. Kisasın Uygulanma Hali:

3. Hataen Öldürmenin Cezası ve Hikmeti:

4. Diyet:

5. Diyet Olarak Verilecek Develerin Yaşları:

6. Hata Yoluyla Öldürmede Diyeti Kimler Öder:

7. Diyetin Ödenme Keyfiyeti ve Âkilenin Kapsamına Girenler:

8. Cenine (Annesinin Karnındaki Yavruya) Karşı Cinayet:

9. Gurre'nin Mahiyeti ve Konu İle İlgili Diğer Hükümler:

10. Cenin Canlı Olarak Doğarsa:

11. Diyetin Bağışlanması Halinde de Keffâret Sakıt Olmaz:

12. Kâfirler Diyarında Öldürülen Mü'minin Hükümü:

13. Hata Yoluyla Öldürülen Kişi Müslümanlarla Antlaşması Bulunan Bir Kavimden İse:

14. Kadının Diyet Miktarı:

15. Birisinin Diğeri Üzerine Düşmesi, Çarpışma v.b. Hallerde Başkasının, Ölümüne Sebep Teşkil Etme Haline Dair Hükümler:

16. Kitap Ehlinin Diyeti:

17. Azad Etmek İçin Köle Bulunamayacak Olursa:

18. Aralıksız İki Ay Oruç Tutması Gereken Hastanın Hükümü ve

Kadının Ay Hali Olması:

19. Bu Ceza Bir Tevbedir:

20. Allah Her Şeyi Bilendir, Hakimdir:

1. Kasten Öldürmenin Mahiyeti:

2. Kasten Öldürme, Hata Yoluyla öldürme ve Kasta Benzer Hata İle Öldürme:

Ağırlaştırılmış Diyet (Diyet-i Muğallaza):

3. Kasta Benzer Öldürmelerde Diyeti Ödemekle Mükellef Olanlar:

4. Keffareti Gerektiren Öldürmeler:

5. Bir Topluluğun Birisini Hata Yoluyla Öldürmesi Hali:

6. Kasten Öldürmenin Vebalinin Büyüklüğü:

7. Kasten Bir Mü'min Öldürenin Tevbesi Mümkün mü:

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

2. Araştırmak (Tebeyyun):

3. Selâm, Teslimiyet Arzetmek ve Barış:

4. Selâm Verene Eman Vermemek:

5. Akdi Olmayan Kâfirin Öldürülmesi:

6. Selâm Veren Hükümü:

7. Müslüman Olmayan Bir Kimsenin, Namaz Ya da İslama Has Fiillerden Birisini Yapması:

8. Dünya Hayatının Geçici Faydası İle Gerçek Zenginlik:

9- Allah'ın Lütuflarına Rağbet Etmek:

10. Amel İle İman İlişkisi:

11. Allah'ın Emirlerine Muhalefet Etmekten Sakınmak:

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve Savaştan Muaf Olanlar:

2. Devamlı Cihad İçin Bekleyenlerin Fazileti:

3. Zenginlik İle Fakirlik Arasında Fazilet Farkı:

4. Özür Sahibi Olanların İstisnası ve İlgili Kıraat Farkı: Yüce Allah'ın:

5- Can ve Mallarıyla Cihad Edenlerin Fazileti:

Nüzul Sebebi:

1. Allah Yolunda Hicret Etmenin Mükâfatı:

2- Muhacir Genişlikle Karşılaşır:

3-Hicretle Terkedilmesi Gereken Yerler ve Savaşa Çıkıp Çarpışmadan Ölen Gazinin Durumu:

4. Hicret Ederken Yolda Ölen:

5. Bir Yerden Bir Yere Gitmenin Kısımları:

Bir Namazı Kısaltmanın Hükümü:

2- Namazın Kısaltılabileceği Mesafe:

3. Namazın Kısaltılabileceği Yolculuğun Türü ve Mahiyeti:

4. Namazı Kısaltmaya Ne Zaman Başlanır:

5- Namazı Kısaltmaya Niyet Etmek:

6. Yolcu Ne Kadarlık Süreye İkâmeti Niyet Ederse Namazını Tam Kılar:

7. Hz. Âişe İle Hz. Osman'ın Seferde Kasr Etmeyip Namazlarını Tam Kılmalarının Sebepleri:

8. Kasr'ın Mahiyeti ve Sünnetteki Uygulamaları:

9. Korku Halinde Namaz:

10. Düşman Kâfirlerin Fitneye Düşürmesi ve Arap Dilinde Fitne

Kelimesinin Kullanılışı:

1. Âyet-i Kerimenin Nüzülü:

2. Korku (Havf) Namazının Kılınış Keyfiyeti, Bu Konudaki Farklı Rivayetler ve Görüşler:

3. Hz. Peygamberin Kıldığı Korku Namazları:

4. Akşam Namazının Korku Halinde Kılınış Keyfiyeti:

5. Göğüs Göğüse Çarpışma Halinde Namazın Vaktinin Çıkacağından da Korkulursa, Korku Namazının Kılınış Keyfiyeti:

6- Takib Eden ve Edilenin Namazı:

7- Düşman Göründü Zannederek, Korku Namazı Kıldıktan Sonra Görünenin Düşman Olmadığının Anlaşılması:

8. Korku Namazı Esnasında Gerekli Tedbirleri Elden Bırakmamak:

9- Namaza "Secde" Adının Verilmesi:

10. Korku Namazının Hikmeti:

11. Silahı Almama Ruhsatı ve Bu Ruhsatın Nüzul Sebebi:

1." Bitirmek" Anlamına Kullanılan "Kaza Etmek" Tabiri:

2. Namazdan Sonra Allah'ı Zikretmek:

3- Farz Namazlar Vakitleri Belli Namazlardır:

4. Kaçan Düşmanı Takipten Vazgeçmemek:

5. Mü'minlerin Üstünlükleri: Allah'tan Mükâfat Ummaları:

1. Nüzul Sebebi:

2. Allah'ın Şeriatinin Kanunları İle Hükmolunur:

3. Hainlere Destek Verilmez:

4. Münafıkları Savunmak Yasaktır:

Buyruğun Anlamı:

1- Âyetlerin Nüzul Sebebi ve Anlamı:

2- Kâfir ve Müşrikten Başka Kimse Cehennem'de Kalmaz:

1- Şeytanın Saptırmaları ve Telkinleri:

2- Allah'ın Hilkatini Değiştirmenin Mahiyeti:

3- Kusurları Dolayısıyla Kurban Edilmeleri Caiz Olmayan Hayvanlar:

4- Hayvanların Burulması:

5- İnsanın Burulması:

6- İşaret Kastıyla Hayvanı Dağlamak:

7. İşaretlemeler, Dövmeler ve Benzeri Uygulamaların Hükmü:

8. Saça Saç Ekletmek:

9- Varlıkların Yaratılış Hikmetinden Başka Şekillerde Değerlendirilmesi de Allah'ın Yarattıklarını Değiştirmektir:

- 1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Kıraat Farkları:
2. Kadının Kendi İsteğiyle Haklarından Feragat Etmesi:
3. Karı-Koca Arasındaki Çeşitli Barış Türleri:
- 4- Kıraat Farklarına Dair Açıklamalar ve Anlamları:
- 5- Sulhun Hayırlı Oluşu:
- 6- Kötü Huyların Kaynağı Cimrilik:
- 7- Allah İyilik Yapanların İyiliklerinden Haberdardır:
- 1- Adaleti Ayakta Tutmanın Devamlılık Gereği:
- 2- Yakınlar Aleyhinde Şahidlik:
- 3- Ebeveynin Çocukları ve Çocukların da Ebeveyni Lebine Sahicilikleri:
- 4- Allak İçin Şahidlik Edenler:
- 5- Allah İçin Şahidlik:
- 6- Şahidlikte Allah'ın Rızasını Gözetmek Gerek:
- 7- Allah'ın Yakınlığı:
- 8- Adaleti Bırakıp Hevaya Meyletmeyin:
- 9- Eğip Bükme" ile "Yüz Çevirmek Kelimelerine Dair Açıklamalar:
10. Kölenin Şakidliği:
- 1- Kâfirlerin Mü'minlerin Aleyhine Yol Bulamamaları Ne Demektir:
- 2- Kâfirin Müslümanı Köle Edinmesi:
- 3- Hristiyan Bir Efendinin Ölümünden Sonra Azad Edilmesini Vasiyet Ettiği Hristiyan Kölesi Ulama Girerse:
- 1- Namazda Tadili Erkânın Gereği:
- 2- Gösteriş İçin Namaz Kılanın Durumu:
1. Zulme Uğrayanın Kötü Söz Söylemesinin Mahiyeti:
- 2- Davalaşma Sırasında Hz. Abbas'ın Hz. Ali Hakkında Kullandığı Ağır İfadeler Bu Kabilden midir?
- 3- Zulümden Tevbe Edenler ve Etmeyenler
- 1- Allah ve Peygamberleri Arasında Ayrım Gözetmek
- 2- Peygamberin Kimine İman, Kimini İnkâr
- 3- Böyle Bir Uydurma Yol Takip Edenler Gerçek Kâfirlerdir.
- 1- Zülmün Cezası:
- 2- Kâfirler Şeriatla Muhatap mıdır?
- 1- Doğan İlah olamaz
- 2- Sudan'da Adı Anılan Tek Kadın: Hz. Meryem
- 3- Hz. isa'nın Babasız Olduğuna İnanmak:
- 1- Âyetin Nüzul Sebebi
- 2- Anne ve Babasız Olarak Vefat Edenin Durumu:

3- Kızhardeşler Ne Zaman Asebe Olurlar:

4- Bu Âyetin Adı:

5- Rafizilerin Hz. Örneği Tenkidi:

6- Allah'ın Açıklamaları:

87. Allah (O'dur ki) O'ndan başka ilâh yoktur. Andolsun ki O, gerçekleşeceğinden hiç şüphe olmayan Kıyamet gününde hepinizi mutlaka bir araya toplayacaktır. Allah'tan daha doğru sözlü kimdir?

Yüce Allah'ın: "Allah (O'dur ki) O'ndan başka ilâh yoktur" buyruğu, mübtedâ ve haberdır "Andolsun ki O, mutlaka hepinizi bir araya toplayacaktır" buyruğunun başındaki "lâm" yemin içindir.

Bu âyet-i kerime, öldükten sonra diriliş hakkında şüpheyeye düşen kimseler hakkında nazil olmuştur. Yüce Allah kendi zaüna yemin ederek bunun gerçekleşeceğini bildirmektedir. Eğer "lam* dan sonra (fiilin sonunda) şeddeli bir "nûn" geliyor ise: o "lam" kasem "lâm"ıdır Buyruğun anlamı, ölüm ile ve yerin altında Kıyamet gününe kadar toplayacaktır derler, şeklindedir. Bazıları, buradaki “” edatı ifadede bir sıradır (fazladan gelmiştir), anlamı ise, mutlaka Kıyamet gününde hepinizi bir araya toplayacaktır şeklindedir.

Kıyamete bu ismin verilmiş sebebi ise, insanların o günde, aziz ve celil olan âlemlerin Rabbi huzuruna kalkacaklarından dolayıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: 'Yoksa onlar, büyük bir gün için muhakkak tekrar diriltileceklerini sanmıyorlar mı ki. O günde insanlar Âlemlerin Rabbi'nin huzuruna kalkacaklardır.' (el-Mutaffifîn, 83/4-6) Şöyle de denilmiştir: Kıyamet günü, insanlar kabirlerinden kıyamet için kalkacaklarından dolayı bu ad verilmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O gün onlar, kabirlerinden hızlıca çıkacaklardır." (el-Meâric, 70/43) Kıyamet kelimesinin aslı "vavlıdır.

"Allah'tan daha doğru sözlü kimdir?" buyruğundaki "Söz" kelimesinin nasb edilmesi, beyan olduğundandır. Anlamı, Allah'tan daha doğru sözlü hiçbir kimse yoktur, demektir. Hamza ve el-Kisaî, “” kelimesini "sâd" yerine "ze" harfî ile; “” diye okumuşlardır. Diğerleri, "sâd" ile okumuşlardır. Kelimenin aslı "sâd" iledir. Bu iki harfin mahreç bakımından bi-ribirlerine yakınlığı dolayısıyla "sad" yerine "ze" ile okumuşlardır. [1]

88. Allah, onları kazandıkları yüzünden baş aşağı yıkıverm işken, münafıklar hakkında ne diye iki guruba ayrıldınız? Allah'ın saptırdığını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdığına asla doğru bir yol bulamazsınız.

Âyetin Nüzul Sebebi:

^Münafıklar hakkında ne diye iki guruba ayrıldınız." Ne diye birbirinden farklı iki guruba, iki fırkaya bölündünüz. Müslim'de, Zeyd b, Sabit'ten gelen rivayet göre, Peygamber (sav) Uhud'a çıktığında beraberinde olanlardan bir kesim geri dönmüştü. Bunun üzerine Peygamber (sav)'ın ashabı, onlar hakkında iki guruba bölündü, Kimisi: Onları öldürelim dedi, kimisi de: Hayır Öldürmeyelim, dedi. Bunun üzerine: "... münafıklar hakkında ne diye İki guruba ayrıldınız" ayeti nazil oldu. [2]

Bunu Tirmizi rivayet etmiş ve şunu eklemiştir: Peygamber buyurdu ki: "Bu Medine (Tîbe)'dir." Yine şöyle buyurdu; "Ateş nasıl ki demirin pisliğini gideriyor ise, bu şehir de pislikleri öylece dışart çıkartır" Tirmizî dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. [3]

Buhârî de der ki: "Bu Tîbe'dir. Ateş nasıl ki gümüşün pisliklerini (yabancı maddelerini) uzaklaştırıyor ise, bu şehir de bu şekilde pis ve murdar olanları dışarı çıkartır" [4]

Burada kastedilen münafıklar, Uhutl günü Rasûlullah (sav)'a yardımdan vazgeçip, onunla birlikte çıkmışken askerlerini de geri alıp çekilen Abdullah b. Ubeyy ve arkadaşlarıdır.

Nitekim buna dair açıklamalar, Âl-i İmran Sûresi'nde (3/153. ve sonraki ayetlerin tefsiri) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas ise der ki; Bunlar Mekke'de iman edip hicreti terkeden bir topluluktur. ed-Dalihak der ki; Ayrıca bunlar şöyle derlerdi: Eğer Muhammet! (sav) galip gelirse, onun peygamber olduğunu bilmiş oluruz. Şayet bizim kavmimiz galip gelirse biz bunu daha çok severiz. Bunun üzerine müslümanlar, bunlar hakkında iki guruba ayrıldılar. Bir kesim onUn dost ediniyor, bir kesim de onlardan uzak kalıyordu. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah da: "Münafıklar hakkında ne diye iki guruba ayrıldınız?" diye buyurdu.

Ebu Seleme b. Abdurrahman ise, babasından (Abdurrahman b. Avf tan) naklettiğine göre, bu âyet-i kerime, Medine'ye gelen ve müslüman olduklarını açıklayan bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Bunlar Medine'nin sıtmasına ve ateşli hastalığına yakalandılar. Bunun üzerine baş aşağı döndürölüp, Medine'den çıkıp gittiler.

Peygamber (sav)'m ashabından bir grup onlarla karşılaşınca: Ne diye geri dönüyorsunuz? diye sordular, şu cevabı verdiler: Medine'nin sıcağından rahatsızlandık. O bakımdan orada kalmak işimize gelmedi. Bu sefer karşılarına

çıkanlar şöyle dediler: Bu hususta Rasûlullah (sav) sizin için uyulacak bir örnek olmuyor mu? Ashabın bir bölümü: Banlar münafıklık ettiler derken, bir bölümü de: Münafıklık etmediler, mîslümandırlar dediler.

Bunun üzerine yüce Allah da: "Allah onları kazandıkları yüzünden baş aşağı yıkıvermişken, münafıklar hakkında ne diye iki guruba ayrıldınız" ayetini indirdi, [5]

Nihayet Medine'ye geldiler ve kendilerinin muhacir olduklarını iddia ettiler. Bundan sonra da irtidat ettiler. Rasûlullah (sav) dan, ticaret yapmak üzere kendilerine ait bir takım malları getirmek üzere Mekke'ye gitmek için izin istediler. Mü'minîn de onlar hakkında anlaşmazlığa düştü. Kimisi bunlar münafıklardı derken, kimisi de: Hayır rû'mindirter, dedi.

Yüce Allah böylelikle onların münafık olduklarını açıkladı ve bu âyet-i kerimeyi indirerek onları öldürmeyi emretti. [6]

Derim ki: Bu konudaki (son) iki görüşü, bu ayetten sonra gelen: Allah yolunda hicret edinceye kadar..." buyruğu desteklemektedir. Birincisi ise nakil itibariyle daha sahihtir.

Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin tercih ettiği de odur. "İki gurup" anlamına gelen: "" kelimesi hal olarak nasb olmuştur. Nitekim Ne diye ayaktasın dediğimizde, "ayaktasın" anlamındaki kelime hal'dir. Bu açıklama el-Ahfeş'den nakledilmiştir. Kûfeliler der ki: Bu, "" Ne diye . ""'ın haberidir.

Nitekim, "" kelimelerinin haberi gibidir. Haberin başına da elif lam'ın gelmesini de caiz kabul ederler

el-Ferra ise "Onları baş aşağı etti" buyruğu, onları küfre döndürdü ve baş aşağı çevirdi demektir, der. en-Nadr b. Şumeyl ve el-Kisaî de böyle demiştir.

Bir şeyi baş aşağı çevirmek veya onun başını sonuna döndürmek demektir. "" ise "" ile aynı anlamda olmak üzere, baş aşağı döndürülmüş, demektir. Abdullah ile Ubey (Allah ikisinden de razı olsun)"ın kıraatinde ise, -hemzesiz olarak-: "" şeklindedir.

Abdullah b. Revaha der ki:

"Kapkaranlık bir fitneye başaşağı döndürüldüler

Gecenin karanlığım andıran, arkasından fitneler gelen"

Bir kişinin daha önceden kurtulmuş olduğu bir işe tekrar döndürülmesi-ni ifade etmek için de: (jJji&i^r&J) denilir.

(Bu kökten gelen) er-Rukûsiyye ise, hristiyanlarla Sâbîlîler arasında bir inanca sahip olan bir kavimdirler.

Ekin dövüldüğü esnada öküzün harmanın ortasında durup, diğer öküzlerin de etrafında durması halinde, duran öküz: "" denilir.

"Allah'ı saptırdığım doğru yola getirmek mi istiyorsunuz?" Yani onlar hakkında mü'minJer gibi hüküm verilmek sureciyle onları sevaba, ecre mi yöneltmek istiyorsunuz?

"Allah'ın saptırdığına asla doğru bir yol bulamazsın." Yani, böyle birisini hidayete, doğruluğa ve doğruyu istemesine sebep olacak bîr yola iletemezsin. Bu ise, hidayetlerini kendilerinin yarattıklarını söyleyen Kaderiyye ve aynı kanaati savunan diğer fırkaların kanaatlerini reddetmektedir.

Nitekim, buna dair açıklamalar daha önceden (el-Fatiha Sûresi, 31- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [7]

89- Onlar kendileri gibi sizin de kâfir olup böylece birbirinize eşit olmanızı arzu ederler. O halde Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden kimseyi veli edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse, onları bulduğunuz yerde yakalayıp öldürünüz. Ve onlardan hiçbir veli ve hiçbir yardımcı edinmeyin.

90. Sizinle aralarında anlaşma bulunan bir kavme sığınanlar yahut hem sizinle, hem kendi kavimleriyle savaştan göğüsleri daratarak size gelenler müstesnadır. Allah dikseydi, elbette onları üzerlerinize saldırtır, sizinle savaşmışlardı. Şayet onlar sizden uzak durup da sizinle savaşmazlar, sizinle barış içinde kalmak isterlerse artık Allah size onların aleyhine bir yol bırakmamıştır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız;

1. Münafıklardan Teberrî ve Hicret:

Yüce Allah'ın: **Onlar... sizin de kâfir olmanızı arzu ederler" onlar da küfür ve münafıklıkta kendileri gibi ve eşit olmanızı temenni ettiler, demektir.

Yüce Allah da böylelerinden teberri edip uzaklaşmayı emrederek şöyle buyurmaktadır: "O halde Allah yolunda hicret edinceye kadar, İçlerinden kimseyi veli edinmeyin." Nitekim bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Hicret edene kadar sizin onlarla hiçbir velayet bağınız yoktur." (el-Enfal, 8/72)

Hicret birkaç türdür. Bunlardan birisi Peygamber (sav)'a yardımcı olmak üzere Medine'ye hicret etmektir. Bu hicret, Hz. Peygamber (sav): "Mekke'nin fethinden sonra hicret yoktur" [8] buyruğuna kadar, İslâm'ın ilk dönemlerinde vacip-(farz) idi.

Peygamber (sav) ile birlikte çıkılan gazalarda münafıkların hicreti (onlardan uzaklaşmak) de böyledir.

Dâr-ı harpçe İslama girenlerin hicret etmesi (.Dâr-ı İslâm'a göç etmesi) de aynı

şekilde vaciptir,

Müslüman kimsenin Allah'ın kendisine haram kıldığı şeyleri hecr etmesi (onlardan uzak durması) da böyledir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır; "Muhacir, Allah'ın kendisine haram kıldığını hecr eden (ondan uzak duran) kimsedir." [9] Bu iki hicret yolu ise şu ana kadar sabittir (hükümleri devam etmektedir). Masiyet işleyen kimseleri de tehdit etmek üzere masiyetlerinden vazgeçinceye kadar hecr edip tevbe edecekleri vakte kadar onlarla konuşulmaması, onlarla birlikte oturup kalkılmaması da bir hicrettir. Nitekim Peygamber (sav) Ka'b b. Züheyr ile iki arkadaşına karşı böyle davranmıştı. (et-Tevbe, 9/118. âyetin tefsiri)

"Eğer yüz. çevirirlerse onları bulduğunuz yerde yakalayıp öldürünüz.11

Yani, şayet onlar tevhidden ve hicret etmekten yüz çevirecek olurlarsa, ister Harem bölgesinde, İster Harem'in dışında nerede olursa olsun onları esir alınız, öldürünüz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ancak, bundan bir takım istisnalarda bulunulmuştur ki, bunu da bir sonraki başlıkta ele alacağız. [10]

2. Yakalanıp Öldürülme Hükminden İstisna Edilenler:

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sizinle aralarında anlaşma bulunan bir kavme sığınanlar... müstesnadır."

Yani, böyle bîr kavim ile ilişkiye girip, aralanndakt himaye ve antlaşmaların kapsamına girenler müstesnadır.

Buyruğun anlamı şudur: Sizinle antlaşması bulunan bir kavim ile antlaşma yapmış kimseleri öldürmeyiniz. Çünkü, bunlar da (dolaylı olarak) antlaşma yaptığınız kavmin antlaşması çerçevesinde sayılırlar Daha sonra bu antlaşmaların hükmü kaldırıldığından dolayı bu İstisna da kaldırılmış oldu. Bunun, böyle olduğu ise, Mücahid, İbn Zeyd ve diğerlerinin görüşüdür. Ayetin anlamı ile ilgili olarak söylenen en sahih görüş de budur.

Ebû Ubeyd der ki: "Sığınanlar" o antlaşmaya, intisab edenler anlamındadır. el-A'sa'nın şu beyiti de bu kabildendir:

"O, intisab ettiğinde (nesebini açıkladığında, nesebim) Bekr b. Vail'e gider, der. Halbuki, burunlar yerde sürülse de yine onu eair alan Bekr'lilerdir."

Görüldüğü gibi burada bu kelime, nesebini intisab etmek anlamında kullanılmıştır. el-Mehdevî der ki: Ancak böyle bir mana vermeyi ilim adamları kabul etmezler. Çünkü neseb, kafirlerle çarpışıp onları öldürmeye engel değildir. en-Nehhas der ki: Böyle bir açıklama büyük bir yanlıştır. Zira bu, yüce Allah'ın

müslümanlarla arasında herhangi bir neseb bağı bulunan bir kimseyle savaşmayı yasakladığı kanaatini verir. Halbuki müşrikler ile ilk İslam'a girenler arasında sağlam neseb bağları vardı. Bundan da daha ağır (bilgisizlik), bu hükmün önceleri sözkonusu olup sonradan nesli olduğunu bilmektedir. Zira te'vil ehli (tefsir bilginleri") bu hükmü, Tevbe Sûresi'nin nesh ettiği üzerinde İcma etmişlerdir. et-Tevbe Sûresi ise, Mekke'nin fethinden ve savaşların ardı arkasının kesilmesinden sonra nazil olmuştur. Taberî de bu manada açıklamalarda bulunmuştur.

Derim ki: Kimi ilim adamı, intisab etmenin emân anlamına geldiğini açıklamışlardır. Yani, emanı bulunanlara müntesib olan bir kimse, emana bağlı olanların hepsi gibi o da emin olur. Yoksa buradaki intisab, akrabalık anlamına gelen neseble alakalı değildir.

Kendileriyle Peygamber (sav) arasında bu şekilde bir antlaşma bulunanların kimlikleri hususunda farklı görüşler vardır. Bunların Müdlicoğulları olduğu söylenmiştir. el-Hasen'den şöyle dediği nakledilmiştir: Müdlicoğulları ile Kureyşliler arasında bir akid vardı. Kureyşlilerle Rasûlullah (sav) arasında da bir ahid vardı.

Ikrima de der ki: Âyet-i kerime Hilâl b. Uveymir[^] Süraka b. Cu'sub, Huzey-me b. Amir b. Abdimenaf hakkında nazil olmuştur. Bunlarla Peygamber (sav") arasında bir ahid vardı. Bunların Huzaalılar olduğu da söylenmiştir.

ed-Dahhak, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Sizinle aralarında antlaşma bulunan bir kavimden kastettiği, Bekr b- Zeyd b. Menatoğutla-ndır.

Bunlar da barış ve ateşkes antlaşması çerçevesinde idiler. [\[11\]](#)

3. Barış Antlaşması:

Bu âyeti kerimede kendileriyle savaşılan harb ehli kimseler ile müslüman-lar arasında -eğer müs[umanların lehine bir maslahat varsa,- barış antlaşmasının yapılabüceğine bir delil vardır. Nitekim ileride -yüce Allah'ın izniyle-(8/72-75. ayetlerin tefsirinde 4 ve 5- başlıklarda) ve (9/4. ayet ve devamının tefsirlerinde) gelecektir. [\[12\]](#)

4. Savaşmak İstemeyenler:

Yüce Allah'ın: "Yahut hem sizinle, hem kavimleriyle savaşmaktan göğüsleri daralarak size gelenler müstesnadır" buyruğundaki: "Daralmış, daralarak," anlamındadır. Lebîd der ki:

"Ovaya indim, o (atım) ise alabildiğine yüksek bir hurma ağacını andırıyordu. Hertürlü eksiklikten uzak ve hurma ağacının tepesindeki meyveleri toplamak isteyenlerin isteklerini elde etmekten yana göğüslerinin daraldığı bir hurma ağacı gibiydi."

Görüldüğü gibi burada şair; "uzun olan hurma ağacını toplamaktan yana göğüsleri daralmış kimseleri" kastetmektedir. Sözde 'îıasır' da, konuşan bir kimsenin konuşurken darlık ve sıkıntı çekmesi demektir. "el-Hasır" ise, sırrı alabildiğine gizleyen kimse demektir.

Şair Cerîr de der ki

"Andolaun, jurnalciler benim yanılmamı çok istediler. Fakat onlar, ey Umeym, senin sırrını alabildiğine gizleyen ve bu hususta çok cimri birisine rastgeldiler/dediler)."

Âyet-i kerimedeki "Daralmış olarak," buyruğunda -tahkik anlamını ifade eden-: "“ edatı gizlidir. Bunu el-Ferra söylemiştir. Bu buyruk da "Size gelenler"deki merfu' zamirden haldir. "Fılan kişi akli başından gitmiş olarak geldi" demeye benzer. Bunun bir haberden sonra İkinci bir haber olduğu da söylenmiştir. Bunu da ez-Zeccac demiştir. Yani size gelenler müstesnadır

Sonra da bunların durumlarını haber vererek : "Kalpleri de -sizinle savaşmaktan-daralmıştır" demektedir Buna göre "“ buyruğu "“dan bedel olur. Bu kelimenin kavmin sıfatı olmak üzere cer mahallinde olduğu da söylenmiştir.

Ubey'in kıraatinde ise: "Sizinle aralarında anlaşma bulunan bir kavme sığınan ve göğüsleri daralanlar müslesnâdır" şeklinde olup, "“ Yahut... size gelenler, ibaresi yoktur.

Bu ifadenin takdirinin şöyle olduğu da söylenmiştir: Yahut göğüsleri daralmış erkekler veya bir topluluk olarak size gelirlerse, o takdirde bu, hal üzere nasb edilmiş bir mensubun sıfatı olur.

el-Hasen ise, bunu: "Yahut sizlere göğüsleri daralmış olarak gelirlerse" şeklinde hal üzere mansub olarak okumuştur,

Mübteda ve haber olmak üzere bunun merfu' olması da mümkündür. (O takdirde buyruğun anlamı şöyle olur: Yahut size gelirlerse ve kalpleri de... daralmış bulunuyorsa).

"Veya size göğüsleri daralmışlar olduğu halde gelirlerse" şeklinde bir okuyuş da nakledilmiştir. "Daralmışlar" anlamına gelen kelimenin merful okunması da bu takdirde caizdir.

Muhamed b. Yezid ise der ki: "“ buyruğu onlar hakkında bir bedduadır (Anlamı: Kalpleri daralasınca onların, şeklinde olur).

"“ Allah kâfire lanet etsin, demek gibi. Bunu da el-Müberred demiştir. Şu kadar

varki, kimi müfessirler bunu zayıf kabul etmiş ve şöyle demiştir: Bu açıklama, onların kavimleri ile savaşmamayı gerektirir. Oysa bu tutarsızdır. Zira kendileri de kâfirdirler, kavimleri de kâfirdirler. Ancak bunun anlamının doğru olduğu belirtilerek cevap verilmiştir. O takdirde savaşmamak müslümanlar hakkında, onlar için bir taciz» kavimleri hakkında da bir tahkir mahiyetinde olur.

Buradaki "ev: veya"nin "vav" (ve) anlamında olduğu da söylenmiştir.

Şöyle buyurulmuş gibidir: Sizinle aralarında bir antlaşma bulunan bir kavme sığınıp, sizlere de gerek size karşı gerekse de sizinle birlikte savaşmaktan yana kalpleri daraldığından dolayı her iki kesimle de savaşmaktan hoşlanmayarak size gelirlerse...

Burada sözü geçenlerin bu esas üzere kendileriyle antlaşma yapılmış kimseler olmaları ihtimali de vardır. O takdirde bu bir çeşit ahtd ohır. Veya bunlar: Biz müslüman oluruz fakat savaşa katılmayız, diyen kimseler de olabilirler. İslâm'ın ilk dönemlerinde Allah kalplerinde takva için geniştik verinceye, İslâm için kalplerini açıncaya kadar bunun onlardan kabul edilmiş olması ihtimali vardır, Ancak, birinci görüş daha kuvvetlidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Yahut... savaşmaktan" buyruğu nasb mahallindedir. Yani hem size karşı (hem kendi kavimlerine karşı) savaşmaktan yılmışlar olarak..., anlamındadır. [13]

5. Mü 'minlere Ceza Olmak Özere, Allah Dilediği Takdirde Kâfirleri Musallat Kılabilir.-

Yüce Allah'ın: "Allah dileseydi, elbette onları üzerinize saldırtır, sizinle savaşırlardı." Buyruğunda geçen, Allahın, müşrikleri müminlere musallat kılması (saldırtması), onlara bu gücü vermesi ve bu hususta onları güçlendirmesiyle olur. Bu da ya müslümanlar arasında münkerin yaygınlaşıp masiyetlerin ortaya çıkmasına karşılık bir ceza ve bir intikam ile olur. Ya da bir ibtilâ ve bir deneme için yapılır.

Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Andolsun ki Biz, içinizden cihad edenleri ve saberdenleri açıkça ortaya çıkartalım ve haber terinizi açıklayalım diye sizleri imtihan edeceğiz" (Muhammed, 47/31.) Ya da bu, günahlarını temizlemek için de yapılır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bir de Allah mü'minleri (günahlarından) temizlesin diye." (Âl-i İmran, 3/141)

Bundan önceki âyetler ile ilişki ve bağlantı cihetine gelince: Sizler haklarında anlaşmazlığa düştüğünüz münafıktan öldürünüz. Hicret etmeleri ve sizinle aralarında antlaşma bulunan bir kavme varıp o kavmin girdiği antlaşmanın kapsamına girenleri müstesna. O takdirde o antlaşmaların hükmünü alırlar

Yine, size karşı veya kavimlerine karşı savaşmaktan yana göğüsleri daralmış halde size gelip sizin aranızda katılanlar da müstesnadır, böylelerini de öldürmeyiniz. [14]

91. Hem sizden emin olmak, hem kendi kavimlerinden emin olmak isteyen başka insanlar olduğunu da göreceksiniz. Ne zaman fitneye döndürülürlerse onun içine baş aşağı atılırlar. Şayet sizden uzak durmaz, size barış teklif etmez ve ellerini çekmezlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün. İ'te böylele-rine karşı size apaçık bir yetki verdik.

Allah'ın: "Hem sizden emin olmak, hem kendi kavimlerinden emin olmak isteyen başka insanlar olduğunu da göreceksiniz" buyruğunun anlamı, önceki âyetin ifade ettiği anlam gibidir. Katade der ki: Bu âyet-İ kerime hem Peygamber (sav)'ın nezdinde emin olmak, hem de kavimleri arasında emin kalrnak isteyen Tiliameli bir kavim hakkında nazil olmuştur. Müca-hid der kjr Bu, Mekkeli bir topluluk hakkında nazil olmuştur. es-Süddî de der ki: Bu âyet-i kerime, Nuaym b. Mes'ud hakkında inmiştir O, hem miislüman-Lar yanında emniyettediydi, hem de müşrikler arasında. el-Hasen der ki: Bu münafıklardan bir topluluk hakkındadır.

Yine denildiğine göre bu âyet-i kerime, Esed ve Gatafanlılar hakkında nazil olmuştur. Bunlar Medine'ye gelip İslama girdiler, sonra da kendi yurtlarına geri döndüklerinde kâfir olduklarını açıkladılar.

Yüce Allah'ın: "Ne zaman fitneye döndürülürlerse, onun içine baş aşağı atılırlar" buyruğundaki: "Döndürülürler" kelimesini, Yahya b, Ves-sab Üe el-A'meş "ra" harfini esreli olarak: “” diye okumuşlardır. Çünkü bu kelimenin aslı: “” şeklindedir. İki dal harfî idğam edildikten sonra birinci dal'ın esresi "re" harfine takınmış olmaktadır. Buradaki fitneye döndürülmekten kasıt, küfre döndürülmektir. Buna çağrıldılar mı "içine baş aşağı atılırlar." Şöyle de denilmiştir: Yani sizler, sizden yana emin olmak için sîze karşı zahiren barış içerisinde olduklarını ortaya koyacaklar bulacaksınız. Fakat, herhangi bir fitne ortaya çıkacak olursa size karşı o fitneyi çıkartanlarla beraber olurlar.

"Onun içine baş aşağı atılırlar" buyruğu ise, sizinle yapmış olduktan antlaşmadan gerisin geri dönerler demektir. Anlamının şirke çağırıldıkları takdirde, tekrar şirke avdet eder ve dönerler, şeklinde olduğu da söylenmiştir. [15]

92, Bir mümin diğer bir mü'mini -yanlışlıkla obuası müstesna- öl-dürçmtz. Kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse» mü'min bir köle-azad etmesi ve (ölenin)

akrabasına teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir* Onların (diyeti katile) sadaka olarak bağışlamaları müstesna. Şayet (öldürülen) mü'min olmakla beraber size düşman olan bir kavimden ise, o zaman katilin mü'min bir köle azad etmesi gerekir. Şayet kendileriyle aranızda bir antlaşma bulunan bir kavimden ise, o vakit akrabalarına bir diyet vermek ve mü'min bir köle azad etmek gerekir. Kim bulamazsa, -Allah'tan bir tevbe olmak üzere- iki ay aralıksız oruç tutmalıdır. Allah çok iyi bilendir. Gerçek hüküm ve hikmet sahibidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yirmi başlık halinde sunacağız:

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve Hata Yoluyla Öldürmenin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Bir mü'min diğer bir mü'mini -yanlışlıkla olması müstesna- öldüremez" diye başlayan bu âyet-i kerimesi, ahkâma dair ana âyetlerden birisidir. Buyruk hata yoluyla olması dışında mü'min, mü'min bir kimseyi öldürmemelidir, demektir. "" ifadesi, nefy' için değildir. Bu, haram kılmak ve yasaklamak içindir. Yüce Allah'ın: "Rasulullah'a eziyet vermeniz sizin, için olacak birşey değildir" (el-Ahzab, 33/53) buyruğunda olduğu gibi. Eğer bu nefyr anlamında olsaydı, hiçbir şekilde mü'min bir kimse bir diğer mü'mini hata yoluyla dahi olsa öldürmez, demek olurdu. Çünkü Allah'ın nefyettiği birşeyin var olması mümkün olamaz-

Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Onların ağaçlarını bitirmek sizin için mümkün değildir"(en-Nemi, 27/60) Kulların o bahçelerin ağaçlarını bitirmeye ebediyyen güçleri olmaz.

Katade der ki: Buyruğun anlamı, AHah'ın ahdi ve hükmü gereğince onun böyle bir şey yapma hak ve yetkisi yoktur, şeklindedir. Şöyle de denilmiştir: Şu anda böyle bir hak ve yetkisi olmadığı gibi, geçmişte de böyle bir yetkisi yoktu. Daha sonra birincisinden olmayan bir şekilde (yani kendisinden istisna edilenden olmayan bir şekilde) munkatı' bir istisnada bulundu. Munkatı' istisna ise, "" Ancak, anlamında değil de: "" Ama anlamında olan istisnadır. İfadenin takdiri de şöyle olur: Hiçbir şekilde mü'minin mü'mini öldürmesine imkân yoktur. Ama hataen onu öldürecek olursa şu yükümlülüğü yerine getirmelidir. Sibeveyh ve ez-Zeccâc'ın görüşleri (Allah ikisine de rahmet eylesin.) budur. Yüce Allah'ın şu buyruğu da munkatı' istisnaya bir örnektir: "Onların bu hususa dair hiçbir bilgileri yoktur. Zanna tabi olmaktan başka.1* (en-Nisa, 4/157)

en-Nâbiğa da der ki:

İkinci vakti, akşam üzeri kısa bir zaman durdum, ona sordum, Bana cevap

veremedi ve kimse yoktu evde.

Olan yalnızca yerinden ayı rama dıĝmı aıkı bağlanmış binek bağlarıydı. Bir de kazılması zor bir yerde gereksiz yere su biriktirmek için havuzu andıran evinin etrafındaki çukurdu."

Görüldüğü gibi burada istisna edilen "bağlar" kendisinden istisna yapılan "kimse" nin gerçek anlamda cinsinden olmadığından dolayı onun kapsamına girmemektedir. (Yani bu istisna munkatı' dır). Bunun bir benzeri de bir başka şairin şu beyitidir:

"Sukam vadisi içinde teselli edecek hiçbir doat kalmayıp büsbütün boşalıverdi Orda sadece yırtıcı hayvanlar ve mazi ağaçlarına çarpan geçip giden rüzgar var."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ve bir şehir ki orada teselli verecek bir dost yok Yalnızca ceylanlar ve yaban inekleri vardır."

Bir diğeri de şöyle demektedir:

"Kimi adamlar ise meyvesiz kurma ağacına benzer Gölgesi de yoktur, ama hurma ağaçları arasında saydır."

Bunu Sibeveyh nakletmektedir. Buna benzer şiirler de pek çoktur. Bunun en güzellerinden birisi de Cerir'in şu beyitidir

"O öyle beyaz tenlilerdendir ki uzak bir yere yolculuk yapmamıştır Ve o, üzerinde yolculuk resimleri bulunan ince elbiselerin etekleri müstesna yere basmış değildir."

Şair; İnce elbiselerin eteklerine basması dışında yere basmamıştır demig gibidir. Bu âyet-i kerime Ayyaş b. Ebi Rebia'nın ÂmiroĝuHarından el-Haris b. Yezid b, Ebi Enise'yi aralarındaki bir kin dolayısıyla öldürmesi üzerine nazil olmuştur. el-Haris, müslüman olarak Medine'ye hicret edince, Ayyaş onunla karşılaşmış, müslüman olduğunu bilmeden onu öldürmüştü- Durum kendisine haber verilince Peygamber (sav)'ın yanına gelip şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasulü, benimle Haris'in başından bildiğin olay cereyan etmiş bulunuyor. Ben, onu öldürünceye kadar onun İslama girdiğini bilmiyordum. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

[16]

Buradaki istisnanın muttasıl bir istisna olduğu da söylenmiştir. Yani, mü'min bir diğeri mü'mini öldüremez ve ona kısas uygulayamaz. Hata ile onu öldürmesi hali bundan müstesnadır. Yine bu durumda ona kısas uygulamaz, ama bu durumda şunlar şunlar yapılmalıdır. Bir diğeri de, karar kılmak ve meydana gelmek anlamında “”ın takdir edilmesidir.

Şöyle buyurulmuş gibidir; Hata ile olması müstesna, mü'min bir kimsenin diğeri bir mü'mini öldürmesi olacak, meydana gelecek bir şey değildir. Çünkü hatalı

hallerde mti'min bazen elinde olmayarak bu duruma düşebilir. Bu iki açıklama şekline göre ise istisna munkatı' olmaz.

Buna göre âyet-i kerime, kasten öldürmenin büyük bir iş olduğunu ve olmaması gereken bir hadise olduğunu ihtiva etmiş olur. Şöyle denmiş gibi olur: Ey filan, unutmuş olman müstesna, senin böyle birşey söylemen olacak birşey değildir. Bu ise, her halükârda böyle bir sözü söylemeyi yasaklamakla birlikte kasti olarak bu sözün söylenmesinin ne kadar büyük olduğunu ifade etmektedir. Âyetin anlamının: "Ve" hata ile dahi olsa öldüremez, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

en-Nehhas der ki: "İllâ" İstisna edatının "vav" anlamına kullanılması mümkün değildir. Arap dilinde böyle bir kullanım bilinmediği gibi, mana bakımından da doğru değildir. Çünkü hata yapılan bir şey yasak kılınmaz.

Diğer taraftan bu buyruğun hitap delilinden kâfirin müslümanı öldürmesinin caiz olduğu anlaşılmamalıdır. Çünkü müslümanın kanı haramdır. Mü'minin burada özellikle anılması, onun şefkat, kardeşlik, merhamet ve akidesini vurgulamak içindir. el-A'mes, "hataen" kelimesini üç yerde [17] de (bir) medli olarak “” şeklinde okumuştur.

Hata yoluyla (yanlışlıkla) öldürme şekilleri ise, sayılamayacak kadar pek çoktur. Hepsinin ortak yönü ise öldürme kastının bulunmayışıdır. Mesela, müşriklerin saflarına atış yaptığı halde müslüman bir kimseye isabet ettirmesi, yahut önünden öldürülmeyi hakeden zina etmiş yahut muharip veya mür-ted bir kimse koşarken kendisi de onu öldürmek kastıyla arkasından giderken bir başkası ile karşılaşır ve karşılaştığı bu kimseyi o zannederek öldürürse bu da hata yoluyla bir öldürme olur. Veya bir hedefe doğru atış yaparken bir insana isabet ettirmesi ya da bunun gibi haller bu kabildendir. Bunlar, hakkında görüş ayrılığı bulunmayan hususlar arasındadır.

Hatâ, “” dan bir isimdir. Eğer kasten yapılmamış ise, yanlışlıkla yapılan is demektir O bakımdan hata, “” yerini tutan bir isimdir.

Bir şey yapmak isterken, bir başkasını yaparsa; “Hata etti, denildiği gibi yine doğru olmayan bir iş yapan kimseye de “Hata etti, yanlış yaptı denilir.

İbnü'l-Münzir der ki: Şanı yüce ve mübarek olan Rabbimiz: "Birmü'min diğer bir mü'mini -yanlışlıkla olması müstesna- öldüremez... ve akrabasına teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir" buyruğu ile, hataen öldüren mü'minin diyet vereceğini hükme bağlamıştır. Rasulullah (sav)dan sabit olan sünnet de bunu tesbit etmiş, ilim ehli de hükmün bu olduğunu icma ile ifade etmişlerdir. [18]

2. Kisasın Uygulanma Hali:

Davud (ez-Zahirî), öldürmede hür ile köle arasında ve (yaralamalarda.) kısasın uygulanabileceği bütün azalarda kısas uygulanacağı görüşündedir. O, bu görüşünü yüce Allah'ın; "Biz onda onlara şunu yazdık: Cana karşılık can...yaralar da birbirine kısastır" (el-Maide, 5/45) buyruğuna dayandırır. Aynı zamanda Hz. Peygamberin: "Müslümanlar, kanlarıyla birbirlerine denktirler." [19] Buyruğuna da dayanmaktadır. Hz. Peygamber, görüldüğü gibi burada hür ile köle arasında bir ayrım gözetmemiştir. Aynı zamanda bu İbn Bbi Leyla'nın da görüşüdür,

Ebû Hanife ve arkadaşları ise derler ki; Öldürme dışında hürler ve köleler arasında kısas söz konusu değildir. Öldürme halinde, tıpkı hürre karşılık kölenin öldürülmesi gibi, köle karşılığında da hür öldürülür. Ancak, yaralama ve organlarda hiçbir şekilde aralarında kısas yoktur.

İlim adamları, yüce Allah'ın: "Bir mü'min diğer bir mir mini -yanlışlıkla olması müstesna- öldüremez" buyruğunun kapsamına kölelerin girmediğini icma ile kabul etmişlerdir. Bununla yalnızca hürlerin kastedilip kölelerin kastedilmemiş olduğunu belirtmişlerdir. Hz. Peygamber'in; "Müslümanlar kanlarıyla birbirlerine denktir" buyruğu da bu şekildedir. Bununla yalnızca hür olanlar kast edilmiştir, Cumhur bu görüştedir. Eğer öldürmeden daha aşağı hallerde hürlerle köleler arasında kısas söz konusu değilse, öldürmede kısasın olmaması bundan daha uygundur. Bu husustaki açıklamalar eî-Bakara Sûresi'nde (2/178. âyet, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [20]

3. Hataen Öldürmenin Cezası ve Hikmeti:

Yüce Allah'ın: "Mü'min bir köle azad etmesi" buyruğu, mü'min bir köle azad etmesi gerekir, bu onun görevidir, demektir. İşte bu, yüce Allah'ın hataen öldürmeye ve ileride de geleceği gibi (bk. el-Mücadele, 58/3-4. âyetlerin tefsiri) zihâr için de farz kıldığı keffârettir. İlim adamları hangi köleyi azad etmenin yeterli olacağı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Abbas, el-Hasen, eş-Şa'bî, en-Nehaîr Katade ve başkaları derler ki: Mü'min köle demek, namaz kılan ve aklı imana eren köledir. Bu hususta küçük köle yeterli değildir. Bu konuda sahih olan görüş de budur. Ata b. Ebi Rabah ise şöyle demektedir: Müslümanlar arasında doğmuş küçük köle de yeterlidir.

Aralarında Malik ve Şafiî'nin de bulunduğu bir topluluk şöyle demektedir: Öldüğü takdirde cenaze namazı kılınacağı ve defn edileceği hükmüne tabi tutulan her bir kölenin azad edilmesi yeterlidir. Malik der ki: Bununla birlikte namaz kılıp oruç tutanın azad edilmesi benim için daha bir sevimlidir.

Bütün ilim adamlarının görüşüne göre kör, kötürüm, elleri veya ayakları kesilmiş yahut çolak olanın azad edilmesi yeterli değildir.

Çoğunluğunun görüşüne göre, topal ve tek gözü kör mü'min kölenin azad edilmesi yeterlidir. Malik der ki: Ancak aşın derecede topal olması bundan müstesnâdır.

Yine Mâlik, Şafîî ve çoğu ilim adamına göre iki elinden yahut ayaklarından birisi kesilmiş köle yeterli değildir. Ancak Ebû Hanife ve arkadaşlarına göre böyle bir kölenin azad edilmesi yeterlidir.

Yine çoğunluğuna göre, kendisine gelmeyen delinin azad edilmesi yeterli olmadığı gibi, Mâlik'e göre, kimi zaman deliren, kimi zaman ayılan kimsenin dahi azad edilmesi yeterli değildir. Ancak Şafîî, bu şekilde bir kölenin azad edilmesini yeterli kabul etmektedir.

İmam Mâlik'e göre, birkaç yıla kadar azad edilecek kölenin azadı yeterli değildir. Şafîî'ye göre ise yeterlidir.

Yine Mâlik, Evzaî ve rey ashabına göre müdebber (azad edilmesi efendisinin ölümüne bağlı olan köle) nin azadı yeterli olmaz, Şafîî ile Ebû Sevr'in görüşüne göre ise yeterlidir. İbnü'l-Münzir de bunu tercih etmiştir.

Mâlik der ki: Kısmen azad edilmiş kölenin keffâret olarak azadı sahih değildir. Zira yüce Allah: "Bir köle azad etmesi gerekir" diye buyurmuştur Kısmen azad edilmiş olanın ise, azadına bir köle azad edilmiş denilemez. Onun ancak bir bölümü azad edilmiştir

Bir köle azad edilmesinin emredilişindeki hikmetin ne olduğu hususunda da tefsir alimleri arasında farklı görüşler vardır. Köle azad edilmesinin farz kılınması, öldürenin günahını temizlemek ve onu arıtmak içindir, denilmiştir. Onun günah, kanı himaye altında bulunan bir kimsenin tedbirsizliği ve dikkati terk etmesi dolayısıyla ölmesine sebep olmasıdır.

Yine denildiğine göre öldürülen kimsenin şahsında yüce Allah'ın hakkı askıya alındığından dolayı ona bedel olmak üzere köle azad edilmesi farz kılınmıştır. Çünkü o ölenin bizzai. kendi i\et"smde V>îv Uakkv vardı ki, bu da hayat nimetinden yararlanmak ve hayatta bulunanlara helal olan tasarruflarda bulunmaktır. Yüce Allah'ın o kişide bir hakkı vardı. Çünkü o kişi de Allah'ın kullarından bir kul İdi. Küçük olsun büyük olsun, hür olsun köle olsun, müs-lüman olsun zımmi olsun kendisini hayvanlardan ve diğer akılsız varlıklardan ayırt eden "kulluk" sıfatı vardı. Bununla birlikte bu kimsenin neslinden Allah'a ibadet edecek ve itaat edecek kimselerin gelmesi de umulmakta idi. Onu öldüren kimsenin, sözünü ettiğimiz bu manaları gerçekleştirme fırsatını ortadan kaldırmamış olduğu, belirttiğimiz bu hususu önlemiş olmadığı söylenemez. İşte

bundan doıayı kefferati tazminat olarak ödemiştir. Bu hikmetlerden hangisi olursa olsun, burada şu da açıklanmış olmaktadır: Bu nass her ne kadar hataen öldüren kimse hakkında ise de bu hususta kasten öldüren de onun durumundadır. Hatta ileride açıklanacağı üzere onun keffâretle bulunmakla mükellef olması öncelikle sözkonusudur Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [21]

4. Diyet:

Yüce Allah'ın: *Ve akrabasına teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir* buyruğunda sözü geçen diyet, maktulün kanının yerine geçmek üzere velisine ödenen şeydir.

"Teslim edilecek" buyruğu ise, ödenecek ve tediye edilecek anlamındadır. Şanı yüce Allah, Kitab-ı keriminde diyetle neyin ödeneceğini tayin etmemiştir. Âyet-i kerimede mutlak olarak diyet vacip kılınmıştır. Ancak âyet-i kerimede bunun âkile üzerine mi katile mi vadb olduğu da belirtilmemiştir. Bütün bunlar, sünnetten öğrenilmektedir. Şüphesiz âkilenin de bu dayanışmaya katılmasının vacip görülmesi, borçların ödenmesinde ye telef edilen şeylerin tazminatında kabul edilen esas kaidelere, kıyasa muhaliftir. Ayrıca âkile, [22] tarafından ödenmesi icab eden bu diyet, cezanın ağırlaştırılması için vacip kılınmış olmadığı gibi, öldürenin günahının da onlar üzerinde olduğu anlamından hareketle öngörülmemiştir. Ancak bu yalnızca bir dayanışma olarak vacip görülmüştür.

Ebû Hanife ise bunun, yardımlaşmanın nazar-ı itibara alınarak öngörüldüğü kanaatinde olduğundan, katilin divanında [23] kayıtlı olanlar tarafından bu diyetin ödenmesini Öngörmüştür.

Diyetin yüz deve olduğuna dair Peygamber (sav)'dan haberlerle sabit olmuştur. Yine Peygamber (sav), Hayberde öldürülen ve katili belli olmayan Abdullah b. Sehl için Huvayyisa, Muhayyisa ve Abdurrahman'a ödemiştir. [24] Böylelikle bu, yüce Allah'ın Kitabında mücmel olarak zikrolunan diyetin, Peygamberinin lisanıyla bir beyanı olmuştur.

İlim ehli de, deve sahibi kimseler tarafındun yüz deve diyet ödeneceğini icma ile kabul etmekle birlikte deve sahibi olmayanlar üzerinde vacib olan diyet hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Bir kesim der ki: Altın kullanılan yerde yaşayanların ödemesi gereken diyet bin dinardır. Bunlar iser Şam, Mısır ve Mağrip halkıdır.

Bu", Mâlik, Ahmed, İshak, rey ashabı ve iki görüşünden birisinde yani kadim

görüşünde Şafî'nin görüşüdür.

Aynı zamanda bu görüş, Hz. Ömer, Urve b. ez-Ziibeyr ve Katade'den de rivayet edilmiştir.

Gümüşün yaygın olarak kullanıldığı yerde yaşayanların ödeyeceği diyet, oniki bin dirhemdir. Bunlar Irak, Farisiler ve Horasan halkıdır, Mâlik'in görüşü budur. O, bunu Hz. Ömer'den kendisine ulaşan şu habere binaen belirtmiştir: Hz. Ömer, kasabalarda oturan ahali hakkında diyetin kıymetini belirlemiş ve altının kullanıldığı bölge ahalisinin ödeyeceği diyeti bin dinar, gümüşün kullanıldığı bölgelerde yaşayan ahalinin ödeyeceği diyeti oniki bin dirhem olarak tesbit etmiştir. el-Müzenî der ki: Şafî, diyet deve ile ödenir demiştir. Deve yeteri kadar bulunmayacak olursa, o takdirde Hz. Ömer'in kıymetini belirlediği esasa göre dirhem ve dinar cinsinden ödenir. Bu ise, altın kullanan ahali için bin dinar, gümüş kullanan ahali için oniki bin dirhemdir.

Ebû Hanife, arkadaşları ve es-Sevrî ise şöyle demektedir: Gümüş diyet miktarı onbin dirhemdir. Bunu eş-Şa'bî, Abîde'den o, Hz. Ömer'den rivayet etmiştir. Buna göre Hz. Ömer, altın kullanan ahaliye diyeti bin dinar olarak tesbit ederken, gümüş kullanan ahaliye de onbin dirhem olarak tesbit etmiştir. Varlıkları inek türünden olanlar ise ikiyüz inek, koyun türünden olanlar bin koyun, deve türünden olanlar yüz deve, elbise ve kumaş sahipleri üzerine ise ikiyüz hülle (takım elbise) dır.

Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Bu hadis-i şerifte dinar ve dirhemlerin bedel ve kıymet olmak üzere değil de, bizzat diyetin kendilerinden ödeneceği mal çeşitlerinden bir sınıf olduğunu göstermektedir. Hz. Osman, Hz. Ali ve İbn Abbas yoluyla gelen hadislerden zahir olan da budur. Fakat, Ebû Hanife, inek, koyun ve elbise hususunda Hz. Ömer'den yaptığı rivayete muhalefet etmiştir. Ata, Tavus ve tabiinden bir kesim de bu görüşte olduğu gibi, Medineli yedi fakihin görüşü de budur.

İbnü'l-Münzir der ki: Bir kesim şöyle demektedir: Hür ve müslüman kimsenin diyeti, Rasulullah (sav)'ın tayin ettiği şekilde yüz devedir. Bundan başka bir diyet yoktur. Şafî'nin görüşü de budur, Tavus da böyle demiştir.

Yine İbnü'l-Münzir der ki: Hür ve müsîiman bir kimsenin diyeti Rasulullah (sav)'ın tesbit ettiği şekilde her zaman için yüz devedir. Hz. Ömer'den, ödenecek dirhem miktarı hususundaki rivayetler muhtelifdir. Ondan, bu konuda gelen sahih hiç bir rivayet yoktur, çünkü hepsi mürsel rivayetlerdir. Bu hususta size Şafî'nin görüşünü göstermiş bulunuyoruz ve bizim kanaatimiz de budur. [\[25\]](#)

5. Diyet Olarak Verilecek Develerin Yaşları:

Fukahâ, diyet olarak verilecek develerin yaşları hususunda farklı görüşlere sahiptir, Ebû Davud, Amrb. Şuayb'dan, o, babasından, o da dedesinden, Rasulullah (sav)'ın hata yoluyla öldürülen kimsenin diyetinin yüz deve olduğuna dair hüküm verdiğini rivâyef etmektedir: Bu yüz devenin otuzu Bintu Mahâd (bir yaşını bitirmiş ikiye basmış dişi deve), otuzu Bintu Lebûn (üç yaşına basmış dişi deve), otuzu Hikka (üçünü bitirip dört yaşına basmış dişi deve), on tanesi ele İbnu Lebun (üç yaşına basmış erkek deve).^[26]

el-Hattabî der ki: Fukahâdan bu hadis gereğince görüş belirtmiş bir kimse olduğunu bilmiyorum. Bunun yerine ilim adamlarının çoğunluğu diyetin beşli (yaş guruplarına göre beşte bir) olmak üzere ayrılacağını belirtmişlerdir. Rey ashabı ve es-Sevrî böyle dediği gibi» Mâlik, İbn Şîrîn ve Alîmed b. Hanbel de böyle demişlerdir. Şu kadar var ki, bu beşli taksimdeki sınıflar hususunda farklı kanaatlere sahiptirler.

Rey ashabı ile Alîmed der ki: Beşte biri ikiye basmış erkek deve (Benu Malî hâd), beşte biri ikiye basmış dişi deve (Benatu Mahâd), beşte biri üçe basmış dişi deve (Benatu Lebûn), beşte biri üçünü bitirmiş erkek deve (Hikka), beste biri de beşe girmiş dişi deve (Cezea) olmak üzere verilir. Bu görüş İbn Mes'ud'dan rivayet edilmiştir.

Mâlik ve Şafiî ise der ki: Beşte biri üçünü bitirmiş dişi deve t Hikka), beşte biri beşe basmış dişi deve (Cezea), beşte biri üçe basmış dişi deve (Benâ-tu Lebûn), beşte biri ikiye basmış dişi deve (Benatu Mahâd), beşte biri de ikiye basmış erkek deve (Benu Lebun) verilir. Bu görüş de Ömer b. Abdulaziz, Süleyman b. Yesar, ez-Zührî, Rabia, el-Leys b. Sa'd'dan nakledilmiştir.

el-Hattabî der ki: Rey ashabının bu hususta dayandıkları bir rivayet vardır. Ancak- bu rivayetin ravilerinden birisi olan Abdullah b. Hışf b. Mâlik, meçhuldür. Bu hadisten başka bir rivayet ile bilinmemektedir. ^[27] O bakımdan Şafiî, ravisinde sözünü ettiğimiz bu illet dolayısıyla bu doğrultuda görüş belirtmemiştir. Diğer taraftan yine bu hadiste, ikiye basmış erkek develerden (Benu Mahâd.)'m sözü edilmektedir. Halbuki bu yaştaki develerin zekat alınacak develerin yaşları ile bir ilgisi yoktur. Peygamber (sav)'ın de, Kasame ile ilgili rivâyette, Hayberde öldürülen kişinin (ki, az önce geçtiği gibi bu Abdullah b. Sehl'dir) zekât develerinden yüz deve olarak diyetini ödediği rivayet edilmiştir. Zekât alınacak develer arasında ise, iki yaşına basmış erkek deve (İbn Mahâd)'dan söz edilmemektedir,

Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Zeyd b. Cübeyr, Hışf b. Mâlikten, o, Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet ettiğine göre Rasulullah (sav) hata yoluyla öldürme

diyetini beşte birlere ayırmıştır Ancak bu rivayeti Kûfeli ve Tayoğul-larına mensup Hışf b. Mâlik'ten başka merfu' olarak rivayet eden kimse yoktur. O da meçhul bir ravidir. Zira ondan yine Cuşem b. Maviyeoğullarından olan ve Kûfelilerin güvenilir raviyerinden birisi olan Zeyd b. Cübeyr b. Har-mel et-Tai'den başka ondan kimse rivayet etmiş değildir.

Derim ki: Darakutnî Sünen'inde Hışf b. Mâlik'in bu hadisini Haccac b. Er-taa'dan o, Zeyd b. Cübeyr'den, o, Hışf b. Mâlik'ten, o da Abdullah b. Mesud'dan rivayet etmiştir, Abdullah b. Mesud dedi ki: Rasulullah (sav) hata yoluyla öldürme diyetinde yüz; deve verileceği hükmünü vermiştir, Bunlardan yirmisi üçü bitirmiş dişi deve CHikka), yirmisi beşe basmış dişi deve (Cezea), yirmisi üçe basmış dişi deve (Benâtu Lebûn), yirmisi ikiye basmış dişi deve (Benâtu Mahâd), yirmisi de ikiye basmış erkek deve (Benu Mahâd) olacaktır.

Dârakuûî der ki: Bu, hadis ilmini bilen ehil kimselerce değişik bakımlardan sabit olmayan zayıf bir hadistir. Evvelâ bu, Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mesud'un babasından sahih senet ile yaptığı rivayete muhaliftir. Bu rivayette ise, tenkid edilecek bir taraf ve aleyhine yapılacak bir te'vil de yoktur. Ebû Ubeyde ise, babasının rivayet ettiği hadisi, babasının görüşünü, babasının fetvasını Hışf b. Mâlik'ten ve benzerlerinden daha iyi bilen bir kimsedir. Abdullah b. Mesud ise, bir taraftan Rasulullah (sav)'ın bir mesele hakkında verdiği bir hükmünü rivayet ederken, diğer taraftan ona muhalif fetva vermeyecek kadar Rabbinden korkan, dinini koruyan bir kimsedir. Böyle bir şey Abdullah b. Mesud hakkında kesinlikle düşünülemez. Çünkü hakkında Rasûlu-lah (sav)'dan hiçbir şey işitmediği ve o hususta kendisine herhangi bir şey ulaşmadığı bir meselede şu sözü söyleyen kimsedir: Ben bu mesele hakkında kendi gömüğüme göre kanaat belirtiyorum. Eğer bu doğrusu ise Allah'tan ve Rasûlündendir. Eğer hata ise bendendir Bundan sonra ise ona verdiği bu fetvanın benzerinde Rasulullah (sav)'ın hükmüne uygun düştüğüne dair haber ulaşınca, arkadaşları bunun üzerine oldukça sevindiğini ve buna benzer bir şekilde sevindiğini görmediklerini tesbit ettiler. Çünkü onun fetvası Rasulullah (sav)'ın verdiği hükme uygun düşmüştü. Niteliği ve durumu bu olan bir kimsenin Rasulullah (sav)'dan. bir şey rivayet ederken ona muhalefet etmesi nasıl doğru olabilir? [28]

Bir diğer yönü: İkiye basmış erkek develerin sözkonusu edildiği merfu' haberi biz ancak Hışf b. Mâlik'in İbn Mesud'dan yaptığı rivayet yoluyla biliyoruz. Hışf ise meçhul bir adamdır, bunu da ondan Cuşemli Zeyd b. Cübeyr b. Har-mel'den başkası rivayet etmiş değildir. Hadis ilmini bilen ehil kimseler ise, tanınmayan bir ravinin tek başına rivayet ettiği münferit bir haberi delil kabul etmezler. Onlara göre bir haberin ilim ifade edebilmesi, adaletli ve meşhur bir ravi

tarafından, yada meçhul diye nitelendirilemeyecek bir ravi tarafından rivayet edilmesi şartına bağlıdır. Bir ravinin meçhul ravi olmaktan kurtulması ise kendisinden iki ve daha fazla ravilerin riveyette bulunmuş olmasına bağlıdır. Bu niteliğe sahip olduğu takdirde o ravi meçhul olmaktan kurtulur ve maruf, (bilinen), bir ravi olur.

Kendisinden yalnızca bir ravinin rivayette bulunduğu ve tek başına başka kimsenin rivayet etmediği bir haberi rivayet eden kişiye gelince, bu rivayette bir başkası da ona muvafakat edinceye kadar onun haberi alınmaksızın olduğu gibi bekletilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bir diğer bakımdan Hışf b. Mâlik'in hadisini Zeyd b. Cübeyr'den, o Hışf yoluyla el-Haccac b. Ertæe'den başka rivayet etmiş bir kimse olduğunu bilmiyoruz. el-Haccac İse, tedlis yapmakla ve karşılaşmadığı, kendisinden de hadis dinlemediği kimselerden hadis rivayet etmekle meşhur birisidir. Süfyan b- Uyeyne, Yahya b. Said el-Kattan ve İsa b. Yunus, onunla oturup kalktıktan, onu denedikten sonra ondan hadis rivayetini terk etmişlerdir. Kişiyi bilip tanıyan ve onu iyice değerlendiren kimseler olarak bunlar yeterlidir.

Yahya b. Main der ki: Haccac b, Ertæe'nin rivayet ettiği hadis delil diye gösterilemez. Abdullah b. İdris der ki: Ben el-Haccac'] şöyle derken dinledim: Kişi cemaatle birlikte namaz kılmayı terk etmedikçe yücelemez. İsa b. Yunus der ki: el-Haccac'ı şöyle derken dinledim: Namaza gidiyorum, bakıyorum ki hammallar, bakkallar beni sıkıştırıp duruyor. Cerir der ki: Ben Hac-câc'ı şöyle derken dinledim: Mal ve şeref sevgisi beni helak etti. [29]

(Dârakutnî) daha başka birtakım sebepler de söz konusu etmektedir ki, bunlardan birisi de şudur: Güvenilir ravilerden bîr topluluk bu hadisi el-Haccac b. Ertæe'den rivayet etmekle birlikte bu rivayeti ondan farklı olarak nakletmişlerdir. Buna benzer burada hepsini kaydetmemiz uzun sürecektir daha başka gerekçeler de ileri sürmektedir. [30]

Sözünü ettiğimiz ve diğer hadis alimlerinin belirttikleri bu hususlar ise, Kû-feli alimlerin diyet hususunda kabul ettikleri görüşün zayıflığına delalet etmektedir. Biz de bu kadarını yeterli görmekteyiz. Her ne kadar İbnü'l-Mün-zir ilimdeki yüce kadrine rağmen -ileride de geleceği gibi- bu görüşü tercih etmişse de {zayıftır}.

Hammad b. Seleme şöyle rivayet etmektedir: Bize Süleyman et-Teymi, Ebû Miclez'den, o, Ebû Ubeyde'den İbn Mesudun şöyle dediğini rivayet etmektedir: Hata yoluyla adam öldürmenin diyeti» beş Tane beşte bire bölünür, Bunların yirtni tanesi üç yaşını bitirmiş dişi deve (Hikka), yirmisi beş yaşına girmiş dişi deve (Cezea), yirmisi iki yaşına basmış dişi deve (Bintu Mahâd), yirmisi üç

yaşına basmış dişi deve (Bintu Lebûn), yirmisi de üç yaşma basmış erkek deve (İbn Lebûn)dır,

Darakutnî der ki: İşte bu, isnadı hasen ve ravileri sika olan bir hadistir. Ayrıca Alkame'den, o da Abdullah yoluyla buna yakın bir rivayet de nakledilmiştir. [31] Derim ki: İşte Mâlik ve Şafî'nin de görüşü budur. Onlara göre diyet, bu şekilde beşte birlere ayrılır. el-Hattabî der ki: Bir gurup ilim adamından rivayet edildiğine göre hata yoluyla öldürmenin diyeti dörtlü olarak kısımlara ayrılır. Bunlar ise, eş-Şa'bî, Nehaî ve Hasanî Basrî'dir. İshak b. Rahaveyh de bu görüştedir. Şu kadar var ki, bunlar şöyle demektedirler: Diyet olarak verilecek develerin yirmi beş tanesi Cezea (beş yaşına basmış dişi deve), yirmi beş tanesi Hikka (üçünü bitirmiş dişi deve), yirmi beş tanesi Bintu Lebûn (üç yaşına basmış dişi deve), yirmi beş tanesi de Bintu Mahâd (iki yaşına basmış dişi deve) olurlar. Bu, Ali b, Ebi Talib'den de rivayet edilmiştir.

Ebû Ömer (b. Abdî'l-Berr) der ki: Mâlik ve Şafî'nin görüşü de Süleyman b. Yesar'dan rivayet edilmiştir. Bu hususta herhangi bir sahabiden birşey nakledilmiş değildir. Fakat Medinelîlerin ameli buna göredir. Aynı şekilde İbn Cü-reyc de İbn Şihâb'dan böylece rivayette bulunmuştur.

Derim ki: Bizler, Mâlik ve Şafî'nin kabut ettikleri görüşe uygun kanaati İbn Mesud'dan nakletmiş bulunuyoruz, Ebû Ömer der ki: Diyetlerde develerin yaşı kıyas yoluyla ve akıl yürütme yoluyla tesbit edilemez. Bu, ancak tabı olmak ve teslim olmak yoluyla alınıp delil olarak kabul edilmiştir. Rivayet yoluyla alınan hükümlerde ise akün herhangi bir dahli sözkonusu değildir. Herkes bu hususta selefinden sahih olarak nakledildiğini kabul ettiği yönde görüş belirtmiştir. Allah hepsinden razı olsun.

Derim ki: Hattabî'nin naklettiği; Amr b, Şuayb yoluyla rivayet edilen hadis gereğince görüş belirten kimse bilinmemektedir, şeklindeki kanaati, İb-nü'l Münzir, Tavus ile Mücahid'den nakletmiştir. Şu kadar varki Mücahid, İkiye basmış (otuz adet) dişi deve yerine, beş yaşına basmış otuz dişi deve öngörmüştür, İbnü'l-Münzir, der ki: Ben ise birinci görüşü kabul ediyorum. Bununla da Abdullah ile Darakutnî ve el-Hattabî'nin zayıf kabul ettikleri rey ahabının görüşünü (kabul ettiğini) kast etmektedir.

İbn Abdî'l-Berr (Ebû Ömer) ise der ki: Çünkü bu konuda belirtilen görüşlerin en asgari olanı budur. Ayrıca Peygamber (sav)'dan bu görüşe uygun düşen şekilde rivayet ettiğimiz merfu' bir hadis de bunu ifade etmektedir.

Derim ki: İbnü'l-Münzir'in bunu tenkid etmekle beraber ve kendisi müç-tehid olmasına rağmen., hadis tenkidçilerinin sahih olduğu hususunda kendisine muvafakat etmedikleri bir hadîs doğrultusunda nasıl görüş belirttiğine doğrusu

hayret edilir. Şu kadar varki yanılmak ve unutmak bazan insanı etkisi altına alabilir. Kemal hiç şüphesiz celal sahibi aziz olan Allah'a aittir. [32]

6. Hata Yoluyla Öldürmede Diyeti Kimler Öder;

Nebiyyi Muhtar Muhammed (sav)'dan sabit olan haberler onun hata yoluyla öldürmede diyeti âkilenin ödeyeceğini hükme bağladığı şeklindedir. İlim ehli de icma ile bunu kabul etmiştir. Hata yoluyla diyetin âkile tarafından ödeneceği üzerinde ilim ehlinin icma etmesi, Peygamber (sav)'ın beraberinde oğlu ile birlikte huzuruna giren Ebû Rimse'ye söylediği: "Bu oğlun sana karşı cinayet işlemez, sen de ona karşı cinayet işlemezsin" [33] hadisinde kastettiği cinayetin kastı olarak işlenen cinayetin söz konusu olduğuna, hata yoluyla İşlenen cinayet olmadığına delil vardır,

Yine ilim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir. Tam diyetin üçtebirinden fazla olan miktarını âkile öder. Ancak üçtebir hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İlim adamlarının cumhurunun (çoğunluğunun) kabul etliği görüş şu ki: Âkile, kastî işlenen cinayetin ve cinayet itirafının diyetini ve sulhun sonunda hükme bağlanan diyeti ödemez. Hata yoluyla ödenmesi gereken diyetten de ancak tam diyetin üçtebirinden sonrasını yüklenirler. Üçtebir ve aşağısı ise, cinayeti işleyen malından ödenir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Hata yoluyla işlenen cinayetin diyeti, caninin âkilesi tarafından ödenir.

Derim ki: Bu, ister cinayet olsun ister daha fazlası olsun. Çünkü daha fazlasını ödeyen elbetteki daha aşağısı olanını da öder. Nitekim, kasti öldürmelerde Ödenmesi gereken diyetin az ya da çok olsun caninin malından ödenmesi gerekmektedir Bu, Şafii'nin görüşüdür. [34]

7. Diyetin Ödenme Keyfiyeti ve Âkilenin Kapsamına Girenler:

Diyetin hükmü, âkile tarafından taksitle ödenmesidir. Âkile, caninin asa-be otan akrabalarıdır Hanımın oğlu, hanımın asabelerinden değilse, âkile-den değildir Anne bir kardeşler de baba ve anne bir kardeşlerinin asabe-ri sayılmazlar O bakımdan onlar yerine hiçbir şekilde âkile olarak diyete iştirak etmezler.

Kişinin divan ehli diye bilinenler de Hicazlıların cumhurunun görüşüne göre âkileden değildirler Kuleliler ise şöyle demektedir: Eğer diyet ödemek durumunda olan kişi, divan ehlinden ise, onun divanında bulunanlar da

âkiledirler. Bu durumda diyet, âkileye Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin hükmettiğine uygun olarak üç yıllık taksitlere bölünür. Çünkü diyet olarak verilmesi gereken develer gebe olabilirler O takdirde mükellefe zararı olur.

Peygamber (sav)'m diyeti bir defada vermesinde bir takım maksatları vardı. O, diyeti sulh ve diyet borcunu ödemek üzere haklılara teslim ediyordu. Bir diğer hikmet ise o, diyeti acilen ödeyerek karşı tarafın kalbini ısıtırmak istiyordu. İslâm iyice yerleştikten sonra, ashab-ı kiram diyetin ödenmesini bu şekilde düzenlediler. Bu açıklamayı İbnü'l-Arabî yapmıştır.

Ebû Ömer ise şöyle demektedir: Eski, yeni bütün ilim adanılan icma ile âkile tarafından ödenecek diyetin, ancak üç senelik süre içerisinde ödeneceğini, bundan daha kısa bir süre içerisinde ödenmesinin sözkonusu olmayacağını kabul etmişlerdir. Yine, âküeden diyet ödeme mükellefiyetinin bulûğa ermiş erkekler için sözkonusu olduğunu da icmâ ile kabul etmişlerdir. Siyer ve ilim adamları, îemâ ile şunu belirtirler: Cahiliye döneminde âkile diyeti yükleniyordu. Rasûlullah (sav) da İslamda bunu böylece kabul etti. Caliliye dönemi aralarındaki yardımlaşma ilkesine göre âkile tarafından diyet ödemesine katılıyorlardı. Daha sonra İslâm geldi ve Hz. Ömer divanı tesbit edinceye kadar durum böylece cereyan edegeldi. Fukahâ, ittifakla bunu rivayet ettikleri gibi, bu doğrultuda kanaat belirtmişlerdir. İcma ile şunu da kabul ederler: Rasûlullah (sav) döneminde de Ebü Bekîr-döneminde de divan diye bir şey yoktu. Divanı tesbit eden ve insanları bu şekilde bir arada toparlayan, her taraftaki ahaliyi bir el olarak tesbit eden ve onları kendilerine yakın olan düşmanla savaşmakla mükellef tutan Ömer (r.a.) oldu. [\[35\]](#)

8. Cenine (Annesinin Karnındaki Yavruya) Karşı Cinayet:

Derim ki: Bu bölümün kapsamında ve bu bölümde belli bir yer tutan hususlardan birisi de annesinin karnındaki ceninin öldürülmesidir. Bu da annesinin karnına vurulmak sureliyle annenin cenini önce canlı olarak düşürmesi, sonra da bu ceninin ölmeğidir. Bütün ilim adamları der ki: Böyle bir durumda eğer hata yoluyla olmuşa, tam bir diyet ödenir.

Kasten öldürmede ise, kasameden sonra tam diyet ödenir. Kasame (yemin ettirme") sözkonusu olmaksızın tam diyet ödeneceği de söylenmiştir. Ceninin, hayatta olup olmadığının ne ile anlaşılacağı hususunda görüş ayrılığı bulunmakla birlikte şu hususlarda fukahâ ittifak etmişlerdir: Cenin, ağlıyarak düşse, yahut süt.emse veya mutıakkak nefes aldığı tesbit edilse, hayatta olduğu anlaşılrsa öldükten sonra tam olarak diyetinin ödenmesi gerekir Şayet hareket ederse, Şafîî

ve Ebû Hanife'ye göre, hareket onun hayatta olduğunun delilidir. Mâlik ise şöyle der: Uzun süre hayatta oluşu ile birlikte olmadıkça tek başına hareket hayatta oluşuna delil olmaz. Bütün ilim adamlarına göre ceninin erkek ve dişi olması arasında bir fark yoktur.

Şayet annesi, cenini ölü olarak düşürecek olursa, o takdirde erkek bir köle veya bir cariye vermek gerekir. Şayet kadın, karnına vurulduğu halde çocuğu düşürmez fakat, çocuk karnında bulunduğu halde annesi ölürse, o takdirde cenin için herhangi bir şey ödemek gerekmez. Bütün bu hususlarda icma vardır. Görüş ayrılığı yoktur.

Bununla beraber el-Leys b. Sa'd ile Davud (ez-Zahirî)'den şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Karnına vurulduğu İçin ölen bir kadının ölümünden sonra cenini ölü olarak bırakırsa, cenin karşılığında btr gurre ödenir. Hatta ölümünden önce veya sonra ceninini düşürmüş olması arasında bir fark yoktur. Muteber olan anneye vurulması halinde annenin hayatta olup olmadığıdır.

Diğer fakihler ise şöyle demişlerdir: Anennin ölümünden sonra cenin ölü olarak çıkacak olursa, bir şey ödemek gerekmez. Tahavî ise, fukahânın çoğunluğu lehine delil serdederek şöyle demektedir: Beraberlerinde Leys de olduğu halde fukahâ görüş birliği halinde şunu kabul ederler: Kadın hayatta iken karnına vurulacak olursa, bundan dolayı cenini karnında bulunduğu halde ölür ve cenin düşmezse, cenin dolayısıyla birşey ödemek gerekmez. İşte ölümünden sonra ceninin düşmesi halinde de hüküm aynen böyledir, [36]

9. Gurre'nin Mahiyeti ve Konu İle İlgili Diğer Hükümler:

Gurre (olarak ödenecek olan köle ve cariyenin) ancak beyaz olması gerekir. Ebû Amr b. el-Alâ Rasûlullah (sav)'ın: "Ceninde ya gurre köle veya gurre cariye vardır" [37] buyruğu hakkında şöyle demektedir: Şayet Rasûlullah (sav), gurre demekle özel bir manayı kastetmemiş olsaydı (bu kelimeyi kul-lanmaksızın): Ceninde köle veya cariye vardır, demekle yetinirdi. Fakat o bununla bunların beyaz tenli olmasını kastetmiştir. Dolayısıyla diyet olarak verilecek köle ve cariyenin mutlaka beyaz tenli olmaları gerekir, başka türlü kabul olunmaz, Cenin karşılığında ödenecek bu köle ve cariyenin siyah olmaları makbul değildir.

Gurre'nin kıymeti hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Mâlik der ki: Gurre'nin kıymeti, elli dinar, yahut altıyüz dirhemdir. Yani hür ve müslüman bir kimsenin diyetinin onda biridir. Yine hür olan ceninin annesinin diyetinin onda biridir. Aynı zamanda bu, İbn Şihab, Eabia ve sair Me-dineli alimlerin de görüşüdür.

Rey ashabı ise derler ki: Gurre'nin kıymeti beşyüz dirhemdir.

Şafiî der ki: Gurre'nin yedi yahut sekiz yaşında olması gerekir. Bu gurre'nin kusurlu olmakla birlikte (hak sahibi olan mağdur) kabul edilme mükellefiyeti yoktur. Mâlik'in görüşüne göre ceninin diyetini ödemek durumunda olan kişi, bir gurre vermek ile annesinin diyetinin onda birini ödemek arasında muhayyerdir. Yani, eğer altın kullanan belde ahalisinden ise, yirmi dinar, gümüş kullanan belde ahalisinden ise, altıyüz dirhem, ya da zekâta kabul edilen develerden beşte birlerini alır.

Mâlik ve arkadaşları derler ki: Gurre caninin malından ödenir. Bu, el-Hasen b. Hayy'ın da görüşüdür. Ebû Hanife, Şafiî ve arkadaşları ise, gurre'yi âkile öder, demektedirler. Daha sahih olan da budur. Çünkü Muğire b, Şu'be'nin şu hadisi bunu ifade etmektedir:

Muğire b, Şu'be'nin rivayetine göre iki kadın ensardan iki adamın nikâhı altında, idiler. -Rivayetlerin birisinde birbirlerini kıskandılar denilmektedir O kadınlardan birisi diğerine çadırın direği ile vurdu ve onu öldürdü. İki adam Peygamber (sav)'m huzuruna gidip davalastılar ve şöyle dediler: Ağlamamış, yemek yememiş, içmemiş, dünyaya gelirken sesi çıkmamış birisinin mi diyetini ödiyeceğiz? Böyle birisinin kanı heder olmalıdır. Bunun üzerine Hz. Peygamber (itirazı yapan bu sözlerini kafiyeli bir şekilde söylediğinden dolayı) şöyle buyurdu: "Bedevi arapların seci'eleri gibi mi seci'li konuşuyorsun?" Hz, Peygamber cenin hakkında bir gurre olarak diyet ödenmesini ve bunun kadının âkilesi tarafından ödenmesini hükme bağladı. [38]

Bu ise sabit ve sahih bir hadistir Görüş ayrılığı oİJuğu yerde gereğince hüküm vermeyi gerektiren açık bir nassdır. Öldürülen kadının diyeti, âkile tarafından ödenmesi gerektiğine göre, kıyas ve mantığa göre ceninin diyetinin de böyle olması gerekir. Bizim İlim adamlarımız ise, aleyhine hüküm verilen kişinin söylediği: Nasıl diyetini öderim? şeklindeki sözünü delil göstererek şöyle demişlerdir: İşte bu, aleyhine hüküm verilenin muayyen bir kimse olduğuna delalet etmektedir ki, bu da cinayeti işleyen kişinin kendisidir. Eğer ceninia diyetini âkilenin ödemesine hüküm vermiş olsaydı, şöyle demesi gerekirdi: Haklarında hüküm verilen kimseler dediler ki:

...Kıyasa göre ise, cinayet işleyen herkesin cinayetinin kendi aleyhine olması (cezasının kendisi ödemesi) gerekmektedir. Bundan kendisine muarız başka bir delilin bulunmadığı ve bu kıyasa muhalif hüküm ifade eden delilin var olma hali müstesnadır. Mesela, muhalif kanaat belirtilmesi caiz olmayan icma yahut kendisiyle tearuz halinde başka bir rivayetin bulunmadığı, adil ve ahad raviler tarafından nakledilen bir sünnetin nassı gibi. Bu gibi deliller olduğu takdirde

bunların gereğince (kıyasa muhalif dahi olsa) hüküm vermek icabeder. Yüce Allah da: "Her nefsin kazandığı (kötülük) mutlaka kendi aleyhinedir. Günahkâr hiçbir kimse de başkasının günahını yüklenmez" (el-En'âm, 6/164) diye buyurmaktadır. [39]

10, Cenin Canlı Olarak Doğarsa:

Ceninin canlı olarak dünyaya gelmesi halinde diyet ile birlikte keffâretin gerektiği hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur.

Ölü olarak doğması halinde ise keffâret hususunda görüş ayrılıktan vardır. Mâlik der ki: Bu durumda hem gurre, hem de kefferat gerekir. Ebû Ha-nife ile Şafiî ise; gurre gerekir, kefferat yoktur, derler

Gurre'nin ceninden miras alınıp alınmayacağı hususunda da ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Mâlik, Şafiî ve arkadaşları derler ki: Ceninde ödenmesi gereken gurre, yüce Allah'ın Kitabı gereğince ceninden miras alınır. Çünkü o bir diyettir,

Ebû Hanîfe ve arkadaşları der ki: Gurre yalnızca anneye aittir. Çünkü bu anneye karşı, onun organlarından bir organın kesilmesi yoluyla işlenmiş bir cinayettir. Ve gurre diyet değildir. Buna delil olan hususlardan birisi şudur: Diyetlerde gerektiği gibi, ceninde erkek veya dişi olması nazarı itibara alınmaz, işte bu da ceninin bir organ gibi değerlendirilmiş olduğunun delilidir.

İbn Hürmüz şöyle dermiş: Ceninin diyeti özel olarak ebeveynine aittir. Babası üçte ikisi, annesi üçte birini alır. Onlardan hayatta olan bu hisseyi alır, Birisi ölmüş bulunuyor ise, kalan anne olsun baba olsun kalanlarına verilir, kardeşler herhangi bir şeyini miras alamazlar. [40]

11. Diyetin Bağışlanması Halinde de Keffâret Sakıt Olmaz:

Yüce Allah'ın: "Onların sadaka olarak bağışlamaları müstesna" buyruğundaki " { jil*i H Sadaka olarak bağışlamaları" buyruğunun aslı (SjtJ-a^^l) şeklindedir. "Te" harfi, "sâd" harfine idğam edilmiştir, Tasadduk ise vermek demektir. Buyruğun ifade ettiği anlam da şudur: Ancak maktul'ün mirasçıları olan velileri, katili, Allah'ın kendilerinin lehine ve katiller tarafından ödenmesi icabeden diyeti ödemekten ibra ederlerse, o takdirde diyet ödemesi, gerekmez.

Görüldüğü gibi bu birinci türden olmayan bir istisnadır (munkati'dir). Ebû Abdurrahman ve Nubeyh, < ijju^) şeklinde "sad" harfini şeddesiz ve ("ye" harfi ile değil de) "te" harfi ile okumuşlardır. (Sadaka olarak bağışlamanız müstesna,

anlamında olur). Aynı şekilde Ebû Amr da böyle okumuştur. Fakat Ebû Amr, "sad* harfini de şeddeli okumuştur. Bu kıraate göre ise, ikinci "te"nin hazf edilmesi caizdir. Fakat "ye" ile okuyuşa göre "te"nin hazf edilmesi caiz olmaz, Ubey ve İbn Mesud'un Mushaflarında "(^Ju*); Sadaka olarak bağışlamaları" şeklindedir.

Yüce Allah için verilmesi gereken keffâret ise, velilerinin (katili) ibra etmesi ile sakıt olmaz, Çünkü katil (hataen öldürmekle birlikte) yüce Allah'a ibadet etmekte olan bir kişiyi telef etmiştir.

O bakımdan Rabbine İbadet için bir başkasını kurtarması onun görevidir. Ancak velilerin hakkı olan diyet sakıt olur, (bu sakıt olmaz). Keffâret ise, yalnızca caninin malından ödenmesi gerekir Onun âkilesi keffâretten herhangi bir şey yüklenmez. [\[41\]](#)

12, Kâfirler Diyarında Öldürülen Mü'minin Hükümü:

Yüce Allah'ın: "Şayet (öldürülen) mü'min olmakla beraber, size düşman olan bir kavimden ise..." buyruğunda ele alınan bu mesele kâfirler diyarında, yahut onlarla savaş esnasında kâfirlerdendir diye öldürülen mü'min hakkındadır.

İbn Abbas, Katade, es-Süddî, İkrime, Mücahid ve en-Nehaî'ye göre mana şudur: Eğer bu öldürülen kişi, iman etmekle birlikte "size düşman olan bir kavim" olan kâfir kavmi arasında kalmış mü'min bir kimse ise, onun İçin diyet ödemek gerekmez. Sadece onu öldürmekten dolayı keffâret olarak bir kölenin hürriyetine kavuşturulması gerekir. Malik'ten meşhur olan görüş budur. Ebû Hanife de böyle demiştir.

Bu durumda diyetin düşmesinin iki sebebi vardır Birincisi, öldürülenin velilerinin kâfir oluşudur. Onlara diyet ödenerek bu diyetle güç kazanmalarına sebep olmak doğru değildir. İkincisi ise, İman ettiği halde hicret etmeyen bu kişinin hürmeti, az bir hürmettir. Bundan dolayı da diyet yoktur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "İman edip de hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar sizin onlara karşı hiçbir velayet (mükellefiyetiniz yoktur." (el-İnfitar 8/72)

Bir kesim de şöyle demektedir: Diyetin düşmesine maktulün velilerinin kâfir oluşlarının sebep olarak görülmesi yeter.

Öldürme ister müslümanlar arasında hataen olmuş olsun, isterse de kavmi arasında iken ve hicret etmemiş olduğu halde öldürülmüş olsun, ister hicret etmiş sonra da kavmine geri dönmüş olsun, bunun keffâreti sadece bir köleyi hürriyetine kavuşturmadır, onun için diyet ödemek sözkonusu değildir. Zira diyetinin kâfirlere ödenmesi sahili olamaz. Şayet diyet ödemek icabetseydi, beytülmal lehine ve beytülmaî üzerine icabetmesi gerekirdi. Böyle bir yerde ise diyetin vucubu sözkonusu değildir. İsterse öldürme İslâm diyarında cereyan etmiş olsun. Şafiî'nin görüşü budur Evzaî, es-Sevrî ve Ebû Sevr de bu görüştedir. Birinci görüşe göre, eğer mü'min İslâm diyarında Öldürülmüş ise, onun kavmi (velileri, yakınları) harp diyarında bulunuyorlarsa, bu durumda beytülma-le diyetinin ödenmesi ve keffâret gerekir.

Derim ki: Müslim'im Sahih'inde Usame'den gelen şu rivayet de bu kabildendir. Usame dedi ki: Rasûlullah (sav) bizleri de bir seriyye ile gönderdi. Cühenelilere ait el-Hurukat denilen yerde sabah baskını düzenledik. Bir adama yetiştim, o, lâilâle illallah dedi. Ancak mızrağımı ona sapladım. Bundan dolayı içimde bir rahatsızlık belirdi. Bunu Peygamber (sav)'a anlattım. Rasûlullah (sav): "O, lâilahe illallah dediği halde onu öldürdün ha" diye buyurdu. Ey Allah'ın Rasulü,

dedim. O, silahtan korktuğu için o sözü söyledi. Şöyle buyurdu: "Bunu gerçekten mi yoksa başka bir sebepten dolayı mı söylediğini anlayasın diye ne diye kalbini yarmadın." [42]

Hiz. Peygamber bundan dolayı ne kısas uygulanmasına, ne de diyet verilmesine hükmetti. Usame'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) daha sonra bana üç defa mağfiret diledi ve bir köle azad et, diye buyurdu. Ancak kısas veya diyet hükmünü vermedi.

İlim adamlarımın der ki: Kisasın neden sakıt olduğu gayet açıktır. Çünkü öldürme haksızca ve saldıncı kastıyla olmamıştır. Diyetin sakıt olmasının üç sebebi vardır. Evvelâ, Hiz. Peygamber ona asıl olarak savaşmaya izin vermişti. Dolayısıyla tıpkı sünnet yapan sünnetçinin ve doktorun uygulamasında görülebildiği gibi kanı dökülmemesi gereken, bir canı yanlışlıkla telef etti.

İkinci olarak, öldürülen bu kişi düşmandandı. Müslümanlar arasında onun herhangi bir velisi yoktu ki, bu velisine onun diyeti ödensin. Çünkü Allah: "Şayet... size düşman olan bir kavimden ise" diye buyurmaktadır. Nitekim bunu az önce açıkladık.

Üçüncüsü ise, Usame, öldürdüğünü itiraf etmekle birlikte bu hususta başkası tarafından herhangi bir delil ortaya konulmuş değildir. Âkile ise itiraf dolayısıyla diyete iştirak etmez. Üsameden, kendisinden diyetin ödenebileceği bir malının bulunmaması da muhtemeldir.

Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır. [43]

13. Hata Yoluyla Öldürülen Kişi Müslümanlarla Antlaşması Bulunan Bir Kavimden İse:

Yüce Allah'ın: "Şayet kendileriyle aranızda bir antlaşma bulunan bir kavimdense..." buyruğu ise, hata yoluyla öldürülen zımmi ve muâlid (antlaşmalı bir kavme mensup) kimse hakkındadır. Bu durumda da hem diyet, hem de kefiaret gerekir. Bunu, İbn Abbas, eş-Şa'bî, Nehaî ve Şafîî söylemiştir. Taberî de bunu tercih eder ve şöyle der: Şu kadar varki, yüce Allah burada öldürülenin durumunu müphem bırakarak, mü'minlerden ve harp ehlinden öldürülen kimse hakkında dediği gibi, bunun hakkında da "mü'min olmakla beraber" diye buyurmamaktadır. Önce geçeni kayıtlı olarak zikretmekle birlikte burada onu mutlak olarak zikretmiş olması, öncekinden farklı olduğunun delilidir.

el-Hasen, Cabir b. Zeyd ve yine İbrahim (en-Nehaî) der ki: Buyruğun anlamı şudur: Şayet hataen öldürülen kişi, mü'min bir kimse olup sizlerle antlaşması bulunan bir kavimden ise ve onlarla yaptığınız antlaşma da kendilerinden

öldürülen kimsenin diyetini almaya daha bir lıak sahibi olmalarını gerektirmekte ise, böyle birisini öldürmenin keffareti, köle azad etmekle diyetini ödemektir. el-Hasen buradaki: "Şayet kendileriyle aranızda bir antlaşma bulunan bir kavimdense" buyruğunu:

"Şayet kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir kavimden olup, kendisi de mü'min ise..." diye okumuştur. el-Hasen der ki: Müslüman bir kimse, zımmi bir kimseyi öldürecek olursa, onun için keffâret söz konusu değildir.

Ebû Ömer der ki: Hicazlılara göre âyet-i kerimenin anlamı, başta geçen yüce Allah'ın: "Bir mü'min diğer bir mü'mini -yanlışlıkla olması müstesnâ-öldüremez" buyruğu ile birlikte anlaşılır.

Bundan sonra ise yüce Allah: "Şayet... bir kavimdense" diye buyurmaktadır ki, bununla kastettiği "öldürdüğünüz kişi mü'min ise" dir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbnü'l-Arabî de der ki: Bence uygun görüş, cümlelerin mutlak ifadenin mu- kayyede hamledilmesi şeklinde anlaşılması gerektiğidir. [44]

Derim ki: İşte el-Hasen'in söylediğinin manası ve Ebû Ömer'in Hicazlılar-dan naklettiği de budur.

Yüce Allah'ın: "Bir diyet vermek" lafzının nekire olarak gelmesi muayyen bir diyetin ödenmesini gerektirmemektedir.

Şöyle de denilmiştir. Bu, kendileriyle Peygamber (sav) arasında belli bir süreye kadar müslüman olmaları ya da kendilerine savaş ilan edilmesi şek-

linde bir antlaşmaları bulunan arap müşrikleri hakkındadır. Bu antlaşmalardan bir kimse öldürülecek olursa, onun için diyet ödemek ve keffarete bulunmak gerekirdi. Daha sonra bu yüce Allah'ın: "Müşrikler arasından kendileriyle antlaşmada bulunduğunuz kimselere Allah ve Rasulünden bir ültimatodur bu" (et-Tevbe, 9/1) buyruğu ile nesh oldu. [45]

14. Kadının Diyet Miktarı:

İlim adamları kadının diyetinin, erkeğin diyetinin yarısı olduğu üzerinde icma etmişlerdir. Ebû Ömer der ki: Kadının diyetinin, erkeğin diyetinin yarısının olmasının sebebi -Allahu a'lem- kadının, erkeğin mirasının yarısı kadar almasıdır. Yine iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olmasıdır. Ancak bu, yalnızca hata yoluyla öldürmelerdeki diyet için böyledir.

Kasti öldürülmelerde ise erkekler için de kadınlar için de kısas söz konusu-sudur. Çünkü yüce Allah: "Can, cana karşılıktır" (el-Maide, 5/45) ile daha önce el-Bakara Sûresi'nde geçtiği üzre (2/178. âyet, 5- başlıkta) hür de hüre karşılıktır.

[46]

15. Birisinin Diğerine Üzerine Düşmesi, Çarpışma v.b. Hallerde Başkasının, Ölümüne Sebep Teşkil Etme Haline Dair Hükümler:

Dârakutnî, Musa b. Ali b. Râbah el-Lahmi'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Babamı şöyle derken dinledim: Gözleri görmeyen birisi, Ömer b. Hattab (r.a)'ın halifeliği döneminde bir hac mevsiminde şu mısraları okudu:

"Ey insanlar, ben görülmedik bir şeyle karşı karşıya kaldım

Hiç gözü görmeyen bir kimse, gözü gören ve sağlıklı birisinin diyetini öder mi?

Bu ikisi (gözü görmeyen ve sağlıklı kişi) birlikte düştüler

ve ikisi de kırılıp döküldüler."

Olay şöyle olmuştu: Âma olanı, gözü gören birisi çekiorken her ikisi de bir kuyuya düştüler. Gözleri görmeyen görenin üzerine düştü ve gözü gören öldü. Hz. Ömer de gözleri görenin görmeyen tarafından diyetinin ödenmesine dair hüküm verdi. [47]

İlim adamları biri diğerinin üstüne düşüp birileri ölenin durumu hakkında farklı kanaate sahiptirler. İbn ez-Zübeyr'den gelen rivayete göre, üstte olan altta kalanın diyetini öder amma, altta kalan üstte olanın diyetini ödemez. Aynı zamanda bu Şureyh, en-Nehaî, Ahmed ve İshak'ın da görüşüdür.

İmam Mâlik; biri diğerini çeken ve nihayette düşüp ölen iki kişi hakkında şöyle demiştir: Çekenin âkilesinin diyet ödemesi gerekir. Ebû Ömer der ki: Bu hususta görüş ayrılığının olduğunu sanmıyorum. -Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya-bizim mezhep alimlerimizden müteahhirlerden birisi ile Şafî mezhebine mensup birisi şöyle demiştir: Bu durumda diyetin yarısını öder. Çünkü hem onun fiili hem de düşenin düşmesinden dolayı ölmüştür.

Bir kimse, bir diğerinin üzerine evin damından düşecek ve ikisinden birisi ölecek olurlarsa, el-Hakem ve İbn Şubrume derler ki: Onlardan hayatta kalan tazminatı öder. Şafî ise, biri diğerine çarpan ve ikisi de bunun sonucunda ölen kimseler hakkında kendisine çarpılanın diyetinin, çarpanın âki-lesi tarafından ödeneceğini, buna karşılık, çarpanın ise diyetinin heder olacağını söylemiştir. Birbiriyle çarpışan ve bunun sonucunda ölen iki süvari hakkında da şöyle demiştir: Bunların her birisi ötekinin yarım diyetini öder. Çünkü bunların herbirisi hem kendi fiili, hem de diğerinin fiili dolayısıyla ölmüştür. Osman el-Betti ve Züfer de böyle demiştir.

Mâlik, Evzaî, el-Hasen b. Hayy, Ebû Hanife ve arkadaşları ise, birbirleriyle çarpışıp Ölen atlılar hakkında şöyle der: Her birisinin diyeti diğerinin âki-lesi

tarafından ödenir. İbn Huveyzimendâd der ki; Eğer, gemiyi yönlendiren kaptanın kendisi değilse birbiriyle çarpışan iki gemi ile atı o tarafa götüren süvari değilse birbirine çarpışan iki süvarinin durumu da bize göre böyledir.

Mâlik'ten, birbiriyle çarpışan iki gemi ile İki atlı hakkında her birisinin telef ettiği şeylerin tazminatını diğerine eksiksiz olarak vereceği görüşü de rivayet edilmiştir. [48]

16. Kitap Ehlinin Diyeti:

Bu kabilden olmak üzere ilim adamları kitap ehlinin diyeti ile ilgili tafsilatta farklı görüşlere sahiptirler.

Mâlik ve arkadaşları derler ki: Kitap ehlinin diyeti, müslümanın diyetinin yarısıdır. Mecusî'nin diyeti ise sekizyüz dirhemdir. Bunlara mensup kadınların diyeti bunun da yarısıdır. Bu görüş Ömer b. Abdülaziz, Urve b. ez-Zübeyr ve Amr b. Şuayb'dan rivayet edilmiştir. Ahmed b. Hanbel de bu görüştedir. Yine bu manada, Süleyman b. Bilal, Abdurrahman b. el-Haris b. el-Ayyaş b. Ebi Rebiâ'dan, o, Amr b. Şuayb'dan, o, babasından, o, dedesi yoluyla, Peygamber (sav)'ın yahudi ve hristiyanın diyetini müstümanın diyetinin yarısı olarak tesbit ettiği rivayet edilmiştir. [49] Burada geçen Abdurrahman'dan, es-Sevrî de rivayette bulunmuştur,

İbn Abbas, eş-Şa'bî ve en-Nehaî derler ki: Kendileriyle antlaşma bulunanlara mensup olanlardan hata yoluyla öldürülen kişinin mü'min ya da kalır olduğuna bakılmaksızın, şayet kavminin ahdi kapsamında ise, onun diyeti müslümanın diyeti gibidir. Bu, Ebû Hanife'nin, es-Sevrî'nin, Osman el-Bettî'nin ve el-Hasen b. el-Hayy'ın da görüşüdür. Onlar, bütün diyetleri eşit kabul ederler. Müslümanın, yahudinin, hristiyanın, mecusunin, rnuahhid ve zımmi'nin diyeti birdir derler. Aynı zamanda bu, Ata, ez-Zührî ve Said b. el-Müseyyeb'in de görüşüdür. Bu konudaki delilleri ise yüce Allah'ın; "Akrabalarına bir diyet vermek" buyruğudur. Bu da diyetin müslümanın diyeti gibi eksiksiz bir diyet olmasını gerektirmektedir. Bu görüşlerini Muhammed b. İshak'ın, Da-vud b. el-Husayn'dan, onun İkrime'den, onun İbn Abbas'tan Kureyzaoğullan ile Nadiroğullan kıssası ile ilgili olarak yaptıkları rivayetle desteklerler. Buna göre Rasûhllah (sav) hiç bir fark gözetmeksizin onların diyetini tam bir diyet olarak tesbit etmiş ve ödemişti. [50]

Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr) ise der ki: Bu, nisbeten gevşek bir hadistir, böyle bir hadis delil olacak özelliğe sahip olmaz.

Şafiî de der ki: Yahudi ile hıristiyanın diyeti, müslümanın diyetinin üçte biri kadardır. Mecusi'nin diyeti ise sekizyüz dirhemdir. Bu konudaki delili de şudur: Bu miktar, bu husustaki görüşlerin asgarîsidir. Zimmet ise yakın bir delil veya bir hüccet olması müstesna beridir. (Borçsuz ve mükellefiyetsiz kabul edilir.) Aynı zamanda bu görüş, Hz. Ömer ile Hz. Osman'dan rivayet edilmiştir, İbnü'l-Müseyyeb, Ata, el-Hasen, İkfîme, Amr b. Dinar, Ebû Sevr ve İshak da bu görüştedir, [51]

17. Azad Etmek İçin Köle Bulunamayacak Olursa:

Yüce Allah'ın: "Kim bulamazsa" yani kim azad "etmek üzere köle bulamaz, ve yahutta köle satın alabilecek kadar serveti yoksa, "Allah'tanbîr tevbe olmak üzere İki ay aralıksız oruç tutmalıdır." O kadarki, arada bir gün oruç tutmayacak olursa, yeniden başlar. Cumhurun görüşü budur. Mekkî de eş. Şa'bî'den şöyle dediğini nakletmektedir: İki ay oruç tutmak, gücü yetemeyecek kimseler için hem diyetin, hem de köleyi hürriyetine kavuşturmanın yerine geçer. İbn Atiyye der ki: Ancak bu görüş bir yanıldır. Çünkü diyeti ancak âkile öder. Katil'in mükellefiyeti değildir. Taberî ise bu görüşü Mes-ruk'tan nakletmektedir. [52]

18. Aralıksız İki Ay Oruç Tutması Gereken Hastanın Hükümü ve Kadının Ay Hali Olması:

Ay hali olmak, kesintisiz oruç tutmaya engel değildir. Bu konuda görüş ayrılığı yoktur. Böyle bir kadın temizlendikten sonra eğer geciktirmeksizin geri kalan orucuna devam edecek olursa, bunun dışında herhangi bir mükellefiyeti yoktur. Eğer fecirden önce temizlenecek olur da, temiz olduğunu bile bile o günün orucunu terk ederse, bir gurup ilim adamına göre yeniden orucuna başlaması gerekmektedir. Bunu Ebû Ömer söylemiştir.

Peşpeşe tutulması gereken iki ay orucun bir bölümünü tutmuş hastanın hükümü hakkında da iki farklı görüş belirtmişlerdir. Mâlik der ki: Yüce Allah'ın Kitabı gereğince kesintisiz iki ay oruç tutması icabeden herhangi bir kimsenin bir mazereti, hastahlığı veya ay hali gibi bir sebebi olmaksızın oruç açma hakkı yoktur. Yolculuk yapıp yolculuğunda oruç açma hakkı da yoktur.

Hasta olması halinde, iyileştikten sonra orucuna devam eder, diyenler arasında Said b. el-Müseyyeb, Süleyman b. Yesar, el-Hasen, eş-Şa'bî, Ata, Mü-cahid, Katade ve Tavus da vardır

Said b. Cübeyr, en-Nehaî, el-Hakem b. Uyeyne ve Ata el-Horasanî ise, hasta

olduğu takdirde iyileştikten sonra orucuna yeniden başlar, derler. Bu aynı zamanda Ebû Hanife'nin, arkadaşlarının ve el-Hasen b. Hayy'ın da görüşüdür. Şafiî'nin iki görüşünden birisi de böyledir.

Şafiî'nin bir başka görüşü daha vardır: Mâlik'in dediği gibi, önceki orucuna kaldığı yerden devam eder. İbn Şubrume der ki: Eğer orucuna devam etmesini engelleyen bir mazereti varsa, tıpkı ramazan orucunda olduğu gibi, yalnızca orucunu açtığı o gününü kaza eder.

Ebû Ömer der ki: Orucuna kaldığı yerden devam eder diyenlerin delili, şudur. Böyle bir kimse hastalığı dolayısıyla peşpeşe orucu devam ettirememekte mazurdur ve bunu kasten kesmiş değildir. Yüce Allah ise, kasfî olmayan davranışları atfetmiştir. Yeniden orucuna başlar diyenlerin delili ise, peşpeşe oruç tutmanın herhangi bir mazeret dolayısıyla sakıE olmayan bir farz oluşu ve kestiği takdirde günaha düşeceğidir Bu da namaza kıyasen böyledir. Çünkü namaz, ardı arkasına kılınan rekâllerdir. Herhangi bir özrü dolayısıyla namazını yarıda kesecek olursa, namazını yeniden kılar, kaldığı yerden namazına devam etmez. [\[53\]](#)

19. Bu Ceza Bir Tевbedir:

Yüce Allah'ın: "Allah'tan bir tevbe olmak üzere" buyruğu mastar (meful-i mutlak) olarak nasb edilmiştir. Anlamı ise, o günahdan bir dönüş olarak.,.

Hata yoluyla öldürenin böyle bir tevbeye ihtiyaç duyması, gereken şekilde sakınmaması dola yısıy ladır. Halbuki onun bu konuda gereken şekilde sakınması ve dikkat etmesi gerekirdi.

Şöyle de denilmiştir: Yani o, bu şekilde peşpeşe oruç tutsun. Çünkü yüce Allah, köleyi hürriyetine kavuşturmak yerine bedel olmak üzere oruç tutmasını kabul etmek üzere onun yükümlülüğünü hafifletmiştir. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir: "Allah nefislerinize karşı hainlik etmekte olduğunuzu bildiği için teubenizi kabul etti." (el Bakara, 2/187) Yani yükünüzü hafifletti. Yüce Allah'ın şu buyruğu da böyledir: "O, sizin bunu sayamayacağınızı bildiği için tevbenizi kabul etti." (el-Müzemmil, 73/20) [\[54\]](#)

20, Allah Her Şeyi Bilendir, Hakimdir:

"Allah" bilinmek durumunda olan her şeyi *çok iyi bilendir." Ezelde de, ebede de. "Gerçek hüküm ve hikmet sahibidir.* Hükümleri sapasağlamdır, her şeyi

yerli yerinde yapandır. [\[55\]](#)

93. Kim de bir mü'mini kasten öldürürse, cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lanet etmiş ve ona pek büyük bir azap hazırlamıştır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:

1. Kasten Öldürmenin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Kim de... öldürürse" buyruğundaki; "Kim," şart edatıdır. Cevabı ise... "Cezası" buyruğudur. İleride gelecektir.

İlim adamlar^ kasten öldürenin nitelikleri hususunda farklı kanaatlere sahiptirler. Ata, en-Nehaî ve başkaları şöyle demektedir: Kılıç, hançer, mızrak ucu ve buna benzer kesmek, koparmak için hazırlanmış ve sivriltilmiş demir aletlerle öldüren veya taş ve buna benzer öldürücü olduğu bilinen ağır şeylerle öldüren kimse kasten öldüren kimsedir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Demir aletle olsun, taş, sopa veya bundan başka bir araçla olsun, başkasını öldüren herkes kasten öldüren kimsedir.

Cumhurun görüşü de budur. [\[56\]](#)

2. Kasten Öldürme, Hata Yoluyla öldürme ve Kasta Benzer Hata İle Öldürme:

Yüce Allah Kitab-ı Keriminde, kasten öldürme ile hata yolu ile öldürmeyi sözkonusu ederek, kasta benzer öldürmeyi sözkonusu etmemiştir. Böyle bir öldürmeyi kabul edip etmemek hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. İbnü'l-Münzir der ki: Mâlik, böyle bir öldürme çeşidini kabul etmemektedir. Mâlik der ki; Allah'ın Kitabında ancak kasten öldürme ile ha-taen öldürmeden sözedilmektedir. Bunu, el-Hattabî de Mâlikten nakleder ve şunu,da söylediğini ekler: Kasta benzer öldürmeyi ise biz bilmiyoruz.

Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Mâlik ile Leys b. Sa'd, kasta benzer öldürme çeşidini kabul etmezler. Onlara göre ısırmak, tokat vurmak, kamçı vurmak, sopa ile vurmak ve buna benzer çoğunlukla öldürücü olmayan şeylerle öldürülen bir kimse kasten Öldürülmüş olur ve bu durumda kısas gerekir,

Yine Ebû Ömer der ki: Ashab ve tabiinden bir gurup da ikisinin bu görüşünü ifade etmişlerdir. İslâm aleminin değişik bölgelerindeki fukahânın çoğunluğu ise, bütün bu öldürme şekillerinin kasta benzer öldürme olduğu görüşündedirler.

Ayrıca bu, Mâlik'ten de zikredilmiş olup, İbn Velîb ile ashab ve tabûn'den bir gurup da bu görüştedir,

İbnü'l-Münzir der ki: Kasta benzer öldürme, bizim mezhebimizce gereğince amel olunan bir husustur. Kasta benzer öldürmeyi kabul edenler arasında eş-Şa'bî, el-Hakem, Hammad, en-Nehaî, Katade, Süfyan-ı Sevrî, Iraklılar ve Şafîî de vardır. Ayrıca biz bunu, Ömer b. el-Hattab ve Ali b. Ebi Taiib (r.an-luma)!dan da rivayet etmiş bulunuyoruz.

Derim ki: Sahih olan da budur. Çünkü hakkında ihtiyatlı davranılmasma en layık olanlar kanlardır, Zira, aslolan bu kanların bedenleri İçerisinde muhafaza edilmesidir. Kan, ancak en ufak bir tereddüdün söz konusu olmadığı, apaçık bir sebep ile mubah olabilir. Böyle bir öldürme şeklinde ise mü-bahlığı su götürür, tartışılır. Zira böyle bir öldürme çeşidi, bir bakıma kastı, bir bakıma da hataen öldürme olarak değerlendirilebileceğinden hakkında kasta benzer öldürmedir, diye hüküm vermiş Eir.

Çünkü bu durumda vurmak her ne kadar kasıt ise de öldürmek kastı yoktur. Bu öldürme kastı olmaksızın meydana geldiğinden dolayı bir taraftan kısas sakıt olur, diğer taraftan da diyet taglîz edilir (ağırlattırılır). Sünnette de buna benzer hükümler ifade edilmiştir.

Ebû Davud, Abdullah b. Amr yoluyla Rasûlullah (sav)1 in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kamçı ve asa ile meydana gelen kasta benzer hata ile öldürmenin diyeti, kırkının karnında yavruları olması şartıyla yüz devedir." [57] Dârakutnî de, İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir:

Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim kasten öldürülürse, elinin kazandığının bir cezası olmak üzere o da kısasen öldürülür. Haîaen öldürmede ise, diyet vardır, kısas yoktur. Her kim taş, sopa veya kamçı ile öldürülür fakat kimin tarafından öldürüldüğü belli değilse, o takdirde onan diyeti deve yaşları ağırlatılmış olarak verilir." [58]

Yine Dârakutnî, Süleyman b. Musa yoluyla Amr b. Şuayb'dan o, babasından, o da dedesinden şöyle dediğini rivâyet etmektedir:

Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kasta benzer öldürmenin diyeti, kasten öldürmedeki gibi, (fakat) ağırlattırılır. Ancak, böyle bir kimse öldürülmez." [59]

Bu açık bir nasıttır.

Tavus; sopa, kamçı veya taş atımı sırasında kendisine atılan bir şey isabet edip de ölen kimse hakkında şöyle demektedir: Bunun karşılığında diyet ödenir. Fakat, onu öldürenin kim olduğu bilinemediğinden dolayı da ona karşılık kimse öldürülmez. [60]

Ahmed b. Hanbel de der ki: Hadis-i şerifte geçen "ne (veya kim) olduğu belirsiz (el-ammiyya'r raassup ve dayanışma duygusu dolayısıyla muamma olan ve neden olduğu açığa çıkmayan iş demektir. İslak der ki: Bu tabir bir topluluğun karşılıklı olarak galeyana gelip birbirlerini öldürmeleri halidir Kelimenin aslı, sanki işi karışık hale getirmek demek olan "ta'miye yani muarn-malaştırm.ak"tan alınmış gibidir. Bu açıklamaları Dârakutnî zikretmektedir. [61]

Ağırlaştırılmış Diyet (Diyet-i Muğallaza):

Kasta benzer öldürmeyi kabul edenler, ağırlaştırılmış diyetin miktarı hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Ata ile Şafîî der ki; Ağırlaştırılmış diyet, otuzu Hikka (dört yaşma basmış dişi deve), otuzu Cezea (beş yaşına basmış dişi deve) ve kırkı da Muhli! (yani, on yaşma girmiş deve) dir. Bu görüş, aynı şekilde Hz. Ömer, Zeyd b. Sabit, Muğire b. Şu'be ve Ebû Musa el-Eşarî'den de rivayet edilmiştir. Mâlik'In kasta benzer öldürmedir diye kabul ettiği hallerdeki görüşü de budur.

Mâliki mezhebinde meşhur olan görüşe göre, Mâlik ancak, oğlunu kılıç ile vurup öldüren MüdliclLnin oğluyla başından geçen olayın benzerleri hakkında kasta benzer öldürmenin olduğunu kabul eder.

Şöyle de denilmiştir: Kasla benzer öldürmelerde ağırlaştırılmış diyet, dörtte birlere bölünür: Bunun dörtle biri üçe basmış dişi deve (Bintu Lebun), dörtte biri dörde basmış dişi deve (Hikka), dörtte biri beşe basmış dişi deve (Ce-zea)? dörtte biri de ikiye basmış dişi deve (Bintu Mahâd) olur.

en-Numan (Ebû Hanife) ile Yakub (Ebû Yusuf }'un görüşü de budur. Ayrıca bu görüşü Ebû Davud, Süfyan'dan o, Ebû İslak'tan o, Âsim b. Damra'dark, o da Hz.

Ali'den de rivayet etmiştir. [62]

Bu diyetin beşte birlere ayrılacağı da söylenmiştir. Yirmi tanesi iki yaşma basmış dişi deve, yirmi tanesi üç yaşına basmış dişi deve, yirmi tanesi üç yaşına basmış erkek deve, yirmi tanesi dört yaşına basmış dişi deve, yirmi tanesi de beş yaşma basmış dişi deve. Bu da Ebû Sevr'in görüşüdür.

Şöyle de denilmiştir: Bunun kırk tanesi beş yaşma basmış dişi deve (Cezea) ile dokuzuna yeni basmış (Bâzil) deve arasında, otuzu ise dört yaşına basmış dişi deve, otuzu da üç yaşına basmış dişi deve. Bu görüş Osman b. Affân'dan da rivayet edilmiş olup, Hasan-ı Basri, Tavus ve ez-Zührî de bu görüştedirler.

Şöyle de denilmiştir: Otuzdört tanesi hamileliğinin yan dönemini tamamlamış ve dokuz yaşına basmış dişi deve, otuzüç tanesi dört yaşına basmış dişi deve, otuzüç, tanesi de beş yaşına basmış dişi deve. eş-Şa"bî ve en-Nehaî de böyle

demıştır. Ayrıca bunu, Ebû Davud, EbuM-Ahvas'dan, o, Ebû İs-hak'dan, o Âsim b. Damra'dan, o da Hz. Ali yoluyla rivayet etmiştir. [63]

3. Kasta Benzer Öldürmelerde Diyeti Ödemekle Mükellef Olanlar:

Kasta benzer öldürmede diyetin kimler tarafından ödenmesi gerektiği hususunda da ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. el-Harîs el-Utlî, İbn Ebi Leyla, İbn Şubrume, Katade ve Ebû Sevr derler ki: Bu diyeti, öldüren kişi kendi malından öder. eş-Şa'bî, en-Nehaî, el-Hakem, Şafiî, es-Sevrî, Alîmed, İshak ve Rey ashâbı ise, âkile tarafından ödenir, derler.

İbnü'l-Münzir der ki: Şa'bî'nin görüşü daha sahihtir. Çünkü Ebû Hureyre Peygamber (sav)'ın ceninin diyetinin, öbür kadını vurarak öldüren kadının âkilesi tarafından ödenmesini hükme bağlamıştır. [64]

4. Keffareti Gerektiren Öldürmeler:

İlim adamları kasten öldürmenin diyetini yüklenmeyeceğini akilenin ve böyle bir öldürmenin diyetinin cinayeti işleyenin malından ödeneceğini ic-ma ile kabul etmişlerdir. Buna dair açıklamalar, daha önce el-Bakara Sûre-si'nde (2/178. ayet, 14. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yine ilim adamları, hata yoluyla öldürenin keffârette bulunacağını icma ile kabul etmekle birlikte, kasten öldürmekçe keffâretin gerekip gerekmediği hususunda farklı kanaatlere sahiptirler.

Mâlik ve Şafiî ise, tıpkı hata ile öldürmede olduğu gibi, kasten öldürenin de keffârette bulunacağı görüşündeydiler. Şafiî der ki: Hata yoluyla öldürmede keffâret vacip olduğuna göre, kasten öldürmede keffâretin vacip olması öncelikle sözkonusudur. Yine Şafiî: Yanılma halinde sehiv secdesi meşru kılındığına göre, kasten yapılan bir kusur dolayısıyla sehiv secdesinin meşru kılınması öncelikle sözkonusudur. Kastı öldürme halinde sözü edilen keffâret, hata yoluyla öldürmede vacip olanı ıskat edecek değildir, der. [65]

Şöylede denilmiştir: Kasten öldürene keffâret ancak affedilip öldürülme-mesi halinde katile vacip olur. Şayet kısasen öldürülecek olursa, malından alınacak bir keffâret yükümlülüğü yoktur. Böyle bir keffâretin icabettiği de söylenmiştir.

Kendisini öldürenin de malından keffâret ödenme yükümlülüğü vardır.

es-Sevrî, Ebû Sevr ve Rey ashâbı der ki: Keffâret ancak yüce Allah'ın vacip kıldığı yerde vaciptir, İbnü'l-Münzir der ki: Biz de bu görüşteyiz. Çünkü, keffâretler ibadettir. Bu konuda bunların temsil yoluyla (kıyas yoluyla) vacip

kılınmaları caiz olamaz. Herhangi bir kimsenin Kitap, sünnet veya icma ile olmadıkça, Allah'ın kullarını yerine getirmekle sorumlu tutacağı bir farzı tesbit etmek yetkisi yoktur, caiz değildir. Kasten öldüren kimseye kefta-ret ödemeyi öngörenlerin açıklamaları delil olabilecek bir özellikte değildir. [66]

5, Bir Topluluğun Birisini Hata Yoluyla Öldürmesi Hali:

Bir topluluğun hata yoluyla birisini öldürmesi halinde hükmün ne olacağı hususunda, ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Bir kesim der ki: Her birisinin ayrı ayrı keffârette bulunması gerekir el-Hasen, İkrime, Nelaî, Haris el-Uklî, Mâlik, Sevrî, Şafiî, Ahmed, İshak, Ebû Sevr ve Rey ashabı da böyle demişlerdir. Bir başka kesim ise, hepsi tefc bir keffaret ödemekle yükümlüdürler, demektedirler. Ebû Sevr böyle demiştir. Aynı zamanda bu görüş el-Evzaî'den de nakledilmiştir. ez-Zührî ise, köle azad etmek ile oruç tutmak keffâreti arasında fark gözeterek, mancınık ite atış yapan ve birisini Öldüren bir topluluk hakkında şöyle demiştir: Hepsinin bir köle azad etmeleri gerekir. Eğer azad edecek köle bulamayacak olurlarsa, onların her birisi aralıksız iki ay oruç tutar. [67]

6. Kasten Öldürmenin Vebalinin Büyüklüğü:

Nesaî şöyle bir rivayet kaydetmektedir: Bize el-Hasen b- İshak el-Merve-zî -sika bir ravidir- haber vererek dedi ki; Bana Halid b. Hidâş anlatarak dedi ki: Bize Hatim b. İsmail, Beşir b. el-Muhacir'den anlattı: Beşir, Abdullah b. Bureyde'den, o, babasından naklederek dedî ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Mü'minin öldürülmesi, Allah nezdinde dünyanın zeval bulmasından daha büyük bir şeydir." [68] Yine Abdullah (b. Mes'ûd) dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kulun kendisinden ilk hesaba çekileceği şey namaz, insanlar arasında ilk hükme bağlanacak meseleler ise, kanlar hakkında olacaktır." [69]

İsmail b. İshak da, Nafi b. Cübeyir b. Mut'im'den, o, Abdullah b. Abbas'dan birisinin kendisine şöyle bir soru sorduğunu rivayet etmektedir: Ey Ebu'l-Abbas, katilin tevbesi sözkonusu mudur? İbn Abbas, bu soruya hayret eden bir kişinin edası ile: İkî yada üç defa sen ne diyorsun? diye sorduktan sonra, İbn Abbas şöyle dedi: Yazıklar olsun sana, böyle birisinin tevbesi nasıl mümkün olur? Ben Peygamberimizi (sav) şöyle buyururken dinledim: "(Kıyamet gününde) maktul boyun damarlarından kan akarak, başını ellerinden birisine asmış, diğer eliyle de

katilini yakasından tutup sürükleyerek getirir. Nihayet (Allah'ın huzurunda) durdurulurlar. Bu sefer maktul, şanı yüce Allah'a şöyle der: Rabbim, bu beni öldürdü. Yüce Allah katile: Sen artık bedbaht oldun, der ve katil alınıp cehenneme götürülür.”^[70] el-Hasen'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Ben, mü'minin öldürülmesi hususunda (katilin cezasının indirilmesi için) Rabbime müracaat ettiğim kadar hiç bir hususta Rabbime müracaat ecmiş değilim. Ancak benim isteğimi bir türlü kabul etmedi.”^[71]

7. Kasten Bir Mü'min Öldürenin Tevbesi Mümkün mü:

Kasten bir mü'mini öldüren bir katilin tevbe etmesinin mümkün olup olmadığı hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Buharî, Said b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etmektedir; Bunun (Tefsir etmekte olduğumuz âyet) hakkında Kûfeliler ihtilâfa düştüler. Bunun üzerine ben de, bunu öğrenmek için İbn Abbas'ın yanına yolculuk yaptım. Ona bu âyet-i kerime hakkında sordum, şöyle dedi: Şu: "Kim de bir mü'minî kasten öldürürse, cezası... cehennemdir" âyeti, (bu hususta) son nazil olan âyettir. Onu herhangi bîr şey nesh etmiş değildir.”^[72]

Yine Nesâî, ondan şöyle dediğini rivayet etmektedir: İbn Abbas'a mü'min bir kimseyi kasten öldürenin tevbesinin mümkün olup olmadığını sordum, bana hayır dedi. Bu sefer ben ona, el-Furkan Sûresi'nde yer alan: "Onlar ki, Allak ile birlikte başka bir ilaha iman etmezler..." (el-Furkan, 25/68) âyetini okudum, şöyle dedi: Senin bu dediğin âyet Mekke'de inmiştir. Onu Medine'de inen: "Kim de bir mü'mini kasten öldürürse cezası orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazab etmiş,” âyeti bunu nesh etmiştir.”^[73] Zeyd b. Sabit'ten de buna benzer bir rivayette bulunarak en-Nisa Sûresi'ndeki bu âyetin el-Furkan Sûresi'ndeki âyetten altı ay sonra nazil olduğunu nakletmektedir. Bir diğer rivayette ise sekiz ay sonra nazil olduğu belirtilmektedir. Her ikisini de Nesâî, Zeyd b. Sabit'ten nakletmiştir.”^[74]

İşte Zeyd b- Sabit ile İbn Abbas'tan gelen bu haberlerle birlikte bu âyet-i kerimenin ifade ettiği umumi manayı, Mutezile mezhebi kabul ederek, işte bu, yüce Allah'ın: "Ondan başkasını da dilediğine bağışlar" (en-Nisa, 4/48) buyruğundaki umumi ifadeyi tahsis etmektedir derler ve âyet-i kerimede sözü geçen tehdidin kesinlikle bütün katiller hakkında geçerli olduğu görüşünü ifade ederek, her iki âyet-i kerimenin arasını da şu sözleriyle telif etmeye

çalışmışlardır; Bu İki âyete göre takdir şöyledir: Allah, kasten öldürme dışında bundan başka dilediğine mağfiret eder, demektir.

Aralarında Abdullah b. Ömer'in de bulunduğu -ki bu, aynı zamanda Zeyd ile İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir- bir grup ilim adamı, kasten öldürenin tevbe etmesinin mümkün olduğu görüşündedirler. Yezid b. Harun rivayetle şöyle demektedir: Bize, Ebû Mâlik el-Eşcai, Sa'd b. Ubeyde'den şöyle dediğini haber vermektedir:

Bir adam İbn Abbas'a gelerek şöyle dedi: Bir mü'mini kasten öldüren kimsenin tevbesi mümkün mü? İbn Abbas hayır, onun cehennemden başka cezası yoktur, dedi. (Sa'd b. Ubeyde) dedi ki: Adam gittikten sonra onunla oturanlar ona: Sen bize katilin kabul edilecek bir tevbesinin mümkün olduğu şek-ttnde fetva veriyordun. O, şöyle dedi: Ben, bunun mü'min bir kimseyi öldürmek isteyen kızgın bir kişi olduğunu zannediyorum. (.Sa'd) dedi ki: Arkasından bir adam gönderdiler, gerçekten de halinin bu olduğunu tesbit ettiler.

Ehli Sünnetin görüşü de bu doğrultudadır ve sahih olan da budur. Bu âyet-i kerîmenin tahsis edilmiş olduğunu kabul ederler. Böyle bir tahsisin delili ise, konu ile ilgili bir takım âyet-i kerimeler ve rivayetlerdir. Ehli Sünnet alimleri, bu âyet-i kerimenin Mikyes b. Dubabe (Subabe de rivayet edilmiştir) hakkında nazil olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. Mikyes, kardeşi Hişam b. Dubabe ile birlikte İslama girmişti. Hişam'ın. Neccaroğulları tarafından öldürülmüş olduğunu gördü. Bu hususu Peygamber (.sav.Va bildirince Hf. Peygamber Mikyes'e, kardeşini öldüren kişiyi teslim etmelerini emreden bir mektup yazdı. Onunla beraber Fihri oğullarından da bir adam gönderdi. Neccaroğul-ları ise şöyle dediler: Allah'a yemin ederiz onu kimin öldürdüğünü bilmiyoruz. Fakat bizler diyetini öderiz, deyip ona yüz deve ödediler.

Daha sonra Mikyes, beraberindeki adam ile birlikte Medine'ye döndüler. Bu sefer Mikyes, Fihroğullarından olana saldırarak kardeşine mukabil onu öldürdü, develeri alıp gitti ve Mekke'ye mürted ve kâfir olarak geri döndü. Şu beyitleri de okuyup duruyordu:

"Ben ona (kardeşime) karşılık olarak Fihri'liyi öldürdüm ve diyetini yükledim Paril kalesinde yaşayan Neccaroğullarımn ileri gelenlerine; Böylelikle ben yayımı çözmüş oldum intikamımı da aldım Ve ben putlara geri dönen ilk kişi oldum,"

Bunun üzerine Rasûlullah (sav); "İster Harem bölgesinde, ister onun dışındaki helal bölgede olsun, asla ona eman vermiyorum" dedi ve Mekke'nin fethedildiği günü, Kabe'nin örtülerine asılmış olduğu halde bulunsada dahi öldürölmesini emretti.[\[75\]](#)

İşte bu husus, tefsir ehlinin ve din alimlerinin nakli ile sabit olduğuna göre, bunun müslümanlar hakkında anlaşılmaması gerekmektedir. Diğer taraftan bu âyetin zahirini delil olarak almak, yüce Allah'ın: "Çünkü iyilikler, hiç şüphesiz günahları giderir" (Hüd, 11/114); "O, kullarının tevbelerini kabul edendir"(eş-Şura, 42/25) üe "Ondan başkasını da dilediğine bağışlar" (en-Nisâ, 4/48) buyruklarının zahirinin ifade ettiği manayı almaktan daha uygun değildir. Bu âyet ile zikrettiğimiz diğer âyetlerin zahirlerini bir arada almak ise çelişkidir. O halde tahsis kaçınılmaz bir şeydir. Diğer taraftan, el-Furkan'da-ki âyet-i kerime ile bu âyet-i kerimenin arasını bulmak mümkündür. Ortada nesli de yoktur, tearuz da sözkonusu olmaz. Bu da en-Nisâ Süresindeki âye-cin mutlak ifadesinin Furkan Sûresi'ndeki âyetin mukayyed ifadesine ham-ledilmesiyle olur. Böylelikle buyruğun anlamı şöyle olur: İşte bunun cezası şöyle şöyledir, tevbe eden müstesna. Özellikle bu hükümleri gerektiren aynı şey ise bu, böyle olmalıdır. Bu şey ise katildir. Bunun gerektirdiği ise ceza vaadi ve tehdididir. Kasten mü'mini öldürenin tevbesinin kabul olunacağına dair haberler ise pek çoktur. Ubâde b. es-Sâmit'in şu ifadelerin yer aldığı hadisi buna örnektir: "Bana, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, zina etmemek, hırsızlık yapmamak, hak ile olması müstesna Allah'ın haram kıldığı canı öldürmemek üzere bey'at ediniz. Aranızdan kim bu bey'atte verdiği sözü eksiksiz yerine getirirse, onun ecrini vermek Allah'a aittir. Her kim bunlardan her hangi bir şey işleyecek olur da buna karşılık cezalandırılırca, bu da onun için bir keffaret olur. Her kim bunlardan bir şeyler işler ve Allah da onun bu işlediğim setr edecek olursa, o vakit işi Allah'a kalmıştır. Dilerse onu atfeder, dilerse onu azaplandırır." [76] Bu hadisi, hadis imamları rivayet etmiş, Buharı ve Müslim de bunu kitaplarına kaydetmişlerdir. Ebû Hureyre'nin yüz kişiyi öldürmüş birisine dair rivayet ettiği hadisi de bu kabildendir. Bu hadisi de Müslim Sahihinde, İbn Mace süneninde rivayet ettiği gibi, başkaları da bunu rivayet etmişlerdir. [77] Bu hususta sabit olmuş benzer başka haberler de vardır.

Diğer taraftan başkasını öldürdüğüne dair şahadette bulunulup, kendisi de kasten öldürdüğünü ikrar ederek, maktulün velileri tarafından devlet yetkililerine getirilen ve bunun sonucunda kendisine had uygulanıp kısasen öldürülen bir kimsenin âhirette cezalandırılmayacağı ve Ubade b. es-Samit hadisi gereğince, icma ile bu tehdidin hakkında söz konusu olmayacağı noktasında Mutezile de bizimle aynı görüşü paylaşmaktadır. O halde, Mutezilenin; *Kim de bir mü'inini kasten öldürse cezası... cehennemdir" âyetinin ifade ettiği umumi anlamı delil diye ileri sürmelerine imkân kalmaz ve zikrettiğimiz diğer naslar ile bu buyruğun umumu tahsis edilmiş olmaktadır.

Durum böyle olduğuna göre, o halde uygun olan, açıkladığımız şekilde âyetin tahsis edilmiş olduğunu kabul etmek veya İbn Abbas'tan söylediği nakledilen şu kanaate göre hamledilmiş olduğunu kabul etmektir.

İbn Abbas der ki: Âyet-i kerimede geçen "kasten ölmek"ten maksat, onun öldürülmesini helal kabul etmektir. Bu ise, icma ile küfre varır.

Bir başka topluluk da şöyle demektedir: Katil tevbe etsin yahut etmesin ilâhî meşîete bağlıdır. (Yani Allah dilerse onu azaplandırır, dilerse azaplan-dırmaz). Bunu da Ebû Hanîfe ve arkadaşları söylemiştir.

Eğer; yüce Allah'ın: "Cezası, orada ebediyyen kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazab etmiş..." buyruğu zaten böylesinin kâfir olduğuna delildir, çünkü yüce Allah, ancak imandan çıkmış bir kâfire gazab eder; denilecek olursa, deriz ki; Bu bir tehdittir. Yapılan tehdidi gerçeğe iştirak: ise bir lütuf ve bir keremdir. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Gerçek şu ki, ben ne zaman onu tehdit eder veya ana vaadde bulunursam Tehdidimi gerçekleştirmem, fakat verdiğim aözü yerine getiririm "

Bu (açıklama) daha önceden geçmiştir.

İkinci bîr cevap: Şayet Allah, ona bunun cezasını verecek olursa,, böyle cezalandırır, demektir. Yani günahının büyüklüğü dolayısıyla o buna layıktır, böyle bir cezayı hakeder demektir. Bunu Ebû Miclez, Lâhik b. Humeyd ile Ebû Salih ve başkaları böylece ifade etmişlerdir.

Enes b. Mâlik de Rasûlullah (savadan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Allah bir kula sevap vâdedecek olursa onu yerine getirir. Eğer ona ceza tehdidinde bulunacak olursa, bu da Allah'ın dilemesine (.meşîetine) bağlıdır. Dilerse onu cezalandırır, dilerse onu affeder."

Ancık bu son iki te'vil şeklinde su götürür tararlar vardır. Birincisini ele alalım. el-Kuşeyrî der ki: Böyle bir açıklama su götürür. Çünkü yüce Rabbimizin buyruğu, değişikliği ve verilen sözü değiştirmeyi kabil değildir. Ancak, bu buyrukla umumi olanın tahsis edilmesinin kastedilmesi müstesna. O taktirde bu, konuşmalarda caizdir. İkincisine gelince, şüphesiz mer'û' olarak yapılan bu rivayet (Enes'in hadis rivayeti) ile ilgili olarak en-Nehhâs şöyle demektedir: Bu açıklama şeklindeki yanlışlık gâyeî açıktır. . Çünkü yüce Allah: "İşte bu, onların cezası kâfir olmalarından ötürü.,• cehennemdir" (el-Kehf, 18/106) diye buyurmuş, fakat hiç kimse de, eğer onları cezalandıracak olursa cehennemle cezalandıracaktır, dememiştir. Ayrıca Arap dili açısından da böyle bir açıklama hatalıdır. Çünkü bu buyruktan sonra: "Allah onagazab etmiş,.."diye buyurmaktadır. Bu ise onu cezalandıracaktır anlamındadır.

Üçüncü bir cevap: Böyle bir kimse, şayet tevbe etmez, günahlarında ısrar eder ve

Rabbinin huzuruna küfür ile çıkacak olursa, isyanı sebebiyle cezası cehennemdir. Hibetullalı "en-Nâsîk ve7-Mensûk"adlı eserinde şöyle der: Bu âyet-i kerime, yüce Allah'ın: "Şüphesizki Allah kendisine ortak koşam affetmez. Ondan başkasını ise dileyeyeğine mağfiret eder" (en-Nisa, 4/48 ve 116) buyruğu ile nesh olunmuştur. Bu hususta, insanların icmai vardır.

Ancak İbn Abbas ile İbn Ömer, bu âyetin muhkem olduğunu söylemişlerdir. Şu kadar var kif onun bu dediği de su götürür, çünkü konu umum ve umurun tahsisi konusudur, nesh konusu değildir. Bu da İbn Atiyye'nin görüşüdür.

Derim ki: Bu güzel bir açıklamadır. Çünkü nesh, haberler hakkında söz-konusu olmaz, Çünkü buyruğun manası, Allah onu cezalandıracaktır, şeklindedir. en-Nehhâs da Meûnli'l-Kur'an adlı eserinde şunları söylemektedir: Nazar ehli (ilahi buyrukları iyice tetkik eden kimseler) alimlerine göre bu husustaki görüş, buyruğun muhkem olduğu ve tevbe etmediği takdirde onu cezalandıracağı şeklindedir. Şayet tevbe edecek olursa durumunu: "Şüphesiz ki ben, tevbe eden, iman eden... kimseye çok çok mağfiret ediciyim" (Tâ-Hâ, 20/82) buyruğu ile açıklamış bulunmaktadır. İşte bu da (kasten katil de) bunun kapsamı dışında değildin Diğer taraftan ebedi kalmak, ifadesi (her zaman) devamlılığı gerektirmeyebilir,

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Senden önce hiçbir kimseye ebedilik vermedik. (Çok uzun ömür vermedik) (el-Enbiya, 21/34) diye buyurul-maktadır. Yine bîr başka yerde şöyle buyurulmaktadır: "Malının gerçekten kendisine ebedi hayat verdiğini sanır." (el-Hümeze, 104/3)

Şair Zühre de şöyle demektedir:

"Ve ebedi hiçbir şeyi (görmüyorum); şu sapasağlam duran dağlardan başka."

İşte bütün bunlar, ebedîlik (el-Huld) kelimesinin bazan ebedi kalmak anlamından başka bir anlamda da kullanıldığını göstermektedir. Çünkü bilindiği gibi dünyanın zeval bulmasıyla bunlar (dağlar) ve âyet-i kerimede sözü edilen ebedilikler zeval bulacaktır.

Aynı şekilde Araplar da şöyle demektedir: Yemin olsun ki, filan kişiyi ebediyyen hapiste bırakacağım." Ancak, hapisin sonu gelir ve biter. Hapsöyün kimsenin durumu da böyledir,

Dûa ederken kullanılan şu sözler de bu kabildendir: "Allah mülkünü daim kılsın, günlerini de ebedileştirsın." Bütün bu hususlara dair bu açıklamalar, hem lafzan, hem de mana itibariyle daha önceden geçmiş bulunmaktadır. (el-Bakara, 2/35-âyetin tefsiri).

Yüce Allah'a hamd olsun. [78]

94. Ey iman edenler, Allah yolunda cihada çıktığınız zaman iyice araştırın ve size selâm verene, dünya hayatının menfaatini arayarak: "Sen mü'm in değilsin demeyin." İşte Allah'ın katında nice ganimetler vardır. Önceleri siz de böyle idiniz de, Allah size lütfetti. O halde iyice araştırın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız:

I. Âyetin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Ey İman edenler, Allah yokunda cihada çıktığınız zaman iyice araştırın" buyruğu da, savaş ve cihada dair buyruklarla ilişkilidir.

Cihada çıkmak," burada yeryüzünde yürümek, yol tepmek anlamındadır. Ticaret, gaza veya bir başka maksatla yol alındığı vakit:

Yeryüzünde vurdum (yol teptim), denilir ve harfî cerri kullanılır. Bu harf-i cer olmaksızın bu ifade kullanılacak olursa, def'i hacet için çıkmak demek olur Hz. Peygamberin şu buyruğunda olduğu gibi: İki kişi def'i hacet için çıkarak, ferclerini açmış oldukları halde konuşmaya koyulmasınlar. Çünkü şüphesiz Allah buna gazap eder." [79]

Bu âyet-i kerime, bir müslüman topluluğu hakkında nazil olmuştur. Bunlar, yolculuklarında, beraberinde bir deve ve satmak üzere bir kaç koyun bulunan bir adamla rastlaştılar. Bu adam onlara selam verip: "Lâ ilahe illallah Muhammedu'r-Rasulullah" dediği halde, müslümanlardan birisi hamle yaparak onu öldürdü. Bu hususu Peygamber (sav)'a anlatınca, Hz. Peygamber'e bu ağır geldi, bunun üzerine de bu âyet-i kerime nazil oldu. Buhârî de bunu, Ata'dan, o, İbn Abbas yoluyla rivayet etmektedir İbn Abbas dedi ki: Beraberinde birkaç koyun bulunan bir adama, müslümanlar arkadan yetiştiler. O da esselâmu aleykûm dediği halde onu öldürdüler ve beraberindeki koyunlarını aldılar. Bunun üzerine yüce Allah: "Dünya hayatının menfaatini arıyarak..." buyruğuna kadar bu âyet-i kerimeyi indirdi. Dünya hayatının menfeati ise, orada sözü geçen birkaç koyundu. Buhârî der ki: İbn Abbas burada; şeklinde okumuştur. [80] Buhârî'den başka kaynaklarda da şöyle denilmektedir: Rasulullah (sav) o adamın diyetini akrabalarına götürüp teslim etti ve beraberindeki koyunları da geri iade etti. [81]

Bu olayda katil ile maktulün tayini hususunda farklı kanaatler vardır. Çoğunluğun benimseyip, İbn İshak'ın da Sîretî ile Ebû Davud'un Musan-nef'mâe, İbn Abdi'l-Berr'in el-îstiâb1 ında yer alan rivayete göre, katil Muhal-lim b. Cessâme, maktul ise Amir b. el-Edbat'dı. [82]

Hiz. Peygamber, Muhallim'e beddua etmiş ve bundan sonra ancak yedi gün yaşamıştı. Daha sonra defnedildiği halde yer onu kabul etmeyip dışarı atmıştı. Bir daha defnedildi. Yine yer onu kabul etmedi. Üçüncü defa da defnedilince yine yer onu kabul etmedi. Yerini onu kabul etmediğini görmeleri üzerine onu, oradaki dağ yollarından birisine bıraktılar. Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "Muhakkak yer ondan daha kötü olanlarını da kabul eder." el-Hasen der ki: Yerini

bundan daha kötü olanları da atıp kabul ettiği halde bunu dışarı çıkarması, bir daha aynı işi yapmamaları için onlara bir öğüt idi. [83]

İbn Mâce'nin Sünen'inde İmran b. Husayn'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasuhıllah (sav), bir müslüman askerî birliğini müşrikler üzerine gönderdi. Müşriklerle oldukça şiddetli bir çarpışma yaptılar. Müşrikler önlerinden kaçmamakla birlikte onlara karşı da koyamadılar. Yakınlarımdan olan birisi, müşriklerden birisine mızrağı ile hamle yaptı, tam üzerine atılacağı sırada adam, "Allah'tan başka ilah olmadığına şahidlik ederim. Şüphesiz ki, ben müslümanım" dediği halde, mızrağını ona sapladı ve onu öldürdü. Bu akrabam daha sonra Rasulullah (sav)'a gelerek, Ey Allah'ın Rasülü dedi, helak oldum. Hz. Peygamber bir ya da iki defa ona: "Ne yaptın ki" diye sordu. O da yaptığını Hz. Peygambere bildirdi. Bunun üzerine Rasuluıllah (.sav) ona şöyle dedi: "Peki neden içini yarıp kalbinde neler olduğunu öğrenmedin?" Adam şöyle dedi: Ey Allah'ın Peygamberi, şayet içini yarsaydım kalbinde neler olduğunu bilebilir miydim. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Hayır, ama sen ne onun söylediği sözü kabul ettin, ne de onun kalbinde ne olduğunu bilebilirdin." Rasulullah (sav) sustu ve ona birşey demedi. Aradan fazla bir zaman geçmeden o yakınım öldü ve biz de onu defnettik. Ancak, toprağın üstüne çıktı. Bir düşman onun üzerini açmış olabilir, dediler. Yine onu defnettik. Daha sonra çocuklarımıza onu korumalarını emrettik. Yine toprağın üstüne çıktı. Bu sefer; Çocuklar uyuklamış olabilirler, dedik. Yine onu defnettik. Sonra da onu bizzat kendimiz koruduk. Sabah olduğunda yine toprağın üstüne çıkmıştı. Bu sefer biz de onu şu dağ yollarından birisine bıraktık. [84]

Denildiğine göre bunu öldüren kişi, Usame b. Zeyd, öldürülen kişi ise, Gatafanlı ve Fezareli Üere mensup olmuş Fedek ahalisinden Murreoğullarından Mirdas b.-Nehik imiş. İbnü'l-Kasım da Malik'den naklederek böyle demiştir.

Yine denildiğine göre, sözü geçen bu Mirdas, geceleyin İslama girmiş ve aile halkına durumu haber vermişti. Peygamber (sav), Usame'ye durumun ne kadar ağır olduğunu anlatınca o da, bir daha Lallahe illallah diyen hiçbir kimseyle çarpışmayacağına dair yemin etmiş. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Katilin Ebû Katade olduğu da söylenmiştir, Ebû'd-Derda olduğu da söylenmiştir. Bununla birlikte, Öldükten sonra yerin kabul etmeyip dışarı attığı kimsenin sözünü ettiğimiz Muhallim adındaki zat olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Belki de bu haller birbirine yakın zamanlarda Cbirkaç defa) cereyan etmiş de olabilir. Ve âyet-i kerime bütün bunlar hakkında nazil ol-muş olabilir. Peygamber (sav)'ın müslüman olup da öldürülmüş o kişinin ahalisine koyunlarım ve deveyi

geri gönderdiği, diyetini de onlara ulaştırdığı ve bunu da kalplerini telif etmek üzere yaptığı da rivayet edilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. es-Sa'lebî'nin naklettiğine göre, sözü geçen seriyye-nin kumandanı, Leys'li Galip b. Fedale imiş. Bunun el-Mikdad olduğu da söylenmiştir. Bunu es-Süheyli nakletmektedir, [\[85\]](#)

2. Araştırmak (Tebeyyun):

Yüce Allah'ın: "İyice araştırın" buyruğu teemmül edin, tetkik edin, inceleyin demektir, şeklindeki kıraat, cemaatin (büyük çoğunluğun.) kıraatidir, Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim'in tercihi de budur.

Derler ki: Tebeyyünü (iyice araştırmayı.) emreden, iyice sağlamlaştırmayı (tesebbüt) da emretmiş demektir. Bu fiil, hem müteaddi, hem de lâzım (geçişli ve geçişsiz) dir. Hamfe ise bu kelimeyi, üç noktalı "se"den sonra, tek noktalı "be" harfi gelecek şekilde "tesebbüt"den diye okumuştur. Ancak, bu hususta şeklindeki okuyuş daha pekiştirici bir anlam ifade etmektedir. Çünkü insan, tesebbütte bulunmakla birlikte tebeyyiinde buluna-mıyabilir. zaman edatında şart anlamı vardır. Bundan dolayı şanı yüce AUah'ınr İyice arastana" buyruğunun başına "fe" harfi gelmiş bulunmaktadır. Şairin şu mısraında olduğu gibi bu edat, şart edatı olarak da kullanılabilir:

"Sana bir darlık ve aıkıntı isabet edecek olursa, buna güzel bir şekilde katlan!"

Fakat bu edatın şart edatı olarak kullanılmaması şairin şu beyitinde olduğu gibi daha güzeldir:

"Nefis arzulayıcıdır. Sen ona teşvikte bulunursan

Fakat onu aza döndürecek olursan da kani olur."

Tebeyyun ile tesebbüt, öldürme hususunda, ikâmet halinde olsun, yolculuk halinde olsun vaciptir ve bunda hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Özellikle sefer halinin sözkonusu edilmesi ise, âyet hakkında nazil olduğu olayın seferde vaki olmuş olmasıdır. [\[86\]](#)

3. Selâm, Teslimiyet Arzetmek ve Barış:

Yüce Allah'ın: "Size selâm verene, dünya hayatının menfaatini arayarak sen mü'min değilsin demeyin" buyruğunda geçen "es-Selâm", Selem ve Silm ile aynı anlamı ifade eder. Bunu Bulîârî söylemektedir, [\[87\]](#) Bu kelime bütün bu şekillerde okunmuştur. Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellâm, "es-Selâm" okuyuşunu

tercih etmiştir. Akli ilimlerde uzman kimseler (ehlü'n-nazar) ona muhalefet ederek burada: “” okuyuşu daha uygundur. Çünkü burada bu okuyuş, itaat ve teslimiyet göstermek demektir, Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Biz hiç bîr kötülük yapmazdık (diyerek) teslimiyet arzederler" (en-Nahl, 16/28) Buna göre "es-Selâm" teslimiyet göstermek vç itaat etmek demektir. Yani, eliyle itaat ettiğini bildirip size teslimiyet arzedene ve sizin davet ettiğiniz şeyi izhar edene sen mü'min değilsin, demeyiniz.

Burada zikredilen es-Selâm, size es-Selâmu aleykûm demesidir. Bu da bir önceki görüşe racidir. Çünkü onun İslam selamını vermesi itaat ve teslimiyetini ifade eder. Bununla tarafsız olduğunun ve savaşmayı terkettiğinin kastedilmiş olması ihtimali de vardır. Çünkü, kimse ile beraber olmayan kimseler hakkında "filan kişi selâmdır" yani tarafsızdır, denilir. Silin ise, sulh (barış) demektir. [88]

4. Selâm Verene Eman Vermemek:

Ebu Cafer'den "Sen mü'min değilsin" buyruğunu: “” Sen kendisine eman verilmiş kimse değilsin, eman altında değilsin, (anlamına gelecek) şeklinde ikinci "mim" harfini üstün olarak (mü'men şeklinde) okumuştur. Bu ise himaye altına alınan kimse (değilsin) demektir. [89]

5. Akdi Olmayan Kâfirin Öldürülmesi:

Ahdi olmayan bir kâfir ile bir müslüman karşılaşacak olursa, onu öldürmesi caiz olur. Şayet laiahe illallah diyecek olursa, onu öldürmesi caiz olmaz. Çünkü bunu söylemekle kanını, malını ve aile halkını himaye altına alan, îslâmın kulpuna yapışmış olur. Şayet bu sözü söyledikten sonra onu öldürecek olursa, ona karşılık o öldürülür.

Bu şekilde bazılarını öldürmüş kimselerden, öldürülmenin sakıt oluş sebebi ise, onların te'vilde bulunarak, bu sözü söyleyen kimsenin kendisini korumak için, silahtan korktuğundan bunu söylediğini kabul etmeleri ve bu sözün öldürülmekten koruyabilmesi için tam bir itminan ile söylenmesi gerek-tiğine kani olmaları idi. Peygamber (sav), ne şekilde söylerse söylesin bu sözün koruyucu olacağını haber vermiştir. İşte bundan dolayı Usame'ye şöyle demişti: *O halde ne diye onun kalbini açıp bakmadın, O takdirde bu sözü gerçekten (kalbinden iman ile) söyleyip söylemediğini öğrenebilirdin," [90] Bunu Müslim

rivayet etmiştir.

Yani o vakit bu sözü söylerken doğru mu söylemiştir, yalan mı söylemiştir görürdün. Buna ise imkân yoktur O halde geriye sadece dilin imanı açığa vurması kalmaktadır. İşte bu, oldukça önemli ve büyük bir fikhi konudur.

O da şudur: Hükümler, galip zanla ve zahire bağlı olarak verilir. Yoksa kafi kanaatlere ve gizliliklere muttali olmaya bağlı değildir. [91]

6. Selâm Verenin Hükümü:

Şayet, "selâmun aleykûm" diyecek olursa, bunun arkasında neyin yer aldığını bilmedikçe yine öldürülmez. Çünkü böyle bir şey tartışılabilir bir konudur.

Malik, "ben eman istemek üzere geldim" diye beyanda bulunan bir kâfir hakkında şöyle demiştir: Bunlar içinden çıkılması zor hususlardır. Görüşüme göre böyle bir kimse, güven bulacağı bir yere kadar götürülür. Müslüman olduğuna dair lehinde hüküm verilmez. Çünkü onun hakkında küfür sabit olmuştur. Dolayısıyla söylediği söze delalet edecek şeyin ondan açığa çıkması kaçınılmaz bir şeydin Ben müslümanım, ben mü'minin demesi yeterli olmadığı gibi, namaz kılması da yeterli değildir." Tâ ki, Peygamber (sav)'m: "Ben, insanlarla lailahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum" sözünde, kanın koruma altına alınmasının kendisine bağlı kıldığı sözü (kelime-i tevhid'i) söyleyinceye kadar. [92]

7. Müslüman Olmayan Bir Kimsenin, Namaz Ya da İslama Has Fiillerden Birisini Yapması:

Şayet kâfir bir kimse namaz kılar yahut İslamm özelliklerinden olan bir fiili işleyecek olursa, ilim adamlarımız (Maliki mezhebi alimleri) hakkında farklı kanaatlere sahiptirler, İbnü'l-Arabî der ki: Görüşümüze göre böyle bir kimse bunları yapmakla müslüman olmaz. Şayet ona: Bu namazın arkapılanı nedir? diye sorulacak olursa, o da: Benim bu kıldığım namaz, müslüman olarak kıldığım namazdır, derse ona; Lailahe illallah, de denilir. Şayet bunu söy-leyecek olursa, doğru söylediği ortaya çıkar. Eğer bunu söylemeyi kabul etmezse, onun bu davranışının bir oyun olduğunu öğrenmiş oluruz. Bununla birlikte böyle bir davranışta bulunmakla müslüman olacağım kabul edenlerin görüşüne göre, irtidat etmiş olur. Ancak sahih olan bunun irtidat değil de asli bir küfür olduğudur.

Aynı şekilde, "selâmun aleykûm" diyen kimseye de bu sözü (tevlid kelimesini)

söylemesi teklif edilir. Söyleyecek olursa, doğruyu bulması tahakkuk eder, söylemeyecek olursa, inadı açıkça ortaya çıkar ve öldürülür. İşte yüce Allah'ın: "İyice araştırın" yani, tebeyyün ve tesebbüt edin buyruğunun anlamı budur. Yani o müşkil durumu açıkça ortaya çıkartın ve acele etmeyin. (Görüldüğü gibi) tebeyyün ile tesebbüt de aynı anlamı ifade etmektedir. Herhangi bir kimse onu öldürecek olursa, yasaklanmış bir iş yapmış olur. Eğer Peygamber (sav)'ın Muhallim'in bu yaptığı işin ağırlığının] ifade etmesi ve kab-
finden dışarıya atılışının nasıl olduğu sorulacak olursa, şöyle deriz: Çünkü Hz, Peygamber, Muhallim'in, o kişinin müslüman olduğuna aldırış etmediğini ve cahiliyye döneminde aralarındaki kin dolayısıyla kasti olarak onu öi-dürüp müslüman oluşuna aldırış etmediğini bilmişti. [93]

8. Dünya Hayatının Geçici Faydası ile Gerçek Zenginlik:

Yüce Allah'ın: Dûnya hayatının menfeatini arayarak" yani onun malını almak isteyerek,.. Dünya hayatının metain; denilmesi bunun gelip geçici sebat bulmayan zail olucu oluşundan dolayıdır. Ebu Ubeyde der ki: Bütün dünya hayatının metain "ra" harfî üstün olarak "arad" denilir.

"Dünya hazır bir araz'dır. Ondan İyi olan da yer facir olan da yer" tabirindeki "araz" da bu kabildendir "Ra" harfî sakın olarak ise dinar ve dirhem dışındaki mallara denilir. Buna göre her arz arazdır fakat her araz, arz değildir. Müslim'in Sahihinde de Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Zenginlik fazla mal sahibi olmak değildir. Asıl zenginlik nefis zenginliğidir." [94] İlim adamlarından birisi de bu anlamdan hareketle şu beyitleri söylemiştir:

"Sana yetene kanaat getir ve razı olmayı elden bırakma Çünkü bilemezsin sabaha çıkar mısın, akşamı eder misin? Zenginlik çokça mal sahibi olmak demek değildir ancak, Zenginlik te fakirlik te nefsin kendisindendir."

İşte bu, Ebû Ubeyde'nin: Mal, mal edinilen her şeyi kapsar, şeklindeki sözünün doğruluğunu ortaya koymaktadır. (Sibeveyh'in) Küabu'I-Ayn'ınâz ise şöyle denilmektedir: Araz, dünyada nail olunan şeydir.

Yüce Allah'ın: Siz dünya hayatının malını arzu ediyorsunuz" (el-Enfal, 8/67) buyruğu da buradan gelmektedir. Çoğulu ise "aruz" gelir. İbn Faris'in el-Mücmel'nâe de şöyle denilmektedir: Araz, İnsanın karşı karşıya kaldığı hastalık yahut benzeri şeylerdir.

Dünya arazı ise, dünyada bulunan az veya çok mala denilir. Arz ise, nakit olmayan sair eşyalara denilir. Bîr gey zuhur edip imkân sahibi olursa onun,

hakkında da; denilir. Arz (en) de uzunluğun zıddıdır. [\[95\]](#)

9- Allah'ın Lütuflarına Rağbet Etmek:

Yüce Allah'ın: "İşte Allah'ın katında nice ganimetler vardır" buyruğu, yüce Allah tarafından herhangi bir yasak istenmeksizin helalinden ve uygun görülen şekilde yerine getirilecek şeylere karşılık Allah'ın vaadi olduğunu ortaya koymaktadır. Yani durum böyle olduğundan ötürü, siz akılsızca tasarruflarda bulunmayınız. Çünkü "önceleri siz de böyle idiniz" yani siz de bir zamanlar kendinize gelecek bir zarar korkusuyla kavminizden imanınızı gizliyordunuz. Nihayet Allah size dini güçlendirmek ve müşrikleri yenik düşürmek suretiyle Jütufta bulundu. İşte şu anda onlar (müşrikler) da böyledir. Onlardan her birisi kendi kavmi arasında size nasıl ulaşacağını hesap etmekte, beklemektedir. Dolayısıyla böyle birileri size gelecek olursa onun durumunu açıkça anlamadığınız sürece öldürmeniz uygun düşmez.

İbn Zeyd der ki: Buyruğun anlamı şudur: Siz de bu şekilde kâfirler idiniz de İslama girmeniz suretiyle. "Allah size lütfetti," O halde karşınıza çıkan böyle bir kimsenin de önceleri sizin önceki haliniz gibi olduğu halde sizinle karşılaşır karşılaşmaz derhal İslama girmesini olmayacak bir şey olarak değerlendirmeyiniz. O halde böyle birilerinin durumunu iyice araştırmanız gerekmektedir. [\[96\]](#)

10. Amel İle İman İlişkisi:

İman, yalnızca sözdür diyen kimseler bu âyet-i kerimeyi delil gösterirler. Çünkü yüce Allah; "Ve size selâm verene... sen mü'min değilsin demeyin" diye buyurmaktadır. Derler ki: Lâ ilahe illallah diyen kimseye sen mü'min değilsin denilmesi yasaklandığına göre, yalnızca bu sözü söylemeleri dolayısıyla öldürülmeleri de yasaklanmış olmaktadır. Şayet tman bizatihi bu sözü söylemek olmasaydı onların sözlerine hiçbir şekilde aldirış edilmezdi.

Deriz ki: Bu sözleri söylemelerine rağmen onları öldürenler, bu sözleri söyleyenlerin kendilerini ölümden kurtarmak için bu sözü söyleyip söylemedikleri hususunda şüpheyne düştüler ve bundan dolayı da öldürdüler. Yüce Allah ise, kullarına yalnızca zahire göre hüküm vermek hakkını tammiştir. Peygamber (sav) da: "Ben insanlarla lailahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum" diye buyurmuştur. Ancak, burada imanın yalnızca ikrardan ibaret olduğuna dair bîr açıklama yoktur. Nitekim, münafıklar da bu sözü söylemekle

birlikte, daha önce el-Bakara Sûresi'nde geçtiği üzere mü'min değildirler. (2/8. âyet'in tefsiri) Hz. Peygamber: "Kalbini açıp baksaydın ya" buyruğuyla da bu hususa gereken açıklığı getirmiştir.

Böylelikle imanın ikrar ve başka şeyler olduğu; hakikatinin ise kalp ile tasdik olduğu sabit olmaktadır. Şu kadar varki kulun durumu öğrenmek için kişiden işittiklerini kabul etmekten başka bir yolu yoktur.

Yine: Zındık olan kimsenin İslamı izhar etmesi halinde tevbesi kabul olunur diyenler de bu âyeti delil göstermişlerdir. Derler ki: Çünkü yüce Allah, İslamı açığa vurduktan sonra zındık olanla olmayan arasında bir fark gözetmemiştir. Yine buna dair açıklamalar el-Bakara Sûresi'nin baş tarafında geçmiş bulunmaktadır.

Ayrıca bu âyeti kerimede Kaderiyenin görüşleri de reddolunmaktadır. Çünkü yüce Allah, kendilerine; özel bir şekilde imana muvaffak kılmak suretiyle bütün insanlar arasında mü'minlere lütufta bulunduğunu haber vermektedir. Kaderiyye ise: Allah bütün insanları iman etmek için yaratmıştır, demektedir. Şayet durum onların iddia ettikleri gibi olsaydı, bütün insanlar arasında mü'minlerin özellikle Allah'ın lütfuna mazhar olduklarını ifade etmenin hiçbir anlamı olmazdı. [97]

11. Allah'ın Emirlerine Muhalefet Etmekten Sakınmak:

Yüce Allah: halde iyice araştırın" buyruğunda, araştırma emrini bu konuyu tekid için bir daha tekrarlamaktadır, "Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır" buyruğu da Allah'ın emrine muhalefet etmekten bir sakındırmadın. Yani sizi helake götürecek olan bu gibi şeylerden kendinizi koruyun ve benzeri yanlışlıklardan nefsinizi uzak tutun. [98]

95. Müminler den -özür sahibi olanlar müstesna- oturanlarla Allah •yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir olma/. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri oturanlardan derece itibariyle üstün kılmıştır. Bununla beraber Allah hepsine de el-Hüsna'yı va'detmiştir. Allah, nıca'lı İdleri oturanlardan pek büyük bir mükâfatla ün tün kılmıştır.

96- Kendi nezdinden (yüksek) derecelerle mağfiret ve rahmetle (üstün) kılmıştır. Allah Gafurdur, Rahimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve Savaşan Muaf Olanlar:

Yüce Allah'ın: "Mü'minlerden... oturanlarla... bir olmaz" buyruğu hakkında İbn Abbas der ki: Bedir savaşına çıkmayanlar ile, o savaşa çıkanlar bir olmaz.[\[99\]](#) Daha sonra yüce Allah: "Özür sahibi olanlar müstesna" diye buyurmaktadır ki, buradaki "özür" kötürümlük anlamındadır.

Lafız Ebû Davud'un olmak üzere hadis imamları Zeyd b. Sabit'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav)'ın yanında bulunuyordum. Onu bir sükûn (sekîne) kapladı. Rasûlullah (sav)'ın baldırı, baldırımın üzerine geldi. Rasûlullah (sav)'ın baldırından daha ağır bir şey olduğunu bilmiyorum. Sonra üzerinden vahyin etkisi çekilince: "Yaz" diye buyurdu. Ben de bir kürek kemiği üzerine: "Mü'minlerden oturanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler bir olmaz" âyetini sonuna kadar yazdım. Bu sefer, İbn Um Mektum -ki, gözleri görmeyen birisiydi- mücahidlerin faziletini işitince ayağa kalkıp şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasulü, peki mü'minler arasından cihada gücü yetmeyenlerin durumu nedir?

İbn Um Mektum sözünü bitirince yine Rasululallah (sav)'ı bir sükûnet kapladı. Yine baldırı baldırımın üstüne geldi. İlk defada onun ağırlığını gördüğüm gibi ikinci defada da gördüm. Sonra Rasûlullah (sav)'ın üzerinden vahyin etkisi çekilince yine: "(Yazdığını, oku ey Zeyd" dedi. Ben de: "Mü'minlerden... oturanlarla... bir olmaz" buyruğunu okudum. Rasûlullah (sav) bu sefer: "Özür sahibi olanlar müstesna" bölümünü de ekleyerek âyetin tamamını okudu. Zeyd dedi ki: Yüce Allah bu bölümü ("özür sahibi olanlar müstesna" bölümünü) ayrıca ve müstakil olarak indirdi, ben de onu Rasulullah'ın emri üzerine yerine koydum. Nefsim elinde olana yemin ederim ki, şu anda bile o bölümü kürek kemiğindeki çatlağa yakın bir yerde ilave ettiğim yeri görür gibiyim. [\[100\]](#)

Buhârî'de, Abdullah b. el-Haris'in azadhsı Miksem, İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmektedir: "Mü'minlerden... oturanlarla... cihad edenler bir olmaz" yani Bedir'e çıkmayıp oturanlarla Bedir'e çıkanlar bir olmaz. [\[101\]](#)

İlim adamları der ki: Âyet-i Kerimede sözü geçen özür sahibi olanlar, savaşa çıkmasına engel olan mazereti bulunan kimseler demektir. Çünkü bu özürleri kendilerini cihada çıkmaktan alıkoymaktadır. Hz. Peygamberin de gazalardan birisinden döndüğü sırada şöyle buyurduğu sahih olarak sabit olmuştur: "Şüphesiz Medine'de bir takım kimseler vardır ki, bir vadiyi aşıp geçtiğiniz yahut bir mesafeyi katettiğinizde mutlaka onlar da sizinle birlikte dirler. İşte bunlar mazeretlerinin kendilerini sizinle birlikte engellediği kimselerdir." [\[102\]](#) Bu da özür sahibi olan kimsenin savaşa çıkmış gazi gibi ecir almasını gerektirmektedir.

Şöyle de denilmiştir: Savaşa çıkamayan özür sahibinin savaşa çıkmışın ecir ile eşit ecir alması ihtimal dahilindedir. Yüce Allah'ın lütfü geniştir. Ayrıca onun mükâfat vermesi ondan bir lütuftur. Fiilen hakedildiği için değildir.

O bakımdan yüce Allah, samimi niyyet dolayısıyla fiilen yapılana vermiye-ceği kadar ecir verebilir. Şöyle de denilmiştir: Bu şekilde bir özür sahibine ecir katlanmaksızın verilir. Böylelikle gazi de fiilen savaşa katıldığı için kat kat ecir almak suretiyle ondan daha üstün olur.

Derim ki: Bu husustaki: "Şüphesiz Medine'de öyle bir takım kimseler vardır ki" (mealindeki) sahih hadis dolayısıyla inşa'allah birinci görüş daha sahihtir. Ayrıca Ebû Kebşe el-Enmâri 'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadis de bunu gerektirmektedir: "Dünya ancak dört kişindir..." bu hadis-i şerif daha önce, Âl-i İmran Sûresi'nde (3/135. ayet, 7. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Şu haberde varid olan da bu manayı ihtiva etmektedir: "Kul hastalandı mı, yüce Allah şöyle buyurur: Kuluma iyileşinceye veya onun ruhunu kabz edinceye kadar sağlıklı iken işlediği amelleri (şimdi de işlemiş gibi) yazımz." [\[103\]](#)

2. Devamlı Cihad İçin Bekleyenlerin Fazileti:

Bazı ilim adamları bu âyet-i kerimeyi delil alarak divan ehlinin (yani asker olarak yazılan ve bunun için devlet hazinesinden maaş alanların) tatav-vu olarak cihada katılanlardan daha büyük ecir sahibi olduklarını ileri sürmüşlerdir. Çünkü divanda yazılı bulunanlar maaşları karşılığında adeta mülkiyet altında oldukları ve zorlu zamanlarda onlar öne sürülüp gönderildikleri, düşmana karşı asker olarak gönderilip onlara verilen emirler de sürekli olarak onların hayatında adeta huzur bırakmadığı için, nafîle olarak cihada katılanlardan daha büyük ecir sahibidirler. Çünkü nafîle olarak cihada katılanların rahatı huzuru yerindedir. Yazın girişilen büyük gazvelerde ve benzerlerine katılmaktan yana kalpleri rahattır.

İbn Muhayrîz der ki: Bu şekilde maaş alarak cihad için bekleyenler, sürekli olarak huzur ve sükûn nedir bilmediklerinden dolayı tatavvu ve nafîle olarak cihada katılanlardan daha faziletlidirler.

Mekhûl der ki: Düşmana karşı gönderilen askerî birliklerin duydukları dehşet, Kıyamet gününün dehşetlerini giderir. [\[104\]](#)

3. Zenginlik İle Fakirlik Arasında Fazilet Farkı:

Yine, "zenginlik, fakirlikten daha faziletlidir" diyenler de bu âyeti delil

gösterirler. Çünkü yüce Allah, kendisi vasıtasıyla salih amellere ulaşılan malı söz-konusu etmektedir.

Kişiyi başkasına muhtaç düşürecek kadar fakirliğin hoşlanılmayan bir şey, azdıran zenginliğin de yerilen bir şey olduğunu, ilim adamları ittifakla kabul etmekle birlikte bu hususta farklı kanaatlere sahiptirler. Kimisi, zenginliğin faziletli olduğu kanaatini ileri sürmektedir. Çünkü zenginin hayır yapma gücü vardır. Fakirin ise acizliği sözkonusudur. Güç ve iktidar sahibi olmak ise acizlikten daha faziletlidir. el-Maverdi der ki: Şan ve şeref sevgisinin etkisi akında kalanların görüşü budur. Başkaları ise fakirliğin daha faziletli olduğu görüşündedir. Çünkü fakir, (lezzeti) terk edicidir. Zengin ise dünya ile içli dışlıdır. Dünyanın terki ise, onunla içli dışlı olmaktan daha faziletlidir.

Yine el-Maverdi der ki: Bu da esenliği daha çok sevenlerin görüşüdür. Başkaları ise, fakirlik sınırından yukarı çıkarak, zenginlik mertebesinin asgari seviyesine ulaşmak suretiyle iki işin arasında orta yerde olmanın daha faziletli olduğu görüşündedir. Böylelikle kişi, her iki durumun da faziletini elde edebilir, her iki durumun yerilen hallerinden kendisini kurtarabilir. el-Maverdi der ki: İşte bu mutedillik halinin daha üstün olduğu görüşünde olanların ve: "Bütün işlerin en hayırlısı orta yollu olanıdır" kanaatinde olanların görüşüdür. Gerçekten de hikmetli şair bunu şu beyiti ile çok güzel bir şekilde dile getirmiştir:

"Ey zengin olmamaktan ve bir gün gelip arzu edilmeyen bir şeye rağbet duymaktan Allah'a sığınan kişi..." [\[105\]](#)

4. Özür Sahibi Olanların İstisnası ve İlgili Kıraat Farkı: Yüce Allah'ın:

"Özür sahibi olanlar müstesna" buyruğundaki: "Müstesna" kelimesini Kûfelilerle Ebu Amr merfu' olarak okumuşlardır. el-Ah-feş der ki: Bu, bu şekliyle "oturanların sıfatıdır. Çünkü oturanlar ile muayyen bir topluluk kast edilmemektedir. Bundan dolayı da nekire (belirtisiz bir topluluk) olmaktadır. Bu nedenle de ile nitelendirilmesi mümkün olmuştur. Buyruğun anlamı da o takdirde şöyle olur: Özür sahibi olmayıp oturanlarla... bir olmaz.

Yani, herhangi bir özü bulunmaksızın oturanlar (cihada çıkanlarla) bir olmazlar. Yani, sağlıklı olduğu halde oturanlar (cihada çıkanlarla) bir olmaz anlamındadır. Bu açıklamayı ez-Zeccac yapmıştır. Ebu Hayve ise bu kelimeyi şeklinde esreli olarak mü'minlere sıfat yaparak okumuştur. Yani sağlıklı olan mü'minler arasından özü bulunmayan mü'minlerden oturanlar...

Haremeyn kurrâsı ise, kelimesini, oturanlardan veya mü'minlerden istisna olmak üzere mansub okumuşlardır. Yani özür sahibi olanlar müstesnadır. İşte bunlar

mücahidlerle eşit olurlar.

Arzu edildiği takdirde, (bu okuyuşa göre bu kelime) oturanlardan hal de yapılabilir. Yani, sağlıklı olanlar arasından sağlıklı oldukları halde oturanlar... bir olmaz. Bu şekilde onlardan hal yapmanın caiz olması, oturanların lafız olarak marife oluşu dolayısıyladır. Nitekim: "Zeyd bana hasta olmayarak geldi" demek de böyledir.

Naklettığımız nüzul sebebi de bu kelimenin nasb anlamına delâlet etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[106\]](#)

5- Can ve Mallarıyla Cihad Edenlerin Fazileti:

"Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, oturanlardan derece itibariyle üstün kılmıştır." Bundan sonra ise yüce Allah: "Kendi nezdinden (yüksek) derecelerle mağfiret ve rahmetle (üstün kılmıştır)" diye buyurmaktadır. Bazıları derler ki: Önce bir dereceyle üstün kılmaktan sözedilip, daha sonra da derecelerden söz edilmesi (faziletin üstünlüğünü) mübalağa yoluyla beyan ve te'kid içindir.

Şöyle de denilmiştir: Allah, mücahidleri özrü olduğu halde savaşa çıkmayıp oturanlara bir tek derece ile üstün kılmış, ancak mazereti olmaksızın cihada çıkmayıp oturanlara bir çok derecelerle üstün kılmıştır. Bu açıklamayı, İbn Cüreyc, es-Süddî ve başkaları yapmıştır.

Şöyle de denilmiştir: Derece, yükseklik demektir. Yani yüce Allah, onların şanını yükseltmiş, sena, övgü ve onlara iltifatta bulunmak suretiyle yüceltmıştır. İşte derecenin anlamı budur. Derecelerle ise, cennetteki makamlar kastedilmektedir. İbn Muhayriz der ki: Allah, mücahidleri yetmiş derece ile yükseltmiştir. Her iki derece arasında iyi bir cins atın yetmiş yıllık bir zaman içerisinde alabileceği kadar bir mesafe vardır.

"Dereceler" buyruğu, "ecir: mükâfat" kelimesinden bedel ve onun için bir atfı tefsirdir. Bunun bir zarf takdiri ile mansub olması da mümkündür. Yani, Allah onları bir takım derecelerle üstün kılmıştır demektir. Ayrıca bunun yüce Allah'ın: "Büyük bir mükâfat" buyruğunu te'kid olması da mümkündür. Çünkü büyük mükâfat, dereceler, mağfiret ve rahmettir. Merfu' okunması da mümkündür.

Yani; İşte bunlar öyle birtakım derecelerdir ki... şeklinde olur. Mükâfat kelimesi, "Üstün kılmıştır" kelimesi ile nasb edilmiştir. Bu kelimeyi mastar olarak da kabul edebiliriz, hatta bu daha uygundur. O takdirde bu kelime; "Üstün kılmıştır" kelimesi dolayısıyla man-sub olmaz. Çünkü bu kelime, iki tane mef ulünü almış olur ki, bu iki meful da: "Cihad edenleri" kelimesi ile "Oturanlardan"

kelimeleridir. "Derece itibarıyla" kelimesi de böyle olur.

Buna göre dereceler, biri diğerinden daha üstün mevkiler demektir. Sahih hadiste Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Şüphesiz yok-ki cennette yüz derece vardır. Allah bunları yolunda cihad edenlere hazırlamıştır. Her iki derece arasındaki mesafe, yer ile gök arası kadardır." [107]

"Bununla beraber, Allah hepsine de el-Hüsna'yı vaad etmiştir." el-Hüsna'dan kasıt, cennettir. Yani, Allah onların hepsine de cenneti vadetmiştir. Diğer taraftan "hepsine" ile, özel olarak mücahidlerin kastedildiği söylendiği gibi, mücahidi er ile özür sahibi olanlar kastedilmiştir de denilmiştir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [108]

97. Nefislerine zulmedenler olarak canlarını alacağı kimselere melekler: "Ne işte idiniz?" derler. Onlar: "Biz yer yüzünde mustaz'af kimselerdik" derler. "Allah'ın arzı geniş değil miydi, siz de orada hicret edeydiniz" derler. İşte onların durakları cehennemdir. O, ne kötü bir dönüş yeridir!

98. Ancak (hicret etmeye) çare bulamayan, yol bulamayan erkek, kadın ve çocuklardan mustaz'af olanlar müstesna.

99. İşte, Allah'ın onları affedeceği umulur. Allah, çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.

Nüzul Sebebi:

Bununla kastedilenler, İslâm'a girmiş, Peygamber (sav)'a iman ettiklerini izhar etmiş Mekkeli bir topluluktur. Peygamber (sav) hicret edince, kavimleriyle birlikte kalmaya devam ettiler. Onlardan bir kısmı ise dinleri dolayısıyla fitneye (azap ve işkenceye) maruz bırakıldılar ve onlar da bu hususta istenilenlere cevap verdiler. Bedir savaşı sırasında onlardan bir topluluk kâfirlerle birlikte savaşa katıldılar. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Şöyle de denilmiştir. Bu kimseler, müslümanların sayılarını az görünce dinleri hususunda şüpheye düştüler ve irtidat ettiler. İrtidat ettikleri için de öldürüldüler. Müslümanlar ise: Bizim şu arkadaşlarımız müslümandılar. Müşriklerle birlikte çıkmak için zorlandılar. O bakımdan onlara mağfiret dileyin dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Ancak birincisi daha sahihtir.

Buhârî de Muhammed b. Abdurrahman'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Medinelilerden savaşa katılmak üzere belli miktarda asker göndermeleri istendi. Ben de gönderilecek bu askerler arasına yazıldım. İbn Abbas'ın azadlısı İkrime ile karşılaştım. Ona durumu bildirince, bu işten elinden geldiğince beni de

alıkoymaya çalıştı, sonra şöyle dedi: İbn Abbas bana şunu haber verdi: Müslümanlardan bazı kimseler, müşriklerle birlikte olup Rasûlullah (sav) döneminde müşriklerin kalabalığını artırıyorlardı. Atılan bir ok gelir onlardan birisine isabet eder, onu öldürürdü. Yahut da ona bir darbe indirilerek o kimselerden birisi öldürülebiliyordu. İşte bunun üzerine yüce Allah: "Nefislerine zulmedenler olarak canlarını alacağı kimselere melekler... " âyetini indirdi. [\[109\]](#) Yüce Allah'ın: "Canlarını alacağı kimselere melekler" buyruğundaki: "Canlarını alacağı" fiili, te'nis alameti almamış mazi bir fiil olması muhtemeldir. Çünkü "melekler" lafzının müennesliği hakiki değildir. Bunun alacağı anlamın da müstakbel (muzari) bir fiil olması ve iki "te"den birisinin hazfedilmiş olması da muhtemeldir. İbn Fûrek, el-Hasen'den anlamının: Cehenneme götürmek üzere toplayacakları... şeklinde olduğunu nakletmektedir. Anlamının: Ruhlarını alacağı... şeklinde olduğu da söylenmiştir, daha zahir olan budur.

Meleklerden kastın ölüm meleği olduğu söylenmiştir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "De ki size vekil kılınan ölüm meleği ruhunuzu alacaktır." (es-Secde, 32/11)

Nefislerine zulmedenler olarak" buyruğu hal olarak nasb mahallindedir. Yani, kendilerine zulmetmiş oldukları halde... Burada "nün" harfi, ibarenin hafif olması için hazfedilmiş ve sonra da izafe yapılmıştır.

Nitekim yüce Allah'ın: "Kabe'ye götürülecek bir kurbanlık" (el-Maide, 5/95) buyruğu da böyledir.

Meleklerin: "Ne işte idiniz" şeklindeki soruları ise bir azar ve sitem yoluyla sorulacak bir sorudur. Yani sizler, Peygamberin ashabı arasında mıydınız, yoksa müşrik mi idiniz? Onların: "Biz yeryüzünde mustaz'af kimselerdik" şeklindeki sözleri ise, biz Mekke'de idik, anlamındadır. Fakat bu, doğru olmayan bir özürdür. Zira bunlar, hicret etmeye bir çare bulabiliyor, yol bulabiliyorlardı. Daha sonra melekler: "Allah'ın arzı geniş değil miydi..." sözleriyle dinlerinin gereği olarak yapmaları gereken işi onlara bildirmektedir. Böyle bir soru ve cevap onların hicreti terk etmek suretiyle nefislerine zulmeden müslümanlar olarak öldüklerini ifade etmektedir. Aksi takdirde kâfir olarak ölmüş olsalardı, bu kabilden onlara bir söz söylenmezdi.

Böylelerinin ashab-ı kiram arasında anılmayışlarının sebebi ise, karşı karşıya kaldıkları işin ağırlığı ve muayyen olarak onlardan herhangi bir kimsenin iman ettiğinin ortada olmaması ve irtidat etmiş olma ihtimalinin bulunması dolayısıyladır. Doğrusunu en iyi bilen Allahtır.

Daha sonra yüce Allah: "Onların durakları" buyruğunda "he" ve "mim" harfleri olan ("onlar" anlamındaki) zamirden gerçek anlamda mustaz'af olan kötürüm

erkekler ile, zayıf kadın ve çocukları istisna etmektedir. Ayyaş b. Ebi Rebia, Seleme b. Hişam ve bunların dışında kalan, Allah Rasulünün kendilerine dua ettiği kimseler gibi. [110]

İbn Abbas der ki: Ben ve annem, yüce Allah'ın bu âyet-i kerimede kastettiği kimselerdendik. [111] Çünkü İbn Abbas o dönemlerde zayıf çocuklar arasındaydı. Annesi el-Haris kızı Um el-Fadl'dı. Asıl adı Lubabe'dir. Meymune'nin kızkardeşidir. Diğer kızkardeşi de küçük Lubabe diye bilinir. Bunlar dokuz kızkardeş olup, Peygamber (sav) haklarında şöyle demiştir: "Kızkardeşler, mü'min kadınlardır." [112] Selma, el-Asma ve Hafide de bunlardandır. Hafide'nin künyesinin Um Hafid, adının da Hezîle olduğu da söylenmektedir. Bunlar altısı anne-baba bir, üçü de anne bir (toplam dokuz) kızkardeş idiler. Anne bir kızkardeşlerin adı, Selma, Selâme ve Umeys kızı Has'am'lı Esmadır. Esmâ ise, önce Cafer b. Ebi Talib'in hanımı idi.

Daha sonra Ebu Bekr es-Sıddik ile evlendi, sonra da Ali (r.a)'ın hanımı oldu. Allah hepsinden razı olsun.

Yüce Allah'ın: "Ne işte idiniz?" diye soracakları belirtilen soru, bir azar sorusudur. Az önce de geçmişti, "Ne işte"nin aslı: “” şeklindedir. İstifham ile haberi birbirinden ayırt etmek için elif hazfedilmiştir. Vakıf yapılmak istendiğinde aynı zamanda hem elifin hem de harekenin hazfedilme-mesi için şeklinde vakıf yapılır. "Allah'ın arzı geniş değil miydi" buyruğu ile kastedilen arz ise Medine'dir. Yani sizler, sizi mustaz'af kılan kimseler arasından hicret edip uzaklaşma güç ve imkânına sahip değil miydiniz?

Bu âyet-i kerimede masiyetlerin işlenip durduğu yerden hicret edip uzaklaşmaya delil vardır. Said b. Cübeyr der ki: Bir yerde masiyetler işlenecek olursa, sen de oradan çık git. Böyle dedikten sonra da: "Allah'ın arzı geniş değil miydi. Siz de orada hicret edeydiniz" buyruğunu okudu.

Peygamber (sav)'m da şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Her kim, dini (ni kurtarmak arzusu) ile bir yerden bir yere kaçacak olursa -bu (kaçacağı mesafe) bir karış olsa dahi- artık onun için cennet vacib olur ve İbrahim ile Muhammed'in -ikisine de selâm olsun- arkadaşı olur." "İşte onların durakları cehennemdir." Yani, varacakları yer ateştir. O dönemde hicret, İslama girmiş olan her kişiye vacip idi. "O ne kötü bir dönüş yeridir!" buyruğunda: "Dönüş yeri" kelimesi temyiz olarak nasb edilmiştir.

Yüce Allah'ın-. "Çare bulamayan" buyruğundaki: "Çare" kelimesi, çeşitli kurtuluş yolları hakkında kullanılabilen umumi bir lafızdır. Yol (sebil) ise, Mücahid, es-Süddî ve başkalarının naklettiklerine göre, Medine'ye varan yol

demektir. Ancak doğrusu bunun bütün yollar hakkında umumi bir tabir olduğudur. "İşte Allah'ın onları affedeceği umulur" buyruğu ile kastedilen kimseler, hicret etmeye çare bulamayan ve günahsız olan kimsedir ki, affedilmesi sözkonusu olsun. Ancak anlam şudur: Hicret uğrunda aşırı derecedeki sıkıntılara katlanmanın icabettiği zannedilebilir. Öyleki, bu zorluğa katlanmayan kimse bundan dolayı cezaya maruz kalabilir. İşte yüce Allah, böyle bir vehmi izale etmektedir. Zira, aşın meşakkate katlanmak icab etmemektedir. Aksine gerekli azık ve bineğin bulunmaması halinde hicretin terki caizdi.

Buna göre âyetin anlamı şöyle olmaktadır: İşte Allah, böylelerini hesaba çekerken, aleyhlerine olmak üzere nihai ve kılı kırk yararcasına onları hesaba çekmez. Bundan dolayı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır." Onun hakkında geçmiş ve gelecek açısından fark olmaz. Bu buyruklara dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[113\]](#)

100. Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de bulur. Allah'a ve Rasûlüne hicret maksadıyla evinden çıkan kimseye, daha sonra ölüm erişirse onun mükâfatı Allah'a ait olur. Allah çok mağfiret edendir, rahmet sahibidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1. Allah Yolunda Hicret Etmenin Mükâfatı:

Yüce Allah'ın: "Kim Allah yolunda hicret ederse... bulur" buyruğu, şart ve cevabıdır.

"Yer yüzünde gidecek çok yer de bulur" buyruğundaki: "Gidecek yer" kelimesinin, te'vili hakkında farklı açıklamalar yapılmıştır. Mücalid der ki: Bundan kasıt, oradan uzak kalınacak yerdir. İbn Abbas, ed-Dahhak, er-Rabi' ve başkalarına göre ise, oradan gidilecek başka bir yer, gidilecek başka bir mekân kastedilmektedir. İbn Zeyd de der ki: Bundan kasıt, hicret edilecek yerdir. Bunu Ebu Ubeyde de böyle açıklamıştır. [\[114\]](#)

en-Nehhas der ki: Bu kelimelerin anlamları arasında bir uyum sözkonusudur. Buna göre bu kelime, hicret edilmesi halinde gidilecek ve varılacak başka yer demek olur. Bu da varılacak yerin adıdır. Kelime: dan türemiştir. Aynı kelimenin fiilinin kullanıldığı: "Burnu yere sür-tünsün" tabirinde, toprağa yapışsın demektir.

"Filandan uzaklaştım, darıldım, ona düşmanlık ettim" tabiri de aynı kökten gelmektedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Hicret olunan yere bu ismin veriliş sebebi şundandır: Kişi, İslama girdi mi, kavmine düşmanlık eder, onlardan uzak kalırdı. O bakımdan, onun aralarından hicret maksadıyla çıkışına bu isim verilmiştir. Peygamber (sav)'ın yanına varışına da hicret denilmiştir. es-Sûddî der ki: Bu kelimenin anlamı, maişet için aranılan yerdir. İbnü'l-Kasım der ki: Ben Malik'i şöyle derken dinledim. Murağam (gidecek yer) kelimesi, yer yüzünde gidişin adıdır.

İşte bütün bunlar mana yoluyla bir tefsirdir. Hepsi de birbirine yakın açıklamalardır. Lafza has açıklamaya göre ise murağam, belirttiğimiz gibi burnun yere sürtüldüğü yer anlamındadır. Çünkü murağame, anlaşmazlık halinde olup çekişenlerden her birisinin, diğerini mağlup etmek, maksadına erişmesine engel olmak suretiyle burnunu sürtmesi demektir. Kureyş kâfirleri, Mekke'de alıkoydukları kimselerin burunlarını yere sürtmüş gibi oluyorlardı. Onlardan birisi hicrete muvaffak oldu mu, onlara karşı kendisini koruyacağı bir yere sahip olacağından dolayı Kureyşlilerin burnunu yere sürtmüş olurdu. İşte sığındığı ve korunacağı yer onun murâğame mekânıdır. Nâbiğa'nın şu beyiti de işte buradan gelmektedir:

"Kendisine sığınılan koca bir dağ gibidir

O, sığınılan yer (murâğam) olarak da kaçıp varılan yer olarak da çok güçlüdür."

[\[115\]](#)

2- Muhacir Genişlikle Karşılaşır:

Yüce Allah'ın: "Genişlik de bulur" buyruğundan kasıt, rızıkta genişlik bulur, demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas, er-Rabi' ve ed-Dahhâk yapmıştır. Katade ise der ki: Buyruğun anlamı sapıklıktan hidayete ve fakirlikten zenginliğe doğru genişliktir.

Malik der ki: Genişlikten kasıt, varacağı ülkenin, yerin genişliğidir. Bu da araplann fasahatına daha uygun bir açıklamadır. Çünkü yerin genişliği ve barınakların çokluğu vasıtasıyla rızıkta da genişlik, sıkıntılardan, kederli düşüncelerinden kurtulması ve buna benzer çeşitli kurtuluşları ile kalbin genişliği ortaya çıkar. İşte şairin şu beyiti de böyle bir anlamı dile getirmektedir:

"Benimle ilişkinin koparılması halinde ben bir dost bulurdum Arkamda uçsuz, bucaksız bir genişlik de bulurdum."

Bir başkası da şöyle demektedir:

"O takdirde gidip geleceğim geniş bir yerim olur Eni boyu (geniş) yer yüzünde."

[\[116\]](#)

3-Hicretle Terkedilmesi Gereken Yerler ve Savaşa Çıkıp Çarpışmadan Ölen Gazinin Durumu:

Malik der ki: Bu âyet-i Kerime, selef-i salihe sövüp sayılan ve hakka uymayan uygulamaların yapılıp amellerin işlendiği bir toprakta herhangi bir kimsenin ikâmet etme hakkına sahip olmadığının delilidir.

Yine Malik der ki: Murâğâm'den kasıt, yer yüzünde gitmektir. Genişlikten kasıt ise, ülkenin genişliğidir. Az önce geçtiği üzere.

Yine kimi ilim adamı, bu âyet-i kerimeyi şuna delil göstermiştir: Gazi, gazaya çıktıktan sonra savaştan önce ölecek olursa, fiilen savaşa hazır bulunmasa dahi, ona ganimetten payı verilir. Bu görüşü İbn Lehîa, Yezid b. Ebi Ha-bib'den, o da Medinelilerden rivayet etmiştir. Aynı zamanda bu İbnü'l-Mu-bârek'ten de rivayet edilmiştir. [\[117\]](#)

4. Hicret Ederken Yolda Ölen:

Yüce Allah'ın: "Allah'a ve Rasulüne hicret maksadı ile evden çıkan kimseye, daha sonra ölüm erişirse..." âyeti ile ilgili olarak, İbn Abbas'ın azadlısı İkrime der ki: Bu buyrukta sözü geçen adamın kim olduğunu tesbit edinceye kadar ondört yıl boyunca araştırıp durdum.

İkrime'nin bu ifadesinde eskiden bu ilmin ne kadar şerefli olduğuna bir delil vardır. Buna gereken ihtimamı göstermenin güzel olduğuna, bunu bilmenin bir fazilet olduğuna da bir delil vardır. Buna yakın bir ifade de İbn Abbas'ın şu sözleridir: Ben, Rasulullah (sav)'a karşı birbirleriyle yardımlaşan iki kadının kim olduklarını Ömer'e sormak istediğim halde, seneler geçti bu soruyu yalnızca onun heybeti sormama engel teşkil ediyordu. [\[118\]](#)

İkrime'nin sözünü ettiği ve adını öğrendiğini belirttiği şahıs, Damra b. el-Iys veya el-Iys b. Damra b. Zimba'dır. Bunu, Taberi Said b. Cübeyr'den nakletmektedir. Yine bunun, Damra değil de Dumayra olduğu da söylenmektedir. Aynı şekilde bu kişinin adının, Leysoğullarına mensub Cunda' b. Damra olduğu da söylenmektedir. Bu kişi Mekke'de mustaz'aflardandı. Hasta idi. Allah'ın hicret hakkında indirdiklerini işitince beni çıkartınız, dedi. Bu sefer, yatağı hazırlandı. Yatağına konuldu ve böylelikle Mekke'den çıkıp gittiği sırada yolda Tem'im denilen yerde vefat etti. Yüce Allah da onun hakkında: "Allah'a ve Rasulüne hicret etmek maksadıyla evinden çıkan kimseye de..." buyruğunu

indirdi. [\[119\]](#)

Ebu Ömer'in naklettiğine göre, bu kişinin adının, Hz. Hatice'nin kardeşinin oğlu Halid b. Hizam b. Huveylid olduğu ve Habeşistan'a hicret edip yolda bir yılanın soktuğu ve Habeşistana varmadan önce vefat ettiği de söylenmektedir. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime onun hakkında nazil olmuştur. [\[120\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu'l-Ferec el-Cevzî de bu kişinin Habib b. Damra olduğunu nakletmektedir. Yine es-Süddî'den bunun Damraoğullarından Damra b. Cündub olduğu da söylenmiştir. İkrime'den de bunun, Cundaoğullarından Cundup b. Damra olduğunu söylediği nakledilmiştir. İbn Cabir'den ise bunun, Leysoğullarından Damra b. Bağîd olduğunu söylediği nakledilmiştir. el-Mehdevî ise, adının Damra b. Damra b. Nuaym olduğunu nakletmektedir. Damra b. Huzaa da denilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ma'mer, Katade'den şöyle dediğini rivayet eder: "Nefislerine zulmedenler olarak canlarını alacağı kimselere melekler..." âyet-i kerimesi nazil olunca, müslümanlardan hasta olan bir kişi şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, benim mazeretim yoktur. Çünkü ben, yolu da bilen birisiyim, varlıklı da birisiyim. Haydi beni bineğime bindiriniz. Onu bineğine bindirdiler. Yolda iken ölüm ona gelip yetişti. Peygamber (sav)'ın ashabı ise şöyle dediler: Bize ulaşmış olsaydı eksiksiz olarak ecrini tamamen hakeder ve alırdı. Bu kişi yolda Tem'im denilen yerde vefat etti. Oğullan, Peygamber (sav)'a gelip olayı Hz. Peygambere haber verdiler. Bunun üzerine şu: "Allah'a ve Rasulüne hicret maksadıyla evinden çıkan kimseye..." âyeti nazil oldu. [\[121\]](#) Bu kişinin adı Damra b. Cündub idi. Adının -az önce geçtiği gibi- Cundub b. Damra olduğu da söylenmektedir. "Allah çok mağfîret edendir" böylesinin daha önceki şirkini bağışlayandır. Onun tevbesini kabul ettiği için "Rahmet sahibidir." [\[122\]](#)

5. Bir Yerden Bir Yere Gitmenin Kısımları:

İbnü'l-Arabî der ki: İlim adamları -Allah onlardan razı olsun- yeryüzünde yola çıkıp gitmeyi iki kısma ayırmışlardır: Kaçmak ve talep maksadı. Birincisi (yani kaçmak maksadıyla yeryüzünden ayrılıp gitmek) altı kısımdır:

1- Hicret: Dar-ı harpten dar-ı İslam'a çıkıp gitmektir. Peygamber (sav) döneminde bu farz idi. Kıyamet gününe kadar bu hicret çeşidi farz olarak kalmaya devam edecektir. Fetih (Mekke'nin fethi) dolayısıyla sona eren hicret ise, Peygamber (sav)'ın bulunduğu yere hicret etmektir. Eğer dar-ı harpte kalacak

olursa asi olur, böyle bir kimsenin durumu hakkında ihtilâf edilmiştir.

2- Bid'at topraklarından çıkıp gitmek: İbnü'l-Kasım der ki: Malik'i şöyle derken dinledim: Selef-i salibe sövülüp sayılan bir yerde ikâmet etmek kimseye helâl değildir. İbnü'l-Arabî der ki: Bu doğrudur. Çünkü eğer münkeri değiştirecek gücün yoksa, oradan uzaklaş. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Âyetlerimize dalanları (alay edenleri) gördüğün zaman başka bir söze dalıncaya kadar kendilerinden yüz çevir...zalimler topluluğu ile oturma." (el-En'am, 6/68)

3- Haram fiillerin baskın geldiği yerden çıkıp gitmek: Çünkü helal rızık talep etmek her müslümanın üzerinde bir farzdır.

4- Bedende eziyetten kaçmak: Bu da yüce Allah'ın ruhsat verdiği, lütfettiği bir husustur. Eğer bir kimse bedenine bir zarar geleceğinden korkarsa, yüce Allah, kendisini böyle bir tehlikeden kurtarmak için oradan çıkıp kaçmaya izin vermiştir.

Bu işi ilk yapan kişi de İbrahim (a.s)'dır. Çünkü o, kavminden korkunca: "Şüphesiz ben Rabbime hicret edenim" (el-Ankebut, 29/26) demişti. Yine Hz. İbrahim'in şöyle dediği nakledilmektedir: "Ben, Rabbime gidiciyim. O, beni doğruya iletecektir." (es-Saffat, 37/99) Hz. Musa'dan da: "Korku ile gözeterek oradan çıktı..." (el-Kasas, 28/21) diye haber vermektedir.

5- Sisli puslu, havası güzel olmayan bir beldede hasta olmak korkusuyla havası temiz ve nezih bir yere çıkıp gitmek: Nitekim Peygamber (sav), Medine'nin havasını ağır bulan çobanlara, açık yerlere çıkıp gitmeleri ve sağ-lıklanna kavuşuncaya kadar orada kalmaları için izin vermiştir. Ancak tâûn'dan çekinerek çıkış bundan istisna edilmiştir. Yüce Allah, bu maksatla çıkışı, Peygamber (sav)'dan bize ulaşan sahih hadis ile yasaklamış bulunmaktadır. Buna dair açıklamalar ise el-Bakara Sûresi'nde (2/243. ayet, 3. başlık) geçmiş bulunuyor. Şu kadar var ki, ilim adamlarımız böyle bir çıkışın mekruh olduğunu söylemişlerdir.

6- Malda eziyet korkusu ile kaçış: Şüphe yok kî, müslümanın malının haramlığı, kanının haramlığı gibidir. Aile halkı da bunun gibi hatta daha da ileri derecede hürmete sahiptir.

Talep maksadıyla bir yerden çıkış da ikiye ayrılır: Din talebi, dünya talebi. Din talebi, türlerine göre dokuz kısımdır.

1- İbret maksadıyla yolculuk yapmak: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar, yeryüzünde gezmezler mi ki, kendilerinden önce geçenlerin akıbetinin nasıl olduğuna bir baksınlar." (er-Rûm, 33/9) Bu kabilden buyruklar pek çoktur. Denildiğine göre Zülkarneyn, hayret verici özelliklerini görmek kastıyla yeryüzünü bir baştan bir başa dolaşmıştı. Orada hakkı uygulamak için dolaştığı

da söylenmiştir.

2- Hac yolculuğu: Birinci maksatla yolculuk mendup ise de, hac maksadıyla yolculuk farzdır.

3- Cihad yolculuğu: Bunun da kendine has hükümleri vardır.

4- Geçim kastıyla yolculuk: Kişi ikâmet halinde geçimini sağlayamayabi-lir. O takdirde geçimini elde etmek için yerinden çıkar. Ve bunu yaparken, avlanmak, odun getirmek, ot toplamak yahut "ücretle çalışmak"dan ne fazla bir şey yapar, ne de "eksik." [\[123\]](#) Bu (kadar çalışarak maişetini sağlayacak kadar kazanmak) onun için bir farzdır.

5- temel gıdadan fazla kazanmak ve ticaret yolculuğu: Bu da, Şanı yüce Allah'ın lütfü keremiyle caizdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Rabbinizin lütfundan aramanızda size bir vebal yoktur." (el-Bakara, 2/198) Bununla ticareti kastetmektedir. Bu da yüce Allah'ın hac yolculuğu esnasında lütfedip ihsan ettiği bir nimettir. Yalnızca ticaret maksadıyla dahi buna izin verilmesi de apayrı bir nimettir.

6- İlim talebi için yolculuk: Bu da meşhurdur,

7- Mübarek yerleri ziyaret kastıyla yolculuk: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ancak üç mescide gitmek kastıyla yükler bağlanır..." [\[124\]](#)

8- Orada ribatta bulunmak Csınırlan koruyup gözetmek), orayı himaye etmek kastıyla orada bulunanların sayılarını çoğaltmak için sınırlara gitmek.

9- Allah yolunda kardeşleri ziyaret etmek: Rasulullah (sav) şöyle buyurmaktadır: "Bir adam bir kasabada bulunan bir kardeşini ziyaret etti. Allah, onun gittiği yolda onun için bir melek bekletti. Melek, nereye gitmek istiyorsun diye sordu. Adam: Şu kasabada bir kardeşimi görmek istiyorum dedi. Melek; Senin onun üzerinde yoluna koyup ıslâh edeceğin bir nimetin var mıdır? diye sordu. Adam şu cevabı verdi: Hayır, sadece onu Allah yolunda sevdiğim için gid'yorum. Melek şöyle dedi: Ben, Allah'ın, sana Allah için o kardeşini sevdiğin gibi, Allah'ın da seni sevdiğini bildirmek üzere gönderdiği elçisiyim dedi". Bu hadisi Müslim ve başkası da rivayet etmiştir. [\[125\]](#)

101. Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur. Şüphesiz, kâfirler sizin apaçık dushman-nızdır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı on başlık halinde sunacağız:

Bir Namazı Kısaltmanın Hükümü:

Yüce Allah'ın: Sefere çıktığınız" buyruğu, yolculuk yaptığınız "zaman" demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

İlim adamları, yolculuk halinde namazı kısaltmanın hükmü hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bir topluluktan, bunun farz olduğu görüşü rivayet edilmiştir. Bu, aynı zamanda Ömer b. Abdulaziz'in, Kûfelilerin, Kadı İsmail'in ve Hammad b. Ebi Süleyman'ın görüşüdür Bunlar görüşlerine, Hz. Âişe'nin rivayet ettiği şu hadisi delil göstermektedirler: "Namaz ikişer rekat olarak farz kılınmıştır..," [\[126\]](#)

Şu kadar var ki, bizzat Hz. Âişe'nin bu hadise muhalefet etmesi dolayısıyla bu hadisin bu görüşe delil olacak tarafı yoktur. Çünkü Hz. Aîşe yolculukta namazı tam kılardı. [\[127\]](#) Bu ise, delil olarak bu görüşü zayıflatmaktadır. Diğer taraftan değişik bölgelerin fukahası bu hadisin, yolcu olan kimsenin mukimin arkasında namaz kılması halinde itibara alınacak bir asıl delil olmadığı üzerinde tema etmişlerdir, Hz, Âişe'den başka Ömer, İbn Abbas ve Cübeyr b. Mut'im gibi ashab ise bunu şöyle rivayet etmişlerdir; "Namaz ikâmet halinde dört rekat olarak, yolculuk halinde iki rekat olarak, korku halinde ise tek rekat olarak farz kılındı".

Bunu Müslim, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. [\[128\]](#)

Diğer taraftan Hz. Âişe'nin rivayet ettiği bu hadisi, İbn İclâ'n, Salih b. Key-san'dan, o, Urve'den, o da Hz. Âişe'den şöylece rivayet etmektedir: Rasulul-lah (sav), namazı ikişer rekat olarak farz kılmıştır. [\[129\]](#) el-Evzaî ise bu hadiste, İbn Şihab'dan, o, Urve'den, o da Hz. Âişe'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Allah namazı, Rasulullah (sav)'a ikişer rekat olarak farz kıldı. [\[130\]](#)

Bu ise hadiste bir ızdıraptır Diğer taraftan Hz. Âişe'nin: "Namaz farz kılındı" tabiri zahiri üzere değildir, Çünkü akşam ve sabah namazları bunun dışındadır. Zira akşam namazına ne bir rekat ilave edilmiş, ne ondan bir şey eksiltilmiştir. Sabah namazı da böyledir.

İşte bütün bunlar hadisin senedini değil de metnini zayıflatmaktadır.

İbnü'I-Cehm'in naklettiğine göre, Eşheb, Malik'ten namazı kısaltmanın farz olduğunu rivayet etmektedir. Ancak, Malikin mezhebinden ve arkadaşlarının çoğunluğu ile selef ile halefe mensub ilim adamlarının çoğunluğundan nakledilen görüş, namazı kasretmenin sünnet olduğudur. Şafî'nin görüşü de budur. İleride yüce Allah'ın izniyle açıklanacağı üzere sahih olan da budur. Bağdadlı Maliki mezhebi alimlerinin genellikle kabul ettikleri görüş ise bunun, muhayyer bir farz olduğudur. Aynı zamanda bu, Şafî'nin arkadaşlarının da görüşüdür.

Diğer taraftan hangisinin daha faziletli olduğu hususunda ise ihtilaf etmişlerdir. Kimisi, kasretmenin daha faziletli olduğunu söylemiştir ki bu el-Eb-lîrTnin ve diğerlerinin görüşüdür. Tam kılmanın daha faziletli olduğu da söylenmiştir ve bu Şafiî'den de nakledilmiştir. Maliki mezhebinden Ebu Said el-Fervî'nin naklettiğine göre, Malik'in sahih olan görüşü, yolcunun namazı tamamlamak veya kasretmek hususunda muhayyer olduğu şeklindedir.

Derim ki: İşte Şanı yüce Allah'ın: "Namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur" buyruğundan zahir olarak anlaşılan da budur. Şu kadar varki Malik, - Allah'ın rahmeti üzerine olsun- kasretmenin müstelaab olduğunu kabul eder. Aynı şekilde namazım tamam kıldığı takdirde vakit çıkmadığı sürece namazını iade edeceği görüşündedir, Ebu Mus'ab Muhtasar'mâa, Malik İle Medinelilerden şöyle dediklerini nakletmektedir: Namazı yolculukta kasretmek, erkekler için de, kadınlar için de bir sünnettir. Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Malik, mezhebinde sana bu yeterlidir. Üstelik onun: Yolculukta namazını tam kılan kimse, vakit içerisinde bulunduğu sürece namazını (kasre-derek) iade eder, şeklindeki görüşünde bir ihtilaf (yani farklı bir görüş) da nakledil memiştir. Bu şekilde iade ise, anlayan kimselere göre müstehaptır, vacib değildir.

Şafiî ise der ki: Korku hali dışında namazı kasretmek sünnet ile sabittir. Korku ile birlikte yolculuk halinde namazın kasredilmesi ise, hem Kur'ân, hem de sünnetle sabittir. Bununla birlikte dört rekat kılana da birşey gerekmez. Şu kadar varki sünnete uymayı arzulamayarak, yolculukta herhangi bir kimsenin namazını tamam kılmasını sevmiyorum, Ebu Bekr el-Esrem der ki: Ah-med b. Hanbel'e sordum: Kişi yolculukta dört rekat kılabilir mi? Hayır, bu şekilde kılması hoşuma gitmez. Çünkü sünnet olan iki rekat kılmasıdır, dedi.

Malik'in Muvatta'mâa, İbn Şihab'dan, o, Halid b. Esid ailesinden birisinden rivâyet-ine göre bu kişi Abdullah b. Ömer'e şöyle sormuş: Ey Abdurrah-man'ın babası, biz, Kur'an-ı Kerimde korku halinde kılınacak namaz ile ikâmet halinde kılınacak namazı buluyoruz. Fakat yolculuk namazım göremiyoruz. Abdullah b. Ömer şöyle dedi: Kardeşimin oğlu, şart yüce ve mubârek olan Allah, Muhammed (sav)'ı bize, hiçbir şey bilmediğimiz halde iken peygamber olarak gönderdi. O bakımdan biz onun ne yaptığını gördüysek onu yaparız. [\[131\]](#)

İşte bu haberde, korku olmadığı halde, yolculuk halinde namazı kısaltmanın farz olmayıp, sünnet olduğu belirtilmektedir. Çünkü bu namazdan Kur'an-s Kerimde söz edilmemektedir. Kur'an-ı Kerimde sözü geçen namazın kısaltılması ise, hem yolculuk, hem de korku halinin birlikte olması halidir. Yüce Allah Kitab-i Keriminde bu iki şart bulunmadıkça kasrı mubah kıl-mamıdır. Kur'an-ı Kerimde bunun bir diğer benzeri yüce Allah'ın: "İçinizden hür olan mü'min kadınları

nikahlayacak bir bolluğa güç yetiremeyenler...” (en-Nisâ, 4/25) buyruğudur ki, daha önce bu geçmiş bulunmaktadır.

Arkasından yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Artık tam bir huzur ve güvene kavuşunca namazı dosdoğru kılın." (en-Nisâ, 4/103) Yani, o namazı tam kılın diye buyurmaktadır, Rasulullah (sav) ise, yüce Allah'tan başka hiçbir kimseden korkmaksızın, güvenlik içerisinde bulunduğu halde bütün yolculuk-iarında akşam namazı müstesna, dört rekatlık namazları kısaltarak iki rekat olarak kılmıştır, O halde bu? Peygamber tarafından uygulanmış bir sünnettir. Bu da Kur'an-ı Kerimde sözü edilmeyip, Hz. Peygamberin sünnet kılıp beyan ettiği diğer sünnetler gibi, yüce Allah'ın hükümleri arasında ayrıca tes-bit edilmiş hükümlerdendir.

Rasulullah (sav)'a korku bulunmaksızın yolculuk halinde namazı kısaltmaya dair soru soran Hz. Ömer'e: "İşte bu, Allah'ın size sadaka olarak bağışladığı bir ihsandır. O bakımdan siz de O'nun sadakasını kabul ediniz" [\[132\]](#) diye cevap vermesiyle birlikte, Abdullah b. Ömer'in: "Biz, Onun ne yaptığını gördüysek onu yapıyoruz" sözleri, yüce Allah'ın Kitabında belli bir şarta bağlı olarak bir şeyi mubah kıldığını, sonradan o şeyi bu şart bulunmaksızın peygamberi vasıtasıyla mubah kıldığına delâlet etmektedir Ayrıca Hanzala, İbn Ömer'e yolculuk halindeki namaza dair som sorunca İbn Ömer: İki rekat kılınır diye cevap vermiştir. Dedim ki: Biz şu anda emin olduğumuz halde mi? Yüce Allah'ın; "Kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız" buyruğu ne olacak? Dedi ki Rasulullah (sav)'ın sünneti budur. [\[133\]](#)

İşte İbn Ömer, namazı bu şekilde kılmayı sünnet diye nitelendirmiştir. İbn Abbas da böyle. Bunlardan nereye kaçılabilir?

Ebu Ömer de der ki: Malik, bu hadisin senedini itiraz edilmeyecek bir şekilde zikretmemiştir. Çünkü İbn Ömer'e bu soruyu soran adamın adını vermemekte ve böylelikle isnaddan bir kişiyi de düşürmektedir. Adını vermediği kişinin adı Umeyye b. Abdullah b. Halici b. Esid b. Ebi'l-Iys b. Umeyye b. Abdişems b. Abdimentaftır. [\[134\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[135\]](#)

2- Namazın Kısaltılabileceği Mesafe:

İlim adamları namazın kısaltılabileceği mesafenin sınırı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Davud (ez-Zahirî) der ki: Namaz, uzun olsun kısa olsun her yolculukta kısaltılır. VeleVKi bu, cuma namazına gelmeyi gerekli kılan bir uzaklık olan üç millik mesafe olsun. Davudr bu görüşünü İleri sürerken,

Müslim'in Yahya b. Yezid el-Hünaî'den yaptığı şu rivayete dayanır:

Yahya b. Yezid dedi ki: Enes b. Malik'e namazın kısaltılmasına dair soru sordum,'o da şöyle dedi: Kasulullalı (sav) üç millik bir mesafeye veya üç fersahlık bir mesafeye -tereddüt eden (hadisin senedinde yer alan ravilerden birisi olan) Şu'be'dir yolculuğa çıktı mı, iki rekat olarak namaz kılardı. [\[136\]](#)

Ancak bu rivayetle delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü bu rivayette şüphe sözkormsudur. Bunlardan herhangi birisini doğru kabul edecek olsak dahi bu, namazı kısaltmaya başladığı uzaklığın sınırı olması ve yaptığı yolculuğun bu mesafeden fazla uzunca bir yolculuk olması da muhtemeldir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbnü'l-Arabî der ki: Kimileri dini oyuncak haline getirerek şöyle demişlerdir: Bir şehrin dışına çıkan bir kimse bununla birlikte hemen namazını kısaltır ve oruç açar. Böyle bir görüşün sahibi, henüz işi bilmeyen acemi birisidir. O, ya arapların neye "yolculuk" dediklerini bilmemektedir. Ya da dini hafife almaktadır. Şayet ilim adamları böyle bir görüşü nakletmemiş olsalardı, ben böyle bir görüşe göz ucuyla dahi bakmaya razı olmaz, kalbimin en uzak köşesinde dahi bunun üzerinde düşünmeye yer vermezdim. Namazın kısaltılacağı yolculuğun sınırı, ne Kur'an-ı Kerim'de, ne de sünneti seniyyede zikredilmiştir. Bunun böyle oluş sebebi ise, yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerimle muhatap aldığı araplar tarafından bu kelimenin bilinen, tanınan ve yer etmiş bir manası olması dolayısıyladır.

Bizler kesin olarak biliyoruz ki, bir iş için evlerin dışına çıkan bir kimse, yalnızca bununla ne sözlükte, ne de şeriate göre yolcu olmamaktadır. Yine şunu biliyoruz ki, şayet üç gün yolcu olarak yürüyecek olursa, böyle bir kimse de "kafi" olarak yolcudur, BizJer, bir gün bir gece süreyle yol yürüyene de yolcu diyoruz. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Allah'a ve ahl-ı ret gününe imân eden bir kadının, beraberinde kendisine mahrem olan bir kişi bulunmaksızın bir günlük mesafeye yolculuk yapması helal değildir," [\[137\]](#) İşte sahih olan da budur. Çünkü bu, iki halin ortasıdır ve Malik de görüşüne bunu esas almıştır. Şu kadar varki, bu hadisin rivayetinde ittifak bulunmamaktadır. Çünkü bir seferinde "bir gün bir gece" diye rivayet edildiği gibi, "üç gün" diye de rivayet edilmiştir. Bu husus Abdullah b. Ömer'e sorulunca, o da Hz. Peygamberin uygulamasını esas almıştır. O bakımdan (İbn Ömer) Rim denilen yere kadar yolculuk yapacak olursa namazını kasr ederdi. Burası ise dört beridlik bir mesafedir. Zira İbn Ömer, Peygamber (sav)'a pek çok uyan bir kişi idi.

Başkaları ise şöyle demiştir: Namazın kısaltılması yükümlülüğü hafifletmek için meşru kılınmıştır. Ve namaz, çoğunlukla meşakkatin söz konusu olduğu uzun bir yolculukta kasredilir. Böylelikle Malik, Şafî ve arkadaşları ile el-Leys, Evzaî,

hadis ashabının fukahâsı olan Ahmed, İshak ve başkaları tam bir günü nazar-ı itibara almışlardır Malik'in "bir gün bir gece ifadesi" de tam bir güne racidir Çünkü o, "bir gün bir gecelik mesafe" ile bütün gündüzü ve bütün geceyi yol almakla geçirmesini kast etmemiştir. O, bununla aile halkından uzak bir yerde geceyi geçirmeyi, geceyi geçirmek üzere, onlara dönmek imkânını bulamayacağı bir yolculuğu kast etmiştir. Buhârî'de de şöyle denilmektedir: İbn Ömer ve İbn Abbas, dört beri di i k bir mesafe yolculukta, hem oruç açarlar hem de namazlarını kısaltırlardı. [138] Dört berîd ise onaltı fersahtır. Malik'in kabul ettiği görüş de budur.

Şafiî ve Taberi ise: Bu kırkaltı millik bir mesafedir, demişlerdir. Yine Malik'ten el-Utbiyye'de kırkbeş millik bir yere çıkan kişi hakkında namazını kas-reder dediği nakledilmiştir ki, bunlar birbirlerine yakın ifadelerdir. Yine Malik'ten değişik kitaplarda şöyle dediği nakledilmektedir: Otuzaltı millik bir yolculukta namazını kasreder. Bu da yaklaşık bir gün bir gecelik yolculuktur. Yahya b. Ömer der ki: Mutlaka uzak bir yere gidecekse kasreder. İbnü'l-Hakem ise, vakit içerisinde... (Kurtubî'nin bütün asıl nüshalarında burda ifade bu kadardır Arapça baskıyı hazırlayanın notu) demektedir.

Kûfeliler ise şöyle demişlerdir: Üç günlük yolculuktan daha aşağı bir mesafede namazını kasr etmez. Bu, Hz. Osman'ın, Abdullah b. Mesud'un ve Hu-zeyfe'nin görüşüdür. Buhârînin Sahihinde İbn Ömer'den, Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Kadın, beraberinde mahremi bulunmadığı sürece, üç günlük bir yola tek başına yolculuk yapamaz." [139]

Ebu Hanife der ki: Deve yürüyüşü ve piyade yürüyüşü ile geceli gündüz^ lü üç günlük süredir.

el-Hasen ve ez-Zührî der ki: Namaz iki günlük bir mesafe yolculukta kasr edilir. Bu görüş Malik'ten de rivayet edildiği gibi, Ebu Said el-Hudrî bunu, Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir. Buna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kadın, beraberinde kocası veya mahremi bulunmadığı sürece, iki günlük bir mesafeye tek başına yolculuk yapamaz." [140] İbn Ömer ise, otuz millik bir mesafede namazı kısalttığı gibi, Enes de onbeş millik bir mesafede namazı kısaltmıştır. el-Evzaî der ki: İlim adamları namazı kısaltmak hususunda genel olarak tam bir günü ölçü kabul etmişlerdir. Biz de bunu kabul ediyoruz.

Ebu Ömer (b. Abdî'l-Berr) der ki: Görüldüğü gibi bu konudaki meriv rivayetler lafızları itibariyle muzdariptir Bana göre -ki, doğruyu en iyi bilen Allah'tır- bunların ortak noktası ve özeti şudur: Bu mesafeler soranların sorulanna cevap olmak üzere verilmiştir O bakımdan, herkes işittiği sözün anlamını hadis diye

rivayet etmiştir. Adeta herhangi bir zamanda Hz. Peygambere: Kadın mahremi bulunmaksızın bir günlük mesafeye yolculuk yapar mı diye sorulmuş, o da: Hayır diye cevap vermiş, bir başka vakit: Kadın, mahremi bulunmaksızın iki günlük bir mesafeye yolculuk yapar mı diye sorulmuş, O, yine: Hayır demiş, bir başkası da ona: Kadın, beraberinde mahremi bulunmaksızın üç günlük mesafeye yolculuk yapar mı? diye sormuş, yine: Hayır buyurmuştur. İşte rivayet edilen şekliyle gece ve berid tabirlerinin anlamı da bu olmalıdır. Böylelikle herkes işittiği anlama göre rivayette bulunmuştur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Zahirleri itibariyle farklı olsa dahi, bu konudaki rivayetlerin ihtiva ettiği anlamın ortak noktası şöylece bulunabilir; Kadın için fitneten korkulan herhangi bir yolculuğa mahremsiz çıkması kadına yasaktır, Bu yolculuk ister uzun, ister kısa olsun farketmez, [\[141\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[142\]](#)

3. Namazın Kısaltılabileceği Yolculuğun Türü ve Mahiyeti:

Namazın kısaltılabileceği yolculuğun türü hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Herkes, cihad, hac, umre ve bu kabilden olan sılayı rahim ve birisini ölümden kurtarmak kastıyla yapılacak yolculuklarda namazın kasr edileceğini icma ile kabul etmiştir. Bunun dışındaki sebeplere dayalı yolculuklarda ise ihtilaf edilmiştir.

Cumhur, ticaret ve buna benzer mubah yolculuklarda namazı kısaltmanın caiz olduğunu itabul etmektedir, ibn Kesir'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Namaz, ancak hac veya cihatta kasr edilir. Ata ise şöyle demiştir: Namaz, ancak itaat ve hayır yollarından herhangi bir yolda yapılan yolculukta kısıltılabilir. Yine ondan, cumhurun görüşü gibit mubah bütün yollarda kasr edilir, dediği de rivayet edilmiştir. Malik ise şöyle demektedir: Maişetini sağlamak için değil de, hoşça vakit geçirmek kastıyla avlanmak için yahut da yine hoşça vakit geçirmek ve zevk almak kastıyla bir beldeyi görmek için çıkacak olursa namazını kasr etmez. İlim adamlarının çoğunluğu (cumhur), masiyet için yapılan yolculukta kasr olmayacağını kabul etmektedirler. Bâğy (meşru halifeye karşı isyan eden), yol kesen ve bu kabilden olanlar gibi.

Ebu Hanife ve Evzaî'den ise, bütün bu hallerde namazı kasr etmenin mubah olduğu rivayeti vardır. Malik'ten de bu rivayet gelmiştir. Bu görüşler daha önce el-Bakara Sûresinde (2/183-184. ayet, 2. başlıkta.) geçmiş bulunmaktadır. Bu hususta Ahmed'den ise farklı görüşler gelmiştir. Bir seferinde cumhurun görüşünü belirttiği gibi, bir seferinde ise, hac veya umre dışında namazını kısaltmaz dediği nakledilmiştir.

Sahih görüş, cumhurun görüşüdür. Çünkü namazın kısaltılması, karşı karşıya kalınan sıkıntılar dolayısıyla yolcunun yükünü hafifletmek ve yapmak istediği caiz hususlarda ona yardımcı olmak içindir. Bu hususta bütün yolculuklar birbirine eşittir. Çünkü yüce Allah: "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman... üzerinize bir vebal yoktur" yani günah yoktur diye buyurmakta, sonra da; "namazı kısaltmanızda" diye buyurarak umumi bir ifade kullanmaktadır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Allah'ın hayırlı kulları, yolculuk yaptıkları takdirde namazlarını kısaltan ve oruçlarını açanlardır." [143] eş-Şa'bi de şöyle demektedir: "Şüphesiz yüce Allah, azimet buyruklarıyla amel edilmesini sevdiği gibi, verdiği ruhsatlar ile de amel edilmesini sever." [144] Masiyet kastı ile yapılan yolculukta ise namazı kasr etmek caiz değildir, Çünkü böyle bir şey, Allah'a masiyet yolunda onun için bir yardım olur. Yüce Allah ise: "İyilik yapmak ve takva üzere bulunmak hususunda birbiriniz-le yardımlaşın. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde ise yardımlaşma-ym"(el-Mâide, 5/2) diye buyurmaktadır. [145]

4. Namazı Kısaltmaya Ne Zaman Başlanır:

Namazı kısaltmaya ne zamandan itibaren başlanacağı hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Cumhurun görüşüne göre yolcu, kasabasının evlerinden dışarıya çıkmadıkça namazını kısaltamaz. İşte o vakit yeryüzünde yolculuğa çıkmış olur. Bu, Malik'in el-Müdevvene'deki görüşüdür. Malik, yakınlık ile ilgili herhangi bir mesafe tesbit etmiş değildir. Malik'ten rivayet edildiğine göre, eğer kasaba, ahalisini toplu olarak barındıran bir kasaba ise, o kasaba halkı oradan üç millik bir mesafe kadar uzaklaşmadıkça namazlarını kısaltmaya başlamazlar. Dönüşte de bu kadarlık bir mesafe kalıncaya kadar (namazlarını kasr ederler). Eğer kasaba, ahalisinin toplu olarak barındığı bir yer değilse, kasabanın bahçe ve bostanlarını aştıktan itibaren namazlarını kısaltırlar. el-Haris b. Ebi Rebia'dan, yola çıkmak istediği takdirde beraberinin de kilere evinde iki rekat namaz kıldırıldı. Bunlar arasında el-Esved b, Yezid ile Abdullah b. Mes'ud'un arkadaşlarından birden çok kişi de bulunurdu. Ata b. Ebi Rebah ile Süleyman b. Musa da böyle demiştir.

Derim ki: Buna göre, âyet-i kerimedeki: "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman" buyruğu, yeryüzünde yolculuk yapmaya azmettiğiniz, karar verdiğiniz zaman'demek olur Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır Mücahid'den de: Yolcu, yola koyulduğu ilk gün akşam oluncaya kadar namazını kısaltmaz, dediği rivayet

edilmiştir. Ancak bu şaz bir görüştür. Enes b. Malik yoluyla gelen hadiste sabit olduğuna göre, Rasulullah (sav), öğle namazını Medine'de dört rekat, ikinci namazını da Zülhuleyfe'de iki rekat olarak kılmıştır. Bu hadisi hadis imamları rivayet etmiştir. [\[146\]](#) Zülhuleyfe ile Medine arasında ise, altı veya yedi mil kadarhk bir mesafe vardır. [\[147\]](#)

5- Namazı Kısaltmaya Niyet Etmek:

Yocunun iftitah tekbirini getirdiği andan itibaren namazı kısaltmayı niyet etmesi gerekir. Şayet namazı kısaltmak niyetiyle namaza başlar, sonra da na-rnaz esnasında ikâmete karar verecek olursa, o namazını nafile kılar. Eğer niyet ettiği namazdan bir rekat kıldıktan sonra böyle bir niyete sahip olursa, ona bir rekat daha ilave eder, selam verir, sonra da mukim gibi namaz kılar. el-Ebherî ve İbnü'l-Cellâb der ki: Bu -doğrusunu en iyi bilen Allaktır- müs-tehabtır. Eğer bundan sonra namazım devam ettirir ve tamamlayacak olursa, bu namazı yeterli olur. Ebu Ömer fibn Abdi'l-Berr) der ki: Bence bu, ikisinin (el-Ebherî ve İbnü'l-Cellâb'in) dediği gibidir" Çünkü kıldığı bu namaz öğlen namazıdır. İster seferi namazı olsun, ister mukim namazı olsun, diğer beş vakit namaz da böyledir, [\[148\]](#)

6. Yolcu Ne Kadarhk Süreye İkâmeti Niyet Ederse Namazını Tam Kılar:

İlim adamları bu kabilden olmak üzere yolcunun, ne kadarhk bir süre ikamete niyet edecek olursa, namazını tamam kılacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Malik, Şâfî, el-Leys b. Sa'd, et-Taberî ve Ebu Sevr derler ki: Dört gün ikâmeti niyet edecek olursa namazını tam kılar. Bu Said b. el-Müseyyeb'den de rivayet edilmiştir. Ebu Hanife, arkadaşları ve es-Sevrî derler ki: Onbeş gün ikâmeti niyet edecek olursa namazını tam kılar. Daha az bir süre kalacağını niyet ederse namazını kısaltır. Aynı Zamanda bu İbn Ömer ve İbn Abbas'm görüşüdür. Tahavî'nin naklettiğine göre, ashab-ı kiram arasından bu hususta onlara muhalefet eden kimse yoktur.

Bu görüş Said (b. el-Müseyyeb'den de rivayet edilmiştir Ahmed der ki: Yolcu, yirmibir farz namaz kılacak kadar bir süre kalmaya karar verirse, namazlarını kısaltır. Şayet daha fazla kalmayı kararlaştıracak olursa, namazlarını tam kılar, Davud (ez-Zahirî) da bu görüştedir. Sahih olan Malikin dediğidir. İbnü'l-Hadrami'nin Peygamber (.sav)'dan rivayetine göre Hz. Peygamber, muhacir olana hac ibadetini tamamlamasından sonra üç gün Mekke'de ikâmet etmesini,

ondan sonra da oradan gitmesini kararlaştırmıştır. Bunu Ta-havî, İbn Mace ve başkaları rivayet etmiştir. [149]

Bilindiği gibi hicret, Mekke'nin fethinden önce farz olduğu sırada Mekke'de ikâmet etmek caiz değildi.

Peygamber (sav), böylelikle ihtiyaçlarını karşılamak ve yolculuk için gerekli hazırlıkları yapmak için muhacir olana üç günlük bir süre tanımış ve böyle bir durumda Mekke için ikâmette bulunulacak yer hükmünü vermediği gibi, orada kalmayı da ikâmet hükmünde görmemiştir". Bu durumda orada kalacak kimse hakkında da yolcu hükmünü olduğu gibi bırakmış, dördüncü gün de orda kalmasını yasaklamıştır. (Dördüncü gün kaldığı takdirde) onun hakkında mukim hükmünü vermiştir.

O bakımdan bu itimat olunması gereken asli bir delil olmaktadır. Rasulul-lah (sav)'ın hadisi gereğince Ömer (r.a)'ın yahudileri, sürgüne gönderdiği sırada uygulaması da bunu andırmaktadır. [150] İhtiyaçlarını karşılamak üzere onlara üç gün ikâmet hakkı tesbit etmişti.

İbnü'l-Arabî der ki: Malîkî mezhebine mensub ileri gelen ilim adamlarından birisini de şöyle derken dinledim: Üç günün ikâmet hükmü dışında görülmesinin sebebi, yüce Allah'ın üzerlerine azabı indirip dünyadan ayrılmalari kesinleşmiş bulunan kimselere bu kadarık bir süreyi tanımış olmasıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Evlerinizde üç gün daka yaşayın. İşte bu, yalanı olmayan bir tehdittir." (Hûd, 11/65)

Bu mesele ile ilgili bunlardan ayn bir görüş daha vardır ki, o da şudur: Yolcu, vatanına dönünceye veya kendisine ait bir vatanda konaklayıncaya kadar yolcu kaldığı sürece namazını kısaltmaya devam eder.

Rivayet olunduğuna göre Enes (r.a), Nişabur'da iki yıl kadar namazını kısaltarak kalmaya devam etmiştir. Ebu Miclez der ki: İbn Ömer'e şöyle dedim: Medine'ye geliyorum ve bir ihtiyacımı karşılamak kastıyla burada yedi ay, sekiz ay kaldığım oluyor. İbn Ömer: İki rekat olarak namaz kıl, dedi.

Ebu İshak es-Sebiî der ki: Beraberimizde İbn Mesud'ün arkadaşlarından bazıları bulunduğu halde Sicistan'da iki yıl süreyle kaldık ve hep (dört rekat-li farz namazları) iki rekat olarak kıldık. İbn Ömer de Azerbeycan'da kaldığı süre boyunca (dört rekatli namazları) ikişer ikişer kılıyordu. Bu sıralarda geri dönmelerine yağın karlar engel olmuştu.

Ebu Ömer der ki: Bize göre bu rivayetler şu şekilde yorumlanır: Bu kadar süre kalanlardan hiçbir kimsenin belli bir niyeti yoktu. Bunun misali, kişinin bugün gidebilirim, yarın gidebilirim demesidir. Böyle bir durum olduğu takdirde ise,

ikâmet karan burada yok demektir. [\[151\]](#)

7. Hz. Âişe ile Hz. Osman'ın Seferde Kasr Etmeyip Namazlarını Tam Kılmalarının Sebepleri:

Müslim, Urve'den, o, Hz. Aişe'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yüce Allah namazı farz kıldığında iki rekat olarak tarz kıldı. Sonra ikâmet halinde (dörde) tamamladı. Yolculuk namazı da ilk farz kılındığı şekilde kaldı. ez-Zührî der ki: Ben, Urve'ye: Peki, Aişe ne diye yolculukta namazını tamamlamaktadır diye sordum, o da: Osman'ın yaptığı te'vilin aynısını kendisi de yaptı, dedi. [\[152\]](#)

Şu kadar varki, bu kapsamlı bir cevap değildir. Çünkü, ilim adamları Hz. Osman ile Hz. Aişe'nin (yolculuk halinde iken) namazlarını tamam kılma sebeplerini farklı şekillerde açıklamışlardır. Ma'mer, ez-Zühri'den şöyle dediğini nakletmektedir: Osman (r.a)'ın Mina'da namazını dört rekat olarak kılmasının sebebi, hacdan sonra ikâmeti niyet etmiş olmasıdır. Muğire'nin İbrahim'den rivayetine göre Hz, Osman orayı vatan edindiğinden dolayı dört rekat kılmıştır.

Yunus da ez-Zührî'den şöyle dediğini nakletmektedir: Hz. Osman, Taif de birtakım mallar edinip orada ikâmet etmek isteyince namazını dört rekat olarak kıldı. Dedi ki: Sonra da daha sonra gelen imamlar (yöneticiler) bu şekilde uygulamayı sürdürdüler. Eyyub da ez-Zührî'den naklen şöyle demektedir: Osman'ın Mina'da namazını tam kılması, bedevi araplardan ötürüdür. Çünkü o sene bedevi araplar sayıca çoktular. Cemaate namazın asıl itibariyle dört rekat olduğunu öğretmek için onlara dört rekat olarak namaz kıldırdı. Bütün bu görüşleri Ebu Davud Musannef'inde (Sünenin'de) Kitabü'l-Menasik (hac bahsi'nin Mina'da namaz bölümünde zikretmiştir. [\[153\]](#)

Ebu Ömer de et-Temhid adlı eserinde şunu nakletmektedir: İbn Cüreyc dedi ki: Bana ulaştığına göre Osman'ın Mina'da (farzı) dört rekat olarak kıldırması, bir bedevi arabın Mina'daki Hayf mescidinde kalkıp ona şöyle seslenmesinden ötürü idi: Ey mü'minlerin emiri, geçen sene seni gördüğümden beri ben hâlâ bu namazı ikişer rekat olarak kılmaya devam ediyorum. Bunun üzerine Hz. Osman, cahil insanların namazın ikişer rekat olduğunu zannetmesinden korktu. (Bunun için namazı dört rekat olarak kıldı). İbn Cüreyc der ki: Ve Hz. Osman yalnızca Mina'da tam olarak kılmıştı.

Ebu Ömer der ki: Hz. Aişe'nin namazını tamam kılmasına dair açıklamalara gelince, bu hususta bizzat ondan rivayet edilen herhangi bir açıklama yoktur. Bütün bu açıklamalar beraberinde delil bulunmayan bir takım zan ve tevillerden

İbarettir. Bu hususta söylenen en zayıf görüş şudur: O, mü'minlerin annesidir. İnsanlar da nerede olurlarsa olsunlar onun çocuklarıdır. Çocuklarının evi de kendisinin evidir. Peki onun mü'minlerin annesi olmasının mü'minlerin babası olan Peygamber (sav)'ın zevcesi oluşundan başka bir sebebe dayanıyor mu? Yolculuklarında, gazalarında, hac ve umrelerinde namazı kasr etmeyi sünnetiyle gösteren o değil midir.

Diğer taraftan Ubey b. Ka'b'ın kıraatinde ve Mushaf ında (bu hususu belirleyen Ahzab Sûresinin altıncı âyet-i kerimesi) şöyledir:

Peygamber mü'minlere Öz canlarından daha yakındır. Onun zevceleri de analarıdır." (el-Ahzâb, 33/6) O da kendilerine bir babadır. Mücahid de yüce Allah'ın (Hz. Lut'un söylediğini naklettiği): "İşte bunlar benim kızlarımdır. Bunlar sizin için daha bir temizdir" (Hûd, 11/78) âyet-Iyle ilgili olarak şunları söylemektedir; Gösterdiği kadınlar, kızları değildi. Ümmetinin hanımları idi. Her bir peygamber ise ümmetinin babasıdır.

Derim ki: Şu kadar var ki buna, Peygamber (sav)'ın müşerri (şeriat koyucu) olduğu, kendisinin ise, böyle olmadığı, o bakımdan fark bulunduğu belirtilerek buna itiraz olunmuştur.

Bu görüşten de daha zayıf şöyle diyenlerin görüşüdür: Aişe namazını tamam kıldığı, hallerde caiz olan bir yolculukta bulunmuyordu. Bu ise, kafi olarak batıl bir iddiadır. Çünkü Hz. Aişe, Allah'ın razı olmayacağı bir yolculuğa çıkmayacak kadar Allah'tan korkan ve takva sahibi olan bir annemindi. Onun aleyhindeki bu yorum, bid'atçı şianın yalanlarından ve onların çirkin iftiralarındandır. Seni tenzih ederiz Rabbimiz. Şüphesizki bu, çok büyük bir iftiradır, Aksine Aişe (r.anha) fitne ateşini söndürmek amacıyla kendi görüşüyle ictihad ederek ve Allah'tan ecrini bekleyerek çıkmıştı. Çünkü o, herkesten çok kendisinden haya edilmeye layık olmalı. Ancak, işleri kontrol etmek imkânını bulamadı. Bu hususa dair daha geniş açıklamalar yüce Allah'ın izniyle ileride gelecektir.

Bu konudaki bir diğer görüş de şöyledir: Hz. Aişe'nin namazını tamam kılmasının sebebi, namazı kısaltmanın yalnızca hac, umre ve savaşta olduğu görüşünde olduğundan dolayıydı Ancak bu, batıl bir görüştür. Çünkü ondan böyle bir şey nakledilmediği gibi, Hz. Aişe'nin görüşleri arasında da böyle bir şey bilinmemektedir. Diğer taraftan, Hz. Ali'nin üzerine gittiği yolculuğunda (Cemel vakasında) namazını tam kılmıştır.

Namazın kısaltması ve tam kılması ile ilgili olarak söylenen görüşlerin en iyisi şudur: Hz. Aişe, yüce Allah'ın konu ile ilgili ruhsatı ile amel etmiştir. O, böylelikle insanlara namazı tam kılmakta -başka türlü daha faziletli olsa dahi- bir vebal olmadığını göstermek istemişti.

Ata şöyle demiştir: (Yolculukta) namazı kısaltmak sünnettir ve ruhsattır Hz. Âişe'den Rasulullah (sav)'ın yolculuk esnasında oruç da tuttuğunu, oruç da açtığını, namazını tam da kıldığını, kasr da ettiğini rivayet eden de odur. Bunu Talha b. Ömer rivayet etmiş ve ondan şöyle dediğini nakletmiştir: İşte Rasulullah (sav) bütün bun lan yapıyordu. O, (yolcu iken) oruç ta tutmuştur, orucunu açmıştır da. Namazını da hem kısa kılmış, hem tamam kılmıştır, Nesâî'nin sahih bir senetle rivayetine göre, Hz. Âişe, Rasulullah (sav) ile birlikte Medine'den Mekke'ye Umre yapmak üzere yola koyulmuştur. Mekke'ye vardığında şöyle dedi: Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Rasu-lü, sen namazı kısalttın ben tamam kıldım, sen orucunu açtın ben oruç tuttum. Bunun üzerine Hz. Peygamber; "Güzel yaptın ey Âişe" dedi ve böyle yaptığımdan dolayı beni ayıplamadı. [\[154\]](#)

İşte her iki kelimedede de (kasr ettin, ben tamam kıldım» sen oruç açtın, ben oruç tuttum, anlamlarını ifade eden: kelimelerini kastediyor) birinci "teler üstün ve ikinci "te" ler ise, her iki kelimedede de öt-relidir.

Dârakutnî de Âişe (nanha)'dan Peygamber (sav)'ın yolculuk esnasında namazını kimi zaman kasr ettiğini, kimi zaman tamam kıldığını, kimi zaman oruç açıp, kimi zaman oruç tuttuğunu rivayet etmektedir. Dârakutnî der ki: Bu hadisin isnadı sahihtir. [\[155\]](#)

8. Kasr'ın Mahiyeti ve Sünnetteki Uygulamaları:

"Namazı kısaltmanızda" buyruğunda yer alan “” edatı nasb mahallindedir. Kısaltmanızda anlamındadır. Ebu Ubeyd der kî: Kasr etmek kelimesi üç türlü kullanılır: Namazı kasr ettim, kısalttım.

İlim adamları kasr'ın mahiyeti ve açıklanması hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bir gurup ilim adamı, kasrın korku halinde olsun, sair hallerde olsun, dört rekatlık namazın iki rekat olarak kılınmasıdır. Buna gerekçe olarak da ileride geleceği üzere Ya'lâ b. Umeyye yoluyla gelen hadisi gösterirler. Başkaları ise şöyle demektedir: Kasr etmek, iki rekatı tek rekat ola-rak kılmaktır. Yolculuk halinde iki rekat kılmak (kasr değil) namazı tamam kılmaktır. Nitekim Hz. Ömer de böyle demiştir: (Seferde kılınan iki rekat) kasr değil, tamamdır. Onun kasr edilmesi ise, tek rekat olarak kılınmasıdır,

es-Süddî der ki: Yolculuk halinde iki rekat namaz kılacak olursan bu tamdır. Kasr ise, ancak korku halinde helal olur. Buna göre bu âyet-i kerime korku halinde her bir kesimin tek bir rekat kılarak daha fazla kılmamasını mubah kılmaktadır. İmam ise, iki rekat kılmış olur. Buna benzer bir rivayet, İbn Ömer,

Cabir b. Abdullah ve Ka'b'dan da rivayet edilmiştir.

Ayrıca bunu, Huzeyfe, Taberistan'da uygulamıştır. Kumandan Said b. el-Âs da bu uygulamasının sebebini ona sormuştu, [\[156\]](#) İbn Abbas da Peygamber (sav)'ın Zukkared gazvesinde (ordunun ikiye bölünmüş) her bir kesimine tek bir rekât kıldırdığını ve bunların sonradan (bir rekâtı) kaza etmediklerini rivayet etmektedir [\[157\]](#) Cabir b. Abdullah da Peygamber (sav)'ın Muharip Hasafe ve Benu Sa'lebe günü, ashabına bu şekilde namaz kıldırdığını rivayet etmektedir.

[\[158\]](#) Yine Ebu Hureyre, Peygamber (sav)'m Dacanan ile Us-fan arasında bu şekilde namaz kıldığını rivayet etmektedir. [\[159\]](#)

Derim ki: Müslim'in Sahihinde İbn Abbasdan şöyle dediği nakledilmektedir: Allah, namazı Peygamberiniz (Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun) dili ile ikâmet halinde dört rekât, yolculuk halinde iki rekât, korku halinde de tek rekât olarak farz kılmıştır. [\[160\]](#)

Bu rivayet, bu görüşü desteklemekte ve güçlendirmektedir. Şu kadar var-ki, Kadı Ebu Bekr b. el-Arabî, el-Kabes adlı kitabında şunu nakletmektedir: İlim adamlarımız (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) der ki: Bu hadis icma ile merduttur.

Derim ki: Böyle bir iddia sahih olamaz. Çünkü kendisi de, başkaları da bu konudaki görüş ayrılığını ve anlaşmazlıkları nakletmiş bulunmaktadır. O bakımdan iddia ettikleri icma sahih değildir. Başarı Allah'tandır.

Hanefî mezhebine mensub Ebu Bekr er-Razî (el-Cesâs) "Ahkamu'l-Kufan" adlı eserinde burada kasr'dan maksat, namazın niteliklerinde rûku ve sücu-du terk ederek îma ile kılmak, kıyamı terk ederek rûkû ile yetinmektir.

Başkaları da şöyle demektedir: Bu âyeti Kerime, göğüs göğüse kılıçla çarpışma halinde ve savaşın kızıştığı demlerde namazın sınırlan ve belli şekillerinde kasr etmeyi mubah kılmaktadır. Bu durumda olan kimselere başı ile îmada bulunarak namaz kılmasını ve yöneldiği yer neresi olursa olsun tek bir rekât ve hatta bir tek tekbîr dahi olsa namaz kılmasını mubah kılmaktadır Nitekim, el-Bakara Sûresi'nde (2/239. ayet, 1-6. başlıklarda) geçmişti, Ta-beri bu görüşü tercih eder ve şöyle der: Bu da yüce Allah'ın: "Artık tam bir huzur ve güvene kavuşunca da namazı dosdoğru kûm" (en-Nisâ, 4/103) buyruğuna uygun düşmektedir. Yani, o takdirde namazı eksiksiz olarak, bütün hudud ve şekilleriyle eda edin, demektir.

Derim ki: Bu üç görüş de mana itibariyle birbirine yakındır ve yolcu hakkında farz olanın namazını kısaltmak olduğu, onun namazın ancak iki rekât olup kasr'ın söz konusu olmadığı esasına dayalıdır. Azimet hakkında ise, "vebal yoktur" tabiri kullanılmadığı gibi, iki rekât olarak teşri olunan şey hakkında da o

kasır'dır da denilemez Nitekim sabah namazı hakkında da bu söylenemez. Şanı yüce Allah, namazı kasr etmeyi de iki şarta bağlı olarak zikretmiştir. Bu iki şartın hakkında muteber olduğu namaz ise korku namazıdır. İşte Ebu Bekr er-Razî'nin Ahkâmü'l-Kur'an adlı eserinde zikredip delil olarak ileri sürdüğü budur. Şu kadar var ki, yüce Allah'ın izniyle biraz sonra geleceği üzere Ya'lâ b. Umeyye yoluyla rivayet edilen hadis ile onun bu görüşü red olunmuştur. [\[161\]](#)

9. Korku Halinde Namaz:

Yüce Allah'ın: "Korkarsanız* buyruğu, çoğunlukla rastlanılan hale binaen ifade edilmiştir

Çünkü, yolculuk halinde müslümanlar, çoğunlukla korku ile karşı karşıya bulunuyorlardı. İşte bundan dolayı Ya'lâ b. Umeyye şöyle demiştir; Ömer'e: Güvenliğe kavuşmuş olduğumuz halde niye namazı hâlâ kısaltıyoruz? dedim, Ömer şöyle dedi: Senin hayret ettiğin şeye ben de hayret ettim ve bu hususta Rasulullah (sav)a soru sordum, şöyle buyurdu: "Bu, Allah'ın size kendisiyle tasaddukta bulunduğu bir sadakadır. Siz de onun sadakasını kabul ediniz." [\[162\]](#)

Derim ki: Şafîî'nin arkadaşları ve başkaları, Hanefüere karşı Ya'la b, Umeyye'nin bu hadisini delil göstererek şöyle demişlerdir: Ya'la'nın: "Güvenliğe kavuşmuş olduğumuz halde ne diye namazımızı kısaltıyoruz?" sorusu, âyet-i kerimenin mefhumunun rekatlerdeki bir kısaltma olduğuna kafî bir delildir. el-Kiyâ et-Taberî der ki: Ebû Hanife'nin arkadaşları buna karşılık söz edilmeye değer bir açıklama zikretmemişlerdir

Diğer taraftan korku namazında iki şart itibara alınmaz. Çünkü, yerde yolculuk yapılmazsa ve yolculuk söz konusu olmasa dahi, kâfirler bize gelip topraklarımızda bizimle savaşacak olurlarsa yine korku namazı caiz olur, O bakımdan bu açıklamaya göre, her iki şartın varlığına itibar olunmaz,

Diğer taraftan Ubeyy'in kıraatinde ise, "korkarsanız* kaydı zikredilmeksizin "kâfirler size bir fenalık yapar diye namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur" diye okumuştur.

Onun bu kıraatine göre buyruğun anlamı şöyle olur: Kâfirlerin size fenalık yapmasından hoşlanmadığınız için...

Hz. Osman'ın Mushaf ında ise: "Korkarsanız" kaydı sabittir. Bir topluluk ise, bu âyet-i kerimenin yolculukta düşmandan korkan kimsenin namazı kasr etmesini mubah kıldığı görüşündedir. Emin olanın ise, namazını kasr etmesi sözkonusu değildir.

Âişe {r.anhaVdan rivayet edildiğine göre o, yolculukta şöyle dermiş: Namazınızı

tamam kılınız. Bu sefer: Rasulullah (sav) namazı kasr ederdi, demeleri üzerine, Âişe şu cevabı vermişti: O, savaş halindeydi ve düşman tehlikesinden korkuyordu. Öyle bir şeyden korkuyor musunuz. [163] Ata der ki: Rasulullah (sav)'ın ashabından Âişe ve Sa'd b, Ebi Vakkas, namazını tamam kıldığı gibi, sonraları Osman da namazını tamam kılmıştır. (Allah hepsinden razı olsun). [164] Fakat, bu görüşler daha önce bir kısmını kaydetmiş olduğumuz bir takım gerekçelerle izah edilir.

Bir diğer topluluk da yüce Allah'ın namazı kasr etmeyi Kitabında ancak iki şarta bağlı olarak mubah kıldığı görüşündedir: Bu iki şart ise yolculuk ve korkudur. Korku dışındaki hallerde ise, bu mübahhk sünnet ile meşru kılınmıştır. Böyle diyenlerden birisi de Şafiî'dir, Ve bu görüş daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Başka bir topluluk da, yüce Allah'ın: "Korkarsamz" kaydını önceki buyruklarla muttasıl olmadığı ve ifadenin: "Namazı" buyruğu ile birlikte tamam, olduğu görüşündedir.

Daha sonra, yeni bir cümleye başlanarak; "Eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız..." Ey Muhammed, o takdirde onlara korku namazını kıldır, demektir. [165]

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz kâfirler sLdn apaçık düşmanınızdır" buyruğu, mutariza bir ifadedir Cara cümlesidir). Bunu el-Cürcânî söylemiş, el-Mehdevî ve başkaları da bunu zikretmiştir. Ancak, el-Kuşeyrî ile Kadı Ebû Bekr b. el-Arabî bu görüşü reddetmektedir. el-Kuşeyri Ebû Nasr der ki: Bunu, bu şekilde kabul etmek, çokça zorlanmayı gerektirir. Adam -et-Cürcânî'yi kastediyor- ifade takdirini açıklamak ve benzeri örnekler getirmek için çokça nefes tüketip uzun açıklamalarda bulunsa dahi bu böyledir, İbnü'l-Arabî ise der ki: Bütün bu açıklamalara, Ömer'in de onun oğlunun da, onlarla birlikte Ya'la b. Umeyye'nin de bir ihtiyaçları yoktu.

Derim ki: el-Cürcânî'nin görüşü doğrultusunda bir hadîs vârid olmuştur. Bunu Kadı Ebû Welid b. Rüşd "el-Mukaddimât"ında ve yine İbn Atiyye de Tefsir'inde zikretmişlerdir. Söz konusu hadisi Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan rivayet ederler. Buna göre Hz. Ali şöyle demiş: Ticaretle uğraşan bir topluluk RaResulullah (sav)'a sorarak şöyle demişlerdir: Biz, yeryüzünde yolculuk yapıyoruz, nasıl namaz kılalım? Bunun üzerine yüce Allah: "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, namazı kısaltmanızda Özerinize bir vebal yoktur" buyruğunu indirdi. Sonra da ifade burada sona erdi. Bundan bir sene sonra Rasu-lullah (sav) gazaya çıktı» öğle namazım kıldı. Müşrikler: Muhammed ve arkadaşları sizlere arkalarını dönerek size (kendilerine) saldırma imkânını vermiş oldular. Niye onlara bir

baskın düzenlemediniz? Onlardan birisi şöyle dedi: Bunların bunun akabinde kılacakları bir namazları daha vardır. Bunun üzerine yüce Allah, iki namaz vakti arasında: "Eğer kâfirlerin »ize bir fenalık yapmasından korkarsanız" buyruğunu korku, namazı ile ilgili buyrukların sonuna kadar indirdi. [\[166\]](#)

Eğer bu haber sahih ise, bununla beraber kimsenin söyleyecek bir sözü kalmaz ve korku hali dışında da namazı kasr etmeyen delilinin Kur'ân-ı Kerimde de bulunduğunu ifade eder.

İbn Abbas'tan da buna benzer bir rivayet nakledilmiştir. O, der ki: Yüce Allah'ın: "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur" buyruğu, yolculukta namaz kılma hakkında nazil olmuştur. Daha sonra ise: "Eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmasından kor-korsanız" buyruğu ise, korku hali hakkında ve ondan bir sene sonra nazil olmuştur. Buna göre, âyet-i kerime, iki meseleyi ve iki hükmü birlikte ihtiva etmektedir. Çünkü yüce Allah'ın: "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur" buyruğu ile yolculuk hali kastedilmektedir ve burada ifade tamam olmaktadır. Bundan sonra ise, bir diğer farzı sözkonusu etmeye başlamakta ve bunun şartını öne almaktadır. İfadenin takdiri ise şöyle olur: Eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız ve sen de onlar arasında bulunup da onlara namaz kıldırıldığında... Bu buyrukta ise "vav" harfi fazladan gelmiştir. Bu şartın cevabı ise, "Bir kısmı seninle birlikte namaza dursun" buyruğudur.

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz kafirler sizin apaçık düşmanınızdır*" buyruğu ise bir ara cümlesidir.

Bir gurup ise, korku halinin sözkonusu edilmesinin sünnet ile nesh olunduğu görüşündedir. Bu ise, Hz. Ömer yoluyla gelen bir hadiste zikredilmektedir, çünkü o, Peygamber (sav)'ın kendisine şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Bu, Allah'ın size sadaka olarak bağışladığı bir sadakadır Siz de onun sadakasını kabul ediniz."

en-Nehhas der ki: Peygamber (sav)'ın namazı kısaltmasını korku hali dışında kabul edip bu haldeki fiilinin âyeti nesli eden bir uygulama olarak değerlendiren yanlışlık yapar. Çünkü, âyeti kerimede güvenlik halinde namazı kasr etmeyi men eden bir ifade yoktur. Âyet-i kerimede olan, sadece korku halinde namazı kasr etmenin mubah olduğundan ibarettir. [\[167\]](#)

10. Düşman Kâfirlerin Fitneye Düşürmesi ve Arap Dilinde Fitne Kelimesinin Kullanılışı:

Yüce Allah'ın: "Kafirlerin size bir fenalık yapmasından..." buyruğu ile ilgili olarak, el-Ferra şöyle demektedir: Hicazlılar; "Adamı fitneye düşürdüm (ona fenalık yaptım)", derler.

Rabia, Kays ve Esedlilerle bütün Necid halkı ise şeklinde kullanırlar. el-Halil ve Sibeveyh ise, bu iki kullanış arasında fark gözeterek şöyle derler: Birincisi, onda bir fitne bıraktım (yani, bizatihi onun bünyesinde ona kötülük yaptım, anlamındadır.)

İkincisi ise, onu fitneye düşmüş halde bıraktım, demektir. el-Esmâ ise, ikinci kullanılışın bilinmediğini iddia etmektedir.

"Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır" buyruğun "düşmanınız", düşmanlannızıdır, anlamındadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[168\]](#)

102. Sen de aralarında bulunup da onlara namaz kıldırıldığında, onların bir kısmı seninle birlikte namaza dursun ve silahlarını da alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında diğerleri arkanızda bulunsunlar. Namaz kılmamış olan diğer bir kısım gelsin, seninle beraber namaz kılsınlar. Hem tedbirli bulunsunlar, hem de silahlarını alsınlar. Kafirler, siz silahlarınızdan ve eşyanızdan keşke gafil olsanız da size ansızın bir basken yapsalar, diye arzu ederler. Eğer size yağmurdan dolayı bir zarar gelir yahut hasta bulunursanız, silahlarınızı bırakmanızda sizin için bir sakınca yoktur. Ama son derece tedbirli bulunun. Şüphesiz Allah, kâfirlere küçültücü bir azap hazırlamıştır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız:

1. Âyet-i Kerimenin Nüzulü:

Yüce Allah'ın: "Sen de aralarında bulunup da onlara namaz kıldırıldığında..." buyruğu ile ilgili olarak, Dârakutnî, Ebû Ayyaş ez-Zurakî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir; Rasulullâh (sav) İle Usfan'da bulunuyorduk. Müşrikler başlarında Halid b. el-Velid olduğu halde karşımıza çıktılar. Müşrikler bizimle kible arasında bulunuyorlardı. Peygamber (sav) bizlere öğle namazını kıldırdı. Şöyle dediler: Bunlar öyle bir halde bulunuyorlardı ki, keşke onların bu gafil anlarını değerlendirebilseydik. (Ebû Ayyaş) dedi ki: Sonra şöyle dediler: Şimdi de üzerlerine çocuklarından ve canlarından daha çok sevdikleri bir namaz vakti gelecektir. Bunun üzerine Cebrail (a.s) öğle ile ilkindi arasında şu: "Sen de aralarında bulunup da onlara namaz kıldırıldığında..." âyetini indirdi. Ve hadisin geri kalan kısmım zikretti. [\[169\]](#)

İleride yüce Allah'ın izniyle tamamı gelecektir.

İşte bu Halid (r.a)'ın da İslâm'a girişinin sebebi olmuştu. Bu âyet-i kerime daha önce sözü edilen cihad ile de böylelikle ilişkili olmaktadır. Şanı yüce ve mübarek olan Rabbimiz de, namazın ne yolculuk mazeretiyle, ne cihad mazeretiyle, ne de düşmanla savaşmak mazeretiyle sakıt olmayacağını beyan etmektedir. Ama el-Bakara Sûresi'nde (2/209. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere ve-bu sûrede ilim adamlarının konu ile ilgili açıklanan Farkt görüşlerinde belirtildiği şekilde- bu hususlarda bir takım ruhsatlar vardır.

Bu âyet-i kerime, Peygamber (sav)'a bir hitaptır. Bu hitap, ondan sonra da kıyamet gününe kadar gelecek bütün müslüman emir ve kumandanları kapsamına almaktadır. Yüce Allah'ın: "Onların mallarından bir sadaka al..." (et-Tevbe, 9/103.) buyruğu da böyledir. Bütün tlim adamlarının görüşü budur.

Ancak Ebû Yusuf ile İsmail b. Umeyye, istisna olarak şöyle demişlerdir: Peygamber (sav)'dan sonra biz korku namazı kılamayız. Çünkü hitap, yüce Allah'ın: "Sen de aralarında bulunup* buyruğu dolayısı ile ona has bir hitaptı. Bizzat kendisi aralarında bulunmadığı takdirde, onların böyle bir namaz kılma hakları yoktur. Çünkü Peygamber (sav), bu hususta başkası gibi değildir. Bütün müslümanlar, onun kendilerine imam olmasını ve arkasında namaz kılmayı arzu ediyordu. Ondan sonra fazilet babında onun yerini tutabilecek hiçbir kimse olamaz. Ondan sonra İnsanların halleri ise birbirine yakın veya birbirine eşittir. Bundan dolayı imam, önce bir kesime namaz kıldırır, daha sonra da diğer kesime namaz kıldırarak birisini tayin eder. Her iki kesimin aynı imam arkasında namaz kılmaları ise olmaz.

Cumhur ise şöyle demektedir: Bizler, bîrden çok âyet ve birden çok ha-dis-i şerifte ona tabi olmakla, onu örnek edinmekle emrolunmuşuz. O bakımdan yüce Allah: "Onun emrine muhalefet edenler kendilerine bir mihnetin gelip çatmasından sakınsınlar..." (et-Tevbe, 24/63) diye buyurmaktadır. Peygamber (sav) de: "Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz sîz de öylece namaz kılınız" [170] diye buyurmuştur. O bakımdan herhangi bir hükmün Hz. Peygambere has olduğuna dair açık bir delil bulunmadıkça, kayıtsız ve şartsız (muüak, olarak.) ona tabi olmak icabeder.

Şayet sözünü ettikleri gerekçeler Hz. Peygamberin bu konudaki hususiyetine delil olsaydı, o takdirde bütün hitapların yönelik olduğu kimselere hasredilmeleri gerekirdi. O takdirde de şeriatın, ona muhatap alınan kimseye münhasır kalması gerekirdi.

Diğer taraftan ashab-ı kiram (Allah hepsinden razı olsun) bu namaz hususunda Hz. Peygamberin hususiliği vehmini bir kenara atmışlar ve bunun Peygamber

(sav) dışında kimseler hakkında da geçerli olduğunu ortaya koymuşlardır. Onlar, söylenen sözü daha iyi bilir, durumu daha iyi değerlendiren kimselerdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ayetlerimize dalanları gördüğün zaman, başka bir söze dalıncaya kadar kendilerinden yüz çevir." (el-En'am, 6/68) Bu görüldüğü gibi Hz. Peygambere yönelik bir hitaptır. Ümmeti de bu hitabın kapsamına girmektedir, Bunun benzeri pek çoktur. Yine yüce Allah: "Onların mallarından bir sadaka al" (et-Tevbe, 9/103) diye buyurmaktadır. Bu İse yalnızca bu emrin ona münhasır olmasını gerektirmez. Ondan sonra gelenler de hiç şüphesiz bu hususta onun makamındadırlar.

İşte yüce Allah'ın: "Sen de aralarında bulunup da..." buyruğu da böyledir. Nitekim Ebû Bekir es-Sıddık, ashabdan bir topluluk ile birlikte (Allah onlardan razı olsun) sizin korku namazına dair yaptığınız bu te'vjiJe benzer tevili zekât hakkında yapanlara karşı savaşmışlardır.

Ebû Ömer der ki: Peygamber (sav) ile ondan sonra gelen halifelerin zekâtı almaları bakımından birbirlerine eşit olmaları İle, Peygamber (sav)'m arkasında namaz kılanın namazı ile ondan başkasının arkasında namaz kılanın namazı arasındaki benzerlik gibi bir benzerlik yoktur. Çünkü zekâtın faydası yoksullara ulaştırılmasıdır Ve zekâtta arkasında namaz kılanın fazileti gibi, kendisine zekât verilenin bir fazileti söz konusu değildir. [\[171\]](#)

2. Korku (Havf) Namazının Kılınış Keyfiyeti, Bu Konudaki Farklı Rivayetler ve Görüşler:

Yüce Allah'ın: "Onların bir kısmı seninle birlikte namaza dursun¹¹ yani, onlardan bir topluluk (cemaat) namazda seninle beraber namaza dursun, "ve" Seninle beraber namaz kılacak olanlar silahlarını da alsınlar. Burada "silahlarını da alsınlar" buyruğunda kast edilenlerin -ileride açıklanacağı üzere- düşmanın karşısında bulunanlar olduğu da söylenmiştir.

Yüce Allah, bu âyet-i kerimede her bir kesim için yalnızca bir rekat namazdan söz etmektedir. Fakat, hadis-i şeriflerde -ileride geleceği üzere- buna bir rekat daha kattıktan rivayet edilmiştir.

Yüce Allah'ın "(j^tû): Namaiadursun" buyruğu üe "Bulunsunlar" buyruğunda esrenin (lam) harfinden hazf edilmesi, ağırlığı dolayısıyla-dır el-Ahfeş, el-Ferra ve el-Kİsaî, "emir lânTı, "key lâm"ı, "cuhûd lânTının fethalı okunduğunu nakletmektedir. Sibeveyh ise, gerektirici bir sebep halinde bunun böyle okunmasını kabul etmez. İşte, cer edatı olan "lâm" ile "te'kid Iâm"i arasındaki fark da budur.

Buradaki emirden maksat ikiye bölünmeleridir. Yani (bir kısmı arkasında namaz kılarken) diğerleri düşmanın hamle yapması ihtimaline karşılık tedbir olmak üzere düşmana karşı düşmanla yüzyüze duracaklardır.

Korku namazının şekli ile Ugili rivayetler farklı farklıdır. Bu rivayetlerin farklılığı dolayısıyla ilim adamları da farklı şekiller tarif etmişlerdir. İbnü'l-Kasâr'ın naklettiğine göre, Peygamber (sav) korku namazını on yerde kılmıştır, İbnü'l-Arabî ise der ki; Peygamber (sav)dan korku namazını yirmi dört defa kıldığı rivayet edilmiştir. Hadis ehlinin imamı, hadis naklindeki illetleri bilmekte önde bir kimse olan İmam Alımed b. Hanbel ise şöyle der: Korku namazı hakkında sabit olmayan bir hadis rivayet edildiğini bilmiyorum. Bütün bu hadislerin hepsi sahih ve sabittir. O bakımdan namaz kılan bir kimse hangi hadise binaen korku namazını kılacak olursa, yüce Allah'ın izniyle bu onun için yeterli olur.^[172] Ebû Cafer et-Taberî de böyle demiştir.

Malik ve -Eşheb dışındaki- diğer arkadaşları ise, korku namazı hususunda Sehl b. Ebi Hasme'nin hadisindekî şekle meyletmışlerdir. Bu da Malikin Muvatta'ında, Yahya b. Said'den, o, el-Kasım b. Muhammed'den, o, Salih b. Havvât el-Ensârî yoluyla rivayet ettiğine göre, Sehl b. Hasme kendisine (Salih'e) anlattığına göre, korku namazı şöyle kılının İmam, beraberinde arkadaşlarından bir kesim alır, diğer bir kesim ise düşmana karşı durur, imam beraberindekilerle birlikte bir rekatın rükûunu yapar ve secdeye varır, sonra ayağa kalkar. Ayağa kalkıp doğrulduktan sonra olduğu gibi yerinde durur. (Beraberindekiler) kendi kendilerine kalan rekatı bitirirler ve çekip giderler, İmam ise ayakta kalmaya devam eder. Onunla beraber kılanlar düşmana karşı yer alırlar Daha sonra namaz kılmamış diğerleri gelip İmamın arkasında tekbir alırlar. O da onlarla rükûa ve secdeye varır, sonra selam verir. Ona gelip uyanlar ise, kalkarlar ve kendi başlarına kalan rekatı kılarlar, sonra da selam verirler.^[173]

Malik'in arkadaşı İbnü'l-Kasım der ki: Malik'e göre uygulama, el-Kasım b. Muhammed'in Salih b. Havvat'dan rivayet ettiği hadise göredir. İbnül-Kasım der ki: Önceleri Yezid b. Rûmân yoluyla gelen hadisi gereğince amel ediyor idiyse de daha sonra buna dönmüştür.

Ebû Ömer^[174] der ki: el-Kasım'ın rivayet ettiği hadisde, Yezid b. Rûmân'ın rivayet ettiği hadis de, Salih b. Havvab'dan gelmektedir. Şu kadar varki aralarında selam hususunda bir Farklılık vardır. el-Kasım yoluyla gelen hadise göre imam, ikinci kesim ile selam verip sonra bunlar kalkarlar, kendi kendilerine bir rekatın kazasını yaparlar. Yezid b. Rûmân hadisinde imam, ikinci kesimin de rekatini bitirmesini bekler ve onlarla birlikte selam verir denilmektedir. Şafîî de

böyle demiştir ve bu görüşü benimsemiştir.

Şafiî der ki: Yezid b. Rümân Salih b. Havvab'dan rivayet ettiği bu hadis, yüce Allah'ın Kitabında korku namazına dair buyrukların zahirine en yakın olanıdır ve ben buna göre görüşümü belirtiyorum.

Malik'in, el-Kasım yoluyla gelen hadisi tercih etmekteki delillerinden birisi de, diğer namazlara korku namazını kıyas etmesidir. Diğer namazlarda imamın, namazın herhangi bir bölümünde kendisinden öne geçtiği herhangi bir kimseyi bekleme yetkisi yoktur. İttifak ile kabul olunan sünnet ise, imama uyanların, imamın selam vermesinden sonra yetişemediklerini kaza et-meleridir.'Ebû Sevr'in bu husustaki görüşü de Malik'in görüşü gibidir. Ahmed ise, Şafiî'nin tercihe değer kabul ettiği görüş gibi görüşünü ifade ediyordu. Bununla birlikte korku namazına dair rivayet edilen şekillerden herhangi birisini uygulayanı da ayıplamazdı. Mâlik'in arkadaşlarından Eşheb de İbn Ömer'in hadisini kabule meyletmektedir.

İbn Ömer dedi ki: Rasulullah (sav) korku namazını, iki kesimden birisi ile bir rekat kıldırmak suretiyle kıldı. Diğer kesim ise düşmana karşı idi. Daha sonra bir rekat kılanlar yerlerinden ayrılp, diğer arkadaşlarının yerinde düşmana karşı durdular. Öbürleri geldikten sonra Peygamber (sav) onlara bir rekat kıldırdıktan sonra selam verdi. Daha sonra bu kesim de öbür kesim de birer rekati kaza etti. İbn Ömer der ki: Şayet bundan daha Ueri derecede bir korku olursa, binek sırtında veya ayakta olduğu halde îmada bulunarak namazlarını kılar. [\[175\]](#) Bu hadisi de Bu hân, Müslim, Malik ve başkaları rivayet etmişlerdir.

Evzaî, bu şekildeki korku namazım kabule şayan görmüştür, Ebû Ömer b. Abdi'l-Berr'in beğendiği şekil de budur. Ebû Ömer der kî: Çünkü rivayetler arasında senedi en sahih olanları budur. Ayrıca Du Medinelilerin nakli ile va-rid olmuştur, onların nakli ise kendilerine muhalefet edenlere karşı bir delildir. Diğer taraftan konu ile ilgili asli delillere daha çok benzemektedir. Zira, birinci ve ikinci kesim, ikinci rekatlerini ancak Peygamber (sav)'ın namazdan çıkışından sonra kaza etmektedirler. Diğer namazlarda ittifakla kabul edilen ve rivayet olunan sünnetinden bilinen şekil de budur.

Kulelilere, yani Ebû Hanife ve -Kadı Ebû Yusuf, Yakup müstesna- arkadaşlarına gelince, bunlar Abdullah b. Mes'ud'un rivayet ettiği hadisi kabule değer görmüşlerdir.

Bu hadisi îse Ebû Davud ve Dârakutnî rivayet etmiştir. İbn Mes'ud dedi-ki: Rasulullah (sav) korku namazı kıldırdı. Beraberindekiler iki saf halinde ayakta durdular. SaİTın birisi Peygamber (sav)İn arkasında, diğeri İse düşmana yüzü dönük vaziyette durdu. Peygamber (sav) (arkasındakilerle birlikte) bir rekat

kıldı. Daha sonra diğerleri gelip onların yerlerini aldılar. Ötekileri ise düşmana döndü. Rasulullah (sav) bunlara da bir rekat namaz kıldırdıktan sonra selam verdi. Bu sefer kendi kendilerine bir rekat kıldıktan sonra bunlar da selam verdiler. Sonra ilk yerlerine gittiler ve diğerlerinin (ilk rekati kılan saf fin) yerine yüzleri düşmana dönük olarak durdular. İlk saf da önceki durduktan yere geri döndüler, kendi kendilerine bir rekat namaz kıldıktan sonra selam verdiler. [176] Bu şekil ve nitelikleriyle korku namazı İbn Ömer hadisinde sözü geçen namazın kendisidir. Ancak aralarında şöyle bir fark vardır. İbn Ömer'in hadisinde, diğerlerinin kaza ettikleri bir rekât görüldüğü kadarıyla aynı halde (Yani, eski yerlerine gelmeksizin kaza etmişlerdir). Ve imam da tek başına bekçi gibi durur. Burada ise, tarafların birer rekat kaza etmeleri önceki namazları şeklinde ayrı ayrı olmuştur.

Kimisi de İbn Ömer'in rivayet ettiği hadisi, İbn Mes'üd'un rivayetinde belirtilenlere göre açıklamış ve yorumlamıştır. İbn Mes'üd'un hadisinde belirtilen şekli kabul edenler arasında -kendisinden gelmiş üç rivayetten birisine göre- es-Sevri İle Ebû'l-Hasan el-Lahni'nin kendisinden yaptığı rivayete göre Eşheb b. Abdülazîz de vardır. es-Sevri'nin bu görüşünü, Ebû Ömer» İbn Yunus ve İbn Habib nakletmişlerdir.

Ebû Davud da, Huzeyfe, Ebû Hureyre ve İbn Ömer yoluyla, Hz. Peygamberin her bir kesime birer rekat kıldırdığı ve ikinci rekati kaza etmediklerini rivayet etmiştir. [177] Bu, İbn Abbas'ın "korku namazı İse bir rekattır" şeklindeki hadisinin muktezasıdır. İshak'ın da görüşü budur. el-Bakara Sûresi'n-de (2/239 âyetin tefsirinde) buna işaret edilmiştir. "Hiç şüphesiz namaz, İhtiyat ile yerine getirilmesi gereken amellerin en önemlisidir. İbn Abbas'm hadisi ise, delil olmaya elverişli değildir. Huzeyfe ve diğerlerinin hadislerinde belirtilen "ve ikinci rekati kaza etmediler" ifadesi, bunu rivayet edenin bilgisini yansıtmaktadır. Zira, onların bizzat bu namazda bir rekat kaza ettikleri rivayeti de gelmiştir. Bu gibi durumlarda rivayetinde bir fazlalık bulunanın şahidliği ise önce gelir.

Diğer taraftan "kaza etmediklerinden" kastın güven buldukları sırada kaza etmemeleri de olabilir. Böyle bir açıklamanın faydası da şudur: Korku halinde bulunan bir kimse, korkunun geçip güvenliğe kavuştuktan sonra o vaziyette, yani korku halinde iken kıldığı namazları kaza etmez, Bütün bu açıklamaları Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr) yapmıştır.

Müslim'in Sahih'inde Cabir (b. Abdullah>'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber önce bir kesime iki rekat kıldırdı, sonra bunlar geri çekildiler Sonra ikinci kesime de iki rekat kıldırdı. (Cabir) devamla dedi ki: Bu durumda

Rasulullah (sav) dört rekat, diğerlerinin kıldıkları ise iki rekat oldu, [\[178\]](#) Bunu, Ebû Davud ve Dârakutnî de el-Hasen b, Ebi Bekre'den rivayet etmişlerdir. Ayrıca burada Hz. Peygamberin her iki rekatta selam verdiğini de zikretmektedirler. [\[179\]](#)

Yine Dârakutnî bu hadisi, el-Hasen'den, o, Cabir'den diye rivayet etmiş ve Rasulullah (sav)'ın birinci kesime İki rekat kıldırdıktan sonra selam verdiğini, sonra diğer kesime de iki rekat kıldırdıktan sonra selam verdiğini belirtmektedir. [\[180\]](#)

Ebû Dâvud dedi ki: el-Hasen de bu şekilde fetva verirdi. [\[181\]](#)

Bu görüş Şafîî'den de rivayet edilmiştir. Namazda imamın niyeti ile ona uyanın niyetinin farklı olmasını caiz kabul edenler de bunu delil gösterirler. Şafîî, Evzaî, İbn Uleyye, Ahmed b. Hanbel ve Dâvud ez-Zahirî'nin de görüşü budur, Onlar bunu, Hz. Cabir yoluyla rivayet edilen hadislerle de desteklerler. Buna göre Mu2, Peygamber (sav) ile beraber yatsı namazını kılar, sonra da gider kendi kavmine aynı şekilde yatsı namazını kıldırırdı. [\[182\]](#)

Tahavî der ki: Bu, İslâmın ilk dönemlerinde böyle idi. Çünkü o sırada farz bir namazın iki defa kılınması caizdi. Daha sonra bu nesh olundu. [\[183\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,

İşte korku namazına dair ilim adamlarının görüşleri bunlardır. [\[184\]](#)

3. Hz. Peygamberin Kıldığı Korku Namazları:

Kur'am Kerimde sözü geçen bu namaza, müslümanların sırtlan kibleye dönük, düşmanın ise yüzlerinin kibleye dönük olduğu hallerde ihtiyaç duyulur. Böyle bir durum, Zâtürrikâ gazvesinde olmuştu. Usfan ile bir başka yerde İse, müslümanların yüzü kibleye dönüktü. Halid b. el-Velid olayında nüzul sebebi olarak belirttiğimiz husus ise, müslümanların iki kesime ayrılmalarına uygun düşmektedir. Çünkü, ilgili hadiste, yüce Allah'ın: "Onlara namaz kıldırıldığında*" buyruğundan sonra {ravi Ayyaş ez-Zuraki) şöyle demektedir: Namaz vakti gelince Peygamber (sav) beraberinde kilere silahlarını almalarını emretti ve bizi arkasında İki saf halinde dizdi. Sonra Hz, Peygamber rükua vardı, hep birlikte rükua vardık. Sonra rüku'dan başım kaldırdı, hep birlikte kalktık. Sonra Peygamber (sav) hemen arkasındaki saf ile birlikte secdeye vardı. Diğerleri ise ayakta durup onları bekledi. Secde edip kalkmalarından sonra bu sefer diğerleri oturdu ve oldukları yerde secdeye vardılar. Daha sonra Öndekiler arkadakilerin saffına, arkadakiler de öndekilerin saf-fına geçtiler. Sonra Hz. Peygamber rükûa vardı, hep birlikte rükua vardılar. Sonra Hz, Peygamber başını rüku'dan kaldırdı, hep birlikte de rüku'dan kalktılar. Sonra Peygamber (sav) hemen arkasındaki saf ile birlikte secdeye vardı. Diğerleri ise ayakta durup onları korudular. Ön saftakiler (teşehhüde) oturunca, diğerleri secdeye vardılar, sonra da Hz. Peygamber selam verdi. (Ayyaş ez-Züraki) dedi ki: Rasulullah (sav) bu namazı bu şekliyle iki defa kıldırıldı. Bir seferinde Usfan'da, bir defa da Süleymoğulları topraklarında. [\[185\]](#)

Bu hadisi, ayrıca Ebû Dâvûd Ebû Ayyaş ez-Zürakî yoluyla rivayet ettikten sonra şöyle demektedir: Aynı zamanda bu, es-Sevi'nin de görüşüdür, [\[186\]](#)en ihtiyatlıları da budur.

Bunu, Ebû İsa et-Tirmizî de Ebû Hureyre yoluyla rivayet etmiştir. Buna göre Rasulullah (sav) Dacanân ile Usfân arasında karargâh kurdu... Bu hadiste belirtildiğine göre, Peygamber (sav), ashabı kiramı iki guruba ayırmış, onlardan her birisi ile bir rekât kılmıştır. Böylelikle her bir gurup birer rekât kılmış olduğu halde Peygamber (sav) iki rekât kılmış oldu.

Tirmizî der ki: Bu hadis, (bu rivayet şekliyle) hasen, sahih, garip bir hadistir. Bu hususta Abdullah b. Mesud, Zeyd b. Sabit, İbn Abbas, Cabîr, Ebû Ayyaş ez-Zürakî -ki, asıl adı Zeyd b. es-Samit'tir- İbn Ömer, Huzeyfe, Ebû Bekr (Tirmizî de: Ebû Bekre) ve Sehl b. Ebi Hasme'den de rivayetler gelmiştir. [\[187\]](#)

Derim ki: Bu rivayetler arasında herhangi bir tearuz söz konusu değildir. Çünkü,

Ebû Ayyaş hadisinde belirtildiği gibi, Hz. Peygamberin onlarla hep birlikte bir namaz kıldığı (kıldırıldığı) muhtemel olduğu gibi, Ebû Hureyre'nin hadisinde belirtildiği gibi, bir başka defasında ayrı ayrı onlarla (birek rekata) kıl-mış olması da muhtemeldir. O takdirde bu hadiste korku namazı bir rekattır diyenlerin lehine delil vardır, demek olur.

el-Hattabî der ki: Korku namazı birkaç çeşittir. Peygamber (sav) bu namazı değişik zamanlarda ve farklı şekillerde kılmıştır. Kıldığı bütün bu namazlarda, namaz için daha ihtiyatlı ve gerekli korunma tedbirlerinde daha ileri derecede olanı araştırır ve ona göre namazını kılar, [\[188\]](#)

4. Akşam Namazının Korku Halinde Kılınış Keyfiyeti:

İlim adamları akşam namazının korku halinde kılınış keyfiyeti hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Dârakutnî, el-Hasen'denf o, Ebû Bekreden rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) beraberindekilerle akşam namazını üç rekata kıldıktan sonra onlar ayrılıp gittiler. Daha sonra diğerleri geldi> onlarla birlikte de üç rekata namaz küdi. Böylelikle Peygamber (sav) altı rekata, diğerleri de üçer rekata kılmış oldular. [\[189\]](#) el-Hasen de böyle demiştir.

Ancak akşam namazı hususunda cumhurun görüşü bundan farklıdır. O da şu şekilde olur: Birinci kesime iki rekata kıldırır. İkinci kesime de tek rekata kıldırır. Ve konu ile ilgili görüş ayrılıkları esasına göre kalan rekatalerini kaza ederler. Bu kaza, imamın seîam vermesinden önce midir, sonra mıdır hususundaki ihtilafa göre bu kaza şekli değişir Malik ve Ebû Hanife'nin görüşü budur. Çünkü, namazın şeklini bu daha bir koruyucu özelliktedir.

Şafîî İse der ki: Birinci kesime tek rekata kıldırır, çünkü Ali (r.a) el-Herir gecesinde CSıfRn gecelerinden birisinin adıdır), bu şekilde kılmıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[190\]](#)

5. Göğüs Göğüse Çarpışma Halinde Namazın Vaktinin Çıkacağından da Korkulursa, Korku Namazının Kılınış Keyfiyeti:

Orduların birbirlerine girip, savaşın kızıştığı ve vaktin de çıkacağından korkulduğu takdirde, korku namazının nasıl kılınacağı hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Malik, es-Sevrî, Evzaî, Şafîî ve genel olarak ilim adamları şöyle demişlerdir: Nasıl mümkün olursa öylece namazını kılar.

Çünkü İbn Ömer şöyle demiştir: Şayet korku bundan daha ileri derecede olursa, binek sırtında, yahut ayakta İken îmada bulunarak namazını kılar.[\[191\]](#)

Muvatta'da da şöyle denilmektedir: İster kibleye dönmüş olsun, ister dön-memiş olsun. [\[192\]](#) el-Bakara Sûresi'nde {2/239. âyetin tefsirinde), ed-Dahhâk ile Ishak'm görüşleri de geçmiş bulunmaktadır. el-Evzaî de der ki: Eğer zafer yakınlaşır ve namaz kılmaya imkânları olmazsa, herkes kendi başına îma ile namazını kılarlar. Şayet îma ile de kılacak gücü bulamayacak olurlarsa, çarpışmaların dineceği ve güven altında olacakları bir vakte kadar namazlarını tehir ederler. Ve o vakit de iki rekat olarak namazlarını kılarlar. İki rekat kılacak gücü bulamayacak olurlarsa, bu sefer bir rükû ile iki secde yaparlar. (Yani tek rekat kılarlar). Eğer buna da güç yetiremeyecek olurlarsa yalnızca tekbir getirmeleri yeterli olur ve namazlarını güven duyacakları vakte kadar tehir ederler. Mekhul de böyle demiştir. [\[193\]](#)

Derim ki: el-Kiyâ et-Taberî bunu, Ahkâmu'l-Kur'ân adlı eserinde Ebû Ha-nife ve arkadaşlarından da nakletmektedir, el-Kiyâ der ki: Şayet korku bundan daha ileri derecede olur, ordular birbirlerine girmiş oldukları halde Çarpışmalar devam ediyorsa, müslümanlar kibleye ister yüzlerini İster arkalarını dönmüş olsunlar, mümkün olduğu şekilde namazlarını kılarlar.

Ebû Hanife ve üç arkadaşı da bu durumda namazlarını kılmayacaklarını ve farzı tehir edeceklerini ittifakla belirtirler. Şayet namaz esnasında çarpışacak olurlarsa namaz bozulur, derler. Şafiî'den de, mızrağını dürtmeyi, kılıcını vurmaya peşpeşe yapacak olursa, namazının fasid olacağını söylediği na ki edilmiştir.

Derim ki: İşte bu görüş, Enes'in şu sözünün sıhhatine delâlet etmektedir: Tüster kalesine tan yerinin aydınlandığı sırada yapılan hücumda hazır bulunmuştum. Çarpışmalar oldukça alevlendi- Sabah namazını ancak güneşin yükselmesinden sonra kılma imkânını bulduk. Biz de Ebû Musa ile birlikte olduğumuz halde sabah namazını kıldık ve bizim için fetih müyesser oldu. Enes der ki: O namaz karşılığında dünya ve dünyadaki herşeyi elde etmek bile beni memnun etmezdi.

Bunu, Buhârî nakletmektedir. [\[194\]](#)

Ebû'l-Hucce namryla maruf hocamız, üstad Ebû Cafer Ahmed b. Muham-med b. Muhammed el-Kaysî el-Kurtubî de bu görüştedir. Görüldüğü kadarıyla Buhari'nin tercihi de budur. Çünkü of bunun akabinde hemen Cabir (b. Abdullah) yoluyla gelen hadisi zikretmektedir. Der ki: Ömer, Hendek günü Kvireyş kâfirlerine sövmeye ve şöyle demeye koyuldu: Ey Allah'ın Rasulü, ikinci namazını ancak güneş batmaya yüz tuttuğu vakit kılabilirdim. Peygamber (sav) buyurdu ki; "Ben de Allah'a andolsun ki, kılamadım" Sonra, Hz.

Peygamber Buthânâ indi, abdest aldı ve ikinci namazını güneşin batımından sonra kıldı, sonra da arkasından akşam namazını kıldı. [\[195\]](#)

6- Takib Eden ve Edilenin Namazı:

İlim adamları, takib eden ve edilenin nasıl namaz kılacağı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Mâlik ile arkadaşlarından bir topluluğa göre; her ikisinin de kılacağı namaz aynıdır. Her birisi, bineği üzerinde namazını kılar.

Evzaî, Şafî ve hadisçilerin fukahası ile İbn Abdilhakem şöyle derler: Başkasını takib eden kişi, namazını ancak yerde kılabilir. Sahih olan görüş de budur. Çünkü takib bir tatavvudur. Farz namazın ise, mümkün olduğu takdirde yerde kılınması farzdır. Aşırı derecede korkan kimse dışında binek sırtında namazını kılmaz. Başkasını takip etmek durumunda olan ise böyle değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[196\]](#)

7- Düşman Görüldü Zannederek, Korku Namazı Kıldıktan Sonra Görünenin Düşman Olmadığının Anlaşılması:

İlim adamları aynı şekilde askerler bir karartı görüp onu düşman zannederek korku namazı kılacak olup sonra da o gördükleri karartının birşey olmadığını anlayacak olurlarsa, bu hususta bizim (Mâliki mezhebinin) ilim adamlarının iki rivayeti vardır.

Birinci rivayete göre namazlarını iade ederler, Ebû Hanife de bu görüştedir. İkinci rivayete göre ise namazlarını iade etmezler. Şafî'nin konu ile ilgili iki görüşünden daha kuvvetli olanı da budur.

Birinci görüşün izahı şöyle yapılır: Asker sonradan yanıldıklarını anlamıştır.

O bakımdan hakimın hüküm vermesi halinde olduğu gibi doğru olana rücu etmiş olurlar. İkinci görüşün açıklaması da şöyledir: Bunlar içtihatlarına göre amel etmişlerdir. O bakımdan tıpkı ictihad edip kibleyi tesbit ettikten sonra yanıldıklarını anlamaları halinde olduğu gibi caizdir. Bu görüş daha uygundur. Çünkü onlar emrolunduklarını yapmışlardır. Vakit içerisinde namazlarını iade ederler, vakit çıktıktan sonra iade etmelerine gerek yoktur, da denilebilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[197\]](#)

8. Korku Namazı Esnasında Gerekli Tedbirleri Elden Bırakmamak:

Yüce Allah: "Silahlarını da alsınlar" diye buyurduğu gibi: "Hem tedbirli bulunsunlar hem de silahlarını atsınlar"11 diye buyurmaktadır. İşte bu, düşmanın emeline nail olmaması, istediği fırsatı elde edememesi için gerekli tedbirleri ve silahı almaya yönelik bir tavsiye (emir) dir. Silah, kişinin savaş esnasında kendisiyle kendisini savunduğu şeydir, Antere der ki:

"Cad'a, Beni Ebân'ın Ca'dına kuşandırdım Daha önce çıplakken ve rüavayken silahımı."

Demek istiyor ki, önceleri silahsız iken, kendisini koruması için ona silahımı ariyet olarak verdim.

İbn Abbâs der ki: "Silahlarını da alsınlar" buyruğu, düşmana dönük olan kesim silahlarını alsınlar, demektir. Çünkü namaz kılan kesim savaşmaz.

Başkaları ise, burada silahlarını almalarını istenenlerin namaz kılan kesim olduğunu söylemişlerdir. Yani, önce namaz kılanlar silahlarını alsınlar, demektir. Bunu ez-Zeccâc nakletmektedir. Der ki: Namazda bulunan kesime, namaz esnasında silah taşıma emrinin verilmiş olması muhtemeldir. Yani, onlardan bir kesim seninle birlikte namaz kılsın ve bunlar silahlarını beraberlerine alsınlar. Çünkü böylesi düşmanı daha bir korkutucudur.

en-Nehhas der ki: Bunun her iki kesim hakkında olması da mümkündür. Çünkü böylesi düşmanları daha da korkutur. Bununla birlikte bu emrin özel olarak yüzleri düşmana dönük olan kesim hakkında olması da muhtemeldir.-

Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: İlim adamlarının çoğunluğu, namaz kılanın korku namazı kıldığı takdirde silahını almasını müstehab görmüşlerdir. Yüce Allah'ın: 'Silahlarımı da alsınlar' buyruğundaki emrin mendupluk ifade ettiğini kabul ederler. Çünkü bu öyle bir şeydir ki, eğer korku olmasaydı, silahı almak vacib olmazdı. O halde, bu silahı alma emri mendupluk ifade etmektedir. Zahir ehli (Zahiri mezhebi alimleri) ise şöyle demişlerdir: Korku namazı halinde silahı almak, yüce Allah'ın bu husustaki emri dolayısıyla vadbdir. Yağmurdan dolayı rahatsız olmak durumunda olanlar bundan müstesnadır. Şayet böyle bir şey sözkonusu olursa, namaz kılanın silahını bırakması caiz olur,

İbnü'l-Arabî der ki: Namaz kıldıkları takdirde, korku esnasında silahlarını beraber alırlar. Şafiî de böyle demiştir, Kur'ân'ın nassı da bu şekildedir. Ebû Hanil'e ise şöyle demektedir: Silahlarını beraberlerinde almazlar. Çünkü eğer silahlarımı beraberlerinde almaları vacib olsaydı, silahlarını almayı terk etmeleri dolayısıyla namazlarının da batıl olması icabederdi.

Deriz ki: Bu silahları almak namaz dolayısıyla vacib bir şey değildir. Bu, onların güçlerini ve heybetlerini korumaları için vacibtir. [\[198\]](#)

9- Namaza "Secde" Adının Verilmesi:

Yüce Allah'ın: "Secdeye vardıklarında" buyruğundaki zamir, namaz kılan kesime aittir. Bunlar, imamla namazlarını kıldıktan Sonra ayrılıp gitsinler, demektir. Bu, konu ile ilgili rivayet edilen korku namazı şekillerinden birisine göre böyle açıklanır. Bunun; bunlar, kaza ettikleri rekatin secdesini yaptıkları (yani, bu rekati kılıp bitirdikleri) takdirde... anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da Sehl b. Ebi Hasme'nin hadisinde rivayet ettiği şekle göre yapılan bir açıklamadır.

Bu âyet-i kerime, sücud tabirinin bazen namazın tümünü ifade etmek için kullanılabileceğinin delilidir. Peygamber (sav)'ın: "Sizden herhangi biriniz, mescide girdi mi, hemen iki secde (İki rekât) ediversin" [\[199\]](#) hadisi de bu kabildendir. Yani, iki rekât kılsın. Bu ifade ise, sünneti seniyyede (hadis-i şerifte) böyle kullanılmıştır.

Yüce Allah'ın: "Arkanızda bulunsunlar" buyruğundaki zamirin ise, secde edenlere ait olmast muhtemel oîuduğu gibi, önce düşmanın karşısında duran kesime ait olması da muhtemeldir. [\[200\]](#)

10. Korku Namazının Hikmeti:

Yüce Allah'ın: "Kâfirler... diye arzu ederler buyruğu kâfirler, kendi maksatlarını gerçekleştirebilmek için sizin silahınızdan gafil olmanızı temenni ve arzu ettiler, demektir. Bununla şanı yüce Allah, silahı alma emrindeki hikmeti açıklamaktadır, ikinci kesimin gerekli tedbirlerini almasının sözkonusu edilip, birincisi hakkında bunun sözkonusu edilmeyiş sebebi ise, onların gerekli tedbir almalarının daha evla oluşundan dolayıdır. Çünkü düşman, artık bundan sonra maksadını gerçekleştirme isteğini ertelemeyiz. Zira, artık namazın sonuna gelinmiş olacaktır. Aynı şekilde düşman şöyle düşünecektir: Silah, bunlan oldukça yormuş ve artık bunlar bitkin düşmüşlerdir.

Bu âyet-i kerimede sebepleri yerine getirmeye, akıl sahiplerini kurtarıp esenliğe kavuşturan şeref yurduna ulaştıran her şeyi yapmaya dair en açık bir delil bulunmaktadır.

"Size ansızın bir baskın yapsalar" buyruğunun anlamı ise, bir mübalağadır. İkinci bîr baskına gerek bırakmayacak bir şekilde sizi kökten imha edecek bir baskın yapmayı arzu ve temenni ederler, demektir. [\[201\]](#)

11. Silahı Almama Ruhsatı ve Bu Ruhsatın Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Eğer size yağmurdan dolayı bir zarar gelir-," buyruğu ile ilgili olarak ilim adamlarının korku namazı esnasında silah taşımanın vücu-bu hakkında, daha önce İşaret ettiğimiz açıklamaları sözkonusudur Eğer silah taşımak vacib değilse, ihtiyat dolayısıyla müstehabtır. Daha sonra yağmur halinde silahı taşımama ruhsatı verilmiştir. Çünkü^ yağmur esnasında kılıflar ıslanır, ağırlaşır ve demir de paslanır.

Denildiğine göre, bu âyet-i kerime Peygamber (sav) hakkında müşriklerin bozguna uğrayıp, müslümanların ganimet aldıkları Batnı Nahle gününde nazil olmuştur. Sözkonusu bu gün oldukça yağmurlu bir gündü. Peygamber (sav) da silahını bîr kenara bırakarak defî hacet İçin çıktı. Kâfirler onun arkadaşlarından ayrı kaldığını görünce Gavres b. el-Hâris, üzerine gitti. Ve dağdan aşağı kılıcını sıyırmış olarak üzerine yürüdü ve: Bu gün seni benden kim koruyacak, dedi. Hz. Peygamber: "Allah" diye buyurdu. Daha sonra da: "Allah'ım sen dilediğin şekilde beni Gavres'in şerrinden koru" diye buyurdu. Kılıcı ile Peygamber (sav)'a vurmak üzere hamle yapınca ayağı kaydı ve yüz üstü kapaklanıp düştü. [202]

el-Vakidînin naklettiğine göre, Cebrail (a.s"), ileride el-Maide Sûresi'nde (5/67. âyet, 2. başlıkta) de geleceği üzere onun göğsüne bir darbe indirip itmiş ve kılıcı elinden düşmüştü. Peygamber (sav) kılıcı alıp dedi ki: "Peki, ey Gavres, şimdi benden seni kim koruyabilir?" Gavres: Hiç kimse dedi. Hz. Peygamber: "Peki, benim hak ile gönderildiğime şahidlik eder misin? O zaman ben de sana kılıcını geri veririm." Adam: Hayır, dedi. Fakat bundan sonra asla seninle çarpışmayacağıma, sana karşı hiçbir düşmana yardımcı olmayacağıma şahidlik ederim, dedi. Hz. Peygamber de ona kılıcını geri verdi.

Bu âyet-i kerime yağmur esnasında silahı bırakma hususunda ruhsat vermek üzere nazil oldu. Abdufrahman b, Avf, Buhârî'nin Sahihinde belirtildiği gibi, aldığı yaradan dolayı hastalanmış olduğundan yüce Allah onlara, yağmur mazereti dolayısıyla silahı ve düşman için gerekli hazırlıklar yapmayı terk etme ruhsatını vererek: "Ama, son derece tedbirli bulunun" diye uyanda bulundu,

[203] Yani, gayet uyanık olmalısınız. Silahlarınızı ister bırakmış olun, ister bırakmamış olun.

İşte bu, durum ne olursa olsun, bütün hallerde düşmana karşı gerekli hazırlıkları yapıp gereken tedbirleri almayı ve teslimiyeti terk etmeyi te'kid etmektedir. Çünkü bir ordunun başına ne kadar musibet gelmişse, mutlaka gerekli tedbirlerini almaktaki kusurlarından dolayı gelmiştir.

ed-Dahhâk da yüce Allah'ın; "Ama son derece tedbirli bulunun" buyruğu

hakkında şöyle demektedir: Yani, kılıçlarınızı kuşanın, çünkü gaza yapıp savaşanların görünümü ve şekli budur. [\[204\]](#)

103, Namazı bitirdiğini/ zaman artık ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzere iken Allah'ı anın. Nihayet tam bir huzur ve güvene kavuşunca da namazı dosdoğru kılın. Çünkü namaz mü'mînler üzerine vakitleri belli bir farzdır.

104. O topluluğu izlemekte gevşeklik göstermeyin. Siz acı çekiyorsanız, şüphesiz onlar da sizin çektiğiniz o acı gibi acı çekiyorlar. Üstelik siz, Allah'tan onların ümid edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz. Allah, çok iyi bilendir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1." Bitirmek" Anlamına Kullanılan "Kaza Etmek" Tabiri:

Yüce Allah'ın: Bitirdiğiniz" buyruğunun anlamı, korku namazını kılıp bitirdiğiniz, demektir. İşte bu, "kaza" kelimesinin vaktinde yapıp bitirilmiş şey hakkında kullanılabileceğini a delilidir.

Yüce Allah'ın; " Menasikinizi bitirince" (.el-Bakara, 2/200) buyruğundaki kaza tabiri de bu anlamdadır, buna dair açıklamalar önceden (.2/200. âyet, 1. başlıkta) geçmiştir. [\[205\]](#)

2. Namazdan Sonra Allah'ı Zikretmek:

Yüce Allah'ın: "... artık ayakta iken, otururken ve yanlarını/, üzere iken Allah'ı anın" buyruğu dolayısıyla cumhur şu görüştedir: Burada emr olunan zikir, korku namazının akabindeki zikirdir. Yani, namazı bitirdiğiniz takdirde artık kalbinizle, dilinizle ve ister ayakta, ister oturarak, isterse de yanla-nnız üzere yatıyorken Allah'ı anınız. Tekbir, tehlil, yardım için dua ile -özellikle de savaş halinde iken- devamlı Onu zikrediniz. Bu âyetin btr benzeri de şu âyet-i kerimedir: "Bit toplulukla karşılaştığınızda sebat edin. Allah'ı çokça anın ki, umduğunuza kavuşasınız" (el-Enfâl, 8/45).

Yüce Allah'ın: "Namazı bitirdiğiniz zaman" buyruğunun ise, korku veya hastalık olduğu takdirde, dar-t harpte namaz kılacak olursanız, binekler üzerinde, yahut ayakta, eğer ayakta duramıyorsanız da oturarak veya yanlarınız üzere yatarak namazlarınızı kılınız, anlamında olduğu da söylenir.

Nitekim Yüce Allah, bir başka âyet-i kerimede de şöyle buyurmaktadır: "Şayet

korkarsanız, o halde yürüyerek veya binerek kılın." (el-Bakara, 2/239)

Bir topluluk da şöyle demiştir: Bu âyeti kerime Âl-i îmran Sûresi'nde yer alan âyetin (3/191. âyetin) bir benzeridir. Rivayet olunduğuna göre Abdullah b. Mes'ud, insanların mescidde yüksekçe seslerini çıkartıp gürültü ettiklerini görür. Bu gürültü de ne oluyor diye sorar, onlar: Yüce Allah: "Ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzere iken Allah'ı anın" demiyor mu?

O da şöyle dedi: Yüce Allah bununla farz namazı kastediyor. Eğer ayakta kılamiyorsan oturarak kıl, eğer buna da gücün yetmiyorsa yanın üzere yatarak kıl demektir. [206] O halde bundan kasıt bizzat namazdır. Çünkü namaz yüce Allah'ı zikretmektir. Ve namaz, farz olsun, sünnet olsun bürün zikirleri kapsamaktadır. Ancak birinci görüş daha zahir (kuvvetli) dir, Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [207]

3- Farz Namazlar Vakitleri Belli Namazlardır:

Yüce Allah'ın: "Nihayet tam bir huzur ve güvene kavuşunca" yani, güven bulunca demektir. Huzur ve güven (itminan), nefsin korkudan yana sükûn bulmasıdır.

"Namazı dosdoğru kılın" yani, yolculukta iken namazı rükûnleriyle ve bütün şekilleriyle eda edin. Veya ikâmet halinde ise, rekatlerini tamamlayarak kılın. "Çünkü namaz, müminler üzerine vakitleri belU bir faradır." Yani, vakitleri belirlenmiş olarak farz kılınmıştır.

Zeyd b. Eşlem der ki: "Vakitleri belli* anlamına gelen: kelimesi, ayrı ayrı vakitlere bölümlenmiş olarak, demektir Yani siz, bu namazı belirlenen vakitlerinde eda ediniz. Dil bilginlerine göre ise bu kelime: Muayyen bir vakitte farz kılınmış demektir. Bir şeyin vaktini belirlemek için; tabiri kullanılır. Vakitleri belirlenmiş olana da; denilir. Bir şeyin vaktini tesbit ve tayin etmeye; denilir.

Bu şekilde vakitleri tesbit ve tayin edilmiş olana da denilir, Bu da Zeyd b. Eslem'in görüşünün tâ kendisidir. Yüce Allah'ın"Farz yazılmış" kelimesinde mastar, müzekker olduğundan dolayı: Vakitleri belli" kelimesi de bu şekilde kullanılmıştır. [208]

4. Kaçan Düşmanı Takipten Vazgeçmemek:

Yüce Allah'ın: "... Gevşeklik göstermeyin" buyruğu zaaf göstermeyin demektir.

Bu husus, daha önce Âli İmran Sûresi'nde (3/140. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"O topluluğu izlemekte", onları takip etmekte... demektir.

Denildiğine göre bu âyet-i kerime, Peygamber (sav)'e Uhud savaşından sonra müşrikleri takip etmesini emretmek maksadıyla nazil olmuştur. Müslümanlar o sırada yara almış bulunuyorlardı. Uhud vak'asında bulunanlar dışında kimsenin onunla birlikte çıkmaması da emrolunmuştu. Nitekim Âl-i İmran Sûresi'nde (az önce işaret edilen 140. âyetin tefsirinde) belirtildiği gibi. Bunun her cihad hakkında böyle olduğu da söylenmiştir. [\[209\]](#)

5. Mü'minlerin Üstünlükleri: Allah'tan Mükâfat Ummaları:

Yüce Allah'ın: "Siz acı çekiyorsanız.." buyruğunun anlamı şudur: Sizler, aldığınız yaralardan dolayı acı çekmektesiniz. Onlar da kendilerine isabet eden yaralardan dolayı acı çekmektedir. Fakat sizin üstün bir meziyetiniz vardır. O da sizlerin Allah'tan mükâfat bekiemenizdir. Onlarsa böyle bir şeyi bekliyemiyorlar. Çünkü, Allah'a iman etmeyen, Allah'tan hiçbir şey ummaz, beklemez.

Bu âyetin bir benzeri de: "Eğer size bir yara isabet ettiyse, o topluluğa da öylece bir yara isabet etmiştir1 (Âl-i İmran, 3/140) buyruğudur. Buna dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır.

Abdurrahman b. el-A'rec:... sanız" buyruğunu hemzeyi üstün olarak şeklinde, siz acı çektiğiniz için,, anlamında okumuştur,

Mansur b, el-Mu'temir ise, "te" harfini esreli olarak, şeklinde okumuştur. Basralılara göre ise, "te" harfinin esreli okunuşu ağır olduğundan dolayı caiz değildir.

Diğer taraftan şöyle denilmiştir: Burada reca; (ummak, ümid etmek) korkmak anlamındadır. Çünkü, birşey umman bir kimse, o şeyin gerçekleşeceği hususunda kafi bir kanaate sahip değildir O bakımdan umduğu şeyin eline geçmemesinden korkmaktan uzak kalmaz. el-Ferra ile ez-Zeccac da şöyle demişlerdir: Recâ, beraberinde nefy'de olmadıkça korku anlamında kullanılamaz. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: Size ne oluyorki, Allah için bir vakar ummuyorsunuz?" (Nuh, 71/13) Yani, Allah'ın azametinden hiçbir şekilde korkmuyorsunuz?

Yine yüce Allah'ın; "Allah'ın günlerini ummayanla-rü..."(ei-Câsiye, 45/14) korkmayanlara, demektir.

el-Kuşeyrî der kî; İfadede nefy' bulunmaksızın reca kelimesinin korkmak

anlamında kullanılması da uzak bir ihtimal değildir. Fakat ikisi (el-Ferra ve ez-Zeccac) nefy olmaksızın bunun sözkonusu olmayacağı iddiasında bulunmuşlardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[210\]](#)

105. Muhakkak Biz «asa kitabı, A ilahl m sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmetmen için hak olarak indirdik. Hainlerin bir savunucusu olma. Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1. Nüzul Sebebi:

Bu âyet-i kerime, Peygamber (sav)'m şerefini yüceltmekte, onun keremini yükseltmekte, ta'zim etmekte, işi ona havale etmekte ve aynı şekilde hüküm vermesi halinde de dosdoğru yol üzerinde onu doğrultmaktadır. Diğer taraftan Ubeyrakoğulları ile ilgili olarak kendisine gelen dava dolayısıyla da kusurlu olanları azarlamaktadır.

Bu Ubeyrakoğulları, Bişir, Beşr ve Mübeşşir adında üç kardeş idiler. Ayrıca bunların Useyr b. Urve adında bir amca çocukları da vardı. Bunlar gece vakti Rifaa b. Zeyd 'e ait bir odanın duvarını delmişler ve ona ait birtakım zırhlan ve yiyeceği (unu) çalmışlardı. Sonra bu, tesbit edildi. Çalanın yalnızca Beşir olduğu da söylenmiştir. Künyesi, Ebû Ta'me idi. Bir zırh çalmıştı. Yine denildiğine göre, bu zırh içinde un bulunan bir çuvalda bulunuyordu, Çuvaldaki bir delik dolayısıyla un yere dökülmüştü. Evine varıncaya kadar bu böyle oldu. Katade b. en-Nu'man adındaki Rifaa'nın kardeşinin oğlu, gelip onları Peygamber (sav) Va şikâyet etti. Bunun üzerine, Useyr b. Urve Peygamber (sav)'tn yanına gelerek, Ey Allah'ın Rasulü dedi. Bunlar, salah sahibi ve dinine bağlı bir aile halkını hırsızlıkta suçladılar. Ellerinde bir delil olmaksızın onlara hırsızlık yaptıkları şeklinde iftirada bulundular. Peygamber (sav) de Katade ile Rifaa'ya kızıncaya kadar onları savunmaya koyuldu. Bunun üzerine yüce Allah; "Kendi nefislerine hainlik edenleri savunma..." (en-Nisaf4 /107) âyet-i İle; "Kim bir hata veya bir günah kazanırsa, sonra da onu bir suçsuzun üstüne atarsa.,," (en-Nisa, 4/112) buyruklarını indirdi. Hırsızlık yapmakla itham ettikleri suçsuz kişi ise, Lebid b. Sehl idi. Bunun, Zeyd b. es-Se-min olduğu söylendiği gibi, Ensardan bir kişidir, diye de söylenilmiştir. Yüce Allah, bu buyruklarını indirince, bu sefer hırsız Ubeyrak, Mekke'ye kaçtı. Ve Sa:d b. Şehid'in kızı Sülafe'nin misafiri oldu. Hassan b. Sabit, Sülafe hakkında ona misafir olan Ubeyrak'a işaret ederek şu beyitleri söyledi:

"Sa'd'ın kızı onu misafir etti ve sabah olduğunda

En ufak şeye varıncaya kadar o onunla öteki de onunla çekişmeye koyuldu.

Yaptığının bize gizli kalacağını sandınız

Halbuki aramızda vahyin kendisine bunları bildirdiği bir Peygamber vardır."

Sülafe bunları işitince: Sen bana Hassanın şiirini mi hediye getirdin, dedi ve eşyalarını alıp evin dışına bıraktı. Bunun üzerine o da Hayber'e kaçtı ve irtidat etti. Daha sonra geceleyin yine oradan bir şeyler çalmak üzere bir evin duvarını oyarken, duvar üzerine düştü ve mürted olarak öldü. Bu hadisi, uzunca lafızlarıyla Tirmizî rivayet etmiş ve; hasen, garib bir hadistir, bunu müsned olarak Muharomed b. Seleme el-Harranîden başka rivayet eden bir kimse olduğunu bilmiyoruz, demiştir. [\[211\]](#)

Ayrıca bunu, Taberî de değişik lafızlarla nakletmiştir. Ölüm olayını iset Yahya b. Sellam, Tefsirinde zikretmiştir. el-Kuşeyrî de aynı şekilde bunu zikreder ve irtidat'ından da ayrıca sözeder

Diğer taraftan şöyle de denilmiştir: Zeyd b. es-Semin ile Lebid b. Sehl ya-hudi iki kişi îdi. Lebid'in müslüman olduğu da söylenmiştir. Bunu da d-Meh-devî zikretmiş olup, Ebû Ömer (İbn Abdi'l-Berr> onu, ayrıca sahabe ile ilgili Kitabına (el*îetiûb...ad\ı eserine) almıştır. İşte bu, Ebû Ömer'e göre Lebid'in müslüman olduğunu göstermektedir. Beşir ise, münafık bir kimse idi. O, Peygamber CsavVın ashabını hicveder ve bu şiirleri başkasına nisbet ederdi. Müslümanlar ise: Allah'a yemin olsun bu şu pis heriften başkasına ait bir şiir değildir, derlerdi. Bunun üzerine böyle bir işle ilgisinin olmadığını ifade eden bir şiir de söyledi. Şu beyit de onun söylediği bu şiirdendir:

"Başkaları bir kaside söyledikleri her seferinde

Bu kaside alınır ve bunu İbnül-Ubeyrak söyledi mi, diyecekler?"

ed-Dahhâk der kî: Peygamber (sav), elini kesmek istedi, o da buna itiraz etmiyordu. Ancak yahudiler tepeden tırnağa silahlanmış olarak geldiler onu alıp kaçırdılar. Bunun üzerine: "Diyelimki sii/er..."-(en-Nisâ, 4/109) buyruğu indirildi. Burada kastedilenler de yahudilerdir

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır [\[212\]](#)

2. Allah'ın Şeriatinin Kanunları İle Hükmolunur:

Yüce Allah'ın: "Allah'ın sana gösterdiği şekilde" buyruğunun anlamı, şeriatin kanunlarına uygun olarak, demektir. Bu hüküm de ya vahiy, ya nass ile bilinir, yahut da vahyin izlediği yola göre yapılan tetkik (nazar ve kıyas) ile verilir. İşte bu kıyasta bir asıldır. (Kıyasm delil olarak kullanılabileceğine dair asıl bir dayanaktır, delildir}.

Aynı zamanda bu, Peygamber (sav)ın görüşünü belirttiği takdirde isabet etmiş olacağının da delilidir. Çünkü yüce Allah ona bunu göstermiştir. Ayrıca yüce Allah, peygamberlerini korumayı (ismet) taahhüdü altına almıştır. Bizden herhangi bir kimse İse, zannına uygun bir görüş belirtecek olursa, onun o görüşünde kat'ilik yoktur.

Burada görüldüğü gibi, görmekten kasıt, göz ile görülen değildir. Zira verilen hüküm gözle görülmez. İfadede hazfedilmiş kelimeler de vardır. Yani, Allah'ın sana gösterdiği şey ile hükmedesin diye... Bunda yine bir başka ha-zif daha vardır: Sen hükümleri, Bizim sana öğrettiğimiz şekilde yürürlüğe koy. Onların istidlallerine (delil getirmelerine) aldanma! [\[213\]](#)

3. Hainlere Destek Verilmez:

Yüce Allah'ın: "Hainlerin savunucusu olma" buyruğundaki "Savunucu" kelimesi ismi faildir. Nitekim: Onunla oturup kalktım, ben onunla oturanım, oturucuyum sözünde de böyledir. Burada fa'il vezni meful anlamına gelmez. "Savunma" (en-Nisâ, 4/107) kelimesi de buna delâlet etmektedir. Çünkü, el-Hâsîm (savunucu), mücadil (mücadele eden) ile aynı şeydir, Hasim'in çoğulu; husama diye gelir. Hasim kelimesinin yine bir ism-i fail olan muhasım demek olduğu da söylenmiştir.

Burada Şanı yüce Allah, Peygamberine itham altında bulunanları desteklemesini ve onların hasımlarının ileri sürdükleri deliller karşısında bu gibi kimseleri savunmasını yasaklamaktadır. Bu buyrukta, haksu ve davalaşmada itham altında bulunanın vekâletinin (niyabet) caiz olmayışına bir delil vardır. Hiçbir kimsenin onun haklı olduğunu bilmedikçe bir diğer kimse adına savunma yapması caiz değildir.

Sûrede, yetimlerin ve sair insanların mallarının korumasına dair açıklamalarda bulunulduktan sonra, burada da kâfirin malının da -yüce Allah'ın mubah kıldığı yerler dışında- koruma altında bulunduğunu beyan etmektedir. [\[214\]](#)

4. Münafıkları Savunmak Yasaktır;

li'm adamları der ki: Bir topluluğun münafikhğrmüs/ümanlar eşrafından açıkça bilindiği takdirde, müs^iamanb'ır *Kesımm r&ğei "eni ta&fsft tasşk o&r lan himaye etmek ve savunmak üzere tartışmaya girmemesi gerekir. Çünkü böyle bir durum Peygamber (sav) döneminde meydana gelmişti. İşte onlar hakkında yüce Allah'ın: "Hainlerin bir savunucusu olma" buyruğu ile: "Kendi nefislerine

hainlik edenleri savunma" (en-Nîsâf 4/107) âyetleri nazil olmuştur. Burada hitap Peygamber (sav)'a yönelik olmakla birlikte, bundan maksat Peygamberin dışında aynı işi yapan müslümanlardır. Maksadın müslümanlar oluşunun da şu iki sebebi vardır: Birincisi, yüce Allah bu hususu daha sonra gelen: "Diyelim ki siz, bu dünya hayatında onları savunuyorsunuz,." (en-Nisa, 4/109) âyetinde zikrettiği hususlar ile açıklamıştır. Diğeri ise, Peygamber (sav) aralarındaki anlaşmazlıklarda bir hakemdi. O bakımdan başkasının kusur işlemesi halinde ona özür beyan edilirdi, fakat kendisi başkasına özür beyan etmek durumunda değildi. İşte bunlar> (âyetin son bölümü ile) ondan başkasının kast edildiğini göstermektedir. [\[215\]](#)

106. Allah'tan mağfiret dile. Şüphesiz Allah çok mağfiret edendir, rahmet buyurandır.

Buyruğun Anlamı:

Taberi, buyruğun şu anlama geldiği kanaatindedir: Hainleri savunmakla kazandığın gûnahtan ötürü Allah'tan mağfiret dile. Hz. Peygamber hainleri savunmayı kararlaştırıp, yahudinin de elini kesmek istediğinden dolayı Allah ona mağfiret dilemesini emretti. Bu, peygamberlerin küçük günah işlemelerini caiz görenlerin görüşüdür (Allah'ın salat ve selamı hepsine olsun).

İbn Atiyye der ki: Ancak bu bîr günah değildir. Çünkü Peygamber (sav) zahire göre ve onların günahsız olduklarına inanarak onları savunmuştur. Buyruğun anlamı da şudur: Sen, ümmetin arasında günahkâr kimseler için ve haksızca davalâşanlar için mağfiret dile. Senin insanlar arasındaki konumun ise, davalı tarafları dinleyip, dinlediğine uygun olarak hüküm vermek ve günahkâra mağfiret dilemektir.

Şöyle de denilmiştir: Hz. Peygambere teşbih kabilinden mağfiret dilemesi emredilmiştir. Bir kimsenin bir başkasına bir gûnahtan tevbe etmesini kast etmeksizin teşbih etmesini isteyerek, Allah'tan mağfiret dile demesi gibi.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada hitap, Peygamber (sav)'a olmakla birlikte asıl maksat, Ubeyrakoğuş Harıdır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Ey Peygamber, Allah'tan kork" (el-Ahzab,33/H); "Eğer... şüphede isen,.." (Yunus, 10/94) [\[216\]](#)

107. Kendi nefislerine hainlik edenleri savunma. Çünkü Allah, hainlikle direnen günahkârları sevmez.

Yani kendilerine hainlik eden kimseler adına ve lehine delil getirmeye kalkışma. Bu âyet-i kerime, az önce de geçtiği gibi Useyîr b. Urve hakkında nazil olmuştur. Mücadele etmek (savunmak), muhasama (karşılıklı davalaşmak, dava sürmek) demektir. Bu kelime bükme anlamına gelen 'dan gelmektedir. Sağlam ve güçlü kişi anlamında' tabiri ile doğan kuşuna: denilmesi de buradan gelmektedir.

Bu .kelimenin (mücadelenin) yerin yüzü demek olan; 'dan geldiği de söylenmiştir. Çünkü, hasımlardan herbirisi karşı tarafı yere yıkmak ister. el-Accâc der ki:

"Ben, bir halden bir hale geçebiliyorum

Aciz olanı da yerin üzerinde terkediveriyorum

Çaresiz bir şekilde toprağa bulanmış olarak."

Şiirde de görüldüğü gibi el-Cedale; yer demektir. Bu da Arapların: sözlerinden gelmektedir ki, onu yerin üzerinde bırakılmış halde terkettim, demektir. "Çünkü Allah, hainlikte direnen" çokça hainlik eden "günahkârları sevmez" böyle kimseden razı olmaz. Onun şanını yükseltmez

Âyet-i kerîmede geçen "havran" çokça hainlik eden, ileri derecede hıyanette bulunan demektir. Çünkü bu kip, mübalağa kiplerindendir. Bunun böyle oluş sebebi ise, yapılan o hainliğin oldukça büyük oluşundandır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [217]

108. İnsanlardan gizlerler de, Allah'tan gizleyemezler. Halbuki onlar O'nu razı olmayacağı sözü geceleyin konuşup düzenledikleri zaman O, beraberlerinde idi. Allah yapacakları berşeyi kuşatıcıdır.

109. İşte siz, bu dünya hayatında onları savundunuz diyelim. Ya Kıyamet günü Allah'a karşı onları kim savunacak, yahut onlara kim vekil olacak?

ed-Dahhâk dedi ki: (Ebû Ta'me) zırhı çalınca, evinde bir çukur kazıp zırhı toprağın altına gömdü. Bunun üzerine: "İnsanlardan gizlerler de Allah'tan gizleyemezler" buyruğu nazil oldu. Yüce Allah buyuruyor ki: Zırhın buiun-duğu yer Allah'a gizli değildir Çünkü "O, beraberlerindedir" yani, onları gözetleyen ne yaptıklarını tesbit edendir. "İnsanlardan gizlerler" buyruğunun, insanlardan gizlenirler anlamında olduğu da söylenmiştir Yüce Allah'ın: Geceleyin gizleneni" (er-Râd, 13/10) buyruğunda olduğu gibi. Yani, geceleyin gizlenip saklanma demektir. Bunun insanlardan utanırlar anlamına olduğu da söylenmiştir. Bu anlama gelmesi ise, gizleyip saklanma sebebinin utanma oluşundan dolayıdır. "O, beraberlerinde idi" buyruğunun anlamı ise; ilmiyle,

görmesiyle ve işitmesiyle beraberlerindeydi, demektir. Ehl-i sünnetin görüşü budur. Cehmiyyet Kaderiye ve Mu'tezile ise, bu ve benzeri âyetlere sarılarak; o her yerdedir derler. Derler ki: Yüce AUah, burada "O, beraberlerinde idi" demesi, O'nun her yerde oluşunu ispatlamaktadır. Çünkü yüce Allah, onların söyledikleri sözler dolayısıyla kendisinin de onlarla birlikte olduğunu tesbit etmektedir.

Ancak bu nitelik cisimlerin sıfatıdır. Yüce Allah ise bundan üstün ve münezzehtir. Nitekim Bişr (el-Mutezûî) yüce Allah'ın- "Üç kişi kendi arasında fısıldaşması, muhakkak O, onların dördüncüsüdür" (el-Mücadele, 58/7) buyruğu hakkında tartışırken şöyle demişti: O, zatı ile her yerdedir. Bu sefer onunla tartışan hasmı şöyle demişti; (Buna göre) O, senin takkenin altında, senin cübbende ve eşeğinin karnında olmalıdır. Allah onların söylediklerinden yücedir, münezzehtir. Bunu Veki' (rallimahullah) nakletmiştir.

Yüce Allah'ın: "... Geceleyin konuşup düzenledikleri zaman"* buyruğunun anlamı, söyledikleri zaman, söyledikleri sözler demektir. Bunu el-Kel-bî, Ebû Salih'ten, o, İbn Abbas'tan nakletmiştir.

"...O'nun razı olmayacağı" yani, kendisine itaat eden kimseler için Allah'ın hoşnut olup beğenmeyeceği "sözü konuşup düzenledikleri zaman, O beraberlerinde idi"*1. Burada "söz"den kasıt görüş ve itikattır. Bir kimsenin Mâlik'in ve Şafiî'nin mezhebi budur, demesine benzer. "Söz"ün söylenen söz anlamına olduğu da söylenmiştir Çünkü, bizzat söz'ün kendisi bizzat geceden düzenlenmez. (O, fiilen söylenerek geceden söylenmiş, dile getirilmiş olur).

Yüce Allah'ın: "İşte siz" bununla hırsızlık yapan Beşir'in kavmi kastedilmektedir. Onların, onu ahp kaçmaları ve onun adına tartışmaları, savunma yapmaları anlatılmak istenmektedir.

ez-Zeccac der ki; kelimesi, o kimseler ki anlamındadır. "Bu dünya hayatında onları savundunuz" onlar adına lehlerine delil getirdiniz, tartıştınız "diyelim. Ya Kıyamet günü Allah'a karşı onları kim savunacak?" Bu sorunun anlamı, böyle bir tutumu inkâr ve red ve bundan dolayı azardır.

"Yahut onlara kim vekil olacak" Vekil, işleri çekip çeviren demektir. Şanı yüce Allah, bütün mahlukatın işlerini çekip çevirendir Yani: Allah, onları azabı Üe yakalayıp, onları cehenneme atacağı sırada onların işlerini üzerine alıp savunacak, üstlenecek hiçbir kimse bulunmayacaktır. [218]

110. Kim bir kötülük yapar, yahut nefesine zulmeder de, sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ın çokça mağfiret edici, çok merhametli olduğunu görür,

İbn Abbas der ki: Şanı yüce Allah, bu âyeti kerime ile Ubeyrakoğullan-na tevbe teklifinde bulunmaktadır. Yani: "Kim" hırsızlık yapmak suretiyle "bir kötülük yapar, yahut" şirk koşturmak suretiyle de "nefsine zulmeder de, sonra" tevbe etmek suretiyle "Allah'tan mağfiret dilerse..." Çünkü tevbe olmaksızın dille mağfiret dilemenin faydası yoktur Bunu Âl-i İmran Sûresinde (3/16. âyetin tefsirinde) açıklamış bulunuyoruz.

ed-Dahhak der ki: Âyet-i kerime, Hz. Hamza'nın katili Vahşi hakkında nazil olmuştur. O, hem Allah'a şirk koşturmuş, hem Hamza'yı öldürmüştü. Daha sonra Rasulullah (sav)'a gelip şöyle demişti: Gerçekten ben pişman olmuş bulunuyorum. Benim tevbem söz konusu mudur? Bunun üzerine: "Kim bir kötülük yapar, yahut nefesine zulmeder de..." âyü nazil oldu.

Şöyle de denilmiştir: Bu âyet-i kerime ile kast edilen, bütün insanları kuşatacak şekilde genel ve kapsamlı bir manadır.

Süfyan, Ebû İshak'tan, o, Ebûl-Esved ve Alkame'den şöyle dediklerini rivayet etmektedir: Abdullah b. Mes'ud dedi ki: Her kim Nişi Sûresi'nde yer alan şu: "Kim bir kötülük yapar, yahut nefesine zulmeder de, sonra Allah lan mağfiret dilerse, Allahın çokça mağfiret edici, çok merhametli olduğunu görür" âyeti ile: "Şayet kendilerine zulmettiklerinde sana gelip de Allah'tan mağfiret di-leselerdi, Peygamber de onlara mağfiret isteyiverseydi, Allahı elbette tev-beleri çokça kabul eden, çok merhamet eden bulacaklardı" (en-Nisa, 4/64) âyetlerini okuduktan sonra, mağfiret dilerse ona mağfiret olunur.

Ali (raydan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulullah (sav)]dan bir hadis işittim mi, Allah onunla beni dilediği kadar fayda lan dır irdi. Onu, başkasından işittim mi, ona yemin ettirirdim. Ebû Bekir de bana hadis nakletti ve Ebû Bekir doğru söylemiştir. Dedi ki: Her hangi bir kul eğer bir günah işler, sonra abdest ahr iki rekat namaz kılar ve Allah'tan mağfiret dilerse, mutlaka Allah ona mağfiret buyurur.

Daha sonra da şu; "Kim bir kötülük yapar yahut nefesine zulmeder de, sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ın çokça mağfiret edici, çok merhametli olduğunu görür" âyetini okudu. [\[219\]](#)

111. Kim bir günah kazanırsa, bunu ancak kendi aleyhine kazanmış olur. Allah çok iyi bilendir, hüküm ve hikmeti sonsuz olandır.

112. Kim bir hata işler veya bir günah kazanırsa, sonra da onu bir suçsuzun üstüne atarsa, muhakkak büyük bir ifura ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.

"Kim bir günah kazanırsa" günahı gerektirici bir iş yaparsa "bunu ancak kendi

aleyhine kazanmış olur.1* Yani, bu işin akıbeti kendi aleyhine döner.

Kazanmak {kesb), insanın kendisi vasıtasıyla kendisine bir fayda sağladığı yahut onun vasıtasıyla kendisine gelecek bir zararı bertaraf ettiği şeydir. O bakımdan yüce Allah'ın fiiline kesb (kazanmak) denilmez.

Yüce Allah'ın: "Kim bir hata İşler veya bir günah kazanırsa" buyruğuna gelince; burada hatâ (hatîe) ile günah'ın (ism'in) aynı anlamda olduğu söylenmiştir. Lafızlar farklı olduklarından dolayı te'kid olsun diye tekrarlanmışlardır,

Taberî ise şöyle demektedir: Hatîe (hata) ile günahın (ism'in) ayrı ayrı zikredilmesinin sebebi şudur: Hatâ kistî de olabilir, kasıt dışı da olabilir. Günah ise, ancak kasten yapılır. Şöyle de denilmiştir: Hata, özel olarak kasıt güdüldiği sürece yapılan iştir. Hata yoluyla öldürmek gibi. Hata (hatîe)'nin küçük günah, günahın (ism) ise büyük günah olduğu da söylenmiştir.

Bu âyet-i kerime lafzı ile umumidir. Bunun kapsamına bu buyrukların inişine sebep teşkil eden olaya karışanlar da, başkaları da girmektedir.

Yüce Allah'ın: "Sonrada onu bir suçsuzun üstüne atarsa" buyruğuna gelince; suçsuz (beri) ismine dair açıklamalar el-Bakara Sûresi'nde (2/54. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onu" anlamındaki kelimenin sonundaki "he" zamiri günaha veya hataya racidir. Çünkü bunun anlamı o günahı suçsuzla atarsa demektir. Aynı anda her ikisine de raci olabilir. Bunun kesb (kazanma) fiiline raci olduğu da söylenmiştir. İşte, kim böyle yaparsa "muhakkak büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş ohır* demektir. Bu, bir benzetmedir. Zira günahlar bir yük ve bir ağırlıktır, O nedenle yüklenilip taşınılan şeyler gibidir. Bir başka yerde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar, elbetteki kendi yüklerini de kendi yükleriyle birlikte diğerlerinin yüklerini de yükleneceklerdir." (el-Ankebût, 29/13)

"İftira (eL-Buhtan)" kelimesi ise, el-Beht'den gelmektedir. Bu ise, kendisi ile hiçbir ilgisi bulunmayan bir günahı işlediğini ileri sürerek kardeşine karşı çıkmandır.

Müslim, Ebû Hureyre'den Peygamber (sav) ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Gıybetin ne olduğunu bilir misiniz." Onlar: Allah ve Rasulü daha iyi bilir, dediler. Şöyle buyurdu: "Kardeşini hoşuna gitmeyecek şekilde söz-konusu etmendir." Bu sefer şöyle soruldu: Şayet söylediğim kardeşimde bulunuyorsa bunun hakkında ne dersin? Hz. Peygamber şöyle buyurdu; "Eğer dediğin onda varsa onun gıybetini yapmış olursun. Eğer dediğin onda yoksa, ona iftirada bulunmuş olursun (belit.)."[\[220\]](#)

İşte bu buyruk, açık bir nasıttır. Buna göre suçshz bir kimseye (beri) iftirada bulunmak, ona bühtanda bulunmaktır. Bir kimse hakkında işlemediği bir şeyi

işledi diye söyleyecek olursak o takdirde; kullanılır. İftirada bulunan kişiye; hakkında iftirada, bühtanda bulunulana da; denilir. Bir kimse dehşete düşüp şaşırdığı, hayret ettiği zaman da; denilir. "He" harfi ötreli de olursa aynıdır. Ancak, her ikisinden de daha fasihi olmak üzere şeklinde kullanılır.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "O kâfir kişi şaşırp kaldı." (el-Bakara, 2/258)

İftiraya uğrayana denilir. Ancak ve denilmez. Bu açıklamaları el-Kisaî yapmıştır. [\[221\]](#)

113- Eğer senin üzerinde Allah'ın lütfü ve rahmeti olmasaydı, onlardan bir zümre seni saptırmaya çalışırlardı. Halbuki onlar, kendilerinden başkasını sapıramazlar. Ve sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana Kitabı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediklerini öğretmiştir. Allah'ın üzerindeki lütfü pek büyüktür.

Yüce Allah'ın; "Eğer senin üzerinde Allah'ın lütfü ve rahmeti olmasaydı" anlamındaki; buyruğunda; "Olmasaydı" kelimesinden sonra gelen kelime, Sibeveyh'e göre mübtedâ olarak merfu'dur. Haberi ise, hazfedilir ve izhar edilmez.

Anlamı ise şöyledir: "Eğer" hakka seni dikkatini çekmesi suretiyle "senin üzerinde Allah'ın lütfü ve rahmeti olmasaydı..." demektir. Sana peygamberlik vermesi ve seni koruması (ismetü'yle... de denilmiştir.

"Onlardan bir zümre seni" haktan "saptırmaya çalışırlardı" çünkü bunlar, Rasulullah (sav)3dan İbn Ubeyrak'ı ithamîlan İbra edip bu suçu yahudiye atmasını istemişlerdi. Aziz ve celil olan Allah, Rasulüne (salât ve selâm ona) buna dikkatini çekip uyarmak ve bu hususu bildirmek suretiyle lütufta bulundu.

"Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar." Çünkü onlar, sapıkların işlerini yapmaktadırlar. Bunun vebali onlara ve onların üzerinedir. "Ve sana hiçbir zarar veremezler." Çünkü sen Allah tarafından korunmaktasın.

"Allah sana Kitabı ve hikmeti İndirmiş. Bu, yeni bir cümle başlangıcıdır. Buyruğun baş. tarafındaki "vav" harfinin hal için olduğu da söylenmiştir Senin: Güneş, doğarken sana geldim" demene benzer, İmruu'l-Kays'ın şu mısraı da bu kabildendir:

"Ve kimi zaman kuşlar henüz yuvalarında iken, ben sabah yola koyuluyorum."

O takdirde ifade, önceki ile bitişik olur. Yani: Allah, Kur'an-ı Kerimi sana İndirmişken onlar sana hiçbir zarar veremezler.

"Hikmet" ise, vahye uygun hüküm vermektir. Ve sana bilmediklerini öğretmiştir."

Bilmediğin şeriat ve hükümleri öğretmiştir.

kelimesi, nasb mahallindedir. Çünkü buf 'nin haberidir. Bu kelimedeki "nun" harfinin ötresinin hazf edilmesi ise, (başındaki cezim edatının) bunu cezm etmesi dolayısıyla dır.

"Vav"nın hazf edilmesi ise, iki sakinin bir araya gelmesinden ötürüdür. [222]

114. Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Bir sadaka vermeyi veya bir İyilik yapmayı yahut insanlar arasını düzeltmeyi emreden dışında. Kim Allah'ın rızasını gözeterek böyle yaparsa Biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.

Burada Ubeyrakoğullannın kendi aralarında düzdükleri ve Peygamber (sav)'e naklettikleri plan ve konuşmalarını kastetmektedir. Fısıldanmak (en-Necvâ), iki kişinin kendi aralarındaki sırdır. Bir kimse ile fısıldaştığını anlatmak isteyen; Filanla Fısıldaştım, der. Bunun mastarı şeklinde gelir. Bir topluluğun fısıldaşmalarını anlatmak için, bu kelimededen muzari fiil denilir. Yine Onunla gizlice fısıldattım, fısıldamıyorum demektir. Buna göre bu kelime, o şeyi arındırdım, lek başına ayrı bir hale getirdim, anlamına gelen den tü-retilmektedir. Yerde yüksekçe olan bîr bölgeye de; denilir. Bu ismi alış sebebi ise, çevresindeki bölgelerden tek başına bir yükseklik olmasıdır.

Şair der ki:

“Ona ait yüksekçe bir yerde bulunan, tıpkı evinin çevresindeki sabada bulunan gibidir. Duran kimse ise, hiçbir örtünün gizlemediği bir yerde açıktan açığa yürüyen gibidir,”

O halde, gizlice konuşmak anlamında "necvâ" mastardır. Bir topluluk hakkında da bu mastar bu haliyle kullanılabilir. Nitekim; Adaletli ve razı olunan bir topluluk, denildiği gibi. Yüce Allah da bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: " Onlar kendi aralarında gizlice konuşurlarken. " (el-İsrâ, 17/47) Birincisine göre (yani necvâ'nın iki kişi arasında sır ve gizlilik anlamına gelmesine göre) âyet-i kerimede geçen "ew etmek" kelimesi, kendi cinsinden olmayan bir şeyden istisna olur. İşte bu mun-katı istisna diye bilinen istisna türüdür. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiştir. Bu durumda istisna edatından sonra gelen Kimse kelimesi de ref mahallinde olur. Yani: Ama bir sadaka, bir maruf veya insanların ara-sim düzeltmeyi emreden ve buna davet edenin fısıldaşmasında hayır vardır, demek olur. Diğer taraftan; 'ın, cer mahallinde olması da mümkündür. O zaman ifadenin takdiri de şöyle olur: Bir sadaka vermeyi... emr edenin fısıldaşması dışında onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Bu takdire göre, istisna edatından sonra gelmesi gereken; Fısıldaşma kelimesi hazfedilmiş olur. Necvâ kelimesinin ikinci anlamı olan, tek başlarına fısıldaşan

bir topluluğun adı" olmasına gelince, o takdirde Kimse kelimesi, bedel olarak cer mahallinde olur Yani: Onların fısılları da şimal arının birçoğunda hayır yoktur. Bir sadaka vermeyi emr eden kimse de müstesna. Ya da: " Zeyd müstesna yolum kimseye uğramadı" şeklinde istisnayı kabul edenlerin görüşüne göre nasb mahallinde de olabilir, Aralarında ez-Zeccac'm da bulunduğu kimi müfessirler de şöyle demiştir: Necvâ denilen şey, gizli ya da açık olsun bir kenara çekilen bir topluluğun ya-hue iki kişinin kendi arasındaki konuşmasıdır. Ancak bu anlamda olması uzak bir ihtimaldir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Ma'ruf: İyilik yapmak," bütün iyi amelleri kapsayan bir kelimedir. Muka-til der ki: Burada ma'ruf farz demektir. Ancak birinci açıklama daha doğrudur. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Her bîr ma'ruf bir sadakadır. Kardeşini güler yüzle karşılayan da ma'ruftandır." [223] Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ma'ruf kendi ismi gibidir. Kıyamet gününde cennete ilk girecek olan ma'ruftur ve ma'ruf ehli olan kimselerdir." [224] Ali b, Ebi Talib (r.a) da şöyle demiştir: "Ma'rufa karşı nankörlük edenlerin nankörlükleri, senin ma'ruf işlemeye olan rağbetini sakın azaltmasın. Çünkü, belki onu teşekkür ile karşılayan, ona karşı nankörlük edenin nankörlüğünün kat kat fazlasıyla teşekkür edebilir." Şair el-Hutay'a da der ki:

"Hayr yapan mükâfatından mahrum kalmaz

Allah'a karşı da insanlara da yapılan iyilik boşa gitmez.

er-Riyâşî de şu beyitleri zikretmektedir:

"Ma'ruf işleyen el bir ganimettir, nerede olursa olsun Onu yüklenen iater nankör, isterse de şükreden olsun Şükredenin şükründe o iyilik yapan ele bir mükâfat vardır Nankörün yaptığı nankörlüğünün ise (cezası) Allah nezdindedir."

el-Maverdî der ki: Ma'ruf yapabilme gücüne sahip olanın, bu imkânı kaybeder korkusuyla onu acilen yapması, o iyiliği işlemekten acze düşer korkusuyla çabucak onu yerine getirmesi gerekir. Bu iyiliği yapabilme imkânının zamanının fırsatlarından, imkânının ganimetlerinden bilmelidir. Buna güç yetirebildiğine güvenerek iyiliği yapmayı ihmal etmemelidir. Çünkü bu güç yetirmesine güvenip de fırsatı kaybeden ve bundan dolayı akabinde pişman olan nice kimseler vardır. Buna imkânım var diyerek işi sonraya bıraktığı için, bu imkânı ortadan kalkan ve bundan dolayı mahcup olan nice kimseler vardır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"İşitip dururdum, nice güvenen kişi var ki utanmıştır diye

Sonunda ben de buna müptela oldum, ben de güvendim ve ben de utandıra."

Eğer zamanın musibetlerine dikkat etse, işlerinin akıbetlerine karşı kendisini korusa, onun ganimetleri üst üste yığılmış zararları telafi edilmiş olurdu.

Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Her kimin önüne hayır kapılarından bir kapı açılacak olursa, hemen onu fırsat bilip değerlendirsin. Çünkü kapının yüzüne karşı ne zaman kapanacağını bilemez." [225] Yine Hz. Peygamber'den söyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Her şeyin bir meyvesi vardır, Ma'rufun (iyiliğin) meyvesi ise, onu acilen yapmaktır." [226] Enûşirvân'a sorulmuş: Size göre musibetlerin en büyüğü nedir? Demiş ki: İyilik yapmaya güç yetirdiğin halde o iyilik yapma imkânı ge çip gidinceye kadar o iyiliği yapmamandır. Abdulhanid dedi ki: Her kim elindeki bir fırsatı vaktinde değerlendirmeyecek olursa, o fırsatın geçip gideceğinden emin olsun. Bir şair şöyle demiş:

"(Cömertlik) rüzgârları estiğinde ganimet bil onları Çünkü her bir dalgalanmanın (ardında) bir sükûnet vardır.

Bu esnada iyilik yapmaktan düşme gaflete Çünkü bilemezsin sükûnetin ne zaman olacağım,"

Kullanıp gözetilmesi gereken ve çoluk çocuk sahibi bir zat, bu hususta kendisine kargı kusurlu hareket eden bir valiye şu beyitleri yazar:

"Sırat üzerinde mi benim haklarıma riâyet etmeyi düşünüyorsun? Yoksa hesap gününde mi lütuflarını ihsanlarını vermek istiyorsun? Dünyada faydah olman için istiyorum seni Uykudan uyan da şu ihtiyaçlarıma dikkat et!"

el-Abbas da dedi ki: Ma'ruf, ancak şu üç özelliklerle-birlikte tamam olur: Onu acilen yapmak, onu küçümsemek ve gizlemek. Onu, acilen yaparsan, karşı tarafın bundan afiyetle yararlanmasını sağlarsın. Onu, küçümsersen büyültmüş olursun. Gizlersen de tamamlamış olursun.

Şairlerden birisi de şöyle demiş:

"Yaptığın iyilik nezdinde daha da büyüdü

Oysa o, senin nezrimde gizli vb hakirdir (değersiz görmektesin)

Adeta onu hiç işlememiş gibi bilmezlikten geliyorsun

Oyaa o, insanlar nezdinde hem ünlüdür, hem de çok büyüktür."

Ma'rufun şartlarından birisi de onu başa kakmayı, onu işlemekten dolayı kendisini beğenmeyi terk etmektir. Çünkü bu iki duygu da şükür ortadan kaldırır ve ecri yokeder. Buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/264. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Yahut İnsanlar arasını düzeltmeyi emreden dışında" buyruğundaki ara düzeltmek, kan, mal ve ırzlar ile müslümanlar arasında karşılıklı davalasma ve anlaşmazlığın sözkomusu olduğu her türlü ara bulmak ile yüce Allah'ın rızası bulunan her türlü söz hakkında umumidir.

Haberde şöyle zikredilmektedir: "Ademoğlunun bütün kalamı aleyhinedir, lehine

değildir. Bir iyiliği (marufu) emretmeye, bir kötülüğü (münkeri) neh-yetmeye, ya da yüce Allah'ı zikretmeye dair olan sözleri müstesnadır." [227] Bu yolla riyakârlık yapan, baş olmak isteyen ise, sevaba nail olamaz. Hz. Ömer, Ebû Musa el-Eşârî (r.a)'a mektubunda şunları yazar: "Dava sahiplerinin davalarını red et ki, kendi aralarında sulh yapsınlar. Çünkü, mahkemenin vereceği hüküm aralarında kinin ortaya çıkmasına sebep olur." İleride el-Mücadele Sûresinde (58/9-10. âyetlerin tefsirinde) haram olan fısıldaşmalar ile caiz olanlarına dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle gelecektir. Enes b. Malik'ten de şöyle dediği rivayet edilmektedir: İki kişinin arasını düzeltene Allah, her bir söz karşılığında bir köle azad etme ecri verilir. Peygamber (sav) da Ebû Eyyub'a şöyle buyurmuştur: "Sana Allah'ın ve Rasulünün sevdiği bir sadakayı göstereyim mi? Araları bozulmuş bir takım kimselerin arasını ıslah etmen ve birbirlerinden uzaklaştıkları takdirde de onları birbirlerine yaklaş-ürmandır." [228] el-Evzaî der ki: Yüce Allah'a en sevimli gelen adım, arayı düzeltmek için atılan bir adımdır. İki kişinin arasını düzeltene, Allah, cehennem ateşinden bir ibraname yazar. Muhammed b. el-Munkedir der ki: Mescidin birtarafında iki kişi arasında tartışma çıktı. Ben de yanlarına gittim. Birbirleriyle barışmaya kadar onları bırakmadım. Bu sefer beni gören Ebû Hureyre şöyle dedi: Rasulullah (sav)ı şöyle buyururken dinledim: "İki kişinin arasını düzelterek bir şehid sevabını hak eder." Sözü geçen bu haberleri, Ebû Mutî, Mekhul b. ei-Mufaddal en-Ne-sefî; "el-Lu'lu'iyat" adlı eserinde zikretmektedir. Ben bunu Musannifin hattı ile bir yaprakçı kabuldü m. Ancak bu hadislerin yerlerine işarette bulunmamaktadır. Allah ondan razı olsun. Gözeterek* kelimesi, mefulün leh olduğundan nasb edilmiştir. [229]

115. Kim kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra Peygambere karşı gelir ve mü'mirilerin yolundan başkasına uyup giderse, onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız. O ne kötü bir dönüş yeridir!

116. Şüphesiz Allah, kendisine eş koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını İse dileyeceğine mağfiret eder. Kim Allah'a ortak koşarsa, muhakkak ki uzak bir sapıklıkla sapmıştır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Âyetlerin Nüzul Sebebi ve Anlamı:

İlim adamları derier ki: Bu iki âyet-i kerime, hırsızlık yapan İbn Ubeyrak hakkında nazil olmuştur. Peygamber (sav), hakkında elinin kesilmesi hükmünü verince, o da Mekkeye kaçıp İrtidat etti, bu buyruklar bunun üzerine nazil oldu, Said b. Cübeyr dedi ki: Mekke'ye varınca^ yine Mekke'de bir evin duvarını oydu. Müşrikler onu yakalayıp öldürdüler. Bunun üzerine Allah: "Şüphesi/: Allah, kendisine eş koşulmasını mağfiret etmez... muhakkak-ki uzak bir sapıklıkla sapılmıştır" buyruğunu İndirdi,

ed-Dahhak da der ki; Kureyşlilerden bir topluluk Medine'ye gelip müslü-man oldular. Daha sonra da. irtidat ederek Mekkeye geri döndüler. Bunun üzerine şu: "Kim... Peygambere karşı gelir" âyeti nazil oldu. Âyet-i kerimedeki Karşı gelip" kelimesinin maştan olan Düşmanlık yapmak anlamındadır. Âyet-i kerime her ne kadar zırhı çalan veya bir başkası hakkında nazil olmuş ise de, müslümanların yoluna muhalefet eden herkes hakkında umumidir. "Doğru yol (el-Hüdâ)n ise, doğruluk ve apaçıklık anlamındadır. Buna dair açıklamalar daha önceden 12/2') geçmiş bulunmaktadır.

"Onu döndüğü o yolda bırakır..." buyruğunun irtidat eden kimseler hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Biz onu kendisine ibadet ettiği şeyle başba-şa bırakırız, anlamında olur. Bu açıklama Mücahid'den nakledilmiştir. Yani, Biz onu faydası olmayan zarar da veremeyen putlarla başbaşa bırakırız. Mukatil de böyle demiştir. el-Kelbî ise der ki: Yüce Allah'ın; "Onu döndüğü o yolda bırakırız" buyruğu İbn Ubeyrak hakkında nazil olmuştur. Onun durumu ortaya çıkıp, hırsızlık yaptığı anlaşılp Mekke'ye kaçıp irtidat edince, Mekke'de Haccac b. İlât diye anılan bir adamın da duvarım delince, duvar düştü ve bu haliyle bulununcaya kadar açtığı oyukun içerisinde kaldı. Sonra onu Mekke'den dışarıya çıkardılar. O da Şam'a gitti. Şam'da da yolcu kafilesinin bir takım mallarını çalmaya kalkıştı. Onu taşa tutup öldürdüler Bunun üzerine: "Onu döndüğü o yolda bırakır ve cehenneme atarız. O ne kötü bir dönüş yeridir" âyeti kerimesi nazil oldu.

Âsim, Hamza ve Ebû Amr! "Onu bırakırız* buyruğu ile "Onu atarız" kelimelerini, "he" harflerini sakın olarak okumuşlardır. Diğerleri ise, bu "he" harfini esreli olarak okumuşlardır,

Bu iki okuyuş da iki ayrı lügat (söyleyiş) dir. [\[230\]](#)

2- Kâfir ve Müşrikten Başka Kimse Cehennem'de Kalmaz:

İlim adamları yüce Allah'ın: "Kim... Peygambere karşı gelirse" buyruğunda, icmaı kabul eden görüşün doğruluğuna delil vardır. Yüce Allah'ın: "Şüphesi:

Allah, kendisine eş koşulmasını mağfiret etmez" buyruğunda ise, tla ricilerin görüşleri reddedilmektedir. Çünkü: Haricîler, büyük günah İşleyen kimsenin kâfir olduğunu iddia ederler. Bu kabilden açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Tirmizî, Ali b. Ebi Talib (r.a)'ın göyle dediğini rivayet etmektedir: Kur'an-ı Kerim'de şu; "Şüphesiz Allah, kendisine eş koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını ise dileyeceğine mağfiret eder" âyetinden daha çok sevdiğim bir âyet yoktur. Tirmizî der ki: Bu garip bir hadistir. [\[231\]](#)

İbn Furek der ki : Bizim mezheb alimlerimiz, kâfirden başkasının cehennemde ebediyyen kalmayacağını icma ile kabul etmişlerdir. Kible ehlinde fâsık kimse ise tevbe etmeksizin ölecek olursa, şayet cehennemde azap edilirse mutlaka Rasulün şefaati ile veya daha sonra yüce Allah'ın rahmetiyle oradan çıkacaktır. ed-Dahhak da der ki: Bedevilerden yaşlı bir kimse Ra-sulullah (sav)'a gelip şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasulü, ben büyük küçük günahlara batmış bir yaşlıyım. Şu kadar var ki, O'nu tanıyıp kendisine iman ettiğimden beri Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadım. Allah nezdindeki durumum ne olacak? Bunun üzerine yüce Allah: "Şüphesiz Allah kendisine eş koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını ise dileyeceğine mağfiret eder" âyetini indirdi. [\[232\]](#)

117- Onlar, O'ndan başka ancak dişilere taparlar. Onlar, ancak inatçı bir şeytana tapmış olurlar.

"Onlar, O'ndan başka ancak dişilere taparlar" yani, Allah'tan başka ancak dişilere taparlar. Bu âyet-i kerime, Mekke halkı hakkında nazil olmuştur. Çünkü Mekkeliler putlara tapıyorlardı. Nefy' edatıdır. "Dişiler" puflar anlamındadır. Bununla da Lat, Uzza ve Menat kastedilmektedir. Herbır kabilenin tapındıkları bir putu vardı. Ve bu put hakkında: Filan oğullarının dişisi, derlerdi. Bu açıklamayı el-Hasen ve İbn Abbas yapmıştır. Her bir put ile birlikte, put hizmetkârlarına ve kâhinlere görünen, onlarla konuşan bir de şeytanları vardı. O bakımdan bu ifade bîr taaccub anlamındadır. Zira> her bir türün dişisi onun en bayağı türüdür Bu ise, yüce Allah'a cansızları ortak koşup ona dişî adını veren veya dişî olduğuna İnananların bîr cahilliğidir,

"Ancak dişilere" buyruğunun ölümler anlamına geldiği de söylenmişti Çünkü, cansızların, ölümlerin ruhu yoktur. Tahta parçası ve taş gibi. Ölümler (mevât) hakkında ise, mevkiinin aşağı oluşu dolayısı ile tıpkı dişiler hakkında haber verildiği gibi haber verilir. Meselâ:: Taşlar hoşuma gidiyor derken, dişilere ait ifade kipi kullanıldığı gibi; Kadın hoşuma gidiyor, derken de aynı kipi

kullanırsınız.

Şöyle de denilmiştir: "Ancak dişilere taparlar" yani, meleklerle. Çünkü onlar, melekler Allah'ın kızlarıdır ve bu kızları Allah nezdinde bize şefaet edeceklerdir, diyorlardı. Bu açıklama da ed-Dahhak'tan nakledilmiştir.

İbn Abbas'ın "Dişiler" kelimesini Put diye, "vav" ve peltek "se" harflerini üstün diye okuması cins ismini tekil olarak okumak esasına göredir. Yine bunu, bu iki harfî de ötreli olarak ve put anlamına gelen "vesen" kelimesinin çoğulu olmak üzere; Putlar diye de okumuştur

Bu kelimenin bir çoğulu da; şeklinde gelir, "(Aralan anlamına gelen) Esed" kelimesinin şeklinde çoğullarının gelmesi gibi. en-Neh-hâs der ki: Bildiğim kadarıyla bu şekilde okuyan olmamıştır.

Derim ki: Ebu Bekr el-Enbârî şunu nakletmektedir: Bize babam anlattı, bize Nasr b. Davud anlattı, bize Ebû Ubeyd anlattı, bize Haccac, İbn Cüreyc'den anlattı. İbn Güreye, Hişam b. Urve'den, o babasından, o, Aişe (ranha)'dan naklettiğine göre, Hz. Âişe: Onlar, ondan başka ancak bir takım putlara taparlar" diye okumuştur. (Yani, en-Nehhas'ın böyle okuyan bilmiyorum, dediği şekilde, Hz. Aişe'nin bu kelimeyi bu şekilde okuduğunu nakletmektedir.)

Yine İbn Abbas da bu kelimeyi, diye okumuştur. Sanki İbn Abbas, put anlamına gelen kelimesini diye cem etmiş gibidir. Deve anlamına geien, kelimesini diye çoğul yapmak gibi. Daha sonra bu kelimeyi diye çoğul yapar. Nitekim, örnek anlamına gelen, kelimesinin çoğulu; şeklinde yapılması gibi. Daha sonra da "vav" harfî ötreli olduğundan dolayı "vav-ı hemze ile değiştirmiş (ibdal etmiş) gibi görünür.

Nitekim yüce Allah'ın: "Peygamberlerin belirli vakitleri geldiği zaman..," (el-Murselat, 77/11) buyruğundaki bu kelime hemzeli olmakla birlikte "vav" harfî ile söylenen "vakit" kelimesinden gelmektedir. Buna göre (İbn Abbas'ın kıraatiyle: şeklindeki kip, çoğulun çoğulu (cemu'l-cem) dir.

Peygamber (sav) de; şeklinde; çoğul olarak okumuştur. Ta-beri de bu kelimenin; (oty.) Dişiler kelimesinin çoğulu olduğunu nakletmektedir. Bu kıraati Peygamber (sav)'dan Ebû Amr ed-Dânî nakletmektedir. Der ki: İbn Abbas, el-Hasen ve Ebu-Hayve de böyle okumuştur.

Yüce Allah'ın: "Onlar ancak inatçı bir şeytana tapmış olurlar" buyruğu ile İblis kast edilmektedir Çünkü onlar, İblis'e kendilerine hoş ve güzel gösterdiği hususlarda itaat ettikleri takdirde ona ibadet etmiş olurlar. Mana itibariyle bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: Onlar, hahamlarını ve rahiplerini Allah'tan başka rabler edindiler. (et-Tevbe, 9/31) Yani, kendilerine verdikleri emirlerde onlara itaat ettiler. Yoksa, onların gerçek anlamda din alimlerine ve

rahiplerine ibadet ettiklerini kast etmemektedir. "Şeytan" lafzının nereden turediğine dair açıklamalar daha önceden (Giriş bölümü, istiane bahsi, 10. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"İnatçı el-Merîd" ise, temerrüd eden, inat eden demek olup, isyan edip inatlaşmak anlamına gelir ve vezninde olup nden gelmektedir. el-Ez-herî der ki: Merîd, itaatin dışına çıkmış olan demektir. İtaatin dışına çıkıp isyan eden hakkında bu kökten gelen fiiller kullanılır. Bu şekilde isyankâr olan ve itaatin dışına çıkan kimse hakkında da İsyân eden, temer-rûd eden, denilir. İbn Arefe der ki: Merîd; şerri, kötülüğü açık ve baskın gelen demektir, Bundan dolayı yaprakları düşüp, dalları açığa çıkıp görünen ağaca; denilir.

Yanaklarında tüylerin bittiği yeri, tüy olmadığından dolayı görünen kimseye de bu bakımdan (aynî kökten gelmek üzere: denilir. [\[233\]](#)

118. Allah ona lanet etti, o da: "Andolsun kullarımdan belli bir pay alacağım" dedi.

Yüce Allah'ın: "Allah ona lanet etti" buyruğundaki Lanet etmek, asıl anlamı itibariyle uzaklaştırmak demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (.el-Bakara, 2/88. ayetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Örfte ise bu kelime, kızgınlık ve gazab ile birlikte uzaklaştırmak demektir. Buna göre, İblis'e - Allah'ın laneti üzerine olsun- tayin ederek lanet okumak caizdir. Aynı şekilde kâfir olarak öldüğü bilinen Firavun, Haman ve Ebû Cehil gibi sair kâfirlere de lanet okumak caizdir. Hayatta bulunan kâfirlere lanet okumak hakkındaki açıklamalar ise Bakara Sûresi'nde (2/159. ayetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: "O da: Andolsun kullarımdan belli bir pay alacağım ,dedi" buyruğuna gelince, şeytan böyle dedi demektir. Anlamı da şudur: Andolsun ki, azdırmamla ve saptırmamla ben onları kendime ayıracağım. Bunlar ise kâfir ve isyankarlardır. Haberde: "Her bin kişiden birisi Allah'ın, diğerleri ise şeytanındır" denilmektedir.

Derim ki: Bu, mana itibariyle sahihtir. Bunu yüce Allah'ın Kıyamet gününde söyleyeceği şu buyruk desteklemektedir: "(Ey Adem), cehenneme gidecek kabileyi gönder" diyecektir. Âdem: Cehennem kabileleri de nedir? diyecek, yüce Allah şöyle buyuracaktır: "Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuz kişi": Bunu Müslim rivayet etmiştir. [\[234\]](#) İşte, cehenneme gidecek kabile de şeytanın muayyen payıdır. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır.

Denildiğine göre, bir takım hususlarda insanların şeytana itaat etmeleri de onun kendisine ayırdığı pay cümlesindendir. Bunlardan birisi de şudur? Ca-hiliye

dönemi araplan, yeni doğan çocuk için bir çivi çakarlar ve bir haftalıkken de onu çevrede dolaştırırlardı. Bunu yaparken de: Evlerde sakın olan cinler bunu tanısınlar diye böyle yapıyoruz, derlerdi. [\[235\]](#)

119. "Andolsun onları mutlaka saptıracağım, olmayacak kuruntulara boğacağım. Onlara hayvanların kulaklarını kesmelerini emredeceğim. Ve yine andolsun onlara Allah'ın yarattığını değiştirmelerini emredeceğim." Kim Allah'ı bırakır da şeytanı veli edinirse şüphesiz o, apaçık bir zarara uğramış demektir.

Bu buyruğa dair açtık ki a malan mı 21 dokuz başlık halinde sunacağız:

1- Şeytanın Saptırmaları ve Telkinleri:

Yüce Allah'ın: "Onları mutlaka saptıracağım" yani onları, hidayet yolundan çevireceğim. "Olmayacak kuruntulara boğacağım" yani, onları çeşitli kuruntu ve temennilerle uğraştırıp duracağım. Böyle bir temenni ile uğraştırmak ise, tek bir kişiyi temennilerle oyalamaya münhasır değildir Çünkü, her kişiyi başlı basma arzulanmış şeyler miktannca ve durumunun belirlilerine göre temennilere boğar.

Şöyle de açıklanmıştır: Hayat boyu, ben onların günaha ısrar etmelerini sağlamakla birlikte hayatın uzun olduğunu, hayır işeiyebileceklerini tevbe edip hakkı tanımak durumuna geleceklerini onlara süslü göstereceğim,

"Onlara hayvanların kulaklarını kesmelerini emredeceğim"Kesmek demektir, Kesici ve keskin kılıç anlamına gelen; tabiri buradan gelmektedir. Yani ben, onları, Bahîra, Sâibe ve benzeri davarların kulakların* kesmeğe iteceğim, Bu fiil, şeddeî ve şeddesiz olarak; Onu kesti, parçaladı şeklinde kullanılır. İse, kesilmiş parça anlamındadır, Çoğulu İse, şeklinde gelir, Züheyr der ki:

'Uçtu vç onun elinde tüyünden parçalar kalmış olarak," [\[236\]](#)

2- Allah'ın Hilkatini Değiştirmenin Mahiyeti:

Andobun onlara, Allah'ın yarattığını değiştirmelerini emredeceğim" buyruğundaki (ve âyette benzeri diğer) "lâm'lann tümü kasem içindir İlim adanılan bu değiştirmenin hangi hususlara raci olacağı hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bir kesim der ki: Bu değiştirme burmak, gözü çıkarmak, kulakları kesmektir. Bu anlamdaki açıklamaları İbn Abbas, Enes. İkrime ve Ebû Salih ifade etmiştir. Bütün bunlar hayvana bir azap bir işkencedir. Haddi aşarak (tuğyan ile) haram ve helal kılmaktır. Herhangi bir delil ve belge olmaksızın söz

söylemektir. Kulaklar davarlarda hem bir güzelliştir, hem de bir fayda sağlamaktadır. Diğer organları da böyledir.

İşte bundan dolayı şeytan, bu yollarca Allah'ın hilkatini değiştirmeyi uygun görmüştür. Mücaşi'li İyad b. Himar'ın rivayet ettiğı (kutsi hadis)le) şöyle buyurulmaktadır: "Ve şüphesiz Ben, bütün kullarımı hanifler olarak yarattım. Şeytanlar onlara geldi, onları hafife alarak dinlerinden saptırdı. Üzerlerine Benim kendilerine helal kıldığım şeyleri haram kildi- Benim kendisi hakkında hiçbir delil indirmediğim şeyleri Bana ortak koşmalarını ve benim hilkatimi" değiştirmelerini onlara emretti." [237] Bu hadisi Kadı İsmail [238] ile Müslim de rivayet etmiştir.

İsmail rivayetle der ki: Bize Ebu'l-Velid ile Süleyman b. Harb anlattı. Dediler ki; Bize Şu'be, Ebû İshak'dan anlattı. Ebû İshak, Ebu'l-Ahvas'dan, o, babasından rivayetle dedi ki: Görünümüm beni yoksul bir kimseymiş gibi gösterdiği halde Rasulullalı (sav)'ın yanına vardım şöyle buyurdu: "Senin herhangi bir malın var mı?" Evet dedim. "Hangi maldan (malın) var?" diye sordu, ben; Her maldan. Attan, deveden, kölelerden malım var dedim. -Ebu'l-Velid: Ve koyundan (fazlasını da) ekler- (Hz. Peygamber) buyurdu ki:

"Allah sana bir mal verdiği takdirde onun, (nimetinin) eseri üzerinde görünsün" Sonra şöyle buyurdu: "Kavminin develeri kulakları sağlam olarak yav-ruladığı halde sen eline bir ustura alıp bunların kulaklarını yarıyor ve bun-lar bahira'dır deyip, sonra da derilerini yararak bunlar da kulakları kesilmiştir diyor ve bunu kendine ve aile halkına haram etmek maksadıyla yapıyor musun." Ben: Evet dedim. Bu sefer şöyle buyurdu:

"Allah'ın sana verdiği helalinden ye. (Unutma ki) Allah'ın usturası senin usturandan daha keskindir. Allah'ın kötü aa senin kolundan daha güçlüdür."

Ben, Ey Allah'ın Rasulü dedim. Birisinin yanına misafir olduğum halde eğer bana misafire gösterilmesi gereken ikramda bulunmazsa, daha sonra o kişi yanıma misafir gelirse ben ona misafir olarak ikramda bulunayım mı, yoksa o bana nasıl davrandıysa ben de ona öyle mi davranayım? Hz. Peygamber: "Hayır, sen ona ikramda bulun" diye buyurdu. [239]

3- Kusurları Dolayısıyla Kurban Edilmeleri Caiz Olmayan Hayvanlar:

Bu gibî-uygulamalar şeytanın işi ve onun etkisinden ortaya çıktığı için "Rasulullah (sav) bizlere, (kurban edeceğimiz hayvanların) gözlerini, kulaklarını iyice tetkik etmemizi ve bir gözü kör, kulağının bir tarafı kesilmiş, kulağının arka kısmı kesik, kulağı delinmiş ve kulağı yarılmış davarları kurban

etmememizi emretmiştir.

Bunu, Ebû Dâvûd, Ali'den rivayet etmiştir. Ali dedi ki; Rasûlullah (sav) bize "... emretti" diyerek hadisi zikretti. [\[240\]](#)

Kulaktaki kusura, bütün ilim adamları topluluğu dikkat eder ve gözönünde bulundururlar. Mâlik ve Leys der ki: Kulağının tamamı yahut büyük bir kısmı kesik olan hayvan kurbanlık olmaz.

Ancak, işaretlemek kastıyla kulağı yarılmış olan hayvan kurban edilebilir. Bu ise, Şafii ile bir gurup fukahanın görüşüdür. Eğer hayvan, doğuştan kulaksız yaratılmış ise, Mâlik ile Şafiî, kurban edilmesi caiz değildir, derler. Şayet küçük kulaklı ise kurban edilebilir. Ebû Hanife'den de buna benzer bir görüş rivayet edilmiştir. [\[241\]](#)

4- Hayvanların Burulması:

Semizlemesi veya buna benzer bir menfaat kasti ile yapılacak olursa, bir gurup ilim adamı davarların burulmasına, müsaade etmiştir. İlim adamlarının cumhuru ve geneli ise, burulmuş hayvanın kurban edilmesinde mahzur olmadığı görüşünü kabul ederler. Hatta eğer burulmuş hayvan diğerlerinden daha semiz ise, kurban edilmesini daha güzel görenler de vardır. Ömer b. Ab-dûlaziz, atların burulmasına müsaade etmiştir. Urve b. ez-Zübeyr de kendi katırım burmuştur. Mâlik, koçların burulmasına izin vermiştir. Bunun caiz oluş sebebi ise, bu işin hayvanı dini bir inanç gereği olarak tapınılan bir puta, yahut da ilahî edinilen bir rabbe böylelikle tahsis etmek maksadı güdülmeyp sadece etinin güzelleşmesini ve dışiden yana umudunu kesmek suretiyle erkeği güçlendirmek kastıyla yapılmış olmasıdır.

Peygamber (sav)'ın şu hadisi dolayısıyla bunun mekruh olduğunu kabul edenler de vardır: "Bunu ancak bilmeyen kimseler yaparlar." [\[242\]](#) İbnü'l-Mün-zir de bu görüşü tercih eder ve şöyle der: Çüntcii böyle bir görüş, İbn Ömer'den sabittir. O, şöyle derdi: O da Allahın bir yaratığıdır. Yine Abdul-melik b. Mervan da bu uygulamayı mehrup görmüştür el-Evzaî der ki: Soyu üreyen herbir varlığın burulmasını (bizden önceki selef mekruh görürdü. İbnü'l-Münzir der ki: Bu hususta iki hadis vardır. Birisi şöyledir- İbn Ömer'e göre Peygamber (sav) koyun, inek, deve ve at cinsinin erkeklerinin burulmasını yasaklamıştır. [\[243\]](#) Diğerisi ise İbn Abbas'tan gelen bir hadis olup, buna göre Peygamber (sav) canlının ölünceye kadar atışa hedef alınmalarını ve hayvanların burulmalarını yasaklamıştır. [\[244\]](#)

Muvatta'da bu husus ile alakalı rivayete göre Nafi' İbn Ömer'in burmayı hoş görmeyip (mekruh) şöyle dediğini nakletmektedir: Çünkü bununla (burmakla) hilkat tamam olmaktadır. [245] Ebû Ömer der ki: Yani, burmayı ter-ketmek hilkatın tamam olmasına sebeptir. Bu ifade, hilkatın nema bulması (gelişmesi) şeklinde de rivayet edilmiştir.

Derim ki: Bunu Ebû Muhammed Abdulğani, Ömer b. İsmail'den rivayet etmektedir. Nafi'de Nah"den, o, İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) şöyle buyururdu: "Allah'ın hilkatını geliştireni (artırıp çoğaltanı.) burmayınız." Bunu Dârakutnî hocasından rivayetle; bize, Ebû Abdullah el-Muaddel anlattı, bize, Abbas b. Muhammed anlattı bize, Ebû Mâlik en-Nehaî, Ömer b. ismail'den anlattı., deyip hadisi zikretti. Dârakutnî dedi ki: Ayrıca bunu, Abdussamed b. en-Nulman, Ebû Mâlik'den rivayet etmiştir. [246]

5- İnsanın Burulması;

Ademoğlunun burulması ise başlı başına bir musibettir. Çünkü, Âdemoğlu buruldu mu, artık kalbi ve gücü iptal olur. Hayvanın tam aksi duruma gelir. Hz. Peygamberin: "Evleniniz, çoğalınız. Ben, sizinle diğer ümmetlere karşı övüneceğim" [247] buyruğunda emroHman neslini çoğaltması da kesilmiş olur.

Diğer taraftan, bazan kişiyi Ölüme götürecek kadar çok büyük bir ızdırap da verir. Böyle bir durumda ise, hem mal zayi edilir, hem de bir can telef edilir.

Bütün bunlar ise yasaktır. [248]

Diğer taraftan böyle bir uygulama müsledir. Peygamber (sav) da müsle-yi yasaklamıştır. Bunu yasakladığına dair hadîsler İse sahihtir.

Hicazlj ve Kûfeli fukahadan bir topluluk da Sakalibe (Sılavlar) diye büi-nen kavimden [249] ve diğerlerinden burulmuş olan köleleri satın almayı mekruh görmüşler ve şöyle demişlerdir: Eğer sizler onlardan bunları satın almayacak olursanız, onlar da burmazlar.

Yine fukalıa, Âdemoğlunu burmanın helal ve caiz olmadığına ihtilaf etmemişlerdir. Çünkü bu hem bir müsledir, hem de yüce Allah'ın hilkatını değiştirmedir. Aynı şekilde herhangi bir had veya kısas gereği olmaksızın insanların diğer organlarını kesmek de böyledir. Bunu Ebû Ömer söylemiştir. [250]

6- İşaret Kastıyla Hayvanı Dağlamak:

Bu husus bu şekilde anlaşıldığına göre şunu bil ki, işaretlemek (için dağlamak) ve hayvanlara alâmet koymak, Peygamber (sav)'ın yasakladığı, şeytanın telkinine riayet şartını yasaklamasından istisna edilmiştir. Sözkonusu şart ise, az önce açıklamış olduğumuz hayvanın ateş ile azaplandırılmasının yasaklanmasıdır. İşaretlemek (el-vesm.) ateşle dağlamak demektir. Aslında bu kelimenin anlamı da alâmet demektir. Bir şeyi kendisiyle tanınacağı bir alâmet ile işaretlemeyi anlatmak üzere bu kökten gelen kelimeler kullanılır. Yüce Allah'ın: Onların nişanları (alametleri) yüzlerinde dir" (el-Feth, 48/29) buyruğu da buradan gelmektedir. O halde sima alâmet, mîsem ise dağlama aracı demektir. Müslim'in Sahih'inde Enes (r.a)'dan şöyle dediği sabiur: Rasûtullah (sav)'ı elinde misem olduğu halde zekât ve ganimet develerini işaretlerken gördüm. [251] Buna benzer başka rivayetler de vardır. Böylelikle her bir mal ayrı ayrı bilinsin ve hakettiği yere verilsin, ondan başkasının o yere harcanmasının önüne geçilsin. [252]

7. İşaretlemeler, Dövmeler ve Benzeri Uygulamaların Hükümü;

Yüz dışında bütün organlarda işaretlemeler yapmak caizdir. Çünkü Cabir (r.a) şöyle demektedir: Rasûlullah (sav) yüze vurmaya ve yüze dağlayarak işaret yapmayı yasaklamıştır Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [253] Bu yasağın sebebi ise, yüzün diğer organlardan daha üstün oluşudur. Zira güzelliğin yeri orasıdır. Ayrıca hayvan yüzü ile varlığını devam ettirir.

Peygamber (sav) kölesini döven birisinin yanından geçerken ona şunu emretmiştir. "Yüzüne vurmaktan sakın. Çünkü, şüphe yok ki Allah, Âdemi sureti üzere yaratmıştır. [254] Yani, Âdem'i de bu dövdüğün kişinin sureti üzere yaratmıştır. Bunun da anlamı bu dövülen kişinin yüzünün Âdem'in yüzüne benzemesidir. İşte bu benzerlik dolayısıyla ona gereken saygının gösterilmesi icabeder. Böyle bir açıklama bu hadisin te'vili ile ilgili olarak yapılan açıklamaların en güzelidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bir kesim de şöyle demiştir: (Âyet-i kerimede geçen) "Değiştirmek" ite, güzelleşmek kastıyla yapılan dövme ve ona benzer işlere işaret edilmektedir. Bu açıklamayı Abdullah b. Mesud ile el-Hasen yapmıştır.

Bu kabilden (yasağı) ihtiva eden buyruklardan birisi de Abdullah b. Me-sud'dan rivayet edilen şu sahih hadistir: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu:

Âlâh, dövme yapan kadına da, yaptıran kadına da (yüzünden) tüylerini alana da aldırana da, güzelleşmek için dişlerim törpüleyen ve Allah'ın hilkatini değiştiren

kadınlara lanet etmiştir." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.^[255] Bu hadis, tamamıyla yüce Allah'ın izniyle el-Haşr Sûresi'nde (59/7, âyet, 8. başlıkta) gelecektir,

Eşm (dövme) ellerde olur. Bu da kadının elinin arka tarafına ve bilek bölümüne iğne batırılıp sonra sürme yahutta yakılmış yağ isı ile doldurulmasıdır. Daha sonra bu yeşil bir renk alın Fiilin kullanılışı (Kadın) dövme yaptırdı, yaptırır, dövme yaptırmak şeklindedir. Dövme yaptıran kadına "vasime", kendisine dövme yapılan ve yapılmasını isteyen kadına da "müstevşime" denilir. Bu açıklamaları el-Herevi yapmıştır.

İbnü'l-Arabî der ki: Sicilya ve Afrikalı erkekler de dövme yaptırırlar. Bundan kasıt ise her birisinin yetişkinlik çağında erkekliğine delalet etmesidir.

Kadı İyad der ki: -Müslüman ravilerinden birisi olan el-HerevFnin rivayetinde "Dövme yapan ve yaptıran kadın" ibaresi yerine, "mim" harfi ile değil de "ye" harfi ile şeklinde varid olmuştur ki, bu da süslenmek demek olan "el-Veşy'den gelmektedir. Bu kelime İse, asıl itibarıyla kumaşı iki renkli dokumaktır. Öküzün, eğer yüz ve ayaklarında siyahlık varsa ona, denilir. Buna göre anlamı, kadının yüzündeki tüylerin alınmasını, dişlerinin törpülenip aralarının açılmasını işaret etmesini söylemesi demektir.

Yüzlerindeki tüyleri aldırınlar anlamına gelen "(el-mutenammisat)" kelimesi, mutenammisa kelimesinin çoğulu olup, yüzünden tüyleri minmâs (cımbız) denilen alet ile alan kadın demektir. Minnlâs İse tüyleri kopartan, söken alet demektir. Bunu yapan kadına da nâmisa denilir.

İbnü'l-Arabî der ki; Mısır halkı, etek tüylerini de yolarlar. Bu da bu kabildendir. (Yasaklanmış olan türdendir). Çünkü, sünnet olan eteği tıraş etmek, koltuk altlarını ise yolmadır. Fercin tüylerinin yolunması İsef ferici gevşetir ve ona eziyet verir. Oadaki faydaların bir çoğunu da ortadan kaldırır.

Dişlerinin arasını ayıranlar {el-mütefellicât) kelimesi Eise, müteiellice'nin çoğuludur. Dişlerini birbirinden ayırma işini yapan kadın demektir. Bu işi, dişleri birbirine hilkatinden sık olan kadın, suni olarak yapar ve dişlerini birbirinden ayırmış gibi gösterir

Müslim'den başkasında {bu kelime yerine kelimesi geçmektedir ki, bu da nin çoğuludur Bu da dişlerini törpüleyen demektir. Bu da, gençlerin dişlerinde görülen aralığı yapan kadına verilen ad olup, bunu yaşlı kadınlar genç kadınlara benzemek kastıyla yaparlar.

Bütün bu işlerin hadis-i şerifler lanetlik iş olduğuna işaret etmekte ve bunların büyük günahlardan olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu fiillerin yasaklanması sebebini teşkil eden hikmetin (mananın) ne olduğu

hususunda farklı görüşler vardır. Bu işlerin tedlis (çirkinlikleri örtüp saklama) türünden olduğu için haram kılındığı söylendiği gibir İbn Mes'ud'un dediği şekilde yüce Allah'ın hilkatini değiştirmek türünden olduğu için yasaklandığı da söylenmiştir. Daha sahih olan da budur. Aynı zamanda bu görüş, birinci hususu da kapsamına alır.

Diğer taraftan şöyle denilmiştir: Bu yasaklar, kalıcı olanlar hakkında söz-konusudur. Çünkü bunlar yüce Allah'ın hilkatini değiştirmek kabı Ündendir. Sürme ve kadının kendileriyle süslendiği ve kalıcı olmayan şeylere gelince bunu, Mâlik olsun başkaları olsun, ilim adamları caiz görür. Böyle bir işi Mâlik, erkekler için mekruh görmektedir. Yine Mâlik, kadının ellerini kına ile süslemesini caiz görmüştür. Hz. Ömer'den ise böyle birşeyi reddettiği ve: Kadın, ya ellerinin tamamını kınalasın yahutta bu işi terketsin, dediği rivayet edilmiş olmakla birlikte, Mâlik, Hz. Ömer'den böyle bir rivayetin geldiğini kabul etmez. Ve ona göre kadın, ellerini kınalamayı terk etmemelidir. Çünkü Peygamber (sav) ellerine kına yakmayan bir kadın görünce şöyle buyurmuş: "Sizden herhangi bir kadın, elini erkek eliymiş gibi bırakmasın." Bunun üzerine bu kadın ölünceye kadar doksan yaşını aşmış olduğu halde ellerine kına yakmayı sürdürdü. [\[256\]](#)

Kadı lyad der ki: Hadis-i şerifte kınanın karart il masına dair yasak varid olmuştur. Bunu el-Mesabib sahibi (el-Beğavi) zikretmiş olmakla birlikte kadın, süslenmekten atıl (uzak) kalmamalıdır. Onun boynunda bir dizi boncuktan bir gerdanlık bulunmalıdır. Çünkü Peygamber (sav)'in Hz. Aişe (r.anha)'ye şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Boynuna bir şey takmamazlık etmemelisin. Ya bir ip veya ince kesilmiş deriden birşey bulunsun," Enes der ki: Namazda kadının boynuna velevki ince kesilmiş bir deri parçası olsun bir şey asması müstehabtır, Ebû Cafer et-Taberî der ki: İbn Mes'ud'un rivayet ettiği hadis-i şerifte, yüce Allah'ın kadını yaratmış olduğu şekilde fazla veya eksiklikle kocasına yada başkasına güzel görünmek arzusuyla herhangi bir değişiklik yapmasının caiz olmadığına delil vardır. Dişlerini ister birbirinden ayırsın veya onları tör-pülesin yahut fazladan bir dişi olup onu izale etsin, yada uzun dişleri bulunup onun uçlarını kesmiş olsun. (Hepsi caiz değildir). Aynı şekilde sakal, bıyık veya çene tüyleri -eğer bitecek olursa- tıraş etmesi caiz değildir Çünkü bütün bunlar Allah'ın hilkatini değiştirmektir.

(.Kadı) lyad der ki: Onun bu naklettiklerine göre, eğer bir kimsenin doğuştan fazladan bir parmağı veya fazladan bir organı varsa onu kestirmesi veya aldırması caiz değildir. Çünkü bu da yüce Allah'ın hilkatini değiştirmek kabil indendir. Şu kadar varki, eğer bu fazlalıklarda ona acı ve rahatsızlık veren bir taraf varsa, Ebû Cafer'e (et-Taberî'ye) ve başkalarına göre de bunları aldırmakta

bir mahzur yoktur. [\[257\]](#)

8. Saça Saç Ekletmek:

Yine Müslim,'in rivayet ettiği Peygamber (sav)'m: "Allah, saç ekleyene de saçına saç ekletene de, dövme yapana da yaptırana da lanet etmiştir" [\[258\]](#) hadisi de bu kabildendir. Bununla Peygamber (sav) kadının saçına saç eklemesini yasaklamaktadır. Bu ise, saçım çoğaltacak şekilde saçına başka saç ilave etmektir Vasile (saç ekleyen), bu işi yapandır Mustavsile ise, kendisine bu işi yapması için'başkasını çağıran, başkasından bunu isteyendir.

Yine Müslim, Hz. Cabir'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav) kadının, saçına herhangi bir şey eklemesini yasaklamıştır. [\[259\]](#)

Hz. Ebu Bekir'in kızı Esmâ'dan da şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bir kadın Peygamber (sav)'ın yanına gelerek şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasulü, henüz yeni gelin bir kızım var. Kızamık çıkardı, bundan dolayı saçları döküldükçe döküldü. Ben, saçına saç ekleyeyim mi? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah, saç ekleyene de ekletene de lanet etmiştir." [\[260\]](#)

İşte bütün bunlar saç eklemenin haramkğı hususunda açık birer nasür. Ve Mâlik ile ilim adamlarından bir topluluk da bu görüştedir. Bunlar saça, yün olsun bez olsun ve bundan başka herhangi bir şey olsun, bir şeyler eklemeyi yasak görmüşlerdir. Çünkü bütün bunlar da saça birşeyler eklemek anlamındadır. İstisna olarak el-Leys b. Sa'd, saça yün, bez ve saç olmayan birşeyler eklemeyi caiz kabul etmektedir. Bu ise, Zahirî mezhebine mensub ilim adamlarının görüşlerine daha yakındır.

Başkaları, başın üzerine saç koymayı mubah kabul etmiş ve şöyle demiştir: Yasak, özel olarak saç ekleme hakkında varid olmuştur. Böyle bir açıklama ise, katıksız bir Zahirîliktir ve anlamdan yüz çevirmektir.

Bazıları -da oldukça şaz bir görüş ileri sürerek, mutlak olarak saç eklemeyi caiz görürler. Bu ise, hadislerce reddedilen ve kafi olarak batıl olan bir görüşdür. Aişe (r. anhaVdan bu görüş rivayet edilmekle birlikte sahih değildir. İbn Sîrîn'den, bir adamın kendisine şöyle sorduğu rivayet edilmiş: Benim annem, kadınların saçlarını tarıyordu. Ne dersin onun malından yiyebilir miyim? İbn Şîrîn: Eğer kadınların saçlarına saç ekliyor idiyse yiyemezsin, cevabını vermiş. Bununla birlikte süslenmek ve güzel görünmek kastı ile, renkli ipek iplikler ile saç bağlamak bu yasağın kapsamına girmez. Doğrusunu en iyi bilen Allatılır. [\[261\]](#)

9- Varlıkların Yaratılış Hikmetinden Başka Şekillerde Değerlendirilmesi de Allah'ın Yarattıklarını Değiştirmektir:

Bir kesim şöyle demiştir: Allah'ın yarattığını değiştirmekten kasıt şudur: Yüce Allah, güneşi, ayı, taşları, ateşi ve diğer mahlukatı onlarla faydalanılsın ve onlardan ibret alınsın diye yaratmıştır. Ancak kâfirler, bunları tapınılan ilahlar olarak değerlendirmekle Allah'ın yarattığını değiştirmiş oldular.

ez-Zeccac der ki: Şanı yüce Allah, davaları sırtlarına binilsin, etleri yenilsin diye yarattığı halde onlar bu davaları kendilerine haram kıldılar. Güneşi, ayı ve taşları ise insanların emrine yarattığı halde, onlar bunları tapındıkları ilahlara dönüştürdüler. Böylelikle Allah'ın yarattığını değiştirmiş oldular.

Tefsir alimlerinden Mücahid, ed-Dahhak, Said b. Cübeyr ve Katade gibi bir topluluk da bu görüşü ifade etmişlerdir. Aynı zamanda İbn Abbas'tan: ^Onlara Allah'ın yarattığını değiştirmelerle emredeceğin" buyruğunu, Allah'ın dinini değiştirmelerini emredeceğim diye açıkladığı da rivayet edilmiştir- en-Nehaî de böyle açıklamıştır.

Taberî de bu görüşü tercih ederek şöyle dernektedir: Bu buyruğun anlamı böyle olduğuna göre, yüce Allah'ın yasaklamış olduğu burmak, dövme yaptırmak ve buna benzer her tür masiyet iş, bunun kapsamına girer. Çünkü şeytan bütün masiyetleri işlemeye çağırır. Yani, Allah'ın dininde Allah'ın yarattığını mutlaka değiştirmelerini emredeceğim, anlamına gelir.

Yine Mücahid: "Ve yine onlara, Allah'ın yarattığını değiştirmelerini emredeceğim" buyruğunu, Allah'ın insanları üzerinde yaratmış olduğu fitratı değiştirmelerini emredeceğim diye açıklamıştır, Yani, insanlar İslam fitratı üzere doğmuşlardır. Şeytan ise, bu fitratı değiştirmelerini emr etmiştir. İşte Hz. Peygamber'in: "Her doğan (İslam) fitratı üzere doğar. Sonra onun anne ve babası onu yahudi, hristiyan veya mecusi yaparlar" [\[262\]](#) buyruğunun anlamı budur. Buna göre, burada sözü edilen: "Allah'ın yaratmasının anlamı, yüce Allah'ın: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim (diye sorunca) onlar: Evet Rabbinizsin dediler" (el-A'raf, 7/172) buyruğunda işaret ettiği ruhlarını zerreler halinde yarattığı günde onlarda var etmiş olduğu kendisine iman etmek fitratını değiştirmek anlamına gelir.

İbnü'l-Arabî der ki: Tavus'dan rivayet edildiğine göre o, siyah bir kadının beyaz bir erkekle, beyaz bir kadının siyah bir erkekle nikahlarını asında hazır bulunmaz ve böyle bir iş yapmak, yüce Allah'ın: "Onlara Allah'ın yarattığını değiştirmelerini emredeceğim" demek kabtındendir dermiş. Kadı (İbnü'l-Arabî) der ki: Lafız her ne kadar bu anlama gelme ihtimalini taşıyorsa da bizzat

Peygamber (sav)'ın azadlısı beyaz olan Zeyd'i, Habeşistanlı ve Üsa-me'nin annesi (siyahı) Bereke [263] ile evlendirmesi şeklindeki uygulamasıyla tahsis edilir. Üsame'nin kendisi de beyaz bir babadan siyah birisi idi. Bu ise, bütün ilmine rağmen Tavus'a gizli kalmış bir noktadır.

Derim ki: Yine Hz. Peygamber, siyah olan Üsame ile Kureyg'li ve beyaz tenli olan Kays kızı Fatıma'yı evi endi rmiştir. Abdurrahman b. Avf in kızkardeşi Zühriyye de Hz. Bilal'in nikahı altındaydı. Bu da bu genel hükmü tahsis etmektedir. Ve bu husus da ona (yani Tavusa, eğer metindeki gibi tesniye zamirine göre tercüme edilirse) Tavusa ve İbnü'l-Arabî'ye gizli kalmıştır.

Yüce Allah'ın: Kim Allah'ı bırakır da şeytani veli edinirse" yani, kim Allah'ın emrini bırakıp şeytana itaat ederse, "şüphesiz o apaçık bir zarara uğramış demektir." Yani, şeytana Allah'ın hakkı olan bir şeyi vermek ve şeytan dolayısıyla Allah'a itaati terk etmek suretiyle kendisini zarara sokmuş ve aldatmış olur, [264]

120. Onlara vaadlerde bulunur, olmayacak kuruntulara düşürür. Oysa şeytan, kendilerine aldatmaktan başka bir vaadde bulunmaz*

121. İşte onların barınakları cehennemdir. Oradan kaçacak bir yer de bulamayacaklardır.

122. İman edip salih amel işleyenlere gelince, biz onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Orada ebedi kalıcıdırlar. Bu, Allah'ın dosdoğru bir va'didir. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?

Yüce Allah'ın: "Onlara vaadlerde bulunur" buyruğunun anlamı şudur: O, kendine ait batılları mal, mevki ve başkanlık gibi aslı astan olmadık şeyleri, öldükten sonra diriliş, kötülüklerin cezalandırılması gibi şeylerin olmadıklarını ya'deder. Hayır yollarda infakta bulunmasınlar diye fakirlik vehmi ile ondan korkutur, "Olmayacak kuruntulara düşürür" buyruğunun anlamı da bu kabildendir. "Oysa şeytan kendilerine aldatmaktan başka bir vaadde bulunmaz." Onlara vaadi sadece bir aldatmacadır,

İbni Arafе der ki: Aldatma (el-ğumr); zahiren sevebilecek, bir tarafını gördüğün, gerçekte ise batını ile hoşlanılmayan veya bünmiyen şey demektir. Şeytana da "Garur" denilir. Çünkü o, insanı nefsin sevdiklerini yapmaya iter.

Halbuki bunun arkasında kötülük vardır.

"İşte onların" buyruğu mübtedâ'dır. "Barınakları" ise, ikinci bir mübte-dâ'dır. "Cehennemdir" ise, ikincisinin haberidir. Cümle bütünüyle ise, (Ya-nit ikinci mübtedâ ile onun haberi) birinci mübtedâ'nın haberidir,

Kaçacak bir yer," sığınacak bir yer demektir. Bunun fiili ise şeklinde gelir. "Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir" buyruğu mübtedâ ve haberdır Söz" kelimesinin mansub oluşu, beyan (temyiz) olmak üzere geldiğin-dendir. Aynı anlamda (söz) dır. Yani, Allah'tan daha doğru sözlü hiç kimse yoktur. Bu âyet-i kerimelerin ihtiva ettikleri anlamlara dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamd olsun. [265]

123. İş, ne sizin kuruntularınıza, ne de Kitap ehlinin kuruntularına kalmıştır. Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür. Ve kendisine Allah'tan başka ne bir dost (veli) bulabilir, ne de bir yardımcı.

Yüce Allah'ın: "İş ne sizin kuruntularınıza, ne de kitap ehlinin kuruntularına kalmıştır" buyruğunda, Ebû Cafer el-Mede-nî, kuruntu anlamına gelen kelimesini her iki yerde de "ye" harfini şed-desiz olarak okumuştur.

Bu buyruğun nüzulü ile ilgili yapılan rivayetlerin en güzeli, et-Hakem b. Ebâ'nın İkrime'den, onun da İbn Abbas'tan yaptığı şu rivayettir: İbn Abbas dedi ki: Yahudilerle hristiyanlar, cennete bizden olandan başkası girmeyecektir dediler. Kureyşliler ise: Biz, öldükten sonra diriltilmeyeceğiz, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: "İş, ne sizin kuruntularınıza, ne de kitap ehlinin kuruntularına kalmıştır" buyruğunu indirdi.

Katade ve es-Süddî der ki: Mü'minlerle Kitap ehli birbirlerine karşı övünmeye koyuldular. Kitap ehli: Peygamberimiz sizin peygamberinizden öncedir. Kitabımız kitabınızdan öncedir, Ve biz sizden daha çok Allah'a yakınız, dediler. Mü'minler İse: Peygamberimiz peygamberlerin sonuncusudur. Kitabımız ise, diğer kitaplara karşı hakem mevkiindedir, dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

"Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür" buyruğundaki "kötü-tüknden kasıt, şirktir. el-Hasen, bu âyet-i kerime kâfirler hakkındadır dedikten sonra şu âyet-i kerimeyi okudu: "Zaten Biz çokça nankörlük eden (kâ-fır)lerden başkasını cezalandırır mıyız ki," (Sebe', 34/17) Yine ondan: "Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür" buyruğu hakkında şöyle dediği nakledilmiştir: Bu, yüce Allah'ın hakir düşmesini istediği kimseler hakkındadır. Üstün ve şerefli olmasını dilediği kimseler hakkında değildir. Yüce Allah, bir topluluğu söz konusu ederek şöyle buyurmuştur: "İşte bunlar, yaptıkları güzel amellerini kabul edip, kötülüklerinden vazgeçeğimiz kimse terdirler. Cennetlikler arasındadırlar. Bu, onların vaad olunageldikleri dosdoğru bir vaaddir." (el-Ahkaf, 46/16) ed-Dahlîâk der ki: Bu buyrukta kas-tolunanlar; yahudiler, hristiyanlar, mecustler ve arap

kâfirleridir.

Cumhur ise şöyle demektedir: âyetin lafzı umumidir. Kâfir de, mü'min de kötü amelinin karşılığını görür. Kafirin cezası cehennemdir. Çünkü küfrü kendisini helak etmiştir. Mü'min ise, dünyada çektiği-sıkıntılarla cezasını görür. Nitekim, Müslim Sahihinde Ebû Hureyre'cien şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Kim bir kötülük yaparsa, onun cezasını görür" âyeti nazil olunca, müslümanlar üzerinde büyük bir etki yaptı. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: 'İtidali kaybetmeyin, doğruluktan ayrılmayın. Şunu bilin ki, müslümanın karşı karşıya kaldığı her bir musibette -küçük sıkıntıları ve herhangi bir taratma batan bir diken de dahil olmak üzere- günahlarına bir keffaret vardır." [266]

et-Tirmizî el-Hakim de Nevâdiru't-Usûladlı eserinin 95. faslında şunu rivayet etmektedir: Bize, İbrahim b. el-Müstemir el-Hüzli anlattı dedi ki; Bize Ah-durrahman b, Süleym b. Hayyan Ebû Zeyd anlattı dedi ki: Babamı, babasından şunu zikrederken dinledim: Ben, Mekke'den Medine'ye kadar İbn Ömer ile yolculuk yaptım. Nafi'e dedi ki: Beni (yolumu) asılmışın yanından geçir-me -İbn ez-Zübeyr'i kast ediyor- (İbn Hayyan) dedi ki: Gece ortasında ansızın onun içinde bulunduğu hevdeci (İbn ez-Zübeyr'in asılı olduğu) kütüğüne gelip çarptı. İbn Ömer, kalkıp oturdu, gözlerini oğuşturduktan sonra şöyle dedi: Ey Hubeyb'in babası, sen şöyle şöyle bir kimse idin. Baban ez-Zübeyr'i andolsun şöyle derken dinlemiştim: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kim bir kötülük yaparsa, dünyada veya âhirette ona cezası verilir." Eğer bu onun karşılığı ise eh mesele yok. [267]

Tirmizî Ebû Abdullah der ki: Kur'an-ı Kerimde ise bunun özeti verilmekte ve yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür ve kendisine Allah'tan başka ne bir dost bulabilir ne de bir yardımcı." Böylelikle bunun kapsamına iyi de kötü de, düşman da dost da, mü'min de kâfir de girmektedir. Daha sonra Rasûlullah (sav) bu hadis-i şerifte her iki yerdeki ceza arasında fark gözeterek şöyle buyurmuştur: "Ya dünyada veya ahirette onun cezasını görür," Yani o kötülüğünün cezası her iki yerde bir arada ona verilmek. Nitekim, İbn Ömer de (bu hadiste) şöyle demiştir: Eğer bu, öbürünün karşılığında ise, eh mesele yok. Yani, İbn ez-Zübeyr, Allah'ın Hareminde çarpıştı ve orada çok büyük bir iş yaptı, Öyleki, Beytuliah yakıldı, mancınık ile Ha-cer-î esvede atış yapıldı, Hacer-i Esved parçalandı ve sonunda gümüş ile etrafı çerçevesi. İşte bu güne kadar bu durumdadır. Hatta Beytullah'm: Ah ah, diye iniltileri dahi işitildi. İşte İbn Ömer, onun bu yaptıklarını; daha sonra da onun öldürölüp asılmış olduğunu görünce, Rasûlullah (sav)'ın: "Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür" hadisini hatırladı, sonra da şöyle dedi: Eğer bu Öldürölme o yaptıktan karşılığında olursa mesele yok. Yani, sanki o kötülüğüne

karşılık olarak bu şekilde öldürölüp asılmakla cezalandırılmış gibidir, Allah'ın rahmeti üzerine ölsün. Daha sonra Rasûlullah (sav) bir başka hadis-i şerifinde her iki kesim arasında fark olduğunu belirtmektedir. Bize, babam -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- anlattı dedi ki: Bize, Ebû Nu-aym anlattı dedi ki; Bize, Muhammed b. Müslim, Yezid b. Abdullah b. Usa-me b. el-Hâd el-Leysi'den anlam dedi ki: Yüce Allah'ın; "Kim bir kötölük yaparsa onun cezasını görür" âyet-i nazil olunca, Ebu Bekir es-Sıddik (r.a) şöyle dedi: İşte bu bizden geriye bir eser bırakmayacak. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Ebu Bekir, mümin, kötölüğünün karşılığında dünyada ceza görür. Kâfir ise onun karşılığında Kıyamet gününde ceza görür." [268] Bize el-Câ-rûd anlattı dedi ki; Bize, Vekî\ Ebû Muaviye ve Abde, ismail b. Ebi Haüd'den naklederek anlattılar ki: İsmail b. Ebî Bekr b- Züheyr es-Sakafi'den şöyle dediğini nakleder: "Kim bir kötölük yaparsa onun cezasını görür" âyet-i kerimesi nazil olunca, Hz, Ebu Bekir şöyle dedi: Bu böyle ise Ey Allah'ın Ra-sulii kurtuluş nasıl mümkün olur? İşlemiş olduğumuz herşeyin eğer cezasını görürsek (biz ne yapabiliriz). Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Allah sana mağfîret buyursun Ey Ebu Bekir! Sen hiç yorulmuyor musun, hiç üzölmüyor musun, hiç sıkıntı ve mihnetle karşı karşıya kalmıyor musun?" Ebu Bekir, Bunlann hepsi oluyor deyince, Uz. Peygamber şöyle buyurdu: "İşte bu da kendisiyle cezalandırıldığınız şeylerdendir." Böylelikle Rasûlullah (sav) Kurran-ı Kerimde yüce Allah'ın; "Kim bir kötölük yaparsa onun cezasını görür" buyruğundaki mücmel ifadeyi açıklamış olmaktadır. [269]

Tirmizî de Ebu Bekir es-Sıddik (r.a)'dan rivayet ettiğine göre, bu âyet-i kerime nazil olunca Peygamber (sav) ona şöyle demiş: "Ey Ebu Bekir, sana ve mü'minlere gelince siz, dünya hayatında bunlarm cezasını görörsünüz. Öy-leki Allah'ın huzuruna günahsız olarak çıkmış olursunuz. Diğerleri ise, Kıyamet gününde onun cezasını görsünler diye bu yaptıkları kötölükler toplanır, bir araya getirilir." (Tirmizî) dedi ki: Bu, garip bir hadistir. İsnadı hakkında tenkidlerde bulunulmuştur. Musa b. Ubeyde ise, hadis hususunda zayıf diye nitelendirilmektedir. Onu, Yahya b. Said el-Kattân ile Ahmed b. Han-bel zayıf kabul etmişlerdir. Mevla b. Sîba' ise meçhul bir ravidir. Bununla birlikte bu hadis, Ebu Bekir (r.a)'dan başka yollardan da rivayet edilmiştir. Yine de sahih bir isinadi yoktur. Bu hususta Hz, Aişe'den de rivayet vardır. [270]

Derim ki: Bu hadisi, Kadı İsmail b. İshak da rivayet etmiştir, dedi ki: Bize, Süleyman b. Harb anlattı dedi ki: Bize, Hammad b. Seleme, Ali b. Ye-zid'den anlattı. Ali'nin annesinden naklettiğine göre, annesi Hz. Aişe'ye şu: İçinizdekini

açıktasınız da gizleseyiz de Allak onunla sizi hesaba çeker" (el-Bakara., 2/284) âyeti ile şu: "Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür" âyeti hakkında sordu. Hz. Âîşe şöyle dedi: Ben Rasûluilah (sav)'a buna dair soru sorduğumdan bu yana kimse bana (buna dair) soru sormadı. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Aişe bu, Allah'ın "kul ile" ona isabet eden humma, musibet, diken, hatta elbisesinin arasına sakladığı sonra da bulamadığı ve onu ariyayım derken elbiseleri arasında bulunduğu eşyasına varıncaya kadar gelen musibetler karşılığında onunla yaptığı bir alış verıştır. Tâ ti inü'nun, günahJarırtan, altın körükien&rek yabancı maddelerden kurtulduğu gibi öylece kurtuluncaya kadar. [271]

Bütün bu görüşlere göre "Değildir" (âyeti kerimenin mealinde geçen; "Kalmamıştır" ifadesinde olumsuz anlam) edatının ismi kendi içerisinde gizlidir. İfadenin takdiri de şöyle olur: Bu işlerden sizin temenni ettiğiniz şeyler olmaz. Aksine, kim bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir. Buyruğun anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Allah'ın sevap ve mükafat vermesi sizin temenni ve kuruntunuza göre olmaz. Zira, daha önceden: "İman edip salih amel işleyenlere gelince, Biz onları altından ırmaklar akan cennetlere koyacağız" buyruğu geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Ve kendisine Allah'tan başka ite bir dost bulabilir ne de bir yardımcı" buyruğunda kast edilenler ise müşriklerdir. Çünkü yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır:

"Muhakkak Biz, peygamberlerimize ve müzminlere dünya hayatında şahîdlerin ayağa kalkacakları günde yardım ederiz. " (el-Mu'min, 40/51)

Şöyle de denilmiştir: "Kim bir kötülük yaparsa onun cezasını görür" tev-be etmesi hali bundan müstesnadır.

Cemaatin kıraati Kendisine... ne bulabilir" şeklinde sakın olarak; Onun cezasını görür" buyruğuna atf edilerek cezm ile okunmuştur. İbn Bekkâr ise, İbn Amir'den yeni bir cümle başı olarak "dal" harfini ötreli olarak okumuştur.

Eğer âyet-i kerime kâfirler hakkında kabul edilecek olursa anlamı: Yarın onun (kâfirin) bir dostu da olmayacaktır, bir yardımcısı da., demek olur. Şayet mü'rnin hakkında kabul edilecek olursa, o takdirde onun Allah'tan başka bir dostu da yoktur, bir yardımcısı da anlamına gelir. [272]

124. Erkek veya kadın, her kîm mü'min olarak salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve kendilerine hurma çekirdeğinin çukura kadar zulmedilmez.

Burada iman şartı koşulmuştur. Çünkü müşrikler Kabe'ye hizmet edişle-rini, hacılara yemek yedirişlerini, misafirlere ikram edişlerini, Kitap ehli ise; önceliklerini ve bir de: Biz Allah'ın oğullarıyız ve sevdikleriyiz, demelerini ileri

sürmüşlerdi. Yüce Allah ise, güzel amellerin imansız kabul olunmayacağıı beyan etmektedir.

Cennete girerler" buyruğunu, şeyhan Ebû Amr ile İbn Kesir şeklinde meçhul bir fiil olarak (cennete girdirilirler, anlamında) diye "ya" harfini ötreli, hi" harfini de üstün olarak okumuşlardır. Diğerleri ise, "ya" harfini üstün, "hı" harfini de ötreli olarak okumuşlardır. Yani bunlar da amelleri sayesinde cennete girerler demektir. Nakîr kelimesine dair açıklama daha önceden (en-Nisâ, 4/53- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır ki, bu da hurma çekirdeğinin sırtındaki çukurcuk demektir. [\[273\]](#)

125. İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Ha-nıf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmiştir.

Yüce Allah: "İyilik yaparak kendisini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Hanıf dinine uyan kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir buyruğunda İslam dinini sair dinlerden üstün kılmakta, tutmaktadır.

"Kendisini Allah'a teslim eden" buyruğunun anlamı ise, dinini Allah'a halis kılan, O'na itaat ederek boyun eğen, ibadetini O'na yapan demektir. İbn Abbas der ki: Yüce Allah, bununla Ebu Bekir es-Sıddık (ra)'ı kastetmektedir, (ki) kelimesi beyan (temyiz) olarak nasb edilmiştir.

İyilik yaparak" kelimesi ise, hal mevkiinde mübteda ve haberdır. Yani, irtuvahhid oîarak demektir. O halde Kitap ehli bunun kapsamına giremez. Çünkü onlar Muhammed (sav)'a imanı terk etmişlerdir.

(İbrahim'in milleti, terkiindeki) Millet kelimesi din demektir. Hanîf ise müslüman demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/135. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Allah, İbrahim'i dost edinmiştir" buyruğuna gelince, Sa'leb der ki: Dost'a (halîD bu adın veriliş sebebi, onun sevgisinin kalbin arasına sızıp yerleşmesi ve doldurmadığı en ufak bir gedik bırakmamasından dolayıdır. Daha sonra da Beşşâr'ın şu beyitini nakletmektedir:

"Ruhum benim her tarafıma girdiği gibi gen de öylece girip yerleştin. İşte bundan dolayıdır ki, halîl'e halîl adı verilmiştir."

Halil kelimesi, fail anlamını veren fail veznindeki bir kelimedir. Alîm kelimesinin Âlim anlamında oîduğu gibi. Bir görüşe göre de bu, habîb kelimesinin mahbûb (sevilen, sevgili) anlamına geldiği gibidir; bu da rneful anlamında (candan sevilen dost) demektir.

Hız. İbrahim, hem yüce Allah'ı sevdi, hem de Allah tarafından sevilendi. Şöyle de denilmiştir: Halîl kelimesinde özel dost edinme anlamı vardır. Aziz ve celil Allah, bizlere Hz. İbrahim'i kendi döneminde risalet görevi için özel olarak seçtiğini bildirmektedir. en-Nehhas bu görüşü tercih eder ve şöyle der: Buna delil de Peygamber (say)'ır şü buyruğudur: "Allah sizin bu arkadaşınızı da halîl edinmiştir." [274] Bununla kendisim kast etmektedir.

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Eğer ben bir halîl edinecek olsaydım, hiç şüphesiz Ebu Bekir'i halı! edinirdim." [275] Yani şayet ben, herhangi bir kimseye özel olarak bir şeyi tahsis etmiş olsaydım, elbetteki Ebu Bekir'e tahsis ederdim. İşte bu da Peygamber (sav)'ın ashabından bazılarına özel olarak dinden bazı hususları bildirmiş olduğunu iddia edenlerin görüşlerini reddetmektedir.

Şöyle de denilmiştir; Halil muhtaç olan demektir Buna göre, Allah'ın ha-olan İbrahim, yani yüce Allah'a ihtiyacı bulunan demektir. Bu anlamıyla bu kelime sanki, durumu iyi olmayan birisi kast edilmiş gibi olar. Züheyr ise, Herim b. Sinan'ı överken şunları söylemektedir:

"Bir kıtlık gününde bir fakir (halîl) ona gelecek olursa

Der ki: Malım gaip değildir (işte malım) ve alıkonulmuş da değildir."

eğ~Zeccâc der ki: Halil'in anlamı sevgisinde hâle bulunmayan kimse demektir O bakımdan Hz. İbrahim'e Allah'ın kendisini tam ve eksiksiz bir sevgiyle sevip seçmiş olması dolayısıyla "halîlullah" adı verilmiş olabilir. Yine yüce Allah'a ihtiyacı ve fakirliği dolayısıyla da "halîlullah" adı verilmiş olması da mümkündür. Hz. İbrahim, fakirlik ve ihtiyacını bu hususta tam bir İhlâs ile Allah'tan başka kimseye açmamıştır. İhtilal zaten fakirlik demektir.

Rivayet olunduğuna göre, mancınık ile ateşe atılırken havada bulunduğu sırada Hz, Cebrail yanına gelip: Bir ihtiyacın var mı; diye sormuş, o da: Senden bir ihtiyacım yok, demişti. Buna göre yüce Allah'ın Hz. İbrahîmi halîl edinmesi, ona yardımcı olması demektir.

Şöyle de denilmiştir: Hz. İbrahim'e bu ismin verilış sebebi şudur:

Mısır'da -Musul'da da denilmiştir- bulunan bir arkadaşına (halîline) ondan yiyecek almak üzere gitmişti. Ancak arkadaşını bulamayınca götürdüğü çuvallarını kum doldurup ailesine geri döndü. Torbalan koyup uyudu. Ailesi torbayı açınca içinde un olduğunu gördü. Ondan kendisine yiyecek birşey-ler yaptılar. Kendisine takdim ettiklerinde: Bunu nereden buldunuz diye sorunca, aile halkı: Mısır'lı arkadaşının yanından getirdiklerinden yaptık, dediler. Bu sefer Hz. İbrahim: O, benim halîlimin nezdindendir dedi. Bununla yüce Allah'ı kastetti- İşte böylece ona "Halîlullah" adı verilmiş oldu-

Yine denildiğine göre, Hz. İbrahim, kâfirlerin elebaşlarını konuk etmiş,

kendilerine birtakım hediyeler vermiş, onlara ihsanda bulunmuştu.

Ona: İhtiyacın nedir diye sormuşlar, o da şöyle demişti: Bir defa secde etmenize ihtiyacım var. Bunun üzerine onlar secde ettiler, o da yüce Allah'a şöylece dua etti;

Allahım gerçekten ben imkânım olan bir işi yaptım. Allah'ım Sen de ehil olduğun Sana layık olan işleri yap. Yüce Allah, bunun üzerine onlara İslam'a girme tevfikini ihsan etti. Bundan dolayı da Allah onu halîl edindi.

Yine denildiğine göre, melekler Ademoğullan kılığında onun yanına girip de o da, semiz bir buzağıyı önlerine getirince ondan yemediler ve şöyle dediler: Biz bedelsiz bir şey yemeyiz, O da bedelini ödeyerek yeyiniz, dedi onlar. Bu sefer: Bunun bedeli nedir, deyince Hz. İbrahim şöyle dedi: Başında bismillah diyeceksiniz, sonunda da elhamdülillah. Bu sefer kendi aralarında şöyle dediler: Gerçekten Allah'ın bunu halîl edinmesi yaraşır. Allah da onu halîl edindi.

Cabir b, Abdullah Rasûlullah {sav)ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Allah, İbrahim'i yemek yedirdiği, selamı yaygınlaştırdığı, insanlar uykudayken geceleyin namaz kıldığı için halîl edinmiştir." [276]

Abdullah b, Amr b- el-As da Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Ey Cebrail, Allah neden İbrahimi halîl edindi?" Hz. Cebrail dedi ki: Yemek yedirdiği için Ey Muhammed. [277]

Yine denildiğine göre halîl, Allah için dost edinen ve Allah için düşmanlık edendir. İnsanlar arasındaki hullet (halîllik) ise, dostluk, arkadaşlık demektir. Bu kelime sırların dostlar arasında kalması anlamına gelen;'den türetilmiştir.

Yine denildiğine göre bu kelime; den gelmektedir. Her bir halîl, arkadaşının hailesini (ihtiyacını) kapattığından dolayı halîl adı verilmiştir,

Ebû Davud'un Musannef inde Ebû Hureyre'den Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Kişi arkadaşının dini üzeredir. O bakımdan her biriniz kiminle arkadaşlık ettiğine dikkat etsin." [278]

Şu beyiti söyleyen ne güzel söylemiş:

"Dostluğu Allah, için olmayanın

Dostu ondan, yana her zaman tehlike ile karşı karşıyadır.

Bir diğeri şöyle demektedir:

"Eğer sen candan bir dost edinmediysen

Her bir kardeşin kardeşliğine asla güvenme

Aralarından seçim yapman istenirse sen yapış:

Aralarından akıl sahibi ve haya sahibi olanlarına;

Çünkü hiç şüphesiz faziletler birbirleriyle boy ölçüşecek olursa

Akıl denğı asla bulunmaz."

Hassan b. Sabit (r.a) da şöyle demiştir:

"Yiğit adamın dostu pek çok olur

Fakat sıkıntılı zamanlarda onlar pek azdır

Kardeşlik yaptığın kimsenin dostluğu aldatmasın aeni

Bir musibet esnasında senin hiçbir dostun olmaz

Her bir kardeş: Ben vefakârım, der

Fakat söylediğini yapmaz bir türlü

Şerefli ve dindar candan bir dost dışında;

İşte böylesi dediğini gerçekten yapandır*[279]

126. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah her şeyi kuşatıcıdır.

"Göklerde re yerde ne varsa hepsi Allah'ındır." Yani hem mülkiyeti hem yaratması itibariyle. Anlamı da şudur: Allah, güzel itaaci dolayısıyla îb-rahimi halîl edinmiştir. Yoksa, onu halîl edinmeye ihtiyacı dolayısıyla, yahut da bununla mülkünü artırması ya da desteğini alması kastıyla onu dost edinmiş değildir Göklerde ve yerde bulunan her şey O'nun iken nasıl böyle bir şey söz konusu olabilir? Olsa olsa yüce Allah emirlerîne harfîyen uyması dolayısıyla Hz. İbrahim'e ikramda bulunmuştur.

"Allah her şeyi kuşatıcıdır." Yani, Onun ilmi bütün eşyayı kuşatmıştır. [280]

127. Kadınlar (in mirası) hakkında senden fetva isterler. De ki: "Onlara dair fetvayı size Allah veriyor: Kendileri için yazılmış olanı (haklarını) onlara vermediğiniz, bununla beraber kendilerini nikâh lamayı istediğiniz yetim kadınlar (öksüz kızlar) ile küçük çocuklar ve yetimler hakkında adaleti elden bırakmamanız hususunda Kitapta sîzlere okunup duran ayetler de (size bu konuda fetva veriyor). Hayır türünden ne yaparsanız, şüphesiz ki Allah onu çok iyi bilendir

Bu âyet-i kerime, ashabtan bir topluluğun miras ve başka hususlarda hanımların durumu ve onlara dair hükümler ile ilgili soru sormaları sebebiyle nazil olmuştur. Yüce Allah Peygamberine, onlara şöyle demesini emretmektedir: "Onlar hakkında size Allah fetvayı veriyor" yani soru sorduğunuz hususta size hükmünü açıklıyor.

Bu âyet-i kerime ile sûrenin baş taraflarında sözü edilen kadınların durumlarına tekrar dönülmektedir. Henüz bitmedikleri bir takım hükümler kalmıştı. O

bakımdan onlar bunlara bazı sorular sordular, kendilerine şöyle denildi: Şüphesiz ki Allah, onlar hakkında size fetva vermektedir. Eşheb, Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet eder: Peygamber (savTa soru sorulur, o da üzerine vahiy nazil oluncaya kadar cevap vermezdi İşte bu da yüce Allah'ın Kitabında yer almaktadır: Kadınlar hakkında senden fetva isterler. De ki Onlara dair fetvayı size Allah veriyor." Yine onun Kitabında şunlar da vardır: "Bir de sana yetimler hakkında soruyorlar..." (el-Bakara, 2/220); "Sana içki ve kumardan soruyorlar..." (el-Bakara, 2/219); "Sana dağlan soruyorlar..." (Tâ-Hâ, 20/105)

Yüce Allah'ın: (Sizlere) okunup duran..." buyruğunda yer alan edatı ref mahallinde olup, yüce Allah'ın ismine atf edilmiştir. Yani: Kur'an da kadınlar hakkında size fetva vermektedir. Bu, yüce Allah'ın: "Size helal olan kadınlardan... nikahlayınız" (en-Nisa, 4/3) buyruğudur ki, daha önce buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: Kendilerini nikahlamayı istediğiniz" buyruğu kendilerini nikahlamayı arzulamadığınız, demektir. Burda edatı hazf edilmiştir. Burda "kendilerini nikahlamayı istediğiniz" anlamına gelecek şekilde edatının hazf edildiği de söylenmiştir.

Said b. Cübeyr ile Mücahid der ki; Malı çok ise onu nikahlamayı isterdi. Hz. Aişe'nin nvâyet ettiği hadis İse; istememek anlamını veren edatın hazfî görüşünü pekiştirmektedir. Çünkü, Hz. Aişenin rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: Yani sizden herhangi bîr kimse himayesinde bulunup da malı da az, güzelHği de az bir yetim kızı nikahlamak istemediği gibi, kendilerini nikahlamak istemediğiniz kadınlar.,. Sözü geçen bu hadis ise bu sûrenin baş taraflarında (3-âyetin tefsirinin başında) geçmiş bulunmaktadır. [\[281\]](#)

128. Şayet bir kadın kocasının (kendisinden) yüz çevirmesinden yahut uzaklaşmasından korkarsa, barış yolu ile aralarını düzeltmelerinde kendileri için bir vebal yoktur. Barış daha hayırlıdır. Zaten nefislerde bir cimrilik vardır. Eğer iyi geçinir ve sakınırsanız, şüphe yok ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız;

1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Kıraat Farkları:

Yüce Allah'ın: "Şayet bir kadın..." buyruğu, daha sonra gelen fiilin tefsir ettiği mahzuf bir fiil takdiri ile merfu'dur. "Korkarsa" öyle bir şey beklerse anlamındadır. Buradaki "korfcarsa" fiilinin böyle birşey-den kesinlikle emin

olursa anlamında olduğunu söyleyenlerin sözü hatalıdır. ez-Zeccâc der ki: Buyruğun anlamı şudur: Şayet bir kadın kocasının uzaklaşmasının devam etmesinden korkarsa şeklindedir. en-Nehhas der kî: Âyet-i kerime de geçen aüşûz {korkmak} ile i'rad (yüz çevirmek) arasındaki fark şudur: Nüşûz, buradan uzaklaşmak, i'rad ise, onunla konuşmaması ve onu-nula sohbet etmemesi demektir.

Âyet-İ kerime, Şevde bint Zem'a sebebiyle nazii olmuştur. Tirmizî'nin rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Hz. Şevde Rasûlullah (sav)'ın kendisini boşayacağından korktu ve bu sebeple şöyle dedi: Beni boşama, nikâhın altında tut ve bana ayırdığın gününü Âişe'ye ver. Hz. Peygamber de böyle yapınca bunun üzerine: "... Barış yoluyla araların* düzeltmelerinde kendileri için bir vebal yoktur. Barış daha hayırlıdır." O sebepten aralarında sulh ile kabul ettikleri-herhangi bir şey caizdir. (Tirmizî) dedi ki: Bu, hasen garip bir hadistir.

[282]

tbn üyeyne, ez-Zührî'den o, Said b. el-Müseyyeb'den rivayet ettiğine göre, Muhammed b. Mesleme'niri kızı Havle, Rafîl b. Hadîc'in nikâhı altında idi. Yaşlılığından veya başka bir durumdan kaynaklanan bir hususundan hoşlanmadı. Onu boşamak istedi. Hanımı: Beni boşama ve bana istediğin gibi pay ayır dedi. Bu şekilde sünnet cereyan etti ve: "Şayet bir kadın kocasının uzaklaşmasından yahut yüz çevirmesinden korkarsa" âyeti nazil oldu. [283] Bûhârî'nin de Âişe (r.anhâ)'dan rivayet ettiğine göre "Şayet bir kadın kocasının uzaklaşmasından yahut yüz çevirmesinden korkarsa" âyeti hak-k'ıncla o şöyle demiş; (Âyet-i kerime) yanında fazla sevmediği, fazla düşüp kalkmadığı, bir hanımı bulunup da ondan ayrılmak İsteyen, buna karşılık hanımının da kendisine: Benim hakkımda (bana istediğin gibi pay ayırmanı) sana helal ediyorum, demesi üzerine bu âyeM kerime nazil olmuştur. [284]

Düzeltilmelerinde" buyruğu, genel olarak "barışmalarında" anlamında; diye okunmuştur.

Kûfelilerin çoğunluğu, bunu şeklinde okumuşlardır. el-Cahderi ye Osman el-Betti Cuilâ; diye okumuştur. Anlamı ise; Barışmalarında, şeklinde olup daha sanra"tı" harfî "sad" harfine idğam edilmiştir. [285]

2. Kadının Kendi İsteğiyle Haklarından Feragat Etmesi:

Bu âyet-i kerimedeki fikhî inceliklerden birisi de, koca, kadının gençliğinin geçip gitmesinden ve yaşlanmasından sonra onun yerine bir başka kadın ile

evlenmemesi gerektiği görüşünde bulunan kaba cahillerin kanaatlerini red etmesidir. İbn Ebi Muleyke der ki: Şevde bint Zem'a'nın yaşı ilerleyince Peygamber (sav) onu boşamak istedi. Ancak of Hz. Peygamber ile birlikte kalmayı tercih edip, ona: Beni nikahın altında tut ve bana ayırdığın gününü Âişe'ye tahsis et, dedi. Hz. Peygamber de böyle yaptı. Hz. Şevde de onun hanımlarından birisi olduğu halde vefat etti.

Derim ki: Muhammed b. Mesleme'nin kızı da böyle yapmıştı. Mâlik, İbn Şihab'dan, o, Rafi' b. Hadîc'den rivayet ettiğine göre Rafi", ensardan olan Muhamraed b. Mesleme'nin kızı ile evlendi. Yaşlanıncaya kadar Rafi'in nikahı altında kaldı. Daha sonra onun üzerine genç birisi ile evlendi. Genç hanımını ona tercih etti, Muhammed b. Mesleme'nin kızı kendisini boşamasını istedi, Rafi' de onu bir talak ile boşadı. Sonra ona iddet süresini tamdı. İdde-ti biteceği vakte yakın ona ricat etti (döndü). Tekrar genç kadını ona tercih etti. Kadın yine ondan kendisini boşamasını istedi. O da onu bir talak ile bir daha boşadı. Yine iddeti bitmeden ona ricat etti ve tekrar genç hanımı ona tercih edince yine ondan kendisini boşamasını istedi. Rafi' hanımına şöyle dedi: Nasıl istersen; geriye bir talak hakkımız kaldı. Arzu edersen gördüğün şekilde onu sana tercih edişime devam etmeme katlanır ve kalırsın; arzu edersen de senden ayrılırim. Bu sefer hanımı şöyle dedi: Hayır, onu bana tercih edecek olsan dahi kalayım. Bunun üzerine Rafi' de onu nikahı altında tutmaya devam etti. Rafi', hanımı kumasının kendisine tercih edilmesine rağmen yanında kalmayı tercih etmesi üzerine kendisinin vebal altında olduğu görüşüne katılmadı. Bunu, Ma'mer, ez-Zührî'den hem lafız, hem de manasıyla rivayet etti ve ayrıca şunu da ekledi: İşte: "Şayet bir kadın kocasının uzaklaşmasından yahut yüz çevirmesinden korkarsa, barış yoluyla aralarını düzeltenelerinde kendileri için bîr vebal yoktur. Barış daha hayırlıdır" âyetinin hakkında nazil olduğu sulh işte budur. [286]

Ebû Ömer b. Abdi'l-Berr der ki: Rivayette zikredilen: "Genç olanı ona tercih etti" ifadesi ile -Allahu alem- kalbiyle ona meyledişi ve ona karşı arzu ve şevk duyuşunu kast etmektedir. Yoksa yemek, giyecek ve yanında geceleme hususlarında ona tercih ettiğini kast etmemektedir. Rafi' gibi birisi hakkında böyle bir şeyin düşünülmemesi gerekir. Doğrusunu iyi bilen Allah'tır.

Ebu Bekr b. Ebi Şeybe der ki: Bize, Ebû'l- Alıvas Simâk b, Harb'dan, o, Ha-lid b, Arârâ'dan, o, AH b. Ebi Talib (r.a)'dan naklettiğine göre bir adam Hz. Ali'ye bu âyet-i kerime hakkında soru sormuş, o da şöyle demiş: Bu, bir kişinin yanında bir hanım olup da çirkinliği, fakirliği, yaşlılığı yada kötü huy-luluğu dolayısıyla gözü ondan uzaklaşır, buna karşılık hanımı da ondan ayrılmak istememesi durumu ile ilgili olarak nazil olmuştur. Böyle bir kadın, şayet mehrinin bir

kismından kocası lehine vazgeçecek olursa, onun bunu alması kocaya helal olur. Yine günlerinden bazısını ona bağışlayacak olursa bunda da bir vebal yoktur. ed-Dahhâk der ki: Eğer koca, önceki hanımından daha genç ve daha beğendiği birisiyle evlenecek olursa (önceki hanımın rızasıyla) hakkından bazı şeyleri eksiltmesinde bir sakınca yoktur. Mukatil b. Hayvan der ki: Burada kasıt, nikahı altında yaşlı bir kadın bulunup da üzerine genç bir kadın ile evlenen kocadır. Koca bu yaşlı hanımına: Bu genç kadına sana ayırdığım gece ve gündüz payından daha fazlasını vermem karşılığında sana malımdan bazı şeyler vermek istiyorum der, önceki kadın da aralarında anlaştıkları bu şeye razı olur (ise) mesele yok. Şayet kadın hakkını almaktan başka bir şeye razı olmazsa, bu sefer günlerini aralarında paylaşmak ve adil olmakla mükelleftir. [287]

3. Karı-Koca Arasındaki Çeşitli Barış Türleri:

İlim adanılan der ki: İşte bu buyrukta, böyle bir durumla karşılaşılması halinde bütün sulh çeşitlerinin mubah olduğuna delil vardır, ister koca kadının sabretmesine karşılık ona birşeyler versin, isterse kadın tercihi karşılığında kocasına birşeyler versin, isterse de kadına diğerine tercih etmek, bununla birlikte öncekini nikahı altında tutmak şeklinde olsun, yada bu sulh, herhangi bir şey vermeksizin tercihe katlanmak şeklinde olsun; bütün bu şekiller mubahtır. Hanımlardan birisinin vereceği bir şey karşılığında kendi günü hakkında diğerleriyle barış yapması da caizdir. Nitekim Peygamber (sav)"ın hanımları da böyle yapmıştı, Şöyle ki: Rasûlullah (sav.) Hz. Safiye'ye kızmıştı. Safiye Hz. Aişe'ye: Benim ile Rasûlullah (sav)'m arasını düzelt buna karşılık da ben sana günümü bağışlamış olayım.

Bunu, İbn Huveyzimendâd Ahkamu'l-Kur'an adlı eserinde Hz. Aişe'den rivayet etmektedir. Hz, Aişe dedi ki: Rasûlullah {sav) bir hususta Safiye'ye kızdı. Safiye bana şöyle dedi: Rasûlullah (sav)ın bana olan kızgınlığını giderip bana hoşnut olmasını sağlaman karşılığında sana günümü vermeme ne dersin? (Aişe) dedi ki: Zaferan ile boyanmış bende bulunan bir örtüyü üzerine su serptikten sonra giyindim. Daha sonra gidip Rasûlullah (sav)'ın yanına oturdum. Bana: "Benden uzak dur, bugün senin günün değildir" diyince, ben de şöyle dedim: Bu Allah'ın bir lütfudur. O, lütfunu dilediğine verir, deyip ona durumu anlattım. O da Safiye'den hoşnut oldu.

İşte bu rivayet de hanımlara karşı eşit muameleyi terk ederek birini diğerine üstün tutmanm, başkasının kendisine tercih edilmesini kabul edecek olanın izin ve rızasî ile olmadıkça caiz olmayacağını göstermektedir. [288]

4- Kıraat Farklarına Dair Açıklamalar ve Anlamı:

Kûfeliler Düzeltmeleri" şeklinde, diğerleri ise, Barış yapmalan," şeklinde, el-Calideri de: Barışmaları" şeklinde okumuştur. Bu kelimeyi; şeklinde okuyanların bu okuyuşu şöyle açıklanır: Arapça'da bilinen şu kî, bir topluluk arasında eğer bir anlaşmazlık varsa ve

bu anlaşmazlık düzeltilirse; Barıştılar" denilir

Buna karşılık; Düzelttiler" denilmez. Eğer, şeklinde kullanılırsa, bunun mastarı da; Islah etmek," düzeltmek olur. O bakımdan; Düzeltmeleri" şeklinde okuyanlar, bunun bir benzerini karşılıklı anlaşmazlık ve çekememezlik halinde de kullanmış olur.

Nitekim: Aralarını düzeltirse" (el-Bakara, 2/182} diye buyurulmuştur. Yüce Allah'ın: Barış yolu ilel' kelimesi bu kıraate göre meful olarak nasb edilmiş olur ve bu da vermek veriş,, anlamına gelen isminin; Verdimm" fiilinden kullanılması gibi isim olur. Buna göre Barış yaparak düzelttim" ibaresi, Bir işi düzelttim" demeye benzer. Aynı şekilde bu kelimeyi; Barışmaları" şeklinde okuyanların kıraatine göre de bu, mefuldur. Çünkü bu kip, burada mü-teaddi olarak gelmiştir. Bununla birlikte fazlalıklar) hazfedilmiş bir master olması ihtimali de vardır.

Barışılırsa" şeklinde okuyanların kıraatine göre ise bunun asli; şeklindedir. Daha sonra bu (te harfi "sad" harfinden sonra ince olduğundan) onun benzeri fakat sert harf olan "tı"ya değiştirilerek Ne dönüşür. Daha sonra da "ti" harfi "sad" harfine cjönüştürölerek "sad" harfi ona İdgam edilir. "Sad" harfindeki safır (ıslık) sesinin devamı dolayısıyla "tr"ya değiştirilmez. (Yani, buna bağlı olarak "ti" harfi de "sad" harfine dönüştürölür). [\[289\]](#)

5- Sulhun Hayırlı Oluşu;

Yüce Allah'ın: "Barış daha hayırlıdır* buyruğu, umumi ve mutlak bir lafızdır. Ruhları teskin eden ve anlaşmazlıkları izale eden gerçek sulhun, kayıtsız ve şartsız olarak hayırlı olmasını gerektirir. Mal, yatakta beraberlik veya bunun dışında herhangi bir hususta karı ile koca arasında meydana gelecek bütün sulliler de bu hususun kapsamına dahildir.

"Hayırlıdır" buyruğu, ayrılıktan daha hayırlıdır, demektir. Çünkü ayrılıkların, kinin ve öfkenin devam edip gitmesi, şerri ayakta tutan unsurlardandır. Hz. Peygamber de, kin hakkında: "İşte o tıraş edicidir" [\[290\]](#) diye buyurmuştur Tıraş

edici olması, saçını tıraş eden değil, dini tıraş eden demektir. [\[291\]](#)

6- Kötü Huyların Kaynağı Cimrilik:

Yüce Allah'ın: "Zaten nefislerde bir cimrilik vardır" buyruğu, cimriliğin herkeste var olduğunu haber vermektedir. İnsanın hilkatı ve karakteri itibariyle cimrilik etmesinin kaçınılmaz olduğunu ve hatta arkadaşını dahi kendisinin hoşlanmadığı şeye buğz etmeye kadar götürebileceğini ortaya koymaktadır. Cimrilik anlamına gelen;'ın fiilleri şeklinde gelir,

İbn Cübeyr der ki: (Burada sözü edilen cimrilik) kadının kocasından aldığı nafakasını ve ona günlerini ayırmasını bencilce kendisine istemesidir.

İbn Zeyd der ki: Burada cimrilik, kadının da, erkeğin de kendi tutkularını gerçekleştirmek istemesidir.

İbn Atiyye der ki: Bu daha güzel bir açıklamadır. Çünkü çoğunlukla kadın kocasından hakettiği pay kendisinin olsun ister. Kocanın da çoğunlukla genç hanımına ayrılan payında bir bencilliği vardır.

Cimrilik, (es-Şuh bencilik, kıskançlık vs.) inanç, irade, arzu, istek, mal ve benzeri konularda gerekli zapt-u raptı sağlamak demektir.

Böyle bir duygu, kişinin dinine daha bir sarılmasına sebep oluyorsa bu, övülen bir duygudur. Başka hususlarda onu tutkunluğa itiyor ise, onda kısmen yergi sözkonusudur.

İşte hakkında yüce Allah'ın: "Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar, felah bulanların tâ kendileridir" (et-Teğabûn, 64/16) diye buyurduğu cimrilik çeşidi budur. Şer'î hakları yahut da insanlığın gerektirdiği şeyleri engellemek noktasına kadar götürürse işte o adi bîr huy olan bahîllik (cimrilik, pintilik, eli sıkılık) dır. İşte eli sıkılık bu yerilmiş huy ve adi karakterlere kadar götürecek olursa, artık o kimseden ne bîr hayır umulur, ne de bir düzeliş.

Derim ki: Rivayet edildiğine göre Peygamber (say), Ensara şöyle sormuş: "Efendiniz kimdir." Onlar; el-Ced tx Kays, ama biraz cimriliği vardır. Bu sefer Peygamber (sav) şöyle buyurmuş: "Cimrilikten daha kötü hangi hastalık vardır ki?" Bu sefer şöyle sordular: Bu nasıl olur Ey Allah'ın Peygamberi? Şöyle buyurdu:

"Bir kavim deniz kıyısında konakladı. Cimrilik dolayısıyla kendilerine misafir gelmesinden hoşlanmadılar. Bunun üzerine erkeklerimiz ve kadınlarımız birbirinden uzaklaşsın ki, misafir geldiği takdirde erkekler onlara kadınların uzak bulunduklarını belirterek özür beyan etsinler, kadınlar da erkeklerin kendilerinden uzakta bulunduğunu belirterek özür beyan etsinler. Gerçekten de böyle yaptılar. Ve bu durumları uzayıp gitti. Bu sefer erkekler erkeklerle, kadınlar da kadınlarla meşgul oldu." [\[292\]](#)

Bu hadis daha önceden (ÂH İmran, 3/180. âyet, 3- başlıkta) geçmişti. Bunu, el-Mâverî (Edebu'd-Dünya ve'd-Din adlı eserinde) zikretmiştir. [\[293\]](#)

7- Allah İyilik Yapanların İyiliklerinden Haberdardır:

Yüce Allah'ın: "Eğer iyi geçinir ve sakınırsanız" buyruğu bir şarttır. "Şüphe yok ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır" buyruğu da onun cevabıdır Bu, cimrilik yapıp iyilik yapmamaları haline dair kocalara bir hitaptır. Yani, eğer iyilik yapar onlarla birlikte olmaktan hoşlanmamanıza rağmen kadınlarla geçiminizde kötülük yapmaktan sakınır, onlara zulmetmekten kendinizi uzak tutarsanız bu sizin için daha bir faziletlidir, [\[294\]](#)

129. İsteseniz bile kadınlar arasında adalet yapamazsınız. Bari büsbütün meyledip de ötekini askıdaymış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve sakınırsanız, şüphe yok ki Allah, çok mağfiret edicidir, marhamet sahibidir*

Yüce Allah: "İsteseniz bile kadınlar arasında adalet yapamazsınız. Bari büsbütün meyledip de,,," buyruğunda, kadınlar arasında mutlak adaleti gerçekleştirmenin güç dahilinde olmadığını haber vermektedir. Güç dahilinde olmayan şey ise, sevgi, cima ve kalpteki yer itibarıyla tabii meyil ile ilgili hususlardır. Yüce Allah, insanların durumunu vafsetmekte ve yaratılışları gereği, kalplerinin kimisine meyledip, kimisine meyi etmesini önlemek imkânına sahip olmamakla nitelendirmektedir. O bakımdan Peygamber (sa-lat ve selam ona) şöyle derdi: "Allahım, işte bu benim gücüm dahilinde olan hususlardaki paylaştırmanıdır, O bakımdan Senin Mâlik olduğun, benim sahip olamadığım hususlarda beni kınama!" [\[295\]](#)

Daha sonra yüce Allah bir nehiyde bulunarak: "Baribüsbütün meyledip de..." diye buyurmaktadır. Mücahid der ki: Kasten kötülük yapmaya kalkış-mayınız. Aksine paylaştırmada ve nafakada eşitliğe riâyet ediniz. Çünkü bu, güç yetirilen hususlar arasındadır. İleride buna dair açıklamalar geniş bir şekilde el-Ahzab Sûresi'nde (33/51. âyet 2; başlıkta) yüce Allah'ın izniyle gelecektir. Katade de en-Nadr b. Enes'den, o, Beşir b. Nehîk'ten, o, Ebû Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav") buyurdu ki: "Her kimin İki hanımı bulunur da aralarında adalet yapmazsa, Kıyamet gününde bir tarafı meyilli olarak gelir." [\[296\]](#)

Yüce Allah'ın: "Ötekini askıdaymış gibi bırakmayın" yani ne boşanmış, ne de evli gibi kalmasın. Bu açıklamayn el-Hasen yapmıştır. Bu da bîr şeye asılı

bulunan bir başka şeye bir benzetmedir. Böyle bir şey ise, ne yer üzerinde karar bulmuştur, ne de asılı bulunduğu şey tarafından gereği gibi taşınmaktadır

Bu: darb-ı meseline benzemektedir. [297] Nahivdlerin örfünde ise, fiilin taliki de bunu andırmaktadır,

Umrn Zer' hadisi diye bilinen meşhur hadiste kadının şu sözleri de bu kabildendir: "Kocam, çirkin bir sink gibi ince ve uzundur. Konuşursam beni boşar, susarsam askıda kalırım." [298] Katade dedi ki: ("Askıdaymış gibi" demek) hapisdeymiş gibi demektir. Nitekim, Ubeyde bunu: "Onu hapisde imiş gibi bırakmayın" diye okumuştur. İbn Mes'ud ise bunu: Onu, sanki o askıdaymış gibi bırakmayın" diye okumuştur. "Onu... bırakmayın" kelimesi nasb mahallindedir. Çünkü nehyin cevabıdır. "Askıdaymış gibi" kelimesindeki ("gibi" anlamındaki) "kef" harfi de yine nasb mahallindedir[299]

130. Eğer (karı-koca) birbirlerinden ayrılırlarsa, Allah herbirini genişliği ile zengin kılar. Şüphesiz Allah, lütfı geniş olandır, hikmeti büyüktür.

131. Göklerde ne var yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Andolsun ki, sizden önce kendilerine kitap verilenlere de size de, "Allah'tan korkun" diye tavsiye ettik. Eğer küfre saparsanız, şüphesiz göklerde ne var yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah, hiçbir şeye muhtaç olmayan (GanOdir, hamde layık olandır.

132. Göklerde ne var yerde ne varsa hepsi Allah'ındır, vekil olarak, Allah yeter.

Yüce Allah'ın: "Eğer birbirlerinden ayrılırlarsa, Allah, her birini genişliği ile zengin kılar*1 buyruğunun anlamı şudur: Eğer birbirleriyle barışmaz aksine ayrılacak olurlarsa, Allah hakkında güzel zan beslesinler. Yüce Allah erkeğe gözünün aydınlığı olacak bir hanım nasip edebilir. Hanıma da kendisine bol imkânlar sağlayacak bir koca nasip edebilir. Rivayete göre Cafer b. Muhammed'e bir adam gelip fakirliğinden şikâyet etti. Ona nikahlanma-sini söyledi. Adam gitti evlendi. Daha sonra ona gelip yine fakirlikten şikâyet etti. Bu sefer o hanımı boşamasını emretti. Ona niye böyle yaptığı sorulunca şöyle dedi: "Eğer fakir iseler, Allah onları lütfuyla zengin kılar" (en-Nûr, 24/32) âyetinin sozkonusu ettiği kimselerden olabilir ümidiyle ona ni-kahlanmasını emrettim. Ama bu âyetin sozkonusu olduğu kimselerden olmadığı ortaya çıkınca, bu sefer ona boşanmasını emrettim ve dedim ki: Belki de şu: "Eğer birbirlerinden ayrılırlarsa Allah herbirini genişliği ile zengin kılar" âyetinin söz ettiği kimselerden olabilir.

Yüce Allah'ın: * Andolsun ki, sizden önce kendilerine kitap verilenlere de, size

de Allah'tan korkun diye tavsiye ettik" buyruğuna göre; takva emri bütün ümmetlere verilmiş genel bir emirdir. Takvaya dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/2, âyet 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Size de" buyruğu Kitap verilenlere de" buyruğundaki çoğul zamirine alf edilmiştir. Allahtan korkun diye" buyruğu da nasb mahaHindedir. el-Ahfeş der ki; Yani, Allah'tan korkun emri ve tavsiyesi İle... (tavsiyede bulundu). Ariflerden birisi de şöyle demiş: Bu âyet-i kerime Kır'an âyetlerinin aksenidir. Çünkü, bütün Kur'an-ı Kerim bunun etrafında döner. Yüce Allah'ın: "Eğer küfre saparsanız, şüphesiz göklerde ne var yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah hiçbir şeye muhtaç olmayan (ĞanOdır, hamde layık olandır. Göklerde ne var yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter" buyruğuna gelince, birisi bu buyruklar-daki tekrarların faydası nedir, diye sorarsa, buna iki şekilde cevap verilir:

Birinci cevap: Bu, te'kid olmak üzere tekrarlanmıştır. Böylelikle kullar buna gereken şekilde dikkat etsinler, yüce Allah'ın mülk ve melekûtuna (mutlak sahiplik ve egemenliğine) baksınlar, O'nun âlemlere hiçbir şekilde muhtaç olmadığına dikkat etsinler.

İkinci cevap: Bu tekrar, birkaç faydayı bir arada gerçekleştirmek içindir. Birincisinde yüce Allah (kan-kocadan) her kişiyi geniş lütfuyla zengin kılacağını haber vermektedir. Çünkü göklerde ve yerde bulunan her şey O'nun-dur. Hazinele bitip tükenmez. Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Ve biz size de, kitap ehline de takvayı tavsiye (emr) ettik. "Eğer küfre saparsanız" yani, şayet küfre sapacak olursanız şüphesiz ki O'nun size ihtiyacı yoktur (Ganidir). Çünkü göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Onundur.

Üçüncüsünde de, yüce Allah bütün yaratıklarını koruyup gözetmesini, onların işlerini çekip çevirmesini, yönetmesini de: "Vekil olarak Allah yeter" buyruğu ile haber vermektedir. Çünkü göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi yalnız O'nundur. Yüce Allah: 'Göklerde kim varsa" buyumnayıp da "ne varsa" diye buyurmasına gelince, burada varlıkların varlık olarak cinsi kastedildiğinden dolaydır. Çünkü göklerde ve yerde akh erenler de vardır, akıl sahibi olmayan varlıklar da vardır. (Arapça'da akıllı varlıklar için "men: kim", akılsız varlıklar için de "ma" ismi mevsullan kullanılır.) [\[300\]](#)

133- Eğer O dilerse, -ey insanlar- sizi yok eder. Başkalarını getirir. Allah buna hakkıyla kadirdir.

"Eğer O dilerse -ey insanlar-" müşriklerle münafıkları kast ediyor, "sizi" ölüm ile

"yok eder, başkalarını getirir" sizden başka kimseleri var eder.

Bu âyet-i kerime nazil olunca, Rasûlullah (sav) Selman'ın sırtına vurdu ve şöyle dedi: 'İşte burada sözü geçenler bunun kavmidirler.'

Bu âyet-i kerimenin umumi olduğu da söylenmiştir. Yani, eğer küfre saparsanız sizi yok eder ve sizden daha çok Allah'a itaat eden insanlar yaratır. Bu da yüce Allah'ın bir başka âyet-i kerimedeki şu buyruğunu andırmaktadır: "Eğer yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir kavmi getirir. Sonra onlar sizin gibi olmazlar." (Muhammed, 47/38) Âyet-i kerimede aynı zamanda herhangi bir velayet, emirlik ve başkanlığı bulunup da yönetimi altındakiler 'hakkında âdil davranmayan yahut alim olup da ilmiyle amel etmeyen ve insanlara öğüt vermeyen herkese onu yok edip yerine başkasını getireceğine dair bir korkutma ve bir dikkat çekme de sözkonusudur.

"Allah buna hakkıyla kadirdir" Kudret yüce Allah'ın ezeli bir sıfatıdır. Onun malumatının nasıl sonu yoksa, makdûrâtının (güç yetirdiği şeylerin) da sonu olmaz. O'nun sıfatları hakkında geçmiş, gelecek ve halihazırdaki durum aynıdır, Âyet-i kerimede bunun özel olarak mazi (di'li geçmiş.) ifadesiyle zikredilmesi, Onun zat ve sıfatında herhangi bir şeyin sonradan hadis olduğu vehmine kapılmamak içindir. Kudret ise, fiilin kendisiyle meydana geldiği sıfattır. Kudret ile birlikte acizliğin varlığı mümkün değildir. [\[301\]](#)

134. Kim dünya sevabını isterse bilsin ki, dünyanın da âhire Hu de sevabı Allah'ın ne/dindedir. Allah herşeyi işitendir, görendir.

Yani, kim âhireti elde etmek arzusuyla Allah'ın farz kıldığı şeyleri gereği gibi yerine getirecek olursa, Allah âhirette bunun'mü kafa tını ona verir. Her kim dünyalık eîde etmek arzusuyla amel ederse, Allah ona da dünyada takdir ettiği kadarını verir, âhirette ise onun bir mükâfatı olmaz. Çünkü Allah'tan başkası için amel etmiştir.

Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır; "Ve onun âhiret-te hiç bir payı da yoktur.0 (eş-Şura, 42/20); "İşte onlar, ahirette ateşten başka hiçbir paylan olmayanlardır" (Hûd, 11/16) Böyle bir açıklama, âyet-i kerime ile münafık ve kâfirlerin kast edilmiş olması halinde uygundur Tabe-rî'nin tercihi de budur.

Rivayete göre, müşrikler Kıyamete iman etmezler. Yüce Allah'a da dünya hayatında kendilerine genişlik versin ve dünyada hoşlarına gitmeyen şeyleri üzerlerinden kaldırsın diye yaklaşmaya çalışırlardı.

Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah da: "Kim dünya sevabını (mükâfatını)

isterse, bilsin ki dünyanın da ahlretin de sevabı Allah'ın nezdinde-dir. Allah her şeyi işitendir, görendir* buyruğunu indirdi Yani, onların söylediklerini işitendir, İçlerinde gizlediklerini de görendir. [\[302\]](#)

135- Ey iman edenleri Adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah İçin şahidlik edenler olun. Kendinizin yahut ana-babanızın ve yakınlarınızla aleyhine dahi olsa» zengin ya da fakir olsunlar. Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Artık adaletten vazgeçerek he-vâya uymayın. Eğer dilinizi eğip бүker veya yüz çevirirseniz, şüpheniz olmasın ki, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı oniki başlık halinde sunacağız:

1- Adaleti Ayakta Tutmanın Devamlılık Gereği:

Yüce Allah'ın: "Ayakta tutanlar...olun" buyruğundaki: Ayakta tutanlar" buyruğu mübalağa kipidir. Yani, adaleti ayakta tutma işi sizden gerektiği her seferinde tekrarlanıp dursun. Bu ise, kendi aleyhinize şahidlikte adaletli olmak ile olur. Kişinin kendi aleyhine şahidliği, aleyhindeki hakları ikrar etmesiyle olur. Bundan sonra ise kendilerine iyi davranmanın vacib olması ve mevkilerinin büyüklüğü dolayısıyla anne-babadan gözetmekte ve ikinci olarak da akrabaları sözkonusu etmektedir. Çünkü akrabalar sevilir ve onlar yakınlık duygusuyla adil olmayan bir şekilde korunmaları ihtimali vardır. (Bunlar hakkında dahi adü davranmak gerektiğinden) yabancı insanlar hakkında adil olmak ve gerektiğinde aleyhlerine şahidlikte bulunmak ise, öncelikle sozkonusudur Böylelikle bu sûrede, malî hususlarda insanların haklarını korumaya dair açıklamalar yer almış olmaktadır[\[303\]](#)

2- Yakınlar Aleyhinde Şahidîk:

Bu âyet-i kerimenin ihtiva ettiği hükümlerin sıhhati hususunda ilim ehli arasında görüş ayrılığı yoktur. Aynı şekilde çocuğun anne-babası aleyhine yapacağı şahidliğin geçerli olacağı, böyle bir Şahidliğin onlara karşı iyi davranmaya aykırı olmayacağı hususunda da görüş ayrılığı yoktur. Hatta gerektiğinde aleyhlerine şahidlikte bulunup onları batıldan kurtarmak, onlara yapılabilecek iyilikler arasındadır. Yüce Allah'ın: "Kendinizi ve aile efradınızı öyle bir ateşten koruyun ki..." (et-Tahrim, 66/6) buyruğunun ifade ettiği anlam da budur. Kişinin ebeveyni lehine, ebeveyninin de onun lehine şahidlik etmesine gelince, bu da bir sonraki

başlığın konusudur: [\[304\]](#)

3- Ebeveynin Çocukları ve Çocukların da Ebeveyni Lebine Sahicilikleri:

Bu hususta eskiden de, sonradan da ihtilâf edilmiştir. İbn Şihâb ez-Zührî der kir 5elef-i salihden geçmiş olanlar, anne-babanın ve kardeşin (lehteki) şa-hidliğini caiz kabul ediyorlar ve bu hususta yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, adaleti titizlikle ayakta tutan ve Allah için şahidlik edenler olun" buyruğuna dayanırlardı. Çünkü selef-i salihden (Allah onlardan razı olsun) bu hususta herhangi bir kimse itham altında bulunmuyordu. Sonra insanlardan öyle bir takım davranışlar ortaya çıkmaya başladı ki, yetki sahiplerini bu hususta onları itham (zan) altında tutmaya İtti. O bakımdan itham altında bulunanın şahidliği terk edildi. Bu sonunda çocuğun, babanın» kardeşin, kocanın ve zevcenin (lehteki) şahidliğini caiz görmemek noktasına geldi.

Aynı zamanda bu el-Hasen, en-Nehaî, eş-Şa'bi, Şureyh, Mâlik, es-Sevrî, Şafî ve İbn. Hanbel'İN de görüşüdür.

Kimileri de, eğer adil kimseler iseler, bunların birinin diğeri lehindeki şa-hidh'gim caiz kabul etmiştir Ömer b, el-Hattab'dan böyle bir şahidliği geçerli kabul ettiği rivayet edilmiştir. Aynı şekilde Ömer b. Abdulazizden de böyle rivayet edilmiştir. İshak, es-Sevrî ve el-Müzenî de bu görüştedir. Mâlik'in görgü ise, adaletli kimse olması halinde -neseb hususu müstesna- kardeşin kardeşi lehindeki şahidliğini caiz görmektedir İbn Vehb ise Mâlik'ten, eğer onun bakımı altındaki kimselerden ise, yahut da kendisine miras kalacak bir mal payı hakkında ise, bu şahidliğin caiz olmayacağını ifade ettiğini rivayet etmiştir.

Mâlik ve Ebû Hanife der ki; Kocanın hanımı lehindeki şahidliği kabul edilmez. Çünkü bunlar arasındaki mülkiyet menfaatleri birbirine ulaşır. Şahidli-ge konu olan şeyler de bunlardır.

Şafî der kir Eşlerin birbirleri lehindeki şahidliği caizdir. Çünkü bunların biri diğesine yabancısıdır. Onlar arasındaki evlilik akdi ise, sona ermekle karşı karşıyadır Aslolan ise tahsis bulunduğu takdirde, tahsis edilen alan dışında şahidliğin kabul edilmesi olduğuna göre, (eşlerin birinin diğeri lehindeki şahidliği de) aslı üzere kalmaktadır. Ancak bu zayıf bir görüştür. Çünkü evlilik, karşılıklı olarak şefkati, birbirlerinin haklarını gözetmeyi, ülfeti ve sevgiyi gerektirir. O bakımdan bu gibi durumlarda (birbirlerini kayırma)ithamı güçlü ve açık bir halde bulunmaktadır.

Ebû Dâvûd da Süleyman b. Musa'dan, o, Amr b. Şuayb'dan o, babasından, o da dedesi yoluyla rivayet ettiği hadise göre Rasûlullah (sav), hain erkeğin, hain

kadının ve kin sahibi bir kimsenin kardeşi aleyhindeki şahidliğini red etmiştir. Aynı şekilde bir aile halkı yanında geçinen fakir bir kimsenin onlar lehindeki şahidliğini de reddetmiş, diğerlerinin şahidliklerini kabul etmiştir. [305] el-Hattabî der ki; Kin sahibi (zu el-ğımr) kişi, kendisiyle aleyhinde şahid-likte bulunduğu kimse arasında açık bir düşmanlık bulunan kişidir. Böyle bir İtham dolayısıyla bu gibi kimselerin şahidliği red olunur.

Ebü Hanife der ki: 'Kişinin düşmanı aleyhine şahidliği, eğer adil bir kimse ise makbuldür. Hadis-i şerifte geçen "bir aile yanında kahp onlardan geçinen (el-kânîT ise, dilenen ve kendisine yemek verilmesini isteyen kimse demektir. Bu aslında dilencilik yapmak anlamındadır.

Yine el-kani' hakkında söyle bir açıklama yapılmıştır: Bu, bir topluluğa kendisini vererek başka hiçbir şeyle uğraşmaksızın yalnızca o topluluğun hizmetini gören, onların ihtiyaçlarını karşılayan kimse demektir. Bu da ecîr (ücretle çalıştırılan özel işçi) yahut vekil ve buna benzer kimsedir.

Böyle bir şahidliğin reddedilmesinin hikmeti ise, bu sahiciliği yapmakla kişinin kendi lehine bir menfaat temin etme imamının varlığıdır Çünkü, bir aile halkına hizmet eden bir kimse, onların elde edeceği menfaatten yararlanır. Yaptığı şahidlik ile kendisine herhangi bir menfaat sağlayan kişinin şahadeti merduttur.

Bir kimsenin şuf a hakkı ile alma imkânına sahip olduğu bir evi bir başkasının satın aldığına dair şahidlik edenin veya bir kimsenin lehine müflis bir kimsenin üzerinde alacağı bulunduğu dair hüküm verildikten sonra, müflisin lehine de bir başka adamın üzerinde alaCağı bulunduğu şahidlik etmesi ve buna benzer durumlar. el-Hattabî der ki: Ev halkı yanında barınan fakir bir kimsenin onlar lehine yapacağı şahidliğin reddediliş sebebi, bunun menfaatinin kendisine gelmesidir. O halde bu söze kıyasen, kocanın hanımı lehine yapacağı şahidliğin de reddedilmesi gerekir. Çünkü, ikisi arasında menfaat sağlama ithamı daha ileri derecededir.

Ebü Hanlfe de bu görüştedir Hadis-i şerif, babanın çocuğu lehine olan şahidliği caiz kabul edenlerin aleyhine bir delildir. Çünkü baba, böylelikle oğluna olan fitri sevgisi ve meyli dolayısıyla bu şahidlikle ona bir menfaat sağlar. Diğer taraftan baba, oğlunun istememesine rağmen onun malına mâliktir. Nitekim

Peygamber (sav} da: "Sen de malın da babana aitsiniz" diye buyurmuştur. [306] Mâlik'e göre şahidliği red edilenler arasında bedevi kimsenin şehirde yaşayan aleyhinde yapacağı şahidlik de vardır. O şöyle der; Ancak, kişinin kendisi çölde veya kasabada yaşıyorsa müstesna. İkamet halinde bedevi bir kimseyi şahid gösterip onunla ikamet eden komşularını terkeden kimse (.onları şahid göstermeyen kişi) kanaatimce şüpheye düşüren bir kimsedir.

Ebû Dâvûd ve Darakutnî şunu rivayet ederler: Ebû Hureyre Rasûlullah (sav)'ı söyle buyururken dinlemiş: "Bedevî bir kimsenin kasabada yerleşik kimse'aleyhine şahidliği caiz değildir." [\[307\]](#)

Muhammed b- Abdiîhakem der ki: Mâlik bu hadisi, bununla haklarda ve mallarda yapılan şahidliğin kastedildiği şeklinde te'vil etmiştir. Ancak, kanlarda ve buna benzer herkesin sorumlu tutulduğu diğer haklardaki şahidlik red olunmaz. Genel olarak ilim ehli ise şöyle demektedir: Bedevi bir kimse eğer adil olup şahidliği doğru yapabilecek bir kimse İse caizdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bu hususta açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/282. âyet 25. başlık ve devamında) geçtiği gibi, bunun geri kalan kısımları da yüce Allah'ın izniyle et-Tevbe sûresi'nde (9/97- âyet 2. başlıkta) gelecektir. [\[308\]](#)

4- Allah İçin Şahidlik Edenler:

Yüce Allah'ın: "Allah için şahidlik edenler" buyruğu "titizlikle ayakta tutanlar" buyruğunun sıfatıdır. [\[309\]](#)

Arzu edildiği takdirde bu, haberden sonra ikinci bir haber olarak da kabul edilebilir, (Mealde olduğu gibi). en-Nehhas der ki: Bu ikisinden de daha iyi ve güzel olmak üzere bunun, buyruğunda iman edenlerin sozkonu-su edildiğini belirten zamirden hal olmak üzere mansub olmasıdır. Çünkü bu da aynı manayı ifade etmektedir. Yani, şahidlik ettiğiniz takdirde, adaleti ayakta tutan kimseler olarak şahidlik ediniz.

İbn Atiyye ise der ki: Ancak burada bu kelimenin hal olması mana bakımından zayıftır. Zira adaletle ayakta durmanın yalnızca şahidlik anlamına tahsis edilmesi sözkonusudur.

Şahidler" kelimesinin gayr-ı munsarîf olması ise, sonunda te'nis elifi'nin bulunmasıdır. [\[310\]](#)

5- Allah İçin Şahidlik:

Yüce Allah'ın; "Allah için" buyruğunun anlamı, Allah nzası için, O'nun vereceği sevap için, sırf Onun için demektir. "Kendinizin... aleyhine dahi olsa" buyruğu ise "şahidlik edenler" ile alakalıdır. Buyruğun yapılan tefsirinin zahirine göre bu böyledir. Burada sözü geçen şahidlik ise sahipleri lehine ikrarda bulunan haklar ile ilgilidir. İşte kişinin -az önce de geçtiği gibi- kendi aleyhine şahidliği

yapması da bu demektir.

Yüce Allah bununla mü'minlere edep öğretmektedir. Nitekim İbn Abbas şöyle demiştir: Kendi aleyhlerine dahi olsa hakkı söylemekle emr olundular.

Yüce Allah'ım "Allah için şahidlik edenler" buyruğunun, Allah'ın vahdaniyetine tanıklık edenler anlamında olması da muhtemeldir, O takdirde: "Kendinizin... aleyhine dahi olsa" buyruğu, "titizlikle ayakta tutanlar" buyruğuna taalluk eder. Ancak, birinci te'vil daha açıktır. [\[311\]](#)

6- Şahidlikte Allah'ın Rızasını Gözetmek Gerek:

Yüce Allah'ın: Zengin ya da fakir olsunlar. Çünkü Allah ikisine de daha yakındır" buyruğunda C jü fin ismi hazf edilmiştir. Yani: Eğer şahidlik etmenizi isteyen, yahut da aleyhine şah i dükle bulunacağınız kişi zengin ise, zenginliği dolayısıyla onu gözetmeyin. Şayet fakir ise, yine ona şefkat ve merhamet duyulan etkisi altında kalarak gözetilmesin.

"Çünkü Allah ikisine de daha yakındır." Yüce Allah, kendileri için seçmiş olduğu fakirlik ve zenginlik hususunda onlara daha yakındır.

es-Süddî der ki: Peygamber { .sav)'ın huzurunda bir zengin ve bir fakir da-valaştı. Peygamber (sav) içten içe fakire meyi ediyordu. Ve fakirin zengine haksızlık etmeyeceği görüşünde idi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi. [\[312\]](#)

7- Allah'ın Yakınlığı:

Yüce Allah'ın: "Çünkü Allah itişine de daha yakındır"

buyruğunda yüce Allah, İkisine" diye buyurmakta ve Ona diye buyurma makta dır. Her ne kadar" Yahut, veya" birileri hakkında husule delalet ediyorsa da böyle kullanılışının sebebi, anlamın yüce Allah'ın her ikisine de ayn ayrı yakınlığından dolayıdır.

el-Ahfeş der ki: "veya" bazan vav : ve" anlamında da olur. Yani eğer o kişi zengin olsun, fakir olsun Allah, nasıl olurlarsa olsunlar iki davacıya da daha yakındır. Ancak bu açıklamada biraz zaaf vardır.

Şöyle de denilmiştir. "İkisine" diye buyurması, daha önce her ikisinden de söz edildiğinden dolayıdır. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır; "Erkek veya kız kardeşi varsa onlardan her birine altıdabir düşer." (en-Nisâ, 4/12) [\[313\]](#)

8- Adaleti Bırakıp Hevaya Meyletmeyin:

Yüce Allah'ın; "Artık... hevaya uymayın" buyruğu bir yasaktır. Çünkü hevaya tabi olmak aşağılatıcıdır. Yani, helak edicidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "İnsanlar arasında hakk ile hükmet. Hevaya uymaki seni Allah'ın yolundan saptırır." (Sad, 38/26)

Çünkü hevaya tabi olmak, haksız yere şahidlikte bulunmaya, hükümde haksızlık yapmaya ve buna benzer şeyleri işlemeye iter.

eş-Şa'bî der ki: Yüce Allah, hakim ve yöneticilerden üç türlü ahid almıştır: Hevaya tabi olmamaları, insanlardan korkmayıp yalnız kendisinden korkmaları ve âyetlerini az bir bedele değişmemeleri.

Adaletten vazgeçerek" buyruğu nasb mahallindedir, [\[314\]](#)

9- Eğip Bükme" ile "Yüz Çevirmek Kelimelerine Dair Açıklamalar:

Yüce Allah'ın: "Eğer dilinizi eğip bükerek veya yüz çevirirseniz" buyruğundaki "eğip bükerseniz" anlamındaki buyruk, şeklinde okunmuştur. Bu okuyuşa göre, kişiye hakkını vermeyip inkar etmesi halinde kullanılan; O'den gelmektedir. Bunun fiili ise; şeklinde gelir. Aslı ise şeklidir. "Ye" harfi, kendisinin ve kendisinden önceki harfin harekesi dolayısıyla elife kalb edilmiştir. Maştan ise şeklinde gelmekle birlikte, bunun da aslı dır diye de gelir. Bunun da ash; şeklidir. Ancak "vav" harfi "ye11 harfine idğam edilmiştir.

el-Kutebi der ki kelimesi, şahidlikte birisine doğru yaklaşmaktan, hasımlardan birisine meyletmek anlamındaki: ten gelir. İbn Âmir ve Kûfeliler ise diye okumuşlardır. Bununla da bir işi şahidliği ifa edip yüz çevirecek olursanız, anlamı kastedilmiş olur. Bu da: ifadesinden alınmadır. O takdirde bu ifadede işi gereği gibi yerine getirmekten yüz çevrildiği için azarlama manası sözkonusu olur.

'm anlamının yüz çevirmek olduğu da söylenmiştir. Buna göre "lam" harfini ötreli olarak okumak, iki anlamı ifade etmektedir: Bir işi üstlenmek ve aynı zamanda yüz çevirmek. İki "vav" ile okumak ise tek bir anlam ifade eder ki bu da şahidlikten yüz çevirmeyi anlatır. Kimi nahivcîlerin iddiasına göre diye -tek "vav"- ile okuyanların lalın ile (yanlış) okuduğunu ileri sürmüştür. Çünkü burada üstlenmenin (vilâyetin) bir anlamı yoktur. en-Neh-has ve başkaları ise şöyle demektedir: Böyle bir şey (bunun lahn olması) gerekmez. Ve bu kelime anlamında (yani iki vav" h kullanılışı gibi) olur Çünkü bu kelimenin aslı; şeklidir. Kendisinden sonra bir başka vav'ın daha geldiği bir "vav" harfinin

üzerindeki ötre ağır geldiğinden dolayı o "vav"ın ötre olan harekesi lââm'a verildikten sonra iki sakın bir arada olduğundan ötürü iki "vav"dan biri hazf edilmiştir. Bu da lam harfini sakın ve iki "vav" ile okuyuş gibidir. Bunu da Mekkî zikretmiştir.

ez-Zeccâc ise der ki: " şeklînde kıraatte birinci "vav" hemzeli okunursa o takdirde şeklinde olur Bu "vav"ın harekesi "lâm*a verilmek suretiyle hemze hafifletilince bu sefer; haline gelir.

Ve bunun aslı da şeklinde çift "vaV"lıdır. Bu takdire göre her iki kıraat arasında bir uyum söz konusu olmaktadır. Bunu en-Nehhasf Mekkî, İb-nül-Arabî ve başkaları da zikretmiştir

İbn Abbas der ki: Bu, hakimın yanında oturan iki hasım hakkındadır. Hakim birisinin lehine, diğerinin aleyhine olmak üzere birisine doğru meyledip ve diğerinden yüz çevirmesiyle ilgilidir. Buna göre bu kelime, hüküm hakimın kendisine meylettiği kişinin lehine verilip uygulamaya konulmak suretiyle adaletli hüküm verme imakânı ortadan kalkıncaya kadar sözün eğilip bükülmesi, sağa ve sola çekilmesi dernek olur.

İbn Atiyye der ki: Ben, kimi hakimlerin böyle yaptığına tanık oldum. Yüce Allah, herkesi hesaba çekecek olandır.

Yine İbn Abbas, es-Süddî, İbn Zeyd, ed-Dahhâk ve Mücahid der ki: Bu buyruk, şahidükte bulunurken hakkı söylenmeyen ya da hakkı yerine getirmekten yüz çeviren böylelikle de şahidliği diliyle tahrif edip, eğip bükten şahid-ler hakkındadır.

Âyetin lafzı hem yargıyı, hem şahidliği kapsamına almaktadır. Bütün insanlar adaletle emrolunm uslardır. Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır: Üzerindeki hakkı ödeme gücünü bulan bir kimsenin eğip bükmesi (üzerindeki hakkı ödemeyi savsaklaması) ırzını da helal kılar, cezalandırılmayı da hak eder." [315]

İbnü'l-Arabî der ki: Cezalandırılması hapsedilmesi demektir. İrzının helal kılınması ise şikâyet edilmesidir. [316]

10. Kölenin Şakidliği:

Kimi ilim adamı kölenin şakidliğinin kabul edilmemesi (reddi) hususunda bu âyeti delil göstermiş ve şöyle demiştir: Yüce Allah bu âyet-i kerimede hakimi bir şahid olarak değerlendirmiştir. Bu da kölenin şahidlik yapma ehliyetine sahip olmadığına en açık bir delilidir. Zira, böyle bir işi yerine getirmesi için kendisine ihtiyaç duyulduğu takdirde bu işte gözetilen maksat bağımsızlıktır. Kölenin bağımsız olması ise asla düşünülemez. İşte bundan dolayı kölenin

şahidliĝi red olunur. [\[317\]](#)

136. Ey iman edenler, Allah'a, O'nun Rasûlüne, Rasûlüne kısım kı-stm İndirdiĝi kitaba ve daha evvel indirdiĝi kitaplara iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, artık o hiç şüphesiz (haktan) uzak bir sapıklığa düşmüş olur.

"Ey iman edenler Allah... iman edin" âyet-i kerimesi bütün mü'minler hakkında nazil olmuştur. Anlamı şudur: Ey iman edip tasdik etmiş olanlar! Tasdikiniz üzere devam edin ve sebat gösterin.

"Rasulüne İndirdiĝi kısım kısmı kitaba" Kur'an-ı Kerime "ve daha evvel indirdiĝi kitaplara" yani, bütün peygamberlere indirilmiş bütün kitaplara.

İbn Kesir, Ebû Amr ve İbn Amir; İle; kelimelerini -sırasıyla-; İndirilen" şeklinde ötreli olarak okumuşlardır. Diğerleri ise, (bu kelimenin ilk harflerini ötre yerine) üstün ile okumuşlardır.

Âyet-i kerimenin Muhammed (sav)'den önce gönderilmiş peygamberlere iman eden kimseler hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.' Bunun münafıklara bir hitab olduğu da söylenmiştir. Buna göre anlamı da şöyle olur: Ey zahiren îman edenler, Allah'a ihlâs ile iman ediniz.

Yine bununla müşriklerin kast edildiĝi de söylenmiştir. O takdirde anlamı da şöyle olur: Ey Lata, Uzza'ya ve Taĝutâ İman edenler, Allah'a iman ediniz. Yani Allah'ı ve O'nun kitaplarını doğrulayınız, tasdik ediniz. [\[318\]](#)

137. Muhakkak iman edip sonra küfre sapanları, sonra yine İman edenleri, sonra da küfürlerini artırmış olanları Allah mağfîret edecek değildir. Onları doğru bir yola iletecek de değildir.

Buyruĝun anlamının şöyle olduğu söylenmiştir: Musa'ya iman edip Uzeyr'e kâfir olanlar, sonra Uzeyr'e iman eden, sonra da İsa'ya kâfir olanlar, sonra da Muhammed (sav)'t inkâr ile küfürlerini artırmış olanlar (Allah bunları mağfîret edecek değildir).

Şöyle de açıklanmıştır; Önce Musa'ya iman eden, sonra da Uzeyr'e iman eden, Uzeyr'den sonra Mesih'i inkâr ile kâfir olan... -Hıristiyanlar Musa'nın getirdiklerini inkâr edip İsa'ya iman ettiler- -Sonra Muhammed (sav)'ı ve onun getirdiĝi Kur'an-ı Kerimi inkâr ile küfürlerini artıranlar...

Denilse ki: Yüce Allah, küfrü hiçbir şekilde mağfîret etmeyeceğine göre nasıl olur da: "Muhakkak İman edip sonra küfre sapanları, sonra yine iman edenleri,

sonra da küfürlerini artırmış olanları Allah mağfiret edecek değildir" diye buyurmaktadır

Buna cevap şudur: Kâfir iman ettiği takdirde küfrü bağışlanır. İmandan dönüp yine kâfir olursa, birinci küfrü ona mağfiret olunmaz. Bu ise Müslim'in Sahihinde Abdullah (b, Mes'ud)'dan gelen şu rivayete benzemektedir: Abdullah dedi ki: Bazı kimseler Rasulullah (sav)"a şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasulu, cahiliye döneminde yaptıklarımızdan sorumlu tutulacak mıyız? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Sizden, İslâm'a girdikten sonra güzel hareket edenler bunlardan sorumlu tutulmayacaktır. Kötülük yapanlar ise cahiliye döneminde de İslâm'a girdikten sonra da yaptıklarından sorumlu tutulacaktır.* Bir rivayette de şöyle denilmektedir: "İslâm'da kötülük yapan öncekinden de sonrakinden de sorumlu tutulur"[319]

Burada "kötülük, kötülük yapmak" kâfir olmak anlamındadır Zira burada bir kötülüğün işlenmesinin kastedilmesi doğru olamaz. Bundan maksadın küfür dışındaki diğer günahlar olduğunu kabul edecek olursak o takdirde İslâm'ın kendisinden önce yapılanları silebilmesi ancak öleceği vakte kadar bütün günahlardan korunan kimse için mümkün olabilir. Bu ise, icma ile bâtil bir iddia olur.

Yüce Allah'ın: "Sonra da küfürlerini artırmış olanları" buyruğunun anlamı, küfür üzere ısrar edenler demektir. "Allah, onları mağfiret edecek değildir. Onları doğru yola iletecek" cenenete götüren yolu gösterecek "de değildir." Şöyle de açıklanmıştır: Allah, gerçek dostlarına özel olarak ihsanda bulunduğu şekilde onlara böyle bir muvaffakiyeti ihsan etmeyecektir.

Bu âyet-i kerimede Kaderiye çilerin görüşü de reddolunmaktadır. Çünkü yüce Allah, kâfirleri hayırlı yola iletmeyeceğini beyan etmektedir. Böylelikle kul, hidayete ancak yüce Allah'ın tevfiki ile nail olacağını bilsin. Ve yine Yüce Allah'ın iradesiyle hidayetten mahrum kalacağını bilsin.

Âyet-i Kerime aynı şekilde mürtecilerin hükmünü de kapsamaktadır ki, onlar hakkındaki açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Artık içinizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse..." (eİ-Bakara, 2/217) buyruğunu açıklarken (8, başlıkta) yapmış bulunuyoruz. [320]

138, Münafıklara kendileri için can yakıcı bir azab olduğu müjdesini ver.

Müjdelemek, etkileri ten üzerinde ortaya çıkıp görülen şeyleri haber vermek anlamından gelmektedir. Buna dair açıklamalar, el-Bakara Sûresinde (25-ayet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Ayrıca münafıklığın anlamına dair açıklamalar

(el-Bakara, 2/10. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[321\]](#)

139. Onlar, mü'mnkri bırakır da kâfirleri dost edinenlerdir. İzzeti on lann yanında mı arıyorlar? Gerçekten izzet bütünüyle Allah'ındır.

Yüce Allah'ın: "Onlar mü'minleri bırakıp da kafirleri dost edinenlerdir" buyruğu, münafıktann sıfatıdır. Bu buyrukta, muvahhidlerden birmasıyet işleyenin münafık olmadığına dair delil vardır. Çünkü Allah, kâfirleri dost (veli) edinmez. Yine âyet-i kerime kâfirlerle dostluk kurmayı yasaklamayı da ihtiva etmektedir. Din ile ilgili işler hususunda onları yardımcı edinme yasağını da ihtiva etmektedir. Sahih (i Müslim)'de Hz.-Âişe'den rivayet edildiğine göre, müşriklerden birisi Peygamber (sav)"le birlikte çarpışmak üzere arkadan yetişti. Hz. Peygamber ona: "Geri dön. Çünkü biz hiçbir müşriğin yardımını almayız" diye buyurdu. [\[322\]](#)

"İzzet" galip gelmek demektir. Bir kimse mağlup edildiği takdirde "onu mağlup etti" anlamında denilir.

"Gerçekten izzet bütünüyle Allah'ındır." Yani galibiyet ve kuvvet yalnızca Allah'ındır. İbn Abbas der kir "İzzeti onların yanında mı arıyorlar?" buyruğu ile Kaynukaoğullarının yanında mı arıyorlar? demek istemektedir. Çünkü İbn Ubey (b. Selûl) onları dost edinen birisiydi. [\[323\]](#)

140. O, size Kitapta şunu indirdi: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz vakit onlar başka bir söze dal ı ne aya kadar yanlarında oturmayın. Çünkü o zaman siz de onlar gibi olursunuz. Doğrusu Allah münafıkları kâfirleri de cehennemde biraraya toplayacaktır.

141. Onlar size (gelecek musibetleri) gözetleyip duranlardır. Onun için Allah'tan size bir zafer na&İb olursa: "Biz de sizinle birlikte değÜ miydik* derler. Eğer kâfirlere zaferden bir pay düşerse, derler ki: "Biz size üstünlük sağlamadık mı? Mü'minkre karşı da sizi korumadık mı?" Kıyamet günü aranızda hüküm verecek olan Allah'tır. Allah, müzminlerin aleyhine kâfirlere asla yol vermeyecektir.

*O size Kitapta şunu indirdi: Allah'ın ayetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz vakit..." buyruğunda gerçek anlamda olsun, münafıklık yaparak olsun, imanını açığa vuran herkese hitap edilmektedir. Çünkü (münafık) İmanını açığa vuracak olursa, artık onun Allah'ın Kitabının emirlerini yerine getirmesi bir zorunluluktur. Bu hususta indirildiğinden söz edilen ise, yüce

Allah'ın şu buyruğudur: "Ayetlerimize dalanları (alay edenleri) gördüğün zaman onlar başka bir söze dahneaya kadar kendilerinden yüz çevir." (el-En'am, 6/68) Münafık olanlar ise, yahudi alimleriyle birlikte oturur ve Kur'an-ı Kerim ile alay ederlerdi.

Âsım ve Yakub, nun harfini üstün, "ze" harfini şeddeli ve üstün olarak Kısım kısım" indirdi" diye okumuştur. Buna sebep, daha önce yüce Allahın: "Gerçekten izzet bütünüyle Allah'ındır" (en-Nisa, 4/139) buyruğunda zat-ı zül- Celatin isminin zikredilmiş olmasıdır. Humeyd de böyle okumakla birlikte o, "ze" harfini şeddesiz okumuştur. (Anlamı: Size kitapta şu buyruk inmiştir şeklinde olur). Diğerleri, meçhul bir fiî olarak; "İndirilmiştir," diye okumuşlardır.

"Ailahı 11 ayetlerinin... işittiğiniz vakit buyruğunda yer alan:

İşittiğiniz vakit buyruğu. Asım ve Yakub'un kıraatine göre, başta geten fiilin onda ameli dolayısıyla nasb mahallindedir. Diğerlerinin kıraatine göre ise ref mahallindedir. Çünkü o takdirde meçhul fiilin ismi (naib-i faili) olur.

"Ayetlerinin inkâr edildiğini" yani, Allah'ın âyetlerinin inkâr edilip onlarla alay edildiğini işittiğiniz takdirde. Burada işitilmelerinden söz edilen "âyetler" olmakla birlikte, maksat, onların inkar edilip onlarla alay edilmesinin işitilmesidir. Meselâ, Abdullah'ı kınanırken işittim derken, maksadın Abdullah hakkında kınayıcı sözleri işittim, demektir.

Yüce Allah'ın: Onlar başka bir söze dalıncaya kadar yanlarında oturmayın" yani, küfür ve inkârdan başka bir söz söyleyinceye kadar onlarla birlikte oturmayın. "Çünkü o zaman siz de onlar gibi olursunuz." İşte bu buyrukta, münkeri açığa vurdukları takdirde masiyet işleyenlerden uzak durmanın vücubuna delalet vardır. Çünkü, onlardan uzak durmayan bir kimse, onların fiillerine razı olmuş olur. Küfre rıza ise küfürdür. Nitekim yüce Allah da: "Çünkü o zaman siz de onlar gibi olursunuz" diye buyurmaktadır. Buna göre masiyetin işlendiği bir mecliste oturup da onlara karşı tepki göstermeyen herkes, günahla onlarla beraber eşit olur. Masiyet sözünü söyleyip bunun gereğince de amel ettiklerinde onlara tepki göstermesi icabeder Eğer onlara tepki gösterme gücünü bulamıyorsa, bu âyet-i kerimenin tehdid ettiği kimselerden olmamak için yanlarından kalkıp gitmesi gerekir.

Ömer b. Abdulaziz (r.a)'dan rivayet edildiğine göre o, şarap İçen bir topluluk yakalar. Orada hazır bulunanlardan birisi hakkında oruçlu olduğu kendisine söylenince, ona karşı takınması gereken edebi hatırlattı ve: "Çünkü o zaman siz de onlar gibi olursunuz" âyetini okudu. Yani, masiyere razı oluş da masiyettir. Bundan dolayı masiyeyi işleyen de, ona razı olan da o masiyetin cezasına hep birlikte helak edilinceye kadar maruz kalırlar.

Böyle bîr benzerlik (onlar gibi olmak) bütün niteliklerde değildir. Ancak birlikte oluştan dolayı zahiren görüne göre yapılmış bir benzetmedir- Nitekim şair şöyle demiş:

"Zaten herbir arkadaş beraberindeki arkadaş'a uyar."

Bu da (bu mısranın yer aldığı beyit de, bu tür açıklamalar da.) daha önceden (en-Nisâ, 4/38. ayet, 2. başlık) geçmiş bulunmaktadır.

Açıkladığımız şekilde masiyet işleyenlerden uzak durmak sabit bir hüküm oldu. Buna göre, bid'at ve İevâ ehlinde uzaklaşmak, öncelikle söz konusu dur. el-Kelbî der ki, yüce Allah'ın: "Onlar başka bir söze dalıncaya kadar yanlarında oturmayın" buyruğu, yüce Allah'ın: "Takva sahibi mü'minlere onların hesaplarından hiçbir şey yoktur" (el-En'am, 6/69) buyruğu ile nesh edilmiştir. Ancak, genel olarak müfessirler bu âyet muhkemdir, demişlerdir, Cuveybîr, ed-Dalîhâk'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Kıyamet gününe kadar dine olmadık bir şeyi ihdas eden ve her bir bid'atçı bu âyetin kapsamına girmektedir.

"Doğrusu Allah münafıklar* da... cehennemde bir arada toplayacaktır"

buyruğundaki; Toplayacak olandır" kelimesi aslında tenvinlidir. Tahfif için tenvin hazf edilmiştir. Toplayacaktır, anlamındadır.

"Onlar yani münafıklar, stoe (gelecek musibetleri) gözetleyip duranlardır." Yani, başınıza gelecek musibetleri bekleyip durmaktadırlar. "Onun için Allah'tan size bir zafer nasib olursa" Yahudilere galip gelir ve ganimet elde ederseniz, "biz de sizinle birlikte değildik derler?" Yani, bize de ganimetten pay veriniz derler. "Eğer* kâfirlere bir pay düşerse" yani zafer elde ederlerse, "derler ki: Biz size üstünlük sağlamadık mı?" Yani, müslü* manlar sizden korkacak noktaya gelinceye kadar biz sizin düşmanınıza karşı üstünlük sağlamadık mı ve düşmanlarınızın size karşı gücünü (maneviyatını) kırmadık mı? Aslında; O şeye gaftıp gefoV anlatmadadır. Şeytan onlara galip geldi" (el-Mücadele> 58/19) buyruğu da burdan gelmektedir. Bunun, kuşatmak anlamına geldiği de söylenmiştir Burada bu fiil aslı üzere kullanılmıştır. Eğer bu kelime İ'lal yapılmış olsaydı» şeklinde kullanılması gerekirdi. İ'lalli olarak fiil şeklinde gelir. İ'lalsız ise, şeklinde kullanılır.

"Mü'minlere karşı da sîzi" onların size karşı savaşma azimlerini kırmak ve size yapmak istediklerine karşı onları dağıtmak, görüşlerini parçalamak suretiyle "korumadık mı?"

Âyet-i Kerime münafıkların, müslümanlarla birlikte gazalara çıkuklanını göstermektedir. Bundan dolayı: Biz de sizinle birlikte değil miydik dediler. Yine âyet-i kerime, münafıklara ganimetten pay verilmeyeceğine de delalet vardır. Bundan dolayı ganimetten pay verilmesini istediler ve: Biz de sizinle birlikte

değil miydik demişlerdir. Onların: "Biz de sizinle birlikte değil miydik" şeklindeki sözlerinin müslürnanlara minnet etmek anlamına gelme İhtimali de vardır. Yani bizler, sizinle birlikte olup onlara dair haberleri size bildiri-yorduk ve biz sizin yardımcılarınız idik. [\[324\]](#)

Yüce Allah'ın: "Allah mü'minlerin aleyhine kâfirlere asla yol vermeyecektir" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı da üç başlık halinde sunacağız:

1- Kâfirlerin Mü'minlerin Aleyhine Yol Bulamamaları Ne Demektir:

"Allah mü'minletin aleyhine kâfirlere asla yol vermeyecektir" buyruğu ile ilgili olarak ilim adamlarının beş türlü te'vili (açıklaması) vardır:

1) Yusey el-Hadramî'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ali b. Ebi Ta-lib (r.a)'m yanında bulunuyordum. Bir adam ona: Ey mü'minlerin emiri dedi. Yüce Allah'ın: "Allah mü'minlerin aleyhine kâfirlere asla yol vermeyecektir" buyruğu hakkında ne dersin, bu nasıl olur? Çünkü onlar, bizimle çarpışmaktadır, bazı zamanlar bize galip gelmektedirler. Ali (r.a) dedi ki: Bunun anlamı, Kıyamet gününde hüküm verileceği günde ortaya çıkacaktır. (Yani, o vakit kâfirler mü'minlere karşı onların aleyhine bir delil getireniyecek-lerdir.) İbn Abbas da böyle demiştir: Burada kastedilen Kıyamet günüdür. İbn Atiyye der ki: Bütün te'vil âlimleri böyle demiştir.

İbnü'l-Arabî der ki: Böyle bir açıklama zayıftır Çünkü bu hususta böyle bir şeyi haber vermenin bir faydası yoktur. Buyrukların baş tarafı böyle bir manayı sezdiriyor gibi olsa dahi bu böyledir. Çünkü yüce Allah: "Kıyamet günü aranızda hüküm verecek olan Allah'tır" diye buyurmakta ve bu hükmü kıyamet gününe tehir ettiğini belirtmektedir. Dünya hayatında ise, işi nöbetleşe dönüp duracak şekilde takdir etmiştir. Kimi zaman kâfirler galip gelmekte, kimi zaman mağlup edilmektedirler. Bu da, onun ön gördüğü hikmete ve daha önceki ezelî takdirine göre olmaktadır. Bundan sonra şanı yüce Allah: "Allah, müminlerin aleyhine kâfirlere asla yol vermeyecektir" diye buyurduğundan, sonradan gelen bu buyruğun baş tarafı ile alakalı olduğu vehmine kapılmıştır. Bu ise, bu buyruğun bir daha'tekrarlanmasını faydasız kılar. Zira, o takdirde bu bir tekrar olur.

2) Yüce Allah, kâfirler lehine mü'minlerin devletini imha edecek, onların izlerini silip kaldıracak ve onların vatanlarını kâfirlere mubah kılacak şekilde bir yol, bir fırsat vermeyecektir. Nitekim Müslim'in Sahih'inde Sevban (r.a) yoluyla gelen hadiste ifade edildiği gibi, Peygamber (.sav) şöyle buyurmuştur: "Ben Rabbimden ümmetimi genel bir kıtlık ile helak etmemesini ve üzerlerine

kendilerinden olmayan bir düşmanı musallat edip de onların himaye olunması gereken cemaatlerini, mülk ve kuvvetlerini kökten imha etmemesini diledim. Rabbim de şöyle buyurdu: Ey Muhammed, Ben bir kazayı hükme bağladığım takdirde artık bir daha o geri döndürülemez. Ben, ümmetim için istediğim şey olan onları genel bir kıtlık ile helak etmemeyi ve üzerlerine kendilerinden olmayan bir düşmanı musallat kılarak onları kökten imha edecek şekilde mülklerini yok etmesine fırsat vermeme talebini verdim. İsterse de onun (yerin) dört bir yanında bulunan herkes, aleyhlerine toplanmış olsun. Nihayet onlar birbirlerini helak edinceye ve biri diğerini esir alıncaya kadar." [325]

3) Şüphesiz yüce Allah, kendi aralarında batılı tavsiye etmeye koyulup mün-keri birbirlerine yasaklamaktan vazgeçip, tevbeyi de ihmal etmedikleri sürece kafirler lehine, mü'minler aleyhine hiçbir yol vermeyecektir. Böyle yapuklan takdirde ise, onlardan dolayı (bu durumları sebebiyle) düşman üzerlerine musallat edilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Size isabet eden her bir musibet, ellerinizle kazandığınız (günahlar) sebebiyledir." (eş-Şura, 42/30) İbnü'l-Arabî der ki: Bu açıklama gerçekten değerli ve güzel bir açıklamadır.

Derim ki; Buna Hz. Peygamber'in Sevban yoluyla zikrettiğimiz hadisinde-ki ifade de delâlet etmektedir; "Onları birbirlerini helak edinceye ve biri diğerini esir alıncaya kadar". Çünkü burada: "(«^O: -..a kadar" kelimesi, gaye (nihai sınırı) ifade etmektedir. Sözün zahiri şunu gerektirmektedir: Allah, üzerlerine haklarını kendilerine mubah kılacak bir düşmanı bizzat kendileri, birbirlerini helake sürüklemeyi, birbirlerini esir almadıkça göndermeyecektir. Bu durum, bu zamanlarda müslümanlar arasında ortaya çıkan fitnelerle ortaya çıkmış bulunmaktadır. Kâfirlerin güç ve kuvveti artmış, müslüman ülkelerini istila etmiş bulunmaktadır. Öyle ki> İslamdan en asgari miktarın dışında bir şey kalmamıştır. Yüce Allah'tan affı ile yardımı ve lütfuyla imdadımıza yetişip kusurlarımızı telafi etmemize yardımcı olmasını dileriz.

4) Yüce Allah, şer'i bakımdan kâfirler lehine, mü'minlerin aleyhine bir yol vermeyecektir. Öyle bir şey söz konusu olsa şer'iata muhalif bir yolla olur.

5) "Allah mü'minlerin aleyhine kâfirlere asla yol vermeyecektir." Yani, onların üstünlüklerini sağlayacak aklî, yada şer'î bir delil kılmayacaktır. Böyle bir delili ileri sürmeleri halinde, mutlaka o çürütülür ve bu şüphe ortadan kaldırılır. [326]

2- Kâfirin Müslümanı Köle Edinmesi:

İbnü'l-Arabî der ki: İlim adamlarımız, bu âyet-i kerimeyi , kâfirin müslüman köleye sahip olamayacağına delil göstermişlerdir Eşheb ve Şafiî de bu

görüştendirler. Çünkü yüce Allah, kâfirin mü'min aleyhine bir yol edinmeyeceğini belirtmiştir. Satın almak yoluyla mülk edinmek ise, onun aleyhine bir yoldur. O bakımdan onun için böyle bir meşruiyet sözkonusu değildir ve böyle bir satın almakla akid gerçekleşmiş olmaz.

İbnül-Kasım, Malik'ten -ki bu, aynı zamanda Ebû Hanife'nin de görüşüdür- şöyle dediğini nakletmektedir: Yüce Allah'ın: "Allah mü'minlerin aleyhine kâfirlere asla yol vermeyecektir" buyruğunun anlamı, mülkiyetin devamı hususuyla ilgilidir.

Çünkü bizler, böyle bir mülkiyetin (kâfirin) lehine ve (müslümanın) aleyhine gerçekleştiğini görebilmekteyiz. Bu da miras yoluyla olur. Şekli de şöyle olur: Kâfir birisinin elinde bulunan kâfir bir köle İslama girer. Mahkeme onun aleyhine müslüman köleyi satmasını hükme bağlar. O da aleyhindeki satış hükmünü kabui eder, fakat ölür. Bu sefer ölen kâfirin kâfir mirasçısı müslüman köleyi miras alır. İşte bu, ister istemez veya kasıt olmaksızın sabit olmuş bir yoldur. Ancak satın alma yoluyla mülk edinmek ise, böyle bir niyet kastıyla sabit olur. Böyle bir akidle kâfir, kendi iradesiyle onu (müsKi-man köleyi) mülk edinmek istemiş olur. Eğer bu satış akdinin geçerliliğine

hüküm verilir, mülkiyetinin sabit olduğu kabul edilirse, o takdirde kâfir bu husustaki kastını gerçekleştirmiş ve böylelikle kâfirin lehine, müslümanın aleyhine bir yol bırakılmış olur.

Ebû Ömer der ki: Müslümanlar icma ile hristiyan veya yahudi bir kimsenin müslüman kölesini azad etmesinin sahih ve onun aleyhine olmak üzere geçerli olacağını kabul etmişlerdir. Yine icma ile şunu kabul etmişlerdir: Kâfir bir köle müslüman olduğu takdirde sahibine rağmen satılır ve onun bedeli kâfire ödenir. İşte bu şuna delâlet etmektedir: Müslüman, o kâfirin mülkiyeti olmak üzere satılır ve onun mülkü aleyhine müslüman kölenin azad edilmesi sabit olur. Şu kadar var ki, kâfirin bu mülkiyeti kendisine rağmen (aleyhine) satılmasının vucubu dolayısıyla istikrarlı bir mülkiyet değildir. Bunun böyle oluşu da -doğrusunu en iyi bilen Allaktır ya- şanı yüce Allah'ın: "Allah müzminlerin aleyhine kâfirlere asla yol vermeyecektir" buyruğu dolayısıyla olmalıdır. Yüce Allah bu âyet-i kerimede inü'mirün (kâfir tarafından) köleleştirilmesini, mülk edinilmesini, bu mülkiyetinin de istikrarlı ve devamlı bir mülkiyet olmasını (bunun olamayacağını) kast etmektedir.

İlim adamları, kafir bir kölenin müslüman bir köleyi satın alması hususun-da iki farklı görüşe sahiptirler. Birincisine göre böyle bir satış feshedilir, ikinci görüşe göre ise, satış sahih olmakla birlikte satın alanın aleyhine (ona rağmen) köle satılır. [\[327\]](#)

3- Hristiyan Bir Efendinin Ölümünden Sonra Azad Edilmesini Vasiyet Ettiği Hristiyan Kölesi Ulama Girerse:

Yine bu kabilden olmak üzere ilim adamları, hristiyan bir kimsenin hris-tiyan bir kölesinin öldükten, sonra azad olmasını vasiyet ederse (tedbîr), bu arada köle İslâm'a girerse hükmün ne olacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir.

Malik ile iki görüşünden birisinde Şafiî şöyle demektedir; Efendisiyle kölesi arasına girilir ve hristiyan efendisine rağmen kölesi muharece yapar. [328] Ve durumu açıkça ortaya çıkıncaya kadar da satılmaz. Eğer hristiyan borçlu olarak ölürse, bu şekilde müdebber kölenin bedelinden ödenir. Ancak, hristiyanın malında müdebber köleyi de kaldırabilecek (bedelini kuşatacak) kadar bir varlığı varsa, müdebber köle azad edilir.

Şafiî diğ er görüşünde şöyle demektedir: Müslüman olduğu andan itibaren ona rağmen satılır. Bu görüşü el-Müzenî de tercih etmiştir. Çünkü, müdebber köle bir vasiyettir. Müslüman bir kimsenin ise kendisini zelil kılacak ve onu dışarıya gönderip çalıştıracak müşrik bir kimsenin mülkiyetinde bırakılmak caiz değildir. Üstelik İslama girmesi suretiyle de ona düşman olmuştur.

el-Leys b. Sa'd ise der ki: Hristiyardan müslüman köle satın alınıp azad edilir. Böylelikle de azad edilen kölenin velası onu satın alıp azad eden olup hristiyana da o kölenin bedeli ödenir.

Süfyan ile Kûfeliler ise şöyle demişlerdir; Hristiyan efendinin müdebber kölesi İslama girecek olursa, onun kıymeti tesbit edilir ve İslama giren köle de kıymetini ödemek üzere dışarıda çalışır. Eğer müdebber bu çalışmasıyla bedelini ödemed en önce hristiyan ölürse, köle azad olur ve artık onun çalışmasına gerek kalmaz. [329]

142. Doğrusu münafıklar Allah'ı aldatmak isterler. Halbuki O, hilelerini başlarına geçirir. Namaza kalktıkları vakit de tembelce kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı ancak pek az anarlar.

Yüce Allah'ın: "Doğrusu münafıklar Allah'ı aldatmak İsterler. Halbuki O, hilelerini başlarına geçirir" buyruğunda geçen "aldatmanın" anlamına dair açıklamalar el-Bakara Sûresi'nde (2/9. ayette) geçmiş bulunmaktadır.

Allah'ın hilelerini başlarına geçirmesi ise, onların, Allah'ın dostlarını ve peygamberlerini aldatmak istemelerine karşı onları cezalandırmasıdır. el-Hasen. der ki: Kıyamet gününde, mü'min olsun münafık olsun her bir İnsana bir nur

verilir. Mûnafıklar bundan dolayı sevinir ve artık kurtulduklarını zannederler. Sırata vardıklarında her bir mûnafığın nuru söndürülür. İşte yüce Allah'ın bize söyleyeceklerini belirttiği: "Bizi bekleyin de sizin nurunuzdan aydınlanalım" (el-Hadid, 57/13) buyruğu bunu anlatmaktadır.

"Namaza kalktıkları vakit de tembelce kalkarlar" buyruğuna gelince, yani onlar, tembel tembel, ağırdan alarak, ağırlaşmış olarak, riyakârlık yapmak üzere namaz kılarlar. Herhangi bir sevap ummazlar. Onu terketmekten dolayı da ceza göreceklrine inanmazlar. Sahih hadiste şöyle buyurulmuştur: "Mûnafıklara en ağır gelen namaz, yatsı namazı ile sabah namazıdır." [330] Çünkü, gündüzün çalışmalarından yorulmuş oldukları halde yatsı namazının vakti gelir, bu namaza kalkmak onlara ağır gelir. Sabah namazının vakti ise, uykuyu sevindirici her şeyden sevdikleri bir sırada gelir. Eğer kılıç korkusu olmasaydı asla kalkmazlardı.

Riya ise Allah'ın emrine tabi olmak kastıyla değil de insanlar görsün diye güzel şeyleri açığa çıkarmaktır, Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/264. ayet, 3- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Daha sonra yüce Allah, riyakârlık yaptıkları ve korkudan dolayı namaz kıldıkları sırada çok az Allah'ı anmakla onları nitelendirmektedir. Peygamber (sav)'da namazı erteleyen kimseyi yermek suretiyle şöyle buyurmaktadır: 'İşte bu, mûnafıkların namazıdır.' Bunu üç defa tekrarladi: "Onlardan birisi oturup güneşi gözetler durur. Nihayet şeytanın iki boynuzu arasında -yada- iki boynuzu üzerine düşünce kalkar ve dört rekat gagalar, o namazda da pek az müstesna Allah'ı zikretmez." Bunu Malik ve başkaları zikretmiştir [331]

Denildi ki: Yüce Allah onları Allah'ı az anmakla nitelendirmesinin sebebi, kıraat ile olsun, teşbih ile olsun Allah'ı anmayışları yalnızca tekbir getirmekle O'nu anışları idi. Şöyle de açıklanmıştır: Zikirlerini azlıkla nitelendirmesi, yüce Allah'ın onu kabul etmeyişi dolayısıyladır. Bunda ihlâs bulunmadığından dolayı böyle nitelendirildiği de söylenmiştir, Burada iki meseleyi ele almamız gerekmektedir: [332]

1- Namazda Tadili Erkânın Gereği:

Yüce Allah, bu âyet-i kerimeyle mûnafıkların namaz kılışlarını açıkladığı gibi, Rasulullah Muhammed (sav) da hadis-i şerifinde onların namaz kılışlarını açıklamış bulunmaktadır, Her kim onlar gibi namaz kılar ve onların Allah'ı andıkları gibi anarsa, namazının kabul olunmaması bakımından o da onların

hükmüne girer^ yüce Allah'ın da: "Namazlarında kıtşua riayet eden mü'minler, hiç şüphesiz felah bulmuşlardır" (el-Mu'mimin, 26/1-2) buyruğunun muktezasının dışına da çıkmış olur. İleride buna dair açıklamalar da gelecektir.

Ancak, namaz kılanın eğer kabul edilebilir bir mazereti varsa, Peygamber (sav)'ın doğru dürüst namazın kılamaz gördüğünde, bedevi Araba öğrettiği şekilde yalnızca namazın farzlarını ifa eder. Hz. Peygamber bedeviye şöyle demişti: "Namaza kalktığın takdirde, güzelce abdestini al, sonra kıbleye yönel, sonra tekbir getir, sonra Kur'an-ı Kerimden ezbere bildiğin, kolayına gelen bir miktar oku. Sonra rükuunda sükun Citmi'nan) buluncaya kadar rükua var. Sonra ayakta doğruluncaya kadar başını kaldır. Sonra da secde ettiğin sırada eklemlerin yerli yerinde sükûn buluncaya kadar secde et. Sonra secdeden kalk ve yine aynı şekilde eklemlerin yerli yerine oturun-caya kadar otur. Sonra aynı şeyi namazının tamamında yap."

Bu hadisi hadis imamları rivayet etmiştir. [\[333\]](#)

Hiz. Peygamber: "Kur'âiVın anasını (fatiha) okumayanın namazı yoktur." [\[334\]](#)

"Kişinin rükû ve sücudda sırtını iyice doğrultmadığı bir namaz yeterli olmaz." Bunu Tirmizî rivayet etmiş olup şöyle demiştir: (Bu) hasen, sahih bir hadistir. Peygamber (sav)'in ashabından ve onlardan sonra gelenlerden İlim ehline göre amel buna göredir. Onların görüşüne göre namaz kılan kişi, rükû ve sücudda. sulbünü (sırtını) iyice doğrultur. Şafî, Alîmed ve İshak der ki; Rükû ve sücudda sırtını iyice doğrultmayanın namazı fasiddir. Çünkü Peygamber (sav)'ın: "Kişinin rükû ve sücudda sırtını iyice doğrultmadığı namazı yeterli değildir" hadisi bunu gerektirmektedir. [\[335\]](#) İbnü'l-Arabî der ki: İbnü'l-Kasım ve Ebû Hanife, tumaninenin (ta'dil-i erkânın) farz olmadığı görüşündedir. Bu ise, Malikilerden herhangi bir kimsenin kendisiyle uğraşmaması gereken İrak kaynaklı bir rivayettir. el-Bakara Sûresi'nde de (el-Bakara, 2/3- ayet, 14. başlık) bu hususta açıklamalar-geçmiş bulunmaktadır. [\[336\]](#)

2- Gösteriş İçin Namaz Kılanın Durumu:

İbnü'l-Arabî der ki: İnsanlar görsünler ve onu, o namazı kılarken görüp te mü'min olduğuna tanıklık etsinler diye namaz kılan bir kimse, veya insanlar arasında bir yer edinmek isteyip ve şahidliğinin kabul edilmesiyle imamlığının caiz oluşu derecesine yükselmek isterse, bu maksatla kılman narrm yasak kılınmış riyakârlık türünden değildir ve bu şekilde namaz kılmaktan dolayı ona vebal yoktur. Masiyet olan riya, ancak namazını insanları avlamak ve bu yolla

mal edinmeye kalkışmak için açığa vuranın namazıdır. Böyle bir niyetle kılınan namaz geçerli olmaz ve namazını iade etmesi gerekir.

Derim ki: İbnü'l-Arabînin: "Mevki talebi ve şahidliğinin kabul edilmesi noktasına yükselmeyi istiyerek" ifadesi su götürür. Buna dair açıklamalar, en-Ni-sa suresinde (36. ayet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bu hususu orada, bir daha tetkik ediniz. (Ayrıca el-Mâûn sûresi, 107. âyetin tefsirinde 4. başlık ve devamına da bakılabilir). Bu âyet-i Kerime riyakarlığın farza ve nafileye dahi! olabileceğinin delilidir. Çünkü yüce Allah: "Namaza kalktıkları vakit de... kalkarlar" diye buyurmaktadır. Bu ise, umumi bir ifadedir. Bazıları ise şöyle demektedir: Riyakârlık yalnızca nafileye has bir şeydir. Çünkü farz olan-bir şey bütün müslümanlara farzdır. Nafile ise, (o bakımdan") riyakârlığa maruzdur. Aksi de söylenmiştir Çünkü bir kimse nafileleri yapmayacak olursa bunlardan sorumlu tutulmaz. [337]

143. Onlar ikisi arasında gidip gelen kararsızlardır. Ne bunlara ne de onlara (taraf) olurlar. Allah'ın şaşırttığı kimseye sen asla yol bulamazsın.

Gidip gelen, kararsız, iki şey arasında tereddüt edip duran, demektir. Kararsızlık ise, çalkantı ve karar kılamamak

"Görmez misin ki, yüce Allah'ın sana (kıralların da mevkiinden daha yüksek) yüksek bir mevki vermiştir. Sen oradan her bir hükümdarın onun altında çalkanıp durduğunu görmektesin."

Bir diğeri ise şöyle demiştir:

"Selsebil yolunun ortasında ondan önce

Aralıksız hareket edip yol alan postacıların bir aylık yolu var."

Burada bu kelime, ikinci "Ze\" harfi esreli olarak rivayet edilmiştir, tbn Cin-nî der ki: Bu ise, asla karan olmayan, aralıksız ve gevşemeksizin yerinde durmadan sarsıla sarsüa yol alan demektir. İşte münafıklar da mü'minlerle müşrikler arasında tereddüt etmekte ve gidip gelmektedirler. Ne imanlarında ih-las vardır. Ne de küfrü açıkça ortaya koymaktadırlar.

Müslim'in Sahihinde İbn Ömer yoluyla gelen hadiste, Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Münafığın misali hangi sürüye katılacağını bilemeyen iki sürü arasındaki şaşkın koyun gibidir. Kimi zaman bu tarafa gider katılır, kimi zaman da diğerine gider katılır." [338]

Bir rivayette de "Gider" anlamındaki kelimesi "katılır" anlamına gelen; kelimesinin yerine kullanılmıştır.

Cumhur; Gidip gelen kar arsızlar" şeklinde okumuştur. Bu kıraate göre ise,

birinci "zeP harfini şeddeli, ikincisini de esreli okumak suretiyle şeklinde idğam caiz olur. el-Hasen'den ise, baştaki "mim" harfi ile iki "zel" harfi üstün olarak şeklinde okuduğu nakledilmiştir. [\[339\]](#)

144. Ey iman edenler, mü'müüeri bırakıp dajcâfirleri veli edinmeyin. Aleyhinize Allah'a açık bir delil vermek ister misiniz?"

"Ey iman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri veli edinmeyin buyruğunda (kâfirler ve veliler) iki mefuldurlar. Yani, özel ve içli dışlı olacağınız yakın adamlarınız onlardan olmasın. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden (Âl-i îmran, 3/118. ayet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Aleyhinize Allah'a aç»k bir delil vermek ister misiniz?" Yani, O size bunu yasaklamışken size karşı delilini ortaya koymak suretiyle sizi azaplandır-ması hususunda Allah'a açık bir delil vermek mi istiyorsunuz? [\[340\]](#)

145. Şüphesiz, münafıklar cehennemın en aşağı tabakasızdadırlar. Onlara hiçbir yardımcı bulamazsın.

Yüce Allah'ın Tabakasında" kelimesini Kûfelîler, "ra" harfini sakın olarak; şeklinde okumuşlardır. Ancak birinci okuyuş daha fasihtir. Çünkü bunun çoğulu şeklinde yapılır.

Deve ve develer, kelimesinde olduğu gibi. Bu açıklamayı en-Nehhas yapmıştır. Ebû Ali ise der ki: Bu iki söyleyiş tıpkı kumlar, kelimesi ve benzerlerinde olduğu gibi iki ayrı söyleyiştir.

Çoğulu; şeklinde gelir. söyleyişinin çoğulu şeklinde Bozuk paralar, gibi gelir. Cehennem ateşi aşağıya doğru yedi basamak (dereke) dir. Yani yedi ayrı tabaka ve ayrı mevkiidir.

Şu kadar varki, araplar aşağı doğru men tabakalar hakkında "dereke" kelimesini kullanırlar. Mesela, kuyunun derekeleri vardır, derler. Buna karşılık yukan doğru çıkanlara da "derece basamak" derler. O bakımdan cennette dereceler, cehennemde de derekeler vardır. Bu açıklamalar daha önceden (en-Nisa, 4/95-96. âyetler, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır

Buna göre münafık bir kimse, bu aşağı doğru inen basamakların en aşağısımdadır. Bunun adı ise el Haviye dir. Burada cezalandırılmasının sebebi ise küfrünün ileri derecede oluşu, gailelerinin çokluğu ve mü'minlere eziyet verme imkânım elde etmesinden dolayıdır. Derekelerin en üstte olanı Cehennemdir. Ondan sonrası Lazâ, ondan sonrası el-Hutama, ondan sonra es-Sa-irt ondan

sonra Sekar, ondan sonra et-Cahîm ve en sonda el-Hâviye gelir. Bunların hepsine de ilk tabakanın adı da verilebilir. Allah lütuf ve keremiy-le bizi onun azabından muhafaza buyursun.

Abdullah b. Mes'ud'dan yüce Allah'ın: "Cehennemın en aşağı tabakasındadırlar" buyruğunun açıklaması iJe ilgili olarak şöyle dediği nakledilmişti Üzerlerine kilitlenecek cehennemde kilitli demirden tabutlardadırlar.

İbn Ömer ise şöyle der: Kıyamet gününde insanlar arasında azaplan en şiddetli olacak üç kesim vardır. Bunlar; münafıklar, Mâide'nin (Hz. İsa'nın üzerine gökten sofranın) inişine tanık olanlardan küfre sapanlar ve Firavun ve hanedanı. Bunu doğrulayan buyruklar ise, yüce Allah'ın Kitabındadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz, münafıklar cehennemın en aşağı tabakas ladadırlar" Maide ashabı hakkında ise şöyle demiştir: "Sonra kâfir olursa, Ben onu alemlerden kimseyi azaplandırmayacağım bir azap ile azaplandırırım," (el-Maide, 5/115.) Firavun hanedanı hakkında da şöyle buyurmaktadır: "Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun." (el-Mu'min, 40/46) [\[341\]](#)

146. Ancak tevbe edenler, hallerini düzeltenler, Allah'a (dinine) sımsıkı sarılanlar ve dinlerini Allah İçin halis kılanlar müstesnadır. İşte onlar mü'minlerle beraberdir. Allah, nrii'minlere büyük bir mükâfaat verecektir.

Bu, münafıklık yapanlardan bir istisnadır. Münafıklıktan tevbe edenin (bu tevbesinin kabulü) şartlarından birisi de söz ve fiilinde ıslahta bulunması, düzeltmesi di r. "Allah'a sımsıkı sarılması," yani Allah'a sığınması ve kendisini O'na teslim etmesi, dinini yalnızca Allah'a halis kılması demektir. Tıpkı bu âyet-i kerimenin açıkça ifade ettiği gibi (olmalıdır). Aksi takdirde münafık kimse tevbe etmiş olmaz. Münafıktan müminler arasında bulunduğuından Allah, mü'minlerin ecrini gelecekte vereceğini, mükafatlandıracağını belirtmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Buharı, el-Esved'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Abdullah Ob. Mes'ud)Jın halkasında bulunuyorduk. Huzeyfe, bulunduğumuz yere kadar geldi, ayakta durdu ve selam verdi, sonra şöyle dedi: Andolsun münafıklık sîzden daha hayırlı bir topluluk hakkında nazil olmuştu. el-Esved, Subhanallah dedi. Şüphe yokki yüce Allah: "Şüphesiz münafıklar cehennemın en altta-ba kayındadırlar" diye buyurmaktadır. Abdullah gülümsedi. Huzeyfe de mescidin bir tarafında oturdu. Daha sonra Abdullah kalktı» arkadaşları da dağıldı. Bu sefer (Huzeyfe) bana bîr çakıl taşı attı, ben de onun yanına gittim. Huzeyfe dedi ki: Onun ne demek

istediğimi anlayarak gülümsemesine hayret ettim. Çünkü ben şöyle demek istemiştım: Münafıklık, sizden daha hayırlı bir topluluğa indirilmişti, (Yani, onlar arasında münafıklık edenler olmuştu). Sonra tevbe ettiler, Allah da tevbelerini kabul buyurdu. [342]

el-Ferra der ki: Allah'ın: "İşte onlar mü'id inlerle beraberdir*" buyruğu, onlar mü'mitilerdendir demektir el-Kutebî der ki: Allah, onlara gazab ettiğİ için doğrudan onları muhatap almayarak: "İşte onlar mü'minlerle beraberdir" diye buyurmuş, onlar mü'minlerin kendileridir diye buyur manastır.

"Verecektir" buyruğunda "ye" harfi, lafzan hazf edildiğİ gibi, hatta da hazf edilmiştir. Çünkü hem kendisi, hem de ondan sonraki, lafzatullah'ın başındaki "lam" da sakindir.

Yüce Allah'ın şu buyrukları da böyledir: Nida edenin se-leneceğİ gün Biz de Zebanileri çağınveririz" (el-Alâkr 96/18); O günde o çağırın çağırır." (el-Kamer, 54/6) Bütün bu kelimelerde iki sakinin arka arkaya gelmesi dolayısıyla "vav" harfleri hazf edilmiştir. [343]

147. Eğer şükredip İman ederdiniz Allah size azabı neylesin? Allah, şükredenlerin mükâfatını yerendir, herşeyi bilendir.

Bu buyruk, münafıklara takrir (yani gerçeğİ söyletmek) amacıyla yöneltilmiş bir sorudur. İfadenin takdiri şöyledir: Yani siz şükredecek ve iman edecek olursanız, sizi azap etmekte O'nun elde edeceğİ fayda nedir?

Böylelikle yüce Allah, şükreden mü'mini aza plandır mayacağına, O'nun kullarını azap andırma sınırını mülkünü artırmayacağına, yaptıklarına cezayı terk etmesinin de hakimiyet ve saltanatını eksiltmeyeceğine dikkat çekmektedir.

Mekhul der ki: Dört şey var ki, onlar kimde olursa lehinedir. Üç şey de vardır ki, bunlar kimde olursa aliyhinedir.

Lehine olan dört şey; Şükür, iman, dua ve istiğfardır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Eğer şükredip iman ederseniz Allah size azabı neylesin. Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır:

"Sen içlerinde iken Allah onları azaplandımcı değildir. Onlar mağfiret dileyip dururlarken de Allah yine onları azaplandıracak değildir." (el-Enfal, 8/33) Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Deki,, eğer duanız olmasaydı, Rabbimin yanında sizin değerinizi ne olurdu ki?" (el-Furkan, 25/77) Aleyhine olan üç hususa gelince: Bunlar mekr (hilekârlık), bağı (haddi aşmak) ve neks (ahdi bozmaktır).

İşte yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine

ahdini bozmuş olur" (el-Feth, 48/10); "Kötü hile ise, ancak ehlini (onu yapanları) kuşatır" (Fâtır, 35/43) Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey insanlar, sizin bağyiniz (haddi aşmanız)ancak kendi aleyhinizedir." (Yunus, 10/23)

"Allah, şfikredenlerin mükafaatını verendir." Yani, kendisine itaat ettikleri için kullarını mük afati andırandır. Allah'ın kullarına "şükretmesi"mn anlamı, onları mükâfatlandıırmağıdır. Az olan ameli kabul eder, karşılığında ise büyük bir mükâfat verir. İşte bu, kendisine ibadet eden kuluna şükürü (mükâfatı) dır. Sözlükte şükür, ortaya çıkmaya denir.

Eğer bir hayvana verilen yemden daha fazla şişmanlığı ortaya çıkıyorsa, o bineğe denilir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/52. ayet, 3-başlıkta) yeteri kadar yapılmış bulunmaktadır.

Araplar ise, darb-ı meselde "Kıştan sonra baharda ilk yeşeren bitkiden, daha çok görünmektedir" tabirini kullanırlar. Çünkü, denildiğine göre arz, yağmur yağmaksızın bulutun gölgesi ile bu bitkiyi yeşertir ve göz alıcı bir renge bürünür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[344\]](#)

148. Allah -zulme uğrayan müstesna- çirkin sözün söylenmesini sevmez. Allah, herşeyi İştendir, hakkıyla bilendir.

149. Bir hayrı açıklar veya onu gizlerseniz yahut bir kötülüğü affederseniz, şüphesiz Allah affedicidir, herşeye gücü yetendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1. Zulme Uğrayanın Kötü Söz Söylemesinin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Allah, çirkin sözün söylenmesini sevmez" buyruğunda ifade tamam olmaktadır. Daha sonra yüce Allah: "Zulme uğrayan müstesna" diye bir istisnada bulunmaktadır. Ancak bu istisna, birinci türden yani, kendisine istisna yapılanın türünden olmadığından nasb mahallin dedir. Anlamı da şöyle olur: Ama zulme uğrayan kimse: Filan kişi bana zulmetti, diyebilir.

Bu istisnanın ref mahallinde olması da mümkündür. Buna göre ifadenin takdiri de şöyle olur: Allah, zulme uğrayan müstesna, herhangi bir kimsenin çirkin sözünü açıkça ifade etmesini sevmez. Cumhurun kıraati; (^) şeklinde, "zı" harfinin ötreli, "lâm" harfinin de esreli okunuşu şeklindedir.

"Lâm" harfinin sakın olarak okunması da caizdir. [345] Ancak bu kelimeyi, uzı" ve "lâm" harflerini üstün olarak okuyanlara gelince, ileride geleceği gibi bunlar, -Zeyd b. Eşlem, İbn Ebi İshak ve diğerleridir- fethanm hafif ofuşu dolayısıyla "lâm" harfini sakın okumaları caiz değildir.

Birinci (yani "Zı" harfini ötreli, "lâm" harfini esreli) buyruğun anlamı bir kesime göre şudur: Allah zulme uğrayan müstesna herhangi bir kimsenin açıkça kötü ve çirkin söz söylemesini sevmez. Onun için kötü sözü açıktan söylemek mekruh değildir.

Ancak, kötü ve çirkin sözün açığa vurulma keyfiyeti ile bundan neyin mübâh olduğu hususunda farklı görüşler vardır. el-Hasen der ki: Burada kastedilen başkasına zulmeden kişidir. Zulme uğrayan, kendisine zulmedene beddua etmeyip; Allah'ım ona karşı bana yardım et, Allah'ım ondaki hakkımı al. Allah'ım, bana yapmak İsteddiği zulmüne sen engel ol der. Bu ise, savunmaya dair Allah'a yapılan bir dua olup, kötülüğün en aşağı basamağıdır.

İbn Abbas ve diğerleri ise der ki: Zulme uğrayan kimseye, kendisine zulmedene beddua etmesi mubahtır. Sabredek olursa bu onun için daha hayırlıdır. Bu ise, zalime bedduanın turu hususunda kayıt getirmeyen mutlak bir ifadedir.

Yine İbn Abbas ve es-Süddî şöyle demişlerdir: Zulme uğrayan kimsenin kendisine zulmeden kişiden zulmettiği kadar intikam almasında ve ona açıkça kötü söz söylemesinde bir mahzur yoktur.

İbnü'l-Müstenîr der ki: "Zulme uğrayan müstesna" buyruğunun anlamı şudur: Küfür yahut buna benzer sözleri açıktan söylemek için zorlanan kişi bundan müstesnadır. Bu durumda olan bir kişinin kötü ve çirkin söz söylemesi mubahtır. Buna göre âyet-i kerime, İkraha (zorlama) haliyle ilgilidir.

Kutrub da böyle demiştir: "Zulme uğrayan müstesna" ile ikrah altında bırakılan kimse kastedilmektedir. Çünkü böyle bir kişi mazlumdur. Bundan dolayı küfür

sözü söyleyecek olsa dahi günahı kaldırılmıştır. Yine Kutrub der ki: "Zulme uğrayan müstesna" buyruğunun bedel anlamında olması da. mümkündür. Şöyle buyurulmuş gibidir: Allah -zulme uğrayan müstesna- ... sevmez. Yani, yüce Allah zalimi sevmez. Şöyle buyurulmuş gibidir: O, zulme uğrayanı sever. Yani, zulme uğrayana ecrini verir. Bu görüşe göre bedel olarak ifadenin takdiri şöyle olur: Zulme uğrayan müstesna, Allah, kötülüğü açığa vuran kimseyi sevmez, Mücahid der ki: Âyet-i kerime misafirlik hakkında nazil olmuştur. Misafir kişinin, bu hususta söz söylemesine ruhsat verilmiştir. İbn Cüreyc de Mücahîd'den naklederek der ki: Âyet-i kerime, çöllük bir arazide birisinin yanına misafir olmak isteyen bir kişi hakkında nazil olmuştur. Ancak, o kişi bunu misafir almak istemeyince, bu sefer: "Zulme uğrayan müstesna" buyruğu nazil olmuştur.

Bunu, İbn Ebi Necîh de Mücahid'den rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Şu: "Allah zulme uğrayan müstesna çirkin sözün söylenmesini sevmez" âyet-i kerimesi, birisine yolu düşüp de kendisini misafir etmemesi hali hakkında nazil olmuştur. Yolcunun, bu kimse hakkında: Kendisini iyi bir şekilde misafir edip ağırlamadığını söylemesine ruhsat verilmektedir.

Misafir etmeyi vacip kabul edenler bu âyet-i kerimeyi delil gösterir ve şöyle derler: Çünkü zulüm yasaklanmıştır. Bu ise misafir etmenin vücubuna delildir. Bu, aynı zamanda el-Leys b. Sa'd'ın görüşüdür.

Cumhur ise misafiri ağırlamanın üstün ahlâkî özelliklerden Olduğu göiilsimdedirler. Buna dair açıklamalar ise, ileride Hûd Sûresi'nde (11/69. ayet, 1. başlıkta) gelecektir.

Âyet-i kerimenin zahiri şunu gerektirmektedir: Zulme uğrayan bîr kimse, kendisine zulmedenden intikam alabilir. Ancak bu zalim kişi, el-Hasen'in dediği gibi mü'min bir kimse ise, mazlumin intikam almakta orta yolu seçmesi gerekir. Şu kadar var ki, iftiraya iftira ile karşılık vermek ve benzeri şekildeki intikamlar caiz değildir. Buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (el-Bakara3 2/195. ayet, 10. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Şayet zalim kişi, kâfir birisi ise, dilinin düğümünü çöz ve istediğin şekilde helak olması için beddua da edebilirsin, her türlü bedduayı da yapabilirsin. Peygamber (say)'m şu bedduasında yaptığı gibi; "Allah'ım, Mudarılar üzerindeki sıkıntını daha bir artır ve onlar aleyhine YusuFun kıtlık yılları gibi bu yılları kıtlık olsun."

[346] Yine Hz. Peygamber, isimlerini zikrederek: "Allah'ım, filanı ve filanı sana havale ediyorum" diye buyurmuştur [347] Şayet zulmü yapan kişi, açıktan zulmünü yapıyor ve ilişilmesi haram olan ırzı, bedeni ve malı bulunmuyor ise, (harbî kâfir gibi) ona açıktan açığa beddua edebilir.

Ebu Dâvud, Âişe (r.anha)dan rivayetle der ki: Âişe'ye ait birşey çalınmıştı. O da hırsıza beddua etmeye koyuldu. Rasulullalı (.sav) ise, şöyle buyurdu: "Sen ona beddua etmek suretiyle onun cezasını hafifletme,"[348]

Yine Amr. b. eş-Şirrid'den, o babasından, o da Rasulullah (sav)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Ödeme gücü olan kimsenin borcunu ödemeyi savsaklaması, ırzını ve cezalandırılmasını helal kılan bir zulümdür."[349] İbnü'l-Mübârek der ki: Burada ırzının helal kılınmasından maksat, ona karşı sert ve ağır söz söylenmesinin helal kılınması, cezalandırılmasının helal kılınmasından kasıt ise, borcu dolayısıyla haps edilmesidir.

Müslim'in Sahih'inde de: "Varlıklı kimsenin borcunu ödemeyi savsaklaması bir zulümdür" denilmektedir. [350] Buna göre borcunu ödeme imkânı olan bir kimseden borcunu ödemesi istendiği halde savsaklarsa, zulmetmiş olur. Bu ise, kendisi hakkında: Filan kişi, insanları savsaklar, onların haklarını yanında ahkor demekle ve imama (devlet yöneticisine ve yetkililere) da bu işten vazgeçinceye kadar tedip ve ta'zir edilmesini (azarlanarak hafif cezalara çarptırılmasını) mübâh kılmakla, onun namusuna (şeref ve haysiyetine) dokunan türden uygulamaları mübah ktlar. Bu anlamda açıklamalar, Süfyan'dan nakledilmiş olduğu gibi, aynı zamanda bu, İbnü'l-Mübârek'in açıklamalarının da anlamını ifade etmektedir. Allah ikisinden de razı olsun. [351]

2- Davalaşma Sırasında Hz. Abbas'ın Hz. Ali Hakkında Kullandığı Ağır İfadeler Bu Kabilden midir?

Müslim'in Salih'inde yer alan ve Hz. Abbas'ın, Hz. Ali (Allah ikisinden de razı olsun) hakkında Ömer, Osman, Zübeyr ve Abdurrahman b. Avf (r. anhum) huzurunda söylediği: Ey Mü'minlerin emin, benimle şu yalancı, günahkâr,, sözünde durmaz ve hainlik eden kişi hakkında hüküm ver, şeklinde hadiste zikredilen sözleri [352] bu kabilden değildir Hazır bulunanlardan herhangi birisi, Hz. Abbas'ın bu sözleri söylememesini hatırlatmamış tır. Çünkü, bu aralanndaki bir anlaşmazlıkta bir hakemlik olayı İdi. Her birisi durumun kendi lehine olduğuna inanıyordu. Hz. Ömer, onlar arasında bu hususta yerine getirilmesi gerekeni uygulamaya kadar onların kanaatleri böyleydi. Bu açıklamayı İbnü'l-Arabî yapmıştır.

Bizim (mezhebimizin) ilim adamları ise şöyle demektedir: Bu şekilde ileri geri konuşmak» tarafların konumlarının eşit yahut birbirine yakın olması halinde mümkündür. Tarafların konumları arasında farklılık var ise, faziletli kimselere

dîl uzatılması derecesine varacak şekilde iteri geri konuşma imkânı verilmez. Aksine, bu durumda herhangi bir zulüm, yada gazap ifadeleri açıkça kullanılmaksızın, mücerred davada bulunularak hak talep edilir. Sahih olan budur ve ilgili rivayetler de buna delalet etmektedir.

BİR diğ er açıklama da şöyledir: Hz. Abbas'ı bu gibi ifadeleri kullanmaya iten kızgınlığı ve amcalığın tahakk um edici yön üdür.        amca, babanın den-gidir. Ve ş  phesiz ki baba, çocuğı hakkında bu gibi s  zleri kullanacak olursa, onun kullandığı bu ifadeleri, onu tedip hususunda işi ileriye g  t  rmek ve yaptığından vazge  rmek kastı ile s  ylediğı şeklinde açıklanır. Yoksa ger  ekten de bu sıfatlara sahip olduğı anlamına gelmez.

Diğ er taraftan buna, onların dini bir makam (ve velayet) hususunda karşılıklı delil getirme konumunda idiler. Hz. Abbas, bu hususta kendisine muhalefetin caiz olmadığına ve bu hususta kendisine muhalefet etmenin, muhalefet edenin bu niteliklere sahip olması sonucunu doğuracağına inanıyordu. Ayrıca of kızgınlığın etkisi altında da kalarak bu ifadeleri kullanmıştır. Hazır olanlar, bu durumu bildiklerinden dolayı ona karşı  ıkmadılar. Bu açıklamalara el-M  zer  ile Kadı   yad ve diğ erleri de işaret etmiş bulunmaktadır. [\[353\]](#)

3- Zulümden Tövbe Edenler ve Etmeyenler

Zulmeden" şeklinde "zı" ve "l  m" harflerini   st  n okuyanlara gelince, bu, Medine'de Muhammed b. Ka'b el-Kuraz 'den sonra Kur'  n  en iyi bilen ilim adamlarından birisi olan Zeyd b. E  lem ile   bn Ebi   sh  k, ed-Dah-h  k,   bn Abbas,   bn C  beyr ve Ata b. es-Said'in kıraatidir.

Anlamı ş  udur: Herhangi bir fiil veya bir s  zde zulmeden ise m  stesnadır. Ona, açıktan a ığ a k  t   s  z s  yl   ye bilirsin iz.

Bu da onun yaptığı fiilini yasaklamak, onu azarlamak ve bu işi dolayısıyla onu reddetmek anlamında bir davranıştır. Buyruk ş  u demek olur: Allah, -zulmeden, yani m  nafıklığı   zere devam eden m  stesna- m  nafıklıktan tevbe eden kimseye: Sen m  nafıklık etmedin mi, demeyi sevmez. Bu açıklamaya da y  ce Allah'ın: "Ancak tevbe edenler... m  stesnadır" (en-Nisa, 4/146) buyruğı del  let etmektedir.

  bn Zeyd der ki: Şanı y  ce Allah'ın m  nafıkların cehennemnin en a  ğı tabakasında olduklarını haber vermesi, k  t  l  ğ  s  zle açıktan a ığ a ifade etmektir. Bundan sonra ise, onlara: "Eğ er ş  kredip iman ederseniz, Allah size azabt neylesin " (.en-Nisa, 4/147) diye buyurmakta ve onları bir     it teselli edip, ş  k  r ve imana davet etmektedir.

Daha sonra da mü'minlere hitaben: "Allah -zulme uğrayan müstesna- çirkin sözün açıktan söylenmesini sevmez" diye buyurmaktadır. Yani, mûna-fıklığını sürdürmek suretiyle devam eden müstesna, demektir. İşte böyle birisine, sen âhirette cehennemın en aşağı tabakaları kendisi için hazırlanmış bulunan kâfir ve münafık bir kimse değil misin sözü ve benzeri sözler söylenebilir.

Bir kesim de şöyle demiştir. Buyruğun anlamı şudur: Yüce Allah, herhangi bir kimsenin kötü bir sözü açıktan söylemesini sevmez. Daha sonra mun-katı, bir istisnada bulunmaktadır. Yani: Ama, zulmeden müstesnadır Bu durumda o, haksızca ve saldırganlıkla kötülüğü açıkça ifade etmiş olur kif bunu yapmakla zalim olur.

Derim ki: İşte zulmedenlerin pek çoğunun huyu ve alışkanlığı budur. Onlar, zulmetmekle birlikte dillerini de uzatır ve zulmettikleri kimselerin -kendileri için haram kılınan- ırzlarına da dillerini uzatırlar.

Ebu İshâk ez-Zeccâc der ki: "Zulmeden müstesna" buyruğunun anlamının, "zulmedip kötü söz söyleyen müstesna" şeklinde olması da mümkündür. İşte, böyle birisinin elini yakalamanız, (yani onu zulmünden alıkoymanız.) gerekir, O taktirde bu istisna, munkatı' bir istisna olur.

Derim ki: Buna bir takım hadisler de delâlet etmektedir. Hz. Peygamber'İN şu buyruğu bunlar arasındadır:

"Beyinsizlerinizin elini yakalayınız. (Onları beyinsizce tasarruflardan engelleyiniz)." [\[354\]](#) "Kardeşine zalim veya mazlum olsun yardımcı ol." Ashab: Haydi mazlumken ona yardımcı olduk, peki zalimken ona nasıl yardım edebiliriz? Hz. Peygamber: "Onu zulümden alıkoymak suretiyle" diye buyurdu. [\[355\]](#)

el-Ferrâ der ki: Zulmeden müstesna" okuyuşa, zulmeden de dahil anlamındadır.

Yüce Allah'ın: "Allah herşeyi işitendir, hakkıyla bilendir" buyruğu ise, zalimi, zulmetmemesi için; mazluma da intikam almakta haddi aşmaması için bir sakındırmadır

Daha sonra, yüce Allah: "Bir hayrı açıkla veya onu gizlerseniz, yahut bir kötülüğü affederseniz" buyruğu ile affı teşvik etmektedir İntikam alma gücü ile birlikte affetmek, yüce Allah'ın sıfatları arasında yer alır. İnsanları affedenlerin faziletine dair açıklamalar ise, Âl-i İmran Sûresi'nde (3/134. ayet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bu az sayıdaki kelimelerde, üzerinde düşünenler için pek çok anlamlar vardır.

Şöyle denilmiştir: Sen affedersen, şüphesiz Allah da seni affeder. İbnü'l-Mübârek şöyle bir rivayet nakletmektedir: el-Hasenrden işitenlerden birisi bana, onu şöyle derken dinlemiş olduğunu nakletti: Kıyamet gününde bütün ümmetler âlemlerin

Rabbinin huzuruna geleceği vakit şöyle seslenilecek: Mükâfatını vermek Allah'a ait olanlar ayağa kalsınlar. Dünyada iken başkalarını affedenlerin dışında kimse kalkmayacaktır. İşte bunu, yüce Allah'ın: "Kim affeder z>e ıslah ederse, artık onun mükâfatım vermek Allah 'a aittir" (eş-Şu-ra, 42/40) buyruğu doğrulamaktadır. [\[356\]](#)

150. Allah'ı ve peygamberlerüi İnkâr ederek kâfir olanlar, bir de Allah ve peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler. Ve: "Kimine inanırız, kimini inkâr ederiz" diyenler, böylece bunun arasında bir yol tutmaya yeltenenler;

131. İşte onlar, gerçek kâfirlerin tâ kendileridirler. Biz, o kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışındır. .

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Allah ve Peygamberleri Arasında Ayrım Gözetmek

Yüce Allah, müşriklerle münafıkları sözkonusu ettikten sonra "Allah'ı ve peygamberlerini inkâr ederek kâfir olanlar" buyruğu ile, kitab ehli olan yahudi ve hristfyan kâfirleri -Muhammed (sav)'ın peygamberliğini inkâr ettiğinden dolayı- sözkonusu etmekte ve onun peygamberliğini inkâr etmenin, bütün peygamberleri inkâr etmek olduğunu beyan etmektedir. Çünkü, Muhammed (sav)'a ve bütün peygamberlere (hepsine-salât ve selam olsun) iman etmeyi ümmetine emretmemiş hiçbir peygamber yoktur.

"Bir de Allah ve Peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler" buyru-ğu Allah'a ve peygamberlerine iman etmek arasında Fark gözetmek isteyenler... demektir.

Yüce Allah bununla, Allah ve peygamberleri arasında böyle bir ayırım gözetmenin küfür olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bunun küfür o)uş sebebi ise şudur: Şam yüce Allah, bütün insanlara, peygamberler aracılığı ile kendileri için göndermiş olduğu şariat gereğince kendisine ibadet etmelerini farz kılmıştır, insanlar, peygamberleri inkâr edecek olurlarsa, onların şariatlerini de reddetmiş, onların tebliğ ettikleri bu şeriatı kabul etmemiş olurlar. Böylelikle yerine getirmekle yükümlü oldukları ubudiyeti kabul etmemiş, ubudiyete bağlanmamış olurlar. Bu da tıpkı yaratıcıyı inkâr etmek gibidir. Yaratıcıyı inkâr etmek ise, O'na itaat ve ubudiyeti terk etme sonucunu verdiğinden dolayı bir küfürdür.

Aynı şekilde iman hususunda peygamberleri arasında bir ayırım gözetmek de, o peygamberleri inkâr etmektir ki, bunu da bir sonraki başlıkta ele alacağız. [\[357\]](#)

2- Peygamberin Kimine İman, Kimini İnkâr

Yüce Allah'ın: "Kimine inanınız» kimini inkar ederiz diyenler" buyruğu ile peygamberler arasında ayırım gözetmenin küfür olduğu irade edilmektedir. Böyle diyenler ise, Hz. Musa'ya iman etmekle birlikte, Hz. İsa ile Muhammed (sav)'ı inkâr eden yahudilerdir. Bu şekildeki sözleri, daha önce Bakara Sûresi'nde (2/118. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Onlar, aralarındaki avamdan olan kimselere: Biz> kitaplarımızda Muhammed'den söze-dildiğini görmüyoruz, diyorlardı.

"Bunun arasında bir yol tutmaya yeltenenler..." iman ile inkâr arasında bir yol tutmak isteyenler, demektir. Bu da yahudilik ile İslam arasında uydurma bir din tutmak isteyenler anlamına gelir. Burada tekil işaret zamirinin kullanılıp ikil zaminin kullanıl mayısı, kullanılan bu tekil zaminin aynı zamanda ikil olarak kullanılabilmesi dolayı sıyladır. İkil zamir kullanılması (Kur'ân dışında olması şartıyla) mümkündür. [\[358\]](#)

3- Böyle Bir Uydurma Yol Takip Edenler Gerçek Kâfirlerdir.

Yüce Allah'ın: "İşte onlar, gerçek kâfirlerin tâ kendileridirler" buyruğu, imanları İle ilgili birtakım tereddütleri ortadan kaldıracak bir te'kidir. Çünkü onları, onların kimisine iman ederiz, diyenler olarak nitelendirmişti, Böyle söylemek İse, son peygamberini inkâr etmeleri halinde kendilerine hiçbir fayda sağlamaz. Son peygamberi inkâr edip kâfir olmakla, yüce Allah'ı da bu son peygamberi müjdeleyen bütün peygamberleri de inkâr etmiş olurlar, işte bundan dolayı gerçek anlamda kâfirler olmuşlardır.

"Kâfirlere" kelimesi "hazu-lamışızdu*" anlamındaki kelimenin ikinci me-ful'ün yerini tutmaktadır. Yani Biz, o kâfirlerin bütün çeşitleri için "alçaltıcı" yani zelil edici "bir azap" hazırlamışındır. [\[359\]](#)

152. Allah'a ve peygamberlerine iman edip, onlardan birini diğerinden ayırmayanlara gelince, işte onlara ecirlerini verecektir. Allah bağışlayandır, çok merhamet edendir.

Allah, bu buyrukta Peygamber (sav)'ı ve onun ümmetini kastetmektedir.

153- Kitap ehil senin kendilerine gökten bir kitap indirmeni isterler. Gerçekten onlar, Musa'dan daha büyüğünü istemişlerdi de: "Allah'ı bize apaçık göster, demişlerdi." İşte zulümleri yüzünden onları yıldırım yakalaşmıştı. Sonra onlara, bunca açık belgeler gelmişken, tutup buzağıyı ilah edinmişlerdi. Nihayet Biz

bunu affettik. Biz, Musa'ya apaçık bir delil vermiştik.

Yahudiler, Muhammed (öav)'dan gözleri önünde semâya yükselmesini ve kendilerine iddia ettiği hususlarda doğruluğuna dair yazılı bir kitabı, -Hz Musa'nın Tevrat'ı getirdiği gibi- bir defada ve toptan getirmesini istemişlerdi.

Onlar, Hz. Peygambere karşı işi yokuşa sürmek için böyle bir talepte bulundular. Yüce Allah da onların atalarının Musa (a.s.)'a karşı bundan daha büyük bir inatla çıktıklarını ve: "Allah'ı bize apaçık göster" yani gözlerimizle görelim, demiş olduklarını ifade etmektedir. Bu husus, el-Bakara Sûresi'nde (2/55. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

Apaçık kelimesi, hazfedilmiş mastarın sıfatıdır. Yani, apaçık görülecek şekilde göster, demektir. Bu isteklerinin ve gördükleri bunca mucizeden sonra, zulümlerinin büyüklüğü dolayısıyla yıldırım ile cezalandırıldılar.

Yüce Allah'ın: " Tutup buzağıyı ilâh edinmişlerdi buyruğunda, şu takdirde hazfedilmiş bir takım ifadeler vardır: Biz, onları ölümlerinden sonra dirilttik. Fakat, fazla geçmeden buzağıyı ilâh edindiler. Bu hususa dair açıklamalar, el-Bakara Sûresi'nde (2/51. ayette) geçtiği gibi, yüce Allah'ın izniyle Tâ-Hâ Sûresi'nde (20/83-89. ayetlerin tefsirinde) de gelecektir.

"Sonra onlara bunca açık belgeler gelmişken" yani, Hz. Musa'nın beyaz eli, asası, denizin yarılması ve buna benzer aziz ve celil olan Allah'tan başka mabudun olmadığına dair apaçık belgeler, deliller ve besbelli mucizeler geldikten sonra, yine de buzağıyı tutup ilah edinmişlerdi.

"Nihayet Biz bunu affettik."⁴ Yani, onların bu şekilde işi yokuşa sürmelerini bağışladık. "Biz Musa'ya apaçık bir delil" yani, apaçık bir belge "vermiştik," Bunlar ise onun getirdiği, gösterdiği mucizelerdir. Bunlara apaçık delil (sultan) adının verilmesi sebebi Ese, böylelerini getirenin kesin delil ile karşı tarafı kahredici bir şekilde susturmasındandır. Bu mucizelerin, kalpleri kahretmek (ister istemez kabul etmek) zorunda bırakmasındandır. Çünkü kalpler, berizlerini getirmenin insan gücü çerçevesinde bir iş olmadığını çok iyi bilir.

[\[360\]](#)

154. Söz verdikleri için de Tûr'u üzerlerine kaldırmıştık. Onlara hem: "Kapıdan secdeye eğilerek girin" demiştik, hem de; "Cumartesi gününde aşırı gitmeyin" demiştik. Onlardan sağlam bir söz almıştık.

Yüce Allah'ın: "Söz verdikleri için de Tûr'u üzerlerine kaldırmıştık" buyruğunun anlamı şudur: Onlardan alınan sözü bozmaları sebebiyle biz Tûr'u üzerlerine

kaldırmıştık. Dağın üzerlerine kaldırılışı ile kapıdan girişlerine dair açıklamalar, Bakara Sûresi'nde (2/58 ve 63, ayetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. "Secdeye eğilerek" anlamına gelen; kelimesi ise hal olarak nasb edilmiştir.

"Hem de: Cumartesi gününde aşırı gitmeyin demiştik* buyruğundakî "Aşırı gitmeyin" anlamındaki kelimeyi sadece Verş, "ayn" harfini üstün ve "dal" harfini şeddeli; den gelen bir kelime olarak okumuştur. Bunun anlamı ise, daha önce Bakara Sûresi'nde (2/65. ayetin tefsirinde") d e geçtiği gibi Cumartesi günü balık avlamak suretiyle haddi aşmayınız, (Haddi aşmayın anlamındaki bu kelimenin) asıl okunması gereken şekli ise, (Verş kıraatine göre); (ijicû.) şeklindedir. Burada "ayn" harfinden sonra gelen "te" harfi "del" harfine idğam edilerek okunmuştur, en-Nelîhas der ki: Bu durumda "ayn" harfinin sakın okunması caiz olmadığı gibi, böyle bir okuyuşta iki tane sakın harf de arka arkaya getirilemez. Bu şekilde okuyan ise, yanlışlık yapmış olur "Onlardan sağlam bir söz almıştık" Tevrat'ta onlardan alınan sözü kastetmektedir, Yemin ile pekiştirilmiş ahid anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu yemin ile pekiştirilmesi sebebiyle "sağlam" diye nitelendirilmiştir. [\[361\]](#)

155. Fakat, o sözlerini bozmaları, Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri, "kalplerimiz perdelidir" demelerinden ötürü (onları lanetledik). Hayır, Allah, küfürlerine karşılık kalplerine mühür basmıştır. Artık onlar pek az iman eder.

156. Bir de onları küfürleri ve Meryem aleyhinde pek büyük bir iftirada bulunmaları sebebiyle,..

"Fakat o sözlerini bozmaları... dan ötürü" buyruğundaki; "Bozmalarından ötürü9 buyruğu, ube" harf-i cerri dolayısıyla mecrur gelmiştir. Bu harften sonraki O") edatı ise, te'kîd için ve zâid olarak gelmiştir.

Yüce Allah'ın: "Allah'tan bir rahmet sebebiyledir ki..." (ÂJ-i İmran, 3/159) buyruğunda olduğu gibidir. Nitekim buna dair açıklamalar daha önceden belirtilen buyrukta geçmiş bulunmaktadır. Buradaki "be11 harfi ise hazfedilmiş bir İfadeye taalluk etmektedir ki, ifadenin takdiri şöyledir: "Sözlerini bozmalarından ötürü onları lanetledik." Bu açıklama Kata-de ve başkasından nakledilmiştir. Bunun hazfediliş sebebi ise, işitenin bunu bilmesidir.

-Ebu'l-Hasen Ali b. Hamza el-Kisaî ise der ki; Bu harf-i cer, kendisinden önceki buyruklar ile alakalıdır. Buyruğun anlamı ise şöyledir: Zulümleri sebebiyle... ve bir de o sözlerini bozmalarından ötürü yıldırım onları yakaladı. el-Kisaî devamla der ki: Böylelikle yüce Allah, kendisi sebebiyle yıldırımın kendilerini yakalamış

olduğu zulümlerini açıklamaktadır. Bu da daha sonra gelen onların verdikleri sözlerini bozmalarını, peygamberleri öldürmeleri ve işlemekle kendi öz nefislerine zulmetmiş olduklarını açıkladığı diğer hususlar sebebiyle olmuştur.

Ancak, Taberî ve başkaları bunu kabul etmemektedir. Çünkü, yıldırımın kendilerini yakaladığı kimseler, Hz. Musa döneminde yaşayanlardı. Peygamberleri öldürüp, Hz. Meryem'e büyük iftirada bulunanlar ise, Hz. Musa'dan uzun bir dönem sonra gelmiş olanlardır. Hz. Meryem'e iftira edenleri yıldırım da yakalamış değildir, el-Mehdevî ve başkaları ise derler ki: Ancak, böyle bir şeyin olması (el-Kisaî'nin açıklamasından) zorunlu olarak anlaşılmamalıdır. Çünkü, yüce Allah'ın onlar hakkında haber verip, maksadın on-lann atalarının olması da mümkündür. Nitekim daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/65. âyetin tefsirinde) geçmişti.

ez-Zeccâc der ki: Buyruğun anlamı şudur: Onlar, sözlerini bozduklarından dolayı Biz de kendilerine helal olan bir takım temiz şeyleri haram kıldık. Çünkü bu anlatılan olaylar, yüce Allah'ın: "Yahudilerin zulümleri sebebiyle... pek çok şeyi haram kıldık"(en-Nisa, 4/160) buyruğuna kadar devam etmektedir.

Onların verdikleri sözlerini bozmalarına gelince, Peygamber (sav An niteliklerini açıklamalarına dair kendilerinden söz alınmıştı.(Onlarsa bunu yerine getfirmediler). Buyruğun anlamının şöyle olduğu söylenmiştir: Sözlerini bozmaları, şu, şu işleri yapmaları dolayısıyla, Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Anlamının şu şekilde olduğu da söylenmiştir: Onlar, sözlerini bozmaları sebebiyle, pek azı müstesna iman etmezler, Âyet-i kerimenin başında yer alan "fe" harfi, fazladan gelmiştir. "İnkâr etmeleri" buyruğu, bir öncekine at-folduğu gibi, ",, öldürmeleri" buyruğu da aynı şekilde atfedilmiştir.

"Allah'ın âyetleri" nden kasıt ise, kendilerinin tahrif ettikleri, onlara indirilen kitaplardır.kelimesi, kelimesinin çoğuludur Yani, bizim kalplerimiz ilim kaplarıdır, Bizim rtezdimizde bulunandan başka bir ilme ihtiyacımız yoktur. Bu kelimenin örtülü anlamına gelen kelimesinin çoğulu olduğu da söylenmiştir. Yani, bizim kalplerimiz örtüler içersindedir, senin söylediklerini anlamazlar.

Bu anlam, yüce Allah'ın;... Kalplerimiz örtüler içindedir" (Fussilet, 41/5) buyruğunu andırmaktadır. Buna dair açıklamalar, daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/88. âyetin tefsirinde) geçmiş, bulunmaktadır. Bundan maksatları ise, peygamberlerin ortaya koydukları deJiJleri reddetmektir. Kalplerin mühürlenmesi ile ilgili açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/7. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"İnkâr etmeleri... den ötürü Yani, küriirlerine karşılık onlara bir ceza olmak üzere. Nitekim yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Fakat Allah,

küfürleri yüzünden kendilerini lanette-niştir. Onlar ancak pek az iman ederler. " (en-Nisa, 4/46) Yani onlar, ancak pek az iman ederler. Bundan kasıt ise peygamberlerin bazısına iman etmeleridir. Bunun ise kendilerine hiçbir faydası yoktur.

Daha sonra yüce Allah: "Onların küfürleri (inkârları)" buyruğunu tekrar ederek, onların ardı arkasına küfre düştüklerini haber vermektedir. Bunun anlamının: "Hz. Mesih'i inkar edip kâfir olmaları" şeklinde olduğu ve ondan sonra gelen buyrukların buna delalet etmesi sebebiyle "Mesih'in hazfedildi-ği de söylenmiştir. "Sözlerini bozmaları" buyruğundaki âmil ne ise, "inkâr etmeleri" buyruğundaki âmil'in kendisidir. Çünkü bu, ona atfedilmiştir. Âmil'in Mühür basmıştı" kelimesinin olması mümkün değildir

"Pek büyük iftira"dan kasıt ise, Hz. Meryem'in Yusuf en-Neccâr İle itham edilmesidir, Yûsuf ise aralarında bulunan salihlerden bir kişidir. Büyük iftira (bühtan) kendisinden hayrete düşülen ileri derecedeki yalan demek olup, buna dair açıklamalar daha önceden (en-Nisâ, 4/112, âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Şam yüce ve eksikliklerden münezzeh olan Allah, her şeyi en iyi bilendir, [\[362\]](#)

157. Ve: "Biz, Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa öldürdük" demeleri sebebiyle. Halbuki onlar, onu öldürmediler, onu asmadılar da. Ancak kendilerine benzer gösterilmişti. Gerçekten onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana şüphe için dedirler. Onların zanna uymaktan başka ooa dair bir bilgileri yoktur. Onlar, onu gerçekten öldürememişlerdir.

158. Bilakis, Allah onu kendi katına kaldırmıştır. Allah Azizdir, Hakimdir.

Yüce Allah'ın: "Ve: Biz, Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük demeleri sebebiyle" buyruğunda, (oj)'nin hemzesinin esre gelmesi, "kavi söz söylemek" anlamındaki kelimedden sonra gelmesi dolaylıdır. Başka bir söyleyişe göre üstün okunması da mümkündür.

Âl-i İmran Sûresi'nde (3/45- âyetin tefsirinde)j'Mesih" kelimesinin türeyişi ile ilgili açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Allah'ın peygamberi" kelimesi, bedel olarak nasb edilmiştir. Bunun, "MesirTi... yani Allah'ın Rasulü... nü kastediyorum anlamında man-sub okunması da mümkündür.

"Halbuki onlar, onu öldürmediler, onu asmadılar da" buyruğu da onların bu konudaki iddialarım reddetmektedir.

"Ancak kendilerine benzer gösterilmişti". Yani, yine Âl-i İmran Sûresi'n-de

(3/55.-âyetin tefsirinde) geçtiği üzere başkası ona benzer gösterildi.

Şöyle de denilmiştir: Onu öldürmek isteyenler, kişi olarak Hz. İsa'yı tanımayanlardı. Öldürdükleri kimsenin ise, o olup olmadığı hususunda şüphe ettikleri halde öldürmüşlerdi. Nitekim, yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Gerçekten onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana şüphe içindedirler."

Bir görüşe göre, burada onların hepsi hakkında haber verildiği söylendiği gibi, bu hususta yalnızca onların avamı anlaşmazlık içerisinde idiler, de denilmiştir.

Anlaşmazlığa düşmelerinin anlamı ise, kimilerinin onun ilah olduğunu, kimilerinin de Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmeleridir. Bu açıklamayı el-Ha-sen yapmıştır. Anlaşmazlıklarından kastın şu olduğu da söylenmiştir: Onların avamı, biz İsa'yı öldürdük dediler. Onun semaya yükse İtiliş ini görenler ise, hayır onu öldürmedik dediler.

Yine, anlagmazhklanndan kastın: Hırisuyanlardan Nasturîlerin: İsa, lâhûtu (uluhiyet sıfatı) yönüyle değil de, nâsûtu (.insan ve beşeriyeti) yönüyle çarmıha gerilmiştir derken, melkâniler şöyle demişlerdir: Çarmıha germe ve öldürme, Hz. İsa'nın tamamı, nâsûtu da lâhûtu da üzerinde cereyan etmiştir.

Anlaşmazlıklarından kastın, onların şöyle demeleri olduğu da söylenmiştir: Eğer bu öldürülen kişi, bizim arkadaşımız idiyse, peki İsa nerede?. Eğer bu öldürdüğümüz İsa ise, bizim arkadaşımız nerede? Bundan kastın şu olduğu da söylenmiştir: Yahudiler, biz onu öldürdük demişlerdi. Çünkü yahu-dilerin başı olan Yahuda, Hz. İsa'nın öldürülmesi için gayret harcamıştı. Buna karşılık hırisUyanlardan bir kesim İse şöyle demiştir: Hayır, onu öldüren bizleriz. Yine hıris uyanlardan bir başka kesim şöyle demiştir; Bilakis, Allah, gözümüzün önünde onu semâya yükseltmiştir.

Onların ona dair bir bilgileri yoktur" buyruğunda yer alan edatı fazladan gelmiştir, ifade burada tamam olmaktadır. Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Zanna uymaktan başka" Bu ise nasb mahallinde ve birincisinden olmayan (munkati) bir istisnadır. Bedel olmak üzere ref i mahallinde olması da caizdir. Yani, onların ona dair zandan başka bir bilgileri yoktur, anlamında olur. Sibeveylı buna örnek olmak üzere şu beyiti nakletmektedir:

"Ve bir belde ki, onda hiçbir tanıdık kimse yok, Ceylan yavrularından ve yaban ineklerinden başka."

"Onlar onu gerçekten öldürememişlerdir" buyruğu hakkında İbn Ab bas ile es-Süddî şunları söylemektedir: Yani, onların öldürdükleri, kesin olarak odur diye "zannettikleri kimsedir. Buna göre buradaki "zan" kelimesi, kesinlikle, tam

anlamıyla bilmek anlamındadır. Buna göre onu öldüremediler" buyruğundaki zamir ("kesin bilmek" anlamındaki;) "zan"a aittir. Ebu Ubeyd der ki: Şayet anlam, onlar İsa'yı kesinlikle öldüremediler şeklinde olsaydı, bunun yerine: Onu asla öldüremediler" demesi gerekirdi.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Onların öldürdükleri kişi, kesin olarak kendilerine İsa'dır, diye gösterilen kimsedir. Buna göre, kelimesinin üzerinde vakfedilmesi gerekir. Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Onlar İsa'yı öldüremediler. Bu durumda vakıf, Onu öldüremediler" kelimesi üzerinde yapılmalıdır. Gerçekten, kesin olarak kelimesi ise hazfedilmiş bir mastarın sıfatı olur. Bu hazfedilmiş mastarın takdiri ise iki türlü olabilir: Birincisine göre, onlar bunu kesin bir söz olarak ileri sürdüler veya Allah bunu kesin bir söz olarak buyurmaktadır. Diğer bir görüşe göre ise mana şöyle olur: Onlar, bunu kesin bir bilgi ile bilemediler.

en-Nehhâs der ki: Eğer anlamanın: Bilakis Allah onu kendisine kesin olarak yükseltmiştir, şeklinde takdir edilecek olursa, bu bir yanlışlık olur. Çünkü; hayır, bilakis kelimesi, âmîl edat olarak zayıflığı sebebiyle bu edattan sonra gelen ibareler, kendisinden önce gelen ibarelerde amel etmez. Sununla birlikte İbnü'l-Elbarî; Onlar onu (iki ürememizlerdir* buyruğu üzerinde vakıf yapmayı caiz görmüş ve bunu da kasemin cevabı olan hazfedilmiş bir fiil ile (tefe): Gerçekten, kesin olarak kelimesini nas-betme şartına bağlı olarak, kabul etmiştir. Hazfedilen fiilin takdiri de şöyle olur: Andolsunki siz, gerçekten.-, tasdik etmişsinizdir...

Bilakis Allah onu kendi katma kaldırmıştır" buyruğu, yeni bir söz (cümle)dir. Yani onu semaya kaldırmıştır. Yüce Allah ise mekandan münezzehtir.

Hiz. İsa'nın yükseltilme keyfiyetine dair açıklamalar daha önceden Âl-i İm-ran Sûresi'nde (.3/55. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Allah azizdir" yani, yahudilerden intikam almak gücüne sahiptir. O bakımdan onların üzerine Romalı Astisanus oğlu Petrus'u musallat etti ve onlardan pek çok kimseyi öldürdü.

"Hakimdir, onlar hakkında lanet ve gazap hükmünü vermiştir. [\[363\]](#)

159. Kitap ehlinde olup ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur. Kıyamet gününde de o aleyhlerinde bir şahid olacaktır.

Yüce Allah'ın: "Kitap 'ehlinden olup ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas, el-Hasen, Mücahid ve İkrime şunları söylemektedir: Buyruğun anlamı şudur: Kitap ehlinde olan herkes,

mutlaka "ölümünden evvel" Hz. Mesih'e iman edecektir. Buna göre, "ona" daki zamir, Hz. İsa'ya aittir. "Ölümünden" kelimesindeki zamir ise, kitap ehline mensup kişiye aittir. Çünkü, ölüm meleğini gördüğü takdirde, ister yahudi ister hristiyan olsun, kitap ehlinden olup Hz, İsa'ya iman etmeyecek hiçbir kimse olmaz. Ancak bu merhaledeki imanın kendisine hiçbir faydası olmaz. Zira bu, artık hayattan ümit kesildiği ve ölüm haline düşüldüğü sıradaki bir îmandır. Böyle bir halde yahudi olan kimse de, hristiyan olan bir kimse de, Hz. İsa Mesih'in sadece Allah'ın bir Rasulü olduğunu ikrar ve itiraf eder.

Rivayet olunduğuna göre Haccâc, Şehr b, Havseb'e bu âyet-i kerime hakkında soru sorarak şöyle demiştir: Bana yahudi ve hristiyan esirler getirilir, ben de onlardan birisinin boynunun vurulmasını emrederim. Fakat böyle bir zamanda onu gözlediğim halde onun iman ettiğini görmüyorum. Bunun üzerine Şehr b. Havseb, Haccâc'a şu cevabı verir: O, âhirete dair durumları gözüyle gördü mü, Hz. İsa'nın Allah'ın kulu ve Rasulü olduğunu itiraf eder, ona iman eder³ fakat bu imanının kendisine bir faydası olmaz, Haccâc ona: Sen bu bilgiyi kimden öğrendin diye sorunca, Şehr şöyle der: Ben bunu Muham-med b. el-Hanefiye'den öğrendim. Bu sefer Haccâc ona: Sen gerçekten an-duru, bulandırılmam iş bir pınardan öğrenmiş bulunuyorsun.

Mücahid'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kitap ehlinden olup da ölümünden önce Hz. İsa'ya iman etmeyecek hiçbir kimse yoktur. Ona şöyle denildi: Peki, ya suda boğulur, yahut yanar veya yırtıcı bir hayvan onu yiyecek olursa, yine İsa'ya iman eder mi? O, evet diye cevabını verdi.

Âyet-i kerimedeki İki zamirin de Hz. İsa'ya ait olduğu söylenmiştir, O takdirde buyruğun anlamı şöyle olabilir: Kıyamet günü (alâmeti olarak) Hz. İsa ineceği vakit hayatta olan herkes, mutlaka ona iman'edecektir. Bu açıklamayı, Katade, İbn Zeyd ve diğerleri de yapmış, Taberî de bunu tercih etmiştir. Yezid b. Zuray' ise, bir adamdan, o da el-Hasen'den, yüce Allah'ın: "Kitap ehlinden olup ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yani, İsa'nın ölümünden önce Allah'a yemin ederim ki o, elan Allah nezdinde hayattadır. Fakat, Hz, İsa ineceği vakit hep birlikte ona İman edecekler.

Buna yakın bir açıklama, ed-Dahhâk ve Said b. Cübeyr'den de nakledilmiştir. "Ona iman etmeyecek kimse yoktur" buyruğunun, burada sözkonu-su edilmemiş olmakla birlikte, Muhammed (sav)'a iman etmeyecek kimse yoktur, anlamında olduğu da söylenmiştir.

Çünkü bütün bu kıssalar, Muhammed (sav)'a indirilmiştir. Bunlardan maksat, ona İman etmektir. Hz, İsa'ya iman etmek de aynı şekilde Muhammed (sav)!a

imanı da ihtiva etmektedir. Zira, peygamberler arasında (ıman noktasından) ayırım gözetmek caiz değildir.

"Ona İman etmeyecek kimse yoktur" buyruğunun, ölümünden önce yüce Allah'a iman etmeyecek kimse yoktur, anlamında olduğu da söylenmiştir. Fakat, ölümü görmekle birlikte imanın o kimseye faydası yoktur. Ancak ilk iki te'vil daha güçlüdür.

ez-Züfirî, Said b. el-Müseyyeb'den, o, Ebu Hureyre'den, o da Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Andolsun ki, Meryem oğlu {İsa Mesih), adaletli bir hükümdar olarak inecektir. Yine andederim kif Dec-cât'i öldürecektir Domuzu öldürecektir, haç'ı kıracaktır. Ve o vakit secde yalnızca âlemlerin Rabbi olan Allah'a yapılacaktır." Daha sonra Ebu Hureyre dedi ki: Dilerseniz: "Kitap ehlinde olup, ölümünden evvel ona iman etmeyecek kimse yoktur." buyruğunu okuyun. Ebu Hureyre: (yani) isa'nın ölümünden evvel dedi ve bunu üç defa tekrarladı. [\[364\]](#)

Sibeveyh'e göre âyet-i kerimenin takdiri ifadesi şöyledir: Şüphesiz, kitap ehlinde ne kadar kişi varsa mutlaka ona iman edecektir. Kûfelilere göre ifadenin takdiri şöyledir:

Kitap ehlinde olup ona iman etmeyecek bir kimse yoktur." Ancak, böyle bir takdir çirkin kaçmaktadır. Çünkü bu takdire göre mevsul hazf edilmektedir. Sıla ise, mevsulun bir kısmı gibidir, adeta ismin bir bölümü hazfedilmiş gibi olmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Kıyamet gününde de o aleyhlerinde bir şahid olacaktır" yani, kendisini yalanlayanların yalanladıklarına ve kendisini tasdik edenlerin de kendisini doğruladıklarına şahidlik edecektir. [\[365\]](#)

160. Yahudilerin zulümleri sebebiyle, kendilerine helal kılınmış olan pek çok şeyi haram kıldık. Ayrıca, Allah yolundan çokça alıkoymalarından;

161. Kendilerine haram kılınmış olduğu halde faiz almalarından ve insanların mallarını batıl yollarla yemelerinden ötürü. Onlardan kâfir olanlara da can yakıcı bir azap hazırlamışızdır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başk halinde sunacağız:

1- Zülmün Cezası:

Yüce Allah'ın: "Yahudilerin zulümleri sebebiyle" buyruğu hakkında ez-Zeccâc şöyle demektedir: Bu, daha önce geçen: "Fakat o sözlerini bozmaları",

buyruğundan bedeldir. Burada daha önce helal kılınmış olmakla birlikte haram kılınan şeyler ise; "Biz, yahudilere de bütün tırnaklıları haram &î/rfı&..."(el-En'am, 6/146) buyruğunda sözü geçen şeylerdir,

Âyet-i kerimede zulümden haram kılmaktan önce sözedilişin sebebi ise, haram kılmaya sebep teşkil eden şeyi haber olarak bildiriminin maksat olarak gözetilmiş olmasıdır.

"Aynca Allah yolundan çokça alıkoymalarından yani, gerek kendile-rini gerekse başkalarını Muhammed (sav)'a tabi olmaktan alıkoymalarından, bunu engellemelerinden; "kendilerine haram kılınmakla birlikte faiz almalarından, ve insanların mallarını batıl yollarla yemelerinden ötürü."

Bütün bunlar, onların işledikleri zulmü açıklamaktadır. Aynı şekilde, bundan önce sözü edilen sözlerini bozmaları ve ondan sonra gelen buyruklar da buna dair açıklamalardır, Âi-i îmran Sûresi'nde (3/93-94, âyetlerin tefsirinde) bu haram kılma sebebi hususunda ilim adamlarının üç farklı görüşe sahip olduklarını ve bu üç görüşten birisinin de bu olduğunu belirtmiş bulunuyoruz.

[\[366\]](#)

2- Kâfirler Şeriatla Muhatap mıdır?

İbnü'l-Arabî der ki: Malik'În mezhebine göre, kâfirlerin muhatap oldukları hususunda görüş ayrılığı yoktur.

Yüce Allah, bu âyet-i kerimede, onlara faizin ve'malları batıl yollarla yemenin yasak kılındığını açıklamaktadır Eğer bu, Muhammed (sav)'a Kur'ân-ı Kerim'de indirilenlere dair verilen ve onların da bu hitabın kapsamına girdiklerini bildirin bir haber ise mesele yok demektir. Şayet yüce Allah'ın Tev-ratta Musa'ya indirdiklerine dair bir haber olup onların bunu değiştirdikleri, tahrif ettikleri, isyan ettikleri ve muhalefet ettiklerini bildirmekte ise; onlar, dinlerinin emirlerine rağmen kendi mallarını bu şekilde ifsad etmiş bu-lunuyorlarken, bizim kendileriyle muamelelerde bulunmamız caiz midir, değil midir?

Bazıları, onlarla muamelelere girişmenin caiz olmadığını zannetmişlerdir. Bu da onların mallarındaki bu fesat ve bu bozukluktan dolaydır. Sahih olan ise, faiz almalarına Allah'ın kendilerine haram kıldığı şeylere girişmelerine rağmen, onlarla muamelelerde bulunmanın caiz olduğudur.

Çünkü, gerek Kur'an da gerekse Sünnet'te bunun caiz oluşuna dair kati deliller vardır.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kitap ehlinin yiyeceği size helal olduğu gibi..." (el-Maide, 5/5) Bu açık bir nassdır. Peygamber (sav)'de ya-

midilerle çeşitli muamelelerde bulunmuştur. Vefatı sırasında ise, aile halkı için ödünç aldığı bir miktar arpa karşılığında zırhı, yahudi bir kimsenin yanında rehin bulunuyordu. Şüphe ve anlaşmazlık hastalığım kesialikle ortadan kaldıran delil de harp ehli ticaretin caiz oluşunda ümmetin ittifak etmiş olmasıdır.

Aynca Peygamber (sav) harp ehlinin topraklarına ticaret kastı ile yolculuk yapmıştır. İşte onun böyle bir yolculuk yapmış olması, harp ehlinin bulunduğu yerlere yolculuk yapmanın ve onlarla birlikte ticarete bulunmanın caiz oluşuna dair kafi bir delildir.

Denilse ki: Bu, Peygamberlikten önce olmuştur. Deriz ki: O, Peygamberliğinden Önce de haram bir şey işlemekle kendisini kırletmemiştir. Bu da te-vatüren sabit olmuş bir şeydir. Peygamber olarak gönderildikten sonra da bundan dolayı mazeret belirtmemiştir. Peygamberliğinden sonra da bunu yasaklamamıştır. O hayatta iken, ashab-ı kiramdan herhangi bir kimse, bu ilişkiyi kesmediği gibi, vefatından sonra da müslü mani ardan herhangi bir kimse de böyle bir ilişkiye son vermiş değildir.

Ashab-ı kiram» esirleri esirlikten kurtarmak için -ki bu, vacip (farz) dır- yolculuk yaptıkları gibi, Hz, Osman ve diğerlerinin gönderildiği gibi, sulh için de harp ehlinin yanına yolculuk yaparlardı. Böyle bir yolculuk kimi zaman vadb olabilir, kimi zaman mendup olabilir. Yalnızca ticaret kastıyla harp ehlinin bulundukları yerlere yolculuk yapmak ise, mubahtır. [\[367\]](#)

162. Fakat, aralarından İlimde derinleşenlerle mü'mlnler, sana indirilene de senden önce indirilene de iman ederler. Namazı dosdoğru kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve âhiret gününe inananlar... İşte onlara BİZ, çok büyük bir mükâfat vereceğiz.

Yüce Allah'ın: "Fakat aralarında İlimde derinleşenler" buyruğu ile kitap ehlinin iman edenlerini istisna etmektedir. Çünkü yahudîler, inkâr etmişler ve: Sözü geçen bu şeyler tâ baştan beri esas itibari ile haram idiler. Sen ise bunları, bizim zulmümüz sebebiyle daha önce haram kılınmamış oldukları halde haram kılmaktasın, dediler.

Bunun üzerine yüce Allah'ın: "Fakat aralarından ilimde derinleşenler..." buyruğu nazil oldu-

İlimde derinleşen (er-Râsıh) ise, kitap ilminde, o kitapta sabit olanlara dair bilgiler hususunda ileri dereceye ulaşmış olandır. Râsih olmak, sabit olmak, sağlamlaşmak demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden Âl-i İmran Sûresi'nde (3/7. ayet, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Burada kastedilenler ise

Abdullah b. Selam, Ka'b. b. el-Ahbâr ve benzerleridir.

"Mü'minler" yani Muhammed (savTın ashâbı olan muhacir ve ensardan iman edenler.

"Namazı dosdoğru kılanlar" buyruğunda geçen; kelimesini, el-Hasen, Malik b. Dinar ve bir topluluk, bundan önceki kelime olan ve mer-fu olan "mü'minler" kelimesine atfetmek suretiyle; diye okumuşlardır. Abdullah (b. Mes'udVln kıraatinde de böyledir. Ubey (b. Ka'b)'m ki raatinde ve mushafında ise, sair ımışaflarda olduğu gibi; şeklindedir.

Bunun mansub oluşu hususunda farklı altı görüş vardır. Bunların en sahih olanı ise, Sibeveyh'in görüşü olan medh olmak üzere mansub okunmuş olmasıdır. Yani, özellikle de namazı dosdoğru kılanları kast ediyorum, demektir. Sibeveyh der ki: İşte bu, ta'zim olmak üzere kelimenin mansub olmasıdır. İşte Namazı dosdoğru kılanlar" buyruğu bu kabildendir. Daha sonra da Sibeveyh şu beyitleri örnek göstermektedir:

"Her bir kavim efendilerinin emrine itaat etti Nuraeyrliler müstesna. Onlar en azgınlarının emrine itaat ettiler." özellikle kimseyi yola bırakmayan o yolcuları kast ediyorum Ver Biz bu yolda kime bırakıp gideceğiz, diyen kimseler."

Birinci mısradaki: "Efendilerinin emri" ifadesi "doğru yolu göstericilerinin emri" diye de rivayet edilmiştir.

Sibeveyh şu beyitleri de nakletmektedir:

"Uzak durmasın benim o kavmim ki, onlar

Düşmanlarına zehir, (konuklarına kestikleri) develer için bir afettirler

Her bir çarpışmaya kahramanca katılanları (kast ediyorum)

Ve onlar etekleri tertemiz olanlardır (iffetli kimselerdir).

en-Nehhâs der ki: "Namazı dosdoğru kılanların açıklanmasına dair yapılan en sahih açıklama budur. el-Kisaî der ki: Bu kelime 'e atfedilmiştir. Yine en-Nehhâs der ki; el-Alıfeş dedi ki: Bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü o takdirde buyruğun anlamı şöyle olur: Ve onlar dosdoğru namaz kılanlara iman ederler (inanırlar),

Muhammed b. Cerir de kendisine şöyle denildiğini nakletmektedir: Burada sözü geçen namaz kılanlar meleklerdir. Çünkü melekler devamlı olarak namaz kılarlar, teşbih getirirler, istiğfar ederler. İbn Cerir bu görüşü tercih etmiş, ayrıca bu buyruğun medh olmak üzere mansub olduğunun uzak bir ihtimal olduğunu da nakletmektedir. Çünkü medh etmek, haberin tamamlanmasından sonra ancak gelir. İlimde derinleşenlere dair haber ise, yüce Allah'ın: "İşte onlara Biz çok büyük bir mükâfat vereceğiz"* buyruğunda zikredilmektedir. O halde "dosdoğru namaz kılanlar" buyruğunun medh olmak üzere nasb edilmesi sözkonusu değildir.

en-Nehhâs der ki: Yüce Allah'ın: "Verenler" anlamına gelen buyruğu hakkında SibeveylVin görüşü, mübteda olmak üzere merfu' olduğudur. Başkası ise şöyle demektedir: Bu, mahzuf bir mübteda takdirine göre mer-fu'dur. Yani, onlar zekâtı veren kimselerdir.

Şöyle de denilmiştir: "Dosdoğru kılanlar" kelimesi, daha önce geçen: "Senden önce" anlamındaki; kelimesindeki "kef" harfine atf edilmiştir. Yani, senden önce indirilene ve namazı dosdoğru kılanlardan önce indirilene... demektir, Bu kelimenin "sana" anlamına gelen; kelimesindeki "kefe atfedilmiş olduğu söylendiği gibi, "aralarından" anlamına gelen; kelimesindeki "he" ve "mim" zamirine atf olduğu da söylenmiştir. Yani: "Aralarından... ve namazı dosdoğru kılanların arasından..." anlamında olur. Ancak, bu üç açıklama şekli uygun değildir. Çünkü bunlarda zahir bir ismin, mecrur ve hazfedilmiş bir kelimeye atfi sözkonusudur.

Bu konuda altıncı cevap ise, Hz. Aîşe'den nakledilen şu rivayettir: Hz. Âi-şe'ye bu âyeti kerime ile yüce Allah'ın: Muhakkak bunlar iki sihirbazdır"(Tâ-Hâ, 20/63) buyruğu ile Maide Sûresi'nde yer alan:

Sabitler" (el-Maide, 5/69) buyruğu hakkında kendisine soru sorulunca, sorana şu cevabı vermiştir: Kardeşimin oğlu, yazıcılar hata etmişlerdir. Eban b. Osman da der ki: Bir başkası kâtibe ne yazacağım okur, o da kendisine okunanı yazardı. Şu: "Fakat, aralarında ilimde derinleşmiş olanlarla mü'minler" ibaresini yazdıktan sonra yazıcı, okuyana: Ne yazayım diye sorunca, ona: Şunu yaz denildi: Namazı dosdoğru kılanlar." İşte, burada bu kelimenin böyle ("nun" harfinden önce "vav" harfi ile yazılması gerektiği halde, "ye" harfi ile yazılması) bundan dolayı olmuştur

el-Kuşeyrî der ki: Bu, yanlış bir açıklama ve batıl bir yoldur. Zira, Allah'ın Kitab'ını derleyip toplayanlar, dilde uyulacak önderler idiler. Kur'an-ı Kerimde nazil olmadık bir şeyi onların sokacaklarını düşünmek mümkün değildir. Bu konudaki görüşler arasında en sahih olanı Sibeveyh'in görüşüdür Aynı zamanda bu, el-Halil'in de görüşüdür. el-Kisafnin görüşü ise, el-Kaffâl ve Ta-berî'nin tercih ettiği görüştür

Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır. [\[368\]](#)

163. Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, muhakkak Biz sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, tshak'a, Ya-kuba, Fsbat'a, İsa'ya, Eyyûb'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik. Davud'a da Zebur'u verdik.

Yüce Allah'ın şu: "Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi,

muhakkak Biz sana da vahyettik" buyruğu daha önce geçen Allah'ım "Kitap ekti senin kendilerine gökten bir kitap indirmeni isterler." âyet-i ile alakalıdır. Yüce Allah, Muhammed (sav)'m durumu, kendisinden önce geçen peygamberlerin durumu gibi olduğunu bildirmektedir.

İbn İshak'ın naklettiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Bu âyet-i kerime, aralarında Sukeyn ile Adiy b. Zeyd'in de bulunduğu yahudilerden bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Bunlar, Peygamber (sav)'e: Allah, Musa'dan sonra herhangi bir kimseye bir şey vahyetmiş değildir, dediler. Yüce Allah da onları bu buyruğu ile yalanladı.

Vahiy, bir şeyi gizlilik içerisinde bildirmek demektir. Bu kelime hem Ona söz vahyettl, şeklinde kullanılır, hem de) şeklinde kullanılır.

"Nuh'a buyruğunda, Hz. Nuh'un öncelikle zikredilmesi, kendisi vasıtasıyla şeriatların tebliğ buyrulduğu tik peygamber oluşundan dolayıdır. Bundan başka açıklamalar da yapılmıştır.

ez-Zübeyr b. Bekkâr şunu nakletmektedir: Bana, Ebu'l-Hasen A3i b- eî-Mu-ğire, Hişam b. Muhammed b. es-Şâib'den, o da babasından naklederek dedi ki: Şanı yüce ve mübarek olan Allah'ın, yeryüzüne gönderdiği ilk peygamber İdris'tir. Onun adı AhnûlVdur. Daha sonra yüce Allah, Nûh b. Lemek b. Müteveşlah b. AhnuJı'u peygamber olarak gönderinceye kadar peygamber göndermekte kesinti oldu. Hz. Nuh'un oğlu Sâni da bir peygamberdi.

Daha sonra yüce Allah, Hz. İbrahim'i peygamber olarak gönderinceye kadar peygamber gönderilmedi. Ve Allah, Hz. İbrahim'i halil edindi. Hz. İbrahim'in nesebi ise ibrahim b. Târeh şeklindedir. Târeh'in diğer bir adı da Âzer'dir. Bundan sonra ise Hz. ibrahim'in oğlu Hz. İsmail peygamber olarak gönderildi, o Mekke'de vefat etti. Sonra Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İslak peygamber oldu, o da Şam'da vefat etti. Sonra da Hz. Lût peygamber oldu. Hz. İbrahim de onun amcasıdır.

Daha sonra Hz. Yakûb peygamber oldu ki, o da Hz. İshak'ın oğlu ve İsrail diye bilinen peygamberdir. Bundan sonra Hz. Yakub'un oğlu Yûsuf, sonra da Yevbeb oğlu Şuayb peygamber oldu. Ondan sonra Abdullah'ın oğlu Hûd, daha sonra Esif in oğlu Salih peygamber oldu. Sonra, îmran'ın oğulları olan Hz. Musa ile Hz. Harun'a peygamberlik verildi. Daha sonra Eyyub, sonra el-Hadır -ki, bu aynı zamanda Hadrûn diye bilinir-, peygamber oldu. Sonra İşâ oğlu Davud'a peygamberlik verildi. Sonra da Hz. Davud'un oğlu Süleyman'a, ondan sonra Metta oğlu Yûnus'a peygamberlik verildi. Sonra İlyas peygamber oldu. Daha sonra Zülkifl'e peygamberlik verildi. Onun asıl adı ise, Uveydinâ olup, Hz. Yakub'un oğlu Yahuza kolundandır

(Hişam b. Muhammed'in babası Muhammed b. es-Saib) devamla dedî ki; İmran oğlu Musa ile Hz. İsa'nın annesi İmran kızı Meryem arasında bin ye-diyüz yıl vardır. Her ikisi aynı koldan değildir. Bundan sonra ise Abdullah b. el -Mutta lib'in oğlu Muhammed gönderildi.

ez-Zübeyr der kî: İdrîs, Nuh, Lût, Hûd ve Salih müstesna Kur'ân-ı Kerimde adı geçen bütün peygamberler Hz. İbrahim'in soyundan gelmişlerdir. Araplardan sadece beş peygamber vardır. Bunlar, Hûd, Salih, İsmail, Şuayb ve Muhammed'dir. Hepsine salât ve selam olsun. Bunlara arap adının verilmesi ise, onlardan, başka arapça konuşan peygamber gönderilmediğinden dolayıdır.

Yüce Allah'ın: "Ve ondan sonraki peygamberler" buyruğu bütün peygamberleri kapsamına alır. Daha sonra yüce Allah: "İbrahim'e... vahyettik" diye buyurmakta ve onların şereflerine işaret etmek için özel olarak bir takım peygamberleri zikretmektedir. Yüce Allah'ın: "Meleklerine, Peygamberlerine, Cebraîle t>eMikaile..."(el-Bakara, 2/97) buyruğunda olduğu gibi.

Daha sonra yüce Allah: "İsa'ya, Eyyûb'a..." diye buyurmaktadır. Burada Hz. İsa kendisinden önce peygamber olarak gönderilmiş bir takım peygamberlerden önce zikredilmiştir. Çünkü "vav (ye)" atıf edatı tertibi (sıralamay.) gerektirmemektedir. Ayrıca yahudüerin kanaatini reddetmek üzere Hz. İsa'ya bir Özellik de atfedilmiş olunmaktadır.

Bu âyet-i kertiye, Peygamberimiz Muhammed (sav)'ın yüce kadir ve şerefine dikkat çekilmektedir. Çünkü, yüce Allah, onu diğer peygamberlerinden önce söz konusu etmektedir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Hatırlaki, Biz peygamberlerden söz almıştık. Senden, Nuh'tan... (el-Ahzab, 33/7)

Nûh kelimesi (üzüntü, keder gibi anlamlara gelen) "en-Nevh"den türetilmiştir. Buna dair yeterli açıklamalar Âl-i İmran Sûresi'nde (3/33- âyet-i kerimede.) geçmiş bulunmaktadır. Arapça olmayan (A'cemi) bir isim olmakla birlikte munsanftır Çünkü üç harfli bir isimdir. O bakımdan munsanf olmuştur. İbrahim, İsmail ve İshak kelimeleri ise arapça değildir (A'cemidir). Aynı zamanda bunlar marife (özel isim) dirler. Bundan dolayı bu isimler munsanf değildir. Yakub, İsa ve Musa da böyledir.

Şu kadar var ki, İsa ve Musa'nın sonlarında yer alan elif (-i maksurenin) her ikisinde de tenis için olması da mümkündür. O bakımdan ister marife, ister nekire olsunlar hiç bir şekilde munsanf olmazlar. Yûnus ve Yûsuf isimlerine gelince, el-Hasen'den onun "nûn" harfini esreli olarak "Yûnis" şeklinde okuduğu, aynı şekilde "Yûsif" diye okuduğu rivayet edilmiştir. Böylelikle o, Yûnis kelimesini ünsiyet peyda etmekten, Yûsif ismini de esef etmekten gelmiş gibi

kabul etmektedir Buna göre ise bu iki ismin munsanf olması ve hemzeli okunmaları gerekmektedir. Her iki ismin çoğullarının da; Yunuslar, Yusuf'lar şeklinde gelmesi gerekmektedir. Hemzesiz okuyanlar isef bunların çoğullarını şeklinde getirir.

Ebu Zeyd ise bu isimlerin, Yûnis ve Yûsef şeklinde kullanıldıklarını nakletmektedir, el-Mehdevî der ki: Sanki, Yûnis kelimesi asıl İtibari ile malum bir fiil, Yûnes kelimesi ise meçhul bir fiil gibidir. Ve bu fiiller o yüce zata isim olmuştur.

"Davud'a da Zebur'u verdik" buyruğunda geçen "Zebur", Hz. Davud'un kitabının adıdır. Bu kitap yüz elli sûreden ibaret olup, bunlarda herhangi bir hüküm, helal ve harama dair bir buyruk yoktu. Bu kitap bir takım hikmetli sözler ve öğütleri kapsamaktaydı.

Zebr, yazmak demektir. Zebur ise yazılı şey anlamındadır. Tıpkı Resul, Re-kûb ve Halûb (sırasıyla, elçi olarak gönderilen peygamber, binek ve sağmal hayvan) kiplerinde olduğu gibi, Hamza bu kelimeyi "Zubur" şeklinde "ze" harfini ötreli ve Zebr kelimesinin çoğulu olarak okumuştur. Fulus kelimesinin Fels'in çoğulu oluşu gibi. Zebr ise Mezbur (yazılı şey) anlamındadır Nitekim bu dirhem emir'in darbıdır denilirken, yani emir tarafından darbedil-miştir, kastedilir. Kelime asıl itibari ile tevsik (sağlamlaştırmak, belgelemek) anlamındadır. Mezbur kuyu ise, taşlarla kapatılmış kuyu demektir. Kitaba Zebur deniliş sebebi ise, onun vasıtası ile belgelemenin güçlü ve kuvvetli oluşundan dolayıdır,

Hz. Dâvud güzel sesli birisi idi. O bakımdan, Zebur'u okumaya başladı mı, insanlar, cinler, kuşlar, vahşi hayvanlar, sesinin güzelliği dolayısıyla etrafında toplanırdı. Alçak gönüllü birisi idi. Kendi el emeğinden yerd.

Ebu Bekr b. Ebi Şeybe şunu rivayet etmektedir: Bize Ebu Usame, Hişam b. Urve'den anlattı. Hişam, babasından naklederek dedi ki: Dâvud (a.s) elinde hurma yapraklarından zembil yaparken diğer yandan insanlara hutbe irad ederdi. Bunu bitirdi mi, yanında bulunanlardan birisine verir, o da bunu satardı. Ayrıca o, zırh da yapardı.

Buna dair açıklamalar ileride (el-Enbiyâ, 21/80. ayette) gelecektir Hadis-i şerifte de: "Gözde mavilik berekettir, uğurdur" diye buyurulmuştur. [369] Hz. Dâvud'un gözleri mavi idi. [370]

164. Kıssalarım sana daha önce anlattığımız peygamberlere de, kıssalarım sana (henüz) anlatmadığıma peygamberlere de (Vahyet-tik). Ve Allah, Musa ile de özel olarak konuştu.

Yüce Allah'ın: "Kıssalarını sana daha önce anlattığınız peygamberlere de" buyruğundan kasıt Mekke'de iken sana anlattığımız peygamberlerdir. Peygamberlere de" buyruğu, mahzuf bir fiil ile nasb edilmiştir. Yani... kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberleri de peygamber olarak gönderdik, demektir Çünkü: "Nuh'a... vahyettiğimiz gibi" buyruğu, Nuh'u peygamber olarak gönderdik anlamındadır.

Bunun: "Kıssalarını sana daha önce anlattığımız" inlinin delalet ettiği mahzuf bir fiil ile nasbedildiği de söylenmiştir. Yani: Biz, kıssalarını sana daha önce anlattığımız peygamberlerin kıssalarını sana anlatmış bulunuyoruz. Sibeveyh'in naklettiği şu beyit de bu türdendir:

"Artık silah taşıyamaz oldum ve artık Ürküp kaçtığı takdirde devenin başını zaptedemez oldum; Yalnızken kurdun yanından geçecek olursam korkarım ondan Rüzgârdan da yağmurdan da korkar oldum."

Burada ifadenin takdiri, sonradan gelen korkmak fiilinin delâleti ile "kurt'tan da korkarım" şeklindedir. Ubey b. Ka'b'ın kıraatinde (niansub olarak değil de şeklinde merfu'dur. Bu da: "Onlardan da... peygamberler vardır" takdirindedir.

Diğer taraftan şöyle de denilmiştir: Şanı yüce 'Allah Kitab-ı Keriminde peygamberlerinden kimisinin isimlerini nakledip diğerlerinin de ismini zikretmediğinden, adı anılanın da anılmayanlara bir üstünlüğü olduğundan dolayı, ya-hudiler şöyle dediler: Muhammed sair peygamberleri zikrettiği halde Musa'dan söz etmemektedir. Bunun üzerine: "Ve Allah, Musa ile de özel olarak konuştu" buyruğunu indirdi.

Burada yer alan; Konuşmak" te'kid anlamında bir mastardır. O, bir ağaçta kendi nefsi için özel bir söz halketti ve Musa bunu işitti diyen kimselerin (Mutezile'nin) görüşlerinin batıl olduğuna delalet etmektedir Aksine burada sözü geçen konuşma, kişinin kendisi ile mütekellim (söz söyleyen, konuşan) olduğu gerçek kelâmdır.

en-Nehhâs der ki: Nahivciler, eğer fiili (aynı kökten gelen) bir mastar ile te'kid edecek olursan bunun mecaz olmayacağını icma ile kabul etmişlerdir-Şairin:

"Havuz doldu ve: Artık bana bu kadarı yeter, dedi."

İfadesinde; şeklinde te'kidî maştan takdirin sözkonusu olamıya-cağım da icma ile kabul etmişlerdir. Buna göre burada da; diye buyurduğundan dolayı, artık bunun aklen kavranılan gerçek anlamıyla söz söylemek olması icabetmektedir.

Vehb b. Münebbih der ki: Musa (a.s) dedi ki: "Rabbim, ne diye beni Ke-lîm edindin?" Musa bununla, Allah'ın kendisi sebebiyle kendisini mutlu kıldığı işi daha da çok yapmak maksadıyla öğrenmek istemişti. Yüce Allah ona şöyle buyurdu: Hatırlıyor musun, bir seferinde koyunlarından bir oğlak kaçmıştı.

Gündüzün çoğu vaktini arkasından gitmekle geçirdin, o öğlak seni çokça yordu. Sonra onu yakaladın, öptün ve bağrına basarak ona, beni de yordun kendini de yordun dedin ve ona kızmadın. İşte bundan dolayı ben de seni Kelîm edindim. Doğrusunu bilen Allah'tır. [\[371\]](#)

165. Müjdeleyici ve korkutucu peygamberler olarak (.gönderdik) ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah Azîzdîr, Hakimdir.

Yüce Allah'ın: "Müjdeleyici ve korkutucu peygamberler olarak" buyruğu: "Kıssalarım sana daha önce anlattığımız peygamberlere de buyruğundan bedel olarak nasb edilmiştir. Mahzuf bir fiil takdiri dolayısıyla nasbetmek de mümkündür. Hal olarak nasbeditmesi de mümkündür. Yani Bizf Nuh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi... peygamberler olarak... vahyettik takdirindedir.

Ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın" ve Sen bize bir peygamber göndermedin, üzerimize bir kitap indirmedin, diyemesinler.

Kur'an-ı Kerimde başka yerlerde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz bir peygamber göndermedikçe de azap ediciler değiliz" (el-İsra, 17/15); "Şayet Biz, onlart bundan Önce bir azab ile helak etmiş olsaydık, elbette: Rab-bimizBize birpeygambergönderseydin de zillete te alçaklığa düşmeden önce ayetlerine uysaydtfe" diyeceklerdi." (Tâ-Hâ, 20/134)

İşte bütün bunlarda akli bakımdan herhangi bir şeyin (şer'i hükmün) va-cib olmıyacağıma dair apaçık bir delil vardır. Kâ'b el-Alıbar'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir; Peygamberler iki milyon iktyüzbindir. Mukatil ise der ki: Peygamberler bir milyon dörtyüz yirmidörtbindir Enes b. Malik ise Rasulul-lah (savVdan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Ben, dörtbini İsrail oğullarından olan sekizbin peygamberden sonra gönderildim." Bunu, Ebu'l-Leys es-Semarkandî Tefsirinde zikretmektedir. [\[372\]](#)

Daha sorıra senedini kaydederek, Şu'be'den, o, Ebu İshak'dan, o, el-Ha-ris el-AVer'den, o, Ebuzer el-Ğıfarî'den şöyle dediğini nakleder: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Kaç Nebi ve kaç Rasûl gelmiştir? Şöyle buyurdu: "Peygamberler (Enbiya) yüzyirmidört bindir. Rasuller ise, üçyüz onuç tanedir." [\[373\]](#)

Derim ki: Bu hususta gelen en sahih rivayet budur. Bunu, el-Âcurri ile, Ebu Hatim el-Bustî; Sahih Müsned'inde nakletmiştir. [\[374\]](#)

166. Fakat Allah sana İndirdiği ile şahidlik eder ki O, bunu kendi ilmiyle İndirmiştir. Melekler de şahadet ederler. Şahid olarak Allah yeter.

Yüce Allah'ın: "Fakat Allah... şahidlik eder ki" buyruğunda "Allah" lafzı, müpteda olarak merfu'dur. Bununla birlikte; Fakat daki "nün" harfi şeddeli okunarak, lafzatullah da mansub okunabilir. İfadede buyrukların delalet ettiği bazı sözler hazfedilmiştir. Sanki kâfirler: Ey Muhammed, biz senin söylediklerinin doğruluğuna şahidlik etmiyoruz. Senin lehine kim şahidlik eder denilmiş de, bunun üzerine: "Fakat Allah... şahidlik eder ki" buyruğu nazil olmuş gibidir. "O, bunu kendi ilmiyle indirmiş buyruğunun anlamı şudur: O, senin bu kitabın üzerine İndirilmesine layık ve ehil olduğunu bilir. Ayet-i kerime, Yüce Allah'ın ilmi ile âlim olduğunun da delilidir.

"Meleklerde şahadet ederler" buyruğunda Meleklerin şahidliğini, kendilerinin şahidlik etmeyişlerine karşılık olsun diye zikretmektedir. Esasen "şa olarak Allah yeter," Allah şahid olarak yeterlidir.

Allah" lafzının başındaki "be" harfi ise fazladan gelmiştir. [\[375\]](#)

167. Kâfir olup Allah'ın yolundan alıkoyanlar, şüphesiz uzak bir sapıklıkla sapmışlardır.

Yüce Allah'ın: "Kâfir olup..." buyruğu ile kast edilenler yahudilerdir. Yani yahudiler zulme sapmışlar, "Allah'ın yolundan alıkoyanlar" olmuşlardır. Allah'ın yolundan alıkoymaktan kasıt ise: Biz, Muhammed'in niteliklerini kitabımızda görmüyoruz. Peygamberlik Harun ve Davud'un soyundan gelenlere verilir. Ve Tevrat'ta da Musa'nın şeriati asla nesli olunmaz diye yazılıdır, demek suretiyle Allah'ın son Peygamberi Muhammed (sav)'a uymayı engelleyenlerdir. İşte bunlar, şüphesiz uzak bir sapıklıkla sapmışlardır." Çünkü bunlar, hem küfre sapmışlardır, hem de insanları da İslama girmekten alıkoymuşlardır. [\[376\]](#)

168. Kâfir olup zulmedenleri Allah asla mağfiret edecek değildir. Onları hiçbir yola erdirecek de değildir;

169. Cehennemin yolundan başkasına. Onlar orada ebediyye kalıcıdırlar. Bu ise Allah'a pek kolaydır.

Yüce Allah: "Kâfir olup zulmedenleri buyruğu ile yahudileri kastetmektedir. Yani, Muhammed'e niteliklerini gizlemek suretiyle, kendilerine küfre saptıktan

için, insanlara da Muhammed'in niteliklerini gizlediklerinden dolayı zulmetmişlerdir. "Allah asla mağfiret edecek değildir Allah bunları asla bağışlamaz.

Bu, küfrü üzere ve tevbe etmeksizin ölen kimseler hakkındadır. [\[377\]](#)

170. Ey insanlar, hiç şüphesiz Peygamber size Rabbûiciden hakkı getirmiştir. Artık iman edin, kendi hayrınıza (iyi işler yapın). Eğer kâfir olursanız, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah herşeyi bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

Yüce Allah: "Ey insanlar diye herkese hitab etmektedir.

"Peygamber" buyruğu ile Muhammed (sav)1! kastediyor "size Rabbiniz-den hakkı" Kur'an-ı Kerim'i "getirmiştir." Hak dini getirmiştir, Allah'tan başka ilah yoktur şahadetini getirmiştir, anlamına geldiği de söylenmiştir. Hak kelimesinin başındaki "beH harfi, fiilin geçişi içindir. Yani, O size, beraberinde hak bulunduğu halde gelmiştir. Buna göre bu, hal mevkiindedir.

"Artık İman edin» kendi hayrınıza Oyi işler yapın)" buyruğunda hazf edilmiş ifadeler vardır. Yani, kendiniz için hayırlı olan şeyleri yapın, demektir. Sibeveyh'in görüşü budur. el-Ferrârın görüşüne göre bu, hazfedilmiş bir mas-tann sıfatıdır. Yani, sizin için hayırlı olacak bir iman ile iman edin. Ebu Ubey-de'nin görüşüne göre ise, sizin için hayırlı olacak işler yapın, anlamındadır. [\[378\]](#)

171. Ey kitab ehli, dininizde aşır gitmeyin. Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih yalnız Altılı'm peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelime»! ve kendinden bir ruhtur. Artık Allah'a ve peygamberlerine iman edin de: "(Allah) üçtür" demeyin. Kendi faydanız için (bundan) vazgeçin» Allah ancak bir tek ilâhtır. Çocuğu olmaktan münezzehdir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.

Yüce Allah; "Ey Kltab ehli, dininizde aşırı gitmeyin" buyruğu ile haddi aşır aşırı gitmeyi yasaklamaktadır. Aşırı gitmek: Haddi aşmak demektir. Fiyatların yükselmesi anlamını ifade eden da buradan gelmektedir. Kişinin herhangi bir işte aşmaya gitmesi hakkında da aynı kökten gelen fiiller kullanılır. Kız çocuğu, hızlıca gelişip akranlarını geride bırakacak olursa; denilir.

Müfessirlerin naklettiklerine göre burada bununla kastedilen ise, yahudi-lerin Hz. İsa hakkında Hz. Meryem'e iftira edecek noktaya kadar işi aşırıya götürmeleridir. Hmstiyanların da onun hakkında onu Rabb edinceye kadar

aşırıya gitmeleridir. Buna göre aşırıya gitmek de taksir (eksiltmek) de bir günahtır ve küfürdür, İşte bundan dolayı Meterrif b. Abdullah şöyle demiştir: İyilik, iki kötülüğün arasındadır.

Şair de şöyle demiştir:

"Sen, üzerindeki hakkı eksiksiz öde. Fakat hakkının tamamını alma.

Ve affet bağışla. Çünkü kerim olan hiçbir zaman hakkını sonuna kadar almaz.

HİÇBİR işte de aşırıya kaçma ve orta yollu ol.

Çünkü işlerin {aşırı} her iki ucu da yerilmiştir."

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Sen işlerin orta yollarına bak. Çünkü bunlardır

Kurtuluş olanlar ve öyle olur olmaz önüne her gelen işe atılma."

Buharî'de de, Peygamber (sav)"ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Hristiyanların İsa hakkında haddi aştıkları gibi, siz de benim hakkımda haddi aşarak olmadık niteliklerle beni nitelemeyin. Bunun yerine: "Allanın kulu ve Rasûlü" deyin," [\[379\]](#)

"Allah'a karşı hak olandan başkasını söylemeyin" buyruğu, Allah'ın bir ortağı veya oğlu vardır demeyin demektir. Daha sonra yüce Allah, Hz. İsa'nın durumunu ve niteliklerini beyan ederek şöyle buyurmaktadır: [\[380\]](#)

"Meryem oğlu İsa Meşin, yalnız Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir..." Bu buyruğa dair açıklamalarımızı da üç başlık halinde sunacağız:

1- Doğan İlah olamaz

Yüce Allah'ın: Mesih, yalara* buyruğundaki "Mesih" kelimesi mübtedâ olarak merfu'dur. "İsa" kelimesi ondan bedeldir. "Meryem oğlu" tabiri de aynı şekilde bedeldir. Mübtedâ olmak üzere haber olması da mümkündür. O takdirde buyruğun anlamı şöyle olur: Mesih ancak Meryem'in oğludur,

"Meryem oğlu İsa" buyruğu da şunu göstermektedir: Annesine nisbet edilen bir kimse nasıl ilah olabilir? Çünkü ilahın muhdes (sonradan yaratılmış) değil, kadim olması gerekir,

"Rasulullah; Allah'ın peygamberi" buyruğu da haberden sonra gelmiş bir diğer haber olur [\[381\]](#)

2- Sudan'da Adı Anılan Tek Kadın: Hz, Meryem

Yüce Allah, Kitab-ı Kerim'inde ismini belirterek zikrettiği tek kadın İmran kızı Meryem'dir. Yüce Allah, birtakım itim adamlarının zikrettiği bir hikmet gereği» onun adını otuza yakın yerde zikretmiştir. Gerçek şu ki, hükümdarlar ve şerefli kimseler herkesin önünde hür kadınlarının adını zikretmezler, onun adlarını ayağa düşürmezler. Bunun yerine, kinaye yoluyla hanımlarından eşim, ailem, zevcem ve buna benzer ifadelerle söz ederler. Cariyelerini zikredecekleri vakit ise, kinaye yoluyla onları zikretmeyip isimlerini açık açık zikretmekten geri kalmazlar. Hristiyanlar, Hz. Meryem hakkında ve onun oğlu hakkında ileri geri söylediklerinden dolayı yüce Allah, Hz. Meryem'in adını açık açık zikretmiştir. Hz. Meryem'i sıfatı olan Allah'ın kadın kulu olarak zikretmeksîzîn, araplann cariyelerinden söz etmekteki adetlerine uygun olarak onu zikretmiştir. [\[382\]](#)

3- Hz. İsa'nın Babasız Olduğuna İnanmak:

İsa (a.s)Jın babasız olduğuna inanmak vaciptir. Onun adı defalarca annesine nisbet edilerek tekrar tekrar anılması suretiyle kalpler onun babası olduğunu reddetmek şeklindeki inanca sahip olmak gerektiği şuuruna erer. Ayrıca, Allah'ın lanetlediği yahudilerin iddialarından da tertemiz valideyi tenzih etmek gerektiği şuuruna da sahip olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: "Meryem'e ulaştırdığı kelimesizdir" buyruğuna gelince; o, yüce Allah'ın "ol" kelimesiyle yaratılmıştır. Bu emir ile babasız olarak bir beşer halinde yaratılmıştır. Araplar bir şeye kendisinden sadır olduğu şeyin ismini verirler.

"Kelimesi" buyruğunun yüce Allah'ın Meryem'e müjdesi, Cebrail <a.s) vasıtasıyla ona gönderdiği mesajdır, diye de açıklanmıştır. Cebrail aracılığıyla gönderdiği mesaj ise, yüce Allah'ın: "Hani melekler muhakkak Allah kendinden bir kelime İle seni müjdeliyor,.. demişlerdi" (Al-i İmran, 3/45) buyruğunda dile getirilmektedir, Buradaki "kelime"nin, ayet (alâmet) anlamında olduğu da söylenmiştir.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve o (Meryem), Rabbînin kelimelerini tasdik etmişti"(et-Tahrîm, 66/12); "Allah'tn kelimeleri tükenmez..," (Lukman, 31/27) diye buyurulmaktadır. Hz. İsa'nın dört ismi vardı. Bunlar Mesih, İsa, Kelime ve Ruh'dur. Kur'ân-ı Kerimde yer almayan, bunun dışında başka isimlerinin olduğu da söylenmiştir.

"Meryem'e ulaştırdığı" buyruğu, Meryem'e ulaşmasını emrettiği,.. anlamındadır.

"Ve kendinden bir ruhtur" buyruğuna gelince; İşte hıristiyanlar sapıklığa düşüren bu olmuştur. Onlar, Hz. İsa'nın Allah'tan bir parça olduğunu söylediler. Böylelikle cahilliğe düştüler, saptılar. Buna dair yedi türlü cevap verilmiştir, (açıklama yapılmıştır);

1- Ubey b. Ka'b dedi ki: Allah, Ademoğullarının ruhlarından misaklanm aldığı sırada, onların ruhlarını yaratmış, sonra da bunları Hz. Adem'in sulbüne geri döndürüp, İsa (a.s)'ın ruhunu ise kendi nezdinde alıkoymuştu, Hz. İsa'yı yaratmayı murad edince, bu ruhu Hz. Meryem'e gönderdi. Böylelikle Hz. İsa bu ruhtan yaratılmış oldu. İşte bundan dolayı "ve kendinden bir ruhtur" diye Duyurulmuştur.

2- Bu izafet, -her ne kadar bütün ruhlar Allah tarafından yaratılmış ise de-Hz. İsa'yı tafdil içindir. Bu da yüce Allah'ın: "Ve tavaf edenler için etini iyice temizle"(el-Hacc, 22/26) buyruğuna benzer.

3- Kendisinden hayret verici şeylerin görüldüğü kimseye de bazen "ruh" adı verilebilir ve bu ruh yüce Allah'a izafe edilerek: Bu, Allah'tan bir ruhtur yani, onun yarattıklarındandır denilir. Nimet ile ilgili olarak, o Allah'tandır denildiği gibi, Hz. İsa'da anadan doğma körü abras'ı tedavi edip iyileştirir, ölüleri diriltirdi. O bakımdan bu ismi almaya hak kazanmıştır.

4- Hz. Cebrail'in üflemesi sebebiyle ona ruh denilebilir- Çünkü üflemeye de ruh denilir. Zira üfleme denilen şey, ruhtan çıkan bir rıh (yel, rüzgâr, nefes) dir. Şair, -Zü-er-Rimme- şöyle demektedir:

"Ona dedim ki: Onu kendine doğru kaldır ve ruhunla (nefesinle) canlandır Ve ona (o ateşe odun atarak) azar azar gıda ver."

Hz. Cebrail'in, Hz. Meryem'in gömleğinin yakasıfıa üfleyip, Allah'ın izniyle bundan dolayı hamile kaldığına dair haberler varid olmuştur. Buna göre "kendinden bir ruh" buyruğu: "Meryem'e ulaştırdığı kelimesi" buyruğunda yer alan fiilde ulaştırma işini yapan Allah'ın ismine delalet eden zamire atf edilmiş olur ki, ifadenin takdiri de şöyle olur: Allah ve (onun emriyle) Cebrail, o kelimeyi Meryem'e ulaştırın ıştır.

5- "Kendinden bir ruh" yanir onun yarattıklarından bir ruhtur. Nitekim yüce Allah, bir; başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Ve göklerde ve yerde bulunan şeylerin hepsini kendinden size musahbar kılmıştır." (el-Casiye, 45/13) Burda "kendinden" buyruğu üe kastedilen, O'nun yarattıkları arasından demektir.

6- "Kendinden bir ruh", kendinden bir rahmet anlamındadır. Hz İsa, kendisine uyanlar için Allah'tan bir rahmet idi. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir: "Ve onları kendinden bir ruh ile desteklemiştir." (el-Mücadele, 58/22.) Yani, bir rahmet ile. Nitekim yüce Allah'ın: "Artık rahatlık w hoş

kokular... vardır" {e\ -Va.kıa.r 56/891 buyruğundaki "ravh" kelimesi, "ruh" diye okunmuştur. (O takdirde anlamı rahatlık değil, buradaki açıklamaya uygun olarak rahmet olur.)

7- "Kendinden bir ruh buyruğunun, kendinden bir belge, bir delil anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü Hz. İsa, kendi kavmine karşı bir delil ve bîr burhan idi.

Yüce Allah'ım "Artık Allah'a ve Peygamberlerine İman ediniz" buyruğunun anlamı da: Artık Allah'ın Mesih'i yaratan ve onu peygamber olarak gönderen bir tek ilah olduğuna iman edin. O'nun peygamberlerine de iman edin ki, İsa onlardan birisidir. Sakın onu ilah kabul etmeyin. "(Allah) üçtür demeyin" yani bizim tapındığımız ilahlarımız "üçtür, demeyin." Bu şekilde açıklama ez-Zeccâc'dan nakledilmiştir.

İbn Abbas da der ki: Burada üç'ten kasıt, yüce Allah, onun eşi ve oğludur. el-Ferrâ ve Ebu Ubeyd de şöyle demektedir: Yani, onlar üçtür demeyiniz demektir [\[383\]](#)

Yüce Allah'ın: "(Onlar) üçtür diyeceklerdir" (el-Kehf, 18/22) buyruğu gibi, Ebu Ali ise der ki: İfadenin takdiri: Sakın O, üçün üçüncüsüdür demeyin, şeklindedir. Bu buyrukla yüce Allah mübtedâ ile muzafı hazf etmiş bulunmaktadır. Hristiyanlar, değişik fırkalarına rağmen teslisi icma ile (.ittifakla) kabul etmektedirler ve: Allah tek bir cevherdir ve bununla birlikte onun üç uknumu vardır demektedirler. Her bîr uknum başlı başına bir ilah olarak kabul ederler. Üç uknum ile de varlık, hayat ve ilmi kast etmektedirler. Bazen bu üç uknum baba, oğul ve ruhul kudüs diye de ifade ederler. Baba ile varlığı, ruh ile hayatı, oğul ile Mesih'i kast ederler.

Onların bu konudaki sözleri karma karışıktır. Buna dair açıklamalar, Usu-kTd-Din'e dair eserlerde yapılır. Bu konudaki açıklamaların sonunda vardığı nokta şudur: İsa, yüce Allah'ın, onun İddia ve iradesine uygun olarak harikulade olayları yaratması dotayısı ile bir ilahdır. Yine hristiyanlar şöyle derler: Biz biliyoruz ki, bu gibi işleri yapmak insanların iradesinin dışındadır. O halde bunları yapabilenin uluhiyet sıfatına sahip olması gerekir.

Ancak onlara şöyle denilir: Şayet bunları yapmak onun kudreti dahilinde olsaydı ve eğer o bunları tek basına ve bağımsız olarak yapıyor idiyse, kendisini düşmanlarından kurtarması ve ona yapmak istedikleri kötülükleri bertaraf etmesi de onun güç ve imkânı dahilinde olması gerekirdi. Fakat durura hiç de öyle olmadı. Eğer hristiyanlar bunu kabul edecek olurlarsa, o takdirde Hz. İsa'nın bu harikulade olayları tek başına bağımsız olarak yaptığı şeklindeki iddia ve görüşleri de çürütülmüş olur. Şayet bunu kabul etmeyecek olsalar dahi, yine de

onların lehlerine herhangi bir delilin varlığı söz-konusu değildir- Çünkü, onlara karşı Hz. Musa örnek gösterilerek itiraz edilir. Hz, Musa'nın gerçekleştirdiği büyük İşler onlara gösterilir. Asayı, büyük bir yılanı dönüştürmek, denizi yarmak, beyaz el, men ve selva ve diğer büyük işler. Sair peygamberler eliyle gerçekleşen diğer büyük işler de böyledir. E^er bunları da reddedecek olurlarsa, biz de onların Hz. İsa vasıtasıyla gerçekleş! iş ini iddia ettikleri olayları reddederiz. O takdirde bu gibi büyük olayların hiç birisinin Hz. İsa tarafından gerçekleştirildiğini ispatlamalarına imkân bulamazlar. Çünkü bize göre, bu gibi şeyleri isbat etmenin yolu, Kur'anın nasslarıdır. Onlar ise Kur'ân-ı Kerimi inkâr etmektedirler. Kur'âru getireni yalanlamaktadırlar. Bu gibi şeyleri de mütevatir haberlerle isbatlama-ya imkân bulamazlar.

Denildiğine göre hristiyanlar, Hz. İsa'nın yükseltilmesinden sonra, seksen bir yıl süreyle İslâm dini üzere idiler. Kibleye doğru namaz kılıyor, Ramazan ayı orucunu tutuyorlardı. Bu, kendileriyle yahudiler arasında bir savaş baş-gösterinceye kadar böylece devam etti. Yahudiler arasında Pavlos adında kahraman bir kişi varmış. Bu da Hz. İsa taraftarlarından bir topluluğu öldürmüş ve şöyle demişti: Eğer hakr İsa'nın getirdiği ise, biz bunu inkâr ettik kâfir olduk. Sonunda cehenneme gideceğiz. Eğer onlar cennete biz de ateşe girecek olursak, biz aldanmış oluruz. Ben onlara bir hile yapacak, onları saptıracağım ve böylelikle cehenneme girecekler. el-Ukab adında bir atı varmış. O, pişman olduğunu izhar etti ve başına toprak saçmaya başladı, hristiyan-lara da şöyle dedi: Ben sizin düşmanınız Pavlos'um. Semadan bana: Hristiyan olmam hali dışında, senin hiçbir tevben kabul olunamaz diye seslenildi. Onu ahp kilisede bir odaya soktular. Orada İncil'i öğreninceye kadar gece gündüz çıkmaksızın bir sene boyunca kaldı. Daha sonra odasından çıkıp şöyle dedi: Semadan bana tevben kabul olundu diye seslenildi. Onlar da onu tasdik ettiler, onu sevdiler.

Bundan sonra Beytül-Makdis'e gitti. Arkasında vekili olarak Nustura adında birisini bıraktı. Ona, Meryem oğlu İsa'nın İlah olduğunu da bildirdi. Bundan sonra Romalılara gitti, onlara lâhûtu ve nâsûtu öğretip şöyle dedi: İsa insan değildi. Fakat insan kılığına büründü. Cisim de değildir. Fakat cisim gibi göründü. Of aslında Allah'ın oğludur. Yakub adındaki birisine de bunları öğretti. Daha sonra Melkâ adında birisini çağırdı, ona da şunları söyledi: Ezelden beri İsa ilandı, halen de ilahtır. Bu şekilde onlar arasında iyice yer ettikten sonra, bu üç kişiyi teker teker çağırıp onlar şöyle dedi: Sen benim çok yakın ve özel adamımsın. Gerçekten ben rüyamda İsa'yı gördüm, o da benden razı oldu. Bunların her birisine şunları söyledi: Yarın ben kendimi boğazlayacak ve kendimi kurban edeceğim. O bakımdan sen de insanları kendi dinine davet et..

Arkasından kurban yerine girdi ve gerçekten kendisini boğazladı. Bunun üzerinden üç gün geçtikten sonra bunların her birisi kendi mezhebine davet etti, onların her birisine bir kesim insan uyup gitti.

Daha sonra bunlar arasında çarpışmalar oldu, anlaşmazlıklar başgösterdi ve bu, günümüze kadar devam edip geldi. İşte bütün hıristiyanlar bu üç fırkadandırlar. Denildiğine göre onların şüpheye düşmelerinin sebebi bu olmuştur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bu kıssayı yüce Allah'ın: "Biz de Kıyamet gününe kadar aralarına bu kin ve düşmanlığı yerleştirdik" Maide, 5/14) buyruğunun anlamını açıklarken naklettik. Yüce Allah'ın izniyle ileride gelecektir.

"Kendi faydanı için (bundan) vazgeçin" Buyruğunda yer alan : Fayda, hayır kelimesi, Sibeveyh'e göre mukadder bir fiil ile nasb edilmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmuş gibidir; "Sizin için faydalı şeyleri yapınız". Çünkü, onlara şirki yasaklamakla kendileri için hayırlı olan şeyleri yapmalarını emretmiş olur. Sibeveyli der ki; Açıkça zikredilmemiş fiilin takdiri ile nasb edilen ifadelerden birisi de yüce Allah'ın: "Kendi faydanız için vazgeçin" buyruğundadır. Çünkü: Sen bu işi yap dediğin takdirde, o kimseye bir işi bırakmasını emredip, bir diğer işe girmesini istemişsin, demektir. Daha sonra Sibeveyh şu beyiti nakleder:

"Ona Malik'in iki ağacı arasındaki yeri vadettiler Yahut o iki ağaç arasındaki yüksekçe düzlüğü."

Ebu Ubeyde'nin görüşüne göre ise ifadenin takdiri: Bundan vazgeçin, sizin için hayırlı olur, şeklindedir.

Muhammed b. Yezid ise der ki: Bu yanlıştır. Çünkü, bu takdirde hem şart hem de onun cevabı hazfedilmiş olur.^[384] Bu ise arapçada benzeri görülen bir şey değildir. el-Ferrâ'nın görüşüne göre ise bu, hazfedilmiş bir mastarın sıfatıdır. Ali b. Süleyman ise der ki: Bu büyük bir hatadır. Zira buna göre mana şöyle olur: Sizin için hayırlı olan o vazgeçişle vazgeçin.

"Allah ancak bir tek ilahtır" buyruğu İse, mübteda ve haberdir. "Bir tek* ise, ilah'ın sıfatıdır. "İlah" kelimesinin !afzaî celalden bedel olması "bir tektir" ifadesinin de onun haberi olması da mümkündür, ifadenin takdiri ise, kendisine ibadet olunan bir ve tektir şeklindedir.

"Çocuğu olmaktan münezzehtir" yani, O'nun çocuğu olmaktan tenzih edilmesi icabet eder ve zaten O, öyledir. Naşı] onun çocuğu olabilir ki? Çünkü kişinin çocuğu kendisine benzer. Allah'ın bir benzeri ise olamaz,

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi onundur." Onun hiç bir ortağı yoktur, İsa da Meryem de göklerde ve yerde bulunanlar arasındadır. Göklerde ve yerde bulunanlar ise yaratılmıştır. Yaratılmış olduğu halde İsa nasıl ilah olabilir? Eğer O'nun bir çocuğunun olması kabul edilebilirse, birden çok çocuğunun olması da

kabul edilmelidir. Öyle ki, mucize gösteren her bir kişiyi o zaman onun çocuğu kabul etmemiz gerekecektir. "Vekil olarak Allah yeter" yani, kendi dostlarının koruyucusu olarak O yeter. Bu türden açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[385\]](#)

172. Mesih, Allah'a kul olmaktan asla çekimnezrMukarreb melekler de. Kim O'na kulluktan çekinir ve kibirlenmek isterse, O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır,

173- İman edip de salih ameller isleyenlere gelince, onlara mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek, hem de lütfundan onlara fazlasını verecektir. Ama o çekenleri ve büyüklük taslayanları İse pek acıkh bîr azapla cezalandıracaktır. Onlar, kendileri için Allah'tan başka bir dost ve bir yardımcı bulamayacaklardır. "Mesih, Allah'a kul olmaktan asla çekinmez." Bundan dolayı utanmaz ve böyle bir şeyden yüz çevirmez.

"Allah'a kul olmaktan" buyruğu nasb mahallindedir. el-Hasen ise; buyruğunu nefy' olmak üzere hemzeyi esreli olarak okumuştur. Bu da nefyedici edat olarak anlamındadır. Manası da: Onun çocuğu yoktur, şeklinde olur.

Şu kadar var ki'in merful olması gerekir. Ancak ravilerden bunu zikreden bir kimse yoktur.

"Mukarreb melekler de. Yani Allah'ın rahmet ve rızasına yakın olan melekler de. Bu da, meleklerin peygamberlerden daha faziletli olduğuna delalet etmektedir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: "Ben size, ben bir meleğim de demiyorum"XHûd, 11/31) buyruğu da böyledir. Bu hususa daha önce Bakara Sûresi'nde (2/33. ayet, 3- başlıkta) işaret edilmiştir,

"Kim, ona kulluktan çekinir," yüz çevirir ve kibirlenmek isterse" ve buna bağlı olarak da Allah'a kulluk etmezse, "O> onların hepsini huzuruna" yani mahşerde "toplayacaktır" ve herkese de, bundan sonraki şu âyet-i kerimede açıkladığı gibi hakettîği neyse karşılığını verecektir: "iman edip de salih ameller işleyenlere gelince, onlara mükâfatların eksiksiz ödeyecektir. Hem de lütfundan onlara fazlasını verecektir... ve bir yardımcı bulamayacaklardır. "

Çekinir," çekiniyor kelimesinin aslı; dır Buna göre, baştaki "ye, sin ve te" harfleri zaîddir, ifadeleri hepsi, layık olmıyan şeyden onu tenzih ettim, anlamındadır. Yüce Allah'a dair soru sorulması üzerine Hz. Peygamberin verdiği şu cevapta da aynı kökten gelen kelime kullanılmıştır; Allah'ı her türlü kötülükten tenzih etmektir." Yani, O'nu eş ve çocuklardan tenzih ve takdis etmektir.

ez-Zeccâc der ki: Bu kelime, parmağınla yanağına akmış olan yaşı silmek

hakkında kullanılandan alınmıştır Hadis-i şerifte geçen Alnından ter asla kesilmez" tabiri de buradan gelmektedir. Yine bir başka hadiste geçen: Ardı arkası kesilmeyen bir ordu ile geldi" tabiri de buradan gelmektedir Bu kelimenin ayıp anlamına gelen dan geldiği de söylenmiştir. Bu işten dolayı onun için her hangi bir ayıp ve kusur sözkonusu değildir, ifadeleri kullanılır. Yani, İsa Mesih, Allah'a kul olmaktan çekinmez. Bu işten uzak durmaz, kulluğunun sonunu getirmez ve asla kulluğuna bir ayıp ve bir kusur gelmesine de fırsat vermez. [\[386\]](#)

174. Ey İnsanlar, size Kabbinizden bir burhan geldi. Size apaçık bir nur da indirmişizdir.

“Ey İnsanlar, size Rabbinizden bir burhan gekU" buyruğunda kastedilen, es-Sevrîden nakledildiğine göre, Muhammed (sav)'dır. Ona burhan denilmesi ise, beraberinde burhanın bulunuşudur. Burhan ise mucizedir.

Mücahid de der ki: Burada burhan, kesin delil (hüccet) demektir. İkisinin de manası birbirine yakındır.

Çünkü, Hz. Peygamberin mucizeleri, onun hüccetleridir. İndirilen nur'dan kasıt ise el-Hasen]e göre Kur'an-ı Kerim'dir. Ona "nur" adını vermesi, onun vasıtasıyla hükümlerin açıklık kazanması ve onun aracılığı ile sapıklıktan hidayete kavuşulma sıdır. O bakımdan o bir mır-i mübindir. Yani, apaçık ve besbelli bir nurdur. [\[387\]](#)

175. Allah'a iman edip O'na sarılanlara gelince; onları kendinden bir rahmetin ve bir lütfün içine sokacak ve kendisine varan dosdoğru bir yola iletecektir,

"Allah'a iman edip O'na sarılanlara gelince." Yani, Kur'ân-ı Kerime sarılarak O'nun masiy eti erinden korunanlara gelince... O'nun Kitabına sımsıkı sarılmaları halinde, O'na ve Peygamberine sımsıkı sarılmışlar, demektir. "O'na sarılanlara gelince" buyruğunun, Allah'a sarılanlara gelince anlamında olduğu da söylenmiştir. Sarılmak ismet korunmak demektir. Suna dair açıklamalar (Âl-i İmran, 3/101. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve onları kendisine varan dosdoğru bir yola iletecektir." Kendisine varandan kasıt, sevabına ulaştıran demektir. Onu bilip tanımları için hakka ulaştıran anlamına geldiği de söylenmiştir. Dosdoğru yoldan kasıt da dosdoğru dindir.

"Yol anlamına gelen; kelimesi, "Onları... iletecektir" kelimesinin delâlet ettiği mahzuf bir fiil ile nasb edilmiştir. İfadenin takdiri şöyledir: Ve onlara dosdoğru

bir yolu gösterip tanıtır

Bunun, şu takdirdeki bir fiilin ikinci mefulü olduğu da söylenmiştir: On-lan kendi sevabına, dosdoğru bir yola İletir. Bunun hal olduğu da söylenmiştir. Kendisine varan buyruğundaki "he" zamirinin Kur'ân'a ait olduğu söylendiğı gibi, lütfâ ait olduğu da söylenmiştir. Hem lütfâ hem de rahmete ait olduğu da söylenmiştir. Çünkü her ikisi de sevap ve ecir anlamındadır. Bu kelimenin; onları kendi sevabına iletecektir anlamında olduğu ve daha önce belirtildiğı üzere, bir muzafın hazfı ile zaminin Allah'a ait olduğu da söylenmiştir.

Ebu Ali der ki: Bu zamir, daha önce geçen yüce Allah'ın adına aittir. Anlamı da şöyledir: Ve onları kendi yoluna iletir. Bizler "dosdoğru bir yol" anlamına gelen; hal üzere mensub kabul edecek olursak, o takdirde bu hal, hazf edilmiş, olan bu zamirden yapılmış olur.

Yüce Allah'ın: "Ve bir lütuf buyruğı ise, yüce Allah'ın sevabı ile kullarına lütufta bulunduğuna delil vardır. Çünkü, şayet Onun lütfü eğer bir amelin karşılığı olarak verilmiş olsaydı, buna lütuf Cfadl) denilmezdi.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır, [\[388\]](#)

176, Senden fetrâ isterler. De ki: Allah size, ketfle hakkındaki hükmü (şöylece) açıklan Eğer çocuğı bulunmayıp da kızkardeşi bulunan bir erkek ölürse, bıraktığının yansı kızkardeşç kalır. Eğer ki/kardeşinin çocuğı yoksa o, kızkardeşlne mirasçı olur. Eğer kızkardeşler iki kişi iseler erkek kardeşinin bıraktığının üçte ikisi onlarındır. şayet erkek ve kızkardeşler (bir arada) iseler, o zaman erkek için kadının iki payı kadar vardır. Allah, yanılmayasınız diye size açıklıyor. Allah, her şeyi çok iyi bilendir.

Bu buyruğıa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız:

1- Ayetin Nüzul Sebebi

el-Berâ b. Âzib der ki: Bu, Kur'ân-ı Kerim'in son nazil olan âyetidir. Müslim'in kitabında bu böylece belirtilmiştir. [\[389\]](#)

Âyet-i kerimenin, Peygamberin Veda Haccı için hazırlık yapmışken nazil olduğu ve Hz. Cabir sebebiyle indiğı de söylenmiştir.

Cabir b. Abdullah dedi ki: Hastalandım. Bunun üzerine Rasuluüah (sav) ile Ebu Bekir piyade olarak beni ziyaret için geldiler. Bayıldım. Rasulullah (sav) abdest aldı, sonra da abdest suyundan üzerime döktü, kendime geldim. Ey Allah'ın Rasulü dedim. Malım hakkında nasıl bir hükme varayım? Miras ile ilgili olan:

"Senden fetva isterler. De ki: Allah size kelâle hakkındaki hükmü (şöylece) açıklar..." şeklindeki miras âyeti nazil oluncaya kadar bana hiçbir şey söylemedi. Bunu Müslim rivayet etti. Ve dedi ki: Son nazil olan âyet-i kerime: "Kendisinde Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkun ." (el-Bakara, 2/281) âyetidir. [390] Buna dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır. (Az Önce işaret edilen ayetin tefsirine bakınız).

Sûrenin baş tarafında da (en-Nisa, 4/11-14. ayetler, 27. ve 28. başlıklarda) kelâteye dair açıklamalar yeterince geçtiği gibi, burada geçen kardeşlerden kastın, anne baba bir erkek kardeşler, yahut baba bîr erkek kardeşler olduğu da geçmiş bulunmaktadır. Hz. Cabir'in de dokuz tane kız kardeşi vardı. [391]

2- Anne ve Babasız Olarak Vefat Edenin Durumu:

Yüce Allah'ın: "Eğer çocuğu bulunmayıp da— bir etkek ölürse" , hem çocuğu hem babası yoksa, demektir. İkisinden birisinin zikredilmesiyle yetinil-m iş bulunmaktadır.

el-Curcanî der ki: "el-veled; çocuk" lafzı, hem vâlid (baba), hem mevlûd (evlâd) hakkında kullanılır. Baba, çocuğunun doğumuna sebep olduğundan dolayı "veled" diye anıldığı gibi, doğana da doğduğu İçin "veled" adı verilmiştir. Tıpkı hürriyet kelimesi gibi. Çünkü zürriyeti; yaymak'tan gelmektedir. Hem doğana, hem de babaya bu ad verilir.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar için bir âyet (delil, belge) de Bizim onların zürriyetlerini (.yani atalarını, Hz. Nuh ve beraberindekileri) dopdolu gemide taşımış olmamızdır." (Yâsînt 36/41) [392]

3- Kızhardeşler Ne Zaman Asebe Olurlar:

Ashab-ı kiram ve tabiin arasından ilim adamlarının çoğunluğu, -İbn Abbas müstesna- beraberlerinde erkek kardeşleri bulunmasa dahi kız kardeşleri kızlara asebe olarak kabul ederler. İbn Abbas ise kız kardeşleri, kız çocukların asebesi olarak kabul etmez. Dâvud (ez-Zahirî) ve bir kesim ilim adamı da bu görüştedir. Bunların delilleri, yüce Allah'ın şu buyruğunun zahirinden anlaşılandır: "Eğer çocuğu bulunmayıp da kızkatdeşi bulunan bir erkek ölürse, bıraktığının yarısı kızkardeşe kalır."

(İbn Abbas) kız kardeşi ancak ölenin çocuğu olmaması halinde mirasçı kabul etmektedir. Bu görüşte olanlar derler ki: Bilindiği gibi kız çocuk ta "veled" tabiri

arasında yer alır, O halde kız çocuğun bulunması halinde kızkar-deşin miras almaması gerekir.

İbn ez-Zübeyr de bu meselede İbn Abbas'ın görüşüne uygun kanaatini izhar ederdi. Nihayet el-Esved b. Yezid kendisine: Muaz, bir kız ve bir kızkar>deş arasında hüküm verirken, malı ikisi arasında, eşit iki parçaya böldüğünü bildirinceye kadar böylece hüküm verirdi. [\[393\]](#)

4- Bu Âyetin Adı:

Bu âyet-i kerime, "Âyetü's-Sayf; yazın inen ayet" diye adlandırılır. Çünkü bu âyet-i kerime yaz döneminde nazil olmuştur.

Ömer b. el-Hattab der ki: Allah'a yemin ederim ben, benim için kdâlenin durumundan daha önemli hiçbir şey bırakmadım. Rasulullah (sav)'a ona dair soru sordum, bu hususta bana gösterdiği sertlik kadar hiçbir hususta sertlik göstermiş değildir. O kadar ki, parmağı ile böğrümü, yahut göğsümü dürttü, sonra şöyle buyurdu; "Ey Ömer sana, Nisa Sûresi'nin sonîanında nazil olan yaz âyeti yetmiyor mu?" [\[394\]](#)

Yine Hz. Ömer şöyle buyurmuştur: Üç şey vardır ki, Rasulullah (sav)'m onları açıklamış olması benim için dünyadan ve dünyadaki herşeyden daha sevimli olacaktı. Bunlar; kelâle (nin ne olduğu), riba (ya dair bazı hususlar) ile hilâfet (Hz. Peygamberden sonra kimin halife olacağı) meseleleridir. Bunu İbn Mace, Süneninde rivayet etmiştir. [\[395\]](#)

5- Rafizilerin Hz. Örneği Tenkidi:

Kimi Râfizîler (az önce geçen), Hz. Ömer'in: "Allah'a yemin ederim ki... daha önemli hiçbir şey bırakmadım" şeklindeki sözleri dolayısıyla ileri geri konuşmuşlardır. [\[396\]](#)

6- Allah'ın Açıklamaları:

Yüce Allah'ın: "Allah, yanılmayasuuz diye size... açıklıyor" anlamına gelen; buyruğu İle İlgili olarak el-Kisaî şöyle demektedir: Buyruğun anlamı şu şekildedir: Sapmıyasmız diye Allah size böylece açıklıyor.

Ebu Ubeyd der ki: Ben, el-Kisaîye, İbn Ömer'in Peygamber (sav)'den şöyle dediğine dair hadisini naklettim:

Allah'tan duanın kabul olunacağı bir vakte uygun düşer diye (düşmemesi için) sakın sizden herhangi bir kimse kendi çocuğuna beddua etmesin." [397] O da bunu güzel buldu. [398]

en-Nehhâs der ki: Ebu Ubeyde göre hadisin anlamı; Allah'tan duanın kabul edileceği vakte rast gelmesin diye... şeklindedir. Bu açıklama Basralılara (Basralı nahiv alimlerine) göre ise, apaçık bir hatadır. Çünkü onlar, (V)'ın takdir edilmesini caiz kabul etmezler. Onlara göre buyruğun anlamı şöyledir:

Allah, sapmanızdan hoşlanmadığından dolayı size açıklıyor." Daha sonra bu, (hoşlanmama tabiri) hafifletildi.

Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "O kasaba halkına sor." (Yûsuf, 12/82) İşte Peygamber (sav)'ın hadisinin anlamı da böyledir: Yani, Allah tarafından duanın kabul edileceği bir zamana denk gelmesinden hoşlanılmadığından dolayı...demektir.

14Allah herşeyi çok iyi bilendir. Bu buyruğa dair açıklamalar bir kaç yerde daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Başarıyı ihsan eden Allah'a hamd olsun. [399]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/362.

[2] Müslim, Sıfâlu'l-Munâfıkûn 6.

[3] Tirmizi, Tefsir 4. sûre 14.

[4] Buhârî, Tefsir 4, sûre 15, Fedâîli'l-Medine 10, Meğâzî 17; Müsned, V, 184, 187, 188.

[5] Müsned, I, 192, Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, II, 610'de, senedinin munkatı olduğunu kaydetmektedir.

[6] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur. II, 610.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/363-365.

[8] Buhârî, Cezâu's-Sayd 10, Cihad 1, 27, 194, Meğazî 53; Müslim, İmâre, 85-86; Siyer 33; Nesâî, Bey'at 15; Darimî, Siyer 69; Müsned, I, 226 ..., II, 215, III, 401... V, 71, 187, VI, 466.

[9] Buhârî, İmân 4, Rikaak 26; Ebû Dâvûd, Cihâd 2-, Nesâî, İnan 9; Müsned, II, 163, 193..., VI, 21, 22.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/366-367.

- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/367-368.
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/368.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/368-370.
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/370.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/371-372.
- [16] Vâhidî, Esbâbu Nuzûli'l-Kur'an, S. 173; el-Beyhaki, es-Sünenü'l-Kubrâ, VII, 127.
- [17] Bir kelime bu şekilde ("hataen"), Kur'an-ı Kerim'de sadece iki kere geçmektedir ve ikisi de bu ayet-i kerimededir.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/372-375.
- [19] Ebû Dâvûd, Cihad 147, Diyât 11; Nesâî, Kasârae 10,13: İbn Mâce, Diyât 31; Müsned, I, 119, 122, II, 180, 192, 211. 215.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/376.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/376-378.
- [22] Âkile: Hatâen öldürülenin diyetini paylaşan baba tarafından akrabalaradır. (İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, III, 287).
- [23] Yedinci başlıkta bu hususu geniş açıklamalar gelecektir.
- [24] Abdullah b. Sehl'in Hayber'de öldürölüp katilinin belli olmaması üzerine Hz. Peygamber, varisleri durumunda olan Abdurrahman, Huvayyisa ve Muhayyisa'ya diyet ödediğini belirten bu rivâyet için bk, Buhâri, Cizye 12, Edeb 89, Ahkâm 33; Müslim, Kasame 1-6; Ebû Dâvûd, Diyât 8; Tirmizi, Diyat 22.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/378-379.
- [26] Ebû Dâvûd, Diyar 16; İbn Mâce, Diyât 6.
- [27] Bu rivayeti: Ebû, Dâvâd, Diyât 16 (4545 no'tu tmdis); Tîmtizi, Diyât 1; Nesâî, Kasâine 35; İbn Mâce, Diyât 6'da kaydeder.
- [28] Darakutnî, III, 173.
- [29] Dâarakutnî, III, 175.
- [30] Dâarakutni, III, 175-176.
- [31] Dâarakutni, III, 172.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/379-383.
- [33] Ebû Dâvûd, Diyât 2; Nesâî, Kasame 42; İbn Mâce, Diyât 26; Dârimî, Diyat 25; Mürted, IV. 163, 345, V, 81.

- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/384.
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/384-385.
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/385-386.
- [37] ez-Zeylaî, Nasba'r-Raye, IV, 381. Ayrıca bk, Buhâri, İ'tîsam 13; Müslim, Kasâme 39; Ebû Davûd, Diyât 19; Tirmizi, Diyât 15; Nesai, Kasâme 39; İbn Mâce, Diyât 11; Dârimi, Diyât 20; Müsned, II, 438, 535.
- [38] Müslim, Kasâme 37-39; Ebû Dâvud, Diyat 19; Tirmizi, Diyat 15; Nesâî, Kasame 39; İbn Mâce, Diyat 11; Dârimi, Diyat 21; Darakutni, IH, 198; Müsned, II, 535, IV 245, 246, 249.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/386-387.
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/387-388.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/388.
- [42] Buhâri, Meğâzi, 45, Diyat 2; Müslim, İman 158, 159; Ebu Dâvûd, Cihâd 95, Müsned. V. 200, 207.
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/389-390.
- [44] Yani, buna göre de buradaki mutlak olan ifade önceki mü'min kaydı ile birlikte anlaşıldığı takdirde, antlaşmak kavimden öldürülenin de inü'min olması kaydı aranmalıdır.
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/390-391.
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/591.
- [47] Dârukutnî, III, 98-99.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/592-593.
- [49] Amr b. Şuayb'dan o babasından o dedesinden o Rasûlulkıh'Kin rivayet etmektedir. "Muahid'in (zimmet ahdi bulunan yahudi, hristiyan ve benzerlerinin) diyeli, hürriin diyetinin yarısıdır." {Ebû Dâvûd, Diyât 21); "'Kafirin diyeti müminin diyetinin yansıdır." (Tirmizî, Diyat 16; Nesâi, Kasame 37); "Zimmet ehlinin diyeti, müslümanların diyetinin yansıdır; bunlar da yahudilerle hristiyanlardır." (Nesai, Kasâme 37); "Râsuiullîh, iki kitap ehlinin -ki yahudilerle tırsüyanlardır- diyetinin, jiiisSünan diyetinin yansı olduğuna büküm vermiştir." (İbn Mâce, Dîyât 13) Ayrıca bk.: ez-Zeylai, Nasbu'r-Raye, IV, 364-366.
- [50] ez-Zeylaî, a.g.e., IV, 366-369'da bu anlamda varîd olmuş rivayetler ve ilgili görüşler kayd edilmiştir.

- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/393-394.
- [52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/394.
- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/394-395.
- [54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/395.
- [55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/395.
- [56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/396.
- [57] Ebû Dâvûd, Diyat 17.Nesâî, Kasâne 32, 33: İbn Mâce, Diyât 5; Dârimî, Diyat 22.
- [58] Dârakutnî, III, 94. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Diyat 15, 26; Nesâî, Kasame 31; İbn Mâce, Diyat 8.
- [59] Dârakutnî, III, 95.
- [60] Dârakutnî, III 95. Merhuun Kurtubî'nin ifadelerinden bundan sonraki paragrafın da Darakutnî'de yer aldığı anlaşılmakla ise de, elde bulunan basılı nüshada bundan sonra ifadeler yer almamaktadır.
- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/396-398.
- [62] Ebû Dâvûd, Diyât 17.
- [63] Ebû Dâvûd, Diyât 17- Az önce zikredilen görüşlerin de önemli bir bölümünü belirtilen yerde bulmak mümkündür.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/398-399.
- [64] Buhâri, Diyât 26; Müslim, Kasame, 34-36; Ebû Dâvud, Diyât 19; Nesâî, Kasâne 39.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/399.
- [65] Yani, kasti öldürmede ceza. ya kısas veya kısasın affedilmesi halinde diyetdir. Bununla birlikte hata yoluyla öldürmede vacip olan keffâret bu durumda yani kasten öldürme halinde de vacip olur,
- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/399-400.
- [67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/400.
- [68] Nesâî, Tahrimû'd-Dem 2; Tirmizi, Diyât 7: İbn Mâce, Diyât 1.
- [69] Nesâî, Tahrimû'd-Dem 2.
- [70] Nesai, Kasâne 49; Tirmizî, Tefsir 4. sûre 15; Müsned, I, 240, 294, 364.
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/400-401.
- [72] Buhârî, Tefsir 4. sûre 16, 25- sure 2: Nesâî, Kasâne 48, Tahrimu'd-Dem 2.

[73] Nesai, Tahrirnu'd-Dem 2.

[74] Nesai, Tahrirnu'd-Dem 2.

[75] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, II, 623.

[76] Buhâri, Menakıbul-Ensar 43; Tefsir 60. Sûre 3, Hudûd 8, 14; Müslim, Hudûd 41; Tirmizi, Hudûd 12; Nesai, İman 14; Dârimî, Siyer 17; Müsned, V, 313, 314.

[77] Buhâri, Enbiyn 54; Müslim, Tevbe 46,47; İbn Mâce, Diyat 2; Müsned, III, 20, 72.

Ancak hadisi rivayet eden Ebu Hureyre değil Ebû Said el-Hudri'dir.

[78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/401-406.

[79] Ebû Dâvûd, Tahâre 7; Müsned, III, 36. İbn Mâce, Tahâre 24 (yakın ifadelerle)-

[80] Buhari, Tefsir 4. sûre 17: Müslim, Tefsir 22; ayrıca; Ebû. Dâvûd, Huruf 6; Tirmizî, Tefsir 4. sûre 16; Müsned, III, 229, 272, 324, VI, 11.

[81] es-Sıyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 634.

[82] Ebû Dâvûd, Diyât 3; İbn Mâce, Diyât 4,

[83] el-Vâhidî, Esbâbu Nüzûl'l-Kur'ân, s. 176; es-Süyutî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 635.

[84] İbn Mâce, Fiten I; Müsned, IV, 438-439.

[85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/406-408.

[86] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/409.

[87] Buhârî, Tefsir 4, sûre 17.

[88] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/409-410.

[89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/410.

[90] Müslim, İman 158; Ebû Dâvûd, Cihâd 95; bu hadis bu sürenin 92. âyetinin 12. başlığında da geçmiş idi. Diğer kaynaklar için oradaki dipnora da bakılabilir.

[91] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/410-411.

[92] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/411.

[93] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/411-412.

[94] Buhari, Rikaak 15; Müslim, Zekat 120; Tirmizi, Zühd 40; İbn Mâce. Zühd 9; Müsned, II, 243, 261. 390, 438, 443, 540.

[95] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/412.

- [96] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/413.
- [97] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/413-414.
- [98] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/414.
- [99] Buhâri, Tefsir 4. sûre 18; Tirmizl, Tefsir 4. sûre 18.
- [100] Ebû Dâvûd, Cihâd 19; Buhâri, Cihâd 31, Tefsir 4. sûre 18, Fedailu'l-Kur'ân 4; Müslim. İmnre 141, 142; Tirmizl, Cihâd 1, Tefsir 4. sûre 19; Nesaî, Cihâd 4; Müsned, V, 184, 190-191; el-Bera b. Âzib'den benzeri bir rivayet: Dârimi, Cihâd 28; Müsned, IV, 282, 284, 290, 299, 301.
- [101] Az önce geçti.
- [102] Buhârî, Cihad, 35; Meğâzi 81; Müslim, İmâre 159; Ebû Dâvûd, Cihâd 19; İbn Mâce, Ci-hâd 6; Müsned, III, 103, 160, 182, 214, 300.
- [103] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, II, 303'te farklı lafızlarla, aynı manayı ifade eden değişik hadisler kaydedilmektedir.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/415-416.
- [104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/416-417.
- [105] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/417.
- [106] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/417-418.
- [107] Buhari, Cihâd 4, Tevhid 22; Müslim, İmare 116; Nesai, Cihad 18; Müsned, III, 335.
- [108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/418-419.
- [109] Buhârî, Tefsir 4. sûre 19.
- [110] Buhâri, Tefsir 4. sûre 21; Müslim, Mesâcid, 295; Ebû Dâvûd, Vitr 10.
- [111] Buhâri, Tefsir 4. sûre 14, 20.
- [112] el-Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, IX, 249.
- [113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/420-422.
- [114] Buhâri, Tefsir 4. sûre 14.
- [115] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buru Yayınları: 5/423-424.
- [116] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buru Yayınları: 5/424.
- [117] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buru Yayınları: 5/424-425.
- [118] Buhâri, Tefsir 66. sûre 2-4, Libâs 31; Müslim, Radâ' 98-100; Müsned, I, 48.
- [119] es-Suyûti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 650-651.

- [120] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 653- 654.
- [121] es-Suyutî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 652- 653.
- [122] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/425-426.
- [123] Tırnak içindeki ifadeler: İbnu'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'an, I, 486dan.
- [124] Buhârî, Mescidu Mekke 1,6, Savın 67, Sayd 26; Müslim, Hacc 415, 511, 512; Ebû Dâvûd, Menâsik 94; Tirmizi, Salât 126; Nesai, Mesâcid 10; Müsned, II, 234, 238..., III, 7, 34, 45-, VI, 7, 398.
- [125] Müslim., Birr 38; Müsned, II, 292, 408, 508.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/426-428.
- [126] Buhârî, Salat 1. Taksiru's-Salat 5, Menâkibu'l-Ensâr 48; Müslim, Salatu'l-Müsâfirin 1-3, Ebû Davûd, Salâtu's-Sefer 1; Nesai, Salat 3; Müsned, VI, 234, 241, 265V 272.
- [127] Buhârî Taksiru's-Salat 5; Müslim, Salâtu'l-Müsrifirin 3; Darimi, Salât 179.
- [128] Muslim, Salatu'l-Müsâfirin 5-6; Nesai, Salât 3, Salatu'l-Havf 4,
- [129] Müslim, Saiatu'l-Müsaflrin 1.
- [130] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 2.
- [131] Muvatta, Kasru's-Salat, 7; Nesaî, Taksiru's-Salat ; Ibn Mâce, İkametu's-Salat 73; Müsned, II, 94.
- [132] Müslim, Salâtul-Müsâfirin 4; Ebû Dâvûd, Sefer 1; Tirmizi, Tefsir 4. süre 20: İbn Mâce, İknmetu's-Salât. 73; Dârimi, Salat 179; Müsned, I, 25, 36.
- [133] İbn Abdi'l-Berr, el-İstizkâr, VI. 48. Ancak, soru sorun kişi -Hanzîla" olarak değil: "Ebû Hanzala" olarak zikredilmektedir.
- [134] İbn Abdi'l-Berr et-Temhîd, XI. 161 v.d. Kast ettiği hadis, az önce geçen ve İbn Ömer'e yolculukta namazı kısaltmaya dair birisinin sorusu ile ona cevabını ihtiva eden hadistir.
- [135] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/428-431.
- [136] Müslim, Salatu'l-Müsâfirin 12.
- [137] Buhârî, Taksiru's-Salât 4; Müslim, Hacc 419-421; Ebâ Dâvûd, Menâsik 2; İbn Mâce, Menâsik 7; Muvatta, İsti'zân 27.
- [138] Buhari, Taksiru's-Salât 4.
- [139] Buhârî, Taksiru's-Salât 4; Müslim, Hacc 413, 414, 417, 418, 422, 423; Bbû Dâvûd, Menâsik 2; İbn Mace, Menâsik 7.
- [140] Müslim, Hacc 415, 416.

- [141] İbn Abdî'l-Berr, el-Istizkâr, XXVII, 271-274.
- [142] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/431-434.
- [143] Elimizin altındaki kaynaklarda yerini tespit edemedik.
- [144] Müsned, II, 108de: İbn Ömer'den Rasûlnıñ (sav) buyurdu ki: "Muhakkak Allah, kendisine isyanı gerektiren işlerin yapılmasını hoş karşılamadığı gibi; ruhsatlarından da yararlanılmasını sever."
- [145] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/434-435.
- [146] Buhari, Taksiru's-Salât 5; Müslim, Salâtu'l-Musâfirîn 10, 11; Ebû Dâvud, Salâtu's-Sefer 2; Tirmizi, Cunnua 39.
- [147] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/435-436.
- [148] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/436.
- [149] Buhâri, Menâkibul-Ensâr 47; Müslim, Hacc 441, 443, 444; Ebû Dâvûd, Menâsik 91- Tirmizi, Hacc 103, İbn Mace, İkametu's-Salât 76; Dârimi, Salat 180; Müsned, V, 52.
- [150] Meihum Kurtubi, muhtemelen Hz. Ömer'in Hayber yahudilerini sürmesine temas etmektedir. Peygamber (sav), Hayber'i Fethedince onları sürmek istemiş, onlar da yancı olarak çalışmaya, devam etmeyi teklif etmiş bu tekliflerini "müslumanların istedikleri kadar biri süre* kaydıyla kabul etmişti. Hz. Ömer de buna dayanarak halifeliği döneminde onları Teymâ ve Eriha'ya göndermişti, {Buhâri, (çâre 22, Şurût H, Hars'17; Müslim, Müzarat 6, Cihâd 63). Ayrıca yahudi ve Hristiyanların Arap yarımadasından çıkar-utmaları emri, Hz. Peygamber (sav)'ın son tavsiyelerindendir: Bk. Müslim, Cihâd 63; Dârimi, Siyer 55.
- [151] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/436-438.
- [152] Bu hadisin ve benzer rivayetlerin yer aldığı kaynaklar için birinci başlığa bakınız.
- [153] Ebû Dâvûd. Menâsik 75
- [154] Nesâî, Taksîru's-Salât 5
- [155] Dârakutni II, 189.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/438-440.
- [156] Nesâî, Salâtu'l-Havf (Tek bir bab olduğundan ayrıca bab numarası yoktur).
- [157] Nesâî, Salâtul-Havf.

[158] Buhâri, Meğâzi 31.

[159] Nesai, Salâtul-Havf.

[160] Müslim, Salatu'l-Müsâfirin 5,6.

[161] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/440-442.

[162] Daha önce birinci başlıkta geçti, Kaynakları için oraya bakınız.

[163] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, II, 256.

[164] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, II, 256.

[165] Bu açıklamaya göre de ayetin ilk bölümünün anlamı şöyle olur: Yer yüzünde sefere çıktığın^ zaman namazı kısaltmanızda üzerinizde bir vebal yoktur.

[166] es-Suyûtî, tâ-Durru't-Mensur, II, 256'da bu rivayeti yalnızca et-Tabetfden kaydetmektedir. Ayrıca et-Taberî bu rivayetten sonra şunları söylemektedir. "Bu, âyete dair güzel bir tevildir. Ancak yüce Allah'ın (bundan sonraki): "Sen de aralarında bulunup ta..." buyruğu daha sonra gelen buyruğun, önceki ile bir ilgisinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. O halde âyetin lafzından anlaşılan kasrın korku şartına bağlı olduğundan ibarettir..." (et-Taberî, Camiu'l-Bey&n, V, 244) Bu da normal yolculukta namazı kasr etmenin sünnet ile sabit olduğu şeklinde Kurtubî'nin yer yer dikkat çektiği görüşü ayrıca desteklemektedir.

[167] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/442-445.

[168] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/445.

[169] Dârakutnî, II, 59-60; Ebû Davûd, Salâtu's-Sefer 12; Nesai, Salatu'l-Havf (22. hadîs).

[170] Buhari, Ezan 18, Edeb 27, Âhad 1; Dârimi, Sala t 42; Müsned, V, 53; Darakuînî, I, 272.

[171] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/446-448.

[172] Ahmed b. Hanbel'in bu görüşü yakın ifadelerle: Tirmizi, Cumua 46'da kaydetmektedir.

[173] Muvatta, Salatu'l-Havf 2; Buhâri, Megâzi 31; Müslim, Salatu'l-Müsâfirin 309; Ebû Dâvûd, Salatu's-Sefer 14; Tirmizi, Cumua 46: İbn Mâce, İkametu's-Salât 151.

[174] Buradan İtibaren merhum müfessirimizin Ebû Ömer b. Abdil-Berr'in ismini zikrederek yaptığı nakiller ve rivayetler için bk, : et-Temhid, XV, 259, v.d.; el-İstizkâr, VII, 66 v.d

[175] Muvatta, Salatu'l-Havf 3'te : "...kıbleye ister dönük olsunlar ister olmasınlar..." ziyadesi de vardır. Ayrıca: Bahâri, Tefsir 2. sûre 44; Müslim, Salatu'l-Müsâfirîn 305, 306; Nesai, Salâtu'l-Havf (14. hadis) Dârakutnî, II, 59; Müsned, II, 132.

[176] Ebû Dâvûd, Salatus-Sefer 17; Dârakutnî, II, 62.

[177] Ebû Dâvûd, Salatu's-Sefer 15-16; Müsned, II, 320; Nesaî, Salâtu'l-Havf (13, 15, 16, 17).

[178] Müslim, Salâtu'l-Müsafirîn 311.

[179] Ebû Dâvûd, Salâtu's-Sefer 19; Nesaî, Salâtu'l-Havf (27 no'lu hadis); Dârakutnî, II, 61.

[180] Dârakutnî II, 61.

[181] Ebû Davûd, Salatu's-Sefer 19.

[182] Buhâri, Edeb 74; Müslim, Salat 178; Ebû Dâvûd, Salât 124; Nesai, İmame 41.

[183] İbn Ömer dedi ki: Ben Rasûlullah'ı şöyle buyururken dinledim; "Aynı namazı bugünde iki defa kılmayın," (Ebû Dâvûd, Salât 57; Dârakutnl, 1, 415).

[184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/448-452.

[185] Hadisin bir bölümü birinci başlıkta, âyetin nüzul sebebi açıklanırken geçmişti. Kaynaklarımı da orada işaret edilmişti.

[186] Ebû Dâvûd, Salâtu's-Sefer 12 (22. hadis)

[187] Tirmizî, Tefsir 4, sûre 21.

[188] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/452-453.

[189] Dârakutni, II, 61; ayrıca bk- Ebû Dâvûd, Salatu's-Sefer 19; Nesaî, Salatu'l-Havf (23 ve 26. hadisler).

[190] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/453-454.

[191] Muvatta, Salâtu'l-Havf 3 Ayrıca bk, Buhâri, Tefsir 2. sûre 44; Müslim, Salatul-Müsafirîn 305, 306; Nesai, Salatu'l-Havf (14. hadis): Müsned. 11, 132; Dârakutni, II, 59.

[192] Muvatta, Salâtu'l-Havf 3 Ayrıca bk, Buhâri, Tefsir 2. sûre 44; Müslim, Salatul-Müsafirîn 305, 306; Nesai, Salatu'l-Havf (14. hadis): Müsned. 11, 132; Dârakutni, II, 59.

[193] Buhârî, Salâtu'l-Havf 4.

[194] Buhârî, Salâtu'l-Havf 4.

- [195] Buhârî, Salatul Havf 4.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/454-455.
- [196] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/455.
- [197] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/455-456.
- [198] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/456-457.
- [199] Buhârî, Salat 60, Teheccüd 25; Müslim, Mesâcid, 69-70; Tirmizî, Salat 117; Nesâî, Mesâcid, 37; Muvatta, Kasru's-Salât 57. (Ancak:"İki secde ediversin" de[gi] de; "İki rekât kılıversin" anlamında).
- [200] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/457.
- [201] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/457-458.
- [202] Bûharî, Meğazi, 31; Müsned, III, 390. Ayrıca bk. el-Maide, 5/11. âyet ile 67. âyetin tefsiri, 2. başlık.
- [203] Buhârî, Tefsir, 4. sûre 22.
- [204] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/458-459.
- [205] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/459-460.
- [206] es-Suyûti, ed-Durru'l-Mensûr, II, 666-667.
- [207] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/460.
- [208] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/460-461.
- [209] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/461.
- [210] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/461-462.
- [211] Tirmizî, Tefsir 4. sûre 22.
- [212] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/462-464.
- [213] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/464.
- [214] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/464-465.
- [215] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/465.
- [216] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/465-466.
- [217] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/466-467.
- [218] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/467-468.
- [219] Müsned, I, 9. Merhum müfesssîrimizin bu hadisi bu şekilde rivayeti açıkça "Rasulullah buyurdu ki..." anlamında bir ifade bulunmadığından, hadisin merfû' değil, mevkuf olduğu izlenimi uyandırmaktadır, Ancak Miisned'de belirtilen yerde: "...Ebû Bekir dedi ki..." ifadesinden sonra: ^Rasulullah buyurdu ki..."

ifadesi de açıkça kayd edilmiştir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/469.

[220] Müslim, Birr 70; Ebû Dâvûd, Edeb 35; Tirmizî, Birr 23; Dârimî, Rikaak 6; Müsned II, 230, 384, 386, 458.

[221] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/470-471.

[222] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/472.

[223] Tirmizî, Birr 45; Müsned, III, 344, 360, V, 173.

[224] "Dünyada ma'nıf ehli olanlar (ınarvıf işleyenler) âhirette de tıa'nıf ehli kimselerdir" anlamında: Taberani, el-Mu'cemu'l-Evsat, 1,135, V, 490, X, 203; "Cennete ilk girecekler de ma'ruf ehlidir" ziyadesiyle de: Aynı eser, VII, 50-51- Ayrıca bk.; el-Heysemî, Mec-mâu'z-Zevaid, III, 115 ve VII, 262- 263.

[225] Elimizdeki hadis kaynaklarında tespit edemedik.

[226] Elimizdeki hadis kaynaklarında tespit edemedik.

[227] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, III, 679-680.

[228] el-Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, VIII 79-80.

[229] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/473-477.

[230] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/478.

[231] Tirmizi, Tefsir 4, sûre 23- Ancak Tirmizî'nin ifadesi; *Bı, basen-garib bir hadistir' şeklindedir.

[232] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/479.

[233] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/479-481.

[234] Buhâri, Enbiyâ 7, Tefsir 22, sûre 1, Rikaak 45; Müslim, İnan 379; Tirmizi, Tefsir 22, sûre 1, 2; Müsned, I. 388, III, 32-33, IV, 432, 435.

[235] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/481-482

[236] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/482-483.

[237] Müslim, Cennet 63: Müsned, IV. \62.

[238] Kadı Ebû İshâk İsmail b. İshük b. İsmail; Basralı olup Ezd'e mensuptur. Çağının en ileri Mâliki alimi idî. 282 h, yılında aniden vefat etmiştir. (el-Kettani, es-Risâletu'l-Mustatrefe, s. 37)

[239] Müsned, III, 473; az farkla Tirmizi, Birr 63; Müsned, IV, 137.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/483-484.

[240] Ebû Dâvûd, Edahi 6; Tirmizi, Edâhî 6; Nesaî, Dahâyâ, 8,9, 11; Dârimi, Edâhi 3; Müsned. I, 108, 128t 149.

[241] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/484.

[242] İbn öiner dedi ki: "Rasûlullah (sav) aıbrm ve davarların burulmasını yasakladı." (Müsned, II, 24.)

[243] Bir önceki nota bakınız.

[244] Hayvanların ölünceye kadar hedef alınmalarını yasaklayan rivayetler için bk. Buharı, Zebâih 25; Müslim, Sayd 58,60; Ebû Dövûd, Edâhî 11; İbn Mâce, Zebâih 10; Dârimî, Edâhî 13; Müsned, II, 94, III, 117, 171, 180, 191. V, 422.

[245] Muvatta, Şear 4. Miisned, II, 24'te ise; "Hilknc onunla gelişir" anlamındadır.

[246] Dârâkutnî'nin Sünen'inde tespit edemedik.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/485-486.

[247] "Seven ve doğurgan kadınlarla evlenin, çokluğunuzla öğüfleceğim" anlamında; Nesat, Nikâh 11; Masned, LII, 245. Ayrıca bk, el-Heysemî, Mecmau'z-Zevûid, IV, 252, 253, 258.

[248] Malın zayi edilmesinden söz etmesi, genellikle kölelerin burulmasından dolaydır.

[249] Sakalibe: Ülkeleri Hazar sınırlarına yakın, Bulgarlarla Kostantiniyye (İstanbul) arası bölgede yaşayan bir kavim, (Fînzâbâdi, el-Kâmusu'l-Muhii). Bugün onlara Slavlar denilmektedir. (el-Mu'cemu.'1-Vasit),

[250] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/486.

[251] Müslim, Libâs 112; Buhari, Zekât 69; Müsned, III, 284.

[252] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/486-487.

[253] Enes'ten değil de Cabir'den: Müstim.Ubâs 10Ğ; Müsned, III, 318, 378; Tirmizî, Cihâd 31; (yalnızca işaret yasağı);

[254] "Sizden kim başkası ile doğuşürse (döverse) yüze vurmaktan sakınsın. Çünkü Allah Âdem'i onun sureti üzere yaratmıştır," anlamında ve "kölesini döverTden söz edilmeksizin: Müslim, Bin-115.

[255] Buhâri, Tefsir 59. Sûre 4, Libâs 82, 84, 85, 87; Müslim, Libâs 120; Bbû Dâuûd, Tereccül 5; Tirmizi, Edeb 33 v.s...

[256] Müsned.V, 381, VI, 437.

[257] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/487-489.

[258] Buhari, Libâs 85, 87; Müslim, Libâs 119; Ebû Dâvûd, Tereccül 5; Tirmizi, Libâs 25; Edeb 33; Nesaî, Zinet 23; İbn Mâce, Nikâh 52.

- [259] Müslim, Libâs 121; ayrıca bk. Nesâi, Zinet 26.
- [260] Buhâri, Libâs, 83. 85; Müslim, Libâs 115, 116; İbn Mâce, Nikâh 52.
- [261] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/489-490.
- [262] Buhâri, Cenâiz 93; Müslim, Kader 22 v.d.; Ebû Dâvûd, Sünne 17; İrmizi, Kader 5; Mu-vatta, CenSiz 52; Müsned, II, 273, 275, 347, 393, 410, 481.
- [263] Künyesi Um Eymen'dir. Adının "Bereke" olduğu söylenir. Usâme b. Zeyd'in annesidir. Peygambef (savcın dadısıdır, Osman (r.a.'ın halifeliği döneminde vefat etmiştir. (İbn Hacer, Takrîbu't-Tekzib, II, 219)
- [264] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/490-492.
- [265] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/492-493.
- [266] Müslim, Birr 52; Tirmizi, Tefsir 4. sûre 24 Müsned, TT. 248; ıynai bk.; Ebû Dâvûd, Cenâiz 1; Tirmizi, Tefsir 2. sûre 39; Müsned, I, 11. VI, 167, 218, 248
- [267] el-Heysemî. Mecmau'z-Zevâid, VII. 12 (muhtasar olarak)
- [268] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII12 (Hz. Aişe'den yakın ifadelerle)
- [269] el-Tirmîzi, el-Hakim, Nevâdiru'l-Usûl, I, 546-547.
- [270] Tirmizi, Tefsir 2- sûre 39.
- [271] Müaned, VI, 238. Ancak Kurtubi'de yer alan; ""Ali b, Yezid'den o annesinden..." şeklindeki ibare: "Ali b. Zeyd'den o, Ümeyye'den..." şekiindedir. Yani Kurtubi'deki "yezid" kelimesi, Miisned'de: "Zeyd" ; ""an ummihi-îii] nesinden" kelimesi ""an Umeyye=Ümey-yc'den..." şeklindedir. e3-Heysemi, Meemau'z-Zevâid, VII, 12'de ise soru soran kadının adı "Emine" olana verilmekte ve el-Heysemi, "Emine'nin kim olduğunu biliniyorum" kaydını eklemektedir.
- [272] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/493-497.
- [273] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/497.
- [274] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 3; ...Şüphesiz sizin bu arkadaşınız Allah'ın Hülilidir." anlamında: Tîrmizî, Menâkib 15,16. İbn Mâce, Mukaddime 11.
- [275] Buhâri, Salât 80; Menâkıbu'l-Ensâr 45, Fedailu Asbâbi'n Nebiyy 3,5; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 2-7; Tirmizi, Menâkib 14,15; İbn Mâce, Mukkaddime 11 v.s...
- [276] Bk. es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, II, 706.
- [277] Bk. es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, II, 706.

- [278] Ebû Dâvûd, Edeb 16; Tirmizi, Zülhd 45; Müsned, II, 303, 334.
- [279] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/498-501
- [280] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/501-502
- [281] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/502-503.
- [282] Tirmizî, Tefsir 4. süre 26; Ebû Dâvûd, Nikâh 38, ile İbn Mace, Nikâh, 48'de Hz. Âişe'den.
- [283] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, II, 711.
- [284] Buhârl, Mezâlim 11, Sulh 5, Tefsir 4. sure 24, Nikâh 95; Müslim, Tefsir 13, 14.
- [285] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/503-504.
- [286] el-Hâkim, el-Müstedrek, II, 308.
- [287] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/504-506.
- [288] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/506.
- [289] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/506-507.
- [290] Muvatta, Hısnu'l-Huluk 7; Müsned, VI, 445. Hadisin muttasıl başka rivayetleri için bk. İbn Abdîr-Berr, et-7>mhid, XXIII, 145 v.d.; el-İstizkâr, XXVI, 127 v.d.
- [291] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/507.
- [292] eİ-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IX, 315, bunu yakın İfadelerle ve senesinde metruk bir navi bulunduğu kaydı İle. Bumda sözü edilen eİ-Cedd b. Kays, Rıdvan Bey'atinden saklanan kişidir. (Müslim, İmare 69; Müsned, III, 396). Câhiliyye döneminde Seleme oğullarının efendisi olmuş, ancak Hz. Peygamber onun yerine Arar b. el-Cemûh'u nakib (kavminin temsilcisi) yapmıştı. Sonraları güzel bir şekilde tevbe ettiği de söylenmiştir. Hz. Osman'ın halifeliği döneminde vefat etmiştir. İbnu'l-Esîr, Usdu'-Ğâbe, I, 327.
- [293] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/507-508.
- [294] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/509.
- [295] Ebû Dâvûd, Nikâh 38; Tirmizi, Nikâh 42; Nesaî, İşretu'n-Nisa 2; İbn Mûce, Nikâh 47; Dârimi, Nikâh 25.
- [296] Ebû Dâvûd, Nikah 38; Tirmizi, Nikâh 42; Nesaî, İşretu'n-Nisâ 2; İbn Mâce, Nikâh 47; Dârimi, Nikah 24; Müsned, II, 295, 347. 471.
- [297] Çoğu bulamadığı için aZfi kanaat etmeye dair bir darb-ı meseldir (Mecmau'l-Emsâl, I. 305'ten naklen; İbn Aliyye, el-Muharrar, IV, 274, dn: 308),

- [298] Buhâri, Nikâh 82; Müslim, Fedâilu's-Sahabe 92.
- [299] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/509-510.
- [300] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/511-512.
- [301] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/512-513.
- [302] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/513.
- [303] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/514.
- [304] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/514.
- [305] Ebû Dâvûd, Akdiye 16; Yakm lafızlarla: Tirmizî, Şehâdât 2; İbn Mâce, Ahkâm 30; Müs-ned, II. 203. 225; Ebû Dâvûd\m lafzıyla: Müsned. II, 204.
- [306] İbn Mâce, Ticarât 64: Müsned, II, 179, 204, 214.
- [307] Ebû Dâvûd, Akdîye 17; İbn Mâce, Ahkam 30; Darakutnî, IV, 219.
- [308] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/514-517.
- [309] O takdirde meal şöyle olmalıdır: "Adaleli titizlikle ayakta tutan Allah için şahidlik eden kimseler..."
- [310] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/517.
- [311] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/517.
- [312] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/518.
- [313] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/518.
- [314] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/518.
- [315] Buhâri, İstikraz 13; Ebu Dâvâd, Akdiye 29; Nesat, Buyu, 100; İbn M&ce, Sadakat 18; Müsned, IV, 222, 388, 339.
- [316] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/519-520.
- [317] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/520.
- [318] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/520-521.
- [319] Buhâri, İstilâbetu'l-Mürteddin 1; İbn Mâce, Zülûd 29; Dârimi, Mukaddime 1; Müsned, I, 379, 409, 429, 431, 462.
- [320] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/521-522.
- [321] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/522.
- [322] Müslim, Cihâd 151; Ebû Davûd, Cihâd 142; Tirmîzi, Siyer 10; İbn Mâce, Cihad 27; Dârimi. Siyer 54; Müsned, VI, 68, 149.
- [323] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/523.

- [324] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/524-526.
- [325] Müslim, Fiten 19; Ebû Dâvûd, Fitn 1; Tirmizi, Fiten 14; İbn Mâce, Fiten 9; IV, 123 (Şeddad b. Evs'ten).
- [326] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/526-528.
- [327] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/528-529.
- [328] Muharece: Kölenin çalışına serbetisi şartı üe, efendisine aylık mali bir ödeme yapmak üzere anlaşması demektir. (İbn Münzir, Lisânu'l-Arab, II, 252).
- [329] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/529-530.
- [330] Buhâri, Mevâkit 20, Ezan 34; Müslim Mesâcid 252; Ebû Dâvûd, Salât 47; Nesaî, tmü-ine 45; İbn Mâce, Mesâcid 18; Darimi, Salat 52; Müsned, V, 140, 141.
- [331] Müslim, Mesâcid 195; Ebû Dâvûd, SaLât 5; Tirmizi, Satât 6; Nesaî, Mevâkit 9; Muvat-ta, Kuran 46-, Müsned, III, 149.
- [332] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/530-531.
- [333] Buhâri, Ezan 95, 122, İsü'zân 18, Eyrnan 15; Müslim, Salat 45; Ebû Dâvûd, Salût 144, Tirmizi, Salât, 110; Nesaî, İftitâh 7, Tatbik 15, Sehv 67; İbn Mâce, İkametus-Salât 72; Müsned, II, 437, IV, 340.
- [334] Bu ve yakın manadaki hadislerin kaynakları için: Fatiha Sûresi, II. Bölüm, 9. başlık.
- [335] Tirmizi, Salât 81. Bu anlamdaki hadisler için bk-: Ebû Dâvûd, Salât 144; Nesaî, Tatbik 54, İftitâh 88; İbn Mâce, İkametu's-Salât 16; Dârimî, Salât 73; Müsned, II, 525, IV, 22, 119, 122.
- [336] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/531-532.
- [337] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/532-533.
- [338] Müslim, Sıfatıvı-Münâfikîn 17; Nesaî, İman 31; Müsned, II, 47, 88 (kısmen), 102.
- [339] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/533-534.
- [340] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/534.
- [341] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/534-535.
- [342] Buhâri, Tefsir 4. sûre 25.
- [343] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/535-536.
- [344] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/537.

[345] Kurtubi'nin kaynakları arasında yer alan ya da kıraatten söz eden tefsirlerde Lâm'in sakın olarak okunabileceğinden söz edeni tespit edemediğimiz gibi; lâm'ın sakın okunması halinde ayrıca daha önceki "inen;kiîji" in inim harfinin de eserdî olanı "mim... den" diye okunması gerekir, Bu taktirde buyruğun anhrı şöyle olur "Zulümden dolayı olması müstesna.."

[346] Bahari, Ezan 128, îstizkâr 2, Cihad 98, Enbiya 19; Tefsir 3. sûre 9, 4.sûre 21, Edeb 110; Müslim, Mesâdd 294-295 (.ve devamına bk); Ebû Dâvûd, Vitr 10; Nesât, Tatbik 27; îbn Mâce, İkâmetu's-Salât 145; Dârimi, Salât 216; Müsned, II, 239, 255, 271, 370, 418, 502, 521.

[347] Meselâ bk. Buhâri, Tefsir 3, sûre 9.

[348] Ebû Dâvûd, Vitr 23; Edeb 46; Müsned, VI, 45, 136.

[349] Buhâri, İstikraz 13; Ebû Dâvûd, Akdiye 25: Nesûî, Buyu 100; îbn Mâce, Sadakat İS; Müsned, VI, 222, 388, 389.

[350] Buhari, Havalât, 1, 2, İstikraz 12; Müslim, Musakaai 33; Ebû Dâvûd, Büyü,10; Tirmizî, Buyu 68; Nesâî, Buyu 100, 101; îbn Mâce, Sadakat 8; Dârimi, Büyü 48; Muvatta, Büyü, 84; Müsned, II, 71, 245, 254, 260.

[351] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/538-541.

[352] Buhâri, Meğazi 14, Nafakat 3, Ferâiz 3, frisam 5, Hums 1; Müslim, Cihad 49; Ebû Dâ vûd, İmâre 19; Neaâl, Fey' 16; Mü&ned, I, 49, 60, 208; Merhum müfessirimizin sözünü ettiğî lafızları; Müslim, aynen zikretmekte, Müsned, I, 49da bunları kinayeli olarak zikretmektedir.

[353] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/541-542.

[354] el-Beyhakî, Şuabu'l-îman, Beyrut 1410/1990, VI, 92.

[355] Buhâri, Mezalim 4, İkraah 7; Müslim, Bjrr 62; Tirmizi, Fiten 68; Dârimî, Rikank 40; Müsned, II} 99, 201, 324.

[356] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/542-543.

[357] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/544.

[358] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/544-545.

[359] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/545.

[360] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/546.

[361] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/547.

[362] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/548-549.

[363] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/550-552.

- [364] Buhâri, Enbiya 49; Müslim, İman 242; Müsned, II, 290, 494.
- [365] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/552-554.
- [366] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/554-555.
- [367] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/555-556.
- [368] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/556-558.
- [369] İbmi'l-Ğars zayıf olduğunu, İbnu'l-Kayyim de uydurma olduğunu söylemiştir. (el-Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I, 439)
- [370] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/559-562.
- [371] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/562-563.
- [372] Ebu'l-Leys es-Semerkaradî, Bahru'l-Ulüm, I, 405. Kaynakları için ilgili nota bakılabilir. Güvenilir bir rivayet olmadığı belirtilmiştir.
- [373] el-Hakim, el-Müstedrek, II, 597^ senesinde sika olmayan (güvenilmeyen) bir râvi olduğu kaydedilmektedir. Ayrıca; Müsned, V, 178-179'da rasûllerin sayısı üçyüz on Kûsur olarak verilmekte, nebilerin sayısından söz edilmemektedir. Vv 265-266'da üe Peygamberlerin (nebilerin} yûzyirmi dört bin, bunlar arasında rasûllerin ise üçyüz onbeş olduk-ları belirtilmektedir.
- [374] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/564.
- [375] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/565.
- [376] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/565.
- [377] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/566.
- [378] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/566.
- [379] Buhari, Enbiya 48. Hudut 31; Dârimî, Rakaak 68; Miisned, I, 23, 24, 47, 55.
- [380] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/567-568.
- [381] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/568.
- [382] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/568-569.
- [383] Buna göre ez-Zeccâc "ilahlarımız" kelimesini takdir ederken, el-Ferrû ve Ebu Ubeyd de "onlar" kelimesini takdir etmektedirler.
- [384] Çünkü o takdirde ifadenin takdiri şöyle demfek olur Şayet iman ederseniz, iman sizm İçin hayırlı olur şeklindedir,
- [385] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/569-573.
- [386] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/574-575.

- [387] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/575..
- [388] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/576.
- [389] Buhâri, Meğazi 66\ Tefsir 4. sûre 27, 9. sûre 1; Ferâiz 14; Müslim, Ferniz 10-13; Ebu Dâvûd, Ferâiz 3; Tirmizl, Tefsir 4. sûre 27.
- [390] Buhâri, Vudû, 44; Müslim, Ferâiz 5.7; Ebü Dâvûd, Ferâiz 'l\ TirtnUi, Ferâiz 5; Müsned, III, 372 (yakın lafızlarla).
- [391] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/577-578.
- [392] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/578.
- [393] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/578-589.
- [394] Müslim, Ferâiz 9; Tirmizi 4. sûre 28 {yakın ifadelerle}; İhn Mâce, Ferâiz 5.
- [395] İbn Mace, Ferâiz 5.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/579.
- [396] İbnu'l-Arabi'nin şu ifadeleri, Râfıziler'in Hz. Ömer'i bu sözleri dolayısıyla ne şekilde tenkit ettikleri hususunda fikir verici bir özelliktedir. "Eğer; Bu hususu Ömer'in bilmediğine, bu konuda ashab arasında Fikir birliği olmadığına ve bu görüş ayrılıkları kıyamet Gününe kadar devam edeceğine göre; bundun büyük bir sapıklık olabilir mî: denilecek olursa; Cevabımız şu olur; Bu bir sapıkbk değildir. Gerçekleştirilmesi va'd olunmuş beyandıf. Çünkü yüce Allah, ahkâmı, herkesin kolaylıkla anlayabileceği tıas-kr halinde indirmemiştir. Aksine bunu alimlere has kılmaktadır... Kimisi hakkı isabei ettirir on acir ahr, kimisi isabet ettiremez, tek bir ecir alır," (İbnu'l- Aiabî, AhJtâmul-Kur'an, 1,520-521), İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/579.
- [397] Müslim, Ziihd 74 (uzunca bir hadisin boJüinti olarak; benzer ifadelerle); Ebü Dâv&d, Vitr 27 (benzer ifadelerle).
- [398] Çünkü, bu hadisin lafzının son bölümlerinde hazf edilmiş bir lâ" edaıı vardır. Âyet-i kerimenin bu bölümünde de, "yanılmayısınız" buyruğundaki olumsuzluk manasını veren hazf edilmiş bir "Wnın bulunduğu gibi. Hadisin bu özelliği dolayısıyla, el-Kisaî bu rivayeti bu yönüyle güzel bulmuştur.
- [399] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 5/568-569.

MAİDE SURESİ

1- Kur'ânı Kerim'in Azameti:

2- Ahid, Akid Ve Sözlere Bağlılık:

3- Dört Ayaklı Davarlar:

4- Sünnet De Kur'ân-I Kerim'in Kapsamı İçerisindedir:

5- Avlanma Yasağı:

6- İkrâm Ve Harem Bölgesi:

7- Allah Dilediği Gibi Hüküm Koyandır:

1- Mü'minlerin Allah'ın Yasaklarını Çiğneyemeyecekleri:

2- Hediye Kurbanların Nişanlanması, Alâmetlendirilmesi:

3- Haram Aylara Saygısızlık:

4- Hediye Kurbanlıklar İle Gerdanlıktılar:

5- İhrâma Girmek Niyetiyle Kurbanlıklara Gerdanlık Takmak:

6- Hangi Şartlarda Hediye Kurban Gönderilirse Gönderen İkrâm Sayılır:

7- Hediye Kurbanlıklara Dair Bazı Hükümler:

8- Beyt-i Haram Kastedip Gelenler Ve Nüzul Sebebi:

9- Âyet-i Kerimede Nesh Edilen Buyruklar İle İlgili Görüş Ayrılıkları:

10- Kâfirin Kendi Kanaatine Göre İbadeti:

11- İhrâmdan Sonra Avlanmanın Hükümü Ve Aslen Mubah Olan Bir Şeyin Yasaklanmasından Sonraki Durumu:

12- Kin Ve Adalet:

13- Yardımlaşmanın Esası:

1. El-Bakara 173. Âyetinde Haram Oldukları Belirtilenler:

2- Boğularak Öldürülenler:

3- Vurularak Öldürülenler:

4- Yüksek Bir Yerden Yuvarlanarak Ölenler:

5- Süsütterek Öldürülenler:

6-Yırtıcı Hayvanlar Tarafından Yenilmiş Olanlar:

7- Ölmeden Önce Kesilebilenler:

8- İkzkiye (Şefi Kesim)'in Mahiyeti İle Anne Karnındaki Ceninin Kesimi:

9- Tezkiye'nin Kelime Anlamları:

10- Tezkiye (Kesim)'in Yapılacağı Âletler:

11- Kesimin Keyfiyeti:

12. Boyun Bölgesinde Kesimin Yeri:

13- Kesim Kaç Defada Tamamlanmalıdır:

- 14- Kesicinin Nitelikleri:
- 15- Yabanileşen Evcil Hayvanların Kesimi:
- 16- Kesilecek Hayvana Güzel Davranmak:
- 17- Dikili Taşlar Üzerinde Kesilenler:
- 18- Fal Okları Ve Onun Hükmündeki Sair Davranışlar:
- 19- İyiye Yormak (Tefe'ül):
- 20- Fısk'ın Mahiyeti:
- 21-Ümit Kesen Kâfirler Ve Onlardan Korkmama Gereği:
22. Kemale Erdirilen Din;
- 23- Tamamlanan İlâhî Nimet:
- 24- Bu Âyetin Nüzulünden Önce Din Eksik Miydi? Ve Bundan Önce Vefat Edenlerin Durumu:
- 25- Allah'ın Razi Olduğu Din:
- 26- Zorunluluk Hali:
- 27- Zorunluluk Halinde Bile Günaha Meyledilmez:
- 1- Âyetin Nüzul Sebebi:
- 2- Helâl Kılınan Şeyler:
- 3- Eğitilmiş Av Hayvanlarının Avladıkları:
- 4- Köpek Vasıtasıyla Avlanan Hayvanın Yenilmesi İçin Aranılan Şartlar:
- 5- Avlanmak İçin Kullanılan Hayvanın Eğitilmesi:
- 6- Avcının Dikkat Etmesi Gereken Hususlar:
- 7- Kıraat Farkları:
- 8- Avcılıkta Kullanılan Hayvanın Eğitiminde Aranılan Şartlar İle Avcılıkta Kullanılacak Kuşlar:
- 9- Hayvanın Avcı İçin Yakalamasının Anlamı:
- 10- Eğitilmiş Hayvanın, Avlanılan Hayvanın Kanından İçmesi:
- 11- Avcı Avcı Hayvan Tarafından Yaralanmış Olması:
- 12- Avlanılan Hayvan Yaralanmaksızın Ölürsa:
- 13- Kaybolan Avcı Hükümü:
14. Gayr-i Müslimlerin Avlanmak İçin Eğitilmiş Köpekleriyle Avcılık Yapmak:
- 15- Av İçin Eğitilmiş Hayvan Avdan Yiyecek Olursa:
- 16- Köpek Barındırmanın Caiz Olduğu Haller:
- 17- Alimin Cahile Üstünlüğü:
- 18- Allah'ın Adını Anarak Avlanmak:
19. Allah Korkusu (Takva):
- 1- Temiz Şeylerin Helâl Kılınışı Ve Dînin Üstünlüğü:

- 2- Kitap Ehlinin Yiyecekleri:
- 3- Kitap Ehlinin Kesim Hayvanları Dışında Kalan Yiyecekleri:
- 4- Kitap Ehlinin Kesiminin Hükme Etkisi:
- 5- Mecusîlerin Kestikleri:
- 6- Sonradan Yahudi Ve Hristiyan Olanların Durumu:
- 7- Kâfirlere Ait Kap Kaçakların Kullanılması:
- 8- Kitap Ehli Bizim Yiyeceklerimizi Yiyebilir:
- 9- İffetli Mü'min Kadınlar Ve Kitap Eklinin Kadınları:
- 10- İmanı İnkâr Etmenin (Kâfir Olmanın) Cezası:
- 1- Nüzul Sebebi:
- 2- "Namaza Kalkmak" İle İlgili İim Adamlarının Görüşleri:
- 3- Abdest Alırken Yüzü Yıkamak:
- 4- Abdestte Niyetin Hükümü:
- 5- Niyetin Takdim Ve Tehir Edilmesi:
- 6- Ellerin Yıkınması:
- 7- Başlara Mesh Etmek:
- 8- Baştan Mesh Edilmesi Gereken Miktar:
- 9- Başa Kaç Kere Mesh Verilir:
- 10- Meshin Keyfiyeti ve Başlama Yeri:
- 11- Başını Meskedecek Yerde Yıkarsa:
- 12- Başta Bulunan Diğer Organların Meshi:
- 13- Ayaklar:

MAİDE SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla

Rabbim, sen kolaylaştır.

Allah'ın yardım ve inayeti ile başlıyoruz:

Bu sûre, icmâ ile Medine'de İnmiştir. Rasûlutlah (sav)'ın Hudeybiye'den dönüşünde nazil olduğu da rivayet edilmiştir. en-Nakkâs., Ebû Seleme'den şöyle dediğini zikretmektedir: Rasûlullah (sav) Hudeybiye'den döndüğünde şöyle buyurdu: "Ey Ali, üzerime Mâide sûresinin nazil olduğunu farkettiler mi? Hem onun faydası ne kadar da büyüktür!"

İbnü'l-Arabî der ki: Bu uydurma bir hadistir. Herhangi bir müslümanın buna (hadis olarak) inanması helâl değildir. Biz ise: "Mâide sûresi faydası ne kadar büyük bir sûredir" deriz ve bunu herhangi bir kimseden rivayet etmeyiz. Ancak, güzel bir sözdür.

İbn Atiyye ise der ki: Bana göre bu, Peygamber (sav)'ın sözüne benzememektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir: "Mâide sûresi Allah'ın melekûtunda el-Munkıze {kurtarıcı} diye anılır- Çünkü bu sûre, sahibini azap meleklerinin ellerinden kurtarır," Bu sûrede Veda Haccı esnasında inen buyruklar olduğu gibi, Mekke'nin tethedildiği yılda nazil olan buyruklar da vardır ki, bu da yüce Allah'ın: "Bir kavme karşı beslediğiniz kin... sürüklemesin" (el-Mâide, 5/2) âyetidir.

Peygamber (sav)'ın hicretinden sonra Kur'ân-ı kerimden indirilen bütün buyruklar, Medenîdir. İster Medine'de indirilmiş olsun, isterse de herhangi bir seferde indirilmiş olsun. Hicretten önce indirilen de Mekke'de inmiştir diye kayd edilir.

Ebû Meysere der ki: el-Mâide sûresi son İnlen buyruklardandır. O sûrede mensûh bir hüküm yoktur. Yine bu sûrede, başka sûrelerde bulunmayan on-sekiz farz hüküm vardır ki, bunlar şu buyruklarda ifade edilmektedir: "Boğularak, vurularak, yüksek bir yerden yuvarlanarak, süsülerek ve yırtıcı bir hayvan tarafından yenilmiş hayvanlar; dikili taşlar üzerinde (onlar adına) boğazlananlar ve fal oklartıyla kismet aramanız size haram kılındı." (el-Mâide, 5/5); "Allah'ın size öğrettikleriyle alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların, da sizin için tutuverdiklerinden yiyin," {el-Mâide, 5/4); "Ehl-i kitab'ın yiyeceği size helaldir...Sizden önce kitap verilenlerden iffetti kadınlar" (el-Mâide, 5/5) ile "Namaza kalkacağınız zaman..." (el-Mâide, 5/6) buyruğun-da dile getirilen abdest almak; "Hırsızlık eden erkekle, hırsızlık eden kadının..." (el-Mâide, 5/38); "Siz, ihramda iken avı öldürmeyin" buyruğundan itibaren "Allak mutlak

galiptir (Azizdir), intikam sahibidir" (el-Mâide, 5/95) buyruğuna kadar Üc; "Allah bahire, saîbe, vasîle ve hâm diye bir şey (meşru) kılmamıştır" (el-Mâide, 5/103) ve yüce Allah'ın: "Sizden birinize Ölüm gelip çattığı zaman... aranızda şahidlik..." (el-Mâide, 5/106) âyetlerinde hükme bağlanan buyruklardır.[\[1\]](#)

Derim ki: Bundan başka ondokuzuncu bir farz daha vardır ki, bu da yüce Allah'ın: "Namaza çağırdığınızda,,," (el-Mâide, 5/58) buyruğunda dile getirilmektedir. Kur'ân-ı kerim'de bu sûre dışında herhangi bir yerde ezandan söz edilmemektedir. el-Curnua sûresinde geçen ezan ise, Cuma gününe has bir ezandır. Bu sûrede sözü edilen ezan ise bütün namazlar hakkında umumî bir ezandır.

Peygamber (sav)'dan Veda Haca esnasında el-Mâide sûresini okuyup şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Ey insanlar, şüphesiz ki Mâide sûresi (Kur'ândan) nazil olan son bölümlerdendir. O bakımdan onun helâl bildirdiğini helâl belleyiniz, haram bildirdiğini de haram belleyiniz," [\[2\]](#)

Buna yakın bir rivayet, Hz. Aise'den de - ona mevkuten- nakledilmiş bulunmaktadır. Cubeyr b. Nufeyr der ki: Aişe (r.anhaVın huzuruna girdim, şöyle dedi: Mâide sûresini okuyor, (biliyor) musun? Ben, evet dedim, şöyle dedi: Mâide sûresi Allah'ın indirdiği son buyruklardandır. O bakımdan, o sûrede helâl diye bulduğunuz şeyi helâl biliniz, haram diye bulduğunuz şeyi de haram diye belleyiniz.

eş-Şa'bî der ki: Bu sûreden yüce Allah'ın: "Haram olan aya hediye edilen kurbanlıklara... saygısızlık etmeyin" {el-Mâider 5/2) buyruğundan başka nes-hedilmiş bir buyruk yoktur Bazıları da şöyle demektedir: Bu sûrede: "Yahud sizden olmayan diğer iki kişi (şahid) olsun" (el-Mâide, 5/106) bölümü nesli olmuştur.[\[3\]](#)

1- Ey iman edenler! Ak idleri yerine getirin. İhramda iken avlanmayı helâl saymamak şartı ile ve size okunacak olanlar hariç olmak üzere, size dört ayaklı davarlar helâl kılındı. Şüphesiz Allah, dilediği hükmü koyar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:[\[4\]](#)

1- Kur'ânı Kerim'in Azameti:

Yüce Allah'ın: "Ey iman edenler..." buyruğu ile ilgili olarak Alkame şöyle der: Kur'ân-ı kerimde öEy iman edenler" nidası ile başlayan bütün buyruklar Medine'de inmiştir. "Ey insanlar" nidası ile başlayan buyruklar da Mekke'de

inmiştir. Ancak bu, bu türden hitaplar hakkında çoğunlukla doğrudur. Buna dair diğer açıklamalar, daha önceden (el-Bakara, 2/21. âyetin tefsirinde.) geçmiş bulunmaktadır.

Bu âyet-İ kerime, söz söyleme hakkında basiret sahibi olan herkese, fesahati ve lafızlarının azlığına rağmen ihtiva ettiği manalarının çokluğu ile, açıkça kendisini gösteren bir âyettir. Bu âyet-i kerime beş hüküm ihtiva etmektedir:

- 1) Akidleri yerine getirme emri,
- 2) Dört ayaklı davarların helâl kılınması,
- 3) Bundan sonra gelenlerin istisna edilmesi
- 4) Avlanılanlar hususunda, ihramlı iken avlanılanların istisna edilmesi,
- 5) Âyet-i kerimenin iktizâ ettiği, ihramlı olmayan kimseler için avlanmanın mubah oluşu.

en-Nakkâg'ın naklettiğine göre, el-Kindî'nin arkadaşları ona şöyle demişler: Ey Hakim (bilge kişi), bize şu Kur'ân'ın benzerini yap. O, olur onun bir bölümünün benzerini yapayım demiş ve uzun sayılabilecek bir süre kimseye görünmemiş. Sonra ortaya çıkıp şöyle demiş: Allah'a yemin ederim buna gücüm yetmiyor, kimse de buna güç yetiremez. Ben, mushafı açtım, karşıma Mâide süresi çıktı, Baktım ki, ahde vefayı dile getirmekte, onu bozmayı yasaklamakta. Genel olarak bir takım şeyleri helâl kılmakta, arkasından da ardı arkasına bazı şeyleri İstisna etmekte, daha sonra da kendi kudret ve hikmetini bize haber vermektedir. Bütün bunları da iki satırda ifade etmektedir. Herhangi bir kimse bunları ancak ciltlerle itade edebilir. [5]

2- Ahid, Akid Ve Sözlere Bağlılık:

Yüce Allah'ın: "Yerine getirin anlamına gelen buyruğundaki fiilin, İle geklirtde iki söyleyişi vardır. Yüce Allah: Allah'tan daha çok ahdîni kim yerine getirir" (et-Tevbe, 9/İl) diye buyurduğu gibi: Ahdini yerine getiren İbrahim..." (en-Necm, 5.V37) diye buyurmaktadır. Şair de şu beyilinde iki söyleyişi bir arada kullanmış bulunmaktadır:

"İbn Tavk'a gelince o, gerçekten sorumluluğunu eksiksiz yerine getirmiştir. Tıpkı Ülker yıldızına (mehir olarak) takdim edilen yıldızları önüne katıp sürenin, ahdine vefa gösterdiği gibi."

"AkidLer", bağlar demektir. Tekili bağ anlamına gelendir. Ahdi ve ipi akdettim, denildiği gibi, "ğıl" li tasma'yı akdettim, de denilir, Akid kelimesi, hem maddi şeyler hakkında hem de manevi şeyler hakkında kullanılır. Şair el-Hutay'a der k): "Onlar öyle bir kavimdir ki, komşularına (ya da himayelerinde olanlara)

bir akid akdettikleri takdirde, Bağlarını üst üste herbir yandan sıkı sıkıya bağlarlar."

Şanı yüce Allah, akidleri yerine getirmeyi emr etmektedir. el-Hasen der ki: Yüce Allah, bunlarla borçlanma akidlerini kastetmektedir. Bunlar ise, kişinin alım satım, icare, kiralama, nikâh, boşama, müzâraa, musâlaha, temlik, muhayyer bırakma, azad etme, tedbir (köleyi ölümünden sonrası şartıyla azad etmek) ve buna benzer kendi üzerine yaptığı akidlerdir. Elverir ki bunlar şeriatın dışında olmasın. Yine kişinin Allah için kendi üzerine akdettiği, (adattığı.) hac, oruç, itikâf, kıyanı, adak ve buna benzer İslâm dininde itaat kabul edilip, kişinin gerçekleştirmeyi üzerine aldığı hususlardır. Mubah olan adağa gelince, ümmetin icmâi ile bağlayıcı değildir. Bunu İbnü'l-Arabî söylemiştir,

Denildiğine göre âyet-i kerime yüce Allah'ın şu buyruğu sebebiyle kitap ehli hakkında nazil olmuştur: "Hani bir zamanlar Allah kendilerine Kitap verilenlerden onu muhakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız ve onu gizlemeyeceksiniz diye teminat almıştı." (Âl-i İmran, 3/187) İbn Cüreyc der ki: Bu kitap ehline has bir akiddir ve bu âyet-i kerime de onlar hakkında nazil olmuştur.

Âyet-i kerimenin umumî olduğu da söylenmiştir, doğru olan da budur. Çünkü mü'minler lafzı, kitap ehlinin mü'minlerini de kapsamına alır. Çünkü, onlar ile Allah arasında kitaplarında bulunan Muhammed (sav)'m durumu ile ilgili hususlardaki emaneti yerine getireceklerine dair bir akid vardır. O bakımdan onlar, bu akdi hem yüce Allah'ın: "Akıdleri yerine getirin" buyruğu ile, hem de başka yerlerdeki benzeri emirlerle yerine getirmekle emr olunmuşlardır.

İbn Abbas der ki: "Akıdleri yerine getirin" buyruğu, helâl ve haram kıldığı, farz kıldığı ve diğer hususlara dair belirlemiş olduğu sınırlar hakkında akidîleri yerine getirin, demektir, Mücalid ve başkaları da böyle demiştir. İbn Şihab der ki: Ben, Rasûlullah (sav)'ın Amr b. Hazm'ı, Necranlılara gönderdiği sırada ona yazmış olduğu mektubu okudum. Mektubun başında şu ifadeler yer almaktaydı: "Bu, Allah'tan ve Rasulünden insanlara bir tebliğdir: "Ey iman edenler, akidîleri yerine getirin." O, burada yüce Allah'ın: "Muhakkak Allah, hesabı pek çabuk görendir" (el-Mâide, 5/4) buyruğuna kadar bütün âyetleri yazdı.

ez-Zeccâc der ki: Buyruğun anlamı şudur: Allah'ın, sizin üzerinizdeki akidlerini ve sizin birbirinize karşı yaptığınız akidleri yerine getiriniz.

Bütün bu açıklamalar, buradaki akidlerin umum ifade ettiği görüşüne racidir. (TJmum kapsamına girmektedir.) Konu ile ilgili sahih olan görüş de budur.

Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Mü'minler şartlarını yerine getirirler"[\[6\]](#) Yine şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın Kitabında bulunmayan her bir şart -İsterse

yüz şart olsun- batıldır." [7]

Böylelikle Hz. Peygamber, kendisine vefa gösterilip yerine getirilmesi gereken cart veya akdin, Allah'ın Kitabına, yani Allah'ın dinine uygun olan şart ve akid olduğunu beyan etmektedir Eğer bunlar arasında Allah'ın dinine uymayan bir şey bulunduğu açığa çıkarsa, o red olunur. Nitekim Hz, Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim, bizim şu işimizin üzerinde bulunmadığı bir amel işleyecek olursa, o red olunur." [8]

İbn tslâk şunu nakletmektedir: Kureyşlilerden bazı kabileler -şerefi ve nesebi dolayısıyla- Abdullah b. Cud'ân'ın evinde toplandı. Ve "Mekke'de, ister Mekke halkından olsun, ister olmasın herhangi bir kimsenin zulme uğradığını görecekl olurlarsa, onun bu uğradığı haksızlık giderilinceye kadar o kimsenin yanında yer alacaklarına" dair akidleştiler ve birbirleriyle ahidleştiler. Kureyşliler, o bakımdan bu ahjdleşmeye "Htlfu'l-Fudûl* adını verdiler. Ra-sûlullah (sav)'ın liakkında şu sözleri söylediği ahid işte budur: "Andolsunki ben, Abdullah b. Cud'an'ın evinde öyle bir antlaşmaya tanık oldum ki, ona karşılık bana kırmızı tüylü develerin dahi verilmesini tercih etmezdim- Eğer İslâm geldikten sonra da bu ahdi yerine getirmem İçin çağırılacak olursam, şüphesiz bu çağırımı kabul ederim." [9]

İşte Hz. Peygamberin: "Cahiliye döneminde yapılmış herhangi bir ahid-leşmeyi İslâm ancak pekiştirir, sağlamlığını artırır" [10] buyruğunda kastettiği antlaşma budur. Çünkü bu antlaşma (muhtevasıyla) şeriata uygundur. Zira, zalimden hakkın alınmasını emr etmektedir. Zulüm ve talan üzre yapmış oldukları fasid ahidleriyle batıl akidlerine gelince, İslâm bunları yıkmıştır. Yüce Allah'a hamd olsun.

İbn îshak (devamla") der ki: Velid b. Utbe, Hz. Ari'nin oğlu Hz. Hüseyin'e mali bir konuda -Velîd'in Medine valisi olmak hasebiyle satıib olduğu otoriteye güvenerek- haksızlıkta bulunmak istedi. Hz. Hüseyin ona şöyle dedi: Allah adına yemin ederek söylüyorum. Ya hakkımı bana verirsin, yahut da şu kılıcımı alır sonra da ftasûlullah (sav)'ın Mescidinde ayakta dikilir, sonra da insanları Hılfu'l-FudûTun gereğini yerine getirmek için davet ederim.

Abdullah b, ez-Zübeyr de dedi ki: Ben de Allah adına yemin ederek söylüyorum ki, eğer beni davet edecek olsa, mutlaka kılıcımı alır sonra da hakkını alıncayar yahut hep birlikte Ölünceye kadar onun yanında yer alırım. Bu söz, el-Misver b. Mahreme'ye varınca, o da aynısını söyledi. Teym oğullarından Abdurrahman b. Osman bf Ubeydullaba ulaştı o da aynı şeyleri söyledi. Velid bunu öğrenince Hz. Hüseyin'e hakkını verdi. [11]

3- Dört Ayaklı Davarlar:

Yüce Allah'ın: "Dört ayaklı davarlar size helâl kılndır buyruğunda, gereken şekliyle ve mükemmel olarak imana bağlı olan herkese hitab edilmektedir. Arapların bahire, sâibe, vasile ve hâm gibi -ileride açıklaması gelecektir-davarlar hakkında duydukları birtakım yasaları; hükümleri vardı. Bu âyet-i kerime, işte o hayalî vehimleri batıla ve bozuk görüşleri ortadan kaldırmak üzere nazil olmuştur.

Dört ayaklı davarların anlamı hususunda farklı görüşler belirtilmiştir. Behîrne, aslında dört ayaklı her hayvanın adidir. Konuşma ve anlayış bakımından eksikliği, temyiz gücü ve akli bulunmaması dolayısıyla ona bu isim verilmiştir. Kapalı anlamında; müphem bir kapı ile (kapkaranlık bir gece anlamında;.) leylim behîmun tabirleri buradan gelmektedir. Ne şekilde üstesinden gelineceği bilinemeyen kahraman kimseye "buhme" denilmesi de buradan gelmektedir el-En'âm ise, deve, inek ve koyunların ortak adıdır. Yürü meleri n-deki yumuşaklık dolayısıyla onlara bu isim verilmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Davarları da yarattı ki, bunlarda sizin için ısıtıcı ve koruyucu şeyler ve bir çok faydalar vardır,.. Hem onlar, ağırlıklarınızı da yüklenirler..." (en-Nahl, 16/5-7) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Davarlardan yük taşıyacak ve döşek yapılacakları da vardır." (el-En'am, 6/142.) Yani, büyükleri de var, küçükleri de var demektir. Daha sonra yüce Allah bunları beyan ederek şöyle buyurmaktadır: "Sekiz çift (yarattı)— Yoksa Allah bunu size tavsiye ettiği zaman hazır mıydınız?" (el-En'am, 6/143-144) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Ve sizin için davarların derilerinden ge rek göç gününüzde ve gerek ikamet ettiğiniz günde hafifçe taşıyacağınız evler ve tüylerinden" koyunları kastediyor "ve yapağlarından" bununla da develeri kastediyor, "ve kollarından" bununla da keçi kılını kastediyor "bir zamana kadar.." (en-Nahl, 16/80) işte bunlar "en'âm" isminin bu üç türü ihtiva ettiğinin üç ayrı delilidir. Söz konusu bu üç tür ise deve, inek ve koyun türüdür. Bu da İbn Abbas ve el-Hasen'in görüşüdür. el-Herevî der ki: Eğer "en-Neam" denilecek olursa, özel olarak deve türü kastedilmiş olur

Taberî der ki: "Dört ayaklı davarlar" buyruğu hakkında bazıları şöyle demiştir: Bunlardan kastedilenler ceylan, yaban öküzü, yaban eşekleri ve buna benzer yabani hayvanlardır, Taberî'den başkası da bunu es-Süddî, er-Ra-bî\ Katade ve ed-Dahlîâk'tan nakletmiştik Buna göre yüce Allah şöyle buyurmuş gibidir: Size, e]-En'âm helâl kılındı. Böylelikle cins, kendisinden daha özel anlam ifade edilen

şeye izafe edilmiş olmaktadır, İbn Atiyye der ki: Bu güzel bir açıklamadır. Çünkü, el-En'âm (6/143'te kendilerine işaret olan) sekiz çifttir. Bunlara eklenen sair hayvanlara ise, onlarla birlikte bulundukları için En'âm denilir. Arslan ve azı dişli her bir yırtıcı hayvan da En'âm kapsamı dışında kalıyor gibidir. Behimetü'l-En'âm (dört ayaklı davarlar) ise, dört ayaklılar arasında bulunup da otlaklarda yayılan hayvanlar demektir.

Derîm ki: Bu açıklamaya göre, tırnaklılar da bunların kapsamına girmektedir. Çünkü bu tırnaklılar da hem otlaklıklarda yayılır, hem de yırtıcı değildir. Fakat durum bu şekilde değildir. Zira yüce Allah: "Davarları da yarattı ki, bunlardan sizin için ısıtıcı... ve bir çok menfaatler vardır" (en-Nahl, 16/5) diye buyurmakta, sonra da onlara şöylece atıf yapmaktadır: "Hem binmeniz için, hem zinet olmak üzere de atlan, katırları ve merkepleri de (yarattı)." (en-Nahl, 16/8) Yüce Allah'ın, bunları yeniden zikredip, daha önce geçen En'am'a atf etmesi, bunların diğer davarlardan olmadığını göstermektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Dört ayaklı davarlar (Behîrnetü'i-Enrâm)"ın av hayvanı olmayanlar anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü, av hayvanına belîme değil de vahş (yabanî hayvan) denilir. Bu ise birinci göüişe racidir Abdullah b. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Dört ayaklı davarlar"dan kasıt, kesim esnasında annesinin karınlarından çıkan ceninlerdir. Bunlar, ayrıca şer'î kesime gerek olmaksızın yenilirler. İbn Ab bas da böyle demiştir. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü yüce Allah: "Size okunacak olanlar hariç olmak üzere" diye buyurmaktadır. Ceninler arasında istisna edilenler yoktur, Mâlik der ki; Bir davarı kesmek, eğer ceninine canlı olarak yetişilemeyecek ve tüyleri bitip hilkatı tamamlanmış bulunuyor ise, o cenini için de bir kesimdir. Şayet hilkatı tamamlanmayıp henüz tüyleri de bitmemiş ise, canlı olarak yetişilip kesilmediği sürece eti yenilmez. Şayet onu kesmek için hemen davranmalarına rağmen kendiliğinden ölecek olursa, onun teiniz olduğu söylendiği gibi, temiz olmadığı (yenilemeyeceği de) söylenmiştir. Yüce Allah'ın izniyle ileride buna dair daha geniş açıklamalar gelecektir. [12]

4- Sünnet De Kur'ân-I Kerim'in Kapsamı İçerisindedir:

"Size okunacak olanlar hariç olmak üzere." Yani» Kuranı kerimde ve Sünnet-i seniyyede size okunacak olun "feş— size haram kılındı" (el-Mâide, 5/3) buyruğu ile Hz. Peygamberin: "Yırtıcı hayvanlardan azı dişli olan her-bir hayvan haramdır"[13] buyruğu ve benzerlerinde size okunanlar demektir. Eğer: Bize

okunan Kitaptır, sünnet değildir denilecek olursa, şöyle cevap veririz: Rasûlullah (sav)ın her bir sünneti Allah'ın Kitabındandır.

Bunun delili ise şu iki husustur: Birincisi, bir kişinin yanında ücretle çalışıp (yanında çalıştığı adamın hanımı ile) zina eden kişiye dair hadis-i şerifte, Hz. Peygamberin: "Andolsun ki, aranızda Allah'ın Kitabı gereğince hüküm vereceğim"[\[14\]](#) şeklinde buyurmuş olmasıdır. Halbuki recm, Allah'ın Kitabında nass ile zikredilmiş değildir,

İkincisi ise, Abdullah b. Mes'ud'un hadisidir. O, şöyle demiştir; Hem Allah'ın Kitabında yer alan hem de Rasûlullahi (savcın lanetlediği kimseye ben ne diye lanet etmeyeyim... demiştir[\[15\]](#) Buna dair açıklamalar el-Haşr sûresinde (59/6-7. âyetler, 6. başlık ve devamında) gelecektir.

Bununla birlikte "size okunacak olanlar hariç olmak üzere" buyruğu ile şu andakilerin kastedilmiş olması muhtemel olduğu gibi, gelecekte Rasûlullahi (sav) tarafından size tebliğ olunacak olanlar arasında... anlamına gelme ihtimali de vardır. O takdirde bu buyrukta, acilen yerine getirilmesi gerekli olmayan bir zamandan sonraya beyanı erteleme nin caiz oluşuna dair delil var, demek olur. [\[16\]](#)

5- Avlanma Yasağı:

Yüce Allah'ın: "Avlanmayı helâl saymamak şartıyla" buyruğu, av hayvanı sizin için ihramlı iken değil de İhlamsızken helâldir. Av hayvanı olmayanlar ise her iki durumda da helâldir. Nahivciler Okunacak olanlar hariç olmak üzere" buyruğunun İstisna oJup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptir. Basralılar bu, "dört ayaklı davarlar"dan istisnadır, derler. "İhramda iken avlanmayı helâl saymamak şartı İle" ifadesinin İse, yine ondan İkinci bir istisna olduğunu kabul ederler. Buna göre her iki İstisna da yüce Allah'ın: "Dört ayaklı davarlar" buyruğundandır. Kendisinden istisna olunan budur, ifadenin takdiri de şöyle olur: İhramlı iken avlanmak müstesna ve size okunacak olanlar hariç olmak üzere,.. Yüce Allah'ın şu buyruğu ise bundan farklıdır: "Dediler ki, gerçekten biz, günahkâr bir kavme gön derildik. Ancak, Lût'un ailesi bunlardan müstesnadır." (el-Hicr, 58/5?) Nitekim ileride gelecektir.

Bunun hemen kendisinden önce gelen istisnadan (yani, "avlanmayı helâl saymamak şartıyla" istisnasından) istisna olduğu da söylenmiştir. O takdirde bu, (az önce) yüce Allah'ın şu buyruğuna benzer: "Gerçekten biz, günahkâr bir kavme gönderildik..." Ancak, durum böyle olsaydı ihramlı iken avlanmanın

mubah olması gerekirdi. Çünkü bu istisna yasaktan yapılmış bir istisna olurdu. Zira yüce Allah'ın: "Size okunacak olanlar hariç olmak üzere" buyruğu, mübahlıktan bir istisnadır, O bakımdan böyle bir görüş tutarsızdır. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Sizler İhramlı iken avlanmayı helâl kılmaksızın ve av hayvanları dışında size okunacak olanlar da müstesna olmak üzere, dört ayaklı davarlar size helâl kılınmıştır.

Yine bunun anlamının şöyle olması da mümkündür: İhramlı iken avlanmayı helâl kundaksızın, akidleri yerine getirin, Ve sizlere size okunacaklar müstesna dört ayaklı davarlar helâl kılınmıştır.

el-Ferrâ; "size okunacaklar hariç olmak üzere" buyruğunun tıpkı ile atıf yapıldığı gibi, İle atıf yapmak şartıyla bedel olmak üzere ref mahallinde olmasını caiz kabul etmektedir. Ancak Basralılar, böyle bir şeyi ya nekre olması halinde veya: "Kavim geldi ancak Zeyd gelmedi" kabilinden nekreye yakın cins isimlerinde caiz kabul ederler.

Yine el-Ferrâ: "Avlanmayı helâl saymamak şaru ile" buyruğunun; "Yerine getirin" buyruğundaki zamirden hal olarak mansub olduğu görüşündedir. el-Ahfeş der ki: Ey iman edenler, (ihramlı iken) avlanmayı helâl kabul etmeksizin akidleri yerine getirin. Başkaları da şöyle demektedir: Bu "size" anlamına gelen; deki (ve siz anlamına gelen) "kef ile "mim" zamirinden haldir. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Sîz, ihramlı iken avlanmayı helâl görmeksizin, size dört ayaklı davarlar helâl kılındı.

Diğer taraftan şöyle de denilmiştir: Helâl kılmanın insanlara raci olması da mümkündür. Yani, (ey insanlar) ihramlı halde iken avlanmayı helâl görmeyiniz. Bunun, yüce Allah'a raci olması da mümkündür. Yani Ben, sizlere ihram vaktinde av hayvanı olması müstesna, dört ayaklı davarları helâl kıldım. Nitekim, bir kimsenin: Ben, şu işi sana Cuma günü mubah kılmaksızın helâl kıldım, demesi bu kabildendir. Eğer, helâl kılmanın insanlara raci olduğu kabul edilecek olursa, buyruğun anlamı; (İhramlı iken) avlanmayı sizler helâl görmeksizin,,. şeklinde olur, Bu durumda kelimesinin sonundaki "nûn" hafifletmek maksadıyla hafif edilmiş demek olur. [\[17\]](#)

6- İkrâm Ve Harem Bölgesi:

Yüce Allah'ın: "İhramda iken" buyruğundan kasıt, hac ve umre kastı ile ihrama ginnişkendir, Hac İçin ihrama giren kimseye; "haram" çok kişi olmaları halinde de; "Kurum" denilir Şairin şu beyüi de bu kabildendir:

"Dedim ki ona! Kendine dön, çünkü ben

İhrama girdim ve bundan sonra da telbîye getireceğim"

Buna ihram deniliş sebebi ise, ihrama giren kimsenin, kendisine kadınlarını, hoş kokuyu ve benzeri şeyleri haram kılmasıdır. Aynı şekilde Harem'e girmek hakkında da bu tabir kullanılır-

el-Hasen, İbrahim ve Yahya b. Vessab kelimesini "ra" harfini sakın olarak okumuştur. Bu, Temimlilerin bir söyleyişidir. Onlar kelimesini şeklinde, kelimesini ise diye söylerler. Buna benzer diğer çoğul kelimeleri de böylece kullanırlar. [\[18\]](#)

7- Allah Dilediği Gibi Hüküm Koyandır:

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah dilediği hükmü koyar" buyruğu, arap-ların alışageldikleri hükümlere aykırı olan bu şer'î hükümleri daha bir pekiştirmektedir. Yani ey, araplann ahşâ gelmiş olduğu şu hükümlerin nesli olduğunu işiten Muhammed, dikkatli ol, kendine gel. Çünkü herşeye mutlak olarak sahip ve mâlik olan "dilediği hükmü koyar." Allah (dilediği gibi) hükmeder. "Onun hükmünü kovuşturacak yoktur." (er-Râd, 13/41) Dilediği şekilde, dilediği şer'i hükmü dilediği gibi koyar. [\[19\]](#)

2- Ey iman edeoler! Allah'ın şeâirine, haram olan aya (Beytullah'a) hediye edilen kurbanlıklara, (boyunları) gerdanlık lı laf a ve Rab-lerinden hem bir lütuf, hem de bir rıza arayarak Beyti haramı kastedip gelenlere saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescîd-i haramdan alıkoydular diye bir kavme karşı beslediğiniz kin, sakın sizi haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva feefe birbirinizin yardımlaş m. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde ise yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, cezası pek şiddetli ulandır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onüç başlık halinde sunacağız: [\[20\]](#)

1- Mü'minlerin Allah'ın Yasaklarını Çiğneyçmeyecekleri:

Yüce Allah'ın: "Allah'ın şeâirine... saygısızlık etmeyin buyruğu, gerçek müzminlere bir hitaptır. Yani, herhangi bir hususta Allah'ın sınırlarını aşmayınız. Şeâir kelimesi, "faile" vezninde "şaîre"nın çoğuludur. İbn Fâris der ki: Tekil olarak "şîâre" de denilir ve bu daha güzeldir.

Şaîre ise, hediye olarak gönderilen büyük baş (özellikle deve) demektir, tş'ârı ise,

onun hediye­lik kurban olduğu bilinmesi için kan akıncaya kadar hörgücünün ya­rai anma sidir. İş'âr ise hissettirmek yoluyla bildirmek demektir. tabiri, hediye­lik kurban olduğunun bilinmesi için kurbanlığa alâmet koyması demektir. Alâmetler anlamına gelen "meşâir" de buradan gelmektedir. Tekili de meş'ar'dır. Meşâir, alâmetlerle şîail an diri İmiş yerler demektir. (Saçın) "Şa'r" diye adlandırılması da buradan gelmektedir. Çünkü şuurun gerçekleştiği yerde olur. Şair de buradan gelmektedir. Çünkü o, ince zekâsı sayesinde başkasının farketmediği şeyleri farkederek. Başındaki incecik kılı dolayısıyla (.arkaya) şâir denilmesi de buradan gelmektedir,

Şeâir, bir görüşe göre, Beytullalı hediye olarak gönderilmek üzere nişanlanan, alâmet konulan hayvanlardır. Bir diğer görüşe göre ise, bütün hac rae-nâsikidir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Mücahid der ki: Safa, Merve» hediye­lik kurbanlıklar, develer bunların hepsi şeâir'dendir. Şair der ki:

"Öldürüyorum onları nesil be nesil; görürsün ki onlar Kendileri ile yaklaşılan kurbanlık şeâirdir."

Müşrikler de hacceder, umre yapar ve hediye kurbanlık gönderirlerdi. Müslümanlar onlara baskın yapmak istediler. Bunun üzerine yüce Allah: "Allah'ın şeSirint... saygısızlık etmeyin" buyruğunu indirdi. Ata b. Ebi Rebah dedi ki: Allah'ın şeâiri, Allah'ın bütün emirleri ve yasaklarıdır.

el-Hasen der ki: Allah'ın dininin tümü Allah'ın şeâiridir Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "İşte bu (.böyledir). Kim Allah'ın şeâirini ta'zim ederse o, kalplerin takvâsmıdır," (el-Hac, 22/32)

Derim ki: Genelliği dolayısıyla başkasına göre kendisine öncelik tanınması gereken tercihe değer görüş budur. Hediye­lik kurbanların iş'arı (alâmetlendirilmesi, nişanlanması) hususunda İse ilim adamlarının farklı görüşü bulunmaktadır ki, bu da bir sonraki başlığın konusudur. [\[21\]](#)

2- Hediye­lik Kurbanların Nişanlanması, Alâmetlendirilmesi:

Cumhur, bunu caiz görmekle beraber, bu alâmetin hangi tarafta yapılacağı hususunda farklı kanaatlere sahiptirler. Şafî, Ahmed ve Ebû Sevr der ki: Bu işaretleme sağ tarafında yapılır. Bu görüş İbn Ömer'den de rivayet edilmiştir. İbn Abbas'tan sabit olan rivayete göre Peygamber (sav) devesinin hör-gücünün sağ tarafım işaretlemiştir. Bunu Müslim ve başkaları da rivayet etmiştir. [\[22\]](#) Sahih olan da budur.

Hz. Peygamber'in hediye­lik kurbanlıklarının sol taraflarını işaretlediği de rivayet edilmiştir. Ebû Ömer b. Abdi'l-Berr der ki: Bu, kanaatimce İbn Abbas yolu ile

münker bir hadistir. Sahih olan ise, Müslim'in İbn Abbas'tan yaptığı rivayettir. İbn Abbas'tan bundan başka sahih bir rivayet yoktur.

Bir başka kesim şöyle demektedir: İşaretleme sol yanında olur. Bu Mâlik'in görüşüdür. Ayrıca der ki: Sağ yanda yapılmasında da bir sakınca yoktur. Mücahid ise, İki yandan hangisinde isterse işaretleyebilir. Ahmed'in iki görüşünden birisi de budur. Ancak, Ebû Hanife bütün bunları uygun görmeyerek şöyle der: İşaretleme hayvana bîr azaptır. Ancak, hadis Ebû Hanire'nin bu kanaatini reddetmektedir. Aynı şekilde bu, -önceden de geçtiği gibi- kendisi vasıtasıyla kimin mülkiyetinde olduğu bilinmesi için yapılan işaretleme hükmündedir. Şu kadar var ki İbnül-Arabî, Ebû Hantfe'nin bu şekilde alâmetlendir-meyi uygun görmediğinden dolayı, bu kanaatim reddetmekte ve tepki göstermekte aşırıya giderek şöyle der: Sanki o, şeriatteki bu şâîrayı hiç işitmemiş gibidir. Halbuki bu, onun ilim adamları arasındaki şöhretinden daha yaygın bir husustur.

Derim ki: Benim, Hanefî alimlerinin kitaplarında açıkça ifade edildiğini gördüğüm Ebû Hanüe'nin görüşüne göre alâmetlendirmenin mekruh olduğu, Ebû Yûsuf ve Muhammed'in görüşüne göre ise, mekruh da olmayıp, sünnet de olmadığı, sadece mubah olduğu şeklindedir. Çünkü, bu şekilde bir işaretleme bir bildirme olduğundan dolayı gelenek seviyesinde bir sünnet demektir. Bir yara açmak ve bir müsle olması bakımından ise haram olması gerekir. O halde böyle bir iş, bir taraftan sünneti» diğer taraftan da bid'ati kapsadığından dolayı mubah kabul edilmiştir. Ebû Hanife'nin görüşüne göre ise, böyle bir alâmetlendirme bir müsledir ve hayvana azap verici olması bakımından da haramdır, o bakımdan mekruhtur. Rasûlullah (sav)'ın bu işi yaptığına dair gelen rivayetler ise, arapların hediye kurbanlık olduğu tayin edilen dışında, hertürlü malı gasb ve talan ettikleri başlangıç dönemlerinde idi. Ve o sırada hediye kurbanlıkları ancak böyle bir alâmetle ayırd edebiliyorlardı. Daha sonra böyle bir gerekçenin ortadan kalkması dolayısıyla, bu şekilde alâmetlendirme de ortadan kalkmıştır. İbn Abbas'tan da böylece rivayet edilmiştir.

Şeyh İmam Ebû Mahsur el-Mâturidî (yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun) nin de şöyle dediği nakledilmektedir: Ebû Hanife'nin kendi çağında yaşayan insanların alâmetlendirmelerini mekruh görmüş olması da muhtemeldir. Çünkü, yaranın kangrenleşmesinden korkulacak şekilde yara açmakta mübalağa gösteriliyordu. Rasûlullah (sav)'ın döneminde yapıldığı şekilde haddi aşmaksızın yapılan alâmetlendirme meye gelince, bu, güzel bir şeydir. Ebû Cafer et-Tahavî bunu böylece zikretmektedir. İşte Hanefî ilim adamlarının alâmetlendirmeye dair varid olmuş hadis îfe ilgili olarak Ebû Hanife'nin lehine gösterdikleri mazeret budur. Onlar, bu hadisi işitmişler, bu hadis onlara ulaşmış ve onlar bu hadisin ne olduğunu

bilmişler ve şöyle demişlerdir; Alâmettendir m enin mekruh oluşu görüşüne göre ise kişi, hediyelek kurbanlıkları aiâmedendirmekle ihrama girmiş olmaz. Çünkü mekruh bir işi yapmak haccın menasikinden sayılmaz. [23]

3- Haram Aylara Saygısızlık:

Yüce Allah'ın: "Haram olan aya... saygısızlık etmeyin" buyruğunda geçen "haram ay", bütün haram aylar hakkında cins. ismi ifade eden tekil bir isimdir. Bu haram aylar, birisi tek, üçü de ardarda gelmek üzere dört aydır. Bunlara dair açıklamalar Berae sûresinde (et-Tevbe, 9/5- âyet, 1. başlıkta) gelece ktir-

Buyruğun anlamı şudur: Bu haranı aylarda savaşmayı, baskın düzenlemeyi helâl kılmayın ve bu ayları başka aylarla da değiştirmeyin. Çünkü, bu aylan değiştirmek de onları helâl kılmak demektir. Bu İse onların yaptıkları Nesi' uygulaması idi. Yüce Allah'ın: "Hediye edilen kurbanlıklara, (boyunları) gerdanlıklılara da... saygısızlık etmeyin" buyruğu da böyledir. Yani, bunlara da saldırıyı helâl görmeyin. Âyet-i kerimenin bu bölümünde bir muzafın hazfı sözkonusudur ki, ibaresi, takdirindedir, (Mealde: "Gerdanlıklılar" ibaresinde bu izafe de belirtilmiştir.)

Şanı yüce Allah, genel olarak hediye kurbanlıkları helâl görmeyi yasakladıktan sonra, gerdanlık takılmış olanların hurmiyetlerine dikkat çekmeyi te'kid etmek ve bunun oldukça iieri bir tecavüz olduğunu belirtmek üzere, özel-likie gerdanlıklı olan hediye kurbanlıkları zikretmiş bulunmaktadır. [24]

4- Hediyelek Kurbanlıklar İle Gerdanlıklılar:

Yüce Allah'ın: "Hediye edilen kurbanlıklara ve (boyunları) gerdanlıklılara..." buyruğunda geçen "hedy": Beytuilalı'a hediye edilen deve, inek veya koyun demektir. Bunun tekili; şeklinde gelir.

"Şeâir" ile kastedilen haccın menaskidir diyenler şunu söyler: Yüce Al-lalı burada, hediyelek kurbanlıkları, bunların özekliklerine dikkat çekmek üzere zikretmiştir.

"Şeâir"den kasıt hediye kurbanlıklardır, diyenler ise şöyle demektedir: Şe-âir, hörgücünden kan akıtmak suretiyle alâmeLlendirHmiş olandır. Hediye kurbanlık ise, bu şekilde ona alâmet yapılmayan ve yalnızca gerdanlık takılmakla yetini I endir.

Şöyle de denilmiştir: Aradaki fark şudur: Şeâir, davarlar arasından gönderilen develerdir. Hediye kurbanlık ise inek, koyun ve örtü ile hediye olarak gönderilen

her şeydir.

Cumhur ise şöyle demektedir: Hediye tabiri kendisiyle Allah'a yaklaşılmak istenen bütün kurbanlık ve sadakalar hakkında umumi bir tabirdir. Hz. Peygamber'in şu buyruğu da bu kabildendir:

Cuma günü erken vakitte namaza gelen, bir deve hediye (kurban) etmiş gibidir...

Bir yumurta hediye (kurban.) etmiş gibidir."[\[25\]](#) böylelikle o, bunlara "hedy" adını vermiş bulunmaktadır. Yumurtaya da bu adın verilmesinin, bununla sadakayı kastetmiş olması hali dışında açıklanacak bir tarafı yoktur. İşte ilim adamları da böyle demiştir: Bir kişi, ben şu elbisemi hediye kıldım diyecek olursa, o elbisesini tasadduk etmesi gerekir. Şu kadar varki, bu kelime mutlak olarak kullanıldığı takdirde deve, inek ve koyun türünden biri hakkında ve bu birinin Hareme götürülerek orada kesilmesi anlamında kabul edilir. Bu ise yüce Allah'ın şu buyruklarında yer alan serî Örften alınmadır: "Eğer ahkonulursanız, o halde kolayınıza giden kurbandan gönderin." (el-Bakara, 2/196) Bununla da koyunu kast etmektedir. Bir başka yerde ise: "İçinizden adaletli iki kimsenin hükmü ile öldürdüğü hayvanın benzeri Kâ'beye ulaştırılacak bir hediye kurbanı göndermektir." (el-Mâide, 5/95) Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kim, hac zamanına kadar umreden faydalanmak isterse, kolayına gelen bir kurban (kesmelidir). "(el-Bakara, 2/196) Bunun asgarisi ise, fukahâyâ göre bir koyundur.

Mâlik der ki: Benim bu elbisem hediye olsun diyecek olursa, onun kıymetinde hediye bir kurban alır,

*el-Kalâid'e gelince bu, insanların kendilerine bir güvenlik sağlamak üzere takındıkları şeylerdir. O bakımdan bu buyrukta da bir muzafın hazfı sözkonusudur. "Gerdanlıktı olanlara da. " anlamında olup daha sonra bu nesh olmuştur.

Ibn Abbas der ki: el-Mâide sûresinden nesh edilmiş iki âyet vardır. Bunlardan birisi gerdanlıklara dair ayet-i kerimedir, diğeri ise -ileride geleceği üzere- yüce Allah'ın: "Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet." (el-Mâ-ide, 5/49) âyet-i kerimesidir.

Şöyle de denilmiştir: Yüce Allah, gerdanlıklılar ile bizzat gerdanlıkların kendisini kast etmiştir. Bu buyruğu ile O, güvenlik altında olmak amacı ile gerdanlık olarak kullanılması için Haremdeki ağaçların kabuklarını almayı yasaklamaktadır Bu açıklamayı, Mücahid, Ata ve Mutarrif b. eg-Şihhîr yapmıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hediyenin gerçek mahiyeti, karşılığında herhangi bir bedel sözkonusu edilmeksizin verilen her şeydir. Fukahâ ittifakla şunu kabul etmişlerdir: Birisi,

Allah için bir hediye kurbanı göndereceğim diyecek olursa, o kurban bedelini Mekke'ye göndermelidir.

Gerdanlıklara gelince; gerdanlık, hediyelik kurbanlıkların hörgüçleri ve boyunlarına, bunların Allah için olduklarına dair alâmet olmak üzere asılan ayakkabı veya başka herhangi bir şeydir. Bu, Hz, İbrahim'in bir sünnetidir. Cahîliye döneminde olduğu gibi kalmış, İslâm, da bunu kabul edîp benimsemiştir. İnek ve koyunlardaki sünnet budur. Aîşe (r.anha) der ki: Rasûlullah (sav) bir seferinde Beytullah'a bir takım koyunları hediye olarak gönderdi ve onlara gerdanlık koydu. Bunu Buhârî ve Müslim rivayet etmiştir. [26]

İlim adamlarından Şafiî, Ahmed, îshakf Ebû Sevr ve İbn Habib gibi bir topluluk bu görüşü kabul etmekle birlikte Mâlik ve rey ashabı bunu kabul etmemişlerdir. Koyunlara gerdanlık takmak hususuna dair bu hadis onlara ulaşmamış veya ulaşmakla birlikte bu hadisi Hz, Aîşe'den yalnızca Esved Cmün-feriden) rivayet ettiğinden dolayı onu red etmiş de olabilirler. Ancak bu hadise uygun görüş belirtmek daha uygundur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İneklere gelince, şayet bunların sırtlarında hörgücü andıran yükseklikleri bulunuyorsa, tıpkı develer gibi bunlara da alâmet yapılır. Bunu İbn Ömer söylemiştir. Mâlik de bu görüştedir. Şafiî ise; bunlara -mutlak olarak- gerdanlık takılır ve alâmet yapılır, der. Bu konuda bir fark gözetmemişlerdir.

Said b. Gübeyr der ki: (İneklere) gerdanlık takılır fakat alâmet yapılmaz. Bu görüş daha sahihtir. Çünkü, ineklerin hörgücü olmaz ve bunlar develerden daha çok koyunlara benzerler. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [27]

5- İhrama Girmek Niyetiyle Kurbanlıklara Gerdanlık Takmak:

İhram niyetiyle bir davara gerdanlık takıp bunu Harem-i Şerife gönderenin bu suretle ihrama girmiş olacağını ilim adamları ittifakla kabul etmişlerdir. Çünkü yüce Allah : "Allah'ın şeârlıne saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın diye buyurmuş ve ihramdan söz etmemiştir. Ancak, gerdanlık takmaktan söz etmesi dolayısıyla bunun ihrama girmek gibi olduğu anlaşılmaktadır. [28]

6- Hangi Şartlarda Hediyelik Kurban Gönderilirse Gönderen İkram Sayılır:

Hediyelik kurban göndermekle birlikte, bunları bizzat kendisi götürmeyecek olur

ise, ihıamlı olmaz. Çünkü, Hz. Aişe yoluyla gelen hadiste şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav.)'ın gönderdiği hediye kurbanlıkların gerdanlıklarını ellerimle ben büktüm. Daha sonra Peygamber, bu gerdanlıkları kendi elleriyle taktı. Sonra da bunları babamla birlikte gönderdi- Rasûlullah (sav.)'a hediye kurbanlıklar kesilinceye kadar Allah'ın kendisi için helâl kılmış olduğu herhangi bir şey haram olmadı. Bunu Buharî rivayet etmiştir.^[29]

Mâlik, Şafiî, Ahmed, İshak ve ilim adamlarının çoğunluğunun görüşü budur. İbn Abbas'tan ise, bununla ihrama girmiş olur, dediği rivayet edilmiştir. İbn Abbas dedi ki: Bir kimse bir hediye kurbanlık gönderecek olur ise, bu hediye kurbanlık kesilinceye kadar hacceden kimseye (ihram dolayısıyla) neler haram oluyorsa ona da haram olur. Bunu Buharî rivayet etmiştir.^[30]

İbn Ömer, Ata, Mücahid ve Said b. Cübeyr'in görüşü budur, el-Hattabi bunu rey ashabından da nakletmiştir. Bunlar, Cabir b. Abdullah yoluyla rivayet edilen şu hadisi delil göstermişlerdir. Cabir dedi ki: Peygamber (sav)'ın yanında oturuyordum. Üzerindeki gömleğini yakası tarafından yırttıktan sonra ayaklarından çıkardı. Hazır bulunanlar Peygamber (sav)'a bakınca, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ben, göndermiş olduğum develerime şu şu yerde gerdanlık takılıp onlara alâmet yapılmasını emrettim. Ve unutarak gömleğimi giydim. Bu gömleğimi başımdan çıkarmamalıydım (onun için böyle yaptım)."^[31]

Hz. Peygamber develerini göndermiş, kendisi de Medine'de ikâmet etmişti. Bu hadisin senedinde ise Abdurrahman b. Ata b- Ebi Lebibe de vardır ki, zayıf bir ravidir.

Bir koyuna gerdanlık takip kendisi de onunla birlikte yola koyulacak olursa, Küreliler bununla ihrama girmiş olmaz, derler. Çünkü koyuna gerdanlık takmak sünnet de değildir, şeâirden de değildir. Zira koyuna kurdun saldırmasından, bunun sonucunda da -develerden farklı olarak- Hareme varamamasından korkulur. Çünkü develer suya varıp su içinceye, ağaçlardan ot-layınca ve sonunda Hareme varıncaya kadar terk edilebilirler. Buharînin

Sahih'i'nde ise, mü'minlerin annesi Hz. Aişe'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben, hediye kurbanlıkların gerdanlıklarını yanımda bulunan boyanmış yünden (ihn) büktüm...^[32] İhn, boyanmış yün demektir. Yüce Allah'ın şu buyruğu da böyledir: Dağlar da atılmış renkli yün gibi olacaktır." {el-Karia, 101/5)^[33]

7- Hediye Kurbanlıklara Dair Bazı Hükümler:

Hediyelik kurbanı gerdanlık takılır yahut alâmet yapılırsa, satılması da hibe edilmesi de caiz değildir. Çünkü o kurbanın Beyt-i Haram'a hediye olarak gönderilmesi vacib olmuştur. Eğer bunu gönderen vefat edecek olursa, bu hediyelik kurban ondan miras alınmaz ve hediye olarak tayin ettiği şekilde yerine getirilir.

Udhiye (kurban bayramı günü kesilen kurbanlık) ise böyle değildir. Mâlik'e göre böyle bir kurbanlık ancak kesim ile vacib olur. Söz ile onu kurban etmeyi kendisine vacip kılmış olması hali ise müstesnadır. Kesimden önce sözlü olarak onu kesmeyi kendisine vacib kılarak: "Ben bu koyunu kurbanlık olarak tayin ediyorum" dese, muayyen olarak onu kurban etmesi gerekir. Buna göre eğer bu tayin ettiği kurbanlık telef olur (kaybolur) sonra kurban kesim günlerinde veya daha sonra onu bulacak olursa, yine onu keser ve o tayin ettiği kurbanlığı satması caiz olmaz.

Şayet ondan başka bir kurbanlık satın almış ise, Ahmed ve İshak'ın görüşüne göre her ikisini de birlikte keser. Şafiî der ki: Tayin ettiği bu kurbanlık kaybolur veya çalınacak olursa, ayrıca onun yerine birisim bedel olarak kesme mükellefiyeti yoktur. Çünkü bedelini kesmek vadb olanlar hakkında sözkonusudur.

İbn Abbas'tan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu şekilde tayin ettiği kurbanlık kaybolursa, artık onun tayini yerine gelmiş olur. Kurban kesmeden önce kurban bayramı günü vefat eden kimsenin keseceği kurbanlık, hediyelik kurbandan farklı olarak diğer malları gibi ondan miras alınır.

Ahmed ve Ebû Sevr ise: Durum ne olursa olsun böyle bir kurbanlık kesilir, demişlerdir. el-Evzaî ise şöyle demektedir: Böyle bir kurbanlık kesilir. Ancak, üzerinde borç bulunup da borcu ancak bu kurbanın bedelinden öde-nebilecekse, o takdirde borcunun ödenmesi için bu kurbanlık satılır. Şayet bu kurbanı kestikten sonra Ölürsa, mirasçıları o kurbanı ondan miras alamazlar Kendisi hayatta İken böyle bir kurbanı uygulayabileceği kurban etinden yemek ve sadaka gibi şeyleri onlar da yaparlar Fakat, miras olmak üzere onun etini kendi aralarında pay edemezler. Kesimden önce kurbanı isabet eden kusurlar dolayısıyla o kurban sahibinin -yine hedy kurbanından farklı olarak- bedelini kesmesi icabeder. Mâlik'in görüşlerinden bu sonuçlara varılır. Böyle bir durumda hediye kurbanı gönderen kimsenin de onun bedelini göndereceği söylenmiş ise de birincisi daha doğrudur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[34\]](#)

8- Beyt-İ Haram Kastedip Gelenler Ve Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: buyruğundan kasıt, Beyt-i Haram'ı kastedip gelenlerdir. Arapların kastettim anlamında; şeklindeki sözlerinden alınmıştır. el-A'meş bunu, şeklinde izafet terkibi olarak okumuştur. Yüce Allah'ın: Avlanmayı helâl saymamak şartıyla buyruğu gibi.

Buyruğun anlamına gelince: Sizler, ibadet ve Allah'a yaklaşmak maksadıyla Beyti Haramı kasteden kâfirleri engellemeyiniz.-Buna binâen şöyle denilmiştir: Bu âyet-i kerimede yer alan müşriklere dair herhangi bir yasak, yahut gerdanlık suretiyle ona dair saygı gösterilmesi gereken şeylere saygı göstermek veya Beytullah'ı kastetmek ile ilgili yasakların tümü, yüce Allah'ın âye-tü's-Seyf (kılıç âyeti) diye bilinen şu buyruğu ile nesh olunmuştur: "Müşrikleri nerede bulursanız öldürün" (et-Tevbe, 9/5); "Onun için bu yıllarından sonra artık onlar Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar." (et-Tevbe, 9/28) Buna göre, hiçbir müşrike haccetme imkânı verilmez. Haram aylarda o güvenlik altında olamaz. İsterse hediye kurbanlığı göndersin, gerdanlık taksın ve haccetmeye kalkışsın. Bu görüş, İbn Abbas'tan rivayet edildiği gibi, ileride de belirtileceği üzere İbn Zeyd'in de görüşüdür.

Bir kesim de şöyle demektedir: Âyet-i kerime muhkemdir Nesh olmuş değildir, müslümanlar hakkındadır. Şanı yüce Allah, müslümanlar arasında kendi Beytini kastedenleri korkutmayı yasaklamaktadır. Bu yasak ise, gerek haram aylarda gerek onların dışında kalan zamanlarda umumidir. Şu kadar var ki, öfel olarak haram ayları ta'zlm ve faziletlerini vurgulamak için zikretmiştir, Bu görüş ise Atâ'nın görüşüne uygun düşmektedir. Çünkü onun görüşüne göre buyruğun anlamı (yani Allah'ın şeâirine saygısızlık etmeyin buyruğunun anlamı) Allah'ın alâmetlerini helâl kılmayın, demektir. Onun alâmetleri isef emirleri, yasaklan ve insanlara bildirdiği şeyleridir. İşte bunları çiğnemeyi (saygısızlık etmeyi.) helâl kılmayın. Bundan dolayı Ebû Mey-sere, bu âyet-i kerime muhkemdir, demiştir. Mücalıd de der ki: Bu âyet-i kerimeden aGerdanlıküarat)dan başka bir şey nesh olmuş değildir. Kişi, harem bölgesindeki ağaç kabuklarından herhangi bîr şeyi alır, boynuna takardı, bundan dolayı da kimse ona yaklaşmazdı. İşte bu hüküm nesh olundu.

İbn Cüreyc ise der ki: Bu âyet-i kerime, hacıların yollarının kesilmesine dair bir yasaklama getirmektedir.

İbn Zeyd der ki: Âyet-i kerime, Rasûlullah (sav) henüz Mekke'de iken, Mekke fethi yılı nazil olmuştur. Müşriklerden bir gurup gelip hac ve umre yapmak istediler. Müslümanlar, Ey Allah'ın RasûHi dediier, bunlar müşrik kimselerdir. Onlara baskın yapmaksızın onları bırakmayacağız. Bunun üzerine Kur'ân'dan:

"Beyt-i Haram'ı kastedip gelenlere..." buyruğu nazil oldu.

Yine denildiğine göre bu buyruğun iniş sebebi, -el-Hutam lakabı- Şureyh b. Dubay'a el-Bekrî'nin durumudur. Rasûlullah (sav.) umre yaptığı sırada Rasûlullah'ın askerleri onu yakaladı,, bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Daha sonra da -az önce belirttiğimiz gibi- bu hüküm nesh oldu, burada sözü geçen el-Hutam, Yemamelilerin İrtidat etmeleri sırasında da hayatta idi ve mürted olarak öldürüldü. Ona dair rivayet edilen haberlerden birisine göre o, atlılarını Medine'nin dışında bırakarak Peygamber (sav)'ın yanına gelerek dedi ki; Sen insanları neye çağırıyorsun? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'tan başka ilah olmadığına şahidlik etmeye, namazı kumaya ve zekâtı vermeye." el-Hutam: Güzel dedi. Şu kadar var ki, benim danıştığım bir takım kumandanlarım vardır. Onlar olmaksızın hiçbir işi kestirip atmıyorum. Belki ben de müslüman olur ve onları da birlikte getirebilirim. Peygamber (sav) da (onun gelişinden önce) ashabına şöyle demişti: "Yanınıza bir şeytan dili ile konuşan bir adam girecek." Daha sonra el-Hutam, Hz. Peygamber'in yanından çıkıp gidince, yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu: 'Andolsun kî, bir kâfir yüzüyle girdi ve sözünde durmamayı kararlaştıran bir kişi olarak arkasını dönüp gitti. Bu adam müslüman bir kimse değildir." Daha sonra Medine dışında otlayan, müslümanlara ait davarların yanından geçti, onları da önlerine katıp götürdü. Müslümanlar, onu takip edip yakalamak istedilerse de bunu başaramadılar.[\[35\]](#)

O da şu beyitleri söyleyerek yoluna devam etti:

"Gece onları İnaafaız bir güdücU ile sarıp sarmaladı

Bu ne bir deve çobam, ne de bir koyun çobanıydı

Kasap tezgâhı üzerinde eti parçalayan kasap da değildi

Uyuyarak geceyi geçirdi onlar. Fakat uyumadı Hind'in oğlu

Fal okları gibi bir delikanlı onların sıkıntılarını çekti gece boyunca

İri bacaklı ve enli ayaklı."

Peygamber (sav) kaza umresi için Mekke'ye çıktığında, Yemameden gelen hacıların telbiyelerini işitince şöyle buyurdu: "İşte bu, el-Hutam ve onun arkadaşlarıdır." Bu sırada da Medine çevresinde otlarken talan ettiği davarlara, gerdanlık takmış ve Mekke'ye hediye olarak sürmüş idi, Ashab onu ta-kib etmek üzere yola koyulunca, bu âyet-i kerime nazil oldu. Yani, müşrik olsalar dahi, işaretlendirilmiş olan hayvanlara karşı saygısızlık etmeyin. Bunu İbn Abbas rivayet etmiştir. [\[36\]](#)

9- Âyet-i Kerimede Nesh Edilen Buyruklar İle İlgili Görüş Ayrılıkları:

Âyetin muhkem olduğu görüşüne göre yüce Allah'ın: "Allah'ın şeâlrine saygısızlık etmeyin" buyruğu, hac menasikinin tamamlanmasını gerektirir. Bundan dolayı ilim adamları şöyle demiştir: Kişi hacca başlayıp sonra onu ifsad edecek olur ise, bacan bütün işlerini yapması gerekir. Haccı. ifsad olsa dahi bunlardan herhangi bir şeyi terketmesi caiz -değ ildir. Daha sonra ikinci yıl o haccım kaza eder.

Ebu'l-Leys es-Semerkindî der ki: Yüce Allah'ın: "Haram olan aya" buyruğu, yine yüce Allah'ın: "Müşrikler sizinle nasıl topluca savaşılırsa, siz de onlarla topluca savaşın" (et-Tevbe, 9/36) buyruğu ile nesh olmuştur Yüce Allah'ın: "Etediye edilen kurbanlıklara ve gerdanbkhlara" buyruğu ise muhkemdir, nesh olmamıştır, Buna göre hediye olarak gönderdiği kurbanlıklara gerdanlık koyan ve bununla ihrama girmeye niyet eden herkes ihrama girmiş olur, artık onun ihrama aykırı işleri yapması caiz olmaz. Buna delil bu âyet-i kerimedir, O halde bu hükümlerin kimi, kimine atfedilmiş bulunmaktadır. Bunların kimi nesh olmuştur, kimi de nesh olmamıştır. [37]

10- Kâfirin Kendi Kanaatine Göre İbadeti:

Yüce Allah'ın; "Rablerinden hem bir lütuf, hem de bir rıza arayarak Bey-t-i Haramı kastedip gelenlere.. buyruğu ile ilgili olarak, müfessirlerin çoğunluğu şöyle demiştir: Bunun anlamı, ticarete lütuf ve kârı arayarak, bununla birlikte de kendi kanaat ve umutlarına göre Allah'ın rızasını anyarak gelenlere... şeklindedir. Denildiğine göre, aralarından ticaret kastıyla gelenler olduğu gibi, hacc ile -buna nail olmasa dahi- Allah'ın rızasını arayanları da vardı. Araplar arasında ölümden sonra amellerinin karşılığın göreceğine ve öldükten sonra di-riltileceğine inanan kimseler de vardı. Bu gibi kimseler için cehennemde azabın bir çeşit hafifletilmesi uzak bir ihtimal değildir.

İbn Atiyye der ki: Bu âyet-i kerime, yüce Allah'ın araplann kalplerini ısındırması ve onlara karşı nazik davranması kabUindendir. Böylelikle ruhları rahatlasın ve insanlar arasına karışabilsinler. Hac mevsimine katılıp Kur'ân'ı dinlesinler, iman kalplerine girsin ve onlar açısından olması gereken şekliyle (iman etmelerinin zarureti ortaya koyan) deliller ortaya konulsun. Bu âyet-i kerime Mekke'nin feüi yılı nazil olmuştur. Allah, hicretin dokuzuncu yılından sonra, Hz. Ebû Bekir'in haccedip herkese Berae (et-Tevbe) sûresi açıkça okunup ilan edilmesinden sonra nesh olunmuştur. [38]

11- İhramdan Sonra Avlanmanın Hükümü Ve Aslen Mubah Olan Bir Şeyin

Yasaklanmasından Sonraki Durumu:

Yüce Allah'ın: "İhramdan çıktıktan sonra (isterseniz) avlanın^{1*} emri, herkesin icmâi ile mübahhk bildiren bir emirdir. Daha önce ihram sebebiyle sözkonusu olan yasağı kaldırmaktadır. Bunu> ilim adamlarının birçoğu böyle nakletmekle birlikte bu sahih değildir. Aksine, yasaklamadan sonra varid olan "yap" emri, aslı üzere rücu ifade eder. Bu, Kadı Ebu't-Tayyib ve diğerlerinin görüşüdür. Çünkü, vücubu gerektiren şey hâlâ olduğu gibi durmaktadır Bundan önceki yasakhk ise, mani olmaya elverişli değildir. Buna delil de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Haram olan aylar çıktı mı, artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün." (et-Tevbe, 9/5) İşte buradaki "yap" emri vücup ifade eder. Çünkü bununla kastedilen cihaddır. Mâide süresindeki bu buyruktan ve buna benzer: "Artık namaz kılındı mı, yeryüzüne dağdın" (el-Cuma, 62/10) buyruğu ile "İyice temizlendiler mi, o zaman,, onlara yaklaşın" (el-Bakara, 2/222) buyruklardan, bunların manalarına ve bu hususta icmaa bakarak anlaşılan mübahlıktan çıkartılmıştır. Yoksa buradaki emir sigasından alınmış değildir. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır. [\[39\]](#)

12- Kin Ve Adalet:

Yüce Allah'ın: "Sizi Mescl-i Haram'dan alıkoydular dîye, bîf kavme karşı beslediğiniz kin, sakın sizi haddi aşmaya sürüklemesin" buyruğunda-ki; "Sakın sürüklemesin" buyruğu, sizi buna itmesin, anlamındadır. Bu açıklama İbn Abbas ve Katade'den nakledilmiştir. Aynı zamanda el-Kisaî ve Ebu'l-Abbas'ın da görüşü budur. Bu kelime iki mefule teaddi eder, Sana olan kinim beni bu işi yapmaya itti, denir. Yani, beni bunu yapacak noktaya kadar götürdü. Şair de der ki:

"Ebû Uyeyne'yi -andalun- öyle bir yaraladın ki,

Bundan sonra bu, Fezâre'lileri kızıp öfkelenmeye mecbur etti."

el-Ahfeş der ki: Bu, sizi böyle bir iş yapmak zorunda bırakmasın, anlamındadır. Ebû TJBeyde ve el-Ferrâ der ki: "Sakın sizi... sürüklemesin* buyruğu, bir kavme olan kininiz sizi, hakkı aşıp banla gitmeye, adaleti bırakıp da zul-me yönelmeye itmesin, size böyle bir davranış kazandırmasın demektir. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Sana emanet bırakana, sen de emaneti geri ver. Fakat sana hainlik edene sen hainlik etme." [\[40\]](#)

Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Bu âyetin bir benzeri de yüce Allah'ın su buyruğudur: "... Onun için size kim saldırırsa, siz de tıpkı onların size saldırdıkları gibi karşılık verin-" (el-Bakara, 2/194) Buna dair

yeterli açıklamalar daha önceden (işaret edilen âyetin tefsirinde geçmiş bulunmaktadır). Filan kişi, ehlinin cerimesidir Yani, onlara bu işi kazandırıcıdır, şeklinde de kutlanılır. Buna göre cerime ve cari, kazanan anlamındadır. Filan kişi ciirm etti tabiri de günah kazandı anlamındadır. Şairin şu beyiti de buradan gelmektedir;

"Bir dağın tepesinde yiyeceğini kazanmak isteyen (kartal yavrusu) Toparladığı kemiklerinin yağı (mn aktığını) görür."

İşte binasında aslolan anlam budur. İbn Faris de der ki: Bu, şekillerinde kullanılır. tabiri ise mutlaka ve kaçınılmaz manasınadır. Bu kelimenin aslı ise, kazanmak anlamına gelen (pir)'dendir. Şair der ki;

"Bundan sonra bu Fezareliyle kızıp öfkelenmeyi kazandırdı. Bir diğer şair de şöyle demektedir:

"Ey Ukl'den ve yaptıklarından (cinayetlerinden) diğer kabilelere şikâyet eden; Öldürmelerinden ve sıkıntı ve kederlere boğmalarından ötürü,"

Bir şeyi kesmeyi anlatmak için de denilir. er-Rummanî Ali b. İsa der ki: Asıl olan da budur. Çünkü bu keîme, bir şeyi başkasından kesmek dolayısı ile bir şeye itmek, mecbur etmek anlamındadır. Kişiyi yalnızca kazanmaya ittiği için kazanmak anlamında da kullanılır. Ayrıca hak etmek anlamında da kullanılır Çünkü bu hak sebebiyle onun hakkında bir şey kesilip tesbît edilir. el-Halil der ki: Şüphe yok ki, onlar için ateş vardır" (en-Nahl(16/62) buyruğu: Andolsun ki, onlar için azab hak olmuştur, demektir. el-Kisaî der ki: kullanışları aynı anlamda iki kullanım olup, ikisi de kazanmak anlamım ifade etmektedir.

İbn Mes'ud, "...sizi... sürüklemesin" anlamındaki buyruğu, "ye" harfini -üstün yerine- ötreli olarak şeklinde okumuştur- Anlamı da yine aynı şekilde, size... kazandırmasın, sizi sürüklemesin şeklindedir. Basralılar ise, (hemze'li kullanılışım kabul etmedikleri için) bu kelimenin ötreli okunuşunu bilmezler. Onlar sadece şeklinde kullanırlar.

Kin demektir. Bu kelime, "nûn" harfi üstün ve sakın olarak da okunmuştur. Mastar olarak; Adama kin duydum, duyanm, şeklinde kullanılır. Bütün bunlar İse, birisine kin duymak, buğz etmek anlamındadır. Yani, onların sizleri ahkoymaları sebebiyle bir kavme karşı duyduğunuz kin, sizi haksızlığa sürüklemesin. Size haksızlık (m günahını) kazandırmasın. Maksat, bir kavme kargı duyduğunuz kindir. O bakımdan mastar, mefule izafe edilmiştir. (Çünkü âyet-i kerimede izafet şeklinde olup, kelime kelime anlamı: Bir kavmin kini... şeklindedir).

İbn Zeyd der ki: Müslümanlar, Hudeybiye antlaşmasının yapıldığı yıl Bey-tullah'ı ziyaretten alıkonulunca, umre yapmak isteyen bir takım müşrik kimseler

yakınlarından geçti. Bunun üzerine müslümanlar: Bunların benzerleri bizi Beytullah'a gitmekten alıkoydukları gibi, biz de bunları alıkoyalım. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Yani siz, bunlara herhangi bir saldırıda bulunmayın ve onlar sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye siz de onların benzerlerini, arkadaşlarını alıkoymayın. Şeklindeki okuyuş, onlar sizi alıkoydukları için... anlamında olup, mefulün leh şeklindedir. Ancak Ebû Amr ve İbn Kesir bunu, şeklinde, hemzeyi esreli olarak (şart cümlesi halinde) okumuşlardır. Ebû TJBeyd'in tercih ettiği kıraat budur. el-A'meş'den ise; Sizi alıkoyarlarsa.... şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir. İbn Atiyye der ki: buradaki edat, şart edatıdır. Yani, eğer gelecekte böyle bir işin benzeri meydana gelirse,, demek olur. Birinci kıraat ise mana itibariyle daha bir sağlamdır.

en-Nehhâs der ki: Bunun şart cümlesi halindeki okunuşuna gelince, ileri gelen nahiv, hadis ve kıyas alimleri çeşitli sebepler dolayısıyla böyle bir kıraati uygun görmezler. Bu sebeplerden birisi şudur: Âyet-i kerime Mekke'nin fetih yih olan sekizinci yılda nazil olmuştur. Müşrikler ise, hicretin altıncı yılında gerçekleştirilen Hudeybiye barışı yılında müslümanları alıkoymuşlardı. O halde bu alıkoyma, âyetin inişinden önce olmuştur. Eğer şart edatı olarak hemze esreli okunacak olursa, böyle bir alıkoymanın buyruğun nüzulünden sonra olmasından başka türlü gerçekleşmiş olması düşünülemez. Nitekim: Seninle çarpışacak olursa, filana hiçbir şey verme demek böyledir. Böyle bir şey ancak gelecekte sözkonusu olur. Şayet hemzeyi üstün okuyacak olursak, o takdirde bu geçmiş hakkında sözkonusu olur. Buna göre, kıraatinden başka türlü caiz olmamalıdır. Aynı şekilde eğer bu hadis sahih olarak varid olmasaydı bile, yine üstün olarak okunması gerekirdi. Çünkü, yüce Allah'ın: "Allah'ın şeâîrine... saygısızlık etmeyin" buyruğu, -âyetin sonuna kadar- Mekke'nin müslumanların elinde bulunduğu delalet etmekte vç onların ancak Beyt-i Haram'a gelenleri alıkoymaya güç yetirdikleri bir halde iken böyle bir tutumun kendilerine yasaklandığını ortaya koymaktadır. İşte bundan dolayı da 'in üstün okunması icabetmek-tedir. Çünkü bu, geçmiş olan bir durumu anlatmak içindir.

Stei haddi aşmaya" buyruğu nasb mahallindedir. Çünkü bu, me-futün bilî'tır. Yani, bir kavme karşı duyduğunuz kin, sakın sizleri haddi aşmaya, haksızlık yapmaya itmesin. Ebû Hatim ile Ebû Ubeyd ise Kin kelimesindeki birinci "nûn"un sakın okunmasını kabul etmezler. Çünkü mastar kelimeler böyle bir durumda ancak İiarekelrolarak gelirler. Ancak diğerleri bu konuda onlara muhalefet etmekte ve şöyle demektedir: Bu kelime mastar değildir. Bilakis Tembel, kızgın kelimelerinin vezninde ism-i faildir. [\[41\]](#)

13- Yardımlaşmanın Esası:

Yüce Allah'ın: "İyilik ve takva üzere birbirinizle yardımlaşın..." buyruğu ile ilgili olarak el-Alıfeş der ki: Bu buyrukların sözün baştarafı İle ilgisi yoktur. Bu, bütün insanlara iyilik ve takva üzere yardımlaşmaya dair bir emirdir. Yani, yüce Allah'ın emrettiği hususlar üzere birbirinize yardımcı olunuz ve birbirinize bunu teşvik ediniz bunlar gereğince amel ediniz. Allah'ın yasakladıklarından da birbirinizi vazgeçiriniz ve uzak tutunuz. Bu da Peygamber (sav)'dan gelen şu rivayete uygun düşmektedir: "Bir hayrı gösteren, onu işleyen kimse gibidir."[\[42\]](#) Şerri gösteren de onu işleyen gibidir, denilmiştir.

Diğer taraftan şöyle denilmiştir: Birr ve takva aynı anlama gelen iki lafızdır. Farklı lafızlar ile bu anlamı te'kid etmek ve mübalağa kastıyla tekrarlanmışlardır. Çünkü herbir "birr (iyilik)" aynı zamanda takvadır, herbir takva da bir birrdir.

İbn Aüyye ise der ki: Ancak bu açıklamada bir dereceye kadar müsamaha sözkonusudur. Zira, bu iki lafzın delâletinde bilinen şu ki; birr, vacibi ve mendubu da kapsamına almakla birlikte, takva, vacib olan şeylere riayeti ihtiva eder Bunlardan biri ötekisinin yerine kullanılması, kelimenin anlamlarını aşmak suretiyle mümkün olur.

el-Maverdi ise der ki: Şanı yüce Allah, iyilik üzere yardımlaşmaya teşvikte bulunup bunu, kendisine karşı Ukvalı olmakla birlikte zikretmektedir. Çünkü takvada yüce Allah'ın rızası sözkonusudur. Birr (.iyilik) de ise insanların rızası sözkonusudur. Yüce Allah'ın rızası ile insanları hoşnut etmeyi bir arada bulunduran kimse ise, tarn anlamı ile mutlu olur, elde ettiği nimet de umumi bir nimet olur.

İbn Huveyzîmendad aAkkâm."mda der ki: İyilik ve takva üzere yardımlaşmak çeşitli şekillerde olur. Alim olan kimsenin, ilmi ile insanlara yardım edip onlara öğretmesi icabeder. Zengin olan da insanlara malıyla yardımcı olur, Kahraman olan kimse de Allah yolunda gösterdiği kahramanlıkla yardımcı olur. Ve rüslümanlar tek bir el gibi birbirini destekleyen kimseler olmalıdırlar. "Mü'minlerin kanları birbirine denktir, Onların en aşağılarda olanları dahi onların sorumluluklarını yerine getirmeye çalışır, onlar kendilerinin dışında kalanlara karşı tek bir el gibidirler."[\[43\]](#) "Haksızlık yapandan yüz çevirmek, ona yardımcı olmayı terk edip içinde bulunduğu durumdan da onu döndürmek İcabeder.

Daha sonra yüce Allah: "Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde ise yardımlaşmayla" diye buyurarak, bize yasaklamada bulunmaktadır. (İsm : günah) işlenen suçlardan dolayı kişiyi bulan hükümdür. "Haddi aşmak : ud-van"

ise insanlara zulmetmek demektir. Arkasından yüce Allah genel bir ita-de ile yine takvayı emredip tehditte bulunarak: "Allah'tan korkun, şüphesiz Allah cezası pek şiddetli olandır" diye buyurmaktadır. [44]

3- Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlananlar, (henüz canlı iken yetişip) kestikleriniz hariç olmak üzere boğularak, vurularak, yüksek bir yerden yuvarlanarak, süsülerek (ölmüş olanlar) ve yırtıcı bir hayvan tarafından yenmiş hayvanlar, dikili taşlar üzerinde (onlar adına) boğazlananlar ve faloklarıyla kismet aramanız size haram kılındı. Bütün bunlar fısktır. Bugün kâfirler dininizden ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, Benden korkun. Bugün si/iu için dininizi kemâle erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Ve size din olarak tslâmı beğenip seçtim. Kim son derece aç ve çaresiz kalır da günaha meyletmeksizin (bunlardan) yemeye mecbur kalırsa, şüphesiz Allah mağfîret edendir, merhamet edendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yirmi altı [45] başlık halinde sunacağız: [46]

1. El-Bakara 173. Âyetinde Haram Oldukları Belirtilenler:

Yüce Allah'ın: "Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan-lar... size haram kılındı" buyruğuna dair açıklamalar daha önce (el-Baka-ra sûresinde 2/173. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [47]

2- Boğularak Öldürülenler:

Yüce Allah'ın: "Boğularak" buyruğu ile boğulmak suretiyle öldürülen hayvan kast edilmektedir. Boğmak ise, ister bir insan tarafından bu iş yapılması suretiyle olsun, isterse de ipine dolandığı yahut iki sopa arasında kaldığı veya buna benzer bir sebeple aldığı nefesinin engellenmesi, tıkanması-dır. Katade'nin naklettiğine göre, cahiliye dönemi insanları koyun ve başka hayvanları boğularak ölmelerinden sonra da yiyorlardı. İbn Abbas da bunun benzerini zikretmiştir. [48]

3- Vurularak Öldürülenler:

Yüce Allah'ın; "Vurularak" buyruğuna gelince, şer ölçülere uygun olarak kesilmeksizin, ölünceye kadar kendisine bir taş atılan, yahut taş ya da sopa ile

vurulan hayvandır. Bu açıklama şekli İbn Abbas, el-Hasen, Katade, ed-Dahhâk ve es-Süddî'den nakledilmiştir.

Onu şiddetle vurdu, vurur, şiddetlice vurulmuş, tabirleri buradan gelmektedir. şiddetlice vurmak demektir. ise, dövülerek oldukça ağırlaştırılmış, ölüm noktasına getirilmiş kimse demektir. Ka-tade der ki: Cahiliyye dönemi insanı bu işi yapıyor ve böylece öldürdüklerini de yiyorlardı.

ed-Dahhâk der ki; Cahilliyye dönemi insanları, ilahları adına davarları öldürünceye kadar tahta kütüklerle vuruyor ve sonra da onların etlerinden yiyorlardı. Bunduk yayı^[49] ile öldürülenler de bu kabildendir.

el-Ferazdak der ki

"O, öyle bir devedir ki, kaldırdığı ayağıyla sütten kesilmiş yavruyu vurup öldürür. Genç develere ise memelerinin ön uçlarından süt içirir."

Müslim'in Sahih'inde Adiy b. Hâtem'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasulü ben, tüysüz okla ava atış ediyor^e isabet ettiriyorum. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Tüysüz okla atış yapıp da okun avı delip geçerse, ondan yiyebilirsin. Eğer enine isabet edecek olursa, ondan yeme."^[50] Bir rivayette de: "Çünkü o, vurularak ölmüş (vakîz) bir hayvandır."

Ebû Ömer (b. Abdî'l-Berr) der ki: Bunduk (yuvarlatılmış taş ve benzeri sert cisimler), Vaş ve tüysüz ok ile avlanmak hususunda itim adamları, önceki dönemlerde de daha sonraki dönemlerde de farklı görüşlere sahiptirler. İbn Ömer'den gelen rivayete uygun olarak bunun, vurularak Öldürülmüş (vakîz) olduğu kanaatine sahip olanlar -canlı iken yetiştirilip kesilenler müstesna-caiz kabul etmezler. Bu, Mâlik'in, Ebû Hanife'nin ve arkadaşlarının es-Sev-rî ve Şâfiî'nin de görüşüdür. Bu hususta Şam (Suriye) alimleri onlara muhalefet etmişlerdir. el-Evzaî tüysüz ok hususunda şöyle demiştir Avı delip geçerek öldürülmüş olsun, yahut delip geçmeksizin öldürülmüş olsun o avı yiyebilirsin. Çünkü, Ebu'd-Derda ile Fedale b. Ubeyd ve Abdullah b. Ömer ile Mekhul, bunda herhangi bir sakınca görmüyorlardı. Ebû Ömer (îbn Abdî'l-Berr) der ki: Evet, el-Evzaî bunu böylece Abdullah b. Ömer'den zikretmiştir. Fakat, Abdullah b. Ömer'in bilinen görüşü, Mîlik'in Nafi'den, Nafi'in de İbn Ömer'den naklettiği şeklindeki görüştür.

Bu hususta asıl delil ile uygulamaya esas olup kendisine başvuran için delil teşkil eden Adiy b. Hatim yoluyla gelen hadis-i şeriftir ki, orada şu ifadeler de yer almaktadır; "Tüysüz okun eniyle isabet ettiği (ve öldürdüğünü ise yeme. Çünkü o, vurularak öldürülmüştür."^[51]

4- Yüksek Bir Yerden Yuvarlanarak Ölenler:

Yüce Alkilin: "Yüksek bir yerden yuvarlanarak..." anlamına gelen el-mutereddiye, yukardan aşağı doğru yuvarlanarak ölen hayvan demektir. Yuvarlandığı yer ister bir dağdan aşağı olsun, ister bir kuyuya ve benzer bir yere düşmek şeklinde olsun, fark etmez.

Bu kelime, helak olmak anlamına gelen'den mütefa'ile veznindedir. İster kendiliğinden düşmüş olsun, ister başkası onu yuvarlamış olsun farketmez. Ok, ava isabet edip de bu av dağdan yere düşecek olursat bu av yine haram olur, Çünkü o av hayvanının okla değil de yukardan aşağı yuvarlanmak ve aldığı sadme sonucu ölmüş olması ihtimali vardır. "Eğer sen avını suda gömülmüş görürsen onu yeme. Çünkü, onu su mu (boğulma sonucu) öldürdü, yoksa okun mu onunölürnüne sebep oldu bilemezsin" hadisi de bu kabildendir. Bunu da Muslini rivayet etmiştir. [52]

Cahiliye dönemi insanları; yüksekçe yerlerden düşüp ölen hayvanları yer ve cahiliye dönemi, ancak hastalık ve buna benzer bilinen bir sebep olmaksızın ölen hayvanların meyte (leş) olduğuna inanırlardı. Bu gibi sebepler ise onlara göre tıpkı bir kesim gibi idi. Şeriat ise, kesimi ileride açıklanacağı üzere belli bir niteliğe hasretmiş bulunmaktadır. Bunun dışında kalan bütün şekiller, meyte (ölü ve leş) olarak değerlendirilmiştir. Bütün bunlar ittifakla kabul olunan muhkem hükümlerdendir.

Aynı şekilde süsülerek öldürülen ve yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanılarak yenilen hayvanların hükmü de böyledir. [53]

5- Süsüterek Öldürülenler:

"Sösülerek" öldürülen hayvan anlamına gelen "en-Natiha" kelimesi, fail vezninde olup meful anlamını vermektedir. Bu da bir başkası tarafından toslanarak veya buna benzer bir şekilde vurularak kesilmeden önce Ölen hayvandır. Bazıları "en-Natîha" kelimesini meful anlamında değil de ismi fail İtoslayan anlamında almışlardır. Çünkü, kimi zaman iki koyun (koç) birbiriyle toslaşır ve sonunda ikisi de ölebilir.

Yüce Allah'ın buyruğunda; şeklinde ve fail vezninde, sonunda bu "te"nin gelmemesi gerektiği halde "tenli olarak gelmesine gelince, bilindiği gibi aynı vezinde kullanılan: Kınalanmış bir el ve yağ sürülmüş bir sakal lafızları da aynı vezin olmakla birlikte yuvarlak "tew zikredilme mistir. Ancak âyet-i kerimenin bu kelimesinde yuvarlak "teinin zik-rediliş sebebi şudur: Bu "te"nin "faîle"

vezninin sonundan hazf edilmesi laf-zen söylenmiş bir mevsufa sıfat olması halindedir. O bakımdan; Süsülerek öldürülmüş koyun ve öldürülmüş kadın denilir (ken bu veznin sonunda yer alan "te" harfleri hazf edilmiştir). Eğer mevsuf zikredilmemiş ise "te" harfî zikredilerek: Filan oğullarından olup, öldürülmüş kadım gördüm ve bu koyunlar tarafından süsülerek öldürülmüştür, denilecek olursa, "te" harf» zikredilir. Eğer, "te" harfî zikredilmeksiz; Filan oğullarından olup öldürülen kişiyi gördüm denilecek olursa, öldürülenin erkek mi, kadın mı olduğu bilinmem

Bununla birlikte Ebû Meysere bu kelimeyi; Toslanarak öldürülmüş (anlamında ve isim meful vezninde) okumuştur. [54]

6-Yırtıcı Hayvanlar Tarafından Yenilmiş Olanlar:

"Yırtıcı bir hayvan tarafından (parçalanarak) yenilmiş (ve ölmüş) hayvanlar" buyruğu ile yüce Allah, hayvanlar arasından parçalayıcı azı dişi ve tırnağı (pençesi") olup bunlar tarafından yakalanan (ve parçalanan) hayvanları kastetmektedir. Aslan, kaplan, tilki, kurt, sırtlan ve buna benzer bütün bu hayvanlar yırtıcı hayvanlardır.

"Yırtıcı hayvanlar" anlamına gelen; kelimesi dişi ile ısırarak anlamına gelen; Yden türemiştir. Yine bu kelime, ayıplamak ve onun hakkında ileri geri konuşmak anlamında da kullanılır.

İlahî buyrukta hazf edilmiş kelimeler de vardır. Anlamı şöyledir: Yani, yırtıcı hayvanların kendisinden bir bölümünü yedikleri,.. Çünkü, hayvanın yediği zaten telef olup gitmiştir Araplar arasından (yırtıcı hayvan anlamına gelen): adını yalnızca arslan hakkında kullananlar da vardır.

Araplar, yırtıcı bir hayvan bir koyunu yakalayıp, daha sonra bu yırtıcı hayvandan o koyun kurtulacak olursa, o kovunu alır yerlerdi. Bir bölümünü yemiş olsa dahi kalanım yerlerdi. Bunu da Katade ve başkaları söylemiştir, el-Hasen ile Ebû Hayve, bu kelimeyi "be" harfîni sakın olarak okumuşlardır. Bu da Necid'İÜerin bir söyleyişidir. Hassan (r.a) da Ebû Lebeb'in oğlu Utbe hakkında şöyle demiştir: "Bu yıl ailesinin yanına kim dönebilir Çünkü yırtıcı hayvanın yediği geri dönemea."

İbn Mes'ud âyet-i kerimenin bu bölümünü; şeklinde okuduğu gibi, Abdullah b. Abbas; Yırtıcı hayvardann yedikleri şeklinde okumuştur. [55]

7- Ölmeden Önce Kesilebilenler:

Yüce Allah'ın: "(Henüz canlı iken yetişip) kestikleriniz hariç olmak üzere" anlamındaki buyruğu, ilim adamlarının ve fakahânın cumhurunun görü-Şüne göre muttasıl bîr istisna olmak üzere nasb mahallindedir. Bu İstisnâ, sözü geçen hayvanlar arasından hayatta iken yetişilip kesilebilen bütün bu anılanlara racidir. Bütün bu anılan hayvanlarda, şer'i kesim etkisini gösterir. Çünkü istisnanın hakkı, daha önce geçen sözlerle alakalı olmasını ve -kabul edilmesi gerekli bir delil bulunmadıkça- bu istisnanın munkatı' kabul edilmemesini gerektirir.

İbn Uyeyne, Şureyk ve Cerir; er-Rukeyn b. er-Rabiden, o, Ebû Talha el-Esedîden şöyle dediğini rivayet ederler: İbn Abbas'a, bir kurdun saldırısına uğrayıp, kurt tarafından karnı yarılan, bağırsaktan dışarı çıkan, sonra da ölmeden önce yetişip kestiğim koyunun durumu hakkında soru sordum. Bana dedi ki: Bu şekilde kestiğin koyunu yiyebilirsin. Ancak, onun dışarı çıkmış bağırsaklarını yeme.

İslâk b, Raliaveyh der ki: Koyunda sünnet olan, İbn Abbas'ın belirttiği şekildedir. Böyle bir koyunun bağırsakları her ne kadar dışarı çıkmış olsa dahi, henüz hayattadır. Onun kesim yeri de herhangi bir zarar görmemiştir. Kesim esnasında o hayvanın canlı olup olmadığına bakılır. Yoksa, aynı durumdaki bir koyunun yaşayıp yaşamadığına bakılmaz. Hasta olan koyunun da durumu böyledir. Yine İslâk der ki: Kim buna muhalefet ederse, ashabın cumhuru İle genel olarak ilim adamlarının uygulamalarına (sünnetine) muhalefet etmiş olur.

Derim ki: İbn Habib de bu görüştedir. Aynı zamanda bu görüş Maliki mezhebi alimlerinden de nakledilmiştir İbn Vehb'in görüşü ile Şafiî mezhebinin meşhur olan görüşü de budur. el-Müzenî der ki: Ben bu hususta Şafiî'nin bir başka görüşünü de biliyorum. Buna göre, eğer eti yenen hayvan, yırtıcı hayvanın saldırısına, hayatının devam etmesine imkân olmayacak şekilde uğrayacak veya yuvarlanma sonucu bu hale gelecek olursa, o hayvan yenilmez.

Aynı zamanda bu, Medinelîlerin de görüşüdür. Mâlik'İN meşhur olan görüşü de budur. Abdulvelîhab'ın "et-Thlkîn" adlı eserinde naklettiği görüş bu olduğu gibi, Zeyd b. Sabit'den de rivayet edilmiştir. Zeyd b- Sabit'in bu görüşte olduğunu Mâlik, Muvatta'mda zikretmektedir. Kadı İsmail İle Bağdatlı Maliki mezhebi alimlerinden bir topluluk da bu görüştedir. Bu görüşe göre, âyet-i kerimedeki bu istisna munkatı'dır. Yani, size bu anılan şeyler haram kılınmıştır. Fakat kendi kestikleriniz bundan müstesnadır, size haram olmayan da odur.

Jbnü'l-Arabî der ki: Bu hususlarda Mâlik'in görüşleri farklı farklı gelmiştir. Ondan sahih bîr şekilde kesilen hayvanlar dışındakilerin yenilmeyeceğine dair rivayet geldiği gibi, Muvatta'daki rivayet de şöyledir: Eğer, hayvan nefes alıp vermekte iken ve kıpırdaması esnasında o hayvanı kesecek olursa, o hayvanı yiyebilir. Bizzat kendi eliyle yazıp ömrü boyunca her belleden insanlara karşı

okuduğu sahih görüşü de budur. O bakımdan onun bu görüşünün kabul edilmesi, konu ile ilgili nadir rivayetlerden daha önce gelmelidir. Birim ilim adamlarımız» hasta hayvan hakkında mutlak olarak şunu belirtirler; Mezhebin kabul edilen görüşü, böyle bir hayvanın, eğer onda henüz hayat kalıntısı varsa, Ölümü yaklaşmış olsa dahi kesiminin caiz olduğudur. Olaya dikkatle ve mantikî bir şekilde bakılacak olursa, düşünceler her türlü şüpheden kendisini kurtaracak olursa, şunu sormak isteriz. Hastalık dolayısıyla geride kalan bir hayat kalıntısı ile, yırtıcı bir hayvanın saldırısı dolayısıyla kalan hayat kalıntısı arasındaki fark nedir? Bir bilebilsem.

Ebû Ömer de der ki: Hayatta kalması umulmayan hasta hayvan hakkında (fukaha) icmâ ile şunu belirtirler: Böyle bîr hayvanın kesilmesi, eğer kesim esnasında henüz onda hayat varsa ve zikrettikleri şekilde on ayağını, yahut arka ayağını, ya da kuyruğunu hareket ettirmek veya buna benzer bir hareket ile onun hayatta olduğu bilinecek olursa, kesilmesi onun için şer'i bir kesim (tezkiye) dir. Yine icmâ ite şunu kabul etmişlerdir: Böyle bir hayvan» can çekişirken, hiçbir şekilde ön ve arka ayağı hareket ettirmiyor ise, bunun için şer'i kesim sözkonusu değildir. Yüksek yerden düşüp yuvarlanan hayvan ile, âyeti kerimede onunla birlikte zikredilenlerin de kıyasa göre hükümlerinin böyle olması icabeder. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[56\]](#)

8- İkzkiye (Şefi Kesim)'İN Mahiyeti İle Anne Karnındaki Ceninin Kesimi:

Yüce Allah'ın: "Kestiklerinle" buyruğunda geçen; Kesmek mastarı, arapçada boğazlamak, kesmek demektir. Bunu Kutrub söylemiştir, İbn Side de "el-Mukkem" adlı eserinde şöyle demektedir: Araplar "Ceninin kesilmesi, annesinin kesilmesidir" demektedirler. İbn Atiyye ise der ki: Hayır, bu bîr hadistir. ise, hayvanı kesti, boğazladı, anlamındadır, Şair'in şu sözleri de bu kabildendir:

"Onları mızraklar ve oklar keser"

Derim ki: İbn Atiyye'nin işaret ettiği hadisi, Dârakutnî, Ebû Said ile Ebû Hureyre'den, Ali ve Abdullah (b. Mes'ud) dan, Peygamber {sav}'dan şöylece rivayet etmektedir "Ceninin kesimi annesinin kesimidir." [\[57\]](#)

İlim ehlinin büyük bir topluluğu da bu görüştedir. Bundan tek istisna, Ebû Hanife'den gelen şöyle dediğine dair rivayettir: Eğer cenin, annesinin karnından ölü olarak çıkacak olursa onu yemek helâl olmaz. Çünkü bir canın kesimi, iki can için kesim olmaz.

Ibnü'l-Munzir ise şöyle demektedir: Peygamber (sav)'ın: "Ceninin kesimi annesinin kesimidir" buyruğunda ceninin anneden ayrı olduğunun bir delili

vardır. O, (Ebû Hanife) ise şöyle der; Hamile olan bir cariye azad edilecek olursa, ceninin azadı annesinin azadı ile gerçekleşir. Bu ise, ceninin kesiminin annesinin kesimi ile gerçekleşmiş olmasını kabul etmesini gerektirmektedir. Çünkü, tek bir kişinin azadının, iki kişinin azadı demek olmasını uygun gördüğüne göre, tek bir canın kesiminin de iki canın kesimi için sözkonusu olması caiz olur. Üstelik Peygamber ('sav)'dan gelen haber ile, ashabından gelen rivayetler ve insanların büyük çoğunluğunun kabul ettikleri görüş, bu konuda söz söyleyen kimselerin sözüne ihtiyaç bırakmamaktadır. İlim adanılan itinâ ile şunu kabul etmektedirler: Cenin, annesinin karnından canlı olarak çıkacak olursa, annesinin kesimi cenin için kesim olmaz. Şu kadar var ki, karnında cenin bulunan annenin tezkiye edilmesi halinde farklı görüşleri vardır. Mâlik ve bütün arkadaşları der ki: O ceninin kesimi, eğer hilkatı tamamlanmış ve tüyleri bitmiş ise, annesinin kesimi ile gerçekleşir. Bu da ceninin Ölü olarak çıkması yahutta hayattan eser taşıyarak çıkması halinde böyledir. Şu kadar var ki, hareket eder halde annesinin karnından çıkması halinde kesilmesi de müstehaptır. Şayet yetişip kesemezlerse yine yenilir. İb-nü'l-Kasım der ki: Bir koyunu kurban ettim. Onu kesince, bu sefer yavrusu annesinin karnında hareket etmeye başladı. Bu yavrusu annesinin karnında ölünceye kadar o koyunu bırakmalarını emrettim. Daha sonra da onlara, emredip koyunun karnını yardılar, yavruyu karnından çıkarttılar ve onu da kestim, onun da kanı aktı. Çocuklarıma onu közde pişirmelerini söyledim,

Abdullah b. Kâ'b b. Mâlik de der ki: Rasûlullah (sav)'ın ashabı derlerdi ki: Ceninin tüyleri bitmiş ise, onun kesimi annesinin kesimidir.

İbnü'l-Munzir der ki: Ceninin kesimi annesinin kesimidir deyip de tüyünün bitip bitmediğinden söz etmeyenlerden birisi de Ali b. Ebi Talib (r.a) ile Said b. el-Müseyyeb, Şafiî, Ahmed ve İshak'tır. Kadı Ebu'i-Velid el-Bâci der ki: Peygamber (sav)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir "Ceninin kesimi, annesinin kesimidir. Tüyleri bitmiş olsun veya bitmemiş olsun"[\[58\]](#) Şu kadar var ki bu, zayıf bir hadistir. Mâlikin mezhebi, konu ile ilgili görüşlerin sahih olanıdır. İslam diyarının çeşitli bölgelerindeki Fukahâ genel olarak bu görüştedir. [\[59\]](#)

9- Tezkiye'nin Kelime Anlamları:

Yüce Allah'ın: "Kestikleriniz... " anlamındaki kelimenin mastarını teşkil eden,'in sözlükteki asıl anlamı, tamam olmak demektir. Yaşın tamam olması anlamında da kullanılır. ise, atın bütün dişlerinin çıkıp tamamlanması üzerinden bir sene geçmesi anlamındadır Bu da atın gücünün kemal noktasına varmasını ifade eder.

Bu fiilin mazi ve muzari şekilleri, şeklinde gelir. Araplar; Dişleri tamamlanmış ve bunun üzerinden bir yıl geçmiş atların koşusu, yarış koşusudur, tabirini kullanırlar. "Zekâ" kalbin (kavrayışın) keskinliğini ifade der. Şair der ki:

"Ona karşı (düşmanlıkla) birleştikleri vakit onu üstün kılan Onun yaşının tamamlanmış olması (olgunluğu) ve zekâsıdır."

Zekâ, kavrayış hızı demektir. Bunun fiilleri ise şeklinde, mastarı da-, diye gelir. ise, ateşin alevinin kendisiyle artıp beslendiği şey demektir. Savaşı ve ateşi kızıştırdım anlamında da: tabirleri kullanılır. Güneşin bir ismi de'dır. Çünkü, güneş de ateş gibi yakıcı bir parlaklığa sahiptir. Sabah da güneşin ışıkları dolayısıyla aydınlandığı için, diye anılır.

Buna göre Kestikleriniz"in anlamı, tam anlamıyla kesimine yetişebildiğiniz, kesimini gerçekleştirebildiğiniz demektir. Bu tabirin boğazlanan hayvan için kullanılması ise, hoş kokulu olmak, iyi ve güzel olmak, lezzetli olmak anlamlarından alınmadır. Mesela, Hoş koku tabiri kullanılır. Hayvanın da kanı akıtılması suretiyle hoş ve temte kılınmış olur. Çünkü, bunun sonucunda çabucak kurutulabir. Muhammed b. Ali tr.anhu-ma) yoluyla gelen rivayette ise: Yerin temizlenmesi onun ku-rumasıdır" dediği nakledilmektedir. Bununla, yerin necasetten temizlenmesini kastetmektedir. O halde hayvanın kesimi onun için bir temizlemedir. Ve onun, yenilmesinin mubah kılınması için bir yoldur. (Muhammed b, Ali) necislikten sonra yerin kurumasını, yerin temizlenmesi olarak ve orada namaz kılınmasının mubah olması olarak değerlendirmiş ve bu şekildeki temizlenmeyi de hayvanın boğazlanmak suretiyle temizlenmesi ayarında kabul etmiştir. Bu, (yerin bu şekilde temizleneceği) Iraklı alimlerin de görüşüdür.

Bu husus, bu şekilde olduğuna göre, şunu da bil ki tezkiye, şer'î bir terim olarak kanın akıtılması ve kesilen hayvanlarda şah damarlarının kopartılması, boğazlanmak suretiyle kesilen hayvanlarda boğazlanmaları (boğazının kesilmesi) buna güç yetirilemeyenler için de herhangi bir şekilde kanının aksilmesi) buna güç yetirilemeyenler için de herhangi bir şekilde kanının akmasını sağlayacak şekilde yaralanmaları (el-Akr) demektir. Bununla beraber, bunun Allah İçin yapılması niyetinin ve Allah adının da anılması gerekir. İleride açıklanacağı üzere. [\[60\]](#)

10- Tezkiye (Kesim)'in Yapılacağı Âletler:

İlim adamları, hangi âlet ile tezkiyenin gerçekleşeceği hususunda farklı görüşlere sahiptirler, İlim adamlarının çoğunluğunun (cumhurun) kabul ettiği görüşe göre,

konu ile ilgili mutevatiren gelen rivayetlere ve değişik bölgelerin fukahasının görüşlerine göre, diş ve kemik dışında şah damarları kopartıp kar» akıtan herbir şey şer'i kesim aracıdır. Kesim aracı olarak yasak kılınan diş ile tırnak, yerlerinden kopartılmamış olanlardır. Çünkü, bunlarla kesim yapılacak olursa, o, kesim değil boğmak ofur.

İbn Abbas da: İşte boğmak budur, diyerek bu kanaatte olduğunu belirtmiştir. Yerlerinden kopartılmış diş ve tırnak ise, şah damarları kopartıyor ise, lukahaya göre bunlarla kesim caiz olur

Bazıları da durum ne olursa olsun, ister yerlerinden kopartılmış ister kopartılmamış olsun diş, tırnak ve kemik ile kesimi mekruh görmüşlerdir. Bunu mekruh görenler arasında İbrahim, el-Hasen ve el-Leys b. Sa'd da vardır. Bu görüş, Safirden de rivayet edilmiştir. Bunların delili ise, Rafi' b. Hadîc yoluyla gelen hadisi şerifin zahirinin ifadesidir. Rafi' b. Hadîc dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, yarın bizler düşmanla karşılaşacağız. Beraberimizde İse bıçak yoktur. -

Bir rivayette: - Peki, kamış (ve benzeri ağaç) kabuklarıyla kesebilir miyiz?"[61] Malik'in Muvatta'ında Nafi'den, o, Ensar'dan bir adamdan, o da Muaz b. Sa'd'dan veya Sa'd b. Muaz'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Kâ'b b. Ma-lik'e ait bir cariyeye, Sevr tepesinde Kâ'b'a ait koyunları güdüyordu. Koyunlardan birisi rahatsızlanınca yetişip onu bir taş ile kesti. Rasûlullah (savVa bu hususta soru sorulunca şöyle buyurdu: 'Onda bir mahzur yoktur, onu yiyebilirsiniz.'"[62]

Ebu Davud'un Mu san nef in de de (Sünen'inde) şöyle denilmektedir: Mer-ve (mermer gibi beyaz ve ucu keskinleş tiril ip sivri İLe bilen bir taş çeşidi) ile asalarımızdan yardığımız parçalarla keselim mi? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Elini çabuk tut ve kes. Kam akıtan (bir şey ile kesilip) üzerinde de Allah'ın adı anılanı ye. Diş ile tırnak müstesna. Şimdi ben sana bunları anlatayım. Diş, bir kemiktir. Tırnak ise Habeşlilerin bıçağıdır. Bu hadisi Müslim de rivayet etmiştir.

[63]

Said b. el-Müseyyeb'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Kamış (ve benzeri sair ağaç) kabuğu, sopa kabuğu, ince ve keskin taşlar ile kesilenler helal ve temizdir.

Kamış (ve benzeri ağaç) kabuğu ile hem küçük baş hayvanlar kesilebilir, hem de deve boğazlanabilir. Sopa kabukları ile küçükbaş hayvanları kesilebilir. Çünkü bu kabukların oldukça ince bir tarafı vardır İnce ve keskin taşlar ile de küçükbaş hayvanları kesebilmekle birlikte deve türü hayvanların boğazlanmasına imkân yoktur. Şu kadar var ki, develere konulan hurçlara geçirilen kenarları sivri tahta parçaları ile deve türü hayvanlar boğazlanabilir. Çünkü bu harbe ve benzerleri

gibidir. Ancak bunlarla kesim mümkün olmaz. [64]

11- Kesimin Keyfiyeti:

İmam Mâlik ve bir topluluk der ki: Kesim, ancak boğazın, sağ ve solundaki şah damarların kesimi ile sahih olabilir.

Şafiî ise der ki: Boğazın ve yemek borusunun koparılması ile kesim sahih olur. Ayrıca şah damarların kopartılmasına gerek yoktur. Çünkü yiyecek ve içecekler bunlardan geçer. Bunlar kesildi mi de hayatta kalmak mümkün olmaz. Ölümden maksat da budur.

Mâlik ve diğerleri ise, ölümden etin de temizlenmesini sağlayacak şekli nazarı itibara almışlardır. Böyle bir kesimle lietal olan -ki o da ettir- damarların kopartılmasıyla çıkan haram olan şeyden - ki kandır- ayrılmaktadır. Ebü Hanife'nin görüşü de budur. Rafi' b. Hadîc yoluyla gelen hadisteki: "Kanı akstan" ifadesi de buna delalet etmektedir.

Bağdatlılar (Bağdatlı Mâlikî mezhebi alimleri), Mâlik'ten dört şeyin kesiminin şart olduğunu söylediğini nakletmektedirler: Boğaz, sağ ve soldaki iki damar ile yemek borusu. Bu, Ebu Sevr'in de görüşüdür. (Mâlik'in) meşhur olan görüşü ise, daha önce geçen görüştür, aynı zamanda o, el-Leysln de görüşüdür

Diğer taraftan mezhebimizin alimlerinin iki damardan birisi ile boğazın kesilmesi halinde, bunun şer'î bir kesim olup olmadığı hususunda iki farklı görüşleri vardır. [65]

12. Boyun Bölgesinde Kesimin Yeri:

İlim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir: Eğer kesim, boğazda ve gırtlak altında yapılmış ise, kesim tamamlanmış olur. Fakat, kesim gırtlak üst tarafında yapılır ve gırtlak beden tarafında kalacak olursa bu, şer'î bir kesim olur mu, olmaz mı hususunda farklı iki görüş vardır;

Mâlik'ten bunun yenilmeyeceğine dair rivayet gelmiştir. Aynı şekilde hayvanı boynun arka tarafından kesip, kesilmesi gereken yerleri de tamamlayıp, kan akıtarak gırtlak ve iki damar kesecek olsa dahi yine yenilmez.

Şafiî: Yenilir, demektir. [66] Çünkü maksat hasıl olmuştur. (Mâlik'in.) bu görüşü de belli bir asla dayanmaktadır. O da şudur: Şer'i kesimden kasıt, her ne kadar kanın akıtılması ise de onda bir çeşit teabbüd vardır. Hz. Peygamber, (küçükbaşların) boğazlarını kesmiş deve ve benzerlerini de göğsün üstünde,

boyun kısmından boğazlamış ve: "Şer'î kesim ancak (deve dışındaki küçükbaşlarda) boğazda ve (devede) ise, göğsün üstünde boyun bölgesinde yapılır"[67] diye buyurarak kesimin yerini açıklayıp nerede yapılacağını tayin etmiş, bunun faydasını beyan etmek üzere de; "Kam akıtan (şey) ile kesilip üzerinde de Allah'ın adı anılarak kesilenden ye" diye buyurmuştur.[68]

Bu husus ihmal edilecek olursa, niyet de olmazsa, herhangi bir şart ve özel bir niteliğe de riayet edilmezse, bu kesim işinden teabbüd payı ortadan kalkmış olur, bundan dolayı da böyle bir hayvanın eti yenilmez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [69]

13- Kesim Kaç Defada Tamamlanmalıdır:

Kesimi tamamlamadan önce, elini kaldırsa ve derhal yine kesime devam edip kesimi tamamlayan kimse hakkında ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Bunun yeterli olduğu söylendiği gibi, yeterli olmadığı da söylenmiştir Ancak birincisi daha sahihtir. Çünkü o, önce hayvanı yaralamış, sonra da henüz hayatta iken onu şer'î usule göre kesmiş olur. [70]

14- Kesicinin Nitelikleri:

Halinden razı olunanlar dışındakilerin kesim yapmamaları müstehabtır. Bununla birlikte, müslüman veya kitap ehlinde olmak şartıyla kesmeye gücü yetip, bunu sünnete uygun veçhile gerçekleştirebilen, balığ olsun olmasın, erkek veya dişi herkesin kesimi caizdir. Müslümanın kesimi, kitap ehline mensup kişinin kesiminden daha faziletlidir. Ancak, nüsûk (ibadet için kesilen kurbanlık ve benzeri) ise, sadece müslüman kesebilir. Nüsûk olan bîr hayvanı (kurbanlığı), kitap ehlinde birisinin kesmesi hususunda Farklı görüşler vardır. Mezheb (imiz) den anlaşılan göre bu, caiz değildir. Fakat, Eşheb bunu caiz kabul etmektedir. [71]

15- Yabanileşen Evcil Hayvanların Kesimi:

Aslen evcil olup da yabanileşen bir hayvanın kesimi, ancak evcil hayvan gibi kesilirse caiz olur. Bu, İmam Mâlik'in, mezhebine mensup fukahânın, Rabia ve el-Leys b. Sa'd'ın görüşüne göre böyledir.

Kuyuya düşen bir hayvanın durumu da budur. Ancak boğazında veya göğsünden

yukarı boğazlama yerinde kesim sünnetine uygun olarak kesilirse yenilmesi helal olur.

Bu iki meselede, Medineli kimi ilim adamı ile bunların dışında kalanlar muhalefet etmişlerdir. Ancak, konu ile ilgili olarak Rafi' b. Hadîc'in hadisi vardır ki, daha önceden geçmiş bulunmaktadır Hz. Peygamber'in: "Tırnak da Ha-beşlilerin bıçağıdır" diye buyurduktan sonra hadisin devamı şöyledir: Biz, baskın sonucu bir takım deve ve koyunları ele geçirdik. Onlardan bir deve kaçıp kurtuldu. Adamın birisi de ona bir ok attı ve onun kaçışını önledi, "Rasû-lullah (sav) şöyle buyurdu: "Şüphesiz bu develerin, tıpkı yabani hayvanlar gibi yabanileşmeleri ve ürküp kaçışmaları vardır. Bunlardan herhangi birisi eğer elinizden kurtulacak olursa, ona böylece yapınız. -Bir rivayette de:- Onu yiyiniz" diye buyurmuştur. [72]

Ebu Hanife ve Şafiî de bu görüştedir. Şafiî der ki: Peygamber (sav)1 in böyle bir davranışı tavsiye etmesi, bunun bir kesim olduğunun delilidir. Şaftı ayrıca, Ebu Dâvud ile Tirmizî'nin Ebu'l-Uşera'dan, Onun, babasından yaptığı şu rivayeti de delil göstermektedir. Babası dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, kesim ancak boğaz ve göğsün üstünde ve boyun bölgesinde olur değil mi? diye sordu, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Sen, o hayvanın baldırında dahi yara açacak olursan, bu bile sana yeter" Yezid b. Harun dedi ki: Bu hadis sahih bir hadistir. Ahmed b. Hanbel'i bile hayrete düşürmüş ve o bunu Ebu Dâ-vud'dan rivayet etmiş, huzuruna giren hadis hafızlarına da bunu yazmasını işaret etmiştir. Ebu Dâvud der ki: Böyle bir şey ancak, yukarıdan aşağıya düşen ile> ürküp kaçan (yabanileşen) hayvan hakkında uygundur. [73]

İbn Habib ise bu hadisi, aşağıya doğru düşüp yuvarlanan ve ancak kesim yeri dışında ona yaralayıcı darbe vurulmak suretiyle kesilebilen hayvanlar hakkındadır, diye yorumlamıştır. Bu ise, Mâlik'ten ve arkadaşlarından tek başına naklettiği bir görüştür.

Ebu Ömer der ki: Şafiî'nin görüşü ilim ehlinin abasında daha bir yaygın ve güçlüdür. Yabani hayvan ne şekilde yenilebilir hale geliyor ise, böyle bir hayvanın da o şekilde yenilebileceğini belirtmiştir. Buna gerekçe ise, Rafi1 b. Ha-dîc'in rivayet ettiği hadistir. Aynı zamanda bu İbn Abbas ve İbn Mes'ud'un da görüşüdür. Kıyas bakımından {bu görüşün doğruluğuna) gelince: Yabani hayvana güç yetirilecek olursa, o da ancak evcil hayvanın helâl olabileceği şekilde kesilmesi halinde helâl olur. Çünkü bu yabani hayvan, (.evcil hayvanın kesimi gibi") kesilebilecek hale gelmiştir. Buna göre kıyasen, evcil bir hayvan yabanileşecek, yahut kendisini koruma ve kollama bakımından ya-banileşmiş gibi bir hale gelecek olur ise, yabani hayvanın helâl olduğu kesim şekli ile helâl

olması gerekir. [74]

Derim ki: İlim adamlarımız, Raf i' b, Hadic'in hadisi ile ilgili olarak şu sözleriyle cevap vermektedirler: Peygamber (sav)'ın böyle bir fiile müsaade etmesi, onun hayvanın kaçışını önlemesiyle ilgilidir. Onun kesim şekliyle ilgili değildir. Hadisin muktezası da budur, zahiri de bunu ifade eder. Çünkü hadiste: "Böylece onun kaçışını önledi" denilmekte, okun o hayvanı öldürdüğü ifade edilmemektedir. Aynı şekilde, bu gibi hayvanlara çoğu hallerde şer'î usule uygun olarak kesime güç yetirilebilir. Dolayısıyla bunların nadir olanına riayet edilmez. Bu gibi şeyler av hususunda geçerlidir. Hadis-i şerifteki ifade, atılan okun o hayvanın kaçışını önlediği açıkça ifade edilmiştir. Bu hayvan, engellendikten sonra artık sert usule göre kesilebilir hale gelmiş olur. Dolayısıyla ancak, kesim ya da boğazlama ile helâl olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Ebu'l-Uşerâ yoluyla gelen hadise gelince, Tirmizî onun hakkında şöyle demiştir: Bu, garip bir hadistir. Biz bunu ancak Hammad b. Seleme yoluyla biliyoruz. Ebu'l-Uşerâ'nın babası yoluyla bundan başka rivayet ettiği bir hadisini de bilmiyoruz Ebu'l-Uşerâ'nın adının ne olduğu hususunda (ilim adamları) ihtilaf etmişlerdir. Kimisi adının Usame b, Kihit'm'dır derken, kimisi de adı, Yesar b. Berz -Belz de denilir- olduğunu söylemektedir. Başkaları da adının Utarid olduğu ve dedesine nisbet edildiği söylemişlerdir. [75]

O halde bu, senedinde meçhul bir ravî bulunan bir hadistir ve bu hadis delil olmaya elverişli değildir, Yezîd b. Harun'un dediği gibi, hadisin sahih olduğu kabul edilse dahi yine bu hadiste delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü hadisin muktezası, kesime güç yetirilen ve yetirilmeyen hayvanların tümü hakkında ve hangi organda olursa olsun şer'î kesimin caiz olmasını gerektirmektedir. Bu hadisin, kesime güç yetirilenler ile ilgili olduğunu kimse söyleyemez. Hadisin zahiri kati olarak murad edilmiş-değildir. Ebu Dâvud ile İbn Habib'in bunu te'villeri ise ittifakla kabul edilmiş değildir. O halde bu hadiste delil olacak bir taraf yoktur Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki: Malik'in delili de şudur: Fukaha icma ile şunu kabul eden Eğer, evcil olan bir hayvan kaçıp ürkmüyö ise ancak, kesimine güç yetirilebilen gibi kesilmelidir. Bundan sonra ise (ilim adamları) ihtilaf etmişlerdir. O halde onlar ittifak etmedikleri sürece bu hayvanın kesimi de asıl kesimi neyse Öyle olur. Ancak bu hususta delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü, ilim adamları, kesimine güç yetirilenin durumu hakkında icma etmişlerdir. Burada mevzubahis olan ise, kesimine güç yetirilemeyen (ürküp kaçmış, yaban i leş miş) hayvandır. [76]

16- Kesilecek Hayvana Güzel Davranmak:

Peygamber (sav)'ın şu buyruğu, konunun tamamlayıcı bir unsurudur: "Muhakkak Allah, ihsanı (iyilik ve güzelliği) herşeye yazmıştır. O bakımdan, öldürdüğünüz zaman öldürmenizi güze Ueş tir iniz. Kestiğiniz zaman kesiminizi güzelleştiriniz. Sizden (kesim yapacak) herhangi bir kimse bıçağını iyice bilesin ve keseceği hayvanı rahatlatısın." Bu hadîsi Müslim, Şeddad b. Evs'den rivayet etmiştir Şeddad dedi ki: İki husus vardır ki, ben bunları Ra-sûlullah (sav)'dan belledim. Rasûlullah şöyle buyurdu: Muhakkak Allah, ihsanı her şeye yazdı..." deyip hadisi zikretti. [77]

İlim adamlarımız der ki: Dört ayaklı davarları kesimde ihsan, onlara güzel ve yumuşak davranmaktır. Hayvanı şiddetle yere yıkmamalıdır. Bir yerden bîr yere çekerek sürüklememelidir. Bıçağını bilemeli ve Allah'a yakınlaşmak ile Allah'ın adıyla onu mubah kılmak niyetini taşımalı, hayvanı kibleye döndürmeli ve işini çabucak bitirmeli, iki şalı damarını ve gırtlakını kes-meli, hayvanı rahatlatıp soğuyuncaya kadar terk etmeli. Allah'ın bu lütfunu itiraf edip bu nimetine şükretmelidir. Allah dilemiş olsaydı emrimize verdiği bu hayvanları bize musallat kılabileceğini, yine bize mubah kıldığı bu hayvanları dilemiş olsaydı bunları bize haram kılabileceğini düşünerek Onun lütfunu itiraf edip nimetine şükretmelidir. Rabia dedi ki: Yine bir hayvanı, bir diğerinin gözü Önünde kesmemek de kesimi güzel yapmanın kapsamına girer. Mâlik'den bunun caiz olduğu nakledilmiş ise de birincisi daha uygundur.

Öldürmenin güzel yapılmasına gelince; bu, gerek hayvan kesiminde, gerek kısısta, gerek hadlerin uygulanmasında ve gerekse diğer hallerde. Hepsinde umumi bir buyruktur. Ebu Dâvud, İbn Abbas ile Ebu Hureyre'den şöyle dediklerini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) şeytan kesimini, yasakladı. İbn İsa hadisinde şunu da eklemektedir: "Şeytan kesimit boğazlanırken derisi kesilip şah damarları koparılmaksızın ölünceye kadar böylece terk edilendir. [78]

17- Dikili Taşlar Üzerinde Kesilenler:

Yüce Allah'ın: "Dikili taşlar üzerinde (onlar adına) boğazlananlar..." buyruğu ile ilgili olarak İbn Faris şöyle demektedir: af... Dikili taşlar," dikine kondurulup, kendisine ibadet olunan ve kesilen hayvanların kanlarının üzerine boşaltıldığı bir taştır.

Buna aynı zamanda da denilir ise, kuyunun ağzı etrafında destek olmak üzere dikilen taşlardır. Yukarı doğru yükselen toz bulutuna da denilir. 'ın (dikili taşlar anlamında) çoğul olduğu, tekilinin ise şeklinde olduğu ve bu bakımdan Eşek, eşekler kelimesine benzediği de söylenmiştir. Bununla birlikte âyet-i kerimede geçen şeklinin tekil olup, çoğulunun ise şeklinde geldiği de söylenmiştir. Bu dikili taşlar üçyüz altmış tane idî.

Bu kelimeyi Talha, "sad" harfini sakın olarak; diye okumuştur. İbn Ömer'den ise bu kelimeyi, "nun" harfini üstün, "sad* harfini de sakın olarak; diye okuduğu da rivayet edilmiştir. el-Cahderî ise bu kelimeyi isim şeklinde Dağ ve deve kelimeleri gibi tekil bir isim olarak okumuştur. Çoğulu ise şeklinde; Develer, dağlar şeklinde gelir.

Mücahid der ki: Dikili taşlar, Mekke etrafında üzerlerinde hayvan kestikleri taşlardı, İbn Cüreyc der ki: Araplar Mekke'de davarlarını keser "ve kanlarını evin ön tarafına doğru sıçratırlar di. Eti parçalar ve bu taşlar üzerine bırakırlardı. İslam gelince müslümanlar Peygamber (sav)'a şöyle dediler: Bu gibi davranışlarla Beyti ta'zim etmeye biz daha bir layıkız. Peygamber (sav) bunu sanki mekruh görmedi. Bunun üzerine yüce Allah da: "Onların (kurban ların) etleri ve kanları Allah'a ulaşmaz..." (el-Hac, 22/37) buyruğunu indirdiği gibi: "Dikili taşlar üzerinde boğazlananlar..." buyruğu da na2il oldu. Yani: Eğer bunlarda niyyet, o dikili taşları ta'zim ise... Yoksa o taşlar üzerinde kesmek caiz değildir, anlamında değildir. el-A'sâ der ki:

"Sakin aen o dikili taştan olana asla ibadet ötme!

Afiyette olmak için sen yalnız Rabbin olan Allah'a ibadet et."

Âyet-i kerimede Üzerinde edatının "lâm" anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani, dikili taşlar için boğazlananlar... anlamında olur. Kutrub dedi ki: İbn Zeyd dedi ki: Dikili taşlar üzerine kesilenler ile Allah'tan başkasının adı anılarak kesilenler aynı şeylerdir. İbn Atiyye der ki: Dikili taşlar üzerinde kesilenler, Allah'tan başkasının adı anılarak kesilenlerin bir bölümüdür. Fakat, Allah'tan başkasının adına kesilenler, tür olarak zikredildikten sonra özellikle bunların anılması ise, bu işin şöhret bulmuş olması, kesildikleri yerin şerefi ve insanların böyle bir işi ta"zim etmeleridir. [79]

18- Fal Okları Ve Onun Hükmündeki Sair Davranışlar:

Yüce Allah'ın: "Fal o ki arıyla kısmet aramanız..." buyruğu da kendisinden önceki buyruklara atfedilmiştir, ref mahallindedir. Yani, size bu şekilde kısmet aramanız da haram kılınmıştır.

Fal okları (el-Eziâm) denilen şeyler ise, kumar için kullanılan Özel oklardır. Bunun tekili (pJjj pAi) şeklinde gelir. Şair der ki:

"Fal okları gibi bir delikanlı onların sıkıntılarını çekti gece boyunca."

Bir diğeri de bunu çoğul olarak kullanarak şöyle demiştir;

"Eğer Cezimeliler ileri gelenlerini öldürecek olursa Onların kadınları fal oklarını vururlar (çekerler)."

Muhammed b. Cerir'in naklettiğine göre, İbn Veki' kendilerine babasından, o, Şureyk'ten, o, Ebu Husayn'den o, Said b. Cübeyrden naklederek dedi ki: Fal okları (el-Ezlam), açtıkları beyaz çakıl taşları idi. Muhammed b. Cerir dedi ki: Bize Süfyan b. Veki' dedi ki: Bunlar satranç diye bilinen taşlardır.

Lebid'in:

"Ayakları toprak üzerinden kayardı."

Şeklindeki ifadelerine gelince; bu şiiri açıklayanlar der ki: Lebid burada, ezlâm ile yaban öküzünün tırnaklarını kastetmektedir.

Arapların Ezlâm'ı ise üç türlü idi:

Bunlardan bir tür, herkesin kendisi adına edindiği üç oktu. Bunlardan birincisinin üzerinde yap, ikincisinin üzerinde yapma yazılı idL Üçüncüsünde ise hiçbir yazı yoktu, O bu oklarını beraberinde taşıdığı bir torbaya koyardı, Herhangi bir işi yapmak istedi mi, elini torbaya daldırır -ki, oklar birbirine benzerlerdi- bu oklardan birisi çıktı mı çıkan oka göre o işi yapar veya yapmazdı. Şayet üzerinde hiçbir yazı bulunmayan oku çekecek olursa, tekrar okunu çekerti. İşte Peygamber (sav) ile Hz, Ebu Bekir hicret ettikleri sırada onları takibe koyulan Süraka b. Mâlik b. Cu'şum'un çektiği fal okları bunlardır.

Bu fiile "istiksûm: kısmet aramak" denilmesinin sebebi, bu fal oklarını çekmek suretiyle rızık ve istedikleri kısmeti aramak istemelerinden dolayıdır. Nitekim yağmur dilemek için yapılan duaya "istiskâ" denildiği gibi. Yüce Al-İlah'ın İarâm kıldığı bu İşin bir benzeri de münecimlerin ("yıldız falcılarının") söyledikleri: Şu yıldızın doğuşu dolayısıyla çıkma, fakat şu yıldızın doğuşu dolayısıyla çtk demeleri de bu kabildendir. Nitekim yüce Allah; "Vfe hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilemez" (Lukmân, 31/34) diye buyurmuştur. İleride buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle yeterince gelecektir.

İkinci tür ise, Kabe'nin İçinde Hubel'in yanında bulunan yedi tane ok idi. Bunların üzerinde insanlar arasında meydana gelen çeşitli olaylar yazılı idi.

Bu okun her birisi üzerinde bir yazı vardı. Bunlardan birisi üzerinde diyet ile ilgili hususlarda "diyet1" yazılı idi. Bir diğeri "sizdendir", bir başkasında "sizden başkalarındandır", bir diğeri ise "ne sizin İranızda nesebi vardır, ne de antlaşması vardır" anlamında (mulsak) ifadesi yazılı idi. Diğerlerinde ise

sulara dair hükümler ve başka şeyler yazılı bulunurdu. İşte Abdulmutta-lib'in çocukları arasında çektiği kur'a bü kabildendi. O, çocukları on kişi oldukları takdirde birisini kesmeyi adamıştı. Buna dair meşhur haberi İbn İs-hâk zikretmiştir Yine bu yedi ok, aynı şekilde Kabe'de Hubel'in yanında olduğu şekilde her bir arap kâhini ve hakimi yanında da bulunurdu.

Üçüncü türe gelince, sayıları on tane olan kumar oklarıydı. Bunlardan yedisinin üzerinde çizgiler bulunurdu. Üç tanesi ise boştu. Bu oklan kumar oynamak, oyalanmak ve oyun olsun diye çekerlerdi. Aralarında akli başında olanlar, kışın soğukların arttığı ve iş yapıp meslek icra etme imkânı bulunmadığı zamanlarda yoksul ve hiçbir şey bulamayanlarına (bu yolla) yemek yedirme maksadını güderlerdi.

Mücahid der ki; Ezlâm denilen şey Farslann ve Bizanslıların kumar oynadıkları zarlardır. Süfyan ile Vekî ise, Ezlâm'dan kasıt satrançtır derler. Bütün bunlarla kısmet aramanın hepsi, açıklamış olduğumuz gibi, kısmet ve pay arayışıdır. Bu da malın batıl yollarla yeniliş şekillerindendir ve haramdır. İster güvercin, ister zar, ister satranç, İsterse de bu oyunların dışında herhangi bir oyun ile oynanan her türlü kumar, yine Ezlâm hükmünde bir kısmet aramadır ve hepsi haramdır. Ve bunlar da bir çeşit kâhinliğe soyunmak ve gaybı bilmek iddiasına kalkışmaya benzer.

İbn Huveyzimendâd der ki: İşte bundan dolayıdır ki, bizim mezheb alimlerimiz, müneccimlerin (yıldız falcılarının) beraberlerinde bulunan oklar ile bunlara benzer fal açtıktan parçalar ile, yollarda yaptıkları işleri yasaklamışlardır.

el-Kiya et-Taberî de der ki: Allah'ın gaybı ilgilendiren hususlarla alakalı olarak bunları yasaklaşının sebebi, hiçbir kimsenin yarın kendisine ne isabet edeceğini bilememesidir. Bu fal oklarının gaybî şeyleri öğretmekte herhangi bir etkisi olamaz. Ancak cahillerden kimisi, köleler arasından azad edilecek kimseyi tesbit etmek üzere kur'a çekmek hususunda Şafiî'nin kanaatinin reddedileceği sonucunu çıkartmıştır. Halbuki bu cahil kişi bilmez kif Şafiî'nin söylediği, konu ile ilgili sahih haberlere bina edilmiştir. Ve bu, yasak kılınmış bulunan ve bundan dolayı da itiraz olunan fal oklarıyla kısmet arama şekillerinden değildir. Çünkü köle azad etmek şer'î bir hükümdür. Şeriatın davayı ve düşmanlıkları sona erdirmek, yahut uygun gördüğü herhangi bir maslahat dolayısıyla azad edilme hükmünü tesbit etmek için kur'a'nın çıkışını bir alamet olarak tesbit etmesi caizdir. Böyle bir şey ise herhangi bir kimsenin kalkıp: Şunu yapacak olursan, yahut şunu diyecek olursan bu, gelecekte şu işlerden herhangi bir işe seni götürür demesine eşit olamaz. Fal oklarının çıkışının, meydana gelecek herhangi bir iş için bilgi sebebi kabul edilmesi caiz değildir. Ancak, kur'a'nın, kafi olarak

kimin azad edileceğini tesbit edilmesine dair bir alâmet olarak kabul edilmesi caizdir. Böylelikle her iki husus arasındaki fark açıkça ortaya çıkmaktadır. [80]

19- İyiye Yormak (Tefe'ül):

İyiye yormak istemek bu kabilden değildir. Nitekim Peygamber (sav) Ey Raşid ve Ey Necih (eyl doğru yolda olan, ey başarılı olan gibi) isimleri işitmekten hoşlanırdı. Bunu Tirmizî rivayet etmiş olupf sahih ve garib bir hadis-tirj demiştir. [81] Hz. Peygamberin bu şekilde hayra yorulacak şeylerden hoşlanması m n sebebi ise, hayra yormakla insan nefsiün rahatlaması, İhtiyacın karşılanıp arzulanan şeyin elde edileceği müjdesi ile sevinmesi dolayısıyla-dır. Bunun sonucunda kişi, yüce Allah'tan gelecekler hakkında güzel zan besler. Yüce Allah da (kudsî hadiste): "Ben, kulumun benim hakkımda zannettiği gibi tecelli ederim" [82] diye buyurmuştur. Diğer taraftan Hz. Peygamber, herhangi bir şeyi uğursuz saymaktan hoşlanmazdı. Çünkü bu, müşriklerin uygulamaları arasında idi. Ve ayrıca kötüye yormak, yüce Allah hakkında kötü zan beslemeye sebeptir. el-Hattabi der ki: İyiye yormak ile uğursuz saymak arasındaki fark şudur: İyiye yormak, yüce Allah On takdiri) hakkında güzel zan beslemek kabilin-dendir. Uğursuz saymak ise, O'ndan başka herhangi bir şeye tevekkül edip güvenmek kabil indendir. el-Esmaî der ki: Ben, İbn Avn'a tefe'ül (iyiye yor-mak)'ın mahiyeti hakkında soru sordum, o da bana şöyle dedi: İyiye yormak, kişinin hasta iken ey salim, (.sağlıklı) diye bir söz işitmesi, yahut da kaybettiği bir şeyi ararken ey vacid (ey aradığını bulan) diye seslenildiğini işitme-sidir. İşte Tirmizî'nin rivayet ettiği hadisin anlamı da budur. Müslim'in Sahi-h'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben, Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Uğursuzluğa kapılmak diye bir şey yoktur. Bunun en hayırlısı ise te'l (tefe'ül) hayra yormaktır." Ey Allah'ın Rasûlü fe'l dediğin şey nedir, diye sorulunca, o da şöyle dedi: "Sizden herhangi birinizin işittiği güzel sözdür." [83]

İleride yüce Allah'ın izniyle bu şekilde uğursuz saymanın anlamına dair açıklamalar gelecektir.

Ebu'd-Derdâ (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: İlim ilim öğrenmekle elde edilir Hilim (tahammülkârlık) ise, kişinin kendisini tahammülkârlığa zorlamasıyla elde edilir. Kim hayrı arayıp bulmak isterse, araştırırsa o hayır ona verilir. Kim serden sakınmak isterse, o kötülükten korunur Fakat üç kişi vardır ki3 bunlar yüksek derecelere asla ulaşamazlar: Kâhinlik yapmaya kalkışan, fal

oklarıyla kısmet arayan, yahut da uğursuz sayarak başladığı bir yolculuğundan geri dönen. [84]

20- Fısk'ın Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Bütün bunlar Aşktır" buyruğu ile, fal oklarıyla kısmet aramaya işaret edilmektedir. Fısk ise, doğru yoldan çıkış anlamındadır. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/27- ayetin tefsirinde) geçmiştir bulunmaktadır.

Burada işaretin, sözü geçen bütün bu haram kılınan şeyleri helâl kabul etmeye raci olduğu da söylenmiştir. (Meal buna göre yapılmıştır). Bunların her-birisi bir fısktır. helâl sınırından çıkıp haram sınırına bir geçiştir Bu haramlardan uzak durmak, akidleri yerine getirmek kapsamı içerisinde yer alır. Çünkü yüce Allah (sûrenin baş tarafında): "Akidleri yerine getirin" diye buyurmuştur. [85]

21-Ümit Kesen Kâfirler Ve Onlardan Korkmama Gereği:

Yüce Allah'ın: "Bugün kâfirler dininizden ümidlerini kestiler" yani, sizin tekrar kâfirler olarak dinlerine gerisin geri döneceğinizden yana ümitlerini kestiler.

ed-Dahhâk der ki: Bu âyet-i kerime Mekke'nin fethedildiği sırada nazil olmuştur. Rasûkillah (sav) hicretin dokuzuncu yılı, Ramazanın bitimine sekiz gün kala Mekke'yi fethetmiş ve Mekke'ye girdikten sonra Rasûhıllah (sav)'ın münadisi şöyle seslenmişti: "Şunu bilin kî, Lâilahe ilallah diyen güvenlik altındadır. Silahını bırakan güvenlik altındadır, kapısını kapatan güvenlik altı naadır."

Ümitlerini kestiler" ifadesi, iki türlü kullanılabilir. Birincisi; şeklinde, ikincisi; şeklinde gelir. Bu açıklamayı en-Nadr b. Şumeyl yapmıştır.

"Artık onlardan korkmayın. Benden korkun." Yani, onlardan değil de asıl Benden korkun, Çünkü sizi zafere erdirmeye güç yetiren gerçekten Benim. [86]

22. Kemale Erdirilen Din;

Yüce Allah'ın: "Bugün sizin İçin dininizi kemale erdirdi" buyruğu ile şuna işaret edilmektedir: Peygamber (sav) Mekke'de bulunduğu sırada, yalnızca namaz farızası vardı.

Medine'ye hicret ettikten sonra yüce Allah, Hz. Peygamber haccedene kadar helâl ve harama dair hükümlerini indirdi. Hz. Peygamber haccedip din kemale

erince, şu: "Bugün sizin İçin dininizi kemale erdirelim" âyetini -ileride açıklayacağımız üzre- indirdi. Hadis imamları Târik b. Şihab (ez-Züh-rî)"den şöyle dediğini rivayet ederler: Yahudilerden bir adam, Ömer (r.a)'ın yanına gelerek şöyle dedi; Ey müminlerin emiri, Kitabınızda okuduğunuz bir ayeti kerime vardır, eğer o âyet biz yahudiler topluluğu üzerine indirilmiş olsaydı, o âyetin indiği günü bayram edinirdik- Hz, Ömer: Bu hangi âyettir diye sorunca, yahu d i: "Bugün sizin İçin dininizi kemale erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak Eslamı beğenip seçtim" ayetidir. Hz, Ömer şöyle dedi: Şüphe yok ki ben, bu âyeui kerimenin indirildiği günü de, indirildiği yeri de çok iyi biliyorum. Bu âyet-i kerime Rasû-luüal (savVa Cuma günü Arefe'de nazil olmuştur. Müslim'in lafzı bu şekildedir,[\[87\]](#) Nesaîde ise "Cuma akşamı" ifadesi vardır.[\[88\]](#)

Bu âyeti kerimenin Hacc-ı Ekber günü nazil olup» Rasûlullah (sav)'ın bu âyeti okuduğu, bunun üzerine de Hz. Ömer'in ağladığı rivayet edilmiştir. Rasûlullah (sav) ona: "Ne diye ağlıyorsun?" diye sorunca, Hz. Ömer şu cevabı verdi: Beni ağlatan şu ki biz, dinimiz bakımından bir artış içerisinde bulunuyorduk. Bu dîn artık kemale erdiğine göre, ne kadar kemal bulmuş bir şey varsa mutlaka eksilmeye koyulur (işte bunun için ağlıyorum). Bunun üzerine Peygamber (sav) ona: "Doğru söyledin" [\[89\]](#) dedi.

Mücahid bu âyet-i kerimenin, Mekke'nin fethedildiği günü nazil olduğunu rivayet etmektedir.

Derim ki: Birinci görüş daha sahihtir. Bu âyet-i kerime, Cuma günü nazil olmuştur. Nazil olduğu gün ise, Rasûlullah (sav) Arefe'de, el-Adbâ diye anılan devesi üzerinde bulunuyor ikent hicretin onuncu yılında, Veda Haccında Arefe günü ikindiden sonra nazil olmuştur. Bu buyruk nazil olduğu sırada, buyruğun ağırlığından dolayı devenin bacakları neredeyse çatlayacaktı. O bakımdan dayanamayıp çöktü.

Teum: gün" tabiri, günün bir parçası hakkında da kullanılabilir. Nitekim ayın bir bölümü hakkında da ay tabirinin kullanıldığı gibi. Biz, şu işi şu şu ayda» şu şu senede yaptık, denilir. Bilindiği gibi yapılan o iş, ayın ya da senenin tümünü kapsamaz. Bu da gerek arapların dilinde, gerek arap olmayanların dilinde bu şekilde kullanılır.

Din: Bizim için teşri buyurduğu şer'î hükümler ile, bizim için öngördüğü yasalardır. Bu şer'î hükümler bölüm bölüm nazil olmuştur. Bundan en son nazil olan da bu âyet-i kerimedir. Bundan sonra hüküm ifade eden bir buyruk nazil olmamıştır.

Bu görüş, İbn Abbas ve es-Süddî'ye aittir. Cumhur ise der ki: Bundan kasıt, farz, helâl ve harama dair hükümlerin büyük çoğunluğudur. Derler ki: Bundan sonra Kur'ân'ın pek çok bölümü nazil olmuştur, ayrıca Rîba âyeti de nazil olduğu gibi, Kelâle âyeti ve buna benzer daha başka âyetler de inmiştir. Bu âyetin nüzulü sırasında kemale eren dinin büyük bir bölümü ile hacca dair hususlardır. Zira, bu senede mü'minlerle birlikte herhangi bir müşrik Beytullah'ı tavaf etmediği gibi, çıplak bir kimse de Beytullah'ı tavaf etmedi. Ve bütün insanlar da Arefe'de vakfe yaptı.

"Bugün »izin için dininizi kemale erdirdim" buyruğunun düşmanlarınızı helak ettim, dininizi diğer bütün dinlere üstün kıldım, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bir kimseye düşmanına karşı yardım olup, düşmanının za-ran önlenerek olursa "istediğimiz bizim için tamamlanmış oldu" der. [\[90\]](#)

23- Tamamlanan İlâhî Nimet:

Üzerinizdeki nimetimi tamamladım." Şer'î hükümleri, ahkâmı tamamlamakla size vadettiğim şekilde İslâm dinini üstün kılmakla bunu gerçekleştirdim, demektir. Zira, Ben daha önce sizlere: "Tâ ki, size olan nimetimi tamamlayayım..." (el-Bakara, 2/150) diye buyurmuştum. Bu ise, güvenlik içerisinde huzur ile Mekke'ye girmek ve buna benzer bu Hanif dinin ihtiva ettiği yüce AUah'ın rahmeti ile cennete girmeye kadar diğer bütün hususları kapsamaktadır. [\[91\]](#)

24- Bu Âyetin Nüzulünden Önce Din Eksik Miydi? Ve Bundan Önce Vefat Edenlerin Durumu:

Birisi şöyle diyebilir: Yüce Allah'ın: "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim" buyruğu, dinin bir zamanlar kâmil olmadığının delilidir. Bu ise, daha Önce vefat eden Muhacir, Ensar, Bedir ve Hudeybiye'de bulunmuş, Rasû-lullah (sav)'a her iti bey"ati de yapmış, Allah için canlarını feda etmiş kimselerin karşı kargıya kaldıkları büyük ve türlü mihnetlere rağmen, eksik bir din üzere ölmelerini; Rasûlullah (sav)'ın da bu durumda İnsanları eksik bir dine davet etmesini gerektirir. Bilindiği gibi eksiklik de bir kusurdur. Allah'ın dini ise dosdoğru bir dindir. Nitekim yüce Allah: "Dosdoğru bir dine..." (el-En'âm, 6/161.) diye buyurmaktadır.

Böyle bir şüpheye şu şekilde cevap verilebilir: Neye dayanarak her bir eksikliğin bir kusur olduğunu söylüyorsunuz? Buna dair deliliniz nedir? Ayrıca şunlar da

söylenir: Ayın eksik olması bir kusur mudur? Yolcunun namazının eksik olması o namaz için bir kusur mudur? Yüce Allah'ın: "Uzun ömürlü birisinin ömrünün uzatılması da ömrünün eksiltildi de ancak bir kitaptadır" (Fâtır, 35/11) buyruğunda işaret ettiği şekilde, dilediği ömrün eksikliği o ömür için bir kusur mudur? Alışılmıştan daha eksik olan ay hali günleri, hamilelik günlerinin eksik oluşu, hırsızlık, yangın veya sel baskını dolayısıyla sahibini fakir bırakmadığı takdirde malın eksikliği, acaba bir kusur mudur? O bakımdan senin, yüce Allah'ın ilminde t>ulunan dinin geri kalan bölümlerinin bildirilmesinden önce sert hükümler açısından dinin bölümlerindeki eksikliğe karşı gösterdiğin bu tepkir aslında böyle bir tepkiyi gerektiren herhangi bir kusur veya olumsuz bir yönden dolayı değildir. Yüce Allah'ın: "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim^[92] buyruğunun anlamı ile ilgili olarak senin olumsuz gördüğün şey, iki şekilde açıklanabilir:

Birincisi şudur: Ben, bu dini, benim kaza ve kaderim gereğince, nezdinde belirlediğim en ileri noktaya kadar ulaştırmış oldum, anlamı kastedilmiş olabilir. Bu ise, bundan önceki durumunun ayıplanacak bir eksiklik olmasını gerektirmez. Aksine o takdirde mukeyyed bir eksiklikle nitelendirilebilir ve buna şöyle denilebilir: Bu din, o zamanki haliyle yüce Allah nezdinde, kendisine ekleyeceği ve katacağını bildiği şeylere nisbetle eksikti. Nitekim yüce Allah'ın yüzyıl yaşatacağı bir kimseye, Allah onun ömrünü tamamlasın denilir. Ancak bundan, yaşı altmış olduğu sırada ömrünün bir kusur ve bir tutarsızlık anlamında eksik olmasını gerektirmez. Peygamber (sav) şöyle buyururdu: "Allah, her kimi altmış yıl yaşatır ise, artık ömür bakımından onun ileri süreceği bir mazereti kalmamış olur." Ama bu durumdaki kimsenin, mukayyed olmak şartıyla eksiklik ile nitelendirilmesi ve şöyle denilmesi mümkün olur; Aitmiş yaşında iken, yüce Allah'ın bilgisine göre, o kişiyi ulaştıracağı ve yaşatacağı ömürden daha eksik idi. Şanı yüce Allah, öğlen, ikindi ve yatsı namazlarını (farzlarını) dört rekate ulaştırmıştır. Eğer dört rekâte çıkardıktan sonra: Allah bunları tamamladı denilecek olursa bu, doğru bir ifade olur. Ancak, bu namazlar ikişer rekât iken, kusur ve bir ayıp olacak şekilde eksik idiler, demeyi gerektirmez, Ancak, yüce Allah'ın daha sonra bunlara ekleyeceği ve İlave edeceği sayıya göre eksik idiler denilecek olursa, o takdirde bu doğru bir ifade olur, İşte, yüce Allah'ın bu dini ezelî ilminde ulaştıracağım takdir ettiği son noktaya vardırıncaya kadar peyder pey ger'î hükümlerini indirmesi de böyledir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bir başka açıklama şekli de şöyledir Yüce Allah: "Bugün sizin İçin dininizi kemale erdirdim" buyruğu ile şunu kastetmiş olabilir: O, dinin rükünlerinden başka herhangi bir rüknün kalmamış olduğu, hacca da onları muvaffak kıldı ve

haccettiler. Böylelikle bütün rükünlerini eda ve farzlarını yerine getirmek suretiyle dini onlar için tamamlamış ve bütünlemiş oldu, Hz. Peygamber de: "İslam beş esas üzerine bina edilmiştir..." [\[93\]](#) diye buyurmuştur. Bundan önce ise şahadet kelimesini getirmişler, namaz kılmışlar, zekât vermişler, oruç tutmuşlar, cihad etmişler, umre yapmışlardı, ama henüz haccetmemişler di. İşte o gün Peygamber (sav) ile birlikte haccedince şanı yüce Allah, onlar Arefe akşamı vakfe yerinde iken: "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdi m, üzerinizdeki nimetimi tamamladım..." buyruğunu indirdi. Bununla da dinini onlar için vaz edişini tamamlamış olduğunu kastetmektedir. İşte bunda, Allah'a yapılan bütün itaatlerin bir din, iman ve İslâm olduğuna dair açık delil vardır. [\[94\]](#)

25- Allah'ın Razi Olduğu Din:

Yüce Allah'ım "Ve size din olarak İslâm'ı beğenip seçtim" buyruğu, Ben size, din olarak sizin için ondan razı olduğumu bildirdim, anlamındadır. Şanı yüce Allah, her zaman için din olarak bizim İslâm'a bağlanmamıza razıdır. Yoksa bu buyruğu zahirine göre yorumluyarak, razı oluşunun yalnızca o gün için tahsis edilmesinin bir faydası olmaz.

Din olarak" kelimesi, temyiz olarak nasb edilmiştir. İkinci meful olarak nasbedilmitş olduğu da kabul edilebilir.

Buyruğun anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir Eğer, sizler Benim sizin için şariat olarak belirlemiş olduğum dine uyacak olursanız, sizden razı olurum. "Ve size din olarak İstâmı beğenip seçtim" buyruğu ile şunu kastetmiş olması ihtimali de vardır: Bugün üzerinde bulunduğunuz dininiz İslâm'ı bütün kemati ile, ondan hiçbir şeyi nesh etmeksizin ve ebediyyen kalıcı olmak üzere [\[95\]](#) beğenip seçtim. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bu âyeti kerimede sö2ü geçen İslâm» yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah nezdindeki din İslâmdır" (Âli İmran, 3/19) buyruğunda sözü geçen İslamın aynısıdır Yine, Hz. Cebrail'in Peygamber (sav)'a sorduğu soruyu açıklayan da budur. Bu İslâm ise iman, ameller ve diğer imanin çeşitli şubeleridir. [\[96\]](#)

26- Zorunluluk Hali:

"Kim son derece aç ve çaresiz kalır da..." buyruğu, her kimin içinde bulunduğu zorunluluk hali, meyleden ve bu âyet-i kerimede haram kılınmış diğer şeylerden yemeye mecbur bırakılırsa., demektir. Âyet-i kerimede geçen Son derece aç" kelimesi, açlık ve insanın kamının boş olması demektir. ise, karnın zayıflaması ve içe çekilmesi anlamındadır.

Erkek için; seklinde, kadın için de; şeklinde kullanılır. Ayağının iç tarafı fazlaca çukur glanı nitelemek için de; denilir. Bu kelime açlık hakkında çokça kullanılır.

Şair Ahşâ der ki:

"Siz kış vakti karınlarınız dolu olarak geceleri geçirirsiniz

Komşu hanımlarınız ise aç ve karınlan içeri geçmiş olarak geceyi geçirirler."

Yani, açlıktan dolayı karınlan zayıflamış, içeri geçmiş olarak geceyi geçirirler.

Şair Nâbiğa da zayıflığı bakımından karnının içeri çekilmiş olması hakkında şöyle demektedir:

"Karnı ise boğum boğumdur; bununla birlikte içeri geçmiş ve yumuşaktır. Boynuna gelince, bükülemeyen sert meme üzerinde yükselmektedir."

Hadis-i şerifte de: Karınları içe geçmiş sırtları nın yükü bakımından ise hafıftırlar..."[97]

kelimesi, karnı içeri geçmiş demek olan; 'ın çoğuludur ki, zayıf demektir. Hz. Peygamber bu hadis-i şerifinde, bu kimselerin insanların mallarına tenezzül etmeyen tok gözlü kimseler olduklarını haber verinektedir... Yine: Kuşlar, sabahleyin karınlan boş olarak yuvalarından çıkar giderler, akşamleyin ise karınları tok ve doymuş olarak geri dönerler"[98] hadisinde de ("karınlan boş" anlamındaki) bu kelime aynı kökten gelmektedir.

bir kumaş çeşididir. el-Esmaî der ki: Bunlar, çeşitli işaretleri bulunan ipek veya yünden yapılmış elbiselerdir. Siyah renkli olurlar. Eskiden İnsanların giydikleri elbiseler arasında bunlar da vardı.

Zorunluluk halinin anlamı ve hükmü ile ilgili açıklamalar daha önce el-Ba-kara sûresinde (2/172-173. âyetin tefsirinde, 21, 22. başlıklar ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. [99]

27- Zorunluluk Halinde Bile Günaha Meyledilmez:

Yüce Allah'ın: "Günaha meyletmeksizin..."buyruğu? harama meyletmeksizin anlamındadır. Bu da: "Saldırmamak ve haddi aşmamak..." (el-Ba-kara, 2/173.) anlamındadır. Bunun anlamı ise, (daha önceden işaret edilen âyet-i kerimenin bölümü açıklanırken) geçmiş bulunmaktadır, âyeti kerimede geçen; Meyletmek demektir, Günah ise, haram anlamındadır.

Ömer (r.a)'ın -Ramazan günü insanların oruçlarını açmasından sonra güneşin görünmesi üzerine- söylediği: "Biz bu hususta bir günaha meyletmedik" sözü de bu kabildendir. Biz, bilerek ve kasti olarak bu işi yapmaya yönelmedik, anlamındadır. Meyletme İşini yapan herkese de; denilir. Âyet-i kerimede geçen ve "meyleden" anlamına gelen kelimesini en-Nehaî, Yahya b, Vessâb ve es-Sülemi, elipsiz olarak diye okumuşlardır. Mana itibariyle bu şekil daha belîğdir. Zira, ay-nül fiilin (fiil kökünün ikinci harfinin ki, burada "nun" harfidir), şeddeli okunuşu mananın daha mübalağalı, daha ileri derecede olmasını, hükmünün de daha bir sağlamlığını gerektirir, (âyeti kerimede ki kipi ile) tefâul vezni ise, sadece bîr şeyin taklid edilmesi ve ona yaklaşılmaması anlamını ifade eder. Nitekim Dal eğildi denilecek olursa, dalın eğilmek suretiyle yakınlaşmış olduğunu ifade eder Buna karşılık; denilecek olursa, eğilme hükmünün fiilen sabit olduğu anlatılmış olur.

Aynı şekilde Adam kendisini korumaya çalıştı ile Korudu kipleri de böyle

olduğu gibi, Akıllı olmaya çalıştı ile Hilan akıllandı kipleri de böyledir. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Maksadında bir masiyet İşleme kastını gütmeksizîn... Bu şekildeki açıklama,

Katade ve Şafî'ye aittir.

"Şüphesiz Allah, mağfiret edendir, merhamet edendir." Yani Allah böyle birisini bağışlar, ona merhamet buyurur. Burada "Ona" anlamına gelen W hazf edilmiştir. Sibeveyh de (bu kabilden bazfe örnek olmak üzere) şöyle bir beyit nakletmektedir:

"Um el-Hiyâr, artık iddia eder oldu

Aleyhime bir günah işlediğimi. Halbuki ben onu büsbütün işlemedim."

Şair burada, fiilin sonunda Onu işlemedim" anlamını verecek şekilde "o" zamirini hazf etmiş bulunmaktadır Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[100\]](#)

4- Senden, kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar. De kb "Size bütün İyi ve temiz şeyler helâl kılındı. Allah'ın size öğrettik-lerî ile alıştırıp Öğrettiğiniz avcı hayvanların avları da. Artık onların steîn için tutu verdik ler inden yeyin. Üzerine Allah'ın adını anın ve Allah'tan korkun. Muhakkak Allah hesabı pek çabuk görendir."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onsekiz başlık[\[101\]](#) halinde sunacağız: [\[102\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

"Senden... soruyorlar" âyeti kerimesi Adiy b. Hatim, Zeyd b. Muhelhilîn -ki o, Rasûlullah (sav)ın kendisine "Zeydü'l-Hayr" adını vermiş olduğu "Zeydü'l-Hayfdır- Peygamber (sav)'a şunu sormaları üzerine nazil olmuştur:

Ey Allah'ın Rasûlü, biz, köpeklerle ve şahinlerle avcılık yapan bir topluluğuz. Köpekler ise inek, eşek ve ceylanları yakalamakla birlikte bunlardan kimisini yetiştirip kesebiliyoruz, kimisini de köpekler öldürmekte ve biz bunları yetiştirip kesemiyoruz. Allah; meyteyi (leşi) haram kılmış bulunmaktadır. Bizim için helâl olan nelerdir?. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[\[103\]](#)

2- Helâl Kılınan Şeyler:

"...Kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki; Size bütün iyi ve temiz şeyler belftl kılındı" buyruğunda yer alan; Ne" edatı, müb-teda olarak ref mahal Ünedir. Haberi ise; "Kendilerine neyin helâl kılındığını... * buyruğudur.

Buradaki ise fazladan gelmiştir Bu, anlamında da kabul edilebilir O takdirde haber: "De ki: e bütün iyi ve temiz Şeyler helâl kılındı" buyruğudur İyi ve temiz şeyler anlamındaki "et-Tay-yibât" helâl olan şeyler demektir. Haram olan her şey ise Tayyib (iyi ve temiz) olamaz. Tayyib'in tanımı ile ilgili olarak şöyle de denilmiştir: O, yeyip içenin lezzetini aldığı ve bu hususta dünyada da ahirette de kendisine zarar vermeyen herşeydir. Tayyibâftan kastın kesilen hayvanlar olduğu da söylenmiştir. Çünkü, şer'î kesim ile bu hayvanlar temizlenmiş olur. [\[104\]](#)

3- Eğitilmiş Av Hayvanlarının Avladıkları:

"Alıştırıp öğrettiğini...." anlamındaki; buyruğu "alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların avlan da" anlamındadır. Buna göre ifadede hazfedilmiş (avladıkları anlamını veren bir) kelime vardır. Bunun takdiri mutlaka gereklidir. Eğer bu takdir olmasaydı, helâl olup olmadıkları hakkında sorulan sorunun, "alıştırıp öğretilen avcı hayvanları" kapsaması gerekirdi. Oysa bu, kimsenin kabul ettiği bir görüş değildir.

Diğer taraftan yırtıcı hayvanların etini mubah kabul eden kimseler de bu yırtıcı hayvanların mübahlığının eğitilmiş olması şartına bağlı olarak tahsis etmemektedir, ileride bu gibi hayvanların yenilmesi ile ilgili olarak ilim adamlarının görüşleri yüce Allah'ın izniyle el-En'âm suresinde (6/145- âyetin tefsirinde) gelecektir,

Kur'ân ahkâmına dair eser yazmış bazı kimseler, âyet-i kerimenin ifade ettiği mübahlığın, bizim eğitmiş olduğumuz avcı hayvanları kapsamına aldığına delil teşkil ettiğini de zikretmektedir. Bu, hem köpeği, hem de diğer yırtıcı ve avlayıcı kuşları kapsamaktadır. Bu da diğer yollarla onlardan yararlanmanın mubah olmasını gerektirir. Köpeğin ve diğer avlayıcı hayvanların satışının caiz olmasına, -bîr delil ile tahsis edilen müstesna- diğer çeşitli menfaat şekilleriyle onlardan yararlanmanın da caiz oluşuna delalet etmektedir. Sözü geçen istisna da "cevârilî" diye anılan ve avlayıcı olan köpek ve diğer yırtıcı kuşların yenilmesini ihtiva eder. Adiy b. Hatim'in özel isim verdiği beş tane köpeği vardı. Alıştırmış olduğu bu av köpeklerinin adları İse, Selheb, GaJ-lâb, Muhtelifî ve Mütenâis idi. es-Süheylî der kit Beşincisinin adı hususunda şüphe etmekteyim. Bunun adının Ahtab mı, yoksa Vessab mı olduğu hususunda mütereddidim. [\[105\]](#)

4- Köpek Vasıtasıyla Avlanan Hayvanın Yenilmesi İçin Aranan Şartlar:

Ümmet, eğer köpek siyah renkli olmayıp, müslüman tarafından eğitilmiş, ava

salındığı zaman giden, çağırıldığı zaman gelen, avı ele geçirmesinden sonra uzaklaşması istenince uzaklaşan, avını yaralamak yahut da dışını ona geçirmekle birlikte yakaladığı avdan yemeyen bir köpek ile müslüman avlanacak ve o avcı köpeği salması esnasında Allah'ın adını anacak olursa, böyle bir köpeğin avının sahih olup yenileceğini hilafsız olarak İcma ile kabul etmiştir.

Bu şartlardan birisi bulunmayacak olursa, görüş ayrılıkları söz konusu olur. Şayet avlanmada kullanılan sırtlan ve benzeri köpek dışında bir hayvan, yahut da doğan, şahin ve benzeri kuşlar olursa, ümmetin cumhuri eğitilmelerinden sonra avladıkları bütün avların yenileceği görüşündedir. Böyle bir avlayıcı hayvan, (âyet-i kerimede nitelendirilen şekliyle) cârin (yani kâsib, kazama) dır. Çünkü, bir kimse bir şey kazanacak olursa, aynı kökten gelen: tabirleri kullanılır. (Organ anlamına gelen) el-Câriha da buradan gelmektedir. Çünkü, onun vasıtası ile birşeyî kazanılır. "(Kötülüklerin kazanılması" tabiri de buradan gelmektedir.

Şair el-A'sâ der ki:

"(Benim hicvettiğim kimsenin sözleri) boşa gider, hederdir. (Buna karşılık benim hicvim) oldukça etki bırakan bir dağlamayı andırır.

(Onların hicivleri benimkine denk almadığı için) hiciv İle Mt şeyler kazanana kendi işlediklerini hatırlatır."

Âyet-i kerimede de:" Gündüzün de ne kazandığınızı bilir,." (eî-En'âm, 6/60) diye buyurulmaktadır. Bir başka yerde de:

Yoksa kötülükleri kazananlar...mı sanırlar?" (el-Câsiye, 45/21.) diye buyurulmaktadır. [\[106\]](#)

5- Avlanmak İçin Kullanılan Hayvanın Eğitilmesi:

Yüce Allah'ın: "Alıştırıp öğrettiğiniz" buyruğunun anlamı: Alıştırıp Öğreten kimseler demektir. Eğiten ve tedip eden kimse anlamındadır. Bunun: Tıpkı, köpeklerin alıştırıldığı gibi, avlanmak hususunda ısrar edenler olarak anlamında olduğu da söylenmiştir. er-Rummânî der ki: Her iki anlamın da kastedilmesi ihtimali vardır.

Alıştırıp öğrettiğiniz' kelimesinde, kelimenin kökü, (köpek anlamına gelen kelb'den geldiği için) yalnızca köpeklerin avladıklarının mubah olduklarına dair delil yoktur. Çünkü bu kelime, "mü'minler" demesi gibidir Her ne kadar; yalnızca köpeklerin avladıkları mubahtır, diyenler buna yapışmış iseler de yine onların görüşlerine delil olacak bir taraf yoktur. İbnü'l-Münzir'in naklettiğine göre, İbn Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: Doğan ve benzeri avcılıkta kullanılan kuşların yakala di klanna gelince; bunların yakaladıklarını ölmeden

önce yetişecek ve kesebilecek olursan onu kes, onu yemek senin için helâldir. Aksi takdirde ondan yeme. İb-nü'l-Münzîr der ki: Ebu Cafer'e doğan kuşu ile avlanmanın helâl olup olmadığı soruldu o, hayır yetişip de onu kesmen müstesna diye cevap verdi.

ed-Dahhâk ile es-Süddî: "Allah'ın size öğrettikleri ile alıştırıp öğrettiğiniz avcı hayvanların avları da" buyruğunun, köpekler hakkında hususi olduğunu söylemişlerdir. Eğer köpek, simsiyah ise, Hasan (el-Basrî), Katade ve en-Nehaî onunla avlanmaya mekruh görmüşlerdir. Ahmed ise der ki: Köpeğin simsiyah olması halinde avcılıkta kullanılmasına ruhsat veren kimse olduğunu bilmiyorum. İshâk b. Rahaveylı de bu görüştedir.

Medine ile Kûfe'deki ilim ehlinin geneli ise, eğitilmiş herbir köpek ile avlanmanın caiz olduğu görüşündedirler. Siyah köpekle avlanmayı uygun görmeyenler, buna gerekçe olarak Hz. Peygamber'in: "Siyah köpek bir şeytandır" hadisi dolayısıyla bu görüşe varmışlardır. Bu hadisi, Müslim rivayet etmiştir. [\[107\]](#)

Cumhur ise, âyetin umum ifade ettiğini delil gösterdiği gibi, doğan kuşu ile aylanmanın caiz oluşu hususunda da âyetin nüzul sebebi ile ilgili olarak zikredilenleri ve Tirmizî'nin Adiy b. Hatim'den rivayet ettiği şu hadisi delil gösterirler. Adiy b. Hatim dedi ki: Rasûlullah (sav)'a doğan kuşu ile avlanma hususunda soru sordum, şöyle buyurdu: "Senin için yakaladığından yiyebilirsin." [\[108\]](#)

Hadisin isnadında Mücalid vardır. Ve bu hadis ancak Mücalid yoluyla bilinmektedir. Mücalid zayıf bir ravidir. [\[109\]](#)

Ayrıca konu ile ilgili manayı da delil göstermişlerdir. O da şudur: Avcılıkta köpekten beklenen herbîr şey, mesela parstan da beklenir. Bu konuda (hükme) etkileyici bir özelliği bulunmayan hususlar dışında aralarında hiçbir fark yoktur. İşte, asılda bulunan manaya yapılan kıyas da budur. Kılıcın kamaya, cariyenin de köleye kıyas edilmesi gibi. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[110\]](#)

6- Avcının Dikkat Etmesi Gereken Hususlar:

Bu husus anlaşıldığına göre, şunu bilmelisin ki, avalanacak kimsenin hayvanını gönderdiğinde, hayvanın şerl kesimini ve onu yemenin mubah oluşunu kastetmesi gerekmektedir. Bu hususta hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Çünkü Peygamber (sav) söyle buyurmuştur: "Köpeğini salarken tavının üzerine)

Allah'ın adını andığın takdirde (o avdan) yiyebilirsin."[\[111\]](#) Bu ise, hem niyet etmeyi hem de Allah'ın adını anmayı (Bismillah demeyi) gerektirmektedir. Bununla birlikte eğer hoşça vakit geçirmeyi kastedecek olursan, Mâlik bu avdan yemeyi mekruh kabul etmekle birlikte İbn Abdülhakem bunu caiz görmüştür. el-Leys'in şu sözünün zahirinden anlaşılan da odur: "Ben, bundan daha çok -ki» avlanmayı kastediyor- batıla benzeyen bir hak görmüş değilim."

Şayet hayvanı şer'î usule göre kesmek niyetini taşımaksızın bu işi yapacak olursa, o takdirde (o avladığı hayvan eti) haram olur. Çünkü bu, herhangi bir menfaat sağlamaksızın bir hayvanı telef etmek ve fesat yapmak kabilinden-dir. Rasûlullâh (sav) ise, yeme kastı dışında hayvanın öldürülmesini yasaklamıştır. İHm adamlarının cumhuru ise, hayvanı salması esnasında sözlü olarak Allah'ın adını anmanın (Besmele çekmenin) mutlaka gerekli olduğu görüşündedir. Çünkü Hz. Peygamber: "Allah'ın adım andığın takdirde* diye buyurmuştur. Eğer herhangi bir şekilde besmele çekilmezse, o takdirde av-tamlan hayvan yenilemez. Zahirî mezhebi mensupları ile hadis ehlinde bir topluluğun görüşü budur. Bizim mezheb alimlerinden -ve onların dışında- bir topluluğun görüşüne göre ise, kasti olarak besmeleyi terk etmesi halinde müs-lümanın avladığı ve kestiği hayvanın yenilmesinin caiz olduğunu kabul etmişlerdir. Onlar, bu hususta besmele çekme emrinin mendupluk ifade ettiğini kabul etmişlerdir. Mâlik ise, meşhur olan görüşüne göre, besmele çekmeyi kasten terketmek ile yanıtarak terketmek arasında fark olduğu kanaatindedir ve şöyle demektedir: Besmele çekmek kasten terkedilecek olursa yenilmez, yarularak terkedilirse yenilir. İslam aleminin değişik bölgelerindeki fukahânın görüşü de budur. Şafî'nin iki görüşünden birisi de budur. Bu mesele, yüce Allah'ın izniyle el-En'âm sûresinde (6/121. âyetin tefsirinde) gelecektir.

Diğer taraftan köpeğin salınması esnasında, dizgininin avcının elinde bulunup, avcının eliyle gönderilmesi de kaçınılmazdır. Avcı onu serbest bırakacak, avın üzerine gitmesi için onu kışkırtacak ve köpek de onun üzerine gidecektir. Yahut da avlayıcı hayvan, avı görmekle birlikte, yerinde hareketsiz durmalı, avcının kışkırtması ile olmaksızın yerinden hareket etmemelidir. Bu ise, avlayıcı hayvanın dizginlerinin avcının elinde bulunup» onu avın üzerine salarak serbest bırakması durumuna benzemektedir. Konu ile ilgili iki görüşten birisine göre bu böyledir.

Şayet avlayıcı hayvan avcının göndermesi ve kışkırtması sözkonusu olmaksızın kendiliğinden gidecek olursa cumhura, Mâlik'e, Şafî'ye, Ebu Sevr'e ve rey ashabına göre avı caiz değildir, yenilmesi de helâl olmaz. Çünkü, böyle bir durumda avcı hayvan salınmaksızın kendisi için avlamış ve kendi adına

yakalamış olur. Bu hususta avcının herhangi bir katkısı da yoktur. Dolayısıyla o avlayıcı hayvanın gönderilmesi avcıya nisbet edilemez. Çünkü Hz, Peygamberin: "Eğitilmiş köpeğini saldıgın takdirde." [112] ifadesi buna uymamaktadır. Ata b. Ebi Rebah ile el-Evzaî ise, avlanmak kastı ile onu dışarı çıkartmış olması halinde, hayvanın avladığının yenileceğini söylemişlerdir. [113]

7- Kıraat Farkları:

Cumhur, "alıştırıp öğrettiğiniz" anlamına gelen; kelimesini "ayn ve lâm" harfini üstün olarak okumuşlardır. İbn Abbas, ve Muhammed b. el-Hanefiyye ise, bu kelimeyi "ayn" harfini ötreli, "lâm" harfini de esreli okumuşlardır. Yani: Avlayıcı hayvanlar ile onlarla avlanmaya dair size Allah tarafından öğretilenler ile,, demek olur.

el-Cevârfli: Kazananlar, kazamcılar anlamındadır. İnsan azalarına bu adın verilış sebebi ise, bunların (iyilik ya da kötülük.) kazanmaları ve tasarrufta bullınmaları dolayısıyla dır. Bunlara bü adın verilış sebebinin, bunların (yaralamak anlamına gelen cerhten geldiğı nazarı itibara alınarak) yaralayıp kan akıtmaları olduğı da söylenmiştir. O takdirde bu kelime, yaralamak anlamına gelen (el-Cirâh)'dan gelmiş olması gerekir ki, bu zayıf bir görüştür. Dil bilginleri de bundan farklı bir kanaate sahiptirler. Ayrıca İbnü'l-Münzir bu görü-şü bir gurup kimseden de nakletmiştir

"Alıştıricıdar" kelimesini cumhur, "kef" harfini üstün, "lam" harfini de şeddeli olarak okumuşlardır, "el-Mukellib" ise, köpek eğitcisi ve onları avlanmaya alıştıran kimse demektir. Köpekten başkasını eğitenlere de aynı şekilde "Mükellib" denilir. Çünkü o da eğittiğı o hayvanı nihayet köpeğe benzetmektedir. Bunu kimi dil bilginleri nakletmistir. Avcının kendisine de "Mükellib" denilin Buna göre, âyet-i kerimedeki bu kelimenin anlamı "avlayıcılar olarak" şeklinde olur. Mükellib'in, köpeklerin sahibi anlamına geldiğı de söylenmiştir.

el-Hasen ise bu kelimeyi, "keP harfini sakın, "lâm" harfini de şeddesiz olarak diye okumuştur. Bunun anlamı ise, köpeklere sahip olanlar şeklindedir. Nitekim, davarları çoğalan kimse hakkında; denildiğı gibi, köpekleri çok olan kimse hakkında da; denilir. el-Esmaî ise (Nâbiğa'ya ait) şu beyiti nakletmektedir:

Her bir delikanlının davarları çoğalır, büyük servet sabibi olsa dahi Mutlaka onu ölüm dünyadan çekip alacaktır,"[114]

8- Avcılıkta Kullanılan Hayvanın Eğitiminde Aranılan Şartlar İle Avcılıkta Kullanılacak Kuşlar:

Allah'ın size öğrettikleri ile alıştırıp öğrettiğiniz. buyruğundaki zamirin müennes olarak gelmesinin sebebi "el-Cevârih" kelimesinin lafzına riâyet etmek içindir. Çünkü bu da "cârilâ* kelimesinin çoğuludur.

Öğretmek hususunda şu iki şartın arandığında ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur: Avcı hayvana emir verildiği vakit emre riâyet etmeli (gönderildiğinde gitmeli) ve geri çağırılması halinde de geri gelmelidir.

Köpeklerle onların hükmünde bulunan diğer vahşi ve yırtıcı hayvanlarda bu iki şartın arandığında görüş ayrılığı olmamakla birlikte, avcılıkta kullanılan kuşlar hususunda ise görüş ayrılığı vardır. Meşhur olan, cumhurun kuşlarda da bunları şart gördüğüdür İbn Habîb'in naklettiğine göre, kuşlarda çağırıldığında geri gelmeleri şart değildir. Çünkü, çoğunlukla bu, kuşlarda mümkün olmaz. O bakımdan, kuşlara emir verildiğinde itaat etmeleri yeterlidir.

Rabia der ki; Çağırıldığı vakit, çağrıya uyan hayvanlar, eğitilmiş avcı hayvandır. Çünkü, hayvanların çoğu, tabiatı dolayısı ile gönderildiği vakit gider.

Şafiî ile ilim adamlarının çoğunluğu (cumhur), eğitilmiş olmakta avcı hayvanın sahibi adına yakalamasını da şart koşmuşlardır. Ancak, kendisinden nakledilen meşhur görüşünde Mâlik bu şartı öngörmemiştir Şafiî der ki: Öğretilmiş olan avcı hayvan, sahibi tarafından gönderildiği vakit giden, geri dönmesi için çağırdığı vakit sahibine geri dönen, avı sahibi adına yakalayan ve ondan bir şey yemeyendir. Avcı hayvan bunu defalarca tekrarladığı takdirde ve bu işi bilen ehil kimseler, artık bu hayvan eğitilmiş oldu diyecek olurlarsa, o takdirde o hayvan eğitilip öğretilmiş hayvan olur.

Yine Şafiî'lerle Kulelilerden nakledildiğine göre, sahdığı vakit giden, avı yakaladığı vakit ona dokunmayan ve bunu ardı ardına defalarca yapan hayvanın üçüncü defa bu şekilde av yakalaması halinde avı yenilir.

İlim adamlarından, bunu üç defa yaparsa dördüncüsünde avladığı yenilir diyenler de vardır. Yine aralarında; Bunu, bir defa yapacak olursa, o hayvan alıştırılıp öğretilmiş olur ve ikincisinde de o hayvanın avladığı yenilir, diyenler de vardır. [\[115\]](#)

9- Hayvanın Avcı İçin Yakalamasının Anlamı:

Yüce Allah'ın; "Artık onların sizin İçin tutuverdiklerinde yiyin" buyruğu, sizin adınıza yakaladıklarından ve ilişmediklerinden yiyin demektir.

İlim adamları, bu buyruğun te'vili (anlamı) hususunda farklı görüşlere sahiptirler, İbn Abbas, Ebu Hureyre, Nehaî, Katade, İbn Cübeyr, Ata b. Ebi Rebah, İk-rime, Şafîî, Ahmed, İshak, Ebu Sevr, en-Numan (Ebu Hanife) ve mezhebine mensup ilim adamları derler ki: Buyruk, ondan yemeyecek olursa, anlamındadır. Eğer avdan yiyecek olursa, geri kalanı yenilmez. Çünkü bu durumda o, Kendisi için yakalamış, sahibi adına yakalamamış olur. Ebu Hanife ve mezhebine mensup ilim adamlarına göre pars da köpek gibidir. Şu kadar var ki, kuşlarda bunu şart konmamışlardır. Aksine kuşların yediklerinden arta kalan yenilir.

Sa'd b. Ebi Vakkas, Abdullah b. Ömer, Selman-ı Farisî ve yine Ebu Hurey-re ise şöyle demektedirler: Bu, ondan yemiş olsa dahi anlamındadır. Eğer avcı hayvan, -köpek, pars ya da kuş olsun- avdan yiyecek olursa, avın geri kalanı -geriye bir parçacık kalmış olsa dahi- yenilir. Bu, Mâlikin ve mezhebint mensup bütün ilim adamlarının da görüşüdür. Aynı zamanda bu, Şafîî'nin ikinci görüşüdür. Kıyas da bunu gerektirir.

Konu ile ilgili olarak zikrettiğimiz bu anlamlarda iki tane hadis vardır. Birincisi, Adîy b. Hatim'in rivayet ettiği, alıştırılmış köpeğe dair hadiste geçen şu ifadelerdir: "Eğer (avdan) yiyecek olursa, sen (kalanı) yeme. Çünkü bu durumda o kendisi İçin avlamış olur." Hadisi Müslim rivayet etmiştir.[\[116\]](#)

İkincisi ise, Ebu Salebe el-Huşeni yoluyla gelen hadistir. Ebu Salebe dedi ki: Rasûlullah (sav) köpek avı hakkında şöyle buyurdu: "Köpeğini salarken üzerine Allah'ın adını andığın takdirde sen (o avdan) ye. Köpeğin ondan yemiş olsa dahi. Sağ elinin sana kazandırdığından ye." Bunu, Ebu Dâ-vud rivayet etmiştir.[\[117\]](#) Bu, Adiy'den de rivayet edilmiş ise de sahih değildir. Adiy'den gelen sahih rivayet, Müslim'in rivayet ettiği hadistir.

Konu ile ilgili iki rivayet arasında tearuz olduğundan dolayı, bizim mez-heb alimlerimizden ve onların dışında olanlardan kimisi, bu iki hadisin arasını bulma yoluna gitmiştir. O bakımdan, yasaklamayı ihtiva eden hadisi, tenzihi kerahete ve veralı davranmaya, bunu mubah kılan hadisi de cevaza ait olarak kabul etmiş ve şöyle demişlerdir: Adiy zengin birisi idi. O bakımdan Peygamber (sav) ona veralı ha ket etmek suretiyle yememesi şeklinde fetva verirken, muhtaç bir kimse olan Ebû Sa'lebe'ye yemesi hususunda cevazı belirterek fetva vermiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bu te'vilin doğruluğuna hz. Peygamber'in Adiy hadisinde kullandığı şu ifade de delâlet etmektedir: "Çünkü gerçekten ben, o takdirde (o avcı hayvanın) kendisi adına yakalamış olacağından korkarım." İşte bizim ilim adamlarımızın tevili budur. Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) "el-İstizkâr" adlı eserinde der ki: Adiy yoluyla gelen bu hadis ile Ebu Sa'lebe hadisi tearuz halindedir, Zahir görülen o ki, Ebu

Sa'lebe hadisinin onu nesli ettiğidir. Çünkü Hz. Pey-gambere: Ey Allah'ın Rasûlü> ondan yemiş olsa dahi diye sorup, Hz. Peygamber'in: "Ondan yemiş olsa dahi" demesi bunu göstermektedir.

Derim ki; Ancak bu, nesh iddiası su götürür. Çünkü bunun tarihini bilemiyoruz. Bu durumda iki hadisin telifi ise, -hadislerin varid oldukları tarih bilinmediği sürece- daha uygundur. Doğrusunu en iyi bilen Allahur.

Şafiî mezhebinin alimlerine gelince, onlar da şöyle demektedir: Eğer avlanılan hayvandan köpeğin yemesi, aşın açlığı dolayısı ile ise, o av hayvanı yenilir, aksi takdirde yenilmez. Çünkü o takdirde bu, onun kötü eğitilmesinin bir neticesidir. Seleften bir topluluğun da bu hususta ayırım gözettiğine dair rivayetler vardır. Buna göre köpek ile parsın avlayıp kendisinden yediklerinin yenilmeyeceğini, buna karşılık doğan'ın kendisinden yediği avın yenilmesinin caiz olduğunu kabul etmişlerdir. Bu görüş en-Nehaî, es-Sevrî, rey ashabı ve Hammad b. Süleyman'ın görüşüdür. İbn Abbas'tan da nakledilmiştir. Bunlar derler ki: Çünkü köpek ile parsın dövülmesi ve bundan dolayı azarlanmaları mümkündür. Kuşa böyle bir uygulamanın imkânı yoktur. Kuşun öğretilmiş olmasının sınırı ise çağırıldığında geri gelmesi, salındığında da gitmesidir. Kuşun eğitiminde bundan daha ilerisine imkân yoktur, onu vurmak ise ona eziyettir. [\[118\]](#)

10- Eğitilmiş Hayvanın, Avlanılan Hayvanın Kanından İçmesi:

İlim adamlarının cumhuruna göre, eğitilmiş hayvan av hayvanının kanından içecek olursa avı yenilir. Ata der ki: Kam içmek, av hayvanını yemek değildir. Bununla birlikte eş-Şa'bî ile Süfyan-ı Sevrî böyle bir av hayvanım yemeyi mekruh görmüşlerdir. Ancak avın mubah oluş sebebinin eğitilmiş av hayvanının avı yaralayıp kanını akıtması olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Bu yaralamanın muhakkak olarak gerçekleştiğinden emin olunması, bunda herhangi bir şüphenin olmaması gerekir. Şüphe bulunması halinde ise av hayvanının yenilmesi caiz olmaz. Bunu, ayrı bir başlıkta ele alalım: [\[119\]](#)

11- Avın Avcı Hayvan Tarafından Yaralanmış Olması:

Avcı, kendi köpeği ile beraber bir başka köpeği de bulacak olur ise diğer köpeğin bir başka avcı tarafından gönderilmemiş olduğu kabul edilir. Bu ikinci köpeğin kendi tabiatı gereği ve kendiliğinden gönderildiği varsayılır Bu hususta görüş ayrılığı yoktur. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Eğer ona (avlanmasına) ondan başka köpekler de karışmış ise ondan yeme -bir başka

rivayette de şöyle denilmektedir:- Çünkü sen, ancak kendi köpeğin için besmele çektin, ondan başkası için besmele çekmedin." [120]

Şayet bir başka avcı, ikinci köpeği göndermiş ve her iki köpek de o av hayvanını ortaklaşa avlamış ise, iki avcının da avlanan o hayvanda ortak olması hakkıdır. İki köpekten birisi o av hayvanını öldürücü bir şekilde yaralamış, daha sonra ikincisi gelmiş ise, o avr onu Öldürücü şekilde yaralayan eğitilmiş hayvanın sahibine aittir. Aynı şekilde kendisine bir ok atılarak dağdan aşağı yuvarlanan yahut bir suya gömülen hayvan da yenilmez. Çünkü Peygamber (sav) Adiy b. Hatim'e şöyle demiştir: "Ve eğer okunu atacak olursan, Allah'ın adını an (arak at). (Avin) bir gün gözünden kaybolup avında kendi okunun izinden başka bir şey bulamayacak olursan Cavını) yiyebilirsin. Şayet onu suya gömülmüş bulacak olursan ondan yeme. Çünkü sen o hayvanı suyun mu, kendi okunun mu öldürdüğünü bilemezsin." [121] Bu da, açık bir nasstır. [122]

12- Avlanan Hayvan Yaralanmaksızın Ölürse:

Av hayvanı köpeklerin ağızlarında fakat yara almaksızın ölecek olursa yenilmez. Çünkü boğularak ölmüş olur. Bu da kör bir bıçakla kesilip boğazı kesilmeden önce kesim esnasında çektiği ızdıraptan ölmüş gibi olur.

Şayet yırtıcı hayvanlardan o av hayvanını kurtarıp kesme imkânı bulmakla birlikte av hayvanı ölünceye kadar bu işi yapmazsa o hayvan yenilmez. Ve hayvanı kesmek hususunda kusurlu hareket etmiş olur. Çünkü bu durumda hayvan kesilecek bir hale gelmiş idi. Kesilebilen hayvanın İslâmi kesimi ise kesUemeyeninkinden farklıdır.

Şayet o hayvanı avlayıcı hayvanlardan kurtardıktan sonra bıçağını çıkarmadan önce ölürse veya beraberinde bulunan bıçağını eline ahr (takat kesmeden) ölürse o hayvanın yenilmesi caiz olur. Bıçak beraberinde bulunmamakla birlikte bıçağı aramayıp başka bir şeyle oyalanacak olursa o hayvan yenilmez.

Şafiî der ki: Avlayıcı hayvanların yakalayıp herhangi bir şekilde yaralamadığı av hayvanı hakkmda iki görüş vardır. Birincisine göre, yaralanmadığı sürece o hayvan yenilemez. Çünkü yüce Allah: "Avcı hayvanların..." diyeHju-yurmaktadır. Bu da İbnü'l-Kasım'ın görüşüdür. Diğerisi ise bu hayvanın yenilmesinin helâl olduğudur. Bu da Eşheb'in görüşüdür. Eşheb der ki: Eğer av hayvanı köpeğin çarpmasından ötürü ölürse yenilir. [123]

13- Kaybolan Avın Hükmü:

Uz. Peygamberin (11. başlıkta geçen) hadis-i şerifteki: "Şayet onu bir gün süreyle kaybeder ve onda kendi okunun izinden başka bir yara izi bul-muyacak olursan (ondan) yiyebilirsin" buyruğu ile buna yakın ifadelerin yer aldığı, Ebu Sa'lebe yoluyla gelen ve Ebu Dâvud tarafından: "Üçgün sonra dahi olsa - kokmamış olması şartıyla- onu yiyebilirsin," [\[124\]](#) fazlalığıyla yer alan hadis-i şerife, Hz. Peygamberin: " Gözünün önünde seni ri bir şekilde (av hayvanın veya av aletinle} öldürdüğünü ye. Fakat, gözünün önünden kaybolduktan sonra ölenden yeme" [\[125\]](#) hadisi arasında bir tearuz bulunmaktadır. [\[126\]](#) (Bundan dolayı) gölden kaybolan av hayvanının yenilmesi ile ilgili olarak Uirh adamları üç farklı görüş ortaya atmışlardır:

- 1) Avın ölümüne sebep teşkil eden ister ok, ister köpek olsun yenilir.
 - 2) Gözden kaybolması halinde hiçbir şey yenilmez. Çünkü Hz. Peygamber: "Gözünün önünde ve süratlice öldürdüğünü ye, gözünden kaybolup da öleni yeme" diye buyurmuştur. Yenilmeyiş sebebi ise, okun dışında başka birtakım haşerelerin avın ölümünde katkısı bulunmuş olması korkusudur.
 - 3) Ok ile köpek avı arasında fark gözetenler. Bunların görüşlerine göre, ok ile öldürülen yenilir, köpek tarafından öldürülen ise yenilmez.
- Bunun izahı şöyle yapılabilir: Ok, belli bir cihetten av hayvanının ölümüne sebep teşkil eder. Ve bu konuda içinden çıkılamayacak bir durum olmaz. Köpek gibi av hayvanları ise, değişik yerlerden av hayvanının Ölümüne sebep teşkil etmiş olabilirler. O bakımdan nasıl öldüğü hususu içinden çıkılamayabilir. Bu üç görüş de bizim (mezhebimizin) ilim adanılan tarafından ileri sürülmüş görüşlerdir.

Mâlik, Muvatta'ın dışındaki eserlerde şöyle demektedir Av ölür, daha sonra onu ölü olarak eline geçirdiğinde doğanın, köpeğin ya da okun onun öldürücü bir tarafına İsabeti sözkonusu değilse ondan yiyemez.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: İşte bu da bize şunu göstermektedir. Eğer avlama aracı avın öldürücü yerlerine isabet edecek olursa, ona (Mâlik'e) göre üzerinden bir gece^geçmiş olsa dahi helâldir ve onu yiyebilir. Şu kadar var ki, üzerinden gece geçmiştise ondan yemeyi mekruh kabul etmektedir. Çünkü İbn Abbas'tan: "Eğer gözünden bir gece kaybolacak olursa (onu) yeme" dediği rivayeti gelmiştir. Buna yakın bir rivayet de es-Sevrî'den gelmiştir. O şöyle demektedir: Eğer av hayvanı bir gün kaybolacak (görülmecek) olursa ben onu yemeyi mekruh kabul ederim.

Şafiî der ki: Kıyasa göre, onun nerede öldüğünü göremeyecek olursa, o av hayvanını yiyemez.

Evzaî der ki: Ertesi günü o av hayvanım ölmüş ve okunu av hayvanında saplı bulur, yahut köpeğinin onda açtığı yara izini görürse ondan yiyebilir

Eşheb, Abdulmelik ve Esbağ da buna yakın görüş belirterek şöyle derler:

Eğer avlanılanın öldürücü yerleri isabet almışsa, üzerinden bir gece geçmiş olsa dahi avlanılan hayvanın yenilmesi caiz olur. Hadis-i şerifteki "kokuşmadığı sürece" ifadesi ise, bir ta'lîl'dir. Çünkü, hayvan kokuşacak olursa, senin tabiatın kaldırmadığı pis şeyler arasına katılmış olur. Bundan dolayı da onu yemek tiksinti verir (veya mekruh olur); bununla birlikte ondan yiyecek olursa caizdir. Nitekim Peygamber (sav) kokuşmuş (bozulmuş) bir yağlı sulu yemeği, (kokuşmuş olmasına rağmen.) yemiştir. [\[127\]](#)

Şöyle de denilmiştir Bu (kerahiyet hükmü) yiyenin zarar görmesinden korktuğu şeyler ile maluldür. Bu, ta'lile göre eğer zarar görme korkusu muhakkak ise onu yemek haram olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[128\]](#)

14. Gayr-i Muzlimlerin Avlanmak İçin Eğitilmiş Köpekleriyle Avcılık Yapmak:

Bu kabilden olmak üzere ilim adanılan, eğitilmiş olması halinde yahudi ve hıristiyanın köpeği ile avlanmanın hükmü hususunda farklı görüşlere sahiptirler, Hasan-ı Basrî bunu mekruh görmüştür.

Mecusî tarafından eğitilmiş köpek, doğan ve şahin ile avlanmayı ise Ca-bir b. Abdullah, el-Hasen, Ata, Mücahid, en-Nehaî> es-Sevrîve îshak mekruh görmüşlerdir. Mâlik, Şafiî ve Ebu Hanife ise, avcının müslüman olması halinde bunlara ait köpeklerle avlanmayı caiz görmüş ve: Bu (eğitilmiş avcı hayvanlar) böyle birisine ait bıçak gibidir.

Şayet avcı kitap ehlinde ise, ümmetin cumhuru -Mâlik müstesna- avının yenilmesini caiz olduğunu kabul ederler. Mâlik ise, kitap ehline mensup kimsenin avı ile kestiği hayvan arasında fark gözetmiş ve şu âyet-i kerimeyi okuyarak: "Ey İman edenler, Allah ... avdan ellerinizin, mızraklarınızın erişebileceği bir şeyle sizi muhakkak deneyecektir" (el-Maide, 5/94) âyetini delil gösterip şöyle demiştir; Yüce Allah burada yaludilerden de hıristiyanlar-dan da söz etmemektedir.

İbn Vehb ile Eşheb ise şöyle derler Yahudi ile hıristiyanın avı, tıpkı kestiği hayvan gibi helâldir. Muhammed'in Kitab'ında ise, Sabiinin avının da kesiminin de caiz olmayacağı belirtilmektedir. Sabiiler, yahudilerle hıristiyan-lar arasında bir topluluk olup muayyen bir dinleri yoktur.

Şayet avcı mecusî ise, Mâlik, Şafiî, Ebu Hanife ve bunların arkadaşları ile bütün

insanların büyük çoğunluğu avımn yenilmesini kabul etmemişlerdir. Ebu Sevr ise bu hususta iki görüş vardır demektedir: Bir görüş bütün bunların görüşü gibidir. Diğer ise, mecusiler kitap ehîndendir ve onların avları (nın yenilmesi) caizdir şeklindedir.

Sarhoş bir kimse avlanır yahut hayvan kesecek olursa, onun avı da kestiği de yenilmez. Çünkü, şer'î kesimin (zekât, tezkiye) maksada (niyete) ihtiyacı vardır. Sarhoş kimsenin ise maksat güdere bir iş yapması söz konusu değildir. [\[129\]](#)

15- Av İçin Eğitilmiş Hayvan Avdan Yiyecek Olursa:

Nahivcîler, yüce Allah'ın: *SlzÎn İçin tutuverdîMeriüden" buyruğundaki; ...den edatının durumu hakkında farklı görüşlere sahiptirler. el-Alıfeş, bu da yüce Allah'ın: u Onun meyvesinden yiyiniz" (el-En'âm, 6/141) buyruğundaki gibi fazladan gelmiştir, der Basrahlar ise onun bu hususta hatalı olduğunu belirtirler ve bu edatın olumlu cümlede fazladan gelmeyeceğini, ancak nefy (olumsuz) ve soru cümlelerinde fazladan gelebileceğini belirtirler. Şanı yüce Allah'ın: "Meyvesinden" buyruğu ile "Günahlarınızdan bir kısıntını bağışlar" (.el-Bakara, 2/271) ve: "Günahlarınızdan bazısını bağışlasın..." (el-Ahkâf, 46/3D) buyruklarında bu edat tab'îz (kismîlik) bildirmek içindir Buna karşılık el-Ahfeş şöyle cevap vermektedir: Yüce Allah, kimi yerde bu edatı zikretraeksizin: "Günahlarınızı bağışlar..." (es-Sâf, 61/12) diye buyurmaktadır. İşte bu da olumlu cümlede bu edatın fazladan gelebileceğine bîr delildir. el-Ahfeş'e şu şekilde cevap verilmektedir: Buradaki bu edat, tab'îz içindir. Çünkü avlanılan hayvandan helâl olan yalnızca ettir. Kan ve diğer pislikler bunun dışındadır.

Derim ki: Yemek hususunda asıl maksat ve alışılmış şey bu değildir kif bununla onun dedikleri çürütülebilsin. Bununla birlikte; Tutuverdik-lerinden" buyruğu ile eğitilmiş hayvanların geriye bıraktıklarından... anlamının kastedilmiş olması da muhtemeldir. Bu açıklama: Eğer köpek avlanılan hayvandan yiyecek olursa bunun zararı olmaz diyenlerin görüşüne uygun bir açıklamadır. İşte bu ihtimal sebebiyle ilim adamları -az önce de geçtiği üzere- eğitilmiş av hayvanlarının avdan yemesi halinde avlanılan o hayvanın yenilmesinin caiz olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. [\[130\]](#)

16- Köpek Barındırmanın Caiz Olduğu Haller:

Âyet-i kerime, avlanmak kastıyla köpek edinmenin ve köpek barındırmanın caiz

olduğuna delâlet etmektedir. Bu husus, sünnette sabit olduğu gibi, sünnet buna ekin ve davar için köpek barındırma hallerini de ilave etmiştir. İslamin ilk dönemlerinde köpeklerin öldürölmesi emredilmişti. Öyleki, çölde gelen bir kadıncağızın arkasından takılıp gelen köpek dahi öldürölürdü. Müslim, İbn Ömer'den Peygamber (sav)'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Her kim, av yahut davar köpeği dışında bir köpek barındıracak olursa» her gün onun ecrinden iki kırat ekşitir." [131]

Yine Ebu Hureyreden şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Davar, av veya ekin köpeği dışında her kim köpek edinecek olursa, hergün onun ecrinden bir kırat eksilir." [132]

ez-Zührî der ki: İbn Ömer'e, Ebu Hureyre'nin dediğinden sözedilince şöyle dedi:

AUah Ebu Hureyre'ye rahmet buyursun. O da ekin sahibi bir kimse idi. [133]

Böylelikle sünnet bizim dediğimize delalet etmiş olur. Hz. Peygamber, sözü geöen bu faydalardan herhangi birisi sözkonusu olmaksızın köpek barındıranın ecrinin eksileceğini belirtmiştir. Bu ise, köpeğin müslümanları korkutmasından, havlamasıyla onları şaşirtmasından dolayı olabilir.

Nitekim, Basrah şairlerden birisi, Ammar'ın yanına misafir olarak konaklamıştı.

Köpeklerinin havladığını işitmiş ve bunun üzerine şöyle demişti:

"Biz, Aram ar'a konuk olduk. O da köpeklerini kışkırttı üzerimize Az kalsın iki evi arası ada (onlar tarafından) yenilip bitirilecektik Arkadaşlarıma gizlice dedim ki: Bugün {ün eziyeti) mi daha uzun, yoksa kıyamet günü mü?"

Köpek barındırmanın yasaklanış sebebi, meleklerin eve girmelerine engel olmaları, yahut -Şafî'nin görüşüne göre- necis olmaları veya fayda sağlamayan herhangi bir şeyi edinmeye dair yasağın kapsamına girmesi dolayısıyla da olabilir.

Doğrusunu en iyi bilen Allaktır.

İki rivayetten birisinde "iki kırat" denilirken, diğerinde "bir kırat" denilmektedir Bundan dolayı buyruğun, biri diğerinden daha fazla eziyet verici iki tür köpek hakkında olması muhtemeldir. Hz. Peygamberin öldürölmesini emrettiği ve öldürölmelerini yasaklaması esnasında istisna edilenlerin arasına sokmadığı siyah köpek gibi. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İki noktalı (benekli) simsiyah köpeği öldürmeye bakınız. Çünkü o bir şeytandır." [134] Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

Bu farklılığın, köpeğin beslendiği yerlerin farklı olması dolayısıyla olması da muhtemeldir Mesela» Mekke veya Medine'de köpek barındıranın ecrinden iki kırat, başka yerlerde barındıranın ecrinden bir kırat eksilmesi de mümkündür.

Doğrusunu en iyi bilen Ailahtır.

Barındırılması mubah olan köpeklere gelince, böyle bir köpeği barındıranın ecrinden -at ve kedi beslemek gibi- bir şey eksilmez. Böyle bir köpeğin alım ve satımı da caiz olur. Hatta Sahnûn şöyle demektedir: Böyle bir köpeğin satış bedeli ile hac dahi edebilir. Mâlik'e göre barındırılması mubah olan davar köpeği davarlarla birlikte gidip gelen köpektir. Evde hırsızlara karşı davarları koruyan köpek değildir. Ekin köpeği ise, gece ve gündüz vahşi hayvanlara karşı ekini koruyan köpektir. Hırsızlara karşı koruyan değil. Mâlik'in dışındaki ilim adamları ise, şehirden ufk yerlerde (badiyede.) davar, ekin ve ev hırsızlarına karşı köpek edinmeyi caiz kabul etmişlerdir.[\[135\]](#)

17- Alimin Cahile Üstünlüğü:

Bu âyet-i kerimede bilgili olanın, cahilin sahip olmadığı üstünlük ve fazilete sahip olduğuna bir delil vardır. Çünkü köpek eğitilip öğretildiği takdirde diğer köpeklere daha üstün olur. Buna göre ilim öğrenen insanın diğer insanlara üstünlüğü öncelikle sözkonusudur. Özellikle de bildikleriyle amel edecek olursa. Nitekim bu, Ali b. Ebi Talib (r.a)'ın dediği rivayet edilen şu sözünü andırmaktadır: "Her şeyin bir kıymeti vardır Kişinin kıymeti ise, onun güze) bir şekilde yaptığı (.ihsan ettiği) dir. [\[136\]](#)

18- Allah'ın Adını Anarak Avlanmak:

Yüce Allah'ın: "Üzerine Allah'ın adını ama" buyruğu, besmele çekme emrini ihtiva etmektedir. Bu besmelenin eğitilmiş hayvanı avın üzerine gönderme esnasında çekileceği söylenmiştir. Böylelikle besmele çekmek hususunda avlanmak ile hayvan kesme arasında bir uygunluk bulunmaktadır. Buna dair açıklamalar, et-En'âm suresinde (6/121. âyetin tefsirinde) gelecektir.

Burada besmele çekmekten kastın yerken besmele çekmek olduğu da söylenmiştir, ifadeden daha açıkça anlaşılan budur.

Müslim'in Sahihinde Peygamber (sav)'ın Ömerb, Ebt Seleme'ye şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Ey çocuk, Allah'ın adını an, sağ elinle ye ve önünden ye"

[\[137\]](#) Hz. Huzeyfe yoluyla gelen hadiste de Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Şüphe yok ki şeytan, üzerinde Allah'ın adının anıhnaması sebebiyle yemeği kendisine helâl kabul eder " [\[138\]](#)

Eğer yemeğin basında besmele çekmeyi unutacak olursa, sonrasında besmele

çeksin. Nesaî, Umeyye b. Maşîden -ki, Rasûlullah (sav)ın ashabından-dı-Rasûlullah (sav)'ın, besmele çekmeksizin yemek yiyen birisini gördüğünü, son lokmaya gelince: Başında da sonunda da bismillah dediğini, bunun üzerine de Rasûlullah (say)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Şeytan onunla yemeye devam edip durdu. Fakat besmele çekince yediklerini kustu." [\[139\]](#)

19. Allah Korkusu (Takva):

Yüce Allah: "Ve Allah'tan korkun" buyruğu ile, genel olarak Allah'tan korkmayı (takvayı) emretmektedir. Bu emrin yakın işareti ise, bu âyeti kerimenin ihtiva ettiği emirler ile ilgilidir. Hesabın çabucak görülmesi ise, yüce Allah'ın bilgisinin herşeyi kuşatmış olması ve her şeyi sayısıyla tek tek bilmiş olması bakımındandır. O bakımdan O'nun, hesap edenlerin yaptığı gibi herhangi bir şekilde saymaya ve basamaklara ayırmaya kalkışmasına ihtiyacı yoktur. İşte bundan dolayı (bir başka yerde) şöyle buyurmaktadır; "Hesab ediciler olarak Biz yeteriz," (el-Enbiya, 21/47)

Şanı yüce Allah, bütün mahlukatın hesabını bir defada görecektir. Bunun ktyarnet günü ile tehdit anlamına gelmesi ihtimali de vardır. Şöyle buyurmuş gibidir: Şüphesiz, Allah'ın sizi hesaba çekeceği gün pek çabuk gelecektir. Çünkü kıyamet günü pek yakındır.

Hesap ile amellerin karşılığının verilmesini kastetmiş olması da muhtemeldir. Adeta, dünya hayatında Allah'tan korkmadıkları takdirde çok çabuk ve pek yakında bir karşılık görmeyi (cezalandırmayı) hatırlatarak tehditte bulunmuş gibidir. [\[140\]](#)

5- Rngün size iyi ve teiniz olan şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir. Sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Mü'm in kadınlardan İffetli olanlar ile, sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar - iffetinizi korumanız, zina etmemeniz, gizli dost edinmemeniz ve mehirlerini vermeniz şartıyla- size helaldir. Kim İmanı İnkâr ederse, ameli boşa gitmiş olur. Ve o, âhirette en çok zarara uğrayanlardandır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı on başlık halinde sunacağız: [\[141\]](#)

1- Temiz Şeylerin Helâl Kılınışı Ve Dînin Üstünlüğü:

Yüce Allah'ın: "Bugün size iyi ve temiz olan şeyler helâl kthndr buyruğu, yani:

"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim" ve "Bugün size iyi ve teiniz olan şeyler helâl kılındı" takdirindedir. Burada "bugün" lafzı, te'kid olmak üzere tekrar edilmiştir. Yani, kendilerine dair soru sorduğunuz iyi ve temiz peyler size helâl kılınmış bulunmaktadır. İyi ve temiz şeyler, esasen bu âyet-i kerimenin nüzulünden önce müslümanlara mubah kılınmıştı. Bu da on-lann Sorularına bir cevaptı. Çünkü: Bize helâl kılman şeyler nelerdir diye sormuşlardı.

Âyette geçen: "Bugün" ile Muhammed (sav)'ın çağına işaret edildiği de söylenmiştir. Nitekim, bunlar fılanın günleridir, denilmektedir. Yani, işte bu vakitler sizin üstün geldiğiniz ve İslâmın yayıldığı zamanlardır. İşte ben, bununla dininizi kemale erdirdim ve sizin için iyi ve temiz olan şeyleri helâl kıldım.

Âyet-i kerimede, geçen: "İyi ve temiz şeyler: et'tayyibat" den bundan önce de söz edilmiş idi. [\[142\]](#)

2- Kitap Ehlinin Yiyecekleri:

Yüce Allah'ın: "'Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği de sîze helâldir" buyruğu, mübteda ve haberdur.

Yiyecek (et-Ta'âm), yenecek şeylerin adıdır, Kesilenler de bunlar arasındadır. Te'vil ilmîninde ehil bir çok kimsenin görüşüne göre, burada bununla özel olarak kesilen hayvanlar kastedilmektedir. Onların yiyeceklerinden bize haram kılınanlar ise bu hususta void olmuş hitabın genel kapsamı içerisine girmemektedir. İbn Abbas der ki: Yüce Allah: "Üzerinde Allah'ın adı anılmamış olan şeylerden yemeyiniz" (el-En'âm, 6/121) diye buyurduktan sonra: "Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâldir" buyruğu ile bundan istisnada bulunmuştur. Bununla da yahudi ve hristiyanın kestiğini kastetmektedir. Her ne kadar hristiyan, kesim esnasında: Mesih adına, Yahudi de: Uzeyr adına diyorsa da bu böyledir. Çünkü, onlar esas itibari ile benimsedikleri dine göre kesmektedirler. Ata der ki: Mesih adına dese dahi hristiyanın kestiğini ye. Çünkü yüce Allah onların neler söylediklerini bildiği halde kestiklerini mubah kılmıştır, el-Kasım b. Muhaymere ise şöyle demektedir; Hristiyan kimse, Sercis -onlara ait bir kilisenin adıdır- adına, diyecek olsa dahi onun kestiğini ye. Aynı zamanda bu, ez-Zührî, Rabia, Şa'bî ve Mek-hul'un de görüşüdür. Ashab-ı kiramdan Ebu'd-Derdâ ve Ubade b, es-Samit'ten de bu görüş rivayet edilmiştir.

Bir kesim de şöyle demektedir: Sen, kitap ehline mensub kimsenin, yüce Allah'tan başkasının adına kestiğini işitecek olursan, sakın ondan yeme. Ashab-ı kiramdan Ali, Aişe ve İbn Ömer bu görüştedir. Bur Tavus ve el-Ha-sen'in de

görüştür. Onlar, yüce Allah'ın.: "Üzerlerine Allah'ın ismi anılmayanlardan yemeyin. Çünkü o, elbetteki birfısktır" (el-En'âm, 6/121) buyruğuna dayanarak bu görüştedirler. Mâlik ise, bunu haram kılmaksızın: Ben bunu (bundan yemeyi) mekruh görüyorum, demekle yetinmiştir

Derim ki: Kitap ehlinde olanın kestğini yemenin caiz olduğunun ittifakla kabul edildiğini nakleden, sonra da bunu hayvanı keserken besmele çekmenin şart olmadığına delil göstererek şöyle diyen el-Kiyâ et-Taberî'nin şu sözleri gerçekten hayrete değer: "Şüphe yok ki, bunlar kestikleri hayvanlar üzerinde ancak Mesih ve Uzeyr gibi gerçek anlamda mabud olmayan ilah edindikleri kimselerin adını anarlar. Şayet gerçek manada ilah olan Allah'ın adını anacak olsalar dahi onların bu amslan, ibadet suretiyle olmaz. Bir başka şekilde olabilir. İbadet suretiyle olmaksızın Allah'ın adını şart koştak ise, aklen kavranılabilecek bir şey değildir. Kâfirin, Allah'ın adını anması ile anmaması ise -kendisinden ibadet kastı tasavvur olunamayacak olursa- aynı seviyededir.

Diğer taraftan hristiyan, ancak Mesih adını anarak keser. Yüce Allah da mutlak olarak (kayıtsız ve şartsız bir şekilde) onların kestiklerinin helâl olduğuna hüküm vermiştir. İşte bunda, besmele çekmenin -Şafiî'nin de dediğı gibi- asla şart olmadığına dair bir delil vardır"

Bu hususta ilim adamlarına ait değişik görüşler, yüce Allah'ın izniyle el-En'âm sûresinde (6/121. âyetin tefsirinde) gelecektir. [\[143\]](#)

3- Kitap Ehlinin Kesim Hayvanları Dışında Kalan Yiyecekleri:

Meyve ve buğday gibi ayrıca bir çabayı gerektirmeyen yiyecekler kabilinden olup, şer'î kesime gerek duymayan (kitap ehlinin) yiyeceklerinin yenilmesinin caiz olduğu hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Zira, herhangi bir kimsenin bunları mülk edinmesinin bunlara bir zararı olmaz. Bir çaba sonucu elde edilen yiyecekler ise iKi türdür. Birincisi din ile bir ilgisi bulunmayan ve bir yapını çabası sonucu ortaya çıkan, undan yapılan ekmek, yağ çıkarmak ve benzeri şeylerdir. Eğer, zımmiye ait bu gibi yiyeceklerden uzak durulursa, bu sadece tiksinti duyulduğu için uzak kalınacak türden kabul edilir. İkincisini ise, din ve niyeti gerektiren sözünü ettiğimiz şer'î tezkiye.

Kıyas, onların kestiklerinin caiz olmamasını gerektirir. -Nitekim bizim, onların Allah tarafından kabul edilebilecek bir namazları ve bir ibadetleri olmaz dememiz de böyledir.- Ancak, yüce Allah, onların kestikleri hayvanlar hususunda bu ümmete ruhsat vermiş ve -böylelikle daha önce İbn Abbas'ın görüşünü nakledilirken de belirtildiğı üzere- nass ile de bunu kıyasın kapsamı

dışına çıkarmıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[144\]](#)

4- Kitap Ehlinin Kesiminin Hükme Etkisi:

Kitap ehlinin şer'î usule uygun kesimleri, kendileri için haram kılınmış olan şeylerde etkili olur mu, olmaz mı hususunda ilim adamlarının farklı iki görüşü vardır. Cumhur, kendileri için helal olanda da olmayanda da kesilen hayvanın tümünde bu kesimin etkili olacağını kabul etmektedir Çünkü, şer'î usule uygun bir şekilde kesilmiştir.

Bir gurup ilim ehli ise şöyle demektedir. Onların kestiklerinden bize helal olan, yalnızca onlar için helal olandır. Çünkü, onlar için helal olmayan şeylerde onların şer'î usule uygun kesimlerinin etkisi olmaz. O bakımdan bu kanaate sahip olan ilim adamları, kitap ehlinin kestiklerinden diğerleri sırtına yapışık olan ile safî yağların yenilmesini caiz kabul etmezler. Âyet-i kerimedeki "yiyecek (et-Taam)B lafzını, kesilen hayvanın bir bölümü hakkında münhasır olarak kabul etmişlerdir.

Birinci kesim ise bu lafzı (bizim için) yenilebilen bütün şeyler hakkında umumu üzere kabul etmiştir. Bu görüş ayrılığı Maliki mezhebinde sözkonu-sudur. Ebu Ömer (b. Abcû'l-Berr) der ki: Malik, yahudîlerin iç yağlan ile kestikleri develeri yemeyi mekruh görmektedir, İHm adamlarının çoğunluğu ise bunda herhangi bir sakınca görmemektedirler. Buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle, En'âm sûresinde (6/146. ayetin tefsirinde) gelecektir.

Mâlik, -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- müslümanın kestiği bulunurken onların kestiklerini yemeyi mekruh kabul ederdi. Aynı şekilde onlara (kitap ehline) kestiklerini satacakları pazarlarının olmasını da mekruh görmüştür. Bu görüş onun, -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bir tenezzühüdür (Şüphelerden dahi uzak durmak isteme eğilimidir). [\[145\]](#)

5- Mecusîlerin Kestikleri:

Mecusîlerin kestiklerine gelince, ilim adanılan -istisnalar hariç- onların kestiklerinin yenilmeyeceğini ve onların kadınları ile evlenilemeyeceğini icma ile kabul etmişlerdir Çünkü ilim adamları meşhur kabul edilen görüşe göre mecusîler kitap ehli olan kimseler değildir. Bununla birlikte kestiklerinden olmadığı ve şer'î kesime gerek bırakmadığı sürece, müşrikler ve puta ta-pıcılar gibi kitabı olmayanların yiyeceklerini yemekte mahzur yoktur. Bundan tek istisna ise, ölmüş hayvanın (oğlakların) bağırsaklarından alınan maya ile yapılan

peynirdir.

Çocuğun babası mecusi, annesi kitap ehli ise, Mâlike göre çocuk babasının hükmünü alır. Mâlik'ten başkalarının görüşüne göre ise, eğer ebeveyninden sadece birisinin kestiği yenmeyen kimselerden ise, kestiği yenilmez. [146]

6- Sonradan Yahudi Ve Hıristiyan Olanların Durumu:

Tağliboğullan hıristiyanları ile, sonradan yahudi ve hıristiyanhğa girmiş herkesin kestiklerine gelince, Ali (r.a) arap oldukları için Tağliboğullarının kestiklerini yemeyi yasaklıyor ve: Bunlar hıristiyanlık adına şarap içmekten başıma birşeye sahiplenmemislerdir, diyordu. Bu ayrı zamanda Şafiî'nin de görüşüdür. Buna göre, aralarından gerçekten hıristiyan olan kimselerin kestiklerini yemeyi yasaklamıyor demektir.

Ümmetin cumhuru ise, şöyle demektedir: İster Tağliboğullarından olsun, ister başkalarından olsun, her hıristiyanın kestiği helaldir. Yahudi de böyledir. İbn Abbas ise, yüce Allah'ın: "İçinizden kim onları veli edinirse muhakkak o da onlardandır" (el-Maîde, 5/51) ayetini delil göstermekte (ve şöyle demektedir): Şayet Tağliboğu Harinin hırıstiyanlı klan, yalnızca onları veli edindiklerinden ibaret olsaydı dahi, yine de onların kestikleri yenilirdi. [147]

7- Kâfirlere Ait Kap Kaçakların Kullanılması:

Altın, gümüş yahut domuz derisinden yapılmış olmadıktan sürece bütün kâfirlere ait her türlü kapkacakda yemek de, içmek de, yemek pişirmek de yıkanılıp kaynatıldıktan sonra bir mahzur yoktur. Çünkü, kâfirler necasetlerden sakınmazlar ve meyteleri yerler. Bu gibi kapkacaklarda pişirdikleri takdirde bu kapkacaklar necis olur. Hatta bu necasetler, topraktan yapılmış tencerelerin bazı bölümlerine dahi sirayet edebilir. İşte bundan sonra bu gibi kapkacaklarda yemek pişirilecek olursa, onlarda ikinci defa olarak pişirilen yiyeceklere bu necaset parçacıklarının karışması tehlikesi onaya çıkar O halde vera'h hareket etmek bunlardan uzak durmayı gerektirir. İbn Abbas'tan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Eğer kap, bakır veya demirdense yıkanılır Şayet çömlek türünden ise, ona su konularak kaynatılır, sonra da yıka-mhr. (Tabi bu, böyle bir kaba ihtiyaç duyulacak olursa böyledir). Mâlik de bu görüştedir.

Yemek pişirmekten başka bir maksat için kullandıkları kaplara gelince, bunları yıkamaksızın kullanmakta bir beis yoktur. Çünkü, Dârakutnî'nin Hz. Ömer'den rivayetine göre o, hıristiyan bir erkeğin evinden hıristiyan bir kadına ait (tahta

veya fil dışından yapılmış) bir kabdan abdest almıştır. [\[148\]](#) Sahih olan da budur ve buna dair yeterli açıklamalar el-Fûrkan suresinde (25/48. ayet, 5- başlıkta) gelecektir.

Müslim'in Sahih'inde de Ebu Sa'lebe el-Huşenî yoluyla gelen hadiste şöyle dediği nakledilmektedir: Rasulullah (.savVa vardım ve dedim ki: Ey Allahın RasuLü, bizler, kitap ehlinden bir kavmin topraklarında bulunuyoruz. Onların kapkacaklarında yeriz, Yine bizim topraklarımız av topraklarıdır. (Kimi zaman) yayımla avlanırım, kimi zaman da eğitilmiş köpeğimle avlanırım. Eğitilmemiş köpeğimle avlandığım da olur. Şimdi sen bana, bunlardan bizlere neyin helal olduğunu bildir. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Sizin kitap ehlinden bir topluluğun topraklarında bulunuşunuza dair söz ettiğine gelince, onların kaplanndan yemek yiyebilirsiniz. Eğer kaplarından başkalarını bulabilirsiniz, onlara ait kaplarda yemek yemeyiniz. Şayet başkalarını bulamayacak olursanız. Onların kaplarını önce yıkayınız, sonra da o kaplarda yemek yiyebilirsiniz..." [\[149\]](#) Sonra da hadisin geri kalan bölümünü nakletti. [\[150\]](#)

8- Kitap Ehli Bizim Yiyeceklerimizi Yiyebilir:

Yüce Allah'ın: "Sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir" buyruğu onların, şeriatimizin tafsili hükümleri ile de muhatap olduklarına bîr delildir. Yani onlar, bizden et satın alacak olurlarsa, o eti yemek onlara helâl olduğu gibi, karşılığında onlardan alman bedel de bizim İçin helâldir. [\[151\]](#)

9- İffetli Mü'min Kadınlar Ve Kitap Eklinin Kadınları:

Yüce Allah'ın: 'Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile, sizden Önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar... buyruğunun anlamına dair açıklamalar, daha önce gerek el-Bakara sûresinde (2/221. ayetin 1, başlığında ve devamında) gerekse en-Nisa sûresinde (.4/24. ayet 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

İbn Abbastan yüce Allah'ın: "Sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar" buyruğu ile ilgili olarak şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bu buyruk, dar-ı harpteki kitap ehli kadınlar hakkında değil, antlaşmalı olan kitap ehli kadınları hakkındadır O takdirde bu buyruk has olur.

Başkaları ise şöyle demektedir: Âyeti kerimenin umumi oluşu dolayısıyla, kadın ister zımmi olsun, ister harbi olsun nikâhlauması caizdir, İbn Ab~ bas'tan da

şöyle dediği rivayet edilmektedir: "İffetli kadınlar (el-Muhsanat)" iffetli ve akıllı kadınlar demektir. eş-Şa'bî der ki: Bundan kasıt, kadının iffetini koruması ve zina etmemesi, cünüplükten da yıkanmasıdır. eş-Şa'bî de bu kelimeyi "sad" harfini esreli olarak; (oii^»Jij) diye okumuştur. el-Kisaî de böyle okumuştur. Mücahid der ki: "İffetli kadınlardan kasıt, hür olan kadınlardır. Ebu Ubeyd der ki: O, bu görüşü ile kitap ehlinde olan cariyeleri nikahlananın helâl olmadığı kanaatini ifade etmektedir. Çünkü, yüce Allah'ın: "0 halde, sahip olduğunuz mü'min cariyelerinizden,." (en-Nisa, 4/25) buyruğu bunu gerektirmektedir. İşte, ileri gelen ilim adamlarının görüşü de budur. [\[152\]](#)

10- İmanı İnkâr Etmenin (Kâfir Olmanın) Cezası:

Yüce Allah: "Kim imanı inkâr ederse" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denmiştir: Yüce Allah: "Sizden önce kitap verilenlerden iffetli kadınlar" diye buyurunca, kitap ehline mensup kadınlar dediler ki: Eğer yüce Allah bizim dinimizden razı olmamış olsaydı, bizimle evlenmeyi size mubah kılmazdı. Bunun üzerine: "Kim İmanı inkâr ederse...1 Yani, Muhammed'e indirilenlere kâfir olursa... buyruğu nazil oldu. "Amelî boşa gitmiş olur". İbn es-Semey-ka; "Boşa gitti kelimesini, şeklinde "be" harfini üstün olarak okumuştur.

Yine şöyle denilmiştir: Yerine getirilmesi gereken bir takım farz ve hükümler sözkonusu edilince, bu sefer bunlara muhalefete dair tehdit sozkonusu edildi. Çünkü, böylelikle bunlara riayet etmemeye dair yasak daha bir pekiştin lmektedir. İbn Abbas ve Mücahidden buyruğun anlamının şöyle olduğu rivayet edilmiştir: Kim Allah'ı inkâr ederse.,, el-Hasen b. el-Fadl der ki: Eğer bu rivayet sahih iseT bunun anlamı: Kim imanının Rabbini inkâr ederse şeklinde olur.

eş-Şeyh Ebu'l-Hasen el-Eşarî der ki: Haşviye ve es-Salimiye'ye hüafen Allah'a "iman" adını vermek caiz değildir. Çünkü iman, dan mastardır. Bunun ismi faili de "mü3min"dir. İmanf tasdikin kendisidir. Tasdik ise ancak söz ile olur. Şam yüce Allah'ın ise söz olması düşünülemez. [\[153\]](#)

6- Ey iman edenler, namaza kalkacağınız kaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınıza mesti edin. Her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı/ı da (yıkayın). Eğer cünup İseniz yıkanıp temizleniniz. Şayet hasta veya yolculukta iseniz yahut İçinizden biri ayak yolundan gelirse ya da kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız o vakit, tertemiz toprakla teyemmüm edin. Bununla yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah, size güçlük çıkarmak istemez. Ama, sizi iyice temizlemeyi ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister. Tâ ki,

şük rede siniz.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı otuz iki başlık halinde sunacağız: [\[154\]](#)

1- Nüzul Sebebi:

el-Kuşeyrî ile İbn Atiyye, bu âyet-i kerimenin el-Mureysî gazvesinde gerdanlığım kaybeden Uz. Aişe hakkında nazil olduğunu nakletmektedirler. Bu âyet-i kerime aynı zamanda abdest ayetidir.

İbn Atiyye der ki: Abdest daha önce onlar tarafından bilinen ve uygulanan birşey olduğundan dolayı, ayeti kerime bu hususta adeta onların abdes-te dair bu buyruğu tilavet etmelerinden başkaca bir şeylerini artırmamış gibidir. Bununla birlikte teyemmüm ile ilgili ruhsatı ve böyle bir faydayı da onlara vermiş olmaktadır. Bizler ise, en-Nisa sûresinde yer alan âyet-i kerimede (4/43- ayet, 20. başlıkta) bundan farklı bir husus zikretmiş bulunuyoruz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bu âyet-i kerimenin muhtevası, yüce Allah'ın (baştarafalarda) emretmiş olduğu akidlere ve şer'î hükümlere tamamtyle bağlı kalmak ile sözünü ettiği nimetin tamamlanması kapsamı içerisindedir. Çünkü böyle bir ruhsat da nimetin tamamlanması arasında yer alır. [\[155\]](#)

2- "Namaza Kalkmak" İle İlgili İlim Adamlarının Görüşleri:

İlim adamları, yüce Allah'ın: "Namaza kalkacağınız zaman" buyruğu ile hangi mananın kastedildiği hususunda farkh görüşler belirtmişlerdir. Bir kesim şöyle demektedir; Bu, -namaz kılmak isteyen kişi İster abdestli olsun, ister abdestsiz olsun-, her namaz kılmak isteme hali hakkında umumi bir lafızdır. O bakımdan namaz kılmak isteyen herkesin abdest alması gerekmektedir. Nitekim Hz, Ali de böyle yapar ve bu âyet-i kerimeyi okurdu. Bunu, Ebu Muhammed ed-Dârimî, Müsned'inde zikretmiştir. [\[156\]](#) Bunun bir benze ri İkrime'den de rivayet edilmiştir. İbn Sîrin de der ki: Halîfeler her namaz için ayrıca abdest alırlardı.

Derim ki; Bu açıklamalara göre âyet-i kerime muhkemdir, bunda herhangi bir nesli söz konusu değildir.

Bir kesim de der ki: Bu hitap Peygamber (sav)'a hastır. el-Ğasîl diye bilinen Abdullah b. Hanzala b. Ebi Âmir der ki: Peygamber (sav) her namaz için abdest almakla emrolundu. Bu, kendisine ağır geldi. Sonra (her namazdan önce) misvak kullanması emr olundu ve hades hali müstesna abdest alma yükümlülüğü

kaldırıldı. Alkame b. el-Feğvâ babasından -ki, o ashab-ı kiramdandi ve Rasulullah (sav)'a Tebuk'a giderken kılavuzluk yapmıştı- şöyle dediğini nakletmektedir: Bu âyet-i kerime Rasulullah (sav) ruhsat bildirmek üzere indirilmiştir. Çünkü, Hz. Peygamber abdestsiz hiçbir iş yapmazdı. Kimse ile konuşmaz, kimsenin selamını almaz ve buna benzer hiçbir işi abdestsiz yapmazdı. Yüce Allah bu âyet-i kerime ile Ona, abdestin diğer ameller bir yana yalnızca namaza kalkmak için söz konusu olduğunu bildirdi. [\[157\]](#)

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Âyet-i kerime ile kastedilen fazileti elde etmek üzere her namaz için abdest almaktır. Bunlar, buradaki emri mendupluğa hamletmişlerdir. Aralarında İbn Ömer'in de bulunduğu birçok sahabe-i kiram bu fazileti ele geçirmek arzusuyla her bir namaz için abdest alırlardı. Peygamber (sav) da Mekke'yi fethettiği gün -ümmetine (bir abdest-le birden çok farzı kılmanın mümkün olduğunu) beyan etmek arzusuyla, beş vakit namazı tek bir abdestle kıldığı güne kadar bu şekilde hareket ederdi.

Derim ki, bu görüşün zahirine göre neshedici hükmün varid oluşundan önce her bir namaz için abdest almak vacip değil de müstehab idi. Ancak, durum böyle değildir. Çünkü, emir varid olduğu takdirde vücubu gerektirir. Özellikle ashab-ı kiram nezdinde bu böyledir. Çünkü onların yaşayışlarından bildiğimiz ve öğrendiğimiz budur.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Önceleri herbir namaz için abdest almak farzdı. Daha sonra bu, Mekke fethedildiği gün nesli olundu. Ancak bu, Enes yoluyla rivayet edilen şu hadis dolayısıyla yanlıştır. Enes der ki: Peygamber (sav) her bir namaz için abdest alırdı. Onun ümmeti ise, böyle değildi. [\[158\]](#) Bu hadis ileride gelecektir. Yine Süveyd b. en-Nu'manın hadisi dolayısıyla da bu farzın nesh olduğu görüşünün yanlış olması gerekmektedir Süveyd b. en-Nu'man'ın rivayetine göre, Peygamber (sav) (Hayber yakınlarında bir yer olan) es-Sahbâ denilen yerde iken aynı abdestle ikindi ve akşam namazlarını kıldı. Bu Hayber gazvesinde olmuştu. [\[159\]](#) Hayber gazvesi ise hicretin altıncı yılındadır. Yedinci yılında olduğu da söylenmiştir. Mekke'nin fethi ise sekizinci yılında olmuştur. Bu da Mâlikin Muvatta'ında rivayet ettiği sahih bir hadistir. Buharı ve Müslim de bunu rivayet etmiştir. Böylelikle bu iki hadis-i şerifle Mekke'nin fethinden önce herbir namaz için abdest almanın farz olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

Denilse ki: Müslim, Bureyde b. el-Husayb, Rasulullah (sav)ın her bir namaz için abdest aldığını rivayet etmektedir. Mekke fethedildiği gün ise, bütün (bîr günün) namazlarını tek bir abdestle kıldı ve mestlerine mesh etti. Ömer (r.a) dedi

ki: Bugün daha önce yapmamış olduğun birşeyi yaptın? Uz. Peygamber: "Ben bunu kasten yaptım Ey Ömer" diye buyurdu .[\[160\]](#) Peki, niye Hz. Ömer ona böyle bir soru sordu ve durumu öğrenmek istedi?

Böyle diyene şu şekilde cevap verilir: Hz. Ömer ona Hayber'de (ikindi ve akşamı tek abdestle kıldığı) namazından itibaren edindiği adete muhalefeti dolayısıyla bu soruyu sormuştur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Tirmizî de Enes'den rivayet ettiğine göre; Peygamber (.sav), abdestli olsun olmasın her namaz için abdest alırdı. Humeyd der ki: Enes'e sordum: Peki ya siz nasıl yapıyordunuz? Enes dedi ki: Bizler ise, bir tek abdest alırdık. (Tir-mizî) dedi ki: Bu, Hasen sahih bir hadistir- [\[161\]](#)Yine Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Abdest üstüne abdest bir nurdur." [\[162\]](#)

Peygamber (sav) buna göre herbir namaz için yeni bîr abdest alırdı. Küçük abdestini bozarken, bir kişi kendisine selam verdiği halde teyemmüm edinceye kadar selamını almadı. Teyemmümden sonra selamını aldı ver 'Ben yüce Allah'ı abdestli olmaksızın zikretmekten hoşlanmadım" diye buyurdu. Bunu da Dârakutnî rivayet etmiştir.[\[163\]](#) es-Süddî ile Zeyd b. Eşlem der ki: "Namaza kalkacağınız zaman" âyeti, yataklarınızdan, yani uykudan uyanıp kalktığınız zaman, anlamındadır. Bu teville göre âyetin maksadı, bütün hades hallerini zikretmektir. Özellikle de hakkında bizatihi hades midir değil midir diye ihtilaf edilen uyku zikredilmiş olmaktadır. Bu açıklamaya göre âyet-i kerimede bir takdim ve tehir vardır ve ifadenin takdiri şöyledir: Ey iman edenler, uykudan uyanıp namaz için kalkacağınız vakit, yahut sizden herhangi bir kimse ayak yolundan gelirse, ya da kadınlara yaklaşmış -yani bundan kasıt küçük temas olan dokunmaktır- iseniz... yıkayınız.

Böylelikle küçük hadesli olanın hükümleri tamamlanmış olmaktadır. Daha sonra da: "Eğer cünup isenfc yıkanıp temizleniniz" diye buyurdu ki bu, bir başka hades türünün hükmünü ifade etmektedir. Bundan sonra ise her iki (küçük ve büyük) hades türü için de: "Şayet hasta veya yolculukta iseniz ve su bulamazsanız o vakit, tertemiz toprakla teyemmüm edin" diye buyuru lmuştur.

Mâlik'in -Allah'ın rahmeti Ü2erine olsun- arkadaşlarından Muhammed b. Mesleme ve başkaları da âyet-i kerimenin bu te'vilini benimsemişler ve bu doğrultuda görüşlerini ifade etmişlerdir.

İlim ehlinin çoğunluğu ise şöyle demektedir: Âyetin manası: Sizler hades-li olduğunuz halde namaza kalkacağınız zaman... Buna göre ise âyet-i kerimede herhangi bir takdim ve tehir yoktur. Aksine, âyet-i kerimede yüce Allah'ın: "Temizleniniz" buyruğuna kadar su bulanın hükmü ifade edilmekte ve "abdesisiz

olduğunuz halde" ifadesinin kapsamına da küçük temas da girmektedir. Bundan sonra da yüce Allah'ın: "Eğer cünup iseniz yıkanıp temizleniniz" buyruğu da her iki hades türü ile ilgili olup su bulamayan kimsenin hükmü zikredilmektedir. Bu durumda da "kadınlara dokunmak" (yaklaşmak) cima demek olur. O bakımdan tıpkı su bulan kimse nasıl zikredilmiş-se, su bulamayan cünubun da zikredilmesi kaçınılmazdır. Bu ise, Şafî'nin ve diğerlerinin te'vili (açıklaması) dır. Sa'd b. Ebi Vakkas, İbn Abbas, Ebu Mur sa el-Eş'arî ve bunların dışında birçok sahabinin görüşleri de bu doğrultuda gelmiştir.

Derim ki: Bu iki tevil, âyet-i kerime hakkında söylenenlerin en güzeldir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Kalkacağınız zaman" (namaz) kılmak istediğiniz zaman, demektir. Nitekim yüce Allah: "Kurban okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın" (en-Nahl, 16/98) buyruğunda, Kur'ân okumak istediğinde... demektir. Çünkü namaza kalkış halinde abdest almaya imkân yoktur. [\[164\]](#)

3- Abdest Alırken Yüzü Yıkamak:

"Yüzlerinizi yıkayın..." buyruğunda yüce Allah dört organ zikretmektedir. Birisi yüzdür. Bunu yıkamak farzdır. Eller de aynı şekilde. Başın farzı ise ittifakla meshedilmesidir. Ayaklarda ise ileride geleceği üzere ihtilaf edilmiştir. Âyet-i kerimede bunların dışında herhangi bir organdan söz edilmemektedir. Bu ise, bunların dışında kalanların bir takım âdab ve sünnetler olduğunun delilidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüzün yıkanması esnasında suyun yüze götürülerek elin de yüz üzerinde gezdirilmesi kaçınılmazdır. Bize göre yıkamanın gerçek mahiyeti budur. Biz, bu hususu en-Nisa sûresinde (4/43- ayet, 13. başlıkta) açıklamış bulunuyoruz. Bizden başkaları ise şöyle demektedir: Abdest alanın yapması gereken şey, sadece suyu akıtmaktır. Eliyle ovalamak mükellefiyeti yoktur. Şüphe yok ki kişi, kendisini suya daldırır ve beraberinde yüz ya da ellerini de daldırıp ovalamayacak olsa, onun hakkında yüz ve ellerini yıkadı denilir. Bilindiği gibi bu hususta ancak o iş için verilen ismin hasıl olmasına itibar edilir. Bu hasıl olursa yeterlidir.

Sözlükte vech (yüz); muvaceheden alınmadır, Vech, bir takım azaları kapsayan eni ve boyu olan bir organdır. Onun uzunlamasına sının, alnın üst tarafının başlangıcı olup, çenelerin sonuna kadar devam eder. Enine sının ise iki kulak arasındır Bu husus, tüysüz kimse hakkında böyledir. Sakallı kimse ise, eğer çeneleri sakalla kaplı bulunuyor ise, sakalı ya seyrek, yahut sıktır. Şayet sakalı

seyrek olup alttan teni görünüyör ise, suyun tene ulaştırılması kaçınılmazdır. şayet sık ise, bu sefer farz -tıpkı başta bulunan saçta olduğu gibi- sakala intikal etmiş olur (yani sakalın yıkanması gerekir).

Diğer taraftan sakalın çeneden arta kalan ve aşağı doğru sarkan bölümü ile ilgili olarak Sulınûn, İbnü'l-Kasım'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Malik'e: Sen ilim ehlinden herhangi bir kimsenin sakal yüzdendir, o bakımdan onun üzerinden su geçilmesi gerekir, diyen bir kimse işittin mi şeklinde sorulurken, şöve dediğini dinledim: Evet, abdest esnasında sakalın hilal-lendirilmesi insanların yapmaları gereken bir iş değildir, dedikten sonra da bunu yapanı ayıpladı.

Yine İbnü't-Kasım, Mâlikten şöyle dediğini nakletmektedir: Abdest alan kişi, içine suyu sokmaksızın sakalının dış tarafını hareket ettirir. Devamla: Sakal tıpkı ayak parmakları gibidir, der.

İbn Abdillakem der ki: Sakalın hilallendirilmesi, abdest alırken de guslederken de vaciptir.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Peygamber (sav)'dan, -hepsi de zayıf olan- çeşitli yollardan abdest alırken sakalını hilallediği rivayet edilmiştir, İbn Huveyzimendâd da rukahâ, abdest esnasında sakalın hilali endi ölmesinin va-cib olmadığı üzerinde ittifak ettiklerini nakletmektedir. Bundan tek istisna, Said b. Cübeyr'den rivayet edilen şu sözüdür: Kişi ne diye sakallan.bitmeden önce sakalını (bittiği yeri) yıkıyor da, bu sakalı bitti mi orayı yakamıyor? Ve tüysüz kimse ne diye çenesini yıkıyor da sakah olan kimse yıkamıyor?

Tahavî der ki: Teyemmümde vacib olan yüzde tüyün bitiminden önce te^ nin mesh edilmesidir. Ancak tüyün bitiminden sonra bu, onların (fukahanın) hepsine göre de sakıt olur Abdestte de durum böyledir.

Ebu Ömer der ki: Kim sakalın tümünün yıkanmasını vacib kabul ederse, sakalı da yüz gibi kabul etmiş olur. Çünkü vech (yüz) muvaceheden alınmıştır. Yüce Allah ise, sakallı ite sakalsız kimse arasında herhangi bir tahsise gitmeksizin mutlak bir emir ile yüzün (vechin) yıkanmasını emretmiş bulunmaktadır. O halde Kur'an'ın zahirine göre sakalın yıkanması vacib olur. Çünkü sakal, (yüzde) tenin bedelidir.

Derim ki: İbnül-Arabî de bu görüşü tercih etmiş ve ben de bu görüşteyim, demiştir. Çünkü, Peygamber (sav) sakalını yıkardı. Bunu, Tirmizî ve başkaları rivayet etmiştir. Böylelikle Hz. Peygamber, fiili ile muhtemel olan bir şeyi tayin etmiş olmaktadır, İbnü'l-Munzir de îshâk'dan kasten sakalını hilal-lendirmeyi terk edenin tekrar bunu iade edeceğini belirttiğini nakletmektedir. Tirmizî de Osman b. Aftan (ra)'den rivayet ettiğine göre, sakalını hilal-Jendirirdi. Tirmizî dedi ki: Bu, hasen, sahih bir hadistir. [\[165\]](#)

Ebu Ömer der ki: Sakalın sarkan bölümünü yıkamayı vacib kabul etmeyen, yıkanması emrolunan asıl yerin ten olduğu görüşündedir. Dolayısıyla ona göre, tenin üstünde zahir olanın yıkanması vacib olmaktadır. Sakalın sarkan bölümünün altında ise, yıkanması icabeden herhangi bir yer yoktur. Dolayısıyla, sakalın (tenin üstünde kalan bölümünün) yıkanması ondan bedel olmaktadır.

Yine fukahâ, favoriler ile kulak arasındaki bölümün yıkanması hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Vehb, Mâlik'ten şöyle dediğini nakletmektedir: Sakal, saçının gerisinde kalan (ve tüy bitmeyen) çeneye kadar gelen bölüm yüzden değildir. Ebu Ömer ise der ki: Ben, İbn Vehb'in Mâlik'ten rivayet ettiği görüşü çeşitli bölgelerde yaşayan fukahâdan herhangi bir kimsenin söylediğini bilmiyorum.

Ebu Hanife ve arkadaşları ise derler ki; Favoriler ile kulak arasında saç bitmeyen bölüm yüzdendir ve yıkanması vacibtir Şafiî ve Ahmed de buna yakın görüş belirtmişlerdir. Saç bitmeyen bu bölümü yıkamanın müstehab olduğu da söylenmiştir İbnü'l-Arabî der ki; Bence sahih olan, o bölümü, sakalı olan kimse için değil de tüyü bitmemiş kimsenin yıkamasının gerektiğidir.

Derim ki: Kadı Abdülvehhab'ın tercihi de budur. Konu ile ilgili görüş ayrılığının sebebi ise, bu bölüm hakkında muvacehe adının verilip verilmeyeceğinden kaynaklanmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. İşte bu ihtimal dolayısıyla da yine fukahâ arasında yüzün yıkanma emrinin burnun ve ağzın iç tarafını kapsayıp kapsamadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Ahmed b. Hanbel, İshâk ve onlardan başkaları, abdestte de gusulde de bunun vacib olduğunu kabul ederler. Şu kadar var ki, Ahmed şöyle demektedir: Ab-dest alırken, burnuna su çekmeyi (istinşak) terkeden kimse, daha sonra bunu iade eder. Fakat mazmazayı (ağızına su verip çalkalamayı) terkeden kimse bunu iade etmez. Genel olarak fukahâ ise şöyle demektedir: İkisi de abdestte de gusulde de birer sünnettir. Çünkü emir, ancak zahiri kapsar, batını (gizli ve görünmeyen bölümü kapsamaz). Araplar ise, ancak muvaceher

kapsamına giren şeyler hakkında vecdî tabirini kullanırlar. Diğer taraftan yüce Allah bunları Kitabında zikretmiş değildir. Müslümanlar da bunları vacib görmediler ve herkes bu hususta da ittifak etmemiştir. Farz olan bir hüküm ise ancak bu yollardan birisi ile sabit olur. Bu kabilden açıklamalar daha önce en-Nisa sûresinde (4/43. ayet, 17. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Gözlere gelince, herkes icma ile gözlerin iç tararının yıkanmasının gerekmediğini kabul etmiştir. Şu kadar var ki, Abdullah b. Ömer'den, gözlerine hafifçe su serptiği rivayet edilmiştir. Bunları yıkamanın sakıt oluş sebebi ise, bundan dolayı rahatsızlanmak ihtimali ile bu işin zor oluşudur. İbnü'l-Arabî der ki: Bundan dolayı, Abdullah b.

Ömer görmez olduktan sonra, gözlerini yıkardı. Zira bundan dolayı rahatsız olmazdı.

Yüz ile ilgili bu hüküm Ger) böylece anlaşıldığına göre, herhangi bir sınırlama sözkonusu olmaksızın, yüz ile birlikte baştan bir bölümün yıkanması kaçınılmazdır. Nitekim başın tümünün mesh edîmesi ile birlikte belli bir miktar tayini sözkonusu olmaksızın yüzün de küçük bir bölümünün mesh edilmesinin vacib olduğunu kabul eden görüş de buna benzemektedir. Bu hüküm ise, usul-u fıkıhta bir kaideyi teşkil eden: "Kendisi olmaksızın vacibin tamam olmadığı bir şey tıpkı onun gibi vacibtir" kaidesine dayanmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[166\]](#)

4- Abdestte Niyetin Hükümü:

İlim adamlarının cumhuru, abdestte niyetin mutlaka gerekli olduğu görüşündedir. Çünkü Hz. Peygamber: "Ameller ancak niyetler ile dir" diye buyurmuştur. [\[167\]](#) Buharî der ki: Böylelikle iman, abdest, namaz, zekât, hac, oruç ve diğer ahkâm da bunun (hadisin) kapsamına girmektedir. Yüce Allah da: "De ki: Herkes kendi tabiatına göre hareket eder" (el-îsra, 17/84) diye buyurmaktadır kiT bu da niyetine göre hareket eder, demektir. Peygamber (sav) de: %, Fetihten sonra hicret yoktur.) Fakat, cihad ve niyet vardır" diye buyurmuştur. [\[168\]](#)

Safilerden pek çok kişi ise niyete gerek yoktur, demektir. Bu, Hanefî-lerin de görüşüdür. Derler ki: Niyet, ancak bizatihi maksat olarak gözetilen ve başkalarına sebep teşkil etmeyen farzlarda vacibtir. Bir diğer fiilin sahih olması için şart olan amellere gelince, o fiili emreden buyruk ile birlikte bir başka delalet olmadığı sürece, bizzat emrin kendisi ile o işte niyet İcabetmez. Taharet ise şarttır Üzerinde namazın farz olmadığı bir kimseye taharet farzı da vacib değildir. Ay hali ve lohusa olan kadın gibi.

Bizim (mezhebimize mensup) ilim adamlarımız ile, kimi Şafiîler ise, yüce Allah'ın: "Namaza kalkacağınız zaman yüklerinizi... yıkayın" buyruğunu delil göstermişlerdir. Yıkama fiili vacib olduğuna göre, o Fiilin sahih olabilmesi için niyet de şart olur. Çünkü yüce Allah tarafından farz kılmak, Allah'ın emrettiği işin yapılmasını icabettirir. Buna göre bizler: Bunun için niyet vacib değildir diyecek olursak, yüce Allah'ın emrettiğini yapmak için bir maksat taşımanın onun için vacib olmadığını söylemiş oluruz. Bilindiği gibi serinlemek veya herhangi bir maksat için gusleden bir kimse, o vacibi eda etme maksadını gözetmiş değildir. Hadiste de abdestin (küçük günahlar için) keffaret teşkil ettiği

sahih olarak sabit olmuştur. Eğer abdest, niyetsiz olarak sahih olur denilecek olursa, günahlara keffaret olmaz. Diğer taraftan yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Halbuki onlar, Allah'a ancak dinlerini O'na halis kılanlar ve hanifler olarak ibadet etmelerinden... başkasıyla emr olunmadılar." (el-Beyyine, 98/5) [\[169\]](#)

5- Niyetin Takdim Ve Tehir Edilmesi:

İbnü'l-Arabî der ki: Kimi ilim adamımız şöyle demektedir: Bir kimse gusletmek niyetiyle nehre gitmek üzere çıkarsa bu onun için yeterli olur. Şayet yolda iken niyeti kaybolacak (hatırından gidecek olursa) -ve eğer hamama gitmek için de yola çıkar, yolda da niyeti kaybolacak olursa- niyeti batıl olur. Kadı Ebu Bekr b el-Arabî -Allah ondan razı olsun- der ki: Sıradan müftü geçinen kimseler, buna dayanarak şöyle demişlerdir: Namaz için niyet, bu konudaki her iki görüşe göre de uygun düşebilir. Ayrıca onlar, bu hususta zan ile yakın arasında herhangi bir fark gözetemeyenlerden bir nass da irad etmişler ve bunun şöyle dediğini nakletmiş 1 erdir: Namazda niyetin tekbirden önce olması caizdir. Müftü ve müctehid olmak isteyip de Allah'ın başarı ihsan etmediği ve doğruya iletmediği böyle bir topluluğun Allah yardımcıları olsun, onların yaptıklarını herkes görüp de ibret alsın. Şunu bilin ki, -Allah'ın rahmeti üzerinize olsun- abdestte niyetin vacib olduğu hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır. Bu hususta Mâlik'in görüşü de farklı farklı gelmiştir. Bu konuda ittifak sözkonusu olmadığından dolayı, bazı yerlerde niyetin öne alınmasında müsamaha gösterilmiştir. Namaz hususunda ise, imamlardan herhangi bir kimsenin görüş ayrılığı yoktur. Ve namaz,' bizzat maksat olarak gözetilen aslî bir ibadettir. Üzerinde ittifak edilmiş maksat olarak gözetilen aslî bir husus, nasıl hakkında görüş ayrılığı bulunan ve asıl olmayıp tabi olan fer'î bir hususa hamledilerek aynı hükme tabi kabul edilebilir? Bu, aşırı ahmaklıktan başka bir şey olabilir mi? Oruca gelince, şariat, oruç hakkında başlama vakti, gafil olunan (uykuda bulunulabîieri) bir zaman olduğundan dolayı, niyetin başlama vaktinden öne alınmasını kabul etmekle bu husustaki zorluğu gidermiş olmaktadır. [\[170\]](#)

6- Ellerin Yıkanması:

Yüce Allah'ın: "Ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın" buyruğu ile ilgili olarak, dirseklerin yıkanacak sınırlar içerisinde olup olmadığı hususunda İnsanlar farklı görüşlere sahiptirler. Kimileri, evet dahildir demektedir. Çünkü:... e, a kadar"

edatından sonra gelen, eğer kendisinden öncekinin türünden ise kapsamına girer. Bunu.İîbeveyh ve başkalan söylemiştir. Bu husustaki açıklamalar, geniş bir şekilde açıklanmış olarak, el-Ba-kara sûresinde (2/187. ayet 18. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Dirseklerin yıkamanın kapsamına girmediği de söylenmiştir Bu husustaki her iki rivayet de Mâlik'ten rivayet edilmiştir. İkincisi, Eşheb'e ait bir rivayettir. İlim adam-lannın çoğunluğu ise birinci rivayeti kabul etmiştir, sahih olan da budur. Çünkü, Dârakutnî'nin Hz, Cabir'den rivayetine göre, Peygamber (sav) abdest aldığıında, suyu dirsekleri üzerinde gezdirirdi. [171]

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: "Ol) „,a kadar", "birlikte : beraber" anlamındadır. Nitekim, Arapların: Küçük deve sürüsü küçük deve sürüsüne katılırsa, büyük bir sürü olur" demesine benzer. Yani, küçük sürü, küçük sürü ile beraber... demektir.

Ancak, daha önce en-Nisa sûresinde (4/2. âyet, 4, başlıkta) açıkladığımız gibi, buna gerek yoktur. Çünkü, araplara göre "el" tabiri ile parmak uçlarından kola kadar olan bölüm kastedilir. Yine "ayak" ile, parmaklardan baldı-nn dibine kadar olan bölüm kastedilin O halde, dirsekler de "el" isminin kapsamı içerisine girmektedir. O bakımdan, şayet buyruğun anlamı "dirseklere-le beraber" şeklinde olsaydı, ayrıca bunun ifade ettiği bir mana olmazdı. Burada yüce Allah;... a kadar" diye buyurduğuna göre, yıkamanın sınırı olarak dirsekler tesbit edilmiş olmakta ve böylelikle dirseklerden tırnaklara kadar olan bölümün yıkanması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu, doğru ve yerinde bir sözdür, hem lügat hem de anlam itibari ile usule uygundur.

İbnül-Arabî der ki: Bu meselenin kesişme noktasını, kadı Ebu Muhammed'den başka kimse anlamadı. O, şöyle demiştir: "Dirseklere kadar" buyruğu ellerden yıkanmaksızın bırakılacak sınırın ifade etmektedir. Yoksa, onların yıkanacak olan sınırını değil İşte bundan dolayı dirsekler yıkamanın kapsamına girer.

Derim ki: Sözlükte el ve ayak kelimeleri» bizim dediğimiz yerleri de kapsadığından dolayı, Ebu Hureyre abdest alırken, ellerini yıkarken koltuk altlarına kadar ve ayaklarını yıkarken de bacaklarını da yıkar ve şöyle derdi: Ben» dostum Uav)'i: "Mü'minin (.kıyametle) süsü, abdestin ulaştığı yere kadar ulaşır" derken dinledim. [172]

Kadı İyad ise der ki: Fakat insanlar, bundan farklı bir husus üzerinde ic-ma etmişler ve abdestin sınırlarını aşmaması gerektiğini kabul etmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber: "Kim bundan fazlasını yaparsa, haddi aşmış ve zulmetmiş olur" [173] diye buyurmuştur.

Ondan başkaları ise şöyle demiştir: Bu şekildeki bir uygulama, onun (Ebu

Hureyre'nin) bir mezhebi (görüşü) îdi ve bu onun tek başına kabul ettiği görüşlerden birisidir. Diğer taraftan o, bu uygulamayı Peygamber (sav)'den nakletmeyip, bunu Hz. Peygamberin: "Sizler abdest dolayısıyla yüzleri, elleri ve ayakları nurlandırılacak olan kimselersiniz"[\[174\]](#) hadisi ile kendisinin de zikrettiği gibi: "Kıyamet gününde mü'minin süsü... ulaşır" hadisinden istinbat etmiştir. [\[175\]](#)

7- Başlara Mesh Etmek:

Yüce Allah'ın: "Başlarınıza mesh edin" buyruğuna gelince, en-Nisa sûresinde (4/43- ayet, 43. başlıkta^ meshin müşterek bîr lafız olduğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. "Baş" İse, insanların zorunlu olarak bildiği ve yüzün de bir bölümünü teşkil ettiği organın tümünden ibarettir. Yüce Allah, abdestte onu zikredip yüzün ise muayyen olarak yıkanacağını belirttiğine göre, başın geri kalan bölümü de mesh için kalmaktadır.

Eğer (yüzün) yıkanacağını sözkonusu etmemiş olsaydı, başın tamamını mesh etmek gerekirdi. Başın üzerinde saç bulunan bölümü de, göz, burun ve ağzın bulunduğu (yüz) bölümü de (mesh edilecekti).

Mâlik, başın meshinin vücubu hususunda bizim zikrettiğimiz bu noktaya da işaret etmiştir. Kendisine, abdest alırken başının bir bölümünü mesh etmeyi terkeden kimse hakkında soru sorulunca, o şu cevabı vermiştir: Ne dersin, eğer yüzünün bir bölümünü yıkamayı terketmiş olsaydı, bu o kimse için yeterli olur muydu?

İşte, bizim zikretmiş olduğumuz bu husus ile, kulakların baştan sayıldıkları ve onların da başın hükmünü aldıkları açıkça ortaya çıkmaktadır. Ve bu şu sözü söyleyen Zührî'nin kanaatine muhaliftir: Kulaklar yüzdendir ve yüzle beraber yıkanılır. Yine şu sözleri söyleyen Şabî'nin kanaatine de muhaliftir; Kulakların karşıdan görünen bölümleri yüzdendir, arkaları ise baştandır. Aynı zamanda bu, el-Hasen ve İshâk'tn da görüşüdür, bunu İbn Ebi Hu-reyre de Şafî'den nakletmiştir. İleride (el-Hasen ve İshâk'ın) bu husustaki delilleri gelecektir.

Baş, baş (Re's) denilmesinin sebebi, yüksekliği ve onda saçın bitmesi dolayısıyla. Dağ başı (Ra'sü'l-Cebel) da burdan gelmektedir. Bizim "baş, bir takım organların tümünün adıdır" dememizin sebebi ise, Şairin şu beyiti (nde dile getirdiği anlam) dolayısıyla

"Onlar başımı yüklenip göturdüklerinde -ki, başta benim çoğunluğum vardır- Kavuşma yeri geçilip sonra da beni götürsekr..." [\[176\]](#)

8- Baştan Mesh Edilmesi Gereken Miktar:

Baştan meshedilecek miktarın tayini hususunda ilim adamlarının onbir ayrı görüşü vardır. Bunların  Ebu Hanifeye, ikisi şafii'ye, altısı da bizim (mezhebimize mensub) ilim adamlarımıza aittir. Bunlardan sahih olan ise yalnızca bir tanedir. O da belirttiğimiz gerekçeler dolayısıyla genelinin meshedilmesinin vacib olduğuudur İlim adamları icma ile başını tamamen mesli edenin güzel bir iş yaptığını ve yapması gerekeni de ifa etmiş olacağını kabul etmişlerdir.

"Başlarınıza" buyruğunun başındaki "be" harfi zaidir Teblz (kısmilik bildirmek) için değildir. Manası; Başlarınızı mesnediniz şeklindedir.

şöyle de denilmiştir: Bu harfin burada gelmesi, yüce Allah'ın:

Yüzlerinizi... meshediniz" (en-Nisa, 4/43) buyruğuunda teyemmüm ile ilgili olarak yer alması gibidir. Eğer, bu harfin ifade ettiği anlam, kısmilik olsaydı, burada da bu kısmilik anlamını ifade etmesi gerekirdi. Ve bu(rada) kısmilik ifade etmediği kesindir.

şöyle de denilmiştir: Bu harfin gelmesi, güzel bir mana ifade etmek içindir. O da şudur: Sözlükte yıkamak, kendisiyle yıkanılan bir şeyi de gerektirir. Meshetmek ise, sözlükte kendisiyle mesh olunan bir şeyi gerektirmez. Buna göre, eğer ("be" harfi olmaksızın): "Başlarınıza mesh ediniz" demiş olsaydı, el ile (eli) herhangi bir şey ile ıslatmaksızın başın üzerinde gezdirmek yeterli olacaktı. Bu harfin burada gelmesi, kendisiyle mesh olunacak şeyi İfade etmek içindir, o da sudur. Sanki; Ve su ile başlarınıza mesh edin buyurul-muş gibidir. Bu da lügate, iki şekilde açıklanabilecek fasih bir söyleyiştir Ya Sibeveyhln naklettiği şu beyit gibi kalb yoluyla bir syleyiştin

"Dudakları ak bir güvercinin, tüylerinin yanlarını andırmaktadır. Diş etlerini iae sanki sürme tozuna sürmüş gibidir.*"

Sürme tozu ile mesh olunan, diş etleri olmakla birlikte (şair burada) bunu kalb ederek söylemiştir.

Yahut da bu buyruk, fiilde ortaklık ve nisbetinde eşitlik olmak üzere "be" ile kullanılmıştır. şairin şu beyitinde olduğu gibi;

"Onlar, geceleyin (kötülük yapmak için) yürürken salınan kirpileri andırırlar ki, kötülükleri Necran'a kadar ulaşmıştır; hatta Hecer'e.

"Be" harfinin anlamı ile ilgili olarak ilim adamlarımızın söyledikleri bunlardır.

şafii ise şöyle demektedir: Yüce Allah'ın: Başlarınıza mesh edin" buyruğuunun, başın bir bölümü ile başın tamamını mesh ediniz anlamlarına gelme ihtimali

vardır. Sünnet de bunun bir bölümünü mesh etmenin yeterli olduğuna delalet etmiştir. Çünkü Peygamber (sav) başının üst tarafını mesh etmiştir. Bir başka yerde de şöyle demektedir: Denilse ki, teyemmüm ile ilgili olarak yüce Allah: "Yüzlerinizi mesnedin" diye buyurmaktadır. Peki, teyemmümde yüzün bir bölümünü meshetmek yeteri olur mu? Böyle diyene şu şekilde cevap verilir: Teyemmümde yüzün mesh edilmesi, yüzün yıkanmasından bedeldir, O bakımdan yüzün yıkanması gereken yerlerinin tamamının mesh edilmesi kaçınılmaz bir şeydir. Başın meshedilmesi ise (bedel değeri) bir asıldır. İşte aralarındaki fark budur.

Bizim ilim adamlarımız ise, hadis ile ilgili olarak şu sözleriyle cevap vermişlerdir: Peygamber (sav) bir mazeret dolayısıyla bunu yapmış olabilir. Özellikle onun bu uygulaması, sefer esnasında olmuştur. Sefer ise, birtakım mazeretlerin bulunması muhtemel olan bir haldir. Acele ve kısıdan kestirip atma zamanıdır. Birtakım meşakkatler ve tehlikeler dolayısıyla bir çok farizalar hafifletilir. Diğer taraftan Hz. Peygamber, sarığının üzerine meshetmedikçe, başının üst tarafına meshetmekle yetinmemiştir. Bunu da Müslim, Muğî-re b. Şu'be yoluyla rivayet ettiği hadiste zikretmektedir.^[177] Eğer başın tamamını meshetmek vacib olmasaydı, sarığının üzerine ayrıca mesh etmezdi.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. ^[178]

9- Başa Kaç Kere Mesh Verilir:

İlim adamlarının cumhuruna göre, tam ve kapsamlı tek bir defa mesh etmek yeterli olur. Şafîî ise der ki: Abdest alan kişi, başını üç defa mesh eder. Enes ile Said b. Cübeyr ve Ata'dan böylece rivayet edilmiştir. İbn Sîrin ise, başını iki defa mesh ederdi. Ebu Dâvud der ki: Hz. Osman yoluyla gelen bütün sahih hadisler, başın bir defa meshedileceğine delalet etmektedir, Çünkü onlar, abdestin (diğer organların yıkanmasının) üç defa tekrarlanacağından söz etmekle birlikte, bu rivayetlerde: "Ve başına mesnetti" demekte ve herhangi bir sayı da zikretmemektedirler. ^[179]

10- Meshin Keyfiyeti ve Başlama Yeri;

Başının meshedilmeye nereden başlanacağı hususunda (fukahâ) farklı görüşlere sahiptirler. Mâlik der ki: Başının ön tarafından meshetmeye başlar, sonra da ellerini başının arka tarafına doğru götürür, daha sonra ön tarafına tekrar geri

getirir. Tıpkı, Müslim'in rivayet ettiği, Abdullah b. Zeyd yoluyla gelen hadiste olduğu gibi.[\[180\]](#)

Şafî ve İbn Hanbel de bu görüştedir. el-Hasen b. Hayy ise şöyle derdi: Mu-avviz b, Afra'nın kızı er-Rubeyyi'nin rivayet ettiği hadise göre de başının arka tarafından başlar. Ancak bu, lafızlannda ihtilaf bulunan bir hadistir ve bütün yollarıyla Abdullah b. Muhammed b. Akil'den gelmektedir. Hadis alimlerine göre ise, kuvvetli bir hafız (belleyip) değildir. Bu hadisi, Ebu Dâvud, Bişr b. el-Mufaddal'dan, o, Abdullah'tan, o, er-Rubeyyî yoluyla rivayet etmiştir. İbn Adan da ondan (Abdullah b. Muhammed b. Akil'den) o da er-Rubey-yi'den şunu rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) bizim yanımızda, abdest aldı. Başının tümünü, saçın bütün bitim yerlerinden itibaren dört bir yanından mesh etti. Ancak, saçın üzerinde bulunduğu halini değiştirmede.

Bu nitelikte bir abdest alma şekli, İbn Ömer'den de rivayet edilmiş olup, bunda başının arka tarafından meshe başladığı da belirtilmektedir.[\[181\]](#)

Bu hususta en sahih rivayet, Abdullah b. Zeyd'in rivayetidir. Başın bir bölümünün meshini caiz kabul eden herkes, başın meshedilecek bölümünün ön tarafı olduğu görüşündedir. İbrahim ile eş-Şa'bî'den şöyle dedikleri rivayet edilmiştir Başının hangi tarafını meshedersen bu senin için yeterli olur. İbn Ömer ise, başın sadece tepe (bingıldak) bölümünü meshetmekle yetinmiştir.

Her iki elle bir arada mesh etmenin müstalisen olduğu hususu üzerinde de tek bir elle meshin de yeterli olduğu üzerinde de icma vardır.

Bununla birlikte başın mesliedilmesini gördüğü bölümünü mesh edinceye kadar tek bir parmakla mesheden kimse hakkında ise farklı görüşler vardır. Meşhur olan kanaate göre bunun yeterli olduğudur. Bu, Süfyan es-Sev-ri'nin görüşüdür. Süfyan der ki: Başım tek bir parmak ile mesh edecek olursa, bu dahi onun için yeterlidir. Bunun yeterli olmadığı da söylenmiştir. Çünkü bu, mesh sünnetinin dışına bir çıkıştır, sanki bir oyun gibidir. Ancak, böyle bir şey hastalık zarureti dolayısıyla yapılacak olursa, bunun yeterli geleceği hususunda ihtilaf olmamalıdır.

Ebu Hanife, Ebu Yûsuf ve Muhammed derler ki: Üç parmaktan daha az parmakla başın meshedilmesi yeterli değildir.

Birinci defa meshetmenin Kur'ân nassı ile farz olduğu icma ile kabul edilmekle birlikte; ellerin başın saçları üzerinde geri getirilmesinin, farz mı, sünnet mi, olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Cumhur, bunun sünnet olduğu görüşündedir, farz olduğu da söylenmiştir.[\[182\]](#)

11- Başını Meskedecek Yerde Yıkarsa:

Abdest alan bir kimsenin, başını meshedecek yerde yıkaması, (hususu ile ilgili olarak) İbnü'l-Arabi şöyle demektedir: Bunun, o kimse için yeterli olacağı hususunda görüş ayrılığı olduğunu bilmiyoruz. Ancak, İmam Fahu'l-İslâm eş-Şâşi, bize ders verdiğinde kendi mezheb alimlerinden Ebu'l-Abbâs b. el-Kâss'ın bunun yeterli olmayacağını söylediğini bize haber verdi. Ancak bu, yüce Allah'ın şu buyruklarında yermiş olduğu ve şeriatı iptal eden zahire tabi olmak kabilinden fasid Dâvudî (Zahiriye) mezhebinden bir aşırılıktan başka birşey değildir; "Onlar, ancak dünya hayatının zahir kısmını bilirler" (er-Rûm, 30/7); 'Yahut sözün zahirine göremi. " (er-Ra'd, 13/33) Yoksa, bu şekilde başını yıkayan bir kimse, emr olunduğu şeyi fazlasıyla yapmış olmaktadır.

Denilse ki; Bu, kendisi ile ibadet olunan lafzın kapsamı dışına çıkmış bir fazlalıktır O zaman şöyle deriz: Ancak, fiilin mahalline ulaştırılması hususunda ifade ettiği anlamın dışına çıkmamıştır. Aynı şekilde bir kimse, önce başını meshetse, sonra da başını tıraş edecek olsa, meshini iade etmekle mükellef değildir. [\[183\]](#)

12- Başta Bulunan Diğer Organların Meshi:

Mâlik, Ahmed, es-evrît Ebu Hanife ve diğerlerine göre, kulaklar başın kapsamı içerisinde dirler. Ancak, bunlar için ayrıca su almak hususunda farklı görüşleri vardır. Mâlik ve Ahmed der ki: Başını mesh ettiği sudan ayrı olarak kulakları için yeni bir su alır. İbn Ömer'in yaptığı gibi. Şafiî de suyun yenilenmesi hususunda böyle demiştir. Ayrıca der ki Kulakların meshedilmesi, başlı başına bir sünnettir. Kulaklar, yüzden de değildir, baştan da değildir. Çünkü, ilim adamları, hacc sırasında kulaklar üzerinde bulunan saç kestir-miyeceğini ittifakla kabul etmişlerdir. Ebu Sevrin bu husustaki görüşü Şa-fiî'ninki gibidir.

es-Sevrî ile Ebu Hanife der ki: Kulaklar, baş ile birlikte mesh olunurlar. Seleften bir topluluktan, ashab ve tabiinden bu görüşün bir benzeri de rivayet edilmiştir. Dâvud (ez-Zalürî) der ki: Kulaklarını meshedecek olursa, iyi bir şeydir, Meshetmezse de birşey gerekmez. Çünkü kulaklar Kur'an-ı Kerimde zikredilmiş değildir. Ona şöyle denilir: -Önceden de açıkladığımız gibi- baş, zaten onları ihtiva etmektedir.

Aynça, Nesaîh Ebu Dâvud ve diğerlerinin kitaplarında sahih hadislerde Peygamber (sav)'ın kulaklarının dış taraflarını da İç taraflarını da meshettiğini, parmaklarını kulaklarının deliklerine soktuğunu göstermektedir. [\[184\]](#) Kulakların

Kur'ân-ı Kerimde zikredilmemiş olması, onların mesh edilmesinin, yüz ve ellerin yıkanması gibi bir farz olmadıklarına delalet etmektedir. Mesh edilmeleri ise sünnet ile sabit olmuştur.

İlim ehli, abdest alan bir kimsenin kulaklarını meshetmeyi terketmesini mekruh görürler ve böyle bir şeyi yapan bir kimsenin Peygamber (sav)'ın sünnetlerinden birisini terkettiği görüşündedirler. Bununla birlikte -İshâk dışında- kulaklarına meshli iadeyi de vacib görmezler. İshâk ise der ki: Eğer kulaklarını meshetmeyi terkedecek olursa, (bu abdesti) onun için yeterli olmaz. Ahmed der ki: Kasten kulaklarını meshetmeyi terkedecek olursa (abdestini) tekrar iade etmesini müstehab görürüm.

Mâlikin arkadaşlarından Ali b. Ziyad'dan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Kim kasti olarak abdest yahut namaz sünnetlerinden birisini terkedecek olursa iade eder. Ancak fukahâyâ göre bu, zayıf bir görüştür. Böyle bir görüşü, geçmiş alimlerden (seleften) söyleyen bir kimse olmadığı gibi, bunun kıyas bakımından (aklî açıdan) kabul edilecek bir tarafı da yoktur. Durum böyle olsaydı, farz ve vacib olan bir şey diğerinden ayırt edilemezdi-

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kulakların yüzden olduğunu kabul edenler, Peygamber (sav)'ın secde ettiği esnada söylediği sabit olan şu duasını delil gösterirler:

Yüzüm, kendisini yaratan, ona suret veren, ona iştirmek için kulaklar ve görmek için gözler bahşedene secde ediyor."[\[185\]](#) Görüldüğü gibi burada Hz. Peygamber, iştirmeyi yüze izafe etmiştir. Böylelikle onların da yüzün hükmünü almaları gerektiği sabit olmaktadır.

Ebu Davud'un Musannef inde (Sünen'inde) Hz. Osman yoluyla gelen hadiste şöyle denilmektedir: Böylelikle o, kulakların iç ve dış tarafını bir defa mesh etti, sonra ayaklarını yıkadı, sonra şöyle dedi; Abdest hakkında soru soranlar nerede?

İşte ben, Rasulullah (sav)'ı bu şekilde abdest alırken gördüm."[\[186\]](#)

Kulaklarının dış taraflarını yüz ile birlikte yıkar; iç taraflarını da baş ile birlikte mesheder, diyenler de yüce Allah'ın yüzü yıkamay, başı da mesh etmeyi emrettiğini delil gösterirler. Buna göre, kulaklardan sana karşı görünenin yıkanması gerekir, çünkü o yüzdendir, sana karşı görünmeyen de meshedilmesi icabeder Çünkü o baştandır.

Ancak, Peygamber (sav)'ın Hz. Ali, Hz. Osman, İbn Abbas, er-Rubeyyi' ve diğerleri yoluyla rivayet edilen hadislerde kulaklarının iç ve dış taraflarını meshettiğini belirten rivayetler bunu reddetmektedir.

Kulaklar baştandır, diyenler de Peygamber (sav)'ın es-Sunabihi yoluyla gelen hadisteki şu sözünü delil gösterirler; "Başını mesh ettiği takdirde günahlar

başından -hatta kulaklarından çıkıncaya kadar- çıkar." Bu hadisi de Mâlik rivayet etmiştir.[\[187\]](#)

13- Ayaklar:

Yüce Allah'ın: Ayaklarınızı da buyruğunu Nafi', İbn Âmir ve el-Kisaî "lâm" harfini nasb ile; şeklinde okumuşlardır. el-Velid b. Müslim de Nafi'den bunu: şeklinde "lâm" harfini ötreli olarak okuduğunu rivayet etmektedir. Bu aynı zamanda el-Hasen ve el-A'meş Süleyman'ın da kıraatidir. İbn Kesir, Bbu Amr ve Hamza ise, bu kelimeyi "lâm" harfini es-reli olarak; şeklinde okumuşlardır. İşte aslıab ve tabiin de bu kıraatteki farklılığa göre farklı görüşlere sahiptirler. Bu kelimenin "lâm" harfini üstün okuyan, bunda âmilin Yıkayın" buyruğu olduğunu kabul etmiş ve ayaklar hakkında farz olan şeyin mesh değil de yıkamak olduğunu belirtmişlerdir.

Cumhurun ve ilim adamlarının büyük çoğunluğunun görüşü budur. Peygamber (sav)'ın uygulamasından sabit olan da budur. Birden çok hadis-i şerifte, onun söylediğinden de anlaşılması gereken budur. Nitekim Hz. Peygamber, topuklarını yıkamadıkları belli olan abdest almış bir topluluğu görünce, sesini çıkarabildiği kadar: "Ateşten çekeceklerinden dolayı topukların vay haline! Abdestinizi iyice alınız" diye yüksek sesle bağırmıştır.[\[188\]](#)

Diğer taraftan yüce Allah, ayakların sınırlarını da tıpkı ellerde: "Dirseklere kadar" diye bu-yurduğu gibi, ayaklar hakkında da: "Her iki topuğunuza kadar" diyerek belirtmiştir. İşte bu, onların yıkanmalarının vacib olduğuna bir delildir.

Bu kelimenin "lâm" harfini esreli okuyan kimse ise, bundaki âmili "başlarınıza" kelimesinin başında gelen "be" harfi kabul etmiştir İbnü't-Arabî der ki: İlim adamları ayakların yıkanmasın vucubunu ittifakla kabul etmişlerdir. Ben, müslümanların takililerinden Taberî ile onların dışında Rafizilerden başka bunu reddeden kimse bilmiyorum. Taberî de delil olarak bu "lâm" harfinin esreli kıraatine yapışmıştır.

Derim ki: İbn Abbas'tan ise: Abdest, iki yıkama ve iki meshdir dediği rivayet edilmiştir. Yine el-Haccâc'ın, Ehvâzda hutbe irad edip abdesti söz konusu ederken şöyle dediği rivayet edilmektedir: Yüzlerinizi ve ellerinizi yıkayınız. Başlarınıza mesnediniz. Ayaklarınızı da (yıkayınız)". Çünkü Âdemoğlunun ayaklarından daha çok kirlenme ihtimali yüksek herhangi bir uzvu yoktur. O bakımdan ayaklarınızın iç tarafını, üstlerini ve topuklarını yıkayınız. Enes b. Mâlik bunu işitince şöyle dedi: Allah doğru söylemiştir. Hac-cac ise yalan söylemiştir. Yüce Allah ise: Başlarınıza meshedin. Ayaklarınızı da (mesh edin)"

diye buyurmuştur Bu olayı rivayet eden der ki: (Enes b. Mâlik) ayaklarını mesh ettiğinde onları ıslatırdı. Yine Enes'den şöyle dediği rivayet edilmiştir; Kur'ân mesh ile nazil olmuş, sünnet ise yıkamayı emretmekle varid olmuştur.

İkrime de ayaklarını mesh eder ve şöyle dermiş: Ayaklar hakkında yıkama söz konusu değildir. Onlar hakkında mesh nazil olmuştur. Âmir eş-Şa'bî de der ki: Cibril meshi indirmiştir. Nitekim teyemmümde de yıkanması emr edilmiş organların mesh edilmesi istenmekte, mesh edilmesi emredilmiş olanlar ise bağışlanmaktadır. Katade de der ki: Allah, iki tane yıkama ve iki tane meshi farz kılmıştır.

İbn Cerir et-Taberî, ayaklar hakkında farz olanın, yıkamak ile mesh etmekten birisi arasında muhayyerlik olduğu görüşündedir. Ve bu husustaki iki kıraati iki ayn rivayet gibi değerlendirmiştir. en-Nehhâs der ki: Bu hususta söylenenlerin en güzellerinden birisi de şudur: Hem mesh hem de yıkamak bi-rarada vacibtir. "Ayaklarınız" anlamına gelen kelimenin "lâm" harfini esre-li okuyanların kıraatine göre mesh vacibtir, onu üstün okuyanların kıraatine göre ise yıkamak vacibtir Bu iki kıraat ise iki ayrı âyet durumundadır.

İbn Atiyye der ki: "Lâm" harfini esreli okuyanlardan kimisi, ayaklar hakkında mesh etmenin onları yıkamak anlamında olduğu görüşündedir.

Derim ki: Sahih olan da budur. Çünkü imeslîl lafzı müşterek bir lafızdır. Hem "mesh" anlamında kullanılır, hem de "yıkamak" anlamında kullanılır, el-Herevî der ki: Bize el-Ezherî haber verdi. Bize, Ebu Bekr b. Muhammed b. Osman b. Said ed-Dârî haber verdi. Ebu Bekr, Ebu Hatîm'den, o, Ebu Zeyd el-Ensârî'den şöyle dediğini nakletti: Arapçada mesh, hem yıkamak, hem de meshetmek anlamına gelir. İşte bundan dolayı, abdest alıp da azalarını yıkayan kimse hakkında; "Temessüh etti" denilir. Yine yüce Allah seni günahlarından arındırsın ve yıkayıp temizlesin anlamında "mesh" kelimesi kullanılarak; denilir.

Araplardan nakil yoluyla meshin yıkamak anlamına geldiği de sabit olduğuna göre, buradaki "lâm" harfinin esreli okunuşu ile kast edilen yıkamaktır, diyenlerin görüşleri tercihe değer olur, ağırlık kazanır. Bu tercih ise, mesh ve yıkama ihtimaline gelmeyen nasb kıraati sebebiyle ve yıkamayı tesbit eden hadislerin çokluğu ile, hadis imamlarının rivayet ettiği, sayılamayacak kadar

[1] es-Suyûti, ed-Durru'l-Men.sûr, III, 4.

[2] Benzer muhtevadaki bazı rivayetler için bk. es-Suyûti, ed-Burru'l-Mensur, III, 3-4. (3) el-Hâkim, ei-İtfâidrcfe, II 311; el-Beyhakî, esünenü'l-Kübrâ, II, 278.

- [3] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/7-8.
- [4] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/9.
- [5] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/9.
- [6] Buhârî, İcârc 14; Ebû Dâvûd, Akdiye 12; Jlrtnizî, Ahkâm 17; İbn Mâce, Ahkâm 23.
- [7] Buhârî, MUMKbl. 2, 3, ?, Şurûc 17; TVuatj Talâk 31; Müsned, VI, 183.
- [8] Buhârî, İrisSm 20, Buyu' ĞO, Sulh 5; Müslim, Akdiye 17, 18; Ebû Dâvûd, Sünne 5; İbn Mâce, Mukaddime 2; Müsned, VI, 146.
- [9] İbn Sa'd, Tabakat, 1, 129.
- [10] Müslim, Feda iki's-Siihabe 206; Ebû Dâvûd > Peru iz 17; Tirmizi, Siyer 29", Dârtmi, Siyer 80; 1, 190, 317.
- [11] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/10-12.
- [12] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/12-14.
- [13] Buhârî, Sayd 29; Müslim, Snyder 15; Nesai Sayrt 28; İbn Mâce, Sayd 13; Muvatta, Sayd 13. 14; Müsned IV, 194. Ayrıca bk. Buhârî, Tıb 57; Müslim, Snyder 12, 13, H, 16; Ebû Dâvûd, Sünne 5, Er'ıne 32; Tirmizî, Sayd % BCune, 6 Siyer 11; Müsned, I, 147, II, HB, IV, 193- 194.
- [14] Buhârî, Sulh 5, Şurfit 9, Eynwn 3, Hıdûd 30, 34, 38, 46. Ahkâm 39, Ahâd 1-, Müslim, Hıdûd 25; Ebû Dâvûd, Hudnd 24; İbn Mâce, Hudûd 7; Dârimî, Hıdûd 12; Muvatta, Hudfid 6; Müsned, IV, 115, İlâ. Hadisin muhtevası özerle şudur: Birisinin yanında çnlışan bir kişi, ynnında çahştıĝj iiHumn karısı ile zina eder. Bilen birilerine Uirallar hükûmin ne olması gerektiğini sorarlar. Kendilerine verilen cevnbı Allah Rasulü'ne nkl;ınlı:ır. Hz. Peygamber: "Aranızda Allah'ın Kitabı gereğince hüküm vereceğırT buyurup bek5r olan işçinin sopa cezası île, evli okın kadının ise recm ile cezalandırılacağına hükmeder.
- [15] Buhârî, Tefsir 59, sûre 4, LîbnS &2; 84, 85- 87; Müslim, Libâs 120; Ebû Dâvûd, Terec-cul 5; Tirmizî, Edeb 33, Nesai, Zinet 24, 26, 71; İbn Mâce, Nikâh 52... Hadis daha önce, en-NisJ, 4/119: 7 ve 8. başlıktardn geçmişti. Abdullalı b. Mes ıtl, "S;ıçına saç ekleyen, ekleten" ve benzer işleri yapanlara Allah'ın KJtabmdn lanet edildiğini söyleyince, bir banım Allah'ın Kitab'ındı böyle bii Şey bulıındığını söyteyîp itiniz eder. Ona el-Haşr, 59/47, âyetini okuyarak cevap verir.
- [16] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/14-15.
- [17] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/15-16.

- [18] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/16-17.
- [19] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/17.
- [20] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/17.
- [21] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/18.
- [22] Müslim, Hacc 205; Ebû Dâvûd, Menasik 14; Nesai, Menâsik 64; Dârimî, Mermsik 68; Müsned, I, 216, 254, 280, 339, 344, 347, 372.
- [23] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/19-20.
- [24] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/20.
- [25] Yakın manada: Buhârî, Cuniua 4; Müslim, Curmın 10; Ebü Dûvûd, T:ih5re 127ı Tirmizî, Cumua 6; Nesâî, Cıtınua 14; Muvatta, Cumun 1; Müsned, 11, 460.
- [26] Buhârî, Hacc 110; Müslim, Hacc 367, İbn Mâce, Menâsik 95; Müsned, VI, 42.
- [27] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/20-22.
- [28] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/22-23.
- [29] Bukârî, Hacc 109; Müslim, Uacc y\$9-, yakın lafızlarla- Müslim, Hacc 362, 364, 366; Ebû Dâvûd, Menâsik 16; Nesâî, Menâsik 66, 68; Müsned, VI, 78.
- [30] Buhârî, Hıcc 109.
- [31] Müsned, 111,400.
- [32] Buhârî, Hıcc İli; Ebû Dâvûd, Mentisik 16; Nesat> Menâsik 66.
- [33] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/23-24.
- [34] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/24-25.
- [35] Es-Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, III,9-10.
- [36] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/25-27.
- [37] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/27.
- [38] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/27-28.
- [39] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/28.
- [40] Ebu Davud, Buyu 79; Tirmizi, Buyu 38; Dariml, Buyu 57.
- [41] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/28-31.
- [42] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I, löö; 311, 137.
- [43] Ebû Davûd, Cillâd 147, Diyât 11; Nesat, Kasâine 10, lî; İbn Mâce, DLYât 31; Müsned, I, 119, 122; II, 180, 192, 211, 215.

- [44] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/31-32.
- [45] Görüleceği üzere başlıklar yirminin değil, yirmi yedidir.
- [46] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/32-33.
- [47] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/33.
- [48] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/33.
- [49] İçi boş boru şeklinde olup içinden yuvarlatılmış taş ve benzeri şeyler atılan boru. Tüfeğe el-Bundukıyye denilmesi de burndnn gelmektedir. Bk. et-Mu'cemu'i-Vasît, Bende-ka maddesi.
- [50] Müslim, Süyyid 1; Ebû Dâvud, Edâhî, 22; Nsso'k Snyder 21; Müsned, IV, 377; diğer t: Müslim, Sayd 3; Nçsai, Sayd 25; Müsned, IV, 380.
- [51] İbn Abdil-Berr, İstizkâr, XV, 261-266.
- İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/33-34.
- [52] Müslim, Sayd 6 ve 7. hadislerde birbirini tamamlayan aynı hususa dair iki cünle halinde; Ebû Dâvûd, Edâhî 22 (kısmen); Nesâî, Sayd 18.
- [53] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/35.
- [54] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/35-36.
- [55] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/36.
- [56] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/37-38.
- [57] Ebû Davûd, Edâhî V-, Tirmizî, Sayd 10; İbn Afâce, Zebfflh 15; Dârimî, Edâhî 17; III, 31, 39, 45, 53; Dârakutnî, IV, 274, 275.
- [58] Dârakutnt, IV, 271, <Ebu't-Tayyib'in hadis ile ilgili talikinde, râvileri arasında çeşidi bakanlardan tenkid edilmiş nmter üldüğü belirtilmektedir); Beyim kî, Sünen, IX, 563. Ayrıca bk: el-Hakim, al-Mü&tsdrek, IV, 114; el-Heyseînî, Mecmau'z-Zevâid, lvf 35.
- [59] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/38-39.
- [60] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/40-41.
- [61] Müslim, Ednbi 22; Tirmizî, Sayd 18; Naat, DiiJîaya 21; İbn Mâce, Zebâih 5.
- [62] Muvatta, Zebâih 4.
- [63] Müslim, Edühi 20; Ebû B&uûd, Edâhi 15. Kesim aleti ile ügiti diğer bazı rivayetler için bk.: Buharî, Zebâih 18, 19, 36; Müdim, Edâhi 20 v.d
- [64] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/41-42.

[65] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/42.

[66] Boynun arka tarafından kesim yapılırken, kesine stlraüe yapıp bıçak kes ün yerine geldiğinde hayvanın canlılığının devsin etmesi şarttır. Hanefilere göre damarlar kesîlince-ye kadar; Şafîî vç Hanbelîlere göre boğaz vç yemek borusu kesilinceye kadar hayvanın canlılığı sürmelidir. Bu dununda kesilen bu hayvanın eti yenilebilir. Aksi takdirde yenilmez. (Dr. ez-Zuhaylî, el-Ftkku'îîsl&ml, 111, 657)

[67] Buhârî, ZebSih 24 dbn Abbas'ın sözü okırnk); EbüDâvûd, Edalı 15: Tirmizl, Sayd 13; 'Nesaî, Dahâyâ 25; İbn Mâce, Zebaîh 9; Dâriml, Edfihi 120 ve Müsned, IV, 334de Ebu'l-Uşerâ'nın babasının: "Ey Allah'ın Rasûlii, Şer'î kesim ancak..., olur, değil mi?" dt-ye.sorinasi üzerine; Hz. Peyamber: "Baldırına dahi (mızrak, harbe v.s.) bfitırsan senin için yeterli olur" diye cevap vermiş ve zorunlu halde hayvanın şer'î kesiminin nasıl olacağını bildirmiştir. Peygamberin, soruya red mahiyetinde cevap vermemiş olması, takriri bir sünnet dun.nnunctodjr. Merlunn Kunnbî'nin işaret ettiği gibi; bu ifadeler Hz, Peygamberin sözleri değil; Ebı't-l-üşerâ'um babnsmin sözleri olarak geçmektedir. Hadis biraz sonra gelecektir.

[68] Onuncu başlıkta: "Elini çabuk tut ve kes,." diye başlayım hadisin bir bölümü olarak geçti. Kaynakları için oraya bukdabilir

[69] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/43.

[70] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/43-44.

[71] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/44.

[72] İşaret edilen bu hadisin bazı bölümleri onuncu taşlıkta geçti Kaynakhn için oraya bakılabilir.

[73] Onikinci başlıkta geçti. İlgili notu bakılabilir.

[74] İbn Abdî'l-Berr, el-istizkâr, XV, 272.

[75] Tirmizî, Sayd 13.

[76] İbn Abdî'l-Berr, el-Isüzkâr XV, 272

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/44-46.

[77] Müslim, Sayd 57; Ebû Dâvûd, Edâhî 11; Tirmizl, Diyât 14; Nesaî, Dalu3ya 22, 26, 27;İbn Mace, Zebaih 3; Darimi, Edâhi 10; Müsned, IV, 123, 124, 125.

[78] Ebû Dâvûd, Dahaya 16. Ayrıca bk. Müsned, I, 289.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/46-47.

[79] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/47-48.

- [80] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/48-51.
- [81] Tirmizî, Siyer 47.
- [82] Buhârî, Tevhid 15; Müslim, Tevbe 1, Zikir 2, 19; Tirmizi, Zühd 51, Deavât 132; İbn Mfæ. Edeb 58; Dârimî, Rikaak 22; Müsmd, II, 251, 413
- [83] Buhârî, Tıb 43, 44, 54; Müslim, Seklin 110-112; Ebü Dâv&d, Tıb 24; Müsned, II, 266, 267, 406, 453, 524.
- [84] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/51-52.
- [85] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/52.
- [86] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/52.
- [87] Buhârî, îman 33, Tefsir % sûre 2, rtteîn, bölüm başında; Müslim, Tefsir 3-5; Tirmi-zl, Tefsir 5, sûre 1,21 Nesaî, İman 18^ Müsned, I, 39.
- [88] Nesai, Men3sik 194; Müsned, I, 28.
- [89] Sııyıuî, ed-Durru'l-Mensûr, III, 18.
- [90] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/53-54.
- [91] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/54.
- [92] el-Hakim, el-Müstedrefi, II, 427-428
- [93] Buhârt, İman 2, Tefsir 2. sûre 30; Müslim, İnnn 19-22; Tirmizt, İman 3; Nesal, îimn 13; Müsned, il, 93, 120, 143.
- [94] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/54-56.
- [95] "Ebediyyen" kelimesi, Arapça baskıyı tahkik edenin İlgili noıı isabetli görülerek "âyet" kelimesinin yerine tercümeyle alınmıştır.
- [96] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/56-57.
- [97] İbnu'l-Esir, tn-Nikâye, II, 80.
- [98] Tirmizt, Zdhd 33; İbnMâce, Zühd 14; Müsned, I, 30, 52.
- [99] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/57-58.
- [100] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/58-59.
- [101] Görüleceği üzere başlıklar "ondokuzdur.
- [102] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/59.
- [103] el-Vâhidî, Esbaba Nüzûti'lKıtr'ân, S, 194; Suyûtî, ed-Durru't-Mensur, III, 2Î-22.
- İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/59-60.
- [104] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/60.

- [105] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/60-61.
- [106] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/61-62.
- [107] Müslim, Snlât 265; Ebû Dâvûd, Salât 109; Tirmizî, Salât 136; Ne&aî, Kible 7; İbn Mâce, İkiinttu's-Salât 38; Müsned, V, 149, 151, 160; VI, 157» 280.
- [108] Tirmizî, Sayd 3.
- [109] Bk. İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, XV 36 v.d.
- [110] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/62-63.
- [111] Buhârî, Zebâib 2, 7, Tevhîd 13; Müslim, Sayd 1-3; Ebû Davûd, Edâhi 22; Tirmizî, Sayd 1, â; Nesai, Sayd 1, 3. 7, 8, İS, 21; İbn Mâce, Sayd 3.
- [112] Buhârî, Vudû 33; Müslim, Ssıyd 1; Nesai, Sayd 3; Müsned, IV, 377.
- [113] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/63-64.
- [114] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/64-65.
- [115] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/65-66.
- [116] Buhârî, Zebâih 2, 7. 10; Müslim, Sayd 2, 3; Ebû Dâvud, Edâhi 22; Tirmizî, Sayd 6; Nesai, Sayd 1, 7; İbn Mâce, Sayd 3; Müsned, IV, 257.
- [117] Ebû Dâvud, Edâhi 23; Müsned, IV, 195.
- [118] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/66-68.
- [119] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/68.
- [120] Buhârî, Zebâih 7, 8, 10; Müslim, Sayd 2. 4, 5; Ne&aî, Ssıyd 2, 6, 7; İbn Mâce, Sayd 3; Müsned, IV, 257, 258, 379, 380.
- [121] Müslim, Sayd 6,7; Nesai, Sayd 18; Müsned, IV, 379.
- [122] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/68-69.
- [123] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/69.
- [124] Müslim, Sayd 10, 11; Ebû Dâvud, Edâhi 24; Müsned, IV, 194.
- [125] Heysemî, Mecmau'z-Zâvâid, IV, 30, 1Ö2.
- [126] Burada bu hadisin garip lafızlarını açıklayan bir kaç satır, tercümeyle derledildiğinden, ayrıca tercümeleri gereksiz görülmüştür.
- [127] Bk. Buhârî, Buyû 14, Relin 1, Meğrîzî 29; Tirmizî, Buyû 7- Müsned, III, 133, 180...
- [128] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/69-71.
- [129] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/71-72.

- [130] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/72.
- [131] Buhârî, Zebâih 6; Müslim, Müsâknat 51, 52, 54-56, 59; Tirmizî Sayd 17; Nesai, Sayd 12, 13; Dârimî. Sayd % Muvatta, îsî'zân 13; M&sned, II, 4, 8, 37, Al, 55, 60, 113, 147.
- [132] Buhârî, Hars 3, Bed'u'l-Halk 17; Müslim, Mihsakaat 53. 57, 58, 60; Ebû Davud, Edâhi 22; Tirmizî, Sayd 17; Nesai, Snyder 14; İbn Mâce, Sayd 2; Müsned, II, 267, 345; II, 79'da bu manada ve İbn Ömer'den.
- [133] Müsnedy II, 4'de: İbn Ömer'in az önce kaydedilen hadisi rivayet etmesi üzerine, ona: "Ebû Hureyre, bir de ekin köpeği diyor? denilince; İbrt Ömer: Ebû Hureyre'nin ner-den ekini olsun ki?" dedi; şeklindedir. Müslim, Mns3kanı.46'da ise: "Ebû Hureyre'nin ekini vardır" diye cevap verdiği kaydedilmektedir.
- [134] Müslim, Müsakaat 47; Müsned, III, 333; Ayrıcı bk: EbûDûud, Edahi 21; Tirmizî, S:ıyd 16; Nesaî, Sayd 10; İbn&fâce, Sayd 2; Dânnî, Snyder 3; Musned, III, 333, IV, 85, V, 54, 56, 57, 158.
- [135] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/72-74.
- [136] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/74.
- [137] Buhârî, Et'ine 2; Müslim, Eşribe 107-109; Ebû Dâvûd, Et'ime 19; Tirmizî, Et'ine 47; İbn Mâce> Et'ime 8; Müsned, IV, 26.
- [138] Müslim, Eşribe 102; JS&tf Pâüüd, Etime 15; Müsned, V, 383, 398.
- [139] Ebû Dâvûd, Et'ine 15; /tfesaî'de tesbit edemedik.
- İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/74-75.
- [140] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/75.
- [141] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/76.
- [142] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/76.
- [143] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/77-78.
- [144] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/78.
- [145] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/78-79.
- [146] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/79.
- [147] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/79.
- [148] Dâmkutnî, 1,32.
- [149] Buhârî, Zebâitü 4, 10, 14- Müslim, Scıyd B; Bbû Dâvûd, Et'ime 45; TLrmizî, Sayd 1> Et'ime 7, Siyer 11; /&n Mâcs, Sayd 3; Dârimî, Siyer 56;

Müsned, H, 184, IV, 193, 194, 195.

[150] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/80.

[151] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/80-81.

[152] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/81.

[153] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/81-82.

[154] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/82-83.

[155] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/83.

[156] Darimi, Vudu' 3.

[157] Bu manada ve dahn kısa olarak: Ebû Dâvûd, Tahâre 65; Darimî, Tahâre 3; Müsned, V, 225.

[158] Ebû Dâvûd, Tahâre 65; Tirmizî, Tahâre, 44; Nesaî, Tîihâre 101; İbn Mâcz, Tahâre 72.

[159] Buhârl, VudCı' 51; Muvatta, Tahâre 20, Müslim'de bulamadık.

[160] Müslim, Tahâre 86; Ebû Dâvûd, Tahâre 65; Tirmût, Tahâre 45; Nesaî, Tahâre 101; Müs-ned, V, 350, 358.

[161] Az önce bu hadise ve kaynaklarına işaret edilmiştir.

[162] Şevkânî, ei-Feoâidu'l Mecmua, s. II'de belirtildiğine göre; eMrâkî, Tahrîcu Ehadisi'l- İhya'da: "Bu hadisi bir kaynakta tesbit edemedim" demiştir.

[163] EbûDâvûd, Tahâre 8; İbnMâee, Tahare 27; Müsned, V, ÜG; Darakutnl, 1,121,123,177f 197.

[164] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/83-86.

[165] Tirmizl, Talîâre 23; İbnMâce, Tabire 50; Dârimi, Vudft1 33

[166] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/86-89.

[167] Bukara Bect'u Vahy 1, İman 41, Nikah 5, Talak 11 v.s.,; Müslim, İmare 155; Ebû Dû-vûd, Talâk 11; Tirmizi FedSılıVI-Cihâd 16; Nesaî, TalıSre 59, Talâk 24, Eymân 19; İbn Mûce, fuhd 26; Müsnedt I, 25, 43.

[168] Buhârl, İman 41. "...Fakat cihad ve niyet vardır" hadisi ayrıca şuralarda yer almaktadır: Buh&rt, İman 41, Sayd 10, Cihâd 1, 27, 194, Cizye 22, Menâkıbul-Ensâr 45 Meğâ-zi 53; Müslim, İinâre 85, 86; Eb& Dâvûd, Cihâd 2; Timizi, Siyer 32; Nesaî, Bey'at 15; Dâriml, Siyer 69; Müstted, I, 226, 266..., III, 32, 401, V, 187, VI, 137.

[169] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/89-90.

[170] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/90-91.

- [171] Dârakutnî, 1, 83.
- [172] Müslim, TahSre 40; Neaaî, Tah3re 110; Müsned, II, 232, 371.
- [173] Nesal, Tahâre 105; îbn Mâce, Taliâre 48.
- [174] Müslim, Tahâre 34'de bu lafızla; yakın manalarda: Bithârî, Vudûl 3; Müslim, 35-39; Tirmizî, Cuioua 74; Mesaî, Tahâre 110; İbn Mâee, Tahâre 6 v.s.
- [175] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/91-92.
- [176] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/92-93.
- [177] Müslim, Tahâre 81; Miisned, IV, 244, 248, 250, 251
- [178] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/93-95.
- [179] EbâDâvud Tahâre 51, hadis no: 108.
İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/95.
- [180] Buhârî, Vudû' 39, 42, 46; Müslim, Tahrire 18; Tirmizî, Tahâre 24; Nesaî, Tahâre Sî; Müs-ned, IV, 39.
- [181] Ebâ Dâvûd, Taliâre 51, 128 ve 129 no'ltı hadisler-, ayrıca bk. Tirmizi, Tahâre 25, 26; İbn Mâca, Tahâre 52.
- [182] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/95-96.
- [183] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/96-97.
- [184] Ebû Dâvûd, Tahflre 51; uyrıca bk. Nesat, Tahâre 84, 85.
- [185] Müslim, Salatul-Müsafirin 201; Ebu Dâvûd, Salât 119; Tirmizî, Cumua 55, Deavût 33; Nesaî, Tatbik 67-70; îbn Mâce, İkameu's-Sîlât 70.
- [186] Ebû Dâvûd, Tiihâre 51; Hadis kaynaklarında pekçok yerde geçen bu hadisin geçtiği yerler için bk. el-Mu'eemut Mufehres li Elfîzi't-Hadisi'n-Nebevt, VI, 236.
- [187] Nesaî, Tnliâre 85; An Mâce, Tahâre, â; Muvatta; Tahâre 30, 31.
İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/97-99.
- [188] Bu hadisin kaynaklardaki yerlerinin hazıkın: Buhârî, İlin 3, Vudû 27; Müslim, Tahâre 25-30; Ebû Dâvûd, Tahâre 46; Tirmizî, Tah3re 31; Nesaî, Tahâre 89; İbn Mâce, Tahâre 55; Muvatta', Tahdre 5; Müsned II, 193..., IH, 316..

14. Topuklar:

15- Ayak Parmaklarının Arasını Yıkamak (Hilalleme):

16- Abdest Fiillerini Ardı Arkasına Yapmak (Muvalât):

17- Tertip (Sıralama) :

18- Abdest Almak Halinde Namaz Vakti Çıkacaksa:

19- Necasetin İzale Edilmesi:

20- Mestler Üzerine Mesh Etmek:

21- Mesh Etme Süresi:

22- Mestin Abdestli İken Giyilmesi Gereği:

23- Belikti Mest Üzerine Meşk Etmek:

24- Çoraplar Üzerine Meşk Etmek:

25- Mestlerine Meşk Etmiş Olduğu Halde Mestlerini Çıkarmak:

26- Cunup Olanın Temizlenmesi Gereği:

27- Umum Lafız, Çoğunlukla Görülen Âdet ile Tahsis Edilebilir mi?

28- Kadınlara Yaklaşmak, Yakut Dokunmak:

29- Su ve Tıprak Bulamayanın Hükümü:

30- Toprakla Teyemmüm:

31- Abdestin Fazileti:

32- Yüce Allah'ın Tekliften Kastı Ümmete Zorluk Değil, Ümmeti Arındırmak, Nimetini Tamamlamaktır:

1- Âyetin Önceki Âyetle Bağlantısı ve Nakîbliğin Mahiyeti:

2- Haberi Vahidin Kabulü:

3- Casusluk:

1- Su Ayetin Önceki Buyruklarla İlişkisi ve Anlamı İle İki Âdemoğlunun Arasındaki Anlaşmazlığın Sebebi:

2- Amellerin Kabul Edilmesi:

1- Nefsi Müdafaa:

2. Zulmü Başlatmanın Cezası:

1- Nefsin Kötü İsteklerine Uymanın Sonucu:

2. Günahı İlk Olarak İşleyenlerin Durumu:

3- Kiskancın Durumu:

4- Hüsranın Mahiyeti:

1- Ademoğlunun Gömmeyi Öğrenmesi:

2- Allah'ın Kargayı Gönderişindeki Hikmet ve Ölüyü Gömmenin Hükümü:

3- Kabir İle İlgili Hükümler:

4- Kabrin Kazılış Keyfiyeti:

5- Cenazeyi Kabre Koyarken Yapılacak Dualar:

1. Nüzul Sebebi:

2- Muharibin Tanımı:

3- Muharibin Hükümü:

4- Sürgüne Göndermenin Anlamı:

5- Nefyin (Sürgünün) Mahiyeti:

6- Hırsız ile Yolkesici Arasındaki Farklar:

7- Muharibin Öldürülmesi İçin Öldürdüğü Adamın Kendisine Denk Olması Şartı Aranmaz;

8- Muhariblerin Öldürülmesi:

9- Muharibler ile Savaşmanın Hükümleriz

10- Mukaribler Tevbe Edecek Olurlarsa:

11- Mukariblere Ceza Uygulama Yükümlülüğü İslam Devlet Başkanının Vazifesidir:

12- Mücahidin Muharebeyi Açıklaması:

13- Yol Kesiciye ve Hırsıza Karşı Malını Savunma:

14. Muharibler İçin Öngörüler Cezanın Hikmeti:

15- Kendilerine Güç Yetirilmeden Önce Tevbe Edenler:

1- Hırsızın Elinin Kesilmesi ve Şartları:

2- Çalman Malın Korunmuş Olduğu Yerden Çıkartılması Şartı:

3- Kotuma (Hirz) Yerinin Mahiyeti:

4- Ortaklaşa Hırsızlık:

5- Hırsızlıkta Ayrı İşler Yapmak Suretiyle Ortaklaşa Çalışmanın Hükümü:

6- Malın Bir Yerden Bir Yere Getirilmesi Suretiyle Ortaklaşa Hırsızlık:

7. Kabirden ve Mescidlerden Hırsızlık Yapmanın Hükümü:

8- El Kesme Cezası ile Birlikte Tazminat Ödettirilir mi?

9- Hırsızdan Çalmak:

10- Elinin Kesilmesinden Sonra Aynı Malt Bir Daha Çalacak Olursa:

11- "es-Sârik" Kelimesinin Kıraati ve Bu Kıraatlerin Açıklaması:

12- El Kesme Cezası Hangi Şartlar Altında Uygulanır;

14- Ev ve Dükkânların Dışında Bulundurulanan Malların Hirz Altında Olmaları:

15- Otel ve Benzeri Umumun Kaldığı Yerlerden Hırsızlık:

16- Yakın Akrabaların Birbirlerinden Çalmaları:

17- Mushaf Çalanın ve Yankesicinin Hükümü:

18- Seferde Elin Kesilmesi ve Darı Harpte Hadlerin Uygulanması:

19- El ve Ayak Nereden Kesilir:

20- Kesme Sırası:

21- Sağ Eli Kesilmesi Gerekirken, Yanlılıkla Sol Eli Kesmenin Hükümü:

22- Hırsızın Elinin Boynuna Asılması:

23- Hırsıza El Kesme Cezası Uygulanmadan Önce Birisini Öldürürse:

24- Nakvî Bir Mesele:

25- Allak, Hükümüne Karşı Konulamayandır:

26- Hırsızın Tevbe Edip Halini Düzeltmesi:

27. Bu Âyette, Erkek Hırsızın. Daha Önce, Zina ile İlgili Ayette de Zina Eden Kadının Daha Önce Zikredilişinin Hikmeti:

1- Bu Âyeti Kerimenin Nüzul Sebebi ile İlgili Görüşler:

2- Zimmet Ehlinin Müslümanların Hakemliğine Baş Vurmaları:

3- Hakemin Hükümüne Başvurmak:

4- Zimmînin Şahidliği:

5- Bir Kıraat Farkı ve Kederlenme"nin Mahiyeti:

6- Casusluk Yapan Münafıklar:

7- İlahi Buyrukları Tahrif Etmek:

8- Allah'ın Kalplerini Temizlemek İstemediği Kimseler ve Cezaları:

1- Yalan Dinleyenler:

2- Haram Yiyiciler:

Müslüman Olmayanlar Arasında Hüküm Vermek:

Zimmiler Arasında Hüküm Vermede Muhayyerlik Nash Olmuş mudur?

Rabbaniler ve Ahbâr:

Allah'ın İndirdiği ile Hukmetmeyenler:

1- Aynı Din Mensubu Olmayanlar Arasında Kisas:

2- Bir Kimse Bir Diğerrinin Önce Birtakım Azalarını Kesse, Sonra da Öldürse Ona Ne Şekilde Kisas Uygulanır:

3- Kıraat Farkları:

4- Yaralamalarda Kisas:

5- Hata Yoluyla Gözün Çıkartılması:

6- Tek Gözü Gören Bir Kimse, Sağlıklı Birisinin Gözünü Çıkartırsa:

7- Tek Gözü Olup O Gözü ile Görmeyenin Durumu:

8- Gözbebeği Kalmakla Birlikte İki Gözün de Görmesinin Ortadan Kaldırılması:

9- Görmenin Kısmen Giderilmesi, Göze Kisasın Nasıl Uygulanacağı ve Göz Kapağı:

10- Burunda Kisas:

- 11- Burundaki Küçük Yaralamalar;
- 12- Kulakta Kısas:
- 13- Dişlerde Kısas:
- 14- Vurduğu Darbe ile Dişi Karartırsa:
- 15- Süt Dişlerinin Durumu:
- 16- Büyüğün Sökülen Dişi Yerine Diş Gelirse:
- 17- Sökülen Dişini Yerine Koymak:
- 18- Fazla Dişin Sökülmesi:
- 19- Dudakların ve Dilin Diyeti:
- 20- Dilin Bir Bölümü Kesilecek Olursa:
- 21- Lâl Kimsenin Dilini Kesmek:
- 22- Yaralamalarda Kısas:
- 23- Kemiklerin Kırılması:
- 24- Başta ve Vücudun Diğer Bölgelerindeki Yaralamalar;
- 25- Baş, Yüz ve Vücudun Sair Bölgelerindeki Yaralamaların Diyetleri:
- 26. Tokat ve Benzeri Cinayetlerde Kısas:
- 27- Kamçı Darbesi Dolayısıyla Kısas:
- 28- Kadınların Yaralanmalarının Diyeti:
- 29- Önemli Bir Faydası Olmayıp, İnsan Vücudunda Güzellik Arzeden Organlar:
- 30- Kısas Hakkını Bağışlamak Bir Sadakadır:
- 1- Hevâya Uymak Yasaktır:
- 2- Her Bir Ümmefin Şerâtini ve Yolunu Belirleyen Yüce Allah'tır;
- 1- Güçlü ile Zayıf Arasında Ayırım Cakiliye Hükmüdür:
- 2- Çocuklar Arasında Ayırım Gözetmek de Cahili Bir Uygulamadır:
- 3- Hükmü Allah'tan Daha Güzel Kimse Olamaz;
- 1- Yahudiler ve Hristiyanlar Birbirlerinin Velileridirler:
- 2- Onları Veli Edinen Mü'minlerin Durumu;
- 1- İrtidat Edenler:
- 2- Allah'ı Sevenler ve Allah'ın Sevdikleri:
- 3- Mü'minterin Vasıflarından: Mü'minlere Karşı Alçak Gönüllü, Kâfirlere Karşı da Onurlu ve Şiddetli Olmak
- 4- Allah Yolunda Cihad Edenler ve Allah'tan Başkasından Korkmayanlar:
- 1. Nüzul Sebebi ve Buyruğun Kapsamı:
- 2- Rükû Halinde İken Zekât Vermekten Kasıt:
- 1- Nüzul Sebebi ve Dine Karşı Olanların Veli Edinilemeyeceği:

2- Kâfir ve Müşriklerden Yardım Almanın Hükümü:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Ezan'ın Meşru Kılınışı:

3- Ezan ve Kamet Getirmenin Hükümü:

4- Ezan ve Kametin Keyfiyeti:

5- Tesvîb (es-Sâlatu Hayrun Mine'ru-nevm Demek):

6- Ezanın Okunacağı Vakit:

7- Ezan Okuyan ile Kamet Getirenin Ayrı Kimseler Olmaları:

çok sahih haberlerde ayaklan yıkamayla terk edenlere yapılan tehditlerle daha da ağırhk kazanır.

Diğer taraftan baş hakkında mesh, ayaklardan önce meful olmak üzere yıkanan şeyler (eller ve ayaklar) arasına girmek suretiyle sırasını beyan etmek için girmiştir. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Sizler yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayınız, başlarınıza da mesh ediniz. Baş ayaklardan önce bir meful olduğuna göre, tilavette de onlardan öne gelmiştir. -Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır-. Yoksa baş, ayaklardan önce zikredildiği için abdestin sıfatı hususunda ayaklar onunla ortak özellikte olduklarından dolayı değildir.

Âsim b. Küleyb, Ebu Abdurrahman es-Sülemrden şöyle dediğini rivayet e-der: Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- bana: diye (ayaklarınızı da mesneden anlamına gelecek şekilde lam harfini esreli olarak) okudular. Bu sırada davacılar arasında hüküm vereh Ali (r.a) bunu işitti ve: Ayaklarınızı da (yıkayın anlamına gelecek şekilde "lâm" harfini üstün olarak) diye düzeltti. İşte bu, (âmili itibariyle) mukaddem olan, söz ve söylenişi İtibari ile mualıher olan türdendir.

Ebu İshâk, el-Haris'ten, o, Ali"(r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ayaklan topuklara kadar yıkayınız. İbn Mes'ud ile İbn Abbas'tan da bu kelimenin "lâmH harfini nasb ile; Ayaklarınızı da (yıkayın), şeklinde okudukları rivayet edilmiştir.

"Ayaklar" anlamındaki kelimenin "lân harfinin esreli okunuşu, ayakların kayıtlı olarak mesh edileceklerini belirtmek için gelmiştir. Bu kayıt da ayakların mestli olmaları halidir. Biz bu kaydı, Rasulullah (sav)'dan öğrenmiş bulunuyoruz. Zira, ayaklarında mest bulunmaksızın ayaklarını meshettiğine dair sahih bir rivayet gelmiş değildir. Böylelikle Peygamber (sav), fiili ile hangi durumda ayağın yıkanacağını, hangi durumda da mesh edileceğini belirtmiş olmaktadır, da denilmiştir. Bu da güzel bir açıklamadır.

Denilse ki: Mestler üzerine mesh etmek el-Maide sûresi ile (bu âyet-i kerimedeki

bu kelimenin esreli okunuşu ile) nesli edilmiştir. Nitekim İbn Ab-bas böyle demiş, Ebu Hureyre ve Aişe neshi reddetmiş, Mâlik de pndan gelen bir rivayete göre onu reddetmiştir. Şöyle cevap verilir. Bir şeyi bir kimse reddeder, ondan bir başkası da kabul ederse, reddedenin delili yok demektir Mestler üzerine mesh edileceğini ise, ashabtan ve başkalarından pek çok sayıda kimse kabul etmiştir.

el-Hasen der ki: Peygamber (sav)'ın ashabından yetmiş kişi, mestler üzerine mesh ettiklerini bana nakletmişlerdir. Hemmam'dan sahih nakil ile sabit olduğuna göre o şöyle demiştir Cerir, önce küçük abdest bozdu, sonra abdest aldı ve mestleri üzerine mesh etti. İbrahim en-Nehaî der ki: Rasulul-lah (sav) da önce küçük abdestini bozdu, sonra abdest aldı ve mestleri üzerine mesh etti. İbrahim en-Nehaî devamla der ki: Bu hadis, (ilim adamlarının) hoşlarına giderdi. Çünkü Cerir'in İslama girmesi, e)-Maide sûresinin nüzulünden sonra olmuştu.^[1] Bu ise karşı görüşü savunup da el-Vakidînin, Abduîhamid b. Cafer'den, onun babasından, Cerir'in Ramazan ayının onaİ-tıncı gününde İslama girdiğini ve el-Maide sûresinin İse Züllücce ayında, are-fe gününde nazil olduğu şeklinde varid olan ve delil diye gösterdikleri bu rivayeti reddeden açık bir nasıdır. Çünkü onların naklettikleri bu rivayet, oldukça vâhî (gevşek ve sağlam olmayan) bir rivayet olduğundan dolayı sabit olamayan bir hadistir. el-Maide sûresinden, arafe gününde nazil olan daha önce de belirtildiği gibi: "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim..." ayetidir. Ahmerî b. Hanbel der ki: Ben, mestler üzerine mesh hususunda Cerir'in rivayet ettiği hadisi güzel buluyorum. Çünkü orîün İslama girişi el-Maide sûresinin nazil oluşundan sonradır. Ebu Hureyre ve Aişe (r.anhuma)'dan gelen rivayetler ise onlardan sahih olarak gelmiş değildir. Zira, Aişe'nin bu hususta herhangi bir bilgisi yoktu. Bundan dolayı Hz. Aişe bu hususta kendisine .sor soran kimseyi Ali (r.a)'a göndermiş ve ona havale ederek şöyle demiştir; Sen ona sor. Çünkü o, Rasulullah (sav) ile birlikte yolculuğa çıkardı...^[2]

İmam Mâlik'ten gelen ve onun mestler üzerine meshi reddettiğine dair rivayet ise münker bir rivayettir ve sahih değildir. Sahih ise, onun ölümü esnasında İbn Nâfi'e söylediği şu sözlerdir: Ben, özet olarak kendim ayaklan yıkama görüşünü alırdım. Bununla birlikte (mestler üzerine) ayaklarını mesh eden kimsenin yerine getirmesi gerekenler hususunda kusurlu davrandığı görüşünde de değildim. İşte Ahmed b. Hanbel de, İbn Vehb'in Mâlikten naklettiği: "Ben, mukimken olsun, yolculukta iken olsun mesh etmem" şeklindeki sözlerim buna göre yorumlamıştır. Ahmed der ki: Nitekim İbn Ömer'den de onun etrafındakilere mestlerine mesh etmelerini emrettiği halde, kendisinin mestlerini çıkartıp abdest alırken onları yıkadığını ve; "Abdest almak bana sevdirdi"

dediği rivayet edilmiştir. Buna yakın bir rivayet Ebû Eyyub'dan da gelmiştir. Ahmed (r.a) der ki: Her kim bunu (mestler üzerine mesh etmeyi).İbn Ömer, Ebû Eyyub ve Mâlik'in yaptığı şekilde terkedecek olursa, bu yaptığını reddetmem. Bununla birlikte de böyle birisinin arkasında namaz kılarız ve ayıplamayız. Ancak, bunu bir takım bid'at ehli kimselerin yaptığı gibi mestler üzerine meshi caiz görmediği için terketmesî hali müstesnadır, böyle birisinin arkasında namaz kılmayız. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: şeklindeki üâm harfinin esreli okunuşu şeklindeki) kıraatin sadece lafza atfedilip, manaya atfedilmemiş olduğu da söylenmiştir.

Bu da aynı şekilde yıkamaya delâlet eder. Çünkü, gözönünde bulundurulan manadır, lafız değildir. Onun esreli okunuşu ise, arapların yaptığı gibi, civar (yakınlık, komşuluk) dolayısıyla bir çerdur. Bu husus, Kurân-ı Kerimde olsun, başka yerlerde olsun varid olmuştur Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Üzerinize alevli ateş ve erimiş bakır bırakılır" (er-Rahman, 55/35) şeklinde (ötreli olması gerekiyorken) esreli olarak okunmuştur.[3]

Çünkü, bilindiği gibi nühâs, duman anlamındadır. Yine yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır:

lakis o, çok şerefli bir Kur'ân'dır. Levh-i mahfuzdadır" (el-Burûc, 85/21-22) şeklinde (son kelimesi) esreli olarak okunmuştur, [4]

Şair İmruu'l-Kays da der ki:

"(Yağmur kendisini tepeden tırnağa kadar ıslatmış olduğu için babamız), insanlar arasında baştan aşağıya çizgili bir elbiseye bürünmüş yaşlı bir kimseye benziyordu.'

Böylelikle o, mısraın son kelimesinin i'rabı merfu' olması gerekiyorken, civar dolayısıyla esreli okumuştur. Şair Züheyr de şöyle demektedir:

"Zaman onu oyuncak etti ve değiştirdi onu

Benden sonra önüne kattığı toprağı sürükleyip götüren rüzgârlar ve yağmurlar,71 Ebû Hatim der ki: Burada (yağmur anlamına gelen) son kelimenin merfu' olması gerekirdi. Ancak o, kendisinden önceki kelimeye civarı dolayısıyla esreli okumuştur. Nitekim araplar şöyle der: Bu harab olmuş bir kertenkele deliğidir. Burada (harab olmuş anlamına gelen kelimeyi) merfu' olması gerekirken esreli okumuştur. Bu, el-Ahfeş ile Ebû Ubeyde'nin görüşüdür, en-Nehhâs ise bunu kabul etmez ve şöyle der: Bu büyük bir yanlışlıktır. Çünkü, civarın konuşmada kıyasa esas kabul edilmemesi gerekir. Çünkü bir yanlışlıktır, bu yanlışlığın (şiiirdeki) benzeri ise "ikvâ"dır.[5]

Derim ki: Ayaklar hakkında farz olanın yıkamak olduğu hususunda hükmü

kesinleştiren daha önce verdiğimiz açıklamalar ile, Hz. Peygamberin söylediği sabit olan: "Topukların ve ayakların iç taraflarının ateşten vay hallerine"[\[6\]](#) buyruğudur. Hz. Peygamber, yüce Allah'ın muradına muhalefet dolayısıyla bize ateşi hatırlatarak bizi korkutmaktadır. Bilindiği gibi, vacibi (Farzı) terkedenden başkası ateş ile azab edilmez.

Yine bilindiği gibi rmesh etmek, uzvun tamamını kaplaması anlamına gelmez. Ayakların meshedüleceğini söyleyenler, ayakların iç taraflarının değil de, üst taraflarının mesti edileceği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Bu hadis-î şerif ile ayakların mesh edileceğini söyleyenlerin görüşlerinin batıl olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Zira, meshli kabul edenlere göre, ayakların iç taraflarının meşinle bir ilgisi yoktur. Ayakların iç taraflarına mesh ile değil, ancak yıkamakla ulaşılır. İcma cihetinden bîr diğer delil de şudur: Ayaklarını yıkayan bir kimsenin üzerinde vacib olanı yerine getirdiği ittifakla kabul edilmiş olmakla birlikte, ayaklarını mesh eden kimse hakkında bu açıdan ihtilaf etmişlerdir. O halde yakın (kesin) olan, hakkında ihtilaf edilen değil, icma ile kabul olunandır. Büyük bir çoğunluk, kâfenin kâffeden (yani mütevatir şekilde), onların da peygamberlerinden şunu naklettikleri sabittir: Hz. Peygamber abdest aldığı sırada bir iki ve üç defa -onları iyice temizleyinceye kadar- yıkardı. Daha önce yaptığımız açıklamalar ile birlikte ayakların yıkanacağına dair delil olarak bu kadarı yeterli görülmelidir. Böylelikle açıkça ortaya çıkmış oluyor ki, bu kelimenin lâmw harfinin esreli okunuşunun da anlamı -Önceden de açıkladığımız gibi- mesh etmek değil, yıkamaktır. Ve yüce AlUh'mz' Ayaklarınızı da (yıkayın)" buyruğundaki amil, yüce Allah'ın; "Yıkayım" buyruğudur. Araplar ise fiil, birden çok şeyler arasında yalnızca birisine ait olmakla birlikte bir diğer şeyi de o şeye atfedebilmektedir. Mesela, ekmek ye süt yedim denilir Bu da, ekmek yedim, süt içtim demektir. Şairin şu mısraı da bu kabildendir:

"Ben ona yem olarak saman ve soğuk su verdim. Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Kocanı savaşta gördüm ben

Bir kılıç kuşanmış ve bir de mızrak.

Bir diğeri de şöyle demektedir:

"...Ve yavruladı

İki vadinin etrafında Ceylanları ve Deve kuşları.

Bir tiğer şair de şöyle demektedir:

"Sütü çokça içen ve hurmayı ve keş'i."

Bu ifadelerin takdiri ise (sırası ile) şöyledir: Ben ona yem olarak saman verdim

ve ona su içirdim; Kılıç kuşanmış ve mızrak taşımış olarak; vadinin iki tarafında Ceylanları yavruladı, Deve kuşları ise yumurtladı. -Çünkü Deve kuşları yavrulamaz, olsa olsa yumurtlar-; Süt içen ve Hurma ve keş yiyen... Bu durumda yüce Allah'ın: "Başlarınıza mesh edin... ayaklarınızı da (yıkayın) buyruğunda, lafzen meshe atıf olmakla birlikte, mana ciheti ile yıkamaya atıf olup, maksat ayakların yıkanmasıdır.Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[7\]](#)

14. Topuklar:

Yüce Allah; "Her iki topuğunuza kadar..." diye buyurmaktadır.

Buharî şunu rivayet eder: Bana Musa anlattı, dedi ki: Bize, Vuheyb Amr'dan -İbn Yalîya- haber verdi, Amr babasından dedi ki: Ben, Amr b. Ebî Hasen'in, Abdullah b. Zeyd'e Peygamber (sav)ın abdesti hakkında soru sorduğuna tanık oldum. (Abdullah b. Zeyd) su dolu bir kab getirilmesini istedi. Onlara Peygamber (sav)'ın abdest alıcı gibi abdest aldı. Kaptan eline su boşalttı ve ellerini üç defa yıkadı. Daha sonra elini su kabına sokarak üç avuç alıp ağzını çalkaladı, burnuna su çekti ve sümküdü. Sonra, elini (yine su kabına) sokarak üç defa yüzünü yıkadı. Sonra yine elini (.kaba) sokarak üç defa (Buharî'de iki defadır) dirseklerine kadar ellerini yıkadı. Daha sonra yine elini (kaba) sokarak başını mesh etti ve bir defa ellerini öne ve arkaya getirip götürdü. Sonra da ayaklarını topuklara kadar yıkadı. [\[8\]](#)

İşte bu hadis-i şerif, yüce Allah'ın: "Başlarınıza mesh edin" buyruğunda yer alan "be" harfinin zaid olduğunun delilidir. Çünkü, (hadis rivayetinde) bu harfi kullanmaksızın "başını mesh etti" demiştir. Diğer taraftan başın meshi bir defadır. Müslim'in Sahih'inde bu husus, Abdullah b. Zeyd yoluyla gelen hadiste "ellerini ileri ve geri götürüp getirdi" sözünün açıklaması şöylece gelmiştir: (Meshetmeye) başının ön tarafından başladı ve sonra da ellerini kafasının arkasına kadar götürdü. Daha sonra da yine ellerini başladığı yere getirinceye kadar geri getirdi. [\[9\]](#)

İlim adamları, "topuklar" hakkında ihtilaf etmişlerdir. Cumhur, ayağın her iki tarafında tümsekçe görülen iki kemik olduğu görüşündedir. el-Esmaî ise, insanların, topuk ayağın üst tarafındadır, şeklindeki sözlerini kabul etmez. Bunu es-Sıkah'la nakletmektedir.

İbnü'l-Kasımın da böyle dediği rivayet edildiği gibi, Muhammed b. el-Ha-sen de böyle demiştir. İbn Atiyye de der ki: Ben, herhangi bir kimsenin abdest sınırını buraya kadar kabul ettiğini bilmiyorum. Fakat Abdulvehhab "et-Telkin" adlı

eserinde bu hususta karışık ve insanı tereddüde düşüren ifadeler kullanmıştır.

Şafiî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) da şöyle demektedir: Topukların, bacak eklemine (ayakla) birleştiği yerdeki iki kemik olduğu hususunda farklı kanaat bildiren kimseyi bilmiyorum Taberî de Yûnus'tan, o, Eşheb'den, o, Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Abdestin kendilerine kadar ulaştırılması gereken iki topuk, ayak ökçesinin karşısında bulunan ve bacağa bitişik (çıkıntı yapan) iki kemiktir. Yoksa topuk, ayağın üst tarafındaki çıkıntı değildir.

Derim ki: Hem dilde, hem de Hz, Peygamberin sünnetinde sahih olan da budur. Çünkü, arapçada topuk (el-Ka'b) kelimesi, yükseklik anlamından alınmıştır. Kâ'beye bu isim buradan verilmiştir. Memelerin tomurcuklanmasını ifade etmek için de bu tabir kullanılır. Kanalin ka'b'i, kanal borusu demektir. Her iki boğum arasındak. boruya da kab denilir. Teşbih yoluyla şeref ve şan hakkında da kullanılabilir Hadis-i şerifteki: "Allah'a andolsun ki, şan ve şerefın devamlı yüksek kalacaktır." [10]

Sünnetten bu lafzın topuk anlamına geldiğine dair delile gelince, Peygamber (sav), Ebû Davud'un en-Nu'man b Beşir'den rivayetine göre şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin ederim, ya saflarınızı dosdoğru yaparsınız, yahut da Allah kalpleriniz arasına ayrılık koyar" (en-Nu'man) dedi ki: Bunun üzerine baktım ki kişi, omuzunu arkadaşının omuzuna, dizini arkadaşının dizine, topuğunu (ka'b'ını) arkadaşının topuğuna (kab'ına) yapııştırıyor. [11] Akb ise, ayağın arka tarafında ökçe sinirinin altındadır. Ökçe siniri (ukûb) ise bacak ve ayağın eklem yeridir,

Hz. Peygamberin ayak ökçesi ile bacağın arka tarafının birleştikleri kalınca (kıkırdakımsı) damarın (ukrûb'un : ökçe sinirinin) ateşten dolayı vay haline" [12] diye buyurmuştur. Yani buralar yıkanmayacak olursa,. Nitekim Hz. Peygamber: "Ayak topuklarının ve ayakların iç taraflarının cehennemden dolayı vay hallerine." [13]

15- Ayak Parmaklarının Arasını Yıkamak (Hilalleme):

İbn Vehb, Mâlikten şöyle dediğini nakletmektedir: Abdest alırken olsun, guslederken olsun, kişinin ayak parmaklarının arasını yıkamak yükümlülüğü yoktur. Zora koşmakta ve aşırıya gitmekte de bir hayır yoktur. İbn Vehb der ki: Ayak parmaklarının arasını yıkamak teşvik edilmiş bir husustur. El parmaklarının arasının yıkanması ise kaçınılmaz bir şeydir. İbnü'l-Kasım, Mâlik'ten şöyle dediğini nakletmektedir: Ayak parmaklarının arasını hilalleme-yene

birşey gerekmez. Muhammed b. Halid, İbnül-Kasım'dan, o, Mâlik'ten bir nehirde abdest alıp ayaklarını hareket ettiren kimse hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Elleriyile ayaklarını yıkamadığı sürece bu kendisi için yeterli değildir. İbnü'l-Kasım da der ki: Ayaklarından birini diğeri ile yıkiya-bilirse, bu da onun için yeterli olur.

Derim ki: Sahih olan, ayağın diğerk kısımlarında olduğı gibi, her iki ayağın (parmaklarının) arasını da yıkamadıkça bunun yeterli olmayacağıdır, Çünkü, nasıl ki el parmakları elden ise, bunlar da ayaktandırlar. El parmaklarının birbirlerinden rahat ayrılabilir olmalarıyla ayak parmaklarının birbirine bitişik olmalarına da itibar edilmez. Çünkü, kişi nasıl elinin tümünü yıkamakla emrolunmuş ise, ayağının da tümünü yıkamakla emr olunmuştur.

Peygamber (sav)'dan rivayet olunduğına göre, abdest aldığı vakit, serçe parmağıyla ayak parmaklarının arasını ovalardı. [14] Diğerk taraftan, Hz. Peygamberin ayaklarını yıkadığına dair rivayetler de sabit olmuştur. Bu rivayetler ise umumu (parmak aralan dahil olmak üzere tamamıO yıkamayı gerektirir. Mâlik (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) ömrünün sonlarında, ya serçe parmağıyla veya herhangi bir parmağıyla ayak parmaklarının arasını ovalardı. Buna sebep ise, İbn Vehb'in kendisine, İbn Lehi'a'dan, el-Leys b. Sa'd'ın da Yezid b. Amr el-Gıfarî'den, o, Abdurrahman el-Hubullîden, o, el-Müstevrid b. Şeddâd el-Kureyşî'den naklettiğı şu hadisi şerittir. el-Müstevrid dedi ki: Ben, Rasulullah (sav)'ı abdest alırken gördüm. Serçe parmağı üe ayak parmaklarının arasını hilallerdi. İbn Vehb dedi kî: Mâlik bana, bu gerçekten güzel bir şeydir ve ben bunu ancak şu anda işittim, dedi[15]

İbn Vehb der ki: Ben, Mâlik'e bundan sonra abdest alırken parmak aralarını hilalleme hakkında soru sorulduğunu ve bunun yapılmasını emrettiğini duydum. Huzeyfe de Peygamber tsayVın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Parmak aralarını hilalleysin (yıkayın) ki, onların aralarına ateş girmesin." [16] Bu ise, hilallemeyi terki tehdit hususunda açık bir nassUr. Böylelikle bteim dediğimiz sabit olmaktadır.

Başarıya ulaştıran Allah'tır. [17]

16- Abdeat Fiillerini Ardı Arkasına Yapmak (Muvalât):

Âyetin lafızları, abdest azaları arasında muvalâtı (birini diğerkinin ardı arkasına yıkamayı) gerektirmektedir Muvalât; abdest alan kimsenin abdest bölümleri arasında herhangi bir süre sokmaksızın, fiilleri ardı arkasına yapması ve

abdestten olmayan bir fiili de araya sokuşturmaması dernektir.

Bu Hususta ilim adamlarının farklı görüşleri vardır İbn Ebi Seleme ile İbn Vehb der ki: Bu, hatırında olsun veya olmasın abdest farzlarından bir farzdır. Her kim, kasti olarak ya da unutarak abdest azalarını (yıkamakta) birbirinden ayırırsa, bu onun için yeterli olmaz.

İbn Abdilhakem ise, ister unutsun isterse de kasti olarak terketsin (mu-valâtsiz olarak) aldığı abdest onun için yeterlidir. Mâlik ise, el-Müdevvene ve Kitab-ı Mukammed'de şöyle demektedir: Muvalât sakıttır. (Yani, muvalât mükellefiyeti yoktur). Şafiî de böyle demiştir. Mâlik ve İbnü'l-Kasım der ki: Kasti olarak ayrı ayrı yıkarsa, bu abdesti olmaz. Unutarak yaparsa olur.

Mâlik, İbn Habib yoluyla gelen rivayette şöyle demiştir: Muvalâtı terket-mek, yıkanan abdest azaları hakkında olur, fakat meshedilen aza için yeterli olmaz.

Bu hususta böylece beş ayrı görüş ortaya çıkmaktadır ki, bunların iki asli dayanağı vardır. Birincisi: Şanı yüce Allah mutlak bir emir vermiş bulunmaktadır. O halde sen, bu emirleri istersen peş peşe yerine getir, istersen ay-n ayn yerine getir. Çünkü asıl maksat, namaza kalkmak esnasında bütün azaların yıkanmış olmasıdır.

İkincisi ise, bu organları yıkamak değişik rükünleri olan birtakım ibadetlerdir. Namazda olduğu gibi bunların da ardı arkasına yapılması icabeder. Bu ise daha sahihtir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[18\]](#)

17- Tertip (Sıralama) :

Yine âyet-i kerimenin lafızları tertibi de ihtiva etmektedir. Bu hususta görüş ayrılığı vardır. el-Ebherî der ki: Tertip (âyetle zikredilen sıraya uygun abdest almak) bir sünnettir. Mezhebin zahir görüşü, unutan kimse için sıralamayı bozarak abdest almanın dahi yeterli olacağı şeklindedir

Kasten bu sırayı bozan hakkında ise farklı görüşler vardır. Bu şekilde sırayı bozması onun için yeterli olmakla birlikte, gelecekte tertibe uygun olarak abdest alır, denilmiştir.

Kadı Ebû Bekr ve başkaları İse, böyle bir şekildeki abdest yeterli olmaz, demektedir. Çünkü böyle bir kişi, abes bir iş yapmaktadır. Şafiî ve diğer arkadaşları da bu kanaattedir. Ahmed b. Hanbel, Ebû Ubeyd el-Kasım b, Sel-lâm, İshâk ve Ebû Sevr de bu görüştedir, Mâlik'in arkadaşı Ebû Mus'ab da bu kanaattedir ve bunu Muhtasar'ında zikretmiştir. Bunu, Medine alimlerinden nakletmektedir ki, Mâlik de, abdest alırken ellerini (dirseklerine kadar) yüzünden önce yıkayıp âyet-i kerimedeki tertibe riayet etmeden abdest alan

kimsenin, o abdest ile kılmış olduğu namazları iade etmekle yükümlü olduğu hususunda Medine alimleri ile aynı görüştedir.

Bununla beraber Mâlik, kendisinden nakledilen rivayetlerin çoğunda ve en meşhurlarında şu kanaattedir: "Vav" atıf edatı, arka arkaya yapmayı gerektirmediği gibi, tertibi ve sıralamayı da ifade etmez. Ebû Hanife'nin, arkadaşlarının, es-Sevrî'nin, Evzaî'nin, Leys b, Sa'd'ın, Müzenî'nin ve Dâvud b.

Ali'nin görüşü de budur.

el-Kiya et-Taberî der ki: Yüce Allah'ın: "Yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın¹" buyruğu, Şafiî'nin mezhebinde sahih kabul edilen görüşe göre, ister ayrı ayrı yıkasın, ister bir arada yıkasın, ister peş peşe yıkasın yeterli olmasını gerektirmektedir. Aynı zamanda bu, ilim adamlarının çoğunluğunun da görüşüdür.

Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Ancak Mâlik, daha sonra kılacağı namazlar için, sıraya uygun şekilde yeniden abdest almasını müstehab kabul etmekle birlikte böyle bir şeyi yapmanın vacib olduğu görüşünde değildir. Onun mezhebinden anlaşılan budur. Ali b. Ziyad da Mâlikten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bir kimse, önce kollarını yıkasa, sonra yüzünü yıkasa, daha sonra da sırasını hatırlayacak olsa, kollarını tekrar yıkar. Eğer namaz kılın-caya kadar bu sırayı hatırlamayacak olursa, abdesünü de namazını da iade e-der. Ali (b Ziyad) dedi ki: Bundan sonra ise şöyle dedi: Hayır namazı iade etmez, fakat daha sonra kılacağı namazlar için abdestini tekrar eder.

Bu husustaki görüş aynılığının sebebine gelince, yüce Allah'ın: "Yıkayın" buyruğundaki "fa" harfinin takibi gerektirdiği hususudur. Bu harf, bir şartın cevabı olarak geldiğinden dolayı, şart koşulanı bu şarta bağlamış olur. Buna göre, hepsinde tertibi gerektirmektedir. Buna şu şekilde cevap verilmektedir: Bu "fa" yüzden başlamayı gerektirmektedir. Zira, şartın cevabı budur. Hepsinde tertibi gerektirmesi ise, şartın cevabının tek bîr mana olma-sı halinde sözkonusu olurdu. Hepsi ayrı cümleler halinde bir cevap teşkil ettiklerine göre, artık hangisini yıkamaya başlarsan aldırma. Zira istenen şey, bu şartın cevabının gerçekleştirilmesidir.

Şöyle de denilmiştir: Tertibe riayet âyeti kerimedeki atıf için kullanılan "vav"dan ötürüdür. Ancak durum böyle değildir. Zira, bir kimse, Zeyd ve Amr dövuştü. Bekir ve Halid davalastı diyecek olursa, buradaki "vav" harfinin umü-fâale" kipi dolayısıyla kullanılması, "vav"ın tertip (sıralama) için kullanılmasına imkârî vermez. Doğru olan şöyle demektir: Abdest azaları ile ilgili ter-tib dört husustan anlaşılmaktadır:

1) Hz, Peygamberin hacc esnasında: "Allah'ın kendisinden başladığından biz de

başlarız" [\[19\]](#) dediği şekilde, Allah'ın başladığı ile başlamak,

2) Selefin icmaı. Çünkü onlar tertibe riayet ediyorlardı.

3) Abdesti namaza benzetmek,

4) Rasulullah (sav)'ın bu hususa devam etmesi.

Bunun (yani tertibe riayet etmemenin) caiz olduğunu kabul edenler cü-nupluk dolayısıyla organların yıkanması için tertibin gerekmediği hususunda icmanın bulunduğunu delil gösterirler. İşte abdest azalarını yıkamakta da durum böyledir. Çünkü, abdestte nazarı itibara alınan husus yıkamaktır. Sıraya göre başlamak değildir.

Hız. Ali'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben, abdestimi tamam aldıktan sonra azalarımın hangisiyle başladığıma aldırış etmem.[\[20\]](#) Abdullah b, Mes'ud'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ellerinden önce ayaklarını yıkamaya başlamada bir mahzur yoktur. Dârakutnî der ki: Bu, mürsel bir rivayettir, sabit olmaz.[\[21\]](#) Evla olan ise tertibin vücubudur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[22\]](#)

18- Abdest Almak Halinde Namaz Vakti Çıkacaksa:

Abdestle uğraşmak halinde, eğer namaz vakti çıkacaksa, ilim adamlarının çoğunluğuna göre teyemmüm etmez.

Mâlik; böyle bir durumda teyemmüm etmeyi caiz kabul eder. Çünkü teyemmüm asıl itibariyle namaz vaktini muhafaza etmek için gelmiştir Eğer böyle bir durum söz konusu olmasaydı, namazın suyun bulunacağı zamana kadar tehir edilmesi icabederdi.

Cumhur ise, yüce Allah'ın: "Su bulamamıssanız o vakit... teyemmüm edin" buyruğunu delil göstermişlerdir. Böyle bir kimse ise gerçekte su bulmaktadır. Dolayısıyla o, teyemmümün sahih olabilmesi için gerekli şarttan mahrumdur, o bakımdan teyemmüm edemez. [\[23\]](#)

19- Necasetin İzale Edilmesi:

Kimi İlim adamı bu âyet-i kerimeyi necasetin izale edilmesinin vacib olmadığına delil göstermiştir. Çünkü yüce Allah: "Namaza kalkacağınız zaman" diye buyurmuş ve istincadan söz etmeksizin abdest almaktan söz etmiştir. Eğer necasetin izale edilmesi vacib olsaydı, öncelikle ondan söz edilmesi gerekirdi. Bu, Ebû Hanife'nin, mezhebine mensup ilim adamlarının görüşüdür. Ayrıca,

'Eşheb'in Mâlik'ten yaptığı bir rivayet de böyledir.

İbn Vehb ise, Mâlik'ten şöyle dediğini nakletmektedir; İster hatırlasın, ister unutmuş olsun necasetin izale edilmesi vacibtir. Bu, aynı zamanda Şafî'nin de görüşüdür.

İbnü'l-Kasım der kî: Hatırlaması halinde izale edilmesi vacibtir. Unuttuğu takdirde ise, sakıt olur.

Ebû Hanîfe ise der ki: Eğer Bağlı dirhem [24] bununla miskal şeklindeki büyükçe dirhemi kastetmektedir- miktarından fazla olursa, necasetin izale edilmesi icabeder. Ebû Hanife bunu, af olunan ve necasetin alışılmış çıkış yerine kıyasen söylemiştir. Sahih olan ise, İbn Velîb'in yaptığı rivayettir. Çünkü Peygamber (sav) kabirdeki iki kişi ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Şüphe yok ki bu iki kişiye azap edilmektedir. Bununla birlikte büyük bir şeyden ötürü onlara azap edilmiyor. Bunlardan birisi laf alıp götürürdü. Diğeri ise, sidiğinden gereği gibi korunmuyordu.[25]

Azap ise, ancak vadb olan birşeyin terkedilmesi dolayısıyla sözkonusu olur. Kur'an-ı Kerimin (bu âyetinin) zahirinde ise buna dair (aleyhte) delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü şanı yüce Allah, abdest ile ilgili âyet-i kerimede özel olarak abdestin niteliklerini beyan buyurmuş ve ne necasetin izale edilmesini, ne de başka herhangi bir şeyi sözkonusu etmiştir. [26]

20- Mestler Üzerine Mesh Etmek;

Ayeti kerime aynı şekilde -açıkladığımız gibi- mestler üzerine meshe de delalet etmektedir. Bu hususta îmam Mâlik'ten üç rivayet vardır:

1) Haricilerin söylediği gibi mutlak olarak mestin üzerine meshetmeyi kabul etmemek. Böyle bir rivayet münker bir rivayettir ve sahih değildir. Bu konudaki açıklamalar da önceden geçmiştir.

2) Mukimken değil de yalnızca yolculuk halinde iken meshetmek. Çünkü mesh ile ilgili hadislerin büyük çoğunluğu, yolculuk halinde varid olmuştur.

3) Ancak, Hz. Peygamber'in çöplükte abdest bozduğuna dair hadis-i şerif, mukimken de meslin caiz olduğuna delalet etmektedir. Bu hadisi Müslim Hz. Huzeyfe yoluyla rivayet etmiştir. Huzeyfe dedi ki: Ben ve Rasulullah (sav) birlikte yürüyorduk. Hz. Peygamber bir duvarın arka tarafında bulunan bir feavmin çöplüğüne gitti. Sizden herhangi biriniz nasıl ayakta dikiliyorsa öylece durdu ve küçük abdestini bozdu. Ben ondan uzaklaştım. Bana işaret edince geldim ve topuğunun yanında işini bitirinceye kadar ayakta durdum. [27] Bir

rivayette de şu fazlalık vardır: Sonra abdest aldı ve mestleri üzerine mesh etti. [\[28\]](#)

Bunun bir benzeri de Şureyh b. Hâni yoluyla gelen şu hadis-i şeriftir. Şu-reyh dedi kî: Bent Aişe'ye mestler üzerine meshe dair soru sormak üzere gittim, şöyle dedi: Sen, İbn Ebi Talib'in yanına git. Ona sor. Çünkü, Rasulullah (sav) ile birlikte o yolculuk yapardı. Ona sorunca şöyle dedi: Rasulullah (sav) yolcu için, geceli gündüzlü üç gün, mukim için de bir gün ve bir gece (mesh etme süresi) tayin etti. [\[29\]](#) Bu ise Mâlik'ten gelen üçüncü rivayettir ve buna göre hem mukimken, hem de yolculukta mesli ederdi. Buna dair açıklamalar da daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[30\]](#)

21- Mesh Etme Süresi:

Mâlik'e göre yolcu, belli bir vakitle sınırlı olmasızın mestlerine mesh edebilir. Aynı zamanda bu, el-Leys b. Sa'd'ın da görüşüdür. İbn Vehb der ki: Ben, Mâlik'i şöyle derken dinledim: Bizim bu şehrimiz ahalisine göre bu hususta belli bir süre sözkonusu değildir.

Ebû Dâvud da Ubey b. Umare'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ey Allah'ın Rasulü, mestler üzerine mesh edeyim mi? Hz. Peygamber: Evet diye buyurdu. Bir gün mü, diye sordu, Hz. Peygamber: Evet bir gün, diye buyurdu. Yine: İki gün mü, diye sordu, Hz. Peygamber: Evet, iki gün diye buyurdu. Peki, üç gün mesh edebilir miyim diye sorunca, Hz. Peygamber: Evet istediğin kadar süreyle meshedebilirsin diye buyurdu. Bir rivayette de: "Evet, mesh etmek istediğin sürece meshedebilirsin " diye buyurdu. Ebû Dâvud der ki: Ancak bu hadis senedinde ihtilaf vardır. Pek kuvvetli değildir. [\[31\]](#)

Şafiî, Ahmed b. Hanbel, en-Nu'man (b. Sabit, yani, Ebû Hanife) ve Taberî der ki: Mukim kimse bir gün bir gece, yolcu olan da geceli gündüzlü üç gün mesh eder. Bu görüşlerini Şureyh yoluyla, ve onun benzeri yollarla hadislere binaen belirtmişlerdir. Mâlik'ten de Harun'a veya halifelerden birisine gönderdiği mektubunda bu görüş rivayet edilmekle birlikte, Mâlik'in mezhebine mensup ilim adamları bunu kabul etmemektedirler. [\[32\]](#)

22- Mestin Abdestli İken Giyilmesi Gereği:

Hepsine göre mesh etmek, mestlerini abdestli olarak giyen kimse için mümkündür. Çünkü, Muğire b. Şube yoluyla gelen hadiste Muğire şöyle

demiştir: Bir yolculukta, bir gece Peygamber (sav) ile birlikte idim... Bu hadiste şunlar da zikredilmektedir: Onun mestlerini çıkarmak için eğildim, şöyle buyurdu: "Onları bırak. Çünkü ben, mestlerimi temiz iken (abdestli iken) giydim" dedi ve mestleri üzerine mesh etti. [33]

Esbağ ise, Hz. Peygamber'in burada sözünü ettiği temizliğin (taharetin) teyemmüm olduğu görüşündedir. Bu kanaatini de, teyemmümün hadesi kaldırdığına dair görüşüne binaen söylemiştir.

Dâvud ise İstisna olarak şöyle demiştir: Burada taharettten kasıt, yalnızca necasetten taharettir. Kişinin ayaklan necasetten yana temiz ise, mestleri ferine mesh etmesi de caiz olur, Bu görüş ayrılığının sebebi ise, "taharet" isminin müşterek bir isim oluşudur. [34]

23- Belikti Mest Üzerine Meşk Etmek:

Mâlik'e göre, basit bir yırtığı bulunsa dahi mestin üzerine mesh etmek caizdir. İbn Huveyzimendâd der ki: Bunun anlamı, yırtığın ondan yararlanmaya ve onu giymeye engel olmamasıdır. Benzeri bir yırtığı bulunan mestle yürümenin de mümkün olmasıdır. Mâlik'in bu görüşünün bir benzerini Leys, Sevrî Şafiî ve Tabert de ifade etmiştir. Yine Sevrî ve Taberî'den, tamamı ile yırtık mestin üzerine meshin caiz olduğu görüşü de rivayet edilmiştir el-Ev-zaî der ki: (Yırtık olan) mest üzerine de mesh eder, ayağın görünen kısmı üzerine de mesh eder. Bu, Taberî'nin de görüşüdür.

Ebû Hanife ise der ki: Eğer, ayağın görünen bölümü üç parmaktan az ise mesh edebilir. Üç parmağı görünüyorsa mesh edemez. Ancak bu konu ile ilgili tevkife (yani delile) gerek kılan bir sınırlandırmadır. Bilindiği gibi, as-hab-ı kiramin (Allah onlardan râfı olsun) mestleri de onların dışında tabiinin mestleri de az miktardaki yırtıklardan kurtulamıyordu. Bu kadarı isef onların cumhuruna göre arTedilmiştir.

Şafiî'den de rivayet edildiğine göre, eğer yırtık ayağın ön tarafında bulunuyor ise, mestin üzerine mesh caiz olmaz. el-Hasen b. Hayy de der ki: Eğer mestin açılan kısmını çorap örtmekte ise, mestin üzerine mesh edebilir. Şayet ayağın herhangi bir bölümü açığa çıkıyor ise mesh edemez.

Ebû Ömer (b. Abdil-Berr) der ki: Bu, kalın olmaları halinde çoraplar üzerinde meshe dair kanaatine binaendir. Aynı zamanda bu, Sevrî, Ebû Yûsuf ve Muhammed'in de görüşüdür ki, bu husus bir sonraki başlığın konusudur. [35]

24- Çoraplar Üzerine Meşk Etmek:

Ebû Hanife ve Şafî'ye göre, çoraplar üzerine mesh, ancak bunların deri ile kaplanmış olmaları halinde caiz olur. Mâlik'in iki görüşünden birisi de budur. Mâlik'in bir başka görüşüne göre ise, deri ile kaplanmış olsalar dahi çoraplar üzerine mesh caiz değildir.

Ebû Davud'un Kitabında ise, Muğire b. Şube'den gelen rivayete göre, Rasulullah (sav) abdest aldı ve çorapları ve nalinleri üzerine mesh etti. Ebû Dâ-vud dedi ki: Abdurrahman b. Mehdi bu hadisi nakletmezdi. Çünkü, Muğire'den bilinen, Peygamber (sav)'ın mestler üzerine mesh ettiğidir Bu hadis, Ebû Musa el-Eşarîden, o da Peygamber (.sav)'dan diye de rivayet edilmekle birlikte, pek kuvvetli de değildir, muttasıl da değildir. Ebû Dâvud der ki: Ali b. Ebi Talib, Ebû Mes'ud, ef-Berâ b. Azîb, Enes b. Mâlik, Ebû Uname, Sehl b. Sa'd ve Amr b. Hureys, çoraplar üzerine mesh etmişlerdir. Bu husus, aynı zamanda Ömer b. el-Hattab ve Ibn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. [\[36\]](#) Al-iah hepsinden razı olsun.

Derim ki: Nalinlere (ayakkabılara) meshe gelince, Ebû Muhammed ed-Dâ-rimî Müsned'inde şu rivayeti kaydetmektedir: Bize Ebû Nuaym anlattı, bize Yûnus Ebû İshâk'tan haber verdi. Ebû İshâk, Abdu Hayr'dan dedi ki; Ben, Ali'yi abdest ahp nalinlere mesh ettiğini ve bunu geniş tuttuğunu gördüm. Sonra dedi ki: Şayet Rasulullah (sav)'ı benim şu yaptığım gibi yaparken görmemiş olsaydım, şüphesiz ayakların iç taraflarının üst taraflarından mesh edilmeye daha bir layık olduğu görüşüne varırdım. Ebû Muhammed ed-Dârimî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: Bu hadis, yüce Allah'ın: "Başlarınıza meshedin. Her iki topuğunuza kadar ayaklarınızı da (yıkayın)" buyruğu ile nesh olmuştur. [\[37\]](#)

Derim ki: Ali (r.a)'ın: "Ayakların iç taraflarının üst taraflarına göre mesh edilmeye daha layık oldukları görüşüne varırdım" şeklindeki sözünün bir benzerini mestler üzerine mesh hakkında da söylemiştir. Bunu Ebû Dâvud, Hz. Ali'den gelen bir söz olarak şöylece kaydetmiştir: Şayet din, görüş ile tes-bit edilen bir şey olsaydı, mestin iç taraflarım mesh etmek üst taraflarını mesh etmekten daha evla olması gerekirdi. Ve ben, Rasulullah (sav) V1 mestlerinin üst tarafını mesh ederken gördüm. [\[38\]](#)

Mâlik ve Şafî, iç taraftarına mesh etmeyip, mestlerinin üst tarafım meshe-den kimse hakkında; bu kadarı qnun için yeterlidir, demişlerdir. Ancak Mâlik şunu da söyler: Kim bu şekilde mesh edecek olursa, vakit çıkmadan (kıldığı namazım) iade eder. Her kim mestlerinin iç taraflarım mesh edip, üst taraflarını mesh etmeyecek olursa bu, yeterli olmaz. Vakit içinde de vakit çıktıktan sonra da

(kıldığı namazı) iade etmesi gerekir. Mâlik'in bütün arkadaşları da böyle demiştir.

Ancak, Eşheb'den şöyle dediği de rivayet edilmiştir: Mestlerin iç tarafları ile dış tarafları arasında bir fark yoktur. Her kim dış taraflarına mesh etmeyip yalnızca iç taraflarını mesh edecek olur ise, yalnızca vakit içerisinde (kılmış olduğu namazı vakit çıkmadıkça) iade eder.

Safirden de, dış taraflarını mesh etmeksizin yalnızca iç taraflarını mesh etmenin yeterli olduğunu ifade ettiği rivayet edilmiştir. Ancak, mezhebinden meşhur olan şudur: Her kim mestlerinin yalnızca iç taraflarını mesh eder ve bu kadarıyla yetinirse bu, onun için yeterli değildir ve o kimse mestine mesh etmiş olmaz.

Ebû Hanife ve es-Sevrî derler ki: Mestlerinin yalnızca üst taraflarını mes-heder, iç taraflarını meshetmez. Ahmed b. Hanbel, tshâk ve bir topluluk da böyle demişlerdir.

Mâlik, Şafiî ve arkadaşlarınca tercih edilen görüş , mestlerin hem üst, hem alt taraflarını mesh etmektir. Bu, aynı zamanda İbn Ömer ve İbn Şihab'ın da görüşüdür. Çünkü Ebû Dâvud ile Darakutnî, Muğire b. Şube'den şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Tebûk gazvesinde Rasulullah (sav)'ın abdest almasına yardımcı oldum. Mestinin üstünü ve altını mesh etti. Ebû Dâvud dedi ki: Sevr'in bu hadisi, Recâ b, Hayve'den işitmediği de rivayet edilmiştir[39]

25- Mestlerine Meşk Etmiş Olduğu Halde Mestlerini Çıkarmak:

Mestlerine mesh etmiş iken, mestlerini çıkartan kimsenin durumu hakkında tükahanın üç farklı görüşü vardır:

1) Bunun yerine ayaklarını yıkar, eğer gecikecek olursa yeniden abdest alır. Bunu, Mâlik ve Leys söylemiştir.

Şafiî, Ebû Hanife ve arkadaşları da böyle demektedir [40] el-Evzaîden ve en-Nehaf den de bu rivayet gelmekle birlikte, "bunun yerine" diye birşeyden söz etmezler.

2) Yeniden abdest alır. Bunu, el-Hasen b, Hayy demiştir. el-Evzaî ve en-Nehaf'den de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

3) Ona hiçbir şey gerekmez ve bu haliyle namaz kılar. Bunu da İbn Ebi Leyla ve Hasan-ı Basrî söylemiştir. Bu, aynı zamanda, İbrahim en-Nehaîden gelen bir rivayettir -Allah onlardan razı olsun.[41]

26- Cunup Olanın Temizlenmesi Gereği:

Yüce Allah'ın: "Eğer cünup iseniz, yıkanıp temizleniniz" buyruğunda geçen "cünub"un anlamına dair açıklamalar daha önce ert-Nisâ sûresinde {4/43. ayet, 8 başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Yıkanıp temizleniniz" buyruğu ise, su ile yıkanma emrini vermektedir. Bundan dolayı Hz. Ömer ile İbn Mes'ud (r.anhuma) cünup olan bir kimsenin hiçbir şekilde teyemmüm etmeyeceği, aksine, suyu bulacağı vakte kadar namazı kılmayacağı görüşünde idiler.

İnsanların cumhuru ise şöyle demişlerdir: Hayır, buradaki bu ibare, su bulan kimse içindir. Su bulan kimseye dair hükümler açısından cünubun durumu ise, bundan sonra yüce Allah'ın: "Ya da kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız" buyruğunda zikredilmiştir. Burada geçen yaklaşmak (.mülâme-se) ise, cima demektir.

Hz. Ömer ile İbn Mes'ud'dan ise, genel olarak kabul gören görüşü benimsedikleri ve cünubun teyemmüm edeceğini de ifade ettikleri sahih olarak sabit olmuştur. İmran b. Husayn hadisi ise bu hususta açık bir nasıdır. O da şöyledir: Rasulullah (Csav) topluluk arasında kenarda duran ve namaz kılmayan bir kimse gördü ve: "Ey filan, toplulukla birlikte namaz kılmaktan seni alıkoyan nedir?" diye sorunca, adam: Ey Allah'ın Rasulü, ben cünup oldum ve su da bulamadım dedi, Hz. Peygamber: "(Böyle bir durumda) sen, temiz toprağa yönel. Çünkü o sana yeterlidir" diye buyurdu. Bu hadisi Buharı rivayet etmiştir. [\[42\]](#)

27- Umum Lafız, Çoğunlukla Görülen Âdet ile Tahsis Edilebilir mi?

Yüce Allah'ın: "Şayet hasta veya yolculukta iseniz, yahut içinizden biri ayak yolundan gelirse..." buyruğuna dair açıklamalar, en- Nisa sûresinde (4/43- ayet, 20. başlık ve devamında) yeteri kadar açıklanmış bulunmaktadır. Burada ise, orada sözkonusu etmediğimiz usuK-ı fıkhı dair) bir meseleyi eklemek istiyoruz. O da umurun, galip görülen âdet ile tahsis edilmesi meselesidir.

Ayet-i kerimede geçen "el-Gâit (ayak yolu)" yine en- Nisa sûresinde açıkladığımız gibi, iki necaset çıkış yerinden çıkan hadeslerden kinayedir. Ve bu umumi bir ifadedir. Şu kadar var ki, ilim adamlarımızın çoğunluğu bunu, alışılmış şekilde ve çıkması alışılmış hadesler ile tahsis etmişlerdir. Küçük çakıl taşları ile kurt gibi alışılmadık şeyler çıksa, yahut da alışılmış olan şey kendisini tutamadığı için ve hastalık dolayısıyla çıkacak olursa, bunların herhangi birisi abdest bozucu olmaz. Bu hususta lafıa yönelmelerinin sebebi de şudur: Lafız, her ne kadar medlulü için sözkonusu ise de kullanımdaki çoğunluğu bir örf

haline gelir ve örten çoğunlukla kullanılan anlam, bu lafzın mutlak olarak kullanılması halinde o lafzı duyan tarafından anlaşılır. Bunun dışında kalan (ve istisnai olarak anlaşılan) bununla birlikte lafzın kendisi hakkında kullanıldığı anlamlar ise zihne gelmez, uzak kalır. Dolayısıyla bu lafız, bu istisnai şeylere delalet etmez. Böyle bir lafız, tıpkı "dâbbe" lafzında-kî durum gibi bir hal alır. Zira, bu kelime mutlak olarak kullanıldığı takdirde, hatıra dört ayaklılar gelir. Bu lafzı işitenin hatırına karınca hiçbir zaman gelmez- Dolayısıyla böyle bir lafız kullanıldı mı, karınca zahiren bu lafzın delâletine girmez ve kastedilmiş de olmaz-

Mahalif kanaate sahip olan (usuküler) ise derler ki: Çoğunlukla kast edilenin öncelikle hatıra gelmesi, nadiren o lafız ile kastedilenin kastedilmemiş olmasını gerektirmez. Çünkü, lafzın'kullanımı (vaz'ı) her ikisini de kapsamaktadır. Bu da bu lafzı söyleyen kimsenin şuurunda, her ikisini de kası etmiş olduğuna delalettir,

Ancak birinci görüş daha sahihtir. Konu ile ilgili tamamlayıcı diğer açıklamalar ise usuK-1 fıkıh) kitaplarındadır.[\[43\]](#)

28- Kadınlara Yaklaşmak, Yakut Dokunmak:

Yüce Allah'ım "Ya da kadınlara yaklaşmış da su bulamazsanız..." buyruğunda geçen yaklaşma (lems)" ile ilgili olarak Ebû Ubeyde, Abdullah b, Mes'ud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Öpmek, lemstendir. Çımadan daha aşağı bütün fiiller de birer lernsdir. İbn Ömer de böyle demiştir. Muhammedi b. Yezid de bunu tercih ederek şöyle der: Çünkü âyet-i kerimenin baş tarafında cimada bulunan kimseye ne gerektiği yüce Allah'ın: "Eğer cünup iseniz yıkanıp temizleniniz" buyruğu ile ifade edilmiştir.

Abdullah b. Abbas ise der ki: Lems ile mes ve gısyân, cima demektir. Fakat, yüce Allah kinayeli hitab eder. Yine Mücahid, yüce Allah'ın: 'Boş söz ile karşılaştıklarında da şereflice geçerler" (el-Furkan, 25/72) buyruğu hakkında şöyle demiştir: Yani, nikâhı sözkonusu ettiklerinde ondan kinayeli lafızlarla söz ederler, en- Nisa sûresinde (4/43. ayet, 26. başlıkta.) geçmiş bu hususa dair yeterli açıklamalar bulunmaktadır. Allah'a hamd olsun.[\[44\]](#)

29- Su ve Tbprak Bulamayanın Hükmü:

Yüce Allah'ın: "Su bulamazsanız" buyruğu ile ilgili açıklamalar en-Nisâ sûresinde (4/43. ayet, 27. başlık ve devamında) geçtiği gibi; sağlıklı ve mukîm

bir kimsenin hapse atılmak yahut bağlanarak tutuklamak suretiyle bu durumda olacağına dair açıklamalar da orada geçmiş bulunmaktadır. İşte hakkında: Eğer su da toprak da bulamayacak olur, vaktin de çıkacağından korkar-sa diye sözedilen kimsedir.

Fukaha, böyle bir kimsenin hükmü hususunda dört farklı görüşe sahiptir:

1) İbn Huveyzimendâd der ki: Mâlik'in mezhebine göre sahih olan, böyle bir kimse namaz kılmaz ve onun üzerinde herhangi bir yükümlülük de yoktur. Yine İbn Huveyzimendâd der ki: Medineli alimler, bunu Mâlik'ten rivayet etmişlerdir. Mezhebin sahih olan görüşü de budur.

2) İbnü'l-Kasım der ki: Namaz kılar ve iade eder. Bu, aynı zamanda Şafiî'nin görüşüdür.

3) Eşheb der ki: Kılar, fakat iade etmez.

4) Esbağ der ki: Ne kılar, ne de kazasını yapar. Ebû Hanife de bu görüştedir.

[45]

Ebû Ömer b. Abdi'l-Berr der ki: Ben, İbn Huveyzîmendâd'mv Mâliki mezhebinden sahih olanın, zikrettiği husus olduğunu nasıl kabul etmeye kalkıştığını bilemiyorum? Çünkü, selefîn cumhuru da, tükahanın geneli de Mâliki-ler topluluğu da buna muhalif kanaattedir. Zannedirim, Mâlik'in de rivayet ettiği hadiste geçen: "...Ve su kenarında da değillerdi..." hadisindeki zahir ifadedden bu neticeye varmıştır. Bu hadiste namaz kıldıklarından söz edilmemektedir. Ancak, bu hadiste buna daic delil olamaz. Çünkü, Hişam b. Urve babasından, o, Hz. Aişe'den bu hadiste şunu da zikretmektedir; Abdestsiz olarak namaz kıldılar. [46] Şu kadar var ki, namazlarını iade ettiklerinden söz etmemiştir. Fukahadan bir kesim de bu görüştedir. Ebû Sevr der ki: Kıyas da bunu gerektirmektedir.

Derim ki: el-Müzenî, el-Kiyâ et-Taberî'nin belirttiğine göre, Hz. Aişe (r,an-ha)'ın gerdanlığının kaybolması olayında sözü geçen hususları delil göstermiştir. Bu hadiste Peygamber (say)'ın, gerdanlık aramak üzere gönderdiği ashabı, teyemmümsüz ve abdestsiz olarak namaz kıldılar ve bunu Hz, Peygambere haber verdiler. Bundan sonra teyemmüm âyeti nazil oldu, Uz. Peygamber onların bu şekilde abdestsiz ve teyemmümsüz olarak namaz kılmalarına da karşı çıkmadı. Teyemmüm İse, henüz meşru kılınmamış olduğuna göre onlar, tamamiyle taharetsiz olarak namazlarını kılmış oldular. Buradan hareketle el-Müzenî der ki: Böyle bir kimse için namazını iade etmesi sözko-nusu değildir. Bu da gerçekleştirilmesine imkân olmaması halinde mutlak olarak taharetin olmamasına rağmen namaz kılmanın caiz oluşu hususunda açık bir nasıttır.

Ebû Ömer der ki: Bunun, baygın hakkında da böylece kabul edilmesi gerekmez.

Çünkü, baygın bir kimse, aklını kaybetmiştir. Ne su, ne de toprak kullanamayan kimse ise akli başında bir kimsedir.

İbnül-Kasım ve diğer ilim adamları ise derler ki; Akli başında olduğu takdirde namaz kılmak onun için vacibtir. Bunları kullanmaya engel olan husus oltadan kalktığı takdirde abdest alır, yahut teyemmüm eder ve namazını kılar.

Şafiî'den de iki rivayet gelmiştir. Ondan meşhur olan rivayete göre, olduğu gibi namaz kılar. Ancak bu, uzak bir ihtimaldir, el-Müzenî der ki: Şayet temiz toprak kullanmaya güç yetiremeyecek şekilde mahbus bulunuyor ise, namazını kılar ve iade eder. Bu, aynı zamanda Ebû Yûsuf, Muhammed, es-Sevrî ve Taberî'nin de görüşüdür.

Züfer b. el-Hüzeyl der ki: Mukimken hapsedilen kişi, temiz toprak bulacak olsa dahi namaz kılmaz. Bu ise onun kabul ettiği asıl kaideye göredir. Çünkü ona göre, -önceden de geçtiği üzere- mukim iken teyemmüm etmek sözkonusu değildir.

Ebû Ömer der ki: Olduğu halde namaz kılar ve taharet almaya güç yetirdiği takdirde namazını iade eder diyen kimseler, abdestsiz olarak namaz kılmayı ihtiyaten kabul etmiş ve şöyle demişlerdir: Hz. Peygamber: "Allah, taharetsiz olarak hiçbir namazı kabul etmez"[47] buyururken, abdest ve taharet almaya güç yetiren kimseleri kastetmiştir. Buna güç yetiremeyen kimsenin durumu ise böyle değildir. Çünkü, vakit bir farzdır. Ve o, vakit içinde kıl-maya güç yetirmektedir. Dolayısıyla vakit içinde güç yetirebildiği şekilde namazını kılar, sonra iade eder. Böylelikle hem vakit, hem de taharet hususunda bir arada ihtiyata uygun olanı yapmış olur.

Namaz kılmaz diyenler ise, hadisin zahirinden hareketle bu görüşe sahip olmuşlardır. Bu da Mâlik, İbn Naff' ve Esbağın görüşüdür. Onlar derler ki: Su ve temiz toprak bulamayan bir kimse, namazını da kılmaz, namaz vakti çıkacak olursa kazasını da yapmaz. Çünkü, namazın şartları gerçekleşmediği için kabul edilmeyişi, şartlarını gerçekleştirme imkânını bulamadığı halde, namaz ile muhatap olmadığına delalet etmektedir. Dolayısıyla onun zimmetinde herhangi bir yükümlülük sözkonusu olmaz, bundan dolayı da kaza yapmaz. Bu açıklamayı Ebû Ömer'den başkaları yapmıştır. Bu görüşe göre taharet, namazın vücubunun şartlarından olur. [48]

30- Toprakla Teyemmüm:

Yüce Allah'ın: "Tertemiz toprakla teyemmüm edin" buyruğu ile ilgili olarak, ilim adamlarının tertemiz toprak (es-sa'îdye dair açıklamalar, daha önce en-Nisâ

sûresinde (4/43. ayet3 41. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır İmran b. Husayn'ın rivayet ettiği hadis ise Mâlikin söylediğine delil olabilecek açık bir nasstır. Çünkü, eğer sa'îd (tertemiz toprak) toprak, olsaydı, Uz. Peygamber'in o adama: Sana toprağı tavsiye ederim, o senin için yeterlidir, demesi gerekirdi, Hz. Peygamber, "Sana sa'îdl tavsiye ederim" demekle^[49] onu, yeryüzüne havale etmiş olmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır

"Bununla yüzlerinize ve ellerinize sürün." buyruğuna dair açıklamalar da en-Nîsâ sûresinde (4/43. ayetin, 43- başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

Orada konuyu takip edebilirsiniz. ^[50]

31- Abdestin Fazileti:

Âyete dair açıklamalarımız bu noktaya gelmişken, şunu bil ki, ilim adamları abdest ve taharetin faziletinden de söz etmişlerdir. Bu da bu bölümün sonucunu teşkil eder. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Abdest imanın yansıdır." Bunu Müslim, Ebû Mâlik el-Eş'arî yoluyla rivayet etmiştir. [\[51\]](#)

Buna dair açıklamalar el-Bakara sûresinde daha önceden geçmiş bulunmaktadır. İbnü'l-Arabî der kî: Abdest, dinde aslî bir İbadettir Müslümanların temizliğidir. Alemler arasında bu ümmete özel olarak verilmiştir. Peygamber (sav)'ın abdest alıp şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İşte bu, benim abdest şek-limdir. Benden önceki peygamberlerin de abdest şeklidir, atam İbrahim'in de abdest şeklidir." Ancak bu rivayet, sahih değildir. Ondan (İbnü'l-Arabî'den) başkaları da şöyle demiştir: Bu, Hz. Peygamberin: "Sizin başkalarında bulunmayan bir alametiniz vardır" buyruğu ile çatışma halinde değildir. Çünkü, öncekiler de abdest alırlardı. Bu ümmete has olan ise, abdest değil, gurre ve tahciPdir. CAbdest azalan olan yüz, kol ve ayaklardaki aydınlık ve parlaklıktır). Bunlar ise yüce Allah'ın, bu ümmetin ve Peygamberinin şerefini artırmak İçin bu ümmete tahsis edip lütfettiği şeyler arasındadır. Diğer ümmetlere göre sahip olduğu sair üstünlükler gibi. Nitekim bu ümmetin Peygamberi de Ma-kam-ı Mahmud ve diğer şeyler ile sair peygamberlerden üstün kılınmıştır.

Doğrusunu en iyi bilen Allahtır.

Ebû Ömer der ki: Peygamberlerin de abdest ahp bu yolla gurre ve tahciî'i kazanmış olmaları, Fakat onlara tabi olanların abdest almamış olmaları da mümkündür. Nitekim Hz. Musa'dan şöyle dediği nakledilmektedir: "Rabbim, hepsi de peygamberleri andıran bir ümmet bulmaktayım. O ümmeti benim ümmetim kıl. Yüce Allah ona: "Hayır, o ümmet Muhammed'in ümmetidir" şeklindeki karşılıklı konuşma uzunca bir hadiste geçmektedir. [\[52\]](#)

Yine Salim b. Abdullah b. Ömer, Kâ'b el-Ahbar'dan şunu rivayet etmektedir: Kâ'b el-Ahbar³ şöylece rüyasını anlatan bir adamı dinlemiş: İnsanlar he-sab için bir araya getirilip toplanmış, daha sonra peygamberler -her bir peygamber ile ümmeti de birlikte olmak üzere- davet edilmiş, her bir peygamberin aralarında yürüdüğü iki nuru olduğunu görmüş. Ümmetinden ona tabi olanların ise, aydınlığında yürüdüğü tek bir nuru varmış. Nihayet Mu-hammed (sav) çağrılmış. Başındaki saçın ve yüzünün bütününüyle nur olduğunu, ona bakan herkesin bunu gördüğünü görmüş. Ümmetinden ona tabi olanların da peygamberlerin nurları gibi ikişer nuru varmış, Kâ'b, bu anlatılanın rüya olduğunu bilmeksizin ona şöyle demiş: Sana bu hadisi kim nakletti ve bunu sana

kim öğretti? Adam ona, bu anlattığının rüya olduğunu bildirmiş. Kâ'b ona, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah adına yemin verdirerek, gerçekten sen bu söylediklerini rüyanda mı gördün diye sormuş adam Allah'a yemin ederim ki evet; ben bunu rüyamda gördüm deyince, Kâ'b şöyle demiş: Nefsim elinde olan Allah'a -veya: Muhammed'i hak İle gönderene*- yemin ederim ki işte bu Allah'ın kitabında Ahmed'tn ve onun ümmetinin niteliğidir peygamberlerin niteliği de böyledir. Senin bu söylediklerin sanki Tevrat'tandır İbn Abdi'î-Berr bunu, et-Temktd adlı kitabında senediyle kaydetmiştir.

Ebû Ömer (b. Abdi'i-Berr) der ki: Yine sair ümmetlerin de abdest aldıkları da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Ancak ben bunu, sahih bir yolla bilmiyorum. [53]

Müslim, Ebû Hureyre'den Rasulullah (sav)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Müslüman -veya mü'min- abdest aldığı ve yüzünü yıkadığı vakit, iki gözü ile nazar ettiği her bir günah su ile -yahut suyun son damlası ile-birlikte çıkar gider. Ellerini yıkadığında, elleriyle yakalamış olduğu her bir günah su ile -yahut suyun son damlası ile- birlikte ellerinden çıkar gider. Ayaklarını yıkadığında, ayaklan ile yürüyüp işlediği her bir günah, su ile -veya suyun son damlası ile- birlikte ayağından çıkıp gider. Ve nihayet bütün günahlardan arınmış olarak çıkar." [54]

Mâlik'in, Abdullah es-Sunabihî'den rivayet ettiği hadis İse, bundan daha tamamdır. Doğrusu adının Abdullah değil, Ebû Abdullah (es-Sunâbihî) olduğudur Bu da Mâlik'in yanıldığı hususlardan birisidir. Asıl adı ise, Abdurrahman b. Useyle'dir. Şamlı büyük bir tabiidir. Çünkü Hz. Ebû Bekir'in halifeliğinin ilk dönemlerine yetişmiştir, Ebû Abdullah es-Sunâbihî der ki: Peygamber (sav)'a Yemen'den muhacir olarak geldim. el-Cuhfe denilen yere vardığımızda, bir bineklî ile karşılaştık, ona ne haber diye sorduk, o da; üç gün Önce Rasulullah (sav)'ı defnettik dedi... [55]

İşte bu hadisler ile bu manadaki Amr b. Akabe yoluyla rivayet edilen hadis ve diğerleri bize, bunlarla kast edilenin abdestin günahları uzaklaştırmak için meşru kılınmış bir ibadet olduğunu ifade etmektedir. Bu ise, abdestin şer'i bir niyete de muhtaç olmasını gerektirmektedir. Çünkü abdest, günahları silmek ve Allah nezdinde dereceleri yükseltmek İçin meşru kılınmıştır. [56]

32- Yüce Allah'ın Tekliften Kastı Ümmete Zorluk Değil, Ümmeti Arındırmak, Nimetini Tamamlamaktır:

Yüce Allah'ın: -Allah size güçlük çıkarmak istemez buyruğu dinde sizin için bir darlık meydana getirmek istemez demektir. Bunun bir delili de Yüce Allah'ın: "Dinde size güçlük vermedi" (el-Hac, 22/78) buyruğudur.

Bu âyet-i kerimedeki, sıladır. Yani, size güçlük çıkarmak istemedi, deme ktif.

"Ama sîzi, iyice temizlemeyi... diler." Ebû Hureyre ile es-Sunâbihi yoluyla gelen hadislerde zikredildiği gibi, günahlarınızı temizlemek ister. Buradaki temizlemenin hades ve cünüpluktan olduğu da söylenmiştir. Allah'a itaat edenlerin niteliği olan temizlenmişlikle vasfedilmeye hak kazanasınız di-ye... anlamında olduğu da söylenmiştir,

Said b. el-Müseyyeb Sizitemizlemeyi..." buyruğunu, diye okumuştur. Mana birdir.

"Ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister." Hastalık ve yolculuk halinde size teyemmüm yapma ruhsatını vermek sûretiyle.

Bu tamamlamanın, şariat hükümlerini açıklamakla olacağı söylendiği gibi, günahların bağışlanmasıyla olacağı da söylenmiştir. "Nimetin tamamlanması, cennete girmek ve cehennemden kurtuluştur" denildiği de haber olarak nakledilmiştir.

"Tâ. ki, şükredesiniz." Yani, nimetlerine şükredip O'na itaate yönelesiniz... [\[57\]](#)

7- Allah'ın size verdiği nimetini ve: "Dinledik ve itaat ettik" dediğiniz zaman sizi andı ile bağladığı o «özünü de hatırlayın ve Allah'tan korkun. Şüphe yok ki Allah, göğüslerde gizleneni çok iyi bilendir.

Yüce Allah'ın: "Allah'ın size verdiği nimetini ve: Dinledik ve itaat ettik" dediğiniz zaman sizi andı ile bağladığı o sözünü de hatırlayın..."

buyruğunda sözü geçen "söz ve misak"ın, yüce Allah'ın: "Hani Rabbin, Adem oğullarının sırtlarından... zürriyetlerini çıkarıp almış.- (el-A'raf, 7/172) buyruğunda geçen söz olduğu söylenmiştir ki, bunu Mücahd ve başkalan söylemiştir. Bizler böyle bir sözün alındığını her ne kadar hatırlamıyor isek dahi, doğru sözlü yüce Rabbimiz bize bunu haber vermektedir. Dolayısıyla bizden alınan böyle bir söze bağlı kalmakla emrohınmamuz mümkündür.

Bu buyruğun Tevrat'ta kendilerinden alınan sözleri gereği gibi korumak üzere yahudilere bir hitab olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbas, es-Süddî gibi müfessirlerin çoğunluğunun kabul ettiği görüşe göre ise bu, (ashab-ı kiram'ın) Râsulullalı (sav) ile yaptıkları hoşlarına giden ve gitmeyen hususlarda onu dinleyip itaat edeceklerine dair verdikleri söz ve misaktır. Onlar, Hz. Peygambere dinledik ve itaat ettik; demişlerdi. Nitekim, Akabe gecesi ve ağacın altındaki bey'at de böyle cerayan etmişti. Yüce Allah da

bunu, kendi zatına izafe ederek şöyle buyurmuştur: Ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar..." (el-Feth, 48/10) diye buyurmuştur. Ashab-ı kiram, Rasulullah (sav)'a Akabe yakınlarında, bizzat kendilerini, hanımlarını ve evlatlarını korudukları gibi onu da korumak, ashabı ile birlikte kendilerine hicret etmek üzere bey'atleştiler. Ona ilk bey'at eden el-Berâ b. Ma'rûr olmuştu. Rasulullah (sav) lehine işi sağlama bağlamak ve bu hususta anılan akdi oldukça sıkı tutmak hususunda oldukça övülmeye değer bir konumu olmuştu o gece. "Seni hak ile gönderen adına andolsun ki, kendi çoluk çocuğumuzu ne şekilde koruyor isek seni de o şekilde koruyacağız. Ey Allah'ın Ra-sulü, bize bey'at et] Bizler, Allah'a yemin olsun ki, savaş erleriyiz, güzel silah kullanan kimseleriz. Biz bunu atalarımızdan miras aldık..." Buna dair haber oldukça meşhurdur ve İbn Ishâk Sîretî'nde yer almaktadır. Rıdvan bey'atine dair açıklamalar da yeri gelince (el-Feth, 48/18. ayetin tefsiri) yapılacaktır.

Bu buyruk, (sûrenin baş tarafında yer alan) yüce Allah'ın: "Akidleri yerine getirin." (el-Mâide 5/1) buyruğu ile ilişkili bulunmaktadır. Onlar, verdikleri sözlere bağlı kaldılar. Allah, peygamberlerine ve İslama yaptıkları hizmetlerin mükâfatlarını versin, onlardan razı olsun ve onları razı etsin.

"Ve Allah'tan korkun" yani, O'na muhalefet etmek hususunda ondan korkun. Çünkü O, her şeyi bilendir. [\[58\]](#)

8- Ey İman edenler, Allah için hakkı ayakta tutanlar, adaletle şahidlik eden kimseler olun. Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Âdil olun. Çünkü o, takvaya daha yakın olandır. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

9- Allah, iman edip de salih ameller işleyenlere "onlar için mağfiret ve çok büyük bir mükâfat vardır" diye va'delmiştir.

10- Kâfir olup da âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar da Cahîmin sakindir.

Yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutanlar..." âyetinin anlamı, daha önce Nisa sûresinde (4/135- ayetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır, Anlamı şudur: Ben, sizin üzerinizdeki nimetimi tamamladığıma göre, siz de Allah için hakkı ayakta tutan kimseler olun. "Allah için" buyruğundan kasıt ise, Allah'tan alacağınız sevap için O'nun hakkını yerine getirin ve akrabalarınıza mey letmeksizin düşmanlarınıza da haksızlık etmeksizin, hakka uygun ve adaletli olarak şahidlik yapın. "Bir topluluğa olan kininiz" sizi adaiyeti terketmeye ve düşmanlık duygularıyla hareket etmeyi de hakka tercih etmeye itmesin.

Bu buyrukta, düşman bir kimsenin Allah için düşmanlık yaptığı kimse aleyhindeki hükmünün ve yine onun aleyhindeki şahidliğinin geçerli olduğuna da delil vardır. Çünkü o kimseye buğz etmekle birlikte ona adaleti emretmektedir. Şayet ona buğz etmekle birlikte düşmanının aleyhindeki hükmü ve şa-hidliği caiz olmamış olsaydı, onun hakkında adaleti gözetme emrini vermenin izah edilir bir tarafı olmazdı.

Yine âyet-i kerime, kâfirin küfrünün kendisine adaletli davranmaya engel olmadığına ve yalnızca aralarından kendisiyle savaşılmaya ve köle edinmeye layık olan kimselere karşı çıkmakla yetinmeye, onlara müslle yapmanın caiz olmadığına da delâlet etmektedir. İsterse onlar, kadınlarımızı ve çocuklarımızı öldürmüş ve davranışlarıyla da bizleri kedere boğmuş olsunlar. Bizim onları gam ve kedere boğmak için kastı olarak müslle yaparak (azalarını keserek, ya da işkence yaparak) onları öldürmek hakkına sahip değiliz. İşte o meşhur kıssada [59]Abdullah b. Revâha, söyledikleriyle buna işaret etmiştir. İşte âyet-i kerimenin anlamı budur.

"Bir topluluğa olan kininiz.." buyruğunun anlamı» bu sûrenin baş tarafında (5/2. ayet, 12. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. " Sizi sürüklemesin" buyruğu, şeklinde de okunmuştur. el-Kisaîder ki: Bu iki okuyuş iki ayrı söyleyiştir. ez-Zeccâc ise şöyle demektedir: İkinci okuyuşun anlamı, sizi suça, günaha sokmasın şeklindedir. Nitekim, beni günaha soktu, demek isterken, demek gibi.

"Çünkü o, takvaya daha yakındır" buyruğu sizin Allah'a karşı takvalı davranmanıza daha yakındır, dernektir. Ateşten sakınmanız için daha uygundur, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Onlar için mağfîret ve çok büyük bir mükâfat vardır" buyruğunun anlamına gelince: Yani Allah, mü'minler hakkında: "Onlar için mağfîret ve çok büyük bir mükâfat vardır" diye buyurmuştur. Bu da bu mükâfatın mahiyetini, özünü, İnsanların kavrayışlarının bilmesine imkân yoktur demektir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Onlar için o işlediklerine mükâfat olmak üzere gözleri aydınlatan neler gizlendiğini hiçbir kimse bitemez" (es-Secde, 32/17)

Yüce Allah: "Çok büyük bir ecir çok şerefli bir ecir, büyük bir ecir" diye buyurduğu takdirde, bunun ölçüsünü kim takdir edebilir ki? Allah'ın va'di, onlara verilen bu söz "kavi: demek" kabilinden olduğu için " Onlar için mağfîret... vardır" buyruğunun başına "lam" harfinin getirilmesi uygun düşmüştür. Ve bu buyruk nasb mahallindedir. Çünkü, va'dohman şey mahallindedir ve onlara kendileri için mağfîret olduğunu va-detmiştir. Veya, onlara mağfîret va'detmiştir, anlamındadır. Ancak cümle, (i'rab bakımından) tek bir kelime gibidir. Nitekim

şair şöyle demiştir:

"Salihler için şöyle bir mükâfat olduğunu gördük; Cennetler ve Selsebil pınarı. Görüldüğü gibi, burada da cümle nasb mahallindedir. işte bundan dolayı, bu cümleye yapılan atıflar da mansub gelmiştir.

Bu buyruğun, va'dolunan şeyin mahzuf olmak üzere re!" mahallinde olduğu da söylenmiştir. Takdiri de şöyledir: Onlara yaptığı vaadler içerisinde onlar için bir mağfîret ve büyük bîr ecir vardır Bu anlamdaki bir açıklama el-Hasen!den nakledilmiştir.

"Kâfir olup dsu..r âyeti ise, Nadiroğulları hakkında nazil olmuştur. Bütün kâfirler hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. [\[60\]](#)

11- Ey iman edenleri Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayınız. Hani, bir topluluk size ellerini uzatmak İstemişlerdi de, onların ellerini sizden geri çekmişti. Allah'tan korkun. Mü'minler, ancak Allah'a güvenip dayanmalıdır.

Yüce Allah'ın: ~Hy iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayınız. Bani, bir topluluk size ellerini uzatmak istemişlerdi de..." buyruğu ite ilgili olarak bir topluluk şöyle demiştir; Bu âyet-i kerime, Zâtur- Ri-kaa1 gazvesinde bir bedevi arabın yaptığı sebebiyle nazil olmuştur. Bu bedevi, Peygamber (sav)'in kılıcını kınından çekmiş ve: Ey Muhammed, seni benden kim koruyabilir, demişti...en-Nisâ sûresinde (4/102. ayet, İL başlıkta) geçtiği gibi.

Buharî'de rivayet olunduğuna göre, Peygamber (sav) beraberinde bulunanları çağırdı, onlar da (bu bedevi arap} Peygamber (sav)'ın yanında oturuyor olduğu halde gelip toplandılar ve Hz. Peygamber onu cezalandırmadı. [\[61\]](#)

el-Vakidî ve İbn Ebi Hatim bu kişinin müslüman olduğunu zikrederler. Bir başka topluluk ise, bu bedevinin başını bir ağacın gövdesine ölünceye kadar vurup durduğundan söz etmektedirler.

Buharî'de Zâtu'r Rikaa' gazvesinde, [\[62\]](#) bu kişinin adının Ğavres b. el-Ha-ris olduğu zikredilmektedir. Bazıları adının, (ğayn harfi ötreli olarak) Ğuv-res olduğunu söylemiş olsa da, birincisi daha sahihtir. Ebû Hatim Muhammed b. İdris er-Razi ile Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vakidî, bu kişinin adının Du'sûr b. el-Hâris olduğunu zikretmektedirler. Az önce geçtiği gibi, (el-Vâkidî) bunun İslama girdiğini de söz konusu etmiştir. Muhammed b. İs-hâk ise, bu kişinin adının Anır b. Ciliâş olduğunu zikretmiştir ki bu Nadiro-ğuşHanndandır. Kimisi de bu Amr b. Cihâş olayının bundan başka bir olay olduğunu da zikretmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Katade, Mücaliid ve başkaları da şöyle demektedir: Bu âyet-i kerime, ya-

İhudilerden bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Peygamber (sav), (aradaki antlaşma gereği) bir diyetin ödenmesi için kendilerinden yardım istemek üzere yanlarına gitmişti. Onlar ise, Hz. Peygamberi Öldürmek istediler, Allah da Hz. Peygamberi onlara karşı korudu.

el-Kuşeyrî der ki: Bir âyet-i kerime, önce bir olay hakkında nazil olur, sonra da bir defa daha o olaydan söz eden bir buyruk -geçmişî hatırlatmak için-nâzil olabilirdi.

"Size etlerini uzatmak istemişlerdi." Yani size kötülük etmek istemişlerdi "de onların ellerini sizden geri çekmişti." Yani size kötülük etmelerine engel olmuştu. [\[63\]](#)

12- Andolsun ki, Allah, İsrail oğullarından, sal almıştı. Biz, İçlerinden on iki de nakîb ayırmıştık. Allah buyurmuştu ki: "Ben şüphesiz sizinle beraberim. Andolsun ki, eğer namaz kılar, zekât verir, peygamberlerime inanır ve onlara gereği gibi yardım eder, . Allah'a güzel bir borç vererseniz, elbette günahlarınızı örter, sizi altından ırmaklar akan cennetlere sokarım. Bundan sonra İçinizden kim kâfir olursa, muhakkak doğru yoldan sapmış olur."

Bu buyruğun; "Andolsun, Allah İsrail oğullarından söz almıştı. Biz, içlerinden oniki de nakîb ayırmıştık" bölümüne dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[64\]](#)

1- Âyetin Önceki Âyetle Bağlantısı ve Nakîbliğin Mahiyeti:

İbn Atiyye der ki: "İsrail oğullarının, yüce Allah'ın kendilerinden aldıkları sözleri bozduklarını ihtiva eden bu âyet-i kerime, bir önceki âyet-i kerimede söz konusu edilen, "ellerinin geri çekilmesi" ile ilgili âyetin Nadiroğulları hakkında olduğu tezini güçlendirmektedir. Te'vîl ehli, nakîbin kavmin ileri geleni ve onların işlerini araştırıp maslahatlarını tetkik edip ortaya çıkartan kimse olduğunu icma ile kabul etmekle birlikte, bu nakîblerin hangi yolla ayrılıp gönderilmiş olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. (Aynı kelimeden gelen ve mübalağalı ism-i fail olan) en-Nakkâb: İnsanlar arasında bu şekilde hareket eden büyük kişi demektir. İşte bundan dolayı Hz. Ömer hakkında: "Şüphesiz ki o, bir nakkâb idi" denilmiştir. NakîblerC nukabâ), teminat altına alan kimseler demektir. Bunun tekili nakîbdir. Nakîb İse, bir topluluğun şahidi ve onların teminatçısıdır. Onlar için nakîblik etti ve o, naki-besi güzel olan, yani hilkati güzel olan kimse de'denilir. Nakb ve nukb ise, dağdaki yol anlamındadır. Nakîb denilmesi İse, böyle bir kişinin kavminin işlerinin iç yüzlerini, onların

menâkibini bilmesinden dolayıdır. Menkab ise, işlerini bilmenin yolludur. Bazıları da şöyle demiştir: nakîbier, kavimleri hakkında emin ve güvenilir olan kimselerdir. Bütün bunlar, birbirlerine yakın açıklamalardır, nakîb, mevki itibari ile ariften daha yüksektir.

Ata b. Yesar der ki; Kur'an taşıyıcıları (hafızlan), cennetliklerin arifleridir. Bunu, Darimî Müsned'inde zikretmiştir. [65] Katade -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- ve başkaları da şöyle demiştir; Burada sözü geçen nakîbler, her bir koldan Sıbt'tan ileri gelen kimseler idiler. Bunların her birisi, kendi SıbtTnın Allah'a iman edip, Allah'tan korkmaları hususunda garanti vermişti, İşte, Akabe gecesinde nakîb olanlar da buna benzer bir konumda idiler. O gece, Rasulullah (Sav)'a yetmiş erkek ve iki hanım bey'at etmiş, Rasulullah (sav) da yetmiş kişi arasından on iki erkek seçmişti. Bunlara da Musa (sav)a uyararak "nâkîbler" diye ad vermişti. er-Rabi', es-Süddî ve başkaları der ki: İsrailoğul-lanndan nâkîbler, güvenilir kimseler olarak zorbarların bulunduğu şehirde zorbarları yakından görmek, onların güç ve savunma imkânlarını tesbit etmek üzere gönderilmişlerdi. Onlar da o şehirde bulunanların durumunu denemek üzere yoja çıktılar Dönüp Hz. Musa'ya onlara karşı yapılacak savaşın durumunu.iyice düşünmek ve tetkik etmek için orada gördüklerini bildirmek üzere gitmişlerdi. Orada bulunan zorbarların -ileride de açıklanacağı üzere- büyük bir güce sahip olduklarını gördüler ve onlara karşı koyamayacaklarını sandılar. Kendi aralarında bunu İsrailoğulHarından gizlemek ve durumu Hz Musa'ya bildirmek üzere sözleştiler. Ancak, İsrailağullanna vardıklarında aralanndan on kişi sözlerinde durmadı, yakınlarına ve sır saklamakta güvendikleri kimselere durumu bildirdiler. Bu haber ise, İsrailJoğuuannın durumunu bozacak noktaya gelecek şekilde yaygınlık kazandı ve bunun üzerine de onlar: aGit, sen ve Rabbîn savaşın. Biz de buracıkta oturuyoruz" (el-Mâide, 5/24) dediler. [66]

2- Haberi Vahidin Kabulü:

Âyet-i kerimede, kişinin ihtiyaç duyduğu hususlarda ve dinî ve dünyevî meseleleriyle ilgili bilgi sahibi olmaya gerek duyduğu konularda haber-î vâhi-dîn kabul edilebileceğine dair bir delil vardır. Bu haberi vahide binaen hükümler oluşturulup, ona bağlı olarak helal ve haram hükümleri belirlenir. Bunun benzeri hususlar İslamda da görülmüştür. Nitekim Peygamber (sav) Hevâzinlilere: "Sizin arifleriniz, işlerinizi bize getirip bildirinceye kadar geri dönünüz" diye buyurmuştur. Bunu da Buharı rivayet etmiştir. [67]

3- Casusluk:

Bu âyet-i kerimede, casus kullanmaya dair de delil vardır. Tecessüs: Araştırmak demektir Rasulullah (sav) da, (Bedir gazvesinde) Besbes(e'y)i casus olarak göndermişti. Bunu Müslim rivayet etmiştir. [68] İleride Besbesle casusluk ile ilgili hükümler Mumtehine sûresinde (60/1. âyetin tefsirinde) yüce Allah'ın izniyle gelecektir.

tsrailoğullarından gönderilen nakîblerin isimlerine gelince, Muhammed b. Habib, el- Muhabbar adlı eserinde isimlerini zikrederek şunları söylemektedir: Rubil sıbtından Şemû b. Rekûb, Şeni'un sıbtından Şokot b. Hori, Yehu-za sıbtından Kâlib b. Yukanna, Sahir sıbtından Yoğol b. Yusuf, Efraim b. Yusuf sıbtından Yuşa b. Nuh, Bünyamin sıbtından Yeza b. Roko, Rebalun sıbtından Kerabil b. Soda, Menşa b. Yusuf sıbtından Kedi b. Susa, Dan sıbtından Amail b. Kesel, Şir sıbtından Setür b, Milhail, Neftal sıbtından Yuhanna b. Vakuşa, Kâz sıbündan Keval b. Muhi. [69] Aralarından iman eden iki kişi de Yuşa ve Kâlib'dirler. Musa (a.s) da diğerlerine beddua etti, onlar da gazaba uğramışlar olarak helak edildiler. Bu açıklamaları el-Maverdî yapmıştır.

Akabe gecesi nakîblerine gelince, bunlarda İbn İshâk'ın Sireti'nde zikredilmişlerdir, isimlerini görmek isteyenler oraya bakabilirler.

Yüce Allah'ın: "Allah buyurmuştu ki: Ben şüphesiz sizinle beraberim. Andolsun ki, eğer namaz kılar..." âyeti ile ilgili olarak, er-Rabî b. Enes der ki: Bu sözler nakîblere söylenmişti. Başkası ise şöyle demektedir: Yüce Allah bunu bütün İsrail oğullarına demişti.

" Ben şüphesiz" buyruğundaki 'nin esreli olması, söz başlangıcı olduğundan dolaydır, Sizinle beraberim, zarf olduğundan dolayı nasb mahallindedir. Yani, yardım ve desteğimle sizinle birlikteyim. Daha sonra yeni bir hitaba başlayarak: "Andolsun ki, eğer namaz kılar diye söze başladı ve "Elbette günahlarınızı örter." yani bunları yapacak olursanız "sizi altından ırmaklar akan cennetlere sokarım" diye buyurdu.

"Andolsun ki, eğer" buyruğunun başındaki "lam" te'kid içindir ve yemin anlamındadır. Aynı şekilde "(& Elbette... mızı Örter buyruğu ile MSizi... sokarım" buyruğundaki "Jâm'lar da böyledir.

Buyruğun anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Andolsun ki, namazı dosdoğru kılacak olursanız, yemin ederim ki> günahlarınızı örterim. Ayrıca, yüce Allah'ın: "Günahlarınızı Örterim" buyruğu dolayısıyla bu, bir başka şart daha ihtiva etmektedir. Yani, siz böyle yapacak olursanız, Ben de günahlarınızı

örterim, demektir. Yüce Allah'ın: "Andolsun ki, eğer namaz kılar... s a nız.w buyruğunun, yüce Allah'ın: "Ben şüphesiz sizinle beraberim" buyruğunun cevabı olduğu da söylenmiştir. Aynı zamanda bu: "Günahlarınızı örterim" buyruğunun da şartıdır.

(Âyet-i kerimede ki) Ta'zir: (Mealde gereği gibi yardım etmek): Ta'zim ve gereği gibi saygı duymak demektir. Ebû Ubeyde şu beyiti nakletmektedir:

"Onların nice keremli ve şerefli kişileri vardır Ve meclislerde ta'zim olunan nice aralatılan,"

Ta'zir, aynı zamanda haddenden daha aşağı miktarda vurmak demektir, Geri çevirmek anlamına da gelir. Filanı ta'zir ettim denildiğinde, onu te'dip ettim ve çirkin isterden geri çevirdim demek istenir. Buna göre, yüce Al-lah'urOnlara gereği gibi yardım eder...seniz" Düşmanlarım onlardan savarsanız, geri çevirirseniz, demektir.

"Allah'a güzel bir borç verirsiniz" den kasıt ise, sadakalardır. Burada (güzel borç terki bindeki borç anlamına gelen "karz" mastarı) şeklinde gelmemiştir. Bu, mastarın gelmesi gereken şekilden farklı şekilde kullanıldığı yerlerden birisidir. Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "

Ve Allak sizi yerden bitki gibi bitirmiştir" (Nuh, 71/17); "Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir kabul ite kabul etti..." (Âl-i İmran, 3/37) [70]

Nitekim buna dair açıklamalar önceden (belirtilen âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Diğer taraftan: "(Borcun niteliği olarak) güzel" diye buyurulmasının, gönül hoşluğu ile verirsiniz anlamında olduğu söylendiği gibi, bununla, Allah'ın rızasını anyarak veya helâlinden... anlamında olduğu da söylenmiştir.

Bir borç" kelimesinin, mastar değil de isim olduğu da söylenmiştir "Bundan14 yani, bu söz alıştan "sonra, İçinizden kim kâfir olursa, muhakkak doğru yoldan sapmış olur." Yani, doğru yolu kaybetmiş ve şaşırılmış olur.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[71]

13- Böyle iken onlar sözlerini bozdukları için, Biz de onları lanetledik. Kalplerini katüaştırdık. Kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler. Onlar, kendilerine verilenlerden bir pay almayı da unuttular, içlerinden pek azı müstesna olmak üzere, sen onların daima hainliklerini göreceksin. Sen yine onları affet, aldırış etme. Şüphe yok ki Allah, îyiük edenleri serer.

Yüce Allah'ın: "Böyle İken onlar, sözlerini bozdukları için. Buyruğu, sözlerini bozmaları sebebiyle, demektir. Buradaki) edatı, Katade ve diğer ilim ehli kimselerden nakledildiğine göre, te'kid için fazladan gelmiştir. Çünkü bu edat,

ifadenin güzelliği ve te'kid için İfadeyi artırması bakımından ruhta iyice yer etmesi anlamını verecek şekilde söze güç katmaktadır. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Başa geçip lider olan, herhangi bir şey dolayısı ile başa geçirilir-"

Te'kid için öngörölmüş herhangi bîr alâmet ile te'feid yapmak, tıpkı tekrarlamak suretiyle yapılan te'kid gibidir.

"Biz de onları lanetledik" buyruğunu İbn Abbas : Cizye ile azaplandırđık, diye açıklamıştır. el-Hasen ve Mukatil ise: mesti etmek (yani, onları maymun ve domuzlara dönüştürmek.) suretiyle azaplandırđık. Ata İse, onları uzaklaştırdık diye açıklamıştır. Lanetlemek ise, rahmetten kovup uzaklaştırmak anlamındadır.

"Kalplerini katılaştırdık* yani, hiçbir hayrı anlayamayacak ve hiçbir hayır yapmayacak şekilde sertleştirdik: Katı ve inatçı aynı anlama gelir.

el-Kisaî ve Hamza Kati kelffesini, elif siz olarak ve "ye" harfini şeddeli olarak, diye okumuşlardır, Aynı zamanda bu, İbn Mes'ud, Nehaî ve Yahya b. Vessab'ın da kıraatidir, ise, yağmuru olmayan, zorlu» sıkıntılı yıl demektir. Bu kelimenin bozuk ve adi dirhemler anlamına gelen den türetildiği de söylenmiştir. O halde bu okuyuşa göre bu kelime, kalpleri halis ve samimi imana sahip olmadı anlamına gelir. Yani kalplerinde bir miktar münafıklık vardır. en-Nelîhâs der ki: Bu da güzel bir görüştür. Çünkü: Eğer dirhem, bakır veya bir başka şey ile karıştırılmış ise, denilir, ise, kalp dirhem demektir. Bunu, Ebû Ubeyd zikretmekle ve kazmaların taşlarda çıkardıkları sesleri vasseden şu beyiti de örnek göstermektedir:

"Onların sağır taşlarda çıkardıkları bir sesleri vardır Sarrafların elindeki kalp dirhemlerin çıkardıkları sesler gibi."

Esmâî ve Ebû Ubeyd ise, tabiri "kaşî dirhem"den arapçalaştırılmış gibidir, demektir, el-Kuşeyrî ise şöyle der: Bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü Kur'an-ı Kerimde arapçada olmayan bir tabir yoktur. Aksine, tabiri de yine sertlik ve katılıktan gelmektedir. Çünkü, oyulma (işlenme) imkânı az olan bir şey, sert ve katı olur.

el-A'meş de bu kelimeyi "ya" harfini şeddesiz olarak diye okumuştur. Bu okuyuşu ise, 'dan gelir, 'den değil.

Diğerleri, bu kelimeyi, "kâsiye" şeklinde okumuşlardır. Ebû Ubeyd'in tercih ettiği de budur, Bu İki okuyuş ise, gibi iki ayn söyleyiştir. Ebû Cafer en-Nelîhâs der ki: Bu hususta evlâ olan; şeklinde ve anlamında olmasıdır. Şu kadar var ki, veznindeki kip, (v-u) kipinden daha beliğdir.

Buna göre buyruğun anlamı göyle olur: Bizler, onların kalplerini imandan uzak ve Bana itaate tevfiikten ırak, katı kıldık. Çünkü onlar, iman namına hiçbir sıfata

sahip değildiler ki, kalpleri -başka madenlerle karıştırılmış kalp dirhemler gibi- bir miktar küfrün karıştığı imana sahip olmakla vasfedilebilsin. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Artık ben, oldukça yaşlandım ve her tarafım kupkuru (kaskatı) kesildi- Nitekim yaşitlarım da öylece kaskatı kesildiler."

"Kelimeleri yerlerinden oynatarak tahfif ederler." yani, Allah'ın buyruklarını olmadık şekilde te'vil ederler ve bunu avama böylece telkin ederler. Kelimelerin harflerini değiştirdikleri anlamında olduğu da söylenmiştir,

"Tahrif ederler" buyruğu nasb ma ha 11 indedir. Yani Biz, onların kalplerini katı ve tahrif ediciler kıldık, demektir. es-Sülemi ve en-Nehaî "Kelimeleri" buyruğunu, şeklinde "elif ile (ve sözü anlamına gelecek şekilde) okumuştur. Çünkü onlar, Muhammed (sav)'ın niteliklerini ve recm âyetini değiştirmişlerdi

"Onlar, kendilerine verilenlerden bir pay almayı da unuttular." Yani, peygamberlerin kendilerinden Muhammed (sav)'e iman etmeye ve niteliklerini açıklamaya dair aldıkları Allah'ın ahdini unuttular.

İçlerinden pek azı müstesna olmak üzere, sen onların dalma hainliklerini göreceksin." Yani, Ey Muhammed, sen de şu anda onların hainliklerini gömmektesin.

Âyet-i kerimedeki hainlik demektir, Katade der ki: Sözlükte böyle bir kullanım caizdir. Bu, araplann kaylûle anlamında kaile kelimesini kullanmalarına benzer. Bunun, hazfedilmiş bir kelimenin sıfatı olduğu da söylenmiştir. İfadenin: Hainlik eden bir kesim (in varlığını göreceksin) takdirinde olduğu da söylenmiştir.

Tek bir kişi için de kullanılır. Nitekim, Çok iyi ne-seb bilgini ve çok alim bir kimse denildiği gibi. Bu açıklamaya göre ise bu

kelime, mübalağa ifade eder. Bir kimsenin hainliğinin ileri derecede olduğunu anlatarak nitelemek istersek, deriz. Şair der ki:

"Sen, kendi kendine vefa göstermeyi telkin ettin ve hiç bir zaman olmadın. Ahdi bozmak için hainlik eden ve bir parmak kadar dahi ahdinde durmayan (sın)."

İbn Abbas der ki: "Hainlik burada masiyet anlamındadır. Bunun, yalan ve günahkârlık anlamına geldiği de söylenmiştir. Onların hainlikleri ise, kendileri ile Rasulullah (sav) arasındaki ahdi bozmaları ve Rasulullah (sav)'a karşı savaşmak hususunda müşriklere yardımcı olmaları idi. Ahzab (Hendek) günü (müşriklere yardımcı olmaları) ile bunun dışında Rasulullah (sav)'ı öldürmeye kalkışmaları ve ona dil uzatmaları gibi.

"İçlerinden pek ai müstesna" onlar hainlik etmezler. Bu ise, "Onların hainliklerini" buyruğundaki "onlar" zamirinden muttasıl bir istisnadır.

"Sen yine onları affet, aldırış etme." Buyruğunun anlamı ile ilgili olarak iki görüş

belirtilmiştir: Seninle onlar arasında bir antlaşma bulunup zimmet ehli oldukları sürece onları affet, onlara aldırış etme. Diğer görüşe göre, bu buyruk kılıç âyeti ile nesh edilmiştir. Bunun, yüce Allah'ın: "Eğer bir kavmin hainliğinden kesin endişe edersen..." (el-Enfal, 8/58) buyruğuyla nesh olduğu da söylenmiştir.[\[72\]](#)

14- Bîz nasrânîyiz" diyenlerin de sağlam bir şekilde sözlerini alınıp tık. Onlar da kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. Biz de, kıyamet gününe kadar aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik. Allah, yakında onlara yaptıklarını haber verecektir.

15- Ey kitab ehli, size, kltab (iniz) dan gizlediğiniz şeylerin çoğunu açıklayıp, birçoğunu da açıklamadan geliveren Peygamberimiz gelmiştir. Size, muhakkak ki Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap da gelmiştir.

16- Allah, onunla rızasına uyanları selâmet yollarına iletir. Onları, İzniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve kendilerini dosdoğru yola iletir.

Yüce Allah'ın: "Biz nasrânîyiz diyenlerin de» sağlam bir şekilde sözlerini almıştık" buyruğu, hristiyanlardan da tevhid ve Muhammed (sav)'a imana dair söz almıştık, demektir. Çünkü bu husus İncil'de yazıtı idi.

"Onlar da... bir pay almayı unuttular." Buyruğunda söz konusu bu pay ise, Muhammed (sav)'a iman etmektir. Yani, emrolundukları gereğince amel etmediler, Kendi nevaları doğrultusunda yaptıklarını ve bu tahrifi, Muhammed (sav)'ı inkârı sebep kıldılar.

"Sözlerini almıştık" buyruğu ise, senin: Ben, Zeyd'den elbisesini ve dirhemini aldım sözüne benzer. Bu açıklamayı el-Ahfeş yapmıştır. Âyetin baş tarafının, takdiri şöyle olmalıdır: Biz, hristiyanız diyenlerden de sözlerini almıştık. İfadenin Kûfelilere göre takdiri ise şöyledir: Biz hristiyanız diyen kimseler arasından sözlerini aldığımız kimseler vardır. Bu takdirlere sebep ise, nahivcilerin zamirin, zahirden (zamirin ait olduğu isimden) önce zikredilmesini kabul etmeyişleridir

Hristiyanların: "Biz nasrânîyiz" şeklindeki sözleri nakledilip, "biz nasra-nÜerdeniz" denümeysi, onların nasranılığı bidat olarak ortaya attığına ve bu ismi böylece aldıkları bir delil vardır. Bu anlamda bir açıklama el-Hasen'den rivayet edilmiştir.

"Biz de... aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik." Yani» bunu körükledik. Bunu onlara yapışık kıldık, anlamına geldiği de söylenmiştir. O takdirde bu kelime, - tutkal anlamına gelen den alınmış olur. Bu ise zamk ve buna benzer, bir şeyi bir şeye yapıştıran demektir. ise, adeta yapışırçasına bir şeye alışmak anlamındadır.

er-Rummânî'nîn naklettiğine göre "iğrâ" birbirlerine musallat edilmeleri demektir. Bunun kışkırtma anlamına geldiği de söylenmiştir. Asıl anlamı ise, yapışmak demektir.

Şair Küseyyir der ki:

"Artık yavaş ol» dendi mi, gözler kesintisiz yaş boşaltır. Birbirine yapışık (sicim gibi) damlalar halinde ve saġnak yaşlar onu besler durur."

Yapıştırmak için kullanılan tutkal (el-Ğirâ) da buradan gelmektedir. Bir şeye iğrâ, üzerine musallat kılmak cihetiyle onu o şeye yapıştırmak demektir. Köpeğin iğrâsı ise, avlanmaya ahşırılması demektir,

"Aralarına ifadesi, düşmanlığın zarfıdır. (Yani, düşmanlık aralarına yerleştirilmiştir).

Yüce Allah bununla, -daha önceden sözkonusu edildiklerinden ötürü- ya-hudi ve luristiyanalara işaret etmektedir. es-Süddî ve Katadeden; birbirlerine düşmandırlar diye açıklamada bulundukları nakledilmektedir. Şöyle de denilmiştir: Bu buyrukla, özel olarak hristiyanların fırkalara ayrılışına işaret edilmektedir. Bu açıklamayı da er-Rabî' b. Enes yapmıştır. Çünkü, bu buyrukta kendilerine en yakın işaret edilenler onlardır. Diğer taraftan, Hristiyanlar, Yakubîler, Nasturîler ve Melkânîler olmak üzere ayrı fırkalara ayrılmışlardır. Yani bunların biri ötekini tekfir etmiştir.

en-Nehhâs der ki: Yüce Allah'ın: "Biz de...aralarına kin ve düşmanlığı yerleştirdik'l buyruğunun anlamı ile ilgili olarak yapılan açıklamaların en güzellerinden birisi de şudur: Yüce Allah, kâfirlere düşmanlık beslenilmesini ve onlara karşı kin duyulmasını emretmiştir. O bakımdan, her bir fırka, diğer fırkaya düşmanlık edip ona kin beslemekle -kâfir oldukları gerekçesiyle- enir olunmuştur.

Yüce Allah'ın: "Allah, yakında onlara... haber verecektir" buyruğu, onlara yönelik bir tehdittir. Yani, pek yakında, ahdi bozmalarının cezası ile karşılaşacaklardır.

"Ey kitab ehli" buyruğunda kitapt "kitaplar" anlamında cins ismidir. O bakımdan, bütün kitap ehli buna muhataptırlar.

"Size, kitabımilan yani, kitaplarınızdan. Muhammed (sav)'a iman ve recm âyeti, maymunlara dönüştürülen, cumartesi yaşağını çiğneyenlere ait kıssa gibi -çünkü onlar bütün bunları gizliyorlardı- "gizlediğiniz şeylerin çoğunu açıklayıp, birçoğunu da açıklamadan geçiveren." Yani, açtklamaksızın bırakıveren, Peygamberimiz" Muhammed (sav) "gelmiştir." O, sadece peygamberliğine delil teşkil eden hususları, onun doğruluğuna delalet eden ri-saletine tanıklık ihtiva eden hususları açıklıyor ve açıklanmasına bu açıdan gerek olmayan şeyleri

bırakıyordu.

"Bir çoğunu da açıklamadan geçiveren" buyruğu ile ilgili olarak şöyle de denilmiştir: Yani, birçok şeyi affedip bağışlayarak size onu haber vermemektedir. Nakledildiğine göre, hahamlarından birisi, Peygamber (sav)Va gelerek şöyle sordu: Ey Filan, sen bizi affettin mi?. Rasulullah (sav) ondan yüz çevirdi ve ona bir açıklamada bulunmadı. Yahudi ise, Hz. Peygamberin sözlerinin çelişkili olduğunu ortaya çıkarmak istemişti. Rasulullah (sav) ona bu konuda bir açıklamada bulunmayınca, Hz. Peygamberin huzurundan kalkıp gitti ve arkadaşlarına şöyle dedi: Onun bu söylediklerinde doğru olduğunu zannediyorum. Çünkü o, Kitabında Hz. Peygamberin kendisine sorduğu soruya cevap vermeyeceğine dair bir açıklama bulmuştu.

"Size muhakkak ki Allah'tan bir nur* yani aydınlık "gelmiştir." Bu nurun İslam olduğu söylendiği gibi, ez-Zeccâc'dan Muhammed (sav) olduğu da söylenmiştir. "Ve apaçık bir kitab da" Yani, Kur'ân-ı Kerim "de gelmiştir." Çünkü Kur'ân-ı Kerim, ahkâmı açıklamaktadır. Buna dair açıklamalar da daha önceden (en-Nisâ, 4/174'de) geçmiş bulunmaktadır.

"Allah onunla rızasına uyanları" yani, Allah'ın razı olduğu şeyleri izleyenleri, "selamet yollarına" yani, her türlü âfetten münezzeh, korkulacak her-şeyden güvenliğe kavuşturucu olan selâmet yurdu olan cennete götüren esenlik yollarına "İletir.

el-Hasen ve es-Süddî der ki; "es-Selâm", aziz ve celil olan Allah'tır. Bunun anlamı ise, Allah'ın dinine, yani İslama iletir demektir. Nitekim yüce Allah: "Muhakkak Allah katında din İslâm'dır" (ÂJ-i İmran, 3/19) diye buyurmuştur.

"Onları izniyle" yani, onları muvaffak kılmasıyla ve iradesiyle "karardıklardan aydınlığa çıkarır." Küfrün ve cehaletlerin karanlıklarından, İslâm'ın ve hidâyet yollarının aydınlığına çıkartır.[\[73\]](#)

17- Andolsun ki: "Allah, Meryem oğlu Mesih'li" diyenler kâfir oldular. De ki: "Şayet Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzünde bulunanların hepsini helak etmek isterse Allah'a karşı kim birşey yapabilir? Göklerin» yerin ve aralarındaki her şeyin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır O. Allah her şeye gücü yetendir. Yüce Allah'ın: "Andolsun ki: Allah Meryem oğlu Mesih'li diyenler kâfir oldular* buyruğuna dair açıklamalar ve bu konu ile ilgili söylenecek sözler, en-Nisa sûresinin sonlarında (4/171, âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bu buyruğun delâletine göre, hristiyanların küfre sapmaları, bunu dinlerinin bir esası kabul etmek suretiyle: "Muhakkak Allah, Meryem oğlu Me-sih'in kendisidir" demeleridir. Çünkü onlar, bu sözü kabul etmemek şanıyla sadece

nakil etmek üzere söylemiş olsalardı, kâfir olmazlardı.

De ki;... Allah'a karşı kim birşey yapabilir." Kim Allah'ın emrine karşı durabilir? Yani, kim Allah'ın yapmak istediklerinden herhangi bir şeyi önleyebilir, ona karşı durabilir. Böylelikle yüce Allah şunu bildirmektedir. Şayet Mesih bir ilâh olsaydı, gerek kendisinin gerek başkasının başına gelecek şeyleri önleyebilecek miydi. Yüce Allah, onun annesinin canını aldığı halde Of annesinin ölümünün önüne geçememiştir. Yine onu öldürecek olsa, ondan ölümü kim geri çevirebilir yahut kim Önleyebilir?

"Göklerin, yerin ve aralarındaki herşeyin mülkü Allah'ındır." Mesih ve onun annesi de göklerle yer arasında sınırlı ve İşgal ettikleri yer belli olan iki yaratıktır. Çevresini saran sınır belli olan ve sonucu olan bir varlık ise ilâh olamaz.

Yüce Allah burada: "İkisi arasında0 diye buyurmuş, "aralannda" diye buyurmamıştır. Çünkü O, iki tür ve iki sınıfı (yer ile gökleri) kastetmek istemiştir.

Bir çobaran söylediği şu beyitte olduğu gibi:

"İşte kederlerimin ikisi de kapımı çalıp geldiler. Ben de ikisini ağırlıyorum. Genç devlerle ve yayı andıran hamile olan ve olmayan develerle."

Şair burada "ikisi... çaldılar" dedikten sonra, "İşte benim kederlerim" diye çoğul İfade kullanmıştır.

"Dilediğini yaratır O." Kullarına bir âyet (birliğine belge ve alâmet) olmak üzere İsa'yı babasız, anneden yaratması gibi. [74]

18- Yahudi ve Hristiyanlar: "Bk Allah m oğulları ve sevdikleriyiz" dediler. De ki: "Öyleyse günahlarınız yüzünden niçin s İzi azap-landırıyor?n Hayır, siz O'nun yarattığı insanlardansınız. O, dilediği kimseye mağfîret eder, dilediği kimseyi de azaplandırır. Göklerin, yerin ve her ikisinin arasındaki her şeyin mülkü Allah'ındır. Sonunda dönüş O'nadır.

Yüce Allah'ın: "Yahudi ve Hristiyanlar: Diz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz dediler." buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şunları söylemektedir: Rasulullah (sav) yahudilerden bir topluluğu, Allah'ın cezalandırması ile korkutunca şöyle dediler: Biz korkmayız. Çünkü biz, Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz. Bunun üzerine bu âyet-î kerime indi. İbn İshâk der ki: Nu'man b. Edât Bahrî b. Amr ile Şas b. Adiy, Rasulullah (sav)1 in yanına geldiler. Aralarında karşılıklı konuşmalar oldu. Allah Rasulü kendilerini Allah'ın yoluna çağırdı ve Allah'ın azabından korkuttu. Bunun üzerine: Sen bizi ne diye korkutuyorsun Ey Muhammed? Biz, Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz -hıris-tiyanlann dedikleri gibi- dediler. Bunun üzerine yüce Allah da onlar hakkında; "Yahudi ve

hristiyanlar: Biz, Allah'ın oğulları ve sevdikleriyim dediler. De ki: Öyleyse günahlarınız yüzünden niçin sizi azaplandırıyor?"

âyeti sonuna kadar nazil oldu. Bunun üzerine Muâz b. Cebel ile, Sa'd b. Uba-de ve Ukbe b. Vehb onlara: Ey yahudiler topluluğu Allah'tan korkunuz dediler, Allah'a and olsun ki sizler, onun Allah'ın Rasulü olduğunu gerçekten biliyorsunuz. Gerçekten siz, peygamber olarak gönderilmeden önce ondan bize söz ediyordunuz ve bize onun niteliklerini anlatıyordunuz.

Bunun üzerine Rafı1 b. Hureymele ile Vehb b. Yehuza şöyle dediler: Hayır, biz size böyle bir şey demedik. Allah da Musa'dan sonra herhangi bir kitap göndermemiştir ve Musa'dan sonra uyarıcı ve müjdeci olmak üzere bir peygamber de göndermiş değildir. Bunun üzerine yüce Allah: "Ey kitab ehli, peygamberlerin arasının kesildiği bir zamanda size açıklayıp duran Rasulümüzgelmişin,. Allah her şeye gücü yetendir." (el-Maidef 5/19) âyetini indirdi. [75]

es-Süddî der ki: Yahudiler, yüce Allah'ın, İsrail (Yakub) aleyhtsselama: Senin oğlun benim de ilk oğlumdur diye vahyettiğini iddia etmişlerdir. Süddîden başkaları da der ki: Hristiyanlar da: Biz, Allah'ın oğullarıyız dediler. Çünkü İncil'de Hz. İsa'dan: "İşte ben, benim de babam, sizin de babanız olana gidiyorum" dediği nakledilmektedir.

Bu buyruğun anlamının: Biz, Allah'ın elçilerinin oğullarıyız, şeklinde olduğu da söylenmiştir, O takdirde bir muzafın hazf edilmesi sözkonusudur. Özetle onlar, kendilerinin bir üstünlüğe sahip oldukları görüşünde idiler. Yüce Allah da onların bu iddialarını reddederek: "Öyleyse günahlarınız yüzünden niçin sizi azaplandırıyor?" diye sormaktadır. Dolayısı ile, onlar iki şıktan birisi ile karşı karşıya bulunuyorlardı. Ya, O bize azab edecektir diyeceklerdi, o taktirde onlara: O halde siz, ne Allah'ın oğullarısınız, ne de sevdiklerisiniz. Çünkü seven, sevdiğine azab etmez. Siz de O'nun sizi azaplandı-racağım ikrar etmektesiniz. Bu da sizin yalan söylediğinizin delilidir denilirdi. Bu ise, cedelciler nezdinde "burhan-ı halef diye bilinen usuldür. Veya: O bize azab etmeyecektir diyerek, kitaplarında bulunanı ve peygamberlerinin getirdiklerini yalanlayacaklar, aralarından isyan edenlerin azaba uğratılacaklarını itiraf ettikleri halde masiyet işlemeyi mubah göreceklerdi. Kitaplarının-hükümlerine bağlı kalmalarının sebebi de işte budur.

"Niçin sizi azaplandınıyof" buyruğunun, niçin sizi azaplandırırdı anlamında olduğu da söylenmiştir. O takdirde bu, mazi (geçmiş) anlamındadır. Yani, neden sizleri maymunlara ve domuzlara dönüştürdü. Ve niçin sizden önceki yahudi ve hristiyanlar -onlar da sizin gibi oldukları halde- çeşitli azaplarla azaplandırırdı?

Çünkü yüce Allah, henüz meydana gelmemiş herhangi bir şeyi onlara karşı delil olarak getirmez. Zira, onlar böyle bir soruya: Yann bize azab edilmeyecektir, diye cevap verebilirler, O bakımdan bildikleri şeylerle onlara kargı delil getirilmiştir.

Daha sonra yüce Allah: "Hayır siz, O'nun yarattığı insanlardansınız" diye buyurmaktadır. Yani, sizler de O'nun diğer yaratıkları gibisiniz, ttaat ve masiyetiniz dolayısı ile sîzi hesaba çeker ve herkese yaptığı amelin karşılığını verir.

"O, dilediği kimseye mağfiret eder." Yani, yahudilerden tevbe eden kimselere mağfiret eder. "Dilediği kimseyi Yahudilik üzere ölenleri de azaplandırır."

-Göklerin, yerin ve her ikisinin arasındaki her şeyi a mülkü Allah'ındır." O'na karşı duracak, O'nun hiçbir ortağı yoktur "Sonunda dönüş O'nadır. Ahirette, kulların işleri yalnız O'na dönecektik. [76]

19- Ey kitab ehli, peygamberlerin arasının kesildiği bir zamanda size (dini) açıklayıp duran Rasuhümüz gelmiştir. "Bize bir müj deleyici ve bir korkutucu gelmedi" demeyeslniz diye. İşte size gerçekten müjdeleyici ve korkutucu bir peygamber gelmiş bulunuyor. Allah herşeye gücü yetendir.

Yüce Allah'ın: "Ey kitab ehli... size, Rasüümüz gelmiştir* buyruğunda kastedilen Muhammed (savdır, "Sfre, (dini) açıklayıp duran" yann bize bir peygamber gelmedi diyemesinler diye, onların ileri sürebilecekleri bir delillerinin kalmadığını açıklayan peygamberimiz "Peygamberlerin arasının kesildiği bir zamanda geldi."

(Arasının kesildiği anlamı verilen) Fetret; Sükûn demektir. Bunun, iki peygamber arasındaki kesinti süresi olduğu da söylenmiştir. Bu açıklama Ebû Ali ile ilim ehlerinden bir guruptan rivayet edilmiştir. Bunu da er-Rummanî nakletmektedir. Der ki: Fetrette aslolan, o zamana kadar gayretle yapılan çalışmanın kesintiye uğramasıdır. Ve bu; " İşini kesti ve onu işinden alıkoydum" tabirlerinden alınmıştır. Suyun sıcaklığının sona erip soğumaya başlaması (ılıması)nı anlatmak üzere kullanılan; tabiri de buradan gelmektedir. Keskin bakışı kalmamış kadın hakkında kullanılan; tabiri de buradan gelmektedir. Bedenin füturu da suyun füturu (.soğuması) gibidir. Fitr ise, şeliadet parmağı ile baş parmağın açılışı halinde aradaki boşluğun adıdır.

Buyruk: Peygamberler, ondan bir süre önce gelip geçmiştir anlamındadır, Bu fetret süresinin ne kadar olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Muhammed b. Sad, "et-labakat" adlı kitabında İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir; İmran oğlu Musa ile Meryem oğlu İsa (ikisine de selam olsun) arasında

binyediyüz yıl geçmiştir. Her ikisi arasında fetret dönemi olmamıştır. İkisi arasında -diğer kavimlerden gönderilen peygamberler müstesna- yalnızca İsrail oğullarından bin peygamber gönderilmiştir. Hz. İsa'nın doğumu ile Peygamber (sav) arasında ise, beşyüz altmış dokuz yıl geçmiştir. Bu sürenin baş taraflarında üç peygamber gönderilmiştir ki, yüce Allah'ın şu buyruğunda kendilerinden söz edilmektedir: "O zaman Biz onlara, iki elçi gön-dermiştik de, onlar da ikisini de yalanlamışlardı. Biz de üçüncü birisi ile takviye etmiştik. (Yasin, 36/14) Takviye olarak gönderilen peygamber ise "Şem'ûn"dur, O da havarilerdendi, Allah'ın hiçbir peygamber göndermediği fetret dönemi İse, dörtyüzotuzdört yıldır. [77] ' el-Kelbfnin naklettiğine göre ise, Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında beşyüzaltmışdokuz yıl geçmiş ve ikisi arasında dört peygamber gönderilmiştir. Bunlardan birisi, Absoğulların-dan Halid b. Sinan adında arap bir peygamberdir. el-Kuşeyrî der ki: Böyle bir şey ise, ancak sadık bir haber İle bilinebilen türden şeylerdir. Katade de der ki: Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında altoyuz yıl geçmiştir. Mukalil. ed-Dahhâk ve Vehb b. Münebbih de bu görüştedir. Şu kadar var ki, Vehb buna yirmi yıl daha ilave etmektedir. Yine ed-Dah-hâk'tan dörtyüzotuz küsur yıl geçtiğini söylediği de nakledilmiştir.

İbn Sa'd, İkrime'den şöyle dediğini nakletmektedir: Adem İle Nuh arasında on kam (nesil) geçmiştir ki, bunlann hepsi müsiüman idiler. Yine İbn Sa'd der ki: Bize, Muhammed b. Amr b, Vakid el-Eslemî, birden çok kişiden şöyle dediklerini haber vermiştir: Adem ile Nuh arasında on kam (asır) geçmiştir Bir karn ise yüzyıldır. Nuh ile İbrahim arasında on asır geçmiştir. Yine her bir asır yüz yıldır. İbrahim ile İmran oğlu Musa arasında on asır geçmiştir. Her bir asır yüz yıldır.[78] İşte, Adem ile Muhammed (ikisine de selam olsun) arasında geçen asırlar ve yıllar bunlardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Bize, bir müjdeleyici" müjde veren bir kimse "ve bir korkutucu" korkutup uyaran bir kimse "gelmedi demeyesiniz diye." Böyle demeniz istenmediğinden dolayı anlamındadır. O bakımdan bu, nasb mahallinde d ir.

İbn Abbas der ki: Muaz b. Cebel ile Sa'd b. Ubade ve Ukbe b. Vehb, ya-hudllere: Ey yahudiler Allah'tan korkunuz. Allah'a yemin ederiz ki, hiç şüphesiz sizler Muhammed'in Allah'ın Rasulü olduğunu biliyorsunuz. Ve gerçekten sizler, peygamber olarak gönderilmeden önce, ondan bize söz ediyor ve bu nitelikleriyle bize onu anlatıyordunuz, dediler. Bunun üzerine yahudiler: Allah, Musa'dan sonra ne bir kitab indirdi, ne de ondan sonra herhangi bir müjdeci ve uyarıcı kimse gönderdi, dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. [79] "Allah herşeye gücü yetendir." Yarattıklarından dilediğini peygamber olarak

göndermeye güç yetirendir. Müjdelediği ve uyarıp korkuttuğu şeyleri gerçekleştirmeye gücü yetendir, diye de açıklanmıştır. [80]

20- Hani Musa kavmine demişti ki: "Ey kavmim, Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün ki, içinizden peygamberler göndermiş ve sizi hükümdarlar yapmış, âlemlerden hiç kimseye vermediğini de size vermişti.

21- "Ey kavmim» Allah'ın size yazdığı arz-ı mukaddese girin. Gerisin geriye dönmeyin. Yoksa kaybedenler olarak geri dönersiniz.

22- Dediler ki: "Ey Musa, orada zorba bir topluluk var. Doğrusu onlar oradan çıkmadıkça biz de oraya asla girmeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa, biz de o zaman gireriz."

23- (Allah'tan) korkan kimselerden» Allah'ın kendilerine nimet verdiği iki kişi dedi ki: "Onların üzerine kapıdan girin. Oradan girdini/ mi, muhakkak siz galip gelirsiniz. Eğer İman edenler iseniz, yalnız O'na güvenip dayanınız."

24- Onlar da dediler ki: "Ey Musa, onlar orada bulundukça biz asla oraya girmeyiz. Git, sen ve Rabbin savaşın. Biz de buracıkta oturuyoruz."

25- (Musa): "Rabbim ben, kendim ve kardeşimden başkasına sahip değilim. Artık bizim aramızla o fâsıklar topluluğunun arasım ayır" dedi.

26- (Allah) buyurdu ki: "Artık orası onlara kırk yıl haram edildi. Onlar, o yerde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır. Artık sen de o fâsıklar topluluğu için tasalanma.

Yüce Ali iri! n a: "Hani Musa kavmine demişti ki: Ey Kavmim, Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün..." buyruğu, yüce Allah tarafından onların

(Hz. Peygamberin çağdaşı olan yahudileriiv) geçmişlerinin Hz. Musa'ya karşı direndiklerini ve ona isyan ettiklerini beyan etmektedir. İşte bunlar da Muhammed (sav)'a karşı aynı tavırları sürdürmektedirler. Bu, Hz. Peygambere bir tesellidir. Yani, ey iman edenler, hem Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın, hem de Musa'nın başından geçen olayı hatırlayın.

Abdullah b. Kesir'den; "Ey kavmim... düşünün buyruğunu, "mim" harfini ötreli olarak şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir. Benzeri buyruklar da böyledir, ifadenin takdiri ise: Ey hitab ettiğim kavim, topluluk... anlamındadır,

"İçinizden peygamberler göndermiş" buyruğundaki peygamberler anlamına gelen Gui) kelimesi, munsanf değildir. Çünkü sonunda müenneslik elifi bulunmaktadır.

"Ve sizi hükümdarlar yapmış" yani, kendi işinizin sahibi ve mâliki kılmıştır. Daha önce Firavun'un mülkiyeti ve onun kahr u galebesi altında bulunu-yorken, şimdi size kimse galip gel eme inektedir. O, sizi firavundan, onu suda boğmak suretiyle kurtarmış oldu. Bu anlamda onlar, hükümdarlar idiler.

es-Süddî, el-Hasen ve başkaları da buna yakı* ifadelerle bu buyruğu açıklamışlardır. es-Süddî der ki: Onların herbirisi kendisine, aile halkına ve malına mâlik idi.

Katade de der ki: Yüce Allah, onlar hakkında: "Sizi hükümdarlar yapmış" diye buyurmuştur. Çünkü bizler, Ademoğulları arasında kendilerine ilk hizmet edilen kimselerin onlar olduğundan söz ederdik.

İbn Atiyye der ki: Ancak bu açıklama zayıftır. Çünkü kiptiler, İsrailoğul-lannı kendi hizmetlerinde kullanmakta idiler, Ademoğullannın uygulamalarından açıkça anlaşılan şu ki, nesilleri artıp çoğaldıkları zamandan bu yana, anlarm kimisi kimisinin emri altında çalışırdı. Ümmetlerin arasındaki farklılık sadece bu mâlik oluşun anlamı bakımındandı.

Âyetin bu bölümü şöyle de açıklanmıştır: O, sizi izin alınmaksızın yanınıza girilmeyecek şekilde ev ve mesken sahibi kimseler kıldı. Bu anlamdaki bir açıklama, ilim ehlinde bir topluluktan rivayet olunmuştur.

İbn Abbas der ki; Eğer bir kimsenin evine, kendisinin izni olmaksızın girilmiyor ise, o bir melik (hükümdar) dır.

Yine el-Hasen'den ve Zeyd b. Eslem'den nakledildiğine göre, her kimin bir evi, hanımı ve hizmetçisi varsa o kimse bir hükümdardır. Bu aynı zamanda Müslim'in Salıhi'nde nakledildiği üzere Abdullah b. Amr'ın da görüşüdür. "

Müslim'in Sahlhi'nde Ebû Abdurrahman el-Hubullîden şöyle dediği nakledilmektedir: Ben, Abdullah b. Amr b. el-Âs'ı -bir adamın kendisine soru sorması üzerine- şöyle derken dinledim: Bizler, muhacirlerin fakirlerinden değil miyiz? Abdullah ona: Senin yanında yattığın bir hanımın var mı? O, evet dedi. Yine Abdullah; Peki mesken olarak kullandığın bir evin var mı diye sordu, adam evet dedi. Abdullah: O halde sen zenginlerdensin, dedi. Adam: Benim bir hizmetçim de var deyince, Abdullah b. Amr: O halde sen hükümdarlardansın, diye cevap verdi. [81]

İbnü'l-Arabî der ki: Bunun faydası şu ki, kişi üzerine bir keffaret vacib olursa o da eve ve hizmetçiye sahip ise keffaretini yerine getirmek için bunları satıp oruç tutması caiz olmaz. Çünkü, köle azad etmeye gücü yeten bir kimsedir Hükümdarlar ise, oruç tutarak keffarete bulunmazlar. Köle azad etmekten aciz olmakla da nitelendirilmezler.

İbn Abbas ve Mücahid der ki: Allah, onları men, selva (suyun kendisinden fışkırdığı) taş ve onları gölgelendiren bulut ile hükümdarlar yapmıştı. Yani onlar, tıpkı hükümdarlar gibi kendilerine hizmet edilen kimselerdi.

Yine İbn Abbas'tan, bununla hizmetçi ve evin kastedildiği nakledilmiştir. Mücahid, İkrimet el-Hakeni b. Uyeyne de böyle demiş ve bunlar ayrıca hanımı

da ilave etmişlerdir. Zeyd b. Eşlem de böyle demiştir. Şu kadar var ki, onun bunu Peygamber (sav)'dan naklettiği de bilinmektedir: "Her kimin içinde barınacağı bir evi, hanımı ve kendisine hizmet edecek bir hizmetçisi varsa, o bir hükümdardır." [82] Bunu en-Nehhâs nakletmiştir.

Şöyle de denilmektedir: Her kim, kendisinden başkasına muhtaç olmuyorsa o kimse bir hükümdardır. Bu da Hz. Peygamberin şu buyruğunu andırmaktadır "Her kim kafilesi (çoluk çocuğu arasında) güvenlik içerisinde, bedenî afiyette sabahı eder ve günlük yiyeceğine de sahip bulunuyor ise, ona adeta dünya herşeyiyle verilmiş gibidir." [83]

Yüce Allahın: "Alemlerden hiç kimseye vermediğini de size vermişti.

buynğındaki hitap, müfessirlerin cumhuruna göre, Hz. Musa tarafından kavmine yapılmıştır. İfadenin akışı da böyle olmasını gerektirir. Mücahid der ki: Burada verilenlerle kast edilen men, selva, (suyun kaynadığı) taş ve onları gölgeleyen buluttur. Verilenlerden kastın, aralanndaki çok peygamber ile kendilerine gelen âyetler olduğu da söylenmiştir. Kötülük ve aldatma niyetinden uzak, selim kalpler olduğu söylendiği gibi, ganimetlerin ve onlardan yararlanmanın helal kılınması olduğu da söylenmiştir.

Derim ki: Bu, red olunan bir görüştür. Çünkü ganimetler, sahih hadiste sabit olduğuna göre, bu ümmetten başka herhangi bir kimseye helal kılınmış değildir. Yüce Allah'ın izniyle buna dair açıklamalar ileride gelecektir.

Hz. Musa tarafından bu sözler izzet-i nefse sahip olmalarını ve zorbala-nın topraklarına kuvvet ile girme emrine uymalarını sağlamaya hazırlamak için söylenmiştir. Bu hususta Allah'ın aziz kıldığı ve şanını yücelttiği kimselerin davranışı gibi oraya girmelerine hazırlık olsun diyer

"Alemlerden" buyruğu, el-Hasen'den nakledildiğine göre, çağdaşınız olan alemlerden anlamındadır. İbn Cübeyr ve Ebû Mâlik ise derler ki: Burada hitab Muhammed (sav)'ın ümmeti nedir. Bu ise, benzeri ifadelerin güzel kaçmadığı sözün zahirinden bir uzaklaşmadır.

Dimaşk'ın, zorbaların oturdukları yer olduğuna dair birbirini destekleyen haberler varid olmuştur,-

"Arzı mukaddes" demek, tertemiz kılınmış arz demektir. Mücahid ise, mübarek kılınmış arz demektir der. Bereket ise, kıtlık, açlık ve benzeri şeylerden arındırılmak anlamındadır, Katade der ki: Burası Şam (Suriye) memleketidir. Mücahid ise. Tür ve çevresidir demektir. İbn Abbas, es-Süddî ve İbn Zeyd, burası Eriha'dır derler. ez-Zeccac der ki: Arz-ı mukaddes, Dimaşk, Filistin ve Ürdün'ün bir bölümüdür. Katade'nin sözü ise bütün bunları kapsamaktadır.

"Allah'ın size yazdığı* yani, içerisine girmeyi üzerinize farz kıhp, oraya girmeyi

ve orayı size yerleşeceğiniz yurt kılmayı vadettiği arz demektir İsrail oğulları, Mısır'dan çıkınca, yüce Allah onlara, Filistin topraklarında bulunan Erihalılar ile cihad etmeyi emretti. Onlar, biz bu ülkeyi bilmiyoruz dediler. Bu sefer, (Hz. Musa) Allah'ın emri ile her bir koldan bir kişi olmak üzere aralarından oniki nakîb gönderdi. Bunlar, -daha önce geçtiği gibi- haber toplayıp tecessüs edeceklerdi. O beldenin sakinlerinin Amal ikalılardan zorba kimseler olduklarını gördüler. Dehşet verecek iri yapıda olduklarını tes-bit ettiler. Hatta şöyle denilmiştir: Bu kimselerden birisi, bu nakîbleri gördü, onları alıp bahçesinden toplamış olduğu meyveler arasına elbisesinin yenine koydu. Ve onları hükümdarın önüne getirip önüne saçtı ve dedi ki: Bunlar bizimle savaşmak istiyorlar. Hükümdar kendilerine şöyle dedi: Haydi, adamınızın yanına geri dönün ve ona bizim durumumuzu -az önce geçtiği gibi- haber verin, dedi. Yine denildi ki: Geri döndüklerinde, o bölgenin üzümünden bir salkım aldılar. Denildiğine göre bu salkımı bir kişi taşıdı, yine bu salkımı oniki nakîb'in birlikte taşıdığı da söylenmiştir. [84]

Derim ki: Bu doğruya daha yakın görünmektedir. Çünkü, denildiğine göre nakfbler, zorba topluluğun yanına varmışlar ve onlardan herhangi birisinin elbisenin yenine, kendilerinden iki ikisinin girecek kadar iri olduklarını, onlardan birisinin salkımını, nakîblerden ancak beş kişinin bîr tahta üzerinde taşıyabildiğini, taneleri boşaltıldığı takdirde onlara ait bir nar kabuğunun yarısı içerisine beş ya da dört kişi girdiğini görmüşlerdir.

Derim ki: Bununla birincisi arasında herhangi bir çelişki yoktur Çünkü, onları elbisenin yeni içerisine alan zorba kişi -ki, kucağına aldığı da söylenmiştir- Uc b. Anâk'dır. Uc ise, aralarında boyu en uzun, yaratılışı en iri kimse idi, -Yüce Allah'ın izniyle ileride anlatılacağı üzere-, diğerlerinin uzunluğu ise, MukaûTin görüşüne göre, altıbuçuk zira idi. el-Kelbî der ki: Onlardan herbirisinin boyu sekiz zira idî. Doğrusunu en iyi bilen Âllahtır. Yûşa İle Yukanna oğlu Kâlib dışında nakîbler bu haberi yayıp, İsrail oğulları cihada çıkmayı kabul etmeyince, bu isyankârlar ölüp de çocukları yetişinceye kadar kırk yıl süreyle Tih'de kalmakla cezalandırıldılar. Daha sonra bunların yetişen çocukları zorbalarla savaştı ve onları yenik düşürdüler.

"Gerisingeriye dönmeyin/1 Yani, bana itaat etmekten ve benim size emretmiş olduğum bu zorbalarla savaşmaktan geri dönmeyin. Anlamının: Yüce Allah'a itaatten vazgeçip O'nun masîyetine dönmeyin şeklinde olduğu da söylenmiştir ki, ikisinin de anlamı birdir.

"Dediler ki; Ey Musa» orada zorba bir topluluk var." Yani, iri yan, uzun boylu kimseler var. Buna dair açıklamalar az önce geçti. Uzun boylu hurma anlamında

denilir. Cebbar, ululanan, zillet ve fakirlikten uzak kalan kimse demektir. ez-Zeccâc der ki^ İnsanlardan cebbar kişi zorba demektir. Bu da insanları istediği şeyi yapmaya cebreder (mecbur eden zorlayan) kimse demektir. Buna göre bu kelimenin aslı, zorlamak (ikrah) demek olan icbardan gelmektedir. Böyle bir kişi, başkalarını istediği şeyi yapmaya cebreder, zorlar.

Bunun, kemiğin cebredilmesinden alındığı da söylenmiştir. Buna göre ise "cebbardın asıl anlamı, kendi işini ıslah eden, düzelten demektir. Daha sonra ise hak veya batıl olsun kendisine menfaat sağlayan her kimse hakkında kullanılır, olmuştur. Şöyle de denilmiştir: Kemiğin cebredilmesi (kırık kemiğin kaynaması) da aynı şekilde zorlama anlamı ile alakalıdır

el-Ferrâ der ki: Ben, "fe'ârveznine vezninden sokulmuş yalnızca iki kelime biliyorum. Bunlardan birisi Cebbar, zorba kelimesi, elan, diğeri ise Yetişen kelimesi de den gelmiştir.

Diğeri taraftan şöyle de denilmektedir: Bu zorba kimseler, Ad kavminin kalıntıları idi. Yine denildiğine göre bunlar, İshâk oğlu İso'nun soyundandır-lar. Bunlar Rumlardan idiler. Âc b. el-Anek de beraberlerinde idi. Onun boyu ise, üçbin üçyüz otuzüç zira imiş. Bunu İbn Ömer söylemiştir. Uc, elindeki bastonu ile bulutları çeker bulutlardan su içer, denizin dibinden balıkları alır, güneşe doğru kaldırarak güneşin hararetinde balığı kızartır sonra da yermiş. Nuh (a.s)'ın tufanı olduğu sırada, yükselen sular, dizkapaklarını aşmamıştı, O sırada ise, üçbin altıyüz yaşında idi. Hz. Musa'nın askerleri kadar bir kaya parçasını üzerlerine atmak için sökmüş, ancak yüce Allah bir kuş göndermiş bu kuş o kaya parçasını gagasına atmış ve bu kaya parçası Ucu boynuna düşerek onu yere yıkmış. On zira (arşın) uzunluğunda olan Hz. Musa da yine on zira uzunluğundaki sopası ile gelmiş, ayrıca yukarı doğru on zira daha yükseltildiği balde ancak onun yere yıkılmış haliyle topuğuna kadar yükselebilmiş ve onu öldürmüştü.

Şöyle de denilmiştir Hz. Musa onu, topuğunun altındaki sinirine vurmuş, böylece onu yere yıkarak Âc ölmüştü. Âc, Mısır'daki Nil nehrine düşmüş ve bir sene boyunca nehirde onlara köprü vazifesini görmüştü. Bu anlamdaki rivayetleri, birtakım farklı lafızlarla birlikte Muhammed b. İshâk, Taberî, Mekkiye başkaları zikretmiştir. el-Kelbîder ki: Âc, Harut ile Marutun zina ettikleri ve bunun sonucunda hamile kalmış kadının çocuklarındandı.[\[85\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Doğrusu onlar, oradan çıkmadıkça* buyruğunda kast edilenin İlya beldesi veya Eriha olduğu söylenmiştir; yani savaşız, olarak orayı onlar bize teslim etmedikçe "bte de oraya asla girmeyiz."

Şöyle de denilmiştir: Onlar, bu sözleri zorbalardan korktukları için söylemişlerdi. Yoksa, isyan kastı ile söylememişlerdi. Çünkü onlar: "Eğer oradan çıkarlarsa, biz de o zaman gireriz" demişlerdi.

"(Allah'tan) korkan kimselerden.., iki kişi dedi ki: ..." İbn Abbas ve başkaları şöyle demiştir: Bu iki kişi, Yûşa ile Yûkanna oğlu Kâlib'dir. Babasının adının Kâniyâ olduğu da söylenmektedir. Bunların ikisi de oniki nakîb-derî idiler.

"Korkan" yani, zorbalardan korkan kimseler. Katade ise, Allah'tan korkan kimseler, diye açıklamıştır. ed-Dahhâk da der ki: Burada sözü geçen iki kişi, zorbalı şehirde ve Musa'nın dinini kabul etmiş iki kişi idiler. Bu görüşe göre "korkan kimselerden" olanlar, Amali kal ilardan İdiler. Ve bunlar, tabiatları gereği imanlarından haberdar, edilip dinleri dolayısıyla işkenceye maruz kalmaktan korkmuşlar, fakat Allah'a güvenmişlerdi. Buradaki korkmaktan, kasıt, İsrail oğullarının zayıflık göstermesinden ve korkaklığa kapılmasından korkan kimseler diye de açıklanmıştır,

Mücajjid ve İbn Cübeyr: "Korkan kimseler" kelimesini "ve" harfî ötreli olarak Korkulan kimseler diye okumuşlardır ki, bu da bu iki kişinin Musa'nın kavminden olmadıkları görüşünü pekiştirmektedir,

Allah'ın kendilerine" İslam ile yahut kesin inanç (.yakın) ve salah ile "nimet verdiği iki kişi dedi ki: Onların üzerine kapıdan girin. Oradan girdiniz mi, muhakkak siz galip gelirsiniz." Bunlar, İsrail oğullarına şöyle dedilen Bunların cüsselerinin büyüklüğü sizi korkutmasın. Kalpleri sizden korku ile dolup taşmış bulunuyor. Evet, cüsseleri iridir ama kalpleri güçsüzdür.

Çünkü bunlar daha önceden sözü geçen kapıdan üzerlerine girdikleri takdirde, girenlerin galip geleceklerini biliyorlardı.

Bu iki kişinin bu sözlerini, Allah'ın va'dine olan güvenleri dolayısıyla söylemiş olmaları da muhtemeldir.

Daha sonra bu iki kişi sözlerine şöyle devam etti: "Ejjer İman edenler iseniz* yalnız O'na güvenip dayanınız." Eğer O'nu tasdik eden kimseler iseniz, O'na güvenip dayanınız. Çünkü O, muhakkak size yardıma olacaktır.

Diğer taraftan birinci görüşe göre şöyle de denilmiştir: Bu iki kişi bu sözlerini söyleyince, İsrailoğulları onları taşla tutmak istediler ve ikinizi doğru-tayıp diğer on kişinin söylediklerini mi bırakacağız diye çıkmışlardır.

Daha sonra da Hz. Musa'ya: "Dediler ki; Ey Musa, onlar orada bulundukça biz asla oraya girmeyiz." Bu ise, bir inatlaşma ve savaşma emrinden yan çizme, Allah'ın yardımından da ümit kesmenin ifadesidir. Daha sonra, Şanı Yüce ve Mübarek Rabbimizin sıfatını bilmezlikten gelerek: "Git, sen ve Rabbin savaşın" diyerek, yüce Allah'ı -bundan yüce ve münezzeh olduğu halde- gitmek ve

hareket etmek, intikal etmekle nitelendirdiler. Bu, da onların müsebbibe'den olduklarının delilidir. el-Hasen'ın açıklamasının anlamı budur, Çünkü el-Hasen şöyle demiştir Bu onların Allah'a kâfir olmalarının ifadesidir. Bu sözlerden daha zahir olarak anlaşılan da budur.

Şöyle de denilmiştir: Senin Rabbinin sana yardım edip zafer vermesi, bizim sana yardımcı olmamızdan daha uygundur. Eğer sen O'nun Rasulü isen, O'nun seninle beraber savaşması, bizim savaşmamızdan daha uygundur. Buna göre de yine onların bu sözleri kütür olur. Çünkü Hx. Musa'nın ri-saletinden yana şüphe etmiş oluyorlardı.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Haydi git sen savaş ve Rabbin de sana yardım etsin.

Burada: "Rab" kelimesi ile Harun'u kastettikleri de söylenmiştir. Çünkü Harun, Hz. Musa'dan daha büyüktü ve Hz, Musa ona itaat ederdi. Özetle onlar, bu sözleriyle fasıklık ettiler. (Doğru yoldan çıktılar). Çünkü yüce Allah: "Artık sen de o fasıklar topluluğu için tasalanma." Yani, üzülme diye buyurmuştur.

Devamla: "Biz de buracıkta oturuyoruz" dediler. Yani, buradan ayrılmayız ve savaşa da katılmayız. Oturuyorat sözünün hal olarak Oturanlarız, olması da mümkündür. Çünkü bu buyruktan önceki ifadeler tam bir anlam ifade etmektedir.

Yüce Allah'ın: "Rahbim, ben kendimle kardeşimden başkasına sahip değilim... dedi" buyruğuna gelince, bu sözleri söylemesinin sebebi, Hz Harun'un, Hz. Musa'ya itaat eden bir kimse oluşudur Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Rabbin ben, kendimden başkasına sahip olamıyorum. Daha sonra yeni bir cümle ile, "kardeşim de." Yani, kardeşim de aynı şekilde kendisinden başkasına sahip olamamaktadır, dedi. Birinci görüşe göre "kardeşim" anlamındaki kelime, "kendime11 anlamındaki kelimeye atf edilmek suretiyle nasb mahallin dedir. İkinci görüşe göre ise, ref mahallindedir.

Bu kelime (.nin ismi olan "ya" (ben)e de atfedilebilir. Yani, ben de kardeşim de herbirimiz ancak kendimize sahip olabiliyoruz. Arzu edildiği takdirde "sahip değilim" anlamındaki kelimede yer alan zamire de ati' edilebilir. Yani, ben de kardeşim de ancak kendimize sahip olabiliyoruz, anlamında olur.

"Artık bizim aramızla o fasıklar topluluğunun arasını ayır." Hz. Musa, yüce Allah'tan kendisiyle bu fasıklar topluluğunun arasını hangi yolla ayırmak istemiştir, diye sorulacak bir soruya, birkaç türlü cevap verilebilir:

1) Onların haktan uzak kaldıklarına ve işledikleri bu masiyet dolayısı ile doğrudan alabildiğine uzlaştı ki arına delalet edecek bir şeyle. Bu da, Tîh'de karşı karşıya kaldıkları zorluklarla gerçekleşmiştir.

2) Kendileri iteiasıklar topluluğunu birbirinden ayırd etmek suretiyle. Yani, bizi onların, genelinden ve onların cemaatinden ayırt et. Cezada bizi onlara katma. Anlamin; bizi, kendilerini mübtelâ ettiğin rnasiyetten korumak suretiyle bizimle onların arasında hükmünü ver, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir: "O gecede her hikmetli bir iş bizden bir emir ile ayırd edilir." (ed-Duhan, 44/4-5) Buradaki ayırd etmekten kasıt, hükmolunur şeklindedir. Yüce Allah da Tih'de onları öldürmek suretiyle bunu yerine getirmiştir. Buradaki ayırd etmenin âhirette olmasını kast ettiği de söylenmiştir. Yani, sen bizleri cennete koy ve cehennemde onlarla birlikte bizi bulundurma. Bütün durumlarda uzak kalmaya delâlet eden "ayırt etme" anlamına kullanıldığına dair tanık da şairin şu beyitindeki ifadeleridir:

"Rabbîm, benimle onun arasını öyle bir ayır ki,
îki kişinin arasına ayırıp ayırt ettiğin en ileri derecede (olsun).

İbn Uyeyne de Amr b, Dinar'dan, o, Ubeyd b. Umeyr'den "ayır anlamındaki kelimeyi "ra" harfini esreli olarak şeklinde okuduğunu rivayet etmektedir.

Yüce Allah'ın: "Buyurdu ki: Altık orası onlara kırk yıl haram edildi. Onlar o yerde şaşkın şaşkın dolaşacaklardır. buyruğunda dile getiren ! Musa'nın duasını kabul buyurdu ve kırk yıl Tih'de bırakmakla onları cezalandırdı.

Tih, sözlükte asıl anlamı itibari ile şaşkınlık ve hayret demektir. Bu anlamda olmak üzere şaşırın kaybolan bir kimse hakkında) denilirşekillerinde "vav" ile de "ya" ile de kullanılır ise de "ya" ile kullanımı daha çoktur. Kendisinde şaşınlan ve doğru yolun bulunamadığı yer anlamındadır. de aynı manadadır. Şair (eJ-Accâc) bu anlamda olmak üzere şöyle demiştir:

"Sabredemeyen ve yol bulamayan kimseler için alabildiğine şaşırtıcı,
hayrette bırakıcıdır"

Bîr başka şair de şöyle demektedir:

"Kupkuru ve yol bulunamaz bîr yerde binekler ise adeta

Yumurtasından çıkmış yavruları bulunan, ele avuca gelmez keklikler gibiydi."

İsrailoğullan, oldukça az miktarda fersahlar içerisinde yol alıp duruyorlardı. Bu miktarın altı fersah olduğu söylenmiştir. Gece gündüz bu alan içerisinde yol alıyorlar, akşamı ettikleri yerde sabah, sabahı ettikleri yerde de akşam oluyordu. Hiçbir şekilde dur durak bilmez, devamlı yol alıyorlardı.

Berberlerinde Hz. Musa ile Hz. Harun'un bulunup bulunmadığı hususunda da görüş ayrılığı vardır. Berberlerinde olmadıkları söylenmiştir. Çünkü TüYte bulunmak bir ceza idi. Tih'de kaldıkları yılların sayısı, buzağıya taptıkları günlerin sayısı kadardır. Buzağıya taptıkları her bir gün karşılığında bir yıl Tih'te kalmakla cezalandırıldılar. Hz. Musa da: "Artık bizim aramızla o fasıklar

topluluğunun arasını ayır* diye dua etmişti. (Duası kabul edilerek onlarla beraber bulundurulmamışlardı).

Hz. Musa ile Hz. Harun'un İsrailoğulları ile beraber oldukları, ancak tıpkı yüce Allah'ın, ateşi Hz. İbrahim için esenlikli ve serin kılışı gibi, bu Tîh'in İşini de onlara kolaylaştırdığı da söylenmiştir.

"Haram edildi buyruğu ise, onların oraya girmeleri engellenmiştir, demektir. Nitekim Allah yüzünü ateşe haram etsin, denirken senin ateşe girişin haram kılınsın, (ateşe girmeyesin) denilmek istenir Buradaki haram kılış, engelleme anlamında bir haram kılıştır. Şer'î manada bir haram kılış değildir Nitekim şair de şöyle demiştir

"Beni yere düşürmek için bîr dolaştı, ben ona: Vazgeç bu işten, dedim. Çünkü ben, senin yıkman haram olan (imkânsız olan) birisiyim."

Yani, ben iyi ata binen bir kimseyim. Sen beni kolay kolay yere yıkamazsın.

Ebû Ali de der ki: Buradaki haram kılışın, teabbudî bir haram kılış olması da mümkündür. Şöyle sorulabilir: Aklı başında büyük bir topluluğun az miktardaki fersahlardan oluşan bir alan içerisinde yol alıp oradan çıkış yolunu bulamayışları nastl mümkün olabilir? Cevap: Ebû Ali dedi ki: Bu, yüce Allah'ın, üzerinde bulundukları toprağı, uyudukları vakit değiştirip böylelikle onları başladıkları noktaya geri döndürmesi suretiyle mümkün olabilir. Bunun dışında, onları şüphe ve tereddüde düşürecek başka şekil ve oradan çıkışlarını engelleyecek çeşitli sebeplerle harikulade bir mucize olmak üzere gerçekleştirilmesi de mümkündür.

Kırk kelimesi, el-Hasen ve Katade'nin görüşüne göre Tîh'in zaman zarfıdır. Derler ki: Onlardan hiçbir kimse o beldeye girmede. Bu görüşe göre kelimesi üzerinde vakıf yapılır. er-Rabi' b. Enes ve başları ise "Kırk sene" kelimesi, haram kılışın zarfıdır. Bu görüşe göre ise, vakıf üzerinde yapılır.

Birinci görüşe göre, onların çocukları oraya girmişlerdir. Bu görüşü İbn Abbas ifade etmiştir. Onlardan geriye ancak Yuşa ve Kâlib kalmıştır. Yûşa, onların soylarından gelen çocuklarla birlikte o şehre girdi ve o şehri fethetti. İkinci görüşe göre ise, kırk yıl sonrasında onlardan kalanlar o şehre de girmiş oldular.

İbn Abbastan rivayet olduğuna göre, Hz. Musa ile Hz. Harun Tîh'de vefat etmişlerdir. Başkası ise şöyle demiştir; Allah Hz. Yûşaa peygamberlik verdi ve ona o zorbalarla savaşmayı emretti. İşte şehre girinceye kadar güneşin batması bu esnada olmuştu. Ganimetten çaldığını tesbit ettiği kişileri yakması da. bu sırada olmuştur, Ganimet aldıkları vakit, semadan beyaz bir ateş iner ve ganimetleri yerd. Bu da ganimetlerin kabul olduğuna delildi. Eğer ganimetlerde bir hırsızlık yapılmışsa, bu ateş o ganimetleri yemezdi. Bunun yerine yırtıcı hayvanlarla yabani hayvanlar gelir, o ganimetleri yerd.

Bu sırada ateş inmekle birlikte aldıkları ganimeti yakmadı. Bunun üzerin peygamberleri, aranızda ganimetten çalan vardır. Şimdi, her bir kabile gelsin bana bey'at etsin. Her bir kabile gelip ona bey'at etti. Onlardan birisinin eli, peygamberin eline yapıştı. Ganimetten hırsızlık yapan aranırdadır, dedi. Haydi, siain aranızdaki her bir kimse gelsin bana bey'at etsin, dedi. Nihayet onlardan birisinin eti, onun etine yapıştı, bu sefer şöyle dedi: Ganimetten çalan sensin. da altından inek başını andıran bir şey çıkardı. Bu sefer ateş indi ve ganimetleri yaktı. [86] Naklettiklerine göre, bu ağaç sesini andıran bir sesi ve kuş kanadı gibi bir kanadı bulunan, gümüş gibi beyaz bir ateşti. Yine naklettiklerine göre bu peygamber, ganimetten bu altını çalan kişiyi ve onun beraberindeki eşyayı, bugün "Ğavr Âciz" denilen yerde yaktı. Bu kişi, ganimet hırsızı anlamına gelen: el-Ğâll diye tanındı. Asıl adı Aciz idi

Derim ki: Bu rivayetten, bizden önce ganimetten hırsızlık yapanların cezasının ne olduğu anlaşılmaktadır. Dinimizde ise, ganimet hırsızının hükmü-ne dair açıklamalar daha önceden (Âli-İmran, 3/161. âyet, 2 ve 3- başlıklar ile devamında) geçmiş bulunmaktadır. Aynı şekilde, Ebû Hureyre'den gelen sahih hadiste sözü geçen ve adı müphem bırakılan peygamber ile ganimetten hırsızlık yapanın kimlikleri de açıklanmıştır. Söz konusu hadiste Rasulul-lah (sav) şöyle buyurmuştur: "Peygamberlerden bir peygamber gazaya çıktı..." Bu hadisi Müslim rivayet etmiş ve bu rivayette şöyle denilmektedir: "Peygamber gazaya çıktı ve ikindi namazı vakti veya ona yakın bir vakitte kasabaya yaklaştı. Güneşe: Sen de emir altındasın ben de emir altındayım, dedi. Alla hım, sen güneşi bir süre alıkoy. Güneş bunun üzerine, yüce Allah ona zafer verinceye kadar alıkonuldu... Nihayet aldıkları ganimeti topladılar. Ateş o ganimeti yakmak üzere geldi, fakat onu azıcık dahi olsa yakmaya yanaşmadı. Bu sefer peygamberleri; Aranızda ganimet hırsızlığı yapan vardır. Her kabileden bir kişi gelsin, bana bey'at etsin. Ona gelip bey'at ettiler. Eli, iki ya da üç kişinin eline yapıştı. Ganimetten hırsızlık yapanlar sizlersiniz, dedi... [87] deyip az önce geçen açıklamalara benzer şeyler zikretti.

İlim adamlarımız der ki: Erihalılar ile savaşıp, onu, cuma akşamına doğru fethetmek üzere iken, güneşin hareketten alık onu İma sındaki ve onun da fetihten önce güneşin batışından korkma sındaki hikmet şudur: Eğer güneşin hareketi alıkonulmam iş olsaydı, cumartesi günü dolayısıyla savaşması ona haram olacaktı. Böylelikle düşmanları da bu durumu bilip kılıçlarıyla onları doğrayıp kökten imha edecekti.

Bu ise, denildiğine göre, Musa (a.s)'ın haber vermesiyle onun peygamberliğinin sabit oluşundan sonra, ona özel olarak verilen bir mucize idi. Doğrusunu en iyî

bilen Allalıdır.

Sözü geçen hadis4 şerifte H2. Peygamber ayrıca şöyle buyurmaktadır; Ganimetler, bizden önce hiçbir kimseye helal kılınmış değildir. Çünkü yüce Allah bizim zayıflığımızı ve acizliğimizi bildiğinden, ganimetleri bize helal kılmıştır. Bu da yüce Allah'ın: "Âlemlerden hlçkimseye vermediğini de size vermişti" (el-Maide, 5/20} buyruğu ile ilgili olarak; bu, ganimetlerin ve onlardan yararlanmanın helal kılınışıdır, şeklindeki açıklamayı reddetmektedir.

Hız, Musa'nın Tih'te vefat etliğini söyleyenlerden birisi de Amr b. Meymun el-Evdî'dir. Ayrıca o, Hız. Harun'un da Tih'de vefat ettiğini kaydeder. Her ikisi de Tih'de bir mağaraya çekilmiş, Hız. Harun vefat etmiş, Hız. Musa da onu defnedip İsrail oğullarına gitmişti. Harun ne yaptı diye sormaları üzerine, ve fat etti deyince, israil oğulları, yaîan söyledin, sen, bizim ona olan sevgimiz dolayısıyla onu öldürdün, dediler, Hız. Harun İsrail oğulları arasında sevilen bir kimse idi. Yüce Allah da Musa'ya; İsrail oğullarını al ve onları Harun'un kabrine götür. Ben onu, senin onu, öldürmediğini söyleyip eceliyle öldüğünü kendilerine haber vermesi için dirilteceğim, dedi. Hız. Musa, İsrail oğullarını alıp Hız. Harun'un kabrine gitti. Ey Harun, diye seslendi. Kabirden başım (topraklarını) silkeleyerek kalktı, Hız. Musa ona, seni ben mi öldürdüm diye sorunca, hayır ben öldüm, dedi. Bu sefer Hız. Musa, haydi yattığın yere geri dön, dedi ve yanından ayrıлып gitti.

el-Hasen der ki: Musa Tih'de ölmedi. Ondan başkası ise: Musa, Eriha'yı fethetti, dedi, Yûşa da öncü kuvvetler arasında idi. Erihada bulunan zorbalarla savaştı, sonradan da Hız. Musa İsrail oğulları ile birlikte Eriha'ya girdi ve Allah'ın dilediği kadar orada ikamet etti. Daha sonra da yüce Allah onun canını aldı. Kabrini, insanlardan hiçbir kimse bilmemektedir, es-Sa'lebî der ki: Bu konudaki görüşlerin en sahihi budur.

Derim ki: Müslim, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ölüm meleği, Musa (a.s)'a gönderildi. Melek Hız, Musa'ya gelince, ona bir tokat vurdu, gözünü çıkardı. Melek Rabbine geri dönüp: "Sen, ölmek istemeyen bir kula beni gönderdin" dedi. Allah, meleğe gözünü gerisin geri iade etti ve şöyle buyurdu: "Ona dön ve elini bir öküzün sırtına koymasını söyle. Elinin kapattığı her bir kıl karşılığında onun için bir yıllık ömür verilecektir." (Melek dönüp ona durumu anlatınca) Hız. Musa dedi ki: "Rabbim, sonra ne olacak?"

Yüce Allah: "Sonra ölüm" diye buyurunca, bu sefer Hız. Musa: "O halde şimdi (öleyim)" dedi. Yüce Allah'tan kendisini bir taş atımlık mesafe kadar Ârz-ı Mukaddese yaklaştırmasını diledi. Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Eğer orada olsaydım, şüphesiz sizlere, kırmızı (kum) tepeciğinin alt tarafındaki yolun kenarında kabrini gösterirdim." [88]

İşte bizim Peygamberimiz, Hz. Musa'nın kabrinin nerede olduğunu bilmiş ve yerini onlara tavsif etmiştir. İsrâ İle ilgili hadiste de, onu orada kabrinde ayakta namaz kılarken görmüştüm,^[89] Şu kadar var ki: Yüce Allah Hz. Musa'nın kabrini, Peygamberimiz dışında diğer insanlardan saklı tutmuş ve onun bilinmesini engellemiş olabilir. Bunun böyle olması da ona ibadet edilmesi ihtimali ile olabilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'ur.

Hadis-i şerifte, Hz. Peygamberin yoldan kastettiği, Beytül- Makdise giden yoldur. Bazı rivayetlerde ise yol tabiri yerine Tur'un yan tarafı denilmektedir.

İlim adamları, Hz. Musa'nın, ölüm meleğinin gözünü tokatlamasının tevili ile ilgili olarak farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bunlardan birisi de şudur: Bu göz, hakiki anlamda bir göz değil, hayali bir gözdür. Ancak bu batıl bir görüştür. Çünkü but peygamberlerin gördükleri melek suretlerinin hakikati olmayan suretler olduğu sonucuna götürür.

Bir diğer açıklamaya göre bu göz, manevi bir gözdü. O gözü yerinden çıkartılması delil ile olmuştu. Bu ise, hakikati olmıyan mecazi bir anlatımdır. Bir diğer açıklama da şudur: Hz. Musa, onu ölüm meleği olarak tanımamış, kendisinden izinsiz olarak evine giren ve ona kastetmek isteyen bir kimse olarak görmüş, o da kendisini savunmak isterken gözüne bir tokat indirip gözünü çıkarmıştır. Böyle bir durumda ise, mümkün olan her bir yolla savunmaya girmek gerekir. Bu da güzel bir açıklamadır. Çünkü hern göz, hem de göze tokat vurmak hususunda hakiki bir anlatımı ifade etmektedir. Bu açıklamayı, İmam Ebu Bekr b. Huzeyme yapmıştır. Şu kadar var kis hadisteki ifadelerle ona itiraz edilmiştir. O da şudur. Ölüm meleği, yüce Allah'a dönünce şöyle demiştir: "Rabbim, ölmek istemeyen bir kula beni gönderdin." Eğer Hz. Musa onun kimliğini bilmemiş olsaydı, ölüm meleğinin bu sözü doğru olamazdı. Yine bir başka rivayette: Melek, Hz. Musa'ya: "Rabbinin emrine icabet et" demiştir. Bu da meleğin kendisini tanıttığım göstermektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bir diğer açıklama da şöyledir. Hz. Musa çabuk öfkelenen birisi idi. Öfkelenildiği vakit ise, başından duman gibi bir şey çıkar, vücudundaki (sertleşen) kılları> bedeni üzerindeki cübbesini kaldırırdı. Çabucak kızması ise, ölüm meleğine böylece tokat vurmasına sebep teşkil etmişti. İbnü'l-Arabî der ki: Bu ise, gördüğün gibi (kıymetsiz bir görüştür). Çünkü peygamberler ister hoşnut oldukları halde, ister kızgınlık halinde böyle bir işi yapmaktan masumdurlar.

Bu konudaki açıklamalardan birisi de -ki bu, görüşler arasında sahih olanıdır- şöyledir: Hz. Musa, ölüm meleğini tanımıştı. O meleğin ruhunu kab-zetmek üzere geldiğini de bilmişti. Fakat bu melek muhayyerlik sözkonusu olmaksızın Hz. Musa'nın ruhunu kabzetmekle erar olunduğunu ifade ederek, kati olarak

ruhunu almakta kararlı bir eda ile gelmişti. Hz. Musa ise, Peygamberimiz Muhammed (sav)'ın da açık bir şekilde ifade ettiği şekilde: "Şüphesiz Allah, muhayyer bırakmadıkça hiçbir peygamberin ruhunu almaz" [90] hususunu da biliyordu. İşte bu melek, Hz. Musa'ya bildirilen bu şekilden başka bir üslupla varınca, güçlü ruhi yapısı ve şehameüyle onu te'dibe kalkıştı ve ona attığı bir tokat iler ölüm meleği için de bir imtihan olmak üzere, gözünü çıkardı. Zira bu ölüm meleği, Hz. Musa'ya muhayyer olduğunu açıkça ifade etmemişti. Bu açıklamanın doğruluğuna delalet eden hususlardan birisi de şudur: Ölüm meleği tekrar Hz. Musa'ya geri dönünce, hayat ile ölüm arasında onu muhayyer bıraktı, Hz. Musa da ölümü tercih edip, bu emre teslimiyetini gösterdi. Allah, gaybını daha doğru ve daha iyi bilendir.

Bu, Musa Ca.s)'ın vefatı ile ilgili olarak söylenenlerin en sahih olanıdır, Müfessirler bu hususta öyle bir takım kıssa ve haberler zikretmektedir ki, bunların sıhhat derecelerini Allah bilir. Sahih rivayetler ise onlara ihtiyaç bırakmamaktadır.

Hz. Musa yüzyirmi yıl yaşadı. Rivayet olunduğuna göre Yûşa, vefalından sonra rüyasında onu görmüş ve ona: Ölümü nasıl buldun diye sormuş, o da: "Diri diri bir koyunun derisinin yüzülmesi gibi" diye buyurmuştur. Bu doğru bir ifadedir. Çünkü Hz. Peygamber, sahih hadiste "et-Tezfcîre" adlı eserimizde açıkladığımız üzere: "Şüphesiz ölümün bir takım sekerâtı vardır" diye buyurmuştur. [91]

Yüce Allah'ın: -Artık sen de o Kısıklar topluluğu İçin tasalanma" buyruğu, üzülme demektir. Şair (îmriuu'l Kays) da bu kelimeyi bu anlamda şöylece-kullanmıştır:

"Derler ki: Üzüntü ve kederden helak etme kendini, katlan..." [92]

27- Bir de onlara Âdem'in iki oğlunun kıssasını hak ile oku. Hani onlar, birer kurban sunmuşlardı da, ikisinden birinin kabul olunmuş, öbürümünki kabul olunmamıştı. O: "Seni mutlaka öldüreceğim" demişti. Öbürü: "Allah, ancak takvalılardan kabul eder demişti.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağcağız. [93]

1- Su Ayetin Önceki Buyruklarla İlişkisi ve Anlamı İle İki Âdemoğlunun Arasındaki Anlaşmazlığın Sebebi:

"Bir de onlara Âdem'in İki oğlunun kıssasını hak ile oku..." anlamındaki bu âyet-i kerimenin, kendisinden önceki buyruklarla ilişki yönü, yüce Allah'ın,

yahudilerin zulmünün, onların söz ve ahidlerini bozmalarının Hz. Âdem'in bir oğlunun kardeşine zulmünü andırdığına dikkat çekmektedir. Yani, Ey Muhammed, yahudiler sana suikast yapmak istemiş olsalar bile şunu bil ki, senden Önce pek çok peygamber öldürmüşlerdir. Kabil de Habili öldürmüştür. Kötülüğün geçmişi çok eskilere dayanır. Yani, sen onlara bu kıs* sayı hatırlat. Çünkü bu doğru bir kıssadır. Uydurma sözler gibi değildir Bununla İslam'a muhalefet edenler azarlandığı gibi, Peygamber (sav)'e de bir teselli vardır.

Adem'in iki oğlu ile ilgili olarak farklı görüşler ortaya atılmıştır. Hasan-i Bas-rî, iki oğlunun Hz. Âdem'in sulbünden çocukları olmadığını, İsrail oğullarından iki kişi olduğunu ve Allah'ın bunları yahudilerin kıskançlığını açıklamak üzere misal verdiğini belirtmiştir.

Bu iki kişi arasında bir anlaşmazlık vardı. Bunlar birer kurban sundular. Kurban sunmak ise ancak İsrail oğulları arasında görülen bir olaydır.

İbn Atiyye ise der ki: Bu bir yanılmadır. İsrail oğullarından bir kişi nasıl olur da ölüyü gömme şeklini bilmeyip bu hususta kargaya uyabilir Sahih olan bu iki oğlun, Hz. Âdem'in sulbünden çocukları olduğudur. Müfessirl erden büyük çoğunluğun görüşü bu olduğu gibi, İbn Abbas, İbn Ömer ve başkaları da bunu ifade etmiştir. Bu iki kişi, Kabil ve Habil idi.

Kabil'in sunduğu kurban, bir demet başaktı. Çünkü Kabil, ekini olan bir kimse idi. Bu demet başağı ekinleri arasında en bayağılardan seçmişti. Hatta bunlar arasında iyi bir başak görünce, onu alıp ovalamış, tanelerini çıkartıp yemişti.

Habû'in sunduğu kurban ise -koyun sahibi olduğundan dolayı- bir koç idi. O bunu, koyunlarının en iyileri arasından seçmişti.

-İkisinden birininki kabul olunmuş." Cennete kaldırılıp yükseltilmişti. Bu koç, Hz. İsmail'e fide olarak gönderilinceye kadar orada otlayıp durmuştu. Bunu, Said b. Cübeyr ve başkaları ifade etmiştir,

Mümin olduğu için Habil'in kurbanı kabul olunca, Kabil kendisine kıskançlıkla -çünkü o da kâfirdi- : Sen yeryüzünde yürüyeceksin ve insanlar da senin benden daha faziletli olduğunu görüp duracaklar ha! Bunun için: "Seni mutlaka öldüreğim" demişti.

Bu kurbanın sunuluş sebebi, denildiğine göre şudur: Havva (Ona selam olsun) her batında biri erkek ve biri dişi olmak üzere ikiz doğururdu. Bundan tek istisna Hz. Şis (a.s) idi. O, Şis'i tek başına, ileride geleceği üzere Habil'in yerine doğurmuştu. Adı ise, Hibetullah (Allah'ın bağışı) idi. Çünkü Hz, Cebrail, onu doğurunca Hz. Havva'ya: Bu, Habil'in yerine Allah'ın sana bir bağışıdır (Hibetullah), demişti. Hz. Adem de Hz. Şis'in doğduğu gün yüz otuz yaşında idi. Hz. Adem, bir batında doğan erkeği, diğer batındaki kız ile evlendirirdi. Hiçbir

erkeğe kendisi ile birlikte doğan ikizi helâl kılmıyordu. Hz. Havva, Kabil ile birlikte İklimiyyâ adında güzel bir kız doğurmuş, Habil ile birlikte ise, Leyuza adında pek güzel olmayan bir kız daha doğurmuştu. Hz. Adem bunları evlendirmek isteyince, Kabil: Benimle doğan ikiz kız kardeşimle evlenmeye ben daha layıkım deyince, Hz. Adem ona böyle bir şey yapmamasını emrettiği halde o, bu emre uymadı. Onu azarlayarak vazgeçirmek istediye de yine vazgeçmedi. Bunun üzerine kurban sunmak üzere ittifaka vardılar.

Bu açıklamayı aralarında İbn Mesud'un da bulunduğu müfessirlerden bir topluluk ifade etmiştir. Hz. Adem'in de kurban sunuluşu esnasında hazır bulunduğu rivayet edilmiştir Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yine, bu hususta Cafer-i Sadıktan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hz. Âdem» hiçbir zaman kendi kız çocuğunu kendi oğlu ile evlendirmezdi. Böyle bir şey yapmış olsaydı, Peygamber (sav) bu işten yüz çevirmezdi Âdem'in dini hiçbir zaman Peygamber (sav)'ın dininden farklı değildi. Yüce Allah, Adem ile Havva'yı yeryüzüne indirip onların bîr araya gelmesini sağlayınca, Hz. Havva bir kız çocuğu doğurdu. O da buna Anâk adını verdi. Bu kız fahişelik yaptı. Yeryüzünde ilk fahişelik yapan odur. Allah da üzerine onu öldüren birisini musallat etti. Daha sonra Hz. Havva, Kabil'i doğurdu, sonra da Habil'i doğurdu. Kabil, olgunlaştınca Allah ona, cinlerin çocuklarından Cemale adında bir kadını İnsan suretinde gösterdi. Hz. Adem'e de Bunu Kabil ile evlendir, diye vahyettL O da onunla evlendirdi. Habil yetişip olgunlaşın-ca, yüce Allah, Hz. Ademe yine insan suretinde bir huri indirdi. Btf huriye rahim yarattı. Bunun da adı Bezle idi. Habil onu görünce onu sevdi. Allah, Hz. Ademe, Bezle ile Habil'i evlendir diye vahyetti, o da bunu yaptı. Bu sefer Kabil dedi ki: Babacığım, ben kardeşimden yaşça daha büyük değil miyim? Hz, Adem: Evet dedi. Bu sefer Kabil şöyle dedi: O halde ben, senin ona yaptığına ondan daha layık değil miydim? Hz, Adem ona: Oğlum, bana bu gekilde davranmayı Allah emretti. Lütuf Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir. Kabil: Allah'a yemin ederimki hayır böyle değil, onu sen bana tercih ettin deyince, Hz. Adem şöyle dedi: Haydi birer kurban sununuz. Hanginizin kurbanı kabul olunursa, o fazilete daha layıktır, dedi.

Derim ki: Hz. Cafer'den bu kıssanın sahih olarak nakledilmiş olacağını zannetmiyorum. Bu konudaki uygun görüş» bizim de naklettiğimiz, bir batında doğan erkeğin, diğer batında doğan kız çocuğuyla evlendirilmesi olmalıdır. Kitab-ı Kerim'de bunun doğruluğuna delil yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Ey insanlar, sizi tek bir candan yaratan, ondan da eşini var eden, her ikisinden, de bir çok erkekler ve kadınlar türeten Rabbinizden korkun..." (en-Nisa, 4/1) bu ise bu hususta bir nass gibidir. Ancak daha sonra el-Bakara sûresinde de önceden

açıklanmış olduğu gibi- nesli olunmuştur,

Hız. Havva'dan doğan bütün çocuklar, erkek ve dişi olmak üzere yirmi batından kırk çocuktur. Bunların birincisi Kabil'dir. İkizi, İklîmiyâ'dır. Sonuncuları ise Abdulmuğîsdir. Daha sonra yüce Allah, Hız. Adem'in neslini mübarek kıldı. İbn Abbas der ki: Adem, çocukları ve torunları kırk binini bulmadan önce vefat etmedi. Cafer es-Sadık'tan rivayet olunan: Onun bir kız çocuğu oldu ve o fuhuş yaptı, şeklindeki sözüyle ilgili olarak: Peki, kiminle fuhuş yaptı? diye sorulur. Ona, İnsan gibi görünen bir cinni ile mi? Böyle bir şey ise, bu konuda ortada mazeret bırakmayacak bir şekilde sahih bir nakli gerektirmektedir. Böyle bir nakil ise bulunmamaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [94]

2- Amellerin Kabul Edilmesi:

Habil'in: "Allah ancak takvâlılardan kabul eder" şeklindeki sözünün makabli hafz edilmiştir. Çünkü Kabil kendisine: "Seni mutlaka öldüreceğim" dediğinde, Habil ona: Ben herhangi bir suç işlememiş olduğum halde ne diye beni öldüreceksin? Allah'ın benim kurbanımı kabul edişinde benim günahım yoktur. Ben, O'ndan korktum ve açık hak üzere oldum. Allah da ancak takva sahiplerinden kabul eder, demişti.

İbn Atiyye der ki: Burada takvadan kasıt, ehli sünnetin icmaı ile şirkten sakınmaktır. Her kim muvahhid olarak şirkten sakınırsa, samimi niyyet Üe yaptığı bütün amelleri makbuldür. Şirk ve masiyetlerden birlikte sakınan takvâ-hya gelince, o kişi, kabulün en yüksek derecesine sahip olur ve son nefesinde ilahî rahmete mazhar olur. Bu husus, şanı yüce Allah'ın haber vermesiyle bilinmiştir. Yoksa bu, Allah Üzerine aklen vacib olan bir şey değildir. Adiy b. Sabit ile başkaları der ki: Bu ümmetin takva sahibinin kurbanı (Allah'a yakınlaşması) namazdır.

Derim ki: Bu ise ibadetlerden yalnız bir tür hakkında özel olarak ifade edilmiştir. Bulharî ise Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayei etmektedir: Rasu-lullah (say) buyurdu ki: "Muhakkak, şanı yüce ve mübarek olan Allah şöyle buyurmuştur: Kim benim bir dostuma düşmanlık ederse, ben ona savaş ilan etmiş olurum. Benim kulum, kendisine farz kıldığım şeyden daha çok sevdiğim herhangi bir şey ile bana yakınlaşmış olamaz. Kulum, nafileler ile bana yaklaşımaya devam eder. Nihayet Ben onu severim. Onu sevdim mi, kendisiyle işittiği kulağı, kendisiyle gördüğü gözü, kendisiyle yakaladığı eli, kendisiyle yürüdüğü ayağı olurum. Benden bir şey İsteyecek olursa, an-dolsun ki ona veririm, Ve yine Bana sığınacak olursa, andolsun ben de onu himayeme alırım. Kendisi ölümünden

hoşlanmazken ona kötülük yapmayı hoşlanmadığım için mü'min bir kimsenin nefsinı alırken tereddüt ettiğim kadar yaptığım hiçbir işte tereddüt etmiş değilim," [\[95\]](#)

28- (Hâbil Kabil'e demişti ki): "Yemin ederim eğer sen beni öldürmek için bana elini uzatsan da ben seni öldürmek için elimi sana uzatacak değilim. Çünkü ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.

29- "Ben dilerim ki sen, kendi günahını da benim günahımı da yüklenip cehennemliklerden olasın. İşte zalimlerin cezası budur."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[96\]](#)

1- Nefsi Müdafaa:

Yemin ederim eğer sen beni öldürmek İçin bana elini uzatsan da..."

âyetinin anlamı şudur: Sen, beni öldürmek İsteyecek olsan dahi, ben seni öldürmek istemem. Bu, onun bir teslimiyet gösterdiğini ifade eder. Haberde ise: "Fitne başgösterdiği takdirde Âdem'in iki oğlunun hayırlıları gibi olun" denildiği rivayet edilmiştir. Ebu Dâvud da Sa'd b. Ebi Vakkas'dan şöyle dediğini rivayet eder: Ey Allah'ın RasuLü dedim. (Beni öldürmek kastıyla) evime girse ve beni öldürmek için elini uzatsa (ben ne yapayım)? Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Âdem'in iki oğlunun daha hayırlısı olan gibi ol."

Sonra da şu: "Temin ederim, eğer sen beni öldürmek için bana elini uzat-sanda..." âyetini okudu, [\[97\]](#) Mücahid der ki: O dönemlerde onların üzerindeki farz hüküm, herhangi birisinin kılıç çekmemesi ve buna karşılık kendini öldürmek isteyene karşı da korunmaması ve kendisini savunmaması şeklinde idi. İlim adamlarımız der ki: Bu, Allah'ın kendisine bu şekilde ibadet edilmesi isteğine dair buyruğun varid olmasının caiz olduğu hususlardandır. Şu kadar var ki, bizim şeriatimizde saldırganı defetmek icma ile cate kabul edilmiştir. Saldırgana karşı savunmaya geçmenin vücubu hususunda ise görüş ayrılığı vardır. Daha sahih olan bunun vacib olduğudur Çünkü böyle birşey bile münkerden sakındırmaktır. Haşviyye arasında saldırıya uğrayan kimsenin savunmaya geçmesini caiz kabul etmeyen kimseler vardır. Bunlar ise, Ebu Zer'in hadisini delil diye gösterirler. [\[98\]](#)

İlim adamları ise bunu, -et-Tezkire adlı kitabımızda da açıkladığımız üzere- fitne zamanında çarpışmayı terk etmeye ve şüpheli hallerde kendisini başkasına el uzatmaktan alıkoymaya yorumlamışlardır.

Abdullah b. Amr ile insanların büyük çoğunluğu şöyle demektedir: Habii, Kabil'den daha güçlü olmakla birlikte o, günaha girmekten kaçındı

İbn Atiyye der ki: Daha sahih olan da budur. İşte buradan Kabilin kâfir değil de, sadece bir isyankâr olduğu kanaati güç kazanmaktadır Çünkü, eğer Kabil kâfir bir kimse olsaydı, böyle bir durumda onu öldürmekten çekinmenin açıklanır bir tarafı olmazdı. Bu gibi durumlarda çekinme, çeken kimsenin muvahhid bir kimseyi öldürmekten kaçınması ve âhirette mükâfat görmek için de zulmedilmeye razı olması şeklinde açıklanabilir. İşte Osman (r.a) da böyle davranmıştır.

Buyruğun anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Ben, seni öldürme kastını güdemem. Sadece kendimi savunma kastıyla davranabilirim. Buna binaen şöyle denilmiştir: Habil uykuda iken, Kabil gelip -ileride açıklanacağı üzere- bir taş ile kafasını ezdi.

İnsanın kendisini öldürmek isteyenine karşı kendisini savunması, saldırganı öldürmek sonucunu verse dahi caizdir.

Yine şöyle denilmiştir: Sen, beni öldürmek için işe başlayacak olsan dahi ben, öldürmeyi başlatan olmam. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: O, bu sözleriyle şunu kastetmek istemiştir: Sen, zulmen ve haksızca bana elini uzatacak olsan dahi, andolsun ben, zulmedecek değilim. Çünkü, şüphesiz ben, âlemlerin Rabbî olan Allah'tan korkarım. [99]

2. Zulmü Başlatmanın Cezası:

Yüce Allah'ın: MBen dilerim ki sen» kendi günahını da benim günahımı da yüklenip*.." buyruğunun anlamı ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Bunun anlamı, Peygamber (sav)'ın şu hadisinde dile getirdiği anlamın kendisidir: "İki müslüman kılıçlarıyla karşılaşacak olurlarsa, katil de maktul de cehennemdedir". Ey Allah'ın Rasülü, katili anladık, maktul ne diye (cehennemde olsun)?. Şöyle

buyurdu: "Çünkü o da karşısına çıkanı öldürmeye azmetmişti." [100] Adeta Habil, bu sözleriyle şunu anlatmak istemiş gibidir: Ben seni öldürmek istemiyorum, Eğer seni öldürmeyi isteyen birisi olsaydım, bana gelecek olan günah da, beni öldürme günahı ile birlikte senin yüklenmeni istiyorum

Anlamın: İşlediğim kusur ve hatalarım hususunda bana has olan günahımın da sana gelmesini İstiyorum. Yani benim günahlarım, senin bana zulmetmen sebebiyle alınıp sana verilmesini ve böylelikle beni öldürmen suretiyle günahımı da yüklenmeni istiyorum. Bu yorumlamayı Hz, Peygamberin şu hadis-i şerifi desteklemektedir: *Kıyame.t gününde zalim ve mazlum getirilir. Zalimin

iyiliklerinden alınarak, mazlumun iyiliklerine katılır. Tâ ki, ona hakkı verilinceye kadar. Eğer (zalimin) hasenatı yoksa, (yahut kalmazsa) mazlumun günahlarından alınır, onun üzerine bırakılır." Bu hadisi Müslim bu anlamda rivayet etmiştir.

[101] Daha önce geçmiş bulunmaktadır. Bunu yüce Allah'ın şu buyruğu da desteklemektedir: "Andolsun ki onlar, hem kendi (günah) yüklerini, hem de kendi yükleriyle birlikte de başka yükleri yükleneceklerdir." (el-Ankebut, 29/13) Bu husus ise gayet açıktır ve bunun açıkla-namayacak bir tarafı yoktur.

Şöyle de denilmiştir: Bunun anlamı şudur Ben senin hem benim günahımı, hem de kendi günahını yüklenmeni istemiyorum. Yüce Allah'ın şu buyruklarında (mahzuf bir "enla" edatının varlığı kabul edildiği gibi); "O, sizi çalkalayıp salları diye yeryüzünde sabit dağlar bıraktı.* (en-Nahl, 16/15) Yani, sallamasın diye demektir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda da böyledir: "Allah size, yanırlırsınız diye açıklıyor...* (en-Nisa, 4/176) Yani, yanılmayasınız diye...

Derim ki: Bu görüş zayıf bir görüştür. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Haksız yere bir kişi Öldürüldü mü, mutlaka onun kanından (günahından) o kadar bir pay Adem'in (kan döken) ilk oğluna da verilir. Çünkü öldürme çıkırını ilk açan odur." [102] Böylelikle '(Ademin ilk oğlunun) öldürmesinin günahının tahakkuk ettiği sabit olmaktadır. Bundan dolayı ilim adamlarının çoğunluğu şöyle demiştir: Buyruğun anlamı şudur: Ben, beni Öldürme günahın ile beni öldürmeden önce işlemiş olduğun günahların ile dönmeni istiyorum. es-Sa'lebî der ki; Müfessirlerin çoğunluğunun belirttikleri görüş budur.

Bunun, soru anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani: Ben böyle bir şeyi ister miyim? diyerek bunu istemediğini ifade etmek istemiştir. Nitekim yüce Allah'ın: "Ve bu nimeti sen başıma kakıyorsun" (eş-Şuara, 26/22) buyruğu, sen bunu nimet diye başıma mı kakıyorsun? demektir Bunun böyle olması, Öldürmek istemenin bizzat masiyet olusundan dolayıdır. Bunu, el-Kuşeyrî nakletmektedir. - Ebu'l Hasen b, Keysân'a da: Mü'min, kardeşinin günah kazanmasını ve cehenneme girmesini nasıl isteyebilir? diye sorulunca: Şu cevabı vermiş: Böyle bir istek, onu öldürmek üzere kendisine elini uzatmasından sonra gerçekleşmiştir. Buyruğun anlamı da şöyle olur: Sen beni öldürmek için bana elini uzatacak olsan, andolsun ben, sevap kazanmak isteği ile böyle bir şeyden uzak duracağım. Bu seter ona şöyle soruldu: Peki nasıl olur da: Sen kendi günahım da benim günahımı da diye söylemiş ? Öldürüldüğüne göre onun hangi günahı vardır? Dedi ki: Böyle bir soruya üç türlü cevap verilir: Bu cevapların biri şudur: Beni öldürmenin günahı ile kendisi sebebiyle kurbanının kabul olunmasını engelleyen günahın sebebiyle. Bu görüş, Mü-cahid'den de rivayet

edilmektedir. İkincisi: Beni öldürmenin günahı ile bana saldırma günahım yüklenmeni istiyorum. Çünkü, fiilen öldürmese dahi, saldırmak dolayısıyla da günah kazanabilir. Üçüncü cevap: Ona, öldürmek için elini uzatacak olsaydı günah kazanırdı. Böylelikle bu işten vazgeçtiği takdirde, bu kazanacağı günahın kargı tarafa döneceği görüşüne sahip oldu. Bu ise kişinin şu sözünü andırıyor: Mal, onun ile Zeyd arasında (ortaklaşadır) Yani» her ikimizin günahını senin kazanmam İstiyorum, anlamındadır.

Aslında eve dönmek demektir. Yüce Allah'ın: Allak'tan bir gazap ile geri döndüler* (el-Bakara, 2/61) buyruğunda olduğu gibi Bakara sûresinde buna dair açıklamalar (işaret edilen âyetin tefsirinde) yeterince geçmiş bulunmaktadır. Şair de der ki:

"(Kıyas dolayısıyla) kana karşılık kana dönülmesin, diye birtakım hükümdarlar bize saldırmaktan vazgeçmez, mahremlerimize dil uzatmaktan sakınmazlar,"

Cehennemliklerden olasin... buyruğu, o dönemlerde mükellef olduklarına ve mükâfaat ve ceza va'dlerine muhatap olduklarına delildir. HabÜ'in kardeşi Kabil'e: "Cehennemliklerden olasin" sözü, onun kâfir olduğuna delil gösterilmiştir. Çünkü, cehennemliklerden ifadesi, Kurân-ı Kerimde nerede geçmişse, kâfirler hakkında varid olmuştur. Ancak, bu görüş burada daha önce âyetin tevili ile ilgili olarak ilim ehlerinden naklettiğimiz görüşlerle red-dolunur. Buna göre, "cehennemliklerden olasin" buyruğunun anlamı, sen orada olduğun sürece... şeklindedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[103\]](#)

30- Nihayet nefsi kendisine kardeşini öldürmeyi kolay gösterdi. Onu öldürdü. O da hüsrana uğrayanlardan oluverdi.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[104\]](#)

1- Nefsin Kötü İsteklerine Uymanın Sonucu:

Yüce Allah'ın: "Nihayet nefsi kendisine... kolay gösterdi" buyruğu, nefsi kendisine işi kolay gösterdi, süsledi, buna teşvik etti, kardeşini öldürmesinin kolay ve rahat yapılabilir birşey olduğunu canlandırdı, demektir. el-He-revî der ki: ile "itaat etti" aynı anlamdadır. Birşeyi isteyerek yapmayı anlatmak üzere, denilir. Anlamının Kardeşini öldürmek hususunda nefsi kendisine itaat etti şeklinde olduğu ve harfi cer hazf edildiği için, "öldürme" anlamındaki kelimenin mansub geldiği de söylenmiştir.

Rivayet olunduğuna göre, Kabil kardeşini nasıl öldüreceğini bilmiyordu. O bakımdan iblis, bir kuş -veya bir başka hayvan- getirip, Kabil kendisine ha

hususta uysun diye, başını iki taş arasında ezdi. O da böyle yaptı. Bu açıklamayı İbn Cüreyc, Mücahid ve başkaları yapmışlardır,

İbn Abbas ile İbn Mes'ud da derler ki: Kardeşini uyurken buldu, bîr taş ile kafasını ezdi. Bu olay ise, -Mekke'deki bir dağ olan- Sevr'de olmuştu. Bunu da İbn Abbas söylemiştir. Bunun, Hıraya yakın olan Akabe yakınlarında olduğu da söylenmiştir. Bunu da Muhammed b. Cerir et-Taberî nakletmiştir.

Caferes-Sadık ise der ki: Bu öldürme olayı, Basra'da Mescid-i Azamın bulunduğu yerde cereyan etmiştir. Hâbil Kabil tarafından öldürüldüğünde yirmi yaşında idi.

Şöyle de denilmektedir: Kabil tabiatı gereği öldürmenin mahiyetini biliyordu. Çünkü insanoğlu öldürmeyi fûlen görmemiş olsa dahi, tabiatı dolayısıyla insanın fani olduğunu ve canını telef etmenin mümkün olduğunu bilir. Bundan dolayı aldığı bir taş ile kardeşini Hindistan'da öldürdü. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır. Kardeşini öldürdükten sonra pişman oldu. Oturup baş ucunda ağlamaya başladı. Bu sırada iki karga geldi, birbirleriyle kavgaya tutuştu. Kargaların biri diğerini öldürdü. Daha sonra ona bir çukur kazıp gömdü. Kabil de kardeşine aynı şeyi yaptı.

-Bir sonraki âyette geçecek ve "ceset" diye meali verilen kelimesi ile avret kastedilir Bu kelime ile maktulün leşinin kastedildiği de söylenmiştir.

Daha sonra Kabil, Yemen'de Aden topraklarına kaçıp gitti. İblis yanma va-np ona dedi ki: Ateş. senin kardeşinin kurbanını alıp götürdü. Çünkü o, ateşe ibadet eden bir kimse idi. Haydi sen de, hem senin, hem de soyundan geleceklerin mabudu olsun diye bir ateş yak. O da bunun üzerine ateş evi (ateş-gede) inşa etti. Denildiğine göre ateşe ilk lapan kişi odur. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır.

İbn Abbastan şöyle dediği rivayet edilmiştir; Kabil kardeşini öldürünce, Adem Mekke'de bulunuyordu. Bu öldürmenin akabinde, ağaçlarda diken ol-dut yiyeceklerin tadı değişti. Meyveler ekşidi, sular tuzlu oldu. Yeryüzü toz-toprağa bulandı. Bunun üzerine Adem (a.s) şöyle dedi: Yeryüzünde önemli bir olay meydana gelmiş olmalı. Hindistan'a gitti, Kabil'in Habil'i öldürmüş olduğunu gördü.

Yine şöyle denilmiştir: Adem'in yanma giden Kabil'in kendisidir. Yanına varınca ona Habil nerede diye sordu, o da: Bilemiyorum dedi. Sanki beni onu korumakla mı görevlendirdin? Adem ona dedi ki yoksa o kararlaştırdığını mı yapan? Allah'a yemin ederim onun kanı şöyle seslenir: Allah'ım, Habilin kanını içen bir arza lanet et. Rivayet olunduğuna göre, o andan itibaren yer, kanı çekmez oldu.

Daha sonra Adem, yüzyıl boyunca gülmedi. Nihayet bir melek ona gelip: "Hayyakellahu Ya Adem ve Beyyâk" dedi. Hz. Adem: Beyyâk da ne demek

oluyor, deyincet güldürsün demektir, dedi. Bu açıklamayı da Mücahid ile Salim b, Ebi'l-Ca'd yapmıştır.

-Habil'in öldürülüşünden beş yıl sonra- Adem yüzotuz yaşına basınca, Şi'â adındaki çocuğu dünyaya geldi. Bunun anlamı ise Hibetullah (Allah'ın bağışı) demektir. Yani, Habil'in yerine Allah'ın bağışladığı.

Mukatil der ki: Kabil'in Habil'i öldürüşünden önce yırtıcı hayvanlar ve kuşlar Hz. Ademden ürküp kaçmıyordu. Fakat Kabil, Habil'i öldürünce, hayvanlar ondan kaçtı. Kuşlar havaya, yabani hayvanlar çöllere, yırtıcı hayvanlar da ormanlara çekildiler. Durumun değişmesi üzerine Hz. Adem'in, es-Sa'le-bi'nin de başkalarının da naklettiği ve şu beyitlerin de yer aldığı bir çok beyitten oluşan bir şiir söylediği rivayet edilmektedir:

"Değişti yerler ve üzerindeki Yeryüzü değiştirildi çirkinleşti Tadı ve rengi olan herşey değişti O güzel güleç yüz çok azaldı."

el-Kuşeyri ve başkaları der ki: İbn Abbas dedi ki: Adem şiir söylememiştir Muhammed ve diğer bütün peygamberler de şiir yasağı konusunda aynı hükümdedir Fakat, Habil öldürülünce babası Adem, Süryanice konuştuğu için o dilde ona ağıt yaptı. O bakımdan bu, Süryanice bir ağıt olup, o bunu, oğlu Şişe vasiyet yoluyla vermiş ve şöyle demişti: Sen benim vasimsin. Nesilden nesile aktarılması için bu sözlerimi belle. Onun bu mersiyesi, Ya'rub b. Kah tan dönemine kadar bazı bölümleriyle ezberlenmiş oldu. Ya'rub bunları arapçaya tercüme edip şiir haline soktu. [\[105\]](#)

2. Günahı İlk Olarak İşleyenlerin Durumu:

Enes yoluyla gelen bir hadiste şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav)'a sah günü hakkında soru sorulunca şöyle buyurmuş: "O gün kan günüdür. Havva o günde ay hali oldu ve o günde Adem'in oğlu öbür kardeşini öldürdü."

[\[106\]](#)

Müslim'in Sahih'inde ve başkalarında Abdullah (b. MesJud)'ın şöyle dediği sabittir: Ra sulu İlah (sav) buyurdu ki: "Haksız yere bir kişi öldürüldü mü, mutlaka onun kanından (günahından) o kadar bir pay, Âdem'in (kan döken) ilk oğluna da yazılır. Çünkü öldürme çığırını ilk açan odur." [\[107\]](#)

Bu ise, böyle bir günahın ona da yazılışının illetini nass ile açıkça ortaya koymaktadır Bu itibarla secde etmemek suretiyle Allah'a asi gelen herkesin masiyeti ve günahı kadar İblis'e de günah verilmesi sözkonusudur. Çünkü, secde etmemekle Allah'a ilk isyan eden odur. Aynı şekilde Allah'ın dininde caiz

olmayan bir takım bid'at ve hevalan ihdas eden herkesin durumu da böyledir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; "Her kim. lalamda güzel bir çığır açarsa, o kimseye hem onun ecir hem de Kıyamet gününe kadar onunla amel edeceklerin ecir (kadar ecir) verilir. Kim de İslamda kötü bir çığır açacak olursa, o kişiye hem o kötü işinin günahı, hem de Kıyamet gününe kadar onunla amel edeceklerin günahı (kadar) günah yazılır." [\[108\]](#)

Bu hadis-i şerif de hayır ve şer hususlarında açık bir nasıdır. Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ümmetim için en çok korktuğum şey, saptırıcı önderlerdir." [\[109\]](#)

Bütün bunlar, âyet-i kerimenin anlamını dile getiren gayet açık ifadeler ve sahih naslardır. Bu husus iset böyle bir günahı işleyen kimsenin o masiyet-ten tevbe etmemesi halinde sözkonusudur, Çünkü Hz. Adem, kendisine yasak kılınan şeyi yemek hususunda emre ilk muhalefet eden kişi oldu. Bununla birlikte ondan sonra gelenler arasında yasak kılınmış şeyleri yediği ve içtiğinden dolayı günah kazananların günahından Hz. Adem'e yazılmayacağı icma ile kabul edilmiştir. Zira Adem, bu işten dolayı Allah'a tevbe etmiş, Allah da tevbesini kabul etmişti. Böylelikle o, hiçbir suç işlememiş gibi oldu. Bir diğer açıklama da şöyledir: Hz. Adem, bu konudaki sahih görüşe binaen unutarak yasak kılınan şeyi yemişti. Nitekim biz bu hususu el-Bakara sûresinde (2/35. ayet 10. başlıkta) açıklamış bulunuyoruz. Unutarak günah işleyen bir kimse ise, günahkâr da olmaz, sorgulanmaz da. [\[110\]](#)

3- Kıskancın Durumu:

Bu âyet-i kerime, kıskanç kimsenin durumuna dair açıklamalar da ihtiva etmektedir. Öyle ki, kıskançlık kişiyi bazan kendisine en yakın akrabayı, kendisiyle akrabalık bağı en sıkı olan bir kimseyi, en çok şefkat göstermesi ve ona gelebilecek zarar herkesten çok önlemesi gereken, kendisine en yakın bir kimseyi öldürmek suretiyle telef etmeye kadar götürebilir. [\[111\]](#)

4- Hüsranın Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "O da hüsrana uğrayanlardan oluverdi" sevaplarını kaybedenlerden oluverdi demektir. Mücahid der ki: Katilin ayağı, o günden itibaren kıyamet gününe kadar bacağından baldırına asılı kalacaktır. Yüzü güneşin doğduğu tarafa döndürülecektir. Yazın üzerinde ateşten bir gölgelik,

kışın da üzerinde kardan bir gölgelik vardır. İbn Atiyye der ki: Eğer bu sahih ise, işte yüce Allah'ın: "Hüsrana uğrayanlardan oluverdi* buyruğunun ihtiva ettiği hüsrânın bir kısmı budur. Aksi takdirde hüsrân, esasen hem dünya hem de âhiretteki hüsrânı kapsar.

Derim ki: Belki de bu, o kâfir değil de isyankâr bir kimse idi, diyenlerin görüşlerine göre cezasıdır. O takdirde buyruğun anlamı: "O da" dünyada "hüsrana uğrayanlardan oluverdi™ demek olur Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[112\]](#)

31. Sonra Allah ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeleyerek bir karga gönderdi. "Yazıklar olsun banal Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz mi oldum" dedi. Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[113\]](#)

1- Ademoğlunun Gömmeyi Öğrenmesi:

Yüce Allah'ın: "Sonra Allah ona... yeri eşeleyerek bir karga gönderdi" buyruğu ile ilgili olarak Mücahid şöyle demiştir Allah iki karga gönderdi. Bunlar birbirleriyle kavga ettiler. Sonunda biri diğerini öldürdü, sonra da yeri eşeleyerek bir çukur kazıp onu gömdü, Hz. Adem'in bu oğlu ise ilk öldürülen kişi olmuştu.

Yine şöyle denilmiştir; Karga yeri, yiyeceğini ihtiyaç duyacağı zamana kadar gizlemek üzere eşelemişti. Çünkü böyle yapmak kargaların adederinden-dir. Kabil de bunu görünce kardeşini nasıl saklayıp gömeceğini anlamış oldu.

Rivayet olduğuna göre Kabil, Habil'i öldürdükten sonra onu bir çuvala koymuş ve omuzunda yüz yıl süreyle durmaksızın taşıyıp yol almıştır. Bunu Mücahid söylemiştir İbnül-Kasım ise Malikten bir sene taşıdığını rivayet etmektedir. İbn Abbas da böyle demiştir. Onun, kardeşinin cesedini kokun-caya kadar taşıdığı da söylenmiştir. O, -önceden de geçtiği üzere- bu hususta kargaya uyuncaya kadar ona ne yapacağım bilemiyordu.

Rivayet edilen haberde Enes'in şöyle dediği nakledilmektedir; Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Allah, Ademoğlu'na üç şeyden sonra üç şeyi lütfedip vermiştir. Nuh (un alınması) dan sonra kokmayı vermiştir. Eğer, Nuh'un alınışından sonra cesed kokmayacak olsaydı» hiçbir candan dost candan sevdiği kimseyi gömmezdi. Yine cesedde kurtlanmayı (lütfetmiştir). Eğer cesette kurtlanma olmasaydı, kırallar bu cesedleri hazine gibi saklardı. Kendileri için bunlar dinar ve dirhemlerden daha hayırlı olurdu. Yaşlılıktan sonra da ölümü

(lütfelemiştir). Çünkü kişi yaşlanır ve öyle bir zaman gelir ki, kendisi kendisinden usanır, ailesi, çocukları ve yakınları dahi ondan usanır. O bakımdan ölüm onun için daha bir setredicidir." [114]

Bazıları da şöyle demiştir: Kabil defnetmeyi bilirdi. Fakat kardeşini hafife almak için onu açıkta bırakmış gömmemişti. Bunun üzerine yüce Allah, Habil'in üzerine gömmek kastıyla toprak saçan bir karga gönderdi. Bunun üzerine kardeşi: "Yazıklar olsun bana. şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz mi oldum, dedi. Artık pişmanlık duyanlardan olmuştu". O, bu sözlerini yüce Allah'ın, Habil'e üstünü toprakla örtecek şekilde bir karga göndermek suretiyle lütufta bulunduğunu görünce söylemişti. Bu pişmanlığı, tevbeden kaynaklanan bir pişmanlık değildi.

Yine denildiğine göre onun pişmanlığı, kardeşini öldürdüğü için değil, kaybettiği içindi. Böyle bir pişmanlık duymuş olsaydı bile gerekli şartlarını taşımaktan uzak olurdu. Veya pişmanlık duymakla birlikte bu pişmanlığı devam etmedi. İbn Abbas der ki: Eğer onu öldürdüğü için pişmanlık duymuş olsaydı, onun bu pişmanlığı bir tevbe olurdu,

Yine şöyle denilmektedir: Adem ile Havva Habil'in kabrine gittiler ve günlerce onun kabri başında ağlayıp durdular. Daha sonra Kabil bir dağın tepesinde bulunuyorken, bir öküz gelip ona bir tos vurdu, o da aşağıya düştü ve paramparça oldu.

şöyle de denilmektedir: Hz. Adem ona beddua etti, bunun üzerine yerin dibine geçti* Yine denildiğine göre, Kabil Habil'i öldürdükten sonra yabanî-leşti ve çöllere çıktı. Ancak, yabani hayvanlardan yiyeceklerini sağlayabiliyordu. O bakımdan yabani bir hayvan ele geçirdi mi, onu ölünceye kadar şiddetle, darbelerle vurur, sonra da onu yerdı. İbn Abbas der ki: O bakımdan Adem'in oğlu Kabilden bu yana darbe ile öldürülmüş hayvanı yemek haram olagelmıştır. İnsanoğullan arasında cehenneme ilk sürülecek olan kişi de odur Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunda ifade edilmektedir: "Rabbimiz> cinlerden ve insanlardan bizi saptıran o iki kişiyi bize göster." (Fussilet, 41/29) İblis cinlerden kâfirlerin başı, Kabil de insanlar arasında günahın başıdır. Nitekim ileride buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle Fussilet sûresinde (belirtilen âyet-i kerimenin tefsirinde) gelecektir. şöyle de denilmiştir: O dönemde pişmanlık tevbe sayılmıyordu. Bütün bunların gerçeğini ise yüce Allah en iyi ve en sağlam bilendir.

Âyetin zahirine göre Habil, Ademoğullan arasında ilk ölen kişidir. Bundan dolayı ölenlerin gömülmesine dair İşlemler bilinmemekte idi. Taberî de İbn İşhâk'tan, o, geçmişlerin kitaplarında bulunanları bilen ilim ehli birisinden

böylece nakletmiştir.

Yüce Allah'ın:" EşleyetTin anlamı isef gagasıyla toprağı açıp yerinden kaldıran demektir. Bundan dolayı da Berâe (et Tevbe) sûresine (.aynı kökten gelen) el-Buhûs sûresi adı verilmiştir. Çünkü bu sûre, münafıkları araştırıp açığa çıkarmıştır.

Şairin şu beyiti de bu kabildendir:

"İnsanlar örtsele beni, ben de örtünerek saklanırım onlardan Şayet beni araştırıp açığa çıkaracak olurlarsa, onlar hakkında da araştırmalar sözkonusu olur."

Meselde de: (İnce şeyleri araştırmaktan kinaye olarak) Bıçağı dahi araştıran kimse gibi olma" denilmektedir. Şair de der ki:

"Toprak altında gömülü bir bıçağı, kalkıp ayağı ile toprağı eşleyerek" çıkartan kötü bir dişi keçi gibidir." [\[115\]](#)

2- Allah'ın Kargayı Gönderişindeki Hikmet ve Ölüyü Gömmenin Hükümü:

Yüce Allah, Âdemoğlu'na gömmenin keyfiyetini göstermek hikmetine binaen karga göndermişti. İşte şanı yüce Rabbimizin: "Sonra onu öldürüp kabre koy (dur)du* (Abese, 80/21) buyruğunun anlamı budur. Böylelikle gömme hususunda karganın yaptığı iş, insanlar arasında kalıcı bir sünnet oldu.

Bütün insanlar üzerine bu bir farz-ı kifayedir Onlardan bir bölümü bu işi yerine getirdiği takdirde, diğerlerinin üzerindeki Bil farziyet sakıt olur. İnsanlar arasında özellikle bu işi yapması gerekenler, ölene en yakın olan akrabalarıdır. Sonra komşuları gelir, sonra diğer müslümanlar.

Kâfirleri gömmeye gelince, Ebu Dâvud, Hz. Ali'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav)'a dedik ki, senin yaşlı ve sapık amcan ölmüş bulunuyor. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Git ve babanı toprağın altına göm. Daha sonra da yanıma gelinceye kadar başka hiçbir iş yapma." Gittim, onu gömdüm ve Hz. Peygamberin yanına geldiğimde bana yıkanmamı emretti ve bana dua etti. [\[116\]](#)

3- Kabir ile İlgili Hükümler:

Kabrin geniş olması ve güzel kazılması müstehaptır. Çünkü İbn Mace, Hi-şam b. Âmir (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Rasulullah (say) buyurdu ki: " (Kabri) kazınız, genişletiniz ve güzel yapınız." [\[117\]](#)

el-Edra' es-Sülemî'den de şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bir gece Peygamber (sav)'ı korumak üzere geldim. Yüksek sesle Kur'ân okuyan birisini işittim. Peygamber (sav) çıkınca, Ey Allah'ın Rasulü dedim. Bu, riyakârlık yapan birisidir. O kişi, Medine'de vefat etti. Techizirii bitirdiler, naaşım taşıdılar, Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Allah'ın ona şefkatle davrandığı gibi siz de ona şefkatli olunuz. Çünkü bu kişi Allah t ve Kasulünü seven bir kimse idi." Hz. Peygamber, mezarının kazılmasında hazır bulundu ve şöyle dedi:

"Onun için (kabrini) geniş tutunuz." Ashabından birisi, Ey Allah'ın Rasulü, onun için üzüldün mü deyince, Hz. Peygamber; Evet, diye buyurdu. Çünkü o, Allah'ı ve Rasulünü seven bir kimse idi," Bu hadisi İbn Mace, Ebu Bekr b. Ebi Şeybe'den, o, Zeyd b. el-Hubâb'dan, of Musa b. Ubeyden o, Said b. Ebi Said yolu ile... rivayet etmiştir. [\[118\]](#)

Ebu Ömer b. Abdi't-Berr der ki: Edrâ's-Sülemî, Peygamber (sav)'den tek bir hadis rivayet etmiştir. Ondan da Said b, Ebi Said el-Makburi hadis rivayet etmiştir. Hişam b. Âmir b. Umeyye b. el-Hashâs b. Âmir b. Ganm b. Adiy b. en~Neccâr el-Ensârî ise, cahiliye döneminde Şihab diye bilinirdi. Peygamber (sav) onun adını değiştirip ona Hîşam adını vermiştir. Babası Âmir, Uhud günü şehid düşmüştü. Hişam da Basra'da yerleşmiş ve orada ölmüştür. (İbn Abdi'l-Berr) bunu, "el-İsâbe fî-Temyizi's Sahabe" adlı kitabında zikretmiştir. [\[119\]](#)

4- Kabrin Kazılış Keyfiyeti:

Şöyle de denilmiştir: Lahd yapmak, yarmaktan daha faziletlidir. Çünkü Rasulullah (sav) için Allah'ın seçtiği odur. Zira Peygamber (sav) vefat ettiğinde Medine'de iki kişi vardı. Bunlardan birisi lahd şeklinde kabir kazardı, öbürü de lahd yapmazdı, İlgililer; Bunlardan kim daha erken gelirse o kendi bildiği şekilde kabir kazsın, dediler, Lahd şeklinde kabir kazın kişi geldi ve Ra-sulullah (sav)'a lahd şeklinde kabir kazdı. Bunu Malik Muvatta'ında, Hişam b- Urve'den, o babasından rivayet ettiği gibi, [\[120\]](#) İbn Mace de Enes b. Malik ve Aişe (r.anhuma)'dan rivayet etmiştir. [\[121\]](#)

Sözü geçen bu iki kişi ise, Ebu Talha ve Ebu Ubeyde idiler. Ebu Talha lahd şeklinde kabir kazar, Ebu Ubeyde ise yank şeklinde kabir açardı. Lahd; o toprak sert ise kabrin yan tarafında ölünün içine bırakılacağı bir çukur kazmak şeklinde olur. Sonra bunun üzerine taş dizilir, sonra da toprak dökülür.

Sa'd b, Ebi Vakkas, vefatıyla neticelenen hastalığında şöyle demişti: Bana, Rasulullah (sav)a yapıldığı şekilde uygun bir lahd yapınız, sonra üzerime taşlan

dikiniz... Bunu da Müslim rivayet etmiştir. [\[122\]](#)

Yine İbn Mace ve başkaları İbn Abbastan şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Lahd bizim içindir, yarmak ise bizden başkaları içindir." [\[123\]](#)

5- Cenazeyi Kabre Koyarken Yapılacak Dualar:

İbn Mace, Said b, el-Müseyyeb'den şöyle dediğin rivayet etmektedir: İbn Ömer ile birlikte bir cenazede hazır bulundum. Cenazeyi lahde koyunca şöyle dua etti: Allah'ın adıyla, Allah yolunda ve Rasulullah (sav)'ın dini üzere." Lahd'in üzerinde tablan düzgün bir şekilde düzeltmeye koyulunca da şöyle dedi:

Allahım, sen onu şeytandan ve kabir azabından muhafaza buyur. Allah'ım, her iki yanından da yeri ondan uzaklaştır kabrini genişlet. Ruhunu yücelere çıkar ve onu nezdinden bir rıza ile karşıla."

Dedim ki, Ey İbn Ömer» sen bunu Rasulullah (sav>'dan mı işittin, yoksa kendi görüşüne göre mi bu sözleri söyledin. Dedi kî: Benim söz söylemeye gücüm yetebilir (mi)? Bu, aksine Rasulullah (.savadan işitmiş olduğum bir sözdür. [\[124\]](#) Ebu Hureyre'den de rivayet edildiğine göre Rasulullah (sav) bir cenazenin namazını kıldıktan sonra ölenin kabrine gitti ve başı tarafından üzerine üç defa toprak attı. [\[125\]](#) İşte bunlar, âyet-i kerimenin anlamı ile ilgili bulunan hükümlerdir.

Yazıklar olsun bana" kelimesinde aslolan şeklidir. Daha sonra "ya" harfi "elife değiştirilmiştir, el-Hasen ise, aslına uygun olarak "ya" ile okumuştur. Birincisi ise daha fasihtir Çünkü, nida halinde "ya" harfinin hazf edilmesi daha çok görülür. Bu iseT Arapların helak oluş halinde söyledikleri bir sözdür. Bu açıklama Sibeveyh'e aittir. el-Esmâî der kir Uzaklık, demektir.

el-Hasen: "AcJz mi oldum" anlamındaki kelimenin "cim" harfini -üstün yerine-esreli olarak; diye okumuştur. en-Nehhâs der ki: Bu, şaz bir söyleyiştir. Çünkü, kadının kalçaları büyük olduğu takdirde; denilir Ancak, birşeyden aciz olunması halinde ise; şeklinde "cim" harfi üstün olarak okunur. Mastarı da: şeklinde gelir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[126\]](#)

32- Bundan dolayı, İsrail oğullanna şunları yaddık: Kim bir kimseyi bir kimseye veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmaksızın öldürürse, bütün İnsanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu diriltirse, bütün İnsanları diriltmiş gibi olur. Andolsun, peygamberlerimiz onlara apaçık âyetlerle gelmişlerdi. Sonra yine de İçlerinden birçoğu bunların arkasından yeryüzünde taşkınlık etmektedirler.

Yüce Allah'ın: "Bundan dolayı..." yani bu katilin ve onun işlediği cürmün bir sonucu olarak... ez-Zeccâc der ki: Onun işlediği cinayetinden dolayı demektir Nitekim cinayet işleyen bir kimse hakkında; Kişi, ahalisinin aleyhine bir cinayet işledi denilir. Bab ve maştan itibariyle bu fiil; gibidir.

Şair el-Hİnnevî (veya Havvat b, Cübeyr) der ki:

"Ve aralarında bulunduğum kıldan çadır ahalisi

Hemen savaşa tutuştular ve o cinayetin sebebi ben idim.

Bunun anlamının, üzerlerine bu cinayeti çeken ben oldum şeklinde olduğu da söylenmiştir. Adiy b. Zeyd de der ki:

"Evet, şüphesiz Allah sizi üstün kılmıştır. Bellerine sağlamca peştemal bağlayan herkesten."

Bunun aslı "çekmek"dir. "Ecel" de buradan gelmektedir. Çünkü, her kişi önceden takdir edilmiş bir vakte doğru çekilmektedir. "Ayn" harfî ile "Âcil : çabuk, erken" in zıddı olarak; (hemze ile); "Âcil" de buradan gelmektedir. Bu ise, önceki bir hususun kendisine doğru çektiği şey anlamına gelir. Evet anlamına kullanılan "Ecel" de buradan gelmektedir. Çünkü bu da kendisine doğru çekilen şeye bir bağlılığı ifade etmektedir. Yaban öküzü sürüsü anlamına gelen * el-İcl" de buradan gelmektedir. Çünkü, bu öküzlerin biri ötekine doğru çekilir. Bu açıklamaları er-Rummânî yapmıştır.

Yezid b. el-Ka'kâ Ebu Cafer de; Bundan dolayı buyruğunu "nun" harfini esreli ve hemze'yi hafif ederek, şeklinde okumuştur ki, bu da bir söyleyiştir. Bu kıraate göre ifadenin aslı; şeklinde olup, hemze'nin esresi "nun" a verilerek hemze hafif edilmiştir. Diğer taraftan şöyle de denilmiştir: Yüce Allah'ın: Bundan dolayı* buyruğunun daha önce geçen "pişmanlık duyanlardan" anlamında buyruğun taalluk etmesi de mümkündür. Bu durumda, üzerinde vakıf yapılır. Bunun, kendisinden sonra gelen; yazdık" e taalluku da mümkündür. Buna göre; bir söz başlangıcı olur. Bundan önce gelen, ile ifade tamamlanmış olur. İnsanların çoğu bu görüştedir. Yani, bu musibet dolayısıyla biz bunu yazdık, anlamındadır.

Kendilerinden önce öldürmenin haram kılındığı bir takım ümmetler geçmiş olmakla birlikte özel olarak İsrail oğullarının anılmasının sebebi insanların öldürülmesi dolayısıyla azap tehdidinin yazılı olarak üzerlerine indiği ilk ümmetin kendileri oluşudur. Bundan önce bu tehdit, mutlak olarak söz şeklinde varid olmuştu. İsrail oğullarına bu emir, tuğyanları ve kan dökmeleri sebebiyle yazılı emir verilmek suretiyle iş daha bir ağırlaştırılmış oldu.

"BİR kimseye... karşılık olmaksızın" buyruğunun anlamına gelince: Bir kimce, birisini öldürmek suretiyle öldürülmeyi hak etmeksizin demektir. Şanf yüce Allah, şu üç husus sebebiyle olması dışında bütün şeriatlerde öldürmeyi haram kılmıştır: İmandan sonra küfür, mulısan oluştan sonra zina etmek ve zulmen ve haksızca saldırarak birisini öldürmek.

"Veya yeryüzünde bozgunculuk olmaksızın." buyruğundan kasıt, şirktir, Yolkesicilik olduğu da söylenmiştir.

el-Hasen; Veya bozgunculuğa" buyruğunu, şeklinde nasb ile ifadenin baş tarafının delalet ettiği ve şu takdirde mahzuf bir fiil olduğunu var kabul ederek nasb ile okumuştur: Veya yeryüzünde bir fesat çıkartmaya karşılık... Buna delil ise, yüce Allah'ın: "Kim, bir kimseyi bir kimseye... karşılık olmaksızın" buyruğudur. Zira bu, fesadın en büyüğü ki erindendir.

Ancak, genel olarak diğer kurra bu kelimeyi esreli olarak; şeklinde nefis kelimesine mana yoluyla matuf olarak, veyahut da; Bozgunculuğa karşılık olmaksızın, takdirinde okumuşlardır.

"Bütün insanları öldürmüş gibi olur" buyruğundaki bu benzetmenin sıralanışı hususunda müfessirlerin ifadeleri birbirine uygun değildir. Çünkü, bütün insanları topluca öldüren kimsenin alacağı ceza, tek bir kişiyi öldürenin alacağı cezadan daha fazladır.

İbn Abbastan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bunun anlamı şudur: Kim bir peygamberi yahut adil bir yöneticiyi öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de böyle birisini güçlendirmek ve ona yardımcı olmak suretiyle diri tutarsa, bütün insanları diriltmiş gibi olur. Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Anlamı şudur: Her kim, tek bir kişiyi öldürür ve onun öldürülme yasağını çiğneyecek olursa, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de Allah'tan korkarak bir canı öldürmeyi terkeder, onun öldürülme yasağını çiğnemez ve hayatta kalmasına sebep teşkil ederse, bütün insanlığı diriltmiş gibi olur.

Yine ondan başka gelen rivayete göre buyruğun anlamı şöyledir: Öldürülmüş olana göre bütün insanları öldürmüş gibi olur, onu hayatta bırakan ve helak olmaktan kurtaran kimse de o kurtarılan kimseye göre bütün insanları diriltmiş gibi olur.

Mücahid de der ki: Yani, kasti olarak mümin bir kimseyi öldüren kimseye Allah cehennemi ceza olarak belirlemiş, ona gazab etmiş, ona lanet etmiş ve ona çok büyük bir azap hazırlamıştır. Buyuruyor ki: Şayet bütün insanları öldürmüş olsaydı, böyle bir azaptan daha fazla ona azap edilmeyecekti. Kim de öldürmeyip bundan uzak durursa, onun sebebiyle de insanlar hayatta kalmış olurlar.

İbn Zeyd de der ki: Yani, her kim birisini öldürecek olursa ona, adeta bütün insanları öldürmesi halinde gereken ceza gibi kısas cezası gerekir. Her kim de bir canı diriltirse, yani kendisi lehine başkasını öldürme hükmü sabit olduğu halde o kimseyi affederse dernektir. el-Hasen de böyle açıklamıştır. Yant bu, güç yetirdikten sonra affetmek demektir.

Şöyle de denilmiştir: Bu şu demektir: Kim birisini öldürürse, bütün mü'min-ler onun hasmıdırlar. Zira o, hepsini o mü'minden mahrum bırakmıştır. Kim de

mü'min bir cam diriltirse, o da bütün insanları diriltmiş gibi olur. Yani, herkesin ona teşekkür etmesi gerekir. Şöyle de denilmiştir: Birtek katilin günahı, hepsini öldürenin günahı gibi değerlendirilmiştir. Yüce Allah ise dilediği hükmü koyabilir.

Bir başka açıklama da şöyledir: Bu hüküm, aleyhlerine cezanın daha da ağırlaştırılması için İsrail oğullarına hastır.

İbn Atiyye ise der ki: Özet olarak benzetme -söylenildiğine göre- bütünüyle vakidir. Bir kişi hakkında bu yasağı çiğneyen bir kimse, bizzat herkes hakkında aynı yasağı çiğnemiş gibi kabul edilir. Buna bir örnek verilecek olursa: İki kişi» meyvelerinden hiçbir şeyin tadına bakmamak üzere iki ağaç hakkında yemin edecek olsalar, onlardan birisi kendi yemin ettiği ağacın meyvesinden bir miktar yese, diğeri de ağacının meyvesinin tamamını yiyecek olsa, her ikisi de eşit olarak yeminlerini bozmuş olurlar.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir; Bir kişinin Öldürülmesini helal kabul eden, hepsinin öldürülmesini helal kabul etmiş demektir. Çünkü o, şeriatı inkâr etmiş olur.

Yüce Allah'ın: "Kimde onu diriltirse..." buyruğunda mecazî bir ifade vardır. Çünkü bu, ölümden kurtarmak ve öldürmeyi terk etmek anlamındadır. Aksi taktirde yaratmanın kendisi olan gerçek anlamda diriltmek yalnızca Allah'a aittir. Böyle bir diriltmek de, lanetli Nemrud'un söylediği: "Ben de diriltir ve öldürürüm" (el-Bakara, 2/258) sözleri türündendir. O, öldürmeyi ter-ketmeye diriltmek adını vermiştir.

Daha sonra yüce Allah İsrail oğullarına, peygamberlerin apaçık delillerle geldiğini, onların çoğunun haddi aşan ve Allah'ın emrini terkeden kimseler olduklarını haber vermektedir. [\[127\]](#)

33- Allah'a ve Rasûlunc karşı savaşanlarla ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri yahut asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut yer derin) den sürülmeleridir. Bu onlara dünyada bir hor-luktur. Âhirette İse onlara pek büyük bir azap vardır.

34. Yalnız, kendilerine gücünüz yetmeden önce, tevbe edenler müstesnadırlar. Bilin ki Allah, çok mağfîret edicidir, çok merhamet sahibidir.

Buyruklarına dair açıklamalarımızı onbeş başlık halinde sunacağız: [\[128\]](#)

I. Nüzul Sebebi;

İnsanlar, bu âyeti kerimenin nüzul sebebi hususunda farklı görüşlere sahiptir.

Cumhurun kabul ettiği görüş ise, bu âyet-i kerimenin UranHer hakkında nazil olduğudur

Lafız Ebu Davud'un olmak üzere, hadis imamı Enes b. Malik'ten şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Ukl'den -veya Ureynelilerden de demiştir- bir topluluk, Rasûlullah (sav)'ın huzuruna geldi. Medine'nin havası kendilerini rahatsız etti. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) onlar için süt veren bir takım develeri tahsis etti. O develerin sidiklerinden ve sütlerinden içmelerini emretti. Bunun üzerine onlar da kalkıp gittiler. Sağlıklarına kavuştukları vakit, Peygamber (sav)'m çobanını öldürdüler. Davarları önlerine katıp götürdüler. Sabah erken vakitte onların bu yaptıkları Peygamber (sav)'e ulaşınca, o da arkalarına takipçi gönderdi. Gün yükseldiği sırada yakalanıp getirildiler. Hz. Peygamberin verdiği emir üzerine el ve ayakları kesildi, gözlerini çıkar-dı. Medine'nin kara taşlığına bırakıldılar. Su istiyorlar, onlara su verilmiyordu. Ebu Kılabe (Hadisi Enes b, Malik'ten rivayet edendir) dedi ki: İşte bunlar, hırsızlık yaptılar, adam öldürdüler, iman ettikten sonra kâfir oldular, Allah'a ve Rasûlune karşı savaş açtılar.[\[129\]](#)

Bir rivayette de şöyle dinilmektedir: (Hz, Peygamber) emir vererek, çiviler kızdınlıp gözlerine mü çekildi. Ellerini ve ayaklarını kestirdi, buna karşılık (kestirdiği yerlerinden akan kanın kesilmesi için) onları dağlamadı.[\[130\]](#)

Yine bir rivayette şöyle denilmektedir: Rasûlullah (sav) onları takib edip yakalamak üzere iz takib etmeyi bilen bir takım kimseleri gönderdi ve onlar yakalanıp getirildiler İşte bunun üzerine yüce Allah da: "Allah'a ve Ra-sûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ancak...."

âyeti nazil oldu.[\[131\]](#) Yine bir rivayette Enes şöyle demiştir: Onlardan birisinin susuzluktan yeri ısırdığım gördüm. Nihayet öldüler. [\[132\]](#)

Buharî'de de şöyle denilmektedir-. Cerir b. Abdullah rivayet ettiği hadisinde şöyle der: Rasulullah (sav) beni bir grup müslüman ile birlikte gönderdi. Nihayet onlara yetiştik. Kendi topraklarına varmak üzere idiler. Onları yakalayıp Rasulullah (sav)'ın huzuruna getirdik. Cerir der ki; Onlar su diyorlardı, Rasulullah (sav) ise: "Âteş" diyordu.

Tarih ve Siyer alimlerin naklettiklerine göre bunlar, çobanın el ve ayaklarını kesmişler» gözüne de diken batırmışlardı. Nihayet çoban da ölmüştü. Medine'ye ölü olarak getirildi. Adı Yesar idi. Aslen Nûbe'li (Sudanlı") idi.

Mürtedlerin yaptıkları bu iş ise hicretin altıncı yılında olmuştu, Enes'ten gelen bazı rivayetlerde ise şöyle denilmektedir: Rasulullah (sav) onları öldürdükten sonra ateşte yakmıştı. [\[133\]](#)

İbn Abbas ve ed-Dahhâk'tan rivayet edildiğine göre, bu âyet-i kerime, kitap ehlinde olan bir topluluk sebebiyle nazil olmuştu. Bunlarla Rasulullah (sav) arasında bîr antlaşma vardı. Kitab ehlinde olanlar bu antlaşmayı bozdular, yol kestiler ve yeryüzünde fesat çıkardılar.

Ebu Davud'un Musannef inde de İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Allah'a ve Rasûlüne karşı savaşanların,* Allah çok mağfîret edicidir, çok merhamet sahibidir" buyruğuna kadar olan iki âyet-i kerime, müşrikler hakkında nazil olmuştur. Onlardan kendilerine güç yetirilmezden Önce, (Ebu Dâvud'da Tevbe etmeden önce) yakalanan kimselerin bu durumu kendisine işlemiş olduğu suçun haddinin uygulanmasına engel teşkil etmiyordu.

[134]

Âyet-i kerime müşrikler hakkında nazil olmuştur diyenler arasında İkrime ve el-Hasen de vardır. Ancak bu, zayıf bir görüş olup, bunu yüce Allah'ın şu buyrukları reddetmektedir: "Sen, o kâfirlere de kî: Eğer vazgeçerlerse onlar-rat geçmiş (günahları) mağfîret olunur" (el-Enfal, 8/38) Hz. Peygamber'in: "İslâm, kendisinden önceki şeyleri yıkar" -Müslim rivayet etmiştir.[135] hadisi de bunu reddetmektedir.

Doğru olan ise, bu hususta sabit olan hadislerin açık ifadeleri (nassaları) dolayısıyla birincisidir.

Malik, Şafiî, Ebu Sevr ve rey sahipleri derler ki: Âyet-i kerime, müslümanlardan olup yol kesmeye, yeryüzünde fesat çıkarmaya çıkan kimseler hakkında nazil olmuştur. İbnü'l-Münzir der ki: Malik'in görüşü sahihtir. Ebu Sevr de bu görüşün lehine delil getirmek üzere şöyle demektedir: Âyet-i kerimenin kendisinde âyetin müşrik olmayanlar hakkında nazil olduğuna delil vardır. Bu da yüce Allah'ın: "Yalnız kendilerine gücünüz yetmeden önce tev-be edenler müstesnadır" buyruğudur. İcma ile, ilim adanılan şunu kabul etmişlerdir ki, şirk ehli, ellerinize düşüp İslama girecek olurlarsa, artık kanla-n haram olur. İşte bu, ayeti kerimenin müslüman kimseler hakkında nazil olduğuna delildir,

Taberî de kimi ilim ehlinde sunu nakletmektedir: Bu âyet-i kerime, Peygamber (sav)'ın Uranî'lere yaptığı uygulamayı neslfetmiş ve böylece bu konudaki uygulama bu (âyetlerin getirdiği) sınırdan durmuş oldu. Muhammed b. Sîrin de şöyle demektedir: Bu husus, hadlerin nazil oluşundan önce idi. Bununla Enes (r.a)'ın rivayet ettiği hadisi kastetmektedir. Bunu, Ebu Oâvud zikretmektedir,

[136]

Aralarında el-Leys b. Sa'd'ın da bulunduğu bir topluluk şöyle demiştir: Peygamber (sav)'ın UranHer hakkında yaptığı uygulama, sonradan nesli olunmuştur. Zira, irtidat eden bir kimseye müsle yapmak caiz değildir. Ebu'z-

Zinad der ki: Rasulullah (sav), süt veren develeri çalan kimselerin el ve ayaklarını kesip ateşle gözlerini dağlayınca, bu hususta yüce Allah ona sitem etti ve bununla ilgili olarak da: "Allah'a ve Kas ulu ne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri» yahut asılmaları.... dır" âyetini indirdi. Bunu da Ebu Dâvud rivayet etmiştir. [\[137\]](#)

Ebu'z-Zinad der ki: Hz. Peygambere öğüt verilip ona müsle yasak kılınınca, bir daha bu işi yapmadı.

Bir topluluktan nakledildiğine göre, bu âyet-i kerime, Hz, Peygamberin sözü geçen fiilini nesh etmiş değildir. Çünkü, onun bu uygulaması, mürted kimseler hakkında vaki olmuştu, özellikle de Müslim'in Sahihi ile Nesafde ve başkalarında şöyle denildiği sabittir: Peygamber (sav,)'in bu kimselerin gözlerini dağlamasının sebebi, onların da çobanların gözlerini dağlamaları idi. [\[138\]](#) O halde bu bir kısastı. Bu âyet-i kerime ise, mümin muharip (yol kesici) hakkındadır.

Derim ki, bu güzel bir görüştür. Ayrıca Malik ve Şafî'nin kabul ettiği görüşün manası da budur. Bundan dolayı yüce Allah: "Yalnız kendilerine gücünüz yetmeden önce tevbe edenler müstesnadırlar" diye buyurmaktadır. Bilindiği gibi kâfirlere güç yetirildikten sonra, tevbe ile cezalarının kalktığı gibi güç yetirilmeden önce de tevbe ile cezaları kalkar ve her her iki halde de hükümlerinde bir farklılık olmaz. Mürted ise -muharebe olmasa dahi- bizzat irtidat dolayısıyla öldürülmeyi hak eder. Fakat, sürgüne gönderilmez, eli kesilmez^ ayağı kesilmez ve serbest bırakılmaz. Aksine, müslüman olmadığı takdirde öldürülür. Çarmıha da gerilmez. İşte bu, âyetin ihtiva ettiği cezalarla mürtedin kastedilmediğinin delilidir.

Yüce Allah ise kâfirler hakkında: *Sen>.o kâfirlere de ki: Eğer vazgeçerlerse, onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunup,, " (el-Enfal, 8/38) diye bu-yurken, muharibler (yol kesiciler) hakkında: "Yalnız kendilerine... müstesnadırlar" âyetini indirmiştir. Bu da (aradaki fark") gayet açıkça ortadadır.

Bölümün baş tarafında yaptığımız açıklamalara göre de İçinden çıkılmıya-cak bir durum yoktur, bir kınama, bir sitem de sözkonusu değildir. Zira o, (Hz. Peygamberin yaptıkları) Kitab-ı Kerim'in nuktezasıdır. Yüce Allah da: "Onun için size kim saldırırsa, siz de tıpkı onların size saldırdıkları gibi karşılık verin." (el-Bakara, 2/194) diye buyurmuştur. Bunlar da (çobanlara) müsle yaptılar. O nedenle kendilerine de müsle yapıldı. Şu kadar var ki, eğer sitemde bulunulduğu rivayeti sahih ise, bunun öldürme hususunda aşırıya kaçılmış olmasından dolayı olması muhtemeldir. Zira, kızdırılmış çivilerle gözlerine mil çekilip ölünceye kadar susuz olarak bırakıldılar (bu onların yaptıklarına bir fazlalığı ifade eder).

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Taberî de es-Süddîden şöyle dediğini nakletmektedir; Peygamber (sav) Ura-nîlerin gözlerine mil çekmedi. Ancak bunu yapmak istedi, bu âyet-i kerime de bunu yasaklamak üzere nazil oldu. Bu ise, oldukça zayıf bir görüştür. Çünkü, bu konudaki sabit haberler, göklerine mil çekildiği şeklinde varid olmuştur Buharî'nin Sahihinde şöyle denilmektedir: Hz. Peygamber emir verince, çiviler kızdırıldı ve gözlerine mil çekti.[\[139\]](#)

Âyet-i kerime her ne kadar mürtedler yahut yahudiler hakkında nazil olmuş olsa dahi, bu ayetin ifade ettiği hükmün müslüman muharibler hakkında olduğu hususunda ilim ehli arasında görüş ayrılığı yoktur.

Yüce Allah'ın: "Allah'a ve Rasulüne karşı savaşanların... cezası ancak..."

buyruğunda> bir istiare ve bir mecaz vardır. Zira, yüce Allah'a karşı savaş-lamaz ve kimse O'nu mağlup etmeye kalkışamaz. Çünkü O, kemal sıfatlarına sahiptir. Ve O, zıtlardan ve ortaklardan münezzehtir. But Allah'ın dostlarına karşı savaşanlar... anlamındadır. Yüce Allah burada kendi Aziz zatını, gerçek dostlarını anlatmak üzere ifade buyurmuştur. Böylelikle onlara yapılacak eziyetin ne kadar büyük olduğuna dikkat çekmek istemiştir. Nitekim şu buyruğunda kendi zatını zikrederek, fakir ve zayıf kimseleri kastettiği gibi: "Allah'a güzel bir şekilde ödünç verecek olan kimdir." (el-Bakara, 2/245) Bununla yüce Allah fakir ve zayıflara karşı duyguları harekete geçirmek ve teşvik etmek istemiştir. Sahih hadiste varid olan: "Ey Ademoğlu, ben senden bana yemek yedirmeni istemiştin. Sen bana yedirmedin..." diye Müslim'in rivayet ettiği[\[140\]](#) hadis de bunun gibidir. Bu da daha önce el-Bakara sûresinde (2/245. ayet, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[141\]](#)

2- Muharibin Tanımı:

İlim adamları, "muharib" adının kimlere verilmesinin uygun olacağı hususunda farklı görüşlere sahiptirler

Malik der ki: Bize göre muhârib, ister şehirde olsun, ister meskûn olmayan mahalde olsun, insanlara karşı silah taşıyan ve ortada bir karışıklık, bir intikam ve bir düşmanlık sözkonusu olmaksızın insanların mal ve canlarına karşı taarruzda bulunan kimsedir.

İbnü'l-Münzir der ki: Bu meselede Malik'ten gelen rivayetler farklıdır. O, kimi zaman Mısırdaki (yani yerleşik bölgelerde) muharebenin sözkonusu olduğunu kabul ederken, kimi rivayetlerde bunu kabul etmemektedir.

Bir kesim de şöyle demiştir; Bunun hükmü, şehirde (mısırd, meskûn mahallerde) yahut evlerde, yollarda, çöllerde, göçebe olarak yaşanan yerlerde ve kasabalarda olmasının hükmü birdir ve bu durumlarda muhariblere uygulanacak had aynıdır. Bu, Şafî ve Ebu Sevr'in de görüşüdür.

İbnü'l-Münzir der ki: Böyle de olması gerekir. Çünkü, bunların hepsi hakkında muhârib tabiri kullanılabilir. Kitab Cm ifadeleri) ise umumidir. Herhangi bir delil bulunmaksızın hiç bir kimse bir topluluğu ayetin genel kapsamı dışına çıkartamaz.

Bir başka kesim ise şöyle demektedir: Mısır'da (yerleşik yerlerde) muharebe sözkonusu olmaz. Muharebe ancak Mısır'ın dışında olur. Bu da Süfyan es-Sevrî, İshâk ve Nu'man'ın (b, Sabit'in yani Ebu Hanife'nin) görüşüdür. Bir kimsenin malını almak kastıyla hileli bir yolla tuzak kurup suikast yapan kimse (muğtâl) da muhârib gibidir. Şayet silah çekmeyip, birisinin evine girip yahn bir yolculukta onunla arkadaşlık kurup zehir verip öldürecek olursa, kısas olmak üzere değil de had olarak Öldürülür. [142]

3- Muharibin Hükümü:

Fukahâ, muharibin hükmü hakkında da farklı görüşlere sahiptirler.

Bir kesim işlediği fiil kadarıyla ona had uygulanır, demektedir. Bir kimse yolda korku salar ve mal alırsa, çaprazlama olarak el ve ayağı kesilir. Eğer mal alıp adam öldürürse, önce el ve ayağı kesilir, sonra çarmıha gerilerek ası-hr. Şayet adam öldürmekle birlikte mal almamışsa öldürülür. Şayet bizzat kendisi mal da almamış, kimseyi de öldürmemişse, sürgüne gönderilir. Bunu İbn Abbas söylemiştir. Ayrıca bu, Ebu Miclez, en-Nehaî, Ata el-Horasanî ve başkalarından da rivayet edilmiştir.

Ebu Yûsuf der ki: Eğer mal almış ve adam öldürmüşse, önce çarmıha gerilir ve çarmıha gerildiği ağaç üzerinde öldürülür.

el-Leys der ki: Çarmıha gerili olduğu halde harbe ile öldürülür

Ebu Hanife der ki: Adam öldürmüşse öldürülür. Mal almış fakat adam öldürmemişse çaprazlama olarak el ve ayağı kesilir. Mal alıp adam öldürmüş ise, ona yapacağı uygulama hususunda sultan (devlet yöneticisi, ya da bu cezaları uygulama yetkisine sahip makam, otorite) ona yapacağı uygulamada muhayyerdir: Dilerse el ve ayağını (çaprazlama) keser, dilerse el ve ayağını kesmeyip onu öldürür ve çarmıha gererek asar.

Ebu Yûsuf der ki: Öldürmek, her şeyin (her türlü cezanın) üstüne gelebilir, [143] el-Evzafnin görüşü de buna yakındır,

Şafî' ise der ki: Mal almış ise, sağ eli kesilir ve dağlanır. Sonra da sol ayağı kesilir ve dağlanır, sonra da serbest bırakılır. Çünkü böyle bir cinayet, hi-râbe (yol kesmek) suretiyle hırsızlıktan daha fazla bir cinayettir. Eğer öldürmüş ise öldürülür Şayet mal alıp öldürmüşse, Öldürülür ve çarmıha gerilerek asılır. Yine Şafî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Üçgün süre ile asılır. Eğer yol kesicilerle hazır bulunur, onların sayılarını artırır, giden gelenleri korkutur ve düşmana destek destek olmuş ise, bu sefer hapsedilir.

Ahmed der ki: Adam öldürmüşse öldürülür, eğer mal almışsa el ve ayağı kesilir. -Şafî'nin dediği gibi.

Bir topluluk da şöyle demektedir: Öldürülmeden önce çarmıha gerilmek suretiyle namaz kılması, yemek yemesi ve içmesi engellenmemelidir. Şafî'den de şöyle dediği nakledilmiştir: Peygamber (sav)'ın müsl'e'yi yasaklamış olması dolayısıyla çarmıha gerilmiş halde öldürülmesini mekruh görmekteyim,

Ebu Sevr der ki: Âyetin zahirine göre imam (devlet yöneticisi), muhayyerdir. Malik de böyle demiştir. Ayrıca bu görüş İbn Abbastan da rivayet edilmiştir. Aynı zamanda bu Said, b, el-Müseyyeb, Ömer b. Abdulaziz, Mücahid, ed-Dahhâk ve en-Nehaî'nin de görüşüdür. Hepsi şöyle demiştir: İmam, mu-haribler hakkında hüküm vermekte muhayyerdir. Âyetin zahirine göre, yol kesenler hakkında Allah'ın farz kılmış olduğu öldürmek, çarmıha germek yahut kesmek ya da sürgüne göndermek hükümlerden hangisini uygun görürse onunla hüküm verir.

İbn Abbas der ki: Kur'ân-ı Kerim'de "veya" tabiri ile belirtilen hükümlerden, ilgili kimse dilediğini seçmekte muhayyerdir.

Bu görüş de âyetin zahirine daha uygun görünmektedir. Çünkü, "ev : ve-ya'nın - farklı görüşlere sahip olsalar dahi- tertip sıralama ifade ettiğini söyleyen birinci görüşün sahiplerinin ileri sürdükleri görüşleriyle bu suçu işleyen kimseye bir arada iki haddi uyguladıkları ve öldürülür ve çarmıha gerilir dediklerini, bir diğer bölümünün ise çarmıha gerilir ve öldürülür; başkalarının, el ve ayakları kesilir ve sürgüne gönderilir, dediklerini görmekteyiz. Oysa, âyet-i kerime böyle değildir. Dilde "ev : veya"nın anlamı da böyle değildir. Bunu en-Nelîhâs söylemiştir.

Birinci görüşün sahipleri ise, Taberî'nin Enes b. Malik'ten zikrettiği şu rivayeti delil gösterirler, Enes dedi ki: Rasulullah (sav) Hz, Cebrail'e muharibe dair hüküm hakkında sordu, o da şöyle dedi: "Kim yolda korku salar ve mal alırsa, mal aldığı için elini kes, korku saldığı için de ayağını kes. Kim de öldürmüş ise, sen de onu öldür Hepsini yapanı ise çarmıha gererek as."

İbn Atiyye der ki: Geriye yalnızca korkutan için ceza olarak sürgüne göndermek

kalmaktadır. Korkutan kimse ise katıl hükmündedir. Bununla birlikte, Malik bu hususta, istihsan yolu ile cezaların ve azabın daha hafif olanını kabul etmektedir. [\[144\]](#)

4- Sürgüne Göndermenin Anlamı:

"Yahut yer Gerin) den sürülmeleridir buyruğunun anlamı hususunda farklı görüşler vardır. es-Süddî der ki: Yerden sürülmenin anlamı, yakalanıp da üzerine Allah'ın haddi uygulanıncaya kadar süvari ve piyade olarak takib edilmesi yahut kendisini takib edenlerden kaçarken Dar-ı İslam'ın dışına çıkmasıdır. Bu açıklama, İbn Abbas, Enes b. Malik, Malik b. Enes, el-Hasen, es-Süddî, ed-Dahhâk, Katade, Saîd b. Cübeyr, er-Rabî b. Enes ve ez-Zührî'den nakledilmiştir. Bunu, er-Rummânî "Kitab"ında nakletmektedir.

Şafîî'den nakledildiğine göre, bunlar bir belleden bir başka beldeye çıkartılıp gönderilir ve hadlerin üzerlerine uygulanması için de takib edilirler. Bunu, el-Leys b. Sa'd ve ez-Zührî de ifade etmiştir. Yine Malik der ki: Bu işi yaptığı belleden bir başkasına sürülür ve orada -zina eden gibi- haps edilir. Yine Malik ve Kûfeliler şöyle demektedir: Sürgüne gönderilmelerinden kasıt, bunların haps edilmeleridir. Onlar böylelikle, dünyanın genişliğinden darlığına sürülmüş olurlar. Hapse konulmak suretiyle yerleştirildiği yer müstesna, yerden sürülmüş gibi olur. Onlar buna bu hususta mahpuslardan birisinin söylediği şu beyitleri delil göstermişlerdir:

"Biz dünya ehlinde olduğumuz halde dünyadan çıktık
Dünyada Ölüler arasında da değilife, diriler arasında da
Bir gün hapisane gardıyanı bîr ihtiyaç için yanımıza gelecek olursa
Hayrete düşeriz ve: Bu adam dünyadan geldi, deriş."

Mekhûl'un de naklettiğine göre Ömer b. Hattab (r.a) hapislerde tutuklama yapan kişidir. O, şöyle demiştir: Ben onun tevbe edip etmediğini bilin-ceye kadar onu haps ederim. Bir belleden bir beldeye sürgüne göndererek onlara da eziyet vermesine fırsat vermem.

İfadenin zahirinden anlaşılan o ki, âyet-i kerimede sözü geçen "yer"den kasıt, olayın meydana geldiği yerdir. İnsanlar, eskiden beri günah işledikleri yerden uzak durmuşlardır. "Göğsü ile kutsal arza doğru kendisini yönelten kişi*nin durumu ile ilgili hadis de bu muhtevayı ifade etmektedir. [\[145\]](#)

Bu muharib kişinin eğer tekrar muharebeye tyol kesiciliğe) döneceğinden, yahut fesada kalkışacağından korkuluyor ise, yabancı olarak sürgüne gönderileceği yerde, İmamın bu kimseyi haps etmesi gerekir. Şayet bu şekilde

davranacağından korkulmuyor ve tekrar bir cinayete dönmeyeceği kanaati hasıl olursa, o takdirde ele serbest bırakılır.

İbn Atiyye der ki: Malikin mezhebinden açıkça anlaşılan şu ki: O, yabancı olacağı bir yere sürgüne gönderilir ve haps edilir. Bu ise, böyle birilerinin çoğunlukla tehlikeli olacağından korkulan kimseler oluşundan dolayı böyledir. BunuT Taberî de tercih etmiştir, açıkça anlaşılan da budur. Zira, olayın gerçekleştiği yerden sürülmesi, ayetin lafzı ile ifade edilmiştir. Bundan sonra haps edilmesi ise, onun tehlikeli olacağı korkusuna göre değişir. Şayet tev-be eder ve onun bu tevbesi halinden anlaşılırsa, serbest bırakılır. [\[146\]](#)

5- Nefyin (Sürgünün) Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Yahut yeKlerirOden sürülmeleridir" buyruğunda geçen sürmek anlamındaki nefy, aslında helak etmektir. Olumluluk (isbat) un zıddı olan nefy de buradan gelmektedir. Bu durumda nefy, idam etmek suretiyle helak etmek (öldürmek demektir). Kötü ve kalitesiz mala isim olarak verilen "en-nifaye" de buradan gelmektedir. Kovadan etrafa sıçrayan su damlacıklarına nery demek de buradan gelmektedir. Şair der ki:

"Sırtı üzerindeki su damlacıkları sanki Kayaların üzerine düşmüş kuş pislikleri gibidir." [\[147\]](#)

6- Hırsız ile Yolkesici Arasındaki Farklar:

İbn Huveyzimendâd der ki: Muharibin aldığı malın, hırsızda göz önünde bulundurulduğu gibi nisab miktarına ulaşması gözönünde bulundurulmaz. Bu hususta, nisab olarak çeyrek dinarın göz önünde bulundurulacağı da söylenmiştir,

İbnül-Arabi der kir Şafii ve rey sahipleri şöyle demişlerdir: Hırsızın elinin kesilmesini gerektiren miktar kadar alanlar müstesna, yol kesicilerin elleri ve ayakları kesilmez.

Malik der ki: Böyle birisi hakkında muharib hükmü verilir, sahih olan da budur. Çünkü yüce Allah, Peygamber (say)'ı vasıtası ile hırsızlıkta çeyrek di-nan elin kesilmesi için nisab olarak tesbit etmekle birlikte, hirâbede bunun için herhangi bir miktarı nisab olarak tesbit etmeyip, sadece muharibin cezasını zikretmekle yetinmiştir. Bu ise, bir habbe (buğday tanesi) dolayısıyla dahi olsa muharebelerine karşılık olarak cezanın eksiksiz verilmesini gerektirmektedir. Diğer taraftan bu, bir aslın bir diğer asla kıyasıdır ki, bu hususta (böyle bir

kıyasın yerinde olup olmadığı hususunda) görüş ayrılığı vardır. Daha üstün olanın, daha aşağıda olana, daha aşağıda olanın da altta olana kıyasına gelince, bu kıyasın aks edilmesidir. Peki, muharib bir kimse nasıl olur da sadece mal çalmak isteyip de fark edildiği zaman kaçan hırsıfa kıyas edilebilir. Hatta hırsız, silahlı olarak mal almak kastıyla bir yere girecek olsa, almak istediği mal engellense, yahut bağınıp imdat istense, kendisi de bunun için kavgaya tutuşacak olursa, böyle bir kimse artık muharib olur ve onun hakkında muharib hükmü verilir.

Kadı İbnü'l-Arabî der ki: İnsanlar arasında (hakim olarak) hüküm verdiğim günlerde, bir kişi bana bir hırsız getirdi. Bu hırsız bir bıçak ile eve girmiş, bıçağı uyumakta olan ev sahibinin kalbine dayamış. Arkadaşları ise o adamın malını almışlardı. Ben de onlar hakkında muharibler hükmü ile hüküm verdim. Şunu kavrayın ki bu, dinin aslındandır. Ve böylelikle sizler de cahillerin bulunduğu aşağılık mertebelerden ilmin zirvelerine yükseliniz. [\[148\]](#)

7- Muharibin Öldürülmesi İçin Öldürdüğü Adamın Kendisine Denk Olması Şartı Aranmaz;

Hirâbede, öldüren kimsenin, -maktul kişi katile denk olmasa dahi- öldürüleceği hususunda görüş ayrılığı yoktur.

Şafiî'nin bu hususta iki görüşü vardır. Birincisine göre, bu konuda denklik nazarı itibara alınır. Çünkü, muharib bir başkasını öldürmüştür, o bakımdan kısasta olduğu gibi bu hususta da denklik nazarı itibara alınır.

Ancak bu zayıftır. Çünkü burada sözü geçen öldürme cezası, yalnızca başkasını öldürdüğü için değildir. Bu, etrafa korku salmak ve mal almak gibi genel fesada karşılık bir cezadır Yüce Allah ise: "Allah'a ve Rasûlüne karşı savaşanların ve yer yüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeler i... dır" diye buyurmaktadır. Yüce Allah böylelikle, muharebe yoluyla ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışmak suretiyle, iki şeyi bir arada işlediği takdirde muharibe hadlerin uygulanmasını emretmiş ve bu hususta üstün olan ile olmayan, yüksek konumda olan ile sıradan konumda bulunan arasında herhangi bir ayırım gözetmemiştir. [\[149\]](#)

8- Muhariblerin Öldürülmesi:

Muharibler, yol kesiciliğine çıkıp, kaille ile çarpışmaya koyulup, bir kısmı öldürülürken, bir kısmı öldürülmeyecek olursa, geri kalanların hepsi öldürülür.

Şafiî ise, ancak öldüren kimse öldürölür demektir, bu da zayıf bir görüştür. Çünkü, aynı olayda hazır bulunan kimseler, hepsi fiilen öldürmeseler dahi elde edecekleri ganimette ortak olacaktı. Şafiî, öncü kuvvetlerin öldürölceğini bizim gibi kabul ettiğine göre, muharibin öldürölmesi evveliyetle sözkonusudur. [\[150\]](#)

9- Muharibler ile Savaşmanın Hükümleriz

Muharibler, yolda korku salacak, yol kesecek olurlarsa, imamın (tevbe) çağırarak sizin onlarla çarpışması vacib olur. Müslümanların da onlara karşı savaşmak ve müslümanlara eziyet vermelerini engellemek için yardımlaşmaları vacib olur.

Şayet muharibler bozguna uğrayıp kaçacak olurlarsa, adam öldürmüş ve mal almış bir kimse olması dışında geri kaçanları takib edilmez. Eğer kaçan kişi adam öldürüp mal almış ise, yakalanması ve işlediği cinayet dolayısıyla ona uygulanması gereken cezanın verilmesi için takib edilir. Öldürmüş olması hali dışında muhariblerden yaralı olanlarının işleri bitirilmez.

Eğer yakalandıkları takdirde muayyen olarak herhangi bir kimseye ait bir mal ellerinde bulunacak olursa, o mal o kişiye ya da mirasçılara geri verilir. Şayet o malın sahibi bulunmayacak olursa beytülmale konulur.

Herhangi bir kimseye ait olup telef ettikleri malın tazminatını öderler. Tевbe etmelerinden önce ele geçirildikleri takdirde, öldürdükleri herhangi bir kimseye diyet vermeleri sözkonusu değildir.

Tevbe ederek gelmeleri hali ile ilgili hükümler ise bir sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir. [\[151\]](#)

10- Mukaribler Tевbe Edecek Olurlarsa:

Tevbe eden muharibler aleyhine imamın herhangi bir yolu yoktur. Artık, üzerlerinde bulunan Allah'a ait hadler sakıt olur ve yalnızca insanlara ait haklardan dolayı muaheze olunurlar. O bakımdan imam, adam öldürmüş yahut yaralanırlarsa onlara kısas uygular. Telef ettikleri herhangi bir mal veya kanın tazminatını hak sahiplerine ödemekle yükümlü olurlar. Hak sahiplerinin muharib olmayan diğer cinayet işlemiş kimseler gibi bunları da affetmeleri, yahud 'da haklarını bağışlamaları mümkündür Malik, Şafiî, Ebu Sevr ve rey sahiplerinin görüşü budur.

Ellerinde bulunan malların onlardan alınıp, telef ettiklerinin de kıymetinin tazminatını ödemelerinin sebebi ise, yaptıkları bu işin bir gasb olmasından ve bu

mallan mülkiyetlerine atmalarının caiz olmayışından dolayıdır. Böyle bir mal ise, ya sahiplerine harcanır yahut da imam, sahibi belli oluncaya kadar onu yanında alıkoyar.

Ashab ve tabiinden bir gurup şöyle derler; Muharibten yanında bulunan başka bir mal istenmez. Telef edip tükettiğinden dolayı da sorumlu tutulmaz. Taberî bunu, el-Velid b. Müslim'in Malik'ten yaptığı bîr rivayet olarak kaydetmektedir. AH b. Ebi Taüb (r.a)'ın Harise b. Bedr el-Gudanî'ye yaptığı uygulamadan zahir olarak anlaşılan da budur. Harise, önce muharib bir kimse iken, ele geçirilemeden önce tevbe etmişti. Hz. Ali de ona, bu halinde yazılı bir belge olarak, üzerindeki mal ve kan sorumluluklarının sakıt olduğunu bildirdi.

İbn Huveyzimendâd der ki: Kendisine had uygulanıp kendisine ait herhangi bir mal bulunmayan muharib hakkında İmam Malikten farklı rivayetler gelmiştir. Acaba böyle bir kimse aldıklarına karşılık borçlu mu olur, yoksa hırsızdan bu yükümlülük kaldırıldığı gibi ondan da kaldırılır mı?

Bu hususta ; müslüman ile zınni arasında bir fark yoktur. [\[152\]](#)

11- Mukariblere Ceza Uygulama Yükümlülüğü İslam Devlet Başkanının Vazifesidir:

İhm adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir: İslam devlet başkanı muharebe yapanların velisi (sorumluları) dır. Muharib bir kişi, herhangi bir kimsenin kardeşini, ya da babasını muharebe halinde öldürecek olursa, onların kanını talep etmek durumunda olan (maktullerin mirasçısı), muharibin cezası hususunda herhangi bir yetkiye sahip değildir. Kanım talep etmek hakkına sahip olan velilerinin, muharibi affetmeleri caiz olamaz. Bu hükmü uygulamakla yükümlü olan İmamdır. İlim adamları bunu, yüce Allah'ın hakkı olan hadlerden bir had ayarında kabul etmişlerdir

Derim ki: İşte, şimdiye kadar anlattığımız, önemli olanlarını bir araya getirip, inci misali hükümlerini dizdiğimiz özet hükümlerdir. Muharebenin açıklaması (yorumu, tefsiri) hakkında ileri sürülen en garib iddialardan birisini de bîr sonraki başlıkta ele alalım: [\[153\]](#)

12- Mücahidin Muharebeyi Açıklaması:

Muharebe'ye dair en garip açıklama, Mücahidin yaptığı açıklamadır. Mücahid der ki: Bu ayet-i kerimedeki muharebeden kasıt, zina ve hırsızlıktır. Ancak bu doğru bir açıklama değildir Çünkü yüce Allah Kitab-ı keriminde ve

Peygamberi'nin vasıtası ile hırsızın elinin kesileceğini, zina edenin de eğer evlenmemiş ise celde vurulup sürgüne gönderileceğini, eğer muhsan ise recm edileceğini beyan etmiştir. Bu âyet-i kertmede muharibe dair hükümler bunlardan farklıdır Şu kadar var ki, eğer namusa tasallut etmek kastı ile üstünlük sağlamak amacıyla silah çekmek suretiyle yolda korku uyandırmak istemesi bundan müstesnadır. Çünkü böyle bir iş, muharebenin en çirkin ve kötü olan şeklidir. Mal almaktan daha da kötüdür. Bu İse, şanı yüce Allah'ın: "Yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların.,," buyruğunun kapsamına girmektedir. [\[154\]](#)

13- Yol Kesiciye ve Hırsıza Karşı Malını Savunma:

İlim adamlarımız derler kî: Hırsıza, Allah adına (bu işten vazgeçmesi için) seslenilir. Vazgeçerse ona ilişilmez. Vazgeçmeyecek olursa onunla çarpışniaya girilir. Böyle birisini malını savunan kişi öldürecek olursa, o kişiler en kötü bir maktuldür ve kanı da hederdir.

Nesaînin Ebu Hureyre'den rivayetine göre bir adam Rasulullah (sav)'a gelip şöyle dedi; Ey Allah'ın Rasulü, eğer benim malıma saldırılacak olursa ne yapayım? Hz. Peygamber: "(Allah adına! ona vazgeçmesi için seslen." Eğer kabul etmeyecek olurlarsa? diye sorunca Hz. Peygamber: "Allah adına seslen" diye buyurdu. Adam yine: Şayet yine vazgeçmezlerse diye sorunca^ Hz. Peygamber yine: "Allah adına seslen" dedi. Adam: Yine vazgeçmeyecek olurlarsa deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Onunla çarpış. Sen Öldürülürsen cennetliksin. Eğer onu öldürürsen o da cehennemdedir." [\[155\]](#)

Bunu, Buharî ve Müslim de Ebu Hureyre'den rivayet etmekte, orada Allah adına vazgeçmesini söylemekten söz edilmemektedir. Ebu Hureyre derdi ki: Bir adam Rasulullah (sav)'a gelip şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasulü, bir adam gelip benim malımı almak isterse ne yapmamı emredersin? Hz. Peygamber: "Mahnı ona verme" diye buyurdu. Adam: Ya benimle çarpışmaya kalkışacak olursa ne emredersin? Hz. Peygamber: "Sen de onunla çarpış" diye buyurdu. Adam: O beni öldürürse durumum nedir diye sordu, Hz. Peygamber: "Sen şehid olursun" diye buyurdu. Yine adam: Peki, ya ben onu öldürürsem ne olur? Hz. Peygamber: "O da cehennemdedir" diye buyurdu. [\[156\]](#)

İbnü'l-Münzir der ki: Biz, ilim ehlinden bir topluluktan, hırsızlar ile çarpışıp da onlara karşı kişinin canını ve malını savunması görüşünde olduklarını rivayet etmiş bulunuyoruz. İbn Ömer'in, Hasan-ı Basrî'nin, İbrahim en-Nehaî'nin, Katade'nin, Malik'in, Şafiî'nin, Alîmed'in, İshâk'ın ve en-Nu'man'ın (Ebu

Hanife'nin) da görüşü budur. Genel olarak ilim adamları bu görüştedir. Çünkü kişi, kendi canını, ailesini ve malını bunlara saldırıda bulunulmak istendiği takdirde çarpışmak suretiyle korumak hakkına sahiptir. Zira Peygamber (sav.)'den gelen haberler, bu hususta herhangi bir zamanı tahsis etmedikleri gibi herhangi bir hali de tahsis etmemişlerdir. Bundan tek istisna, sultan (devlet yöneticisi.) dir

Çünkü, hadis ehli adeta icma ile şunu kabul etmiş gibidirler: Bir kimse canını ve malını ancak sultana karşı hurûc ile (karşı çıkmak ve ayaklanmak ile) ve ona karşı savaşma, ile koruyabiliyor ise, o takdirde sultana karşı savaşmak ona karşı hurûc etmez. Çünkü, yöneticilerin yaptıkları haksızlık ve zulme karşı sabrı emredip namazı kıldıkları sürece onlarla çarpışmayı ve onlara karşı ayaklanmayı terk etmeye delalet eden Rasulullah'tan gelen haberler bunu ifade etmektedir.

Derim ki: Bizim mezhebimizde (Maliki mezhebinde) şu hususta farklı görüşler vardır: Elbise ve yiyecek gibi basit bir şey istenecek olursa, haksızca istekte bulunanlara bunlar verilir mi, yoksa_ onlarla çarpışılır mı? Bu, konu ile ilgili kabul edilen asıl kaideye mebni bir görüş ayrılığına sebeptir. O da şudur: Onlarla savaşmak emri bir münkeri değiştirmek olduğundan dolayı mı verilmiştir, yoksa zararı önlemek kabilinden mi verilmiştir? Yine bu görüş ayrılığı da, onlarla (muhariblerle) çarpışmadan önce, onları (bu işten vazgeçmeye) çağırmak hususundaki görüş ayrılığına mebnidir.

Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır. [\[157\]](#)

14. Muharibler İçin Öngörülleri Cezanın Hikmeti:

"Bu, onlara dünyada hit hofluktur." Bu cezaları, muharebenin kötülüğü ve zararının büyüklüğü dolayısıyladır. Muharebenin zararının büyük oluşu, insanlar aleyhine kazanç yollarını kapatmasından ötürüdür.

Zira, kazanç yollarının büyük çoğunluğu ve büyük ticaretler ile bu yolların temeli ve ana direği, yüce Allah'ın şu buyruğunda ifade edildiği gibi, yeryüzünde dolaşmak, seyahat etmektir: "Diğer bir kısmı da Allah'ın lütfundan arayarak, yeryüzünde yol tepecekler..." (el-Müzzemmil, 73/20) Yolda korku ve dehşet saçılırsa, bu sefer insanlar yolculuk yapmaz olurlar. Evlerinden dışarı çıkmazlar. Böylelikle aleyhlerine olmak üzere ticaret kapıları kapanır, kazanç yolları kesilir. Bu sebepten dolayı yüce AUah, yol kesiciler hakkında ağır hadler teşri buyurmuştur. Dünyadaki bu horluk, onların yaptıkları kötü işlerden vazgeçmelerini sağlamak, Allah'ın dileyen kulları için mubah kıldığı ticaret kapısını açmaktır,

Ayrıca bu suçla karşılık âhirette de büyük azap tehdidinde bulunmuştur. Böyle bir masiyet, diğer masiyetlerin dışındadır ve Ubade b. es-Samit yoluyla geten Hz. Peygamberin "Her kim bu günahlardan herhangi birisini işler de dünyada onun karşılığında cezalandırılacak olursa, bu ceza onun için bir keffaret olur"[158] hadisinde zikredilen hükümden müstesnadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bununla birlikte korluğun dünyada cezalandırılan kimse için, âhîret azabının ise dünyada cezadan yakasını kurtaran İçin sözkonusu olması ve bu günahın (bu bakımdan) diğer günahlar gibi olması da muhtemeldir. Daha önceden de geçtiği üzere, hiçbir mü'min için cehennemde ebediyyen kalmak sözkonusu değildir. Fakat, günahın büyüklüğü dolayısıyla onun cezası da büyük olur. Bundan sonra ise, ya şefa'at ile veya (ilgili buyruklarda) belirtildiği gibi ilâhî af ile cehennemden çıkar.

Diğer taraftan bu tehdit, yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi, ilâhî me-şîetin bu doğrultuda tecelli etmesi şartına bağlıdır: "Şüphesiz Allah kendi sine eş koşulmasını mağfîret etmez. Ondan başkasını ise dileyeyeğine mağfîret eder." (en-Nisa, 4/48 ve 116) Bununla birlikte böyle kimseler hakkında, yapılan tehdit ile işledikleri masiyetin büyüklüğü dolayısıyla (cehennemde azap edilmeleri) korkusu daha baskındır. [159]

15- Kendilerine Güç Yetirilmeden Önce Tевbe Edenler:

Yüce Allah'ın: "Yalnız, kendilerine gücünüz yetmeden önce tevbe eden İcr müstesnadırlar"1 buyruğunda, kendilerine güç yetirilmeden önce tevbe edenleri istisna etmekte ve: "Bilin ki Allah çok mağfîret edicidir, çok merhamet sahibidir" buyruğunda da onlar üzerindeki hakkını kaldırdığını haber vermektedir. Kısas ve insanların sair hakları ise, sakıt olmaz.

Güç yetirildikten sonra (ele geçirilmesinden sonra) tevbe eden kimselere gelince, âyetin zahirine göre tevbenin faydası yoktur. -Önceden geçtiği gibi- böylesine hadler uygulanır, Şafî'nin bu konuda tevbe üe hertürlü haddin kalkacağına dair bir görüşü vardır. Ancak, mezhebinde sahih olan görüş, ister kısas olsun, ister başkası olsun insanlara ait herhangi bir hakkın, güç yetirilmeden önce tevbe ile sakıt olmayacağı şeklindedir.

Şöyle de denilmiştir: Bu istisna ile yüce Allah, güç yetirilmeden önce tevbe edip iman eden müşrikin istisna edilmesini dilemiştir. Böylesinden hadler sakıt olur. Ancak bu görüş zayıftır. Zira, güç yetirildikten sonra iman edecek olursa, yine böyle bir kimse icma ile öldürülmez.

Yine şöyle denilmiştir: Kendilerine güç ye tir il meşinden sonra muharîblerden

had sakıt olmaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Çünkü imamın eline geçtikleri takdirde, bunların tevbe hususunda yalan söylemeleri ve bunu gösteriş için yapmaları zanni altında bulunurlar. Veya artık imam onlara güç yetirdikten sonra'cezalandırılmak durumunda olurlar. O bakımdan tevbeleri kabul olunmaz. Bizden önceki ümmetlere vadedilen İlahi azabın gelişinden sonra tevbeye kalkışmaları, yahut da can çekişip de canı boğazına geldiği sırada tevbe edenin durumuna benzerler. Şayet kendilerine güç yetirilmeden önce tevbe edecek olurlarsa, zan altında olmaları söz konusu değildir ve ileride Yûnus sûresinde (Yûnus, 10/98. ayette) açıklanacağı üzere tevbenin faydası vardır içkîciler, zinakârlar ve hırsızlar ise, tevbe edip hallerini düzelterek bu durumları da çevrelerinde bulunanlar tarafından bilinir bundan sonra imama (suçları.karşılığında cezalandırılmak için) götürülecek olurlarsa, imamın onlara had vurması gerekmez. Şayet imama götürülüp de onlar Tevbe ettik, diyecek olurlarsa, bırakılmazlar. Onlar, bu halleri ile yenik düşürülüp ele geçirilen muhariblerin durumundadırlar. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [160]

35- Ey iman edenler, Allah'tan korkun. Ona (yaklaşmaya yol arayın. Ve yolunda cihad edin ki kumlasınız.

36- Şüphesiz, yeryüzünde ne varsa hepsi, hatta bir o kadarı daha kâfirlerin olsa da, Kıyamet gönünün azabından kurtulmak için onu feda etseler, yine onlardan kabul olunmaz. Onlar için çok acıklı bir azab da vardır.

Yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, Allah'tan korkun. Ona (yaklaşmaya) yol (vesilemi arayın" buyruğunda geçen vesile, Ebu Vail, el-Hasen, Mücahid, Katade, Ata, es-Süddî, İbn Zeyd ve Abdullah b. Kesirden gelen nakillere göre yaklaşmak demektir. Bu kelime, bir şeye yaklaşmak anlamını ihtiva eder. "Tevesül'den "faile" vezninde bir kelimedir. Mtere der ki:

"Şüphe yok ki yiğitlerin, sana vesileleri (yakınlaşmak istekleri) vardır Seni alacak olurlarsa, sen sürmelenirsin ve ellerine kına yakılır.

Çoğulu ise, "vesail" şeklindedir. Şair der ki:

"Jurnalçiler gaflete daldılar mı, biz yine eskisi gibi yakın ilişkilerimize döneriz, Aramızdaki safa da, yakınlıklar da döner."

Denildiğine göre, İstedim, isterim kelimeleri de buradan gelmektedir.ise, biri diğerinden istekte bulunur demektir. O halde kelimenin asıl anlamı, talep etmek, istekte bulunmaktır.

Vesile, kendisi vasıtası ile istenmesi gereken yakınlık demektir. Vesile aynı zamanda cennette bir derecedir. Hz. Peygamberin zikrettiği: "Her kim benim için vesileyi isterse, benim şefaati de onun için hak olur"[161] diye sahih hadiste

geçen "vesile" de budur. [\[162\]](#)

37. Ateşten çıkmak isterler. Ama oradan çıkacak değillerdir. Onlar için sürekli bir azap vardır.

Yezid el-Fakir der ki: Cabir b. Abdullah'a şöyle denildi: Ey Muhammed'in ashabı, sizler bir takım kimselerin ateşten çıkacaklarını söylüyorsunuz Yüce Allah ise: "Ama oradan çıkacak değillerdir" diye buyurmaktadır. Cabir dedi ki: Sizler, umumi olan buyruğu hususi, hususi olanı da umumi gibi de gerindiriyorsunuz. Bu buyruk, özel olarak kâfirler hakkındadır. Bunun üzerine âyetin tamamını başından sonuna kadar okudu, gerçekten onun özel olarak kâfirler hakkında olduğunu gördüm.

Sürekli" buyruğunun anlamı, daimi, değişmez, sonu gelmez ve değiştirilmez demektir. Şair der ki:

"Şi'b gününe karşılık olarak benden sizin, için Daimi ve kalıcı bir azap vardır." [\[163\]](#)

38. Hırsızlık eden erkekle, hırsızlık eden kaduu, o kazandıklarına bir karşılık ve Allah tarafından ibret verici bir ceza olmak üzere ellerini kesin. Allah Azizdir, Hakimdir.

39. Fakat, kim zulmettikten sonra tevbe eder ve düzeltirse, şüphesi Allah, onun tevbesini kabul eder. Çünkü Allah, bağışlayandır, merhamet edendir.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı yirmiyedi başlık halinde sunacağız: [\[164\]](#)

1- Hırsızın Elinin Kesilmesi ve Şartları:

Yüce Allah'ın: "Hırsızlık eden erkekle hırsızlık eden kadını ellerini kesin1 buyruğuna gelince; yüce Allah, yeryüzünde fesat çıkarmak istemek yoluyla malların alınmasını söz konusu ettikten sonra, ileride açıklaması geleceği üzere çarpışma söz konusu olmaksızın hırsızlık yapanın hükmünü zikretmektedir.

Yüce Allah, yine bu husustaki açıklamalarımızın son bölümlerinde belirteceğimiz üzere zinanın aksine, hırsızlık yapan kadından öncet hırsızlık yapan erkeği zikretmekle başlamıştır.

Hırsızlık dolayısıyla cahillye döneminde de el kesme cezası uygulanmıştır. Cahiliye döneminde bu cezayı ilk hükme bağlayan kişi, el-Velid b. eİ-Muğire'dir. Yüce Allah da İslamda hırsızın elinin kesilmesini emretmiştir. Rasullullah (savVın İslam döneminde, elini kestiği ilk erkek hırsız, el-Hıyar b. Adiy b. Nevfel b. AbdimentaPtır. Kadınlardan ise, MahzumoğulJarından Süfyan b.

Abdi'l- Esed kızı Mürre'dir. Hz. Ebu Bekir de, gerdanlık çalan Yemenli adamın elini kestiği gibi, Hz. Ömer, Abdurrahman b. Semura'nın kardeşi olan İbn Semura'nın elini kesmiştir. Bu hususta görüş ayrılığı yoktur.

Ayetin zahirinden hırsızlık yapan herkes hakkında umumi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, durum böyle değildir. Çünkü Hz. Peygamber: 'Hırsızın eli, ancak çeyrek dinar ve daha yukarısı dolayısıyla kesilir"[165] diye buyurmuştur. Böylelikle Hz. Peygamber, yüce Allah'ın: "Hırsızlık eden erkeklerle, hırsızlık eden kadın" buyruğunda bir takım niteliklere sahip hırsızları kastetmiş olduğunu beyan etmektedir, Dolayısı ile ancak çeyrek dinarlık bir mal yahut da kıymeti çeyrek dinara ulaşan bir malın çalınması halinde hırsızın eli kesilir. Ömer b. e|-Hattab(Osman b. Affan ve Ali (r, anhum)'ın görüşleri de budur. Ömer b. Abdülaziz, el-Leys, Şafiî ve Ebu Sevr de bu görüştedir. Malik der ki: Ya bir dinarın çeyreği veya üç dirhem karşılığında el kesilir. Eğer fiyatların düşüklüğü dolayısıyla çeyrek dinara tekabül eden iki dirhem çalacak olursa, bu iki dirhem sebebiyle hırsızın eli kesilmez. Çeşitli malların çalınması dolayısı ile para fiyatları az yada çok olsun üç dirheme ulaşmadıkça el kesilmez. Malik, altın ve gümüşün herbirisini başlı başına asli bir kıymet kabul etmiş ve malların kıymetlendiril meşinde dirhemleri ölçü kabul etmiştir. Ondan gelen meşhur görüş böyledir.

Ahmed ve İshâk der ki: Eğer altın çalacak olursa, miktar çeyrek dinardır. Altın ve gümüş dışında bir şey çalacak olur da, bunların değeri çeyrek dinar yahut üç gümüş dirheme ulaşacak otursa (el kesilir). Bu da son görüşünde Malik'in kabul ettiği görüşe yakındır.

Birinci görüşün delili, İbn Ömer yoluyla rivayet edilen hadistir. Buna göre adamın birisi, bir kalkan çalmıştı. Bu adam Peygamber (savVın huzuruna getirildi, Hz. Peygamber'in emri üzere bu kalkanın kıymetinin üç dirhem olduğu tesbit edildi.[166]

Şafiî ise Âişe (r.anha)'ın, çeyrek dinar hakkındaki hadisini asıl olarak kabul edip, altın ve gümüş dışındaki paraların değerlendirilmesinde onu esas kabul etmiş ve altının fiyatı ister yüksek, ister düşük olsun, üç dirhemi ölçü kabul etmiyerek, İbn Ömer'in hadisini delil almamıştır. Buna sebep ise -doğrusunu en iyi bilen ALLahtır ya- ashab-ı kiramin, RasululLah (sav)ın çalınması sebebiyle el kesme cezasını uyguladığı kalkan hakkındaki farklı rivayetleridir. Çünkü İbn Ömer üç dirhem derken, İbn Abbas on dirhem, Enes b. Malik beş dirhem demektedir.

[167] Hz. Aişe'nin çeyrek dinar ile ilgili olarak rivayet ettiği hadisi ise sahih ve sabit bir hadistir. Hz. Aişe'den yapılan bu rivayette herhangi bir İhtilâf

sözkonusu değildir. Ancak, kimi raviter onu mevkuf rivayet etmiştir. Diğer taraftan hıfz ve adaleti dolayısıyla, sözü gereğince amel etmek gereken kimseler de onu merfu' olarak da rivayet etmişlerdir. Bu açıklamayı Ebu Ömer Cb. Abdi'l-Berr) ve başkaları yapmıştır. [168]

Buna göre, çahnan mala kıymet biçildiği takdirde çeyrek dinara ulaşırsa o mnah çalanın eli kesilir. Bu, aynı zamanda İshâk'ın da görüşüdür. O bakımdan bu iki asıl delile iyice vakıf olmak gerekir. Çünkü bu iki hadis de bu konuda temel dayanaklardandır. Ve bunlar, bu hususta söylenenlerin en sahihidir.

Ebu Hanife, onun iki arkadaşı ve es-Sevrî ise derler ki: Hırsızın eli> ölçek ile ölçülen mallardan ise on dirheme ulaşmadıkça, aynî ya da vezni olarak da bir dinarı bulmadıkça hırsızın eli kesilmez. Ayrıca hırsız, malı sahibinin mülkiyetinden alıp çıkarmadıkça da kesilmez. Bu konudaki delilleri İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadistir. O şöyle demiştir: Peygamber (sav)'ın çalınması sebebiyle hırsızın elini kestiği kalkana on dirhem kıymet biçildi. Bunu, ayrıca Amr b. Şuayb babasından, o, dedesinden rivayet etmiştir. Amr b. Şu-ayb'ın dedesi, (Muhammed b. Abdullah) dedi ki: O sırada kalkanın değeri on dirhem idi. Bu iki hadisi de Dârakutnî ve başkaları rivayet etmiştir. [169]

Bu meselede dördüncü bir görüş daha vardır, o da Dârakutnî'nin kaydettiği Hz. Ömer'den gelen şu rivayettir: "Beş (parmaklı el) ancak beş (dirhem) den dolayı kesilir". [170]

Süleyman b. Yesar, İbn Ebi Leyla ve İbn Şubrume de bu görüştedir. Enes b. Malik de der ki: Ebu Bekr -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- beş dirhem kıymetinde bir kalkan dolayısıyla (hırsızın elini) kesmiştir. [171]

Beşinci bir görüş de şudur: Dört dirhem ve daha yukarısı dolayısıyla el kesme cezası uygulanır. Bu görüş Ebu Hureyre ve Ebu Said el-Hudrî'den rivayet edilmiştir.

Altıncı bir görüş: Bir dirhem ve daha fazlası dolayısıyla el kesilir. Bu görüş, Osman el-Bettî'nin görüşüdür Taberî'nin naklettiğine göre, Abdullah b. ez-Zübeyr de bir dirhem çalmaktan dolayı, çalanın elini kesmiştir.

Yedinci görüş: Âyetin zahirine göre bir değer taşıyan her mal dolayısıyla el kesilir Bu, Haricilerin görüşüdür. Hasan-ı Basrî'den de bu görüş rivayet edilmiştir. Ondan, bu hususta gelen üç rivayetten biri budur. Ondan gelen ikinci rivayet, Hz. Ömer'den gelen rivayet gibidir.

Üçüncüsünü ise Katade ondan şu şekilde nakletmişür: Ziyad'ın valiliği döneminde ne kadarhk bir mal çalma dolayısıyla elin kesileceği hususunda münakaşa ettik ve iki dirhemden dolayı kesileceği hususu üzerinde ittifak ettik.

İşte bunlar, birbirine denk görüşlerdir. Bunlardan sahih olan ise, daha önce sana takdim etmiş olduğumuz görüşlerdir.

Buhârî, Müslim ve başkaları Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Rasulullahı (sav) buyurdu ki "Allah, bir yumurta çalıp da eli kesilen hırsıza, yine bir ip çalıp da eli kesilen hırsıza lanet etsin."[\[172\]](#) Bu da az yada çok mal karşılığında el kesme cezasının uygulanacağını belirten ayetin zahirine uygundur denilecek olursa, cevap verilir. Bu ifadeler, az bir şey zikredilerek çoktan sakındırmak kabilindendir Nitekim, Hz. Peygamber şu buyruğunda azı zikrederek çok şeyler yapmaya teşvik etmektedir: "Kim bir kekleğin yuniu it I ayacağı yer kadar dahi olsa Allah için bir mescid inşa edecek olursa, Allah da o kimse için cennette bir ev yapar." [\[173\]](#)

Şöyle de denilmiştir: Bu, bir başka açıdan da mecazi bir ifadedir. Şöyle ki, az birşeyi çalmaya alıştı mı, bu sefer çok şeyleri çalar ve sonunda eli kesilir. Bundan daha güzel açıklama, el-A'meş'in yaptığı ve Buhârî'nin hadisi sonunda bir açıklama gibi naklettiği şu sözleridir; Onlar, burada sözü geçen yumurtadan, demir yumurta (miğfer) olduğu, ipten de birkaç dirheme eşit kıymette olan ip olduğu görüşünde idiler.[\[174\]](#) Derim ki: Gemilerin halatları ve buna benzerleri buna örnektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[175\]](#)

2- Çalman Malın Korunmuş Olduğu Yerden Çıkartılması Şartı:

İnsanların cumhuru, el kesmeyi gerektiren miktar "hirz" diye bilinen koruma yerinden çıkartılmadıkça el kesmenin sözkonusu olmayacağını ittifakla kabul etmişlerdir,

el-Hasen b. Ebi'l-Hasen der ki: Evde elbiseleri bir araya toplayacak ohar sa eli kesilir. Yine el-Hasen b. Ebi'l-Hasen, bir başka görüşünde diğer ilin adamları gibi görüş belirtmiştir Böylelikle bu, sahih bir ittifak olmaktadır. Allah'a hamd olsun. [\[176\]](#)

3- Kotuma (Hirz) Yerinin Mahiyeti:

Hirz denilen şey adet olarak, insanların mallarını korumak için yapılan şeydir. Bu da her bir şeyde -ileride açıklanacağı üzere- durumuna göre farklılık göstermektedir.

İbnü'l-Münzir der ki: Bu hususta ilim ehlinin hakkında ileri geri konuşmadıkları sabit bir haber bulunmamaktadır. Ancak bu husus, ilim ehli tarafıdan icma ile

kabul edilen bir şey gibidir.

el-Hasen ile zahir alimlerinden nakledildiğine göre, onlar hırsızlıkta hin altında bulunmayı şart görmezlermiş.

Malik'in Muvatta'ında, Abdullah b. Abdurrahman b. Ebi'l-Hüseyn b. el-Mefe kî'den Rasulullah (sav)ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Ağacında asılı duran meyvede, dağda korunan (yani henüz ağılina ulaşmamış) hayvanda (çalmaktan dolayı) el kesme yoktur. Eğer onu (davarı) ağıl yahut (natot sulu) harman yerine getirilecek olursa, o takdirde kıymeti kalkanın kiyme-tine ulaşan şeyler dolayısıyla el kesilir."[\[177\]](#)

Ebu Ömer (îbn. Abdî'l-Berr) der ki: Bu hadis, manası itibari ile Abdullah b. Amr b. el-As ve başkaları yoluyla muttasıl olarak rivayet edilen bir hadistir. [\[178\]](#) Bu Abdullah (b. Abdurrahman b. Ebi'l-Hüseyn b. el-Mekkî) ise, herkesçe sika bir ravi olarak kabul edilmiştir. Ahmed (b. Hanbel'den ondan övgüyle söz ederdi.

Abdullah b. Amr'dan nakledildiğine göre, Rasulullah (sav) ağacında asılı {toplanmamış} meyve hakkında soru sorulmuş, O da şöyle buyurmuştur: "İhtiyaç sahibi olup da ondan birşeyler almakla beraber, cebine ya da kabına doldurmayan kimse için birşey gerekmez. Ancak, ondan birşey alıp çıkartana ise, el kesme cezası vardır Kim bundan daha aşağı miktarda da alacak olursa onun iki mislini tazminat olarak öder ve ona ceza verilir."[\[179\]](#) Bir başka rivayette ise "ceza verilir" in yerine "ona ibretli bîr ceza olmak üzere bir kaç celde vurulur" denilmektedir.[\[180\]](#) İlim adamları der ki: Dahi sonra bu celd (sopa cezası) nesli olundu ve onun yerine el kesme cezası tesbit edildi.

Ebu Ömer der ki: Hadiste geçen: "İki mislini tazminat ödemesi" nesh olmuştur. Fukahadan bu görüşü ifade eden bir kimse olduğumu bilmiyorum. Ancak, Hz. Ömer'den Hatib b. Ebi Beltea'nin unu [\[181\]](#) ile ilgili ve Malik'in rivayet ettiği[\[182\]](#) olay ile Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayet müstesnadır İnsanların tazminat hususunda kabul ettikleri görüş ise, tazminatın misliyle yapılacağı şeklindedir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Onun için size kim saldırırsa, siz de tıpkı onların size saldırdıkları gibi karşılık verin," (el-Bakara, 2/194)

Ebu Dâvud da Safvan b. Umeyye'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Mescîdde otuz dirhem kıymetinde nakışlı bir yün elbisem üzerinde yatmış uyuyordum. Adamın birisi gelip onu benden gizlice çaldı. Adam yakalandı, Peygamber (sav)'ın huzuruna götürüldü. Elinin kesilmesini emr etti. Ben, Peygamber (sav)'ın yanına varıp; Otuz dirhem için elini mi keseceksin, dedim.

Bu elbiseyi ben ona satayım ve yahut da onun değeri onun bana borcu olsun. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Onu yanıma getirmeden önce neden bu işi yapmadın?"[\[183\]](#)

Aklî bakımdan düşünecek olursak: Mallar bütün insanlar için onlardan yararlanılsın diye hazır olarak yaratılmışlardır. Diğer taraftan ezelî hikmet, şer'an mülk olan hususlarda o malların sahiplerine has olmasını hükme bağlamış ve insanlar bu mallara tama" edegelmişlerdir. Ona dair umutlar bağlanmıştır. O bakımdan, insanların az bir bölümü arasında mürüvvet ve dindarlık bunlara karşı saldırıda bulunmayı engellemekte, onlann çoğu hakkında ise, korumak ve hirz, bu malları başkalarına karşı koruyabilmektedir. Bir mala malik olan kimse, onu hirzi ile koruyacak olursa, insan için mümkün olan en ileri derecedeki koruma ve himaye bir arada gerçekleşmiş olur. Bu koruma ve himaye (hirz) çiğnenerek olursa, işlenen suç da ağır ve çirkin olur, o bakımdan cezası da ağırlaşır. Bu iki korumadan birisi olan mülkiyet çiğ-nenecek olduğu takdirde ise, yalnızca tazminat ve te'dip (cezası) gerekir. [\[184\]](#)

4- Ortaklaşa Hırsızlık:

Bir topluluk ortaklaşa hareket ederek nisab miktarı bir malı» ona ait hirzinden (korumasından) dışarı çıkartmaları halinde ya onlardan birisi bu malı tek başına çıkartabilir yahut da ancak birbirleriyle dayanışarak çıkartabilirler.

Birinci hal sözkonusu olduğu takdirde ilim adamlarımız, (Maliki alimleri) farklı iki görüş ortaya koymuşlardır: Birincisine göre, bu durumda elleri kesilir. İkinci görüşe göre ise elleri kesilmez,

Ebu Hanife ve Şafîi de böyle demişlerdir: Ortaklaşa hırsızlık yapmak halinde bu işe katılanların ellerinin kesilmesi ancak onlardan herbirisi için nisab miktardan bir pay düşmesi halinde sözkonusu olur. Çünkü Peygamber (sav): "Hırsızın eli, ancak çeyrek dinar ve daha yukarısında kesilir" diye buyurmuştur. Bu hırsızların herbirisi bu nisabı bulacak bir miktarda birşey çalmadığına göre elleri kesilmez.

İki rivayetten birisi olan ellerin kesilmesini öngören görüş şöylece açıklanır: Bir suçta ortak hareket etmek, öldürmekte ortak hareket etmek halinde olduğu gibi onun cezasını kaldırmaz.

İbnü'l-Arabî der ki: Bu İki suç birbirine ne kadar da yakındır. Çünkü bizler, haksızca dökülen kanı önlemek kastı ile bir kişiye karşılık topluluğu öldürdüğümüze göre, -ta ki düşmanlar o haksızca kanı dökmemek için birbirleriyle yardımlaşmasınlar- mallarda da bu durum aynı şekilde sökonusudur Özellikle de Şafîi, bir topluluk bir kişinin elinin kesilmesi için

ortaklaşa hareket edecek olurlarsa hepsinin elleri kesilir diyerek; bu konuda bize destek vermiştir. Ve bu ikisi arasında bir fark yoktur.

Şayet ikinci durum sözkonusu olursa -ki, bu da ancak yardımlaşarak dışarı çıkartılması mümkün olan şeylerdir- ilim adamlarının ittifakıyla hepsinin elleri kesilir. Bunu da İbnü'l-Arabî zikretmiştir. [\[185\]](#)

5- Hırsızlıkta Ayrı İşler Yapmak Suretiyle Ortaklaşa Çalışmanın Hükümü;

Birisi, hirzi oymak suretiyle, diğeri de malı dışarı çıkartmak suretiyle hırsızlıkta iki kişi ortaklaşa hareket etseler, eğer bunlar birbirleriyle karşılıklı olarak dayantmış iseler, ikisinin de elleri kesilir.

Aralarında bir ittifak olmaksızın herkes tek başına kendi içini yapmış ise ve bu, birisinin gelip malı dışarı çıkartması şeklinde olursa, onlardan herhangi birisinin eli kesilmez.

Eğer, oymakta birbirleriyle yardımlaşır, fakat onlardan birisi malı dışarı çıkartırsa, yalnızca malı çıkartanın eli kesilir.

Şafî ise el kesme cezası yoktur der. Çünkü, birisi oymuş çalmamış, diğeri ise, hürmeti çiğnenmiş bir hirzden hırsızlık yapmıştır.

Ebu Hanîfe der ki: Eğer, oymakta ortak hareket eder ve girip de mal çalarsa, eli kesilir Oymakta ortak hareket etmek için aynı aleti kullanmak şart değildir.

Oyarken birinin ötekinden sonra darbe vurması ile ortaklık da gerçekleşir. [\[186\]](#)

6- Malın Bir Yerden Bir Yere Getirilmesi Suretiyle Ortaklaşa Hırsızlık:

İki kişiden birisi içeri girip malı, malın koyulduğu (hirzin) kapısına getirip çıkarsa, diğeri de elini uzatıp onu alsa elinin kesilmesi gerekir. Birincisi ise, cezalandırılır. Eşheb her ikisinin de eli kesilir demiştir.

Birisi malı, hirzin dışına bırakacak olursa, o malı hirzin dışına bırakanın eli kesilir, alana el kesme cezası yoktur Şayet oyulan yerin ortasına koyar. diğeri de onu alırken oyuktan elleri birbirlerine kavuşursa, her ikisinin de el leri kesilir.

[\[187\]](#)

7. Kabirden ve Mescidlerden Hırsızlık Yapmanın Hükümü:

Kabir de Mescid de hirzdir. O bakımdan çoğunluğun görüşüne göre, nebbâşın (kefen soyucusunun) eli kesilir. Ebu Hanîfe; nebbâşın eli kesilmez der. Çünkü o,

sahibi bulunmayan ve telef olmaya maruz bir malı hırsız olmayan bir yerden çalmıştır. Çünkü ölü mülkiyet sahibi olamaz.

Kimisi de kabirde sakin olan bir kimse olmadığından dolayı bunun hırsızlık olmadığını söyler. Çünkü hırsızlık, görünmekten sakınılacak bir şekilde olur ve hırsızlık yapılırken insanların görmesine karşı korunulur. Mavereaün-nehir alimleri, bunun hırsızlık olmayacağı görüşünü esas kabul etmişlerdi,

Cumhur ise şöyle demiştir: Böyle bir kişi hırsızdır. Zira o, geceyi elbise olarak giyinmiş ve insanların gözünden kendisini korumuştur. Kimsenin görmediği ve yanından gidip gelmediği bir vakitte bu işi yapmayı kast etmiştir, O bakımdan, böyle bir kimse, insanların bayrama çıkıp, şehirde hiçbir kimsenin kalmadığı bir zamanda hırsızlık yapmış gibi olur.

Kefen soymanın hırsızlık olmayacağını kabul edenlerin kabir, bir hırsız değildir şeklindeki sözleri ise batıldır. Çünkü, her bir şeyin hırsızı kendisi için mümkün olan haline uygun olur. Onun için, ölü hakkında mülkiyet sahibi olmak söz konusu değildir, şeklindeki görüşleri de yine batıldır. Çünkü, ölünün çıplak bırakılması caiz değildir. Dolayısı ile buna duyulan ihtiyaç, kabrin bir hırsız olmasını gerektirmektedir. Nitekim yüce Allah da buna şu buyruğu ile dikkat çekmektedir: "Biz yeri, dirilere de ölümlere de bir toplanma yeri kılmadık mı?!" (el-Murselat, 77/25-26) Yani, orada İnsan hayatta iken yaşasın, ölümlerinde de oraya defnedilsin diye kılmadık mı?

Kefenin telef olmaya maruz olduğu şeklindeki sözlerine gelince, hayatta olan bir kimsenin de aynı şekilde giydiği her şey, giymesi sonucu telef olmaya ve yıpranmaya mahkumdur. Şu kadar var ki, bunlardan birisi diğerinden daha çabuk gerçekleşmektedir. Ebu Dâvud Ebû Zerr'in şöyle dediğini rivayet eder: Rasulullah (sav) beni çağırıp şöyle buyurdu: "İnsanların ölüm mu-sibetiyle karşı karşıya kalıp da, o sırada bir evin (kabrin) bir hizmetçiye mukabil satın alınacağı vakit halin nice olur." Ben: Allah ve Rasulü daha iyi bilir dedim. Hz. Peygamber:

"Sana sabrı tavsiye ederim" diye buyurdu. [\[188\]](#)

Hammâd b. Ebi Süleyman dedi ki: İşte hırsızın eli (kefen çalmaktan dolayı) kesilir, diyenler buna dayanarak demişlerdir. Çünkü bu kişi, ölünün evine girmiş olur [\[189\]](#)

Mescide gelince, mescidin hasırlarını çalan kimsenin eli kesilir. Bunu İsa» İbnü'l-Kasım'dan rivayet etmiştir. Velew ki mescidin kapısı bulunmasın. Onun görüşüne göre bu hasırlar hırsız altındadırlar. Eğer mescidin kapılarını çalacak olursa yine eli kesilir. Yine İbnü'l-Kasım'dan rivayet olunduğuna göre, eğer hasırları gündüzün çalmışsa eli kesilmez. Şayet geceleyin duvarı aşarak onları çalmışsa, eli kesilir.

Sahnûn'dan nakledildiğine göre, eğer mescidin hasırları birbirlerine dike-lerek bağlanmış ise eli kesilir, aksi takdirde kesilmez.

Esbağ der ki: Mescidin hasırlarım, kandillerini ve yer döşemelerini çalan kimsenin eli kesilir. Tıpkı, gizlice kapısını yahut çatısından kerestelerini, yada çatısından direklerini çalan gibi. Eşheb, "Kitabu MuhammedMe der ki: Mescidin hasırları, kandilleri ve yer döşemelerinin çalınması dolayısıyla el kesme cezası yoktur. [\[190\]](#)

8- El Kesme Cezası İle Birlikte Tazminat Ödettirilir mi?

El kesme cezası ile birlikte tazminatın ödettirilip ödettirilmeyeceği hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır.

Ebu Hanife der ki: Hiçbir şekilde el kesme cezası ile tazminat bir arada olmaz. Çünkü şanı yüce Allah: "Hırsızlık eden erkekle, hırsızlık-eden ka-dının, o kazandıklarına bir karşılık ve Allah tarafından İbret verici bir ceza olmak üzere ellerini kesin diye buyurmakta ve herhangi bir tazminattan söz etmemektedir, Şafiî ise der ki: İster kolaylıkla ödeyebilecek durumda olsun, ister ödemedede zorlansın, çaldığı malın kıymetini tazminat olarak öder. Eğer ödeme zorluğu çekiyor ise, ödeyebileceği bir zamana kadar onun borcu olur. Bu, Ah-med ve İshâk'ın da görüşüdür.

Bizim ilim adamlarımız, Malik ve arkadaşları ise şöyle derler: Eğer mal aynî ile mevcut ise onu geri verir. Eğer telef olmuşsa, ödeyebiliyorsa tazminatını öder. Eğer ödeyemiyor ise, borç olarak ödemesi istenmez ve herhangi bir-şey ödemekle yükümlü olmaz. Malik bunun benzeri bir görüşü ez-Züh-rfdan rivayet etmiştir.

Şeyh Ebu İshâk der ki: İster ödeyebilsin, ister ödeyemesin el kesme cezası ile birlikte çaldığı malın bedelinin borç olarak ondan isteneceği de söylenmiştir. Devamla der ki: Bu, aynı zamanda Medine'li ilim adamlarımızdan bîr çok kişinin görüşüdür. Bu görüşün sıhhatine ise her ikisinin (el kesme ve tazminatın) iki ayrı hak sahibine ait birer hak olduğu delil gösterilmiştir. Onlardan birisi, diğeri dolayısıyla sakıt olmaz. Diyet ve keffaret gibi. Daha sonra ben de bu görüşteyim, demektedir

Kadı Ebu'l-Hasen meşhur görüşün lehine, Hz, Peygamberin: "Hırsızlık yapana had uygulandığı takdirde artık onun için tazminat yükümlülüğü yoktur" hadisini delil göstermiş [\[191\]](#) ve Kitab'ında bunun senedini de kaydetmiştir.

Bazıları da şöyle demiştir: Tazminatını ödemeyi borç kabul etmek bir cezadır El kesmek de bir cezadır. İki ceza ise bir arada verilmez. Kadı Abdül-vahhab da

(kendi görüşüne) bunu esas kabul etmiştir.

Doğru olan ise, Şafî'nin ve ona uygun görüş belirtenlerin kanaatidir. Şafî der ki: Hırsız ister ödeyebilecek durumda olsun, ister ödeyemesin, çaldığı malın tazminatını öder Eli kesilsin yahut kesilmesin farketmez. Yol kesmesi halinde de bu böyledir. (Yine Şafî) der ki: Kullara ait olup telef ettiği şeyler, Allah'a ait olan haddi düşürmez.

İlim adamlarımızın delil olarak gösterdikleri: "Ödeme zorluğu çekiyor ise..." hadisine gelince, Kuleli alimler bu hadisi görüşlerine delil göstermişlerdir. Tabernin görüşü de budur. Fakat bu hadiste onların lehine delil olacak bir şey yoktur. Bu hadisi Nesaî ve Dârakutnî, Abdurrahman b. Avf dan rivayet etmişlerdir.[\[192\]](#) Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) de şöyle demiştir: Bu hadis pek kuvvetli bir hadis değildir ve delil olmaya elverişli değildir, İbnü'l-Ara-bî ise der ki: Bu batıl bir hadistir. Taberî ise der ki: Kıyas tükettiği (çaldığı) malın tazminatını ödemesini gerektirir. Fakat bizler, bu husustaki rivayete uyarak kıyası terkettik. Ebu Ömer der ki: Zayıf bir rivayet dolayısıyla kıyası terketmek caiz değildir. Çünkü zayıf bir rivayet hüküm gerektirmez.[\[193\]](#)

9- Hırsızdan Çalmak:

Hırsızlık yaparak bir mal çalmış olandan, çalanın elinin kesilmesi hususunda görüş ayrılığı vardır. Bizim (mezhebimizin) ilim adamları eli kesilir, derler. Şafî kesilmez demektedir. Çünkü o, hem malik .olmayan bir kimsede, hem de hirz sayılmayan bir yerden çalmıştır.

Yine ilim adamlarımız der ki: O malın malikinin hürmeti (saygınlığı, ona haksızca ilişmenin yasaklığı) yine bakidir, ondan ayrılmış değildir. Hırsızın eli altında bulunması ise, yok hükmündedir. Tıpkı, gasıp bir kimseden gasp etmiş olduğu malın çalınması halinde çalanın elinin kesildiği gibi. Eğer: Bunun korumasını korumasızmış gibi kabul edin denilecek olursa, biz de şöyle deriz: Hirz de mevcuttur, mülkiyet de mevcuttur. O mal üzerinde mülkiyet henüz sona ermemiştir. O takdirde bize, hirzi iptal ediniz derler. (Bunu da iptale gerek yoktur). [\[194\]](#)

10- Elinin Kesilmesinden Sonra Aynı Mal Bir Daha Çalacak Olursa:

Aynı mal dolayısıyla eli kesildikten sonra bir daha o malı tekrar çalacak olursaj kesme cezası hususunda farklı görüşler vardır. Çoğunluk, yine kesilir derken,

Ebu Hanife kesme cezası yoktur, der. Kur'ân'daki umumi ifade ise, ona kesme cezasının uygulanmasını gerektirmektedir. Bu da Ebu HanilVnin görüşünü red eder.

Yine Ebu Hanife, kesme cezasından Önce, çalınan malın satın almak veya hibe yoluyla mülkiyetine geçiren bir kişi hakkında elinin kesilmeyeceğini söylemiştir. Yüce Allah ise: "Hırsızlık eden erkekle, hırsızlık eden kadının... ellerini kesin" diye buyurmaktadır. El kesme cezası, yüce Allah'a ait bir hak olarak vacib olduğu takdirde bunu hiçbir şey kaldırmaz. [\[195\]](#)

11- "es-Sârik" Kelimesinin Kıraati ve Bu Kıraatlerin Açıklaması:

Cumhur, "Hırsız" kelimesini, ref ile okumuştur. Sibeveyh der ki; Buyruğun anlamı şudur: Size farz kılınan şeyler arasında, hırsız erkek ve hırsız kadının... şeklindedir. Her iki kelimenin de (es-Sâriku ve's-Sârikatu kelimelerinin) merfu' olarak okunmaları, mübtedâ oldukları içindir. Haber ise: "Ellerini kesin" buyruğudur. Maksat, muayyen bir kimse değildir. Çünkü muayyen bir kimse (hırsızlık yapan muayyen kişi) kastedilmiş olsaydı, bu kelimenin mansub okunması icabederdi. Nitekim "Zeyd'i vur" demek gibi.

Ancak, bu buyruk burada: "Hırsızlık yapanın elini kes" demek kabilindendir ez-Zeccâc der ki: Bu, tercih edilen görüştür.

Bu kelime; şeklinde mansub olarak da okunmuştur. Bunun takdiri ise: Hırsız erkek ve hırsız kadının ellerini kesiniz şeklindedir. Sibeveyhin tercihi de budur. Çünkü burada, fiilin emrin kipi daha uygundur. Sibeveyh -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: Arap dilinde uygun olanı bunun mansub okunuşudur. Nitekim Zeyd'i vur, demek de böyledir. Şu kadar var ki, genel olarak bunun merfu1 okunması kabul edilmiştir. Yani, kıraat alimlerinin büyük çoğunluğu ve hepsi demek istemektedir. Sibeveyh kabul ettiği görüşüyle, hırsız türünü muayyen kişi gibi değerlendirmiştir.

İbn Mes'ud ise: "Hırsızlık yapan erkeklerle, hırsızlık yapan kadınların sağ ellerini kesiniz" diye okumuştur ki, bu da çoğunluğun kıraatini güçlendirmektedir.

şeklinde "râ" harfî esreli olarak, çalınanın adıdır.Fiilinin mastarı ise "re" harfî üstün olarak; şeklindedir. Bu açıklamayı el-Cevherî yapmıştır. Bu lafzın aslı, gözlerden saklı olarak bir şeyi almak anlamını ifade eder. Hırsızlama bir şeyler dinlemek demek olan deymi ile Çaktırmadan baktı, deyimleri de buradan gelmektedir.

İbn Arefe der ki: Araplara göre sârik, bir hirze gizli ve saklı bir şekilde gelip

oradan kendisine ait olmayan bir şeyi alan kimsedir.

Eğer açıktan alacak olursa, bu kişi; Yankesici, zorla alan» talan eden ve dağda koruma altında bulunan davar ve benzeri şeyleri çalan kimse, olur Eğer elindeki şeyle (silahla) kendisini koruyacak olursa, o da gasıp olur.

Derim ki: Rasulullah (sav)'dan gelen rivayette şöyle buyurulduğu nakledilmektedir: "Hırsızlığın en kötüsü namazından çalanıktır." Dediler ki: kişi namazından nasıl hırsızlık yapar? Hz. Peygamber: "Namazının rükû ve sücudunu tamam yapmamak suretiyle" buyurdu. Bu hadisi Muvatta ve başkaları rivayet etmiştir. [\[196\]](#)

Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber, bu şekilde namaz kılan bir kimseyi,- kelimenin türeyişi açısından hırsız olmadığı halde -hırsız diye adlandırmaktadır. Çünkü, böyle bir namaz kılmakta çoğunlukla gözlerden uzak bir şey yapmak sözkonusu olmaz. [\[197\]](#)

12- El Kesme Cezası Hangi Şartlar Altında Uygulanır;

Yüce Allah'ın: "Ellerini kesin" buyruğunda geçen "kesmek'in anlamı, ayırmak ve izale etmektir. Kesmek ise ancak hırsızda, çalınan şeyde çalmanın gerçekleştiği yerde ve çalmanın niteliğinde birtakım sıfatların bir arada bulunması halinde icabeder.

Hırsızda aranan nitelikler beş tanedir. Bunlar buluş, akıl, kendisinden hırsızlık yaptığı kimsenin mülkiyeti altında (kölesi, cariyesi) olmamak, o kimsenin lehinde veya aleyhinde velayet yetkisinin bulunmamasıdır. Buna göre köle, efendisinin malından hırsızlık yapacak olursa eli kesilmez. Aynı şekilde efendi, kölesinin malını alacak olursa, yine el kesme cezası uygulanmaz. Çünkü köle, malı ile birlikte efendisine aittir. Hiçbir kimsenin eli kölesine ait malı aldı diye kesilmez. Çünkü o, kendisine ait olan bir malı almıştır, Ashabı Kiramın icmaı ve halifenin (Ömer b. el-Hattab'ın): Sizin köleniz, size ait olan bir malı çalmıştır [\[198\]](#) ifadesinin de gösterdiği gibi, icma ile kölenin elinin kesilme cezası düşmüştür.

Dârakutnî, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Kaçmış köle için hırsızlık yaptığı takdirde el kesme cezası yoktur, Zımmi için de yoktur." Der ki: Bu hadisi Fehd b. Süleyman'dan başkası merful olarak rivayet etmemiştir Doğrusu bu hadisin mevkut' olduğudur. [\[199\]](#)

İbn Mace de Ebu Hureyre'den şöyle dediğini nakletmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Köle, hırsızlık yaptığı takdirde onu, cüz'i bir şey mukabilinde olsa

dahi satınız." Bu hadisi Ebu Bekr b. Ebi Şeybe yoluyla rivayet etmiştir. Ebu Bekr dedi ki: Bize, Ebu Usame, Ebu Avâne'den anlattı. Ebu Avâne, Ömer b. Ebi Seleme'den, o, babasından, o da Ebu Hureyre'den... [\[200\]](#)

Yine İbn Mace der ki: Bize, Cubare b. el-Muğallis anlattı: Bize, Haccâc b. Temim anlattı. Haccâc, Meymun b. Mehran'dan, o, İbn Abbas'tan nakletti ki, humsa (ganimetlerin beşte biri) ait bir köle, yine humsadan bir şeyler çaldı. Peygamber (sav)ın huzuruna getirildi, Hz. Peygamber elini kesmeyip: "Allah'ın malının bir bölümü onun bir kısmını çaldı" [\[201\]](#) diye buyurdu Cubâre b. el-

Muğallis, Ebu Zur'a er-Razi'nin dediğine göre, metruk bir ravidir. [\[202\]](#)

Çocuğun da, delinin de eli kesilmez. Ancak, zınnının ve İslam yurduna eman ile girmeleri halinde muâhid ile harbinin elleri kesilir.

Çalınan malda aranan niteliklere gelince, bunlar da dört tanedir: Bunlardan biri nisabdır, buna dair açıklamalar daha önceden geçmiştir. Diğer ise, mal olarak edinilen, mülkiyet altına alınabilen ve satışı helal olan bir şey olmasıdır. Eğer mal olarak edinilemeyen şarap ve domuz gibi satışı helal olmayan bir şey olursa, ittifakla bundan dolayı el kesilmez.

Bundan tek istisna, Malik ve İbnü'l-Kasım göre (çalınan) küçük hür çocuktur. Bundan dolayı el kesme sözkonusu olmadığı da söylenmiştir. Şafî ve Ebu Hanife de bu görüştedir Çünkü hür küçük çocuk mal değildir.

Bizim ilim adamlarımız ise şöyle demektedir: Aksine o, en büyük bir maldır. Hırsızın muayyen bir mal dolayısıyla eli kesilmez. Elinin kesiliş sebebi, insanoğlunun o şeye meyi etmesidir. İnsan nefsinin hür bir kimseye meyletmesi ise, köleye meyletmesinden daha fazladır.

Şayet çalınan şey, beslenilmesine izin verilmiş köpek ve kurbanlık etleri gibi mülk edinilmesi caiz olmakla birlikte satışı caiz olmayan şeylerden olursa, bu hususta İbnül-Kasım ve Eşheb arasında farklı görüşler vardır. İb-nü'l-Kasım der ki: Köpek çalanın eli kesilmez. Eşheb ise el kesmeme, barındırılması yasak kılınmış köpek için sözkonusudur. Edinilmesine izin verilmiş olan köpeği çalanın ise eli kesilir. Yine Eşheb der ki: Her kim, kurbanlık etini yahut derisini çalacak olursa, onun bu çaldığının kıymeti yüz dirhemi bulduğu takdirde eli kesilir.

İbn Habib de der ki: Esbağ dedi ki: Eğer kurbanlık hayvanı kesimden önce çalacak olursa eli kesilir. Kesildikten sonra çalındığı takdirde ise eli kesilmez.

Eğer çalınan şey aslı itibari ile edinilmesi ve satışı caiz olan şeylerden olup, ondan kullanılması caiz olmayan bir şey yapılırsa, -tambur, zurna, ud ve buna benzer eğlence aletleri gibi- duruma bakılır. Şayet bunların şekilleri bozulup

onlardan gözetilen maksat elde edilemeyecek hale getirilmelerinden sonra çeyrek dinarlık ve daha fazla kıymet taşıyan bir şey kalıyorsa, el kesilir. Kullanımı cate olmayıp kırılması emr olunan altın ve gümüş kaplarda da hüküm böyledir. Bunlar arasında bulunan alan ve gümüşe işçilik eklenmek-sizin kıymet biçilir. Altın ya da gümüşten yapılmış haç da böyledir. Necis olmuş zeytinyağın» şayet necis olmakla birlikte kıymeti nîsab miktarını buluyorsa, bundan dolayı el kesilir.

(Çalınan malda aranan üçüncü nitelik),-başkasına rehin bıraktığı veya ücretle verdiği malını çalan kimse gibi- hırsızın çaldığı şeyde mülkiyetinin ve mülkiyet şüphesinin sözkonusu olmaması gerekir. Bu hususta mülkiyet şüphesinin nazar-ı itibara alınması açısından bizim mezheb ilim adamları ile diğerleri arasında görüş ayrılığı vardır. Mesela, bir kimse, ganimetten veya bey-tülrnalden hırsızlık yapacak olur ise, mülkiyet şüphesi bulunan bir şeyden çalmış olur. Çünkü, o kimse için o malda bir pay vardır. Ali (r,a)'dan rivayet olunduğuna göre, ona Hums'dan (devletin ganimetteki beşte bir payından) bir miğfer çalmış bir kişi getirilirdi. Hz, Ali, elinin kesilmeyeceği görüşünü izhar ederek: Bunun da onda bir payı vardır, demiştir. Beytülmal hususunda da cemaatin ffukahamn büyük çoğunluğunun) görüşü bu şekildedir. Böyle bir kimseye hırsızlık ile ilgili âyetin lafzındaki umum İleri sürülerek el kesme cezasının uygulanacağı da söylenmiştir.

(Çalınan malda aranan dördüncü nitelik ise), küçük köle ile arap olmayan büyük köle gibi çalınması sahih olan şeylerden olmasıdır. Çünkü, arapça konuşabilen köle gibi çalınması sahih olmayan şeyler dolayısıyla el kesme cezası uygulanmaz.

Malın çalındığı yerde aranan nitelik ise, sadece bir tanedir. O da o çalınan şeyin benzeri için o yerin hirzi (malı koruyabilecek mekanı) Özelliğinde olmasıdır.

Bu hususta söylenecek şeylerin özeti şudur: Her bir şey İçin bilinen belli bir yer vardır, İşte onun o yeri, o şeyin hirzi kabul edilir. Beraberinde koruyucu (muhafaza) bulunan her bir şeyin de koruyucusu onun hirzidir. Evler, konaklar, dükkânlar İçlerinde bulunan şeyler için birer hirzdir Sahipleri ister bulunsunlar, ister bulunmasınlar.

Aynı şekilde beytülmal de müslümanların hirzidir. Hırsız kimse ise onda herhangi bir hak sahibi değildir İsterse hırsızlık yapmazdan önce, imamın kendisine beytülmalde birşeyler vermesi mümkün olan bir kimse olsun. Çünkü, her müslümanın beytülmaldeki hakkı ona Fiilen verilen atıyye ile teay-yün eder. Nitekim imamı, beytülmalde tamamını müslümanların menfeatine olan herhangi bir alanda harcayıp insanlar arasında onu dağıtmayabilir. Veya bir belde onu

dağıtırken, bir başka yerde dağıtmayabilir bir topluluğa verirken, bir başka topluluğa vermeyebilir. Böyle bir varsayıma göre bu hırsızlık yapan kişi beytülmalde hakkı olmayan kimselerdendir.

Ganimetler de böyledir. Ya paylaştırmakla teayün ederler, -bu ise beytül-mal hakkında yaptığımız açıklamalar gibidir- ya da savaşta fiilen hazır bulunan kimselerin o malı ellerine almak suretiyle sahibi teayün eder. Böyle bir durumda {teayünden önce} çalan kişinin çaldığı miktar göz önünde bulundurulmalıdır. Eğer hakettiğinden fazlasını çalmışsa eli kesilir, aksi takdirde eli kesilmez. [203]

14- Ev ve Dükkânların Dışında Bulundurulanan Malların Hirz Altında Olmaları:

Bineklerin sırtı, taşıdıkları şeylerin hirzidir. Dükkânların önü, satış yerinde konulan şeyler için bir biredir. İsterse ortada fiilen dükkân bulunmasın. O malla birlikte sahipleri olsun ya da olmasın ve bu mal ister gece ister gündüz çalınmış olsun farketmez.

Aynı şekilde pazarda koyunların durdukları yer de, koyunlar ister bağlı bulunsun ister bulunmasın hirz alandadırlar Binekler de bağlandıkları yerlerde hirz altındadırlar. Beraberlerinde sahipleri olsun ya da olmasın farketmez.

Eğer binek, mescidin kapısında veya pazarda ise, beraberinde koruyucu bulunması hali dışında hirz altında kabul edilmezler. Kendi avlusuna bineğini bağlayan, ya da binekleri için bir yeri ağıl olarak kullanan bir kimse, bu bağlaması ve o yeri ağıl olarak kullanması binekleri için bir hirzdir.

Gemi de içinde bulunulan şeyler için bir hirzdir. Bağlı olup olmaması arasında bir fark yoktur. Bizzat geminin kendisi çalınacak olursa, o da binek gibi değerlendirilir. Eğer bağlı değilse, hirz altında değıt demektir. Şayet sahibi gemiyi bir yere bağlamış yahut o yerde demirlemiş ise, gemiyi bağlaması bir hirzdir. Gemi ile birlikte herhangi bir kimse bulunuyor ise, nerede, ne şekilde bulunursa bulunsun, aynı şekilde gemi hirz altında demektir. Tıpkı mescidin kapısında beraberinde koruyucusu bulunan binek gibidir. Ancak yolculuk esnasında gemileriyle bîr yerde konaklayıp gemilerini bağlayacak olurlarsa bu da o gemi için bir hirz kabul edilir. Gemi sahibinin gemi ile birlikte olması ile olmaması arasında bir fark yoktur. [204]

15- Otel ve Benzeri Umumun Kaldığı Yerlerden Hırsızlık:

Herkesin kendi bağımsız odasında kaldığı otel gibi tek bir yerde sakin olan

kimselerden herhangi birisi arkadaşının odasından bir şey çalıp o çaldığı şeyler ile otelin açık salonuna (avlusuna) çıkacak olursa, bu çaldığı malı kendi odasına sokmasa ve onu alıp otelin dışına çıkmamış olsa dahi, böyle birisinin elinin kesileceği hususunda görüş ayrılığı yoktur.

Yine burada kalanlardan herhangi bir kimse, otelin umuma açık salonunda bir şey çalacak olursa, velev ki o çaldığı şeyi kendi odasına sokmuş, yahut otelin dışına çıkartmış olsa bile elinin kesilmeyeceği hususunda da görüş ayrılığı yoktur. Çünkü, umuma açık salon, herkes için alışverişin yapılabildiği bir yerdir. Şu kadar var ki, bineğin bağlandığı yerinden veya onun benzeri bir eşyanın korunma altındaki yerinden alınmış olması hali müstesnadır. [\[205\]](#)

16- Yakın Akrabaların Birbirlerinden Çalmaları:

Çocuklarının malını çaldıklarından dolayı anne-babanın elleri kesilmez. Çünkü Hz. Peygamber: "Sen de malın da babana aitsiniz" diye buyurmuştur. [\[206\]](#)

Ancak, anne-b ab asından çalan çocuğun eli kesilir. Zira, o malın kendisine ait olması hususunda herhangi bir şüphenin varlığı sözkonusu değildir.

Elinin kesilmeyeceği de söylenmiştir. Bu da İbn Vehb ve Eşheb'in görüşüdür. Çünkü oğul, adeten babasının malını alabildiğine ve rahat bir şekilde kullanabilir. Nitekim köle efendisinin malını çaldığından dolayı eli kesilmez. Dolayısıyla oğlun babasının malını çalmaktan dolayı elinin kesilmemesi öncelikle sözkonusudur,

Dedenin (torunundan) çalması hususunda farklı görüşler vardır. Malik ve İbnü'l-Kasım eli kesilmez derken, Eşheb kesilir, demektedir. Malik'in görüşü daha sahihtir. Çünkü dede de bir nevi babadır. Malik der ki: Baba ve anne tarafından dedelere nafaka vermek icab etmiyorsa dahi ellerinin kesilmemesi daha hoşuma gider. İbnü'l-Kasım ve Eşheb der ki: Bu ikisi dışında (dede ve baba dışında) kalan akrabaların (çalmaları halinde) elleri kesilir,

İbnü'l-Kasım der ki: Kendisine isabet eden açlıktan dolayı çalan kimsenin eli kesilmez.

Ebu Hanife ise der ki: Hala, teyze, kızkardeş ve onların dışında kalan mahremlerden herhangi bir kimse hakkında el kesme cezası uygulanmaz. Bu es-Sevrî'nin de görüşüdür.

Malik, Şafiî, Ahmed ve İshâk der ki: Bunlardan çalan kim olursa olsun eli kesilir. Ebu Sevr de der ki: Kim olursa olsun, el kesmeyi gerektiren bir miktar çalacak olursa, eli kesilir. Ancak, fakara herhangi bir husus üzerinde icma etmiş ise o icma dolayısıyla o takdirde el kesme cezasından kurtulur.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[207\]](#)

17- Mushaf Çalanın ve Yankesicinin Hükümü:

Mushaf çalanın hükümü hususunda fukalâ farklı görüşlere sahiptir Şafî, Ebu Yûsuf ve Ebu Sevr, eğer mushafın kıymeti el kesmeyi gerektiren miktarı buluyorsa el kesilir, derler. İbnü'l-Kasım da bu görüştedir. en-Nu'man (Ebu Hanife) ise mushaf çalan kimsenin eli kesilmez, demektedir. İbnü'l-Münzir ise mushaf çalanın eli kesilir, der.

Kişinin yeninden (cebinden) nafakasını çalan (tarrar) yankesici hakkında da fukalâ farklı görüşlere sahiptir. Bir kesim şöyle demektedir İster yenin içinden ister dışından çalsın, yankesicinin eli kesilir. Bu, Malik, Evzaî, Ebu Sevr ve Yaküb (Ebu Yûsuf'un görüşüdür.

Ebu Hanife, Muhammed b. el-Hasen ve İshâk ise şöyle demektedir: Eğer çalınan dirhemler, yenin dış tarafında bağlı bulunup, yan kesici de bunları gizlice alıp gitmişse eli kesilmez. Şayet yenin iç tarafında bağlı olup o da elini içeriye sokup paralan çalmışsa eli kesilir. el-Hasen de eli kesilir demektedir. İbnü'l-Münzir der ki: Hangi şekilde yankesicilik yaparsa yapsın eli kesilir. [\[208\]](#)

18- Seferde Elin Kesilmesi ve Darı Harpte Hadlerin Uygulanması:

Fukalâ, seferde elin kesilip, dar-ı harpte hadlerin uygulanması hususlarında farklı görüşlere sahiptir. Malik ve el-Leys b. Sa'd der ki: Harb divan topraklarında hadler uygulanır. Dâr-ı harp ile dâr-ı islam arasında bir fark yoktur. el-Evzaî der ki: Bir ordu kumandanı olarak savaşa çıkan bir kimse -herhangi bir bölgenin (.eyaletin) emirî olmasa dahi- el kesme cezası dışında askerleri arasında hadleri uygular.

Ebu Hanife de der kî: Asker, harp diyarı topraklarında gazada bulunsa ve başlarında emir varsa bu emir askerleri arasında hadleri uygulamaz. Ancak, Mısır, Şam, Irak veya buna benzer bir bölgenin de valisi ise, askerleri arasında hadleri uygular.

Evzaî ve onun gibi görüş beyan edenler, Cünâde b. Ebi Ümeyye hadisini delil göstermişlerdir. Cünâde dedi ki: Bizler, Busr b. Ertae ile denizde (gazada) bulunuyorduk. Buhü diye bilinen uzun boylu bir dişi deve çalmış Mis-dar adındaki bir hırsız ona getirdiler. O da şöyle dedi: Ben Rasulullah (sav)'i şöyle buyururken dinledim; "Gaza esnasında el kesme cezası uygulanmaz."

Eğer bu durum olmasaydı, şüphesiz onun elini keserdim. [\[209\]](#)

Burada sözü geçen Busr, denildiğine göre Peygamber (.sav) döneminde dünyaya gelmiş ve Hz. Alî ile onun taraftarları arasında kötü haberleri bulunan bir kimse idi. Abdullah b. Abbas'ın iki küçük çocuğunu kesen odur. Bundan dolayı çocukların anneleri tamarmyle aklını kaybetmiş, ne yaptığını bilmez hale gelmişti. Ali (r.a) ona, Allah'ın ömrünü uzatması ve aklını da başından alması için beddua etmişti. Öyle de olmuştu. Yahya b. Maîn der ki: Busr b. Ertae kötü bir adamdı.

Bu durumda el kesme cezasının uygulanacağını söyleyen kimseler, Kur'an-ı Kerim'in lafzının umumiliğini delil göstermişlerdir. Yüce Allah'ın izniyle sahih olan da budur. Harp diyarında hadlerin ve el kesme cezasının uygulanmayacağını söyleyenlerin ileri sürebilecekleri en uygun delil, ceza uygulanan kimsenin müşriklere katılabileceği korkusudur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[210\]](#)

19- El ve Ayak Nereden Kesilir:

El ya da ayak kesilecek olursa, nereye kadar kesilebilir? Genelde herkes elin bilekten, ayağın da eklem yerinden kesileceğini söylemiştir. Ayak, kesildiği takdirde dağlanır. Bazıları da elin dirsekten kesileceğini söylemiştir. Omuzdan kesileceği de söylenmiştir. Çünkü (arapçada) el (yed) bunu kapsar. Ali (r.a) der ki: Ayak, ayağın ortasından kesilir ve topuk kısmı bırakılır. Ahmed ve Ebu Sevr de bu görüştedir.

İbnü'l-Münzir der ki: Biz, Peygamber (sav)'dan bir adamın elinin kesilmesini emr ettikten sonra: "Onu dağlayınız" dediğini rivayet ediyoruz. Ancak senedi hakkında söylenecek sözler vardır.

Aralarında Şafiî, Ebu Sevr ve başkalarının da bulunduğu bir topluluk bunu müstehab görmüşlerdir. Bu daha güzeldir, iyileşme ihtimali daha yüksektir, kişiyi telef olmaktan daha bir koruyucudur. [\[211\]](#)

20- Kesme Sırası:

Öncelikle kesilecek olanın sağ el olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. İkinci bir defa çalması halinde ise fukahânın farklı görüşleri vardır. Malik, Medine alimleri, Şafiî, Ebu Sevr ve diğerleri der ki: Sol ayağı kesilir. Üçüncü defa çalarsa, sol eli kesilir. Dördüncü defa çalacak olursa, sağ ayağı kesilir. Eğer

beşinci defa çalacak olursa, ta'zir edilir ve hapse konukır.

Bizim (mezhebimiz) alimlerimizden Ebu Musab der ki: Dördüncü defa çaldıktan sonra öldürülür. Bunu söylerken, Nesaî'nin el-Haris b. Hatıb'dan rivayet ettiği bir hadisi delil göstermektedir, el-Haris'İN dediğine göre, Rasu-lullah (sav)'m huzuruna bir hırsız getirildi, Hz. Peygamber: "Onu öldürünüz"

dedi. Yanındakiler: Ey Allah'ın Rasulü, sadece hırsızlık yaptı deyince, Hz. Peygamber: "Onu öldürünüz" dedi. Yine : Ey Allah'ın Rasulü sadece hırsızlık yaptı dediler. Yine Hz. Peygamber: "Onun elini kesiniz" diye buyurdu. Daha sonra bir daha hırsızlık yaptı, ayağı kesildi, sonra Ebu Bekr (r.a) döneminde yine hırsızlık yaptı, el ve ayakları tamamen kesildi. Sonra beşinci bir defa daha hırsızlık yaptı, bu sefer Ebu Bekr (r.a) şöyle buyurdu: Rasulullah (sav) "Onu öldürünüz" diye buyururken bunları daha iyi biliyordu. Daha sonra Ebu Bekr o adamı, öldürsünler diye Kureyş'in gençlerine teslim etti. Abdullah b. ez-Zübeyr de onlardan birisi idi. Abdullah başkan olmayı seven birisiydi. O bakımdan: Beni başınıza emir tayin ediniz, dedi. Onlar da onu başlarına emir tayin ettiler. Abdullah bir darbe vurdu mu, diğer gençler de o hırsıza bir darbe indiriyorlardı.

Nihayet onu öldürdüler [\[212\]](#) Beşinci defa çalması halinde hırsızın öldürüleceğini kabul edenler, ayrıca Hz Cabir'in rivayet ettiği hadisi de delil gösterirler Buna göre Peygamber (sav) beşinci defa hırsızlık yapan bir kimse hakkında: "Onu öldürünüz" diye emir vermiştir. Hz. Cabir der ki: Biz de onu alıp götürdük ve sonra öldürdük. Sonra da onu sürükleyip bir kuyuya attık, üzerine de taş attık. Bunu Ebu Dâvud rivayet etmiştir. [\[213\]](#) Nesaî de bunu rivayet eder ve şöyle der: Bu, münker bîr hadistir, ravilerinden birisi olan Mus'ab b. Sabit pek kuvvetli bir ravi değildir. Ben, bu konuda sahih bir hadis bilmiyorum. [\[214\]](#)

İbnü'l-Münzir der ki: Ebu Bekir ve Ömer (r. anhumâ)'in bir elden sonra öbür eli ve bir ayaktan sonra da öbür ayağı kestikleri sabittir.

Şöyle de denilmiştir: İkinci defa hırsızlık yaptığı takdirde sol ayağı kesilir, bundan başka hırsızlık yaptığı takdirde ise kesme cezası yoktur. Tekrar hırsızlık yapacak olursa ta'z edilir ve haps edilir. Bu görüş Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan rivayet edilmiştir. ez-Zührî, Hammâd b. Ebi Süleyman ve Alîmed b. Hanbel de bu görüştedir. ez-Zührî der ki: Sünnette, bize bir el ve bir ayak dışında kesme cezası uygulanacağına dair bir haber ulaşmış değildir.

Ata da der ki: Sadece sağ eli kesilir, bundan sonra da ona kesme cezası uygulanmaz. Ata'nın bu sözünü İbnü'l-Arabî zikreder ve der ki: Ata'nın bu görüşüne gelince, sahabe-i kiram ondan önce buna muhalif kanaatlerini belirtmişlerdir. [\[215\]](#)

21- Sağ Eli Kesilmesi Gerekirken, Yanlırlıkla Sol Eli Kesmenin Hükümü:

Hakim hırsızın sağ elinin kesilmesini emretmekle birlikte, sol elinin kesilmesi halinde durumun ne olacağı hususunda fukahânın farklı görüşleri vardır. Kalade der ki: Buna had uygulanmış oldu. Ona Fazla birşey yapılmaz. Malik de, el kesen yanılıp (sağ yerine) solunu kesecek olursa aynı görüştedir. Rey ashabı da istihsanen bu görüşü kabul etmişlerdir,

Ebu Sevr der ki: El kesme cezası uygulayana diyet ödemek düşer. Çünkü o, yanlırlık yapmıştır. Diğer taraftan hırsızın da sağ eli kesilir. Ancak bu konuda kesilmeyeceğine dair icmaun tesbit edilmesi hali müstesnadır.

İbnül-Münzir ise der ki: Hırsızın sol elinin kesilmesi iki şekilden birisiyle olur. Ya elini kesen bunu kasten yapmıştır O takdirde ona kısas uygulanır. Yahut da bunu hata yoluyla yapmıştır. O taktirde kesenin âkilesine onun diyetini ödemek icabeder. Diğer taraftan hırsızın sağ elinin kesilmesi de vacibtir. Yüce Allah'ın farz kıldığı bir şeyin, herhangi bir kimsenin haksızca tasarrufu veya hata edenin hatası dolayısıyla ortadan kaldırılması caiz olamaz,

es-Sevrî de sağ eline kısas uygulanması gerekirken, sol elini uzatıp kesilen kimse hakkında sağ eli de kesilir demiştir. İbnü'l-Münzir der ki: Bu doğrudur.

Bir kesim de şöyle demektedir: iyileştiği takdirde sağ eli kesilir. Çünkü, bizzat kendisi sol elini telef ettirmiştir. Rey ashabının görüşüne göre, kesene bir-şey düşmez,

Şafî'nin görüşüne kıyasen sol eli iyileştiği takdirde sağ eli de kesilir. Ka-tade ve Şa'bî der ki: Bu durumda kesene birşey düşmez ve eli kesilenin sol eli ile yetinilir. [\[216\]](#)

22- Hırsızın Elinin Boynuna Asılması:

Hırsızın eli boynuna asılır. Abdullah b. Muhayrîz der ki: Ben, Fedale'ye, hırsızın elinin boynuna asılması sünnetten midir? diye sordum, şöyle dedi: Rasulullah (sav) 'a bir hırsız getirildi, eli kesildi. Daha sonra emir yererek eli boynuna asıldı. Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup, hadis, basen ve gariptir, demiştir. Bunu Ebu Dâvud ve Nesaî de rivayet etmişlerdir. [\[217\]](#)

23- Hırsıza El Kesme Cezası Uygulanmadan Önce Birisini Öldürürse:

Hırsızlık cezasının uygulanması gereken bir halde hırsız birisini öldürecek olursa, Malik der ki: Sadece öldürülür, el kesme cezası da onun kapsamına girer. Şafiî ise der ki: Önce eli kesilir sonra da öldürülür. Çünkü bunlar, iki hak sahibine ait iki haktır Dolayısıyla onlardan herbirisinin hakkını alması icabeder. Yüce Allah'ın izniyle sahih olan da budur. İbnü'l-Arabî'nin tercih ettiği görüş de budur. [\[218\]](#)

24- Nakvî Bir Mesele:

Yüce Allah'ın; "İkisinin ellerini..." diye buyurup bunun yerine ikisinin (birenden) iki elini, diye buyurmaması dolayısıyla, bu hususta dil bilginleri bazı açıklamalarda bulunmuşlardır, İbnül-Arabî der ki; Fu-kahâ da bu dil bilginleri hakkında hüsnü zan besledikleri için onların yaptıkları açıklamalarda izlerini takip etmişlerdir.

Halil b. Ahmed ve el-Ferrâ der ki: İnsanın hilkatinde bulunan o şey iki kişiye izafe edilecek olursa çoğul yapılır. Buna göre;" Onların başlarını yardım, kannlarını doyurdum; denilir." Nitekim yüce Allah da: "Eğer herikiniz Allah'a tevbe ederseniz (ne âlâ). Çünkü kalpleriniz meyletmiş bulunuyor" (et-Tahrim, 66/4) diye buyurmaktadır. İşte bundan dolayı burada da yüce Allah ikisinin (birenden) iki elini kesiniz diye buyurmayıp; "(İkisinin) ellerini kesişiz" diye buyurmuştur. Maksat ise bunun (erkeğin de) sağ elini, berikinin (hırsızlık yapan kadının) da sağ elini ke-sinizdir. Dilde bu kullanılabilir. Ancak; İkisinin (birenden) iki elini kesiniz, söyleyişi asıl olandır. Şair işe,-bu iki türlü söyleyişi bir arada şu be-yitinde zikretmektedir:

"Oldukça uzak, suyu da bulunmayan korku verici iki kurak yerin ikisinin de tümsek yerleri iki kalkanın sırt tarafı (tümsekçe olan ve rakibe karşı görünen bir bölümü.) gibidir.

Bu hususta bir yanlış anlama sözkonusu olmayacağından dolayı bir ifade kullanıldığı da söylenilmiştir. Sibeveyh de der ki: Eğer bu organ tek bir Eane İse, sen onunla tesntye kastedecek olursan, cetni'de yapılabilir. Arap-lar'da: Her ikisi de yüklerini indirdiler, ifadesini kullandıkları nakledilmiştir. Bununla, her biri kendi bineğinin sırtındaki yükü indirdiği kastedilmektedir.

İbnü'l-Arabî der ki: İşte bu, tek başına sağ elin kesileceği görüşüne binaen doğrudur. Ancak durum böyle değildir. Aksine etler ve ayaklar kesilebilir. Bu durumda yüce Allah'ın "eUerini™ buyruğu, dörde raci olur. Dört ise her iki kişide bulunan ellerin toplamıdır. Burada da eller teşriye olarak zikredilmiştir. O bakımdan ifade fasih olarak varid olmuştur. Eğer: Onların ellerini kesiniz demiş olsaydı, yine de bu sahih bir ifade olurdu. Çünkü hırsız erkek ile hırsız kadın ifadelerinden özel olarak sadece iki şahıs kast edilmemiştir. Aksine bunlar, sayılamayacak kadar çok kişiyi kapsayan bir cins ismidir.[\[219\]](#)

25- Allak, Hükmüne Karşı Konulamayandır:

Yüce Allah'ın: "Kazandıklarına bir karşılık... olmak üzere" buyruğu mefulün leh'dir. Bu, mastar (mefulü mutlak) olarak da kabul edilebilir. "Allak tarafından İbret verici bir ceza olmak üzere" buyruğu da böyledir.

Bir kimseye, yaptığı bir işten vazgeçip yüz çevirmesini gerektirecek bir iş yapmayı ifade etmek üzere; "Onu ten kilittim" denilir.

"Allah Azîzdir." Yani, yenik düşürülemeyen, mağlub edilemeyendir.

"Hakimdir" Yaptıkları hikmetli ve sapasağlam olandır. Bu güzel isimlere dair açıklamalar daha Önceden de geçmiş bulunmaktadır.[\[220\]](#)

26- Hırsızın Tevbe Edip Halini Düzeltmesi:

Yüce Allah'ın: "Fakat kim zulmettikten sonra tevbe eder re (kendisini) düzeltirse" buyruğu şarttır. Cevabı da: "Şüphesiz Allah, onun tevbesini kabul eder" buyruğudur.

"Zulmettikten sonra" buyruğu hırsızlıktan sonra demektir. Allah, tevbe ettiği takdirde onu affeder Fakat tevbe ile el kesme cezası kalkmaz. Âta ve bir topluluk şöyle demiştir: Hırsızın ele geçirilmesinden önce el kesme cezası, tevbe ile kalkar. Bunu bazı Şafiîler ileri sürmüş ve Şafiî'nin bir görüşü olarak ifade etmişlerdir. Yüce Allah'ın: "Yalnız, kendilerine gücünüz yetmeden önce tevbe edenler müstesnadır" (el-Maide, 5/34) buyruğuna yapışmışlardır. İşte bu, uygulanması icabeden cezadan bir istisnadır. Dolayısıyla bütün hadlerin buna

göre ele alınması gerekmektedir. Bizim ilim adamlarımız da şöyle derler: Bizzat aynı buyruk bizim de delilimizdir. Çünkü şanı yüce Allah, yol kesicinin cezasını zikrettikten sonra: "Yalnız kendilerine gücünüz yetmeden önce tevbe edenler müstesnadırlar diye buyurmakta, daha sonra hırsıza uygulanacak cezayı buna atfettikten sonra hırsız hakkında da: "Fakat kim zulmettikten sonra tevbe eder ve düzeltirse, şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder diye buyurmaktadır. Eğer, hüküm itibariyle hırsız da yol kesici gibi olsaydı, haklarında farklı hükümleri zikretmezdi.

İbnü'l-Arabî der ki: Ey Şafîîler topluluğu, nerede meselelerin kapalı taraflanndan istinbat ettiğiniz şer'î hikmetler ve fikhî incelikler? Şuna dikkat etmez misiniz? Yol kesen (muharib), bizzat kendisi istibdada yönelmekte, silahı ile saldırılarda bulunmaktadır. İmam (islâm devlet başkanı) ona karşı koymak için atları ve bineklileri üzerlerine sürmek ihtiyacını hisseder. Yüce Allah, burada tevbe dolayısıyla böyle bir durumdan vazgeçsin diye cezasını kaldırmıştır. Nitekim onu İslâm'a ısındırmak kastıyla, kâfirin geçmişte bütün yaptıklarının mağfirete mazhar olacağını da ifade ettiği gibi. Hırsız ve zina edene gelince, bunların ikisi de müslümanların avucu içinde, imamın hükmü altındadırlar. Onlara uygulanması icabeden hükmü üzerlerinden kaldıran ne olabilir ki? Yahut, bunlar da muharibe kıyas edilir, demek nasıl mümkün olabilir? Oysa hikmet de durumları da bunların birbirlerinden ayrı olduklarını ortaya koymaktadır. Böyle bir yaklaşım, -ey muhakkikler topluluğu- sizin gibilere yakışmaz. Haddin tevbe ile sakıt olmayacağı sabit olduğuna göre, tevbe Allah tarafından makbuldür, el kesme cezası da o kimsenin günahı için bir keffaret olur.

"Ve düzeltirse" yani, nasıl hırsızlıktan tevbe ettiyse, her günden da öylece tevbe ederse demektir. "Ve düzeltirsewnin, yani o masiyeti tamamıyla terkederse anlamında olduğu da söylenmiştir. Zinaya yöneldiği için hırsızlığı terkeden, hiristiyanhğa girdiği için yahudiliği terkedene gelince, böyle birisinin bu yaptığı tevbe değildir. Allah'ın, kulunun tevbesini kabul etmesi ise, kulunu gerçekten tevbe etmeye muvaffak kılmasıdır. Ondan tevbesinin kabul edilmesi demektir, diye de açıklanmıştır. [\[221\]](#)

27. Bu Âyette, Erkek Hırsızın. Daha Önce, Zina ile İlgili Ayette de Zina Eden Kadının Daha Önce Zikredilişinin Hikmeti:

Şöyle denilmektedir: Şanı yüce Allah, bu âyet-i kerimede hırsız kadından önce hırsız erkekten söz etmektedir. Zina ile ilgili âyette de zina eden kadını zina eden erkekten önce zikretmiştir. Bundaki hikmet nedir? Buna şöyle cevap verilir: Mal

sevgisi erkeklerde daha baskın, cinsel şehvet ise kadınlarda daha baskın olduğundan dolayı her yerde onlardan uygun olanı zikrederek başlanmıştır. Bu ise, ileride en-Nûr sûresinde (24/2. âyet, 5. başlıkta) zina eden kadının zina eden erkekten önce zikredilmesinin hikmetine dair gelecek açıklamalarda da - inşaallah- görüleceği gibi, kadının öncelikle anılması ile ilgili açıklamalardan bir tanesidir.

Diğer taraftan yüce Allah, hırsızlığın cezasını malı alan el olduğu için el kesmek olarak tesbit etmiştir. Zinanın cezasını ise, fuhşu işleyen U2uv olu-duğu halde, o uzvun kesilmesi olarak tesbit etmemiştir.

Bunun üç sebebi vardır: Hırsızın kesilen eli gibi bir başka eli daha vardır. Eğer eli kesildiği için vazgeçecek olursa, onun yerine kalan ikinci elini kullanabilir. Zina edenin ise, eğer organı kesilecek olursa ve kesilmesi dolayısıyla da bu işten vazgeçecek olursa, onun yerine geçecek başka bir organı yoktur.

İkinci husus; had, kendisine had uygulanan da başkasına da bir azardır ve bu işten vazgeçirmek içindir Hırsızlıkta elin kesilmesi açıkça ortada görülür. Zinada organın kesilmesi ise görülmez. (Dolayısıyla ibret hasıl olmaz).

Üçüncü husus; erkeklik organının kesilmesi sonucunda nesil kesilir. Elin kesilmesinde ise neslin kesilmesi sözkonusu değildir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[222\]](#)

40. Bilmez misin ki, göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır? O, dilediğini azapiandırır, dilediğine mağfîret eder. Allah, her şeye güç yetirendir.

Yüce Allah'ın: "Bilmez misin ki, göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır..."

âyetindeki hitab, Peygamber (sav)'a ve başkal a rinadır. Yani, herhangi bir kimsenin: Biz, Allah'ın oğullarıyız ve sevgilileriyiz demelerini gerektirecek ve buna bağlı olarak iltimas geçmesini sağlayacak şekilde yüce Allah ile hiç bir yakınlık, bir akrabağı yoktur. Hadler de haddi gerektiren bir işi işleyen herkese uygulanır.

Anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: O, dilediği hükmü vermek hakkına sahiptir. İşte bundan dolayı yol kesici ile yolkesici olmayıp hırsızlık yapan kimse arasında (had bakımından) fark gözetmiştir. Bu âyet-i kerimenin benzeri âyetler de, bunlara dair açıklamalar da daha önceden geçmiş bulunmaktadır. O bakımdan bunları tekrarlayanın bir anlamı yoktur. Başarıya ulaştıran Allah'tır, İşte hırsızlık âyeti ile ilgili olarak hırsızlığa dair bir takım hükümler bunlardır.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[223\]](#)

41. Ey Peygamber! Kalpleriyle İman etmedikleri halde ağızlarıyla: İnandık deyip

de küfür içinde koşuşup duranlar seni kederlendirmesin. Yahudilerden durmadan yalana kulak veren, huzuruna gelmeyen diğer bir kavim lebine dinleyen (casusluk eden) ler vardır. Kelimeleri yerine konulduktan sonra değiştirirler ve: "Eğer size şu verilirse onu alın, şayet o verilmezse sakının" derler. Allah'ın fitneye düşürmek istediği kimse İçin sen, Allah'a karşı birşey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Dünyada onlar için zillet vardır, Âhirette de onlara pek büyük bir azap vardır.

Bu buyruğa dair açıkla ma lanımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [\[224\]](#)

1- Bu Âyeti Kerimenin Nüzul Sebebi İle İlgili Görüşler:

"Ey Peygamber seni kederlendirmesin" âyetinin nüzul sebebiyle İlgili olarak üç görüş vardır. Denildiğine göre bu âyet-i kerime, Kurayla ve Nadiroğullan hakkında inmiştir. Kurayzalı birisi, Nadiroğullanndan birisini öldürdü. Nadiroğullan, Kurayzal il ardan birisini öldürdükleri vakit kısas uygulamalarına fırsat vermezlerdi. -İleride açıklanacağı üzere- onlara (Kurayza-İliara) sadece diyet vermekle yetinirlerdi. Bunun üzerine Peygamber (sav)'ın hakemliğine başvurdular. Hz. Peygamber, Kurayzalı ile Nadiroğullanna mensub iki kişi arasında eşitlik sağlanması gerektiği hükmünü verdi. Bu ise, Nadiroğullannın hoşuna gitmedi ve kabul etmediler. [\[225\]](#)

Bir diğer görüşe göre bu âyet-t kerime, Peygamber (.sav)'in Ebu Lubâbe'yi Kurayzaogullanna gönderip kendilerine uygulanacak cezanın boğazlarının kesilmesi olduğuna işaret etmesi dolayısıyla Ebu Lubâbe hakkında inmiştir. [\[226\]](#)

Bir diğer görüşe göre bu âyet-i kerime, yahudi erkek ve kadının zinası ile recim olayı hakkında nazil olmuştur. Bu da konu ile ilgili görüşlerin en sahih olanıdır. Bunu, hadis imamları, Malik, Buharı, Müslim, Tirmizî ve Ebu Dâ-vud rivayet etmişlerdir.

Ebu Dâvud, Cabir b. Abdullah'tan rivayetine göre, Peygamber (sav) onlara (yahudilere): "Aranızdan en bilgili iki kişiyi yanıma getiriniz" demiş, bunun üzerine onlar da Suriya adındaki birisinin ijsi oğlunu getirmişlerdi. Hz. Peygamber onlara yüce Allah adına yemin verdirerek: "Bu iki kişinin durumunu Tevrat'ta nasıl bulmaktasınız" diye sordu? İkisi de: Bizim Tevrat'ta bulduğumuz şudur: Dört kişi erkeğin organını kadının fercinde sürmedanlıkta-ki mil gibi görececek olurlarsa ikisi de recm olunurlar. Hz. Peygamber sordu: "Peki, sizi bunları recmetmekten alıkoyan nedir"? İkisi de: Otoritemiz elden gitti, o

bakımdan biz de öldürmekten hoşlanmadık. Peygamber (sav) şahitleri çağırdı. Şahidler gelip, erkeğin organının kadının fercinde sürmedanlık-taki mil gibi gördüklerine dair şahidlik ettiler Peygamber (sav); ikisinin de recm edilmesi emrini verdi. [\[227\]](#)

Buharî ile Müslim'in dışındaki eserlerde de eş-Şa'bî'den, Cabir b. Abdullah'tan nakledilerek Cabir'in şöyle dediği kaydedilmektedir: Fedeklilerden bir erkek zina etti. Bunun üzerine Fedekliler, Medine'de bulunan yahudi bazı kimselere: Muhammed'e bu hususa dair soru sorunuz. Eğer size celde vurmayı emrederse, onu kabul ediniz. Şayet size recmedilmeleri emrini verirse onu kabul etmeyiniz. Durumu Hz. Peygamber'e sordular, o da İbn Suriyayı çağırdı. Aralarında en bilgin kişi oydu. Bir gözü de görmüyordu. Rasulullah (sav) ona şöyle sordu: "Sana Allah adına yemin verdiriyorum. Kitabınızda zina edenin cezasını ne şekilde buluyorsunuz ?" İbn Suriya ona şöyle dedi: Allah adına bana and verdirdiğine göre, şunu söyleyeyim. Biz Tevrat'ta, bakmanın bir zina, kucaklaşmanın bir zina, öpmenin bir zina olduğunu görüyoruz. Eğer dört kişi erkeğin organını kadının fercinde sürmedanlıktaki mil gibi gördüklerine dair şahidlik edecek olurlarsa, o takdirde (erkeği) recmetmek icabeder. Bunun üzerine Peygamber (sav): "İşte bu böyledir" buyurdu. [\[228\]](#)

Müslim'in Sahihinde de el-Berâ b. Âzib'den şöyle dediği nakledilmektedir: Peygamber (sav)'in yanına yüzü kömürle karartılmış bir yahudi getirildi. Hz. Peygamber yahudileri çağırıp şöyle dedi: "Sizler Kitabınızda zina edenin cezasının böyle olduğunu mu görüyorsunuz? Onlar, evet deyince, Hz. Peygamber ilim adamlarından birisini çağırdı ve şöyle buyurdu: Tevratı Musa'ya indiren Allah adına bana söyle. Kitabınızda zina edenin haddini böyle mi buluyorsunuz?" Kişi Hayır dedi. Eğer bu şekilde bana yemin verdirme-seydin sana bildirmeyecektim. Biz, cezanın recm olduğunu görüyoruz. Fakat zina, soylularımız arasında çoğaldı O bakımdan soytu bir kimseyi yaka-iadık mı, onu bıraktık. Zayıf birisini yakaladık mı, ona had uyguladık. Bu sefer şöyle dedik: Gelin ortaklaşa bir ceza tesbit edelim ve bunu, soyluya da böyle olmayana da uygulayalım. Sonunda recm yerine yüzü kömürle karartmayı ve sopa vurmaya tesbit ettik. Bunun üzerine Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Allah'ını kendilerinin öldürdükleri bir zamanda senin emrini ihya eden ilk kişi ben oluyorum" dedi ve recm edilmesini emretti. Bunun üzerine yüce Allah da: "Ey Peygamberi Küfür içinde koşuşup duranlar seni kederlendirmesin" buyruğunu: "Eğer size şu verilirse onu alın" buyruğuna kadar indirdi. Yani, diyorlar ki: Muhammed'e gidiniz. Eğer o sizlere yüze kömür çalmayı ve sopa vurmayı emrederse onu kabul ediniz. Şayet size recm cezası uygulanması fetvasını

verirse, ondan sakınınız. Bunun üzerine şanı yüce Allah: "Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir" (el-Maide, 5/44); "Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir" (el-Maide, 5/45); "Kim Allah'ın, indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar fasıkların tâ kendileridir" (el-Maide, 5/47) âyetlerini indirdi. Bunların hepsi de kâfirler hakkındadır. [\[229\]](#)

Bu rivayette bu şekilde: "Peygamber (sav)Tın yanından... geçirildi" lafzı ile zikredilmiştir.

İbn Ömer tarafından rivayet edilen hadiste de şöyle denilmektedir: Zina etmiş yahudi bir erkek ve bir kadın getirildi- Rasulullah (sav) yahudilerm yanına varıncaya kadar yola koyuldu. Dedi ki: "Tevrat'ta zina edene uygulanmak üzere bulduğunuz ceza nedir?"[\[230\]](#) Bir başka rivayette de şöyle denilmektedir:

Yahudiler, Rasulullah (sav)'m yanına zina etmiş bir erkek ve bir kadın getirdiler. [\[231\]](#) Fbu Davud'un Kitabında (Süneninde) İbn Ömer tarafından rivayet edilen hadiste şöyle dediği kaydedilmektedir: Yahudilerden bir topluluk gelip Rasulullah (sav)'ı el-Kuf denilen vadiye çağırdılar. Peygamber (sav) da onların yanına Beytu'l- Midras (diye bilinen Tevrat okuyup öğrendikleri) yere gitti. Şöyle dediler: Ey Ebe'l-Kasım, bizden bir erkek bir kadın ile zina etti. Sen aramızda hüküm ver... [\[232\]](#)

Bütün bunlarda herhangi bir hususta tearuz (çatışma) sözkonusu değildir. Bunların hepsi de aynı olayı nakletmektedir. Ebu Dâvud bu olayı, Ebu Hureyre yoluyla güzel bir şekilde nakletmiş bulunuyor. Ebu Hureyre der ki: Yahudilerden bir adam bir kadın ile zina etti. Aralarında birbirlerine şöyle dediler: Haydi şu peygambere gidelim. Çünkü bu, hükümleri hafifletmek özelliği ile gönderilmiş bir peygamberdir. Eğer, recmden daha aşağı bir fetva verecek olursa, onu kabul ederiz, Allah huzurunda da onu delil gösteririz. Ve deriz ki: Bu, senin peygamberlerinden bir peygamberin fetvasıdır. Bunun üzerine, mescidde ashâbı arasında oturmakta iken Peygamber (sav)'m yanına gelip şöyle dediler:

Ey Ebe'l-Kasım, kendilerinden zina etmiş bir erkek ve bir kadın hakkındaki görüşün nedir? Peygamber (sav) onlara ait Beytül- Midraslarına varıncaya kadar onlarla konuşmadı. Kapıda durup şöyle dedi: "Musa üzerine Tev-ratı indiren Allah adına size and verdiriyorum. Tevratta muhsan olduğu takdirde zina eden kimseye uygulanmasını gerekli bulduğunuz ceza nedir?" Şu cevabı verdiler: Yüzü kömür ile karartılır, zina eden İki kişi bir merkebe sırtları birbirine dönük olarak bindirilip gezdirilir ve onlara sopa vurulur. Aralarından genç birisi ise susuyordu. Peygamber (sav) onun susmakta olduğunu görünce, ona da ısrarla

aynı şekilde and verdirip soru sordu, o genç şu cevabı verdi: Madem bize and verdirdin, bizim Tevrat'ta bulduğumuz ceza bil ki, recmdir... Daha sonra hadisin geri kalan kısmını zikretti ve nihayet şöyle dedi: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "O halde ben de Tevratta bulunan hüküm gereğince hüküm veriyorum." Sonra da emir vererek ikisi de recm edildiler.[\[233\]](#)

2- Zimmet Ehlinin Müslümanların Hakemliğine Baş Vurmaları:

Bu rivayetlerden çıkan sunuç şudur: Yahudiler, Peygamber (sav)ın hükmüne baş vurmuş, o da Tevrat'ta bulunan hüküm gereğince haklarında hüküm vermiştir. Bu hususta da Suriya denilen birisinin iki oğlunun söylediklerine dayanmıştır. Yahudilerin şahitliklerini dinlemiş ve gereğince uygulama yapmıştır. Ayrıca muhsan sayılmak için İslam da şart değildir. İşte bunlar, (bu rivayetlerden özetle anlaşılan) dört meseledir.

Zimmet ehli, İslam devlet başkanının huzurunda davalanacak olurlarsa, onların getirdikleri bu dava, öldürmek, saldırı ve gasb gibi haksızlığı ilgilendiren bir dava ise, aralarında hüküm verir ve bu haksızlıktan onları ahkoyar. Bu konuda görüş ayrılığı yoktur.

Eğer dava konusu bu türden değilse, -İmam -Malik ve Şafiî'ye göre- aralarında hüküm vermek hususunda muhayyerdir, Şu kadar var ki Malik, hükmetmeyip yüz çevirmeyi daha uygun görür. Şayet hüküm verecek olursa, aralarında İslam hükmü ile hüküm verir. Şafiî ise şöyle demektedir: Hadler ile ilgili hususlarda aralarında hüküm vermez.

Ebu Hanife de şöyle demektedir: Durum ne olursa olsun, aralarında hüküm verir. Bu, aynı zamanda ez-Zührî, Ömer b. Abdulaziz ve el-Hakem'in de görüşüdür. İbn Abbas'tan da bu görüş rivayet edilmiştir, Şafiî'nin konu ile ilgili iki görüşünden birisi de budur. Çünkü ileride açıklanacağı üzere yüce Allah'ın: "Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet" (el-Maide, 5/49) buyruğu bunu gerektirmektedir. Malik de yüce Allah'ın: "Eğer sana gelirlerse, aralarında hükmet ya da onlardan yüz çevir" (el-Maide, 5/42) âyetini delil göstermiştir. Bu da hükmetmekte muhayyerlik hususunda açık bir nasıttır.

İbnü'l-Kasım der ki: Piskoposlarla zina eden iki kişi birlikte gelecek olursa, hakim muhayyerdir. Çünkü o hükmü yürürlüğe koymak piskoposların bir hakkıdır.

Muhelif görüşü savunanlar da derler ki: Piskoposların gelmesine itibar etmez. İbnül-Arabî der ki: Bu, daha sahih olan görüştür. Çünkü müslümanlar, aratannda bir kimsenin hakemliğini kabul edecek olurlarsa hakemin hükmü geçerli olur. Ve

bu hususta hakimin rızasına itibar olunmaz. Kitab ehli hakkında bunun böyle olması öncelikle sözkonusudur.

İsa ise İbnü'l-Kasım'dan naklen şöyle demektedir: O vakit, bu konuda hüküm vermesi için gelenler zimmet ehli değildiler. Harb ehliydiler. İbnü'l-Ara-bı der ki: İsanm İbnü'l-Kasım'dan naklettiği bu görüş, Taberî ve diğerlerinin rivayet ettiği: Zina eden kişi Hayber ya da Fedeklilerden idiler. Ve o sırada onlar, Râsulullah (sav) ile (antlaşması bulunmayan) harbi kimseler idiler, ifadesinden çıkarılmıştır.

Zina eden o kadının adı Busra idi. Bunlar, Medine'de bulunan yahudiere haber gönderip şöyle demişlerdi: Muhammede buna tiair soru sorunuz. Eğer size recinden başka birşey ile fetva verirse onu alıp kabul ediniz. Şayet recinle fetva verirse, onu kabul etmekten sakınınız... İbnü'l-Arabî derki: İşte bu eğer sahih ise, zina edenleri beraberlerinde getirip soru sormaları, bir ahki ve bir eman olarak değerlendirilir. Eğer bu bir ahid bir zimmet, ve bir dâr Cda yaşamak demek) değil ise, o takdirde haklarında hüküm vermemek ve verdiği takdirde de haklarında adaletli hüküm vermek hakkına sahip olurdu. O bakımdan bu hususta İsa'nın kaydettiği rivayetin delil olacak bir tarafı yoktur. İşte yüce Allah, onlar hakkında şöylece haber vermiştir: "Yahudiler durmadan yalana kulak veren, huzuruna gelmeyen bir kavm lehine dinleyenlerdir." Peygamber ("say)'in hakemliğine baş vurunca, onların verdiği hüküm haklarında yürürlüğe girdi ve onların geri dönme hakları kalmadı.

Buna göre çeşitli meselelerde başkalarının hakemliğine başvurmak hususu; bir sonraki başlığın konusudur.[\[234\]](#)

3- Hakemin Hükümüne Başvurmak:

Aradaki anlaşmazlıklarda bir başkasının hükmüne başvurmanın asıl delili bu âyet-l kerimedir. Malik der ki; Bir kişi, bir başkasını hakem tayin edecek olursa, onun hükmü geçerlidir. Bu hüküm hakime götürülecek olursa, hakim de onu yürürlüğe koyar. Apaçık bir zulüm olması hali müstesna. Suh-nün der ki: O hükmü doğru verecek olursa, onu yürürlüğe koyar.

İbnü'l-Arabî der ki: Bu ise mali konularda ve hakkını talep eden kişiyi ilgilendiren haklar ile ilgilidir. Hadler ile ilgili ise³ ancak sultanın (hüküm vermeye yetkili makamın) hüküm vermek yetkisi vardır İlke şudur; İki davacıya has olan her bir hak ile ilgili hususlarda, başkasının hakem tayin edilmesi caizdir, hakem tayin edilenin o hususta verdiği hüküm de geçerlidir. Bunun tahkikine gelince: İnsanlar arasında hakem tayini, onlara ait bir haktır. Hakimin hakkı

değildir Şu kadar var ki, tahkim meselesini alabildiğine geniş çerçevelerde kullanmak, velayet ilkesini delmektir, Ve bu, eşeklerin gelişi güzel davranmaları gibi, insanların da gelişi güzel hareket etmeleri sonucunu verir. O bakımdan, meseleyi nihai olarak kestirip atacak bir otoritenin varlığı da kaçınılmazdır. Bundan dolayı şariat, karmaşıklığın temelini kökten yıkmak için, veliyülemr tayin edilmesini emr etmiş, bununla birlikte onun yükünü hafifletmek için ve diğer taraftan anlaşmazlık halinde olanlar üzerinden de davalarını hakime götürmek sıkıntısını kaldırmak ve böylelikle her iki maslahatı gerçekleştirip faydayı temin etmek için de tahkime müsaade etmiştir.

Şafiî ve başkaları der ki: Tahkim caizdir ve bunun sonucunda verilen hüküm, ancak bir fetva hükmündedir.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Peygamber (sav)'ın yaludiler hakkında recm hükmünü vermesi, onların kitaplarındaki bir hükmü uygulamaktı, Onların tahrif ettikleri, gizledikleri ve uygulamayı terkettikleri bir hükmü uygulamaktı. Nitekim Hz. Peygamber'in: "Allah'ım, onlann öldürdükleri bir zamanda, ben Senin emrini ilk diriltten kişiyim" dediğine dikkat etmek gerekir. Bu ise onun Medine'ye geldiği sırada olmuştu. Bundan dolayı Hz. Peygamber, Suriya adındaki kişinin iki oğlundan Tevrat'taki hükmü sağlam bir şekilde öğrenmek yoluna gitmiş ve bu hususta onlara yemin verdirmişti.

Ashnda kâfirlerin hadler ile ilgili sözleriyle bu husustaki şahitlikleri îcma ile makbul değildir Fakat, Hz. Peygamberin bunu yapması, onların bağlı kalacaklarını belirttikleri ve gereğince amel ettikleri bir hususu kabul ettirmek üzere yapmıştı.

Diğer taraftan bu konudaki bilginin Hz. Peygamber için vahiy yoluyla husule gelmiş olması, yahut da yüce Allah'ın Hz. Peygamberin kalbine Suriya'nın iki oğlunun bu hususla söylediklerinin doğru olduğuna dair bir ilham ilka etmesi yoluyla -sadece onlar söyledi diye değil- bilgi sahibi olmuş olması da ihtimal dahilindedir. Hz. Peygambere vahiy ya da illiâm yoluyla gelen bu bilgi, ona hükmü gereği gibi açıklamış ve recmin meşruiyetini haber vermiş olur. Bunun başlangıcı tâ o vakit gerçekleşmiş olur. Böylelikle Hz. Peygamber, yaptığı ile Tevrat'ın hükmünü uygulamış ve aynı zamanda bunun şeriatinin hükmü olduğunu da beyan etmiş olur. Zaten Tevrat da yüce Allah'ın hükmüdür. Çünkü, şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik ki, onda bir hidayet ve bir nur vardır. Teslim olmuş olan peygamberler... onunla ya-kudilere hükmederlerdi." (el-Maide, 5/44) Bu şekilde hüküm verenler de peygamberlerdendi.[\[235\]](#)

Ebu Hureyre de Hz. Peygamber'den: "İşte ben de Tevrat'ta bulunan hüküm

gereğince hüküm veriyorum" dediğini rivayet etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[236\]](#)

4- Zimmînin Şahidliği:

Cumhur, zimmînin şahidliğinin reddedileceği görüşündedir. Çünkü o, şa-hidlik etmek ehliyetine sahip değildir, O bakımdan zımmının» müslüman hakkında olsun, kâfir hakkında olsun şahidliği kabul olunmaz. Tabînden ve onların dışından bir topluluk ise, sûrenin son taraflarında açıklanacağı üzere, müslüman bir kimse bulunmadığı takdirde zimmilerin şahitliğini kabul etmiştir.

Denilse ki: Hz. Peygamber zimmilerin şahidliği gereğince hüküm vermiş ve zina edenleri recmetmiştir. Şu cevap verilir: Hz, Peygamber Tevrat'ın hükmü olarak bildiği şeyi onlara uygulamış ve Tevrat gereğince uygulamaya onları mecbur etmiştir. İsrail oğullarının bağlayıcı delil gereğince uygulamaya onları mecbur etmek ve tahrif ve değiştirmelerde bulunduklarını ortaya koymak suretiyle olmuştu. O bakımdan Hz. Peygamber hakim değil de hükmü uygulayıcı bir kimse idi. Bu ise, birinci şekildeki yoruma göredir.

Naklettığımız ihtimale göre ise, o takdirde bu, o vakaya has bir durum olur. Zira, ilk asırda selef arasında böyle bir durumda sahiciliklerini kabul eden kimsenin bulunduğu işitilmemiştir. [\[237\]](#)

5- Bir Kıraat Farkı ve Kederlenme"nin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Seni kederlendirraesin" buyruğunu, Nail' "yâ" harfini ötreli, "ze" harfini de esreli olarak okumuştur. Diğerleri ise, "ya" harfini üstün, "ze" harfini de esreli olarak okumuşlardır. Hüzün, sevincin zıddıdır. el-Yezidî der ki: Onu kederlendirdi, söyleyişi Kureyş şivesi, söyleyişi ise Temimlilerin söyleyişidir. Bu iki söyleyişe göre de kıraat vardır.

Âyet-i kerimenin anlamı ise: Peygamber (sav)a bir tesellidir. YaniT onların küfür içerisinde koşuşup durmaları seni kederlendirmesin. Çünkü, şüphesiz ki Allah, onlara karşı sana zaferi va'detmiştir. [\[238\]](#)

6- Casusluk Yapan Münafıklar:

Yüce Allah'ın: "Kalpleriyle İman etmedikleri halde ağızlarıyla inandık deyip de..." buyruğunda kastedilenler münafıklardır. Bunlar, dillerinin açıkça ifade

ettiği gibi imanı kalplerinde bulundurmayan kimselerdir.

"Yahudilerden" yani, Medine'deki yahu dilerden. Burada söz (cümle) tamam olmaktadır. (Buna göre) âyetin anlamı şöyle olur: "Kalpleriyle... şuşup duranlar ve yahudilerden olan bazı kimseler On yaptıkları) seni kederlendirmesin."

Daha sonra yüce Allah yeni bir cümleye başlayarak şöyle buyurmaktadır: "Durmadan yalana kulak veren" yani, onlar durmadan yalana kulak verenlerdir. Yüce Allah'ın: Yanınıza gidip gelenlerdir" (en-Nûr, 24/58) buyruğu da fiil kipi itibarıyla bunu andırmaktadır.

Yeni cümle başının, yüce Allah'ın: Yahudilerden ..." olduğu da söylenmiştir. (Meal buna göre yapılmıştır.) Yani, yahudiler arasında çokça yalan dinleyen bir topluluk vardır Yani bunlar, ele başlarının Tevrat'ı tahrif etmek suretiyle söyledikleri yalanlarını kabul etmektedirler.

Şöyle de denilmiştir: Ey Muhammed, bunlar sana yalan iftira etmek için, senin söylediklerini dinlerler. Çünkü, aralarında Peygamber (sav)'ın huzurunda bulunup sonra da yalrudiler arasında avama karşı Hz, Peygambere iftira eden ve onu gözlerinde çirkin gösteren kimseler vardır. İşte yüce Allah'ın: "Huzuruna gelmeyen diğer bir kavim lehine dinleyenler vardır" buyruğunun anlamı da budur. Münafıklar arasında da bu işi yapanlar vardı.

el-Ferrâ der ki: Burada (yani, en-Nûr, 24/58. ayet ile bu âyet-î kerimede geçen) Kulak verenler, gidip gelenler olarak şeklinde okunması da caizdir. Nitekim yüce Allah, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır;

Onlar, lanete uğramışlardır. Nerede ele geçirilirlerse..." (el-Ahzab, 33/61)

Bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak takva sahipleri cennetlerde ve nimetler içindedirler." (et-Tûr 52/17) Daha sonra: "Neşeliler olarak" (et-Tûr, 52/18) ile; "Atanlar olarak" (ez-Zariyât, 51/16) diye buyurmuştur.

Süfyan b. Uyeyne der ki: Şam yüce Allah, Kur'ân-ı Kerimde: "Huzuruna gelmeyen bir kavim lehine dinleyenler vardır" buyruğunda casuslardan söz etmiş, fakat Peygamber (sav) da onları bilmekle birlikte onlara (üstü kapalı dahi olsa) işaret etmemiştir. Zira o sırada henüz ilgili hükümler gelmemiş ve İslam da tam manasıyla güç ve iktidarı eline geçirmemişti.

Yüce Allah'ın izniyle, casusa dair hükümler el-Mümtahine sûresinde âyetin tefsirinde) gelecektir. [\[239\]](#)

7- İlahi Buyrukları Tahrif Etmek:

Yüce Allah'ın: -Kelimeleri yerine konulduktan sonra değiştirirler" buyruğun anlamı şudur: Onlar, sözleri senden anlayıp kavradıktan , yüce Allah'ın murad

ettiği yerlerini bilip apaçık hükümlerini de öğrendikten sonra, onu olmadık şekilde te'vil ederler ve şöyle derler: Onun da getirdiği şariat, recmi terketmek şeklindedir Muhsan olanı recmetmek yerine, yüce Allah'ın hükmünü değiştirerek kırk celde vurmak da onların bu değiştirmelerindendir.

"Değiştirirler" ifadesi, yüce Allah'ın: Dinleyenler" buyruğunun sıfatı mahaUindedir Ve bu "Sana gel (mey) en" deki zamirden hal değildir. Çünkü onlar, sana gelmeyecek olurlarsa, ne söylediğini de işitemezler. Tahrif ise, ancak bir şeye tanık olup onu işiten kimse tarafından yapılır ve böyle bir kimse tahrif yapabilir. Yahudiler arasından tahrif ve değişiklik yapanlar onların bir kısmıdır. Hepsi değildir. Bundan dolayı "yahudilerden" bir topluluk dinleyenler vardır, şeklinde anlamın anlaşılması daha uygundur.

Derler" ise, "Değiştirirler deki zamirden hal mahalli ndedir.

"Eğer stee şu verilirse onu alın" buyruğu Muhamined (sav) size sopa cezasını bildirirse onu kabul edin, aksi takdirde kabul etmeyin» demektir. [\[240\]](#)

8- Allah'ın Kalplerini Temizlemek İstemediği Kimseler ve Cezaları:

"Allah'ın fitneye düşürmek İsteddiği kimse" dünyada saptırmak, ahiret-te de cezalandırmak istediği kimse "için sen, Allah'a karşı birsey yapamazsın" asla ona fayda veremezsin. "Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek İstemediği kimselerdir" buyruğuyla yüce Allah, aleyhlerine kâfir kalmak hükmünü verdiğini açıklamaktadır.

Âyet-i kerime saptırmanın yüce Allah'ın meşiet-i ile olduğuna delalet etmektedir. Bununla daha önce geçtiği üzere buna muhalif kanaat belirtenlerin görüşleri de reddedilmektedir. Yani, yüce Allah müminlerin kalplerini onları mükâfatlandırmak üzere temizlediği gibi, bu kâfirlerin kalplerini üzerine bastığı mühürlerden temizlemek, arındırmak istemez.

"Dünyada onlara zillet vardır." Bu zilletin, recm'i inkâr etmelerinden sonra Tevrat'ın getirtilip orada recm cezasının bulunduğu ortaya çıkması suretiyle iç yüzlerinin açığa çıkması ve rezil olmaları olduğu, söylendiği gibi, dünyadaki zilletlerinin, kendilerinden cizye alınıp alçaltılmalan olduğu da söylenmiştir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[241\]](#)

42. Onlar, alabildiğine yalan dinleyenler, çokça haram yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet, ya da onlardan yüz çevir. Şayet onlardan yüz çevirirsen, sana hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedersen, aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, adaletli olanları serer.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[242\]](#)

1- Yalan Dinleyenler:

Yüce Allah: "'Onlar, alabildiğine yalan dinleyenler..." buyruğunu, tehdit ve daha bir vurgulamak için tekrarlamış bulunmaktadır. Buna dair açıklamalar önceden C41, âyet-i kerimede) geçti. [\[243\]](#)

2- Haram Yiyiciler:

Yüce Allah'ın: "Çokça haram yiyenlerdir" buyruğu, çokluk ifade eder: Haram kelimesi, sözlükte aslında helak olmak ve sıkıntı anlamındadır. Yüce Allah da (aynı kökten olmak üzere)sizi azab ile helak eder" (Tâ-Hâ, 20/ 61) diye buyurmaktadır. el-Ferez dak da şöyle demiştir:

"Ey Mervan oğlu, zamanın darlık ve sıkıntıları bırakmadı

Geriye maldan hiçbir şey, ufak tefek kırıntılar ile basit şeyler dışında.

Beyit bu şekilde diye merfu' olarak manaya atfedilmek suretiyle rivayet edilmiştir.

Kökten tıraş eden hakkında da: Kökten kazıdı, denilir.

Haram mala (bu kökten gelmek üzere): Suht denilmesi ise, itaatleri silip süpürmesi yani onları giderip kökten imha etmesinden dolayıdır. el-Ferrâ der ki: Bunun anlamı, açlıktan dolayı yemeğe saldırmaktır. deyimi, çok yemek yiyen kimse hakkında kullanılır. Rüşvet ve haram yiyen bir kimse, kendisine verilen şeylere karşı duyduğu aç gözlülük, aşırı istinasından dolayı midesine çokça yemek dolduran kimseye benzetilmiş gibidir. Harama "suht" deniliş sebebinin, insanın insanlığını kökten alıp götürdüğünden dolayı olduğu da söylenmiştir.

Derim ki: Ancak birinci görüş daha uygundur. Çünkü dinin gitmesiyle birlikte insanlık da gider. Dini olmayanın insanlığı da yoktur.

tbn Mes'ud ve başkaları suht, rüşvet demektir derler. Ömer b. el-Hattab (r.a) der ki: Hakimin aldığı rüşvet suht kabil indendir. Peygamber (sav)'ın da şöyle dediği nakledilmektedir: "Suht yemekten dolayı insan vücudunda artan her bir et parçasına ateş daha bir layıktır." Ey Allah'ın Rasulü, suht nedir diye sordular, Hz.

Peygamber: "Hüküm vermek için -alınan rüşvettir" diye cevap verdi. [\[244\]](#)

Yine İbn Mes'ud'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Suht, kişinin kardeşinin bir ihtiyacını görmesi, diğerinin de ona bir hediye verip ihtiyacı görenin de bu hediyeyi kabul etmesidir,

İbn Huveyzimendâd da der ki: Kişinin makam ve mevkisî dolayısıyla bir-şeyler yemesi, "sulu" kapsamı içerisindedir. Bu da bir kimsenin sultanın nez-dinde böyle bir yerinin olması dolayısıyla bir kimsenin ondan bir ihtiyacını karşılamasını istemesi üzerine, bu ihtiyacını böyle bir rüşveti almaksızın görmemesi suretiyle olur. Bir hakkı iptal etmek yahut da caiz olmayan bir şey karşılığında rüşvet almanın suht ve haram olduğu hususunda selef arasında görüş ayrılığı yoktur.

Ebu Hanife der ki: Hakim rüşvet aldığı takdirde, onu tayin eden tarafından azledilmese dahi derhal azlolur ve o andan itibaren vermiş, olduğu bütün hükümler bâtil olur.

Derim ki: Bu hususta iigaallah görüş ayrılığı caiz değildir. Çünkü hakimın rüşvet alması bir fasikhıktır. Fasıkın hüküm vermesi ise caiz değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Allah rüşvet vereni de, rüşvet alanı da lanetlemiştir."[\[245\]](#)

Ali (r.aVdan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Suht: Rüşvet, kâhinin aldığı ücret ve bir mesele hakkında hüküm vermekte (gereksiz yere) acelecilik göstermektir.

Vehb b. Münebbih'den de rivayet edildiğine göre ona: Rüşvet herşeyde mi haramdır? diye sorulmuş, o: Hayır demiştir Senin olmayan bir hakkın sana verilmesini sağlamak, yahut yerine getirmen gereken hakkı üzerinden kaldırmak için verdiğin rüşvet hoş karşılanmamıştır. Dinine, kanına ve malına gelecek bir zararı önleyebilmen için rüşvet vermen ise haram değildir. Fakih Ebu'I-Leys es-Semerkindî de der ki: Biz de bunu kabul ediyoruz. Çünkü kişinin rüşvet vermek suretiyle canına ve malına gelecek bir zarar önlemesinde bir mahzur yoktur. Bu ise, Abdullah b. Mesud'un Habeşistanda iken İki dinar rüşvet verip: Bunun günahı bunu ödiyene değil, bunu kabzedenedir dediğine dair gelen rivayeti andırmaktadır. el-Mehdevî der ki: Hacamat yapanın kazancı ile onunla birlikte sözü edilen (benzeri helal kazançları) suht diye adlandıranların bu nitelendirmelerinin anlamı, bu gibi kazançların bu işi yapanların insaf ve insanlık duygularını atıp götürmesidir.

Derim ki: Sahih olan, hacamat yapanın kazancının helal olduğudur. Helal olan bir şeyi alan bir kimsenin ise mürüvveti (insanlığı) sakıt olmaz ve mertebesi de düşmez.

Malik, Humeyd et-Tavîl den, oT Enes'dert şöyle dediğini rivayet eder: Rasulullah (sav) hacamat yaptırdı, Ebu Taybe adındaki birisi ona hacamat yaptı. Rasulullah (sav) ona bir sa' hurma verilmesini emretti ve sahiplerine ödemekte olduğu haracını hafifletmelerini de emretti.[\[246\]](#)

İbn Abdül-Berr der ki: İşte bu, hacamat yapanın kazancının helal olduğuna delildir. Çünkü Rasulullah (sav) batıl herhangi bir şey karşılığında ne bir bedel, ne mükâfat, ne de bir karşılık tesbit eder. Enes (r.a)'ın rivayet ettiği bu hadis, Peygamber (sav)'ın daha önceki hadislerinde haram kılmış olduğu kanın bedeli ile ilgili hadisi neshettiği gibi, hacamat yapanın aldığı ücreti hoş görmediğini ifade eden hadisi de nesh etmektedir.

Buhârî ve Ebu Dâvud da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Rasulullah (sav) hacamat yaptırdı ve hacamat yapana ücretini verdi. Eğer bu haram (sulu) olsaydı, bunu ona vermezdi. [247]

Bu kelime suht ve suhut şeklinde kullanılır ve bu iki şekilde de okunmuştur. Ebu Amr, İbn Kesir ve el-Kisâî "suhut" şeklinde, diğerleri ise, "suht" diye okumuşlardır.

el-Abbas b, Ebi Fadl da Hârice b. Mus'ab'dan, o da Nafiden bu kelimeyi "sent" şeklinde "sin" harfini üstün "haMyı da sakın olarak okumuştur. ez-Zec-câc, bunun azar azar gidermek, yok etmek anlamına geldiğini söylemiştir. [248]

Müslüman Olmayanlar Arasında Hüküm Vermek:

"Egcf sana gelirlerse, aralarında hükmet ya da onlardan yüzçevir" anlamındaki bu buyruk, yüce Allah tarafından bir muhayyerlik olduğunu ortaya koymaktadır. Bunu el-Kuşeyrî söylemiştir. Daha önceden bunun manasının burada sözü edilenlerin zimmi kimseler değil de antlaşmalı (olarak İslam yurduna girmiş) kimseler olduklarına dair açıklamalarda bulunulmuştu. Çünkü Peygamber (sav) Medine'ye gelince yahudilerle antlaşma yapmıştı.

Zimmet ehli olmadıkları takdirde kâfirler arasında hüküm vermek, bizim için vacip değildir. Aksine dilediğimiz takdirde hüküm vermemiz caizdir.

Zimmet ehline gelince, davalannı biâm hakimimize getirdikleri takdirde aralarında hüküm vermek bizim İçin vacip midir? Bu hususta Şafî'nin iki görüşü vardır: Eğer dava, bir müstüman ile alakalı ise hüküm vermek vaciptir.

el-Mehdevî der ki: ilim adamları, hakim in müslüman ile zimmi arasında hüküm vermesi gerektiğini icma ile ifade etmişlerdir. Ancak, zimmiler arasındaki davalarda farklı görüşlere sahiptirler. Bazıları, âyet-i kerimenin muhkem olduğunu, hakim in de hüküm verip vermemekte muhayyer olduğunu kabul etmişlerdir. Bu görüş, Nehaî, Şa'bî ve diğerlerinden rivayet edilmiştir. Bu, aynı zamanda Malik, Şafî ve diğerlerinin de görüşüdür. Zina halinde, kitap ehline had uygulamayı terk etmeye dair Malik'ten gelen rivayet bunun dışındadır. Çünkü (ona göre), müslüman bir erkek, kitap ehli bir kadınla zina edecek olursa,

erkeğe had uygulanır, fakat kadına had uygulanmaz. Eğer zina edenlerin her ikisi de zimmi iseler, ikisine de had yoktur. Aynı zamanda bu, Ebu Hanife, Mühammed b. el-Hasan ve başkalarının da görüşüdür.

Yine Ebu Hanife'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Zimmilere celde uygulanır, fakat recm cezası uygulanmaz. Şafiî, Ebu Yusuf, Ebu Sevr ve başkaları ise şöyle demiştir: Eğer bizim hükmümüze rıza göstererek mahkememize gelecek olurlarsa, her ikisine de had uygulanır,

İbn Huveyzimendâd der ki: Öldürmek, evlerin talan edilmesi ve buna benzer kendileri sebebiyle fesadın yaygınlaşabildiği haksızlıklar Üe alakalı olması hali dışında imam, onlardan birisi diğerinin aleyhine bir dava açacak olursa, onlara ne haber gönderir, ne de hasmı meclisine getirtir. Borçlar, boşamak ve sair muamelat ile ilgili davalarda ise, karşılıklı rıza olmadıkça aralarında hüküm vermez. Hüküm vermemek hususunda o, muhayyerdir Hüküm vermeyecek olursa, onları kendi hakimlerine geri gönderir Aralarında hüküm verecek olursa, İslam hükmü ile hükmeder.

Fesadın yaygınlaşmasına sebep teşkil edecek meselelerde, onları müslü-manların hükmünü kabul etmeye cebretmeye gelince, şunu bilmek gerekir ki, biz onlar ile fesat üzere ahidleşmedik. Onlara gelecek fesadı da -ister onlar taralından ister başkaları tarafından yapılmış olsun- kesmek vaciptir. Çünkü, bununla onların malları ve kanları muhafaza altına alınabilir. Belki onların dinlerinde bu gibi şeyler mubah görülebilir, o takdirde bundan ötürü aramızda fesat yaygınlık kazanır. İşte bundan dolayı biz, açıktan açığa şarap satmalarına, açıktan zina etmelerine ve buna benzer pislikleri açıkça yapmalarına mani olduk. Tâ ki, müslümanların ayak takımı, onlar sebebiyle fesat bulmasın.

Boşama, zina ve buna benzer dinlerinin de ilgi alanına giren meseleler hakkında hüküm vermeye gelince, bu gibi konularda onların bizim dinimizi uygulamak zorunlulukları yoktur. Bizim dinimize göre aralarında hüküm vermek ise, onların hakimlerine bir zarardır ve dinlerini değiştirmektir. Borçlanmalarla muamelât ise böyle değildir. Çünkü, bu gibi işlemlerde bir çeşit mezalim (umuma taalluk eden haksızlıklar ve fesadın yayılması) sözkonusudur. [\[249\]](#)

Zimmiler Arasında Hüküm Vermede Muhayyerlik Nash Olmuş mudur?

Âyet-Î kerime ile ilgili olarak ikinci bir görüş daha vardır. Bu da Ömer b. Abdülaziz ve yine en-Nehaî'den rivayet edilmiştir. Buna göre âyet-i kerimede sözü geçen muhayyer bırakma, yüce Allah'ın: "O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet" (el-Maide, 5/48) buyruğu ile nesli olmuş olup, hakim

aralarında hüküm vermekle mükelleftir. Bu, aynı zamanda Ata el-Horasanî'nin, Ebu Hanife ve arkadaşlarının ve başkalarının da görüşüdür. İkrime'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet, ya da onlardan yüzçevir" buyruğunu bir başka ayet neshetmiştir. O da; "O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet" buyruğudur, el- Mücahid de şöyle demektedir; Maide'den yalnızca iki âyet nesh olmuştur. Bunlar da, yüce Allah'ın: "Aralarında hükmet ya da onlardan yüzçevirTM buyruğunu: "O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet" ayeti neshetmiştir "Allah'ın şairine... saygısızlık etmeyin" (el-Maide, 5/2) âyetini ise: "Artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün" (et-Tevbe, 9/5) ayeti nesh etmiştir.

ez-Zührî der ki: Sünnet (uygulama) şu şekilde görülegelmiştir: Kitab ehli, aralarındaki karşılıklı haklarda ve miras konularında kendi dinlerine men-sub hakimlere geri döndürülür. Ancak, Allah'ın hükmünü isteyerek gelecek olurlarsa, o takdirde aralarında Allah'ın Kitabı gereğince hükmeder.

es-Semerkindî der ki: Bu görüş, Ebu Hanife'nin, onlar bizim hükmümüze rıza göstermedikleri sürece aralarında hüküm vermez, seklindeki görüşüne uygun düşmektedir.

en-Nehhâs, aen-Nasih vel-Mensuh" adlı eserinde şöyle demektedir: Yüce Allah'ın; "Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet, ya da onlardan yüzçevir" buyruğu nesh olmuştur. Çünkü bu buyruk, Peygamber (sav)'ın Medine'ye ilk geldiği sıralarda nazil olmuştur. O sırada yahudiler Medine'de sayıca çoktular. Onların İslama istndırılmalan için daha uygun ve daha yerinde olan davranış, kendi hakimlerine geri gönderilmeleri şeklindeydi. İslam güç kazanınca, yüce Allah: *O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet'1 âyetini indirdi. İbn Abbas, Mücahid, İkrime, ez-Zührî, Ömer b. Abdülaziz ve es-Süd-dî de bu görüştedir. Şafiî den gelen sahih görüş de budur. Şafiî "Kitabu'l-Cizye"de şöyle demektedir: Hükmüne başvurmaları halinde hakimın muhayyerliği sözkonusu değildir. Çünkü yüce Allah: Küçülmüşler olarak kendi elleriyle cizyeyi verinceye ftarfor,,"(et-Tevbe, 9/29) diye buyurmaktadır. en-Nehhâs der ki: Bu ise, konu ile ilgili delil gösterme şekilleri arasında en sahih olanlardandır. Zira, "küçülmüşler olarak" buyruğunun anlamı, İslam hükümlerinin kendilerine uygulanması demek olduğuna göre, kendi hükümlerine geri çe-virilmemeleri icabeder. Bu ise (aralarında hüküm vermek) vacip olduğuna göre, o halde bu âyet-i kerime de mensuhrur. Bu aynı zamanda, Kûfelilerden Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed'in de görüşüdür, Kitab ehli, imamın hükmüne başvurdukları takdirde, imamın onlardan yüzçevirmek hakkına sahip olmadığı hususunda aralarında görüş ayrılığı yoktur. Şu kadar var ki, Ebu Hanife şöyle

demektedir: Kan-koca gelecek olurlarsa, aralarında adaletle hükmetmekle yükümlüdür. Şayet yalnızca kadın gelip de koca buna razı değilse, aralarında hüküm vermez. Diğerleri ise, hüküm verir demişlerdir.

Böylelikle ilim adamlarının çoğunluğunun görüşüne göre, âyet-i kerimenin mensuh olduğu sabit olmaktadır. Bununla birlikte, (bu ayet hakkında) İbn Abbas'ın (mensuh olduğuna dair az önce geçen} rivayeti de sabit olmuştur. Eğer İbn Abbas'tan bu konuda rivayet gelmemiş olsaydı bile mantıken bu ayetin mensuh olması gerekirdi. Çünkü ilim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir Kitab ehli, imamın hükmüne başvuracak olurlarsa o, aralarındaki davaya bakmak hakkına sahiptir. Aralarındaki davaya bakacak olursa, hepsine göre isabet etmiş olur. Onlardan yüz çevirmemelidir. Yüz çevirecek olursa, kimi ilim adamlarına göre bir farzı terketmiş ve kendisi için helal olmayan ve yapmaması gereken bir işi yapmış olur.

en-Nehhâs {devamla) der ki: Kûfelîlerden bu ayetin mensuh olduğunu söyleyenlerin bir diğer görüşü daha vardır. Onlardan kimisi şöyle demektedir: İmam, kitap ehlinin, yüce Allah'ın hadlerinden bir haddi gerektiren bir suç işlediklerini bilecek olursa, o haddi uygulamakla yükümlüdür. İsterlerse onlar imamın hükmüne başvurmamış olsunlar. Bu görüşün sahibi, yüce Allah'ın: "Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet" buyruğunu delil göstermekte ve bu buyruğun iki anlama gelme ihtimali vardır demektedir:

Birincisi, senin hükmüne baş vurdukları takdirde sen aralarında hükmet anlamıdır.

Diğeri ise: Senin hükmüne başvurmayacak olsalar dahi, sen aralarında -böyle bir hüküm vermeni gerektiren bir olayı bildiğin takdirde- hüküm ver anlamıdır. Derler ki: Biz yüce Allah'ın Kitabında da, Rasulünün sünnetinde de bizim hükmümüze başvurmayacak olsalar dahi, üzerlerine hakkı uygulamayı gerektiren buyruklar bulmaktayız. Yüce Allah'ın Kitabındaki buyruk şu: "Ey iman edenler, adaleti titizlikle ayakta tutanlar ve Allah için şakidlik edenler olun." (en-Nisa, 4/135) Sünneti seniyyedeki buyruk da; el-Berâ b. Azib yoluyla gelen hadis-i şeriftir. O, şöyle demektedir: Rasulullah CsavVio huzurunda celde vurulmuş ve yüzü kömür ile karartılmış bir yahudi getirildi, şöyle buyurdu: "Size göre zina edenin haddi böyle midir? Onlar: Evet deyince, Hz. Peygamber ilim adamlarından birisini çağırarak şöyle dedi: "Allah adına senden soruyorum, aranızda zina edenin haddi böyle midir?" Adam: Hayır dedi.- ve hadisin geri kalan kısmını nakletti ki, daha önceden geçmiş bulunmaktadır.[\[250\]](#)

en-Nehhâs (devamla) der ki: Peygamber (sav)'ın bu hadiste görüldüğü gibi kendisinin hükmüne başvurmadıkları halde aralarında hüküm vermiş olduğunu

delil göstermektedirler. Birisi kalkıp: Malik'in Nafi'den, onun İbn Ömer'den rivayet ettiği hadise göre, yahudiler Peygamber (sav)a geldiler^[251]; diyecek olursa, ona şöyle denilir: Yine Malik'in naklettiği hadiste zina eden o iki kişinin Peygamberin kendilerini recmetme hükmüne razı olduklarına dair bir ifade yoktur. Ebu Ömer b. Abdil-Berr ise der ki; el-Berâ'nın hadisini delil diye gösterenler, aynı hadis üzerinde düşünecek olurlarsa, onu hiç de delil göstermezler. Çünkü hadisin muhtevasında yüce Allah'ın: "Eğer size şu verilirse onu alın, şayet o verilmezse sakının" (el-Maide, 5/41) buyruğunun açıklanması vardır. Söylemek istedikleri şudur: Şayet sizlere celde vurmak ve yüzü kömürle karartmak şeklinde fetva verirse onu kabul edin. Eğer recmetme fetvasını verecek olursa ondan sakının. İşte bu, yahudilerin Hz. Peygamberi hakem tayin ettiklerine, hükmüne başvurdıklarına bir delildir. Bu da gerek İbn Ömer'in rivayet ettiği hadisten, gerekse diğerlerinden gayet açık bir şekilde görülmektedir.

Birisi kalkıp: İbn Ömer'in hadisinde zina eden iki kişi Rasulullah (sav)'ın hükmüne başvurmadıktan gibi, onun hükmüne de razı olmuş değillerdir diyecek olursa, ona şöyle cevap verilir: Zina edenin haddit hakimnin uygulamakla yükümlü olduğu, yüce Allah'ın haklarından bir haktır. Bilindiği gibi, yahudilerin aralarında hüküm veren ve üzerlerine hadleri ikâme eden bir hakimleri vardı. İşte Rasulullah (sav)'ın hükmüne başvuran da odur.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce.Allah'ın: "Eğer hükmedersen, aralarında adaletle hükmet" buyruğuna gelince, Nesâî, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Kuray-zaogulları ile, Nadiroğullan diye iki yahudi kabilesi vardı. Nadiroğullan Kurayzaogullarından daha üstün kabul edilirdi. Bundan dolayı Kurayzaogullarından bir kişi, Nadiroğullanndan birisini öldürecek olursa, ona karşılık Kurayzalı öldürülürdü. Şayet Nadiroğullanndan birisi Kurayzaogullaundan birisini öldürecek olsaydı, buna karşılık yüz vesk (altmış sa1 eder) hurma diyet öderdi. Rasulullah (sav) peygamber olarak gönderildikten sonra (Medine'ye hicretten sonra) Nadiroğullanndan birisi, Kurayzaogullarından birisini öldürdü. Bunun üzerine (Kurayzaogulları): Onu öldürelim diye bize teslim ediniz, dediler. Bu sefer (Nadiroğullan): Bizimle sizin aranızda Peygamber (sav) hakemlik etsin deyince, şu: "Eğer hükmedersen aralarında adaletle hükmet" yani, cana karşılık can hükmünü ver ayeti ile: "Onlar kâlâ cahiliyye (devrinin) hükmünü mü istiyorlar?" tel-Maidç, 5/50) ayeti nazil oldu.^[252]

43- İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında iken nasıl olur da senin

hükmüne başvuruyorlar? Yine de bundan sonra yüz çevirirler, Onlar İnanmış kimseler degillerdü1.

Yüce Allah'ın: "İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat yanlarında İken nasıl olur da senin hükmüne başvuruyorlar?*1 buyruğunda, Tevratın hükmünden kasıt, el-Hasen'in dediğine göre recm'dir. Katade ise kısastır demektedir.

Yüce Allah'ın: "İçinde Allah'ın hükmü bulunan" buyruğu recm'in nesh olmadığına delalet midir diye sorulursa, buna şöyle cevap verilir: Ebu Alî der ki: Evet, çünkü nesh olmuş olsaydı nesilden sonra o Allah'ın hükmüdür, denilmezdi Nitekim, şarabın helal olması, yahut cumartesi günü (çalışmanın) haram kılınmasının Allah'ın hükmü olduğu söylenemez.

Yüce Allah'ın: "Onlar inanmış kimseler değillerdir" yani senin verdiğin hükmün Allah'tan gelen hüküm olduğunu kabul etmiyor, ona inanmıyorlar. Ebu Ali de der ki: Ona razı olmamak suretiyle Allah'ın hükmünden başka bir hükmü isteyen kişi kâfir olur. Yahudilerin durumu da budur. [\[253\]](#)

44. Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik. Onda bir hidayet ve bir nur vardır. Teslim olmuş olan peygamberler, rabbaniler ve bilginler de Allah'ın Kitabını korumaları istendiğinden onunla yahudilere hükmederlerdi. Hepsi de onun üzerine şahiddiler. O halde insanlardan korkmayın, Benden korkun. Benim âyetlerimi az bir pahaya satmayın. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir.

"Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik. Onda bir hidayet ve bir nur vardır" yani, onda açıklama, bir ziya (aydınlık) ve Muhammed (sav)'ın hak olduğuna dair bilgi vardır.

Hidayet", mübteda olarak ref mahallindedir. Ve nur" da ona atfedilmiş, tir.

"Teslim olmuş olan peygamber... onunla yahudilere hükmederler-

di."buyruğun "peygamberler"den kastın, Muhammed (sav) olduğu ve ondan çoğul lafzı ile söz edildiği söylendiği gibi, Hz. Musa'dan sonra Tevrat'ı uygulamak üzere gönderilen bütün peygamberler olduğu da söylenmiştir. Yahudiler* peygamberler yahudl idiler dedikleri gibi, hristiyanlar da: hristiyan İdiler dediler. Burada yüce Allah her iki kesimin de yalan söylediklerini beyan etmektedir.

"Teslim olmuş olan...lar" buyruğunun anlamı ise, Musa (a.sTdan, İsa (a-sVın dönemine kadar Tevrat'ı tasdik etmiş olanlar demektir. Aralarında, bin peygamber gelip geçmiştir. Dörtbin peygamber olduğu da söylenmiştir Bundan daha fazla geldiği de bildirilmiştir. Bunların hepsi de Tevrat'ta bulunan hükümlerle hükmediyorlardı. "Teslim olmuş otan-.lar" buyruğunun, kendileriyle

gönderilen hususlarda Allah'ın emirlerine boyun eğerek itaat edenler demek olduğu da söylenmiştir. İbrahim (as)'ın dini üzere bulunan peygamberler Tevrat ile hükmederlerdi anlamına geldiği de söylenmiştir ki, her ikisinin de anlamı birdir.

"Yahudilere" buyruğu ise, yahudiler hakkında, yahudiler arasında demektir. Teslim olmuş olan peygamberler, gerek yahudilerin lehine, gerekse onların aleyhine bulunan bütün hususlarda onunla hüküm verirlerdi, anlamında, olduğu da söylenmiş ve burada "aleyhlerine" anlamına gelen kelimesi hazf edilmiştir de denilmiştir.

"Teslim olmuş olanlar" İfadesi burada "Bismillahirrahmanir-rahim" İfadesinde olduğu gibi övgü anlamında bir sıfattır.ise, (mealde yahudiler) küfürden tevbe edip dönenler, demektir. [\[254\]](#)

Rabbaniler ve Ahbâr:

Bu buyrukta takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir. İfadenin takdiri şöyledir: Biz, Tevrat'ı içinde hidayet ve nur olduğu halde yahudilere indirdik. Peygamberler, rabbaniler ve bilginler onunla hüküm verirlerdi, Yani, ilim ile insanları idare eden ve onları büyük meselelerden önce ilmin küçük mesel-leleri ile terbiye edip eğiten rabbaniler onunla hüküm verirlerdi. "Rabbânî-ler" anlamına dair bu şekildeki açıklama, İbn Abbas ve başkalarından nakledilmiştir. Buna dair açıklamalar daha önce Âl-i İmran sûresinde (3/79- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Rezin der ki: Rabbânîlerden kasıt, bilge ilim adamları ve hahamlarıdır, İbn Abbas bunlardan kasıt fakihleridir, demiştir, Hibr ve habr kelimesi, bilgin kişi demektir. Bu, güzelleştirmek anlamına gelen "et-Talibu"den alınmıştır. Onlar, ilmî tahbîr ettikleri, yani onu açıklayıp güzel ve süslü bir şekilde sundukları için ve bu ilim kalplerinde muhabber (güzelleştirilmiş) olduğu için bu adı almışlardır. Mücahid der ki; Rabbânîler ulamadan üstündürler. Kelimenin başına gelmiş olan elif-lam ise mübalağa içindir.

el-Cevherî der ki: Hibr ve habr kelimesi, yahudilerin Ahbartn'nın birisine (tekil) verilen isimdir. Esreli olarak (hibr şeklinde) okunuşu daha fasihtir. Çünkü, bu kelimenin çoğulu efâl (ahbâr) vezninde gelir, (habr kelimesinin çoğulunun gelmesi gereken şekil olan) fuûi şeklinde gelmemektedir. el-Ferrâ da der ki: Bu kelimenin tekili hibr şeklinde olup bu, ilim adamına verilen bir isimdir.

es-Sevrî der ki: Ben, el-Ferrâya hibre neden bu ismin verildiğini sordum, şöyle dedi: İlim adamı kimseye hibr ve habr denilir. Bunun anlamı ise, "midâdu hibr:

yazı mürekkebi" demektir. Daha sonra "kasaba halkı" anlamında: "Sen o kasabaya sor" (Yûsuf, 12/82) buyruğunda olduğu gibi bir kelimesi hazf edilmiştir. Yine es-Sevrî der ki: el-Esmarye de sordum, o, bu açıklamanın değeri yoktur dedi. Ona habr denilmesi etkisi dolayısıyladır, "Dişleri üzerinde habr vardır" denildiği zaman dişleri sararmış veya kararmış demektir. Ebu'I-Abbas da der ki: Yazıda kullanılan mürekkebe hibr denilmesinin sebebi, onunla yazı gerçekleştirildiğinden dolayıdır,

Ebu Ubeyd de der ki: Benim bildiğime göre ahbâr kelimesinin tekili "habr* diye gelmelidir. Bu ise, sözü ve bilgiyi nasıl tahbir edip güzelleştireceğini iyi bilen kimse demektir. Devamla der ki: Bütün muhaddisler bu kelimeyi fethalı olarak (habr şeklinde) rivayet etmektedirler. Hakkada bulundurulan ve kendisi ile yazı yazılan şey ise (mürekkeb) esreli olarak "hibr" diye söylenir. Hibr, aynı şekilde iz ve etki anlamına da gelir. Çoğulu ise hu-bûrdur.

Bu açıklamalar Yakub'dan nakledilmiştir

"Allah'ın kitabını korumaları istendiğinden" yani, Allah'ın Kitabına da İr kendilerine verilmiş bulunan emanet, bırakılan bilgiden dolayı... demektir.

deki "be" harfi "Rabbaniler ve Ahbâr : bilginlerde taalluk etmektedir. Şöyle denilmiş gibidir: Ve bilginler de... korumaları istendiğinden... Yahut da bu harf, "Hükmederlerdi buyruğu ile alakalı muallak olabilir. Yani, korumaları istendiğinden hükmederlerdi, demek olur.

"Hepsi de onun üzerine şahittir" yani Kitabın Allah'tan geldiğine şahidlik ederlerdi. İbn Abbas der ki: Peygamber (sav)'ın verdiği hükmün Tevrat'ta bulunduğu dair şahidlik ederlerdi, demektir.

"O halde insanlardan korkmayın" Muhammed (sav)'ın niteliğini ve rec-mi açıkça ifade etmekten çekinmeyin."Benden korkun." Bunları gizlemek halinde Benden korkunuz.

Burada hitab, buna göre yahudi ilim adatlarıdır. Mana itibari ile de bu buyruğun üzerine açığa çıkarması vacib olan bir hakkı gizleyen herkes de bu buyruğun kapsamına girer.

"Âyetlerimi az bir pahaya satmayın" buyruğunun anlamı da daha önceden (el-Bakara, 2/41. âyetin tefsirinde) yeterince açıklanmış bulunmaktadır. [\[255\]](#)

Allah'ın İndirdiği ile Hukmetmeyenler;

"Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir." Diğer âyetlerde de "zalimlerin, fasıkların ta kendileridir" diye buyurulmaktadır. Bu âyetlerin hepsi kâfirler hakkında nazil olmuştur. Bu da

Müslim'in Sahih'inde el-Berâ yoluyla gelen hadiste sabit olmuştur ki, bu hadis daha önceden geçmiş bulunmaktadır.^[256] Büyük çoğunluk da bu görüştedir. Müslüman ise, büyük günah işleyecek olsa dahi kâfir olmaz.

Âyet-i kerimede hazf edilmiş ifadelerin bulunduğu da söylenmiştir. Yani, kim Kur'ânı reddetmek suretiyle Hz. Rasulün de sözünü inkâr yoluyla Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyecek olursa, o kişi kâfirdir. Bunu, İbn Abbas ve Mücahid söylemiştir. Bu açıklamaya göre âyet umumidir.

İbn Mes'ud ve el-Hasen der ki: Bu âyet-i kerime ister müslüman, ister ya-hudi, ister katır olsun Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyen herkes hakkında umumidir. Yani, bunun doğruluğuna inanarak ve bu şekilde aykırı hüküm vermenin helal olduğuna kanaat getirerek...

Ancak, kendisinin haram işlediğine inanarak böyle bir iş yapan ise, müslümanların fasıkan arasında yer alır. İşi de Allah'a kalmıştır. Allah dilerse onu azaplandırır, dilerse de ona mağfiret eder.

İbn Abbas da kendisinden nakledilen bir rivayete göre söyle demektedir: Kim Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyecek olursa o, kâfirlerin işine benzeyen bir iş yapmıştır.

Şöyle de denilmiştir: Yani, kim Allah'ın bütün indirdi ki eriyle hükmetmezse, o kimse kâfirdir. Ancak, tevhid ile hükmetmekle birlikte, serî bazı hükümler gereğince hükmetmeyen kimse, bu âyetin kapsamına girmez.

Doğru olan birinci görüştür. Şu kadar var ki Şa'bî: Bu âyet-i kerime yahudiler hakkında has (özel) dir. en-Nehhâs da bu görüşü tercih etmiş ve şöyle demiştir. Bunun böyle olduğuna da üç husus delâlet etmektedir. Bunlardan birisi, yahudiler bu buyruktan önce: "Onunla yahudilere hükmederlerdi" buyruğu zikredilmişlerdir. Dolayısıyla zamir onlara aittir. Diğer bir husus, ifadelerin akışı (siyakı) da buna delalet etmektedir. Nitekim bundan sonra: "Biz, onda onlara şunu yazdık..." denilmektedir. Buradaki zamir de ic-ma ile yahudilere aittir. Yine yahudiler, recmi ve kısası inkâr edenlerdir.

Birisi kalkıp: Kim" edatı şart edatı olarak zikredilecek olursa, onun tahsis edildiğine dair bir delilin vâki olması hali dışında umumidir, diyecek olursa, ona şöyle cevap verilir: Burada bu edat, zikretmiş bulunduğumuz diğer delillerle birlikte O kimse ki, anlamındadır. İfadenin takdiri de şöyle olur: Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyen o yahudiler, işte onlar kâfirlerin tâ kendileridir. Bu da bu hususta yapılan açıklamaların en güzelidir.

Rivayet olduğuna göre, Huzeyfe'ye sorulmuş: Bu âyet-i kerimeler İsrail oğulları hakkında mıdır? o da şöyle demiş: Evet, onlar hakkındadır. Fakat, andolsun ki, onların yollarını iki ayakkabı tekinin birbirine benzediği ve aynı

hizada olduğu gibi izleyeceksiniz.

"Kâfirlerin tâ kendileridir" ifadesinin müslümanlar, "zalimlerin tâ kendileridir" ifadesinin yahudiler, "fasıklann tâ kendileridir" ifadesinin ise hı-ristiyanlar hakkında olduğu da söylenmiştir. Ebu Bekr b. el-Arabî'nin tercih ettiği görüş de budur. Devamla der ki: Çünkü âyetlerin zahirinden anlaşılan budur. Ayrıca İbn Abbas'ın, Cabir b. Zeyd'in, İbn Ebi Zâide'nin ve İbn Şuburne ile Şa'bî'nin de tercih ettiği görüş budur.

Tavus ve başkalan da der ki: Bu, kişiyi dinden çıkartan bir küfür değildir. Fakat, küfrün altında kalan bir kütür çeşididir. Ancak, bunda farklı durumlar sözkonusudur. Eğer yanındaki hükmü verirken, o hüküm Allah'ın yanından gelmiştir diye verecek olursa bu, küfrü gerektiren, Allah'ın hükmünü bir değiştirmedir. Şayet hevası gereği ve masiyet yoluyla başka hükümle hükmedecek olursa, elü-i sünnetin günahkârlar için mağfiret ile ilgili kabul ettikleri asıl delillerine binaen mağfiret sözkonusu olabilecek bir günahdır, el-Kuseyrî der ki: Haricilerin görüşüne göre, bir kimse rüşvet alıp Allah'ın hükmünden başka bir hükümle hüküm verecek olursa o kâfirdir. Bu görüş, ayrıca el-Hasen ve es-Süddî'ye de izafe edilmiştir.

Yine el-Hasen der ki: Yüce Allah, hakimlerden nevalarına uymamayı, insanlardan korkmayıp kendisinden korkmaları ve Allah'ın âyetlerini az bir bedele satmamaları şeklinde üç aliid almıştır. [257]

45- Biz onda, onlara şunu yazdık: "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş. Yaralar da birbirine kısastır." Fakat kim onu sadaka olarak bağışlarsa bu ona kefföret olur. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar zalimlerin tâ kendileridir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı otuz başlık lı al inde sunacağız: [258]

1- Aynı Din Mensubu Olmayanlar Arasında Kısas:

Yüce Allah: "Biz onda, onlara şunu yazdık; Cana can1 buyruğu ile, Tevrat'ta canlar arasmda eşitlik gözetmiş olduğunu, fakat onların buna muhalefet ederek sapıtmış olduklarını beyan etmektedir. Nadiroğullarına mensub kimsenin diyeti daha fazla idi. Üstelik, Nadiroğullanna mensub bir kişi, Ku-rayza oğullarından birisine karşılık olarak Öldürölmüyor, ama Nadiroğulla-nndan öldürölen bir kimse karşılığında Kurayzaoğu İla rina mensub katil öldürölüyor idî. İslam gelince, Kurayzaoğu İlan Rasulullah (sav)'a bu hususta baş vurdular. O da aralarında eşitlikle hüküm verdi. Nadiroğulları; sen bizim hakettiğimiz bir şeyi

aşağıya çektin dediler. Bunun üzerine de bu âyet-i kerime nazil oldu.[\[259\]](#)

"Yazdık", farz kıldık anlamındadır. Önceden de açıklandığı gibi. Onların şeriatı, kısas veya affetmek şeklindeydi. Aralarında diyet yoktu. Nitekim el -Bakara sûresinde daha önceden (2/178. âyet, 1. başlıkta) açıklanmış bulunmaktadır.

Ebu Hanife ve başkaları, bu âyet-i kerimeyi delil diye iteri sürerek şöyle demişlerdir: Zimmi karşılığında müslüman öldürülür. Çünkü, bu da cana can demektir. Yine buna dair açıklamalar daha Önceden el-Bakara sûresinde (2/178. âyet, 5- başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Dâvud, Tirmizî ve Nesaî, Ali (r.a)'a şöyle sorulduğunu rivayet etmektedirler Easulullalı (sav) sana özel olarak bir şey tahsis etti mi? Hz. Ali :Ha-yır, şu sahifede bulunan müstesna, dedi ve kılıcının kınında bulunan bir yazılı belge çıkardı. Onda şunlar yazılıydı: "Mü'minlerin kanları birbirine denktir. Onlar kendilerinin dışındakilere karşı tek bir eldir, Hiçbir müslüman bir kâfire karşılık Öldürülmez ve ahid sahibi de ahid (eman) altında iken (öldürülmez)."[\[260\]](#)

Aynı şekilde âyeti kerime, yahudilerin kabileler arasındaki üstünlük uygulamalarını ve bir kabileden bir kişiye karşılık bir kişiyi kısas olarak kabul ederken bir diğerinden bir kişi karşılığında iki kişiye kısas uygulamalarını reddetmektedir.

Şafiîler der ki: Bu, bizden öncekilerin şeriatine dair bir haberdır. Bizden öncekilerin şeriatı ise bizim için şariat değildir. Bu konuda onların görüşlerini reddetmek hususundaki yeterli açıklamalar, el-Bakara sûresinde (2/178. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır, orada bu hususa müracaat edilebilir

Dördüncü bir açıklama da şöyledir: Yüce Allah: "Bfcc onda, onlara şunu yazdık: Cana can»*," Bu, Tevrat'a iman edenler üzerine farz olarak yazılmıştı. Bunlar aynı dinin sahibidirler. Müslümanların zimmet ehli oldukları gibi, onların zimmet ehli yoktu. Çünkü cizye, yüce Allah'ın mü'minlere vermiş olduğu bir fey ve bir ganimettir.

Fey ve ganimet; bu ümmetten önce hiçbir kimseye helal kılınmış değildir. Geçmişte gönderilmiş bütün peygamberler ancak kendi kavimlerine peygamber olarak gönderilmişlerdi. O bakımdan bu âyet-İ kerime, İsrail oğullarına bu hükmü uygulamayı farz kılmaktadır.

Çünkü onların kanları birbirine denk idi. Bu da, bizden bir kimsenin, müs-lüman olmayan kimseler ile ilgili cinayetlerde cana can demesi gibidir. Zira bununla muayyen bir topluluğa işaret etmektedir. Diğer taraftan: Bu kimseler hakkındaki hüküm, onlardan bir canın, yine onlardan bir can karşılığında olduğu şeklindedir. Bu âyetin hükmü gereğince, Kur'ân ehli (Kur âna iman eden) ümmete vacib olana hüküm şöylece ifade edilir: Onların aralarındaki hüküm, cana can

karşılığında dır, şeklindedir. Esasen yüce Allah'ın Kitabında, dinlerin farklılığına rağmen, canın cana karşılık öldürüleceğine delâlet eden bir husus yoktur. [261]

2- Bir Kimse Bir Diğèrinin Önce Birtakım Azalarını Kesse, Sonra da Öldürse Ona Ne Şekilde Kısas Uygulanır:

Şafiî mezhebine mensub ilim adamları İle Ebu Hanife der ki: Önce yara-lasa, yahut kulağını veya elini kesse, sonra da öldürse aynı şey ona da uygulanır. Zira, yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Biz onda onlara şunu yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun..." böylelikle onun başkasından aldığı aza, ondan da alınır ve o başkasına ne yaptıysa, onun gibisi ona da yapılır.

Bizim (Maliki mezhebine mensub) alimlerimiz de derler ki: Bunu yaparken, müsle kastıyla yapmışsa ona da aynısı yapılır. Eğer böyle bir durum çarpışması ve kendisini savunması esnasında yapılmış ise (ve ondan sonra öldürmüşse) kılıçla öldürölür. Böyle bir şeyin müsle kastıyla yapılması halinde, kısasın icabettiğini söylemelerine gelince, Peygamber (sav)'ın daha önce bu sûrede (5/33-34 âyet; 1. başlıkta) açıklaması geçtiğı üzere Uranîlerin gözlerine ateşte kızdırılmış çiviler ile mil çekmiştir. [262]

3- Kıraat Farkları:

Yüce Allah'ın; "Göze göz" diye başlayan buyrukları, Nâfi', Asım, A'meş ve Hamza, hepsinde (,nefs:cana) atfen hep nasb İle okumuşlardır. Ancak, edatı şeddesiz okunarak hepsinin mübtada ve atf ile merfu' okunması da mümkündür İbn Kesir, İbn Âmir, Ebu Amr ve Ebû Cafer ise, "Yaralar" kelimesi dışındaki kelimelerin hepsini nasb ile okumuşlardır. el-Kisaî ve Ebu Ubeyd ise, bu buyrukları: Göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralar..." şeklinde, hep merfu' okurlardı.

Ebu Ubeyd der ki: Bize Haccâc, Harun'dan nakletti, Harun Abbâd b. Ke-sir'den, o, Akîl'den, o, ez-Zühref den, o, Enes'ten Peygamber (sav)'ın:

Biz onda, onlara şunu yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş. Yaralar da bir birine kısastır" diye okuduğunu rivayet etmişlerdir. [263]

Bu buyrukların merfu' okunmaları üç bakımdan mümkündür. Evvela mübtada ve haber olmaları, diğeri ise, Can kelimesinin, mahallen manasının merfu olması dolayısıyla. Çünkü bunun anlamı şöyledir: Biz onlara dedik ki: Can, can karşılığıdır Üçüncü şekil ise, ez-Zeccâc'ın açıklamasıdır, bu da "can : nefis"deki

zamire atıf ile olur. Çünkü, ondaki zamir ref mahallindedir. Zira ifadenin takdiri şöyledir:

Her bir nefis, öbür (öldürdüğü) can karşılığında alınır." Buna göre bütün isimler zamirine atfedil mi ştir.

İbnü'l-Münzir der ki: Bu kelimeleri merfu1 olarak okuyanlar, mübteda kabul ederek, müslümanlar hakkında bir hükmün açıklaması olarak okurlar. Bu da bu husustaki iki görüşün daha sahili olanıdır Çünkü bu,: Göze göz... şeklindeki okuyuş, Rasulullah (.savVın okuyuşudur. Ondan sonrakiler de bu şekildedir. Hitab, müslümanlardır, onlar bununla emrolunmuşlardır.

Özel olarak Yaralar" kelimesini merfu olarak okuyan kimseler ise, kendisinden önceki buyruklardan kat' ve yeni bir cümle başlangıcı olarak bu şekilde okurlar. Adeta müslümanlar özel olarak bununla emrolunmuş ve bundan önceki buyruklar ile karşı karşıya bırakılmamışlar gibi bir mana ifade eder. [264]

4- Yaralamalarda Kisas:

Bu âyet-i kerime sözü geçen organlarda kisasın cereyan ettiğine delâlet etmektedir. İbn Şubrume, yüce Allah'ın: "Göze göz" buyruğunu ileri sürerek, sağ gözün sol göz karşılığında çıkartılabileceğini, bunun aksinin de mümkün olacağını söylemiştir. Aynı şeyi, sağ el ve sol el hakkında da söyler ve şöyle der: Öğütücü dişe karşılık, ön kesici dişr ön kesici dişe karşılık öğütücü diş alınabilir. Çünkü yüce Allah'ın; "Dişe diş* buyruğunun umumi oluşu bunu gerektirmektedir.

Buna muhalefet edenler ise - ki bunlar ümmetin bütün ilim adamlarıdır-şöyle demektedirler: Eğer varsa, sağ göze karşılık sağ göz alınır ve rıza ile - olmadıkça[265] sağ göz bırakılıp, sol göze kisas uygulanarak alınmaz. Bu ise, bize yüce Allah'ın: "Gözegöz buyruğu ile kast edilenin cinayeti isteyenden cinayetinin misli organının alınacağını açıklamaktadır. Buna göre hiçbir durumda ayağa kisas uygulanması gerekirken, ele kisas uygulanması sözkonu-5ü olmadığı gibi, bir organ bırakılıp diğerine kisas uygulamak caiz değildir ve bu hususta hiç bir şüphe yoktur. [266]

5- Hata Yoluyla Gözün Çıkartılması:

İlim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir: Eğer gözler hata yoluyla isabet alıp çıkartılacak olur ise, buna karşılık tam bir diyet gerekir. Tek gözde ise yarım

diyet verilmelidir. Bir gözü olmayanın diğer gözü çıkartılacak olur ise, onda da tam diyet ödemek gerekir. Su husus, Hz. Ömer ile Hz. Osman'dan rivayet edilmiştir Abdülmelik b. Mervan, ez-Zührî, Katade, Malik, Leys b. Sa'd, Ahmed ve İshâk da bu görüştedir.

Yanm diyet ödeneceği de söylenilmiştir. Bu ise Abdullah b. el-Muğaffel, Mes'ruk ve Nehaîden de rivayet edilmiş; es-Sevrî, Şafiî İle en-Nu'man (b. Sabit, Ebu Hanife) bu şekilde görüş belirtmişlerdir.

İbnü'l-Münzir der ki: Biz de bu görüşteyiz. Çünkü, hadis-i şerifte: "Gözlerde tam bir diyet vardır" diye buyurulmuştur. Bu böyle olduğuna göre, gözlerden birisinde yarım diyetin sözkonusu olması ise, akla uygun olandır.

İbnü'l Arabî der ki: Zahir (olan) kıyas da bunu gerektirmektedir. Ancak, bizim (Maliki mezhebine mensub) ilim adamlarımız şöyle demişlerdir: Tek gözü olmayanın bir gözü ile görme menfaati, sağlıklı (iki gözü olan) kimsenin gözlerinden sağladığı menfaat gibi veya ona yakındır. İşte bundan dolayı tek gözü olan birisinin gözünü hataen çıkartan kimsenin ona tam diyet ödemesi icabeder[267].

6- Tek Gözü Gören Bir Kimse, Sağlıklı Birisinin Gözünü Çıkartırsa:

Tek gözü gören bir kimsenin sağlıklı birisinin gözünü çıkarması hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır Ömer, Osman ve Ali (r.anhum) dan böyle bir kimseye kısas uygulanmayıp tam diyet ödeyeceği kabul edilmiştir. Ata, Said b. el-Müseyyeb ve AUmed b. Hanbel de bu görüştedir.

Malik der ki: Dilediği takdirde kısas uygular-ve onu kör bırakabilir. Dilediği takdirde de iki gözü de gören bir kimsenin diyeti olarak tam bir diyet alabilir, en-Nehaî der ki: Dilerse kısas yapar, dilerse yarım diyet alır.

Şafiî, Ebu Hanîfe ve es-Sevrî derler ki: Ona (yani tek gözü görmeyen canıye) kısas uygulanır. Bu husus, aynı zamanda Hz. Aliden de rivayet edilmiştir. Bu, Mes'rûk, İbn Sîrin ve İbn Mâkil'in de görüşü olduğu gibi, İbnü'l-Munzir ile İbnü'l-Arabî'nin de tercih ettiği görüş budur. Çünkü şanı yüce Allah: "Göze göz" diye buyurmuştur. Peygamber (sav) da iki göz karşılığında diyet ödeneceğini tesbit etmiştir. Tek gözde ise yarım diyet sozkonusudur. Gözleri sağlam olan bir kimse ile tek gözü gören bir kimse arasında kısasta, diğer insanlar arasındaki gibidir,

AUmed b. Hanbel'in dayanağı şudur; Tek gözü gören bir kimseye kısas uygulanacak olursa, görmenin bir bölümü (iki görenin çıkan tek gözü) karşılığında görmenin tamamını almaktır. Bu ise eşitlik olmaz. Yine bu hususta

Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'den gelen rivayete de dayanır.

Malik'in dayandığı delil ise şudur: Deliller birbirleriyle çatışacak olurlarsa, cinayetten mağdur olan kimse muhayyer bırakılır. İbnü'l-Arabî ise der ki: Ancak, Kur'ân'ın umumi buyruklarının gereğini kabul etmek daha uygundur. Çünkü böylesi yüce Allah nezdinde daha çok selâmete çıkartıcıdır. [\[268\]](#)

7- Tek Gözü Olup O Gözü İle Görmeyenin Durumu:

Tek gözü bulunmakla birlikte onunla da görmeyen kimsenin durumu hakkında ilim adamlarının farklı görüşleri vardır Zeyd b. Sabit'ten rivayet olunduğuna göre böyle bir kimsenin gözüne karşılık yüz dinar ödenir.

Ömer b. el-Hattab'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Böyle bir göze karşılık o gözün diyetinin üçtebirİ verilir. İshâk da bu görüştedir. Mücahid ise, o gözün diyetinin yarısının verileceğini söylemiştir. Mesruk, ez-Zührî, Malik, Şafiî, Ebu Sevr ve en-Nu'man (Ebu Hanife) ise, bu hususta bilir kişinin kararına başvurulur demişlerdir. İbnü'l-Münzir de der ki: Biz de bu görüşteyiz. Çünkü bu konudaki görüşler arasında en asgariyi İfade eden budur. [\[269\]](#)

8- Gözbebeği Kalmakla Birlikte İki Gözün de Görmesinin Ortadan Kaldırılması:

Gözbebekleri kalmakla birlikte iki gözün de görmesinin giderilmesi halinde tam diyet sözkonusudur. Bu konuda görmesi zayıf (A'meş) ile gündüzün görmeyip geceleyin gören (Âhfeş) arasında bir fark yoktur.

Yine gözbebeği kalmakla birlikte iki gözden birisinin görmesinin giderilmesinde de yarım diyet sözkonusudur

İbnü'l-Münzir der ki: Bu hususta ileri sürülen görüşlerin en güzeli, Ali b. Ebi Talibin şu şekildeki uygulamasıdır: Sağlam olan gözünün örtülmesini emr etti . Sonra da bir başkasına bir yumurta verip onu uzaklaştırmasını söyledi. Gözünü kapatan kişi de o yumurtaya görebileceği son noktaya kadar bakmaya devam eder. Görebileceği son noktaya geldiğinde oraya bir çizgi çizdirdi. Daha sonra diğer gözünün örtülmesini emredip sağlıklı gözünü açtırdı. Yine bir adama bir yumurta verip, o da o yumurtayı alıp uzaklaştırdı. Mağdur kişi de o yumurtaya bakmaya devam etti. Görebileceği son noktaya varınca orada da bir çizgi çizdirdi- Daha sonra bir başka yerde aynı işlemin yapılmasını emretti: Çizgilerin aynı olduğunu tesbit edince, görme imkânından azalan miktar kadarını ötekinin malından ödedi. Bu, Şafiî mezhebine göre de böyledir. Bizim (Maliki

mezhebinin) alimlerimizin görüşü de budur. [\[270\]](#)

9- Görmenin Kısmen Giderilmesi, Göze Kısasın Nasıl Uygulanacağı ve Göz Kapağı:

Görmenin kısmen giderilmesi dolayısıyla kısas uygulanmayacağı hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Zira, böyle bir miktarda eşit olarak kısası gerçekleştirmek imkânsızdır

Göze kısas uygulama keyfiyeti de şöyle olur: Bir ayna kızdırılır, diğer göze bir pamuk konulur. Daha sonra ayna gözbebeği akıncaya kadar onun gözüne ya kini aştı nılır. el-Mehdevî ve İbnü'l-Arabî, bunun Ali (r.a)'dan rivayet edildiğini zikretmişlerdir.

Göz kapağı hususunda görüş ayrılığı vardır. Zeyd b. Sabit, gözkapağında diyetin dörttebir olduğunu söylemiştir ki bu, eş-Şa'bî, el-Hasen, Katade, Ebu Haşim, es-Sevrî, Şafiî ve rey sahihlerinin görüşüdür. Yine eş Şa'bî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Gözün üst kapağında diyetin üçtebiri, alt kapağında ise diyetin üçteikisi vardır. Mâlik de bu görüştedir. [\[271\]](#)

10- Burunda Kısas:

Yüce Allah'ın: "Buruna burun" buyruğu ile ilgili olarak hadis-i şeritte Rasulûllah (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Burun kökten kesilecek olursa, karşılığında tam bir diyet ödenir" [\[272\]](#)

İbnü'l-Münzir der kî: Kendisinden ilim bellenen herkes icma ile bunu ifade etmiştir Buruna kısas uygulanması, yüce Allah'ın Kitabına uygun olarak sair organlarda olduğu gibi, cinayetin kastî olarak işlenmesi halinde uygulanır.

İlim adamları, burnun kırılması hususunda farklı görüşlere sahiptir. Malik, burnun kasten kırılması halinde kısas, hata ile kırılması halinde ise İcû'had (bilirkişi takdiri) olacağı görüşünde idi. İbn Nafi'in rivayetine göre burun, kökten koparılmadığı sürece diyeti yoktur. Ebu îshâk et-Tunisî ise, bu görüş şazdır. Bilinen birinci görüştür, demektedir.

Bilinen birinci görüşü esas alarak fert bir takım hususları sözkonusu edecek olursak: Burnun yumuşak tarafının bir kısmı kesilecek olursa, genel bölümüne oranla tam diyetten bir miktar verilir. İbnü'l-Münzir der ki: Burundan kesilen karşılığında, oranına göre hesap edilerek diyetten verilir. Bu, Ömer b. Abdulaziz ve eş-Şa'bf den rivayet edilmiş olup, Şafiî de bu görüştedir.

Ebu Ömer (b. Abdil-Berr) der ki: Burnun yumuşak bölümü kesilir de burun kökten kopartılmamış ise, fıkıh alimleri bu hususta farklı görüşlere sahiptir. Malik, Şafiî, Ebu Hanife ve bunların arkadaşları bu durumda tam bir diyet ödeneceğini kabul etmişlerdir. Bundan sonra onun bir bölümü kesilecek olursa, o takdirde bilirkişinin takdirine başvurulur.

Malik ise der ki; Burunda diyet ödenmesini gerektiren cinayet, yumuşağın kesilmesidir. Bu da kemiğin alt bölümünde kalan kısımdır.

İbnü'l-Kasım der ki: Yumuşağın kemik tarafından kesilmesi ile burnun gözlerin alt tarafından kemikten kökten koparılması arasında bir fark yoktur, bunun için diyet ödenir. Nitekim, haşafenin kesilmesi halinde de diyet gerektiği gibi, erkeklik organının kökten kopartılması halinde de diyet ödemek gerekir. [\[273\]](#)

11- Burundaki Küçük Yaralamalar;

İbnü'l-Kasım der ki: Burundan bir parça kesilir yahut kırılır da iyileşmekle birlikte eskisi gibi düzgün bîr halde yerine oturmamışsa, bilirkişî takdiri söz-konusudur. Bu durumda bilinen bîr diyet yoktur. Şayet eskisi gibi iyileşmiş ise herhangi bir şey ödemek gerekmez. Yine İbretü'l-Kasım der ki; Bunun yarılıp da eskisi gibi düzgün bir şekilde iyileşmesi, başta kemiğe kadar varan yaranın açılıp eskisi gibi iyileşmesi ve bunun karşılığında diyetinin ödenmesine benzemez. Çünkü, baştaki bu tür yaralama (mudilîa) ile ilgili hüküm, sünnette rivayet varid olmuştur. Burnun yaralanması hususunda ise herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Ayrıca burun, tek başına bîr kemiktir. Onun hakkında mudilîa (sadece derisinin yaralanması) diye birşey söz-konusu değildir.

Malik, Şafiî ve arkadaşları, burunda câife (göğüs, karın ve benzeri organlarda vücudun iç tarafına kadar ulaşan yara) söz konusu değildir. Yine bunlara göre câife, ancak karm bölgesinde söz-konusudur. el-Mârin; burnun yumuşak tarafına verilen addır. el-Halil ve başkaları da böyle demiştir.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Zannederim ki, burun için revse tabiri onun yumuşak tarafı, (el-mârin) emebe tabiri ise onun yan tarafına verilen addır. Er-nebe, revse ve arteroenin burnun yan tarafı olduğu da söylenmiştir. Malik, Şafiî ve Kûfelilerle onlara tabi olan fukahânın kabul ettikleri görüşe göre, eğer koklama eksilir veya tamamen giderse, bunda bilirkişî takdirine gidilir. [\[274\]](#)

12- Kulakta Kısas:

Yüce Allah'ın: "Kulağa kulak" buyruğu ile ilgili olarak ilim adamlarımız

(Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun), bir adamın iki kulağını kesen kimse hakkında, bilirkişi takdirine gidileceğini söylemişlerdir.

Tam diyet ödenmesi ise, işitmenin gitmesi halinde sözkonusudur İşitmenin eksilmesi halinde ise, tıpkı görmede yapılan mukayese gibi burada da yapılır.

İşitmenin iki kulaktan birisinde iptal edilmesi halinde yanm diyet ödenir. İsterse daha önceden yalnızca o kulakla işiten olsun. Bu ise, daha önceden de geçtiği üzere çıkartılması halinde tam diyet gerektiren ve gören tek göz ile ilgili hükümden farklıdır.

Eşheb de der ki: Eğer işitme ile ilgili olarak iki kulaktan birisi, ikisinin de işittiği kadar işitiyor ise, bana göre gören tek göz gibidir. Şayet bu hususta şüpheye düşülürse, değişik yerlerden ona seslenilmek suretiyle denenir ve bu husus tesbit edilir. Eğer değişik yerlerden seslenmeleri işitmesi, eşit veya birbirine yakın ise, işitmesinden giden miktar kadar ona diyetten hesap edilip verilir ve bu hususta ona yemin de verilir.

Yine Eşheb der ki: Bu hesaplama onun ayarındaki adamların ortalama işitmesine göre hesap edilir. Eğer denenmekle birlikte yaptığı açıklamalar farklı olursa, o zaman ona bir şey verilmez. İsa b. Dinar ise der ki: Eğer bu konuda söyledikleri birbirini tutmazsa, yemini ile birlikte ona (işitmesinden giden miktarına tekabül eden) diyetin asgarisi verilir. [275]

13- Dişlerde Kisas:

Yüce Allah'ın: "Dişe diş" buyruğu ile ilgili olarak İbnü'l-Münzir der ki: Rasulullah (sav)'dan diş dolayısıyla kisas uyguladığı ve: "Allah'ın farz yazdığı şey kısastır" [276] dediği sabittir. Yine hadis-i şerifte Rasulullah (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Dişte de beş deve vardır." [277] İbnü'l-Münzir der ki: Biz de bu hadisin zahirini kabul ediyoruz. Buna göre, ön kesici dişlerin, köpek dişleri, öğütücü dişler ve diğer yan kesici dişler üzerine herhangi bir üstünlüğü yoktur. Çünkü hepsi de hadisin zahirine girmektedir. İlim ehlinin büyük çoğunluğu da bu görüştedir. Hadisin zahiri gereği görüş belirtip, dişler arasında herhangi bir ayrım gözetmeyenler arasında Urve b. ez-Zübeyr, Tavus, ez-Zührî, Katade, Malik, es-Sevrî, Şafîî, Ahmed, İshâk, en-Nu'man ve İbnü'l-Hasan da vardır. Bu görüş aynı şekilde Ali b. Ebi Talib, İbn Abbas ve Muaviye'den de rivayet edilmiştir.

Bu hususta ikinci bir görüş daha vardır ki, biz bunu Ömer b. el-Hattab'dan rivayet etmekteyiz. Ömer b. el-Hattab, ağzın ön tarafındaki dişleri için beşer

"fariza" tesbit etmiştir ki bu, toplam olarak her bir "fariza" on dinar kıymetinde olduğundan dolayı elli dinar eder. Öğütücü dişlerin her birisi için de bir deve verilmesini hükmetmiştir. Ata şöyle derdi: Ön kesici dişlerden köpek dişlerinin yanında olan dişlerin her birisi ile köpek dişlerinin her birisi için beşer deve, geri kalanların her birisi için de ikişer deve vardır. Üst çenedeki dişler ile alt çenedeki dişler arasında bir fark yoktur. Öğütücü dişler de aynıdır.

Ebu Ömer der ki: Malik'in Muvatta'ında Yahya b. Said'den, o, Said b. el-Müseyyeb'den naklettiği, Hz. Ömer'in öğütücü dişlerde birer deve diyet hükmettiğine dair naklettiği rivayete gelince, [278] bunun anlamı şudur: Öğütücü dişler yirmi tanedir. Geri kalan dişler ise on iki tanedir. Bunlardan dört tanesi en ortadaki kesici dişler, diğer dördü ise onların yan tarafında ve köpek dişlerinin yanında bulunan diğer dişler ile, dört tanesi de köpek dişidir. Hz. Ömer'in görüşüne göre, böylelikle diyet, seksen deveyi bulmaktadır. Öğütücü dişlerin herbirisinde birer deve, diğerlerinde ise beşer deve.

Muaviye'nin görüşüne göre ise, öğütücü dişler ile diğer dişlerin her birisi için beşer deve diyet vardır. [279] Bu durumda da diyet yüzaltmış deve olur.

Said b. el-Müseyyeb'in görüşüne göre ise, öğütücü dişlerde ikişer deve verilir. Öğütücü dişler ise yirmi tanedir. Hepsi için kırk deve verilmesi gerekir. Diğer dişlerin herbiri için beşer deve verilmelidir. Bunlar da altmış deve ed-T er. Böylelikle yüz deve olur. İşte bu da deve türünden tam bir diyet eder. Aralarındaki görüş ayrılıkları ise, öğütücü dişlerdedir. Diğer dişlerde değil.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Sahabe ve tabiinin ilim adamlarının dişlere dair diyetteki görüş ayrılıkları ve bunlardan birini diğerinden üstün tutmaları oldukça çoktur. Malik, Ebu Hanife ve es-Sevrî gibi fukahanın kabul ettiği görüşün delili ise, Rasulullah (sav)'ın: "Her bir dişte beş deve vardır" buyruğudur. Buyruğun zahiri onların lehine delil teşkil etmektedir. Öğütücü diş de dişlerden bir dişdir.

İbn Abbas da Rasulullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Parmaklar birbirine eşittir. Dişler de birbirine eşittir. Kesici diş ile öğütücü diş birbirine eşittir, bu da buna eşittir". Bu ise açık bir nasstır ve bunu Ebu Dâvud rivayet etmiştir. [280] Yine Ebu Dâvud İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) ellerin ve ayakların parmaklarını eşit olarak değerlendirmiştir. [281]

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: İslam aleminin çeşitli bölgelerindeki fu-kaha topluluğu ile ilim ehlinin büyük çoğunluğu bu eserlerin ifade ettiği görüşe bağlı kalarak bütün parmakların diyet hususunda birbirlerine eşit olduklarını, dişlerin

de diyet hususunda birbirlerine eşit olduklarını, ön dişler ile öğütücü dişlerle köpek dişleri arasında fark olmadığını, bunlardan birinin ötekine üstün tutulmayacağını belirtmişlerdir. Amr b. Hazm'ın Kitabı'nda kaydettiğine göre bu böyledir.

es-Sevrî de Ezher b. Muhâribden şöyle dediğini nakletmektedir: Kadı Şu-reyh'e iki kişi gelip davalıştı. Onlardan birisi diğerinin ön kesici dişine bir darbe indirmiş, diğeri de onun öğütücü dişine isabet ettirmişti. Şureyh dedi ki: Ön kesici diş ve güzelliği, diğer tarafta ise öğütücü diş ve bunun faydası. Her bir diş diğer dişe karşılıktır. Ebu Ömer der ki: Bugüne kadar her tarafta uygulama buna göredir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[282\]](#)

14- Vurduğu Darbe ile Dişi Karartırsa:

Dişine bir darbe vurup karartırsa, Malik ve Leys b. SaldJın görüşüne göre tam bir diş diyeti Öder. Ebu Hanife de bu görüştedir. Bu görüş Zeyd b. Sa-bitten de rivayet edilmiştir. Said b. el-Müseyyeb, ez-Zührî, el-Hasen, İbn Sî-rin ve Şureyh'in de görüşü budur. Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan bu durumda dişin diyetinin üçtebiri verileceğini söylediği rivayet edilmiştir. Ahmed ve İslâk da bu görüştedir.

Şafî ve Ebu Sevr der ki; Böyle bir durumda bilirkışı takdirine gidilir.

İbnü'l-Arabî der ki: Bana göre bu, bir noktada uzlaşması mümkün olabilen bir görüş ayrılığıdır. Çünkü, eğer dişin kararması dişin sağladığı faydayı ortadan kaldırıp geriye sadece çolak el ve kör göz gibi yalnızca şekli kalmış ise, diyetin gerektiği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Diğer taraftan eğer dişin sağladığı menfaatin bir bölümü veya tamarry geriye kalmış ise, ancak menfaatin eksilen miktarı kadar ve bilir kişi takdiri ile tesbit edilecek bir dişin diyetinin bir bölümünün verilmesi gerekir. Ömer (r.a)'dan rivayet edilen diyetin üçte birinin verileceğine dair rivayet ise, ne senet bakımından, ne de fikhî açıdan ondan sahih olarak gelmiş değildir. [\[283\]](#)

15- Süt Dişlerinin Durumu:

Dökülmeden önce, küçüğün süt dişlerinin hükmü hususunda farklı görüşler vardır. Malik, Şafî ve rey ashabı şöyle derler: Küçüğün süt dişi sökölür daha sonra onun yerine dişi gelirse o dişi şokene birşey düşmez, Şu kadar var ki, Malik ile Şafî şöyle demişlerdir: Eğer o dişin yanındaki diğer dişten daha kısa

çıkacak olur iset eksikliği miktarınca onun için diyet alınır.

BİR başka kesim ise şöyle demektedir: Bu durumda bilirkşi takdirine gidilir. Bu görüş eş-Şa'bîden de rivayet edildiği gibi, en-Nu'man (Ebu Hanife) da bu görüştedir. İbnü'l-Münzir der ki: Bu konuda bilgi sahibi olan kimselerin artık bu diş bir daha gelmeyecektir diyecekleri vakte kadar beklenir. Durum böyle olursa, o takdirde hadisin zahirine binaen o dişin tam diyeti ödenir. Daha sonra o diş bitecek olursa, alınmış olan diyet geri ödenir. İlim ehlinde kendilerinden görüş belenen kimselerin çoğunluğu ise şöyle der; Bunun için bir sene beklenilir. Bu görüş, Ali, Zeyd, Ömer b. Abdulaziz, Şureyh, en-Nehaî, Katade, Malik ve rey sahiplerinden rivayet edilmiştir. Şafiî ise bu hususta belli bir süre tesbit etmiş değildir. [\[284\]](#)

16- Büyüğün Sökülen Dişi Yerine Diş Gelirse:

Büyüğün dişi sökölüp diyetini aldıktan sonra o dişinin yerine diş gelecek olursa, Malik aldığını geri vermez demektedir.

Küfe alimleri İse, yerine başka bir diş gelecek olursa aldığını geri Öder, derler. Şafiî'nin ise, geri öder ve ödemez şeklinde iki görüşü vardır, Çünkü bu adeten görülen bir şey değildir Nadiren görülen şeyler için ise hüküm tes-bit edilemez. Bu, bizim ilim adamlarımızın da görüşüdür. Kûfeliler ise şunu delil gösterirler: Sökülen dişin yerini tutacak bir başka diş gelmiştir, o bakımdan aldığı diyeti geri ödemelidir. Bu konudaki görüşlerinin asıl dayanağı ise, küçüğün dişi ile ilgili meseledir.

Şafû der ki: O diş, sağlıklı bir şekilde eskisinin yerine çıktıktan sonra, bir kişi ona karşı bir cinayet İşleyecek olursa, o dişe mukabil tam bir diş diyeti ödenir. İbnü'l-Münzir der ki: Bu, iki görüşün daha sahih olanıdır. Çünkü, mütecavizlerin her birisi başlı başına bir diş sokmuştur. Peygamber (sav) da her bir diş için beş deve diyet tesbit etmiştir. [\[285\]](#)

17- Sökülen Dişini Yerine Koymak:

Bir kişi bir diğerinin dişini sökse, diş sökülen de hemen onu yerine koyup diş yerine kaynayacak olsa, bize göre herhangi bir şey ödemek gerekmez.

Şafiî ise der ki; Necis olduğundan dolayı, sökülen dişini geriye iade edemez. İbnül-Müseyyeb ve Ata da böyle demiştir Şayet dişini yerine iade edecek olursa, o diş meyte hükmünde olduğundan dolayı bu şekilde kıldığı her bir namazı İade etmelidir.

Aynı şekilde kulağı da kesilecek ve henüz kanı sıcakken yerine koyup, kulağı yerine yapışacak olursa, yine aynı hüküm sözkonusudur. Ata der ki: Bu durumda sultan (devlet yöneticisi veya yetkili otorite) onu yerinden sökmeye mecbur eder Çünkü o, yerine yapıştırdığı bir mevtedir.

İbnü'l-Arabî der ki: Bu bir yanlışlıktır. Çünkü bu görüşü ileri süren kişi, bunu geri çevirmenin ve o organın eski haline gelmesinin, (necaset) hükmünün de geri dönmesini gerektirdiğini farkedememiş, bilememiştir. Zira bu organda necaset, yerinden ayrıldığından dolayı sözkonusudur. Fakat bilahare eski yerine bitişmiştir Şeriatin hükümleri ise, aynî şeylerin nitelikleri değildir. Şeriatin hükümleri, o hususta yüce Allah'ın söylediklerine ve bu konuda verdiği haberlere göre ortaya çıkar.

Derim ki: İbnü'l-Arabînin Ata'dan naklettiği ile, İbnü'l-Münzir'in ondan naklettiği arasında farklılık vardır. İbnü'l-Münzir der ki: Kısas olmak üzere sökülen bir diş, daha sonra eski yerine döndürülüp bu diş yerine kaynayacak olursa, hükmün ne olacağı hususunda ilim adamları farklı görüşlere sahiptirler. Ata el-Horasanî ile Ata b. Ebi Rabah bunda bir mahzur yoktur derken, es-Sevrî, Ahmed ve İshâk bu diş bir daha sökülür, demişlerdir. Çünkü kısas, bu hususta kişiyi te'dip içindir. Şafiî de der ki: Necis olduğundan dolayı onu eski haline geri çeviremez. Çevirecek olursa, sultan onu yerinden sökmeye mecbur eder. [286]

18- Fazla Dişin Sökülmesi:

Fazla diği olan birisinin o diş sökülecek olursa, bunun diyetini bilirkişi takdir eder. İslam aleminin çeşitli bölgelerindeki fukahâlan da bu görüştedir. Zeyd b. Sabit ise, bir dişin üçtebir diyeti verilir, demektedir. İbnü'l-Arabi der ki Bu konuda diyet miktarını tesbit etmek için herhangi bir delil yoktur. O bakımdan bilirkişi takdirine gitmek daha adaletlidir. İbnü'l-Münzir de der ki: Zeyd b. Sabit'ten gelen rivayet sahih değildir. Ali (r.a)'dan ise şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir kısmı kınlan diş için, kıran kimse diş kırılana o diştten eksilen

miktara göre diyet verir.

Bur Malik, Şafîî ve diğerlerinin de görüşüdür.

Derim ki: Yüce Allah'ın, âyet-i kerimenin nassı ile zikretmiş olduğu organlar burada sona. ermektedir. Ayet-i kerimde dudaklar ve dil zikredilmemiştir ki bunlar da sonraki başlıkların konusudur. [\[287\]](#)

19- Dudakların ve Dilin Diyeti:

Cumhur der ki: Duduklarda tam bîr diyet vardır. Her bir dudak için , yarım diyet verilir. Üst dudağın alt dudağa üstünlüğü yoktur.

Zeyd b. Sabit, Said b, el-Müseyyeb ve ez-Zührî'den şöyle dedikleri rivayet edilmiştir Üst dudak karşılığında üçtebir diyet, alt dudak karşılığında ise, üçteiki diyet verilir. İbnü'l-Münzir der ki: Ben de birinci görüşteyim. Çünkü, Rasulullah (sav)'dan gelen merfu' hadiste O: "İki dudakta da bir diyet vardır" [\[288\]](#) diye buyurmuştur. Diğer taraftan iki elde de -sağladıkları faydalar farklı olsa dahi- bir diyet vardır. İki dudaktan kesilen miktar ise, bütüne oranına göre hesap edilir.

Dil ile ilgili olarak da Peygamber (sav)'dan: "Dilde de diyet vardır" [\[289\]](#) hadisi varid olmuştur. Medineli ve Kûfeli ilim ehli ile hadis ashabı ve rey ashabı dajma ile bu görüştedirler. Bunu da İbnü'l-Münzir ifade etmiştir. [\[290\]](#)

20- Dilin Bir Bölümü Kesilecek Olursa:

Bir kimse, bir başkasının dilinin bir parçasını kesecek ve konuşma yeteneğinin bir bölümü gidecek olursa, hükmün ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır. İlim ehlinin çoğunluğu şöyle demiştir: (Arapçadaki) yirmi-sekiz harften kaçını konuşamadığına bakılır. Onun konuşma imkânının gittiği miktarda diyet verir. Şayet tamamıyla konuşamayacak İa'le gelirse, tam bir diyet öder. Bu Malik, Şafîî, Ahmed, İsi ki k ve rey ashabının da görüşüdür. Malik der ki: Tam bir kısas mümkün olamadığından dolayı dilde kısas yoktur. Eğer kısas mümkün ise, kısas uygulamak asıl olandır. [\[291\]](#)

21- Lâl Kimsenin Dilini Kesmek:

Konuşamayan lâl kimsenin dilinin kesilmesi hususunda fukahânın farklı görüşleri vardır. Şa'bî, Malik, Medineli alimler, Sevrî, Iraklılar, Şafîî, Ebu Sevr,

Nu'man (Ebu Hanife) ve iki arkadaşı bu durumda bilirkşi takdirine gidilir, derler.

İbnü'l-Münzir der ki: Bu hususta şaz iki görüş de vardır. Birisi Nehaînin görüşüdür bu durumda tam bir diyet ödenir derken, diğeri Katade'nin görüşüdür. Bu görüşe göre ise diyetin üçtebiri verilir.

İbnü'l-Münzir der ki: Birinci görüş daha sahihtir, çünkü bu konuda söylenenlerin asgarisi odur. İbnü'l-Arabî der ki: Şanı yüce Allah, temel azalan nass ile zekrettikten sonra, diğelerini de bunlara kıyas yapılsın diye zikret-memiştif: Buna göre, kısasın sözkonusu olduğu herbir organda eğer kısas uygulama imkânı var ve burîdan dolayı da kişinin öleceğinden korkulmuyor ise, kısas uygulanır. Sağladığı menfaat tamamıyla ortadan kalkıp geriye sadece şekli kalan her bir organda ise, kısas yoktur. Bunda kısasa imkân bulunmadığından dolayı diyet ödenir. [292]

22- Yaralamalarda Kisas:

Yüce Allah'ın: "Yayı-alar da birbirine kısastır." yani, birbiriyle takas edilir dernektir. Buna dair açıklamalar el-Bakara sûresinde (2/178. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Daha ileri boyutlara varmasından korkulan yaralar ile kısası uygulayacak olanın hata etmeksizin yahut daha fazlasına götürmeksizin ya da eksik yapmaksızın uygulaması mümkün olmayacak şeylerde de kısas sözkonusu olmaz. Kısas uygulamanın mümkün olduğu kasti yaralamalarda ise kısas yapılır. Bütün bunlar, yaralamaların kasti olması halinde böyledir. Hata ile olması halinde ise diyet sözkonusudur. Hata ile öldürmede diyet sözkonusu olduğu gibi, yaralamalarda da diyet sözkonusudur.

Müslim'in Sahih'inde, Enes'den rivayete göre, er-Rubeyy'ın kız kardeşi -Um Harise- birisini yaralamıştı. Bunun üzerine Peygamber (sav)'ın huzurunda davalastılar. Rasulullah (sav): "Kisas, kısas" diye buyurdu. Um er-Rubeyy: Ey Allah'ın Rasulü dedi, filana kısas mı uygulanacak? Allah'a yemin ederim ki, ona kısas uygulanmayacaktır. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle bu-yurdu: "Allah, Allah. Ey Um er-Rubeyy kısas Allah'ın Kitabı (farz kıldığı hüküm) dır." Um er-Rubeyy hayır, Allah'a yemin ederim ebediyyen ona kısas uygulanmayacaktır, dedi. Hak sahipleri diyeti kabul edinceye kadar o da böylece ısrar edip durdu. Bunun üzerine Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Allah'ın kulları arasında öyleleri vardır ki, Allah adına yemin edecek olsa, mutlaka Allah da onun yeminini gerçekleştirir." [293]

Derim ki: Bu hadiste sözü edilen, yaralanan kişi bir cariye idi. Yarası ise ön dişinin kırılması şeklinde idi. Bunu, Nesaî yine Enes'ten şöylece rivayet etmiştir: Enes'in anası bir cariyenin dişini kırmıştı. Allah'ın Peygamberi (sav) kısas yapılacağı hükmünü verdi. Kardeşi Enes b. en-Nadr ise: Filanın ön dişini mi kıracaksın? Hayır, seni hak ile gönderene yemin ederim onun diş kırılmayacaktır, dedi. Bundan önce ise, yakınlarından af edip diyet almalarını istemişlerdi. Kardeşi olan Enes'in amcası, -ki bu, Uhud günü şehid düşmüştü- yemin edince, onlar da affetmeye razı oldular. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Şüphesiz Allah'ın kullan arasında öyleleri vardır ki, Allah adına yemin edecek olsa, Allah onun yeminini yerine getirir." [294] Bunu Ebu Dâvud da rivayet etmiştir. Ebu Dâvud devamla der ki: "Ben, Ahmed b. Hanbel'e diş dolayısıyla nasıl kısas uygulanır diye sorulurken, Onun da: "Törpülenmesi suretiyle diye cevap verdiğini dinledim." [295]

Derim ki: Her iki hadis arasında her hangi bir çelişki yoktur. Çünkü, onların her birisinin ayrı ayrı yemin etmiş olmaları, Allah'ın da bu yeminlerini gerçekleştirmiş olması muhtemeldir. Bu olayda, ileride yüce Allah'ın izniyle, Hızır (a.s) kıssasında açıklanacağı üzere (el-Kehf, 18/66. âyet ve devamının tefsirinde) evliyanın kerametine de delalet vardır. Yüce Allah'tan onlann kerametlerine iman etmek üzere bize sebat vermesini ve herhangi bir mihnet ve fitneye maruz bırakmaksızın, bizleri de onlann arasına katmasını dileriz. [296]

23- Kemiklerin Kırılması:

İlim adamları, yüce Allah'ın: "Dişe diş" buyruğunda sözü geçen kısasın kasti hallerde sözkonusu olacağını icma ile kabul etmişlerdir. Bir kişi, bir diğerrinin dişini kasti olarak kıracak olursa, Enesin hadisine göre ona kısas uygulanır.

Fakat, ilim adamları, vücuddaki diğer kemiklerin kasti olarak kırılması ha-înde farklı görüşlere sahiptirler. Malik der ki: Uyluk kemiği, omurga, me'rau-me, münakkıle ve hâşime (tanımlan biraz sonra gelecektir) gibi daha ileri derecelere ulaşacağından korkulanlar dışında, bedendeki bütün kemiklerde kısas uygulanır. Ancak tehlikeli olan bu gibi hallerde diyet sözkonusudur.

Küfe alimleri ise derler ki: Diş dışında kırılan hiçbir kemikte kısas sözko-nusu olmaz. Çünkü yüce Allah: "Dişe diş" diye buyurmuştur. Bu aynı zamanda el-Leys ve Şafiî'nin de görüşüdür. Şafiî der ki: Hiçbir zaman bir kırık bir diğer kırık gibi olamaz. O halde kemiklerde kısas yasaktır.

Tahavî der ki: Baş kemiğinin kırılmasında kısas olmayacağı hususunu fa-kihler

ittifakla kabul etmişlerdir. Diğer kemiklerde de durum böyledir.

Malik'in lehine delil ise, Enes yoluyla rivayet edilen dişte kısasa dair ha-dis-i şeriftir Diş de bir kemiktir. O halde, ölüm ile neticelenir korkusuyla kısas uygulanması mümkün olmayacağı icma ile kafiul edilmiş bir kemik olması dışında sair bütün kemikler de böyledir.

İbnü'l-Münzir der ki: Hiçbir kemikte kısas uygulanmaz diyen kimse, ha-dis-i şerife muhalefet etmektedir. Haberin varlığına rağmen, onu bırakıp kıyasa başvurmak ise caiz değildir.

Derim ki: Yine yüce Allah'ın: "Artık size kim saldırırsa, siz de tıpkı onların size saldırdıkları gibi karşılık verin" (el-Bakara, 2/124); "Şayet bir ceza ile karşılık verecek olursanız, ancak size yapılan saldırının benzeri ile karşılık verin" (en-Nahl, 16/126) buyrukları da buna delalet etmektedir. Fu-kahanın icma ile kısas uygulanamayacağını söyledikleri bu âyetin kapsamına girmemektedir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ve başarı da Allah'tandır. [297]

24- Başta ve Vücudun Diğer Bölgelerindeki Yaralamalar;

Peygamber (savVın mûdiha ile, onun dışında kalan baş ve yüzdeki diğer yaralamalar (şicâç)Je dair hadisi hakkında Ebu Ubeyd şöyle demektedir: el-Esmaî ve başkaları der ki: {Dilcilerin) bu husustaki açıklamaları birbirine karışmıştır. Şicâç (baş ve yündeki) yaralamaların birincisi, hârisa diye bilinir. Bu ise, deride az miktarda açılan yaraya denilir. İşte elbiseyi ağartan kimse, kumaşı yardığı zaman denmesi buradan gelmektedir. Bu tür yaralamaya el-Harsa da denilir.

"Bundan sonra badia gelir. Bu da deriyi yardıktan sonra eti de yaralayan yaranın adıdır

Arkasından, mütelâhime gelir. Bu da deriyi yaralamakla birlikte, et ile kemik arasındaki simhak diye bilinen ince zara kadar ulaşmayan yaradır, el-Vakidî der ki: Bu yaralamaya biz miltâ demekteyiz. Başkası ise bu, miltât diye bilinen yaralamadır, demektedir. İşte hadis-i şerifte hakkında: "MiJtât da ise kanına göre hüküm verilir (kan akıtıldığı andaki haline göre takdire gidilir [298]" denilen yaralamada da bu kastedilmektedir

Bundan sonra Mûdiha gelmektedir. Bu ise, kemiğin beyazlığı gö-rününceye kadar kemik üzerindeki ince zan sıyıran veya yaran yaralama şeklidir. İşte buna Mûdiha denilir, Ebu Ubeyd der ki: Baş ve yüzdeki yaralamalar arasında özel olarak mûdiha dışında hiçbirisinde kısas sözkonusu değildir, Çünkü, bunun dışında ulaşılabilir, sınırı belli bir yaralama sözkonusu değildir. Bu mûdiha

dışında kalan baş ve yüzdeki diğer yaralamalarda diyetleri neyse o verilir. Bundan sonra kâşime gelir. Bu ise, kemiğin kırılmasına yol açanyaralamadır. Bundan sonra, münakkile gelir. El-Cevherî bunu "kaf harfinin es-relisi ile nakletmiştik Bu da kemiği yerinden çıkartmaya neden olan yaralamadır. Bundan sonra,âmme gelir. Buna, me'mume de denilmektedir. Bu ise, beyine kadar ulaşan yaralamadır. Ebu Ubeyd der ki: "Mil-tât'da da kanına göre verilir" hadisi hakkında şöyle denilmektedir: Kişi böyle bir yara açacak olursa, o yara açanın aleyhine, yaralanan kimsenin lehine yaraladığı anda, derhal o yaranın diyetini ödemesi hükmü verilir ve bu hususta erteleme yapılmaz. Yine (Ebu Ubeyd) der ki: Bize göre, baş ve yüzdeki diğer yaralamalarda işin nereye varılacağı görülünceye kadar beklenir. İşin varacağı yer ortaya çıktıktan sonra, o vakit o yara hakkında hüküm verilir. Ebu Ubeyd der ki: Bize göre yüz ve baştaki bütün yaralamalar ile bedendeki sair yaralamalarda da beklenir: Bize Huşeym, Husayn'dan naklederek dedi ki: Ömer b. Abdulaziz dedi ki: (Kemiğe kadar ulaşan yaralama olan) Mûdiha'dan aşağısında ki yaralamalar bir takım çiziklerden ibarettir, bunlar karşılığında sulh sözkonusudur Hasan-ı Basrî der ki: Mûdiha'dan aşağısındaki yaralamalarda kısas sözkonusu olmaz. Malik de der ki: Zan ortaya çıkartan mûdiha ile dâ-miye, bâdia ve buna benzer yaralamaların aşağısındakilerde kısas uygulanır. Kûfeliler de böyle demişler ve bunlar buna ayrıca simhâk (kemik üstündeki zara kadar ulaşan yaralama) da eklemişlerdir. Bunu İbnü'l-Münzir nakletmektedir. Ebu Ubeyd der ki: Dâmiye kan akmaksızın kanatan yaralamadır. Dâmia ise, böyle bir yaradan kanın akması halinde verilen isimdir. Mûdiha'dan aşağısındaki yaralamalarda kısas yoktur. eİ-Cevherî ise der ki: Dâmiye, kanatan fakat kam akmayan baş ve yüzdeki yaralamadır. Bizim (Maliki mezhebi) alimlerimiz der ki: Dâmiye, kanın aktığı yaradır. Mûdiha'dan derin yaralamalarda da kısas sözkonusu değildir. Kemiği kıran (hâşime) ile munakkile (kemiği yerinden ayıran) -özel olarak bundaki görül ayrılığı ile birlikte- ve beyine kadar ulaşan yara olan âmme ile beyin zarını da yararak beyine kadar ulasan dâmiğada kısas sözkonusu değildir. Bedendeki hâşimelerde ise kısas vardır. Ancak baldır ve buna benzer daha tehlikeli sonuçlara ulaşacağından korkulan kemik kırmalar müstesnadır. Baştaki hâşime ile ilgili olarak İbnü'l-Kasım der ki: Bunda kısas sözkonusu olmaz. Çünkü bunun, hâşimeden çıkıp munâkkile'ye kadar ulaşması kaçınılmaz bir şeydir, Eşheb ise der ki: Hâşimede kısas uygulanır. Ancak bu hâşime munakkile derecesine ulaşacak olursa onda kısas uygulanmaz.

Azalara gelince, ölüm tehlikesinden korkulanlar dışında bütün eklemlerde kısas uygulanır. Burnun yumuşak bölümü, kulaklar, erkeklik organı, gözkapakları ve dudaklar da eklem hükmündedir. Çünkü bunlar, belli bir şekilde ölçülüp takdir edilebilirler.

Dil hususunda ise iki rivayet vardır

Kemiklerin kırılmasında kısas sözkonusudur. Ancak, göğüs, boyun, omurga, uyluk ve buna benzer insanı ölüme kadar götürebilecek olanları müstesnadır. Pazu kemiğinin kırılmasında da kısas vardır. Ebu Bekr b. Muhammed b. Amr b. Hazm, bir başkasının uyluğunu kıran kimseye⁷ yine uyluğunun kırılması hükmünü vermiş; Abdulaziz b. Abdullah b. Halid b. Esid de Mekke'de bunu uygulamıştır. Ömer b. Abdulaziz'den de böyle bir uygulama yaptığı rivayet edilmiştir. Daha önce naklettiğimiz gibi Malik'in görüşü budur ve şöyle demiştir: Bu, onlar tarafından tema ile kabul edilmiştir; bizim beldemizde bir kişiye bir darbe vurunca, diğeri eliyle kendisini ondan korumak isterken, elini kırarsa, ona kısas uygulanması şeklindedir. [\[299\]](#)

25- Baş, Yüz ve Vücudun Sair Bölgelerindeki Yaralamaların Diyetleri:

İlim adamları der ki: Şicâc, baştaki yaralamalar hakkında, cirâh da vücudun sair bölgelerindeki yaralamalar hakkında kullanılan tabirlerdir.

İbnü'l-Münzir'in naklettiğine göre, ilim adamları müdihadan aşağıdaki baş yaralamaları arasında erş (yaralama diyeti) olduğunu icma ile kabul etmekle birlikte bu diyetin miktan hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Müdihadan aşağıdaki yaralamalar ise beş tane olup, bunlar; dârniye, dâmia, bâdia, mü-telahime ve simhâk diye bilinir. CMütelâhime, badiadan daha çok derine varan fakat kemiğe de yaklaşmayan yaralamanın adıdır.)

Malik, Şafîî, Ahmed, îshâk ve rey sahipleri, dâmiye, bâdia ve müteîlahime hakkında da bilirkişi takdiri sözkonusudur derler.

Abdurrezzak ise Zeyd b. Sabit'ten şöyle dediğini nakletmektedir; Damiye'de bir deve, bâdiada iki deve, mütelahimede de üç deve verilir. Simhâkta; dört deve, müdihada beş deve, hâşimede on deve, münakkilde onheş deve vardır. Me'mûmede tam diyetin üçtebiri verilir. Bir kimseye aklım kaybedecek kadar vuran kişi, tam bir diyet ödeyeceği gibi, bir kimseye vurduğu darbe ile sesinin burnundan çıkmasına ve sözünün anlaşılma ması na sebep teşkil eden de tam bir diyet öder. Ya da sesi kısılıp, söylediği söz anlaşılmayacak hale gelirse, yine tam diyet ödemesi sözkonusudur. Göz kapağında diyetin dörttebiri vardır. Memenin ucunda da tam diyetin dörttebiri vardır,

İbnül-Münzir der ki: Ali (r.a)'dan, simhak hakkında Zeyd'in dediği gibi bir görüş nakledilmiştir. Hz. Ömer ile Hz. Osman'dan da şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Simhâkda mûdiha diyetinin yarısı verilir, Hasan-ı Basrî, Ömer b. Abdulaziz ve Nehaî ise, simhak'da bilirkişi takdirine gidilir, derler. Malik, Şafî ve Ahmed de böyle demiştir. İlim adamları mûdihada Anır b. Hazm'ın rivayet ettiği hadiste belirtildiği üzere beş deve verileceği hususunda ihtilâf etmemişlerdir. Çünkü o hadiste Mûdihada da beş deve vardır, denilmektedir. [300] Yine ilim ehli îcma ile mûdiha'nın başta da yüzde de olabileceğini kabul etmişlerdir Ancak, yüzdeki mûdihanın baştaki mûdihadan daha üstün olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Ebu Bekr ve Ömer'den ikisinin de eşit olduğuna dair görüş rivayet edilmiştir. Tabiinden bir topluluk da onların görüşlerini kabul ettiği gibi, Şafî ve İshak da bu görüştedir.

Said b. el-Müseyyeb'den ise yüzdeki mûdihanın diyetini, baştaki mûdihanın iki katı kabul ettiğine dair rivayet gelmiştir. Ahmed de der ki: Yüzdeki mûdihanın diyetinin artırılması daha uygundur.

Malik der ki: Me'mûme, mûnakkîle ve mûdiha ancak baş ve yüzde olur. Me'mûme ise, yara beyine ulaşacak olursa, yalnızca başta sözkonusu olur. Yine Malik der ki: Mûdiha, kafa tasında olur. Ondan aşağısındaki yaralar ise boyun bölgesinde olur ve bunlarda mûdiha yarası sözkonusu değildir. Yine Malik der ki: Burun baştan sayılmaz. Burunda da mûdiha sözkonusu değildir. Alt çenede de aynı şekilde mûdiha olmaz.

İlim adamları, bag ve yüzün dışında mûdilîa hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Eşheb ve İbnül-Kasım der ki: Bedendeki mûdiha, munakkîle ve me'mûme'de, içtihad ile diyet takdirinden başka bir yol yoktur. Bu yaralar hakkında bilinen bir diyet (erş) sözkonusu değildir.

İbnü'l-Munzir der ki: Malik, Sevrî, Şafî, Ahmed ve İshâk'ın görüşü budur. Biz de böyle diyoruz. Ata el-Horasân'dan rivayet edildiğine göre mûdiha insanın bedeninde olursa, yirmibeş dinar cezası vardır.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Malik, Şafî ve arkadaşları, bir kişiye iki me'mûme yahut iki mûdiha veya üç me'mûme, yada üç mûdiha yahut bundan da fazla miktarda yarayı tek bir darbeye açacak olursa, bütün bunlarda -isterse bunlar genişleyip tek bir yara haline gelsinler- tam bir diyet vardır. Hâşime için, bize göre diyet sözkonusu değildir, bilirkişi takdirine gidilir.

İbnü'l-Münzir der ki: Ben, Medinelilerin kitaplarında hâşimeden söz edildiğini tesbît edemedim. Bunun yerine Malik, bir kişinin burnunu kıran bir kimse hakkında, eğer bu hata yoluyla olmuşsa içtihad ile takdire gidileceğini söylemiştir. Hasan-ı Basrî ise, hâşime hususunda herhangi bir miktar takdir

etmezdi. Ebu Sevr de der ki: Eğer bu hususta ihtilâfa düşülecek olursa, hâşimenin cezası bilirkişi tarafından takdir edilir. İbnü'l-Münzir der ki: Kıyas da buna delalet etmektedir. Zira bu hususta ne sünnet vardır, ne de icma. Kadı Ebu'l-Velid el-Bâcî der ki: Hatimenin cezası, mûdihanın cezası gibidir. Eğer hâşime, münakkıleye dönüşecek olursa onbeş deve, şayet me'mûme olursa bu sefer tam bir diyetin üçtebiri verilir. İbnü'l-Münzir der ki: İlim ehlinde karşılaştıklarımızın ve kendisinden bize bilgi ulaşanların çoğunun hâşimede on deve takdir ettiklerini tesbit ettik. Biz bu görüşü, Zeyd b. Sabit'ten de rivayet ettik. Katade, Ubeydullah b. el-Hasen ve Şafiî de bu görüştedir. Sevrî ve rey sahipleri ise; Hâşimede bin dirhem vardır demektedirler. Bundan kasıtları ise tam bir diyetin ondabiridir.

Münakkıleye gelince, İbnü'l-Münzir der ki; Peygamber (say)'dan gelen hadiste şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Munakkılede onbeş deve vardır.^[301] İlim ehli de bunu icma ile kabul etmiştir.

İbnü'l-Münzir der ki: İlim ehli arasından kendisinden ilim bellenen herkes, munakkılenin, kemiği yerinden oynatan yara olduğunu ifade etmişlerdir. Malik, Şaffî, Ahmed ve rey ashabı -bu, aynı zamanda Katade ve İbn Şub-rume'nin de görüşüdür- munakkılede kısas yoktur, demişlerdir ez-Zübeyr'den ise -ki ondan sabit olmamıştır- munakkılede kısas uyguladığını rivayet etmiş bulunuyoruz. İbnü'l-Münzir der ki: Fakat birinci görüş daha uygundur. Zira ben, bu hususta muhalefet eden bir kimse olduğunu bilmiyorum.

Me'mûmeye gelince, İbnü'l-Münzir der ki: Peygamber (sav'dan: "Me'mumede diyetin üçtebiri vardır"^[302] dediği varid olmuştur. İlim ehli de genel olarak bu görüşü kabul etmiştir. Bu hususta Mekhul dışında muhalefet eden bir kimse olduğunu da bilmiyoruz. Mekhul der ki: Me'mûme kasti olarak yapılırsa cezası tam diyetin üçteikisidir. Eğer hata yoluyla yapılırsa, tam diyetin üçtebiridir. Bu ise şaz bir görüştür, ben birinci görüşü kabul ediyorum.

Me'mûme dolayısıyla kısas hususunda farklı görüşler vardır, İlim ehlinin çoğunluğu şöyle demektedir: Bunda kısas sözkonusu olmaz. İbn ez-Zübeyr'den ise, me'mûme dolayısıyla kısas uyguladığı rivayet edilmiş ise de insanlar bunu tepki ile karşılamışlardır. Ata der ki: İbn ez-Zübeyr'den önce biz, me'mûme dolayısıyla kısas uygulayan kimse olduğunu bilmiyoruz.

Câife ^[303] 'ye gelince; Amr b. Hazm yoluyla gelen hadise binaen câifede tam diyetin üçteikisi vardır. Eğer hata yoluyla yapılmışsa, diyetin üçtebiri vardır. Câife ise, bir iğne girecek kadar dahi olsa vücudun kann bölgesine delerek ulaşan hertürlü yaradır. Şayet iki taraftan oraya ulaşacak olursa, fukahaya göre

bu iki tane câife olur ve herbirisinde tam diyetin üçteikisi verilir. Eşheb der ki: Ebu Bekr es-Sıddık (r.a) vücudun öbür yan tarafından çıkan bir câife hakkında İki câife kadar diyet Ödenmesi hükmünü vermiştir. Ata, Malik, Şafiî ve rey ashabının hepsi, câifede kısas yoktur demektedirler. İbnü'l-Münzir der ki: Biz de böyle diyoruz. [\[304\]](#)

26. Tokat ve Benzeri Cinayetlerde Kisas:

Tokat ve benzeri cinayetlerde kısas hususunda ilim adamları farklı görüşlere sahiptirler. Buharı, Ebu Bekir, Ali, İbnüz'-Zübeyr ve Süveyd b. Mukar-rin (r.anhum)'dan tokat ve benzerlerinden dolayı kısas uyguladıklarını zikretmektedir. [\[305\]](#)

Osman ile Halid b. el-Veiid (r. anhuma)'dan da buna benzer rivayetlerde bulunulmuştur. Bu, aynı zamanda Şa'bî ve ilim ehlinde bir topluluğun da görüşüdür

el-Leys der ki: Şayet tokat göze vurulmuş ise bunda kısas yoktur. Çünkü, kısas uygulanacak olan kimsenin gözüne bir tehlike gelmesinden korkulur. Bunun yerine sultan onu cezalandırır. Eğer tokat yanağa vurulmuşsa bunda kısas uygulanır. Bir kesim de tokatta kısas yoktur, demektedir. Bu görüş, el-Hasen ve Katade'den rivayet edildiği gibi, Malikin, Kûfelilerin ve Şafiî'nin de görüşüdür. Malik bu hususta şu sözleriyle delil getirmektedir: Zayıf ve hasta bir kimsenin vuracağı tokat, güçlü bir kimsenin tokatı gibi değildir. Belli bîr konum ve mevkiî bulunan bir kimsenin tokatı ile siyah kölenin tokatı da bir değildir. İşte bizim tokatın miktarı hususundaki bilgisizliğimiz dolayısıyla bütün bu gibi durumlarda içtihadı gidilir. [\[306\]](#)

27- Kamçı Darbesi Dolayısıyla Kisas:

Kamçı darbesi dolayısıyla kısas hususunda ilim adamları farklı görüşlere sahiptir. el-Leys ve el-Hasen kamçı ile vurana kısas uygulanır ve ayrıca yaptığı saldırganlığı dolayısıyla ona fazlası da vurulur derler. İbnü'l-Kasım ise ona sadece kısas uygulanır, demektedir.

Kûfeliler ile Şafiîlere göre ise, yaralaması hali dışında ona kısas uygulanmaz. Şafiî der ki: Eğer kamçı yaralayacak olursa, bunda bilirkşi takdirine gidilir. İbnü'l-Münzir der ki: Kamçı, sopa veya taş ile isabet alıp ölümden daha aşağı yaralamalar sözkonusu olursa, bu kasti bir yaralamadır ve bunda kısas

sözkonusudur. Hadis ehlinin çoğunluğu bu görüştedir.

Buharî'de iser Hz. Ömer'in eldeki asa dolayısıyla vurulan darbeden kısas uyguladığı, Ali b. Ebi Talib (r.a)'in da üç kamçıdan dolayı kısas uyguladığı kaydedilmektedir. Kadı Şureyh'fn de bir kamçı ve bir kaç tırmalama İzi dolayısıyla kısas uyguladığı belirtilmiştir.[\[307\]](#) İbn Battal der ki: Peygamber (sav)"ın kendisine ilaç içiren bütün hane halkına aynı şekilde ilaç İçirilmesini emrettiğine dair hadisi,[\[308\]](#) hertürlü acıdan dolayı -yaralama sözkonusu olmasa dahi- kısas uygulanacağını kabul eden kimseler lehine bir delildir. [\[309\]](#)

28- Kadınların Yaralanmalarının Diyeti:

Kadınların yaralanmalarına karşılık alınacak diyet hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Muvatta'da Malik'ten, onun Yahya b. Said'den, onun, 6aid b.el-Müseyyeb'den rivayetine göre Said şöyle dermig: Erkeğin diyetinin üçtebirine kadar, kadın erkekten diyet alır. Kadının parmağı, erkeğin parmağı, dişi erkeğin dişi gibidir. Kadının mûdihası erkeğin mâdihası gibi, munakkilesi de erkeğin munakkilesi gibidir. [\[310\]](#)

İbn Bukeyr der ki: Malik dedi ki: Eğer kadının alması gereken diyet, erkeğin diyetinin üçtebirine ulaşacak olursa, o takdirde erkeğin hakettiği diyetin yarasını alabilir. İbnü'l-Münzir de der ki: Biz bu görüşü, Ömer ile Zeyd b. Sabitten rivayet ettiğimiz gibi, Said b. el-Müseyyeb, Ömer b. Abdulaziz, Urve b. ez-Zübeyr, ez-Zührî, Katade, İbn Hurmuz, Malik, Ahmed b. Hanbel ve Abdurmelik b. el-Macişûn da bu şekilde görüşlerini ifade etmişlerdir.

Bir başka kesim ise şöyle demektedir: Az olsun, çok olsun her hususta kadının diyeti erkeğin diyetinin yansıdır. Biz bunu, Ali b, Ebi Talib'den rivayet ettik. es-Sevrf, Şafiî, Ebu Sevr, en-Nu'man (,b. Sabit, Ebu HanifeJ ve iki arkadaşı da bu görüştedir. Delil olarak da şunu göstermişlerdir: Çok olan tam diyet hususunda (kadının diyetinin erkeğinkinin yansı olacağı üzerinde icm'a ettiklerine göre, ondan az olan' miktarın da böyle olması gerekmektedir. Biz de bu görüşteyiz. [\[311\]](#)

29- Önemli Bir Faydası Olmayıp, İnsan Vücudunda Güzellik Arzeden Organlar:

Kadı Abdulvehhab der ki: Hiçbir şekilde menfaati bulunmayıp güzelliği bulunan her şeyde hükümet (bilirkişi takdiri) vardır. Kaşlar, sakal, saçın gitmesi, erkeğin

memesi ve kalçaları gibi. Bilirkişinin takdiri ise şöyle yapılır: Kendisine karşı suç işlenen kişi eğer kusursuz bir köle olsaydı ne ederdi, diye ona kıymet biçilir. Ondan sonra cinayet sonucu meydana gelen eksik durumu Üe ona kıymet biçilir. Kıymetinden eksilen miktar onun diyetine oranlanır, miktar ne olursa olsun o oran ödenir.

İbnül-Münzir bunu, kendisinden ilim bellenen ilim ehli herkesten nakletmiştir. Ve şöyle demiştir: Bu hususta ise, işi bilen güvenilir iki kişinin sözleri kabul edilir. Hatta adaletli tek bir kişinin sözü kabul edilir de denilmiştir. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.

İşte bunlar, âyet-i kerimenin anlamının ihtiva ettiği vücut ve azalardaki yaralamalara dair hükümlerin bir özetidir. Bu kadarı ile yetinen kimseler için bu açıklamalar yeterlidir. Lütuf ve keremiyle hidâyete ileten Allah'tır. [\[312\]](#)

30- Kıyas Hakkını Bağışlamak Bir Sadakadır:

Yüce Allah'ın: "Fakat kim onu sadaka olarak bağışlarsa bu ona keffaret olur" buyruğu, şart ve cevaptır. Yani, kim kıyas hakkı tasadduk edip affederse bu hakkı tasadduk eden kimse için bir keffaret olur. Bunun yaralayan kimse için keffaret olacağı ve âhirette işlediği bu cinayeti sebebiyle sorumlu tutulmayacağı anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü böyle bir af, yaralayan kimseden hakkın alınmasının yerini tutmaktadır. Ona bu hakkı bağışlayan da ecir alır, İbn Abbas, bu iki görücü de zikretmekle birlikte, ashabın ve onlardan sonra gelenlerin çoğunluğu birinci görüşü kabul etmişlerdir. İkinci görüş ise, İbn Abbas ve Mücahid'den rivayet edilmiştir. İbrahim en-Nehaî ve eş-Şa'bî'den de bu görüşle birlikte farklı rivayet de gelmiştir. Ancak birincisi daha güçlüdür, Çünkü, birinci görüşe göre zamir zikredilmiş bir isme racidir ki, o da; "Kim" lafzıdır. Ebu'd-Derdadan Peygamber (sav)'ın da şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Herhangi bir müslümana vücudunda bir musibet gelip çatar, o da bunu (kendisine o zararı verene) bağışhyacak olursa, mutlaka Allah bundan dolayı onu bir dereceye yükseltir ve yine bunun karşılığında onun bir günahını kaldırır." [\[313\]](#)

İbnü'l-Arabî der ki: Yaralanan kişi yaralayanı affettiği takdirde, Allah da onu (yaralayanı) affeder diyen kimsenin bu sözünü destekleyecek bir delil yoktur. O bakımdan bu görüşün bir anlamı da olmaz. [\[314\]](#)

46. Ardlarından da izletince, kendinden önceki Tevratı doğrulayıcı olarak

Meryem oğlu İsa'yı gönderdik. Biz ona, içinde hidayet ve nur bulunan İncil'i de - kendinden önce inen Tevrat'ı doğrulayıcı, takva sahipleri için bir hidayet ve öğüt olmak üzere-verdik.

47. İncil sahipleri de Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsin. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar, fa sıkların tâ kendileridir.

"Ardlarından da İzletince, kendinden önceki Tevratı doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsa'yı gönderdik.^{1*} Yani Biz, İsa'yı onların izletince gönderdik. Bunlardan kasıt ise, Allah'a teslim olmuş olan peygamberlerdir. Hz. İsa, kendisinden önce indirilmiş bulunan Tevrat'ı tasdik etmişti. Yani, Tevrat'ı hak bir kitap olarak kabul etmişti. Onu neshedici bir hüküm gelinceye kadar Tevrat gereğince amel etmenin vacib olduğunu kabul etmişti.

Doğrulayıcı olarak" kelimesi, Hz. İsa'dan hal olmak üzere man-sub'dur. "İçinde hidayet... bulunan" kelimesi ise mübteda olmak üzere merfu'dur. "Ve nur" kelimesi ise ona atfedilmiştir.

"Doğrulayıcı olmak üzere" ise, iki şekilde anlaşılabilir. Bunun Hz. İsa'ya ait kabul edilerek, ilk geçen "doğrulayıcı olarak" kelimesine atfedilmesi mümkün olduğu gibir İncil için hal olarak kabul edilmesi de mümkündür. O takdirde ifade şöyle anlaşılmalıdır: Biz ona, içinde hidâyet ve nur bulunan ve doğrulayıcı olmak üzere İncil'i verdik.

"Bir hidayet ve öğüt olmak üzere" kelimeleri, daha önce geçen "doğrulayıcı" kelimesine atfedilmiştir. Yani, hidâyete ileten ve öğüt olan (bir kitap.) olarak.

"Takva sahipleri için" buyruğunda özellikle zikredilmeleri öğüt ve hidâyetten yararlananların onlar olacağından dolayıdır,

"Hidayet ve öğüt" kelimelerinin daha önce geçen: "İçinde hidayet ve nur bulunan" buyruğuna atfedilmiş olmaları da mümkündür. .

Yüce Allah'ın: "İncil sahipleri de Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsin" buyruğundaki fiili, el-A'meş ve Hamza, baştaki "lam" harfini,"lâm-ı key" olmak üzere mansub, diğerleri ise emir lâm'ı olmak üzere fiili cezm ile okumuşlardır.

Birinci okuyuşa göre buradaki "lâm", yüce Allah'ın; "ona... verdik" buyruğuna taalluk eder ve bu durumda durak caiz olmaz. Yani, Biz ona İncili, kendisine iman edenler, Allah'ın o İncil'de indirdikleri gereğince hükmetsinler diye indirdik, demek olur.

Baştaki bu "lâm" harfini emir "lâm"i olarak okuyanların kıraatine göre ise, bu da yüce Allah'ın: "Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet" (el-Maide, 5/49) buyruğunu andırmaktadır. O bakımdan bu, yeni bir cümle (istinaf) gibi olup, bir yükümlülük ifade eder, Yani, İncii sahipleri, onunla hükmetsinler.

Bu da, o dönemde sözkonusu idi. Ama şimdi (yani Kur'anın nüzulünden sonra)

o, nesh olmuştur.

Şöyle de denilmiştir: Buf hristiyanlara şu andan itibaren, Muhammed (sav)'a iman etmeleri için verilmiş bir emirdir. Çünkü İncil'de ona iman etmeyi vacip kılan hükümler vardır. Nesh ise, Usulü'd-DinJde (itikadı hükümlerde), de fer'İ hususlarda düşünülebilir.

Mekkî der ki: Tercih edilen okuyuş, tâilin cezm ile okunmasıdır. (Yani, baştaki "lâm'ın emir "lâm"ı olmasıdır). Çünkü cemaat (çoğunluk) bu görüştedir Diğer taraftan ondan sonraki tehdit ifadeleri de, yüce Allah'ın tncil sahipleri için bağlayıcı bir emir verdiğine delalet etmektedir,

en-Nehhâs der ki: Kanaatimce doğru olan her ikisinin de güzel birer kıraat olduklarıdır. Çünkü şanı yüce Allah, ne kadar kitap indirmiş ise, mutlaka gereğinci amel olunsun diye indirmiş ve o kitabın içindeki hükümler gereğince amel edilmesini emretmiştir. Dolayısıyla,'aynı anda her iki kıraat de sahihtir.

[\[315\]](#)

48. Biz sana Kitabı hak ile -kendinden önce indirilen kitapları doğrulayıcı ve onlara karşı bir şahid olmak üzere- İndirdik. O-halde, aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet. Sana gelen hakkı bırakıp onların heveslerine uyma. Sizden herbiriniz için bir şariat ve bir yol tayin ettik. Eğer Allah dikseydi, elbette hepinizi bir ümmet yapardı. Fakat O, size verdiği ile sizi imtihan etmek istedi. Öyleyse, hayırlı işlere koşuşun. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Ve O, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.

Yüce Allah'ın: "Biz «ana" buyruğunda hitab, Muhammed (sav)'a dır. Ki-tabı" Kur'an-ı kerimi, "hak ile" hak emir ile "Kendinden önce İndirilen kitapları.1 Maksat, kitapların cinsi (türü) dir. "Doğrulayıcı" buyruğu, haldir. "Ve onlara karşı bir şahJd" onların üstünde ve onlardan yukarda "olmak üzere indirdik." İşte bu, sevabın çokluğu bakımından Kur'an-ı kerimin faziletinin üstünlüğüne delalet ettiğini kabul edenlerin görüşüne delil teşkil etmektedir.

Nitekim daha önce el-Fatiha sûresinde {faziletlerine dair bölümde) buna işaret edilmişti Bu, aynı zamanda İbnül-Hassar'ın "Şerkü's-Sünne adlı eserindeki tercihidir. Yine onun bu naklettiklerini biz de "Şerhü'l-Esmâ't-Hüsnâ* adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Allah'a hamd olsun.

Katade der ki: el-Mülheymin kelimesinin anlamı, şahidlik edendir. Koruyucu demek olduğu da söylenmiştir. el-Hasent doğrulayıcı demektir, der. Şairin şu beyiti de bu kabildendir

"Şüphesiz ki, Kitab Peygamberimize bir muheymin'dir {şahid ve doğrulayıcıdır) Hakkı ise, özlü. akıl sahipleri bilir

İbn Abbas der ki: Burada "müheymin" kendisine güvenilen demektir. Sa-id b. Cübeyr der ki: Kur'ân-ı kerim, kendisinden önceki kitaplar hususunda güven duyulan bir kitaptır. İbn Abbas ve yine el-Hasen şöyle demektedir: Müheymin, güvenilir (emin) demektir.

el-Müberred der ki: Bu kelimenin aslı olup bunun hemzesi, "he"ye değiştirilmiştir. Nitekim, Suyu döktüm derken, hemze yerine "he" kullanılarak, denilir. ez-Zeccâc da böyle demiştir, Ebu Ali de böyle demiştir.

Bu kelimenin (ibdalden sonra) çekimi şu şekilde yapılır: İsm-i faili de şeklinde güvenilir, güven duyulan anlamında olur.

el-Cevherî der ki: Bu kelime, başkasına korkudan yana emniyet ve güvenlik veren kimse demektir. Bunun aslı ise, iki hemzeli olarak; şeklindedir İkinci hemze, iki hemze yanyana gelmesi hog olmadığından dolayı "ye" harfine dönüştürölünce; şeklinde olmuştur. Daha sonra da birinci hemze "he"ye inkilab etmiştir. Nitekim, Suyu döktü, denilin (Ve hemze ile "he" harfleri biri diğerinin yerine kullanılır) Bir şeye koruyuculuk yaptığı takdirde; denilir, ism-i faili de; şeklinde gelir. Bu açıklamalar Ebu Ubeyd'den nakledilmiştir.

Mücahid ile İbn Muhaysm, bu kelimeyi "müheymin" şeklinde, "mim" harfini üstün olarak okumuşlardır. Mücahid der ki; Yani, Muhammed (sav)'a Kur'an hususunda güven duyulur. O, bu hususta güvenilir kimse demektir.

Yüce Allah'ın: "O halde aralarında Allah'ın İndirdiği ile hükmet" buyruğu, kitaptaki hükümler gereğince hükmetmeyi farz kılmakladır. Bunun, yüce Allah'ın: "Aralarında hükmet, ya da onlardan yüzçevir" (el-Maide, 5/42) buyruğundaki muhayyerliği nesli edici olduğu da söylenmiştir.

Bu âyetteki bu buyruğun vucub ifade etmediği de söylenmiştir. Buyruğun anlamı: Dilersen aralarında hükmet, şeklindedir. Zira, kâfirler zimmet ehlinde olmadıkları takdirde aralarında hükmetmek bizim İçin farz değildir. Zimmet ehli hakkında ise, farklı görüşler vardır ki, buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Bu buyruk ile insanlar arasında hükmetmenin kastedildiği de söylenmiştir. İşte, insanlar arasında hükmetmek, onun üzerine bir farzdır.

Yüce Allah'ın: "Onların heveslerine uyma" buyruğuna dair açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız. [\[316\]](#)

1- Hevâya Uymak Yasaktır:

Yüce Allah'ın: "Onların heveslerine uyma" buyruğu şu demektir: Sana gelen hakkı bırakıp, onların hevâ ve hevesleri gereğince, onların istekleri

doğrultusunda iş görme. Yani, yüce Allah'ın Kur'ân-ı kerim'de hakka ve ahkâma dair beyanlar gereğince hüküm vermeyi terk etme.

Ehvâ kelimesi, lievânın çoğuludur. Hevâ kelimesi, ehviye şeklinde çoğul yapılmaz. Buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara sûresinde (2/87. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah Peygamberine, kendisini çekmek istedikleri noktalarda onlara tabi olmayı yasaklamaktadır. Bu da şu görüşte olanların sözlerinin batıl olduğuna delalet etmektedir: Zimmilere ait şarabı telef eden bir kimsenin o şarabın kıymetini onlara ödemesi gerekir. Bu sözün batıl olması ise, şarabın onlar için mal olmamasından dolayıdır. Mal olmadığı İçindir ki, şarabı telef eden kimse onun tazminatını ödemez. Zira, telef edenin onun tazminatını ödemekle yükümlü tutulması, yahudilerin hevaları gereğince hüküm vermek demektir. Oysa biz, onların nevalarına uymamakla emrolunmuşuzdur.

Yüce Allah'ın: "Sana gelen hakkı bırakıp... sana gelen hakka rağmen... demektir. [\[317\]](#)

2- Her Bir Ümmefin Şerâtini ve Yolunu Belirleyen Yüce Allah'tır;

"Sizden herbiriniz için bir şariat ve bir yol tayin ettik" buyruğu İse, öncekilerin şariatlerine bağlanmamak gerektiğine delâlet etmektedir, şirat ve şariat, kendisi vasıtasıyla kurtuluşa erişilen apaçık yol demektir. Sözlükte şariat: Kendisiyle suya ulaşılan yol demektir. Şariat, Allah'ın kulları için din diye indirdiği hükümlerdir. Onlara şariat yaptı, yapar demek, Sünnet, yasa yaptı, anlamındadır. Sâri' ise en büyük yol demektir. Yine, şirat, yay kirişi demektir. Çoğulu da şeklinde gelir ise, çoğulun da çoğuludur. Bu açıklamalar Ebu Ubeyd'den nakledilmiştir, O halde bu kelime, müşterek bir lafızdır.

Minh&c ise, devam eden yol demektir. Nehc ve menhec de aynı şeydir. Bunun anlamı da açık ve seçik olmak demektir. Şair recez vezninde şöyle demiştir:

"Kimin bir şüpheai var ki, işte bu Felç (adındaki nehirdir) Oldukça tatlı bir su ve devam edip giden bir yol."

Ebu'l-Abbas ile Muhammed b. Yezid der ki: Şariat yolun başı, rainhâc ise devam edip giden yol demektir. İbn Abbas, el-Hasen ve diğerlerinden ise: "Bir şariat ve bir yol" buyruğunu, bir sünnet ve bir yol diye açıkladıkları rivayet edilmiştir.

Âyet-i kerimenin anlamına gelince: O, Tevrat'ı tevat sahipleri, İncili incil sahipleri, Kur'ânı da Kur'ân sahipleri için bir şariat ve bir yol tayin etmiştir. Bunlar ise şariat ve ibadetlerde böyledir. Aslı teşkil eden tevhidde ise hiçbir ayrılık sözkonusu değildir. Bu anlamda Katade'den de açıklamalar rivayet

edilmiştir.

Mücahid ise der ki: Şir'at ve minlıac, Muhammed (sav)'ın dinidir. O, bu din ile onun dışındaki bütün dinleri nesh etmiştir.

Yüce Allah'ın: "Eğer Allah dileyseydi, elbette hepinizi bir ümmet yapardı" buyruğu, sizin şeriatinizi tek bir şeriat yapar, siz de hak üzere olurdunuz demektir. Böylelikle yüce Allah, bu ayrılık ile bir topluluğun iman etmesini, bir diğer topluluğun da küfre sapmasını irade buyurduğunu açıklamaktadır.

Fakat O, size verdiği ile sizi imtihan etmek istedi" ifadesinde, fiilin başındaki Mkey lâmhına taalluk eden hazf edilmiş ifade vardır. Yani, fakat O, sizi denemek için sizin şeriatlerinizi çeşitli çeşitli kıldı, demektir.

İmtihan etmek (ibtılâ) ise, denemek demektir.

Yüce Allah'ın: "Öyle ise hayırlı işlere koşuşun": İtaatleri işlemekte çabuk olun, demektir." Bu, farz olan ibadetleri erken yapmanın onları ertelemekten daha faziletli olduğuna delildir. Farz ibadetlerin, vaktin ilk demlerinde eda edilmesi gerektiği hususunda, namaz müstesna bütün ibadetlerde bu bakımdan hiçbir görüş ayrılığı yoktur

Ebu Hanife, namazın telhir edilmesinin daha uygun olduğu görüşündedir, Ancak, âyet-i kerimenin umum ifadesi ona karşı bir delildir. Bu açıklamayı el-Kiyâ et-Taberî yapmıştır. Yine bu buyrukta, yolculukta oruç tutmanın oruç açmaktan daha uygun olduğuna dair de delil vardır. Bütün bu hususlara dair açıklamalar el-Bakara sûresinde (2/183-184. ayetler, 4, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Hepinizin dönüşü Allah'adır ve O, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir." Yani, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecek ve böylelikle bütün şüpheler zail olacaktır. [\[318\]](#)

49. Onların hevâ ve heveslerine uymayarak aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet ve Allah'ın sana indirdiğinin bîr kısmından seni vazgeçirirler diye sakın onlardan. Şayet yüzçevirirlerse bil ki, bazı günahlarından dolayı Allah onları cezalandırmak ister. Gerçekten insanların çoğu fösıktırlar.

Yüce Allah'ın: "Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet" buyruğuna ve bunun, Hz, Peygamberi (hükmedip etmemek hususunda) muhayyer bırakan buyruğu neshedici olduğuna dair açıklamalar, daha önceden geçmiş bulunmaktadır, İbnü'l-Arabî der ki: Bu, büyük bir iddiadır. Çünkü, nesh'in şartları dört tanedir. Bunlardan birisi de hangisinin önce, hangisinin de sonra indiğini tesbiE ederek nüzul tarihini bilmektir. Bu iki âyet hakkında bilinmemektedir. O halde bunlardan birisinin ötekini nesh ettiğini iddia etmeye imkân kalmamış ve böylelikle bu emir olduğu halde kalmış bulunmaktadır.

Derim ki: Ebu Cafer en-Nehhâs'dan bu âyet-i kerimenin nüzulünün daha sonra olduğuna dair açıklamayı zikretmiş bulunuyoruz. Buna göre bu âyet-i kerime nâsihtir. Şu kadar var kî, ifadede: Dilediğin takdirde "aralarında Allah'ın İndirdiği Ue hükmet" diye bir takdire gitme hali müstesnadır. Çünkü, bundan önce Hz. Feygamber'in bu hususta muhayyer olduğuna dair açıklamalar geçmişti. Burada muhayyerlik ifade eden ibare, önceki buyruğun buna delâleti dolayısıyla hazfedilmiş bulunmaktadır. Bu hazfın sebebi ise bu buyruğun öncekine atfedilmiş olmasıdır. Buna göre muhayyerliğin hükmü, tıpkı üzerine atfedilmiş olanın hükmü gibidir. Her ikisi de bu hususta muhayyerlikte ortaktır. Sonraki buyruk, öncekinden kopuk değildir. Kopuk olursa bunun bir anlamı da olmaz, sahîh de olmaz. O halde, buna göre yüce Allah'ın: "Aralarında Allah'ın İndirdiği île hükmet" buyruğunun, daha önce geçen: "Eğer hükmedersen, aralarında adaletle hükmet" (el-Ma-ide, 5/42) buyruğu ile: "Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet, ya da onlardan yüzçevir" (el-Maide, 5/42) buyruklarına atfedilmiş olması kaçınılmazdır. Buna göre> buradaki: "Aralarında Allah'ın indirdiği üe hükmet* buyruğunun anlamı şudur: Sen, hükmedecek olursan ve hükmetmeyi tercih edecek olursan, bu şekilde (yani adaletle) hükmet. O halde bütün bu buyruklar muhkem olur, mensuh değildir. Zira nâsih hiçbir zaman mensuba atfedilmek suretiyle mensûhla irtibatlı olmaz. Peygamber (savVın buna göre bu hususta muhayyer bırakılması mensûh değil, muhkemdir. Bu açıklamayı Mekki rahimehullah yapmıştır

Hükmet" buyruğu, nasb mahallinde ve: "Sana da Kitabı... indirdik" buyruğundaki Kitaba atfedil mistir. Yani, ve Biz sana, aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet diye hüküm indirdik. Bunun da anlamı şudur: Yani, Allah'ın Kitabında sana indirdiği gereğince aralarında hükmet demektir.

Ve.., seni vafcgeçlrlrler diye sakın onlardan" buyruğundaki; Sakın onlardan* buyruğunda yer alan ve "onlar" anlamına gelen "he ile mim" zamirinden bedeldir. Bu, ya bedet-i istimaldir, veya mefulün leh'dir. Yani, seni sakındırmak isteyecekleri için... demektir.

İbn İshâk'dan nakledildiğine göre o, şöyle demiştir: İbn Abbas dedi ki: Aralarında İbn Suriya, Kâ'b b. Esed, İbn Salûbâ , Şâs b. Adyy'in de bulunduğu yahudi ilim adamlarından bir topluluk bir araya gelerek şöyle dediler: Gelin Muhammed'e gidelim Belki onu dininden uzaklaştırabiliriz. Çünkü, o da bir insandır. Onun yanına gidip şöyle dediler: Ey Muhammed, sen de bilirsin ki biz, yahudilerin bilginleriyiz. Sana uyacak olursak, yahudilerden hiçbir kimse bize muhalefet etmez. Ancak bizimle bir topluluk arasında bir anlaşmazlık vardır. Biz, onları da getirir senin hükmüne başvururuz. Sen de sana iman etmemiz için

bizim lehimize ve onların aleyhine hükmet. Rasulullalı (sav) bunu kabul etmeyince, bu âyet-i kerime nazil oldu. [\[319\]](#)

(Burada, "vazgeçirmek" anlamı verilen) "fitnenin asıl anlamı, önceden de geçtiği gibi denemek, sınamak demektir. Diğer taraftan bunun farklı rnanalana da vardır. Burada yüce Allah'ın: "Seni vazgeçirirler buyruğunun anlamı, seni ahkoyarlar, geri döndürürler şeklindedir. Fitne, şirk anlamına da kullanılır. Yüce Allah'ın: "Fitne, katilden de büyüktür" (el-Bakara, 2/217) buyruğu ile: "Hiçbir fitne katmayıncaya kadar onlarla savaşınız" (el-Enfal, 8/39) buyruğunda olduğu gibi. Yine fitne, ibret anlamına da gelebilir Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Rabbimiz, bizi kâfirlere fitne (konusu) yapma" (el-Mümtehine, 60/5); "Rabbimiz, bizi zalimler topluluğuna fitne (konusu) yapma."

Fitne, bu âyette de görüldüğü gibi, doğru yoldan alıkoymak şeklinde de olabilir. Yüce Allah'ın "Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet" buyruğunun tekrarlanması ise, ya tekid içindir veya yüce Allah'ın, herbirisinde ayrı ayrı Allah'ın indirdiği gereğince hükmetmesini emretmiş olduğu farklı birtakım durumlar ve hükümler ile ilgilidir.

Âyet-i kerimede Peygamber (sav)'ın unutmamasının mümkün olduğuna dair delil de vardır. Çünkü yüce Allah: "Seni vazgeçirirler diye" diye buyurmaktadır. Bu ise, onun ancak unutmaması halinde sözkonusu olabilir, kasten mümkün olamaz.

Burada hitab ona olmakla birlikte maksat ondan bankasıdır, da denilmiştir. Buna dair açıklamalar, yüce Allah'ın izniyle ileride el-En'âm sûresinde gelecektir.

Yüce Allah'ın: "Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından... buyruğunun anlamı ise, Allah'ın sana indirdiğinin tümünden., demektir. Çünkü bazan, bazı (bir "kısm") kelimesi, bütün anlamında da kullanılabilir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

Veya kimi canları ölüm vakitsiz gelip alır."

Burada Vakitsiz ahrf yerine : Ona ulanır, şeklinde de rivayet edilmiştir. Şair "burada kimi canlar" ile bütün canları kastetmiştir. Yüce Allah'ın: *Ben size, ihtilaf ettiğiniz şeylerin bazısını açıklayayım diye geldim"

(ez-Zuhuruf, 43/63) buyruğunu da bu şekilde açıklamışlardır. İbnü'l-Arabi der ki: Doğrusu, "bazı" kelimesinin bu âyet-i kerimede asıl anlamında kullanıldığı ve bununla maksat ise ;recm veya onların istedikleri şekilde hüküm vermesi olduğudur!, Çünkü onlar, Hz. Peygamberi kendisine indirilenlerin tümünden vazgeçirmek maksadında değillerdi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: "Şayet yüz çevirirlerse" buyruğu: Eğer senin hükmünü kabul etmeyip hükmünden yüz çevirecek olurlarsa, "bil ki, bazı günahlarından dolayı Allah onları cezalandırmak ister" yani, sürgüne göndermek, cizye ve öldürmek

suretiyle onları azaplandırmak ister, demektir. Nitekim böyle de olmuştur Yüce Allah'ın: "Bazı" diye buyurması ise, bazı günahları karşılığında cezalandırılmalarının, onların mülklerinin başlarına yıkılıp geçirilmesi için yeterli oluşundan dolayı idi.

"Gerçekten insanların çoğu fâsıktırlar" buyruğu ile de yahudileri kastetmektedir. [\[320\]](#)

50. Onlar hâlâ cahiliyye (devrinin) hükmünü mü istiyorlar? Yakın sa-hibi (hakka kesin inanan) bir toplum için» kimin hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel olabilir?

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[321\]](#)

1- Güçlü İle Zayıf Arasında Ayırım Cahiliye Hükmüdür:

Yüce Allah'ın: "Onlar hâlâ cahili ye (devrinin) hükmünü mü istiyorlar" buyruğunda "Hükmünü mü" kelimesi, "Arıyorlar" Fiili ile mansubtur. Buyruğun anlamı da şöyledir: Cahiliye döneminde soylu olanın hükmü ile aşağı tabakalarda olanların hükmü farklı farklı idi. Nitekim, daha önce birkaç yerde bu açıklamalar geçmişti. Yahudiler de zayıf ve fakirlere hadleri uyguluyor, ancak güçlü ve zenginlere uygulamıyordu. İşte bu davranışta onlar da cahiliyeye benzemiş oluyorlardı. [\[322\]](#)

2- Çocuklar Arasında Ayırım Gözetmek de Cahili Bir Uygulamadır:

Süfyân b. Uyeyne, İbn Ebî Necih'den, o, Tâvus'dan şöyle dediğini rivayet eder: Tivus'a, çocuklarından birisini diğerinden üstün tutan kişinin durumu hakkında soru sorduklarında, şu: "Onlar hâlâ cahiliyye (devrinin) hükmünü mü İstiyorlar?" âyetini okurdu. Tavus şöyle derdi: Kimse bir çocuğunu diğerinden üstün tutamaz. Böyle bir şey yapacak olursa, onun bu uygulaması geçerli değildir ve fesh olunur Zahirîlerde bu görüştedir. Ahmed b. Han-bel'den de buna benzer bir görüş rivayet edilmiştir. es-Sevrî, tbnü'l-Mübârek ve İshâk ise bunu mekruh görmüşlerdir. Buna göre bir kimse böyle bir şeyi yapacak olursa, geçerli olur ve (mahkeme kararıyla) reddolunmaz. Malik, es-Sevrî, Leys, Şafî ve rey sahipleri de bunu caiz kabul etmişler ve Hz. Ebu Bekir'in diğer çocukları arasından Hz. Âişe'ye bağışta bulunması şeklindeki uygulamasını, bir de Hz. Peygamberin: "Onu geri çevir" hadisi ile: "Sen buna benden başkasını şalüd tut" sözünü delil

göstermişlerdir. [\[323\]](#)

Bunu kabul etmeyen birinci görüşün sahipleri ise, Hz. Peygamberin şu hadisini delil gösterirler: Hz. Peygamber, Beşir b. Sa'd'a: "Senin bundan başka çocuğun var mı?" deyince, Beşir: Evet, var demişti."Bu sefer Hz. Peygamber: "Peki onların hepsine bunun gibi bir bağışta bulundun mu?" diye sormuş, o da; Hayır, deyince Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu: "O halde sen beni şa-lid tutma, Çünkü ben haksızlığa şahidlik etmem." Bir başka rivayette de: "Ben ancak hak olan bir şeye şahidlik ederim" diye buyurduğu rivayet edilmektedir. [\[324\]](#)

Bu görüşün sahipleri derler ki, zulüm olup hak olmayan bir şey ise batıldır, caiz olmaz- Hz. Peygamberin: "Buna benden başkasını şahid tut" demiş olması, şahidi i kte bir izin değildir. Bu, ancak böyle bir şeye şahidlik etmek için bir azardır. Zira, Hz. Peygamber buna zulüm adını vermiş ve böyle bir şeye şahidliği kabul etmemiştir O halde, mü si umanlardan herhangi bir kimsenin herhangi bir şekilde böyle bir şeye şahidlik etmesine imkân yoktur. Hz. Ebu Bekir'in uygulamasına gelince, onun uygulaması Peygamber (sav)'ın buyruğuna karşı delil diye ileri sürülemez. Bir de onun, diğer çocuklarına Hz. Aişe'ye yaptığına denk bir takım bağışlarda bulunmuş olması da muhtemeldir.

Denilse ki- Asloîan insanın malında mutlak tasarruf sahibi olmasıdır. Böyle diyene şu şekilde cevap verilir: Genel asıl ile bu asla muhalif olan muayyen vakıa arasında umum ve husus naslarda olduğu gibi, tearuz (çatışma) söz-konusu değildir- Usulde şu kaide vardır: Sahih olan, umumu hususi olana bina etmektir. Diğer taraftan böyle bir uygulama sonucunda anne-babaya karşı itaatsizlik ortaya çıkar ki, bu da büyük günahların büyüğüdür, bu haramdır. Harama götüren birşey de yasaktır. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında adaleti gözetin." en-Nu'man b. Beşir der ki: Bunun üzerine babam geri döndü ve o sadakayı (ba-ğışO geri çevirdi.

Baba çocuğuna verdiği sadakayı çocuğu eğer harcamış ise, babası onu geri istemez, Hz. Peygamberin: "Onu geri çevir" buyruğu, onu reddet anlamındadır. Red ise, fesh hakkında zahir bir lafızdır. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim bizim bu işimize uygun düşmeyen bir iş yaparsa o, merduttur." Yani, fesh olunur. Bütün bunlar, gayet zahir ve güçlü delillerdir. Böyle bir uygulamanın yasaklığı hususunda açık bir tercihi ortaya koymaktadır. [\[325\]](#)

3- Hükümü Allah'tan Daha Güzel Kimse Olamaz;

İbn Vessâb en-Nehaî Hükümünü mü? buyruğunu, ref ile öyle bir hükümü mü arıyorlar anlamında okumuştur. Burada "he" zamiri Ebu'n-Necm'in şu beyitinde olduğu gibi hazf etmiştir:

"Um el-Hıyar iddia eder oldu

Aleyhime "bütününüyle işlemediğim bir günahı/

Bu ise, buradaki («Is): Bütününüyle kelimesini merru' olarak rivayet edenlere göre, İbn Vessâb ile en-Nehaî'nin kıraatine delil olabilir. Burda ifadenin takdirinin, Cahiliyenin hükmümüdür aradıkları o hüküm? şeklinde olması mümkündür ve burada mevsuf olan ikinci "hüküm" kelimesi hazfedilmiş de olabilir

el-Hasen, Katade, el-A'rec ve el-A'meş ise, Hakiminin, şeklinde "hâ, kâf ve mim" harflerinin üstün okunuşu şeklinde de okumuştur. Bu İse, çoğunluğun okuyuşunun anlamına racîdir Zira, burada maksat bizzat hüküm veren hakim değildir. Maksat, hükmün kendisidir. Şöyle buyurulmuş gibidir: Yoksa onlar, cahiliye hakeminin hükmünü mü arıyorlar?

Sözlükte hakem ve hakim aynı anlamda olabilir. Onlar, bununla kâhinin ve buna benzer cahiliye döneminde hüküm veren kimselerin hakimliğini aramak istiyorlar gibi bir anlam vardır. Bu durumda, hakimden kasıt yaygınlık ve cins isimdir. Zira, bununla muayyen bir hakim kastedilmiş olamaz.

Burada muzâfın cins isim olması; "Mısır irdebbini (bir ölçek) artık vermiyor" ifadesinde ve benzerlerinde olduğu gibi caizdir.

İbn Âmir Oyj) : Arıyorsunuz şeklinde "te" harfî ile okurken, diğerleri ise, (arıyorlar anlamını vermek üzere) "ya" harfî ile okumuşlardır.

Yüce Allah'ın: "Yakîn sahibi bir toplum İçin kimin hükmü Allah'ın hükmünden daha güzel olabilir?" buyruğundaki soru, inkâr içindir. Yani, hükmü ondan daha güzel hiçbir kimse yoktur. Ve bu, mübteda ve haberdir.

Hükümü" kelimesi ise, beyan (temyiz) olmak üzere nasb edilmiştir. Zira, yüce Allah'ın: "Yakîn sahibi bir toplum için" buyruğu, yakîn sahibi bir toplum nezdinde, anlamındadır. [\[326\]](#)

51. Ey iman edenler, Yahudileri de hristiyanları da veliler edinmeyiniz. Odlar birbirlerinin dostlarıdır. İçinizden kim onları veli edinirse, muhakkak o da onlardandır. Şüphesiz Allah /alimler topluluğunu hidâyete erdirmez.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[327\]](#)

1- Yahudiler ve Hristiyanlar Birbirlerinin Velileridirler:

Yahudileri ve hıristiyanları veliler ../ buyrukları, "Edin (me) yin fiiline ait iki mePuldür, Bu, Şer'ân onlarla velayet (dostluk, bağlılık) ilişkisini kesmenin gerektiğine delildir. Âl-i İmran sûresinde (3/118. Âyet-in tefsirinde) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır

Bu buyrukta veli edinilmeleri yasaklananların münafıklar olduğu söylenmiştir. Yani, ey zahiren iman edenler... Bunlar, müşrikleri veli edinmekte ve müslümanların sırlarını onlara bildirmektedirler.

Âyetjn Ebû Lubâbe hakkında nazil olduğu da İkrime'den bir görüş olarak nakledilmiştir. es-Süddî der ki: Âyet-i kerime, müslümanların Uhud günü korkuya kapılarak sonunda aralarından bazılarının yahudi ve hıristiyanları veli edinmeyi içinden kararlaştırmaları şeklinde meydana gelen olay hakkında nâzii olmuştur. Yine bu âyet-i kerimenin Ubâde b, es-Samit ile Abdullah b. Ubeyy b. Selul hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Ubâde (r.a), bunun üzerine yahudileri veli edinmekten vazgeçmiş, buna karşılık İbn Ubeyd de onları dost edinmeye devam ederek: Ben, zamanla birtakım musibetlerin ortaya çıkmasından korkuyorum, demişti.

"Onlar, birbirlerinin dostlarıdır" buyruğu da mübtedâ ve haberdur. Bu ise, şeriatın yahudi ile hıristiyanların kendi aralarındaki velayet ilişkilerini kabul ettiğine; o kadar ki, yahudi ile hıristiyanların birbirlerine mirasçı olacaklarına delâlet etmektedir. [\[328\]](#)

2- Onları Veli Edinen Mü'minlerin Durumu;

Yüce Allah'ın: "İçinizden kim onları veli edinirse" buyruğu, kim onlara müslümanlar aleyhine destek verirse, "muhakkak o da onlardandır" demektir. Şanı yüce Allah bu buyrukla, böylesinin hükmünün onların hükmü gibi olacağını beyan etmektedir. Bu da müslümanın mürtedden miras almasına engel olması anlamına gelir. Uz. Peygamber döneminde onları veli edinen kişi, İbn Ubeyy idi. Diğer taraftan bu hüküm, onlarla müvâlât ilişkisini koparmak hususunda Kıyamet gününe kadar bakidir. Nitekim Yüce Allah başka yerlerde şöyle buyurmaktadır: "Bir de zulmedenlere meyletmeyin. Sonra size ateş dokunur." CHûd, 11/113)

Yüce Allah Âli İmran sûresinde de şöyle buyurmaktadır: "Mü'minler, müzminleri bırakıp kâfirleri veli edinmesin." (Âl-i İmran, 3/28) Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler, kendinizden başkalarını sırdaş edinmeyin..." (Âl-i İmran, 3/118) Buna dair açıklamalar Cadı geçen ayetlerin

tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Şöyle de denilmiştir: Yüce Allah'ın: "Onlar, birbirlerinin dostlarıdır" buyruğu ile yardımlaşmak hususu kast edilmektedir. "İçinizden kim onları veli edinirse, muhakkak o da onlardandır" buyruğu da şart ve cevabıdır. Yani, bunun böyle olmasına sebep, onları veli edinen kimsenin bizzat yahudi ve hristiyanların muhalefetleri gibi, Allah'a ve Rasûlüne muhalefet etmiş olmasıdır. Onlara düşmanlık beslemek vacib olduğu gibi, artık ona da düşmanlık beslemek vacib olmuştur. Onlar için cehennem nasıl vacib olduysa, böylesi için de cehennem vacib olmuştur. Bunun sonucunda o da onlardan, yani onların arkadaşlarından olmuştur. [\[329\]](#)

52. Kalplerinde hastalık bulunan kimselerin: "Devrin aleyhimize dönmesinden korkuyoruz" diye aralarında koşuştuklarını görürsün. Olur ki Allah, fetih nasib eder veya kendi katından bir emir verir de onlar da içlerinde gizlediklerine pişman olacaklardır.

53- İman edenler de derler ki: "Olanca güçleriyle sizinle beraber olacaklarına dair Allah adına yemin edenler bunlar mı?" Bütün amelleri boşuna gitti ve bundan ötürü en büyük zarara uğrayanlar oldular.

"Kalplerinde hastalık bulunan kimselerin" buyruğundakî hastalıktan kasıt, şüphe ve münafıklıktır. Buna dair açıklamalar el-Bakara sûresinde (2/10. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Burada kastedilenler ise, İbn Ubeyy ve arkadaşlarıdır.

"... Devrin aleyhimize dönmesinden" yani, ya kıtlık suretiyle zamanın aleyhimize dönerek onlar da bize erzak vermeyip bize ihsanda bulunmamak suretiyle, ya obryahudilerin müslümanlara karşı zafer kazanıp Muhammed (sav)'in lehine olan bu durumun devam etmeyeceğinden "korkuyoruz diye aralarında" yani, yahudilerî veli ve dost edinerek onlarla dayanışmak hususunda "koşuştuklarını görürsün."

"Devrin aleyhimize dönmesi" ifadesinin bu şekilde açıklanması, manaya daha uygun düşmektedir. Çünkü, buradaki (ijjütl^îöf): Devrin aleyhimize dönmesinden tabiri, "Döndü, döner"den alınmış gibidir. Yani, işin dönüvermesinden korkarız, demektir. Bu anlamın doğruluğuna, yüce Allah'ın: "Olur ki, Allah fetih nasibeder" buyruğu delalet etmektedir. Şair de şöyle demiştir:

"Senden takdir edilmiş, mukadder kaderi çevirir Ve zamanın, musibetlerinin dönüp dolaşmasını."

Burada, zamanın musibetlerinin bir toplumdan bir diğer topluma geçmesi,

değişip durması kastedilmektedir.

"Feth'in anlamı hususunda farklı görüşler vardır. Feth'in, hükmedip, haklı ile haksızı ayırd etmek ve hüküm vermek anlamına geldiği söylenmiştir. Ka-tade ve başkalarından bu açıklama nakledilmiştir. İbn Abbas da der ki: Allah, fethi nasib etti ve Kurayzaoğlu Harının savaşçıları öldürölüp, kadın ve çocukları esir edildi, Nadiroğullan da sürgün edildi. Ebu Ali de der ki: Burada fetihden kasıt, müşriklerin topraklarının müslü manlar a fetih İle açılmasıdır. es-Süddî de der ki: Burada fetihten kasıt, Mekke'nin fethidir.

"Veya kendi katından bir emir verir." es-Süddî der ki: Bundan kasıt da cizyedir, el-Hasen de şöyle demiştir: Münafıkların gerçek durumlarının açığa çıkartılması, isimlerinin bildirilmesi ve öldürölmelemlerinin emredilme sidir. Bundan maksadın, bol mahsul gelmesiyle müslümanların geniş maddi İmkânlara kavuşması olduğı da söylenmiştir.

"Onlar da içlerinde gizledikler ine pişman olacaklardır." Yani, Allah'ın müminlere yardımını görüp, ölüm esnasında da âhiretteki yerlerini görerek azaplarının müjdesi kendilerine verileceğı vakit, kâfirleri veli edinmelerinden ötürü pişman olacaklardır.

Yüce Allah'ın: " İmaa edenler deşterler ki" buyruğunu, Me-dindiler ve Şamlılar, başta "vavH harfi olmaksızın, Derler ki..." diye okumuşlardır. Ebu Amr ve İbn Ebi İshâk ise, baş tarafta "vav" harfi ile vç na-hivdlerin çoğunluğunun görüşüne uygun olarak Nasib eder" buyruğuna atf ederek okumuşlardır, ifadenin takdiri ise şöyle olur: Olur ki Allah fetih nasib eder ve iman edenlerde derler ki... Bunun, manaya atıf olduğı da söylenmiştir.

Çünkü; buyruğunun anlamı; "Olur ki Allah fetih nasip eder şeklindedir. Zira; Umulur ki, Zeyd'in gelmesi ve Âmr'ın kalkması demek uygun değildir. Çünkü; umulur ki Zeyd, Amr kalkar; demek uygun değildir. Ama; Zeyd'in kalması ve Amr'ın gelmesi umulur; denilmesi halinde ifade güzel olur.

Buna göre,"Nasib eder" buyruğunun; Olur ki.." yanında takdim edildiğini kabul etmemiz, güzel olur. Çünkü, o takdirde ifade; Gelmesi umulur, kakması umulur; takdirinde olur, ve bu haliyle şairin şu beytini andırır.

"Kocanı savaşta gördüm

Bir kılıç kuşanmış ve mızrak (tutunmuş) olarak."

Bu hususta üçüncü bir görüş daha vardır ki, bu okuyuşa göre buyruğı yani 53 âyetin başındaki vav harfi ile "feuYe atfetmektir. Şairin şu mısraında olduğı gibi:

"Şüphesiz bir aba giyinmek ve gözümün aydın olması..."

Bununla birlikte Naslb eder" ifadesinin, şanı yüce Allah'ın ismi celalinden bedel

olması da mümkündür. Buna göre ifadenin takdiri de şöyle olur: Umulur ki, Allah (in) yardımı gelir ve iman edenler şöyle der...

Kûfeliler ise, birinci âyet-i kerimeyle ilişkisi olmamak üzere meifu' olarak "... derler" ki diye okumuşlardır,

"Olanca güçleriyle sizinle beraber olacaklarına dair Allah adına yemin edenler" ve yeminlerini alabildiğine pekiştirirler, "bunlar mı?" buyruğu ile münafıklara işaret edilmektedir. Yani müminler, yahudilere onları azarlamak yoluyla şöyle dediler: Bütün güçleriyle Muhammet'e karşı size yardımcı olacaklarına dair yemin edenler bunlar mıdır?

Bunun, mü'minlerin birbirlerine söyledikleri söz olması da muhtemeldir. Yani, kendilerinin mümin olduklarına dair yemin edenler bunlar mıydı? İşte yüce Allah, bugün onların gizlediklerini açığa çıkarmış bulunmaktadır

"Bütün amelleri boş gitti." Münafıklıkları sebebiyle batıl oldu. "Bundan ötürü ea büyük zarara uğrayanlar oldular." Yani, sevap kazanma imkânını kaybettiler. Şöyle de açıklanmıştır: Yahudileri veli edinmekle zarara uğradılar. Artık, yahudilerin öldürölüp sürgüne gönderilmelerinden sonra onlar, bunun herhangi bir faydasını elde edemediler. [\[330\]](#)

54. Ey İman edenler! İçinizden kim dininden dönerse, Allah, mü'tnin-lere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetli kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir ki, Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu, Allah'ın lütfudur ki, onu dilediği kimseye verir. Allah, lütfü bol olandır, her şeyi en iyi bilendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[331\]](#)

1- İrtidat Edenler:

Yüce Allah'ın: "İçinizden kim dininden dönersel buyruğu, bir şarttır. Bunun cevabı ise " : ... çektir" buyruğudur. Medine'üerle Şamlılar " K3mirtidatederse" buyruğunu, iki "dal" harfi ile diye okumuşlardır. Diğerleri ise, şeddeli "dal" harfi ile okumuşlardır.

Bu buyruk, Kur'an-ı kerimin i'ca2i, Peygamber (sav)ın da mucizesidir. Zira, henüz onun döneminde böyle bîr şey olmamışken İrtidat edeceklerini haber vermiştir. Ve bu durum, o zaman bir gaybtı. Bir süre sonra haber verdiği şekilde ortaya çıktı. İrtidat edenler, Peygamber (sav)ın vefatından sonra irtidat ettiler

İbn İshâk der ki: Rasûlullah (sav) vefat ettikten sonra, üç mescid sahipleri müstesna, araplar hep irtidat ettiler. Bunlar, Medine mescidi, Mekke mescidi ve

Cuvasa mescididir. Araplardan irtidat edenler de iki türlüdür: Bir bölümü şeriatı bütünüyle bir kenara attı ve şeriatın dışına çıktı. Bir bölümü ise zekâtın vücubunu kabul etmemekle birlikte, onun dışındaki yükümlülüklerle-rin vücubunu ikrar etti ve dediler ki: Biz, oruç tutar namaz ktlarız fakat zekât vermeyiz. Ebu Bekr es-Sıddık İse onların hepsiyle savaştı. Halid b. el-Velid'i üzerlerine ordularla gönderdi ve bu hususta bilinen haberlerde de belirtildiği gibi, onlarla savaştı ve onları esir aldı. [\[332\]](#)

2- Allah'ı Sevenler ve Allah'ın Sevdikleri:

Yüce Allah'ın: "Allah... kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği bir topluluk getirir" buyruğu sıfat durumundadır.

d-Hasen, Katade ve başkaları derler ki: Bu âyet-i kerime Ebu Bekir es-Sıddık ve arkadaşları hakkında inmiştir.

es-Süddî der ki: Ensar hakkında inmiştir. Bunun, henüz o sıralarda var olmayan bir topluluk hakkında işaret olduğu da söylenmiştir. Ebu Bekir de mürtedlerle âyetin nüzulü sırasında henüz bulunmayan bir toplulukla savaşmıştır. Bunlar ise, Yemen'li Kinde'li, Becile'li ve Eşcalı bir takım kabilelere men-sub kimselerdi. Âyet-i kerimenin Eş'ariler hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Çünkü, haberde varid olduğuna göre, bu âyet-i kerime nazil olduktan kısa bir süre sonra deniz yoluyla Eş'arilerin gemileri geldiği gibi, Yemen kabileleri de deniz yoluyla geldiler. Rasulullah (sav)'in döneminde İslama bağlılık noktasında güzel sınavlar verdiler. Irak fetihleri ise genel olarak Ömer (r.a) döneminde ve Yemen'li kabileler tarafından gerçekleştirilmiştir. Âyetin nüzulü ile ilgili olarak ifade edilen en sahih görüş budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hakim Ebu Abdullah da "el-müstedrek"6tz isnadı ile şu rivâyet-i kaydetmektedir; Peygamber (sav) bu âyet-i kerime nazil oluncat Ebu Musa el-Eşfarî'ye işaret ederek: "İşte bunlar bunun kavmidirler" diye buyurmuştur. [\[333\]](#)

el-Kuşey-rî der ki: Ebu Musa'ya tabi olanlar da onun kavmindendirler Çünkü, bir kavmin, bir peygambere izafe edildiği her yerde maksat, ona tabi olanlardır. [\[334\]](#)

3- Mü'minterin Vasıflarından: Mü'minlere Karşı Alçak Gönüllü, Kâfirlere Karşı da Onurlu ve Şiddetli Olmak

Yüce Allah'ın: "Mü'minlere karşı alçak gönüllü" buyrugundaki, "alçak gönüllü"

anlamına gelen ifadesi "topluluk"ın sıfatıdır. Aynı şekilde "onurlu ve şiddetli" de böyledir. Yani bunlar, mü'minlere karşı şefkatli, merhamet-H ve yumuşak davranırlar. Bu kelime arapların yularından kolaylıkla çekİİle-bilen binek hakkında kullandıkları tabirinden alınmıştır. Zilletle herhangi bir ilgisi yoktur. İşte bu şekilde olan mü'minler, kâfirlere karşı sert davranırlar, onlara düşmanlık beslerler. İbn Abbas der ki: Bunlar, mü'minlere karşı, babanın çocuğuna, efendinin kölesine davrandığı gibi davranırlar. Kâfirlere karşı sertlikleri ise, bir aslanın avına karşı durumu gibidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kâfirlerekarşı sert, kendi aralarında merhametlidirler." (el-Feth, 48/29)

Bu kelimenin hal olarak nasb edilmek suretiyle şeklinde okunması da mümkündür. Yani, bu halde Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Yüce AUah'ın kullarını sevmesi ile, kullannın O'nu sevmesinin anlamına dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. (Bk. Âl-i İmran, 3/31 âyet-in tefsiri) [\[335\]](#)

4- Allah Yolunda Cihad Edenler ve Allah'tan Başkasından Korkmayanlar:

Yüce Allah'ın: Allah yolunda cihad ederler" buyruğu da aynı şekilde sıfat mahaUindedir. "Ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar." Zamanın musibetlerinden korkan münafıklardan farklıdırlar. İşte bu, Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali (Allah hepsinden razı olsun)nin imametlerinin sübutu-na delalet etmektedir. Çünkü hepsi de yüce Allah yolunda Rasulullah (sav)'ın hayatta olduğu dönemlerde cihad ettikleri gibi, ondan sonra da mürtedler-le de savaşmışlardır. Bilindiği gibi bu sıfatlara sahip olan, yüce Allah'ın gerçek velîsi, dostudur.

Âyet-i kerimenin kıyamet gününe kadar kâfirlerle cihad eden herkes hakkında umumi olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu en İyi bilen Ailahtır.

Bu, Allah'ın tütnuhır ki, onu dilediği kimseye verir.' Müpteda ve haberdır.

"Alîah vasi'dir" yani, lütfü bol olandır, "alimdir"» kullarının maslahatını, menfaatini çok iyi bilendir. [\[336\]](#)

55. Sizin asıl veliniz ancak Allah'tır. O'nun peygamberidir ve namazını kılan ve rükû halinde İken zekâtını veren müzminlerdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı İki başlık halinde sunacağız: [\[337\]](#)

1. Nüzul Sebebi ve Buyruğun Kapsamı:

Yüce Allah'ın: "Sizin asıl veliniz ancak Allah'tır» O'nun peygamberidir" buyruğu hakkında Cabir b. Abdullah dedi ki; Abdullah b. Selam, Peygamber (sav)'a şöyle dedi; Kurayza ve Nadiriilerden oîan bizim kavmimiz (müslüman olduk diye) bizden danıldılar. Bizimle oturmamak üzere yemin ettiler. Evlerin uzaklığı sebebiyle de ashabın ile birlikte oturup kalkamıyoruz. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu, Ö da şöyle dedi: Biz, veli olarak Allah'tan, Rasulünden ve mü'minlerden razıyız,

... ler, bütün müminler hakkında umumidir. Ebu Cafer, Muham-med.b. Ali b, el-Hüseyn b. Ali b. Ebi Talib (r.anhum)'a: "Sizin asıl veliniz ancak Allahtır, Onun peygamberidir ve... mü'minderdir" buyruğunun anlamı hakkında burada kastedilen Ali b. Ebi Talib midir diye sorulmuş, O da: Ali'de mü'mirilerdendir diyerek bu buyruğun bütün mü'minler için sözkonu-su olduğu kanaatinde olduğunu ortaya koymuştur.

en-Nehhâs der ki: Bu görüş gayet açıktır. Çünkü (ji-üi):... ler, bir topluluk hakkında kullanılır.

İbn Abbas da der ki: Bu âyet-i kerime, Ebu Bekr (r.a) hakkında nazil olmuştur. Bir başka rivayette de şöyle demiştir: Su âyet-İ kerime Ali b. Ebi Ta-İlb (r.a) hakkında nazil olmuştur. Mücahid ve es-Süddî de böyle demiştir. Onları bu şekilde görüş beyan etmeye iten yüce Allah'ın: "Namazını kılan ve rükû halinde iken zekâlinı veren aü'mirilerdir" buyruğudur. Bunu da bir sonraki başlıkta ele alalım. [\[338\]](#)

2- Rükû Halinde İken Zekât Vermekten Kasıt:

Dilencinin biri, Peygamber (sav)'m mescidinde birşeyler dilendiği halde kimse ona birşey vermemişti. O sırada Hz. Ali namazda ve rükû halinde bulunuyordu. Sağ elinde de bir yüzük vardı. Dilenciye eliyle işaret etti ve nihayet dilenci de o yüzüğü aldı. [\[339\]](#) el-Kiya et-Taberî der ki: İşte bu, az amelin namazı iptal etmediğine delalet etmektedir. Çünkü, rükû halinde iken yüzüğünü sadaka olarak vermek, namazda yapılan bir iş olup, bundan dolayı namazım iptal etmedi. Yüce Allah'ın:wVe rükû halinde İken zekâtını veren mü'minler* buyruğu ise, nafîle sadakaya da zekât adının verileceğine delalet etmektedir. Çünkü, Hz. Ali rükû halinde iken yüzüğünü sadaka olarak vermişti. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "Fakat, kendisi ile Allaferm rızasını istemek kastıyla verdiğiniz zekât ise, işte onlar Mat kat artırılanlardır." (er-Rûm, 30/39) İşte burada farz ve nafîle de zekâtın kapsamına girmektedir. Buna göre zekat adı, hem farzı hem de

nafile sadakayı kapsayan bir isim olmaktadır. Tıpkı, sadaka ve salat isimlerinin her ikisini de (farz olanı da nafile olanı da) kapsamı gibi.

Derim ki: Buna göre, burada zekattan kasıt, yüzüğünü sadaka olarak vermektir. Zekat lafzının, yüzüğü sadaka olarak vermek şeklinde yorumlanması ise uzak bir ihtimaldir. Çünkü zekât, ancak kendisi için has olan lafzı ile kullanılır. Bu da, daha önce Bakara sûresinin baş taraflarında (2/3- ayet, 25- başlıkta) geçtiği gibi, farz olan zekattır Aynı şekilde bundan önce geçen: "Namazını kılan" ifadesinin anlamı da böyledir. Namazın ikâme edilmesinin anlamı ise, namazı vakitlerinde ve bütün hukukuna riayet ederek kılmaktır, Bundan kasıt da farz olan namazdır. Daha sonra yüce Allah: "Ve rükû halinde iken" diye buyurmaktadır. Bundan maksat ise nafile namazdır. Şöyle de denilmiştir: Rükû'un tek başına zikredilmesi, onun şerefline dikkat çekmek İçindir. Yine denildiğine göre mü'minler, bu âyetin nüzulü esnasında kimileri namazını tamamlamış, kimileri ise rükû halinde bulunuyordu.

İbn Huveymertdâd der ki: Yüce Allah'ın: "Ve rükû halinde İken zekâtını veren mü'minler" buyruğu namaz esnasında ameli yesir diye bilinen az miktardaki amelîn caiz olduğu hükmünü ihtiva etmektedir. Çünkü, burada bu ifade övgü sadedindedir. Övgü ile ilgili asgari hüküm ise, övülen şeyin mubah oluşudur. AH b. Ebi Talib (r.a)'ın dilenciye kendisi namazda iken bîr-şeyler verdiği rivayet edilmektedir. Bunun, nafile namazda iken yapılmış olması da mümkündür. Zira, farz namazda böyle bir şey yapmak mekruh görülmüştür. Övgünün, her iki halin bir arada olmasına yönelik olma ihtimali de vardır. Adeta namaz ve zekâtın vücubuna inanan kimseyi nitelendirerek, namazdan rükû diye söz etmiş, bunların farz oluşuna inanmayı da bunların fiilen yapılması diye ifade etmiştir. Nitekim müslümanlâr namaz kılanlardır der-, ken, onların bu halde iken namaz kılan.kimseler olduklarını kastetmediğin gibi yalnızca namaz halinde iken onları övülmüş olmuyor. Bu ifade ile, bu davranışı yapıp, onun farziyetine inanan kimseler kastedilmektedir. [\[340\]](#)

56. Kim Allah'ı, Rasulümî ve mü'minleri veli edinirse, şüphe yok ki hizbullah, galip olacakların ta kendileridir.

Yüce Allah'ın: "Kim Allahı, Kasülünü ve müzminleri veli edinirse." Yani, kim işini Allah'a havale eder, Rasulünün emrine uyar, müslümanları da veli edinirse, işte o kimse hizbullahtandır.

Şöyle de denilmiştir: Yani kim Allah'a itaati, Rasulüne ve müzminlere yar-, dimi kendisine görev olarak bellerse, işte o, hizbullahtandır demektir. uşöp-he yok ki hizbullah, galip olacakların tâ kendileridir." el-Hasen der ki: Hizbullah demek,

cundullah (Allah'ın askerleri) demektir. Başkası ise, Allah'ın (dininin) yardımcısıdır demektedir. Şair de şöyle demiştir:

"Ben nasıl olur da zaynaüşürûbeuırım, Bilal benim Biin îken."

O Bana yardım ediyorken demektir.

Mü'minler hizbuİlahtır. Şüphesiz onlar yahudileri, kadın ve çocukları esir ederek, savaşçıları öldürerek, onları sürgün ederek ve onları cizyeye mahkum ederek yenik düşürmüşlerdir. Hizb, insanlardan bir sınıf demektir. Bu

kelime, asıl itibariyle arapların kullandıkları deyim olan şu musibet başına geldi anlamında musibet kelimesi ile alakalıdır. Adeta hizibleşen-ler, bir musibete uğrayan kimselerin o musibet dolayısıyla bir araya toplanmış kimselere benzetilmiş gibidir.^[341] Bir kişinin hizbi onun arkadaşlarıdır. Hizb, aynı zamanda, vird (yapmayı İtiyat haline getirdiği ibadet") demektir.

Her im geceleyin hizbini geçirecek olursa..."^[342] hadi-sindeki hizb kelimesi bu manadadır. Kur'anı İizblere ayırdım derken de bu kökten gelen lafız kullanılmaktadır. Hizb, bölük ve kesim demektir. Hizibleştiler derken, toplandılar demektir/ Ahzab ise Peygamberlerle savaşmak üzere bir araya gelen kesimler demektir.

İse, bu iş gelip ona çattt demektir. ^[343]

57. Ey iman edenler, sizden evvel kendilerine kitab verilenlerden dininizi bir eğlence ve bir oyuncak edinenleri ve kâfirleri veli edinmeyin. Şayet iman edenlerseniz Allah'tan korkun.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: ^[344]

1- Nüzul Sebebi ve Dine Karşı Olanların Veli Edinilemeyeceği:

İbn Abbas (r.a)'dan rivayete göre, yahudiler ve müşriklerden bir topluluk, secde ettikleri sırada müslümanların bu hallerinden dolayı gülmeye başladılar. Bunun üzerine yüce Allah: "Ey iman edenler... dininizi bir eğlence ve bir oyuncak edinenleri ve kâfirleri veli edinmeyin" diye başlayan âyetleri indirdi.

"Alay edinmenin" anlamına dair açıklamalar daha önce el-Bakara sûresinde (2/67. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

" Sizden evvel kendilerine kltab verilenlerden.- ve kâfirleri buyruğunu, Ebû Amr ve el-Kisaî Kâfirler kelimesini esreli olarak okumuşlardır.^[345] el-Kisaî der ki: Ubey (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)'in Mushaf'ında bu, şeklindedir. Burada " ...den" edatı cinsin beyanı içindir. Ancak bu kelimenin nasb ile okunması daha

açıktır,

Şöyle de denilmiştir: Bu buyruk, kendisinden önce gelen iki amilden daha yakın olanına atfedilmiştir ki, o da yüce Allah'ın: Kendilerine kitap verilenlerden" buyruğudur. Yüce Allah bununla onlara, yahudi ve müşrikleri veli edinmeyi yasakladığı gibi, her iki kesimin de mü'minlerin dinlerini eğlenceye aldıklarını, onu oyuncak edindiklerini bildirmektedir. "Kâfirler" anlamındaki kelimeyi mansub olarak okuyanlar ise bunu, "Sizden evvel kendilerine kitap verilenlerden dininizi bir eğlence ve bir oyuncak edinenenleri ve kafirleri veli edinmeyin" buyruğunda yer alan; ... lere atf etmiştir. Yani, bunları da ötekilerini de veli edinmeyiniz. Bu kıraate göre, dini eğlence ve oyuncak edinmekle nitelendirilenler yalnızca yahudilerdir, başkaları değildir. Veli edinilmeleri yasak kılınanlar ise, yahudiler ve müşriklerdir. Fakat, "kâfirler" anlamındaki kelimenin esreli okunuşuna göre ise, her iki kesim de dini eğlenceye alıp oyuncak etmekle nitelendirilmektedirler.

Mekkî der ki: Eğer çoğunluk nasb ile kıraat üzerine ittifak etmemiş olsaydı, i'rabı, anlamı, tefsirdeki gücü ve matufun aleyhe yakınlığı dolayısıyla esreli okuyuşu tercih edecektim.

Şöyle de denilmiştir: Anlamı, müşriklerle münafıktan veliler edinmeyin şeklindedir. Buna delil ise: "Biz ancak alay edenleriz" (el-Bakara, 2/14) demeleridir. Müşriklerin tümü ise kâfirdir. Fakat kâfir lafzı, çoğunlukla müşrikler hakkında da kullanılır. İşte bundan dolayı, kitap ehli kâfirlerden ayrı olarak zikredilmiştir. [\[346\]](#)

2- Kâfir ve Müşriklerden Yardım Almanın Hükümü:

İbn Huveyzimendâd der ki: Bu âyeti kerime yüce Allah'ın: "Yahudileri de hristiyanları da veliler edinmeyiniz- Onlar birbirlerinin dostlarıdır" (eh Maide, 5/51) buyruğu ile; "Ey iman edenler, kendinizden başkalarım sırdaş edinmeyin" (Âli İmran, 3/118) buyrukları gibidir. Bu da o âyetler gibi, müşriklerin desteklerini almayı, onlardan yardım almayı ve benzeri hususları yasaklamayı ihtiva etmektedir. Cabir (r.a)'ın rivayetine göre, Peygamber (sav) Uhud'a çıkmak istediğinde, yahudilerden bir topluluk gelip: Biz de sizinle beraber sefere gelmek istiyoruz dedikleri halde, Peygamber (sav): "Bizler, işimizde müşriklerin yardımını almayız" diye buyurdu. ^ Şafiî mezhebinde sahih olan görüş de budur Ebu Hanife ise, müslümanlar lehine ve müşriklere karşı onların (kitap ehli kâfirlerinin) yardımlarını almayı caiz kabul etmiştir. Yüce Allah'ın Kitabı ise, bu hususta sünneti senivyyede varid olanlarla beraber onların

söylediklerinin aksine delalet etmektedir. [\[347\]](#)

58. Namaza çağırdığın ada onu alaya ve eğlenceye alırlar. Bu, onların akılları ermeyen bir topluluk olmalarındandır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onîki başlık halinde sunacağız: [\[348\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

el-Kelbî der ki: Müezzin ezan okuyup da müslümanlar namaz kılmak için kalktıklarında yahudiler, :Kalktılar, kalkmaz olasıcalar derler ve müslümanlar rükû ve secde yapüklannda gülüp, ezan hakkında da şöyle derlerdi: Andolsun sen, geçmiş ümmetler arasında benzerini işitmediğimiz bir şeyi uydurdun. Bu şekilde kervancıların bağırıp çağırması gibi bağırıp çağırmayı nerden çıkardın.?

Bu ne kadar çirkin bir ses ve ne kadar kötü bir îştir. [\[349\]](#)

Yine denildiğine göre yahudiler, müezzin namaz için ezan okuduğunda aralarında gülüşür, hafif ve çirkin görmek maksadıyla birbirlerine kaş-göz işaretleri yaparlardı. Bununla da namaz kılanları cahil gördüklerini ifade etmek istiyor, diğer insanları namazdan, namaza çağırandan uzaklaştırmak maksadını güdüyorlardı.

Yine denildiğine göre yahudiler, namaz için ezan okuyan kimseyi, bu iş ite alay eden, oynayan bir kimse da görüyorlardı. Çünkü onlar, namazın yerini bilmeyen cahillerdi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerimeyle, şanı yüce Allah'ın: "Allah'a davet eden ve salik amel işleyen kimseden daha güzel sözlü kim olabilir" (Fussilet, 41/33) buyruğu nazil oldu. Nida (çağırma), yüksek sesle davet etmek demektir, Bu, "nuda" şeklinde de okunabilir. Yüksek sesle birisini çağırmayı anlatmak için; kullanılır. Biri diğerine nida eden kimseler hakkında da kipi kullanılır. Yine bu şekliyle, nâdîde (mecliste) birbirleriyle oturdular anlamına da gelir, da, nâ-dîde (mecliste) onunla birlikte oturdu demek, olur. Şanı yüce Allah'ın Kitabında, bu âyet-i kerime dışında ezan söz konusu edilmemektedir. Cumua süresinde ise özellikle Cuma namazı ezanı söz konusu edilmektedir.

[\[350\]](#)

2- Ezan'ın Meşru Kılınışı:

İlim adamları derler ki; Hicretten önce Mekke'de ezan yoktu. Namaz için: "Topluca namaza" diye seslenirlerdi. Peygamber (sav) Medine'ye hicret edip,

kible Mescid-i Aksa'dan Kabe'ye doğru çevrilince, ezan emri de verildi. Bu sefer (u-Ur sV-aJO: Topluca namaza nidası, anz olan herhangi bir iş hakkında kullanılmaya başlandı.

Peygamber (sav)'ı ezan hususu oldukça düşündürmüştü. Nihayet ezan, Abdullah b. Zeyd ile Ömer b. el-Hattab ve Ebu Bekr es-Siddik (r. anhum)'a rüyada gösterildi. Peygamber (sav) da İsrâ gecesini semada ezanı işitmişti. Hazredî ve Ensârî'ye mensub Abdullah b. Zeyd ile Ömer b. el-Hattab (r. anhum)'ın rüyaları meşhurdur Abdullah b. Zeyd, Peygamber (sav)'a geceleyin gidip Peygamber (sav)'a rüyasında ezanı gördüğünü haber vermişti. Ömer (r.a) ise şöyle demişti: Sabah olunca Peygamber (sav)'a haber verdim. Peygamber (sav) da Hz. Bilal'e emrederek, o da bugün insanların okudukları ezan şeklinde namaz için ezan okudu. [\[351\]](#)

Daha sonra Bilal (r.a) sabah namazında "essalatû hayrun minennevâm namaz uykudan hayırlıdır" ibaresini ekledi, Rasûlullah (sav) da bunu takrir etti (itiraz etmeyip kabul etti). Yoksa bu ibare, Abdullah b. Zeyd el-Ensârî'ye gösterilen rüyada yoktu. Bunu, İbn Sa'd, İbn Ömer'den nakletmiştir.

Dâra kutnî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)'nın de zikrettiğine göre, Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a)'a da ezan rüyasında gösterilmiş ve o da bunu Peygamber (sav)'a haber vermiş, Abdullah b. Zeyd el-Ensârî, Hz. Peygambere bunu haber vermeden önce Peygamber Bilal'e ezan okumasını emretmişti. Dâra kutnî bunu, "el-Mudebbec" adlı eserinde, Peygamber (sav)'ın Ebû Bekir es-Sıddîk'ten hadis nakletmesiyle Ebu Bekir'in ondan hadis nakletmesi bölümünde zikretmiştir.

[\[352\]](#)

3- Ezan ve Kamet Getirmenin Hükümü:

İlim adamları, ezan okumak ve kamet getirmenin vücubu hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Malik ve arkadaşlarına göre ezan, cemaat namazları için insanların toplandıkları mescitlerde vacifedir. Malik bunu Muvâtta'ında açıkça ifade etmektedir. [\[353\]](#) halık mezhebine mensub müteahhir ilim adamlarının ise farklı iki görüşü vardır. Birincisine göre, Mısır (Şehir) ve onun hükmünde kasabalarda ezan, müekked bir sünnet ve kifaî bir vacibtir. Bazıları da şöyle demiştir. Ezan farz-i kifayedir.

Şafiî mezhebine mensub ilim adamları da bu şekilde farklı görüşlere sahiptir. Taberî, Malikten şöyle dediğini nakletmektedir: Bir belde halkı, kas-tî olarak ezanı terkedecek olurlarsa namazı iade ederler.

Ebu Ömer de âer ki: Bir şehir halkının genel olarak ezan okumalarının vacib olduğu hususunda görüş ayrılığı bilmiyorum. Çünkü ezan, Darı İslam ile dar-ı küfrün arasını ayırt eden ve buna delâlet eden bir alamettir[354]. Ra-sulullah (sav) da bir seriyye gönderdiğinde onlara şöyle derdi: "Ezan okunduğunu işitecek olursanız, onlara baskın yapmayınız ve ellerinizi onlardan çekiniz! Şayet ezan okunduğunu işitmeyecek olursanız, o takdirde onlara baskın yapınız." Bir diğer rivayette de: "Onlara baskın düzenleyiniz diye buyurdu. [355] Müslim'in Sahılı'inde de şöyle denilmektedir: Rasulullah (sav) tan yeri ağardığında baskın yapardı. Eğer ezan sesi işitecek olursa baskınını durdurur, değilse baskınım devam ettirirdi...[356]

Ata, Mücahid, el-Evzaî ve Dâvud ezan farzdır, demişler ve kifaye kaydını zikretmemişlerdir,

Taberî der ki: Ezan bir sünnettir. Vacib (farz) değildir. Ayaca Eşheb'deh, o', Malik'tert şöyle dediğini nakletmektedir: Yolcu, kastî olarak ezanı terkedecek olursa, namazı iade etmesi gerekir.

Kûfeliler ise yokunun ez.ansız ve kametsiz namaz kılmasını mekruh kabul eder ve şöyle derler: Şehirde bulunan kimsenin ise, ezan okuyup kamet getirmesi, müstehabtır. Şayet başkalarının okuduğu ezan ve kamet ile yetinecek olursa, bu kadarı da onun için yeterli olur.

es-Sevrî der ki: Yolculuk halinde kamet getirmesi, ezan getirmesine ihtiyaç bırakmaz. Eğer, arzu ederse .ezan da okuyabilir, kamet de getirebilir. Ahmed b. Hanbel de der ki: Yolcu kimse, Malik. el-Huveyrîs hadisine binaen ezan okur. Dâvud da der ki; Ezan, bütün yolcular için de özel olarak kendisi hakkında vacib olduğu gibi kamet de böyledir. Çünkü Rasuluüah (sav) Malik br el-Huveyrîs ve arkadaşına şöyle demiştir: "Bîr yolculukta bulunursanız ezan okuyun, kamet getirin ve içinizden yaşça büyük olanınız size imam olsun" Bu hadisi Buharı rivayet etmiştir.[357] Bu, zahirilerin de görüşüdür.

İbnü'l-Münzir der ki: Rasulullah (sav)'ın, Malik b. el-Huveyrîs ile onun bir amcası oğluna şöyle dediği sabittir "Yolculuğa çıktığınızda ezan okuyun ve kamet getirin. Yaşça büyük olanınız da size imam olsun" İbnü'UMünzir der ki: Gerek ikamet halinde olsun, gerek yolculuk halinde olsun, ezan okuyup kamet getirmek, her cemaat için vacibtir. Çünkü Peygamber (sav) ezan okunmasını emretmiştir. Onun emri ise vücub ifacle eder.

Ebu Ömer (b. Abdil-Berr.) der ki: Şafiî, Ebu Hanife ve ikisinin arkadaşları, Sevrî, Ahmed, İshâk, Ebu Sevr ve Taberî, yolcu eğer kasti olarak ya da unutarak ezan okumayı terkedecek olursa, kıldığı namazın yeterli olacağını ittifakla kabul

etmişlerdir. Onlara göre kameti terketmesi halinde de hüküm böyledir. Bununla birlikte onlar, kameti terketmesini daha ağır bir k-râhat olarak görmektedirler. Şafiî, ezanın namazın farzlarından bir farz olmadığına ve vacib de olmadığına, Arefe ve Müzdelifede namazları cem eden tek kişi üzerinden ezanın sakıt olacağını delil göstermişlerdir. Yolculukta ezan hususunda Malikin mezhebine uygun olarak varılacak sonuç, tıpkı Şafiî'nin bu konudaki görüşü gibidir. [\[358\]](#)

4- Ezan ve Kametin Keyfiyeti:

Malik, Şafiî ve arkadaşları, ezanın lafızlarının ikişer ikişer, kametin lafızlarının birer defa söylenileceğini ittifakla kabul etmişlerdir. Ancak, Şafiî ilk tekbiri dört defa tekrarlamaktadır. Bu ise, Ebu Mahzûre hadisi ile Abdullah b. Zeyd yoluyla gelen hadiste sika (güvenilir) kimselerin rivayetlerinde tesbit edilmiş bir husustur. [\[359\]](#)

Şafiî der ki: Bu İse kabul edilmesi gereken bir fazlalıktır Yine Şafiî'nin iddiasına göre, Mekkelilerin müezzinleri hâlâ Ebu Mahzûre soyundan gelenlerdir. Kendi çağına ve dönemine kadar bu böylece devam ede gelmiştir. Şafiî mezhebine mensub alimler ise şöyle demişlerdir: Şu anda da yine Mekke müezzinleri onun soyundan gelenlerdir. Malik'in kabul ettiği görüş de aynı şekilde Ebu Mahzûre ezanı ile Abdullah b. Zeyd ezam ile ilgili sahih hadis rivayetlerinde mevcuttur, Medine'de onlara göre uygulama, kendi dönemlerine kadar Sa'd el-Kurazî soyundan gelenler arasında bu şekildeydi.

Malik ve Şafiî ezanda terci' yapılacağını ittifakla kabul ederler. Terci' ise, müezzinin: İki defa "eşhed'ü enlailâhe illallah" dedikten sonra, yine iki defa: "eşhedü enne Muhammede'r-Rasulullah" deyip, tekrar terci' yaparak) bütün gücü ile sesini yükselterek söylenmesidir İkamet hususunda da Malik ile Şafiî arasında "kad kametissalah" ifadesi dışında görüş, ayrılığı yoktur. Malik, bunu bir defa söylerken, Şafiî bunu İki defa tekrarlamaktadır. İlim adamlarının çoğunluğu ise, Şafiî'nin dediğini kabul etmektedir. Rivayetler de bu doğrultuda gelmiştir.

Ebu Hanife, arkadaşları, es-Sevrî ve el-Hasen b. Hayy derler ki: Ezan da kamet de ikişerlidir. Onlara göre, gerek ezanın başında gerekse kametin başında "Allahuekber" dört defa tekrarlanır. Ezanda onlara göre terci' yoktur. Bu husustaki delilleri ise» Abdurrahman b. Ebi Leyla yoluyla rivayet edilen şu hadistin Abdurrahman dedi ki: Bize, Muhammed (sav)'ın ashabının anlattığına göre, Abdullah b. Zeyd Peygamber (sav)'a gelip şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasulü, ben rüyamda, bir duvar üzerinde durmuş, üzerinde yeşil renkli iki elbise bulunan

bir adamın ayağa kalkarak ikişerli ezan okuduğunu, yine ikişerli kamet getirdiğini, ikisi arasında da bir süre oturduğunu gördüm. Bilal, bunu işitince kalktı, ikişerli ezan okudu. Sonra bir miktar oturdu ve kalkıp yine ikişerli kamet getirdi. [360] Bunu, el-A'meş ve başkalan, Amr b. Murre'den, o, İbn Ebi Leyla yoluyla rivayet etmiştir. Aynı zamanda bu, Irak'taki tabiin ve fukaha topluluğunun da görüşüdür.

Ebu İshâk es-Sebi'î der ki: AH ile Abdullah'ın (b. Mes'ud'un) arkadaşları, ezan ve ikameti ikişer defa tekrarları. İşte, nasıl ki Hicazlılar ezan ve kametlerini geçmişlerinden miras olarak devr aldöarsa, Kûfeliler de bu şekilde ezan okuyuşlarını ve buna göre uygulamayı, aynı şekilde nesilden nesile miras olarak devr almışlardır, onların ezanı da Mekkelilerinki gibi, tekbiri dört defa tekrarlamak şeklindedir. Bundan sonra bir defe eşhedü enlâilahe illallah" yine bir defa, "ve eşhedü enne Muhammede'r Basulullah" denilir, Sonra, bir defa "hayyealesselah", yine bir defa "hayyaal el felah" denilir. Bundan sonra müezzin, döner fterci' yapar), sesini yükselterek "eşhedü enlaîlahe İllallah der" ve ezanın tamamını ikişer defa olmak üzere sonuna kadar okur.

Ebu- Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Rahaveyh, Dâvud b. Ali, Muhammed b, Gerir et-Taberî de Rasulullah (sav)'dan rivayet edilen bütün rivayetler doğrultusunda görüş belirtmenin caiz olduğunu ifade etmişler ve bu farklı rivayetleri, mübahlık ve muhayyerlik şeklinde anlayarak şöyle derler: Bütün bunlar caizdir Çünkü Rasulullah (sav)dan bütün bunlar sabit olmuştur, ashabı da bunlarla amel etmiştir. İsteyen ezanın başında iki defa, Allahuekber der, isteyen bunu dört defa tekrarlar. İsteyen ezan okurken terci' yapar, isteyen terci' yapmaz. İsteyen kamet getirirken de bunları ikişerli getirir, isteyen teker teker söyler. Ancak bundan: "üâdkame-tissalah" müstesnadır. Çünkü bu söz, herhalûkârda İki defa tekrar edilir. [361]

5- Tesvîb (es-Sâlatu Hayrun Mine'ru-nevm Demek):

İlim adamları Tesvîb'in hükmü hususunda farklı görüşlere sahiptir. Tesvîb, ise, müezzinin "es-salatu hayrun minen-nevm" demesidir.

Maljk, Sevrî ve el-Leys derler ki: Müezzin, sabah namazında iki defa Hay-ye ala'l-felâh dedikten sonra, iki defa; es-Salatu hayrun mine'n-nevm der. Bu, Şaffî'nin de Irak'taki görüşüdür. Mısır'da ise: Böyle demez, demiştir.

Ebu Hanife ve arkadaşları derler ki: Dilediği takdirde ezanı bitirdikten sonra bunu söyleyebilir. Onlardan bunu, ezanın içinde söyleyeceğine dair rivayet de gelmiştir. Sabah namazında insanların uygu layagel dikleri budur

Ebu Ömer der ki: Peygamber (sav)'dan, Ebu Mahzûre hadisinde Hz. Peygamber'in Ebu Mahzûre'ye sabah ezanında: "es-Salâtu hayrun mine'n-nevm" demesini emrettiği rivayet edilmiştir.[\[362\]](#) Yine Hz. Peygamberden bunu, Abdullah b. Zeyd yoluyla gelen hadiste söylediği de rivayet edilmiştir.[\[363\]](#) Enes'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir: Sabah ezanında: "es-salâtu hayrun mine'n-nevm" denilmesi sünnettendir. İbn Ömer'den de bunu söylediği rivayet edilmiştir, Malîk'in Muvattamda söylediği şu ifadesine gelince; bana ulaştığına göre müezzin, sabah namazını haber vermek üzere Ömer b. el-Hattab'm yanına varmış. Uyuduğunu görünce, es-Savalâtu hayrun mine'n-nevrn demig. Ömer de sabah ezanında bunu söylemesini emretmiş.[\[364\]](#) (Ebu Ömer) der ki: Ben bunun, Ömer'den delil gösterilebilecek şekilde ve sıhhati biUnen bir yolla rivayet edilmiş olduğunu bilmiyorum, Bu hususta, Hişam b. Urve'nin, İsmail diye anılan.ve tanımış olduğum[\[365\]](#) bir kişiden bir rivayet vardır, İbn Ebi Şeybe şunu nakletmektedir: Bize, Abde b Süleyman, Hişam b. Urve'den, o, İsmail diye anılan bir adamdan şöyle dediğini nakletmiştir: Müezzin gelip Ömer'e sabah namazını haber vermek istedi ve "es-sala tu hayrun mine'n-nevm" dedi, Ömer bunu beğendi ve müezzine: "Sen bunu, ezanında söyle" dedi.

Ebu Ömer (b-Abdi'l-Berr) der ki: Kanaatimce Ömer'in ona söylediği sözün anlamı şudur: Bu sözün söyleneceği yer sabah ezanıdır Burası değildir. Sanki Ömer, dah*a sonra emirlerin ihdas ettikleri gibi emirin kapısı yanında bir başka nidanın (namaz için seslenişin) yapılmasını hoş görmemiş gibidir. Yine Ebu Ömer der ki: Haberin zahiri her ne kadar bunun hilafına ise beni böyle bir açıklamaya iten - de- sebep şudur: Sabah namazında tesvib, Hz. Ömer'in bu konuda Rasulullah (sav)'ın sünnetini ve bunu Medine'deki Bilal ve Mekke'de de Ebu Mahzûre diye bilinen müezzinlerine emretmiş olduğunu bilmediğinin sanılması söz konusu olmayacak kadar durum İlim adamlarınca ve avam nezdinde de yaygınlık kazanmıştır. Çünkü bu, gerek Bilal'ın ezan okuyuşunda bilinen ve tesbit edilmiş bir husustur, gerekse de Ebu Mah-zûre'nîn sabah namazında Peygambere ezan okuyuşunda bilinen bir husustur. İlim adamları nezdinde de meşhurdur. Veki', Süfyan'dan, o, İmran b. Müslim'den, o Suveyd b. Gafele'den rivâyet-ine göre o, (Hz. Peygamber) müezzinine: "Havyealelfeâh"a geldiğinde: "es-Salatu hayrun mine'n-nevm de" diye haber gönderdi. İşte bu, Bilal'ın ezanıdır. Bilindiği gibi Bilal, Hz. Ömer'e hiçbir vakit ezan okumamıştır, Hz. Ömer, Rasulullah (sav)dan son-ra da yalnızca bir defa Şam'a girdiği vakit Bilalın ezanını işitmiştir. [\[366\]](#)

6- Ezanın Okunacağı Vakit:

İlim adamları icma ile şunu kabul emişlerdir: Sabah namazı dışında kalan namazlar için sünnet olan, namaz vakti girmeden ezan okunmamaktır. Yalnız sabah namazı için, Mâlik, Şafiî, Alırried, İslîâk ve Ebu Sevr'in görüşüne göre, tan yerinin ağarmasından önce ezan okunabilir. Bu konudaki delilleri ise, Rasulullah (sav)!ın şu buyruğudur: "Şüphesiz Bilâl, henüz gece iken ezan okur. O bakımdan İbn Um Mektum ezan okuyuncaya kadar yemenize içmenize devam ediniz" [\[367\]](#)

Ebu Hanife, es-Sevrî ve Muhammed b. el-Hasen ise derler ki: Vakti girmedikçe sabah namazı için ezan okunmaz. Çünkü Rasulullah (sav), Malik b. el-Huveyris ve arkadaşına şöyle demiştir: "Namaz vakti girdi mit ezan okuyunuz. Sonra kamet getiriniz, sonra da yaşça büyük olanınız size imam olsun. [\[368\]](#) Ayrıca diğer namazlara sabah namazını kıyas etmek de bunu gerektirir. Hadis ehlinde bir kesim ise şöyle demiştir: Eğer mescidin iki tane müezzini varsa, onlardan birisi tan yeri ağarmadan önce ezan okur, diğeri ise, tan yeri ağardıktan sonra ezan okur. [\[369\]](#)

7- Ezan Okuyan ile Kamet Getirenin Ayrı Kimseler Olmaları;

Ezan okuyan müezzinden başkasının kamet getirmesi hususunda fukaha farklı görüşlere sahiptir. Malik, Ebu Hanife ve arkadaşları bunda bir mahzur olmadığı görüşündedirler. Çünkü, Muhammed b. Abdullah b. Zeyd'in, babası (Abdullah)'dan rivâyetine göre Rasulullah (sav) rüyasında gördüğü ezanı Bilâl'e öğretmesini emretmiş, bunun üzerine Bilâl de ezan okumuştur. Daha sonra da Hz. Peygamberin, Abdullah b. Zeyd'e emretmesi üzerine Abdullah da kamet getirdi. [\[370\]](#)

es-SevrîT el-Leys ve Şafiî ise, kim ezan okursa, o kamet getirir demişlerdir. Çünkü, Abdurrahman b. Ziyad b. En'um, Ziyad b. Nuaymdan, onun, Ziyad b. el-Haris es-Sudâî'den naklettiği hadiste, Ziyad şöyle demiştir: Rasulullah (sav) gittim. Sabahın ilk vakti girince, bana emir verdi ben de ezan okudum. Sonra namaza kalktı. Kamet getirmek üzere Bilal geldi, fakat Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Sudahlann kardeşi (yani Sudah olan) ezan okudu. Kim ezan okursa o kamet getirir. [\[371\]](#)

Ebu Ömer der ki: Abdurrahman b. Ziyad, el-İfrikî diye anılır. Hadis alimlerinin çoğu onu zayıf kabul ederler. Bu hadisi de ondan başkası rivayet etmemektedir.

Önceki hadis ise, inşaallah sened bakımından daha iyidir. Eğer, el-İfnkînin hadisi sahih ise, -şunu da belirtelim ki, ilim ehli arasından onun sika olduğunu kabul eden ve ondan övgüyle söz edenler de vardır- o takdirde o hadis gereğince görüş belirtmek daha uygundur. Çünkü bu hadis, gö-

[1] Hadis ve devamı için bk.: Buharı, Salât 25; Müslim, Tahâre 72; Ebû Dâvûd, Tahâre 60; Tirmizî, Tahâre 70; Nesai, Tahâre 96; İbn Mâce, Tahâre 84.

[2] Müslim, Tabure 85; Nesaî, Tahâre 99\ İbn Mâce, Tahâre 86; Müsned, I, 96, 100, 113.

[3] "Nuhâs : Erimiş bakır" kelimesini İbn Kesir, tbn Muhaysm, Mücâhid ve Ebû Amr esreli okumuşlardır. (Kurtubî, er-Rahman, 55/35- âyetin tefsiri).

[4] Aynı âyetin tefsirinde Kurmbî diyor ki; bu kelimeyi "Kur'ân'm sıfatı olarak ref ile okumuştur. Diğerleri ise "Levh"ın sıfatı olarak cer ile okumuşlardır.

[5] İkva: Şiirin kusurlarından olup kâfiyeyi teşkil eden kelimelerin i'râbmın birbirinden farklı olması demektir. (İbn Manzûr, Lis&nu'l-Arab, XV, 207-20,)

[6] Bu hadis: "Ayakların iç tarafları" ibaresi zikredilmeksizin daha önce bu başlığın bag ta-raHanncfey geçmiş ve kaynaklan anıda gösterilmişti. Bu şekliyle hadisin zikredildiği yerler: Tirmizî, Tahâre 31; Müsned. IV, 191.

[7] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/99-105.

[8] Buhârî, Vudû 39; Müslim, Tahâre 18; Nesaî, Tahâre 80; Dârimîr Vudû 2\$; Müsned, IV, 39.

[9] Müslim, Tahâre 18.

[10] Bu, Hz, Peygamberin Temiinli Mahreme kızı Kayle'ye hitaben söylediği bir sözdür. (İbn Hacer, el-Isabe, VIII, 288).

[11] Buhârî, Ezan 76; Ebû Dâvûd, Salât 93; Müsned, IV, 276.

[12] İbn Mâce, Tahâre 55; Müsned, II, 201, 471, III, 369, 393, VI, 40.

[13] Yirmiüçüncü başlıkta geçen bu rivayetin kaynaklan orada gösterilmiştir. İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/105-107.

[14] Ebd Davud, Tahâre 59; Tirmizî, Tahâre 30.

[15] İbn Mâce, Tahâre 54; Müsned, IV, 229

[16] Dârimîr, I, 95.

[17] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/107-108.

- [18] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/108-109.
- [19] Müslim, Hacc 147; Ebû Dâvûd, Menâsik 56; Tirmizî, tiacc 38, Tefsir 2. Sûre 14; JVe-sai, Hacc 168,172; İbn Mâce, Menâsik 84; Dârimî, Mennsik,34; Muvatta, Hacc 126.
- [20] Dârakutnî, I, 89
- [21] Dârakutnî, I, 89. Yine aym yerde kaydedildiğine göre; Abdullah b. Mes'ud'a; nbdesr aiip sol azalarını sağ azitlanndnn önce yileiyantn nbdestinin hükmü sorulmuş, o da; aBir sakıncası yoktur" dîye cevap vermiştir. Dârakutnî, bu rivayeti de "sahili" diye nitelendirilmiştir.
- [22] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/109-111.
- [23] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/111.
- [24] Bk. M. Necmüddîn el-Kırdî, Şer1 Ölçü Birimleri Tercüme î. Tüfekçi, İstanbul, 1996, S. 52-53 ve S. 130 v.d.
- [25] Nesai, Cenâtz 116; İbn. Mâce, Tahrire 19; ayrıca: Bukârt, Vudû* 55, 56, Cen3iz 82, 83, Edeb 46, 49; Müslim, Tnlı3re 111; Ebû Dâvûd, Tahâre 11; Tirmizî, Tahâre 53; Nesaî, Tahüre 27, Cenâiz 116; İbn Mûce, Tahâre 26; Dârimî, VttdıT 6l; Müsned, I, 226.
- [26] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/111-112.
- [27] Buhârl, Vudûl 60, öl, Mezâlim 27; Müslim, Tahâre 74; Nesaîr Tahâre 24; İbn Mâce, Tahâre 13; Dârimî, Vudû* 9; Müsned, V, 394
- [28] Müslim, Tahâre 73; Ebû Dâvûd, Tahâre 12; Tirmizî, Tahâre 9; Nesaî, Tahâre 17, 24; Müsned, V, 402.
- [29] Müslim, Tahâre 89; Nesaî, Tatare 99; İbn Mâce, Tahâre 86; hiüsmđ, I, 96, 100, 113.
- [30] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/112-113.
- [31] Ebû Dâvûd, Tahâre 6l.
- [32] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/113.
- [33] Buhârl, Vudû 49; Müslim, Tahrire 79; Ebû Dâoûd, Tahrire 60.
- [34] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/114.
- [35] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/114-115.
- [36] Ebû Dâvûd, Tnhare 62; ayrıca bk.: Tirmizî, Tahâre 74; İbn biâce, Tahâre 88; Müsned, IV, 252.
- [37] Dârimî, Vudû'43.

[38] Ebü Dâvûd, TabSre 63.

[39] Ebü Davüd, Tahâre 63; Darâkutnî, I, 195.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/115-116.

[40] "Ancak yeniden abdest almasına gerek yoktur." (Dr, ez- Zuhaylî, et-Fıkhü'l-İ'tâml, i, 3391- Yani yalnız ayaklarını yıkamakla yetinir.

[41] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/116-117.

[42] Buhârî, Teyyeannmün 6,9; Nesal, Tahflre 202; Müsned, IV, 4\$4

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/117.

[43] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/117-118.

[44] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/118-119.

[45] Hanefî mezhebinde kabu] edilen görüş, boyê bir kimsenin niyeisiz, ve kiraatsız olarak îcına ile namaz kılıcağı, su ya da toprnk kullanma imkânını bulduğu takdirde de namazını iîde edeceği şeklindedir. (Dr.ez- Zuhaylî, el-Fıkhü'i-Islaml, 1, 451- 452 vhd).

[46] Buhûrî, Teyemmüm 1, 2; Müslim, Hnyz 108-109; Muvatta; Tahâre 89.

[47] Bukârî, vudfl 2 (aynı manada); Müslim, Tahâre 1; Nesât, Tahâre 104, Zekât 48; îbtt Afâce, Tahâre 2; Dârimî, Vudû 21; Atüsned, 11,5

[48] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/119-121.

[49] Yirmialtıncı başlığın son tarafında geçmişti. Kaynakları için oraya bakınız.

[50] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/121.

[51] Müslim, Tahâre 1; Tirmüt, Deavat 85; Nes&t, Zekât 1; Dûrimî, Vudü 2; MüsnM, V, M2-344.

[52] İbn Abdi'l-Berr, el-îstizkâr, II, 180.

[53] İbn AbdH-Ben-, el-îstizkâr, II, 180; st-Temhîd, XX, 258-259.

[54] Müslim, TalıSre 32; Muvatta Tahâre 31ı ftfûsned, II, 303.

[55] Muvatta, Tahâre 3; Nesâî, Tahâre 85; İbn Mâce, Tnhâre 6. İmam Buhârî'nin betîrtiği-ne göre burada sözü geçen rüvi es-Sunâbihî, Peygamber'defi bizzat hadîs dinieine-inigtîr. Buna göre Mâlik'in ve diğerlerinin bu rivayetleri mürsddir. <İbn Abdil-Berr, el-îstizkâr, II, 190).

[56] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/121-123.

[57] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/123-124.

[58] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/124-125.

[59] Arapça yayını hazırlayanların notunn göre, buraeta bazı ibareler düşmüş

olabilir. Kıssa ile de, Hz. Peygamberin kızı Hz. Zeyneb'in Medine'ye hicreti esnasında, Hebbir b, ri-Esved ile el-Fihri tu rafından korkutulması üzerine, çocuğunu düşürmesine işaret olmalıdır.

[60] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/125-127.

[61] Buhârî, Meğûzi 31; Müsned, İM, 390.

[62] Buhâr'h Meğazi31.

[63] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/128-129.

[64] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/129.

[65] Dârimî, Fedâilu'l- Kuran 33, hn; M87.

[66] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/130-131.

[67] Buhari, Itk 33, Hibe 24, Huuns 15, Ahkdın 26, Vekâlet 7, Meg^zi EbûDâvûd, Cihâd 121; Müsned, IV, 327.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/131.

[68] Müslim, İmâre 145

[69] Bk. Ahd-iAtik, Sayılar 13.

[70] Burada Ntîh, 71/17. âyetEe geçen ve "bitki gibi" diye meali verilen mastanns kural gereği Fiiie uygun olarak "inbdten" diye gelmesi; Âli İmrân, J/37'de akabul" diye meâli verilen jiiuisfcırın da "tekabbul" şeklinde gelmesi gerektiğine igaret etmektejr. Merhum inü-fessir bu hususta Âli İnân, 3/37'de - kendisinin de belirttiği gibi- yeterli acıklalarda bulunmuştur.

[71] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/131-133.

[72] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/133-136.

[73] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/137-139.

[74] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/140-141.

[75] Her iki rivayeti de es-Suyûti, ed~ Durru'l Mensur, III. 44-45.

[76] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/141-143.

[77] İbn Sa'd, Tabakaat, I, 53.

[78] İbn Sa'd, nynı yer.

[79] es- Suyûî, ed-Burru'l-Mene&r, III, 45.

[80] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/143-145.

[81] Müslim, Zühd 37.

[82] Ebu Dâvûd, el- Merâ&il, 181

- [83] Tirmizî, Zühd 34; İbn Mâce, Zülld 9
- [84] Bu ve benzeri rivayetler, sahih olmayan ve sahih bir dayanağı bulunmayan asılsız râ-vayetlerdir
- [85] Üc'a dair bu haberler de asılsızdır.
- [86] Bk. Buhârî, Hums 8; Müslim, Cihâd 32; Müsned, II, 318.
- [87] Bir önceki dipnotta belirtilen yerler.
- [88] Bukûrî, Cenâiz 69; Müslim Fedâil 157, 158, Nesaî, Cenâiz 121; Müsned, II, 269, 315.
- [89] Müslim, Fedâil 164; Nesaî, Kıyamı; 1!- Leyi 15.
- [90] Müsned, VI, 274.
- [91] Buhârî, Rikaak 42.
- [92] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmîl'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/146-159.
- [93] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmîl'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/160.
- [94] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmîl'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/160-162.
- [95] Buhârî, Rikaak 38.
- İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmîl'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/162-163.
- [96] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmîl'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/163-164.
- [97] Ebû Dâvûd, firen 2; ayrıc:ı bk. Tirmizî, Fiten 29; Mümed, IT 185.
- [98] Bk. Ebû Dâvûd, Fiten 2; İbn Mâce, Fiten 10; Müsned, V, 163
- [99] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmîl'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/164-165.
- [100] Buhârî, İman 22, Diyât 2; Müslim, Fiten 15; Nesâî Tahrirniud-Dem 29; İbn Mâce Fiten 11.
- [101] Müslim, Birr 59; Tirmizî, Sıfânî'l-Kıyâme 2; Müsned, II, 303, 334, 372.
- [102] Buhârî Cenâiz 33f Enbiya 1; Diyât 2, t'risam 15; Müslim, Kasame 27' Tirmizî, İlim 14; Wesdl Tahrimu'd-Dem \Jbn Afdce, Diyar 1; Müsned, I, 383, 430, 433.
- [103] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmîl'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/165-167.
- [104] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmîl'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/167.
- [105] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmîl'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/197-170.
- [106] Hadisin sahih olmadığı, müellifin, bu hususa işaret amacıyla kullandığı

"Ruviye: Riv5-yet edildi* tabirini kullanmasından da anlaşılmaktadır.

[107] Bu hadis, 28, 29. ayetlerin tefsiri 1, taşlıkta geçmiş bulunmaktadır. Kaynakları da orada gösterilmiştir.

[108] Müslim, Zekât 69, Utan 15; Nesâî, ZekSt 64; tbn Mfce, Mukaddime 14,15; Dûrimt, Mukaddime 44; Muvatta, Kur'an 41, Müsnedr II, 505, IV, 357, 359, 3öl, 362.

[109] Ebû Dûvud Fiten 1, Tirmizi, Fiten 51; Dariml, Rikaak 39; Müsnedr V, 278, 284.

[110] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/170-171.

[111] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/171.

[112] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/171.

[113] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/171.

[114] Kaynağım tespit edemedik.

[115] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/172-173.

[116] Ebu Dâvûd, Cenaiz 66, hadîs no: 3214; Nûsâî TahSre 128, Cenâiz 84; Müsnedr, I, 97, 103, 130 131.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/174.

[117] Tirmizî, Cihad 34; Nesaî, Cengiz 86, 87, 90-91; İbn Mâce, Cenaiz 41; Müsnedr, IV, 19-20.

[118] İbnMâce, Cenâiz 41.

[119] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/174-175.

[120] Muuâtta, Cenâiz 28.

[121] İbn Mdce Cenâiz 40.

[122] Müslim, Cenâiz 90; Nesaî, Cenaiz 85; İbnMâce, Cen3iz 39.

[123] İbn Mâce, Cenâiz 39.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/175.

[124] İbnMâce Cenâiz 38.

[125] İbn Mâce, Cenâiz 44.

[126] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/176.

[127] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/177-180.

[128] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/181.

- [129] Ebû Dâvud, Hıudûd 3, Hadis no: 4364,
- [130] Ebu Dâvud, Hudfld, 3, Hadis no: 4365.
- [131] Ebu. Davud, Hudûd 3, Hadis no: 4366.
- [132] Ebu Davud Hudftd 3, hadîs no: 4367.
- [133] Merhum müfessileriınızın işaret ettiği rivayetlerle aynı hususa dair diğer rivayetlerinin bulunduğu yerler: Buhâri Clhad 152, Meğâzi 36, 37, Hudfld 15-18, Diyât 22; Müslim Kasame 9-14, Bbû Dâvud, Diyat 3; Tlnnizi, Tahâre 55;- Mesaî, Tahâre 190, Tahriinu'd-Dein 7-9, İbn M&cef Hudfld 20; M&sned, III, 107s 163,170, 177,186,198, 205, 233, 287, 290.
- [134] Ebû Ddvud, Hudtid 3, hödis no: 4372; Neaât, Tabrirnu'd-Dein 9.
- [135] Müslim, tnoan 192, aynı mnnada Müsned IV, 204, 205
- [136] Ebû Dâvud, Hudûd, 3, hadis no: 4371.
- [137] Ebû Dûvud, Hudûd 3, hadis no 4370.
- [138] Müslim, Kas3me 14; Nesât, Tahrhnu'd-Dein 9.
- [139] Buhârl, Cih3d 152, Hıudûd 17; Ebû Dûvud, Hudûd J, hadis no: 4365.
- [140] Müslim, Birr 43.
- [141] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/181-185.
- [142] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/185-186.
- [143] Bu ifade ite Ebû YusuPun el ve ayak kesine îk birlikle gerektiğinde öldürme ve çarmıha germe cezasının da uygulanacağı şeklinde görüşü kastediliyor olmalıdır. İmam Mıhainmed ise, öldürme ya d.ı çarmıha germe cezası verilirse el ve ayak k«me cezasının uygulanmayacağı goril gündedir. (Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, el-İhtiyar IV, US)
- [144] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/186-187.
- [145] Bk. Müslim, Tevbe 46.
- [146] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/187-189.
- [147] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/189.
- [148] Burada merhum Kıırtubi'nin, merhum İbnu'ui-Arabî'nin kullandığı "yefa':zirvder" kelimesinin sözlük anlamına dair iki satırlık bir açıklaması, manii

İtibariyle tereemeye dere edildiğinden aynen tercümeğe gerek görülmemiştir.
İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/189-190.

[149] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/190.

[150] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/190-191.

[151] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/191.

[152] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/191-192.

[153] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/192.

[154] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/192-193.

[155] Nesûî, Tahrimu'd-Dem 21; Müsned, II, 339,360.

[156] Müslim, İman 225, Buharfde tespit edemedik.

[157] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/193-194.

[158] Baharî, İman 11, Ahkâm 49, Hudûd 8, Tefsir 60 sûre 3, Menâkıbu'l- Ensâr 43; Müslim, Hudûd 41; İrmizi, Hudûd 12; tbn Mâce, Hudûd 33; Nesai, Bey'at 9.17; Dârimî, Sıyer 17; Müsned; VT 314, 320.

[159] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/194-195.

[160] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/195-196.

[161] Müslim Salât 11; Ebû Dûvud, &ılât 36; Tîrmizî, Menâkıb 1; İnfesaî, Ezan 37; Müsned, II, 168.

[162] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/196-197.

[163] Ancak görüleceği gibi başlıklar sadece y irin Şahıdır.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/197-198.

[164] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/198.

[165] Müslim, Hudûd 2-4, Nesâî, Kafu's Sânk 10; İbn Mâce, Hurtûd 22; Müsned VI, 249,252.

[166] Buhârî Hudûd 13; Müslim, Hudûd 5,6; Aynen bk. Nesâî, Kafu's- Sarık 10.

[167] Bu husustaki bu ve benzeri farklı rivayetleri birarada görmek için Nesal,

Katu's-Sa-rık8, 9, vd bakabilir.

[168] Bk. İbn Abdil-Berr, el- İstizkâr, XXIV, 154 v,d

[169] İbn Abbâs'tn rMyeti: Dârakulni, IH, 191-192; Anır b Şunyb'ın rivayeti; Dârakutni, III, 190; ayrıca bk. Nesai ve el-htinkâr, gösterilen yerler.

[170] NisÛi, Katu's- Sünk 10'da biri Süleyman b. Yesâr'en sözü, diğeri Peygamber (sav)e mer-fil bîr hadis olmak üzere iki rivâyet-Dtîraifeüfm, III 186'da biri. Süleyman b. Yesâr, diğeri Saîd b. el- Müseyyeb, Ömer (r.a.)'den olmak üzere iki rivayet ayrıca 111, 19-4'de; eş-Şa'bînin Abdullah b. Mesud (ra)den rivayetine göre Peygamber (sav) (beg dirhem değerinde çalınan mal) dolayısıyla el kesme cezası uygulamıştır.

[171] Dûrakutni, III, 186

[172] Buhârî, Hudtdf 7, 13; Müslim, Hıdûd 7; Nesaî, Katu's-Sârık l.tbnMâce, Hıdûd 22; Müsned, II, 253.

[173] İbn Mâce. Mesacid 1; Müsned, I, 241.

[174] Buhârî, Hudûd 7.

[175] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/198-201.

[176] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/202.

[177] Muvâtta-, Hıtdûd 22 (de miîrsel bLr rivayet olarak); Nesaî, Katu's-Sârık 11 ve 12 (de mmtasıl olamk>, Ayrıca bk. D&rakutnl, III, 194-195

[178] tbn Abdil-Berr, el-istuk&r, XXIV, 154.

[179] Ebû Düvud, Lukata 10. hadis, Hıdûd 13; Tirmizî Büyü" 54; Nesaî "Katu's-Sârık 12; İbn Mâce Ticârât 67; Mû&ned, II, 180, 224.

[180] Nesaî Katus- S5rik 12.

[181] Burada Arapça yaymda bir okuma halası olarak, "köleler" manasına gelen "Rakik" kelimesi -un" manasına gelen "dakik" olarak okunmuştur.

[182] Muvâtta, Akdiye 38'e göre olayın mahiyeti şudur: Hâtib'in köleleri Müzeyne'li kişinin devesini çaknışlar Muzeynelînin şikayeti üzerine Hz, Ömer önce ellerinin kesilmesine hüküm vermiştir. Daha sonra Hâtıb'a "Galiba sen onları aç bırakıyorsun?" diyerek Hâtıb'ı Müzeyne'liye devesinin kıymetini ilci katını ödemekle cezalandırdı.

[183] Ebû Dâvud. Hudûd 15; Nesaî, Kntu's-Sarık 5; Itm Mâce, Hudfld 28.

[184] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/202-

204.

[185] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/204.

[186] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/204-205.

[187] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/205.

[188] Ebû Dâvud, Huriûd 20; Fiten 2; İbn Mâce, Fiten 10.

[189] Ebû Dâvud, Hudfîd 20.

[190] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/205-206.

[191] Dârâkutnî, îlî, 182, 183'de bu manada çeşitli hadisler yer nSınakta ise de gerek Dnrâ-kuenînin kendi kayıtları gerek Taliklerde bulurum Ebunt- Tâyyib'in notları, çeşitli bakımlardan zayıF olduklarını ifade etmektedir.

[192] Nesaî, Knt'ııVSarik, 18: Dârakutnî, III, 182, 183 teki rivayetlerdeki kayıt, ödeme zorluğu çekmiyor ise..." şeklinde değilr "ona had uygulanmış ise" şeklinderiedir.

[193] Bk. İbn Abdil-Berr, el-Istizkâr, XXIV, 211-213.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/206-208.

[194] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/208.

[195] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/208.

[196] Muvatta, Kosnı's- Saiât 72; Dârimi, Sîlât 78; Mümedm, 56, V, 310.

[197] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/209-210.

[198] Muvatta, Hudüd 33.

[199] Dârakutnî, IH, 86.

[200] İbn Afûce, Hudüd 25; Nesaî KattıVSârik 16, Nesaî hadisi kayd ettikten sonra f "Ömer b. Ebi Seleme hadis rivayetinde pek kuvvetli birisi değildir." demektedir Merhum Kur-tubi'nin senedi ayrıca kayd etmesinin sebebi de -adeti Üzere- budur.

[201] İbn Mace, Hudûd 25.

[202] Bk. İbn Hacer, Tehzibul Tekzib, II, 50-51.

[203] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/210-213.

[204] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/213.

- [205] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/213-214.
- [206] Ebû Dâvud, Buyu 77, İbn Mâce, Ticârât, 64.
- [207] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/214.
- [208] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/215.
- [209] Ebû Dâvud- Hudûd 19; Tirmizî, Hudûd 20; Nesai, Kat'u's-Sarik 16; Dârimî, Sîyer 51; IV 181.
- [210] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/215-216.
- [211] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/216.
- [212] Nesaî KatVs-Sârik.
- [213] Ebû Dâvud, HudOd 21, Nesri, Kaüt's-Sarik 15.
- [214] Nesûl, Kat'u's- Sârik 15.
- [215] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/216-217.
- [216] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/217-218.
- [217] Tirmizî Hudûd 171 Ebû Dâvud, Hudûd 22; Nesaî, Katu's-Sârik, 18; İbn Mâce, Hudûd 23.
- İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/218.
- [218] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/218-219.
- [219] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/219-220.
- [220] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/220.
- [221] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/220-221.
- [222] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/221-222.
- [223] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/222.
- [224] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/223.
- [225] Nesûi, Kasâine S; D arak atı il, 111, 198; Miisned, I, 246.

[226] Siyyuntî, ed-Durru'l-Mensur, III, 78.

[227] Ebû Dâvud, Hudud 25

[228] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, 111, 78.

[229] Müslim, Hudûd 28; Ebû Dâvud, Hudud 25. İbn Mâce, Hudûd 10; âyetlerin nüzulünden söz eden bölüm kayd edilmeksizin»

[230] Müslim Hudud 26.

[231] Ebû Dâvud, Hudud 25.

[232] Ebû Dâvud, Hudud 25.

[233] Ebû Dâvud, Hudud 25.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/223-226.

[234] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/226-228.

[235] Ebu Davud, Hudud 25.

[236] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/228-229.

[237] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/229-230.

[238] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/230.

[239] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/230-231.

[240] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/231-232.

[241] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/232.

[242] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/232.

[243] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/233.

[244] Tirmizi, Cuna 79; Dârimi, Rikaak 60; Müsned, IH, 321, 399!da; sadece; MSuht' yemek ten dolayı insan vücudunda artan her bir et parçasına ateş daha layıktır" kısmıyla.

[245] Ebû Davud, Akdiye 4; Tirmizi Ahkâm 9; İbn Mâce Ahkam 2; Müsned II, 164,190,194, 212, 388 V, 279.

[246] Bithâri Buyu 59, 95, icâre 17, 19; Müslim, MuSlkaat64; EbûDâuud Buyu, 38; Muvâtto; İstizan. 26; Müsned, I, 365, IH, 282. Anlaşıldığı kadarıyla Ebû Taybe adındaki hacamat yapan bir zat, o sıralarda inüflreb (belli bir bedel

ödemek knrşlığın da azad edilmek üzere efendileri ile anlaşma yapmış) bir köle İdi. Hz. Peygamber, ondan yazışma gereği istenen bedelin düşürülmesi için iltimasta bulunmuştu, (İbn Hâcer, Fethit'l-Bari, IV, 535, 538).

[247] Buhûrî, Buyu 39, İcaie 1& Mûşlim Mıısakaat 66; Ebu Dâvud, Buyu 30, Jbn Mûce Tıcarât 10; Müsned , I 250, 258, 292, 365 vs...

[248] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/233-235.

[249] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/235-237.

[250] Bu sûrenin 41. âyetinin 1. başlığında benzer maundaki birknç hadis ile birîkte geçmişti kaynakları için oraya bakılabilir.

[251] Az önce işaret edilen yerde geçti.

[252] Bu rivayet ve kaynaktan da daha önce 41. ayetin baş taraflarında geçmiş bulunmaktadır.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/237-240.

[253] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/240.

[254] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/241-242.

[255] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/242-423.

[256] Bu sûrenin 41, ayetinin 1. başlığında geçen hndisîn kaynakları da orada gösterilmiştir.

[257] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/243-245.

[258] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/245-246.

[259] Bu sûrenin 41, ayeti 1. başktı geçen bu rivayetin kaynaktan oradn gösterilmiştir

[260] Ebû Dâvud, Diyât 11; tfesdî, Kasame 9,13; Müsned, I, 119, 122; ayrıca bk. Bukârlt İlin 39, Dıyâr 24, 31; Ebû Dâvud, Cihad 147; Tirmizi, Diynt 16; Naat, Kasame 13; Müsned, I, 151.

[261] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/246-247.

[262] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/247.

[263] Ebû Davud, Harfif (3976 ve 3977 no'lu hadisler); Tirmizî, Kıraat 1. Bu kıraate göre ayetin bu bölümün mealı şöyle yapılabilir: "Biz ondu onlara canın cana karşılık kısas yapılacağını yazdık. Göz de göze, burun da buruna., karşılıktır.." Diğer okuyuşlara gelince; Meal Nüfi, Âsnn ve diğerlerinin okuyuşuna göredir. "Enne" edatının şeddesiz okunuşuna göre meal: "Biz onda onlara cana can., karşılıktır, diye yazdık. Yaraîar da birbirine kısastır." el- Kisaî, ve Ebû Ubeyd'in kıraatlerine göre meal: LBiz onda onlara cana can karşılıktır diye yazdık. Göz de göze., (karşılıktır). Yaralar (da) ise kısas (uygulanacaktır."

[264] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/248-249.

[265] Nesaî, KasÜme 46, 47,Dârimî, Diyât 12; Dârakutnt, III, 209, 210. Ebû Dâvud, el- Merasil, sh, 212.

[266] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/249.

[267] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/249-250.

[268] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/250.

[269] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/250-251.

[270] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/251.

[271] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/251-252.

[272] Nesâî, Kasâine 46, 47; Dûrimt, Diyât 12; Dârakutnl, III, 209, 210; Ebû Dâvud, el-Mc-saüs. 212.

[273] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/252.

[274] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/253.

[275] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/253-254.

[276] Buharî, Tefsir 2. sûre 24, 5. sûre 6, Sulh 8; Ebû Dâvud, Diyât 28; Nesat, Kasâme 17; İbn Mâce, Diyât 16.

[277] Ebû Dâvud Diyât 18; Nesûî, Kasâme 43; İbn Mâce, Diyât 17.

[278] Muvatta, Ukûl 7.

[279] Muvatta, Ukûl 7.

[280] Ebû Dâvud, Diyât 18; İbn Mâce Diyât 17,

- [281] Ebû Dâvud Diyât 18; Tirmizî Diyât 4; İbn Mâce Diyât 18.
- [282] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/254-255.
- [283] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/256.
- [284] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/256.
- [285] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/256-257.
- [286] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/257-258.
- [287] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/258.
- [288] Nesâî, Kasâme 46, 47; Dârimî, Dîynt 125.
- [289] Dârimî, DiySt X2; Ebû Dâvud, et Merası t, s. 214.
- [290] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/258.
- [291] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/258-259.
- [292] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/259.
- [293] Müslim, KasSine 24; Nesal Kasâme 17; Müsned, III, 284.
- [294] Nesâî, Kasâme 18.
- [295] Ebû Dâvud Diyât 28. Aynı olayı başka yerlerde de kaydedilen diğer rivayetleri için bk. Buhârî, Tefsir 2. sûre 24, % sûre 6, Sulh 8; İbn Mâce, ÜiySt 16; Musned, III, 284.
- [296] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/259-260.
- [297] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/260-261.
- [298] İbnu'l Esirt mNihâye, IV, 357.
- [299] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/261-263.
- [300] Amr b. Hazm'ın sözü edilen bu rivayetin çeşitli bölümlerine de önceden atıflarda bulunulmuştur. Bu rivayet Nesal Kasâme 46, 47; Dârimî, Diyât 12; Dârukutnt, MI, 209-210; Ebû Dâvud, eLMerasil, s. 212'de yer almaktadır.
- [301] Nesat, Kssâme 46, 47.; Dârimî, Diyât 12; Dûrukutnî, III, 210; Müsned, II, 1\1\ Ebû nâvıd. El Mera&il, s. 212.

- [302] Nesal, Dûrimi, ei-Merasü, aynı yerler, Dârakutnl, III, 209-210.
- [303] Câife; Göğüs, karın, sırt, iki böğür apış arısı, dübür ya du boğazdan içeriye doğru açılan her bir yaradır. (Dr Vehbe ez-Zıhaylî, el- Fıkhu'l î& tamî, VI, 355).
- [304] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/263-266.
- [305] Bukâri, Diyât 21.
- [306] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/266-267.
- [307] Buhâri, Diyât21.
- [308] Bukâri, Megâzî, 83, Ttb 21f Diy5ı 14, 21; Müslim, Selâm 85; Tirmizi, Tıb 32; Müsned VI, 53, 118, 438.
- [309] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/267.
- [310] Muvatta, Ukûl 4 (Mbu Akli'l-Mesr'a).
- [311] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/267-268.
- [312] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/268.
- [313] Tirmiaî, Diyar % İbn Mûce, Diyüt 35.
- [314] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/268-269.
- [315] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/269-271.
- [316] Merhum müellif, 1. başlığı belirtmiş olmakta birlikte ikincisini belirtmemiştir. Bir de ikinci bağılığı Arapça yayını hazırlayanın notuna binaen kaydedeceğiz.
- İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/271-273.
- [317] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/273.
- [318] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/274-275.
- [319] el- Vahidî, Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân, S,200; Suytlî, ed-Durru'l Mensur, III, 96-97.
- [320] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/275-278.
- [321] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/278.
- [322] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/278.

[323] Hadis bundan sonraki paragrafın gelecek ve kaynakları orada gösterilecektir Görüleceği gibi hadis -zahiri itibariyle- bunu caiz kabul edenlerin Eherine değil, aleyhlerine delildir.

[324] BuMrî, Hibe 12, 13; Müslim, Hib3t 9-13; Ebû Dâvud, Buyu1 83; Nesai, Nihal 1; Müs-nedr IV, 268, 269.

[325] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/278-280.

[326] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/280-281.

[327] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/281.

[328] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/281-282.

[329] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/282.

[330] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/282-285.

[331] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/285-286.

[332] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/286.

[333] el-Hâkim, el-Müstedrek, II, 313.

[334] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/286-287.

[335] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/287.

[336] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/287-288.

[337] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/288.

[338] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/288-289.

[339] eAHeysera\Mecmau'z-Zevaid, VII, 17. el-Heysemînîrî: "Senedinde Canıııadıĝmı rav-îler vardır" kaydıyla.

[340] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/289-290.

[341] Mesela tadf Rasutulbh bir (izâ hîizebehû einniit; L3 ilahe iUaJlahı... derdi..." (Müaned, J, 20â, 268, 280); "Reisulullahı (sav)'a bir musibet gelip

çatınca (izâ hazebehû emrun), namaz kılürdL." (Müsned, V, 388); "Rasulullah (sav), çabuk yol almak istediğinde yahut önemli bir işle karşılaştığında (hazebehû emrunJ akşam ile yatsıyı bir arada (cem ile) kılardı." INesâi, Mevakât 46).

[342] "Herkim hizbin i-kısmen yada tanıemen- bitirmeden uyursa... " iinlaimda olmak üzere Müslim, Sulatü'l-Miisafirîn 142; EM Datrnd, Tatavvu 19; TirviiziCumuz 56; NesâiKxya-mul-Leyl 56; İbniMace, Tkaineü's-SaJat 177; Darinî Salnt 167; Muvatta, Kuran 3.

[343] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/290-291.

[344] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/291.

[345] (Buna göre,..." ve kafirleri, değil det "...ve kafirlerden dininizi... anlamın..." olur.)

[346] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/291-292.

[347] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/292-293.

[348] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/293.

[349] el- V3hidî, Esbâbu Niizüli't-Kur'an, s. 202-203; Suyutî. ed-Durru'l Mensur, III, 107.

[350] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/293-294.

[351] Ezan'ın başlangıç keyfiyetini dile getiren rivayetler Buhârt Ezan 1; Müslim Salât 1, 6, 12- Ebu Dâvud, Sulat 27, 28; Tirmizî, SaLît 25; Nesat, Ezan 1, î;îbnMfa>e, Ezan 1/2; Dâriml, Sallat 3; Muuûtta Salat 1; Müsned, IV, 42,43.

[352] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/294.

[353] Muvattn, Salât7.

[354] İbn Abdi'l-Beir, ei-htizkâr, ,IV, 17-18.

[355] Bu manadaki hadisler için bk. Buharı, Ez3n 6, Cihâd 102 megazi 38; Müslim, 5alât 6; Ebu Davtid, Clhâd 91; Tirmizi, Siyer 48' Dârimî, Siyer 9\ Muvattar Cihâd 48

[356] Müslim, Srilâi 9; ayrıca, Buharl, Ezan 6, Cihâd 102; Ebu Davud, Cihâd 91; Tirmizi, Siyer 48; D&riml, Siyer Muvatta Cihad 48.

[357] Buharl, Ezan 17,18,35,49=140, Cihâd 42, Edeb 27, Abb5ru'l-Âhad I;

Müslim, Mesfleid 292, 293; Sbu Davud, Snlür 60; Tîrmizî, Sal5t 37; NesaUEzân 7,8,29, îmaine 4; îbn Mâce,İkametiVs-Sxlât 46; Dârimi Salât 42; Miisned, III, 436, V, 53.

[358] îbn Abdül-Berr, el-tstizkar, IV, 81-82.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/295-296.

[359] Ebu Mahztlre yoluyla gelen hadis için bk. Müslim Saiat 6; Ebû Dâvud, Sîilâi 28; Tir-mİ2l Salât 26; Nesaî Ezan 3, 4-6; îbn Mâce Ezan 2; Dârimî Ezan 7; Müsned, III, 40S, 409, VI, 401. Abdullah b. Zeyd yoluyla gelen hadis için de 2. taşlıkta gösterilen kaynaklara bakılabilir.

[360] el- Zeylaîr Nasbu'r-Rdye, I, 274-275.

[361] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/296-298.

[362] Ebu. Mahzûre hadisinin yer aldığı bazı kaynakları bir önceki başlıkta gösterilmiştir.

[363] AbdüHah b. Zeyd'in rivayet ettiği ezana dair hadis ikinci başlıkta, sözkonusu edilmiş, kaynakları da orada gösterilmişti, Anaık> Ebû Mahzflre yoluyla gelen bir kısım rivayetlerde "tesvib" sözkonusu edihnekle birlikte, İbn Zeyd hadisinde böyle bir kayda rast-layamadık. İbn Abdil-Berr, elîstiskar, IV, 74-77'de "Tesvib'e dair rivayetleri de alırken İbn Zeyd'den böyle bir rivayetten söz cunemektedir.

[364] Mutavva, Salât 8

[365] İbn Abdil-Berr, elîstizkûr, IV, 74'te "tanımadım.

[366] İbn Abdil-Berr, el-Utizk&r, IV, 75-76.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/298-299.

[367] Buhârî, Ez3n 11-13, Savın 17, Şehâdât İlîf Ahbaru'JÂhâd 1; Müslim, Siyam 36-38; Tir-mizî, Salât 35; Nesaî, Ezan 9,10; Dârimî, Sılât 4; Muvatta, Nida 14, 15; Müsned, U, 9, 57, 62, 64, 73, 79, 107, 123.

[368] Daha önce 3. başlıkta geçti. Kaynakları için oraya bıkınız.

[369] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/299-300.

[370] Ebû Dâvud Salâı 30.

[371] Ebu Dâvud Salar 30; Tirmizl Salat 32; İbn M&ee Ezan 3; Mü&ned, IV, 169.

Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

8- Ezan Okumanın Adabı:

9- Ezan Dinlemenin Adabı:

10- Ezanın ve Müezzinin Fazileti:

11- Ezan Karşılığında Ücret Almak:

12. Namazla Alay, Akıllıların Yapacağı Bir İş Değildir:

1- Rasutün Görevi Tebliğ Etmektir:

2- Hz, Peygamberdin Allah Tarafından Korunması:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Allah'tan Gelen Hak, Kitap Ektinin Ancak İnkârlarını Arttırmıştır:

3- Kâfirler için Üzülme:

1- Münkerden Sakındırmanın Gereği:

2- Münkerden Alkoymanın Hükümü:

Âyetin Nüzul Sebebi:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Dünyayı Terk Edip Ruhbanlığa Yönelmeye Dair

3. Zühdü Yanlış Anlayanlar İle Safilerden Boş İşlerle Uğraşanlar:

4- Haddi Aşmanın Mahiyeti:

5- Helâl Bir Şeyi Kendisine Haram Kılanın Hükümü:

1- Lağy Yemini ve Yemin:

2- Bu Âyetin Nüzul Sebebi:

3- Yeminlerin Kısımları:

4- Yemin Çeşitlerinden Yemin-i Mün'akide:

5- Yemin-i Gamûs:

6- Bir İş Yapmamak Üzere Yemin Eden

7- Olumlu ve Olumsuz Yeminlerin Kapsamı:

8- Kimin Adına Yemin Edilir?

9- Allah'ın Hakkına, Azametine, Kudretine, İlmine... Yeminin Hükümü:

10- Kur'ân'a Yemin Etmek:

11- Allah'tan Başkası Adına Yemin:

12. Putlar Adına Yemin:

13- Allah'ın Dininden Çıkmayı İfade Eden Sözler Söylemenin Hükümü:

14- Başkasına And Vermek:

15- Alak'a İzafe Edilen Şeylere Yemin:

16- Akdolan Yeminin Çözülmesi (Bozulması):

17- İbnAbbas'ın İstisna İle Görüşünün Değerlendirilmesi:

18- İstisnanın Yemine Etkisi:

19- Yemin Keffareti Ne Zaman Yerine Getirilir:

- 20- Yemin Keffaretleri:
- 21- Yemin Keffâreti Olarak Yoksul Yedirmek:
- 22- Yemek Yedirmenin Niteliği:
- 23- ifedirilecek Yemeğin Miktarı:
- 24- Yemin Keffâretinde Kendilerine Yemek Verilmeleri Caiz Olmayanlar:
- 25- Keffâret Kişinin Yediği Cinsten Verilir:
- 26- Yemek Yedirmek Sabahlı Akşamlıdır:
- 27- Keffâret Olarak Katıksız Ekmek Verilmez:
- 28- Kefaretin Tek Bir Yoksula Verilmesi:
- 29- Keffâretin Sebebi:
- 30- Aileniz
- 31- Keffâret Şekillerinden Birisi Olarak Yoksulları Giydirmek:
- 32- Keffarete Bulunan Kimsenin Yiyecek Ya da Giyeceğin Kıymetini Vermesi:
- 33- Keffarete Zımmî Ya da Köleyi Giydirmek:
- 34- Köle Âzâd Etmek:
- 35- Âzâd Edilecek Kölenin Niteliği:
- 36- Keffâret İçin Ayırdığı Matı Telef Olursa:
- 37- Yemin Eden Kefaretini Yerine Getirmeden Önce Ölürsa:
- 38- Kişinin Keffârette Bulunacağı Sıradaki Hali Gözönünde Bulundurulur:
- 39- Yemine Bağlı Kalmanın Zararı Varsa:
- 40- Yemin, Yemin Ettirenin Niyetine Göredir:
- 41- Keffâret İçin Bu Üçünden Birisini Yerine Getirmek İmkânı Olmayan:
- 42- Oruç Tutmak:
- 43- Keffâret Orucunda Unutarak Oruç Bozarsa:
- 44- Hür Olmayan Müslüman Keffârette Bulunur mu?
- 45- Yeminlerin Keffareti:
- 46- Allah'tan Başkası Adına Yapılan Yemin Keffâreti:
- 47- Yeminlerin Korunması:
- 1- Âyeti Kerimelerde Yasaklanan Hususlar:
- 2- İçkinin Tedricî Olarak Haram Kılınışı ve Nüzul sebebi:
- 3- İçkiyi Haram Kılan Âyetlerin İnşinden Önceki Durum
- 4- Rics:
- 5- Bu Pis Şeylerden Uzak Durma Gereği:

6- İçki'nin Necaseti:

7- Uzak Durmanın Kapsamı:

8- İçki ve Diğer Necis Şeyleri Satmanın Hükümü:

9- Şarabı Sirkeye Doniştürmenin Hükümü:

10- Şarap Kendiliğinden Sirkeye Dönüşürse:

11- Şarabın Mülkiyet Altına Alınabileceği Görüşü Zayıftır:

12- Zar ve Satranç Oyunları da Haramdır:

13- Nesih Hükümünün Mükellef Açısından Sübâtı İçin Nâsik Hükümün Varlığı Yeterli midir?

14- İçki ve Kumarın Zararları ve 91. Ayetin Nüzul Sebebi:

15- Şeytan, Allah'ı Anmaktan ve Namaz Kılmaktan da Alıkoymak ister:

16- Şarap, Kumar ve Benzerlerinden Vazgeçiş:

17- Allak'a ve Rasûle İtaatin Gereği:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Hz. Peygamber Hayatında Hükümün İnşinden Önce Ölenlerin Durumu:

3- Nebiz Diye Bilinen İçki Sarhoşluk Verirse Şarap Demektir:

4- Şarap Dışındaki İçkiler:

5- "Tatma"nın Mahiyeti:

6- Mubah ve Canın Çektiği Lezzetli Şeylerden Yararlanmanın Sınırı:

7- Âyet-i Kerimedeki Tekrarların Anlamı:

8- Sakınan ve İhsan Eden:

9- Bu Ayetin Yanlış Anlaşılması ve Kudame b. Mazûn:

1- Âyetin Nüzul Ortamı:

2- Bu Âyet-i Kerime'nin Muhataptan:

3- Hangi Tür Av Hayvanlarıyla Deneme Sozkonusudur:

4- Av Neye Denir;

5- El ve Mızrak Tabirlerinin Kapsamı:

6- Kurulu Av Tuzak ve Ağlarına Yakalanan Avlann Hükümü:

7- Âyet, Av Hayvanının Avt Yakalayana Ait Olduğuna Delil Gösterilmiştir:

8- Kitap Ehlinin Avı:

1- Âyet-i Kerimenin Muhatapları ve Nüzul Sebebi;

2- Öldürmenin Mahiyeti:

3- Avı Öldürmenin ve Ondan Yemenin Cezası:

4- İhramlı Kimsenin Av Hayvanını Boğazlaması:

5- Av; Sayd:

- 6- Yırtıcı Hayvanlar Kara Avının Kapsamı İçinde midir, Değil midir?:
- 7- İhram Kimselerin Hadis Nassı ile Öldürebilecekleri Sabit Olanlar:
8. İkranda Avlanma Yasağının Kapsamına Giren Mükellefler:
- 9- Harem Bölgeleri ve Medine'nin Harem Bölgesi
- 10- İhramlıyken Kasten, Unutarak ve Hata ile Avlanmanın Hükümü:
- 11- İhramlı Bir Kimse, Bir Çok Defa Av Hayvanı Öldürürse:
- 12- Kıraat Farkları:
- 13- İhramlı İken Avlanmanın Cezası Hangi Halde Sözkonusudur?
- 14- Cezası Gereken Av Hayvanları:
- 15- Avla Öldürülen Çeşitli Hayvanların Cezaları:
- 16- Av Hayvanlarının Yumurtaları Telef Edilirse:
- 17- Davarlardan Benzeri Bulunmayan Av Hayvanları:
- 18- Adil İki Kişinin Hükümü:
- 19- Hakemlerin İttifak Etmeleri ve Görüş Ayrılıklarının Etkisi:
- 20- Öldürülen Avlara Karşılık Geçmişte Belirlenmiş Cezalar Nazarı İtibara Alınır mı?:
- 21- Avı Öldürmüş Olan (Cani) Hakemlik Yapabilir mi?
- 22- Bir Topluluk Tek Bir Av Hayvanını Öldürürse:
- 23- İkram Olmayanların Harem Bölgesinde Av Hayvanları öldürmeleri:
- 24- Kâ'be'ye Ulaştırılacak Kurban:
- 25- İhramlıyken Avlanmanın Keffâreti Olarak Yoksullara Yemek Yedirmek:
- 26- Öldürülen Hayvanın Kıymeti Ne Zaman Nazarı İtibara Alınır?
- 27- Öldürülen Av Hayvanının Keffâreti Nerede Yerine Getirilir?
- 28- Avlanma Keffâreti Olarak Oruç Tutmak:
- 29- Bu Ceza Yaptığının Vebalini Tatması İçindir:
- 30- Geçmiş Allah Affetmiştir. Tekrar Bu İşe Dönenden de Allah İntikam Alacaktır:
- 1- Deniz Avı:
- 2- Denizin Yiyeceği:
- 3- Deniz Ürünleri Arasında Yenilenler ve Yenilmeyenler:
- 4- Hem Karada, Hem Denizde Yaşayan Hayvanların Durumu:
- 5- Deniz Avı Yolculuk Yapana da Mukim Olana da Helâldir:
- 6- İkranlı Kimse, Kara Avından Yararlanamaz:
- 7- İkranlı Kimse Av Hayvanı Etinden Yiyebilir mi?
- 8- İhrama Girdiği Sırada Elinde Ya da Evinde Av Hayvanı Bulanan Kimse Ne Yapar:

9- İhramsız Bir Kimsenin Harem Bölgesi Dışında Avladığı Av Hayvanından Yemenin Hükümü:

10- İhramî Bir Kimse, İhram Olmayana Av Hayvanını Goste

11- İhram Bir Kimsenin Bir Başka İhramlıya Av Hayvanını Göstermesi:

12- Kökü Harem Dışında, Dalları Harem Bölgesi İçerisinde (Veya Aksi Durumda) Olan Ağacın Üzerindeki Avı Avlamanın Hükümü:

13- Huzuruna Varacağınız Allah'tan Korkun:

1. Kâ'be:

2- Kıyamın Anlamı:

3- Haram Aylar:

4- Gerdanlıklık ve Hediye Kurbanlıklar;

5- Bunlar, Bilesiniz Diye Böyledir:

1- Murdar İle Temizden Kastedilen:

2- Fâsid Alışverişin Hükümü:

3- Gasp İle İlgili Bazı Meseleler:

1- Âyetin Nüzul Sebepleri:

2- Yasaklanan Çokça Soru Sormanın Mahiyeti:

3- Soru Sorma Yasağının Kapsamı;

4- Günümüzde Soru Sormanın Hükümü:

5- Ayet-i Kerimenin Anlaşılması

6- Allah'ın Affettikleri:

7- Öncekilerin Sordukları Sorulara Aldıkları Cevaplara Karşı

Tavırları: Yüce Allah:

8- Gereksiz Soruyu Yasaklayan Bu Âyet-i Kerime ile Bilenlere Soru Sormayı Emreden Buyrukların Anlaşılması:

9- Bir Kişi, Hakkında Soru Sorduğu İçin Bir İşin Haram Kılınması:

10- Kaderiye'nin Bir iddiası ve Cevabı:

1- Allah, Bu Gibi Şeyleri Meşru Kılmamıştır:

2- Bahîre, Sâibe ve Diğerleri:

3- Davarlara Dair Bu Hükümlerin Ortaya Çıkması ve Allah'ın Şeriatine Aykırı Hüküm Koymak:

4- Ebu Hanife'nin, Bu Âyete Dayanarak Vakfi Gayri Meşru Görmesi ve Bu Görüşünün Münakaşası;

5- Vakfedenin Vakıftaki Tasarrufu:

6- Vakfedenin Vakfından Yararlanmasının Hükümü:

7- Sâibe Lafzını Kullanarak KöleAzad Etmek:

- 1- Bu Âyetin Bir Önceki Buyruklarla İlişkisi:
- 2- Kişinin Kendisine Bakmasının Anlamı:
- 3- İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmanın Gereği:
- 4- Emri bilmaruf'Neky-i anilmunkerde Bulunmanın Hükümü:
- 1- Ayetlerin Anlaşılması ve Nüzul Sebepleri:
- 2- Kufânı Kerimde "Şahidlik" Kelimesinin Kullanıldığı Anlamlar:
- 3- Araruzda"ki Şahidliğin Anlamı:
- 4- Ölümün Gelip Çatması:
- 5- Vasiyet Zamanı:
- 6- Şahidlik Yapacak İki Kişinin Niteliği:
- 7- Zimmet Eklinin Şakidliği:
- 8- Yolculuk Halinde Vasiyyet ve Ölümü Hatırlamak:
- 9- Hapsetmek:
- 10- Bedenî Haklar Dolayısıyla Hapis:
11. Ahkoyma Hali Namazdan Sonra Olacaktır:
- 12- Yeminlerin Tağltzi (Ağırlaştırılması):
13. Kendisi Sebebiyle Yemin Teklif Edilecek Miktar:
14. Allah Adına Yemin:
15. Yemin Edecekler Kimlerdir:
16. Vasiyete Şakidlik Edenlere Yemin Ettirmenin Şartı:
17. Âyeti Kerimedeki Bu Şartın İlgili Olduğu Buyruk:
18. Yakın Akraba Dahi Olsa, Lehine Yalan Yere Yemin Edilemez:
19. Herhangi Bir Menfaat için Şehâdet Değiştirilemez:
20. Bedel Ne Demektir
21. Allah'ın. Şahidliği:
22. Şahidlerin Günah Hakettikleri Ortaya Çıkarsa:
23. Vebal Hakedenlerin Yerine Gececek Diğer İki Kişi:
24. Haksızlığa Uğrayanlar:
25. Ölenin Yakınlarının Yapacakları Yemin:
26. Yeminlerin Reddi:
27. Allah'tan Korkup Emirlerine İtaat Etmek ve basıklardan Olmamak:

rüş ayrılığı konusunda açık bir nasır. Ayrıca bu hadis, Abdullah b. Zeyd'in Bilal ile başından geçen olaydan daha sonradır. Sonraki bir olaydır. Rasulul-lah (sav)'ın sonra verdiği emrine uymak daha uygundur. Bununla birlikçe ben, müezzinin muayyen tek kişi olması halinde kameti de onun getirmesini müstehab görmekteyim. Bir başkası kamet getirecek olursa, yine icma ile namaz geçerlidir. Allah'a hamd olsun. [1]

8- Ezan Okumanın Adabı:

Ezan okuyan kimse ezanını ağır ağır okuması ve bugün birçok cahil kimsenin yaptığı gibi, ezanı kelimeleri uzatarak ve nağmeli bir şekilde okumamasıdır. Hatta, sıradan ve avamdan pek çok kimse, ezanı nağme sınırından da çıkartmış bulunuyorlar. Ezan okurken tekrarlar yapmakta ve neye kalkıştığı bilinmeyecek şekilde ezan okurken, çokça kesintilere uğratmaktadır.

Dârakutnî'nin ibn Cüreyc'den, onun, Ata'dan, onun da İbn Abbas'tan ri-vâyet-ine göre, İbn Abbas şöyle demiş: Rasulullah (sav)'ın nağmeli ezan okuyan bir müezzini vardı. Rasulullah (sav) ona şöyle buyurdu: "Ezan kolay" ve rahattır Eğer senin de ezanın kolay ve rahat olursa (ezan okumaya devam edebilirsin) aksi takdirde ezan okuma."[\[2\]](#)

Müezzin ezan okurken, ilim adamlarından bir topluluğa göre kibleye yönelir, "Hayyealessalâh" ve "hayyealelfelâh" dediği takdirde de yine ilim adamlarının çoğunluğuna göre, başını sağa ve sok döndürür. Ahmed der ki: İnsanlara ezanı duyurmak kastı ile minarede olması hali dışında dönmez. İs-hâk da bu görüştedir.

Taharet üzere (abdestli) olması, efdal olandır. [\[3\]](#)

9- Ezan Dinlemenin Adabı:

Ezanı duyan bir kimsenin, iki teşehhüdün sonuna kadar müezzinin söylediğini tekrarlaması, müstehabür Tamamlayacak olsa da caizdir Çünkü, Ebu Said yoluyla gelen hadis bunu gerektirmektedir. [\[4\]](#)

Müslim'in Sahih'inde de Ömer b, el-Hattab'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Müezzin, Allahuekber, Allahuekber dediğinde, sizden herhangi bir kimse de Allahuekber, Allahuekber dese, sonra müezzin: Eşhedü enlâilâhe illallah dese, sizden herhangi bir kimse de eş-hedü eltailâie illallah dese, müezzin daha sonra: Eşhedü enne Muhamme-de'r-Rasulullah dese, sizden herhangi bir kimse de eşhedü enne Muhamme-de'r-Rasulullah dese, sonra müezzin hayyealesselâhdese, sizden herhangi bir kimse lâ havle velâ kuvvete illâ billâh dese, müezzin daha sonra: Hayyealel-felâhı desensizden herhangi bir kimse de: Lâ havle velâ kuvvete illa billâh dese, sonra müezzin Allahuekber, Allahuekber dese, yine sizden herhangi bir kimse Allahuekber, Allahuekber dese, sonra müezzin lâ ilahe illallah dese, sizden herhangi bir kimse de kalbinden

la ilahe illallah dese cennete girer." [5] Yine Müslim'de, Sa'd b. Ebi Vakkas'ın Rasulullah (savadan naklettiği şu buyruğu da yer almaktadır: "Her kim, müezzinin ezanını işittiğinde: "Allah'tan başka ilah olmadığına, bîr ve-tek olduğuna, ortağı bulunmadığına, Muham-med'in O'nun kulu ve Eusutü olduğuna şahidlik ederim, Rabb olarak Allah'tan, Rasul olarak Muhammed'den, Din olarak da İslamdan razı oldum" diyecek olsa, geçmiş (küçük.) günahları ona bağışlanır." [6]

10- Ezanın ve Müezzinin Fazileti:

Ezan ve müezzinin Fa^ilejtine gelince, bu hususta da sahih bir takım rivayetler gelmiş bulunmaktadır: Bunlardan birisini Müslim; Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir, Buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Namaz için ezan okunduğunda, Şeytan, ezan sesini işitmeyeceği yere varıncaya kadar sesli yellenerek arkasını döner kaçar." [7]

Önceden de geçtiği üzere ezanın İslamın şiarı ve imanın alâmeti olması faziletini anlamak için yeterlidir.

Müezzinin faziletine gelince, Müslim, Muaviye'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ben, Rasulullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Müezzinler, kıyamet gününde boylan en uzun olacak kimselerdir." [8]

İşte bu, o günün dehşetlerinden güvenlik altında olmaya bir işarettir, Çünkü araplar, boyuncun) uzunluğunu, kavmin şerefli ve efendileri hakkında kinaye yoluyla kullanmışlardır. Nitekim, şairlerinden birisi şöyle demiştir:

"Onlar, öyle kimselerdir ki, boyunları da uzundur, kulak yumuşaklarına varan saçları da."

Muvatta'da da Ebu Said el-Hudrî'den, Rasuhillah (sav)'ı şöyle buyururken dinlediği kaydedilmektedir: "Müezzinin sesinin ulaştığı yere kadar olan bölgede, cin olsun, insan olsun, başka herhangi bir şey olsun onun sesini işiten her şey, mutlaka Kıyamet gününde onun lehine şahitlik edecektir." [9]

İbn Mace'nin Sünen'inde de İbn Abbas'tan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Her kim yedi yıl süreyle ecrini Allah'tan umarak ezan okursa, ona cehennemden kurtuluş berati yazılır." [10]

Yine İbn Mace'de İbn Ömer'den, Rasulullah (sav)'ın şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Kim oniki yıl süreyle ezan okuyacak olursa, cennet ona vacib olur. Ve her gün okuduğu ezanlara mukabil, ona altmış hasene ve her bir

kamet karşılığında da otuz hasene yazılır." [\[11\]](#)

Ebu Hatim der ki: Bu hadisin senedi münkerdîr ama hadisin kendisi sahihtir.

Osman b. Ebi'l-Âs'dan da şöyle dediği nakledilmektedir: Peygamber (sav)'m bana son ahdi, e2anına karşılık ücret alacak bir müezzin edinmemem şeklinde idi. Bu hadis de sabit bir hadistir. [\[12\]](#)

11- Ezan Karşılığında Ücret Almak:

Ezan karşılığında ücret almanın hükmü hususunda fakahânın farklı görüşleri vardır. el-Kasım b. Abdurrahman ve rey sahipleri, bunu mekruh gördükleri halde, Malik buna müsaade etmiş ve bunda mahzur yoktur, demiştir.

el-Evzaî de der ki: Bu, mekruhtur. Ancak, buna karşılık beytûlmalden maişetine yetecek kadarını almakta d%bir mahzur yoktur.

Şafiî de der ki: Müezzine, ancak; Peygamber (sav)'ın ganimetteki payı olan beştebirin beştebirinden verilir.

İbnüff-Münzir der ki: EzaffVkarşılığında ücret almak caiz değildir. İlim adamlarınız, Ebu Mahzûre'nin hadisin delil göstererek ücret almanın lehine delil göstermişse erse de bu delillendirme su götürür. Bu hadisi, Nesaî, İbn Ma-ce ve başkaları rivayet etmiştir.

Ebu Mahzûre der ki: Bir gurupla birlikte yola çıkmıştık. Yolun bir bölümünde iken Rasululah (sav)'ın müezzini, Rasulullah'ın yakınında namaz için ezan okudu. Biz de ondan uzaklarda yüzçevirmiş olduğumuz halde müezzinin sesini işittik. Onunla alay etmek üzere yüksele sesle onu taklid etmeye başladık.

Rasulullah (sav) bunu işitti. Bize , bazı kimseleri elçi gönderdi. Onlar bizi götürüp Peygamberin önüne oturtular. Şöyle buyurdu:

"Sesinin yükseldiğini işittiğim kişi hanginizdi?" Beraberimdekilerin hepsi beni işaret ettiler. Doğru da söylediler. Bunun üzerine o da hepsini sahver-di, beni alıkoydu ve bana:

Kalk ve ezan oku" dedi. Ben de kalktım. Fakat o sırada Rasulullah (sav)'ın bana verdiği emirden ve onun bana emrettiği şeyden daha fazla hiçbir şeyden tiksiniyordum, Rasulullah (sav)'ın önünde, ayakta durdum. RasuluHah bizzat ezanı bana telkin ederek şöyle dedi:

"De ki: AHahûekber, Allahuekber, Allahuekber, Allahuekber, Eşhedü etine Muhammederra sulu İlah, Eşhedü enne MuhammedenresuluUah. Sonra bana dedi ki: "Sesini yükselt ve uzat: Eşhedü enlailahe illallah, eşhedü ell-lailahe illallah. Eşhedü enne Muhammederresulullah, eşhedü enne Muharnmederresulullah. Hayyaalesselah, hayyealesselah.Hayyealelfelah, hayyealel-felah. Allahuekber, Allahuekber. La İlahe illallah. Sonra ezan okumayı bitirince beni çağırdı. Bana içinde bir miktar gümüş bulunan ağzı bağlı bir kese verdi. Sonra elini Ebu Mahzûre'nin alnı üzerine koydu. Daha sonra elini yüzünün üzerinde gezdirdi, sonra göğüslerinde gezdirdi. Sonra da kara ciğerinin bulunduğu yerin üzerinde bıraktı. Nihayet Rasulullah (sav)'ın eli, Ebu Mahzûre'nin göbeğine kadar vardı, sonra Rasulullah (sav) "Allah sana bereketler

ihsan etsin, üzerine bereket yağdırsın" diye buyurdu Ben, Ey Allah'ın rasulü, Mekke'de ezan okumak için bana emret dedim, o da: "Sana böyle yapmanı emir veriyorum" diye buyurdu. İçimde Rasulullah (sav)'ın emri üzerine onunla birlikte namaz İçin ezan okudum. Hadisin bu rivayeti İbn Mace'nin lafzıdır.[\[13\]](#)

12. Namazla Alay, Akıllıların Yapacağı Bir İş Değildir:

Yüce Allah'ın: "Bu onların akılları ermeyen bir topluluk olmalarındandır" buyruğunun anlamı şudur; Yani onlar, kendilerini çirkin işlerden alıkoyacak akıllı bulunmayan kimseler ayarındadırlar. Rivayet olunduğuna göre, hı-risüyanlardan bir kişi, Medine'de müezzinin: "Şehadet ederim ki, Muhammed Allah'ın Rasulüdür" dediğini işittiğinde, yalan söyleyen ateşte yansın dermiş. Kendisi uykuda iken bir kıvılcım evine düşmüş, evini yakmış ve evi ile birlikte o kâfiri de yakmıştı. Böylelikle bu, diğer insanlara ibret olmuştu.[\[14\]](#)

"Bela, kişinin taşıdığı mantığı ile alakalıdır" denilmiştir. Peygamber (sav) ile birlikte, hakkı anlayacakları vakte kadar kendilerine mühlet verilirdi. Fakat bundan sonra ise ertelenmezlerdi. Bunu İbnü'l-Arabî zikretmiştir. [\[15\]](#)

59. De ki: "Ey kitab ehil, sizin bizi ayıplamanız (veya: Bizden hoşlanmamanız) Allah'a, btee indirilene, daha önce indirilenlere iman etmemizden ve şüphesiz çoğunuzun fasıklar olmanızdan başka bir sebebi var mı?"

60. De ki: "Allah nezdinde bundan daha kötü bir cezanın (kimlere) olduğunu size haber vereyim mi? Allah'ın kendilerine lanet ettiği» üzerlerine gazab ettiği ve onlardan bir kısmını maymun ve domuz suretine soktuğu kişiler ve tâğûta tapanlardır. İşte bunlar, yerleri daha fena ve doğru yoldan daha çok sapmış olan kimselerdir."

Yüce Allah'ın: De ki: Ey kitab ehli, sizin bizi ayıplamanız..." buyruğu nüzul sebebi ile ilgili olarak İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir; Aralarında Ebû Yasir b. Alıtab ile, Rafi' b, Ebî Rafi'nin de bulunduğu yahudilerden bir topluluk, Peygamber (sav)'ın yanına gelerek, ona, peygamberlerden kime iman etliğine dair soru sordular. O da şöyle buyurdu: "Biz, Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e ismail'e... indirilenlere" buyruğundan itibaren, "biz ona testim olmuşlarız" (el-Bakara, 2/136) buyruğunu okudu. Fakat İsa (as) anılınca, onun peygamberliğini inkâr ederek şöyle dediler: Allah'a yemin ederiz, biz dünyada da âhirette de nasibi sizden daha az din mensubu kimseler olduğunu bilmiyoruz. Dininizden daha kötü bir din de bilmiyoruz. Bunun üzerine bu âyet-i kerimeyle bir sonraki

âyet-i kerime nazil oldu. [16]

Bu ise, onların daha önce geçen âyet-İ kerimede ezanı inkâr etmelerini ifade eden buyruklarla da ilişkilidir. Çünkü ezan, bir taraftan Allah'ın tevhidine dair şahidliği, diğer taraftan Muhammed (sav)'ın peygamberliğine şahidliği ihtiva etmektedir. Çelişki içerisinde olan ise, Allah'ın peygamberleri arasında ayırım gözetilenlerin dinleridir. Yoksa, bütün-peygamberlere iman edenlerin dini değildir.

mı? edatındaki "lam" harfinin Ayıplamanız, hoşlanmamanız kelimesinin başındaki "te" harfi (mahreç) ile yakınlıkları dolayısıyla idğam edilmeleri caizdir. Bunun anlamı, bize karşı öfke duymanız, gazaplanmanız demektir. Hoşlanmamanız anlamına geldiği söylendiği gibi, tepki göstermeniz anlamına geldiği de söylenmiştir, anlamlar birbirlerine yakındır.

Bu fiilin mazi ve muzari şekilleri; sekilerinde kullanılmakla birlikte, birinci şekil (yani, aynu'l fiilin mazide üstün, muzaride esreli gelmesi) daha çok kullanılır. Abdullah b. Kays er-Rukayya der ki:

*Ümeyye oğullarından hoşl anmayı şiarının tek sebebi Onların, öfkelenedikleri vakit tahammül göstermeleridir."

Kur'an-ı Kerimde de: "Onlar... onlardan... intikam almadılar" (el-Burûc, 85/8) buyruğunda bu şekilde kullanılmıştır. Kişiye sitemde bulunulduğunda: şeklinde "kaT harfi esreli olarak kullanılır. İse, onun ism-i failidir. el-Kisaî der ki "Kaf harfinin esreli kullanılışı bir ağızdır. Aynı şekilde birşeyden hoşlanmamayı ifade etmek üzere mazi için: diyerek "kaf harfi üstün kullanıldığı gibi, esreli olarak da kullanılır. İntikam da buradan gelmekte olup, cezalandırmak anlamındadır. İsmi Nikmet şekünde gelir. Çoğulu da: şeklindedir. İstendiği takdirde, "kaf harfi sakın kılınıp harekesi "nün" harfine nakledilebilir. O takdirde nikmet, tekil için, nıkam da çoğul için kullanılır.

Allah'a... iman etmemizden başka bir sebebi" ise. "ayıplamanız" ile nasb mahailindedir. Yani siz, bizim ancak Allah'a iman edişimizi ayıplıyorsunuz. Halbuki bizim hak Ü2ere olduğumuzu da bilmektesiniz

"Ve şüphesiz çoğunuzun fâsıklar olmanızdan" yani, imam terketmek suretiyle doğru yoldan çıkmanızdan, Allah'ın emrine uyma çerçevesinin dışına çıkmanızdan,,. başka bir sebebi mi var?

Denildiğine göre bu, birisinin diğerine söylediği şu söz kabîÜndendir: Sen, beni ancak, ben afif bir kimse, sen ise tacir bir kimse olduğun için ayıplıyorsun. Şöyle de denilmiştir: Yani sizler, çoğunuz fâsık olduğunuzdan dolayı, bizim bu durumumuzu ayıplamaktasınız.

Yüce Allah'ın: "De ki: Allah nezdinde bundan daha kötü bir cezanın (kimlere) olduğunu haber vereyim mi?" buyruğu ise Sizin, bizi ayıplamanızdan daha

kötüsünü size bildireyim mi demektir. Şöyle de açıklanmıştır: Bizim için istediğiniz hoş olmayan şeylerden daha kötüsünü bildireyim mi? Bu ise onların: Sizin dininizden daha kötü bir din bilmiyoruz, şeklindeki sözlerine bir cevaptır "Ceza'nın (ceza bakımından) ise, beyan (temyiz) olmak üzere nasb edilmiştir. Bu kelime, asıl itibariyle veznindedir. "Vav" harfinin harekesi (peltek) "se harfine verilince, "vav" harfi sakın kaldı. Ondan sonraki "vav" da sakın olduğundan dolayı, bu "vav"lardan birisi hazfedildi. Mastar anlamı ile; kelimeleri de bu kabildendir. Şairin şu beyitln-de olduğu gibi:

"Ve ben, komşum beni zor ve korkulacak bir şeye çağırdığı vakit Elbiselerimi etekler uyluğumun ortasına varıncaya kadar toplardım.

Bu kelimenin vezninde ve kelimeleri ile aynı kalıpta olduğu da söylenmiştir.

Allah'ın kendilerine lanet ettiği" buyruğunda, Kendileri" ref mahailindedir. Nitekim yüce Allah, bir başka yerde: "Bundan daha kötüsünü size haber vereyim mi? (O) ateştir" (el-Hac, 22/72) diye buyurmuştur. Burada ifadenin takdiri de şöyledir: İşte o, Allah'ın lanetlediği kimsenin uğradığı lanettir" Bununla birlikte şu anlamda, nasb mahallinde olması da mümkündür: De ki: Ben size bundan daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah'ın kendilerine lanet ettiği...

"KÖtü"den bedel olmak üzere cer mahallinde olması da mümkündür ve ifadenin takdiri şöyle olur: Ben size Allah'ın kime lanet ettiğini haber vereyim mi? Burada kastedilenler de yahudilerdir.

Tâğûta dair açıklamalar ise daha önceden (el-Bakarat 2/25Ğ. âyetin tefsirh de) geçmiş bulunmaktadır.

Yani, ve Allah'ın aralarından tâğûta ibadet eden kimseler kıldığı kim selerdir.. el-Ferrâ'ya göre burada, ^kimseler" anlamı verilen İsm-i mev-sulü hazf edilmiştir. Basraklar ise İsm-i mevsulün hazf edilmesi caiz değildir, o bakımdan anlam şöyle olur, demektedirler: 'Allah'ın kendilerine lanet ettiği, kişiler ve tâğûta tapanlardır."

İbn Vessâb ve en-Nehaî; Size haber vereyim" buyruğunu "nun" harfini sakın olarak, diye okumuşlardır. "Tâğûta tapanlar" buyruğunu ise Hamza, "be" harfini ötreli olarak "tâğût* kelimesinin sonundaki "te" harfini de esreli olarak okuvupv (ibadet kelimesini) "feul" vezninde mübalağa ve çokluk ifade eden bir kip halinde okumuştur. Çokça uyanık davrandı, çok iyi anladı, çok iyi sakındı kelimelerinde olduğu gibi. Bu kip ise, asıl itibari ile sıfattır.

Nabiğa'nın şu beyiti de bu kabildendir:

"Vecra denilen yerin siyah beyaz ayaklı ve oldukça keskin eşsiz kılıcı andıran kılıç gibi zayıf vahşi hayvanlarını.

Görüldüğü gibi şair, bu beyitin son kelimesinin "re" harfini de ötreli kullanmıştır.

"Çokça ibadet edenler" anlamına gelen kelime; soktuğu anlamındaki kelimeyle nasb olmuştur. Yani, Onlardan tağuta çokça ibadet eden kimseler kılmıştır; anlamındadır. Diğer taraftan, kelimesini kelimesine izafe etmek suretiyle tağut kelimesini esreli okumuştur.

ise yarattı varetti anlamındadır. Buyruğun anlamı şöyle olur: Ve O, aralarından tâğûta ibadette aşırıya kaçan kimseler yaratmıştır. Diğerleri ise, bu iki kelimenin birinci kelimedeki "be" harfini Üstün, ikinci kelimenin sonundaki "te" harfini de üstün olarak okumuşlar ve tapma anlamına gelen kelimeyi mazi bir fiil olarak daha önce geçmiş mazi diğer fiillere (gazab etti ve lanet etti fillerine) atfetmiştir. Bu şekilde okuyanlara göre de buyruğun anlamı şöyle olur: Allah'ın kendilerine lanet ettiği kimseler ile, tâğûta ibadet eden kimselerdir.

Ya da bu buyruk ile mansub olabilir. Yani: Aralarından maymunlar, domuzlar ve tağuta ibadet edenler yaratmıştır Tapan kelimesindeki zamiri ise; Kişi, kimse kelimesinin lafzına -manasına değil- hamlederek tekit gelmiştir. Ubeyy ve İbn Mesud ise manaya hamlederek; Tâğûta tapan kimseler diye okumuşlardır.

İbn Abbas Tâğûta tapanlar, diye okumuştur. Bu Abd (kul) kelimesinin çoğulu olabilir. Rehin, rehineler ile Tavan, tavanlar kelimesi gibi. Yine bu kelimesinin çoğulu da olabilir. Nitekim Örnek, örnekler denildiği gibi. Bunun; kelimesinin çoğulu olması da mümkündür, Bir ekmek, ekmekler gibi. in çoğulu da olabilir. Sekiz yada dokuz yadında azı dışı çıkan deve, develer. Anlamı ise tâğûtun hizmetkârları demektir.

Yine İbn Abbas'dan; şeklinde okuduğu da nakledilmiştir. Bu durumda bu kelimeyi "ibadet eden" anlamına gelen "âbid"in çoğulu kabul etmiştir. Hazır bulunan, Hazır bulunanlar, gaib ve gaib-ler denildiği gibi.

Ebû Vâkid'den denildiğine göre Tâğûta İbadet edenler kipi, mübalağa içindir ve yine bu da "abid"in çoğuludur. işçiler, vuran vuranlar kelimelerinde olduğu gibi. Mahbub'un naklettiğine göre Basralılar, yine "âbid" kelimesinin çoğulu olmak üzere Tâğûta tapanlar diye okumuşlardır. Ayrıca bunun kul anlamına gelen "abd" kelimesiniir çoğulu olması da mümkündür. Ebu Cafer er-Rûâsî ise, meçhul kip şeklinde diye okumuştur. İfadenin takdiri de şöyle olur: Ve aralarında tâğûta ibadeE olunanlar... Amr el-Ukaylî ile İbn Bureyde ise tekil olarak şeklinde tâğûta tapan, diye okumuştur ki, bu çoğul anlamını da vermektedir. Yine İbn Mes'ud bunu, diye okuduğu rivayet edildiği gibi, hem ondan, hem de Ubeyy'den şeklinde çoğul ve müennes olarak da okumuştur. Yüce Allah'ın: "Bedevi araplar de-dilerki..." (el-Hucurat, 49/14) buyruğunda olduğu gibi. Ubeyy b, Umeyr ise, şeklinde okumuştur. Bu da Köpek ve köpekler şeklini hatırlatmaktadır.

Böylelikle bu iki kelime oniki ayn şekilde okunmuş olmaktadır.

Yüce Allah'ın: "İşte bunlar, yerleri daha fena... olan kimselerdir" buyruğuna gelince; çünkü onların yeri cehennemdir. Mü'minlerin ise kalacakları yerlerde bir kötülük yoktur.

ez-Zeccâc der ki: İşte onlar, sizin söylediğimize göre bile yerleri en kötü olanlardır, demektir. en-Nehhâs da şöyle demektedir: Bu hususta yapılan en güzel açıklamalardan birisi de şudur: İşte Allah'ın kendilerine lanet ettiği o kimseler, âhiretteki yerleri itibariyle sizin dünyadaki yerinizden -yakanıza yapışan kötülükler dolayısıyla- daha kötüdür.

Şöyle de açıklanmıştır: Allah'ın kendilerine lanet ettiği o kimseler, yer itibariyle sizi ayıplayanlardan daha kötüdürler. Yine şöyle açıklanmıştır; İşte sizi ayıplayan o kimselerin yerleri, Allah'ın kendilerine lanet ettiği kimselerin yerlerinden daha da kötüdür.

Bu âyet-i kerime nazil olunca, müslümanlar onlara: Ey maymun ve domuzların kardeşleri diye hitab ettiler, onlar da içyüzleri ortaya çıkıp rezil olduklarından dolayı başlarını önlerine eğdiler. Şair de onlar hakkında şöyle demektedir:

Allah'ın laneti yahudiler üzerinedir

Çünkü yahudiler maymunların kardeşleridir." [\[17\]](#)

61. Sâze geldikleri zaman "îman ettik" derler. Halbuki onlar, küfürle girdiler yine küfürle çıkmışlardır. Allah gizlediklerini çok iyi bilendir.

62. Onlardan pek çok kimsenin günah işlemekte, düşmanlık yapmakta ve haram yemekte birbirleriyle yatıştıklarını görürsün. Yaptıkları şey ne kadar da kötüdür!

63. Onları günah sol söylemekten ve haram yemekten rabbaniler ve hahamlar alıkoysalar ya... Yaptıkları şey ne kadar kötü bir İştir!

Yüce Allah'ın: "Size geldikleri zaman İman ettik derler.4 Âyetinde belirtilen bu husus, münafıkların bir niteliğidir. Yani onlar, işittikleri hiçbir şeyden yararlanamazlar. Aksine, kâfir girdiler, kâfir olarak çıkıp gittiler.

"Allah, gizlediklerini çok iyi bilendir. Onların gizledikleri nifaklarını kastetmektedir.

Şöyle de denilmiştir: Burada kastedilenler, "Medine'ye girdiğiniz vakit, günün erken saatlerinde iman edenlere indirilen şeylere iman ediniz. Evlerinize döndüğünüz günün son vakitlerinde de onu inkâr ediniz, diyen, yahudîlerdir. Bunlarla kastedilenlerin yahudiler olduklarına delâlet eden ise, daha önce onların sözkonusu edilmeleri ve ileride de onlardan söz edileceğidir.

Yüce Allah'ın: "Onlardan pek çok kimsenin" buyruğunda kastedilenler, yahudilerdir. "Günah işlemekte, düşmanlık yapmakta yani, mu si ye t ve

zulümde "ve haram yemekte birbirleriyle yarıştıklarını görürsün. Yaptıkları şey ne kadar da kötü."

Yüce Allah'ın: "Onları», rabbaniler ve hahamlar alıkoymalar ya" buyruğu, alıkoymak değil miydi? demektir. Neden alıkoymadılar? demektir. "Onları alıkoymalarından kasıt ise, bu işten onları vazgeçirmeleridir uRabbanUer"den kasıt, hristiyan alimleri, "hahamlar (el- Ah barodan kasıt ise yahudi alimleridir. Hepsi ile de yahudi alimleri kastedilmektedir, diyenler de vardır. Çünkü bu âyetler yahudiler hakkındadır.

Daha sonra yüce Allah, bu alimleri onlara bu işleri yasaklamayı terk etmeleri dolayısıyla azarlamakta ve şöyle buyurmaktadır; "Yaptıkları şey ne kadar kötü bir iştir!" Nitekim, "yaptıkları şey ne kadar da kötü" buyruğu ile günah işlemekte yarışanları da azarlamıştır.

Âyet-i kerime münkeri yasaklamayı terk eden kimsenin, tıpkı münkeri işleyen kimse gibi olduğuna delalet etmektedir. O halde âyeti kerime iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı terketmek hususunda ilim adamlarına bir azar ihtiva etmektedir. Bu anlamdaki açıklamalar, daha önceden el-Bakara sûresi {2/44. âyetin tefsiri.) ile Âl-i İmran sûresi (3/21-22. âyetin tefsirleri)'nde geçmiş bulunmaktadır. Süfyan b. Uyeyne rivayetle der ki: Bana Süfyan b. Said, Mis'ar'dan anlam, dedi ki: Bana ulaştığına göre, bir meleğe bir kasabayı ele geçirmesi emredilmiş, o da şöyle demiş: Rabbim, o kasabada filan âbid kişi vardır. Yüce Allah da ona: "Sen, ondan başla. Çünkü (gördüğü münkerden dolayı) Benim rızanı için yüzünde bir an olsun herhangi bir değişiklik olmamış bîr kimsedir."

Tirmizî'nin Sahihinde de şöyle bir hadis vardır: "İnsanlar, zalimi görüp de onun elini zulümden çekmeyecek olurlarsa» aradan fazla zaman geçmeksizin

"Yüce Allah kendi katından onların hepsini bir ceza ile cezalandırır.^[18] İleride gelecektir, (63. âyetin) sonundaki: "Yaptıkları fiilinde geçen "sun" (62. âyetin) sonunda geçen iyaptıklarT kelimesinin maştan olan "amel" ile aynı anlamdadır. Şu kadar var ki, "sun" iyi bir şekilde yapılmayı gerektirir. Bir kılıç çok güzel ve kaliteli bir şekilde imal edilecek olursa, onun hakkında; tabiri kullanılır.^[19]

64. Yahudiler: "Allah'ın eli bağlıdır" dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlandı ve onlara lanet edildi. Hayır, Allah'ın iki eli de açıktır. O, nasıl dilerse öyle infak eder. Andolsun ki, Rabbinden sana indirilen, onların çoğunun küfür ve tuğyanlarını artıracaktır. Bununla beraber aralarında kıyamet gününe kadar sürecek kin ve düşmanlık bıraktık. Onlar ne zaman bir savaş ateşi yakmak isteseler, Allah onu söndürür. Yeryüzünde fesada koşarlar. Allah ise fesatçıları

sevmez.

Yüce Allah'ın: "Yahudiler, Allah'ın eli bağlıdır, dediler" buyruğu ile il giti olarak İkrime şöyle der: Bu sözü Fînâs b Âzûrâ -Allah'ın laneti üzeri ne olsun- ve arkadaşları söylemişti. Bunlar, varlıklı kimselerdi. Muhammet (sav)'ı inkâr edince, malları azaldı ve şöyle dediler: Şüphesiz Allah cimridir Ve Allah'ın eli bize birşeyler vermek noktasında kapalıdır (cimridir). Buna göre âyet-i kerime yahudilerin bir kısmı hakkında hususidir. Şöyle de denilmiş tir: Bir topluluk bu sözü söyleyince, diğerleri de buna karşı çıkmayınca, hep birlikte bu sözü söylemiş gibi oldular.

el-Hasen der ki: Buyruğun anlamı şudur: Allah azab için bize etini uzatmaz. Yine şöyle denilmiştir: Peygamber (sav)'ın fakir ve malı az olduğunu diğer taraftan yüce Allah'ın: "Allah'a güzel bir ödünç verecek olan kimdir" (el-Bakara, 2/245) buyruğunu da işitip, Peygamber (sav)'ın da diyetler hususunda kendilerinden yardım istediğini görünce: Muhakkak Muhammed'in ilahı fakirdir, dediler. Cimridir, dedikleri de olmuştur. İşte onların: "Allah'ın eli bağlıdır" şeklindeki sözlerinin anlamı budur. Bu ifade; "Elini boynuna bağlanmış kılma." (el-İsra, 17/29) buyruğunda olduğu gibi temsili bir ifadedir. Cimri olan kimseye temsilî ifade kabilinden olmak üzere: Parmak uçları içe doğru çekik, avucu yumuk, kapalı, parmakları yumuk, eli bağh" gibi tabirler kullanılır.

Şair de der ki:

"Yezid orada olduğu sırada Horasan öyle bir yerdi ki

Onun her türlü hayır kapıları sonuna kadar açıktı.

Ondan sonra oraya onun yerine parmakları içe doğru yumuk birisi geçti

Sanki yüzüne sirke serpilmiş gibi"

Arap dilinde el anlamına gelen "yed", yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi bilinen organ hakkında kullanılır: "Eline bir demet ot al" (Sa'ad, 38/41) Ancak, bu anlamın Allah için düşünülmesi imkânsızdır.

Aynı kelime, nimet anlamında da kullanılır, Araplar: Filanın nezdinde benim nice elim vardır" derler. Benim kendisine bol bol ihsan ettiğim nice nimet vardır, demektir.

Yine el, kuvvet anlamında da kullanılır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve kuvvet sahibi kulumuz Davud'u yâdet. (Sâ'd, 38/17) Görüldüğü gibi burada elt kuvvet anlamındadır Malik olmak ve kudret manasına da kullanılır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak lütuf Allah'ın elindedir, onu dilediğine verir." (Âl-i İmran, 3/73) Yine bu kelime, sıra (zâid zamir) anlamında da kullanılır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:" Bizim, onlar için kendi ellerimizle...

yaptıklarımızdan." (yasın, 36/71) Yani, bizzat bizim yaptıklarımızdan anlamındadır. Bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Veya nikâh akdi elinde bulunan kimse bağışlamış olsun." Cel-Bakara, 2/237) Yani, nikâh akdini yapmak hakkı kendisinin olan demektir. Bu kelime, desteklemek ve yardım etmek manasına da kullanılır.

Hz. Peygamberin: "Hakim hükmünü verinceye, Kasım (paylaştıracı) da paylaştırmasını bitirinceye kadar Allah'ın eli onlarla birliktedir" hadisi de bu kabildendir.[\[20\]](#)

Bu kelimenin kendisinden haber verilen zatın şerefine işaret etmek, onun şanını yükseltmek için fiilin o kimseye izafe edilmesi için kullanıldığı da olur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:"Ey îblis, kendi ellerimle yarattığım şeye secdeden seni ne alıkoydu? (Sa'd, 38/75) O halde, burada elin organa hamledilmesi mümkün değildir Çünkü, şanı yüce Allah bir ve tektir. O'nun için bölümlene mümkün değildir. Yine buradaki anlamın güç, mülkiyet, nimet ve sıra olarak anlaşılması da düşünülemez. Zira, o takdirde Allah'ın dostu Âdem ile O'nun düşmanı İblis arasında bu nitelikler ortaklaşa sözkonusu olur ve sözü edilen şekilde onun İblise üstün kılındığı da -Ona bahşedilen özel hususun batıl oluşu sebebiyle- bu da batıl olur. O halde, geriye İblisin yaratılışı ile değil de, yalnızca Âdem'in şereflendirilmesi için yaratılması ile alakalı iki sığata hamledilmesi ihtimalinden başka bir şey kalmıyor. Bu iki sıfatın Hz, Âdem'in yaratılışı ile ilgisi ise kudretin makdûra (kudret sonucu var edilene) taalluk etmesi kabilindendir. Direkt bir taalluk ile doğrudan doğruya temas bakımından taalluk kabilinden değildir. İşte, O şanı yüce ve Mübarek Rabbimizin "O, Tevratı kendi eliyle yazdı, keramet yurdunu cennetlikler için bizzat kendi eliyle dikti" şeklinde gelen rivayetler ile, benzer diğer buyruklar da bu şekildedir, her bir sıfatın kendi muktezâsına taalluku kabilindendir.

Yüce Allah'ın: "Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlandı" buyruğunda "yâ" harfî üzerinde görülmesi gereken ötre, "ya" üzerinde ağır geldiğinden hafif edilmiştir. Anlamı, ahrette bağlanacaktır, şeklindedir. Bunun kendilerine beddua olması da mümkündür. Aynı şekilde "söy-lediklerinden ötürü... onlara lanet edildi" buyruğu da böyledir. Maksat, bize su buyruklarında olduğu gibi bunu öğretmektir: "Andolsunt inşaatlah elbette Mescid-iHaram'agireceksiniz." (el-Feth, 48/27) Yüce Allah burada, görüldüğü gibi istisna yapmayı, (yani, gelecekte yapılacak şeyleri inşa ali ab kaydına bağlamayı) öğretmektedir. Nitekim "Ebu Leheb'in iki eli kurusun." (el-Mesed, 111/1) buyruğunda da bize, Ebu Lehebe beddua etmemizi öğretmiştir:

Şöyle de denilmiştir: Maksat, onların insanların en cimrileri olduklarını

anlatmaktır. Adi ve hakir olmayan hiçbir yahudi göremezsiniz. Bu görüşe göre "vav" harfi hazf edilmiştir. Yani onlar: "Allah'ın eli bağlıdır, dediler. Halbuki asıl onların elleri bağlanmıştır." "Lanet etmek" ise uzaklaştırmak demektir, buna dair açıklamalar daha önceden yapılmıştı.

Yüce Allah'ın: "Hayır Allah'ın iki eli de açıktır" buyruğu mübteda ve haberdur Hayır, O'nun nimeti yaygın ve açıktır, demektir. Burada "el" nimet anlamındadır. Kimisi de şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "Hayır, Allah'ın İki eli de açıktır" buyruğu dolayısıyla bu yanlıştır. Zira yüce Allah'ın nimetleri sayılamayacak kadar çoktur. Nasıl olur da O'nun yalnızca yaygın iki nimetinden söz edilebilir.

Buna şöyle cevap verilmiştir Bunun, cins için tesniye olup muayyen iki şeyi ifade eden tesniye olmaması da mümkündür. Bu da Hz, Peygamber'im "Münafık, iki sürü koyun arasında şaşkın kalmış kararsız koyun gibidir.^[21] m buyruğuna benzer. Bu iki nimetin birisinin cinsi dünya nimeti, diğerininki ise ahiret nimetidir. Bu iki nimetin de biri dünyanın zahir, diğerininki de; batın olmak üzere dünyanın nimetleri olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve açık ve gizli nimetlerini üzerinize tamamladı." (Lukman, 31/20)

İbn Abbas da Peygamber (sav)'ın bu hususta şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Zahir nimet, senin güzel hilkatindir. Batın nimet ise, senin için setre-dîp gizlediği kötü amelindir."^[22]

Şöyle de denilmiştir: Allah'ın iki nimeti, bütün nimetlerin kendileri vasıtasıyla ve kendilerinden meydana geldiği yağmur ve bitki nimetleridir. Burada sözü geçen nimet (el), mübalağa içindir, Nitekim Araplar:Buyur seni dinliyorum derken, (kullandıkları bu tesniye lafızlarıyla) yalnızca, bunu iki defa yapmayı kast etmiyorlar. Bazân kişi, bu iş benim elimden gelmez diyerek, gücüm buna yetmez de demek istemektedir.

es-Süddî der ki: Yüce Allah'ın: "İki eli" buyruğunun anlamı, sevap ve ceza vermeye dair güçleridir. Ve yahudilerin: O'nun eli kendilerine azap etmekten yana çekilmiştir kendilerine azap etmeyecektir. Şeklindeki sözlerinin tam zıddı nadir.

Müslim'in Sahihinde Ebu Hureyre'den Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Yüce Allah buyurdu ki: İnfak et, Ben de sana in-fak edeyim."^[23] Yine Rasululâh (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın sağı dopdoludur. Hiçbir şey onu eksiltmez. Gece gündüz O, bol bol ihsan eder.

Gökleri ve yeri yarattığı günden itibaren infak ettiğini bir düşünün. Bütün bunlar, O'nun sağında bulunanları eksiltmemiştir. (Yine Hz. Peygamber) buyurdu ki:

Arşı su üstündedir. Diğer elinde ise, kabz (ölüm) vardır. O, yükseltir ve alçaltır." [\[24\]](#)

Bu hadisin bir benzeri de şanı yüce Allah'ın: "Allah kabzeder (daraltır) ve genişletir" (ei-Bakara, 2/245) buyruğudur.

Bu (tefsirini yaptığımız) âyete gelince, İbn Mes'üd'un kıraatinde; şeklindedir ki, bunu el-Ahfeş nakletmiştir. el-Ahfeş der ki: tabiri kullanılır. Yani, Onun eli açık ve serbesttir demektir.

"O, nasıl dilerse öyle İnfak eder." Dilediği gibi nızık verir. Bu âyet-i kerimede "eKîn kudret anlamına gelmesi de mümkündür. Yani, O'nun kudreti kapsamlıdır. Dilerse genişletir, dilerse kısar.

"Andolsun ki, Rabbinden sana indirilen" yani, Rabbinden sana indirilene andolsun ki bu, "onların çoğunun küfür ve tuğyanlarını arttıracaktır." Yani, Kur'ao-ı kerimden bir bölüm nazil oldu mu, onlar da bunu inkâr ederek küfürleri daha bir artar.

"Bununla beraber aralarında... kin ve düşmanlık bıraktık." Mücahid der ki: Yani, yahudilerle hristiy anların arasında. Zira, bundan önce şöyle buyu-rulmuştu: "Yahudileri ve kırıstiyancıları veli edinmeyiniz." (Maide, 5/54)

Şöylle de denilmiştir: Biz, yahurî taifeleri arasında kin ve düşmanlığı bıraktık, demektir. Nitekim, yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Sen onları bir arada sanırsın. Halbuki kalpleri darmadağınaktır." (el-Haşr, 59/14) O bakımdan onlar, ittifak hâlinde değil, birbirine buğzeden kimselerdir. Diğer taraftan, Allah'ın bütün yarattıkları arasında insanların en çok buğz ettikleri kimseler onlardır.

"Onlar" yahudileri kastetmektedir, "ne zaman bir savaş ateşi yakmak isteseler yani, ne zaman bu iş için güçlerini bir araya getirip hazırlıklarını yapsalar, Allah onların topluluklarını darmadağınık etmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Yahudiler, fesat çıkartıp, Allah'ın Kitabı olan Tevra-ta muhalefet edince, Allah da üzerlerine Buht Nassar'ı gönderdi. Sonra bir daha. fesat çıkardılar. Bu sefer üzerlerine Romalı Petrus'u gönderdi. Bir daha fesat çıkartmaları üzerine, üzerlerine ateşperestleri gönderdi. Sonra yine fesat çıkartınca, Allah da üzerlerine müslümanları gönderdi. Böylelikle ne zaman işleri yoluna koyulacak olursa, Allah da onları darmadağın etti.

Buna göre ne zaman bir ateş yaksalar ne zaman bir kötülüğü körüklemek isteseler ve Peygamber (sav)'a kargı savaşmak üzere karar verseler, demektir. "Allah onu söndürür." Onları kahreder ve bu kararlarını zayıflatıp güç-süzleştirir. Burada "ateş" istiare yoluyla kullanılmıştır. Katade der ki; Her seferinde Allah onları zelit etmiştir. Yüce Allah, Peygamber (sav)'ı gönderdiğinde, onlar

mecusüerin elleri altında idiler.

Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Yeryüzünde fesada koşarlar" İslamı iptal etmeye çalışırlar. Bu ise, fesadın en büyüğüdür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada ateşten kasıt, kızgınlık ateşidir. Yani onlar, kendi nefislerinde ne zaman kızgınlık ateşini yakıp körükleseler, bedenleriyle ve içten verdikleri kararlarıyla da bu kızgınlık ateşini daha bir alevlendirmek İçin bir araya gelip toplanmışlarsa, zayıf ve güçsüz düşecekleri vakte kadar, Allah bu ateşi söndürmüştür. Bunu da -yüce Allah Peygamber (sav): in önünde kendisine gönderdiği yardım olmak üzere'kalplerine saldıgı, yerleştirdiği korku ile gerçekleştirmiştir. [25]

65. Eğer Kitab ehli iman edip de sakınsâLardt, elbette Biz de onların günahlarını bağışlar ve onları Naîm cennetlerine koyardık.

66. Ve eğer onlar, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbleri katından kendilerine İndirileni gereği gibi uygulasalardı, şüphesiz üstlerinden ve ayakları altından (rıızıklanru) yerlerdi İçlerinden orta yolu tutan bir zümre varsa da, bir çoğunun yapmakta oldukları be pek kötüdür.

Şanı yüce Allah'ın: "Eğer Kitab ehli..." buyruğunda yer alan edatı ref mahallindedir. Aynı şekilde -bir sonraki âyette gelecek olan: "Ve eğer onlar Tevratı... uygulasalardı" buyruğunda da böyledir.

"îman edip" tasdik edip, "sakınsalardı" yani, şirk ve günahlardan uzak dursalardı "Elbette Bîz de onlann...bağışlardık" buyruğunun baş tarafındaki "lam" harfi eğer'in cevabıdır, m(ujs): Bağışlardık" örterdik anlamındadır ki, buna dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır.

Tevrat'ın ve İncil'in gereği gibi ayakta tutulmasından kasıt ise, onların muk-tezası gereğince amel etmek ve onları tahrif etmemektir. Bu anlamdaki açıklamalar, el-Bakara Sûresi'nde (2/63-64. âyetlerin tefsirinde) yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır.

"Rablerl katından kendilerine indirileni." Yani, Kur'an-ı Kerim'i. Kastedilenin peygamberlere verilen kitaplar olduğu da söylenmiştir

"Şüphesiz üstlerinden ve ayakları altından yerlerdi" İbn Abbas ve başkaları der ki: Bununla yağmur ve bitkiler kast edilmektedir. Bu da onlann kıtlık ve kuraklık içerisinde bulunduklarına delalet etmektedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Anlamı şudur: O takdirde Biz, onlann nzıklannı genişletir ve ardı arkasına nzıklannı yerlerdi. "Alt ve üstün" anılmasından kasıt ise, dünyada onlara ihsan edilecek nimetlerin çokluğunu ifade etmek için

mübalağalı bir ifade kullanmaktır.

Şu buyruklar da bu âyeti andırmaktadır: "Kim Allah'tan korkarsa, ona bir kurtuluş yeri ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir" (et-Talak 65/2-3); "Ve eğer onlar o yol üzere dosdoğru gitseler, elbette Biz de onlara bol bol su içirirdik" (el-Cin, 72/16); "Eğer o ülkeler halkı iman edip de sakınmış olsalardı, üzerlerine gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık." (el-A'raf, 7/96) Böylelikle yüce Allah -bu âyetlerde de görüldüğü gibi- takva sahibi olmayı, nızık sebeplerinden birisi olarak değerlendirmiş ve şükreden kimseye de üzerindeki nimetini daha da artıracığını vadederek: "Andolsun ki şükrederseniz, elbette size artırırım¹" (İbrahim, 14/7) diye buyurmuştur.

Daha sonra yüce Allah, onların aralarından orta yolu seçen kimseler olduklarını haber vermektedir. Bunlar ise, Necaşî, Selman ve Abdullah b. Selam gibi aralarından İman eden mü'minlerdir. Bu gibi kimselert orta yolu seçerek, İsa ve Muhammed {ikisine de selam olsun) hakkında ancak onlara yakışan şeyleri söylediler.

Orta yolu seçenlerin iman etmedikleri halde (Peygamber ve mü'minlere) eziyet etmeyen, onlarla alay etmeyen kimseler oldukları da söylenmiştir.

Orta yolu seçmek (iktisad), amelde mu'tedil olmaktır. Ve bu kelime, kasd'dan gelmektedir ki, kasd da bir şeyi yapmak istemektir. Bu kelime, aynı anlamda olmak üzere harf-i cersiz mefule geçiş yaptığı gibi, "lam" ve "ila" harf-i cerleriyle de geçişi yapılır ve mana değişmez.

"Yapmakta oldukları ise pek kötüdür!" Onlar, ne kötü iş yaptılar! Peygamberleri yalanladılar ilahi kitapları tahrif ettiler ve haram yediler. [\[26\]](#)

67- Ey Peygamberi Rabbinden «ana indirileni tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan, O'nun risâletini tebliğ etmemiş olursun. Allah, seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğuna hidâyet vermez.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[27\]](#)

1- Rasutün Görevi Tebliğ Etmektir:

Yüce Allah'ın: "Ey peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et" buyruğunun tebliği açıkça yap demek olduğu söylenmiştir. Çünkü Hz. Peygam-ber> İslam'ın ilk dönemlerinde müşriklerin korkusu ile tebliğini gizliyordu. Daha sonra bu âyet-i kerimede tebliğini açıkça yapması emrolundu. Allah da onu insanlardan koruyacağını bildirdi. Ömer (r.a), müslüman olduğunu ilk olarak açığa vuran ve: "Gizlice Allah'a İbadet etmeyiz" diyen kimsedir. İşte yüce Allah'ın: aEy

peygamber! Sana da, mü'minlerden sana uyanlara da Allah yeter" (el-Enfal, 8/64) âyeti de bu hususta nazil olmuştur.

Böylelikle âyet-İ kerime: Peygamber (sav) din ile ilgili herhangi bir hususu takiye olmak üzere gizlemiştir, diyenlerin görüşlerinin reddolunduğuna, bu görüşlerin batıl olduğuna delalet etmektedir. Böyle diyenler, Râfîzîlerdir.

Yine âyet-i kerime, Hz Peygamber'in herhangi bir kimseye din ile ilgili herhangi bir hususu gizlice bildirmemiş olduğuna da delalat etmektedir. Çünkü, âyet sana indirilenlerin tamamını açıktan açığa tebliğ et demektir. Eğer böyle olmasaydı yüce Allajı'nın: wEğer böyle yapmazsan O'nun risaletinl tebliğ etmemiş olursun" buyruğunun herhangi bir anlam ifade etmesi sözko-nusu olmazdı.

Şu açıklama da yapılmıştır: Esedoğullarından Cahş kızı Zeynep ile ilgili, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Bundan başka açıklamalar da yapılmıştır. Ancak, doğru olan, âyetin umum ifade ettiği görüşüdür.

İbn Abbas der ki: Buyruğun anlamı şudur: Rabbinden sana indirilenlerin tümünü tebliğ et. Eğer ondan herhangi bir şey gizleyecek olursan, O'nun ri-sâleüni tebliğ etmemiş olursun. Bu, hem Peygamber (sav)'a, hem de onun ümmeti arasında ilim taşıyıcılarına Peygamberin şeriatı ile ilgili hiçbir şeyi gizlememelerine dair bir direktiftir. Yüce Allah, Peygamberinin kendisine bildirmiş olduğu vahiyden hiçbir şey gizlemeyeceğini bilmiştir.

Müslim'in Sahihinde de Mesruk yoluyla Hz. Aişe'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Her kim sana Muhammed (sav)'ın vahiyden herhangi bir şey gizlediğini söyleyecek olursa, şunu bil ki o kimse yalan söylemiştir Yüce Allah ise: "Ey peygamber, RabbLnden sana indirileni tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan, O'nun risâletini tebliğ etmemiş olursun" diye buyurmaktadır. [28]

Allah; Muhammed Allah'ın kendisine vahyettiği şeyler arasından insanların muhtaç oldukları birşeyi gizlemiştir, diyen Rafitlerin müstehakkını versin. [29]

2- Hz, Peygamberdin Allah Tarafından Korunması:

Yüce Allah'ın: "Allah seni insanlardan koruyacaktır" buyruğu, Onun peygamberliğine bir delildir Çünkü Yüce Allah, Orrun masum olduğunu haber vermektedir. Yüce Allah tarafından masumiyeti teminat altına alınan -kimsenin Allah'ın kendisine emretmiş olduklarından herhangi bir şeyi terketmiş olması mümkün değildir.

Bu âyetin nüzul sebebine gelince, Peygamber (sav) bir ağaç altında konaklamış iken, bedevi bir arap gelip Hz. Peygamberin kılıcını çekti ve Peygambere: Seni benden kim kurtarabilir? diye sordu.Hz. Peygamber Allah cevabını verince, bedevi arabm korkudan eli titredi ve kılıç elinden düştü. Başını beyni dağılıncaya kadar ağaca vurdu. Bunu, el-Mehdevî nakletmektedir. Kadı İyad da bunu "eş-Şifa adlı kitabında zikrederek şöyle der: Bu olay, Sa-hih'te de rivayet edilmiş^[30] ve sözü geçen kimsenin Gavres b. Haris olduğu, Peygamber (sav)'ın kendisini affetmesi üzerine kavmine dönüp: Ben size insanların en hayırlılarının yanından geliyorum, dediği de zikredilmiştir. Bu anlamdaki açıklamalar da yine bu sûrede yüce Allah'ın: "Hani bir topluluk size ellerini uzatmak istemişlerdi (el-Maide, 5/11) âyeti ile, yine en-Ni-sa sûresinde korku namazı (en-Nisa, 4/102. âyet, 11. başlıkta) sözkonusu edilirken yeterince açıklanmış bulunmaktadır.

Müslim'in Sahih'inde de Cabir b. Abdullah'tan şöyle dediği kaydedilmektedir.: Rasulullah (sav) ile birlikte Necid taraflarına tı< .fru bir gaza yaptık. Ra-sulullah (sav) oldukça dikenli ve büyük bir ağaç türü olup, el-Idah diye bilinen ağaçlardan pekçok ağacın bulunduğu bir vadide bize yetişti. Rasulullah (sav) bir ağacın altına indi ve o ağacın dallarından birisine kılıcını astı. İnsanlar da ağaçların gölgeleri altına sığınmak üzere vadinin değişik yerlerine dağıldılar. Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Ben uyuyorken bir adam yanıma geldi, kılıcımı aldı. Ot tepemde duruyorken uyandım. Bir de baktım ki kılıcım elinde kınından sıyrılmış olarak duruyor. Bana: Seni benden kira koruyabilir? dedi. Ben de Allah, dedim. İkinci bir defa seni benden kim koruyabilir? dedi, ben yine: Allah dedim. Bu sefer, kılıcı tutup kınına soktu. İşte o adam su oturan kişidir, dedi,"

Daha sonra Rasulullah (sav) ona herhangi bir şey demedi.^[31]

İbn Abbas da şöyle demektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Allah bana risaletini gönderince, ben bunu yerine getirememekten korktum. İnsanlar arasında beni yalanlayacakların da bulunacağını bildim. Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi."^[32]

Ebu Talib, her gün Rasulullah (sav) ile birlikte onu korumak üzere Haşim

oğullarından bazı kimseler gönderirdi. Nihayet: "Allah seni insanlardan koruyacaktır" buyruğu nazil olunca, Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Amcacığım, Allah beni cinlerden de insanlardan da korumuş bulunuyor. O bakımdan, beni koruyacak kimselere ihtiyacım yok."[\[33\]](#)

Derim ki: Bu rivayetler bütün bunların Mekke'de cereyan etmiş olmasını, âyet-i kerimenin de Mekke'de inmiş olmasını gerektirmektedir. Oysa durum böyle değildir. Çünkü bu sûrenin icma ile Medine'de indiğine dair açıklamalar da önceden geçmiş bulunmaktadır. Bu âyet-i kerimenin Medine'de indiğine delâlet eden hususlardan birisi de Müslim'in Sahih'inde Hz. Aise'den rivayet ettiği şu sözleridir: Rasulullah (sav) Medine'ye gelişinden sonra bir gece uyuyamadı ve şöyle buyurdu; "Keşke ashabımdan salih bir adam bu gece gelip beni korusa." Hz. Aişe der ki: Biz bu durumda iken, birbirine değen silahların seslerini işittik. Hz. Peygamber: "Kim o?" deyince, O, Sa'd b. Ebi Vakkas dedi, Rasulullah (sav): [Ne diye geldin" deyince, şöyle dedi: İçime Rasulullah (sav) adına bir korku düştü. Onu korumaya geldim. Rasulullah (sav) Ona dua etti, sonra da uyudu.[\[34\]](#)

Müslim'in Sahih'inden başkalarında da şöyle denmektedir: Aişe dedi ki: Biz bu durumda iken silah sesi duydum. Hz. Peygamber: "Kim o" deyince, gelenler: Biz Saad ve Huzeyfe'yiz seni korumaya geldik, dediler. Bunun üzerine Peygamber uykuya daldı öyle ki, onun derin uykudan mütevellid ses çıkardığını dahi duydum. Ve sonra bu âyet-i kerime nazil oldu. Bu sefer Rasulullah (sav) başını deriden yapılmış çadırından dışarı çıkartıp; "Ey insan-lar, haydi gidiniz. Artık Allah beni korumasına aidi" diye buyurdu.[\[35\]](#)

Medineliler; "Risaletlerini" diye çoğul olarak okumuşlardır. Ebu Amr ile Kûfeliler ise, "Risaletinîl" şeklinde tekil olarak okumuşlardır. en-Nehhas der ki: Her iki kıraat de güzeldir. Fakat çoğul daha açıktır. Çünkü Rasulullah (sav)'a vahiy önce kısım kısım iniyor, sonra onu beyan ediyordu. Tekil gelmesi de çokluğa delâlet eder. Çünkü bu burada mastar kipidir. Mastar ise, çoğunlukla lafzı ile türüne delaleti dolayısıyla çoğul ve ikil olarak zikredilmez. Yüce Allah'ın: "Eğer Allah'ın nimetini birer birer saymak isterseniz, siz onları sayamazsınız"(İbrahim, 14/34) buyruğunda olduğu gibi.

şüphesiz Allah, kâfirler topluluğuna hidayet vermez" yani, onları doğruya iletmez. Hidâyete dair açıklamalar Önceden geçmiş bulunmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Sen tebliğ et, hidâyete elince o Bize aittir. Bu buyruğun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Rasule düşen ancak tebliğdir" (el-Ma-ide, 5/99) buyruğudur, Doğrusunu en iyi bilen Allaktır. [\[36\]](#)

68. De ki: "Ey kitap ehil, Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni gereği gibi uygulamadıkça bir şeye sahip olamazsınız." An-dolsun ki, Rabbinden sana indirilen, onlardan çoğunun küfür ve tuğyanlarını elbette arttıracaktır. O halde artık o kâfirler topluluğuna üzülme.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[37\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

İbn Abbas der ki: Yahudilerden bir topluluk Peygamber (sav)'e gelip şöyle dediler: Sen, Tevrat'ın Allah'tan gelmiş hak bir kitap olduğunu kabul etmiyor musun? Hz. Peygamber ediyorum, deyince şöyle dediler: Biz de ona iman ediyoruz. Fakat onun dışında kalan kitaplara iman etmiyoruz. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Yani sizler, her iki kitapta (Tevrat ve İncil'de) yer alan Muhammed (sav)'a iman edip, her iki kitabın belirttiği bu hüküm gereğince de ameî etmedikçe, din namına bir şeye sahip olamazsınız. Ebu Alî el-Farisî der ki: Bunun, her iki kitabın nesli edilmeden önceki halleri hakkında sözkonusu olması mümkündür.

[\[38\]](#)

2- Allah'tan Gelen Hak, Kitap Ektinin Ancak İnkârlarını Arttırmıştır:

Yüce Allah'ın: "Andolsun ki, Kabbinden sana İndirilen, onlardan çoğunun küfür ve tuğyanlarını elbette arttıracaktır." Yani, sana indirilene kâfir olacaklar ve böylelikle küfürlerine küfür katmış olacaklardır.

Tuğyan; zulümde haddi aşmak ve bu konuda ilerice gitmek demektir. Çünkü, zulmün kimisi büyük, kimisi küçüktür. Her kim, küçük zulmün sınırını aşacak olursa, artık tuğyan etmiş olur. Yüce Allah'ın şu buyruğu da buradan gelmektedir: Sakın... çünkü insan gerçekten tuğyan eder." (el-Alak, 96/6) Yani, hakkın dışına çıkmak hususunda sınırın aşar. [\[39\]](#)

3- Kâfirler için Üzülme:

Yüce Allah'ın: "O halde artık o kafirler topluluğuna üzülme" buyruğu onlar için kederlenme demektir. fiili, üzülmeyi ifade etmek için kullanılır Şair der ki:

"Ve aşırı kederinden gözlerinden yaş süzüldü."

Bu buyruk, Peygamber (sav)'a bir tesellidir. Üzülmesini yasaklamak için değildir. Zira o, bunun önüne geçemezdi. Ancak, bir teselli ve kendisini üzüntüye manız bırakmayı yasaklamaktadır. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce Âl-i İmran Sûresi'nin son taraflarında (3/176) yeterince geçmiş bulunmaktadır. [\[40\]](#)

69. İman edenlerle yahudiler, sabîîler ve hıristiyanlaridan), kim Allah'a ve âhlret gününe iman edip de iyi amellerde bulunursa, onlar için hiçbir korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir.

Bütün bunlara dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır, Bunları tekrarlayanın bir anlamı yoktur.

"Yahudiler" daha önce geçen "iman edenler"e atf olduğu gibi, "sabîîler" de-el-Kisaî ve el-Ahteşin görüşlerine göre- daha önce geçen "yahudiler" kelimesindeki zamire atf edilmiştir. en-Nehhâs der ki: Ben, ez-Zeccâc'ı kendisine el-Ahfeş. ve eUKisaî'nin görüşlerinin zikredildiği sırada şöyle derken dinledim: Bu, iki bakımdan bir yanlışlıktır.

Birincisi, te'kid edilmedikçe, merfu' zamire atıf çirkin bir şeydir. İkincisi ise, atıf edilen kendisine atıf edilenle ortakdır. Buna göre mana itibariyle : Sabîîler de yahudiliğin kapsamına girmiş olur. Ancak bu imkânsız bir şeydir. el-Ferrâ ise şöyle demiştir: "Sâbifler" kelimesinin merful gelmesinin caiz oluşunun sebebi: (öl") edatı amel bakımından Zayıftır Bu nedenle ancak isme etki eder, amele etki etmezler, kimseler kelimesinde ise i'rab açıkça gözükmemektedir. O nedenle irab bu iki husustan birisi üzerinde cereyan etmiştir. Bu nedenle sözün aslına dönülerek "Sabîîler" kelimesinin mer-fû gelmesi caiz olmuştur.

ez-Zeccâc der ki: Üzerinde t'rabın etkisinin görüldüğü İle i'rabın görülmediği kelimenin durumu aslında aynıdır. el-Halil ve Sibeveyh ise şöyle demişlerdir: Burada "sâblîler" kelimesinin merfu olması takdim ve tehire hamledilir, İfadenin takdiri şöyledir:

"İman edenlerle yahudiler (den) kim Allah'a ve âhiret gününe iman edip de iyi amellerde bulunursa, onlar için hiçbir korku yoktur. Onlar üzülecek de değillerdir. Sabîîler ve hıristiyanların durumu da böyledir." Sibeveyh de buna benzer (takdim ve tehir'in bulunduğu) şöyle bir beyiti nakletmektedir:

"Aksi takdirde şunu biliniz ki, muhakkak M bizler ve sizler.

Ayrılık içerisinde kaldığımız sürece bâğî (yani fesatçılık yapan,) kimseleriz.'

Dabi' el-el-Buruumi der ki:

"Kim yükü ve bineği ile birlikte Medine'de gecelemişee

Şüphesiz ki ben ve Kayyâr (atının veya devesinin adıdır)da orada yabancıyızdır."

Âyet-i kerimedeki Muhakkak" edatı "evet" anlamına gelen anlamında kullanılmıştır. Buna göre, "sabitler" anlamındaki kelime mübteda olarak merfu'dur. Haberi ise, ikincisinin ona delâleti dolayısıyla hazıf edilmiştir. Buna göre, "sâbiîler" kelimesinin atf edilmesi, sözün tamam oluşundan ve isim ile haberin de sona erişinden sonra tahakkuk etmiştir.

Şair Kays er-Rukayyat da der ki:

"Kınayıcı kadınlar sabahleyin

Erkenden başladılar beni kınamaya. Ben de kınarım onlara

Derler ki: Senin başın ağardı

Ve yaşlandın. Ben de:Evet öyledir, dedim."

el-Ahfeş der ki: Burada ; evet anlamındadır. Sonundaki "he" harfi ise, sekt (yani susarak durak yapmak) İçin gelmiştir. [\[41\]](#)

70. Andolsun Biz, İsralloğullarından sapasağlam bir söz almış ve onlara peygamberler göndermiştik. Onlara, hoşlarına gitmeyen şeyleri getiren bir peygamberin geldiği her seferinde kimisini yalanladılar, kimisini de öldürdüler.

Yüce Allah'ın: "Andolsun Biz, İsralloğullarından sapasağlam bir söz atmış ve onlara peygamberler göndermiştik" buyruğunda sözü geçen söz almanın mahiyetine dair açıklamalar daha önce, el-Bakara Sûresi'nde (2/27. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bu söz Allah'tan başkasına ibadet etmemek ve diğer hususlar kapsar.

Bu âyet-E kerimedeki anlam da şudur: Sen, kâfirler topluluğuna üzülme! Çünkü Biz, onların ileri sürebilecekleri bir mazeret bırakmadık. Onlara peygamberler gönderdiğimiz halde sözlerini bozdular. Bütün bunlar ise, sûrenin başlangıcını teşkil eden: "Akidleri yerine getirin" (e\-Mâide, 5/1) buyruğu ile alakalıdır.

"Onlara" yani, yahudilere "hoşlarına gitmeyen" hevâlanna uygun düşmeyen "şeyleri getiren bir peygamberin geldiği her seferinde kimisini yalanladılar, kimisini de öldürdüler." Yani, kimi peygamberleri yalanlayıp kimi peygamberleri öldürdüler. İsa ve onun gibf diğer peygamberleri yalanladıkları gibi, Zekeriyya, Yahya ve bunlar dışında birtakım peygamberleri de öldürdüler.

Burada ful şeklinde: Öldürürler, öldürüyorlar" diye kullanılması, âyetin başına riâyet içindir Şöyle de açıklanmıştır: Onlar, kimi peygamberleri yalanladılar. Kimilerini de öldürdüler Kimi peygamberleri yalanlarlar, kimi peygamberleri öldürürler. Yani buf onların alışkanlıkları ve adetleridir. Böylelikle ifade daha özlü bir şekilde kullanılmış olmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Kimi peygamberleri yalanladılar öldürmediler, kimi peygamberleri hem öldürdüler, hem yalanladılar. Buna göre; Öldürdüler

kelimesi, Kimi" kelimesinin sıfaüdır.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [42]

71. Bir belâ gelmeyecek sandılar da (hakkı) görmez ve işitmez oldular. Sonra Allah onların tevbelerini kabul etti. Sonra onlardan bir çoğu yine (hakkı) görmez ve işitmez oldular. Allah, yaptıklarını görendir.

Yüce Allah'ın: *Bir belâ gelmeyecek sandılar" buyruğunun anlamı şudur: Kendilerinden söz alınmış olan bu kimseler, aziz ve celil olan Allah tarafından çeşitli zorluk ve sıkıntılar ile denenmeyeceklerini ve belalarla karşılaşmayacaklarını zannettiler. Onlar bir taraftan: Biz, Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz sözlerine ülbmdikları için, diğer taraftan uzun süre kendilerine verilen mühlete kandıkları için böyle düşündüler,

Ebû Amr, Hamza ve el-Kisâf; Olmayacak (mealde: gelmeyecek) kelimesini merfu' olarak okudukları halde, diğerleri bunu mansub okumuşlardır. Merfu' okuyuş ise, Sandı kelimesinin; Bildi, kesin olarak bildi, anlamlarına göredir. İse, şeddeli (ve muhakkak anlamım ifade eden.) den tahfif edilmiştir. olumsuzluk edatının gelmesi ise, bunun şeddesiz oluşu dolayısıyla yerini tutmak için (ivaz) gelmiştir Zamirin hazf edilmesi de nahivcilerin, hemen akabinde fiilin gelmesini hoş görmeyişlerin-den ve bu edatın hemen fiilin başına gelme özelliğini taşımayışından dolayıdır. O bakımdan, bu edat ile fiilin arasına gelmiştir.

Sözü geçen fiili, mansub olarak okuyanlar ise, fiili nasb eden edatlardan kabul etmişlerdir. Buna göre; "Sandı" fiilini de asıl anlamı olan şüphe ve diğer manaları üzere kabul etmişlerdir.

Sibeveyh der ki: denilirse, "ben onun bunu söylediğini zannettim" anlamına gelir. Dilersen bunu (yani muzari fiili) nasb da edebilirsin. en-Nehhas ise der ki: "Sandı" ve benzerlerinde, nahivcilere göre daha güzeldir.

Şairin şu beyiünde olduğu gibi:

"Şuan bilin ki, Besbâae (adlı kadın) iddia etti ki, bugün gerçekten ben Yaşlandım ve benim gibileri eğlencelerde hazır bulunmazlar."

Burada da olduğu gibi ref edilmesinin daha güzel oluşu ve benzeri olan diğer fiillerin, kesin bilmek ayarında bir anlam ifade edişleri dola-yısıyladır. Çünkü bu, fiilen sabit olan bir şeydir.

Yüce Allah'ın: GÖrmez ve işitmez oldular." Yani, hidâyeti görmez, hakkı da işitmez hale geldiler. Zira onlar, ne gördükleri erinde ne de işittiklerinden yararlandılar.

"Sonra Allah, onların tövbelerini kabul etti" buyruğunda hazfedilmiş kelimeler vardır. Yani, Ben başlarına bela getirdim. Bunun üzerine tevbe ettiler, Allah da

kıtlığı sona erdirmek, yahut da iman ettikleri takdirde Allah'ın tevbelerini kabul edeceğine dair kendilerine haber verecek olan Muhammed (sav)'ı göndermek suretiyle tevbelerini kabul etti. İşte "Allah onların tevbelerini kabul etti" buyruğunun açıklaması budur. Yani, iman edip tasdik ettikleri takdirde Allah tevbelerini kabul eder Yoksa onlar gerçekten tevbe etmişler, anlamında değildir.

"Sonra onlardan birçoğu yine görmez ve işitmez oldular." Yani, Muhammed (sav) vasıtasıyla, hakkın kendilerine besbelli oluşundan sonra, "onların pekçoğu görmez oldular, işitmez oldular." "Bir çok" kelimesinin merfu' olması, "vav"dan (görmez ve işitmez oldular anlamındaki kelimelerdeki çoğul zamirden) bedel oluşundandır.

el-Ahfeş Said der ki: (Bu) bir kimsenin, Kavmini, onların üçteikisini gördüm, demek gibidir. Arzu edilecek olursa, Bir mübtedâ takdiri dolayısıyla da merfu' olduğu kabul edilebilir. Yani: ya da Körler ve sağırlar aralarında pek çoktur, takdirinde de olabilir.[\[43\]](#)

Dördüncü bir cevap da bunu Beni pireler yediler, şeklinde söyleyenlerin söyleyişine göre olabilir. Nitekim şairin şu beyitî de bu kabildendir:

"Ama onun annesi de babası da Diyarıdırlar Havran'da onun akrabaları zeytin yağı sıkırlar."

Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir: " Zulmedenler, aralarında gizlice danıştılar..." (el-Enbfyâ, 21/3) Kur'an'dan başka yerlerde, Bir çok kelimesinin (benzer cümle kuruluşlarında) hazf edilmiş bir mastarın sııatı olmak üzere mansûb gelmesi de mümkündür. [\[44\]](#)

72. Andolsım ki: "Meryem oğlu Mesih, hakikaten Allah'ın kendisidir" diyenler kâfir oldular. Halbuki Mesih: "Ey İsrailoğullanl benim de Rabbim, sizin de Rabblnlz olan Allah'a ibadet edin" de-mîşti. Çünkü kim Allah'a ortak koşarsa, şüphesiz Allah, cenneti ona haram kılmıştır. Onun varacağı yer ise ateştir. Zulmedenlerin de hiçbir yardımcısı yoktur.

Yüce Allah'ın: "Andolaun ki: 'Meryem oğlu Mesih, hakikaten Allah'ın kendisidir" diyenler kâfir oldular** buyruğunda sözü geçen, bu sözü söyleyen fırka Yakubîlerdir.

Yüce Allah onların da kabul ettikleri kafi bir delille bu iddialarını reddederek şöyle buyurmaktadır: "Halbuki Mesih: Ey İsrailoğullanî benim de Rabbim sizin de Rabbiniz olan Allah'a İbadet edin" demişti.

Yani Mesih'in kendisi: Rabbim, Ey Allah'ım diyen bir kimse olduğuna göre, nasıl olur da kendi kendisine dua edebilir ve kendisinden isteklerde bulunabilir? Bu imkânsız bir şeydir.

"Çünkü kim Allah'a ortak koşarsa..." Bir görüşe göre bu buyruklar da Hz. İsa'nın sözleri arasında yer alır. Bir diğer görüşe göre, yüce Allah Hz. İsa'nın sözünü naklettikten sonra kendisi söze devam buyurmuştur. Şirk koşmak ise, O'nunla birlikte bir var edicinin varlığına inanmak demektir.

"Mesih" kelimesinin türeyişi ile ilgili açıklamalar daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde (3/45-46. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunduğundan tekrarlamanın anlamı yoktur.

"Zulmedenlerin de hiçbir yardımcıları yoktur. [\[45\]](#)

73. "Allah, gerçekten üçün üçüncüsüdür, diyenler1' de andolsun kâfir oldular. Halbuki, bir tek ilâhtan başka hiçbir İlâh yoktur. Eğer söylediklerinden vazgeçmezlerse, içlerinden o kâfir olanlara an dolsun ki, pek acıklı bir azap dokunacaktır.

74- Hâlâ Allah'a tevbe etmeyecek ve O'ndan mağfiret dilemeyecekler mi? Halbuki Allah, günahları bağışlayandır, mağfiret edendir.

Yüce Allah'ın: "Allah, gerçekten üçün üçüncüsüdür, diyenler de andolsun kâfir oldular." Üç ilahın biridir, anlamındadır. Burada üçüncü kelimesinin tenvinli okunması, ez-Zeccâc ve başkalarından nakledildiğine göre caiz değildir. Ancak, bu hususta arapların bir başka kullanımları da vardır. Onlar: Üçün dördüncüsü derler Buna göre, cer ve nasb da caizdir. Zira, bunun anlamı, onlardan birisi olmak suretiyle üçü dört yapan kişi dernektir. Aynı şekilde; İkinci üçüncüsü denilmesi halinde de tenvinli gelmesi caizdir.

Bu görüş, hristiyan fırkalarından olan Melkânî, Nasturî ve Yakubîlerin görüşüdür Çünkü bu fırkalar, Baba, Oğul ve Ruhul- kudüs bir tek ilahtır, derler Bunlar, ayrı ayrı üç ilahtır demezler, Mezheblerinden anlaşılan budur. Ancak bunu kabul etmek ve itiraf etmek onlar için kaçınılmaz olduğu halde> bunu sözlü olarak ifade etmekten kaçınırlar. Bu durumda olan kimselerin ise, söylemeleri gereken ifadeyi de dile getirmeleri gerekir. Zira onlar, oğul bir ilah, baba bir ilah ve Ruhul'ul kudüs bir ilahtır, derler. Bu husustaki açıklamalar, daha önce en-Nisâ Sûresi'nde (4/171. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır

Allah bu sözü söyledikleri için onların kâfir olduklarını ifade ettikten sonra şöyle buyurmaktadır:

"Halbuki bir tek ilahtan başka hiçbir İlâh yoktur." Yani, az önce geçtiği gibi, onların iddîalarına göre -bunu *özlü olarak açıkça ifade etmeseler dahi- üç ilâhı kabul ettiklerini söylemek zorunda olmakla birlikte, ilâh birden

çok değildir. eUBakara Sûresinde "vâhid : bir, tek" kelimesinin anlamına dair açıklamalar, (2/163- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Buradaki; (5-) edatı zaidir. (O bakımdan mealde karşılığı yoktur). Kur'ân-t Kerîm dışında benzer ibarelerde istisna olmak üzere Bir tek ilah denilmesi mümkündür. eUKisaî, bedel olmak üzere; esreli okuyuşa da uygun kabul etmiştir.

* Eğer vazgeçmezlerse" yani, testîsi söylemekten geri durmayacak olurlarsa, andolsun ki dünyada da ahirette de onlara pek acıklı bir azap dokunacaktır.

"Hâlâ... tevbe etmeyecekler mi"? Bu, hem onların durumunu anlatmakta, hem de onlara bir azardır. Yani, artık Ona tevbe etsinler ve Ondan günahlarım bağışlayıp örtmesini dilesinler. Maksat, aralarından kâfir olanlar, küfürde ısrar edenlerdir. Özellikle kâfirlerin sözkonusu edilmesi ise, bu sözleri söyleyenlerin (aralarından iman edenlerin değil de) kâfirler oluşundan dolayıdır. [46]

75. Meryem oğlu Mesih, bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise siddîka (dosdoğru) bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi. Bizim, âyetleri onlara nasıl açıkladığımıza bir bak! Sonra da onların nasıl döndürüldüklerine bir bakî

Yüce Allah'ın: "Meryem oğlu Mesih, bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan, önce de rasûller gelip geçmiştir" buyruğu, mübtedâ ve haberdır. Yani Mesih, her ne kadar mucizeler göstermiş bir kimse ise de bütün peygamberler mucize göstermişlerdir. Eğer o bir ilah olsaydı, o halde bütün peygamberlerin de ilah kabul edilmesi gerekirdi. İşte bununla, hem onların sözleri reddedilmekte, hem de onlara karşı bir delil gösterilmektedir.

Daha sonra, delil getirmekte işi ileriye götürerek şöyle buyurmaktadır: "Anası ise siddîka (dosdoğru) bir kadındı." Bu da mübtedâ ve haberdır. "İkisi de yemek yerlerdi." Yani o, hem bîr anadan doğmuştur, hem de onun RabbiT sahibi vardır. Analar tarafından doğurulup yemek yiyen bîr kimse ise, diğer yaratıklar gibi sonradan varedilmiş, sonradan yaratılmış demektir. Onlardan hiçbir kimse bunu reddedememektedir. Peki, kendisi Rabbe kul olan bir kimse, nasıl Rabb olabilir? Hıristiyanların iddia ettikleri: O, Nasûtu (insan kimliği (ile) yemek yerdi, lahûtü (ilah kimliği ile) değil şeklindeki sözlerine gelince bu, onların işi katışıklığa götürmeleridir. Hiçbir şekilde ilah olan ilah olmayana karışmaz. Eğer kadimin muhdese (ezelî olanın sonradan yaratılmışı) karışması mümkün olsaydı, kadimin de muhdes olması mümkün olurdu. İsa hakkında bu düşünülebilirse, başkası hakkında da düşünülebilmelidir. Öyle ki: Lahût, her muhdese karışmıştır denilebilmelidir.

Bazı müfessirler de yüce Allah'ın: "İkisi de yemek yerlerdi" buyruğunun büyük ve küçük abdest yaptıklarından kinaye olduğunu söylemişlerdir. İşte bunda da

her ikisinin de birer beşer olduğuna delalet vardır, Meryem, kadın bir peygamber değildi diyenler de, yüce Allah'ın: "Anası ise sıddîkabir kadındı" buyruğunu delil göstermişlerdir.

Derim ki: Ancak bunun delil olması tartışılabilir. Çünkü, İdris (a.s) gibi; peygamber bir kadın olmakla birlikte sıddîka olması da mümkündür. Nitekim Âl-i İmran Sûresi'nde (3/42. âyetin tefsirinde) buna delâlet eden açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ona "sıddîka" denilişinin sebebine gelince, Rabbinin âyetlerini çokça tasdik etmesi ve oğlunun kendisine haber verdiği hususları da aynı şekilde doğrulaması idi. Bu açıklamalar el-Hasen ve başkalarından nakledilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Bizim, âyetleri (kesin deliller) onlara nasıl açıkladığımı/a bir baki. Son rada onların nasıl döndürüldüklerine bir baki" Yani, bu açıklamalardan sonra haktan nasıl çevirildiklerini bir gör. Döndürme fiilini ifade eden kelime Onu döndürdü, döndürür, şeklinde kullanılır.

Bu buyruklar, Kaderiyye ve Mu'tezile'nin kanaatlerini reddetmektedir. [\[47\]](#)

76. De ki: "Allah'ı bırakıp da sizde hiçbir fayda ve hiçbir zarar vermeye gücü yetmeyen şeye ibadet mi ediyorsunuz? Halbuki Allah, işitendir, hakkıyla bilendir."

Yüce Allah'ın: "De ki: Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve hiçbir zarar vermeye gücü yetmeyen şeye mi ibadet ediyorsunuz?" buyruğu, açıklamaları ve onlara karşı delil ortaya koymayı daha da ileriye götürmektedir. Yani sizler, İsa'nın bir zamanlar annesinin karnında bir cenin olduğunu, hiçbir kimseye bir fayda ve bir zarar veremediğini kabul etmektesiniz. İsa'nın geçirdiği hallerden bir halde, işitmez, görmez, birşey bilmez, fayda sağlamaz, zarar vermez bir durumda olduğunu kabul ettiğinize göre, siz onu nasıl ilâh edindiniz?

"Halbuki Allah, işitendir, hakkıyla bilendir. Yani Of ezelden beri işitendir, bilendir. Fayda ve zarar verebilendir. İşte ancak bu niteliğe sahip olan gerçek anıamda ilâh olabilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[48\]](#)

77. De ki: "Ey kltab ehli, dininizde haksız yere haddi aşmayın. Bundan önce sapıklığa düşmüş, birçok kimseyi saptırmış ve sonra da dümdüz bir yoldan sapagelmış bir kavmin nevalarına uymayın!"

Yüce Allah'ın: "De ki: Ey kitab ehli, dininizde haksız yere haddi aşmayın** yani, yahudi ve hristiyanların İsa hakkında aşırıya gittikleri gibi siz de aşın gitmeyin.

Yahudilerin aşırıya gitmeleri, Hz. İsa hakkında onun nikâhlı evlilik sonucu dünyaya gelmiş bir çocuk olmadığını söylemeleridir. Hıristiyanların aşırıya gitmeleri ise, O'nun ilâh olduğunu iddia etmeleridir.

Aşırıya gitmek (ğuluv), haddi aşmak, sınırı çiğneyip geçmek demektir. Buna dair açıklamalar, en-Nİsa Sûresi'nde (4/171. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın:"... Bir kavmin hevâlarına uymayın" buyruğundaki hevâ-lar (ehvâ), hevâ kelimesinin çoğuludur. Buna dair açıklamalar el- Bakara suresinde (2/87. âyetin tefsirinde") geçmiş bulunmaktadır. Hevâ'ya bu adın verilış sebebi, sahibini ateşe kadar götürmesinden (aynı kökten gelen ve uçurumdan yuvarlamak anlamını veren yelivî fiili ile İzah etmektedir) dolaydır.

"Bundan önce sapıklığa düşmüş" buyruğuyla yahudiler kastedilmektedir. "Bir çok kimseyi saptırmış" yani insanların çoğunu da sapıklığa götürmüş, "ve sonra da dümdüz yoldan sapagelmiş bir kavmin nevalarına uymayın."

Yani, Muhammed (savVın doğru ve mutedil yolundan sapagelmiş bir kavmin nevalarına uymayın. "Sapıklığa düşmüş" anlamının tekrarlanması şu demektir: Bunlar, önceden sapıtmış oldukları gibi sonradan da sapıtmışlardır. Maksat ise, sapıklığı ilk olarak ortaya koyan ve sapıklığın gereğini yapan, böylelikle de sapıklık yolunu açan yahudi ve hıristi yani arın geçmişteki ileri gelenleri, önderleridir.[\[49\]](#)

78. İsrailoğuuandan kâfir olanlar, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lanetlenmişlerdir. Bu, onların isyan etmeleri ve haddi aşmalarından dolayı idi.

Yüce Allah'ın; "İsrailoğullarında kâfir olanlar, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lanetlenmişlerdir" buyruğu ile ilgili açıklanacak tek bir husus vardır. O da; peygamberlerin soyundan gelenler olsalar dahi, kâfirlere lanet okumanın caiz olduğu nesebin kazandırdığı şeref, bu gibi kâfirler hakkında mutlak olarak lanetlemeye engel olmadığıdır.

"Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle" buyruğunun anlamı ise: Ze-burada da İncil'de de bunlara lanet edilmiştir demektir. Çünkü Zebur Hz. Davud'un dili, İncil de Hz. İsa'nın dili demektir. Yani Allah onlara her iki kitap-da da lanet etmiştir. Bu kelimelerin (Zebur ve İncil'in) türeyişleri daha önceden açıklanmıştır.

Mücahid, Katade ve başkaları der ki: Onlara lanet edilmesi, maymunlara ve domuzlara dönüştürülmeleri demektir. Ebu Malik de der ki: Hz. Davud'un diliyle lanete uğrayanlar maymunlara dönüştürüldüler. Hz. İsa'nın diliyle lanete uğrayanlar ise domuzlara dönüştürüldüler.

İbn Abbas da der ki: Dâvud diliyle lanet edilenler Ashabu's-Sebt yani, cumartesi

yasağını çiğneyenlerdir. Hz. İsa'nın diliyle lanet edilenler ise, Hz. İsa'ya sofranın (Maidenin) indirilişinden sonra o mucizeyi inkâr edenlerdir. Buna benzer bir rivayet, Peygamber (sav)'den de nakledilmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Muhammed (sav)'ı inkâr eden öncet.-kiler de sonrakiler de Dâvud ve İsa'nın diliyle lanetlenmişlerdir. Çünkü, bunların hepsine Muhammed (sav)'ın Allah tarafından gönderilecek bir peygamber olduğu bildirilmişti. O bakımdan bu iki peygamber de Muhammed (sav)'a kâfir olanları la netle mislerdir.

Yüce Allah'ın: "Bu onların isyan etmeleri...nden dolayı idi" buyruğuna gelince, buradaki Bu, mübtedâ olarak ref mahallindedir. Yani, onlara yapılan bu lanet, isyan etmelerinden ötürüdür. Bir mübtedâ takdiri de mümkündür. Yani, durumun böyle olması, onların isyan etmelerinden dolayıdır. Nasb mahallinde olması da mümkündür. Yani: İsyanları ve haddi aşmalarından dolayı Biz onlara bunu yaptık, demektir. [\[50\]](#)

79- Onlar, işledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Onların yapmakta oldukları gerçekten ne kötü bir şeydi!

Yüce Allah'ın: «Onlar, işledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı" buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[51\]](#)

1- Münkerden Sakındırmanın Gereği:

Yüce Allah'ın: "Onlar... birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı." Yani, biri ötekini kötülükten vazgeçirmeye gayret etmezdi. "Onlartn yapmakta oldukları gerçekten ne kötü bir şeydi" buyruğu da kötülükten sakındırmayı terkettiklerinden dolayı bir yergidir. Onlardan sonra gelenler de onlar gibi davranacak olurlarsa, aynı şekilde yerilirler.

Ebu Dâvud Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "İsrailoğulların ilk eksikliği şöyle başlamıştı. Onlardan birileri (münker işleyen) birisini ilk gördüğünde ona: Ey filan, Allah'tan kork ve yapmakta olduğun şu işi terket. Çünkü bu işi yapmak senin için helal değildir der, fakat ertesi günü onunla karşılaşır, ancak bu durumu, onunla birlikte oturup yiyip içmesine engel teşkil etmezdi. Onlar bu işi yapınca, Allah da onların kalplerini birbirine çarptı." Daha sonra Hz, Peygamber: "İsrailoğullarından kâfir olanlar Davud'un ve Meryem oğul İsa'nın diliyle lanetlenmişlerdir. Bu, onların isyan etmeleri ve haddi aşmalarından dolayı İdi."

(el-Maide, 5/78) buyruğundan itibaren: "Fakat onlardan birçoğu fasık kimselerdir" (el-Maide, 5/Sl) âyetine kadar olan bölümleri okuduktan sonra göyle buyurdu: "Allah'a yemin ederim kî hayır (böyle olmaz), ya iyiliği emreder, kötülükten alıkoyar, zalimin elini tutarak onun hakkın dışına çıkmasına fırsat vermez, yalnızca hak işlemeye mecbur edersiniz, yahut da Allah sizin de kalplerinizi birbirine çarpar ve onları lanetlediği gibi sizi de lanetler." Bu hadisi Tirmizî de rivayet etmiştir.[\[52\]](#)

2- Münkerden Alıkoymanın Hükümü:

İbn Atiyye der ki: Gücü yeten, kendisine ve müslümanlara zarar gelmeyeceğinden emin olan kimse için kötülüğü sakındırmanın (nehy anil münker yapmanın) farz olduğu hususunda icma gerçekleşmiştir. Şayet bir kötülük gelmesinden korkacak olursa, kalbiyle ona karşı çıkar ve o münker işleyen kimseden uzak kalır, onunla birlikte oturup kalkmaz. İleri derecedeki ilim sahibi kimseler de şöyle demiştir: Kötülükten alıkoyan kimsenin hiçbir masiyet işlemeyen bir kimse olması şartı yoktur. Aksine, isyankâr kimseler de birbirlerini kötülükten alıkoymaya çalışmalıdırlar.

Kimi usul alimleri de : Birbirleriyle kadeh tokuşturanların da bu işten vazgeçirmeye çalışmaları bir farzdır, der bu âyet-i kerimeyi delil göstererek şunu söylerler: Çünkü yüce Allah'ın: "Onlar işledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı" buyruğu, bu işi işlemekte ortak olmalarını ve birbirlerini bu kötülükten vazgeçirmeyi terkleri dolayısıyla yerilmiş olmalarını gerektirmektedir.

Yine âyet-i kerimede, günahkârlarla oturup kalkmanın yasaklığına ve onları terk edip onlardan uzaklaşmanın emredildiğine delil vardır. Yüce Allah bunu, yahudilerin yaptıklarını reddeden bir üslup ile indirdiği şu buyruğunda daha da pekiştirmektedir: "Onlardan birçok kimsenin kâfirleri veli edindiklerini görürsün."

"Oldukları şey" buyruğundaki "O): Şey" lafzının nasb mahallinde ondan sonraki ifadelerinde ona sıfat olması mümkündür. İfade: "Onların yaptıkları o şey, gerçekten de kötü idi" takdirin de otur. Ya da ret' mahallinde ve; anlamında olması da mümkündür. [\[53\]](#)

80. Onlardan birçok kimsenin kâfirleri veli edindiklerini görürsün. Nefislerinin kendilerine hazırladığı şey ne kötü şeydir! Çünkü Allah onlara gazap etmiştir. Azapta da ebedi kalıcıdırlar.

Yüce Allah'ın: "Onlardan yani, yahudilerden "birçok kimsenin" Kâ'b b. el-Eşref ve arkadaşları diye açıklandığı gibi, Mücahid, münafıkların kastedildiğini ifade etmiştir. "Kâfirleri" yani, dinleri üzerinde olmadıkları halde müdrikleri, "veli edindiklerini görürsün. Nefislerinin kendilerine hazırladığı

şey" yani, güzel ve süslü gösterdiği şey "ne çirkin şeydir!" Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Kendileri için ve öldükten sonraki hayatları için dünyadan gönderdikleri şey ne kadar kötüdür.

Yüce Allah'ın: "Çünkü Allah onlara gazab etmiştir"

buyruğundak edatı şu sözde olduğu gibi birjmbteda takdirine binaen ref mahallindedir: "Zeyd ne kötü bir adamdır."

Şöyle de denilmiştir: Bu, yüce Allah'ın; "Ne kötü" (den) sonra gelen O) dan bedeldir. Ancak, bu edatın nekire kabul edilmesi gerekir ve yine o takdirde ref mahallinde olur.

Bunun "Çünkü Allah onlara gazab etmiştir" anlamında nasb mahallinde olması da mümkündür. (Meal buna göre yapılmıştır).

"Azapta da ebedi kalıcıdırlar" buyruğu da mübtedâ ve haberdır.[\[54\]](#)

81. Eğer Allah'a, Peygamber'e ve O'na indirilene iman etmiş olsalardı, onları veli edinmezlerdi. Fakat onlardan bir çoğu fâsık kimselerdir."

Yüce Allah'ın: "Eğer Allah'a, Peygamber'e ve O'na indirilene iman etmiş olsalardı, onları veli edinmezlerdi" buyruğu; bir kâfiri veli edinen bir kim senin onun inandığı gibi inanması ve yaptığı işlerden razı olması, halinde; kâfir olduğuna delâlet etmektedir.

"Fakat onların birçoğu fa sık kimselerdir." Yani, getirdiği buyrukları tahrif ettikleri için kendi peygamberlerine iman etmenin dışına çıkmış, yahut da münafıklıkları dolayısıyla, Muhammed (sav)'a imanının dışına çıkmış kimselerdir.

[\[55\]](#)

82. Andolsun, insanlar arastada iman edenlere düşmanlıkta en şiddetli olanların yahudiler ve müşrikler olduğunu bulacaksın. İman edenlere sevgi (beslemeleri) bakımından en yakınlarını da: "Biz hristiyanlarız" diyenleri bulacaksın. Bu, aralarında keşişlerin, rahiplerin olmasından ve onların büyüklük taslamamalarındandır.

Yüce Allah'ın: "Andolsun, İnsanlar arasında iman edenlere düşmanlıkta en şiddetli olanların yahudiler... olduğunu bulacaksın" buyruğunda geçen 'Îâm" harfî, kasem (yemin) lamı'dır. el-Hali! ve Sibevyeh'in görüşüne göre, fiilin sonunda gelen "nun" ise, hal ile müstakbel (gelecek) arasındaki farkı göstermek

için gelmiştir.

"Düşmanlık (bakımından)" buyruğu ise temyiz olarak mansub gelmiştir. Aynı şekilde: "İman edenlere sevgi bakımından en yakınlarını da: Biz hıristiyanlarınız, diyenleri bulacaksın" buyruğu da böyledir. [\[56\]](#)

Âyetin Nüzul Sebebi:

İbn İshâk'ın Sîyret'i ve diğerlerinde meşhur olduğuna göre bu âyet-i kerime, müşriklerden ve onların işkencelerinden korkarak müslümanların birinci Habeşistan Hicreti diye bilinen hicretleri esnasında Necaşî'nin ve arkadaşlarının yanına gitmeleri üzerine; onlar hakkında nazil olmuştur. Sayıca az değillerdi. Daha sonra Rasulullah (sav) Medine'ye hicret etti, fakat kendileri Hz. Peygamber'e ulaşamadılar. Çünkü Rasulullah (say) ile kendileri arasına (yani yanma gitmelerine) ortadaki savaş hali engel olmuştu.

Bedir vakasında Allah'ın takdiri ile kâfirlerin ileri gelenleri öldürülünce, Kureyş kâfirleri şöyle dediler. Sız, intikamınızı Habeşistan topraklarında alabilirsiniz. Necaşî'ye bir takım hediyeler ile aranızdaki görüş sahibi kimselerden iki kişi gönderiniz. Belki yanında bulunanları size verir ve siz de Bedirde siz den öldürülenlere karşılık onları öldürebilirsiniz. Bunun üzerine Kureyş kâfirleri, Amr b. el-Âs ile Abdullah b. Ebi Rebia'yı bir takım hediyelerle gönderdiler. Peygamber (sav) da bunu işitince, Amr b. Umeyye ed-Damrfyi (Habeşistan'a) gönderdi ve onunla bidikte Necaşî'ye verilmek üzere bir mektup verdi. Amr b. Umeyye, Necaşî'nin yanına vardı. Ona Rasulullah (sav)'m mektubunu okudu. Daha sonra da Cafer b. Ebi Talib ile Muhacirleri çağırdı. Aynıca, rahiplere ve keşişlere de haber göndererek onları bir araya topladı. Arkasından Cafer'e bunlara Kur'ân-ı Kerim okumasını emretti. O da Meryem Sûresi'ni okudu. Yerlerinden gözleri yaşla dola dola kalktılar. İşte yüce Allah: İman edenlere sevgi beslemeleri bakım nidan en yakınlarını da: Bi/ hris-tîyanlanz diyenleri bulacaksın âyetini bunlar hakkında indirdi. Bunu: "Artık bizi şakid olanlarla beraber yaz" (el-Mâide 5, 83) buyruğunu okudu.

Bu hadisi Ebu Dâvud şöylece senedini zikrederek rivayet etmiştir: Bize, Muoanmed b. Seleme el-Muradî anlattı, dedi ki: Bize İbn Vehb anlattı dedi ki: Bana Yunus, İbn Şihab'dan haber verdi, İbn Şihab, Ebu Bekr b. Abdurrahman b. el-Haris b. Hişam ile Said b. el-Müseyyeb ve Urve b. ez-Zübeyr'den naklettiğine göre ilk hicret, müslümanların Habeşistan'a yaptıkları hicrettir., dedikten sonra hadisi uzun uzadıya nakletti. [\[57\]](#)

Beyhakî de İbn İshâk'tan naklederek der ki: Peygamber (sav) Mekke'de bulunduğu sırada Habeşistanda durumunun duyulması üzerine yirmi veya ona yakın sayıda hristiyan, huzurana gelmişlerdi. Onu Mescidde buldular. Onunla konuştular, sorular sordular. Kureyş'ten bazı kimseler de Kâ'benin etrafındaki sohbet meclislerinde oturuyorlardı. Bu hristiyanlar, Rasûlullah (sav)'a sormak istedikleri sorulan bitirince, Rasulullah (sav) onları çağırdı, onlara Kur'an-ı

Kerim okudu. Kur'an-ı Kerim'i dinleyince, gözleri yaşla doldu. Sonra Hz. Peygamberin davetini kabul edip ona iman ettiler, onu tasdik ettiler. Kitaplarında durumuna ait niteliklerin onda bulunduğunu gördüler. Hz. Peygamberin yanından kalkıp gittiklerinde Ebu Cehil, Kureyşli bir gurup ile birlikte karşılarna çıkıp onlara şöyle dediler: Allah sizin gibi kafiyei iflah ettirmesin. Geride bıraktığınız sizin dindaşlarınız sizi kendileri adına bu adama dair haberleri kendilerine götürmek üzere gönderdiler. Fakat siz, onun-h oturur oturmaz hemen dininizi bıraktınız ve size söyledikleri şeylerde onu doğruladınız. Sizden daha ahmak bir kafiye bilmiyoruz dediler; -ya da buna benzer şeyler söylediler. Bunun üzerine şu cevabı verdiler: Selam sizlere. Biz, sizinle cahillik yarışına girmeyeceğiz. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizindir. Biz, kendi adımıza iyilik yapmaktan geri durmayız.

Denildiğine göre, bu gelen kafiye Necranlı hristiyanlardan idi. İşte: "Önceden kendilerine kitap verdiğimiz kimseler ona inanıyorlar... Size selam olsun. Biz cahilleri aramayız" (el-Kasas, 28/52-55) âyetlerinin, bu kimseler hakkında nazil olduğu da söylenmektedir.

Yine denildiğine göre, Cafer ve arkadaşları, Peygamber (sav)'ın huzuruna üzerlerinde yün elbiseler bulunduğu halde yetmiş kişi ile birlikte geldiler. Aralarında altmış ikisi Habeşistanlı, sekizi de Şamlı idiler. Şamlı olanlar ise, Rahib Bahira, İdris, Eşref, Ebrehe, Sümame, Rusem, Dureyd ve Eymen adındaki kimseler idiler. Rasulullah (sav) bunlara Yâsîn Sûresi'ni sonuna kadar okudu. Onlar da Kur'an-ı Kerimi dinleyince ağladılar ve iman edip şöyle dediler: Bu, İsa'ya inenlere ne kadar da benziyor. Bunun üzerine haklarında: "Andolsun insanlar arasında iman edenlere düşmanlıkta en şiddetli olanların yahudiler ve müşrikler olduğunu bulacaksın. İman edenlere sevgi bakımından en yakınların ı da: Biz hristiyanlarız diyenleri bulacaksın" âyeti nazil oldu. Yani, Necâşî'nin gönderdiği heyet hakkında bu buyruk nazil olmuştur. Bunlar ise manastırlarda yaşayan kimselerdi.

Said b. Cübeyr de der ki: Yine yüce Allah bunlar hakkında; "Ondan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler ona inanıyorlar... işte bunlara iki ke re ecirleri verilir..." (el-Kasas, 28/52-54.) âyetlerini indirdi.

Mukatil ve el-Kelbî der ki: Bunlar, Necran'lı Haris b, Ki'boğullanndan, kırk, Habeşistanlılardan otuz iki, Şam halkından da altmış sekiz kişi idiler.

Katade ise der ki: Bu âyet-i kerime kitab ehlinde olup, İsa'nın getirmiş olduğu hak şariat üzere bulunan bir takım kimseler hakkında inmiştir.. Allah, Muhammed (sav)'ı peygamber olarak gonderince ona iman ettiler, Yüce Allah da onlardan övgü ile sözetti.

Yüce Allah'ın Bu, aralarında keşişlerin, rahiplerin olmasından..." buyruğunda geçen; Kesifler lafzının tekili; 'dır. Kutrub bu açıklamayı yapmıştır. Keşiş (Kıssis), bilgin demektir. Bu kelimenin aslı, bir şeyi izleyip onu ele geçirmek İstemek demek olan; den gelmektedir.

Şair recez vezninde şöyle demiştir:

0 kadınlar eziyet verici {laf alıp götürme) lerden, bunların arkasına takılmaktan habersizdirler."

İse, geceleyin seslerine ne söylediklerini anlamak için kulak verdim demektir. Nemime (laf alıp götürmek) demektir. Yine kiss, din ve ilim bakımından hıristiyanlıkta bir makamın adıdır Çoğulu şeklinde gelir. da böyledir. Buna göre, Âlim ve âbidiere tabi olanlar, onlann arkalarından gidenler demektir. kelimesinin çoğulu kırık şeklinde de kullanılır. Burada çoğulda gelmesi gereken iki "sin"den birisi "vav"a değiştirilmiştir. Bunun aslı ise, şeklindedir İki "sineden birisini "sin"lerin çokluğu dolayısıyla "vav"a dönüştürmüşlerdir.

lafzı ya arapçadır veya rumca olup, araplar bunu dillerine katmışlar; böylelikle bu kelime de onlann dillerinden bir kelime haline gelmiştir. Zira Kitab-ı Kerimde (mukkaddime bölümünde) geçtiği üzere arapça olmayan bir kelime yoktur. Ebu Bekr el-Enbârî der ki; Bize babam anlattı: Bize, Nasr b. Dâvud anlattı: Bize Ebu Ubeyde anlattı dedi, Tel: Muaviye b, Hişam'dan bana nakledildiğine göre, Muaviye, Nusayr et-Tai'den, ot es-Salt'dan, o. Hamiye b. Rebat'tan naklen dedi ki; Ben, Selman'a: "Bu aralarında keşişlerin ve rahiplerin olmasından....dır* buyruğunu okudum dedi ki: Şu keşişleri manastırlarda ve mihrablarda bırak da onu bana Rasulullah (sav): Bu, aralarında siddîklerin ve rahiplerin olmasından..,dır" diye okuttu,"

Urve b. ez-Zübeyr de der ki: Hıristiyanlar İncil'i kaybettiler. Ve ona İncil'den olmayan şeyleri sokuşturdular. İncil'i değiştirenler dört kişi idiler. Bunlar ise, Lükas, Markos, Yuhannas ve Mekbus'dur, CMinyos diye bilinen Matta olmalıdır), geriye ise bir tek keşiş hak ve istikâmet üzere kaldı. İşte kim onun dini ve yolu üzere kalmaya devam ettiyse, ona da keşiş Ckıssîs) denilir.

Yüce Allah'ın: "Rahiblerin" buyruğuna gelince, Rahibler (er-Ruhbân)t râhib kelimesinin çoğuludur. Şair Nâbiğa söyle demiştir:

"Eğer o (kadın) yaşım başım almış ve kadınlardan kendisini uzak

Tutarak ilâha ibadete yönelmiş bir rahibe görünecek olursa,

Uzun uzun ona bakıp durur ve tatlı sözünü (dinlemeye koyulur) ve o,

Bununla doğru yol üzre olmasa dahi, bu yaptığının doği-u olduğunu zannederdi."

Bu isimden fiil şeklinde yapılır. Allah'tan korktu, demektir. Masterları da

şeklinde gelir.

Ruhbanlık (rahbaniyet) ve ruhbanlık etmek (terahhub) ise, bir manastırda ibadete çekilmek anlamındadır. Ebu Ubeyd der ki: Bazan "ruhban" kelimesi hem tekil, hem de çoğul İçin de kullanılır, el-Ferrâ ise der ki; Eğer ruhban kelimesi tekil için kullanılırsa çoğulu -kurban ve karabin kelimesinde olduğu gibi- Rehabine ve Rehâbîn şeklinde gelir. Cerir de bu kelimenin çoğulunu şöylece kullanmaktadır:

"Seni görseler eğer Medyen'in rahipleri de inerler Ayaklarının bir bölümü beyaz olan dağların zirvelerindeki yaşlanmış dağ keçileri de inerler."

Bir diğeri de ruhbanı tekil kullanarak şöyle demektedir:

"Şayet dağlardaki manastırda bulunan rahibi göreceksin, O raMb dağdan dua ede ede yürüyerek aşağı inerdi."

Rahâbet ise, karnın üst tarafında, şekli dili andıran göğüsteki bir kemiğin adıdır.

Bu buyruk, aynı zamanda aralarından küfürleri üzere ısrar edenler İçin de-ğil de yalnızca Muham.med'e iman edenler için bir övgüdür, İşte bundan dolayı: "Ve onların büyüklük taslamamalanodandır* yani, hakka bağlanmakta büyüklük taslamamalanndandır, diye buyurmuştur. [\[58\]](#)

83- Peygambere indirileni işittiklerinde hakkı bildiklerinden gözlerinin yaşla dolup taşıdığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz, İman ettik. Artık bizi şah id olanlarla beraber yaz."

Şanı yüce Allah'ın: "Peygambere indirileni işittiklerinde, hakkı bildiklerinden, gözlerinin yaşla dolup taktığını görürsün" buyruğundaki:

"Yaşla" ifadesi hal konumundadır.

"Derler ki" buyruğu da böyledir. Şair İmruu'l-Kays der ki:

"Özlem duyarak gözyaşlarını taşıdı da

Bağrıma düştü, hatta gözyaşlarını kılıcımın kınını dahi ıslattı."

Yine aynı kökten gelen "müstefl(d) haber" de çokluktan dolayı suyun taşması gibi çoğalan ve yayılan haber demektir.

İşte ilim adamlarının hali budur. Onlar ağlarlar, fakat baygın düşmezler. Allah'tan dilerler. Fakat, feryad ve figan etmezler. Üzüntülü görünürler, fakat cenaze imiş gibi bir görüntü vermezler.

Nitekim yüce Allah: "Allak sözün en güzelini:, müteşabih, tekrar tekrar edilen bir kitap halinde indirmiştir. Ondan ötürü Rabblerinden korkanların derileri titrer. Sonra Allah'ın zikrine derileri ve kalpleri yumuşar" (e^Zü-mer, 39/23) diye buyurmaktadır.

Bir başka yerde de: "Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer..." (el-Enfal, 8/2) diye buyurmuştur. Yüce Allah'ın izniyle ileride

en-Enfal Sûresi'nde (sözü geçen âyetin tefsirinde) buna dair açıklamalar gelecektir. Şanı yüce Allah bu âyet-i kerimelerde, kâfirler arasında müslümanlara karşı en katı, inatçı ve ileri derecede düşman olan kimselerin yahudiler olduklarını, müşriklerin de bunlara benzediklerini açıkladığı gibi, sevgi bakımından onlara daha yakın olanlarının ise hıristiyanlar olduklarını açıklamaktadır.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: wArtık bizi şahid olanlarla beraber yaz" buyruğuna gelince, bizi de hakk ile şahidlik yapan Muhammed (sav)'ın ümmeti ile birlikte yaz demektir. Bununla kendilerini yüce Allah'ın: "Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. Bütün insanlara karşı şahidler olasınız" (et-Bakara, 2/143) buyruğunda geçen şahidler arasına katmasını istemektedirler. Bu açıklama İbn Abbas ve İbn Güreyc'den nakledilmiştir. el-Hasen der ki: İman ile şahidlik eden kimselerle beraber yaz, demektir, Ebu Ali de der ki: Peygamberim ve Kitabım doğrulayarak şahidlik eden kimselerle beraber yaz, demektir,

"Bizi... yaz kılr demektir. O bakımdan bu, yazılıp tedvin edilen şey gibi bir anlam ifade eder. [\[59\]](#)

84. Rabbİmizin bizi de salihler topluluğu ile birlikte (cennete) sokmasını ütnid edip dururken, ne diye Allah'a ve bize gelen hakka iman etmeyelim?

Şanı yüce Allah'ın: "... ne diye Allah'a ve bize gelen hakka iman yelim" buyruğu, onların din hususundaki basiretlerini açıklamaktadır. Yani, biz ne diye iman etmeyelim? Yani, ne diye imam terkedelim; derler. Buna göre "(ḫrfjJ): İman ederiz" kelimesi, burada hal olajak nasb mahallin dedir

"Rabbimizln bizi de sal i hler topluluğu ile birlikte (cennete) sobrnüi ümidedlp dururken." Yani, Muhammed ümmeti ile birlikte ... demektir. Bu-na delil de yüce Allah'ın: "Muhakkak arza Benim satıh kullarım ryırasçı alacaktır" (.el-Enbiya, 21/105) buyruğunda Muhammed ümmetini kastetmiş elmasıdır.

Bu ifadelerde hazf edilmiş kelimeler vardır. Yani biz, Rabbimizin bm. cennete sokmasını ümid edip dururken.... demektir.

Buradaki "Birlikte" lafzının, "Arasında" anlamında olduğun söylenmiştir. Emiri karşılayanlarla birlikte idim, anlamamda kullanılması gibi, ttltmid etmek anlamındaki tama'ın masum şekillerinde gelebilir. [\[60\]](#)

85. Allah da onları söylediklerinden dolayı, altından nehirler akan cennetleri, orada ebedî kalmak üzere onlara mükâfat olarak ihsan etti. İşte ihsan edenlerin mükâfatı budur.

86. Kâfir olup ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar o çılgın ateşin arkadaşlarıdır.

Yüce Allah'ın; "Allah da onları söylediklerîden dolayı... cennetleri... onlara mükâfat olarak İhsan etti" buyruğu, onların imanlarının îhlasına ve sözlerinin doğruluğuna bir delildir. Yüce Allah, onların dileklerini kabul etti, umduklarını gerçekleştirdi, işte ihlaslı bir şekilde iman edip, doğru samimi bir yakîne sahip olan herkesin mükâfatı cennet olur.

"Kâflrohıp" yahudi, hristiyan ve müşrikler arasından küfürde kalıp, "âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar o çılgın ateşin arkadaşlarıdır." Çılgın ateş (el-Cahîm) oldukça şiddetli yanan ateş demektir. Ateşi şiddetle yakmayı ifade etmek üzere Filan kişi ateşi kızıştırdı, deni-iir. Aynı şekilde aşın derecede parıldadığından dolayı arslanın gözüne de; denilir. Aynı tabir, savaş hakkında da kullanılır. Şair der ki:

"Savaş öyle bir şey ki, onun alevli ateşi içerisinde kalanın Ne hayal kurması olur, ne de sevinip coşması, Ancak tehlikeli hallerde çok dirençli yiğitler ile Tırnağı sağlam at kalır. [\[61\]](#)

87. Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez.

Yüce Allah'ın; "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın" buyruğuna dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[62\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

Taberî'nin, İbn Abbas'a kadar ulaşan bir sened ile naklettiğine göre âyet-i kerime, Peygamber (say)'a gelip şöyle diyen bir kişi hakkında nazil olmuştur: Ey Allah'ın Rasulü, ben et yedim mi, cinsi isteğim harekete geçer ve şehvetim bana galip gelir. O bakımdan et yemeyi haram kıldım. Bu-nun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Yine denildiğine göre bu âyet-i kerime, aralarında Ebu Bekir, Ali, İbn Mes'ud, Abdullah b. Ömer, Ebu Zer el-Ğıfarî, Ebu Huzeyfe'nin azadh kölesi Salim, el-Mikdad b. el-Esved, Selman-i Farisî ve Mâ'kil b. Mukarrin (Allah hepsinden razı olsun) de bulunduğu, Rasulullah ahabından bir topluluk dolayısıyla nazil olmuştur. Bunlar, Osman b, Maz'un'un evinde bir araya geldiler vç gündüzün oruç tutup, geceleyin namaz kılmak, döşek üzerinde uyumamak, et ve yağlı şeyler yememek, kadınlara yaklaşmamak, koku sürünmemek; buna karşılık

kıldan elbiseler giyip dünyayı reddetmek, yeryüzünde dolaşmak, rahipliğe yönelmek ve erkeklik organlarını da kesmek üzere ittifak ettiler, Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.

Her ne kadar nüzul sebebinden söz edilmiyorsa da bu anlamdaki rivayetler pek çoktur. Bu rivayetler de bir sonraki başlığımızın konusudur. [\[63\]](#)

2- Dünyayı Terk Edip Ruhbanlığa Yönelmeye Dair

Ashabı Kiram'ın Eğilimi ve Hz. Peygamberin Bunu Reddi:

Müslim, Enes'den rivayet ettiğine göre, Peygamber (sav)'ın ashabından bir gurup, Peygamber (sav)'ın hanımlarından onun gizlice işlediği amellere dair soru sordular. Daha sonra onlardan birisi: Ben kadınlarla evlenmeyeceğim dedi. Bir diğeri: Ben de et yemeyeceğim, dedi. Bir başkası ise: Döşek üzerinde uyumayacağım dedi. Peygamber (sav) Allah'a hamd-ü senada bulunduktan sonra şöyle buyurdu: "Şöyle şöyle diyen bir topluluğa ne oluyor ki, işte ben namaz da kılıyorum, uyuyorum da. Oruç da tutuyorum, orucumu açtığım da oluyor. Kadınlarla da evleniyorum- Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir."

[\[64\]](#)

Bu hadisi Buhari de yine Enes'den rivayet etmiştir. Lafzı da şöyledir: Enes dedi ki: Peygamber (sav)'ın hanımlarının odalarına üç kişi gelerek Peygamber efendimizin ibadetine dair soru sordular. Onlara (bu hususta istekleri) haber verilince, bunu (kendileri için) azımsar gibi oldular ve şöyle dediler: Biz nerede, Peygamber (sav) nerede? Allah onun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlamış bulunuyor. Onlardan birisi şöyle dedi: Ben ebediyyen gece namazı kılacağım. Diğeri ise: Ben de sene boyunca oruç tutacağım ve asla oruç açmayacağım dedi, öteki de: Ben de kadınlardan uzak duracağım, ebediyyen evlenmeyeceğim dedi. Rasulullah (sav) gelip şöyle buyurdu: "Şöyle şöyle diyenler sizler misiniz?. Bana gelince, Allah'a yemin ederim aranızda Allah'tan en çok korkanınız, O'na karşı en takvâh olanınız benim. Ama ben, oruç da tutarım, oruç açarım da. Namaz da kılarım, uyurum da. Hanımlarla da evlenirim.

Kim benim sünnetimden yüz çevirecek olursa o, benden değildir." [\[65\]](#)

Buhârî ve Müslim'de Sa'd b. Ebi Vakkas'dan şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Osman b. Maz'un, kadınlardan temelli olarak uzaklaşmayı ve evlenmemeyi istedi de, Peygamber (sav) ona böyle yapmasını yasakladı. Şayet bu işi için ona cevaz vermiş olsaydı, biz de kendimizi buracaktık. [\[66\]](#)

İmam Ahmed b. Hanbel (r.a) da Müsned'inde şunu rivayet etmektedir: Bize

Ebu'l-Muğîre anlattı dedi ki: Bize, Muan b. Riraa anlattı, dedi ki: Bana, Ali b. Yezîd, el-Kasım'dan anlattı. O, Ebu Uname el-Bahîlf (raydan şöyle dediğini nakletti: Rasulullah (sav) ile sedyelerinden birisinde beraber çıktık. Adamlardan birisi, içinde bir miktar su bulunan bir mağaranın yanından geçti. Bu mağarada kalarak oradaki sudan İçip, etrafında bulunan bakliyattan yemeyi ve böylelikle dünyadan el etek çekmeyi içinden geçirdi. Sonra dedi ki: Peygamber (sav) gidip ona bundan söz etsem (iyi olur). Bana izin verirse yaparım, aksi takdirde yapmam. Bunun üzerine Hz, Peygamber'in yanına varıp şöyle dedi: Ey Allah'ın Peygamberi ben, beni yaşatacak kadar suyu ve bakliyatı bulunan bir mağaranın yanından geçtim. İçimden bu mağarada kalıp dünyadan el etek çekmek geçti. Peygamber (sav) ona şöyle buyurdu: "Ben, ne yahudilik ile gönderildim, ne de Hristiyanlıkla. Aksine ben, müsamahakâr hanif dini ile gönderildim. Muhammed'in nefsi elinde bulunana yemin olsun ki, Allah yolunda sabahleyin bir yola çıkış, yahut da akşamleyin bir yola kovuluş, dünyadan ve dünyadaki herşeyden daha hayırlıdır. Sizden herhangi birinizin (savaş için, ya da cemaatle namaz için) safta durması, altmış yıl (kendi başına nafil) namazından hayırlıdır."[\[67\]](#)

3. Zühdü Yanlış Anlayanlar İle Safilerden Boş İşlerle Uğraşanlar:

İlim adamlarımız (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) derler ki: Bu âyet-I kerime ile, ona benzeyen diğer âyetler ve bu anlamda varid olmuş hadis-i şerifler, aşın giden zühd taslayıcıları ile mutasavvıflar arasından işi tembelliğe vuranların yaklaşımları reddedilmektedir. Zira bunların her birisi kendi yolundan uzaklaşmış ve maksadını gerçekleştirmekten uzak düşmüştür.

Taberî der ki: Bir müslüman bunları kullanmaktan dolayı bir dereceye kadar zorluk ve sıkıntılar ile karşılaşa? a çağından korksa bile Allah'ın mü'min kullan için helal kılmış olduğu şeylerden herhangi bir hoş ve temiz yiyeceği, giyeceği veya evlenmeyi haram kılması hiçbir müslüman için caiz değildir. İşte bundan dolayı Peygamber (sav) Osman b. Maz'un'un kadınlardan uzak durmak isteğini reddetmiştir. İşte, bununla da Allah'ın kulları için helal kılmış olduğu herhangi bir şeyi terk etmekte fazilet olmadığı sabit olmaktadır. Fazilet ve iyilik, Allah'ın kullarını teşvik ettiği şeyleri, Rasulullah (sav)'ın yapıp, ümmeti için sünnet kıldığı ve raşit imamların (halifelerin) izinden giderek tabi oldukları şeyleri yapmaktır. Zira yolun en hayırlısı Peygamberimiz Muhammed (sav)'ın yoludur.

Durum böyle olduğuna göre, helalinden pamuk ve ketenden yapılmış elbise giymeye gücü yettiği halde kıldan ve yünden yapılmış elbiseleri tercih edenlerin,

aynı şekilde kadınlara ihtiyacının arız olmasından çekindiği için ve benzeri yiyecekleri terk edip bayağı şeyleri yemeyi tercih edenlerin yanlışlığı böylelikle ortaya çıkmaktadır,

Yine Taberî der ki: Kaba şeyleri giyip, yemenin, nefse ağır gelmesi ve ikisinden artan değeri ihtiyaç sahiplerine harcamak dolayısıyla haynn söylediğimizden başka yolda olduğunu kim zannederse, hiç şüphesiz yanılmış olur. Çünkü, insana öncelikle gerekli olan, kendi nefsinin salâhı ve Rabbine itaat hususunda nefsine yardımcı olmasıdır, Bayağı şeyler yemekten daha çok vücuda zararlı hiçbir şey yoktur. Çünkü, bu bayağı şeyler kişinin aklını bozar, Allah'ın kendisine itaate sebep kıldığı organlarını zayıf düşürür.

Bir adam Hasan-ı Basrî'nin yanına gelerek şöyle demiş: Benim bir komşum var, bir türlü pekmez peltesi yemiyor. Hasadı Basrî: Neden diye sorunca adam, o, bunun şükrünü eeta edemeyeceğinTsöylüyor. Hasan der ki: Peki o kişi soğuk su içiyor mu? Soruyu soran: Evet deyince, şu cevabı verdi: Senin komşun cahilmiş» Çünkü, yüce Allah'ın soğuk su nimeti onun üzerinde pekmez peltesi nimetinden daha fazladır.

İbnü'l-Arabî de der ki: İlim adamlarımız şöyle demiştir; Bu, dinin dos doğru uygulanması ve malın haram olmaması halinde böyledir. Şayet insanların dini fesada uğrar, haram yaygınlık kazanırsa, bu sefer evlenmekten uzak durmak.daha efdal, lezzetleri terketmek daha uygundur. Helalinden bulacak olursa, Peygamber (sav)'ın haline uygun hareket daha faziletli ve daha üstündür.

el-Mühelleb der ki: Peygamber (sav)'ın evlilikten uzak durmayı ve ruhbanlığı yasaklaması, kıyamet gününde diğer ümmetlere karşı kendi ümmetinin çokluğuyla övünmesi, dünyada da onları yanına alarak kâfir taifeleriyle çarpışmasıdır. Kıyamet gününde de onun ümmeti Deccal ile çarpışacaktır, İşte Peygamber (sav) bundan dolayı ümmetin neslinin çoğalmasını istemiştir. [68]

4- Haddi Aşmanın Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Ve haddi aşmayın" buyruğunun anlamı şöyle açıklanmıştır: Haddi aşarak Allah'ın haram kıldıklarını helâl kılmayınız. Buna göre, buradaki iki nehiy her iki yolu kapsamaktadır. Yani, işi sıkı tutarak helâl bir şeyi haram kılmayınız. Ruhsata kadar götürerek haram olanı da helal kılmayınız. Bu açıklamayı Hasan-ı Basrî yapmıştır. Bunun anlamının: "Haram kılmayın" buyruğunu te'kid etmektir. Bu açıklamayı da es-Süddî, İkrime ve başkaları yapmıştır. Yani, Allah'ın helâl kıldığı, meşru kıldığı bir şeyi haram kılmayınız. Ancak birinci anlam daha uygundur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [69]

5- Helâl Bir Şeyi Kendisine Haram Kılanın Hükümü:

Kim kendisine yiyecek, içecek veya kendisine ait bir cariyeyi, ya da Allah'ın kendisi için helâl kılmış olduğu herhangi bir şeyi haram kılacak olursa, Ma-Ük'e göre ona bir şey düşmez ve bunların herhangi birisi dolayısıyla ona kef-faret de düşmez. Şu kadar var ki, o, cariyeyi kendisine haram kılmakla onu azad etmeyi niyet etmişse, o carîye hür olur ve onu azad ettikten sonra yeni bir nikâh ile nikahlamadıkça onunla ilişki kurması haram olur.

Aynı şekilde hanımına: Sen bana haramsın diyecek, olursa, o istemese de üç talak ile boşanmış olur. Çünkü, yüce Allah açık ve kinaye lafızlar ile boşamak suretiyle hanımını kendisine haram kılmasını mubah kılmıştır. "Haram" lafzı ise, boşamadaki kinaye lafızları arasındadır.

Yüce Allah'ın izniyle, et-Tahrîm sûresinde (66/1. âyet, 4. başlıkta) ilim adamlarının bu husustaki görüşleri açıklanacaktır.

Ebu Hanife der ki: Kim bir şeyi kendisine haram kılarsa, o şey kendisine haram olur. O şeyi ahp kullanacak olursa, keffâret vermesi gerekir Bu ise uzak bir ihtimaldir, âyet de onun görüşünü reddetmektedir.

Said b. Cubeyr ise der ki: Yemindeki lağv (lağv yemini) haramı helal kılmaktır (yani, boş anlamsız bir davranıştır). Şafî'nin ileride geleceği üzere konu ile ilgili görüşünün de anlamı budur.[\[70\]](#)

88- Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve tertemiz olarak yiyin. Ve siz, iman ettiğiniz Allah'tan korkunuz.

Yüce Allah'ın: "Allah'ın sim: verdiği rızıktan helal ve temiz olarak yiyin" buyruğu ile ilgili olarak tek bir hususu açıklayacağız:

Bu âyet-i kerimede "yemek"; yemek, içmek, giyinmek, binmek ve buna benzer yollarla faydalanmaktan ibarettir. Özellikle "yemerinin sözkonusu edilmesi ise, insan için en önemli maksat ve en özel yararlanma yollarından biri oluşu dolayısıyladır. İleride el-A'raf sûresinde (7/31- âyetin tefsirinde) yemenin, içmenin ve giyinmenin hükmüne dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle gelecektir.

Lezzet veren şeylere karşı arzu duyup, canın çektiği çeşitli şeyleri elde etmek hususunda nefse karşı direnmeye gelince, bu hususta nefse imkân tanımak konusunda insanların farklı yaklaşımları vardır, Onlardan kimisi, nefsi bu işlerden alıkoyup arzuladığı şeylerin arkasından gitmekten alıkoymanın, nefsinin dizginlerini ete geçirebilmesi ve inadını hafifletmesi açısından daha uygun

olduğu görüşündedir. Çünkü, eğer nefsinin isteğini gerçekleştirecek olursa, nefsinin arzularının esiri olur ve nefsi onu istediği yere götürür Nakledildiğine göre Ebu Hâzim, meyvenin yanından geçer, canı onu yemek ister, fakat: Senin bunlarla buluşma yerin cennettir, dermiş.

Başkaları da şöyle demektedir: Zevk aldığı şeyleri ele geçirmesi için nefse imkân tanımak, nefsi rahatlatacağından, istediği şeyi elde etmekle daha bir canlanacağından böylesi daha uygundur.

Başka bir kesim de şöyle demektedir: Bu hususta orta yolu tutmak daha uygundur. Çünkü nefsine istediği şeyleri kimi zaman verip kimi zaman vermemek, her iki yolu da telif etmektir. Bu ise, kusursuz bir orta yoldur.

Haddi aşmak (i'tidâ) ve rızkın anlamına dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (Haddi aşmak: 2/62. âyetin tefsirinde, nızık ise 2/3. âyetin tefsiri, 23-başlıkta) geçmiş bulunmaktadır, Allah'a hamd olsun. [71]

89. Allah sizi yemhılcrhıizdeki lağlvden dolayı sorumlu tutmaz. Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sorumlu tutar. Bunun keffâretî, ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on fakiri doyurmak yahut onları giydirmek, ya da bir köle azad etmektir. Fakat kim bulamazsa üç gün oruç tutsun. İşte yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin keöareti budur. Yeminlerinizi koruyun, şükredersiniz diye Allah âyetlerini size böyle açıklar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı kırkyedi başlık halinde sunacağız: [72]

1- Lağv Yemini ve Yemin:

Yüce Allah'ın: Allah sizi, yeminler in izdeki lağivden dolayı sorumlu tutmaz" buyruğunda geçen "Iağ"vin anlamı, el-Bakara Sûresi'nde (.2/225. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Kfifctfj)' yeminlerinizde" buyruğu İse, yeminlerinizden dolayı demektir. "Eyman: yeminler" yemin kelimesinin çoğuludur. Yemin kelimesinin hayır ve bereket anlamına gelen "yumrTden fail vezninde isim olduğu söylenmiştir.

Yüce Allah yemine bu adı, kakları koruduğundan dolayı vermiştir. Yemin kelimesi hem müzekker, hem müennes olup, cem'i "eymân ve eymun" şeklinde gelir. Şair Züheyr der ki;

"Bizden de, sizden de yeminler toplanıp bir araya gelir. [73]

2- Bu Âyetin Nüzul Sebebi:

Bu âyetin nüzul sebebi hakkında farklı görüşler vardır. İbn Abbas der ki: Âyetin nüzul sebebi, helâl ve temi2 olan yiyecek, giyecek ve hanımları kendilerine haram kılan kimselerdir- Onlar, bu hususa (bu helâlleri kendilerine haram kılmaya) yemin ettiler. Fakat: "Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın" (el-Maide, 5/87) âyet-i nazil olunca, peki yeminlerimizi ne yapacağız dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nâzû oldu.

Bu görüşe göre buyruğun anlamı şöyle olur: Sizler, önce yemin eder, sonra da o yemininizi İağv ederseniz. Yani, keffârette bulunmak suretiyle hükmünü kaldırır ve keffârette bulunacak olursanız, bundan dolayı Allah sizâ sorumlu tutmaz. O, yeminlerinizi devam ettirip, yeminlerinizi İağv eı~ memeniz, yani keffâretini yerine getirmememz^sebebiyle sizi sorumlu tutar.

Bununla, yeminin herhangi bir şeyi haram kılmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu, aynı zamanda Şafiî'nin de yemin ile haramı helal kılmanın bir ilgisinin bulunmadığı ve helal olan bir şeyi haram kılmanın İağv (boş bir iş> olduğu görüşüne delildir. Tıpkı, haram olan bir şeyi helal kılmanın İağv olması gibi. Mesela bir kimse: Ben, şarap içmeyi helal kıldım, diyecek olursa, bu görüşe göre âyet-i kerime sunu gerektirmektedir: Yüce Allah, helal olan bir şeyi haram kılmaya dair sözür o hela] bir şey haram kılanamayacağından dolayı İağv kabul etmiştir. O bakımdan: "Allah sizi yeminlerinizdeki lağir-den dolayı sorumlu tutmaz" yani, helâli haram kılmak suretiyle boş yeminden dolayı sorumlu tutmaz, demektir.

Rivayet olunduğuna göre, Abdullah b. Revâha'nın yetimleri vardı. Ona misafir gelmişti. Gece bir miktar ilerledikten sonra işinden döndü ve misafirime yemek yedirdiniz mi dedi. Onlar: Seni bekledik dediler. Bu sefer: Allah'a yenin olsun bu gece onu yemiyeceğim, dedi. Misafiri de: Ben de yiyecek değilim, dedi. Yetimleri de: Biz de yemeyiz, dediler. Dunumun böyle olduğunu görünce, o da yedi, diğerleri de yediler. Daha sonra Peygamber (sav)'ın yanına varıp durumu ona haber verince, Hz. Peygamber ona; "Sen, rahmana itaat ettin, şeytana da asi oldun" dedi ve bunun üzerine de bu âyet-İ kerime indi.[\[74\]](#)

3- Yeminlerin Kısımları:

Şeriatte yeminler dört kısımdır: İki kısmında keffâret vardır, iki kısmında da keffâret yoktur.

Dârakutnî, Sünen'inde şöyle bir rivayet kaydetmektedir: Bize, Abdullah b. Muhammed b. Abdülaziz anlattı. Bize, Halef b. Hişam anlattı. Bize, Abser,

Leys'den anlattı, o, Hammad'dan, of İbrahim'den, o, Alkame'den, o da Abdullah b. Mes'dan şöyle dediğini nakletti: Yeminler dört türdür. İki yemin için keffaret vardır, iki yemin için de keffaret yoktur. Keffareti gerektiren iki yemin şunlardır: Bir kimse Allah adına yemin olsun şunu şunu yapmayacağım diye yemin edip o işi yaparsa keffalette bulunur. Yine bir adam, Allah'a yemin ederim, mutlaka şu şu işi yapacağım dediği halde yapmazsa, bunun için de keffaret gerekir. Keffareti gerektirmeyen iki yemine gelince; Bir kimse Allah'a yemin ederim ben, şunu şunu yapmadım dediği halde, eğer o işi yapmışsa (keffaret) gerekmez. Yine bir adam yemin eder ve and olsun ben şu şu işi yaptım, dediği halde yapmamış ise, (yine keffaret) gerekmez. [75]

İbn Abdi'l-Berr dedi ki: Hem "Caml'"nde hem Mervez'nin de kendisinden naklettiğine göre Süfyan es-Sevrî şöyle demiş: Yeminler dörttür. İki yemin için keffaret vardır. O da bir kimsenin, Allah'a yemin ederim yapmam deyip yapması veya Allah'a yemin ederim mutlaka yapacağım deyip sonra da yapmaması şeklindeki yeminlerdir. İki yeminin de keffareti yoktur. Bu da bir kimsenin Allah'a yemin ederim ben yapmadım dediği halde, yapmış olması, ya da Allah'a yemin ederim ben bunu gerçekten yaptım dediği halde yapmamış olması halidir. el-Mervezî der ki: İlk iki yemin hususunda, ilim adamları arasında Süfyan'ın dediğinden farklı bir görüş beyan eden olmamıştır. Ancak, son iki yemin ile ilgili olarak ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Şayet, yemin eden kişi eğer şu şu işi yapmadığına dair yemin etmiş, yahut şu şu işi yaptığına dair yemin etmiş ve kendi kanaatine göre o, doğru söylediğini düşünüyor doğrunun da yemin ettiği gibi olduğu görüşünde ise, bundan dolayı onun için günah da yoktur, keffaret de yoktur. Malik, Süryan-1 Sevrî ve rey sahiplerinin görüşüne göre bu böyledir. Ahmed ve Ebu Ubeyd de böyle demiştir. Şafiî ise onun için günah yoksa da keffalette bulunması gerekir, demektedir el-Mervezî der ki: Şafiî'nin bu görüşü pek kuvvetli değildir. (el-Mervezî) devamla der ki: Şayet şu şu işi yapmadığına dair yemin eden kişi eğer o işi yapmış olmakla birlikte kasten yalan söylemiş ise, günahkârdır ve onun için yine keffaret gerekmez. Genel olarak ilim adamlarının görüşü budur. Malik, Süfyan-ı Sevrî, Rey sahipleri, Ahmed b. Hanbel, Ebu Sevr ve Ebu Ubeyd bu görüştedirler. Şafiî ise, keffaret gerekir, demektedir.

(Yine el-Mervezî) der ki: Bazı tabiinden Şafiî'nin görüşüne benzer rivayetler kaydedilmiştir. el-Mervezî der ki: Ben, Malik ve Ahmed'in görüşüne meyletmekteyim. Genel olarak ilim adamlarının ittifakla lağv olduğunu kabul ettikleri lağv yeminine gelince, o da bir kimsenin, yemin akdetmek (yeminine bağlı kalmak) kastı olmaksızın ve böyle bir istekte de bulunmaksızın, konuşması esnasında: Hayır vallahi, evet vallahi demesidir. Şafiî der ki Bunun böyle olması

tartışma, kızgınlık ve acele halinde sözkonusudur. [76]

4- Yemin Çeşitlerinden Yemin-i Mün'akide:

Yüce Allah'ın: "Fakat bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden sizi sorumlu tutar" buyruğunda "kar harfî deo gelmek üzere şeddesizdir. Akd ise, ipi düğümlemek gibi maddi ve sattş akdi gibi hükmî (akid) olmak üzere iki türlüdür. Şair der ki:

BOnlar, öyle bir topluluktur ki, himaye ettikleri

tümse lehine bir akidle bağlanacak olurlarsa alttan da düğüm atıp bağlarlar.

üstten de düğüm, atıp bağlarlar."

Mün'akide yemindeki "münâkide" kelimesi, akdden münfaile veznindedir. Bu ise, kalbin gelecekte herhangi bir işi yapmamak üzere karar verip, sonradan o işi yapması yahut bir işi mutlaka yapmak üzere karar vermekle birlikte yap mama sidir. Az önce geçtiği gibi.

İşte ileride de geleceği üzere istisna "(inşaallah" demek) ve keffaretin çözdüğü yemin budur.

Bu kelime, "ayırfdan sonra "elif getirilerek laale vezni üzere; şeklinde okunmuştur. Bu ise, çoğunlukla iki kişi tarafından karşılıklı olarak (müşâreke) halinde yapılır. Bu durumda ikinci kişi, kendisiyle yapılan konuşma esnasında kendisi sebebiyle yemin olunan kişi de olabilir, mana: Üzerinde yemin akidlerini yaptığınız şeylerden sizi sorumlu tutar, şeklinde de olabilir. Çünkü akdetti; ahitleşti, anlamına yakındır. Bundan" dolayı harf-i cer ile teaddi etmiş (geçiş yapmışdır. Zira bu kelime anlamım da ihtiva etmektedir. Bu ise, ikincileri harf-i cer ile olmak üzere iki mefule teaddi eder. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Kim de Allak ile ahd ettiği şeye bağlı kalırsa..." (el-Feth, 48/10)

Bu da; Namaza çağırdığınızda" (el-Mâide, 5/58) buyruğunun edatı ile teaddi etmesi gibidir. Oysa bu, Zeyd'e seslendim, demek gibi (harf-i cersiz olarak) teaddi etmelidir. Nitekim: "ona Tafun sağ tarafından seslendik" (Meryem, 19/52) buyruğunda da böyledir. Şu kadar var kî, burada seslenmek, davet etmek anlamına kullanıldığından dolayı; harfî ile teaddi etmiştir. Nitekim yüce Allah başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Allah'a davet edenden daha güzel sözlü kimdir?" (Fussilet, 41/33) Daha sonra yüce Allah'ın; "Fakat üzerine bağlanmış olduğunuz yeminlerinizden..." şeklindeki buyruğundan harf-i cer hazf edilerek fiil hemen mef'ule geçiş yapmakta ve; Hakkında akid yaptığınız, bağlandığınız.... haline gelmiş, arkasından yüce Allah'ın: "Emrotunduğunu açıkça bildir" (el-Hicr, 15/94) buyruğundan hazf edildiği gibi bundan da "he" zamiri hazf edilmiştir

Ya da burada; "vezni, O anlamında da olabilir. Yüce Allah'ın: "Allah onları

kahretsin" buyruğunda olduğu gibi. Nitekim Arapça-da müşâreke (.işteşlik) için kullanılan bu vezin, kimi zaman müşâreke vezni anlamı olmaksızın tek kişi tarafından yapılan iş hakkında da kullanılır Yolculuk yaptım, yardımcı oldum, demek gibi.

"Bağlanmış olduğunuz" anlamına gelen kelime, "kaf harfî şeddeli olarak; diye de okunmuştur.

Mücahid der ki: Bu okuyuşun anlamı, kastî olarak bilerek yaptığınız yeminler demektir. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre şeddeli kıraat tekrarı gerektirir. O bakımdan böyle bir kimse yeminini tekrarlamadıkça (ve tekrar bir daha bozmadıkça) keffârette bulunması gerekmez. Ancak, Peygamber (sav)'dan şöyle dediğine dair gelen rivayet bunu reddetmektedir: "Şüphesiz ki ben Allah adına bir hususa dair yemin edersem de ondan bir başkasının o işten daha hayırlı olduğunu görürsem, -inşallah- mutlaka hayırlı olanı yaparım ve yeminimin keffaretini yerine getiririm."[\[77\]](#)

Görüldüğü gibi burada Hz. Peygamber tekrar yapılmayan yeminde keffâretin vacip olduğundan söz etmektedir.

Ebu Ubeyd der ki; Bu kıraate göre "karın şeddeli okunuşu defalarca ardı arkasına tekrarlanmasını gerektirir. Ben, bu şekilde okuyan kimsenin tek bir yeminini birkaç defa tekrarlamadığı sürece ona keffâretin gerekmeyeceği hususundan emin değilim. Ancak bu icmaa aykırı bir görüştür. Nâfi'nin rivayetine göre İbn Ömer, yeminini pekiştirmeksizin bozacak olursa, on yoksul yedirirdi. Yeminini pekiştirdikten sonra bozacak olursa da bir köle azad ederdi. Nâfi'a :Yeminini pekiştirmesinin (te'kid etmesinin) anlamı nedir, diye sorulunca, şu cevabı verdi: Bir şeye defalarca yemin etmesi demektir. [\[78\]](#)

5- Yemin-i Gamûs:

Ğamûs yemini diye bilinen t kasten yalan yere) yeminin, münâkide yemini olup olmadığı hususunda farklı görüşler vardır.

Cumhurun kabul ettiği görüşe göre ğamûs yemini bîr hile, bir aldatma ve bir yalan yemindir. O bakımdan böyle bîr yemin münâkid olmaz ve bunda keffâret de yoktur. Şafîî der kî: Bu, münâkide bir yemindir. Çünkü, kalp vasıtasıyla kast edilmiştir. Ve bir habere bağlı olarak; yüce Allah'ın ismiyle birlikte yapılmıştır, O bakımdan onda keffâret gerekmektedir. Ancak sahih olan birinci görüştür.

İbnü'l-Münzir der ki: Malik b. Enes ve Medinelilerden ona tabi olanların görüşü de budur. Evzaî ve ona muvafakat eden Şamlılar da böyle demişlerdir. es-Sevrî ve Iraklıların görüşü de budur. Ahmed, İslâk, Ebu Sevr ve Ebu Ubeyd ile Küfe

halkından hadis ashabı ile rey ashabı fla böyle demiştir. Ebu Bekr der ki: Peygamber (sav)'ın: "Her kim bir yemin eder de başkasının ondan daha hayırlı olduğunu görürse, daha hayırlı olanı yapsın ve yeminine keffarete bulunsun" ile: "Yemininin keffaret ini yerine getirsin ve hayırlı olan şey ne ise onu yapsın"[79] buyrukları, keft'aretin gelecekte bir işi yapmak üzere yemin ettiği halde yapmayan, yahut yine gelecekte bir işi yapmamak üzere yemin edip de onu yapan hakkında gerekli olduğuna delâlet etmektedir.

Bu meselede ikinci bir görüş daha vardır ki r o da kastî olarak Allah adına yalan yere yemin edip günah işlemekle birlikte keftarete bulunması gerektiğidir. Bu da Şafî'nin görüşüdür. Ebu Bekir devamla der ki: Ancak biz, buna delil olabilecek bir haber bilmiyoruz. Kitap ve sünnet birinci görüşün lehine delalet etmektedir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah'ı yeminlerinizle iyilik etmenize, sakınmanıza, insanların arasını bulmaya engel yap-mayın." (el-Bakara, 2/224") İbn Abbas der ki: Kişi akrabalarını gözetmemek üzere yemin eder, ancak Allah da ona kelfarete bulunmak suretiyle bir çıkış yolu göstermektedir. Allah adını gerekçe göstermemesini ve yemininin kef-faretini yerine getirmesini emretmektedir Konu ite ilgili haberler, kendisine haram olan bir malı (bu yolla) kesip almasını sağlayacak bir yeminin keffaret olan şeylerle keffaret olunmayacak kadar büyük olduğunu göstermektedir.

İbnü'l-Arabî der ki: Âyet-i kerime iki kısım yeminden sözetmektedir: Lağv yemini ve münâkide yemini. Çoğunlukla insanların yeminlerinde görülenler de bunlardır. Bunların dışında kalan yeminler isterse yüz kısım olsun, bunların herhangi birisine keffaret taalluk etmez.

Derim ki: Buharı, Abdullah b. Amr'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Bedevi bir arap gelip Peygamber (sav)'a: Ey Allah'ın Rasûlu, büyük günahlar (kebâir.) hangileridir, diye sormuş, Hz. Peygamber: "Allah'a ortak koşmak" diye buyurmuş. Bedevi: Daha sonra hangisidir diye sorunca, Hz. Peygamber: "Anne babaya karşı gelmektir" diye buyurmuş. Yine bedevi: Sonra hangisidir diye sorunca, Hz. Peygamber; "Ğamûs yeminidir" diye buyurmuş. Ben: Ğamûs yemini nedir, diye sordum, şöyle buyurdu: "Yaptığı yeminde yalan söylemekle birlikte müslüman bir kimseye ait olan bir malı o yemin vasıtasıyla kesip almaktır." [80]

Müslim'de Ebu Umâme'den Rasulullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Her kim yaptığı yemini ile müslüman bir kimsenin hakkını kesip alırsa, Allah o kimseye cehennem ateşini vacip kılar, cenneti de ona haram kılar." Adam: Ey Allah'ın Rasulü, ya bu aldığı şey önemsiz bir şeyse de mi? diye sorunca, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "İsterse erak (misvak.) ağacından bir

çubuk olsun." [81]

Abdullah b. Mes'ud'un rivayet ettiği hadise göre de Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim yalan yere ve kasfî olarak yemin edip de o yemin vasıtasıyla müslüman bir kimsenin malını haksızca alacak olursa, yüce Allah'a, kendisine gazap etmiş olduğu halde kavuşur." Bunun üzerine: "Şüphesiz Allah'a olan ahidlerini ve yeminlerini az bir pahaya değiştirenler..." (Ali İmran, 3/77) âyeti sonuna kadar nazil oldu. [82]

Görüldüğü gibi burada keffareten söz edilmemektedir. Eğer biz, böylesine keffârette bulunmayı gerekli göreceğ olursak, onun işlediği cürüm ortadan kalkar. Allah'ın huzuruna da kendisinden razı olmuş olarak çıkar. Böylelikle tehdit olunduğu azabı da hak etmez. Hem bu niye böyle olmasın ki ? Çünkü, bu şekilde yemin eden bir kimse hem yalan söylemiş, hem başkasının malını bu yolla kendisine helal kabul etmiştir. Yüce Allah adına yemin etmeyi de hafife almıştır. Onu küçünsemiştir. Buna karşılık dünyayı da ta'zim edip büyüttüştür. Allah da onun tazim ettiği şeyi tahkir etmiş, onun küçük gördüğü şeyi de ta'zim etmiştir. İşte bu kadarı yeterlidir. Bundan dolayı da şöyle denilmiştir; Ğamûs yeminine bu adın verilış sebebi, sahibini cehenneme ğams etmesi (yani bandırması J'nden ötürüdür. [83]

6- Bir İşı Yapmamak Üzere Yemin Eden

Bir işi yapmamak üzere yemin eden bir kimse, o işi yapmadığı sürece yeminine bağı demektir. Eğer o işi yapacak olursa, yeminini bozmuş ve keffârette bulunması gerekir. Çünkü yemine muhalefet etmiştir. Şayet "yapacak olursam" demiş olsa da durum aynıdır. Eğer mutlaka yapmak üzere yemin ederse, anında yeminini bozmuş demektir. Çünkü, muhalefet sözkonusudur. Eğer dediğini yaparsa, yeminini yerine getirmiş olur. Şayet "yapmazsam" diyecek olursa yine aynı durum sözkonusdur. [84]

7- Olumlu ve Olumsuz Yeminlerin Kapsamı:

Yemin eden bir kimsenin; "mutlaka yapacağım ve eğer yapmazsam..." şeklindeki sözleri emir gibi, "yapmayacağım ve eğer yaparsam,..." şeklindeki sözleri de nehîy {yasak) gibi değerlendirilir.

Birinci durumda, hakkında, yemin ettiği şeyin tamamını yapmadığı sürece yeminini yerine getirmiş olmaz. Meselâ, şu ekmeğı yiyeceğim diye yemin edip

onun bir bölümünü yerse tamamını yemediği sürece yeminini yerine getirmiş olmaz. Çünkü o ekmeğin herbir parçası hakkında yemin edilmiştir. Şayet - mutlak olarak- Allah'a yemin ederim ki muhakkak yiyeceğim diyecek olursa, yeme isminin hakkında kullanılabileceği asgari miktarını yerine getirmekle yeminini gerçekleştirmiş olur Çünkü, yeme mahiyeti fiilen ortaya konulmuştur. Nehiy (olumsuz yemin) durumunda ise, o ismin hakkında kullanılabileceği asgari şeyi yapmakla yeminini bozmuş olur. Çünkü, nehyin muktezası gereğince nehyedilen şeylerin birimlerinden herhangi birisinin ortaya çıkmaması gerekir. Eğer bir eve girmemek üzere yemin etse de iki ayağından birisini o eve soksa yeminini bozmuş olur Buna delil de şudur: Biz, yüce Allah'ın şu buyruğunda ismin, işin başlangıcı hakkında kullanılabilmesiyle haram hükmünü ağırlaştırdığını görüyoruz: "Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayınız." (en-Nisa, 4/22) Buna göre, bir kimse bir kadınla nikâh akdi yapacak olsa, onunla gerdeğe girmeyecek olsa dahi o kadın hem babasına, hem oğluna haram olur. Fakat (üç talak dolayısıyla ilk kocasına haram olmuş, bir-kadının) tahli (hülle, ikinci bir koca ile evlenmesin)den sonra ilk kocasına helal olabilmesi için ismin ilk kullanılabildiği durum ile yetinmeyerek: "Hayır, sen onun balcağızından tatmadıkça, (olmaz)" diye buyurmuştur.[\[85\]](#)

8- Kimin Adına Yemin Edilir?

Adına yemin edilen (el-mahlûfu bili) şanı yüce Allah ve O'nun, Rahman, Rahîm, Sem?, Alîm, Halîm gibi güzel isimleri ile buna benzer diğer isim ve yüce sıfatlarıdır İzzeti, Kudreti, timi, İradesi, Kibriyâsı, Azameti, Ahdi, Misa-kı ve zatının diğer sıfatları gibi. Çünkü bütün bunlara yapılan yemin mahlûk olmayan Rahim olan yüce Zat'a. yemindir. Bunları zikrederek yemin eden kimse, yüce Allah'ın zatına yemin etmiş gibi olur. Tirmizî, Nesaî ve başkalarının rivayetine göre, Cebrail (a.s) cennete bakıp yüce Allah'ın huzuruna geri dönünce şöyle demiş: İzzetine and olsun ki, bunun varlığını(ve bu halini) işiten herkes mutlaka buraya girer. Cehennem hakkında da şöyle demiştir: İzzetin hakkı için onu(n bu halini) işitip de oraya giren kimse bulunmaz.^[86] Yine Tirmizî ve Nesaî ile başkaları da İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Peygamber (sav) "Kalpleri evirip çeviren hakkı için hayır" diye; bir diğer rivayete göre de: "Kalpleri evirip çeviren hakkı için hayır" diye yemin ederdi.^[87]

İlim adamları icma ile vallahi, yahut billahi, ya da tallahi diye yemin edip yeminini bozan kimsenin keffâretle yükümlü olduğunu kabul etmişlerdir. İbnü'l-Münzir der ki: Malik, Şafiî, Ebu Ubeyd, Ebu Sevr, îshâk ve Rey sahipleri şöyle derlerdi: Her kim Allah'ın isimlerinden bir ismi zikrederek yemin eder de sonra yeminini bozarsa, ona keffaret düşer. Biz de bu görüşteyiz. Bu hususta bir görüş ayrılığı olduğunu da bilmiyorum.

Derim ki: Bununla birlikte "Kur'âna yemin etme" başlığında da şöyle demektedir: Yakub (b. İbrahim, Ebu Yusuf) der ki: Kim Rahman adına yemin eder de yeminini bozarsa, onun için keffaret gerekmez.^[88]

Derim ki: Rahman da yüce Allah'ın i simi erindendir, bu hususta icma vardır ve bunda görüş ayrılığı yoktur.^[89]

9- Allah'ın Hakkına, Azametine, Kudretine, İlmine... Yeminin Hükümü:

Allah'ın hakkı için, azameti için, kudreti için, ilmi için, Allah'ın hayat sıfatı için Oe amrullahi"), Allah adına yemin ederim (eymullahi) lafızları ile yemin hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır.

Malik der ki: Bunların hepsi yemindir ve bunlar dolayısıyla keffaret gerekir.

Şafiî der ki: Allah'ın hakkı, celali, azameti ve kudreti de, eğer bunlarla yemini niyet ederse birer yemindir. Eğer yemin kastı gütmmezse bunlar yemin değildir. Çünkü bu ibarenin; Allah'ın hakkı vaciptir, kudreti yerini bulur anlamına gelme

ihtimali de vardır, Allah'ın emaneti hakkında da Şafîî şöyle demiştir: Bu yemin değildir. Le amnıllahi ve eynullahi lafızlarına gelince, eğer bunlarla yemin kastedilmezse yemin değildir.

Rey sahipleri de derler ki: Kişi, Allah'ın azameti, izzeti, celali, kibriyası ve emâneti hakkı İçin deyip de yeminini yerine getirmeyecek olursa, keffarete bulunması gerekir.

el-Hasen der ki: Allah hakkı için (ve hakkullahi) yemin değildir, bunda keff-iaret de gerekmez. Ebu Hanife'nin de görüşü budur. Bu görüşü ondan er-Razi (el-Cessâs) nakletmiştir. Aynı şekilde Allah'ın ahdf, misakı, emaneti de yemin değildir. Mezhebine mensub kimi ilim adamı, bu bir yemindir, demektedir. Tahavî der ki: Yemin değildir. Aynı şekilde Allah'ın ilmi hakkı için diyecek olsa bile bu da, Ebu Hanife'nin görüşüne göre yemin değildir. Fakat arkadaşı Ebu Yusuf bu hususta ona muhalefet ederek şöyle demektedir: Bu bir yemin olur. İbnü'l-Arabî der ki: Ebu Hanife'yi bu hususta yanıltan "ilirrTin bazan "malûm" hakkında da kullanılmasıdır. Malûm ise muhdes (sonradan yaratılmış şey) dir. O bakımdan böyle bir tabir de yemin olmaz. Fakat kudretin de mak-dur (kudret ile var edilen) şey hakkında kullanıldığını hatırlanmamıştır. Onun makdur hakkında söyleyeceği her söz, bizim de malum hakkındaki delilim izdir.

İbnü'l-Münzîr der ki: Rasutullalı (sav)'ın da şöyle dediği sabit olmuştur: "Allah'a yemin olsun (ye eynullah) o, gerçekten emirliğe layıktır."[\[90\]](#) şeklindeki sözünü Zeyd ve oğlu Üsame ile ilgili olay münasebetiyle söylemiştir.

İbn Abbas da: Ve eynullah diye yemin eder, İbn Ömer de böyle dermiş. İshâk der ki: Eğer kişi eynullah lafzı ile yemin etmeyi murad ederse bu, iradesi dolayısıyla ve kalbinin bu konudaki kastı dolayısıyla o da bir yemin olur. [\[91\]](#)

10- Kur'ân'a Yemin Etmek:

Kur'ân'a yemin hususunda ilim adamlarının farktı görüşleri vardır. İbn Mes'ud der ki: Her bir âyeti dolayısıyla bir yemin etmiş gibidir. Hasan-ı Bas-rî ve İbn el-mübarek de böyle demişlerdir.

Ahmed de der ki: Ben bu kanaati reddedecek herhangi birşey bilmiyorum. Ebu Ubeyd der ki: Tek bir yemin olur. Ebu Hanife ise, bunda keffâret yoktur, der. Katade de mushafa yemin edermiş. Ahmed ve İshak da biz bunu (mushafa yemin etmeyi) mekruh görmüyoruz demişlerdir. [\[92\]](#)

11- Allah'tan Başkası Adına Yemin:

Yüce Allah'tan, Onun isim ve sıfatlarından başkası ile yemin, yemin olmaz. Ahmed b. Hanbel der ki; Peygamber (sav) adına yemin edecek olursa, yemini olur. Zira, kendisine iman olmaksızın imanın tamam olmayacağı bir şeye yemin etmiştir. Tıpkı Allah adına yemin etmiş gibi (yeminini bozacak olursa), keffarete bulunması gerekir.

Ancak bu görüşü, Buliarî, Müslim ve diğerlerinde sabit olan şu rivayet reddetmektedir. Rasulullah (sav) bir kafil ile birlikte bulunan Ömer b. eî-Hat-tab'a yetişti. O sırada Ömer babası adına yemin ediyordu, Rasulullah (sav) onlara şöyle seslendi: "Şunu bilin ki, muhakkak Allah sizlere babalarınız adına yemin etmeyi yasaklamaktadır. Kim yemin edecek olursa, ya Allah adına etsin, yahut sussun."[\[93\]](#)

Bu İse, az önce zikrettiğimiz gibi, yeminin yalnızca Allah adına, isimlerine ve sıfatlarına yemin edilebileceğini göstermekte, O'ndan başka hiçbir şeye yemin etmemeyi gerektirmektedir. Bunu tahkik eden hususlardan birisi de, Ebu Dâvud, Nesaî ve başkalarının Ebu Hureyre'den şöyle dediğine dair kaydettikleri şu rivayettir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Babalarınız adına da, anneleriniz adına da, ortaklar adına da yemin etmeyiniz. Ancak Allah adına yemin ediniz. Allah adına da ancak siz doğru söyledığınız halde yemin edebilirsiniz."[\[94\]](#)

Diğer taraftan: Adem, İbrahim adına yemin edenlere de -kendilerine iman edilmeksizin imanın tamam olmayacağı kişiler adına yemin etmiş olduğu halde- keffâret yoktur, diyenlerin görüşlerini de Ahmed b. Hanbel'in (Hz. Peygamber hakkındaki bu özel görüşü) ile çelişmektedir. [\[95\]](#)

12. Putlar Adına Yemin:

Lafız "Müslim'in olmak üzere, hadis imamları Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet ederler: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Sizden her kim yemin eder, yemininde de: Lat hakkı için diyecek olursa, Lâ ilahe illallah desin. Her kim de arkadaşına; Gel seninle kumar oynayalım, diyecek olursa, sadaka versin."[\[96\]](#)

Nesaî de Mus'ab b. Sa'd'dan, onun da babasından rivayetine göre Sa'd şöyle demiş: Bir husustan söz ediyorduk. O sırada ben, cahiliyyeyi henüz yemi bırakmıştım. Lat ve Uzza adına yemin ettim. Rasulullah (sav)'ın ashabından birisi bana: Ne kötü bir söz söyledin! dedi. Bir diğer rivayette de: Sen terk edilmesi gereken bir sözü kullandın, dedi. Bunun üzerine Rasulullah (sav) m yanına vardım ve bunu ona nakledince şöyle buyurdu: De ki: "Allah'tan baş-ka

hiçbir ilah yoktur. O, bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd da O'nundur. O, herşeye gücü yetendir. Sonra da sol tarafına üç defa tükürür gibi yap ve şeytandan Allah'a sığın, bundan sonra da bir daha av-nı şeyi yapma."[\[97\]](#) İlim adamları derler ki: Rasulullah (sav)'ın böyle bir söz söyleyene bu sözü söyledikten sonra lâilahe illallah demesini emretmesi o söze keffâret, gafle-i-ten uyandırıp hatırlatmak ve nimeti tamamlamak içindir. Özel olarak Lat'dan söz edilmesi ise, çoğunlukla dillerinde dolaşan put adının o olmasından ötürüdür. Diğer ilahlarının isimleri de aynı durumdadır. Zira, Lat ile diğer putlar arasında hiçbir fark yoktur.

Arkadaşına: Gel seninle kumar oynayalım diyene tasadduk etme emrini vermesine gelince, bu hususta yapılacak açıklamalar da Lat hakkında yapılan açıklamalar gibidir. Çünkü onlar, kumar oynamayı itiyat haline getirmişlerdi. Ayrıca kumar, malın batıl yollarla yenilmesine sebep teşkil eden yollardan birisidir. [\[98\]](#)

13- Allah'ın Dininden Çıkmayı İfade Eden Sözler Söylemenin Hükümü:

Yahudi olayım, hristiyan olayım, yahut İslamdan, Peygamberden, Kur'ân'dan uzak olayım, yahut Allah'a şirk koşmuş, Allah'ı inkâr etmiş olayım gibi sözler söyleyen bir kişi hakkında Ebu Hanife der ki: Bu sözler birer yemindir ve bunlardan dolayı da keffâret gerekir. Fakat, yahudilik, hris-tiyanlık hakkı için, Peygamber ve Kâ'be hakkı için deyip, bunlar yemin kipinde kullanırsa keffâret gerekmez.

Bu hususta dayanağı, Dârakutnî tarafından Ebû Rân" yoluyla gelen şu rivayettir: Ebû Rafi'in sahibi olan kadın, hanımı ile kendisini ayırmak istemiş ve; "eğer onları birbirinden ayırmayacak olursa, birgün yahudi, birgün hristiyan olsun, bütün köleleri hür olsun. Ne kadar malı varsa, Allah'ı yolunda olsun" diye yemin etmiş ve durumu Aişe, Hafsa, İbn Ömer, İbn Abbas ve Um Seleme'ye sormuş, hepsi de ona: Senf Harut ile Marut gibi mi olmak istiyorsun (bunun için mi onu hanımından ayırmak istiyorsun) demişler, yeminine keffârette bulunup onları serbest bırakmasını emretmişler. [\[99\]](#)

Yine Dârakutnî, Ebu Rafi'den şöyle dediğini nakletmektedir: Efendim olan hanım, mutlaka seni hanımından ayıracağım demiş. Sahip olduğu bütün malları Kâ'be kapısında (sebil) olsun ve bir gün yahudi, bir gün hristiyan, bir gün mecusî olayım eğer seni ve hanımını birbirinden ayırmıyacak olursam. (Ebu Rafi) der ki: Ben de müminlerin annesi Um Seleme'nin yanına gittim ve dedim

ki: Benim efendim olan kadın beni hanımımından ayırmak istiyor. Um Seleme bana şöyle dedi: Efendin olan kadına git ve ona şöyle de: Böyle bir şey yapmak senin için helal değildir. Ben de ona gittim. Sonra İbn Ömer'in yanına vardım. Ona durumu haber verdim. O da kapıya kadar geldi ve şöyle dedi: Harut ile Marut burada mıdır? Elendim olan kadın dedi ki: Ben, (eğer onları birbirinden ayırmayacak otursam) bana ait olan bütün malı Kâ'be'nin kapısına sebil olarak göndereceğimi söyledim. İbn Ömer, peki neden yiyeceksin diye sorunca, efendim tekrar: Ayrıca bir gün yahudi, bir gün hristiyan, bir gün mecusî olayım diye de yemin ettim. Bu sefer İbn Ömer şöyle dedi: Eğer yahudi olursan öldürülürsün. Hristiyan olursan öldürülürsün, mecusî olursan yine öldürülürsün. Bu sefer: Peki, bana ne yapmamı emredersin deyince, İbn Ömer şöyle dedi: Yeminine keffârette bulunursun ve kölen olan bu adamı ve cariyeyi yine bir araya getirirsin. [\[100\]](#)

İlim adamları, yemin eden bir kimse, eğer "Uksîmubillah; AHalı adına kasem ederim" diyecek olursa, bunun yemin olacağını icma ile kabul etmekle birlikte "billah" demeksizin, "uksimu ya da eşhedu: kasem ederim, şahid-lik ederim ki", şöyle şöyle mutlaka olmalıdır diyecek olursa, farklı görüşlere sahiptirler. Malik'e göre böyle demekJ eğer AHalı adına demeyi murad etmişse yemin olur. Eğer Allah adına demeyi kastetmemişse, bunlar keffâreti gerektiren yemin olmazlar. Ebu Hanife, el-Evzaî, el-Hasen ve en-Nehaî ise, her iki durumda da bunlar birer yemindir, demişlerdir Şafiî de şöyle demektedir: Yüce Allah'ın adını anmadıkça bunlar yemin olmazlar. Bu, Müzenî'nin ondan yaptığı rivayettir. er-Rabih ise, Malikin görüşü gibi ondan bir rivayet nakletmektedir. [\[101\]](#)

14- Başkasına And Vermek:

Bir kimse: Sana and veriyorum mutlaka şunu yapmalısın, diyecek olursa, eğer ondan bir şey istemek kastıyla bunu demişse, bu hususta bir keffâret yoktur ve bu yemin değildir. Eğer, yemin etmeyi kastetmişse, az önce sözünü ettiğimiz hususlar sözkonusu olur. [\[102\]](#)

15- Alak'a İzafe Edilen Şeylere Yemin:

Biz kimsenin "Allah'ın yaratması nızık vermesi ve Beyti hakkı için" gibi Allah'a izafe eden sözlerle yemin etmesi halinde ona keffâret gerekmez, Çünkü bunlar

caiz olmayan yeminlerdir ve Allah'tan başkası adına yemin etmektir. [\[103\]](#)

16- Akdolan Yeminin Çözülmesi (Bozulması):

Yemin akd oldu mu, onu keffâret veya îstisnâ-inşaallah çözer. İbnü'l-Mâ-cisûn der ki: İstisna keffâretten bedeldir. Yoksa, yemini çözmek değildir. İbnü'l-Kasırn da der ki: Yemini çözmektir. İbnü'l-Arabî der ki: İslam aleminin değişik bölgelerdeki fukahasının görüşü budurs sahih olan da budur.

İstisnanın şartı İse, onun (yemine) muttasıl olması ve lafzan söylenmiş olmasıdır. Çünkü Nesaî ve Ebu Dâvud, İbn Ömer'den Peygamber fsav.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedirler: "Her kim yemin eder de istisnada bulunursa, dilerse buna devam eder, dilerse de (yeminine bağlılığı) yeminini bozması sözkonusu olmaksızın terk eder," [\[104\]](#)

Şayet diliyle söylemeksizîn istisnayı niyet ederse veya özürsüz olarak istisnayı yemininden ayrı söyleyecek olursav bunun kendisine bir faydası olmaz. Muhammed b. el-Mevvâz da der ki: İstisna, yemin ile itikaden (kalbinde) birlikte bulunmalıdır. Velevki yemininin son harfi ile birlikte olsun. Eğer yeminini tamamladıktan sonra istisna yapacak olursa, bunun kendisine bir faydası olmaz. Çünkü yemin, istisnadan ayrı olarak bitirilmiş olur. îs-tisnânın yeminden sonra varid olması ise, tıpkı arada zaman fasılası geçmiş gibi bir etki yapmaz. Ancak bu görüşü: Kim yemin eder de akabinde istisnada bulunursa" lıadisi ıed etmektedir. Çünkü bu ifadedeki "fe" harfi takib içindir. (Yani, yemininin tamamlanmasından sonra istisna etmesi gerekir.) İlim adamlarının cumhuru (çoğunluğu) da bu görüştedir. Aynı şekilde böyle bir kanaat, baştan yapılmış bir yeminin hiçbir şekilde çözülmemesi gibi bir sonuç verir ki, böyle bir şey batıldır İbn Huveyzimendâd der ki: Mezhebimiz alimleri içinden ne zaman istisna yaparsa bunun, yemin ettiği şeyi tahsis edeceği hususlarında farklı görüşlere sahiptirler. Kimi mezheb alimlerimiz şöyle demiştir İstisnası sahihtir, bununla da lehine yemin ettiği kimseye haksızlık etmiş olur. Kimisi de şöyle demiştir: Lehine yemin ettiği kişi bunu işitmedikçe istisnası sahih olmaz. Bazıları da şöyle demiştir: Lehine yemin ettiği kimse işitmeyecek olsa dahi, İstisna yaparken dilini ve dudaklarını kıpırdatması sahih olur. İbn Hu-veyzimendâd der ki: Bizim, kendi içinde yaptığı istisna sahihtir, dememizin sebebi, yeminlerin niyetler İle muteber oluşundan dolayıdır. İstisna yaparken dilini ve dudaklarını kıpırdatmadıkça sahih olmaz, deyişimiz ise şundan Ötürüdür: Bu istisnayı söyleyip dilini ve dudaklarını kıpırdatmayan kimse söz söylemiş olmaz. İstisna da bir sözdür ve ancak söz ile vaki olur. Hiçbir şekilde istisna sahih olmaz,

derken ise, bunun, lehine yemin edilen kişinin hakkı oluşundan ve hakimnin yemini lehine istediği duruma göre bu yemin vaki oluşundan dolayıdır. Yemin, yemin edenin tercihi ile olmayacağına göre, aksine bu, ondan istenen birsey okluğuna göre, onun bu hususta herhangi bir hükmünün olmaması icabetmektedir.

İbn Abbas ise der ki: Bir sene sonra bile yeminden istisna yapmak mümkündür. Bu hususta Ebu'l-Âliye ve el-Hasen de ona tabi olmuşlardır. Bu görüşünü, yüce Allah'tn şu buyruğu ile demlendirmektedir: "Onlar ki, Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet etmezler,.." (el-Furkan, 25/68) buyruğunun inişinden bir sene sonra; "Ancak tevbe edenler... müstesnadır" (el-Furkan, 25/70) buyruğu inmiştir. Mücahid der ki: Her kim iki sene sonra dahi inşaallah diyecek olsa, bu bile onun için yeterlidir. Said b. Cübeyr de der ki; Dört ay sonra istisna yapacak olsa, onun için yeter.

Tavus da der ki: Meclisinde bulunduğu sürece istisna yapma hakkı vardır. Katade der ki: Şayet yerinden kalkmadan veya konuşmadan önce istisna yapacak olursa, onun leinine bu istisnası geçerlidir. Ahmed b. Hanbel ve İshâk da derler ki; O mesele ve sadedde devam ettiği sürece istisna yapabilir. Ata da der ki: Bol süt veren bir devenin sağımlığı kadarlık bir süre zarfında İstisna yapma hakkı vardır. [\[105\]](#)

17- İbnAbbas'ın İstisna ile Görüşünün Değerlendirilmesi:

İbnül-Arabîder ki: Âyet-i kerimede İbn Abbas'ın görüşüne delil diye ileri sürdüğü hususta onun lehine delil olabilecek bir taraf yoktur: Çünkü her iki âyet-i kerime, yüce Allah'ın indinde ve Levh-i Mahfuz'unda bir aradadır. Allah'ın bu hususta bildiği bîr hikmeti dolayısıyla nüzulü ertelenmiştir. Bununla birlikte nüzuldeki bu fasıladan güzel bir fer! hüküm ortaya çıkmaktadır. O da şudur: Yemin eden bir kimse Allah'a yemin olsun eve girmeyeceğim ve eğer sen eve girecek olursan boğsun; diyecek olsa ve birinci yeminincie kalbinde inşaallah diye istisna yapsa, ikinci yeminde de yine kalbinde belli bir süre veya bir sebep, yahut herhangi bir kimsenin dilemesi gibi yemini kaldırıp istisnaya elverişli olan bir şeyi geçirecek olursa ve bu istisnayı kendisi için yemin olunanı korkutmak kastıyla herhangi bir şekilde açık-İamayacak olursa, böyle bir tutumun ona faydası olur ve onun aleyhine her iki yemin de münâkid olmaz. Talâkta kendisine karşı beyyine getirilmediği sürece bunun bir faydası vardır. Eğer ona karşı delil getirilecek olursa, istisna iddiası ondan kabul olunmaz. Fetva sormak üzere geldiği takdirde böyle bir istisna niyetinin ona faydası olur.

Derim kir istisnânın ona fayda vereceği şöyle açıklanır: Şam yüce Allah, birinci âyeti açıklamış, diğerini ise, (bir yıl süre ile) saklı tutmuştur. Yemin eden de aynı şekilde korkutmak kastıyla yemin eder ve istisnayı gizlerse, aynı durumdadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbnü'l-Arabî der ki: Ebul-Fadl el-Merağî, Medinetü's-Selâm (BağdaO'ta ders okuyordu. Şehrinden kendisine gelen mektupları bir sandığa koyar ve kendisini rahatsız edecek ve ilim talebini kesmesine sebep teşkil edecek bir haber alırım, korkusuyla hiçbir mektubu okumazdı. Aradan beş yıl geçip de ilim talebi maksadını bir dereceye kadar gerçekleştirdikten ve geri dönmeyi kararlaştırdıktan sonra, yüklerini bağladı, kitaplarını ortaya koyup o mektupları çıkardı. Mektuplarında okudukları arasından yalnızca bir tanesini dahi eğer kendisine ulaştıktan sonra okumuş olsaydı, artık ardından bir harf dahi ilim tahsil edemezdi. Bundan dolayı Allah'a hamd etti ve ev eşyasını bir bineğe yükleyerek, Horasan yolunun başladığı Babü'l-Halbe'ye çıktı. Bineğini ücretle tuttuğu delili önden gitti. Kendisi ise, yol azığını satın almak üzere fırıncının kapısına dikildi. O, azığını almak için uğraşırken, ekmekçinin bir başkasıyla konuşurken şöyle dediğini işitti: Sen ilim adamının -vaizi kastediyor-: Ibn Abbas bir sene sonra dahi istisna yapmayı caiz kabul etmektedir, dediğini duymadın mı? Bu sözü ondan işittiğimden beri hatımdan çıkmadı. Üzerinde düşünmeye devam edip durdum. Fakat bu görüş doğru olsaydı, Yüce Allah da Hz. Eyyub'a: "Eline bir demet (ot) al ve onunla vur ve yemininde de durmamazhk etme" CSa'd, 38/44) diye buyurmazdı. Niye Allah ona: "İnşaallah delh demedi.

el-Merağî, fırıncının bu şekilde konuştuğunu duyunca, kendi kendisine şöyle dedi: Fırıncılarının bile bu derece ilimden pay sahibi olduğu bu seviyede bulunduğu bir şehri bırakıp Merağa'ya mı gideyim? Ebediyen böyle bir şey yapamam.

Daha sonra, ücretle tuttuğu binek sahibinin arkasından gitti ve ona verdiği ücreti de helâl edip, ölünceye kadar Bağdat'ta ikâmet etti. [\[106\]](#)

18- İstisnânın Yemine Etkisi:

İstisna, Allah adına yapılan yemini kaldırır. Zira bu, yüce Allah'tan verilmiş bir ruhsattır. Bu hususta görüş ayrılığı yoktur

Ancak Allah'tan başkası adına yapılan yeminde istisnânın durumu hakkında görüş ayrılığı vardır. Şafiî ve Ebu Hanife der ki: İstisna, her yeminde sözkonusudur Talak, köle azad etmek ve bundan başka diğer yeminlerde tıpkı yüce Allah'ın yeminini kaldırdığı gibi (bunları da kaldırır). Ebu Ömer der ki:

İcma ile kabul ettikleri haktır. Çünkü, yalnızca Allah adına yapılan yeminlerde istisna ile ilgili rivayet varid olmuştur. Bunun dışındaki hususlarda vârid olmuş bir rivayet yoktur. [\[107\]](#)

19- Yemin Keffareti Ne Zaman Yerine Getirilir:

Yüce Allah'ın: "Bunun keffâretİ..." buyruğu ile ilgili olarak ilim adamları keffârette bulunmadan önce yemini bozmanın mubah ve güzel bir şey olduğunu, hatta bunun daha uygun olduğunu icma ile kabul etmekle birlikte, yemini bozmadan önce keffârette bulunmanın yeterli olup olmayacağı hususunda üç farklı görüşleri vardır:

1- Mutlak olarak (yani yemini bozmadan önce ya da sonra) keffârette bulunmak yeterlidir. Bu, ashâb-ı kirâmdan ondört kişinin, fukahânın cumhurunun kabul ettiği bir görüştür. Malik'in mezhebinde meşhur olan görüş de budur.

2- Ebû Hanîfe ve arkadaşları ise, keffâret yeminden sonra olmadıkça") hiçbir şekilde yeterli olmaz derler. Bu, aynı zamanda Eşheb'in Malik'ten rivayetidir.

Caiz oluşu şöyle açıklanır: Ebu Musa el-Eşârî der ki: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Şüphe yok ki ben Allah'a yemin ederim -inşâallah- herhangi bir hususta yemin edip de ondan başkasının o husustan daha hayırlı olduğunu göreceğim olursam, mutlaka yeminimin keffâretini yerine getirir ve daha hayırlı olanı yaparım." Bunu Ebu Dâvud rivayet etmiştir. [\[108\]](#)

Anlam bakımından da şöyle açıklanır: Yemin, keffârete sebeptir. Çünkü yüce Allah: "İşte yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin keffâreti budur"

buyurmakta ve keffâreti yemine izafe etmektedir. Anlam ile ilgili manevi hususlar ise, onlara sebep teşkil eden şeylere izafe edilirler. Aynı şekilde keffâret yeminin gereğini yerine getirmemenin bedelidir. Dolayısıyla yeminin bozulmasından önce yapılması da caiz olur.

Daha önce keffâret vermeyi kabul etmeyenlerin görüşü de şöylece açıklanır: Müslim, Adiy lx Hatimeden şöyle dediğini rivayet etmektedir; Ben Rasulullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Her kim bir hususa dair yemin eder, sonra ondan başkasının ondan daha hayırlı olduğunu görürse, hayırlı olanı yapsın." [\[109\]](#)

Nesâî: "Ve yemininin kefareti yapsın" [\[110\]](#) diye ilave etmiştir.

Mana cihetinden bakılacak olursa; keffâret günahı kaldırmak içindir. Kişi yeminine muhalefet etmediği sürece ortadan kaldırılması gereken bir şey yok demektir. O halde keffâret t yerine getirmenin bir anlamı olmaz. Diğer taraftan yüce Allah'ın: "İşte yemin ettiğiniz takdirde" buyruğunun anlamı da; yemin edip

de yemininizi bozduğunuz takdirde, demektir. Diğer taraıtan vucubundan önce yapılan her bir ibadet, -namaz ve sair ibadetler nazarı itibara alındığı takdirde,- sahih değildir.

3- Şafiî ise şöyle demektedir: Yemek yedirmek, köle azad etmek ve elbise giydirmek halinde, (daha Önce keffârette bulunulursa) yerini buîur. Ancak oruçla kerrarete bulunulursa yerini bulmaz. Çünkü, bedeni bir amel vaktinden öncesine alınmaz. Fakat bunun dışındaki hallerde keffâretin daha önce yapılması yeterli olur, bu da üçüncü görüştür. [\[111\]](#)

20- Yemin Keffaretleri:

Şanı yüce Allah, yemin keffâretinde önce üç hususu zikrettikten sonra, bunlardan birisini yapmakta muhayyer bıraktı, akabinde de bunların mümkün olmaması halinde de oruç tutmayı emretti. Önce yemek yedirmekle başladı. Çünkü Hicaz topraklarında yemeğe olan ileri derecedeki ihtiyaç ve karınlarını duyuramamaları dolayısıyla bu daha faziletli idi. Bununla birlikte yemin keffâreti hususunda muhayyerlik bulunduğunda görüş ayrılığı yoktur.

İbnü'l-Arabî der ki: Benim kanaatime göre keffâret duruma göre olur. Eğer muhtaç birisi bulunduğunu biliyorsan, yemek yedirmen daha faziletlidir. Çünkü sen, köle azad ettiğin takdirde yemeğe muhtaçların ihtiyacını gidermiş olmazsın. Bunlara (yemek yedireceğin on kişiye) bir onbirinci kişiyi daha eklemiş olursun. Giydirmek de aynı şekilde bundan sonra gelir. Şanı yüce Allah, neye muhtaç olunduğunu bildiğinden dolayı öncelikli ve önemli olanı daha önce zikretmiştir. [\[112\]](#)

21- Yemin Keffâreti Olarak Yoksul Yedirmek:

Yüce Allah'ın: "Ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan on fakiri dovurmak onlara yemek yedirmek" buyruğu ile ilgili olarak, bize ve Şafiî'ye göre, yoksullara çıkardığı yiyeceği temlik etmesi vç bunu mülk edinip onda tasarruf edecek şekilde onlara teslim etmesi kaçınılmazdır. Çünkü, yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "O, yediriyor, kendisi ise yedirilmiyor." (el-En'âm, 6/14) Hadîste de şöyle buyurulmuştur "Rasûlullah (sav) dedeye al-tıdabir yedirdi" [\[113\]](#) Çünkü bu, keffâretin iki çeşidinden birisidir. Bunda da temlikten başka türlü sü cafo olmaz. Ve bunun aslı (bu hükme varmaya esas teşkil eden hükmü) elbise giydirmek yoluyla keffârettir

Ebû Hanîfe ise şöyle demektedir: Sabahlı akşamlı yoksulları doyuracak olursa bu da caizdir. Bizim (Maliki mezhebi) alimlerimizden İbnül-Mâcişûn'un tercihi de budur. İbnü'l-Mâcişûn der ki: Yemek yemeğe imkân tanımak yemek yedirmektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar yemeği ona olan sevgilerine rağmen fakire, yetime ve esire yedirirler." (el-İnsan, 76/8) Buna göre, hangi yolla yoksula yemek yedirirse, âyetin kapsamına girmiş olur. [\[114\]](#)

22. Yemek Yedirmenin Niteliği:

Yüce Allah'ın: "Ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan buyruğu ile ilgili olarak el-Bakara suresinde (2/143 âyet-i kerimenin tefsirinde) "vasai (ortalamadın en üstün ve iyi anlamına geldiğine dair açıklamalar geçmişti. Burada ise "vasat" iki konunun arasındaki orta yer ve iki uç arasındaki orta nokta demektir. "İşlerin en hayırlıları orta yollu (evsâtuhâ) olanlarıdır" hadisi de buradan gelmektedir. [\[115\]](#) İbn Mace şöyle bir hadis nakletmektedir: Bize Muhammed b. Yahya anlattı: Bize Abdurrahman b. Mehdi anlattı; Bize Süryan b. Uyeyne, Süleyman b. Ebil-Muğire'den anlattı: Süleyman, Said b. Cübeyr'den, o, İbn Abbastan şöyle dediğini nakletti: Kimisi aile halkının yiyecek ihtiyacını bol bol karşılarken, kimisi de ailesinin yiyecek ihtiyacını kısıarak karşılıyordu. Bunun üzerine: "Ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan" buyruğu nazil oldu. [\[116\]](#) İşte bu, (burada) "vasat"ın belirttiğimiz gibi ve iki şey arasında ortada bulunan olduğunu göstermektedir. [\[117\]](#)

23- ifedirilecek Yemeğin Miktarı:

Malik'e göre, yedirilecek miktar, eğer keffârette bulunacak kişi, Peygamber (sav.)'in Medine'sinde bulunuyor ise, on yoksuldan her birisine bir mud'dur, Şafî ve Medînelîler de bu görüştedir. Süleyman b. Yesâr der ki: Ben, insanları yemin keffâreti için yiyecek verirken, küçük mud ile bir mud buğday verdiklerini ve bunun kendileri için yeterli olacağı görüşünde olduklarını gördüm. Bu, aynı zamanda İbn Ömer, İbn Abbas ve Zeyd b. Sabit'in de görüşüdür. Atâ b. Ebî Rebâh da böyle demiştir. Ancak, Peygamber Medine-si'nden başka bir yerde ise, durum farklıdır. İbnü'l-Kasım der ki: Her yerde bir mud, keffârette bulunana yeterli gelir.

İbnü'l-Mevvâz da şöyle der: İbn Velîb, Mısırda bunun bir buçuk mud, Eşheb ise bir mud ve bir muddun üçtebiri kadar verir demiştir, (Eşheb) der kî: Bir tam mud

ile üçtebir mud, sabah akşam yemeğinde çeşitli bölgelerdeki geçimin ortalama maşıdır.

Ebû Hanife de şöyle demektedir: Buğday verecekse yarım sa', hurma ve arpa verecekse bir sa.' verir. Bunu da Abdullah b. Sa'lebe b. Suayr'ın babasından yaptığı rivayete dayanarak söylemiştir. Abdullah'ın babası Salebe b. Suayr der ki: RasûlulJah (sav) hutbe irad etmek üzere ayağa kalktı ve fitır sadakası olarak kişi başına bir sa' hurma, yahut iki kişi adına bir sa' arpa, yada bir sa' buğdayı vermeyi emr etti.[\[118\]](#)

Süfyan ve îbnü'l-Mübarek de bunu delil almış, bu görüşü kabul etmişlerdir. Ayrıca bu görüş, Âli, Ömer, İbn Ömer ve Aişe (r.anhumVdan da rivayet edilmiştir. Said b. el-Müseyyeb de bu görüştedir, Irak fukahâsının genel olarak görüşü budur. Çünkü İbn Abbas şöyle demiştir: Ra sulu Hah (sav) bir sa1 hurma ile keffârette bulunmuş ve insanlara böylece keffârette bulunmayı emretmiştir. Bunu bulamayan ise, aile halkınıza yedirdiğinizin orta yollusundan yarım sa' buğday versin. Bunu, îbn Mace Sünen'inde rivayet etmiştir.[\[119\]](#)

24- Yemin Keffâretinde Kendilerine Yemek Verilmeleri Caiz Olmayanlar:

Yemin keffâretinde bulunan bir kimsenin zengin bir kimse ile nafakasını vermek zorunda olduğu yakın akrabasına yemek yedirmesi caiz değildir. Eğer nafakasını sağlamakla yükümlü olduğu kimselerden olursa, Malik der ki: Böyle birisine yemek yedirmesi hoşuma gitmez. Fakat, yapacak olursa ve bu akrabası da fakir ise yerini bulur. Şayet zengin olduğunu bilmediği halde zengin birisine yemek yedirecek olursaT el-Müdevene ile başka bir kitapta bunun yeterli olmayacağı belirtilmekle birlikte, el-Esediyye de bunun yeterli olacağı kaydedilmektedir.[\[120\]](#)

25- Keffâret Kişinin Yediği Cinsten Verilir:

Kişi yediğinden keffâret verir İbnü'l-Arabî der ki: Bu noktada bir gurup ilim adamı yanılarak şöyle demiştir; Eğer kendisi arpa yerken insanlar buğday yiyorsa, sair insanların yediğinden keffâretini versin. Ancak, bu apaçık bir yanılıdır. Çünkü, ketîârette bulunacak kişi, eğer bizzat arpadan başkasını yiyemiyor ise, başkasına bundan başkasını vermesi ile mükellef tutulamaz. Peygamber (sav) da: "'Bir sa' buğday ve bir sa] arpa..." diye buyurmuştur. Bunlan ayrı ayrı zikretmiş ki? herkes yediğinden üzerine düşeni versin diye. Bu

hususta ise anlaşılmayacak kapalı bir taraf yoktur. [\[121\]](#)

26- Yemek Yedirmek Sabahlı Akşamlıdır:

Malik der ki: Şayet on yoksulu sabahlı akşamlı yedirecek olursa, bu (keffâret olarak) o kimse için yeterli olur. Şafiî ise der ki: Hepsine bir arada yemek yedirmesi caiz değildir. Çünkü, yemekte birbirbûieri arasında fark vardır. Bunun yerine her bir yoksula bir mud verir.

Ali b. Ebi Talib (r.aydan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: On yoksula yalnızca bir öğün yedirmek yeterli olmaz. Yani, akşam yedirmeksizin yalnızca sabah, yahut sabah yedirmeksizin yalnızca akşam yemeği vermek yeterli olmaz. Mutlaka sabahlı akşamlı yedirmelidir. Ebû Ömer der ki: Değişik bölgelerde fetva önderlerinin görüşü de budur. [\[122\]](#)

27- Keffâret Olarak Katıksız Ekmek Verilmez:

İbn Habib der ki: Katıksız yalnız başına ekmek yeterli olmaz. Ekmekle birlikte katık olarak zeytin yağı, keşk veya kameh [\[123\]](#) veya mümkün olan herhangi bir şey verilmelidir. İbnü'l-Arabî der ki: Bu, görüşüme göre vacib olmayan bir fazlalıktır. Ekmekle birlikte çeker vermesi, et vermesinin müstehap olmasına gelince, bu doğrudur. Fakat, yemek için belli bir katığı tayin etmenin ise herhangi bir yolu yoktur Zira, "yiyecek" lafzı bunu ihtiva etmez.

Derim ki: Âyetin ortalama yeme hakkında nazil oluşu, ekmekle beraber zeytinyağı veya sirke vermeyi ya da buna benzer peynir, yahut İbn Habib'in dediği gibi keşk vermeyi gerektirmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Rasulullah (say) da şöyle buyurmuştur: "Sirke ne güzel katıktır!" [\[124\]](#)

Hasan-ı Basrî de der ki: Eğer yoksullara ekmek ve et, yahut ekmek ve zeytin yağı günde bir defa doyuncaya kadar yedirecek olursa, bu dahi onun için yeterlidir. Bu, İbn Şîrîn, Cabir b, Zeyd ve Mekhûl'ün görücüdür Bu görüş Enes b. Malik'ten de rivayet edilmiştir. [\[125\]](#)

28- Kefaretin Tek Bir Yoksula Verilmesi:

Bize göre keffâretin tek bir yoksula verilmesi caiz değildir. Şafiî de bu görüştedir. Ebu Hanife'nin arkadaşları da keffâretin tümünün bir kimiye tek bir defada verilmesini kabul etmemekle birlikte, keffâretin tümünü bir günde fakat

değişik miktarlarda ve ödemelerde vermesi halinde farklı görüşlere sahiptirler. Kimisi bunu caiz görür ve eğer fiil bir kaç defa tekerrür etmişse, ikinci fiil ile ilgili olarak kendisine ilk olarak ketfâretten bir pay verilene bir daha verilmesine mani yoktur. Çünkü, miskîn (yoksul) adı hâlâ onun için kullanılabilir, demek yerinde olur.

Başkaları ise şöyle demektedir: Keffâreti (aynı günde değil de) birden çok günlerde aynı kişiye ödemek caizdir. Çünkü günlerin birden çok olması, yoksulların sayılarının yerini tutmaktadır. Ebû Hanifeye göre bu şekilde bir ödeme onun İçin yeterli olur. Çünkü âyeti kerimeden maksat, yedirilecek miktarı bildirmektir. O, bu miktarı tek bir kişiye verecek olsa dahi onun için yeterli olur. Bizim delilimiz^ yüce Allah'ın, on kişiyi Kitabının nassında zikretmiş olmasıdır. Bundan vazgeçmek caiz değildir. Aynı şekilde böyle bir uygulama ile müslümanlardan bir topluluk canlandırılır ve bir gün dahi onların yetecek kadar ihtiyaçları karşılanır. Böylelikle onlar, bu zaman zarfında kendilerini yüce Allah'a ibadete ve duaya verebilirler. Bu sebepten ötürü de keffârette bulunana mağfiret olunur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[126\]](#)

29- Keffâretin Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Bunun keffâretl" buyruğundaki zamir, nahvî tekniklere göre ya racidir. Bu durumda bu edatın; anlamına gelme ihtimali olduğu gibi masdariye olması ihtimali de vardır. [\[127\]](#) Ya da zamir de her ne kadar açıktan açığa ondan söz edilmiyorsa bile, yemini bozma günahına raci olur Çünkü anlam, bunun böyle olmasını gerektirmektedir. [\[128\]](#)

30- Aileniz

Yüce Allah'ın: buyruğu, in kınk olmayan (salim) çoğuludur. Cafer b. Muhammed es-Sadık ise bu kelimeyi, diye okumuştur. Bu ise mükesser (kınk) bir çoğuldur. Ebul-Feth şöyle demiştir: gibi olup, kelimelerinin de çoğullarıdır. Araplar, şeklinde, (müzekker ve müennes olarak) kullanırlar. Şair der ki:

Ve sevgiye ehil nice kimse vardır ki, ben de onları sevmeye kalktım. Ve bu hususta onlara bütün gücümle övgülerde, iltifatlarda bulundum." [\[129\]](#)

31- Keffâret Şekillerinden Birisi Olarak Yoksulları Giydirmek:

Yüce Allah'ın: Yahut onları giydirmek" buyruğunda, "keP harfi hem esreli, hem de ötreli olarak okunmuştur Bunlar iki ayrı söyleyiştir. Örnek" kelimesi gibi. Said b. Cübeyr ile Muhammad b. es-Semeyka el-Yemanî bunu: "Onlar gibi, onlara benzer şekilde" diye okumuştur ki, aile halkın gibi onları da giydir, anlamındadır.

Erkekter için giyim, bütün vücudu örten tek bir elbisedir. Kadınlar için giyim ise, namazda onlar için yeterli gelen asgari miktardır. Bu da vücudunu boydan boya örten elbise (manto ve benzeri) ile başörtüsüdür. Küçüklerin hükmü de böyledir. İbnü'l-Kasım el-Utabiyye" de şöyle demektedir: Küçük kız, büyük kadın gibi geydirilir, küçük çocuk da büyük gibi gevdirilir. Bu da yedirmeye kıyasen böyledir.

Şafiî, Ebu Hanife, es-Sevrî ve el-Evzat de şöyle derler: Bu ismin, hakkında kullanılabileceği asgari miktar olmalıdır. Bu da tek bir örtüdür. Ebu'l-Ferec'in Malik'ten rivayetinde -ki, ibrahim en-Nehaî ve Muğire de böyle demiştir- şöyle denilmektedir; Bedenin tamamını örten miktar verilir. Namazın bundan daha aşağısı bir elbise ile caiz olamayacağına binaen böyle denilmiştir.

Selmân (r.a) dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: İç elbise elbise olarak ne iyidir! Taberî bunu, kesintisiz bir senetle rivayet etmiştir. d-Hakem b. Uyeyne de şöyle demektedir: Başını saracak bir sarık yeterlidir. Aynı zamanda bu, es-Sevrînin de görüşüdür.

İbnü'l-Arabî der ki: Ben şöyle denilmiş olmasını çok arzu ederdim: Kişiyi sıcak ve soğğun rahatsız edici durumundan kurtaracak kadar örtecek elbiseden başkası yeterli olmaz, Nitekim, yemek hususunda kişiyi açlıktan kurtanp doyuracak kadar vermekle yükümlü oluşu gibi. (Böyle denilmiş olsaydı) ben de böyle diyecektim. Sadece belden aşağısını örten bir izar verileceği görüşüne gelince, ben bunun nereden geldiğini bilmiyorum. Allah, yardımını ile bana da size de bilmenin yollarını açsın.

Derim ki: Elbise miktarı belirlenirken, bazıları alışlagelmiş ve örf haline gelmiş elbise ve giyimi gözönünde bulundurmuş, bazdan da şöyle demiştir: Tek bir elbise, ancak vücudun tamamını örten>-bir örtü olmadıkça yeterli olmaz.

Ebu Hanife ve arkadaşları da derler ki: Yemin keffâretinde giydirmek, her yoksul için bir sevb ve izar (yani vücudun belden aşağısını ve yukarısını örten iki örtü) yahut bir rida (aba veya cübbe gibi üstten giyilen elbise gibi), yahut kamîs (iç gömlek ve elbise), yahut kaba' (kaftan) veya bir kisâ (tam elbise) şeklindedir Ebu Musa el-Eşârf den de kendisi adına ikişer elbise verilmesini emrettiği rivayet edilmiştir. el-Hasen ve İbn Sîrîn de bu görüştedir. İbnü'l-Arabî'nin tercih ettiği

görüşün anlamı da budur- Doğrusunu en iyi bilen Al-lahtır. [\[130\]](#)

32- Keffarette Bulunan Kimsenin Yiyecek Ya da Giyeceğin Kıymetini Vermesi:

Yiyecek ve giyeceğin kıymetini vermek yeterli olmaz. Şafî de bu görüştedir. Ebu Hanife ise yeterli olur, demiştir Çünkü o, zekâtta bile kıymet geçerlidir, keffarette nasıl geçerli olmaz demiştir.

İbnÜl-Arabî ise der ki: Onun dayanağı, maksat ihtiyacın giderilmesidir, ihtiyacın ortadan kaldırılmasıdır. Kıymet bu hususta yeterli iş görmektedir, der. Biz ise şöyle deriz: Eğer sizler, ihtiyacın giderilmesini göz önünde bulunduracak olursanız, ibadet nerede kalır? Kur'ân-ı Kerimin muayyen üç şeyi nass ile tesbit etmesi nerede kalır. Kur'ân'ın beyanının bir türden öbür türe geçişinin anlamı ne olur? [\[131\]](#)

33- Keffarette Zimmî Ya da Köleyi Giydirmek:

Keffarette bulunan kişi elbiseyi, bir zimmi ya da bir köleye verecek olursa bu onun için yeterli olmaz. Ebu Hanife ise yeterli olur, demiştir. Çünkü o da bir miskîn (yoksul) dur. Miskîn lafzı onu da kapsamaktadır. Âyetin umumu onu da kapsamına almaktadır.

Deriz ki: Bunun, şu ifade ile tahsis edildiğini açıklayabiliriz: Bu, yoksullar için çıkartılıp verilmesi gereken bir bölüm maldır. Bunun kâfire verilmesi caiz değildir, bu görüşün asıl dayanağı ise zekâttır. Diğer taraftan biz, {Ebu Hanife ile) böyle bir malın mürtede ödenmesinin caiz olmadığını ittifakla kabu! etmekteyiz. Mürteddi tahsis ettiğini kabul ettiği her bir delil, zimmî hususunda bizim de del ilimizdir.

Köle ise, yoksul olamaz. Çünkü köle, efendisinin kendisine sağladığı nafaka ile ihtiyaçtan kurtulmuştur. Zengin gibi, ona da keffâret verilmez. [\[132\]](#)

34- Köle Âzâd Etmek:

Yüce Allah'ın: "Yahut bir köle azad etmektir" buyuruğunda, "âzâd etmek (.tahrîr)" kölelikten çıkarmak demektir. Esirlik, zorluk ve sıkıntı, dünyanın yoruculukları ve benzerlerinden kurtarmak hakkında da kullanılır. Hz. Meryem'in annesinin: "Rabbim, karnım-dakini azadlı bir kul olarak yalnız sana adadım" (Âl-i İmran, 3/35) buyru-ğundaki "muarraran kelimesi de buradan gelmektedir. Yani, dünyanın kötülüklerinden ve benzer şeylerinden kurtulmuş âzâde olarak demektir. el-Ferazdak b. Ğalib'in şu beyiti de bu kabildendir:

"Ey Ğudâneoğulları, şüphesin ki, ben sizi hürriyete kavuşturdum da, sizleri Atiyye b. Ci'âl'e bağışladım."

Ben, sizi hicv edilmekten yana kurtarıp özgürlüğünüze kavuşturdum demektir.

Âyet-i kerimede hürriyete kavuşturılmaktan söz edilirken, özellikle insanın boynunun söz konusu edilmei[133] ise, genelde tasmanın insan boynuna takıldığı organ oluşundan dolayıdır. Ayağa bukağı vurmak ise çoğunlukla hayvanlarda görülen bir olaydır. O halde boyun, mülk edinilen kölenin mülkiyetinin görüldüğü yer olduğundan dolayı, özgürlüğe kavuşturmak da boyuna izafe edilmiştir. [134]

35- Âzâd Edilecek Kölenin Niteliği:

Bize göre, ancak başkasının ortaklığı söz konusu olmaksızın, tam ve mü'min bir köle azad etmekten başkası caiz değildir. Kölenin bir bölümünü azad etmek de belli bir süreye kadar azad etmek, kitabet, tedbîr (özgürlüğü sahibinin ölüm şartına bağlamak) da caiz olmadığı gibi, azad edilecek kölenin um veled (efendisinden çocuğu olduğu için efendisinin ölümünden sonra hürriyetine kavuşacak olan cariye) de olmaması gerekir, mülkiyetine geçirdiği takdirde, istemese de azad edilmesi gereken bir kimse olmaması gerekir. Yine azad edilecek kölenin, geçimini kazanmasını engelleyecek şekilde kocamış, yaşlı ve kötürüm olmaması, kusursuz ve sağlam olması gerekmektedir. Dâvud (ez-Zâhirî) ise bu hususta muhalefet ederek kusurlu kölenin azad edilmesini caiz kabul etmektedir.

Ebu Hanife de der ki: Kâfir köle azad etmek caizdir Çünkü (burada) lafzın mutlak olması bunu gerektirmektedir.

Ancak, bizim delilimiz şudur: Bu, Allah Teâlâya yakınlaştıracı farz bir iştir. Dolayısıyla zekât gibi, kâfirin bu işe konu olması söz konusu değildir. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerimde bu kabilden mutlak olan bütün lafızlar, hataen

öldürmekte sözkonusu edilen ve kayıtlı olarak zikredilen köle azad etmeye racîdir,

"Kölede başkasının ortak olmaması gerekir" deyişimizin sebebi, yüce Allah'ın: "Ya da bir köle azad etmektir" diye buyurmuş olmasıdır. Çünkü, kölenin bir parçası, kölenin tamamı demek olamaz. Yine, azad edilecek kölede azad olma hakkının sözkonusu olmaması gerektiğini söyledik. Çünkü, hürriyete kavuşturmak, daha önce sözkonusu edilmiş bir azatlığın gerçekleştirmesini mevzubahis olmaksızın başlı başına bir azadı gerektirmektedir. Azad edilecek kölenin kusursuz ve sağlıklı olmasını, yine yüce Allah'ın: "Ya da bir köle azad etmektir" buyruğundan dolayı söyledik. Çünkü, ifadenin mutlak olması, tam bir köle azadı gerektirir, (Meselâ, kör bir köle eksiktir.) Sahih-i Buhârî'de Peygamber (sav)'m da şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Bir müslüman, bir başka müslümanı kölelikten azad edecek olursa, mutlaka azad ettiği onun cehennemden kurtuluşuna sebep olur. Azad edilenin her bir uzvu, azad edenin o uzvunun karşılığında -hatta ferici ferici karşılığında- (ateşten) kurtulur." [135] Bu ise, gayet açık bir nasıdır.

Tek gözü kör olan ile ilgili olarak da mezhepte (Maliki mezhebinde) iki görüş rivayet edilmiştir. Sağır ve hayaları burulmuş köle hakkında da aynı şey sözkonusudur. [136]

36- Keffâret İçin Ayırdığı Malı Telef Olursa:

Bir kimse, bir keffâret dolayısıyla bir köle azad etmek üzere bir miktar malı bir kenara ayırmışsa, o malı telef olursa, keffârette bulunma yükümlülüğü üzerinde devam eder Halbuki, fakirlere ödemek, yahut da onunla bir köle satın almak üzere zekât olan bir malı bir kenara ayırdıktan sonra malı telef olanın durumu böyle değildir. Zekâtta böyle bir durum sözkonusu olduğu takdirde, zekât verenin emre uyması dolayısıyla başka bir malı aynı şekilde ödeme yükümlülüğü kalmaz. [137]

37- Yemin Eden Kefaretini Yerine Getirmeden Önce Ölürsa:

Fıkıh âlimleri, yemin eden keffâretten önce ölecek olursa, hükmün ne olacağı hususunda farklı görüşlere sahiptir.

Şâfiî ve Ebû Sevr der ki: Yemin keffâretleri ölenin sermayesinden çıkartılır. Ebû Hanîfe de der ki: Yemin keffâretleri onun bıraktığı mirasın üçtebirinden ödenir.

Malik de; -bunu vasiyyet etmiş olması şartıyla -böyle demiştir. [\[138\]](#)

38- Kişinin Keffârette Bulunacağı Sıradaki Hali Gözönünde Bulundurulur:

Zenginken yemin edip, fakir oluncaya kadar yemininin keffâretini yerine getirmezse, yahut fakirken yeminini bozmakla birlikte, zengin olacağı vakte kadar keffârette bulunmazsa, ya da kendisi köle iken yeminini bozup azad edilinceye kadar keffârette bulunmazsa, bütün bu hallerde, yeminini bozduğu vakit değil de, keffâretini yerine getireceği vakit gözönünde bulundurulur. [\[139\]](#)

39- Yemine Bağlı Kalmanın Zararı Varsa:

Müslim, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Allah'a yemin ederim, kişinin aile halkına zarar verecek şekilde etmiş olduğu yemininde sebat göstermesi, onun için Allah nezdinde, Allah'ın kendisine farz kılmış olduğu keffâretini ödemesinden dala bir günahdır." [\[140\]](#)

Burada yeminde sebat göstermekten kasıt, zorluk ve sıkıntıya sebep olsa; ve ister dünyevi, ister uhrevi herhangi bir menfaat bulunan işi terk etmeyi gerekürse dahiT yeminin gereğini yerine getirmeye devam etmektir. Eğer yemin dolayısıyla bu türden herhangi bir şey sözkonusu olacak olursa, uygun olah, kişinin yeminini bozması ve keffâreti yerine getirmesidir. Yüce Allah'ın: "Allah'ı yeminlerinizle iyilik etmenize ... bir engel yapmayın" (el-Bakara, 2/224) buyruğunda açıkladığımız gibi, bu durumuna da yemini gerekçe göstermemelidir. Nitekim Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Kim herhangi bir hususa yemin eder de, başka bir şeyin ondan hayırlı olduğunu görürse, yemininin keffâretini yerine getirsin ve hayırlı olanı yapsın." [\[141\]](#) Daha çok hayırlı olanı yapsın, demektir. [\[142\]](#)

40- Yemin, Yemin Ettirenin Niyetine Göredir:

Müslim, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Yemin, yemin ettirenin niyetine göredir," [\[143\]](#)

ilim adamları der ki: Bunun anlamı şudur: Herhangi bir hak ile ilgili olarak bir kimsenin yemin etmesi icabeder, o da bundan dolayı yemin ederse, bu sırada da kendisine yemin verdirenin niyetinden başka birşeyi niyet ederse, onun bu niyetinin kendisine bir faydası olmaz. Bu niyetiyle o yeminin kendisine

kazandırdığı günden da kurtulamaz. Hz. Peygamberin bir başka hadisindeki mana da aynıdır: "Senin yeminin, arkadaşının seni hakkında doğrulayacağı şeye göredir" Bu: 'Onunla arkadaşının seni doğrulayacağı şekle göredir" diye de rivayet edilmiştir. Bunu da aynı şekilde Müslim rivayet etmektedir.[\[144\]](#)

Malik der ki: Her kim, kendisinden herhangi bir hakkı dolayısıyla alacaklı olanın isteği üzerine yemin ederse, ettiği bu yemine de istisnada bulunsa, yahut dilini ya da dudaklarını kıpırdatsa veya bunu lafzen söyleyecek olsa, bu istisnasının o kimseye hiçbir faydası olmaz. Çünkü, bu gibi durumlarda muteber olan niyyet, isteği üzerine kendisine yemin edilenin niyetidir. Çünkü yemin, o kimsenin bir hakkıdır. Ve yemin, hakim o kimse için yemini isteyeceği şekle göre vaki olur. Yemin edenin tercih edeceği şekle göre değil. Çünkü bu yemin, o kimseden istenmektedir. Malik'in konu ile ilgili görüşlerinden ve sözlerinden varılan netice budur. [\[145\]](#)

41- Keffâret İçin Bu Üçünden Birisini Yerine Getirmek İmkânı Olmayan:

Yüce Allah'ın: "Fakat kim bulamazsa" buyruğunun anlamı şudur: Eğer kişi, yemek yedirmek, elbise giydirmek veya köle azad etmek diye belirtilen bu üç husustan herhangi birisine malik olmadığını tesbit ederse.-Buyruğun bu anlama geldiği icmâ ile kabul edilmiştir Kişi, bu üç hususu bulamayacak olursa, o takdirde oruç tutar.

Bunları bulamamak ise iki türlü ölür. Ya malı eli altında değildir, veya malı fiilen yoktur. Birinci duruma kendi asıl beldesinde olmaması halinde söz konusu olur Eğer bu durumda da kendisine ödünç verecek birilerini bulabilirse, oruç tutması caiz olmaz. Şayet ödünç verecek kimse bulamayacak olursa, bu hususta farklı görüşler vardır. Beldesine dönünceye kadar bekler, denilmiştir.

İbnü'l-Arabî der ki: Hayır, bunu beklemek zorunda değildir Aksine, oruç tutarak keffârette bulunabilir. Çünkü, vücub (keffârette bulunma gereği) zimmetinde tahakkuk etmiştir. Bunu yerine getirememesi şartı da tahakkuk etmiştir. O halde emri yerine getirmeyi erteleme açıklandı bir tarafı yoktur Bundan dolayı bu üç türden birisi ile keffârette bulunmaktan acze düştüğü için, olduğu yerde keffâretini öder. Çünkü yüce Allah: "Fakat kim bulamazsa" diye buyurmaktadır.

Bir diğer görüşte de şöyle denilmektedir: Geçimini kendisiyle sağladığı sermayesinden fazla bir mal bulunmayan bir kimse, asıl bulamayan kişidir.

Yine şöyle denilmiştir: Bulamayan kişi, ancak bir gün ve bir gecelik yiyeceği bulunup, başkasına yedirecek fazla yiyeceği bulunmayan bir kimsedir. Şafiî de bu görüştedir, Taberî de bunu tercih etmiştir. Malik ve arkadaşlarının görüşü de

budur, İbnü'l-Kasım dan ise rivayet olunduğuna göre, günlük nafakasından birşeyler artıran kimse, oruç tutamaz. Yine İbnü'l-Kasım, Kitabı İbn Müzeyyen' de şöyle demektedir: Eğer yeminini bozan kimsenin bir günlük yiyeceğinden fazla yiyeceği varsa, yemek yedirerek keffârette bulunur. Açlıktan korkması, yahut bu hususta kendisine yardım eli uzatılmayacak bir belde olması hali müstesnadır.

Bbu Hanife ise şöyle demektedir: Eğer onun yolunda (zekât) nisabı yoksa, o kimse bulamayan bir kimse demektir.

Alımed ve İshâk der ki: Eğer bir gün ve bir gecelik yiyeceği bulunuyor İse, bundan arta kalanı yedirir.

Ebu Ubeyd de şöyle demektedir: Şayet yanında kendisinin ve ailesinin bir gün bir gecelik yiyeceği ve onlara yetecek kadar giyeceği varsa, bunlardan ayrı olarak da keftarete bulunacağı kadar bir miktara sahip bulunuyorsa bize göre o, bulan bir kimsedir.

İbnü'l-Münzir der ki: Ebu Ubeyd'in bu görüşü güzel bir görüştür. [\[146\]](#)

42- Oruç Tutmak:

Yüce Allah'ın: Üç gün oruç tutsun" buyruğunu, İbn Mes'ud; "Peşpeşe" fazlası ile okumuştur. Bu kıraat ile mutlak olan bu üç gün, kayıtlanmış olur. Ebu Hanife ve es-Sevrî de bu görüştedir. Şafiî'nin iki görüşünden birisi de budur. el-Müzenî de zihâr keffâretinde oruca kıyasen ve Abdullah b. Mes'ud'un kıraatini gözönünde bulundurarak bu görüşü tercih etmiştir.

Malik ile diğer görücünde Şafiî de şöyle demektedirler: Bunları ayrı ayrı tutması da yeterlidir. Çünkü, peşpeşe oruç tutmak, ancak bîr nassa ya da nass ile bağlanmış bir hükme kıyas ile vacib olabilen bir sıfattır, burada ikisi de yoktur.

[\[147\]](#)

43- Keffâret Orucunda Unutarak Oruç Bozarsa:

Oruç tuttuğu günlerden herhangi bir günde unutarak orucunu yiyen bir kişi hakkında Malik: Kaza yapmakla yükümlüdür derken, Şafiî kaza yapması gerekmez, demektedir. Nitekim buna dair açıklamalar, daha önce el-Bakara sûresinde (2/187. âyetin tefsirinde, 12. başlıkta) oruç ile ilgili açıklamalarda bulunulurken geçmişti. [\[148\]](#)

44- Hür Olmayan Müslüman Keffârette Bulunur mu?

Yüce Allah'ın nass ile tesbit ettiği bu keffâret ittifakla, hür ve müslüman kimse için gereklidir Yeminini bozduğu takdirde köleye bunlardan hangisi vacib olduğu hususunda fukahâ arasında görüş ayrılığı vardır.

Süfyan-ı Sevrî, Şafiî ve Rey ashabı derlerdi ki: Köle için oruç tutmaktan başka bir keffâret şekli yoktur Başka bir şekilde keffârete kalkışması da onun için geçerli değildir. Ancak, bu hususta Malik'in görüşü farklı gelmiştir. İbn Nafî köle, köle azad etmekle keffârette bulunmaz. Çünkü, bu durumda azad ettiği kölenin velâsı ona ait olmaz. Fakat bunun yerine efendisi ona izin verecek olursa, sadaka Ue keffârette bulunur. Bununla birlikte en uygunu oruç tutmasıdır, dediğini nakletmektedir. İbnü'l-Kasım da Malik'ten şöyle dediğini nakleder: Köle, efendisinin izniyle dahi olsa, yemek yedirecek yahut elbise giydirecek olsa, bu çok açıkça söylenebilecek bir husus değildir. Bundan yana kalbimde (bu konuda tereddüde götüren) birşeyler vardır. [\[149\]](#)

45- Yeminlerin Keffareti:

Yüce Allah'ın; "İşte yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin kefareti budur" buyruğu, yeminleriniz böyle örtülür, demektir. Bir şeyi örtmek ve gizlemek halinde "keffâret" tabiri kullanılır ki, buna dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır.

Bunun, yüce Allah adına yemindeki keffâret hakkında olduğu hususunda görüş aynlığı yoktur. Tabiinden kimisi ise, yemin keffaretinin terk etmeye yemin ettiği hayn işlemek olduğu görüşündedir. İbn Mace de Sünen'inde: "O yeminin keffâreti onu terketmektir" diye bir başlık açtıktan sonra şöyle demektedir: Bize, Ali b. Muhammed anlattı. Bize Abdullah b. Numeyr, Harise b. Ebir'r-RicâTden anlattı, o, Amra'dan, o, Âişe'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim, akrabalık bağını kesmek yahut da uygun olmayan bir şey hakkında yemin edecek olursa, o yeminine bağlı olması bu yemin ettiği şeye devam etmemesidir." [\[150\]](#) Yine İbn Mace, Amr b. Şu-ayb'dan» o, babasından, o, dedesi senediyle Peygamber (sav)'ın şu buyruğunu kaydetmektedir: "Her kim bir şeye dair yemin ederse, bir başkasının ondan hayırlı olduğunu görürse, onu bıraksın. Çünkü onu bırakması, o yeminin keffâretidir." [\[151\]](#)

Bu, Ebu Bekr es-Sıddik (r.a)'tn başından geçen olayla da desteklenmektedir. Hz. Ebu Bekir, yemeği yememek üzere yemin edince, hanımı da kendisi yemedikçe

o yemekten yememek üzere yemin etti. Misafir -veya misafirler- de kendisi yemedikçe yememek üzere yemin'etti (veya ettiler). Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir: Bu şeytandandır diyerek yemeğin getirilmesini istedi, kendisi de yedi, diğerleri de yediler. Bunu Buharı rivayet etmiştir.[\[152\]](#) Müslim şunu da eklemektedir: Sabah olunca, Peygamber (sav)'ın yanına gittim ve Ey Allah'ın Rasülû, onlar yeminlerinde durdular ben ise yeminimi bozdum deyip durumu ona anlatınca, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bilakis sen, onların arasında sözüne en bağlı olan ve en hayırlıların" dedi. (Hadisi rivayet eden) dedi ki: Bu hususta bana keffâret ile ilgili birşey ulaşmadı.[\[153\]](#)

46- Allah'tan Başkası Adına Yapılan Yemin Keffâreti:

Yüce Allah adından başkası adına yapılan yeminin keffâreti hususunda fukahamn farklı görüşleri vardır. Malik der ki; Kim malının sadakasına dair yemin ederse, malının üçtebirini çıkartıp verir. Şafî ise, bir yemin kef-fâretinde bulunması gerekir demektedir. îshâk ve Ebu Sevr de bu görüştedir. Aynı zamanda Hz. Ömer ve Hz. Aişe'den de bu görüş rivayet edilmiştir. eş-Şahbî, Ata ve Tavus ise, ona bir şey gerekmez, demişlerdir.

Bir kimse Mekke'ye yürüyeceğine dair yemin ederse, Malik ve Ebu Hani-fe'ye göre bu yeminini yerine getirmesi gerekir. Şafî, Ahmed b. Hanbel ve Ebu Sevr'e göre ise, bir yemin keffâretinde bulunması onun için yeterlidir.

İbn Müseyyeb ve el-Kasım b. Muhammed ise şöyle demiştir: Ona bir şey gerekmez. İbn Abdî'l-Berr ise der ki: Medine'de ve ondan başka şehirlerdeki ilim adamlarının çoğunluğu, Mekke'ye yürümeye dair yeminde yüce Allah adına yeminde olduğu gibi, bir keffâreti vacip görürler. Bu, aynı zamanda ashab ve tabiinden bir topluluğun görüşü olduğu gibi, mü s lü m anların fukahâsının çoğunluğunun da görüşüdür. İbnü'l-Kasım, oğlu Abdussamed'e bu şekilde fetva vermiştir. Ayrıca, ona bunun el-Leys b. Sa'd'ın görüşü olduğunu da zikretmiştir. Ancak, İbnü'l-Kasım'dan meşhur olan, Mekke'ye yürüyerek gitmeye dair yeminde, oraya yürüyerek gitmeye gücü yeten müstesna keffâret olmadığıdır. Malîk'İN görüşü de budur.

Köle azad etmek için yemin eden kimsenin; Malik, Şafî ve diğerlerin görüşüne göre, azad edeceğine dair yemin ettiği köleyi azad etmesi gerekir. İbn Ömer, İbn Abbas ve Hz. Aişe'den; bu kişi yemin keffâretinde bulunur; bizzat o köleyi azad etmesi gerekli değildir, dedikleri rivayet olunmuştur. Ata; herhangi birşeyi tasadduk eder demiştir. el-Mehdevî der ki: İlim adamlarından sözüne güvenilir kimseler, talâka yemin eden kimse için yeminini bozması halinde, talâkının

sözkonusu olacağı hususunda icmâ etmişlerdir. [\[154\]](#)

47- Yeminlerin Korunması:

Yüce Allah'ın: "Yeminlerinizi koruyun" buyruğu, yeminlerinizi bozduğunuz takdirde, yerine getirmeniz gereken keffâreti ifa etmekte çabuk hareket etmek suretiyle koruyun, demektir, Bu3 yemini terk etmek suretiyle koruyun. Çünkü sizler, yemin etmeyecek olursanız (keffâretin) bu yükümlülükleri de hakkınızda sözkonusu olmaz, diye de açıklanmıştır. "Şükredesitiz diye»." buyruğunda geçen şükre dair açıklamalar, (el-Bakara, 2/52. ayet, 3-başlıkta) ve Diye edalına dair açıklamalar da el-Bakara Sûresi'nde (2/22. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun. [\[155\]](#)

90. Ey iman edenler} İçki, kumar, putlar ve fal okları şeytanın pis işlerindendir. Artık bunlardan kaçının ki, kurtuluşa ereslniz.

91. Muhakkak şeytan, içki ve kumarla aranızda düşmanlık ve kin bırakmak, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?

92. Allah'a İtaat edin, Rasûle de itaat edin ve sakının. Eğer yüz çevirirseniz, biliniz ki, Peygamberimize düşen açıkça tebliğden ibarettir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onyedı başlık halinde sunacağız: [\[156\]](#)

1- Âyeti Kerimelerde Yasaklanan Hususlar:

Yüce Allah'ın: "Ey iman edenler" buyruğu, bütün müminlere bu hususları terketmeye dair bir hitaptır. Zira bunlar, cahil i ye döneminden beri yapageldikleri ve nefislere hakim olan birtakım arzu ve kötü adetlerden ibaretti. Mü'minlerden pek çok kimsenin nefislerinde henüz bunlardan bir takım kalıntılar devam ediyordu.

İbn Atiyye der ki: Kuşları uçurtma ve böylelikle bundan geleceğe dair hükümler çıkarma hevesleri, kitaplardan fal bakma ve buna benzer günümüz insanların yaptıkları şeyler de bu kabildendir.

İçki (el-Hamr) henüz haram kılınmamıştı- İçkinin haram kılınışı ise, Uhud vak'asından sonra, hicretin üçüncü yılında olmuştu. Uhud vak'ası ise hicretin üçüncü yılı Şevval ayında cereyan etmişti. Hamr kelimesinin türeyişi ile ilgili açıklamalar, daha önceden tel-Bakara 2/219- âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Yine kumar (el-Meysir)'in türediği köke dair açıklamalar da el-Bakara Sûresi'nde C2/219. âyet» 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Âyet-i kerime geçen "el-Ensab"ın pudar olduğu söylendiği gibi, zar ve satranç olduğu da söylenmiştir. Bu ikisine dair açıklamalar ise. Yunus Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Artık haktan sonra dalâletten başka geriye ne kalır (Yunus, 10/32. ayetin tefsirinde, 5-başlıkta) buyruğu açıklanırken gelecektir.

el-Ezlam ise, fal oklarıdır. Yine buna dair açıklamalar, bu sûrenin baş tarafında (3- âyetin tefsirinde 18. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Denildiğine göre, bunlar, Beytullah'da beyt'in bakıcıları ve putların hizmetkârları yanında bulunuyorlardı. Kişi, herhangi bir ihtiyacını karşılamak istediğinde, gelir ve bu oklardan birisini çekerdi. Şayet üzerinde: "Rabbîm bana emretti" yazısı bulunan ok çıkarsa, hoşuna gitsin veya gitmesin o ihtiyacı olan şeyi karşılamaya giderdi.

[\[157\]](#)

2- İçkinin Tedricî Olarak Haram Kılınışı ve Nüzul sebebi:

İçkinin haram kılınışı, tedricî bîr şekilde ve birçok olay münasebetiyle gerçekleşmişti. Çünkü İslamdan önce, araplar içki içmeye çok düşkün idiler. İçki hakkında Ük nazil olan buyruk: "Sana içkiyi ve kuman sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük bir günah, hem de insanlar için bazı faydalar vardır" (el-Bakara, 2/219) buyruğudur. YaniT içki ticaretinde bağı faydalar vardır, demektir.

Bu âyet-i kerime nazil olunca kimi insanlar, içki içmeyi terk ettiler ve: Büyük günahı bulunan bir şeye ihtiyacımız yoktur, dediler. Kimileri de içki içmeyi terk etmeyip: Biz, bu içkinin menfaatini alalım, günahını terk edelim, dediler.

Bu sefer: "Sarhoşken... namaza yaklaşmayın" (en-Nisâ, 4/43) âyeti nazil oldu. Yine bazı kimseler içki içmeyi terketti ve bizi namazdan alıkoyan birşeye ihtiyacımız yoktur, dediler.

Diğer bazıları ise: "Ey İman edenler,! İçki, kumar, putlar ve fal oldan şeytanın pis işlerindendir" (mealindeki) bu âyet-i kerime nazil oluncaya kadar içmeye devam ettiler. Bu âyet-i kerimenin nüzulü ile birlikte içki içmek onlar için kesin olarak haram oldu. O kadar ki, kimileri: Allah, şaraptan daha kesin ve ağır bir ifadeyle herhangi bir şeyi haram kılmış değildir, dediler.

Ebu Meysere der ki: Bu âyet-i kerimenin inişine sebep, Ömer b. el-Hat-tab'dır. Çünkü o, Peygamber (sav)'a içkinin kusurlarını zikretmiş ve içki içmekten dolayı insanların başına gelenleri anlatmıştı. Haram kılınması için de yüce Allah'a dua etmiş ve; Allah'ım, içki hususunda bize rahatlatıcı açıklamalarda bulun, diye dua etmişti. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuş, Hz. Ömer de: Vazgeçtik,

vazgeçtik demişti. Bu husus, el- Bakara Sûresi (2/219- ayetin tefsirinde) en-Nisa Sûresi'nde (4/43 âyet 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Dâvud, îbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: "Ey iman edenleri sarhoşken... namaza yaklaşmayınız" (en-Nisâ, 4/43) ile: "Sana içkiyi ve kumarı sorarlar, de ki: İkisinde de hem büyük bir günah, hem de insanları için bazı faydalar vardır" (el-Bakara, 2/219) âyetlerini el-Maide Sûresi'nde bulunan: "İçki, kumar, putlar ve fal oktan.,." âyeti nesh etmiş bulunmaktadır. [\[158\]](#)

Müslim'in Sahih'inde de Sa'd b. Ebi Vakkas'tan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Kur'an-ı Kerim'den bazı âyetler benim hakkımda nazil olmuştur... Bu arada şunu da zikretti. Ensar'dan bir topluluğun yanına gittim. Bana: Gel sana yemek yedirelim ve şarap içirelimt dediler. Bu ise, şarabın haram kılınışından önce idi. Onlarla beraber bir bostana gittik. Yanlarında kızartılmış bir deve başı ile bir tulum şarap vardı. Onlarla birlikte yedim, içtim. Yanlarında ensar ve muhacirlerden söz edildi, Muhacirler ensardan hayırlıdır, dedim. Adamın birisi, devenin çene kemiğini alarak onunla bana vurdu ve burnumu yaraladı. -Bir rivayette- de burnumu çatlattı denilmektedir. Sa'd'ın burnu çatlak kalmıştı. Bunun üzerine Rasulullah (sav)'ın yanına gittim, durumu bildirdim. Bu sebeple de yüce Allah benim hakkımda -yani, kendisi hakkında şarapla ilgili olarak-: "İçki, kumar, putlar ve fal okları şeytanın pis işlerindendir. Artık bunlardan kaçın..." buyruğunu indirdi. [\[159\]](#)

3- İçkiyi Haram Kılan Âyetlerin İnişinden Önceki Durum

Bu hadisler, içki içmenin o dönemlerde mübâlı, uygulamada ve onlar tarafından reddolunmayacak ve değiştirilmesine gerek görülmecek şekilde bir maruf (uygun görülen bir iş) olduğunu göstermektedir. Peygamber (sav)'ın de bunu ikrar ettiği (ses çıkarmadığına delalet etmektedir. Bu hususta görüş aynılığı yoktur. Zaten az önce de geçtiği üzere, en-Nisâ süresindeki; "Sarhoşken namaza yaklaşmayınız"* ayeti de buna delâlet etmektedir.

Acaba, sarhoş edecek miktarı içmek onlar için mubah mıydı? Hz. Hamza ile ilgili hadis, bu hususta gayet açıktır: Hz. Hamza, Hz. Ali'ye ait iki dişi devenin böğürlerini delmiş, hörgüçlerini kesmişti, Hz. Ali de durumu Paygam-ber (sav)'a haber verince, Hz. Hamza'nın yanına geldi. Hz, Hamza, Peygam-ber'e kargı gösterilmesi gereken saygı ve ihtimama uymayan ağır bir takım sözler sarfetti. Bu ise Hz. Hamza'nın sarhoşluk veren içki dolayısıyla aklının başından gittiğine delâlet etmektedir. Bundan dolayı, hadisi rivayet eden şöyle demektedir: Rasulullah (sav) Hz, Hamza'nın sarhoş olduğunu anladı. Sonra Peygamber (sav),

Hız. Hamza'nın bu yaptığına karşı çıkmadığı gibi, bundan dolayı azarlamadı. Ne sarhoşken, ne de daha sonra böyle bir şey yaptı. Hatta Hız. Hamza: Siz babamın kölelerinden başka bir şey misiniz ki deyince, gerisin geri dönüp yanından çıkıp gitmişti. [\[160\]](#)

Bu ise, usulcülerin söyledikleriyle naklettiklerine uygun düşmemektedir. Çünkü onlar şöyle derler: Sarhoşluk bütün şeriatlerde haram îdi. Çünkü şeri-atler kolların maslahatları içindir. Onları fesada götürmek için değildir. Bütün maslahatların aslı ise akıldır. Nitekim bütün fesatların asıl kaynağı aklın gidişidir, o halde akı gideren, yahut akı karıştıran herşeyin yasaklanması gerekir. Ancak, Hız. Hamza ile İlgin bu hadis, Hız. Hamza'nın içki içmekle sarhoş olmayı kastetmediği, fakat bu hususta içki çabuk etki göstererek aklını örttüğü de ihtimal dahilindedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[161\]](#)

4- Rics:

Yüce Allah'ın: "Rics: Pis" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas bu âyet-i kerimede ki itrics'in gazab olduğunu söylemiştir. Kokuşmuş, necaset ve pisliklere de "rics" denilebilir. "Ze" harfi ile "ricz'r ise, yalnızca azab anlamındadır, "lüks" sadece necaset hakkında kullanılır. Rics ise her ikisi hakkında da kullanılır.

"Şeytanın pis işlerindendir" buyruğunun anlamı ise, şeytan bu işe itmek ve o işi süslü göstermek suretiyle bunu yapar, demektir. Şöyle de denilmiştir: Bu hususta kendisine uyuluncaya kadar bütün bu işleri baştan beri ilk yapan şeytanın kendisidir. [\[162\]](#)

5- Bu Pis Şeylerden Uzak Durma Gereği:

Yüce Allah: "Artık bunlardan kaçının" diye buyurmakla, bunları uzaklaştırın, bîr kenara bırakın, demek istemektedir. Böylelikle yüce Allah, bu işlerden uzak durmayı emretmektedir Hadislerdeki nasslar ve ümmetin icmai ile birlikte bu emir sigası sonucunda, "uzak durmak1 haram kılmak manasında olmuştur. İşte içki bununla haram kılınmış oldu. Müslüman ilim adamları arasında Maide Sûresi'nin içkiyi haram kılan buyruğu ihtiva ettiği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Yine bu sûrenin, Medine'de son İnen sûrelerden olduğu kabul edilmiştir. Bununla birlikte leşin, kanın ve domuz etinin haram kılındığı buyruklar ise, yüce Allah'ın: "De ki: Bana vahyolunanlar arasında... başka haram kılınmış bir şey

bulmuyorum" (el-En'âm, 6/145.) buyruğu ile diğer âyetlerde haber kipi şeklinde varid olmakla birlikte içki hakkında bu haram kılma nehiy ve bir yasak şeklinde varid olmuştur kîr bu da haram kılmanın en kuvvetli ve en pekiştirilmiş ifade şeklidir.

İbn Abbas şöyle demektedir; İçkinin haram kılındığına dair buyruk nazil olunca Rasûlullah (.sav)'in arkadaşları, biri diğerinin yanına giderek şarap haram kılındı ve şirke denk kılındı, dediler. Yani, yüce Allah şarabın haram kılınışını, putlar için hayvan kesmek ile birlikte zikretmiştir ki, bu bir şirktir.

Daha sonra yüce Allah: "Ta ki, kurtuluşa efesiniz" buyruğu ile de kurtuluşa ermeyi bu emirlere bağlı kalarak zikretmiştir. Bu da vucubun (yani, bu emirlere bağlı kalışın) te'kidine delâlet etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[163\]](#)

6- içki'nin Necaseti:

İçkinin (hamrın) haram kılınıp, şeriatın onu pis görmesi, hakkında "rics " tabirini kullanıp ondan uzak durmayı emretmiş olmasından cumhur, onun necis olma hükmünü de anlamıştır. Ancak bu hususta Rabia, el-Leys b. Sa'd, Şaffî'nin arkadaşı el-Müzenî, müteahhir Bağdat'lı kimi ilim adamları bu hususta onlara muhalefet edip, içkinin tahir olduğu görüşünü kabul etmişler; haram kılınanın, yalnızca onu içmek olduğunu söylemişlerdir. Said b. el-Had-dâd el-Kuravî de şarabın temizliğine, Medine yollarında dökülüşünü delil göstermiş ve şöyle demiştir: Eğer necis olsaydı, ashab (Allah hepsinden razı olsun) bu işi yapmaz ve Peygamber yollarda defî hacette bulunmayı yasakladığı gibi bunu da yasaklardı.

Buna şöyle cevap verilir: Ashab-ı kiramın bu işi yapmasının sebebi, şarabı İçine dökcekleri giderlerinin ve kuyularının olmayışından dolayıdır. Zira, onların çoğunlukla görülen durumları, evlerinde helalarının bulunmayışı şeklindeydi. Nitekim Âişe (r.anha) da evlerde hela edinmekten tiksiniyor olduklarını İfade etmiştir. [\[164\]](#)

Dökülmek kastıyla şarabın Medine dışına taşınması ise, bir külfet ve bir zorluktur, Diğer taraftan böyle bir işe kalkışmak, derhal yapılması vacib olan bir işi de ertelerdi. Ayrıca, bunun pisliğinden sakınmak da mümkündü. Çünkü Medine'nin yolları geniştir. Şarap da öyle yolun her tarafını kaplayacak nehir gibi akacak şekilde fazla değildi. Aksine, sakınmanın mümkün olduğu bazı yerlerde şarap akmıştı. Diğer taraftan bunun, Medine yollarında açıktan açığa dökülmesi gibi bir faydası vardı. Haram kılınması muktezasınca onun telef edilmesi ve ondan yararlanmamak şeklindeki uygulamanın yaygınlık kazanması gibi.

Nitekim, insanlar da bunu peş peşe yapmış ve bu husus da aynı davranışı göstermişlerdi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Denilse ki: Necis olmak şer'i bir hükümdür. Bu hususta ise bir nass yoktur. Bir şeyin haram kılınması ise necis olmasını gerektirmez. Şeriatta haram olup da necis olmayan nice şey vardır.

Deriz ki: Yüce Allah'ın: "Rıcs" buyruğu, içkinin necis olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü rıcs, dilde necaset demektir. Diğer taraftan eğer biz hakkında nass bulmadığımız sürece bir hüküm vermemek gibi bir kaideye riayet edecek olursak, şeriat işlemez hale gelir. Çünkü, şeriatteki nasslar azdır. Sidiğin, kazuratın, kanın, meytenin ve bundan başka birtakım şeylerin necis olduklarına dair hangi nass vardır? Bunlar, ancak ifadelerin zahirlerinden, umumlarından ve kıyaslardan anlaşılır. el-Hac Sûresi'nde (22/30-31- âyet, 3- başlık ve devamında) bu hususa dair açıklamalar, yüce Allah'ın İzniyle- gelecektir. [\[165\]](#)

7- Uzak Durmanın Kapsamı:

Yüce Allah'ın: "Artık bunlardan kaçının" buyruğu, hiçbir şekilde ve herhangi bir şey ile yararlanmamak üzere, mutlak olarak kaçınıp uzak durmayı gerektirmektedir. Ne içmek suretiyle, ne satmak, ne sirkeye dönüştürmek, ne tedavi ve ne de başka herhangi bir yokla. Bu konuda varid olmuş hadisler de buna delâlet etmektedir.

Müslim'in İbn Abbas'tan rivayetine göre bir adam, Rasulullah (sav)Te şarap dolu bir kırbayı hediye etti. Rasulullah (sav) ona şöyle dedi: "Allah'ın bunu haram kıldığını biliyor musun?" Adam: Hayır deyince, (İbn Abbas) dedi ki: Bir adama gizlice bir şey söyledi. Rasulullah (sav) ona: "Ona ne fısıldadın?" diye sordu. Adam: Ben ona bu şarabı satmasını söyledim. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Onu içmeyi haram kılan, onu satmayı da haram kılmıştır." Bunun üzerine adam kırbayı açtı ve içinde ne varsa boşalıncays. kadar öylece tuttu. [\[166\]](#)

İşte bu, söylediğimize delâlet eden bir hadis-i şeriftir. Zira, onda caiz olan herhangi bir fayda ve menfaat bulunsaydı, Rasulullah ölü koyun ile Ugcİ olarak: "Niçin postunu alıp tabaklamadınız da ondan yararlanmadınız." [\[167\]](#) dediği gibi mutlaka açıklardı. [\[168\]](#)

8- İçki ve Diğer Necis Şeyleri Satmanın Hükümü:

Müslümanlar, içki ve kan satımının haram olduğunu icma ile kabul en-mislerdir.

Bunda ise, pisliklerin, sair necasetlerin ve yenilmesi helâl olmayan şeylerin satışının da haram olduğuna bir delil vardır. İşte bundan dote^ -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- Malik, hayvan pisliklerinin satışını mekraita görmüştür. İbnü'l-Kasım İse, faydalı oluşu dolayısıyla buna ruhsat vermişdir Ancak kıyas, Malik'in görüşü doğrultusundadır. Şafî'nin görüşü de böyiedk Ayrıca bu hadis de bunun doğruluğuna delâlet etmektedir. [\[169\]](#)

9- Şarabı Sirkeye Doniştürmenin Hükümü:

Fukahâ'nın cumhuru, şarabı sirkeye dönüştürmesinin kimseye caiz oi^ madığını kabul etmişlerdir. Şayet, şarabı sirkeye dönüştürmek caiz olsaydu Rasulullah (sav) adamın kırbasının ağzını açıp şarabı dökmesine imkânmezdi. Çünkü sirke bir maldır. Malın boşa harcanması, zayi edilmesi ise yasaklanmıştır. Hiçbir kimse de müslümana ait bir şarabı döken kişinin, müslümana ait bir malı telef ettiğini söylememektedir. Osman b. Ebi'l-Âs'da bir yetime ait bir şarabı dökmüştür. Peygamber (sav)'dan şarabı sirkeye dönüştürmek hususunda izin istenmiş, fakat kendisi: " Hayır" diyerek bunu yasaklamıştır. [\[170\]](#)

Hadis ehli ile Rey ehlinden ilim adamlarından bir kesim bu kanaattedir. Suh-nûn b. Said de buna meyletmiştir.

Bir başka kesim ise şöyle demektedir; Şarabın sirkeye dönüştürülmesinde bir mahzur olmadığı gibi, bir insanın müdahalesiyle veya başka bir yolla sirkeye dönüşmüş şaraptan yemenin de mahzuru yoktur, Bu, es-Sevrî, el-Evzaî, el-Leys b. Sa'd ve Kürelilerin görüşüdür.

Ebu Hanife der ki: Şayet şaraba misk ve tuz atar, bu da bir çeşit marme-lata dönüşür ve şarap halinden başka bir hale geçerse caizdir. Fakat, marmelat hususunda Muhammed b. Hasan ona muhalefet ederek şöyle demektedir; Şaraba ancak sirkeye dönüştürmek için müdahale yapılır.

Ebu Ömer (b. Abdü-Berr) der ki: Iraklılar, şarabın sirkeye dönüştürülmesi hususunda Ebu'd-Derdâ'yı delil gösterirler. Bu rivayet, Ebu îdris el-Havlânîden, o, Ebu'd-Derdâ^dan pek kuvvetli olmayan bir yolla rivayet edildiğine göre, Ebu'd-Derdâ, şaraptan dönüşmüş marmelatı yer ve: Güneş ile tuz bunu tabakladı, dermiş. Ancak, Ömer b. el-Hattab ve Osman b. el-As, şarabın sirkeye dönüştürülmesi hususunda ona muhalefet ettiği gibi, sünnetin varid olduğu yerde herhangi bir kimsenin görüşü delil teşkil edemez. Başarı Allah'tandır.

Şarabın sirkeye dönüştürülmesinin yasaklanışının, şarabın haram kılındığı ilk sıralarda, İslâm'ın (bu yasağtn) ilk yıllannda olma ihtimali de vardır. Böylelikle, şarap içmenin yasaklanışı üzerinden fazla bir zaman henüz geçmediği için, şarap

alıkoymaya kimse devam etmesin. Bu ise, bu konudaki alışkanlığa son vermek istemekten dolayı idi. Eğer durum böyle idiyse, o takdirde buradaki yasak, şarabın sirkeye dönüştürülmesiyle ilgili olmadığı gibi, şarabın dökülmesi emrinin verilmesi, sirkeye dönüştürülmesinden sonra yenilmesine de engel teşkil etmez.

Eşheb de Malik'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Hristiyan bir kimse, bir şarabı sirkeye dönüştürecek olursa, onu yemenin bir mahzuru yoktur. Aynı şekilde müslüman bir kimse de onu sirkeye dönüştürüp Allah'tan mağfiret taleb ederse yine hüküm böyledir. Bu rivayeti ise, İbn Abdi'l-Hakem Kitab'ında zikretmektedir.

Fakat, sahih olan Malik'in, İbnü'l-Kasım vç İbn Vehb'in rivayetine göre söylediği; Müslümanm, sirkeye dönüştürmek kastıyla şaraba müdahale etmesi de helal değildir, onu satması da helâl değildir; ama, o şarabı tutup döksün, şeklindeki sözüdür. [\[171\]](#)

10- Şarap Kendiliğinden Sirkeye Dönüşürse:

Malik'in ve arkadaşlarının: Eğer şarap kendiliğinden sirkeye dönüşecek olursa, o sirkeyi yemenin helâl olduğu hususunda farklı görüşleri yoktur. Bu, Ömer b. el-Hattab, Kabîsa, İbn Şihab ve Rabiâ'nın görüşü olduğu gibi; Şafiî'nin İki görüşünden birisi de böyledir. Ayrıca Şafiî mezhebine mensub ilim adamlarının çoğunluğunun kanaatine göre Şafiî'nin mezhebinden çıkartılan sonuç da budur. [\[172\]](#)

11- Şarabın Mülkiyet Altına Alınabileceği Görüşü Zayıftır:

İbn Huveyzimendad, şarabın mülk edinilebileceğini zikretmektedir. O, bu görüşe, şarap vasıtasıyla boğaza tıkanan lokmalann giderilebileceğini ve yangının söndürülebileceğini söyleyerek varmıştır. Ancak bu, Malik'e ait olduğu bilinmeyen bir nakildir. Bilakis bu, şarabın tahir olduğu görüşünü kabul edenlerin kanaatine göre verilebilecek bir hükümdür. Eğer şarabı mülk edinmek caiz olsaydı, Peygamber (sav) onun dökülmesini emretmezdi. Aynı şekilde, mülkiyet bir tür menfaat sağlamaktır. Onu dökmek suretiyle de bu menfaat iptal edilmiştir, Hamd, Allah'a mahsustur. [\[173\]](#)

12- Zar ve Satranç Oyunları da Haramdır:

Bu âyet-i kerime, kumar olsun olmasın, zar ve satranç oyunlarının haram olduğuna delâlet etmektedir. Çünkü yüce Allah, şarabı haram kıldığı buyruğunda bunun haram kılınışına sebep teşkil eden hususu da şöylece açıklamaktadır: "Ey iman edenler I İçki, kumar... şeytanın pis işlerindendir." Bu ayeti kerimeden sonra da: "Muhakkak şeytan, içki ve kumarla aranızda düşmanlık ve kin bırakmak... isler" diye buyurmaktadır.

Her bîr oyunun azı, çoğunu da arkasından getirir ve bu oyuna dalanlar arasında kin ve düşmanlığı salar. Allah'ı zikretmekten, namazdan alıkoyar. O halde bu oyunlar da şarap gibidir. Böyle olmaları tıpkı içki gibi haram olmalarını gerektirmektedir. İçki içmek sarhoşluk verir. Sarhoşken ise namaz kılınamaz. Ancak, zar ve satranç oyunlarında bu özellik yoktur; denilse;

Buna şöyle cevap verilir; Şam yüce Allah, içki ve kumarı haramlık hükmünde bir arada zikretmiş, her ikisini de insanlar arasında düşmanlık ve kin salmakla nitelendirmiş, Allah'ı zikretmekten, namazdan alıkoyduklarını ifade buyurmuştur.

Bilindiği gibi şarap sarhoşluk vermekle birlikte, kumar sarhoşluk vermez. Ancak, bu hususta içki ve kumarın birbirlerinden ayrı olma lan,-taşdı klan ortak özellikler dolayısıyla- Allah nezdinde haram kılınmaları bakımından aynı seviyede olmalarına engel değildir. Yine şarabın azı sarhoşluk vermez. Tıpkı zar ve satranç oynamanın sarhoşluk vermediği gibi. Ama, şarabın azı da çoğu gibi haramdır. O halde, sarhoşluk vermese dahi zar ve satrançla oynamanın şarap gibi haram olmasına karşı çıkılamaz. Diğer taraftan oyuna başlamakla birlikte gaflet insanı sarar, Kalbi istila eden bu gaflet ise sarhoşluğun yerini tutar. Şayet şarap sarhoşluk verip bu sarhoşluk sonucunda namazdan alıkoyduğu için haram kabul ediliyorsa, o halde insanı gaflete düşürüp, bunun sonucunda da namazdan alıkoyduğundan dolayı zar ve satrançla oynamak da haram kabul edilmelidir.

Doğrusunu en iyt bilen Alfah'tır. [\[174\]](#)

13- Nesih Hükümünün Mükellef Açısından Sübâtı İçin Nâsik Hükümün Varlığı Yeterli midir?

Hiz. Peygambere bir şarap tulumu hediye eden kişi ile ilgili hadis, (içkinin helal olduğunu İfade eden buyrukları) nesh edici buyruğun, o kişiye varmamış olduğuna; onun o da önceki mübahlığı esas alarak hareket ettiğine delalet etmektedir. İşte bu şuna delildir: Bazı usul âlimlerinin söylediği gibi hüküm, nesh edid buyruğun varlığı ile kalkmaz. Bu hadisin de delâlet ettiği gibi, nesli

edici buyruğun mükellefe varmasıyla kalkar. Sahili olan görüş de budur. Çünkü Peygamber (sav) o kişiyi azarlamamış, bunun yerine ona hükmü açıklamıştır. Zira o, ilk buyruk gereğince amel etmekle muhataptır. Muhatap olduğu o buyruğu terkedecek olsaydı, isyankâr olunacağı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Her ne kadar neshedici buyruk fiilen varid olmuşsa da bu böyledir.

Nitekim Küba mescidinde namaz kılanlar için de böyle olmuştur, Onlar, haberci gelip kendilerine, (Beytü'l-Makdis'e yönelerek namaz kılmayı) nesh eden buyruğun indiğini bildirinceye kadar, Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kılıyorlardı. Haber kendilerine gelince, Kâ'be'ye doğru yöneldiler. Nitekim bu husus, el-Bakara sûresinde (2/142. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamd olsun.

Yine o sûrede, hamr'dan, onun türeyişinden ve meysir'den (kumardan) da söz edilmişti. (2/219- âyet, 1 ve 2. başlıklar) Bu sûrenin baş taraflarında da dikili taşlar ile fal oklanna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. C5/3- âyet, 17 ve 18. başlıklar) Cenab-ı Allah'a hamd olsun. [\[175\]](#)

14- İçki ve Kumarın Zararları ve 91. Ayetin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah: "Muhakkak şeytan, içki ve kumarla aranızda düşmanlık ve kin bırakmak... ister" âyeti ile kullarına, şeytanın düşmanlık ve kini, aramıza içki ve başka şeylerle düşürmek istediğini bildirmektedir. O bakımdan bizi bunlardan sakındırdı ve bunları bize yasakladı.

Rivayete göre, ensardan iki kabile şarap içtiler ve sarhoş oldular. Biri ötekine hoş olmayan şeyler yaptı. Ayıklıklarında, onlardan birisi yüzünde kendisine yapılanların etkilerini gördü. Bunlar ise kardeş gibiydiler. Kalplerinde kin namına birşey yoktu. Onlardan birisi: Eğer kardeşim bana şefkatli olsaydı, bunu bana yapmazdı, dedi. Böylelikle aralarında kin başgösterdi. Bunun üzerine yüce Allah da: "Muhakkak şeytan İçki ve kumarla aranızda düşmanlık ve kin bırakmak... İster" âyetini indirdi. [\[176\]](#)

15- Şeytan, Allah'ı Anmaktan ve Namaz Kılmaktan da Alıkoymak ister:

Yüce Allah: "Ve sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister" buyruğu ile bize şöyle diyor: Sarhoş olduğunuz vakit Allah'ı zikredemez, namaz kılamazsınız. Namaz kılacak olsanız dahi, Ali'nin başına geldiği gibi siz de karıştırırsınız. Bu hususun Abdurrahman (b, AvO'nın başından geçtiği en-Nisâ sûresinde daha önce anlatıldığı gibi (4/43. âyet, 1. başlık) de rivayet edilmiştir.

Ubeydullah b. Ömer de der ki: el-Kasım b. Muhammad'e, satranç hakkında, o bir kumar mıdır? Zar hakkında, da o bir kumar mıdır? diye sorulmuş, o da şu cevabı vermişti: Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoyan herşey bir kumardır. Ebu Ubeyd der ki: O, bu açıklamasını yüce Allah'ın: "Sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak İster* buyruğundan hareketle yapmıştır. [\[177\]](#)

16- Şarap, Kumar ve Benzerlerinden Vazgeçiş:

"Artık vazgeçtiniz değil mi?" Ömer (r.a) bunun "vazgeçiniz" lafzının ifade ettiği manadan ayrı olarak ağır bir tehdit olduğunu da görünce; Vazgeçtik, dedi. Peygamber (sav) da münâdisine, Medine yollarında: Şunu bilin ki, şarap'artık haram kılındı diye seslenmesini emretti. Bunun üzerine küpler kırıldı ve şarap Medine yollarında akacak kadar yollara döküldü. [\[178\]](#)

17- Allak'a ve Rasûle İtaatin Gereği:

Yüce Allah'ın: "Allah'a itaat edin, Kasûle de itaat edin ve sakının" buyruğur bu haram kılmayı daha bir te'kid etmekte, tehdidi ağırlaştırmakta, emre uyma gereğini, yasak kılınan şeyden vazgeçmeyi pekiştirmektedir. "Ve Allah'a itaat edin" buyruğunun atf ile gelmesi de güzeldir. Çünkü, bundan önceki İfadelerde de "vazgeçin" anlamı yer almıştır. Allah Rasulu hakkında "İtaat edin" buyruğunun tekrarlanması ise te'kid içindir. Daha sonra emre muhalefet etmekten de sakındırmakta ve yüz çevirip geri dönmeye karşılık da âhiret azabı ile tehditte bulunarak şöyle buyurmaktadır: "Eğer yüz çevirerseniz" yani, muhalefet edecek olursanız, "bilin kî Haram olduğunu bildirmekle emrolunduğunu haram kılmak hususunda peygamberimize düşen açıkça tebliğden ibarettir." Kendisine İsyân olunması veya itaat olunmasına göre cezalandırmak, yahut mükâfat vermek ise, Peygamber gönderene aittir. [\[179\]](#)

93- İman edip salih amel İşleyenlere, sakınır, iman eder ve salih amel İşledikleri, sonra da sakınıp iman ettikleri, sonra yine sakınıp İhsanda bulundukları takdirde, yaptıklarından dolayı bir vebal yoktur. Allah, ihsan edenleri sever.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dokuz başlık halinde sunacağız: [\[180\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

İbn Abbas, el-Berâ b. Âzib ve Enes b. Malik der ki: İçkiyi haram kılan buyruk nazil olunca, ashabtan bazıları: İçki içip kumar parasını yediği halde ara-muzdan ölenlerin durumu nasıl olacak ? gibi bazı sözler söylediler. Bunun üzerine bu âyet-İ kerime nazil oldu.[\[181\]](#)

Buharî, Enes b. Maliki'ten göyle dediğini rivayet eder: Ebu Talha'mn evinde içki içenlere içki veriyordum. Bunun üzerine içkinin haram kılındığına dair buyruk nazil oldu. Peygamber def bir münadîye bunu yüksek sesle ilan etmesini emredince, Ebu Talha şöyle dedi: Dışarı çık da bu sesin ne olduğuna bir bak. Dışarı çıktım, (gelip) şöyle dedim: Bu, "haberiniz olsun muhakkak içki artık haram kılındı" diye ilan eden bir münadidir. Bu sefer Ebu Tal-ha şöyle dedi: Git ve o şarabı dök. O şarap, el-Fadîh (diye bilinen, yarılmış taze hurmadan yapıp ateşte pişirilmeyen bir şaraptı) den yapılmıştı. (Enes devamla.) der ki: Şarap, Medine sokaklarında akıp gitti. Kimisi şöyle dedi: Karınlarında (şarap.) bulunduğu halde bir topluluk öldürüldü. Bunun üzerine yüce Allah: "İman edip salih amel işleyenlere... tattık I arın dün dolayı bir vebal yoktur" âyetini indirdi.[\[182\]](#)

2- Hz. Peygamber Hayatında Hükmün İnişinden Önce Ölenlerin Durumu:

Bu âyet-i kerime ile bu hadis-i şerif, ashab-ı kiramın ilk kibleye doğru namaz kılarken ölen kimseler hakkındaki sorularını andırmaktadır. Bu soruyu sormaları üzerine; "Allah, imanınızı boşa çıkarmaz" (el-Bakara, 2/143) âyeti nazil olmuştur. Buna göre bir kimse, ölünceye kadar mubah olan bir işi yapacak olursa, bundan dolayı ne lehine, ne de aleyhine bir şey olur. Günah kazanması da, sorumlu tutulması da, yerilmesi de, ecir alması da, Övülmesi de sözkonusu değildir. Çünkü mubah, şeriat açısından her iki yönü de birbirine eşit olan iştir. Buna göre, içki mubah iken içkinin kalıntıları karnında bulunduğu halde ölen kimselerin durumu ile ilgili olarak korkuya kapılmamak ve soru sormamak gerekirdi. Ancak, bu soruyu soran kişi, mübah-lığın delilinin farkına varmayarak, mübahlık hatırına gelmediğinden dolayı sormuş olabilir yahut da yüce Allah'tan korkusunun ileri derecede oluşundan, mü'min kardeşlerine şefkatinden dolayı, daha önce içki içmesi sebebiyle sorgulanmalarından, cezalandırılmalarından vehme kapılmış ulduğundan dolayı böyle bir soruyu sormuş olabilir, İşte, yüce Allah da: "İman edip sa-lih amel işleyenlere... tattıklarından dolayı bir vebal yoktur" âyeti ile böyle bir vehmi ortadan kaldırdı.[\[183\]](#)

3- Nebîz Diye Bilinen İçki Sarhoşluk Verirse Şarap Demektir:

Âyetin nüzulüne dair bu hadis-i şerifte, sarhoşluk vermesi halinde hurmadan yapılan nebîzin, hamr (şarap) olduğuna açık bir delil vardır. Bu, kendisine U'raz olunması caiz olmayan açık bir nastır. Çünkü ashab-ı kiram (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) dili bilen insanlardı. Onlar, bu içtikleri ne-bizin bir hamr olduğunu akletmişlerdi. Zira, o dönemde Medine'de bundan başka bir içkileri yoktu.

Şair el-Hakemî de şöyle demiştir:

"Bizim bir şarabımız var. Fakat, asma şarabı değildir o. Bunun yerine o, yüksek hurma ağaçlarının meyvesinden yapılır. Bunlar semaya doğru yükselen asmalardır. Meyvelerini toplamak isteyenlerin elleri ona ulaşamamıştır."

Buna açık delillerden birisi de Nesâî'nin kaydettiği şu rivayettir Bize el-Kasım b. Zekeriyya haber verdi: Bize, Ubeydullah, Şeyban'dan haber verdi. O, el-A'meş'den, o, Muharib b. Disar'dan, o, Cabîr'den, o da Peygamber (sav)'dan, Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu nakletti; "Kuru üzüm ve hurma (dan yapılan içki) O şarabın tâ kendisidir,"[\[184\]](#)

Yine sahih nakille sabit olduğuna göre, Ömer b. el-Hattab (r.a) -ki, dili ve şeriatı bilen bir kişi olarak o yeter- Peygamber (sav)]ın minberi üzerinde hutbe irad ederken şöyle demiştir: Ey insanlar, şunu bilin ki, şarabın haram kılınışı nazil olduğu günde şarap beş şeyden yapılırdı: Üzümden, hurmadan, baldan, buğdaydan ve arpadan. Şarap (Lıamr), akli örten her şeydir.[\[185\]](#)

Bu ise, hamrın anlamı ile ilgili en sarîh açıklamadır. Ömer b. el-Hattab, Medine'de Peygamber (sav)'ın minberi üzerinde sahabe topluluğunun huzurunda hutbe irad edip bu sözleri söyledi. Onlar bu dili bilen ehil insanlardı. Ve garaptan (hamrdan), bizim sözünü ettiğimiz şeyden başkasını da anlamamışlardı. Bu husus, böylece sabit olduğuna göre, "hamr ancak üzümden yapılır. Üzümden başkasından yapılan ise hamr denilmez ve lıamr adı onu kapsamaz. O içkilere ancak nebîz denilir" diyen Ebu Hanife ve Kûfelilerin görüşü de çürütülmüş olur. Nitekim şair de şöyle demiştir:

"Ben'nebîai nebîz ehline terkettim. Ve ben, onu ayıplayanla antlaşma dost oldum O öyle bir içkidir ki, gencin şerefini kirletir Ve kötülüğün kapılarını açar."[\[186\]](#)

4- Şarap Dışındaki İçkiler:

İmam Ebu Abdullah el-Mâzerî der ki: Seleften olsun, diğerlerinden olsun, ilim adamlarının çoğunluğunun kanaatine göre türü itibari ile sarhoşluk veren herşeyin içilmesi de haramdır. A2 ya da çok olsun, çiğ ya da pişmiş olsun, üzümünden veya başka şeyden yapılmış olsun» fark etmez. Bunlardan herhangi birisinden kim birşey içerse, ona had vurulur. Sarhoşluk veren üzümünden yapılan çiğ şaraba gelince, işte bir damlası dahi olsa, azının da çoğunun da haram olduğu icma ile kabul edilen budur Bunun dışında kalan içkilerin ise, cumhurun görüşüne göre haram olduğu kabul edilmiştir.

Ancak, Kûfeliler sözü geçenlerin dışında kalan içkilerden az olanda muhalefet etmişlerdir. Az miktardan kasıt sarhoşluk verecek dereceye ulaşmayan miktardır, Üzümden çıkartıldığı halde pişirilmiş olması halinde de farklı görüştedirler. Basralılardan bir gurubun görüşüne göre, haramhk hükmü sadece üzümünden sıkılan ve kuru üzümün ıslatılıp pişirilmemiş olan içeceği içindir. Üzüm ve kuru üzümün suyunun pişirilmiş olması ile bunların dışında kalanların pisüirilmiş. ve çiğ (pişirilmemiş) sulan ise, sarhoşluk vermediği sürece helaldir

Ebu Hanife, haramhk hükmünün farklı hükümler taşımakla birlikte, yalnızca hurma ve üzüm meyvelerinden sıkılana münhasır olduğu görüşündedir. Onun görüşüne göre saf üzüm suyundan yapılmış şarabın azı da çoğu da haramdır. Ancak, üçte ikisi gidinceye kadar pişirilmesi hali müstesnadır. ıslatılan kuru üzüm ve hurma İçeceğine gelince, bunlar herhangi bir miktar nazarı itibara alınmaksızın az dahi olsa ateş üzerinde bırakılmış olsa bile, bunların pişirilmiş olanları helaldir; çiğleri ise haramdır. Fakat o bunu haram kabul etmekle birlikte bunları içmekten dolayı haddi gerekli görmemektedir. Bütün bunlar ise, sarhoşluk sözkonusu olmadığı sürece sözkonusudur. Eğer, sarhoşluk verecek olurlarsa, hepsi birbirine eşit olurlar.

Hocamız fakih imam Ebu'l-Abbas Ahmed Cr.a) der ki; Bu meselede muhalif kanaatte olanlara hayret edilir. Çünkü bunlar derler ki: Üzümden sıkılarak elde edilen şarabın az miktarı çoğu gibi haramdır. Bu hususta icma da vardır. Bunlara; Şarabın az miktarı akli gidermediği halde ne diye haramdır denilecek olursa, mutlaka şöyle denilir: Çünkü onun az miktarını içmek daha çok içmeye götürür veya teabbüd için böyledir. Bu durumda onlara şöyle denilir: Şarabın azı hakkında kabul ettiğiniz herşey, aynen nebîzin azı hakkında da mevcuttur. O halde o da haram olmalıdır. Zira, -eğer bu kabul edilecek olursa- bunlar arasında yalnızca isim Farkı vardır. Böyle bir kıyas ise kıyas türlerinin en yükseğidir. Çünkü burada, fer' bütün nitelikleriyle asla eşittir. Bu ise, onun {Ebu Hanife'nin): "Kölelerimi azad ettim" diyen bir kimsenin azad etme hükmünün hem erkek köleler, hem de cariyeler hakkında geçerli olmasını kıyasa dayanarak

söylediğinin aynısıdır Diğer taraftan Ebu Ha-nife ve arkadaşlarına -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- gerçekten hayret edi-Hr. Çünkü onlar, kıyasta o kadar ileri giderler ve kıyası ahad haberlere tercih dahi ederler. Bununla birlikte Kitap ve Sünnet ile ümmetin ilk dönemindeki ilim adamlarının icma ile desteklenmiş bu celî kıyası bir kenara İterek, muhaddislerin kitaplarında illetlerini beyan ettikleri şekilde hiçbirisi sahih olmayan ve hiçbirisi sahih kitaplarda yer almayan hadislerle itimad etmişlerdir.

Yüce Allah'ın İzniyle bu meselenin geri katan kısmı en-Nahl sûresinde (16/67. ayet, 2. başlıkta) gelecektir. [\[187\]](#)

5- "Tatma"nın Mahiyeti:

Şanı yüce Allah'ın: "Tattıklarından" buyruğunda "tatmak; (taam)" aslında yemek hakkında kullanılır. Mesela: "Yemeğin tadına baktı, yedi ve içeceği içti," denilir. Ancak bu hususta, mecazî olarak da: "Ne ekmeğin, ne suyun, ne uykunun tadına baktım,1' denir. Şair de der ki:

"Vecra (denilen yer) de, yanakları meyilli [\[188\]](#) deve kuşları vardır; Uykunun tadına bakmazlar Ancak ayakta oldukları halde"

Daha önce el-Bakara sûresinde: "Fakat kim onu tatmazsa...(el-Bakara, 2/249. âyetin tefsirinde) yeteri kadar açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. (Ayrıca bk. 2/61. âyetin tefsiri) [\[189\]](#)

6- Mubah ve Canın Çektiği Lezzetli Şeylerden Yararlanmanın Sınırı:

İbn Huveyzimertdâd der ki: Bu âyet-i kertme, mubah ve arzu edilen şeyleri alıp kullanmanın, yiyecek, içecek, evlenmek gibi zevk alınan herşeyden yararlanmanın -bu hususta aşınaya gidilse ve bedeli ileri derecede olsa dahi- mübahhğım ihtiva etmektedir. Bu âyet-i kerime, yüce Allah'ın şu buyruklarını andırmaktadır: "Allah'ın size helal kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın" (el-Maide, 5/82); "De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı ziyneti ve hoş ve temiz rızıkları karam kılan kimdir? (el-A'raf, 7/32) [\[190\]](#)

7- Âyet-i Kerimedeki Tekrarların Anlamı:

Yüce Allah'ın: "Sakınır, iman eder ve salih amel işledikleri, sonra da sakınıp iman ettikleri, sonra yine sakınıp ihsan ettikleri taktirde, tattıklarından dolayı bir

vebal yoktur. Allah İhsan edenleri sever¹ buyruğu ile ilgili dört görüş vardır:

1- Takvanın (sakınmanın) anılmasında tekrar sözkonusu değildir. Anlamı şudur: İçki içmekten sakınır, haram olduğuna inanırlarsa ikincisinin anlamı ise, sakınmaları (takvaları) ve imanları devam ederse, üçüncüsünün anlamı ise, sakınıp ihsanda bulundukları takdirde şeklindedir.

2- içkinin haram kılınışından önce diğer haramlardan sakınır, haram kılınışından sonra da onu içmekten sakınırlar, sonra da geri kalan diğer amellerinde sakınmalarını devam ettirir ve davranışlarını güzel yapar, ihsanda bulunurlarsa, demektir.

3- Şirkten sakınır, Allah'a ve Rasulüne iman ederlerse; ikincisinin anlamı ise, sonra da büyük günahlardan sakınarak imanlarını attırırlarsa; üçüncüsünün anlamı ise: Sonra da küçük günahlardan sakınıp ihsanda bulunurlarsa, yani nafile ameller işlerlerse.... demektir.

4- Muhammed b. Cerir der ki: Birinci sakınma yüce Allah'ın emirlerini kabul ile karşılamak suretiyle sakınmak ve O'nu tasdik ederek O'na itaat edip gereğince amel etmektir. İkinci sakınmak ise tasdik üzere sebatı devam ettirmek suretiyle sakınmaktır. Üçüncü sakınmak ise, ihsan ile ve nafileler yaparak Allah'a yaklaşmak suretiyle sakınmaktır. [\[191\]](#)

8- Sakınan ve İhsan Eden:

Yüce Allah'ın: "Sonra yine sakınıp ihsanda bulundukları takdirde... Allah ihsan edenleri sever" buyruğu, ihsan eden ve sakınan (muttaki) kimsenin, salih ameller işleyip iman eden muttaki kimseden daha faziletli olduğuna delildir. Fazileti ise, ihsanı dolayısıyla ona verilecek olan ecir iledir. [\[192\]](#)

9- Bu Ayetin Yanlış Anlaşılması ve Kudame b. Mazûn:

Ashabdan (r.anhum) Cumalıoğullarından Kudame b. Maz'ûn, bu âyet-i (yanlış bir şekilde) te'vil etmiştir. Bu sahabi, Habeşistan'a iki kardeşi Osman ve Abdullah ile birlikte hicret edenlerdendir. Daha sonra Medine'ye hicret etmiş, Bedir'de hazır bulunmuş ve uzun bir ömür sürmüştür. Ömer b. el-Hat-tab'ın kayın biraderi, oğlu Abdullah ve kızı Hz. Hafsa'nın dayısı idi. Ömer b. el-Hattab onu, önce Bahreyn'e vali olarak tayin etmiş» daha sonra Abdulkays oğulları efendisi el-Carud'un onun aleyhine şarap içtiğine dair tanıklık etmesi üzerine azletmişti. [\[193\]](#)

Dârakutnî şu rivayeti kaydederek der ki: Bize Ebu'l-Hasen Ali b. Muham-med el-Mısırî anlattı: Bize, Yahya b. Eyyub el-Allâf anlattı. Bana, Said b. Ufeyr anlam. Bana, Yahya b. Fuleyh b. Süleyman anlatarak dedi ki: Bana, Sevr b. Zeyd İkrime'den anlattı, o, İbn Abbas'tan şöyle dediğini naklettir

İçki içenlere Rasulullah (sav) döneminde ellerle, ayakkabılarla ve sopalarla vurulurdu. Rasulullah (sav) vefat edinceye kadar bu böyle devam etti.

Ebu Bekir'in halifeliliği döneminde içki içenler, Rasulullah (say)'ın dönemindekilerden daha fazlaydı. O bakımdan Ebu Bekir vefat edinceye kadar onlara kırkar sopa vururdu.

Ondan sonra gelen Ömer de aynı şekilde kırkar'sopa vurarak cezalandırıyordu. Nihayet ona ilk muhacirlerden içki içmiş birisi getirildi. Ona sopa vurulmasını emretti. Adam: Bana niye sopa vurdun? Benimle senin aranda Allah'ın Kitabı hakem olsun, dedi. Hz. Ömer şöyle dedi: Peki, Allah'ın Kitabının neresinde sana sopa vuramayacağımı görüyorsun? Bunun üzerine adam şöyle dedi: Yüce Allah kitabında: "İman edip salih amel işleyenlere... tattıklarından dolayı bir vebal yoktur" diye buyurmaktadır, işte ben de îman edip salih amel işleyen, sonra sakınıp iman eden, sonra yine sakınıp ihsan edenlerdenim. Rasulullah (sav) l\ç birlikte Bedir, Uhud, Hendek ve bütün önemli vakalarda hazır bulundum.

Hz. Ömer şöyle dedi: Bu söylediklerine karşı cevap vermiyor musunuz? İbn Abbas dedi ki: Bu âyet-i kerimeler, daha önce geçenler için bir mazeret, geri kalan insanlara karşı da bir delildir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler, içki, kumar..." Sonra, diğer ayeti de okuyarak devam etti. Eğer bu gerçekten iman edip aHh amel işleyen kimselerden alsay-dl, şüphesiz ki Allah ona içki içmesini yasaklamış bulunmaktadır. Bu sefer Ömer şöyle dedi: Doğru söyledin, Peki görüşünüz nedir?

Bu sefer Ali (r.a) şöyle dedi: Şüphesiz bir kimse içti mi sarhoş olur. Sarhoş oldu mu, hezeyan eder. Hezeyan etti mi de iftiralarda bulunur. Müfteri kimseye de seksen sopa vurulur. Bunun üzerine Hz. Ömer emrederek ona

seltsen sıtya vuruldu. [\[194\]](#)

el-Humeydi, Ebu Bekr el-Berkanî'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: el-Carud, Bahreyn'den gelince dedi ki: Ey mü'minlerin emi-ri, Kudame b. Maz'ûn sarhoşluk verici içki içti. Ve ben, yüce Allah'ın haklarından bir hak görürsem onu sana getirmem, benim üzerime bir hak görev olur. Hz. Ömer: Senin söylediğinin doğruluğuna kim şahidlik eder, deyince. O: Ebu Hureyre dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, Ebu Hureyre'yi çağırıp: Ne ye şahidlik edersin Ey Ebu Hureyre? diye sormuş, O da: İçki içtiğinde ben onu görmedim ama, onu sarhoş ve kusarken gördüm. Hz. Ömer; Sen, sahicilikte işi aşırıya

görüldü dedi, arkasından Hz. Ömer, Bahreyn'de bulunan Ku-dame'ye mektup yazarak yanına gelmesini emretti.

el-Carud henüz Medine'de iken Kudame geldi. el-Carud da Hz. Ömer'le konuşarak: Bu adama Allah'ın Kitabını uygula dedi. Hz. Ömer el-Caruda: Sen bir şahid misin? Yoksa bir hasım, bir davacı mısın? el-Carud: Ben şahidim dedi. Hz. Ömer: Sen şahiciliğini yapmış bulunuyorsun demesi üzerine, el-Carud Hz. Ömer'e: Ben, Allah adına sana söylüyorum, dedi. Bu sefer Hz. Ömer şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, ya dilini tutarsın, yahut da sana kötülük yaparım.

Bu sefer, el-Carud: Allah'a yemin ederim senin bu davranışın hak değildir. Amcan oğlu içki içecek, bana kötü davranacaksın. Hz. Ömer onu tehdit etti. Bu sefer, oturmakta olan Ebu Hureyre dedi ki: Ey mü'minlerin emiri, eğer sen bizim şahitliğimizden şüphe ediyor isen, İbn Maz'un'un hanımı, Velid'in kızı (Hind'e) sor Bunun üzerine Hz. Ömer, Hind'e Allah adına söylemesini istiyerek haberci gönderdi. Hind de kocası aleyhine şahidlik edince, Hz. Ömer şöyle dedi. Ey Kudame, ben sana sopa vuracağım. Bu sefer Kudame: Allah'a yemin ederim - eğer dedikleri gibi içki içmiş olsam dahi- Ey Ömer, senin bana sopa vurma hakkın yoktur. Hz. Ömer: Nedenmiş o, Ey Kudame deyince, Kudame şöyle dedi: Çünkü yüce Allah: "İman edip salih amel işleyenlere... tattıklarından bir vebal yoktur. Allah ihsan edenleri sever diye buyurmaktadır, dedi.

Bunun üzerine Hz. Ömer: Ey Kudame, yanlış tevil ediyorsun. Sen, eğer Allah'tan korksan, Allah'ın haram kıldığından uzak dururdun. Sonra Hz. Ömer, hazır bulunanlara dönerek şöyle dedi: Kudameye sopa vurma hakkındaki görüşünüz nedir? Hazır bulunanlar: Hasta olduğu sürece ona sopa vurmam uygun görmüyoruz dediler. Hz. Ömer, sesini çıkarmayarak ona sopa vurmadı.

Birgün sabahleyin, yine yanındaki arkadaşlarına: Kudame'ye sopa vurma hususundaki görüşünüz nedir, diye sorunca, hazır bulunanlar: Hasta olduğu sürece ona sopa vurma uygun görmüyoruz, dediler. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, kamçının altında ölürek Allah'ın huzuruna çıkması, benim o sorumluluk boynumda olduğu halde Allah'ın huzuruna çıkmamdan daha çok hoşuma gider. Allah'a yemin ederim ona sopa vuracağım dedikten sonra, bana bir kamçı getirin, dedi. Hz. Ömer'in azad-ı Eslem ona ince ve küçük bir kamçı getirdi. Hz. Ömer o kamçıyı alıp eliyle sıvazladıktan sonra Eslem'e şöyle dedi: Kavminin kötü adeti olan iltimas seni etkiledi hat Bana bundan başka bir kamçı getiriniz dedi. Bu sefer Eslem ona tam bir kamçı getirdi. Bunun üzerine Ömer, Kudame'ye kamçı vurulmasını emretti. Bundan dolayı Kudame, Hz. Ömer'e öfkelenildi ve ona darıldı. Kudame, Hz. Ömer'e dargın vaziyette ikisi de hacc ettiler. Nihayet haclarından geri döndüklerinde Ömer, es-Sukyâ denilen

yerde konaklayıp uyudu. Uyandığında Ömer şöyle dedi: Çabuk bana Kudame'yi getiriniz. Haydi gidin bana onu getiriniz. Allah'a yemin ederim ben rüyamda birisinin bana gelip şöyle dediğini duydum: Kudame ile barış, çünkü o senin kardeşindir. Fakat Kudame'nin yanına gittiklerinde Hz- Ömer'in yanına gelmeyi kabul etmedi. Bu sefer Hz, Ömer, Kudame'nin yanına sürüklenerek getirilmesini emretti. Nihayet Hz. Ömer onunla konuştu ve onun için Allah'tan mağfiret diledi. Böylelikle dargınlıklarından sonra İlk defa-barışmış oldular. [195]

Eyyub b. Ebî Temime der ki: Bedir'e katılanlardan, şarap dolayısıyla ondan başka kimseye had vurulmuş değildi.

İbnti'l-Arabî der ki: İşte bu, sana âyetin te'vilini (ne anlama geldiğini) göstermektedir. Bu hususta, Dârakutnfnin naklettiği hadiste, İbn Abbas'tan zikredilenler ile, el-Berkani yoluyla gelen hadiste, Hz. Ömer'den gelen açıklamalar doğru olan açıklamalardır. Eğer şarap içen bir kimse, başka hususlarda da Allah'tan korkacak olsa (ve bundan dolayı haddi hak etmediği kabul edilse), şarap dolayısıyla hiç kimseye had vurulmazdı. O bakımdan, böyle bir te'vil, en bozuk bir te'vildir. Kudame ise bunu farketmemişti. Ömer ve İbn Abbas gibi (Allah ikisinden de razı olsun) Allah'ın başarı verdiği kimseler ise, bunun doğru anlamını kavramışlardı. Şair der ki:

"Ben zamanın üzüntü ve kederinden ağladığını göreceğim; Mutlaka bende Ömer'e ağlarım.."

Ali (r.a)'dan rivayet olunduğuna göre, Şam'da bir topluluk içki içtiler ve: Bu içki bizim için helaldir deyip, bu âyet-i kerimeyi yanlış bir surette te'vil ettiler. Hz. Ali ile Hz, Ömer, tevbe etmelerinin istenmesini, tevbe etmeyecek olurlarsa öldürülmeleri gerektiğini kararlaştırdılar. Bunu da el-Kiya et-Taberî zikretmiştir. [196]

94. Ey iman edenler, Allah gıyaben kendisinden korkanları ortaya çıkarmak İçin avdan, ellerinizin» mızraklarınızın erişebileceği bir şeyle sizi muhakkak deneyecektir. Artık bundan sonra kim aşın giderse, onun İçin pek acıklı bir azap vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [197]

1- Âyetin Nüzul Ortamı:

Yüce Allah'ın: "...Allah... sizi muhakkak deneyecektir buyruğu, muhakkak sizi sınayacaktır demektir. Denemek (ibtılâ), sınamak demektir.

Avlanma, Arab-ı Ariben'in^[198] geçim yollarından birisi idi. Hepsi arasında oldukça yaygındı. Oldukça kullanılan bir yoldu. Allah da onları ihramlı iken ve Harem bölgesinde av hayvanları ile sınıdı. Tıpkı, İsrailoğullarını Cumartesi gününde haddi aşmamakla sınıdığı gibi.

Denildiğine göre, bu âyet-i kerime Hudeybiye yılı nazil olmuştur. Ashabın bazıları, Peygamber (sav) ile birlikte ihrama girdikleri halde, bazıları da ihrama girmemişti. O bakımdan, bir av göründü mü, durumları ve davranışları o hususta farklı farklı olurdu. Av ile ilgili hükümler kendileri için açık ve net olmadığından dolayı, durum ve fiillerinin hükümlerine, hacc ve umrelerinin yasaklarına dair bir beyan olmak üzere yüce Allah bu âyeti kerimeyi indirdi. ^[199]

2- Bu Âyet-i Kerime'nin Muhataptan:

İlim adamları» bu âyet-i kerimenin muhatapları ile ilgili olarak iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Birincisine göre, bu âyetin muhatapları ihramlı olmayan kimselerdir. Bunu Malik söylemiştir.

İkinci görüşe göre ise bunlar ihramlı olanlardır. Bunu da İbn Abbas söylemiş ve bu hususta yüce Allah'ın: "Sizi muhakkak deneyecektir" buyruğunu delil göstermiştir. Çünkü, denemenin kendisi vasıtasıyla tahakkuk ettiği avlanmaktan uzak durma yükümlülüğü, ihram ile birlikte sözkonusu olur.

İbnü'l-Arabî ise şöyle demektedir: Ancak, bunun böyle olması gerekmez, Çünkü teklif, kendisi için avlanmakla ilgili koşulan çeşitli şartlar ile ve yine avlanma keyfiyetine dair kendisi için meşru kılınan niteliklerle tahakkuk eder. Doğrusu, bu âyet-i kerimedeki hitabın, ihramlı olsun, olmasın bütün insanlara yönelik olduğudur. Çünkü yüce Allah'ın: "Sizi muhakkak deneyecektir" buyruğu, mutlaka bununla mükellef kılacaktır, demektir. Teklif ise, bütünüyle bir denemedir. Fazilet iset bunun çokluk ve azlığında, zayıflık ve sıkıntılar arasındaki farklılıklarda ortaya çıkar. ^[200]

3- Hangi Tür Av Hayvanlarıyla Deneme Sozkonusudur:

Yüce Allah'ın: "Avdan.., bir şeyle" buyruğu, avın bazılarıyla demektir. Burada geçen; dan," teb'iz (kismîlik) içindir. Bu da özel olarak kara avıdır. Bütün av hayvanlarını kapsamaz. Çünkü, denizin de avı vardır. Bu açıklama et-Taberî ve başkaları tarafından yapılmıştır. "Av (sayd)" ile ise, avlanan hayvanlar kastedilmiştir. Çünkü yüce Allah: «Ellerinizin... erişebileceği diye

buyurmaktadır. [\[201\]](#)

4- Av Neye Denir;

Yüce Allah'ın: "Ellerinizin, mızraklarınızın erişebileceği" buyruğu, küçük ve büyük av hayvanlarının durumunu açıklamaktadır.

tbn Vessâb ve en-Nehaî "Cilö> Erişebileceği" buyruğunu, alttan noktalı "ye" harfî ile (*JLj) diye okumuşlardır.

Mücahid der ki: Eller, yavruları, yumurtaları ve kaçamayanları alıp yakalayabilir. Mızraklar ise, büyük av hayvanlarına erişir. İbn Vehb dedi ki: Malik dedi ki: Yüce Allah : "Ey iman edenler, Allah... ellerinizin, mızraklarınızın erişebileceği bir şeyle sizi muhakkak deneyecektir" diye buyurmaktadır. İnsanın eliyle, mızrağıyla, yahut herhangi bir silahı ile erişilip de

öldürdüğü her bir şey, yüce Allah'ın buyurduğu gibi avdır. [\[202\]](#)

5- El ve Mızrak Tabirlerinin Kapsamı:

Yüce Allah'ın, özel olarak "elleri" zikretmesinin sebebi, avlanmakta gösterilen çabanın büyük bir kısmının ellerle yapılışından dolayıdır. Avcılıkta kullanılan diğer hayvanlar, ipler, el ile yapılan tuzak ve ağlar da bunun kapsamına girer. (Silahlar arasından) özel olarak mızrakların anışması ise, avı yaralayan araçların çoğunluğunu mızrakların teşkil edişi dolay ısıyladır. Ok ve benzeri şeyler de kapsamına girer. Avlanmada kullanılan hayvanlar ve oklara dair açıklamalar ise f sûrenin baş tarafında (el-Mâide, 5/4. âyet, 4. başlık ve devamında) yeteri kadar yapılmış bulunmaktadır. Hamd Allah'adır. [\[203\]](#)

6- Kurulu Av Tuzak ve Ağlarına Yakalanan Avlann Hükümü:

Tuzak ve ağlara yakalanan avlar, sahiplerine aittir. Herhangi bir kimse avı bunlara takılmak zorunda bırakacak olsa ve bu ağ ve tuzaklar olmaksızın bu avları yakalama imkânı yoksa, o takdirde bu ağların sahibi öbürü ile ortaktır. Dağda bulunan arı kovanlarına düşen arılar da sözü geçen ağ ve tuzaklar gibidir. Yüksek burçlarda bulunan güvercinler ise, eğer mümkünse sahiplerine geri verilir. Kovan arılarının durumu da böyledir. Bu, Malik'ten rivayet edilmiştir. Arkadaşlarından birisi de şöyle demektedir: Güvercin, ya da anlatın yanına geldiği kimsenin, bunları geri vermek mükellefiyeti yoktur.

Eğer köpekler, bir avı bir kimsenin evine ya da odasına girmek zorunda bırakacak olursa, av hayvanı> köpekleri salan avcıya aittir ev sahibine değil. Eğer, köpeklerin mecbur bırakması sözkonusu olmaksızın eve girecek olsa, o takdirde o av hayvanı ev sahibine ait olur. [204]

7- Âyet, Av Hayvanının Avt Yakalayana Ait Olduğuna Delil Gösterilmiştir:

Bazıları, av hayvanının avcı hayvanı kışkırtana değil de bizzat yakalayana ait olacağına bu âyeti delil göstermişlerdir. Çünkü, avcı hayvanı kışkırtanın el, ya da mızrağı henüz birşey ele geçirebilmiş değildir. Ebû Hanife'nin de görüşü budur. [205]

8- Kitap Ehlinin Avı:

Mâlik, kitap ehlinin avını mekruh görmekle birlikte haram dememiştir. Çünkü yüce Allah: "Ellerinizin, mızraklarınızın erişebileceği" derken, iman ehlini kastetmektedir Zira yüce Allah, âyetin baş tarafında: "Ey iman edenler" diye bîtap buyurmuştur. Böylelikle kitap ehli dışarıda bırakılmıştır.

İlim ehlinin cumhuru ise, ona muhalefet etmiştir. Çünkü yüce Allah: "Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helaldir" (el-Mâide, 5/5) diye buyurmuştur. Onlara göre, av da tıpkı kitap ehlinin kestikleri gibidir.

Bizim (Maliki mezhebimizin) ilim adamlarımız ise, âyet-i kerime, onların yiyeceklerini ihtiva etmekle birlikte, av başka bir türdür. O bakımdan genel olarak yiyeceklerin kapsamına girmez ve yiyecek, mutlak olarak kullanıldığı takdirde avı kapsamaz.

Derim ki: Bu açıklama, avlanmanın kitap ehli nezdinde meşru olmayışına binaen böyledir. Bu durumda av onların yiyeceklerinden olmaz. Böylelikle bu iddia bizim için bağlayıcı olmaktan da çıkar. Şayet av, eğer dinlerinde meşru ise, lafız onu da kapsamına aldığından dolayı, bizim onların av hayvanlarının da etini yememiz gerekir. Çünkü, bu da onların yiyecekleri arasında yer alır,

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [206]

95. Ey iman edenler! Sîz ikramdayken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu bilerek öldürürse cezası, iki âdil kimsenin hükmü ile, öldürdüğü hayvanın benzeri Kâ'be'ye ulaştırılacak bir hayvaü kurban etmektir. Yahut düşkünlere yemek yedirmek şeklinde-İti bir keffârettir. Veya bunun dengi oruç tutmaktır. Tâ

ki ettiğinin vebalini tatmış olsun. Allah, geçmiştekiler! bağışlamıştır. Fakat, kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah, mutlak galiptir, intikam sahibidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı otuz başlık halinde sunacağız: [\[207\]](#)

1- Âyet-i Kerimenin Muhatapları ve Nüzul Sebebi;

Yüce Allah'ın: "Ey iman edenler" şeklindeki bu hitabı, erkek olsun, dişi olsun bütün müslümanlardır. Buradaki yasak ise» yüce Allah'ın; "Ey iman edenler, Allak... avdan ellerinizin...,erişebileceği bir şeyle sizi muhakkak deneyecektir" (el-Mâide 5/94) âyetinde sözü geçen denemedir. Rivayet olunduğuna göre, Ebu'l-Yeser, ki, adı Amr b. Mâlik el-Ensaif dir.[\[208\]](#) Hudeybiye yılında umre yapmak üzere ihrama girmişti. O sırada bir yaban eşiği öldürünce, onun hakkında: "Siz ihramda İken avı öldürmeyin" âyet-i nazil oldu. [\[209\]](#)

2- Öldürmenin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Avj öldürmeyin" buyruğunda geçen öldürmek, canın çıkmasına sebep olan herbir fiildir. Bu da çeşitlidir. Boynunu kesmek, boğazını kesmek, boğmak, vurmak ve buna benzer. Böylece yüce Allah, avlanmak hususunda ihramlı kimseye, canın çıkmasına sebep teşkil edecek her-türlü davranışı haram kılmış olmaktadır. [\[210\]](#)

3- Avı Öldürmenin ve Ondan Yemenin Cezası:

Bir kimse, bir av hayvanını öldürse veya kesset ondan yiyecek olsa, onu öldürmesi dolayısıyla tek bir ceza ödemesi gerekir. Yediği için bir ceza gerekmez. Şafiî de bu görüştedir.

Ebu Hanife ise şöyle der: Ona, yediğinin cezasını da vermek düşer. Yani, onun kıymetini vermelidir. Ancak, iki arkadaşı (Ebu Yusuf ile Muhammed) ona muhalefet ederek şöyle derler: (Yemesinden dolayı) ona İstiğfar etmekten başka birşey gerekmez. Zira o, bundan başka bir meyte yemiş gibidir. Bundan dolayı bir başka ihramlı kişi ondan yiyecek olsa, ona da İstiğfardan başka bir şey düşmez.

Ebu Hanife'nin delili şudur: O, İhramı dolayısıyla kendisine yasak olan bir iş yapmıştır. Zira o av hayvanını öldürmek ihramın yasaklarından Bilindiği gibi öldürmekten maksat o hayvanın etini yemektir. Eğer maksada kendisi vasıtasıyla ulaşılan şey, ihramının yasağı ise, ve bu onun için bir cezayı gerektirmekte ise, bizzat maksadın kendisini gerçekleştirmesi, cezalandırılması için daha uygundur.

[\[211\]](#)

4- İhramlı Kimsenin Av Hayvanını Boğazlaması:

Bize (.Maliki mezhebine) göre, ihramlı bir kimsenin av hayvanını boğazlaması caiz değildir. Çünkü yüce Allah, ihramlı olan kimseye av hayvanını öldürmeyi yasaklamıştır. Ebu Hanife de bu görüştedir.

Şafiî ise der ki: İhramlı kimsenin av hayvanını boğazlaması, bir serT kesimdir. O,-bunu ileri sürerken şunları delil gösterir: Şer'î kesim, ehliyetine sahip bir kimseden -ki, o da müslümandır- sadır olmuştur. Ve bu kesimT mahalline izafe olunmuştur. Bunlar da davarlardır. O halde bu, onu yemeyi helal kılmak olan maksadını da gerçekleştirir. Bunun asıl dayanağı ise, ihram-sız kimsenin kesebilmesidir.

Derim ki: Kesme işinin ehil kimseden sadır olduğuna dair iddianıza gelin' ce, ihramda olan bir kimse, av hayvanını kesme ehliyetine haiz değildir. Zira ehliyet, akla dayanılarak tesbit edilen bir durum değildir. Bunu belirleyen şeriattır. Bu da, şeriatin kesime izin vermesiyle yahut da bunu reddetmesiyle anlaşılır. Reddetmek de kesmenin yasaklanmasından anlaşılır. İhramlı olan kimseye ise, av hayvanını kesmesi yasak kılınmıştır. Çünkü yüce Allah: "İhramda iken avı öldürmeyin" diye buyurmaktadır. Böylelikle bu nehiy sebebiyle ehliyet söz konusu olmamaktadır. Diğer taraftan, bu maksadını gerçekleştirmektedir,

sözünüze gelince, bizler ihramlı bir kimsenin av hayvanını kesmesi halinde onun, o av hayvanından yemesinin helâl olmayacağını ittifakla kabul ediyoruz. Ancak, size göre ondan başkası o av hayvanından yiyebilir. Eğer hayvanı kesmek, kesen için helâl olması gibi bir fayda sağlamıyor ise, ondan başkasına böyle bir fayda sağlamaması öncelikle sözkonusu-dur. Çünkü fer' hükümleri itibari ile aslına (yani, kıyasta ikinci önerme birinci önermenin hükümlerine) tabidir. Dolayısı ile, asıl için sabit olmayan şeylerin fer' için sabit olması sahih olamaz. [\[212\]](#)

5- Av; Sayd:

Yüce Allah'ın: "Av" buyruğu, mastar olup, isim gibi muamele görmüştür. Avlanan hayvan hakkında kullanılmıştır. Burada "av" lafzı ister kara, ister deniz av hayvanı olsun, hepsi hakkında umumidir. Nihayet yüce Allah'ın: "İhramda bulunduğunu/ sûrece de İcara avı size haram kılındı" buyruğu gelince, bu buyrukla yüce Allah deniz avını mutlak olarak mubah kıldı. Nitekim, yüce Allah'ın izniyle, bundan sonraki âyet-i kerimede buna dair açıklamalar gelecektir. [\[213\]](#)

6- Yırtıcı Hayvanlar Kara Avının Kapsamı İçinde midir, Değil midir?:

Yırtıcı hayvanların, kara avı kapsamının dışında olup ondan tahsis edilip edilmediği hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır.

Malik der ki: Kedi, tilki, sırtlan ve buna benzer saldırgan olmayan bütün yırtıcı hayvanları İhramU bir kimse öldüremez. Öldürecek olursa karşılığında fidyesini öder. Yine Malik der ki: Küçük sinekleri de ihramlı kimsenin öldürmesini uygun görmedim. Öldürecek olursa onların da fidyesini öder. Bunlar ise, karga yavruları gibi değerlendirilir.

Bununla birlikte, insanların üzerine çoğunlukla saldıran, hayvanların öldürülmesinde bir mahzur yoktur. Aslan, kurt, kaplan ve pars gibi. Aynı şekilde yılan, akrep, fare, karga ve çaylakm öldürülmesinde de bir mahzur yoktur. İsmail der ki: Bu ise, Hz, Peygamber'in şu buyruğu dolayısıyladır: "Beş fasık vardır ki bunlar, Harem bölgesinde de Harem bölgesinin dışında da Öldürülürler..." [\[214\]](#) Peygamber bunlara, "fasıklar" diye ad vermiş ve onları yaptıkları fiillerle vasfetmiştir Çünkü, fasık, fişkın ism-i failidir. Küçüklerinin bu gibi davranışları yoktur. Köpeği saldırgan olmakla nitelendirmiştir. Köpek yavruları ise

saldırmazlar. O bakımdan köpek yavruları bu sıfatın kapsamı içerisine girmezler. Yine kadı İsmail der ki: Saldırgan köpek, insanlara zararı büyük olan hayvanlardandır. Yılan ve akrep de bu kabildendir. Çünkü bunlardan korkulur. Çaylak ve karga da böyledir. Çünkü bunlar insanların elinden eti kapıp gider.

İbn Bukeyr der ki: Akrebin öldürülmesine izin verilmesi, akrebin iğne ve zeliirinin bulunmasından dolayıdır. Farenin öldürülmesine izin verilmesi ise, yolcu için hayati önemi olan su kabı ile ayakkabıları kemirmesinden dolayıdır. Karga ise, deve üstüne kendisini bırakır ve devenin etini gagalayıp sırtını oyar.

Malik'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir: Karga ve çaylak, zarar vermeleri hali dışında öldürülmezler. Yine kadı İsmail der ki: Eşek ansı hakkında görüş ayrılığı vardır. Kimisi onu yılan ve akrebe benzetmiştir. Eğer, eşek ansı insanlara kendiliğinden saldırmayan bir hayvan olmasaydı, onlar için yılan ve akrepten daha çetin olurdu. Şu kadar var ki, yılan ve akrepinki kadar onun tabiatında saldırganlık yoktur. Hatta eşek arısı, rahatsız edilecek olursa kendisini korumaya çalışır. (Yine Kadı İsmail) der ki: Bir kimseye eşek ansı gelir de, o da kendisini ona karşı savunacak olursa, onu öldürmekten dolayı ona birşey düşmez. Ömer b. el-Hattab'dan eşek arısının öldürülmesinin mübahlığına dair rivayet sabit olmuştur.

İmam Malik ise der ki: Eşek arasını öldüren bir kimse, birşeyler yedirir Yine Malik, pire, sinek, karınca ve benzeri hayvanları öldüren hakkında da aynı şeyleri söylemiştir.

Rey Ashabı derler ki: Bütün bunları öldürenlere birşey düşmez. Ebu Hanife de der ki: İhramlı bir kimse, yırtıcı hayvanlar arasından yalnızca saldırgan köpeği ve kurtu öldürür. İster ilk saldıran bu hayvanlar olsun, ister bunlara ilk saldıran ihramlı olsun farketmez. Bunların dışında yırtıcı hayvanlardan herhangi birisini öldürecek olursa, onun fidyesini verir.

Yine Ebu Hanife der ki: Şayet köpek ve kurlun dışında herhangi bir yırtıcı hayvan ilk olarak ihramlıya saldıracak olursa, ihramlı da onu öldürürse, ihramlıya birşey düşmez. Yine yılan, akrep, karga ve çaylağı öldürmekten dolayı da ona birşey düşmez. Ebu Hanife ve arkadaşlarının -Züfer müstesna- özetle görüşleri böyledir. el-Evzaîf es-Sevrf, el-Hasen de böyle demişlerdir. Delil olarak da Peygamber (sav)'ın, bazı hayvanları muayyen olarak özellikle zikredip zararları dolayısıyla ihramlı kimsenin bunları öldürmesine ruhsat vermiş olmasını göstermişlerdir. O bakımdan bunlara herhangi bir hayvanı daha ilave etmenin izah edilir bir tarafı olamaz. Ancak, herhangi bir şey üzerinde icma edecek olurlarsa, bu da onların CHz, Peygafnber'irt muayyen olarak öldürme ruhsatı verdiği hayvanların) kapsamı içerisinde değerlendirilir.

Derim ki: Ebu Hanife'ye -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- gerçekten hayret edilir O, kile ile ölçülme illeti dolayısıyla toprağı da buğday gibi değerlendirdiğı halde1, fisk ve saldırganlık illeti dolayısıyla diğersaladırgan yırtıcı hayvanları köpeğıe kıyas etmemekte; Malik ve Şafîî {Allah'ın rahmeti üzerlerine olsunO'nin yaptığı değerlendirmeyi yapmamaktadır.

Züfer b. el-Hüzeyl de der ki: İhramlı kimse yalnızca kurtu öldürebilir. İhramlı olduğı halde kurttan başka hayvan öldüren kişinin, ister bu hayvan ilk saldıran olsun, İster ilk saldıran olmasın fidye ödemesi gerekir. Çünkü, bu hayvan dilsiz (açma) bir hayvandır ve onun yaptığı bir hederdir.[\[215\]](#) Aksini kabul etmek konu ile ilgili hadisi reddetmektir ve ona muhalefet etmektir.

Şafîî ise der ki: Eti yenmeyen her bir hayvanı, ihramlı kimse öldürebilir. Bunların küçükleri ile büyükleri arasında fark yoktur. Bunlardan kurt ile sırtlandan doğma, melez yavru müstesnadır. Şafîî der ki: Akbaba, hamamböceğı maymun, şempanze ve etleri yenilmeyen hayvanlarda birşey yoktur. Çünkü bunlar av hayvanları arasında değildir. Zira yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "İkramda bulunduğunuz sürece de kara avı size karam kılındı" (el-Maide, 5/96) İşte bu da ihramlılara haram kılınan avların, ihrama girmeden önce helal olan avlar olduğunu göstermektedir. Bu ifadeyi Şafîî'den el-Müzenî ve er-Rabî' nakletmiştir.

Denilse ki; Eziyet vermekle ve yenmemekle birlikte bitin neden fidyesini vermek gerekir? Buna şöyle cevap verilir: Bitin fidyesini ödemenin tek sebebi, tırnak, saç gibi şeyler ile ihramlının giymemesi gereken şeyi giymesi karşılığında vermesi gereken fidye kadar vermesi gereğidir. Çünkü bitin atılması suretiyle eğer baş ve sakalında bulunuyor ise, kendi üzerinden rahatsız edici bir şeyi atmış olur. O, böylelikle sanki saçının bir bölümünü atmış gibidir. Şayet bit, açıkta görülür ve öldürülecek olursa, bu durumda bitin bir eziyeti de olmaz, Bu hususta Ebu Sevr'in görüşü, Şafîî'nin görüşüdür Bunu da Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) söylemiştir. [\[216\]](#)

7- İhramlı Kimselerin Hadis Nassı ile Öldürebilecekleri Sabit Olanlar:

Hadis imamları, İbn Ömer'den Rasulullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu naklederler: "Beş canlı hayvan vardır ki, ihramlı için bunları öldürmekte bir ve bal yoktur: Karga, çaylak, akrep, fare ve saldırgan köpek." Lafız Buharînin-dir. [\[217\]](#) Ahmed ve İshâk da bu görüştedir.

Müslim'in kitabında da Hz. Âişe'den, Peygamber (,sav)'ın şöyle buyurduğı

kaydedilmektedir: "Beş fasık (bozguncu hayvan) vardır ki, bunlar Harem bölgesinin dışında da, Harem bölgesinin içinde de öldürülürler: Yılan, alaca karga, fare, saldırgan köpek ve çaylak."[\[218\]](#)

İlim ehlerinden bir gurup da bu hadis gereğince görüş belirtmiş ve şöyle demişlerdir: Kargalardan yalnızca alaca olanı öldürülebilir. Çünkü, hadisteki ifade mutlak olanı kayıtlamaktadır.

Ebu Davud'un Sünen'inde de Ebu Said el-Hudrî'den, Peygamber (sav)'ın: "Ve kargaya ok atar fakat onu öldürmez"[\[219\]](#) diye buyurmaktadır.

Mücahid de bu görüştedir. Cumhur ise, İbn Ömer hadisi gereğince görüş belirtmişlerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,

Ebu Dâvud ile Tirmizî'deki rivayette ise, saldırgan yırtıcı hayvan da yer almaktadır.[\[220\]](#) tşte bu da (bunların öldürülmesine müsaade edilmesinin, illetine) dikkat çekmektedir. [\[221\]](#)

8. İkranda Avlanma Yasağının Kapsamına Giren Mükellefler;

Yüce Allah'ın: "Siz İhramda iken" buyruğu, erkek kadın, hür ve köle hakkında umumidir. Çünkü, " ihramlı erkek, ihramlı kadın" denilir. Bunun çoğulu da"ihramlılar" şeklinde gelir.

Harem bölgesine giren kimse, ifadesi hem zamanı, hem mekânı, hem ih-ramlı olma halini umum yoluyla değil de müşterek lafız olmak bakımından kapsamaktadır. Meselâ: Haram aylara veya Haram bölgesine giren, yahut da ihram elbisesini giyen bir kimse hakkında müşterek olarak: tabiri kullanılır. Şu kadar var ki, zaman itibariyle Haram aylarına girmenin haram kılınışının nazar-ı itibara alınmayacağı icma ile kabul edilmiştir. Geriye yalnızca mekân ve ihramlı olma hali mükellefiyetin aslı olarak kalmaktadır. Bu açıklamayı, İbnü'l-Arabî yapmıştır. [\[222\]](#)

9- Harem Bölgeleri ve Medine'nin Harem Bölgesi

Mekân olarak Harem bölgeler iki tanedir, Medine Harem bölgesi ile, Mekke Harem bölgesi. Şafiî ise, Taif Harem bölgesini de bunlara ilave etmiştir. Ona göre, Taif in de ağacı kesilmez, avı avlanmaz, Bununla birlikte bunlardan herhangi birisini yapanın da bir cezası yoktur.

Medine Harem bölgesinde ise, hiçbir kimsenin avlanması, oranın ağaçlarını kesmesi, Mekke hareminde olduğu gibi, caiz değildir. Böyle bir iş yapacak

olursa, Malik, Şafiî ve arkadaşlarına göre yapana herhangi bir ceza düşmez, tbn Ebi Zi'b, ceza ödemesi gerekir demektir, Sa'd ise şöyle demektir: Buna verilecek ceza: Üzerindeki eşyanın alınmasıdır. Bu görüş Şafiî'den de rivayet edilmiştir.

Ebu Hanife ise der ki: Medine bölgesinin avını avlamak haram değildir. Ağaçlarını kesmek de böyle. Onun görüşünü kabul eden bazı kimseler, onun lehine Sa'd b. Ebi Vakkas'ın Peygamber (sav)'dan şöyle dediğine dair naklettiği hadisi delil göstermişlerdir: "Her kimi, Medine sınırları içerisinde avlanır, yahut oranın ağaçlarını keserken görecekseniz, onun beraberindeki eşyalanını alınız." Nitekim, Sa'd da bu şekilde davrananın beraberindeki eşyalarını (selebini) almıştır.[\[223\]](#) (Ebu Hanife) der ki; Fukaha, Medine'de avlanan kimsenin beraberindeki eşyalarının alınmayacağı ittifakla kabul etmişlerdir, Bu ise, bu hadisin mensûh olduğuna delâlet etmektedir. Yine Tahavî, böyle diyenlerin lehine Enes hadisini delil göstermiştir. Hz, Peygamber "en-Nuğayr ne yaptı?71 diye sormuş, kuş avlanmasını ve kuşu yakalamasını tepki ile karşılamamıştır.[\[224\]](#)

Ancak, bütün bunlarda delil olacak bir taraf yoktur. Birinci hadis pek kuvvetli bir hadis değildir. Diğer taraftan sahih olduğu kabul edilse bile, avlanan kimsenin beraberindeki eşyaların alınmasının nesh edilmesi, Medine bölgesinin Haremi ile ilgili sahili olan hadisleri ortadan kaldıramaz. Çünkü, nice haram şey vardır ki, dünyada onun için bir ceza yoktur, İkinci hadise gelince bu, harem bölgesi dışında avlanmış olabilir, Hz. Âise yoluyla gelen hadis de böyledir. Bu hadîste belirtildiğine göre Rasulullah (sav)'a ait bir yabani hayvan vardı. Rasulullah dışarı çıktı mı, bu hayvan oynar, hızlıca koşuşur, gider gelirdi. Fakat Rasulullah (sav)'ın geldiğini fark eder etmez, olduğu yerde durur ve ona eziyet verir korkusu ile hareketsiz yerinde dururdu.[\[225\]](#)

Bizim bunlara karşı delilimiz, Malik'in İbn Şihab'dan, onun, Said b. el-Müseyyeb'den rivayetine göre, Ebu Hureyre'nin şu sözleridir: Ben, ceylanları Medine'de otlar görecekseniz, onları rahatsız etmem. (Çünkü), Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "(Medine'nin) iki kara taşlığı arası, Haram bölgedir"[\[226\]](#)

Ebu Hureyre'nin: Ben onları ürkütmem, rahatsız etmem, şeklindeki ifadesi, Medine Haremi çevresinde av hayvanlarını ürkütüp korkutmanın caiz olmadığına delildir. Tıpkı Mekke Haremünde av hayvanlarını ürkütüp korkutmanın caiz olmadığı gibi. Aynı şekilde Zeyd b. Sabit de Şurahbil b. Sa'd'ın Medine'de avlamış olduğu ve elinde bulundurduğu göçegen kuşunu almış

olması[227] da, aslıab-ı kiramın Medine bölgesindeki av hayvanlarının haram kılınışı hususunda Rasulullah (sav)'ın maksadını iyice kavramış olduklarına ve Medine'de avlanmayı da, avlanılan hayvanları mülk edinmeyi de caiz görmediklerine bir delildir.

İbn Ebi Zübeyr (Medine'de avlanan ceza verir şeklindeki) görüşüne gösterdiği dayanak ise, Hz. Peygamber'den gelip, Sahih'te yer alan şu buyruğudur: "Allah'ım, şüphesiz İbrahim Mekke'yi Haram bölge ilan etti. Ben de Medine'yi o, ne ile Mekke'yi haram kılmış ise, ben de onun gibi ve onunla birlikte bir o kadar fazlası ile haram kılıyorum. (Medine'nin) bitkisi kopanılmaz, ağacı kesilmez ve av hayvanı ürkütülmez." [228]

Diğer taraftan, Medine haremi de avlanmanın yasak kılındığı bir Harem bölgedir. O halde Mekke haremindedir olduğu gibi, bu bölgede yapılan avın da cezası-ödenmelidir. Kadı Abudulvehhab der ki: Bu görüş, benim kanaatime göre bizim (Maliki) mezhebimiz usullerine en uygun bir kıyastır. Özellikle bizim mezheb alimlerimize göre Medine, Mekke'den daha faziletlidir. Yine, Medine'de kılınan namaz, Mescid-i Haram'da kılınan namazdan daha faziletlidir.

Malik ve Şafiî'nin Medine haremindedir avlanan kimse hakkında ceza hükmü ve - Şafiî'nin meşhur olan görüşüne göre- beraberindeki eşyasının alınmayacağı hükmünün verilmeyişine dair gösterdikleri deliller arasında Hz. Peygamber'in Sahih'te yer alan şu buyruğunun genel ifadesi de vardır. "Medine'nin Ayr dağı ile Sevr dağı arasındaki bölgesi (harem bölgesidir). Kim orada bir suç işler, yahut cinayet işlemiş birisini barındıracak olursa, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Allah, Kıyamet gününde ondan herhangi bir hayır amelini ve fidyesini kabul etmesin," [229] Görüldüğü gibi burada Hz. Peygamber oldukça ağır tehditte bulunmuş, fakat bir keffâretten söz etmemiştir.

Sa'd'dan nakledilene gelince bu, Sa'd'a has bir görüştür. Çünkü, Sahih'te ondan rivayet olunduğuna göre, o, el-Akikideki köşküne binip gittiği sırada, bir kölenin bir ağacı kesmekte -ya da meyvesini silkelemekte- olduğunu görür, o da beraberinde ne varsa ondan alır. Sa'd geri dönünce, bu köle sahipleri yanına gelip onunla kölelerinden aldıklarını, kölelerine ya da kendilerine vermesi için konuşurlar. Sa'd ise : Rasulullah'ın bana ganimet olarak vermiş olduğu bir şeyi vermekten Allah'a sığınırım diyerek, köleden al-dıktennı geri vermeyi kabul etmedi. [230] İşte Sa'd'ın "bana verdiği ganimeti" şeklindeki sözünün zahirinden anlaşılan, bunun ona has olduğudur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [231]

10- İhramlıyken Kasten, Unutarak ve Hata İle Avlanmanın Hükümü:

"İçinizden kim onu bilerek öldürürse" buyruğunda yüce Allah, kasten avı öldüreni sözkonusu etmekte, fakat hata ederek ve unutarak avlanandan söz etmemektedir. Burada kasten avlanandan kasıt, ihramlı olduğunu bilmekle birlikte bir ava kastedendir. Hata eden ise, kastı başka bir şeye olmakla birlikte ava isabet ettirendir. Unutan ise, avı kastetmekle birlikte ihramlı olduğunu hatırlamayan kimsedir. Bu hususta ilim adamlarının beş ayrı görüşü vardır.

1- Dârakutnî'nin senedini kaydederek İbn Abbas'tan şöyle dediğine dair rivayeti: "Keffaret, ancak kasten avlanmaktadır. Hata yoluyla avlanmakta cezayı ağırlaştırmaları ise, bir daha bu işe tekrar dönmeleri içindir."[\[232\]](#)

2- Yüce Allah'ın: "Bilerek (kasten)1 diye buyurması, çoğunlukla görünen hale binaen buyrulmuştur. Şeriat usulünde olduğu gibi, nadir olan da buna ilhak edilmiştir (aynı hükme tabi görülmüştür).

3- Hata edene ve unutana birşey düşmez. Taberî ve kendisinden nakledilen iki rivayetten birisinde Ahmed b. Hanbel bu görüştedir. Bu görüş, İbn Ab-bas ve Said b. Cübeyr'den de rivayet edildiği gibi, Tavus ve Ebu Sevr de böyle demiştir. Davud'un görüşü de budur. Ahmed şöylece görüşüne delil göstermektedir: Şanı yüce Allah'ın, özel olarak bilerek ve kasten avlananı söz-konusu etmesi, böyle olmayanları farklı hükme tabi olduğunun delilidir. Şunu da ilave eder: Aslanan, zimmetin berâetidir. Dolayısıyla herkim, zimmetin herhangi bir hakla meşgul olduğunu iddia edecek olursa» delil getirmesi gerekir.

4- İster kasten, ister hata, isterse de unutarak avlansın, onun aleyhine ceza vermekle hüküm edilir. Bu görüşü İbn Abbas ileri sürmüştür. Ayrıca, Ömer, Tavus, el-Hasen, İbrahim ve ez-Zührî'den de rivayet edilmiştir. Malik, Şafî, Ebû Hanife ve arkadaşları da bu görüştedirler. ez-Zührî der ki: Kasten avlanmada ceza Kur'ân ile öngörülmüştür. Hata ve unutarak avlanmada ceza ise sünnet gereği öngörülmüştür. İbnü'l-Arabî der ki: Eğer sünnetten kastı, İbn Abbas'tan ve Ömer'den varid olan rivayetler ise mesele yok. Ve zaten onlardan gelen bu rivayetler örnek olarak ne kadar güzeldir.

5- Av hayvanını kasten öldürmesi, ihramlı olduğunu unutarak öldürmesi demektir. -Bu, Mücahidin görüşüdür. Çünkü yüce Allah, bundan sonra: "Kim bir daha böyle yaparsa» Allah ondan intikam alır" diye buyurmuştur. (Mücahid) devamla der ki: Eğer ihramlı olduğunu hatırlayarak avlanacak olursa, ilk defa ona ceza vermek gerekirdi. İşte bu da yüce Allah'ın, ihramını unutarak, fakat av hayvanını öldürmeyi kastederek avlandığının sözkonusu edildiğine delil olmaktadır. Mücahid der ki: Eğer ihramlı olduğunu hatırlayarak avlanırsa, artık o, ihramdan çıkar ve onun haccetmesi sözkonusu ol-maz: Çünkü o, ihramlı

halinde yasak olan bir iş işlemiştir. Tıpkı namazda iken konuşması veya abdest bozacak bir durumu olması halinde olduğu gibi, hac-cı da batıl olur. İşte hata ederek avlanan kimseye cezanın faydası vardır

Bizim, Mücahide karşı delilimiz ise şudur: Şanı yüce Allah, ceza vermeyi öngörmüş, fakat fesaddan söz etmemiştir. Dolayısıyla kişinin, ihramlı olduğunu hatırlaması ile unutması arasında bir fark yoktur. Haccı namaza kıyas etmek de doğru olamaz. Çünkü bunlar birbirlerinden farklı şeylerdir. Yine Mücahid'den bu şekilde kastı olarak av hayvanını öldüren ihramlı aleyhine ceza hükmü verilmeyeceğini, Allah'tan mağfiret dileyeceği ve haccının da tamam olacağını söylediği de rivayet edilmiştir, İbn Zeyd de bu görüştedir.

Dâvud (ez-Zahirî)'ye karşı delilimiz ise şudur: Peygamber (sav)a, sırtlan hakkında soru sorulmuş, o da: "O bir av hayvanıdır" buyurmuş, böylelikle ihramlı bir kimse avladığı takdirde onun yerine bir koç fide vermesini emretmiş ve orada kasıt veya hatadan gözetmemiştir. [\[233\]](#)

Bizim (Maliki) mezhebimizin ilim adamlarından olan Bukcyr der kî: Şanı yüce Allah'ın: "Bilerek" diye buyurması, kasten öldürülmesi halinde keffâ-ret belirlemediği Ademoğluna benzemediğini, av hayvanında keffâretin söz-konusu olduğunu ve bununla hata yoluyla öldürmede cezayı kaldırmayı kastetmediğini açıklamak içindir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[234\]](#)

11- İhramlı Bir Kimse, Bir Çok Defa Av Hayvanı Öldürürse:

İhramlı olduğu halde, arka arkaya av hayvanı öldürecek olursa, Mâlik, Şafiî, Ebû Hanife ve diğerlerinin görüşlerine göre, her bir öldürmesi karşılığında aleyhine ceza vermesi hükmü verilir. Çünkü yüce Allah: "Ey İman edenleri Siz ihramda iken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu bilerek öldürür+ se, cezası... öldürdüğü hayvanın benzeri bir hayran kurban etmektir" diye buyurmaktadır.

Bu buyrukta yasak, ihramlı hakkında sürekli, O ihramda kaldığı sürece bu yasak da devam etmektedir. O bakımdan, ne vakit bir hayvan öldürürse, bundan dolayı onun bir ceza ödemesi gerekir.

İbn Abbastan şöyle dediği rivayet edilmektedir: İslamda onun aleyhine iki defa ceza vermesi hükmü verilmez. Aleyhine yalnızca bir ceza vermesi hükmü verilir. İkinci bir defa bu işi tekrarlayacak olursa, aleyhine hüküm verilmez. Ona: Allah senden intikam alır, denilir. Çünkü yüce Allah: "Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan İntikam alır diye buyurmuştur, el-Hasen, İbrahim, Mücahid ve Şûreyh de bu görüştedir.

Bunlara karşı delilimiz ise, sözünü ettiğimiz şekilde onun ihramda kaldığı sürece

bu avlanmanın haramlığı hükmünün devam etmesi ve İslâm dininde onun aleyhine bu şekilde hitabın yöneltilmiş olmasıdır. [\[235\]](#)

12- Kıraat Farkları:

Yüce Allah'ın: "Cefcası... öldürdüğü hayvanın benzeri" buyruğunda, dört ayrı kıraat vardır, (Birincisi): "şeklinde, birinci kelime olan cezanın merfu' ve tenvinli okunması, ikinci kelimenin de sıfat olmak üzere ötreli gelmesi. Bu durumda haber İse saklıdır, ifadenin takdiri ise şöyledir: "Ona, öldürdüğü hayvanın benzeri bir ceza vacib olur.'r Bu kıraate göre "benzerin bizzat cezanın kendisi olması gerekir.

İkinci kıraat 'ın merfu' ve tenvinsiz olarak, nin de izafet ile okunmasıdır. Yani ona, öldürdüğünün benzen ceza vardır. Bu halde- fazladan gelmiştir. Konuşma anında; ; Ben senin gibisine ikram ediyorum, deyip de bununla; Ben de sana ikram ediyorum demek istemesine benzer. Bunun bir benzeri de şanı yüce Allah'ın şu buyruklarıdır:

Bir ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürümesi için kendisine bir nur verdiğimiz kimse, içinden çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi midir?" (el-En'âm, 6/122) İfadenin takdiri ise,: Karanhklar-daki kimse gibi midir? seklindedir. (Yani, âyet-i kerimede yer alan ve ikinci bir benzetmeyi ifade eden mesel kelimesinin zâid geldiğini kastetmektedir). Yüce Allah'ın şu buyruğu da böyledir: "O'nun benzeri gibi hiçbir şey yoktur." (.eş-Şura, 42/11) Yani, onun gibi hiçbir şey yoktur. Bu kıraate göre, Öldürülen avın cezasının, onun benzerinden başkasının olmasını gerekmektedir. Zira, hiçbir şey kendi kendisine izafe edilmez. Ebu Ali de der ki: Ceza olarak verilmesi gereken öldürülenin karşılığıdır. Yoksa, öldürülenin benzeri ceza olarak verilmez. İzafet ise, mislin karşılığının ceza olarak verilmesini gerektirir. Öldürülenin cezasını değil. Bu, ileride de geleceği gibi Şafiî'nin görüşüdür.

Yüce Allah'ın: "Hayvanın" buyruğu, her iki kıraate göre de ceza'nın sıfatıdır. el-Hasen ise, şeklinde "ayn" harfini sakın olarak okumuştur ki, bu da bir şivedir. Abdurrahman ise, şeklinde, ref ile ve tenvinli olarak; kelimesini ise mansub olarak okumuştur. Ebul-Fetlı der ki: kelimesinin mansub olması, bizzat "ceza" kelimesi ileler. Anlamı da: Öldürdüğünün benzerini ceza olarak verir, şeklinde olur

İbn Mes'ud ve el-A'meş ise, "ne" zamirini izhar ederek; Onun cezası,,, benzeri...dir" diye okumuşlardır. Bu zamirin, ava yahut da avı öldüren avcıya ait olması muhtemeldir. [\[236\]](#)

13- İhramlı İken Avlanmanın Cezası Hangi Halde Sözkonusudur?

Ceza, yüce Allah'ın da buyurduğu gibi, av hayvanını bizzat yakalamakla değil de onu öldürmekle vacib olur. el-Müdevvene'de şöyle denilmektedir: Kim bir kuş avlar da onun tüylerini yolsa, sonra da onu bir yerde alıkoysa, o kuşun tüyleri bitip uça, bu kuşu avlayana bir ceza düşmez.

Aynı şekilde bir av hayvanın ön ayağını yahut arka ayağını, ya da organlarından herhangi birisini koparsa ve ölmezse sağlığına kavuşup diğer av hayvanlarına katılacak olsa, avcıya birşey düşmez. Ona, o av hayvanına verdiği eksiklik kadar bir ceza vermesi gerekir, de denilmiştir.

Eğer av hayvanı kaybolup ne yaptığını bilemeyecek olursa, onun tam cezasını ödemesi gerekir. Av hayvanı kötürümleşip diğer hemcinslerine katılamayacak olursa yahut da onun için durumun tehlikesinden korkulacak bir halde bırakırsa, o hayvanın tam olarak cezasını ödemesi gerekir. [\[237\]](#)

14- Cezası Gereken Av Hayvanları:

Cezası gereken av hayvanları, karada yaşayan hayvanlar ile kuşlar olmak üzere iki türdür. Karada yaşayan hayvanlardan, hilkat ve şekil itibariyle benzeri olanı ile cezalandırılır. O bakımdan, deve kuşunda büyük baş hayvanı, yaban eşiği, yaban öküzü karşılığında inek, ceylanda da koyun ceza olarak kesilir. Şafî de bu görüştedir.

Malik'e göre, ceza olarak yeterli olan asgari miktar, mümkün olan ve kurban edilebilen hediye kurbanıdır. Bu ise, koyun ve keçi türünden bir yaşında, onun dışındaki büyük başlardan ise seniy {inek türü için üç yaşında, deve için altı yaşında }dir. Cezası bu seviyeye ulaşmayanların karşılığında ya yemek yedirilir, yahut oruç tutulur.

Bütün güvercin türlerinde -Mekke güvercini müstesna- kıymetleri fidye olarak verilir. Ancak Mekke güvercini kargılığında bu hususta selefte uyularak bir koyun verilir. Dubsî (kara tüylü bir kumru çeşidi), üveyik kuşu ve kumru ile boynunda gerdanlığı andıran renkli tüyleri bulunan bütün kuşların hepsi de güvercin gibidir. İbn Abdillakem'in, Malik'ten naklettiğine göre, Mekke güvercinleri ile yavruları karşılığında bir koyun ceza kurbanı kesilir. Yine Malik der ki: Bütün Harem bölgesinin güvercinleri de böyledir. Ancak, Harem bölgesi dışındaki güvercinlerde bilirkışı takdirine göre ceza verilir.

Ebû Hanife der ki: Avlanan hayvanın misli, kıymette muteberdir. Hilkatte değil,

O bakımdan, avlanan hayvanın öldürüldüğü yerde o av satılmıyor ise, ona en yakın olan yerde dirhem olarak kıymeti belirlenir. O da bu kıymet ile dilediği takdirde bir hediye kurbanı satın alır. Yahut dilerse onunla yiyecek alır ve herbir yoksula dilediği takdirde yarımşar sa' buğday, yahut arpa veya hurmadan da birer sa' yedirir.

Şafiî ise, öldürülen avın mislinin davarlardan takdir edilmesi gerektiği görüşündedir. Nasıl ki telef edilen bir şeyin mislinin kıymeti nazar-ı itibara alınıyorsa, bunda da mislinin kıymeti tesbit edilir. Eşyanın kıymeti alındığı gibi, burada da Öldürülen hayvanın mislinin kıymeti esas alınır. Çünkü, vücutta aslanan misildir. Bu da gayet açıktır. İşte, şeklindeki izafetle kıraat de buna göre açıklanır.

Ebu Hanife delil göstererek der ki: Eğer, deve kuşunda büyük baş hayvan, yaban eşeğinde inek ve ceylanda bir koyun şeklinde hilkat bakımından benzerlik muteber olsaydı, âyet-i kerimede cezayı tesbit etmek, o hususta hüküm verecek adaletli iki kişinin hükmüne bağlı bırakılmazdı. Çünkü bu, bilinmiş olduğundan ayrıca görüş belirtip üzerinde düşünmeye gerek olmazdı. Adil kişilerin takdirine ve konu üzerinde düşünmeye ihtiyaç duyulan şey, belirtip içinden çıkılması zor ve konu ile ilgili bakış açılarının farklı olduğu şeylerde sözkonusudur, Bizim ona karşı delilimiz, yüce Allah'ın: "Cezası... Öldürdüğü hayvanın benzeri—kurban etmektir" âyetidir Benzerlik, zahiri itibariyle yaratılış ve suret bakımından benzerliği gerektirir. Mana bakımından benzerliği gerektirmez. Diğer taraftan yüce Allah: "Öldürdüğü hay-vanı benzeri" diye buyurmakla, benzerin cinsini beyan etmekte, bundan sonra ise "içinizden... iki adil kimsenin hükmü İle" diye buyurmaktadır ki, burada hakkında hüküm verilecek olana ait olan zamir, hayvanın benzerine racidir. Çünkü, bundan önce zamirin kendisine raci olacağı ondan başka herhangi bir şeyden söz edilmemiştir. Daha sonra İse: "Kâ'foe'ye ulaştırılacak bir hayvan kurban etmektir" diye buyurulmaktadır. İşte kurban edinilmesi düşünülebilen hayvan, öldürülen hayvanın misli olmaktadır. Kıymete gelince, kıymetin hediye kurbanı olması düşünülemez. Ayru âyet-i kerimede ondan söz edilmiş değildir O halde, bizim zikrettiğimiz hususun doğruluğu ortaya çıkmaktadır. Allah'a hîmd olsun.

Onların: Eğer benzerlik muteber olsaydı, bu konuda hüküm vermek adil kişilere bırakılmazdı, şeklindeki sözlerine de şöyle cevap verilir: Adil kişilerin verecekleri hükmün muteber olması, av hayvanının küçüktük ve büyüklük gibî durumlarının, cinsinden davar bulunan ile, bulunmayanın tesbit edilmesi ile3 hakkında nassın sözkonusu olduğu hayvanları, nassın sözkonusu olmadığı hayvanlara ilhak edilip edilmemesi içindir. [\[238\]](#)

15- Avla Öldürülen Çeşitli Hayvanların Cezaları:

Bir kimse, Mekke'den ihrama girerek, evinin kapısını İçeride güvercin yavruları bulunduğu halde kapatacak olur da bu yavrular ölecek olursa, her bir yavruya karşılık bir koyun kurban keser.

Maük der ki: Av hayvanlarının küçü ki erindeki ceza da büyü ki erindeki ceza gibidir. Bu, aynı zamanda Atâ'nın da görüşüdür. Malik'e göre, hiçbir hayvanın sütten yeni kesilmiş dişi oğlak veya dört aylık kuzu ise fidyesi verilmez. Yine Malik der ki: Bu ela diyet gibidir. Küçüğü ile büyüğü arasında bir fark yoktur, Malik'e göre keler ile cerboa karşılığında yiyecek olarak kiymetev Medavditef küçük ona mu.

edenler olduğu gibi, küçük baş hayvanlarda, bir yaşında, büyükbaş hayvanlardan olan ineklerde üç, develerde de altı yaşını nazar-A itibara almak hususunda ona muhalefet eden ve Hz. Ömer'in şu görüşü doğrultusunda kanaat belirtenler vardır: Tavşana karşılık dişi oğlak, cerboa'ya karşılık da dört aylık kuzu ceza verilir. Bunu, Malik de mevkuf olarak rivayet etmiştir.[\[239\]](#)

Ebu'z-Zubeyr de Cabir'den, o, Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: İhramlı bir kimse bir sırtlan öldürecek olursa, karşılığında bir koç, ceylan öldürecek olursa bir koyun, tavşan öldürecek olursa, dişi oğlak, cerboa öldürecek olursa da dört aylık bir kuzu (cefra) ceza verir, O dedi ki: Cefra, sütten kesilmiş olup ot yemeye başlamış olan kuzudur. Bir başka rivayette de şöyle denilmektedir: Ben, Ebu'z- Zubeyr'e; Cefra nedir, diye sordum, o da: Sütten kesilip otlamaya başlamış olan kuzudur dedi. Bunu da Dârakutnî rivayet etmiştir.[\[240\]](#)

Şafiî ise der kî: Devekuşuna karşılık bir büyükbaş hayvan, yavrusunda ise, sütten kesilmiş bir deve verilir. Yaban eşeğine karşılık bir inek, yaban keçisine karşılık ise, bir dana verilir. Çünkü, yüce Allah, hilkat itibari ile misli olmasını hükme bağlamıştır. Küçüklük ve büyüklük ise birbirinden farklı olabilir. O bakımdan bu gibi durumlarda küçüğü ve büyüğü, diğer telef olan şeylerde olduğu gibi nazar-ı itibara almak gerekir

İbnü'l-Arabî der ki: Bu doğrudur, ilim adamlarımızın tercihi de budur Onlar derler ki: Eğer, öldürülen av hayvanının bir gözü kör yahut bir ayağı total veya kırık işç, ceza olarak verilecek olan benzeri davar da onun niteliğinde (bir gözü kör veya total, ya da kırık') ise, mislinden oluş tahakkuk etmiş olur. Çünkü, bir şeyi telef eden, telef ettiğinden fazlası ile yükümlü tutulmaz.-Delilimiz ise, yüce Allah'ın; "Cezası., öldürdüğü hayvanın benleri...dir" diye buyurmuş ve küçük ile

büyük arasında herhangi bir ayırım gözetmemiş olmasıdır.

Yüce Allah'ın: "Kâ'be'ye ulaştırılacak bir hayvan kurban etmektir" buyruğu ise, mutlaklık dolayısı ile, kurban olabilecek, kendisine kurban denilebilecek türden olmasını gerektirir. Bu da, kurbanın tam ve eksiksiz olmasına gerektirmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[241\]](#)

16- Av Hayvanlarının Yumurtaları Telef Edilirse:

Devekuşu yumurtasında, Malik'e göre büyükbaş hayvanın kıymetinin onda biri ceza olarak verilir. Mekke güvercinleri yumurtası karşılığında ise yine ona göre, bir koyunun kıymetinin ondabiri ceza olarak verilir. İbnü'l-Kasım der ki: Yumurtada yavru bulunması ile bulunmaması arasında yumurtanın kınlısından sonra yavru canlı olarak çıkmadığı sürece- değişen birşey olmaz. Şayet -yumurtadan canlı çıkarsa, o kuşun büyüğünün cezası gibi tam ceza ödemesi gerekir. İbnü'l-Mevvâz, âdil iki kişinin vereceği hükme göre ceza verilir, demektedir.

İlim adamlarının çoğunluğu ise, her kuşun yurfturtasına karşılık kıymetinin ceza olarak verileceği görüşündedirler. İkrime, İbn Abbas'tan, o, Kâ'b b. Ucre'den, Peygamber (sav)'ın ihramlı bir kimsenin kırdığı devekuşu yumurtası hakkında, onun kıymetinin verilmesini hükme bağladığını rivayet etmektedir. Bunu da Dârakutn? rivayet etmiştir. [\[242\]](#)

Ebu Hureyre'den de şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (.sav) buyurdu ki: "Herbir devekuşu yumurtasına karşılık ya bir gün oruç tutulur yahut bîr yoksula yemek yedirilir." [\[243\]](#)

17- Davarlardan Benzeri Bulunmayan Av Hayvanları:

Serçe ve fil gibi benzeri bulunmayan av hayvanlarına gelince, bunların et olarak kıymetleri yahut bunun dengi yiyecek verilir. Bunların avlanmalarından gözetilen maksatlar ise nazar-ı itibara alınmaz. Çünkü, misli bulunanlar hakkında nazar-ı itibara alınan husus, onun mislinin kurban edilmesidir. Şayet misli yoksa, o takdirde gasb ve benzeri hususlarda olduğu gibi, kıymet onun yerini tutar. Çünkü insanlar, bu hususta iki görüş benimsemişlerdir. Kimisi bütün av hayvanlarında kıymeti nazar-ı itibara alır ve kimisi de yalnızca davarlardan benzeri bulunmayan hayvanlar hakkında kıymet verileceğini kabul eder. İşte bu husus, aynı zamanda misli bulunmayan avlar hakkında kıymetin muteber olacağı

üzerinde icmaı da İhtiva etmektedir.

Fil hakkında, denildiğine göre, iki tane hörgücü bulunan büyük bir hecin devesi kurban edilir.

Hecîn develeri ise Horasanda olup beyaz tüylüdürler. Şayet bu develerden hiç bulunamıyor ise, o takdirde onun kıymeti kadar yiyeceğe bakılır ve bu kadar yiyeceği yoksullara yedirmesi gerekir. Bu hususta yapılacak uygulama ise şöyledir: Fül bir kayığa bindirilir. Bu kayığın suya ne kadar geçeceğine bakılır. Daha sonra fi) kayıktan çıkartılır, kayığa filin indirdiği sınıra ininceye kadar yiyecek (buğday ve benzeri yiyecekler) doldurulur. İşte, yiyecek bakımından onun dengi budur. Şayet kıymetine bakılacak olursa, şüphesiz ki, kemikleri, dişleri dolayısıyla büyük bir değeri vardır. O takdirde fıdye olarak verilecek yiyecek de artar. Bu ise bir zarardır. [\[244\]](#)

18- Adil İki Kişinin Hükümü:

Yüce Allah'ın: "İki âdil kimsenin hükmü Üe..." buyruğu ile ilgili olarak Mâlik, Abduimelik b. Kurayb'den, o, Muliammed b. Sîrîn'den rivayet ettiğine göre, bir adam Ömer b. el-Hattab'a gelip şöyle demiş: Ben ve bir arkadaşım bir dağ yolu ağzına kadar iki atla yarıştık. İkimiz de İhramlı olduğumuz halde bir ceylan öldürdük. Görüşün nedir?

Ömer, yanındaki adama şöyle dedi: Gel de seninle beraber bu işe hüküm verelim. Hakkında bir keçi kurban etmesini hükme bağladılar.

Adam giderken şöyle diyordu: Şu Emiru'l-mü'minin olacak adama bakınız. Yanına onunla birlikte hüküm vermek üzere bir başka adamı çağırmayınca-ya kadar bir ceylan hakkında hüküm veremiyor. Ömer b. el-Hattab adamın bu sözünü işitince onu çağırdı ve el-Maide sûresini biliyor musun diye sordu. Adam: Hayır deyince, bu sefer: Peki benimle beraber hüküm veren adamın kim olduğunu tanıyor musun, diye sordu, adam yine: Hayır deyince Hz. Ömer şöyle buyurdu: Eğer bana el-Maide Sûresi'ni bildiğini söylemiş olsaydın, canını acıtacak kadar seni döverdim. Sonra şöyle dedi: Muhakkak yüce Allah Kitabında: "İki adil kimsenin hükmü ile öldürdüğü hayvanın benzeri ye ulaştıracak bir hayvan kurban etmektir" diye buyurmaktadır. Bu adam da Abdurrahman b. Avf'dır. [\[245\]](#)

19- Hakemlerin İttifak Etmeleri ve Görüş Ayrılıklarının Etkisi:

İki hakem ittifak edecek olursa, verdikleri hükmün yerine getirilmesi gerekir. el-

Hasen ve Şafî böyle demiştir. Şayet ihtilâf edilirse onlardan başka hakem aranır. Mu'ammed b. el-Mevvâz der ki: İki hakemin görüşünden daha yüksek bir görüş almaz. Çünkü bu, hakem tayini olmaksızın bir uygulama olur. Aynı şekilde eğer hakemler hükme bağlayacak olurlarsa, hilkat bakımından benzeri olan davanı bırakıp yemek yedirme cihetine gitmez, Çünkü, artık bu yerine getirilmesi gereken bir husus olmuştur. Bunu da İbn Şaban söylemiştir.

İbnü'l-Kasım ise der ki: Eğer avı öldürmüş olan kişi, öldürdüğü hayvanın davasını bırakıp benzerini hükme bağlamalarını istemişse, onlar da böyle yapmış İseler, o da bunu bırakıp yemek yedirme yolunu seçecek olursa, caiz olur.

İbn Vehb -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- de, "el-Utbiyye" de şöyle demektedir: Hakemlik edeceklerin, avı öldüreni muhayyer bırakmaları sünnettir. Nitekim, yüce Allah'ın onu: "Kâ'be'ye ulaştıracak bir hayvan kurban etmektir, yahut keftareti, düşkünlere yemek yedirmektir veya bunun dengi oruç tutmaktır"dan birisini seçmekte muhayyer bıraktığı gibi.

Eğer o3 kurban göndermeyi tercih edecek olursa, hakemler de kendi görüşlerine göre öldürdüğü av hayvanına denk düşecek yemek yedirme veya bunun dengi oruç tutmak ile öldürdüğü hayvanın dengi bir koyun olup olmasını gözönünde bulundurarak hüküm verirler. Çünkü koyun, kurbanın asgarisidir. Şayet, öldürdüğü hayvanın dengi koyuna ulaşamıyor ise, o takdirde buna karşılık yemek yedirme hükmünü verirler, sonra da bu miktan yoksullara yedirmesi, yahutta bunun yerine her bir mud karşılığında bir gün oruç tutması arasında muhayyer bırakılır. Malik de el-Müdevenefde böyle demiştir. [246]

20- Öldürülen Avlara Karşılık Geçmişte Belirlenmiş Cezalar Nazarı İtibara Alınır mı?;

Hakkında adil kişilerin hüküm verdiği olsun olmasın, her meselede yeniden hüküm verilir. Şayet ashab-ı kiramın vermiş olduğu av hayvanlarının cezalarını kabul edip, onların hakemlikleriyle yetinecek olursa bu güzel bir şeydir.

Malik'ten rivayet olunduğuna göre, Mekke güvercinleri, yaban eşekleri, ceylan ve devekuşu müstesna, diğerlerinde yeniden âdil kişilerin hükümlerine başvurmak gerekir. Bu dört hayvanda ise, geçmişteki seleflerin verdikleri hükümlerle yetinilir. [247]

21- Avı Öldürmüş Olan (Cani) Hakemlik Yapabilir mi?

Avı öldürmüş olanın ikt hakemden birisi olması caiz değildir. Ebu Hani-fe de bu

görüştür. Şafiî ise iki görüşünden birisinde şöyle demektedir: Cani, iki hakemden birisi olabilir.

Ancak bu, onun bir parça müsamahakârca verdiği bir hükümdür. ÇünküT âyetin zahiri bir canî ile iki hakemin ortada olmasını gerektirmektedir. Sayılardan birisini kaldırmak, zahiri iskat etmektir, manayı da ifsad etmektir. Çünkü kişinin kendi lehine hüküm vermesi caiz değildir. Şayet bu caiz olsaydı, o takdirde kendisi bu iş için yeterli olur, başkasına da ihtiyaç olmazdı. Zira bu, kendisiyle Allah arasında vereceği bir hükümdür. Onun yanma ikinci bir kişinin katılması ise, bu hükmün bağımsız iki kişi tarafından verilmesi gerektiğine delildir. [248]

22- Bir Topluluk Tek Bir Av Hayvanını Öldürürse:

İhrama girmiş bir topluluğun, tek bir avın öldürülmesine katılmaları haliyle ilgili olarak Malik ve Ebu Hanife : Bunların herbirisi tam bir ceza öder demektedir, Şafiî ise şöyle der: Ömer ve Abdurrahman (r.a)'ın bu konudaki hükümleri dolayısıyla hepsine tek bir keffaret düşer.

Dârakutnî'nin rivayetine göre, İbn ez-Zubeyr'in azatlı köleleri, yanlarından geçen bir sırtlana asalarını fırlatıp atarlar. Sırtlana isabet ettirmeleri üzerine içten içe rahatsız olurlar. (Daha önce bir sahabiye sormuş, o da herbirinin ayrı birer keffârette bulunacağını onlara söylemişti). Sonra İbn Ömer'e giderek ona durumu anlatırlar, o da şöyle der: Hepinize bir koç düşer. Onlar: Her-birimize mi bir koç düşer, deyince o: Size böyle denilmek suretiyle gerçekten aleyhinize olmak üzere iş sıkı tutulmuş. Hepinize bir koç düşer, diye cevap verir. [249]

Yine İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, o, bft sırtlan öldürmüş bir topluluk hakkında: Hepsine bir koç düşer. Onlar bunu kendi aralarında paylaşırlar, demiştir. [250]

Delilimiz ise, yüce Allah'ın: "İçinizden kim onw bilerek öldürürse, cezası iki adil kimsenin hükmü İle öldürdüğü hayvanın benzeri... bir hayvan kurban etmektir" buyruğudur. İşte bu, av öldüren herkese yönelik bir fritabtır. Avı öldürmeye katılanların herbirisi ise, tam ve eksiksiz bir canın katilidir. Buna delil de bir kişiyi öldüren bir topluluğun o kişi karşılığında öldürülmesidir. Eğer bu böyle olmasaydı onlara kısas gerekmezdi. Bu durumda bütün katillere kısas uygulamanın vücubunu, biz de, onlar da icma halinde söylemiş bulunuyoruz. O halde bizim dediğimiz sabit olmaktadır. [251]

23- İkrâm Olmayanların Harem Bölgesinde Av Hayvanları Öldürmeleri:

Ebu Hanife der ki: Hepsi de ihramlı olmayan, harem bölgesinde bulunan bir topluluk, orada bir av hayvanı öldürecek olurlarsa, ihramlı kimselerin Ha-

rem bölgesi içerisinde veya dışında öldürmeleri halinin aksine tek bir ceza ödemekle yükümlü olurlar. Çünkü, Un rami il ar için) durumda herhangi bir farklılık olmaz.

Malik ise der ki: Onların herbirisi için tam bir ceza sözkonusudur. Bu da bir kimsenin Harem bölgesine girmekle birlikte ihramlı bir kişi olması esasına binaendir. Tıpkı bir kimsenin ihram için telbiye getirmesiyle ihrama girmiş kabul edildiği gibi. BU iki fiilden herbirisi o kişiye, bir yasağın kendisine taalluk ettiği bir nitelik kazandırmıştır. Bu kişi de bu haliyle (yani avı öl-dürmesiyle) her iki halde de bu yasağı çiğnemiş olur,

Ebu Hanife'nin delili de, Kadı Ebu Zeyd ed-Debûsî'nin zikrettiğine göre şöyledir: Buradaki sır şudur: İhramda cinayet ibadete karşı bir cinayettir. Onlardan her birisi ayrı ayrı kendi ihramına ait bir yasağı işlemiştir. İhramlı bir kimse Harem bölgesinde bir av hayvanını öldürecek olursa, öldürülmeme-si gereken bir canı öldürmüş olur ve böylelikle^bu, bir topluluğun bir canı öldürmesi gibi olur. O takdirde, onların herbirisi bir canı öldürmüş demek olur.

Bu durumda da hepberlikte kıymetini ortaklaşa öderler.[\[252\]](#)

İbnü'l-Arabî der ki: Ebu Hanife delil itibari ile bizden daha güçlüdür. Bizim ilim adamlarımız bu delili küçümserler ama, bizim için bundan ayrılmak zordur.

[\[253\]](#)

24- Kâ'be'ye Ulaştırılacak Kurban:

Yüce Allah'ın: "Kâ'be'ye ulaştırılacak bîr hayvan kurban etmektir buyruğunun anlamı şudur: Her iki hakem de eğer kurban kesilmesi hükmünü verecek olurlarsa, bu kurbanı hediye kurbanına uygulandığı gibi işaret koyma, gerdanlık koyma işlemleri yapılır ve Harem dışındaki bölgeden Mekke'ye gönderilir, o kurbanlık orada kesilerek orada sadaka olarak dağıtılır. Çünkü Yüce Allah'ın: "Kâ'beye ulaştırılacak bir hayvan kurban etmektir" buyruğu bunu gerektirmektedir.

Burada muayyen olarak kastedilen Kâ'be değildir Çünkü hediye kurbanı oraya ulaşamaz. Zira Kâ'be Mescid-i Haramın içindedir. Maksat, Harem bölgesidir, bu hususta görüş ayrılığı yoktur.

Şafiî de der ki: Gönderilecek hediye kurbanının mutlaka harem dışındaki

bölgeden gönderilmesi gereği yoktur. Çünkü, küçük av hayvanına karşılık, küçük hediye göndermek gerekir. O takdirde bu hediye Haremden satın alınır ve orada hediye olarak verilir. [254]

25- İhramhyken Avlanmanın Keffâreti Olarak Yoksullara Yemek Yedirmek:

Yüce Allah'ın: "Yahut keffâreti düşkünlere yemek yedirmektir" buyruğunda sözü geçen keffâret, avlanmanın keffâre tidir. Hediye kurbanının yerine bir keffâret değildir. İbn Vehb der ki: Malik dedi ki: Av hayvanı öldüren kişi hakkında işittiklerimin en güzeli, o konuda avlanan aleyhine şu şekilde hüküm verilmesidir: Öldürdüğü av hayvanına kıymet biçilir. O değerde ne kadar yiyecek alınabileceğine bakılır. Her bir yoksula bir mud yedirilir, yahut her bir mud karşılığında bir gün oruç tutar.

İbnü'l-Kasım da Malik'Een naklen şöyle demektedir: Eğer Öldürülen av hayvanına dirhem türünden kıymet biçilecek olursa, sonra da bununla yiyecek olarak ne alınacağı tesbit edilirse bu da onun için yeterlidir. Ancak doğrusu birincisidir. Abdullah b. Abdulkhakem de onun gibi demiştir.

Yine, Abdullah b. Abdulkhakem, Malik'ten şöyle dediğini naklet m iştir: Av öldüren, bu üç hususta muhayyerdir. Yani, İster maddi imkânı bulunsun ister bulunmasın, hangisini yaparsa onun için yeterlidir. Ata ve fukahânın cumhuru da bu görüştedir. Çünkü "veya, yahut" gibi anlamlara gelen; (jî) muhayyerlik ifade eder.

Malik der ki: Şanı yüce Allah'ın Kitabında keffâretler hakkında; şu veya şu denilen her hususta sahibi muhayyerdir. Bunların hangisini yapmak isterse yapabilir

İbn Abbas'tan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: İhramlı bir kimse, bir ceylan veya ona benzer bir hayvan öldürecek olursa, Mekke'de kesilmek üzere bir koyun kurban eder. Eğer bulamayacak olursa, altı yoksula yemek yedirir. Yine bulamayacak olursa üç gün oruç tutması gerekir. Şayet bir dağ keçisi veya onun gibi bir av hayvanı öldürecek olursa, bir inek kurban etmesi gerekir. Bulamayacak olursa, yirmi yoksula yemek yedirir. Eğer bulamayacak olursa, yirmi gün oruç tutar, Şayet bir devekuşu yahut bir eşek öldürecek olursa, büyükbaş hayvan kurban etmesi gerekir. Bulamadığı takdirde otuz yoksula yemek yedirir. Yine bulamayacak olursa, otuz gün oruç tutar. Yoksullara yemek yedirme miktarı ise, doymaları için herbirisioe birer mud verilir.

İbrahim en-Nehaî ve Hammâd b. Seleme de böyle demişlerdir. Onlar derler ki: "Yahut keffâreti yemek yedirmektir" buyruğu, kurban bulamadığı takdirde

yemek yedirir, demektir. et-Taberî de İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: İhramlı bir kimse bir av hayvanı öldürecek olursa onun hakkında onun karşılığı m ceza olarak vermesi hükme bağlanır. Eğer onun karşılığını bulabilecek olursa, onu keser ve sadaka olarak dağıtır.

Şayet, yanında onun karşılığını alacak para yoksa, karşılığına dirhem cinsinden kıymet biçilir. Sonra, dirhemlerle ne kadar buğday alınacağı tesbit edilir. Ondan sonra da İlerbîr yarım saJ karşılığında bir gün oruç tutar.

Yine İbn Abbas der ki: Yemek yedirmekle orucun durumu açıklanmak istenmiştir. Yemek yedirme imkânı bulamayan bir kimse, elbette onun karşılığını bulabilir. Bunu, ayrıca es-Süddî'den de senediyle kaydetmektedir. Fakat bu görüş, âyetin zahiri ile tearuz, çatışma, halindedir ona uygun düşmemektedir. [\[255\]](#)

26- Öldürülen Hayvanın Kıymeti Ne Zaman Nazarı İtibara Alınır?

İlim adamları, telef edilen hayvanın nazar-ı itibara alınacağı zamanı tesbitte farklı görüşlere sahiptir. Bir gurup, hayvanın telef edildiği gün nazar-ı itibara alınır derken, başkaları da bunun cezasını vereceği gün nazar-ı itibara alınır, demektedir.

Başkaları da; telef eden, hayvanı telef ettiği günden hükmün verileceği güne kadar iki değerden hangisi daha fazla ise onu yerine getirmek zorundadır, derler. İbnü'l-Arabî ise der ki: Bizim ilim adamlarımız da onlar gibi ihtilaf etmişlerdir. Doğru olan ise, avı telef ettiği günkü kıymeti ödemekle yükümlü olduğudur. Buna delil de şudur: O hayvanın varlığı, aleyhine telef olunana ait bir hak idi. Telef eden onu ortadan kaldırdığına göre, misli ile onu var etmek zorundadır. Bu da o hayvanı telef ettiği vakittir. [\[256\]](#)

27- Öldürülen Av Hayvanının Keffâreti Nerede Yerine Getirilir?

Eğer kelfâret kurban şeklinde verilecekse, bunun mutlaka Mekke'de olması gerektiği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Çünkü yüce Allah: "Kâ'be'ye ulaştırılacak bir hayvan kurban etmektir" diye buyurmaktadır.

Yemek yedirmek hususunda ise, Mekke'de mi olur, yoksa hayvanın öldürüldüğü yerde mi, olur hususunda Malik'in farklı görüşleri gelmiştir. Şafiî, bunun Mekke'de olacağı görüşünü benimsemiştir. Ata ise der ki: Eğer ceza, kan (kurban) yahut yemek yedirmek şeklinde ise Mekke'dedir. Orucu da dilediği yerde tutabilir. Oruç hususunda Malik'in görüşü de budur, bu hususta görüş

ayrılığı yoktur.

Kadı Ebu Muhammed Abdulvehhâb der ki: Oruç müstesna, avlanma cezasından herhangi birisini Harem bölgesi dışına çıkarmak caiz değildir.

Hammad ile Ebu Hanife İse derler ki: Kayıtsız ve şartsız olarak av hayvanını öldürdüğü yerde keffârette bulunur

Taberî de şöyle demektedir: Mutlak olarak dilediği yerde keffârette bulunur. Ebu Hanife'nin görüşünün kıyas açısından İzah edilir bir tarafı olmadığı gibi, bu hususta herhangi bir rivayette yoktur.

Dilediği yerde oruç tutar, diyenlerin görüşüne gelince, oruç, oruç tutana has bir ibadettir. O bakımdan diğer keffâretler dolayısıyla ve başka sebep-lerJe oruç tutmakta olduğu gibi her yerde olabilir.

Yemek yedirmenin Mekke'de olması gerektiğine gelince, çünkü yemek yedirmek, hediye kurbanına bedeldir veya onun benzeridir. Hediye kurbanı ise Mekke yoksullarının bir hakkıdır. Bundan dolayı onun bedeli veya benzeri de Mekke'de olmalıdır.

Her yerde olur, diyenlerin görüşüne gelince, onlar bu hususta liertürlü yemek yedirme ve fidyeyi nazar-ı itibara alırlar. O bakımdan bunun her yerde yapılmasını caiz kabul ederler. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[257\]](#)

28- Avlanma Keffâreti Olarak Oruç Tutmak:

Yüce Allah'ın: "Veya bunun dengi oruç tutmaktır" buyruğunda geçen "Denk" kelimesinin "ayn' harfi üstün de esreli de okunabilir. Bunu, el-Kisaî söylemiştir, el-Ferrâ der ki: Bu kelimenin "ayn" harfi esreli okunursa onun cinsinden benzeri demektir. Üstün okunursa, başka cinsten onun benzeri anlamına gelir. Bu görüş el-Kisaî'den nakledilmektedir. O bakımdan, konuşma esnasında; "Yanımda senin dirhemlerinin dengi, benzeri dirhemler vardır" derken, "ayn" harfi esreli söylenir. Buna karşılık; Yanımda senin dirhemlerine denk elbise vardır," denildiği zaman da "ayn" harfi üstün olarak söylenir. Ancak, el-Kisaîden sahih olan rivayet, her ikisinin de birer söyleyiş olduğu şeklindedir. Basrahlann görüşü de budur. Orucun yemeğe denkliği ise, sayıdan daha yakın bir şekilde düşünülemez.

Malik der ki: Her mud için bir gün oruç tutar. İsterse bu iki yahut üç aydan fazlasına tekabül etsin. Şafii de bu görüştedir.

Bizim mezhebimiz alimlerinden Yahya b. Ömer de der ki: Bunun yerine şöyle denilir: Bu avla kaç kişi doyabilir? BöyİelikJe onla doyacak insan sayısını öğrenir. Sonra: Bu sayıdaki kişiye ne kadar yemek (buğday) yeter diye sorar. Ondan sonra dilerse bunu yiyecek olarak çıkarıp verir, dilerse bu yiyeceğin

(buğdayın) mud miktan kadar oruç tutar. Bu ise, ihtiyatı gözönün-de bulunduran güzel bir görüştür. Çünkü kimi zaman av hayvanının yiyecek türünden kıymeti az olabilir. Bu uygulama ile yemek yedirme miktan da çoğalmış olur.

İlim ehli arasından kimisi de ceza orucunun iki ayı geçmeyeceği görüşün-dedir. Bunlar derler ki: Çünkü iki ay kefaretin en üst sinindir. İbnü'l-Ara-bî de bunu tercih etmiştir. Ebu Hanif'e de (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) şöyle der; Rahatsızlık dolayısıyla oruç tutma fidyesi nazar-ı İtibara alınarak, her iki mud karşılığında bîr gün oruç tutar. [\[258\]](#)

29- Bu Ceza Yaptığının Vebalini Tatması İçindir:

Yüce Allah'ın: "Tâ ki, ettiğinin vebalini tatmış olsun" buyruğunda yer alan "tatmak", istiare yoluyla kullanılmıştır. Yüce Allah'ın: "Tat Çünkü sen, aziz ve kerim imişsin" (ed-Duhân, 44/49); "Allah da onlara açlık ve korku elbisesini tattırdı" (en-Nahl, 16/112) buyruklarında olduğu gibi, "Tatmak" ise, gerçekte tat alma duyusu olan dil ile olur. Burada tatmak, bütün bu buyruklarda istiare yoluyla kullanılmıştır, "Kim, Rabb olarak Allah'tan razı olursa, imanın tadını almış olur" [\[259\]](#) hadisindeki tatmak da bu kabildendir.

Vebal; kötü akıbet demektir. (Aynı kökten geien): Vebil mer'a ise, yenilmesinden sonra rahatsızlık veren mer'a dır. Vebil yiyeyecek İse, ağırlık veren ve ağır gelen yiyecek demektir. Şairin şu mısra) da bu kabildendir:

"Açın düşmanlık eden ve oldukça ağır bir yiyeceği andıran
bir yaşlı adamın hanımı..."

Yüce Allah burada "ettiği" ile bütün halini İfade etmiştir. [\[260\]](#)

30- Geçmiş Allah Affetmiştir. Tekrar Bu İşe Dönenden de Allah İntikam Alacaktır:

Yüce Allah'ın: "Allah geçmiştekiler! bağışlamıştır" buyruğu, cahiliye döneminizde iken av hayvanını öldürmenizi bağışlamıştır, demektir. Bu açıklamayı Ata b. Ebi Rabalı ile, bir topluluk yapmıştır.

Keffâret ile ilgili hükmün nüzulünden öncekileri bağışlamıştır, anlamında olduğu da söylenmiştir, "Fakat kim bir daha böyle yaparsa" yani, kim bir daha bu yasaklanan işi işleyecek olursa, "Allah ondan* keffâret ile "intikam alır." "Allah ondan İntikam abr" buyruğunun anlamı hakkında şöyle de denilmiştir: Yani, eğer bu işi helal belleyerek yapmışsa, Allah âhirette ondan intikâm alır ve zahir

hükme göre de keffârette bulunur.

Şurcyh İle Said b. Cübeyr derler ki: İlk defasında onun aleyhinde keffâret hükmü verilir. Bir daha tekrarlayacak olursa, hakkında hüküm vermez, ona: Git, Allah senden intikamım alacaktır, denilir. Yani, senin günahın keffâret ile bağışlanmaktan daha büyük bîr şeydir. Tıpkı yalan yere kastı olarak yapılan yeminin (yemin-i facirenin) ilim ehlinin çoğunluğuna göre günahının büyüklüğünden Ötürü keffâret siz oluşu gibi. Verâ ve takva sahipleri, ise, keffârette bulunmak yoluyla Allah'ın intikamından sakınmaya çalışırlar.

tbn Abbas'tan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Böyle bir kimse bir daha tekrar bu işi yapacak olursa, ölünceye kadar sırtına kamçı vurulur. Zeyd b. el-MualEaJdan da rivayet olunduğuna göre, adamın birisi ihramlı iken bir av hayvanı öldürdü. Bu durumu affolunduktan sonra bir daha aynı işi tekrarladı, Bunun üzerine yüce Allah gökten bir ateş indirdi ve o ateş o kimseyi yaktı. İşte bu da ümmet ve haddi aşan kimselerin masiyetten uzak durmaları için bir ibrettir.

Yüce Allah'ın: "Allah mutlak galiptir, intikam sahibidir" buyruğunda geçen "mutlak galip: aziz" buyruğu mülkünde güçlüdür. Kimse ona zarar veremez ve istediğini yapar, ona karşı konulamaz demektir.

"İntikam sahibidir", dilediği takdirde kendisine karşı gelenlerden, isyankârlardan intikam alır. [\[261\]](#)

96. Deniz avı» ve onu yemek, size de yolcuya da bir fayda olmak üzere sizin İçin helâl kılındı. İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı. Sonunda huzuruna varacağınız Allah'tan korkun.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onüç başlık halinde sunacağız: [\[262\]](#)

1- Deniz Avı:

Yüce Allah'ın: "Deniz avı... sizin için helâl kılındı™ buyruğu, deniz avının helal kılınıışına dair bir hükümdür. Deniz avı ise, denizde avlanan bütün balıklardır. Burada av (sayd) ile kastedilen, avlamlandır. Denize izale edilmesi ise, bir sebep vasıtasıyla denizden olduğundan dolaydır. Deniz (el-Bahr) ile ilgili açıklamalar, daha Önce el- Bakara Sûresinde (2/50. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamd olsun.

Bir fayda olmak üzere" kelimesi, mastar (ımıful-i mutlak) olarak mansubtur. Yani Kendisi ile Faydalandırılmanız... anlamındadır. [\[263\]](#)

2- Denizin Yiyeceği:

Yüce Allah'ın-, "Ve onu yemek" buyruğundaki; müşterek bir lafız olup, yenilen herşey hakkında kullanıldığı gibi, yalnızca su, yalnızca buğday, yalnızca hurma, yalnızca süt gibi özel bir yiyecek hakkında da kullanılır. Daha önce (5/93 ayet, 5. başlıkta) geçtiği üzere uyku uyumak hakkında da kullanılır. Burada ise, denizin kıyıya attığı ve deniz üstüne çıkan şeylerden ibarettir.

Dârakutnî, İbn Abbas'tan senedini de kaydederek yüce Allah'ın: "Deniz avı ve onu yemek size de, yolcuya da bîr fayda olmak üzere sizin İçin helâldir âyeti hakkında şöyle dediğ'ni nakletmektedir: Deniz avı, denizden avlananlardır. Onu yemek ise, denizin kıyıya attığıdır.^[264] Ebu Hureyre'den de onun benzerini rivayet etmektedir.^[265] Bu, ashab ve tabiinden büyük bir topluluğun görüşüdür. İbn Abbas'tanT onun yiyeceğinden kastın, denizde ölen olduğu da rivayet edilmiştir kî, bu da bu manadadır. Yine ondan şöyle dediğı rivayet edilmiştir Onun yiyeceğinden kasıt, deniz avından tuzlanıp sonraya bırakılandır. Bir topluluk da onunla bu görüşü paylaşmıştır. Bir başka topluluk da şöyle demektedir: Denizin yiyeceğı, suyundan ve içinde bulunan bitki ve benzeri başka şeylerden oluşan tuzudur.^[266]

3- Deniz Ürünleri Arasında Yenilenler ve Yenilmeyenler:

Ebu Hanîfe der ki: Ölüp de su yüzüne çıkmış balıklar yenilmez. Ancak, onun dışında kalan sair balıklar yenilir. Denizde yaşayan bütün canlılar arasında balıktan başkası yenmez.

Aynı zamanda bu, Ebu tshâk el-Fezarrin kendisinden yaptığı rivayete göre es-Sevrî'nin de görüşüdür. el-Hasen de, ölüp su yüzüne çıkmış balığın yenilmesini mekruh görmüştür. Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan da bunu mekruh gördüğüne dair rivayet vardır.

Yine Hz. Ali'den gelen rivayete göre, yılan balığını mekruh gördüğü de rivayet edildiğı gibi, bütün ondan bunların yenileceğine dair bir rivayet gelmiştir, daha sahih olan rivayet de budur. Bunu da Abdurrezzak, es-Sevrî'den, o, Cafer b. Muhammed'den rivayetle Hz. Ali'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Çekirgeler ve bahklar temizdir. Ancak, Hz, Ali'den, ölüp de su yüzüne çıkmış balığın yenileceğı hususunda farklı rivayetler geldiğı gibi, Hz. Cabir'den bunu mekruh gördüğüne dair rivayet, ihtilafsız olarak nakledilmiştir. Aynı zamanda bu, Tavus,

Muhammed, İbn Şîrîn ve Cabir b. Zeyd'in de görüşüdür. Delil olarak, yüce Allah'ın: "Leş size haram kılındı" (el-Maide, 5/3) âyetinin umumi ifadesi ile, Ebu Dâvud ve Dârakutnî'nin şu rivayetlerini göstermişlerdir: Cabir b. AbduHah, Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Denizin çekilip de kıyıda bıraktıklarını, denizin kıyıya attıklarını yiyiniz. Fakat, kendiliğinden ölmüş, yahut ölüp de suyun üzerine çıkmış olanı ise yemeyiniz." Dârakutnî der ki: Bu hadisi Velîb b. Keysan'dan, o da Cabir'den yalnızca Abdulaiz b. Ubeydullah rivayet etmiştir. Abdulaziz ise zayıftır, rivayeti delil gösterilemez. [\[267\]](#)

Süfyan es-Sevrî de Ebu Zübeyr'den, o, Cabir'den, o da Peygamber (sav)'den buna yakın bir rivayet nakletmektedir.

Dârakutnî der kî: Bunu, es-Sevrî'den müsned olarak Ebu Ahmed ez-Zübeyrî'den başkası rivayet etmemiştir. Ancak, el-Veki' ve el-Aderûyyân Abdurrez-zak, Müemmel, Ebu Asım ve başkaları ise ona muhalefet ederek, bunu es-Sevrî'den mevkuf olarak rivayet etmişlerdir ki, doğru olan da budur. [\[268\]](#)

Aynı şekilde Eyyub es-Sahtiyânî, Ubeydullah b. Ömer, İbn Cüreyc, Züheyr, Hammad b. Seleme ve diğerleri de Ebu'z-Zübeyr'den mevkuf olarak rivayet etmişlerdir. Ebu Dâvud der ki: Bu hadis, zayıf bir yoldan, İbn Ebî Zi'frden, o, Ebu'z-Zübeyr'den, o, Cabir'den, o da Peygamber'den de rivayet edilmiştir. [\[269\]](#)

Dârakutnî der ki: Ayrıca bu, ismail b. Umeyye'den ve İbn Ebi Zib'den, o, Ebu Zübeyr'den merful olarak rivayet etmiş ise de merfu' rivayeti sahih de^ ğildir. Bunu, Yalıya b. Süleym, ismail b. Umeyye'den yoluyla merfu' olarak rivayet ettiği halde, başkası bunu mevkuf olarak rivayet etmiştir. [\[270\]](#)

Malik, Şafiî, İbn Ebi Leyla, el-Evzaî ve el-Escaî'nin rivayetine göre, es-Sevrî ise şöyle demiştir: Denizde yaşayan balık ve diğer canlılar ile denizde bulunan sair hayvanlar, ister avlanmış olsunlar, isterse de ölü bulunmuş olsunlar yenilirler. Malik ve ona uyanlar, Hz. Peygamber'in deniz ile ilgili olarak söylemiş olduğu: "O, suyu temiz ve ölüsü helal olandır" [\[271\]](#) hadisini delil göstermişlerdir.

İsnad bakımından bu konuda en sahih rivayet, Cabir b. Abdullah yoluyla gelen Amber diye bilinen balık ile ilgili rivayet ettiği hadistir Ayrıca bu, hadisler arasında en sağlam yollardan sabit olmuş hadislerdendir. Bu hadisi Bu-harî ve Müslim rivayet etmişlerdir ki, bu hadiste şunlar da yer almaktadır: Biz Medine'ye gelince, Rasulullah (sav)'ın yanına vardık, Ona bu hususu zikredince, şöyle buyurdu: "O, Allah'ın sizin için çıkardığı bir rızıktır. Beraberinizde bize yedirmek üzere etinden bir parça var mı?" Biz de Rasulullah (sav)Ta ondan bir parça gönderdik, O da onu yedi, Bu lafız, Müslim'e aittir. [\[272\]](#)

Dârakutnî de îbn Abbas'tan senedini kaydederek göyle dediğini nakletmektedir: Ben, Ebu Bekir hakkında şöyle dediğine şahidlik ederim: Ölüp de su yüzüne çıkan balık, onu yemek isteyen için helaldir. Yine ondan, senedini kaydederek şöyle dediğini nakletmektedir: Bet*, Ebu Bekir hakkında jahid-lik ederim ki o, ölüp de su yüzüne çıkmış balığı yemiştir.[\[273\]](#)

Ebu Eyyub'den de senedini zikrederek şunu nakletmektedir: Ebû Eyyûb, arkadaşlarından bir kaç kişi ile birlikte denizde yolculuğa çıktılar. Ölüp su üzerine çıkmış bir balık buldular. Ona bu balık(ın yenilip yenilemeyeceği) hakkında soru sordular, O da şu cevabı verdi: O, henüz tadı bozulmamış ve hoş mudur? Onlar: Evet deyince, şu cevabı verdi: O balığı yiyebilirsiniz, ondan payıma düşeni de bir kenara ayırınız. O sırada Ebu Eyyub oruçlu idi.[\[274\]](#) ^ Yine senedini kaydederek, Cebele b. Atiyye'den naklettiğine göre, Ebû Talha'nın arkadaşları, ölüp su üstüne çıkmış bir balık ele geçirdiler. Durumu hakkında Ebu Talha'ya som sormaları üzerine o da: Onu bana hediye ediniz diye cevap vermiştir.[\[275\]](#)

Ömer b. el-Hattab da şöyle demiştir: Balık tümüyle helaldir, yenir. Çekirge de tümüyle helaldir yenir. Bunu da Dârakutnî rivayet etmiştir.[\[276\]](#) İşte bu rivayeller, bunun mekruh olduğunu söyleyenlerin görüşlerini reddetmekte, âyetin umumî iradesini tahsis etmektedir Bunlar, cumhurun lehine delildir.

Şu kadar var ki Malik, sadece su domuzunu (bir çeşit yunus) ismi bakımından mekruh görür, fakat haram kabul etmeksizin şöyle derdi: Siz buna domuz adını veriyorsunuz.[\[277\]](#)

Şafiî ise der ki: Su domuzunu yemekle bir mahzur yoktur.

el-Leys (b. Sa'd) da der ki: Denizde kendiliğinden ölmüş hayvanı yemekte bir beis yoktur. Yine el-Leys şöyle demektedir; Su köpeği (köpek balığı) ile su aygırı da böyledir. Yine el-Leys şöyle demektedir: Ancak, ne su insanı, ne de su domuzu yenir. [\[278\]](#)

4- Hem Karada, Hem Denizde Yaşayan Hayvanların Durumu:

Hem karada hem de denizde yaşayan iki yaşayışları amfibi hayvanın îh-ramlı tarafından avlanılmasının helal olup olmadığı hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Malik, Ebu Miclez, Ata, Said b. Cübeyr ve başkaları der ki: Karada yaşayıp da orada da hayatını sürdürebilen her bir hayvan kara avıdır. Eğer ihramlı bir kimse böyle bir hayvanı öldürecek olursa, onun fidyesini öder. Ebu Miclez, bu kabilden ayrıca kurbağaları, kaplumbağaları ve yengeci de ilave

etmektedir. Ebu Hanife'ye göre ise, bütün kurbağa türleri haramdır.

Kurbağa yemenin caiz olmadığı hususunda Şafiî'den gelen rivayetler arasında farklılık yoktur. Ancak, denizde yaşamakla birlikte, karada eti yenmeyen domuz, köpek ve buna benzer hayvanlara benzeyenler hakkında farklı görüşleri gelmiştir. Doğru olan ise bütün bunların yenileceğidir. Çünkü, Şafiî'nin su domuzunun yenileceğine dair açık bir ifadesi vardır. Halbuki, denizde yaşayan bu hayvanın karada eti yenmeyen bir benzeri vardır. Ama, timsah, tirş ("bir cins köpek batığı) ve yunus balığının eti ona göre yenilmez. Diğer taraftan, azı dışı bulunan bütün hayvanlar da -Hz. Peygamber'in azı dışı bulunan bütün hayvanları yemeyi yasaklaması dolayısıyla- yenmez.

İbn Atiyye der ki; Bu türler, sürekli olarak suda bulunurlar. O halde bunların deniz avından olmaları kaçınılmaz bir şeydir. İşte İmam Malikin eî-Müdevvene'de verdiği: Kurbağalar da deniz avındandır şeklindeki cevabı böyle açıklanır. Ata b. Ebi Rabâh'tan ise, bu naklettiğimize muhalif bir kanaat rivayet edilmiştir. O- hayvanın çoğunlukla nerede yaşadığını nazar-ı itibara alır, Ona, ibnü'l-ma' diye bilinen hayvan hakkında, o bir kara avı mıdır» yoksa bir deniz avı mıdır diye sorulunca: Nerede daha çok bulunuyorsa, oranın hayvanlarındandır. Nerede yavruhiyorsa, oranın hayvanlarındandır, demiştir. Bu, Ebu Hanife'nin de görüşüdür. Doğrusu ise, ibnü'l-ma' denilen hayvanın kara avı olduğudur. Çünkü o, hem otlar, hem de tane yer.

İbnül-Arabî der ki: Hem karada hem denizde yaşayabilen hayvan hakkında sahih olan, bunun yasaklanmış olmasıdır, Çünkü, bu gibi hayvan hakkında iki delil tearuz (çatışma) halindedir. Haram oluşuna dair delil ile helâl oluşuna dair delil çatışmaktadır. Dolayısıyla ihtiyata uyarak, haram oluşuna dair deül tercih edilir.

[\[279\]](#)

5- Deniz Avı Yolculuk Yapana da Mukim Olana da Helâldir:

Yüce Allah'ın; "Yolcuya da" buyruğu ile ilgili iki görüş vardır:

1- Birinci görüşe göre, hem mukim olana, hem yolcu olana helâldir. Nitekim, Ebu Ubeyde yoluyla gelen hadis-i şerifte, kendileri yoku oldukları halde deniz avından yedikleri gibi, Peygamber (sav) mukim olduğu halde ondan yemiştir.

[\[280\]](#) Böylelikle yüce Allah, yolcu olana deniz avım helal kıldığı gibi, mukim olana da deniz avını helal kıldığını beyan etmektedir.

2- Yolculuk yapanlar, (es-Seyyâre) denizde yolculuk yapanlardır. Nitekim Malik ve Nesaî tarafından rivayet edilen hadiste şöyle denilmektedir: Adamm birisi, Peygamber (sav)a şöyle sormuş: Biñ, denizde yolculuk yapıyor, fakat yanımıza

az su alabiliyoruz. Eğer o sudan abdest alacak olursak susuz kalabiliriz. Durum bu iken deniz suyu ile abdest alabilir miyiz? Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "O, suyu temi2 ve meytesi helal olandır."[\[281\]](#)

İbnü'l-Arabî der ki: İlim adamlarımız şöyle demişlerdir Şayet Peygamber (sav) ona: "Evet (abdest alabilirsiniz)" demekle yetinmiş olsaydı, yalnızca susuz kalmaktan korkulması halinde deniz suyundan abdest almak caiz olabilirdi. Çünkü, cevap soru ile ilişkilidir. Bu durumda verilen cevap da soruya göre açıklanırdı. Ancak Peygamber (sav) yeni bir kaide tesis etti ve şeriatin hükmünü beyan ederek: "O, suyu temiz ve meytesi helal olandır" diye buyurmuştur.

Derim ki, Allah Rasulü'nün hakkında tahsis ifade ettiğine dair açık ifadeler ihtiva edenler dışında "bir kişi hakkındaki hükmü, genel hakkında da geçerlidir"

şeklinde kabul edilmiş şer'i hüküm bulunmasaydı; elbette verilen özel cevabın o özel şahısları aşarak, başkaları hakkında geçerli olması sözkonusu olmazdı. Hz. Peygamber'in Ebu Burde'ye -dişi oğlak hakkında- hitaben söylediği "onu kurban kesebilirsin; ancak o, senden başka kimse için artık geçerli olmayacaktır"[\[282\]](#) buyruğu bu kabulden açık bir tahsisi ihtiva eden buy-raklara bir örnektir. [\[283\]](#)

6- İkramlı Kimse, Kara Avından Yararlanamaz:

Yüce Allah'ın: "İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı" buyruğunda sözü geçen "haram kılmak" ayrılar (eşyaya) ait bir sıfat değildir. Fiillerle alakalıdır Buna göre yüce Allah'ın: "Kara avı size haram kılındı" buyruğu, avlanmak haram kılındı, demektir. Bu ise, avlanmanın yasaklanması anlamına gelir. Ya da burada av, avlanılan hayvan anlamında olabilir. Bu da mefule (yani avlanılana) -az önce geçtiği gibi- fiilin (avlanma) ile adlandırılması kabilindendir ki, daha kuvvetli olan görüş de budur.

Çünkü İlim adamları ihramlı bir kimsenin kendisine bağışlanan avı kabul etmesinin caiz olmadığını, av hayvanı satın almanın da avlamasının da ihramlı iken herhangi bir yolla onu mülk edinmenin de caiz olmadığını, ic-mâ ile kabul etmişlerdir. Bu hususta îslâm alimleri arasında görüş ayrılığı yoktur. Çünkü yüce Allah'ın: "İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı" buyruğunun umumiliği bunu gerektirmektedir. Ayrıca ileride geleceği üzere es-Sa'd b. Cessâme'nin naklettiği hadis de bunu ifade etmektedir. [\[284\]](#)

7- İkramlı Kimse Av Hayvanı Etinden Yiyebilir mi?

İlim adamları, ihram kimsenin av hayvanından yemesi hususunda farklı görüşlere sahiptirler, Malik, Şafî, arkadaşları ve Ahmed -ki, İshâk'tan da bu görüş rivayet edilmiştir, Hz. Osman b. Affan'dan sahih olarak gelen rivayet de böyledir- şöyle demektedirler: İhram bir kimsenin -eğer onun için ve ondan dolayı avlanılmamış ise- avdan yemesinde bir beis yoktur. Çünkü Tîrmi-zî, Nesaî ve Dârakutnî'nin Hz. Cabir'den rivayet ettiklerine göre, Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kara avı -bizzat siz onu avlamadığınız, yahut sizin için avlanmadığı sürece- sizin için helaldir." Ebu İsa (et-Tîrmizî) der ki: Bu, bu konuda en iyi hadistir. en-Nesaî de der ki: Amr b. Ebi Amr -her ne kadar Malik ondan rivayette bulunuyor ise de- hadiste pek kuvvetli değildir.[\[285\]](#)

Şayet kendisi için avlanmış bir av hayvanından yiyecek olursa, onun fidyesini öder, el-Hasen b. Salih ve el-Evzaî de bu görüştedir. Muayyen bir ihram-lı için avlanılan av hususunda Malik'ten nakledilen görüşler farklı olmakla birlikte arkadaşları ne^dinde onun meşhur olan görüşü şudur: İhram olan kimse, muayyen olan ya da olmayan bir ihram için avlanılan avdan yemez. O, bu hususta ihram iken kendisine av eti getirilen Hz. Osman'ın, arkadaşlarına söylemiş olduğu: Sîz, bundan yiyebilirsiniz. Benim gibi değilsiniz, çünkü bu av benim için avlanmıştı; sözünü delil olarak kabul etmemektedir. Ancak, Medine'den bir kesim bu görüştedir. Malik'ten de bu görüş rivayet edilmiştir.

Ebu Hanife ve arkadaşları derler ki: İhramlı bir kimsenin av etinden yemesi, ihramlı olmayan bir kimse avlamış olması şartıyla, durum ne olursa olsun caizdir. İster onun için avlanmış olsun, ister onun için avlanmamış olsun. Çünkü yüce Allah'ım "Siz ihramda iken avı öldürmeyin" buyruğunun zahirî bunu gerektirmektedir. Bu buyruk, av hayvanının avlanıp öldürülmesini ihr/amlılara karam kılmaktadır. Başkalarının avlamış olduğu avı haram kılmamaktadır. Ayrıca bunlar, el-Behzî'nin -ki, adı Zeyd b- Kâ'b'dır- rivayet ettiği şu hadisi delil gösterirler; Peygamber (sav), Hz. Ebu Bekir'e ayağı olmayan yaban eşeğini yol arkadaşları arasında paylaşmasını emretti. Bu hadis ise, Mâlik ve başkaları tarafından rivayet edilmiştir.[\[286\]](#) Onlar, Ebu Kata-de'nin Peygamber (sav)'dan rivayet ettiği ve şu ifadelerin de yer aldığı hadisi delil gösterirler: "Bu, yüce Allah'ın size ikram ettiği bir yemektir."[\[287\]](#)

Bu, aynı zamanda Ömer b. el-Hattab ve kendisinden nakledilen bir rivayete göre, Osman b. Affan'ın, Ebu Hureyre'mn ez-'Zubeyr b. el-Avvam'ın, Mü-calid'in, Ata ve Said b. Zübeyr'in de görüşüdür.

AH b. Ebi Talib, İbn Abbas ve İbn Ömer'den İse ihramlı bir kimsenin, durum ne olursa olsun av hayvanından yemesi caiz olmadığını söyledikleri rivayet

edilmiştir. Bu av hayvanı [ster ihramlı için avlanılmış olsun, ister olmasın, Çünkü yüce Allah'ın: "İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı" buyruğunun genel ifadeleri bunu gerektirmektedir,

İbn Abbas da şöyie demektedir: Bu buyruk müphemdir. Tavus, Cabir b. Zeyd ve Ebu's-Şa'sâ da bu görüştedir. Aynı görüş, es-Sevrî'den de rivayet edilmiştir, İshâk da böyle demiştir. Bunlar, LeysJli es-Sa'b b. Cessâme'nîn hadisini delil gösterirler. Bu hadise göre Rasulullah (savTa bir yaban eşeği hediye edilmişü. Hz. Peygamber o sırada Ebvâ veya Veddân denilen yerde bulunuyordu. Rasûlullah (sav) bunu geri çevirmişti, (es-Sa'b) der ki: Rasulullah (sav) benim yüzümdeki ifadeyi görünce şöyle dedi: "Bizim bunu sana geri çevirmemizin Eek sebebi, bizim ihramlı oluşumuzdur." Bu hadisi, hadis imamları rivayet etmiştir, lafız ise Malik'indir.[\[288\]](#)

İbû Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Miksem Ata ve Tâvus'un kendisinden rivayetlerine göre şöyle demiştir: es-Sa'b b. Cessâ-me, Rasulullah (sav)'a bir yaban eşeği eti hediye etti. Said b. Cübeyr de naklettiği rivayetinde şöyle demektedir: (Hz, Peygamber'e) adeta o sırada avlanmış gibi kan damlayan bir yaban eşeğinin kalça tarafı (hediye edildi), Miksem rivayetinde; "Bir yaban eşeğinin ayağı demektedir." Ata ise rivayetinde; Avlanmış (yaban eşeğinin) Ön ayağı Hz. Peygambere hediye edildi, o ise bu hediyeği kabul etmeyip: "Biz ihramlıyız" dedi, Tavus da. rivayetinde av etinden bir ön ayak demektedir. Bunu da İsmail, Ali b. el-Medinî'den, o, Yahya b. Said'den, o, İbn Cüreyc'den, o, el-Hasen b. Müslim'den, o, Tâvus'dan, o da İbn Abbas'dan diye rivayet etmiştir. Şu kadar var ki, onlardan kimisi bu hadisi İbn Abbas'dan, kimisi de Zeyd b. ErkamMan diye rivayet etmektedir. İsmail der ki: Ben, Süleyman b. Harb'in, bu hadisi Peygamber (sav) İçin özel olarak avlanılmış diye te'vil ettiğini duydum. Eğer durum böyle olmasaydı, onu yemek caiz olurdu. Süleyman der ki: O avın Peygamber (sav) için özel olarak avlanılmış olduğuna delalet eden hususlardan birisi de, hadis-İ şerifte (rivayet edenlerin) kullandıkları şu ifadelerdir: Adeta o sırada avlanmış gibi kan damlar haliyle onu geri çevirdi. İsmail der ki: Evet, Süleyman bu hadisi te'vil etmiştir. Çünkü, te'vil edilmeye ihtiyacı vardır. Maliksin rivayetinin ise te'vile bir ihtiyacı yoktur. Çünkü ihramlı bir kimsenin canlı bir avı yakalaması da caiz değildir, onu kesmesi de caiz değildir. Yine İsmail der ki: Süleyman b. Harbin te'viline göre, bütün bu merfu' hadisler -yüce Allah'ın İzniyle- arasında ihtilaf kalmaz.[\[289\]](#) [\[290\]](#)

8- İhrama Girdiği Sırada Elinde Ya da Evinde Av Hayvanı Bulanan Kimse Ne Yapar:

Elinde yahut evinde ailesinin yanında av hayvanı bulunuyorken ihrama giren bir kimse hakkında Malik şöyle demektedir: Şayet elinde av hayvanı bulunuyor ise, onu serbest bırakmalıdır. Eğer ailesi yanında bulunuyor ise onu serbest bırakmakla yükümlü değildir. Bu, aynı zamanda Ebu Hanite ve Ahmed b. Hanbel'in de görüşüdür,

Şafiî ise iki görüşten birisinde şöyle demektedir: İster elinde olsun, ister evinde bulunsun, onu serbest bırakmakla yükümlü değildir. Ebu Sevr de bu görüştedir, Mücahîd ve Abdullah b. el-Haris'ten de buna benzer bir görüş rivayet edildiği gibi, Malik'ten de bu görüş rivayet edilmiştir.

İbn Ebi Leylâ» es-Sevrî ve diğer görüşünde de Şafiî şöyle demektedir: Onu serbesE* bırakmakla yükümlüdür. Bu av hayvanı ister elinde bulunsun, ister evinde bulunsun farketmez. Eğer onu serbest bırakmayacak olursa, tazminatını öder. Serbest bırakılması görüşü şöyle açıklanır: Yüce Allah'ın; "İhramda bulunduğunuz sürece de kara avı size haram kılındı" buyruğu, hem mülk edinmek hakkında, hem de bütün tasarruflar hakkında umumdur. Alıkoya-bileceğine dair görüşün açıklaması da şöyledir: Bu hususun ihrama girmeye engel bîr tarafı yoktur Dolayısıyla böyle bir avın mülkiyetinin devamına ihram engel olmaz. Bu hükme varmaya (kıyasta esas teşkil eden") asıl delil nikâh hakkındaki hükmüdür. [291]

9- İhramsız Bir Kimsenin Harem Bölgesi Dışında Avladığı Av Hayvanından Yemenin Hükümü:

İhramsız bir kimse, Harem bölgesi dışında yakaladığı avı. Harem bölgesine sokacak olursa, orada onu kesmek ve etini yemek gibi her türlü tasarrufta bulunması caizdir. Ebu Hanife ise caiz değildir, der.

Delilimiz şudur: Bu, av hakkında yapılan bir uygulamadır. Harem bölgesinde ihramstz bir kimsenin bu uygulamayı yapması caizdir. Tıpkı, onu yakalaması ve satın alması gibi. Nitekim bu hususlarda görüş ayrılığı yoktur. [292]

10- İhramî Bir Kimse, İhramlı Olmayana Av Hayvanını Goste

İhramlı bir kimse, ihramlı olmayana bir av hayvanını gösterir, ihramsız kimse de o av hayvanını öldürecek olursa, hükmün ne olacağı hususunda görüş ayrılığı vardır,

Malik, Şafiî ve Ebu Sevr derler ki: Bu durumda ihramhya bir şey düşmez. Bu,

İbn el-Mâcişûn'un da görüşüdür.

Kûfeliler, Ahmed, İshâk, ashab ve tabiinden bir topluluk ise ona, bunun cezasını ödemek düşer. Çünkü ihramlı bir kimse, ihrama girmek suretiyle böyle bir taarruzu terk etmeyi kabullenmiştir, derler. Tıpkı bir kimsede emanet bırakan bir kişinin bir hırsıza çalmak üzere yol göstermesi gibi, bu yol göstermesi dolayısıyla emanetin tazminatını ödemesi gerektiği gibi . [\[293\]](#)

11- İhramh Bir Kimsenin Bir Başka İhramhya Av Hayvanını Göstermesi:

ihramh bir kimsenin bir başka İhramhya av hayvanını göstermesi hususunda da ütm adamlarının farklı görüşleri vardır. Kûfeliler ve bizim (mezhebimiz mensubları) Bşhebln görüşüne göre, herbiri ayrı bir ceza öderler.

Malik, Şafîi ve Ebû Sevr ise şöyle demektedirler: Ceza, avı öldüren ihramhya düşer. Çünkü yüce Allah: "İçinizden kim onu bilerek öldürürse* (el-Ma-ide, 5/95) diye buyurmakta ve cezanın vücubunu öldürmeye bağlamaktadır işte bu, cezanın başkası hakkında sözkonusu olmayacağının delilidir. Diğer taraftan öbürü sadece avı göstermiştir. Bu göstermesi dolayısıyla onun herhangi bir ceza Ödemesi gerekmez, Bu, ihramsız bir kimsenin Harem bölgesi içerisinde, yine harem bölgesi içerisinde bulunan bir av hayvanını göstermesi gibidir.

Kûfeliler ile Eşheb ise, Hz. Peygamber'in Ebu Katade tarafından rivayet edilen hadisteki: "Siz, ava işaret ettiniz, yahut yardımcı oldunuz mu?[\[294\]](#) ifadesini delil gösterirler, Bu ise f ceza vermenin vücubuna delalet etmektedir. Ancak, birincisi daha sahihtir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[295\]](#)

12- Kökü Harem Dışında, Dalları Harem Bölgesi İçerisinde (Veya Aksi Durumda) Olan Ağacın Üzerindeki Avı Avlamanın Hükümü:

Kökü Harem bölgesi dışında, dalları ise Harem bölgesinde bulunan bir ağacın üzerindeki av öldürülecek olursa, bu av dolayısıyla ceza gerekir. Çünkü avcı, Harem bölgesinde bulunan bir şeyi almış olur. Eğer, kökü Harem bölgesinde, dalları ise harem dışındaysa, ağacın üzerinden alınan av hususunda ilim adamlarımızın iki farklı görüşü vardır: Ceza, köke nazardır diyen bir görüş ile, dalı nazar-ı itibara alarak cezanın verilmeyeceğini kabul edenler. [\[296\]](#)

13- Huzuruna Varacağınız Allah'tan Korkun:

Yüce Allah'ın: "Sonunda huzuruna varacağınız Allah'tan korkun buyruğu ise, bu helâl ve haram kılma hakkında bir uyarı ve buna riâyet etmemenin cezasının ağırlığına bir işarettir. Bundan sonra ise, bu hükümlere aykırı davranmaktan sakındırmakta daha ileri bir adım aûlâ olarak, öldükten sonra dirilip mahşerde toplanma ve kıyamet de hatırlatılmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[297\]](#)

97-Allah, Kâ'be'yi, Beyti Haram ı, Haram ayları, kurbanı ve boyunları gerdanlıktı kurbanlıkları da İnsanlar için bir kıyam sebebi kılmıştır. Bu da Allah'ın göklerde ve yerde olan herşeyi bildiğini ve Allah'ın her şeyi en iyi bilen olduğunu sizin de bilmeniz içindir

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[298\]](#)

I. Kâ'be:

Yüce Allah'ın: "Allah Kâ'be'yi— kılmıştır" buyruğunda yer alan "kılmak", burada yaratmak anlamında olup buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Kâ'be"ye bu adın veriliş sebebine gelince, bunun dörtgen şeklinde olması dolayısıyladır. Araplann evleri ise çoğunlukla dairesel bir şekildedir. Kâ'be'ye bu adın veriliş sebebinin onun tümsekliği ve ortada görünüşü dolayısıyla olduğu da söylenmiştir. Çünkü, tümsek olup, açıkta görünen her şeye "kâ'b" denir. Bu, ister dairevi bir şekilde olsun ister olmasın farketmez. Ayağın topuğuna kâ'b denilmesi mızrağın yüksek yerlerine "kûub" (kâ'b'ın çoğulu) denilmesi de buradan gelmektedir. Memelerin göğüste jbelirgirtleşip görünür hale gelmesini ifade etmek için de bu kökten gelen fiil kullanılır. Beytullah'a bu ismin veriliş sebebi ise, duvarlannın ve tavanının oluşundan dolayısıdır. İşte, içinde sakın bulunmasa dahi "beyt"ın gerçek anlamı da budur. Şanı yüce Allah'ın oraya, "haram" adını vermesi ise, onu haram kılması (saygıdeğer kılması) dolayısıyladır. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Şüphesiz Mekke'yi Allah haram kılmıştır. Ama, İnsanlar onun haramlığına riayet etmemektedir. " [\[299\]](#) Çoğunlukla bu açıklamalar daha önceden yeterli oranda geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun. [\[300\]](#)

2- Kıyamın Anlamı:

Yüce Allah'ın: İnsanlar için bir kıyam sebebi" buyruğu, insanların orada emniyet altında olmaları için (dolayısıyla) bir salâh ve bir geçim yolu demektir. Buna göre "kıyam", orada ikâmet edecekleri yer anlamında olur. "Kıyamdın , onunla ilgili şerh! hükümleri yerine getirirler ifa ederler anlamında olduğu da söylenmiştir.

İbn Âmir ve Âsim bu kelimeyi, diye okumuşlardır Bu iki kelime de "vav"lıdır. Bu "vav" harfî önceki harf esreli olduğundan dolayı, "yâ"ya dönüştürülmüştür, "Kıyâm"ın şeklinde okunduğu da söylenmiştir.

İlim adamları derler ki: Şanı yüce Allah'ın, bu gibi şeyleri insanlar için kıyam sebebi kılışındaki hikmet şudur: Şanı yüce Allah, insanları kıskançlık, birbirleriyle yarışmak, birbirleriyle ilişkilerini kesmek, birbirlerine sırt çevirmek, baskın, talan öldürmek ve intikam gibi bir takım karakterlere sahip olarak yaratmıştır. O bakımdan, ilâhî hikmet ve ezelî meşîetin (durumun) devam etmesini sağlayacak ve güzel sonuca erişilmesini gerçekleştirecek şeyleri de takdir etmesi kaçınılmazdır O bakımdan yüce Allah: "Şüphesiz ki Ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım" (el-Bakara, 2/30) diye buyurarak, onlara halifeliği emretmiş ve böylece işlerini yönetme yetkisini, kendilerini anlaşmazlıklardan alıkoyacak ve ilişkilerini koparmaktan vazgeçip birbirleriyle kaynaşmaya İtecek, zalimi zulmetmekten alıkoyacak, herkesin meşru yoldan eline geçirdiği mülkiyetini kabul edip, korumasını gerçekleştirecek bir halifenin yönetimine vermelerini emretmiştir.

İbnürl-Kasım der ki: Bize Malik'in anlattığına göre, Osman b. Affan (r.a.) şöyle dermiş: "İmamın engel oldukları, Kur'ân'ın engel olduklarından daha çoktur." Bunu Ebu Ömer (b. Abdil-Berr) -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- nakletmektedir. Yöneticinin bir yıl zulmü, insanların bir anlık düzensiz ve anarşik ortam içerisinde kalmalarının verdiği rahatsızlıklardan daha azdır. İşte bu fayda dolayısıyla yüce Allah halifeyi yaratmıştır. İşler onun görüşüne göre cereyan etsin ve Allah, onun vasıtası ile çoğunluğun yapmak istediği saldırganlıkları önlesin.

İşte bundan ötürü yüce Allah Beyt-i HaranVı kalplerinde gereği gibi ta'zim etmelerini istemiş, ruhlarına onun heybetini yerleştirmiş, Beyt'in kıymetini aralarında ta'zim etmiştir, O bakımdan ona sığınan, onun sayesinde güvenlik altına alınır, zulüm ve baskı gören orada bulunmakla himaye görür Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "İnsanlar, etraflarından kapılıp alınmakta iken, Bizim kendilerine emin bir Haram (belde) kıldığımızı görmediler mi?" (el-Ankebut, 29/67)

İlim adamları derler ki: Kâ'be, özel bir yer olup her mazlum oraya ulaşamadığından, korkuya kapılan herkes oraya varamadığından dolayı, yüce Allah, Haram ayı bir başka sığınak olarak tesbit etmiştir. Bu ise^ bir sonraki başlığımızın konusunu teşkil etmektedir. [\[301\]](#)

3- Haram Aylar:

"eş-Şeliru'l-Haram" bir cins isimdir. Bununla kastedilenler ise, araplann ic-ma ile (haram ay) kabul ettikleri üç aydır. [\[302\]](#) Yüce Allah, kalplerine bu aylara saygı duymayı yerleştirmişti. Bu aylarda, bundan dolayı hiçbir kimseyi korkutmaz ve hiçbir kanın intikamını almak istemez, bu aylarda intikam alınmasını da ummazlardı.

O kadar ki adam, babasının, oğlunun, kardeşinin katilini görür, fakat ona hiçbir eziyet vermezdi. Bu ayları haram kılmakla böylelikle zamanın üçte birini bir kenara çıkarmış oluyorlardı.

Bu ayların üçünü peşpeşe haram ay kabul ederek güven, rahat ve huzur içerisinde seyahat edebilmek için bir alan, rahatlayabilecekleri geniş bir zaman elde etmek istediler. Bu aylardan birisini de, saygınlığı iyice telafi etmek için senenin oltasında haram kabul ettiler ki, bu da Receb el-Asam veya Mu-dar'ın Recebi diye bilinen aydır. Ona, Receb el-Asam denilmesinin sebebi ise, bu savaşta demir (silah) sesi işitilmediğinden dolayıdır. (el-Asam sağır demektir). Bu aya (silahların sivri uçlarının yerinden ayrılmasını sağlayan anlamında:) "Munsilu'l Esinne" adt da verilir. Çünkü onlar, bu ayda mızrakların uçlarındaki sivri demirleri çekip çıkarıyorlardı. Bu, Kureyş'in ayı idi, İşte Avf b. el-Ahvaz bu ay için şöyle demektedir:

"O, Ümeyyeoğullan ile kanların boyayıp süslemiş olduğu halde Gönderilen hediye kurbanlıklarının ayıdır."

Peygamber (sav)'da bu aya "ŞehruSlah" adım vermiştir. Bu ise "Şehru hilali* anlamındadır. Çünkü Harem ehline " lillah" denilirdi. (.Anlamı da: Allah'ın tesbkt ettiği harem bölgesinde yaşayanların ayı şeklinde olur).

Bizzat yüce Allah'ın ayını kastetmiş olması da muhtemeldir. Çünkü yüce Allah, bu ayın hürmetini sağlamlaştırmış ve pekiştirmiştir. Zira, araplardan pek çok kimse bu ayın haram olduğu görüşüne sahip değildi, İleride et-Tevbe Sûresi'tide (9/36. âyetin tefsirinde) (bu haram) ayların isimleri gelecektir.

Daha sonra yüce Allah, onlara ilhamını kolaylaştırdı ve şerefli rasulleri aracılığıyla hediye kurbanlıkları ile gerdanlıktılar hakkındaki hükümlerini teşri

buyurdu ki, bu da bir sonraki başlığın konusudur. [\[303\]](#)

4- Gerdanlıklı ve Hediye Kurbanlıklar;

Araplar, bir deve aldıkları vakit, onu kan ile işaretler, üzerine bir ayakkabı asarlardı. Veya kişi bazan -bu sûrenin baş taraflarında açıklanmış olduğu gibi- bizzat kendisine böyle bir surette gerdanlıkları takarsa kimse onu gördüğü yerde tedirgin etmez, korkutmazdı. Bu, kendisini takib eden, yahutta ona zulmeden İle kendisi arasına adeta bir set oluştururdu.

Nihayet, yüce Allah İslâmı gönderdi ve Muhammed (sav) vasıtasıyla hakkı beyan etti. Böylelikle din rayına oturdu ve hak hedefini buldu. Önderlik ona teslim edildi, insanlar için önderliğin (imam tayininin) vucubu da buna binaen farz kılındı. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunda şöylece ifade edilmektedir: "Sizden iman edip salih amel işleyenleri Allah mutlaka onları yeryüzünde halife yapacağım vadettL.." (en-Nûr, 24/55) el-Bakara Sûresi'nde (2/30. ayet, 3- başlık ve devamında) imamlığın hükümlerine dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. O bakımdan onları tekrarlamamanın bir anlamı yoktur. [\[304\]](#)

5- Bunlar, Bilesiniz Diye Böyledir:

Yüce Allah'ın: "Bu da», sizin de bilmeniz İçindir" buyruğundaki "bu" tamiri ile, yüce Allah'ın bu işleri bir kıyam sebebi kılmasına bir işarettir. Yani, yüce Allah bunları, şanı yüce Allah'ın göklerin ve yerin durumları ile ilgili tafsilatı bildiğini ve ey insanlar, önceden de sonradan da sizin maslahatınıza olanı bildiğini bilmeniz içindir. O bakımdan, kâfir olmalanna rağmen O'nun, kullarına ne kadar lütufkâr olduğuna ibrette bakınız. [\[305\]](#)

98- Bilin ki Allah, hem cezası pek çetin olandır, hem de muhakkak Allah mağfîret edendir, çokça merhamet sahibidir.

Yüce Allah'ın: "Bilin ki Allah, hem cezası pek çetin olandır" buyruğu, bir korkutma ihtiva etmektedir.

"Hem de muhakkak Allah mağfîret edendir, çokça merhamet sahibidir"

buyruğu da, mü'mînlerle bir umut vermektedir. Bu anlamdaki açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[306\]](#)

99- Rasûle düşen ancak tebliğdir. Neyi açıklar neyi gizlerseniz Allah hepsini

bilir.

Yüce Allah'ın; "Rasule düşen ancak tebliğdir" buyruğu şu demektir: Hidayet vermek, imana muvaffakiyet, sevap ve mükâfat vermek onun işi değildir. Ona düşen sadece tebliğ etmekten ibarettir. Bu ise, önceden de geçtiği gibi Kaderiye'nin görüşlerini reddetmektedir.

Belâğ (tebliğ), asıl anlamı itibariyle varmak demek olan "bulûğ" demektir. Belagat terimi de buradan gelmektedir. Çünkü belagat, güzel lafızlar ile anlamı insanın ruhuna ulaştırmak demektir. Delil olmamakla birlikte, kişinin belâgatli konuşmaya kalkışması hali, diye anlatılır. "Belâğ" yeterli olmak anlamına da gelir. Çünkü, böylelikle ihtiyacı karşılayacak miktar elde edilir

"Neyi açıklar...sanız Allah bilir yani, neyi açığa çıkarırsanız, izhar ederseniz Allah onu bilir. Bu kökten gelmek üzere; Kişi sırrı açıkladı, açıklıyor, denilir.

"Neyi gizlerseniz" yani, kalplerinizde gizleyip saklı tuttuğunuz küfrü de münafıklığı da bilir. [\[307\]](#)

100- De ki: "Murdar ile temiz -murdarın çokluğu boşuna gitse de- hiçbir zaman bir olmaz. Şimdi ey akıl sahipleri Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz."

Yüce Allah'ın: "De ki murdar ile temiz, hiçbir zaman bir olmaz" buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[308\]](#)

1- Murdar İle Temizden Kastedilen:

el-Hasen der ki: "Murdar ile temte" helal ile haram demektir. es-Süddî; : Mü'min'ile kâfir demektir, der. İtaatkâr ile isyankâr demek olduğu söylendiği gibi, adi ve bayağı ile iyi ve kaliteli demek olduğu da söylenmiştir. Bu, bir örneklemedir.

Sahih olan ise, bu lafzın bütün hususlar hakkında umumi olduğudur. Kazanılan şeylerde, amellerde, insanlar hakkında elde edilen bilgilerde ve diğer şeylerde sözkonusudur. Bütün bunların murdar olanı asla iflah olmaz ve bir sonuç vermez. Çok oba dahi onun güzel bir akibeti olamaz.

Temiz İse, az oîsa dahi faydalıdır ve akibeti itibariyle güzeldir Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Güzel beldenin nebati, Rabbinin izniyle (güzel) çıkar. Murdar olandan ise, faydası pek az olan birşeyden başkası ptA-maz."(e\A1 raf, 7/58.) Bu ayetin bir diğer benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur; "îman edip salih amel işleyenleri, yeryüzünde fesad çıkaranlar gibi mi kılarız? Yahut sakınanları facirlergibi mi kılarız." (Sa'd, 38/28.) Yüce Allah'ın şu buyruğu da buna benzemektedir: "Yoksa kötülükleri kazanıp duranlar kendilerini, iman edip

salih amel işleyenler gibi kılacağımızı... mı sandılar?" (el-Câsiye, 45/21)

Murdar olan hiçbir zaman ne miktar itibariyle ne infak İtibariyle, ne yeri, ne gidişi itibariyle temize eşit olabilir. Temiz olan, uğurlu ve güzel (yemin) cihetine gider. Murdar olan ise, uğursuz yere (şimal)'e gider. Temiz olan cennette, murdar olan cehennemdedir. Bu da gayet açıktır. Eşit olmak (istiva) ise, hakikatte tek bir cihette durmak demektir. İstikamet de bunun gibidir. İstikametın zıddı ise, İ'vicâc (eğrilik)'dir. Söz buraya gelmişken, bundan sonraki başlıkta bazı eğrilikleri sözkonusu edelim: [\[309\]](#)

2- Fâsid Alışverişin Hükümü:

(Mezhebimize mensub) kimi ilim adamlarımız şöyle demişlerdir: Fâsid alışveriş fesli olunur ve pazar değişmesi yahut bedenın değişmesi sebebiyle de geçerlilik kazandırılarak, bu hususta sahih alışveriş ile eşit kabul edilmez. Aksine, durum ne olursa olsun fesli olunur. Satın aian eğer malı kabz etmişse, verdiği bedel ona iade olunur. Şayet mal elinde telef olunmuşsa tazminatını öder. Çünkü o, satın aldığı malı emanet olmak üzere kabzetmiş değildir, Bir akid şüphesi ile kabz etmiştir.

Şöyle de denilmiştir; Satış fesh olunup, aradan zaman geçtikten sonra geri iade edilecek olursa, satanın aleyhine bir zarar ve bir ğabn (aldanış) sözkonusu olacağından dolayı fesh olunmaz. Çünkü böyle bir durumda eğer mal yüz (para birimi) ediyor ise, ona yirmi ederi ile geri verilir. Halbuki mali konularda cezalandırma sözkonusu değildir. Ancak, birinci görüş, âyetin umumi kapsamı ve Hz. Peygamber'in: "Her kim, bizim şu işimize uygun olmayan bir iş yapacak olursa, o merduttur"[\[310\]](#) buyruğu dolayısıyla daha sahihtir.

Derim ki: Fıkli meseleler hususunda eşitliğin olmaması hallerinde bu nokta araştırılacak olursa, bunların pekçok ve fazla oldukları görülecektir. Bunlardan birisi de gasp ile ilgili hükümlerdir. Bu da bir sonraki başlığımızın konusunu teşkil etmektedir. [\[311\]](#)

3- Gasp İle İlgili Bazı Meseleler:

Bir kişi gasp edilmiş bir arazide bina yapsa yahut ağaç dikse, o binayı yıkması, diktiklerini de sökmesi için mecbur edilir. Çünkü böyle bir şey "murdar" bir iştir. Araziyi olduğu gibi geri vermelidir. Bu ise: Bu durumda binayı yıkmaz, diktiği ağacı sökmez, bunları yapan bunların kıymetini alır, diyen Ebu Hanile'nin

görüşüne muhaliftir. Hz. Peygamberin: "Zalim bir kimsenin kökünün bîr hakkı yoktur"[312] buyruğu Ebu Hanife'nin bu görüşünü da reddetmektedir.[313] Hişam derdi ki: "Zalim kök" kişinin bu vesileyle oraya hak kazanması için başkasına ait arazide ağaç dikmesidir.[314]

Malik der ki: Zalim kök, haksız yere birşey alan, kazı yapan ve birşeyler diken herkesin yaptığını kapsar.[315]

Yine Malik der ki: Bir kimse bir araziyi gasb edip orayı ekse yahut kiraya verse ya da bir ev gasb edip orada yerles.se ya-da kiraya verse sonra da arazi sahibi orayı İıakettiği için geri alacak olsa, gasb edenin, orada kaldığı sürenin kirasını veya kiralamışsa aldığı kirayı ona vermesi gerekir. Gasp ettiği o evde yerleşmez yahut araziyi atıl bırakıp ekmemesi durumu İle ilgili olarak, farklı görüşleri nakledilmiştir. Mezhebinde meşhur olan görüşe göre ise, bu durumda herhangi bir şey ödemesi gerekmez. Bununla birlikte bütün bunların kirasını ödemekle yükümlü olduğuna dair bir görüşü de rivayet olunmuştur.[316] el-Vekkâr bu görüşü tercih ettiği gibi Şafî'nin görüşü de budur. Çünkü, Hz. Peygamber'in: "Zalimin kökünün bir hakkı yoktur" hadisi de bunu gerektirmektedir.

Ebu Dâvud, Ebu'z- Zübeyr'den rivayet ettiğine göre, iki kişi Kasulullah (sav)'ın huzurunda davalastı. Bunlardan birisi bir diğetine ait araziye hurma ağaçları dikmişti. Hz. Peygamber, arazi sahibi lehine arazisinin verilmesini hükme bağladı, hurma ağaçlarını dikene de ağaçlarını oradan sökmelerini emretti. (Ebu'z- Zübeyr) der ki: Ben bu hurma ağaçlarının -tam olgunlaşmış boylu poslu hurma ağaçları oldukları halde- topraktan çıkartılınca kadar köklerine baltalarla vurulduğunu gördüm.[317] Bu açık bir nasıdır.

İbn Habib der ki: Böyle bir durumda hüküm şudur: Araai sahibi, zulmedene yapılacak uygulamada muhayyer bırakılır. Dilerse, sökülmüş halleriyle kıymetlerini ödeyerek bunları kendi arazisinde alıkoyar, dilerse de bunların arazisinden sökülmesini ister. Sökme ücreti de gasb edene aittir.

Dârakutnî, Hz. Aİşe'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Her kim bir topluluğa ait yerde izinleri ile bina yapacak olursa, ona o binanın kıymeti verilir. İzinleri olmaksızın bina yapacak olursa, o takdirde o yaptığım yıkan"[318]

İlim adamlarımız derler ki: Ona yaptığının kıymetinin verilış sebebi, menfaatine malik olduğu bîr yerde bina etmiş olmasıdır. Bu da şuna benzer: Bir kimse, şüpheye mebnî olarak bir yerde bina yapsa yahut ağaç dikse, onun bir İıakkı vardır. Eğer mal sahibi dilerse mevcut haliyle bu yaptığı binanın yahut diktiği ağaçların kıymetini öder. Şayet mal sahibi bunu kabul etmeyecek olursa, bina

yapan yahut ağaç dikene: Sen buna arazisinin çıplak olarak kıymetini öde, denir. Şayet o da bunu kabul etmezse, ikisi de ortak olurlar. İb-nü'l-Macişûn der kî: Onların ortaklığı şöyle açıklanır: Evvela araziye çıplak olarak kıymet biçilir. Sonra mamur haliyle ona kıymet biçilir Bu imar dolayısıyla çıplak araziye nisbetle kıymetindeki artış kadar bu işleri yapan kişi orada arazi sahibine o oranda ortak olur. Dilerlerse paylaşırlar, dilerlerse olduğu gibi (paylaştırmaksızın aynı oranda alıkorlar). İbnü'l-Cchm der ki: Şayet arazi sahibi, arazide yapılan imann kıymetini ödeyip arazisini alacak olursa, buna karşılık bu imar üzerinden geçen yılların kirasını almak hakkını elde eder

İbnü'l-Kasım ve başkalarından rivayet olunduğuna göre ise, bir kimse başkasına ait arazide onun izniyle bina yapacak olsa, sonra da bu bina sahibi o binayı oradan kaldırmak istese, arazi sahibi o kişiye binasının dökülmüş (enkaz) halindeki kıymetini öder. Birinci görüş ise, Hz. Peygamberin: "Ona binanın kıymeti verilir¹¹ buyruğu dolayısıyla daha sahihtir Fukalîânın çoğunluğu da bu görüştedir. Murdarın çokluğu imrendirmesin.

Yüce Allah'ın: "Murdarın çokluğu hoşuna gitse de" buyruğunda hitabın Peygamber (sav)'a yönelik olmakla birlikte, maksadın onun ümmeti olduğu söylenmiştir. Çünkü Peygamber (sav) "murdar"dan hoşlanmaz. Maksadın, Peygamber (sav)'ın bizzat kendisi olduğu da söylenmiştir. Murdardan hoşlanması ise, onun kâfirlerin ve haram malın çokluğunu, buna karşılık müzminlerin ve helal malın azlığını görmesinden dolayı hayrete düşmesi demektir.

"Şimdi ey akü sahipleri, Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz" bu buyruğuna dair açıklamalar, daha önce (benzer buyruklarda) geçmiş bulunmaktadır. [\[319\]](#)

101- Ey iman edenler! Size açıklanınca üzüleceğiniz bir takım şeyleri sormayınız. Şayet onları Kur'ân'm indirildiği sırada sorarsanız, size açıklanır. Allah onu affetti. Allah mağfiret edendir, ce-fca vermede acele etmeyendir.

102- Sizden önce de bir kavini onları sordu, sonra da onları inkar eden kimseler oldular.

Bu buyruklara dair açıklamalanmtzı on başlık halinde sunacağız. [\[320\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebepleri:

Lafız BuhaiTnÎn olmak üzere- Buharı, Müslim ve başkalarının Enes'den rivayetlerine göre, Enes şöyle demiştir: Adamın birisi, Ey Allah'ın Peygamberi, benim babam kim? diye sormuş, Hz. Peygamber: "Baban filandır" deyince, yüce

Allah'ın: "Ey iman edenleri Size açıklanınca üzüleceğiniz bir takım şeyleri sormayınız" âyeti nazil oldu. Yine Buharı Enes'den, Peygamber (sav)'dan rivayetine göre, hadiste şu ifadeler de vardı: "Allah'a yemin ederim, bana her ne hakkında soru sorarsanız, bu yerimde bulunduğum sürece mutlaka size ona dair haber vereceğim {iç yüzünü anlatacağım)." Bunun üzerine bir adam yerinden kalkıp: Ey Allah'ın Rasulü, benim gireceğim yer neresidir? diye sorunca, Hz. Peygamber: "Ateştir" diye cevap verdi. Bunun üzerine Abdullah b. Huzafe kalkıp şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasulü, benim babam kimdir?. Hz. Peygamber: "Baban Huzafe'dir" dedi ve (Enes) hadisin geri kalan kısmını zikretti. [\[321\]](#)

İbn Abdi'l-Berr der ki: Abdullah b. Huzafe erken dönemlerde İslama girmiş, Habeşistan'a ikinci hicrette bulunanlar arasına katılmış ve Bedir'de hazır bulunmuştu. Bir dereceye kadar şakacı bir kimseydi. Rasulüllah (sav)'ın, mektubunu Kisra'ya iletmek üzere gönderdiği elçisi idi. Ey Allah'ın Rasulü, benim babam kimdir diye sorunca, O da; "Baban Huzafe'ctir" diye cevap vermişti. Annesi ise ona şöyle demişti: Ben, anne-babasına karşı senden daha kötü davranan bir evlat görmedim. Senin annenin cahiliye dönemi kadınlarının yaptıklarını da yapmamış olacağından emin mi oldun? O takdirde herkesin gözü önünde anneni rezil edecektin. Bunun Üzerine Abdullah şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, eğer babamın siyahi bir köle olduğunu söylemiş olsaydın, ben de onu babam diye bilecektim,

Tirmizî ve Dârakutnî'de Ali (r.aVdan şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Şu: "Ona yol bulabilenlerin, o evi hacetmeleri Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır" (Âl-i İmran, 3/97) ayeti nazil olunca, Ey Allah'ın Rasulü, her yıl mı? diye sordular. Hz. Peygamber sustu. Yine her yıl mı diye sordular. Hz. Peygamber bu sefer: "Hayır, ama evet demiş olsaydım, elbette (her yıl) farz olacaktı, "Bunun üzerine yüce Allah: "Ey İman edenler, size açıklanınca üzüleceğiniz bir takım şeyleri sormayınız..." âyeti sonuna kadar nazil oldu. [\[322\]](#) Lafız Dârakutnî'nîndir.

Buharî'ye bu hadis hakkında sorulmuş, o da şu cevabı vermiş: Hasen bir hadistir. Ancak mürseldir. (Çünkü hadisi, Hz. Ali'den rivayet eden) Ebu'l-Bah-teri Hz. Ali'ye yetişmemiştir. Asıl adı da Saiddir.

Yine bu hadisi, Dârakutnî, Ebu İyadMan, o, Ebu Hureyre'den şöylece rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Ey insanlar! üzerinize hac (farz) yazılmıştır." Bir adam kalkıp şöyle dedi: Her yıl mı Ey Allah'ın Rasulü. Hz, Peygamber ondan yüz çevirdi. Adam tekrar her yıl mı Ey Allah'ın Rasulü diye sorunca, Hz. Peygamber: "Bunu kim sordu?" dîye sorunca, filan, kişi dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim, eğer evet

diyecek olsam farz olurdu, Farz olsaydı, siz bunu yerine getiremezsiniz. Getiremeyince de şüphesiz küfre sapardınız." Bunun üzerine yüce Allah: "Ey iman edenler, size açıklanınca üzüleceğiniz birtakım şeyleri sormayınız" âyetini indirdi. [323]

Hasan-ı Basrî de bu âyet-i kerime hakkında şöyle demiştir: Peygamber (sav)'a, yüce Allah'ın affetmiş olduğu cahiliyyeye ait bir takım işler hakkında soru, sordular. Halbuki, yüce Allah'ın affettiği şeyler hakkında soru sormanın bir anlamı yoktu.

Mücahid de İbn Abbas'dan rivayet ettiğine göre, bu âyet-i kerime, Rasu-lullah (sav)'a, Bahîre, Sâibe, Vasile ve Ham hakkında soru soran bir topluluk hakkında nazil oldu. Bu aynı zamanda Said b, Cübeyr'in de görüşüdür.

Nitekim şöyle demektedir: Bundan sonra yüce Allah'ın: "Allah, Bahîre, Sâ-ibe, Vasîte ve Hâm diye birşey (meşru) kılmamıştır" Cel-Maide, 5/103) diye buyurduğunu görmüyor musun?

Derim ki: Sahih ve müsned (senesinde kopukluk olmayan) rivayetlerde yeterlilik vardır. Âyet-i kerimenin, hepsine cevap olmak üzere inmiş olması da muhtemeldir. O takdirde bu sorulan sorular, zaman itibariyle birbirlerine yakın dönemlerde sorulmuş olmalıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allaktır.

(Şeyler) anlamına gelen, kelimesi, veznindedir. Bu kelime gayr-i munsanftır. Çünkü (hamr'a) kelimesine benzemektedir. Bu açıklama el-Kjsaî'ye aittir. Bu kelimenin vezninin olduğu da söylenmiştir. Kelimesinin tekil ve çoğulu gibi. Bu açıklama İse el-Ferrâ ve el-Ahfeş'den nakledilmiştir Bunun küçültme ismi ise, diye yapılır el-Mâ-zinî der ki: Bu kelimenin küçültme isminin; diye gelmesi gerekir. Nitekim, Arkadaşlar kelimesinin küçültme ismi müennes olarak;) şeklinde, müzekker olarak da; diye gelir. [324]

2- Yasaklanan Çokça Soru Sormanın Mahiyeti:

İbn Avn der ki: Ben Nâfi'e, yüce Allah'ın: "Size açıklanınca üzüleceğiniz bir takım şeyleri sormayınız" buyruğu hakkında sordum da şu cevabı verdi: O andan bu yana çokça soru sormak hatâ hoşlanılmayan bir şeydir.

Müslim de el-Muğire b, Şu'be'den, Rasulullalı (sav)'ın şu buyruğunu rivayet etmektedir: "Muhakkak Allah, annelere kötü davranmayı, kız çocukları diri diri gömmeyi, vermeniz gerekeni vermeyip, istememeniz gerekeni de istemeyi haram kıldı. Sizin için üç şeyi de hoş görmedi: Kîl-u kal'i (boş sözler söylemeyi), çokça soru sormayı ve malı boşu boşuna zayi etmeyi,"^[325]

Birçok ilim adamı da şöyle demiştir: "Çokça soru sormak" ile kastettiği, işi yokuşa sürmek için ve fikhî meselelere dair zorlanarak meydana gelmedik hususlar ile ilgili soru sormak için kendisini zorlamak, şaşırtıcı sorular sormak ve meselelerden yeni yeni meseleler türetmek suretiyle hükümleri hakkında soru sormaktır. Selef ise, bunu hoş görmez ve böyle bir işi mükellef kıldığımız işlerden görmezler ve şöyle derlerdi: Olay meydana gelecek olursa, bu hususta kendisine soru sorulana (uygun cevap vermesi için.) muvaffakiyet verilir.

Malik der ki; Ben, bu şehir halkına yetiştim. Yanlarında Kitap ve sünnetten başka ilim yoktu. Bir olay meydana geldi mi, şehir valisi hazır bulunan ilim adamlarım o mesele için bir araya getirirdi. İttifakla kabul ettiklerini uygulamaya koyardı. Sizler ise çokça soru soruyorsunuz. Halbuki RasuluLlali (sav) bunlardan hoşlanmamıştı.

Şöyle de denilmiştir: Çokça soru sormaktan kasıt, insanlardan ısrarla ve kendi mal ve servetini çoğaltmak kastı ile, çokça mal ve İhtiyacı olan şeyleri İsteyip dilenmektir. Malik de bu görüşü ifade etmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Çokça soru sorulmaktan maksat, insanların saklı kalması gereken yönlerinin açığa çıkmasına, hoşlarına gitmeyen hallerine muttali olunmasına götürecek şekilde insanların çeşitli durumlarına dair ve fayda vermeyen hususlarda soru sormaktır. Bu ise, yüce Allah'ın şu buyruğuna benzemektedir: ^Birbirinizin kusurunu araştırmayın, kiminiz kiminizin gıybetini de yapmasın." (el-Hucurât, 49/12)

İbn Huveyzimendâd der ki: İşte bundan dolayı mezhebimize mensub kimi ilim adamları şöyle demişlerdir: Ona bir yemek iğram edilecek olursa, bu nereden gelmiştir; yahut ona satın almak üzere bir şey gösterilirse, bu nereden diye sormaz, müslümanların İşlerini selamet ve sıhhat esası üzere yorumlamaya çalışır.

Derim ki: Uygun olan, hadisi umumu üzere alıp yorumlamaktır. O takdirde

hadis, bütün bu hallerin tümünü kapsar. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[326\]](#)

3- Soru Sorma Yasağının Kapsamı;

İbnu'l-Arabî der ki: Gafillerden bir topluluk, bu âyet-i kerimeye yapışarak, meydana gelmedikçe olaylar hakkında soru sormanın haram olduğuna inanmıştır. Oysa durum böyle değildir. Çünkü bu âyet-i kerime, hakkında soru sormanın yasaklandığı şeyin, verilen cevaptan dolayı hoşlanılmaması haliyle ilgili olduğunu açıkça ifade etmektedir. Oysa, bulunulan zamanda karşılaşılan meselelere cevap vermenin kötü ve hoş gitmeyecek bir taralı yoktur. O bakımdan bu iki durum birbirinden farklıdır.

Derim ki: "Gafillerden bir topluluk inanmaktadır" şeklindeki ifadesi bir dereceye kadar çirkindir. Çünkü ona yakışan: "Kimisi ise, olaylar ile İlgili soru sormayı haram görmüştür" şeklinde bir ifade kullanması idi. Fakat o, burada da,adeü üzere bir ifade kullanmıştır. Ona yakışan, daha uygun olan, dememizin sebebine gelince, seleften bir topluluk, bu gibi hallerle ilgili soru sormaktan hoşlanmazdı. Ömer b. el-Hattab (ra) olmadık şeyler hakkında soru soran kimseleri lanetlerdi.

Bunu, Darimî Müsned'inde zikretmiştir. [\[327\]](#)

Yine Darimî, ez-Zührî'den şöyle dediğini nakletmektedir; Bize ulaştığına göre ensardan olan Zeyd b. Sabit, bir mesele hakkında kendisine soru soruldu mu: Böyle bir şey oldu mu diye sorarmış. Şayet ona: Evet oldu derlerse, o takdirde o mesele hakkında bildiğine göre hadis nakledermiş. Şayet, hayır Öyle bir şey olmadı diyecek olurlarsa, bunu oluncaya kadar bırakın dermiş. [\[328\]](#)

Yine Darimî, Ammâr b. Yâsîr'den, kendisine sorulan bir mesele hakkında şöyle demiş olduğunu senediyle kaydetmektedir: Henüz böyle bir şey oldu mu? Onların, hayır demeleri üzerine: Oluncaya kadar bizi bırakınız. Eğer, böyle bir şey olursa, o takdirde sizin İçin o meselenin üzerine gideriz demiştir. [\[329\]](#)

Yine Darimî der ki: Bize, Abdullah b. Muhammad b. Ebi Şeybe anlam, dedi ki: Bize, İbn Fudayl'm Ata'dan naklettiğine göre jbn Abbas şöyle demiş: Ben, Rasulullah (sav)'m ashabından daha hayırlı bir topluluk görmedim. Ona, vefat ettiği vakte kadar yalnızca onüç mesele hakkında soru sordular. Ve bunların hepsi Kur'ân-ı Kerimdedir. aSana haram ay hakkında soru sorarlar" (el-Bakara, 2/217"); "Sana ay hali hakkında soru sorarlar" (el-Bakara, 2/222) ve benzerleri bunlar arasındadır. Onlar ancak kendilerine faydalı olan şeyler hakkında sûru sorarlardı. [\[330\]](#)

4- Günümüzde Soru Sormanın Hükümü:

İbn Abdi'l-Berr der ki: Bugün soru sormaktan dolayı haram ve helâle dair herhangi bir hükmün ineceğine dair korkulmamaktadır. Buna göre, bir kimse îme arzusu ve bilgisizliğini gidermek isteği, dinî bakımdan bilinmesi gereken bir hususa dair konuyu anlamak hakkında soru soracak olursa, bunda bir mahzur yoktur Çünkü, cahilliğin devası soru sormaktır. Kim de İşi yokuşa sürmek ve bilgisini artırmak kastı ya da öğrenmek amacı olmaksızın soru soracak olursa, işte az da olsa, çok da olsa soru sorması helal olmayan budur.

İbnü'l-Arabî der ki: Üm adamına yakışan, deîilleri geniş geniş açıklayan, deHller üzerinde düşünme ve kıyas yollarını) açıklayıp, içtihadın Ön bilgilerini elde etmek, hüküm çıkarmaya yardımcı olacak araçları hazırlamakla uğraşmak olmalıdır. Böyle birisine herhangi bir mesele arz edilecek olursa, o mesele uygun bir yolla araştırılır, bulunabileceği yerlerde tetkik edilir, Allah da onun doğru hükmü bulması için önünde kapıları açar. [\[331\]](#)

5- Ayet-i Kerimenin Anlaşılması

Yüce Allah'ın: "Şayet onları Kur'âmn İndirildiği sırada sorarsanız, size açıklanır" buyruğunda bir kapalılık vardır. Çünkü, âyetin baş tarafında soru sormak yasaklanırken, daha sonra: "Şayet onları Kur ânın indirildiği esnada sorarsanız size açıklanır" diye buyurularak soru sormak onlara mubah kılınmaktadır.

Bununla ilgili olarak şöyle denilmiştir: Buyruk, eğer ihtiyaç duyulan başka şeyler hakkında soru soracak olursanız... demektir. Burada rauzaf hazf edilmiş bulunmaktadır. Bunun böyle bir hazf olduğu takdiri kabul edilmeksizin doğru olarak anlaşılması mümkün değildir. el-Cürcanî der ki: "Onları buy-ruğundaki zamir, başka şeylere racidir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Andolsun Biz, insanı süzülmüş bir çamurdan yarattık," (el-Mu'mi-nun, 23/12) Burada insandan kastedilen Hz. Adem'dir. Daha sonra gelen: "Sonra onu bir nutfe kılıp..." (el-Mu'minun, 23/13) buyruğunda da kastedilen Âdem'in oğullarıdır. Çünkü Adem (a.s) sağlam bir yerde bir nutfe olarak yaratılmamıştır. Fakat, Âdem'in kendisi olan insan sozkonusu edilmesi onun gibi bir insandan söz edildiğine, delalet etmektedir. Bu, halin karînesi ile bilinmiş olmaktadır. Buyruğun anlamı buna göre şöyle olur: Eğer sizler, Kur:ân-ı Kerim'in indirildiği sırada birtakım şeyler ile ilgili olarak, helal, haram veya herhangi bir hüküm hakkında soru soracak olursanız ya da durumunuz bir şeyin açıklanmasını gerektirecek olursa, işte böyle bir durumda soru sorduğunuz takdirde size bunlar

açıklanır.

Böylelikle bu buyruğunda yüce Allah, bu kabilden soru sormayı mubah kılmıştır, Bunun örneği de şudur: Şanı yüce Allah, boşanmış kadının, kocası ölmüş kadının ve hamile kadının iddetini beyan etmekle birlikte, ne ay hali olan, ne de hamile olan kadının iddeti sözkonusu edilmemiştir. Onlar da buna dair soru sorunca, yüce Ailah'ın şu buyruğu nazil olmuştur: "Ay halinden kesilmiş olanlarla, asla'ay hali olmayanların iddeti ise..." (et-Tahrim, 65/4) Buna göre yasak, hakkında soru sorma ihtiyacı duyulmayan şeyler hakkındadır. Açıklanmasına ihtiyaç duyulan şeyler hakkında soru sormanın yasaklanması sözkonusu olmamıştır. [\[332\]](#)

6- Allah'ın Affettikleri:

Yüce "Allah'ın: "Allah onu affetti" buyruğunda kastedilen, onların geçmişte sordukları sorulardır. Burada affedilenlerin, cahiliyye ile ilgili ve o kabilden olup, haklarında soru sordukları şeyler olduğu da söylenmiştir. "Affet-me"nin, terketmek anlamına olduğu da söylenmiştir. Yani, Allah onları ne helâl, ne de harama dair birşey bildirmeksizin oldukları gibi bırakmıştır. Bunlar, affolunmuş şeyler olduğundan dolayı bunları araştırmayınız. Olur ki, bunlara dair hüküm size açıklanacak olursa, sizin hoşunuza gitmez.

Ubeyd b. Umeyr şöyle dermiş: Muhakkak Allah, helâl ve harama dair hükümler indirmiştir. Helâl kıldığı şeyi siz de helâl biliniz. Haram kıldığı şeylerden uzak durunuz. Bunlar arasında da bazı şeyleri helâlt ya da haram kıl-maksızın bırakmıştır. Bu da Allah'tan bir aflır (Hükmü açıklanmadan bırakılmış olan şeylerdir). Daha sonra da bu âyet-i kerimeyi okurmuş.

Dâraakutnî de Ebû Sa'lebe el-Huşenî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Muhakkak yüce Allah, bir takım farzlar farz kılmıştır. Onları kaybetmeyiniz. Bazı haramları haram kılmıştır, onları da çiğnemeyiniz. Bir takım hadler belirlemiştir. Onları aşmayınız. Bazı şeyler hakkında unutma sebebiyle olmayarak hiçbir şey söylememiştir. Siz de onları araştırmayınız. [\[333\]](#)

Buna göre, buyrukta takdim ve tehir vardır. Yani, yüce Allah'ın açıklamadan bıraktığı, sözkonusu etmeksizin haklarında herhangi bir hüküm vermediği, ama size açıklandığı takdirde hoşunuza gitmeyecek bir takım şeylere dair soru sormayınız.

Şöyle de denilmiştir: İfadede takdim de yoktur, tehir de, Aksine, anıamı şöyledir: Allah sizin geçmişe dair sorduğunuz soruları affetmiştir. Peygamber (sav),

bunlardan hoşlanmamış olsa dahi. Artık benzeri şeyleri tekrar sormaya kalkışmayınız.

Buna göre» yüce Allah'ın: "Onu" buyruğundan kasıt, daha önce de açıkladığımız gibi, soru sormayı, yahut sorular sormayı affetti, demek olur. [\[334\]](#)

7- Öncekilerin Sordukları Sorulara Aldıkları Cevaplara Karşı Tavrıları: Yüce Allah:

"Sizden evvel de bir kavim onları sordular. Sonra da onları inkâr eden kimseler oldular" buyruğu ile, bizden önce bunun gibi birtakım âyetler hakkında soru sormuş, (ya da mucizeler istemişi bir topluluktan haber vermektedir. Bu topluluk» istekleri yerine getirilip, hükümleri üzerlerine farz kılındığı halde onları inkâr ettiler ve: Bunlar Allah'tan değildir dediler. Salih kavminin dışı deve mucizesini istemeleri, bu Hz. İsa'nın arkadaşlarının gökten bir sofranın indirilmesini istemeleri bu kabilindendir, İşte bu da geçmiş ümmetlerin yaptıklarının benzerini yapmaktan bir sakındırmadın Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır. [\[335\]](#)

8- Gereksiz Soruyu Yasaklayan Bu Âyet-i Kerime ile Bilenlere Soru Sormayı Emreden Buyrukların Anlaşılması:

Birisi dese ki: Burada sözünü ettiğiniz soru sormanın mekruhluğu ile bunun yasaklanmış olması iddiasına, yüce Allah'ım "Eğer bilmiyorsanız zikir ekline sorunuz" (en-Nahl, 16/43 ve el-Enbiyâ, 21/7) buyrukları ile tearuz (çelişki) gibi halindedir.

Buna şöyle cevap verilir: Allah'ın kullarına vermiş olduğu bu emir, onlar için gereğince amel etmelerinin vacip olduğu kesinleşmiş ve sabit olmuş şeylerdir. Yasak ise, yüce Allah'ın onları yerine getirmekle kullarının kendisine ibadet etmelerini istemediği ve Kitabında da söükonusu etmediği şeylerdir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[336\]](#)

9- Bir Kişi, Hakkında Soru Sorduğu İçin Bir İşin Haram Kılınması:

Müslim'in rivayetine göre, Âmir b. Sa'd, babasından Sa'd b. Ebî Vak-kas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Müslümanlar arasında günahı en ağır olan müslüman kişi, müslümanlara haram kılınmamış bir şey hakkında soru sorup da, onun bu soru sorması dolayısıyla onlara o şeyin

haram kılınmasına sebep teşkil edendir." [\[337\]](#)

el-Kuşeyrî Ebû Nasr der kî: Eğer el-Aclânî (hanımın zinası hakkında) soru sormamış olsaydı, lian sabit olmazdı.

Ebu'l-Ferec el-Cevzî de şöyle demektedir: Bu, birşey hakkında işi yokuşa sürmek ve boşla işEigal etmek için soru sorup bu kötü maksadı dolayısıyla hakkında sorduğu şeyin haram kılınması ile cezalandırılan kimse hakkında hamledilir. Bu durumda haram kılınan şey ise, herkes hakkında umumi bir hüküm halini alır. [\[338\]](#)

10- Kaderiye'nin Bir iddiası ve Cevabı:

İlim adamlarımız derler ki: Yüce Allah bir şeyi bir başka şey için ve başka bir şey sebebiyle yapar şeklindeki iddialarına Kaderiye'nin bu hadisi herhangi bir şekilde delil gösterebilmelerine imkân yoktur. Çünkü yüce Allah bundan münezzehtir. Şüphesiz O, herşeye gücü yetendir. O, herşeyi bilendir. Aksine, sebep ve gerekçe dahi O'nun fi il! erindendir. Fakat, kaza ve takdir, hakkında soru sorulan şeyi o hususta soru sorma vaki olduğu zaman haram kılmak şeklinde cereyan etmiştir. Yoksa o soru bu haram kılmayı gerektirdiği ve ona bir gerekçe olduğu için değildir. Bunun benzeri ise, pek çoktur. Üstelik: "ö, yaptıklarından, dolayı sorumlu olmaz. Halbuki, onlar sorulurlar." (el-Enbiya, 21/23") [\[339\]](#)

103. Allah, Bahire, Sâibc, Vasîle ve Hâm diye bir şey (meşru) kılma-mıştır. Fakat o kâfirler Allah'a yalan söyleyip iftira ediyorlar. Onların pek çoğunun da akli ermez.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [\[340\]](#)

1- Allah, Bu Gibi Şeyleri Meşru Kılmamıştır:

Yüce Allah'ın: "Allah... kılmamıştır" buyruğunda yer alan : kelimesi burada "adım koydu" anlamındadır. Nitekim yüce Allah Muhakkak Biz onu Arapça bir Ruf ân kıldık" (ez-Zuhruf, 43/3) buyruğundaki "kılmak" adını koymak demektir. Yani Biz, onu Arapça bir Kur'an diye adlandırdık. Bu âyet-i kerimedeki anlamı ise: Allah bu gibi adlar koymamıştır ve böyle bir hüküm teşri buyurmamıştır, şer'an de bunlarla kullarının kendisine ibadet etmelerini istememiştir. Şu kadar var ki O, bunların olacağını bilerek, bu hususta kaza olarak bunu tayin etmiş,

kudret ve iradesiyle bunu yaratıp var etmiştir. Çünkü yüce Allah, hayır olsun şer olsun, fayda olsun, zarar olsun^ İtaat olsun masiyet olsun, herşeyin yaratıcısıdır. [\[341\]](#)

2- Bahîre, Sâibe ve Diğerleri:

Yüce Allah'ın: Bahire, Sâibe...." buyruğundaki edatı zaidir.

Bahire, mef ul anlamında faîle veznindedir. Bu da Natîha ve Zebîha (tos vurulmuş ve boğazlanmış) kelimeleri veznindedir.

Sahih (i Buharî'de, Said b. el-Müseyyeb'den şöyle dediği nakledilmektedir: Bahire, tağutlar (putlar) için sütü alıkonulan demektir. İnsanlardan kimse bu gibi hayvanları sağlamıyordu. Sâibe ise, ilahları adına serbest bıraktıkları davarlardı.

[\[342\]](#)

Şöyle de denilmiştir: Bahire, sözlükte kulağı yarık dişi deve demektir. sözü, ben, dişi devenin kulağını genişçe yardım, demektir. Bu şekilde deveye de Balura ve Mebhûra denilir. Bu şekilde bir yarık açmak onun serbest bırakıldığına alâmet teşkil ediyordu. İbn Sîde der ki; Denildiğine göre Bahire, çobansız, serbest bırakılan deve demektir. Aynı şekilde sütü çok bol dişi deveye de Bahîra denilmektedir.

İbn İshâk der ki: Bahîra, Sâibe diye bilinen dişi devenin dişi yavrusudur. Sâibe ise, arada erkek yavrulamaksızın ardı arkasına on dişi yavrulayan devedir. Böyle bir devenin sırtına binilmez, tüyü kopanmaz ve sütü -misafir dışında- içilmezdi. İşte bundan sonra yine dişi yavrusu olursa, o yavrunun da kulağı yarılr, annesi ile birlikte serbest bırakılır, sırtına binilmez, tüyü alınmaz, misafir müstesna kimse onun sütünü içmezdi. Annesine yapılan ona da yapılırdı. Buna göre Bahîra, Sâibe diye bilinen devenin yavrusudur.

Şafiî de der ki: Dişi deve, beş tane dişi yavrulayacak olursa, kulağı kesilir ve artık o haram ilan edilirdi- Şair der ki:

"O> haram kılınmıştır. İnsanlar onun etinin tadına bakma a Biz de aynı durumdayız, Bahiralar da böyledir,"

İbn Uzeyz de der ki: Bakıra şudur: Eğer bir dişi deve, beşincisi erkek olmak üzere beş tane yavru doğurursa, bu erkek yavruyu boğazlarlar, erkekler kadınlar ondan yerlerdi. Şayet beşincisi dişi olursa, o yavrunun kulağını yararlardı. Bu durumda o yavrunun eti de sütü de kadınlara haram olurdu. -İkrime de böyle demiştir,- Bu dişi yavru öldü mü, ölüsü kadınlara da helâl olurdu.

Sâibe'ye gelince bu, kişinin mesela Allah kendisini hastalığından kurtaracak yahut da evine selâmetle vardırarak olursa, böyle bir iş yapacağına dair yapılan

bir adak ile serbest bırakılan erkek devedir- Bu gibi develerin otlamalarına, su içmelerine engel olunmaz ve kimse de sırtlarına binmezdi. Ebu Ubeyd de böyle açıklamıştır. Şair de der ki;

"Ve bir Sâibe ki, Allah için yayılıp gelişecek Eğer Allah Âmir'e veya Mucâşi'a afiyet verirse."

Deve dışındaki davaları da Sâibe olarak bıraktıkları olurdu. Bîr köleyi Sâibe bırakmaları halinde, onun üzerinde kimsenin veiâ hakkı olmazdı. Sâibe'nin üzerinde herhangi bir yular bulunmaksızın, çobansız olarak

serbest bırakılmış dişi deve demek olduğu da söylenmiştir. Bu kelime mef ul anlamında fail veznindedir. Razı (olunan) bir hayat" tabiri gibi ki, bu da mef ul anlamını vermektedir. Bu anlamıyla Sâibe (Yılan serbestçe dolaştı tabirinden alınmıştır. Şair der ki;

"Siz, Rabbim için Sâibe kılınmış bir dişi deveyi kestiniz Haydi ceza için ayağa kalkınız."

VasUe ile Hlm'a gelince; İbn Vehb der ki: Malik dedi ki: Cahüiyye dönemi insanları deve ve koyunları azad eder ve onları serbest bırakırlardı. (Sâ-İbe yaparlardı) Ham ise, yalnızca deveden olurdu. Jırkek devenin dişiler üzerine aşırılması bitti mi, üzerine tavus kuşları tüylerinden bırakırlar ve onu serbest bırakırlardı. Vasile ise, ardı ardına dişi yavrulayan koyunlardan olurdu. Bu koyunları da serbest bırakırlardı.

İbn Uzeyz der ki; Vasîle koyundan olurdu. Yine İbn Uzeyz der ki: Koyun, yedi defa yavruladı mı, yavrularına bakarlardı. Eğer yedincisi erkek ise, kesilir ve erkeklerle kadınlar müştereken ondan yerlerdi. Eğer dişi ise, diğer koyunlar arasına katılırdı. Şayet yedinci doğumu erkek ve dişi birlikte (ikiz) ise, bu dişi yavru erkek kardeşine yetişti, derler ve bu durumu dolayısıyla kesilmezdi. Ancak, bu dişi yavrunun eti kadınlara haram olduğu gibi, yine o dişi yavrunun sütü de kadınlara haram olurdu. Bu iki yavrudan birisi ölecek olursa, o yavruyu erkekler ve kadınlar da müştereken yerlerdi. Hamt ise, yavrusunun yavrusunun sırtına binilecek hale gelen erkek devedir.

Şair der ki:

"Ebû Kâbus himaye etti onu. Sahip olduğu şeylerin en kıymetlileri arasında; Tıpkı erkek devenin yavrularının yavrularına himaye etmesi gibi."

Şöyle de denilmektedir: Eğer, o erkek devenin sulbünden on batın dünyaya gelirse; bu kendi sırtını himaye etti, derler ve ne sırtına binilir, ne de herhangi bir otlakta otlaması, ne de bir sudan içmesine engeî olunurdu.

İbn İshâk der ki: Vasile, aralarında erkek olmaksızın ardı arkasına beş batında on tane dişi yavru yapan koyundu. O vakit, bu vasletti, denilir. Artık, bundan sonra

o koyunun yavruları, yalnızca erkeklerine ait olur, kadınlara onlardan birşey verilmezdi. Ancak, bunlardan birisi ölecek olursa, erkekleri de kadınları da onlardan müştereken yerlerdi. [343]

3- Davarlara Dair Bu Hükümlerin Ortaya Çıkması ve Allah'ın Şeriatine Aykırı Hüküm Koymak:

Müslim, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Ben, Huzaalı Amr b. Amir'i cehennemde bağırsaklarını sürüklerken gördüm. Şaibeleri ilk olarak serbest bırakan o olmuştu." [344] BİR başka rivayette de şöyle denilmektedir: "Şu Kâ'b oğullarına mensub Amr b. Luhay b. Kamia b. Hindif i cehennemde bağırsaklarını sürüklerken gördüm" denilmektedir. [345]

Ebu Hureyre de rivayetle der ki: Rasulullah (sav.)k Eksem b. el-Cûn'a şöyle derken dinledim: "Ben, Amr b. Luhay b. Kamia b. Hindifi cehennem'de bağırsaklarını sürüklerken gördüm. Ne senden daha çok ona benzeyeni, ne ondan sana daha çok benzeyeni gördüm." Eksem: Ey Allah'ın Rasulü, ona benzemenin bana zarar vereceğinden korkarım deyince, şöyle buyurdu: "Hayır, sen bir mü'minsin. O ise bir kâfirdi, Çünkü o, İsmail'in dinini ilk değiştiren, Bahîra'nın kulağını ilk yaran, Sâibe'yi ilk serbest bırakan, Hâmi'nin sırtına binilmez diyen ilk kişidir." [346] Bir diğer rivayette de şöyle denilmektedir: "Ben onu, kısa boylu, gür saçlı, saçları kulaklarının yumuşaklarına kadar varan bir kişi olarak cehennemde bağırsaklarını sürüklerken gördüm.

İbnü'l-Kasım'ın ve ondan başkalarının Malikten, onun Zeyd b. Eslem'den, onun da Ata b. Yesar'dan rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "O, cehennem halkım kokusu ile rahatsız eder." Bu hadis ise görüldüğü gibi mürseldir, bunu da İbnü'l-Arabî nakletmektedir. [347]

Bunları ilk olarak ortaya çıkartanın Cunade b. Avf olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bu konudaki sahih rivayetler ise yeterlidir.

İbn İslâk'm rivayetine göre, putların dikiliş ve İbrahim (a.s)'ın dininin değiştirilmesinin sebebi, Amr b. Luhay'dır. Mekke'den Şam'a gitmişti. el-Bel-ka toprakları içerisinde kalan Meâb'a da gitti. O günlerde orada, İmlık -İm-lâk da denilir- b. Lâvit b. Sâm b. Nûh soyundan gelen Amâlikâlılar yaşamaktaydı. Onların putlara taptıklarını görünce, onlara: Sizin taptığınızı gördüğüm şu putlar da ne oluyor diye sormuş, onlar da: Bunlar, kendileri aracılığı ile yağmur istediğimiz ve bunun üzerine bize yağmur gelen, yine kendileri aracılığıyla

yardım ve zafer istediğimiz, bu sebeple de bize yardım ve zafer gelen putlardır, Bunun üzerine onlara; Bana bunlardan bir put vermez misiniz dedi ve bir put alıp Arap topraklarına götüreyim, ona ibadel etsinler. Ona, "Hubel" adı verilen bir put verdiler. O da bunu Mekke'ye getirip o putu orada dikti. İnsanlar da ona ibadete ve onu ta'zim etmeye koyuldular. Şanı yüce Allah, Muhammed (sav)'ı peygamber olarak gönderince üzerine: "Allah, Bahire, Şaibe, Vasile ve Hâmdîye birşey (.meşru) kılmamıştır" "Fakat o kâfirler" yani, Kureyş, Huzaa ve Arap müşrikleri arasından kâfir olanlar, "Allah'a yalan söyleyip iftira ediyorlar" buyruğunu indirdi. Çünkü onlar: Allah bunları haram kılmayı emretti diyorlar ve onlar bütün bu işleri Allah'a itaat yolunda, rablerini razı etmek için yaptıklarını iddia ediyorlardı. Oysa Allah'ın itaatının ne olduğu O'nun buyruklarından anlaşılır. Halbuki, bu hususta on-lann yanında ondan gelmiş bir buyruk yoktu. İşte o bakımdan bütün bunlar, onların Allah'a karşı yalan uydurdukları şeyler cümlesindendirler.

Ayrıca onlar şöyle demişlerdi: "Şu davarların karınlarındald yavrular, yalnız erkeklerimize helaldir." Yani, bu davarların doğurdukları yavrular ve sütler yalnız erkeklerimize helaldir. "Kadınlarımıza haramdır şayet ölü doğarsa™ yani, eğer ölü yavruysa, o takdirde erkek ve kadınlar onda ortak olurlardı. İşte yüce Allah'ın: "Onlar bunda ortaklırlar" buyruğunda kastettiği budur. "Onlara, yakıştırmalarının cezasını verecektir." Yani, Allah'a karşı yalan uydurduklarından dolayı, ahîrette onları azaplandıracaktır "Muhakkak ki O, sapasağlam hüküm koyandır, kerşeyi bilendir." (el-En'âm, 6/139) Yanıf haram ve helal kılmak suretiyle.

Yine yüce Allah, Peygamberine şunu indirmiştir; "De ki: Allah'ın size indirdiği ve kendisinden haram ve helal kıldığınız rızıktan ne haber? De ki: Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?" (Yûnus, 10/59) Yine yüce Allah Peygamberine, "Sekiz çift..." (el-En'âm, 6/14) buyrukları ile: "Birtakım hayvanlarda vardır ki, üzerlerine Allah'ın adını -Ona yalan, iftira ederek- anmazlar" (et-En'âm, 6/138) buyruklarını indirmişti. [\[348\]](#)

4- Ebu Hanife'nin, Bu Âyete Dayanarak Vakfi Gayri Meşru Görmesi ve Bu Görüşünün Münakaşası;

Ebu Hanife -Allah ondan razı olsun- vakıfları kabul etmeme görüşüne, yüce Allah'ın arapları, davarları serbest bırakma (Sâibe), onları himaye etme (.Hami) şeklindeki uygulamalarını ve kendilerini bunlardan mahrum etmelerini ayıplamış olmasını dayanak göstermekte ve vakfı, Bahîre ile Şaibeye kıyas etmektedir

Oysa aradaki fark gayet açıktır. Şayet bir kimse kalkıp kendişine aiE bir arazi hakkında: Bu vakıf olsun, meyvesi toplanmasın, arazisi ekilmesin, hiçbir şekilde ondan yararlanılmasın diyecek olsa, onun bu durumunun Bâhîra veya Sâlbe'ye benzetilmesi mümkün olurdu.

Nitekim Alkanî de bu gibi şeylere dair soru soran kimseye: Sen, cahili-ye uygulamalarından olup, geçip gitmiş olan birşeyden ne istiyorsun? İbn Zeyd de buna benzer bir söz sarfetmişti.

Ancak, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Züfer müstesna, -ki bu, Şüreyh'in de görüşüdür- İlim adamlarının büyük çoğunluğu, vakfın caiz olduğunu söylemişlerdir.[\[349\]](#) Şu kadar var ki Ebu Yûsuf bu hususta İbnu Leyye kendisine Hz. Ömer ile ilgili bir durumu nakledince, Ebu Hanîfe'nin görüşünden vazgeçmiştir. İbn Uleyye Ebu Yûsufa, İbn Avn'dan, o, Nafi'den, o da İbn Ömer'den naklettiğine göre, ibrt Ömer Rasulullah (sav)'dan Hayber'deki payını sadaka olarak bağışlamak hususunda izin isteyince, Rasulullah (sav) ona şöyle buyurmuş: "Aslını alıkoy ve mahsulünü de sebil olarak dağıt."[\[350\]](#)

İşte vakıfları caiz gören herkes bunu delil göstermektedir. Ve bu, sahih bir hadistir. Bunu da Ebû Ömer ifade etmiştir.

Aynı şekilde bu mesele hakkında ahabın icmaı da vardır. Şöyle ki; Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Âişe, Fatıma, Âmr b. el-As, İbn ez-Zübeyr ve Câbir - bunların hepsi- vakıflar yapmışlardır. Mekke ve Medine'de bunlara ait vakıflar bilinmektedir ve meşhurdur. Rivayete göre Ebu Yûsuf, Harun er-Reşid'in huzurunda Malik'e şöyle demiş: Vakıf caiz değildir. Malik, ona şöyle demiş: İşte bu vakıflar Rasulullah (sav)'ın ve Hayber'deki ve Fedek'teki vakıfları diğer ahabının vakıflarıdır.

Ebu Hanîfe'nin âyeti delil göstermesine gelince, bu hususta delil gösterilecek bir taraf, yoktur. Çünkü, bu davarlardan yararlanılma yolunu kesip yüce Allah'ın nimetini ortadan kaldırmak, bu develerde kullar lehine olan maslahatı izale etmek hususlarında kendilerine tevcih olunmuş bir şeriat veya farz kılınmış bir mükellefiyet olmaksızın, akılları ile böyle bir uygulama? ya kalkışmaları dolayısıyla şanı yüce Allah onları ayıplamışır İşte bu bakımdan, bu gibi hususlar ile vakıflar arasında fark ortaya çıkmaktadır.

Yine Ebu Hanîfe ve Züfer'in delil olarak gösterdikleri şeyler arasında Ata'nın İbn el-Müseyyeb'den yaptığı şu rivayet de vardır: Ben, Şüreyh'e, evini çocuklarından birisine vakfeden bir kimse hakkında soru sordum da şöyle dedi; Allah'ın tayin ettiği farizalardan alıkoyarak vakıf yapmak söz-konusu değildir. İşte (bu görüşü savunanlar) derler ki: İşte Ömer, Osman ve Ali gibi raşid halifelerin hakimliğini yapan Şüreyh, bu doğrultuda hüküm vermiştir.

Yine tbn Lehia'nın, kardeşi İsa'dan, onun İkrime'den, onun da İbn Ab-bas'tan yaptığı şu rivayeti de delil göstermektedir İbn Abbas der ki: BenT Peygamber (savVı en-Nisa sûresinin İndirilmesinden ve yüce Allah orada ferâizi (mirasa dair hükümleri} indirmesinden sonra vakıf yapmayı yasaklarken dinledim,

Taberî der ki: Sadaka verenin hayatta iken yüce Allah'ın Peygamberi vasıtasıyla izin verişine uygun olarak, Raşid halifelerin de uygulamasına uygun olarak geçerli kıldığı herhangi bir sadaka, Allah'ın farizalarından bir şeyi engelleyip alıkoymak değildir. Bu hususta ne Şüreyh'in görüşüne, ne de sünnete ve bütün insanlara karşı delil teşkil eden ashabın uygulamasına muhalif herhangi bir görüşe delil vardır. İbn Abbas'ın hadisine gelince, onu İbn Lehia rivayet etmiştir, O ise, ömrünün sonlarında akıllı karışmış bir kimsedir. Kardeşi ise bilinen bir ravi değildir. O bakımdan o hadiste delil olacak bir taraf yoktur. Bu açıklamayı da İbnü'l-Kassar yapmıştır

Bir arazi vakfedilmek suretiyle hiçbir kimsenin mülkiyetine verilmeksizin sahiplerinin mülkiyetinden nasıl çıkartılır, diye sorulabilecek, bir soruya Tahavî şöyle cevap vermektedir: Bunlara denir ki: Bunun nesine karşı çıkılıyor ki? Sen de, hasmın da o araziye sahibinin müslümanlara orayı mes-cid yapabileceğini ve müslürnanlan o mescidle başbaşa bırakabileceğini kabul ediyorsun. Böylelikle bu gibi bir arazi, bir kişinin mülkiyetinden çıkmış ve kimsenin de mülkiyetine geçmemiştir. Yüce Allah'ın mülkü olmuştur. Çeşmeler, tahta ve taştan yapılmış köprüler de böyledir. Sana muhalif kanaatte olan aleyhine delil getirdiğin her bir husus» aynı şekilde bütün bu hususlarda sana karşı da delildir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[351\]](#)

5- Vakfedenin Vakıftaki Tasarrufu:

Vakfi caiz kabul edenler, vakfedenin, vakfettiği şeyde ki tasarrufu hususunda farklı görüşlere sahiptirler Şafiî der ki: Vakfedene (hürriyetine kavuşturduğu kölenin rakabesine malik olması haram olduğu gibi) onun mülkü haram olur. Şu kadar var ki, vakfın sadakasını dağıtma görevini (mütevellilik), üstlenmesi ve bu sadakayı dağıtıp ne için vakfetmişse, o alanlarda sebil etmesi caizdir. Çünkü Ömer b. el-Hattab (r.a) bize ulaştığına göre, yüce Allah onun ruhunu kabz edinceye kadar vakfının sadakasını dağıtmaya devam etmiştir. {Şafiî devamla) der ki: Ali ve Fatima (Allah ikisinden de razı olsun) da kendi (vakıflarının) sadakalarını dağıtmayı (mütevelli ligini yapmayı) bizzat sürdürüyorlardı. Ebu Yûsuf da bu görüştedir.

Mâlik ise der ki; Bir kişi bir araziye veya bir hurma bahçesini yahut bir evi

yoksullara vakfedip Ölünceye kadar bu vakıf elinde bulunmak suretiyle o vakfın işlerini görür, kiraya verir ve gelirini yoksullar arasında dağıtmaya devam ederse bu vakıf, başkaları tarafından geçerli kabul olunmadıkça vakıf olmaz, miras kalır. Yine Malik'e göre, konaklanan yer, bahçeler ve arazinin -at ve silahtan farklı olarak-mütevelliğini vakfedenden başkası yapmadığı sürece bunların vakfe dilmeleri geçerli değildir ve vakıf olarak bunlardan yararlanılamaz. Maliki mezhebine mensub ilim adamlarının bir topluluğuna göre mezhebinden anlaşılan ve varılan netice budur. [\[352\]](#)

6- Vakfedenin Vakfından Yararlanmasının Hükümü:

Vakfeden kimsenin vakfından yararlanması caiz değildir. Çünkü o, bunu Allah için elinden çıkarmış ve mülkiyetinden kesip ayırmıştır. Onun herhangi bir bölümünden yararlanması ise, verdiği bu sadakadan bir dönüştür. Ancak, vakıfta böyle bir şart koşmuşsa yahut vakfeden kişi ya da onun mirasçıları fakir düşmüşse o vakfın gelirinden yemeleri caiz olur.

İbn Habib, Malik'ten şöyle dediğini nakletmektedir: Her kim, bir asıl malı, mahsulleri yoksullara verilmek üzere vakfedecek olursa, fakir düşmeleri halinde o vakfın gelirinden çocuklarına da verilir. Vakfı yaptığı gün zengin veya takır olmaları farketmez. Şu kadar var ki, vakfın sonu gelir korkusuyla gelirin tümü onlara verilmez. Ancak, yine yoksullara ondan bir pay vermeye devam edilir ki3 vakıf adı da onun hakkında kullanılabilsin. Bu hususta çocuklar hakkında da yoksullardan ayrıca hak sahibi olduktan için değil deV onlara verilenlerin yoksul olmaları sebebiyle verildiğine dair bir kayıt düşülür. [\[353\]](#)

7- Sâibe Lafzını Kullanarak KöleAzad Etmek:

Sâibe lafzını kullanarak köle azad etmek caizdir. Bu ise, efendinin kölesine: - Onu azad etme niyetiyle- sen hürsün, demesi veya, Sâibe olmak üzere sem azad ettim, demesi şeklinde olur. Malik'in arkadaşlarından bir topluluk nezdinde meşhur olan görüşüne göre, böyle bir kölenin velâ hakkı, müslümanlar topluluğuna ait olup, azadı da geçerlidir. İbnü'l-Kasım, İbn Ab-dilhakem, Eşheb ve başkaları ondan bunu böylece rivayet ettikleri gibi, İbn Vehb de böyle demiştir.

Yine İbn Vehb Malik'ten şöyle dediğini rivayet eder: Hiçbir kimse Sâibe denilerek azad edilmez. Çünkü, Rasulullah (sav) velâ hakkının satışını da hibe

edilmesini de yasaklamıştır.[\[354\]](#)

İbn Abdi'l-Berr der ki: Bu, aynı zamanda onun tuttuğu yolu izleyen herkesin de kanaatidir. Ancak, bu hadis Sâibe suretinde azad etmenin mekruh olduğu şeklinde anlaşılır, başka türlü anlaşılmaz. Böyle birşey yapılacak olursa geçerli olur ve onun hakkındaki hüküm zikrettiğimiz gibidir.

Yine İbn Vehb ve İbnü'l-Kasım, Mâlikten şöyle dediğini rivayet ederler: Ben, Sâibe yoluyla azad etmeyi mekruh görüyorum ve bunun yapılmamasını uygun görüyorum. Bununla birlikte böyle birşey yapılacak olursa, geçerli olur ve onun velâsı müslümanlar cemaatine miras olur. Ödenmesi gereken bir diyet altına girerse de onlar tarafından ödenir.

Esbağ der ki: Sâibe yoluyla azad etmekte bit mahzur yoktur. Or bu görüşüyle, Mâliki mezhebinde meşhur olan kanaati benimsemiş bulunmaktadır. Kadı İsmail b. İshâk da onun lehine delil getirmiş ve onun görüşünü taklit etmiştir. Bu husustaki delillerinden birisi de şudur: Sâibe yoluyla azad etmek, Medine'de oldukça yaygındır ve hiçbir alim de buna karşı çıkmamaktadır. Abdullah b. Ömer ve selefe mensup ondan başkası da Sâibe yoluyla köle azad etmişlerdir. Ayrıca bu, İbn Şihâb, Rabia ve Ebu'z-Zinad'dan rivayet edilmiştir. Ömer b. Abdülaziz, Ebu'l-Âliye, Ata, Amr b. Dinar ve diğerlerinin de görüşü budur.

Derim ki: Basralı ve Temirnoğullarından Ebu'l-Alîye er-Reyahî (r.a), Sâibe olarak azad edilmiş kimselerdendir. Onu; Riyahoğullarına mensup olan hanım efendisi, Allah rızası için Sâibe olarak azad etmiş ve mesciddeki halkaları dolaşarak bunu ilan etmiştir. Asıl adı ise Rafi' b. Mihrân'dır. İbn Nafi' der ki: Bugün İslamda Sâibe diye bir azad şekli yoktur, Her kim Sâibe yoluyla azad edecek olursa, o kölenin velâsı ona ait olur. Şafiî, Ebu Hanife ve İbnü'l-Mâcişûn da böyle demiştir, İbnü'l-Arabî de bu görüşe meyletmıştır. Bunlar, Hz. Peygamber'in şu buyruklarını delil gösterirler: "Kim Sâibe yoluyla köle azad ederse, o kölenin velâsı o kimseye (azad edene) aittir"[\[355\]](#) "Velâ, ancak onu azad edene aittir."[\[356\]](#)

Böylelikle Hz. Peygamber, velâ hakkının azad edenden başkasına ait olmasını kabul etmemektedir. Yine bunlar, yüce Allah'ın: "Allah, Bahire, Sâibe... diye bir şey meşru kılmamıştır* buyruğu ile: "İslâm'da Sâibe yoktur"[\[357\]](#)

hadisini, ayrıca Ebu Kubeys'in Huzeyl b. ŞurahbiTden şu rivayetini de delil göstermişlerdir: Huzeyl dedi ki; Bir adam Abdullah (b. Mes'ud'a) dedi ki: Ben, bana ait bir köleyi Sâibe olarak azad ettim. Bu husustaki görüşün nedir? Abdullah şu cevabı verdi: Müslüman olanlar, Sâibe diye birşey yapmazlar Ancak ca-hiliyye halkı Sâibe uygulamasında bulunurlardı.[\[358\]](#) Sen onun mirasçısının

ve onun nimeti (azad etme nimetOnin veiisisin. (Yani, velâsı sana aittir) [\[359\]](#)

104. Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Rafeulüae geliniz" denildiği zaman: "Atalarımızı üzerinde bulduğunuz şey bize yeter" dediler. Ya ataları hiçbir şey bilmeyen ve doğru yola gitmeyen kimseler idiye.

Yüce Allah'ın: "Onlar»; Allah'ın indirdiğine ve Rasulüne geliniz denildiği zaman: Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter dediler" âyetinin anlamı ve buna dair açıklamalar, daha önce el-Bakara sûresinde (2/170. âyetin tefsirinde) geçmiş olduğundan burada tekrarlamanın bir anlamı yoktur. [\[360\]](#)

105- Ey müzminleri Siz kendinize bakın. Siz doğru yolu bulursanız, o sapanlar size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman yaptıklarınızı size haber verecektir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[361\]](#)

1- Bu Âyetin Bir Önceki Buyruklarla İlişkisi:

İlim adamlarımız derler ki: Bu âyetin bundan önceki buyruklarla ilişkisi, sakındırılmask gereken şeylerden sakındırmak yönü iledir Bu da bundan önce nitelikleri geçmiş bulunan ve dîni hususunda atalarının ve geçmişlerinin taklidine yönelen kimselerin durumudur.

Âyetin zahiri, kişinin bizzat kendisi dosdoğru olması halinde iyiliği emredip münkerden alıkoymanın, vaeib olmadığına ve hiçbir kimsenin başkasının günahı dolayısıyla sorumlu olmayacağına delâlet etmektedir. Şayet sünnet-i seniyyede bu âyetin tefsirine dair varid olmuş buyruklar ile, ahabın ve tabiinin sözleri - yüce Allah'ın yardımıyla biraz sonra açıklayacağımız gibi- vârid olmasaydı, anlam bu olacaka. [\[362\]](#)

2- Kişinin Kendisine Bakmasının Anlamı:

Yüce Allah'ın: "Siz kendinize bakın" buyruğu kendinizi masiyetlerden koruyun, elemektir. Meselâ; Zeyd'e dikkat et, denilecek olursa bu Zeyd'i kolla, gözet, ondan ayrılma, demektir. Ancak, (muhatap değil de) gaib siga-sıyla: Zeyd'e dikkat etsin, gözkulak olsun şeklinde bir tabir (Arap-çada) kullanılamaz. Çünkü, böyle bir ifade ancak muhataplara ve üç lafız (kelam, söz) ile söylenir. ise, Zeyd'i tut, anlamındadır.İfadesi deAmr yanındadır, huzuruna gelmiştir, anlamındadır,

Zeyd senin yanındadır, sana yakındır anlamlarına gelir. Şair de şöyle demiştir: "Ey kovayı doldurmak için kuyunun dibine inmiş adam; İşte benim kovam senin yanındadır."

ifadesi ise, şâz (kullanımı istisnâî) dır. [\[363\]](#)

3- İyiliği Emredip Kötülükten Sakındırmanın Gereği:

Ebu Dâvud, Tirmizî ve başkaları, Kays b. Ebu Hazımdan şöyle dediğini-n-vayet ederler: Ebu Bekir es-Sıddik (r.a) bize bir hutbe iraU edip dedi ki: Siz. şu âyeti okuyor ve onu doğru olmayan bir şekilde te'vil ediyorsunuz: "Ey İman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolu bulursanız o sapanlar size zarar veremez." Hiç şüphesiz ben de Rasulullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Muhakkak ki insanlar zalimi gördükleri takdirde, eğer ellerini yakalamaz ve zulümden çekmez iseler, aradan fazla bir zaman geçmeksizin Allah kendi nezdinden onların hepsini kuşatacak bir azap gönderir." Ebu İsa (et-Tirmizî) dedi ki: Bu, hasen, sahih bir hadistir. [\[364\]](#)

İsbâk b. İbrahim dedi ki: Ben, Amr b. Ali'yi şöyle derken dinledim: Ben, Vekî'i şöyle derken dinledim: Ebu Bekir'den, o Peygamber (sav)'dan yoluyla, sahih tek bir hadis dahi yoktur. Ben (İshâk b. İbrahim) derim ki : İsmail b. Ebi Halidin Kays yoluyla sahih lek bir rivayeti dahi yoktur. [\[365\]](#) (İshak b- İbrahim der ki: İsmail, Kays'dan mevkuf olarak rivayet etmiştir. en-Nakkâ'i da der ki: Bu, Vekî'in bir aşırılığıdır (Çünkü), bu hadisi Şu'be, Süf'yan'dan, İshâk da İsmail'den merfu' olarak rivayet ettiği gibi, Ebu Dâvud, Tirmizîve başkaları da Ebu Umeyye eş-Şa'banîden rivayet etmektedir. eş-Şa'bânî dedi ki: Ebu Salebe el-Huşenî'ye varıp dedim ki: Serî şu âyeti nasıl anlamaktasın? O: Hangi âyet dîye sorunca, ben de: Yüce Allah'ın: "Ey müzminler siz kendinize bakın. Siy. doğru yolu bulursanız, o sapanlar sîze zarar veremez" buyruğu dedim. Şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki, sen bu hususta bilen birisine sordun. Ben de bunu Rasulullah (sav)Va sordum, dedi ki: "(Anladığınız gibi yapmayın). Aksine, birbirinize iyiliği emredin, kötülükten sakındırın. Nihayet kendisine itaat olunan bir cimrilik, ardından gidilen bir heva, tercih olunan bir dünya ve her kişinin kendi görüşünü beğendiğini görecektir. Eğer olursan, o takdirde özel olarak kendine bak ve umuma ait işlerle uğraşmayı bırak. Çünkü, şüphe yok ki, ileride öyle günler gelecek ki, o günlerde sabretmek, avuçta ateş tutmak gibidir. O günlerde (hayırlı) amellerde bulunan kimseler için sizin ameliniz gibi amel yapan elli kişinin ecir kadar ecir verilir." Bir rivayette de şöyle denilmektedir: Ey Allah'ın Rasulü, bizden elli

kişinin mi, yoksa onlardan elli kişinin mi ecri kadar? Hz. Peygamber: "Hayır, sizden elli kişinin ecri kadar..." diye buyurdu, Ebu İsa dedi ki: Bu, hasen garip bir hadistir.[\[366\]](#)

' İbn Abdi't-Berr der ki: Hz. Peygamberin: "Hayır, sizden..." ifadesini, kimi raviler ifâde etmemiş ve onu zikretmemişlerdir. Bu, daha önceden geçmiş bulunmaktadır

Yine Tirmizî Ebu Hureyre'den, o da Hz. Peygamber (sav)'den şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir; "Sizler, öyle bir zamanda yaşıyorsunuz ki sizden kendisine emrolunan şeylerin ondabirini terk eden olursa helak olur. Daha sonra öyle bir zaman gelecek ki, onlardan emrolunduğunun ondabirini yapan kurtulacaktır" (Tirmizt.) der ki; Bu, garip bir hadistir.[\[367\]](#)

İbn Mes'ud'dan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bu zaman, bu âyetin zamanı değildir. Sizden kabul olunduğu sürece hakkı söyleyiniz. Eğer söyledığınız hak reddolunacak olursa, o vakit kendinize bakınız.[\[368\]](#)

İbn Ömer'e, fitne zamanlarından birisinde şöyle sorulmuş: Keşke şu günlerde söz söylemeyi bırakıp da iyiliği emredip kötülükten sakındırmasan. Şu cevabı verdi: Rasulullah (sav) bize dedi ki: "Hazır bulunan, hazır büiunmı-yana tebliğ etsin." Bizler ise hazır bulunduk. O bakımdan size tebliğ etmemiz gerekir. Yakında öyle bir zaman gelecek ki dönemde hak söylenecek olursa kabul olunmayacaktır. Bir rivayette de Hz. Peygamber'in: "Hazır bulunan kimse hazır bulunmayana tebliğ etsin" buyruğundan sonra şöyle demiştir: işte hazır bulunanlar bizlerdik, Hazır bulunmayanlar da sizlersiniz. Fakat, bu âyet-i kerime bizden sonra gelecek bir takım kavimler içindir ki, onlar hakkı söyleyecek olurlarsa onlardan kabul olunmayacaktır.[\[369\]](#)

İbnü'l-Mübarek der ki: Yüce Allah'ın: "Siz kendinize bakın" buyruğu bütün mü'minlere bir hitaptır. Yani, siz kendi dininize mensup olanlara bakınız, onlara dikkat ediniz. Yüce Allah'ın: "Kendinizi öldürmeyiniz:" buyruğu gibidir. Sanki, biriniz Ötekine iyiliği emretsin ve biriniz diğerini kötülükten alıkoysun, demiş gibidir. O bakımdan bu buyruk, iyiliği emredip münkerden alıkoymanın vücubuna bir delildir. Bununla birlikte müşriklerin, münafıkların ve kitap ehlinin sapıklıklarının size bir zararı olmaz. Çünkü, iyiliği emretmek, -önceden de geçtiği gibi- müslümanlardan olup isyankâr kimselere yapılır. Bu anlamda bir açıklama, Said b. Cübeyr'den de rivayet edilmiştir.

Said b. el-Müseyyeb ise der ki: Âyet-i kerimenin anlamı şudur: Siz, iyiliği emredip münkerden alıkoymakla, hidayet bulduğunuz takdirde, sapıtanların size hiçbir zararı olmaz.

İbn Huveyzimendad der ki: Âyet-i kerime insanın özel olarak kendisiyle uğraşmasını, İnsanların kusurlarına el atıp onlarla uğraşmayı terk etmesini, onların gizli hallerini araştırmaktan vazgeçmesini ihtiva etmektedir. Çünkü, onlar onun durumunun iç yüzünü sorup araştırmadıkları gibi, o da. onların durumları hakkında sorup araştırmaya kalkışmasın. Bu da yüce Allah'ın: "Herkes kazandıkları karşılığında rehin alınmıştır" (ei-Müddesir, 74/38) ile: "Hiçbir günahkâr bir başkasının günahını yüklenmez" (ei-En'âm, 6/164) buyruklarını andırmaktadır. Peygamber (sav)'ın da şu buyruğuna benzemektedir: "O takdirde evinde otur ve yalnız kendi nefesine bak."[\[370\]](#)

Bununla iyiliği emredip, münkerden sakındırmanın mümkün olmayacağı bir zamanı kastetmiş olması da mümkündür. O takdirde kalbiyle o münke-ri reddeder ve bizzat kendisini ıslah etmekle meşgul olur.

Derim ki: İbn Lehîa tarafından rivayet edilen garip bir hadis vardır: İbn Le-hia dedi ki: Bize, Bekr b. Sevâde el-Cüzami anlattı. Bckr, Ukbe b. Âmir'den şöyle dediğini nakletti: Rasulullalı (sav) buyurdu ki: "İkiyüzüncü yılın başı oldu mu, artık hiçbir İyiliği emretme, hiçbir münkerden sakındırma ve bizzat kendine bak."

İlim adamlarımız derler ki: Hz. Peygamberin bunu söyleyiş sebebi, zamanın değişmesi, hallerin bozulması ve yardımcılarının azlığından dolayıdır.

Cabir b. Zeyd dedi ki: Âyet-i kerimenin anlamı şudur; Ey şu Bahîra'nın kulaklarını yaran ve Sâibe develeri başıboş bırakanların evlatları, din üzere istikamet hususunda siz kendinize bakın. Siz hidayet bulduğunuz takdirde, geçmişlerin sapıklıklarının size bir zararı olmaz. (Cabir) der ki: Kişi İslama girdi mi, kâfirler ona şöyle derlerdi: Böylelikle alalarını beyinsizlikle suçlamış oldun, onîann sapık olduklarını iddia ettin ve şunu şunu yaptın. Bunun üzerine yüce Allah bu sebepten dolayı bu âyet-i kerimeyi indirdi.

Şöyle de denilmiştir: Âyet-i kerime, öğüt vermenin kendilerine hiç bir fayda sağlamadığı hevâ ehli kimseler hakkındadır. Sen bir topluluğun öğüdünü kabul etmeyecekleri, aksine onu hafife alıp kötülüklerini açtkan yapacaklarını bilecek olursan, sesini çıkarma.

Yine şöyle denilmiştir: Âyet-i kerime, bazıları irtidat edecek noktaya gelinceye kadar müşriklerin işkenceye tabi tuttukları esir kimseler hakkında nazil olmuştur, islam üzere kalmaya devam edenlere de: Siz kendinize bakınız. Arkadaşlarınızın irtidat etmelerinin size bir zararı olmaz, denilmektedir.

Said b. CÜbeyr der ki: Âyet-i kerime kitab ehli hakkındadır.

Mücahid de der ki: Ayet-1 kertme yahbdi, hıristiyan ve onlara benzeyen kimseler hakkındadır. Onlar bu kanaatleriyle âyetin anlamının şu olduğunu kabul etmiş

oluyorlar: Cizyeyi ödemeleri şartıyla kitab ehlinin küfürlerinin size bir zararları olmaz.

Şöyle de denilmiştir: Bu âyet-i kerime, iyiliği emredip, münkerden alıkoymayı, yasaklayan buyruklarla nesh olmuştur. Bunu da ekMehdevî ifade etmiştir. İbn Atiyye der ki; Bu, zayıf bir görüştür ve bunu kimin söylediği bilinmemektedir. Derim ki: Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam'dan şöyle dediği nakledilmiştir: Şanı yüce Allah'ın Kitabında hem nasihi, hem de mensûhu bir arada toplamış bu âyetten başka bir âyet-i kerime yoktur. Başkası da şöyle demiştir: Bu âyette nesh edici buyruk, "doğru yolu bulursanız" buyruğudur ki, burada hidayet bulmak, iyiliği emredip münkerden alıkoymak demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[371\]](#)

4- Emri bilmarufNeky-i anilmunkerde Bulunmanın Hükümü:

İyiliği emredip, kötülükten alıkoymak, kabul edilmesi umulduğu yahut da sertlikle dahi olsa, zalimin vazgeç irilmesi ümidedildiği takdirde, -emreden kişi- özel olarak kendisine gelecek bir zarardan ya da müslüm ani arın başına gelmesine sebep teşkil edeceği bir fitneden korkmadığı sürece teayyün eder. Bu fitne ise, ya birliğin bölünmesi yahut da insanlardan bir kesime bir zararın gelmesi suretiyle olur. İşte böyle birşeyden korkulacak olursa, "siz kendinize bakın" buyruğu muhkemdir ve o sınırdan durulması icabeder. Diğer taraftan kötülükten nehyedecek kimse de -az önce geçtiği gibi- adaletli genel olarak büyük günahları ve özellikle nehyettiği o kötülüğü işlemeyen bir kimse olması şartı yoktur. İlim ehli topluluğu bu görüştedir, bunu bil. [\[372\]](#)

106. Ey İman edenler! yolculuk halinde iken, ölüm musibeti gelip birinizi bulmuşsa, vasiyyet vaktinde aranızda şahitlik (şöyle olsun i: Ya içinizden adalet sahibi iki kişi, yahut sizden olmayan başka iki kişi (şahid) olsun. Haklarında şüpheye düşerseniz, bu iki kişiyi namazdan sonra alıkoyarsınız da, Allah'a şöyle yemin ederler: "Bu iki kişi akraba dahi olsa yeminimizi hiçbir bedele satmayacağız ve Allah'ın şahidliğini gizlemeyeceğiz. O takdirde muhakkak günahkârlardan oluruz."

107. Eğer onların bir vebali hakkettikleri gerçekten ortaya çıkarılırsa, haksızlığa uğrayan Cmirasçı)hırdan (ölene en yakın başka iki kişi bunların yerine geçer ve: "Bizim şahid ligi m iz o iki kişinin şahadetinden elbette daha doğrudur. Biz aşırı da gitmedik. O takdirde muhakkak zalimlerden oluruz*1 diye Allah adına yemin ederler.

108. Bu, şahidliği gerektiği şekilde yerine getirmelerine yahut yeminlerinden sonra yeminlerin (mirasçılara) tevcih edileceğinden korkmalarına daha yakındır. Allah'tan korkun ve dinleyin, Allah, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı yirmiyedi başlık halinde sunacağız: [\[373\]](#)

1- Ayetlerin Anlaşılması ve Nüzul Sebepleri:

Mekkî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: Bu üç âyet-i kerime, meânî âlimlerince Kur'ân-ı Kerimde t'rab, mana ve hüküm bakımından içinden çıkılması en zor (müçkil) âyetlerdendir.

İbn Atiyye de der ki: Bu, bu buyrukların tefsiri ile ilgili olarak kalbi rahatlatacak bir kanaate sahip olmayan kimsenin söyleyeceği bir sözdür. Nitekim bu hususun böyle olduğu, Onun -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- kitabından açıkça anlaşılmaktadır.

Derim ki: Mekkî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- nin sözünü ettiği bu hususu ondan daha önce Ebu Ca'fer en-Nehhâs da aynı şekilde zikretmiş bulunmaktadır. Ben, bu âyet-i kerimelerin, Temim ed-Darî ile, Adiyy b. Beddâ dolayısıyla nazil oldukları hususunda herhangi bir görüş ayrılığı bulunduğunu da bilmiyorum. Buharî, Dârakutnî ve başkalarının rivayetine göre tbnı Ab-bas şöyle demiştir: Temim ed-Darî ile Adiyy b. Beddâ Mekke'ye gider gelirlerdi. Onlarla birlikte Sehmoğullarından bir genç de yola çıkmıştı. Hiçbir müs-lümanın bulunmadığı bir yerde vefat etti. Vasiyetini bu iki kişiye söyledi. Bunlar da gelip onun terikesini, akrabalarına teslim ettiler. Bununla birlikte altın ile sırmalanmış gümüş bir kabı yanlarında alıkoydular. Rasulullah (say) her ikisine de: "Bunu saklamadınız ve bundan haberiniz de yoktur" diye yemin (ediniz, deyip yemin) etmelerini istedi. Daha sonra söz konusu kab, Mekke'de bulununca, (kabı elinde bulunduranlar): BİZ bunu Adiyy ile Te-mim'den satın aldık. Bu sefer, Sehm'î gencin mirasçılarının iki kişi gelerek, bu kabın Sehmli yakınlarına ait olduğunu söyleyip; bizim şahidliğimiz diğer iki kişinin şahidliğinden daha doğrudur ve biz haksızlık yapmadık, diye yemin ettiler Bu sefer o kabı aldılar. İşte bu âyet-i kerime bunlar hakkında nazil oldu, Dârakutnînin lafzıyla bu hadis böyledir. [\[374\]](#)

Tirmirî'nin rivayetine göre de Temim ed-Darî, şu: "Ey İman edenleri yolculuk halinde iken... aranızda şahidlik,..n âyeti hakkında şöyle demiştir: Benden ve Adiyy b. Beddâ'dan başka bütün insanlar bu âyet-i kerime ile kastedilmiş olmaktan uzaktırlar. -O sırada her ikisi de hristiyanlardı- Islama girmeden önce Şam'a gider, gelirlerdi. Ticaret mallarıyla birlikte Şam'a vardılar. Onların bulundukları yere, Sehmoğullarının Budely b. Ebi Meryem adında bir azadlı,

yanındaki ticaret mallarıyla birlikte geldi, Beraberinde de kirala vermek istediği gümüş bir kab da bulunuyordu. Ticaret malının en büyük bölümünü de bu teşkil ediyordu. Hastalanınca, vasiyetini bunlara bildirdi ve geriye bıraktığı malları yakınlarına götürmelerini istedi. Temim der ki: Bu genç vefaE edince, biz de o kabı alıp bin dirheme sattık- Sonra da ben ile Adiyy b, Beddâ onu aramızda paylaştırdık. Akrabalarının yanına geldiğimizde beraberimizde bulunan ne varsa onlara verdik. Eşyaları arasında o kabı bulamayınca bize ne olduğunu sordular, biz de bunlardan başka birşey ter-ketmedi, bize bundan başka birşey vermedi, dedik, Temim (devamla) der ki: Rasulullah (savTın Medine'ye gelişinden sonra, ben İslama girince, bu olaydan dolayı günah kazandığım kanaati bende uyandı. Yakınlarının yanına gi-dtp onlara durumu bildirdim ve kendilerine beşyüz dirhem ödedim. Öbür arkadaşımın yanında da bu kadar bir meblağ bulunduğunu onlara haber verdim. Adamı alıp Rasulullah (sav)'ın yanına götürdüler. O da kendilerinden delil göstermelerini istedi fakat bir delil bulamadılar. Hz. Peygamber, bu sefer onlara kendi din mensupları nezdinde ağır bir yemin olarak kabul edilecek sözlerle ona yemin ettirmelerini emretti. Adam da yemin edince, yüce Allah da: "Ey iman edenler! Yolculuk halinde iken...sonra yeminlerin (mirasçılara) tevcih edileceğinden korkmalarına daha yakındır" buyruğuna kadar olan âyetler nazil oldu. Bu sefer, Amr b. el-As ile onlardan bir başka kişi kalkıp yemin ettiler ve böylelikle Adiyy b. Beddâ'nın elinden de beş-yüz dirhem alınmış oldu.

Ebu îsa (et-Tirmizî) der ki: Bu, garip bir hadistir. Senedi sahih değildir,[\[375\]](#) el-VakidînÎn naklettiğine göre, bu üç âyet-i kerime Temim ye arkadaşı hakkında nazil olmuştur. İkiisi de hıristiyanlardı. Mekke'ye ticaret yaparlardı. Peygamber (sav) Medine'ye hicret edince, Amr b. el-Âs'm azadlısı İhn Ebi Meryem de Şam'a ticarete gitmek kastıyla Medine'ye geldi. O da Temim ve arkadaşı Adiyy İle birlikte yola koyuldu, dedikten sonra hadisin geri kalan bölümlerini nakletti. en-Nekkâş da şunları zikretmektedir: Bu âyet-i kerime, el-Âs b. Vâil es-Selîmî'nin azadlısı Budeyi b. Ebi Meryem hakkında nazil olmuştur. Bu kişi, Ne-caşî topraklarına (Habeşistan'a) deniz yoluyla yolculuğa çıkmıştı. Beraberinde de hıristiyan iki kişi vardı. Bunlardan biri Lahim'li olup Temim adında, diğeri ise Adiyy b, Bedda adında idi. Gemide oldukları sırada Budeyi öldü. Onu tutup denize attılar. Vasiyetini de yazdıktan sonra eşyası arasına bırakmış ve: Bu eşyayı yakınlarıma götürünüz demişti, Budeyl'in ölümünden sonra ona ait malları aldılar ve mallan arasından beğendiklerini aldılar. Bu aldıkları arasında da üç miskal ağırlığında ve altın suyu ile nakş edilmiş bir gümüş kab da vardı... dedikten sonra hadisin geri kalan bölümünü zikretti.

Bunu da Süneyd nakletmiş ve şöyle demiştir: Şam'a vardıklarında Budeyi vefat etti. Budeyi müslüman İdi... diyerek hadisi aktardı. [\[376\]](#)

2- Kufânı Kerimde "Şahidlik" Kelimesinin Kullanıldığı Anlamlar:

Şam yüce Allah'ın: "Aranızda şahidlik..." buyruğunda geçen "şehâdet" lafzı, şanı yüce Allah'ın Kitabında çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Bunlardan birisi yüce Allah'ın şu buyruğudur: 'Erkeklerinizden iki şahidi şahid tutun.' (el-Bakara, 2/282) Denildiğine göre, burada "şahid tutun" buyruğu , hazır bulundurun anlamındadır, ıŞahid oldu, kelimesinin bildirdi anlamına kullanılması da bu kabildendir ki, bu anlamda kullanılışını Ebu Ubeyde ifade etmiştir. Şanı yüce Allah'ın: Allak, kendisinden başka ilah olmadığına şahidlik erii"(Âl-i İmran, 3/18) buyruğu gibi.

Bir anlamı da; ikrar etti, şeklindedir Yüce Allah'ın: "Melekler de şahidlik ederler" (en-Nisa, 4/66) buyruğunda olduğu gibi.

Bir diğer anlamı da hüküm verdi şeklindedir. Yüce Allah: "Ve onun yakınlarından bir şahid şahidlik etti" (Yûsuf, 12/26) buyruğunda olduğu gibi.

Bir diğer anlamı da; yemin etti, şeklindedir. Liân'da olduğu gibi.

Vasiyet etti, anlamında da kullanılmıştır. Yüce Allah'ın: "Ey iman edenler... aranızda şahldUk" buyruğunda olduğu gibi. Burada; vasiyet için hazır bulunmak anlamında olduğu da söylenmiştir. Mesela, filan kişinin vasiyetinde şahid oldum. Yani, hazır bulundum, denilir.

Taberî, şehâdetin yemin anlamına olduğu kanaatindedir. Bu durumda buyruğun anlamı şöyle olur: Aranızdaki yemin, İki kişinin... yemin etmesi şeklindedir. O, buradaki şahidliğin lehine şahidlik eden kişi için yerine getirilen bir şahidlik olmadığına; şahidin yemin etmesi gereken Allah'ın herhangi bir hükmünün olduğunun bilinmemesini delil göstermiştir. el-Kaffâl de bu görüşü tercih etmiştir. Yemine şehadet anlamının verilmesi İse, şahidlikle sabit olduğu gibi, yemin ile de hükmün sabit oluşundan dolayıdır. İbn Atiyye'nin tercihinine göre ise buradaki şehadet, belleniip öğrenilen ve edâ edilen (ifa edilen, yerine getirilen) şehâdetir. Buradaki şehâdetin hazır bulunmak ve yemin etmek anlamına gelebileceği görücünü de zayıf kabul etmektedir. [\[377\]](#)

3- Araruzda"ki Şahidliğin Anlamı;

Yüce Allah'ın: "Aranızda" buyruğunun, anlamında olup, bundan 'ın hazfedilip "şahidlik" in zarfa izafe edilmesi, bunun sonucunda da hakikat anlamında isim

olarak kullanıldığı söylenilmiştir. İşte bu, na-hivciler tarafından "el-mef ul ale's-sia" diye adlandırılır. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

aVe bir gün ki, biz ona (onda; Kays-ı Aylâ'a mensub iki kabile olan) Stileym ve Âmir! de gördük,"

Şair burada; biz onda., gördük, demek istemiştir. Yüce Allah da Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: "Hayır, sizin gece gündüz hilekârlığınız...*(CSebe', 34/33) Gece ve gündüz vakitlerinde yaptığınız hilekârlıklar... anlamındadır. Yine şair şöyle demiştir:

Bana düşmanlık eden kiminle karşılaşırsan

Onu affedersin; beni de gözünün önünde görüyorsun işte,"

Şair burada demek istemiştir.

Fakat bu edat hazfedilmigtir. Şanı yüce Allah'ın: "İşte bu, benimle senin ayrışmanızdır" (el-Kehf, 18/78) buyruğu da anlamındadır.[\[378\]](#)

4- Ölümün Gelip Çatması:

Yüce Allah'ın: "Gelip çattığı zaman" buyruğu; gelme vakti yaklaştığı zaman, anlamındadır. Yoksa, ölüm fiilen hazır olduğu takdirde, ölen bir kimse şahid tutamaz. Bu da yüce Allah'ın şu buyruklarını andırmaktadır: "Kur*ân okuduğun vakit Allah'a sığın" (en-Nahl, 16/98); "Kadınları boşadığınızda... 6o fayıra.*(et-Talak, 65/1) Buna benzer buyruklar da pek çoktur.

"Zaman" da âmil olan "Şahidlik" anlamındaki mastardır.[\[379\]](#)

5- Vasiyet Zamanı:

Yüce Allah'ın: "Vasiyet vaktinde.,iki kişi" buyruğunda; Vaktinde" zaman zarfıdır. Bundaki amil de; Gelip çattı" fiilidir. "İki kişi" buyruğu ise, mutlak olarak iki şahsın şahitliğini gerektirmekle birlikte, şahid tutulacakların iki erkek olmasının istendiği ihtimali de vardır. Şu kadar var ki, bundan sonra yüce Allah'ın; "Adalet sahibi" buyurması, artık iki erkeğin şahidlik etmesini murad ettiğini açıklamaktadır. Çünkü, ancak erkek (müzekker) için kullanılabilen bir lafızdır.

Nitekim: " ...li, sahibi" edatı da ancak müennesler için kullanılabılır.

İkikişî'nin merfu'l gelmesi ise, "Şahİdliğr anlamındaki mübtedâ olan kelimenin haberi olduğundan dolayıdır. Ebu Ali ise der ki: Şahidlik kelimesi, mübtedâ olarak merfu'dur. Haber ise yüce Allah'ın: "İki kişi" buyruğunda yer almaktadır. İfadenin takdiri de şöyledir: Vasiyetlerinizde, aranızdaki şahidlikt iki kişinin

şahidliğidir." Burada, muzaf hazf edildikten sonra, muzafun ileyh onun yerine kullanılmıştır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: Onun hanımları ise anneleridir."(el-Ahzab, 33/6) Yani+ anneleri gibidir.

ile merfu' olması da mümkündür. İfadenin takdiri de şöyle olur: "Size indirilen buyruklar arasında da... şahidlik etmesidir. Veya sizden şahidlik yapacak iki kişi bulunsun veya iki kişi şahidlik etsin," şeklinde de olabilir.[\[380\]](#)

6- Şahidlik Yapacak İki Kişinin Niteliği:

Yüce Allah'ın: İçinizden îdaiet sahibi..." buyruğundaki; "Adalet sahibi" buyruğu, "İki kişi"nin sıfatıdır, İçinizden" kelimesi ise, sıfattan sonra gelmiş ikinci bir sıfattır. Diğer taraftan yüce Allah'ın: "Yahut sizden olmayan başka iki kişi" buyruğu ise: Yahut, sizden olmayan başka iki kişinin şahidliği anlamındadır. Buna göre "Sizden olmayan" ve "sizden başkasından" ifadeleri, "başka" kelimesinin sıfatı olmaktadır. İşte bu âyet-i kerimede müşkil {içinden çıkılamaz} görülen bölüm budur. Bu hususta tahkik sonucu söylenebilecek de şudur: İlim adamları bu hususta üç farklı görüş ortaya atmışlardır:

1- Yüce Allah'ın: "İçinizde" anlamındaki buyruğunda yer alan "kâf ve mim", müslümanlara ait bir Zamirdir. "Yahut sizden olmayan başka iki kişi" buyruğunda ise, kâfirlere aittir. Buna göre kitab ehlinin müslümanlara karşı şahidliği, vasiyet ile ilgili olması halinde, yolculukta caizdir, ilgili hadislerin bu konuda belirledikleri ile birlikte, âyetin akışından anlaşılması daha uygun olan da budur. Bu, yüce Allah'ın buyruklarının indirilişine tanık olan ashab-ı kiramdan üç kişinin de gös"üşüdür: Ebu Musa el-Eş'ari, Abdullah b. Kays ve Abdullah b. Abbas.[\[381\]](#)

Bu görüşe göre ayetin baştan sona kadar anlamı şöyle olur: Yüce Allah, ölümünün yaklaşması halinde vasiyette bulunana karşı yapılacak şahidliğe dair hükmünün âdil iki kişinin şahid tutulması ile gerçekleşeceğini haber vermektedir. Eğer kişi, yolculukta bulunup, yanında mü'minlerden herhangi bir kimse yoksa, bu sefer yanında hazır bulunan kâfirlere iki kişiyi şahid tutsun. Bu iki kişi yolculuklarından dönüp, onun vasiyetine dair şahidliklerini eda edecek olurlarsa, namazdan sonra yalan söylemediklerine, hiçbir değişiklik yapmadıklarına ve yaptıkları şahidliklerinin gerçek olduğuna, şahidlikten hiçbir şeyi gizlemediklerine dair yemin ederler ve onların bu şahidlikleri gereğince hüküm verilir. Şayet bundan sonra, onların yalan söyledikleri veya hainlik ettikleri, ya da bunun gibi günah olan herhangi bir durumları tesbit edilecek olursa, bu sefer yolculukta iken vasiyette bulunan kişinin velilerinden iki kişi

yemin ederler, o takdirde şahidlik yapan iki kişi, aleyhlerine olan durumun (yaptıkları hainliğin), ortaya çıkmasının tazminatını öderler.

Ebu Musa el-Eş'ari, Said b. el-Müseyyeb, Yalıya b. Ya'mer, Said b. Cübeyr, Ebu Miclez, İbrahim, Şüreyh ve Abîde es-Sehnânî ile İbn Şirin, Mücahid, Ka-tade, es-Süddî, tbn Abbas ve diğerlerinin görüşlerine göre âyet-i kerimenin anlamı budur.

Fukâhadan Süfyan es-Sevrî de bu görüştedir. Ayrıca, bu görüşü benimseyenlerin çokluğu dolayısıyla Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellâm da bu görüşe meyi etmiştir, Ahmed b. Hanbel de bu görüşü tercih ederek şöyle demiştir: Yolculukta müslümanların bulunmaması halinde, müslümanlar hakkında zimmet ehlinin şahidliği caizdir. Hepsi de buradaki "içinizden*" buyruğu ile mü'minle-rin, "sizden olmayan" buyruğu ile de kâfirlerin kastedildiğini soyl emiş i erdir-

Kimisi de şöyle demektedir: Bunun böyle oluş u, âyet-i kerimenin indiği sırada Medine dışında herhangi bir yerde hiçbir mü'minin bulunmadığı dönemde oluş u dolayısıyladır. Mü'minler o sırada, kitab ehli, puta tapıcılar ve çeşitli kâfirler ile yol arakadaş ığı yaparak ticaret yapmak üzere yolculuğa çıkarlardı. Ebu Musa, Şureyli ve diğerlerinin görüşlerine göre âyet-i kerime muhkemdir.

2- Yüce Allah'ın: "Yahut içinizden olmayan başka iki kişi" buyruğu nesh olmuştur. Bu, Zeyd b. Eşlem, Nehaî, Malik, Şafiî, Ebu Hanir'e ve onların dışında birtakim fakihlerin görüşüdür. Ancak, Ebu Hanîfe bu hususta bunlara muhalefet ederek şöyle demektedir: Kâfirlerin birbirleri hakkındaki şahidlik-leri caizdir, ama müslümanlar hakkında caiz değildir.

Bu görüşü savunanlar yüce Allah'ın şu buyruklarım delil gösterirler: "Şahidlerden razı olacağınız kimseler arasından..." (el-Bakara, 2/282); "içinizden adalet sahibi iki kişiyi şahid bulundurun." (et-Talâk, 65/2) İşte bu görüşü savunanlar, deyn (borçlanma ile ilgili 2/282) âyetinin son nazil olan âyetlerden olduğunu ve bu âyet-i kerimede de: "Şahidlerden razı olacağınız kiniselerden" buyruğunun yer aldığını, o halde bu buyruğun (tefsiri yapılmakta olan) bu âyet-i kerimede ki şahidliğı nesh edici olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü, bu âyet-i kerimenin nâzii olduğı günlerde Medine dışında İslam yoktu. Bundan dolayı kitab ehlinin şahidliğı caiz görülmüş t . İslam ise bugün yeryüzünün her tarafında yaygındır, O bakımdan da kâfirlerin şahidliğı sakıt olmuştur. Diğer taraftan müslümanlar, fasıklann şaliidliğinin caiz olmayacağını icma ile kabul etmişlerdir. Kâfirler ise fasıklar arasındadırlar. O bakımdan şahidi i ki er î caiz olamaz.

Derim ki: Sözünü ettiğiniz şeyler doğrudur. Ancak bizler, bu buyruğunge-reğ i ne ise o görüşü benimseyerek, müslümanın bulunmaması şartına bağılı olmak üzere,

zaruret dolayısıyla özel olarak yolculuk halindeki vasiyette, zimmet ehlinin müslümanlar hakkındaki şahidliğinin caiz olduğunu Söylüyoruz. Ancak, bu durumda eğer şahidlik yapacak müslüman varsa, zimmet. ehlinin şahidliği olmaz. Kur'ânın indirilişine tanık olan hiçbir kimseden sizin iddia ettiğiniz nesh dair bir rivayet gelmiş değildir. Üstelik, birinci görüşü, ashab-ı kiramdan üç kişi ifade etmiştir. Bunun dışındaki diğer görüşlerde bu durum yoktur. Ashab-ı kirama muhalefet edip başkalarının görüşlerini kabul etmeyi ise, ilim ehli olan kimseler reddederler. Ayrıca bunu şu husus da pekiştirmektedir. el-Mâide Sûresi Kur'ân-ı Kerim'in son inen sûreleri arasındadır. Hatta, İbn Abbas, el-Hasen ve başkaları şöyle demektedir: el-Maide sûresinde mensuh bir hüküm yoktur. Sizin nesh iddianız ise sahih değildir. Çünkü, nesh iddiasının kabul edilebilmesi için neshedici buyruğun sonradan inmiş olduğu tesbit edilmekle birlikte, nâsih ile mensûhun bir arada mütaala edilmesine imkân olmayacak şekilde nâsihin de tesbit edilmesi kaçınılmazdır. O bakımdan bunların sözünü ettikleri buyrukların neshedici olması doğru olamaz. Çünkü, sözü geçen ve neshedici olduğu belirtilen buyruklar, vasiyet ile ilgili -ve ihtiyaç ve zorunluluk hali ile alakalı- bir olayın dışındaki bir olay hakkında inmiştir. Zaruret hallerinde ise hükmün farklılığı olmayacak birşey değildir. Ayrıca şahid tutulan kâfir, belki de müslüman nez-dinde güvenilir ve zaruret halinde şahidliği kabul olunabilecek bir kimse olarak da görülebilir. Buna göre, bunların söylediklerine göre, neshedici bir buyruk bulunmamaktadır.

3- Âyet-i kerimede nesh sözkonusu değildir. Bu görüş de ez-Zülûrî, el-Hasen ve İkrime'ye aittir. Buna göre, yüce Allah'ın: "İçinizden" buyruğu, aşiretinizden ve yakınlarınızdan demek olur. Çünkü bunlar, vasiyeti daha-iyi beller, daha iyi tesbit ederler ve unutma ihtimalleri daha uzaktır. Buna karşılık: "Yahut sizden olmayan başka iki kişi" buyruğu da, akraba ye aşiretinizden olmayan diğerleri demek olur.

en-Nehhâs der ki: Bu görüş, arapçada oldukça incelikli, anlaşılması zor bir hususa dayalıdır. Bu da; "Başka, diğer" kelimesinin arapçadaki anlamının birincisinin türünden olması ile ilgilidir. Mesela: "Bir kerim kişiye ve ondan başka bir diğer kerîme uğradım" denilir. Bu durumda, buradaki *baş-' ka, diğer" kelimesi ikincisinin, birincisinin türünden olduğuna delâlet etmektedir. Arapça dil bilginlerine göre, bir kerim kimseye uğradım ve bir diğer cimriye uğradım demek mümkün değildir. Yine, bir adama uğradım, ve bir başka şeye uğradım da denilmez. İşte bu bakımdan yüce Allah'ın: "Yahut sizden olmayan başka İki kişi" buyruğunun, yani adaletli iki kişi anlamına gelmesini gerektirmektedir. Kâfirler ise hiçbir şekilde adaletli olamazlar. İşte bu görüşe göre: "Sizden olmayan"

buyruğunu müslümanlar arasından ama aşiretinizden olmayan diye açıklayanların görüşlerinin doğru olduğunu ortaya koyar.

Bu, dil bakımından güzel bir anlam ve inceliktir. Hatta bu Malik'in ve onun görüşünü kabul edenlerin lehine delil de olabilir. Çünkü onlara göre "sizden olmayan" buyruğunun anlamı, kabilenizden olmayan şeklindedir. Bununla birlikte bu görüşe, ayetin başında; Ey iman edenler" diye hitab edildiği ve mü'minler topluluğuna böylelikle seslenildiği belirtilerek itim olunmuştur. [\[382\]](#)

7- Zimmet Ehlinin Şakidliği:

Ebu Hanife bu âyet-i kerimeyi, kâfirlerden olan zimmet ehlinin kendi aralarındaki şahidliklerinin caiz oluşuna delil göstermiş ve şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "Yahut sizden olmayan başka İki kişr buyruğunun anlamı, dininize mensub olmayan başka iki kişi demektir. İşte bu da onların birbirleri hakkındaki şahidliklerinin caiz oluşuna delâlet etmektedir,

Ebu Hanife'ye şöyle denilir: Sen bu âyetin muktezâsı gereğince görüş belirtmiyorsun. Çünkü, âyet-i kerime, «immet ehlinin müslümanlar hakkındaki sahiciliğinin kabul edilmesi ile ilgili olarak nazil olduğu halde sen bunu kabul etmemektesin. O halde bu ayeti delil göstererek bu görüşü ileri sürmen doğru olamaz.

Denilse ki: Bu âyet-i kerime, mantık yoluyla zimmet ehlinin müslümanlar hakkındaki şahidliğinin kabul edilmesinin caiz olduğuna delâlet ettiği gibi, tenbihi (dikkat çekmesi") yoluyla da zimmet ehlinin, yine zimmet ehli hakkındaki şahidliklerinin kabul edilmesine delâlet etmektedir. Çünkü, onların müslümanlar hakkındaki şahidliği, kabul edildiğine göre, zimmet ehli hakkındaki şahidlikleri-nin kabulü öncelikle sözkonusudur. Diğer taraftan delil, onların müslümanlar hakkındaki sahiciliklerinin batıl olacağına delâlet etmektedir. O halde geriye zimmet ehlinin, kendileri gibi kimseler hakkındaki şa-hidlikleri olduğu gibi kalmaktadır.

Ancak, bu görüşün hiçbir kıymeti yoktur. Zira, zimmet ehlinin, yine zimmet ehli hakkındaki şahidliklerinin kabul edilmesi, onların müslümanlar hakkındaki şahidliklerinin kabul edilmesinin bir ferî durumundadır. Zimmet ehlinin müslümanlar hakkındaki şahidliğinin kabul edilmesi -ki, asıl budur-batıl kabul edildiğine göre, zimmet ehlinin, zimmet ehli hakkındaki şahidliğinin -bu da bu aslın fer'İ durumundadır- batıl olması daha uygun ve daha bir yerindedir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[383\]](#)

8- Yolculuk Halinde Vasiyyet ve Ölümü Hatırlamak:

Yüce Allah'ın: "Yolculuk halinde iken" buyruğunda şu takdirde hazfedilmiş ifadeler vardır: "Yolculuk halinde iken sizden birinize ölüm gelip çatdığı zaman" siz de kendi kanaatinizce adaletli olduğunu zannettiğiniz iki kişiye vasiyette bulunup da beraberinizde bulunan malı kendilerine teslim ettikten sonra ölürseniz, bu iki kişi de sizin bıraktığınız terikeyi alıp mirasçılarınıza götürseler ve mirasçılar bu iki kişinin durumu hakkında şüpheye düşüp hainlik ettikleri

iddiasında bulunacak olurlarsa, hüküm şudur: Bu iki kişiyi namazdan sonra alıkoyarsınız. Yani, onlardan teminat alırsınız.,.

Yüce Allah'ın bu âyet-i kerime "ölüm"ü "musibet" diye adlandırması ile ilgili olarak ilim adamlarımız şöyle demektedir: Ölüm, her ne kadar büyük bir musibet ve oldukça ağır bir darbe ise de, ölümden gafil olmak ondan daha büyük bir musibettir. Ölümü hatırlamaktan yuzçevirmek, onun üzerinde düşünmeyi terketmek, ölüm dolayısıyla ameli terk etmek, bundan daha büyük bir musibettir. Şüphesiz ibret almak isteyen kimseler için yalnızca ölümden bile ibret, düşünmek isteyenler için üzerinde düşünülecek bir çok hususlar vardır. Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Eğer hayvanlar, sizin ölüm hakkında bildiklerinizi bilecek olsalardı, onlardan semiz tek bir hayvan yiyemezsiniz," [\[384\]](#)

Nakledildiğine göre, bedevi arabin birisi devesi üzerinde yol almaktaymış. Deve ölü olarak yere yıkılınca, bedevi de üzerinden inmiş. Etrafında dolaşıp durumu hakkında tefekkür etmeye ve şöyle demeye koyulmuş? Sana ne oldu da ayağa kalkamıyorsun. Sana ne oldu da hareket edemiyorsun? İşte azaların olduğu gibi eksiksiz duruyor. Organların sapasağlam. Ne oldu sana? Halin ne? Seni ayakta tutan neydi? Seni hareket ettiren neydi? Seni yere yıkan ne oldu? Seni hareket etmekten alıkoyan ne? Sonra da durumu hakkında düşünerek bu durumundan hayret içerisinde devesini bırakıp gitti. [\[385\]](#)

9- Hapsetmek:

Yüce Allah'ın: "Bu iki kişiyi,, alıkoyarsınız" buyruğu hakkında Ebu Ati şöyle demektedir: Bu ketime, Başka ikTnin sıfatıdır. Sıfat ile mevsuf arasına da yüce Allah'ın: "Haklarında şüpheyi düşerseniz,,,"

buyruğu araya girmiştir. {Ancak, mealde bu durum nazar-ı itibara alınmıştır). Bu âyet-i kerime, üzerinde herhangi bir hakkı ödemesi vacib olanın hapsedilmesinde aslî bir dayanak teşkil etmektedir.

Haklar ise İki kısımdır Bazı hakların acilen elde edilmesi, bazı hakların ise, ancak daha sonra tahsil edilmeleri mümkündür. Eğer, üzerinde hak bulunan kişi serbest bırakılacak olursa, gözden kaybolur, saklanır, böylelikle hak batıl olur ve ortadan kalkabilir. O halde, bu hakkın yerine getirilmesinden emin olmak, bunun için işi sağlama almak kaçınılmazdır. Bu ise, ya o hakkın bir İvazı olan bir şeyi almakla mümkün olur, buna da rehin adı verilir, ya da hakkın ve alacağın talebi hususunda onun yerini tutacak bir başka kişi vasıtasıyla gerçekleşir ki, buna da kefil denilir. Bu da birincisinden daha aşağı bir mertebededir. Zira kefilin de

diğeri gibi ortadan kaybolması ve öbürü gibi bulunamaması mümkündür, Ancak, bundan daha fazla birsey yapmaya imkân da yoktur. Şayet bu iki belgeleme yoluna da imkân bulunmazsa, geriye üzerinde hak bulunanın hapsedilmesi suretiyle işi sağlama almaktan başka bir yol kalmaz. Bu durumda üzerinde hak bulunan kişi üzerindeki hakkı ödeyeceği veya ödeme zorluğu çektiği anlaşılacağırvakte kadar devam eder. [\[386\]](#)

10- Bedenî Haklar Dolayısıyla Hapis:

Şayet hak, hadler ve kısas gibi bedeli kabil olmayan bedenî bir hak olur da, onun acilen tahsil edilmesi mümkün değilse, böyle bir durumda üzerinde hak bulunan kimseyi hapsetmekle işi sağlama bağlamaktan başka bir yol kalmaz, İşte bu hikmet dolayısıyla haps (tutukluluk) meşru görülmüştür Ebu Dâvud, Tirmizî ve diğerlerinin rivayetlerine göre, Behz b. Hakim babasından, o da dedesinden, Peygamber (sav"), bir itham dolayısıyla birisini hapsetmiştir. [\[387\]](#)

Ebu Davud'un rivayetine göre de, Amr b. es-Şirrîd babasından, o, Rasu-lullah (sav)'dan şöyle dediğini nakletmektedir: "Ödeme imkânı bulan kimsenin savsaklaması, onun ırzını şeref ve haysiyetinin zedelenmesini ve cezalandırılmasını helal kılar." İbnü'l-Mübarek der ki: İrzının helal olması; ona ağır ve kaba sözler söylenmesi, cezalandırılması ise, üzerindeki hak dolayısıyla haps edilmesidir. [\[388\]](#) el-Hattabî de der ki: Hapis iki türlüdür. Ceza olarak hapis ve durumun ortaya çıkarılması kastıyla hapis (tutuklama), Buna göre ceza, ancak ödenmesi gereken bir hak halinde sözkonusu olur. Bir itham dolayısıyla hapse gelince, böyle bir hapis, ithamın arkasındakintn (gerçeğin) ortaya -çıkarılması içindir

Yine rivayet olunduğuna göre Hz, Peygamber, itham dolayısıyla bir kişiyi bir süre hapsettikten sonra serbest bırakmıştır.

Ma'mer, Eyyub'dan, o, İbn Sîrîn'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Şureyh, bir kişi aleyhine bir hak (ödemesi) hükmünü verecek olursa, kendisi yerinden kalkıncaya kadar o kişinin mescidde alıkonulmasını emrederdi. Eğer başkasının üzerindeki hakkını ödeyecek olursa onu serbest bırakırdı. Aksi takdirde hapse götürülmesini emrederdi. [\[389\]](#)

11. Alıkoyma Hali Namazdan Sonra Olacaktır:

Yüce Allah'ın: "Bu iki kişiyi namazdan sonra alıkoyanınız* buyruğun-

daki "namaz"dan kasıt, ikindi namazıdır. İlim adamlarının çoğunluğu böyle demiştir. Çünkü, çeşitli din sahipleri bu vakti ta'zim eder, bu vakitte yalan söylemekten, yalan yere yemin etmekten çekinirler.

el-Hasen öğle namazıdır derken, bunun, herhangi bir namaz olduğu da söylenmiştir. Şahidlikte bulunan kişiler, kâfir iki kişi olduklarına göre, kendi namaz vakitlerinden sonra hapsedilirler, de denilmiştir Bu görüg, es-Süd-dî'ye attır

Yine denildiğine göre, bu alıkoymanın namazdan sonra olmasının şart koşulmasındaki fayda, vakti ta'zim etmek ve bu suretle şahidlikte bulunacakları korkutmaktır Çünkü melekler o vakitte (ikindi vaktinde) hazır bulunurlar. Sahih hadiste de şöyle denilmektedir: "Her kim ikindiden sonra yalan yere yemin edecek olursa, yüce Allah'ın huzuruna -Allah, kendisine gazab etmiş olduğu halde- çıkar."[\[390\]](#)

12- Yeminlerin Tağltzi (Ağırlaştırılması):

Bu âyet-i kerime, yeminlerin tağlîzinde aslî bir dayanaktır. Tağlîz ise, dört şeyle gerçekleşir:

1- Sözüünü ettiğimiz şekilde zaman ile

2- Mescid ve minber gibi mekân ile. Bu hususta Ebu Hanife ve arkadaşları muhalif kanaattedir. Çünkü onlar şöyle derler: Herhangi bir kimsenin Peygamber (sav)'ın minberi yanında veya Rük-nı Hacerî İle Makam-ı İbrahim arasında ister az ister çok bir şey için yemin ettirilmesine gerek yoktur. Buha-rî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- de şöyle bir başlık açmakla bu görüşü benimsemiş görünmektedir:

Müddea aleyh, yemin etmesi üzerine nerede vacib olmuşsa orada yemin eder ve bir yerden başka bir yere gönderilmez."[\[391\]](#)

Malik ile Şafiî ise şöyle demektedirler: Kasame yeminlerinde bulunacak kimseler -Mekke çevresinde bulunuyorlarsa- Mekke'ye getirilir ve bunlar Rükün ile Makam arasında yemin ederler. Medine çevresinde bulunanlar da Medine'ye getirilir, minber üzerinde yemin ederler.

3- Durum ile yeminin ağırlaştırılması: Mutarrif ile İbnü'l-Mâcişûn ve Şafiî'nin kimi arkadaşlarının rivayetlerine göre kişi, ayakta yüzünü kıbleye çevirmiş olarak yemin eder. Zira böyle bir yemin kişiyi (yalan söylemekten) daha bir alı koyar ve engeller.

İbn Kinane : Oturarak yemin eder, der. İbnü'l-Arabî de şöyle demektedir; Benim kanaatime göre, bu hususta hakkında nasıl hüküm verilirse Öyle yemin eder

Eğer, ayakta yemin etmesine hüküm verilmişse ayakta, oturarak yemin etmesine hüküm verilmişse oturarak yemin eder. Zira, ne herhangi bir rivayette, ne de aklen, ayakta ya da oturarak yemiü etmenin nazar-ı itibara alınacağına dair herhangi bir şey sabit olmuş değildir.

Derim ki; Kimi ilim adamı, Alkame b. Vâil'in babası yoluyla naklettiği hadiste yer alan: "Yemin etmek üzere gitti" sözünden, ayakta yemin etme gerektiği sonucunu çıkartmışlardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah tır. Sözkonu-su bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.[\[392\]](#)

4- Lafız ile tağlîz (yeminin ağırlaştırılması): Bazıları, yalnızca billahi (Allah adına) denilerek yemin edileceğini ve buna ayncarbirsey eklenmeyeceğini kabul etmişlerdir Çünkü, yüce Allah: "Allah'a şöyle yemin ederler" diye buyurmaktadır. Yine yüce Allah'ın: "De ki, Rabbim hakkı için evet" (Yûnus, 10/53); "Allah'a yemin ederim ki, muhakkak putlarınız için bir tuzak hazırlayacağım" (el-Enbiya, 21/57.) Hz. Peygamber "Kim yemin edecekse, ya Allah adına yemin etsin, yahut sussun,"[\[393\]](#) diye buyurması ile adamım "Allah'a yemin ederim bunlara birşey eklemem"[\[394\]](#) demesi, bunu gerektirmektedir,

Malik der ki: Kişi, "kendisinden başka ilah bulunmayan Allah adına yemin ederim ki onun benden alacak bir hakkı yoktur. Hakkımdaki iddiaları batıldır" diye yemin eder. Bu görüşüne delil ise, Ebu Davud'un kaydettiği şu rivayettir: Bize Müsedded anlattı dedi ki: Bize, Ebu'l-Alıvas anlam, dedi ki: Bize, Ata b. es-Sâib anlattı dedi ki: Ebu Yahya'dan, o, İbn Abbas'tan, Peygamber (sav)'m şöyle buyurduğunu nakletti: -Kendisine yemin teklif eden adama- dedi ki: "Kendisinden başka ilah olmayan Allah adına onun sende hiçbir hakkının bulunmadığına dair yemin et." Yani, müddainin (davacının) sende bir hakkı bulunmadığına dair (yemin et!) Ebû Dâvud dedi ki; Ebu Yalı ya'mn adı Ziyad'dır.

Kûfetidir, güvenilir ve sağlam bir ravidir.[\[395\]](#)

Kûfeliler ise şöyle derler Yalnızca Allah adına yemin eder. Şayet hakim onun itham altında olduğunu kabul ederse, yeminini ağırlaştırır, O takdirde kendisinden başka ilah bulunmayan, gizliyi ve açığı bilen rahman ve rahim olup açığı nasıl biliyorsa gizliyi de öyle bilen, güzlerin hain bakışını, kalplerin gizlediklerini dahi biten Allah adına yemin etmesini ister.

Şafiî mezhebine mensub ilim adamları, ayrıca Mushafa el basarak yeminin ağırlaştırılacağını ifade etmişlerdir. İbnü'l-Arabî der ki: Bu ise, bir bidattir, as-hab-ı kiramdan hiçbir kimse böyle bir yeminden söz etmiş değildir. Şafiî ise San'a hakimi İbn Mazîn'in Mushafa yemin ettirdiğini ve arkadaşlarına bunu

emrettiğini, bu şekilde yemini de İbn Abbas'tan rivayet ettiğini söylerken gördüğünü iddia etmiş İse de böyle bir rivayet sahih değildir.

Derim ki: "el-Mühezzebe" adlı kitapta şöyle denilmektedir: Eğer Mushafa ve onda bulunan Kur'an-ı Kerime yemin edecek olursa, Şafî'nin Mutarrif ten naklettiğine göre, İbn ez-Zübeyr, Mushafa yemin ettirmiş. (Şafî devamla) der ki: Ben, San'a'da Mutarrif 1 Mushafa yemin ettirirken gördüm. Yine Şafî der ki: Bu, güzel bir şeydir. İbnü'l-Münzir ise der ki: Hakimin talaka, köle azad etmeye ve Mushafa yemin ettirmesi gerekmediğini (fukahâ) icma ile kabul etmişlerdir.

Derim ki: Yeminler ile ilgili olarak, Katade'nin Mushafa yemin ettirdiğine dair ifadeler önceden geçmiş bulunmaktadır. Ahmed ve İshâk da derler ki: Böyle bir şey mekruh değildir. Bunu, onlardan İbnü'l-Münzir nakleimektedir. [\[396\]](#)

13. Kendisi Sebebiyle Yemin Teklif Edilecek Miktar:

Bu bahis ile ilgili olarak hakkın tesbit edilmesi için, kendisi dolayısıyla yemin edilmesi gereken mal miktarının ne kadar olması hususunda Malik ve Şafî'nin farklı görüşleri vardır.

Malik der ki: Hakkın tesbiti için üç dirhemden daha az miktar için yemin teklif edilmez. Bu da el kesme cezasının uygulanmasına kıyasen böyledir. Kendisi sebebiyle elin kesildiği ve böylelikle o organa saldırının haramlığı'nın kaldırıldığı her bir mal, büyük bir mal demektir. Şafî ise der ki: Böyle bir durumda yemin, zekâta kıyasen, yirmi dinardan daha aşağı miktardaki mal için teklif edilmez. Aynı şekilde, her mescidin yakınındaki minberde yemin ettirmek de böyledir. [\[397\]](#)

14. Allah Adına Yemin:

Yüce Allah'ın: Allah'a şöyle yemin ederler" buyruğunda-ki "fe" harfi, cümleyi cümleye atfeden bir edat, yahut bir cevap ve cezadır Çünkü: "o iki kişiyi,, alıkoyarsınız" buyruğunun anlamı, O ikisini ahkoyu-nuzdur. Yani, yemin etsinler diye alıkoyunuz. O halde bu, ifadenin delâlet ettiği emrin cevabıdır. Şöyk denilmiş gibidir: : Onları alıkoyduğunuz takdirde yemin etsinler." Şair -Rimme der ki:

"Ve gözbebeğim bazan suyu (gözyaşını) tutuvenY.

Ve birçok defalar da bol bol yaş akıtır da suya gömülür."

Nahivcilere göre bu ifade :Eğer, gözyaşını tutacak olursa, bu sefer onda boğucu

gözyaşları görülür, takdirindedir. [\[398\]](#)

15. Yemin Edecekler Kimlerdir:

Yüce Allah'ın: "Bu ikisi yemin ederler" buyruğu ile kastedilenlerin kimler oldukları hususunda larklı görüşler vardır. Söylediklerinde şüpheyeye düşülecek olursa, yemin edeceklerin iki vasi olduğu söylendiğı gibi, adaletli olmamaları ve sözlerinden şüpheyeye düşmesi halinde hakimın yemin teklif edeceğı iki şaJiid olduğu da söylenmiştir.

ffanuY-Araâi' 6u görüşün tutarsızfrğını ifâde eeferefe şöy/e cfeme&tedfr: -Sı-dât olmakla birlikte- benim işittiğıme göre, İbn Ebi Leylâ, hak talebinde bulunan kimseyi iki şahid ile biriikte, şahidlik ettiklerinin hak olduğuna dair yemin ettirir, O takdirde (ye mini eriyle yalan söyledikleri ortaya çıktığı takdirde) hak sahibine hakkına dair hüküm verilir. Bana göre bu ise, hakimın o miktarın kabzedilmesi hususunda şüphe etmesi halindedir. Bu durumda kişi, (hak sahibi") bu miktarın halen mevcut olduğuna dair yemin eder. Bunun dışındaki hallerde ise, buna iltifat edîEmez. Bu müddai (davacı) hakkında böyledir. Peki, şahid nasıl hapsedilebilir ve ona nasıl yemin ettirilir? Bu, kendisine iltifat olunmayacak bir iddiadır.

Derim ki: Sahicilik edene yemin etmesinin vacib olduğu, Allah'ın herhanmaktadır. Şöyle denilmiştir: İki şahide yemin ettirilmesinin sebebi, müddeâ aleyh (davalı) oluşlarından dolayıdır. Çünkü mirasçılar, malda hainlik ettiklerini iddia etmîg olurlar. [\[399\]](#)

16. Vasiyete Şakidlik Edenlere Yemin Ettirmenin Şartı:

Yüce Allah'ın: "Şüpheyeye düşerseniz" buyruğu, bir şarttır. Bu şart, bulunmadığı sürece şahidlere yemin teklifi sözkonusu otmaz. Şüphe ve anlaşmazlık sözkonusu olmadığı takdirde de yemin de sözkonusu değildir. İbn Atiy-ye der ki: Ebu Musa'nın zirnmilere yemin ettirmesinden; hükmünden onların yeminleri ile şahîdlikleri tamamlanır ve o takdirde hak sahipleri lehine vasiyetin gereğı yerine getirilir, şeklinde anlaşılan hususa gelince; Ebu Davud'un eş-Şa'bîden rivayetine göre, Müslümanlardan bir kişi, şu Dakuka diye bilinen bir yerde vefat etti. Ölümü esnasında vasiyetine şahidlik edecek hiçbir müslüman bulamadı. Bunun üzerine kitap ehlinde iki kişiyi şahid tuttu. Bunlar Kûfe'ye gelip, Ebu Musa el-Eş'arî'ye vardılar ve ona durumu haber verdiler, Adamın terikesini ve vasiyetini de beraberlerinde getirdiler. el-Eş'arî dedi ki: Sizin bu durumunuz, Rasulullah

(sav)'ın döneminde görülenden sonra meydana gelmiş değildir. Daha sonra ikinci namazı akabinde, bu iki şahide: "Hainlik etmediklerine, yalan söylemediklerine, değiştirmediklerine gizlemediklerine, hiçbir değişiklik yapmadıklarına ye bunun, o adamın vasiyeti ve terikesi olduğuna dair yemin ettirdi." Sonra da onların şahidiiklerinin gereğim uygulamaya koydu. [\[400\]](#)

İbn Atiyye der ki: Bu şüphe, âyetin mensûh olmadığı görüşünde olanlara göre, hainlikte ve lehine vasiyette bulunulan kimselerin bir kısmına meylederken, bir kısmına da meyletmeme ithamı halinde sözkonusu olur. İşte bunu kabul edenlerin görüşüne göre, o takdirde yemin ettirilir. Âyetin mensûh olduğu görüşünde olanlara gelince, yemin ettirme ancak hainlik şüphesi, yahut da herhangi bir haksızlık şüphesi halinde sözkonusu edilir. Bu görüşü kabul edenlere göre yemin ettirme, inkârda bulunan aleyhine İddiaya göre yapılır. Yoksa, şahidliği tamamlamak için yapılmaz.

İbnü'l-Arabî der ki: Şüphe ve itham dolayısıyla yemin iki kısımdır. Bir kısmında şüphe, hakkın sübutu ve davanın uygun görülmesinden sonra sözkonusu olur. Bu durumda yeminin vücubunda görüş ayrılığı yoktur. Diğer bir kısmında ise, hak ve hadlerde mutlak ithamın varlığı sözkonusudur. Bu ise, etraflı açıklamaları gerektiren bir konu olup buna dair geniş bilgiler furû (fıkıh) ki laplarında dır. Burada ise, zikrolunan rivayetlerden de görüldüğü gjbi, iddia tahakkuk etmiş ve güç kazanmış bulunmaktadır. (Onun için iddiayı inkâr edene yemin tevcih olunur.) [\[401\]](#)

17. Âyeti Kerimedeki Bu Şartın İlgili Olduğu Buyruk:

Yüce Allah'ın: "Şüpheye düşerseniz1* buyruğundaki şart, yüce Allah'ın: "Bu iki kişiyi... akkoyarsınız buyruğu ile alakalıdır. "Şöyle yemin ederler" buyruğu ile alakalı değildir. Çünkü bu alıkoyma, yeminin sebebini teşkil etmektedir. [\[402\]](#)

18. Yakın Akraba Dahi Olsa, Lehine Yalan Yere Yemin Edilemez:

Yüce Allah'ın: Akraba dahi olsa yeminimizi hiçbir bedele satmayacağa" buyruğunun anlamı şudur: Yani, bu iki kişi yeminlerinde şöyle derler: Bizler, yaptığı vasiyet yerine bedel olarak alacağımız herhangi bir ivaz karşılığında yemin etmiyoruz. Ve bu malı kimseye tesfir. etmiyoruz. İsterse lehine yemin ettiğimiz kişi bizim yakın bir akrabamız olsun.

Arapçada, kullanılan ifadelerde birtakım kelimelerin hazfî çokça görülen bir

hususstur. Yüce Allah'ın: "Melekler, her kapıdan üzerlerine girerler: Selam sizlere" (er-Râd, 13/23.) buyruğu, selam sizlere diyerek...demektir. Burada, satın almak, ise, satmak demek olmayıp, birşeyi tahsil etmek, ele geçirmek anlamındadır. [\[403\]](#)

19. Herhangi Bir Menfaat için Şehâdet Değiştirilemez:

Yüce Allah'ın: Satmayacağız" buyruğu, Yemin eder-ter" buyruğunun cevabıdır. Çünkü kasem {yemin), yemin ettirilen maksada göre yapılır Bu da nef'y halinde; ile olumsuz edatları, olumluluk halinde;): Muhakkak ve (te'kid için gelen) "lâm" kullanılır. "O): Bununla" (yani yeminimizle.) deki zamir, yüce Allah'ın adına aittir. Çünkü, buna en yakın anılan isim odur. Yani: Biz, dünyevî karşılık mukabilinde Allah'tan alacağımız mükâfatımızı vermeyiz

Bunun, şahidliğe ait olma ihtimali de vardır. O takdirde şahidlik, "kavi: Söz söylemek" anlamı nazar-ı itibara alınarak müzekker gelmiştir. Hz. Pey#am-ber'in şu buyruğunda olduğu gibi: Mazlumun bedduasından sakın. Çünkü, şüphesiz o beddua ile Allah arasında bir perde yoktur."[\[404\]](#) Görüldüğü gibi burada; O zamirini, beddua anlamına ait kılmıştır. Buna dair açıklamalar daha önce en-Nisa sûresinde (4/8. âyet, 9- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[405\]](#)

20. Bedel Ne Demektir

Yüce Allah'ın: Bedel" buyruğu ile ilgili olarak Kûfeliler şöyle demişlerdir: Bedeli (değeri.) olan yani, değeri bulunan herhangi bir mal anlamındadır. Burada muzaf hazf edilmiş, muzafun ileyh onun yerini almıştır.

Bize ve birçok ilim adamına göre ise, semen; paha, bedel bizzat kendisi olabileceği gibi, malın kendisi de olabilir. Çünkü bize göre semen, nasıl satın alınan bir şey ise, semen mukabili verilen şey de satın alınan bir şeydir. Satılan ve satın alınan her bir şey, satış ister mal ve nakit, ister iki mal, isterse de iki nakit alıp vermek suretiyle de yapılmış olsun, herbirisine hem semen, hem mesmun denilir.

Bu asla binaen, şu mesele de ele alınır: Satın alan kişi iflas edip, satıcı sattığı malı iflas edenin yanında bulacak olursa, onu öncelikle almak hakkına sahip olur mu? Ebu Hanife: Onu öncelikle almak hakkında sahip olamaz, der ve bu görüşünü bu asla binaen ileri sürer ve şöyle der: O malın sahibi de diğer alacaklılar seviyesindedir. Malik ise şöyle der: Ölümde değil de, iflas halinde o mal sahibi malını almaya daha bir hak sahibidir. Şafiî ise: İflas halinde de ölüm halinde^e hak sahibi onu almakta önceliklidir, der.

Ebû Hanife, sözünü ettiğimiz delili gerekçe gösterdiği gibi, gunu da gerekçe göstermektedir: Külli asıl kaide, borcun hem iflas edenin, hem ölenin zimmetinde bulunduğuudur. Onların ellerinde bulunan mal ise, ödemenin kendisiyle yapılacağı şeydir. O halde bütün alacaklılar o malda kendi alacakları olan ana mallan oranında ortaklırlar. Bu hususta malların aynı olarak bulunmaları ile bulunmamaları arasında, da bir fark yoktur. Çünkü, sözkonusu mal, artık satıcının mülkiyetinden çıkmış ve bunlar lehine bu malların bedelleri alıcının zimmetinde vacib olduğu icma ile kabul edilmiştir. O halde alacaklıların, ancak sattıkları malların semenleri, yahutta bu mallardan bulunanları (hakları oranında) verilir. Malik ve Şafiî ise, bu kaideyi, hadis imamları Ebu Dâvud ve başkalarının bu hususta rivayet etmiş oldukları bir takım haberlerle tahsis etmişlerdir. [\[406\]](#)

21. Allah'ın. Şahidliği:

Yüce Allah'ım "Allah'ın şahidliğini gizlemeyeceğiz" buyruğu, Allah'ın bize bildirmiş olduğu şahidliği gizlemeyeceğiz, demektir.

Burada yedi ayrı kıraat sözkonusudur. Bunları öğrenmek isteyen "et-Tak-sil" adlı

kitapta ve başkalarında bulabilir. [407]

22. Şahidlerin Günah Hakettikleri Ortaya Çıkarsa:

Yüce Allah'ın; "Eğer onların bir vebali hakettikleri gerçekten ortaya çıkarsa" buyruğu ile ilgili olarak Ömer, bu âyet-ı kerime bu sûrede bulunan ahkâm arasında içinden çıkılması en zor âyetlerdendir demiştir.

ez-Zeccâc da der ki: Kur'ân-ı Kerimde irabı en zor olan, yüce Allah'ın: Aleyhlerine hak kazananlardan en yakın İki kişi" Dikkat edilecek olursa burada (kelimesi Âsim kıraatinden farklı olarak meçhul okunmuştur. Ona muttali olundu, demektir: Mesela Onun bir hainliğine muttali oldu, anlamındadır. Benden başkasını ona muttali kıldım anlamındadır. Yüce Allah'ın: Böylece Biz onlara muttali olunmasını sağladık" (el-Kehf, 18/21) buyruğu da buradan gelmektedir. Çünkü öbürleri bunları fKelîf ashabını) arayıp bulmak istiyorlardı. Onların yerlerinin nerede olduğunu bilemiyorlardı. Aslında; mastarı, birşeyin üzerine düşmek demektir. Arapların, parmağa çarpan birşey sebebiyle düşecek olur ise Adam düştü tabirini kullanırlar. Yine) tabirini de, bir sadme parmağına isabet edip üzerine düştüğü Takdirde kullanırlar. Tökezleyen ve düşen at (ye benzerleri) hakkında da; derler. Şair el-A'sa da şöyle demektedir:

"O güçlü ve kuvvetli dişi deve ki, tökezlediğinde Onun yere düşmesi, benim ona kalk deyişimden daha yakındır

(daha kalk diyemeden o kalkır.)"

Yükselen toza da; denilir. Çünkü bu yükselen toz, yüzün üzerine düşer. ise, gizli olan iz ve etki demektir, Çünkü bu da gizliden gizliye fark edilebilen bir şeydir.

Yüce Allah'ın: Onların İkisinin" buyruğundaki zamir, -Said b. Cü-beyr'den nakledildiğine göre- yüce Allah'ın: "İçinizden adalet sahibi iki kişi" buyruğunda, kendilerinden söz edilen iki vasiye aittir. İbn Abbas'tan nakledildiğine göre iki şahide ait olduğu da söylenmiştir. "Hakettikleri", kendileri hakkında günahın vacib olduğu

"Vebali", hainlikleri dolayısıyla ve kendilerinin olmayan birşeyi aldıkları İçin. Yahut yalan yere yemin etmeleri, ya da batıl şahidlikleri sebebiyle bir vebali hakettikleri ortaya çıkarılırsa; demektir.

Ebu Ali der ki; Burada vebal, alınan şeyin adıdır. Çünkü, onu alan bir kimse, aldığından dolayı günahkâr olur. O bakımdan haksızca alınan bir şeye "mazleme" denildiği gibi, buna da "ismr vebal" adı verilmiştir. Sibeveyh ise der ki: Maileme, senden alınan şeyin adıdır. Aynı şekilde burada da alınan şey,

mastar adı ile "ism: vebal" diye adlandırılmıştır ki, alınan bu şey, gümüş bir kab
idi. [\[408\]](#)

23. Vebal Hakedenlerin Yerine Gececek Diğer İki Kişi:

Yüce Allah'ın: "(Ölene) en yakın başka iki kişi yeminlerde ve şehadette bunların yerine geçer" Burada "başka İki kişi" buyruğu, mirasçılarının (o kişinin mirasçılarının) iki kişi olmaları dolayısıyla dır. Yine bunun merful gelmesi, gizli bir fiil dolaylıdır, Geçer" ise, sıfat mahsûl indedir. " Bunların yerine" ifadesi ise, mastardır. Takdiri de şöyledir: Onların yeri gibi bir yere geçerler. (.Onların yerlerini tutarlar). Sonra, sıfat mev-suf yerine ikâme edilmiş, muzat' da muzafun ileyh yerine ikâme edilmiştir. [\[409\]](#)

24. Haksızlığa Uğrayanlar:

Yüce Allah'ın: "Haksızlığa uğrayan (mirasçOlar-dan..." en yakın iki kişi[\[410\]](#) buyruğu ile ilgili olarak İbn es-Serrî şöyle demektedir: Yani, aleyhlerine yapılan vasiyetin hak kazanıldığı kimselerden demek-tir. en-Nehhâs der ki: Bu açıklama buyruk ile ilgili olarak yapılan açıklamaların en iyilerindendir. Çünkü burada bir harf bir başka harfin yerine konulmamaktadır, İbnü'l-Arabî de bunu tercih etmiştir. Aynı şekilde tefsir de buna göre yapılmıştır. Çünkü buyruğun anlamı, tefsir bilginlerine göre şöyledir: Aleyhlerine olmak üzere vasiyete lıak kazanılanlardan... En yakın iki kişi" ise, yüce Allah'ın: : Başka iki kişi" buyruğundan bedeldir. Bu açıklamayı İbn es-Serrî yapmış ve en-Nehhâs da bunu tercih etmiştir. Bu ise, nekireden marifenin bedel yapılmasıdır. Nekireden marifetlin bedel yapılması ise caizdir.

Şöyle de denilmiştir: Eğer nekireden daha önce söz edilmiş, sonra ondan bir daha söz edilirse o, marife olur. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibiİçinde kandil bulunan bir kandillik gibidir." Daha sonra ise "O kandil de bir sırça içindedir" diye buyurduktan sonra da? " sırça da..." Cen-Nur, 24/35.) buyruğunda görüldüğü gibi, (Önce nekireden söz edilmiş, daha sonra ondan marife olarak bedel yapılmıştır.)

Bunun, Yerine geçer" buyruğundaki zamirden bedel olduğu da söylenmiştir. Buna göre şöyle buyrulmuş gibidir: "O takdirde en yakın olan iki kişi... yerine geçer," Yahut da hazfedilmiş bir mübtedânın da haberi olabilir İfadenin de takdiri şöyle olur: Başka iki kişi, bunların yerine geçerler ki, bunlar da en yakın iki kişidirler. İbn İsa da şöyle demektedir: En yakın iki kişi" Haksızlığa uğrayan; kelimesinin muzafm hazfî takdirine göre mef uldür Yani, onlar hakkında ve onlar sebebiyle önceki iki kişinin günahının hak edilmiş olduğu İki kişi anlamına gelir. Buna göre burada ise, (anlamındadır.): Süleymanm mülkü üiere'fel-Bakara,

2/102) buyruğunun, Süleyman'ın mülkünde" anlamına geldiği gibi. Şair de şöyle demektedir:

"Ne zaman onu tanımazlıktan gelir, hakkında, şüpheye düşerseniz

onu tanırırsınız; Onun dört bir yanından kanlar dökülecektir

Yani, anlamındadır.

Yahya b. Vessâb, el-A'meş ve Hamza Öncekiler şeklinde : Önceki kelimesinin çoğulu olarak? ve";Kimseler kelimesinden veya; Haksızlığa uğrayanlar, anlamındaki kelimenin sonunda yer alan (ne ve mim) zamirinden bedel olmak üzere okumuşlardır.

Hafs isekelimesini, "te ve ha" harfini üstün olarak okumuştur. Bu kıraat, Ubeyy b. Kâ'b'dan da rivayet edilmiştir. Faili ise; En yakın iki kişi" buyruğudur. Mef ul İse hazf edilmiştir. İfadenin takdiri ise: Ölenin yaptığı vasiyete hak kazandığı halde haksızlığa uğrayan ölene yakın kişilerden ikisi... şeklindedir. Onlara karşı yeminlerin reddedilmesi hakkını kazanan kimseler olduğu da söylenmiştir.

el-Hasen'den de; Önceki iki kişi kıraati rivayet edildiği gibi, İbn Sîrtn'deh de; kıraati rivayet edilmiştir, en-Nehlâs ise der ki: Bu iki kıraat de lahn'dır. (Doğru ve düzgün değildir). Çünkü, hiçbir zaman tesniye olarak; kalıbında bir kelime kullanılmaz. Şu kadar var ki, el-Hasen'den; [\[411\]](#) diye bir kıraat rivayet edilmiştir. [\[412\]](#)

25. Ölenin Yakınlarının Yapacakları Yemin:

Yüce Allah'ın: "Diye Allah adına yemin ederler buyruğu şu demektir: Vasiyette şahitlik edenlerin yerine geçen o diğer iki kişi şöylece yemin ederler: Bizim adamımızın vasiyetinde söyledikleri doğrudur. Sîze, vasiyetiyle teslim ettiği mal ise, sizin bize getirdiğinizden daha fazla idi. Ve şüphesiz ki sözünü ettiğimiz bu kab da bizim adamımızın beraberinde götürdüğü ve vasiyetinde de yazdığı eşyaları cümlesindendir. Siz ise bu hususta hainlik ettiniz. İşte yüce Allah'ın: "Bizim sahiciliğimiz, o iki kişinin şahadetinden elbette daha doğrudur" yani, bizim yeminlerimiz, onların yeminlerinden daha gerçektir, anlamındaki buyruğu bunu ifade etmektedir Böylelikle şehadetin yemin anlamında kullanıldığı da sahih olarak sabit olmaktadır, Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir: "Onların her birisinin şahitliği dört defa Allak adına... diye şehadet etmesi (yemin etmesi)...dir. " Cen-Nûr, 24/8)

Ma'mer, Eyyub'dan, o, İbn Sîrîn'den, o, Abideden şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bunun üzerine ölenin yakınlarından iki kişi kalkıp yemin ettiler.

" Bizim şahidliğimiz... daha doğrudur" buyruğu mübteda ve haberdir.

Yüce Allah'ın: "Biz aşırı da gitmedik" de, biz bu yeminimizde hakkı aşmadık anlamındadır. "O takdirde muhakkak zalimlerden oluruz" yani, biz batıl üzere yenlin edecek ve hakkımız olmayan bir şeyi alacak olursak, zalimlerden oluruz.

[\[413\]](#)

26. Yeminlerin Reddi:

Yüce Allah'ın: Bu.... daha yakındır" buyruğu mübtedâ ve haberdir, ise nasb mahallîndedir. Getirmeleri" de, ile nasb edilmiştir, " Yahut... korkmalarına™ buyruğu da buna atfedilmiştir. " Tevcih edileceğinden" buyruğu ise, "Korkmalarına" fiili ile nasb mahalliiTidedİR; " Yeminlerinden sonra yeminlerin" buyruğu ile ilgili olarak; Getirmeleri" ve; Korkmaları kelimelerindeki zamir, kendilerine vasiyet yapılan kişilere racidir. Âyetin akışına daha uygun olan da budur. Bununla kastedilenlerin insanlar olduğu da söylenmiştir. Yani, insanların hainlikten sakınarak yeminlerin davacıya tevcih edilmesi suretiyle rezil olmak korkusu ile, hak ile şahidlikte bulunmalarına daha uygundur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[414\]](#)

27. Allah'tan Korkup Emirlerine İtaat Etmek ve basıklardan Olmamak:

Yüce Allah'ın: "Allahtan korkun ve dinleyin" buyruğu, bir emirdir. İşte bundan dolayı, fiillerin sonlarında gelmesi gereken "nûn"lar hazfedil m iştir.

Yani, size söylenenlere kulak verin, bu söylenenleri kabul edin. Bu hususta Allah'ın emrine tabi olanlar olun. "Allah fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez" Fasıklık ve fık, itaatin dışına çıkıp masiyete yönelmek hakkında kullanılır ki, buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/26. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[415\]](#)

109. Allah Peygamberleri toplayacağı gün: "Sise ne cevap verildi" buyuracak. Onlar da: "Bizim hiçbir bilgimiz yok. Şüphesi ga-yıpları çok iyi bilen ancak Sensin" diyecekler.

Yüce Allah'ın: "Allah Peygamberleri toplayacağı gün," buyruğu ile ilgili olarak, bu ayetin kendisinden önceki buyruklarla ilişki yönü nedir diye sorulacak olursa, cevabı şudur: Buradaki ilişki şudur: Vasiyette veya başka bir husus hakkında, iç yüzün hilâfına açıklama yapmanın yasak kılınması, böyle bir yanlış açıklamayı yapana ceza verecek olanın bu durumunu çok iyi bildiğini ortaya koymaktadır, Gün" kelimesi zaman zarfıdır. Bunda âmil ise; "(İşitiniz" şeklindeki mukadder fiildir. Yani, öyle bir günün haberini dinleyiniz, işitiniz demektir. İfadenin takdirinin: şeklinde, yani Allah'ın peygamberleri toplayacağı günden korkunuz şeklinde, olduğu da ez-Zeccâc"dan nakledilmiştir. İfadenin takdirinin: Allanın peygamberleri toplayacağı vaki olan, Kıyamet gününden sakının, yahut o günü hatırlayın şeklinde olduğu da söylenmiştir Anlamlar birbirlerine yakındır. Maksat, tehdit ve korkutmaktır.

"Size ne cevap verildi buyuracak" yani, ümmetleriniz size ne şekilde karşılık verdi? Siz, kendilerini Beni tevhide çağırdığınız vakit kavminiz size nasıl karşılık verdi,

^Bîzijn hiçbir bilgimiz yok... diyecekler" Te'vil âlimleri, peygamberlerin: "Bizim hiçbir bilgimiz yok" sözleriyle kastedilen mananın ne olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bunun anlamının: Biz, ümmetlerimizin 15i-ze verdikleri cevabın iç yüzünü bilmiyoruz, şeklinde olduğu söylenmiştir. Çünkü, ceza veya mükâfatı verilecek şey budur, Böyle bir açıklama, Peygamber (savVdan rivayet edilmiştir.

Anlamın: : Bize öğrettiğinden başka bizim hiç bir bilgimiz yoktur, şeklinde olduğu ve burada, bize öğrettiğinden başka, ifadesinin hazfedilmiş olduğu da söylenmiştir ki, bu açıklama ibn Abbas'tan ve biraz farklı olarak Mü-cahid'den

rivayet edilmiştir. Yine İbn Abbas şöyle demektedir: Bunun anlamı şöyledir: Bizim bu konudaki bilgimiz, mahiyetini Senin bizden daha İyi bildiğin bir bilgiden başka bir şey değildir.

Şöyle de denilmiştir: Onlar, böyle bir sorudan dolayı dehşete kapılacak ve korkularından cevap veremeyecekler. Akıllan başlarına geldikten sonra cevap verecekler ve: "Bizim hiçbir bilgimiz yok* diyeceklerdir. Bu açıklamayı da el-Hasen, Mücahid ve es-Süddî yapmıştır. en-Nehhâs ise, böyle bir şey sahih olamaz, demiştir. Çünkü peygamberler (Allah'ın salât ve selâmı üzerlerine olsun) için herhangi bir korku da yoktur ve onlar üzülmezler de.

Derim ki: Evet, kıyamet hallerinin birçoğunda bu böyledir. Bize ulaşan haberde şöyle denilmektedir: "Cehennem getirildiğinde bir sefer kaynayıp coşar Ne kadar peygamber ve siddîk varsa mutlaka dizleri üstüne çöker."[\[416\]](#) Yine RasuluLah (sav) şöyle buyurmuştur: "Cibril, Kıyamet gününden beni o kadar korkuttu ki, sonunda beni ağlattı. Ve şöyle dedim: Ey Cibril, günahımın geçmişi de geleceğimde bana bağışlanmadı mı? Bana şöyle dedi: Ey Mu-hammed, o günün dehşetinden öyle şeylere tanık olacaksın ki, bu bağışlamayı sana unutturacaktır."[\[417\]](#)

Derim ki: Eğer kimilerinin de söylediği gibi bu soru, cehennemin kaynayıp coşması esnasında olacaksa, Mücahid ve el-Hasen'in açıklamaları doğrudur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

en-Nehhâs ise der ki: Bu hususta sahih olan şudur: Buyruğun anlamı şöyledir: Gizli ve açık hallerde size ne şekilde cevap verildi? Bu soru kâfirlere azar olsun diye sorulacaktır. . Peygamberler ise: Bizim hiçbir bilgimiz yok, diyecekler. Bununla da Mesih'i ilah edinenleri yalanlamış olacaklardır. İbn Cüreyc de der ki: Yüce Allah'ın: wStee ne cevap verildi" buyruğunun sizJen sonra neler yaptılar demektir. Onlar da: "Bizim hiçbir bilgimiz yok. Şüphesiz gaybJarı çok iyi bilen ancak Sensin" diyeceklerdir

Ebu Ubeyd de der ki; Peygamber (sav)'ın bir hadisi de bu açıklamaya benzemektedir. O, şöyle buyurmuştur: "(Kıyamet gününde) bazı kimseler Havz'in başında yanıma gelecekler. Fakat oradan çekip uzaklaştırılacaklardır. Ben de: Onlar Ümmetimdendirler diyeceğim. Bu sefer: Sen, senden sonra bunların

(dinde olmayan) neler ortaya çıkardıklarını bilemezsin denilecektir."[\[418\]](#)

Gayblar kelimesinin "ğayn" harfini, Hamza, el-Kisaî ve Ebu Bekr esreli okumuşlart diğerleri ise ötreli okumuşlardır.

el-Maverdî der ki; Yüce Allah'ın kendilerinden daha iyi bildiği bir hususu ne diye onlara soracaktır diye sorulacak olursa, buna iki türlü cevap verilir:

- 1- O, peygamberlere kendilerinin bilmedikleri, ümmetlerinin küfür, münafıklık ve kendilerinden sonra haklarında uydurdukları yalanları öğretmek için;
- 2- O, böylelikle ümmetlerini herkesin gözü önünde rezil etmek istediği için soruyu soracaktır. Tâ ki bu onlar için, bir çeşit ceza olsun. [\[419\]](#)

110. Allah, o zaman şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! Senin üzerindeki ve ananın üzerindeki nimetimi hatırla. Hani Ben seni Kuhu'l-Kudüs ile desteklemiştim. Beşikteyken de, yetişkin iken de insanlarla konuşuyordun. Hani sana kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncili de öğretmiştim. Hani Benim iznimle çamurdan bir kuş suretine benzer bir şey yapıyordun, ona üfürüyordun da, iznimle bîr kuş oluveriyordu. Anadan doğma körü, abraşı da yine Benim iznimle İyi ediyordun. Yine Benim iznimle ölüleri (diri olarak) çıkartıyordun. Ve hani, İsrail oğullarını kendilerine apaçık mucizelerle geldiğin zamanda senden çekmiştim de, içlerinden kâfir olanları: 'Bu, apaçık bîr sihirden başka birşey değildir' demişlerdi."

Yüce Allah'ın: "Allah o zaman şöyle diyeceki Ey Meryem oğlu İsa, »enin üzerindeki... nimetimi hatırla" buyruğunda geçen bu durum, Kıyamet gününün niteliklerindendir. Sen, Allah'ın peygamberleri toplayacağı ve İsa'ya şunları şunları söyleyeceği günleri hatırla! diye buyurmuş gibidir, Bu açıklamayı, el-Mehdevî yapmıştır.

"İsa" kelimesinin ref mahallinde olması, Meryem oğlu" da ikinci bir nida olması mümkün olduğu gibi, bunun da nasb mahallinde olması da mümkündür. Çünkü o, mansub bir nidadır. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

Ey CarudTun oğlu, MünziiMn oğlu Hakemt "

Eğer ikincisi muzaf ise -et- Tuval[\[420\]](#) in dışında hiçbir kimseye göre mer-fu' olması caiz değildir.

Yüce Allah'ın: "Senin üzerindeki nimetimi hatırla™ buyruğuna gelince, Hz. İsa bunları hatırlayan bir kimse olmakla birlikte, Allah'ın kendi üzerindeki ve annesinin üzerindeki nimetini hatırlamasını emretmesi şu iki sebepten dolayıdır:

1- Sair ümmetlere, Allah'ın kendilerine özel olarak tahsis ettiği şan ve şerefi onlara ayrıcalıklı olarak vermiş olduğu yüksek mevkiini Kitab-ı Keriminde okunması,

2- Bununla delilini pekiştirmesi ve onu inkâr edenlerin kanaatlerini reddetmesi.

Daha sonra yüce Allah, nimetlerini saymaya geçerek şöyle buyurmaktadır: "Hani, Ben seni., desteklemiştim" yani, gücüne güç katmışım. Te*yid (desteklemek), güç, kuvvet anlamına gelen; dan alınmıştır. Bu desteklemeye dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/87. âyetin tefsirinde) geçmiş

bulunmaktadır.

"Ruhu'l-Kudüs" iki şekilde açıklanmıştır. Birincisi, daha önce geçen; "Ve kendinden bir ruh" fen-Nisa, 4/171. ayet, 3- başlıkta) buyruğunda geçmiş olduğu gibit Allah'ın kendisine has olarak vermiş olduğu tertemiz ruhtur. İkincisi ise, Cebrail aleyhisseiamdır ki, daha sahih olan da budur Bu da daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/87. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

tuğun gibi, yetişkin iken de peygamber o\âTak onYarla konuşuyordun. Bu hususa dair açıklamalar, daha önce Âl-i İmran sûresinde (.3/45-46. ayetlerin tefsirinde) geçmiş olduğundan bunları tekrarlamamanın bir anlamı yoktur.

"İsrail oğullarını» kendilerine apaçık mucizelerle yani, bu âyeti kerimede sözü geçen apaçık belge ve mucizelerle "geldiğin zamanda" seni öldürmek istediklerinde "senden çekmiştim" yani onların zararlarını önlemiş ve engellemiştim "de, içlerinden kâüi-olanları" yani, sana iman etmeyip peygamberliğini inkâr edenleri, "bu" mucizeler, "apaçık bir sihirden başka bir şey değildir demişlerdi."

Âyet-i kerimede ki Sihir" kelimesini, Hamza ve el-Kisâf;: Sihirbaz, büyücü diye okumuşlardır. Yani, bu adam ancak oldukça güçlü bir sihirbaz olabilir, anlamındadır. [\[421\]](#)

111. Hani, havarilere: "Bana ve Rasûlüme iman edin" diye vahyetmiş-tim de: "İman ettik. Gerçekten müslümanlar olduğumuza Sen de şahid ol" demişlerdi.

Yüce Allah'ın: "Hani, havarilere: Bana ve Rasulüme iman edin, diye vahyetmiştim* âyetinin anlamlarına dair açıklamalar daha önceden (Âl-i İmran, 3/52. âyet ve devamında.) geçmiş bulunmaktadır.

Vahiy, Arapça'da ilham demektir. Birkaç kısımdır: Uz. Cebrail'in peygamberlere gönderilmesi anlamında vahiy, bu âyet-i kerimede olduğu gibi ilham anlamında vahiy. Yani Ben, onlara ilham etmiş ve kalplerine böyle bir manayı bırakmışım. Nitekim yüce Allah'ın: "Ve Rabbin bal arısına ilham etti (vahy)" (en-Nahl, 16/68); "Ve Musa'nın annesine ilham ettik (vahyT (el-Kasas, 28/7.) buyrukları bu kabildendir. Uyanıkken ve uykuda İken bildirmek anlamına da gelir. Ebu Ubeyde der ki: Variyettim, emrettim anlamına gelir.

ise, sıra için gelmiştir. aynı anlamda kullanılır. Nitekim yüce Allah'ın: "Çünkü Rabbin ona vahyetmişti" (ez-Zilzal, 99/5) buyruğunda bu anlamda kutlanılmıştır. Şair el-Accâc da şöyle demektedir:

"Ona karar bulmasını vahyetti, o da karar buldu."

Yani, ona karar bulmasını emretti, o da karar buldu, demektir.

Burada: "Vahyetmiştim" buyruğunun, onlara emretmiştim anlamına olduğu da

söylenmiştir. Onlara açıklamıştım, diye de açıklanmıştır.

"Gerçekten müslümanlar olduğumuza Sen de şahid ol* buyruğunda; "Gerçekten bizlerin..." buyruğu aslı üzere çift 1(nûn" ile gelmiştir. Araplardan bu iki nun'dan birisini hazf eden de vardır. Şahid ol Ey Rab! demektir. Bunun: Ey İsa, gerçekten bizim Allah'a teslim olmuş kimseler olduğumuza şahidlik et? anlamında olduğu da söylenmiştir. [\[422\]](#)

112. Hani, havariler: "Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin gökten bize bir sofrayı indirebilir mi?B demişlerdi. O: "Eğer iman edenlerdenseniz Allah'tan korkun" demişti.

Yüce Allah'ın: "Hani havariler: Ey Meryem oğlu İsa... demişlerdi" buyruğunun i'rabı, az önce geçen (110. âyetin baş tarafının) i'rabı gibidir.

" Rabbin.... ebür mi" buyruğunun, Kisaî, Ali, İbn Abbas, Said b. Ciibeyr ve Mücahid tarafından kıraati; ebilir misin" şeklinde "te" ile ve; "Rabbin kelimesi de nasb ile okunmuştur. Ayrıca el-Kİsaî; "som edatının "lâm" harfini, daha sonra gelen "te" harfine idğam etmiştir. Diğerleri ise, "te" yerine "ye" ite ve; "Rabbin" kelimesini de merfu' olarak okumuşlardır. Ancak bu kıraatin açıklanması birincişinden daha zordur. es-Süddî der ki: ("te"li okuyuşa göre) buyruğun anlamı şudur: Sen, Rabbinden üzerimize bir sofrayı indirmesini isteyecek olursan, Rab-bin sana itaat eder mi? Buna göre; Edebilir" buyruğu, "İtaat eder anlamındadır. Nitekim;: Duasını kabul etti, isteğini yerine getirdi, kipinin (.karşılık verdi, cevap verdi anlamına) kullanıldığı olmaktadır. İşte burada da (.flk- Güç yetirdi: İtaat etti, anlamındadır.

Buyruğun anlamının: "Rabbin güç yetirebilir mi" anlamında olduğu da söylenmiştir. Ancak, böyle bir soru, onların yüce Allaha dair bilgileri sağlamlaşmadan önce, işin başında vukua gelmişti. Bundan dolayı Hz. İsa, onların bu yanlışlıkları ve yüce Allah hakkında caiz olmayan bir şeyi caiz kabul etmeleri üzerine: "Eğer iman ede ille rdenseniz Allah'tan korkun" demiş idi. Yani, yüce Allah'ın kudretinde hiçbir şüpheye düşmeyin, demişti.

Derim ki: Ancak bu açıklamanın, tartışılır bir yönü vardır. Zira Havariler, peygamberlerin en yakın ve gözde adamları, onların en samimi ve onlara en yakın yardımcı olan kimselerdir. Nitekim, Hz. İsa: "Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimlerdir" dediğinde, "Havariler, Allah'ın (dininin) yardımcıları bizleriz" demişlerdi. (es-Saff, 61/14) Hz. Peygamber de: "Her bir peygamberin bir havarisi vardır. Benim havarim İse ez-Zübeyr'dir." diye buyurmuştur. [\[423\]](#)

Bilindiği gibi peygamberler -Allah'ın salât ve selâmı üzerlerine olsun-yüce Allah hakkında vacib caiz ve imkânsız olan şeyleri öğretmek, bütün bunları da

ümmetlerine tebliğ etmek üzere gelmişlerdir. Peki bu husus, peygamberlerin gözde ve özel adamları için yüce Allah'ın kudretini bilmeyecek kadar nasıl gizli kalabilir? Şu kadar var ki, şöyle demek de mümkündür; 6u ifadeler, onlarla beraber bulunan kimselerden sadır olmuştur. Nitekim, bazı cahil bedevi araplar, Peygamber (sav)'a :Bunlann (silahlarını astıkları ve tapındıkları) Zatu Envât diye bir ağaçları olduğu gibi, bize de bir Zatu Envât yap, demişlerdi.^[424] Yine, Hz. Musa'nın kavminden bazı kimseler: "Bunların bir takım tanrıları bulunduğu gibi, sen de bizim için bir tanrı yap" (el-A'raf, 7/138) demişlerdi. Nitekim, ileride buna dair açıklamalar, yüce Allah'ın izniyle el-A'raf sûresinde (belirtilen ayet-i kerimenin tefsirinde) gelecektir.

Şöyle de denilmiştir: Bu, istekte bulunanlar şanı yüce Allah'ın bu işe güç yetirebileceğinde şüpheyi düşmemişlerdi. Çünkü bunlar mü'min, Allah'ı bilen ve tanıyan kimselerdi. Onların bu ifadeleri, senin bir kimseye, bu işe güç yetirebileceğini bilmenle birlikte, filan kişi gelebilir mi demen kabilin-dendir. O takdirde mana: Bunu yapar mı ve benim bu isteğimi yerine getirir mi şeklinde olur. Bu istekte bulunanlar, şanı yüce Allah'ın buna da başka şeylere de güç yetireb ildiğini, hem delâlet yoluyla, hem peygamberlerinin verdiği haber yoluyla, hem de akılları yoluyla biliyorlardı. Ancak, bunu bir de gözleriyle görerek (ayne'l yakın) de aynı şekilde bilmek istemişlerdi. Tıpkı İbrahim (sav)'in -önceden de geçtiği üzere-: "Rabbim, bana ölülerini nasıl dirilttiğini göster" (el-Bakara, 2/260.) dediği gibi. Halbuki Hz. İbrahim bunu, bu konudaki haber ve aktf yoluyla elde ettiği bilgilerle bilmişti. Bununla birlikte herhangi bir şüphe ve tereddüdün müdahale etmediği gözleriyle görerek bilmek istemişti. Zira, mantıkî yoldan elde edilen bilgi ile haber yoluyla elde edilen bilgi hakkında şüphe sözkonusu olabilir ve itirazlar yönel-tilebilir. Ancak, güzle görülerek elde edilen bilgUıakkında bunlann herhangi birisi sözkonusu olmaz. Bundan dolayı havariler de tıpkı Hz. İbrahim'in: "Fakat kalbimin yatışması için istiyorum" (el-Bakara, 2/260) dediği gibi, onlar da: "Kalplerimiz yatışsın,, diye" demişlerdi.

Derim ki: Bu, güzel bir te'vildir. Fakat, bundan da daha güzel te'vil şudur: Bu sözleri, havarilerle birlikte olanlar söylemişlerdi- -İleride açıklanacağı üzere-. İbnü'l-Arabî, "el-Mustatî; Güç yetîren"i yüce Allah'ın isimleri arasında sayar. Ve şöyle der; Bunun, isim olarak kullanıldığı ne Kitapta ne sünnette vâ-rid değildir. Fakat bu, yüce Allah'ın fiili olarak varid olmuştur Daha sonra da havarilerin: "Rabbani indirebilir mi" sözlerini zikreder. Ancak, İbnü'l-Has-sâr, "Şerhü's-Sünne" adlı eserinde ve başkalarında onun bu görüşünü reddetmiştir. İbnül-Hassâr der ki: Şanı yüce Allah'ın, havarilerin Hz. İsa'ya söylediklerini haber verdiği: "Rabbin,, indirebilir mi" ifadesinde, Rabbin güç yetirebilmesinde şüphe

sözkonusu değildir. Bu, ince bir şekilde soru sormak ve yüce Allah'a kargı edeptir. Zira, mümkün olan her bir gey, ezeli ilminde mutlaka vuku bulacaktır ve herkes için vaki olacaktır, diye bir şey sözkonusu değildir. Havariler ise, Hz. İsa'ya iman edenlerin en hayırlıları İdiler. Yüce Allah'ın, mümkün olan her birşeye güç yetirebileceğinin onlar tarafından bilinmemesi nasıl zannedilebilir. Güç yetirebilir mi?" buyruğunun " İle (yapabilir misin) şeklindeki kıraatine gelince, şöyle denilmiştir: Yani, Rabbinden böyle bir istekte bulunabilir misin. Bu, Âişe ve Mücahid'in -Allah ikisinden de razı olsun- görüşüdür. Aişe (r.anha) dedi ki: Bu havariler: "Rabbİn güç yetirebilir mi?1* demeyecek kadar yüce Allah'ı bilen kimseler idi. Ama onlar: "Sen, Rabbinden dileyebilir misin" demişlerdi. Yine Hz, Âişe'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Havariler, şanı yüce Allah'ın sofrayı indirmeye kadir olduğunda şüphe etmiyorlardı. Ama onlar, "Rabbini İndirebilir mi" değil de; "Sen, Rabbinden istiyebilir misin?" demişlerdi. Muâz (b. Cebel) dedi ki: Ben, Peygamber (sav)'ı defalarca "te" harfi :Rabbinden istiyebilir misin?" diye okuduğunu işitmişimdir.

ez-Zeccâc da der ki: Yani, istediğin bu hususta, Rabbinin isteğini yerine getirmesini istiyebilir misin? Anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Rabbine bu hususta dua edip O'ndan dilekte bulunabilir misin? İkisinin de anlamı birbirine yakındır, takat bir mahzuf takdiri de kaçınılmazdır. Yüce Allah'ın: "O kasabaya sor" (Yûsuf, 12/82.) buyruğunda olduğu gibi. Ancak, "te" "ye" ile okuyuşta herhangi bir ifadenin hafzedildiği söylemeye gerek yoktur.

"Eğer iman edenlerde as eniz" Yani, eğer sizler, Ona ve benim getirdiklerime iman eden kimseler iseniz. -Çünkü size, yeteri kadar âyetler, mucizeler gelmiş bulunmaktadır- "Allahtan korkun demişti" O'na isyan etmekten ve çokça isteklerde bulunmaktan sakının. Çünkü sizler bu mucizeleri istemeniz halinde başınıza neler geleceğini bilemezsiniz. Zira yüce Allah, kulları için daha uygun olanı yapar. [\[425\]](#)

113. Dediler ki; "Bfe, istiyoruz ki o sofradan yiyelim. Kalplerimiz yatışsın. Senin bize gerçekten doğru söylediğini bilelim ve biz de ona şahidlik edenlerden olalım.

Yüce Allah'ın: "Dedilerki: Biz istiyoruz ki o sofradan yiyeUm" buyruğunda "yiyelim" anlamındaki fiil; ile nasb edilmiştir. Daha sonra gelen, "kalplerimiz yatışsın. Senin btee gerçekten doğru söylediğini bilelim ve biz de ona şahidlik edenlerden olalım* anlamındaki buyruklarda da bütün fiiller ona atfedilin iştir. Bu ifadeleriyle böyle bir istekte bulunmaları kendilerine yasaklanınca, bu isteklerinin sebebini açıklamış oldular

Onların: "O sofradan yiyelim" şeklindeki sözleri, iki türlü açıklanabilir: Evvela onlar, böyle bir şeye ihtiyaç duydukları için o sofradan yemek istemişlerdi. Çünkü Hz. İsa, şehir dışına çıktığında ona beşbin kişi veya daha fazla bir kalabalık uyardı. Onların bazıları da onun ashabı idi. Bazıları ise, herhangi bir hastalıkları veya bir rahatsızlıkları dolayısıyla ondan kendilerine dua etmesini isteyen kimselerdi- Bunlar da kötürüm veya kör kimseler idiler. Kimisi de olanları seyrederek ve alay ederdi.

Yine bir gün bir yere çıkmışken, yolların bir dağdan geçti. Beraberlerinde yiyecek birşey yoktu. Bunlar acıktılar. Havarilere şöyle dediler: İsa'ya söyleyin de üzerimize gökten bir sofranın inmesi için dua etsin. Havarilerin başı Şem'un Hz. İsa'nın yanına vardı ve insanların kendilerine gökten bir sofranın indirmesi için dua etmesini istediklerini haber verdi- Hz. İsa Şem'un'a; "Onlara de ki, eğer gerçekten mü'min kimseler İseniz Allah'tan korkun." Şem'un bunu bu teklifte bulunanlara haber verince, bu sefer ona şöyle dediler: Ona de ki: wBi2, istiyoruz ki o sofradan yiyelim..." diye âyetten geçen sözlerini ilettiler.

İkinci açıktama şekli de şöyledir: "O sofradan yiyelim" yani, biz böyle bir şeye olan ihtiyacımızdan dolayı değil, onun bereketini elde edelim diye bunu istiyoruz. el-Maverdî der ki: Bu daha uygun görünmektedir. Çünkü gerçekte muhtaç olsalardı, bu istekte bulunmaları kendilerine yasaklanmazdı.

"Kalplerimiz yatışsın" şeklindeki sözlerinin de üç anlama gelme ihtimali vardır: Birincisi: Yüce Allah'ın, seni bize bir peygamber olarak gönderdiği hususunda kalplerimiz yatışsın ve bundan emin olsun. İkincisi, yüce Allah'ın bizi, bu davetimiz için seçtiğinden yana kalplerimiz mutmain olsun. Üçüncüsü de şanı yüce Allah'ın bizim isteğimizi kabul ettiğinden yana kalplerimiz huzur bulsun, emin olsun. Bu üç türlü açıklamayı da el-Mâverdî zikretmektedir.

el-Mehdevî de şöyle der: Yani, yüce Allah'ın bizim orucumuzu ve amellerimizi kabul ettiğine dair kalplerimizin yatışmasını istiyoruz.

es-Sa'lebî der ki: Böylelikle onun kudretine yakînen (kesinlikle) inanalım ve kalplerimiz bunun sonucunda yatışsın,

"Senin btee gerçekten doğru söylediğini bilelim." Senin Allah'ın Rasûlü olduğunu gerçekten bilelim, "ve biz de ona şahidlik edenlerden olalım." Yani, Allah hakkında vahdaniyetine, senin de risalet ve peygamberliğine şahidlik edenlerden olalım.

Ve biz de ona şahidlik edenlerden olalım" buyruğunun: Bu sofranın indirilişini görmeyenlerin nezdinde, yanlarına vardığımızda senin lehine şahidlik edenlerden olalım, anlamında olduğu da söylenmiştir. [426]

114. Meryem oğlu İsa: "Allah'ım, Rabbîmlz, bize gökten bir sofrayı indir ki, bizim için hem önceden gelenlerimize, hem sonra geleceklerimize bir bayram ve Senden bir âyet olsun. Bizi rızılı hindir. Çünkü Sen rızık verenlerin en hayırlısı" dedi.

Yüce Allah'ın: "Meryem oğlu İsa: Allah'ım, Rabbimiz" buyruğunda geçen (ve Allah'ım anlamına gelen): (kelimesinin aslı, Sibeveyh'e göre, "Ya Allah" şeklindedir Sondaki iki tane "mîm" ise, "yâ" nida harfinden bedeldir. "Kabbimiz" ise ikinci bir nidadır. Sibeveyh bundan başkasını caiz kabul etmez. Bunun sıfat olması da caiz değildir. Zira, kelimenin aldığı şekil dolayısıyla bu kelime nidaya ve seslenişe benzemektedir.

Mâide'nin anlamı: "Bize gökten bir sofrayı indir" buyruğundaki" Sofra (el-Mâide), üzerinde yemek bulunan yükseltilmiş tahtalar (masa) dır. Kutrub der ki: Üzerinde yemek bulunmadıkça Mâide adını almaz. Eğer yemek yoksa ona "hivân: masa" denilir. "Mâide" kelimesi, kölesine yemek yedirdiği veya verdiğini anlatmak üzere kullanılan 'dent "fâüe" veznindedir. Buna göre Mâide, üzerindeki şeyleri veren; anlamına gelir. el-Ahieş'in naklet-tiği Ru'be'nin şu beyiti de bu kabildendir:

"Lüks ve nimetler içerisinde yaşayan ve denk kimselerin başları hediye olarak sunulur. Kendisinden istekte bulunulan mü'minlerin emirine."

Bu beyitin son kelimesi, kendisinden birşeyler vermesi istenen, dilekte bulunulan kimse demektir. (Ve Mâide kelimesi de aynı kökten gelmektedir). Buna göre Mâide, yemek yiyenlere yemek yediren ve yemeği veren demektir. Mecazi olarak yemeğin kendisine de Mâide denilmektedir. Çünkü yemek Mâide üzerinde yenilir. Nitekim, arapların yağmura "semâ" demeleri de böyle mecazî bir ifadedir, Kûfeliler derler ki: Ona "Mâide" denilmesi, üzerindikiler ile 'hareket etmesi dolay ısıyladır. Ve bu, Arapların meyledip hareket eden bir şey hakkında kullandıkları; tabirlerinden gelmektedir.

Şaîr de şöyle demektedir:

"Bir güvercin şakıdığında belki ağlarsın Ağacın eğilmiş dalı onu hareket ettirdiğinde.

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ondan sonra KinaneUmn öldürülmesi huzursuz etti beni; O, uçsuz bucaksız yer, az kalsın altımda sarsılıyordu."

Yüce Allah'ın: "çalkalayıp sarsar diye yeryüzünde sabit dağlar koydu (yarattı)." (en-Nahl, 16/15)

Ebu Ubeyde der ki: Mâide, "mefule" anlamında faile veznindedir. Tıpkı Hoşnut bir yaşayış içinde" {el-Hâkka, 69/2) hoşnut olunan bir yaşayış anlamında olması

gibi. Yine "Atılan bir su" (et-Tânk, 86/6) buymğundaki atılan da, kendisi "atılan" Usm-i fail) değil de ismi mef'ui anlamında başkası tarafından atılan demektir.

Yüce Allah'ın: "Bizim için... bir bayram olsun" buyruğundaki; " Olsun, kelimesi, Maide'nin sıfatıdır. (Emrin) cevabı değildir

el-A'meş ise bunu cevap olmak üzere şeklinde cevap olarak okumuştur. Buyruğun anlamı ise: Bu sofranın ineceği gün "hem bLcîm için, hem önceden gelenlerimize" yani, hem ümmetimizin baştan gelenlerine, hem sonradan geleceklerine bayram olsun, şeklindedir, id: Bayram'ın anlamı denildi ki: Sofra, üzerlerine pazar günü sabah ve akşam indirildi. Bundan dolayı pazarı bayram edindiler. Bayram anlamına gelen; tekildir, çoğulu ise şeklinde gelir. Bu kelimenin aslı "vav"lı olmakla birlikte uyâ" ile çoğul yapılması, tekilde de bu "yâ"nın ortada sabit oluşu dolayısıyladır. Şöyle de denilmiştir: Sopanın çoğulu olan, Sopalar ile bayramlar arasındaki farkın anlaşılması için "ya" ile çoğul yapıldığı da söylenmektedir. ise, bayram yaptılar, bayramda hazır bulundular, anlamındadır. Bunu, el-Cevhe-rî ifade etmiştir.

Bu kelimenin aslının, dönmek anlamına gelen; fiilinden geldiği de söylenmiştir. Buna göre bu kelime (yani bayram): şeklinde "vav"lı-dir. "VaV'dan önceki harf esreli olduğundan dolayı "yâ"ya dönüştürüLmüş-tür.-Mîzan, mîkat ve mîad kelimeleri gibi. Fıtır ve kurban günlerine İyd (bayram) denilmesinin sebebi ise3 bunların her sene tekrar avdet etmeleri (dönmeleri) dolayısı ile dir.

el-Halil der ki: İyd (bayram), insanların adeta kendisine dönüşlerini ifade ediyormuş gibi, toplandıkları her güne denilir İbnü'l-Enbarî der ki; İyd'e bu ismin verilış sebebi, sevinç ve huzur içerisinde dönüşü (avdet etmesi)nden dolayısıdır. Çünkü bayram, bütün insanların sevindikleri bir gündür. Nitekim, bu günde bile hapiste olan tutuklulardan, borçlarının istenmediği, cezalandırılmadığı, yabanî hayvanların, kuşların avlanmadığı, çocukların okullara gitmediği görülen bir şeydir.

Şöyle de denilmiştir: Bayrama "İyd" deniliş sebebi, her insanın kendi makam ve mevkiine, bunun gerektirdiklerine avdet etmesi dolayısıyladır. Nitekim, bayramda onların giydikleri, kılık kıyafetleri ve yedikleri birbirinden fark* lı olabilmektedir. Kimisi misafır kabul eder, kimisi misafır olur. Kimisi başkasına merhamet eder, kimilerine de merhamet olunur. Bayrama bu ismin verilışinin; "İyd"e benzeterek şerefli bir gün oluşundan dolayı olduğu da söylenmiştir.' Çünkü İyd, aslında araplarca oldukça meşhur, son derece değerli ve kendisine nisbet ettikleri (ismi mensub yaptıkları) bir erkek deveye verdikleri addır. İsm-i mensub yapılarak f ><Jrf J*1"): İyd'e mensub develer denilir, Şair de göyle demektedir:

*Ona kargılık oldukça yüksek fiyatta dinarların ödendiği bir deve."

Bu beyit daha önceden (el-Bakara, 2/283. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Zeyd b. Sabit; (iijfri*jüj\> kelimelerini çoğul olarak; "Önceden gelenlerimize, sonra geleceklerimize" şeklinde çoğul olarak okumuştur,

İbn Abbas der ki: Yani, onların ilki o sofradan yediği gibi, insanların sonuncusu da ondan yesin, anlamındadır.

"Senden bir âyet" yani, bir delâlet ve bir belge olsun, "Bizi rızıkEandır." Bize ver "Çünkü Sen, rızık verenlerin" bağışlayanların nızık ihsan edenlerin "en hayırlısıdır." Çünkü Sen, hiçbir şeye muhtaç olmayan gani, hertür-lü övgüye laik olan hamidsin. [\[427\]](#)

115. Allah buyurdu ki: "Gerçekten Ben onu size İndireceğim. Ama bundan sonra sizden kim kâfir olursa Ben onu âlemlerden kimseyi azaplandırmayacağım bir azapla azaplandıracağım."

"Allah buyurdu ki: Gerçekten Ben onu size indireceğim" buyruğu, yüce Allah tarafından verilmiş bir vaa'd olup, bununla Hz. İsa'nın dileğini kabul ettiğini ifade etmektedir. Nitekim, Hz. İsa'nın böyle bir dilekte bulunması da havarilerin isteklerini kabul ederek gerçekleşmişti Bu ise, yüce Allah'ın böyle bir sofrayı indirmiş olmasını gerektirmektedir. Zaten onun vaadi haktır. Ancak, bu sofranın indiril iş inden sonra buna tanık olan topluluk inkâr edip kâfir oldular, O bakımdan maymun ve domuzlara dönüştürüldüler. İbn Ömer der ki: Kıyamet gününde insanlar arasında azabı en çetin olanlar münafıklar, Maide'm'n sahiplerinden kâfir olanlar ve Firavn ve hanedanıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ama bundan sonra sizden kim kâfur olursa, Ben onu âlemlerden kimseyi ayıplandırmayacağım bir azapla azaplan-dıracağın" diye buyurmaktadır.

İlim adamları, Maide'nin İnip inmediği hususunda farklı görüşlere sahiptirler-Cumhurun kabul ettiği ve doğru olan görüş Maide'nin indiğidir. Çünkü yüce Allah: "Gerçekten Ben onu size indireceğini" diye buyurmuştur. Mü-cahid ise Şöyle demektedir. Maide inmedi. Bu, ancak yüce Allah'ın insanlara vermiş olduğu bir Örnektir, Bununla peygamberlerinden mucizeler istemelerini yasaklamaktadır.

Şöyle de denilmiştir: Yüce Allah onlara, isteklerini kabul edeceği vaadinde bulundu. Fakat kendilerine: "Ama bundan sonra kim kâfir olursa,," deyince, bu İstekten vazgeçtiler, Allah'tan bağışlanmalarını dilediler ve; hayır, böyle birşey istemeyiz, dediler. Bu açıklamayı da el-Hasen yapmıştır. Ancak, bu görüş ile bundan önceki görüş yanlıştır. Doğrusu bu Maide'nin indiğidir.

İbn Abbas der ki: Meryem oğlu İsa, İsrail oğullarına şöyle dedi: Otuz gün oruç tutunuz, sonra Allah'tan ne isterseniz dileyiniz. O size bunu verecektir. Bunun üzerine onlar da otuz gün oruç tuttular ve şöyle dediler: Ey İsa, biz bir kimseye bir iş yapsak, sonra da işimizi bitirsek, şüphesiz daha sonra bize yemek yedirirdi. Biz ise oruç tuttuk ve acıktık. Allah'a dua et de üzerimize gökten bir sofrayı indirsin. Bunun üzerine melekler, taşıdıkları bir sofrayı ile geldiler. Bu sofranın üzerinde yedi ekmek ve yedi balık vardı. Bunları önlerine koydular. En son kişi de tıpkı ilk kişi gibi yedi (ve doydu).

Ebu Abdullah Muhammed b. Ali et-Tirmizî el-Hakîm de, "Nevâdiru'l-Usûl" adlı eserinde şöyle demektedir: Bize, Ömer b. Ebi Ömer anlattı, dedi ki: Bize Ammâr b. Harun es-Sakafî anlattı, Zekeriyâ b. Hakîm el-Hanzalî'den, o, Ali b. Zeyd b. Cud'ân'dan, o, Ebu Osman en-Nehdî'den, o, Selman el-Farisi'den şöyle dediğini nakletti: Havariler, Meryem oğlu İsa'ya -Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun- sofrayı istediklerinde, o da kalkıp yün elbiselerini bıraktı, bunun yerine siyah kıldan elbiselerini giyindi. Ayağa kalktı, ayaklarını ve topuklarını birbirine yapıştırdı. Baş parmağını baş parmağına değdi-rip, sağ elini sol elinin üzerine koydu. Sonra yüce Allah'a huşu' içerisinde başını eğdi. Arkasından gözyaşlarını salıvererek ağladı. Yaşlar sakalları üzerinden akıp gitti. Gözyaşları damla damla göğsüne düşmeye başladı, sonra şöyle dedi: "Allah'ım, Rabbimiz, bize gökten bir sofrayı indir ki, bizim için hem önceden gelenlerimize hem sonra geleceklerimize bir bayram ve Senden bir âyet olsun. Bizi nızıklandır. Çünkü sen rızık verenlerin en hayırlısıdır. Allah buyurdu ki: Gerçekten Ben onu size indireceğim..."

Sofra, birisi altında birisi üstünde olmak üzere iki bulut arasında kırmızı renkli ve yuvarlak bir sofranın halinde insanların gözü önünde indi. İsa (a.s) dedi ki: "Allah'ım sen bunu bir rahmet kıl. Bunu bir fitneye düşme sebebi kılma, Ey benim yüce İlahım, ben senden hayret verici dileklerde bulunuyorum ve sen veriyorsun,"

Sofra, Hz. İsa'nın önünde, bir mendil ile örtülü olduğu halde indi, Hz. İsa, beraberindeki havarilerle birlikte secdeye kapandı. Sofranın daha önce benzerini almadıkları güzel kokusunu alıyorlardı. Hz. İsa şöyle dedi: "Aranızda Allah'a en çok ibadet eden, Allah'a karşı en cesaretli, Allah'a en çok güveneniniz hangisi ise, şu sofranın üzerine açsın ki, ondan yiyelim, Allah'ın adını anarak yiyelim ve bundan dolayı da Allah'a hamd edelim.

Havariler dediler ki: Ey Ruhullah, bu işe sen daha layıksın. Bunun üzerine Hz. İsa -Allah'ın salavâü üzerine olsun- kalktı, güzel bir şekilde abdest aldı. Güzel bir namaz kıldı, uzun uzun dua etti. Sonra sofraya oturdu, üzerine açtı. Sofrada kızartılmış bir balık vardı. Bu balıkta kılçık diye birşey yoktu. Yağ gibi akıyordu.

Etrafına ise, pırasa müstesna her türlü bakliyattan konulup hazırlanmıştı. Baş tarafında ise, tuz ve sirke vardı. Kuyruğunun yanında ise beş ekmek vardı. Ekmeklerden birisinin üzerinde de beş tane nar, diğerinin üzerinde hurmalar, diğerinin üzerinde de zeytin vardı.

es-Sa'lebî der ki: Ekmeklerden birisinin üzerinde zeytin, ikincisi üzerinde bal, üçüncüsü üzerinde yumurta, dördüncüsü üzerinde peynir, beşincisi üzerinde ise kuru et vardı.

Bunun haberi yahudilere ulaşınca keder ve üzüntü ile geldiler. Kahrolmuş bir vaziyette ona baktılar, hayret edecek bir durum gördüler, Şem'ûn - ki, bu havarilerin başıdır- dedi ki: Ey Ruhullah, bu dünya yiyeceğinden midir, cennet yiyeceğinden midir? İsa -Allah'ın salavâtı üzerine olsun- şöyle dedi: Bu sorulardan hâlâ vazgeçmeyecek misiniz? Sizin azaba uğratılmanızdan gerçekten çok korkuyorum. Şem'ûn dedi ki: İsrail oğullarının ilahına yemin olsun ki, ben bununla kötü bir maksat gütmедim.

Dediler ki: Ey Ruhullah, keşke bu mucize ile birlikte bir başka mucize daha olsaydı. İsa (a.s) dedi ki: "Ey balık, Allah'ın izniyle diril" Balık gözleri parıltılar bir şekilde dinç ve taze bir balık haline gelerek silkelenmeye, hareket etmeye başladı. Havariler korkuya kapılınca, Hz. İsa şöyle dedi: Bana ne oluyor ki, bir şey istiyorsunuz, size o şey verildi mit ondan hoşlanmıyorsunuz. Azaba uğra turnanızdan gerçekten çok korkuyorum. Yine şöyle buyurdu: Bu sofraya, üzerinde ne dünya yiyeceği ne de cennet yiyeceği olmadığı halde indi. Bu yiyeceği, yüce Allah sonsuz kudretiyle yarattı. Ona ol dedi, o da oluverdi.

Bu sefer İsa dedi ki: Ey balık eski haline dön. Balık eskiden olduğu gibi kızarmış haline döndü. Havariler dediler ki; Ey Ruhullah, ondan ilk olarak sen ye. Hz. İsa şöyle dedi: Bundan Allah'a sığınırım. Bundan onu isteyen, onu dileyen yesin. Havariler, bunun bir azap ve bir fitne olacağı korkusuyla yemek istemediler. Hz, İsa bunu görünce, bu sofraya fakir, yoksul, hasta, kö türüm, cüzzamlı, ayaklan felç olmuş, kör ve sarîsu hastalığına yakalanmışları çağırarak dedi ki: Rabbinizin rızkindan, peygamberinizin duasından yiyiniz ve bunun için de Allah'a hamd ediniz. Daha sonra Hz. İsa şöyle dedi: Bundan dolayı afiyet sizin için olacak, azap da sizden başkaları için olacaktır. Onlar da bu sofradan yediler. Öyle ki, yedi bin üç yüz kişi o sofradan ge-girerek kalktı ve o sofradan yiyen herbir hasta iyileşmiş oldu. O balıktan yiyen herbir fakir, ölünceye kadar muhtaç düşmedi. Bunu gören diğer insanlar, sofraya kalabalıklar halinde üşüştiler. Küçük, büyük, ihtiyar, genç, zengin ve fakir ne kadar varsa, mutlaka gelip ondan yediler. Biri ötekini çekiş* tirdi. Hz, İsa durumu görünce onları nöbetleşe sıraya koydu.

Bu sofraya bir gün iner, bir gün inmezdi. Tıpkı, Semud kavmine gönderilen dişi

devenin bir gün odayıp, bir gün su içmesi gibi. Bu sofrayı kırk gün. süreyle indi. Kuşluk vaktinde iner ve bulunduğu yeri gölge kapatıncaya kadar öy lece kalırdı. Sa'tebî der ki: Sofra bu şekilde kalır ve ondan yemek yenirdi. Nihayet gölge üzerine düşünce, yükseliverirdi. Yükselinceye kadar insanlar ondan yemeye devam eder, sonra da göğesi geri dönerdi. İnsanlar da gözlerinden kayboluncaya kadar onun gölgesine brkar dururlardı.

Kırk gün tamamlanınca yüce Allah İsa (a.s.)'a şöyle vahyetti: "Ey İsa, Benim bu soframı zenginleri dışarda tutarak yalnız fakirlere ver." Ancak, bu hususta zenginler şüpheye düştüler ve fakirlere düşmanlık etmeye başladılar. Kendileri şüpheye düştükleri gibi, diğer insanları da şüpheye düşürmeye çalıştılar. Yüce Allah, Ey İsa dedi. Ben, ileri sürdüğüm şart dolayısıyla (azab ile) yakalayıp, sorumlu tutacağım.

Onlardan otuzüç kişi, pislikleri çöplüklerden ayıklayan domuz haline dönüştürüldü. Halbuki, daha önce güzel yemekler yerler, yumuşak döşeklerde uyurlardı, İnsanlar bunu görünce, ağlaşıp Hz. İsa'nın etrafında toplandılar. Domuzlar da gelip Hz. İsa'nın önünde dizleri üzere çöktüler. Gözyaşlarını akıtıp ağlamaya koyuldular. Hz. İsa onları tanıdı, sen filan kişi değil misin diye soruyor, o domuza döndürülmüş kişi de başı ile işarette bulunuyor, fakat konuşamıyordu. Bu halleriyle yedi gün kaldılar. -Dört gün kaldılar diyenler de vardır.- Sonra Hz. İsa, yüce Allah'a, canlarını kabzetsin diye dua etti. Kimse onların nereye gittiğini bilemedi. Yer mi onları yuttu, yoksa ne oldular (bilinmedi).

Derim ki: Bu hadis hakkında söylenecek sözler vardır. Senet bakımından da sahih değildir. İbn Abbas ve Ebu Abdurrahman es-Sülemî'den nakledildiğine göre, Maide'deki yemek, ekmek ve balıktı. İbn Atiyye der ki: O balıkta her yiyeceğin kokusunu alıyorlardı. Bunu da es-Sa'lebî nakletmiştir. Am-mar b. Yasir ile Katade derler ki: Maide, üzerinde cennet meyvelerinden meyveler bulunduğu halde semadan inerdi. Vehb b. Münebbih ise şöyle demektedir: Yüce Allah, arpa ekmekleri ve bir takım balıklar indirdi.

et-Tirmizî de Tefsir bölümünde, Ammâr b. Yâsir'den şöyle dediğini nakletmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Mâide, semadan et ve ekmek olarak indirildi. Hainlik etmemek, yarma hiçbir şey saklamamakla emrolundukları halde, hainlik de ettiler, ertesi güne saklayarak, yarına birşeyler ayırdılar. Bunun üzerine maymunlar ve domuzlar haline dönüştürüldüler." Ebu İsa (et-Tirmizî) der ki: Bu, Ebu Âsim ve başka bir kişinin Said b. Ebi Arûbe'den, o, Katade'den, o, Hilâs'tan, o, Ammar b. Yâsir'den mevkuf olarak rivayet ettiği bir hadistir. Biz bu hadisi, merfu' olarak ancak el-Hasen b. Kaza'a yoluyla biliyoruz.

Bize, Humeyd b. Mes'ade anlattı dedi ki: Bize, Süfyan b. Habib anlattı, Said b, Ebi Arûbe'den buna yakın bir hadis nakletti fakat bunu Pey-gamber'e merfu'en zikretmedi. Bu, ise el-Hasen b, Kazae'nin hadisinden daha bir sahihtir. Ancak biz, bu hadisin merfu' bir rivayetini asla bilmiyoruz.[\[428\]](#)

Satd b. Cübeyr der ki: Mâide üzerinde ekmek ve et müstesna herşey indirildi. Ata ise şöyle demiştir: Balık ve et müstesna, Maide üzerinde herşey indirildi, Kâ'b der ki: Maide, semadan basaşağı olarak melekler onu sema ile arz arasında uçurarak nazil oldu. Et dışında üzerinde her yiyecek vardı.

Derim ki: Bu üç görüş, Tirmizînin naklettiği hadise muhaliftir. Tinmi-zînin hadisi ise bunlardan daha uygundur. Zira, merful olarak sahih değilse bile, mevkuf olarak büyük bir sahabiden sahih olarak rivayet edilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kesinlikle söylenebilecek şu ki; Maide, üzerinde yenecek yiyecekler bulunduğu halde indirilmiştir. Ancak bu yemeğin tayinini en iyi bilen Allah'tır.

Ebu Nuaym'ın Kâ'b'den naklettiğine göre Maide, ikinci olarak İsrailoğul-larının âbid bazı kimselerine nâzil oldu. Kâ'b dedi ki: İsrail oğullarından âbid üç kişi bir araya geldi. Bunlar, geniş bir düzlük arazide toplandılar. Onların her birisi yüce Allah'ın isimlerinden bir ismi biliyordu. Birileri dedi ki: Benden isteyin, ben de sizin için istediğinizi dua ederek Allah'tan dileyeyim. Onlar dediler ki: Senden yüce Allah'a, bu yerde akan bir pınar, yeşil, yemyeşil bahçeler çıkarması için dua etmeni istiyoruz, O da dua etti, akan bir pınar ve güzel, yemyeşil bahçeler meydana geldi. Daha sonra bir diğerleri benden de isteyiniz, ben de ne isterseniz dua ederek onu Allah'tan sizin için isteyeyim. Şöyle dediler: Yüce Allah'a, cennet meyvelerinden bize birşeyler yedirmesi için dua etmeni istiyoruz. Üzerlerine taze bîr hurma indi. Ondan yemeye başladılar. Evirip çevirdikçe mutlaka ondan başka bir lezzet yediler, sonra kaldırıldı. Daha sonra bir diğerleri şöyle dedi: Benden isteyin, ben de ne isterseniz sizin için Allah'a dua edeyim. Senden, Allah'a üzerimize İsa'ya indirmiş olduğu Maide'yı indirmesi için dua etmeni istiyoruz. O kişi de dua edince bu Maide indi, Ondan İhtiyaçlarını karşıladıktan sonra bu sofrayı kaldırdı. Daha sonra da haberin geri kalan bölümlerini nakletti.

Bir mesele: Sözü geçen Selman'ın hadisinde, Maide'ye dair açıklamalar yer aldı ve bu Maide'nin ayaklan bulunan bir masa (Maide) şeklinde değil de bir sofraya halinde indiği açıklanmaktadır. Sofra ise Peygamber (sav)'ın ve arap-ların yemek yedikleridir. Ebu Abdullah et-Tirmizî el-Hakîm şunu nakletmektedir: Bize, Muhammed b. Beşşâr anlattı, dedi ki: Bize, Muaz b. Hişam anlattı dedi ki: Bana babam anlattı. Yunus'tan, o, Katade'den, o, Enes'den dedi ki; Rasulullah (sav) hiç

bir zaman bir masa üzerinde yemediği gibi, katık konulan yemek kaplarından da yemedi, onun için hiçbir zaman yufka da pişirilmedi. Enes'e dedim ki: Peki, ne üzerinde yemek yerlerdi? O, sofralar üzerinde yerlerdi, dedi. [429] Muhammed b- Beşşâr der ki: Burada sözü geçen Yûnus, Ebu Furat el-İskâf dır.

Derim [kî: Bu, sahih, sabit bir hadistir, Senedinde yer alan ravilerden, Bu-lıarî ve Müslim ittifakla hadis almıştır. Tirmizî de bunu rivayet ederek şöyle demiştir: Bize Muhammed b, Beşşâr anlattı dedi ki: Bize, Muâz b. Hişam anlattı, diyerek hadisi zikretti ve hakkında: "Hasen, gariptir" dedi. [430]

et-Tirmizî Ebu Abdullah el-Hakîm dedi ki: Hıvâm (masa), arap olmayanların yaptıkları, sonradan yapılmış birşeydir. Araplar bu gibi şeyleri yapmıyorlardı. Onlar, sofralar üzerinde yemek yerlerdi. Sofra ise, derilerden yapılan ve kapanıp açılan bağlan ve askıları bulunan bir şeydi, İşte açılması dolayısıyla ona sufra denilmiştir. Zira bağlan çözüldüğü vakit açılır ve içinde bulunanları açığa çıkartır (isfâr) idi. işte bundan dolayı ona sufra adı verilmiştir. Setere, sefer denilmesi de, kişinin bizzat evlerden isfârı (ayrılması) do-layısıyladır. Katıkların ve iştah açıcı yiyeceklerin konduğu yemek kablan kullanmaması ise, çeşitli ve ekmeğin bandındığı yemekler ve bu yemekler için kab kullanmadıklarından dolaydır. Çünkü, onların yiyecekleri, üzerinde kesilmiş et parçalan bulunan tirit îdi. Hz. Peygamber de şöyle buyururdu; "Etleri dişlerinizle sıyrarak yiyiniz. Çünkü, böylesi hem daha canın çektiği bir-şeydir, hem de hazmi daha kolaydır. [431]

Denilse ki: Maide'den bir takım hadislerde söz edilmektedir. Bunlardan birisi de İbn Abbas'ın şu sözüdür: Eğer keler haram olsaydı, Peygamber (sav)'ın Maidesi üzerinde yenmezdi. Bunu da Müslim ve başkaları rivayet etmiştir. [432]

Âişe (r.anha)'dan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Kişinin Maide'si, yerde konulmuş halde kaldığı sürece melekler ona dua ederler." [433] Bunu da güvenilir raviler rivayet etmiştir.

Yine şöyle denilebilir: [434] Maide, uzatılan ve serilen -mendil ve elbise gibi- her şeydir. O halde bu kelimedeki "dal" harfinin iki tane olması gerekirdi. O bakımdan bunlar (araplar) iki "dal" harfinden birisini "yâ"ya dönüştürerek "Mâide" dediler. Fiil de bu şekilde kullanılmaktadır. O bakımdan bu kelimenin "Memdûde : Uzatılan, yayılan şey" şeklinde olması gerekirdi. Fakat bu kelime dilde fail vezninde kullanılmıştır. Nitekim, Mektûm (gizlenen) denilmesi gerektiği halde -ism-i fail kipiyle Gizli sır, hoşnut olunan bir geçim için de yine aynı şekilde Hoşnut bir yaşayış diye tabirler kullanılmıştır. Yine dilde kendisi fail vezninde olduğu halde mefûl şeklinde kullanılan tabirler de vardır Araplar

Uğursuz bir adam" diyerek mePul vezninde kullanmışlardır. Oysa bunun anlamı fail veznindedir. Yine; Örtten bir perde (dediklerinde)" meful vezninde kullanmışlardır. Halbuki o, fail anlamındadır. Hivân (masa) ayakları ile yerden yükselendir. Mâide ise yayılan ve serilendir Sofra içinde gizli olanı açığa çıkartan demektir. Çünkü sofra, askılarıyla toplanmış ve kapatılmıştır. eÎ-Ha-sen'den de şöyle dediği nakledilmektedir: Masalar üzerinde yemek yemek kırallann işidir. Mendil (yere yayılan bez sofra) üzerinde yemek yemek ise arap olmayanların işidir, sofra ise araplann uygulamasıdır. Sünnet olan da budur.[\[435\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[436\]](#)

116. Allah: "Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilâh edinin, diye sen mi söyledin" diyeceği zaman, (İsa) der ki: "Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz. Şayet ben onu söylemiş İsem, zaten sen onu bilmişsindk- Sen, içimde olanı bilirsin. Ama ben, senin nefsinde (gaybında) olanı bilmem. Şüphesiz Sen, gaybia ti çok iyi bilensin."

Yüce Allah'ın: "Allahi Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki Üâh edinin diye sen mi söyledin, diyeceği zaman* buyruğunda sözkonusu edilen bu sözün, söyleneceği zaman hakkında farklı görüşler vardır. Katade, İbn Cüreyc ve müfessirlerin çoğu, yüce Allah bu sözü İsa'ya Kıyamet gününde söyleyecektir derken, es-Süddî ve Kutrub da derler ki: Yüce Allah İsa'ya bu sözü onu semâya yükselttiği sırada, hıristiyanların da onun hakkında söylediklerini söylemeleri üzerine söylemiştir. Buna delil olarak da Hz. İsa'nın söylediği nakledilen: "Eğer sen onları azaplandırırsan, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır" (el-Mâide, 5/118) buyruğunu delil göstermişlerdir. Çünkü arapçada, edatı geçmiş zaman hakkında kullanılır.

Ancak, birinci görüş daha sahihtir. Buna ela, bundan önce gelen, yüce Allah'ın: "Allahpeygamberleri toplayacağı gün,,," (çl-Maide, 5/109) âyeti delalet etmektedir. Bundan sonra gelecek olan: "Bugün doğru söyleyenlerin doğruluklarının fayda vereceği bir gündür" (el-Maide, 5/119) âyeti de buna delildir. Buna göre edatı, anlamında kullanılmış demektir. (Diyecceği zaman anlamına gelir). Şanı yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: Onlara korku geldiği zaman bir görsen..." (SebeJ, 34/51) buyruğun da; "Korku geleceği zaman" demektir. Ebu'n-Necm de şöyle demiştir:

"Sonra Allah benim yerime mükâfatlandıracağı zaman onu mükâfatlandırırsın Yüksek semâlarda Adn cennetleriyle."

Görüldüğü gibi burada da "mükâfatlandıracağı zaman" anlamındadır, el-Esved b.

Cafer el-Ezdî de şöyle demektedir:

"Şimdi ise onlarla şakalaşmak istediğimde

Derler ki: Dikkat edin, şu yaşlı adam herhangi bir anlamlı iş yapmıyor."

Bununla, onlarla şakalaşacağı zamanı kastetmektedir Böylelikle geleceği mazi ile ifade etmiş olmaktadır. Çünkü bu işin tahakkuk edeceğini ve artık bunun böyle olacağının belgelerini görmüş bulunmaktadır, adeta gerçekten meydana gelmiş gibidir.

Kur'an-ı Kerimde de şöyle buyrulmaktadır: "Ve cehennemlikler cennetliklere seslendi (seslenecek)." (el-A'raf, 7/50) Bunun benzerleri pek çoktur. Bu husustaki açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Her ne kadar soru şeklinde varid olmuş olsa dahi, gerçekte soru olmayan bu buyruğun anlamı hakkında te'vil alimleri iki farklı görüş ortaya atmışlardır. Birincisine göre, yüce Allah, Hz. İsa'ya bu soruyu İsa hakkında bu iddiada bulunanları azarlamak için sormuştur (soracaktır). Böylelikle bu sorudan sonra Hz. İsa'nın böyle bir şeyi reddetmesi, onların iddialarını yalanlamakta daha bir belîğ olsun, azar ve sitem bakımından da daha ağır olsun.

İkinci açıklamaya göre bu sorudan maksat; Ona kavminin kendisinden sonra dinini değiştirdiklerini ve hakkında söylemediği şeyleri iddia ettiklerini bildirmektir,

Hıristiyanlar Meryem'i ilah edinmemişlerdi. Onlar hakkında bunu nasıl söyledi? denilse şu şekilde cevap verilir: Onlar, Meryem bir insan doğurmadı. O, ancak bir ilah doğurdu, dediklerine göre; onların anne çocuk arasındaki ilişki dolayısı ile, annenin de doğurduğu kişi mesabesinde olması gerektiğini kabul etmek zorundadırlar. Bunu kabul etmek zorunda olduklarına göre> Hz. Meryem hakkında da bizzat bunu söylemiş gibi olurlar.

Yüce Allah'ın: "(İsa) def İd: "Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yatışmaz. Şayet ben onu söylemişsem zaten Sen oüü biknlşsîndir." buyruğu ile ilgili olarak Tirmizî, Ebu Hureyre'den gelen şöyle bir rivayet kaydetmektedir: Yüce Allah'ın: "Allah: Ey Meryem oğlu İsaî İnsanlara, Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilah edinin diye sen mi söyledin...0 buyruğunda İsa, hem kendi hüccetini öğrenmiş, hem de Allah ona bunu öğretmiş bulunmaktadır. Ebu Hureyre Peygamber (sav)'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Yüce Allah kendisine: "Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz." Âyetini(n) tamamı ile söyleyeceği sözleri telkin etti. Ebu İsa der ki: Bu, hasen, sahih bîr hadistir. [\[437\]](#)

Hz. İsa, şu iki husus dolayısıyla cevap vermeden önce yüce Allah'ı teşbih etmektedir. Birincisi kendisine izafe edilen şeylerden yüce Allah'ı tenzih etmek,

ikincisi ise, Allah'ın izzeti karşısında boyun eğmek ve onun satvetinden korkmak.

Denildiğine göre, şam yüce Allah, Hz İsa'ya: "Beni ve anamı İki İlah edin diye sen mî söyledin" sözü karşısında bu sözden dolayı öyle bir titredi ki, içinde kemiklerinin çıkardığı sesleri dahi duydu. Bunun üzerine: "Seni tenzih ederim" diye cevap verdikten sonra: "Hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz" diye cevap vermiştir. Yani, kendi adıma hakkım olmayan bir şeyi iddia edemem.

Bunun da anlamı şudur: Ben, Rabbi olan bir kimseyim. Rabb değilim. Ben, kulum. Kendisine ibadet olunan Mabud değilim. Daha sonra; "Şayet ben onu söylemiş İsem, zaten Sen onu blmişsindir" diyerek işi Allah'ın ilmine havale edecektir. Halbuki, yüce Allah onun böyle bir sözü söylemediğini bilmiştir. Fakat, Hz. İsa'yı ilah edinenleri azarlamak üzere ona böyle bir soru soracaktır.

Daha sonra Hz. İsa şöyle buyuracaktır: "Sen içimde olanı bilirsin. Ama ben Senin nefsinde olanı bilmem," Yani Sen benim gaybımda olanı bilirsin, ben Senin gaybını bilemem. Şöyle de açıklanmıştır: Sen benim bildiğimi bilirsin. Ama, ben Senin bildiğini bilemem. Bir başka açıklamaya göre, benim gizlediğimi Sen bilirsin. Fakat, Senin gizlediğini ben bilemem. Şöyle de açıklanmıştır: Benim ne istediğimi Sen bilirsin. Fakat ben Senin ne dilediğini bilemem. Bir diğer açıklamaya göre: Sen benim gizlediklerimi bilirsin, ben Senin gizliliklerini bilemem. Çünkü, gizli olan birşey (sır)'in mevkii nefistir. (O bakımdan âyet-i kerimede "nefs" tabiri kullanılmıştır). Dünya yurdunda benim neler yaptığımı bilirsin. Fakat, âhiret yurdunda ben Senin neler yapacağını bilemem.

Derim ki: Bütün bu açıklamalarda ileri sürülen görüşler birbirine yakındır. Yani, Sen benim sırlarımı, yaratmış olduğun kalbimin içinde sakladıklarımı bildiğin halde, ben Senin kendine sakladığın gaybından ve ilminden hiçbir şey bilemem, diye de açıklanmıştır.

"Şüphesiz Sen, gaybları çok iyi bilensin." Olanı, olmakta olanı, olmamışı ve olacağı bilirsin. [\[438\]](#)

117. Ben onlara, bana enireuiğinden bankasını söylemedim, Rabbim ve Babblnîz olan Allah'a ibadet edin, diye (söyledim). Ben, aralarında bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir şahid îdîm. Beni aralarından aldıktan sonra artık onlar üzerinde gozctleyici Sen oldun. Sen herşeye hakkıyla şahidsin,"

MBen onlara, bana emrettiğinden başkasını söylemedim." Yani ben dünyada onlara yalnızca tevhide emrettim. Allah'a İbadet edin diye (söyledim.)"

buyruğundaki (af) edatının i'rabta mahalli yoktur. Bu, şanı yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi müfessire (açıklayıcı) dır; "Aralarından elebaşlūan yürüyün... diye ileri atıldılar." (Sa'd, 38/6) Bununla birlikte nasb mahallinde olması da mümkündür. Yani, ben kendilerine ancak Allah'a ibadetten sözettim, Cer mahallinde olması da mümkündür. Yani şeklinde olabilir. "Nūn" harfinin ötre-li okunması ise daha uygundur. Çünl'ü Araplar esreden sonra ötre söyleyişi ağır bulurlar. Esreli okuyuş ise iki sakinin yanyana gelmesi esasına göre caizdir. Yüce Allah'ın: "Ben, aralarında bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir şahld İdim" buyruğu, onlara verdiği emirler konusunda onları gözetlemekte idim, demektir. "Aralarında bulunduğum müddetçe" buyruğundaki; nasb mahallindedir. Ben aralarında kalmaya devam ettiğim sürece demektir.

"Beni aralarından aldıktan sonra artık onlar üzerinde gözetleyici Sen oldun" buyruğu ile ilgili olarak denildiğine göre bu, yüce Allah'ın Hz. İsa'yı göklere kaldırmadan önce vefat ettirmiş olduğuna delâlet etmektedir. Ancak böyle bir iddianın hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü konu ile ilgili haberler onun göğe yükseltildiğini ve semâda diri olduğunu, semâdan inip -İleride açıklanacağı üzere- Deccâli öldüreceğini ortaya koymakta ve rivayetler birbirini pekiştirmektedir. Buyruğun anlamı şudur: Sen beni semâya yükselttikten sonra,, el-Hasen der ki: Vefat; yüce Allah'ın Kitabında üç anlama gelir: Ölüm vefatı. Allah'ın: "Ölümleri vaktinde canlan vefat ettiren Allah'tır" (ez-Zümer, 39/42) buyruğu bunu ortaya koymaktadır. Yani, eceli bittiği zaman canlan alan O'dur. Diğer anlam, uyku vefatıdır. Bu da yüce Allah'ın: "Geceleyin sizi vefat ettiren O'dur" (el-En'am, 6/60) buyruğunda olduğu gibi Yani, sizi uyutan Odur. Bir de yükseltme vefatı. Yüce Allah: "Ey İsa, şüphesizki Ben seni ve-fut ettireceğim" (Âl-i İmram, 3/55) buyruğu da bunu ifade etmektedir.

Yüce Allah'ın: "Sen oldun" buyruğunda yer alan; Sen" burada te'kid içindir. "Gözetleyici ise, "Oldun" kelimesinin haberidir. Anlamı ise, onların gözetleyicisi sen oldun. Onların durumlarını bilen ve fiillerine tanık olan Sen oldun. Gözetleyici (rakib); asıl itibariyle murakabe (gözetleme) anlamındadır. Bunun da anlamı görüp gözetmek, riâyet etmektir. Gözetleme yeri demek olan "markabe" de buradan gelmektedir ki, yerinin yüksekliği bakımından gözetleyici (rakîb) konumundadır.

"Sen, her şeye hakkıyla şahldsin" yani benim söylediklerime de, onların söylediklerine de tanıksın. Kimin isyan ettiğine, kimin itaat ettiğine tanıksın, anlamında olduğu da söylenmiştir,

Müslim'de, İbn Abbas'tan şöyle dediği kaydet i İm ektedir: Rasulullah (sav) bir öğütte bulunmak üzere hutbe irad etmek kastıyla ayağa kalktı. Dedi ki: "Ey

İnsanlar, şüphesiz sizler Allah'ın huzurunda çıplak ayaklı, elbisesiz ve sün-netsiz olarak haşrolunacaksınız. *Daha önce yaratmaya başladığımız gibi onu iade ederiz. Biz bunu vaadetmiştik. Elbette Biz onu yapanlarız," (el-Enbi-yâ, 21/104) Şunu bilin ki, Kıyamet gününde insanlar arasında kendisine elbise giydirilecek ilk kişi İbrahim (a.sTdır. Şunu biliniz kif ümmetimden birtakım kimseler getirilecek ve onlar sol tarafa doğru alınıp götürüleceklerdir. Ben, Rabbım, ashabım, diyeceğim. Bana şöyle denilecek: Sen, senden sonra uygun olmayan ne gibi şeyler onaya koyduklarını bilmiyorsun. Bu sefer ben de, Allah'ın salih kulunun dediği gibi derim: "Ben aralarında bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir şahid idim. Beni aralarından aldıktan sonra artık onlar üzerinde gözetleyici sen oldun. Sen her şeye hakkıyla şahid sin. Eğer onları azaplandırırsan, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır. Ve eğer onlara mağfiret edersen, yine şüphe yok ki sen aziz ve hakim olansın" ^Devamla Hz. Peygamber) buyurdu ki: Bana şöyle denilecek: Onlar, kendilerinden ayrıldığından itibaren ökçeleri üzerinde geri dönmüş ve irtidat etmiş olarak devam edip durdular."[\[439\]](#)

118. "Eğer onları azaplandırırsan, şüphe yok ki onlar Senin kullarıdır. Ve eğer onlara mağfiret edersen» yine şüphe yok ki Sen, Azizsin ve Hakîrasın."

Yüce Allah'ın: "Eğer onları azaplandırırsan, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır" buyruğu, şart ve cevabını bir arada ihtiva etmektedir. uVe eğer onlara mağfiret edersen, yine şüphe yok ki sen Azizsin, Hakimsin" buyruğu da onun gibidir.

Nesaî, Ebu-Zer'den şöyle dediğini rivayet eder: Peygamber (sav) sabahı edinceye kadar gece boyunca tek bir âyeti okuyarak namaz kıldı. Sözkonu-su âyet ise: "Eğer onları azaplandırırsan şüphe yok ki onlar Senin kullarıdır. Ve eğer onlara mağfiret edersen, yine şüphe yok ki sen, Azizsin, Hakimsin" âyetidir.[\[440\]](#)

Bu buyruğun teVili hususunda farklı görüşler ifade edilmiştir. Denildiğine göre, Hz. İsa bu sözü Allah'ın onlara karşı şefkat ve merhamet etmesini dilemek sadedinde söylemiştir. Tıpkı, efendinin kölesine şefkat etmesi istendiği gibi, İşte bundan dolayı Hz. İsa; onlar Sana isyan ettiler, dememiştir.

Bir diğer açıklamaya göre de, Hz. İsa bu sözleri, -hiçbir kâfire mağfiret olunmayacağını bildiği halde- Allah'ın emrine teslimiyetini arzetmek ve azabından sığınmak üzere söyleyecektir.

"(İstetil): Onları azaplandırırsan" buyrugundaki "onlar" anlamına gelen "lie ve nün" harfinden ibaret zamir, aralarından küfür üzere ölen kimse aralarından tevbe eden kimseler içindir. Bu güzel bir açıklamadır.

Hz. İsa, kâfire mağfiret olunmayacağını bilmiyordu, diyenlerin sözlerine gelince, bu yüce Allah'ın Kitabına karşı cüretkârca bir iddiadır. Çünkü, şanı yüce Allah

tarafından verilen haberler nesli olmazlar.

Yine şöyle denilmiştir: Hz. İsa'nın kanaatine göre, onlar bir takım masiyet-ler işlemişler ve ondan sonra Hz. İsa'nın kendilerine emretmediği şeyleri yapmışlar, ama yine de dininin esası üzerine kalmaya devam etmişlerdi. O bakımdan: "Eğer benden sonra işledikleri masiyetlerini mağfiret edecek olursan" demiştir. Ve ayrıca: "Şüphe yok ki Sen, Azizsin, Hakimsin* diye eklemiş, ama olayın gerektirdiği ilahi emre teslimiyet ve işi hükmüne havale etmenin gerektirdiği ifadeler olan: "Muhakkak sen, bağışlayansın, Rahimsin dememiştir. Şayet, Sen bağışlayansın, Rahimsin demiş olsaydı, şirk üzere ölen kimseler için mağfiret olunma duasında bulunma gibi bir ihtimal verecekti ki, böyle bir şeye de imkân yoktur. O bakımdan ifadenin takdiri şöyledir: Eğer Sen onları ölene kadar küfürleri üzere bırakacak ve azaplandırarak olursan, şüphesiz ki onlar Senin kullarıdır, şayet onları Seni tevhide ve Sana itaate iletecek ve onlara mağfiret edersen şüphesiz ki Sen, dilediğine karşı konulup engellenmeyen Aziz olansın, yaptıkları hikmetle dolu Hakim olansın. Dilediğini saptırırsın, dilediğini hidâyete erdirirsin.

Bir topluluk ise, buyruğun sonunu: Şühhesiz ki sen Gafursun, Rahimsin" diye okumuşlar ise de bu kıraatin mushafla bir ilgisi yoktur. Bunu da Kadı îyad "eş-Şifa" adlı eserinde zikretmiştir.

Ebu Sekr el-Anbârî de der ki: Yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki Sen Azizsin, Hakimsin" buyruğu, yüce Allah'ın: "Ve eğer onlara mağfiret edersen" buyruğuna uygun düşmemektedir diyen kişi, Kur'an-ı Kerime karşı dil uzatmış olur. Güya bunları söyleyenler, mağfiretten söz edildiğine göre, Sen Gafursun, Rahimsin diye sözün bitirilmesi gerektiğini ileri sürerler Buna cevap şöyledir: Burada Allah'ın indirdiği şekilden başka bir ifade kullanmaya ihtimal yoktur. Ne zaman bu itirazcının söylediği şekilde ifadeler sona erecek olsaydı, buyruğun anlamı oldukça zayıflardı. Çünkü, Gafur ve Rahim, sadece ikinci şart ile alakalı olur. Birinci şartla hiçbir ilgisi olmaz. Oysa bu buyruk, yüce Allah'ın indirdiği şekildedir. Müslümanlar da icma ile ilk ve ikinci şartların her ikisini de böylece okumuşlardır. Zira, bu buyruğun hulasası söyledin Eğer onları azaplandırarak olursan, şüphesiz ki Sen Azizsin, Hakimsin, Ve eğer onlara mağfiret edecek olursan, yine şüphesiz ki Sen Azizsin, Hakimsin, Azap etmekte de, mağfiret etmekte de, her iki hususta da Sen Aziz ve Hakimsin. Buna göre buyruğun umumiliği dolayısıyla bu yerde Aziz ve Hakim diye sona ermesi daha uygun düşmektedir. Çünkü böylelikle her iki şartla da alakalı olmaktadır. Fakat, Gafur ve Rahim isimleri buna uygun düşmemektedir. Zira, Aziz ve Hakim buyruklarının ihtiva ettiği genel ifade bunlarda yoktur. Bütün âyet-i kerimede

yüce Allah'ın tazim, adalet ve ona övgüye ait bütün buyruklar ile, sözü geçen her iki şart bakımından* hepsine uygun düşen ifadeler elbetteki sözün bir bölümüne elverişli, bir bölümüne elverişli olmayan ifadelerden daha bir yerinde ve mana itibariyle daha sağlamdır.

Müslim, birkaç yolla Abdullah b. el-Amr el-As'dan rivayet ettiğine göre, Peygamber (sav), yüce Allah'ın, Hz. İbrahim'den söylediğini naklettiği; "Rabbim, çünkü onlar* insanlardan bir çoğunu sapıklığa sürüklediler. Bundan sonra kim bana uyarsa işte o bendendir. Kim de bana isyan ederse gerçekten Sen Gafursun, Rahimsin" (İbrahim, 14/36) buyruğu ile Hz. İsa'nın söylediğini naklettiği: "Eğer onları azaplandırırsan şüphe yok ki onlar Senin kullarıdır. Ve eğer onlara mağfiret edersen, yine şüphe yok ki Sen Azizsin, Hakimsin" buyruğunu okudu, sonra da ellerini kaldırıp: "Allah'ım, ümmetim" dedi ve ağladı. Yüce Allah da söyle buyurdu: "Ey Cebrail, Muhammed'e git -Rabbin en iyi bilendir ya- ona sor: Seni ağlatan nedir, diye." Cebrail (a.s) ona gelerek sordu. Rasulullah (sav) da neler söylediğini -O daha iyi biliyor ya-O'na haber verdi.

Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurdu: "Ey Cebrail, Muhammed'e git ve ona de ki: Şüphesiz Biz, ümmetin hakkında seni razı edeceğiz ve seni hoşuna gitmeyecek bir durumla karşı karşıya bırakmayacağız."[\[441\]](#)

Kimi ilim adamı şöyle demektedir: Âyet-i kerimede takdim ve tehir vardır ki, bunun anlamı şöyledir: Eğer Sen onları azaplandırırsan, şüphesiz ki sen Azizsin, Hakimsin. Eğer onlara mağfiret edecek olursan, şüphesiz ki onlar Senin kullarıdır.

Ancak, buyrukların asıl şekilleri ile anlaşılmaları -açıkladığımız sebepler dolayısıyla- daha uygundur. Başarı Allah'tandır.[\[442\]](#)

119. Allah buyurur: "Bugün doğru söyleyenlerin doğruluklarının fayda vereceği bir gündür." Onlar İçin -orada ebedi ve daimi kalıcılar olmak üzere- altından ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. İşte en büyük kurtuluş budur.

"Allah buyurur: Bugün doğru söyleyenlerin doğruluklarının kendilerine fayda vereceği bir gündür" buyruğu şu demektir: Onların dünyadaki doğrulukları kendilerine fayda verecektir. Âhirette doğruluğun bir faydası olmaz. Dünyadaki doğruluklarına gelince, yüce Allah için yaptıkları ameldeki doğruluklarının kastedilmiş olması muhtemel olduğu gibi, Allah'a ve peygamberlerine karşı yalan söylemeyi terk etmek şeklindeki doğruluk olma ihtimali de vardır. Doğruluk, her ne kadar bütün günlerde her zaman faydalı ise de, özellikle o günde onlara faydalı oluşunun sebebi, amellerin karşılığının o gün verile

ceğindendir.

Şöyle de denilmiştir: Maksat, onların âliiretteki doğruluklarıdır. Bu ise, Peygamberlerinin tebliğde bulunduklarına dair şahidlikteki doğrulu klandır. Ayrıca, kendileri hakkında işledikleri amellere dair yapacakları tanıklıktaki doğruluktur. Bu doğruluğun fayda sağlaması ise, şahadeti gizlemedikleri için sorumluluktan kurtulmaktır- Peygamberleri lehine ve kendileri aleyhine ikrarları sebebiyle kendilerine mağfiret olunacaktır. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır. Nah" ve tbn Muhaysın; ": Gün kelimesini nasb ile okumuşlardır. Diğerleri ise bunu merfu olarak okumuşlardır ki, mübtedâ ve haber olarak açık-ça anlaşılan ve izah edilebilen kıraat de budur. Buna göre; "Fayda vereceği gündür, buyruğu, " Bu" kelimesinin haberidir. Cümle de bütünüyle; Allah buyurur, anlamındaki buyruk ile nasb mahallindedir.

NafT ve İbn Muhaysın'ın kıraatine gelince, İbrahim b. Humeyd, Muham-med b. Yezid'den naklettiğine göre bu kıraat caiz değildir. Çünkü, bu kıraate göre mübtedânın haberi olan kelime nasb edilmektedir. Oysa bunda bina caiz değildir İbrahim b. es-Sevrî ise şöyle demektedir: Bu kıraat şu anlamda caizdir:

" Allah bu sözleri Meryemoğlu İsa'ya doğru söyleyenlerin doğruluklarının kendilerine fayda vereceği günde söyledi" anlamında olur. Bu durumda da; Gün, "kavi: (buyrukTin zarfı olur Bu ise, "kavi "in mePulü olur Takdiri de şöyle olur: Allah bu sözü doğru söyleyenlerin doğruluklarının kendilerine fayda vereceği günde söyleyecektir.

Takdirin şöyle olduğu da söylenmiştir: Yüce Allah şöyle buyuracaktır İşte bu gibi şeyler Kıyamet gününde fayda verir.

el-Kisaî ve el-Ferrâ da der ki: Burada; Gün kelimesini nasb üzere bina edişinin sebebi, isim olmayan birşeye muzaf oluşundan dolayıdır. Mesela, O gün gitti demek gibi. Daha sonra el-Kisaî şu beyiti nakletmektedir:

"Ağaran saçlarıma gençliğim için sitem ettiğim ve:

Bu agaran saçlar, (oyundan, eğlenceden) alıkoyucu bir unsur olarak artık kendime gelmeyecek miyim, dediğim zaman..."[443]

ez-Zeccâc der ki: Basrahlar ise el-Kisaî ve el-Ferra'nırı bu söylediklerini zarfın muzari fiile izafe edilmesi halinde kabul etmezler. Eğer bu izafe, mazi fiile yapılacak olursa, beyitte geçtiği üzere güzel olur. Fiilin zaman zarflarına izafe edilmesinin caiz oluşu ise, fiilin burada mastar anlamında oluşu dolayısıyla dır.

Şöyle de denilmiştir: Burada "gün" anlamına gelen kelimenin zarf olarak mansub olması ve mübtedâmn haberinin de; Bu olması da mümkündür. Çünkü, bununla bir olaya işaret edilmektedir

Zaman zarflan Bugün savaş olacaktır, çıkış şu saattedir" denilebilir. Ayet-i

kerimedeki cümle de (buyurur) anlamındaki "kavi11 ile nasb ma hail indedir. Şöyle de denilmiştir: Bu, kelimesinin mübtedâ olarak ref mahallinde; Gün kelimesinin de mübtedâmn haberi olması ve bundaki âmilin mahzuf olması da mümkündür. O vakit ifadenin takdiri şöyle olur

Allah buyuracak ki: tşte bu anlattığımız olay, doğru söyleyenlere doğruluklarının fayda vereceği günde meydana gelecektir."

Burada üçüncü bir kıraat daha vardır ki o da; Fayda vereceği bir günde; şeklinde tenvinli kıraattir. Bu takdirde ifadede; Kendisinde takdirinde hazfedilmiş bir ifade vardır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi:

"Bir de öyle bir günden korkun ki, kimse kimseye hiçbir fayda veremez, "(el-Bakara, 2/48) Bu şekilde (tenvinli kıraat) ise, el-A'meş'in kıraatidir.

Yüce Allah'ın: "Onlar için... cennetler vardır* mübteda ve haberdir. Akan iset sıfat ma hal Ündedir. "Altından" ise, yani köşklerinin ve ağaçlarının altından ırmaklar akar demektir ki bu kabilden açıklamalar daha önceden geçmiştir.

Daha sonra yüce Allah, onların alacakları mükafaatı ve kendilerinden artık bir daha ebediyyen gazaplanmamak üzere razı olduğunu açıklamaktadır

"Onlar da Ondan hoşnut olmuşlardır." Yani, Allah'ın kendilerine mükâfat olarak verdiği mü kafa attan hoşnut olmuşlardır. İşte en büyük kurtuluş budur. Yanit hayn büyük ve pek çok olan, umduğunu elde ediş sahibinin mevkii ve şerefini yükselten zafer budur. [\[444\]](#)

120. Göklerin, yerin ve onlarda ne varsa hepsinin mülkü Allah'ındır. O, herşeye gücü yetendir.

Yüce Allah'ın: "Göklerin, yerin... mülkü Allah'ındır* âyeti kerimesi, hıristiyanların Hz, İsa hakkında ilah olduğu şeklindeki iddiaları ile ilgili söylenenlerin akabinde yer almakta, yüce Allah bununla, göklerin ve yerin mülkünün İsa'nın da değil, diğer hiçbir mahlukun da değil, yalnızca Allah'ın olduğunu haber vermektedir.

Buyruğun anlamının şöyle olması da mümkündür- Göklerin ve yerin mülkü kendisinin olan Allah, daha önce sözü geçen cennetleri kulları arasından itaatkâr olanlara verecektir. Allah, lütuf ve keremiyle bizi onlardan kılsın.

el-Mâide Sûresi burada sona ermektedir. Yüce Allah'a hamdü senalarla. [\[445\]](#)

-
- [1] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/300-301
- [2] Dûrakutnl, I, 239, II, 86, Ravilerinden Jshak b. Ebi Yahya'nın zayıf bir rcıvi olduğu; kaydedilmektedir. U, 86'da hadis ile ilgUî Ebit't-Tayyib'in taliki)
- [3] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/301.
- [4] Buhârî, Ezan 7; Müslim, Salât 10; Eb& Dâvud, Salût 36; Tirmizî, Salâı 40; Nesalt Ezan 33; İbn Maca, Ezan 4.
- [5] Müslim, Salat 12; Ebû Dâvud Salat 36.
- [6] Müslim, Salat 13; Ebu Dâvud Sakıt 36; Tirmizl, Salât 42Nesaİ, Ezan 38;İbnMûce, Ezan 4.
- İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/301-302.
- [7] Buhârî, Ezan 4, el-Ainel fî's-Stilm 18, Sehv 6; Müslim, SaHı 16 v.d, MesScîd83; Ebû-Bâvud, Salat 31; Nesal, E2Ü0 30; Darimİ, Salât II, 174; Muvatta, Nida 6; Müsnsd, II, 313,398,411...
- [8] Müslim, Sîilâı 14; İbn Mâce İzan 5: Mtisned, III, 169 ,264, IV, 95, 98.
- [9] Buhârî, Ezan 5 Bedü'l-Ha]k 12, Tevlid 52; Neaaİ, Ezan 14; Muv&tta, Nida yJbnMâce Ezan 5; Müsned, III, 35, 43.
- [10] Tirmizt salat 33; İbn Mâce Ez:ın 5.
- [11] İbn Mâce, Ezan 5.
- [12] Bu lafızlarla: Tirmizî, SaEüt 41; aym ırnında yakın lafızlarla Nesat> Ezan 32, İbn Mûce, Ezan 3- Mûmedt IV, 21, 217.
- İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/302-303.
- [13] İbn Mâce, Ezan 2; Nesaİ, Ezan 5 (bu lafızlarla) Ebû Mahzüre hadisinin yer aldığı kaynakların bir kısmı daha önceden 4. başlıkta gösterilmiştir.
- İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/303-304.
- [14] Suyutî, edDurru'î-Mensûr, III, 107-108.
- [15] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/305.
- [16] Suyütî, ed-Durru'l-Mensur, III, 108.
- [17] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/305-310.
- [18] Tirmizi, Fîten 8, Tefsir 5. sûre 17; İbn Mâae, Fiten 20; Müsned, I, 2, 5, 7, 9.
- [19] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/310-312.
- [20] el-Heyseml, Mecmau'z-Zevâıd IV, 193

- [21] Müslim, Şifanî'l-MünâHkîn 17; Nesaî, İman 31; Dârimt, Mukaddime 31; Müsned, U, 32, 47, 82, 88, 102
- [22] Buhari, Tefsir 11. sûre 2, Nafakat 1; Müslim Zekât 36, 37; İbn Mâce, Keffarât, 15; Müs-ned, II, 242, 314, 464.
- [23] Buhari, Tefsir 11. sûre 2, Tevhid 22; Müslim, Zek3i 37; Tirmizi, Tefsir 5. sûre 3; İbn Mâce, Mukaddime 13; Müsned, U, 313, 500.
- [24] Bukârt, Tefsir 11. sûre 2; Tevhid 22; Müslim, Zekât 37; Tirmizî Tefsir 5. sûre 3; İbn. Mâ-ce, Mukaddime 13; Müsned, II, 313, 500.
- [25] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/312-317.
- [26] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/317-318.
- [27] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/319.
- [28] Buhârî, Tefsir 5. Sûre 1, 53. sûre 1, Tevhid 46; Müslim. İman 287; Tirmizî Tefsir 6. Sûre 5, 53- Sûre 3; Müsned, VI, 50
- [29] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/319-320.
- [30] Buhârî, Meğazi 31; Müsned, III, 390
- [31] MüstimFedm 13.
- [32] el-Vahidîr Esbâbu NüzûU'l Kur'an, s. 204.
- [33] el-Vâhtdî, a.g.e. s. 205; eKHesemi, Mecma'uz. Zevûid, VII, 17.
- [34] Buhârî, Cihad 70; Müslim, Fedâilu's-Snhube, 39, 40
- [35] Tirmizi Tefsir 5- sûre 4 (yakın lafızhırlı)
- [36] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/320-322.
- [37] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/322.
- [38] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/322-323.
- [39] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/323.
- [40] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/323.
- [41] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/324-325.
- [42] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/325-326.
- [43] Fail ve nâib-i fâil'de en uygun şekil, bunlarda amel eden fiilin tesniye (ikil) yada cemi (çoğul) alâmeti almadan gelmesidir, Ancak araplar arasında bu hallerde de fiilin sonuna tesniye ve cemi' aEmetlerî getirenler vardır,." (İbn Hîşâm, Şüzûr'z-Zekeb, s. 176. v.d.) Ayet-i kerûne'de: "Onlardan bir çoğu yine görmez ve işitmez oldular" buyruğunda "görmez ve işitmez" fiillerinin sonuna

çoğul alameti gelmiştir. Bu alametın gelmemesi daha çok görülen bir anlatım tarzı olmakla birlikte gelmiş olması nasıı açıklanabilir? Merhum müfessir buna dair açLklaraa şekillerine değinmig bulunmaktadır. Benî pireler yediler" şeklindeki kullanıma uygun olduğunu söylemek de bu açıklama gekillerinden biridir

[44] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/326-328.

[45] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/329.

[46] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/330-331.

[47] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/331-332.

[48] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/332-333.

[49] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/333-334.

[50] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/334-335.

[51] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/335.

[52] Ebû Dâvud, Melâhim 17; Tirmizî, Tefsir 5. sûre 6, 1; İbn Mdce, Firen 20.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/335-336.

[53] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/336.

[54] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/336-337.

[55] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/337-338.

[56] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/338.

[57] Rivayeti Ebû-Dâuud'da tespit edemedik, Burada anlatılanlar ile meselâ, Müsned, I. 201 v.d., 461, V, 290'da ki rivayetlerle karşılaştırınız.

[58] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/338-342.

[59] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/342-343.

[60] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/344.

[61] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/344-345.

[62] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/345.

[63] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/345-346.

[64] Müslim, Nikah 5; Nesat, Nikah 4.

[65] Bukâri, Nikâh 1; Müsned, III, 241.

[66] BuMrir Nikâh 8; Müslim Nikâh 7; Nesaî, Nikah 4; Müsned, i, 175

[67] Müsned, V, 266; Tirmizi, FedîHu'l-Clhad 17.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/346-347.

[68] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/347-348.

[69] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/349.

[70] Dikkat edilecek olursa büroda asıl itibariyle mubah olan bîr şeydeki; ser'i tasarrufuna mani olmak, bu tasarrufu yasaklamak anlamında bir "haram kılmak" söz konusu edilmektedir. Böyie bir "haram kılmak" bir yönüyle yemin ya da adak, anlamındadır. Köle, cariye ya da nikâh gibi konular hakkında kullanılırsa, azad ve talâk gibi önceki mübalı tasarrufu ortadan knldırmak inanası sözkonusu olur- Şeriat esasen yenim, adak, azad. talâk, gibi tasarruflara müsaade ettiğinden; bu gibi hususlar hakkında "haram kıl-makl*"; bu manalardan uygun olanı hakkında kinaye yoluyla kullanılmış kabul edilir. Dolayısıyla bu kabilden "haram kılma" ile, Allah'ın helal olan bir hükmünü red etmek anlamında şer'an tanınmamış bir mahiyette "helali haram kılma" farklı şeylerdir. Birinci şekün şer'an muteber bir takım hükümleri olmakla birlikte, ikinci şekilde bir haram kılma, Allah'ın hükmünü red etmektir ve küfürdür.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/349.

[71] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/350.

[72] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/351.

[73] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/351.

[74] Suyütî, Lubabu-'n-Nükûl (Kısır tarihsiz, Celaleyn kenarında) I, 152'de belirttiğine göre. İbn Ebi HStim, bu rivayeti Zeyd b. Estem'den nakletmektedir.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/352.

[75] Dârakutnî. IV, 162.

[76] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/352-354.

[77] Buhari, EymSn 1, KelBrüt 9; Müslim, Eyman 7; Eb& Dâuûd, Eyıann 14; Neenal, Erman 15; İbn M&ce, Keffarât 7; Müsned, IV, 398

[78] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/354-355.

[79] Müslim, Eyımin 11-13, lö v.d; Tirmizî, Nüzflr 6; Nesaî, Eyınan 15,16; İbn Mdee, KeF-farit 7: Dârimt, Nüzûr 11, Musned, II. 3&, IV, 256, 378, 428.

[80] Bukârl, Istifcıbeti3']-Mvırteddin 1, Eymân 16, DıySl 2; Tirmizl Tefsir 4 Süre 7; Nesaî, TiibriımıVI-Dem 3, Kasâme 48; Dâriml DiySt 9.

[81] Buhârî, Ey]iün 17, Müslim Eyıın 218; Nesaî, Adnbul-Kudnr 30; İbnMÜcet Ahkam 8, Dâriml Buytı' 62; Muvâtta' Akdiye 11; Müsned, V, 260.

[82] Müslim, İman 220; Buhârl Tefsir 3. süre 3, Eyın3n 17, Ahkam 30; Tirmizl Tefsir 3. süre 4; Müstted V, 211.

[83] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/356-357.

[84] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/358.

[85] Buhârt Talâk 7, 37, Libâs 6V 23, Müslim, Nik3h 111-115; Ebû Dâvud Talâk 49; Nesâi, Talak 9; İbn Mâce Nikâh 32; Muvâtta. Nikâh 17= 18; Müsned II, 62, 85, III, 284, VI, 42, 62, 96, 193.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/358.

[86] Ebû Davud, Süne 22, Tirmizi Sifatu'l-Cenne 21; Nesâi, Eymân 3; Müsned, II, 333f 354,, 373

[87] Buhârî, Eymân 3, Kader 14, Tevhid 11; Tirmizi, Nüzûr 13, Nesâi, Eymân 1, 2, İbn Mâce Keffârât 1; Dârimî, Nüzûr 13; Muvatta Nüzûr 15; Müsned II, 26, 67, 68, 127, III, 112, 257.

[88] Yeminde niyete gerek yoktur. Ancak, bakîm Alîm ..gibi Allah'tan başkasına da isim olarak verilen lafızlarda yemin için yemin etmeye dair niyyet gereklidir, (tim Mevdûd, el-İhtiyâr, V, 50> Buna göre Rahman adına -Allah'tan başkası hakkında kullanabileceğini kabul edenlere göre- yemin niyyeti ile mesela: Bi'r-Rahmân' denirse, yemin olur.

[89] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/359.

[90] Buhârî, Eymân 2, Peddilu's AŞhabî:n Nebiyy 17, Meğâzi 42, 87; Müslim, Fedâlu's-Sa-habe 63, 64; Tirmizî, Menâkib 39; Müsned, II, 20.

[91] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/359-360.

[92] İbnî-HiUnmn ve el-Aynî gibi Hanefî mezhebinin müEahhir alimlerine göre, "Kuran hakta için" diyerek yapılan yemini, geçerli bir yemin olarak kabul etmektedirler (Bk. eZ-Znhîyli, el-Fıkhu'l-İslâmî, IIE, 379 v,d

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/360-361.

[93] Buhârî, Edeb 74f Eymân 4, Tevhid İJ, ŞehndSl 26; Müslim, Eymân 1, Ebû Dâvud, Eymân Tirmizî, Eymân 8; Nesâi. Eymân A\ İbn Mâce Keffârât 2, Dârimî, Nttâûr 6; Müsned, 7. 11, 34, 69,142.

[94] MücJt»1,Eymân 3; Ebû Dâvud, Eymân 4; Nesâi, Eymân 6.

[95] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/361.

[96] Buhârt, Tefsir 53- Sûre 2, Edeb 74, İstizan 52, Eymân 5; Müslim Eymân 5; Dâvud- Eymân 3; Tirmizî Nüzûr 18; İbn Mâce, Eymân II, Müsned, II, 309

[97] Nesâi, Eymân 12; Müsned, I, 183, 186

[98] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/361-362.

[99] Dârakutni, VI, 163-164

[100] Dârûbutni, VI, 164.

[101] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/362-363.

[102] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/364.

[103] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/364.

[104] Ebu. Dâvud, Eyraân 9; TinnizL Nftzür 7:Nesaî, Eyınnn 18; İbn Mâce Kefförîc 6.

[105] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/364-365.

[106] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/365-366.

[107] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/367.

[108] Bu hadis dahg önce 4. başlıkçı geçmiş bulunmakladır. Kaynakları da orada gösteri]mistir.

[109] Bu hadisler de dalın önce 5. başlığın baş taraf] arında geçmişti. Kaynakları da orada gösterilmiştir.

[110] Bu hadisler de dalın önce 5. başlığın baş taraf] arında geçmişti. Kaynakları da orada gösterilmiştir.

[111] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/367-368.

[112] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/368.

[113] İtrmizl, Ferâiz 11; Dâriml, Ferâiz 18

[114] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/368-369.

[115] Hadisin bu lafızla kimi rivayet yollarının zayıf, kimisin ip senedinde meçhul râvj bulunduğu, kimisinin büsbütün senedsiz rivayet edildiği belirtilmiştir. el-Adûnî, Keşfit'l-Ha/a, I, 391, hadis no: 1247.

[116] ibn Mâce, Keffarât 10.

[117] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/369.

[118] Ebû Dâvud, Zek3t 21; Müsned, V, 432.

[119] İbn Mâce, Keff3nı 9. Tırnak içindeki ifadeler İbn Mace'nin elimizdeki basılı nüshasında yoktur.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/369-370.

- [120] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/370.
- [121] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/371.
- [122] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/371.
- [123] Kâmeḥ: Ekmeğin kendisine bandınlacığı katık suya da iştah açıcı sirkeli yiyecek: Keşk: Gerek duyulacağında pişirmek üzere un ve süttten yapılip kurutulmuş bir yiyecektir, (et-Mu'cemu 'l-Vasît)
- [124] Müslim, Eḥribe 164 v.d.; Ebû Dâvud, Et ime 39; Tirmizî, Et'irae 35; Nesaî, Eyinan 21; İbn Mâce, Et'ime 33; Brimî, Et'tine 18.
- [125] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/371-372.
- [126] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/372.
- [127] Masdariye olmasına göre ise anlamı: "Yeminlerinizi bağlamanızdan dolayı sizi sorumlu tutar" şeklinde ahır.
- [128] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/372.
- [129] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/373.
- [130] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/373-374.
- [131] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/374.
- [132] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/374-375.
- [133] Meâlde: "Köle" diye karşılığı verilen kelimenin (boyun) anlamına gelen "Hitabe" İle ifade edeliş sebebini açıklıyor.
- [134] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/375.
- [135] Buhârî, Kefferât 6; Müslim, İtk 22, 23. Yakın lafızlarla: Ebû Dûvtt, İlk, 13,14; Tirmizî, Nüzûr 20; İbn Mâce, İtk 4; Müsned, IV, 113, 147, 235, 344, 386, V, 29
- [136] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/375-376.
- [137] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/376-377.
- [138] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/377.
- [139] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/377.
- [140] Buhârî, Eyinân 1; Müslim, Eym3n 261 Müsned, II, 317.

[141] Bu ayetin tefsirine dair açılan 5. başlığın Uış taraflarında geçmiş bulunan bu hadisin kaynakları da orada gösterilmiştir.

[142] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/377-378.

[143] Müslim, EyLUTân 21; Ibn Mfâce, KeffîlrSı 14.

[144] Müslim, Eyntfn 20; İbn İdâce, Ahkâm 14.

[145] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/378.

[146] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/378-379.

[147] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/379-380.

[148] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/380.

[149] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/380.

[150] İbn Mâcet Keffârât 8.

[151] İbn li&ee, Keffârât 8.

[152] Buhârt, Mevakitıs-Salât 41, Menakıb 25, Edeb 87, 88; Müslim Eşribe 176; Müsned, I, 198.

[153] Müslim, EŞribe 177.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/380-381.

[154] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/381-382.

[155] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/382.

[156] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/383.

[157] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/383.

[158] Ebû Dâvud. Ejribe 1.

[159] Müslim, Fednilu's Sahabe 43.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/384-385.

[160] Bukârî Musakat 13, Humus 1, Meğâzi 12, Talâk 11; Müslim, Ejribe 1, 2; Ebû Dâvûd Haraç 20; Müsned I, 142.

[161] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/385-386.

[162] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/386.

- [163] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/386.
- [164] Bk. Bukârî, Meğâzî 34, Tefsir 24. Sûre 6; Müslim, Tevbe 56; Müsned, VI, 195.
- [165] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/387-388.
- [166] Müslim, Müsâikat 68, Nesai, Buyu' 90; Bârimi Buyu' 35, Eşribe 9i Muvâtta, Eşribe İZ.
Müsned, IV, 227
- [167] Müslim., Hayz 100; Ebû Dâvtd, Libas 37, Tirmizl Libâs 7; Nesaî Feca 5
- [168] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/388.
- [169] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/388.
- [170] Müslim, Eşribe 11: Ebu Davud, Eşribe 3; Jîrmizî, Buyu' 59; Darimi, Eşribe 17; Müsned, III, 119, 180, 260.
- [171] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/388-390.
- [172] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/390.
- [173] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/390.
- [174] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/390-391.
- [175] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/391.
- [176] el-Beyhakl, es- Sünenu'l-Kübrâ, VIII, 496.
İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/392.
- [177] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/392.
- [178] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/392.
- [179] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/392-393.
- [180] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/393.
- [181] Tirmizî, Tefsîr 5. sûre 10-12
- [182] Buhârî, Tefsir 5. sûre lî. Mezâlim 21; Müslim., Eşribe 3; Dûrimî, Eşribe 2, Müsned III, 227.
İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/393-394.
- [183] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/394.

[184] Nesai, Eşribe 3.

[185] BukâH, Tefsir 5- Sûre 10, Eşribe 2, 5; Müslim, Tefsir 32, 33; Ebû Dâvud, Eşribe 1; saf, Esribe 2.

[186] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/394-395.

[187] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/396-397.

[188] Burada bu kelime bu manadadır. Bn beyit daha önceden geçmiş ve orada "yanakları sarf anlamında "suFm'l-lmdûd1" diye geçmişti.

[189] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/397.

[190] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/397.

[191] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/398.

[192] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/398.

[193] Buharî, Meğâzi 12.

[194] Darekutni, III, 116.

[195] el-Beyhöfî, e&Sunenu'l-Kübrâ, VIII, 547-548; İlanul-Esir. Usdu'l-Gûbe, IV. 95; İbn Hn-cer, el-İsâbe, V, 323. 324

[196] el.-Kiyâ et-Taberi, Ahkâmı'tl-Kuran. III, 103.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/398-402.

[197] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/402.

[198] Arap Tarihçileri Arapları iki büyük kısma ayırırlar.

I. Arab-ı Bâide Yaşayıp helak olmuş, nesilleri tükenmiş araplar.

II. Arab-ı Bakiye, Soyları devanı eden araplar bunlar da : a) Arab-t Aribе ve b) Arab-ı Mus-ta'ribe olmak üzere iki kola ayrılırlar. Arab-ı Aribе Kahtanilerden ortaya çıkan kabilelerdir. Arab-ı Mustaribe ise soyları İsmail (a.s)'n varan araplardır (H. İbrahim Hasan. İstûm Tarihi, çevirenler; İ. Yiğit, S. Gümüş İstanbul 1985,1, 26-28)

Merhum inüfessir bü sözleriyle avlanmanın arapların çok eski dönemlerden beri geçim kaynaklarından birini teşkil etliğine işaret etmektedir.

[199] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/402-403.

[200] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/403.

[201] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/403.

- [202] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/403-404.
- [203] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/404.
- [204] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/404.
- [205] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/404.
- [206] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/404-405.
- [207] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/405.
- [208] Ebû'l Yaser künyeli bu sahabinîn adı; Arapça baskıyı hazırlayanın da dikkat çektiği gibi -Ka'b b. Amr b, Abbad...dır- (tbn Hâcer, Tehzibut-Tehzib, VIII, 392).
- [209] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/406.
- [210] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/406.
- [211] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/406.
- [212] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/406-407.
- [213] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/407.
- [214] Bu hadis-i şerif 7. başlıkta da gelecektir. Kaynakları orada gösterilecektir.
- [215] Burada: "el- Açmam cu-bûrun: Dilsiz hayvanın verdiği zarar hederdir." (Buhârî, Zekâr 66, Diyât 28, 29, Musoka.nl 3; Müslim Hıdûd 45, 46; EbûDâuud, Diyât 21; Tirmizî, Zekât 16, Ahkâm 37; Nesaî, Zekât 28 vs...) hadîsine işaret edilmektedir.
- [216] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/407-410.
- [217] Buhari, Cezau*sSayd7, Bedu'l-Halk, 16; Müslim, Hacc 72, 76-79; Ebû Dâvud, Menâsik, 39; Nesai, Menâsik 82, 84, 86-88; İbn Mâce Menâsik 91: Muvütta Hacc 88-90.
- [218] Buhari, Cezau's sayd 7; Müslim Hacc 66- 71; Ebû Dâvud, Menâsik 19; Tirmizî Hacc 21; Nesai, Menâsik 83,113, 114, 116-119; İbn Mâce Menâsik 91.
- [219] Ebû Dâvud, Menâsik 39, Tirmizî Hacc 21; İbn Mâce Menâsik 91.
- [220] Ebû Dâvud, Menâsik 39, Tirmizî Hacc 21.
- [221] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/410.
- [222] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/410-411.

[223] Ebû Dâvud, Menâsik 95; Müsned, t, 170.

[224] Enes (r.a)'in rivayetine göre küçük kardeşinin kendisiyle oynadığı Nuğayr diye bilinen küçük bir ku^U varmış. Hz. Peygamber onu görünce şakalaşarak: "Ey Ebû Umeyr, ne yaptı Negayr?" diye sorarıma, (Buhart, Edeb 81, 112; Müslim, Âdâb 30; Ebû Dâvud, Edep 69 v.s.

[225] Müsned, VI, 113, 150, 209.

[226] Mvnat, Cami' (Medine) 11, Bukûri, Fedailul-Medine 4; Müslim, Hacc 471, Bu manadaki diğer hadisler için bk. el-Mu'cemul-Mufehrvsti Etfhzi'l-Hadis, VI, 151, satır lö.v.d

[227] Muvattai Cami' (Medine) 13

[228] Bukârl, İlm 39, Hacc 43, Lukata 7 Buyır 28, Cizye 22, Mefrızî 53; Müslim, Hacc 445, 448; Bbû Dâvud Menasik 89; Nesaî, Menasik 110, 11120; İbn Mâce, Menâstk 103; Dâ-rimt, Buyu' 60. Bütün bu yeri erde; Mekke'yi haram kılanın yüce Allah olduğu belirtilmektedir.

[229] Buhârî, Ffrfâilul- Medine 1, Cizye 10, 17, Ferâiz 21\ Müslim, Hacc 467, İtk 20; Ebû Dâ-vud, MenSsik 95; Tirmizi, Vela 3; Müsned, I, 81, 126, 151.

[230] Sa'd (r.a)'ın basınçtın geçen bu olaya bu başlığın baş taraflarında değinilmiş; kaynakları da orada gösterilmişti.

[231] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/411-413.

[232] Dârakutni, II, 245

[233] İbn Mâce. Menâsik90:Dârimi. Menâsik 90v Muvatta, Hacc 230, Darekutni, II, 246.

[234] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/413-415.

[235] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/415.

[236] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/416.

[237] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/417.

[238] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/417-418.

[239] Muratta, Hacc230.

[240] Dârakutnt, II, 247.

[241] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/418-420.

[242] Dârakutnl, II, 247.

[243] Darekutni, II. 249.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/420.

[244] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/420-421.

[245] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/421.

[246] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/421-422.

[247] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/422.

[248] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/422-423.

[249] Dârakutnt, II, 250

[250] Dârakutnl, II, 250.

[251] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/423.

[252] tbmı'l- Arâbî, Ahkamu'l Kur'ân, II, 679'da yer ulan bu ifadeler, iktibas edilirken ıfıcık-lefek İxi2i farklılıklar ortaya çıkmıştır. Tercüme İbnu'l, Arâbî'nin belirtilen yerdeki ifadeleri esas alınarak yapılmıştır

[253] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/423-424.

[254] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/424.

[255] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/425-426.

[256] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/426.

[257] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/426-427.

[258] Bk. el-B.ıkaraf 2/196. ayetin, ılırmnhnın başını tıraş eiınesi halinde vereceği Fidyeye ile ilgili bölümler.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/427-428.

[259] Müslim, İman 56; Tirmizî, İman 10; Müsned, I, 208.

[260] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/428.

[261] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/428-429.

[262] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/429.

- [263] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/429-430.
- [264] Dârakutnî, IV, 270.
- [265] Dârakutnt, IV, 270.
- [266] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/430.
- [267] Ebû Dâvud, Et'iine 35; İbn Mâce, Snyder 18: Dârakutnî. IV, 267-268.
- [268] Dârakutnt, IV, 268.
- [269] Ebû Dâvud, Et'lme 35.
- [270] Dârakutnî, IV, 268.
- [271] EbûDâuud, Tahâre, 4\ - Tirmizî Tahflre 52, Nesaî, Tahâre 46, Miyatı i S.ıyd 35; İbn Mâce, Tıılı.lre 38, Snyder 18; Dârimî, Vudıı' 53, 54, Snyder 6, Muvâtta Tahâre 12, Snyder 12; Müsned, II, 237. 361, 378, 3935 III, 373, V, 365.
- [272] Müslim, Snyder 17, 18; Buharı, Zebâih 12; Meğüzi 65; Ebû Davud, Eflıne 46; Nesaî, Saya 35, Dâriml Snyder Ğ; Milsned, III, 309, 311
- [273] Darekutnî, IV, 269-270.
- [274] Dârakutnî, IV 270.
- [275] Dârakutnî, IV,271.
- [276] Dârakutnî. IV, 270.
- [277] el-Bakara. 2/ 173. âyet 18. bcışkuı açıklamaları esnasında düşürölmüş bir notta, "Su do-a dair açıklamalarda bulunulmuştu. Oraya bakılabilir.
- [278] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/430-433.
- [279] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/433-434.
- [280] Üçüncü başıkta geçen, Kz. Cübir'in rivayet ettiğı "Aanber" diye anılan bir balığı deniz kıyısında buJup ondan yediklerine dair rivayete atıfta bulunmaktadır. Kaynakları orada gösterilmiştir.
- [281] Bu hadis de 3. başlıkta geçmiş olup, kaynakları orada gösterilmiştir.
- [282] Müslim. Edalı 4. 7, 8
- [283] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/434.
- [284] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/434-435.

[285] Ebû Davud, Menâsik, 40; Tirmizî, Haec 25 Naat, Menâsik 81; Dârakutnl, II, 290.

[286] Muvâita, Hacc 79; Nemî, Menâsik 78.

[287] Buhârî, Cihad S8r Müslim, Hacc 57; Muvâtta, Hacc 76.

[288] Muü&tta, Ht\cc 83; Buhârî, Ceîall's-Snyd 6, Hibe 6, 17; Müslim, HûCC 50, 53, 55; Tir-misî, Hacc 26, Nesat, Menîsik 79, İbn Mâce, Menâsik 92; Dârimi, Menâsih 22; Müsnedt IV, 38, 71, 72, 73.

[289] İbn Abdil-Berr, el-Utizkâr XI, 297-298.

[290] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/435-437.

[291] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/437-438.

[292] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/438.

[293] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/438.

[294] Müslim, Haoc 61; Nesat, Menâsik 81; Dârimî, Menâsik 22; Müsned V, 302.

[295] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/438-439.

[296] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/439.

[297] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/439.

[298] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/439-440.

[299] Buhârl, İlm 37, Cezau's-Sayd 8, Meğâzî 51; Müslim HûCC 446; Tirmizl Hacc 1; Müsned, VI, 385.

[300] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/440.

[301] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/440-441.

[302] Peşbeşe gelen Zülknde Ziilhicce ve Muharrem ile Beceb ayı haram ayfardır. Merhum müfessirimizin de biraz sonra gelecek "...zarflanın üçre biri.." ifadeleri buradaki üç ay ifadesinin bir zühul eseri otorcife dört ay yerine kaydedilmiş olduğunu göstermektedir. Ya dil biraz sonra belirtUereği üzere; kimi araplîir bu aym hürmetini benimsemiyorlardı. Dolayısıyla arapların icınai ile harain olduğu kabul edilen aylar Receb'in dışında kalan üç aydan ibaret otur.

- [303] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/441-442.
- [304] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/442-443.
- [305] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/443.
- [306] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/443.
- [307] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/443-444.
- [308] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/444.
- [309] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/444-445.
- [310] Buhârî, l'üsam 20, Buyu' 60, Sulh 5; Müslim, Akdiye 17, 18; Ebû Dâvud, Sîinne 5; İbn Mâce, Mukaddime 2; Müsned, VI, 146.
- [311] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/445.
- [312] Buhûri, Hars 15; Ehû Dâvud, Haraç ve İntare 37; Timizi , Ahkâm 38; Muvâtta Akdiye 26; Müsned III, 33&, 381, V, 327
- [313] Hanefilerin bu mesele hakkındaki bu hükümleri mutlak olarak böyle değildik Yani ynlınızca gasıbın yaptığı binanın ya da diktiği ağacın kıymetinin, gasp ettiği arazinin kıymetinden cbha fazla olması halinde, araziye gasb eden arazi sahibine değerini tazminat olarak ödemek hakkına sahiptir. (Bk. Dr. Vehbc ea-Zuhayli, el*Fıkhu>l-î\$la.mi, V, 731, v.d)
- [314] Ebû Dâvud, Harâc ve tniare 37.
- [315] Bbû Dâvud ve Muaâtta, aynı yerler.
- [316] Zekerıyyâ b. Yahy3 el-Mısrî diye bjiinen bir fakihtir.
- [317] Ebu Davud. Harâc ve İmare 37.
- [318] Dârakutni, IV, 243. Hadisin senedinde güvenilmeyen bir râvi vardır. (Ebn't-Tayyib Muhammed âbâdi'nin hadis ile ilgili ta'likinden.)
- [319] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/446-447.
- [320] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/448.
- [321] Her iki rivayet için: Bukârî, Tefsir 5. sûre 12, Deavât 35, Fiten 15, nisam 3; Müslim it 134, 135; Tirmizî Tefsir 5. sûre 16; Müsned, İİİ 206, 254.
- [322] Tirmizî, Hacc 5, Tefsir 5. sûre 15; fbn Mâce, MenAsik 2; Müsned I. 113;

Dârakutnî, H, 280-281.

[323] Dârakutnî, II, 282.

[324] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/448-450.

[325] Buhârî, Rikaak 22, Edeb6, İstikraz 19; Müslim, Akdiye 14; Dârimî Rikaak 38; Müsned, IV, 246, 254, 255.

[326] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/450-451.

[327] Dârimî, Mukaddime 18, hadis no: 123.

[328] Dârimî, Mukaddime 18. hadis no: 124.

[329] Dârimî, Mukaddime 18, hadis no: 125.

[330] Dârimî, Mukaddime 18, hadis no; 127.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/451-452.

[331] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/452.

[332] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/452-453.

[333] Dârakutnî, IV, 184.

[334] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/453-454.

[335] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/454.

[336] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/454-455.

[337] Buhârî l'tsam 3; Müslim, Fedâil 132. 133: Ebû Dâvud. Sünne 6: Müsned. 7. 176. 179.

[338] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/455.

[339] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/455.

[340] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/456.

[341] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/456.

[342] Buhârî, Menakıb 9, Tefsir 5, sûre 13^ Müslim, Cennet 51.

[343] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/456-459.

[344] Müslim, Cennet 51; Müsned, II 275

[345] Müslim, Cennet 50,, Aynı muhtevadaki başka rivayetler. Buhârlı, el-Amel ffs-Sîlînh 11, Menâkıb 9- Tefsir 5sûre 13; Müslim, Kiisıf d^Nesaî, KUşuF 11; Müşned, I, 446, II, 366.

[346] Az farkla: Hakim el-Müsterek , IV, 607. Aynen bk. Müşned, V, 138.

[347] İbnu'l-Arâbî, Ahkamu'l Kur'ân II, 701.

[348] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/459-460.

[349] Hanefî mezhebinin vakıflara cınır, görüşü için mesela bk. İbn Mevdûd, el-İhtiyar, III, 40 v.d. Ebu Yusuf, Bağdat'la (biniz sonra kaydedilecek oton) Hz Ömer hadisini dinleyince, vakfın caiz oimadığL görüşünden vazgeçerek bu hadis Ebû Hiinifye ulaşmış olsaydı o da bu gorti&ünden vaz geçerdı, deiniştir." (A.g.e, 111, -İl)

[350] Nesai, £lib:ıs 3; İbn Mâce, Sadakat 4; Müşned, II, 114, ifadelerden "vakıf yapmak isteyenın İbn Ömer olduğı anlaşılmakta ise de belirtilen yerlerde de ifade edildiğı gibi, İbn Ömer'in rivayetine göre babası Hz. Ömer (bu hususta.) Alkış Rastı Ki ncten izin' istemiş ve zikredilen şekilde cevap almıştır.

[351] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/460-462.

[352] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/462-463.

[353] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/463.

[354] Butîârî, Feriliz 21; Müslim İtk ı<5; Ebû Dâvud, Ferniz 14; Tirmizî Buyu' 20 Veln 2; Ne-sal, Buyu' 78; İbn Mdce, Ferâiz 15; Dûriml Bıyın1, 36, Ferüiz 53; Muvâtta, Iik 20; Müşned, II, 9V 79, 107.

[355] Bu antaındaki bnzı rivayetler: Dâriml, Ferdiz 46.

[356] Hadisin geçtiğı yerlerin bazısı: Buhârı, Salât 70; Şurüt 3, 10,13,.. Müslim İrk 5, 6...; Bbû Davudr Feraiz 12; Tirmîzî , Ferüiz 20.; Nesaî, 2ek5t 99..; İbn Mâee, Tatfk 29, İtk 3; Darimî, Ta 13k 15..; Muvâtta; Jtk 17-19; Müşned, I, 281, 321...

[357] Merhum müeHefîn zikrettiğı lafızlarla tesbit edemedik; nnenk Abdülkış b. Mes'ıuTun, bu hususta som sorana verdiğı cevap ta bu anlamdadır.

[358] Buraya kadar Buhârt, Ferinz 20.

[359] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/464-465.

- [360] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/465.
- [361] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/465-466.
- [362] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/466.
- [363] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/466.
- [364] Ebû Dâvud, Melahim 17; Tirmizî, Filen 8, Tefsir 5. sûre 17; İbrt Mâce, Fiten 20; Mûsned, I, 2, 5, 7, 9.
- [365] İshak b. İbrahim, İshak b. Rnhaveyh'dir. Kays de Kays b. Ebi Hazîm'dîr. İsmail'den kasıt, ' İsmail b. Eb" Halid'dir, (Nitekim-hadisın belirtilen yerlerdeki rivayetlerinde bu, açıkça ifade edilmiştir) Amr b. Ali'nin Kays hakkındaki Veki'den naklettiği bu ifadelerinin bir alınlık olduğunu İbn Hacer*ixı H-Tehzib VIII, 346-347 Weki açıklamalarından rahatlıkla anlaşıldığı gibi İsmail'in hem güvenilir bir ravi, hem de Kays'ran çokça rivayetinın bulunduğu da (I, 254-255'de açıkça belirtilmekledir. Dolayısıyla en-Nekkaş'ın bu husustaki ifadelerini haklı sörmek eerekir
- [366] Tirmizi, Tefsir 5. sure 18; Ebu Davud Melahim 17; İbn Mace Fiten 21.
- [367] Tirmizî, Fiten 79.
- [368] Mekhurden buna benzer bir rivayet: Suyuti, ed-Durru'l Mensur, III, 219, Abdullah b. Mes'ud'ın âyel ile ilgili şöyle dediği rivsiyeı edilmiştir: Kamçı ve kılıç buna engel olmadığı surete iyiliği emredip münkerden alıkoyunuz. Eğer, bu d um m olursa o taktirde kendince bakınız. (Suyûi, ed-Burru'l-Mensür, III, 216)
- [369] Suyuti, Durru'l Mensâr, III, 216-217.
- [370] Az önce geçen Ebû Salebe el-Huşcni'nin rivayet, ettiği hadiste benzer ifadeler geçmişti.
- [371] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/466-470.
- [372] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/470.
- [373] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/470-471.
- [374] Bukârt, Vestyâ 35; Ebû Dâvud, Akdiye 19; Tirmizi Tefsir 5. sûre 19, 20; Bârakutnî, IV, 169.
- [375] Tirmizl, Tefsir. 5, sûre 19.
- [376] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/471-

473.

[377] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/473-474.

[378] Bu açıklamalar] kısaca Türkçe ifade edecek olursak, hazf edildiğini söylediği "mâ" edn-ü "aramızdaki, aranızdaki" kelimelerinin samında yer alan "ki" bağlacına karşılıktır, Bunun hazf edildiğini belirtmekle, bu bağlacın anlamda esasen var olduğuna dikkat çekmek istemektedir.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/474-475.

[379] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/475.

[380] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/475-476.

[381] Arapça baskıya hnzırhyamn ifnde ettiğine göre; -Abdullah b. KaysHm doğru şekli, "Abdullah b. Mes'ud" olmalıdır

[382] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/476-479.

[383] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/479.

[384] Bk. Kenzu'l-Ummâl, XV, 552.

[385] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/480.

[386] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/480-481.

[387] Ebû Dâvud, Akdiye 29; Tirmizî, Diyar 20; Nesaî, Kat'u's-Sarik 2.

[388] Ebû Dâvüd, Akdiye 29. Hadisi ayrıca Buhârî, İstikraz 13; < muallak olarak); Mesaî, Buyu1 100; ibn Mâce, Sadska1 18; Müsned, IV, 22, 388, 389'da da kaydedilmektedir.

[389] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/481-482.

[390] Bukârî, Musakaat 10, Şehadât 26 yakın ifadelerle

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/482.

[391] Buhârî, Şehadât 23.

[392] Müslim, İman 223; Ebû Dâvud, Eyınan 1, Akdiyye 26; Tirmizî, Ahkâm 12

[393] Tlrmizl, NüzfırS;Müsaedf II, 7.

[394] Peygamber efendimize gelip İslâm'ın temel esasların? dair som soran bir

bedevinin, mükellefiyetlerini öğrendikten sonra: "Valkıhi bunlardan ne birşey eksiltirim, ne birşey eklerim" deyip gitmesini dile getiren hadiste soru soranın giderken söylediği sözlere işaret edilmek tedir.(Bu'idrî, Savın 1, Şnhadât 26, Hıyel 3; Müslim, İman 8; Ebü Dâvud, Salât i; Nesaîf Salât 4, Siyam 1, İnan 23; Dârimh Sala: 208; Muvatta, Kasrus-Salât, 94; Müsned, I, 162, Ul 143, 191.

[395] Ebu Davud, Akdiye, 24.

[396] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/482-484.

[397] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/484-485.

[398] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/485.

[399] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/485-486.

[400] Ebü Dâvud, Akdiye 19.

[401] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/486-487.

[402] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/487.

[403] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/487.

[404] Buhârî, Zekât 63, Mezalim 9, Cih3d 180, Meğâzi 60; Müslim, İman 29; SbÛ Dâuüd, Zekât 5; Tirmizî, Zekât 6; Naat, Zekf t 46; İbn M&ce, Zekâ 1; Dûrimt, Zekât 1; Müs-ned> I, 233.

[405] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/487.

[406] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/488.

[407] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/488.

[408] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/488-490.

[409] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/490.

[410] Haksızlığa uğrayan" diye meni verdiğimiz "istu'lukka aleyhim1* kiraan Nafi'nin ve diğer kıraat imamlarının cumhurunun kıraatidir. Bizim kıraatimizde (Asım kıraatinde» ve diğerlerinde ise "isiehakka aleyhim" şeklindedir. Buradaki açıklamalar, meal a daha uygun görülen cumhurun kıraatine dahildir.

[411] Yani, size söyleyeceğim bu sözler dolayısıyla sözünü ettiğim bu askeri birlik, kan dökülmesine sebep teşkil edecek bir savaşm kızıışmasına neden

olacaktır.

[412] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/490-491.

[413] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/492.

[414] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/492.

[415] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/492-493.

[416] Bu haberin kaynağını tespit edemedik. Merimin müfessir kaynağı hakkında bir açıklamada bulunmamış olması, haberin sıhhati noktasında pek olumlu bîr fikir vermemektedir

[417] Bu hadîsErt de kaynağını tespit edemedik. Bir önceki nottaki mülâhazalarımızı da aynen tekrarkıynbiliriz.

[418] Bûhart, Tefsir 5- sûre 14> 21. sûre 2, Rikaak 45, 53, Fiten 1; MUDimTahare 39 Salât 53.. Hadîsin yer aldığı diğer yerleri görmek için bk., el-Mu'temu'lMufehres li Elfazi'l-Ha-disi'n-Nebevl, I, 434.

[419] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/493-495.

[420] Nahiv bilgini Muhammed b. Ahmed b. Abdullah et-Tuvâl (v. 243 İD; el-Kisâi'nin yakın öğrencilerindendi. (Buğyetul-Vuat'r&n naklen; Arapça yayına hazırlayan).

[421] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/496-497.

[422] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/497-498.

[423] Bukûrl, Cihât! 40, 41, 135, Feda İhi Ashabi'n-Nebiy 13, Meğâzi 29; Müslim, Fectfulu's-Sahâbe 48; tbn Mâçe, Muknddlme 11; hadîs no: 122; Müsned, \, 89, 102, 103, III, 307, 3143J8, 365.

[424] Tirmizt, Fiten 18; Müsned, V, 218.

[425] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/498-501.

[426] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/501-502.

[427] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/503-505.

[428] Tirmizl, Tefeir 5. sûre 21.

[429] el-Hakim ei-Tîrmizî, Nevadiru'l-Usûl, 288.

[430] Tîrmizî, Et'ime 1. Aynca bk. Bukârt, Et'ijne 8, 23; İbn Mâce, El'ime 20; Müsned, İH, 120.

[431] el-Hakim, aynı yer, Hadis, Ebû Dâvitd, Efime 20; Tirmizî, Et'ime 32; Dârimî, Et'ime 30; Müsned, İlîr 400 VI, 465'de yer almaktadır.

[432] Buhâri, Hibe 7, Ec'ime 8; Müslim, Sayd 46;EbûDâvud, Efime 27; Nesaî, Sayd 26; Müs-ned, I, 255, 322f 329, 340, 347.

[433] el-Hakîm et-Tinnizî, Nevadiru'l-Usüt, I, 289.

[434] Az önce Kurtubi, "Denilse ki..." diyerek muhtemel bir soruyu sözkonnsn etmiş. Ancak, buraya kadar soruyu cevaplandırmamıştır. Bundan itibaren zikredilecek ifadeler böyle bir muhtevadadır. Dolayısıyla buraya '-yine" diye karşılığını verdiğimiz "ve"nin fazladan ya da sehren eklenmiş olma ihtimali vardır. O taktirde bu ifadeyi; "bu soruya cevap olarak denilir ki" diye anlamamız uygundur.

[435] el-Hakîm et-Tinnizî, Nevâdiru'l-Usûl, I, 289.

[436] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/505-512.

[437] Tirmize, Tefsir 5. sûre 22.

[438] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/512-515.

[439] Buhari, Enbiyâ 8V 48, Tefsir 5. sûre 14,15, 21. sûre 2, Rîksak 45; Müslim, Cennet 53; Tîrmizl, Tefsir 21. sûre 4; Nesaî, Cenaiz 119; Müsned, I, 235, 253.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/515-517.

[440] Nesal, İftitah 79; tbn Mâee> İkametıvs -Salât, 179; Müsned, V, 156.

[441] Müslim, İman 346.

[442] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/517-519.

[443] Nâbiga'ya ait olan bu beyirte "Hin: Zaman' kelimesi daha sonra gelen "sitem ettiğim," anlamındaki ffile muzaf yapılmıştır. Bununla birlikte "Hin" zarfının nasb Üzere bina edilmiş olduğu örnek gösterilerek, onun gibi zarf olan "Yevm: Gün' kelimesinin de "fayda vereceği" anlamındaki fiile muzaf yapılmasına ve nasb ile gelmesine şahit gösterilmiştir.

[444] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/520-522.

[445] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/522.

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

eI-EN'ÂM SÛRESİ

1. Allah'a Hamd Etmek:
2. Allah Her Şeyi Yaratandır:
3. Bir Hadiste Belirtilen Aşamalarıyla Yaratış:
4. Karanlıkların ve Nurun Yaratılışı:
5. Buna Rağmen Kâfirler Şirk Koşarlar:
1. Dünya Hayatının Gerçek Mahiyeti:
2. Dünyada Âhiret İçin Yapılan İşler Oyun ve Oyalanma Değildir:
1. Gaybın Anahtarları Ve Gayb Bilgisi:
2. Gaybı Bildiğini İddia Ve Zannedenler:
3. Allah'ın Bilgisi Herşeyi Kuşatmıştır:
1. Allah'ın Âyetlerine Dil Uzatanlardan Yüzçevirmek:
2. Bid'at Sahiplerine Karşı Taktnılması Gereken Tavrılar:
1. "...Unutturursa..."
2. Bu Buyruğun Muhatapları Ve Hz. Peygamberin Unutması:
1. Hz. İbrahim'in Soyundan Gelen Peygamberler:
2. Çocuklar Tabirinin Kapsamına Kız Çocukları Da Girer Mi?
3. Arapça Grameri Açısından Bu İsimler Ve Bu İsimlerin Kiraati:
1. Allah'ın Hidâyet Verdiği Kimselerin Hidâyetine Uymak:
2. Kiraat'e Dair Açıklamalar:
1. Bitkilere Hayat Veren. Su:
2. Hurma Salkımları:
3. Birbirine Benzeyen Ve Benzemeyen Bağlar, Bahçeler:
4. Meyvelere Dikkat Etmek:
5. Meyvelerin Olgunlaşma Zamanına İbretle Bakış:
6. Dalındaki Meyvenin Olgunlaşmadan Satışı Ve Olgunlaşmayı Hızlandırmak İçin Yapılan Suni Müdahalelerin Etkisi:
7. Toplanmadan Önce Satılan Mahsullere İsabet Eden Afetlerin Hükmü:

el-EN'ÂM SÛRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla

Çoğunluğun görüşüne göre Mekke'de inmiştir. İbn Abbas ve Katade derler ki: Bu sûre, Medine'de inmiş iki âyeti müstesna -tümüyle Mekke'de inmiş bir sûredir. - Medine'de inen âyetlerinden birisi: "Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler" (el-Enâm, 6/91) âyetidir. Bu âyeti kerime, yahudi olan Malik b. es-5ayr"Me md D. el-Ejrci fiaKitmda na^îi aimuştur. Diğeri ise yüce Allah'ın; "Çardaklı ve çctrdaksız o bağları,, yaratıp yetiştiren O'dur" (.el-En"âmf 6/141) âyetidir. Bu da Ensardan olan Sabit b. Kays b, Şemmâs hakkında nazil olmuştur, İbn Cüreyc İse; Bu, Muâz b. Cebel hakkında inmiştir derken, el-Maverdî de aynı görüşü ifade etmiştir,

es-Sa'lebî de der ki: el-En'âm Sûresi -Medine'de İnmiş, altı âyet müstesnâ-Mekke'de inmiştir. Sözkonusu bu âyet-İ kerimeler: "Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler" buyruğundan itibaren ÜC âyetin sonuna kadar île, "De hi; Gelin Rabbinizin sise neleri haram, kıldığım okuyayım" tel-En'âm, 6/151) buyruğundan itibaren üç âyetin sonuna kadarki âyetlerdir

İbn Atiyye der ki: Bu âyetler, (bu sûredeki) muhkem âyetlerdir.

İbnü'l-Arabî de yüce Allah'ın: "De ki: Bana vahyolunanlar arasında... haram olduklarım bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır1* (el-Enâm, 6/145) buyruğunun Mekke'de Arefe günü nazil olduğunu nakletmektedir. Yüce Allah'ın izniyle bütün bu hususlara dair açıklamalar ileride gelecektir.

Varid olmuş bir haberde belirtildiğine göre, sözü geçen altı âyet dışında sûrenin* bir defada nazil olduğu ve yetmiş bin meleğin bu sûreye eşlik ettiği ve bu suredeki âyetlerden yalnızca birisine on iki bin meleğin eşlik ettiği belirtilmektedir ki, sözkonusu bu âyet-i kerime "Gaybın anahtarları O'nun yanındadır, O'ndan başkası bunları bilmez" (el-Enâm 6/59) âyeti kerimesidir. Melekler bu sûre ile geceleyin ve oldukça yüksek sesli bir şekilde teşbih ve hamd getirerek inmişlerdir. Bunun üzerine Rasulullah (sav) vahiy kâtiplerini çağırarak o gece bu sûreyi yazdılar.

Ebu Cafer en-Nehhâs senedini kaydederek der ki: Bize Muhammed b. Yahya anlattı, bize Hadramevtililerin mevlası (azadlısı) Ebu Hatim Ravh b. el-Fa-râc anlattı dedi ki: Bize, Ahmed b. Muhammed Ebu Bekr el-Umerî anlattı: Bize İbn Ebi Fudeyk anlattı, bana Ömer b. Talha b. Alkame b. Vakkâs anlattı, o, Nafi' b, Ebi Sehl b. Malik'ten, o, Enes b. Malikten söyle dediğini nakletti: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "En'âm Sûresi göklerle yer arasını kapatacak kadar çok ve yüksek sesle teşbih getiren bir melekler kafilesi ile birlikte inmiştir." Yer,

melekler dolayısıyla sarsılıyor, Rasulullah (sav) da: "Subha-ne rabbiyelazim" diyor ve bunu üç defa tekrarlıyordu.

Darimî Ebu Muhammed de Müsned'inde Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan şöyle dediğini nakletmektedir: el-En'am sûresi, Kuranı Kerim'in en üstün sûreleri ndendir. [1] Yine Darimi'nin Müsned (Sünen) inde K'âb'dan söyle dediği nakledilmektedir: Tevrat'ın fatihası, En'âm'ın fatihası (başlangıcı) dır. Tevrat'ın nihâyetinde yer alan bölüm de Bûd Sûresi'nin sonundaki buyruklardır. [2] Vehb b. Münebbih de böyle demiştir.

el-Mehdevî'nin naklettiğine göre müfessirler şöyle demişlerdir: Tevrat, yüce Allah'ın: "Hamdgökleri ve yeri yaratan... Allah'adır" buyruğu ile başladığı gibi, yüce Allah'ın: "Evlat edinmeyen, mülkte hiçbir ortağı olmayan ... Allah'a hamd olsun" (el-İsra, 17/111) âyeti ile sona ermektedir.

es-Sa'lebFnin naklettiğine göre, Hz. Cabir de Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: Her kim el-En'âm Sûresi'nin baş tarafından "O, ne kazanacağınızı da bilir" buyruğunun sonuna kadar üç âyet-i kerime okuyacak olursa, yüce Allah onun için kırkbin melek görevlendirir. Bunlar Kıyamet gününe kadar kendi ibadetlerinin mislini onun için yazarlar Yedinci semâdan bir melek de beraberinde demirden bir balyoz ile iner. Şeytan o kişiye vesvese vermek, yahut kalbine bir kötülük telkin etmek istedi mi, ona öyle bir darbe indirir ki, o kişi ile şeytan arasında yetmiş perde (hicab) meydana gelir. Kıyamet günü oldu mu yüce Allah şöyle buyurur: "Gölgeinden başka hiçbir gölgenin olmadığı bu günde haydi benim gölgemde yürü. Cennetimin meyvelerinden ye, Kevser suyundan iç. Selsebil suyu ile yıkan. Sen Benim kulumsun. Ben de senin Rabbinim." [3]

Buhârî'de de İbn Abbas'tan şöyle dediği kaydedilmektedir: Eğer arapların bilgisizliklerini öğrenmek hoşuna gidiyor ise, el-En'âm sûresinde 130. âyetinden sonra (sından itibaren): "Bilgisizlik yüzünden evlatlarını beyinsizce öldürenler... gerçekten büyük bir zarara uğramışlardır. Şüphesiz onlar sapmışlar ve doğru yolu da bulamamışlardır." (el-En'âm, 6/140) (buyruğuna kadar olan bölümleri) oku. [4]

Burada bir hususa dikkat çekelim. İlim adamları der ki: Bu sûre müşriklere, onların dışında kalan bid'atçiler ile öldükten sonra dirilişi ve amellerin hesaplarının verilmesini yalanlayanlara karşı tartışırken delil ortaya koymakta aslî bir dayanaktır. Bu ise sûrenin bir defada indirilmiş olmasını gerektirmektedir. Çünkü sûre, hüccet bakımından aynı anlamı taşıyor. Her ne kadar bu delillendirme birçok şekillerde ortaya çıkmakta ise de bu böyledir.

Kelamcılar da dinin asıllarını buna bina ederek inanç esaslarını açıklamışlardır. Çünkü bu sûrede diğer sûrelerden farklı olarak TCaderiyenin görüşlerini reddeden apaçık âyetler de vardır. Yüce Allah'ın yardım ve desteği ile inşa-allah ilerde bu açıklamalarımızı daha da geniş bir şekilde sunacağız. [5]

1. Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'ındır. Sonra da kâfir olanlar -buna rağmen- Rabble-rine (putları) eşit tutarlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [6]

1. Allah'a Hamd Etmek:

Şanı yüce Allah bu sûreye: "Hamd... Allah'ındır" buyruğu ve ulûhiyeti isbat etmekle başlamaktadır. Yani, hamd bütünüyle Allah'ındır, O'nun hiçbir ortağı yoktur.

Denilse ki: Bundan başka sûreler de hamd ile başlamıştır. O halde, yalnızca bir sûre ile hamd ile başlamak diğerlerine ihtiyaç bırakmayacak şekilde yeterli olmalıydı.

Şöyle cevap verilir: Hamd'in bulunduğu her bir yerde kendine has bir anlamı vardır. Hamd'in çeşitli nimetler ile ilgisi bulunması dolayısı ile yer aldığı her bir yerde başkasının yerini tutmayacak şekilde ifade ettiği özel bir anlamı vardır. Aynı şekilde bu Rabblerine eş koşanlara karşı delil getirme sadedinde olduğu için burada da bir özellik arz etmektedir.

"Hamd" in ne demek olduğuna dair açıklamalar el-Fatiha Sûresi'nde (4. bölüm, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [7]

2. Allah Her Şeyi Yaratandır:

Yüce Allah: "Gökleri ve yeri yaratan..." buyruğu ile kudret, ilim ve iradesini haber vererek şöyle buyurmaktadır: O, gökleri ve yeri yaratan, yani onları yoktan var eden, meydana getiren, inşa eden ve daha önce olmadıkları halde onları yaratandır.

"Yaratmak: halk" icad etmek anlamına geldiği gibi takdir etmek anlamına da gelir. Buna dair açıklamalar daha önce geçmiştir. Burada her iki anlam da kast edilmektedir. İşte bu da göklerin ve yerin sonradan yaratılmış olduklarına bir delildir. O, direksiz olarak semâyı yükseltmiş ve onda herhangi bir eğrilik

bulunmaksızın muntazam bir şekilde yaratmıştır. Orada güneşi ve ayı iki âyet olmak üzere varetmiş, göğü yıldızlarla süslemiştir. Yine bir alâmet olmak üzere bulutları da orada var etmiştir. Yeri de yayıp döşemiş, oraya da rızık ve bitkileri tevdi etmiş, birçok âyet olmak üzere oraya her bir canlıdan yaymıştır. Yerde sağlam kazıklar gibi dağları yaratmış, orada yollar açmıştır. Nehirler akıtmış, denizler varetmiştir. Taşlardan da pınarlar fışkırtmıştır.

Bütün bunların herbirisi O'nun birliğine, kudretinin büyüklüğüne, bir, tek ve kahhar olan Allah'ın bizzat kendisi olduğuna birer belgedir. Bununla gökleri ve yeri yaratmış olmakla herşeyi yaratanın kendisi olduğunu beyan etmiştir. [8]

3. Bir Hadiste Belirtilen Aşamalarıyla Yaratış:

Müslim, rivayet ettiği bir hadiste şöyle demektedir: Bana, Süreye b. Yunus ile Harun b. Abdullah naklederek dediler ki: Bize Haccâc b. Muhammed anlattı dedi ki: İbn Cüreyc dedi ki: Bana İsmail b. Umeyye haber verdi. O, Ey-yub b. Halid'den, o, Um Seleme'nin azadlısı Abdullah b. Rafi'den o, Ebu Hu-reyre'den naklederek dedi ki: Rasulullah (sav) elimden tutup dedi ki: "Aziz ve celil olan Allah toprağı (yeri) Cumartesi günü yarattı. Pazar günü de orada dağları yarattı. Pazartesi günü ağaçları yarattı. Salı günü hoş olmayan şeyleri (mekruh) yarattı. Çarşamba günü nuru (aydınlığı) yarattı. Perşembe günü orada canlıları yarattı. Âdem (a.s)'ı da Cuma günü ikindinin -bütün yaratıklardan sonra- son saatinde yarattı." [9]

Derim ki: İlim adamları bu hadisi bu sûrenin başında yer alan bu buyruğa tefsir olmak üzere kaydetmişlerdir. Beyhakî der ki: Hadis alimleri, tefsir alimleri ile tarihçi ilim adamlarının kabul ettiklerine muhalif olması dolayısıyla bu hadisin mahfuz olmadığını iddia ettikleri gibi, kimisi de İsmail b. Umeyye'nin bu hadisi İbrahim b. Ebi Yahya'dan, onun da Eyyub b. Halid'den nakletmiş olduğunu ve İbrahim'in rivayetinin delil gösterilemeyeceğini iddia ederler. Muhammed b. Yahya da naklederek der ki: Ben, Ali b. el-Medinî'ye Ebu Hureyre'nin naklettiği: "Allah toprağı (yeri) Cumartesi günü yarattı" hadisine dair soru sordum, Ali şöyle dedi: Bu, Medenî (yani Medineli ravilerin naklettikleri) bir hadistir. Bunu, Hişam b. Yusuf, İbn Cüreyc'den, o, İsmail b. Umeyye'den, o, Eyyub b. Halid'den, o, Um Seleme'nin azadlısı Ebu Rafi'den, o, Ebu Hureyre'den naklen rivayet etmiştir. Ebu Hureyre dedi ki: Rasulullah (sav) elimi tuttu. Ali dedi ki: İbrahim b. Ebi Yahya elini elime kenetledi ve bana dedi ki: Eyyub b. Halid elini elime kenetledi ve bana dedi ki: Abdullah b. Rafi' elini elime kenetledi ve bana dedi ki: Ebu Hureyre de elini elime kenetledi ve bana dedi ki: Ebu'l-Kasım Rasulullah

(sav) da elini elime kenetleyerek şöyle buyurdu: "Allah yeri Cumartesi günü yarattı" deyip az önceki şekle yakın hadisi nakletti. Ali b. el-Medinî der ki: Benim görüşüme göre İsmail b. Umeyye bu hususu ancak İbrahim b. Ebi Yahya'dan almıştır, el-Beyhakî der ki: Musa b. Ubeyde er-Rebezî, Eyyub b. Halid'den kaydettiği rivayet ile de ona mütabaat etmiştir. Şu kadar var ki, Musa b. Ubeyde zayıf bir ravidir. Ayrıca Bekr b. eş-Şerrud'dan, o, İbrahim b. Ebi Yahya'dan, o da Saf-van b. Süleym'den, o, Eyyub b. Halid'den -ki isnadı zayıftır- o da Ebu Hu-reyre'den, o da Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu nakletti: "Şüphe yok ki Cuma'da öyle bir saat vardır ki, o saatte aziz ve celil olan Allah'tan denk düşürüp bir şey isteyen herkese mutlaka ona o-istediği şeyi verir."

[10] Abdullah b. Selâm dedi ki: Şüphe yok ki aziz ve celil olan Allah, mahlukatı yaratmaya başlayıp, yeri Pazar günü ve Pazartesi günü yarattı. Gökleri de Salı günü ile Çarşamba günü yarattı. Gıdaları ve yerde bulunan diğer şeyleri Perşembe günü ile Cuma günü ikindi namazı vaktine kadar olan sürede yarattı. İkinci namazı ile güneşin batışına kadar geçen zamanda ise, Adem'i yarattı. Bu hadisi de Beyhakî rivayet etmiştir. [11]

Derim ki: Bu hadiste yüce Allah'ın yaratmaya Cumartesi günü değil, Pazar günü başladığı kaydedilmektedir. Yine el-Bakara Sûresi'nin tefsirinde (2/29. âyet 6. başlıkta) İbn Mes'ud'dan da Peygamber (sav)'ın ashabından başka kimselerden de böyle rivayetler kaydedilmişti. Yine orada yüce Allah'ın önce yeri mi, yoksa semayı mı yarattığına dair görüş ayrılıklarından yeteri kadar söz edilmişti. Allah'a hamd olsun. [12]

4. Karanlıkların ve Nurun Yaratılışı:

Yüce Allah: "Karanlıkları ve aydınlığı var eden" buyruğu ile cevherlerin yaratılışından sonra, ârâzın yaratılışından söz etmektedir. Çünkü cevher ârâz-sız olamaz. Hadis şeylerden uzak kalamayan da hadistir. Cevher ise kelâm-cıla-rın bir terimi olarak araz taşıyan ve parçalanması mümkün olmayan parçadır. Biz, buna dair açıklamalarımızı "el-Kitabu'l-Esmâ fi Şerhi Esmâilla-hi'l-Hüsnâ" adlı eserimizde yüce Allah'ın "el-Vâhid" ismini açıklarken yapmış bulunuyoruz.

Araz'a ârâz denilmesinin sebebi ise, arazın cisim ve cevherde arız olup bu araz sayesinde cisim ve cevherin bir halden diğer hale doğru değişiklik göstermesinden dolayıdır. Cisim ise, cevherlerden bir araya gelendir. En az bir araya gelmiş iki cevhere cisim adı verilebilir. Bu terimler her ne kadar ilk asırda bulunmuyor idiyse de Kitap ve sünnet mana itibariyle bunlara delâlet ettiğinden

bu terimleri inkârın bir anlamı yoktur. Diğer taraftan ilim adamları da bunları kullanmış ve bunları ıstılah (terim) olarak kullanmak konusunda kendi aralarında anlaşmış ve sözlerini de bu terimlere bina etmiş, bu yolla da kendilerine hasım olanları katletmişlerdir. [13] Nitekim bu kabilden açıklamalar el-Bakara Sûresi'nde daha önceden yapılmıştır.

Âyet-i kerimede geçen, karanlıklar (zulumat) ile aydınlık (nur)dan hangi anlamın kastedildiği hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır, es-Süddî, Katade ve müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne göre maksat, gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığıdır. el-Hasen ise, küfür ve imandır demektedir. İbn Atiyye ise der ki: Böyle bir açıklama laf zırt zahirinin dışına çıkmaktır.

Derim ki: Lafız bunu da kapsamına almaktadır. Nitekim Kur'ân-ı kerimde yüce Allah: "Ölü iken kendisini dirilttiğimiz, insanlar arasında ona yürümesi için nur verdiğimiz kimse, içinden çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi midir?" (el-En'âm, 6/122) diye buyurmaktadır.

Burada "yer" cins isimdir. Lafzen onun tekil olarak zikredilmesi, çoğul olarak zikredilmesi gibidir. Aynı şekilde "nur" kelimesi de böyledir. Şanı yüce Allah'ın şu buyruğu da bunu andırmaktadır: "Sonra sizi bir bebek olarak çıkartır." (el-Mu'min, 40/ 67) Şair de şöyle demektedir:

"Siz karnınızın bir bölümünde (bir bölümünü dolduracak kadar) yiyin ki, iffet sahibi olasınız."

Bu beyit önceden geçmiştir.

Burada "Ceale: Varette" yarattı, anlamındadır. Başka bir anlam caiz değildir. Buou da İbn Atiyye ifade etmiştir.

Derim ki: Buna göre lafız ve mana arasında bir uyum ortaya çıkmaktadır. Böylelikle çoğul çoğula, tekil de tekile atfedilmiş olur ve bu durumda lafız arasında mücâneset olduğu ortaya çıkar ve fesahat da belirgin bir şekilde kendisini gösterir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Şöyle denilmiştir: Yüce Allah burada "karanlıklar"! çoğul, buna karşılık "aydınlık"! da tekil zikretmiştir. Çünkü karanlıklar kendisini aşarak başka bir şeye geçmez. Nur ise kendisini aşarak başkasına geçer. es-Sa'lebFnin de naklettiğine göre, kimi meânî alimi şöyle demektedir: Burada yer alan; "Ceale: Varette" zaittir. Araplar söz arasında bu kelimeyi fazladan kullanırlar. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Ve ben ikiye dört görmeye,

Biri de iki görmeye başladım; yaşlılık beni yıkınca."

en-Nehhâs der ki: Bu kelime, yarattı anlamındadır. Yaram anlamına kullanılacak otursa, yalnızca bir mef ule geçiş yapar. Bu anlamdaki açıklamalar ve bunun

hangi anlamlara geldiğine dair bilgiler önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/22. âyetin tefsirinde) yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır. [\[14\]](#)

5. Buna Rağmen Kâfirler Şirk Koşarlar:

Yüce Allah'ın: "Sonra da kâfir olanlar buna rağmen Rabblerne eş koşarlar" buyruğu, mübtedâ ve haberdir. Buyruğun anlamı da şöyledir: Yine de kâfir olanlar, Allah'a denk tutarlar, O'na ortak koşarlar. Halbuki herşeyi tek başına yaratan O'dur.

İbn Atiyye der ki: Burada "(r): Sonra" edatı, kâfirlerin işledikleri fiilin çirkinliğine delalet etmektedir. Çünkü buyruğun anlamı şöyledir: "O, gökleri ve yeri yaratmıştır. O'nun âyetleri (varlığının ve birliğinin delilleri) apaçık ortadadır. Bu yolla ihsan ettiği nimetler de açıkça görülmektedir. Sonra bütün bunlara rağmen yine de kâfirler Rabblerine eş koşmaktadır." Bu da şöyle demeye benzer: Ey filan kişi, ben sana çok şeyler verdim, ikramda bulundum, iyilikler yaptım. Sonra da bana sövmeye kalkışıyorsun.

Eğer bu buyrukta ve benzerlerinde atıf "vav" ile yapılmış olsaydı, "sonra" ile ifade ettiği şekilde azar anlamını ifade etmezdi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

2. O, sizi çamurdan yaratandır. Sonra bir ecel takdir edendir. O'nun katında belirli bir ecel daha vardır. Sonra yine de siz hâlâ şüphe edersiniz.

Yüce Allah'ın; "O sizi çamurdan yaratandır..." âyeti bir haberdir. Bunun anlamı ile ilgili olarak iki görüş vardır: Daha meşhur olan ve çoğunluğun kabul ettiği birinci görüşe göre burada çamurdan yaratılardan kasıt, Âdem (a.s) ile, onun soyundan gelen bütün İnsanlardır. Çünkü fer' aslına izafe olunur. Bundan dolayı çoğul olarak: "Sizi çamurdan yaratan" diye buyurulmuştur. Diğer bütün insanlar onun soyundan geldikleri için bütün insanlara yönelik bir hitab gibi ifade edilmiştir. Bu, el-Hasen, Katâde, İbn Ebi Necîlî, es-Süddî, ed-Dahhâk, İbn Zeyd ve diğerlerinin kabul ettiği görüştür.

İkinci görüşe göre, şanı yüce Allah insan nutfesini çamurdan yaratmış olduğundan burada hakikat anlamında kullanılmıştır. Sonra Allah bu nutfeyi değişikliklere uğratmış ve nihayet insan ondan yaratılmıştır. Bu görüşü de en-Nehhâs zikretmektedir.

Derim ki: Özetle aziz ve ceîl olan Allah, büyük alemi yaratmaktan söz ettikten sonra küçük âlem olan insanı yaratmaktan sözetti. O, İnsan da el-Ba-kara sûresinde tevhid âyetinde (2/164. âyet, 14. başlıkta) açıklamış olduğumuz gibi,

büyük alemde bulunanları da varetmiştir. -Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Allah'a hamd olsun-

Haftz Ebu Nuaym Kitab'ında "Hilyetu'l-Evliyamda. Murre'den, o, İbn Mes'ud'dan rivayet ettiğine göre, rahim İle görevli olan melek, nutfeyi ahp onu avucuna koyar, sonra şöyle der Ey Rabbim, bu hilkatı belirli bir nutfe mi, yoksa hilkatı belirsiz bir nutfe mi olacak? Eğer yüce Allah hilkatı belirli olacak diyecek olursa şöyle der: Rabbim rızkı nedir, eseri (amelleri) nedir, eceli nedir?. Yüce Allah şöyle buyurur: Ummu'l-Kitab'a bak. O da Levh-i Mah-fuz'a bakar. Orada kişinin rızkını, eserini, ecelini ve amelini görür. Gömüleceği toprağı alır ve onunla nutfesini yoğurur. İşte yüce Allah'ın: "Sizi ondan yarattık ve sizi tekrar ona iade ederiz" (Tâ-Hâ, 20/55) buyruğunda İşaret edilen budur. [\[15\]](#)

Ebu Hureyre'den de şöyle dediğini rivayet eder: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Doğan ne kadar insan varsa, mutlaka onun üzerine mezatınm toprağından saçılır." [\[16\]](#)

Derim ki: Buna göre, her bir insan çamurdan ve hakir sudan (meniden) yaratılmış olur. Nitekim yüce Allah el-Mu'minûn Sûresi'nde (23/12-14. âyetlerin tefsiri) böylece bize haber vermektedir. Buna göre âyetler ve hadisler arasında tam bir uyum ortaya çıkmakta, böylelikle işkâl (içinden çıkılamayan durum) ve tearuz deliller çatışması da ortadan kalkmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Âdem (a.s)'ın yaratılışına dair habere gelince, el-Bakara Sûresi'nde Âdem'den ve bu kelimenin türeyişinden (el-Bakara, 2/31) söz edilmiş bulunuyor. Burada ise buna bir parça daha açıklamalarla birlikte onun nitelikleri, yaşı ve vefatına dair bazı bilgiler eklemek istiyoruz. İbn Sa'd, "Tabakafda Ebu Hureyre'den şöyle dediğini kaydetmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "İnsanlar, Âdem'in çocuklarıdır. Âdem de topraktır." [\[17\]](#) Said b. Cübeyr'den de şöyle dediği nakledilmektedir: Yüce Allah Âdemi necna' diye adlandırılan bir yerden yaratmıştır.

el-Hasen dedi ki: Onun göğsünü de Dariyye denilen yerden yaratmıştır. el-Cevherî ise der ki: Dâriyye, Basra yolu üzerinde Mekke'ye daha yakın, Ki-lâboğullanna ait bir kasabadır. İbn Mes'ud'dan da şöyle dediği nakledilmektedir: "Şüphe yok ki yüce Allah İblis'i gönderdi, o da yeryüzünden onun tatlı tarafından da tuzlu tarafından da alıp geldi, ondan Âdem Ca.s)'ı yarattı. Onun tatlı tarafından yarattığı her bir şey cennete gidecektir. İsterse o bir kâfirin oğlu olsun. Tuzlu tarafından yarattığı her bir şey de cehenneme gidecektir. İsterse takvâlı birisinin oğlu olsun. İşte bundan dolayı İblis: "Ben bir çamur olarak

yarattığın kişiye secde eder miyim" (el-İsra, 17/61) demişti. Çünkü çamuru getiren o olmuştu. Bundan dolayı da Âdem'e Âdem adı verilmiştir. Buna sebep ise onun yerin "edin"in'den (yani yeryüzü toprağından) yaratılmış olmasıdır.

Abdullah b. Selam'dan da şöyle dediğı nakledilmektedir: Allah Âdemi Cuma gününün son vaktinde yarattı.

İbn Abbas'tan da şöyle dediğı nakledilmektedir. Allah Âdem'i yarattığında başı semâya değiyordu. Boyunu altmış zira oluncaya kadar yere doğru kısalttı. Eni de yedi zira idi.

Ubey b. K'âb'dan şöyle dediğı nakledilmektedir: Âdem ta.s) gür saçlı, uzun boylu idi. Oldukça uzun bir hurma ağacını andırıyordu.

Yine İbn Abbas'tan nakledilen uzunca bir hadiste şöyle dediğı zikredilmektedir: Âdem (a.s) Hindistan'dan Mekke'ye ayaklan üzerinde yürüyerek kırk defa haccetti. Âdem, yere indirildiğı sırada başı semâya sürünüyordu. İşte bundan dolayı başındaki saçlar dökülmüş ve bu şekilde saçların dökülmesini de çocuklarına miras bırakmıştı. Karada yaşayan canlılar uzunluğundan ürktüklerinden dolayı o günden bu yana o canlılar yabanileşmelerdir. Çocukları ve torunları kırk bini bulmadan Önce vefat etmedi. Yüce Allah'ın, kendisini indirmiş olduğı dağın tepesinde vefat etti. Bunun üzerine Şis, Cebrail (-ikisine de selam olsun-)e dedi ki: "Haydi Adem'in cenaze namazım kıl." Cebrail (a.s) ona şöyle dedi: Sen öne geç ve babanın namazını kıl. Onun namazını kılarken otuz defa teşbih getir. Bunun beş tanesi namaz içindir. Yirmi beşi ise Âdem'in fazileti dolaylıdır.

Ona dört tekbir getirerek namazı kıldığı da söy/enmiştir. Şis'in oğulları Hz. Âdem'i bir mağaraya koydular (gömdüler). Mağaranın kapısına da bir bekçi bıraktılar. Kabiloğullarından kimseyi oraya yaklaştırmadılar. Oraya gelip Hz. Âdeme mağfiret dileyenler Şis'in oğulları idi. Hz. Adem'in yaşı dokuzyüz otuz altı yıldır.

Şöyle sorulabilir: Âyet-i kerimede bütün cevherlerin aynı cinsten olduklarına dair bir delil var mıdır? Cevap: Evet vardır. Çünkü, çamurun canlı, kadir ve bilgi sahibi bir İnsana dönüşmesi mümkün olduğuna göre, bu çamurun cevherlerin bütün hallerinin her birisine de dönüştürülmesi mümkündür. Çünkü akıl, hüküm itibarıyla bunlar arasında bir fark görmemektedir. Diğer taraftan bu âyetin delâleti ile cansızın canlı bir varlığa dönüştüğü de sahih olarak sabit olmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Sonra bir ecel takdir edendir" anlamındaki buyruk, mef'ûldür. "O'rntn katında da belirli bir ecel daha vardır" anlamındaki buyruk da mübtedâ ve haberdur.

ed Dahhâk der ki: Burada "bir ecel'den kasıt ölüm ile ilgili eceldir. "Oüun

katında belirli bir ecel daha vardır" ise, Kıyamet günü için belirlenen vadedir. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: O, bir eceli hükme bağladı ve size ölüme kadar orada kalacağınızı bildirmekle birlikte Kıyametin vadesini ne zaman olacağını size bildirmemiştir.

el-Hasen, Mücahid, İkrime, Husayf ile Katade lafız el- Hasen'e ait olmak üzere şöyle demişlerdir; O, seni yarattığında öleceğin vakte kadar dünyadaki eceli hükme bağlamıştır. "O'nun katında belirli bir ecel daha vardır" buyruğu ile de âhireti kastetmektedir,

"Bir ecel takdir edendir" buyruğunun, bizim bildiğimiz şekliyle hilallerin doğuş vakitleri, ekin zamanları ve bunlara benzer şeyler oldukları, buna karşılık "belirli bir ecel"in de ölümün vadesi olduğu söylenmiştir, Çünkü insan ne zaman öleceğini bilmemektedir.

İbn Abbas ve Mücahid de der ki; Âyetin: "Bir ecel takdir edendir" buyruğu dünyanın sonu ile ilgili vadidir. "O'nun katında belirli bir ecel daha vardır" buyruğu ise âhiret hayatının başlayacağı zaman hakkındadır.

Şöyle de denilmiştir: Birinci ecel uyurken ruhların kabfçdilmesi, ikincisi ise ölüm esnasında ruhların kabzedilmesidir. Bu görüş de İbn Abbas'tan nakledilmiştir.

Yüce Allah'ın: "Sonra yine de sîz hâlâ şüphe edersinin" anlamındaki buyruk da mübtedâ ve haberdur. Yani, O'nun bir tek ilâh olduğunda şüphe etmektesiniz.

Şöyle de açıklanmıştır: Hâlâ siz bu hususta şüphe etmekte, tartışmaktasınız. Yani, şüphe edenlerin tartıştığı gibi tartışıyorsunuz. Tartışma (et-Temâri) ise şüphe yollu mücadele etmektir. Yüce Allah'ın: "Acaba siz onunla gördükten hakkında şüphe yollu tartışır mısınız?" (en-Necm, 53/12) buyruğunda da böyledir. [\[18\]](#)

3. Göklerde de yerde de Allah sadece O'dur. Gizlinizi de aç da bilir. O, ne kazanacağınızı da bilir.

4. Onlara Rabblarının âyetlerinden bir âyet gelse, mutlaka ondan yüz çevirirler.

5. İşte onlar, hak kendilerine geldiğinde onu yalanladılar. Fakat» kendisiyle alay etmekte oldukları şeyin haberleri yakında onlara gelecektir.

Yüce Allah'ın; "Göklerde de yerde de Allah sadece O'dur" buyruğu ile Elgili olarak şöyle bir soru sorulmaktadır:

"Göklerde de yerde de" buyruğunda yer alan zarftaki i'rabın âmili nedir? Buna dair birkaç türlü cevap verilebilir:

1- O, göklerde de yerde de ta'zim olunan, yahut da kendisine ibadet olunan

Allah'tır, demektir. Nitekim: Zeyd doğuda da batıda da halifedir derken, onun hükmü geçerlidir, demek istenmektedir.

2- Buyruğun anlamı şöyle de olabilir: O, göklerde ve yerde İdare ve tedbiri tek başına elinde bulunduran Allah'tır. Nitekim: Amr, hem insanların ihtiyaçlarını görür, hem de namaz kılar demek de buna benzemektedir.

3- Bu buyruğun haber arkasına haber şeklinde vârid olmuş olması da mümkündür O takdirde anlam şöyle olur: O, göklerde de Allah olandır, yerde de Allah olandır.

4- Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: O, göklerde olsun, yerde olsun açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilen Allah'tır. O'na hiçbir şey gizli kalmaz, en-Nehhâs der ki: Bu, bu hususta yapılan açıklamaların en güzelidir, Muhammed b. Cerir der ki: Of göklerde Allah olandır. Yerde gizlediğinizi de açıkladığınızı da bilir. Burada her iki yerde de *bilir" takdim edilmiştir. Ancak, birinci açıklama daha uygundur ve herhangi bir müşkil ortaya çıkarmaktan daha uzaktır. Başka şekillerde de açıklanmıştır.

Bu konuda uyulması gereken kural ise, yüce Allah'ın hareketten, intikalden ve mekân işgal etmekten tenzih edİmesinden ibarettir.

"O, ne kazanacağınızı da bilir." Yani, hayır ve şer türünden ne kazanırsanız bilir. Kazanmak (el-Kesb) ise, ya bir faydayı elde etmek yahut da bir sararı önlemek Eçin yapılan bir fiildir. Bundan dolayı yüce Allah'ın fiiline kesb denilmez.

Yüce Allah'ın; "Onlara Rabbterliiın âyetlerinden bir âyet gelse" buyru-ğundaki âyet, ayın yarılması ve buna benzer bir alâmettir, "Bir âyet" de ki () cinsin istiğrakı (yani âyet türlerinin tamamım kapsamak) içindir. Nitekim "Evde hiçbir kimse yoktur" demek de böyledir.

"Rabblerİnİn âyetlerinden" buyruğundaki ikinci ise, tab'İz (kısmilik) ifade etmek içindir.

"Yüz çevirirler" buyruğu, nin haberidir.

Yüz çevirmek (el-İ'râd) ise yüce Allah'ın vahdaniyetine delil olarak görmeleri gereken âyetler üzerinde düşünmeyi terk etmektir. Bunlar Allah'ın gökleri, yeri, ikisinin arasında bulunanları yaratması, bütün bunları kadîm, lıayy ve hiçbir şeye muhtaç olmayan, hiçbir şeyin âciz bırakamadığı, her şeye güç yetiren, tüm getirdikleri doğruluğuna delil olarak görİlsün diye Peygamberi (sav)'ın lehine ortaya koymuş. olduİu her türlü mucizeden kendisine hiçbir şeyin gizli ve saklı kalmadığı, her şeyi bilen Allah'a delâlet ettiğı üzerinde düşünmemektir.

Yüce Allah'ın; "İşte onlar... yalanladılar" buyruğu ile kastedilenler, Mekke müşrikleridir. "Hak" ile kast edilen de Kur'ân-ı kerimdir. Muhammed (sav) olduğu da söylenmiştir.

"Fakat... yakında onlara gelecektir." Yani, ceza gelip onları bulacaktır Burada sözü geçen ^haberler" ile kastedilen ise azaptır. Tehdit yollu: Sabret, pek yakında haber -yani azap- sana gelecektir, demeye benzer. Maksat ise Bedir günü ve benzeri durumlarda başlarına gelen şeylerdir.

Bundan kastın Kıyamet günü olduğu da söylenmiştir. [\[19\]](#)

6. Görmediler mî ki, Biz kendilerinden önce nice nesilleri yok ettik. Onları, «izi yerleştirmedigimiz bir şekilde yeryüzünde yerleştirmiş, gökten üzerlerine bol bol yağmur indirmiş, altlarından ırmaklar akıtmıştık. Böyleyken günahları yüzünden onları helak ettik ve arkalarından başka bir nesil yarattık.

Yüce Allah'ım "Görmediler mi ki, Biz kendilerinden önce nice nesilleri yok ettik" anlamındaki buyruğunda yer alan; : Nice, "Helak ettik" buyruğunun etkisi ile nasb mahallindedir; "Görmediler mi ki" buyruğu ile değil. Çünkü istifham (soru) lafzında ondan önceki amel etmez, ondan sonra gelen amel eder Çünkü soru olmayan cümlede sözün başında yer alması gereken odur. Buyruğun anlamı da şöyledir: Peygamberlerini yalanladıklarından ötürü, kendilerinden önce helak etmiş olduğumuz ümmetlerden ibret almazlar mı?.

Yani bunlar, bunu bilmiyorlar mı?

Nesil (el-Karn); insanlardan bîr ümmet, bir toplum demektir. Çoğulu ise kurun (nesiller) şeklinde gelir. Şair der ki:

"Senin aralarında yaşadığın o nesil geçip gitti mi

Ve sonradan gelen nesil arasında geriye bırakılacak olursan,

Hiç şüphesiz sen bir garipsin."

Buna göre kartı, çağında yaşayan her bir âlemdir. Bu da "iktiran" dan alınmadır. Yani, birbirleriyle iktiran halinde (birlikte) bulunan âlem demektir Peygamber (sav)dan gelen hadiste de (kam kelimesini kullanarak) şöyle buyrul-duğu na ki edilmektedir: "İnsanların en hayırlısı benim kuşağım (karn)'dır -ashabı kastetmektedir-. Sonra, onlardan sonra gelenler, sonra da onlardan sonra gelenler." [\[20\]](#) Karn ile ilgili olarak yapılan en doğru açıklama budur.

Şöyle de denilmiştir: Buyruğun anlamı, nice nesillerin ahalisi arasından.... şeklinde olduğu da söylenmiş ve (muzafun ileyh) hazfedilmiştir. Yüce Allah'ın: aSen o kasabaya sor" (Yûsuf, 12/82) buyruğunda olduğu gibi.

Bu açıklamaya göre karn bir zaman süresidir. Bunun, atmış yıl, yetmiş yıl, seksen yıl ve yüz yıl olduğu söylenmiştir. Hadis alimlerinin çoğunluğunun kabul ettiği görüşe göre bir karn (asır) yüz yıldır. Peygamber {..sav)'ın da Abdullah b.

Busr'a: "Sen bir karn yaşayacaksın" [21] demesini ve onun da yüz yıl yaşamasını delil gösterirler. Bunu da en-Nehhâs nakletmektedir.

Karn aslında hayvanlardan boynuzu bulunanların boynuzu gibi dışarı doğru çıkan şey (boynuz) demektir.

*Onlar 1, sizi yerleştirmedığımız bir şekilde yeryüzünde yerleştirmiş" buyruğunda gaibten söz ediştten hitaba geçilmiştir. Bunun aksi ise şu buyrukta vârid olmuştur: "Nihayet siz gemilerde bulunduğunuz zaman, onlar da güzel bir rüzgâr ile kendilerini alıp götürdüklerinde..." (Yûnus, 10/22)

Basralılar da şöyle demişlerdir: "Yüce Allah aralarında Muhammed (sav) ile ashabı bulunduğu halde onlar hakkında; «Görmediler mi ki" diye haber vermekte, sonra da onlarla da beraber olarak hepsine hitab etmektedir. Araplar da konuşma sırasında: "Ben Abdullah'a, Allah ona ne kadar çok ikramda bulunmuş, dedim" ile: "Ben Abdullah'a, Allah sana ne kadar çok ikramda bulunmuş dedim" anlamında ifadeler kullanırlar. Eğer, geçen buyruklar gaib kipi ile gelmiş olsaydı: "(Sizi ye deştirmedığım iz yerine) onları yerleştirmedığımız" şeklinde gelmesi gerekirdi.

"T«nkîn"den fiilin "lâm" harf-i cerri ile teaddi etmesi (geçişli olması) mümkün olduğu gibi harf-i cersiz teaddtsi de mümkündür. Her iki şekilde de kullanılmıştır. Manası ise: Biz onlara dünyalıktan size vermediğimiz şeyleri vermiştik, şeklindedir.

"Gökten üzerlerine bol bol yağmur indirmiş" buyruğuyla çokça yağmur yağdınldığı kastedilmektedir. (Âyet-i kerimede); "semâyı gönderdik" denilmesi, yağmurun semâdan İnişinden dolayıdır. Şairin şu mısraı da bu kabildendir:

"Semâ(dan gelen yağmur) bir kavmin toprağına düşerse.,,

"Midrârâ: Bol bol" yapı olarak çokluğa delâlet eder. Meselâ, çokça erkek doğuran kadına; denilmesi, çokça kız çocuk doğuran kadına da; denilmesi de bu kabildendir. Süt sağıanın eline sütün oldukça fazla gelmesi halinde; denilir. "Bol bol"nin mansûb gelişi ise hal olmasından dolayıdır.

"Altlarından ırmaklar akıtmıştık1* ağaçlarının ve evlerinin altından akıtmıştık, demektir. Firavun'un: "Ve altımdan akan şu nehirler benim değil mi?" (ez-Zuhruf, 43/5 D ifadesi de bu kabildendir.

Buyruğun anlamı ise şudur: Biz onlara bol bol nimetler vermiş olduğumuz halde onlar bunlara karşı nankörlük ettiler. "Böyle iken günahları yüzünden" yani, inkâr ve küfürleri sebebiyle "onları helale ettik." Buna göre günahlar, intikamın ve nimetlerinin zevalinin bir sebebidir. "Ve arkalarından başka bir nesil yarattık" var ettik. O halde bunlar da helak edilmekten korksun lar, çek insinler. [22]

7. Eğer Biz sana kâğıt üzerinde yazılı bir kitap indirmeydik, kendileri de elleriyle ona dokunsalardı, kâfir olanlar yine: "Bu, ancak apaçık bir büyüdür" derlerdi

Yüce Allah'ın: "Eğer Biz sana kâğıt üzerinde yazılı bir kitap İndirseydik..." âyetinin anlamı şöyledir: Ey Muhammed, eğer Biz onların istedikleri ve iddia ettikleri şekilde, gözlerinin önünde bir kâğıt üzerinde yazılı bir kitabı sana indirmiş olsaydık... İbn Abbas'tan nakledildiğine göre ise, sema ile arz arasında asıllı bir kitap indirmiş olsaydık..

Bu buyruk bizlere, tenzilin (kitabın İndirilişinin) iki türlü olduğunu beyan etmektedir. Birincisi, meleğin indirmesi şeklünde kitap sana inseydi anlamında. İkincisi ise, Allah'ın sema ile arz arasında asıllı bulunduracağı bir kâğıt üzerinde yazılı bir kitap olarak indirmiş olsaydık anlamında.

Burada; ": İndlrsey" dik ifadesinin mübalağa kipî ile kullanılması, kitabın sema ile arz arasında duracağı uzun sürenin ifadesi içindir.

Kitab, kitabet: Yazmak anlamında bir mastardır. Böylelikle kitabın bir kırtas (kâğıt) üzerinde olduğunu beyan etmektedir. Çünkü, ya bir kâğıt veya bir sahife üzerinde olmaksızın yazının bulunması makul değildir. Kırtas (mealde; kâğıt) salife demektir. Bu kelime "kurtâs" şeklinde söylenir. () ise, ok atan bir kimsenin hedefte yapıştırılmış bulunan sahifeye isabet ettirmesini anlatmak için kullanılır.

"Kendileri de elleriyle ona dokunsalardı" yani, bunu gözleriyle görüp teklif ettikleri şekilde elleriyle ona dokunup, sahlfelerini elleriyle yoklayıp evirip çevirecek olsalar ve böylelikle her türlü -şüpheleri ortadan kalsın ve her türlü tereddütleri zail olsun diye bu şekilde yapmış olsaydık; yine bu hususta inatlarını sürdürürler, küfürlerini devam ettirirler ve şöyle derler: Bu, apaçık bir sihirdir. Olsa olsa bizim gözlerimiz döndürülmüş ve büyülenmi-şizdir. Bu âyet-i kerime onların: "Üzerimize okuyacağımız bir kitap indirmedğin sürece" (el-İsra, 17/93) şeklindeki sözlerine bir cevaptır. Yüce Allah, ezeli ilmine göre eğer öyle bir şey inecek olsaydı, yine mutlaka onu yalanlayacaklarını bize bildirmektedir. el-Kelbî der ki: Bu âyet-i kerime en-Nadr b. el-Haris ile Abdullah b. Ebi Ümeyye ve Nevfel b. Huveylid hakkında nazil olmuştur. Onlar: "Bize yeryüzünden bir pınar fişkirtmadıkça asla sana iman etmeyiz" (el-İsra, 17/90) demişlerdi. [\[23\]](#)

8. "Ona ne diye bir melek İndirilmedi" dediler. Eğer Biz bir melek indirmeydik, herhalde iş bitirilmiş olurdu. Ve sonra kendileri ne bir süre verilmezdi.

9. Eğer onu bir melek yapsaydık, onu da elbette bir adam yapar dik. Ve herhalde onları (başkalarını) düşürmekte oldukları şüpheye düşürürdük,

10 Andolsun, senden önce geçen peygamberlerle de alay edildi onlarla eğlenenleri, alaya aldıkları şey çepeçevre kuşatıverdi.

Yüce Allah'ın: "Ona ne diye bir melek İndirilmedi, dediler" buyruğu, onlar böyle bir teklifte de bulunmuşlardı, demektir. "(): Ne diye... medî*. lafzı;...medi, değil miydi, anlamındadır.

"Eğer Biz bir melek indtrseydik, herhalde iş yitirilmiş olurdu! * İbn Ab-bas der ki: Eğer onlar meleği aslî suretinde görmüş olsalardı, onu görmeye tahammül gösteremeyeceklerinden mutlaka öleceklerdi, Mücahid ve İkrime; mutlaka kıyamet kopardı, diye açıklamışlardır. ei-Hasen ve Katade, şöyle demişlerdir: Kökten İmha edilmek azabıyla helak edilirlerdi. Çünkü yüce Allah'ın sünneti, kim bir mucize İster de o mucize ona gösterildiği halde îman etmeyecek olursa, Allah'un- onu derhal helak etmesi şeklinde cereyan edegelmiştir.

"Ve sonra kendilerine bir süre verilmezdi" hiçbir şekilde onlara mühlet verilmez ve ertelenmezlerdi.

"Eğer onu bir melek yapsaydık, onu da elbette bir adam yapardık." yani, onlar meleği gerçek suretinde göremezlerdi. Meleği ancaft kesif cisimler şeklinde mücessem bir hal aldıktan sonra görebilirlerdi. Çünkü, her bir tür, kendi türüne ısınır ve kendisinden başka türlerden nefret edip uzaklaşır.

Şanı yüce Allah, eğer İnsanlara gönderdiği elçiyi bir melek olarak göndermiş olsaydı, ona yaklaşmaktan uzak dururlardı. Orta ısınamaz, yanaşmazlardı. Onun konuşmasından dolayı içlerine korku girer ve ondan çekinirlerdi. Bunun sonunda da onun sözüne kulak asamazlardı. Bu korku, ona soru sormalarına engel olurdu. Bu suretle de peygamber gönderme maslahatı herkese, şamil olmazdı. Eğer elçi olarak gönderdiği o meleği melek suretinden çıkartıp, ona ısınsınlar ve onun yanında huzurları kaçmasın diye suretlerine benzer bir surete dönüştürmüş olsaydı, bu sefer: Sen bir melek değilsin, sen ancak bir insansın. Biz de sana iman etmiyoruz diyecekler ve eski hallerine döneceklerdi.

Melekler, peygamberlere insan suretinde gelirlerdi. Nitekim melekler, Hz. İbrahim ile Hz. Lût'a insan suretinde gelmişlerdi. Hz. Cebrail, Peygamber (sav)'e Dîhye el-Kelbî suretinde gelirdi. Yani, eğer melek inmiş olsaydı, peygamberlere meleğin gelmesindeki adet üzere mutlaka onu da bir insan suretinde görecektlerdi. Eğer melek, aslî suretinde inmiş olsaydı onu göremeyeceklerdi. Biz onu, bir insan suretinde göndermiş olsaydık, bu sefer işin İçinden çıkamaz ve şöyle derlerdi: Bu da senin gibi bir sihirbazdır.

ez-Zeccâc der ki: Yüce Allah'ın: "Ve herhalde onları... şüpheye düşürürdük." buyruğu, onların başkanları, zayıf ve güçsüzlerini içine düşürdükleri şüphe gibi

bir şüpheye düşürürdük, demektir. Çünkü başkanlar zayıflara: Mu-hammed bir insandır. Onunla sizin aranızda bir fark yoktur, diyorlar ve böylelikle onları şüphe ve tereddüde düşürüyorlardı. Yüce Allah onlara, eğer insan suretinde bir meleği indirmiş olsaydı, yaptıkları gibi yine şüphe ve karışıklığa düşürmek için bir yollarının bulunacağını bildirmektedir.

Karıştırmak demektir. Meselâ; İşi ona karışık gösterdim denilir. Bu kelime ise aslında elbise ve benzeri şeylere bürünüp örtünmek anlamındadır. Yüce Allah "Şüpheye düşürürdük" diye buyurmak suretiyle bunu kendisine izafe etmesi, yaratma cihetiyledir, Buna karşılık: "Başkalarını düşürmekte oldukları" buyruğunda da fiili kendilerine izafe etmesi ise kesb yönüyledir.

Daha sonra yüce Allah, Peygamberine -salât ve selâm ona- teselli vermek ve gönlünü hoş etmek üzere: "Andolsun senden önce geçen peygamberlerle de alay edildi,, kuşatıverdi" diye buyurmaktadır. Yani, peygamberle-riyle alay etmelerinin bîr cezası olarak, o peygamberlerin ümmetlerine helak edilmeleriyle sonuçlanan azap indi.

İndi, (mealde; kuşattı) anlamındadır. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "(Kötü tuzak ancak sahiplerini kuşatır." (Fâtır, 35/43)

Yüce Allah'ın:...dıkları" buyruğundaki; anlamındadır. Mastar anlamında olduğu da söylenmiştir. Alaylarının akıbeti kendilerini çepeçevre kuşattı, demek olur.

[24]

11. De ki: "Yeryüzünde gezip dolaşın da, yalanlayanlarla sonu nice oldu, bir bakıverin."

12. De ki: "Göklerde ve yerde olanlar kimindir?" De İh "Allah'ındır. O, rahmeti kendi üzerine yazmıştır. Andotsun ki, hepinizi hakkında hiç şüphe olmayan Kıyamet gününde toplayacaktır. Kendilerini zarara uğratanlar, İşte onlar iman etmezler."

Yüce Allah'ın: "De kî Yeryüzünde gezip dolaşın..." Yani, ey Muhammed, şu alay eden, eğlenen ve yalanlayanlara de ki; Yeryüzünde gezip dolaşın ve sizden Önceki kâfirlerin başına gelen cezalan ve acıklı azapları bilmek için bakın, bunlara dair haber almaya çalışın.

Geçmiş ümmetlerin ve o yurtlarda sakin olmuş olanların bıraktıkları eserlerle ve akıbetini görerek ibret almak üzere yapılacak olan böyle bir yolculuk menduptur. Burada sözü geçen "yalanlayıcılar* batılı yalanlayan değil, hakkı ve hak ehlini yalanlayan kimselerdir.

"De kü Göklerde ve yerde olanlar kimindir?" Bu da yine onlara karşı getirilen bir

delildir. Buyruğun anlamı da şudur: Ey Muhammed onlara: "Göklerde ve yerde olanlar kimindir" diye sor. Şayet onlar Peki kimindir, diye soracak olsalar, sen de de ki o: "Allah'ındır."

Yani: Göklerde ve yerdeküerin hepsi O'nun otduğu ve ister onların itiraflarıyla, isterse de onlara karşı getirilen delillerle, her şeyin yaratıcısının O olduğu sabit olduğuna göre, şanı yüce Allah, dünyada onlara çabucak bîr azap göndermeye de kadirdir, öldükten sonra onları diriltmeye de kadirdir.

Fakat Allah: "Rahmeti kendi üzerine yazmıştır." Yani, kendi lütuf ve kereminden bunu vâdetmiştir. Mühlet vermiş (cezalandırmamış)tır.

Yüce Allah'ın burada "nefs : kendi" tabirinin zikrolunması, O'nun var olan zatı demektir. Ve va'dini pekiştirmekte, bu hususta aradaki araçların varlığını ortadan kaldırmaktadır. İfadenin anlamı; şanı yüce Allah'ın, kendisinden kaçıp uzaklaşanlara, kendisine geri dönmeleri için karşılıksız bir merhametidir. O'nun, kullarına oldukça merhametli olduğunu ve cezalandırmakta acele etmediğini, dönüşlerini ve tevbelerini kabul edeceğini haber vermektir

Müslim'in Sahîh'inde Ebu Hureyre'den söyle dediği kaydedilmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu kî: Yüce Allah, rahlukata dair kazasını (hükmünü) izhar edince, nezdinde alıkonulmuş bir kitaba kendisi hakkında: "Muhakkak Benim rahmetim gazabıma galip gelir" diye yazmıştır. [\[25\]](#)

Yanı yüce Allah, hükmünü, kazasını izhar edip dîJediği kimseye bunu açıklayınca, Lehv-i Mahfuzda -veya dilediği bir şeyde- muktezâsı hak bîr haber ve doğru bir va'd olan: "Muhakkak Benim rahmetim gazabıma galip gelir" diye biryazj. izhar etti. Yanı, Benim rahmetim gazabımı geçer ve ondan daha fazladır. Yüce Allah'ın: "And olsun ki, hepinizi... toplayacaktır" buyru-ğundaki "lâm", kasem (yemin) lâm'ıdır. "Nun" harfi ise te'kid "nûn"udur. el-Ferra ve başkaları der ki: İfadenin bitişinin; Rahmet., yazmıştır" buyruğu ile tamam olması mümkündür Bundan sonra ise, beyan yotu ile yeni bir cümle olabilir. O takdirde; "Andolsun klr hepinizi... toplayacaktır" buyruğunun anlamı, size mühlet verecek ve sizi biraraya toplamayı erteleyecektir, demektir.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir; Yani, O sizi, kabirlerden inkâr ettiğiniz günde toplayacaktır. Burada; (Ji) e" a'nın; :... de anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani, andolsun ki, hepinizi... kıyamet gününde toplayacaktır, demek olur.

". Andolsun ki hepinizi... toplayacaktır" buyruğunun, rahmetten bedel olarak nasb mahallinde olmasının mümkün olduğu da söylenmiştir. O takdirde başındaki "lâm" (at anlamında olur ki, anlam şu demek olur: Rabbinîz kendi üzerine sizi toplayacağını yazmıftır.

Nahivcilerin bir çoğu yüce Allah'ın: "Sonra bütün o delilleri görmelerinin ardından onu bir süreye kadar mutlaka zindana atacaklar diye bir görüşe sahip oldular" (Yûsuf, 12/35) buyruğunu da; onu zindana atmayı uygun gördüler diye açıklamışlardır.

Bunun,: Yazmıştır buyruğu ile nasb mahallinde olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: ": Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı. Şöyle ki, içinizden kim bilmiyerek kötü bir iş işler de..." buyruğunda yer alan; edatının böyle otduğu gibi. Bu da rahmeti kıyamet gününe kadar mühlet vermek şeklinde tefsir ettiği görüşüne göre böyledir. Bu açıklama da ez-Zeccâc tarafından yapılmıştır.

"Hiç şüphe olmayan" hakkında hiç bir tereddüt bulunmayan.

"Kendilerini zarara uğratanlar, işte onlar iman etmezler" buyruğu, mübtedâ ve haberdır. ez-Zeccâc bu açıklamayı yapmıştır. Bu hususta yapılan en güzel açıklama da budur. Nitekim bir kimse: "Bana ikram edene bir dirhem var" demek de böyledir. Burada "fa" harfi şart ve cevap manasına da gelir. el-Alıfeş de der ki: Arzu edilirse...ler, kimseler, ": Andolsuııkl hepinizi., toplayacaktır" buyruğundaki "siz" zamirinden bedel olarak nasb mahallinde de kabul edilebilir. Yanir kendilerini zarara uğratan müşrikleri hiç şüphesiz toplayacaktır.

Ancak, el-Müberred bu açıklamayı kabul etmeyip bunun hatalı olduğunu söylemiştir. Çünkü hiçbir zaman ne muhatapdan, ne de hitap edenden bedel yapılmaz. Meselâ Ben sana, yani sen Zeyd'e uğradım ve sen bana, yani ben Zeyd'e uğradın denilmez. Çünkü, bunun anlaşılmayacak bir tarafı yoktur ki açıklanmasına gerek bulunsun. Ancak el-Ku-tebî şöyle demektedir: Burada (; ...ler> kimseler'in daha önce kendilerinden söz edilen "yalanlayanlardan bedel olmak üzere ceza veya onlar için sıfat da olabilir. Bunun, başLı başına bir nida olduğu da söylenmiştir. [\[26\]](#)

13. Gecenin ve gündüzün içinde barınan her şey O'nundur. O, her-şeyi işitendir, bilendir.

14. De ki: "Ben, gökleri ve yeri yaratan Allah'tan başkasını mı dost edinecekmişim? Ve O, yediriyor ama yedrlilmiyor." De ki: "Ben İslâm'a girenlerin ilki olmakla emrolundum ve (bana:) Sakın müşriklerden olma, (denildi).*

15. De kî: «Eğer Rabbime isyan edersem, gerçekten ben o büyük günün azabından korkarını."

16.0 gün (azap) kimden çevirilip giderilirse, (Allah) ona rahmet buyurmuş olur, İşte bu, apaçık bir kurtuluştur.

Yüce Allah'ın: "Gecenin ve gündüzün İçinde barınan her şey O'nundur." buyruğu, bu böylece sabit olmuş değişmez bir gerçektir," demektir. Bu da onlara karşı getirilen bir delildir.

Denildiğine göre, bu âyet-i kerimenin iniş sebebi, onların söyledikleri şu sözlerdir: Bizler, seni bütün bunları yapmana itenin muhtaçlıktan başka bir şey olmadığını biliyoruz, İşte o bakımdan sen aramızda en zenginimiz oluncaya kadar senin için aramızda mal toplayacağız. Yüce Allah bunun üzerine buyurdu ki: Sen de onlara herşeyin Allah'ın olduğunu bildir. O, beni muhtaçlıktan kurtarmaya kadir olandır.

": Sükûn bulan, barınan" buyruğundaki sükûn bulmak, sakinleşmek, karar bulmak, yerleşmek demektir. Maksat ise, sükun bulan ve hareket eden her şey demektir. İşitenin bunu bilmesi dolayısıyla hareket eden ayrıca hafz edilmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Özellikle sükûn bulanın zikredilmesi, sükûnun kapsamına giren şeylerin hareketin kapsamına giren şeylerden daha çok olduğundan dolayıdır. Şöyle de denilmiştir; Buyruğun anlamı, yarattığı herşey demektir Bu, hareket edenlerle, sükûn bulanıya bütün mahlukat hakkında umumidir. Çünkü bütün bunlar üzerinden gece ve gündüz akıp gitmektedir. Buna göre sükûn bulmaktan kasıt, hareketin zıddı değil, bütün mahlukattır, Bu hususta yapılan en güzel açıklama budur. Çünkü, bu husustaki bütün farklı görüşleri bir araya toparlayabilmektedir.

"O, herşeyi" bütün varlıkların seslerini "işitendir" ve gizliliklerini en iyi "bilendir."

Yüce Allah'ın:"De ki... Allah'tan başkasını mı dost edinecek mışün?" buyruğunda, (biri Allah'tan başkası, diğeri de veli olmak üzere.) iki meful vardır. Müşrikler onu atalarının dini olan putlara ibadete davet edince, yüce Allah da ona ey Muhammed "de ki: Allah'tan başkasını mı dost edinecek misim r buyruğunu indirdi. Yani ben, Allah'tan başka bir Rabb, bir mabud ve bir yardımcı mı edinecek misim?

O Rab ki, "gökleri ve yeri yaratandır." Burada "yaratan" anlamına gelen; kelimesi Allah lafza-i celalinin sıfatı olarak esreli okunur. el-Ahfeş ise, mahzuf bir mübteda takdiri ile merfû' okunmasını da caiz görmüştür. ez-Zec-câc da der ki: medh övgü olmak üzere mansub olması da caizdir. Ebu Ali el-Fârisî de der ki: Mahzuf bir fiil takdiri ile nasb edilmesi caizdir. "Gökleri ve yeri yaratana terk mi edeyinTdemış gibidir. Çünkü yüce Allah'ın: "Ben... Allah'tan başkasını mı dost edinecek misim" buyruğu, Allah'ı dost edinmeyi terke delalet etmektedir. Bu delaletin güçlülüğü dolayısıyla da böyle bir fiil takdirine gitmek güzel bir şeydir.

"Ve O, yediriyor ama yedirilmiyor." Genel olarak bu şekilde okunmuştur, Yani O, nızık veriyor, ama O'na rızık verilmiyor. Bunun delili de yüce Allah in *- buyruğudur Ve bana yemek yedirmelerini de istemiyorum." (ez-Zariyat, 51/57.)

Saîd b. Cübeyr, Mücahid ve el-A'meç ise bunu, O ise yemek yedirir fakat kendisi yemez diye okumuşlardır ki, bu da güzel bir kıraattir. Yani O, kullarına nızık vermekle birlikte kendisi yaratıkların ihtiyaç duyduğu gıdaya muhtaç değildir, bundan münezzehtir. Bununla birlikte her iki fiilde de "yâ" harfleri ötreli, "ayn" harfleri de esreli okunmuştur ki, anlamı şöyle olur: Şüphesiz ki Allah kullarına yemek yedirir ve onları rızı klandın r, HaJ-buki veli (edinilen put) ise ne kendisine yemek yedirebilir, ne de kendisini veli edinenlere (kendisine tapanlara). Birinci fiil» "yâ ve ayn" harfleri üstün dîye okunmuştur. Yani, veli (edindikleri puO'nın kendisi yemek yer, ikinci Fiil ise, "yâ" harfi ötreli, "ayn" harfi de esreli olarak okunmuştur Yani, veli (edindikleri put) ise yemek yediremez.

Özellikle başka nimetler arasından yemek yedirmenin zikredilîşi İse, bütün mahlukatın yemek yemeye ihtiyaçlarının en önemli ihtiyaçlar arasında yer alışından dolayıdır.

"De ki; Ben islâm'a girenlerin îlki olmakla emrolundum." Yani. yüce Allah'ın emrine bağlanıp teslimiyet gösterenlerin ilki olmakla emrolundum. Kavminden ve ümmetim arasından ibadetini Ona haHs kılanların ilki olmakla emrolundum, diye de açıklanmıştır. Bu açıklama da el-Hasen ve başkalarından nakledilmiştir, "Ve sakın müşriklerden olma." Yani: Ve bana: "Sakın müşriklerden olma! denildi, demektir.

"De ki: Eğer Katibime isyan edersem, gerçekten ben o büyük günün azabından korkarım," Yanir başkasına ibadet etmek suretiyle O'na isyan edecek olursam beni azaplandıracağından korkarını.

Korkmak (havf); hoşlanılmayan şeyin umulup beklenilmeğidir. İbn Abbas der ki: Burada "korkarım", bilirim anlamındadır.

"O gün" Kıyamet gününde kimden azap çevrilip giderilirse, savıhrsa "ona rahmet buyurmuş olur." Yani o, umduğuna nail olmuş, kurtulmuş ve merhamete mazhar olmuş olur.

Küreliler; "Giderilirse* buyruğunu, "ya" harfîni üstün ve "râ" harfîni esreli olarak okumuşlardır ki, Ebû Hatim ve Ebû Ubeyd'in tercih ettiği kıraat budur. Çünkü daha önce yüce Allah şöyle buyurmuştur: "De ki! Göklerde ve yerde olanlar kimindir?" Yine ayrıca : "Ona rahmet buyurmuş olur" buyruklarında, "rahmet buyrulmuş olur" dîye meçhul buyurmam ıştır. Ayrıca Ubeyy de bunu; Allah onu kimden giderecek olursa" diye okumuştur. Sibeveyh ise -Medinelilerin

ve Ebu Amr'ın kıraati olan- birinci kıraati tercih etmiştir.

Sibeveyh der ki: Sözde hazfedilenler ne kadar az olursa o kadar güzeldir.

"Yâ" harfîni üstün olarak okuyanların (Kûfelilerin ve diğerlerinin) kıraatine gelince, bu kıraatin takdiri de: Allah o azabı kimden uzaklaştırırca...şeklinde olur. Diğer kıraate göre ise ifadenin takdiri şöyle olur: Azap kimden uzaklaştırılırca..."İşte bu apaçık" besbelli bir "kurtuluştur." [27]

17. Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa yine O'ndan başka onu giderecek kimse yoktur. Eğer sana bir hayır dokundurursa... İşte O, herşeye gücü yetendir.

Yüce Allah'ın: "Eğer Allah sana bir zarar dokundurursa yine O'ndan başka onu giderecek kimse yoktur" buyruğunda geçen "dokunmak" ve "gidermek, açmak" cisimlerin sıfatlarındandır. Burada bir mecaz ve ifadenin kullanımında bir genişlik vardır. Yani: Ey Muhammed, sana fakirlik yahut hastalık gibi bir sıkıntı inecek olursa, bunu O'ndan başka kaldıracak ve önleyecek kimse yoktur. Eğer sana bir afiyet, bolluk ve nimet isabet edecek olursa, "işte O, herşeye gücü yetendir" yani, hayır olsun zarar ve sıkıntı olsun.

İbn Abbas rivayetle der ki: Rasulullah (sav)'ın terkisinde bulunuyordum. Bana dedi ki: "Ey delikanlı -yahut yavrucuğum- sana Allah'ın kendileriyle fayda vereceği bir takım kelimeler öğreteyim mi?" Ben, buyur dedim. Şöyle buyurdu: "Allah'ı (n hükümlerini) koru ki O da seni korusun. Allah'ı(n hükümlerini) koru ki, O'nu rehber bulasın. Rahatlık zamanlarında sen Allah için iyilik yap ki, O da sıkıntılı zamanlarında sana yardımcı olsun. Dilekte bulunacağın vakit Allah'tan iste. Yardım isteyeceğin vakit Allah'tan dile. Çünkü ne olacaksa, kalem artık onları yazmış ve kurumuştur. Eğer bütün mahlukat hep birlikte sana Allah'ın senin hakkında takdir etmediği bir şey ile zarar vermek isteyecek olsalar, buna güç yetiremezler. Sen, Allah için şükür ve yakîn ile amel et.ve şunu bil ki, hoşuna gitmedik şeylere sabretmende büyük bir hayır vardır. Ve hiç şüphesiz zafer, sabır ile birliktedir. Kurtuluş, sıkıntılarla beraberdir ve muhakkak zorlukla beraber bir kolaylık vardır." Bunu, Ebu Bekr b. Sabit el-Hatib, "el-Faslu ve'l-Vasl" adlı eserinde rivayet etmiştir. Sahih bir hadistir. Tirmizî de bu hadisi rivayet etmiştir[28] ama bu rivayet daha tamdır. [29]

18. Kullarının üstünde kahir olandır O. O, hikmeti sonsuz olandır, herşeyden haberdardır.

19. De ki: "Kimin şahidliği en büyüktür?" De ki: "Benimle sizin aranızda Allah şahiddir. Şu Kur'ân bana, onunla; sizi ve her kime ulaşırsa onları korkutup

uyarmam için vahyolundu. Acaba Allah ile birlikte başka ilâhların varlığına gerçekten siz mi şa-hidlik edersiniz?" De ki: "Ben şehadet etmem." De ki: "O, ancak tek bir ilâhtır ve ben, muhakkak sizin ortak koştuklarınızdan uzağım."

Yüce Allah'ın: "Kullarının üstünde kabir olandır O" buyruğundaki kahr, galebe demektir. Kahir de galip gelen demektir. Kişi, kahredilen ve zelil kılınanın haline düşürülecek olursa, denilir. Şair de der ki:

"Husayn kavminin önder olmasını temenni etti.

Ama Husayn, akşamı zelil kılınmış ve kahredilmiş etti."

Kahredildi, yenik düşürüldü, mağlûb edildi anlamındadır.

"Kullarının üstünde" buyruğunun anlamı ise, onlara kahir olmak ve galip gelmek suretiyle onlardan üstün olmak anlamındaki bir üstünlüktür. Yani onlar, onun müsahhar kılması, emir ve hükmü altındadırlar. Yoksa buradaki üstünlük mekânı anlamdaki bir üstünlük değildir. Nitekim: Sultan raiye-sinin üstündedir derken, mevki ve rütbesi itibari ile üstündür anlaşılır. "Kahr" ifadesinde kudrette bulunmayan fazladan bir mana vardır. Kahr, başkasını istediğine ulaşmaktan engellemek demektir. "O" emrinde "hikmeti sonsuz olandır" kullarının yaptıkları amellerinden ve "herşeyden haberdardır." Yani, bu sıfatlara sahip olana hiçbir şekilde şirk koşmamak icabeder. Yüce Allah'ın: "De ki: Kimin şahidliği en büyüktür" buyruğuna gelince, müşrikler, Peygamber (sav)'a şöyle demişlerdi: Senin Allah'ın Rasutü olduğuna dair lehine kim şahidlik eder. Bunun üzerine bu âyet-i kerime inmişti. Bu, el-Hasen ve başkalarından rivayet edilmiştir.

Buradaki "şey (mealde: Kim)" lafzı, Allah'ın ismi makamındadır. Yani, en büyük şahadet Allah'ın şehadetidir, O'nun rububiyetinin tekliği, vahdaniyetine dair deliller, şahidlik itibariyle en büyük ve en muazzamdır. O, benim ile sizin aranızda, benim size tebliğde bulunduğuma, size söylediklerimde ve risalet iddiamda doğru söylediğime dair benimle sizin aranızda şahiddir.

"Şu Kur'an bana onunla sizi* ey Mekkeliler "ve her kime ulaşırsa onları* yani Kur'an'ın kendisine ulaştığı her kimseyi "korkutup uyarmam için vahyolundu" yani bu Kur'an-ı Kerim de benim peygamberliğimin şahididir. "Kime ulaşırsa onu" buyruğunda "O" anlamına gelen "he" zamirinin hazf edilmesi, sözün uzamasından dolayıdır.

Burada (böyle bir hazf söz konusu olmayıp) "ergenlik çağına baliğ olan" anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu da ergenlik çağına ulaşmayan kimsenin, şer'i bakımdan muhatap alınmadığına ve ondan ibadetin talep olunmadığına delâlettir. Kur'ân ve sünnetin tebliğ edilmesi ise, Peygamber (sav)'ın bunları tebliğ etmekle emrolunduğu gibi, (sair mükelleflerin de) emrolunduk-ları bir

şeydir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et." (el-Maide, 5/67)

Sahih-i Buiiârî' de Abdullah b. Amr'dan Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Bir âyet dahi olsa benden tebliğ ediniz. İsrail oğullarından da naklediniz. Bunda bir mahzur yoktur. Ama kim kasti olarak aleyhime yalan uydurursa o cehennemdeki yerine hazırlansın."[\[30\]](#) Yine haberde şöyle denilmektedir: Her kime Allah'ın Kitabından bir âyet ulaşacak olursa, o kimseye -ister gereğince amel etsin isterse terk etsin- Allah'ın emri ulaşmış olur.

Mukatil de şöyle demiştir: Cinden olsun, insanlardan olsun kime Kur'an ulaşırsa o, onun için bir uyarıcı, korkutucu olur. el-Kurazî der ki: Her kime . Kur'ân ulaşırsa o, tıpkı Muhammed (sav)'ı görmüş ve ondan işitmiş gibidir.

Ebû Nehîk ise, malum bir fiil olarak; "şu Kur'ân'ı bana... vahyetti" diye okumuştur ki, cemaatin kıraatinin anlamı da budur.

"Acaba Allah ile birlikte başka ilahların varlığına gerçekten siz mi şa-hidlik edersiniz?" Buyruğundaki soru, azarlamak ve başa kakmak içindir. Buradaki "Siz mi?" buyruğu, aslı üzere iki hemze ile okunmuştur, İkinci hemze hafifletilecek olursa; diye okunur, el-Esmâî ise, Ebu Amr ve Nafi'den; diye okuduklarını rivayet etmiştir ki, bu da bilinen bir söyleyiştir, İki hemze arasına iki hemze yanyana gelmesi hoş olmadığından dolayı med harfi konulur. Şair der ki:

"Ey Celacil ile Nekaa tepesi arasında bulunan yumuşak kumların ceylanı! O, sen misin yokaa Um Salim mi?"

(Soru olarak değil de) haber olmak üzere Siz şahidlik edersiniz; şeklinde okuyanların kıraatine gelince bu kıraat, onların şirklerinin muhakkak olduğunu kabul etmek şeklinde açıklanır.

"Başka İlâhlar " denilip de : Diğer denilmeyişine gelince, el-Ferrâ şöyle demektedir: Çünkü ilâhlar (anlamındaki: Âline) çoğuldur, Çoğul hakkında da müennes sığa kullanılabilir. Nitekim yüce Allah'ın şu buyrukları da bu kabildendir: "Güzel isimler yalnız Allah'ındır. O'na, onlarla dua ediniz" (el-Ârat, 7/180); %J\$1 öj'JS\ jc nî): De ki, önceki nesillerin hali nedir?" (Tâ-Hâ, 20/51) Şayet bunların sonunda mü-enneslik alâmeti getirilmeden kullanılacak olsalar (Kur'ânın dışındaki konuşmalarda) sahihtir

"De ki: Ben şehadet etmem." Yani ben sizinle birlikte şehadet etmem demektir. "Birlikte"nin hazfedilmesi ise sözün buna delâlet etmesinden dolayıdır. Yüce Allah'ın: "Eğer anlar şehadet ederlerse, sen onlarla beraber şa-hidlik etme" (el-En'âm, 6/150) buyruğu da buna benzemektedir. [\[31\]](#)

20. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, onu kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Kendilerini zarara uğratanlar ise onlar İman etmezler.

Yüce Allah'ın: "Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler" buyruğu ile hakkı bilen ve buna rağmen inat eden yahudilerle hıristiyanlar kastedilmektedir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/146. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Âyet-i kerimede geçen "Kimseler," mlibtedâ olarak ref mahallindedir. "Onu**» tanır19 ise, haber ma-hallindedir. Yani, Peygamber (savVı tanır. Bu açıklama da el-Hasen ve Ka-tade'den nakledilmiştir ez-Zeccâc'm görüşü de budur.

Buradaki zamirin kitaba ait olduğu da söylenmiştir. Yani onlar, onu neye delâlet ediyorsa o şekilde bilir ve tanır. Bunun da anlamı şudur: Onlar, bu kitabın Peygamber (sav)'ı peygamberliğinin sıhhatine delâlet etmesi şeklindeki aslî niteliği ile tanır.

"Kendilerini harara uğratanlar" buyruğu, sıfat mahallindedir. Mübâdâ olması da mümkündür. Haberi de: "Onlar iman etmezler" buyruğudur. [32]

21. Allah'a karşı yalan uyduranlardan veya âyetlerini yalanlayanlardan daha zalim kim olur? Gerçek şu ki, zalimler kurtuluşa eremez.

22. O günü (hatırla ki); onların hepsini toplayacak, sonra da şirk koşanlara: "İddia ettiğiniz ortaklarınız nerede? diyeceğiz.

Yüce Allah'ın: "... daha zalim kim olur" buyruğu mübtedâ ve haber olup, "Allah'a karşı yalan uydurandan veya âyetlerini yalanlayanlardan" daha zalim hiç bir kimse olmaz, demektir.

Allanın âyetlerinden kasıt Kur'ân ve mucizelerdir.

"Gerçek şu ki, zalimler kurtuluşa eremez." Bunun, dünyada kurtuluşa ermeyecekleri anlamında olduğu söylenmiştir. Daha sonra yüce Allah (âhiret ile ilgili olarak) bir sonraki âyet-i kerimede: "O günü onların hepsini toplayacağız." Yani, onların hepsini toplayacağımız o günü hatırla demektir.

Anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Zalimler dünya hayatında da iflah olmazlar, onları toplayacağımız günde de itlâl olmazlar. Bu takdire gö-ret bir sonraki âyet ile ilişkili olduğundan dolayı; "Zalimler" diye biten âyetin sonunda vakıf yapılmaz.

Şöyle de denilmiştir: Bu buyruk, bundan sonra gelecek olan "... bir bak" ile alâkalıdır. Yani, onların kendilerini toplayacağımız günü nasıl yalanladıklarına bir bak, demektir. Bunun da anlamı, onları hasredeceğimiz günü nasıl yalanlarlar? şeklindedir.

"Sonra da şirk koşanlara: İddia ettiğiniz ortaklarınız nerede diyeceğiz."

Bu onları rezil etmek için sorulacak bir sorudur. Yoksa durumlarını açıklamaları için değil. "İddia ettiğiniz" de, Allah nezdinde kendi iddianıza göre sizin için şefaat edeceklerini ve sizleri O'na yaklaştıracaklarını iddia ettiğiniz ortaklarınız nerede demektir. Bu da onlar için bir azardır. İbn Abbas der ki: Kur'ân-i Kerim'de; İddia etti, kökünden türeyen ne kadar kelime varsa; yalan söylemek anlamındadır. [\[33\]](#)

23. Bundan sonra: "Kabbimiz olan Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık" demelerinden başka bir mazeretleri olmayacak.

Yüce Allah'ın: "Bundan sonra... başka bir mazeretleri olmayacak" buyruğunda geçen (ye; "mazeret" diye mealı verilen) fitne: Denemek demektir. Yani, onlar böyle bir soru ile denenip gerçekleri gördüklerinde ve artık iddialarının da çürüklüğü anlaşıldıktan sonra «Kabbimiz olan Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık" diyerek mazeret ileri sürecek ve böylelikle şirkten uzak olduklarını, onunla bir İlişkilerinin bulunmadığını iddia edeceklerdir. Buna sebep ise, yüce Allah'ın mü'rinleri affedip bağışladığını görmeleri teşkil edecektir.

İbn Abbas der ki: Yüce Allah, ihlâs sahibi (muvahhid)lere günahlarını bağışlayacak ve bağışlayacağı hiçbir günahı, bağışlanmayacak kadar büyük görmeyecektir. Müşrikler bunu göreceklerinde şöyle diyeceklerdir: Şüphesiz Rab-bimiz günahları bağışlayandır. Fakat şirki affetmez. Gelin şöyle diyelim: Biz günahkâr kimselerdik ama müşrik kimseler değildik. Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyuracaktır: Bunlar şirki gizlediklerine göre, haydi ağızlarına mühür vurunuz. Bunun üzerine ağızlarına mühür vurulacak, bu sefer dünyada iken kazandıklarına dair elleri konuşacak ve ayakları şahidlik edeceklerdir. İşte o vakit müşrikler Allah'tan hiçbir sözün gizlenemeyeceğim bilip öğrenmiş olacaklardır. Yüce Allah'ın: "Ogün inkâr edenler ve Peygambere isyan edenler yerle bir edilselerdi, temennisinde bulunacaklardır, Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir" (en-Nisa, 4/42) buyruğunda kastedilen budur.

Ebu İshâk ez-Zeccâc da der ki: Bu âyet-i kerimenin te'vili gerçekten oldukça inceliklidir. Yüce Allah müşriklerin kıssalarını ve onların şirkleri sebebiyle fitneye düşeceklerini (yani mazeret ileri süreceklerini) haber verdikten sonra, onların fitnelerinin gerçekleri görmeleri halinde yalnızca şirki reddetmekten ibaret olduğunu da bildirmektedir. Dilde bunun bir benzeri şudur: Sen, bir kimsenin azgın birisini sevdiğini görürsün. O kişi helak olduğu bir duruma düştüğü takdirde hemen ondan uzaklaşır ve o : Senin ona olan sevgin seni ancak

ondan uzaklaşma noktasına getirdi, denilir.

el-Hasen de der ki: Bu husus münafıklara has olacaktır. Dünyadaki âdetlerini orada da sürdüreceklerdir. Burada "mazeretleri (fitneleri)"nin anlamı, fitnelerinin yani küfre sapmalarının akıbeti... demektir.

Katade de der ki: Burada "fitne" nin anlamı, ileri sürecekleri mazeretleri demektir. Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den gelen hadiste şöyle denilmektedir: "(Yüce Allah) kuluna karşı çıkar, ona ey filan, der. Sana ikramda bulunmadım mı, seni ileri gelen birisi kılmadım mı, sana eş vermedim nü, atlan develeri sana müsahhar kılmadım mı, kavmine başkanlık edip ganimetlerinin dörtte birini alacak (yahut da herhangi bir sıkıntı ve ihtiyacın olmayacak bir hale getirirnedim) mi?. Der ki: Öyledir ey Rabbim. Yine sorar: Peki sen Benim huzuruma çıkacağını zannediyor muydun? O, hayır der. Yine şöyle buyurur: Sen beni nasıl unuttuysan, Ben de seni böylece unuturum. Sonra ikincisiyle karşılaşır, yine ona böyle der. O da, ötekinin söylediğinin aynısını söyler, sonra üçüncüsü İle karşılaşır, ona da bunun gibi söyler, O da şöyle der: Rabbim Sana, kitabına, Peygamber'ine iman ettim. Namaz kıldım, oruç tuttum, sadaka verdim. Ve gücü yettiğince yaptığı hayırlarından söz eder. Bu sefer şöyle denilir: O halde olduğun yerde dur. Sonra ona şöyle denir: Şimdi sana karşı şahidlik edecek birisini göndereceğiz. O da kendi kendisine, benim hakkımda kim şahidlik edecek diye düşünürken, ağzına mühür vurulur. Baldırına, etine, kemiklerine: Konuş denilir. Baldırı, eti, kemikleri onun yaptıklarını söyler dururlar. Bunun böyle yapılması ise bizzat kendi bedeninden azalarının şahidliği ile, ileri sürecek bir mazeretinin bırakılmamasıdır. Burada sözü geçen ise münafıktır, İşte yüce Allah'ın kendisine gazap edeceği kişi budur." [\[34\]](#) [\[35\]](#)

24. Kendi aleyhlerine nasıl yalan söylediklerine ve iftira ettikleri Şeylerin de nasıl önlerinden kaybolup gittiğine bir bak!

Yüce Allah'ın: "Kendi aleyhlerine nasü yalan söylediklerine... bir bak"

buyruğunda sözü geçen müşriklerin söyledikleri yalan, onların: Putlara ibadet bizi Allah'a yakınlaştıır, demeleridir. Oysa onlar, bunu zan yolu ile söylemişlerdi. Bu zanlan ise bir hata idi, onlar için mazeret teşkil etmeyecektir. Yalancı niteliğini üzerlerinden giderneyecektir. Münafıkların yalan söylemeleri ise, batıl şeyler mazeret göstermeleri, münafıklık yaptıklarını inkâr etmeleri olacaktır.

"İftira ettikleri şeylerin de nasıl Önlerinden kaybolup gittiğine bir bak." Yani, onların söyledikleri yalanların önlerinden nasıl kaybolup gittiğini bir gör. Bunun

da anlamı şudur: İlâhlarının şefaât edeceklerine dair kanaatleri tamamıyla çürümüş ve tutarsızlığı ortaya çıkmış olacaktır.

"İftira ettikleri şeylerin de nasıl önlerinden kaybolup gittiğine bir bak" buyruğunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Onların Allah'tan başka laptı klan onlardan ayrılıp gidecektir. Ve onlara'hiçbir fayda sağlamayacaktır. Bu açıklama el-Hasen'den nakledilmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Buyruk, dehşetleri ve akıllarının başlarından gideceğinden ötürü iftiraları kendilerinden uzaklaşıp gidecektir demektir. Yüce Allah'ın: "Bir bak" buyruğunda geçen "bakmak"dan kasıt ise ibretle bakıştır. Diğer taraftan "Yalan söylediklerine" buyruğunun, yalan söylemekte olduklarına... bak anlamında olduğu da söylenmiştir.

Gelecekte meydana gelecek olan bu durum mazi (dili geçmiş) sigası ile ifade edilmiştir. Ahirette yalan söylemeleri de mümkündür. Çünkü orası dehşet, şaşkınlık ve akılların başlardan gideceği bir yerdir.

Şöyle de denilmiştir: Ahirette onların yalan söylemeleri mümkün değildir. Çünkü orası, dünyada olanların, yapılanların karşılıklarının görüleceği yerdir. - Ki, kelam âlimlerinin (ehlî nazar) çoğunluğu bu görüştedir-. Sözü geçen söyledikleri yalan, dünyadaki yalanlarından ibarettir.

"Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık" buyruğunun, buna göre anlamı şöyle olur: Biz, kendi kanaatimize göre müşriklerden değildik. Ahirette yalan söylemelerinin mümkün olduğunu kabul eden görüş ile, yüce Allah'ın şu buyruğu tearuz etmektedir: "Allah'tan hiçbir sözü de gizleyemeyeceklerdir." (en-Nisâ, 4/42) Ancak herhangi bir tearuz veya bir tenakuz söz konusu değildir. Çünkü dillen, elleri ve ayakları yaptıkları amellerine dair aleyhlerine şahidi ik edeceği bazı konumlarda onlar, Allah'tan hiçbir söz gizleyemeyeceklerdir. Ancak, daha önce de geçtiği üzere, azaların şa-lııdlık etmelerinden önce bazı konumlarda kendileri aleyhine yalan söyleyeceklerdir. Doğrusunu en iyi bilen Ailah'tır.

Said b. Cübeyr de yüce Allah'ın: "Rabbimiz olan Allah hakkı İçin biz müşriklerden olmadık" buyruğu hakkında şöyle demektedir: Onlar, hem mazeret belirtmiş olacaklar, hem yemin edecekler. İbn Ebi Necilî ve Katade de böyle demiştir.

Mücahid'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Onlar Allah'a şirk koşmanın dışında günahların bağışlandığını ve insanların da cehennemden çıkartıldıklarını görecekleri vakit: "Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık" diyeceklerdir.

Şöyle de açıklanmıştır: "Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşriklerden

olmadık." Yani, bizler taşların herhangi zarar ve fayda vermediğini biliyorduk. Eğer bunu söyleyecekleri doğru ise, onlar bu sözlerinde doğru söylemiş olacaklar ve hiçbir sözü de gizlemeyecekler. Fakat bu onlar için bir mazeret olarak kabul edilmeyecektir. Çünkü küfür üzere ısrar eden inatçı, mazereti kabul olunmayacak bir kâfirdir.

Diğer taraftan yüce Allah'ın: "Bundan sonra... başka bir mazeretleri olmayacak" buyruğu, beş ayrı kıraatle okunmuştur. Hamza ile el-Kisaî, "ya" harfî ile; şeklinde, Mazeretleri kelimesini de mansub olarak ve; in haberi diye okumuştur. "Demelerinden başka" ise, onun ismidir. Yani onlar, mazeret olarak ancak bunu söyleyebileceklerdir demektir ki, bu açıkça anlaşılan bir kıraattir.

Medineliler İle Ebu Amr; "te" ile; şeklinde, buna karşılık "Onların mazeretleri" kelimesini de nasb ile okumuşlardır. "Demelerinden başka" buyruğu ise, onların söyledikleri söz ancak böyle olacaktır, demektir.

Ubeyy ve ibn Mes'ud da; "Bundan sonra... olmadı" yerine, Olmadı, diye okumuşlardır. 'ı ise nasb ile okumuşlardır.

İbn Âmir ve Hafs'ın rivayetine göre de Âsim ile, el-Mufaddal'ın rivayetine göre el-A'meş, el-Hasen, Katade ve başkaları ise "te" ile; Sonra olmadı, diye ve Mazeretleri" kelimesini de-, 'in ismi olarak merfu' okumuşlardır. Haberi ise; "Demelerinden başka" buyruğudur. Bunlar, dört ayrı kıraat.

Beşinciye gelince, "Sonra olmadı" şeklinde "ye" harfî ile "Mazeretleri" lafzını da merfu' olarak okumuşlardır. "Fitne" kelimesi futun (sınamak) anlamına geldiği için de müzekker olarak gelir. Yüce Allah'ın şu buyruğu da buna benzemektedir: "Her kime Rabbin-den bir öğüt gelir de vaz geçerse..." (el-Bakara, 2/275)

"Allah hakkı İçin" buyruğundaki "vav" kasem vavidir. "Rabbimiz olan" buyruğu da aziz ve celil olan Allah lafzının sıfatıdır veya ondan bedeldir. Bu lafzı mansub olarak okuyan ise, nida olarak mansub okur. Yani, Allah hakkı için ey Rabbimiz... demek olur ki, bu da güzel bir kıraattir. Çünkü bu kıraatte boyun eğiş ve yakarış anlamı vardır. Şu kadar var ki, bu kıraate göre kasem ile cevabı arasına münâdâ sokulmuş ve birbirlerinden ayrılmış olurlar. [\[36\]](#)

25. İçlerinden seni dinleyenler vardır. Halbuki Biz onu anlayama-sınlar diye kalplerine perdeler, kulaklarına ağırlık koyduk. Onlar, her âyeti görseler yine de onlara iman etmezler. Hatta sana gelseler seninle mücadele ederler. O kâfirler: "Bu eskilerin masallarından başka bir şey değildir" derler.

Şanı yüce Allah'ın: "İçlerinden seni dinleyenler vardır" buyruğunda "dinleyen" fiilinin tekil gelmesine rağmen, Mekke müşriklerinin kâfirleri kastedilmektedir.

"Halbuki Biz... kalplerine perdeler... koyduk* buyruğu da şu demektir: Biz bunu, küfürlerinin bir cezası olmak üzere onlara böyle yaptık. Yoksa bunun anlamı: Onlar işitmezler ve anlamazlar şeklinde değildir. Ama işittiklerinden faydalanamayan kimseler oldukları ve hakka boyun eğmedikleri için, hiç işitmeyen ve anlamayan kimseler durumunda olmuşlardır. "Perdeler, örtüler" anlamında olup, 'ın çoğuludur. "Mızrakla!1, yularlar," kelimeleri gibi. Herhangi bir şeyi bir şeyin içerisine koyup muhafaza altına almayı ifade etmek İçin de tabiri kullanılır. Saklamayı ifade etmek üzere de denilir. Kirvâne (ok torbası) de bilinen bir kelime'dir. (Aynı kökten gelen): ise, üvey anne demektir. Bunun kardeşin veya oğlun hanımı anlamına geldiği de söylenmektedir. Çünkü bu kadın, nikâhı altında olduğu kimsenin himayesi, örtüsü altında saklıdır.

"Anlayamasmlar diye" buyruğu onu kavrayamasınlar diye, demektir. Bu da nasb mahallindedir. Onu anlamaları istenmediğinden yahut onu anlayamasmlar diye, anlamındadır.

"Kulaklarına da ağırlık koyduk" buyruğu da bir öncekine atfedilmiştir.

Kulağın ağırlaşması ve sağırlaşması anlamına gelen; da buradan gelmektedir. Asknda kıyasa göre bu kelimenin mastarının (kaf) harfinin harekeli gelmesi gerektiği halde sakın olarak gelmiştir. Allah'ım kulağına ağırlık ver; diye beddua ediiir. Ebu Zeyd de araplardan meçhul bina ile; Ağırlaştırılmış kulak, diye bir tabir kullandıklarını nakletmiş-tir. Buna göre (fiili vav'lı olarak) ağırlaştı diye gelir,

Talha b. Musarraf ise bu kelimeyi, (vav harfi esreli olarak); diye okumuştur. Yani o, kulaklarına sözü işitmesine engel olacak şekilde tıkayan bir tıkaç koymuştur. Bu da develerin taşıdıkları yüke (vikr)'e teşbih yoluyla kullanılmıştır. Vikr ise devenin taşıyabileceği kadar yük demektir. Çokça meyve veren hurma ağacı hakkında kullanılan; tabiri de bu kökten gelmiştir. Vakur kimse hakkında da; tabiri kullanılır, şeklinde fiili kaf harfi ötreli de üstün olarak da kullanılır.

"Onlar her âyeti görseler yine de onlara iman etmezler.TM Yüce Allah onların inatların) haber vermektedir. Çünkü onlar, ayın yarılmış olduğunu gördüklerinde; bu bir büyüdür, dediler. Yüce Allah da herhangi bir delile dayanmaksızın onların mucizeleri reddedişlerini bildirmektedir.

Yüce Allah'ın: "Hatta sana gelseler, seninle mücadele ederler." Onların mücadele etmeleri: Kendi öldürdüğünüz hayvanların etlerini yersiniz, Fakat Allah'ın öldürdüklerini yemezsiniz, şeklindeki sözleridir. Bu açıklama İbn Ab-bas'tan nakledilmiştir.

"O kâfirler... derler" buyruğundaki kâfirlerden kasıt da Kureyş kâfirleridir. İbn Abbas der ki: en-Nadr b. el-Haris'e: Muhammed ne diyor, diye sordular, o da şu

cevabı verdi: Ben onun dudaklarını kıpırdattığını görüyorum. Onun söylediği ise öncekilerin masallarından ibarettir. Tıpkı benim size geçmiş nesiller hakkında anlattıklarım gibi şeylerdir. en-Nadr oldukça kıssa bilen ve çokça yolculuk yapan bir kişi idi. Acem diyarında Rüstem ve İs-fendiyar gibilerin kıssalarını işitmiş ve onlara bu kıssaları anlatırdı.

"Esatir: Masallar, efsaneler" keümesi çoğul olup, tekili "estâr" şeklinde, "ebyât ve ebayât" gibi gelir. Bu açıklama ez-Zeccâc'dan nakledilmiştir.

el-Alıfeş ise şöyle demektedir: Bunun tekili "uhdüsa" ve "ehadi" " kelimelerinde olduğu gibi "ustûra" dtr. Ebu Ubeyde ise tekili "istâre" dir. en-Nehhâs ise tekili (JjfcSi) -Taze hurma salkımı gibi- "ustur" şeklindedir.

Bunun estârın çoğulu olduğu da söylenmektedir. Estar ise satr'm çoğuludur. Setr ve setar da denilir. Setr ise, kitap satın gibi uzunlamasına ve birbiriyle kaynaşmış haldeki şeydir.

el-Kuşeyrî'nin açıklamasına göre ise bunun tekili estîrdir. Bunun, tekili olmayan bir çoğul kelime olduğu da söylenmiştir. Mezâkîr, abâdît ve ebabil gibi. Anlamı İse, öncekilerin kitaplarda satır satır yazdıkları şeyler, demektir. el-Cevheri ve başkaları da şöyle demektedir: Esâtîr, batıl şeyler ve saçmalıklar anlamına gelir. Derim ki: Hocalarımın birisi de bana şu beyiti nakletti:

"Gecem uzayıp durdu, vesveselerim üzerime hücum etti.

Saçma sapan ve batıl şeyleri getiren birisinden ötürü." [\[37\]](#)

26. Onlar hem (başkalarını) ona uymaktan ahkoyar, hem kendileri de ondan uzaklaşırlar. Bu şekilde ancak kendilerini helak ediyorlar. Ama işin farkında değildirler.

Yüce Allah'ın: "Onlar hem ona uymaktan alıkoyar, hem kendileri de ondan uzaklaşırlar" buyruğundaki, Alıkoymak, engellemek ise, uzak kalmak, uzaklık demektir. Bu buyruk bütün kâfirler hakkında umumidir. Yani kâfirler, Muhammed (sav)'a tabi olmaktan alıkoymakları gibi kendileri de ondan uzak dururlar. Bu şekildeki açıklama İbn Abbas ve el-Hasen'den nakledilmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu buyruk özel olarak Ebu Talib hakkındadır. Kâfirleri Muhammed (sav)'a eziyet etmekten alıkoymakla birlikte kendisi ona iman etmekten uzak dururdu. Bu açıklama da İbn Abbas'tan nakledilmiştir.

Siyer bilginlerinin rivayet ettiklerine göre Peygamber (sav) bîr gün Kabe'ye çıkıp namaz kılmak istemişti. Namaza başladığında Ebu Cehil -Allah'ın laneti üzerine olsun- şöyle dedi: Kim kalkar da bu adamın namazını İfsad eder. Bunun üzerine İbnü'l-Zi'bârî kalkıp pislik ve kan alarak o pislik ve kan ile Peygamber (savyin

yüzünü kirletti, Peygamber (sav) namazını bırakıp amcası Ebu Talib'in yanına gitti ve şöyle dedi: Amcacığım bana ne yapıldığını görmüyor musun? Ebu Talib: Bunu sana kim yaptı deyince, Peygamber (sav); Abdullah b, ez-Zibârî yaptı dedi. Bunun üzerine Ebu Talib ayağa kalktı, kılıcını omuzuna alarak Hz. Peygamberle birlikte yola koyuldu. Nihayet oradakilerin yanına vardı. Ebu Talib'in geldiğini görmeleri üzerine kalkmaya başladılar. Bu sefer Ebu Taüb şöyle dedi: Allah'a yemin ederim eğer aranızdan birisi kalkıp gidecek olursa, şu kılıcımla ona bir darbe indiririm. Bunun üzerine oturdular. Yanlarına varıp şöyle dedi. Evladım sana bu işi kim yaptı. Hz. Peygamber, Abdullah b. ez-Zibarî yaptı deyince Ebu Taüb aynı şekilde bir pislik ve kan aldı ve onunla hepsinin yüzlerini, sakallarını, elbiselerini kirletti, onlara ağır söz söyledi. Bunun üzerine şu: "Onlar, hem ona uy-makten alıkoyar, hem kendileri de ondan uzaklaşırlar" âyetini indirdi. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu. Amcacığım senin hakkında bir âyet indi. Hangisidir deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Sen, Kureyş'in bana eziyet vermesine engel oluyorsun ama, bununla birlikte de kendin bana iman etmekten yüz çeviriyorsun. Bunun üzerine Ebu Talib şöyle dedi:

"Allah'a andolsun ki, birlik olsalar bile sana asla ulaşamazlar.

Ben toprağa gömülüp yatırılmadığım sürece.

Sen kendi işini açıkça tebliğ et. Bundan dolayı hiçbir şekilde zelil olmayacaksın.

Müjde olsun bu sana ve gözün aydın olsun.

Beni de (dinine) davet ettin.

Bana Öğüt verdiğin kanaatiyle.

Andolsun ki, doğru söylüyorsun, önceden de emin idin sen.

Öyle bir din sundun ki, ben de biliyorum ki o,

İnsanların kabul ettikleri dinlerin en hayırlısıdır.

Şayet kınanmaktan yahut da bana kötü söz söylenmesinden

çekinmemiş olsaydım.

Hiç şüphesiz benim bu işe gönül hoeluğuyla ve sağlam bir kanaat ile bağlandığımı görecektin."

Peki ey Allah'ın Rasulü dediler, Ebu Talib'in bu şekilde destek vermesinin kendisine bir faydası olacak mı? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Evet. O, bu desteği dolayısıyla bukağılara vurulmaktan, şeytanlarla birlikte zincirlenmekten kurtuldu. Yılan ve akreplerin bulunduğu kuyuya girmeyecek. Onun göreceği azap ayaklarına geçireceği ateşten iki ayakkabı ile olacaktır. Bunlardan dolayı başında beyni kaynayacaktır. Böylesi cehennem halkı arasında azabı en hafif olanıdır." [38] Allah da Rasulüne: "Peygamberlerden azim sahibi olanlar gibi sen de sabret" {el-Alıkâf, 46/35} buyruğunu indirdi.

Müslim'in Salih'inde de Ebu Hureyre'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasulullah (sav) amcasına: "Lailahe İllallah de Kıyamet gününde bununla senin lehine gahidlik edeyim" demiş, kendisi şu cevabı vermiş: Şayet Kureyş beni ayıplayarak: Onu bunu söylemeye iten (ölüm) korkusudur demeyecek olsalardı, şüphesiz bu sözü söyleyerek senin gözünün aydın olmasını sağlardım. Bunun üzerine yüce Allah: "Şüphesiz ki sen sevdiklerini hidayete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğine hidayet eder" (el-Kasas, 28/56.) buyruğunu indirdi. [39]

Bu hadisin meşhur rivayeti, (korku anlamına gelen kelimenin): ({O^1}) şeklinde "cim ve ze" harfleri ile rivayet edilmiştir. Ebu Ubeyd der ki: Bu kelime Ct/^1^ şeklinde, noktalı "lı ve noktasız ra" ile dir. Bunun da anlamı zaaf ve gevşekliliktir. Yine Müslim'in Sahihinde İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu kî; "Cehennemlikler arasında azabı en hafif olan Ebu Talib'tir. Ona cehennem ateşinden iki (tek) ayakkabı giydirilmiş olacaktır ki, bunlardan Ötürü beyni kaynayacaktır." [40]

Abdullah b. ez-Zi'bârî'ye gelince, o da Mekke'nin fethedildiği günü İslâm'a girmiş ve İslâm'a güzel bir şekilde bağlanmışlıtır. Rasulullah (sav)'a özür beyan etmiş o da özrünü kabul etmişti. İyi bir şairdi. Hz. Peygamberi öven birçok şiirleri vardır ki, bunlar sayesinde kâfirliği döneminde yaptıklarını affettirebilmiştir. Hz. Peygamberi övdüğü şiirlerinden birisinde şöyle demektedir:

"Kapkaranlık gecenin evin dört bir yanını örttüğü bir sırada kederler ve üzüntüler uyku bırakmadı bende.

Buna sebep ise bana ulaşan Ahmed'in beni kendisi dolayısıyla kınadığı husustur. Ben de geceyi adeta sıtmalımıymışım gibi geçirdim. Ey güçlü devenin sırtında taşıdığı ve elleri hem yumuşak (müsamahakâr)

hem de yakaladı mı şiddetle yakalayan kişi! Sapıklıkta serserice dolaştığım sırada, o yaptıklarımın dolaylı

senden özür diliyorum.

Hâni S elimlilerin bana yapmamı emrettikleri o en kötü işi ve Mahzumuların o emrettikleri işi?

Helak oluşun yollarında gidiyordum ve azgınların emri benim dizginlerimi tutuyordu. Onların emri ise uğursuzdu. Bugün ise kalbim Peygamber Muhammed'e iman etmiş bulunuyor.

Zaten bunu elde edemeyen mahrum demektir. Düşmanlık geçip gitti ve sebepleri artık ortada kalmadı. Aramızda artık sağlam bağlar kurma zamanı ve birbirimizi bağışlama vakti geldi.

Anam da babam da sana feda olsun, yanlışlarımı affet. Çünkü sen

merhametlisin, hem rahmete mazhar olansın. Üzerinde herşeyin maliki olan Allah'tan bir alamet vardır. Apaydınlık bir nur ve besbelli bir mühür.

Sana sevgisini verdikten sonra bir de şerefini artırmak için kendi burhanını da verdi. Mutlak ilâhın burhanı ise çok büyüktür. Tanıklık ederim ki, senin dinin gerçektir, doğrudur ve sen kullar arasında çok büyüksün.

Allah da tanıklık eder ki Muhammed Muatafadır (seçilmiştir). Ve o salihler arasında karşılanacak şerefli bir kimsedir,

Büyük bir efendidir O. Haşim oğullarından yapısı yüksek büyük bir efendidir. Zirvelerde yükseklerde yer etmiş bir daldır."

Yüce Allah'ın: "Ona uymaktan aLükoyarlar" buyruğunun anlamı: Yani şu Kur'ân'ı dinleyenler yine Kur'ân'dan, başkalarını alıkoyarlar. "Hem kendileri de ondan uzaklaşırlar" demektir.

İlk iki görüşe göre: ": Ondan, ona"deki iki "he" zamiri Peygambere, Katade'nin görüşüne göre ise Kur'ân'a racidir,

"Bu şekilde ancak kendilerini helak ediyorlar" anlamındaki buyrukta yer alan () nefy edaüdır. Yani onlar, küfür üzere ısrar etmek ve kendilerini ona uymaktan alıkoydukları kimselerin günahlarını yüklenmek suretiyle ancak kendilerini helak etmektedirler. [\[41\]](#)

27. Onları ateşin başında durdurulup da: "Keşke biz geri dönseydik. Rabbimizin âyetlerini yalanlamaydık, müminlerden olurduk" diyecekleri vakit bir görsen.

Yüce Allah'ın: "Onları ateşin başında durdurulup da" yani, yarın durdurulacakları vakitte... görsen demektir. (), bazan (): Zamanda" yerinde kullanılır. Yine () yerinde kullanıldığı da olur. Burada ileride olacak durum, olmuş gibi değerlendirilmiştir. Çünkü yüce Allah'ın verdiği liaber haktır ve doğrudur. Bundan dolayı olacak bu durumdan "mazi" kipiyle liaber verilmektedir.

"(): Durdurulacakları vakit" buyruğu alıkonacakları vakit demektir. İbn es-Sumeykâ ise bunu, () şeklinde (durdukları vakit anlamında) "vav ve kaf harflerini üstün olarak okumuşıur. "(): Ateşin başında" yani onîar, sırat üzerinde ateş aklarında kendileri de ateşin üstünde durduruldukları vakit demektir, Burada; () edatının "ba" anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani, ateşe yakın ve onu görebilecekleri bir yerde durdukları vakit anlamındadır.

ed-Dahhâk da der ki; Bunun anlamı, toplandıkları vakittir. Yani, ateşin ka-ptları üzerinde toplanacakları vakit anlamına gelir. Ateş altlarında ve cehennemin

üzerinde durdurulacakları vakit diye de açıklanmıştır. Nakledilen bir haberde bildirildiğine göre; insanların bütünü cehennemın sırtı üzerinde, adeta eritilmiş bir yağın döküldükten sonra altının üstüne geldiği şekli andıran cehennemın sırtı üzerinde durdurulacaklar. Sonra bir münadi cehenneme şöyle seslenecek: Haydi arkadaşlarını al, benim arkadaşlarımı da bırak.

"Durduruldukları" buyruğunun, oraya girdikleri anlamına geldiği de söylenmiştir. -Allah bizi ondan muhafaza buyursun-. Buna göre () edatı, () anlamındadır. Yani, cehennemde duracakları vakit demektir.

"() ... se" edatının cevabı ise, hatıra herşey gelsin diye hazfedil mistir. Böylelikle bu korkutma anlamı itibariyle daha belîğdir. Buyruğun anlamı şöyle olur: Sen onları bu durumda göreceksin elbette en kötü bir durumu görmüş olacaksın. Yahutta dehşet verici bir manzara göreceksin veya hayret verici bir iş göreceksin. Bu kabilden benzeri ifadeler takdir edilebilir.

Yüce Allah'ın: "()"Keşke biz geri döndürülseydik, Rabbİmizin âyetlerini yalanlamazdık, müminlerden olurduk diyecekleri vakit" buyruğunda her üç fiil de atıf edilmek suretiyle reP okuyuş, Medineliler ve el-Kisafnın okuyuşudur. Ebu Amr ile Âsım'dan Ebu Bekr ise <bütün fiilleri) ötreli okumuştur. İbn Âmir ise, (4u£)'ı merlû', (öj&j.î'i da mansub okumuştur. Hepsi de temenni edilen şeylerin kapsamına girmektedir. Yani, onlar geri döndürülmeyi, yalanlamamayı ve mü'min-lerden olmayı temenni ederler demektir. Sibeveyh ise; "(): Yalanlamaydık" buyruğunda, (atfı değil de) kat'ı tercih etmiştir. O takdirde bu, temenniye dahil olmaz. Bunun da anlamı şöyle olur: Biz hiç bir şekilde yalanlamayacaktık. Yani yalanlamayı terk üzere sebat gösterecektik. Yani ister geri döndürülelim, ister döndürülmeyelim yine yalanlamayacağız. Sibeveyh der ki: Bu da birisinin diğerine Beni bırak bir daha da yapmayacağım demesi gibidir. Yani, ister beni bırak, ister bırakma durum ne olursa olsun ben bu işi tekrar yapmayacağım demektir. Ebu Amr, bunun temenninin kapsamı dışında oluşuna (bir sonraki âyet-i kerimede gelecek olan): "Çünkü onlar şüphesiz yalancıdırlar" buyruğunu delil göstermektedir. Çünkü, temenni edilen bir şey hakkında yalancılık söz konusu olmaz. Yalancılık haber verilen şeyler hakkında söz konusu olur.

Bunun da temenni edilen şeylerin kapsamına girdiğini kabul edenler de şöyle demektedir: Buyruğun anlamı şöyledir: Onlar dünyada iken öldükten sonra dirilişi inkâr etmek ve peygamberi yalanlamak hususunda yalan söyleyenlerdi.

Hamza ve Hafs ise; () ile ()'i temenninin cevabı olarak mansûb okumuşlardır. Çünkü geri döndürülmeleri vacip bir iş olmadığı gibi, şu anlamıyla bu iki fiil temenninin kapsamı içerisinde. Onlar dünyaya geri dön-dürülmeyi,

yalanlamayı terk etmeyi ve mü'minlerle birlikte olmayı temenni edeceklerdir. Ebu isliak der ki: "Yalanlam azdık" buyruğu; eğer döndürül-sek yalanlamayacağız anlamındadır.

ile ()'ın mansub okunması da ()'ın takdiri iledir. Nitekim istifhamın, emrin, nehyin ve arzın cevabında muzari fiilin mansub kılınması da böyledir. Çünkü bütün bunlar vacib olmayan şeyler henüz vukua gelmiş ve bundan dolayı birinci mastara atfedilmiş gibi "vav*" ile birlikte cevap mansub gelir. Şöyle demiş gibi olurlar: Keşke bizim için dönüş, yalanlamaktan uzak kalış ve mü'minlerden oluş mümkün olabilse. Böylelikle bütün bunlar -an-lam merfu'muş gibi bir hal aldığından- (ı)'ın mastarına hamledilmiş oldu. Böyle bir durumda ise; {if.Vın takdiri kaçınılmazdır. Bu durumda her iki fiilin de mansub okunması mümkün olur.

İbn Âmir de temenninin cevabı olmak üzere; ()'ı nasb ile okumuştur. "(); Keşke bize dönsen de biz de sana ikram etsek," ifadesinde olduğu gibi Yani, dönüşün keşke vaki olsa ve keşke bizim de sana ikramımız vuku bulsa, her iki fiili de temenni kapsamına almaktadır. Ya da bu-nunta - önceden de geçtiği üzere- ikinci fiili atf etmeyip kat' ederek (sen ister geJ ister gelme her durumda) biz sana ikram edeceğiz, anlamının kastedilmiş olması da muhtemeldir.

Ubeyy ise; ()Ebediyyen Rabbimizin âyetlerini yalanlamazdtk diye okumuştur. Yine Ubey'den ve İbn Mes'ud'dan da "Keşke biz geri döndürülseydik... yalanlamaydık" diye "fa" harfi ile fiili mansub olarak okudukları rivayet edilmiştir. "He" harfi ile de upkı "vav" harfi ile fiil nasb edildiği gibi cevapta da yine nasb ediiir. Bu açıklama ise ez-2eccâc'dan nakledilir. Basrahiann çoğunluğu İse, cevabın nasb edilmesini ancak "tâ" ile caiz kabul ederler. [42]

28. Hayır, evvelce gizledikleri şeyler karşlarına çıktı. Eğer geri döndürülürlerse yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler. Çünkü onlar şüphesiz yalancıdırlar.

Yüce Allah'ın: "Hayır, evvelce gizledikleri şeyler karşlarına çıktı" buyruğunda yer alan ve (.hayır) anlamına gelen): edatı, onların temenni ve geri döndürüldükleri takdirde iman edecekleri iddialarının reddolunduğunu ifade etmektedir.

"Karşlarına çıktı" buyruğunun anlamı ile ilgili olarak; kastedilenlerin kimliklerinin tayini hususunda farklı görüşler belirtmişlerdir. Denildiğine göre burada kastedilenler münafıklardır. Çünkü "küfür" adı onları da kapsamına alır. O bakımdan zamir daha Önce sözü geçenlerin bir bölümüne ait olmaktadır. en-

Nehhâs der ki: Bu ise tatlı ve fasih sözlerden sayılır.

Yine maksat kafirler olduğu da söylenmiştir. Çünkü, Peygamber (sav) kendilerine öğüt verdiği takdirde hem korkarlar, hem de zayıf olanları fark etmesinler diye bu korkularını gizli tutarlardı. Kıyamet günü ise bu korktukları açıkça ortaya çıkacaktır. Bundan dolayı el-Hasen: "Karşılarna çıktı" buyruğunu, onların bir kısmının diğerlerinden sakladıkları şeyler karşılarna çıktı, diye açıklamıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Hayır, daha önce inkâr ettikleri ve: "Rabbimiz olan Allah kakkı için biz müşriklerden olmadık" (e!-En'âm, 6/23) diye reddettikleri şirkleri kendilerine açıkça görünecek, karşılarna çıkacaktır. Yüce Allah onların azalarını konuşturacak ve kâfir olduklarına dair azalan aleyhlerine şa-hidlik edecektir. İşte "evvelce gizledikleri şeyler karşılarna çıktı" buyruğunun tecelli edeceği zaman budur. Bunu da Ebu Ravk söylemiştir.

"Karşılarna çıktı" buyruğunun, sakladıkları, gizledikleri küfür karşılarna çıktı, anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani, onların kötü amelleri kendilerine görünmüş olacaktır. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Ama, Allah'tan hesap etmedikleri şey kendilerine görünür." (ez-Zümer, 39/47) el-Müberred der ki: Daha önce gizledikleri küfürlerinin cezası karşılarna çıkmış olacaktır.

Şöyle de açıklanmıştır: Anlamı şudur: Hayır, azgınlara uyan kimselerin karşısına, o azgınlara kendilerinden gizledikleri öldükten sonra diriliş ve kıyamet açıkça görünmüş olacaktır. Çünkü bundan sonra yüce Allah'ın: "Onlar: Bu, ancak dünya hayatımızdır. Biz diriltilecek de değiliz derler" (el-En'âm, 6/29.) buyruğu gelmektedir.

Yüce Allah'ın: "Eğer geri döndürültilerse" azabı gördükten sonra.... diye açıklandığı gibi, azabı görmeden önce.... diye de açıklanmıştır. "Yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler." Kendilerine yasak kılınan şirke geri dönerler, tekrar onu işlerler. Çünkü yüce Allah onların iman etmeyeceklerini bilmiştir. İblis de yüce Allah'ın bunca âyetim görmesine rağmen yine inadından vazgeçmedi.

Yüce Allah'ın: "Çünkü onlar şüphesiz yalancıdırlar" buyruğu da onîar hakkında verdiği bir haberdır. Dünyada peygamberleri yalanlamak, öldükten sonra dirilişi inkâr etmek şeklindeki hallerini bildirmektedir. Nitekim yüce Allah: "Şüphesiz Rabbin hüküm uerir" (en-Nahl, 16/124) diye buyurmuştur. Bu buyruğu, yüce Allah gelecekteki hallerini bize nakletmektedir. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Şüphe yok ki onlar, yalanlanmayacaklarına ve mü'min olacaklarına dair kendileri hakkında verdikleri haberde yalan söylemektedirler. Yahya b.

Vessâb da "Geri döndürülürlerse" buyruğunu, "re" harfini esreli olarak okumuştur. Çünkü bunun aslı şeklindedir. Bu kıraate göre "dâl" harfinin esresi "râ" harfine nakledilmiş olmaktadır. [43]

29. Onlar; "Bu, ancak dünya hayatımızdır. Biz, diriltilecekler de değiliz* dediler. Yüce Allah'ın: "Onlar, bu ancak dünya hayatımızdır... dediler" buyruğu mübtedâ ve haberdur. ise nefy edatıdır.: Biz... değiliz" buyruğundaki (): Biz zamiri; () olumsuzluk edatının ismidir. "(Diriltilecekler" de onun haberdur. Bu da onların dünya hayatında söylediklerine dair yeni bir mübtedâ ve haberdur.

İbn Zeyd der ki: Bu, yüce Allah'ın: "Eğer geri döndürülürlerse yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler" (el-En'âm, 6/28) buyruğunun kapsamı içerisinde. "Ve... bu ancak dünya hayatımızdır, derler." Yani yine küfre geri dönerler ve içinde bulundukları halin lezzeti ile meşgul olurlar. Bu da İblis'in durumunda açıkladığımız gibi, inatçı kâfir hakkında yorumlanır, ya da yüce Allah'ın hakkı bilmelerinden sonra yine gerçeği bulma İmkânı onlara vermez diye yorumlanır. Bu da aklen uygun bir şeydir. [44]

30. Sen, RabblerinİN huzurunda durdurulacakları zamanı bir gör-şeydin. O: "Bu hak değil miymiş?" diye buyuracak, onlar da: "Rabbimize yemin olsun ki evet" diyeceklerdir. O da "Öyleyse küfre saptığınızdan dolayı azabı tadın" buyuracak. yüce Allah'ın: "Sen, RabblerinİN huzurunda durdurulacakları zamanı bir görsen" buyruğundaki "durdurulacakları" buyruğu, alıkonulacakları, "Rab-lerinin huzurunda" buyruğu da, Allah'ın onları-hakkında vereceği emrin ne olacağının ortaya çıkması için durdurulacakları zamanı bir görsen anlamındadır.

Buradaki nın, (): Yanında, indinde anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani, onun meleklerinin ve cezasının yanında durdurulacakları anlamına gelir ki, orada Allah'tan başkasının hiçbir hakimiyeti ve etkisi olmayacaktır. Nitekim; () ifadesi, yanında durdu anlamındadır. se, sa'nın cevabı, bu durduruluşun azameti dolayısıyla hazfedilmiştir.

"Bu hak değil miymiş? diye buyuracak." Bu soru onlara doğruyu söyletmek ve azarlanmaları maksadıyla sorulacaktır. Yani, bu öldükten sonra diriliş olacak, meydana gelecek birşey değil miymiş? "Onlarda... evet diyeceklerdir." Böyle diyecekler ve bu dediklerini de "Rabbimize yemin olsun ki evet" diye yemin ile pekiştireceklerdir.

Şöyle de denilmiştir: Melekler, onlara Allah'ın emri ile öldükten sonra diriliş ve azap hak değil miymiş diye soracak, onlar da: "Evet, Rabbimize yemin olsun ki" şüphesiz ki o bir gerçektir, diye cevap vereceklerdir. Bunun üzerine o da:

"Öylese küfre saptığınızdan dolayı azabı tadın, buyuracak." [45]

31. Allah'a kavuşmayı yalanlayanlar gerçekten ziyana uğramışlardır. Nihayet Kıyamet kendilerine ansızın gelip çattığı zaman, günahlarını sırtlarına yüklenerek: "Orada yaptığımız kusurlardan dolayı yazıklar olsun bize" diyeceklerdir. Dikkat edin, yüklendikleri ne kötüdür!

Yüce Allah'ın: "Allah'a kavuşmayı yalanlayanlar, gerçekten ziyana uğramışlardır" buyruğu ile ilgili olarak denildiğine göre, "Allah'a kavuş-ro3k"tan kasıt öldükten sonra dirilişi ve amellerin karşılığının görülmesini (cezayı) yalanlamaktır. Buna delil ise Hz. Peygamberin "Her kim müslüman bir kimsenin malım o vesileyle kesip almak için yalan yere yemin edecek olursa, Allah kendisine gazap etmiş olarak Allah'ın huzuruna çıkar"[46] buyruğudur. Bu da yaptığı o İşin cezası ile karşılaşır anlamındadır.

Çünkü (kıyamette) görüleceğini kabul edenlerin görüşüne göre, Allah'ın gazap ettiği kimse Allah'ı göremeyecektir, (buyruğudur). el-Kaffal ve başkaları bu görüşü benimsemişlerdir. el-Kuşeyrî ise der ki: Bu kıymeti olan bir görüş değildir. Çünkü, mevcut herhangi bir delil dolayısıyla bir yerde kavuşmanın ceza görmek diye yorumlanması her yerde aynı te'vilin yapılmasını gerektirmez. O bakımdan bu âyct-i kerimede "kavuşmak" zahir anlamı üzere anlaşılmalıdır. Kâfirler İse, yaratıcıyı İnkâr ediyorlardı. Allah'ın görüleceğini inkâr edenler ise böyle bir şeyin var olacağını kabul etmezler.

Yüce Allah'ın; "Nihayet kıyamet kendilerine ansızın gelip çattığı zaman..." buyruğunda kıyamet, kendisinde görülecek hesabın çabukluğu dolayısıyla "sâ'a" diye adlandırılmıştır. () ise, ansızın demektir. Hal olarak nasb edilmiştir. Sibeveyh'e göre hal mevkiinde mastardır.. (): Ona yemek ve su vermeksizin öldürdüm, demek gibi. Sibeveyh ayrıca şu beyiti nakletmektedir:

"Mafsalları (yani kendisi) oldukça zayıf fakat serkeş bir binek üzerine Gencimizi bindirmek istediğimiz her seferinde zor ve güç belâ bindirebiliyoruz."

Sibeveyh buna kıyas yapılmasını caiz görmez. Ve buna göre "Fılan kişi hızlıca geldi anlamında;().): denilmez.

Yüce Allah'ın: "Yazıklar olsun, bize diyeceklerdir" buyruğunda, hasret (yazıklar olsun) başına nida geldiği halde gerçekte bu münadâ (kendisine seslenilen) değildir. Ancak bu, çokça hasret çekileceğine delildir. Meselâ: "(): Vay be! hayret, bu ne biçim bolluk!" ifadeleri de böyledir. Gerçekte bunlar münâdâ değildirler. Ancak, çokça hayret edildiğine ve bolluğun çokluğuna delâlet eden tabirlerdir. Sibeveyh der ki: Şöyle demiş gibidir: Ey şaşkınlık gel, işte geleceğin bu demdir. Nitekim: Ey hasret gel, işte bu dem geleceğin demdir, demek de bu

kabildendir. Kendisine nida olması sahih olmayan diğer bütün lafızlar da bu şekilde kabul edilirler. Bu da "hayret ettim" tabirinden daha belîğ bir tabirdir. Şairin şu sözü de bu türdendir:

"Üstüne vurulan yüke doğrusu hayret!"

Şöyle de denilmiştir. Bu, insanların karşı karşıya kalacakları büyük hasret de dikkatlerini çekmek içindir. Yani, ey insanlar, o gündeki büyük hasretten dolayı dikkatli olunuz.

Böylelikle nida harfî gerçekte münadâ olmayan bir lafzın başına gelmiştir. Nitekim: Seni burada görmeyeyim denildiği zaman, nehiy, gerçekte nehy edenden başkası hakkında sözkonusu olmuştur.

Şanı yüce Allah'ın: "Orada yaptığımız kusurlardan dolayı" buyruğu, kıyamet için önden birşeyler göndermek hususundaki kusurlarımızdan dolayı... anlamındır. Bu açıklama el-Hasen'den nakledilmiştir. "Yaptığımız kusur," buyruğun kaybettiğimiz demektir. Asıl anlamı ise ileri gitmektir. Meselâ denildiği zaman, filan kişi daha önce ve önden suya vardı demektir. Hz. Peygamber! n: : Havuzun üzerine ben sizden daha önce gitmiş olacağım" [47] buyruğu da buradan gelmektedir. "Suya daha önce giden, anlamında (da buradan geldiği gibi, cenaze namazında küçük çocuk için yapılan duada Allahım, onu ebeveyni için önceden gitmiş bir hayır kıl" [48] şeklindeki dua da buradan gelmektedir. Buna göre, onların söyleyecekleri nakledilen; () buyruğu, önceden göndermiş olduğumuz acizlik anlamındadır. Bunun şanı yüce Allah'a itaat hususunda başkalarının bizi geçmesi, bizim de geri kalmamız dolayısıyla... (yazıklar olsun bize) anlamına geldiği de söylenmiştir.

Orada" ise, kıyamet için ameli terk etmek suretiyle dünyada... anlamındadır. Taberî der ki: Buradaki "O" zamiri aslında alıç verişe racidir. O da onların imanı verip karşılığında küfrü, ahireti verip de karşılığında dünyayı satın almakla alışverişlerinin zarara uğradığını açıkça görmeleri üzerine: "O alışverişte yaptığımız kusurlardan dolayı yazıklar t Jsun bize" diyeceklerdir. Hüsrânın, ayrıca zikredümayip (zamirin zikredilmesi) ise, sözün ona delalet etmesi dolayısıyladır. Çünkü hüsrân ancak alışverişteki zararda söz-konusu olur. Buna delil de yüce Allah'ın: "Ticaretleri kâr etmedi onların" (el-Bakara, 2/16) buyruğudur.

es-Süddî de der ki: Cennete götüren amellerden kaybettiklerimiz dolayısıyla yazıklar olsun bizlere, anlamına geldiğini söylemiştir. Ebu Said el-Hudrî'nin Peygamber (say)'dan rivayetine göre bu âyet-i kerime hakkında şöyle buyurmuştur: "Cehennemlikler cennetteki konak yerlerini görecekler, bunun üzerine: "Yazıklar olsun bize" diyeceklerdir."

Yüce Allah'ın: "Günahlarını sırtlarına yüklenerek" buyruğunda geçen ()

Günahları" anlamındaki kelime (): Yük'ün çoğuludur. Burada mecazi bir ifade, ifadenin genişletilmesi ve bir ağırlık taşıyana bir benzetme yapılmıştır. Bu kökten olmak üzere; "(): Yük taşıdı taşır, yüklendi yüklenilir" filleri de kullanılmaktadır. Bunun aslı ise dağ demek olan () kelimesidir. Bir cenaze ile birlikte evlerinden çıkıp giden kadınlar hakkında söylenen hadis-i şerifte yer alan: "() Ecir almaksızın günah yüklenmişler olarak geri dönünüz" [\[49\]](#) buyruğundaki "günah" da bu kökten gelmektedir.

Ebu Ubeyd der ki: Avam genel olarak () diye "vav" yerine hemze kullanırlar. Sanki Ebu Ubeyd bu ifadesiyle bunun izah edilecek bir tarafını ima etmek istemektedir. Çünkü bu kelime kök itibariyle hemzeli değil "vav" h ()'den gelmiştir. Yine Ebu Ubeyd der ki: Adam elbisesini yayıp içine eşyayı koydu mu, ona ağırlığını taşı anlamında; () denilir. "Vezir" kelimesi de buradan gelmektedir. Çünkü vezir, kendisine verilen yönetim işlerinin idaresinin ağırlıklarını taşımaktadır.

Buyruğun anlamı İse: Onlar günah taşıdıkları için, taşıdıkları bu günahlar dolayısıyla ağır bir yük yüklenmiş gibi olacaklardır, şeklindedir.

"Dikkat edin yüklendikleri ne kötüdür." Yani, o yüklendikleri şey ne kadar kötü bir şeydir. [\[50\]](#)

32. Dünya hayatı bir oyundan, bir oyalanmadan başka bir şey değildir. Âhlret yurdu İse; takva sahipleri İçin elbette daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[51\]](#)

1. Dünya Hayatının Gerçek Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Dünya hayatı bir oyundan bir oyalanmadan başka bir şey değildir" diye buyurması süresinin kısalığından dolayıdır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Şunu bil ki dünya, uyuyanın gördüğü rüyaya benzer. Daimi olmayan bir hayat hayırlı bir hayat olamaz. Dün tadıp da tükettiğin bir lezzeti düşün: Gerçekten bir rüya gibi gelmiyor mu sana?"

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ağır ağır çalış, şüphesiz sen öleceksin.

Ve ey insan, kendin için de çabala

Geçip gittiği için olmuş olan adeta olmamış gibidir

Ve olacak olan bir şey de sanki oldu gibi."

Şöyle de denilmiştir: Buyruk; dünya hayatının metaı, oyun ve oyalanmadır, anlamındadır. Yani, dünyada arzu edip canlarının çektiği birşeyin iyi bir sonucu yoktur. Oyun ve oyalanma gibidir. Süleyman b. Abdülmelik aynaya bakıp: Ben genç bir hükümdarım deyince, bir cariyesi ona şöyle demiş:

"Sen en iyi bir meta'sın eğer kalıcı olsaydın

Şu var ki, insan için kalıcılık yoktur.

Gördüğümüz kadarıyla biz, insanlarda gördüğümüz bir kusuru sende bulamadık.

Ama ne var ki, sen de fanisin."

"Oyun ve oyalanma"nın batıl ve aldanış anlamına geldiği de söylenmiştir.

Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Dünya hayatı bir aldanış metaından başka birşey değildir." (Âl-i İmran, 3/185)

Âyetten kastt, kâfirlerin: "Bu, ancak dünya hayatımızdır" şeklindeki sözlerini yalanlamaktır. Oyunun ne demek olduğu bilinmektedir. Çokça oyun oynayan kimseye; () denilir. Oyun oynama yerine de; () denilir. Fiil olarak; () şeklinde gelir.

Oyalanma (.lehvVin de ne demek olduğu bilinmektedir. Seni meşgul eden herşey, seni oyalamış olur. Bunun asıl anlamının bir şeyden alıkoymak anlamına geldiği de söylenmiştir. Arapların bu anlamda; (): Ondan alıkoydum, şeklindeki ifadelerinden gelmektedir.

el-Mehdevî der ki: Ancak bunun böyle olması uzak bir ihtimaldir. Çünkü, yüzçevirmek anlamına gelen fiilin "lâm" harfi (üçüncü son harfi) "yâ"dır. Buna delil ise, onların bu anlamdaki fiilden () şeklindeki kullanımlarıdır. Birincisinin

"lâmu'l-füli" ise "vav"dır. [52]

2. Dünyada Âhiret İçin Yapılan İşler Oyun ve Oyalanma Değildir:

Dünyada âhiret için yapılan işler oyun ve oyalanma kabilinden sayılmazlar. Çünkü, oyunun gerçek mahiyeti kendisinden yararlanılmayan, oyalanmanın mahiyeti ise kendisiyle oyalanılan şeydir. Âhiret için yapılan ise, bu ikisinin de dışında kalır. Adamın birisi, Ali b. Ebi Talîb (r.a)'ın huzurunda dünyayı yerdî. Bunun üzerine I iz. Ali şöyle dedi: Dünya, ona karşı doğru davrananlar için doğruluk yurdudur. Ondan anlaması gerekeni anlayan için kurtuluş yurdudur. Oradan azık edinen kimseler için de zenginlik yurdudur.

Mahmud el-Verrâk da der ki;

"Başına musibet gelse dahi, dünyanın ve onun değişip duran günlerinin ardından yergi gönderme. Çünkü, âhiret tin dünya ile kazanılması, onun şeref ve faziletini ortaya koyar."

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr de Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Dünya da mel'undur, ondaki her-şey de mel'undur. Ancak ondaki Allah'ı zikretmek, veya Allah'ı zikretmeye götüren şey müstesnadır. Alim ve ilim öğrenen ecirde ortaklırlar. Sair insanlar ise sıradan ayak takımıdır, onlarda hayır yoktur." Bunu, Tirmizî de Ebu Hureyre'den rivayet etmiş ve: Hasen, garib bir hadîstir demiştir.^[53] Peygamber (sav)'dan şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "Allah'a yalnızca dünyada asi olunması ve Allah'ın nezdinde bulunan mükâfatlara ancak dünyayı terketmek-le nail olunması, dünyanın Allah nezdindeki basit değerinden kaynaklanmaktadır."^[54]

Tirmizî Sehl b. Sa'd'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: Eğer dünya Allah nezdinde bir sivri sinek kanadı kadar bile değer taşıyor olsaydı ordan bir kâfire bir içim su dahi içirmezdi."^[55] Şair de şöyle demektedir:

"Eğer kararlı bir kimse isen işit günlerin ne dediğini:

Çünkü onlar sana ya bir şeyi emretmekte, ya da bir şeyi yasaklamaktadır.

Dünya eğer bir kişinin dînine zarar vermezse

Artık eline geçiremediği hiçbir şey için üzülmeye değmez.

Bir sivrisinek kanadına dahi denk değildir dünya

Ne de bir uçan kuşun kanadındaki küçük bir tüy ağırlığında

Mü'min için sevap olarak Allah dünyayı kabul etmediği gibi

Yine kâfir için bir ceza olarak kabul etmemiştir."

İbn Abbas da der ki: Bu (dünya hayatının âyetle belirtildiği gibi oluşu), kâfirin hayatıdır. Çünkü o, aldaniş ve batıl içerisinde dünyanın günlerini sürdürüp gider.

Mü'mİnİn hayatı ise salih ameller kapsar. O bakımdan onun hayatı ©yun ve oyalanma olamaz.

Yüce Allah'ın: "Âhlret yurdu ise elbette daha hayırlıdır" buyruğunda kastedilen ise, bekası dolayısıyla cennettir, Ona ahiret denilmesi ise, bizden tehir edilmesi, yani sonraya kalmasıdır. Dünyaya bu ismin verilmesi ise bize denî (yakın) oluşundan dolayısıdır.

İbn Amir "lâm" ile Ahiret yurdu ise., diye okumuştur. Bu buyruktaki (âhiret yurdu) İzafette ise muzafın hazfı mukadder olup, asıl sıfat rau-zafın yerine ikâme edilmiştir. İfadenin takdiri de: Ahtret hayatı yurdu" şeklindedir. Cumhurun kıraati otan kıraatinde ise "lâm", lam-ı ibtidâ'dır. : Yurt," mübtedâ olduğu İçin merfu'dur. "Âhiret" onun sıfatıdır. Haberi; ... leri İçin elbette daha hayırlıdır" buyruğudur. Bunu da yüce Allah'ın şu buyrukları pekiştirmektedir: "İşte Biz ahiret yurdunu..." (el-Kasas, 28/83'); "Âhiret yurdu ise şüphesiz ki asıl hayat yurdu orasıdır." (el-Ankebut, 29/65) Bu iki buyrukta da "ahiret" kelimesi "Yurt" kelimesine sıfat olarak gelmiştir,

"Takva sahipleri"nden kasıt şirkten sakınanlardır. "Hâlâ akıllanmayacak mısınız" anlamındaki; buyruğu, hem "te" ile, hem de "ye" akıllanmayacaklar mı anlamında) okunmuştur. Yani, durumun böyle olu-duğunu akledip de dünyaya karşı zahidane hareket etmiyecekler mi?

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[56\]](#)

33. Onların söylediklerinin seni mahzun ettiğini elbette biliyoruz. Onlar aslında seni yalanlamıyorlarmış. Fakat o zalimler bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.

34. Andolsun senden önce gelen peygamberler de yalanlanmışlar-dı. Fakat yalanlanmalarına rağmen sabrettiler. Onlara eziyet de edildi. Nihayet onlara yardımımız gelip yetişti. Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek yoktur. Andolsun ki, (önceki) peygamberlerin haberlerinden bir kısmı sana gelmiştir.

Yüce Allah'ın: "Onların söylediklerinin seni mahzun ettiğini elbette biliyoruz" anlamındaki buyrukta yer alan; edatının esreli olarak gelmesi, (haberinin başına) "lâm"ın gelişi dolayısıyladır.

Ebu Meysere der ki: Rasûlullah (sav) Ebu Cehil ve arkadaşlarının yanından geçerken, ona ey Muhammed dediler. Allah'a andolsun ki biz seni yalanlamıyoruz. Şüphesiz bize göre sen doğru söylüyorsun. Fakat senin getirdiğini yalanlıyoruz. Bunun üzerine bu: "Onlar aslında seni yalanlamıyorlarmış. Fakat o zalimler bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar*

âyeti nazil oldu, [57] daha sonra da: "Andolsun senden önce gelen peygamberler de yalanlannuşlardı" âyeti ile Allah onu teselli buyurdu.

"(<üijîîfi h Seni yalanlamıyorlar" buyruğundaki (zel harfî) hem şeddeli hem şeddesiz okunmuştur. Her iki okuyuşun da aynı anlama geldiği söylenmiştir. "Onu gizledim, sakladım" gibi. Ebu Ubeyd ise, şeddesiz kıraati tercih etmiştir. Bu Ali (r.a)'ın da kıraatidir. Hz. Ali'den rivayet olunduğuna göre Ebu Cehil, Peygamber (sav.)'a: Şüphesiz ki biz seni yalanlamıyoruz. Fakat senin getirdiğini yalanlıyoruz deyince, yüce Allah da: "Onlar aslında seni yalanlamıyorlarmış..."

âyeti nazil oldu. [58]

en-Nehhâs der ki: Bu hususta Ebu Ubeyd'e muhalefet olunmuştur. Buradaki; "Seni yalanlamıyoruz" ifadesi, (zel harfî) şeddesiz olarak; diye de rivayet olunmuştur. Bunun üzerine yüce Allah "zel" harfî şeddeli olarak: "Seni yalanlamıyorlarmış" buyruğunu indirdi.

Bu hususu şu rivayet de pekiştirmektedir: Adamın birisi, İbn Abbas'ın huzurunda; "Onlar aslında seni yalanlamıyorlarmış" buyruğunu şeddesiz olarak okumuş, bunun üzerine İbn Abbas da: diyerek şeddeli okumasını düzeltmiş, Çünkü onlar Peygamber (sav)'a "el-Emîn" adını veriyorlardı. -Şeddeli olarak-kıraatinin anlamı ise dilcilere göre seni yalana nisbet et(mi) yorlar ve söylediklerini de red et(mi) yor-lar şeklindedir. Buna karşılık; şeklindeki şeddesiz okuyuş senin yalan söylediğini görmüyorlar, demektir. Nitekim bir kimsenin yalancı olduğunu gördüğünü ifade etmek için; denildiği gibi, cimri olduğu görüldüğü zaman da bunu ifade etmek için denilir. Yani, onlar eğer senin getirdiğin üzerinde düşünecek olurlarsa, senin yalancı olduğunu görmeyeceklerdir. Anlamın şu şekilde olması da mümkündür. Senin hakkında yalan söylediğini tesbit edemeyeceklerdir. Zira, bir kimseye karşı delil getirip onun yalancı olduğunu açıkladığın takdirde Onun yalancı olduğunu ıtaya koydun denilir.

Şeddeli okuyuş ise, herhangi bir delil ve bir belgeye dayanarak seni yalanlamıyorlar anlamına gelir. Buna da yüce Allah'ın: "Fakat o zalimler bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar" buyruğu delâlet etmektedir.

en-Nehhâs der ki: Bu hususta kabul edilecek görüş Ebu Ubeyd'in görüşüdür. Onun getirdiği delil de bağlayıcıdır. Zira bu hadisi rivayet eden Ali (r.a)'dır. Onun, şeddesiz olarak okuduğu da sahih olarak sabit olmuştur, el-Kisâî de Araplardan, bir kimsenin yalan söyleyip yalanı naklettiğini bildirmek halinde; "

Adamı yalanladım" tabirini kullanırlar. Bir kimsenin yalancı olduğunu haber vermek için de; "Onu yalancı bildim," denilir. ez-Zeccâc da böyle demiştir: Bir kimseye dediğin zaman, onu yalanlamış olursun. Onun bildirdiği şeyin yalan

olduğunu hatırlatmak isterken dedenilir.

Yüce Allah'n: "Fakat yalanlanmalarına rağmen sabrettiler" buyruğu da sen de sabrettikleri gibi sabret anlamındadır.

"Onlara eziyet de edildi. Nihayet onlara yardımımız gelip yetişti." Sana da vadolunduğun şey gelecektir. "Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek yoktur" buyruğu da ona gelecek yardımı açıklamaktadır. Yani, yüce Allah'ın vadettiği şeyi hiç kimse önleyemez, engelleyemez. Kimse O'nun hükmünü bozamaz, O vadinden asla caymaz ve: "Her bir vade için yazılı bir vakit vardır" (er-Râ'd, 13/38); "Andolsun Biz, peygamberlerimize ve iman edenlere... yardım ederiz" (el-Mu'min, 40/5D; "Andolsun ki, peygamber olarak gönderdiğimiz kullarımıza şu sözümüz verilmiştir: Muhakkak onlar, elbette zafere erdirileceklerdir ve şüphesiz Bizim ordumuz elbette galip geleceklerdir" (es-Sâffat, 37/171-173); "Allah: Andolsun Ben ve peygamberlerim elbette galip geleceğim diye yazmıştır." (el-Mücadele, 58/21)

"Andolsunki, peygamberlerin haberlerinden bir kısmı sana gelmiştir" buyruğunda; : Sana gelmiştir" fiilinin faili gizlidir. Sana peygamberlerin haberlerinden bir haber gelmiştir, demektir. [\[59\]](#)

35. Eğer onların yüzçevirmeleri sana ağır geliyorsa, istersen yere bir menfez açıp yahut göğsüne de bir merdiven dayayıp onlara bir âyet getirmeye gücün yeterse (hiç durma yap). Allah dileseydi onları muhakkak hidâyet üzere toplardı. Öyleyse sakın cahillerden olma.

"Eğer onların yüzçevirmeleri* yüzçevirmeleri ve iman etmeyip arkalarını dönmeleri "sana ağır geliyorsa, istersen yere bir menfez açıp" içinden geçip başka bir tarafa çıkacağın bir dehliz yapıp...

Buradaki "menfez" anlamına gelen; (LüO kelimesi ile cerboanın yuvası olarak bilinen, aynı kökten gelmektedir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/3. ayet, 24. başlıkta,) geçmiş bulunmaktadır. "Münafık" kelimesi de buradan gelmektedir. Yine buna dair açıklamalar daha önceden geçmiştir.

"Yahut... bir merdiven" buyruğu, ona atf edilmiştir. Semaya seni yükseltecek bir araç demektir. Buradaki ifade temsilî bir ifadedir. Çünkü üzerine çıkılan merdiven o yere giden bir yoldur. Kelime olarak müzekkerdir. el-Fer-râ'nın naklettiği bu Kelimesinin müennes olduğuna dair nakli bilinen birşey değildir. Katade de der ki: Merdiven demek çıkılan basamak demektir. ez-Zeccâc der ki: Bu kelime; "Esenlikten" türetilmiştir. Sanki merdiven arzuladığın yere esenlikle seni götürüp teslim ettiği için bu adı almış gibidir.

"Onlara bir âyet getirmeye" bu da öncekine atfedilmiştir, yani iman etmeleri için bunu yapmaya gücün yetiyorsa, durma bunu yap, demektir. Cevabın hazfedilmesi, işitenin bunu bilmesi dolayısıyladır.

Şanı yüce Allah, Peygamberine, iman etmedikleri için ileri derecede üzülmemesini emretmektedir. Nitekim onlan kendisi hidayete getirme gücüne de sahip değildi.

"Allah dikseydi onları muhakkak hidayet üzere toplardı." Onları mümin olarak yaratır ve tabiatları gereği iman etmelerini sağlardı. Yüce Allah, Kaderiyenin görüşünü reddederek, onların küfre sapmalarının kendi meşîeti ile olduğunu beyan etmektedir.

Bunun anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Onlara ister istemez iman etmeye mecbur edecek bir âyet (mucize) gösterirdi. Fakat, O yüce Allah, aralarından iman edip iyilik işleyenlere sevap vermeyi murad etmiştir.

"Öyleyse sakın cahillerden olma." Yani, bu aşırı üzüntü ve hasretleri kendilerini ileri derecede sabırsızlığa ve helâl olmayan bir konuma iten kimselerden olma. Yani, kâfir oldular diye üzülme. O takdirde senin durumun da cahillerin durumuna yakın olur.

Şöyle de denilmiştir: Hitab ona olmakla birlikte maksat ümmetidir. Çünkü müslümanların kalpleri, insanların kâfir oluşları ve kendilerine verdikleri eziyetler dolayısıyla daralıyor idi. [\[60\]](#)

36. Ancak dinleyenler kabul ederler. Ölülerî İse Allah dirütecektir. Sonra yalnız O'na döndürüleceklerdir.

37. "Rabbinden ona bir âyet indirilseydi ya" dediler. De ki: "Allah bir âyet İndirmeye elbette kadirdir. Fakat onların çoğu bilmezler."

Yüce Allah'ın: "Ancak dinleyenler kabul ederler" buyruğunda, "dinleyenler" den kasıt, kulak vererek, anlayarak, hakkı isteyerek dinleyenlerdir. Bunlar işittiklerini kabul eden, bundan yararlanan ve gereğince amel eden mü'minierdir. Bu anlamdaki açıklamaları el-Hasen ve Mücahid yapmıştır.

Burada ifade tamam olmaktadır. Daha sonra yüce Allah: "Ölülerî ise Allah diriltecektir" diye buyurmaktadır ki, bunlardan kasıt, el-Hasen ve Mü-cahid'den nakledildiğine göre kâfirlerdir. Yani kâfirler hakkı kabul etmemek ve hiçbir delile kulak vermemek bakımından ölümler gibidirler. Buradaki ölümlerin öten herkes olduğu da söylenmiştir. Bunları "Allah" hesap vermek için "diriltecektir." Birinci görüşe göre diriltilmelerinden kasıt, Allah'a ve Ra-sulüne iman ederek hidayet bulmalarıdır. el-Hasen'den nakledildiğine göre ise, kasıt; ey Muhammed,

-ölümün yaklaşması esnasında- dünyada başka bir çarelerinin kalmaması durumunda sana iman edinceye kadar şirklerinden di-riltümeleri (uyandırılmaları)dır.

Yüce Allah'ın: "Rabbinden ona bir âyet indirilseydi ya dediler" buyruğu ile ilgili olarak da el-Hasen şöyle demektedir; Burada şeydi ya" buyruğu, meli değil miydi, anlamındadır.

Şair de şöyle demektedir:

"Ey beş parasız, iriyarı ve adi herifin oğulları, sizler en şanlı şerefli işinizi, yaşlı kocamış develeri kesmek kabul ediyorsunuz. Silahlarını kuşanmış, miğferi ile başraı örtmüş kimseyi böyle kabul etmeli değil miydiniz?"

Onların, bunca deliller ortaya çıktıktan, içinde anlatılanlar ve gayba dair bilgiler dolayısıyla bir sûresinin dahi benzerini getirmekten acze düştükleri Kur'ân-ı Kerim ite karşılıklarına delilin ortaya konulmasından sonra, yine bir mucize istemeleri, onların işi yokuşa sürmelerinden başka birşey değildi.

"Fakat onların çoğu bilmezler." Yani, aziz ve celil olan Allah'ın kullarının maslahatını taşıyan âyetleri indirdiğini bilmezler. Soylarından kendisine iman edecek topluluklar geleceğini bildiği gibi O, onları kökten imha etmeyi murad etmemiştir.

'Fakat onların çoğu bilmezler" buyruğunun: Allah'ın bu âyeti indirmeye kadir olduğunu bilmezler, anlamında olduğu da söylenmiştir.

ez-Zeccâc der ki: Onlar, kendilerini hidayet üzere, kendileri istemeseler dahi toplamasını istemişlerdi. (Yani istedikleri mucize buydu) [\[61\]](#)

38. Yeryüzünde yürüyen herbir canlı ve iki kanadı İle uçan bütün kuşlar, ancak sizin gibi birer ümmettirler. Biz o Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra ancak Rabblerinin huzurunda toplanırlar.

Yüce Allah'ın: "Yeryüzünde yürüyen herbir canlı..." buyruğunda geçen canlı, (ed-Dâbbe)'nin anlamı ile buna dair açıklamalar, daha önce el-Baka-ra Sûresi'nde (2/164. âyet, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bu kelime, aslında (isim değil) sıfattır ve; 'den gelmektedir. İsm-i faili de; şeklindedir. Kısa adımlar ile yürümek (debelenmek) demektir.

"İki kanadıyla uçan bütün kuşlar." Buyruğundaki; Kuş kelimesi, Dabbe lafzına atfen mecrûrdur.

el-Hasen ve Abdullah b. Ebi İshâk;şeklinde mahalline atf ile mer-fu' olarak okumuşlardır. ise fazladan gelmiş kabul edilmiştir. İfadenin takdiri ise, her bir

canlı şeklindedir. "iki kanadıylaibaresi de, te'kid ve müphemliği izale etmek için zikredilmiştir. Çünkü Araplar, kuşların dışındaki varlıklar hakkında da uçma tabirini kullanırlar. Meselâ birisine; "Bu ihtiyacım İçin uç" denildiği zaman, çabucak git, demek isterler. Bu nedenle burada "iki kanadıyla" ifadesi, sözkonusu olanın uçan kuş olduğu açıkça belli olsun diye zikredilmiştir. Kuştan başkası hakkında ise uçmak tabiri mecazidir.

Denildiğine göre, kuşun gövdesinin iki kanadı arasında dengeli duruşu, onun uçuşuna yardım etmektedir. Eğer bu denge olmasaydı, sağa veya sola yan yatardı. Böylelikle bize uçmanın iki kanatla gerçekleştiğini ve "onları Allah'tan başka kimsenin tutmadığını" (en-Nahl, 16/79) bildirmiş olmaktadır.

Kanat (cenah), kuşun havada kendileri vasıtasıyla uçma imkânını bulduğu iki kanattan birinin adıdır. Cenah, aslında cihetlerden herhangi birisine meyletmek anlamındadır. Meselâ, gemi yere doğru meyledip, yere yapışıp duracak olursa, denilmesi buradan gelmektedir. İnsanın "tâir"i ise ameli demektir. Tâir uçan kuş anlamındadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerimde şöyle buyrulmaktadır: "Her insanın tairini (amelini) kendi boynuna doladık." (el-İsra, 17/13)

"Ancak sizin gibi birer ümmettirler.1' Yüce Allah tarafından yaratılmış oldukları, onlann rızıklarını tekeffül ettiği, haklarında âdil davranması bakımından onlar da sizin gibi topluluklardır. Sizin de onlara zulmetmemeniz ve bu hususta size verilen emirleri aşmamanız gerekir.

"Dâbbe", hareket eden her şey hakkında kullanılır. Semâdakilerden söz edilmeyip yalnızca yerde hareket edenlerin sözkonusu edilmesi, insanların görüp tanıdıklarının yerdekiter oluşundan dolayıdır.

Şöyle de denilmiştir: Bunlar da teşbih ve Allah'ın varlığına delalet bakımından bizim gibidirler. Yani: Ne kadar canlı ve uçan bir kuş varsa, o da yüce Allah'ı teşbih etmekte ve kâfirler üzerinde düşünecek olurlarsa, onun vahdaniyetine delâlet etmektedir.

Ebû Hureyre der ki: Onlar da yarın diğer hayvanlar hasredilip boynuzsuz olan lehine boynuzlusundan kısas yapılacağı bakımından bize benzemektedirler. Bu kısastan sonra da yüce Allah onlara toprak olunuz, diyecektir, ez-Zeccâc'ın tercih ettiği görüş de budur. Çünkü O: "Ancak sizin gibi birer ümmettirler" buyruğu hakkında yaratılış, rızık, ölüm, öldükten sonra diriliş ve (Kıyamette) kendilerine kısas uygulanması bakımından sizin gibidirler. Böylelikle birinci görüş de bunun kapsamına girmiş olmaktadır.

Süfyân b. Uyeyne de der ki: Yani, hayvanlardan ve kuşlardan ne kadar tür varsa, mutlaka insanlar arasında da onun benzeri vardır. İnsanlardan kimisi arslan gibi hücum eder, kimisi domuz gibi aç gözlülükle saldırır, kimisi köpek gibi ulur,

kimisi tavus gibi kabarır, böbürlenir... İşte benzer olmanın anlamı budur, el-Hattabî bunu güzel bir açıklama kabul ederek şöyle der: Şüphe yok ki sen de işte bu gibi hayvan ve yırtıcı varlıklarla oturup kalkmakta, ilişki kurmaktasın. O halde, ihtiyatı elden bırakma.

Mücahid de yüce Allah'ın: "Ancak sizin gibi birer ümmettirler" buyruğu hakkında şöyle demektedir: Nasıl ki sizin kendileriyle tanındığınız isimleriniz varsa, onların da öylece kendileriyle tanındıkları isimleri bulunan sınırlar halindedirler. Bunun dışında sahih olmayan bir takım açıklamalar da yapılmıştır. Meselâ bilgi bakımından da onlar da bizim gibi imişler, onlar da hasredilecek ve cennette nimete mazhar kılınacaklarmış. Dünyada çektikleri acıların bedeli onlara verilecek, cennet ehli onların şekillerini görerek ün-siyet elde edeceklermiş.

Ancak sahih olan şu ki: "Ancak sizin gibi birer ümmettirler" buyruğu, yaratıcıya delâlet eden birer yaratık ve O'na muhtaç olan ve -sizin rızkınızın Allah tarafından verilmesi gibi- O'nun tarafından nızıklandınlan varlıklar olmaları bakımından size benzemektedirler. Süfyan'ın açıklaması da güzeldir. Çünkü onun bu açıklaması, varlık aleminde görülen bir benzetmeyi ifade eder.

Yüce Allah'ın: "Biz, o Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık" buyruğunda Kitap'tan kasıt, Levh-i Mahfuzdur. Yüce Allah o Kitapta meydana gelecek olayları tesbit etmiştir. Kitaptan kastın Kur'ân-ı Kerim olduğu da söylenmiştir. Yani biz, Kur'anda din ile ilgili olup da açıklamadık ve ona dair delilleri ifade etmedik hiçbir şeyi bırakmadık. Ya beyan edilmiş ve açıklanmış bir delâlet ile bunu yaptık, yahut da beyanı Rasulden, ya da icmâdan yahut da Kitabın nassı ile sabit olmuş kıyastan beyanı öğrenilecek mücmel bir surette açıkladık. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sana bu Kitabı her-şeyin apaçık bir beyânı olmak üzere kısım kısım indirdik" (en-Naht, 16/89); "Biz sana bu Zikri (Kurân'ı) insanlara kendilerine ne indirildiğini açıkça an-latasm diye indirdik" (en-Nahl, 16/44); "Peygamber size ne verdiyse onu alın ve neyi yasak ettiyse sakının. * (el-Haşr, 59/7) Böylelikle yüce Allah, bu âyet-i kerime ile el-Nahl Sûresî'ndeki âyet-i kerimede açıkça zikretmediği şeyler arasından nass ile sözkonusu etmediği hususları mücmel olarak ifade etmekte, böylelikle yüce Allah'ın, Kitapta sözünü etmedik herhangi bir şeyi bırakmadığına dair delilin doğruluğu ortaya çıkmaktadır. O, herbir şeyden, ya tafsîlâtını zikrederek yahut da onun aslını (esasını), kıyasa temel olacak delilini zikrederek beyan etmiş, ve: "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim' Cel-Maide, Ş/3) diye buyurmuştur.

Yüce Allah'ın: "Sonra, ancak Rabblerinİn huzurunda toplanırlar" buy-ruğundaki toplanmaktan kasıt ise, Ebu Hureyre'den gelen haberde açıklandığı gibi

amellerinin karşılığını görmek için toplanacaklarıdır. Müslim'in Sahih'inde de ondan gelen rivayete göre Rasulullah (sav) şöyle buyurmaktadır: Andolsun ki, Kıyamet gününde bütün haklar sahiplerine eksiksiz ödenecektir. O kadar ki, boynuzsuz koyun lehine boynuzlu koyundan kısas uygulanacaktır"[62]

İşte bu buyruk, hayvanların Kıyamet gününde haşredileceğine delalet etmektedir. Ebuzer, Ebu Hureyre, el-Hasen ve diğerlerinin de görüşü budur. İbn Abbas'tan da bu görüş rivayet edilmiştir.

Kendisinden nakledilen bir rivayette İbn Abbas şöyle demektedir: Hayvanların ve kuşların haşredilmeleri (toplanmaları) ölmeleridir. ed-Dalîhâk da bu görüştedir.

Ancak, âyetin zahiri ve bu husustaki sahih haber dolayısıyla birinci görüş daha sahihtir. Kur'an-ı Kerimde de şöyle buyrulmaktadır: "Vahşi hayvanların haşredildiği (bir araya toplandığı) zaman..." (et Tekvir, 81/5) Cafer b. Bir-kân'ı Yezid b. el-Asam'dan, onun da Ebu Hureyre'den rivayetine göre, Ebu Hureyre şöyle demiş: Kıyamet gününde Allah bütün mahlukatı, hayvanları, diğer canlıları, kuşları ve herşeyi haşre de çektir. O günde yüce Allah'ın adaleti, boynuzsuz hayvan lehine boynuzludan hakkın alınacağı seviyeye kadar ulaşacaktır. Daha sonra yüce Allah bunlara "toprak olunuz" diyecektir. İşte yüce Allah'ın: "O gün kâfir: Keşke toprak olsaydım diyecektir" (en-Nebe1, 78/40) buyruğunda kastedilen budur.

Ata der ki: Âdem oğulları ve onların içinde bulundukları rahatsızlık ve huzursuzluğu görecekleri vakit hayvanlar: Bizi sizin gibi yaratmamış olan Allah'a hamd olsun. Biz ne cenneti umuyoruz, ne de cehennemden korkuyoruz, diyeceklerdir. Yüce Allah da onlar: "Haydi toprak olunuz" diyecektir. İşte o vakit kâfir toprak olmayı temenni edecektir.

Bir topluluk da şöyle demiştir: Âyet-i kerimede sözü geçen toplanma (haşr), kâfirler ile alakalıdır. Arada geçen diğer açıklamalar ise, mu'tariza (ara cümleleri) ve bir takım delilleri ortaya koymak sadedindedir. Hadise gelince, ondan maksat hesap, kısas (haksızlardan hakkın alınması) ve bu hususta ona verilecek ehemmiyetin ne kadar Önemli ve büyük bir İş olduğunu anlatmak için bir temsilde bulunmaktır. Tâ ki, bu temsilden herkes için bunların kaçınılmaz olduğu anlaşılsın, bundan kurtuluşun bulunmayacağı idrâk edilsin.

Onlar bu görüşlerini sahih kabul edilmeyen bir hadisin bazı mavileri tarafından nakledilen rivayetinde yer alan şu fazlalığı zikrederek desteklerler: O kadar ki, boynuzsuz koyun lehine boynuzlusundan kısas uygulanacak, taşla niçin taşın üstüne çıktığı, sopaya niçin başka bir sopayı çiziktirdiği sorulacaktır. Bu görüşün sahipleri derler ki: İşte bundan da anlaşılmalıdır ki, bu ifadelerden kasıt, ibret

alma ve dehşeti ifade edecek temsilî bir anlatımdır. Çünkü cansızlara hitapta bulunmanın (teklifi hitabı kastediyor), onların sevap almalarının ve ceza çekmelerinin aklen kabul edilebilir bir tarafı yoktur. Akli başında herhangi bir kimse de böyle bir kanaate sahip olmadığı gibi böyle bir şeyi tasavvur eden kimse, olsa olsa ahmak ve bunaklar arasında sayılır. Derler ki: Çünkü kalem (yapılanlardan sorumluluğun kaydedilmesi) onlar hakkında cereyan etmez. Dolayısıyla sorumlu tutulmaları da mümkün değildir.

Derim ki: Sahih olan, Ebu Hureyre'den nakledilen hadis-i şerif dolayısıyla birinci görüştür. Her ne kadar ahkâm konularında onlar hakkında da kalemin cereyanı (mükellefiyet ve sorumluluk) sözkonusu değilse bile, aralarındaki hususlarda sorumlu tutulacaklardır.

Ebu Zer'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (savcın huzurunda iki koyun birbirleriyle toslaştı,

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Ebu Zer bunların ne için toslaştıklarını biliyor musun"? Ben, hayır dedim. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Fakat yüce Allah bilir ve ikisi arasında hüküm verecektir."[\[63\]](#)

Bu da açık bir nastır. Bu hususlara dair daha geniş açıklamalarımız "et-Tez-kira bi Ahvâlil -Mevta ve Umuril Âhirâ" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır. [\[64\]](#)

39. Âyetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklarda kalmt; sağırlardır, dilsizlerdir. Allah dilediğini saptırır, dilediğini de dosdoğru yol üzerinde tutar.

40. De ki: "Bana söyleyin eğer size Allah'ın azabı gelirse yahut size kıyamet gelip çatarsa Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız? Şayet doğru kimseler iseniz (bana söyleyin)."

41. Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız. O da dilerse yalvardığınız şeyi giderir, siz de şirk koştüğünüz şeyleri unutursunuz.

Yüce Allalı'nın: "Âyetlerimizi yalanlayanlar... sağırlardır, dilsizlerdir" buyruğu, mübtedâ ve haberdır. Yani bunlar, kulak ve gözleriyle yararlanma imkânını kaybetmişlerdir. Hayvanlardan ve diğerlerinden herbir ümmet kendi menfaatine olan şeylere yol bulabildiği halde, kâfirler bunlara yol bulamamaktadır. Bu hususa dair açıklamalar el-Bakara Sûresi'nde (2/18. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Karanlıklarda" buyruğundan kasıt ise küfrün karanlıklarıdır. Ebu Ali der ki: Buradaki "sağırlık ve dilsizliğin âhiretteki sağırlık ve dilsizlik olması mümkündür. O taktirde bununla, mecaz sözkonusu olmaksızın hakikat anlamı kastedilmiş olur.

"Allah dilediğini saptırır." Bu, şam yüce Allah'ın kâfirin sapmasını irade etmiş olduğunu ve onun hakkında adaletinin uygulanması için dilediğini göstermektedir. Nitekim yüce Allah'ın: "... dilediğini de dosdoğru yol üzerinde tutar" buyruğu da buna işaret etmektedir. Yani, böylesi hakkında da lüt-funu uygulamak için onu İslâm dini üzere tutar. Bu ifadeler Kaderiye mezhebini iptal etmektedir.

Meşiet (dilemek), yalanlayanlar ile ilgilidir. Bu yalanlayanlardan, Allah kimisini saptırır, kimisini de hidâyete erdirir.

Yüce Allah'ın: "Deki: Bana söyleyin.-.." buyruğunda Nâfi', iki hemzeyi de tahfif ile okumuştur, O, buradaki birinci hemzenin harekesini kendisinden önceki harfe verirken, ikincisinin de harekesini belli belirsiz okur. Ebu Ubeyd'in ondan naklettiğine göre, hemzeyi kaldırır ve onun yerine elif okurdu. en-Nehhâs der ki: Ancak, arapça bilginlerine göre bu, onun hakkındaki yanlış bir kanaattir. Çünkü burada "yâ" harfî sakın, "elif de sakindir. İki sakın ise bir araya gelmez.

Mekkî der ki: Verş'den onun hemzeyi elife değiştirdiği (ibdâl ettiği") rivayet edilmiştir. Çünkü ondan gelen rivayete göre, ikinci hemzeyi med ile okur. Med ancak ibdâl ile mümkün olabilir. Bedel ise, usulün bir fer'idir. Aslolan ise hemzenin üstün harekeli hemze ile elif arasında okunmasıdır. Verş'in dışında ikinci hemzeyi tahfif ile okuyan herkesin kıraati de bu şekildedir. Kendisinden sonraki harf sakın olmakla birlikte hemzede ibdalın caiz oluşunun güzel görünmesi, birinci harfin med ve lîn harfî oluşu dolayısıyladır. Sakın harf ile birlikte yapılan med ise ikinci sakının söyleyişine vasledilen bir hareke durumuna gelir.

Ebû Amr, Âsim ve Hamza ise, kelimesinde her iki hemzeyi tahkik ile okumuşlar ve kelimeyi aslı üzere telaffuz etmişlerdir. Çünkü bu kelimede aslolan hemzeyi okumaktır. Çünkü baştaki soru hemzesi 'deki hemzenin başına gelmiştir. Görüldüğü gibi buradaki hemze de aynu'l-fül (fiil kökünün ikinci harfiydin "Yâ" harfî ise merfu' muttasıl zamirin bitişmesi dolayısıyla sakindir.

İsa b. Ömer ve el-Kisaî, ikinci hemzeyi hazfederek; diye okumuşlardır. en-Nehhâs der ki: Arapça'da bu uzak bir ihtimaldir. Ancak şiirde caizdir. Araplar: Zeyd'in durumunun ne olduğunu bir gördün mü? derler ve hemzeyi açıkça telâfuz ederler, hazf etmezler.

Basralıların kanaatine göre ise, (sondaki) "kefile mîm" harfleri hitab içindir. Dolayısıyla bu harflerin İ'rabtın paylan (mahalleri) yoktur. ez-Zec-câc'ın tercihi de budur. Ancak, el-Kisaî, el-Ferrâ ve diğerlerinin görüşüne göre, buradaki "kef ile mîm", görme işinin üzerlerinde cereyan etmesi dolayısıyla nasb mahallindedir. Manası da; kendinizi gördünüz rnü? şeklindedir. Eğer bu iki harf -

te'kid için fazladan olmak üzere- hitab İçin gelmiş ise, o takdirde "Size... gelirse" buyruğundaki; (al) ...se, "görmek" fiilinin mePulü olarak nasb mahallinde olur. Eğer nasb mahallinde bir isim ise, o takdirde (01 }'de ikinci mef ul yerine geçer. Birinci açıklamaya göre buradaki "görmek" tek bir mef'ûte teaddisi (geçiş yapması) dolayısıyla göz ile görmekten gelir. Buradaki görmek, ilim (bilmek) anlamında kabul edilirse, o takdirde iki mef'ûl alır.

Yüce Allah'ın: "Yahut size kıyamet gelip çatarsa" buyruğu, yahut size kendisi için diriltileceğiniz kıyamet saati gelecek olursa... demektir. Bundan sonra da: "Allah'tan başkasını mı çağıracaksınız. Şayet doğru kimseler İseniz" diye buyurmaktadır.

Âyet-i kerime, kendisinin bir yaratıcısı olduğunu kabul eden müşriklere karşı getirilen bir delildir. Yani sizler, sıkıntılı zamanlarınızda Allah'a dönmektesiniz. Bu böyle olduğu gibi kıyamet gününde de O'na döndürüleceksiniz. O halde bu rahatlık döneminizde ne diye şirk koştakta ısrar ediyorsunuz? Çünkü onlar, bir taraftan putlara ibadet ediyor, bir taraftan azabın üzerlerinden giderilmesi için de Allah'a dua ediyorlardı.

Yüce Allah'ın: "Hayır, siz O'na yalvarırsınız" buyruğundaki; birinci hususun kabul edilmediği, geçerli olmadığını (idrâb) anlatmakta, ikincisinin ise vacib olduğunu ifade etmektedir. (Yani, Allah'tan başkasını çağırıyor, Allah'a dua ediyorsunuz).

"Yalnız O'na" buyruğu "Yalvarırsınız" buyruğu ile nasb edilmiştir. "O da dilerse yalvardığınız şeyi giderir." Yani, üzerinizden giderilmesi için dua ettiğiniz o sıkıntıyı dileyen olursa, açar ve giderir "sîz de şirk koştüğunuz şeyleri unutursunuz."

Denildiğine göre şirk koştuklarını unutmaları azabın gelişi halinde sözko-nusu olur. el-Hasen der ki: Yani, o şirk koştüğunuz şeylere, unutan bir kimsenin aldırış etmediği gibi, aldırış etmezsiniz. Zira onun tarafından kurtarılacğınıza dair ümidinizi kesmiş olacaksınız. Çünkü, o şirk koştüğunuz şeyde bir zarar, ya da bir faydanın size gelmesi umulamaz. ez-Zeccâc der ki: Buradaki anlamın: "Şirk koştuklarınızı unutursunuz" şeklinde olması da mümkündür. en-Nehhâs der ki: Yüce Allah'ın: "Andolsun ki Biz, bundan önce Âdem'e vahyettik de o da unuttu" (Tâ-Hâ, 20/115) buyruğunu andırmaktadır. [\[65\]](#)

42. *Andolsun ki, senden önceki ümmetlere Biz nice peygamberler gönderdik. Onları, yalvarırlar diye darlığa ve sıkıntıya uğrattık.*

Yüce Allah'ın: "Andolsun ki, senden önceki ümmetlere Biz nice peygamberler gönderdik" âyeti, Peygamber (sav)'e bir tesellidir. Bu buyrukta hazf edilmiş bir

takım kelimeler vardır. Yani, Biz senden önceki ümmetlere peygamberler gönderdik. (Âyette lafzen olmamakla beraber siyakından anlaşıldığı için mealde bu ayrıca hazf edilmemiştir). Yine bunda âyetin zahirinin delalet ettiği bîr başka hazf edilmiş ifade vardır ki, onlar da yalanladılar, Biz de onları azab ile yakaladık, takdirindedir.

Bu âyet-i kerimenin, önceki âyet ile ilişkisi bir halin bir hal ile olan ilişkisi gibidir, ona oldukça yakıttır. Şöyleki, bu kavimler peygamberlerine muhalefet yolunda, kendilerinden önceki kavimlerin kendi peygamberlerine muhalefet yolunda izledikleri aynı yolu izlediler. O halde bunlar da kendilerinden öncekilere nazil olan belâ ve musibetlerin bir benzerinin başlarına inmesi tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadırlar.

"DarlıkMan kasıt, maldaki musibetlerdir. "Sıkıntıdan kasıt ise bedenler-deki musibetlerdir. Çoğunluğun görüşü budur. Kimi zaman bunların biri ötekinin yerine de kullanılabilir. Şanı yüce Allah kullarım darlıkla sıkıntıyla ve dilediği herşeyle te'dip eder. Çünkü O, "yaptığından sorumlu tutulamayandır." (el-Enbiya, 21/23)

İbn Atiyye der ki: Abid kimseler kendilerini, mallarını dağıtmak suretiyle darlıkla, bedenlerini de açlık ve çıplaklık ile sıkıntıya sokmak suretiyle te'dip hususunda bu âyeti delil göstermişlerdir.

Derim ki: Bu âyeti bu uygulamalara asli bir dayanak olarak almak, bunu böyle anıyan ve böyle uygulayanların bilgisizliklerini ortaya koymaktadır. Çünkü âyet-i kerimede sözü geçen durum, bu yolla kendilerini mihnete sokmak istediği kullarından dilediği kimselere bir cezadır. Bizim ise bu âyete kıyas ile kendimizi mihnetlere sokmaya ve mükâfatlandırmaya kalkışmamız caiz değildir. Çünkü, bizim nefislerimiz sırtlarında keramet yurduna (cennete) ulaştığımız ve onun vasıtasıyla Kıyamet gününün dehşetlerinden kurtuluşa erdiğimiz bineklerimizdir. Kur'ân-ı Kerim'de de yüce Eabbimiz şöyle buyurmaktadır: "Ey Peygamber, hoş olan mıhlardan yiye ve salık amel işleyin" (el-Mu'minûn, 23/51); "Ey iman edenler, kazandıklarınızın en güzellerinden... infak edin." (el-Bakara, 2/267) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler, size rızık olarak verdiğimiz şeylerin temiz olanlarından yiye..." (el-Bakara, 2/172)

Böylelikle yüce Allah, mü'minlere bizzat peygamberlere lûtab ettiği şekilde emir vermiştir. Rasulullah (sav) ve ashabı da güzel ve temiz şeyleri yer, en güzel elbiseleri giyer, onlarla süslenirlerdi. Onlardan sonra gelen tabiin de böyleydi ve bu böylece sürüp gitti. Nitekim daha Önce el-Maide Sûresi'nde (5/88. âyetin tefsirinde) geçti ve ilende elbise giyinmenin ve diğer hususların hükmü ile alakalı el-A'raf Sûresi'nde (7/32. âyet, 1. başlık ve devamında) gelecektir.

Eğer durum bunların iddia ettiği ve delil gösterdikleri gibi olsaydı, şanı yüce Allah'ın ekinlerle, güzel bahçelerle bütün meyve mahsul ve bitkilerle, Allah'ın bize müsahhar kıldığı ve etlerinden yemeyi^sütlerinden içmeyi, yün-leriye ısınmaya -ve buna benzer bize lütfettiğini bildirdiği diğer hususları-zikretmesinin bunları bize müsahhar kılmış olduğunu hatırlatıp bu lütfüne dikkatimizi çekmenin büyük bir faydası olmazdı. Eğer kendi kanaatlerince kabul ettikleri yolun fazilet olduğu doğru olsaydı, elbette bunu öncelikle Rasulullah (savVın, ashabının, onlardan sonra gelen tabiîn ve ulemânın yapması öncelikle sözkonusu olurdu. Malın fazileti, faydası ve mal toplamayı kabul edenlerin kanaatlerinin reddedilmesine dair açıklamalar Bakara Sûresi'-nin son taraflarında (2/283. âyet, 20. başlık ve devamında) önceden geçmiş bulunmaktadır. Peygamber (sav) da bedenlerin zayıf düşmesi korkusuyla visal: (iftarsız, sahorsuz peşpeşe oruç tutmayı) yasaklamış olduğu gibi, bu gibi cahil zenginlerin kanaatlerini de reddetmek üzere malın zayi edilmesini boşa tüketilmesini yasaklamıştır. Yüce Allah'ın: "Yalvarırlar diye" buyruğu dua ederler ve zilletlerini arz ederler diye, demektir.

"Yalvarırlar," zillet demek olan 'den alınmıştır. : Yalvardı demek olup ism-i faili : Yalvaran şeklindedir. [66]

43. Bari onlara azabımız geldiğinde yalvarsalardı. Fakat kalpleri katılaşmıştı. Şeytan da yaptıklarını kendilerine süslü göstermişti.

44. Onlar, kendilerine hatırlatılan şeyi unutunca, Biz de üzerlerine herşeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilenlere sevinince, ansızın onları tutup yakalayiverdik de ümitsiz kalıverdiler.

45. Böylece zulmedenlerin ardı arkası kesildi. Âlemlerin Rabbı olan Allah'a hamd olsun.

Yüce Allah'ın: "Bari onlara azabımız geldiğinde yalvarsalardı" mealindeki buyrukta :Bari, teşvik ifade etmektedir. Bu da fiil ile birlikte kullanılan; : ...mel) değil miydi anlamındadır.

Bu onların duayı terk edişleri dolayısıyla bir serzeniş, onların azabın inmesi esnasında yalvarıp yakarmadıklarını haber verıştır. Bununla birlikte ih-laslı olmayan kimselerin yalvarıp yakardıkları gibi dua etmiş olmaları, yahut da azapla iç içe oldukları sırada yalvarmaya başlamış olmaları da mümkündür. Bu şekilde yalvarıp yakarmanın bir faydası yoktur. Dua hem rahatlık zamanlarında, hem sıkıntılı zamanlarda emrolunmuştur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Rabbiniz buyurdu ki: Bana dua edin ki, Ben de duanızı kabul edeyim"(,e\ -Mu'min- 40/60) Daha sonra şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak

Benim ibadetimden" yani duamdan "(yüzçevirerek) büyüklük tas-layanlar, yakında zelil kılınmışlar olarak cehenneme gireceklerdir." (el-Mu'min, 40/60) Bu; çok ağır bir tehdittir.

"Fakat kalpleri katılaştı." Sertleşti ve katı bir hal aldı. Bu küfürden ve masiyet üzere İsrar etmekten İbarettir. Allah'tan bizi esenliğe kavuşturmasını dileriz.

"Şeytan da yaptıklarını kendilerine süslü göstermişti." Masiyetlerle onları kandırıp azdırmış ve masiyet işlemeye itmişti.

"Onlar kendilerine hatırlatılan şeyi unuttunca..." buyruğu ile ilgili olarak: Kendilerinin yaptıkları bir iş olmamakla birlikte, niye unutmaktan dolayı yerildiler, diye sorulacak olursa, cevap şudur: Burada "unuttular", kendilerine hatırlatılan ve verilen öğüdü terkettiler, anlamındadır. Bu açıklama İbn Abbas ve İbn Cüreyc'den nakledilmiştir. Ebu Ali'nin görüşü de budur. Çünkü, birşeyden yüzçevirmek suretiyle onu terkeden kimse, o şeyi unutmuş olduğu bir şey seviyesine indirmiş olur. Nitekim unutmayı anlatmak İçin de "terketmek" kullanılır.

Bir diğer cevap: Onlar, kendi istekleriyle kendilerini unutmaya maruz bıraktıkları için yerilmeleri yerindedir. Nitekim, yüce Allah'ın gazabına ve cezasına kendisini maruz bırakanların da yerilmesi o bakımdan yerinde bir iştir.

"Biz de üzerlerine herşeyin tapılarını açtık." Yani, her türlü nimet ve hayrın kapılarını açtık; bu hayırlar) onlara çok çok verdik. Arap dili bilginlerine göre İfadenin takdiri şöyledir: Onlar için kapalı bulunan her bir şeyin kapılarını Üzerlerine sonuna kadar açtık.

"Nihayet kendilerine verilenlere sevinince" azgınlaşınca, bundan dolayı böbürlenmeye başlayınca, kendilerine verilen bu nimetlerin hiç son bulmayacaklarını sanınca ve bunu yüce Allah'ın kendilerinden razı oluşuna bir delil olarak görmeye başlayınca "ansızın onları tutup yakalayiverdik." Yani Biz, onların kökünü imha ettik, onları azabımızın zorluluğuyla yakaladık.

"Ansızın" anlamına gelen; ise, öncesinde herhangi bir emare bulunmaksızın, farkında olmadan, gafilken alıp yakalamak demektir. İnsan, farkında olmadan ve gaflet halinde iken yakalanacak olursa, : Ansızın alınmış olur. İnsana en ağır gelen de bu şekilde karşı karşıya kaldığı şeylerdir.

Şöyle de denilmiştir: Önceden geçmiş bulunan ve kendilerinin yüz çevirdikleri o hatırlatma, daha Önceki emare (yani azap ile yakalanacaklarının emaresi) yerine geçmektedir. Doğrusunu en İyi bilen Allah'ındır.

: Ansızın, daha önceden de geçtiği gibi, Sibeveyh'e göre, kendisine kıyas olunmamak üzere hal mahallinde bir mastardır.

(Bu şekilde herşeyin kapılarının üzerlerine açılması), onlar hakkında Allah'tan bir istidrac (yavaş yavaş azaba yaklaştırılmaları) kabilinden idi. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Ben onlara mühlet veririm. Muhakkak ki Benim yakalamam şiddetlidir" (el-A'raf, 7/183) diye buyurmaktadır. Gazabından ve mekrinden Allah'a sığınırız.

Kimi ilim adamı şöyle demektedir: Yüce Allah şu: "Nihayet kendilerine verilenlere sevinince, ansızın onları tutup yakalayiverdik" âyeti üzerinde dikkatle düşünene rahmetini ihsan elsin. Muhammed b. en-Nadr el-Harisî der ki: Bu gibi kimselere yüce Allah yirmi yıl mühlet vermişti. Utbe b. Âmir de Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Yüce Allah'ın kullara masiyet işlemelerine rağmen dilediklerini verdiğini göreceksiniz, biliniz ki bu, O'nun tarafından onlar için bir istidracdır." Daha sonra da: "Onlar kendilerine hatırlatılan şeyi unuttunca..." âyetini tamamen okudu [\[67\]](#)

el-Hasen der ki: Allah'a yemin olsun ki, Allah bir kimseye dünyada bir bolluk verecek olursa, o da bu bolluk ile kendisine karşı bir mekrin (imtihanın) olabileceğinden korkmayacak olursa, mutlaka ameli azalır ve re'yinde acizlik başgösterir. Allah, eğer bu dünya nimetlerini bir kimseye vermeyip kısar da o kimse bunun dünyada kendisi için daha hayırlı olduğu kanaatine sahip olmazsa, yine mutlaka ameli azalır ve re'yinde acizlik başgösterir.

Haberde nakledildiğine göre, yüce Allah Musa (a.s)'a şunu vahyetmiş: "Fakirliğin sana doğru geldiğini göreceksin, salihlerin şiarına merhaba de. Zenginliğin sana doğru geldiğini göreceksin, İste bu, cezası dünyada iken (acilen) verilen bir günahıdır de,"

Yüce Allah'ın: "Ümitsiz kalıverdiler" buyruğunda, ümitsiz anlamına gelen; kelimesi, kötü durumu nedeniyle karşı karşıya kaldığı sıkıntının fazlalığından ötürü doğru dürüst cevap veremeyecek hale düşen, hayırdan yana ümidini kesmiş, üzülmüş, afallamış kimse demektir. el-Accâc der ki:

"Ey arkadaş! Sen, deve pisliklerinin üst üste kerme haline geldiği yıkık yer ve harabeleri tanır mısın? Evet tanırım dedi ve bundan dolayı dehşetini izhar etti."

Yani, gördüğünün dehşetinden şaşkınlığını ortaya koydu, tşte "İblis" ismi de buradan türetilmiştir.

": Sustu," demektir. Bu fiil, dişi deve hakkında kullanıldığında erkek deveyi aşırı derecede arzulaması dolayısıyla sesini çıkarmaması halini anlatır. Bu durumdaki dişi develere de denilir.

Yüce Allah'ın: "Böylece zulmedenlerin ardı arkası kesildi" buyruğunda-ki "": Son" demektir.

Bir topluluğun sonuncusu olarak en arkada gelen kimseyi ifade etmek üzere denilir. Abdullah b. Mes'ud yoluyla rivayet edilen hadiste de şöyle denilmektedir; "İnsanlar arasında namaza ancak en son vaktinde yetişenler vardır."[\[68\]](#) Yani, vaktin sonunda namazını kılan vardır. Burada bu buyruğun anlamı ise, soylarını kesmesi, onların yerine başkalarını getirmesi ve onlardan geriye kimsenin kalmaması dernektir. Kutrub der ki: Burada onların kökten imha edilip helak edildiklerini anlatmaktadır. Umeyye b. Ebî Salt da der ki:

"En sonuncularını dahi imha eden bir azapla helak olundular Ne onu geri çevirebildiler, ne de onlara yardım olundu."

"Tedbîr" kelimesi de buradan gelmektedir. Çünkü tedbir, işin âkibetini sağlama bağlamak için çalışmak demektir.

"Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun." Denildiğine göre bu hamd, zalimler topluluğunun helak edilmeleri dolayısıyladır. Allah'a nasıl hamd edeceklerinin mü'minlere öğretilmesi için olduğu da söylenmiştir. Bu âyet, beraberinde kökün kesilmesini getirdiği, ebedi azaba götürdüğü ve övmek vasfına sahip herkesin övgüsünün kesilmesini gerektirdiği için zulmün terk edilmesinin vacib olduğuna dair delili de ihtiva etmektedir. [\[69\]](#)

46. De ki: "Bana söyleyin. Eğer Allah sizden işitmenizi ve gözlerinizi alsa, kalplerinizin üstüne mühür vursa, Allah'tan başka onları size geri verecek İlah kimdir?" Bak, âyetlerimizi nasıl türlü türlü açıklıyoruz da, sonra onlar yüzçeviriyorlar?

47. De ki: "Bana söyleyin; eğer Allah'ın azabı size ansızın yahut açıktan açığa gelip çatsa, zalimler topluluğundan başkası helak olur mu?"

"De ki: Bana söyleyin; eğer Allah sizden işitmenizi ve gözlerinizi alsa."

Bunları giderse ve yaptıkları işi ortadan kaldırsa.

Burada "işitme" nin tekil gelişi çoğula delâlet eden mastar oluşundan dolayıdır.

"Kalplerinizin üstüne mühür vursa." Buyruğuna dair açıklamalar daha önce Bakara Sûresi'nde (2/7. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

": ...se, sa"nin cevabı hazf edilmiş olup: Size bunları geri getirecek olan kimdir? takdirindedir ve nasb mahallindedir. Çünkü bu, hal mahallindedir. Konuşma esnasında; ": Çıkarsa onu vur," demeye benzer. Maksat ise hal anlamında, çıkması halinde vur demektir.

Diğer taraftan şöyle açıklanmıştır: Burada maksat, bu organların yaptıkları işlerdir, görevleridir. Şanı yüce Allah hem azalan, hem de bu azaların gördükleri İşleri yok edip geriye bunlardan hiçbir şey bırakmayabilir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Bir takım yüzleri silip tanınmaz hale

getirmeden..." (en-Nisâ, 4/47.) Âyet-i kerime, kâfirlere karşı bir delildir.

"Allah'tan başka onları size geri verecek ilâh kimdir?" buyruğunda; : Kim, mübtedâ olarak merfu'dur. : İlâh lafzı onun haberidir. ". ... dan başka" ise onun sıfatıdır.

Aynı şekilde ": Size geri verecek" de "ilâh"lafzının sıfatı olarak ref mahallindedir. Bu ise istifham (soru) şeklindedir. Bu istifhamın bir parçasını teşkil ettiği cümle ise "söyleyin" anlamı verilen; 'nin iki mefulü ma-hallindedir. ": Bana söyleyin", bunu biliyorsunuz, bildiniz mi anlamındadır. Zamirin raci olduğu şeyler çoğui olmakla birlikte; ": Onu" (mealde Onları)'nin tekil gelmesinin sebebi ise, kastedilen şeylerin alınacak şeyler olan (işitme ve görmeler) olduğundan dolaydır. İşte buradaki tekil zamir, bu sözü edilenlere râcidir. Yalnızca açıkça zikredilmiş ve tekil olarak gelen "işitme"ye râci olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Allah'a ve Rasulüne gelince, onu (ikisini) razı etmeleri daha uygundur." (et-Tevbe, 9/62) Gözler ve kalpler ise, bu zamirin mercii kapsamına, bunların da muhtevalarının delâleti ile girmektedir.

"Allah'tan başka onları size geri getirecek ilâh kimdir?" buyruğunda, geri getirilecekleri kastedilen sözü edilenlerden birisi olduğu söylendiği gibi; mananın; ihtiva ettiği hidâyet verecek kimdir, anlamında olduğu da söylenmiştir. Abdurrahman b. el-A'rac ": Onları... bak" şeklinde "he" harfini aslı üzere Ötreli olarak okumuştur. Çünkü aslolan bu "he" harfinin ötreli okun-masıdır. ", Onunla geldim" ifadesinde olduğu gibi.

en-Nekkâş der ki: Bu âyet-i kerimede gerek burada, gerekse de bir başka âyette, işitmenin görmekten daha faziletli oluşuna bir delil vardır. el-Ba-kara Sûresi'nin baş taraflarında yeterli açıklamalar yapılmıştır. (2/7. âyet, 7. başlıkta)

"Âyetlerin tasrif edilmesi" türlü türlü açıklanması ise, ileri sürecektir herhangi bir mazeret bırakmamak, uyarmak, terğîb (teşvik), terhib (korkutmak) ve buna benzer değişik şekillerde âyetleri açıklamak demektir.

"Sonra onlar yüzçeviriyorlar." İbn Abbas, el-Hasen, Mücahid, Kata de ve es-Süddî, (Vi yüzçevirmek diye açıklamışlardır. Birşeyden yüzçevire-ni anlatmak üzere, denilir. Tesadüf ve müsadefe de onun cihetinden yüzçevirmek halinde o kimseyle karşılaşmak demektir. İbnü'r-Rî-kaâ' der ki:

"Ö kadınlar bir söz naklettiler mi, en güzelini söylerler,

Ve onlar sakınılması gereken her türlü kötülükten yüz çevirenlerdir."

Deve hakkında "sade" ise, ön ya da arka ayağının olmaması gereken tarafa kaymasıdır. Âyet-i kerimede geçen "yüzçevirmeleri" ise, kendilerine karşı getirilen delil ve belgelere iltifat etmeyip yan çizmeleri, onlardan yüzçevirmeleri

demektir.

Yüce Allah'ın: "De ki: Bana söyleyin. Eğer Allah'ın azabı size ansızın, yahut açıktan açığa gelip çatsa" buyruğu hakkında el-Hasen der ki: "Ansızın", geceleyin demektir. Açıktan açığa da gündüzün demektir. Buradaki ansızın, sözlük anlamında kullanıldığı da söylenilmiştir. el-Kisaî der ki: Bir topluluk herhangi bir durum ile "ansızın" karşılaşacak olurlarsa bu ketime kullanılır ki, buna dair açıklamalar az önce geçmiş bulunuyor.

"Zalimler topluluğundan başkası helak olur mu? Bunun bir benzeri de; "fasıklar topluluğundan başkası helak edilirini ki" (el-Ahkâf, 46/35) buyruğudur. Yani siz, şirkinizden başka bir sebep dolayısıyla helak edilir misiniz. Burada zulüm, şirk anlamındadır. Nitekim Hz. Lukman oğluna: "Oğulcağı-zım Allah'a şirk koşma. Çünkü muhakkak şirk çok büyük bir zulümdür." (Lukman, 31/13) demiştir. [70]

48. Biz, peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Artık kim iman edip ıslâh ederse, onlara korku yoktur, onlar üzülmazler de.

Yüce Allah'ın: "Biz, peygamberleri " tergîb ve terhîb (teşvik ve korkutma) ile "ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz." el-Hasen der ki: Dünyada geniş rızıkla, âhirette de sevap ve mükâfat ile müjdeleyiciler olarak, demektir. Buna da yüce Allah'ın şu buyruğu delildir; "Eğer o ülkeler halkı iman edip de sakınmış olsalardı, üzerlerine gökten ve yerden nice bereketler açardık."(el-A'râf, 7/96)

"Uyarıcılar" inzâr ediciler buyruğu ise, Allah'ın cezası ile korkutucular, demektir. Yani, Biz peygamberleri bu maksatla, bunun için gönderdik. Yoksa, onlara getirmeleri teklif edilen mucizeler için değil. Onlar, ancak getirdiklerinin belgelerini teşkil edecek ve doğruluklarını ortaya çıkaracak âyetler (mucizeler) getirirler.

Yüce Allah'ın: "Artık kim îman edip ıslah ederse, onlara korku yoktur, onlar üzülmazler de" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

[71]

49- Âyetlerimizi yalanlayanlara -^sıklık edip durdukları için- azab dokunacaktır.

Yüce Allah'ın: "Âyetlerimizi yalanlayanlara" buyruğu, Kur'ân'ı ve mucizeleri yalanlayanlara diye açıklandığı gibi, Muhammed (salât ve selâm ona)'i yalanlayanlara.....diye de açıklanmıştır.

"Fasıldık edip durdukları için" yani, kâfir oldukları için. "Azab dokunacaktır" isabet edecektir, gelip çatacaktır. [72]

50. De ki: "Ben size yanımda Allah'ın hazineleri vardır, demiyorum. Ben, gaybı da bilmem. Ben size hiç şüphesiz bir meleğim de demiyorum. Ben, ancak bana vahyolunana uyarım." De ki: "Hiç görmeyenle gören bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?"

Yüce Allah'ın: "De ki: Size yanımda Allah'ın hazineleri vardır demiyorum" buyruğu, onların söyledikleri bildirilen: "Rabbinden ona bir âyet in-dirilseydi ya" (el-En'âm, 6/37) sözlerine bir cevaptır. Yani, Allah'ın kudretinin hazineleri yanımda değildir ki, teklif etmiş olduğunuz âyetleri İndirebi-leyim. Gaybı da bilmiyorum ki, size gayba dair haber vereyim.

Hazinelerin çoğulu olan: İçinde herhangi bir şeyin saklandığı yer" demektir. Şu hadiste de bu kökten kelimeler geçmiş bulunmaktadır:

":-Sizden herhangi bir kimse, izni olmaksızın başkasına ait bir davan asla sağmasın. (Hadisin bu bölümü Kurtubî tarafından alınmamıştır). Çünkü onların davalarının memeleri onlara yiyeceklerini depolamaktadır. Sizden herhangi bir kimse, eşyasının saklandığı yere gidilmesini ve mahzeninin kırılmasını kabul edebilir mi?"[\[73\]](#)

"Allah'ın hazineleri" ise, Allah'ın kudreti içerisinde olan her şeydir. Yani ben, sizin teklif ettiğiniz şeyler arasından istediğim herşeyi yapabilmek imkânına sahip değilim.

"Ben, gaybı da bilmem, ben size hiç şüphesiz bir meleğim de demiyorum." Çünkü onlar, meleklerin daha faziletli olduklarını zannediyorlardı. Yani ben, melek değilim ki, Allah'ın emri olan işlerden insanların tanık olmadığı şeylere tanık olabileyim.

Meleklerin peygamberlerden daha faziletli olduğunu söyleyenler bunu delil göstermişlerdir. el-Bakara Sûresi'nde (2/33. âyet, 3- başlıkta) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Oraya başvurulabilir.

Yüce Allah'ın: "Ben ancak bana vahyolunana uyarım." Buyruğun zahiri şunu gerektirmektedir: O, hakkında vahiy bulunmadıkça hiçbir işi kestirip atmazdı. Sahih olan şu ki, peygamberlerin ictihad etmeleri caizdir. Nass ile belirlenen şeylere kıyas yapmaları da caizdir. Kıyas zaten şer'i delillerden birisidir. İleride buna dair açıklamalar, el-A'raf Sûresi'nde (7/12. âyet, 3. başlıkta) geleceği gibi, peygamberlerin içtihadta bulunmalarının cevazı İle ilgili açıklamalar da yüce Allah'ın izniyle Enbiya Sûresi'nde (21/78-79. âyet, 6. başlıkta) gelecektir.

Yüce Allah'ın: "De ki: Hiç görmeyenle gören bir olur mu" buyruğunda kastedilenler, Mücahid'den ve başkalarından nakledildiğine göre, kâfir ile mü'mindir. Cahil ile âlimin kastedildiği de söylenmiştir.

Bu ikisinin bir olmayacağı hususu üzerinde "biç düşünmüyor musunuz?" [74]

51. Rabblerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları sen O'nunla uyar. Onların O'ndan başka ne bir dostları, ne de bir şefaathiler] vardır. Olur ki sakınırlar.

"...Sen, O'nunla" yani, Kur'ân ile "uyar."

Uyarmak (inzâr); bildirmek, haber vermek demektir. Buna dair açıklamalar, daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/6. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. "O'nunla" buyruğu ile, Allah ile diye açıklandığı gibi, âhiret günü ile diye de açıklanmıştır. Özel olarak "Rabblerinin huzurunda toplanacaklarından korkanların zikredilmesi ise, bu gibi kimselere karşı getirilen delilin korkmayı daha bir gerektiriri oluşundan dolayıdır. Çünkü bunlar, Allah'ın azabından korkan kimselerdir. Yoksa, Allah'ın huzurunda toplanmaktan (hasrolunmaktan) tereddüt içerisinde bulunduklarından dolayı değil. Buna göre "korkanlar"dan kasıt, hasredilmek azabından çekinenler, bunu bekleyenler demektir. Burada "korkanlar" in bilenler anlamına geldiği de söylenmiştir. Eğer bu, müslüman ise, masiyetleri terketmesi için uyarılır. Eğer ki-tab ehline mensub bir kimse ise hakka tabi olması için uyarılır.

el-Hasen de der ki: Maksat mü'minlerdir. ez-Zeccâc da şöyle demiştir: Mü'min olsun, kâfir olsun öldükten sonra dirilişi ikrar eden herkestir. Şöyle de denilmiştir: Âyet-i kerime müşrikler hakkındadır. Yani sen onları Kıyamet gününü hatırlatarak korkut, inzar et demektir. Ancak, birinci görüş daha kuvvetli görünmektedir.

"Onların O'ndan başka" yani, Allah'tan başka "ne bir dostları, ne de bir şefaathileri vardır." Bu, babaları olduğunu iddia ettikleri (Allah'ın) kendi kanaatlerine göre kendilerine şefaathedeceğini ileri sürdükleri yahudi ve hıristiyanların kanaatlerini reddetmektedir. Çünkü onlar: "Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz" (el-Mâide, 5/18) diyorlardı.

Aynı şekilde müşrikler de kendi putlarının Allah nezdinde kendilerine şefaathedeceklerini zannetmişlerdi. Yüce Allah, böylelikle kâfirler lehine şefaatin sözkonusu olmayacağını bildirmektedir.

Bu âyet-i kerimenin mü'minler hakkında olduğunu söyleyenler ise, bunu şöyle açıklamaktadırlar: Peygamberin mü'minlere şefaati Allah'ın izni ile. Buna göre gerçek şefaathçi O'dur. Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyurulmuştur:

"Onlar ancak O'nun rızasına ermiş olanlara şefaatte bulunabileceklerdir" (el-Enbiyâ, 21/28);

"O'nun nezdinde şefaath, kendisine izin verilenden başkasına fayda vermez"

(Sebe', 34/23);

"O'nun izni olmaksızın nezdinde kim şefa'at edebilir." (el-Bakara, 2/255)

"Olur ki sakınırlar" yani, gelecekte takvaya ererler. Sakınmak (ittika); iman üzere sebat göstermek demektir. [75]

52. *Sırf O'nun vec'hini (rızasını) dileyerek sabah akşam Rabbleri'ne dua edenleri kovma. Onların hesabından sana birşey düşmediği gibi, senin hesabından da onlara birşey düşmez ki onları kovasın. (Kovarsan) o takdirde zalimlerden olursun.*

Yüce Allah'ın: "... Rabbleri'ne dua edenleri kovma™ âyetinin iniş sebebi şudur: Müşrikler -Selrnan, Suheyb, Bilâl ve Habbâb'ı kastederek-: Biz bu gibiler ile oturmaya razı değiliz. Onları yanından kov, dediler ve hususta kendilerine bir yazı yazıp vermesini istediler. Peygamber (sav) bunu yapmak istedi. Yazmak üzere de Hz. Ali'yi çağırdı. Fakirler kalkıp bir kenara oturdular. Bunun üzerine yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi. İşte Sa'd (b. Ebi Vakkas), sahih hadiste geçen: Rasulullah (sav)'ın içinden Allah'ın geçmesini dilediği şeyler geçti, şeklindeki ifadeleriyle buna işaret etmektedir ki, ileride gelecektir. (Bk. el-Kehf, 18/28. âyetin tefsiri) Peygamber (sav)'ın böyle bir teklife meyleder gibi olması, onların ve kavimlerinin İslâm'a girmelerini ummasından dolayıdır. Diğer taraftan bunun, ashabının elinden herhangi bir imkânı kaçırmayacağını, onların kıymetlerini azaltmayacağını görmüştü. Bu görüşe meyleder gibi olunca, yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirerek içinden geçirdiği "onları yanından uzaklaştırmaktan nehyetti. Yoksa, fiilen onları kovmuş değildir.

Müslim, Sa'd b. Ebi Vakkas'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Biz, Peygamber (sav) ile beraber altı kişi idik. Müşrikler Peygamber (sav)'a: Bunla-n yanından kov ki bize karşı bir cesaretleri olmasın, dediler. (Sa'd b. Ebi Vakkas) dedi ki: O sırada da ben, İbn Mes'ud, Huzey kabilesinden bir kişi, Bilal ve şu anda isimlerini hatırlayamadığım iki kişi idik. Rasulullah (sav)'ın içinden Allah'ın geçmesini dilediği şeyler geçti. Kendi kendisine bu hususta bir-şeyler belirledi. Bunun üzerine aziz ve celil olan Allah da: "Sırf O'mın vec'hini (rızasını) dileyerek sabah akşam Rabbleri'ne dua edenleri kovma" âyetini indirdi.

[76]

Denildiğine göre, burada geçen "dua etmek"ten maksat, farz namazı cemaatle kumaya devam etmektir. Bu açıklama, İbn Abbas, Mücahid ve el-Ha-sen tarafından yapılmıştır. Bundan maksadın zikir ve Kur'ân kıraati olduğu da söylenmiştir. Bununla birlikte günün başında ve sonunda duanın kaste-îlmesi ihtimali de vardır. Böylelikle Allah'ın muvafakiyetini arzu ederek günlerine dua

İle başlasınlar, mağfiret talebi ile günlerini dua ile bitirsinler.

"Sırf O'nun vechini dileyerek" buyruğundaki "vechi"nden kasıt İtaat ve bu itaati O'na ihlâsla yapmaktır. Yani, amel ve ibadetlerini Allah için ilâsla yapmak ve bununla başkasına değil de yalnızca O'na yönelmek isteyenler, kastedilmektedir. Şöyle de açıklanmıştır. Vechi bulunmakla vasfedilen, Allah'ı dileyenler diye de açıklanmıştır. Nitekim yüce Allah başka yerlerde şöyle buyurmaktadır: "Ve celal ve ikram sahibi Rabbinin vechi (zâtı) kalır." (er-Rahman, 55/27) Bu da yüce Allah'ın: "Ve Rabblerinin vechini (rızasını) umarak sabredenler" (er-Ra'd, 13/22) buyruğunu da andırmaktadır.

Özel olarak, "sabah ve akşam" in zikredilmesine gelince, genel olarak insanlar bu iki vakitte yoğun bir şekilde işlerle uğraşırlar. Meşguliyeti sırasında ibadete yönelen bir kimse, boş kaldığı zamanlarda daha çok amel eder.

Basulullah (sav) bu buyruğun nazil olmasından sonra; "Sabah akşam Rabblerine sırf O'nun vechini (rızasını) dileyerek dua edenlerle beraber sabret. Dünya hayatının, süsünü arzu edip de gözlerin onlardan başkasına kaymasın" (el-Kehf, 18/28) buyruğunda, Allah'ın kendisine emrettiği şekilde onlarla beraber bulunurdu. Öncelikle onlar kalkmadıkça kendisi ilk olarak kalkmıyordu. Bu anlamdaki açıklamaları tam ve açıklanmış bir şekilde İbn Mace Süneni'nde Habbâb b. el-Eret'ten yüce Allah'ın: "Sırf O'nun vechini dileyerek sabah akşam Rabblerine dua edenleri kovma... o takdirde zalimlerden olursun" buyruğu hakkında şunu nakletmektedir: Temimli el-Akra' b. Habis Fezareli Uyeyne b. Hisn geldiler. Rasulullah (sav)'ı, Sulayb, Bilal, Ammar ve Habbab ile birlikte, mü'minlerden zayıf olanlarının bir bölümü ile oturmakta olduklarını gördüler. Bunları Peygamber (sav)'ın etrafında görünce, onları küçümsediler. Hz. Peygambere gidip onunla başbaşa kaldılar ve şöyle dediler: Biz, senin bize, arapların bu vesileyle üstünlüğümüzü bilip tanıyacakları özel bir meclis tertiplemeni istiyoruz. Çünkü araplann kabileleri senin yanma gelir, biz de araplann bizleri bu kölelerle birlikte görmelerinden utanınız. O bakımdan biz yanına geldik mi, bunları yanından kaldır, gitsinler. Biz yanından ayrılıp gittik mi, arzu edersen onlarla beraber oturursun. Hz. Peygamber de: "Olur" dedi. Bu sefer onlar: Bu hususta bize bunu yerine getireceğine dair bir belge yaz dediler. (Habbab devamla) der ki: Bir sahife getirilmesini istedi ve Afi (r.a)'ı da biz bir tarafta oturuyorken yazmak üzere çağırdı, Bunun üzerine Cebrail (a.s) inip şöyle dedi: "Sırf O'mm vechini dileyerek sabah akşam Rabblerine dua edenleri kovma. Onların hesabından sana bir şey düşmediği gibi, senin hesabından da onlara birşey düşmez ki onları kovasın. O takdirde zalimlerden olursun." Daha sonra el-Akra b, Habis İle Uyeyne b. Hisn'dan söz ederek şöyle dedi: "Biz böylece

onların bir kısımlarını diğer bir kısmı ile denedik ki: "Allah aramızda bunlara mı lütfetti" desinler diye. Allah şükredenleri daha iyi bilen değil midir?" (el-En'âm 6/53) Daha sonra şöyle dedi: "Âyetlerimize iman edenler, sana geldiklerinde onlara de ki: Selam sizlere. Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı". (el-En'am, 6/54) (Habbab devamla) der ki: Bunun üzerine biz de ona o kadar yaklaştık ki, dizlerimizi onun dizi üzerine koyduk. Rasulullah (sav) da bizimle beraber otururdu. Kalkmak istedimi kalkar ve bizi bırakırdı. Bu sefer yüce Allah: "Sabah akşam Rabblerine sırf O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle beraber sabret Dünya hayatının süslerini arzu edip de gözlerin onlardan başkasına kaymasın" ve onları bırakıp soylularla oturmayasın "kalbine bizi anmaktan yana gaflet verdiğimiz" bununla Uyeyne ve Akra'ı kastediyor, "heva ve heveslerine uymuş, işinde haddini aşmış kimselere de itaat etme" (el-Kehf, 18/28) buyruğunu indirdi." Burada "haddi aşmak"tan kasıt ise helak olmuş kimse demektir. (Habbab devamla) der ki: Bununla Uyeyne ve Akra'm durumunu kastetmektedir. Daha sonra kendilerine bu iki adamın misali ile dünya hayatının misalini verdi. Habbab (devamla) der ki: Bunun üzerine biz de Peygamber (sav) ile otururduk. Nihayet onun kalkıp gideceği vakit gelince, biz de o da kalkıp gitsin diye kalkar ve onu bırakırdık.

İbn Mace bu hadisi, Ahmed b. Muhammed b. Yahya b. Said el-Kattân'dan rivayet etmiştir. Ahmed b. Muhammed dedi ki: Bize, Amr b. Muhammed el-Ankazî anlattı. Bize, Esbağ es-Süddî'den anlattı. O, Ebu Said el-Ezdî'den -ki, Ezdi ilerin en iyi Kur'ân okuyucuları idi- o da Ebu'l-Kenûd'den, o da Habbab'dan... diye nakletti. [77]

Bunu, ayrıca Sa'd'dan da şöylece rivayet etmektedir: Bu âyet-i kerime biz altı kişi hakkında nazil olmuştur. Benim, İbn Mes'ud'un, Suheyb'in, Ammar'ın, Mikdâd ve Bilal'in hakkında. (Devamla) Sa'd dedi ki: Kureyşliler Rasulullah (sav)'a: Gerçek şu ki biz bunlara tabi olmaya razı olamıyoruz. O bakımdan onları yanından kov, dediler. (Sa'd) dedi ki: Rasulullah (sav)'ın, kalbine bundan dolayı yüce Allah'ın girmesini dilediği şeyler girdi. Bunun üzerine yüce Allah: "... sabah akşam Rabblerine dua edenleri kovma" âyetini indirdi. [78]

Burada "sabah" anlamına gelen kelime, diye de okunmuştur. Yüce Allah'ın izniyle ileride buna dair açıklamalar el-Kehf Sûresi'nde (18/28. âyetin tefsirinde) gelecektir.

Yüce Allah'ın: "Onların hesabından sana birşey düşmediği gibi..." buyruğu, onların cezalarından, ihtiyaçlarının karşılanmasından, azıklarından sana birşey düşmez, dernektir. Yani, onların amellerinin karşılığını vermek de nızıklarını vermek de Allah'a aittir. Senin de amelinin karşılığını vermek, rızkını vermek

yine Allah'a aittir. O'ndan başkasına değil.

Bu buyruktaki ilk teb'îz (kısmîlik bildirmek) içindir, ikincisi ise te'kid için fazladan gelmiştir, Aynı şekilde "... gibi, senin hesabından da onlara birşey düşmez" buyruğu da böyledir. Yani, durum böyle olduğuna göre, sen de onlara yönel, onlarla otur, din ve fazilet bakımından onların durumunda olmayan kimselerin hatırına riâyet ederek onları kovmaya kalkışma. Böyle birşey yapacak olursan, zalim olursun.

Hız. Peygamber kendisinden böyle bir şey vuku bulmasından münezzehtir. Ancak, bu buyruk hükümleri beyan etmekte ve müslümanlar arasından onlardan başka herhangi bir kimseden benzeri bir davranış ortaya çıkmasını diye gelmiştir. Bu buyruk, (bu yönüyle) yüce Allah'ın: "Eğer şirk koşarsan, andolsun ki, muhakkak amelin boşa çıkar..." (ez-Zümer, 39/65) buyruğuna benzemektedir. Yüce Allah onun hiçbir şekilde şirk koşmayacağını ve dolayısıyla amelinin de boşa çıkmayacağını elbette ki biliyordu.

"... ki, onları kovasın" buyruğu, hesabın düşmeyeceğini bildiren nefyin cevabıdır. "O takdirde zalimlerden olursun" buyruğunda fiil nehyin cevabının başına gelen "fe" ile nasb edilmiştir. Yani: Rabblerine dua eden kimseleri kovma. O takdirde zalimlerden olursun. Hem senin hesabından onların üzerine birşey düşmez ki onları kovasın. Bu, takdim ve tehire göre ifadelerin dizilişini göstermektedir.

Zulüm, asıl anlamı itibariyle, birşeyi olması gereken yerinden başka bir yere koymaktır. Buna dair açıklamalar, yeteri kadar önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/35. âyet, 13- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır,

Bu âyet-i kerimeyle hadis-i şerifin kuvvetle ifadelerinden anlaşıldığına göre; herhangi bir kimsenin makam, mevki ve elbisesi dolayısıyla ta'zim edilmesi yasak olduğu gibi, bir başkasının fakirliği, elbisesinin de kötülüğü dolayısıyla hakir görülmesi de aynı şekilde yasaktır. [79]

53. Biz böylece onların bir kısmını diğer bir kısmı ile denedik ki: "Allah aramızdan bunlara mı lütfetti" desinler diye. Allah, şük-redenleri daha iyi bilen değil midir?

"Biz böylece onların bir kısmını diğer bir kısmı ile denedik." Yani, bu şekilde senden Önce denediğimiz gibi bunları da böylece denedik. Denemek (anlamını verdiğimiz fitne); sınamak demektir. Yani Biz onlara, denenenele yapılan muamele gibi muamelede bulunduk- ": Ki--, desinler diye" buyruğu anlamındaki "lâm" ile nasb edilmiştir. Diyecek olanlar eşraf ve zenginlerdir.

"Allah aramızdan bunlara mı lütfetti" diye kastedilenler de zayıf ve fakirlerdir. en-Nelîlâs dedi ki: Bu, anlaşılması zor (müskil) buyruklardandır. Çünkü, şöyle

denilebilir: Nasıl denendiler ki, bu âyet-i kerimede geçen sözü söylesinler? Çünkü, eğer onlar bu sözü inkâr yoluyla söylemiş iseler, bu onların kâfir olduklarını ortaya koymaktadır.

en-Nehhâs'ın bu sorusuna iki şekilde cevap verilebilir. Birinci cevap, bunun anlamı Peygamber (sav)'ın nezdinde aynı mertebede tutulmaları suretiyle zenginlerin fakirlerle denenmeleridir. Ve böylelikle onlar, inkâr yollu değil de, sorup öğrenmek (istifham) maksadıyla: "Allah aramızdan bunlara mı lütfetti" desinler diye bu sınama yapılmıştır.

Diğer cevap: Onlar, bu şekilde sınanmalan üzerine bunun sonucunda böyle bîr sözü inkâr kastı ile söyleyecek noktaya kadar vardılar. O takdirde bu buyruk, yüce Allah'ın şu buyruğunu (bu yönüyle) andırmaktadır: "Firavun hanedanı onu aldılar ki, kendilerine düşmanlığa ve üzüntülerine sebep olsun. "(el-Kasas, 28/8) "Allah şükredenleri daha iyi bilen değil midir?" O bakımdan, kafir olduklarını bildiği başkanlar bir yana, bu şükredenlere imanı lütfeder. Bu takrir (doğruyu söyletmek) için sorulmuş bir sorudur. Onların: "Allah aramızdan bunlara mı lütfetti" şeklindeki sorularına da bir cevaptır.

Şöyle de açıklanmıştır: Buyruğun anlamı şöyledir: Ben, kendisini İslâm'a yönelttiğim, hidâyet verdiğim takdirde, müslümanlığa kimin şükredeceğini en iyi bilen Allah değil miyim? [\[80\]](#)

54. Âyetlerimize iman edenler sana geldiğinde onlara de ki: "Selâm sizlere! Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı. Bilin ki, içinizden kim bilmeyerek kötü bir İş işler de sonra arkasından tev-be eder, düzeltirse şüphesiz O, mağfîret ve merhamet edendir."

Yüce Allah'ın: "Âyetlerimize iman edenler sana geldiğinde onlara de ki: Selâm sizlere!" Buyruğunda geçen "selâm" selamet ile aynı anlamdadır. "Selam sizlere" ise, Allah dininizi ve nefislerinizi esenliğe kavuştursun ve selâmete erdirdirin dernektir.

Bu buyruk, Hz. Peygamberin kendilerini kovması yasaklanan kimseler hakkında inmiştir. O bakımdan Hz. Peygamber bunları gördü mü, öncelikle kendisi onlara selam verir ve: "Ümmetimin arasında önce benim kendilerine selâm vermeme emrettiği kimseler kılan Allah'a hamd olsun" derdi. [\[81\]](#)

Buna göre, (âyet-i kerimede sözü geçen selâm) Peygamber (sav) tarafından onlara verilen selamdır. Şöyle de açıklanmıştır; Bu selâm, yüce Allah tarafından onlara verilmiştir. Yani, onlara Bizim selâmımızı bildir, demektir. Her iki açıklamaya göre de onların Allah nezdindeki faziletlerine ve üstün değerlerine bir delil vardır. Müslim'in Sahih'inde Âiz b. Amr'dan nakledildiğine göre Ebu

Süfyan, Selman, Suhayb, Bilal ve bir gurup kişinin yanından geçince onlar şöyle demişler: Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın yolunda cihad edenlerin kılıçları Allah düşmanının boynuna inmesi gereken yere inmedi. Bunun üzerine Ebu Bekir (r.a) şöyle dedi: Siz bu sözü Kureyş'in şeyhine ve efendisine mi söylüyorsunuz?. Peygamber (sav) gelince, onların neler söylediklerini Hz. Peygambere haber verdi. Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "Ey Ebu Bekir, muhtemeldir ki sen onları kızdırmış olabilirsin. Eğer onları kızdırmış isen yemin olsun ki, Rabbini de kızdırmışsın demektir." Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir yanianna gitti ve onlara şöyle dedi: Kardeşlerim ben sizi kızdırdım mı? Onlar: Hayır, Allah sana mağfiret buyursun kardeşimiz, dediler. [82]

İşte bu, bu âyet-i kerimenin anlamını açıklarken -beyan ettiğimiz gibi- onların üstün mevkilerine ve saygınlıklarına açık bir delildir. Bu hadisten salih kimselere gereken saygıyı göstermenin, onları gazablandıracak, yahut rahatsız edecek şeylerden uzak kalmanın gerekliliği de anlaşılmaktadır. Çünkü, bununla Allah da kızdırılmış olur. Yani, yüce Allah gerçek dostlarından herhangi birisine eziyet vereni azaplandırır.

İbn Abbas der ki: Âyet-i kerime, Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali (r.anhum) hakkında nazil olmuştur.

Fudayl b. İyâd der ki: Müslümanlardan bir grup Peygamber (sav)'ın yanına gelerek şöyle dediler: Biz bir takım günahlar işledik, bizim için mağfiret dile. Hz. Peygamber kendilerinden yüzçevirince bu âyet-i kerime nazil oldu. Enes b. Malîk'ten de bunun benzeri bir rivayet nakledilmiştir.

Yüce Allah'ın: «Rabbinte kendi üzerine rahmeti yazdı" buyruğu şu demektir: O, gerçek ve doğru olan haberi ile bunu kendisine vacib kıldığını bildirdi. O'nun va'di de haktır. Böylelikle, Allah'ın kullan bir kimse birşey yazdı mı, onu kendisine vacib kılmış olduğu şeklindeki bilgilerine uygun bir şekilde hitab edilmiştir. Burada "yazdı"nın, Levh-i Mahfuz'daki yazmak olduğu da söylenmiştir.

"Şöyle ki, İçinizden kim bilmeyerek kötü bir iş işler de" yani, kasti olmayan bir hata, bir günah işler de... Mücahid der ki: Cehaleti dolayısıyla helali haramdan ayırd edemeyip o işi işliyecek olursa... Çünkü, herhangi bir günahı işleyen herkes, o günah sebebiyle cahil olur. Bu anlamdaki açıklamalar, daha önceden en-Nisâ Sûresi'nde (4/17-18. âyetler, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Dünyayı âhirete tercih eden cahildir, diye de açıklanmıştır.

"Şüphesiz O, mağfiret ve merhamet eden;" buyruğunda geçen ": Şüphesiz 'i, İbn Âmir ve Âsim, hemzeyi üstün olarak okumuşlardır. Daiia önce geçen "şöyleki içinizden kim... bir i; işler de" buyruğunda yer alan 'ı da böyle okumuşlardır.

Nafi' de burada onlara muvafakat ederek bu şekilde okumuştur. Diğerleri ise, her iki yerde de esreli olarak okumuşlardır. Bu buyrukları esreli okuyanlar, isti'nâf (yeni bir cümle başlangıcı) olmak üzere böylece okumuşlardır. Bu durumda "Şöyle ki..." rahmeti açıklayıcı bîr cümle olmaktadır.

Cümlelerin başına geldiği takdirde esreli okunur. "Fâ"dan sonrasının hükmü ise ibtidâ ve isti'nâf olduğundan (âyetin sonunda) bundan dolayı esreli okunmuştur.

Bunları üstün okuyanların kıraatine göre ise, birincisinin üstün okunuşu "rahmet"ten bedel olmak üzere nasb mahallinde oluşundandır. Ve bu, bir şeyin birşeyden (bedelu'l-iştîmâl) bedelidir. O bakımdan bunda; (; Yazdı amel etmiştir ve şöyle denilmiş gibidir ": Rabbînz üzerine şunu yazdı ki kim... iş işlerse."

": Şüphesiz ki O, mağfiret edendir" buyruğunun üstün okunuşuna gelince, bu da iki şekilde açıklanabilir. Birincisine göre mübtedâ olarak ref mahallinde olup, haberinin de gizli olmasıdır. Şöyle buyrulmuş gibidir: Onun İçin şu vardır: Şüphesizki O, Gafurdur, Rahimdir. Çünkü "fa" harfinden sonra gelen mübtedâdır. Yani onun için Allah'ın mağfireti vardır demektir.

İkinci açıklamaya gelince, mübtedâ takdir edilir ve bu durumda; ve kendisinde amel ettiği ifadeler de bu mübtedanın haberi olur. Bunun takdiri şöyle olur: Onun işi, Allah'ın ona mağfiret edeceği şeklindedir. Bu da Si-beveyh'in tercihidir. Sibeveyh birinci şekli caiz görmemektedir. Ancak Ebu Hatim birinci şekli caiz kabul eder.

Şöyle de denilmiştir: : Yazdı, bunda amel etmiştir. Yani: "Rabbînz muhakkak ki O, gafurdur ve rahimdir diye yazmıştır."

Ali b. Salih ile İbn Hürmüz ise, isti'naf olmak üzere birincisinin esreli okunduğunu, ikincisini de mübtedâ, yahut mübtedanın haberi veya az önce geçtiği üzere "yazdının amel ettiği bir lafız olarak üstün ile okumuştur. Birincisini üstün okuyan -ki, o da Nafi'dir- bunu rahmetten bedel kabul etmiş, ikincisini ise "fe"den sonra olduğundan dolayı istinaf olarak (üstün) okumuştur- ki bu da açıkça anlaşılan (açıklanabilen) bir kıraattir. [\[83\]](#)

95. Günahkârların yolu belli olsun diye âyetleri böylece açıklıyoruz.

Yüce Allah'ın: "Âyetleri böylece açıklıyoruz" buyruğunda geçen "açıklama (tafsil)," anlamları açıkça ortaya koyan beyân demektir. Buyruğun anlamı da şöyledir: Biz, bu sûrede müşriklere karşı getirilecek delilleri ve tartışma usullerimizi sana geniş geniş açıkladığımız gibi, din ile ilgili gerek duyduğunuz her hususta âyetleri; aynı şekilde batıl ehlinin inkâr ettiği her hakka dair delillerimizi ve belgelerimizi size açıklıyoruz. el-Kutebî der ki: "Ayetleri açıklıyoruz," Biz onları bölüm bölüm ardı arkasına açıklıyoruz. Onları bir arada

ve bir defada indirmiyoruz, demektir.

"Günahkârların yolu belli olsun diye" buyruğunun baş tarafında yer alan "lâm" harfinin fiiline taalluk ettiği söylenmektedir. Peki bu "lâm'ın taalluk ettiği fiil nerededir? Kûfeliler der ki, bu fiil mukadderdir.

Yani, : Biz böylece size açıklayalım diye âyetleri (ve günahkârların yolu da) açıkça belli olsun diye (açıklıyoruz).

Bu kadar ifadelerin hazfedilmiş olduğunu kabut etmeye gerek yoktur. İfadenin takdiri şöyledir: ": İşte âyetleri Biz böylece açıkladık. Onları açık açık anlattık."

Şöyle de denilmiştir: Başa "vav" harfinin gelmesi, manaya atıf içindir. Yani, hak böylelikle açıkça ortaya çıksın ve (günahkârların yolu) da belli olsun diye. (lafzı, hem "ye" ile, hem "te" ile okunmuştur. : Yol lafzı ise, sonundaki "lam" harfinin ref ve nasbi ile okunmuştur. Birinci kelimenin "te" ile okunması, Peygamber (sav)'a hitab olduğunu ifade eder. Yani, ey Mu-hammed sen, günahkârların yolunu açık seçik göresin diye... demek olur.

Peygamber (sav) zaten bunu açık seçik görüyordu, diye itiraz edilecek olsa, ez-Zeccâc'a göre bunun cevabı şöyle olur. Peygambere hitap onun ümmetine hitaptır. Buna göre mana, siz (Muhammed ümmeti) günahkârların yolunu açıkça göresiniz diye, demek olur.

Eğer: Peki mü'minlerin yolunu niçin sözkonusu etmedi, diye sorulacak olursa, buna da iki türlü cevap verilir: Birinci cevap: Bu buyruk, yüce Allah'ın: "Sizi sıcağın koruyacak elbiseler..." (en-Nahl, 16/81) kabilindendir. Çünkü bunun anlamı stıktan ve soğuktan koruyacak... şeklindedir, daha sonrası hazfedilmiştir. Buna göre burada da buyruğun anlamı şöyle olur: Ve mü'minlerin de yolu açıkça belli olsun diye. Daha sonra bu hazfedilmiştir. Diğer cevap: Şöyle denilir: Eğer günahkârların yolu açıkça ortaya çıkacak olursa, buna bağlı olarak mü'minlerin yolu da açıkça ortaya çıkar.

Yol (anlamına gelen sebîl); müzekker olarak da, müennes olarak da gelir. Temîmliler bunu müzekker bir kelime olarak kabul ederken, Hicazlılar müennes kabul etmektedirler. Kur'an-ı Kerimde de: "Hidâyet yolunu bilseler, onu yol edinmezler" (el-A'raf, 7/146) buyruğunda müzekker; "Ne diye Allah'ın yolundan alıkoyarsınız" (Âl-i İmran, 3/99) buyruğunda da müennes olarak gelmiştir.

Aynı şekilde ": Belli olsun diye" buyruğu hem "ye" hem de "te" ile okunmuştur, "Te" ile okuyuşa göre hitap Peygamber (sav)'a olmakla birlikte maksat onun ümmetidir. [\[84\]](#)

56. De ki: "Sizin Allah'ı bırakarak ibadet ettiğinize ibadet etmem bana kesin olarak yasak edildi." De ki: "Ben, nevalarınıza asla uymam. O takdirde sapmış

olurum da hidâyete erenlerden olmam."

Yüce Aüalî'nin: "De ki: Sizin Allah'ı bırakarak İbadet ettiğinize ibadet etmem bana kesin olarak yasak edildi" buyruğunda yer alan; ": Dua ettiğiniz" buyruğu ibadet ettiğiniz anlamındadır. (Mealde olduğu gibi). Şöyle de denilmiştir: Zorlu işlerinizde ibadet kastıyla kendilerine dua ettiklerinize... Bununla da kastedilen onların taptıkları putlarıdır.

"De ki: Ben nevalarınıza asla uymam." Sizin isteğiniz olan eşyaya ibadet ve yanımdan kovmanızı istediğiniz kimseleri kovmak hususlarında hevâla-nnıza uymam. "O takdirde sapmış olurum." Hevâlannıza uyacak olursam, haktan uzaklaşır, saparım "dahidâyete erenlerden" yani, doğru ve hidâyet yolu üzere yürüyenlerden "olmam."

": Sapmış olurum* buynuğundaki "lâm" harfî hem esreli, hem üstün olarak okunmuştur ki, bunlar iki ayn söyleyiştir. Ebû Amr b. el-Alâ der ki: "Lâm" harfinin esreli olarak okunuşu Temimlilerin ağzıdır. Yahya b. Vessâb ile Talha b. Musarrif in kıraati de budur. Ancak, birincisi hem daha sahih, hem daha fasihtir. Çünkü, Hicazlıların söyleyişi de böyledir, cumhurun kıraati de böyledir. el-Cevherî der ki: Sapmak (dalâl ve delâlet) doğruluğun ('reşad)'ın zıddıdır. Bu fiil; şeklinde kullanılır. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: ": De ki: Eğer ben saparsam, ancak kendi aleyhime sapmış olurum," (.Sebe', 34/50) Bu, Necidlilerin söyleyişidir, fasih olan söyleyiş de budur, el-Âliyeliler ise, diye söylerler. [85]

57. De ki: "Şüphesiz ben, Rabbünden gelmiş apaçık bir delil üzerin-deyim. Siz İse onu yalanladınız. Sizin acele gelmesini istediğiniz şey benim yanımda değildir. Hüküm ancak Allah'ındır. O, doğruyu haber verir ve O, ayırt edenlerin en haytrksıdır."

Yüce Allah'ın: "De ki şüphesiz ben, Rabbİmden gelmiş apaçık bir delil üzerindeyim." Apaçık bir delalet, kesin bir bilgi, bir belge ve bir burhana sahibim. Hevâ üzere değilim.

Hakkı açıkça ortaya koyup, onun açık seçik görünmesini sağladığından dolayı, kesin delile "beyyine" denilir.

"Siz ise onu yalanladınız" Yani, sîz o beyyineyi, apaçık delili yalanladınız. (Burada beyyineye ait ve müennes olması gereken zamirin müzekker gelmesinin sebebiJ, beyân (müzekker bir kelime) anlamında olduğundan dolaydır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi:

"Paylaştırma sırasında yakınlar, yetimler ve yoksullar da hazır bulunursa, ondan kendilerini mihlandırın." {en-Nisa, 4/8) Nitekim orada (belirtilen âyet, 3-

başlıkta) bunu açıkladık.

Bu zamirin "Rabb'e ait olduğu da söylenmiştir. Yani siz, Rabbimi yalanladınız. O'na raci oluşunun kabulü de daha önce bundan söz edilmiş olmasıdır.

Azaba raci olduğu söylendiği gibi, Kur'ân'a raci olduğu da söylenmiştir. Bu âyet-i kerime ile bundan önceki âyetin ihtiva ettiği anlamı Mus'ab b. Abdullah b. ez-Zübeyr'in kendisi adına söylediği şu şiir dile getirmektedir. Mus'ab b. Abdullah b. ez-Zübeyr (r.a) iyi bir şair idi. O, şöyle der:

"Kemiklerim gevşeyip titredikten, ve ölüm bana en yakın bir şey haline geldikten sonra yine oturur muyum?

İtiraz eden her hasımla tartışırım ve ben, onun dinini dinim adına bir hedef edinirim.

Benden başkasının görüşü dolayısıyla bildiğimi terk mi ederim? Sıradan bir görüş, kesin bir bilgi gibi ise hiç olamaz. Benim tartışmayla ne ilgim var ki, çünkü tartışma sağa da çekilir, sola da çekilir.

Bizim için dosdoğru sünnetler açıkça gösterilmiştir ve bunlar dağdaki yollarda da vadideki yollarda da parıl parıl parıldamaktadır. Hakkın hiçbir gizli tarafı yoktur. Apaydınlık tan yerinin ağarması gibi parlaktır.

Cehlin getirdiği yol bizim için alternatif değildir; o emin olan Âmine'nin oğlunun yoluna Benim bildiklerim bana yeter, bilmediklerimi ise benden uzak tutunuz."

Yüce Allah'ın: "Sizin acele gelmesini istediğiniz şey" yani, azap "benim yanımda değildir." Aşırı yalanlamaları dolayısıyla alay olsun diye azabın çabucak gelmesini istiyorlardı. Yüce Allah'ın şu buyruklarında onlardan naklettiği şu sözlerde olduğu gibi: "Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşür" (el-İsra, 17/92); "Allah'ım eğer bu Senin katından gelmiş hakkın kendisi ise, durma üzerimize gökten taş yağdır." (el-Enfal, 8/32)

Sizin gelmesini, gösterilmesini istediğiniz âyet ve mucizeler yanımda değildir, anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Hüküm ancak Allah'ındır." Azabın ertelenmesi veya erken getirilmesi hususunda hüküm yalnız Allah'a aittir. Hak ile batılı birbirinden ayırd edici hüküm Allah'ın hükmüdür, diye de açıklanmıştır.

"O, doğruyu haber verir." Yani, hak olan kıssayı anlatır. Olayı gerçek şekliyle nakleder.

Kur'ân-ı Kerim'de mecazın varlığını kabul etmeyenler bunu delil göstermişlerdir. Bu şekildeki kıraat Nâfi', İbn Kesir, Âsim' Mücahid, el-A'rac ve İbn Abbas'ın kıraatidir. İbn Abbas der ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz sana... kıssanın en güzelini anlatacağız." (Yûsuf, 12/3) Diğerleri ise bunu noktalı dâd

harfî ile diye okumuşlardır. (Hakkı hükmeder, hükme bağlar, anlamındadır). Ali (r.a) ile Ebu Ab-durrahman es-Sülemî ve Said b. el-Müseyyeb de böyle okumuşlardır. Ancak Mushafta bu kelime bu okuyuşa göre sonda "ye" ile yazılması gerekirken "ye"sız olarak yazılmıştır. Bundanda dolayı buna vakıf yapmamak gerekir. Kelime burada "kaza"dan (hüküm vermekten) gelmektedir. Bundan sonraki buyruk da buna delil teşkil etmektedir; "O, ayırt edenlerin en hayırsıdır." Ayırd etmek (el-Fasl), kasasta değil de ancak hüküm vermede (kazada) sözkonusu olur. Yine bunu, bundan önce yer alan: "Hüküm ancak Allah'ındır* pekiştirmektedir. Ayrıca, İbn Mes'ud'un ": Hüküm ancak Allah'ındır. O, hak ile hüküm verir" kıraati de bunu pekiştirmektedir. Burada "Hak" kelimesinin başına "be" harfinin gelmesi, yargı anlamını da pekiştirmektedir. en-Nehhâs der ki: Buna gerek yoktur. Çünkü "Hüküm vermek" gelir ve yapar; anlamındadır. Buna göre anlam, hak gelir şeklinde olur. Ayrıca bunun hakkın gerektirdiği şekilde hüküm verir, anlamında olması da mümkündür. Mekki der ki: "Sâd" ile kıraat daha çok sevdiğim bir kıraattir. Çünkü her iki Harem halkı Mekkeliler ile Medineliler ve Âsim bu kıraat üzere ittifak etmişlerdir. Diğer taraftan eğer bu kelime hüküm vermekten (kaza)'den gelmiş olsaydı, bunda İbn Mes'ud'un kıraatinde olduğu gibi "be" harfinin de gelmesi gerekirdi. en-Nehhâs şöyle demektedir: Bu delilin ifade ettiği şekilde buna gerek yoktur. Çünkü böyle bir "be" çokça hazfedilir. [86]

58. De ki: "Eğer o acele istediğiniz şey benim yanımda olsaydı, elbette benimle sizin aranızdaki İş bitirilmiş olurdu." Allah zalimleri çok iyi bilendir. Yüce Allah'ın: "De ki: Eğer o acele istediğiniz şey benim yanımda olsaydı" yani, çabucak gelmesini istediğiniz azap yanımda olsaydı, iş sonuna kadar olup bitsin diye bu azabı üzerinize indirirdim. Acele gelmesini istemek (istî'câl), bir şeyin vaktinden önce gelmesini talep etmek demektir. "Allah zalimleri" yani, müşrikleri ve onları cezalandıracağı zamant "çok iyi bilendir." [87]

59. Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. O'ndan başkası bunları bilmez. Karada ve denizde ne varsa O bilir. Bir yaprak düşme-yegörsün mutlaka onu bilir. Yeryüzünün karanlıklarında tek bir tane bile olsa, yaş ve kuru hiçbir şey müstesna olmamak üzere hepsi apaçık bir kitaptadır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [88]

1. Gaybın Anahtarları Ve Gayb Bilgisi:

Nakledildiğine göre bu âyet-i kerime ile oniki bin rnelek inmiştir.

Buhârfde İbn Ömer yoluyla Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Gaybın anahtarları beştir. Bunları Allah'tan başkası bilemez. Rahimlerin neyi eksilttiğini Allah'tan başkası bilmez. Yarın ne olacağını Allah'tan başkası bilmez. Yağmurun ne zaman geleceğini Allah'tan başkası bilmez. Kimin nerede öleceğini Allah'tan başka kimse bilmez. Kıyametin de ne zaman kopacağını Allah'tan başka kimse bilmez." n) Müslim'in Sahih'inde de Hz. Âişe'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Her kim Rasulullah (sav)^[89] in, yann neler olacağını haber verdiğini iddia edecek olursa, Allah'a karşı büyük bir iftirada bulunmuş olur. Çünkü yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "De ki: Göklerle yerde olan gaybı Allah'tan başka kimse bilmez." (en-Neml, 28/65)^[90] "Anahtarlar" anlamındaki: ise, 'ın çoğuludur. Fasih söyleyiş de budur. Bununla birlikte -elif li olarak-: da denilip çoğulu da; diye gelir. Bu İbn es-Semeyka'nın da kıraatidir.

(Anahtar anlamındaki) miftâh, evin kapısı üzerindeki kilit gibi maddi, yahut da kıyas gibi aklî her bir kapalı şeyi çözüp açana denilir.

İbn Mace, Sünen'inde, Ebu Hatim el-Bustî Sahih'inde Enes b. Malik'ten şöyle dediğini rivayet ederler: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "İnsanlar arasında öyleleri vardır ki, hayrın anahtarları, şerrin de kiHtleridirler. Yine insanlar arasında öyleleri vardır ki, şerrin anahtarları, hayrın kilitleridirler. Allah'ın hay-ın kilitlerinin açılışını ellerine nasip kılmış olduğu kimselere ne mutlu! Şerrin anahtarlarının açılışını da ellerine nasip kıldığı kimselere de veyl olsun!"^[91]

Burada "Anahtar" âyet-i kerimede naşı! ki anahtar aracılığı ile insan için gaip olan (görünmeyen) şeylere ulaşılabilir ise, gayblara ulaşmak (onları bilmek) den kinayedir. O bakımdan kimi ilim adamı şöyle demiştir: Buradaki "anahtarlar" anlamındaki mefâtîh" kelimesi insanların; Bana şunu aç, demelerinden alınmıştır ki, bu da; bana kendisi vasıtasıyla ulaşabileceğim şeyi ver veya öğret, anlamındadır.

Gaybın ilmi Allah'ın yanındadır. Gayba ulaştıran yollar da O'nun elindedir. Buna O'ndan başka kimse sahip değildir. O, kimi bunlara muttali kılmak dilerse onu muttali kılar. Kimi de bunlardan alıkoymak isterse alıko-yar ve perdeler. Böyle bir şey (muttali kılma) ise ancak Onun rasullerine ilminin feyzini vermesi ile olur. Buna delil de yüce Allah'ın şu buyruklarıdır:

"Allah sizi gayba da muttali kılmaz. Fakat Allah, peygamberlerinden kimi dilerse onu seçer" (Âl-i İmran, 3/179);

"O, gaybı bilendir. O, kendi gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz. Meğer ki beğenip seçtiği bir peygamber ola." (el-Cin, 72/26)

"Anahtarlar* ile nızık hazinelerinin kastedildiği de söylenmiştir ki, bu görüş es-Süddî ile el-Hasen'den nakledilmiştir. Mukatil ve ed-Dahhâk ise yeryüzü hazineleri olduğunu söylemişlerdir.

Buradaki ifade mecazi bir ifadedir. Bununla gayba hangi vasıtalar ile ulaşılabileceğini ifade etmektedir. Bunun dışında hadisin ihtiva ettiği manaya uygun görüşler de ileri sürülmüştür. Yani ecellere ve ecellerin sona ereceği vakte dair bilgiler O'nun yanındadır, demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Ömürlerin akibeti ile amellerin ne ile sonuçlanacağına dair bilgiler O'nun nezdindedir. Buna benzer daha başka görüşler de ileri sürülmüş ise de tercih edilen görüş, birincisidir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[92\]](#)

2. Gaybı Bildiğini İddia Ve Zannedenler:

İlim adamlarıma der ki: Şanı yüce Allah Kitabında birden çok âyet-i kerimede gayb bilgisinin -kullarından seçtikleri müstesna- yalnızca kendisine ait olduğunu ifade etmiştir.

Her kim yarın yağmur yağacaktır deyip, bunu kat'i bir ifade ile dile getirirse kâfir olur. Buna dair haberini ister bir emareye dayanarak ileri sürmüş olsun, ister bir emareye dayanmaksızın ileri sürmüş olsun, farketmez.

Yine rahimde olanı bildiğini söyleyen de kâfirdir. Şayet kesin bir ifade kullanmayıp: Filan yıldızın doğması halinde adeten yüce Allah yağmur yağdırır ve adeten bu yıldızın doğuşu yağmura sebeptir. Bu yıldızın yağmura sebep teşkil etmesi de Allah'ın kaderi ve ezeli bilgisine göredir, diyecek olursa kâfir olmaz.

Şu kadar var ki, bu şekilde konuşmaması da müstehaptır. Çünkü bu gibi ifadeler kâfirlerin sözlerine benzer. Yüce Allah'ın latîf (oldukça incelikli) hikmetlerini bilmemenin ifadesidir. Çünkü O, yağmuru ne zaman dilerse indirim. Kimi zaman filan yıldızın doğuşu ile indirdiği gibi, kimi zaman yıldızsız da indirim. Şanı yüce Allah (kudsi hadiste) şöyle buyurmaktadır: "Kullarımdan kimisi Bana mü'min, yıldızı da inkâr etmiş olarak sabahı etti..." diye buyurmuştur. [\[93\]](#) Buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle ileride Vakıa Sûre-si'nde (56/82. âyetin tefsirinde) gelecektir.

İbnü'l-Arabî der ki: Doktorların şu sözleri de bu kabildendir: Eğer gebe kadının

sağ meme ucu kararmış İse, doğacak çocuk erkektir. Eğer sol memenin ucu kararmışsa doğacak çocuk dişidir. Şayet; gebe kadın sağ yanının daha ağır olduğunu hissediyorsa, doğacak çocuk dişidir, deyip o bunu hilkatte bir vacip (gerekli, zorunlu) olarak değil de adeten böyle olur, diyerek iddiada bulunacak olursa, ne kâfir olur, ne de fasık. Ömrünün gelecek zamanlarında belli bir şeyi yapacağım veya kazanacağını iddia eden kâfir olur. Yahut olmadan önce olaylar hakkında mücmel ve mufassal olarak haber veren kimsenin de kâfir olacağında hiç bir tereddüt yoktur.

Ayın ve güneşin tutulması ile ilgili haberler veren hakkında da ilim adamlarımız: Böyle bîr kimse te'dip edilir, fakat hapsedilmez demişlerdir. Bunun tekfir edilmeyişinin sebebi, bir kesim ilim adamının: Bu, şanı yüce Allah'ın: "Ve Bis, aya konaklar tayin ettik" (Yasin, 36/39) buyruğunda verdiği habere uygun olarak, konak yerlerinin takdiri ile tesbit edilebilen bir husustur, demiş olmalarıdır.

Te'dip edilmelerinin sebebine gelince, bu gibi kimseler bu sözleriyle avamı şüpheye düşürürler. Zira avam, bu ve diğer gaybî iddialar arasındaki farkı idrak edemezler. Böylelikle avamın inançlarında şaşkınlıklarına ve yakîn ile kabul ettikleri kaidelerini terketmelerine sebep teşkil ederler. Böyle bir şeyi bildikleri takdirde, bu bilgiyi gizleyip onu açığa vurmamaları için te'dip edilmeleri öngörülmüştür.

Derim ki: Müslim'in Sahihinde Peygamber (sav')'ın zevcelerinden birisinden gelen şu rivayet de bu kabildendir: Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim bir arrâftın yanına gider de ona herhangi bir şey hakkında soru soracak olursa, kırk gün süreyle onun hiç bir namazı kabul edilmez."[\[94\]](#)

Arrâf, gaybi bildiği iddiasında bulunan ve geleceğe dair tahminlerde bulunan, münecimlik eden kimsedir. Bu kelime "irafefden türümektedir. Bu işi yapana da arrâf denilir. Arraf, bildiğini iddia ettiği bir takım sebep ve bir takım mukaddimelerin delâleti ile bu iddialarda bulunur. Bu iddia sahiplerinden bazıları bu hususta zecr, tark[\[95\]](#) ve yıldızlar ile bu hususta kullanılması itiyat hâline getirilmiş bir takım sebeplerin de yardımı ile bu iddialarını destekliyebilirler. Bunların desteklerini alma tekniğine de iyâfet denilir. Hapsi hakkında kehanet adı kullanılabilir. Bu açıklamaları Kadı İyad yapmıştır.

Kehânet, gaybı bilmek iddiasında bulunmaktır. Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr "el-Kâfi" adlı eserinde der ki: Haram oldukları icma ile kabul olunmuş kazanç yolları arasında şunlar da vardır: Faiz, fuhuş yapan kadınların ücreti, haram yolla elde edilen mallar, rüşvet, ağıt ve şarkıcılık karşılığında alınan ücretler, kâhinlik, gaybı bilmek ve semadan haber vermek iddialarına karşılık alınan ücretler, çalgı

çalmak, oyun oynamak ve bütün batıllar karşılığında alınan ücretler.

İlim adamlarımız derler ki: Bu çağda işler ters yüz oldu. Özellikle Mısır'da insanlar, müneccimlere ve kâhinlere gider oldular. Onların başkanları, başkanlarına tabi olanlar, prensleri arasında müneccim edinmek yaygınlık kazandı. Hatta, fıkıh ve dindarlığa müntesip olan birçok kimse dahi bu kâhin ve ariflere aldandılar. Bunlar da onlara karşı imkânsız olanı allayıp pulîadı-lar, onlardan mallarını çekip aldılar. Onların söyledikleri sözlerden ise bir takım serap ve boş hayallerden başka birşey ellerine geçmediği gibi, dinleri aleyhlerine olmak üzere fesada uğradı ve sapıttılar. Bütün bunlar büyük günahlardandır. Çünkü Hz. Peygamber: "Onun kırk gün süreyle hiçbir namazı kabul olunmaz" diye buyurmuştur. Peki, bunları yanına görevli olarak alıp onların söylediklerine güvenerek onlara harcamalarda Bulunanın hali ne olur!

Müslim -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Âişe (jr.anha)'dan şöyle dediğini rivayet eder: Bazı kimseler Rasulullah (sav)'a kâhinler hakkında soru sordular, O da: "Onlar hiçbir şey değildirler" diye buyurdu. Soranlar: Ey Allah'ın Rasulü, onlar bize bazen bir şey söylüyorlar, o da gerçek olarak ortaya çıkıyor. Bu sefer Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "İşte o doğru çıkan cinninin bellediği hak sözdür. O, bu hak sözü tavuğun sakinleşip sesini kesmesi gibi kendi dostunun kulağına fısıldar. Ve o hak söze yüz tane yalan katarlar." [96]

el-Humeydî der ki: Yahya b. Urve'nin babası yoluyla Hz. Aişe'den Sahih'te bundan başka bir rivayeti yoktur. Bu hadisi Buharı de Ebu'l-Esved Muham-med b. Abdurrahman'dan, o, Urve'den, o da Aişe'den şöylece rivayet etmektedir: Âişe (r.anha) Rasulullah (sav)'ı şöyle buyururken dinlemiş: "Melekler bulutlar arasında inerler. Semada hükme bağlanmış bir husustan söz ederler. Şeytanlar da gizlice sözler dinlemeye çalışırken bu sözü işitirler ve bunu kâhinlere fısıldarlar.

Kâhinler de kendiliklerinden ona yüz tane daha yalan katarlar." [97]

İleride bu anlamdaki açıklamalar yüce Allah'ın izniyle Sebe' Sûresi'nde (.34/14. âyetin tefsirinde) gelecektir. [98]

3. Allah'ın Bilgisi Herşeyi Kuşatmıştır:

Yüce Allah'ın: "Karada ve denizde ne varsa O bilir" buyruğunda özel olarak kara ve denizi bildiğini sözkonusu etmesi, kara ve denizin İnsanlara yakın yaratıkların en büyükleri oluşundan dolayıdır. Yani, yüce Allah karada ve denizde neyin bitip tükendiğini, sona erdiğini bilir.

Şöyle de açıklanmıştır: O, karadaki bitki, tane, çekirdek ve tohumları bildiği gibi,

denizde bulunan canlıları ve oradaki nızıkları da bilir. "Biryaprak düşmeyegörsün mutlaka onu bilir."

Yezid b. Harun, Muhammed b. İshâk'dan, o, Nafi'den, o, İbn Ömer'den naklettiğine göre, Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Yeryüzünde ne kadar ekin, ağaçlar üzerinde ne kadar meyve, yerin karanlıklarında ne kadar tane varsa mutlaka onun üzerinde: Bismillahirrahmanirrahim (bu) filan oğlu filanın rızkıdır, diye yazılıdır."[\[99\]](#) İşte yüce Allah'ın Kitab-ı Keriminde muhkem bir buyruk olarak yer alan: "Bir yaprak düşmeyegörsün mutlaka onu bilir, yeryüzünün karanlıklarında tek bir tane bile olsa, yaş ve kuru hiçbir şey müstesna olmamak üzere hepsi apaçık bir kitaptadır" buyruğu da bunu ifade etmektedir. en-Nekkâş da Cafer b. Muhammed'den naklettiğine göre, "yaprak"tan kasıt, Adem oğullarından düşük olarak dünyaya gelenlerdir. "TaneMen kasıt ise düşük olmayan çocuklardır, "Yaş"tan kasıt canlıdır, "kuru "dan kasıt ise ölüdür.

İbn Atiyye der ki: Böyle bir açıklama rumuzlu ifadelere uygun düşer. Ancak bu, Cafer b. Muhammed'den sahih olarak nakledilmiş bir ifade değildir, buna iltifat edilmemesi gerekir.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: "Bir yaprak düşmeyegörsün." Yani, ağaç yapraklarından herhangi birisinin mutlaka ne zaman düşeceğini, nerede düşeceğini, havada ne kadar dolaşıp duracağını bildiği gibi, her bir tanenin de ne zaman yeşerip biteceğini, kaç tane vereceğini, onu kimin yiyeceğini de bilir. "Yer yüzünün karanlıklarında" yani, onun görünmeyen iç taraf-larında demektir. Bu, daha sahili bir açıklamadır. Ayrıca bu, hadise de uygundur, âyetin muktezası da budur. Hidayete ulaşma başarısını veren Allah'tır.

Şöyle de açıklanmıştır: "Yeryüzünün karanlıklarında." Yani, yedi arz tabakasının en altında bulunan kayanın içerisinde demektir, "; Yaş ve kuru hiç bir şey..." buyruğunun mecrur okunması lafza atfendir. İbn es-Semeyka, el-Hasen ve başkaları ise her iki kelimeyi de; " Bir yaprak../ buyruğunun (lafzına değil de) mahalline atfen merfu olarak okumuşlardır.' Bu kıraate göre te'kid için gelmiş demek olur.

"Hiç bir şey müstesna olmamak üzere hepsi apaçık bir kitaptadır." Yani, Levh-i Mahfuzda yazılıdır. Bunun yazılı olması, meleklerin bunu İtibara alması içindir. Yoksa, şanı yüce Allah unuttur diye bunları yazmış değildir. O, bundan çok yücedir.

Şöyle de denilmiştir: Yüce Allah'ın bütün bunları bildiği halde yazması, işin azametini ortaya koymak içindir. Yani, şunu biliniz ki, şu hakkında sevabın da cezanın da sözkonusu olmadığı her bir şey bile yazılıdır. Ya sevap ve cezayı gerektiren şeylerin durumu nedir? [\[100\]](#)

60. O, geceleyin sizi öldürenidir. Gündüzün de ne kazandığınızı bilendir. Sonra belli bir ecel tamamlanıncaya kadar onda sizi gene diriltendir. Sonra dönüşünüz O'nadır. Sonra da neler yaptığınızı size haber verecektir.

"O, geceleyin sizi öldürenidir." Buyruğu, sizin için bir ayrıcalık olan nefislerinizi kabzetmek suretiyle sizi uyutandır, demektir. Bu, gerçek anlamıyla bir ölüm değildir. Bu sadece ölüm ile kabzedildiği şekilde, uyku ile ruhların tasarrufta bulunmaktan kabzedilmesi (alıkonulması) dır. Teveffî (burada öldürmek), bir şeyi eksiksiz yapmak, yerine getirmek demektir. Ölenin vefat etmesi, ömür olarak kendisine biçilen günlerin sayısını tamamlamasıdır. Uyuyan bir kimseye, sanki uyanırken yapması takdir edilmiş bulunan hareketleri tamamıyla yerine getirmiş olduğundan dolayı bu isim verilmiş gibidir. Vefat da ölüm demektir. Malı eksiksiz sana verdim, anlamında: tabiri kullanılır. Malı tamamen aldığı zaman da : Onu tamamen aldım, denilir. Şair de şöyle demektedir:

"Şüphesiz Edredoğullan kimseye (hiç bir kabileye) mensup değildirler, Kureyş de sayılanın tamamlamak kastıyla onları kendilerinden saymazlar. *

Şöyle de denilmektedir: Uyku halinde ruh bedenden çıktığı vakit, kişide hayat devam eder. Hareket ve teneffüs bundan dolayı kişide vardır. Ömrü sona erdi mi artık ruhu tamamıyla çıkar ve hayatı kesilir. Kişi böylelikle, hareket etmeyen, nefes almayan cansız bir hal alır.

Kimisi de şöyle demiştir: Uyku halinde ruh kişiden çıkmaz. Ondan sadece zihin denilen şey çıkar. Şöyle de denilmektedir: Bu, hakikatini Allah'tan başka kimsenin bilmediği bir husustur. En sahih görüş de budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Sonra.... onda sizi gene diriltendir." Yani, gündüzün sizi gene diriltendir, Bundan kasıt da uyanırken sizi diriltendir. "Belli bir ecel tamamlanıncaya kadar" her bir insan kendisi için tayin edilmiş vadeye tümüyle erişin-ceye kadar, demektir.

Ebu Reca ile Talha b. Musarrif : "Nezdindeki belirli eceli sona erdirsin diye" anlamında okumuştur." Kazandığınızı" anlamında olup (bu fiilin bu anlamdaki kullanımına dair açıklamalar) daha önceden el-Mâide Sûresi'nde (5/4. âyet, 3-başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Âyet-i kerimede takdim ve tehir vardır. İfadenin takdiri de şöyledir: O, sizi geceleyin öldürenidir. Sonra gündüzün de sizi diriltir. O süre içerisinde ne kazandığınızı da bilir... Yüce Allah burada gündüzün diriltilişin kendisi sebebiyle gerçekleştiği daha önemli olanı (neler kazanacaklarını) öne almıştır. İbn Cüreyc de der ki: "Sonra da... onda sizi gene diriltendir" buyruğu ile

kastedilen, yani uykuda sizi diriltendir demektir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: Yüce Allah'ın kâfirlere mühlet vermesi, onların küfürlerinden yana gaflette olduğundan dolayı değildir. O, her şeyi sayısıyla tesbit etmiş, bilmiş ve öylece kaydetmiştir. Bu mühlet verişinin asıl sebebi, rızık ve hayat türünden belirlediği ecelin gerçekleşmesidir. Sonra hepsi O'na döndürülecekler ve O da onlara amellerinin karşılığını verecektir. Bu durum ise, öldükten sonra diriltmek suretiyle haşre ve neşre (amel defterlerinin verilmesine) delâlet etmektedir. Çünkü, birinci yaratıştan sonra ikinci yaratma, -bunlardan birisine güç yetiren ikincisine de güç yetirmesi bakımından- uykudan sonra uyanışa benzemektedir. [\[101\]](#)

61. O, kullarının üzerinde kahir olandır. Üzerinize koruyucular da gönderir. Nihayet birinize ölüm gelse, elçilerimiz onun ruhunu alırlar. Onlar eksik de yapmazlar.

62. Sonra onlar, hak mevlâları olan Allah'a döndürülürler. Bilin ki hüküm ancak O'nundur ve O, hesap görenlerin en süratliyidir.

Yüce Allah'ın: "O, kullarının üzerinde kahir olandır" buyruğundaki "üzerinde oluş" ile mevki ye rütbe bakımından bir üstte oluş kastedilmektedir. Yoksa, mekan ve cihet itibariyle bir üstte oluş kastedilmemektedir. Sûrenin baş taraflarında da açıklandığı gibi...

"Üzerinize koruyucular da gönderir." Bu koruyucular meleklerdendir. "Gönderme"nin gerçek anlamı ise, beraberinde taşıdığı mesaj ile birlikte bir-şeyi serbest bırakmaktır. Buna göre meleklerin gönderilmesi, kendilerine em-rolunan ve taşıdıkları koruyuculuk görevi ile gönderilmeleri demektir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Şüphe yok ki, üzerinizde koruyucular vardır." (el-İnfîtâr, 82/10)

Yani, kullarının amellerini koruyup tesbit eden, onları afetlerden muhafaza eden melekler vardır.

"Hafaza" hafız (koruyucu)nun çoğuludur. Ketebe kelimesinin kâtib'in çoğulu olması gibi. Hafazadan kastın, geceleyin iki ve gündüzün İki melek olduğu söylenmiştir. Bunlardan birisi hayrı yazar, diğeri de şerri. İnsan yürüdüğü vakit, bunlardan birisi önünde, diğeri de arkasında olur. Oturduğu takdirde de birisi onun sağında, diğeri de onun solunda bulunur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sağında ve solunda oturan, yaptıklarını tesbit eden iki (melek) vardır." (Kaf, 50/17)

Şöyle de denilmektedir: Her bir İnsanın beş meleği vardır. İki geceleyin ikisi gündüzün onunla birlikte bulunur. Beşincisi ise gece gündüz yanından ayrılmaz.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ömer b. el-Hattab (r.a) da şöyle demiştir:

"İnsanlardan kimisi bedbaht olarak yaşar Kalbi cehalet içerisinde uyanırken de gaflettedir Eğer bu kişi bir vefa ve sağlam bir görüş sahibi ise Ölümden korkar ve Hafaza meleklerinden de sakınır

İnsanların kimisi yola koyulur gider, kimisi yerinde ikâmete devam eder

Ayrılıp giden, kalana bir öğüttür."

Yüce Allah'ın: "Nihayet birinize ölüm gelse" buyruğu ile daha önce el-Bakara Sûresi'nde de (2/133- âyetin tefsirinde) geçtiği gibi, ölümün sebepleri kastedilmektedir. ": Elçilerimiz onun ruhunu alırlar" buyruğundaki fiilin müennes gelmesi (fail olan elçilerimizin) çoğul oluşundan dolayıdır. Nitekim şanı yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: ": Andolsun peygamberlerimiz onlara apaçık âyetlerle gelmişlerdi" (el-Maide, 5/32); ": ... Peygamberler de yalanlan-mıştı." (.Fatu, 35/4)

Hamza, çoğul olan Öznenin fiilini müzekker kabul ederek; : diye okuduğu gibi, el-A'meş. de hem müzekker hem de baş tarafını bir "te" fazlalığı ile; diye okumuştur.

Burada kastedilenler, ölüm meleğinin yardımcılardır. Bunu da İbn Abbas ve başkaları ifade etmiştir. Rivayete göre bu ölüm meleğinin yardımcıları ruhu cesetten çekip alırlar. Nihayet ruhun kab2editmesi noktasına gelince onu ölüm meleği kabzeder.

el-Kelbî der ki; Ölüm meleği ruhu cesetten kabzeder. Sonra bu ruhu, ölen mü'min İse rahmet meleklerine, kâfir ise azap meleklerine teslim eder. Denildiğine göre, ölüm meleği ile birlikte yedi rahmet meleği ve yedi de azap meleği bulunur. Mü'min bir ruhu kabzetti mi, bunu rahmet meleklerine teslim eder. Onlar da bu ruha sevap müjdesini verirler ve onu alıp semaya çıkartırlar. Kâfir bir ruhu kazbetti mi, bunu da azap meleklerine teslim eder. Onlar da bu ruha azap müjdesini verirler ve onu korkuturlar. Daha sonra bu ruhu semaya doğru yükseltirler, arkasından İse o ruh Siccin'e geri döndürülür. Mü'minin ruhu ise İlliyyîn'e çıkartılır.

Ruhun alınması, kimi zaman ölüm meleğine izafe edilmektedir, Yüce Allah'ın: "De ki, size vekil kılınan ölüm meleği, ruhunuzu alacaktır" (es-Secde) 32/11.) buyruğunda olduğu gibi. Bu âyet-i kerimede ve diğerlerinde olduğu gibi bazen bu meleklerle de izafe edilir. Çünkü bu işi üstlenenler onlardır. Gerçek anlamıyla ruhu alan yüce Allah olduğu için, canı almak kimi zaman Allah'a da İzafe edilir, Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Allah, ölümleri zamanında ruhları alır" (ez-Zümer, 39/42); "Allah sizi diriltir, sonra sizi öldürür" (el-Casiye, 45/26);

"O, ölümü ve hayatı yaratandır." (el-Mülk, 67/2)

Meleklerden görevli olan her bir melek kendisine ne emrolunursa ancak onu yapar. "Onlar eksik de yapmazlar." Yani, hiçbir emri boşa çıkartmaz ve kusurlu iş yapmazlar. Yani, Allah'ın emrine itaat ederler.

Tefrit, aslında -önceden geçtiği gibi- öne geçmekten alınmadır. Buna göre ": Acizliğini ortaya koydu," anlamına gelir. (Bu durumda buyruk; onlar, kendilerine emrolunanları yerine getirmekten acze düşmezler anlamında olur)

Ebu Ubeyde der ki: Bu hususta herhangi bir gevşeklik göstermezler, demektir. Ubeyd b. Umeyr de; "Onlar eksik de yapmazlar" buyruğunu, şeddesiz olarak; diye okumuştur. Yani onlar, kendilerine emrolunana (ölene) ikramda bulunmak veya onu küçük düşürmek hususlarında haddi aşmazlar.

"Sonra onlar, hak mevlâları olan Allah'a döndürülürler." Yani, hesap vermek üzere, öldükten sonra diriltmek suretiyle Allah onları geri döndürür. "Hak olan mevlâları" onların yaratıcıları, nazık verenleri, diriltlenleri ve malikleridir demektir. : Hakk'ın esreli okunuşu cumhurun kıraatidir. Ve bu, zatı yüce Allah'ın ism-i celaline sıfat olarak böyle okunmuştur. el-Ha-sen ise, şeklinde nasb ile; Yani, takdirine binaen veya mastar olarak okumuştur. Mastar olarak okunuşuna göre ise, gerçekten... döndürüleceklerdir, anlamında olur.

"Bilin ki hüküm ancak O'nundur." Bunu bilin ve deyin ki: Kıyamet gününde hüküm, yani hüküm vermek ve haklıyı haksızdan ayırt etmek yetkisi yalnız O'nundur.

"Ve O, hesap görenlerin en sür'atlisidir." Bunun için düşünmeye, konuyu tetkike ve elleri ile saymaya ihtiyacı yoktur. Bu türden açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/202. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[102\]](#)

63. De ki: "Bizi bundan kurtarırsa elbette şükredenlerden olacağız diye kendisine gizli ve açık olarak yalvarıp yakardığınız zaman, karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır?"

64. De ki: "Onlardan da, her türlü sıkıntıdan da sizi Allah kurtarır. Sonra da siz şirk koşarsınız."

Yüce Allah'ın: "Karanın ve denizin karanlıklarından sizi kim kurtarır?"

buyruğunda kastedilen bunların zorluk ve sıkıntılarının sizi kim kurtarır, demektir. "Oldukça karanlık bir gün" denilerek zorlu, sıkıntılı bir gün kast edilir, en- Nehhâs der ki: Araplar zorlu bir günü anlatmak için "karanlık bir gün" tabirini kullanırlar. Şayet bu işin büyüklüğünü daha bir vurgulamak isteyecek olurlarsa: "Yıldızları doğan bir gün" derler. Sibeveylî de bu kabilden olmak üzere şu beyitî nakletmektedir:

"Ey Esedoğnllan! Oldukça çirkin, ağır ve yıldızlı bir gün olduğunda; Bizim belâmızın ne olduğunu bilir misiniz?"

"Karanlıklar" anlamındaki; 'uı çoğuJ gelmesi, hem karanın, hem denizin, hem gecenin, hem de bulutun karanlığının kastedilmesi dolayısıy-ladır. Yani sizler, bu karanlıklarda yolunuzu şaşırıp helak olmaktan korkuya kapıldığınızda O'na dua eder, O'nu yardıma çağırırsınız: "Bizi bundan" yani bu sıkıntılardan "kurtarırsa, elbette şükredenlerden" yani, itaat edenlerden "olacağız diye ..."

Yüce Allah, rahat zamanlarında kendisi ile beraber başkasına da dua edip yardıma çağırdıkları halde, zorlu ve sıkıntılı zamanlarda yalnızca kendisine dua ederek yardıma çağırmaları dolayısıyla "sonra da siz şirk koşarsınız" buyruğu ile ağır bir şekilde onları azarlamaktadır.

el-A'meş ise, "gizlice" anlamına gelen; kelimesini korkudan türeyen bir kelime olarak; diye okumuştur. Ebu Bekr İse, Âsım'dan bu kelimeyi *hı" harfî esreli olarak; diye okumuştur. Diğerleri ise bunu öt-reli olarak okumuşlardır ki, bu iki okuyuş bu kelimenin iki ayrı söyleyişidir. el-Ferrâ ise bunlardan ayrı olarak; söyleyişlerini de eklemektedir. Kullanışı itibariyle bu kelimenin bir benzeri de kelimesidir. el-A'meş'in kıraati uzak bir ihtimaldir. Çünkü "açık" anlamına gelen ta-Zarruun manası zilleti izhar etmektir. "Gizli"nin anlamı ise onun benzerini giz-leme'nızdır.

Küreliler; -": Bizi... kurtarırsa" diye okumuş iseler de, bu buyrukta anlamtn uygun düşmesi için "te" hart» İle ": Bizi kurtarırsan" şeklinde okunmalıdır. Nitekim Medineliler ile Şamlılar da böyle okumuşlardır.

Yüce Allah'ın: "De ki: Onlardan da hertürlü sıkıntılardan da sizi Allah kurtarır" buyruğunda yer alan; ": Sizi kurtarır" kelimesini Kûfeliler şeddeli olarak; diye okumuşlardır. Diğerleri İse şeddesiz okumuşlardır. Bunların her ikisinin anlamının; "- Kurtuldu, onu kurtardım" şekillerinde olduğu gibi, şeddeli okuyuşun çokluk ifade etmek için olduğu da söylenmiştir.

: Sıkıntı" ise, kişinin ruhunu bürüyen gam ve keder demektir. : Sıkıntılı, gamlı kederli adam" tabiri de buradan gelmektedir. Şair Antere der ki:

"Ve nice gamlı kederli ti, onun gam ve kederini giderdim

Beni çağırdığında, kafayı gövdeden ayıran bir (kılıç) darbe(si)yile."

Gam, keder, sıkıntı anlamına gelen; da bundan türemiştir.

Yüce Allah'ın: "Sonra da siz şirk koşarsınız* buyruğu bir azar ve bir sitemdir. Yüce Allah'ın, sûrenin baş taraflarında yer alan: "Sonra yine de siz hâlâ şüphe edersiniz" (el-En'âm, 6/2) buyruğunu andırmaktadır. Çünkü bilmekten ve delil ortaya konduktan sonra artık İhtasla ibadet vacib olur. Onlar ise yalnızca Allah'a ihlasla ibadet etmek yerine şirk koşmuşlardır. Bu nedenle, kurtarılmadan önce de

müşrik olsalar dahi bu sebepten ötürü azarlanmaları ve onlara sitem edilmesi uygun düşmektedir. [\[103\]](#)

65. De ki: "O, size üstünüzden yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye, ya da sizi guruplar halinde birbirinize katıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadir olandır." İyice idrâk etsinler diye âyetleri nasıl açıkladığımıza bîr bak. Yani O, sizi sıkıntılardan kurtarmaya güç yetirendir, sizi azaplandırmaya da güç yetirendir.

"Üstünüzden" buyruğunun anlamı; taş yağdırmak, tufan, çığlık ve rüzgârdır. Nitekim yüce Allah, Ad, Semûd, Şuayb'ın kavmi, Lût'un kavmi ve Nuh'un kavmini böyle azaplandırmışür. Bu açıklama Mücahid, İbn Cübeyr ve diğerlerinden nakledilmiştir.

"Yahut ayaklarınızın altından" buyruğunda sözü edilen de yerin dibine geçirilmek ve sarsıntı suretiyle olur, Karun'a ve Medyen ashabına yaptığı gibi.

"Üstünüzden* buyruğunun zalim yöneticiler anlamına geldiği, "ayaklarınızın altından" buyruğunun ayak takımı ve kötü köleler anlamına geldiği de İbn Abbas ile yine Mücalid'den nakledilmiştir.

"Ya da sizi guruplar halinde birbirinize katıp..." buyruğunda yer alan "": Birbirinize katıp" kelimesinin el-Medeni'nin şeklinde "ye" harfini ötreli olarak okuduğu da rivayet edilmiştir. Yani O, azabı üzerinize örter ve azap her tarafınızı kuşatır. Bu kıraat ise, "lâm" harfî ötreli olmak üzere; "": Şüphe ve karışıklık" kökünden gelir, "ye" harfinin üstün okunuşu; giyilen şey ve karanlığın karışık hal alması anlamına gelen; 'den gelmektedir.

Aslında bu buyruk, anlaşılması zor (müşkil) bir yerdir. Ancak, İ'rab buna açıklık getirmektedir. Yani": İşinizi sizin için içinden çıkılmaz bir hale sokar," demektir. Burada iki mePulden birisi ile harf-i cer hâzfedilmişür. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Onlara ölçü ile, yahut tartı ile verdiklerinde ise..." (el-Mutafifin, 83/3) buyruğunda olduğu gibi.

Bu "katıştırma" ise, işlerinin karışık bir ha) alması ve böylelikle onlann değişik hevâ ve görüşlere sahip olacak hale getirilmeleri demektir. Bu şekildeki açıklama, İbn Abbas'tan gelmiştir.

"Yahut sizi guruplar halinde birbirinize katıp..." buyruğunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Onlar, sizin aranıza girinceye kadar düşmanınıza güç ve kuvvet verir. İşte düşmanınız sizinle karıştı mı, sizin aranıza girmiş olur.

": Guruplar halinde" diye anlamlandırılan kelime ise fırkalar halinde demektir. Yani O, sizi birbirinizle çarpışan fırkalar haline getirir, demektir. Bu da dünyaya sahip olmak uğrunda işlerini içinden çıkılmaz bir hale getirmek, yönetici ve

başkanlarının arasında tefrika ortaya çıkarmakla olur. İşte yüce Allah'ın: "Kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadir olandır" buyruğunun anlamı da budur. Yani, savaş ve fitne zamanlarında birbiri erinizi öldürmeniz suretiyle bunu yapmaya kadir olandır, demektir. Bu açıklama Mü-cahid'den nakledilmiştir, Âyet-i kerime bütün müslümanlar ve kâfirler hakkında umumîdir. Özel olarak kâfirler hakkında olduğu da söylenmiştir. el-Ha-sen ise, bu âyet-i kerime namaz ehli olan kimseler hakkındadır, (yani kible ehlinin tefrikaya düşmesi ile ilgilidir) der.

Derim ki: Sahih olan da budur. Çünkü, varlık aleminde görülen de budur. Evet, düşman bizim yurdumuzda bizim aramıza kadar girmiş, can ve mallarımıza egemen olmuş bulunmaktadır. Bununla beraber de birbirimizi öldürmek ve kimimiz kimimizin malını mubah kabul etmesi suretiyle de fitne bizi istilâ etmiş bulunmaktadır. Görüneniyle, görünmeyeni ile bütün iitneler-den Allah'a sığınırız. Yine el-Hasen'den bunu, ashab-ı kiram arasında cereyan eden olaylar hakkında yorumladığı da rivayet edilmiştir.

Müslim'in naklettiğine göre Sevbân şöyle demiş: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Allah yeryüzünün tamamını önüme topladı. Doğularını da batılarını da gördüm. Şüphesiz ümmetimin mülkü yerden önüme toplanıp getirilen (ye gösterilen) yerlere kadar ulaşacaktır. Bana kırmızı ve beyaz her iki hazine de verildi. Ben Rabbimden ümmetim adına, ümmetimi genel bir kıtlık ile helak etmemesini, onlara yurtlarını ve korumaları gereken şeylerini mubah kılacak şekilde kendilerinden olmayan bir düşmanı kendilerine musallat kılmamasını diledim. Benim Rabbim de gerçekten şöyle buyurdu: Ey Muhammed, şüphe yok ki Ben bir iş hakkında hüküm vermiş bulunuyorum. Ve bu asla geri çevirilemez. Ben, sana senin ümmetin lehine, onları genel bir kıtlık ile helak etmeyeceğimi ve yurtlarını ve korumaları gereken şeylerini kendisine mubah kabul edecek şekilde kendilerinin dışında herhangi bir düşmanı onlara, isterse yerin dört bir yanında bulunanlar onlara karşı toplanıp bir araya gelmiş olsun, -ya da: Her tarafından toplanıp gelmiş olsalar bile, dedi- musallat etmeyeceğime dair isteğini sana verdim. Tâ ki onların bir bölümü bir bölümünü helak edinceye ve onların bir kısmı bir diğer kısmını esir alıncaya kadar."[\[104\]](#)

Nesaî de Habbâb b. el-Eret'den -ki, Rasulullah (sav) ile birlikte Bedir'de hazır bulunmuştu- rivayet ettiğine göre o, sabah tan yeri ağanncaya kadar gece boyunca Rasulullah (sav)! gözetip durmuş. Rasulullah (sav) namazını bitirip selam verince, Habbâb yanına gidip şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasulü, anam-babam sana feda olsun. Sen bu gece öyle bir namaz kıldın ki, buna benzer bir namaz kıldığını görmedim. Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Evet, bu bir korku

ve bir ümit namazıydı. Aziz ve celil olan Allah'tan bu namazda üç. husus istedim. Bana ikisini verdi, birisini vermedi. Aziz ve celil olan Rab-bim'den, geçmiş ümmetleri helak ettiği şeylerle bizi helak etmemesini diledim bunu bana verdi. Yine aziz ve celil olan Rabbimden bizden olmayan bir düşmanı bize üstün getirmemesini diledim, onu da bana verdi. Yine aziz ve celil Rabbimden bizi gurupiar halinde birbirimize düşürmemesini diledim, bunu bana vermedi." [\[105\]](#) Bu hususa dair rivayetleri "et-Tezkire" adlı kitabımızda nakletmiş bulunuyoruz. Cenab-ı Allah'a hamd olsun.

Rivayet olunduğuna göre, bu âyet-i kerime nazil olunca, Peygamber (sav) Hz. Cebrail'e: "Ey Cebrail, ümmetim bu hali üzere ne kadar kalacaktır?" diye sorunca, Hz. Cebrail ona: "Ben de senin gibi bir kulum, hadi rab-bine dua et ve ümmetin lehine ondan istekte bulun" dedi. Bunun üzerine Rasulullah (sav) kalktı, güzel bir şekilde abdest aldı, en güzel şekliyle bir namaz kıldı. Sonra dua etti. Cebrail inip şöyle dedi: "Ey Muhammed, şüphesiz ki yüce Allah senin söylediklerini işitti. Ve onları, iki haslet olan üstlerindeki azap ile ayaklarının altındaki azaptan kurtardı." Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Cebrail, benim ümmetimin arasında değişik hevalar (görüşler) olup da onların bir bölümünün hıncını diğerine tattıracak olursa, ümmetimin kalacağı süre ne kadardır?" Bunun üzerine Hz. Cebrail: "Elif, Lâm, Mim. İnsanlar iman ettik demeleriyle ve imtihan olunmaksızın bırakılıverülecekleri mi sandılar?" (el-Ankebut, 29/1-2) âyetini indirdi.

Amr b. Dinar da Cabîr b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Şu: "De ki: O, size üstünüzden, yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye... kadir olandır" buyruğu nazil olunca, Rasulullah (sav) "yüce Allah'ın himayesine sığınırım" diye buyurdu. "Yahut sizi guruplar halinde birbirinize katıp, kiminizin hıncını kiminize tattırmaya kadir olandır" buyruğu nazil olunca, bu sefer: "Bu ikisi daha ehvendir" diye buyurdu. [\[106\]](#)

İbn Mace'nin Sünen'inde de İbn Ömer'den şöyle dediği nakledilmektedir: Rasulullah (sav) sabah ve akşam olduğunda mutlaka şu duaları yapardı:

"Allah'ım, dünyada da âhirette de Senden afiyet isterim. Allah'ım, dinimde, dünyamda, aile halkımda ve malımda Senden af ve afiyet dilerim. Allah'ım, kusurlanımı ört, korkularımı güvenliğe dönüştür. Önümden, arkamdan, sağımdan, solumdan, üstümden beni koru. Altımdan da suikasta uğramaktan Sana sığınırım." (Hadisin ravilerinden birisi olan) Veki' dedi ki: Bununla yerin dibine geçirilmeyi kastetmektedir. [\[107\]](#)

Yüce Allah'ın: "İyice idrâk etsinler diye âyetleri nasıl açıkladığımıza bir bak"

buyruğu ile: İzledikleri şirk ve masiyetlerin batıl olduğunu iyice anlamaları için kendilerine belge ve delilleri ne şekilde açıkladığımıza bir bak! demektir. [\[108\]](#)

66. Kavmin de onu yalanladı. Halbuki o hakkın tâ kendisidir. De ki: "Ben sizin üzerinizde bir vekil değilim."

67. Her bîr haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır. Siz de yakında öğrenirsiniz.

Yüce Allah'ın: "Kavmin de onu yalanladı" buyruğu ile, Kur'ân'ı yalanladıkları kastedilmektedir.

İbn Able: ": Yalanladı" kelimesini, "te" harfî ile-, şeklinde okumuştur. "Halbuki o hakkın tâ kendisidir." Yani o, hakkı anlatan bir kitaptır.

"De kî; Ben, sizin üzerinizde bir vekil değilim." el-Hasen der ki: Ben amellerinizin gözetleyicisi değilim ki, onların karşılığını si2e vereyim. Ben ancak uyarıp korkutanım. Size, bana verilen emirleri de tebliğ etmiş bulunuyorum. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Yoksa ben, sizin üzerinizde bir koruyucu değilim." (Hûd, 11/86) Yani, sizin amellerinizi koruyan, tesbit eden bir kimse değilim.

Diğer taraftan: Bu âyet-i kerime kıta! âyeti ile nesli olmuştur, denildiği gibi nesli olmadığı da söylenmiştir. Çünkü, onların imana gelmelerini sağlamak, onun gücü çerçevesinde olan bir şey değildir.

"Her bir haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır." Her bir haberin bir gerçeği vardır. Yani, her bir şeyin ileri geçmeksizin geri de kalmaksızın meydana geleceği belli bir zamanı vardır. Her bir amelin bir karşılığı vardır, diye de açıklanmıştır.

el-Hasen der ki: Bu, yüce Allah'ın kâfirlere yaptığı bir tehdididir. Çünkü onlar, öldükten sonra dirilişi kabul etmiyorlardı. ez-Zeccâc der ki: Bunun, dünyada başlarına gelecek bir tehdit olması da mümkündür.

es-Süddî der ki: Onları, kendisiyle tehdit etmiş olduğu azap, Bedir gününde kararlaştırıldığı şekilde gerçekleşti.

es-Sa'lebînin naklettiğine göre o, tefsirlerden birisinde şunu görmüş: Bu âyet-i kerime bir kâğıt üzerine yazılıp o kâğıt parçası dışın üzerine konulacak olursa, dış ağrısına karşı faydalı olur. [\[109\]](#)

68. *Âyetlerimize dalanları gördüğün zaman, onlar başka bîr söze da-lıncaya kadar kendilerinden yüzçevlr! Eğer şeytan sana unuttu-rursa, artık hatırladıktan sonra o zalimler topluluğu ile oturma!*

Yüce Allah'ın: "Âyetlerimize dalanları gördüğün zaman, onlar başka bir söze

dalıncaya kadar kendilerinden yüzçevir" buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[110\]](#)

1. Allah'ın Âyetlerine Dil Uzatanlardan Yüzçevirmek:

Yüce Allah'ın: "Âyetlerimize" yalanlamak, reddetmek ve alay etmek suretiyle "dalanları gördüğün zaman, onlar başka bir söze dalıncaya kadar kendilerinden yüzçevir" buyruğunda hitap, mücerred olarak Peygamber (sav)'a yöneliktir. Şöyle de denilmiştir: Mü'minler de bu hitaba onunla birlikte dahildirler, Bu, sahih bir görüştür. Çünkü, bu yüzçevirmenin gerekçesi, Allah'ın âyetlerine dalınmakta olduğunu işitmektir. Bu da hem mü'minle-ri hem onu kapsamına alır. Şöyle de açıklanmıştır: Bununla kastedilen yalnızca Peygamber (savadır. Çünkü, onun müşriklerin yanından kalkıp gitmesi, müşriklere oldukça ağır gelirdi. Mü'ninlerin kalkıp gitmesi ise onlar tarafından böyle değerlendirilmiyordu. Bununla Hz. Peygamber âyetlere dalıp alay ettikleri takdirde yanlarından kalkıp gitmek suretiyle onlardan uzaklaşmakla emrolundu. Böylelikle edeplerini takınarak Allah'ın âyetlerine dalıp onlarla alay etmeyi terk etsinler.

Dalmak (havd), aslında suda olur. Daha sonra bu kelime bilinmeyen şeylerin derinliklerine -insanın üstünü örtüp kapatan yüksek sulara benzetilerek- dalması hakkında kullanılır oldu. Böylelikle hissedilir ve maddi olan bir anlam, akıl ile kavranılan manevi bir anlam hakkında istiare yoluyla kullanılmış oldu. Bu kelimenin karıştırmaktan alınmış olduğu da söylenmiştir. Buna göre, daldığın her bir şeyi karıştırdın, anlamı vardır. Nitekim su, bala ka-rıştırsıldığı vakit de: ": Suyu bala kattı, karıştırdı," denilir.

Şanı yüce Allah, bu âyet-i kerime ile Peygamberine -Salat ve Selam ona-edep öğretmektedir. Çünkü o, müşrik bir topluluğun yanına oturur, onlara öğüt verir ve onları davet ettiği halde onlar Kur'an-ı Kerîm ile alay ediyorlardı. Yüce Allah onların bu tavırlarını reddeden bir şekilde onlardan yüz-çevirmesini emretti. İşte bu da şuna delildir: Bir kimse başkasının münker işlediğini bilse ve yapacağı nasihatini kabul etmeyeceğini de bilecek olsa, onun bu davranışını reddeden bir eda ile yüzçevirmesi ve ona yönelmemesi gerekir.

Şibl, İbn Ebi Necih'ten, o da Mücahid'den yüce Allah'ın: "Âyetlerimize dalanları gördüğün zaman" buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Bunlar Allah'ın Kitabı ile alay eden kimselerdir. Şanı yüce Allah, unutmaları hali dışında onlarla beraber oturmasını kendisine yasakladı. Eğer unuttur da oturacak olursa, hatırlamasıyla birlikte kalkıp gitmeli. Verkâ da İbn Ebi Necih'ten, o, Mücahid'den şöyle dediğini nakletmektedir: Burada sözü geçenler, Kur'an-ı

Kerîm hakkında hak olmayan şeyler söyleyenlerdir. [\[111\]](#)

2. Bid'at Sahiplerine Karşı Taktnılması Gereken Tavırlar:

Hüccet olan imamlarla onların peşinden gidenlerin, takiye olmak üzere fasıklarla beraber oturup kalkabileceklerini ve onların görüşlerinin doğruluğunu ifade edebileceklerini iddia edenlere karşı bu âyet-i kerimede aziz ve celil olan Allah'ın Kitabındaki bu âyetle açık bir red bulunmaktadır.

Taberî, Ebu Cafer, Muhammed b. Ali (r.a)'dan şöyle dediğini zikretmektedir: Çeşitli davalar ileri sürerek birbirine düşmanlık eden husumet sahibi kimselerle birlikte oturup kalkmayınız. Çünkü onlar Allah'ın âyetleri hakkında (bilgisizce) dalan kimselerdir.

İbnü'l-Arabî der ki: Bu da büyük günah işleyen kimselerle oturup kalkmanın helal olmadığına delildir.

İbn-Huveyzimendad der ki: Allah'ın âyetleri hakkında dalan kimselerle oturup kalkmak terkedilir ve ondan uzak kalınır. İster mü'min, ister kâfir olsun. Yine şöyle demektedir: Aynı şekilde bizim mezhep alimlerimiz, düşman topraklarına, onların kilise ve havralarına girmeyi uygun görmediği gibi, kâfirlerle ve bid'at ehli ile de oturup kalkmayı uygun görmemişlerdir. Onların (mü'minlere) sevgi gösterdiklerine inanılmaması, sözlerine kulak verilmemesi ve onlarla tartışılmaması da gerekir,

Bid'at sahiplerinden birisi Ebu îmrân en-Nehai'ye şöyle demiştir: Benim bir sözümü dinle. Ancak, Ebu İmrân ondan yüz çevirmiş ve senin yarım sözünü dahi dinlemem, demiştir. Buna benzer bir rivayet Eyyub es-SahtiyârüMen de rivayet edilmiştir.

el-Fudayl b. İyad der ki: Bid'at sahibi birisini seven bir kimsenin Allah amelini boşa çıkarır. Onun kalbinden İslâm'ın nurunu çıkartır. Her kim kızını bir bid'atçı ile evlendirecek olursa kızıyla akrabalık bağını koparmış olur. Bid'at sahibi bir kimse ile oturana hikmet verilmez. Bir kimsenin bid'atçı birisine buğzederse Allah'ın da ona mağfîret edeceğini ümit ederim.

Ebû Abdullah et-Hâkim de Âişe (r.anha)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Her kim bid'at sahibi birisine saygı gösterecek olursa o, İslâmın yıkılışına yardımcı olmuş olur."[\[112\]](#)

Bunlar, bid'at sahibi kimselerle oturup kalkmanın -onlarla beraber olanlar kulaklarını korudukları takdirde- caiz olduğu İddiasında bulunanların görüşleri çürütülmüş olur.

Yüce Allah'ın: "Eğer şeytan sana unutturursa artık hatırladıktan sonra o zalimler

topluluğu ile oturma" buyruğuna dair açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız: [\[113\]](#)

1. "...Unutturursa..."

Yüce Allah'ın: ": Sana unutturursa" buyruğundaki, şart edatıdır. Çoğunlukla bununla beraber (fiilinde) şeddeli "nun" gelir. Gelmediği de olur. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Bir düşman, düşmanlık hususunda bir gün sana isabet ettirirse

Bir zamanlar sen de (ona karşı) üstünlük sağlıyor ve zafer elde ediyordun."

İbn Abbas ve İbn Âmir ise, çokluk ifade etmek üzere "sin" harfini şeddeli olarak; diye okumuşlardır. aynı anlamda iki ayrı söyleyiştir. Şair de der ki:

"Süleymâ eledi ki, bugün yola (geceleyin) koyulacak mısın, yokaa kalmaya mı karar vereceksin? Çünkü kimi ihtiyacı sana unutturur, tembellik."

Şair İmrûu'l-K.ays da şöyle demektedir;

"Ayağa kalktığım vakit bana şalvarımı (çekmeyi) unutturur."

(Âyet-i kerimenin) anlamı şudur: Ey Muhammed, eğer şeytan yanlarından kalkıp gitmeyi sana unutturur da yasaktan sonra onlarla beraber oturmaya devam edecek olursan, "artık hatırladıktan sonra" yani, bu yasağı hatırladığın takdirde

"o zalimler" yani müşrikler "topluluğu ile oturma." [\[114\]](#)

2. Bu Buyruğun Muhatapları Ve Hz. Peygamberin Unutması:

Bu buyruk Peygamber (sav)'a hitap olmakla birlikte ümmetinin kastedildiği söylenmiştir. Bu görüşü ileri sürenler, Hz. Peygamberin unutmaktan uzak olduğu kanaatiyle bu görüşü belirtmişlerdir. Bunun, Hz. Peygambere has bir hitap olduğu ve Hz. Peygamberin unutmasının mümkün olduğu da söylenmiştir.

İbnü'l-Arabî der ki: Bizler, bizim mezhep alimlerimizin, şanı yüce Allah'ın: "Andolsun... eğer şirk koşarsan mutlaka amelin boşa çıkar." (ez-Zümer, 39/65) buyruğunun Peygamber (sav)'ın adına ümmete -onun şirk koşmasının imkânsızlığı dolayısıyla- hitap olduğu şeklindeki görüşlerinde mazur görsek dahi, Hz. Peygamberin unutmasının imkânı hususunda onların mazur görülecek bir tarafları yoktur. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Adem unuttu, o

sebepten onun zürriyeti de unuttu." [\[115\]](#) Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup, sahih olduğunu belirtmiştir. Yine Hz. Peygamber kendisi hakkında da şöylece haber vermektedir; "Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Siz nasıl unutuyorsanız ben de unuturum. O bakımdan unutacak olursam bana hatırlatınız." Bu hadisi de Buharî rivayet etmiştir. [\[116\]](#) Görüldüğü gibi Hz. Peygamber bu hadiste unutmayı kendisine izafe etmiştir. Yine bir adamın Kur'an okuyuşunu işittiği

sırada şöyle buyurmuştur: "Bu bana daha önce unutturulmuş bulunan şu şu âyeti haiiriatti." [\[117\]](#)

Hız. Peygamberin unutmasının mümkün olduğunu kabul edenler, bu unutmasının tebliğ ile ulaştırılması gereken fiiller ile şeriatin hükümleri hakkında sözkonusu olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptir. Kadı İyad'ın naklettiğine göre, genel olarak ilim adamları ve kelâmcılar birinci görüşü kabul etmişlerdir. Nitekim Kur'an ve hadisin zahirinden de anlaşılan budur. Şu kadar var ki, ileri gelen kelâmcılar, şu şartı koşmuşlardır: Şanı yüce Allah bu durumda onu uyarır ve onu bu unutkanlık hali üzere bırakmaz. Bundan sonra yine bu uyarmanın olay ile bitişik ve derhal yapılmasının gerekip gerekmediği hususunda da farklı görüşleri vardır. Kadı Ebu Bekr ile ilim adamlarının çoğunluğunun görüşü (bunun derhal yapılması gerektiği) doğrudur.

Bunun (unuttuğu hususun kendisine hatırlatılıp uyarılmasının) ömrü sona ermeden ve tebliği kesintiye uğramadan gerçekleşmesi caiz midir? Ebu'l-Meâli bu görüştedir. İlim adamlarından bir kesim ise, tebliğ ile ilgili fiiller ve serî ibadetler hususunda yanılmasını mümkün kabul etmezler. Tebliğ ile ilgili sözlerde ise bunun sözkonusu olmayacağı ittifakla kabul etmişlerdir. Bu hususta varid olan zahir haberleri çeşitli şekillerde tevil etmişlerdir. Üs-tad Ebu İshâk da bu görüşe meyletmıştır.

Batinüer ile kalp ilmi erbabından bir kesim istisna teşkil ederek göyle demişlerdir: Hız. Peygamberin unutması caiz değildir. O, kastî olarak unuttur ve bir hükmü sünnet olarak ortaya koymak için kasten unutmuş gibi bir görünüm verir. Tahkik imamlarından büyük bir kişi olan Ebu'l-Muzaffer el-İsfe-rayinî de "el-Evsat* adlı eserinde bu görüşe meyletmıştır. Ancak bu doğru bir görüş olamaz. Çünkü, zıddın zıd ile bir arada olması uzak ve imkânsız bir şeydir. [\[118\]](#)

69- Sakınanlara onların hesabından herhangi bir sorumluluk yoktur. Fakat sakınırlar diye (onlara) hatırlatmaları gerekir.

tbn Abbas der ki: "Kendilerinden yüzçevir" müşriklerle beraber oturmayın diye emreden yüce Allah'ın buyruğu ile müslümanlar bizim Mescid-i Ha-ram'a girmemize ve Beyti tavaf etmemize artık imkânımız kalmadı, dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

"Fakat, sakınırlar diye hatırlatmaları gerekir." Yani, şayet mü'minler onlarla birlikte oturacak olurlarsa, onlara hatırlatsınlar, öğüt versinler. Belki bunun sonucunda bulundukları durumu terk hususunda Allah'tan sakınırlar, korkarlar.

Diğer taraftan şöyle denilmiştir: Bu da, yüce Allah'ın: "O, size kitapta şunu indirdi: Allah 'in âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz

vakit, onlar başka bir söze dalıncaya kadar yanlarında oturmayın" (en-Nisa, 4/140) buyruğu ile neshedümiştir. Böyle bir ruhsat Mekke fethinden önce idi ve o zamanlar takiye yapılacak zamanlardı.

Yüce Allah: "O size Kitapta şunu indirdi" buyruğu ile: "Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinip... kimseleri" (el-En'âm, 6/70) buyruğuna işaret etmektedir.

el-Kuşeyrî der ki: Daha zahir olan, âyet-i kerimenin mensuh olmadığıdır. Anlamı da şöye olur: Müşriklerin hesabından size bir şey düşmez. Size düşen onlara hatırlatıp öğüt vermek ve onları kötülüklerinden vazgeçirmeye çalışmaktır. Eğer kabul etmeyecek olurlarsa, onların hesaplarını görmek Allah'a aittir.

"Hatırlatmak" mastar olmak üzere nasb mahal Ün dedir. Ref mahallinde olması da mümkündür. Yani: Fakat onların yapmaları gereken şey hatırlatmaktır. Yani, onlara öğüt verip hatırlatmak düşer (bu onlara bir görevdir). el-Kisaî de der ki: Buyruğun anlamı: Fakat bu, bir öğüttür, şeklindedir. [\[119\]](#)

70. Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinip dünya hayatının aldatmış olduğu kimseleri terket. Allah'tan başka bir dost ve bir şefaâtçisi olmayan her bir nefsin, kazandıkları yüzünden helake sürüklenmemesi için sen, onunla hatırlat. Ne kadar fidye verse de ondan alınmaz. Onlar kazandıkları yüzünden helake sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr edegeldiklerinden dolayı, onlar İçin kaynar sudan bir içecek ve can yakıcı bir azap vardır.

Yani sen kalbini onlarla meşgul etme. Çünkü onlar, -sen kendilerine öğüt vermekle emrolunmuş olsan dahi- inatlaşan, işi yokuşa süren kimselerdir. Katade der ki: Bu buyruk mensuhtur. "Müşrikleri artık nerede bulursanız öldürün" (et-Tevbe, 9/5) buyruğu ile neshedilmiştir. "Bir oyuncak ve bir eğlence'nin anlamı senin davet etmiş olduğun dini alay konusu ederler demektir. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Onlar, kabul ettikleri din ile alay etmektedirler. Çünkü gereğince amel etmiyorlar.

Alay etmek (istihza) hiç bir dinde uygun görülmuş bir şey değildir. "Bir oyuncak ve bir eğlence" batıl ve şımarıklık şeklinde de açıklanmıştır. Bu kabilden açıklamalar daha önceden (.el-En'âm, 6/32. ayet, 1 ve 2.başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır. Oyun (un eğlenceden) önce zikredildiği yerler (Kur'an-ı Kerim'de) dört tanedir. Bu yerler de şöylece şiir halinde ifade edilmiştir:

"(Önce) oyun (cak) ve (sonra) eğlence gelip de

Bunun Kur'an-ı Kerim'de kaç yerde böyle geldiğim (sorarsan bil; ki): Birisi el-Hadid Sûresi'nde (57/20. âyette) diğeri Kıtâl Sûresi'nde (Muhammed, 47/36) dir. el-Ej'lâm Sûresi'nde ise (6/32 ve 70'de olmak üzere) iki yerdedir,"

Burada "din"den kastın bayram olduğu da söylenmiştir. el-Kelbî şöyle

demektedir: Yüce Allah her bir kavme ta'zim gösterecekleri ve yüce Allah'a namaz kıhp ibadet edecekleri bir bayram tayin etmiştir. Her bir kavim bayram günlerini oyun ve eğlence edindiler. Bundan Muhammed (sav) ümmeti müstesnadır. Onlar bayram günlerini namaz, zikir ve sadaka verdikleri günler olarak bildiler. Cuma, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı günleri gibi.

Yüce Allah'ın: "Dünya hayatının aldatmış olduğu kimseleri" buyruğu dünya hayatından zahir olandan başkasını bilmeyen kimseleri "terken* demektir. "...Kazandıkları (günahlar) yüzünden helake sürüklenmemesi İçin™ rehin olarak alıkonulup helake teslim edilmemesi için "sen onunla" yani, Kur'an ile veya hesap ile "hatırlat." Bu şekildeki açıklama Mücahid, Ka-tade, el-Hasen, İkrime ve es-Süddî'den nakledilmiştir.

(Helake sürüklenmek diye meali verilen:) İbşûl: Kişinin helake teslim edilmesi demektir. Bu kelimenin sözlükte bilinen anlamı budur. şeklinde aynı kökten gelen tabir: Çocuğumu rehin bıraktım, demek olur. Avf b. el-Ahvas b. Cafer der ki:

"Ve benim, işlediğimiz herhangi bir suç ve

Döktüğümüz herhangi bir kan olmaksızın çocuklarımı rehin verişim..."

Avf b. Cafer, Kuşeyroğu 11 arından zengin birisi adına es-Suceyfe'nin iki oğlunun kan bedelini yüklenmek istemiş, onlar da: Biz senin bu işi yüklenmene razı olmuyoruz deyince, barış kastı ile çocuklarını onlara rehin vermişti. Nabîğa el-Cadi de şöyle demektedir:

"Ve biz, el-Ufâke'de^[120] Âmir'i rehin verdik; ed-Derdâ'da olanlara karşılık rehin olarak; Sonunda her ikisi de helak oldular."

ed-Derdâ ise, onlara ait bir askeri birliğin adıdır.

"Allah'tan başka bir dost ve bir şefaatchisi olmayan her bir nefisin..." buyruğuna ait açıklamalar, daha önceden geçmiş bulunmaktadır. (Bk. el-Bakara, 2/48-49 ile 255 ve 257. âyetler ile; Âl-i İmran, 3/Ğ8. âyetin tefsiri.)

Yüce Allah'ın: "Ne kadar fidiye verse de ondan alınmaz" buyruğuna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/48-49. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. el-Hamîm (kaynar su), oldukça sıcak su demektir. Âyet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır: "Başları üzerinden oldukça kaynar su (el-hamîm) (el-Hac, 22/19); "Onlar, bununla son derece sıcak su fel-hamîm) arasında gidip geleceklerdir." (er-Rahmân, 55/44)

Âyeti kerime {nin hatırlatmayı emreden bölümü) kıtal âyeti ile nesih olmuştur. Bunun mensuh olmadığı da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah'ın: "Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinip... kimseleri terket" buyruğu, yüce Allah'ın: "Onları bırak yesinler, faydalansınlar" (el-Hicr, 15/3) buyruğu gibi bir tehdittir.

Anlamı da; onlar için üzülmek! Çünkü sana düşen sadece nefislerin helake teslim olunmasını hatırlatıp tebliğ etmekten ibarettir, şeklindedir. Çünkü, bu şekilde kendisini helake terkeden kimse, ona teslim etmiş ve rehin alınır olur. İbsâl'in asıl anlamının haram kılmak, yasaklamak olduğu da söylenmiştir. Bu da Arapların; bu sana haramdır, anlamında şeklindeki ifadelerinden alınmıştır. Bu tabir, onların cennetten mahrum kılınmaları ve cennetin kendilerine haram kılınmış olması dolayısıyla bu anlamda kullanılmış olabilir. Şair der ki:

"Sizin komşunuz bize haram ve yasak da

Bizim komşumuz da, onun kocası da size helâl, (öyle) mi?"

Buna göre burada ibsâl, haram kılmak, yasak kılmak anlamındadır. [\[121\]](#)

71. De ki "Allah'ı bırakıp bize fayda ve zarar vermeyen şeylere mi ibadet edelim? Allah bizi hidayete kavuşturduktan sonra ökçelerimiz üzerine gerisin geriye mi döndürülelim? Hani arkadaşları: "Bize gel" diye hidayete çağırdıkları halde yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşırken şeytanların saptırdıkları kimse gibi mi olalım?" De ki: "Asıl hidayet Allah'ın gösterdiği doğru yoldur. Ve biz, âlemlerin Babbine teslim olmakla emrolunduk."

72. Bir de: "Namazı dosdoğru kılın ve O'ndan korkun" diye. Huzuruna varıp toplanacağınız yalnız O'dur.

73. O, gökleri ve yeri hak ile yaratandır. O'nun "ol" diyeceği gün her-şey oluverir. Sözü haktır O'nun. Sûr'a üfürüleceği günde mülk yalnız O'nundur. Görüneni de görünmeyeni de bilendir. O, Hakimdir, herşeyden haberdar olandır. Yüce Allah'ın: "De ki: Allah'ı bırakıp bize* dua ve ibadet ettiğimiz vakit "fayda ve", terkedip bıraktığımız takdirde de "zarar vermeyen şeylere mi ibadet edelim" buyruğunda putlar kastedilmektedir.

"Allah bizi hidayete kavuşturduktan sonra ökçelerimiz üzerine gerisin geriye mi döndürülelim?" Yani, hidayete erdikten sonra sapıklığa mı geri dönelim?

"Filan kişi ökçeleri üzerine geri döndü" tabiri, arkasını dönüp giden hakkında kullanılır. Ebu Ubeyde der ki: İhtiyacını göremeyip karşılayamaksızın geri dönen kimse hakkında; "ökçeleri üzerine gerisin geri döndü" tabiri kullanılır. el-Müberra de der ki: Bu, hayırdan sonra ona şer geldi, anlamındadır.

(Ökçeler anlamına geien âkâb'ın tekili olan akib'in) asıl anlamı, âkibet ve ukbâ'dan gelmektedir. Âkibet ve ukbâ ise, birşeyden sonra mutlaka gelmesi gereken şeyler hakkında kullanılır. Meselâ: "Güzel âkibet takva sahiple-rinindir" (el-A'raf, 7/128) buyruğu da buradan gelmektedir. Ayağın ökçesi (akib'i) de buradan alınmıştır. (Ceza anlamına gelen) ukubet de buradan gelmektedir. Çünkü ukubet, işlenen suç ve günahın akabinde gelir ve ondan dolayı sözkonusu

oJur.

"Hani arkadaşları bize gel diye hidayete çağırdıkları halde, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşırken, şeytanların saptırdıkları kimse gibi mi olalım?" buyruğunda yer alan benzetme edatı, hazf edilmiş bir mastara sıfat olarak nasb ma halimdedir. "Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşırken şeytanların saptırdıkları" azdırıp, hevasını kendisine süslü, güzel gösterdikleri, heva ve hevesinin gereklerine çağırdıkları kimse gibi mi olalım?

Bir şeye doğru hızlıca gitmeyi ifade etmek üzere -heva kökünden gelen: fiilleri kullanılır. ez-Zeccâc der ki: Bu, nefsin lievâsı ile ilgisi bulunan iden gelmektedir. Şeytanın hevasını kendisine süslü gösterdiği kimse gibi mi olalım? demektir.

Cemaat ": Saptırdıkları" şeklinde çoğul failin müennes okunması esasına göre okumuşlardır. Hamza ise çoğulu müzekker yapma esasına göre; ": şeytanların saptırdıkları kimse" şeklinde okumuştur. İbn Mes'ud'dan ise, ": Şeytanın saptırdığı kimse" diye okuduğu rivayet edilmiştir. Bu kıraat el-Hasen'den de rivayet edildiği gibi Ubeyy'in Mushaf'ında da böyledir.

"Bize gel," bize uy anlamına gelmektedir. Yine Abdullah b. Mes'ud'dan (: Kendisini apaçık bir hidayete çağıran" şeklinde bir kıraat nakledilmiştir. el-Hasen'den de ": Şeytanların kendisini saptırdıkları kimse" diye okuduğu da rivayet edilmiştir.

": Şaşkın şaşkın dolaşırken" kelimesi hal olarak nasb edilmiştir. Bunun gayr-ı munsarîf oluşu İse müennesinin; şeklinde oluşundan dolayıdır. ": Sarhoş erkek, sarhoş kadın, kızgın adam, kızgın kadın" kelimeleri gibi. Şaşkın ise, işinin gereği olarak gitmesi gereken yönü bir türlü bulamayan kimse demektir. ": Tereddüt gösterdi, şaşırdı kaldı", demek olan fiilin mastarları da; şeklinde gelir. Çıkış yeri bulunmayan su birikintisine de "hâir" denilmesi buradan gelmektedir. Bunun çoğulu da; şeklinde gelir ise, suyun biriktiği ve gidecek yer bulamadığı yer anlamına da gelir. Şair der ki:

"Çukur ve etrafı su ile dolu bir alanda bulunan bir dal..."[122]

İbn Abbas der ki: Buyruğun anlamı şudur: Puta tapanın misali, kendisini davet eden cinlerin arkasından giderek sabahleyin de kendisini yolunu bulamayacağı ve helak olmaya maruz kalacağı bir yerde bıraktığını gören kimsenin durumuna benzer. İşte böyle bir kişi, kaybolunacak yerde, şaşkın ve ne yapacağını bilmez bir haldedir.

Ebu Salih yoluyla gelen rivayette de şöyle demektir: Bu âyet-i kerime, Ebu Bekr es-Sıddîk'ın oğlu Abdurrahman hakkında nazil olmuştur. Abdurrahman babasını küfre çağırıyordu. Onun anne-babası ve diğer müslümanlar kendisini İslama davet ediyorlardı. İşte yüce Allah'ın: "Hani arkadaşları: Bize gel diye

çağırdıkları halde" buyruğunun anlamı budur. Kendisi ise bu çağrılan kabul etmiyordu.

Ebu Ömer der ki: Abdurrahman'ın annesi, Ki naneli el-Haris b. Ğanm'ın kızı Um Ruman'dır. Abdurrahman, Hz. Âişe'nin anne-baba bir öz kardeşidir. Hz. Ebu Bekir'in oğlu Abdurrahman, Bedir'de ve Uhud'da kâfir olarak kavmi ile birlikte savaşa katılmıştı. Kendisiyle çarpışacak er istemiş, babası onunla çarpışmak üzere ayağa kalkmak istediğinde -nakledildiğine göre- Rasulullah (sav) ona; "Senden mahrum olmak istemiyorum" diye buyurmuştu. Abdurrahman daha sonra müslüman olmuş ve güzel bir şekilde İslama bağlanmış, Peygamber (sav) ile birlikte de Hudeybiye barışında hazır bulunmuştu. Siyer alimlerinin söyledikleri budur. Onların naklettiklerine göre asıl adı Abdu'l-Kâ'be imiş. Rasulullah (sav), onun adını Abdurrahman diye değiştirmiştir. Hz. Ebu Bekir'in yaşça en büyük oğlu budur. Denildiğine göre, arka arkaya aynı soydan dört kişi, baba ve çocukları olarak Hz. Peygambere yetişmiş, sadece Ebu Kuhafe, onun oğlu Ebu Bekir, Ebu Bekir'in oğlu Abdurrahman ve Abdurrahman'ın oğlu da Ebu Atik Muhammed'dir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: "Ve biz alemlerin Rabbına teslim olmakla emrohınduk. Bir de namazı dosdoğru kılın ve ondan korkun diye" buyruğunda yer alan ": Teslim olmakla" buyruğundaki "lâm", "lâm-ı key" diye bilinir. Biz, müslüman olalım ve namazı kılalım diye emrolunduk, demektir. Çünkü izafet harfleri birbirlerine atfedilebilir.

el-Ferra der ki: Buyruğun anlamı : Müslüman olmakla emrolunduk, şeklindedir. Çünkü araplar, aynı anlamda olmak üzere; : Sana gitmeni emrettim, derler.

en-Nehhâs da derki: Ben, Ebu'l-Hasen b. Keysan'ı, buradaki "lâm"ın "hafd lam"ı (yani, harf-i cer olan lam) olduğunu söylediğini dinledim. Bütün "iam"lar ise üç türdür: "Hafd lam"ı, "emir lam"ı ve "te'kid lam"ı. Bunun dışındaki maksatlarla kullanılan bir lam edatı yoktur.

"İslâm" ihlas demektir. Namazın dosdoğru kılınması (ikâmesi) ise, onu devamlı olarak gereği gibi ifa etmektir. Ayrıca; ": Bir de namazı dosdoğru kılın" buyruğunun manaya atıf olması da mümkündür. Yani onu, hem hidayete hem de namazı dosdoğru kılın diye davet ederler. Çünkü, ": Bize gel"ın anlamı; : Bize gel... diye (çağırırlar), şeklindedir.

Yüce Allah'ın: "Huzuruna varıp toplanacağınız yalnız O'dur" buyruğu, bir mübteda ve haber cümlesidir. Aynı şekilde: "O gökleri ve yeri hak ile yaratandır" buyruğu da böyledir. Yani, kendisine ibadet olunması gereken

O'dur. Putlar değildir. "Hak ile" de hak kelimesi ile demek olup o, "ol" buyruğu ile yaralandır, anlamındadır.

Yüce Allah'ın; "Onun ol diyeceği gün her şey oluverir" de, "ol" diyeceği günü hatırla, yahut da ol diyeceği günden sakının, demektir. Ya da ol diyeceği günü iyi düşün, anlamına gelir. Bunun, yüce Allah'ın: " Ve ondan korkun* buyruğuna atf olduğu da söylenmiştir. et-Ferrâ der ki: "oluverir" denildiğine göre bu, özel olarak Sûr için sözkonusu olacaktır. Yani, o gün Sûr'a ol diyecektir, o da oluverecektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani, insanların ölümü ve hayatı gibi dilediği herşey oluverir.

Bu iki açıklamaya göre "sözü haktır O'nun" buyruğu, mübteda ve haberdur. Yüce Allah'ın: "Sözü" anlamındaki; ile ref olduğu da söylenmiştir. Yani, O'nun emrettiği şey olur, demektir. : Hak da "sözün"ün bir sıfatıdır. Bu açıklamaya göre ifade; ": O'nun hak sözü gerçekleşir" buyruğunda tamam olur.

İbn Âmir ise, mansub olarak; diye okumuştur. Bu ise, hesabın ve ba's'ın (öldükten sonra dirilişin) ne kadar sür'atli olacağına işaretir. Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (.2/117. âyet, 5 ve 6. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır.

"Sûr'a üfürüleceği günde mülk yalnız O'nundur." Yani, Sûra üfürülece-ği gün her şeyin mülkiyeti, sahipliği yalnız O'nundur. Veya: Sûr'a üfürülece-ği günde hak yalnız O'nundur. Bunun "O'nun ol diyeceği günü" buyruğundan bedel olduğu da söylenmiştir. (O takdirde buyruğun anlamı şöyle olur: Sûr'a üfürüleceği gün olan o günde mülk yalnız O'nun olacaktır.)

Sûr: Kendisine üflenilecek nurdan bir boynuzdur. Birinci üfürüş canlıların yok olması içindir. İkincisi ise yeniden yaratmak içindir. Bazılarının ileri sürdüğü gibi Sûr'un çoğulu; şeklinde gelmez. Bu iddiaya göre -ileride açıklayacağımız üzere- ölümlerin suretlerine (şekillerine) üfürülür manası verilir.

Çünkü Müslim, Abdullah b. Amr yoluyla gelen bir hadiste şöyle denildiğini rivayet etmektedir: "... Sonra Sur'a üfürülür, onu işiten herkes mutlaka boynunu o tarafa doğru döndürür veya uzatarak kulak verir. Onun sesini İşitecek İlk kişi, develerinin su içtiği havuzu sıvayıp düzelten bir adam olacaktır. O da sair insanlar da baygın yere düşecekler, sonra yüce Allah, çisintiyi andıran bir yağmur yağdıracak. -Yahut da; indirecek ifadesini kullandı-. Bu yağmurdan insanların cesetleri bitecek. Sonra tekrar Sûr'a üfürülecek ve ansızın kalkıp bakınacaklardır,.."[\[123\]](#)

Nitekim yüce Allah'ın Kitabında da: ": Sonra ona ikinci bir defa üfürülür" (ez-Zümer, 39/68) diye buyrulurken, (Sûr'un "suret" kelimesinin çoğulu olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin aksine); (I*J) denilmemiştir. Böylelikle Sûr'un "sûret" in çoğulu olmadığı anlaşılmış olmaktadır.

Sûra üfûrecek olanın İsrâfil (a.s)'ın olacağını bütün ümmetler icma ile kabul etmişlerdir. Ebu'l-Heysem der ki: Sûr'un bir boynuz olacağını kabul etmeyen bir kimse, Arşı, Mizanı ve Sıratı inkâr eden ve bunları çeşitli şekillerde te'vile kalkışan kimse gibidir. İbn Faris der ki: Hadiste sözü geçen Sûr, kendisine üflenilecek boynuzu andıran bir şeydir. Sûr da "suretin çoğuludur, el-Cevherî ise der ki: Sûr, karn (boynuz) demektir. Nitekim recez vezninde şair şöyle demiştir: "İki ordunun karşı karşıya geldiği sabah, onlara öyle şiddetlice tosladık ki, iki boynuzla (sûrla) toslaşmaya benzemezdi."

"Ve Sûr'a üfürüleceği günde" (en-Neml, 27/87) buyruğu da bu kabildendir. el-Kelbî der ki: Sûr'un ne olduğunu bilemiyorum. Bunun ": Taze hurma" gibi suret'in çoğulu olduğu da söylenmektedir. Yani Ölülerin ve ervahın (ruhların) suretlerine üfürülür demek olur.

el-Hasen ise, ": Suretlere üfürüleceği günde" diye okumuştur, şeklinde "sad"ın esreli okunuşu ise, suretin çoğulu olan; 'ın bir başka söyleyişidir. Bunun da çoğulu; şeklinde geldiği gibi "yâ" ile şeklindeki çoğul da bunun bir başka söylenişidir.

Amr b. Ubeyd de der ki: İyâd: ": Suretlere üfürüleceği gün" şeklinde okumuştur. Bu kıraat ile mahlukat kastedilir.

Derim ki: Bu âyet-i kerimede yer alan "Sûr'un" suretin çoğulu olduğunu söyleyenler arasında Ebu Ubeyde de vardır. Her ne kadar bu, ihtimal dahilinde ise, bizim Kitab-ı Kerimden ve sünnet-i seniyeden zikrettiğimiz delillerle red olunur. Aynı şekilde öldükten sonra diriliş için Sûr'a iki defa ütü-rülmeyecektir. Diriliş için yalnızca bir defa üfürülecektir. İsrâfil (a.s), boynuz şeklinde olan Sûr'a üfûrecek. Şanı yüce Allah da suretleri diriltecektir, Ku'an-ı Kerim'de ise: "Fakat Biz ona ruhumuzdan üfürdük" (et-Tahrim, 66/12.) diye buyurulmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Görüleni de görülmeyeni de bilendir* buyruğunda yer alan; ": Bilen" kelimesi, 'ın sıfatı olmak üzere merfu' okunur, Yani: Gökleri ve yeri yaratan, görüneni görünmeyeni bilen O'dur. Mübtedamn hazfî dolayısıyla merfu' olması da mümkündür. Bazı kıraat alimlerinin; ": Üfürür" şeklinde okuduğu da rivayet edilmiştir. Buna göre üfürmek fiilinin faili; ": Görünmeyeni bilen" olması mümkündür. Çünkü ona üfürmek, yüce Allah'ın emri ile olduğuna göre, bunun doğrudan Allah'a nis-bet edilmesi de mümkün olur. ": Bilen" kelimesinin manaya hamledilmek suretiyle merfu olması da mümkündür. Nitekim Sibeveyh (buna benzer olan) şöyle bir mısra nakletmektedir:

"Yezid için. ağılatısın (çünkü) bir davaya yardımcı olmak için çağrıldığında yardımcı olur o."

el-Hasen ile el-A'meş ise şeklinde ve "; O'nundur" buyruğundaki "o" anlamına

gelen "he" den bedel olmak üzere esreli olarak okumuştur. [\[124\]](#)

74. Hani İbrahim, babası Âzer'e: "Sen bir takım putları İlâh mı ediniyorsun? Gerçekten ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum" demişti. Yüce Allah'ın: "Hani İbrahim, babası Âzer'e... demişti" buyruğu hakkında bir takım açıklamalarda bulunmuşlardır. Eş'arî ve Şafî mezhebine men-sub Ebu Bekr Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen el-Cuveynî el-Eş'arî "en-Nükel; Mine't-Tefsir" adlı eserinde şunları söylemektedir: İbrahim'in babasının adının Târeh olduğu hususunda insanlar arasında görüş ayrılığı yoktur. Kur'an-ı Kerim'deki buyruk ise adının Âzer olduğuna delalet etmektedir. Denildiğine göre Âzer, onların dilinde yerici bir isimdir. Bu takdirde buyruk şöyle bir anlam taşır: Hani İbrahim babasına, ey hata içerisinde olan! "Sen bir takım putları ilâh mı ediniyorsun... demişti." Eğer durum bu şekilde ise, o takdirde tercih edilen görüş bunun (nida dolayısıyla Âzer kelimesinin) merfu' oluşudur. Âzer'in put adı olduğu da söylenmiştir. Durum böyle ise, o takdirde bir fiil takdiri ile nasb mahailinde otur ve şöyle demiş gibidir: Hani İbrahim babasına, sen Âzer'i ilah mı ediniyorsun yani sen bir takım putları ilahlar mı ediniyorsun demişti.

Derim ki: (Ebu Bekr Muhammed b. Muhammed)'in iddia ettiği gibi bu görüş, ittifakla kabul edilmiş bir kanaat değildir. Çünkü Muhammed b. İshâk, el-Kelbî ve ed-Dahhâk şöyle demişlerdir: Âzer, İbrahim (a.s)'ın babasının adıdır. Târeh de odur. Tıpkı İsrail ve Yakub'un (aynı kişinin adları) olması gibi.

Derim ki: Buna göre -önceden de geçtiği gibi- onun iki ismi vardır. Mu-katil der ki; Âzer, lakabtır. Târeh de isimdir. es-Sa'lebî de bunu İbn İshâk el-Kuşeyrî'den naktetmiştir. Bunun aksi olması da mümkündür.

el-Hasen der ki: Babasının adı Âzer idi. Süleyman et-Teymî de der ki: Âzer, sövme ve ayıplanma ifadesidir. Onların dilinde bu kelime eğri adam demektir. el-Mu'temir b. Süleyman, babasından şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bana ulaştığına göre Âzer eğri demektir. Bu da İbrahim'in babasına söylediği en ağır sözdür.

ed-Dahhâk der ki: Âzer, farsçada oldukça yaşlı kişi, ihtiyar demektir. el-Fer-râ der ki: Bu, onların dilinde yerid bir sıfattır. Ey hata eden, demiş gibidir.

Âzer'i merfu' okuyanlara Ya da onu esreli okuyanlara göre hani İbrahim, hata içerisinde olan babasına... demişti, gibi bir anlam taşır.

Âzer kelimesinin gayr-ı munsanf oluşu ise, vezninde olduğundan dolayıdır. Bunu da en-Nehlîs söylemiştir.

el-Cevheri der ki: Âzer, arapça olmayan bir isimdir. Ve bu kelime aslında bir kimseye yardım edeni anlatmak üzere; Filan kişi filana yardımcı oldu, destek

verdi, ifadesinden türetilmiştir. Buna göre Âzer, putlara İbadet hususunda kavmine yardımcı olan, destek veren demek olur. Bunun, güç anlamına gelen el-ezr'den türemiş olduğu da söylenmiştir ki, bu da İbn Fâris'den nakledilmiştir. Mücahid ile Yeman ise, Âzer bir put adıdır, demişlerdir.

Bu açıklamaya göre İse Âzer, nasb mahallinde olup ifadenin takdiri: Sen Azeri bir ilah kabul edip putlar mı edinirsin? demek olur.

İfadede takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir. Ve ifadenin takdiri: Sen Âzer'i putlar mı edinirsin? şeklinde olur.

Derim ki: Buna göre Âzer, bir cins ismi olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

es-Sa'tebî, "Kitabu'l-Arâis"de şöyle demektedir: İbrahim'in babasına., babasının verdiği isim Târeh dir. Târeh, Nümrüz (Nemrud) ile birlikte ilahlarının mabedinin görevlisi olunca, Nümrüz ona, Âzer adını vermişti.

Mücahid de der ki: Âzer onun babasının adı değildir. Âzer bir put adıdır. Hz. İbrahim'in babasının adı Târeh'dir. Onun babası Nâhûr, onun babası Sarû\ onun babası Arġû, onun babası, Faluġ, onun babası Âbir, onun babası Şalîh, onun babası Erfahşed, onun babası Sam, onun da babası Nuh (a.s)'dır.

"Âzer" kelimesinin bir kaç türlü okuyuşu vardır: Birincisi üstün, ikincisi esreli olmak üzere; şeklinde İbn Abbas'tan gelen okuyuş. Yine ondan iki tane üstün hemzeli; şeklindeki okuyuş, merfu1 olarak da okunmuş olup bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. İbn Abbas'tan gelen ilk iki kıraatte; ": Edinir (mi)sin" de hemze yoktur. el-Mehdevî der ki: ": İzr mi?" de İzr'in, bir put adı olduğu söylenmiştir. Ve bu; İzr'i mi edinirsin? takdirinde nasb halindedir. Aynı şekilde; da böyledir. Bunun, şeklinde 'den türemiş kabul edilerek okunması da mümkündür. Bu da mef ulun leh olarak destek ve yardımcı anlamına gelir. Şöyle demiş gibidir: Sen, destek ve güç edinmek için mi bir takım putlar edinmekteisin?

Bunun, şeklinde ve (yük anlamına gelen); anlamında olup, "vav" harfinin hemzeyle dönüştürülmüş olması da mümkündür.

el-Kuşeyrî der ki: Müşriklere karşı delil getirmek üzere Hz. İbrahim'in ve onun putlara ibadet konusunda babasına verdiği cevap zikredilmiştir. Bütün insanlar arasında öncelikle İbrahim'e uymaları gerekenler ise, Araplardır. Çünkü Araplar onun soyundan gelmişlerdir. Yani, İbrahim'in babasına... dediği zamanı hatırla, demek olur. Ya da: "Her bir nefisin... helake sürüklenmemesi İçin sen onunla hatırlat ve ayrıca İbrahim'in... dediğini de hatırlat" anlamında olur.

"Âzer" kelimesi, tekil nida olmak üzere, ey Âzer anlamında; şeklinde de okunmuştur. Bu da Ubeyy, Yakub ve diğerlerinin kıraatidir. Bu kıraat: Âzer, İbrahim'in babasının adıdır, diyenlerin görüşünü pekiştirmektedir.

"Sen bîr takım putları ilah mı ediniyorsun?" anlamındaki buyruk, "ediniyor... sun" kelimesinin (biri putlar, diğeri de ilahlar olmak üzere) iki mef ulüdür. Bu da inkâr anlamım taşıyan bir istiflamdır. [\[125\]](#)

75. Biz İbrahim'e kesin bilgiye varanlardan olsun diye göklerin ve yerin mülkünü böylece gösteriyorduk.

Yüce Allah'ın: "Biz İbrahim'e... göklerin ve yerin mülkünü böylece gösteriyorduk" buyruğunda "melekût", mülk anlamındadır. Sıfatta mübalağa için fazladan "vav" ile "te" getirilmiştir. Rahabût ve Ceberut kelimeleri de bunun gibidir. Ebu's-Simmal el-Adevî, "lâm" harfini sakın olarak "melkût" diye okumuştur. Sibeveylî'e göre ise, esasen hafîf olduğu için (lam'ın üzerindeki) fethanın lıazfedilmesi caiz değildir. Bununla birlikte bu, bir söyleyiş de olabilir. İse, gösterdik anlamındadır. Burada fiil (aslında muzaridir, fakat) mazi anlamındadır.

Şöyle denilmiştir: Yüce Allah bununla göklerde bulunan meleklerin ibadeti ve hayret verici şeyler ile, yerde bulunan Âdem oğullarının isyanını kastetmektedir. Çünkü Hz. İbrahim, isyan edeni gördüğü vakit, ona beddua eder, yüce Allah da onu helak ederdi. Allah ona: Ey İbrahim, kullanma beddua etmekten vazgeç. Sen Benim isimlerimden birisinin "es-Sabûr: çok sabreden, tahammül gösteren" olduğunu bilmiyor musun? Bu'anlamdaki bir hadisi Hz. Ali, Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Şanı yüce Allah ona -Arş ve yerlerin en aşağısı da dahil olmak üzere-, gökleri ve yeri gösterdi. İbn Güreye, el-Kasım'dan rivayetine göre, İbrahim en-Nehaî şöyle söylemiş: Yedi gök, Hz. İbrahim'in gözü önünde yarıldı. O da Arş'a varana kadar onları bakıp gördü. Yerler de onun önünde açıldı ve onlara baktı. Cennetteki yerini de gördü. İşte yüce Allah'ın: "Biz ona dünyada da ecrini verdik" (el-Ankebut, 29/27) buyruğunun işaret ettiğı de -es-Süddî'den nakledildiğine göre- budur.

ed-Dahhâk ise der ki: Allah, göklerin mülkünden anlatmış olduğu şekilde yıldızlan, yerin mülkünden ise denizleri, dağları, ağaçları ve buna benzer Allah'ın varlığına delil olarak gördüğü şeyleri gösterdi.

İbn Abbas da buna yakın bir açıklamada bulunmuş ve şöyle demiştir: Hz. İbrahim, doğduğu sırada yer altında bir mahzene konuldu. Onun rızkı ise, parmaklarında idi. O parmaklarını emerdi. Mel'un Nemrud ise, bir rüya görmüş ve onun gördüğü bu rüya, doğacak bir kimsenin eliyle mülkünün ortadan kaldırılacağı şeklinde yorumlanmıştı. O da erkeklerin kadınlardan azil yapmalarını emretmişti. Doğan her erkek çocuğun öldürölmesini emrettiğı de

Söylenmiştir. Âzer ise, kiral Nemrud'un yakın kimselerinden idi. Bir gün onu bir ihtiyacını görmek üzere göndermiş, o da hanımına yaklaşmış idi. Hanımı da Hz. İbrahim'e gebe kalmıştı.

Bir başka açıklamaya göre o, putların bulunduğu yerde hanımı ile birlikte olmuş, hanımı gebe kalınca derhal putlar da yüzleri üstü yıkılmışlardı. Hz. İbrahim'in babası, hamile kalan annesini, Hz. İbrahim doğuncaya kadar dağlar arasındaki yollardan birisine götürüp bırakmıştı. Hz. İbrahim'e yer altında bir mahzen kazdı ve yırtıcı hayvanlar gelip onu yemesin diye bu mahzenin kapısına büyük bir kaya parçası koymuştu. Annesi zaman zaman yanına gider ona süt verirdi. Parmaklarını emdiğini görürdü. Parmaklarından birisinden bal, birisinden su, birisinden de süt geliyordu. Hz. İbrahim, büyümüş ve bir yaşına gelmiş idi, ama üç yaşındaki bir çocuk gibi gösterişli idi. Babası onu mahzenden çıkartınca, herkes onun birkaç yıldan beri dünyaya gelmiş olduğunu zannediyordu. Hz. İbrahim annesine Rabbîm kim diye sorunca, annesi benim demişti. Peki senin Rabbin kim diye sorunca babandır demişti. Ya babamın Rabbi kimdir diye sorunca, Nemrud demişti. Peki onun Rabbi kim, diye sorunca, ona bir tokat atmıştı. Annesi böylelikle mülklerinin ellerinden kimin vasıtasıyla gideceğini öğrenmiş oldu. Bu husustaki kıssa, el-Kisa'nın "Kıyasu'l-Enbiya" adlı eserinde bütünüyle zikredilmiş bulunmaktadır. Bu ise, örnek alınacak, uyulacak bir kitaptır.

Kimisi de şöyle demiş: Hz. İbrahim, Harran'da doğmuş, babası da onu Ba-bit'e götürmüştü. Geçmişlerden (selef) ilim adamları genel olarak şöyle demektedir: İbrahim, Nemrud b. Ken'ân b. Sencarib b. Kuş b. Sam b. Nûh döneminde dünyaya gelmiştir. Buna dair açıklamalar daha Önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/258. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Tufan ile Hz. İbrahim'in doğuşu arasında 1263 yıl geçmiştir. Bu, Âdem'in yaratılışından 3330 yıl sonra demektir. Yüce Allah'ın: "Kesin bilgiye varanlardan olsun diye* buyruğunun anlamı da şudur: O, kesin bilgiye varanlardan olsun diye Biz ona bunları yani melekûtu (göklerin ve yerin mülkünü) göstermiş idik. [\[126\]](#)

76. Gece onu bürüyüp örtünce bir yıldız gördü: "Bu (muymuş) benim rabbim?" demişti O, sönüp gidince de: "Ben öyle sönüp gidenleri sevmem" demişti.

Yüce Allah'ın: "Gece onu bürüyüp örtünce" buyruğundaki;": Ka-ranlığıyla onu örtünce" demektir. ": Cennet, cinnet, cünnet (kalkan), cenin, micen (kalkan) ve cin" kelimeleri buradan gelmekte olup, hepsi de örtmek anlamındadır. Gecenin cenanı ise, iyice kararması ve örtmesi demektir. Şair der ki:

"Olmayaydı eğer gecenin karanlığı, bizim koşuşumuz yetişmişti mutlaka İyad b.

Nâşib'e; Zürrima ile (kumlarda biten ağaçlık olan) el-Ertâ'da."

Gecenin karanlığı demek olan "cenânu'l-leyl" anlamında "cünûnu'l-leyP de kullanılır. ": Gece onu bürüdü, örttü," anlamındadır.

"Bir yıldız gördü" buyruğunda sözü edilen ona göklerin melekûtunun sunulduğu kıssadan başka bir kıssadır. Denildiğine göre o, bu yıldızı içinde bulunduğu mahzenin ağzında bulunan kayanın bıraktığı aralık arasından görmüştü. Şöyle de denilmiştir: Babası kendisini mahzenden çıkarttığı sırada güneşin batım vakti idi. Bu sırada develeri, atlan ve koyunları görmüş, mutlaka bunların bir Rabbi olmalıdır diye düşünmüştü. O sırada Müşteri (Jüpiter) veya Zühre (Venüs) gezegenlerini, sonra da ayı, daha sonra da güneşi görmüştü. Bu ayın son günlerinde olmuştu. Muhammed b. İshâk der ki: O sırada İbrahim onbeş yaşında idi. Yedi yaşında olduğu söylendiği gibi, Nem-rud ile tartıştığı sırada onyedi yaşında olduğu da söylenmiştir,

"Bu, (muymuş) benim rabbim" buyruğunun anlamı hakkında farklı görüşler vardır. Hz. İbrahim bu sözü, düşünme ve çocukluk dönemi ile bu konuda onun delilleri görmesinden önceki sürede söylemişti. Böyle bir durumda bu gibi yaklaşımlar küfür de olmaz, iman da olmaz. Bu görüşü kabul edenler, Ali b. Ebi Talha'dan, İbn Abbaş'tan yaptıkları şu rivayeti delil gösterirler.

İbn Abbas dedi ki: "Gece onu bürüyüp Örtünce bir yıldız gördü. Bu (muymuş) benim rabbim demişti." O da kayboluncaya kadar o yıldızta ibadet etmişti. Güneş ve ay da böyle olmuştu. Fakat, düşünme ve tetkiki sona erince: "Ben sizin ortak koştüğunuz şeylerden tamamen uzağım" (el-En'am, 6/78) demiş ve bunların kayboluşlarını (ilah olamayacaklarına) delil görmüştür. Çünkü onların kayb oluşları sonradan yaratılmış (hadis) olmalarının en açık bir belgesi İdi.

Kimisi de şöyle demiştir: Böyle bir rivayet sahih değildir. Ay ne a yüce Allah'ın peygamber olarak gönderceği bir kimsenin herhangi bîr dönemde yüce Allah'ı tevhid etmeyeceği, O'nu tanımayacağı, Allah dışındaki her türlü mabuttan uzak ve O'ndan ilişkisini kesmeyeceği bir zamanın olması mümkün değildir. Ayrıca böyle bir şey, yüce Allah'ın şirkten koruduğu (ismet) ve önceden beri kendisine doğru yolu ve hidâyeti vermiş olduğu kesin bilgi sahibi olanlardan olması için ona göklerin ve yerin melekûtunu gösterdiği kimse için nasıl düşünülebilir? Onun, Allah'ı bilip tanınamakla nitelendirilmesi caiz olamaz. Aksine o, ilk bakışından itibaren yüce Rabbi tanımıştır.

ez-Zeccâc der ki: Kanaatimce böyle bîr cevap hatalıdır ve söyleyenin bir yanlışıdır. Çünkü yüce Allah Hz. İbrahim'in şöyle dediğini bize haber vermektedir: "Beni de evlatlarımı da putlara tapmaktan uzak tut." (İbrahim, 14/35) Yine yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Hani o, Rabbine

salim bir kalp ile gelmişti." (es-Saffat, 37/84) Yani o, yüce Allah'a hiçbir şekilde ortak koşmamıştı. (ez-Zeccâc devamla) der ki: Kanaatimce cevap şudur; O, bu sizin dediğinize göre benim rabbimdir, demiştir. Çünkü onlar, putlara, güneşe ve aya tapıyorlardı. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Ortaklarım nerede?" (en-Nahl, 16/27) buyruğudur. Halbuki, şanı yüce Allah ortağı olmayan, bir ve tektir, Buyruğun anlamı ise şudur: Sizin iddianıza göre ortağım olduğunu söyledikleriniz nerede?

Şöyle de denilmiştir. Hz. İbrahim, mahzenden çıkınca Rabbini arayışı sırasında yıldızın ışığını görmüş ve bu ışığı rabbinin aydınlığı zannetmiş, o bakımdan: "Bu benim rabbimdir* yani, işte O'nun nuru bana görünüyor demişti. "O sönüp gidince de" kendisinin rabbî olmadığını anlamıştı, "Sonra ayı doğarken görence" ve onun ışığına bakınca: "Bu (muymuş) benîm rabbim demiş, o da kaybolunca: Eğer Rabbim bana hidayet etmezse ben mutlak sapıklardan olurum demişti. Sonra güneşi doğarken görünce, rabbim (sizin dediğinize göre) bu olmalıdır" demişti. Böyle bir şey söylemek ise şirk değildir. O, ışığı Rabbine nisbet etmişti. Fakat onun ortadan kaybolup gittiğini görünce, ilim ona bunun Rabb olmaya hak sahibi olmadığını gösterdi, böylelikle kalbiyle bunun olamayacağını ve bunun da Rabbinin bulunduğunu, Rabb olmasının söz konusu olmadığını idrak etmiş oldu.

Şöyle de açıklanmıştır: Hz. İbrahim'in "bu benim rabbim" demesi, kavmine karşı delili ortaya koyması içindi. O, zahiren onlara uygun düşündüğünü göstermişti. Fakat yıldız kaybolunca delili ortaya koyup: Değişen bir şeyin Rabb olması mümkün değildir, dedi, Halbuki kavmi yıldızları ta'zim ediyor, onlara tapınıyor ve yıldızlara göre hüküm veriyorlardı. en-Nehhâs der ki: Bu hususta söylenen en güzel açıklama, İbn Abbas'tan sahih olarak gelen ve yüce Allah'ın: "Nur üstünde nurdur" (en-Nûr, 24/35) buyruğu hakkındaki şu açıklamasıdır: İşte mü'minin kalbi böylece aziz ve celil olan Al-lah'ı bilip tanır ve kalbiyle O'na delil getirir. O'nu bilip tanıdı mı, nuruna nur katılır.

İşte Hz. İbrahim de böyledir. Yüce Allah'ı kalbiyle bilip, diğer delillerle O'nun varlığına delil gösterince kendisinin bir Rabbi ve bir yaratıcısı olduğunu kesinlikle bilmiş oldu. Yüce Allah ona kendisini tanıttınca, onun da Allah hakkındaki marifeti artmış ve şöyle demişti: "Beni doğru yola iletmişken benimle Allah hakkında mücadele mi ediyorsunuz?" (el-En'âm, 6/80)

Şöyle de açıklanmıştır: Bu, onların yaptıklarını reddeden bir üslupla soru ve azar anlamındadır. Yani, bu muymuş benim rabbim? Yahut bunun gibi birisi nasıl rabb olur? anlamında olup soru edatı hazfedil mistir. Nitekim Kur'an-ı Kerimde bir başka yerde şöyle buyrulmaktadır: "Sen öldükten sonra onlar ebedi mi kalacaklar" (el-Enbiya, 21/34) anlamındadır. el-Hüzelî der ki:

"Beni teskin ettiler ve dediler ki: Korkma ey Huveylid O yüzleri tanımayarak dedim ki: Bunlar bunlar (mı) dır?"

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ömrün hakkı için. -her ne kadar bilip anlayan birisi isem de- bilemedim. Onlar cemreye yedi (taş mı) attılar, yoksa sekiz taş mı?"

Anlamin: "Sizin iddianıza göre benim rabbim budur" şeklinde olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "İddia ettiğiniz ortaklarım nerede?" (el-Kasas, 28/74) Bir başka yerde de şöyle buyru i maktadır: "Tad bakalım. Çünkü sen (dünyada) aziz ve kerim idin (imişsin)?" (ed-Duhan, 44/4?) Yani sen kendi kanaatine göre böyleymişsin.

Anlamin şöyle olduğu da söylenmiştir: Sizler, bu benim de Rabbimdir diyorsunuz. Burada "diyorsunuz" anlamındaki kelimeyi hazfetmiştir. Hazf ise Kuran-ı Kerim'de çokça görülmektedir. Anlamin: Bu benim Rabbime delildir, olduğu da söylenmiştir. [\[127\]](#)

77. Sonra ay'ı doğarken görünce de: "Bu (muymuş) benim rabbim* demiş, o da kaybolunca: "Eğer Rabbim bana hidayet etmezse ben mutlak sapıklardan olurum" demişti.

Allah'ın: "Sonra ayı doğarken görünce de" buyruğundaki; ": Doğarken" anlamındadır. Ayın doğmaya başladığını anlatmak üzere; denilir. İse, yarmak demektir. Ay, adeta aydınlığıyla karanlığı deler gibi olduğundan onun hakkında bu tabir kullanılır. Veteriner, atın kanını akıttığı takdirde ": Baytar atın kanını akıttı" denilmesi de buradan gelmektedir.

"Eğer Rabbim bana hidayet etmezse" hidayet üzere bana sebat vermezse. Çünkü, zaten hidayet bulmuş idi. Buna göre bunun onun tetkik ve düşünme mühleti sırasında cereyan etmiş olması yahut da aklen mümkün olduğundan dolayı kendisine sebat verilmiş olmasını istemesi de sözkonusu-dur.

Nitekim Hz. Şuayb şöyle demişti: "Bizim için Rabbimiz olan Allah'ın dilemesi müstesna tekrar ona (dininize) geri dönmemiz olacak şey değildir." (el-A'raf, 7/89) el-Fatiha Sûresi'nde de: "Bizi dosdoğru yola ilet" (el-Fatiha, 1/6) diye buyurulmaktadır. Bize hidayet üzere sebat ver, demektir. Buna dair açıklamalar daha Önceden (işaret ettiğimiz âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[128\]](#)

78. Sonra güneşi doğarken görünce: "Rabbîm bu olmalıdır. Çünkü bu daha büyük" demişti. O da batınca: "Ey kavmim, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden tamamen uzağım" demişti.

Yüce Allah'ın: "Sonra güneşi doğarken görünce" buyruğundaki "doğarken"

anlamına gelen kelimesi hal olarak nasb edilmiştir. Çünkü gözün görüşü ile onun böyle olduğunu görmüştü. Doğuş hakkında; (ûjj> jjs £00 fiili kullanıldığı gibi, batış hakkında da; kullanılır. Bu buyrukta; ": Bu" işaret zamiri müzekkerdir. Halbuki; ": O da batınca** buyruğundan da anlaşıldığı gibi "güneş" müennesdir. (Buna dair) şöyle bir açıklama yapılmıştır: Güneşin müennesliği onun şanını yüceltmek için ve onun büyüklüğü dolayısıyladır. Bu da araplann bîr adam hakkında; ": İleri derecede neseb bilgini ve büyük bir alim adam," demelerine benzer.

" Rabbim bu" demesi ise, : Rabbim, bu doğan olmalıdır, anlamında olduğu içindir. el-Kisaî ve el-Ahfeş bu açıklamayı yapmıştır. Başkaları ise bunun ışıık anlamında olduğunu söylemişlerdir. Ebu'l-Hasen Ali b. Süleyman ise: Bu, kişi anlamındadır demiştir. Nitekim şair el-A'sâ şöyle demiştir: (Bunlar da az önce geçen işaret zahirinin müzekker oluşu ile ilgili açıklamalardır).

"Kalkıp kabri başında ona ağladı:

Senden sonra benim kimim var ey Âmir?

Yurtta beni garip bir kişi olarak bıraktın

Zaten yardımcısı olmayan zelil düşmüştüm (diyerek)." [\[129\]](#)

79- Şüphesiz ki ben yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ve ben müşriklerden değilim.

"Şüphesiz ki ben yüzümü... çevirdim" buyruğu, ben ibadetimi ve tevhidimi yalnızca yüce Allah'a yönelttim, demektir.

Burada "yüz'ün sözkonusu edilmesi, kişinin en çok yüzü ile tanınması ve yüzün en belirgin organ olmasından dolayıdır.

"Hanif olarak" hakka dönen olarak. "Ve ben müşriklerden değilim" anlamındaki; buyruğu, 'nm ismi ve haberini teşkil etmektedir. Eğer üzerinde vakıf yapılacak olursa, harekeyi ifade etmek için "elif" de okunur ki, fasih olan lügat budur.

el-Ahfeş der ki: Araplar arasında (elif siz olarak diyenler de vardır. el-Kisaî de der ki: Araplar arasında diyenler de vardır. Buna göre (ben anlamına gelen) bu zahirin üç türlü söyleyişi var demektir. Vasıl halinde de üç söyleyiş sözkonusudur. Vakıf yapmaksızın okuma sırasında "eliP hazfedilir. Çünkü "elif," sadece vakıf halinde harekeyi beyan etmek için fazladan getirilmiştir. Araplardan vasıl halinde de "elifi tesbit ederek okuyanlar da vardır. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Ben, aşiretin kılıcıyım. Tanıyın beni."

Kaysogullannın bir bölümü ile Rabiahların şivesi budur. Bu açıklama el-Ferrâ'dan nakledilmiştir. Araplardan, vasıl halinde; (oiâi J) şeklinde söyleyenler

de vardır. Onu da el-Kisaî, kimi Kudâalılardan nakletmiştir. [\[130\]](#)

80. Kavmi ona karşı delil getirmeye kalkıştı. O da dedi ki: "Beni doğru yola iletmişken benimle Allah hakkında mücadele mi ediyorsunuz? Ben ise O'na ortak koştüğunuz şeylerden korkmam. Meğer ki Rabbim bir şey dilemiş olsun. Rabbimin ilmi herşeyi kuşatmıştır. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız?

Yüce Allah'ın; "Kavmi ona karşı delil getirmeye kalkıştı" buyruğu delil getirmeye ve tartışmaya bir delildir. Onlar, Allah'ın vahdaniyeti hususunda ona karşı delil getirmeye kalkışmışlardı.

"O da dedi ki: Benimle Allah hakkında mücadele mi ediyorsunuz..."

"Benimle... mücadele mi ediyorsunuz* buyruğundaki "nûn"u, NâfT şeddesiz olarak okumuş, diğerleri ise şeddeli okumuşlardır. Hişam ri-vayetiyle İbn Amir'den bu "nun" okuyuşu hususunda farklı rivayetler gelmiştir,

"Nûn"u şeddeli okuyanlar derler ki: Bunda aslolan iki "nûn" ile okumaktır. Birincisi ref alâmetidir, diğeri ise fiil ile "yâ"yı birbirinden ayırmak içindir. Fiilde birbirine benzer iki harf bir araya gelip bu da ağır olduğundan dolayı "nûn"un birisi diğere idğam olundu ve böylelikle şeddeli bir "nun" ortaya çıktı, tki sakinin -"vâv" İle şeddeli iki nun'un birincisinin- bir araya gelmemesi için "vav"ın med ile okunulması kaçınılmazdır. Böylelikle bu med, her iki sakini birbirinden ayıran fasıla olmuştur.

"Nûn"u şeddesiz okuyan ise, birbirinin aynısı olan iki harf bir araya geldiğinden dolayı tahfif kastıyla ikinci "nûn"u hafzetmiştir. Birinci "nun" hafzedilmiş olamaz, çünkü o ref alametidir. Eğer birinci "nûn" hafzedilecek olsa, merfu, meczûm ile mansuba benzemiş olurdu, Ebu Amr b. el-Alâ'dan nakledildiğine göre böyle bir kıraat lâhn'dir. Sibeveyh ise bunu caiz kabul ederek: Araplar tad'ifi (yani aynı harfi iki defa okumayı) ağır bulmuşlardır, demiş ve şu beyiti örnek göstermiştir:

"Misk sürülürken onu (saçlarım, kuruyunca bembeyaz kesilen)

yandık otu gibi görürsün Saçımdan bit ayıkladıklarında bit, ayıklayan kadınların hoşuna gitmez."

"Ben İse O'na ortak koştüğunuz şeylerden korkmam." Çünkü, o ortak koştuklarının ne faydası ne de zararı vardır.

Hız. İbrahim'i tapındıktan ilahların çokluğuyla korkutmuşlardı. O putlardan korkması, ancak yüce Allah'ın onlara hayat vermesi, kudret vermesi halinde sözkonusu olabilir. O takdirde ancak onların zararlarından korkulur. İşte yüce Allah'ın: "Meğer ki Rabbim bir şey dilemiş olsun" buyruğunun anlamı budur. Yani, ancak benim Rabbim işlemiş olduğum bir günah dolayısıyla hoşuma

gitmeyen bir şeyin beni gelip bulmasını dilemiş olsa, o takdirde O'nun iradesi yerini butur. Bu istisna, birincisinden istisna edilmiş değildir. (Yani, munkatı bir istisnadır). ": Ona" daki zamirin yüce Allah'a ait olması ihtimali olduğu gibi, mabuda gitmesi de mümkündür. Ayrıca Hz. İbrahim; "Meğer ki Rabbim birşey dilemiş olsun" demiş, bununla da yüce Allah benim onlardan korkmamı dilememiştir, demek istemiştir. Bundan sonra da: "Rabbanin ilmi herşeyi kuşatmıştır." Yani, O'nun ilmi kapsamı dışında hiçbirşey yoktur, diye ifadelerini tamamlamıştır. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/115. ayet, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[131\]](#)

81. "Allah üzerinize Ona dair bir delil ve belge indirmedığı şeyi siz O'na ortak koştüğunuz halde korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım? Şimdi bu iki guruptan hangisi güven duymaya daha layıktır? Eğer biliyorsanız (söyleyin).

82. İman edenler ve imanlarına zulüm karıştırmayanlara gelince: İşte onlardır güvenlik, onlardır hidâyete ermiş olanlar.

Yüce Allah'ın: "Ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım?" buyruğunda "nasıl" anlamına gelen; 'nin inkâr anlamı vardır. Onların kendileri Allah'tan korkmadıkları halde-kendisini putlarla korkutmasını - inkâr ve red etmektedir. Yani sizler, herşeye gücü yeten Allah'tan korkmazken, ben nasıl olur da cansız putlardan korkarım. "Allah üzerinize ona dair bir delil ve belge" herhangi bir hüccet "indirmedığı şeyi..." Buna (hüccet, delil, belge anlamına gelen "sultan" kelimesine) dair açıklamalar daha önceden (Aİ-İ İnnan, 3/152. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Şimdi bu Ud guruptan hangisi" Allah'ın azabından yana "güven duymaya daha layıktır." Muvahhid olan mı, yoksa şirk koştan mı?

İşte yüce Allah aralarında hüküm veren olarak şöyle buyurmaktadır: "İman edenler ve" şirk ile "imanlarına zulüm karıştırmayanlar güven duymaya daha layıktırlar. Bunu Ebu Bekir es-Sıddik, Ali, Selman ve Huzeyfe (r.an-hum) böylece açıklamışlardır.

İbn Abbas der ki: Bu da Hz. İbrahim'in söylediği sözler arasındadır. Âlim bir kimsenin başkasına soru sorup bizzat kendesinin cevaplandırması gibi.

Bunun, Hz. İbrahim'in kavminin söylediği söz olduğu da söylenmiştir. Yani onlar, aleyhlerine delil olacak şekilde cevap verdiler. Bu açıklama İbn Cü-reyc tarafından yapılmıştır.

Buharî İle Müslim'de İbn Mes'ud'dan nakledildiğine göre: "İman edenler ve imanlarına da zulüm bulaştırmayanlar..." âyeti nazil olunca bu, Rasu-lullah

(sav)'in ashabına ağır geldi ve: Bizden hangimiz nefesine zulmetmiyor ki dediler? Bunun üzerine Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: Durum sizin zannettiğiniz gibi değildir. Fakat Lukman'ın oğluna dediği şekilde: "Oğulca-ğızım Allah'a ortak feoşma. Çünkü şirk hiç şüphesiz çok büyük bir zulümdür" (Lukman, 31/13) sözünde zikrettiği gibidir." [\[132\]](#)

"Onlardır hidâyete ermiş olanlar" dünyada doğru yol üzere bulunanlar. [\[133\]](#)

83. İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir. Biz kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz. Şüphesiz RabbÎn tam hikmet sahibidir, herşeyi çok iyi bilendir.

Yüce Allah'ın: "İşte bu, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz hüccetimizdir. buyruğunda, "İşte bu" ile, Hz. İbrahim'in kavmiyle tartışması esnasında onlara karşı getirmiş olduğu ve kendilerini bunlar vasıtasıyla yenik düşürmüş olduğu bütün delillerine işaret edilmektedir, Mücahid der ki: Bundan kasıt, İse: "İman edenler ve. imanlarına da zulüm karıştırmayanlardır" (et-Enâm, 6/82) buyruğudur.

Şöyle de açıklanmıştır: Hz. İbrahim'in kavmine karşı delili şuydu: Kavmi, Hz. İbrahim'e: Kendilerine dil uzatıp sövdüğün için putlarımızın aklını başından alacağından korkmuyor musun? O da onlara: Ya sizler ibadet ve ta'zim hususunda küçük ile büyüğü birbirine eşit kıldığınız için büyüğün gazapla-narak, hiddetlenerek aklınızı başınızdan alacağından korkmuyor musunuz? demişti. "Biz kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz*." İlim, anlayış, imamet ve mülk vermek suretiyle.

Küreliler "derece derece" anlamına gelen; kelimesini tenvin ile okumuşlardır. Bunun bir benzeri de Yusuf Sûresi'nde (12/76. âyette)'dir. Onlar, fiili ": Kimi" kelimesi üzerinde amel ettirmişlerdir. Çünkü gerçekte dereceleri yükselten O'dur. İfadenin takdiri de ; ": Dilediğimiz kimseyi derecelere yükseltiriz" şeklindedir. Daha sonra e, a... hazfedilmiştir. Harameyn halkı ile Ebu Amr, İzafet olmak üzere tenvin-siz okumuşlardır. Bu durumda fiil "= Derecelerle" lafzı üzerinde amel eder. (Anlamı da şöyle olur: Biz dilediğimiz kimsenin derecelerini yükseltiriz). Çünkü dereceler yükseltince, o derecelerin sahibi de yükseltilmiş olur. Bu ktraati de yüce Allah'ın: ": Dereceleri yükselten..." (ef-Mu'min, 40/15) buyruğu ile Hz. Peygamberin: "Allah'ım onun derecesini yükselt" [\[134\]](#) ıubuyruğu pekiştirmektedir. Burada görüldüğü gibi yükseltme, derecelere izafe edilmiştir. O, kendisinden başka ilah bulunmayan, şeref ve lütfün-da yüce ve üstün olandır.

Her iki kıraat de birbirine yakındır. Çünkü dereceleri yükseltilmiş olan bizzat yükseltilmiş demektir. Bizzat yükseltilenin de dereceleri yükseltilmiş demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Şüphesiz Rabbin tam hikmet sahibidir." Her şeyi yerli yerine koyandır, "her şeyi çok iyi bilendir. [\[135\]](#)

84. Biz ona, İshâk ile Yakub'u bağışladık. Her birine hidayet verdik. Daha önce de Nuh'a hidâyet vermiştik. Onun hürriyetinden Davud'a, Süleyman'a, Eyyub'a, Yusuf a, Musa'ya ve Harun'a da. Biz, ihsan edenleri işte böyle mükâfatlandırırız.

85. Zekerîyya'yâ, Yahya'ya, İsa'ya, İlyas'a da. Hepsi salihlerdendi.

86. İsmail'e, Elyesa'a, Yumıs'a ve Lût'a da. Her birini âlemlere üstün kıldık.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[136\]](#)

1. Hz. İbrahim'in Soyundan Gelen Peygamberler:

Yüce Allah'ın: "Biz ona İshâk ile Yakub'u bağışladık." buyruğu, din hususunda getirdiği deliller ve tartışmaları, bu uğurda canını feda etmesine bir mükafat olmak üzere bağış olarak bunları ona vermiştik, demektir.

"Her birine hidâyet verdik." Onların her birisi hidâyeti bulmuştu.

": Her birine" buyruğu, ": Hidâyet verdik" ile nasb edilmiştir. ": Nuh'a da" buyruğu ise, ikinci olarak gelen-, ": Hidâyet vermiştik"1 dolayısıyla nasb edilmiştir.

"Onun," yani İbrahim'in "zürriyetinden." Nuh'un zürriyetinden diye de açıklanmıştır ki, bu açıklamayı el-Ferrâ yapmış, Taberi ile Kuşeyrî, İbn Atiy-ye ve onlardan başka bir takım müfessirler de bunu tercih etmişlerdir. ez-Zec-câc da birinci görüşü kabul etmiştir. Ancak bu görüşe Yunus ve Lût'un da onun zürriyetinden gelenler arasında sayıldığı belirtilerek itiraz edilmiştir. Çünkü her ikisi de Hz. İbrahim'in zürriyetinden değildi. Lut onun kardeşinin oğluydu. Kızkardeşinin oğlu olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbas dedi ki: Bütün bu peygamberler Hz. İbrahim'in zürriyeti arasında sayılırlar. Bunlar arasında onun cihetinden bir baba veya bir anne yoluyla akrabalığı olmayan kimseler bulunsa dahi bu böyledir. Çünkü Lut, Hz. İbrahim'in kardeşinin oğludur. Araplar ise, -yüce Allah'ın Hz. Yakub'un çocuklarından söylediklerini haber verdiği şekilde bildirdiği gibi- amcaya da baba derler: "Senin ilahına ve babaların İbrahim, İsmail ve İshâk'ın bir tek olan ilahına ibadet edeceğiz" (el-Bakara, 2/133) İsmail ise Hz. Yakub'un am-castdır. Hz. İsa da ancak onun soyundan gelen kızının oğlu olduğu halde Hz. İbrahim'in

zürriyeti arasında sayılmıştır. Buna göre Hz. Fatıma'nın çocukları da Peygamber (sav)'in zürriyetidirler.

İşte, kızların çocuklarının "çocukîar"ın kapsamına girdiği görüşünde olanlar da bunu delil kabul etmişlerdir ki, bu husus bir sonraki başlığımızın konusunu teşkil etmektedir. [\[137\]](#)

2. Çocuklar Tabirinin Kapsamına Kız Çocukları Da Girer Mi?

Ebu Hanife ve Şafiî derler ki: Bir kimse "çocuklarına ve çocuklarının çocuklarına" bir vakıf yapacak olur ise, o vakfın kapsamına hem oğullarının çocukları, hem de kız çocuklarının çocukları devam ettiği sürece dahildir. Aynı şekilde akrabalarına diye vasiyette bulunacak olursa, kız çocukların çocukları da bu vasiyetin kapsamına dahildir.

Ebu Hanife'ye göre "akraba" mahremliği bulunan her zu-rahtm akrabadır. Ona göre amca ve hala, dayı ve teyzelerin çocukları sakıt olur. Çünkü bunlar mahrem değildirler.

Şafiî.de der ki: Akraba, mahrem olsun olmasın bütün zû-rahim akrabadır. Ona göre, ne amca çocuğu, ne de başkası sakıt olmaz.

Malik ise der ki: Böyle bir vakfın kapsamına kız çocuklarının çocukları girmezler. Vakfedecek olanın "akrabalarım ve soyumdan gelecek olanlara şeklindeki sözü," erkek çocuklarıma ve çocuklarıma, sözü gibidir. Bunun kapsamına oğullarının çocukları ve babanın asabesi ile sulbüne raci olanlar girdiği halde, kız çocuklarının çocukları bunun kapsamına girmez.

Daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde (3/61. âyet, 3. başlıkta) Safirden buna yakın bir görüşe de işaret etmiş bulunuyoruz. Her ikisinin lehine delil, şanı yüce Allah'ın: "Allah, çocuklarınız hakkında size şöyle vasiyet ediyor" (en-Nisa, 4/11) buyruğudur. Müslümanlar, bu âyetin zahirinden ancak sulben evlat ile özel olarak da oğlun çocuklarını anlamışlardır.

Yüce Allah'ın: "Peygambere ve yakın akrabalara" (el-Enfal, 8/41) buyruğu dolayısıyla Hz. Peygamber dayı çocuklarını dışarda tutarak amcalarının çocuklarını akrabaları arasında kabul ederek onlara pay vermiştir. Kızların çocukları da aynı şekilde babaya neseb yoluyla intisab etmezler. Ve her hangi bir babada onunla birleşmezler.

İbnü'l-Kassar der ki: Kız çocukları da akrabaların kapsamına girer diyenlerin delilleri, Hz. Peygamberin el-Hasan b. Ali'ye: "Şüphesiz benim bu oğlum bir seyyiddir" [\[138\]](#) diye buyurmuş olmasıdır. Kız_ çocuklarının çocukları hakkında bunlar, annelerinin babalarının çocuklarıdır, demeyi kabul etmeyen bir kimse

olduğunu bilmiyoruz. Anlam da bunu gerektirmektedir. Çünkü çocuk (anlamına gelen el-veled) tevellüdden türemiştir. Kızın çocukları ise kaçınılmaz olarak annelerinin babalarından tevellüd edip doğarlar. Anne cihetinden tevellüd ise baba cihetinden tevellüd gibidir. Kur'an-ı Kerim de buna delalet etmektedir: Şanı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onun zürriyetinden Davud'a, Süleyman'a... hepsi salihlerdendi" diye buyurmakta ve Hz. İsa'yı aslında soyundan gelen bir kızın oğlu olduğu halde onun (yani Hz. İbrahim'in) zürriyetinden olmakla nitelendirmiştir. [\[139\]](#)

3. Arapça Grameri Açısından Bu İsimler Ve Bu İsimlerin Kıraati:

en-Nisa Sûresi'nde (4/163. âyetin tefsirinde) bu isimlerden hangilerinin munsarîf olmadığına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Dâvud" adı ise Arapça olmayan bir isim olduğundan dolayı munsarîf değildir. Ayrıca "fâ'ül vezinde olduğu için de başında "elif lam"ın getirilmesi güzel kaçmaz ve munsarîf da olmaz.

İlyas da Arapça olmayan bir isimdir. ed-Dahhâk der ki: İlyas, Hz. İsmail'in,soyundan idi, el-Kutebî'nin de naklettiğine göre İlyas, Yuşâ b. Nûn'un torunlardındandı.

el-A'rec, el-Hasen ve Katade; şeklinde, "elifi vasî ile okumuşlardır. Haremeyn ehli ile Ebu Amr ve Âsim ise, tahfîf edilmiş bir "lam" ile; diye okumuşlardır. Âsim dışında kalan Kûfeli kıraat alimleri ise bunu; şeklinde okumuşlardır. el-Kisaî de böyle okumuş ve; diye okuyanların kıraatini reddetmiş ve şöyle demiştir: Çünkü vezinde bir isim kullanılmaz; gibi.

en-Nehhâs ise şöyle demektedir: Ancak böyle bir cevap bağlayıcı olmaktan uzaktır. Çünkü Araplar derler. Eğer nekire kabul edilir ise, o takdirde; şeklinde (marife olarak) getirilir.

Ebu Hatim ise; şeklinde okuyanların kıraatini reddeder ve şöyle der: (Arap dilinde) şeklinde bir isim olmaz.

en-Nehhâs yine şöyle der: Yine böyle bir cevap bağlayıcı değildir. Çünkü Arapça'da Haydar ve Zeyneb şeklinde isimler kullanılmıştır. Bunda ise gerçek şu ki, bu Arapça olmayan bir isimdir. Arapça olmayan (ucme) isimler ise, kıyas ile kabul veya reddedilmez. Bunlar ancak sem'a yoluyla öğrenilir. Araplar da bu şekilde aldıkları kelimeleri çokça değişikliğe uğratarlar. Dolayısıyla bir ismin iki ayrı lügatte (farklı söyleyişte) kullanılması garip karşılanacak bir durum değildir. Mekkî der ki: "Elyasa" isimîni iki "lam" ile okuyanların kıraatine göre ismin asli; şeklindedir, Daha sonra da bunun başına tarif için "eliP ve "lam" gelmiştir. Eğer

bunun aslı (en) şeklinde olsaydı, başına "elif ile "lam" gelmezdi. Zira "elif ile "lam," birer erkek ismi olan Yezid ve Yeşkur'un başına gelmezler. Çünkü bunlar marife ve özel isimdirler, ise, nekire olduğundan dolayı tarif için başına "elif" ile "lam" gelir. Bununla birlikte tek bir "lam" ile kıraati daha güzel görmekteyim. Zira, kıraat alimlerinin çoğunluğu bu şekilde okumuşlardır.

el-Mehdevî der ki: Tek bir "lam" ile; şeklinde okuyanların kıraatine göre isim şeklindedir. "Elif" ile "lam" zaid olarak girmiştir. Nitekim bunların: Onbeş'in başına fazladan getirilmeleri de böyledir. Şairin şu beyitinde de aynı şey sözkonusudur

"Biz1, el-Yezid b. el-Velid'i mübarek ve omuzlarına Halifeliğin ağır yükleri binmiş gördük."

Şu beyitte olduğu gibi Araplar, muzari fiilin başında da fazladan "elif-lam" getirmişlerdir:

"Cerboayi kazdığı tünelin çıkış yerinden ve eş-Şiha'da bulunup girişini açtığı yuvasından çıkartır."

Şair burada demek istemektedir.

el-Kuşeyrî der ki: Bu isim "lam" harfî şeddeli ve şeddesiz olarak da okunmuştur. Bilinen bir peygamberin ismi olması hususunda anlamı birdin îsmail ve İbrahim gibi. Fakat, başına "elif-lam" getirilmesi suretiyle Arapça olmayan isimlerin taşımadığı bir özelliğe sahip olmuştur. Bazılan, "Elyasa"nın İlyas olduğunu zannetmiştir. Ancak, durum böyle değildir. Çünkü şanı yüce Allah her birisini ayrıca zikretmiştir. Vehb (b. Münebbih) der ki: Elyasa, İl-yas'ın arkadaşıdır. Her ikisi de Zekeriya, Yahya ve İsa'dan önce idiler. İlyas, İdris'in kendisidir, de denilmiştir. Ancak bu da doğru değildir. Çünkü İdris, Nuh'un dedesidir. İlyas ise Nuh'un zürriyetindendir. İlyas'ın, Hızır olduğu söylenmiş ise de, hayır Elyasa Hızır'ın kendisidir de denilmiştir.

"Lût" de Arapça olmayan bir isim olmakla birlikte, hafif oluşu dolayısıyla munsarîf olmuştur. Bunun isticakı (türeyişi) ile ilgili açıklamalar ileride el-A'raf Sûresi1 nde (.7/80. âyet, 1. başlıkta) gelecektir. [\[140\]](#)

87. Onların babalarından, zürriyetlerinden ve kardeşlerinden bazılarını da (hidâyete erdirdik), Onları seçtik ve onları doğru bir yola da ilettik.

Yüce Allah'ın: "Onlarınbabalarından, zürriyetlerinden..." buyruğunda-ki teb'îz (kısmilik bildirmek) içindir. Yani biz onların babalarının, zür-riyetlçrinin ve kardeşlerinin bazısını hidâyete erdirdik, anlamındadır.

"Onları seçtik." Mücahid der ki: Biz onları arındırdık, demektir. Dilcilere göre bu, onları seçip tercih ettik anlamındadır.

Bu kelime, suyu havuzda toplamak anlamına gelen 'den türetilmiştir. Buna göre; yanına aldığı kimseyi özel adamlarının arasına koyman demektir. Aynı kökten gelen, da, havuz anlamındadır. Şair der ki:

"Iraklı şeyh'in dolup taşan havuzu gibi,"

Istita (seçmeVnin ve hidâyetin anlamına dair açıklamalar (el-Bakara, 2/130. âyetin tefsiri ile el-Fatiha, 1/6. âyetin tefsirinde) geçmiştir. [\[141\]](#)

88. Bu, Allah'ın hidâyetidir. O, kullarından kimi dilerse onunla hidâyete erdirir. Eğer onlar dahi şirk koşsalardı, yaptıkları herşey boşa giderdi.

Yüce Allah'ın: "Bu, Allah'ın hidâyetidir. O, kullarından kimi dilerse onunla hidâyete erdirir. Eğer onlar dahi şirk koşsalardı." Yani, Benden başkasına ibadet etmiş olsalardı, onların dahi amelleri boşa çıkardı. Fakat Ben onları (şirkten korudum).

"Boşa çıkmak" ise batıl olmak demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/217-218. âyetlerin tefsiri, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[142\]](#)

89. Onlar kendilerine kitap, hikmet ve nübüvvet verdiğimiz kimselerdir. Şimdi bunlar onları inkâr ederlerse, Biz de onları inkâr etmeyen bir topluluğu onlara vekil kılmışızdır.

Yüce Allah'ın: "Onlar kendilerine kitap, hikmet ve nübüvvet verdiğimiz kimselerdir" buyruğu, mübtedâ ve haberdur. Burada ("hikmet" anlamını verdiğimiz) "el-Hukm" ilim ve fıkıh (dinin inceliklerini anlamak) demektir.

"Şimdi bunlar" yani, senin çağdaşın olan kâfirler, ey Muhammed "onları" âyetlerimizi "inkâr ederlerse, Biz de onları inkâr etmeyen bir topluluğu onlara vekil kılmışızdır" buyruğunda "şimdi bunlar onları inkâr ederlerse" şart cümlesi, "Bizde..." şartın cevabıdır. Yani Biz, bu âyetlerimize imana onları inkâr etmeyen bir topluluğu vekil ktlmışızdır (görevlendirmişizdir). Bununla Medinelilerden Ensar'ı, Mekkelilerden de Muhacirleri kastetmektedir.

Katade ise der ki: Bununla yüce Allah'ın bize anlattığı peygamberleri kastetmektedir. en-Nehhâs der ki: Bu, buyruğun anlamına en yakın ve uygun düşen bir görüştür. Çünkü, bundan sonra yüce Allah: "İşte bunlar, Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir, o halde sen de onların hidâyetlerine uy" (el-Enâm 6/90) diye buyurmaktadır.

Ebu Recâ da şöyle demektedir: Bunlar, meleklerdir. Şöyle de açıklanmıştır: Bu, cinlerden, insanlardan ve meleklerden mü'min olan her kişi hakkında umumidir.

"İnkâr etmeyen" buyruğunun başındaki "be" harfî te'kid olmak üzere fazladan

gelmiştir. [\[143\]](#)

90. İşte bunlar, Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların hidâyetlerine uy. De ki; "Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum." Bu, âlemlere bir öğütten başka bir şey değildir.

Yüce Allah'ın: "İşte bunlar, Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O halde, sen de onların hidâyetlerine uy" buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[144\]](#)

1. Allah'ın Hidâyet Verdiği Kimselerin Hidâyetine Uymak:

Yüce Allah'ın: "O halde sende onların hidâyetlerine uy" buyruğunda sözü geçen uymak.(iktida.), fiilinde başkasına uygunluğu gözetmektir. Buyruğun anlamının, onlar sabrettikleri gibi sen de sabret, şeklünde olduğu söylendiği gibi; "O halde sen de onların hidâyetlerine uy" buyruğunun tevhide uy, şeriatler ise farklı farklıdır, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bazı ilim adamları bu âyet-i kerimeyi hakkında nas bulunmayan hususlarda geçmiş peygamberlerin şeriatlerine tabi olmanın vacib olduğuna delil göstermişlerdir.

Nitekim Müslim'in Sahih'inde ve başka kaynaklarda belirtildiğine göre, er-Rubeyyi' Um Harise'nİN kız kardeşi, birisini yaralamıştı. Bunlar Peygamber (sav)'ın huzurunda davacı oldular. Bunun üzerine Rasulullah (sav): "Kısas, kısas" diye buyurunca, Um er-Rubeyyi', "Ey Allah'ın Rasulü filana kısas mı uygulanacak? Allah'a yemin ederim ona kısas uygulanmaz" deyince, Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Fesubhanallah. Ey Um er-Rubeyyi' kısas Allah'ın farz kıldığı bir hükümdür." Yine Um er-Rubeyyi': Allah'a yemin ederim hayır, ebediyyen ona kısas uygulanmayacak, dedi Bu şekilde ısrarını onlar diyeti kabul edinceye kadar sürdürdü. Bunun üzerine Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Allah'ın kulları arasında öyleleri vardır ki, Allah adına and verdi mi, Allah da onun yeminini yerine getirir." [\[145\]](#)

Rasulullah (sav); "Kısas Allah'ın farz olarak yazdığı hükümdür" buyruğu ile yüce Allah'ın: "Biz onda (Tevrat'ta) onlara şunu yazdık: Cana can, göze göz..." (el-Maide, 5/45) âyetine atıfta bulunmuştuk Yüce Allah'ın Kitabında ise bu âyetin dışında herhangi bir yerde diğ hususunda kısas uygulanacağına dair bir nas bulunmamaktadır. Bu âyet-i kerime ise Tevrat'taki şeriattan haber vermektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber de onun gereğince hüküm vermiş ve onun hükmüne atıfta bulunmuştur.

İşte Malik'in ve Şafî'nin arkadaşlarının büyük çoğunluğu bu görüştedir ve onlara göre geçmiş şeriatlerde bulunan hükümler gereğince amel etmek icab etmektedir. İbn Bukeyr der ki: Malik'in usûlünün gerektirdiği de bu olmakla birlikte Malik ve Şafî ahabından ve Mu'tezile'den bir çok kimse bu hususta mu-hafefet etmişlerdir. Buna gerekçe olarak da yüce Allah'ın: "Sizden herbiri-niz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik" (el-Maide, 5/48) buyruğunu göstermektedirler. Ancak, bu buyrukta bu hususta görüşlerine delil olacak bir taraf yoktur. Zira bu buyruğun kayıtlanmış olma ihtimali vardır. Bu kayıt da, kitabınızda yer almayıp, onların haberlerinden size anlattıkları müstesna şeklindedir. Nitekim Buharî'nin Sahih'inde el-Avvam'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Ben Mücahid'e, Sâd Sûresi'nde secde hakkında sordum, şöyle dedi: Ben de İbn Abbas'a Sâd Sûresi'ndeki secdeye dair soru sordum, o da şöy-Je dedi: Sen hiç: "Onun zürtiyetinden Davud'a, Süleyman'a... işte onlar Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların hidâyetlerine uy" buyruğunu biliyor musun? İşte Dâvûd da yüce Allah'ın Peygamberimizin kendisine uymakla emrolunduğu peygamberler arasında idi.[\[146\]](#)

2. Kıraat'e Dair Açıklamalar:

Hamza ve el-Kisaf: ": Uy; de ki" buyruğunun vasıl ile okunması halinde, "he" harfî olmaksızın diye okumuşlardır, İbn Âmir ise, şeklinde okumuştur. en-Nehhâs der ki: Bu okuyuş, bir lahn'dir. Çünkü, "he" harfî vakıf halinde harekeyi beyan etmek içindir. Bu "he", zamir "he"si olmadığı gibi ondan sonra ne "vav" ne de "ye" harfleri vardır. Aynı şekilde; şeklindeki okuyuş da caiz değildir. Lahinden uzak kalıp büyük kalabalığın kıraatine tabi olan kimseler İse, diye okurlar ve burada vakıf yapar, vasıl etmezler. Çünkü, "he" harfî ile vasıl yapılacak olursa, lalın olur. Eğer bu harfî hazfedecek olursa, bu sefer çoğunluğun kıraatine de muhalefet etmiş olur. Cumhur ise, bu harfin hatta (yazıda) sabit olmasına bağlı olarak vakıf niyeti ile ve dere ile okumak niyetiyle vasıl halinde "he" harfini okumuşlardır. İbn Ayyaş ve Hişam "he" harfini esreli olarak; diye okumuş iseler ele bu yanlıştır, Arapçada caiz değildir.

"De ki: Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum." Yani, Kur'an-ı Kerimî tebliğe karşılık sizden herhangi bir mükâfat beklemiyorum. "Bu" yani Kur'an-ı Kerim "âlemlere öğütten başka birşey değildir." O, bütün insanlar için bir öğüttür. Yüce Allah burada hidâyeti peygamberlere izafe ederek "onların hidâyetlerine uy" diye buyurmaktadır. Çünkü onlar fiilen hidâyete ermişlerdi. Diğer taraftan (88. âyette): "Bu Allah'ın hidâyetidir" diye buyrul-muştur. Çünkü

hidâyeti yaratan O'dur. [\[147\]](#)

91. "Allah hiç bîr insana bir şey indirmedi" demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler. De ki: "Musa'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kâğıtlar haline koyup kimini açıklayıp çoğunu da gizlediğiniz kitabı kim İndirdi ? Üstelik sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size öğretilmiştir." "Allah'tır" de. Sonra onları bırak da daldıkları sapıklıklarında oynaya dursunlar.

"Allah hiçbir İnsana bir şey indirmedi demekle Allah'ı şanına yakışacak bir şekilde takdir edemediler." Yani onlar, yüce Allah'ın zatı hakkında vacip olan O'nun için imkânsız ve mümkün olan şeyleri tesbât edemediler, bilemediler.

İbn Abbas der ki: O'nun her şeye kadir olduğuna iman etmediler. el-Ha-sen der ki: O'nu gereği gibi ta'zim edemediler. Bu da Arapların: Filanın kaderi vardır şeklindeki deyimlerinden alınmış demektir. Bunun açıklaması da şöyledir. Onlar: "Allah hiçbir insana bir şey İndirmedi" demekle yüce Allah'ı, kullarına karşı delil getirmemekle ve onlara kendilerinin salahına olan şeyleri emretmemekle nitelendirip hakkettiği şekilde ta'zim etmediler ve O'nu bilip tanımaları gereken şekilde bilip tanımadılar,

Ebu Ubeyde der ki: Onlar, Allah'ı hakkı ile bilip tanımadılar. en-Nehhas der ki: Bu, güzel bir açıklamadır. Çünkü, bir şeyi takdir etmek onun miktarını bilmek demektir. Buna da yüce Allah'ın: "Allah, hiçbir insana bir şey İndirmedi demekle..." buyruğu delalet etmektedir. O'nu hakkı ile bilemediler. Zira, O'nun peygamber göndermesini inkâr ettiler. Bu iki anlam da birbirine yakındır.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar Allah'ın nimetlerinin kadrini kıymetini gereği gibi bilemediler.

Ebu Havye buyruğunu, "dal" harfi üstün olarak; şeklinde okumuştur ki, bu da bir söyleyiştir.

"Allah hiçbir insana bir şey İndirmedi demekle" buyruğu hakkında İbn Abbas ve başkaları derler ki: Yüce Allah bununla Kureyş müşriklerini kast etmektedir. el-Hasen ve Said b. Cübeyr şöyle demektedir: Bunu söyleyen ya-hudilerden birisi idi. O, Allah semadan bir kitap indirmiş değildir, demişti. es-Süddî de der ki: Bu'sözü söyleyenin adı Finlâs idi.

Yine Said b. Cübeyr'den şöyle dediği nakledilmektedir: Bu sözleri söyleyen Malik b. es-Sayfdır. O, Peygamber (sav) ile tartışmak üzere geldiğinde, Peygamber (sav) ona şöyle demişti: "Tevrat'ı Musa'ya indiren hakkı İçin sana soruyorum: Tevrat'ta şüphesiz Allah şişman din alimine buğz eder, şeklinde bir ifade bulmuyor musun?" Malik b. es-Sayf de gerçekten şişman bîr haham'idi.

Bunun üzerine kızdı ve şöyle dedi: Allah'a yemin ederim Allah hiçbir insana hiç bir şey indirmiş değildir. Bu sefer, onunla beraber bulunan arkadaşları ona şöyle dediler: Yazıklar olsun sana. Musa'ya da mı indirme-miştir deyince, şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, Allah hiçbir insana birşey indirmemiştir, demesi üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.[\[148\]](#)

Daha sonra yüce Allah, hem onların bu sözlerini çürütmek, hem de bu iddialarını reddetmek üzere şöyle buyurmaktadır: De ki: Musa'nın insanlar İçin bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği ve sizin onu parça parça kâğıtlar haline koyup, kimini açıklayıp çoğunu da gizlediğiniz kitabı kim İndirdi?" Yani, parçalar içerisinde yazdığınız ve sakladığınız o kitabı indiren kimdir? Bu, Peygamber (sav)'in niteliklerini ve onun dışında kalan bir takım hükümleri saklayıp açıklamayan yahudilere bir hitaptır.

Mücahîd der ki: Şanı yüce Allah'ın: "De ki Musa'nın—getirdiği kitabı kim indirdi" buyruğu müşriklere bir hitaptır. "Sizin onu parça parça kâğıtlar haline koyup..." buyruğu ise yahudilere hitaptır. "Üstelik sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size öğretilmiştir" buyruğu müslümanlara hitaptır. Bu da; ": Onu parça parça kâğıtlar haline koyup, kimini açıklayıp çoğunu da gizledikleri" şeklinde (fiilleri "te"li olarak değil de) "ye"li olarak okuyanların kıraatine göre uygun bir açıklamadır. Ancak, "teli kıraate göre hitap tümüyle yahudilere yönelik olur. O takdirde "Üstelik sizin de... bilmediğiniz şeyler size öğretilmiştir" buyruğu da: Sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size öğretilmiştir, anlamında ve Tevratın üzerlerine indirilmesi suretiyle onlara minnet yoluyla söylenmiş olur.

Tevrat, sahifeler halinde getirilmişti. Bundan dolayı "parça parça kâğıtlar haline koyup kimini açıklayıp..." diye buyurulmaktadır. Yani siz, bu kâğıt parçalarına yazdığınız Tevratın bir bölümünü açıklıyordunuz. Bu ise onlara yönelik bir yergidir. Bundan dolayı ilim adamları Kur'an-ı Kerim'in ayrı ayrı cüzler (parçalar) halinde yazılmasını hoş karşılamamışlardır.

"Allah'tır de." Yani, ey Muhammed de ki, O kitabı Musa'ya, bu kitabı da bana indiren Allah'tır, yahut da kitabı size öğreten Allah'tır de, anlamındadır.

"Sonra onları bırak da daldıkları sapıklıklarında oynayadursunlar." Onları sapıklıkları içerisinde oynar halde bırak demektir. Eğer; : Oynayadursunlar" kelimesi, emrin (bırak emrinin) cevabı olsaydı; demesi gerekirdi. (O takdirde anlam: Onları bırak oynar dururlar şeklinde olur). Bu ifadenin anlamı ise onları tahdit etmektir. Bunun kıtal emri ile nesh olmuş buyruklardan olduğu da söylenmiştir.

Dİğer taraftan şöyle de denilmiştir: ": Parça parça kâğıtlar haline koyuyorlar"

buyruğu "bir nur ve hidâyet olmak üzere" buyruğunun sıfatı mahallindedir. O takdirde bu da ism-i mevsul'ün sırası arasında yer alır. Ancak, yeni bir ifade olması ihtimali de vardır. O vakit ifadenin takdiri: Onu parça parça kâğıtlar halinde koyuyorlar şeklinde olur. : Onların bir bölümünü açıklıyorlar, bir çoğunu da gizliyorlar" şeklinde fiillerin "yâ" h kıraatine göre bu bölümün, "parça parça kâğıtların sıfatı olma ihtimali vardır. Çünkü nekire olan bir kelime, cümleler ile vasfedilebilir. Az e eectiei üzere İstinaf yani cümle olma ihtimali de vardır. [\[149\]](#)

92. Bu ise, İndirdiğimiz bir kitaptır. Mübarektir. Kendisinden öncekileri doğrulayıcıdır. Şehirlerin anasını ve çevresindekileri uyarman İçin (indirdik onu). Âhirete inanmakta olanlar buna da iman ederler. Ve onlar namazlarına da devam ederler.

"Bu ise, indirdiğimiz bir kitaptır." buyruğ\nda"bir kitap"tan kastt Kur'ân-ı Kerim'dir. "İndirdiğimiz" onun sıfatıdır.-"Mübarektir." Yani, ona bereketler verilmiştir. Bereket fazlalık demektir. Bu kelimenin Kur'an dışında hal olarak naabedilmesi de caizdir. (O takdirde mübarek olarak indirdiğimiz bir kitaptır anlamına gelir).

Aynı şekilde: "Kendisinden öncekileri doğrulayıcıdır" buyruğu da böyledir. Kendisinden önce indirilmiş olan kitapları doğrulamaktadır. Şirki reddetmek ve tevhidi tesbit etmekte önceki kitaplarla uyum halindedir. "Şehirlerin anasını." Maksat Mekke'dir. Mekke'ye bu ismin verilmesine dair açıklamalar daha önceden (Âl-i İmran, 3/97. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Kasıt ise oranın ahalisidir, muzaf hazfedilmiştir. Yani Biz, bu Kitabı bereket ve înzâr için indirmişizdir. "Ve çevresindekileri" yani, bütün afaki, herkesi, "uyarman için" indirdik.

"Âhirete inanmakta olanlar buna da İman ederler," Bununla yüce Allah'ın şu buyruğunun delili ile Muhammed (sav)'a tabi olanlar kast edilmektedir: "Ve onlar namazlarına da devam ederler." Ahirete iman etmekle birlikte Peygamber (sav)'a ve onun getirdiği Kitaba iman etmeyen bir kimsenin bu imanının hiç bir değeri yoktur. [\[150\]](#)

93. Allah'a yalan iftira edenden, yahut kendisine hiçbir şey vahyo-hınmamışken "bana da vahyohradu" diye söyleyenden, bir de: "Allah'ın İndirdiği gibi ben de indiririm" diyenden daha zalim kim olabilir? Sen zalimleri ölümün sıkıntıları içinde, meleklerin ellerini uzatarak; "Ruhlarınızı çıkarın. Allah'a karşı haksız yere söylediklerinizden, âyetlerine karşı kibirlendiğinizden dolayı bugün zillet azabıyla cezalandırılacaksınız" derken bir görsen!

Yüce Allah'ın: "Daha zalim kim olabilir" anlamındaki buyruğu, mübte-dâ ve haberdır. Ondan daha zalim kimse olamaz anlamındadır.

"Allah'a yalan iftira edenden™ yalan uydurup söyleyenden "yahut kendisine hiçbir şey vahyoUmmamışken bana da vahyotandu" Kendisinin peygamber olduğunu ileri sürerek böyle "söyleyenden... daha zalim kim olabilir?*

Bu buyruk, Rahmanu'l Yemâme diye adlandırılan (Müseylimetü'l-Kezzab), el-Esved el-Ansî ve Müseylime'nin karısı yalancı peygamber Secah hakkında inmiştir. Bunlar, peygamberlik iddiasında bulunmuş ve Allah'ın kendilerine vahiy indirdiğini iddia etmişlerdi.

Katade der ki: Bize ulaştığına göre yüce Allah bu buyruğu Müseylime hakkında indirmiştir. Bunu, İbn Abbas da ifade etmiştir.

Derim ki: Fıkıhtan ve sünnetlerden selefin izlemiş olduğu yoldan yüz çeviren şu kimseler de bu kabildendir: Bunlar: Benim kalbime şöyle doğdu yahut kalbim bana bunu bildirdi deyip, kalplerinde doğana ve hatırlarından geçene göre hüküm vererek, bunu da kalplerinin hertürlü bulandırıcı unsurdan arındırılmış olmasına ve kalplerinin ağıyardan (mâsivadan) tamamıyla uzak bulunmasına bağlarlar. Kalpleri böyle olduğundan dolayı, İlahi ilimler ve rabbani hakikatler kalplerine güya tecelli ediyormuş. O bakımdan onlar, külli meselelerin sırlarına vakıf oldukları gibi, cüziyatın hükümlerini de bilmek iddiasında bulunurlar ve bunlar vasıtası ile de külli şer'i hükümlere ihtiyaçla-rınınolmadığını İleri sürerek şöyle derlen Bu gelen şer'i hükümler ile ancak ahmaklar ve avam hüküm verir. Evliya ve havas ehlinin ise bu gibi naslara ihtiyaçları yoktur. Onların naklettikleri arasında da: "Müftüler sana fetva verseler dahi sen yine de kalbinden fetvayı sor"[\[151\]](#) sözü de vardır. Ayrıca bu iddialarına Hz. Hızır'ın, kendisine tecelli eden bu tür ilimler vasıtası ile Musa (as) nezdinde bulunan şeriat türü kavrayışlara muhtaç olmadığını da delil gösterirler.

Böyle bir İddia zındıklık ve kuturdur. Bunu söyleyen, tevbe etmesi istenmeksizin öldürülür. Böyle bir iddia ile birlikte onlara (bu sözlerinizle ne demek istiyorsunuz) kabilinden soru sormaya, cevap almaya gerek yoktur. Çünkü böyle bir iddia kaçınılmaz olarak şer'î hükümleri yıkar ve Peygamberimizden sonra bir takım peygamberlerin varlığını kabul etmek sonucuna götürür. Bu hususa dair daha geniş açıklamalar, yüce Allah'ın İzniyle Kehf Sûre-si'nde (18/82. âyet, 2. başlıkta) gelecektir.

Yüce Allah'ın: "Bir dei "Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm diyenden daha zalim kim olabilir." Buyruğunda yer alan; "...yen..." cer ma-hallindedir. Yani, ben de Allah'ın indirdiği gibi indiririm diyenden daha zalim kim olabilir? Bununla kastedilen ise, RasuluHah (sav)'a vahiy kâtipliği yaparken sonraları

irtidat edip müşriklere iltihak eden Abdullah b. Ebi Serh'tir.

Mütessirlerin naklettiklerine göre bu irtidadının sebebi şudur: Mu'mi-nun Sûresi'nde yer alan yüce Allah'ın: "Andolsunki Biz, insanı süzölmüş bir çamurdan yarattık." (el-Mu'minin, 23/12) âyeti nazil olunca, Peygamber (sav) onu çağırıp bu buyruğı ona okudu. Yüce Allah'ın; "Sonra onu başka bir yaratık olarak yarattık" (el-Mu'minin, 23/14) buyruğına gelince Abdullah, insanın yaratılışı ile ilgili bu geniş açıklamalardan hayrete düşerek: "Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir" (el-Mu'minin, 23/14) deyiverdi. RasuluHah (sav) da: "Benim üzerime de bu şekilde nazil oldu" deyince, Abdullah şüpheyeye düştü ve şöyle dedi: Eğer Muhammed doğru söyleyen bir kimse ise andolsun ki, ona vahyolunduğı gibi bana da vahyolundu.[\[152\]](#) "Eğer o yalan söyleyen birisi ise ben de onun dediğı gibi söylemiş oldum, diyerek İslâm'dan irtidat etti ve gidip müşriklere katıldı. İşte yüce Allah'ın: "Bir de; "Allah'ın İndirdiğı gibi ben de indiririm diyenden..." buyruğı ile kastedilen budur. Bunu da el-Kelbî, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Muhammed b. İslâk da bunu naklederek şöyle demektedir: Bana Şurahbil anlatarak dedi ki: Şu: "Bir de: Allah'ın indirdiğı gibi ben de indiririm diyenden..." buyruğı, İslâm'dan irtidat, eden Abdullah b. Sa'd b. Ebi Şerh hakkında nazil olmuştur. Rasulullah (sav)'in Mekke'ye (fetih sırasında) girişı esnasında onun, Abdullah b. Hatal'ın ve Mikiyas b. Subabe'nin Kabe'nin örtöleri altında bulunacak olsalar dahi öldürölmelerini emretmiş idi. Abdullah b. Ebi Şerh, Osman (r.a)'a kaçıp sığınmıştı. Hz. Osman, Abdullah'ın süt kardeşı idi. Abdullah'ın annesi onunla birlikte Hz. Osman'ı da emzirmişti. Hz. Osman onu sakladı. Sonunda Mekke halkına eman verildikten sonra Rasulullah (sav)'tn yanına onu da götürüp, onun için Hz. Peygamber'den eman istedi. Rasulullah (sav) uzun bir süre sustuktan sonra: "Evet" deyiverdi. Osman Cr.a) meclisten ayrılıp gidince, Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Benim susmamın tek bir sebebi vardı. O da sizden birinizin kalkıp onun (.Abdullah'ın) boynunu vurması idi." Bu sefer ensardan birisi: Ey Allah'ın Rasulü, ne diye bana gizlice işaret etmedin? deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Şüphesiz Peygamber'in hain bir bakışının olmaması gerekir."[\[153\]](#)

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Abdullah b. Sa'd b. Ebi Şerh, Mekke'nin fethi günlerinde İslâm'a girdi, İslâm'a güzel bir şekilde bağlandı. Bundan sonra onun hoş karşılanmayacak herhangi bir davranışı görölmedi. O, Ku-reyş'in akıllı ve asîî insanlarından birisi idi. Amr b. Lüey oğullarının arasında hatırı sayılır bîr süvari idi. Daha sonra Osman (r.a) onu Meri 25 yılında Mısır valisi olarak tayin etti. 24 yılında Afrika onun kumandanlığında feth edildi. Oradan 31 yılında Nube (Sudan) topraklarından siyahilere gaza yaptı ve bugüne kadar geçerli olan

barış antlaşmasını da yaptı, 34 yılında ise, deniz yoluyla Bizans topraklarına bir gazada bulundu. Bu seferlerinden geri döndüğünde, İbn Ebi Huzeyfe onun Fustat'a girmesini engelledi. O da Askalan'a gitti ve Osman (r.a) şehid edilinceye kadar orada ikamet etti. Fitneden kaçmak arzusuyla ölünceye kadar Remle' de ikâmet ettiği de söylenmiştir. O, Rab-bîne dua etmişti: Allah'ım, son amelimi sabah namazını kılmak olsun, diye dua etmişti. Abdest aldı, sonra namaza durdu. Birinci rekatta Fatiha Sûresi ile Âdiyat sûresini okudu, ikincisinde ise, Fatiha ile bir başka sûre okudu. Sağına selam verdi, soluna selam verecekken Allah ruhunu kabzetti. Bütün bunları is,e Yezid b. Ebi Habib ve başkaları nakletmiştir. Abdullah, Hz. Ali'ye de Muaviye'ye de bey'at etmemişti. O, İnsanlar Muaviye etrafında toplanmadan Önce vefat etmişti. Afrika'da vefat ettiği de söylenmiştir. Sahih olan ise onun Askalan'da 36 ya da 37 yılında vefat ettiğidir. Tedbir görüş olarak 36 yılında vefat ettiği de söylenmiştir.

Hafs b. Ömer, el-Hakem b. Eban'dan, o, İkrime'den bu âyet-i kerimenin en-Nadr b. el-Haris hakkında nazil olduğunu rivayet etmektedir. Çünkü, en-Nadr b. el-Haris, Kur'an-ı Kerime nazire yazmak istemiş ve: "Öğüttükçe öğü-tenlere, hamur yoğurdu kça yoğuranlara, ekmeği oldukça pişirenlere ve onu lokma lokma yiyenlere andolsun" diye Kur'ân'a nazire yazmak istemişti.

Yüce Allah'ın: "Sen, zalimleri ölümün sıkıntıları İçinde, ölümün zorlu halleri ve sekaratı içerisinde... bir görsen!" ; Zorlu ve sıkıntı demektir. Bu kelimenin aslı, bir şeyi örtüp bürümek hakkında kullanılır. Su onu örttü anlamındaki; tabiri de buradan gelmektedir. Daha sonra bu kelime, zorlu, sıkıntılı ve hoşla gitmeyen şeyleri anlatmak üzere kullanılır olmuştur. Savaşın zorlu halleri ve sıkıntılı zamanlan anlamına gelen; tabiri de buradan gelmektedir. el-Cevherî der ki: -. Zorlu hal ve sıkıntı demektir. Çoğulu ise C^} şeklinde gelir. el-Kutebî, Nuh (a.s)'ın gemisini anlatırken şöyle demektedir:

"Ve derken o her tarafı örtüp kapatan suların geri çekilme zamanı geldi."

: Ölümün sıkıntıları, demektir.

"Meleklerin ellerini uzatarak" buyruğu mübtedâ ve haberdır. (Buna göre anlamı, melekler de ellerini uzatmış olacaklardır şeklinde otur).

"; Uzatanlar" anlamındaki kelimenin aslı; şeklindedir. (İzafet dolayısıyla sondaki nûn düşmüştür).

Denildiğine göre, melekler ellerini azap ile ve demir balyozlarla uzattıkları zaman anlamındadır. Bu açıklama el-Hasen ile ed-Dahlîâk'tan nakledilmiştir. Meleklerin ellerini, ruhlarını kabzetmek için uzatacakları şeklinde de açıklanmıştır. Bir başka yerde de şöyle buyurulmaktadır: "Melekler o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura... canlarını alırken bir görsen." (el-Enfal, 8/50)

Bu âyet-i kerime böylelikle bu husustaki iki görüşü de bir arada dile getirmektedir. Arapça'da: Elini ona hoş olmayan şeyle uzattı, tabiri kullanılır.

"Ruhlarınızı çıkarın" yani, eğer imkanınız varsa azaptan ruhlarınızı kurtarın, anlamındadır. Ve bu bir azardır. Şöyle de açıklanmıştır: Hoşunuza gitmese dahi ruhlarınızı çıkartın. Çünkü, mü'minin ruhu Rabbi ile karşılaşmak İçin çıkmak arzusunu taşır. Kâfirin ruhu ise, zorlu ve sıkıntılı bîr şekilde çekilip çıkartılır. Ve şöyle denir: Ey murdar nefis, kendin de gazaplanmış ve gazaba uğramış olarak Allah'ın azabına ve O'nun hakir düşürmesine çık! Ebu Hureyre ve başkası yoluyla rivayet edilen hadiste böyle zikredilmektedir.[\[154\]](#)

Biz bu hadisi "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Allah'a hamd olsun.

Şöyle de denilmiştir: Bu buyruk, bir kimsenin azap ettiği kişiye; Sana azabı tattıracak ve hiç şüphesiz canını çıkartacağım şeklinde söylediği sözü andırmaktadır. Çünkü, bizzat kendileri canlarını çıkartmazlar. Aksine ölüm meleği ve onun yardımcıları onların ruhlarını kabzeder.

Bu sözün kâfirlere cehennemde oldukları sırada söyleneceği de ifade edilmiştir. Bunun cevabı ise, işin büyüklüğü dolayısıyla hafzedilmiştir. Yani: Sen, zalimleri bu haldeyken göreceksin, hiç şüphesiz büyük bir azaba uğratılmakta olduklarını görecektin. : Zillet ile aynı şeydir,

"Kibirlendiğinizden" yani, O'mın âyetlerini kabul etmeye yanaşmayıp büyüklendiğinizden dolayı (zillet azabı ile cezalandırılacaksınız") demektir. [\[155\]](#)

94. Andolsun sizi İlk defa yarattığıma gibi yapayalnız teker teker huzurumuza geldiniz ve size bağışladığımız şeyleri arkanızda bıraktınız. İçinizde gerçekten ortak olduklarını boş yere iddia ettiğiniz şefaatçılarım da aranızda görmüyoruz. Andolsun onlarla aranızdaki bağlar kesilmiş ve zannettiğiniz şeyler önünüzden kaybolmuş gitmiştir.

Yüce Allah'ın: "Andolsun... yapayalnız, teker teker huzurumuza geldiniz" buyruğu, Mahşerde gerçekleşecek hali ifade etmektedir. "Teker teker" anlamındaki kelime, hal olarak nasb mahallindedir. Sonunda te'nis elifi (rnaksûre) geldiği için munsarıf değildir. Ebu Hayve ise, bu kelimeyi: şeklinde tenvin ile okumuş olup, Temimlilerin şivesi böyledir. Onlar, ref mahallinde ise; şeklinde tenvinli kullanmazlar. Ahmed b. Yahya ise tenvin-siz (ve medsiz) olarak; şeklindeki bir söyleyişi de nakletmekte ve: Üçer ve dörder kelimelerine benzediğini söylemektedir.

: Teker teker" kelimesi, 'nin çoğuludur. Sarhoşlar kelimesinin, çoğulu-, :

Tembeller kelimesinin de, kelimesinin çoğulu olması gibi.

Bunun tekilinin "râ" harfî sakın olmak üzere, şeklinde olduğu söylendiği gibi, "râ" harfî esreli veya üstün olarak kullanıldığı da söylenmiştir. Yine 'nin de bunun tekili olduğu söylenmiştir,

Buyruğun anlamı şudur: Siz, bize teker teker gelmiş olacaksınız. Her biriniz tek başına, ailesiz, malsız, çocuksuz ve yardımcısız olarak; sapıklığınızda sizinle birlikte olanlardan ayrı olarak geleceksiniz. Allah'tan başka taptıklarınızın da size bir faydası olmayacaktır.

el-A'rec ise bunu şeklinde (yâ harfinden sonra) "elif'siz olarak okumuştur.

"Sizi ilk defa yarattığımız gibi" tek başınıza yaratıldığınız gibi demektir. Şöyle de açıklanmıştır: Annelerinizin karnından çıktığınız şekilde çıplak, ayakkabısız, sünnetsiz ve sonradan kazanılmış herhangi bir musibetsiz olarak geleceksiniz. İlim adamları derler ki: Yarın, kıyamet gününde kul doğduğu günkü azaların hangisine sahipse, onların hepsine sahip olarak haş-redilecektir. Kendisinden herhangi bir organ kesilmiş olan kimseye o organı kıyamet gününde geri verilecektir. İşte (hadis-i şerifte geçen Hz. Peygamberin): "Sünnetsiz olarak" [\[156\]](#) hadisindeki ifadenin kastettiği mana budur. Yani, sünnet oldukları vakit kendilerinden kesilen parça dahi kendilerine geri iade edilecektir.

"Ve site bağışladığımız şeyleri arkanızda bıraktınız." Size verdiğimiz, mülkiyetinize bıraktığımız şeyleri arkanızda bırakmış bulunuyorsunuz. Verilen bu şeyler ise, yüce Allah'ın insana bağışladığı köleler ve türlü nimetlerdir. "İçinizde gerçekten ortak olduklarını boş yere iddia ettiğiniz şefaathçilerinizi de aranızda görmüyoruz." Allah'tan başka kendilerine ibadet ettiğiniz ve Allah'a ortak koştuğunuz şeyleri -putları- kastetmektedir. Yani, Bana ortak koştuğunuz şeyleri beraberinizde görmüyoruz. Çünkü, müşrikler: Putlar Allah'ın ortakları ve O'nun nezdinde bizim şefaathçilerimizdir, diyorlardı.

": Andolsun, onlarla aranızdaki bağlar kesilmiş..." buyruğunu, Nâfi', el-Kisaî ve Hafs bunu zarf olarak nasb ile okumuşlardır. Yani, sizinle onlar arasındaki ilişki andolsun ki kopmuş bulunmaktadır. Burada "ilişki" anlamına gelen "vasi" kelimesinin hazfedilmiş olduğuna yüce Allah'ın: "Boş yere iddia ettiğiniz şefaathçilerinizi de aranızda görmüyoruz" buyruğu delil teşkil etmektedir. İşte bu, kıyamet gününde onlarla koştukları ortaklar arasında ilişkilerin kop ani a çağına, birbirlerinden uzaklaşacaklarına delalet etmektedir. Bu İse, koştukları ortakların onlardan uzaklaşıp onlarla birlikte olmayacaklar) bir zamanda olacaktır. Onlarla ilişkilerinin koparılması ise, onların bunlarla ilişkilerinin bulunduğunu iddia ettikleri halde onları terket-meleridir. Bundan dolayı "Kesilmiş" buyruğundan sonra "bağlar, ilişkiler" anlamında "vasrin hazfedildiğini kabul etmek güzel bir

şeydir. Çünkü ifade zaten buna delâlet etmektedir, tbn Mes'ud'un kıraatinde de bunun nasb ile kıraatine delâlet edecek şekilde şöyledir: ""Andolsun, aranızdaki şeyler (bağlar) kesilmiş" şeklindedir ki, böyle bir kıraatte nasb'tan başka birşey caiz olmaz. Çünkü bu ifadede kesilen sözkonu-su olmaktadır ki, buna da; ile işaret edilmiştir. Şöyle buyrulmuş gibidir: Andolsun, aranızdaki ilişki kopmuş, kesilmiş bulunmaktadır. şöyle de açıklanmıştır: Buyruğun anlamı: Andolsun, aranızdaki durum kesilmiş bulunmaktadır. Bu da yakın bir mana ifade eder.

Diğerleri ise, şeklinde merfu' olarak zarf olmayan bir isim diye fiili ona isnad ederek merfu' okumuşlardır. Yüce Allah'ın: ": Bizimle senin aranda da bir perde vardır* (Fussüet, 41/5) buyruğunda lıarf-i cer'in girmiş olmasıyla : İşte bu, benimle senin ayrışımızdır" (el-Kehf, 18/78) buyrukların ": Ara" İsim olması görüşünü güçlendirmektedir. Diğer taraftan bu kelimenin mansub okunuşunun ref anlamında olması da mümkündür. Nasbedümiş olması ise, ref mahallinde olmakla birlikte mansub bir zarf olarak çokça kullanılması dolayısıyladır ki, el-Ahfeş'in görüşü de budur.

Buna göre her iki kıraatin de anlamı aynı olur. O bakımdan bunlardan herhangi birisiyle okumak mümkündür.

"Ve zannettiğiniz şeyler" yani, dünya hayatında iken yalanlayıp gerçek olmadığını iddia ettiğiniz şeyler "ise önünüzden kaybolup gitmiştir." Bu âyetin en-Nadr b. el-Haris hakkında indiği rivayet edilmiştir.

Rivayet edildiğine göre Âişe (r.anha) yüce Allah'ın: "Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi yapayalnız teker teker huzurumuza geldiniz" âyetini okumuş ve: Ey Allah'ın Rasulü, ya avretlerimiz ne olacak? Erkekler kadınlar hep birlikte, biri ötekinin avretine bakacak şekilde mi hasredilecekler? Ra-sulullah (sav) şöyle buyurmuş: "O gün onlardan her birisinin başka şeylerle uğraşmasına fırsat vermeyecek kadar bir işi olacaktır. Erkekler kadınlara, kadınlar da erkeklere bakmayacaklar ve birbirlerine bakamayacak kadar başka şeylerle uğraşacaklardır"[\[157\]](#) Bu, Sahih'te sabit olmuş ve Müslim'in de bu manada rivayet ettiği bir hadis-i şeriftir. [\[158\]](#)

95- Şüphesiz Allah taneyi ve çekirdeği çatlatıp yarandır. Ölüden diriye O çıkarır. Diriden ölüyü de çıkarandır. İşte Allah budur. Nasıl oluyor da çevriliyorsunuz? Yüce Allah: "Şüphesiz Allah taneyi ve çekirdeği çatlatıp yarandır" buyruğunda, ilâhlarının yapmaktan acze düşeceği hayret verici fiillerinin en basit gibi görünenini saymaktadır.

: Yarıp çıkarmak, demektir. Yani O, ölü çekirdeği yarar da ondan yemyeşil yapraklar çıkartır. Tanenin durumu da böyledir. Yeşil yapraktan ise, ölü bir

çekirdek ve tane çıkartmaktadır. İşte, ölüden diriye çıkartmasının, diriden de ölüyü çıkartmasının anlamı, -el-Hasen ve Kalade'den nakledildiğine göre-böyledir. İbn Abbas ve ed-Dalîhâk da şöyle demektedir: "Yarıp çıkara yaratan demektir. Mücahid der ki: Yüce Allah burada yarmak ile tane ve çekirdekteki yarıkları kastetmektedir. da çekirdek anlamına gelen; 'in çoğuludur. Kayısı ve şeftali gibi çekirdeği olan herşey hakkında kullanılır,

"Ölüden diriye O çıkarır, diriden ölüyü de çıkarandır." Canlı olan insanı cansız nutfeden, cansız nutfeyi de canlı insandan çıkartır. Bu açıklama İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Katade ve el-Hasen'in görüşü de az önce geçmişti. Buna dair açıklamalar daha önce de Al-i İmran Sûresi'nde (3/27. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Müslim'in Salîh'inde de Hz. Ali'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Taneyi yarıp çıkartan ve canlıyı var eden hakkı için bu ümmî Peygamberin -Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun- bana söylediği sözdür: Beni ancak mü'min olan kimse sever ve bana ancak münafık olan kişi buğzeder.[\[159\]](#)

"İşte" Allah budur" buyruğu mübtedâ ve haberdur.

"Nasıl oluyor da çe vir itiyorsunuz? " Yani, aziz ve celil olan Allah'ın kudretiyle yarattıklarını görmenize rağmen haktan nasıl olur da döndürülüyorsunuz? [\[160\]](#)

96. Sabahı yarıp çıkarandır. Geceyi de bir sükûn (vakti), güneş ve ayı da birer hesap (işareti) kıldı. Bu, Aziz olanın, hakkıyla bilen tak* diridir.

Yüce Allah'ın: "Sabahı yarıp çıkarandır" buyruğu, (bir önceki âyet-i kerimede geçen) yüce Allah adının sıfatıdır. Yani, işte bu, sabahı yarıp çıkaran Rabbiniz Allah'tır.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Muhakkak Allah sabahı (el-İsbâh) yarıp çıkarandır. Subh ve sabah, gündüzün İlk bölümleridir. İsbâh da aynı anlama gelir. Yani, hergün sabahı yarıp çıkaran O'dur. Bununla da kasû şafak vaktidir. İsbâh; nin mastarıdır. Yani: Karanlıktan aydınlığı yarıp çıkaran O'dur.

ed-Dahhâk der ki: Sabahı yarıp çıkarmak, günü yaratmak demektir. Burada "el-İsbâh", marife olup hiçbir nahivciye göre tenvinli gelmesi caiz değildir.

el-Hasen ve İsa b. Ömer ise, hemzeyi üstün olarak; : Sabahları yarıp çıkarandır, diye okumuştur ki, bu da "SubIV'un çoğuludur, el-A'neş, İbrahim en-Nehâf'den; şeklinde fiili, feale vezninde ve "İs-bâh"ın hemzesini esreli ve son harfî olan "hâ"yı da üstün olarak okumuştur. (Anlamı: Sabahı yarıp çıkarır, şeklinde olur)

el-Hasen, İsa b. Ömer, Hamza ve el-Kîsâî ise, ": Geceyi de bir sükûn (vakti) kıldı" şeklinde (Fiildeki "cim" harfinden sonra) "elipsiz olarak (yani, kılan anlamına gelecek şekilde "câil" olarak değil) okumuşlardır. Ayrıca " Geceyi"

mansub olarak, her iki yerde de; : Çatlatıp yaran ve yarıp çıkaran kelimesini fiil anlamına hamlederek okumuşlardır. Çünkü burada yaran, yanp çıkaran (tsm-i faili) fiil anlamındadır. Zira bu, olup biten bir iştir. O bakımdan manaya hamledilir. Diğer taraftan bundan sonra gelen fiiller de mazi fiildir. Bunlar da yüce Allah'ın: : Sizin için yıldızları yarattı" (el-En'âm, 6/97); "ı Gökten bir \$u indirdi" (el-En'âm, 6/99) buyruklarıdır. Böylelikle buyrukların baştarafında yer alan "yarıp çıkaran" anlamındaki lafızlar, sonradan gelen fiil anlamına hamledilmiş olmaktadır. Diğer taraftan, bunu bir fiil takdiri ile "güneş ve ay" anlamındaki kelimelerin nasb ile kıraati üzere tema edip bunların başındaki fiili "fail" vezninde kabul ederek esreli okumayışları da pekiştirmektedir. Bu açıklamayı Mekki -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- yapmıştır.

en-Nehhâs da der ki: Yezid b. Kutayb es-Sekûnî ise, bu bölümü ': Geceyi bir sükûn vakti, güneş ve ayı da birer hesap (işareti) kılandır diye" şeklinde "güneş ve ay" anlamındaki kelimeleri esreli olarak ve lafza atıf ile okumuştur.

Derim ki: Mekki, el-Mehdevî ve diğerleri bu açıklamalarıyla yedi kıraat imamının bu şekildeki okuyuş üzere icma ettiklerini kastetmektedirler. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Yakub, Ruveys'in kendisinden yaptığı rivayete göre; ": Geceyi de sakın kılan" diye okumuştur.

Medinelüer ise ": Geceyi de bir sükûn.,kılandır" yani, sükûn mahalli, zamanı diye okumuşlardır.

Muvatta'da Yahya b. Said'ten nakledildiğine göre ona, Rasulullah (sav) dua ederken şöyle dediğinin ulaştığı (belegahû) nakledilmektedir:

"Sabahı yarıp çıkartan, geceyi sükûnet vakti kılan, güneş ve ayı hesaba işaret kılan Allah'ım! Borcumu bana ödet, beni fakirlikten, İhtiyaçtan kurtar. Senin yolunda kulağımdan, gözlerimden ve gücümünden güzel bir şekilde beni faydalandır."[\[161\]](#)

Hiz. Peygamberin burada "kulağımdan, gözlerimden beni faydalandır" dediği nakledilmekle birlikte kulaklar ve gözler beden ile birlikte çürüyüp gittikleri halde Nesaî, Tirmîzî ve diğer hadis kitaplarında bunlar hakkında[\[162\]](#): Ve bunları benden mirasçı kıl" diye dua ettiğine dair rivayet[\[163\]](#) nasıl açıklanır? diye sorulursa şöyle cevap verilir: İfadede bir mecaz vardır. Yani: Allah'ım, ben hayatta kaldıkça bu duyularımı benden alma demektir. Şöyle de açıklanmıştır: Burada işitmekten ve görmekten kasıt Ebu Bekir ile Ömer'dir. Çünkü, Hiz. Peygamber ikisi hakkında: "Onlar gözüm ve kulağım mesabesindedirler" diye buyurmuştur. Ancak bu, oldukça uzak bir ihtimaldir, bu hadiste maksat, işitme ve görme organlarıdır.

": Birer hesap işareti™ buyruğunun anlamına gelince; yani onları kulların maslahatlarının kendisine taalluk ettiği bir hesap ile yaratmıştır. İbn Abbas, yüce Allah'ın: "Güneşi ve ayı da birer hesap (işareti) kıldı" buyruğunu bunları hesap ile yarattı, diye açıklamıştır.

el-Ahfeş der ki: kelimesi, hisab kelimesinin çoğuludur. Şihab kelimesinin çoğulunun şuhban diye gelmesi gibi. Yakub "hüsbân" kelimesi; : Şeyi hesap eltim'den mastardır. "Hisab" ise isimdir, demektedir.

Başkası da şöyle demiştir: Yüce Allah, güneş ve ayın hareketini artıp eksilmeyen bir hesap ile takdir etmiştir. Yüce Allah bunlarla insanlara kudret ve vahdaniyetini göstermektedir.

"Hüsbân: hesap işareü"nin ziya, aydınlık anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü hüsbân, bir şiveye göre ateş anlamına da kullanılmaktadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ": Üzerine ise gökten bir ateş (yıldırım) İndirir..." i. c\ -Kehf, 18/40) İbn Abbas, buradaki "hüsbân" ı ateş diye açıklamıştır. "el-Hüsbâne" ise, küçük yastık demektir. [\[164\]](#)

97. Karanın ve denMn karanlıklarında, kendileriyle doğru yolu bulaşınız diye sizin için yıldızları yaratan O'dur. Şüphesiz Biz, bilen bir topluluk İçin âyetleri geniş geniş açıkladık.

Yüce Allah: "Karanın ve denizin karanlıklarında... sizin için yıldızları yaratan Odur" buyruğu ile kudretinin kemalini beyan etmektedir. Yıldızların yaratılışında oldukça büyük faydalar vardır. Yüce Allah bu âyet-i kerimede faydalarının bir kısmını zikretmektedir ki, şeriatın bilinip öğrenilmesini teşvik ettiği işte bu faydalardır.

Kur'an-ı Kerim'de başka yerlerde de şöyle buyrulmaktadır; "Ve itaatin dışına çıkan her şeytana karşı koruduk" {.es-Sâffat, 37/7); "Ve Biz onları şeytanlara karşı atış taneleri yaptık." (.el-Mük, 67/5.) Burada yaratmak anlamındadır. (Mealde olduğu gibi)

"Şüphesiz Biz bilen bir topluluk için âyetleri geniş geniş açıkladık." Yani Biz, ibret almak hususunda daha ileri derecede olsun diye âyetlerimizi etraflı bir şekilde açıkladık. "Bilen kimselerin" özel olarak sözkonusu edilmeleri ise, bu âyetlerden yararlanan kimselerin onlar oluşundan dolayıdır. [\[165\]](#)

98. Sizi tek bir candan yaratan da Odur. Sonra bîr karar yeri bir de emanet yeri vardır. Biz âyetleri iyice anlayan bir topluluk için uzun uzadıya açıkladık.

Yüce Allah'ım "Sizi tek bir candan yaratan da O'dur" buyruğunda kast edilen tek can, Âdem (a.s)'dır. Sûrenin baş taraflarında (el-En'âm, 6/2 buyruğunun

tefsirinde) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır)

"Sonra bir karar yeri" anlamındaki kelimesinin İbn Abbas, Sa-id b. Cübeyr, el-Hasen, Ebu Amr, İsa, el-A'rec, Şeybe ve en-Nehaî "kaP harfini esreli, diğerleri ise üstün olarak okumuşlardır. Kelime mübtedâ olarak ref mahallindedir. Şu kadar var ki, "kaf" harfini esreli olarak okuyanların kıraatine göre "(O nefislerden kimisi bir karar yerinde durur" takdirinde olur. Üstün ile okuyuş ise, "Her bir nefis için bir karar yeri vardır" anlamında olur

Abdullah b. Mes'ud der ki: Her bir nefsin rahimde bir karar yeri ve öleceği arzda emanet olarak kalacağı yeri vardır. Bu tefsir kelimedeki "kaP harfinin üstün okunacağına delâlettir. el-Hasen de der ki: Karar yeri kabirdedir.

Tefsir bilginlerinin çoğunluğu ise şöyle derler: Karar bulan, rahimlerde olandır. Emanet bırakılan İse, sulblerde bulunanlardır. Bu açıklamayı Said b. Cübeyr, İbn Abbas'tan rivayet ettiği gibi, en-Nehaî de bunu böyle açıklamıştır.

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Karar kılınacak yer arzdadır. Emanet bırakılan yer ise sutblerdedir. Said b. Cübeyr de şöyle demektedir: İbn Abbas bana evlendin mi diye sordu, ben hayır dedim. Şöyle dedi: Aziz ve celtl olan Allah, senin sırtından oraya emanet bıraktığı şeyleri çıkartacaktır.

Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre karar bulan şey, yaratılandır. Emanet olarak bırakılan şey ise lienüz yaratılmamış olandır. Bu açıklamayı da el-Maverdî nakletmektedir. Yine İbn Abbas'tan, emanet bırakılan şey, Allah nezdinde bulunandır dediği de rivayet edilmiştir ki, bunu da el-Maverdî nakletmiştir. Yine İbn Abbas'tan: Emanet bırakılan şey Allah nezdinde olandır, dediği rivayet edilmiştir.

Derim kîHfur'ân-ı Kerim'de bir başka yerde şöyle buyurulmaktadır: "Yeryüzünde sizin için bir süreye kadar karar yeri ve faydalanacak şey vardır."

(el-Bakara, 2/36) Emanet bırakmak ise, onların kabirde hesap için diriltilecekleri vakte kadar kalacaklarına bir işarettir ki, el-Bakara Sûresi'nde (2/36. âyet, 4. başlıkta) buna değinmiş idik.

"Biz âyetleri iyice anlayan bir topluluk için uzun uzadıya açıkladık." Katade der ki: "Uzun uzadıya açıkladık" beyan ettik ve geniş geniş İfadelerle anlattık, demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[166\]](#)

99. Gökten bir su İndiren de O'dur. Biz bununla her türlü bitkiyi çıkardık. Ondan da taze ve yeşil bitkider) çıkardık. Ondan da bir birinin üstüne binmiş taneler meydana getirdik. Hurma tomurcuğundan birbirine yakın salkımlar, birbirine hem benzeyen, hem benzemeyen üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri de (bitiririz). Her birinin meyvesine bir (ham) meyve verdiği zaman, bir de

olgunlaştığı zaman bakıverin. Şüphe yok ki bunlarda İman edenler için birçok âyetler vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [\[167\]](#)

1. Bitkilere Hayat Veren. Su:

Yüce Allah'ın: "Gökten bir su indiren" buyruğundaki "su" yağmur demektir. "İndiren de Odur. Biz, onunla hertürlü bitkiyi çıkardık." Bütün bitki çeşitlerini onunla çıkardık. Her hayvanın rızkı diye de açıklanmıştır.

"Ondan da birbirinin üstüne binmiş" yani, başak gibi biri diğerinin üstünde bulunan "taneler meydana getirdik."

Âyet-i kerimedeki buyruğunu eİ-Ahfeş yeşil diye açıklamıştır. Nitekim Araplar (bu kelimeyle aynı vezinde olmak üzere): "Sen bana parça parça bulutu göster, ben de sana onun yağmur yağdıracağını söyleyeyim" derler. (Buradaki ikinci ve dördüncü kelimeler, "feil" veznin-dedirler. Müfessir bu vezne örnek vermek için bu deymi zikretmiştir). Yeşil ise, yaş baklagiller, sebzeler demektir. İbn Abbas ise, yüce Allah bununla buğday, arpa, yulaf, mısır, pirinç ve sair taneli yiyecekleri kast etmektedir, demiştir. [\[168\]](#)

2. Hurma Salkımları:

Yüce Allah'ın: "Hurma tomurcuğundan birbirine yakın salkımlar...

vardır" buyruğu, mübtedâ ve haberdur. el-Ferrâ ise, Kur'an'm dışında; Yakın salkımlar" buyruğunun şeklinde bir öncesine atf ile okunmasını da uygun görmüştür. Sibeveyh-der ki: Araplar arasında;) şeklinde (kaf harfini esreli değil de ötreli olarak) söyleyenler vardır. el-Ferra da der ki: Bu, Kayshlann şivesidir. Hicazlılar İse "kar harfi esreli olarak derken, Tenimliler derler. Ancak, hepsi de tekil olarak; diye kullanırlar.

Tomurcuk" ise, henüz çiçek açmamış olan hali ifade eder. Çiçeğe de bu isim verildiği gibi, hurma ağacı salkımının görünen bölümüne de bu isim verilir, Salkımlar" lafzı, çoğuludur. Bunun tesniye-si de "nün" harfi esreli olarak, şeklinde gelir. kelimesi gibi. Bu kelimenin çoğulu tesniye lafzı gibi gelmiştir. el-Cevherî ve başkaları derler ki: Tesniye olunca denilir ama, çoğul olarak "nün" harfi ötreli olarak şeklinde kullanılır. Tekil olan; , salkım" demektir. Çoğulu ise, şeklinde gelir. Şair şöyle demiş:

"Salkımları da salkımlarının sapları da uzundur."

el-ÇevhenTden başkalarına göre ise; C .U() çoğulu cem-i killet'dir.

el-Mehdevî de der ki: İbn Hürmüz bu kelimeyi "kaP harfini üstün olarak" (ııııtf) diye okumuştur. Ötreli olarak okuduğu da rivayet edilmiştir. Üstün okuyuşa göre bu, mükesser olmayan bir çoğula isimdir. Çünkü fa'lân vezni çoğula örnek teşkil eden vezinlerden değildir.

"Kaf harfinin ötreli okunuşu, bunun; 'in çoğulu oluşuna göredir. Bu ise, hurma salkımı anlamındadır. "Ayn" harfi üstün olarak bizzat hurma ağacının kendisine denilir. (6l>şli)'in hurma ağacı göbeği anlamına geldiği de söylenmiştir.

Yakın" oturanın da ayakta olanın da ele geçirebileceği yüksekte olmayan yakın demektir. Bu açıklama İbn Abbas, el-Berâ b. Âzib ve diğerlerinden nakledilmiştir.

ez-Zeccâc der ki: Buyruk, kimi salkımlar yakındır, kimi de uzaktır takdirindedir. Fakat ikincisi hazfedil mistir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Sizi sıcağdan koruyacak elbiseler... yaptı." (en-Nabl, 16/81)

Ancak, özellikle yakın olanı zikretti. Çünkü, âyet-i kerimeden maksat, nimette Allah'ın kudreti ve nimetini, lütuf olarak hatırlatmaktır. Yakın olduğu İçin kolaylıkla alınabilende lütuf daha büyüktür. [\[169\]](#)

3. Birbirine Benzeyen Ve Benzemeyen Bağlar, Bahçeler:

Yüce Allah'ın: "Üzüm bağlan:" buyruğu Biz onlara üzüm bağlan... da bitiririz, anlamındadır. Muhammed b. Abdurrahman b, Ebi Leylâ ve el-A'meş -aynı zamanda Âsim'in kıraatinden sahih olan rivayete göre şeklinde ref ile okumuşlardır. Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim bu kıraati kabul etmemişlerdir. O kadar ki, Ebu Hatim bu kıraatin imkânsız olduğunu söylemiştir. Çünkü, bağların, bahçelerin hurmadan olmasj sözkonusu değildir.

en-Nchhâs ise şöyle demektedir: Bu kıraat de caizdir. Kıraatin tevili de bu şekilde yapılmaz. Bu kelimenin burada merfu okunması, mübtedâ olması do-layısıyıdır. Haberi de hazfedilmiştir. yani: "Onlar için üzüm bağları...vardır" demektir. Nitekim kurradan bir grup; İri gözlü huriler de vardır" (el-Vakıa, 56/22) diye okumuşlar ve böyle bir şeyi Sibeveyh, el-Kisaî ve el-Ferra caiz kabul etmişlerdir ki, bunun benzerleri de pek çoktur. Yine buna göre aynı buyruğu İri gözlü huriler (de var ettik)" şeklinde okumak da mümkündür. Bunu da Sibeveyh nakletmiş olup, örnek olmak üzere şu beyiti zikretmektedir:

"Sen bana kavimlerine karşı Bedroğullan gibi (yararlı) kimseler getir Yahut da Manzur b. Seyyar'm ailesi gibisini." [\[170\]](#)

Şöyle de açıklanmıştır: İfadenin takdiri: Ve bir takım üzüm bağları ki, onları bitirdik" şeklindedir. Bu da konuşma esnasında: Abdullah'a ikram ettim ve

kardeşine de" yani, bu ifade Kardeşine de aynı şekilde ikramda bulundum," ifadesine benzer.

Zeytin ve nar anlamındaki kelimelerine gelince, bu iki kelimenin, bu husustaki icma dolayısıyla nasb'dan başka okunması sözkonu-su değildir.

Şöyle de açıklanmıştır. Bağlar, bahçeler"in meri'u' olarak okunuşu lafız itibariyle Salkımlar" kelimesine atf yoluyladır. Anlam itibariyle onun türünden olmasa bile.

"Birbirine hem benzeyen, hem benzemeyen üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri de (bitiririz)." Yani yaprakları itibariyle birbirine benzeyen ve benzemeyen demektir. Çünkü, zeytin ağacının yaprağı, bütün dalı kapsaması ve yapraklarının hacmi itibariyle nara benzemekle birlikte meyvelerinin tad-ları birbirine benzememektedir. Bu şekildeki açıklama Katade ve başkalarından nakledilmiştir.

İbn Cüreyc der ki: Görünüş itibariyle birbirine benzeyen, tadı itibariyle birbirine benzemeyen demektir. Meselâ iki tane narın rengi bir olmakla beraber tadları farklı farklıdır. Özellikle nar ve zeytinin söz konusu edilmesi ise, bu meyvelerin Arapların yakınlarında yetişmeleri ve onlar nezdinde meyveler arasında iyi bir yer sahibi olmalarındandır. Bu da (bu bakımdan) yüce Allah'ın: "Onlar devenin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı?" (el-Gaşiye, 88/17) buyruğuna benzemektedir. Burada onların deveye bakmalarını söz konusu etmesi, daha çok tanıdıkları varlık o olmasından dolayıdır. [\[171\]](#)

4. Meyvelere Dikkat Etmek:

Yüce Allah'ın: "(Her birinin) meyvesine bir meyve verdiği zaman... bakıverin" buyruğu, tefekkürden uzak, sadece gözle gören bir bakışla değil, ibretli bir bakışla bakıverin, demektir. Meyve, sözlükte ağaçtan toplanan mahsul demektir. Hamza ve el-Kisaî, peltek "se" ve "mim" harflerini ötreli olarak; Meyvesine diye okumuşlardır. Bir İnek inekler, bir ağaç-ağaç-lar gibi. Diğerleri 'in çoğulu olarak her iki harfi de üstün ile okumuşlardır. Mücahid der ki: Çeşitli mallar" anlamındadır ise, sadece hurma ağacının meyvesi (hurma) demektir. Mücahid'in bu açıklamasına göre buyruk: Çeşitli mahsullerin elde edildiği mallara bir bakınız, demektir.

Peltek "se" ile "mim" harflerinin ötreli okunuşu ise, nemâlandınmış mal demek olan Yin çoğulu olur. Aynı kelimenin, el-A'meş'den; şeklinde peltek "se" ötreli ve "mim" harfi de sakın olarak okunduğu da rivayet edilmiştir. Bu kıraatte "mim" harfinin ötresinin hafız ise hafif olsun diyer. Bununla birlikteMeyve

kelimesinin çoğulu olması da mümkündür. İki harfin ötreli okunuşunun cem'u'l cem (çoğulun çoğulu) olması da mümkündür. Çoğulun çoğulu değil de, şeklinde peltek "se" ve "mim" harfleri üstün olan tekil meyve, mahsul kelimesinin çoğulu olması da mümkündür. [\[172\]](#)

5. Meyvelerin Olgunlaşma Zamanına İbretle Bakış:

Yüce Allah'ın: "Bir de olgunlaştığı zaman..." buyruğunu, Muham-med bt es-Semeykâ: diye de okumuştur. İbn Muhaysın ve İbn Ebi İs-hâk ise "ya" harfini ötreli olarak diye okumuşlardır. el-Ferrâ der ki: Bu, Necid halkının bir bölümünün şivesinde böyledüvtçid Meyve olgunlaştı, olgunlaşır şeklinde fiilleri kullanılır, olgunlaşmış meyveye de (ismi fail olarak) denilir. Bununla birlikte; şeklinde de kullanılır. Burada meyvenin olgunlaşması zamanı demektir. Mahsul ve meyve olgunlaştı mı, bunu ifade etmek üzere; ' şeklinde fiil kullanılır. el-Haccâc irad ettiği hutbesinde: "Olgunlaşmış ve toplanma zamanı gelmiş bir takım kelleler görüyorum" demiştir.

İbnü'l-Enbarî der ki: -Âyet-i kerimedeki şekliyle- 'ın çoğuludur. Bu da olgunlaşmış, yetişmiş anlamındadır. el-Ferra ise der ki: Şekli, 'den daha çok kullanılır. Bunun anlamı kızarmış demektir.

Nitekim Mülane hadisinde rivayet edilen: . Eğer onu kırmızı renkli bir boncuk gibi kırmızı doğuracak olursa"[\[173\]](#) ifadesi de buradan gelmektedir. Burada geçen , akik, yahut da bir çeşit akik olduğu söylenmiştir.

Âyet-i kerime basiretiyle, kalbiyle görüp düşünen kimseye şunu göstermektedir: Değişip duran şeyleri mutlaka değiştiren birisi vardır. Çünkü yüce Allah: "(Her birinin) meyvesine bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakıverin" diye buyurmuştur.

Önce bir tomurcuk olarak ortaya çıkar, sonra da bu tomurcuk açılıp ham bir meyve haline gelir. (Hurma) tomurcuk olduktan sonra beih (henüz tadı gelmemiş sarı hurma), sonra "seyâb, sonra yeşerip olgunlaşmadan önce yuvarlak bir hal almaya başladığı vakit de cedâl, irileşmeye başladığı vakit de busr, kızarmaya başladığı vakit zeh adını alır. Kızardıktan sonra, yer yer sarı benekler de varsa buna muvekket adı verilir. Eğer bu benekler hurmanın baş tarafında ise buna müzennebe denilir. et-Teznüb da denir. Yumuşamaya başladı mı se'd denilir. Kızarması yansına kadar gelince, mücezza adını alır. Üçte ikisine geldi mi, hulkâne denilir. Her bir tarafını kapatınca, artık mulsibite adını alır. Bundan sonra kuruyunca, artık ona temr adı verilir. İşte şanı yüce Allah bu meyvenin halden hale intikalini değişip durmasını ve daha önceleri yokken var oluşunu,

vahdaniyetine, kudretinin kemaline ve onu yaratan kadir ve âlim yüce zatın varlığına dikkat çekmektedir. Ayrıca bu, öldükten sonra dirilişin mümkün olduğuna da delildir. Çünkü, bitki daha önce kuru iken tekrar yaratılıp var edilmektedir. el-Cevherî der ki: "Meyve olgunlaştı, olgunlaşır" anlamındadır. [\[174\]](#)

6. Dalındaki Meyvenin Olgunlaşmadan Satışı Ve Olgunlaşmayı Hızlandırmak İçin Yapılan Suni Müdahalelerin Etkisi:

İbnü'l-Arabî der ki: Malik dedi ki: Meyvenin olgunlaşması, çürüklük ve bozukluk ile herhangi bir nakşın sözkonusu olmaksızın, olgunlaşması demektir. Malik der ki: Nakış ise, Basrahların meyve nemlenip olgunlaşmaya başlasın diye meyveyi havanın içerisine daha çabuk girmesini sağlayacak şekilde delmek demektir.

Ancak, Kur'an-ı Kerim'de kastedilen olgunlaşma bu olmadığı gibi, Rasu-lullah (sav)'ın satışın kendisine bağlı olarak caiz olacağını söylediği olgunlaşma da bu değildir. Kur'an'ın ve Rasuiullah'ın kastettiği olgunluk, herhangi bir müdahale olmaksızın kendiliğinden meydana gelen olgunlaşmadır. İncir yetişen kimi soğuk bölgelerde incir ağız tarafına zeytin yağı sürülmüş bir çubuk sokulmadıkça olgunlaşmaz. Meyve olgunlaştı mı artık satışı helal olur. Bunun böyle yapılması ise, orda havanın bunu zorunlu kılması ve o beldede bunun adet edilmesidir. Böyle bir işlem yapılmayacak olursa meyve, olgunlaşması gereken zamanda olgunlaşmaz.

Derim ki: Hurmanın satışının caiz oluşunun güzel bir şekilde yenilmesinin ve artık gelecek musibetlerden etkileneceğinden yana emin olunmasının kendisine bağlı kılındığı olgunluk, şanı yüce Allah'ın cereyan eden sünneti ve ilim ve kudreti gereğince koymuş olduğu sağlam hükmüne uygun olarak Süreyya (Ülker) yıldızının doğuşuna tesadüf eder. el-Muallâ b. Esed, Vu-heyb'den, o, İsi b. Süfyan'dan, o, Ata'dan, o da Ebu Hureyre (r.a)'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Süreyya yıldızı sabah vakti doğunca, artık o belde halkı üzerinden musibetler kaldırılır." [\[175\]](#)

Süreyya'nın bir yıldız olduğunda ise hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Sabahleyin doğuşu ise, Mayısın 12. gününe tesadüf eder.

Buhari'de de şöyle bir rivayet vardır: Bana Harice b. Zeyd b. Sabit'in naklettiğine göre Zeyd b. Sabit, Süreyya yıldızı doğup, meyvenin sarısı kırmızısından seçilinceye kadar bağının meyvelerini satmazdı. [\[176\]](#)

7. Toplanmadan Önce Satılan Mahsullere İsabet Eden Afetlerin Hükümü:

Mahsullerde afetleri düşüren kimseler, bu rivayetleri ve bunlara benzer Peygamber (sav)'m, olgunlaştığı ortaya çıkıncaya ve musibet ihtimali ortadan kalkıncaya kadar meyvenin satışını yasaklayan rivayetleri delil gösterirler.^[177] Osman b, Süraka der ki: Ben, İbn Ömer'e bunun ne zaman sözkonusu olacağını sordum, o da: Süreyya yıldızının çıkışı vakti diye cevap verdi.

Şafiî ise şöyle demektedir: Rasuluîlah (sav)'ın mahsullere isabet eden afetlerin dürüleceğine dair herhangi bir hadisi benim nezdimde sabit olmuş değildir. Eğer bana göre bu konuda bir rivayet sabit olmuş olsaydı, ona muhalif kanaat ifade etmezdim. İcma ile kabul olunan asıl kaide şu ki, herhangi bir kimse satışı ve kabzedilmesi caiz olan bir şeyi satın alacak olursa, ona isabet eden afet onun hesabından gider. Yine Şafiî der ki: Eğer ben, afetlerin düşürüleceği görüşünü kabul etseydim, azını da çoğunu da indirirdim. Bu ise, es-Sevrî ve Kûfelilerin görüşüdür.

Malik ile Medine ahalisinin çoğunluğu, afetlerin düşürüleceği görüşündedirler. Çünkü, Hz. Cabir yoluyla rivayet edilen hadise göre Rasuluîlah (sav) musibetlerin (miktarının) İndirilmesini emretmiştir. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.^[178] Ömer b. Abdulaziz de bu şekilde hüküm verirdi, ^[179] Ahmed b. Han-bel ile sair hadis ehlinin görüşü de budur.

Zahirîler ise, hadisin umumundan yola çıkarak az olsun, çok olsun mu-sibelleri satın alanın hesabından düşmüşlerdir. Şu kadar var ki, Malik ve arkadaşları, musibetin mahsulün üçtebir ve daha fazla miktarda olmasını nazarı itibara almışlardır. Üçtebirden daha aşağı olan miktarın nazarı itibara almamış ve bunu alışverişe tabi bir zarar olarak değerlendirmişlerdir. Zira, mahsullerin az bir bölümünün olgunlaşmaması ve onun az bir bölümünün bozulmaması mümkün değildir.

Esbağ ve Eşheb, mahsulü değil de kıymeti nazarı itibara alırlardı. Eğer bu musibetin kıymeti üçtebiri ve daha fazlasını bulacak olursa ondan düşürü-iür.

İbnü'l-Kasım'a göre musibet, önlenmesi mümkün olmayan şeydir. Buna göre hırsızlık musibet değildir. Mubammed'in Kitab'ında da böyledir. el-Ki-tab'da ise bunun musibet olduğu kaydedilmektedir. İbnü'l-Kasım'dan da bu görüş rivayet edilmekle birlikte arkadaşları ve diğerleri bu hususta ona muhalefet etmişlerdir. Mutarrif ve İnü'l-Macişun derler ki Mahsule semadan isabet eden küflenme, soğuk, kuraklık, sıcaklık ve ağacın kırılması gibi Adem oğlunun yaptığı bir iş sonucu meydana gelmeyen şeyler bir musibettir. Kuraklık hususunda ihtilaf

edilmiştir. İbnü'l-Kasım'ın rivayetine göre bu bir musibettir. Sahih olan bunun sebzelerde de tıpkı diğer meyvelerde olduğu gibi musibet olacağı şeklindedir. Bir kimse olgunlaşıp olgunlaşmayacağı belli 'olmadan meyve dalında kalmak şartıyla satacak olursa, bu satış feshedilir ve geri çevrilir. Çünkü bu hususta açık bir nehiy vardır. Diğer taraftan böyle bir alış veriş malın batıl yollarla yenilmesi kapsamına girmektedir. Zira Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah, mahsulü vermeyecek olursa, sizden herhangi bir kimse kardeşinin haksızca aldığı malını neyin karşılığında alacaktır."[\[180\]](#)

Cumhurun görüşü budur. Ebu Hanife ve arkadaşları da bu görüşün sahih olduğunu kabul etmişler ve buradaki nehyin kerahet ifade ettiği şeklinde açıklamışlardır. Yine cumhur, meyvenin olgunlaşıp olgunlaşmayacağı ortaya çıkmadan önce hemen kesilip toplanması şartıyla satışını caiz kabul etmişlerdir. es-Sev-rî ve İbn Ebi Leyla ise bu hususta varid olan neiyi esas alarak kabul etmemişlerdir. Cumhur ise bunu celî kıyasa istinadan tahsis etmişlerdir. Çünkü, bu şekilde bir mahsulün satışı, akid esnasında kabzedilmesi mümkün olan ve belli bir şeyin satışıdır. O halde bunun da diğer satılan şeyler gibi satışı sahili olmalıdır. [\[181\]](#)

100. Ciiüeri Allah'a ortak kıldılar. Halbuki bunları O yaratmıştır. Bundan başka bilmeksizin O'na oğullar ve kızlar uydurup iftira ettiler. Hâşâ O, onların nitelemelerinden münezzehtir, yücedir.

Yüce Allah'ın: "Cinleri Allah'a ortak kıldılar" buyruğu ile, onların içine düştükleri cahilliklerden bir başka çeşidini dile getirmektedir. Yani, onların arasında cinlerden kimisinin Allah'ın ortağı olduğuna inanan kimseler de vardır. en-Nehhâs der ki; Bu âyette -daha sonra gelen- "el-Cîn" kelimesi, birinci mefûldür. "Ortaklar" anlamına gelen "şürekâ" kelimesi de ikinci mefûl-dür. Yüce Allah'ın: "Ve sîzi hükümdarlar yaptı" (el-Maide, 5/20) buyruğu ile: "Ve kendisine uzun uzadıya mal verdiğim" (el-Müddesir, 74/12) buyruklarında olduğu gibi. Bu kabilden buyruklar Kur'ân-ı Kerim'de pek çoktur. İfadenin takdiri ise Cinleri Allah'a ortaklar kıldılar" şeklindedir. "el-Cin" kelimesinin "ortaklardan bedel olması, ikinci mef ulun ise, "Hilali: Allah'a" olması da mümkündür. (Buna göre buyruğun manası): Onlar Allah'a ortaklar koştular. Yani, cinleri ortak ettiler şeklinde olur. el-Kisaî ise, "o ortak koştukları cinlerdir" anlamına gelecek şekilde "el-Cin" kelimesini merfu' okunmasını caiz kabul etmiştir.

Halbuki bunları O yaratmıştır." Cemaat bu şekilde okumuştur. Yani, O'na ortak koşanları yaratan O'dur. Ortak koşulan cinleri yaratan O'dur diye de açıklanmıştır. İbn Mes'ud ise, bunu "O" anlamındaki zamir ziyadesiyleşkinde

okumuştur. Yahya b. Yâmer ise, "lam" harfini sakın olarak; diye okumuş ve şöyle demiştir: Yani, onlar kendi elleriyle meydana getirip yaptıklarını Allah'a ortak koştular. Zira onlar, önce bir şeyi yapıyor, sonra da tapıyorlardı.

Âyet-i kerime, Arap müşrikleri hakkında nazil olmuştu. Onların cinleri ortak koşmalarının anlamı ise, yüce Allah'a itaat ettikleri gibi cinlere itaat etmeleridir. Bu görüş, el-Hasen ve başkasından rivayet edilmiştir.

Katade ve es-Süddî der ki: Burada sözü geçenler, melekler Allah'ın kızlarıdır, diyenlerdir.

el-Kelbî de der ki: Bu âyet-i kerime zındıklar hakkında nazil olmuştur. Çünkü zındıklar, Allah ve İblis iki kardeştir birbirine denkler). Allah insanları ve sair canlıları yaratandır. İblis ise cinleri, yırtıcı hayvanları ve akrepleri yaratandır, demişlerdir.

Buna yakın bir inanış da Mecûsîlerin inanışıdır. Onlar şöyle demişlerdir; Kâinatın iki yaratıcısı vardır. Birisi kadim bir ilahtır, ikincisi ise kadim ilahın düşüncesinden meydana gelmiş şeytandır. Onlar, kötülüğü yapanın sonradan meydana gelmiş olduğunu iddia etmişlerdir. Ahmed b. Hâit'in görüşünü kabul eden, Mutezîle'nin bir kolu olan el-Hâitiyye de kâinatın iki yaratıcısı olduğu iddiasındadırlar. Bunların birisi kadim olan ilahtır. Diğeri ise sonradan meydana gelmiş olup, yüce Allah onu herşeyden önce yarattıktan sonra, kâinatı idare etmeyi ona havale etmiştir. Âhirette insanları hesaba çekecek olan budur.

Yüce Allah, zalimlerin ve inkarcıların söylediklerinden çok çok yüce ve münezzehtir.

"Uydurup iftira ettiler" anlamındaki kelimenin "râ" harfini şeddeli olarak; şeklindeki kıraat, Nafi'in kıraatidir ki, bu da çokluk ifade eder. Çünkü müşrikler, yüce Allah'ın kızları olduğunu ve bunların da melekler olduklarını iddia etmişler, gö2le görünmeyip saklı olduklarından dolayı bunlara "cin" adını vermişlerdir.

Hristiyanlar da Hz. Mesih'in Allah'ın oğlu olduğunu iddia ettikleri gibi, yahudiler de Üzeyr Allah'ın oğludur, demişlerdir. İşte bu, onların küfürleri cümlesinden çokça işledikleri bir küfürdür. Manaya uygun düşmesi için o bakımdan fiil (deki "râ" harfi) de şeddeli okunmuştur. Şam yüce Allah, onların söylediklerinden yücedir, münezzehtir.

Nafi'in dışındakiler "râ" harfini azlık ifade eden kipe uygun olarak şed-desiz okumuşlardır.

Hasan-ı Basri'ye şeddeli okuyuşun ne anlama geldiği sorulunca, şöyle açıklamış: Şeddesiz okuyuş, Arapça bir kelimedir. Kişi, oturup kalktığı mecliste yalan söyleyecek olur ise, onun hakkında " Kabe'nin Rab-bi hakkı için o bunu yalan söyledi," denirdi. Bir bilginleri de şöyle demiştir: Şeddesiz okuyuşun anlamı,

uydurdular, aslı astarı olmadık bir iddiada bulundular şeklindedir. Şeddeli okuyuş ise, bunun çoklukla yapıldığını ifade eder.

Mücahid, Katade, İbn Zeyd ve tbn Cüreyc ise, şeddesiz okuyuşun yalan söylediler anlamına geldiğini söylemişlerdir. aynı anlama yani, olmadık şeyi ortaya atmak manasına geldiği de söylenmiştir. [182]

[1] Dârimt, Fedaihfı Kur'ân 16.

[2] Dârimt, Fedaihfı Kur'ân 16.

[3] Suyıttf, ed-Durrul-Mensûr, III, 245-246'da belirttiğine göre, es-SileR, oldukça gevşek (va-hT) bir sened ile rivayet etmiştir.

[4] Buhârî, Menâkıb 12.

[5] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/525-527.

[6] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/528.

[7] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/528.

[8] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/528-529.

[9] Müslim, Sıfatu'l-Münâfikin 27; Müsned, II, 327.

[10] Beyhakî, es-Sunenu'l-Kübrâ, IX, 5-6.

[11] Beyhakî, es-Sunenu'l-Kübrâ, IX, 5.

[12] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/529-530.

[13] Kelamcılarının inkarcı felsefecilere karşı koyarken bu kavramları kullanmakla bu işi başardıklarına işaret etmektedir.

[14] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/530-532.

[15] Ebû Nuaym, Rityetu'l-BvUyâ, II, 280. (Kurtttbt, Dıını'l-Hadis baskısı, VI, 363, dn: 3.)

[16] Ebû Nuaym, aynı yer. (Kurtnbl, aynı yer, dn: 4) Kurmbi bu hadisi ileride Tâ-HS-20 53-55. âyetlerinin tefsirinde de zikredecek ve Ebîl Nuaym'ın bu hadisin sıhhat derecesi ile ilgili ımtınlaasını ha yd edecek tir.

[17] İbn Sa'd, Tabakat, I, 25.

[18] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/533-536.

[19] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/536-538.

[20] drS, Şehadât9-Fed3i]u Ashabi'n-Nebiyy 1, Rîkaak 7. Eyman 10, 27;

Müslim, Pedri-ilu's-Sahâbe 210-214; Ebû Dâvud, Sünne 9; Tirmizî, Filen 45, Şehüdât 4 Menâkib 56; İbnMâce Ahkâm 27; Müsned, I, 378., II, 228..., IV, 267..., V, 350...

[21] İbnu'l-Eslr, en-Nihaye, IV, 51

[22] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/538-540.

[23] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/540-541.

[24] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/542-543.

[25] Az farkla: Müslim, Tevbe 14. Ayrıca: Buhârî, Tevhîd 15, 22, 28, 55, Bed'ul-Halk 1; Müslim, Tevbe 16; Tirmizî, Deavât 99; İbnMâce, Mukaddime 13, Zühd J5; Müened, II, 242, 260.,.

[26] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/544-546.

[27] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/549-549.

[28] Tirmizî, Sıfatu'l- Kıyame 59; Müsned, I, 293, 303, 307.

[29] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/549-550.

[30] Buhârî, Enbiyâ 50; Tirmizî, tim 13; Müsned, III, 46.

[31] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/550-552.

[32] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/552-553.

[33] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/553-554.

[34] Müslim, Zühd 16; Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme 6

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/554-555.

[35] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/

[36] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/555-558.

[37] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/558-560.

[38] Yakın ifadelerle: Müslim, İman 361-364

[39] Müslim, İman 41, 42; Tirmizî, Tefsir 28. slire 1; Müened, II, 434, 441.

[40] Müslim, İman 362; Müsned, I, 290, 295.

[41] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/560-563.

[42] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/563-565.

[43] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/566-567.

[44] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/567.

[45] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/568.

[46] 3uhârî, Tevhit! 2<S; Müslim İman 218; Tirmizî, Tefsir 3. sûre 21; Nesal,

Kudât. 30-. Dâ-rimt, BıyıV 62; Muv&tta, Akdiye 11; Miisned, I, Î89, 190, 416, V. 260; VI, 212.

[47] Buhûrî, Rikaak 53, Filen 1; Müslim, Fedai) 25, 26; Jbn Mûce, Fiten 5, Ziilid 36; Müsned. I, 257...II, 408... IH, 18.., IV, 313...V, 41.

[48] Bk. Buh&rî, Cenüiz 66; tbn M&ce, Ccnâiz 26.

[49] bnM&ee, Cenâiz 50

[50] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/569-571.

[51] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/572.

[52] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/572-573.

[53] Tırnizî, Ztihd 14; İbn Mâce, Zlihd 3. Ancak "Sair insanlar..." kısmı yok. Bu kısım, Dû-rimi, Mukaddime 32de 329 no'lu rivayette, "Halid b. Ma'dSn'ın sözü olarak geçmektedir.

[54] Zahitlerden birine ait bir söz olup hadis değildir. (Kurtubî, Düru'l-Hadis baskısı VI, 389. drı: 2).

[55] Tirnûzî, Zühd 13; İbn M&ce, Zühd 3.

[56] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/573-575.

[57] Tirmizl, Tefsir 6. sûre 1.

[58] Tlrmizî, aynı yer.

[59] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/575-577.

[60] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/577-579.

[61] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/579-580.

[62] Müslim, Birr 60; Tirmizt, Sıfatı'l Kıyâme 2; Müsned II, 235, 301, 371, 411.

[63] Müsned, V, 162, 173.

[64] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 6/580-584.

[65] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/7-10.

[66] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/10-11.

[67] Tabcrâni, eî-Mu'eemu'l-Evsat, X, 125-126.

[68] İbnu'l Esir, en-Nihâye, II, 97,

[69] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/11-15.

[70] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/15-17.

[71] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/17-18.

- [72] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/18.
- [73] Buhârî, Lüks ta 8; Müslim, Lutatn 13; Ebû Dûvud, Cihad 8Ğ; İbn Mâce, Ticardt 68; Mu-vatta, İsti'zân Î7.
- [74] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/18-19.
- [75] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/20-21.
- [76] Müslim, Fedailu's-Sahabe 45-46; İbn Mâce, Zühd 7. İbn Mâce, bu sahabelerin isimlerini de vermektedir ki, Kurtubî, bu rivayeti birazdan nakledecektir.
- [77] İbn Mâce, Zühd: 7.
- [78] İbn Mâce aynı yer
- [79] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/21-24.
- [80] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/25.
- [81] el-Vahidi, Eshâbu Niizû'l-Kur'ân s, 221, ikrime'den gelen mürsel bir rivayet olarak
- [82] Müslim, FedâiluVSahâbe 170; Müsned, V, 64.
- [83] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/26-28.
- [84] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/28-29.
- [85] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/30.
- [86] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/30-32.
- [87] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/33.
- [88] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/33.
- [89] Buhârî, İstiskaa 29, Tefsir 6, sûre 1; Müsntd, II, 24, 52, 58, 122
- [90] Müslim, İman 287; Tirmizî, Tefsir 6. Sûre 5,
- [91] İbn Mâce, Mukaddime 19.
- [92] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/33-35.
- [93] Buhârî, Ezan 156, İstiskaa 28, Meğâzî 35; Müslim, İman 125; Ebu Dâvûd, Tıb 22; Ne-sâî, istiskaa 16; Muvatta, tstiskaa 4.
- [94] Müslim, Selâm 125; Müsned IV, 68, V, 380.
- [95] Zecr: Kuşların sağa-sola uçuşlarını uğurlu ya da uğursuz kabul edip yorumlamaktır. Bir çeşit kâhinlik ve îyâfet'tir. (İbmı'l-Esîr, en-Nikaye, II, 297)
Tark: Kadınların yaptığı şekilde çakıl taşlarını vurmaktır. Reınl diye de bilinen kumlara bir işin hayırlı mı, şerli mı olacağını bilmek arzusuyla çizgi çekmek...

olduğu da söylenmiştir. (İbu'l- Çsir, a.g.e., III, 121 ayrıca bk. II, 47.)

İyâfet: Kuşları kışkırtıp uçmalarını sağlayarak, isimlerinden, seslerinden, gidiş gelişlerinden (.geleceğe dair) sonuçlar çıkartmaktır. (İbnu'l-Esir, a.g.e., III, 330.)

[96] Buhâri, Edep 117; Müslim, Selâm 123; Müsned, VI, 87.

[97] Buhâri, Bed'u'l-Halk 6 ve (yakın lafızlarla): 11.

[98] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/35-37.

[99] Suyûtî, ed-Durru'l-İfensûr, III, 278Tde belirtildiğine göre el-Hatib el-Bağdadî, Tariku Bağdad adlı eserinde zayıf bir senedle rivayet etmektedir.

[100] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/37-39.

[101] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/39-40.

[102] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/40-43.

[103] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/43-45.

[104] Müslim, Fiten 19; Ebu D&vâd, Fiten 1; Tirmizî, Fiten 14; Müsned, V, 278, 284.

[105] Nesâî, Kıyâim'l-Leyl 16; Müsned, V, 109.

[106] Bukârî, Tefsir 6. sûre 2, frisam 11, Tevhid 16; Tirmizî 6. sûre 2; Mümed, III, 309-

[107] İbn Mâee, Duâ 14; Ebû Dâvûd, Edeb 101; Müsned, II, 25.

[108] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/45-49.

[109] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/49-50.

[110] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/50.

[111] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/50-51.

[112] Müstedrek'te tespit edemedik; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, VIî, 396'cta zikretmektedir. Hadîsin zayıf olduğu belirtilmektedir. el-Azizî, es-Sirâcu'l-Münir., III, 361.

[113] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/51-52.

[114] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/52-53.

[115] Tirmizî, Tefsir 7. sûre.

[116] Buhârî, Salât 31; Müslim, Mesâcid 89, 92-94; Ebû Dâvûd, Salât 189-190; Nesâî, Sehv 25, 26; İbn Mâce, tkametı's-Salât 129, 133; Müsned, 1, 379, 420, 424, 438.

[117] Buhâri, Fedâilu'l-Kurân 26; Müslim, Salâtu'l-Müsafirîn 225; Müsned, VI,

138.

[118] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/53-54.

[119] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/54-55.

[120] El ufâke gîntt, câhiliyye dönemi Arapların meşhur bir günüdür.

[121] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/55-58.

[122] Kurnîbî'nin matbu nüshabrından bu mısra bizim burada kaydettiğimiz şekilden farklıdır. Bu hali ve tercümesi, Lisânu'l-Arab (I, 574-575) daki açıklamalara göredir.

[123] Müslim, Fiten 116.

[124] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/58-64.

[125] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/64-66.

[126] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/66-68.

[127] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/68-71.

[128] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/71-72.

[129] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/72-73.

[130] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/73-74.

[131] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/74-76.

[132] Buhâri, İman 23, Enbiyâ 8, 41, Tefsir 6. sûre 3, 31. sûre 1, İstilâbetu'l-Mürteddîn 1, 9; Müslim, İman 197; Tirmizî, Tefsir 6. sûre 4; Müsned, I, 378, 424, 444.

[133] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/75-76.

[134] Müslim, Cenâiz 7; Müsned, VI, 297.

[135] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/77-78.

[136] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/78.

[137] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/78-79.

[138] Buhâri, Sulh 9, Fedâilu Ashabı'n- Nebiyy 22, Piten 20; Ehû Dâvûd, Stinne 12; Tirmî-zî, Menâkıb 30; Nesaî, Cumua 27; Müsned, V, 38, 44, 49, 51.

[139] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/79-80.

[140] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/80-82.

[141] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/82-83.

[142] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/83.

[143] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/83-84.

[144] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/84.

[145] Buhûrl, Tefsir 2. söre 23, 5, sûre 6, Sulh 8; Müslim, Kasâme 24; Ebû Dâvtt, Kısas 28; Nesât, Kasâme 17, 18; tbn Mâce, Diyât 16; Müsned, III, 284,

[146] Buhârî, Enbiya 39, Tefsir 6. Sûre 5, 38. sûre 1.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/84-85.

[147] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/86.

[148] el-Vâhidî, Esbabu Nüzdlil-Kur'an, s. 223.

[149] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/86-88.

[150] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/89.

[151] Yalnızca bu ifadeleri ele alarak kötü maksatlarına delil gösteren bu gibi kimselerin yaklaşımlarının yanlışlığını anlamak için hadisin metninin tercümesini kaydedelim. Vabi-sa b. Ma'bed el-Fihri'derv. Rasılluh (sav) Vabiss'ya: "Sen (bana) birr (iyilik) ve ism (günah) hakkında soru sormaya mı geldin?" diye sordu. Ben; "Evet" dedim ... / Peygamber, parmaklarını, bir ırayn topladı. (Yumruk yaptı) ve göğsüne vurduktan sonra; 'Sen kendi nefsinden fetvayı sor. kendi kalbinden fetvayı sor!' diye buyurdu. Ve bu sözlerini Üç defa tekrarladı (Devamla buyurdu "Birr, nefsin kendisi dolayısıyla huzur bulduğudur. Kalbin kendisi dolayısıyla rahat ettiğidir. İsm (günah) ise neiste gidip gelen kalpte tereddüt ve kararsızlığa sebep olandır. İsterse insanlar ve müftüler sana fetva versin." (Dâriml, Buyu 2; Müsned, IV, 228)

Birr ve İsm, Kur'an ve Sünnetin bize mahiyetini açıkladıkları birer kavramdır. Kur'an ve Sünnete teshin olmuş bir nefs ve bir kalp, elbette birr olanlardan rahat ve huzur bulur, günahattan da rahatsız olur. Yoksa Kuran ve Sünnet'in aydınlığında basireti açılmamış bir nefs ve hevanın bu hususlarda sağlıklı karar vermesi imkansızdır.

[152] el-Vahidî, Esbabu Nüzûli'l-Kur'an, s. 223-224.

[153] Ebû Dâvûd, Hudûd 1, Cibnd 117; Nesaî, Tahrînu'd-Dein 14.

[154] Bu hususları ve benzeri gaybî ahvali anlatnn el-Berâ b. Âzib'cien gelen uzunca bir rivayet, Müsned, IV, 287'cte zikredilmektedir.

[155] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/90-94.

[156] İnsanların belirtilen şekilde haşredileceklerine dair bazı hadisler: Buhârî, Enbiyâ 8, 48, Tefsir 5. sûre 14, 21. sûre 2, Rik;ıak 45; Müslim, Cennet 56, 57; Nesât, Cemiz 118-119; Tirmizl, Sıfatu'l-Kıyame 3; Tefsir 80. sûre 2...

[157] Bu lafızlarla: Hakim, el-Müstedrek iy, 565; aynı marnıda yakın lafızlarla.

Müslim, Cennet 56; Nesâî, Cenâiz 118; Müsned, VI, 90

[158] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/94-96.

[159] Müslim, hmn 131.

[160] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/97.

[161] Muvatta; Kur'ın 27.

[162] Tirmizl, Deâvât 66

[163] Bk. Tirmizî, Menâkıb 16.

[164] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/98-100.

[165] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/100.

[166] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/101-102.

[167] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/102.

[168] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/102-103.

[169] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/103-104.

[170] Bu beyitteki ikinci "gibi" anlamına gelen kelime, birincisine atfen esreii olarak okunacağı gibi, beyitin başında yer alan "getir" anlamındaki liiün mef ulit olarak üstün okunması dı ııümkündür. Aynı kelimelerin iki farklı şekilde okunabileceğine bu beyit örnek olnok gösterilmiştir.

[171] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/104-105.

[172] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/105-106.

[173] Hadisin sahih kitapbrdaki rivayetlerinde bu lafzı tespit edemedik. Ancak İbnit'l Esir,en-Nihaye, V, 302'de bu lafzı zikretmektedir.

[174] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/106-107.

[175] Vuheyb'den itibaren senedi aynen olmak tizere, Müsned, II, 34l'deki lafzı'Yıldız sabah vakti doğdu mu, artık musibetler knldırılır" anlamındadır. Ayrıca bk. Müsned, II, 388.

[176] Bukûrî, BıyıV 85; Muuâtta, Buyu' 13.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/107-108.

[177] Bk. Buh&ri, BııyıV 85, Müslim, Buyu' 49 v.d.; Ebü Dâvûd, BııyıY 22; Tİrmizî, Buyu' 15; Nesâî, Bııyû' 28; Muvâtta; Buyu' 10; Müsned, 11, 7, 46, 56, Ayrıca: el Mu'cemu'l-Mü-fehres li Elfû.zi'l-Hadis, 1, 156; "Ln tebi'ti's-Semerete..."

[178] Müslim, Mıısîikaat 17; Ebü Dâvûd, Buyu1 23, 58; Nvsâi, BııyıV 30; İbn Mâce, Ticarât 33; Müsned, 111, 309.

[179] Muvatta, Buyû'16.

[180] 3ukârl, Zekat >S, BtııyıT S?; Müslim, Mıısakaat 51: Ebü Dâvûd Büyü' 58; Nesâî, Bııyii 29: Muvalta, Bııyu 11.

[181] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/108-109.

[182] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/110-111.

Peygamberimiz Allah'ı Gördü Mü?

1. Putlara Sövmek:

2. Bu Âyetin Hükümü:

3. Âyetten Çıkartılan Diğer Bazı Hükümler:

4. Müşriklerin Bilgisizlikleri:

5. Her Ümmete Kendi Ameli Güzel Gösterilmiştir:

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

2. Olanca Yemin (Ağır Yemin)'E Dair Hükümler:

1. Âyetin Nuzûl Sebebi:

2. Bir Sebebe Binaen Varidi Olmuş Lafız:

3. Kesim Ve Avlanma Sırasında Müslümanın Besmeleyi Kasten Terketmesinin Hükümü:

4. Şeytanlar Ve Dostları:

5. Müşriklere İtaat:

1. Yaratan Allah:

2. Tadlan Farklı Hurma Ve Ekinler:

3. Allah'ın Varlığının Delilleri Ve Bize Lütufları:

4. İki Emir Ve İki Ayrı Hüküm:

5. Mahsuldeki "Hakk"ın Mahiyeti:

6. Yerden Yetişen Mahsullerin Zekâtı:

7. Mahsullerde Zekâtın Vücup Zamanı:

8. Mahsullerin Tahmini İle İlgili İlim Adamlarının Görüşleri:

9. Alınacak Mahsulün Nasıl Tahmin Edileceği:

10. Mahsul Tahmininde Kaç Kişi Yeterlidir:

11. Bahçe Sahibi Yapılan Tahmini Çok Bulursa:

12.' Mahsulün Tahmin Edileceği Vakit:

13. Yapılan Mahsul Tahmininden Sonra Bir Miktarı Düşmek:

14. Tahminden Sonra Mahsule Bir Âfet İsabet Ederse:

15. Zirai Mahsullerde Zekâtın Nisabtı:

16. Her Bir Mahsul Tek Başına Beş Vesk Gelmiyorsa:

17. Değişik Mahsul Türlerinin Birbirine Eklenmesi:

18. Mahsullerin Devşirilmesinden Önce Tüketilen Bölümlerinin Hükümü:

19. Mahsul Eh Geçmeden Önce Satılanların Durumu:

20. Üzüm Ve Hurması Kurutulamayan Mahsuller:

21. Sulama Şeklinin Arazi Mahsulünden Alınacak Zekâta Etkisi:

22. Mahsullerin Nisabını Beş Vesk Olarak Tesbit Eden Hadis:

23. İsrâf:

1. Âyetin Nüzul Sebebi Ve "Çift: Zevç" Kelimesinin Anlamı:

2. Koyun Ve Keçi Türleri De Haram Edilmemiştir:

3. Tartışma Ve Kıyas:

1. Âyetle Ve Başka Buyruklarda Haram Oldukları Bildirilen

Yiyecekler:

2. Haram Kılma Lafzının Hz. Peygamber Tarafından Kullanılması Halinde İfade Ettiği Hüküm:

3. Çeşitli Hayvanların Yenilmesi İle İlgili Hükümler Ve Bu Husustaki Görüş Ayrılıkları:

4. Bazı Kıraat Farkları Ve Kanın Hükümü:

1. İslâm'dan Önceki Ümmetlere De Bazı Yasaklar Konulmuştu:

2. İsrailoğullarına Haram Kılınan İç Yağları:

3. Haram Kılman İçyağlardan İstisnâ Kılınanlar:

4. Geçmiş Şeriatlerdeki Bu Hükümlerin Neshi;

5. Ehli Kitap Tarafından Kesilen Hayvanların, Kendileri İçin Haram Olan Bölümlerinin Bizim Tarafımızdan Yenilmesinin Hükümü:

6. Haram Kılmak Bir Cezalandırmadır:

1. Bu Buyruktaki "Gelin" Fiili İle İlgili Açıklamalar:

2. 151. Âyet-i Kerimeyle İlgili Bazı Nahiv Açıklamaları:

3. Allah'ın Hükümlerini Açıklama Görevi:

4. Anne Baha'ya İyilik:

5. Fakirlik Korkusuyla Çocukları Öldürmek:

6. Azl'in Hükümü:

7. Kötülüklerin Her Türüsünden Uzak Durmak:

8. Haksız Yere Canı Öldürmek Ve Öldürülmeyi Haklı Kılan Sebepler:

9. Allah'ın Emirleri:

10. Yetimin Malı:

11. Yetimin Resitliğe Erdiğinin Tesbiti:

12. Ölçü Ve Tartıyı Tam Yapmak:

13. Adaletle Söz Söylemek, Allah'ın Ahdine Bağlı Kalmak:

14. Uymamız Gereken Dosdoğru Yol:

1. Allah'ın Dosdoğru Yolu:

2. "Her Şeyim Alemlerin Rabbi Allah İçindir":

3. Şafiî'nin Namazda İftitah Tekbirinden Sonra, Fatiha'dan Önce Okuduğu Dua:

4. Veccehtü Duasında, Neden: "Ve Ben Müslümanların İlkiyim"

Denilmez:

1. Kötülük Kişinin Aleyhinedir:

2. Fuzulî'nin Satışları Ve Vekâlet:

101. Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur. O'nun bir eşî yokken nasıl bir oğlu olabilir? Hem her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur.

"Gökleri ve yeri yoktan var eden O'dur." Yani, onları meydana getiren O:du\ Oğlunun olması nasıl mümkün olabilir?

Yoktan var eden, kelimesi, hazf edilmiş bir mübtedâtn haberidir. Yani O, yoktan var edendir. el-Kisaî ise, (bir önceki âyet-i kerimede geçen) lafzatullaha sıfat olmak üzere esreli okunuşunu da uygun görmüştür. gökleri ve yeri mutlak olarak yaratandır, anlamında mansub okunmasını da uygun görmüştür. Ancak, Basrahlara göre böyle bir okuyuş geçmiş zamanı ifade ettiği için hatalıdır.

"O'nun bir eşî yokken nasıl bir oğlu olabilir." Eşî olmadığına göre nereden oğlu olacaktır? Hem, herşeyin oğlu babasına benzer. Oysa Allah'ın bir benzeri yoktur.

"Hem her şeyi O yaratmıştır." Bu, husus anlam itibariyle umumi bir ifadedir. Yani O, kâinatı yaratandır. Bunun kapsamına O'nun keliması ve zatinin diğer sıfatları girmez. Nitekim yüce Allah'ın: "Ve rahmetim herşeyi kuşatmıştır" (el-A'raf, 7/156) buyruğu da buna benzemektedir. Oysa, O'nun rahmeti ne İblisi ne de kâîr olarak öleni kuşatmış değildir. Yine yüce Allah'ın: "Rab-binin emri ile her şeyi helak eder" (el-Ahkaf, 46/25) buyruğu da bunu andırmaktadır. Oysa, gökleri ve yeri helak edip yıkmamıştır. [1]

102. İşte Rabbiniz Allah. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Herşeyin yaratıcısıdır. O halde O'na İbadet edin. O, herşeye vekildir.

Yüce Allah'ın: "İşte Rabbiniz Allah. Ondan başka hiçbir ilah yoktur"

buyruğunda yer alan İşte" mvibieda olarak ref mahallindedir,

Rabbiniz AUah"da bedel olarak merfu'dur. Herşeyin yaratıcısıdır" ise, mübtedanın haberidir. "Rabbiniz" anlamındaki kelimenin haber olması, "yaratıcısıdır" anlamındaki kelimenin de ikinci bir haber olması, ya da mahzuf bir mübtedanın haberi olması da mümkündür. Yani O, herşeyin yaratıcısıdır.

el-Kîsaî ve el-Ferra bunun mansub okunmasını da uygun görmüşlerdir. [2]

103. Gözler O'na erişemez. O İse bütün gözleri kuşatmıştır. O, lütuf sahibidir, herşeyden haberdardır.

Allah'ın Görülmesi:

Yüce Allah: "Gözler O'na erişemez" buyruğu İle, kendisinin yaratılmış-lığın niteliklerinden münezzehe olduğunu beyan etmektedir. Bu niteliklerden birisi de

kuşatmak ve sınırlandırmak anlamı ile diğer yaratıkların görülüp idrak edildiği gibi idrak edilmektir. (O bundan münezzehtir). Ama rü'yet (mü'minlerin ahirette Allah'ı görmeleri) sabittir. ez-Zeccâc bunu: "Gözler O'nun hakikatının özüne ulaşamaz," diye açıklamıştır; Nitekim; şunu şunu idrak ettim, derken (bu anlamın kastedildiği) gibi, Zira Peygamber (sav) dan kıyamet gününde rü'yetle dair hadisler sahih olarak varid olmuştur.

İbn Abbas der ki: "Gözler O'na erişemez" dünya hakkındadır. Ahirette İse mü'minler onu göreceklerdir. Çünkü yüce Allah "Ogünde yüzler varki apaydınlıktır, Rabblarına bakacaklardır" (el-Kıyame, 75/22-23) diye bu rü'yetin gerçekleşeceğini haber vermektedir. es-Süddî de böyle demiştir. Yüce Allah'ın cennette görüleceğine dair varid olan haberler ile indirdiği Kur'an-ı Ke-rim'in delaleti dolayısıyla bu konuda yapılmış en güzel açıklama budur. Buna dair daha geniş açıklamalar yüce Allah'ın izniyle Yunus Sûresi'nde (10/26. âyetin tefsirinde) gelecektir.

Şöyle de açıklanmıştır: "Gözler O'na erişemez" O, gözleri kuşattığı halde gözler O'nu kuşatamaz. Yine bu açıklama İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Kalplerin basiretleri O'nu idrâk edemez. Yani akıllar O'nu herhangi bir şekilde idrak edemez, tasavvur edemez. Zira: "O'nun gibi hiç bir şey yoktur" (eş-Şûrâ, 42/11) diye buyurulmuştur.

Yine şöyle açıklanmıştır: Buyruğun anlamı şudur: Yaratılmış olan gözler dünyada O'nu idrak edemez. Fakat, kendisine ikramda bulunmak istediği kimselere -Muhammed (sav) gibi- zatını kendisiyle-görüp idrak edeceği bir duyuru halk eder. Zira yüce Allah'ın dünyada görülmesi aklen caizdir. Caiz olmasaydı. Musa (a.sVın Allah'ı görmek isteğinde bulunması, imkânsız bir şeyi istemesi olurdu. Oysa bir peygamberin Allah hakkında caiz olup olmayan şeyleri bilmemesi imkânsızdır. Aksine bir peygamberin ancak imkânsız olmayan ve caiz (mümkün) olan bir şeyi istemesi kabul edilebilir. [3]

Peygamberimiz Allah'ı Gördü Mü?

Selef, Peygamberimiz (sav)'ın Rabbini görüp görmediği hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Müslim'in Sahih'inde Mesrûk'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Âişe (r.anhâ)'ın yakınında bir yere yaslanmış bulunuyordum. Ey Âişe'nin babası, dedi. Üç husus vardır ki, kim bunlardan birisini söyleyecek olursa Allah'a karşı büyük bir iftirada bulunmuş olur. Ben: Bunlar hangileridir, diye sordum, şöyle dedi. Kim Muhammed'in Rabbini gördüğünü iddia edecek olursa, Allah'a karşı büyük

iftirada bulunmuş olur. (Mesruk) dedi ki: Ben o sırada yaslanmış bulunuyorken oturdum ve şöyle dedim: Ey mü'minlerin annesi, bana mühlet ver acele etme. Aziz ve celi! olan Allah: "Andolsun onu apaçık ufukta görmüştür. " (et-Tekvir, 81/23; "Andolsun onu. bir diğer inişte de görmüştür" (en-Necm, 53/13) diye buyurmuyor mu? Bana şöyle dedi: Bu ümmet arasında bu hususu Rasululiah (sav)'a İlk soran kişi benim. Bana şu cevabı vermişti: "Sözü edilen bu şahıs Cebraildir. Onu, yaratıldığı suretinde yalnızca bu iki seferde görmüş idim. Ben onu semadan aşağı inmiş gördüm, azameti ile sema ile arzın arasını kapatmıştı," Yine Hz. Aişe şöyle dedi: Sen, aziz ve celil olan Allah'ın şu buyruğunu hiç işitmedin mi: "Gözler O'na erişemez. O tee bütün gözleri kuşatmıştır. O, lütuf sahibidir, herşeyden haberdardır." Yine aziz ve ce lil olan Allah'ın: "Vahiy ile veya bir perde arkasından, yahut izni ile dilediğini vahyetmek için bir elçi göndermesi yoluyla olmadıkça hiç bir insana Allah'ın söz söylemesi söz konusu olmaz. Şüphesiz ki O, yücedir, hakimdir" i eş-Şura, 42/51) buyurduğunu hiç duymadın mı?

<Hz. Aişe) devamla dedi ki: Kim de Rasululiah (sav)'ın Allah'ın Kitabından bir şey gizlediğini iddia edecek olursa, Allah'a karşı büyük bir iftirada bulunmuş olur. Halbuki yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey Peygamber, Rabbin-den sana indirileni tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan O'nun risaletini tebliğ etmemiş olursun." (el-Maide, 5/67) (Hz. Aişe) devamla dedi ki: Kim de onun, yarın ne olacağını haber verdiğini iddia edecek olursa, o da Allah'a karşı büyük bir iftirada bulunmuş olur. Halbuki yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "De ki: Göklerle yerde olan gaybı Allah'tan başka kimse bilmez." (en-Neml, 27/65)^[4] İşte Allah'ın Peygamber (sav) tarafından görülmediği hususundaki görüşü budur. Hz. Peygamber'in (işaret edilen âyetlerde) gördüğünün Cebrail olduğunu söyleyenler arasında İbn Mes'ud da vardır. Ebu Hureyre'den de onun gördüğü zatın Cebrail olduğu görüşünde olduğu rivayet edilmektedir. Bununla birlikte bu hususta onlardan farklı rivayetler de gelmiştir.

Hz. Peygamberin Allah'ı görmediğini ve Allah'ın görülmesinin mümkün olmadığı muhaddis, fukaha ve mütekelliminden bir kesim ileri sürmüştür. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber yüce Allah'ı gözleriyle görmüştür.

İbn Abbas'tan meşhur olan rivayet budur. Delili ise, yüce Allah'ın: "O'nun gördüğünü kalp yalanlamadı." (en-Necrn, 53/1D âyet-i kerimesidir. Abdullah b. el-Haris de der ki: İbn Abbas ile Ubey b. Kâ'b bir araya geldiler. İbn Abbas şöyle dedi: Biz, Haşimoğullarına gelince Muhammed'in Rabbini iki defa gördüğünü kabul ediyoruz. Daha sonra İbn Abbas şöyle dedi: Dostluğun (halli) İbrahim,

konuşmanın Musa, rü'yetin de Muhammed'e (Ona ve bütün peygamberlere selatu selam olsun) ait olmasından hayret mi ediyorsunuz? Kâ'b, dağlar sesiyle yankılanıncaya kadar tekbir getirdi ve sonra şöyle dedi: Allah rü'yetini ve kelimasını Muhammed ile Musa arasında pay etti. Musa ile konuştu, Muhammed de O'nu gördü.

Abdurrezzak'ın da naklettiğine göre, eH-Iasen, Allah adına yemin ederek Muhammed (sav)'ın Rabbini gördüğünü söylüyordu. Ebu Ömer et-Telamen-kî de bunu İkrime'den naklettiği gibi, kelamcılardan bazısı bunu İbn Mes'ud'dan da rivayet etmiştir. Ancak birinci görüş (yani Hz. Peygamberin Allah'ı değil de Cibraili gördüğü şeklindeki rivayeti ondan daha meşhur olarak nakledilmiştir.

İbn ishâk'ın naklettiğine göre Mervan, Ebu Hureyre'ye: Muhammed Rabbini gördü mü diye sormuş, O da: Evet demiş.

en-Nakkâş da Ahmed b. HenbePden şöyle dediğini nakletmektedir: Ben, İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadise uygun olarak gözüyle Allah'ı gördü, diyorum, gördü dedi ve bu sözünü nefesi tükeninceye kadar tekrarlamaya devam etti.

Şeyh Ebu'l-Hasen el-Eş'arî ile onun arkadaşlarından bir gurup da bu görüşü benimseyerek, Muhammed (sav)'ın yüce Allah'ı basarı ve baş gözüyle gördüğünü kabul etmişlerdir. Enes, İbn Abbas, İkrime, er-Rabi ve el-Hasen de bu görüştedir. el-Hasen, kendisinden başka hiç bir ilah bulunmayan Allah adına yemin ederek Muhammed Rabbini görmüştür, derdi. Aralarında Ebu'l-Âliye, el-Kurazî ve er-Rabi b. Enes'in de bulunduğu bir grup da şöyle demiştir- O, Rabbini kalbiyle görmüştür. Yine bu görüş İbn Abbas ve İkrime'den de nakledilmiştir.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Ahmed b. Hanbel, Hz. Peygamber Rabbini kalbiyle görmüştür, demiş ve dünyada gözlerle görüleceğini söylemekten çekinmiştir. Malik b. Enes'den şöyle dediği nakledilmektedir Allah dünyada görülmez. Çünkü O, bakidir. Baki olan ise fani olan (göz) ile görülmez. Ahirette ise onlara baki gözler ihsan edilecek ve baki gözleriyle bakiyi göreceklerdir.

Kadı îyad da şöyle demektedir: Bu, güzel ve hoş bir açıklamadır. Diğer taraftan Allah'ın görülmesinin imkânsız olacağına dair delil, ancak insanın buna güç yetiremeyeceği açısından ileri sürülmüştür. Fakat yüce Allah, kullarından dilediği kimseye güç verip de rü'yetin yüklerini kaldırma kudretini ihsan edecek olursa, o kimse hakkında bu imkânsız olmaz. Bu kabilden Musa (a.s) hakkındaki bir takım açıklamalar yüce Allah'ın izni ile el-A'raf Sûre-si'nde (7/143. âyetin tefsirinde) gelecektir. Yüce Allah'ın: "O ise bütün gözleri kuşatmıştır" buyruğu, hiçbir şey O'na gizli kalmaz, herşeyi O görür ve bilir, demektir. Özel olarak "gözler" in sözkonusu edilmesi ise, sözde müca-neset sağlamak içindir. ez-

Zeccâc da der ki: Bu buyrukta mahlukatın gözleri (görmeyi) idrak etmediklerine delil vardır. Yani onlar, görmenin gerçek keyfiyetini bilememektedirler. İnsan diğer organları ile değil de neden yalnızca gözleriyle görür oluşunun sebebini bilemez.

Daha sonra yüce Allah: "O lütuf sahibidir, herşeyden haberdardı*" diye buyurmaktadır. Yani, kullarına karşı rıfk ile (yumuşaklıkla) muamele eder. Davranışlarda lütuf, yumuşak hareket etmek, yumuşak muamele etmek demektir. Yüce Allah'tan lütuf ise, tevfiğ ihşan etmek ve günahlardan korumaktır. Lûufta bulunmak, iyilik etmek demektir. Bunun ismi "el-Latef" şeklinde gelir ve hediye anlamında kullanılır. Mülâtafe ise (latifeleşmek) karşılıklı iyiliklerde bulunmak anlamına gelir. Bu açıklamalar, el-Cevherî ve İbn Faris'den nakledilmiştir.

Ebu'l-Âliye der ki: Buyruğun anlamı şudur: O, her şeyi ortaya çıkartan Latiftir ve her şeyin nerede olduğundan haberdardır.

el-Cüneyd der ki: Latif, senin kalbine hidayet nurunu veren, bedenini gıda ile besleyen, belâ sırasında seni dost edinen, ateş içerisinde bulunuyor-ken seni koruyan ve seni Me'vâ cennetine koyandır. Anlam itibariyle yumuşak davranmaya ve benzeri manalara raci daha başka açıklamalar da yapılmıştır. İleride ilim adamlarının bu husustaki açıklamaları yüce Allah'ın İzniyle eş-Şûrâ Sûresi'nde (42/19. âyetin tefsirinde) gelecektir. [5]

104. Doğrusu size Rabblnizden basiretler gelmiştir. Kim görürse kendi lehine, kim de görmezse kendi aleyhine. Ben üzerinizde bir gözetleyici değilim.

'Doğrusu size Rabbinlzden basiretler gelmiştir." yani, kendileri vasıtası İle görülen ve delil olarak kullanılan pek çok belge ve delil gelmiş bulunmaktadır. "Basiretler" anlamındaki besâir, delalet demek olan "basire"nin çoğuludur. Şair der ki:

"Onlar kendi basiretlerini (babalarının intikamını),
omuzları üstünde getirdiler (almadılar). Benim basiretim ise son derece hızlı
koşan ve oldukça güçlü atlar
koşturup getirmektedir. (Yani ben intikamımı aldım)."

Buyrukta "basiret"ten kasıt üstün ve apaçık belgedir.

Bu delalet ve basiretlerin gelmekle nitelendirilmeleri ise, şanlarına dikkat çekmek içindir. Zira bu basiret, nefis açısından gelmesi beklenen bir gaip durumunda idi. Nitekim Araplar tarafından: "Afîyet geldi, hastalık gitti. Mutluluk geldi, uğursuzluk geri gitti" denilir.

"Kim görürse kendi lehine." görmek (ibsâr), görme duyusuyla idrak etmek demektir. Yani kim delilleri kullanıp bilir öğrenirse kendisine fayda sağlamış

olur. "Kim de görmezse" delaletleri kullanmayacak olursa, artık o kör durumuna düşer. Onun kprlüğünün zaran kendisine avdet eder.

"Ben, üzerinizde bir gözetici değilim." Yani ben, kendinizi helak etme-yesiniz diye sizi korumakla emrolunmadım.

Şöyle de açıklanmıştır: Ben sizi Allah'ın azabına karşı koruyamam. "Gözetleyici" anlamı verilen uHafız"ın, murakıp ve gözetleyen anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani ben sizin amellerinizi sayıp tesbit eden bir kimse değilim. Ben, ancak size Rabbimin asaletlerini tebliğ eden bir Rasulün. Sizi koruyan O'dur. Fiillerinizden hiçbir şey O'na gizli kalmaz.

ez-Zeccâc der ki: Bu buyruk savaşın farz kılınışından önce inmiştir. Daha sonra müşrikleri putlara ibadetten kılıçla engellemesi emrolundu. [6]

105. İşte Biz âyetleri böylece iyiden iyiye açıklara. Tâ ki onlar: "Sen okumuşsun" desinler. Biz de iyi bilen kimselere apaçık gösterelim.

Yüce Allah'ın: "İşte Biz, âyetleri böylece İyiden iyiye açıklarız" buyruğunda yer alan Böylece"deki "kef" harlı nasb mahallindedir. Yani, işte Biz âyetleri tıpkı sana okuduğumuz gibi geniş geniş açıkladık. Yani, va-ad, tehdit, Öğüt ve uyarma hususlarında bu sûrede sana bu âyetleri geniş geniş açıkladığımız gibi, başka sûrede de bunları geniş geniş açıklıyoruz.

"Tâ ki onlar: Sen okumuşsun desinler" mealindeki buyrukta yer alan "vav" harfî hazf edilmiş bir ifadeye atıf içindir. Yani Biz, âyetleri onlara karşı delil gibi, ortaya konmuş olsun ve sen okumuşsun desinler diye geniş geniş açıklıyoruz, takdirindedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Sen okumuşsun desinler, diye Biz o âyetleri geniş geniş açıkladık." Buna göre buradaki "Jam" harfî oluş (sayrûret) bildirmek içindir.

ez-Zeccâc der ki: Bu konuşma esnasında filan kişi bu mektubu bu neticeyi elde etmek için yazdı, demeye benzer. Aynı şekilde âyet-i kerimeler geniş geniş açıklandığı vakit sonunda onlar da: Sen okumuşsun ve Cebr ile Ye-sar denilen iki kişiden öğrenmişsin, dediler. Bu sözü geçen iki kişi ise Mekke'de hırısüyan iki köle idi, Mekkeliler de: Muhammed onlardan öğrenmektedir, demişlerdi.

en-Nehhâs der ki: Buyruğun anlamı ile ilgili güzel bir başka görüş daha vardır, O da "Biz âyetleri İyiden iyiye açıklarız" buyruğunun, sen bizden okuyup öğrenmişsin desinler, diye ardı arkasına âyetleri gönderiyoruz. Böylelikle onlar bu sözleriyle birini ötekiyle birlikte zikretmiş olurlar. Bu ifade hakikattir. Ebu İshâk'ın <ez-Zeccâc) söylediği ise mecazdır.

Okumuşsun" kelimesinde yedi kıraat vardır. Ebû Amr ile İbn Kesir, "dâl" ile "râ" arasına "elif" koyarak, C o-yb) diye okumuşlardır. Bu aynı zamanda Ali, İbn

Abbas, Said b. Cübeyr, Mücahid, İkrime ve Mekkelilerin de kıraatidir. İbn Abbas der ki: Bu kıraat karşılıklı okudun anlamındadır.

İbn Âmir "sîn" harfini üstün, "te" harfini sakın ve "elifsiz olarak diye okumuşlardır. Bu aynı zamanda el-Hasen'in de kıraatidir. Diğerleri ise, Okumuşsun" diye okumuşlardır.

Birinci kıraate göre, sen ehli kitap ile birlikte okuyup müzakere ettin, onlar da seninle birlikte okuyup müzakere ettiler olur. Bu açıklama Said b. Cübeyr tarafından yapılmıştır. Bu manaya yüce Allah'ın onlardan haber verdiği: "Bunun için bir diğer topluluk da ona yardım etmiştir" (el-Furkan, 25/4) buyruğu delalet etmektedir. Yani yahudiler, Peygamber (sav)'a Kur'an-ı Kerim hususunda yardımcı olmuş ve bu hususta onunla müzakerelerde bulunmuşlardır. Bütün bunlar ise müşriklerin söyledikleri sözlerdir. Yine onların şu sözleri de bu kabildendir: "Ve dediler ki: (Bu) öncekilerin söylenmiş masallarıdır ki, onu yazdırmıştır Bunlar kendisine sabah ve akşam okunmakta dır" (el-Furkan, 25/5); "Onlara Rabbiniz ne indirdi, denildiği zaman, geçmişlerin masalları derler." (en-Nahl, 16/24) Bu okuyuşun anlamının aynı şekilde-, Okumuşsun" gibi olduğu da söylenmiştir ki, bunu en-Nchhâs zikretmiş ve tercih etmiştir. Birinci anlamı ise Mekki zikretmiş bulunmaktadır, en-Nehhâs bunun mecaz olduğunu da iddia etmiştir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Doğuran (anne)'nin doğurduğu da ölüm içindir,"

"Sin" harfini üstün ve "te" harfini sakın okuyanlara gelince, bu hususta yapılmış en iyi açıklamaya göre anlam şöyledir: Tâ ki, onlar bu açıklamaların ardı arkası kesildi, silinip gitti, artık Mubammed onlardan başkasını getirmeyecektir, demesinler diye.

Katade ise, diye okumuştur ki, "okundu" anlamındadır. Süfyan b, Uyeyne, Amr b. Ubeyd'den, o, el-Hasen'den bunu(Âyetler) karşılıklı olarak müzakere etti, diye okuduğunu rivayet etmektedir. Ebu Hatim'İN kanaatine göre ise böyle bir kıraat caiz değildir. Çünkü âyetlerin kendileri karşılıklı olarak müzakerede bulunmazlar.

Başkası şöyle demektedir: Böyle bir kıraat caizdir. Mana Ebu Hatim'İN zannettiği gibi değildir. Aksine anlamı, ümmetin müzakerede bulundu şeklindedir. Yani, ümmetin seninle müzakere etti. Her ne kadar ondan sözkonusu edilmiyor ise de bu böyledir. Nitekim: "Nihayet o (güneş) perdenin arkasına giriverdi" (Sâd, 38/32.) buyruğu da böyledir. el-Ahreş'in naklettiğine göre kıraati de kıraatiyle aynı anlamdadır. Şu kadar var ki bu daha belîğdir.

Ebu'l-Abbas'ın naklettiğine göre; şeklinde emir lâm'ı sakın olarak da okunmuştur. Bunda ise tehdit anlamı vardır. Yani, onlar istediklerini söylesinler.

Şüphe yok ki gerçek apaçık ortadadır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Artık onlar az gülsünler çok ağlasınlar." (et-Tevbe, 9/82) Bu "lam"ı esreli olarak okuyanın kıraatine göre ise bu key "lam"ı diye bilinen lam'dır. (Meal de buna göredir).

Bütün bu kıraatlerin hepsinin istikakı aynı şeye yani, yumuşatmaya ve ze-y kılmaya raddır. Çünkü Okumuşsun kelimesi, gelmektedir ki, başkasına okumayı anlatır. 'ın çokça okumak suretiyle artık onu zelil ettim (yani kolayladım.) anlamına geldiği de söylenmiştir.

Bunun aslı ise Buğdayı dövdü," anlamındadır. Çünkü buğdayı dövmek anlamına gelen; (^Sm); Şamlıların şivesinde şeklinde kullanılır. Bunun asıl anlamının Elbiseyi eskittim" tabirinden alındığı da söylenmiştir. İşte bu da aynı şekilde zelil kılma anlamı ile ilgilidir. Denildiğine göre, Hz. İdris'e, Allah'ın kitabını çokça okuduğu ve müzakere ettiği için İdris denilmiştir. Ders okumak, müdalese etmek bu anlamdadır.

İse kadsn ay hali oldu anlamına gelir. Kadının Fercine .) diye künyelendiği de söylenmektedir ki, bu da ay hali olmaktan gelir. "Ders" aynı şekilde gizli saklı yol demektir. el-Esmaî'nin naklettiğine göre; Sırtına binilmemiş deve" anlamına gelir. Harabe haline gelmiş bir evin izi tamamen ortadan kalkmasını ifade etmek için de aynı kökten gelen fiil kullanılır,

tbn Mes'ud ve arkadaşları ile Ubeyd, Talha ve el-A'meş; Tâ ki o, okumuş" desinler, diye. Yani, Muhammed âyetleri ders olarak okumuş-tur desinler anlamına gelir. "Biz de onu" yani/bu sözümüzü, âyetlerimizi iyiden iyiye açıklamayı, yahut da Kur'an-ı Kerim'i "bilen kimselere apaçık gösterelim." [7]

106. Rabblnden sana vahyolunana uy. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Müşriklerden de yüzçevir.

Yüce Allah'ın: "Rabbinden sana vahyolunana uy." Kur'ân'a uy demektir. Yani sen, kalbini, gönlünü onlarla meşgul etme. Aksine Allah'a ibadetle uğraş.

"O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Müşriklerden de yüz çevir" buyruğunun son bölümü nesli olmuştur. [8]

107. Eğer Allah dileseydi şirk koşmazlardı. Biz seni onların başına bir gözetleyici kılmadık. Onların üzerine bir vekil de değilsin.

"Eğer Allah dileseydi şirk koşmazlardı" buyruğu, şirk koşmanın Allah'ın meşiyeti ile olduğu hususunda açık bir nassür. Ayrıca bu önceden de geçtiği gibi Kaderiye mezhebini çürütmektedir.

"Biz seni onların başına bir gözetleyici kılmadık." Yani, Allah'ın azabına karşı

onları korumak senin için imkân dahilinde değildir.

"Onların üzerine bir vekil de değilsin." Din veya dünyalarında kendi menfaatlerine olan işleri yerine getiren, ifa eden bir kimse değilsin ki, onlar için vacip olanı yapmaları hususunda onlara lütufta bulutlasın. Bu hususta sen onlar için ne bir koruyucusun, ne de bu konuda onlara bir vekilsin. Sen ancak bir tebliğcisin. Bu; kıtal emri verilmeden önce idi. [9]

108. Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyiniz. Sonra onlar da Allah'a bilgisizce söverler. İşte Biz böylece her ümmete yaptıklarını süsledik. Nihayet dönüşleri yalnız Rabblcrinedir. O da kendilerine yaptıklarını haber verecektir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [10]

1. Putlara Sövmek:

Yüce Allah'ın: "Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyiniz" buyruğu ne-hiy (yasak)'dir. "Sonra onlar da Allah'a bilgisizce söverler" buyruğu da ne-hy'in cevabıdır.

Şanı yüce Allah mü'minlere onların putlarına sövmeyi yasaklamaktadır. Çünkü yüce Allah, putlarına sövdükleri takdirde kâfirlerin nefret edip uzaklaşacaklarını, küfürlerini de artıracaklarını bilmiştir.

İbn Abbas der ki: Kureyş kâfirlerinin Ebu Talib'e: Ya Muhammed ve arkadaşlarını bizim ilahlarımıza sövmekten, onları küçük düşürücü sözler söylemekten alıkoyarsın, yahut biz de onun ilahına söver ve onu hicvederiz, demeleri üzerine bu âyet-i kerime nazil olmuştur. [11]

2. Bu Âyetin Hükümü:

İlim adamları derler ki: Bu âyetin hükmü, durum ne olursa olsun bu ümmet üzerinde bakidir. Kâfir, ne vakit kendisini koruyabilecek güce sahip olup da İslâm'a yahut Peygambere veya yüce Allah'a söveceğinden korkulacak olursa, müslüman kimsenin onların haçlarına, dinlerine, kiliselerine sövmesi helal olmadığı gibi, bu sövme sonucunu getirecek herhangi bir işe kalkışması da helal değildir. Çünkü böyle bir iş, masiyete itmek ayanndadır. Putlar akıl sahibi varlıklar olmadıkları halde -akıl sahibi varlıklar için kullanılan'nın onlar hakkında kullanılması kâfirlerin putları hakkındaki inançları nazarı itibara alındığından dolaydır. [12]

3. Âyetten Çıkarılan Diğer Bazı Hükümler:

Yine bu âyet-İ kerimede bir çeşit ateşkes vardır? Ayrıca daha önceden de el-Bakara Sûresi'nde geçtiği gibi, seddü'z-zeraî gereğince hüküm vermenin vücubuna da delil vardır. Hak sahibi bir kimsenin dinde bir zarara götürecekt olursa, bu hakkını İstemekten vazgeçebileceğine de delil vardır. Nitekim Ömer b. el-Hattab (r.a)'ın söylediği rivayet edilen şu sözler de bu kabildendir: Akrabalık bağı kesilir korkusuyla akrabalar arasında hükmü kestirip atmayınız. İbnü'l-Arabî der ki: Eğer bu hak vacip bir hak ise durum ne olursa olsun onu alır. Şayet kullanılması caiz olan bir hak ise, Hz Ömer'in sözünü ettiği durum söz konusu olur. [\[13\]](#)

4. Müşriklerin Bilgisizlikleri:

Yüce Allah'ın: Bilgisizce" ve saldırganca anlamına gelir. Mekke-lilerden bunu "ayn" ve "dal" harflerini ötreli, "vav" harfini de şeddeli olmak üzere şeklinde okudukları rivayet edilmiştir. Bu, el-Hasen'in, Ebu Re-câ ve Katade'nın kıraatidir. Birinci kıraate racidir, her ikisi de zulüm anlamını ifade eder. Yine Mekkeliler "ayn" harfini üstün, "dal" harfini de ötreli olmak üzere: Düşman anlamına okumuşlardır. Bu kelime tekil olmakla birlikte çoğul anlamına kullanılır.

Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Onlar muhakkak Benim düşmantmdır. Ancak, âlemlerin Rabbi müstesna" Ceş-Şuara, 26/77) yüce Allah bir başka yerde de: "Asıl düşman oniardır" <el-Münafıkun, 62/4) diye buyurmaktadır.

Bu kelime, ya mastar olarak ya da mefulün leh olarak nasbedilmiştir. [\[14\]](#)

5. Her Ümmete Kendi Ameli Güzel Gösterilmiştir:

Yüce Allah'ın: "İşte Biz, böylece her ümmete yaptıklarını süsledik." Yani, bunlara yaptıklarını süslü gösterdiğimiz gibi, her ümmete de kendi yaptıklarını süslü göstermişizdir.

İbn Abbas der ki: Biz, itaat ehline itaati, kâfirlere de küfrü süslü gösterdik. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğuna benzemektedir: "İşte Allah, kimi dilerse böylece saptırır, kimi dilerse de hidayete erdirir." (el-Müddesir, 74/31.)

Bu buyrukta Kaderiye'nin görüşleri reddedilmektedir. [\[15\]](#)

109. "Eğer kendilerine bir âyet gelirse mutlaka ona iman edecekler* diye var güçleriyle Allah adına yemin ettiler. De ki: "Âyetler ancak Allah'ın nezdindedir.* O âyet geldiği zaman da yine İman etmeyeceklerinin farkında değil misiniz? Yüce Allah'ın: "Eğer kendilerine bir âyet gelirse mutlaka ona İman edecekler diye var güçleriyle Allah adına yemin ettiler* buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: buyruğu, "yemin ettiler" demektir, " Var gücüyle yemin" ise, en ağır yemin demek olup Allah adına yapılan yemindir. Buna göre "var güçleriyle yemin ettiler," bilgilerinin ulaştığı en ileri derecedeki ve yapabildikleri en ağır yemin demektir. Çünkü onlar, en büyük ilahın Allah olduğuna inanıyorlar, diğer ilahlara ise, kendilerini Allah'a yakınlaştıracakları zanniyle ibadet ediyorlardı. Nitekim yüce Allah bu hususta onlar hakkında şöyle buyurmaktadır: "Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" (ez-Zümer, 39/3) İslâm'dan önce Araplar, atalarıyla, putlarıyla ve bundan başka şeylerle yemin ederlerdi. Yüce Allah adına da yemin ederler ve eğer yemin Allah adına yapılmışsa buna "cehdü'l-yemin: en ağır yemin" adını verirlerdi.

kelimesi mastar olarak nasb edilmiştir. Bunda âmil ise Sibeveyli'n görüşüne göre; Yemin ettiler" kelimesidir. Çünkü, bu da onun anlamındadır. Cehd ise meşakkat demektir, Bunu zorlukla yaptım" denilir. Cuhd ise takat ve kudret demektir. Bu benim takatım, güç yetirebildiğimdir" denilir. Her ikisini aynı anlamda kabul edenler de vardır. Buna yüce Allah'ın: Güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayanlar" (et-Tevbe, 9/79) buyruğunu delil gösterirler ki, bu aynı zamanda şeklinde "cim" harfi üstün olarak da okunmuştur. Bu açıklamalar İbn Kuteybe'den nakledilmektedir.

Müfessirlerden el-Kurazî, el-Kelbî ve diğerlerinin naklettiklerine göre âyetin nüzul sebebi sudun Kureyşliler dediler ki: Ey Muharnmed, sen bize Musa'nın, asasıyla taşa vurup ondan oniki tane pınar fışkırttığını, İsa'nın ölüleri dirilttiğini, Semud'un bir dişi devesinin bulunduğunu haber veriyorsun. Haydi seni tasdik etmemiz için bu mucizelerden bir kısmını sen de bize göster. Hz. Peygamber: Nasıl bir mucize arzu edersiniz, diye sorunca, şöyle dediler: Şu Safa'yı da bizim için altın yap. Allah'a yemin ederiz ki eğer bunu yapacak olursan hep birlikte sana tabi oluruz. Rasulullah (sav) kalkıp dua etmeye koyuldu. Cebrail (a.s) ona

gelip şöyle dedi: "Arzu ettiğin takdirde Safa hemen altın oluverir. Andolsun Allah, bir mucize gönderdiği halde eğer derhal tasdik etmeyecek olurlarsa şüphe yok ki, Allah onları azaplandıracak-tır. O bakımdan sen de aralarından tevbe edecekler tevbe etsin diye onları bırak." Bunun üzerine Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "O halde tevbe edenleri tevbe etsin (mucize istemem)." Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Böylelikle yüce Allah ezeli ilminde iman etmeyeceği sabit olmuş olanın iman edeceğine dair yemin etse dahi iman etmeyeceğini beyan etmektedir. [\[16\]](#)

2. Olanca Yemin (Ağır Yemin)'E Dair Hükümler:

Yüce Allah'ın: Var güçleriyle yemlû"ın onlann kanaatine göre, en ağır yeminler demek olduğu söylenmiştir. Burada hükümlere dair büyük ve önemli bir mesele ortaya çıkmaktadır ki, o da bir kimsenin: "Şöyle şöyle olursa yeminler üzerime borç olsun" anlamında sözler söylemesidir.

İbnü'l-Arabî der ki: Böyle bir yemin İslâm'ın ilk dönemlerinde bundan başka bir1 şekilde bilinen bir yemindi. Onlar: Bir kimsenin bir başkasından aldığı sözün en ağın benim üzerime olsun, derdi. Malik der ki: Bu şekilde yemin eden kimse (yemini bozarsa) hanımları ondan boş olur. Bundan sonra yemin şekilleri çoğalıp durdu ve nihayet temelini bu şeklin teşkil ettiği, şu anda insanlar arasında görülen şekillere kadar vardı. Hocamız el-Fihri et-Ta-rasust şöyle derdi; Bu şekilde yemin eden bir kimse, yemini bozacak olursa otuz tane yoksul doyurmahdır. Çünkü, bu yemin edenin "yeminler" sözü yeminin çoğuludur. Eğer, "üzerime bir yemin borç olsun" deyip de o yeminini bozmuş olsaydı, bir keffaret ödemesini gerekli görürdük. "İki yemin üzerime borç olsun" demiş olsaydı, yeminini bozduğu takdirde iki keffaret yerine getirmesi gerekirdi. Fakat yeminler kelimesi yeminin çoğulu olduğundan dolayı bozması halinde üç tane keffaret yerine getirmesi gerekir.

Derim ki: Ahmed. b, Muhammed b. Muğis, "Vesaik" adlı eserinde şöyle demektedir: Kayrevân alimleri bu hususta farklı görüşlere sahiptirler. Ebu Muhammed b. Ebi Zeyd der ki: Bu şekilde yemin eden bir kimse (yemini bozması halinde) hanımını üç defa boşamış olur, yürüyerek Mekke'ye gitmesi gerekir, malının üçte birini dağıtması, bir yemin keffareti ödemesi ve bir köle azad etmesi gerekir. İbn Muğis der ki: Tuieytula fukahasıdan İbn Erfa' Ra'se-hû ile İbn Bedr de bu görüştedir.

eş-Şeyh Ebu İmran el-Fasî , Ebu'l-Hasen el-Kabisî, Ebu Bekr b. Abdurrah-man el-Karavî de şöyle derler: Eğer belli bir niyeti yoksa hanımım bir defa boşamış

olur. Bu hususta onların delilleri arasında İbnü'l-Hasan'ın İbn Ve-hb'den işittiği şu sözleridir: Bir kimsenin bir diğerinden almış olduğu en ağır söz hakkında bir yemin keffareti sözkonusudur. İbn Muğis der ki: Böylelikle o, söyleyenin aleyhine "yeminler onun için bağlayıcı olur" dediğiniz şeyi tek bir talak olarak kabul etmektedir. Çünkü, bir kimsenin: Birisinin diğerinden almış olduğu sözün en ağırı dolayısıyla bir yemin keffareti gerekir, demesinden daha kötü bir durum sözkonusu olamaz. O bakımdan biz de bu görüşteyiz.

Birinci görüşün sahipleri ise İbnü'l-Kasım'ın: Allah'ın ahdi, ağır misakı ve kefaleti ile bir kimsenin bir başkasından herhangi bir iş üzerine, onu yapmamasına dair ahit alıp daha sonra yaptığı şeyin en ağırını da üzerime olsun sözüyle ilgili yaptığı şu açıklamayı da delil göstermişlerdir: Eğer bu sözleriyle hanımını boşamayı, kölesini azad etmeyi ve bu yolla onları uzaklaştırmayı kastetmemiş ise, o hâlde onun bu yemini bozmasının cezası üç tane keffaret olsun. Şayet yemin ettiğinde herhangi bir niyeti bulunmuyor ise, "Allah'ın ahdi ve ağır misakı üzerime olsun," şeklindeki sözü dolayısıyla iki keffaret-te bulunsun, "birisinin bir başkasından almış olduğu en ağır ahid ve söz" sözü dolayısıyla da bir köle azad etsin, hanımları ondan boş olur, Mekke'ye yürüyerek gider ve malının üçte birini de sadaka olarak dağıtır.

İbnü'l-Arabî der ki; Delillerin açıklamasına gelince yeminler demek olan: "el-Eyman" sözündeki "elif" ve "lam" ile cins veya ahd kastedilmiş olabilir. Eğer ahd için gelmiş ise, kişinin "billahi" sözünden ahid yoluyla anlaşılan el-Fihri'nin söylediğidir. Şayet cins için kullanılmış ise boşamak da bir cinstir ve onun kapsamına girer. Fakat bütün boşama adedi (üç talak) sonuna kadar, kullanılmaz. Çünkü, cinsin kapsamına tek bir hususun girmesi yeterlidir. Eğer cinsin kapsamına o hususların tamamı girecek olsa, malının da tümünü tasadduk etmesi gerekirdi. Çünkü, malın tümünü sadaka vermek hakkında yemin söz konusu olabilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: "De ki: Âyetler ancak Allah'ın nezdindedir" yani, ey Muhammed, bu âyetleri size göstermeye gücü yeten yalnızca Allah'tır. Ve O, bu âyetleri ancak dilediği takdirde gösterir, de.

"... Farkında değil misiniz?" Yani, bu yeminlerinizin (iman edeceklerine dair) gerçekleşeceğini size bildiren nedir? takdirinde olup meful hazfedilmiş-tir. Bundan sonra yeni bir cümle ile; " Şüphesi* o âyet geldiği zaman da yine İman etmiyeceklerdir" diye buyurmaktadır ki, bu buyrukta; (Ol) edatının esreli okunuşu, Mücahid, Ebû Amr ve İbn Kesir'in kıraatine göredir. İbn Mes'ud'un Bu âyet geldiğinde onların iman etmeyeceklerini bilmiyor musunuz" şeklindeki kıraati de tanıklık etmektedir.

Mücahid ve İbn Zeyd der ki: Bu buyrukla muhatap olanlar müşriklerdir ve ifade burada sona ermektedir. Onlar hakkında iman etmeyeceklerine dair hüküm verilmektedir. Bundan sonraki âyet-i kerîmede de bize onların iman etmeyeceklerini bildirmektedir. Bu açıklama ise, İman et (mey)e-ceksiniz" diye okuyanların kıraatini andırmaktadır. el-Ferra ve başkaları ise hitap mü'mînleredir derler. Çünkü mü'minler Peygamber (sav)'a: Ey Allah'ın Rasulü, eğer bir âyet (mucize) incek olsa belki iman ederler, demişlerdi. Bunun üzerine yüce Allah: "Farkında değil misiniz" buyruğunu indirdi. Yani, ey mül miriler, siz onların iman edeceklerini nereden biliyorsunuz? Buna göre; kelimesi, hemze üstün olarak okunur. Bu, Medinelilerin, el-A'meş ve Hamza'nın da kıraatidir. Yani, olur ki böyle bir mucize geldiğinde onlar iman etmeyeceklerdir. el-Halil der ki: Muhtemeldir ki o," anlamındadır. Bunu da el-Halil'den Sibeveyh nakletmektedir. Kur'an-ı Kerimde; Ne bilirsin belki o temizlenecekti" (Abese, 80/3) diye buyurmaktadır. Yani, onun temizlen (mey)eceğini nereden bilirsin anlamındadır. Araplardan da Bize belki bir şey alırsın diye pazara git, tabiri nakledilmektedir. Ebu'n-Necm de şöyle der:

"(Oğlum) Şeyban'a dedim ki, onunla karşılaşmaya (yakalamaya) çık. Olur ki, onu kızartıp beraber bizdekilere yemek olarak İkrâm ederiz."

Adiy b. Zeyd de şöyle demektedir:

"Ey beni kınayan, nereden bilirsin ki benim ölümüm,

Bugünün bir saatinde, yahut yarının kuşluk vaktinde (gerçekleşmeyeceğini)."

Burada da (öt) edatıBelki gibi ihtimal edatı anlamındadır. Du-reyd b. es-

Simme de şöyle demektedir.[\[17\]](#)

"Bana zayıflayarak ölmüş cömert birisini göster. Belki ben de Senin görüşünü paylaşırım. Yahut ebedi yaşamış bir cimri (göster)."

Burada da lafzı, Belki ben de anlamındadır. Vın; anlamında kullanılışı Arap dilinde çokça rastlanılan bir husustur,

el-Kisaî de, Ubey b. Kâ'b'ın Mushaf ında da Belki... size ne bildirdi" şeklinde olduğunu nakletmektedir. el-Kisaî ve el-Ferra da derler ki: Buradaki olumsuzluk edatı olan,...ne, ma... fazladan gelmiştir. Yani: Bu âyetlerin müşriklere geldiği takdirde iman edeceklerini size ne bildirdi demektir. Burada bu olumsuzluk edatı yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi fazladan gelmiştir: Helak ettiğimiz bir ülke halkının dönmeleri gerçekten mümkün değildir. el-Enbiya, 21/95) Çünkü bu buyruğun anlamı şöyledir: Helak edilen bir kasaba halkının geri dönüşleri imkânsız bir şeydir. Yine yüce Allah'ın: Seni secde etmekten alıkoyan nedir?" (e\-'A'rat', 7/12) diye buyurmaktadır. Yani, secde etmekten seni engelleyen nedir. ez-Zeccâc, en-Nehhâs ve diğerleri ise buradaki; olumsuzluk edatının fazladan

gelişini zayıf kabul etmişler ve şöyle demişlerdir: Böyle bir iddia yanlışlıktır. Çünkü bu edat ancak karışıklığa meydan vermeyecek hallerde fazladan getirilir. İfadede hazf olduğu da söylenmiştir. O takdirde mana şöyle olur: Bu âyetler, kendilerine geldiği vakit, onların iman edeceklerini yahut etmeyeceklerini nerden biliyorsunuz?"

Daha sonra bu "iman edeceklerini" anlamındaki ifade, tilaveti işitenin bu husustaki bilgisi dolayısıyla hazfedilmiştir. Bu açıklamayı da en-Nehhâs ve başkaları nakletmektedir.[\[18\]](#)

110. İlk defa ona İman etmedikleri gibi, Bil de onların kalplerini ve gözlerini çeviririz de azgınlıkları İçerisinde onları kör ve şaşkın terkederiz.

Bu âyet-i kerime müşkil (açıklanması zor) bir âyettir. Özellikle bu âyette "azgınlıkları içerisinde onları kör ve şaşkın terkederiz" diye buyurul-maktadır Denildiğine göre anlam şöyledir: Biz, kıyamet gününde ateşin alevine ve kor ateşlerin sıcağı üzerine kalplerini ve gözlerini -dünyada iman etmedikleri için- evirip çeviririz. Buna karşılık dünyada da onları -azgınlıkları içerisinde- terk ederiz. Yani, onlara mühlet verir ve onları cezalandırmayız. Buna göre âyetin bir bölümü ahirette gerçekleşecek hususlar hakkında, bir bölümü de dünyada gerçekleşecek hususlar hakkındadır. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "O gün yüzler vardır ki, zillet içindedir." (el-Gaşiye, 88/2) Bu, ahirette gerçekleşecektir. "Amel etmişler ve zahmet çekmişlerdir." (el-Ğâşiye, 88/3) Bu da dünyada gerçekleşmektedir.

Şöyle de açıklanmıştır: "...Çeviririz buyruğunda sözkonu edilen dünyada olacaktır. Yani, bu âyet (istedikleri mucize) kendilerine gelecek olsa, sen onları davet edip de mucizeyi kendilerine gösterdiğin ilk seferde iman etmelerine engel teşkil ettiğimiz gibi, yine iman etmelerini engelleyeceğiz.

Bir başka âyet-i kerimede de şöyle buyurulmaktadır. "Bilinki Allah, kişi ile kalbi arasına girer," (el-Enfal, 8/24) Yani, yapması gerekeni engeller. Buyruğun anlamı şöyle olun Bu âyet kendilerine geldiği sırada iman etmeleri gerekirdi. Çünkü onlar âyeti gözleriyle görmüş, kalpleriyle tanımışlardı. Buna iman etmeyişleri ise, Allah'ın kalplerini ve gözlerini çevirmesine sebep oldu. "İlk defa ona iman etmedikleri gibi" yani, onlar ilk defa ona iman etmedikleri gibi artık iman etmeyeceklerdir. Bu da şu demektir: Kur'an ve buna benzer, benzerini getirmekten acze düştükleri mucizeler, kendilerine geldiği ilk seferinde iman etmedikleri gibi, yine iman etmeyeceklerdir.

Şöyle de açıklanmıştır: Biz, bu gibi kimselerin, kalplerini iman etmesinler diye evirip çeviririz. Nitekim daha önceki ümmetlerden kâfir olanlar da

gösterilmesini teklif ettikleri mucizeleri gördüklerinde iman etmemişlerdi. İfadede takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir. Yani: İlk defa İman etmedikleri gibi, bu mucizeler kendilerine gelecek olursa yine iman etmeyeceklerdir. Biz de onların kalplerini ve gözlerini evirip çeviririz "de azgınlıkları İçerisinde onları kör ve şaşkın terkederiz" ne yapacaklarını şaşırırlar, kestiremezler. Bu kabilden açıklamalar, daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/15. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[19\]](#)

111. Eğer Biz onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölümler kendileriyle konuşsalar ve (istedikleri) herşeyi karşılıklarına topla-saydık, onlar yine de Allah dilemedikçe iman etmezlerdi. Fakat onların çoğu bilmezler.

Yüce Allah'ın: "Eğer Biz onlara gerçekten melekleri indirseydik" ve onlar da bunları gözleriyle görmüş olsalar, diğer taraftan "ölümler" Bizim kendilerini diriltmemiz suretiyle "kendileriyle konuşsalar ve" gösterilmesini istedikleri "herşeyi" her türlü mucizeyi "karşılıklarına" önlerine getirip "toplasaydık, onlar yine de Allah dilemedikçe İman etmezlerdi.

kelimesini ("kaP harfi ve "be" harfleri ötreli olarak değil de, "kaf"ı esreli, "be"yi de üstün olarak okuyuş) İbn Abbas, Katade ve İbn Zeyd'den nakledilmiş ve o da: Karşılıklarına anlamındadır. Aynı zamanda bu, Nafi' ile İbn Âmir'in de kıraatidir. Bunun, gözleri görececek şekilde yine iman etmeyeceklerdi anlamına geldiği de söylenmiştir.

Muhammed b. Yezid ise, bu şekildeki okuyuşun bir tarafta (toplasaydık), anlamına geldiğini söylemiştir. Benim filanın nezdinde malım var, denildiği vakit bu şekilde söylenir. Buna göre bu kelime zarf olarak nasbedilmiştir. Diğerleri ise "kaP ve "be" harflerini ötreli olarak okumuşlardır ki, bunun da anlamı, teminatçılar olarak şeklindedir. Buna göre bu kelime kefil anlamına gelen "kabil'in çoğuludur. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: Veya Allah'ı ve melekleri kefil olarak gedresin." (el-İsra, 17/92) Yani, bu hususta bize teminat versinler, demektir ki, bu açıklama el-Ferra'dan nakledilmiştir.

el-Ahreş; topluluklar halinde anlamına geldiğini söylemiştir ki, Mücahid de bu görüştedir. Her iki görüşe göre bu kelime hal olarak nasbedülmüştür. Muhammed b. Yezid ise "kaf" ile "be" harflerinin ötreli okunuşunun, karşı karşıya, karşılıklı anlamlarına geldiğini söylemiştir. Eğer gömleği önden yırtıldıysa" (Yûsuf, 12/26) buyruğunda da bu anlamdadır. Kişinin ön ve arkasına "kubulü ve duburü" denilmesi de buradan gelmektedir. Ebu Zeyd de bu kelimenin karşı karşıya, yüz yüze anlamına geldiğini nakletmektedir. Buna göre ötreli okuyuş da mana

itibariyle esreli okuyuş gibi olur ve her iki kıraat arasında bir fark olmaz. Bu açıklamayı da Mekkî nakletmektedir.

el-Hasen, ağırlığı dolayısıyla "be" harfinin ötresini hazfedip sakın olarak diye okumuştur.

el-Ferra'nın (yani teminat vermek anlamına gelmesi) şeklindeki görüşüne göre, konuşmayanın konuşması sözkonusu olur. Akli ermeyen varlıkların kefil ve teminatçı olarak gelmesi ise, onlara gösterilecek büyük bir mucizedir. el-Ahfeş'in (yani, varlıkların bölük bölük getirilmesi) şeklindeki açıklamasına göre ise, bir araya gelmeleri, alışmadık şekilde bütün türlerin toplanması anlamına gelir.

"... Onlar, yine de Allah dilemedikçe iman etmezlerdi" anlamındaki buyrukta yer alan birincisinden, (yani müstesna minh'den) olmayan bir istisna mahallindedir. Yani: Eğer Allah onların iman etmelerini dileyecek olsa müstesna. Buradaki istisnanın; yüce Allah'ın ezeli ilminde iman edecekleri önceden sabit olmuş mutlu kimseler oldukları da söylenmiştir. Bu buyrukta Peygamber (sav)'a teselli vardır. "Fakat onların çoğu bilmezler" hakkı bilmeyen kimselerdir. Tek bir mucize gördükten sonra daha başka mucizelerin gösterilmesini teklif etmenin caiz olmadığını bilmeyen kimselerdir, an-iarmna geldiği de söylenmiştir. [\[20\]](#)

112. Biz her peygambere ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık. Onlardan kimi kimine aldatmak için yaldızlı bir takım sözler vahyeder (fısıldar). Eğer Rabbîn dileyeydi bunu yapamazlardı. Artık, sen de onları iftiraları ile başa bırak.

Yüce Allah: "Biz, her peygambere... kıldık" buyruğu ile Peygamberini teselli etmektedir. Yani Biz seni bu kavimle mübtelâ kıldığımız gibi, aynı şekilde senden önceki bütün peygamberlere de "ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık" diye buyurmaktadır.

Sibeveyh, "kıldı" anlamına gelen Niteledi" anlamına geldiğini nakletmektedir. Düşman," birinci meful, Her peygambere" ise ikinci meful mahallindedir.

İns ve cin şeytanlarını" ise "düşman" kelimesinden bedeldir. Bununla birlikte " (ûM-l): Şeytanların birinci meful, Düşman" kelimesinin de ikinci meful olması da mümkündür. Şöyle demiş gibi olur; Biz, ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık. el-A'meş de cin kelimesini Öne alarak Cins ve ins şeytanlarını" diye okumuştur ki, anlam birdir.

"Onlardan kimi kimine aldatmak için yaldızlı birtakım sözler vahye-der." Bunlarla cin şeytanlarının ins şeytanlarına fısıldadığı sözleri kastetmektedir. Onların fısıldadıkları sözlere "vahiy" adının verilmesi gizlice oluşundan dolaydır. Onların olmadık şeyleri anlatıp göstermelerini ise "yaldızlı"

diye nitelendirmesi bu fısıldayışlanm kendilerine süslü göstermeleri dolayısıyladır. Altına (süs anlamında): "Zulruf" denilmesi de bundan dolaydır. Gerçek olmayan şekliyle süslü ve güzel gösterilen her şey de zuhruf adını alır. "Muzahraf" ise süslenen demektir. Suyun zuhrufları ise kolları demektir.

Aldatmak için" buyruğu, mastar meful-i mutlak olarak mansub-dur. Çünkü: "Onlardan kimi kimine... vahyeder" buyruğu bu vahiy ve fi-sîldaşmalarıyla onları alabildiğine aldatırlar anlamındadır. Hal mahallinde olması da mümkündür.

Aldatmak (el-ğurur); batıl anlamındadır. en-Nehhâs der ki: İbn Abbas'tan zayıf bir isnadla, yüce Allah'ın: "Kimi kimine... fısıldarlar" buyruğu hakkında şöyle dediği rivayet edilmektedir: Cinlerden her biri ile bir şeytan ve İnsanlardan her biri ile bir şeytan vardır. Biri öteki ile karşılaştığında şöyle der: Ben, bu adamımı şu işle saptırdım. Sen de onun bir benzeriyle adamını saptır. Diğeri de ona benzer bir şey söyler. İşte onların birbirlerine vahyetme-leri budur. İkrime, ed-Dahhâk, es-Süddî ve el-Kelbî de böyle demişlerdir.

en-Nehhâs der ki: Birinci görüşe (yani, cin şeytanlarının ins şeytanlarına vesvese verdiği şeklindeki açıklamaya) yüce Allah'ın şu buyuruğu deli) teşkil etmektedir: "Gerçekten şeytanlar sizinle mücadele etmeleri İçin kendi dostlarına telkinde (vahiyde) bulunurlar."(el-En'âm, 6/121) İşte bu buyruk, açıkladığımız bölümü beyan etmektedir.

Derim kî; Buna sahili sünnetten Hz. Peygamber'in şu buyruğu da delâlet etmektedir: "Sizden kendisiyle birlikte cinden yandaşj (onu saptırmakla görevli şeytanı) beraber bulunmayan hiçbir kimse yoktur." Sen de mi Ey Allah'ın Rasulü? diye sorulunca, o da şöyle buyurdu: "Ben dahi böyleyim. Şu kadar var ki, Allah ona karşı bana yardım etti, ben de onun şerrinden kurtulabili-yorum. O bakımdan bana hayırdan başka bir şey emretmiyor."[\[21\]](#)

Buradaki; kelimesi, "mim" harfî ötreü ve üstün olarak rivayet edilmiştir. Ötreli rivayet, ben onun şerrinden kurtuluyorum, anlamındadır. Üstün rivayet ise müslüman oldu anlamındadır. Hz. Peygamber: "Sizden... kimse yoktur" diye buyurmakta fakat şeytanlardan da kimse yoktur diye bu-yurmamıştır. Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in bununla iki cinse de birisini zikrederek dikkat çekmiş olması muhtemeldir. O takdirde bu, yüce Allah'ın: "Ve sizi sıcaktan koruyacak elbiseler" (en-Nahl, 16/81) buyruğu türünden olur. (Soğuktan koruyacak elbiseler ise delaleti dolayısıyla zikredilme-miştir). Ancak bu şekilde olma ihtimali uzaktır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Avf b. Malik Ebu Zer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki; "Ey Ebu Zer, ins ve cin şeytanlarının şerrinden Allah'a sığındın mı?"

Ebu Zer: Ey Allah'ın Rasulü, peki insin de şeytanları var mıdır? diye sordu, şöyle buyurdu; "Evet, hem de onlar cin şeytanlarından daha kötüdürler. [22]

Malik b. Dinar da der kt: İns şeytanı benim için cinlerin şeytanından daha zorludur. Çünkü ben, Allah'a sığındım mı cin şeytanı yanımdan uzaklaşır, gider, tns şeytanı ise bana gelir ve göz göre göre beni masiyetlere çeker.

Ömer b. el-Hattab da (r.a) bir kadım:

"Şüphesiz kadınlar sizler için yaratılmış reyhanlardır ve Hepiniz reyhanı koklamayı arzularsınız.*

diye bir beyit okuduğunu işitince ona: Şüphesiz kadınlar bizim için yaratılmış şeytanlardır, şeytanların şerlerinden Allah'a sığınırız diye cevap verdiği nakledilmektedir.

Yüce Allah'ın: "Eğer Rabbin dileyseydi bunu yapamazlardı." Yani, aldatıcı yaldızlı sözleri birbirlerine fısıldaşamazlardı.

"Artık sen de onları... btrak" buyruğu, tehdit anlamını ihtiva eden bir emirdir.

Sibeveyh der ki: -Terketti anlamında-da denilmez, da denilmez. Bu iki fiil yerine; kullanmakla yetinmişlerdir.

Derim ki: Bu açıklama çoğunluk hakkında uygundur. Haîbuki Kur'an-ı Kerimde bu İki fiilin de kullanıldığını görüyoruz: "(Kimseleri ter-ket" (el-En'âm, 6/70); Onları bırak, terket" (el-En'âm, 6/91, 112) ve saire ile Seni terketmedi" (Dulha, 93/3) diye buyurulmaktadır.

Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır: Bir takım kimseler, ya cumaları terk etmekten vazgeçecekler..." [23]

[24] Bu gibi buyruklarda bu fiiller baştaki "vav" harfi İle birlikte kullanılmışlardır.

ez-Zeccâc der ki: "Vav" harfi ağır bîr harftir. Terketti, fiilinde vav harfi olmamakla birlikte "vav" harfi bulunan diğer fiillerle aynı anlamı İfade ettiğinden "vav" harfi bulunan fiillerin kullanımı terk'edilmiş oldu. İşte, (Sibeveyh'in) sözünün anlamı budur, yoksa bütün hallerde böyle olduğu anlamına gelmez. [25]

113. Tâ ki, âhirete iman etmeyenlerin kalpleri ona meyletsin, bir de ondan hoşnut olsunlar ve kazanabildiklerini kazansınlar.

Yüce Allah'ın: "Tâ ki... kalpleri ona meyletsin" buyruğunda geçen; "Tâ ki... meyletsin" anlamındadır. Fiilin son harfi "yâ" h da kullanılır, "vav" h da kullanılır. Aynı anlamı ifade eder. Şair der ki:

"Sen, sefîh kimsenin sapasağlam her sözden yan çizdiğini görürsün.

Buna karşılık onun şüpheyi düşürücü sözlere kulak verdiğini de görürsün."

İçinde bulunanlar bir araya toplansın diye kabı eğdim, anlamındadır. Bu kelime, asıl itibariyle herhangi bir maksat dolayısıyla bir şeye meyletmek demektir. Batmaya yüz tutmuş yıldızlar hakkında kullanılan, tabiri de buradan gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de de: Çünkü kalpleriniz meyletmiştir" (et-Tahrim, 66/4) diye buyrulmaktadır.

Ebu Zeyd der ki: ifadeleri, o sana meylediyor anlamındadır. Hadis-i şerifte de: Kabı ona doğru meylettirdi, eğdi[26] denilmektedir. Yani, kediye kabı eğdi anlamındadır.

ise, meyledip de yanında bulunanları elde etmek istedikleri akrabaları hususunda filana ikramda bulundular," demektir. Dişi deve üzerine eğer takımları bağlandığı sırada birşeylere kulak verip dinlemek istiyormuşçasına başını sahibine doğru eğecek olursa, denilir. Zu'r Rimme der ki:

"Üzerine eğer takımlarını koyduğu vakit hemen ona yapışırca sına eğiliverir. Nihayet ayaklarım üzengiye koyup da üstüne bindi mi çabucak yoluna koyulur."

Tâ ki... meyletsin" buyruğundaki "lam," "lam'ı key" diye bilinir. Burada amel eden ise "vahyeder" fiilidir ki, takdiri şöyledir: Kendilerini aldatmak ve kalpleri ona meyletsin diye birbirlerine vahyederler, fısıldaşırlar. Bazıları, bu "lairTın "emir lam"ı olduğunu iddia etmişlerse de bu bir yanlışlıktır. Çünkü, o takdirde sondaki "elif"maksuremin de hazfedilerek; şeklinde olması gerekirdi. Buradaki "lam", "Iam-ı key"dir. (Tâ ki anlamında)

Aynı şekilde Bir de ondan hoşnut olsunlar ve... kazansınlar" dakı lam'lar da böyledir. Şu kadar var ki el-Hasen, "lam" harflerini sakın olarak; diye okumuş ve tehdit anlamında bu "İam"ı "emir lam"s olarak kabul etmiştir. Dilediğini yapabilirsin, demek

"Ve kazanabildiklerini kazansınlar" şeklindeki anlam, İbn Abbas, es-Süd-dîve İbn Zeyd'in açıklamasına göredir. Aynı fiil kullanılarak:

Aile halkı için kazanmak üzere çıktı," denilir. Bir kişi herhangi bir işe girişip onu yaptı mı, denilir.

hakkımda şüphe ile yaptığın bu iddiada bana iftirada bulunuyorsun," anlamındadır. Yaranın kabuğunu almayı ifade etmek üzere de denilir, yalan söyledi anlamındadır. Şair Ru'be der ki:

"Uydurulup yalan söyleyerek düzülen gözlere karşı fayda vermedi Ne takvâlıhının takvası, ne afifin iffeti."

Asü itibariyle bu, bir şeyden bir parça kesip almak anlamındadır. [27]

114. "O, size Kitabı açık açık indirmişken Allah'tan başka bir hakem mi

arayacakmışım?" Kendilerine kitap verdiklerimiz, bunun muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bilirler. Artık sakın şüphe edenlerden olma.

Yüce Allah'ın: Allah'tan başka bir hakem mi arayacak mışun" buyruğundaki "başka" anlamına gelen; kelimesi, arayacakmışım" anlamı verilen; ile nasbedilmiştir. Hakem" lafzı ise, temyî2 olarak nasbedilmiştir. Hal olarak nasbedildiği de kabul edilebilir.

Buyruğun anlamı da şöyledir: Size geniş geniş açıklamalar ihtiva eden bu Kitabı indirmek suretiyle âyet ve mucizeler istemenize gerek bırakmamış olan O yüce Allah'tan başkasını mı ben sizin için hakim olarak arayacak mışını?

Diğer taraftan "hakem" kelimesi, hakimden daha belîğ bir anlam ifade eder. Hak ile hüküm veren kimse hakem adını almaya hak kazanır. Zira bu övgü de ta'zim sıfatıdır. Hakim ise fiile göre cereyan eden bir sıfattır. Hakk'tan başkasıyla hüküm verene de bu isim verilebilir.

"Kendilerine kitap verdiklerimiz" buyruğu ile yahudi ve hristiyanları kast etmektedir. Onlardan İslâm'a giren Selman, Suheyb ve Abdullah b. Selam gibileri olduğu da söylenmiştir. "Onlar bunun" yani Kur'an-ı Kerim'in "muhakkak Rabbin tarafından hak ile indirildiğini bildirir." Onda bulunan her türlü va'd ve tehdidin hakk olduğunu bilirler. "Artık sakın şüphe edenlerden olma." Onların bu Kitabın Allah tarafından indirildiğini bildikleri hususunda şüphe edicilerden olma.

Ata der ki: Kendilerine Kitab verdiklerimiz ile kastedilenler, Muhammed (sav)'ın ashabının ileri gelenleri, başkanları, Ebu Bekr, Ömer, Osman ve Ali (r.anhum)'dırlar. [28]

115- Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından tamamdır. O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur. O, herşeyi iştirak eder, hakkıyla bilendir.

'Rabbininsözü... tamamdır" buyruğundaki {fzf. Söz" kelimesini Küreliler tekil okumuşlardır. Diğerleri ise çoğul olarak; (^; .ij-): Sözleri şeklinde okumuşlardır.

İbn Abbas, şöyle açıklamıştır: Rabbinin yaptığı tehditleri değiştirecek kimse yoktur. Sözler, bizzat kullanılan ibarelere raci de olabilir, va'd, tehdit ve bunlara benzer alakaıı oldukları diğer hususlara da raci olabilir, Katade der ki: Sözlerden kasıt Kur'an-ı Kerim'dir. Kimse onu değiştiremez, iftiracılar ona fazla bir şey ekleyemeyecekleri gibi ondan hiçbir şey de eksiltemezler.

"Doğruluk ve adalet bakımından" yani, va'd edip verdiği hükümler bakımından eksiksizdir. Kimse onun hükmünü geri çeviremez, sözünde durmaması sözkonusu değildir.

er-Rummanî, Katade'den şöyle dediğini nakletmektedir: Hakkında hüküm

verdiği şeylerde kimse sözlerini değiştiremez. Yani, her ne kadar kitap ehlinin lafız itibariyle Tevrat ve İncil'i değiştirmeleri mümkün olsa bile onların bu değiştirmelerinin ehemmiyeti yoktur, Âyet-i kerime, Kur'an-ı Kerim'in delaletlerine tabi olmanın vücubunu ortaya koymaktadır. Çünkü, Kur'an-ı Kerim, onu nakleden şeylerle değiştirilmesi mümkün olmayan hakkın kendisidir. Zira hiçbir şeyin kendisine gizli kalmadığı lıakîm bir Rabb tarafından indirilmiştir. [\[29\]](#)

116. Eğer sen, yeryüzünde bulunanların çoğuna itaat edersen, seni Allah yolundan saptırırlar. Onlar ancak zannederler, onlar ancak asılsız tahminlerde bulunurlar.

117- Şüphe yok ki Rabbin yolundan sapanları da en İyi bilendir, O, hidayette olanları da en iyi bilendir.

Yüce Allah'ın: "Eğer sen yeryüzünde bulunanların çoğuna" yani, kâfirlere "itaat edersen, seni Allah yolundan" yani, Allah'ın sevap ve mükâfatını almaya götüren yoldan "saptırırlar. Onlar, ancak zannederler." buyruğundaki anlamındadır. (Yani, zandan başkasına uymuyorlar). Yine "onlar ancak asılsız tahminlerde bulunurlar" buyruğunda da böyledir, Asılsız tahminlerde bulunurlar." kendi zanlarına göre kanaat belirtirler, ölçüp biçer, takdir ederler. Tahminde bulunmak da buradan gelmektedir. Asıl anlamı ise kesmek demektir. Şair der ki:

"Sen aramızda mızrakların parçalarını çubukların pürüzlerini düzelterip Elleriyle arşınladıklarına benzediklerini görürsün."

Beyitteki Çubuk parçalan, çoğuludur. Haracını almak üzere hurma ağacındaki meyveyi tahmin etme İşini anlatmak üzere de denilir. Buna göre ise kesin olarak ifade edilmesi mümkün olmayan şeyi kestirip atan, kesinlikle ifade eden, demektir. Bunun caiz olmayışı ise, bu konuda kesin bilgi sahibi olmadığından dolaydır.

Bu hususa dair daha geniş açıklamalar yüce Allah'ın izniyle ileride ez-Zariyat Sûresi'nde (51/10. âyetin tefsirinde) gelecektir.

"Şüphe yok ki Rabbin, yolundan sapanları da en İyi bilendir." Bazıları, buradaki "en İyi bilen"in bilir anlamına kullanıldığını söylemiş ve buna da Hatem et-Taî'nin:

"Taylı'lar bizden ayrı bir antlaşmaya girdiler

Bizim ise onları yardımsız bırakmayacağımızı Allah en iyi bilendir,"

Beyti ile el-Hansâ'nın şu beyitini tanık olarak göstermişlerdir;

"Allah bilir ki onun tenceresi (ya da kalkanı) rüzgâr gibi (Sabahleyin) gider, yahut (akşamleyin.) yol alır."

Ancak, bu beyitlerde delil olacak bir taraf yoktur. Zira bu: *O, hidayette olanları da en iyi bilendir" buyruğuna uygun düşmez. Çünkü bu buyruğun asıl kipinin ifade ettiği anlam üzere olması muhtemeldir.

"Yolundan sapanları" buyruğundaki; Kim, hangi anlamındadır. Buna göre bu, ref mahallinde olup, onu ref eden, Sapan," fiilidir.

En iyi bilen" ile nasb mahallinde olduğu da söylenmiştir. Yani, muhakkak Rabbin, insanlar arasında hangisinin yolundan saptığını en iyi bilendir. Mecrur olmasını gerektiren amilin hazfı dolayısıyla nasb mahallinde olduğu da söylenmiştir ki, Sapan kimseleri," demek olur. Bunu kimi Basralı nahivciler söylemiştir, güzel bir açıklamadır. Çünkü daha sonra: , hidayette olanları da en iyi bilendir" diye buyruldu-ğu gibi, en-Nahl Sûresî'nin sonlarında da şöyle buyrulmaktadır: "Şüphesiz ki Rabbin, yolundan sapanları da en iyi bilenin tâ kendisidir, O, hidayette olanları da en iyi bilendir," (en-Nahl, 16/125)

Âyet-i kerimede "sapan" anlamındaki fiil, "saptıran" anlamında; diye de okunmuştur ki, bu kıraate göre mef ulun hazfedilmesi söz konusu olur. Ancak birinci kıraat daha güzeldir. Zira, daha sonra: "O, hidayette olanları da en iyi bilendir" diye buyurmaktadır. Şayet bu "sapma" fiili saptırma anlamındaki; 'den gelmiş olsaydı, o takdirde de; Ve O, hidayete iletenleri de en iyi bilendir," demesi gerekirdi. [\[30\]](#)

118. Şayet O'nun âyetlerine İman edenler iseniz, artık üzerlerine Allah'ın adı anılanlardan yeyin.

Yüce Allah'ın; "Artık üzerlerine Allah'ın adı anılanlardan yeyin" âyeti, şu sebeple inmiştir. Bazı kimseler. Peygamber (sav)'e gelip: Ey Allah'ın Ra-sulü, biz kendimizin öldürdüklerini yiyoruz da Allah'ın öldürdüğünü (yani, kesme dışında herhangi bir yolla ölenleri) yemiyoruz diye sordular. Bunun üzerine, yüce Allah'ın: "Şayet... Allah'ın adı anılanlardan yeyin" âyetinden itibaren "eğer onlara İtaat ederseniz, elbette siz de müşrikler olursunuz" (el-En'âm, 6/121) buyruğuna kadar nazil oldu. Bunu Tirmizî ve başkaları rivayet etmiştir. [\[31\]](#)

Ata der ki: Bu, âyet-i kerime, içilene, kesime ve yenilen herşeye Allah'ın adını anmayı emretmektedir. Yüce Allah'ın: "Şayet O'mm âyetlerine İman edenler iseniz" buyruğu O'nun hükümlerine inanan ve emirlerini uygulayan kimseler iseniz, demektir. Çünkü bu âyetlere iman etmek, onları alıp uygulamayı ve onlara tam anlamıyla bağlanıp itaat etmeyi gerektirmektedir. [\[32\]](#)

119. Üzerine Allah'ın adı anılanlardan yememenize sebep ne? Halbuki O size, -

kaçınılmaz olarak kendisine ihtiyaç duyduklarınızı müstesna kılarak- neyi haram kıldığını ayrı ayrı açıklamıştır. Gerçekten bir çok kimse bilgisizce, hevâlarıyla saptırıyorlar. Şüphesiz Rabbin, haddi aşanları çok iyi bilendir.

Yüce Allah'ın: "Üzerine Allah'ın adı anılanlardan yememenize sebep ne" buyruğunun anlamı şudur: Kendi ellerinizle öldürmüş olsanız dahi üzerlerine Allah'ın adını andıklarınızdan yememenize engel olan nedir? "Halbuki O size... ayrı ayrı açıklamıştır." Size neyin helâl, neyin haram olduğunu açtık-larruş ve şüphe ve tereddütlerinizi gidermiştir.

... Ne" takrir ihtiva eden bir sorudur. İfadenin takdiri şöyledir: Yani, sizin için bunlardan yememenize sebep teşkil eden nedir?. Buna göre, mastar takısı olan "ne", harM cer takdiri ile cer mahallindedir. Harf-i cer takdir edilmeksizin nasb mahallinde olması da mümkündür. O takdirde nasb eden de Size sebep ne" buyruğunda yer alan ve "sizi alıkoyan" takririnde olan fiil manasıdır.

Daha sonra yüce Allah: "Kaçınılmaz olarak kendisine ihtiyaç duyduklarınızı müstesna kılarak" buyruğu ile istisnada bulunmaktadır ki, bununla raeyte (.leş) ve buna benzer haram kılmış olduğu diğer bütün yiyecekleri kast etmektedir. Bakara Sûresi'nde (2/172-173. âyetler, 25. başlıkta) geçtiği gibi. Buradaki istisna, munkatıl istisnadır.

NarV ile Yakub, Halbuki O size neyi haram kıldığını ayrı ayrı açıklamıştır* buyruğunda her iki fiili de (ilk harflerini malum bina ile) üstün olarak okumuştur. Ebu Amr, İbn Âmir ve İbn Kesir her iki fiilin de ilk harflerini ötreli olarak (meçhul olarak) okumuşlardır. Buna göre: Halbuki size neyin haram kılındığı ayrı ayrı açıklanmıştır, demek olur.

Kûfeliler ise, birincisini üstün, ikincisini de ötreli olarak okumuşlardır. Buna göre anlam: Halbuki O size neyin haram kılındığını ayrı ayrı açıklamıştır şeklinde olur. Atiyye el-Avfi ise, "sad" harfini şeddesiz olarak; diye okumuştur ki, bunun da anlamı, açıkça belli olmuş, ortaya çıkmıştır şeklindedir. Nitekim: Elif, Lâm, Râ. Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açık seçik ortaya çıkmış bir kitaptır" (Hûd, 11/1) (Meal örnek gösterilen kıraate göre verilmiştir, "fe" harfi ötreli, sad'in şeddeli ve es-reli olarak okunuşa göre mealı ise: Sonra da geniş geniş açıklanmıştır anlamındadır). Ebu Ubeyde ise Medînelilerin kıraatini tercih etmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: "O, size... açıklamıştır." Yani, gereği gibi beyan etmiştir. Bu ise yüce Allah'ın Maide Sûresi'nde sözünü ettiği: "Leş, kan, domuz eti... size haram kılındı" (e[-Maide, 5/3) buyruğunda sözü geçenlerdir.

Derim ki: Ancak bu görüş tartışılır. Çünkü, el-En'âm Sûresi Mekke'de inmiş, el-Maide ise Medine'de İnmiştir. Henüz indirilmemiş buyruklara nasıl atıfta

bulunabilir? Ancak "açıklamıştır" anlamındaki mazi fiil Açıklayacağı şeklinde ruzari fiil anlamında olması halinde kabul edilebilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Gerçekten bir çok kimse bilgisizce, hevalarıyla saptırıyorlar" buyruğunda, "saptırıyorlar" anlamına gelecek şekilde "ye" harfini ötreli okuyuş, Kûfelilerin kıraatidir. Başkaları bunu "Gerçekten bir çok kimse bilgisizce he-vâlâriyle sapıyorlar" anlamını verecek şekilde "ye" harfini üstün olarak okumuşlardır. Burada (kıraat farkına göre sapan veya saptıranlar), kastedilenler müşriklerdir. Çünkü onlar: Allah'ın kendi bıçağıyla kestiği, sizin kendi bıçaklarınızla kestiklerinizden hayırlıdır demişlerdi. "Bilgisizce" yani, kesim konusunda bildikleri bir bilgiye dayalı olmaksızın... Zira kesimdeki hikmet, Allah'ın bizim için -kendiliğinden ölenen farklı olarak- haram kılmış olduğu kanı dışarı çıkmasını sağlamaktır. Bundan dolayı yüce Allah kesimin özel bir yerde yapılmasını bize meşru kılmıştır. Böylelikle kesim, hayvanda bulunan kanın -diğer azalanndan farklı olarak- dışarı çıkmasına sebep teşkil etsin. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[33\]](#)

120. Günahın açık olanını da gizlisini de bırakın. Çünkü günah kazananlar, kazanmakta oldukları yüzünden cezalandırılacaklardır.

Yüce Allah'ın: "Günahın açık olanını da gizlisini de bırakın" buyruğu ile ilgili olarak ilim adamlarının söylediği pek çok söz vardır. Bunların özü ise şudur: "Açık olan"dan kasıt, yüce Allah'ın beden ile ilgili olup yapılmasını yasak kıldığı işlerdir.

"Gizli olan'dan kasıt İse, kalpte kararlaştırılan ve Allah'ın vermiş olduğu emir ve yasaklara muhalefet etme karandır. Bu ise, (yani gizli olandan kaçınmak) ancak muttaki ve ihsan derecesine ulaşmış olanların erişebilecekleri bir mertebedir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sonra da sa-kıntp iman ettikleri, sonra yine sakınıp ihsanda bulundukları takdirde..." (el-Maide, 5/93) Bu da yine el-Mâide Sûresi'nde (sözü geçen âyetin tefsirinde) açıklandığı üzere üçüncü mertebeyi ifade eder.

Şöyle de açıklanmıştır: Cahiliye döneminde açıktan açığa işlenen zina ve gizli olarak dost edinmeler kastedilmektedir. Bizim baş tarafta sözünü ettiğimiz açıklamalar, her türlü günahı kapsayacak ve her türlü emri de yerine getirmeyi gerekli kılacak bir muhtevadadır. [\[34\]](#)

121. Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Çünkü o, elbette bir fisktır. Gerçekten şeytanlar sizinle mücadele etmeleri İçin kendi dostlarına vahiyde

bulunurlar. Eğer onlara itaat ederseniz, elbette siz de müşrikler olursunuz. Yüce Allah'ın: "Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin. Çünkü o, elbette bir fisktır" buyruğuna dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[35\]](#)

1. Âyetin Nuzûl Sebebi:

Ebû Dâvûd rivayetle der ki: Yahudiler, Peygamber (sav)'a gelip şöyle dediler: Biz kendi öldürdüklerimizden yiyoruz da Allah'ın öldürdüğünden ye-miyoruz (neden)? Bunun üzerine aziz ve celî olan Allah: "Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin" âyetini sonuna kadar indirdi.[\[36\]](#)

Nesâî'nin de İbn Abbas'tan rivayetine göre o, yüce Allah'ın: "Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Müşrikler, onlarla (yani rnü'minlerle) tartışarak şöyle dediler: Allah'ın kestğini ye-miyorsunuz, fakat kendinizin kestiklerini yiyorsunuz.[\[37\]](#)

Bunun üzerine yüce Allah onlara şöyle buyurdu: Yemeyiniz, çünkü siz onlar üzerine Allah'ın adını anmış değilsiniz

İşte burada da usule dair bir mesele ortaya çıkmaktadır ki, o da bir sonraki başlığımızın konusunu teşkil etmektedir: [\[38\]](#)

2. Bir Sebebe Binaen Varidi Olmuş Lafız:

Bir sebebe binaen vârid olmuş bir lafız, yalnızca o sebebe münhasıran kabul edilir mi, edilmez mi? tlim adamlarımız derler ki: Şari'in umum lafızlar için kullanılan sigalardan herhangi birisiyle (soru ve sebep sözkonusu olmaksızın) zikretmiş olduğu hususlarda umurun sözkonusu olduğu iddiasının doğruluğu su götürmez. Ancak, bir soruya cevap olmak üzere zikretmiş olduğu sigaya gelince, bu hususta usul-i fıkhıta bilinen etraflı açıklamalar vardır. Şu kadar var kî, soru sormaksızın bağımsız bir lafız ile bir açıklamada bulunulacak olursa, bu da umurun kastedildiğinin sahih bir iddia olduğu şeklinde, birincisi gibidir.

Buna göre yüce Allah'ın: "Yemeyin" buyruğu, leşin yenilmesinin yasak-lığı hususunda zahirdir. "Üzerinde Allah'ın adı anılmamış olması" şeklindeki umumi hüküm dolayısıyla Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen de bunun kapsamına girer. Ayrıca yüce Allah'ın: "Bir de Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen" (el-Bakara, 2/173) buyruğundaki lafız gereğince haram olmasını gerektiren Allah'tan başkasının adı anıldığı için, bu umumi yasağın kapsamına girmektedir. Müslümanın kesim esnasında ve av hayvanını salıvermesi sırasında kasten besmele çekmeyi terk ettiği hayvan bunun kapsamına girer rai, girmez-mi? Bu da bir sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir. [\[39\]](#)

3. Kesim Ve Avlanma Sırasında Müslümanın Besmeleyi Kasten

Terketmesinin Hükümü:

Bu hususta ilim adamlarının birbirinden farklı beş ayrı görüşü vardır

1. Eğer besmeleyi unutarak terkedecek olursa, kestiği de, avladığı da yenilir. Bu, İshâk'ın görüşü olduğu gibi Alımed b. Haiibel'den gelen rivayetlerden birisi de böyledir. Kasten besmeleyi terkedecek olursa, kestiği de avladığı da yenilmez. "el-Kitab"da Malik de, İbnü'l-Kasım da böyle demişlerdir.

Bu aynı zamanda Ebu Hanife'rtin ve arkadaşlarının, es-Sevrî'nin, el-Hasan b. Hayy'ın, İsa'nın ve Esbağ'tfî da görüşüdür. Said b. Cübeyr ile Ata da bu görüşte olup en-Nehhâs da bunu tercih etmiş ve şöyle demiştir: Bu, daha güzel bir görüştür. Çünkü bir kimse eğer unutarak besmeleyi terkedecek olursa, onun kestiğine "fisk" adı verilmez,

2. Kasten veya unutarak terkedecek olsa, kestiği de avladığı da yenilir. Bu, Şafîl ve el-Hasen'tn görüşü olduğu gibi, bu görüş İbn Abbas, Ebu Hu-reyre, Ata, Said b. el-Müseyyeb, Cabir b. Zeyd, İkrirne, Ebu İyad, Ebu Râ-fil, Tavus, İbrahim en-Nehaî, Abdurralıman b. Ebi Leyla ve Katade'nin de görüşüdür.

ez-Zehravî, Malik b. Enes'ten şöyle dediğini nakletmektedir: Kasten ya da unutarak besmele terk edilerek kesilen hayvanın eti yenilir. Bu görüş Ra-bia'dan da rivayet edilmiştir. Abdulvehhab der ki: Besmele sünnettir. Kesen, bunu unutarak terkedecek olursa Maiik ve arkadaşlarının görüşüne göre kesilen hayvanın eti yenilir.

3- Kasten ya da unutarak besmeleyi terkederse, onu yemek haram olur. Bu görüş de Muhammed b. Şirin, Abdullah b. Ayyaş b. Ebi Rebia, Abdullah b. Ömer, Nah', Abdullah b. Zeyd el-Hutamî ve eş-Şa'bî'nin görüşüdür. Ebu Sevr ile Dâvud b. Ali ve bir rivayette de Ahmed b. Hanbel de bu görüştedir.

4. Kasten besmeleyi terkedecek olursa, yenmesi haram olur. Kadı Ebu'l-Hasen ile bizim mezhebimi?, alimlerinden eş-Şeyli Ebu Bekr de bu görüştedirler.

5. Eşheb der ki; Kasten besmeleyi terk edenin kestiği -besmeleyi hatife alan bir kişi olması hali müstesna- yenilir. Taberî de buna yakın bir görüş ifade etmiştir. Bunun delillerine gelince; yüce Allah: "Artık üzerlerine Allah'ın adı anılanlardan yeyin" (el-En'âm, 6/118) diye buyurduğu gibi: "Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin" diye buyurmakta, böylelikle her iki durumu da açıklayıp bu iki duruma ait hükümleri de izah etmektedir. Yüce Allah'ın; "Yemeyin" buyruğu haramhk ifade eden bir nehiy (yasak)'dir. Bunun kerahet ile yorumlanması caiz değildir. Çünkü, bu nehiy, kural gereği katıksız haramı da ihtiva etmektedir. Bunun kısımlara ayrılması, yani aynı zamanda hem haramlığın, hem de kerahetin kast edilmesi mümkün olamaz. İşte bu usul

kaidelerinin en nefisleri arasında yer alır.

Unutana gelince, unutan kimseye yönelik bir hitap sözkonusu değildir. Zira, unutkanın muhatap alınmasına imkân yoktur. Dolayısıyla sözü geçen şart (Allah'ın ad) anılmaksızın kesilenlerden yememek Vonun için vacip değildir.

Kasti olarak besmeleyi terk edene gelince, bunun için üç hal sözkonusu-dur: Ya hayvanı kesim için yatırdığı vakit besmele çekmeyi terkeder ve zaten benim kalbim Allah'ın isimleri ve tevhidi ile doludur. Ayrıca onu dilimle zikretmeye ihtiyacım yoktur der. Bu şekilde diyenin bu kanaati geçerlidir. Çünkü yüce Allah'ı zikretmiş ve ta'zim etmiş demektir.

Yahut da: Burası sarîh bir şekilde besmele çekilecek bir yer değildir. Zira, hayvan kesimi Allah'a yakınlaştıracı bir ibadet (bir kurbet) değildir. Böyle diyenin durumu da kurtancıdır. Yahut da böyle bir kimse, ben besmele çekmem. Hem bismelenin ne ehemmiyeti var ki, der. Böyle diyen bir kimse bu işi hafife alan fasık kimsedir. Ve onun kestiği de hiç bir şekilde yenilmez.

İbnü'l-Arabî der ki; Ben, muhakkiklerin başı İmamı'HIrameyn'in şu sözünden dolayı hayret ediyorum: Yüce Allah'ı anmak, Allah'a yakınlaştıracı ibadetlerde meşru kılınmıştır. Hayvan kesimi ise böyle yakınlaştıracı bir ibadet değildir. Ancak bu iddia Kur'an ve sünnete uygun değildir. Çünkü Peygamber (sav) sahîh hadiste şöyle buyurmuştur: "Kanı akıtan (alet ile kesilen) ve üzerinde Allah'ın adı anılandan ye."[\[40\]](#)

Maksat, kalpte Allah'ın adını anmaktır. Çünkü anmak (zikir) unutmanın zıttıdır. Unutmanın yeri de kalptir. Anmanın yeri de o halde kalptir. el-Berâ b. Azîbe de şöyle dediği rivayet edilmektedir: İster besmele çeksin, ister çekmesin, Allah'ın adı her mü'minin kalbinin üzerindedir; denilse;

Şöyle cevap verilir: Zikir, hem dille, hem kalp ile olur. Arapların uygulaması ise, dilleriyle put ve heykellerinin adını anmak şeklinde İdi. Şanı yüce

Allah ise, onların bu anısını, kendi adının dillerde anılmasını emrederek nesli etmiştir. Ve bu iş şeriatte yaygınlık kazanmıştır. Öyle ki Malik'e: Bir kimse abdest aldığı vakit Allah'ın adını anar mı diye sorulunca, O: Böyle bir kimse hayvan mı kesmek istiyor diye cevap vermiştir. Bismelenin gerekmediğini söyleyenlerin delil diye gösterdikleri: "Allah'ın adı mü'min her kişinin kalbi üzerindedir" şeklindeki hadis ise, zayıf bir hadistir.[\[41\]](#)

Kimi ilim adamı da kesilen hayvana besmele çekmenin vacip olmadığını, Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu hadisi delil göstererek ileri sürmüşlerdir: Hz. Peygamber'e: Ey Allah'ın Rasulü, bazıları bizlere et getirmektedirler. Biz de onların üzerinde Allah'ın adını anıp anmadıklarını bilmiyoruz, diye sormaları

üzerine, Rasulullah (sav): "Siz üzerine Allah'ın adını anınız ve yeyiniz" diye buyurmuştur.

Bunu Dârakutnî, Aişe'den^[42] rivayet ettiği gibi, Malik de mürsel olarak Hişam b. Urve'den, o da babası yoluyla rivayet etmiştir. Bu hadisin mürsel olduğu hususunda (Hişâm'a) muhalefet edilmemiştir. Malik, hadisin sonunda: Bu, İslâm'ın ilk dönemlerinde idi, diye açıklamaktadır.^[43] Bununla: "Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin" âyeti inmeden önce böyleydi, demek istemektedir.

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr) der ki: Bu açıklama zayıf bir açıklamadır. Çünkü bizzat hadisin kendisinde bunu reddedecek işaretler vardır. Şöyle ki, Hz. Peygamber bu hadiste onlara yerken Allah'ın adını anmalarını emretmektedir. İşte bu, âyet-i kerimenin Hz. Peygamber'e nazil olmuş olduğuna delalet etmektedir. Söylediğimizin doğruluğuna delâlet eden hususlardan birisi de şudur: Bu hadisin sözünü ettiği olay Medine'de olmuştur. Yüce Allah'ın; "Üzerine Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin" âyeti ise el-En'âm Sûre-si'nde olup Mekke'de indiği hususunda ilim adamlarının görüş ayrılığı yoktur.

Yüce Allah'ın: "Çünkü o elbetteki bir fraktır" buyruğuna gelince; İbn Ab-bas'tan nakledildiğine göre, o bir masiyettir anlamındadır. Fısk, sınırın dışına çıkmak demektir.

Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/26. âyetin tefsirinde) geçmiş' bulunmaktadır.^[44]

4. Şeytanlar Ve Dostları:

"Gerçekten şeytanlar sizinle mücadele etmesi İçin kendi dostlarına vahiyde bulunurlar" buyruğu, vesvese verirler; onların kalplerine battî yollarla mücadele etmeyi telkin ederler, demektir. Ebû Dâvûd, İbn Abbas'ın yüce Allah'ın: "Gerçekten şeytanlar... kendi dostlarına vahiyde bulunurlar"

buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Allah'ın kestiğini yemi-yorsunuz da sizin kendinizin kestiklerini yiyorsunuz diyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah: "Üzerinde Allah'ın adı anılmayanlardan yemeyin" buyruğunu indirdi.^[45]

İkrime der ki: Bu âyet-i kerimede şeytanlar ile Fars, mecusilerinden insanların günahta haddi aşmış olanlarını kastetmektedir, ibn Abbas ve Abdullah b. Kesir derler ki: Hayır, kastedilenler cin (görünmeyen) şeytanlardır. Zaten cinlerin kâfirleri (müşrik) Kureyşlilerin dostlarıdır. Abdullah b. ez-Zübeyr'den de rivayet

olduğuna göre ona şöyle denmiş: el-Muhtar (es-Sakafî); bana vahiy edilmektedir, diyor. Abdullah: Doğru söylüyor. Çünkü gerçekten şeytanlar kendi dostlarına vahiyde bulunurlar, diye cevap vermiştir.

Yüce Allah'ın: "Sizinle mücadele etmeleri İçin" buyruğu ile onların: Allah'ın öldürdüklerini yeriliyorsunuz da sizin kendi öldürdüklerinizi yiyorsunuz sözlerini kastetmektedir.

Mücâdele ise, ileri sürülen bir görüşü kuvvet ile delil getirmek suretiyle bertaraf etmektir. Bu ketime, güçlü bir kuş adı olan "el-Ecde)"den alınmıştır. Bunun, yeryüzü demek olan "el-Cedâle"den alındığı da söylenmiştir. Kişi, adeta getirdiği delil ile hasmını yere düşecek hale gelinceye kadar yenik düşürmüş ve kahretmiş gibi olur. Bunun iieri derecede bükme anlamına gelen" el-cedl"den alındığı da söylenmiştir. Sanki tartışanlardan her birisi karşısındakinin belini kopanneaya kadar eğip bükmeye devam eder, gibidir. Mücadele (tartışma) hakkın zaferi için yapılırsa hak olur, batıa yardım için yapılırsa da batd olur. [46]

5. Müşriklere İtaat:

"Eğer onlara itaat ederseniz2." yani, meyteyi helâl kabul etmek hususunda onlara uyarsanız, "elbette sizde müşrikler olursunuz." Âyet-i kerime şuna delildir: Kim Allah'ın haram kıldığı herhangi bir şeyi helâl kabu! edecek olursa, bununla müşrik olur. Şanı yüce Allah ise meyteyi açık nass ile haram kılmıştır. Başka herhangi bir kimsenin koyduğu bir hüküm ile meyte helâl kabul edilecek olursa, kabul eden şirk koşmuş olur.

İbnü'l-Arabî der ki: Mü'min bir kimse itikadı ilgilendiren hususlarda müşrik bir kimseye itaat edecek olursa bu itaati sebebiyle o da müşrik olur. Fakat fiilen ona itaat etmekle birlikte onun inancı tevhd üzere sağlıklı bir şekilde devam ediyor ve tasdikini sürdürüyorsa asi olur. Bunu böylece belleyiniz. el-Maide Sûresi'nde (5/79 ile 94-95. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [47]

122. Ölü iken kendisini dirilttiğimiz, insanlar arasında ona onunla yürümesi için nur verdiğimiz kimse, İçinden çıkamayacağı karanlıklarda kalan kimse gibi midir? Kâfirlere, işledikleri işleri böylece süslü gösterildi.

Yüce Allah'ın: "Ölü iken kendisini dirilttiğimiz" anlamındaki buyruğunda yer alan; Kimse... mi" de ki "vav" harfini cumhur üstün olarak okumuştur. Başına da som hemzesi gelmiştir. el-Müseyyebî, Nal'i' b. Ebi Nu-aym'den, "vav" harfini sakın olarak okuduğunu rivayet etmektedir. en-Neh-hâs der ki: Bunun manaya hamledilmiş olması da mümkündür. Yani, dikkatle bakın ve düşünün ben,

Allah'tan başka bir hakim mi arayacakmışım? (114. âyet-i kerimeye işaret etmektedir).

"Vav" harfinin sakın olarak kıraatinin şu anlama geldiği söylenmiştir: O, nutfe İken ölü idi. Biz de ona ruh üflernek suretiyle onu dirilttik. Bu açıklamayı İbn Bahr nakletmektedir. İbn Abbas da şöyle demektedir; Kâfir iken kendisine hidayet verdiğimiz kimse gibi midir?... Âyet-t kerime, Hamza b. Ab-dulmuttalib ile Ebu Cehii hakkında nazil olmuştur.

Zeyd b. Eşlem ve es-Süddî, "kendisini dirilttiğimiz" ile kastedilen Ömer (r.a)'dır. "Karanlıklarda kalan kimse" ise, Ebu Cehil'dir -Allah'ın laneti üzerine olsun- demektedir.

Doğrusu; bunun, mü'min ve kâfir herkes hakkında umumi olduğudur. Şöyle de açıklanmıştır: Cahilliği sebebiyle ölü iken kendisini ilim ile dirilttiğimiz kimse... Kimi ilim ehli de bu açı ki aman m doğruluğuna delalet eden Basrah şairlerden birisine ait şu beyitleri nakletmektedir:

"Bilgisizlik, bilgisizler için ölümden önce bir ölümdür,

Cesetleri kabirlerden önce kabirdir onların

İlimle hayat bulmamışsa bir kişi ölüdür,

Artık öldükten sonra dirilişe kadar onun için diriliş olmaz."

"Nur" hidayet ve imanı ifade eder. el-Hasen ise Kur'an demektir, diye açıklamıştır. Hikmet anlamına geldiği söylendiği gibi, yüce Allah'ın: "Nurlarını önlerinde ve sağlarında koşar görürsün" (el-Hadid, 57/2) buyruğu ile: "Bize bakın da sizin nurunuzdan aydınlanalım" (el-Hadid, 57/13) buyruğunda sözü geçen nurdur, diye de açıklanmıştır.

"İnsanlar arasında ona, onunla" yani o nur ile "yürümesi için nur verdiğimiz kimse... karanlıklarda kalan kimse gibi midir?" Bu buyrukta yer alan;

Kimse gibi midir" buyruğu, anlamında olup, buradaki (.ikinci "gibi" anlamını veren): fazladan gelmiştir. Meselâ, konuşma esnasında; Ben senin gibisine ikram ederim," ifadesi Sana ikram ederim" anlamındadır. Yüce Allah'ın "Cezası...öldürdüğü hayvanın benzeri bir hayvan..." (el-Maide, 5/95) ile; O'nungibi hiç bir şey yoktur" (eş-Şura, 42/11) buyrukları da böyledir.

Anlamin şöyle olduğu da söylenmiştir: Hiç böylesinin misali karanlıklarda bulunan kimsenin misali gibi olur mu?

ile Gibi, aynı anlamdadır.

"Kâfirlere işledikleri işler böylece süslü gösterildi." Yani şeytan onlara putlara ibadeti süslü gösterdi ve kendilerine müslümanlardan daha üstün oldukları vehmini verdi. [\[48\]](#)

123. Böylece her ülkede günahkârlarını onların ileri gelenleri kıldık. O yerlerde hilekârlıklar etsinler diye. Halbuki onlar, ancak kendilerine hilekârlık yaparlar da farkında olmazlar.

Yüce Allah'ın: "Böylece her ülkede günahkârlarını onların ileri gelenleri kıldık" buyruğunun anlamı şudur: Biz, kâfirlere işlediklerini süslü gösterdiğimiz gibi, aynı şekilde her ülkede de "Onların İleri gelenleri kıldık." Günahkârlarını" lafzı, "kıldık" anlamındaki fiilin birinci mefulüdür- "İleri gelenleri" anlamındaki kelime de ikinci mefuldür. Meful-ler arasında takdim ve tehir olmuştur.

"İleri gelenler" anlamı verilen "el-Ekâbir" kelimesi de Ucl-Ekber'in çoğuludur. Mücahid der ki: Bununla kodamanlar kastedilmektedir. Başkanlar ve kodamanlar diye de açıklanmıştır, Özellikle onların anılması ise, bunların fe-sad işlemekte güçlerinin daha ileri derecede oluşu dolayısıyladır.

"Hilekârlık" anlamındaki "el-Mekr", doğru yola muhalefet hususunda hileye başvurmak demektir. Asıl anlamı bükme'dir. Buna göre mâkir (hilekârlık yapan), istikametten bükten, çeviren, yani ondan başkalarını alıkoyan demektir. Mücahid der ki: Her bir yokuş başında insanları Peygamber (sav)'a tabi olmaktan nefret ettirmek üzere dört kişi oturtulardı. Tıpkı kendilerinden önce geçmiş ümmetlerin peygamberlerine yaptıkları gibi yaptılar.

"Halbuki onlar ancak kendilerine hilekarlık yaparlar." Yani bu hilekârlıklarının vebali onlara döner. Bu ise, hilekârlık yapanların hilekârlıklarına, yüce Allah'ın can yakıcı azab ile karşılık vermesinden ibarettir, "...da farkında olmazlar."

Yaptıkları hilekârlıkların vebalinin kendilerine döneceğini bilmeyişleri konusundaki aşırı cehaletleri dolayısıyla bu durumun farkında değildirler, demektir. [\[49\]](#)

124. Onlara bir âyet gelse: "Allah'ın peygamberlerine verilen gibi bize de verilmedikçe asla iman etmeyeceğiz" derler. Allah, peygamberliğini kime vereceğini çok İyi bilendir. Yaptıkları hilekârlıklar yüzünden günahkâr olanlara Allah katında bir küçüklük ve şiddetli bir azap isabet edecektir.

Yüce Allah: "Onlara bir âyet gelse... iman etmeyeceğiz derler" buyruğu ile, onların bilgisizliklerinin bir başka türüsünü açıklamaktadır. Kasıt onların; Musa'ya ve İsa'ya peygamber oldukları için verilen mucizelerin benzeri bize verilmedikçe asla iman etmeyeceğiz, şeklindeki sözleridir. Bunun bir benzeri de şu buyrukta dile getirilmektedir: "Hayır, onlardan herbirisi kendisine açılmış sahifeler verilmesini ister..." (el-Müddesir, 74/52)

"Onlara... gelse" buyruğundaki zamir, daha önce kendilerinden söz edüen ileri gelenlere râcidir. el-Velid b. el-Muğire şöyle demişti: Eğer peygamberlik gerçek

bir şey olsaydı ben ona senden daha layıktım. Çünkü, hem yaşça senden daha büyüğüm, hem de malım seninkinden çoktur. Ebu Cehil de şöyle demişti: Ona geldiği şekilde bize de vahiy gelmedikçe asla ona razı olmayacak ve ona ebediyyen uymayacağız. Bunun üzerine âyet-i kerime nazil oldu.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar, peygamberliği istememişlerdi. Ama, Cebrail ve melekler bize gelip senin doğru söylediğini haber vermedikçe biz de seni tasdik etmeyeceğiz demişlerdi. Ancak, birinci görüş daha sahihtir. Çünkü, yüce Allah: "Allah, peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilendir" diye buyurmaktadır. Yani, risaleti hususunda kimin güvenilir olduğunu, kimin buna ehil olduğunu çok iyi bilir. Buradaki Kime" kelimesi zarf değildir. Aksine, kelimenin kullanımında bir genişlik sağlanarak mePulü bihin nasb edildiği gibi, mansub bir isimdir. Yani Allah, risale-tine kimin ehil olduğunu en iyi bilendir. Bu buyruğun asıl anlamı Allah, risaletini vereceği yerleri en iyi bilendir," şeklindedir. Daha sonra "be" edatı hafzedilmiştir. Diğer taraftan En iyi bilen" kelimesinin; lafzında amel etmesi ve bunun, "nerede" anlamında zarf olması caiz değildir. Çünkü, o takdirde anlam şöyle olur: Allah o yerde en iyi bilendir. Ancak, Şanı yüce Allah'ın bu şekilde vasfedilmesi caiz olamaz. Bu kelimenin aslı ise, En iyi bilendir"! n kendisine delalet ettiği mahzur bir fiil ile nasb mahallindedir. Ve belirttiğimiz gibi bu kelime burada zarf edatı değil, bir isimdir.

Küçüklük," zillet ve aşağılanmak, hoşâ gitmeyen muameleye maruz kalmak demektir. "Sad" harfi ötreli olarak da bu anlamdadır. Mastarı ise,şeklinde gelir. Bu kelime, asıl itibariyle büyüklüğün söz-konusu olmadığı Küçüklükten gelmektedir. Sanki, zillet kişiye bizzat kendisini dahi küçük gösterir. Bunun asıl anlamının zillate razı olmak demek olan; 'den geldiği de söylenmiştir. Bu mastardan mazi fiilde "ğayn" harfi üstün, muzaride de Ötreli olarak kullanılır. Mazisinde "ğayn" harfi esreli, muzariinde üstün olarak kullanıldığı da olur. İsm-i faili ise, şeklinde gelir. küçüklüğe, zillate razı olan kişi anlamındadır.

da küçük oimak, küçüklük demektir. bitkisi uzamayan arazi demektir. Bu açıklamalar İbn es-Sikkît'den nakledümiştir.

"Allah katında" anlamındaki; buyruğu, Allah katından anlar nda olup, cer harfi hafzedilmiştir.

İfadede takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir. Yani; Allah'a karşı büyüklük taslayanlara küçüklük isabet edecektir. el-Ferrâ: Günah işleyenlere Allah'tan gönderilen bîr küçüklük, zillet isabet edecektir, diye açıklamıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani, günahkar kimselere, Allah katında sabit ve değişmez olan bir küçüklük isabet edecektir. en-Nehhâs der ki: Bu, bu konudaki açıklamaların en güzelidir. Çünkü bu açıklamaya göre" Katında" kelimesi, yerli

yerince (hakikat manasına) kullanılmıştır. [\[50\]](#)

125. Allah kimi doğru yola iletmeyi dilerse, göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmayı dilerse, onun da göğsünü -gökyüzüne tırmanıyormuş gibi- daraltır. Allah, iman etmeyenlerin üstüne murdarlığı işte böyle çökertir.

Yüce Allah'ın: "Allah, kimi doğru yola iletmeyi dilerse, göğsünü İslâm'a açar." Yani, İslâm için kalbine bir genişlik verir. İslâm'a onu muvaffak kılar ve İslâm'ın sevap ve mükâfatını ona süslü gösterir.

Açmak, yarmak anlamına gelip, aklına genişlik vermek anlamında olduğu söylenmektedir. "Allah onun göğsüne genişlik verdi." yani, yapılan açıklamalar ile bu işte kalbine genişlik verdi, demektir. Bir işi açıkladım (şerh ettim), demek ise, onu beyan ettim, vuzuha kavuşturdum anlamındadır. "Kureyşliler de kadınları alabildiğine açıyorlardı" [\[51\]](#) demektir. Bu da az Önce geçen anlamı ile Kureyşliler kadın sırt üstü yatmış olarak cima ederd, demektir. Buna göre "şerh" açmak demektir. Kapalı olan bir şeyi şerh ettim, denilir. Etin teşrih edilmesi (açılıp parçalanması) tabiri de buradan gelmektedir. Recez vezninde şair şöyle demektir:

"Ben nice karaciğer ve bağırsak yedim de

Daha sonra kuyruk yağını parça parça edilmiş olarak sakladım.*

Bir parça, bir dilim anlamında kullanılanda aynı kökten gelmektedir. Yine, çokça etli ve semiz olan kimseye de denilir.

"Kimi de saptırmayı" yani, yolun dışına çıkarmayı "dilerse, onun da göğsünü daraltır." Bu, Kaderiye'nin iddialarını reddetmektedir. Hz. Peygamberin sünnetinden, bu âyetin benzeri ifadeler şu hadîste zikredilmektedir:

"Allah kimin hakkında hayır dilerse, onu dinde fakili (bilgili) kılar." Bu hadisi Buharı ve Müslim rivayet etmişlerdir. [\[52\]](#)

Bu; ancak kalbe genişlik verilmesi ve kalbin nurlandırılmasıyla olur. Din ise ibadetlerin tümü demektir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Muhakkak, Allah katında makbul din İslâm'dır" (Âl-i İmran, 3/19) diye buyurmaktadır. Hz. Peygamberin hadisinden hitap deliline göre Allah, bir kimse hakkında hayır dilemeyecek olursa, onun kalbini daraltır ve onun kavrayışını körelterek dinde onu fakih (inceliklerini bilen) kimse haline getirmez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Rivayete göre, Abdullah b. Mes'ud şöyle sormuş: Ey Allah'ın Rasulü, hiç göğüs açılır, (şerh) ediiir mi? O da şöyle buyurmuş: "Evet, kalbe bir nur girer." Abdullah b. Mes'ud: Peki, bunun bir alâmeti Var mı- diye sorunca, Rasulullah (sav) da şöyle buyurmuş: "Aldanış yurdundan uzak duruş, ebedilik

yurduna dönüş ve ölüm gelmeden önce ölüm için hazırlanış (bunun alâmetidir)."

[53]

İbn Kesir, "dar" anlamına gelen ve şeddeli okunan kelimenin "ye" harfini şeklinde şeddesiz olarak okumuştur. Bu iki ayrı söyleyiştir. "Ye" harfleri şeddeli ve şeddesiz olarak okunabilen Kolay, yumuşak kelimeleri gibi. Nar'i' ve Ebu Bekr de yine "dar" anlamına gelen diğer kelimenin "ra" harfini üstün yerine (M-ş*- şeklinde esreli olarak okumuştur. Bunun da anlamı dar olup, mana tekrarlanmış olmaktadır. Lafız farklı olduğundan dolayı tekrar güzeldir. Ancak, diğerleri "ra" harfini üstün olarak okumuşlardır. Bu da; 'ın çoğulu olup, yine ileri derecede darlık anlamındadır. Birbirine sarmaş dolaş olmuş ağaçlık" demektir. Çoğulu da;) diye gelir. da buradan gelmekte olup, masiyetlere olan arzu ve düşkünlüğü dolayısıyla hevasını terkederek kendisini (gerektiğinde) sıkıntıya sokan kimse demektir. Bu açıklamayı el-Herevî yapmıştır. İbn Abbas der ki: Bu kelime, birbirine sarmaş doîaş olmuş ağaçlık yer, anlamındadır. Kâfîrin kalbi de otlayan bir hayvan, ağaçları sık ve birbirine dolaşmış yere nasıl ulaşamıyor ise, hikmet ulaşmadığından dolayı böyle nitelendirilmiş gibidir.

Ömer b. el-Hattab'dan bu anlamda bir açıklama rivayet edilmiştir. Bunu da Mekkî, es-Sa'lebî ve başkaları zikretmektedir. Dar olan her bir şey hakkında; denilir. el-Cevherî der ki: Otlayan hayvanın kendisine ulaşamadığı, ağacı çok ve dar yer" demektir. "Onun da göğsünü daraltır" buyruğunda "dar" anlamına gelen; kelimesi, şeklinde de okunmuştur. Aynı anlamda olup, benzeri başka kelimeler de vardır. Bunu başkaları el-Ferra'dan nakletmektedir. "Harec", günah demektir. Yine harec, zayıflamış dişi deve demektir. Uzun deve ânlamma geldiği de söylenmiştir ki, bu açıklama da Ebu Zeyd'den nakledilmiştir.

O halde bu kelime müşterek bir lafızdır, Yine harec, üzerinde ölülerin taşındığı, birbirine bağlanan tahtalar anlamına gelir. Bu anlamı, el-Esmaî'den nakledilmiştir. İmrûu'l-Kays'ın şu beyitinde kastettiği de budur:

"Eğer beni hastalık sırasında üzerinde taşınacağım tahtalar üzerinde Deve sırtında ve kefen olarak kullanılacak elbiselerim rüzgâr ile dalgalandırıldığında göreceksin..."

Bu tahtaların, kadınların naşı üzerine konulduğu da olur. Antere, bir deve kuşunu nitelendirirken şöyle demektir:

Yavruları da onun başını takip edip gidiyorlar. Sanki o (kanatlarını açarken) Onlar için bir naşın Üzerinde bulunan ve çadır gibi gölge yapan tahtalar gibidir.

ez-Zeccâc der ki: Harec, darın da darı demektir. Filan kişinin göğsü harecdir denildiği vakit manası, kalbinde, içinde sıkıntı var demek olur. Buna göre "hariç", İsm-i faili olur, en-Nehhâs der ki: Hariç, ism-i failidir. Harec ise, bu fiilin

sahibinin vasfedildiği mastardır. Nitekim Adaletli bir adam, razı olmuş (ya da; olunan) bir kişi," denildiği gibi.

Gökyüzüne tırmanıyormuş gibi" buyruğunu, İbn Kesir yukarı çıkmak anlamında,den "sad" harfini sakın ve şeddesiz olarak okumuştur. Yüce Allah, imandan nefret edip kaçması, imanın kendisine ağır gelmesi bakımından kâfiri, güç yetiremeyeceği şeye kendisini koşan kimse gibi değerlendirmiştir. Tıpkı, semaya yükselmeye güç yetirilemediği gibi. "Sad" harfi şeddeli olarak; de aynı anlamdadır, bunun da aslı; dır. "te", "sad"a İdğam edilmiştir. Bu da Ebu Bekr ve en-Nehaînin kıraatidir. Şu kadar var ki bu, bir şeyi ardı arkasına yapmak anlamını ifade eder. Bu da yapana daha ağır gelir.

Diğerleri ise, "sad"dan sonra "elif"siz olarak ve "sad" harfini şeddeli okumuşlardır. Bu da (anlam İtibariyle) önceki gibidir. Ve güç yetiremeyeceği şeyi ardı arkasına yapmaya kalkışmak anlamındadır. (Ardı arkasına yapmak anlamı), Yudum yudum içiyor, kısım kısım içiyor" fiilleri de bu türdendir.

Abdullah b. Mes'ud'dan, bunu; diye okuduğu da rivayet edilmiştir. en-Nehhâs der ki: Bu kıraat ile; şeklînde okuyanların kıraati anlam itibariyle aynıdır. Her ikisinin de anlamı şudur: Kâfir kalbindeki sıkıntı dolayısıyla buna güç yetiremediği halde semaya zorla yükselmek, tırmanmak isteyen, bunu yerine getirmeye çalışan gibidir. Şöyle de açıklanmıştır; O, İslâm'dan uzaklaşmak amacıyla kalbi neredeyse semaya doğru yükselecek.

"Allah, iman etmeyenlerin üstüne murdarlığı işte böyle çökertir," Onların bedenlerindeki kalplerine darlık verdiği gibi, murdarlığı da üzerlerine böylece bırakır.

Rics (murdarlık), sözlükte kokuşmak demektir. İbn Zeyd der ki: Azap demektir. İbn Abbas da der ki: Rics, şeytanın kendisidir. Yani şeytanı onlara musallat eder. Mücahid der ki: Rics, kendisinde hayır bulunmayan şey demektir. Aynı şekilde dilcilere göre rics, kokuşmuşluk demektir.

Âyet-i kerime -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- şu anlama gelmektedir: Allah, iman etmeyenlere dünyada lanet, ahirette de azap eder. [54]

126. İşte bu, Rabbinin dosdoğru yoludur. Biz, âyetleri düşünüp öğüt alan bir topluluk için uzun uzadıya açıkladık.

"İşte bu, Rabbinln dosdoğru yoludur." Yani, Ey Muhammed, senin ve mü'minlerin üzerinde bulunduğunuz bu yol, Rabbinin, kendisinde hiç bir eğrilik bulunmayan dinidir.

"Biz, âyetleri düşünüp öğüt alan bir topluluk İçin uzun uzadıya açıkladık" beyan ettik. [55]

127. Rabbleri katında Dârusselâm onlaradır. Ve işlediklerinden ötürü de O, onların velisidir.

Yüce Allah'ın: "Onlaradır" buyruğu ile kastedilenler, (bir önceki âyet-i kerimede zikredilen) öğüt alanlardır. Dârusselâm"ise cennettir. Çünkü cennet "Darullah: Allah'ın yurdu"dur. Nitekim, Kâ'be, Beytullah'tır demek de böyledir.

Bunun selamet (esentik) yurdu anlamına gelmesi de mümkündür. Yani, içinde afetlerden uzak kalınan yurt demektir.

"Rabbleri yanında" buyruğunun anlamı ise, O'nun nezdinde onlar için teminat altında olup lütfuyla onları kendisine ulaştıracaktır, demektir. "O, onların velisidir" onların yardımcılart, onların muinidir. [\[56\]](#)

128. Hepsini toplayacağı o günde: "Ey cin topluluğu, insanlardan bir çoğunu kendinize uydurdunuz" (buyuracak). O zaman onların dostları olan İnsanlar da şöyle diyecek: "Rabbimiz, kimimiz kimimizden faydalandık. Nihayet bizim İçin takdir ettiğin vakte eriştik." Şöyle buyuracak: "Allah'ın dilediği müstesna olmak üzere içinde ebedî kalıcılar olarak ateş sizin bannagıız-dır." Şüphesiz Rabbin Hakimdir, Âlîmdir.

Yüce Allah'ın: Onları toplayacağımız o günde" buyruğu [\[57\]](#) hazfedilmiş bir fiil takdiri ile nasbedilmişür. Yani, OnLan hasredeceğimiz günde deriz ki... takdirindedir.

Hepsini" hal olarak nasbedilmiştir. Maksat ise, bütün yaratıkların hesaba çekilecekleri yerde toplanmaları ve durdurulmalarıdır.

Ey cin topluluğu" izafet terkibi halindeki bir nidadır.

İnsanlardan bir çoğunu kendinize uydurdunuz"

buyruğu; İnsanlardan çokça yararlandınız," demektir. Burada mefule İzafe edilmiş mastar ile cer harfî hazfedilmiştir ki, buna da yüce Allah'ın: Rabbimiz, kimimiz kimimizden faydalandık" buyruğu delalet etmektedir.

Bu, şöyle diyenlerin görüşlerini reddetmektedir: İnsanlardan yararlananlar cinlerin kendileridir. Çünkü insanlar onların telkinlerini kabul etmişlerdir. Doğrusu ise, onların herbirinin diğerlerinden yararlandığıdır. Arapça'da bu ifade; Birbirimizden yararlandık," takdirindedir.

Cinlerin insanlardan yararlanma şekli, insanların kendilerine itaat etmelerinden lezzet almaları, buna karşılık, insanların da cinlerin telkinlerini kabul etmek suretiyle lezzet almalarıyla ortaya çıkar, O kadar ki insanlar, cinlerin kendilerini azdırmaları ve saptırmaları sonucunda zina ettiler, içki içecek hale geldiler.

Denildiğine göre, Araplardan herhangi bir kimse yolculuk esnasında bir vadiden

geçer de kendisine bir zarar gelmesinden korkacak olursa: Korktuğum herşeyden bu vadinin rabbine (sahibi olan cinne) sığınırım, dermiş. Kur'ân-ı Kerimde de: "Doğrusu şu da var. İnsanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimselere sığınır. Böylece onların kibirlerini artırırlardı" (el-Cinn, 72/6) diye buyurulmaktadır. İşte insanların cinlerden yararlanmaları böyle İdi.

Cinlerin insanlardan yararlanmalarına gelince, cinlerin insanlara yalan haberleri, kâhinliği ve büyücülüğü telkin etmeleriyle olmuştur. Şöyle de açıklanmıştır: Cinlerin insanlardan yararlanmaları, cinlerin korktukları şeyleri kendilerinden önleyebilecek güce sahip olduklarını itiraf etmeleri ile oluyordu.

Âyetin ifade ettiği mana ise, sapanları ve saptıranları azarlamak, âhirette herkesin gözü önünde onlara ağır sitemde bulunacağını bildirmektir.

"Nihayet bizim için takdir ettiğin vakte eriştik." Yani, ölüme ve kabre ulaştık, şimdi de pişman olmuşlar olarak geldik.

"Şöyle buyuracak: Allah'ın dilediği müstesna olmak üzere, İçinde ebedî kalıcılar olarak ateş sizin barınağınızdır." Sizin ikâmet edip kalacağınız yerdir. Buradaki istisna (müstesna), birincisinden (müstesna minhin türünden) değildir. (Munkatı'dır).

ez-Zeccâc der ki: İstisna kıyamet gününe racidir. Yani onlar, Allah'ın dilediği, kabirlerinden haşredilmeleri ve hesaplarının görüleceği süre miktarı müstesna olmak üzere cehennemde ebedî kalacaklardır. Buna göre istisna munkatı'dır.

Şöyle de denilmektedir: İstisna, cehennemden yapılmıştır. Yani, kimi zamanlarda Allah'ın sizleri cehennem ateşinden başkasıyla azaplandırmayı dilediği vakitler müstesnadır.

İbn Abbas da şöyle demektedir: İstisna iman ehliendir. Buna göre cansızlar için kullanılan ism-i mevsul edatı olan "Şey canlılar İçin kullanılan; Kimse" anlamına kullanılmıştır.

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu âyet-i kerime bütün kâfirler hakkında (cennet veya cehennemlik olacakları hususunda) durmayı (hüküm vermemeyi) gerektirmektedir. Yani, bu âyet-i kerimeye göre, henüz ölmemiş kâfirler hakkında karar vermemeyi gerektirir. Çünkü, müs-lüman olabilirler.

Şöyle de denilmiştir: "Allah'ın dilediği müstesna olmak üzere" buyruğu Allah'ın dünyada onların azapsız kalmalarını dilediği vakit müstesna olmak üzere, demektir.

Bu âyet-i kerimenin ifade ettiği mana ile Hûd Sûresi'nde yer alan şu âyetin ifade ettiği mana birdir: "Bedbaht olanlara gelince, onlar da ateştedirler..." (Hûd, 11/106) Yüce Allah'ın izniyle buna dair yeterli açıklamalar orada gelecektir.

"Şüphesiz Rabbin" gerek onları cezalandırmasında, gerekse bütün fiillerinde "hakimdir" onlara ne kadar ceza vereceğini çok iyi bilen "alimdir." [58]

129. İşte Biz, kazanmakta oldukları yüzünden zalimlerin kimini kimine böylece musallat ederiz.

Yüce Allah'ın: "İşte Biz...zalimlerin kimini kimine musallat ederiz"

buyruğunun anlamı şöyledir: Size anlattığım şekilde onlar birbirlerinden yararlandıkları gibi, zalimleri de birbirlerine musallat ederiz, biri diğerinin velisi olur. Yarın da onların biri diğerinden uzaklaşacaktır,

Buna göre "musallat ederiz" buyruğu, dost ve yardımcı yaparız, veli kılarız dernektir. İbn Zeyd der ki: Biz, cinlerin zalim olanlarını, insanların zalim olanlarına musallat ederiz, demektir. Yine ondan nakledildiğine göre, zalimlerin kimini kimine musallat ederiz ve o da diğerini helak eder ve zelil kılar.

Bu açıklamaya göre bu buyruk, eğer zulmünden vazgeçmeyecek olur İse, zalime yönelik, Allah'ın, üzerine bir başka zalimi musallat edeceği şeklinde bir tehdittir. İster kendisine, isteese yönettiklerine zulmeden herkes âyet-1 kerimenin kapsamına girdiği gibi, ticaretinde insanlara zulmeden tacir de hırsızlık yapan da benzerleri de girmektedir.

Fudayl b. Riyad der ki: Sen, bir zalimin bir diğer zalimden intikam aldığını göreceksan, dur ve bu husus Üzerinde hayret ederek dikkatle düşün.

İbn Abbas da der ki: Allah bir toplumdan razı ofdu mu, onların yönetimlerini en hayırlılarına verir. Bir topluma da gazap elti mi, onların yönetimlerini en kötülerinin emrine verir. Peygamber (sav)'dan şöyle dediği nakledilmektedir:

"Kim bir zalime yardım ederse, Allah, o zalimi o kimseye musallat eder." [59]

Buyruğun su anlamda olduğu da söylenmiştir: Yarın nasıl ki onları kendilerini azaptan kurtarmaya gücü yetmeyen başkanları ile başbaşa bırakacak, (dünyada da) onları seçip tercih ettikleri küfür hususunda birbirlerine bırakırız. Yani, âhirette onlara böyle davranacağımız gibi, dünyada da onlara böyle yaparız. Yüce Allah'ın: "Onu döndüğü o yolda bırakır" (en-Nisa, 4/115) buyruğunun: Onu kendisini teslim ettiği şeyle başbaşa bırakırız, anlamına geldiği de söylenmiştir.

İbn Abbas der ki: Âyetin tefsiri şöyledir; Şanı yüce Allah, bir kavim hakkında kötülük murad edecek olursa, onların yönetimlerini kötü olanlarının eline verir. Buna, yüce Allah'ın şu buyruğu da delâlet etmektedir: "Size isabet eden her bir musibet, kendi ellerinizle kazandıklarınız sebebiyledir." (eş-Şûrâ, 42/30) [60]

130. Ey cin ve İnsanlar topluluğu! İçinizden size âyetlerimi okuyan, bugününüzün gelip çatacağını bildirip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Onlar: "Nefislerimize karşı şahitlik ederiz" diyecekler. Halbuki, dünya hayatı onları aldattı da, kendi aleyhlerine kâfir kimseler olduklarına şahid oldular.

Yüce Allah'ın: "Ey cin ve insanlar topluluğu! İçinizden size... gelmedi mi?" buyruğu şu demektir Onları bir araya toplayacağımız gün onlara şöyle diyeceğiz: Size birtakım peygamberler gelmedi mi... Görüldüğü gibi burada "onları hasredeceğimiz günü" anlamındaki ibare hazfedilmiştir. Onlar da kendilerini rezil edecek itiraflarda bulunacaklar.

"İçinizden" buyruğunun anlamı ise, yaratılış, mükellefiyet ve muhatap alınmak bakımından sizin gibi olanlar, demektir. Cinler de muhatap alınan ve akıl eden varlıklardan oldukları için "içinizden" diye tuyrulmuştur. Her ne kadar peygamberler, insanlardan gönderilmiş ise de müzekkerin müennese tağ-lîb yoluyla (sîga müzekker) geldiği gibi, burada da hitapta insanlar cinlere tağlib edilmişlerdir.

İbn Abbas der ki: Cinlerin elçileri, işittikleri vahiyleri kavimlerine tebliğ eden kimselerdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kavimlerine in-zar ediciler olarak geri döndüler." (el-Ahkaf, 46/29)

Mukatil ile ed-Dalîhâk şöyle demektedir: Yüce Allah, İnsanlardan peygamberler gönderdiği gibi, cinlerden de peygamber göndermiştir. Mücahid de şöyle demiştir; Peygamberler (Rasul) insanlardan olur, nüzur (uyarıcılar) ise cinlerden olur. Bundan sonra da yüce Allah'ın: "Kavimlerine inzâr ediciler olarak geri döndüler" (el-Ahkaf, 46/29) âyetini okudu. İşte İbn Abbas'ın sözünün anlamı da budur. İleride el-Ahkaf Sûresi'nde (işaret edilen âyette) açıklaması geleceği üzere sahih olan da budur.

el-Kelbî der ki: Muhammed (sav) peygamber olarak gönderilmeden önce rasuller, hem insanlara hem de cinlere gönderilirlerdi.

Derim ki: Bu iddia sahih olamaz. Aksine, Müslim'in Sahih'inde Câbir b. Abdullah el-Ensârî yoluyla gelen hadiste, şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasullullah (sav) buyurdu ki: "Benden önce hiçbir peygambere verilmemiş beş şey bana verildi: (Benden önce) her peygamber özel olarak kendi kavmine gönderildiği halde ben, kırmızıya da siyaha da gönderildim."[\[61\]](#) el-Ahkaf Sûresi'nde (işaret edilen âyet-i kerimenin tefsirinde) buna dair açıklamalar gelecektir.

İbn Abbas der ki: Peygamberler, insanlara gönderilirdi. Muhammed (sav) ise cinlere ve insanlara da peygamber olarak gönderilmiştir. Bunu da Ebu'l-Leys es-Semerkandî nakletmektedir.

Şöyle de denilmektedir: Cinlerden bir topluluk, peygamberlerin çağrılarına kulak verdikten sonra, kendi kavimlerine döndüler ve onlara İşittiklerini haber verdiler. Tıpkı Peygamberimiz ile birlikte cereyan eden durumda olduğu gibi. İşte bunlara peygamber olarak gönderildikleri nass ile tesbit edilmese dahi, onlara "Allah'ın Rasulleri" denilir. Kur'an-ı Kerim'de de şöyle buyrulmaktadır: "O ikisinden de inci ve mercan çıkar." (er-Rahman, 55/22) Halbuki, inci ve mercan onlardan birisinden çıkartılmaktadır. İnci ve mercan tatlı sudan (değil de) sadece tuzludan çıkar. İşte, peygamberler de cinlerden değil de yalnızca insanlar arasından gönderilmiştir.

Buna göre "İçinizden" ifadesi, sizden bir türden demektir. Böyle bir tabirin caiz oluşu daha önce her ikisinden de söz edilmiş olmasından ötürü-dür.

Şöyle de açıklanmıştır: Kullanılan ifadede peygamberlerin, hepsinden gönderildiğinin ifade edilişi, kıyamet arasatının her ikisini bir araya getirecek olması ve mahrukat arasından onların hesaba çekilecek olmalarındandır. İşte onlar, sevap ve ceza hususunda kıyamet arasatında tek bir hesap için toplanacaklarından dolayı o günde adeta tek bir topluluk imişlercesine, kendilerine tek bir hitapta bulunulacaktır. Çünkü onlar da ilkin Allah'a kulluk için yaratılmışlardır. Sevap ve ceza ise kulluğa karşılık verilecektir.

Diğer taraftan cinler, asıl itibariyle ateş alevinden, bizim aslımız da topraktandır. Fakat onlar, hilkat itibariyle bizden farklıdır. Bununla birlikte onların kimisi mü'min, kimisi de kâfirdir. Bizim düşmanımız İblis, onların da düşmanıdır. Onların mü'minlerine düşmanlık eder, kâfirlerini de dost bilir. Onlar arasında da aynı şekilde Şia, Kaderiye, Murcie gibi değişik fırkalar vardır ve kitap okurlar.

Nitekim yüce Allah, onlar hakkında Cin Sûresi'nde şu buyruklarıyla bazı niteliklerini bize bildirmektedir: "Gerçekten kimimiz müslümanlar, kimimiz ise zalimleriz" (el-Cinn, 72/14); "Gerçekten kimimiz salih kimseleriz, kimimiz bundan aşağıdadır. Biz, çeşit çeşit yolları izleyenler olmuşuz." (el-Cinn, 72/11) Bu açıklamalar yeri gelince görülecektir.

"Okuyan" kelimesi "Peygamberler"e sıfat ve ref mahallindedir.

"Onlar: Nefislerimde karşı şahidlik ederiz, diyecekler." Yani, Peygamberlerin tebliğ ettiklerine karşı şahidlik ederiz. "Halbuki dünya hayatı onları aldattı." Bunun, Allah tarafından mü'minlere bîr lıtab olduğu söylenmiştir. Yani, dünya hayatı bunları aldatmış bulunmaktadır. Bunun da anlamı şudur: Dünya hayatı onları aldattı ve devam edip duracağını sandılar. İman ettikleri takdirde dünyanın ellerinden gideceğinden korktular.

"Kendi aleyhlerine kâfir kimseler olduklarına şahid oldular." Yani, kâfir olduklarını itiraf ettiler. Mukatil der ki: Bu ise, organlarının şirk koştuklarına ve

neler yaptıklarına dair aleyhlerine şahidlik edeceği zaman gerçekleşecektir. [62]

131. Bu, Rabblnin, haberleri yokken ülkeler halkını haksız yere helak edici olmadığından dolayıdır.

Yüce Allah'ın: "Bu", Sibeveyh'e göre ref mahal tindedir. Yani, işte durum budur. ise, şeddelisinden muhafeftir. Yani, Biz bunu onlara şundan dolayı yaptık: Ben herhangi bir ülke halkım, zulümleri, yani şirkleri sebebiyle kendilerine peygamberler gönderip onlar da: Bize herhangi bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmemiştir, demedikçe helak etmem.

Şöyle de açıklanmıştır: Ben, herhangi bir ülkeyi, onlardan şirk koşanların şirki dolayısıyla helak etmem. O takdirde bu yüce Allah'ın: "Günahkâr hiçbir kimse başkasının günahını yüklenmez" (eî-En'âm, 6/164) buyruğuna benzer. Eğer Allah, peygamberleri göndermeden önce onları helak edecek olsa (bunu yapabilirdi). Çünkü O, dilediğini yapmak hakkına sahiptir. Nitekim, Hz. İsa da şöyle dua edecektir: "Eğer onları azaplandırırsan şüphe yok ki onlar Senin kullarıdır." (el-Maide, 5/118) Buna dair açıklamalar daha önceden geçmişti.

el-Ferrâ "Bu" lafzının nasb mahallinde olmasını da caiz kabul etmiştir. O takdirde buyruğun anlamı şöyle olur: O'nun, bunu onlara yapmasının sebebi, haksız yere ülkeleri helak etmeyişinden dolayıdır. [63]

132. Herkese İşlediklerine göre dereceleri vardır. Rabbin onların işlediklerinden habersiz değildir.

Yüce Allah'ın: "Herkese" buyruğu ile maksat cinler ve insanların herbiri-sinedir. "İşlediklerine göre dereceleri vardır." Nitekim bir başka âyet-i kerimede yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "İşte bunlar, cin ve insanlardan kendilerinden önce geçen ümmetler arasında üzerlerine söz (azap) kak olmuş kimselerdir. Çünkü bunlar, hüsrana uğramış olanlardır." (el-Ahkaf, 46/18) Daha sonra şöyle buyrulmaktadır: "Her biri için işlediklerine göre dereceler vardır. Tâ ki, kendilerine amellerinin karşılığı zulmedilmeksizin verilsin." (el-Ahkaf, 46/19)

İşte bu buyruklarda cinlerden itaat eden kimselerin cennette olacağına, İsyankârların da cehennemde olacaklarına, tıpkı insanlar gibi olduklarına delâletler vardır. Bu hususta yapılmış açıklamaların en doğrusu budur, bunu böyle bilmek gerekir.

"Herkese... dereceleri vardır" buyruğunun anlamına gelince; itaat üzere amel eden herkese sevap ve mükâfatta dereceler vardır. Masiyet ile amel eden herkese de ceza hususunda derekeler (aşağı doğru inen azap basamakları) vardır.

"Rabbin, onların İşlediklerinden habersiz değildir." O, ne başka şeylerle

oyalanandır, ne de yandandır.

Habersiz olmak (gaflet), başka işle uğraşmaktan dolayı bir şeyin dikkatinden kaçması demektir.

Onların işlediklerinden" buyruğunu İbn Âmir, (sizin işlediklerinizden anlamına gelecek şekilde) "ye" harfi yerine "te" ile okumuştur. Diğerleri ise "ye" ile okumuşlardır. [64]

133. Rabbin hiç bir şeye muhtaç olmayandır. Rahmet sahibidir. Eğer dilerse sizi giderir, yerinize sizden sonra dilediğini halife ya-' par. Nitekim sizi de başka bir kavmin soyundan yaratmıştır.

Yüce Allah: "Rabbin hiç bir şeye muhtaç olmayandır." Yani Onun, yarattıklarına, yarattıklarının amellerine ihtiyacı yoktur. "Rahmet sahibidir." O, dostlarına ve kendisine itaat edenlere rahmet İle ihsanda bulunur. "Eğer dilerse sizi" öldürmek ve azap ile kökten imha etmek suretiyle "giderir, yerinize sizden sonra dilediğini halife yapar." Yani, sizden daha iyi ve daha İtaatkâr İnsanları getirir.

"Nitekim sizi de başka bîr kavmin soyundan yaratmıştır." Buyruğunda-ki benzetme edatı olan "kef" nasb mahallindedir. Yani sizi, başka bir kavmin soyundan yaratmış olduğu gibi, sizden sonra dilediklerini sizin yerinize halife yapar.

Şu buyruklar da buna benzemektedir: "Eğer O dilerse ey insanlar, sizi yok eder. Başkalarını getirir" (en-Nisa, 4/1331; "Eğer yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir kavmi getirir..." (Muhammed, 47/38) Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Sizin yerinize sizden başkasını getirir, sizinle onları değiştirir. Bu; Dinarına karşılık (onun yerine) sana bir elbise verdim," demeye benzer. [65]

134. Gerçekten size va'dolunan hiç şüphesiz gelip çatacaktır. Siz âciz bırakamazsınız.

Yüce Allah'ın: Gerçekten size va'dolujoan biç şüphesiz gelecektir" buyruğunun, kötülük hakkında vaadlerde kullanılan; 'dan gelmesi muhtemeldir. Master ise;'dir. Maksat; ahiretteki azaptır. Böyle olduğu halde hayrın da şerrin de bulunduğu ve hayrın galip getirilmesi suretiyle kıyamet kastedilmek üzere; Vaa'dettim fiilinden gelmesi de muhtemeldir. Nitekim bu anlamdaki açıklama, el-Hasen'den rivayet edilmiştir.

"Sîz âciz bırakamazsınız." Yani, kurtulamazsınız. Filan kişi beni âciz bıraktı, derken, elimden kurtuldu, bana galip geldi, demek olur. [66]

135- De ki: "Ey kavmim, bütün gücünüzle yapacağınızı yapın. Ben de yapacağım. Bu yurdun sonunun kimin olacağını yakında bileceksiniz." Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler.

Yüce Allah'ın: "De ki: Ey kavmim, bütün gücünüzle yapacağınızı yapın" yer alan; Bütün gücünüzle yapacağınız" kelimesini, buyruğunda yer Ebu Bekr çoğul olarak; diye okumuştur. Yol" demektir.

Yani siz, izlemekte olduğunuz yol üzere sebat gösterin, Ben de izlemekte olduğum yol üzere sebat göstereceğim.

Şayet: Onlar kâfir oldukları halde İzlemekte oldukları yol üzere sebat göstermekle emrolunmaları nasıl mümkün olur-, diye sorulacak olursa, cevap şudur: Bu, yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi bir tehdittir: "Az gülsünler, çok ağlasınlar." (et-Tevbe, 9/115) Yüce Allah'ın: 'Buyurdun sonunun kimin olacağını yakında bileceksiniz" buyruğu da buna delalet etmektedir. Yani, sahibinin dolayısıyla övgüye mazhar kılınacağı övülecek akibetin kime olacağını bileceksiniz. Yani, Dar-ı İslâm'da (İslâm yurdunda) kimin muzaffer olacağını, yeryüzüne kimin mirasçı olacağım, âhiret yurdunun (yani cennetin kimin olacağını) bileceksiniz.

ez-Zeccâc der ki " Dünyadaki İmkân ve iktidarınız" anlamındadır. İbn Abbas, el-Hasen ve en-Nehâî de bunu; kendi tarafınız üzere; el-Kutabî de, kendi mevktiniz, yeriniz üzere diye açıklamışlardır.

"Ben de yapacağım" buyruğu, ben de kendi imkânlarımla izlediğim yol üzere çalışacağım demek olup, bu anlamı veren; lafzı halin buna delâleti dolayısıyla hâzfedilmiştir.

"Bu yurdun sonunun kimin olacağını" anlamındaki buyrukta yer alan ve; Kim" anlamındaki ism-İ mevsu) anlamında ve nasb mahallinde-dir. Çünkü "biimek" anlamındaki fiil, onun üzerinde cereyan etmektedir. ReP mahallinde olması da mümkündür. Çünkü, bir önceki soruda amel etmez, o takdirde fiil muallak olur. Yani: Güzel yurdun akıbetinin hangimizin olacağını bileceksiniz, demek olur. Yüce Allah'ın şu buyruğu gibi: İki zümreden hangisinin daha iyi hesap ettiğini bilelim diye." (el-Kehf, 18/12) Hamza ve el-Kisaî de Kimin olacağını" şeklinde ("te" ile değil de) "ye* ile okumuşlardır. [\[67\]](#)

136. Onlar, Allah'a yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar da zanlarınca: "Bu Allah'ın, bu da O'na koştığımız ortakları mızındır" dediler. Ortaklarına ait olan Allah'a ulaşmaz ama, Allah'a ait olanlar ortaklarına ulaşır. Ne çirkin hükmediyorlar!

Yüce Allah'ın: "Onlar, Allah'a yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar"

buyruğu ile ilgili açıklıya çağımız tek bir konu vardır:

Yarattı, yaratır" demektir. Bu buyrukta bir hazf ve bir ihtisar (kısaltma) vardır. O da şöyledir: Onlar, putları adına... bir pay ayırdılar. Bu hazfe daha sonra gelen ifadeler delâlet etmektedir.

Bu da şeytanın onlara hoş ve süslü gösterdiği şeylerden idi. Nihayet kendilerine ait olan malın bir bölümünü kendi zanlarına göre Allah'a, bir diğer bölümünü de putlara ayırdılar. Bu açıklamayı İbn Abbas, el-Hasen, Mücahid ve Katade yapmıştır, Yaptıkları açıklamalar anlam itibariyle birbirine yakındır.

Onlar, Allah'ın kendileri için yarattığının bir bölümünü Allah'a, bir bölümünü de Allah'a ortak koştukları putlarına ayırmışlardı. Putlarına ayırdıkları şey, putlara ve onların bakıcılarına harcanmak suretiyle tükenip bitti mi, bu sefer "Allah'a" diye ayırdıkları miktardan tamamlarlardı.

Ancak, misafirlere ve yoksullara harcayarak Allah'a ayırdıkları bölüm bitti mi, onun yerine putlara ayırdıklarından koymazlardı ve şöyle derlerdi: Allah'ın buna ihtiyacı yoktur, bizim koştığımız ortaklar ise fakirdir. Bu da onların cehaletlerinden kaynaklanıyordu ve asılsız iddialarından idi.

Asılsız iddia (zu'm) ise yalan demektir. Kadı Şüreyh der ki: Her bir şeyin bir künyesi vardır. Yalanın künyesi ise, İddia ettiler" tabirini kullanmaktır. Onlar, bu hususlarda yalan söylüyorlardı. Çünkü buna dair şer'i bir hüküm inmiş değildi.

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Kim Arapların cahilliklerini öğrenmek istiyor İse, el-En'âm Sûresi'nde 130. âyetten sonrasından itibaren: "Bilgisizlik yüzünden evlatlarını beyinsizce öldürenler... gerçekten büyük bir zarara uğramışlardır." (el-En'âm, 6/140) buyruğuna kadar olayı bölümleri okusun.

İbnü'l-Arabî der ki: Onun bu söylediği gerçekten doğru bir sözdür. Çünkü onlar, âciz ve kısır akıllarıyla herhangi bir bilgiye ve herhangi bir adil hükme bağlı olmaksızın, beyinsizce helâl ve haramı tespit ettiler, tasarrufta bulundular. Uydurma putlar ve ilahlar edinmek suretiyle giriştikleri cahilce tasarrufları ise daha büyük bir cehalet ve daha büyük bir günahdır. Çünkü, yüce Allah'a karşı haksızlıklarda bulunmak, mahlukata haksızlık yapmaktan daha büyüktür. Şanı yüce Allah'ın zatında, sıfatında ve yaratmasında bir ve tek

olduğunun delili ise, bunun helâl, bunun da haram olduğuna dair delilden daha açık ve daha vazıhtır. Rivayete göre, adamın birisi Amr b. el-As'a şöyle demiş: Sizler akıllarınızın olgunluğuna, yetkin düşüncenize rağmen taşlara taptınız. Amr şöyle demiş: O akıllara onları yaratan tuzak kurmuştu. İşte, Şanı yüce Allah'ın, Arapların bayağılıklarına ve cehaletlerine verdiği örnek budur. Allah, İslâm ile bunu gidermiş, Rasulünü göndermekle bunu iptal etmiştir. O halde,

bize düşen bir daha ortaya çıkmamak üzere onu öldürmek ve bir daha anılmamak üzere onu unutmak idi. Şu kadar var ki, şanı yüce ve mübarek olan Rabbimiz, nassı ile bunu zikretti ve bunu geniş geniş açıkladı. Tıpkı, kendisini inkâr eden kâfirlerin küfrünü sözkonusu ettiği gibi.

Bundaki hikmet ise, -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- evvela O'nun hükmü ezeli bir hükümdür. Küfür ve karıştırmamanın kıyamet gününe kadar ardı arkasının kesilmeyeceğine dair hükmü vardır.

Yahya b. Vessâb, es-Sülemî, el-A'meş ve el-Kisaî ise "ze" harfini ötreli olarak; Zanlarınca" diye okumuşlar, diğerleri ise aynı harfi üstün olarak okumuşlardır ki, bu da iki ayrı söyleyiştir.

"Ortaklarına ait olan Allah'a ulaşmam." Yani yoksullara gitmezdi, '...ne çirkin hükmediyorlar." Onların verdikleri bu hüküm ne kadar kötüdür! Zeyd b. Eşlem der ki: Allah'a ait olan davaları kestiklerinde üzerlerine putlarının adlarını anarlardı. Diğer taraftan putlarına ait olanları kesecek olurlarsa, üzerlerine Allah'ın adını anmazlardı. İşte: "Ortaklarına ait olan Allah'a ulaşmaz ama.,," buyruğunun anlamı budur. Dolayısıyla onların Allah'ın adını terk edişleri yerilmelerine sebep teşkil eden bir davranış olup bu da üzerinde Allah'ın adı anılmadık şeyleri yemeyi terk etmenin kapsamına giriyordu. (Yani, bu da yerilen bir davranış idi). [68]

137. Böylece onların ortaklan, müşriklerden bir çoğuna evlâtlarını öldürmeyi de hoş göstermiştir. Hem onları helak etmek için, hem de dinlerini kendilerine karmakarışık etmek için. Eğer Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Artık sen onları yalan ve if-tiralarıyla başbaşa bırak.

Yüce Allah'ın: "Böylece onların ortakları, müşriklerden birçoğuna evlatlarını öldürmeyi de hoş göstermiştir" buyruğunun anlamı şudur: Onla-ın ortaklan kendilerine, Allah'a bir pay, putlarına da bir pay ayırmayı süslü gösterdiği gibi, aynı şekilde ortaklan müşriklerin birçoğuna çocuklarını öldürmeyi de süslü göstermişlerdir.

Mücahid ve başkaları derler ki: Fakir düşerler korkusuyla ortaklan kendilerine kız çocuklarını öldürmelerini süslü göstermişlerdi. el-Ferra ve ez-Zeccâc derler ki: Burada "ortaklarından kasıt, putlara hizmetkârlık edenlerdir. Bunların insanlar arasından azıp haddi aşmış olanlar oldukları söylendiği gibi, şeytanlardır diye de açıklanmıştır.

Bununla, esir düşerler, ihtiyaç sahibi olurlar korkusuyla ve savaşta yardımcı olamadıklarından ötürü kız çocukları diri diri gömmeye işaret etmektedir.

Şeytanlara "ortaklar" adının verilmesi, Allah'a isyan hususunda şeytanlara itaat

ederek, itaatin gereği bakımından onları Allah'la birlikte ortak koşmalarından ötürüdür. Denildiğine göre, cahiliyye döneminde kişi, Allah adına şöyle yemin edermiş: Şayet kendisinin şu kadar şu kadar erkek çocuğu olursa, mutlaka onlardan birisini kesip kurban edecektir. Nitekim, oğlu Abdullah'ı boğazlamayı adadığında Abdulmuttalib de böyle yapmıştı.

Diğer taraftan âyet-i kerimede dört kıraat söz konusu olduğu da söylenmiştir ki, bu kıraatların en sahih olanı;

Böylece onların ortakları müşriklerden birçoğuna evlatlarını öldürmeyi de hoş göstermiştir" şeklindeki cumhurun kıraati olup aynı zamanda bu kıraat Hameyn ehlinin, Kû-felilerle Basrahlann da kıraatidir.

Onların ortakları" kelimesi, Hoş göstermiştir," fiili ile ref olunmuştur. Çünkü ortakları, çocuklarını öldürmeyi hoş ve süslü göstermiş, fakat bizzat kendileri öldürmemişti. O bakımdan, Öldürmeyi" kelimesi de, Hoş gösterdi," fiili ile nasbedilmiştir, " Evlatlarını" kelimesi ise mePule (burada "öldürme" kelimesine) izafe edilmiştir. Halbuki, mastarda asloân faile izafe edilmektir. Çünkü, mastarın ifade ettiği fiili vücuda getiren fail olduğu gibi, onsuz da olmaz. Bununla birlikte mef ul olmayabilir.' Burada, lafız İtibariyle mef ule izafe edilmiş olmakla birlikte; mana itibariyle faile izafe edilmiştir. Zira, ifadenin takdiri şöyledir:

Onların ortakları, müşriklerden birçoğuna çocuklarını öldürmeyi güzel göstermiştir." Daha sonra fail olan mu-zaf hazfedil mistir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda hazfedildiği gibi: "İnsan, hayır dilemekten usanmaz." (Fussilet, 41/49) Burada ise; O'nun hayır dilemesinden..." takdirindedir. Burada "he" zamiri duanın failidir. Yani insan hayır ile dua etmekten usanmaz demektir. İşte "müşriklerden bir çoğuna, onların ortakları, çocuklarını öldürmelerini süslü göstermesi" anlamındaki buyruk da böyledir. Mekkî der ki: Bu, tercih edilen kıraattir. Çünkü bu kıratte Frab sahih olduğu gibi, cumhur tarafından kabul edilen kıraat de budur.

İkinci kıraate gelince,Süslü gösterildi" şeklinde "ze" harfî ötreli olarak; Müşriklerin birçoğunu öldürmeleri" şeklinde "öldürme anlamındaki" mastar merfu' olarak; Evlatlarını" kelimesi es-reli olarak, Onların ortakları" da merfu' olarak okuyan el-Ha-sen'in kıraatidir. (Bu kıraatin anlamı biraz sonra gelecektir.)

(Üçüncü kıraat) İbn Âmir ve Şamlıların kıraati: Hoş gösterildi şeklinde "ze" harfî ötreli olarak; Müşriklerden bir çoğuna evlatlarını öldürmeleri" buyruğunda Öldürme mastarı ötreli ve Evlatlarını" kelimesi mansub olarak, Onların ortakları" kelimesini de esreli olarak okumuşlardır kt, bu Ebu Ubeyd'in naklettiği

bir kıraattir.

(Dördüncü kıraat); başkası ise Şamlılardan Böylece... hoş gösterildi" şeklinde "ze" harfî ötreli olarak Müşriklerden bir çoğuna öldürmeleri" şeklinde öldürme mastarı merfu' olarak, Evlatlarını" esreli olarak, aynı şekilde; Onların ortaklan kelimesini de esreli olarak okumuşlardır.

İkinci kıraat olan el-Hasen'in kıraati caiz bir kıraattir. Bu takdirde; Öldürme", meçhul bir fiilin nâib-i faili (sözde öznesi) olur. Onların ortaklan ise, Hoş göstermiştir" fiilinin delâlet ettiği mahzuf bir fi-İf ile merfu' olur. Yani, Onların ortakları bu işi onlara süslü göstermiştir" takdirindedir.

Buna göre, Zeyd, Amr'ı vurdu anlamında; demek caiz olur. Slbeveyh de şöyle bir mısra nakletmektedir:

"Düşmanlık sebebiyle küçük yaştaki çocuklar Yezid için ağlasın."

Görüldüğü gibi bu da; onun için küçük çocuk ağlasın, anlamındadır, (ve mePul olan Yezid kelimesi mansub gelmesi gerektiği halde merfu' gelmiştir).

İbn Amir ve Ebu Bekr rivâyetiyle Âsim, Set-bah akşam O'nu oralarda teşbih ederler, bir takım adamlar ki..." (.en-Nûr, 24/36-37) diye okumuştur. Bu ifadenin takdiri de: Onu., adamlar teşbih

İbrahim b. Ebi Able de; diye okumuş olup anlamı: "Ashabı Uhdudu. o alevli ateş öldürdü" (el-Burûc, 85/4-5) anlamındadır.

en-Nehhâs der ki: Ebu Ubeyd'in, İbn Âmir ve Şamlılardan naklettiği kıraat (üçüncü kıraat), ne konuşma dilinde, ne de şiirde cai2 değildir. Nahivci-ler, sadece zarfın araya girmesi suretiyle muzaf" ile muzafun ileyhi birbirinden ayırmayı caiz kabul ederler. Çünkü, zarfın girmesi onları birbirinden ayırd etmiş olmaz. Zarf olmayan isimlerle ayırmak, bir lahn (yanlış söyleyiş) dir.

Mekkî de der ki: Bu kıraatlerde muzaf ile muzafun ileyhi birbirinden ayırdetmek sözkonusu olduğu için zaaf vardır. Zira böyle bir ayırma şiirde zarflar ile mümkün olur. Zarf çokça kullanılır. Mef ulun bih ile bunları birbirinden ayırdetmek ise, şiirde dahi uzak bir ihtimaldir. Kıraatte bunu caiz kabul etmek daha da uzak bir ihtimaldir.

el-Mehdevî der ki: İbn Âmir'in bu kıraati, muzaf İle muzafun İleyhi birbirinden ayırmayı kabul edenlerin görüşüne göredir. Şairin şu sözü de buna benzemektedir:

"Ben ona kısa mızrağımı öyle bir sapladım ki

Ebu Mezâde'nin genç develere mızrağını saplayışı gibi."

Görüldüğü gibi o, bununla (mefulü olan "genç develer" anlamındaki kelimeyi) Ebu Mezâde'den sonra zikretmesi gerekirken önce zikretmiştir. Yine şair şöyle demiştir:

"Olduğu gibi devam edip gitmektedir, artık Abdü'l-Kayalılar da Kalplerin deki kinlerini rahatlatmış bulunmaktadır."

(Burada da "kalplerinin kinleri" anlamındaki izafe yan yana gelip birbiri-lerinden ayrılmaması gerektiği halde muzaf ile muzafun ileyhin arasına "Ab-dulkays" kelimesi girmiş bulunmaktadır).

Ebu Ganim Ahmed b. Hamdan en-Nahvi der ki: İbn Âmir'in kıraati Arap-çada caiz değildir. Bu, alim birisinin bir yanılığıdır. Alim bir kimse yanılacak olsa, ona tabi olmak caiz olmaz ve onun bu yanılığı İcma esas alınarak reddedilir. Aynı şekilde alimler arasında yanılan veya hata edenlerin de icma esas alınarak vazgeçmeleri gerekmektedir. Çünkü, böyle bir şey, doğru olmayan üzerinde ısrardan daha uygundur. Nahivciler ancak zaruret halinde şairin muzaf ile muzafun ileyhin arasını zarf getirerek ayrılmasını kabul etmişlerdir. Çünkü araya giren zarf onları birbirinden ayırmış sayılmaz. Şairin şu beyi tinde olduğu gibi:

"Tıpkı yahudinin -bir gün[69]' eliyle kitabın kimisi yakın, Kimisi uzak düşen kelimelerle yazılışı gibi."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"-Develer bizleri hızlıca taşıyıp götürdüklerinden dolayı[70] adeta Deve eğerlerinin geri taraflarından çıkan sesleT, piliçlerin sesleri gibiydi."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Sâtidemâ adındaki dağı görünce döktü gözyaşlarını -Bugün-[71] onu kınayana Allah iyilik versin."

el-Kuşeyrî der ki: Bazıları bunun çirkin olduğunu söylemişlerdir. Ancak, bunun çirkin olmasına imkân yoktur. Çünkü kıraat, eğer Peygamber savTdan tevâtüren sabit olacak olursa, aksine o, çirkin değil, fasihtir. Diğer taraftan bu kabilden kullanımlar, Arap dilinde de geçtiği gibi, Hz. Osman mushafın-da; Onların ortakları" kelimesi "ye" ile yazılmıştır ki, bu da İbn Âmir'In kıraatine (doğruluğuna) delildir. Bu kıraatte de "öldürme" ortaklara izafe edilmiştir. Çünkü, bu işi onlara süslü gösteren ve yapmaya davet eden, onların Allah'a koştukları ortaklardır. O halde burada fiil, aslen gerektiği şekilde failine izafe edilmiştir. Şu kadar var ki, muzaf ile muzafun İleyhin arası başka kelimelerle ayrılmış ve mefui takdim edilerek olduğu gibi mansub bırakılmıştır. Zira, mef ul mana itibariyle müteahhirdir. Muzafı da tehir edip onu hali üzre mecrur bırakmıştır. Zira öldürmeden sonra mütekaddim olarak gelmesi gerekirdi. İfadenin takdiri de şöyledir: İşte böylece müşriklerin bir çoğuna onların koştukları ortaklar, çocuklarını öldürmelerini süslü göstermiştir.

en-Nehliâs der ki: Ebu Ubeyd'den başkasının naklettiğine gelince; -ki, bu da dördüncü kıraattir- caizdir. Buna göre ise, "onların ortakları" anlamındaki kelime "evlatları" kelimesinden bedel olur. Zira onların evlatları, ne-seb ve mirasta onların ortaklarıdır. Bu dördüncü kıraate göre ise buyruğun anlamı şöyle olur: Böylece müşriklerden bir çoğuna -miras ve nesepte-ortakları olan evlatlarının öldürülmesi süslü gösterilmiştir.

"Hem onları helak etmek için, hem de" kendileri için beğenip seçtiği "dînlerini kendilerine karma karışık etmek İçin.TM Yani, onlara batılı emreder ve dinleri hususunda onları şüpheyeye düşürürler. Halbuki daha önceden Hz. İsmail'in dini üzere idiler ve onun dininde çocukların öldürülmesi diye bir şey sözkonusu değildi. Böylelikle Hz. İsmail'in dininin üzeri örtülmüş olur. İşte bu şekilde dinlerini kendilerine karma karışık ederler.

"Eğer Allah düeseydi bunu yapamazlardı." Bununla yüce Allah, onların kâfir oluşlarının Allah'ın meşîetiyle olduğunu beyan etmektedir. Bu da Ka-deriyye'ye bir redtir.

"Artık sen onları iftiralariyle başbaşa bırak." Bununla onların: Allah'ın ortakları vardır, şeklindeki sözlerini kastetmektedir. [72]

138. Onlar, zanlarınca: "Bu davarlar ve ekinler dokunulmazdır. Onları dilediğimizden başkası yiyemez. Bir takım davarların da sırtları haram kılınmıştır" dediler. Bir takım hayvanlar da vardır ki, Allah'a İftira ederek üzerlerine O'nun adını anmazlar. O, onları bu İftiraları yüzünden cezalandıracaktır.

Şanı yüce Allah, cahilliklerinin bir başka çeşidini sözkonusu etmektedir. Eban b. Osman Dokunulmaz" kelimesini "hâ" ile "cim" harflerini ötreli olarak okumuş, el-Hasen ve Katade ise "hâ" harfini üstün, "cim" harfini sakın olarak okumuştur ki, aynı manada iki ayrı söyleyiştir. Yine el-Ha-sen'den, "hâ" harfini ötreli olarak okuduğu da rivayet edilmiştir. Ebu Ubeyd, Harun'dan şöyle dediğini nakletmektedir: el-Hasen, Kur'ân-ı Kerim'in tümünde bu kelimenin geçtiği yerlerde "hâ" harfini ötreli olarak okumakla birlikte, yüce Allah'ın: Bir perde ve belirli bir sınır kıldı." <el-Furkan, 25/53) buyruğunda ise "hâ" harfini esreli okumaktadır.

İbn Abbas ve İbn ez-Zübeyr'den, bu kelimeyi şeklinde "cim" harfinden önce "ra" harfi ile okuduktan rivayet edilmiştir. Ubeyy'in Mushaf'ında da böyledir. Bu hususta iki görüş vardır. Bir görüşe göre bu kelime de cez-betmek, kendisine doğru çekmek anlamını veren kelimeleri gibidir. Diğer bir görüşe göre -ki bu daha sahihtir- bu okuyuş, 'dan gelmektedir. Bunun anlamı ise, darlık ve günah

manasına gelen "el-Harec" in bir başka söyleyişidir. Bunun da manası, yasak ve haram demektir. "Filan kişi yasak ve haram olduğundan şüphe ettiği şeylere girmek hususunda kendisi aleyhine teharruc eder (İşi daraltır)" tabiri de buradan gelmektedir.

"Hicri dokunulmaz" lafzı müşterek bir lafızdır. Burada da yasak ve haram anlamındadır. Aslı, engellemek, menetmek demektir. Akla "hicr" denilmesi, çirkinlikleri yasak kabul edişinden dolayıdır. "Filan kişi hakimın hicri (hacri) altındadır" tabiri de hakimın onun için tayin ettiği kısıtlılık altındadır, demektir. Hacr altına almak ile hicr altına almak aynı şeydir. Hicr, akıl demektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Bunda akıl sahibi olanlar için bir yemin vardır değil mi?" (el-Fecr, 89/5) Hicr, aynı zamanda kısarak anlamındadır. Akrabalık anlamına da gelir. Şair der ki:

"Benden uzaklaştırmak istiyorlar onu, halbuki o,
Benim için oldukça yakındır ve benim yakın akrabamdır."

"İnsanın yakını" anlamında hicr ve hacr kelimesi kullanılır. Ancak hacr kelimesinin kullanımı daha çoktur. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Onlar, bir takım davaları ve ekinleri dokunulmaz kabul ederek putlarına ayırdılar ve: "Onları dilediğimizden başkası yiyemez" dediler. Burada, yiyebilecekler ise, putların hizmetkârlarıdır.

Daha sonra yüce Allah bunun, hakkında şer'i bîr hükmün varid olmadığı bir tahakküm (indî, delilsiz olarak hüküm verme) olduğunu beyan etmektedir ki, "zanlarınca" diye buyurmuş olması da bundan ötürüdür.

"Bir takım davaların da sırtları haram kılınmıştır." Buyruğuyla, daha önce putlarına ayırıp da onlar için Sâibe kıldıkları davaları kastetmektedir. Mücahid der ki: Bundan kasıt, Bahire, Vasîte ve Hâm'dır.

"Bir takım hayvanlar da vardır ki... üzerlerine O'nun adını anmazlar." Bunlarla da ilahları için kestiklerini kastetmektedirler. Ebu Vail der ki: Sırtlarına binerek hacca gitmezler, demektir.

"Allah'a İftira ederek" yani, Allah'a iftira etmek için. Buna göre; İftira ederek" kelimesi, mePulun leh olarak nasbedilmistir. Mastar (mef ulvi mutlak) olduğu için mansub olduğu da söylenmiştir. Allah'a iftira etmeleri ise, bize bunu Allah emretti demelerinden ötürüdür. [73]

139. Ve dediler ki: "Şu davaların karınlanndakiler yalnız erkeklerimize helâl, kadınlarımıza haramdır. Şayet ölü (doğar) ise, onlar bunda ortak olurlar." (Allah) Onlara bu yakıştırmalarının cezasını verecektir. Muhakkak kî O, Ilakîmdir, Alimdir.

Yüce Allah'ın: "Ve dediler ki: Şu davarların karınlarındakiler, yalnız erkeklerimize helâl, kadınlarımıza haramdır." Bu onların cahilliklerinin bir başka çeşididir, İbn Abbas der ki: Karınlarında olanlardan kasıt, süttür, Onlar sütü erkeklere helâl, dişilere haram kılmışlardı. Ceninler olduğu da söylenmiştir. Ceninleri bizim erkeklerimize helâldir, demişlerdi. Diğer taraftan bu davarlardan her hangi birisi ölecek olursa, onu da erkeklerle kadınlar beraber yerlerdi.

Yalnız" kelimesinin sonundaki yuvarlak "te° harfi mübalağa ifade etmek içindir. Çok bilgin bir adam ve neseb bilgini kişi" kelimeleri de bunun gibidir ki, bu açıklamalar el-Kisaî ve el-Ahfeş'den nak-

CnhiSiyye dönemi Arnplarının kendiliklerinden onaya koydukları teşriî; yasa koyma alanındaki sapmalarının göstergelerinden biri olan bu alandaki uygulama ve terimlerin açıklaması için el-Mnide, 5/103. âyete ve tefsirine bakınız.

ledilmiştir. kelimesi, ötreli olarak okunuşu mübtedâsının haberidir. el-Ferrâ ise der ki: Bu kelimenin müennes gelmesi "davarlar" anlamındaki kelimesinin müennesliğinden dolayıdır. Ancak bu açıklama bazılarına göre bir yanlışlıktır. Zira, davarların karınlarında bulunanlar, onların türünden değildir. O bakımdan yüce Allah'ın: Bir yolcu kafilesinin biri onu alır" (Yûsuf, 12/10) buyruğuna benzememektedir. Çünkü bu ifade; Yolcu kafilesinden bir yolcu" takdirindedir. Şu kadar var ki, bu (el-Kisaî ve el-Ahfeş'in açıklamalarının) yanlış olmasını gerektirmez.

Nitekim el-Ferra şöyle demektedir: Davarların karınlarında bulunanlar da onlar gibi davarlardır. O bakımdan "davarlar" müennes olduğundan dolayı o da müennes gelmiştir. Yani, davarların karınlarında bulunan davarlar yalnızca erkeklerimize helâldir, anlamındadır. Bunun, karınlarında bulunanların tamamı anlamında olduğu da söylenmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: lafzı sütlere veya ceninlere racidir. O bakımdan müenneslik manaya binaen, müzekkerlik de nassa binaen gelmiştir. İşte bundan dolayı lafız nazar-ı itibara alınarak; Kadınlarımıza haramdır" diye buyurulmuştur. Eğer manaya uygun lafız kullanılacak olsaydı, denmesi gerekirdi. Bu görüşü de el-A'meş'in, sonda "te"siz olarak; Yalnız" şeklindeki kıraati desteklemektedir.

el-Kisaî de der ki: Bu kelimenin "te'li kıraati de "te"siz kıraati de aynıdır. Şu kadar var ki, sona gelen "te" mübalağa, içindir. Tıpkı -az önce geçtiği gi bi-: (Büyük bir dahi, büyük bir alim adam demek gibi). Katade ise bu keli meyi, şeklinde, 'ın sılası olan zarftaki zamirden hal olmak üze re okumuştur. Nitekim Evde ayakta duran kişi Zeyd'dir demeye benzer. Basralıların görüşü budur.

el-Farrâ'ya göre ise, kat' üzere (önceki kelimenin sonunda vakıf yapılarak)

mansub olur, Aynı şekilde Said b, Cübeyr'in; şeklindeki kıraati hakkında da bu açıklama yapılabilir.

İbn Abbas ise, izafet terkibi şeklinde; diye okumuştur ki, ikinci bir mübteda olur. Haberi de Erkeklerimize... dir" şeklindedir. Cümle de bütünüyle 'nın haberi olur. Bununla birlikte İbn Abbas'ın kıraatine göre bu kelimenin 'nın bedeli olması da mümkündür. Böylelikle bunda betş ayrı kıraat sözkonusu olmaktadır. [74]

"Kadınlarımıza haramdır" yani, kız çocuklarımıza haramdır, şeklindeki açıklama İbn Zeyd'den nakledilmiştir. Başkası eşlerine ve hanımlarına haramdır, diye açıklamaktadır.

"Şayet ölü İse" buyruğundaki Olur" kelimesi, "ye" ile de "te" ile de okunmuştur. Yani, bu davarların karınlarında bulunan ölü (meyte) olur-sa, "onlar bunda ortak olurlar." Yani erkekler ve kadınlar onu ortaklaşa yerler. Burada; Bunda" denilmesinin sebebi, "meyte (ölü)" ile hayvanın kastedilişinden dolayıdır. Bu da "ye" ile kıraati pekiştirmektedir.

Ölü" kelimesinin merfu' okunuşu, ölürse, yahut ölüm sözkonusu olursa, anlamını verir. Ölü şeklinde nasb ile okunması ise: Ve eğer o canlı ölü çıkarsa,, anlamını verir.

"Onlara bu yakıştırmalarının" yalan ve iftiranın "cezasını verecektir."

Yani, bundan dolayı onları azap)andıracaktır. "Yakıştırmaları" kelimesinin nasbedümesi, mecrur gelmesini gerektiren edatın hazf e dilmesinden ötürüdür."Bu yakıştırmaları dolayısıyla (.onları cezalandıracaktır)" anlamına gelir.

Ayet-i kerimede ilim adamının kabul etmeyecek olsa dahi, görüşünün tutarsızlığını bilip onu nasıl reddedeceğini bilsin diye kendisine muhalefet edenin görüşlerini bilmesi gerektiğine dair bir delil vardır. Çünkü yüce Allah, Peygamber (savTa ve onun ashabına söylediklerinin tutarsızlığını bilmeleri için çağdaşları olan ve kendilerine muhalif olanların görüşlerini bildirmiştir. [75]

140. Bilgisizlik yüzünden evlâtlarını beyinsizce Öldürenler ve Allah'ın kendilerine İhsan buyurduğu rızıkı Allah'a iftira ederek haram sayanlar, gerçekten büyük bir zarara uğramışlardır. Şüphesiz onlar sapmışlar ve doğru yolu da bulamamışlardır.

Yüce Allah, kız çocuklarını diri diri gömmeleri, Bahîra'yı ve diğer davarları kendi akıllarına dayanarak haram kılmaları sebebiyle büyük zarara uğradıklarını haber vermektedir. Onlar, akıllarıyla koydukları bu hükümler sonucunda fakir kalırlar, korkusuyla çocuklarını beyinsizce öldürdüler, diğer taraftan fakir düşmekten korkmaksızın, mallarından bir takım şeyleri kendilerine yasak

kıldılar. Yüce Allah, bunun, onların görüşlerindeki çelişkiden kaynaklandığını, beyan etmektedir.

Derim ki: Araplar arasında yüce Allah'ın başka bir yerde zikrettiği gibi fakirlik korkusuyla çocuklarını öldürenler vardı. Aynı şekilde onları öldürmekte herhangi bir gerekçe göstermeksizin, sırf beyinsizliklerinden ötürü çocuklarını öldürenler de vardı. Bunlar ise Rabiahlar ve Mudarhlardı. Bunlar, hamiyetlerinden ötürü kız çocuklarını öldürürlerdi. Nitekim aralarından melekler Allah'ın kızlarıdır, diyenler ve böylelikle Allah'ın kızları kabul ettikleri melekleri, kızlarla bir tutanlar vardı.

Rivayet edildiğine göre Peygamber (sav)'in ashabından bir adam Rasulul-lalı (sav)'ın huzurunda devamlı sıkıntılı ve kederli dururmuş. Bir sefer Ra-sulullah (sav) ona sormuş: "Ne diye üzüntülüsün?" Ey Allah'ın Rasulü demiş. Ben, cahiliye döneminde bir günah işledim. Müslüman olsam dahi Allah'ın o günahımı bana bağışlamayacağından korkuyorum. Uz. Peygamber Ona: "Bu günahımı bana bildir" demiş. Adara: Ey Allah'ın Rasulü, ben kız çocuklarını öldürenlerden idim. Benim bir kız çocuğum oldu. Hanımım onu öldürme-yip bırakmam için bana yalvarıp yakardı. Ben de onu öldürmedim. Nihayet büyüdü, yetişti. En güzellerden bir kadın oldu. Evlenmek için ona talib oldular. Ancak hamiyet (kıskançlık duyguları) beni sardı. Ne onu evlendirmeye gönlüm tahammül etti, ne de evde kocasız bırakmaya. Hanıma: Filan filan kabileye, akrabalarımı ziyaret etmek üzere gitmek istiyorum, kızını da benimle gönder, dedim. Annesi bundan dolayı sevindi, elbiselerle, süs ve takılarla onu süsledi. Bu hususta kendisine ihanet etmemem için benden sözler aldı. Kızımı alıp bir kuyu başına gittim. Kuyuya baktım. Kız, kendisini kuyuya bırakmak istediğini anladı. Bana sımsıkı sarılıp ağlamaya ve: Babacığım bana ne yapmak İstiyorsun dedi, ben de ona merhamet ettim. Bir daha kuyuya baktım. Yine hamiyet gelip beni buldu. Yine kız bana sarıldı ve şöyle demeye koyuldu: Babacığım, annemin emanetini zayi etme. Ben, bir kuyuya bakıyor, bir de kıza bakıyor ve şefkat duyuyordum. Nihayet şeytan bana galip geldi. Onu yakaladığım gibi baş aşağı kuyuya attım. Kuyuda bana: "Babacığım beni öldürdün, diyordu. Sesi kesilinceye kadar orada durdum, sonra da geri döndüm. Bunun üzerine Rasulullah (sav) da, ashabı da ağladı ve şöyle buyurdu: "Şayet cahiliyyede yaptıkları dolayısıyla her hangi bir kimseyi cezalandırmam bana emredilmiş olsaydı, şüphesiz seni cezalandırırdım."[\[76\]](#)

141. Çardaklı ve çardaksız o bağları, tadlan çeşitli hurmaları, ekinleri, birbirine hem benzeyen, hem benzemeyen zeytinleri, narları yaratıp yetiştiren O'dur.

Bunların her biri meyve verdiği zaman meyvelerinden yeyin. Devşirilip biçildiği gün de hakkını verin. İsrâf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.

Bu buyruğa dair açıklamalarımız» yirmi üç başlık halinde sunacağız: [77]

1. Yaratan Allah:

"Çardaklı" yani, çardaklar üzerinde yükseltilmiş bağlar "ve çardaksız" yükseltilmemiş "otağları... yaratıp yetiştiren" var eden "O'dur."

İbn Abbas der ki: "Çardaklı" bahçelerden kasıt, üzüm bağları, ekinler ve kavun türü yerde yayılan şeylerdir. "Çardaksız bağlar"dan kasıt ise, hurma ağacı ve diğer ağaçlar gibi gövdeleri üzerinde yükselen ağaçlardır. Şöyle de açıklanmıştır: Çardaklılardan kasıt, ağaçları yükselenlerdir. Çünkü bu kelime, asıl itibarıyla yükselmek anlamına gelen; dan gelmektedir.

Yine İbn Abbas'dan nakledildiğine göre, "çardaklılardan kasıt, insanların destekleyerek tesbit edip dallarını yükselttikleri ağaç türleridir. "Çardaksızlardan kasıt ise, düz ovalarda ve dağlarda yetişen meyvelerdir. Buna da Hz. Ali'nin bu anlamdaki kelimeleri; Yere dikilmiş ve dikilmemiş" anlamında "ğayn ve sîn" harfi ile okuyuşu delildir. [78]

2. Tadlan Farklı Hurma Ve Ekinler:

Yüce Allah: Tadlan çeşitli hurmaları, ekinleri" buyruğunda (hurmaları), aslında bağ ve bahçelerin kapsamına girmekle birlikte ayrıca özel olarak zikretmesi, üstün değerleri dolayısıyladır. Nitekim daha önce de bu türden açıklamalarımızı el-Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Kim Allah'a, meleklerine... düşman olursa" (et-Bakara, 2/98) buyruğunu açıklarken belirtmiştik.

"Tadları çeşitli" yani, tadlan itibarıyla kimisi oldukça hoş ve güzel, kimisi daha aşağı seviyede olmak üzere meyveler yaratmıştır. Yüce Allah'ın tad için "yenen şey" anlamına gelen; tabirini kullanması, meyvelerinin yenilmesi dolayısıyladır.

Tadları" kelimesi ise mübtedâ olarak merfu'dur. "Çeşidi" ise onun sıfatıdır. Ondan önce gelip mansub olan bir kelimenin de yanında yer alınca nasbedilmiştir. Nitekim Yanımda aşçı bir köle vardır," demek de bu kabildendir. Şair de şöyle demiştir:

"Kötülük yaygındır, bir kuyuda karşılaşır seninle, Salih kadınların ise üzerlerinde kapalıdır kapıları."

Çeşitli" kelimesinin hal olarak nasbedildiği de söylenmiştir.

Ebu İshâk ez-Zeccâc der ki: Bu, nahiv bakımından içinden çıkılması zor bir

meseledir. Çünkü, şöyle denilmektedir: Onları yaratan Allah'tır. Fakat, onların meyveleri demek olan tadlan (kendiliklerinden) farklı ve çeşitli değildir. Buna şöyle cevap verilir: Şanı yüce Allah: "her şeyi yaratandır" (el-En'âm, 6/102) buyruğunca bunları da yaratmıştır. Böylelikle yüce Allah bunları, tadlan farklı olarak yaratmış olduğunu bildirmektedir. Yani O, bunları yaratırken, meyvelerinde farklılığı, çeşitliliği takdir etmiş olarak yaratmıştır.

Sibeveyh bunu şu sözleriyle açıklamaktadır: Ben, beraberinde yann kendisiyle avlanacağı bir şahin bulunan bir adama uğradım" diyerek hal yapılır. NitekimEve mutlaka yiyenler ve içenler olarak gireceksinizdir" derken, bunu gerçekleştireceksiniz demek istemektedir. Üçüncü bir cevap da şu şekildedir: Allah bunları yarattığında bile tadlan çeşitli İdi. Yani, eğer bunların yaratılış esnasında tadlan bulunsaydı dahi, bu tadları farklı olacaktı.

Burada (hurma ve ekin tesniye olduğu halde) onlara uygun; "İkisinin tadlan" demeyişinin sebebi, zamirin ikisinden birisine iade edilmesiyle yetinmiş olmasıdır. Yüce Allah'ın: Onlar, bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman... ona doğru yöneldiler" (el-Cum'a, 62/11.) buyruğu da ikisine doğru yöneldiler anlamındadır. Bu anlamdaki açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[79\]](#)

3. Allah'ın Varlığının Delilleri Ve Bize Lütufları:

"Birbirine hem benzeyen, hem benzemeyen" anlamındaki buyruklar, hal olarak nasbedilmiş olup buna dair açıklamalar az önce geçmiş bulunmaktadır. "Zeytinleri, narları" buyruğu da öncekilere atfedilmektedir.

Bunların yaratılışında şu üç hususa delil getirilmektedir. Evvelâ, değişen şeylerin -önceden de geçtiği gibi- mutlaka bir değiştiricisinin bulunduğuudur. İkinci olarak, bunlarda şanı yüce Allah'ın bize lütuflarına delil vardır. Çünkü O, bizi yarattığında dileseydi bize gıda yaratmayabilirdi. Gıda yarattığı takdirde de o gıdanın görünüşü güzel, tadı hoş olmayabilirdi. Bu şekilde yaratmış olsa dahi, devşirilmesi kolay olmayabilirdi. Baştan beri O, bunları bu şekilde yaratmak zorunda değildi. Çünkü, Allah'ın herhangi bir işi yapması, O'nun hakkında vacip olamaz. Üçüncü olarak da; ilahî kudrete delil vardır. Çünkü, aşağı doğru akmak özelliğine sahip olan su, bir ve tek ve gayblan bilen Allah'ın kudretiyle ağacın aşağı bölgelerinden yukarılarına doğru çıkabilmektedir. Nihayet, dallarının ucuna vardı mı, orada da ağacın cinsinden olmayan yapraklar var olur. Ayrıca, belli bir hacmi,"" parlak bir rengi, yeni bir mahsul ve lezzetli bir tadı olan meyveler de çıkar.

Peki, bunların tabiat ve cinsleri nerede kaldı? Nerede filozoflar ve onların

sürdükleri delil ve açıklamaları? Acaba tabiat bu kadar sağlam ve güzel iş yapabilir mi? Yahut da bu hayret verici düzenlemeyi gerçekleştirebilir mi?

Kesinlikle hayır. Aklen, böyle bir şeyin tabiat tarafından yapılabilmesi, mümkün değildir. Bunları, ancak hay, alîm, kadir ve irade sahibi olan Allah yapabilir. Her şeyde varlığına delil bulunan ve her şeyin sonunda kudreti görülen Allah'ın şanı ne yücedir.

Âyetler Arast İlişki:

Du buyruğun, kendisinden önceki buyruklarla ilişkisi yönüne gelince: Kâfirler, Allah'a yalan iftirada bulunup onunla beraber ortaklar koşarak kendiliklerinden helâl ve harama dair hükümler koyduklarından ötürü, O da, her şeyi yaratanın kendisi olduğunu, bütün bu eşyayı kendilerine nżık olarak verenin O olduğunu belirterek, onlara vahdaniyetinin delillerini gösterdi. [\[80\]](#)

4. İki Emir Ve İki Ayrı Hüküm:

Yüce Allah'ın: "Bunların her biri meyve verdiği zaman meyvelerinden yeyin. Devşirilip biçildiği gön de hakkını verin" buyruğunda "yap" kipinde gelmiş iki fiil vardır. Bunlardan birisi yüce Allah'ın: "Yer yüzünde dağı-hn* (el-Cumua, 62/10) buyruğunda olduğu gibi, mübahltk ifade eden bir emirdir, diğeri ise vücup ifade eder. Şeriatte mübahlık İfade eden emir ile vücup ifade eden emrin bir arada bulunmasına engel yoktur.

Yüce Allah, hakkın verilmesi emrini vermeden önce onlardan yeme nimetini zikrederek başladı ki, baştan beri nimet ihsan etmenin tekliften önce O'nun lütfundan ötürü gerçekleştiğini beyan etsin. [\[81\]](#)

5. Mahsuldeki "Hakk"ın Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Devşirilip biçildiği gün de hakkını verin" buyruğu ile ilgili olarak ilim adamları, bu hakkın ne olduğunun açıklanması hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Enes b. Malik, İbn Abbas, Tavus, el-Hasen, İbn Zeyd, İbnü'l-Hanefiyye, ed-Dahhâk ve Said b. el-Müseyyeb buradaki hakkın, farz olan zekât, öşür (onda bir) ve öşrün yarısı (yirmide bir) olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşü İbn Vehb ve İbnü'l-Kasım da Malik'ten bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak nakletmişlerdir. Şafiî mezhebi alimlerinden bazıları da bu görüşü kabul etmiştir. ez-Zeccâc'ın naklettiğine göre; bu âyet-i kerimenin Medine'de indiği de söylenmiştir.

Ali b. el-Hüseyn, Ata, el-Hakem, Hammad, Said b. Cübeyr ve Mücalid ise, şöyle demişlerdir: Bu, zekâtın dışında, malda bulunan bir haktır. Allah, bu hakkın mendup olarak verilmesini emretmiştir. Bu görüş, İbn Ömer ve -yi-ne-Muhammed b. el-Hanefiyye'den de rivayet edilmiştir. Ayrıca Ebu Said el-Hudrî bunu Hz. Peygamber (sav)'dan da rivayet etmiştir.

Mücahid der ki: Matını devşirdiğin vakit, yoksullar yanına gelecek olurlarsa, sen onlara biçtiğin başaklardan bir miktar ver. Hurmalarını topladığın vakit onlara da salkımlardan bir miktar ver. Ekini toplayıp dövüp savurduğun vakit de onlara ondan bir miktar bırak. Onun, Ölçeğini de bilip öğrendin mi, bu sefer ondan zekâtını çıkartıp ver.

Bu hususta üçüncü bir görüş daha vardır ki, bu görüşe göre bu emir zekât emriyle neshedilmiştir. Çünkü bu sûre Mekke'de inmiş, zekâtı emreden: "Onların mallarından bir sadaka (zekât) al" (et-Tevbe, 9/103); "Namazı dosdoğru kılınız ve zekâtı veriniz" (el-Bakara, 2/43) âyeti ise, ancak Medine'de nazil olmuştur.

İbn Abbas, İbnü'l-Hanefiyye, el-Hasen, Atiyye el-Avfî, en-Nehaîve Said b. Cübeyr'den de bu görüş rivayet edildiği gibi, Süfyan da şöyle demiştir: Ben, es-Süddî'ye bu âyet hakkında sordum da şu cevabı verdi: Bunu öşür ve öşrün yarısı(nı emreden zekât) neshetmiştir. Ben, bunu kimden naklediyorsun diye sorunca, o da: İlim adamlarından, diye cevapladı. [82]

6. Yerden Yetişen Mahsullerin Zekâtı:

Yenecek olsun, olmasın yerin bitirdiği her şeyde zekâtın vacib olduğunu ileri süren Ebu Hanîfe, bu âyet-i kerime ile Hz. Peygamberin: "Semânın suladığı mahsullerde öşür, deve sırtında taşınan veya (kuyudan) çekilen kovalarla sulanan mahsullerde de öşrün yarısı vardır"[83] buyruğunun umura ifade edişini delil

olarak göstermiştir. Ebu Yusuf da Ebu Hanife'den şunu nakletmiştir: Onun, ot, yonca, saman (eskiden ok yapımında, günümüzde de kurşun kalem tahtası yapımında kullanılan) farisi kamışı ve şeker kamışı müs-tesnâdır.[\[84\]](#)

Fakat cumhur bu görüşü kabul etmemektedir. Çünü onlara bu hadisten maksadın nelerden öşür alınacağını ve nelerden öşrün yarısı alınacağını beyan etmektir. Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Bildiğim kadarıyla ilim adamları arasında buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde zekât vermenin vacip olduğu hususunda hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Bir kesim ise, bunların dışında kalan (zirai mahsullerde) zekât olmadığını söylemişlerdir. Bu görüş de el-Hasen, İbn Sirîn ve eş-Şa'bîden rivayet edilmiştir.

Küfe alimlerinden İbn Ebi Leylâ ve es-Sevrî, el-Hasen b. Salih, İbnü'l-Mü-barek ve Yahya b. Vessab da bu görüşü benimsedikleri gibi, Ebu Ubeyd de bu kanaattedir. Bu, aynı zamanda Ebu Musa'dan Hz. Peygamber (sav)'dan yoluyla da rivayet edilmiştir ki, Ebu Musa'nın kabul ettiği görüş de bu idi. Ebu Musa, ancak buğday, arpa, hurma ve kuru üzümde zekât alırdı. Bunu da Ve-ki1, Talha b. Yahya'dan, o, Ebu Burde'den, o, babası yoluyla zikretmiştir.

Malik ve arkadaşları ise şöyle demişlerdir: Gıda olarak kullanılan ve uzun süre saklanabilen her şeyde zekât farzdır. Şafiî de bu görüştedir. Ayrıca Şafiî şöyle demektedir: Kuruyup saklanan ve yiyecek olarak kullanılan şeylerden zekât alınması vaciptir. Zeytinde ise zekât yoktur, çünkü o bir katıktır. Ebu Sevr de böyle demiştir, imam Ahmed'in ise bu konuda farklı görüşleri vardır. Bunların en kuvvetli olanlarına göre zekât, eğer vesk ile ölçülebilir ise, Ebu Hanife'nin dediği her şeyde zekât vaciptir.

Bu sebepten dolayı İmam Ahined, vesk ile ölçüldüğünden dolayı bademde zekâtın vacip olduğunu kabul ederken, satışı sayılarak sözkonusu olduğundan dolayı cevizde zekâtın olduğunu kabul etmemiştir. Buna da Hz. Peygamber'in: "Hurma veya tane türünden olanlarda, beş vesk'ten aşağısında sadaka (zekât) yoktur"[\[85\]](#) buyruğunu delil göstererek şöyle demektedir: Peygamber (sav.) böylelikle zekâtın vacip olduğu mahallin vesk (ile ölçülen şeyler) olduğunu beyan etmiş ve kendisinden hakkın (zekâtın) çıkartılması gereken miktarı da açıklamıştır.

en-Nehaî'nin görüşüne göre de, yerden biten her şeyden zekât verilmesi vaciptir. Hatta toplayacağı on demet bakliyyattan bir demet zekât verilir. Ancak bu hususta ondan farklı rivayetler gelmiştir. Bu görüş aynı zamanda Ömer b. Abdulaziz'in de görüşüdür. O, az olsun, çok olsun yerden biten her şeyden öşür alınması için (zekât memurlarına) talimat yazmıştır. Bunu da Ab-durrezzak, Ma'mer'den, o, Simak b. el-Fadl'dan naklederek şöyle demektedir: Ömer (b. Abdulaziz), şunu

ya2dı... diyerek bu hususu zikretti,

Bu, aynı zamanda Hammâd b. Ebi Süleyman'ın ve onun öğrencisi Ebu Hanife'nin de görüşüdür.

İbnü'l-Arabî de "Akkâmu'l-Kuf&n" adlı eserinde bu görüşe meylederek şöyle demektedir: Ebu Hanife'ye geince o, bu âyeti kendisine ayna tutmuş ve böylelikle hakkt görebilmiştir, diyerek Hanefî mezhebini destekleyici ve güçlendirici ifadeler kullanmıştır. Diğer taraftan "el-Kabes Bintâ Aleyhi el-İmamu Malik b. Enes" adlı eserinde de şöyle demektedir: Yüce Allah: "... Birbirine hem benzeyen, hem benzemeyen zeytinleri, narları yaratıp yetiştiren O'dnr" diye, buyurmaktadır. İlim adamları ise, yerin bitirdiklerinin tamamında mı, yoksa bir bölümünde mi zekâtın vacib olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Biz bu hususu daha önceden açıklamış bulunuyoruz. el-Ahkâm (Ahkâmu'l-Kur'an) adlı eserimizde bunun özünü kaydettik. Buna göre zekât açıklamış olduğumuz gibi, taze bakliyat (sebzelerde) değil de gıda olarak saklanabilen şeylerde sözkonusudur. Taîfte nar, (bir çeşit) şeftali, turunç gibi meyveler olmakla birlikte, Rasulullah (sav) bunlar hakkında herhangi bir şey söylemediği gibi sözkonusu da etmemiştir, halifelerden herhangi bir kimse de bunu zikretmiş değildir.

Derim ki: Her ne kadar bu görüşünü "Kufan Ahkâmı"na zikretmemiş ise de bu mesele ile ilgili olarak sahih olan görüş budur. Yeşilliklerde (sebzelerde) herhangi bir zekât düşmediğidir. Âyete gelince; âyet hakkında muhkem midir, mensuh mudur, yoksa emir mendupluğa mı hamtedilmiştir diye farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bunun, hangisine yorumlanacağını beyan edecek kafi bir delil de yoktur. Bu konuda bilinen ve meseleye kesinlik kazandıran delil ise, İbn Bukeyr'in "AWfedm"ında zikrettiği şu husustun Küfe, Hz. Peygamber (sav)'ın vefatından ve Medine'de ahkâmın yerleşmesinden sonra fethedilmiştir. Herhangi bir kimsenin veya azıcık bir basireti olan bir kişinin şöyle bir vehme kapılması mümkün müdür: Böyle bir hüküm Medine'de askıya alındı, hicret yurdunda vahyin karargâhında, hatta Ebu Bekir'in halifeliği döneminde de bununla amel edilmedi de sonunda bununla amel edenler Kûfeliler mi oldu? Şüphesiz ki bu, böyle bir zanna sahip olanlar için ve bu görüşü kabul edenler hakkında bir musibettir.

Derim ki: Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği anlamlardan, buna delalet eden hususlardan birisi de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer böyle yapmazsan O'nun risaletini tebliğ etmemiş olursun." (el-Maide, 5/67) Acaba Hz. Peygamberin tebliğ etmekle, yahut açıklamakla emrolunduğu herhangi bir şeyi gizlediğini söylemek mümkün

müdür? O, bundan çok çok uzaktır. Yine yüce Allah, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım...0 (el-Maide, 5/3) İşte yeşilliklerden (sebze ve bakliyattan) bir şey almamış olması da dinin kemal indendir. Dârakutnî'nin rivayet ettiğine göre Cabir b. Abdullah da şöyle demiştir: "Salatalık yetiştirdiğimiz bahçelerimiz onbinlerce (tane) ürün veriyordu da bunda hiç bir şey (zekât olarak) vacib olmuyordu."[\[86\]](#)

ez-Zührî ve el-Hasen de şöyle demişlerdir: Yeşil sebzeler, satıldığı takdirde ve bunların bedeli ikiyüz dirheme ulaşırsa zekâtları verilir. el-Evzaî de, meyvelerin bedeli hususunda bu görüştedir. Ancak, onların bu görüşlerinin, bizim sözünü ettiğimiz hususa dair delil olacak bir tarafı yoktur. Tirmizî de Muaz b. Cebel'den şunu rivayet etmektedir: Muaz, Hz. Peygamber (sav)'a yeşillikler (sebzeler) hakkında soru sormak üzere mektup yazdı, Hz. Peygamber de: "Onlarda (zekât olarak) bir şey düşmez" diye buyurmuştur.[\[87\]](#)

Bu anlamdaki açıklamalar, Cabir, Enes, Ali, Muhammed b. Abdullah b. Cahş, Ebu Musa ve Hz. Aişe'den de rivayet edilmiştir ki, Dârakutnî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bunların hadislerini zikretmektedir.[\[88\]](#)

Tirmizî de der ki: Bu hususta (yani bakliyatta zekât olmadığına dair) H2. Peygamber (sav)'dan sahih her hangi bir rivayet yoktur.[\[89\]](#)

Ebu Hanife'nin arkadaşlarından bazıları da Salih b. Musa'nın Mansur'dan, onun İbrahim'den, onun el-Esved'den, onun da Hz. Aişe'den şöyle dediğine dair naklettiği hadisi delil göstermişlerdir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Yerden biten bakliyatta zekât vardır." Ancak, Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Bu hadisi Mansur'un arkadaşlarından güvenilir her hangi bir kimse bu şekilde rivayet etmiş değildir. Bu, İbrahim'in sözlerindendir.[\[90\]](#)

Derim ki: Konu ile ilgili senetlerinin zayıflığı dolayısıyla, sünnetten delil getirme imkânı olmadığına göre, geriye sadece bizim sözünü ettiğimiz âyetin umumu ile Hz. Peygamber'in: "Yağmur suyu ile sulananlarda öşür vardır" buyruğunun umumunu sözünü ettiğimiz şekilde tahsis etmekten başka bir yol kalmıyor. Ebu Yûsuf ve Muhammed de derler ki: Sebzelerin hiç birisinde -kalıcı meyvesi olanlar müstesna- zekât düşmez. Bundan tartılarak alınıp satılan zaferan ve benzeri şeyler müstesnadır, onda zekât vardır. Muhammed ise usfur (asfur.) ve ketende tohumu nazar-ı itibara alırdı. Eğer asfur tohumu ile keten tohumu beş veski bulacak olursa, elde edilen asfur ve keten tohumu tabi olur ve buna bağlı olarak ondan (sulama durumuna göre) öşür veya öşrûn yarısı olarak zekât alınır. Pamuktan alınacak zekâta gelince; Muhammed'e göre pamukta beş yükten

aşağısında zekât düşmez. Yük ise üçyüz Irak mennidir.^[91]

Alaçehre (Yemen safranı) ve zaferanda ise, beş mennden aşağısında herhangi bir zekât düşmez. Bunlardan herhangi birisi beş menni bulacak olursa, (sulama durumuna göre) öşür veya öşrün yarısı zekât düşer. Ebu Yusuf der ki: Şekerin kendisinden yapıldığı şeker kamışı da böyledir. Ancak bu şeker kamışının, haraç arazisinde değil de öşür arazisinde yetişmesi gerekir, o da zaferanda olduğu şekilde zekâta tabidir.

Abdûlmelik b. el-Macişûn ise, bakliyat dışında kalan meyvelerin asıllarında zekât farz olduğunu kabul etmiştir. Bu ise, Malik'in ve arkadaşlarının kabul ettiği görüşe muhaliftir. Çünkü onlara göre, bademde de, cevizde de, fındıkta da ve buna benzer mahsullerde de zekât yoktur. İsterse bunlar saklanabilsinler. Aynı şekilde onlara göre erik, elma ve armutta da zekât olmadığı gibi, bu kabilden olup kurutulup saklanmayan şeylerde de zekât yoktur.

Ancak, incirde zekâtın olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Matik'in mezhebini takip eden Mağrib halkınca daha meşhur olan görüşe göre incirde zekât yoktur. Ancak, Abdûlmelik b. Habib'in kanaatine göre Malik'in mezhebinde incirde zekât olması gerekir. Bunu da hurma ve kuru üzüme kıyasen söylemiştir. Bağdadlı Maliki mezhebine mensub ilim ehlinden bir topluluk da - İsmail b. İshâk ve ona uyanlar- bu görüşe sahip olmuşlardır. Malik de Muvatta'da şöyle demiştir: "Bizce ihtilafın sözkonusu olmadığı sünnet ile ilim ehlinden işittiğime göre, meyvelerin hiçbirisinde -nar, şeftali, incir ve bunların benzerlerinde- ve meyvelerden olması halinde benzemeyenlerinde de zekât yoktur."^[92]

Ebu Ömer (b. Abd'1-Berr) der ki: Malik, inciri de (zekâtı alınmayan) bu meyve kısımları arasına sokmuştur. Zannederim o, -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- incirin kurutulup saklandığını ve gıda olarak kullanıldığını bilmiyordu. Eğer bunu bilmiş olsaydı, inciri de bu tür zekâtı alınmayan meyvelerin kapsamına sokmazdı. Çünkü incir, nardan çok hurma ve kuru üzüme benzemektedir. el-Ebherî ile onun arkadaşlarından bir topluluktan bana ulaştığına göre onlar, incirde zekât düştüğü doğrultusunda fetva vermişler ve bunun kendilerine göre kabul ettiği usule uygun Malik'in de görüşü olduğu kanaatinde imişler. Diğer taraftan incir, kile ile ölçülen bir meyvedir. O bakımdan onda da beş vesk ve tartı olarak onun misli olan miktar nazar-ı itibara alınır. Bunlara göre incir hakkında da, üzerlerinde zekât düştüğü hususunda icma ile kabul olunmuş, hurma ve kuru üzüm gibi hüküm verilir.

Şafiî der ki: Hurma ve üzüm dışında hiçbir meyvede zekât sözkonusu değildir. Çünkü Rasulullah (sav) bu iki meyveden zekât almıştır. Bunlar da Hicaz

bölgesinde saklanabilen bir gıda idiler. Yine devamla: Ceviz ve badem de saklanabilir. Fakat bunlarda zekât yoktur. Çünkü bunlar bildiğim kadarıyla Hicaz bölgesinde gıda olarak kullanılmıyorlardı Bunlar bir meyve idiler.

Zeytinde de zekât yoktur. Çünkü yüce Allah: "Zeytinleri ve narları* diye buyurarak, zeytini nar ile birlikte zikretmiştir. Narda da zekât yoktur. Aynı şekilde incir, gıda olarak ondan daha faydalı olmakla birlikte onda da zekât yoktur.

Diğer taraftan Şafiî'nin, zeytinden zekât verileceği şeklinde Irak'ta (ki kadîm mezhebinde) ifade ettiği bir görüşü de vardır. Ancak, evla olan Mısır'daki görüşüdür. O bakımdan zeytin hakkında Şafiî'nin görüşü muzdariptir (çatışma vardır). Ancak, Malik'in bu husustaki görüşünde ihtilaf yoktur. Bu da Şafiî ve Malik nezdinde âyet-i kerimenin mensuh olmayıp muhkem olduğuna delalet etmektedir. Her ikisi de nardan zekât olmadığını ittifakla kabul etmekle birlikte (usullerine göre) narda zekâtı vacip görmeleri gerekirdi.

Ebu Ömer (b. Abdî'l-Berr) der kî: Eğer nar, (zekât kapsamı dışına) ittifak ile çıkmış ise, bununla âyet-İ kerimenin umumunun kastedilmediği ortaya çıkmış ve ("biçildiği günde hakkını verin"dekî) zamirin anılan mahsullerden bir bölümüne racî olup bir bölümüne raci olmadığı anlaşılmış olur, Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[93\]](#)

Derinti ki: Yeşil, (taze sebze ve meyve) lerde öşrü vacip kabul edenler bunu delil göstermişlerdir. Çünkü yüce Allah: "Devşirilip biçildiği gün de hakkını verin" diye buyurmaktadır. Ondan önce sözü edilen şey ise, zeytin ve nardır. Bir cümie akabinde zikredilen bir hükmün (zamir ve benzerleri) ise, son olarak zikredilen hakkında sözkonusu olacağına da görüş ayrılığı yoktur. (Buna göre zeytin ve narda zekât düşer demek istemektedir). Bu açıklamayı el-Kiyâ et-Taberî yapmıştır.

İbn Abbas'tan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Cennet suyundan bir damla İle aşılannmamış hiçbir nar yortur. Ali (k.v)'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Nar yediğiniz vakit onu ince zarı ile birlikte yeyiniz. Çünkü o, mideyi tabaklar (sağlamlaştırır). İbn Asakir de "Dimaşk Tariki" adlı eserinde İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Narı baş tarafından kırmayınız. Çünkü onda cüzzamın kendisinden yayıldığı bir kurtçuk vardır. İleride zeytin yağının faydalarına dair açıklamalar, inşaallah el-Mu'minin Sûresi'nde (23/20. âyetin tefsirinde) gelecektir.

Zeytinde zekâtın farz olduğunu söyleyenler arasında, ez-Zührî, el-Evzaî, el-Leys, Es-Sevrî, Ebu Hanife, arkadaşları ve Ebu Sevr de vardır. ez-Zührî, el-Evzaî ve el-Leys derler ki: Ağaçta zeytin olarak (uzmanlar tarafından) tahmin edilir ve saf

zeytinyağı olarak alınır.

Malik ise der ki: Böyle tahmin yoluna gidilmez. Bunun yerine yağı sıkıldıktan ve miktarı da beş veski bulduktan sonra öşrü (onda biri) zekat olarak alınır.

Ebu Hanife ve es-Sevrî ise bunun tanesinden zekât alınır, demişlerdir. [94]

7. Mahsullerde Zekâtın Vücup Zamanı:

Yüce Allah'ın: "Devşirilip biçildiği gün" buyruğunu, Ebu Amr, îbn Âmir ve Âsim, "hâ" harfî üstün olarak; şeklinde, diğerleri ise "hâ" harfî esreli olarak okumuşlardır ki, bu iki okuyuş da meşhur iki şivedir. kelimeleri de (hepsi de özellikle ağaçlardan salkım hafinde devşirilen meyveler hakkında kullanılır ve aynı anlamdadır) böyledir.

İlim adamları, mahsullerde zekâtın ne zaman vacip olduğu hususunda üç farkb görüş ileri sürmüşlerdir:

1. Vücup zamanı, meyvelerin toplanma zamanıdır. Bu görüş Muhammed b. Mesleme'ye ait olup, buna gerekçe de "devşirilip biçildiği gün" buyruğudur.

2. Olgunlaşma zamanıdır. Çünkü, olgunlaşma zamanından önce mahsul ne gıda ne yiyecek olur. Olsa olsa hayvan yemi olur. Olgunlaşıp Allah'ın nimet olarak ihsan ettiği yeme zamanı geldi mi, Allah'ın verilmesini emrettiği hakkım da eda etmek icabeder. Çünkü nimetin tamamlanmasıyla nimete şükür etmek gerekir. Bu zekâtın verilmesi ise, -olgunlaştığı gün vacib olmuş olduğundan dolayı- hasad (toplanıp devşirilme) zamanıdır.

3. Toplanacak mahsulün tahmini tamamlandıktan sonra verilir. Çünkü, o vakit ondan ödenmesi gereken zekât miktarı tahakkuk eder. O bakımdan, tahminin tamamlanması da vucubu için bir şarttır. Bu hükmün asıl delili, koyunlardan zekât almak için zekât toplayıcısının gelişi ile koyunların zekâtının ödenmesinin vucubudur. el-Muğire bu görüştedir.

Sahih olan görüş ise, Kur'an-ı Kerim'in nasst dolayısıyla birinci görüştür. Ancak, Maliki mezhebinde meşhur olan görüş ikincisidir. Şafiî de bu görüştedir.

Bu görüş ayrılığının etkisine gelince-, eğer zekât mükellefi, olgunlaşmadan sonra vefat ederse, onun mülkünden, yahut mahsulün tahmininden önce vefat edecek olursa, mirasçıların malından zekât verilir.

Muhammed b. Mesleme der ki: Tahminin önce yapılışı mahsul sahipleri için bir genişlik sağlamak maksadıyladır. Bir kimse tahminden sonra ve fakat toplanmasından önce zekâtını verecek olursa, bu olmaz. Zira, vucubundan önce zekâtını çıkarmış olur.

Tahmin ile ilgili ilim adamlarının farklı görüşleri jse bir sonraki başlığın

konusunu teşkil etmektedir. [\[95\]](#)

8. Mahsullerin Tahmini İle İlgili İlim Adamlarının Görüşleri:

es-Sevrî, mahsul tahmininde bulunmayı mekruh görmüş ve hiç bir şekilde caiz kabul etmemiş ve şöyle demiştin Tahminde bulunmak, uygulanan bir şey değildir. O şöyle der: Ancak, bağ bahçe sahibinin eline geçirdiği mahsulün onda birini -beş veski bulması halinde- yoksullara vermesi gerekir, eş-Şeybanî de eş-Şa'bî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Günümüzde mahsul tahmininde bulunmak bir bid'attir.

Ancak cumhur, bundan farklı kanaate sahiptir. Diğer taraftan İse, kendi aralarında da farklı görüşleri vardır. Büyük çoğunluk, hurma ve üzümde tahminde bulunmanın caiz olduğu görüşündedirler. Çünkü Attab b. Esid'in rivayet ettiği hadise göre, Rasulullah (sav) kendisini görevlendirmiş ve hurma ağaçlarının meyvesini tahmin ettiği gibi; alınacak üzümü de tahnîn etmesini emretmiştir. Zekâtı ise, hurma ağacının mahsulü kuru -hurma olarak alındığı gibi- kuru üzüm olarak alınır. Bunu, Ebu Davud rivayet etmiştir. [\[96\]](#)

Davud b. Ali de: Zekât için alınacak mahsulü tahmin etmek, hurma hakkında-caizdir. Üzümde caiz değildir, der ve Attab b. Esid'in hadisinin mun-katı' olduğunu, sahih bir yolla muttasıl rivayetin bulunmadığını belirterek reddetmektedir. Bunu, Ebu Muhammed Abdulhak nakletmektedir. [\[97\]](#)

9. Alınacak Mahsulün Nasıl Tahmin Edileceği:

Tahminin niteliğine gelince, hurma taze olarak ağaçta iken tahmin edilir, kurutulduğu vakit ne kadar ekşiteceği takdir edilir, bu eksilme de inildikten sonra geriye kalan ölçü alınır ve böylelikle bahçe tamamlanıncaya kadar her bir ağaçtan alınacak mahsuller birbirine eklenir. Üzüm salkımlarında da taze hurmadaki gibi yapılır. [\[98\]](#)

10. Mahsul Tahmininde Kaç Kişi Yeterlidir:

Mahsul tahmininde de hakimde olduğu gibi tek kişi yeterlidir. Şayet alınacak hurma tahminden fazla olursa, bahçe sahibinin fazla miktar için ayrıca zekât vermesi gerekmez. Çünkü bu, yürürlüğe girmiş bir hükümdür. Bu görüşü Abdufvehhab ifade etmiştir. Tahminden az gelecek olursa, zekâtta da eksilme

olmaz.

el-Hasen derki: Müslümanlar (in mahsulleri) hakkında tahminde bulunulur, ondan sonra da zekâtları bu talimine göre onlardan alınırdı. [\[99\]](#)

11. Bahçe Sahibi Yapılan Tahmini Çok Bulursa:

Şayet bahçe sahibi tahminin çok olduğunu ileri sürecektse olursa, tahminde bulunan kişi, bahçe sahibini tahmin edileni kendisi ahp kalanı vermekte muhayyer bırakır. Bunu Abdurrezzak nakletmektedir: Bize, İbn Cüreyc, Ebu 2übeyr'den haber verdiğine göre o, Cabir b. Abdullah'ı şöyle derken dinlemiş: İbn Revâha (Hayber ya hu di I erinden alınacak mahsulü) kırkbin vesk olarak tahmin etmiş, yahudileri bu hususta muhayyer bırakınca, kuru hurmanın tamamını almış ve ona (taze olarak) yirmi bin vesk vermişlerdi. [\[100\]](#)

İbn Cüreyc der ki: Ben, Ata'ya şöyle dedim: Mahsulü tahmin eden kimsenin bu tahminini mal sahibi çok görecektse olursa, İbn Revâha'nın yahudileri muhayyer bıraktığı gibi muhayyer bırakmak vazifesi midir? Şöyle dedi: Yemin olsun ki, evet. Zaten Rasulullah (sav)ın sünnetinden daha hayırlı hangi sünnet (uygulama) olabilir ki? [\[101\]](#)

12.' Mahsulün Tahmin Edileceği Vakit:

Mahsul tahmini ancak meyvelerin olgunlaşmasından sonra olur. Çünkü, Hz. Âişe'den gelen hadiste şöyle demiştir: Rasulullah (sav), (Abdullah.) b. Revâha'yı yahudilere gönderirdi, O da, meyvesinden yenilmeden önce hurmanın ilk olgunlaşması ile birlikte ağaçlarından alınacak mahsulü tahmin eder, sonra da yahudileri ya bu tahminin karşılığını ödeyerek almak, yahut da tahmin edilen bu miktarı ona vermek hususunda muhayyer bırakırdı. Rasulullah (sav)'ın, mahsullerin tahmin edilmesini emretmesi, mahsuller yenilmeden ve dağıtılmadan önce miktarının tesbit edilmesi maksadına binaendi. [\[102\]](#)

Bunu, Darâkutnî de İbn Cüreyc'den, o, ez-Zührî'den, o, Urve'den, o, Âişe yoluyla rivayet ettikten sonra şunları söylemektedir: Ayrıca Salih b. Ebî Ah-dar, ez-Zührî'den, o, İbn el-Müseyyeb'den, o da Ebu Hureyre yoluyla rivayet etmiştir. Malik, Ma'mer ve Ukayl ise, bunu ez-Zührî'den, o, (Said) b. el-Müseyyeb'den, o da Peygamber (sav)'dan mürsel olarak rivayet etmiştir. [\[103\]](#)

13. Yapılan Mahsul Tahmininden Sonra Bir Miktarı Düşmek:

Tahminde bulunmakla görevli kişi, tahminini yaptıktan sonra, tahminin toplamından bir miktar düşmelidir. Çünkü, Ebu Davud,, Tirmizî ve Sahih'inde el-Bustî, Sehl b. Ebî Hasme'den rivayet ettiklerine göre Rasulullah (sav) şöyle buyurmuş: "Tahminde bulunduktan sonra, tahmininizi alın ve üçte birini de bırakın. Üçte biri olmazsa, hiç olmazsa dörtte birini bırakın." Tirmizî'nin tafzı bu şekildedir.[\[104\]](#)

Ebu Dâvud der ki: Tahminde bulunan kişi, üçte birlik bir miktarı, çoluk çocuğunun taze iken daldan yemesi için bırakır.[\[105\]](#) Yahya el-Kattan da böyle dediği gibi, Ebu Hatim el-Bustî de şu açıklamada bulunmuştur: Bu haberin iki niteliği vardır. Birincisi, alınacak öşrün üçte veya dörtte biri kadarını bırakır, ikincisi, eğer bahçe bunu kaldırabilecek kadar büyük ise, öşrünü tesbit etmeden önce bizzat kuru hurmanın kendisinden bunu bırakır.

Malik'in mezhebinde meşhur olan görüşe göre ise, tahminde bulunmakla görevli kişi, tahmin ettiği sırada hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden tahmin etmedik hiçbir şey bırakmaz.

Medineli alimlerden kimisi ise, tahminde işi kolay tutmasını ve yoksullara bağışlanacak, akraba ve benzeri kimselere verilecekler için de bir miktar düşmesi gerektiğini rivayet etmişlerdir. [\[106\]](#)

14. Tahminden Sonra Mahsule Bir Âfet İsabet Ederse:

Şayet alınacak mahsulün tahmin edilmesinden sonra ve mahsulün toplanmasından önce, mahsule bir âfet isabet edecek olursa, ilim ehlinin İcmaı İle zekât düşer. Ancak, geri kalan beş vesk ve daha fazla bir miktar ise, bunun zekâtı alınır. [\[107\]](#)

15. Zirai Mahsullerde Zekâtın Nisabt:

"Beş vesk'den daha aşağı miktarda zekât yoktur."[\[108\]](#) Hz. Peygamber (sav)'dan bu husus böylece beyan edilerek gelmiştir. Çünkü bu, Kitapta mücmeldir. Zira yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler, kazandıklarınızın en güzellerinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak edin" (el-Bakara, 2/207) diye buyurduğu gibi: "DevşirUİp biçildiği günde hakkını verin" diye buyrulmaktadır. (Zekât düşen nisab ve miktar beyan edilmemiştir). Daha sonra zekât verilecek miktar, öşür ve öşrün yansı diye beyan edilmiştir. Diğer taraftan

malın kendisinden zekâtın alınması gereken miktar da mücmel olduğundan yine Hz. Peygamber de-bunu beyan etmek üzere şöyle buyurmuştur: "İster hurma, ister tane olsun, beş vesk'ten aşağısında sadaka (zekât) yoktur."[\[109\]](#) İşte bu, yeşillerde (taze tüketilen meyve ve sebzelerde) sadaka verilmeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü bunlar vesk ile ölçülen şeylerden değildir.

Buna göre kimin payına hurma ya da tahıllardan beş vesk'Uk bir mahsul isabet ederse, onun zekât vermesi icabeder. Kuru üzümünden de böyledir.

İşte buna ilim adanılan tarafından nisab diye ad verilir. Vesk kelimesi, visk şeklinde de söylenir.

Vesk, altmış sa'dır. Sa' ise dört müd'dür. Bir müd ise, Bağdadî rıtıl ile bir tam üçte bir ntıldır. Buna göre beş vesk bin ikiyüz mud eder. Ağırlık itibariyle, bin alüyüz rıtla tekabül eder.[\[110\]](#)

16. Her Bir Mahsul Tek Başına Beş Vesk Gelmiyorsa:

Bir kimsenin mahsul olarak elde ettiği hurma ve üzümün toplamı beş vesk yapıyor ise, icma ile zekât vermesi gerekmez. Çünkü bunlar İki ayrı çeşittir. Aynı şekilde hurmanın buğdaya, buğdayın kuru üzüme, devenin ineğe, ineğin de koyun türüne eklenmeyeceği üzerinde de fukahâ icma etmişlerdir. Ancak, keçi ve koyun türünün birbirine ekleneceği icma ile kabul edildiği gibi, buğdayın arpaya ve seli (diye bilinen, Hicazda yetişen buğdaya benzer kabuksuz arpaya) eklenip eklenmeyeceği hususunda fukahâ arasında görüş ayrılığı vardır ki, bu bir sonraki başlığın konusudur. [\[111\]](#)

17. Değişik Mahsul Türlerinin Birbirine Eklenmesi:

Malik, özel olarak ve yalnızca bu üçünde (yani buğdayın, arpa ve şelfe) mahsul miktarlarının birbirlerine eklenmesini caiz kabul etmiştir. Çünkü bunlar, menfaat itibariyle birbirlerine yakınlıkları ve yerden bitip biçilmele-ri bakımından ortak özelliklere sahip olmaları dolasıyla birbirine yakın tek bir tür gibidirler. İsmen ayrı olmaları ise, -camış ile inek, keçi ile koyun türlerinde olduğu gibi- hüküm itibariyle birbirlerinden ayrı olmalarını gerektirmez.

Şafiî ve başkaları ise derler ki: Bunlar, birbirlerine eklenmezler. Çünkü bunlar farklı türlerdir, nitelikleri ayrı ayrıdır, isimleri birbirini tutmamaktadır. Tadları da değişiktir. Bu ise, onların ayrı olmalarını gerektirir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Malik der ki: Bütün tahıllar tek tür kabul edilir, biri ötekine ilave edilir.

Şafiî de şöyle demektedir: Ayrı bir isimle bilinen ve yaratılışı itibariyle de, tadı itibariyle de diğerinden ayrı ve farklı olan hiç bir tahıl çeşidi diğerine ilave edilmez- Ancak, her bir türün bir bölümü diğer bölümüne ifave edilir. Kalitelisi, kalitesiz olanına eklenir. Türleriyle hurma, siyahıyla kırmızısıyla kuru üzüm, esmer ve diğer türleriyle buğday gibi.

Bu, aynı zamanda es-Sevrî, Ebu Hanife, Ebu Hanife'nin iki arkadaşı Ebu Yusuf ve Muhammed ile Ebu Sevr'in de görüşüdür.

el-Leys der ki: (Buğday, arpa, kuru üzüm ve hurma dışında kalan) bütün tahıl ve taneliler zekât için biri diğerine eklenir.

Ahmed b. Hanbel de, önceleri altının gümüşe, ve tanelilerin de birbirlerine eklenmesi doğrultusunda görüş belirtmekten çekinirken, daha sonraları bu hususta Şafiî doğrultusunda görüş beyan etmeye başlamıştır. [\[112\]](#)

18. Mahsullerin Devşirilmesinden Önce Tüketilen Bölümlerinin Hükümü:

Malik der ki: Mahsulün olgunlaşacağını görülmesinden yahut da elle ovalanıp ayırd edilebilecek hale gelmesinden sonra mahsul, sahibinin tükettiği, onun hesabına kaydedilir. Aynı şekilde, hasadı esnasında ve toplandığı sırada mal Sahibinin mahsulden verdiği, yine derlendiği sırada zeytinden verdikleri de araştırılır, tesbit edilir ve onun namına hesap edilir. (Yani, mahsulün toplamı içerisinde kabul edilerek, zekâtı verilmesi gereken toplam mahsule eklenir). Ancak, fukahanın çoğunluğu bu hususta ona muhalefet ederler ve mahsulün dövülüp, tanesinden ayrılmasından sonra geri kalanlarının dışında her hangi bir bölümünde zekâtı vacip görmezler.

el-Leys de, taneli ve tahıl mahsullerin zekâtı hususunda nafakadan önce bunların zekâtı hesap edilir. Elle ovularak tanesi ayrılacağı sırada kendisinin ve ailesinin yedikleri ise ayrıca hesap edilmez. Bunlar da hurma bahçesi sahiplerine kendilerinin yemesi İçin bırakılan ve tahmin esnasında hesaba katılmayan taze hurma gibidir.

Şafiî de der ki: Mahsulü tahmin edecek kişi, bahçe sahibine, taze hurma olarak kendisinin ve ailesinin yiyeceği miktarı çıkarır ve bunu tahmine katmaz. Kendisinin, taze hurma iken yediği de hesaba katılmaz.

Ebu Ömer (b. Abdî'l-Berr) der ki: Şafiî ve onun görüşünü paylaşılanlar, yüce Allah'ın: "Bunların her biri meyve verdiği zaman meyvelerinden yeyin. Devşirilip biçildiği gün de hakkını verin" buyruğunu devşirilmeden önce yenilen şeylerin hesap edilmeyeceğine delil göstermişlerdir. Yine, Hz. Peygamberin:

"Mahsulü tahmin ettiğiniz vakit, üçte biri bırakın. Üçte biri bırakmayacak olursanız, hiç olmazsa dörtte biri bırakın"[113] hadîsini delil göstermişlerdir. Mahsulün dövülüp ayıklanması esnasında hayvanların ve ineklerin yediklerinin hiç bir bölümü de, -Malik ve diğerlerine göre- zekâta tabi olacak mahsul toplam arasına katılmaz. [114]

19. Mahsul Eh Geçmeden Önce Satılanların Durumu:

Bakla, nohut ve karaburçak türünden, henüz taze iken satılanların kuru olarak miktarları araştırılır ve tane olarak bunların da zekâtı verilir. Aynı şekilde henüz taze iken satılan meyveler de araştırılarak kuru miktarı tahmin edilir ve bu tahmine göre kuru üzüm ve kuru hurma olarak zekâtı çıkartılır. Zekâtın, bunların bedelinden verileceği de söylenmiştir. [115]

20. Üzüm Ve Hurması Kurutulamayan Mahsuller:

Mısır'ın üzümü ve taze hurması gibi, hurması kurutulamayan mahsullere gelince -ki, yağı çıkartılamayan zeytininin hükmü de böyledir- bu hususta İmam Malik şöyle demiştir: Zekâtı bedelinden verilir ve bu mahsullerin sahibi başkasıyla mükellef tutulmaz. Diğer taraftan bedellerin yirmi miskal veya ikiyüz dirheme varması da nazar-ı itibara alınmaz. Yalnızca elde edilen mahsulün beş vesk ve daha fazla miktara ulaşmış olduğuna bakılır.

Şafiî de şöyle demektedir: Aile halkı, hurmayı taze olarak yiyecek veya başkasına yedirecek olurlarsa, o da kuru hurma olarak ortalamasının (arazinin durumuna göre) onda biri veya onda birin yarısını (yirmide birini) zekât olarak ayırır. [116]

21. Sulama Şeklinin Arazi Mahsulünden Alınacak Zekâta Etkisi:

Ebu Dâvud, İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Semanın (yağmurun), nehirlerin ve pınarların suladığı, yahut da başka bir su ile sulanmaya ihtiyaç bırakmayacak kadar suya yakın bulunan mahsullerde öşür (onda bir zekât) vardır. Deve sırtında getirilen taşıma su ile sulananlarda ise öşrün yarısı vardır. Yer üzerinde akan bir sudan sulanıyor ise, aynı şekilde öşür vardır." [117]

Bu hadiste geçen "şeyh" kelimesinin, yer üzerinde akan su anlamına geldiği

İbnü's-Sikkit tarafından açıklanmıştır. Hadiste sözü geçen bu "şeyh" lafzı ise Nesâî tarafından kaydedilen rivayette yer almaktadır. [\[118\]](#)

Eğer, arazi bu şekilde akan su ile sulanmakla birlikte sahibi, herhangi bir suya malik olmayıp, bunu kir alıyor ise, bu da -Maliki mezhebinde meşhur olan görüşe göre- yağmur suyu ile sulanıyor gibidir. Ebu'l-Hasen el-Lahmî'nin görüşüne göre ise bu, taşıma su ile sulanan gibidir.

Eğer, bir sefer yağmur suyu ile, bir sefer de kovalarla sulanıyor ise, Malik şöyle demiştir: Böyle bir durumda ekinin daha çok hangisinin etkisiyle tamamlanıp ve canlandığına bakılır ve ona göre hüküm verilir. İbnü'l-Kasım'ın Malik'ten yaptığı rivayet budur. İbn Velib'in ondan yaptığı rivayete göre ise, senenin yarısı pınar suyu ile sulanıp daha sonra bu su kesilecek olur da senenin geri kalan bölümü taşıma su ile sulanacak olursa, zekâtının yarısını öşür olarak verir, diğerinin yarısını öşrün yarısı (yirmide bir) olarak verir. Bir başka seferinde de şöyle demiştir: Onun zekâtı, canlılığı hangisiyle tamam olmuşsa ona göre verilir.

Şafiî ise şöyle demektedir: Her bir bölümün kendi hesabına göre (sulama şekli göz önünde bulundurularak) zekâtı verilir. Meselâ, iki ay taşıma su ile sulanıyorken, dört ay da yağmur suyu ile sulanıyorsa, öşrün üçte ikisi yağmur suyu için, altıda biri ise taşıma su için zekât verilir. Aynı şekilde artan ve eksilen de bu esasa göre hesap edilir. Bekkâr b. Kuteybe de buna göre fetva verirdi.

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf ise şöyle demektedir: Böyle bir durumda, daha çok hangisi ise ona bakılır ve ona göre zekat verilir. Bunun dışındaki sulamaya itibar edilmez. Bu görüş, Şafiî'den de rivayet edilmiştir. Tahavî der ki: Herkesin ittifakla kabul ettiğine göre, bir gün veya iki gün yağmur suyu ile sulayacak olursa, buna kibar olunmaz ve bunun için bir hisse ayrılmaz. İşte bu da çoğunluğun nazar-ı itibara alınacağına delil teşkil etmektedir. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır.

Derim ki: İşte bunlar, bu âyet-i kerimenin hükümlerinin özetidir. Belki bizden başkası, Allah'ın kendisine ihsan edeceğine uygun olarak bundan daha fazlasını da kaydedebilir. Daha önce el-Bakara Sûresi'nde de (2/267. âyetin tefsirinde) bu âyetin anlamı ile ilgili gelen açıklamalar da geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamd olsun. [\[119\]](#)

22. Mahsullerin Nisabını Beş Vesk Olarak Tesbit Eden Hadis:

Hiz. Peygamberin: "Tanede (tahılda) olsun, hurmada olsun «beş vesk'e balığ olmadıkça- sadaka (zekât) yoktur" buyruğunu Nesaî rivayet etmiştir.^[120] Hamza el-Kinanî der ki: Bu hadiste "tanede" ibaresini İsmail b. Umeyye'den başkası zikretmemiştir. İsmail ise, Said b. el-Âs'ın soyundan gelen Kureyşli ve sika (güvenilir) bir ravidir. (Hamza) devamla der ki: Bu sünneti de Peygamber (sav.)'in ashabı arasından Hiz. Peygamber'den, Ebu Said el-Hud-rî'den başka bir kimse rivayet etmemiştir. Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Durum, Hamza'nın dediği gibidir. Bu, gerçekten önemli bir sünnettir. Herkes bunu kabul ile karşılamıştır. Peygamber (sav)'dan bellennmiş ve sabit bir yolla Ebu Said'den başka hiçbir kimse rivayet etmiş değildir. Cabir (r.a) da Peygamber (sav)'dan bunun bir benzerini rivayet etmiş olmakla birlikte, onun bu rivayeti gariptir. Ayrıca biz, bu sünneti Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği yoldan hasen bîr isnadla da tesbit etmiş bulunuyoruz. ^[121]

23. İsrâf:

Yüce Allah'ın: "İsrâf etmeyin" buyruğunda geçen "israf", sözlükte hata demektir. Bedevi'nin birisi, bir topluluğu kastederek: ": Sizi aradım ama yerinizi isabet ettirermedim (hata ederek bulamadım)" demiştir. Şair de şöyle demektedir:

"At(lı suvari)ler onları çiğnerken birileri dedi ki:

Oldukça hata ettiniz (aşın gittiniz). Bie de: Biz zaten böyle şeylere alışkın kimseleriz, diye cevap verdik."

Harcamada İsrâf; savurganlık demektir. Müsrif; Harre vak'asında (Yezid tarafından kumandan tayin edilen) Müslim b. Kutbe el-Murrî'nin lakabıdır. O, bu vak'ada oldukça aşırıya gitmişti. Ali b. Abdullah b. el-Abbas da der ki:

"O, müsrifin birlikleri ve o aşağılık kimselerin evlatları geldiği gün, Bana engel oldular; korumamı gerekenleri korumama."

Âyet-i kerimede ise, herhangi bir şeyi haksız yere alıp da onu yine haket-meddiği bir yere koymayınız, demek istenmiştir. Bu açıklamayı Esbağ b. el-Ferac yapmıştır. Buna yakın bir açıklama da İyad b. Muaviye'nin şu açıklamasıdır: Kendisiyle Allah'ın emrini aştığın her şey, şeref ve israftır. İbn Zeyd der ki: Bu, yöneticilere bir hitaptır. Onlara şöyle diyor: Hakkınızdan fazlasını ve insanların vermeleri gerekmeyen şeyleri almayınız. Her iki anlamı da Hiz. Peygamberin: "Sadaka (zekât) tahsili hususunda haddi aşan kimse, tıpkı zekâtı vermeyen kimse

gibidir"[\[122\]](#) hadisi ifade etmektedir.

Mücahid der ki: Eğer, Ebu Kubeys Dağı akın olup bir kişiye ait olsa, o da bunu Allah'a itaat uğrunda harcayacak olsa, bununla müsrif olmaz. Eğer, Allah'a masiyet uğrunda bir tek dirhem, yahut bir mud infak edecek olursa, müsrif olur. İşte bu anlamda Hatim'e: İsrrafta hayır yoktur denince, o da Hayırda israf olmaz, demişti.

Derim ki: Ancak bu, zayıf bir görüştür. Bunu da İbn Abbas'm kaydettiği şu rivayet reddetmektedir: Sabit b. Kays b. Şemmas, kendisine ait olan beş-yüz hurma ağacını, hurmalarını topladıktan sonra aynı günde onları fakirlere pay edip dağıttı ve aile halkı için geriye bir şey bırakmadı. Bunun üzerine: "İsraf etmeyin" buyruğu nazil oldu ki, onun tümünü vermeyin, demektir.

Abdurrezzak da İbn Cüreyc'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Muaz b. Cebel, hurmalarını topladı ve onları sadaka olarak dağıtmaya başladı, sonunda geriye bir şey kalmadı. Bunun üzerine: "İsraf etmeyin*" buyruğu nazil oldu.

es-Süddî der ki: "İsraf etmeyin" mallarınızı (sadaka) olarak verip fakir oturmayın, anlamındadır.

Muaviye b. Ebî Süfyan'dan da rivayet edildiğine göre kendisine: Yüce Allah'ın: "İsraf etmeyin" buyruğu hakkında sorulunca, o da şu cevabı vermiş: İsraf, yüce Allah'ın hakkını yerine getirmekte kusurlu hareket etmendir.

Derim ki: Buna göre malın tümünü sadaka olarak vermek ile yoksulların hakkının verilmesini engellemek aynı zamanda israf hükmü içerisindedirler. Adil davranmak (dengeli olmak) ise böyle değildir. Adil davranan kişi, sadakasını da verir, kendisi ve çoluk çocuğu için de birşeyler bırakır. Nitekim Hz, Peygamber şöyle buyurmuştur: "En hayırlı sadaka, geriye sahibinde bir varlık bırakandır."

[\[123\]](#)

Ancak, kişi nefsi bakımından güçlü, Allah'tan başkasına ihtiyacını arzetme-yen, Allah'a tevekkül eden, çoluk çocuğu bulunmayan, tek başına bir kişi ise malının tümünü sadaka olarak bağışlayabilir.

Aynı şekilde zekât ve buna benzer bazı hallerde maldan verilmesi gereken muayyen bir takım hakları da bu şekilde çıkartıp verir.

Abdurrahman b. Zeyd b. Eşlem der ki: İsraf, salaha geri döndürülmesi mümkün olmayan şeydir. Şeref ise, salaha geri döndürülmesi imkânı bulunan şeydir. en-Nadr b. Şumeyl der ki: İsraf, savurganlık ve aşırı gitmektir. Şeref ise, gaflet ve cahillik demektir. Şair Cerir der ki:

"Onlar sekiz köle tarafından güdülen yüz tane deve verdiler. Ve bu bağışları dolayısıyla ne başa kaktılar, ne de israf ettiler."

Buradaki (israf anlamı verilen) "şeref" kelimesi, gaflete düşmek, aldanmak

anlamındadır. Hata anlamına geldiği de söylenmiştir. "Kalbi şerif olan adam" ise, kalbi gaflet içinde ve hatalı kimse demektir. Şair Tarafe de der ki:

"Kalbi gaflet ve hata içerisinde olan bir kişi

Bana sövüp saymayı, bulut suyuna karışmış bir bal olarak görür." [124]

142. Davarlardan yük taşıyacak, döşek yapılacak olanları da (yaratan O'dur). Allah'ın size verdiği rızıktan yeyin ve şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, apaçık bir düşmanınızdır.

Yüce Allah'ın: "Davarlardan yük taşıyacak, döşek yapılacak olanları da" buyruğu, daha önce geçen buyruğa atfedil mistir. Yani O, ayrıca davarlardan yük taşıyacak ve döşek yapılacak olanları da yaratmıştır. Buradaki "davalar (el-En'âm)" ile ilgili olarak ilim adamlarının üç görüşü vardır:

1. el-En'âm'dan kasıt, özel olarak develerdir. İleride buna dair en-Nahl Sûresi'nde (16/5. âyetin tefsirinde) açıklamalar gelecektir.

2. En'âm, aslında yalnızca develer için kullanılır. Bununla birlikte beraberlerinde inek ve koyun türü de bulunursa yine En'âm diye anılırlar.

3. En sahih olan ise Ahmed b. Yahya'nın ifade ettiği şu görüştür: En'âm, yüce Allah'ın yenilmesini helâl kıldığı bütün hayvanlardır. Bu görüşün sıhhatinin delili de yüce Allah'ın: "Size dört ayaklı davalar (behimetü'l-en'âni) -size okunacak olanlar hariç olmak üzere- helâl kınıdır" (el-Maide, 5/1.) buyruğudur. Bu da önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Yük taşıyacak (el-Hamûle)" yük taşıyabilen ve çalışabilen demektir. Bu açıklama tbn Mes'ud ve başkalarından nakledilmiştir. Diğer taraftan bu lafız, özel olarak deve hakkında kullanılır denildiği gibi, eşek, katır veya deve olsun, sırtında canlı taşınan her hayvandır diye de açıklanmıştır ki, bu açıklama Ebu Zeyd'den nakledilmiştir. Bunlar üzerinde taşıdıkları yükleri bulunsun veya bulunmasın farketmez. Amere der ki:

"Beni korkutan yalnızca ora ahalisinin yük taşıyacak hayvanları oldu Yurtlarının ortasında develere yol olarak verilen bitkinin tanesini kuru kuruya yiyen (binekler)."

Yük taşıyacak anlamına geien "hamule" kelimesi, "fe" harfi fet halı olarak teûle veznindedir. Eğer fail anlamında kullanılırsa (bu vezinde) müennes ile müzekkeri arasında fark olmaz. Nitekim, korkak erkek ve kadın hakkında -bu vezinde-: Ferûka denilir. Haccetmemiş erkek ve kadın için de -yine aynı vezinde- "sarûra" denilir. Bunun çoğulu yapılmaz. Şayet mef ul anlamında kullanılırsa, o takdirde müzekker ile müennes arasında müenneslik H'te"sî ile fark gözetilir. "Sağmal hayvan ve sırtına binilen dişi hayvan" gibi. -"Hâ" harfi

ötreli olarak- "humûle" ise, yükler anlamındadır. Yine "hâ" harfi ötreli fakat sonunda müenneslik "te"si olmaksızın, "humul" ise, üzerinde hevdeç bulunan develer demektir. Hevdeçin içerisinde kadınların olup olmaması farketmez. Bu açıklamalar Ebu Zeyd'den nakledilmiştir. Döşek yapılacak olanlar" ile ilgili olarak, ed-Dalîhâk şöyle

demiştir: Yük taşıyacak olanlar anlamındaki hamule, deve ve inek türü için, "Döşek yapılacak olanlar" anlamı verilen "ferş" ise koyun için kullanılır.

en-Nehhâs der ki: Bu, görüşün sahibi lehine yüce Allah'ın bir sonraki âyet-i kerimede geçen " Sek iz çift" buyruğu delil gösterilmiştir. Yüce Allah burada "yük taşıyacak, döşek yapılacak olanlar "den bedel olmak üzere, Sekiz" diye buyurmuştur.

el-Hasen de der ki: Hamule, deve türüdür, Döşek yapılacak olanlar da koyun türüdür. İbn Abbas da der ki: Hamule, deve, inek, at, katır ve eşek türünden yük taşıyan her hayvana ad olarak verilir. Ferş (döşek yapılacak olanlar) ise, koyun hakkında kullanılır.

İbn Zeyd der ki: Yük taşıyacak anlamındaki hamule, sırtına binilenlerdir. Döşek yapılacak olanlardan kasıt ise, eti yenilip sütü sağdandır. Koyun, buzağı ve dana gibi. Bunlara "ferş: döşek yapılacak planlar" adının verilış sebebi ise, bedenlerinin ufak olması ve bunların "ferş" diye bilinen ve insanların çiğneyip geçtikleri bir araziye yakın oluşlarından dolayıdır. Nitekim şair recez vezninde şöyle demektedir:

"Bana yük taşıyacak ve döşek yapılacak (hayvan)lan miras bıraktı. Her gün sağmal olanlarının sütünü sağıp duruyorum."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Davarlarınızdan döşek yapılacak olanları ve yük taşıyacak olanlar ile Perdeler arkasında gizlenen (genç yaştaki kadın)ları ele geçirdik."

el-Esmâî der ki: Ben, ferş kelimesinin çoğulunun kullanıldığını işitmedim. Bunun1, mastar olup bu tür hayvanlara isim olarak verilmiş olması da muhtemeldir. el-Ferş ise, ev eşyaları arasında yere serilenler demektir. Yine bu kelime, yeri kaplayacak şekilde yayılan ekin hakkında da kullanılır. Geniş arazi anlamında da kullanılır. Devenin ayağında ferş ise, az miktardaki geniş tabanlılık demektir ki, bu da güze! bir özelliktir. İftiraş ise, yayılmak anlamındadır. O halde bu kelime müşterek bir lafızdır. Şanı yüce Allah'ın: "Döşek yapılacak olanlar* buyruğunun bu anlamda kullanılması da mümkündür.

en-Nehhâs der ki: Bu iki kelime hakkında yapılan açıklamaların en güzeli şudur: Yük taşıyacak olanlardan kasıt, yük taşımak için müsahhar kılınmış olanlardır. Döşek yapılacak olanlardan kasıt ise, yüce Allah'ın, üzerinde oturulmak ve döşek

olarak kullanılmak üzere yaratmış olduğu deriler ve yünlerdir.

Âyetin geri kalan bölümlerine dair açıklamalar ise, daha önceden (el-Ba-kara, 2/208. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[125\]](#)

143. Sekiz çift (yaratmıştır) Koyundan iki çift, keçiden İki çift: "Erkeklerini mi, dişilerini mi, yoksa bu iki dişinin döl yataklarında sarınıp bürüneni mi, (hangisini) naram kıldı? Şayet doğru söyleyenler iseniz bana, bir bilgiye dayanarak haber verin."

144. Deveden de iki (çift), sığırdan da iki (çift yaram). De ki: "Onla-' rın erkeklerini mi, dişilerini mi, yahut dişilerinin dol yataklarında sarınıp bürüneni mi, (hangisini) haram kıldı? Yoksa Allah bunu, size tavsiye ettiğinde hazır mıydınız? İnsanları saptırmak için bir bilgiye dayanmaksızın Allah'a iftira eden kimseden daha zalim kim olabilir? Şüphesiz Allah, zalimler topluluğuna hidâyet vermez.

Bu buyruklara dair açıklamalarım üç başlık halinde sunacağız: [\[126\]](#)

1. Âyetin Nüzul Sebebi Ve "Çift: Zevç" Kelimesinin Anlamı:

Yüce Allah'ım "Sekte çift" buyruğundaki; Sekte" kelimesi, mah-zuf bir fiil ile nasbedilmiştir. Yani: Sekiz çift -yaratmıştır-." Bu açıklama el-Kisaî'den nakledilmiştir. el-Ahfeş Said ise şöyle demektedir: Bu kelime Yük taşıyacak, döşek yapılacak olanlar" (el-En'am, 6/142) dan bedel olmak üzere nasbedilmiştir. el-Ahfeş Ali b. Süleyman ise şöyle demektedir: Bu, yeyiniz" mukadder fiili ile nasbedilmiştir. Yani: Sekiz çiftin etlerini yeyiniz. Bu kelimenin; Size verdiği nızıktan" (el-En'âm, 6/142) anlamındaki buyrukta yer alan ism-i mevsulun nasb mahallinde olması dolayısıyla bedel olarak nasbedilmesi mümkündür. Aynı şekilde Mübâh olan şeyleri yiyiniz. Koyundan iki çift... olmak üzere sekiz çift" anlamında nasb edilmiş olması da mümkündür.

Âyet-i kerime, Malik b. Avf ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Onların; "Şu davaların kanlanındaki yavrular, yalnız erkeklerimize helâl, kadınlarımıza haramdır" (6/139) buyruğunda işaret edilen sözleri söylemeleri üzerine yüce Allah, bu âyet-i kerime ile Peygamberin ve mü'minlerin dikkatlerini kendileri için helâl kıldığı şeylere çevirmektedir. Tâ ki, onlar da Allah'ın helâl kıldığı şeyleri haram kılanlar durumuna düşmesinler.

"(Çift anlamına gelen:) zevç" kelimesi, "(tek anlamına gelen) f'erd"ın zıd-dıdır. Meselâ; Çift ya da tek" denildiği gibi, yine aynı anlamlarda olmak üzere; da denilir.

Buna göre, yüce Allah'ın: Sekte çift", sekiz tek demektir. Araplara göre, bir başka teke ihtiyacı bulunan her bir tek şeye (tek başına dahi olsa) zevç denilir. O bakımdan kocaya zevç denildiği gibi, hanıma da zevç denilir. Zevç laf21, hem tek kişi hakkında, hem de iki kişi hakkında kullanılabilir. Meselâ; O ikisi, iki çifttir (yani, iki tek olup beraber çifttirler) ve iki çifttir" de denilir. Tıpkı; İkisi de bir birine eşittir" (dinilirken her iki kelimedede de tesniye kullanıldığı, yada kullanılmayıp yalnızca zamirin tesnîyesiyle yetinilme halinde) olduğu gibi. Meselâ, bir erkek, bir dişiye kastetmek üzere; İki çift güvercin aldım," demek de böyledir. [\[127\]](#)

2. Koyun Ve Keçi Türleri De Haram Edilmemiştir:

Yüce Allah'ın: "Koyundan iki çift" buyruğu, yani erkek ve dişi demektir. "Koyun" (küçük baş) türünden yünleri olan koyun demektir. Bu kelime; in çoğuludur. Müennesi, ' şeklinde, çoğulu da; diye gelir. Şöyle de denilmiştir: Bu kelime, tekili bulunmayan çoğul bir isimdir. Çoğulunun; olduğu da söylenmiştir. Köle, köleler" gibi. Çoğul olarak; diye de söylenebilir. Nitekim "Arpa" kelimesinin diye kullanıldığı gibi. Burada, (koyun anlamındaki kelimedede) "dad" harfi sonraki hemzenin esreli oluşuna tabi olarak esreli okunmuştur.

Talha b. Musarriif, Koyundan iki çift" buyruğunu hemzesi üstün olarak okumuştur ki, bu da Basrahlarca Araplar tarafından kullanımı işitilmiş bir söyleyiştir. Kûfelilere göre ise, ikinci harfi boğaz harfi (har-fü halk) olan bütün kelimelerde muttarid (hepsinde) uygulanan bir kaidedir.

Keçi" kelimesinde de üstün ve sakın okuyuş bu şekildedir. Eban b. Osman, mübtada olarak merfu' olmak üzere, Koyundan iki çift, keçiden iki çift" diye okumuştur. Ubeyy'in kıraatinde ise: Keçiden de iki" şeklindedir, çoğunluğun kıraati de böyledir. İbn Âmir ve Ebu Amr ise, "ayn" harfini üstün olarak okumuştur. en-Nehhâs derki: Araplarca çoğunlukla kullanım, Keçi, koyun kelimelerinin ikinci harflerinin sakın okunuşu şeklindedir. Buna, çoğul yaptıkları vakit; Keçiler" şeklindeki kullanımları da delalet etmektedir. Köle ve köleler" denildiği gibi. Şair tmruu'1-Kays da şöyle demektedir:

"Şeracâ b. Cermoğulları keçilerini sağlamayı onlara bağışlar.

By şefkat ve merhamet sahibi, esirgeme şefkatini."

Koyun, koyunların çoğul şekli de böyledir.

Küçükbaş hayvanlardan olan; Keçi, koyun çeşidinden farklıdır. Bunlar, kıllı ve kısa kuyrukludur Bu kelime, bir cins isimdir.

kelimeleri de bu şekildedir. Tekili ise; diye geîr, Arkadaş, arkadaşlar, tacir, tacirler" gibi. Müennesi ise, dîye gelir, ile aynı anlamdadır. Çoğulu da şeklindedir. Keçileri artıp çoğalan kavmi anlatmak üzere; denilir. ise, keçi sahibi demektir. Ebu Muhammed el-Fek'asî, sütleri fazla olan develeri ve darlık zamanlarda koyunlardan üstün tuttuğu develeri vasfeder-ken şöyle demektedir: "Keçiler sahibi azıcık azıkla yetindiği zaman (o develer), Hiç de az olmayan ölçek ile süt verirler."

Yerin sert olan bölümü demektir. ise, sert ve çakılı bol yer demektir. da böyledir. de, kişi, işine ciddiyetle sarıldı, demektir.

"De ki: Erkeklerini mi..." buyruğu, "Haram kıldı" ile nasbedilmiştir. Yahut dişilerini mi" ise ona atfedil mistir.

Yahut... sarınıp bürüneni mi" buyruğu da bu şekildedir.

Erkeklerini mi" buyruğunda, vasıl-'eliP'i ile birlikte istifham ve haberi birbirinden ayırt etmek için bir med harfî daha gelmiştir. Bu gelen "hemze" nin hazf edilmesi de caizdir. Çünkü Yoksa" kelimesi, zaten is-tiflîam'a (soruya) delâlet etmektedir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Konaklama yerinden akşam mı gider, yoksa sabah erken mi?" [\[128\]](#)

3. Tartışma Ve Kıyas:

İlim adamları derler ki: Âyet-i kerime, Bahîre ve onunla birlikte sözü geçen davarlar hakkında ve müşriklerin: "Şu davarların kannlanndakiler yalnız erkerlerimlze helâl, kadınlarımıza haramdır" şeklindeki sözlerinde müşriklere karşı delil getirilmektedir.

İşte bu, ilmi konularda tartışmanın sözkonusu olabileceğine delildir. Çünkü yüce Allah, Peygamberine, onlarla tartışmasını ve iddialarının tutarsızlıklarını kendilerine açıklamasını emretmiştir.

Yine bu buyaık, kıyas ve akıl yürütmenin kabul edildiğini de göstermektedir. Ayrıca bu buyrukta kıyas yapılan bir hususta eğer nass varid olmuş ise, kıyasa göre görüş belirtmenin baül olacağına da delil vardır. Bu ifadede "nakz olacağına dair delil vardır" anlamında da nakledilmiştir. Çünkü yüce Allah onlara doğru kıyaslar yapmalarını emretmiş ve böylelikle müşriklerin gerekçelerini reddetmelerini buyurmuştur.

Buyruğun anlamı da şudur: Onlara de ki: Eğer Allah erkekleri haram kılmış ise, bütün erkekler haramdır. Eğer dişileri haram kılmış ise, bütün dişiler haramdır. Eğer, dişilerin yani koyun ve keçilerin döl yataklarında bulunanları haram kılmış ise, doğan bütün yavrular erkek olsun dişî olsun haramdır. Hepsi de yavru olarak

doğduklarına göre, hepsinde aynı gerekçe (illet) bulunduğundan dolayı, hepsinin haram olması gerekir. Böylelikle onların illetlerinin (ileri sürdükleri gerekçenin sebebinin) çürük olduğunu, sözlerinin tutarsız olduğunu ortaya koymaktadır. Şanı yüce Allahı, onların bu kabilden yaptıkları işlerin kendisine bir İftira olduğunu bildirmektedir.

"Bana bir bilgiye dayanarak haber verin." Eğer öyle bir bilginiz varsa, ona dayanarak söyleyin. Bu yaptığınız haram kılma nereden gelmektedir? Yanlarında ise öyle bir bilgi yoktu. Çünkü onlar, ilahi kitabı okuyup bilen kimseler değillerdi.

"Deveden de İki (çift)..." buyruğu ve sonrasında gelen buyruklar da az önce geçenler gibidir.

"Yoksa Allah bunu size tavsiye ettiğinde hazır mıydınız?" Yani, siz Allah'ın bunları haram kıldığında tanıklık mı ettiniz. İleri sürülen delilin, onlar için bağlayıcı ve susturucu bir delil olduğunu görünce, iftiraya koyularak: Evet Allah böyle emretti, dediler. Bunun üzerine yüce Allah da; "İnsanları saptırmak için bir bilgiye dayanmaksızın Allah'a iftira eden kimseden daha zalim kim olabilir" diye buyurarak, onların söylediklerine, her hangi bir delil getirilemediği için yalan söylediklerini beyan etti. [\[129\]](#)

145. De ki: "Bana vahyolunanlar arasında, yiyecek bir kimseye, karam olduğunu bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır: Ölü, akmiş kan, domuz eti -ki o pistir- ve Allah'tan başkasının adına boğazlandığından dolayı fışk olanlar. Kim mecbur kalırsa, zulmetmeksizin ve haddi açmaksızın, (yerse), şüphesiz Rab-bin, Gafurdur, Rahimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[130\]](#)

1. Âyette Ve Başka Buyruklarda Haram Oldukları Bildirilen Yiyecekler:

"De ki: Bana vahyohınanlar arasında... haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır" anlamındaki bu âyet-i kerimede yüce Allah haram kıldığı şeyleri bize bildirmektedir. Anlamı şöyledir: Ey Muhammed de ki: Bana vahyotunanlar arasında şu şeylerden başkasının haram kılındığını görmüyorum. Sizin kendi arzunuza dayanarak haram kılmaya kalkıştıklarımız değildir.

Âyet-i kerime Mekke'de inmiştir. O sırada İslâm şeriatinde bunların dışında haram kılınmış bir şey yoktu. Daha sonra Medine'de el-Maide Sûresi nazil oldu ve haram kılınan şeyler arasında boğulmuş, kafasına vurulmuş, yüksek yerden düşmüş, boynuzlanmış ve bunun sonucunda ölmüş hayvanlar ile, şarap ve başka

şeyler de eklendi. Rasulullah (sav) da Medine'de yırtıcı hayvanlardan azı dişleri bulunan her bir hayvan ile kuşlardan da pençeli hayvanların yenilmesini haram kıldı.

İlim adamları, bu âyet-i kerimenin hükmü ile yorumlanması hususunda farklı görüşlere sahiptirler:

Birinci görüş: Kendisine işaret ettiğimiz bu âyet-i kerimenin Mekkî olduğu ve Rasulullah (sav)'ın haram kıldığı her şey ile Allah'ın Kitabında haram kılınan şeylerin buna eklendiği şeklindeki görüştür. Bütün bunlar, şanı yüce Allah tarafından Peygamberi vasıtasıyla ortaya koymuş olduğu ve bunlara eklenen hükümlerdir. Gerek rey ehli, gerek fıkıh ve gerekse eser (hadis) ehli olan ilim adamlarının çoğunluğu bu görüştür.

Bunun bir benzeri de, bir kadının halası ve teyzesi ile birlikte haram kılınışını ifade eden hadis-i şerif İle yüce Allah'ın: "Geriye kalanları ise... size helâl kılındı" (en-Ntsa, 4/24) buyruğu İle birlikte ele alınışına benzer. Yine, yüce Allah'ın: "Eğer iki erkek bulunmazsa, o halde... bir erkekle bir kadın bulunsun" (el-Bakara, 2/282) buyruğu ile birlikte; şahitle beraber bir yemin ile hüküm vermek de (bk. Bakara, 2/282. âyet, 27. başlık) buna benzemektedir.

Bir diğer görüş olarak; bu âyet Hz. Peygamberin: "Yırtıcı hayvanlardan azı dişli bulunan her bir hayvanı yemek haramdır" hadisi ile nesli olunmuştur. Bu hadisi Malik rivayet etmiş olup, sahih bir hadistir. [\[131\]](#)

Bu âyetin muhkem olduğu ve bu âyette sözü geçenlerin dışında kalan herhangi bir şeyin haram olmayacağı şeklinde de bir başka görüş vardır. Bu ise, İbn Abbas, İbn Ömer ve Aişe (r.anhum) dan rivayet edilen bi; görüştür. Yine bunlardan bunun aksi görüş de rivayet edilmiştir.

Malik der ki: Bu âyet-i kerimede anılanların dışında, apaçık besbelli bir haram yoktur. İbn Huveyzimendâd da der ki: Bu âyet-i kerime -âyette istisna edilen öl, akmış kan ve domuz eti dışında- hayvan ve onun dışında kalan her şeyin helâl olduğunu ihtiva etmektedir. İşte bundan dolayı biz, yırtıcı hayvanlar ile insan ve domuz dışında kalan diğer hayvanların mubah olduğunu söylüyoruz.

el-Kiyâ et-Taberî der ki: Şafîî, hakkında hükmü belirtilmeksizin geçen her şeyin helâl kılındığı ilkesini -delilin haramlığına delalet ettikleri müstesna- bu âyete bina etmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır Âyet-i kerime muayyen bir şey hakkında soru sorana cevaptır. O bakımdan gelen cevap da hususi bir cevaptır. Şafîî'nin kabul ettiği görüş de budur.

Şafîî, Said b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu âyet-i kerimede bir takım şeyler sözkonusu edilmektedir ki, bunlar hakkında Rasu-lullalı (sav)'a

soru sormuşlardı, o da bu şeyler arasından nelerin haram kılındığı şeklinde onlara cevap vermişti.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani ben, bana vahyolunanlar arasında, yani şu vahyin bana nazil olduğu halde ve onun bu nüzul zamanında ... başka bir şey bulmuyorum. Bundan sonra ise vahyin gelip başka bir takım şeyleri haram kılmasını engelleyen bir husus ise bulunmamaktadır.

İbnü'i-Arabî bu âyet-i kerimenin Medine'de indiğini iddia etmektedir. Halbuki bu âyet-i kerime, çoğunluğun görüşüne göre Mekke'de inmiştir. Peygamber (sav)'a: "Bu gün sizin için dininizi tama miadım..." (el-Maide, 5/3) âyeti nazil olduğu günü nazil olmuştur. Bundan sonra ise neshedici herhangi bir hüküm inmediğine göre bu âyet muhkemdir. O halde bu âyette haram kılınanlar dışında haram kılınmış bir şey yoktur, benim meylettiğim görüş de budur. [\[132\]](#)

Derim ki: Ancak, böyle bir şeyi ondan başka bir kimsenin söylediğini görmedim. Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr), et- En'âm Sûresi'nin, yüce Allah'ın: "De ki: Rabbinizin size neleri karam kıldığını okuyayım..." (el-Enâm, 6/151) buyruğu ile başlayan üç âyet-i kerime dışında Mekke'de indiği hususunda ic-ma bulunduğunu nakletmektedir. Bu sûreden sonra ise, Kur'an-ı Kerimin birçok bölümleri nazil olmuş ve pek çok sünnet varid olmuştur. Meselâ, Medine'de, el-Maide Sûresi'nde içkinin haram olduğuna dair hüküm nazil olmuştur. Aynı şekilde Hz. Peygamberin, yırtıcı hayvanların azı dişli olan her bir yırtıcı hayvanı yemeyi Medine'de yasaklamış olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. İsmail b. İshâk der ki: işte bütün bunlar, yüce Allah'ın: "De ki: Bana vahyolunanlar arasında... haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnız şunlardır" buyruğunun nüzulünden sonra Medine'de olmuş şeyler olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu buyruk Mekke'de inmiştir.

Derim ki: İşte ilim adamları arasında görüş ayrılığının ortaya çıkış noktası budur. Bir gurup ilim adamı, azı dişli yırtıcı her bir hayvanın yenilmesi yasağını ihtiva eden hadîs-İ şeriflerin zahirini bir kenara bırakmıştır. Çünkü bu hadisler, âyet-i kerimeden sonra varid olmuştur. Âyetteki hasr ise, açıkça görülmektedir. O bakımdan, âyetin gereğini alıp kabul etmek daha uygundur. Zira, âyet-i kerime ya kendisinden önceki buyruklan nesli edicidir, yahut da sözü geçen o hadislere tercih edilmelidir.

Bunların dışında başka şeylerin de haram kılınmış olduğunu kabul edenler ise, el-En'âm Sûresi'nin Mekke'de hicretten önce nazil olduğunu açıkça görmüş ve tesbit etmişlerdir. Bu âyet-i kerime ile de Bahire, Şaibe, Vasile ve Hâm gibi kendiliklerinden haram kıldıkları şeyler hususunda cahiliyyenin kanaatlerini reddetmenin kastedildiğini de ortaya çıkarmışlardır. Bundan sonra ise, ehlî

merkepler, katır etleri ve buna benzer bir çok yiyeceğin, yırtıcı hayvanlar arasından azı dişlilerin, kuşlardan da pençelilerin haram kılındığını tesbit etmişlerdir.

Ebu Ömer der ki: "Bu buyrukta zikredilenler dışında haram bir şey yoktur" diyenlerin görüşüne göre, üzerine kasten Allah'ın adı anılmaksızın kesilmiş hayvanların haram olmaması, diğer taraftan müslümanlar cemaati tarafından haram kılındığı kabul edilen içkinin heiâl kabul edilmesi gerekir. Üzümden yapılmış şarabın haram kılındığı hususunda müslümanların icma etmiş olmaları, Rasulullah (sav)'ın el-En'âm Sûresi'nde haram kılınmış şeyler dışında, bu sûreden sonra Kur'an-ı Kerim'den nazil olan buyruklar arasından kendisine vahyolunanlarda haram kılınmış başka şeyler de bulduğuna dair açık bir delildir. Yırtıcı hayvanların, ehlî merkeplerin ve katırların etleri hususunda Malik'ten farklı rivayetler gelmiştir. Bir seferinde bunların haram olduğunu söylemiştir. Buna sebep ise, Hz. Peygamberin bu hususta varid olmuş nehiyleridir. Mu-vatta'da bulunanlara göre, onun sahili olan görüşü de budur. [\[133\]](#) Bir seferinde ise, bunların mekruh olduğunu söylemiştir. Müdevvene'sinde zahir olan görüş de budur. Çünkü âyetin zahiri bunu gerektirdiği gibi, İbn Abbas, İbn Ömer, Âişe (r.anhum.) İle bunların yenilmesini mubah kabul edenlerden gelen rivayetin zahiri de bunu gerektirmektedir. Bu aynı zamanda Evzaî'nin de görüşüdür.

Buharî, Amr b. Dinar'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ben, Cabir b. Zeyd'e şöyle dedim: Onlar Rasulullah (sav)'ın elilî merkeplerin etlerini yemeyi yasakladığını iddia ediyorlar. O da şöyle dedi: el-Hakem b. Amr el-Gı-farî, Basra'da bizim yanımızda böyle diyordu: Fakat, el-Bahr (okyanus gibi alim) İbn Abbas bunu kabul etmeyerek: "De ki: Bana vahyolunanlar arasında... haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır" âyetini okudu. [\[134\]](#)

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre ona, yırtıcı hayvanların eti hakkında soru sorulmuş, o da: Bunlarda bir mahzur yoktur, demiş. Bu sefer ona: Ebu Sa'lebe el-Kuşerî'nin hadisi (hakkında ne dersin) diye sorulunca, şu cevabı vermiş: "Biz, Rabbimizin Kitabını bacaklarına işeyen bir bedevi Arabın naklettiği hadis dolayısıyla terketmeyiz."

eş-Şa'bî'ye de fil ve aslanın etine dair soru sorulmuş, o da bu âyet-i kerimeyi okumuş. el-Kasım da şöyle demiş: Âişe (r.anha), İnsanların, yırtıcı hayvanların azı dişli olanlarının hepsi haramdır, dediklerini işitince; bunlar helâldir der ve şu: "De ki: Bana vahyolunanlar arasında... haram olduğunu bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır" âyetini okur, sonra da şöyle dermiş: (İçinde et kaynayan) tencerenin suyu kandan dolayı sararırdı. Sonra da Rasulullah (sav) bunu görür de bunun haram olduğunu söylemezdi.

Bu hususta sahih olan ise, bizim öncelikle söz konusu ettiğimiz ve bu âyet-i kerimeden sonra varid olan haram kılman şeylere dair buyrukların bunlara ilave edilip bu âyette zikrolunanlara atfolduğudur.

Kadı Ebu Bekr b. el-Arabî de "Ahkâmü'l-Kur'an." adlı eserinde zikrettiklerine muhalif olarak "el-Kabes" adlı eserinde buna şu sözleriyle işaret etmektedir: İbn Abbas'tan, bu âyet-İ kerimenin son nazil olan buyruklardan olduğuna dair bir rivayet vardır. Ancak, mezhebimize mensub Bağdatlı alimler şöyle demişlerdir: Bu âyette zikrolunanların dışındaki her şey. helâldir. Şu kadar var ki, yırtıcı hayvanların yenilmesi de mekruhtur. Ancak, değişik bölge fu-kahasına göre - Malik, Şafiî, Ebu Hanife ve Abdulmelik de bunlar arasındadır- yırtıcı hayvanlar arasında azı dişli olanların hepsi haramdır. Yüce Allah'ın: "De ki: Bana vahyolunanlar arasında... haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır..." buyruğundan sonra kendilerine dair delil varid olmak suretiyle bunlardan ayrı başka bir takım şeylerin de haram kılınmış olması imkânsız bir şey görülemez.

Nitekim Peygamber (sav): "Müslüman bir kişinin kanı, ancak üç şeyden birisi ile helâl olur..." [\[135\]](#) diye buyurup, küfür, zina ve öldürmeyi zikretmiştir. Diğer taraftan bizim ilim adamlarımız şöyle derler:

Konu ile ilgili varid olmuş deliller gereğince öldürmenin on tane sebebi vardır. Zira Peygamber (sav), şanı yüce Allah'tan kendisine ulaşan bilgiye uygun olarak haber verirdi. Dilediği hükmü silen, dilediğini sağlamlaştırtıp nesh eden ve dilediğini takdir eden de O'dur, Peygamber (sav)'dan şöyle dediği sabit olmuştur: "Yırtıcı hayvanlar arasından azı dişli olan her bir hayvanı yemek haramdır." [\[136\]](#)

Yine Hz. Peygamberin yırtıcı hayvanlar arasından azı dişli olanları ve kuşlardan da pençeli olanları yasakladığı da rivayet edilmiştir. Müslim Ma'n'dan, o, Malik'len rivayet ettiğine göre: "Pençeli olan her bir kuşun yenilmesi yasak kılınmıştır" dediği rivayet edilmiştir. [\[137\]](#) Şu kadar var ki, birinci görüş daha sahihtir ve yırtıcı hayvanlardan azı dişli olanların haram kılınmış olması, mezhebin sarih görüşüdür ve Malik de Muvatta'da "yırtıcı hayvanlardan azı dişli olanların yenilmesinin haram kılınışı" [\[138\]](#) diye başlık açmış, daha sonra da konu ile ilgili hadisi zikredip arkasından da şu ifadeleri kaydetmiş bulunmaktadır: "Bizde kabul gören durum da budur." [\[139\]](#) Böylelikle uygulama ile rivayetin birbirine mutabık olduğunu haber vermektedir.

el-Kuşeyrî der ki: Maiik'in: "Bu âyet-i kerime son nazil olmuş buyruklardandır" demesi, bizim şöyle dememize engel teşkil etmez: Bu âyetten sonra da bir takım

şeylerin haram kılındığı sabit olmuştur. Allah, hoş ve temiz şeyleri helâl kılmış, murdar olan şeyleri de haram kılmıştır. Rasulullah (sav) da yırtıcı hayvanlar arasından azı dişli olanlarının yenilmesini yasakladığı gibi, kuşlar arasından da pençeli olanların yenilmesini yasaklamış, ehlî merkeplerin etlerinin yenilmesini de Hayber fethi şuasında yasaklamıştır. Bu tevilin sıhhatine delalet eden husus İse, dışkının, sidiğin, tiksinti veren haşe-ralın ve ehlî merkeplerin -ki, bu âyette sözü geçmeyen hususlar arasındadırlar- haram kılındıklarına dair icmâ bulunmasıdır. [\[140\]](#)

2. Haram Kılma Lafzının Hz. Peygamber Tarafından Kullanılması Halinde İfade Ettiği Hüküm:

Yüce Allah'ın: "Haram olduklarını..." buyruğu ile ilgüi olarak İbn Atiy-ye şunları söylemektedir:

Haram kılma lafzı, Rasulullah (sav) tarafından kullanıldığı takdirde, sözü geçen şey ile ilgili bu hükmün yasaklama ve men'in son sınırına kadar ulaşması mümkün olduğu gibi, aynı şekilde dildeki kullanımına göre nihaî sınıra varmayıp kerahet ve buna benzer bir sınırdan durması da mümkündür. Bu lafız ile birlikte te'vil âlimi ashabın buna teslimiyeti, onların hep birlikte bu hususta icmaî karinesi bulunmakla birlikte hadislerin lafızları bu hususta muzdarip değilse, şer'an onun bu haram kılmasının yasaklama ve men'in son sınırına kadar ulaşması gerekir ve onun bu şekildeki haram kılma ifadesi ile haram kılınanlar domuz, mevte (leş) ve akmış kan gibi olur. İşte, içkinin haram kılınışı niteliği de budur.

Diğer taraftan haram kılma lafzı ile birlikte hadis lafızları arasında muzdariplik bulunup, hadisleri bilmekle birlikte imamlar, hadisin karanlık lafzının hükmü hakkında görüş ayrılığına düşmüş olmaları gibi bir karine varsa, -Peygamber (sav)'ın: "Yırtıcı hayvanlardan azı dişli olan her bir hayvanın yenilmesi haramdır" hadisinde olduğu gibi-... diğer taraftan RasuLuliah (sav)'ın yırtıcı hayvanlardan azı dişli olan her bir hayvanın yenilmesini yasaklayan buyruğu varid olmakla birlikte, ashab ve onlardan sonra gelenler, banları, haram olup olmadıkları hususunda farklı görüşlere sahip iseler; işte bu sebepler doâyasıyla konuyu tetkik eden bir kimsenin haram kılma lafzını kerahet ve buna benzer yasaklama anlamına yorumlaması mümkündür.

Diğer taraftan bazı haram kılma lafızlarıyla birlikte te'vjl karinesi de vardır. Hz. Peygamberin ehlî merkeplerin etlerinin yenilmesini haram kılması buna örnektir. Bu yasaklamada hazır bulunan ashabın kimisi, necis olduğundan dolayı haram

kıldığı te'vilinde bulundukları gibi, kimisi de insanların yük taşıyacakları merkeplerin yok olmaması maksadına binaen haram kılındığı şeklinde te'vil etmişlerdir. Daha başkaları ise, katıksız bir haram kılma değildir, diye açıklamışlardır. Ümmet arasında da ehlî merkeplerin etlerinin haramlığı hususunda görüş ayrılığı bulunduğu sabit olmuştur.

İşte ilim adamlarından bu meseleyi dikkatle tetkik eden bir kimsenin buradaki haram kılma lafzını, kerahet ve buna benzer yasaklayıcı hükümlere -kendi içtihad ve kıyasına göre- açıklaması mümkündür.

Derim ki: Bu, gerek bu konuda, gerekse daha önce açıkladığımız şekilde bu husustaki görüş ayrılığının sebebi ile ilgili olarak güzel bir açıklamadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Merkebin etinin yenilmeyiş sebebi, erkek merkeplerin birbirlerine cinsel bakımdan yaklaşmaları ve Lût kavminin işini yapma-lan suretiyle kötü özlerini ortaya koymuş olmalarıdır. O bakımdan onun hakkında ries (pislik) hükmü verilmiştir. Muhammed b. Sîrin de der ki: Hayvanlar arasında Lût kavminin yaptığı işi yapan domuz ve eşekten başka bir hayvan yoktur. Tîrmizî (eH lakım) bunu "Nevâdiru'l-Usul"Ge zikretmiştir.[\[141\]](#)

3. Çeşitli Hayvanların Yenilmesi İle İlgili Hükümler Ve Bu Husustaki Görüş Ayrılıkları:

Arar b. Dinar, Ebu's-Şahsâ'dan, o, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Cahiliye dönemi İnsanları bir takım şeyleri yer, bir Lakım şeyleri terk ederlerdi. Allah da Peygamberini -saiat ve selam ona- gönderip Kitabını indirdi, helâl kıldığını helâl, haram kıldığını haram kıldı. O bakımdan helâl, O'nun helâî kıldığıdır, haram da O'nun haram kıldığıdır. Hakkında susup bir şey -söylemediği ise afTedilmiştir. Daha sonra da şu: "De ki... haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır" âyetini okudu. Yani, haram olduğu açıklanmamış her bir şey, bu âyetin zahirine göre mubahtır, ez-Zührî, Ubeydullaı b. Abdullah b. Abbas'lan: "Deki: Bana vahyolunan-lar arasında... haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır..." âyetini okuyup şunları söyledi: O, meytenin yalnızca yenilmesini haram kılmıştır, Meytenin yenilen kısmı ise etidir. Deri, kemik , yün ve tüylerine gelince, bunlar helâldir.

Ebû Dâvûd da Mılkam b. Teîib'den, o, babasından şöyle dediğini rivayeL etmektedir: Ben, Peygamber (sav) ile arkadaşlık ettim. Yerde bulunan haşerelerin haram kılındığına dair (Ondan) bir şey işitmedim.K2)

Haşere ise, cerboa, büyük keler, kirpi gibi yerde yaşayan küçük hayvanlardır.

Şair der ki:

"Ey Um Amr, biz fare bile yedik.

Garip olan sizin aranızda haşerat da yer."

Yani, yer yüzünde yürüyüp giden canlıları yer.

el-Hattabî der ki: Milkam'ın babasının söylediği: "Haram kılındıklarına dair bir şey işitmedim" şeklindeki ifadesi haşeratın mubah olduklarını delil değildir. Çünkü bu haram kılma hükmünü ondan başkası işitmiş olabilir. İlim adamları, cerboa, ada tavşanı ve bunlara benzer haşeratın yenilmesi hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Urve Ala, Şafî ve Ebu Sevr, cer-boanın yenilmesi hususunda ruhsat bulunduğunu söylemişlerdir. Şafî der ki: Ada tavşanı yemenin bir mahzuru yoktur. İbn Sîrin, el-Hakem, Hammâd. ve rey ashabı ise bunu mekruh görmüşlerdir. Yine rey ashabı, kirpiyi de mekruh görürler. Malik b. lines'e kirpi hakkında sorulunca o, bilmiyorum diye cevap vermiştir. Ebu Amr'ın naklettiğine göre Malik, kirpinin yenilmesinde bir mahzur yoktur, demiş. Ebu Sevr de kirpi yemekte mahzur olmadığı görüşünde idi. Bunu Şafî'den de nakleder. İbn Ömer'e kirpi hakkında sorulunca, o da: "De ki: Bana vahyolunanlar arasında... haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır..." âyetini okudu. İbn Ömer'in huzurunda bulunan yaşlı bir zat bunun üzerine şöyle demiş: Ben, Ebu Hureyre'yi şöyle derken dinledim: Peygamber (sav) "O, pis ve murdarlardan birisidir" diye buyurdu. Bunun üzerine İbn Ömer şöyle dedi: Eğer Rasulullah (sav) bunu söylemişse, onun dediği gibidir. Bunu, Ebû Dâvûd nakletmektedir. [\[142\]](#)

Malik de der ki: Büyük keler, cerboa ve çöl keleri yemekte bir mahzur yoktur. Yine imam Malik'e göre, şer'i usule göre kesilecek olursa yılan yemek de caizdir. Bu, İbn Ebi Leyla ve el-Evzaî'nin de görüşüdür. Aynı şekilde zehirli yılanlar, akrepler, fareler, yıkına ağı veren diye bilinen zehirli kertenkeleler, kirpi ve kurbağanın da yenilmeleri caizdir. İbn'l-Kasım da der ki: Yeryüzü haşeratının, alwplerin ve orada yaşayan kurt ve solucanların Malik'in görüşüne göre yenilmesinde bir mahzur yoktur.

Bu hususta görüşünün lehine delil, Milkam b. Telib'in babasından naklettiği hadis ile, İbn Abbas ve Ebu'd-Derda'nın şu sözleridir: Allah'ın helâl kıldığı şey helâldir, haranı kıldığı şey de haramdır. Hakkında bir şey söylemek-sizin geçtiği İse afi edilmiştir. Hz. Aîşe de fare hakkında: O haram değildir, demiş ve: "De ki: Bana vahyolunanlar arasında... haram olduklarını bulduğum yiyecekler yalnızca şunlardır" âyetini okumuştur.

Medineli ilim adamlarından bir topluluk ise, yer yüzünün zehirli zehirsiz haşeratından her hangi bir şeyin yenilmesini caiz kabul etmezler. Yılanları,

kertenkeleleri, fareleri ve benzerlerini haram kabul ederler. Bu ilim adamlarına göre, öldürülmesi caiz olan hiç bir mahlukun yenilmesi caiz olmadığı gibi, görüşlerine göre şer'i usule uygun kesimin de bir etkisi olmaz. Aynı zamanda bu, İbn Şiliab, Urve, Şafiî, Ebu Hanife, onun arkadaşları ve başkalarının da görüşüdür.

Malik'e ve arkadaşlarına göre, yabani hayvanlar arasında hiç bir yırtıcı hayvan yenilmediği gibi, evcil kedi de yabani kedi de yenilmez, çünkü bunlar da yırtıcıdır.

Yine Malik şöyle demektedir: Sırtlan ve tilki de yenilmez. Bununla birlikte bütün yırtıcı kuşların, akbaba, kerkenez kuşu, kartal ve bunların dışında kalanların leş yesinler yemesinler, etlerinin yenilmesinde bir mahsur yoktur. el-Evzaî de der ki: Bütün kuşlar helâldir. Şu kadar var ki, ilim adamları, akbabayı yemeyi mekruh kabul etmişlerdir. Malik'in delili, ilim ehli arasında yırtıcı kuşların etini yemeyi mekruh gören kimseyi bulmadığıdır. Peygamber (sav)'dan nakledilen: "Hz. Peygamber, kuşlardan pençeli her bir kuşun yenilmesini yasaklamıştır" hadisini münker kabul etmiştir.

Eşheb'den ise şöyle dediği rivayet edilmiştir: Serî usule uygun olarak kesilmesi şartıyla filin yenilmesinde bir mahzur yoktur. Şa'bî'nin görüşü de budur. Şafiî ise bunu kabul etmemektedir. Nu'man (b. Sabit, yani Ebu Hanife) ve arkadaşları ise, sırtlan ve tilki yemeyi mekruh görmüşler. Şafiî ise bunların yenilmesine ruhsat vermiştir. Sa'd b. Ebi Vakkas'dan sırtlan yediğine dair rivayet nakledilmiştir.

Malik'in delili, yırtıcı hayvanlardan azı dişli olan bütün hayvanların yenilmesinin yasak olduğunu bildiren hadisin umumî olup her hangi birisini tahsis etmemesidir. Nesâî tarafından sırtlan yemenin mubah görüldüğüne dair rivayet edilen hadiste, [\[143\]](#) onu yasaklayan hadis ile tearuz teşkil edebilecek bir taraf yoktur. Çünkü bu, Abdurrahman b. Ebi Ammar'ın münferiden rivayet ettiği bir hadistir. Abdurrahman ise, ilim (hadis) nakliyle meşgul bir kimse olmadığı gibi, kendisinden daha sağlam bir ravinin kendisine muhalefet etmesi halinde rivayeti delil gösterilebilecek kimselerden değildir.

Ebu Ömer (b. Abdî'l-Berr) der ki: Yırtıcı hayvanlardan azı dişli olanların hepsinin yenilmesini yasaklayan hadis, tevâtür derecesini bulacak kadar çeşitli yollardan rivayet edilmiştir. Bunu, sağlam, sika raviîlerin önderlerinden bir topluluk rivayet etmiştir. Dolayısıyla İbn Ebi Ammar gibi birisinin hadisi ile bu rivayetlere karşı çıkmaya imkân yoktur.

Yine Ebu Ömer (b. Abdî'l-Berr) der ki: Müslümanlar, maymun yemenin caiz olmadığını icma ile kabul etmişlerdir. Çünkü Rasulullah (sav) maymun yemeyi yasaklamıştır. Satışı da caiz değildir, çünkü sağladığı bir menfaat yoktur.

Abdurrezzak'ın, Ma'mer'den, onun Eyyub'dan zikrettiği rivayet dışında maymun yemeye ruhsat veren bir kimse olduğunu da bilmiyorum. Mücahid'e maymun yeme hakkında soru sorulmuş, o da: "Maymun, yenilmesi helâl kılınan dört ayaklı davarlardan değildir" diye cevap vermiştir.

Derim ki: İbnü'l-Münzîr şunu zikreder: Biz, Ata'dan rivayetimize göre Ata'ya, maymun Harem bölgesinde öldürülürse hükmü nedir? diye sorulmuş, O da (o takdirde) onun hakkında adaletli iki kişi (fidyesi hususunda) hüküm verir, demiştir. Buna göre, Ata'nın görüşüne göre maymun etini yemek caizdir. Çünkü, fide cezası avdan başka hayvanları öldürenler hakkında vacip değildir.

er-Ruyanî'nin "Bahru'l Mezheb" adlı, İmam Şafiî mezhebine göre yazılmış eserinde şöyle denilmektedir: Şafiî der ki: Maymunların satışı caizdir. Çünkü, maymun eğitilir ve eşyanın korunması için ondan yararlanılabilir. el-Keş-felî de İbn Şüreyh'den, maymunun satışının -ondan yararlanıldığı gerekçesiyle- caiz olduğunu söylediğini nakletmektedir. Ona, peki ne şekilde ondan yararlanılır diye sorulunca, o da, çocuklar onunla eğlenip sevinirler, diye cevap vermiştir.

Ebu Ömer (b. Abdî'l-Berr) der ki: Köpek, fil ve "azı dişli bütün hayvanlar kanaatimce maymun gibidir. Delili İse Rasulullah (sav)'ın buyruğunda bulmak gerekir. Başkasının buyruğunda değil. Bazıları ise, Araplar arasında Kaf aslılardan bir topluluk dışında köpek eti yiyen kimselerin bulunmadığını iddia etmişlerdir.

Ebu Davud, İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasulullah (sav), pislik yiyen hayvanı yemeyi, sütünü içmeyi yasaklamıştır. [\[144\]](#) Bir başka rivayette de şöyle denmektedir: Develer arasından pislik yiyenlere binilmesini ve sütlerinin içilmesini yasaklamıştır. [\[145\]](#)

el-Halimî Ebu Abdullah der ki: Pislik yiyen (el-Cellâle.) serbest bırakılıp salınmış hayvan ve tavuklar arasından pislik yiyenlerdir. Peygamber (sav) bunların etlerini yemeyi yasaklamıştır.

İlim adamları der ki: Etinde, yahut tadında pislik kokusu ortaya çıkan her bir hayvanın eti haramdır. Bu koku ortaya çıkmıyorsa helâldir. el-Hattabî der ki: Buradaki yasaklamaktan kasıt, tenzihi ve temizliğe riâyeti öngören bir yasaktır. Çünkü, pislik yiyen hayvan pislikle gıdalanacak olursa, pisliklerin kötü kokusu etlerine siner. Bu ise, çoğunlukla yediklerinin pislik teşkil etmesi halinde böyle olur. Eğer otlayacak ve ona yem olarak tane verilecek olur da az bir şey de pislik yiyor ise, bu gibilerine pislik yiyen (cellâle) denilmez. Böyleleri de serbest bırakılan tavuklar ile benzeri diğer hayvanlar gibidir. Bunlar, belki kısmen pislik yerler ama, çoğunlukla gıdası ve yemi pislikten başka şeylerdir. O bakımdan böylelerinin yenilmesi mekruh olmaz.

Rey sahipleri ile Şafî ve Ahmed şöyle demektedirler: Pislik yiyen bir hayvan, bir kaç günlük süre ile haps edilip pislik dışında ona yem verilmedikçe eti yenilmez. Elindeki pis kokuların gittiği kabul edildikten sonra yenilir. Bir hadiste rivayet olunduğuna göre: "(Bu tür) ineklere kırk gün süreyle yem verilir, ondan sonra etleri yenilir."

İbn Ömer de (pislik yiyen) tavuğu üç gün ahkoyar, sonra keserdi. İshâk der kî: Eti iyice yıkandıktan sonra boylesini yemekte bir mahzur yoktur, el-Hasen ise pislik yiyen hayvanın etini yemekte bir mahzur olmadığı görüşünde idi. Malik b. F.nes de bii görüşte İdi.

(Ziraat) arazisine pislğin (gübrenin) bırakılmasının yasaklanması da bu kabildendir. Ashabdan bazılarından şöyle dediği rivayet edilmektedir: Biz, Rasulullah (sav)'ın (fey'den hissesine düşen) arazisini kiraya veriyorduk da, onu kiralayan kimseye oraya pislik atmamasını şart koşuyorduk. İbn Ömer'den nakledildiğine göre o, arazisini kiraya verir, takat oraya pistik (gübre) atılmamasını şart koşardı. Yine rivayet olunduğuna göre, adamın birisi pislik kullanarak arazisini ekiyor idi. Ömer (r.a) ona şöyle demişti: Sen, insanlara kendilerinden çıkan şeyleri yediren bir kimsesin.

Atların yenilmesinin hükmü hususunda da farklı görüşler vardır. Şafî at yemenin mubah olduğunu söylemiştir, sahih olan da budur. Malik ise bunu mekruh görmüştür.

Katır ise, eşek ve attan doğmadır. Bunların birisinin eti yenir veya mekruhtur, -ki bu da attır- diğeri ise haramdır-ki, bu da eşektir-, O bakımdan haram kılan hüküm daha öne geçirilmiştir. Çünkü, helâl kılan hüküm ile haram kılan hüküm aynı şeyde bir arada bulunacak olursa, haram kılma hükmü öne geçirilir. Yüce Allah'ın izniyle, ileride bundan daha kapsamlı bir şekilde bu meseleye dair açıklamalar en-Nahl Sûresi'nde (16/8. âyet, 5- başlıkta) gelecektir. el-A'raf Sûresi'nde de (7/133- âyet, 3 ve 4. başlıklarda) çekirgelere dair hükümler gelecektir.

Halef ve selefin cumhuru, tavşan yemenin caiz olduğunu kabul etmişlerdir. Abdullah b. Anır b. d-As'dan ise bunun haram olduğuna dair rivayet nakledildiği gibi, İbn Ebi Leyla'nın bunu mekruh gördüğü rivayet edilmektedir. Abdullah b. Amr der ki: Rasûlullah (sav)'a, ben de huzurunda oturduğum bir sırada tavşan getirildi, ondan yemediği gibi, onun yenilmesini de yasaklamadı. Tavşanın ay hali okluğunu iddia etti. Bunu da Ebu Dâvud zikretmektedir. [\[146\]](#)

Nesaî de mürsel olarak Musa b. Tâîha'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Peygamber (sav)'a bir adamın kızartmış olduğu bir tavşan getirildi ye: Ey Allah'ın Rasûlü ben onda kan gördüm, dedi. Bunun üzerine Rasulullah (sav) ona

ilişmedi ve yemedi. Yanında bulunanlara da: "Siz yeyiniz(n, benim canım onu çekseydi yerdim."[\[147\]](#)

Derim ki: Bunda tavşanın haram olduğuna delalet eden her hangi bir husus yoktur. Bu, olsa olsa Hz. Peygamber'in (keler hakkında söylediği): "Bu benim yaşadığım bölgede bulunmuyordu, o bakımdan ondan tiksindir gibi oluyorum"[\[148\]](#) şeklindeki sözü kabilinden dır.

Müslim de Sahılı'inde Enes b. Malik'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Biz, Mersu'z-Zahrân denilen yerden geçerken bir tavşanı ürküttük. Arkasından koşup gidenler oldu. Ancak, onu bir türlü yakatayamadılar. Ben ise onu arkasından yetişinceye kadar koştum. Onu alıp Ebu Talha'ya gerirdim, o da bunu boğazladı. Butun Rasululiah (sav)'a gönderdi. Ben de onu ahp Rasulullah (sav)'a götürdüm, O da bunu kabul etti.[\[149\]](#)

4. Bazı Kıraat Farkları Ve Kanın Hükümü:

Yüce Allah'ın: "Yiyecek bir kimseye..." buyruğundaki "vahyolunan" anlamındaki kelimeyi, İbn Âmir'in, hemzeyi üstün olarak; "Vahyelti" şeklînde okuduğu rivayet edilmiştir. Ali b, Ebi Talib de "yiyecek bir kimseye" anlamındaki kelimeyi; şeklinde "ti" harfini şeddeli olarak okumuştur. Bununla şekline işaret etmektedir. Buradaki L'te" harfi, "u" harfine idğam edilmiştir.

Aişe Cr.anlıa.) İle Muhammed b- el-l lanelîyye ise, bunu;" Yiyecek bir kimsenin yediği" anlamında mazi fiil ile okumuştur

Yalnızca şunlardır: Ölü" ibaresindeki ful, "ve" harlı ile de "te" harfi ile de okunmuştur. Yani, o yenilecek olan şey, yahut cüssesi veya şalisi ölü olması hali müstesnadır. Olması" keiimesi "ye" ile, Ölü kelimesi de merfû' olarak, yani ölmüş olması anlamında da okunmuştur.

"Akmiş" anlamındaki: "ei-Mesfuh" ise, akan, cereyan eden demektir ki, haram kılınan kan budur. Böyle olmayan kanlar ise bağışlanmıştır.

el-Maverdî, akmamış kanın, eğer karaciğer ve dalak gibi damarlar içinde ve donma özelliğinde ise helâl olduğunu nakletmektedir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bize iki ölü ve iki kan helâl kılınmıştır..."[\[150\]](#)

Şayet bu kan, eğer damarlar içerisinde bulunmayıp donmayacak türder değilse, et ile birlikte bulunan ve akabilme özelliğinde olan kan ise, bunur haramhğı hususunda iki görüş vardır. Bîr görüşe göre bu gibi kan haramdır çünkü bu da ya akan kandandır veya onun bir parçasıdır. Özel olaral "akan" kaydının zikredilmesi ise, karaciğer ve dalağın istisna edilmesi İçin dir. İkinci görüşe göre

ise, böyle bir kan haram değildir, çünkü haramlık öze olarak akan kan hakkında tahsis edilmiştir.

Derim ki: Sahih olan da budur. İmran b. Cüdeyrder ki: Ben, Ebu Miclez't kanın bulaştığı et ile kandan dolayı üzerinde kırmızı bir köpük yükselen ten cerenin yemeği hakkında soru sordum da şu cevabı verdi: Bunun bir mah zuru yoktur. Çünkü Allah akmış kanı haram kılmıştır. Buna yakın bir açıklamayı Hz. Aişe ve başkaları da yapmıştır. İlim adamları da bu hususta icma etmişlerdir.

İkrime der ki: Bu âyec-i kerime olmasaydı, müslümanlar yahudilerin ette damarları bulup takip etmeleri gibi, müslümanlar da öylece takip edeceklerdi.

İbrahim en-Nehaî de der ki: Damarlardaki yahut kemik iliğindeki kanın bir mahzuru yoktur. Buna dair açıklamalar ile âyet-i kerimede sözü edilen ve zaruret halinde bulunanın hükmüne dair açıklamalar daha Önce el-Bakara Sû-resi'nde (2/173. âyet, 20. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır. [\[151\]](#)

146. Biz, yahudilere de bütün tırnaklıları haram kıldık. Onlara sığır ve koyunun iç yağlarını da haram kıldık. Ancak, sırtlarına veya kararlarındaki bağırsaklarına yapışan veya kemiğe karışan ayrı. Bu (böyledir); onları zulümleri yüzünden bununla cezalandırdık. Şüphesiz Biz doğru söyleyenleriz.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [\[152\]](#)

1. İslâm'dan Önceki Ümmetlere De Bazı Yasaklar Konulmuştu:

Yüce Allah, Muhammed (sav) ümmetine haram kıldığı şeyleri zikrettikten sonra "Biz yahudilere de bütün tırnaklıları haram kıldık" ile de ya hud ilere haram kıldığı şeyleri sözkonusu etmektedir. Çünkü, onlar: Allah bize herhangi bir şeyi haram kılmadı, aksine İsrail'in (Hz. Yakub'un) kenidisine haram kıldığı şeyleri biz de kendimize haram kıldık diyerek, Allah'ın haramlara dair hüküm indirdiğini yalanlamışlardı.

el-Bakara Sûresi'nde; "Yahudilerin ne anlama geldiğine dair açıklamalar (2/62. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bu haramlar, yahudilere bela ve ceza olmak üzere emredilmiş mükellefiyetler idi. Burada onlara haram kılınan şeylerin başında tırnaklı olan her şey zikredilmiştir.

el-Hasen, "fe" harfini ötreli değil de sakın olarak; Tırnak diye okumuştur. Ebu's-Simal ise, "zı" harfini esreli, "fe" harfini de sakın olarak; diye okumuştur. Ebu Hatim ise, "zı" harfini esreli ve "fe" harfini sakın okuyuşu kabul etmemiş ve böyle bir kıraati zikretmemişEir. Ancak bu da bir söyleyiştir. Bu iki harfin esreli

kıraati de vardır. Çoğulu ise, şeklinde geİİr. Bu açıklamayı el-Cevherî yapmıştır. en-Nehhâs, el-Ferra'dan ayrıca; şeklinde çoğul yapıldığını da İlave eder. İbnü's-Sikkit der ki: Bir adamın tırnakları oldukça uzun ise denilir. Nitekim saç-lan uzun bir kimse hakkında; denildiğı gibi.

Mücahid ile Katade derler ki: "Tırnaklılar" dan kasıt, parmaklan birbirinden ayrı olmayan kara hayvanları ve kuşlardır. Deve, deve kuşu, ördek ve kaz gibi. İbn Zeyd ise, kasıt yalnızca develerdir, demektedir.

İbn Abbas der ki: "Tırnaklılar"dan kasıt, deve ve deve kuşlarıdır. Çünkü deve kuşlarının da deve gibi tırnakları vardır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bundan kasıt, kuşlardan pençeli olanlar, hayvanlardan da tek tırnaklı olanlardır. Çünkü, tek tırnağa (demek olan el-Hâfir'e) istiare yoluyla urnak (anlamındaki zılV) da denilir. Tirmizî el-I lakim de der ki: Hafir de tırnaktır, mihleb (pençedeki tırnak) de tırnaktır. Şu kadar var ki, bunların her birisinin tırnağı kendisine göredir. İfadede istiare diye birşey de sözkonusu değildir. Nitekim her ikisinin de kesildiklerini ve bunlardan bir miktar kısaltıldığını, her ikisinin de tek bir cins olarak yumuşak ve gevşek kemik olduklarını görebilmekteyiz. Asıl itibari ile de bu şekilde gelişen gıdadan ibarettir. Ve insan tırnağı gibi kesilirler. Bu gibi hayvanların tırnaklarına "hâfir" adının veriliş sebebi ise, yere düşmesi suretiyle yeri hafr etmesi (kazması) ndan dolaydır. Kuşun pençesindeki tırnağa "mihleb" denilmesine gelince, diğer uçan kuşları tırnaklarının iğne gibi sivri uçları ile yaralama-sıdır. Tırnağa "zufur" deniliş sebebi ise, eşyayı ele geçirme imkânını bulmasıyla 2afer buluşundan dolaydır. Yani, insanoğlu ve kuş, onun sayesinde ele geçireceklerini ele geçirirler. [\[153\]](#)

2. İsrailoğullarına Haram Kılınan İç Yağları:

Yüce Allah'ın: "Onlara, sığır ve koyunun İç yağlarını da haram kıldık" buyruğı ile ilgili olarak Katade şöyle demiştir: Bununla işkembe üzerindeki iç yağı ile böbrekler üzerindeki yağlan kastetmektedir. es-Süddî de böyle açıklamıştır. İbn Cüreyc de der ki: Kemiğe karışmamış, yahut kemik üzerinde bulunmayan bütün iç yağlarını onlara haram kılmıştı. Buna karşılık böğürlerindeki yağlar üe kuyruk yağlarını da helâl kılmıştı. Çünkü kuyruk yağı usus denilen kuyruk sokumundaki kemiğin üzerindedir. [\[154\]](#)

3. Haram Kılınan İçyağlardan İstisnâ Kılınanlar:

Yüce Allah'ın; Ancak, sırtlarına... yapışan müstesna" buyruğundaki; lafzı istisna olarak nasb mahallindedir." Sutlarına" kelimesi ise, Yapışan" kelimesi ile merfV olmuştur.

Veya kannlarındaki bağırsaklarına" kelimesi ise, "sırtlar" kelimesine atfedilerek cep mahallindedir. Yani; Yahut karın-larındaki bağırsaklarına yapışan..." takdirindedir. Âyetteki kelimenin başına elif-lam'ın gelmesi ise takdiri ifadedeki izafetin yerine gelmiştir. Buna göre "bağırsaklarına yapışan" iç yağları helâl kılınanlar arasında olur.

"(jj^u J»k)i-!U jl): Veya kemiğe karışan" buyruğundaki; da aynı şekilde "yapışan'a atf ile mısib mainaüindedir. İşte bu, bu husustaki görüşlerin en sahih olanıdır. el-Kisaî, ei-l'erra ve Ahmed b. Yahya'nın görüşü budur. Şu kadar var ki nazar (akıl yürütme ve kıyas)a göre; bir şeyin hemen kendisinden önce gelene atfedilmesi gerekir. Bundan tek istisna, bu atf ile mananın sahih olması veya bunun aksine herhangi bir delilin bulunması halidir.

Şöyle de denilmiştir: helâl kılınan şeylerde istisna, yalni7.ca sırlanna yapışanlardır. Yüce Allalvın: "...veya kartnlarındaki bağırsaklarına yapışan, veya kemiğe karışan" buyruğu ise haram kılınan şeylere atfedilmiştir. Bunun anlamı da şöyle olur: Onlara sığır ve koyunların iç yağlarını yahut ka-nnlaındaki bağırsaklarına yapışanları veya kemiğe karışanları haram kıldık. Ancak sutlarına yapışanlar müstesnadır, haram değildir.

Şafiî, bu âyel-i kerimeyi, iç yağı yememek üzere yemin eden kimsenin sırtlardaki iç yağını yemek suretiyle yemini bozmuş olacağına delil göstermiştir, Çünkü şanı yüce Allak, onların sırtlarına yapışanları, genel olarak iç yağından istisna etmiştir. [\[155\]](#)

4. Geçmiş Şeriatlerdeki Bu Hükümlerin Neshi;

Yüce Allah'ın: "Veya karınlarındakt bağırsaklarına" buyru-ğundaki "Bağırsaklar," hayvanın pisliğini çıkardığı yerler demektir. İbn Abbas ve başkalarından bu açıklama nakledilmiştir. Tekili de; olur. Bu ismin veriliş sebebi ise, hayvanın dışkısının burada toplan maşıdır. Zibil diye bilinen de odur.

Bağırsaklar" kelimesinin tekili: şeklinde gelir. Tencere, kelimesinin çoğunlunun, diye gelmesi gibi, Bağırsak kelimesinin tekil ve çoğul itibariyle; Vuran, vuranlar" gibi olduğu söylendiği gibi; tekilinin; şeklinde geldiği de söylenmiştir. Gemi, gemiler" gibi.

Ebu Ubeyde der ki: "Bağırsaklar: Hâvâyâ" karın bölgesinde dairesel şekilde gelen şey demektir. el-Hâvâyâ'nın, karnın dairevi seki) aldığı yer anlamına

geldiği de söylenmiştir. Bu da bağırsaklara bitişir. el-Hâvâyâ'nın, üzerlerinde iç yağı görülen bağırsaklar olduğu da söylenmiştir-. Başka yerde bu kelime devenin hörgücü etrafında çevrelenen örtü anlamına gelir. Şair İm-ruu'l-Kays şöyle demektedir:

"Deve hörgücü etrafında kumaşları doladılar ve üzerine güzelce kuruldular. Irak dokuması süslü işlemeli kumaşları da iyice serdiler."

Şanı yüce Allah, bu buyrukta onlara yalanlarını reddetmek üzere Tevrat'la bu gibi şeyleri haram kıldığını haber vermektedir. Tevrat'taki bu haram kılmanın ifadesi ise: "Size ölü, kan, domuz eti ve tırnakları birbirinden ayrı olmayan her bir binek ile, beyazlığı görülmeyen bütün balıklar size haram kılınmıştır" şeklindedir. Daha sonra yüce Allah, bütün bunları Muhammed (sav)'ın şeriatı ile nesli etti. Onlara, daha önce kendileri için haranı kılınmış bulunan hayvanları mubah kıldı, Muhammed (sav) ile zorluğu kaldırdı, bütün insanların, helâli ile, hamını ile, emir ve yasaklarıyla islâm dinine bağlanmaları zorunluluğunu getirdi.

[\[156\]](#)

5. Ehli Kitap Tarafından Kesilen Hayvanların, Kendileri İçin Haram Olan Bölümlerinin Bizim Tarafımızdan Yenilmesinin Hükümü:

Kitap ehli, davalarını kesip, Tevrat'ta Allah'ın kendilerine helâl kıldığı şeyleri yedikten sonra, haram kıldığı şeyleri bırakacak olurlarsa, bizim için helâl olur mu?

Malik, "Muhammed'in Kitabında,-. Bunlar haramdır derken, "el-Meb-suf'un sema yoluyla dinlenen kıraatinde: Bunlar helâldir demiştir. İbn Na-fî de böyle demiştir. İbnü'l-Kasım ise, bunların yenilmesini mekruh görürüm demektedir.

Birinci görüşün açıklaması şudur: Onların dinlerine göre bunlar haramdır. Ve kesim esnasında bunların kendilerine helâl olmaları kasıtları yoktur. O bakımdan kan gibi bunlar da haranı olurlar.

İkinci görüşün açıklamasına gelince; sahih olan budur. Çünkü yüce Allah, İslâm ile bu haram kılma hükmünü kaldırmıştır. Onların bu husustaki inanışlarının ise hiç bir etkisi yoktur, çünkü bu bozuk bir inanıştır. Bu açıklamayı da İbnül-Arabî yapmıştır.

Derim ki; Bunun sıhhatine delil olan hususlardan birisi de Buhârî ile Müslim'in Abdullah b. Muğaffel'den naklettikleri şu rivayettir: Abdullah dedi ki: Bizler, Hayber Kasrı'nı muhasara altında tutmuştuk. Birileri içinde iç yağı bulunan bir torba attı. Onu almak üzere ileri atıldım. Bir de baktım ki Peygamber (sav) yanımda duruyor. Ondandır utandım. Buhârî'nin lafzı ile rivayet böyledir. [\[157\]](#)

Müslim'in lafzı da şu şekildedir: Abdullah b. Muğaffel dedi ki: Hayber günü içinde iç yağı bulunan bir torba elime geçti. Onu elime aldım ve: Bugün bundan kimseye bir şey vermeyeceğim dedim. Dönüp baktığımda Rasulul-lah (sav')'ı gülümser gördüm. [\[158\]](#)

İlim adamlarımız derler ki: Hz. Peygamberin tebessümü, İbn Muğaffel'in o torbayı almakta gösterdiği ileri derecedeki hırsı görmesinden ve cimrilik göstermesinden dolayıdır. Hz, Peygamber ona bu torbayı atmasını emretmediği gibi, ona herhangi bir şeyi de yasaklamadı.

Bu gibi şeylerin yenilmesinin caiz olduğunu Ebu Hanife, Şafî ve genel olarak ilim adamları da kabul etmektedir. Şu kadar var ki Malik, bu husustaki görüş ayrılığı dolayısıyla mekruh görmüştür. İbnü'l-Münzir, Malik'ten bunların haram olduğunu söylediğini de nakletmektedir. Malîk'in, arkadaşlarının büyükleri bu kanaattedir.

Bu husustaki delilleri ise daha önce açıklanan delildir. Halbuki hadis onların aleyhine delil teşkil etmektedir. Eğer, yahudiler tırnaklı her bir hayvanı boğazlayacak olurlarsa, Esbağ der ki: Onların kestikleri arasından Allah'ın Kitabında haram kılınmış bulunanların yenilmesi de helâl değildir. Çünkü onlar, bunların haram kılınışını dini bir hüküm olarak kabul etmektedirler. Eş-heb ve İbnü'l-Kasım da böyle demiştir. Şu kadar var ki, İbn Vehb bunların caiz olduğunu söylemiştir. İbn Habib de şöyle demektedir: Onlara haram kılınmış bir şeyin bu hükmünü biz kendi Kitabımızdan öğrenmiş isek, onların kestikleri arasından o şey bize helâl olmaz. Haram kılındığını yalnızca onların görüşlerinden ve delillerinden biliyor isek, kestikleri arasından böyle-leri bizim için haram değildir. [\[159\]](#)

6. Haram Kılmak Bir Cezalandırmadır:

Yüce Allah'ın: " Bu (böyledir)" yani, bu haram kılma böyledir. Buna göre bu edat burada ref mahallindedir. Yani, durum bu şekildedir demektir.

"Onları zulümleri yüzünden" zuiümleri sebebiyle "cezalandırdık." Peygamberleri öldürdükleri, Allah'ın yolundan alıkoydukları, faiz alıp insanların mallarını batıl yollarla helâl kabul ettikleri için, onlara bir ceza olmak üzere bu hükümleri koyduk.

işte bunda haram kılmanın ancak bir günah sebebiyle olduğuna bir de-1 il vardır. Çünkü haram kılmak bir darlıktır. Genişlik terk edilip harama gidış, ancak yapılaniardan dolayı sorumlu tutulmak halinde söz konusu olur.

"Şüphesiz Biz doğru söyleyenleriz." Şu yahudiler hakkında kendilerine haram

kıldığımızı belirttiğimiz etler ve yağlara dair haberlerimizde doğru söylüyoruz.

[160]

147- Seni yalanlayacak olurlarsa de "Rabbîniz geniş bir rahmet sahibidir. O'nun azabı günahkârlar topluluğundan geri çevrilemez."

Yüce Allah'ın: "Seni yalanlayacak olurlarsa" buyruğu şarttır. Cevabı ise: "De ki: Rabblnİz geniş bir rahmet sahibidir." Yani, rahmetinin genişliğinden dolayıdır ki O, dünyada sizi cezalandırmaksıztn terketü. Sonra yüce Ailah onlar için ahirette hazırlamış olduğu azabı haber vererek: "O'mın azabı günahkârlar topluluğundan geri çevrilemez" diye buyurmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Buyruğun anlamı şudur: Allah dünyada cezalandırmak isterse, O'nun cezası günahkârlar topluluğundan asla geri çevrilemez. [161]

148. Müşrikler: "Allah dikseydi biz de babalarımız da ortak koşmazdık. Hiç bir şeyi de haram kurnazdık" diyeceklerdir. Onlardan öncekiler de azabımızı tadıncaya kadar işte böyle yalanladılar. De ki: "Yanınızda bize çıkartıp gösterebileceğiniz her hangi bir bilgi var mı? Siz ancak zanna uyuyorsunuz. Ve siz, yalnızca yalan uyduranlarsınız."

Yüce Allah'ın: "Müşrikler... diyeceklerdir" buyruğu ile ilgili olarak Mü-cahid şunları söylemiştir: Yüce Allah bununla Kureyş kâfirlerini kastetmektedir. Onlar: "Allah dileseydi biz de, babalarımız da ortak koşmazdık, hiçbir şeyi de haram kılmazdık" demişlerdi. Bununla da Bahire, Sfiibe ve Vasîle'yİ kastediyorlardı.

Yüce Allah, gaybından neler söyleyeceklerini haber vermektedir. Getirilen deliller, onların görüşlerini çürütüp tuttukları yolun batıl olduğuna kesin olarak kendileri de inanınca, bu sözlerin kendileri için bir dayanak teşkil edebileceğini zannettiler.

Buyruğun anlatın sudun Allah dileseydi bizim atalarımıza bir rasul gönderir, o da onları liet» şirkten, hem de Allah'ın kentlileri için helâl kıldığı şeyleri haram kılmalarından vazgeçilir, bu davranışlarını yasaklar, onlar da bu işlerinden vazgeçerlerdi, biz de bu hususta onlara tabi olurduk.

Yüce Allah bu iddialarını ıed ederek: "De ki: Yanınızda bize çıkartıp gösterebileceğiniz her hangi bir bilgi var mı?" Yani, durumun böyle olduğuna dair elinizde bir deliliniz bulunmakta mıdır?

"Siz, ancak zanna uyuyorsunuz" bu sözleri söylerken haliniz nedir. "Ve siz yalnızca yalan uyduranlarsınız." Aranızda zayıf kimselere delilinizin bulunduğu intibayı vermek üzere böyle yapıyorsunuz.

Yüce Allah'ın: Babalarımız da" buyruğuOrtak koşmazdık" buyruğundaki "ıuın"a (çoğul zamire) atfediiimistir. Burada; Biz de, babalarımız da" deniimeyiş sebebi ise, Koşmaz-dık'daki olumsuzluk takışırım zamirin te'kidi yerine geçmesidir. İşte bundun dolayı; lîen de kalkmadım, Zeyd de kalkmadı, ifadesi" güzel bir ifadedir. [\[162\]](#)

149. De ki: "Öyle ise, tam ve yeterli hüccet Allah'ındır, Eğer dileysey-di elbette hepinizi hidâyete erdirirdi."

Yüce Allah'ın: "De ki: Öyleyse, tam ve yeterli hüccet Allah'ındır" buyruğu şu demektir: Kendilerine karşı delil getirenlerin ileri sürecekleri her hangi bir mazeretlerini bırakmayan ve üzerinde düşünenlerin şüphelerini oita-dan kaldıran hüccet, O'nun hüccetidir. O'nun, bu hususa dair tam ve yeterli hücceti, kendisinin bir ve tek olduğunu, peygamberleri ve rasulleri göndermiş olduğunu açıklamasıdır. Allah'ın vahdaniyetini mahiukata bakıp üzerinde dikkatle düşünmekle açıkladığı gibi, peygamberleri de mucizelerle te'yid etmiştir. Böylelikle O'nun emrini, her bir mükellef yerine getirmek zorundadır. Onun ilmi, iradesi ve kalamı ise gaybdır, kul bunlara muttali olamaz. Allah'ın bu iş için beğenip seçeceği bir rasul olması hali müstesnadır. Mükellefiyet için, kulun emrolunduğu şeyi yapmak istediği takdirde, buna imkân bulması yel erildir.

Mutezile, yüce Allah'ın; "Allah dileyseydi... şirk koşmazdık" buyruğu ile ilgili olarak, meseleyi karıştırarak şöyle demişlerdir: Allah, bu şekilde şirklerini O'nun meşîetinin bir sonucu olarak değerlendirenleri yermiş bulunmaktadır. Ancak, Mu'tczilenin bunu delil diye ileri sürmeleri batıldır. Çünkü Şanı yüce Allah, aynı zamanda hakkı araştırıp bulmak için göstermeleri' gereken gayreti terk ellikleri için de yermektedir. Diğer taraftan müşrikler bu sözü yalnızca alay ve oyun olsun diye söylemişlerdir. Bunun bir benzen de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Dediler ki, Rahman dileyseydi biz bunlara ibadet etmezdik." (ez-Zuhriif, 43/20) Eğer onlar, bu sözleri ta'zim, saygı ve O'nu bilip öğrenmek kastıyla söylemiş olsalardı, bundan dolayı kendilerini ayip-lamazdı. Çünkü şanı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer Allah dileysey-di şirk koşmazlardı" (el-En'âm, 6/107); "...Onlar, yine de Allah dilemedikçe iman etmezlerdi" (el-En'âm, 6/111); "Allah dileyseydi hepinizi hidâyete erdirirdi." (en-Nahl, 16/9) Buna benzer buyruklar da pek çoktur. Mii'mtnle-rin bu sözü söylemeleri ise, onların yüce Allah'ı bilmelerinden ölüdür. [\[163\]](#)

150. De ki: "Haydi Allah bunu haram kıldı diye şahidlik edecek şa-hidlerini

getiriniz." Şayet şahidlik ederlerse sen, onlarla beraber şahidlik etme. Âyetlerimizi yalanlayanların ve âhirete İman etmeyenlerin hevâlarına uyma! Hem onlar Rabblerine (putları) denk tutarlar.

Yüce Allah'ın: "De ki: Haydi... şahidlerinizi getirin" buyruğu: Sen, bu müşriklere, sizin haram kıldığınız şeyleri Allah'ın da haram kıldığına dair şahidlerinizi getirin, demektir.

Haydi getirin" bir şeye çağırmak için kullanılan bir kelimedir. Tekili, çoğulu, erkek ve dişi olması hallerinde Hicazlılara göre farketmez. Şu kadar var ki, NecidliLer bunu, şeklinde diğer fiillerde olduğu gibi, şahsa delâlet eden alâmeti de eklerler. Kur'an-ı Kerim ise, Hicazlıların şivesine göre nazil olmuştur. Nitekim bir başka yerde yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Kardeşlerine: Haydi yanımıza gelin diyenleri..." (el-Ahzab, 33/18) Hazır et, yahut yaklaştır" demektir. Meselâ Yemeği getir" anlamındadır. Bu buyrukta: Haydi Şahidle-rinizi getiriniz, demektir. Sonundaki "mim" in üstün okunuşu ise iki sakın harlın bir araya gelmesinden dolayıdır. Nitekim; Ey filan, bunu geri çevir" derken, "dal" harfi şeddeli olduğundan dolayı ötreli ve esreli okunuşu caiz değildir.

el-Halil'e göre bu kelimenin asb; ile buna ilave edilmiş 'den meydana gelmiştir. Daha sonra kullanış çokluğundan dolayı "he" harfinden sonraki "elif" hazfedilmiştir.

Başkaları da şöyle açıklamaktadır: Bu kelimenin ash; 'e ilave edilmiş 'dır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu kelime, lafzı itibariyle; Haydi getir," manasına delalet etmektedir. el-Halil'in "Kitabu'l-Ayn"mda şöyle denilmektedir: Bu kelimenin aslı, yani; ben sana doğru geleyim mi? şeklindedir. Daha sonra Araplar bu kelimeyi çokça kullandılar, sonunda bu kelime; hazır et, getir manasına kullanılmaya başlanmış. Nitekim; Gel"; kelimesinin aslı yukarılarda olan birisinin aşağılarda olan birisine (yukarı doğru gel) şeklinde söylenilmesidir. Ancak Araplar, bu kelimeyi çokça kullanmaya başladılar. Nihayet daha aşağıda bulunan bir kimse de yukarıda bulunan kimseye: (Aşağı in anlamında) demeye başladı.

Yüce Allah'ın: "Şayet şahidllk ederlerse" yani, onların kimi kiminin lehine şahadette bulunacak olursa, "sen onlarla beraber şahidllk etme." Yani, bir kitaptan olmadıkça veya bir peygamber tarafından tebliğ edilmedikçe böyle bir şahadette bulunmayı tasdik etme. Bunlarda da zaten böyle bir şey yoktur, demektir. [\[164\]](#)

151. De ki: "Gelin Rabblnzın size neleri haram küdiğuu okuyayım: O'na hiç bir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya İyilik edin. Yoksulluk endişesinden dolayı

çocuklarınızı öldürmeyin. Çünkü sizin de onların da rızkını Biz veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Hak ile olmadıkça Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyin. İşte, akü edersiniz diye size bunları emretti."

152. Bir de yetimin malına, rüştüne erinceye kadar, en güzel olandan başka bir şekilde yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı tam ve doğru yapın. Biz, kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz. Söz söylediğiniz vakit, akrabanız dahi olsa adaletli olun. Allah'ın ahdini yerine getirin. İşte, düşünüp öğüt alasınız diye size bunları tavsiye etti.

153. Şüphesiz ki bu, Benim dosdoğru yokundur. O halde ona uyun. Başka yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar. İşte, sakınasınız diye Allah size bunları tavsiye etti.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı ondört başlık halinde sunacağız: [\[165\]](#)

1. Bu Buyruktaki "Gelin" Fiili İle İlgili Açıklamalar:

Yüce Allah'ın: "Gelin size... okuyayım" buyruğundaki; Yaklaşın ve Rabbimin bana kesin olarak vahyettiğini -zan yoluyla ve sizin iddia ettiğiniz gibi yalan olarak değil- okuyun, demektir.

Daha sonra yüce Allah, neler okunacağını beyan etmek üzere; "Ona hiç bir şeyi ortak koşmayın" diye beyan etmektedir. Buradaki fiilin çekimi, erkek için; "Yaklaş, öne doğru gel," şeklinde, dişi için; erkek ve dişi tesniye için; erkek çoğul! için; dişi çoğul İçin denilir. Yüce Allah da aynı fiili dişi çoğul İçin kullanarak şöyle buyurmaktadır: "Gelin size meta vereyim." (el-Ahzab, 33/28)

Araplar "tekaddüm: öne geçme"yi bir çeşit yükselme (teali) ve yukarı doğru çıkma (irtifa) diye kabul etmişlerdir. Çünkü, bu fiilin ilk olarak kullanılışı halinde tekaddüm etmesi (öne geçmesi) emrolunan kişi sanki oturuyormuş da ona; Yüksel, gel; yani, ayağa kalkmak suretiyle kendini yukarı doğru kaldırı ve öne doğru ilerle; denilmiş gibidir. Daha sonra bu kelimeyi duran ve yürüyen için de kullanacak hale gelinceye kadar anlamını genişletip durdular. Bu açıklamayı İbn eş-Şecerî yapmıştır. [\[166\]](#)

2. 151. Âyet-i Kerimeyle İlgili Bazı Nahiv Açıklamaları:

Yüce Allah'ın: "Neleri haram kıldığını" buyruğunda yer alan; ile ilgili uygun açıklama, "Okuyayım" buyruğu ile nasb mahallinde ve haberiyye olmasıdır. Yani: "Gelin, Rabbi-nizin size haram kıldığını okuyayım," demektir.

Eğer; "Size" kelimesinin; "Haram kıldığını" fiiline taalluk ettiğini kabul edersek,

uygun açıklama budur. (Anlamı: ...size neleri haram kıldığını okuyayım, şeklinde oSur). Çünkü, daha yakın o)an fiil budur. Bas-rakların tercihi de budur. Eğer bunun; Okuyayım" fiiline taalluk ettiği kabul edilirse, bu da güzeldir, çünkü önce geçen Fiil budur. (Bunun da anlamı: ...neleri haram kıl-dığını size okuyayım, şeklindedir). Kulelilerin tercihi de budur. Bu görüşe göre ifadenin takdiri de: Rabbinizin haram kıldığı şeyi size okuyayım," şeklindedir.

ortak koşmayın" lafzı geçen ilk fiilin aynı kökünden gelen bir fiil takdiri ile nasb mahal Ündedir. Yani, size şirk koşmamanızı okuyayım demektir. Bu da size şirk koşmanın haram kılındığını okuyayım anlamındadır. Bununla birlikte; Size" kelimesindeki iğra anlamı dolayısıyla nasbedilmiş olma ihtimali de vardır. O takdirde Size" kelimesi, kendisinden önceki ifadelerde, munkatı' olur. Yani, size düşen, şirk koşmayı ter-ketmektir ve yine size düşen, anne babaya iyilik etmektir, çocuklarınızı öl-dürmemektir, kötülüklere yaklaşmamaktır. Nitekim birisine İşine bak," demek de böyledir. Yüce Allah'ın: "Siz, kendinize bakın" (el-Maide, 5/105) buyruğu da böyledir. Bütün bu açıklamaları İbn eş-Şecerî yapmıştır.

en-Nehhâs da şöyle demektedir: ... mama"dakİ...ma" kelimesinin, Neler"den bedel olarak nasb mahallinde olması da mümkündür. Yani ben, sîze şirk koşmanın haram kılındığını okuyayım.

el-Ferrâ da 'nın nehiy için olması görüşünü tercih etmiştir. Çünkü, ondan sonra diye bir daha nehiy gelmektedir. (Meâi, buna göre yapmıştır). [\[167\]](#)

3. Allah'ın Hükümlerini Açıklama Görevi:

Bu âyet-i kerime, yüce Allah tarafından Peygamberine, bütün insanları Allah'ın haram kıldığı şeylere dair okuyacağı buyrukları dinlemeye davet etmesi için bir emirdir. Ondan sonra gelecek olan ilim adamlarının da aynı şekilde insanlara tebliğde bulunmaları ve onlara, Allah'ın neyi haram, neyi helâl kıldığını açıklamaları gerekmektedir. Nitekim yüce Allah: "Onu, muhakkak insanlara açıklayıp anlatacaksınız... diye teminat almıştı" (Âl-i İmran, 3/187) diye buyurmaktadır.

İbnü'l-Mübarek de şunu nakletmektedir: Bize, İsa b. Ömer'in, Amr b. Mur-re'den haber verdiğine göre Amr, kendilerine şunu nakletmiş: Rabi' b. Hay-sem (Huseym de denilmiştir), kendisiyle oturan birisine şöyle demiş: Peygamber (sav)'dan henüz mührü çözülmemiş bir sabitenin sana getirilip verilmesi seni memnun eder mi? O, elbette deyince: Ona, şu âyet-i kerimeyi oku: "De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım..." diyerek, üç âyetin (yani, 153.

âyetini sonuna kadar okudu.

Kâ'b el-Ahbar der ki: Bu âyet-i kerîme, Tevrat'ın başlangıcıdır: "Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla. De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım..."

İbn Abbas da der ki: Bu âyet-i kerimeler, yüce Allah'ın Âl-i İmran Sûre-si'nde sözünü ettiği muhkem âyetlerdir. Bütün insanlara gönderitmiş şariat-ler, sözbirliği halinde bunları kabul etmiş ve hiçbir dinde bunlar asla nesh edilmemiştir,

Musa (a.s)'a indirilmiş on kelime (emir)nin (bunlar), oldukları da söylenmiştir.

[\[168\]](#)

4. Anne Baha'ya İyilik:

Yüce Allah'ın; "Anaya babaya iyilik edin" buyruğunda geçen ana-baba-ya iyilik (ihlanda bulunmak), onlara iyi davranmak, onları korumak, onlara gereken ihtimamı göstermek, emirlerini yerine getirmek, köle iseler kölelikten kurtarmak, onlara karşı zorbalık taslamayı terketmekle olur.

"iyilik etmek," mastar olarak nasbedilmiştir. Onu nasbenden ise, lafzından gizli bir fiil olup takdiri; Ana babaya güzelce iyilik edin," şeklindedir. [\[169\]](#)

5. Fakirlik Korkusuyla Çocukları Öldürmek:

Yüce Allah'ın: "Yoksulluk endişesinden dolayı çocuklarınızı öldürmeyin" buyruğunda geçen "imlâk: yoksulluk", fakirlik demektir. Yani, fakir düşmek korkusuyla çocuklarınızı diri diri gömmeyin. Size de onlara da rızık veren şüphesiz ki Benim.

Araplar arasında âyetin zahirinden de anlaşıldığı gibi, fakirlik korkusuyla kız çocukları da erkek çocukları da Öldürenler vardı.

Fakir düştü anlamına geldiği gibi, O'nu fakir düşürdü, şeklinde de kullandır. Buna göre fiil hem lazım, hem müteaddidir (geçişsiz ve geçişlidir).

en-Nakkâş'ın, Muerrec'den naklettiğine göre şöyle demiş: İmlâk, Lahım-hların şivesinde açlık demektir. Münzir b. Said İse bunun, infak (yani harcamak) anlamına geldiğini zikretmektedir. "Malını infak etti, harcadı," demektir. Nakledildiğine göre, Ali (r.a), hanımına şöyle demiş: "Malından istediğin kadarını harca."

"Kalbinde olmadık şeyleri diliyle söyleyen" demektir. Buna göre (imlâk'ın kökünü teşkil eden) melâk, müşterek bir lafızdır. Yeri gelince buna dair açıklamalar gelecektir. [\[170\]](#)

6. Azl'in Hükmü:

Azli caiz kabul etmeyen kimseler bu âyet-i kerimeyi delil gösterebilirler. Çünkü, çocukları diri diri gömmek diye bilinen "ve'd", mevcut olanı ve nesli ortadan kaldırır. Azl ise neslin esasını engellemektir. O bakımdan, bunlar birbirine benzerdir. Şu kadar var ki, canı öldürmek günah bakımından daha büyük, fiil olarak da daha çirkindir. Bundan dolayı kimi ilim adamımız şöyle demiştir: Hz. Peygamberin, azl ile ilgili olarak: "O gizliden gizliye ve'd'dir"[\[171\]](#) buyruğundan

haramlık değil de mekruh olduğu anlaşılmaktadır.

Ashab-ı kiramdan ve diğerlerinden bir topluluk bu görüşü kabul etmişlerdir. Yine ashab-ı kiramdan, tabiinden ve fukahadan bir diğer topluluk da mubah olduğunu söylemişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bunu yapmamakta sizin için bir sakınca yoktur, çünkü kader neyse o olur." [172] Yani, sizin böyle bir işi yapmamanızda sizin için bir günah sözko-nusu olmaz. Öyle ki el-Hasen ve Muhammed b. el-Müsennâ, bu nehiyden azl'in yasaklanması ve bu işten vazgeçildiğinin istenmesi anlamını çıkarmışlardır. Ancak birinci te'vil daha uygundur. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah bir şeyi yaratmak istedi mi, ona hiçbir şey engel olamaz." [173]

Malik ve Şafiî derler ki: Hür kadından izinsiz azil yapmak, caiz değildir. Bu görüşleriyle inzalin, kadının lezzet almasının tamamlanması olduğunu ve çocukla kadının hak sahibi olduğunu kabul etmiş gibidirler. Ancak, cariye olarak kendisiyle ilişki kurulan kadından izin almak görüşünü kabul etmemişlerdir. Buna göre erkek, cariyenin izni olmaksızın da azil yapabilir. Zira, cariyenin sözü geçen hususlardan her hangi birisinde hak sahibi olduğu söylenemez. [174]

7, Kötülüklerin Her Türlüsünden Uzak Durmak:

Yüce Allah'ın: "Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın" buyruğunun bir diğer benzeri de: "Günahın açık olanım da gizlisini de bırakın" (el-En'âm, 6/120) buyruğudur. Yüce Allah "açığına" buyruğu ite, bütün kötülük ve hayasızlık çeşitlerini yani masiyetleri yasaklamıştır. "Gizlisine de" buyruğu ile de kalbin ilâhî emre muhalefeti kararlaştırdığı şeyleri yapmayı yasaklamaktadır. Açık ve gizli tabiri, hakkında kullanıldığı şeylerin bütün kısımlarını kapsamına almaktadırlar.

"Açık olan" ifadesi, " Kötülükler"den bedel olarak nasbedilmiştir. "Gizli olan" da ona atfedilmiştir. [175]

8. Haksız Yere Canı Öldürmek Ve Öldürülmeyi Haklı Kılan Sebepler:

Yüce Allah'ın: "Hak ile olmadıkça Allah'ın haram kıldığı canı öldürmeyin" buyruğunda yer alan; (o-^1): Can" kelimesinin başındaki elif ve lam, cinsi marife yapmak içindir. Arapların; "(. j^jJij ^j-dl tJ- J«Ul .ili*!): İnsanla-n (yani insan türünü) dirhem ve dinar sevgisi helak etti," demeleri gibi. Yüce Allah'ın: "(. ujU jû- İlJilı öp: Gerçekten insan, mal toplamaya düşkün, fakat vermekte cimri

olarak yaratılmıştır" (el-Mearic, 70/19) buyruğu da bunun gibidir, Nitekim ondan sonra gelen: "Ancak, namaz kılanlar böyle değil" (el-Mearic, 70/22) diye buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: "Asra andolsun, muhakkak insan (türü) ziyan içindedir" (el-Asr, 103/1-2) buyruğu da böyledir. Çünkü, daha sonra: "îman edenler... müstesna" (el-Asr, 103/3) diye buyurmuştur.

Bu âyet-i kerime hayatı koruma altında bulunan nefsin -öldürülmesini gerektiren haklı bir gerekçeyle olmadıkça- ister mü'min olsun, ister antlaşma-h (muâhid veya zımî) olsun, öldürülmesini yasaklamaktadır. Rasulullah (sav) da şöyle buyurmuştur: "Ben, insanlarla, Allah'tan başka ilah yoktur deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Her kim Allah'tan başka ilah yoktur diyecek olursa, malını ve canını korumuş olur. Hakkıyla olması hali müstesna. Hesaplarını görmek ise Allah'a aittir." [176]

Bu hak ise, bir kaç türlüdür. Bunlardan birisi zekât vermemek ve namazı terketmektir. Ebu Bekir es-Sıddîk, zekâtı vermeyenlere karşı savaşmıştır. Kur'an-ı Kerimde de şöyle buyrulmaktadır: "Eğer tevbe edip namaz kılarlar ve zekât verirlerse, yollarını serbest bırakın." (et-Tevbe, 9/5) Bu husus da gayet açıktır.

Hz. Peygamber de şöyle buyurmaktadır: "Müslüman bir kişinin kanı ancak üç şeyden birisiyle helâl olur: Zina eden evli, cana karşılık can ve dinini terk edip İslâm cemaatinden ayrılan." [177]

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "İki halifeye bey'at edildiği takdirde, onlardan sonrakini öldürün." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [178]

Ebu Dâvud da İbn Abbas'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Her kimi Lût kavminin işim' yaparken bulacak olursanız, faili de mefulü de öldürünüz." [179] İleride buna dair açıklamalar el-A'raf Sûresi'nde (7/80. âyet, 3. başkta) gelecektir.

Yine Kur'an-ı Kerim'de (hak ite öldürülmenin bir başka sebebi) şöylece açıklanmaktadır: "Allah'a ve Rasulüne karşı savaşanların ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası ancak öldürülmeleri... dir." (el-Mâide, 5/33) Yine bir başka yerde; "Eğer mü'minlerden iki grup birbirleriyle çarpışırlarsa..." (el-Hucurat, 49/9) diye buyurmaktadır.

Müslümanların (meşru halife etrafında birlik teşkil etmişken) birliğini bozmak isteyen, cemaat halinde etrafında toplandıkları imama muhalefet eden ve birliğini dağıtmaya çalışarak insanları ve malları talan etmek suretiyle devlet başkanına karşı ayaklanmak (bâğî) ve itaati kabul etmemek suretiyle yer yüzünde fesat çıkarmaya çalışanların da hükmü, öldürülmeleridir. İşte yüce Allah'ın: "Hak ile olmadıkça" buyruğunun anlamı budur.

Hız. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Mü'rinlerin kanları birbirlerine denktir. Onların en aşağıları dahi, onların sorumluluklarını yerine getirmeye çalışır. Kâfire karşılık da bir müslüman öldürölmez. Ahdi içerisinde bulunan bir ahid sahibi de öldürölmez. [180] Farklı iki din mensubu bir birine mirasçı olmaz."

[181]

Ebû Dâvûd ve Nesâî de Ebu Bekre'den şöyle dediğini rivayet ederler: Ben, Rasulullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Her kim ahidli bir kimseyi hakka uygun olmayan bir sebeple öldürecek olursa, Allah ona cennete girmeyi haram eder." [182]

Ebu Davud'un kaydettiğı bir başka rivayette de şöyle demektedir: "Kim zimmet ehlerinden birisini öldürecek olursa, cennet kokusunu almayacaktır. Şüphesiz cennetin kokusu yetmiş yıllık bir mesafeden alınır." [183]

Buhârî'de hadisin ifadesi şöyledir: "...şüphesiz cennetin kokusu kırk yıllık bir mesafeden ahntr." Buhârî ise bu hadisi Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan diye rivayet etmektedir. [184]

9. Allah'ın Emirleri:

Yüce Allah'ın: "(p-Ö*): İşte bunlar" buyruğı ile haram kılınan bu şeylere işaret edilmektedir. "Kef" ile "mim" harfleri hitap içindir. Bu iki harfin i'rab-ta mahalleri yoktur.

* * *

"{*# fSlşj): Sîze bunları emretti" buyruğunda geçen (ve mealde: emr diye karşılanan) vasiyet, güç yetirilen ve pekiştirilmiş emir demektir. Buradaki "keP ile "mim" harfleri ise nasb mahallindedir. Çünkü bu zamir, muhatap için kullanılan bir zamirdir. Yine: "(_J*>): Tavsiye etti, emretti" fiilinde de yüce Allah'a ait bir fail zamiri vardır.

Matar el-Verrak, Nafi'den, o, İbn Ömer'den rivayetine göre Osman b. Af-fan (r.a) evinde muhasara edildiğı sırada, kendisini muhasara edenlerin önüne çıkarak şöyle dedi: Beni ne diye öldüreceksiniz? Şüphesiz ben, Rasu-lullalı (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Müslüman bir kimsenin kanı ancak şu üç şeyden birisi dolayısıyla helâl olabilir: Mu lisan olduktan sonra zina eden bir adamın recm ile öldürölmesi gerekir. Yahut kasten birisini öldüren kimseye kısas uygulamak gerekir. Yahut, müslüman olduktan sonra ir-tidat eden kimsenin de öldürölmesi gerekir." Allah'a yemin ederim, cahili-ye döneminde olsun, müslüman olduktan sonra olsun asla zina etmedim. Kimseyi de öldürmüş değilim ki, onun yerine

öldürölmek suretiyle bana kısas uygulansın. İslâm'a girdiğimden beri de asla irtidat etmedim. Şüphesiz ki ben,'Allah'tan başka İlah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve Rasulü olduğuna şahidlik ederim. İşte size sözünü ettiğim bu hususlar size -akıl erdiresiniz diye- (Allah'ın) tavsiye ettikleridir. [\[185\]](#)

10. Yetimin Malı:

Yüce Allah: "Bir de yetimin malına... en güzel olandan başka bir şekilde yaklaşmayın" diye buyurmaktadır. Yani, onun lebine olacak ve malını artırıp çoğaltacak şekilden başkasıyla yaklaşmayın. Bu da malın astını gereği gibi korumak ve onun dallarının da meyve vermesini sağlamak suretiyle olur. Bu hususta yapılmış en güzel açıklama budur, çünkü, kapsayıcı bir açıklamadır. Mücahid der ki: "Bir de yetimin malına... en güzel olandan başka bir şekilde yaklaşmayın." Yani, malında ticarete bulunmaktan başka bir surette yaklaşmayın. Ondan herhangi bir şey satın almaman ve malından da borçlanman demektir. [\[186\]](#)

11. Yetimin Reşitliğe Erdiğinin Tesbiti:

Yüce Allah'ın: "Rüştüne erinceye kadar" güçleninceye kadar demektir. Güçlenmek ise, bedende de görülebilir, denemek suretiyle de anlaşılabilir. Güçlenmenin bu iki şekliyle ortaya çıkması kaçınılmazdır. Çünkü, burada bu kelime mutlak olarak kullanılmıştır.

en-Nisa Sûresi'nde ise yetimin hali, mukayyed olarak şöylece zikredilmektedir: Ifetimleri, evlilik çağıma erdikleri zamana kadar deneyin. Şayet onlarda bir reşitlik görürseniz..." (en-Nisa, 4/6). Burada da yüce Allah, hem bedeni gücü, hem de evlilik çağına erişmeyi, hem de bilgi sahibi olma gücünü bir arada zikretmiştir ki, bu bilgi sahibi olma gücü "onlarda reşitlik görmek" demektir.

Eğer, yetimde bilgi hasıl olmadan fakat güç husule geldikten sonra malı verilecek olursa, arzulan doğrultusunda malını tüketir ve malsız bir yoksul olarak kahverir. Özellikle yetim hakkında bu şartın sözkonusu edilmesi, insanların ondan yana gaflette bulunmaları ve onun babalarının çocuklarını gözetip denemeleri imkânından mahrum olmasıdır. O bakımdan, babasını kaybetmiş olan bir kimsenin uygun zamanını tesbit etmek daha uygundur,

Rüştüne ermek, onun malına en güzel olandan başka bir yolla yaklaşmayı mubah kılan bir sebep değildir. Çünkü, baliğ olan kişi hakkında (kötü maksatla malına el sürmek şeklindeki) haramlık zaten sabittir. Özellikle yetimin zikredilmesi

onun adına davacı olacak olanın Allah oluşundan dolayıdır.

Buyruğun anlamı şudur: Yetimin malına, rüştüne erinceye kadar en güzel olandan başka bir şekilde ebediyyen yaklaşmayın. İfadede hazfedilmiş ibareler de vardır. Yani, rüştüne erip onun reşitliğine erdiği anlaşılacak olursa, malını ona veriniz demektir.

İlim adamları, yetimin reşitliğe ermesi hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Zeyd der ki: Bundan kasıt buluğa ermesidir. Medineliler de buluğa ermesi ve onun reşitliğine erdiğinin anlaşılmasıdır. Ebu Hanife'ye göre ise yirmi beş yaştır. İbnü'l-Arabî der ki: Ebu Hanife'nin bu durumuna hayret edilir. Çünkü o, miktar ile tesbit edilen şeylerin kıyas ve akıt yürütme ile sabit olmayacağı, ancak nakil yoluyla sabit olacağı görüşündedir. Bu miktar ile ilgili hususları ise, zayıf hadisler ile tesbit etmektedir. Fakat o, vurup dövme diyarı (Bağdat) da kalmış, o bakımdan onun nezdinde müdelles hadisler çoğalmıştır. Eğer -Allah'ın İmam Malik'e ihsan ettiği şekilde- (şariat)'in madeni olan yerde kalmış olsaydı, ondan ancak ve ancak katıksız dine uygun görüşler ortaya çıkardı.

Şöyle de denilmiştir: Kûhûlet (olgunluk) yaşının sona ermesi, (âyet-i kerimede zikredilen) eşüd {mealde: reşklik}'in İleri dereceye vardığı dönemdir. Nitekim, Suhaym b. Vesil şöyle demektedir:

"Elli yaşındayım (kûhulet'in son sınını); ben bütün gücümü de toplamış bulunuyorum.

Türlü çeşitli işlerin başımdan gelip geçmiş olması, işlerimi oldukça sağlam yapmama sebep oldu."

"Reşittik (.güçlülük) çağı" tekildir, çoğulu gelmez, Nitekim kurşun anlamına gelen; kelimesi de böyledir.

Tekilinin şeklinde ve; Fels ve felsler'e benzediği de söylenmiştir. Kelime aslı itibari ile, günün yükselmesi demek olan; 'dan gelmektedir. Meselâ; Ona günün yükseldiği ve aydınlığının yayıldığı vakit geldim," denilir. Muhammed b. Mu'lam-med ed-Dabî de Antere'nin şu beyitini zikrederdi:

"Onu, günün yükseldiği vakit gördüğümde sanki Göğsü ve başı ıdım (diye bilinen kırmızı bir boya veya yaprağı kına yapmak için kullanılan bir ağaç) ile boyanmıştı."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Gündüzün yükseldiği vakit orada hevdeci içinde bir kadın dolaşır İnce uzun bilekli ve uzun boylu bir kadın."

Sibeveyh, tekilinin; olduğunu söylerdi. el-Cevherî de der ki: Bu, mana itibariyle güzel bir açıklamadır. Çünkü, Delikanh gücüne kuvvetine erişti," denilir. Ancak, veznindeki kelimeler; şeklinde çoğul yapılmaz. (Buna benzer görülen);kelimesi

ise'in çoğuludur. Bu da Arapların; Sıkıntı günü ve rahatlık günü" tabirlerinden alınmıştır. Bunun çoğulunun; olduğunu ve bu bakımdan; Köpek, köpeklerle" benzediğini, diğer taraftan; lafzının tekil ve çoğulunun Kurt, kutlara benzediğini söyleyenlerin görüşüne gelince, bu sadece bir kıyastır. Nitekim "Ebabil" kelimesinin tekilinin; olduğunu söyleyerek bunu, kıyasen ileri sürmeleri de böyledir. Ancak, bu kullanış Araplardan işitilmiş değildir. Hbu Zeyd der ki: Bana sıkıntı isabet etti, anlamında, diye kullanılır. ise, kişi ile birlikte oldukça güçlü, kuvvetli bir binek bulunduğunu anlatan bir tabirdir. [\[187\]](#)

12. Ölçü Ve Tartıyı Tam Yapmak:

Yüce Allah'ın: "Ölçüyü ve tartıyı tam ve doğru yapın* buyruğu şu demektir: Alış veriş esnasında alırken ve verirken âdil olun. Çünkü, el-Kıst (tam ve doğru), adaletli, âdil demektir.

"Bîz kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemeyiz." Ölçü ve tartıyı tam yerine getirmek hususunda fakatından fazlasını yüklemeyiz, demektir. Bu buyruk, veriJen emirlere muhalefet etmekten korunup sakınmanın insanın güç ve kudreti çerçevesinde olan kadarı ile söz konusu olmasını gerektirmektedir. İki ölçme arasında sakınılması mümkün olmayan farklar ile, insan kudretinin dışında kalan şeyler affedilmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Keyl (ölçmek), ölçme aleti, ölçek anlamındadır. Meselâ; bu şu kadar keyldir denilirken, şu ölçektir, denilmek istenmektedir. Bundan dolayı (ism-i alet olan) mîzan: Tartı aleti, ona atedilebilmiştir.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Şam yüce Allah, kullarının arasından pek çok kimsenin vermekle yükümlü olmadığı miktarda bir şeyi başkasına vermekten hoşlanmayacağını, cimrilik göstereceğini bildiği için, veren kimsenin hak sahibine hakkını tam vermesini emretmiş ve fazlasını vermekle mükeiief tutmamıştır. Çünkü, fazlasını vermek halinde, sıkılır ve cimrilik gösterir. Diğer taraftan hak sahibine de hakkını almasını emretmiş, bununla birlikte hakkından daha azına razı olma mükellefiyetini getirmemiştir. Çünkü, hakkını az alması da onu rahatsız eder ve sıkar.

Matik'in, Muvatta'ında Yahya b. Said'ten rivayetine göre Abdullah b. Ab-bas'tan şöyle dediği kendisine ulaşmış: "Ganimetten hırsızlık, bir toplumda ortaya çıktı mı, mutlaka Allah kalplerine korku salar. Bir toplumda da zina yayıldı mı, mutlaka onlarda öiüm çoğalır. Bir toplum ölçü ve tartıyı eksik yaptı rm, mutlaka rızıkları kesilir. Bir toplum haktan başkasıyla hükmetti mi, mutlaka aralarında kan dökmeler yaygınlık kazanır. Bir toplum ahdi bozdu mu, mutlaka Allah

üzerlerine düşmanı musallat eder." [\[188\]](#)

Yine İbn Abbas şöyle demiştir: Sizler ey Arap olmayanlar topluluğu, sizden öncekilerin helakine sebep teşkil eden iki işin başına getirilmiş bulunuyorsunuz: Ölçü ve tartı. [\[189\]](#)

13. Adaletle Söz Söylemek, Allah'ın Ahdine Bağlı Kalmak:

Yüce Allah'ın: "Söz söylediğiniz vakit... adaletli olun" buyruğu, hem hüküm verme halini, hem de şahitlikte bulunma halini kapsamaktadır. "Akrabanız dahi olsa." Hak isterse akrabalarınızın ve benzerlerinin aleyhine dahi olsa. Daha önce en-Nisa Sûresi'nde (4/135- âyetin tefsirinde) geçtiği gibi.

"Allah'ın ahdini yerine getirin." Bu da Allah'ın kullarına verdiği bütün ahidleri (emirleri) hakkında umumîdir. İki kişi arasında yapılan bütün akid-lerin kastedilmiş olması da muhtemeldir. Bu ahdin Allah'a izafe edilmesi ise, onun gereği gibi korunması ve yerine getirilmesini emretmiş olması açısından sözkonusu olmuştur. "Düşünüp öğüt alınız." Gerektiği gibi ibret alınız diye... [\[190\]](#)

14. Uymamız Gereken Dosdoğru Yol:

Yüce Allah'ın: "Şüphesizki bu, Benim dosdoğru yokundur. O halde ona uyun" âyeti büyük bir âyettir, yüce Allah bunu, önce geçen buyruklara atfetmiştir. Yüce Rabbimiz, bir takım emir ve nehiyler verdikten soma, burada da onun yolundan başkasına uymaktan sakındırmaktadır. Bu âyet-i kerimede, ileride sahili hadisler ile selefin sözleriyle açıklayacağımız üzere kendi yoluna uymayı emretmektedir. Ayet-i kerimenin başında yer alan; nasb mahallindedir. Yani

" Ve: Şüphesiz ki bu Benim.., yolumdur diye oku!" takdirindedir. Bu açıktama, el-Ferrâ ve el-Kisaî'den nakledilmiştir. el-Ferrâ der ki: Cer mahallinde olması da mümkündür. Yani, " Size bunları ve bu benim yolumdur, diye tavsiye etti," takdirindedir. el-Halîl ve Sibeveyh'e göre takdiri ise; "Çünkü bu Benim... yolumdur" şeklindedir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Muhakkak mescidler de Allah'a mahsustur." (el-Cinn, 72/18) diye buyurmaktadır.

et-A'meş, Hamza ve el-Kisaî de: "şüphesiz ki bu" şeklinde es-reli olarak ve istinaf (yeni bîr cümle başı) olmak üzere okumuşlardır. Yani, bu âyet-i kerimelerde sözü geçen hususlar Benim dosdoğru yolumdur, demek olur.

İbn Ebi İshâk ve Yakub ise, "nun" harfini şeddesiz olarak; diye okumuştur ki,

burada şeddesiz okuyuş, şeddeli okuyuş gibidir. Şu kadar var ki, bunda zamiri şan diye bilinen bir zamirin hazfı sözkonusudur. Yani Ve işte bu..." takdirindedir. Buna göre ref mahallindedir. Nasb olması da caizdir, te'kid için fazladan gelmiş olması da mümkündür. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Müjdeci gelip de..." (Yûsuf, 12/96)

Sırat ise, İslâm dininin kendisi demek olan yol demektir, "Dosdoğru" kelimesi de hal olarak nasbedilmişir. Dosdoğru, hiçbir eğriliği büy-rülüğü olmayan anlamındadır.

Bununla yüce Allah, Peygamberi Muhammed (sav) vasıtası ile açıklamış ve açmış oduğu geniş bir yol olarak teşri buyurduğu, sonu da cennete ulaşan yoluna tabi olmayı emretmektedir. Bu yoldan bir çok yollar ayrılmıştır. Kim o doğru yolu izlerse kurtulur, kim bu ayrılan yollara koyulacak olursa, bu yollar kendisini cehenneme götürür. İşte yüce Allah: "Başka yollara uymayın. Sonra sizi O'nun yolundan ayırırlar" uzaklaştırır, kaydırırlar diye buyurmaktadır.

Dârimî Ebu Muhammed Müsned'inde sahih bir îsnadla şöyle bir rivayet kaydetmektedir: Bize AtVan haber verdi, bize Hammâd b. Zeyd anlattı, bize, Âsim b. Behdele, Ebu Vâil'den anlattı. Ebu Vâil, Abdullah b. Mes'ud'dan dedi ki: Rasulullah (sav) bir gün bize bir çizgi çizdi, sonra şöyle buyurdu: "İşte bu, Allah'ın yoludur.TM Daha sonra onun sağında bir takım çizgiler, solunda da bir takım çizgiler çizdi. Sonra da şöyle buyurdu: "Bunlar da her birisinin başında ona çağıran bir şeytanın bulunduğu bir takım yollardır." Sonra da bu âyet-i kerimeyi okudu. [\[191\]](#)

Bu hadisi, İbn Mace de Sünen'inde rivayet etmiştir. Cabir b. Abdullah'tan dedi ki: Peygamber (sav)'ın yanında idik. Bir çizgi çizdi. Sonra da onun sağında iki çizgi çizdi, solunda da iki çizgi çizdi. Daha sonra elini ortadaki çizgi üzerine koyup şöyle buyurdu: "İşte bu, Allah'ın yoludur." Sonra da şu: "Şüphesiz ki, bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun. Başka yollara uymayın. Sonra sizi onun yolundan ayırırlar" âyetini okudu. [\[192\]](#)

Bu ayrı yollar, yaliudilîği, Hristiyanlığı, mecusiliği, diğer din mensuplarını fer'i meselelerde hevâlarının arkasından giden istisna olan bid'at ve dalâlet sahiplerini de; bunların dışında kalan, tartışmalarda işi aşırıya götüren ve kelamı meselelerde olmadık şekilde dalıp gidenleri de kapsamına alır. Çünkü, bütün bunlar, ayaklannın kaymasına maruzdurlar ve yanlış inanışlara sapmaları zannolunur. Bu açıklamaları ibn Atiyye yapmıştır.

Derim ki: Doğrusu da budur Taberî, "Kitabu Âdâbı'n-Nüfus"da şunu nakletmektedir: Bize Muhammed b. Abdülâlâ es-San'anî anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Sevr aniatti: Ma'mer'den, o, Eban'dan naklettiğine göre, adamın

birisi İbn Mes'ud'a şöyle sormuş: Sırat-ı müstakim (dosdoğru yol) hangisidir? İbn Mes'ud şu cevabı verdi: Muhammed (sav) bizi onun başında bıraktı, onun bir ucu da cennettedir. Sağında bir takım yollar, solunda bir takım yollar vardır. O yolların başında oralardan geçenleri davet eden bir takım kimseler vardır Her kim bu yollara koyulacak olursa, o yollar sonunda onu cehenneme götürür. Her kim de dosdoğru yola koyulacak olursa, o da onu sonunda cennete ulaştırır. Daha sonra İbn Mes'ud: "Şüphesiz ki, bu Benim dosdoğru yolumdur™ âyetini okudu. Abdullah b. Mes'ud ayrıca dedi ki; Kabzo-lunmadan önce ilmi öğreniniz. Kabzedilmeci ise ilim ehlinin geçip gitmesidir. Gereksiz yere ince eleyip sık dokunmaya kalkışmaktan, gereksiz yere işi derinliğine kavramaya kalkışmaktan ve bid'atlerden çokça sakınınız. Size tâ İlkinden gelen kadim şeylere sarılmanızı tavsiye ediyorum. Bunu da Darimi rivayet etmiştir. [\[193\]](#)

Mücahid de yüce Allah'ın: "Başka yollara uymayın" buyruğunu, bid'at-lere uymayın diye açıklamıştır.

İbn Şihab da der ki; Bu da yüce Allah'ın: "Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar varya..." (el-En'âm, 6/159) buyruğuna benzemektedir. Bunlardan kaçmak gerekir, kaçmak. Kurtulmak gerekir, kurtulmak. Selet'-i salibin izlediği o sırat-ı müstakime, o dosdoğru yola yapışmak gerekir. İşte kârlı ticaret ondadır.

Hadis İmamları Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet ederler: Rasulul-talı (sav) buyurdu ki: "Size neyi emrettiysem onu alınız. Ve size neyi yasak-tadıysam ondan da uzak durunuz." [\[194\]](#)

İbn Mâce ve başkaları da el-trbad b. Sâriye'den şöyle dediğini naklederler: Rasulullah (sav) bize öyle bir vaazda bulundu ki, ondan dolayı gözler yaşardı, ondan dolayı kalpler korkuyla titredi. Ey Allah'ın Rasulü dedik. Bu, âdeta bir veda edenin öğüdüne benzemektedir. Bize neyi tavsiye edersin? Şöyle buyurdu: "Ben, sizi (hiç bir şüphe ve tereddüt gerektirmeyen) apaydınlık yol üzerinde bıraktım. Onun gecesı de gündüzü gibidir. Benden sonra bu yoldan helak olandan başkası sapmaz. Aranızdan yaşayacak olanlar, pek çok ayrılıklar görecektir. Size, benim sünnetimden ve benden sonra hidâyet bulmuş raşit halifelerin sünnetinden bildiğinize bağlı kalmanızı tavsiye ediyorum. Onlara dişlerinizele kavrarcasına sımsıkı sarılınız. Sonradan uydurma işlerden (bid'atlerden) de sakınınız. Çünkü, şüphesiz her bir bid'at bir sapıklıktır. Size itaat etmenizi tavsiye ediyorum. İsterse başınızdaki Ha beşli bir köle olsun. Şüphesiz ki mü'min, burnuna halka takılmış deveye benzer. Nereye çekilirse oraya gider." Bu hadisi Tirmizî de bu manada rivayet etmiş ve sahih olduğunu irade etmiştir. [\[195\]](#)

Ebû Dâvûd da şöyle bir rivayet kaydetmektedir: Bize İbn Kesir anlattı, dedi ki: Bize Sül'yan haber verdi, dedi ki: Adamın birisi, Ömer b. Abdülaziz'e mektup yazarak kader hakkında som sordu. Ona şu cevabı yazdı: İmdi, ben sana Allah'a karşı takvalı olmayı, O'nun emrinde orta yolu izlemeyi, Rasu-luüah (sav)'ın sünnetine tabi olmayt, O'nun sünnetinin uygulanageiışinden sonra bid'atçilerin ortaya çıkardıkları şeyleri -ki, onların bu gibi şeylerle uğraşmalarına gerek yoktur. Ümmet buna ihtiyaç bırakmamıştır- terk etmeni tavsiye ediyorum.

Sana cemaate bağlı kalmanı tavsiye ediyorum. Çünkü, cemaat Allah'ın izniyle senin İçin bir koruyucudur. Hem şunu bil ki, insanlar ne kadar bid'at ortaya çıkarmışiarsa mutlaka ondan önce, ya onun aleyhine delil olacak bir şey geçmiştir veya o hususta ibret teşkil edecek bir durum. Şunu bil ki sünneti, ona muhalefet etmekte ne kadar hata, ne kadar yanlışlık, ne kadar ahmaklık, ne kadar gereksiz yere derinlere dalmak istemenin miktarını bilen bir kimse ortaya koymuştur. O bakımdan sen de kendin için, başkalarının kendileri için razı oîup beğendiğı şeye razı ol. Onlar, bilerek durmuşlardır. İşin özüne nüfuz eden bir basiretle de bu gibi işlere dalmaktan kurtulmuşlardır.

Üstelik onlar işleri açığa çıkarabilmekte daha güçlü idiler. Sahip oldukları lütuf ve fazilet dolayısıyla da buna onlar daha layıktılar.

Eğer, hidâyet sizin Ü2ertnde bulunduğunuz yol olsaydı, o takdirde siz bu hususta onları geride bırakmışsınız demektir. Şayet sizler, bu gibi şeyler onlardan sonra ortaya çıkmıştır diyorsanız, şunu bilin ki, bunları ortaya çıkartanlar ancak onların yolundan başkasına tabi olup onlara uymaktan yüz çevirerek nefsine uyan kimselerdir. Şüphe yok ki onlar önde gidenlerdir. Bu hususta yeteri kadar konuşmuşlardır ve rahatlatacak kadarım anlatmışlardır. Onlar bu hususta, her hangi bir kusur eksik bırakrnadıkları gibi, daha da açıklanması gereken bir şey de bırakmış değillerdir. Bazıları bu hususta onlardan geri kaldılar, o bakımdan hakka uzak düştüler. Bazıları da onlardan ileri geçmeye çalsştılar, fakat aşırıya gittiler. Onlar İse, bu ikisinin arasında ve dosdoğru bir yol üzere idiler... diyerek bundan sonra hadisin geri kalan bö-Kimünü nakletti. [196]

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî de der ki: Size, ashabın yoluna ve sünnete uymanızı tavsiye ediyorum. Çünkü, kısa bir süre sonra Peygamber (sav)'dan ve onun bütün hallerinde ona uymaktan söz edecek bir kişi ortaya çıkarsa, (diğerlerinin) onu yereceklerinden, ondan uzaklaşıp gideceklerinden, onunla ilişkilerini keseceklerinden, onu zelil edeceklerinden, küçük düşüreceklerinden korkuyorum.

Yine Sehl der ki: Şunu bilin ki bid'at, ancak ve ancak ehl-i sünnetin elleriyle ortaya çıkmış üstünlük kazanmıştır. Çünkü onlar, bid'at ehline karşı çıktılar,

onlarla konuşup tartışılar. Böylelikle bid'atçilerin görüşleri de ortaya çıktı ve herkes arasında yaygınlık kazandı. Bunun sonucunda onları işitmedik kimseler de işitti. Eğer onları bırakıp onlarla konuşmamış olsalardı, onların her birisi kalbinde sahip olduğu inançlarıyla birlikte ölür gider, ondan hiçbir şey onaya çıkmaz ve o bid'atini beraberinde kabrine taşıyıp götürmüş olurdu.

Yine Sehl der ki: Sizden her hangi birinize, İblis, bir ibadet uydurup onunla kendisine ibadet ettirmedikçe, bir bid'at ortaya koymaz. Ancak ondan sonradır ki, İblis o kimseye bir bid'at çıkartır. Bu kişi de bid'at sözü söyleyip insanları ona çağırmaya başladı mı, İblis de o hususta o zilleti ondan çeker.

Yine Sehl der ki: Ben, bid'atçüler hakkında şu hadisten daha ağır bir hadis geldiğini bilmiyorum: "Allah, cenneti bid'at sahibine karşı perdelemiştir." Sehl der ki; Buna göre, yahudi de hristiyan da bid'atçilerden daha çok ümitvar olabilirler.

Yine Sehl der ki: Her kim dinine ikramda bulunmak istiyor ise, sultanın huzuruna girmesin. Kadınlarla başbaşa kalmasın, heva ehli kimselerle de tartışmasın. [\[197\]](#)

Yine Sehl şöyle demiştir: Tabi olun, bid'at çıkartmayın. Çünkü ona ihtiyacınız yoktur.

Darİmî'nin Müsned'inde nakledildiğine göre Ebu Musa el-Eş'arî, Abdullah b. Mes'ud'a gelip şöyle demiş: Ey Abdurrahma'nın babası, ben az önce mescidde birşeyler gördüm. Fakat, onu yeni görüyorum. Bununla birlikte Allah'a andolsun ki, hayırdan başka bir şey de görmüş değilim. Abdullah, o da neymiş diye sorunca, Ebu Musa, ömrün yeterse göreceksin diyerek şunları anlattı: Ben, mescidde oturarak halka halka olmuş ve namazı bekleyen topluluklar gördüm. Elllerinde çakıl taşları olduğu halde, her halkada bir kişi onlara yüz defa tekbir getirin diyor, onlar da yüz defa tekbir getiriyorlar. Yüz defa tehlil getirin diyor, onlar da tehli] getiriyorlar. Yüz defa teşbih getirin diyor, onlar da: Yüz defa teşbih ediyorlar.

Abdullah b. Mes'ud: Peki onlara ne dedin diye sorunca, Ebu Musa, onlara bir şey demedim, senin görüşünü bekledim, senin vereceğin emri bekledim, dedi. Abdullah dedi ki: Sen bunun yerine ne diye günahlarını saymalarını emretmedin ve hasenatlarının hiçbir şekilde zayi olmayacaklarına dair teminat vermedin? Sonra o da kalkıp gitti ve biz de onunla birlikte gittik. Nihayet bu halkalardan birisine vardı, başlarında durdu ve şöyle dedi: Şu yaptığınızı gördüğüm şey nedir? Onlar: Abdurrahman'ın babası, tekbir, tehlil ve teşbihi kendileriyle saydığımız çakıl taşlarıdır, dediler. Bunun üzerine Abdullah b. Mes'ud şöyle dedi: Siz kötülüklerinizi sayınız. Ben hasenatınızdan hiçbir şeyin zayi

olmayacağına dair size teminat veriyorum. Ey Muhammed ümmeti, ne oldu size, ne kadar da çabuk helâka koştunuz? Yoksa siz, sapıklık kapılarını mı açanlarsınız? Onlar: Allah'a yemin olsun Ey Abdurı-ahman'ın babası, hayırdan başka bir isteğimiz yoktu dediler. Abdullah şöyle dedi: Nice hayır isteyen vardır ki, onu bir türlü isabel ettiremez. [\[198\]](#)

Ömer b. Abdülaziz'den rivayete göre, adamın birisi kendisine hevâ ve bid'at ehli hakkında bir husus sormuş, o da şu cevabı vermiş: Sen, bedevî Araplar gibi küttaba giden (ilk okuma yazma öğrenmeye çalışan) küçük çocuk gibi dinine bağlan ve bunun dışında kalan şeylerle oyalanma.

el-Evzaî de der ki: İblis, dostlarına sordu: Siz, Ademoğullarını hangi yollarla yaklaşıp kandırıyorsunuz? Onlar: Her yoldan, dediler. Peki, istiğfar yönünden onlara yaklaşılabiliyor musunuz? Onlar, heyhat! Bu tevhid İle birlikte olan bir şeydir, dediler, iblis şöyle dedi: Aralarında Öyle bir şey yaygınlaştıracam ki, ondan dolayı Allah'tan mağfiret dilemeyecekler. Evzaî dedi ki: O da aralarına bevaların arkasından gitmeyi yaygınlaştırdı. [\[199\]](#)

Mücahid de der ki: Bilemiyorum, mazhar olduğum şu iki nimetin hangisi daha büyüktür: Allah'ın beni İslâm'a hidâyet etmesi mi, yoksa bu iieva ve bid'atleiden beni esenliğe kavuşturmuş olması mı? [\[200\]](#)

Şa'bî de der ki: Bu kimselere "hevfi sahipleri" deniliş sebebi, onların cehennemde uzun süre yuvarlanacak olmalarından Ötürüdür. (Hevâ ile yuvarlanma kelimelerinin aynı kökten geldiklerine işaret ediyor). Bu rivayetlerin hepsi Darimî'den nakledilmiştir.

Sehl b. Abdullah'a, Mu'tezile'ye mensup kimseler arkasında namaz kılmaya, onlardan kız almaya, onlara kız vermeye dair soru soruldu, şu cevabı verdi:

Hayır, bunun iyi bir taralı olamaz. Onlar kâfirdir. [\[201\]](#) Kur'an mahluktur, el'an yaratılmış bir cennet yoktur, yaratılmış bir ateş yoktur, Allah'ın sıratı yoktur, şefaât yoktur, mü'minîlerden hiçbir kimse cehenneme girmeyecektir ve Mu'îammed (sav)'m günahkârlarından hiç kimse cehennemden çıkmayacaktır, kabir azabı yoktur, münker yoktur, nekir yoktur, âhirette Rabbîmizin görünmesi de, fazladan ikramda bulunması da yoktur, Allah'ın ilmi mahluktur, imam tayin etmeye gerek yoktur, cum'a yoktur diyen, buna karşılık bütün bunlara iman edenleri tekfir edenler nassl mü'min olabilir?

Fudayl b. İyad dedi ki: Bid'at sahibi birisini sevenin Allah, amelini boşa çıkartır, İslâm'ın nurunu da kalbinden alır.

Onun bu kabilden sözleri ve fazlası da geçmiş bulunmaktadır.

Süfyan es-Sevrî der ki; Bid'atı İblis masiyetten daha çok sever. Çünkü, ma-

siyetten tevbe sözkonusu olur. Fakat bid'atten levbe sözkonusu olmaz.

İbn Abbas da der ki: Sünnet ehlinde olup sünnete çağırın, bid'atten de uzaklaştırmaya gayret eden bir kimseye bakmak dahi ibadettir.

Ebu'l-Âliye der ki: Siz, ayrılığa düşmeden önce izlemekte oldukları o ilk işe yapığınız.

Âsim el-Ahvel der ki: Ben bunu el-Hasen'e naklettim, o da, o gerçekten sana güzel bir öğüt vermiştir. Allah'a yemin olsun ki, sana doğruyu söylemiştir, dedi.

Âl-i İmran Sûresi'nde Hz. Peygamberin: "İsrailoğulları yetmiş iki fırkaya ayrıldı. Bu ümmet ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır" şeklindeki hadis ve bunun anlam* geçmiş bulunmaktadır. (Âl-i İmran, 3/102. âyet, 2. başlıkta)

Aril ilim adamlarından kimisi şöyle demiştir: Muhammed ümmetine fazladan ilave edilen bu fırka, ulemaya düşmanlık eden, fukalıya buğzeden bir fırkadır. Böylesi bir fırka geçmiş ümmetlerde hiçbir şekilde görülmüş değildir.

Rafi b. Hadic'in rivayetine göre o, Rasulullah (s;ıv)'ı şöyle buyururken dinlemiş: "Ümmetim arasında farkında olmadıkları halde, yahudi ve hıristiyan-i arın kâfir oldukları gibi, Allah'a ve Kur'an'a kâfir olacak bir topluluk olacaktır." Ben, Ey Allah'ın Rasulü, canım sana feda, bu nasıl olacak, diye sordum. Şöyle buyurdu: "Bir bölümünü kabul edecekler, bir bölümünü inkâr edeceklerdir." Canım sana feda Ey Allah'ın Rasulü dedim. Nasd bunu söyleyecekler? Şöyle buyurdu: "Yaratmasında, kuvvetinde, rızkında, İblis'i Allah'a denk koşacaklar ve diyecekler ki: Hayır Allah'tan, şer İblis'tendir." Ebu RafV dedi ki: Peki, hem Allah'ı inkâr edecekler, hem de bunun üzerine kalkıp Allah'ın Kitabını okuyacaklar, imandan ve marifetten sonra da Kur'anı inkâr mı edecekler? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ümmetimin böylelerinden göreceği düşmanlık, kin ve tartışma (çok büyük olacaktır), tşte bunlar, bu ümmetin zındıklarıdır" deyip hadisin geri kalan bölümünü zikretti.

en-Nisa Sûresi'nde bid'at ehli ve nevalarının arkasından giden kimselerle oturup kalkma yasağı, onlarla oturup kalkanların hükmünün de onlarla aynı olduğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Âyetlerimize dalanları gördüğün zaman... kendilerinden yüz çevir" (el-En'âm, 6/68, âyet).

Daha sonra yüce Allah, Medine'de inmiş bulunan en-Nisa Sûresi'nde bu şekilde davranıp Allah'ın verdiği emre muhalefet edenlerin cezasını açıklayıp şöyle buyurmaktadır: "O, size Kur'an'da şunu indirdi...O zaman siz de onlar gibi olursunuz." (en-Nisa, 4/140) Böylelikle onlarla beraber oturup kalkanları da onlara katmış olmaktadır.

Bu ümmetin önder imamlarından bir grup da bu görüşte olup onlarla işret etmek

ve onlarla içli dışlı olmak maksadıyla bid'at ehliyle beraber oturup kalkan kimse hakkında bu âyetler gereğince hüküm vermişlerdir ki, bunlar arasında Ahmed b, Hanbel, el-Evzaî ve İbn Mübarek gibileri vardır. Onlar, işi bid'at ehliyle oturup kalkmak olan bir kimse hakkında şöyle demişlerdir: Böyle birisine onlarla beraber oturup kalkmaktan vazgeçmesi söylenir. Vazgeçerse mesele yok. Aksi takdirde onlar gibi değerlendirilir. Bununla hüküm bakımından onlar gibi değerlendirilir, demek istemektedirler.

Ömer b. Abdulaziz, içki içenlerle oturan kimselere de haddi uygulamış ve görüşüne de: "Çünkü o zaman siz de onlar gibi olursunuz" (en-Nisa, 4/HO) âyetini okumuştur. Kendisine: ŞöyJe denildi: Bu adam, ben onlarla birlikte meseleyi onlara açıklamak ve onların yaptıklarını reddetmek için oturuyorum, diyor denilince, o da şu cevabı vermiş: Onlarla oturup kalkması yasaklanır. Eğer vazgeçmeyecek olursa, o da onlara katılır. [\[202\]](#)

154. Sonra Biz, -güzelce uygulayanlara tamamlamak, her şeyi ayrı ayrı açıklamak, bir hidâyet ve bir rahmet olmak üzere- Musa'ya kitabı verdik. Onlar, Rabblarına kavuşmaya iman ederler diye.

155. İşte bu, indirdiğimiz mübarek bir Kitaptır. Öyleyse ona uyun ve sakının ki, merhamet olunasmız.

Yüce Allah'ın: Sonra Biz... Musa'ya kitabı verdik.

buyruğunda (Musa ve kitap kelimeleri) iki mef'ukiür. "Tamamlamak üzere" ya mef'uLün lehtir, yahut mastardır. "Güzelce uygulayanlara" buyruğu, hem nasb üe, hem reP ile okunmuştur. Merfu olarak okuyanların kıraati, -ki Yahya b. Ya'mer ve İbn İshâk'ın kıraatidir-En güzel (ameli) olan o kimseye... tamamlamak üzere" takdirindedir.

el-Mehdevî der ki: Burada; O kimseye" ait olan mübtedâ hazfedil-diğinden ötürü uzak bir ihtimaldir. Sibeveylı ise el-Halil'den "(Ben sana her hangi bir şey söyleyen bir kimse değı Hm," şeklinde bir kullanım işittiğini de nakletmektedir.

Buna göre nasbecien kimse, sılaya dahi! mazi bir fiil olarak nasb ile oku muştur. Bu, Basralıların görüşüdür. el-Kisaî ve el-Perrâ ise, bunun ism-i mev sülünün sıfat ismi olmasını da uygun görmüşler ve bunlar; Kardeşin olan o kimseye yolum uğradı" diyerek, maille ve buna yakın lafız lada bu ism-i mevsula sıtat yapmayı caiz kabul etmişlerdir.

en-Nehhâs ise bu, Basralılara göre imkânsız bir şeydir. Zira, burada tamamlanmadan önce ismin sıfatı olarak gelmektedir, demiştir. Basralılara göre mana şöyledir: Güzelce uygulayan kimseye (mealde olduğu gibi)...

Mücahid der ki: "Güzelce uygulayan mü'min kimseye tamamlamak ... üzere"

anlamındadır.

el-Hasen ise, Güzelce uygulayana tamamlamak üzere" buyruğunun anlamı hakkında şunları söylemektedir: Onların (İsrailoğul-lannın) arasında ihsan eden (güzel hareket eden) de vardı, ihsan etmeyen de vardı. Yüce Allah, Kitabı ihsan edicilere nimetini tamamlamak üzere indirmiştir. Bu görüşün sıhhatine delil ise, İbn Mes'ud'un; " Güzelce uygulayanlara tamamlamak üzere" şeklindeki kıraatidir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani Biz, Musa'ya Tevrat'ı indirmeden önce, Allah'ın kendisine öğretmiş olduğu şeyleri güzelce uyguladığı için fazladan verdik.

Muhammed b. Zeyd İse der ki: "Güzelce uygulayanlara tamamlamak üzere" buyruğunun anlamı şudur: Yani, yüce Allah'ın Musa'ya ihsan etmiş olduğu risalet ve benzeri diğer hususları tamamlamak üzere (Kitabı verdi) demektir.

er-Rabi' b. Enes de der ki: Musa'nın yüce Allah'a güzelce itaat etmesine karşılık tamam olmak üzere demektir. el-Ferrâ da böyle açıklamıştır.

Şu açıklamalar da yapılmıştır: "Sonra" buyruğu, ikincisinin birincisinden önce olduğuna ve Hz. Musa'nın kıssası ile ona kitabın verilişinin bundan önce cereyan ettiğine delalet etmektedir. O bakımdan "sonra"nın burada "vav" anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani, ve Biz Musa'ya da kitabı verdik. Çünkü, her ikisi de atıf harfidir.

Şöyle de açıklanmıştır: ifadenin takdiri şöyledir: Biz, Kur'anı Muhammed (sav)'e indirişimizden önce Musa'ya kitabı vermiştik.

Şöyle de açıklanmıştır: Buyruğun anlamı şudur; Gelin size önce Rabbini-zin neyi haram kıldığını okuyayım. Sonra da Musa'ya tamamlamak üzere neleri verdiğimizi de okuyayım.

"Her şeyi ayrı ayrı açıklamak" buyruğu, ona atfedilmiştir. "Bir hidâyet ve bir rahmet olmak ü'ere" buyruğu da ona atfedilmiştir.

"İşte bu... bir kitaptır" buyruğu mübteda ve haberdir. "İndirdiğimiz mübarek" onun sıfatıdır. Yani, hayır ve bereketlen pek çok demektir. Kur'an-ı Kerim'den başka yerlerde; Mübarek kelimesinin hal olarak; şeklinde okunması da mümkündür.

"Öyleyse ona uyun" yani, içindeki hükümler gereğince amel edin. "Ve sakının" yani, onu tahrif etmekten sakının "ki, merhamet onmasınız." İlahi rahmeti olan kimselerden olabileşiniz ve azaba uğramayasmız. [\[203\]](#)

156. "Bizden önce kitap yalnız İki topluluğa İndirildi. Ve biz, onların okuduklarından habersiz kimseler İdik" demeyesiniz dîye.

157. Yahut: "Bize bir kitap indirilseydi elbette onlardan daha çok hidâyet üzere

olurduk" demeyesiniz diye. İşte size Rabbinizden apaçık bir belge, bir hidâyet ve bir rahmet gelmiştir. Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan, onlardan yüz çevirenden daha zalim kim olabilir? Biz, âyetlerimizden yüz çevirenleri bu yan çizmeleri sebebiyle yakında pek kötü bir azapla azaplandıracağız.

Yüce Allah'ın: " Demeyesiniz diye" buyruğu nasb mahallinde-dir. Kuleliler; demeyesiniz diye" takdirindedir, derler. Basrahlar da şöyle demektedirler: "Demenizi istemediğimizden ötürü... onu indirdik" takdirindedir, derler.

el-Ferrâ ve el-Kisaî de derler ki: Buyruğun anlamı: "Ey Mekkeliler... demekten sakınıınız," şeklindedir.

"Bizden önce kitap" yani, Tevrat ve İncil "Yalnız iki topluluğa" yani, yahudilerle hristiyanlara "indirildi..." Fakat bize kitap indirilmedi. "Ve biz onların okuduklarından habersiz kimseler idik." Onların kitaplarının okunuşundan ve dillerinden habersiz idik "demeyesiniz diye."

Burada yahudi ve hristiyanlara giden zamiri; "okuduklarından" diye iki! gelmesi gerektiği halde çoğul gelmesi, her bir taifenin başlı başına çoğul olmalarından dolaydır.

"Yahut... demeyesiniz diye" buyruğu, bir önceki âyet-İ kerimede geçen; "Demeyesiniz diye" buyruğuna atfedilmiştir.

"İşte size, Rabbinizden apaçık bir belge... gelmiştir." Yani, Muham-med (sav)'ın gelişinden sonra artık ileri sürebileceğiniz bir mazeret kalmamıştır. Beyyine (apaçık belge) ile beyan (açıkça anlatmak) aynı şeylerdir. Maksat, Muhammed (sav)'tır yüce Allah Ona "beyyine" adını vermektedir.

"BİR hidâyet ve bir rahmet" yani, ona tabi olan kimseler için o bir hidâyet ve bir rahmettir.

Daha sonra gefen: "... daha zalim kim olabilir" buyruğu, siz yalanlayacak olursanız sizden daha zalim hiçbir kimse olamaz, demektir.

"Yüz çevirenleri bu yan çizmeleri sebebiyle" buyruğuna dair açıklamalar daha Önceden (el-En'âm, 6/46. âyet) geçmiş bulunmaktadır. [\[204\]](#)

158. Onlar, kendilerine meleklerin gelmesinden, yahut Rabbinin gelmesinden, yahut Rabbinin âyetlerinden birisinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar? Rabbinin âyetlerinden biri geldiği gün, daha önce iman etmemiş, yahut imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez. De ki: "Bekleyin, biz de beklemekteyiz."

Yüce Allah'ın: "Onlar... mı bekliyorlar?" buyruğunun anlamı şudur: Ben, onlara karşı kesin delili ortaya koyduğum ve üzerlerine Kitabı indirdiğim halde yine iman etmediler. Peki bekledikleri nedir? "Kendilerine meleklerin gelmesinden...

başkasını mı bekliyorlar?" Yani, ölüm sırasında canlarını almak için meleklerin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar? "Yahut, Rabbinin âyetlerinden bir tanesinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar?.." tbn Abbas ile ed-Dahlîâk derler ki: Rabbinin onlar hakkındaki öldürülme ve onun dışındaki emirleri demektir. Muzafun ileyh zikredilmekle birlikte muzaf kastedilebilir, yüce Allah'ın: "O kasabaya sor" (Yûsuf, 12/82) yani o kasaba halkına sor anlamında olması gibi. Yine yüce Allah'ın: "Ve kalplerinde buzağı içirildi onlara." (el-Bakara, 2/92) Buzağının sevgisi içirildi anlamındadır. İşte burada da buyruk böyledir. Yani onlar, Rabbinin emrinin gelmesinden başkasını mı bekliyorlar?

Emirden kasıt ise, Rabbinin cezası ve azabıdır.

Şöyle de denilmektedir: Bu buyruk, yüce Allah'tan başkasının te'vilini bilmediği müteşabih buyruklardandır. Buna dair açıklamalar, daha önce ei-Ba-kara Sûresi'nde ve diğer buyruklarda başka yerlerde geçen benzeri buyruklar açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

"Yahut Rabbinin âyetlerinden birisinin gelmesinden" buyruğundan denildiğine göre kasıt, güneşin bandan doğmasıdır. Bununla yüce Allah, dünyada kendilerine mühlet verileceğini beyan etmektedir. Artık kıyamet baş-gösterdi mi, mühlet vermek sözkonusu olmayacaktır.

Şöyle de açıklanmıştır: Şanı yüce Allah'ın gelmesi, kıyamet günü hesap için durulacak yerde mahlukatı arasında hüküm verip haklı ile haksızı ayırd etmek için gelişi demektir. Nitekim yüce Allah, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Rabbin geldiği ve melekler saf saf dizildiği zaman." (el-Hicr, 89/22)

Yüce Allah'ın gelişi ise, bir hareket, bir yerden bir yere intikâl yahut ayrılıp gitmek şeklinde olmaz. Çünkü, böyle bir şey ancak gelenin bir cisim yahut bir cevher olması halinde sözkonusu olur. Ehl-i sünnet imamlarının cumhurunun kabul ettiğine göre; onlar şöyle derler: yüce Allah gelir ve İner. Ancak O'na hiç bir şekilde keyfiyet nisbet etmezler. Çünkü, "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, her şeyi işitendir, her şeyi görendir." (eş-Şûrâ, 42/11)

Müslim'in Salûh'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Üç şey ortaya çıktı mı, önceden iman etmemiş yahut imanında bir hayır kazanmamış olan lııç bir kimseye (sonradan) imanının faydası olmayacaktır: Güneşin batıdan doğması, Deccâl ve Dâbbetü'l-Arz." [\[205\]](#) Safran b. Assâl, el-Muradî'den dedi ki: Rasulullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "BaUda yetmiş yıllık mesafede tevbe için açık bir kapı vardır. Güneş o taraftan doğuncaya kadar asla kapanmaz." Hadisi, Dârakutnî, Darimî ve Tirmizî rivayet etmiş olup, Tirmizî, basen, sahih bir hadistir, demiştir. [\[206\]](#)

S.üfyan (hadisinde senedinde yer alan ravilerden birisi) dedi ki: Şam tarafında,

Allah'ın gökleri ve yarattığı gün yaratmış olduğu, açık -yani tevbe için açık- bir kapı vardır. Güneş oradan doğuncaya kadar kapanmaz" (Tirmizî) der ki: Bu, hasen, sahili bir hadistir. [207]

Derim ki: Önceden de geçtiği gibi, Hariciler İle Mu'tezile, bütün bunları yalanlamışlardır.

İbn Abbas'ın da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben, Ömer b. el-Hat-tab'ı şöyle derken dinledim: Ey insanlar, şüphesiz recm haktır. Sakın ondan yana aldanışa düşürülmeyesiniz. Bunun âyeti (alameti) de şudur: Rasulullalı (sav) recm etti, Ebu Bekr recm etti. Biz de ikisinden sonra recm ettik. Bu ümmetten recini yalanlayacak, Deccali yalanlayacak, güneşin batıdan doğuşunu yalanlayacak, kabir azabını yalanlayacak, şefaati yalanlayacak ve kemikleri görününceye kadar derileri yandıktan sonra bir topluluğun cehennemden çıkartılmasını yalanlayacak kimseler gelecektir. Bunu, Ebû Ömer (b. Ab-di'l-Berr) zikretmiştir. [208]

es-Sa'lebî de uzunca bir hadiste Ebu Hureyre'den Peygamber (sav)'ın şu manada bir hadisini kaydetmektedir: Yer yüzünde masiyetlerin çoğalacağı, iyiliğin (marufun) görülmeyeceği ve hiç bir kimseftin marufu emretmeyeceği, buna karşılık münkerin (kötülüğün) yaygınlaşıp kimsenin ondan alıkoymayacağı bir zamanda güneş gece bir süre Arş'ın altında alıkonulacaktır. Secde edip Yüce Rabbinden doğacağı yer ile ilgili olarak izin istediği her seferinde ona cevap verilmeyecektir. Nihayet ay da onun yanına gelecek, onun-İla birlikte secde edecektir. Nereden çıkacağı hususunda o da izin isteyecektir. Ancak, her ikisine de cevap verilmeyecektir, Nihayet güneş üç gece kadar, ay da üç gece kadar bir süre alıkonulacaktır. Bu gecenin uzunluğunu ise, yer yüzünde ancak teheccüd kılanlar anlayabilecektir. O günde ise onlar, müs-lüman beldelerin her birisinde oldukça az bir toplulukturlar. Nihayet güneşin de, ayın da üçer gecelik miktarı tamam olunca, yüce Allah onlara, Cebrail (a.s)'ı gönderir ve şöyle der: "Şanı yüce ve münezzeh olan Rabb sizlere, battığınız yerlere dönüp oradan doğmanızı emretmektedir. Artık bizim nez-dinizde sizin ışığınız da, nurunuz da olmayacaktır."

Her ikisi de battıkları yerlerden simsiyah olarak çıkacaktır. Ne güneşin ışığı olacak, ne de ayın nuru olacak. Her ikisinin de misali, bundan önce tutuldukları vakti andıracaktır. İşte şanı yüce Allah'ın: "Güneş ve ay bir araya getirildiği zaman" (el-Kıyame, 75/9) buyruğu ile: "Güneş, tortop edilip dii-rüldüğü zaman" (et-Tekvir, 81/1) buyruğunda anlatılan budur. Bu şekilde boynuzlu iki deve gibi yukarı kaldırılırlar. Güneş ve ay, göğün göbeğine -ki, orası yansıdır- ulaştıklarında Cebrail onlara gelir, boynuzlarını yakalayıp onları tekrar batıya

geri döndürür. Onları batı taraflarından batırmaz. Fakat, tevbe kapısından batırır, sonra tevbe kapısının iki kanadı da kapatılır. Daha sonra aralarındaki boşluk da kapatılır, adeta ikisi arasında bir yarık yokmuş gibi olurlar. Tevbe kapısı da kapatıldı mı, artık bundan sonra hiç bir kulun bir tevbesi kabul olunmaz, bundan sonra işleyeceği bir iyiliğin de kendisine faydası olmaz. Bundan önce iyilik yapan bir kimse olması hali müstesna. Ona da bugünden önce yazılanların aynısı yazılmaya devam edilir. İşte yüce Allah'ın: "Rabbinin âyetlerinden biri geldiği gün daha önce iman etmemiş, yahut imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye imanı Çayda vermez" buyruğunda anlatılan budur. Bundan sonra güneşe ışığı, aya da nuru verilir, arkasından dalıya önce doğup battıkları gibi yine insanlar üzerine doğup batmaya devam ederler.

İlim adamları derler ki: Güneşin batıdan doğuşu esnasında iman edecek kimseye imanın fayda vermeyiş sebebi, nefsin bütün arzularının hareketsiz kalacağı, beden güçlerinin tamamının dineceği şekilde bir korkunun kalplere dolacağı, bunun sonucunda da bütün insanların, kıyametin yaklaşacağına olan kesin inançlarının, tıpkı her Lürlü masiyeti işlemeye çağıran gerekçelerin ölümün yaklaştığı esnada kesilmesi ve bedenlerinden bu isteklerin tamamıyla çekilmesi haline benzemesinden ötürüdür. İşte, böyle bir durumda bulunan kimsenin tevbesinin kabul edilmeyiş, tıpkı ölüm döşeginde olan bir kimsenin tevbesinin kabul edilmeyişine benzer. I iz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah, can boğaza gelmediği sürece kulunun tevbesini kabul eder." [209] Can, boğazın başına gelmediği sürece tevbe kabul olunur. Tevbenin kabul olunmayacağı bu vakit ise, kişinin cennet yahut cehennemdeki yerini göreceği sıradadır. Güneşin batıdan doğuşuna tanık olan kimse de onun gibidir. Buna göre bu olayı gören, yahut görmüş gibi olan her bir kimsenin hayatta kaldığı sürece yapacağı tevbenin reddolunması gerekir. Artık, böyle bir kimsenin yüce Allah'a ve onun Peygamberine, vaadine dair bilgisi artık kesinlik kazanmış olur.

Eğer dünyanın ömrü insanların bu büyük olayın meydana gelişini unutacakları vakte kadar uzayıp gidecek ve yalnızca az bir istisna ile ondan söz edecek olurlarsa, o takdirde bu olaya dair haber has bir haber olur ve bu haberin mütevatirliği kesilmiş olur. İşte böyle bir dönemde İslâm'a giren, ya-huv tevbe edenin tevbesi makbul olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Müslim'in Salih'inde Abdullah (b. Amr)dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben, Rasulullah (sav)'dan şu ana kadar unutmadığım bir hadis bellemişim. Rasulullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kıyamet alametleri arasında ilk meydana gelecek olan güneşin batıdan doğması ile kuşluk vakti dâbb-be {tü'l-arz}ın insanlara karşı çıkmasıdır. Bunların hangisi ötekinden daha önce olursa,

öbürü de kısa bir süre sonra onun akabinde ortaya çıkacaktır." [\[210\]](#)

Yine Müslim'de Huzeyfe'den şöyle dediği nakledilmektedir: Rasulullahı (sav) bir odada bulunuyordu, biz de ondan daha aşağıda bulunuyorduk. Bize dönüp bakü ve şöyle dedi: "Neden söz ediyorsunuz?" Biz, kıyametten dedik. Şöyle buyurdu: "Şüphesi2 on tane alamet ortaya çıkmadıkça kıyamet de vuku bulmayacaktır: Doğu tarafında bir arz parçasının yerin dibine geçmesi, batı tarafında bir arz parçasının yerin dibine geçmesi, Arap yarımadasında bir arz parçasının yerin dibine geçmesi, duman, Deccâ), dabbetü'l-arz, Ye'cuc ile Me'cuc, güneşin batıdan doğuşu ve Aden'in iç taraflarından insanları önüne kalıp sürükleyen bir ateşin çıkması." Şu'be dedi ki: Ve bana Ab-dulaziz b. Rufeyf anlattı, o, Ebu Tufeyliden, o, Ebu Seriha'dan bunun gibi bir hadis nakletti. Ancak, Peygamber (sav) (buyurdu) diye söz etmedi. Onuncu alamet olarak da bir seferinde: İsa b, Meryem'in nüzulü, (inmesi), diğerinde ise: İnsanları yakalayıp denize atacak bir rüzgâr diye ifade etti. [\[211\]](#)

Derim ki: Bu hadis, alametlerin sıralanışında oklukça sağlam olarak rivayet edilmiş bir hadistir. Bu alametlerin bir kısmı da vukua gelmiş bulunmaktadır ki, bunlar da bazı kara parçalarının yerin dibine geçmesidir. Ebu'l-Fe-rec el-Cevzî'nin naklettiğine göre Irak-ı Acemde ve Mağnb'de bu şekilde kara parçaları yerin dibine geçmiş ve bu sebepten ötürü de pek çok kimse helak olmuştu. İbnu'l-Cevzî bunu, "Fukumu'l-Âsâr" adlı kitabında ve başkaları da zikretmiştir. İleride Dabbetül arz'dan en-Neml Sûresi'nde (28/82. âyetin tefsirinde), Ye'cüc ile Me'cüc'den de Kehf Sûresi'nde (.18/94. âyetin tefsirinde) söz edilecektir.

Denildiğine göre kıyametin bu alametleri, tıpkı ipe dizilmiş boncuk gibi yıl be yıl arka arkaya gelecektir.

Denildiğine göre güneşin batı tarafından çıkışındaki hikmet şudur: İbrahim (a.s) Nemrud'a: "Muhakkak Allah güneşi doğudan doğduruyor, haydi sen onu batıdan getir (dedi). Bunun üzerine o kâfir olan şaşırıp kaldı" <el-Bakara, 2/258) demesi ile inkarcı ve yıldızlardan hüküm çıkaran münecimlerin hepsinin, bunları inkâr etmeleri ve böyle bir şeyin olamayacağını söylemeleridir. Şanı yüce Allah da inkarcılara kudretini ve güneşin, O'nun mülkünde olduğunu, dilediği takdirde onu doğudan, dilediği takdirde de batıdan çıkartacağını göstermek için bir gün batıdan doğuracaktır.

Buna göre, iman ve tevbeleri reddolunacak olan kimselerin, bu hususu inkâr eden ve Peygamber (sav)'ın, güneşin bu şekilde doğacağına dair haberini yalanlayan kimseler olması muhtemeldir. Bunu tasdik edip doğrulayanların ise tevbeleri kabul olunur ve bundan önceki imanlarının da kendilerine faydası olur. Abdullah b. Abbas'tan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu alametin geleceği

vakit, hiçbir kâfirin ameli de tevbesi de kabul olunmaz. O gün yaşı küçük olan müstesna. Eğer, o kimse bundan sonra İslâm'a girecek olursa onun bu İslâm'a girişi kabul olunur. Günahkâr mü'rnin olup da günahından tevbe edenin de tevbesi kabul olunur.

İmran b. Husayn'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Güneşin (batıdan) doğacağı vakitte insanların bir çoğunun helak edileceği bir ılgılığın kopacağı sırada, tevbe edenin tevbesi kabul olunma2. İşte böyle bir zamanda müs-lüman olan, yahut tevbe eden ve helak olan kimsenin tevbesi kabul olunmaz. Ancak, bundan sonra tevbe edenin tevbesi kabul edilir. Bunu da Ebul-Leys es-Semerkindî Tefsir'inde zikretmektedir. Abdullah b. Ömer de der ki: Güneşin batıdan doğduktan sonra insanlar, yüzyirmi yıl daha kalacak, öyle ki hurma fidanlarını dahi dikeceklerdir, Allah gaybını en iyi bilendir.

İbn Ömer ve İbn ez-Zübeyr " Geldiğfgün" ibares(indek)i ("ye" harfini) "te" ile okumuştur. Nitekim: Yolcu kafilesinden biri onu alır" (Yusuf, 12/10) buyruğundaki "ye" harfi de "te" ile okunmuştur, Parmaklarından birisi gitti (sözünde) "te" harfinin ilave edilmesi bu kabildendir. Şair Cerir de der ki:

"ez-Zübeyr (b. el-Avvam'ın öldürölme) haberi gelince, Medine'nin surları alçaldı ve huşu ile eğilen dağlar (boyun eğdi)."

el-Müberred der ki: Buradaki müenneslik, müennes olan bir kelimeye yakınlığı dolayısıyladır. Aslının öyle gelmesi gerektiğinden dolayı değildir. İbn Sîrin de; "Fayda vermez" kelimesini ("ye" ile okuması gerekirken) "te" ile okumuştur. Ebu Hatim der ki: Bunun, İbn Sîrin'in bir hatası olduğı zikredilmektedir. en-Nelhâs der ki: Bu hususta Sibeveyh'in sözünü ettiğı nahiv ile ilgili bir İncelik vardır. O da şudur: İman ve nefis, her birisi diğeri kapsamina alır. iman, nefisten ve nefisle birlikte sözkonusu olduğundan dolayı, iman kelimesini müennes okumuştur. Ayrıca Sibeveyh şu beyi-ti de nakleder:

*Eaen rüzgârların yere saplanmış mızrakların üst taraflarını salladığı Mızraklar gibi; onlar da öylece (salına salına) yürüdöler."

el-Mehdevî der ki: Eğer fiil müennese izafe edilmiş olup izafe olunan kendisine izafe edilenin bir bölümü, bir parçası, yahut onunla birlikte bulunuyor ise, müzekkere ait fiili, Arapların müennes olarak kullandıkları çokça görülür.

İşte, Zu'r-Rimme'nin söylediğı (az önce nakledilen) beyiti bu şekildedir. O da burada müennes olan "rüzgârlar" anlamındaki kelimeye izafe edilmesi dolayısıyla "rüzgârların esişi" anlamındaki kelimeyi müennes olarak kullanmıştır. Çünkü, esme işini yapan rüzgârlardır.

en-Nehhâs der ki: Bu konuda bir başka görüş daha vardır. İman, mastar olduğü için müennes kabul edilmiştir. Nitekim müennes mastarın da müzek-ker olarak

kabul edildiği olur yüce, Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir: Artık her kime Rabbinden bir öğüt gelir de..." (el-Bakara, 2/275.) Nitekim şair de şöyle demektedir:

"Onunla birlikte oluşumuz hususundaki mazeret, bizi mazur göstermiştir."

(Burada da müzekker olan mastara ait olan fiilin müzekker gelmesi gerekirken, müennes geldiği görülmektedir). Ancak görüşlerden birisine göre, buradaki "özür" kelimesi de müennes olan; "Mazeret" anlamında kullanıldığından dolayı müennes zikredilmiştir.

"De ki; Bekleyin, bizde" başınıza gelecek olan azabı "beklemekteyiz." [\[212\]](#)

159- Dinlerini parça parça edip fırka fırka ayrılanlar var ya, senin - onlarla hiç bir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a aittir. Sonra O, yaptıklarını kendilerine haber verecektir.

Yüce Allah'ın: Dinlerini parça parça edip..." buyruğunda, Hainza ve el-Kisaî, "fe" harfinden sonra bir "elif" İlave ederek; Ayrılıp" diye okumuşlardır. Bu, aynı zamanda Ali b. Ebi Talib (k.v)'ın da kıraati olup Aynlmak'tan gelmektedir. Dinlerini terkedip çıkıp gidenler demek olur.

Hız. Ali, şöyle derdi: Allah'a yemin ederim, onlar dinlerini parça parça etmediler. Kendileri dinlerinden ayrıldılar.

Diğerleri ise, "re" harfini şeddeli olarak ("fe"den sonra "elif koymaksızın) okumuşlardır. Şu kadar var ki en-Nehaî bu kelimeyi; Ayırdılar," diye şeddesiz (ve elifsiz) olarak okumuştur. Yani, bir bölümüne iman ettiler, bir bölümünü de inkâr ettiler demek olur.

Bu buyrukla kastedilenler, Mücahid, Katade, es-Süddî ve ed-Dalîhâk'a göre, yahudi ve hristiyanlardır. (Kur'ân-ı Kerim'de) ayrılık içerisinde olmakla vasedil mislerdir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler" (el-Beyyine, 98Aİ); "Allah ve peygamberlerinin arasını ayırmak isteyenler..." (en-Nisa, 4/150)

Bu buyrukların müşrikleri kastettiği de söylenmiştir. Çünkü onların kimisi putlara, kimisi de meleklerle tapınıyorlardı.

Âyetin, bütün kâfirler hakkında umumi olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın emretmemiş olduğu her bir şeyi uydurup bid'at utarak ortaya çıkanın da dinini parçalamış olur.

Ebu Hureyre (r.a) Peygamber (sav)'dan şu: "Dinlerini parça parça edip..." âyeti hakkında bunların, bu ümmetten olup bid'at ve şüphe ehli ile dalâlet ehli kimseler olduğunu beyan ettiğini rivayet etmektedir. [\[213\]](#)

Bakiyye b. d-Velid rivayet etmektedir: Bize, Şu'be b. el-Haccâc anlattı, bize,

Mücâlid, eş-Şa'bî'den anlattı, o, Şüreyh'ten, o, Ömer b. el-Hattab 'den rivayetine göre, Rnsulullah (sav) Hz. Âişe'ye şöyle demiştir: "Dinlerini parça parça edip, kendileri de fırka fırka ayrıları, bu ümmetin bid'at sahipleri, heva sahipleri ve dalâlet sahiplendir. Ey Aişe, her günah işleyenin bir tev-besi vardır. Bid'at sahipleriyle lievâ sahipleri müstesnadır. Onların tevbele-ri yoktur. Ben onlardan uzağım, onlar da benden uzaktırlar." [214]

Leys b. Ebi Süleym'in, Tâvus'dan rivayetine göre Ebu Hureyre, Peygamber (sav)'ı Dinlerinden ayrılan..." diye okuduğunu rivayet etmektedir. [215]

Fırka fırka" tabiri çeşitli fırkalar, çeşitli hizipler anlamındadır. Aynı iş etrafında birleşmiş, biri diğerinin görüşüne tabi olan topluluklara; Fırkalar" denilir.

'Senin onlarla hiç bir ilişkin yoktur" buyruğu ile onlardan uzak kalıp ilişkileri kesmeyi emretmektedir. Bu da Hz. Peygamber'in şu buyruğu ile dile getirilmektedir: "Bizi aldatan bizden değildir." [216] Yani biz, böyle bir kimseden uzağız, beriyi;.. Şair de şöyle demektedir:

"Bir aralanın günah işlemesine (ahdini bozmasına) gayret edecek olursan. şunu bil ki, Ne ben aendenim, ne sen bendensin."

Yani, senden uzaklaşırım, seninle ilişkilerimi koparırım, demektir.

Hiçbir ilişki" kelimesi, haberde gizli bulunan zamirden hal olarak nasb nıahalltnededir. Bu açıklamayı Ebu Ali (el-Farisî) nakletmiştir. el-Fer-râ ise şöyle demektedir: Bu, bir muzaf'ın hazfı üzeredir.

Yani: Onlara gelecek ceza hususunda senin hiç bir müdahelen yoktur, sana düşen yalnızca uyarmaktan ibarettir.

"Onların işi ancak Allah'a aittir." Bu da Peygamber (sav)'a yönelik bir teselli ifadesidir. [217]

160. İyilikle gelene bunun on misli vardır. Bîr günah İle gelen de ancak onun misliyle cezalandırılır ye onlara zulmedilmez.

Yüce Allah'ın: " İyilikle gelene" buyruğu, mübtedâ ve şarttır. Cevabı ise "Bunun on misli vardır" buyruğudur. Ona bunun on misii tiaseyat vardır," demektir. Burada "hasenat" kelimesi hafzedilmiş, onun sıfatı olan "misli" anlamındaki kelime yerine geçmiştir.

"Emsal; misilleri, katı" kelimesi, "misli"nin çoğuludur. Sîbeveyh der ki: "Yanımda on neseb bilgini vardır" bu şekilde bir ifade ile; " Yanımda neseb bilgini on adam vardır" anlamında kullanıldığını nakletmektedir.

Ebu Ali de der ki: "On misli" buyruğunda müen nesi için güzel düşmesi, "emsal: misilleri, kan" kelimesinin müennese izafe edilmiş olmasından dolayıdır.

Müennese izafe edilenin, anlam itibariyle bizzat kendisi olması halinde, böyle bir kullanım güzeldir.

Yüce Allah'ın: "Yolcu kafilesinden birisi onu alsın" (Yûsuf, 12/10) buyruğu (fiilin "ye" harfî ile değil de "te" harfî ile okunuşuna göre) ile "Parmaklarımdan birisi gitti," ifadesinde olduğu gibi.

el-Hasen, Saîd b. Cübeyr ve el-A'meş ise, diye okumuş olup bu da: Ona, onun misli on basene vardır," takdirindedir. Yani, ona lehine verilmesi gerekenin on katı mükâfat vardır. Burada takdirin onun için işlediği hasenatın on misli vardır anlamında olup, mislin kapsamına, on katına ulaşmasının kastedilmesi de mümkündür.

Burada sözü geçen "iyilik: hasene"den kasıt imandır. Yani her kim lâtlâ-he İllallah şahadetini yapmış olarak gelirse, dünyada hayır namına işlediği her bir amele on misliyle sevap verilecektir.

"Bir günah" yani şirk "İle gelen de, ancak onun misliyle cezalandırılır."

Onun cezası da ebediyyen cehennemde kalmaktır. Çünkü şirk en büyük günahdır, cehennem de en büyük cezadır. Yüce Allah'ın: "Uygun bir ceza olmak üzere" (en-Nebe1, 78/26) buyruğu da böyledir. Yani, o ceza amele uygundur. İyilik ise, böyle olmayacaktır. Çünkü, yüce Allah'ın bu hususta açık nassı bulunmaktadır. Haberde de şöyle denilmektedir: "İyilik on katı ve daha fazlasıyla karşılık görecektir. Kötülük ise bir katıyla cezalandırılacaktır. Ve bununla birlikte bağışlayabilirim de. O bakımdan, bir katlan on katlarından daha baskın gelene yazıklar olsun,"

el-A'meş de Ebu Salih'ten şöyle dediğini nakletmektedir: âyet-i kerimedeki iyilik (hasene) den kasıt, lâilâhe İllallnh'tır. Günah (seyyie, kötülük) den kasıt ise şirktir.

"Ve onlara zulmedilmez." Yani, amellerinin sevabı eksilmez. el-Bakara Sûresi'nde bu âyete (2/245- âyet, 4. başlık ve devamı ile 2G1. âyet, 4. başlıkta) ve bunun Allah yolunda infaktan ayrı olduğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Bundan dolayı kimi ilim adamı şöyle demiştir: On katıya mükâfat sak İyilikler içindir. Yediyüz katıyla mükâfat ise Allah yolunda infak içindir. Bunda hava^ ile avamdan olmak arasında fark yoktur. Kimisi de şöyle demiştir; Avam için on katıyla mükâfat vardır, havas için ise yediyüz katıyla ve sayılamayacak kadar çok kat fazlasıyla mükâfat sözkonusudur.

Ancak, bu konuda söz söyleyebilmek için delile ihtiyaç vardır. Birincisi ise daha sahihtir. Çünkü, Hureym b. Fâtik'in Peygamber (savVdan naklettiği hadis bunu gerektirmektedir ki, o hadiste şöyle denilmektedir: "Kimi hasene de on

katıyladır. Kim bir iyilik yaparsa ona on misli verilir. Kimi İyilik (hasene) de yediyüz katıyla mükâfatlandırılır, bu da Allah yolunda harcamaktır." [218]

161. De ki: "Hiç şüphesiz, Rabbim beni dosdoğru bir yola, dimdik ayakta duran bir dîne, Hanif olan İbrahim'in dinine İletti. O, müşriklerden olmadı."

162. De ki: "Şüphesiz benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah İçindir.

163. "O'mın hiç bir ortağı yoktur. Ben bununla emrohındum ve ben müslümanların ilkiyim."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [219]

1. Allah'ın Dosdoğru Yolu:

Yüce Allah, önce kâfirlerin apaçık bir şekilde tefrikaya düştüklerini beyan etti: "De ki: Hiç şüphesiz Rabbim beni dosdoğru bir yola... ilette" buyruğunda da Allah'ın kendisini dosdoğru bir din olan İbrahim'in dinine iletteğini beyan etmektedir.

"Bir dine" kelimesi, hal olarak nasbedilmiştir. Bu, Kutrub'dan nakledilen açıklamaya göredir. el-Ahleş'ten nakledilen görüşe göre ise bu, " Beni... ilette" ile nasbedilmiştir. Yani beni... bu yola ilette. Başkası ise şöyle demektedir: Bu, manaya hamlederek nasbedilmiştir. Çünkü, "beni ilette" bana... bildiğini öğretti anlamındadır. "Dosdoğru yol" anlamındaki iaf-zın "sıraftan bedel olması da mümkündür. Yani: Beni dosdoğru bir yola... dine ilette. Bir fiil takdiri ile mansub olduğu da söylenmiştir. Sanki: ... dinime tabi olunuz, dinimi bilip tanıyınız, demiş gibidir.

"Dimdik ayakta duran" buyruğunu, Kuleliler ve İbn Âmir "kap harfini esreli, şeddesiz ve "yâ" harfini üstün olarak; "Tokluk" gibi mastar olarak, fakat dine sıfat olmak üzere okumuşlardır. Diğerleri ise, "kaf harfini üstün, "ye" harfini ise esreli ve şeddeli olarak okumuşlardır ki, bu iki farklı söyleyiştir. Buradaki "ye" harfinin aslı ise, "vav" harfidir. Daha sonra "vav" harfi "ye" harfine idğam edilmiştir, "ölü," kelimesi gibi. Buyruk; Hiçbir eğriliğı bulunmayan dosdoğru bir din, anlamındadır.

"İbrahim'in dinine" buyruğı, "dinden" bedeldir. "Hanif olan" buyruğı ise, ez-Zeccâc, "İbrahim"den hal olduğunu söylemiştir. Ali b. Süleyman ise: Kast ediyorum, kelimesinin takdiri ile mansubdur demiştir. [220]

2. "Her Şeyim Alemlerin Rabbi Allah İçindir":

"De ki: Şüphesiz benim namazım, ibadetim" buyruğunda geçen namaz anlamındaki "salâf'ın türeyişi ile ilgili açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/3-âyet, 10. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Buradaki "namaz'ın gece namazı olduğu söylendiği gibi, bayram namazı olduğu da söylenmiştir. "Nûsuk: (mealde: ibadet) "nesike"nin çoğulu olup kesilen hayvan demektir. Mücahid, ed-Dahlîak, Said b. Cübeyr ve başkaları da böyle demiştir. Yani, hac ve umre sırasında kestiğim kurbanlar da Allah içindir. el-Hasen: Dinimin ibadetleri anlamındadır, der. ez-Zeccâc der ki: Benim ibadetim Allah içindir, demektir. Nitekim, yaptığı ibadet ile yüce Allah'a yaklaşan kişi anlamındaki "Nâsik" de buradan gelmektedir.

Kimileri de şöyle demiştir: Bu âyet-i kerimede geçen "nusuk" bütün iyi ameller ve itaatlerdir. Kendisini ibadete vermesini anlatmak üzere; "Filan kişi ibadet etti, o, abiddir" sözünden alınmadır.

"Hayatım" yani, hayatım boyunca bütün işlediklerim "ve ölümüm" yani, vefatımdan sonra yapacağım bütün vasiyetlerim "âlemlerin Rabbi olan Allah içindir." Yani, bütün bunlarla yalnız kendisine yaklaşmayı maksat olarak gözetirim.

Şöyle de açıklanmıştır: "Hayatım ve ölümüm... Allah içindir." Yani, O'nun için yaşar, O'nun için ölürüm.

el-Hasen "İbadetim." kelimesini "sin" harfini sakın olarak okumuştur. Medineliler de (hayatım kelimesini, idraç ile okuduklarında "ye" harfini sakın olarak okurlar. Herkes ise, bunu üstün olarak okur. Çünkü o takdirde iki sakın bir araya gelmiş olur. en-Nehhâs der ki: Yûnus müstesna nahiv-cilerden hiç kimse bunu caiz görmez. Yunus'un bunu caiz görmesi ise, önceki harfin "elif oluşundan dolaydır. Bundaki uzatma harfi olan "eliP ise, hareke yerini tutmaktadır. Nitekim Yunus: "İkiniz Zeyd'i vurunuz," şeklindeki söyleyişte "nûn" harfini sakın okumayı caiz görmüştür. Na-hivcilerin bunu uygun görmeyişleri ise, iki sakının bir arada bulunup ikincisinde idğamın sözkonusu olmayışından dolaydır. Medine halkının kıraati ile okuyup de lalından da kurtulmak isteyen kimse, "(çşl~): Hayatım" kelimesi üzerinde vakıf yapar. Böylelikle bütün nahivcilere göre lalın yapmamış olur.

İbn Ebi ishâk, İsa b. Ömer ve Âsim el-Cehderî ise, "elifsiz olarak ve ikinci "yâ'yı şeddeli olmak üzere; diye okumuşlardır ki, bu da Yukarı Mu-darlıların söyleyişidir. Onlar; Kafam, asam" diye kullanırlar. Dil-clJer de şöyle bir mısra naklederler:

"Benim isteğimi bırakıp gittiler de kendi hevâlarına hızlıca koştular,"
Nitekim bu mısra diğeri ile birlikte tam bir beyit olarak (el-Bakara, 2/38. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[221\]](#)

3. Şafîî'nin Namazda İftitah Tekbirinden Sonra, Fatiha'dan Önce Okuduğu Dua:

el-Kiyâ et-Taberî der ki: yüce Allah'ın: "De kî: Hiç şüphesiz Rabbim beni dosdoğru bir yola—iletti" buyruğundan itibaren: "De ki: Şüphesiz benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir" buyruğuna kadar olan bölümü Şafîî, namaza bu yüce zikir üe başlamaya delit göstermiştir. Çünkü yüce Allah, Peygamberine bunu emretmiş ve bunu Kitabında indirmiştir. Daha sonra da Ali (r.a)'dan rivayet edilen şu hadisi zikretmektedir: Peygamber (sav) namaza başladığında şöyle derdi:

"Ben, yüzümü gökleri ve yeri yoktan var edene hanif olarak yönelttim ve ben müşriklerden değilim. Şüphesiz benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir... Ve ben müslümanlardıam." [\[222\]](#)

Derim ki: Müslim, Sahih'inde Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan rivayet ettiğine göre, Rasulullah (sav) namaza kalktığında şöyle derdi:

"Ben, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratana hanif olarak çevirdim. Ben müşriklerden değilim. Muhakkak benim namazım, İbadetim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum. Ve ben müslümanların ilkiyim. Allah'ım Sen melik (mutlak egemen)sin. Senden başka ilah yoktur. Sen benim Rabbimsin. Ben de senin kulunum. Kendime zulmettim. Günahımı itiraf ediyorum. Bütün günahlarımı bana bağışla. Çünkü hiç şüphesiz Senden başka günahları bağışlayacak yoktur. Beni ahlakın en güzeline ilet. Ahlakın en güzeline Senden başka hiç bir kimse iletemez. Ahlakın kötüsünü benden uzak tut. Onun kötüsünü Senden başka benden kimse uzak tutamaz. Buyur Allah'ım. İşte Senin emrin için huzurundayım. Hayır tamamıyla Senin elindedir. Şer ise Sana nisbet olunamaz. Sen mübareksin, yücesin. Senden mağfiret dilerim, Sana tevbe ederim." [\[223\]](#)

Bu hadisi, Dârakutnîde rivayet etmiş olup, sonunda şöyle demektedir: Bize, en-Nadr b. Şumeyl'den ulaştığına göre -ki o, dil ve diğer alanlarda ilim adamlarmdandı- şöyle demiştir: Rasulullah (sav)'ın: "Şer ise Sana nisbet olunamaz" sözünün anlamı şudur: Şer, kendisiyle sana yaklaşılabacak amellerden değildir, demektir. [\[224\]](#) Malik der ki: Namazda tevcih (yani veccehtü diye

başlayan bu duayı okumak) insanlara vacip değildir. Onlara vacip olan tekbir getirmek, sonra da kıraattir.

İbnu'l-Kasım der ki: Malik, İnsanların kıraatte, önce söyledikleri "Subhâ-nekallahumme ve bihamdike..." duasının okunması gerektiği görüşünde değildi. "Muhtasara ma Leyse fil Muhtasar" adlı eserde de şöyle denmektedir: Malik, bu hususta hadisin sahih olması dolayısıyla kendisi için özel olarak bu görüşte olmakla birlikte, bunu okumanın vacip oluşuna inanırlar korkusuyla insanların bunu okuması gerektiği görüşünde değildi.

Ebu'l-Ferec el-Cevzî de der ki: Hocamız fakih Ebu Bekr ed-Dineverî'nin arkasında çocukluğum sırasında namaz kılıyordum. Benim bu şekilde hareket ettiğimi görünce şöyle dedi: Yavrucuğum, fukaha, imamın arkasında Fatiha okumanın vücubu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bununla birlikte iftitah duasının (yani, iftitah tekbirinden sonra okunacak duanın) sünnet oluşunda ihtilaf etmemişlerdir. O bakımdan sen, vacip olanla uğraş, sünnetleri bırak.

Malik'in bu husustaki delili, Hz. Peygamberin namaz kılma şeklini Öğrettiği bedevî araba söylediği şu sözlerdir: "Namaza kalktığında tekbir getir, sonra da Kur'ân oku." [225] Hz. Peygamber. Ebu Hanife'nin söylediği gibi, bu bedevî araba Subhaneke'yi oku demediği gibi, Şafiî'nin söylediği gibi veccelî-tü vechi'yi oku da dememiştir. Ubey (b. Kâ'b)'a da: "Namaza başladığın vakit ne okuyorsun" diye sormuş, O da: Önce Allahu ekber dedim, sonra da Elhamdülillah! rabbil alemin... diyerek okudum demiş [226] ve burada ne veccehtü okumaktan, ne de subharieke okumaktan söz etmiştir.

Ali (r.a), Peygamber (sav)'ın bunları söylediğini haber vermiştir, denilecek olursa, biz de şöyle deriz: Hz. Peygamber'in bunu tekbirden önce söyleyip sonra da tekbir getirmiş olması da muhtemeldir. Bu, bize göre hasen bir iştir. Nesaî ve Darakutnî'nin rivayetine göre, Peygamber (sav) namaza başladığında önce tekbir getirir, sonra da: "Muhakkak benim namazım ve ibadetim..." diye hadiste nakledileni [227] okurdu, denilecek olursa; biz de şöyle deriz: Biz bunu, gece kılınan nafil namazı hakkında yorumlarız. Nitekim, Nesaî' nin Kitabında Ebu Said'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulultalı (.sav) geceleyin namaza başladımı:

"Seni teşbih ve tenzih ederim Allah'ım. Senin hamdinle başlıyorum. İsmi ne mübarektir, şanın ne yücedir! Senden başka hiçbir ilah yoktur" [228] derdi. Yahut da biz bunu mutlak olarak nafil hakkında kabul ederiz. Çünkü nafil, hüküm itibariyle farzdan daha hafiftir. Zira, kişinin nafil namazı ayakta da, oturarak da, binek üzerinde de kılması, yolculuk esnasında kibleye de, başka

tarafa da yönelerek kılması caizdir, o bakımdan onun işi daha kolaydır.

Yine Nesaî, Muhammed b. Mesleme'den rivayetine göre Rasulullah (sav) nafile namaz kılmak üzere kalktığında önce "AUahuekber" deyip; "Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah'a yüzümü yönelttim. Ve ben müşriklerden değilim. Benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben müslümanların ilkiyim. Allah'ım Sen melik (mutlak egemenisin, Senden başka ilah yoktur. Seni teşbih ve tenzih ederim. Sana hamd ile başlarım... der, sonra da okurdu." [229]

İşte bu hem nafile namaz hakkında, hem de farz namaz hakkında açık bir nasıttır. Eğer bu duanın farz namazda tekbirden sonra okunduğu sahih olarak sabit olmuş olsa dahi bu, caiz oluşuna ve müstehaplığına hamledilir. Sünnet olan ise, tekbirden sonra kıraate geçmektir. İşlerin gerçek mahiyetini en iyi bilen Allah'tır. Diğer taraftan kişi bu duayı okuyacak olsa dahi-, "Ve ben müslümanların ilkiyim" dememelidir. Bu ise bir sonraki başlığımızın konusudur. [230]

4. Veccehtü Duasında, Neden: "Ve Ben Müslümanların İlkiyim" Denilmez:

Çünkü, Muhammed (sav) müstesna, hiç bir kimse müslümanların ilki değildir. İbrahim ve diğer peygamberler ondan önce değil midir diye sorulacak olursa, derii: ki: Bu soruya üç türlü cevap verilebilir:

1. Hz. Peygamber manen bütün mahlukatın ilki olarak yaratılmıştır. Nitekim Ebu Hureyre yoluyla gelen hadiste Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Biz dünyada sonradan gelenleriz, kıyamet gününde ilkleriz. Ve bîz, cennete ilk girecek olanlarız." [231]

Huzeyfe (r.a)'ın rivayet ettiği hadisle de şöyle denilmektedir: "Biz dünya ehti arasında (ümme olarak) sonuncuları. Kıyamet gününde ise bütün mahlukattan önce haklarında hüküm verilecek olan ilkleriz." [232]

2. Hz. Peygamber, yaratılış itibariyle onlardan önce olduğundan dolayı onların ilkidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hani Biz, peygamberlerden ahidlerini almıştık. Senden de, Nuh'tan da..." (el-Ahzab, 33/7) Ka-tade der ki: Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ben, yaratılış itibariyle peygamberlerin ilki, gönderiliş itibariyle onların sonuncusuyum." [233] İşte bundan dolayı burada Hz. Peygamber'in adı Nuh ve sair peygamberlerden önce zikredilmiştir.

3. O, kendi dinine tabi olan müslümanların ilkidir. Bu açıklama, İbnü'l-Arabî'ye aittir. Bu, Katade'nin ve başkalarının da görüşüdür.

Diğer taraftan "ilk" kelimesi hususunda ve rivayetler arasında farklılık vardır.

Belirttiğimiz gibi kimi rivayetlerde bu sabittir, kimilerinde de bu sabit değildir, İmran b, Husayn der ki: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Ey Fatıma, kalk ve kurbanının yanında hazır bulun. Çünkü onun kanının İlk damlası ile birlikte İşlemiş olduğun bütün günahların sana bağışlanır," Sonra da şöyle de:

"Muhakak benim namazım ve kurbanım, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi Allah içindir. Onun hiç bir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben müslümanların ilkiyim." İmran der ki: Ey Allah'ın Rasulü, bu yalnız senin ve ehl-i beytin için midir, yoksa genel olarak bütün müslümanlar için midir? Hz. Peygamber: "Hayır, genel olarak bütün müslümanlar içindir" diye buyurdu.

[\[234\]](#)

164. De ki: "Allah her şeyin Rabbi iken ben Ondan başka bir Rabb arar mıyım hiç? Herkesin kazandığı yalnız kendisine (ya da: aleyhine)dir. Hiç bir nefis başkasının (günah) yükünü yüklenmez. Sonra dönüşünüz ancak Rabbinize olacaktır. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir."

Yüce Allah'ın: "De ki: Allah her şeyin Rabbi" yani maliki "iken, ben O'ndan başka bir Rabb arar mıyım hiç?" buyruğu ile ilgili, rivayete göre, kâfirler, Peygamber (sav)'a şöyle dediler: Ey Muhammed, haydi dinimize geri dön, bizim putlarımıza ibadet et. Şu tutturduğun yolu da terket. Dünyanda da âhiretinde de karşılaşmayı umduğun her türlü sorumluluk, mükellefiyet ve yükü üstlenmeyi biz tekeffül ediyoruz, Bunun üzerine bu âyeti kerime nazil oldu.

Âyet-i kerime, takriri ve azan gerektiren bir soru İSe başlamaktadır.

"Başka" kelimesi, "Arar mıyım?" kelimesiyle nasb olmuştur. "Rabb" kelimesi de temyizdir.

Yüce Allah'ın: "Herkesin kazandığı yalnız kendisine (ya da aleyhinedir" buyruğuna dair açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız: [\[235\]](#)

1. Kötülük Kişinin Aleyhinedir:

Yüce Allah'ın: "Herkesin kazandığı yalnız kendisinedir" buyruğunun anlamı şudur: Sizin bu yolda olmanızın, Allah'tan başka Rabb aramam halinde bana fayda sağlamaz. Çünkü, her bir nefis, kazandığı kötülükleri kendi aleyhine kazanır. Yani, yapmış olduğu masiyetler, işlemiş olduğu günahlardan dolayı, ondan başka kimse sorumlu tutulmaz. [\[236\]](#)

2. Fuzulî'nin Satışları Ve Vekâlet:

Muhalif kanaatteki kimi ilim adamı, bu âyet-i kerimeyi fuzulî'nin [\[237\]](#) alışverişinin sahih olmayacağına delil göstermişlerdir. Şafî'nin görüşü budur. (Mezhebimize mensup) ilim adamlarımız ise şöyle demektedirler: Âyetten kasıt, dünya ile ilgili ahkam müstesna, sevap ve cezanın yüklenilmesidir. Buna delil ise yüce Allah'ın -biraz sonra da geleceği gibi-: "Hiç bir nefis başkasının (günah) yükünü yüklenmez" buyruğudur. Bize göre, fuzulî'nin satışı, mal sahibinin bu satışı geçerli kabul etmesine bağlıdır. Eğer kabul ederse caiz olur. tşte Urve el-Dârikî, Peygamber (sav')'ın emri olmaksızın ona ait malı satmış, onun adına satın almış ve tasarrufta bulunmuş, Peygamber (sav) da bunu geçerli kabul etmiştir. Ebu Hanife de bu görüştedir.

Buharî ve Dârakutnî de Urve b. EbiTCa'd'dan şöyle dediğini nakletmektedirler: Peygamber (sav)'ın önünden bir takım mallar geçerken bana bir dinar verip şöyle buyurdu: "Ey Urve, bu davarların (sahiplerinin) yanına git ve bu dinar ile bize bir koyun satın al." Ben de o malları getirenlerin yanına gittim, pazarlık yaptım. Bir dinara iki koyun satın aldım. Onları önüme katıp güttüm -yahut arkamdan sürükledim dedi-. Yolda bir adam karşıma çıktı, benimle pazarlık yaptı, ben de ona iki koyundan birisini bîr dinara sattım ve diğer koyunu ve bir dinarı da Peygamber'e getirip şöyle dedim: Ey Allah'ın Rasulü, İşte bu (İsteddiğiniz) koyun, bu da sizin dinarınız. Bana: "Nasıl yaptın?" diye sorunca, ben de ona olanları anlattım. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Allah'ım, sağ elinin alışverişlerinde sen ona bereketler İhsan buyur." Kendimi Küfenin Künase (denilen pazarında)'sinde durur gördüm ve ailemin yanına varmadan kırk bin (dirhem) kâr ediyordum. Lafız Dârakutnî'nindir.[\[238\]](#)

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Bu, ceyyid bir hadistir. Bu hadiste Peygamber (sav)'ın her iki koyuna da sahih bir şekilde malik olduğunun sabit olduğu görülmektedir. Eğer böyle olmasaydı, Hz. Peygamber Urve'den bir dinarı geri almaz ve onun yaptığı alışverişi geçerli kabul etmezdi.

Yine bu hadiste vekâletin caiz oluşuna da delil vardır. İlim adamları arasında bu hususta görüş ayrılığı yoktur. Müvekkil, vekil tayin ettiği kimseye: Şunu satın al diyecek olsa, o da kendisine vekâlet verilenden fazlasını satın alacak olursa, acaba bu satın alma bağlayıcı mıdır, değil midir? Meselâ bir kimse birisine: Bu dirhem ile şu nitelikte bir okka et al diyecek olsa, o da bir yerine, aynı dirhem ile ve belirtilen nitelikte dört okka satın alacak olursa, Ma-lik'in ve arkadaşlarının kabul ettiğine göre, eğer o niteliğe ve türüne uygun düşüyor i'se (vekil tayin eden) hepsini almakla mükelleftir. Çünkü (vekil) iyilik yapmış bir kimsedir. Ebu Yusuf ve Muhammed b. el-Hasen'in görüşü de budur. Ebu Hanife ise şöyle

demektedir: Aldığı fazla miktar müşteriye aittir. Ancak, bu hadis onun aleyhine bir delildir.

Hiç bir nefls başkasının (günah) yükünü yüklenmez" yani, ağırlık taşıyan hiç bir kimse bir diğerinin yükünü taşımaz. Bu da hiç bir kimse başkasının günahından sorumlu tutulmaz, demektir. Aksine, her bir kişi, kendi günahından sorumlu tutulur ve günahının cezasını çeker.

"Vizr: Yük"ün asıl anlamı ağırlıktır. Şanı yüce Allah'ın: "Ve biz senden sırtından o ağır gelen yükünü kaldırdık" (el-İnşirah, 94/2) buyruğu da buradan gelmektedir. Bu âyet-i kerimede "vizr" ise günah anlamındadır. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: Günahlarını sırtlarına yüklenerek..." (el-En'âm, 6/31) Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

el-Abfeş der ki: "Yük taşıdı, taşıyor" denilir. Mastar olarak; da denilebilir. Nitekim "Yastık" (esreli "vav" yerine hemze ile) denildiği gibi.

Âyet-i kerime el-Velid b. el-Muğire hakkında nazil olmuştur. O şöyle diyordu: Haydi benim yoluma uyunuz, ben de sizin (günah) yüklerinizi taşıyayım. Bunu İbn Abbas zikretmektedir. Âyet-i kerimenin, cahiliye dönemi Araplarının bir kimseyi babasının yahut oğlunun, yahut da onunla antlaşma-lı olan kimsenin işlediği suçtan dolayı sorumlu tutmaları şeklindeki tutumlarını reddetmek üzere nazil olduğu da söylenmiştir.

Bu âyet-i kerimede kastedilen hususun âhirette gerçekleşecek olması da muhtemeldir. Bir önceki âyet-i kerime de böyledir. Dünyada İse, bazan kimisi diğerinin günahından dolayı sorumlu tutulabilir. Özellikle itaatkârlar isyankârları günahlarından alıkoymayacak olurlarsa. Nitekim, daha Önce yüce Allah'ın: "Siz, kendinize bakın" (el-Maide, 5/105) âyeti hakkında Hz. Ebu Bekir'in rivayet ettiği hadiste geçtiği gibi. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Bir de içinizden yalnızca zulmedenlere gelip çatmakla kalmayacak bir fitneden de sakının" (el-Enfal, 8/25); "Bir kavim kendi Özlerindeki değiştirmediğe, şüphesiz Allah da o kavmin halini değiştirmez." (er-Rad, 13/11)

Zeyneb bint Cahş da şöyle sordu: Ey Allah'ın Rasulü, salihler aramızda bulunduğu halde helak edilir miyiz? Hz. Peygamber:" Zina (çocukları) çoğalırsa evet" diye buyurdu." [\[239\]](#)

İlim adamları der ki: Bunun anlamı, zina mahsulü çocuklar artarsa şeklindedir. zinanın bir adıdır.

Şanı yüce Allah da Rasulünün ifadesi ile hata yolu ile öldürmenin diyetinin âkile tarafından ödenmesini farz kılmıştır. Tâ ki, haksızca akıtılan kanlara gereken saygı gösterilerek, hür ve müslüman bir kimsenin kanı heder olmasın. İlim ehli kimseler de bu hususta aralarında hiç bir görüş âynlığı söz-konusu olmaksızın

bunu icma ile kabul etmişlerdir. İşte bu da bizim (dünyada bazı kimselerin diğer bazılarının cürmünden sorumlu tutulacağı şeklinde ki.) sözlerimize delildir.

Âyette sözü geçen bu durumun dünyada olması da mümkündür. Yani, Zeyd'ın, Amr'ın yaptığından sorumlu tutulmaması ve her hangi bir suçu fiilen işleyen her kişinin suçunun sorumluluğunu bizzat yüklenmesi anlamında olması da muhtemeldir.

Ebû Dâvûd, Ebu Rimse'den şöyle dediğini rivayet eden Babamla birlikte Peygamber (sav)'a doğru yola koyuldum. Daha sonra Peygamber (sav) babama: "Bu senin oğlun mudur" diye sordu, babam: Kâ'benin Rabbi hakkı için evet dedi. Uz. Peygamber: "Gerçekten?" diye sordu, o, evet buna şahidlik ederim dedi. Peygamber (sav) benim babama olan iieri derecedeki benze iliğimden, bununla birlikte de babamın benim hakkımdaki bu yemininden gülercesine tebessüm etti, sonra şöyle buyurdu: "Ama şunu bil ki, onun sana karşı cinayeti olmaz, senin de ona karşı cinayetin olmaz." Daha soma Rasuluüah (sav): "Hiç bir nefis başkasının (günah) yükünü yüklenmez" âyetini okudu. [\[240\]](#)

Bizim, önce söylediklerimize yüce Allah'ın: "onlar, elbette kendi yüklerini ve kendi yükleriyle birlikte başka yükleri de yükleneceklerdir" (e!-An-kebut, 29/13) buyruğu ile karşı çıkılamaz. Çünkü bu husus, yüce Allah'ın bir diğer âyet-i kerimedeki şu buyruğunda da açıklığa kavuşturulmaktadır: "Onlar kıyamet gününde kendilerinin günahlarını tamamen yüklendikten başka, bilgisizce saptırdıkları kimselerin günahlarından da bir kısmını yükleneceklerdir." (en-Nahl, 16/25)

Buna göre sapıklıkta önder olup, o sapıklığa başkalarını çağıran ve bu hususta kendisine uyulan kimse; hiç şüphesiz saptırdığı kimselerin de günah yükünü taşıyacaktır ve saptırılanların da günah yükünden her hangi bir şey eksiltilemeyecektir. İleride -yüce Allah'ın izniyle- açıklaması gelecektir. [\[241\]](#)

165- O, sizi yeryüzünün halifeleri yapan ve size verdikleriyle sizi sınamak için, kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılandır. Şüphesiz Rabbin, cezası pek çabuk olandır ve muhakkak O, mağfîret ve rahmet edendir.

Yüce Allah'ın: "O, sizi yer yüzünün halifeleri yapan...dır" buyruğunda geçen; kelimesi, "halife" kelimesinin çoğuludur. 'ın çoğulu olduğu gibi. Geçip giden kimselerden sonra gelen herkes bir halifedir. Yani O, sizleri geçmiş ümmetlere ve önceki nesillere halef kılmıştır, eş-Şemmâlı der ki:

"Ölüm gelip onları buluyor, beni ise bırakıp geçiyor Ve ben, onların, birinin diğerine devrettiği diyarlarda onların yerine kalıyorum,"

"Kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılandır." Yani, yaratmakta, rızıkta, güç ve kuvvette, verilen geniş imkânlarda, lütuf ve İlimde.

Derecelerle" kelimesi ise, lıarf-i cerrin düşürülmesiyle nasbedil-miştir. " Derecelere (yükseltir)," anlamındadır.

" Sizi sınamak İçin" buyruğu ise, "Keylam"ı diye bilinen (ve sonrasında mahzup bir "key" var sayılan) edat ile nasbedilmiştir.

Sınamak (ibtılâ); denemek demektir. Yani, sonunda sevap veya cezanın sözkonusu olacağı amellerinizi ortaya çıkarmak için (kiminizi kiminize derecelerle Üstün kılandır).

O, her zaman için İlmiyle buna muhtaç olmayandır. Ama O, varlıklıyı zenginliğiyle sınamış, ondan şükretmesini istemiştir. Darlık içinde olanı da fakirlikle sınamış ve ondan da sabretmesini istemiştir.

"Sizi sınamak için" buyruğunun, kiminizi kiminizle sınamak için... anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Biz, kiminizi kiminiz için imtihan (sebebi) kıldık." (el-Furkan, 25/20) İleride açıklaması gelecektir.

Daha sonra yüce Allah: "Şüphesiz Babbin" kendisine isyan edenler için "cezası pek çabuk olandır" diye onları tehdit etmektedir. "Ve muhakkak O" kendisine itaat edenler için de "mağfiret ve rahmet edendir."

Şanı yüce Allah, mühlet vermekle vafedilmiş olmasına rağmen ve cehennem azabı da âliirette olmakla birlikte "cezası pek çabuk olandır" diye buyurmasının sebebi, gelecek olan her şeyin yakın olmasından dolayıdır. Bu anlamda O'nun cezası pek çabuk gelir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Kıyametin işi ise ancak bir göz kırpmak gibidir. Yahut o, daha da yakındır" (en-Nahl, 16/77); "Onlar, onu uzak görürler, Biz ise onu yakın görüyoruz." (el-Meâric, 70/6-7)

Aynı şekilde yüce Allah, dünya yurdunda da hakeden kimselere cezası pek çabuk olandır. O takdirde bu buyruk, bu yönüyle günah işleyen kimseler için bir sakındırma olmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Cenab-ı Allah'a hamd ü senalarla, Muhammed'e, onun aile halkına ve ashabına da pek çok salât ve selâmlarla, el-En'âm SûresKnin tefsiri) burada sona ermektedir. [\[242\]](#)

[1] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmîl'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/111-112.

[2] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmîl'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/112.

- [3] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/113.
- [4] Müslim, İman 287; Tirmizi, Tefsir 6, sûre 5- Yakın lafızlarla Bukârl, Tefsir 53. sûfe 1; Tirmizî, Tefsir 53. sûre 2.
- [5] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/114-116.
- [6] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/116-117.
- [7] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/117-120.
- [8] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/120.
- [9] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/120-121.
- [10] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/121.
- [11] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/121.
- [12] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/122.
- [13] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/122.
- [14] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/122.
- [15] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/123.
- [16] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/123-124.
- [17] el-Cevheri'nin Sihah'ında ve Tnberî'nin Haşiyesi'ftde belirtildiği üzere beyit Dureyd'in değil; Hatırtı et-Tarnindir. Önceki beyitte de ikinci mısra nın ilk iki kelimesi Taberî'ye göre düzeltilmiştir.
- [18] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/124-127.
- [19] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/128-129.
- [20] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/129-130.
- [21] Müslim, Sılam'l-Münaftkîn 69; Dârimt. Rikaak 25; Müsned, I, 257, 385, 397, 401. 460; ayrıca bk. Tirmizt, Rnda' 17; Nesai, İşretıvıv-Nisâ 4; Dârimî, RîkankĖ6; Müsned, III, 309.
- [22] Nesâî, İstbze 48T Müsned , V, 178, 265. Anok "Evet.."ten sonrası yok.
- [23] Müslim, Cvma 40; Vesaî, Cumm 2; İbn Mace, Mesâcid 17; Dârimi, Salat 205; Müsned, I, 254, 335; II, 84.
- [24] Müsned, II, 163, 190.
- [25] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/130-133.
- [26] Ebû Dâvud, Tahâre 38 ; Tirmizî, Tihâre 69 ; Nesaî, Tahâre 54; İbn Aface, Tahâre 32; Mu vatta; Tnhnre 13; Dârimî, Vııdu' 58: Müsned, V, 296, 303, 309.
- [27] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/133-135.

- [28] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/135-136.
- [29] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/136.
- [30] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/137-138.
- [31] Tirmizî, Tefsir 6. sûre 6. Yakın bir rivayet Ebû Dâvûd, Edâhî 13.
- [32] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/138-139.
- [33] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/139-141.
- [34] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/141.
- [35] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/142.
- [36] Ebû Dâvûd, Edâtf 13
- [37] Nesât, Dahâyâ40.
- [38] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/142.
- [39] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/142-143.
- [40] Bu hadis dah:ı önce el-Mâide, 5/3- âyet. 10 ve 12. başlıklarda geçmiş ve kaynakları orada gösterilmiştir.
- [41] Ebu Hureyre'den rivayete göre Peygamber (sııv) şöyle buyurmuştur. - Allah'ın adı her inüslümanın ağızı iteerinctedir." Hadisi Taberânî, el-Boaat'da zikretmekle birlikte senedindeki Mervan b. Salim el-Ğitari, metruk bir ravidir. (el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 30)
- [42] Dârakutnî, IV, 296; Buhâri, Zebâilı 21, Buyu' 5, Tevhid 13, Ebû Dâvûd, EdShî 19; Ne-sat, Dahâyâ 39; İbn Mace, Zebâih 4; Muvatta; Zebâih 1.
- [43] Muvatta', Zebâih 1.
- [44] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/143-145.
- [45] Ebü Dâvâd, Edilin 13; tbn Mâce, Zebüilı 4.
- [46] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/146.
- [47] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/146-147.
- [48] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/147-148.
- [49] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/148-149.
- [50] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/149-151.
- [51] Hadisin tamams için bk. Ebû Dâvud, Nikâh 45.
- [52] Bukârl, İlin 10, Fardı'l-Huuns 7, l'tisain 10; Müslim, İm3re 175, Zeküt 98, 100; Tîrmizl, Um 4; İbnMâce, Mukaddime 17: Dârimî, Mukaddime 24, Rikaak î; Muoatta, Kader 8; Müsned, I, 206, II, 95, 69..

- [53] Suyûtî, ed-Durru'l Menş(îr III, 354, 355.
- [54] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/151-154.
- [55] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/154-155.
- [56] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/155.
- [57] Bu şekildeki okuyuş Nafi kıraatidir.
- [58] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/155-157.
- [59] el-Aiîzî, es-Sirâcu'l-MuntrŞerhu'l-Câmi'i's-Sağîr, III. 308; zayıf olduğu kaydıyla.
- [60] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/157-158.
- [61] Buhârî, Teyemmüm 1, Salât 56; Müslim, Mesâcîd 3; Nesai, Gıus] 26; Darimî, Salât 111. Siyer 28; Müsned, m, 304.
- [62] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/159-161.
- [63] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/161.
- [64] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/161-162.
- [65] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/162-163.
- [66] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/163.
- [67] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/163-164.
- [68] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/165-166.
- [69] Tercümede muzaf ile ınıuzafıtı ileyhın arasına giren zarf, iki tire arasında gösterilmiştir.
- [70] Burada da muzaf ile ınuzafun ileyhın arasını ayıran ibarenin tercümesi tire arasına alınmıştır.
- [71] Burada da ınvıazaf ile mıznfnun ileyh arasına "bugün" anlamındaki zarf olan kelime girmiş bulunmaktadır.
- [72] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/166-171.
- [73] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/171-173.
- [74] Bu açıklamalara göre İbn Abbas'ın kınıcıtının meâli şöyle yapılabilir; "Şu davarların ka-nnbrında bulunup da onların arasından halis olanlar (salimen çıkanlar), erkeklerimi ze ait olacaktır..."
- [75] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/173-175.
- [76] Bu rivayeti :ıynı şekilde, senedsiz ve meçhul siğa (ruviye: rivayet edildi) diye, es-Se-merkandî, Bahru'l-Ulûm, III, 517'de nakletmektedir.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/175-176.

[77] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/177.

[78] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/177.

[79] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/177-178.

[80] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/178-179.

[81] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/179-180.

[82] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/180.

[83] Aynen ve kimileri farklı lafızlarla, aynı manada olmak üzere: Bukârt, Zekat 55; Müslim, Zekat 7; Ebâ Davûd, Zekât 12; Tirmizt, Zekât 14; Nesaî, Zekât 25; İbn Mâce, Zekât 17, Muvatta; Zekât 33: Müsned, I, 145, 111, 341, 353, V, 233.

[84] Ancak şeker kamışında onda birföjiir) vardır. (Dr. ez-Zuııaylî, el-Fikku'l-İstâmî, II, 804).

[85] Aynen ve benzer lafızlarla; Buhârt, Zekât 4. 32, 42. 56: Müslim, Zekât 7; EbûDĞvt'td, Zekat 2; Tirmizt, Zekât 7; Nes&l, Zekât 5. 18, 21. 24; İbn Mace. Zekat 6; Dârimi, Zekât 11; Mu-vatta". Zekât 1, 2; Müsned, II, 92, 402, 403 ..

[86] Dârakutnî, II, 100.

[87] Tirmizî, Zekât 13. Tirmizî, bu hadisin isnadının sahili ol<nadığınt belirttiği gibi; biraz sonra merhum Kumıbfnin de nakledeceği gibi, "bu hususta sahili bir rivayetin olmadığını" da belirtmektedir.

[88] Bk. Dâmkutni, II, 94-102.

[89] Tirmizî, Zekât 13.

[90] İbn Abdi'l-Berr. el-İstizkâr, XVII. 270-271.

[91] Bir menn, 960 dirhemdir. (M. Necinüddin el-Klirdî, Sert Ölçü Birimleri..., Ter.: İ, Tüfekçi, İstanbul 1996, s.63>. Bir dirhem de ortalama 2,97 gr. kabul edildiğine göre (aynı eser, s.130); bir menn: 960 x 2,97: 2651,2 gr. dir.

[92] Muvatta', Zekât 36, (bâb: 221.

[93] Bk. İbn Abdi'l-Berr, el-İstizkâr, XVII, 271 v.d

[94] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/180-186.

[95] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/186-187.

[96] Ebû Dâvûd, Zekat 14'te hadis rivayeti şu şekildedir: -Rasulullah (sav), hurma ağaçlarında ki ıruthsılün w hinin edilmesini emrettiği gibi, itettmün de talimin edilmesini ve zekatının da kum üzüm olarak alınmasını emretti..."

Bu rivayetin yer aldığı diğer kaynaklar: Tirmizt, Zekât 17; Nesaî, Zekât 100; İbn

Mace, Zekat 18.

[97] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/187.

[98] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/188.

[99] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/188.

[100] Ebû Dâvûd, BuyıV 35; İbn Mâce, Zekât 18; Muvatta; Mısakaat 1.

[101] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/188.

[102] EbûDâvâd, Buyu'35.

[103] Dârakutnî, 11, 134; Muvatta, Musakaat 1.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/188-189.

[104] Bb& Dâvûd, Zekât 15; Tirmizî, Zekât 17; Nesat, Zekat 26; Dârimî, Buyu', 76; Müsned, III, 448.

[105] Ebü Dâvûd, 2ek;1t 15.

[106] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/189.

[107] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/189-190.

[108] Bu manadaki hadis, 6. başlıkta geçmişti. Kaynakları için oraya bakılabilir.

[109] 6. başlıkta geçmişti.

[110] Bir rrrld;» y:ıkhşık 397, 26 gr. olur. Bk, e!-K\ırdî, a.g.e., s.206; özellikle de s. 197 v.d...

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/190.

[111] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/190.

[112] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/191.

[113] 13. başlıkta geçmiş ve kaynakları orada gösterilmişti.

[114] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/191-192.

[115] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/192.

[116] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/192.

[117] Buhâri, Zekât 55; Müslim, Zekât 7, Ebu Davûd, Zekât 12; Nesaî, Zekât 25; İbn Mâce, Zekât 11.

[118] Bu lafızla rivayeti Nesâî'd e tesbit edemedik.

[119] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/193-194.

[120] Cl) Nesâî, Zekât 23; tırmık içi ifadeler, Nesâî'den.

[121] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/194.

- [122] Ebü Dâvûd, Zekât 5; Tirmizî, Zekât 19; İbn Mâce, Zekât 14.
- [123] Buhârî, Zekât 18, Nafakat 2; Müslim, Zekât 95; Ebü Dâvûd, Zekât 39; Nesâî, Zekât 53, 60; Dârimî, Zekât 21, 22; Müsned, II, 245, 278, 402..., III, 330, 346, 402, 434.
- [124] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/194-196.
- [125] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/196-199.
- [126] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/199-200.
- [127] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/200.
- [128] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/200-202.
- [129] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/202-203.
- [130] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/203.
- [131] Muvatta, Sayd 13. Ayrıca; Buhârî, Zebâih 29, Müslim, Sayd 3. 12, 16; Nesâî, Sayd 28; İbn Mâce, Sayd 13; Muvatta, Sayd 14; Müsned, II. 36, 418.
- [132] Elimizde bulunan bası Ahkâmü'l-Kur'ân, II, 764te ifade :ız farkla şöyledir:
"Btâ âyel-i kerime, çoğunluğun görüşüne göre Medenî-Mekkî (Yani hicretten sonra, ama Mekke sınırlarında inmiştir) Peygamber (sav)'e; "Bugün sizin için dininizi tamamladım..." (el-Mâide, 5/3) âyetinden sonra inmiştir. Bu da Arefe gününde idi. Bundan sonra da nesli edici bıynık inmemiştir. O halde bu âyet muhkemdir."
- [133] Muvatta, Sayd 13-14.
- [134] Buhârî, Zebâih 28.
- [135] Buhârî, Diynl 6; Müslim, Kasâme 25. 26; Ebü Dâvûd, Hüclûd 1; Tirmizî, Hüclûd 15; Nesâî, Tahrirnu'd-Dem 5, 11, 14; İbn Mâce, Hüclûd 1; Darimi, Hüclûd 2, Siyer 11; Müs-ned, 1, 61. 63. 65..., VI, 181, 214.
- [136] Birinci bñşlık m geçti.
- [137] Müslim, Sayd 15-16; Ebü Dâv&d, Et'ime 32; Tirmizî, Sayd 9, 11; İbn Mâce, Sayd 13; Darimi, Edâtî 18; Mû&ned, I, 147, 244, 302..., III, 323: IV, 89, 90, 127. Ancak: 'Ma'n'dan, Malik'ten..." şeklinde değil.

- [138] Muvatta, Sayd 4. sah.
- [139] Muvatta, Sayd 11,
- [140] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/204-208.
- [141] Tirmizî el-H;imiîm, Nevâdiru'l-Usûl, I, 543-54'i. (2) Ebû Dâvûd, Et'ime 29,
İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/209-210.
- [142] Ebû Dâvûd, Etime 29.
- [143] Nesâî, Sayd27.
- [144] Ebâ Dâvûd, Et ime 24; Tirnüzî, Et'ime 24; İbn Mace, Zebâih 11,
- [145] Bbû Dâvûd, Et'ime 24.
- [146] Ebu Dâvad, Et'ime 26.
- [147] Nesât, Saycl 25.
- [148] Buhari, Et'ime 10, 14, Zebnih 32, Müslim, Sayct -ij, 44; Ebû Dâvâd, Etime 27; Nesâî, S;ıycl 26; İbn Mûce, Sııycl 16; Darimt, Sayd 8: Muvattu, İsti'znn 10; Müsned, I, ~3_2, 345; IV, 88-89.
- [149] Buhûri, Hibe 5, Zebâih 10, 32: Müslim, S:ıyd 53: Tinnizî, Et'ime 2; Nesâî, Sayd 25; İbn Mace, Snye 17; Dârimi, S:ıyd 7; Müsned, ili. 119. 171.
İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/210-215.
- [150] İhn M&ce, Efijne 31; Müsned, II, 97
- [151] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/215-216.
- [152] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/216.
- [153] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/217-218.
- [154] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/218.
- [155] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/218.
- [156] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/219.
- [157] Buh&rî, Zebüih 23.
- [158] Müslim, Cihâd 72.
- [159] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/219-221.

- [160] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/221.
- [161] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/221.
- [162] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/222-223.
- [163] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/223.
- [164] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/224-225.
- [165] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/225-226.
- [166] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/226.
- [167] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/226-227.
- [168] Bu âletlerdeki ilnlü on buyruk şunlardır
1. Allah'a orrak koşmayın
 2. An a-babaya iyilik yapın
 - J. Açlık korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin
 4. Giziisiyle açığıyla hayasızlıklara yaklaşmayın.
 5. -Hak olması hali dışında- Allah'ın haram kıldığı cana kıymayın.
 6. Ergenlik yaşına gelinceye kadar, -en güzel yol ile olması hali dışında- yetimin malına -kötfll maksatla- ilişmeyin.
 - 7 Ölçü ve Tnrtıyı tastamam ve adaletle yapın.
 8. Söz söylediğinizde -yakın akraba dalıı olsa- adalette söz söyleyin.
 9. Allah adına verdiğiniz sözü eksiksiz yerine getirin.
 10. Benini bu dosdoğru yoluma uyun. sizi bu yolumdan ayırıp birliğinizi dağıtacak başka yollara sapmayın.
- İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/227-228.
- [169] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/228.
- [170] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/228-229.
- [171] Müslim, Nikâh 141; !bn Mâce, Nikah 61; Müsned, VI, 361. i_
- [172] îbnMâce, Nikah 30
- [173] Müsned, III, 49, 59-
- [174] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/229-230.

- [175] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/230.
- [176] Buhârî, Zekat 1, Cihnd 102, İ'tisam 2; İscitâbetû'l-Murteddin 3; Müslim, İman 32-33; Ebû Dâvûd, Zekât 1; Tirmizî, İman 1; Nesâî, ZekSt 3, Cihad 1, Tahrimu'd-Dem 1.
- [177] Buhârî, Diy.it 6; Muslini, Kas3ı«e 25, 26; Ebû. Dâvûd, Hudûd 1; Tirmizî Hudûd 15, Dîyat 10; Nesâî, Knsâme 6,14, Tnhrimu'd-Dem 5, 11, 14; İbnMâce, Hudûd 1; Dârimî, Siyer 11, MİSned, I, 61, 63, 65..., VI, İSİ, 214.
- [178] Müslim, İmare öl.
- [179] Ebû Dâvûd. Hudud 28; Tirmizî, Hudud 24; İbn Maece, Hudud 12.
- [180] Bbû Dûvûd, Diyar 11, Cihad 147; aynen bk. Bukârî, Diyât 24, 31, İlin 39; Jvesdî, Ka-sâme 10, 13; tbn M&ce, Diy:lt 31; Müsned, I, 119, 122, II, 180, 192, 210, 211.
- [181] Ebû Dâvûd, Ferdiz 10; Tirmizî, Ferfiiz 16; İbn Mâce, Ferâiz 6; Darimi, Feraiz 29; Müsned, II, 195.
- [182] Ebû Dâvûd, Cihad 153; Nesât, Kasame 14; Darimt, Siyer 61; Müsned, V, 36, 38.
- [183] Nesât, Kas.îme 14; İbn Mâce, Diyfit 32; Ebû Dâvûd'da tespit edemedik.
- [184] Buhârî, Diyal 30, Cizye 5; Nesâl, Kasüme 14; İbnMüce, DiyâE 32. İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/230-232.
- [185] Tirmizî, Fiten 1; Nesâî, Tahrimu'd-Dem 5;^*» Mâce, HudOd 1 (az farkla) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/232.
- [186] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/233.
- [187] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/232-235.
- [188] Muvatta', Cibâd 26. Benzeti diğer rivayetler ve bunun muttasıl bir seneöle rivayeti için bk.: İbn Abdî'l-Berr. et-İstizkâr, XIV, 211 v.d.
- [189] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/235-236.
- [190] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/236.
- [191] Darimî, Mukaddime 23; Müsned, I, 435, 465.
- [192] İbn Mâce, Mukaddime J; Müsned, III, .197.
- [193] Dârimî, Mukaddime 19, Hadis no: 1<İ5.
- [194] el-Heyseini, Mecmau'z-Zevâid, I, 158. Ayrıca bk. Müslim, Hncc 412;

Nesai, Menüsik 1; İbn Mâce, Mukaddime 1; Müsmd, II, 196, 247, 258, 31\$, 355, 428, 448, 457, 482, 495, 508.

[195] İbn Mâce, Mukaddime 6; Tirmizî, İlin 16; Ebû Dâvûd, Sünne 5, Dârimî, Mukaddime 16, Müsued, IV, 126, 127.

[196] Ebû Dâvad, Sünne 6.

[197] Dârimi, Mukaddime 29; (Abdullah b. Mesudun sözü olarakJ. no: 307.

[198] Dârimi, Mukaddime 23. I). no: 210.

[199] Dâirrû, Mukaddime 30, H.no: 314.

[200] Dârimî, Mukaddime 30, h. no: 515.

[201] Sehl'in nispet ettiği görüşlerin hepsi MuteziJe'nîn kanaatlerinden olmakla birlikte; nnsıları doğrudan inkârları söz konusu olmayıp -yanlış olmakla birlikte- tevil yoluyla bu k;ı na atı erini ortaya koymuş olmaları sebebiyle: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemant çoğunluklu onları tekfir etmemek yolunu tercih etmiştir.

[202] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/236-244.

[203] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/244-245.

[204] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/246-247.

[205] Müslim, İman 249; Tirmizî, Tefsir 6. sûre 9; İbn Mâce, riten 32; Musned, II, 231, 313.

[206] Tinniiî, Deav.ît 98; İbn Mâce, Fiten 31: Müsned, IV, 240, 241; Dârakutni, 1, 197.

[207] Tirmizî, DenvîU 98.

[208] İbn Abdi'l-Berr, el-Itizkâr, XXIV. 52-53.

[209] Tinnizî, Deavflt 98: İbn Mâce, Zühd 30: Müsned, il, 132, 153, ili, 425.

[210] Müslim, Fiten 118; Ebû Dâvûd, Melalimi 12; İbn Mâce, Fiten 32.

[211] Müslim, Fiten 39. 40; Ebâ Dâvûd, Melihim 12; Tinnizt, Filen 21; İbnMâce, Fiten 28; Müsned, IV. 6, 7.

[212] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/247-253.

[213] Tıber:ioî, el-Evsat, I, 384; el-Heysem!, Mecmau'z-Zevâid, VII, 2ji'fle: "kivilerinin scihili ridli olduklarını" bdirtyuekledir.

[214] Taburfnî. es-Sağîr, s.243; el-Heysenî. Mecmau'z-Zevâid, I. 188de "Bakiyye ile Mücn-lîd'irı z;ıyıf r;ıviler olduklaım' kaydetmekte, VII, 22de de isnadının "ceyyid" okluğunu belirtmektedir.

[215] Suyutî, cd-Durnt't-Mensui; III. 4()2.

[216] Müslim, İm:tn 16-î; Ebü Dâvûd, BtıyıV 50; Tirmizî, Buyu' 74, İbtıMâce, Tictırât 36; Dâ rimî, BııyıT 10: Müsned, II. 50, 242. 417, HI, 466, IV, 45.

[217] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/253-255.

[218] Bk, Müsned, IV, 321, 345, 346.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/255-257.

[219] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/257.

[220] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/257-258.

[221] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/258-259.

[222] el-Kiyâ er-Taberî. Ahkâmu'l-Kur'ânı, III, 129. Hadisin kaynakları bir sonraki dipnotta gösterilecek.

[223] Müslim, Salnuri-Müsâfirin 2<H; Tirmizî, Deav3t 32-, Nesaî, İftltah 17; Dârimî, Salüt 33.

[224] Dârakutnî, I, 297-298. Anaık en-Nactr b. Şumeyle nit yorumu belirtilen yerde tespici edemedik.

[225] Buhârl, Ezan 95, 122; Müslim, S.ılm 45; Ebü Dâvûd, Salât 144; Tirmizî, Mevâkitu's-Sa-lat 110; Nesal, İftieah 7, Müsned, II, 437.

[226] Muvatta, Nidn 37.

[227] Nesaî, İMtnlı 16, Darakutnî, I. 298.

[228] Nesaî, İflifcılıh 17, Darakatnl, I. 298.

[229] Nesaî, İftitah 17.

[230] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/259-262.

[231] Müslim, Curana 20-21; Nesaî, Cıııııa 1.

[232] Müslim, Çınıııa 22; Nesaî, Cıııııı 1.

[233] "Âdem henüz ruh ile ceset arasında iken ben Peygamberdim' anlamında: İbn Sa'd, Ta-bakat, VII, 60; el-Aüizi, es-Sirâcu'l*MunirŞerku't-CâmU's-Sağır,

III, 96.

[234] Hâkim, el-Müstedrek, IV, 222; el-Heysemî, Mectnau'z-Zeuûid, IV, 17; ravilerinden Ebû Hatnza'nın zayıf olduğu kaydıyla.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/262-263.

[235] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/264.

[236] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/264.

[237] Fuzulî, sözlükte kesicisini ilgilendirmeyen işlerle uğraşım kişi demektir. Fıkhi bir terim olarak Fuzulî; rasnrruf velayeti (yetkisi) bulunmadığı halde, başkasına ait işlerde tasarrufta bulunan kişi; yn da: Şer'i bir izin bulunmaksızın başkası hakkında tasarruflarda bu-hınan kişi demektir. (Dr, V. ez-Zuhaylî el-Fıkhu'l İslâmî ve Edilletuhû, IV, 167>

[238] Buhârl, Menâkıb 28; Ebû Dâvûd, Btıyıt 27; Tirmizî, Buyu' 34: Mü&ned, IV, 37Ö; Da-rakutnî, III, 10.

[239] Bulîârt, Enbiyn 7, Fiten 4. 28; Müslim Fiten 1, 2; Tirmizl, I'-iten 23; İbn Mâce, Fiten 9: Müsned, VI. 428,

[240] Ebû Dâvâd, Diyât 2: Nesal, Kasflııe 41; Dârinû, Diyât 25: Müsned, II, 227.

[241] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/264-267.

[242] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/267-269.

el-A'RÂF SÛRESİ

1. Tebliğden Sıkılmamak Gerekir:
2. Uyan Kâfirlere, Öğüt De Mü'minleredir:
1. Rabbimizden İndirilenlerin Mahiyeti:
2. Ondan Başkalarına Uymayın:
- Mizân'ın Ve Amellerin Tartılmasının Mahiyeti:
1. Emre Karşı Gelen İblis'in Azarlanışı:
2. Mutlak Emir Vücûb İfade Eder;
3. İblis'in Yanlış Kıyası:
4. Kıyas İle İlgili Görüşler;
1. İblisin Azgınlığı Ve Küfrünün Mahiyeti:
2. Allah, Hidayetin De Dalâletin De Yaraticısıdır:
3. İblis'in Doğru Yoldan Gitmek İsteyenlere Engel Olması:
1. Yasağı Çiğnemenin Cezası:
2. Açılan Avretlerin Örtülmesi:
3. Avreti Açmanın Çirkinliği Ve Tesettürün Güzelliği:
1. Örtünmeye Dair Hükümler:
2. İndirilen Libâs'ın Mahiyeti:
3. Giyim Ve Süs:
4. En Hayırlı Elbise:
1. Avreti Örtmenin Gereği:
2. Cinlerin Ve İnsanların Birbirlerini Görmeleri:
1. Bu Ayette Hitap Bütün İnsanlaradır:
2. Namazda Setr-İ Avret:
3. Kişinin Kendi Avretini Görmesinin Hükümü:
4. Yemek, İçmek Ve İsraf Etmemek:
5. Az Yemek Ve İçmekle Yetinmek, Mü'minin Sıfatlanındandır:
6. Yemek Yeme Adabı:
7. İsraftan Kaçınmak:
1. Allah'ın Liîtfundan Yararlanmak:
2. Giyim Ve Kuşam Adabı:
3. Temiz Ve Hoş Rızıklıdır:
4. Nimetler Mü'minler İçindir:
- Âyetin Nüzul Sebebi Ve Âyette Yasaklanan Hususlar:
- Ecelin Kesinliği:
1. Cehennemliklerin Kabul Edilmeyecek Olan Talepleri:
2. İhtiyaç Sahiplerine Su Vermenin Fazileti:

3. Mülkiyet Altına Alınmış Su:

1. Yaratmak Ve Emretmek Yalnız Allah'ındır:

2. Emir İle İrade Arasındaki İlişki:

1. Dua Ve Âdabı:

2. Dua Esnasında Etleri Kaldırmak:

3. Duada Haddi Aşmamak:

Fesadın Her Türüsü Yasaktır:

Salih'in Kavmi Semud'a Verilen İmkânlar:

2. Bina Yapmanın Hükümüne Dair:

3. Allah'ın Nimetlerine Şükretmenin Gereği:

1. "Lût" Kelimesinin Menşei:

2. Lût Kavminin Fiilini Yapanların Cezası:

3. Hayvan İle Cinsel İlişki Kurmanın Hükümü:

4. Bu İş Dünya Tarihinde İlk Yapanlar Lût Kavmidir:

1. Medyen Ve Hz. Şuayb:

2. İnsanların Eşyalarının Değerlerini Düşürmek:

3. Yeryüzünde Bozgunculuk:

4. Allah'a Giden Yolları Engellemek:

Haksızca Alınan Vergiler Ve Vergilerin Tahsilini Vermek:

1. İnanmayanların Yanlış Değerlendirmelerine Bir Örnek:

2. Uğursuzluk İnanışı:

1. Hz. Musa'nın Bu Mucizeleri Gösterdiği Süre:

2. "Tufan"ın Mahiyeti:

3. Çekirge Öldürmenin Hükümü:

4. Çekirge Yemenin Hükümü:

5. Çekirgeler Ve Diğer Canlıların Soylarının Tükenişi:

Tekrar Hz. Musa İle Kıptîlerin Kıssasına Dönelim:

Kurbağanın Öldürülmesinin Yasaklanması:

1. Musa İle Sözleşilen Kırk Gece:

2. Vaadlerde Süre Tanımak Ve Kişinin Allah'a Karşı Özür Beyan Edebilme Hali:

3. Tarik (Gün. Olarak) Gecedan Mi Başlar, Gündüzden Mi:

1. Hz. Musa'nın Levhaları Bırakması:

2. Hz. Musa'nın Levhaları Bırakması, Semâ' Ve Vecde Delil Gösterilmez:

1. Yüce Allah'ın İsrailoğullanna Ve Bu Ümmete Lütufları:

2. Ommî Peygamber Olan Rasul'e Uyanlar:

3. Ümmî:

4. Tevrat Ve İncil'de Üz. Peygamber'in Müjdelenmesi:

5. Hz. Peygamberin Emir Ve Yasaklarının Mahiyeti:

6. Temiz Şeyler (Tayyibât)'In Mahiyeti:

7. Son Peygamberin Şeriatinde Ağır Mükellefiyetlerin Kaldırılması:

8. Üzerlerindeki Zincirleri İndiren Peygamber:

9. "Ağır Yük" Anlamındaki Kelimeye "Zincirler" Anlamındaki

Kelimenin Atfedilmesi:

10. Peygambere İman Edenler, Onu Yüceltenler, Ona Yardım Edenler...

Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla

el-A'RÂF SÛRESİ

Sekiz âyet müstesna, Mekke'de inmiştir. Müstesna olan buyruklar da: "Onlara deniz kıyısındaki o kasabanın durumunu da sor" {163. âyeO'den itibaren, "Hani Biz, dağı üzerlerine bir gölgelik gibi çekip kaldırmıştık..." (171. âyet) buyruğuna kadar olan âyetlerdir.

Nesaî'nin, Âişe (r.anha)'dan rivayei ettiğine göre, Rasulullah (sav) akşam namazında el-A'raf Sûresi'ni iki rekâte bölerek okumuştur. [\[1\]](#) Ebu Muhammed Abdulhak sahih olduğunu İfade etmiştir.[\[2\]](#)

1. Elif, lâm, Mîm, Sâd.

2. Bu kendisiyle uyarman, mü'mnlnlrc de öğüt almaları için sana İndirilen bir kitaptır. Sakın ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın.

Yüce Allah'ın: "Elif, Lâm, Mîm, Sâd" şeklindeki Mukatta Harfler diye bilinen buyrukları ile ilgili açıklamalar, dalia önceden el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/1-2. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Mübtedâ olarak mahallen merrVdur. "(Bu) ... bir kitaptır" buyruğu da onun haberidir. Sanki: "Elif, Lâm, Mîm, Sâd. Sana indirilen bir kitabın" harfleridir buyrulmuş gibidir. el-Kisaî de şöyle demektedir: Yani, "bu... bir kitaptır" takdirindedir. Yüce Allah'ın: "Sakın ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın" buyruğu ile İlgili açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız:[\[3\]](#)

1. Tebliğden Sıkılmamak Gerekir:

Yüce Allah'ın: "Sıkıntı", darlık anlamındadır. Yani, tebliğ dolayısıyla göğsün daralmasın. Çünkü, Hz. Peygamber'den şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Şüphesiz Allah bana Kureyş'i ateşe vermemi emretti. Rabbin dedim. O takdirde onlar başımı, ekmeği kırar gibi kırarlar." Bu ifadelerin yer aldığı hadisi Müslim rivayet etmiştir,[\[4\]](#)

el-Kiyâ der ki: Bu buyruğun zahiri nehiy olmakla birlikte, ondan sıkıntının nefyedildiği anlamındadır. Yani, ona iman etmiyorlar diye göğsün daralmamalıdır. Çünkü, sana düşen tebliğden ibarettir. Sana onları uyarıp korkutmanın dışında iman etmelerinden yahut küfre sapmalarından ötürü bir şey düşmez. Yüce Allah'ın şu buyruktan da bunu andırmaktadır: "Belki bu söze iman etmezler diye arkalarından üzümlere kendini helak edeceksin" (el-Kehf, 18/6); "İman etmiyorlar diye neredeyse kendini öldüreceksin." (eş-Şuara, 26/3)

Mücahid ve Katade'nin görüşüne göre, burada "harec" şüphe anlamındadır. Bu şüphe küfür şüphesi değil, sadece kalbe gelen sıkıntının şüphesidir. Yüce Allah'ın şu buyruğu da böyledir: "Andolsun ki, onların söylediklerinden göğsünün daraldığını da mutlaka bilip duruyoruz." (el-Hicr, 15/97)

Hiiab, Peygamber (sav)'a olmakla bitlikte maksat onun ümmetidir, diye de açıklanmıştır. Ancak, bu şekilde olması uzak bir ihtimaldir.

Ondan"daki zamir, Ku'âna racidir. Uyarıp korkutmaya (inzâra) ra-ci olduğu da söylenmiştir. Yani, Kitap sana, onunla uyarasın diye indirilmiştir. O bakımdan, göğsünde ondan dolayı her hangi bir sıkıntı olmasın. Buna göre ifadede takdim ve tehir vardır. Buradaki zamirin, ifadenin gücünden anlaşılan yalanlamaya raci olduğu da söylenmiştir. Yani, onu yalanlayanların yalanlamasından ötürü göğsünde bir darlık olmasın. [5]

2. Uyan Kâfirlere, Öğüt De Mü'minleredir:

Yüce Allah'ın: "Öğüt" kelimesinin, hem ref mahallinde, hem nasb, hem de cer mahallinde olması mümkündür. Ref mahallinde olması iki şekilde açıklanır. Basralılar der ki: Bu, bir mübteda takdirine göre merfu'dur. (Bu, mü'mintere bir öğüttür, anlamında olur).

el-Kîsaî der ki: "Kitab'a atfedilerek merfu'dur. (Yani, bu... bir kitaptır ve... mü'minlere bir öğüttür).

Nasb mahallinde olması da iki şekilde açıklanır. Evvela mastar olabilir. YaT ni, "Sen onunla hatırlat" takdirinde olur. Basralılar da böyle açıklamışlardır. el-Kîsaî de şöyle demektedir: Bu buyruk "Onu indirdik"deki zamire atiedilmiftir. [6] (Buna göre; ve mü'minlere öğüt olmak üzere indirilmiştir, anlamında olur).

Mecrur olması da " Kendisiyle uyarman için" buyruğunun mahalline atıfladır. (Yani: Kendisiyle uyarılan ve mü'minlere bir öğüt olması için..)

İnzâr (uyarıp korkutmak), kâfirler için sözkonusudur, öğüt (zikrâ) ise mü'minier için sözkonusudur. Çünkü ondan yararlananlar onlardır. [7]

3. Katibinizden size indirilene uyun. O'ndan başka velilere uymayın. Ne kadar az öğüt alıyorsunuz!

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [8]

1. Rabbimizden İndirilenlerin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Rabbiniizden size indirilene uyun" buyruğu ile kastedilenler Kitap ve sünnettir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmak-tadîr: "Peygamber size neyi verdiyse onu alın ve size neyi yasakladıysa ondan sakının." (el-Haşr, 59/7)

Bir kesim de şöyle demektedir: Bu, hem Peygamber'i, hem de ümmetini kapsamına alan genel bir emirdir. Zahirinden anlaşıldığına göre bu, Hz. Peygamber dışında bütün insanlara yönelik bir emirdir. Yani sizler, İslâm'ın ve Kur'an'ın dinine tabi olun. Onun helal kıldığını helal, haram kıldığını haram belleyin, emrine uyun, yasaklarından kaçının. Âyet-i kerime nassın varlığı ile birlikte delilsiz görüşlere tabi olmayı terk etmeye delildir. [\[9\]](#)

2. Ondan Başkalarına Uymayın:

Yüce Allah'ın: "O'ndan başka velilere uymayın" buyruğundaki zamir, şanı yüce Rabbimize aittir. Yani, onunla birlikte başkasına ibadet etmeyin. Allah'ın dininden uzaklaşanları veii (dost, yardımcı, idareci) edinmeyin. Her kim izlenen bir yolu beğenir ve seçerse, o yolun izleyicileri onun velileridir.

Malik b. Dinar'dan gelen rivayete göre o; "Ondan başka velilere uymayın" buyruğunu okuyup O'ndan başka veli aramaya dahi kalkışmayın, diye açıklamıştır.

Veliler" kelimesinin gayr-ı munsanf oluş sebebi, onda te'nis (dişil) elifi bulunuşudur.

Buradaki zamirin, yüce Allah'ın: Rabbiniizden size indirilene uyun" buyruğundaki; 'a ait olduğu da söylenmiştir. (Size indirilenin dışında kalan velilere uymayın, anlamını» gelir).

"Ne kadar az öğüt alıyorsunuz" buyruğundaki zaidittir. Fiil ile birlikte bunun mastar anlamına geldiği de söylenmiştir. [\[10\]](#)

4. Nice yurtları helak ettik. Geceleyin veya gündüzün uyurlarken azabımız onlara gelip çattı.

5. Onlara azabımız geldiğinde seslenişleri: "Biz gerçekten zalim-lermişiz" demelerinden başka bir şey olmadı.

Yüce Allah'ın: "Nice yurtları helak ettik" buyruğundaki "nice" anlamına gelen; çokluk ifade etmek içindir. Nitekim; " Nice"nin azlık ifade etmek için kullanıldığı gibi.

Bu kelime burada mübte-dâ olarak ref malıallindedir. "Helak et-tik""ise onun haberidir. Yani pek çok "karye (yurt)" -ki karye, insanların toplanma yerleri

demektir- helak ettik.

"Nice" anlamındaki bu kelimenin, sonrasında bir fiil takdiri ile rasb mahallinde olması da mümkündür!-. Ondan önce fiil takdir edilmez. Çünkü kendisinden önceki ifadeler istifhamda amel etmez.

Birinci görüşü yüce Allah'ın şu buyruğu pekiştirmektedir:

"Nuh'tan sonra nice nesilleri helak ettik." (el-İsrâ, 17/17)

Eğer; Helak ettik" kendisinden sonra gelen zamiri nasbederek onunla iştigal etmemiş olsaydı, bu fiil dolayısıyla "Nice" kelimesi mahallen mansub olurdu. Bununla birlikte; Helak ettik" kelime-sinin "yurt" anlamındaki "karye" kelimesine sıfat olması da mümkündür. (O takdirde: Helak ettiğimiz nice yurtlar... anlamında otur), "Nice" anlamındaki kelime de mana itibariyle helak edilen yurdun kendisidir. Buna göre "yurt" anlamındaki karyeye sıfat getirildi mi "nice" anlamındaki kelimeye sıfat verilmiş olur. Buna da yüce Allah'ın şu buyruğu delil [eskil etmekledir:

" Göklerde... şefaatleri hiç bir şeye yaramayacak nice melek vardır..." {en-Necm, 53/26) Burada da zamir, " Nice" kelimesine mana itibariyle ait olmaktadır. Zira, bunun anlamı burada melekler ile ilgilidir. Bu takdire göre ondan sonra gelen bir fiil takdiri ile; " Nice" kelimesinin nasb mahallinde olması doğru olamaz.

" Onlara azabımız geldiğinde" buyruğunun "fe* harfi ile atf edilmiş olmasının açıklanması zordur. el-Ferrâ der ki; "fe" harfi "vav" anlamındadır. O bakımdan burada bir tertib (sıralanış) gerekli değildir. Şöyle de açıklanmıştır: Nice helâk etmek istediğimi?, yurt vardır da onlara azabımız geldiğinde.... demektir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Kur'an'ı oku duğun zaman, derhal o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın." (en-Nahl, 16/98)

Şöyle de açıklanmıştır: Helak ediş, kavmin bir bölümü hakkında sözko-nusu olmuştur. Buna göre, ifadenin takdiri şöyle otur: Nice yurt vardır ki Biz, ora halkının bir bölümünü helak ettik de onlara Bizim azabımız gelince bu sefer hepsini helak ettik.

Şöyle de denilmiştir: Yani, takdir ettiğimiz hükmümüzde, helak ettiğimiz nice yurt vardır da bu sebepten Bizim azabımız onlara geldi.

Anlamin şöyle olduğu da söylenmiştir: Biz, oraya azap meleklerini göndermekle helak ettik de o sebepten bizim azabımız -ki toptan helak eden bir azaptır-bu-onlara geldi. Âyet-i kerimedeki "el-Be's" kişinin bizzat kendisine gelen azap demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani Biz, o kasabaları helak ettik. Ve Bizim onları helak edişimiz şu şu vakitlerde olmuştu. Buna göre azabın gelişi, helak etmek demek olur.

Daha önceden belirttiğimiz gibi be's'in helak etmekten başka bir şey olduğu da söylenmiştir.

Yine el-Ferrâ şunu nakletmektedir: Her iki fiil de aynı anlamda olur veya aynı anlamda gibi olursa, hangisini istersen onu öne geçirebilirsin. Buna göre anlam şöyle olur: Nice yurt vardır ki, azabımız onlara geldi, Biz de onları helak ettik... Yanaştı ve yaklaştı, yaklaştı ve yanaştı" demek gibi. Bana sövdü de kötü söz söyledi, bana kötü söz söyledi de sövdü," fiillerinde de olduğu gibi. Çünkü, bunların ikisi de aynı şeydir.

Yüce Allah'ın şu buyruğu da böyledir: "Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı." (el-Kamer, 54/1) Buyruğun anlamı ise, -Allah'u a'lem- ay yarıldı da Kıyamet yaklaştı şeklindedir, ki, ikisinin de ifade ettiği anlam birdir.

Geceleyin" demektir. (Ev anlamına gelen): el-Beyt de burdan gelmektedir. Çünkü, gece orada geçirilir. Bunun fiil çekimi ve mastarları da; şeklinde gelir.

Veya gündüzün uyurlarken" buyruğunda; Veya"dan sonra bir "vav" daha gelmesi gerekmele birlikte, iki "vav"ın yanyana gelmesini ağır bulduklarından dolayı ikincisini hazf etmişlerdir. Bu açıklama el-Ferrâ'ya aittir. ez-Zeccâc ise der ki: Böyle bir açıklama yanlıştır. Çünkü, aynı şeyin tekrarı yapılıncâ "vav"a ihtiyaç kalmaz.

Meselâ "Zeyd binerek bana geldi, yahut o yürüyerek..." dediğiniz takdirde ayrıca "vav" getirmeye gerek yoktur.

el-Mehdevî der ki: Burada İkinci bir "vav"ın gelmeyis sebebi, cümlede birincisine ait bir zamir oluşundan dolayıdır. O bakımdan bu "vav"a ihtiyaç kalmamıştır. Bu da ez-Zeccâc'ın açıklaması ile aynı anlamdadır.

Burada "veya" şüphe için değil, tafsil içindir. Nitekim: "Sen, ister bana karşı insaftı ol, ister zalim, mutlaka sana ikram edeceğim" demeye, benzer. İşte bu "vav", nahivciler tarafından "vâvü'l-vakt" diye adlandırılır.

"Gündüzün uyurlarken", günün ortasında uyuyup dinlenmeyi ifade eden ve "kaylûle" ile aynı anlama gelen; 'den gelmektedir. Bunun, uyuma söz konusu olmasa dahi, günün ortasında sıcaklığın arttığı sıradaki dinlenmek anlamına geldiği de söylenmiştir.

Yani: Onlar, ister gece, ister gündüz olsun, gaflette oldukları bir sırada azabımız onlara ansızın geldi. ("Sesleniş" diye meali verilen:) "da'vâ" dua etmek demektir. Yüce Allah'ın: Dualarının sonu da..." (Yunus, 10/10) buyruğu da buradan gelmektedir.

Nahivciler de; Allah'ım, sen bizi, Sana dua edenlerin, salılı dualarına ortak kıl" diye bir ifade naklederler. "Da'va", iddia anlamına da kullanılır. Yani: Onlar, helak edildikleri vakit, kendilerinin Zalim olduklarını mutlaka ikrar edeceklerdir.

Seslenişleri" lafzı, in haberi olarak nasb mahallindedir. İsmi ise, "djJiîf'ii): Demelerinden başka bir şey olmadı" buyruğudur.

Bu buyruğun bir benzeri de: "Kavminin cevabı... demelerinden başka bir şey olmadı." (en-Neml, 27/56) buyruğudur. Bununla birlikte "da'va" kelimesinin merfu' ve "Demelerinden"in de nasb mahallinde olması mümkündür. Yüce Allah'ın: "...döndürmeniz, iyilik değildir" (el-Ba-kara, 2/177) buyruğunda İyilik" kelimesinin ref ile okunması halinde olduğu gibi. Yine yüce Allah'ın Bundan sonra kötülük edenlerin akıbeti... yalanladılar diye kötü oldu" (er-Rûm, 30/10) buyruğundaki; Akibetl" kelimesinin ref ile okunması da böyledir. [\[11\]](#)

6. Andolsun ki, kendilerine peygamber gönderilenlere de soracağız, gönderilen peygamberlere de soracağız.

7. Ve Biz, onlara bilerek anlatacağız, Biz gaipler değiliz.

Yüce Allah'ın: "Andolsun ki, kendilerine peygamber gönderilenlere de soracağız" buyruğu, kâfirlerin hesaba çekileceklerine bir delildir. Yine Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "Sonra da onların hesabı muhakkak Bize ait olacaktır." (el-Ğâşiye, 88/26) Kasas Sûresi'nde de şöyle buyrulmaktadır: "Günahkârlara günahlarından sorulmaz." (el-Kasas, 28/78) Azapta yerlerini aldıktan sonra onlara günahları sorulmuyacaktır, demektir. Çünkü, âhiretin değişik konumları vardır. Kimi yerlerde hesap için sorgulanacaklar, kimi yerlerde de kendilerine soru sorulmuyacaktır. Onlara soru sormak ise, yaptıklarını itiraf ettirmek, azarlama ve riisvay etmek için olacaktır. Peygamberlere soru sormak ise, onların söylediklerini tanık göstermek ve açıkça ifade etmek içindir. Yani, kavimlerinin kendilerine ne şekilde cevap verdiklerini ortaya çıkarmak için olacaktır. Bu da -ileride görüleceği gibi- yüce Allah'ın: "Tâ ki, o doğru sözlü kimselere (peygamberlere), doğrulukları hakkında soru sorsun" (el-Ahzab, 33/8) buyruğunun anlamını ifade etmektedir.

Şöyle de açıklanmıştır: "Andolsun ki, kendilerine gönderilenlere de soracağız." Yani, Biz (kendilerine risalet gönderilen) peygamberlere soracağız demektir. "Elçi olarak gönderilenlere de soracağız" da peygamberlere gönderilen meleklerle soracağız, demektir.

Andolsun ki, soracağız" buyruğundaki "lâm" harfi kasem içindir. Gerçek anlamı ise, te'kididir. Yine: Ve Bİ2 onlara bilerek anlatacağız" buyruğundaki "lâm" da böyledir. İbn Abbas der ki: (Amel defterlerinde yazılanlar) onların aleyhlerine konuşacaktır.

"Biz gaipler değiliz." Yani, onların amellerine tanık kimseleriz. Âyec-i kerime, yüce Allah'ın, kendine has bir ilim ile âlim olduğuna delildir. [\[12\]](#)

8. O gün tartı haktır. Artık kimlerin terazileri ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir.

9- Kimin de terazileri hafif gelirse, onlar da âyetlerimize zulme-degeldikleri İçin kendilerini zarara uğratmış kimselerdir.

Yüce Allah'ın: O gün, tartı haktır" buyruğu mübtedâ ve haberdır, Bununla birlikte "Hak" kelimesinin tartının sıfatı, haberin ise, O gün" olması da mümkündür. (Buna göre buyruk: Hak, tartı o gündür, anlamında olur.) Bununla birlikte mastar olarak nasbedil-mesi de mümkündür. (İşte gerçek tartı o gün olacaktır, anlamında). [\[13\]](#)

Mizân'ın Ve Amellerin Tartılmasının Mahiyeti:

Tartıdan kasıt, kutların amellerinin Mizan ile tartılmasıdır. İbn Ömer der ki: O gün kulların amel sahiteleri tartılacaktır. Sahih olan budur. İleride geleceği üzere haber de böylece vârid olmuştur.

Şöyle de denilmiştir: Mîzan, kulların amellerinin içinde bulunduğu hitaptır. Mücahid ise, şöyle açıklamaktadır: Mizan, bizzat hasenatın ve seyyiatın kendileridir. Yine Mücahid'ten, ed-Dahhâk ve el-A'meş'den de şöyle açıkladıkları nakledilmiştir: Vezn (tartı) ve mizan (terazi), adaletle hüküm vermek anlamındadır. Burada tartının söz konusu edilmesi örnekleme yoluyla. Nitekim: "Bu, şu ağırlıkta bir söz"dür" demek de bu kabildendir. Yani, ona muâdil ve ona denk bir sözdür. Ortalıkta bir tartı söz konusu olmasa dahi böyle denilir. ez-Zeccâc der ki: Böyle bir açıklama dil açısından uygundur. Ancak, daha uygun olan, sahih senedlerde sözü geçen Mizana tabi olmak (yani, amellerin tartılacağını kabul etmek)'dir.

el-Kuşeyrî der ki: ez-Zeccâc gerçekten güzel söylemiştir. Zira, Mizan bu şekilde te'vil edilecek olursa, o takdirde Sırat da gerçek din diye açıklansın, cennet ve cehennem de cesetler müstesna, sadece ruh Sarın karşı karşıya kalacağı haller diye açıklansın, şeytan ve cinler de kötü ahlâk, melekler ise övülmeye değer güçler olarak yorumlansın. Oysa, ilk asırda ümmet te'vile sap-maksızın bu ifadelerin zahirini kabul etme gereği üzerinde icnâ etmişlerdir. Onlar, te'vil yapılamayacağı hususunda icma ettikleri takdirde zahiri alıp kabul etmek gerekir ve bu zahir ifadeler, kesin naslar olurlar.

tbn Fûrek der ki: Mu'tezile, "araz olan şeyler bizatihi var olamadıklarından dolayı tartılmaları da imkânsızdır" ilkesinden harekette Mizanı inkâr etmişlerdir.

Kelamcıardan kimisi de şöyle demektedir: Yüce Allah, araz olan (sonradan olan, sıfatlar) şeyleri cisimlere dönüştürecek ve Kıyamet gününde onları tartıya koyacaktır. Böyle bir açıklama ise bize göre sahih değildir. Sahih olan terazilerin üzerinde amellerin yazılı olduğu sahifelerle ağırlaşacağı veya hafif basacağıdır. Bu hususta bunun gerçekleşeceğini ifade eden haberler rivayet edilmiştir. Söz konusu rivayette şöyle denilmektedir; "Âde-moğullarından kimisinin mizanında haseneler nerdeyse hafif gelecekken, oraya üzerinde lâ ilahe illallah yazılı bir deri parçası konulacak ve o da ağır basacaktır" anlamındaki rivayettir.

Bilindiği gibi bu, içinde amellerin yazıldığı şeylerin tartılması ile alakalıdır. Bizzat amellerin kendisi ile değil. Şanı yüce Allah da Terazinin her iki kefesine de içinde amellerin yazılı olduğu sahifeleri koymak suretiyle dilediği takdirde Mizanı hafifletir, dilediği takdirde de ağırlştırır.

Müslim'in Salih'inde Safvan b. Muhriz'den şöyle dediği nakledilmektedir: Bir adam İbn Ömer'e şöyle dedi: Sen, Rasulullah (suv)'ın ikili söyleşme (yani kıyamet gününde yüce Allah'ın kulu ile konuşması) hakkında ne duydun? O da, ben onu şöyle buyururken dinledim diye cevap verdi: "Kıyamet gününde mü'min, aziz ve celil olan Rabbine, Rabbi onun üzerine örtüsünü ve affını bırakıncaya kadar yakınlaştırılır. Ona günahlarını söyler. Biliyor musun diye sorar, o da: Evet Rabbim biliyorum, der. (Rabbi) buyurur ki: Dünyada iken Ben senin bu günahını örtmüş idim. Bugün de onu sana bağışlıyorum. Sonra da ona hasenatının yazılı olduğu sahife verilir. Kâfirlerle münafıklara ise, herkesin önünde (duyacağı şekilde): İşte bunlar Allah'a karşı yalan uyduranlardır, denilir."

[14]

Hız. Peygamberin: "Ona hasenatının yazılı olduğu sahife verilir" ifadesi, amellerin sahifelere yazıldığı ve tartılacağına delildir.

İbn Mace de Abdullah b. Amr yoluyla gelen hadiste şöyle dediğini nakletmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Kıyamet gününde, herkesin gözü önünde (duyacağı bir şekilde) ümmetimden bir kişi çağrılacak. Onun karşısına her birisi gözün uzanabildiği kadar uzanacak doksan dokuz kayıtlı sicil yayılacak. Sonra, şanı yüce ve mübarek olan Allah şöyle buyuracak: Bunlardan herhangi bir şeyi inkar ediyor musun?. O, hayır Rabbim diyecek. Yüce Allah soracak: Benim koruyucu yazıcılarım (meleklerim) sana zulmetti mi?. O, hayır diyecek, Sonra şöyle buyuracak: Senin ileri sürecek bir mazeretin var mı? Senin bir hasenen var mı? Adam, korkacak ve: Hayır diyecek. Bu sefer yüce Allah şöyle buyuracak. (Durum) sandığın gibi değil. Senin Bizim nezdimizde iyiliklerin var. Bugün senin aleyhine zulüm sözkonu-su olmaz, denilecek ve ona, üzerinde: "Eşhedü en lâilahe illallah ve enne Mu-hammeden Abduhu ve

Rasulühü" diye yazı bulunan bir belge çıkartılacak. O da, Rabbim bu kâğıt parçacığının bunca sicillere karşılık kıymeti ne olabilir ki? diyecek. Yüce Allah: Şüphesiz sana zulmedilmeyecek diye buyuracak ve bütün o siciller bir kefeye konulacak, (şehadet kelimesinin yazılı olduğu) o kâğıt parçası da diğer kefeye konulacak. Bütün o siciller (in bulunduğu kefe) havaya kalkarken, o kâğıt parçası ağır basacak."[\[15\]](#) Tirmizî de: "Allah'ın adına karşı hiç bir şey ağır basmayacak" ziyadesini ekledikten sonra: Hasen, garip bir hadistir, demektedir.

[\[16\]](#)

İleride yüce Allah'ın izniyle el-Kehf Sûresi'nde (18/103-105. âyetler, 3. başlıkta) ve el-Enbiya Sûresi'nde (21/47. âyetin tefsirinde) bu hususa dair başka açıklamalar da gelecektir.

Yüce Allah'ın: "Artık kimlerin terazileri ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir. Kimin de terazileri hafif gelirse, onlar da âyetlerimize zulmedegeldikleri için kendilerini zarara uğratmış kimselerdir" buyruğunda geçen; " Terazileri" kelimesi; Terazi kelimesinin çoğuludur. Aslı ise şeklindedir. "Vav" harfi önceki harf esre-li olduğundan dolayı "ye"ye dönüştürülmüştür.

Şöyle de denilmiştir: Amelde bulunan tek bir kişi için her birisinde bir çeşit amelinin tartılacağı birden çok mizanlarının (terazilerinin) olması da mümkündür. Her bir kişi için tek bir mizan olması da mümkündür ve bu husus, çoğul lafzı kullanılarak dile getirilmiştir.

Nitekim: Filan kişi Mekke'ye katırlar üzerinde yola çıktı, filan kişi Basra'ya gemilerle yola çıktı," demek bu kabildendir. Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyrulmuştur: "Nuh kavmi peygamberleri yalanladı" (eş-Şuara, 26/105); "Ad kavmi peygamberleri yalanladı." (eş-Şuara, 26/123) Oysa, (buyruklarla ilgili) iki te'vilden birisine göre bunların her birisine gönderilen peygamber bir tane idi.

"Teraziler" kelimesinin aslında mizan kelimesinin değil de -tartılan anlamına gelen-; kelimesinin çoğulu olduğu da söylenmiştir. Buna göre "el-Mevazin" ile tartıya giren ameller kastedilmiştir. "Kiminde terazileri hafif gelirse" buyruğu da bunun gibidir.

İbn Abbas da şöyle demektedir: "İyilikler ve kötülükler , dili ve iki kefesi bulunan bir terazide tartılacaklardır. Mü'min kimseye ameli en güzel şekilde getirilecek ve terazinin kefesine bırakılacak. Hasenatı da seyyiâtına (iyilikleri kötülüklerine) ağır basacaktır. İşte, yüce Allah'ın: "Artık kimlerin terazileri ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir" buyruğunda kastedilen budur. Kâfirin ameli de en çirkin şekilde getirilir, mizanın kefesine bırakılır. Ve ağırlığı hafif basar, sonunda cehenneme düşer."

İbn Abbas'ın işaret ettiği bu husus, şu söylenenlere yakındır: Şanı yüce Allah,

kulların amellerinden her bir bölümü bir cevher (öz) olarak yaratır. Bu özler tartılacaktır. Ancak, İbn Fûrek ve başkaları bunu reddetmiştir. Nakledilen rivayette ise şöyle denmektedir: Mü'minin hasenatı hafif geldiğinde, Ra-sulullah (sav) parmak kadar üzerinde yazı bulunan bir kâğıdı çıkartır ve onu kulun hasenatının bulunduğu terazinin sağ kefesine bırakır. Böylelikle hasenat ağır basar. O mü'min kul, Peygamber (sav)'a şöyle der: Anam babam sana feda olsun ne kadar güzel bir yüzün var, ne kadar güzel bir yaratılışın var! Sen kimsin? Şöyle buyurur: "Ben senin peygamberin Muhammed'im." İş-te bunlar da senin bana getirmiş olduğun salat ve selamlardır. İşte bunlara en çok ihtiyaç duyduğun bir zamanda onları sana geri ödüyorum." [17]

Bunu, ei-Kuşeyrî Tefsir'inde nakletmektedir. Onun da naklettiğine göre, hadiste geçen "bitâka" (üzerinde yazı bulunan küçük bir kâğıt parçası), Misi rhların lehçesinde eşyaların numarasının yazılı olduğu bir parçadır.

İbn Mace der ki: Muhammed b. Yahya da der ki: Bitâka, üzerinde yazı bulunan küçük bir parça demektir. Mısırlılar bu parçaya bitâka derler. [18] Huzeyfe der ki: Kıyamet gününde Mizanların başında duracak kişi Cebrail (a.s)'dır. Yüce Allah şöyle buyuracaktır: "Ey Cebrail, aralarında amellerini tart ve birindeki hakkı alıp (hak sahibi olan) öbürüne ver." Sonra şöyle dedi: Orada ne altın, ne de gümüş vardır. Eğer zalimin iyilikleri varsa, onun iyiliklerinden alınır, mazluma verilir. Şayet iyilikleri yoksa, mazlumun kötülüklerinden alınır, zalime yükletilir. Böylelikle adam üzerinde dağlan andıran yükler bulunduğu halde geri döner. [19]

Peygamber (sav)'dan da şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

Şanı yüce Allah kıyamet gününde "Ey Adem, Mizanın yakınında Kürsî'nin yanına çık git ve çocuklarının amellerinden önüne getirilecek olanlara bak. Her kimin hayrı şerrine bir tane ağırlığı kadar ağır basacak olursa, onun İçin cennet vardır. Kimin de şerri bir tane ağırlığınca hayrından ağır basarsa, ona da cehennem vardır. Tâ ki Sen, Benim zalimden başka hiç bir kimseye azap etmeyeceğimi bilesin." [20]

10. Andolsun ki Biz sizi, yeryüzünde yerleştirmiş ve size orada bir çok geçim vasıtaları yaratmışızdır. Ne kadar az şükredersiniz!

Yani Biz, orayı sizin için karar kılacağınız bir yer ve bir döşek kıldık. Orada size geçim sebeplerini hazırladık.

"Geçim vasıtaları" kelimesi 'in çoğuludur. Kendisi vasıtası ile yaşanılabilen yiyecek, içecek ve onunla hayatın var olabileceği şeyler demektir. Bu kökten geten mazi ve muzari fiiller İle mastarlar şöyledir: ez-Zeccâc der ki: Maişet,

kendisi vasıtası ile ayş'a (yani yaşamaya) ulaşılan şey demektir. el-Alıfeş ve naliivcıkır-den çoğu kimsenin kanaatine göre ise, bu kelimenin asıl vezni; şeklindedir. el-A'rec de bu kelimeyi hemzeli olarak; diye okumuştur. Harice b. Mus'ab da NatVden böylece rivayet etmiştir.

en-Nehhâs der ki; Hemzeli okuyuş lalındır, caiz değildir. Çünkü bunun tekili; olup, aslı şeklinde "ye" harfinin esreli okunuşudur. O bakımdan (çoğulu yapılırken) "ayn"dan sonra bir "vasıl elifi ilave edilmiştir.

"Vasıl elifi de sakın olduğu gibi, ondan sonra gelen "ye" harfi de sakın olduğundan buna hareke vermek kaçınılmazdır. Zira, bu harflerden herhangi birisini hazfetmeye yol yoktur. "EliP'e ise hareke verilemez. O bakımdan çoğul olan "me'âiş" kelimesinin tekilinde "ye" harfine verilmesi gereken hareke verilmiştir. Ve böylelikle me'âiş haline gelmiştir. Bunun "vııv"U kelimelerden benzeri de: Minare, minareler, makam, makamlar" gibi kelimelerdir. Nııekim şair de şöyle demiştir:

"Ve şüphesiz ben öyle konumlarda duran birisiyim ki,

Ne Cerir, ne de Cerir'in efendisi bu gibi konumlarda duramamıştır."

" Musibet, musibetler" da böyledir. Güzel olan söyleyiş budur. Şaz bir söyleyiş ise, Mesâib: Musibetler" şeklindedir.

el-Ahfeş der ki; Burada mesâib şeklinde kullanışın caiz oluşu, bunun tekilinde de iliel harfinin bulunuşudur.

ez-Zeccâc der ki: Ancak bu açıklama yanlıştır. Onun bu açıklamasına göre (makam kelimesinin) çoğulunu (mekavim şeklinde değil de): Mekaim diye yapılması gerekirdi. Fakat burada kabul edilmeye değer olan görüş, bu kelimenin de; Yastık kelimesinin hem "vâv" harfi ile hem de "hemze" ile söylenmesinin mümkün oluşuna benzediğidir.

Şöyle de denilmiştir: "Me'âiş" kelimesinde "hemze"nin caiz olmayışı, tekili olan maişet'in "mefile" vezninde oluşu ve buradaki "ya" harfinin asli had' oluşundan dolaydır. Bu gibi "yaların hemze ile okunuşu ise, "Medine, me-dain, sahife, sahaif, kerime, keraim, vazife, vezaif gibi kelimelerde olduğu gibi, "ya" harfinin zaid olması halinde mümkündür. [\[21\]](#)

11. Andolsun ki, sizi yarattık. Sonra da size şekil verdik. Sonra da meleklere: "Âdem'e secde edin* dedik. İblis müstesna, hemen secde ettiler. O ise, secde edenlerden olmadı.

Yüce Allah, nimet ve ihsanlarını söz konusu ettikten sonra, "Andolsun-ki sizi yarattık, sonra da size şekil verdik" buyruğu ile insanın yaratılışına nasıl başladığını anlatmaktadır. "Yaratma"nın anlamı ile ilgili açıklamalar, daha

önceden bir kaç yerde meselâ, (el-Bakara, 2/21. âyet ile 29. âyetin tefsirlerinde) geçmiş bulunmaktadır. "Sonra da size şekil verdik." Yani, Biz sizi nutfeler halinde yarattık, sonra da size şekil verdik. Sonra, işte Biz sizlere, meleklere Âdeme secde edin, dediğimizi haber verdik.

İbn Abbas, ed-Dahhak ve başkalarından nakledildiğine göre, buyruğun anlamı şudur: Biz önce Âdem'i yarattık, sonra da sizi onun sırtında (çıkacak zür-riyetler arasında) şekillendirdik.

el-Ahfeş der ki: "Sonra", burada "vav" (ve bağlacı) anlamındadır.

Şöyle de denilmiştir: Buyruğun anlamı şöyledir: Andolsun ki, sizi yarattık. Yani, Âdem (a.s)'i yarattık, sonra da meleklere Âdem'e secde edin dedik, sonra da size şekil verdik anlamında takdim ve telîir ile ifade edilmiştir.

"Andolsun ki sizi yarattık" buyruğu ile Âdem kastedilmektedir. Burada çoğul lafzının zikredilmiş olması, onun insanların ilk atası oluşundan dolayıdır, diye açıklanmıştır.

"Sonra da size şekil verdik" ifadesi de yine Âdem'e racidir. Nitekim: "Biz sizi öldürdük" ifadesinin, sizin efendinizi öldürdük anlamında kullanılması da böyledir. "Sonra da meleklere: 'Ademe secde edin' dedik." Bu açıklamaya göre ise, takdim ve tehir söz konusu değildir. Bu açıklama da İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Andolsun ki sizi, yani Âdem ile Havva'yı yarattık. Adem topraktan, Havva da onun kaburga kemiklerinden birisinden yaratıldı. Şekil vermek de bundan sonra sözkonusu oldu. Andolsun Biz, önce sizin ilk anne babanızı yarattık, sonra her ikisine de şekil verdik, demek olur. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Biz, Âdem'in sırtında (belinden gelecek zürriyet arasında) sizi yarattık. Sonra da sizden ahit aldığımız sırada size şekil verdik. Bu da Mücahid'in açıklaması olup ondan İbn Cüreyc ve İbn Ebî Necîh nakletmişlerdir.

en-Nehhâs der ki: Bu, bu husustaki görüşlerin en güzelidir. Mücahid, Allah'ın o'nları Âdem'in sırtında yarattığı, sonra da onlardan ahid alınca onlara suret ve şekil verdiği, bundan sonra da Âdem'e secdenin sözkonusu olduğu görüşündedir. Yüce Allah'ın: "Hani Rabbin Adem oğullarının sırtından (sulbünden)zürriyetlerini (çıkartıp) almış..." (el-A'raf, 7/172) âyeti ile: "O da onları küçük zerrecikler gibi çıkartıp onlardan ahid aldı" [22] hadisi bu görüşü pekiştirmektedir.

Şöyle de denilmiştir: Buradaki "sonra", haber vermek içindir ("vav" anlamında atıf için değildir). Andolsun ki Biz sizleri yarattık. Bu da Âdem'in sul-bündeki yaratılış demektir. Sonra size şekil verdik. Yani, rahimlerde sizi şekillendirdik.

en-Nehhas der ki: Bu açıklama İbn Abbas'tan sahih olarak nakledilmiştir.

Derim ki: Bütün bu görüşlerin anlaşılması muhtemeldir. Aralarından sahih olan Allah'ın indirdiği Kur'an-ı Kerim'in desteklediği görüştür. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır "Andolsun ki Biz insanı, süzölmüş bir çamurdan yarattık." (el-Mu'minun, 23/12.) Burada kastedilen Âdem (a.s)'dır. Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Ondan da zevcesini var eden..." (en-Nisâ, 4/1)

Daha sonra yüce Allah: "Sonra onu" yani, onun soyunu ve zürriyetini "bir nutfe kılıp sağlam bir karargâhta yerleştirdik" (eİ-Mu'minun, 23/13) diye buyurmaktadır. Buna göre Âdem, çamurdan yaratılmış, sonra ona şekil verilip secde ile mükerrem kılınmıştır, Onun soyundan gelenler ise, rahimlerde ve babaların sulblerinde yaratıldıktan sonra annelerin rahimlerinde şekillendirilmişlerdir. Daha önce el-En'âm Sûresi'nin baş taraflarında (6/2. âyetin tefsirinde) her insanın bir nuLfe ile bir topraktan yaratılmış olduğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Bunun üzerinde düşünmek gerekir. Burada da yüce Allah: "Sizi yarattık, sonra da size şekil verdik" diye buyurduğu gibi, el-Haşr Sûresi'nin sonlarında da: "O, öyle Allah'tır ki, yaratandır, yoktan var edendir, suret (şekil) verendir..." (el-Haşr, 59/24) diye buyurmakta ve suret, şekil vermeyi yaratmaktan sonra zikretmektedir, ileride yüce Allah'ın siniyle buna dair açıklamalar gelecektir.

"Andolsun ki, sizi yarattık" buyruğunun önce ruhları yarattık, sonra da bedenlere şekil verdik anlamında olduğu da söylenmiştir.

Yüce Allah'ın: "İblis müstesna... O ise secde edenlerden olmadı" buyruğunda istisna edilen, kendilerinden istisna olunanların cinsinden değildir. Bunun, cinsten istisna olduğu da söylenmiştir. Esasen ilim adamları, İblis meleklerden miydi, değil miydi hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Nitekim daha önce et-Bakara Sûresi'nde (.2/34. âyet, 5. başlıkta) açıklanmıştır. [\[23\]](#)

12. Buyurdu ki: "Ben sana emrettiğim halde seni secde etmekten alıkoyan nedir?" Dedi ki: "Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu da çamurdan yarattın."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[24\]](#)

1. Emre Karşı Gelen İblis'in Azarlanması:

Yüce Allah'ın: Seni... alıkoyan nedir" buyruğundaki mübtedâ olarak ref maballindedir. Yemi, seni alıkoyan hangi şeydir? Bu azarlamak kastıyla yöneltilmiş bir sorudur.

"Seni secde etmekten alıkoyan" buyruğu da nasb mahallindedir. zaidir. Sâd Sûresi'nde; Seni secdeden ne alıkoydu?" (Sâd, 38/75) diye buyulmaktadır. Şair de şöyle demektedir:

"Cömertliği, reddetti cimriliği; o bakımdan "evet" sözünü alelacele söyleyiverdi, Ondan dilekte bulunana çokça verip hiç bir şey esirgemeyen bir delikanlı."

Şair burada: Cömertliği, kabul etmedi cimriliği" demek islediğinden; edatını fazladan getirmiştir,

Âyet-i kerimede bu edatın fazladan gelmediği de söylenmiştir. Çünkü "men' (alıkoymak)" ifadesinde bir çeşit söylemek ve dua anlamı da vardır. Sanki şöyle demiş gibidir: Sana secde etmemeni kim söyledi. Yahut, secde etmemeye seni çağırın kimdir, demiş gibidir. Nitekim: Ben sana bunu yapmamı söylemişim, demek de bu kabildendir.

İfadede hazf olduğu da söylenmiştir, takdiri şöyledir: Seni itaat etmekten alıkoyan ve secde etmemeye götüren nedir? İlim adamları der ki: İblis'i secdeyi terke götüren büyüklenmek ve kıskançlıktır. Ona, secde etme emri verildiği sırada o bunu içinde gizlemişti. Çünkü ona Adem'i yaratmadan önce secde etmesi emrini vermişti. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak Ben çamurdan bir beşer yaratıcıyım demişti. Ben onu tamamlayıp içerisine ruhumdan, üflediğim vakit onun için secdeye kapanın." (Sâd, 38/71-72) Sanki, yüce Allah'ın; "Onun için secdeye kapanın" buyruğundan dolayı o, çok büyük ölçüde etkilenmişti.

Çünkü, "kapanmak"da kapanan için bir aşağılanma, kendisine kapanılan içinde bir şereflendirilme söz konusudur. Bu yüzden, o zamandan beri içinde, kendisine bu emri verecek olursa secde etmemeyi içine gizlemişti. Yüce Allah, Âdeme ruh Lifleyince, melekler secdeye kapandılar. Kendisi ise aralarında ayakla durdu. Ayakta duruşuyla içinde saklarmış olduğu secdeyi terk etmeyi açığa çıkarmış oldu. Yüce Allah da kendisine: "Seni secde etmekten alıkoyan nedir?" diye sordu. Yani, emrime itaatten seni alıkoyan ne oldu? Bunun üzerine İblis, içinde sakladığı sırrını açığa vurarak: "Ben ondan daha hayırlıyım" dedi. [25]

2. Mutlak Emir Vücutb İfade Eder;

Yüce Allah'ın: "Ben sana emrettiğim halde" buyruğu, fukahânın açıklamasına göre, "emir mutlak olarak ve herhangi bir karineye gerek olmaksızın vücubu gerektirir" şeklindeki kanaatlerine delâlet etmektedir. Çünkü burada yergi, şanı yüce Allah'ın meleklerle: "Âdem'e secde edin" buyruğunda-ki mutlak emrin terk edilmesine bağlı olarak söz konusu edilmiştir ki, bu husus açıkça anlaşılmaktadır.

3. İblis'in Yanlış Kıyası:

Yüce Allah'ın: "Dedi ki; Ben ondan daha hayırlıyım" buyruğu şu demektir: Beni ona secde etmekten alıkoyan, ona olan üstünlüğümdür. Bu, anlam itibariyle İblis'ten cevap mahiyetindedir. Nitekim: Bu ev kimindir? diye sorarsak, muhatabın bize, bu evin sahibi Zeyd'tir demesi de bu kabildendir. Bu, bizzat cevabın verilmesi gereken kendisi olmamakla birlikte, cevap anlamına raci bir sözdür.

"Beni ateşten yarattın, onu da çamurdan yarattın." Böylelikle o, ateşin çamurdan daha üstün olduğu görüşüne sahip olmuştur. Buna sebep ise ateşin yükselmesi, yukarı doğru çıkması ve hafifliğidir. Ayrıca ateş, ışık saçan bir cevherdir.

İbn Abbas, el-Hasen ve İbn Sîrin der ki: İlk kıyas yapan İblis'tir ve yanlış kıyas yapmıştır. Buna göre her kim dinde yalnızca kendi görüşüne dayanarak kıyas yapacak olursa, Allah onu İblis ile birlikte koyar. İbn Sîrin der ki: Güneşe ve aya da ancak kıyaslar yapılarak ibadet olunmuştur.

Hakimler şöyle demişlerdir: Allah'ın düşmanı, ateşin çamura üstünlüğünü iddia etmek bakımından hataya düşmüştür. Her ne kadar her ikisi de yaratılmış ve cansın olmak bakımından aynı derecede bulunsalar bile, çamur dört bakımdan ateşten daha üstündür:

1. Sağlamlık, sükûn, vakar, temkin, hilm, haya ve sabır çamurun özünden gelir. İşte kendisi için takdir olunmuş mutluluktan ayrı olarak, Âdem'i tev-beye, alçak gönüllülüğe, yalvarıp yakarmaya iten sebep budur. Bunun sonucunda mağfirete, seçilmişliğe ve hidayete mazhar olmuştur.

Hafiflik, serkeşlik, keskinlik, yükselmek ve kararsızlık da ateşin özündendir. İşte kendisi için takdir olunmuş bedbahtlıktan ayrı olarak, İblis'i büyüklenmeye ve bunda ısrar etmeye iten sebep budur. Bunun sonucunda ise o, helake, azaba, lanete ve bedbahtlığa hak kazanmıştır. Bu açıklamaları el-Kaf-fal yapmıştır.

2. Rivayetler, cennetin toprağının hoş kokulu misk olduğunu [27] ifade etmekle birlikte, cennette ateş bulunduğunu, cehennemde de toprak bulunduğunu ifade etmemektedir.

3. Ateş azaba sebeptir. Ateş, Allah'ın düşmanlarına azabıdır. Toprak ise azaba sebep değildir.

4. Çamurun ateşe ihtiyacı yoktur. Ama ateşin bir mekâna ihtiyacı vardır, onun mekânı da topraktır.

Bu hususta beşinci bir sebep daha zikredilebilir, o da toprağın hem secde yeri,

hem de temizlenme aracı olduğudur. Sahih hadiste ifade edildiği gibi. [28] Ateş ise, korkutma ve azap aracıdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "İşte Allah bununla kullarını korkutuyor." (ez-Zümer, 39/161)
İbn Abbas da der ki: İblis'e itaat kıyastan daha çok yakışırdı. Fakat o İtab-bine isyan etti. Sırf kendi görüşünden hareketle İlk kıyas yapan kişi odur. Nas-sa muhalefet halinde kıyas reddolunur. [29]

4. Kıyas İle İlgili Görüşler;

İnsanlar, kıyas hakkında farklı görüşlere sahiptir. Onu kabul eden de vardır, reddeden de vardır.

Kıyası kabul edenler; ashab, tabiin, onlardan sonra gelenlerin çoğunluğudur. Bunlara göre kıyas ile teabbud aklen caiz ve şer'an de vaki olmuştur. Sahih olan görüş de budur.

Şafiîlerden el-Kaffâl ve Ebu'l-Huseyn el-Basrî ise, kıyas ile teabbudün aklen vacib olduğu görüşündedirler. en-Nazzâm ise, aklen de, şer'an de kıyas ile teabbudün imkânsız olduğu görüşündedir. Kimi Zahiriler de kıyası reddetmişlerdir. Ancak sahih olan birincisidir.

Buharî, "KUabu'l-İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünneh" [30] diye bir bölüm açmıştır. Yani: Her hangi bir kimse İçin hükmün var olması halinde, kurtuluş ancak ya Allah'ın Kitabında, ya Peygamberinin sünnetinde ya da icmâdadır. Şayet hüküm bulunmayacak olursa kıyasa başvurulacaktır. O bakımdan (adı geçen bölümün içerisinde) şu aniamta başlıklar açtığını görüyoruz: "Yüce Allah'ın hükümlerini beyan eymiş olduğu bilinen bir aslı (aynı şekilde beyan ettiği) mübeyyen bir asla -soranın kavratması kaslıyla- benzetme yapan." [31] Bundan sonra da şöyle bir başlık açmaktadır: "Deliiier ile bilinen hükümler ve delaletin anlamı ile bunun açıklanması." [32]

Taberî der ki: İctihad İle Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin sünnetinden is-tinbat ve ümmetin icmaı, hak ve vacip olandır. İlim ehli için yerine getirilmesi gereken i arzdır. Peygamber (sav)'dan de ashab ve tabiin topluluklarından da haberler bu doğrultuda varid olmuştur.

Ebu Temmâm ei-Malikîder ki: Ümmet, icma ile kıyası kabul etmiştir. Bunun örneklerinden birisi de, onların, zekât hususunda, altın ve gümüşe kıyas yapılacağını icinâ' ile kabul etmiş olmalarıdır.

Ebu Bekir (r.a) da: Bana vermiş olduğunuz bu bey'ati geri alınız derken, Hz. Ali şu cevabı vermişti: Allah'a yemin ederiz ki, ne senin bey'atini geri alma isteğini

kabul ederiz, ne de biz senden onu gen" vermeni isteriz. Rasulul-lah (sav) seni dinimiz için beğenip seçmişken biz, dünyamız için mi seni beğenip seçmeyecekmiz? Böylelikle Hz. Ali imameti (devlet başkanlığını) namaza kıyas etmiş oluyordu.

Ebu Bekir (es-Sıddık) de zekâtı namaza kıyas ederek şöyle demişti: Allah'a yemin ederim, Allah'ın bir arada zikrettiği şeyler arasında Fark gözetmem.

Hz. Alt de ashab-ı kiramın huzurunda içki içen kimse hakkında kıyas yaparak hükmünü şöylece açıklamıştır: Sarhoş olduğu vakit hezeyan eder. Hezeyan etti mi iftira eder. O bakımdan içki İçene uygulanacak had de tıpkı iftira edenin haddi gibi olmalıdır.

Hz. Ömer de Ebu Musa el-Eş'ari'ye yazdığı bir mektupta şu ifadeleri zikretmektedir: "Kitap ve sünnette kendisi hakkında sana bir şey ulaşmamış olan ve kalbinde yer edip de karar veremediğin şeyleri iyice kavramaya dikkat et. Birbirinin misli olanı, birbirine benzeyenleri iyi bil. İşte o vakit işleri birbirine kıyas et. Yüce Allah'ın daha çok sevdiğine ve senin görüşüne göre hakka daha çok benzeyene yönel... "Bu ifadelerin yer aldığı bu mektubu Dâra-kutnî bütün uzunluğu ile kaydetmektedir. [33]

Hz. Ömer veba dolayısıyla Serg (Şam bölgesinde, Tebuk yakınlarında bir yert'deh döndüğü sırada Ebu Ubeyde, Ömer <r.a)'a şöyle demişti: Allah'ın kaderinden mi kaçıyoruz? Hz. Ömer: EveL, Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçıyoruz, demişti. Sonra Hz. Ömer ona: Bana görüşünü söyle... [34] diyerek onun kıyas yapmasını istemiş ve Muhacirlerle Ensann huzurunda sorduğu sorulara benzer sorularla onunla görüş alış verişinde bulunmuştu. Bu kadarı ise delil olarak yeter.

Bu anlamdaki rivayetlerle Kur'an âyetlerine gelince; bunlar da pek çoktur. İşte bütün bunlar kıyasın, dinin asıllarından bir asıl olduğuna, müslüman-lann korunmak İçin sığındıkları sığınaklardan birisi olduğuna bir delildir. Müctehidler ona başvurur, amel eden alimler ona sığınır ve onun vasıtasıyla hükümler çıkartırlar. Delilin tâ kendisi olan cemaatin kabul ettiği görüş budur. Onlardan istisna teşkil ederek farklı görüşlere sahip olanlara da iltifat edilmez.

Yerilen mücerred görüş ile yasaklanmış olan zorlama kıyasa gelince, bu da sözü geçen aşıtlardan herhangi birisinde bulunmayan kıyas çeşididir. Çünkü, böyle bir şey hem zandır, hem de şeytanın bir dürtmesidir. Şanı yüce Allah: "Bilmediğinin ardınca gitme" (el-îsra, 17/36) diye buyurmaktadır. Muhalif kanaati savunanların kıyası yermeye dair ileri sürdüğü zayıf hadislerle, gevşek, tutarsız haberler ise, bu kabilden şeriatte bilinen aslı bulunmayan ve yerilmiş kıyas hakkında kabul

edilir. Bu bahse dair tamamlayıcı bilgiler usul (-i fıkıh) kitaplarında dır. [\[35\]](#)

13. Buyurdu ki: "Öyleyse hemen İn oradan. Artık orada kibirlenmek haddin değildir. Hemen çık git. Çünkü sen, aşağılıklardansın."

"Buyurdu ki: Öyleyse hemen in oradan." Yani, semadan. 'Artık orada kibirlenmek haddin değildir.' Çünkü, orada kalmaya ehil olanlar, alçak gö-nüلتü, büyüklenmeyen meleklerdir. "Hemen çık git. Çünkü sen aşağılıklardansın." Yani, en zelil olanlardansın. İşte bu, yüce Mevla'ya asi olanların zelil olduğuna delildir.

Ebu Ravk ve el Becelî dediler ki: "Öyleyse hemen in oradan" buyruğu, sahip olduğun bu suretin değişsin demektir. Çünkü o, kendisinin ateşten yaratılmış olduğunu ileri sürerek övünüp böbürlenmiştir. Yüzü karartılarak ve parlaklığı izale olunarak çirkinleştirildi.

Şöyle de açıklanmıştır: "Öyleyse hemen in oradan" yani yerden, denizlerdeki adalara İntikal et. Nitekim "şu arzdan indik" denilince, bir başka mekâna intikal ettik, denmek istenir. Buna göre o, sanki yeryüzünden denizlerdeki adalara sürülmüş ve onun otoriteleri orada gibi bir anlam çıkmaktadır.

Ve buna göre o yere ancak hırsız gibi girer ve korku içerisinde bulunur. Oradan çıkıncaya kadar bu hali böylece devam eder.

Ancak birinci görüş daha kuvvetlidir, buna dair açıklamalar da bundan önce el-Bakara Sûresi'nde (2/38. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[36\]](#)

14. "Bana diriltilecekler! güne kadar mühlet ver dedi.

15. "Haydi öyle olsun. Sen mühlet verilmişlerdensin" buyurdu.

İblis, öldükten sonra diriliş ve hesaba çekilme gününe kadar kendisine mühlet verilmesini, süre tanınmasını istedi. O, bununla ölmeyi istemişti. Çünkü, öldükten sonra diriliş gününden sonra ölüm yoktur. Yüce Allah da ona: "Haydi öyle olsun, sen mühlet verilmişlerdensin" diye buyurdu.

İbn Abbas, es-Süddî ve başkaları derler ki; Ona, bütün mahhıkatin öleceği vakit olan ilk defa Sura üfürölme vaktine kadar süre tanındı. Ancak o, insanların âlemlerin Rabbinin huzuruna kalkacakları vakit olan ikinci üfürüşe kadar süre verilmesini istemişti. Yüce Allah onun isteğini kabul etmemiştir.

Öldükten sonra kimlerin diriltileceğinden daha önceden söz edilmemiş olmakla birlikte İblis: "Diriltilecekleri güne kadar" diye bir süreden söz etmiş-ti. Buna sebep ise olayın Hz. Âdem ve onun soyundan gelenler hakkında oluşudur.

Karine diriltilecek olanların da onlar olduğuna delâlet etmektedir. [\[37\]](#)

16. "Beni azgınlığa ittiğin için, ben de andolsun, Senin doğru yolunda onlara engel olacağım."

17. "Sonra yine andolsun, önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım. Böylece çoğunu şükredenler-den bulamayacaksın."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[38\]](#)

1. İblisin Azgınlığı Ve Küfrünün Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Beni azgınlığa İttiğin İçin" buyruğunda geçen "azgınlık" anlamındaki "iğvâ", aşırı derecede sapıklık isteğinin kalbe yerleştirilmesi demektir. Kalbime yerleştirmiş olduğun sapıklık, inat ve istikbar arzusu sebebiyle... demektir Bu İblis'in küfrünün celilî bir küfür olmayıp inadî ve istikbarî bir küfür oluşundan dolayıdır. Daha Önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/34. âyel, 6. başlık ve devamında) de buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Denildiğine göre buradaki ifade yemin anlamındadır. Yani, beni azgınlığa ittiğin için andederim ki, şüphesiz ben, onlara Senin doğru yolunu engel-liyeceğim. Ya da, onların yolu üzerinde duracağım, demektir. Bunun bu anlamının delili de yüce Allah'ın Sâd Sûresi'nde naklettiği şu buyruktur: "Dedi ki: İzzetin hakkı için hepsini muhakkak azdıracacağım..." (Sâd, 38/82) Sanki İblis, kullara musallat olma manasını da taşıdığından dolayı Allah'ın kendisini azdırmasının kadrini büyük görerek, Allah'ın nezdindeki bu kadrini de ta'zim kastıyla bu azgınlığına yemin etmiş gibidir

Bunun yemin değil de sebep anlamına geldiği de söylenmiştir ki, buna göre şöyle demiş gibi olur: Sen beni azdırdığın için... Bunun, beraberlik anlamını İfade ettiği de söylenmiştir. Yani: Senin beni azdırmanla birlikte... Soru anlamına geldiği de söylenmiştir. Sanki o, yüce Allah'a kendisini ne ile azdırdığını sormuş gibidir. Ancak, buna göre buyruğun; Beni ne diye azdırdın? şeklinde "mim" harfinden sonra "elifsiz olarak gelmesi gerekirdi.

Anlamın, beni lanetlemen suretiyle beni helak ettiğin için... şeklinde o!-duğu da söylenmiştir. Çünkü iğvâ, helak etmek anlamına da gelir. Nitekim Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Onlar, yakında gayy ile karşılaşacaklardır." (Meryem, 19/59) Yani, helak olmakla karşı karşıya kalacaklardır.

Sen beni saptırdığın için... anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü iğvâ, saptırmak ve uzaklaştırmak demektir. Bu açıklamayı da İbn Abbas yapmıştır. Beni rahmetinden mahrum bırakarak hüsrana uğrattığın için, anlamında olduğu da söylenmiştir. Şairin şu mısraı da bu kabildendir.

"Kim de ziyana uğrarsa, bu ziyanı dolayısıyla kınayıcısız kalmaz."

İbnü'l-Arabî der ki: Bu kökten gelen fiiller, kişinin İşi aleyhine olarak bozulduğu yahut bizzat kendisi bozulduğu vakit kullanılır. İşte yüce Allah'ın: "Âdem Rabbine isyan etti ve (işi) bozuldu (ğavâ.)." (Tâ-Hâ, 20/121) Yani cennetteki yaşayışı bozuldu demektir. Deve yavrusunun, annesinin sütünü emip gelmesini sağlamadığı takdirde de; tabiri kullanılır. [\[39\]](#)

2. Allah, Hidayetin De Dalâletin De Yaraticısıdır:

Ehl-i Sünnetin görüşüne göre yüce Allah, İblis'i dalâlete götürmüş ve onda küfrü yaratmıştır. O bakımdan burada iğvâ edilmesini yüce Allah'a nisbet etmiştir. Hakikat de budur. Çünkü malîlukat arasında Allah'ın yaratmadığı hiç bir şey yoktur, Onun iradesinden sadır olmadık hiç bir şey yoktur.

Ancak İmamiye, Kaderiye ve diğerleri, kendilerine süslü gösterdiği her hususta İblis'e itaat ettikleri halde, bu meselede ona itaat etmeyerek; "İblis hata etmiştir. Çünkü o, bu şekilde azdırılmayı Rabbine nisbet etmekle hataya ehil olmuştur, yüce Allah bundan münezzehtir" derler.

Onlara şöyle denilir: İblis, her ne kadar hataya ehil birisi ise de, peki mü-kerrem ve masum bir peygamberin benzeri İfadeleri hakkında ne dersiniz? İşte Nuh (a.s)'ın kavmine şöyle dediğini görüyoruz: "Eğer Allah sizi iğva etmek (saptırmak, ya da helak etmek) isterse ben size öğüt vermek istesem bile bu öğüdüm size fayda vermez. O sizin Rabbinizdir ve nihayet yalnız O'na döndürüleceksiniz." (Hûd, 11/34)

Rivayet olunduğuna göre, Tavus'a, Mescid-i Haram'da bulunduğu sırada bir adam gelir. Bu kişinin Kaderiyeden olduğu söylenmekle birlikte, ileri gelen fakîlilerden idi. Tavus'un yanına oturdu, Tavus kendisine: Sen mi kalkarsın, yoksa kaldırılır mısın? Sen bunu fakîh bir kişiye mi söylüyorsun denilince; Tavus şöyle dedi: İblis ondan daha fakîh idi. Çünkü İblis: "Rabbim beni azgınlığa ittiğin için" dediği halde, bu adam: Kendi kendimi ben azdırıyorum, demektedir. [\[40\]](#)

3. İblis'in Doğru Yoldan Gitmek İsteyenlere Engel Olması:

" de andolsun, senin doğru yolunda onlara engel" yani onları o yoldan ah koymak ve batılı kendilerine süslü göstermek suretiyle, "engel olacağım." Bu da "beni azgınlığa ittiğin için" buyruğundaki iğvâ ile ilgili olarak açıklanan üç anlama uygun olarak: Kendisi helak olduğu gibi onlar da helak olsun, yalıut

kendisi sapıttığı, gibi onlar da sapıncaya, yahut kendisi ziyana uğratıldığı gibi onlar da ziyana uğratılsın diye.

Dosdoğru yol (es-Sıratu'l-Mustakîm); cennete götüren yol demektir.

Senin yolunu™ kelimesi veya edatının hazfedilmiş olmasına göre nasbedilmiştir. Nitekim Sibeveyh: Zeyd sırta ve karna vurdu," demek de böyledir. Ayrıca Sibeveyh şu beyit! de nakletmektedir:

"Yumuşaktır o (mızrak), elin sallamasıyla o da sallanıveriyor Hızlıca koşup giden tilkinin yolda kıvrılarak gidişi gibi."

(Şair burada Kuitubrnin İşaret ettiği harf-i çerleri kullanması gerektiği halde kullanmamıştır).

Şanı yüce Allah'ın: "Sonra yine andolsun önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım" buyruğunun te'vili ile ilgili olarak yapılmış en güzel açıklamalardan birisi de şudur: Yani, andolsun onları haktan saptıracağım. Dünyaya rağbetlerini artıracak, ahiret hakkında da şüpheyne düşmelerini sağlayacağım. İşte bu da sapıklığın en ileri derecesidir. Nitekim önceden de geçtiği üzere O: "Andolsun onları saptıracağım" (en-Nisa, 4/119) demişti. (Bk. aynı âyetin tefsirinde 1, 2 numaralı başlıklar ve devamı).

Süfyan, Mansur'dan, O, eî-Hakem b. Uteybe'den şöyle dediğini nakletmektedir: "Önlerinden" dünyalarından, "arkalarından" âhiretlerinden, "sağlarından" yani hasenatlarından, "sollarından" yani seyyiatlarından "onlara sokulacağım" demektir.

en-Nehhas da der ki: Bu güzel bir açıklamadır. Bunu daha da açıklayacak olursak: "Sonra yine andolsun önlerinden" yani, dünyada bulunan âyetleri, geçmiş ümmetlerin haberlerini yalanlayıncaya kadar dünyalarından, "arkalarından" yani, âhireti yalanlayıncaya kadar âhiretlerinden, "sağlarından" onların hasenatından ve dinleri ile ilgili çeşitli hususlardan -ki, yüce Allah'ın: "Gerçekten siz bize sağdan gelirdiniz" (es-Sâffat, 37/28) buyruğu da buna delalet etmektedir;- "sollarından" yani, günahlarından. Yani, şehvetlerine tabi olmalarını sağlayarak -çünkü şehvetlerini onlara süslü gösteren odur- "onlara sokulacağım, böylece çoğunu şükredenlerden" yani, Seni tevhid eden, itaat eden ve şükürlerini açığa vuran kimselerden "bulamayacaksın." [\[41\]](#)

18. "Kınanmış ve küçültülmüş olarak çık oradan! Yemin ederim ki, onlardan kim sana uyarsa, cehennemi hep sizden dolduracağım" buyurdu.

"Kınanmış ve küçültülmüş olarak çık oradan." Yani, cennetten. Kınanmış ve küçültülmüş olarak" buyruğundaki; kınanmış olarak demektir. Bunun mastarı olan; Ayıp ve kusur" demektir. İbn Zeyd der ki; ile ay"1 şeydir. (Kınanmış

anlamında). Aynı anlamda olmak üzere: "Onu kınadım, denilir. el-A'meş ise, bu kelimeyi; şeklinde okumuştur ki, anlamı birdir. Şu kadar var ki o, "hemze"yi (telaffuz etmeyerek) hafif okumuştur.

Mücahid der ki: Mezmûn, sürgün edilmiş demektir. Her iki anlam da birbirine yakındır. Medhûr ise, uzaklaştırılmış, kovulmuş demektir. Bu açıklamalar da Mücahid ve başkalarından nakledilmiştir, asıl anlamı da itmektir.

"Yemin ederim ki, onlardan sana kim uyarsa cehennemi hep sizden dolduracağım." buyruğundaki: Yemin ederim ki... kim" ifadesinin başındaki "lâm" kasem içindir. Cevabı ise; Cehennemi... dolduracağım" ifadesidir. Birincisinin "te'kid lâm"ı, ikincisinin "kasem lam"ı olduğu da söylenmiştir. Buna delil ise şudur: Kıraatin dışında bu türden olan birinci "lam"ın hazf edilmesi mümkün olmakla birlikte, ikinci "lâm"m hazfedilme-si mümkün değildir. İfadede şart ve ceza anlamı da vardır. Yani, sana kim tabi olursa Ben de onu azaplandıracağım, demektir.

Âsim, Ebu Bekr b. Ayyâş'ın rivayetine göre; şeklinde "lâm" harfini esreli oJarak okumuştur. Ancak, bazı nahivciler bunu kabul etmezler. en-Nehhâs şöyle demektedir: Bu okuyuşun takdiri -doğrusunu en iyi bilen AJ-lahtır- Sana tabi olduğundan dolayı... şeklindedir, "Senin için filana ikramda bulundum," demek gibi.

Mana şöyle de olabilir: "Küçültölmek, sana tabi olacaklar içindir."

"Hep sizden" buyruğunun anlamı ise, yani sizden ve Âdemoğullarından demektir. Çünkü, Âdemoğullarından daha önceden: "Andoisun ki, sizi ya rattık..." (el-A'raf, 7/11) buyruğu ile söz edilmiş ve onlara hitap edilmiştir. [42]

19. "Ey Âdemi Sen ve eşin cennette yerleşin. İkiniz de dilediğiniz yerden yeyin. Yalnız bu ağaca yaklaşmayın. O zaman zalimlerden olursunuz."

Yüce Allah, İblisi semâdaki yerinden çıkarttıktan sonra Âdem'e: Sen ve Havva cennete yerleşin, diye hitab etti. Bu yerleşmenin ne anlama geldiğine dair açıklamalar, el-Bakara Sûresi'nde (2/35. âyet, 1. ve 2. başlıklar v.d.) geçmiş bulunmaktadır. Burada ayrıca tekrara gerek yoktur, Yine "Yalnız bu ağaca yaklaşmayın" buyruğuna dair açıklamalar orada C2/35. âyet, 7 ve 8. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hanıd olsun. [43]

20. Derken şeytan kendilerine gizli bırakılmış avret yerlerini göstermek için onlara vesvese verdi ve: "Rabbİniz size bu ağacı ancak iki melek yahut ebedî kalanlardan olmayasuuz diye yasakladı" dedi.

Yüce Allah'ın: "Derken şeytan... onlara" ikisine "vesvese verdi" denildiğinç göre

o, yılanın kendisini içeri sokması suretiyle cennetin içinde bu vesveseyi onlara vermiştir. Kendisine bu hususta verilen imkân vasıtasıyla cennetin dışından bu vesveseyi verdiği de söylenmiştir. Yine bu husus, el-Bakara Sûresi'nde (2/36. âyet, 2. başlık v.d) geçmiş bulunmaktadır.

Vesvese, gizli ses, nefsin kendi kendisine tasarladıkları anlamına gelir. O bakımdan; "Nefsi kendisine vesvese verdi," denilir, Vesvâs ise, zelzâl gibi isimdir. Avcının, köpeklerin gizli fısıltılarına, süs, zinet eşyalarının seslerine de vesvâs denilir. Şair el-A'şâ der ki:

"Ayrılıp gittiğinde zinetl erinin bir sesini işitirsin.

(Ses çıkartan bir ağaççık olan) ısrık ağacının esen rüzgârla ses çıkarması gibi."

Vesvâs, şeytanın bir ismidir. Nitekim yüce Allah: "O vesvese veren ve sinen. (şeytanVîrt şerrinden..." (en-Nâs, 114/4) diye buyurmaktadır.

"Kendilerine... göstermek için" yani, kendilerine açığa çıkarmak için. Buradaki "lam," "lam-ı âkibet" (yani, sonunda meydana gelecek olan hususu ifade etmek için kullanılan lanı) diye bilinir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ...Sonunda onlara adavete ve hüznlerine sebep olsun." (el-Kasas, 28/8) "Key !am"ı (... diye, için anlamını veren lam) olduğu da söylenmiştir.

"Gizli bırakılmış* yani kendilerine gizii bırakılıp üstü örtülmüş demektir. Kur'an'ın dışındaki kullanımlarda bu fiil; şeklinde Vakti tayin edilmiş, belirlenmiş gibi okunması da caizdir.

Avret yerlerini." Ferce, "avret" deniüş sebebi, açılması sahibinin hoşuna gitmediğinden ötürüdür. Bu da avretin açılışının çirkin bir şey olduğunu göstermektedir.

Denildiğine göre, avretleri başkalarına değıt de kendilerine göründü. Üzederinde avretleri görünmeyecek şekilde çiçekler vardı. Ve bu çiçekler zail oldu. Üzerlerinde bir elbise bulunup sonradan bunun döküldüğü de söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ancak İki melek... olmayasınız diye" buyruğundaki nasb malıaüindedir. Anlamı da; "Olmanız islenmediğinden... şeklinde olup, muzaf hazfedilmiştir. Basrahlarn görüşü budur. Kûfe-liler ise; Oimayasınız diye" anlamındadır derler.

Şöyle de açıklanmıştı Hayır ve şerri bilen iki melek olmayasınız diye bu yasağı koymuştur. Denildiğine göre Âdem ebedi kalmak istedi. Çünkü o, meleklerin kıyamet gününe kadar ötmeyeceklerini bilmiş idi.

en-Nehhâs da der ki: Yüce Allah, meleklerin Kur'ân-ı Kerim'de birden çok yerde bütün mahlukattan daha faziletli olduğunu açıklamıştır. İşte bu açıklamanın yapıldığı buyruklardan birisi de: "İki melek...oUnayasınız diye" buyruğunda yer almaktadır. Yüce Allah'ın; "Ben bir meleğim de demiyorum" (Hûd, 11/31);

"Mukarreb meleklerde" (en-Nisa, 4/172) buyrukları da bu kabildendir.

ei-Hasen der ki: Allah, melekleri suret, kanat ve mukerrem kılınmakla üstün tutmuştur. Başkaian da şöyle demektedir: Yüce Allah, itaatle ve masiyeti terketmekle onları üstün kılmıştır. İşte bundan dolayı her hususta üstünlük (daha fazla faziletli oluş) söz konusu olmakladır. İbn Fûrek ise der ki: Bu âyet-i kerimede (buna dair) bir delil yoktur. Çünkü bu buyruk ile yiyecek bir şeye arzu duymamaları bakımından iki melek olmalarını kastetmiş olması ihtimali de vardır, ibn Abbas, ez-Zeccâc ve bir çok ilim adamının tercihi göre, mü'minler meleklerden üstündür. Buna dair açıklamalar, daha önce el-Ba-kara Sûresi'nde (el-Bakara, 2/33. âyet 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

el-Kelbî der ki: Cebrail, Mikâil, İsrâfîl ve ölüm meleği gibi meleklerden bir kesim müstesna mü'minler bütün mahlukattan üstün tutulmuşlardır. Çünkü bu melekler, Allah'ın rasullen {elçileri) arasındadırlar.

Her bir kesim, şeriatte yer alan zahiri bir takım delillere yapışmıştır. Fazilet, şüphesiz Allah'ın elindedir.

İbn Abbas, " İki hükümdar" şeklinde-"lâm" harfini esreli olarak okumuştur. Bu aynı zamanda Yahya b. Ebi Kesir ve ed-Dahhâk'm da kıraatidir. Ancak, Ebu Amr b. el-Ala, "lâm" harfinin esreli olarak okunuşunu kabul etmeyerek şöyle der: Âdem (as)'dan önce herhangi bir melik (hükümdar) yoktu ki, her ikisi de iki tane melik olmamaktan çekinsinler. en-Nehhâs der ki: Bu kıraate göre "lâm" harfinin sakın okunması caiz olmakla birlikte, birinci kıraate göre -fethanın hafif oluşu dolayısıyla- caiz değildir.

İbn Abbas der ki: Mel'un, onlara mülk sahibi olmak cihetinden yaklaştı. Bundan dolayı: "Sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez bir mülkü göstereyim mi?" (Tâ-Hâ, 20/120) dedi. Ebu Ubeyd de Yahya b, Ebi Kesir'in (kendi kıraatine) "sonu gelmez bir mülke" anlamındaki buyruğunun apaçık bir delil teşkil ettiğini ileri sürmekte ve: İnsanlar bu kıraati terk ettiğinden dolayı biz de bu kıraati terkettik, demektedir.

en-Nehhâs der ki: (İki hükümdar anlamında) "lâm" harfinin esreli okunuşu şaz bir kıraattir, demektedir. Ebu Ubeyd'in bu açıklaması kabul edilmeyerek aşın bir hata olarak değerlendirilmiştir. Esasen Adem (a.s)'ın mülk ta-'leb edenlerin nihai mülkü olan cennetin mülkünden daha fazla bir mülke ulaşabileceğini sanması düşünülebilir mi? Diğer taraftan "ve sonu gelmez bir mülk"ün cennetin mülkünde kalmak ve içinde ebedi olarak devam etmekten başka bir anlamı da olamaz. [44]

21. Ve: "Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim" diye her ikisine de yemin etti.

Yüce Allah'ın: Her ikisine de kasem etti", yemin etti anlamındadır. Şair der ki: "Allah adına olanca yemin etti ona; şüphesiz ki siz Kovanından topladığımız vakit baldan da lezzetlisiniz."

Burada görüldüğü gibi bu fiil, tek bir kişi olduğu halde vezninde kullanılmıştır. Bu'da vezin ancak karşılıklı iki kişinin bir işi yapması halinde kullanılır, diyenlerin görüşünü reddetmekledir. Buna dair açıklamalar da daha önce el-Maide Sûresi'nde geçmiş bulunmaktadır.

"Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim" ifadesinin takdiri: Şüphesiz ben size öğüt verenlerden bir öğütçüyüm, şeklindedir. Bu açıklamayı Hişam en-Nahvî yapmıştır. Buna benzer bir açıklama da önceden el-Bakara Sûre-si'nde geçmiş bulunmaktadır. İfade: Siz bana uyun, ben size doğruyu göstereceğim, anlamındadır. Bunu da Katade nakletmektedir. [45]

22. Nihayet ikisini de aldatarak aşağıya düşürdü. Ağacı tattıkların-da avret yerleri kendilerine göründü ve üzerlerine cennet yapraklarından üst üste koyarak örtmeye başladılar. Rabpleri her ikisine: "Ben size bu ağacı yasak etmedim mî ve size şeytan muhakkak sizin apaçık bir düşmanınızda* demedim mi?" diye seslendi.

23. "Rabbimiz, biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz" dediler.

24. Buyurdu ki: "Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Siz, yer yüzünde bir süreye kadar yerleşip kalacak ve orada geçineceksiniz."

Yüce Allah'ın: "Nihayet İkisini de aldatarak aşağıya düşürdü [46] buyruğu ikisini de helake götürdü, demektir, tbn Abbas der ki: Onları yemin ile aldatı. Adem ise, her hangi bir kimsenin Allah adına yalan yere yemin edeceğini sanmıyordu. Böylelikle verdiği vesvesesi ve yemini İle onları aldatmış oldu.

Katade der ki: Onları aldatıncaya kadar onlara Allah adına yemin edip durdu. Kimi zaman mü'min Allah ile de aldaulabilir. İlim adamlarından birisi şöyle dermiş: Allah ile bizi aldatmaya kalkışan, sonunda bizi aldatır. Hz. Peygamberden gelen hadiste de şöyle buyrulmaktadır: "Mü'min çabuk kanar ve kerimdir. Facir ise lilekâr ve bayağıdır."* Neftaveyh de bu hususu şöylece dile getirmektedir:

"Şüphesiz kerim olanı istersen kandırabilirsin

Bayağı olan kimsenin ise, tecrübeli olup aldatılnadığını görürsün."

"İkisini de... aşağıya düşürdü." buyruğu ile aynı kökten gelen: "Kovasını sarkıttı" anlamındadır. ise, çıkarttı manasınadır Bu kelimenin, onlara cüret kazandırdı demek olduğu da söylenmiştir. Yani. masiyete karşı onlara cüret verip

cesaretlendirerek sonunda cennetten çıkmış oldular.

Yüce Allah in: "Ağacı tattıklarında avret yerleri kendilerine göründü ve üzerlerine cennet yapraklarından üst üste koyarak Örtmeye başladılar' buyruğuna dair açıklamalarımızı da üç başlık halinde sunacağız: [\[47\]](#)

I. Yasağı Çiğnemenin Cezası:

"Ağacı tattıklarında" yani ağaçtan yediklerinde, demektir. Bu ağacın hangisi olduğu hususu île Adem'in bu ağaçtan nasıl yediği ile ilgili farklı gönişler, el-Bakara Sûresi'nde (2/35. âyet, 7, başlık v.d) geçmiş bulunmaktadır.

"Avret yerleri kendilerine göründü." Önce Havva yedi, ona bîrşey olmadı. Adem de yiyince bu sefer cezaya çarpıldılar. Çünkü, daha önce el-Bakara Sûresi'nde de (az önce işaret edilen yerler) geçtiği üzere nehiy her ikisi hakkında sözkonusu idi.

İbn Abbas der ki: Üzerlerinde elbise gibi duran beyaz çiçeği andıran örtü geri çekildi, el ve ayaklarda tırnaklara dönüştü. [\[48\]](#)

2. Açılan Avretlerin Örtülmesi:

"Başladılar" kelimesinin (masterında) "fe" harfinin sakın olması da mümkündür. el-Ahreş ise, mazi ve muzari fiillerinin; şeklinde kullanıldığını nakletmektedir. Bu fiil işe başlamak anlamına gelir, Üst üste koyarak örtmeye..." buyruğunu el-Hasen, "hı" harfini esreli, "sad" harfini de şeddeli olarak okumuştur. Bunun aslı ise şeklinde olup, "te" harfi "hı" harfine idğam edilip iki sakın yan yana geldiğinden dolayı "hı" harfini esreli okumuştur.

İbn Bureyde ve Yakub ise "hı" harfini üstün olarak okumuşlar ve "te" harfinin harekesini ona vermişlerdir. "Ye" harfi ötreli olarak; şeklinde; den gelmiş gibi de okunabilir. ez-Zührî ise şeklinde, den gelmiş olarak okumuştur. Her iki şekil de hemzeli veya şeddeli okuyuş iJe nakledilmiştir.

Buyruk da: Örtünmek kastı ile yaprak koparıp üzerlerine yapıştırmaya başladılar, demek olur. Ayakkabıyı dikti," ifadesi de buradan gelmektedir. Ayakkabılara yama vuran kimseye de; denilir. ise, biz (ayakkabıyı dikmek için iğneye yol gösteren delici) anla-mmdadır.

İbn Abbas der ki: (Sözü geçen yaprak) incir yaprağıdır, rivayet olunduğuna göre Âdem (a.s)'ın avreti ortaya çıkınca cennet ağaçlarını dolaşp, oradan avretini örtmek üzere bir yaprak almak istemiş, fakat cennet ağaçları onu azarlamıştı. Nihayet incir ağacı ona acıyarak ona bir yaprak vermişti. İşte "cennet

yapraklarından üst üste koyarak önemeye başladılar" buyruğunda kastedilenler Adem ile Havva'dır. Allah da incir ağacını tatlılık ve fayda bakımından zahiri ile batınını bir birine eşit kıldı ve hefyıl ona .iki defa meyve verme özelliğini kazandırarak mükâfatlandırdı. [49]

3. Avreti Açmanın Çirkinliği Ve Tesettürün Güzelliği:

Âyet-i kerimede avreti açmanın çirkin olduğuna ve Allah'ın avretlerini örtmeyi kendilerine vacip kıldığına de] i] vardır. İşte bundan dolayı onlar hemen avretlerini örtmeye koşmuşlardır. Cennette böyle bir emrin onlara verilmesine mani bir husus yoktur. Nitekim her ikisine de: "Yalnız bu ağaca yaklaşmayın" denilmişti.

"el-Beyân" sahibi, Şafîî'den şöyle dediğini nakletmektedir: Örtünmek için ağaç yaprağından başka hiçbir şey bulamayan bir kimsenin bununla örtünmesi gerekir. Çünkü, bu şekilde bir örtünme de mümkün olan ve dışa karşı bir örtmedir. Nitekim, Adem de cennette böyle yapmıştı. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Aliah kendilerine: "Rabblersi her ikisine: Ben size bu ağacı yasak etmedim mi? Ve şeytan muhakkak sizin apaçık bir düşmanınızdır, demedim mi?" diye seslendi. "Rabbîmiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bize mağfiret ve rahmet etmezsen muhakkak ki zarara uğrayanlardan oluruz dediler" buyruğuna gelince; yani, yüce Allah onlara... ben size bu ağacı yasak etmedim mi diye buyurdu, onlar da; "Rabbîmiz!" diye nida ettiler. Bu. izafet terkibi halindeki bir nidadır, aslı da "Ey Rabbîmiz" şeklindedir. Buradaki Ey, nida edatının hazfinde ta'zim manası bulunduğu da söylenmiştir.

Her İkisi de günahlarını itiraf ettiler ve tevbe ettiler. -Her ikisine de Allah'ın salât ve selâmı olsun-.

Bu husus, el-Bakara Sûresi'nde (2/36. âyet ile 37. âyetin 2. başlık v.d) geçmiş bulunuyor.

Yüce Allah'ın: "Buyurdu ki:... inin" bu buyruğa dair açıklamalar da -âyetin sonuna kadar olanlar da dahil- önceden {el-Bakara, 2/36. âyette) geçmiş bulunmaktadır. [50]

25. "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz, yine oradan çıkarılacaksınız" buyurdu.

Buradaki bütün zamirler "yere" aittir, Âyet-i kerimenin başındaki; "Buyurdu" buyruğunun başında "vav" gelmemiştir. Gelmesi de caizdir. Bu da: "Zeyd Amr'a

şunu dedi, ona şunu dedi" demeye benzer.

26. Ey Âdemoğulları, sîze avret yerlerinizi örtecek bir libâs ile giyip süsleneceğiniz bir elbise indirdik. Takva elbisesine gelince, o daha hayırlıdır. Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Belki öğüt alırlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[51\]](#)

1. Örtünmeye Dair Hükümler:

Yüce Allah'ın: "Ey Âdemoğulları size avret yerlerinizi örtecek bir libas... indirdik" buyruğu ile ilgili olarak çoğu ilim adamı şöyle demiştir: Bu âyet-i kerime, avreti örtmenin vücubuna delildir. Çünkü yüce Allah: "Avret yerlerinizi örtecek" diye buyurmaktadır. Kimisi de şöyle demektedir: Bu âyet-i kerimede onların sözünü ettikleri hususa delil teşkil edecek bir taraf yoktur. Aksine bunda sadece bununla Allah'ın bize nimet İhsan etmiş olduğuna delalet vardır, o kadar. Derim ki: Birinci görüş daha sahihtir. Avretin örtülmesi de bu nimetlerin bir parçasıdır. Böylelikle şanı yüce Allah, Âdemoğlunun zürriyeüne avretlerini örtecek şeyleri yaratmış olduğunu beyan etmekte ve tesettürün emr olunduğuna delâlet etmektedir. Başkalarının görmesine karşı avretin örtülmesinin vücubu hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Ancak, avretin ne olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Ebî Zî'b der ki: Avret, erkekte, fercin kendisidir. Yani kubûl ve dübürdür, başka da yoktur. Bu aynı zamanda Davud'un, Zahirîlerin, İbn Ebi Able'nin ve Taberî'nin de görüşüdür. Çünkü yüce Allah: "Avret yerlerinizi örtecek"; "Avret yerleri kendilerine göründü" (el-A'râf, 7/22) diye buyurmuştur.

Buharî'de de Enes'ten şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Rasulullah (sav) Hayber sokağında (bineğini) yürüttü -hadiste şunlar da zikredilmektedir:- Sonra elbisesini baldırından yukarıya doğru çekti. Halta (şu anda ben) Allah'ın Peygamberinin -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun- baldırının beyazlığını görüyor gibiyim. [\[52\]](#)

Malik der ki: Göbek çukuru avret değildir. Bununla birlikte erkeğin, hanımının huzurunda baldırım açmasını hoş görmüyorum.

Ebu Hanîfe der ki: Dizkapağı avrettir. Bu, Ata'nın da görüşüdür.

Şafiî de der ki: Ne göbek çukuru, ne de dizkapakları -sahih olan görüşe göre- avret değildir.

Ebu Hâmid et-Tirmizî'nin naklettiğine göre ise, göbek çukuru hususunda Şafiî'nin İki görüşü vardır.

Malîk'in delili Hz. Peygamber'in Cerh'd'e: "Baldırını ört. Çünkü baldır avrettir"

demiş olmasıdır." [53] Buharı, bu hadisi muallak olarak zikretmiş ve şöyle demiştir: Enes'in rivayet ettiği hadis, sened itibariyle daha sağlamdır, Cerhed'in rivayet ettiği hadis ise daha ihtiyatlıdır. Tâ ki, kişi (bu ihtiyata riâyet etmek suretiyle) fukâhanın ihtilâfından kurtulmuş olsun. [54]

Cerhed'in bu hadisi de Ebu Hanife'nin dediğinin hilâfına delil teşkil etmektedir. Rivayete göre Ebu Hureyre, el-Hasen b. Ali'nin göbek çukurunu öpmüş ve şöyle demiş: Rasulullah (sav) seni nereden öpüyor idiyse ben de seni aynı yerden öpüyorum. Şayet göbek çukuru avret olsaydı, Ebu Hureyre de orayı öpmezdi, el-Hasen de ona böyle bir İmkân tanımazdı.

Hür kadına gelince; yüz ve eller müstesna her yeri avrettir. İlim ehlinin çoğunluğu da bu görüştedir. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur; "Her kim bir kadın ile evlenmek isterse, onun yüzüne ve ellerine baksın." [55]

Çünkü, ihramlı İken de açılması vacib olan azalar da bunlardır. Ebu Bekr b. Abdurrahman el-Haris b. Hişam der ki: Tırnağı da dahil olmak üzere kadının her şeyi avrettir.

Ahmed b. Hanbel'den de buna yakın bir görüş nakledilmiştir.

Ummu'l-Veled (efendisinden çocuğu bulunan cariye) hakkında ise el-Es-rem şöyle demektedir: Ben Onun -yani Ahmed b. Hanbel'in- Um Vele'd'in nasıl namaz kılacağına dair sorulan soruya şu cevabı verdiğini duydum: Başını ve ayaklarını örter. Çünkü, öyle bir cariye satılamaz. Ve hür bir kadının namaz kıldığı gibi o da namaz kılar.

Cariyeye gelince, onun da göğsünün alt tarafı avrettir. O, başını ve bileklerini açabilir.

Erkek hükmünde olduğu söylendiği gibi, başını ve göğsünü açmasının mekruh olduğu da söylenmiştir. Hz. Ömer de cariyeleri başlarını örttükleri için vurur ve: Hür kadınlara benzemeyin, dermiş. Esbağ da der ki: Baldırı açılacak olursa, vakit çıkmarmışsa namazını iade etmesi gerekir.

Ebu Bekr b. Abdurrahman el-Haris b. Hişam der ki: Cariyenin tırnağı da dahil olmak üzere her şeyi avrettir.

Ancak bu, fukâhanın görüşlerinin dışına çıkmaktır. Zira fuhaka, hür kadının farz namazı elleri ve yüzü açık olduğu halde kılabilceğini ve bu şekilde bunların yere değeceğini icma ile kabul etmişlerdir. Cariye hakkında hükmün böyle olması öncelikle sözkonusudur. Um Vele'd'in durumu ise, cariyeye nisbetle daha ağırdır.

Küçük çocuğun ise, avretinin hürmeti yoktur. Küçük kız, göze gelecek ve arzulanacak bir hale geldi mi, avretini örter.

Ebu Bekr b. Abdurrahman'ın deliili yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Ey Peygamber, zevcelerine, kızlarına ve mü'mirilerin kadınlarına de ki: Cilbab-larmı (dış elbiselerini) üzerlerine giyinsinler..." (el-Ahzab, 33/59)

Bir diğer delili de Um Seleme yoluyla gelen şu hadis-i şeriftir: Ona: Kadın hangi elbiseler ile namaz kılar, diye sorulmuş, O da şu cevabı vermiştir: Kadın dış gömlek ile ayaklarının üst taraflarını dahi örten bürüyücü baş örtüsü içerisinde namaz kılar. [56] Bu hadis, merfu' olarak da rivayet edilmiştir. Fakat onu Um Seleme'den mevkuf olarak rivayet edenler daha çok ve hıfz bakımından daha ileridirler. Bunlar arasında Malik, İbn tshâk ve başkaları da vardır. [57] Ebu Davud der ki: Bu hadisi, Abdurrahman b. Abdullah b. Dinar, Muhammed b. Zeyd'den, o, annesinden, O da Um Seleme'den şöylece merfu' olarak rivayet etmektedir: Um Seleme Rasulullah (sav)'a sordu... [58]

Ebu Ömer der ki: Burada sözü edilen Abdurrahman, hadis alimlerince zayıf bir ravi olarak kabul edilmiştir. Şu kadar var ki, Buharı onun hadisinin bir bölümünü de rivayet etmiştir. Ancak, bu husustaki icma, gelen bu rivayetten daha güçlüdür. [59]

2. İndirilen Libâs'ın Mahiyeti:

Yüce Allah: "Sîze... bir libâs... indirdik" buyruğu İle kastedilen pamuk ve ketenin bitmesini sağlayan, kendilerinden yün, kıl ve tüylerin alındığı davarların hayatta kalmasına neden olan yağmurdur. O halde bu buyruk, ileride geleceği üzere yüce Allah'ın: "Ve sizin için davarlardan sekiz çift indirdi" (ez-Zümer, 39/6) buyruğu gibi mecazî bir ifadedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Buradaki "indirme"den kasıt, Âdem ve Havva ile birlikte başkalarına bir örnek teşkil etmek üzere bir miktar elbisenin indirilmesidir. Said b. Cübeyr der ki: "Size... indirdik", sizin için yarattık demektir. Tıpkı -ileride de geleceği gibi- yüce Allah'ın: "Ve O sizin için davarlardan sekiz çift indirdi" (ez-Zümer, 39/61) buyruğunun "yarattı" anlamına gelmesi gibi.

Bunun: Biz size elbisenin ne şekilde yapılacağı ilhamını verdik, anlamına geldiği de söylenmiştir. [60]

3. Giyim Ve Süs:

Yüce Allah'ın: "Giyip süsleneceğiniz bir elbise" buyruğunu, Ebu Abdurrahman, el-Hasen ve el-Mufaddal ed-Dabbî'nin rivayetine göre Asım ile el-Hüseyn b. Ali

el-Cu'r nin rivayetine göre de Ebu Anır; şeklinde okumuşlardır. Ebu Ubeyd ise böyle bir kıraati sadece el-Hasen'den rivayet etmiş ve anlamına dair bir açıklamada bulunmamıştır. Bu kelime; (i^i-i)'in çoğuludur. Bu da mal ve elbise kabilinden olan şeyler hakkında kullanılır.

el-Ferra der ki: C j-^jJıAj) seklinde (u^h a-J,)'in kullanıldığı gibi kullanılır. " Ku  tüyü," Allah Teala'nın ku u kendisi vasıtasıyla  rtt    şeyin adıdır. Bunun bolluk ve rahat geçim anlamına geldiği de söylenmiştir. Dil bilginlerinin çoğunluğunun kabul ettiği görüş, bu kelimenin insanı örten elbise veya geçim anlamında kullanıldı ıdır. Sibeveyh  u beyiti nakletmektedir:

"Giyimim yahut ge imim sizdendir. Sevgim, (aklım, fikrim) sizinledir. Sizin (beni) ziyaretiniz nadiren olsa bile."

Ebu Hatim de Ebu Ubeyde'den (l+ij* U* J o- j) ifadesinin; "ona üzerindeki takım ve sair kılı ı ile birlikte bir binek ba ı ladım" anlamında kullanıldığını nakletmektedir. [\[61\]](#)

4. En Hayırlı Elbise:

Yüce Allah: "Takva elbisesine gelince, o daha haya-lıdır" buyruğu ile takvanın en hayırlı elbise olduğunu beyan etmektedir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Eğer kişi takvadın bir elbise giyinmemiş iae O, çıplak gezer, dolaşır, giyinik olsa dahi Kişinin en hayırlı elbisesi Rabbine itaatidir. Hayır yoktur, Allah'a isyan edende."

Kasım b. Malik, Avf b. Ma'bed el-Cuhenî'den: "Takva elbisesi" hayadır, dediğini nakletmektedir. İbn Abbas da: "Takva elbisesi" amel-i salih demektir, diye açıklamıştır. Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, takva elbisesi, yüzde görünen (yüze yansıyan) güzel görünüş demektir.

Yüce Allah'ın öğretip kendisiyle hidayete ulaştırdığı şey anlamına geldiği de söylenmiştir.

Yine "takva elbisesi" giyimiyle yüce Allah'a karşı tevazu arz olunan ve onlarla Allah'a ibadet olunan yün ve kaba giyecekler, başkalarından hayırlıdır, diye de açıklanmıştır.

Zeyd b. Ali de şöyle demiştir: "Takva elbisesi" zırh ve miğfer, bilekler ve bacaklardır. Savaşta bunlarla korunulur. Urve b. ez-Zübeyrde: "Takva elbi-sesi" Allah'a karşı duyulan haşyettir, demiştir. Şöyle de açıklanmıştır, takva elbisesi, Allah'ın emir ve yasakları hususunda Allah'a karşı takvalı olma duygusunu hissetmektir.

Derim ki: Sahili olan da budur. İbn Abbas ve Urve'nin görüşleri de bu anlama gelir. Zeyd b. Ali'nin açıklaması da güzeldir. Çünkü o, bu açıklamasıyla cihada teşvik etmektedir. İbn Zeyd ise bunun setr-i avret anlamına geldiğini söylemiştir, ancak bu açıklama tekrarın varlığı anlamına gelir. Zira daha önce yüce Allah: "Size avret yerlerinizi örtecek bir libas" ile "İndirdik" diye buyurmuştur, "Bu, kaba elbiseler giymektir ve böylesi alçak gönüllülüğe, kaba ve türlü eziyetler çekmeye daha yakınlaştıracıdır" görüşüne gelince, bunlar mücer-red iddiadan ibarettir. Çünkü, ileride de yüce Allah'ın izniyle görüleceği üzere, faziletli ilim adamları takvayı elde etmiş olmakla birlikte, ince ve yumuşak elbiseler giyerlerdi.

Medineliler ve el-Kisaî; (J-0,) şeklinde ilk geçen "(IL.Ü): Libas," elbise keİltmesine atfen nasb ile okumuşlardır.

Mukadder bir fiil ile nasbedildiği de söylenmiştir. Yani; "{^yd\ ^U LJ^l,): Ve takva elbisesini de indirdik."

Diğerleri ise bunu mübtedâ olarak ref ile okumuşlardır. JjJİ): O* onun sıfatıdır; "(.,££): Hayırlıdır" buyruğu, mübtedanın haberidir.

Yani, sizin bilmiş olduğunuz ve kendisine işaret olunan takva elbisesi, size indirmiş olduğumuz avretinizi örten elbiseden de, giyinip süsleneceğiniz diğer elbiselerden de daha hayırlıdır. O halde onu giyiniz. Bunun (elbise anlamındaki "libâs" kelimesinin); "(j* h O" takdiri ile ref olunduğu da söylenmiştir. Yani o, takva libasıdır. Yani o, avreti örtmektir. İbn Zeyd'in açıklaması da bu esasa binaen anlaşıdır.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Takva libasına gelince, işte o hayırlı olandır. Buna göre buradaki; "(^Ui h Şu," bu anlamındaki işaret zamiri; "(_>*)": O" zamiri anlamındadır. Ancak, ilk i'rab şekli, bu hususta yapılmış en güzel açıklamadır.

el-A'meş ise "(>*■ iSj&[J-Mj)": Takva elbisesi daha hayırlı olandır" şeklinde okumuş ve; { .illi): O'yu okumamıştır. Ancak böyle bir kıraat Mushafta yazılı olana muhaliftir.

"Bu, Allah'ın âyetlerindendir." Yani O'nun yaratıcı olduğuna delil teşkil eden hususlardandır. Buradaki "(JUi) Bu," ya sıfat olarak, yahut bedel olarak, veya atf-ı beyan olarak ref mahallindedir. [62]

27. Ey Âdemogullar! Şeytan, ana ve babalarınızı avret yerlerini kendilerine göstermek için üzerlerinden elbiselerini sıyrarak cennetten çıkmalarına sebep olduğu gibi, sakın sizi de fitneye düşürmesin. Çünkü o da kabilesi de sizi, sizin kendilerini göremeyeceğiniz yerden görürler. Muhakkak Biz, şeytanları iman etmeyenlerin velileri kıldık.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [63]

1. Avreti Örtmenin Gereği:

Yüce Allah'ın: "Ey Âdemoğulları... sakın sizi de fitneye düşürmesin" buyruğu, şeytan anne ve babanızı cennetten çıkartmak suretiyle fitneye düşürdüğü gibi, sizi de fitneye düşürerek dinden, uzaklaştırmasın, demektir.

Baba," müzekker için, Anne" de müennes için kullanılır. Buna binaen anne-babayı anlatmak üzere; Ebeveyn" denilmiştir.

Elbiselerini sıyrarak..." ifadesi, hal olarak nasb mahal-lindedir. Bu Cennetten" üzerine vakıf yaptıktan sonra istinaf (yeni cümle başlangıcı) da olabilir.

Kendilerine göstermek İçin" fiil t de "key lâm'ı" dolayısıyla nasb edilmiştir.

Çünkü o da kabilesi de sizi... görürler" buyruğunda asıl şekii; Sizi görür," şeklinde iken, hemze tahfif edilmiş (yani med harfi içerisinde kaynaştırılmış) tir.

Kabilesi" de mahzuf bir isme atfedilmiştir ki, ondan önce geçen O zamiri de

yapılan bu atfin güzel olması için gelmiş bir tek'iddir. Yüce Allah'ın: Ey Adem, sen ve eşin cennette yerleşin" (el-A'raf, 7/19) buyruğunda (sen zamirinin atıftan önce) zikredildiği gibi. İşte bu da atıf yapmaksızın, " Ben ve Amr seni gördüm" şeklindeki kullanışın güzel olmadığını ve zamirin de açıktan söylenen gibi olduğunu göstermektedir.

Yine bu buyrukta avretin örtülmesinin vacib oluşuna da delil vardır. Çünkü yüce Allah: "Üzerlerinden elbiselerini sıyıyarak..." diye buyurmaktadır.

Başkaları da der ki: Bu buyrukta Hz. Âdem'in başına geldiği gibi, nimetin zeval bulmasından bir sakındırma vardır. Ancak bu görüş, Adem'in şeri-acinin bizim için de bağlayıcı olduğunun sabit olması halinde uygun bir açıklamadır. Oysa durum böyle değildir. [64]

2. Cinlerin Ve İnsanların Birbirlerini Görmeleri:

"Yüce Allah'ın: Çünkü o da kabilesi de sîzL.. görürler" buyruğundaki "kabilesi" onun askerleri demektir. Mücahid der ki: Bunlarla cinleri ve şeytanları kastetmektedir. İbn Zeyd ise, nesli anlamına gelir, demiştir. Onun kuşağı anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Sizîn kendilerini göremeyeceğiniz yerden" buyruğu ile ilgili olarak kimi ilim adamı şöyle demiştir: Burada cinlerin görülmeyeceğine dair bir delil vardır. Çünkü yüce Allah: "Sizin kendilerini göremeyeceğiniz yerden" diye buyurmuştur.

Görölmelerinin mümkün olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah onları göstermek isteyecek olursa, görölünceye kadar onların cisimlerini açığa çıkartır. en-Nehhas der ki: "Sîzin kendilerini göremeyeceğiniz yerden" ifadesi cinlerin, bir peygamber zamanı olması müstesna, görölmeyeceklerine delildir. Peygamber zamanında görölmeleri ise, onun peygamberliğine delalet etmesi içindir. Çünkü yüce Allah onları içinde bulundukları hilkatleriy-le görölmeyecek şekilde yaratmıştır. Ancak, aslî suretlerinden başka bir surete nakledildikleri vakit görölebilirler. Bu ise, ancak ve ancak peygamberler -Allah'ın salat ve selamı üzerlerine olsun- döneminde olabilen mucizelerdendir.

ei-Kuşeyrî der ki: Şanı yüce Allah, bugün için adetini Ademoğu 11 arının şeytanları göremeyecekleri şekilde icra etmektedir.

Hz. Peygamberden de: "Şüphesiz şeytan Âdemoğlunun içinden kanın aktığı gibi akar" [65] diye buyurduğu nakledilmektedir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "O (şeytan) ki, insanların göğüslerine vesvese verir." (en-Nâs, 114/5) Hz. Peygamber de şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz meleğin de -kalbe- bir

telkini, şeytanın da bir telkini vardır. Meleğin telkini hayır vadetmek ve hakkı tasdik etmek hakkındadır. Şeytanın telkini ise, kötülük vadetmeye ve hakkı yalanlamaya dairdir." [66] Bu hadis, daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/28. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Görölmeleri ile ilgili sahih bir takım haberlerde gelmiş bulunmaktadır. Bu-harî, Ebu Hureyre (r. a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav), beni ramazan zekâtını korumakla görevlendirdi, diyerek uzunca bir olay nakletti ve orada hurmalardan alıp yiyen cinniye yakaladığını, Peygamber (sav)'ın da: "Dün senin esirin ne yaptı" diye kendisine sorduğunu nakletmektedir... [67] Bu hadis de el-Bakara Sûresi'nde (2/255. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Müslim'in Sahih'inde de Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Allah'a yemin olsun, eğer kardeşim Süleyman'ın duası olmasaydı, Medtnelilerin çocuklarının kendisiyle oynayacağı şekilde zincire vurulmuş haliyle sabahı edecekti" diye kendisine karşı çıkan ifrit hakkında açıklamalarda bulunduğunu nakledilmektedir. [68] İleride yüce Allah'ın izniyle Sâd Sûresi'nin tefsirinde (37/35. âyette) gelecektir,

"Muhakkak Biz, şeytanları iman etmeyenlerin velileri kıldık." Yani, cezalarını artırmak için böyle yaptık ve haktan uzaklaşmak hususunda onları birbirine eşit kıldık. [69]

28. Onlar bir hayasızlık yapsalar: "Biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti" derler. De kî: "Allah hiç bir zaman hayasızlığı emretmez. Bilmediğiniz şeyleri Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?"

Burada geçen "hayasızlık (el-Fâlişe.)", müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne göre, (cahiliye donemi Araplarının) Beytin etrafında çıplak olarak tavaf etmeleridir. el-Hasen ise bu şirk ve küfürdür, diye açıklamıştır. Onlar, bu yaptıklarına geçmişlerini taklit etmelerini ve Allah'ın da kendilerine bunu emretmiş olduğunu delil diye ileri sürüyorlardı.

el-Hasen der ki: "Allah da bize bunu emretti." buyruğu, onlar, eğer Allah bizim bu yaptığımızı hoş görmeseydi, bizim bu durumumuzu başka bir durumla değiştirmemizi sağlardı demişlerdi diye, açıklamıştır.

"De ki: Allah hiç bir zaman hayasızlığı emretmez." Böylelikle onların kendiliklerinden yalan hüküm verdiklerini ve Allah'ın bu iddia ettikleri şeyleri kendilerine emretmiş olduğuna dair bir delillerinin bulunmadığını açıklamaktadır.

Taklidin kötülüğü ve onların cahilce bir çok uygulamalarının kötülenmesi ile

ilgili bir takım açıklamalar daha önceden de geçmiş idi. İşte bu da onlardan birisidir. [70]

29. De ki: "Rabbîm adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi doğrultun. Ve dininizi yalnız O'na halis kılarak ibadet edin. Sizi ilkin yarattığı gibi (yine O'na) döneceksiniz."

30.0, bir kısmına hidayet verdi, bir kısmına da sapıklık hak oldu. Muhakkak onlar, Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine veliler edindiler. Üstelik doğru yolu bulduklarını da sanırlardı.

Yüce Allah'ın: "De ki; Rabbîm adaleti emretti" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas bunu, "la ilahe il(ah)"ı emretti diye açıklamıştır. Buradaki el-Kıst'ın adalet demek olduğu da söylenmiştir. Yani Rabbîm adaleti emretmiştir, o halde O'na itaat ediniz. Buna göre ifadede bir hazf söz konusudur,

"Her secde yerinde" yani, bulunduğunu?, her mescidde "yüzlerinizi doğrultun." Kıldığınız her namazda kibleye dönerek O'na yönelin demektir. "Ve dininizi yalnız O'na halis kılarak" O'nu tevhid ederek ve O'na hiç bir şeyi ortak koşmaksızın "ibadet edin. Sizi ilkin yarattığı gibi yine < O'na) döneceksiniz." Bunun bir benzen de yüce Allah'ın: "Andolsun sizi ilk defa yarattığımız gibi yapayalnız, teker teker huzurumuza geldiniz." (el-En'âm, 6/94) buyruğudur ki, daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Gibi" deki "kâr nasb mahallindedir. Yani: Sizi ilkin yarattığı gibi döneceksiniz. Bu da, sizi ilk defa nasıl yaratmış ise, sizi tekrar yaratacaktır, anlamındadır. ez-Zeccâc der ki: Bu, makabline taalluk etmektedir. Yani, siz oradan çıkartılacaksınız. Nitekim sizi ilkin yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz, demektir.

"O, bir kısmına hidayet verdi" buyruğundaki Bir kısmına" lafzı, Döneceksiniz"dekî "siz" zamirinden hal olarak nasbedilmiştir.

Yani, kimisi mutlu kimseler, diğerleri de bedbaht kimseler olmak üzere iki fırka halinde geri döneceksiniz.

Bunu, Ubey'in; Siz, İki fırka halinde döneceksiniz. Fırkanın birisine hidayet vermiş, diğerine ise sapıktık hak olmuş olarak" şeklindeki el-Kisaîden nakledilen kıraati de pekiştirmektedir.

Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî de yüce Allah'ın: "O, bir kısmına hidayet verdi, bir kısmına da sapıklık hak oldu" buyruğu hakkında şöyle demektedir: Allah, baştan beri sapıklık için yarattığı kimseyi de sonunda sapıklığa vardırır. İsterse o, hidayet bulmuşların amelleriyle amel etsin. Kimi de hidayet üzere yarattı ise, sonunda da onu hidayete ulaştırır. İsterse sapık kimselerin amelleriyle amel etsin.

Allah, İbûs'in hilkatini sapıklık üzere başlattı. O da meleklerle birlikte mutlu edici ameller isledi. Daha sonra yüce Allah, kendisini ilkin yarattığı şeye geri döndürdü. Ve: "Vfe o,'kâfirlerdendi" (el-Bakara, 2/33.) diye buyurdu.

İşte bu da Kaderiye'ye ve ona tabi olanlara açık bir red mahiyetindedir.

Bir kısmı" kelimesinin;Hidayet verdi" buyruğu ile nasb edildiği de söylenmiştir. İkinci olarak gelen Bir kısmına da" şeklindeki ikinci kelimenin de hazfedilmiş bir fiil ile nasbedildiği söylenmiştir. Yani; Bir kısmını da saptırdı," takdirindedir. Sibeveyh de şu iki beyiti nakletmektedir:

"Silah taşıyamaz oldum ve devenin

Ürküp kaçtığı vakit başını yakalayamaz (dizginlerini tutamaz) oldum Yanından geçtiğim vakit yalnız başıma, kurttan korkar oldum Hatta rüzgârlardan da yağmurlardan da korkuyorum."

el-Ferrâ der ki: Eğer bu, (Allah'ın kelâmı dışında benzer terkiplerde insan sözlerinde) merfu' da olsa, caiz olurdu.

"Muhakkak onlar, Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine veliler edindiler" buyruğunda geçen "Muhakkak onlar" ibaresini İsa b. Ömer, hemzeyi üstün olarak; şeklinde; Çünkü onlar" anlamı şeklinde okumuştur. [\[71\]](#)

31. Ey ÂdemoğluUarı! Her mescldde linetinizi alın. Yeyin, İçin, israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [\[72\]](#)

1. Bu Ayette Hitap Bütün İnsanlaradır:

Yüce Allah'ın: *Ey Âdemoğulları" hitabında, o dönemlerde Beytullahı çıplak olarak tavaf eden Araplar kastedilmekle birlikte, hitap, bütün insanlardır. Ve bu buyruk bundan dolayı namaz için yapılmış bütün mescidler hakkında umumidir. Çünkü, sebebin özelliği değil, hükmün umumiliği nazar-ı itibara alınır.

İlim adamları arasında bununla tavafın kastedilmiş olacağını kabul etmeyenler de vardır. Çünkü tavaf yalnızca tek bir mescidde söz konusu olur. Bütün mescidler için söz konusu olan şey ise namazdır.

Ancak bu, şeriatın maksatları kendisine gizli kalmış olan kimselerin söy-liyeceği bir sözdür. Müslim'in Sahihinde İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Kadın, çıplak olarak Beyt'i tavaf eder; bu arada: Kendisiyle tavaf edebileceği bir elbiseyi ödünç olarak kim verebilir, diye seslenir ve aldığı bu elbiseyi ferici üzerine koyar ve şöyle dermiş:

"Bugün onun bir kısmı yahut tamamı görünüyor olabilir Ama ben ondan

görünen kısmını kimseye helal kılmıyorum."

Bunun üzerine şu: "Her mescidde zînetinizi alın" âyeti nazil oldu.[\[73\]](#)

Burada sözü geçen kadın ise, Dubaa bint. Âmir b. Kurt'dur. Bunu, Kadı îyad ifade etmiştir.

Yine Müslimin Sahih'inde Hişam b. Urve'den, o da babasından rivayete göre, babası şöyle demiş: Araplar, el-Hums diye bilinenler müstesna Beyti hep çıplak tavaf ederlerdi. el-Hums diye bilinenler ise, Kureyş ve ondan gelenlerdir. Humslann, kendilerine elbise vermeleri hali müstesna Beyti çıplak olarak tavaf ederlerdi. Erkekler erkeklerle, kadınlar da kadınlara elbise verirdi. Hums diye bilinenler ise, Müzdelîfenin dışına çıkmazlar, diğer insanların hepsi ise, Arafat'da vakfe yaparlardı.[\[74\]](#)

Müslim'den başka eserlerde de şu zikredilmektedir: Ve biz, Harem ehliyiz. Araplardan herhangi bir kimsenin bizim elbisemiz dışında bir elbiseye bürünmüş olarak tavaf etmemesi, bizim topraklanmıza girdi mi, bizim yemeklerimizden başka bir yemek yememesi gerekir diyorlardı. Araplardan Mekke'de kendisine elbise verecek bir arkadaşı bulunmayan ve ücretle kiralayacak kadar maddi imkânı olmayan kimse, şu iki halden birisini yapmak zorundaydı. Ya Beyti çıplak olarak tavaf edecekti yahut da kendi elbiseleriyle tavaf edecekti. Tavaf ettiği elbiselerini de tavafını bitirdi mi, üzerinden çıkarıp atacak ve kimse de onlara dokunmayacaktı, Bu elbiseye de (çıkarılıp atılan anlamında): el-Lekâ denilirdi. [\[75\]](#)

Araplardan birisi de şöyle demiş:

"Benim ona yaptığım yeterdir: Üzerine hücum edip onu Kendisine yaklaşılmayan tavaf edenlerin önünde atılmış bir elbiseye dönüştürmüş olmam."

İşte Araplar, yüce Allah Peygamberi Muhammed (sav)'ı gönderdiği vakte kadar bu tür bir cehalet, bid'at ve sapıklık üzere idiler. Yüce Allah da Peygamberine: "Ey Âdemoğulları, her mescidde zînetinizi alın* âyetini indirdi ve Rasulullah (sav)'ın müezzini de: "Şunu bilin ki, çıplak bir kimse Beyti tavaf etmeyecektir." [\[76\]](#)

Derim ki: Burada kasıt, namazdır diyenler, bunun da zineti ayakkabılardır, demişlerdir. Çünkü, Kürz b. Vebra, Ata'dan, o, Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre, Peygamber (sav) bir seferinde: "Namazın süsünü takınınız" diye buyurmuş. Ona, namazın süsü nedir diye sorulunca: "Ayakkabılarınızı giyinip onlarla namaz kiliniz" diye buyurmuştur. [\[77\]](#)

2. Namazda Setr-İ Avret:

Âyet-i kerime, önceden de geçtiği üzere avretin örtülmesinin vücubuna delildir. İlim ehlinin çoğunluğu (cumhur) da avretin örtülmesinin namazın farzlarından olduğu görüşündedir. el-Ebherî ise, o, genei olarak bütün hallerde farzdır. İnsanın namazda da namazın dışında da avretini insanlardan saklayıp örtmesi görevidir. Sahih olan görüş de budur. Çünkü, Hz. Peygamber, el-Misver b. Mahreme'ye şöyle demiştir: "Don, elbiseni al ve çıplak olarak yürümeyin." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.^[78]

İsmail el-Kadî ise, setr-i avretin namazın sünnetlerinden olduğu görüşündedir. Buna, şunu delil göstermektedir: Eğer, setri avret namazda farz olsaydı, çıplak kimsenin namaz kalmasının caiz olmaması gerekirdi. Çünkü namazın farzlarından olan her şeyin güç yetirilebilmekle birlikte yerine getirilmesi yahut da olmadığı takdirde onun bedelinin yapılması gerekir, ya da tamamıyla sakil olur. Oysa setr-İ avrette durum böyle değildir.

İbnü'l-Arabî der ki: Setr-i avret, namazda bir farzdır. O bakımdan bir imam rükuda iken elbisesi düşüp de dübürü açılacak olsa, o da başını kaldırıp açılan yerini örtse bu onun için yeterlidir, görüşü İbn Kasım'a aittir. Sahnûn ise şöyle demektedir: Ona uyanlardan kim ona bakarsa, namazını iade eder. Yine Sahnûn'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir; İmam da cemaat de namazlarını iade ederler. Çünkü setr-i avret namazın şartlarından bir şarttır. Açılacak olursa namaz batıl olur. Bu görüşünde asıl dayanağı ise taharettir (yani taharet gibi setr-i avreti de şart görmesidir).

Kadı İbnü'l-Arabî der ki: Namazları batıl olmaz diyenler böyle bir şartın sözkonusu olmadığından dolayı bu görüşü benimsemiştir. Elbisesini alıp örtünse, namazı sahih olur, fakat ona bakanların namazı batıl olur, diyenlerin görüşüne gelince, bu silinmesi gereken bir sa.hife (iltifat edilmemesi gereken bir görüş) ve kendisiyle uğraşılması caiz olmayan bir kanaattir.

Buharî ve Nesaî'den Amr b. Seleme'den şöyle dediği nakledilmektedir: Benim kavmim, Rasulullah (sav)'ın yanından döndüklerinde dediler ki: Peygamber şöyle buyurdu: "Aranızda Kur'ân'ı en çok (ezbere) bileniniz size İmamlık yapsın." Bunun üzerine beni çağırdılar, bana rükû ve sücudu öğrettiler. Ben de onlara namaz kıldırıyordum. Üzerimde sökük bir cübbe vardı. Babama: Oğlunun kırım biz görmeyelim diye (onu, giydireceğin bir elbise ile.) önemem misin?"

Nesaî'nin lafzı ile rivayet bu şekildedir. ^[79]

Sehl b. Sa'd'dan da şöyle dediği sabit olmuştur: Erkekler, Rasulullah (sav)'ın arkasında namaz kıldıklarında büründükleri elbiselerinin darlığından dolayı

onları küçük çocuklar gibi boyunlarında düğüm yapıyorlardı. Birisi de şöyle dedi: Ey Kadınlar topluluğu, erkekler başlarını (secdeden) kaldırmadıkça, siz başlarınızı kaldırmayınız. Bunu da Buharî, Nesaî ve Ebû Dâvûd rivayet etmiştir. [\[80\]](#)

3. Kişinin Kendi Avretini Görmesinin Hükümü:

Kişinin kendi avretini görmesinin hükümü hususunda fukahânın farklı görüşleri vardır:

Şafiî der kî: Eğer elbise dar ise, onu ya ilikler ya da Üzerindeki gömleğin kenarları çekilip de yakası tarafından avreti görülmesin diye bir şeylerle iliştedir. Bunu yapmayacak olur da kendi avretini görecekt olursa, namazı iade eder. Ahmed'in de görüşü budur.

Malik ise, düğmeleri iliklenmeden ve üzerinde şalvar bulunmaksızın entari İle namaz kılmaya ruhsal vermiştir. Ebu Hanife ve Ebu Sevr'in görüşü de budur. Salim gömleğinin (entarisinin) düğmelerini iliklemeksizin namaz kılardı.

Dâvûd et-Taî der ki: Eğer sakalı büyükse bunda bir mahzur yoktur. Bu anlamda bir görüşü el-Esrem, Ahmed'den nakletmektedir.

Eğer kişi imam ise, ridasız (belden yukarısını örten elbise) namaz kılma-malıdır. Çünkü bu zinettendir.

Ayakkabı İle namaz kılmanın da zinetten olduğu söylenmiştir. Bunu da Enes, Peygamber (sav)'dan rivayet etmiş olmakla birlikte sahih değildir.

Yine denildiğine göre, namazın zineli (süsü), rükûa giderken ve rükûdan kalkarken elleri kaldırmaktır.

Ebu Ömer der ki: Her şeyin bir süsü vardır. Namazın süsü ise tekbir getirmek ve elleri kaldırmaktır.

Ömer (r.a) da şöyle demiştir: Allah size bolluk vermiş ise siz de kendiniz için bolluk yapın. Bir adam elbiselerini giyinerek bir İzar (belden aşağısını örten elbise) ve bir rida ile (belden yukarısını örten elbise), bir izar ve bir gömlekle, bir izar ve bir cübbe ile, şalvar ve rida ile, şalvar ve gömlek ile, şalvar ve cübbe İle - zannederim: Yanın şalvar ve gömlek ile de dediğini zannediyorum- yarını şalvar ve rida ile, yarım şalvar ve cübbe ile (kılsın). Bunu da Buharî ve Dârakutnî rivayet etmiştir. [\[81\]](#)

4. Yemek, İçmek Ve İsraf Etmemek:

Yüce Allah'ın: "Yeyin, için, israf etmeyin" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas

şöyle demektedir: Yüce Allah bu âyet-i kerimede israf veya büyüklerime söz konusu olmadığı sürece yemeyi ve içmeyi helal kılmaktadır.

İhtiyaç gereği olan miktar ise -ki bu da açlığı susturan ve susuzluğu gideren miktardır- aklen de şer'an de mendup (teşvik edilmiş) dır. Çünkü, bu kadarı ile nefis muhafaza edilir (hayatta kalınır) ve duyular korunabilir. Bundan dolayı şeriatte visal orucu yasağı varid olmuştur. Zira visal, (iftar ve sahur yemeksizin günlerce oruç tutmak) hem bedeni güçsüz bırakır, hem de nefsi öldürür. İbadet etmeye takat bırakmaz. Bu ise, şeriatin yasakladığı aklın da reddettiği birşeydir. Nefsini ihtiyaç duyduğu kadarından alıkoyan kimsenin iyilik namına bir payt olmayacağı gibi, zühtten de pay sahibi olduğu söylenemez. Çünkü, aciz bırakmak ve zayıf düşürmek suretiyle kendisini mahrum etliğı itaatleri işlemenin sevabı daha çok, ecri daha büyüktür.

İhtiyaç miktarından fazlası(nı yeyip içmek) hususunda iki farklı görüş vardır. Bunun haram olduğu söylendiğı gibi, mekruh olduğu da söylenmiştir.

İbnü'l-Arabî der ki: Sahih olan da budur. Çünkü doyma miktarı beldeden beldeye, zamandan zamana, yaştan yaşa ve yiyecekten yiyeceğe farklı farklıdır.

Şöyle de denilmiştir: Az yemenin pek çok faydaları vardır. Az yiyenin beden en daha sıhhatli, hafızasının daha güzel, kavrayışının daha açık, uykusunun daha az ve daha çabuk hareket edebilen bir kişi olması, bunlar arasındadır. Çok yemek halinde ise, mide gereksiz şeylerle doldurulur ve lüzumsuz şişirilir. Çeşitli hastalıklar bundan ortaya çıkar. O bakımdan az yemenin gerektirdiğinden çok daha fazla ilaca ihtiyaç duyulur.

Fakihlerden birisi: En büyük ilaç gıda miktarlarını aşmamaktır, demiştir. Peygamber (sav) da bu hususu tabiplerin sözlerine ihtiyaç bırakmayacak şekilde kalplere rahatlık veren bir ifadeyle şöylece dile getirmiştir: "Ademoğlu karnından daha kötü bir kap doldulmuş değildir. Ademoğluna sulbünü (iskeletini) ayakta tutacak bir kaç lokmacık yeter. Eğer mutlaka (çok yemesi) gerekiyorsa, (midesinin) üçte birini yemeğine, üçte birini içeceğine, üçte birini de nefesine ayırsın." Bunu Tirmizî, el-Mikdam b. Madîkerib yoluyla rivayet etmiştir.[\[82\]](#)

İlim adamlarımı/ der ki: Eğer Bokrat (Hipokral) bu paylaştırmayı işitmiş olsaydı, bu hikmetten hayrete düşerdi.

Nakledildiğine göre Harun er-Reşt'd'in oldukça maharetli hristiyan bir doktoru varmış. Bir gün Ali b. eMlüseyn <b. Vâkid)'e şöyle sormuş: Sizin Kitabınızda tıp ilmî namına bir şey yoktur. Halbuki ilim iki türdür. Biri ed-yan (dinler) ilmi diğeri ebdan (bedenler) iimi. Ona, Ali b. el-Hüseyn şu cevabı vermiş: Yüce Allah tıbbın tamamını Kitabımızda yer alan yarım âyette hülasa etmiştir.

Hristiyan doktor bu hangisidir diye sorunca O, şu cevabı vermiş: Bu yarım ayet, yüce Allah'ın: "Ycyin, için, israf etmeyin" buyruğudur. Hristiyan doktor şu cevabı vermiş: "Rasulünüzden tıbbı dair bir şey nakledilmiyor." Bu sefer Ali b. el-Hüseyn şu cevabı vermiş: Rasuluhah (sav) da tıbbı bir kaç kelimeye özetleyi vermiş. Bunlar hangileridir diye sorunca, Ali şu cevabı vermiş: "Mide hastalıkların yuvasıdır. Koruma, her türlü tedavinin başıdır. Sen, her bedene alıştırdığın kadarını ver." [83] Bunun üzerine hristiyan şu cevabını vermiş: Kitabınız da Peygamberiniz de Calinos'a tıp diye bir şey bı-rakmamışur.

Derim ki: Denildiğine göre, hastanın tedavisi iki eşit bölüme ayrılır. Yarısı ilaçla tedavidir, yansı da perhizdir. İkisi bir araya geldi mî, hasta kişi iyileşmiş ve sıhhatine kavuşmuş kabul edebilirsin. İkisinden biri Lorcih edilecek olursa, perhizin tercihi daha uygundur. Zira perhizi terk ile birlikte tedavinin bir faydası olmaz. Ama ilaç kullanmamakla birlikte perhiz faydalı olur. Nitekim Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her türlü tedavinin esası perhizdir." [84]

Allahu a'lem bununla kastedilen her türlü ilaca ihtiyaç bırakmayacağıdır. O bakımdan şöyle denilmiştir: I lintlilerin bütün tedavileri perhizden ibaret -lir. Hasta olan kişi bir kaç gün süre ile yemekten, içmekten ve konuşmaktan uzak durur, sonunda iyileşip sağlığına kavuşur. [85]

5. Az Yemek Ve İçmekle Yetinmek, Mü'minin Sıfatlanndandır:

Müstim, İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmekledir: JKâfir kimse, yedi bağırsakla ver. Mii'min ise tek bir bağırsakta yer." [86]

İşte bu, Hz. Peygamberin dünyalıktan az ile yetinmeye, dünyada zühde ve yeteri kadarı ile kanaatkârlık etmeye bir teşviktir. Araplar, az yemekle övünür ve çok yemekten dolayı başkalarını yererlerdi. Nitekim şairlerinden birisi şöyle demektedir:

"Aşırı gitmeyecek şekilde yiyecek olursa, közde kızartılmış bîr ciğer parçacığı Yeter ona ve küçük bir bardak su ile kanar."

Um Zer' de İbn Ebi Zer' hakkında şunları söylemektedir: "Ve onu oğlağın kolu doyurur. " [87]

Hatim ei-Taî de çok yemeyi yererek şunları "söylemektedir:

"Eğer sen karnına istediği şeyleri verecek olsan ve bir de fercine

Her ikisi birlikte yerilme (sebebi)nin en sonuna kadar seni götürürler."

el-Hattabî der ki: Hz. Peygamberin: "Mü'min tek bir bağırsakta yer" buyruğunun anlamı: O, doymayacak kadar yer ve başkasını kendisine tercih ederek azığından

başkasına birşeyler artırır, yediği kadarı ile de kanaat getirir, demektir. Bununla birlikte birinci açıklama şekli daha uygundur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hz. Peygamberin: "Kâfir ise yedi bağırsakta yer" buyruğunun umum ifade etmediği söylenmiştir. Çünkü, tanık olunan durum, hadisin umum ifade ettiğini kabul etmemize engeldir. Çünkü, bir mü'minden daha az yiyen bir kâfir bulunabilir ve kâfir İslâm'a girdikten sonra da yemesinde artış ya da eksiliş olmayabilir.

Bunun, muayyen bir kimseye işaret olduğu da söylenmiştir. Şöyle ki: el-Cahcah el-öfarî, yahut Sümame b. Usâl, ya da Nadla b. Amr el-Gıfari, veya Basra b. Ebi Basra el-Gıfarî diye bilinen bir kâfir kişi (yahut böyle anılanlardan birisi) Peygamber (sav)'a misafir olmuş. Yedi koyundan sağılan sütü içmiş. Sabah olunca İslâm'a girmiş, bu seter tek bir koyundan sağılan sütü içmiş ve onu da bitirememiş. Bunun üzerine Peygamber (sav) bu hadisi irad buyurmuş. Buna göre Hz. Peygamber, şu (kâfir iken) demiş gibi olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Denildiğine göre kalbi tevhid nuru ile nurlanmış, bu sefer yemeğe, itaat edebilmek için gerekli gücü elde edebilecek vasıta gözüyle bakmaya başlar ve ondan ihtiyaç kadarını aldı. Küfür dolayısıyla kalbi karanlık iken, kâfirin yemesi İshal oluncaya kadar çokça otlayan bir hayvanın yemesi gibiydi. Sözü geçen bağırsakların hakikat anlamıyla kullanılıp kullanılmadığı hususunda da farklı görüşler vardır.

Hakikat anlamında olup tıp ve teşrih (anatomi) bilginlerince bilinen isimleri olduğu söylendiği gibi, bunlar obur kimsenin kendileri sebebiyle yemek yediği yedi sebepten kinaye olduğu da söylenmiştir. Böyle bir kimse ihtiyaç duyduğu için, aldığı bir haber dolayısıyla, koku alması, görmesi, dokunması ve tatması dolayısıyla ve daha çok yiyeyim düşüncesiyle yer.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu, yedi bağırsağı olan kimsenin yediği kadar yemesi anlamındadır. Mü'min ise yemekten çabuk et çekmesi bakımından yalnızca tek bir bağırsağı olan kimse gibi yer. Böylelikle, kâfir ile yediği yedi bölümün yalnızca bir bölümünde ortak yer (yedide biri kadar yer), kâfir ise ondan yedi kat fazla yer, demektir.

Bu hadiste geçen bağırsak mide anlamındadır. [\[88\]](#)

6. Yemek Yeme Adabı:

Bu husus açıklandıktan sonra şunu bil ki, insanın yemekten önce ve sonra ellerini yıkaması müstehapur. Çünkü, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Yemekten önce ve sonra abdest berekettir." [89]

Bu, Tevratta da böyledir. Bunu, Zâzan, Selman'dan rivayet etmiştir.

Malik ise, temiz elin yıkanmasını mekruh görürdü. Ancak, hadise uymak daha uygundur.

Sıcak mıdır, soğuk mudur bilmeden bir yemek yememelidir. Çünkü, eğer yemek sıcaksa bundan eziyet duyar. Rasûlullah (sav)'dan da şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Yemeği soğutunuz. Çünkü sıcak bereketsiz olur." Bu hadis tle sahih bir hadistir' [90] ei-Bakara Sûresi'nde daha önce geçmişti.

Yemeği koklamamak da adaptandır. Çünkü bu, hayvanların işidir. Bunun yerine canı çekerse ondan yer, hoşlanmasa onu bırakır. Aç gözlü sayılmasın diye de lokmalarını küçültür ve çokça çiğner. Başında "Bismillah" der, sonunda "elhamdülillah" der. Elhamdülillah derken onunla beraber oturanlar yemeklerini biirmemişse sestnt yükseltmez. Çünkü sesinin bu şekilde yükselmesi onların yemek yemelerine mani olabilir.

Yemek adabı pek çoktur. Bunlar onların bir bölümüdür. Bir diğer bölümü de yüce Allah'ın izniyle Hûd Sûresi'nde C11/69. âyetin tefsirinde) gelecektir.

İçmenin de bilinen bir takım adabı vardır. Bunlar, yaygın olduklarından dolayı onlardan söz etmiyoruz. Müslim'in Salih'inde de İbn Ömer'den Ra-suluttah (sav)'ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Sizden herhangi bîr kimse yemek yiyecek olursa sağ eliyle yesin, İçecek olursa da sağ eliyle içsin, Çünkü şeytan sol eliyê yer ve sol eliyle içer. [91]

7. İsrraftan Kaçınmak:

Yüce Allah'ın: "İsraf etmeyin" buyruğu, çok yemek suretiyle israf etmeyin demektir. Buna göre israf çok içmekte de sözkonusu olur. Bunların fazlası mideye ağırlık verir, insanın Rabbine hizmetini aksatır. Nafîle hayırlardan payına düşeni yerine getirmekten alıkoyur. Eğer bunu da aşarak üzerine vacib olanı yerine getirmekten engelleyecek noktaya gelirse, bu sefer bu fazla yeme ve içme ona haram olur. Yemesinde ve içmesinde israfa kaçmış olur.

Esed b. Musa, Avn b. Ebi Cuhayfe'den, o da babasından (Ebu Cuhayfe'den) şöyle dediğini rivayet etmektedir; Oldukça yağlı bir etle tirit yedim. Peygamber (sav)'a geğire geğire giitim. Şöyle buyurdu: "Ey Ebu Cuhayfe şu geğirmeni kes. Çünkü, dünyada insanlar arasında en çok doyan kimseler kıyamet gününde en uzun aç kalacak kimselerdir." [92] Bundan sonra Ebu Cuhayfe, dünyadan ayrılıncaya kadar karnım dolduracak kadar yemedi. Sabah (öğlen) yemek yedi

mi akşam yemezdi, akşam yedi mi, sabah yemezdi.

Derim ki: İşte Mz. Peygamberin: "Mü'min, tek bir bağırsakta yer" buyruğunun anlamı bu olabilir. Yani, imanı tam olan, kâmil olan böyle yer demektir. Çünkü, müslümanlığı güzel olan, imam kemale eren -Ebu Cuhayfe gibi-bir kimse, sonunda karşılaşacağı ölümü ve ondan sonrasını düşünür. Bu, dehşetli hallerden korkup çekinmesine sebep olur, bütün armalarını yerine ge-ürmesine engel teşkil eder. Doğrusun en iyi bilen Allah'tır.

İbn Zeyd der ki: "İsraf etmeyin" buyruğu, haram yemeyin demektir. Şöyle de denilmiştir: Canının çektiği her şeyi yemen israftandır. Bunu da Enes b. Malik Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir, İbn Mace de bunu Sünen'in-de kaydetmektedir. [\[93\]](#)

Yine şöyle denilmiştir: Doyduktan sonra yemek de israftandır. Bütün bunlar ise mahzurlu şeylerdir.

Lokman oğluna şöyle demiştir: Yavrucuğum karnın tokken üstüne yemek yeme. Çünkü böyle bir şeyi köpeğe dahi aıman, senin onu yemenden hayırlıdır.

Semure b. Cundub, oğlunun ne yaptığını sormuş, ona: Dün tıka basa yedi, diye cevap vermişler. O, tıka basa mı yedi diye sorunca, evet dediler. Bu sefer şöyle dedi: Eğer ölmüş olsaydı onun cenaze namazını kılmazdım.

Şöyle de açıklanmıştır: Cahiliye döneminde Araplar, haccettikleri günlerde yağlı yemezler ve az yemekle yeu'nider, çıplak olarak tavaf ederlerdi. İşle onlara: "Her mescidde zinetinizi alın, yeyin, için, israf etmeyin." yani, size haram kılınmamış şeyleri haram kılmak suretiyle israf ederek haddi aşmayın, denildi. [\[94\]](#)

32. De ki: "Allah'la kulları için çıkardığı zineti, temiz ve hoş rızık-ları kim haram kılmıştır?" De ki: "Bunlar, dünya hayatında iman edenler içindir. Kıyamet günü ise yalnız onlardır." İşte Biz, âyetleri bilenler İçin böylece açıklarız.

Bu buyruğa dair açıklamaSarıımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[95\]](#)

1. Allah'ın Liitfundan Yararlanmak:

Yüce Allah: "Allah'ın kulları için çıkardığı zineti... kim haram kılmıştır" buyruğunda, Allah'ın kendilerine haram kılmamış olduğu şeyleri kendiliklerinden haram kıldıklarını beyan etmektedir.

Burada sözü geçen zinet, kişinin gücü yettiği takdirde güzel giyimdir. Bütün elbiselerin kastedildiği de söylenmiştir. Nitekim Hz. Ömer'den: "Allah size genişlik verdiği vakit, siz de genişlik gösteriniz..." dediği rivayet edilmiştir ki,

daha önce onun bu sözü geçmiş bulunmaktadır. İmam Malik'in hocalarından Ali b. el-Huseyn b. Ali b. Ebi Talib'den (Allah'ın hepsinden razı olsun) rivayet olduğuna göre o, elli dinar değerinde İpek ve yünden dokunmuş bir elbiseyi kış mevsiminde giymiş. Yaz geldi mi, o elbiseyi ya sadaka olarak verir, yahut satar değerini lasadduk edermiş. Yazın da Mısır'dan gelme ve "Mumaşşak" denilen, kırmızıya boyanmış (altlı üstlü) iki elbise giyer ve: "De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı zıynet, temiz ve hoş rızıkları kim haram kılmıştır" âyetini okumuş. [96]

2. Giyim Ve Kuşam Adabı:

Durum böyle olduğuna göre âyet-İ kerime değerli elbiselerin giyilebile-ceğine, Cuma ve Bayramlarda insanlara karşı çıkılacağı vakitlerde, kardeşlerin ziyaretine gidileceği zamanlarda bunlarla süstenilebileceğine delalet etmektedir. Ebu'l-Âliye der ki: Müslümanlar birbirleriyle ziyaretleştikleri erinde güzel elbise giyerlerdi.

Müslim'in Sahih'inde Ömer b. el-Hattab'dan rivayete göre o, mescidin kapısı önünde Siyarâ denilen (saf ipekten), kendisine sarınılarak örtünülen bir elbise görür. Ey Allah'ın Rasulü, bunu cuma günü ve huzuruna geldikleri vakit elçilere karşı giyinmek üzere satın alsan. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Bunu ancak âhirette İnş payı bulunmayan kimseler giyer." [97]

Görüldüğü gibi tiz. Peygamber, Hz. Ömere güzel giyinme teklifine karşı değii, satılan bu elbisenin Siyarâ diye bilinen elbise oluşundan dolayı karşı çıkmıştır.

Temim ed-Dâri de bin dirheme bir elbise almış ve bununla namaz kılar-mış. Malik b. Dinar da kaliteli Aden elbiselerini giymiş. Ahmed b. Hanbeli'nin elbisesi yaklaşık bir dinara satın alınmış.

Şimdi bunlar nerede, keten ve yün gibi kaba elbiseleri tercih edip bu sözü edilen tutumlardan yüz çeviren, onlara iltifat etmeyen ve: "Takva elbisesine gelince o daha hayırlıdır" (el-A'raf, 7/26) diyenler nerede. Heyhat! Acaba sözünü ettiğimiz bu kimseler takva elbisesini terketmiş kimseler miydi? Allah'a yemin ederim ki hayır, bilakis onlar, hem takva sahibi kimselerdi, hem bilgili ve akıllı kimselerdi. Onun dışında kalanlar ise kuru iddiaların sahibi kimselerdir. Kalplerinde takva namına birşey yoktur.

HaHd b. Şevzeb der ki: el-Hasen'a Ferkad'ın geldiği bir sırada yanlarında idim. el-Hasen, elbisesini alıp ona uzattı ve Ey Fureykad (Ferkadcık), Ey Um Fureykad'ın oğlu, şüphesiz iyilik bu elbiseye bürünmekte değildir. İyilik kalbe yerleşen ve amelin tasdik ettiği şeydir.

Maruf el-Kerlî'nin kardeşinin oğlu Ebu Muhammed, üzerinde yünden bir cübbe bulunduğ u halde Ebu'l-Hasen b, Yesar'ın huzunjna girdi. Ebu'l-Hasen ona şöyle dedi: Ey Ebu Muhammed, sen kalbini mi yüne bürüdün, yoksa bedenini mi? Sen onun yerine kalbini yüne bürü ve isterse Kûhî (diye bilinen) Kuhistan'dan gelme elbiseleri üst üste giyin.

Bir adam da eş-Şiblî'ye şöyle demiş: Arkadaşlarından bir topluluk geldi ve bunlar şu anda camide bulunuyorlar. O da yanlarına çıkıp gittiğinde üzerlerinde yamalı elbiselerin ve peşiemallerin olduğunu görünce, şu beyiti okumuş:

"Çadırlara gelince, şüphesiz ki onların çadırları gibidir.

Fakat gördüğüm kadarıyla mahallenin hanımları asıl hanımları değildir."

Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle demiş: Ben de peştemale bürünmeyi ve yamalı elbiseler giyinmeyi şu dört sebep dolayısıyla mekruh görüyorum:

1- Evvela bu, selef-i salibin giyindiğ i şeylerden değildi. Onlar, zaruret dolayısıyla elbiselerini yamalıyorlardı.

2- Böyle bir giyim fakirlik iddiasını ihtiva eder, Halbuki insan, Allah'ın üzerindeki nimetlerini göstermekle emrolunmuştur.

3- Güya zahidlik gösterisidir Oysa biz zahidliğimizi örtmekle emrolunduk.

4- Bu, şeriatten yana kayıp uzaklaşan kimselere bir benzeme isteğidir. Bir kavme benzemeye çalışsan ise onlardandır.

Taberî de der ki: Kıl yününden yapılmış elbiseleri giyinmeyi, pamuk ve ketenden -helalinden bunları giyinebilme imkânını bulabilmekle birlikte - yapılmış ebliseleri giyinmeye tercih edenler hata etmiştir. Aynı şekilde bakliyat ve mercimek yeyip bunu buğday ekmeğ ine tercih eden de, kadınlara karşı arzu duyar korkusuyla et yemeyi terk eden de hata etmiştir.

Bişr b. el-Haris'e yün giyinmeye dair soru sorulmuş, böyle bir soru ona ağır gelmiş ve hoşlanmadığ ı yüzünden anlaşıldıktan sonra şöyle demiş: Şehirlerde yün giyinmektense ipek ve usurlu elbiseleri giyinmeyi daha çok severim.

Ebu'l-Ferec de der ki: Selef orta halli elbiseleri giyinirlerdi. Ne çok pahalı ve kaliteli, ne de oldukça kalitesizleri. En iyi elbiselerini de cuma, bayram ve kardeşlerle karşılaşacakları vakitlere ayırırlardı. Daha iyi olanı tercih etmek onlar tarafından çirkin bir şey olarak görülmüyordu. Kişiyi küçük düşüren elbiseye gelince, bu da zahidlik ve fakirlik izharı (gösteriş i) ihtiva eder. Ve sanki Allah'tan bir şikâyet tavrı gibidir. Giyenin de küçük görülmesine sebep teşkil eder. Bütün bunlar ise mekruhtur ve yasak kılınmış şeylerdir.

Birisi dese ki: Güzel elbise giyinmek nefsin bir isteğidir. Biz ise nefsimize karşı cihad etmekle emrolunduk. İnsanlara karşı da süslenmektir. Oysa biz fiillerimizi

insanlar için değil Allah için yapmakla emrolunduk.

Böyle bir itiraza verilecek cevap şudur: Nefsin arzuladığı her şey yerilecek türden değildir. Aynı şekilde insanlara karşı kendisiyle süslenilen her şey de mekruh değildir. Bunlardan, eğer şeriat yasaklamış ise yasaklanılır, yahut din hususunda bunlar riyakârlık olsun diye yapılırsa yasak kılınır. Şüphesiz insan, güzel görünmeyi arzu eder. Ve bu nefsin bir payıdır, bundan dolayı da kişi kınanmaz. Bundan dolayı kişi saçını tarar, aynaya bakar, sarığını düzeltir, elbisenin kaba gelen astarını iç tarafına, güzel görünen dış tarafını da dışa giyinir. Bütün bunlardan mekruh görünen veya yerilen her hangi bir şey yoktur.

Mekhûi, Âişe <r.anha>'dan şöyle dediğini rivayet eder: Rasulullah (sav)'ın ashabından bir topluluk onu kapıda bekliyorlardı.

O da yanlarına gitmek üzere dışarı çıktı. Evde içinde su bulunan bir deri kap (küçük bir kova) vardı. Suya bakarak sakalını ve saçlarını düzeltmeye başladı. Ben: Ey Allah'ın Rasulü sende mi bunu yapıyorsun diye sordum, şöyle buyurdu: "Evet, kişi kardeşlerinin yanına çıkacağı vakit kendisine bir çeki düzen versin.

Şüphesiz Allah güzeldir, güzel olanı sever." [98]

Müslim'in Sahih'inde de İbn Mes'ud'cUın Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Kalbinde zerre ağırlığı kadar kibir namına bir şey bulunan kişi cennete girmeyecektir." Bir adam dedi ki: Kişi, elbisesinin, ayakkabısının güzel olmasını ister. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Muhakkak Allah güzeldir, güzel olanı sever. Kibir de hakkı reddetmek ve insanlara yukardan bakıp onları küçük görmektir." [99]

Bu anlamda hadis-i şerifler pek çoktur. Hepsi de temizliğe ve güzel görünüşe delalet etmektedir. Muhammed b. Sa'd şunu rivayet etmektedir: Bize el-Fadl b. Dukeyn haber verdi, dedi ki: Bize, Mende!, Sevr'den anlattı, o, Halid b. Ma'dân'dan dedi ki: Rasulullah (sav), tarak, ayna, yağ, misvak ve sürmesini yanına alarak yolculuk yapardı. İbn Cüreyc'den ise, "kendisiyle tarandığı fildişi tarak" dediği nakledilmektedir. İbn Sa'd der ki: Bize, Kabisa b. Uk-be haber vererek dedi ki: Bize, Süfyan anlattı, o, Rabi' b. Sabih'ten, o, Ye-zid er-Rukaşi'den, o, Enes b. Malik'ten dedi ki: Rasulullah (sav) başına çokça yağ sürer ve sakalını su ile tarardı. Bize, Yezid b. Harun haber verdi, bize, Abbâd b. Mansur anlattı, Abbâd, ikrime'den, o, İbn Abbas'tan dedi ki: Ra-sulullah (sav)'ın uyuduğu vakit hor bir gözüne üçer defa sürme çektiği bir sürmedaniği vardı.

[100]

3. Temiz Ve Hoş Rızıklıdır:

Yüce Allah'ın: "Temiz ve hoş rızıklar" buyruğundaki; "(. ^UÜı): Temiz ve hoş şeyler" kazanç ve tat itibariyle hoş ve temiz şeyler hakkında kullanılan umumî bir isimdir. İbn Abbas ve Katade derler ki: Temiz ve hoş rızıklar ile cahiliyye dönemi insanların haram kıldıkları Bahîre, Sâibe, Vasîfe ve Hamlar kastedilmektedir. Bundan kastın, kendilerinden lezzet alınan bütün yiyecekler olduğu da söylenmiştir.

Hoş ve temiz şeyleri terketmek ve lezzetlerden yüz çevirmek hususunda farklı görüşler vardır. Kimileri, böyle bîr tutum Allah'a yakınlaştıracı bir amel değildir. Çünkü, mubah olan şeylerin yapılması da terkedümesi de müsavidir, demişlerdir. Kimileri de böyle bir iş, bizatihi Allah'a yakınlaştıracı değilse de dünyada zahidliğe, uzun emelli olmamaya ve dünya için kendisini külfete sokmayı terk etmeye götüren bir yoldur. Bu ise menduptur. Mendup olan bir amel de Allah'a yakınlaştıracıdır, demişlerdir.

Başkaları da şöyle demektedir: Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Eğer istesek, hiç şüphesiz közde et pişirebiliriz, ince ekmek ve kuru üzüm ile birlikte hardal bulundurabiliriz. Fakat ben, yüce Allah'ın bir takım kimseleri yererek: "Siz bütün hoş şeylerinizi dünya hayatınızda bitirdiniz" (el-Ahkaf, 46/20) diye buyurduğunu gördüm.

Bir başka kesim de bütün bunların kendisini külfete sokarak bir araya getirilmesiyle, külfetsiz bir araya gelmeleri arasında fark gözetmişlerdir. Hocalarımızın hocası, Ebu'l-Hasen Ali b. el-Mufaddal et-Makdisî der ki: -yüce Allah'ın izniyle de sahih olan bu görüştür- Peygamber (sav)'den hoş ve lezzetlidir diye her hangi bir yemeği yemediği asla nakledilmiş değildir. Bilakis o, helva, bal, kavun, taze hurma yer, bununla birlikte dünyanın zevk verici arzulan şeyleriyle uğraşıp aliret işlerinden alıkoyması dolayısıyla da bu maksatla külfete girmeyi hoş görmezdi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Kimi sufiler, temiz ve lezzetli şeyleri yemeyi mekruh görmüş ve Ömer (r.a)'ın şu sözünü delil göstermişlerdir: Et yemekten uzak durun. Çünkü, et de tıpkı şarabın alışkanlığı gibi bir alışkanlık yapar.

Buna şöyle cevap verilir: Bu, dünyada nimetleri tercih edip, arzularının peşinden devamlı koşmayı, nefsi zevk aldığı şeylerden yana rahatlatmayı tercih edip ahireti unutarak dünyaya yöneleceğinden korktuğu kimseler hakkında söylenmiş bir sözdür. Bu bakımdan Ömer (r.a), valilerine ve komutanlarına (amirlerine) şu şekilde mektup yazardı: Nimetlere gark olmaktan, Acemlilerin elbiselerini giyinmekten uzak durun. Bunun yerine sıkıntılı ve zalıidane yaşayışı tercih edin. Ömer (r.a) bu sözleriyle hiç bir zaman Allah'ın helal kıldığı şeyi haram kılmayı,

yahut da ismi yüce ve mübarek Allah'ın mubah kıldığı bir şeyi yasaklamayı düşünmemiştir, Diğer taraftan yüce Allah'ın buyruğu, uyulan ve dayanak alınan sözlerin en hayırısıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı zineti temiz ve hoş rızıkları kim haram kılmıştır?" Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Dünya ve ahirette en iyi katık ettir." [\[101\]](#) Hişam b. Urve'nin babasından, onun Aişe (r.anha) dan rivayetine göre Peygamber (sav) kavun ile taze hurmayı birlikte yer ve şöyle dermiş: "Bunun sıcağı bunun serinliğini, bunun serinliği de bunun sıcağını kırıyor." [\[102\]](#) el-Maide Sûresİ'nde (5/87. âyet, 1, 2. başlıklar ve devamında) iyi olmayan yiyecekleri tercih edenlerin kanaatlerine redde dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Bu âyet-i kerime de, başka âyet-i kerimeler de bu kanaate sahip olanların kanaatlerini reddetmektedir. Allah'a hamd olsun. [\[103\]](#)

4. Nimetler Mü'minler İçindir:

Yüce Allah'ın: "De ki: Bunlar dünya hayatında İman edenler İçindir." Yani, bu nimetler dünya hayatında yüce Allah'ı tevlid etmek ve O'nu tasdik etmek mukabilinde hakkı ile onlara aittir. Yüce Allah, nimet verir, n-zık ihsan eder. Eğer, nimete tnazhar olan kişi O'nu tevhid eder ve tasdik ederse, nimetin hakkını yerine gelirmiş olur. Eğer küfre saparsa, bu sefer şeytanın kendisini etkilemesine imkân vermiş olur. Sahih hadiste şöyle buyrulmakta-dır: "Allah'tan daha çok eziyete katlanan l-iç bir kimse yoktur. O, insanlara afiyet verir, n-zık ihsan eder, kendileri ise O'nun eşi ve çocuğu olduğu iddiasında bulunurlar. " [\[104\]](#)

"Dünya hayatında..." buyruğunda ifade tamam olmaktadır. O bakımdan daha sonra meriu' olarak "Yalnız" diye buyurmaktadır, Bu, İbn Abbas ve Nafi'in kıraatidir.

"Kıyamet günü İse yalnız onlardır." Yani, yüce Allah, hoş ve temiz n-zıklan ahirette yalnızca iman edenlere verecektir. Dünyada bunlarda mü'min-lere ortak oldukları gibi, ahirette de müşrikler, mü'minlere bu hoş ve temiz rızıklarda ortak olmayacaklardır.

Âyetin ifade ettiği anlam şudur: Bu hoş ve temiz şeyler dünya hayatında başkalarının da kendilerine bunlarda ortak olması ile birlikte mü'minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onların olacaktır. Buna göre " Yalnız" kelimesi, hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olarak yeni bir cümle başlangıcıdır, İbn Abbas, ed-Dahhak, el-Hasen, Katade, es-Süddî, İbn Cüreyc ve İbn Zeyd'in

görüşü budur.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Bu dünya hayatında var olan hoş ve temiz şeyler kıyamet gününde, yalnızca dünya hayatında iman eden kimselere verilecektir. Bunun, yalnızca mü'minlere verilmesi ise, bu nimetler dolayısıyla cezalandırılmayacakları ve azap görmeyecekleri anlamındadır. Buna göre Dünya hayatında" ibaresi; İman edenlere" taalluk etmektedir. Said b. Cübeyr'in açıklaması da buna işaret etmektedir.

Diğerleri ise, Yalnız" kelimesini hal olarak ve kat' ile okurlar. Çünkü, ifade ondan önce de tamam olmaktadır. Ancak, bu kıraate göre; Dünya" kelimesi üzerinde vakıf caiz değildir. Çünkü, ondan sonra gelen ifadeler, İman edenler içindir" buyruğu ile alakalı olup ondan haldir. Ve ifadenin takdiri de şöyle olur: De ki: O nimetler dünya hayatında mü'minler içindir, kıyamet gününde de yalnızca has olmak üzere onlarındır. Bu şekildeki açıklamayı Ebu'l-Ali (el-Farisi) yapmıştır. Mübtedanın haberi ise İman edenler içindir™ buyruğudur. Halde amel eden ise, ler içindir" buyruğunda yer alan "lam" harfindeki fiil anlamıdır. Sibeveyh ise, zarfın Önceden geçmiş olması dolayısıyla mansub olduğu görüşünü tercih etmiştir.

"İşte Biz âyetleri bilenler için böylece açıklarız." Yani, size helâl ve haramı geniş geniş açıkladığım gibi, ihtiyaç duyduğunuz her şeyi de size böylece açıklıyorum.

[\[105\]](#)

33- De ki: "Rabbim, ancak hayasızlıkları, onların açık olanını, gizli olanını, bununla beraber günahı, haksız isyanı, Allah'a -hakkında asla bir delil indirmedeği- her hangi bir şeyi ortak koşmanızı ve Allah'a bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi haram kılmıştır."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı tek başlık halinde sunacağız: [\[106\]](#)

Âyetin Nüzul Sebebi Ve Âyette Yasaklanan Hususlar:

el-Kelbî der ki: Müslümanlar, elbiselere (yerine göre ihrama) bürünüp Beytullah'ı tavaf edince, müşrikler onları ayıpladılar. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Âyet-i kerimede geçen "el-Fevâhis. (hayasızlıklar)" açığa çıkanı ile gizli-siyle aşın derecede çirkin oyun işler demektir. Kavli b. Ubade, Zekeriya b. İs-hak'dan, o, İbn Ebî Necih'den, o da Mücahid'den şöyle dediğini nakletmektedir: "Açık olanını" buyruğundan kasıl, caliliye döneminde annelerle ni-kâhlanmaktır. "Gizli olanını" ile kasıt, da zinadır.

Katade ise, gizli olanı ve açık olanı diye açıklamıştır. Ancak bu açıklama su götürür. Çünkü daha sonra yüce Allah, "günahı" (el-ism) ve "haksız İsyanı" (el-bağy) da zikretmiştir. Dolayısıyla "hayasızlıklar" ile bunların bir bölümünü kastettiği ortaya çıkmaktadır. Durum böyle olduğuna göre, "hayasızlıklar (el-Fevâhiş)"den kastın zina olduğu ortaya çıkar. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Bununla beraber günahı" buyruğu hakkında el-Hasen der ki: Bundan kasıl içkidir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Ben, iam'i (şarabı) içtim, ta ki aklım kayboluncaya kadar İşte ism (şarap) bu şekilde aklı alıp götürür."

Bir. başka şair şöyle demektedir:

"Açıkça içeriz ism'i (şarabı) büyük kâselerle

Ve sen miski aramızda elden ele dolaşır görürsün."

"İsyân (el-Bağy)": Zulüm ve zulümde haddi aşmaktır ki, buna dair açıklamalar daha önceden geçmiştir. Sa'leb de der ki: Bağy, kişinin L>ir başkasını ağzına dolayarak onun hakkında ileri geri konuşması ve hak olmayan şekilde ona haksızlık etmesidir. Ancak, haklı olarak ondan intikam alması hali bundan müstesnadır. Yüce Allah'ın burada günahı ve haksızlığı, hayasızlıkların kapsamında olmakla birlikte ayrıca zikretmesi ise, bunların günah olarak büyüklükleri ve çirkinlikleri dolayısıyladır. Onları ayrıca zikretmesi, durumlarını daha bir te'kid etmek ve onlardan vazgeçirme kaslıyladır. Aynı şekilde; "Allah'a... ortak koşmanızı ve bilmediğiniz şeyleri isnad etmenizi" yasaklar da böyledir. Bu iki cümle ise, öncekilere ati" yoluyla nasb mahallinde di r.

Bir topluluk da "ism: günah" kelimesinin içki anlamına gelmesini kabul etmemektedir. el-Femt der ki: İsm (günah) haddi gerektirmeyen daha aşağı suçlar ve insanlara haksızlık yapmalarıdır. en-Nehhâs der ki: Günahın (el-ism) şarap anlamında kullanılması ise bilinen bir husus değildir. Günah, gerçek anlamı itibariyle bütün masiyetleri kapsamına alır. Şairin dediği gibi:

"Gerçekten, ben, işin en doğrusunun Allah'tan korkmak (takva)

olduğunu gördüm. En kötüsü ise gûnahtır (el-İsm)."

İbn el-Arabî de bu anlama gelmesini kabul etmeyerek şöyle demektedir: Daha önce geçen beyitte bu anlama geldiğine dair bir delil yoktur Çünkü o, (isim kelimesi yerine) zenbi içtim. Yahut vizri içtim demiş olsaydı yine bu anlama gelecekti. Onun söylediği bu söz, zenbin ve vizrin şarabın isimlerinden biri olmasını gerektirmediği gibi, ism kelimesini kutlanması da böyledir. Bu şekilde açıklamalara iten ise, diti bilmemek ve manalarda delillendirme yolunu bilmemektir.

Derim ki: Biz bu açıklamayı el-Hasen'den de nakletmiş idik. el-Cevherî ise "es-

Sıhah" & d şöyle demektedir: Harar (şarap), bazan ism dıye de adlandırılır. Sonra da daha önce nakleuiğimiz buna dair beyiti zikreder.

el-Herevî ise, bu beyiı şarabın ismin kendisi olduğuna dair gerekçe olarak "el-Ğarib" adlı iki eserinde (Ğaribu'l-Kur'an ve Garibu'l-Hadis'te) nakletmektedir. O bakımdan ism'in lügat itibariyle hem bütün masiyetler hakkında, hem de şarap hakkında kullanılması uzak bir ihtimal değildir. O takdirde bu kullanımda da bir çelişki yoktur.

Bağy ise zulümde haddi aşmaktır. Fesadda haddi aşmak olduğu da söylenmiştir. [\[107\]](#)

34. Her ümmetin bir eceli vardır. O ecelleri gelince ne bir an geri bırakabilirler, ne de ileri alabilirler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı bir başlık halinde sunacağız: [\[108\]](#)

Ecelin Kesinliği:

Yüce Allah'ın: "Her ümmetin bir eceli vardır." Yani, belirlenmiş bir süresi vardır. "O ecelleri gelince" yani, yüce Allah nezdinde bilinen vakitten gelince. İbn Sîrin, "ecel" kelimesini çoğul olarak; şeklinde ("onların ecelleri" anlamında) diye okumuştur.

"Ne bir an geri bırakabilirler." O vakitten sonraya bir an dahi geri kalmazlar, bir an dahi öne geçmezler. Şu kadar var ki, burada (an anlamında) "saafîn özel olarak anılması, zaman dilimlerinin en azına isim oluşundan dolayıdır. Bu kelime bir zaman zarfıdır.

"Ne de ileri alabilirler." İşte bu buyruk, maktulün ancak eceliyle öldürüldüğüne delildir. Ölüm eceli demek, ölüm vakti demektir. Borcun ecelinin, vadesinin geliş vakti anlamına geldiği gibi. Bir şey için kendisiyle vakit tayin olunan her şey, onun için bir eceldir. İnsanın eceli ise, şanı yüce Allah'ın, hayatta olan kişinin kaçınılmaz olarak öleceğini bildiği vakittir. Bu vakitten sonraya ölümünün ertelenmesi mümkün değildir. Ancak bu, Allah'ın buna güç yetiremediği bakımından anlaşılmamalıdır.

Aralarından istisna teşkil edenler müstesna, Mu'tezile'nin büyük çoğunluğu şöyle demektedir: Maktul, kendisi için tesbit edilmiş eceliyle ölmez. Eğer öldürülmez ise hayatta kalmaya devam eder. Ancak bu görüş yanlıştır. Çünkü maktul, başkası kendisini öldürdü diye ölmez. Aksine, şanı yüce Allah maktule vurulması esnasında onun canını çıkarmasından ötürü Allah'ın fiilinden dolayı ölmektedir.

Denilse ki "Eğer eceliyle ölüyor ise, ne diye onu vurup öldüreni de öldürüyor ve ona kısas uyguluyorsunuz? Böyle diyene şu şekilde cevap verilir: Tasarrufta bulunma hakkı olmayan bir işte tasarrufta bulunduğu ve haddini aştığı için onu öldürüyoruz. Yoksa, maktul Öldüğü ve canı çıktığı için değil, zira bu onun fiilinden dolayı olmaz. Eğer insanlar kısas olmaksızın başkalarına haksızlıkta bulunmakla başbaşa bırakılacak olursa, bu elbette fesada ve kulların helak olmasına götürür, Bu da gayet açık bir husustur. [\[109\]](#)

35. Ey Âdemoğullan! Size içinizden âyetlerimi size anlatacak peygamberler gelince, artık kim sakınır ve düzeltirse, onlar için bir korku yoktur ve onlar üzülecek değillerdir.

36. Âyetlerimizi yalanlayanlar ve onlara karşı büyüklük taslayan-lar, İşte onlar ateşlik olanlardır. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar.

Yüce Allah'ın: "Ey Âdem oğulları, size içinizden âyetlerimi size anlatacak peygamberler gelince" buyruğu şarttır. Buyruğun başına; (U) geldiğinden dolayı fiilin sonuna te'kid için "nün" gelmiş bulunmaktadır. (ل«)'ın sıra olduğu da söylenmiştir. Yani, "eğer size... gelirse" anlamındadır,

Yüce Allah bununla, peygamberlerin çağrılarını kabul etmeleri ihtimali daha yüksek olsun diye kendilerine kendi cinslerinden peygamberler gönderdiğini haber vermektedir.

Kasas (anlatmak) ise, sözü ardı arkasına söylemek demektir. "Âyetlerimi" de farzlarımı ve hükümlerimi... anlamındadır.

"Artık kim sakınır ve düzeltirse" buyruğu da bir şarttır. Ondan sonra gelen ise onun cevabıdır. Aynı zamanda birinci şartın da cevabıdır. Yani, sizden kim benim ile kendisi arasındaki münasebetleri ıslah eder düzeltirse "onlar için bir korku yoktur ve onlar üzülecek değillerdir." Bu, müminlerin kıyamet gününde korkmayacaklarının, üzülmeyeceklerinin ve her hangi bir korku ve dehşete kapılmayacaklarının delilidir.

Şöyle de açıklanmıştır: Kıyamet gününün dehşetli hallerinden etkilenebilirler. Fakat, neticede onlar güvenlik içerisinde olacaklardır.

Âyet-i kerimede zikredilen: "Size... peygamberler gelince" buyruğunun cevabının, ifadeden anlaşılan şeyler olduğu da söylenmiştir. Yani, bunun cevabı, onlara itaat edin ve "artık kim sakınır ve düzeltirse..." şeklindedir.

Birinci görüş, ez-Zeccâc'ın görüşüdür. [\[110\]](#)

37. Allah'a karşı yalan uydurarak İftira edenden yahut O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Onların kitaptan nasipleri neyse

kendilerine erişecektir. Nihayet ruhlarını almak için elçilerimiz onlara geldikleri vakit diyecekler ki: "Allah'ı bırakıp da tapınageldiğiniz şeyler nerede?" Onlar: "Gözümüzden kayboldular" diyecekler ve kendi aleyhlerine kâfir olduklarına dair şahidlik edeceklerdir.

Yüce Allah'ın: "Allah'a karşı yalan uydurarak iftira edenden, yahut O'nun âyetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir?" buyruğunun anlamı şudur: Allah'a karşı yalan uydurmaktan ve O'nun âyetlerini yalanlamaktan daha büyük ve çirkin hangi zulüm vardır? Daha sonra: "Onların kitaptan nasipleri neyse kendilerine erişecektir" diye buyurmaktadır. Yani, İbn Zeyd'den nakledildiğine göre, onlar için takdir edilip yazılmış bulunan rızık, ömür ve amel neyse onlara erişecekti. İbn Cübeyr ise, bedbahtlık ve mutluluk, İbn Abbas, hayır ve şer türünden, el-Hasen ile Ebu Salih: Küfürleri miktannea azap diye açıklamışlardır.

Taberî'nin lercih ettiği görüşe göre de anlam şöyledir: Onlara ne yazıymış-sa; yani hayır, şer, rızık, amel ve ecel türünden kendileri için ne takdir edilmişse onlara erişecektir. Bu da İbn Zeyd, İbn Abbas ve İbn Cübeyr'den az önce nakledilenlere uygun bir açıklamadır. Daha sonra şöyle der: Nitekim bundan sonra yüce Allah: "Nihayet ruhlarını almak için elçilerimiz onlara geldikleri vakit" diye buyurmaktadır ki, ölüm meleşini elçilerini kastetmektedir. Burada sözü geçen "kitap"la Kur'ân-ı Kerim'in kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü, kâfirlerin görecekları azap onda sözkonusu edilmiştir. "Krap"ın Levh-i Mahfuz olduğu ela söylenmiştir.

el-Hasen b. Ali el-Hulvanî şunu nakletmektedir: Ali b. el-Medinî bana yazdırarak şöyle dedi: Ben, Abdurrahman b. Mehdi'ye kadere dair soru sordum, bana şöyle dedi: Her şey bir kader iledir. İtaat ve masiyet de bir kader iledir. Masiyetler kader ile değildir, diyenlerin iftirası çok büyüktür. Yine Ali der ki: Ayrıca Abdurrahman b. Mehdi bana şunları söyledi: İlim, kader ve kitap aynı şeylerdir.

Daha sonra Abdurrahman b. Mehdi'nin bu söylediklerini Yahya b. Said'e arzettim de şöyle dedi: Bundan sonra artık ne az bir şey kalmıştır, ne de çok bir şey. Yahya b. Maîn rivayetle der ki: Bize Mervan el-Fezarî anlattı, bize İsmail b. Semi' anlattı, o, Bukeyr er-Tavî'den, o, Mücahid'den, o da İbn Ab-bas'dan yüce Allah'ın: "Onların kitaptan nasipleri neyse kendilerine erişecektir" buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Bazı kimseler kaçınılmaz olarak mutlaka bir takım amelleri yaparlar.

Buradaki; Nihayet" gaye (son ve nihaî durumu) anlatmak için kullanılmamıştır. Aksine, onlara dair verilen bir haberin başlangıcıdır. el ve Sibeveyh derler ki: Nihayet, yahut ve dikkat edin" kelimeleri, imale ile okunmazlar. Çünkü bunlar,

harf (edaO'dırlar. Bu harfler ile "Gebe ve sarhoş kadın" gibi isimler arasında fark vardır.

ez-Zeccâc der ki: Nihayet" edatı, Sarhoş, kadın kelimesine benzediğinden dolayı "ye" ile yazılır. Şayet Dikkat et" edatı "ye" ile yazılacak olursa; a'yı benzerdi. Amma'nın "ye" ile yazılma-ytş sebebi ise, aslı)'nın eklenmiş olmasından dolayıdır.

"Diyeceklerki: Allah'ı bırakıp da tapxnageldiğini şeyler nerede?" Bu soru, azarlamak için sorulacaktır. Çağırdığınız" kelimesi tapındı-ğmız, ibadet ettiğiniz anlamındadır.

"Onlar gözümüzden kayboldular diyecekler." Yani, hakikat olmadıkları ortaya çıktı ve önümüzden çekilip gittiler.

Denildiğine göre bu, ahirette meydana gelecektir.

"Ve kendi aleyhlerine kafir olduklarına dair şahitlik edeceklerdir." Kendi nefisleri aleyhine kâfir olduklarını ikrar ve itiraf edeceklerdir. [\[111\]](#)

38. Diyecek ki: "Cin ve insanlardan sizden önce geçmiş topluluklarla siz de ateşe girin." Her ümmet girdikçe kardeşine lanet edecek. Nihayet hepsi birbiri ardınca oraya girip toplandıkları zaman da sonrakileri öncekileri İçin: "Rabbimiz, işte bizi bunlar saptırdılar. Onun için bunlara ateş azabını İki kat ver" diyecekler. Buyuracak ki: "Herkesi iki kat vardır. Fakat siz bilmiyorsunuz."

39. Öncekileri de sonrakilerine: "Skin bize hiç bir üstünlüğünüz yoktu. O halde kazandıklarınıza karşılık azabı tadın" diyecek.

Yüce Allah'ın: "Diyecek kh Cin ve İnsanlardan, sizden geçmiş topluluklarla" beraber "siz de ateşe girin" buyruğun; "...de da... ile, beraber" anlamındadır. Bu anlama gelmesine engel bir husus yoktur. Çünkü: Zeyd o kavim arasındadır" demek O kavimle beraberdir," anlamındadır. Edatın asıl anlamında kullanıldığı da söylenilmiştir. Yani Sîz de onların arasına katılın," anlamına gelir.

Bu sözü söyleyecek olan yüce Allah'tır denilmiştir. Yani, yüce Allah onlara... girin, diyecektir. Bu sözleri cehennemin bekçisi Malik'in söyleyeceği de söylenmiştir. "Her ümmet girdikçe kardeşine lanet edecek." Yani, kendisinden önce cehenneme girmiş olana lanet edecek. O önce giren de sonra girenin dini ve inanç bakımından kardeşi demektir.

"Nihayet hepsi birbiri ardınca oraya girip toplandıkları zaman," Bir araya geleceklerinde... Burada geçen; Birbiri ardınca toplandıkları" kelimesini, el-A'meş diye okumuştur ki, fiilin asit şekli de budur. Daha sonra "te" ile "dal" birbirlerine idğam edilince, "vasıl eltfTne gerek duyulduğundan başa bir "elif" getirilmiştir. el-Mehdevî, İbn Mes'ud'un da bu şekilde okuduğunu

nakletmektedir.

en-Nehhâs der ki: İbn Mes'ud: Nihayet... bir diğerine yetişeceği zaman" diye okumuştur.

İsmet, Ebu Amr'dan; şeklinde iki sakini bir arada olmak üzere elifi de okuduğunu nakletmekte ve buna örnek olarak; Bunlar iki Abdullah'tır, malın üçte ikisi onundur, söyleyişlerinde "tesniye elifinin kullanılışını göstermektedir. Yine Ebu Amr'dan, şeklinde "vasıl elifini kat' ile okuduğu da rivayet edilmiştir. O, üzerinde hatırlayıp öğüt almak için sekte yapmış da okumuş gibi görünüyor. Bu sektesi uzayınca, hemze ile başlıyormuş gibi "vasıl elifini kat' İle okudu. Şiirde de "vasıl elifi"nin kat' ile okunduğuna dair nakiller vardır. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Ey nefs, sabret. Çünkü her hayatta olan kavuşur Ve bir aradaki her iki kişi sonunda ayrılacaktır."

Mücahid ile Humeyd b. Kays'dan da; şeklinde iki sakinin yan yana gelmesinden ötürü, ve yine "dal" harfinden sonra gelen "elifi de hafzederek okuduğu nakledilmiştir.

Hepsi, hep birlikte" hal olarak nasbedilmiştir.

"Sonrakileri öncekileri için... diyecekler." Yani, aralarından daha sonra girecek olan tabi olanlar, önce girmiş olan Önderlerine şöyle diyeceklerdir: "Rabbimiz, işte bizi bunlar saptırdılar. Onun İçin bunlara ateş azabını İki kat ver."

Âyetin bu bölümünde yer alan; " Öncekileri İçin" buyruğunda-ki "Lam" harfi, diye bilinir. Çünkü, onlar kendilerinden öncekilere hitap etmeyecekler. Ama kendilerinden öncekileri hakkında: Rabbimiz, işte bizi bunlar saptırdılar, diyeceklerdir.

ise, bir şeyin kendi mislinin bir veya birkaç kat fazlası olması demektir, tbn Mes'ud'dan nakledildiğine göre, burada bu kelimedden kasıt yılanlar ve ejderhalardır. Bu âyetin bir benzeri de şu âyet-i kerimedir: "Rabbimiz, onlara iki kat azap ver ve onları en büyük lanetle lanetle." (el-Ahzab, 33/68) Buradaki"(^İJjı): Kat kat fazlası" kelimesi ile ilgili ve buna bağlı olarak söz konusu olan hükümlere dair, daha doyurucu açıklamalar yüce Allah'ın izniyle bundan sonra gelecektir.

"Buyuracak ki: Herkese İki kat vardır." Yani, uyana da kendilerine uyulana da.

"Fakat siz bilmiyorsunuz* buyruğunu; Fakat onlar bilmiyorlar" diye "ye" harfi ile okuyanlar da vardır. Yani, her bir kesim diğer kesimin durumunu biimez. Zira, cehennemde bulunanların bir bölümü başkalarının azabının kendi azabından daha fazla olduğunu bilecek olursa, bu onlar için bir çeşit teselli olur.

Fakat siz bilmiyorsunuz" şeklinde "te" ile okuyuşa göre anlamın şöyle olduğu da

söylenmiştir: Fakat siz ey muhataplar, onların nasıl bir azap ile karşılaştıklarını bilmemeklesiniz. Anlamanın şöyle olması da mümkündür: Ama siz ey dünya ehli, onların içinde bulunacakları azabın miktarını bilmezsiniz.

"Öncekileri de sonrakilerine: Sizin bize hiç bir üstünlüğünüz yoktu...

diyecekler." Yani, siz de bizim gibi kâfir oldunuz ve bizim yaptığımız gibi yaptınız. O halde siz azabın hafifletilmesini hak eden kimseler değilsiniz. "O halde kazandıklarınıza karşılık azabı tadın." [\[112\]](#)

40. Âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı büyüklenenlere -hiç şüphesiz- gök kapıları açılmayacaktır. Onlar, deve, iğne deliğinden geçmedikçe, cennete giremezler. Biz, günahkârları böylece cezalandırırız.

41. Onlara cehennemden bir döşek vardır. Üstlerinde de örtüler. İşte Biz, zalimleri böyle cezalandırırız.

"Âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı büyüklenenlere -biç şüphesiz-gök kapıları açılmayacaktır." Yani, gök kapıları onların ruhlarına açılmayacaktır. Bu hususta sahih bir takım haberler gelmiş olup biz bunları "et-Tez-kire" adlı kitabımızda zikrettik. Bunlardan birisi de el-Berâ b. Âzib tarafından rivayet edilen hadistir. Orada, kâfirin ruhunun kabzedilişi ile ilgili olarak şunlar söylenmektedir: "Ondan, yeryüzünde görülmüş en pis kokan leş gibi bir koku çıkar. (Görevli melekler) ruhunu alıp yukarı doğru çıkarlar. Meleklerden her bir topluluğun yanından geçtikleri her seferinde mutlaka melekler: Bu kötü ve pis ruh da ne oluyor, derler. Onlara, bu filan oğlu filandır diyerek, dünyada kendisine verilen isimlerin en çirkinini zikrederler. Nihayet o ruh ile dünya semasına ulaşırlar. Kapının açılmasını isterler. Fakat kapı onlara açılmaz," Daha sonra Rasulullâh (sav): "Onlara gök kapıları açılmayacaktır" âyetini okudu. [\[113\]](#)

Onlara dua ettikleri vakit sema kapıları açılmaz diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı Mücalid ve en-Nehaî yapmışlardır. Onlara cennet kapıları açılmaz. Çünkü, cennet semadadır anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna da yüce Allah'ın: "Onlar, deve, iğne deliğinden geçmedikçe, cennete giremezler" buyruğu delâlet etmektedir. Deve iğne deliğinden geçemeyeceğine göre, hiç bir şekilde cennete giremeyeceklerdir. İşte bu, onların affedilmelerinin sözkonusu olmadığına dair kat'i bir delildir. Hata etmeleri düşünülemez-yen müslümanların icması da bu şekildedir: Şam yüce Allah, onlara ve onlardan hiçbir kimseye mağfiret etmeyecektir.

Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib der ki: Eğer bir kimse: Bu hususta ümmetin icması nasıl söz konusu olabilir? Çünkü, kelamcılardan bazı kimseler, yahu-di ve hristiyanlar arasından mukallid olanlar ile onların dışında kalan kâfirlerin

mukallid olanları cehennemde olmayacaktır, demişlerdir diyecek olursa, ona şu şekilde cevap verilir:

Bunlar, mukallid kimsenin haklarında bir şüphe söz konusu olduğu için kâfir olacağını kabul etmeyen bir topluluktur. Bunların iddialarına göre mukallid kişi kâfir değildir ve bununla birlikte o, cehennemde olmayacaktır. Mukallid bir kimsenin kâfir olup olmadığını bilmek ise, bu hususta varid olmuş haber ve tevkif (konu ile ilgili gelmiş rivayetler) ile değil de konu üzerinde düşünmekle anlaşılır.

Hamza ve el-Kisaî çoğul olan kelimeyi (ebvâb: kapılar) müzekker kabul ederek; " Açılmayacaktır" diye okumuşlardır. Geri kalanlar ise bunu müennes çoğul kabul ederek "te" harfi ile okumuşlardır. Nitekim yüce Allah: "Onlar için kapılar açılmış haldedir" (Sâd, 38/50) buyruğunda da müennes olarak okunmuştur. "Kapılar™ anlamındaki "el-Ebvâb" kelimesinin müennesliği hakiki olmadığından ötürü, müzekker ve çoğul olarak gelmesi de caiz görülmüştür. Bu şekildeki okuyuş İbn Abbas'ın kıraatidir. O da "ye" ile okumuştur. Ebu Arar, Hamza ve el-Kisaî ise, "açılmayacaktır" anlamındaki fiilin "te" harfini hem az, hem çokluk ifade etmek üzere şed-desiz okumuşlardır. Şeddeli okumak ise, hem çokluk, hem de ardı arkasına tekrar tekrar meydana gelmeyi ifade eder. Burada şeddeli okuyuş daha uygundur, çünkü bu okuyuş çokluğa daha çok delalet etmektedir.

"el-Cemel" el-Ferra'nın açıklamasına göre erkek deve demektir. Abdullah b. Mes'ud da kendisine cemelin ne olduğunu soran kimseye herkesin bildiği şeye dair kendisine soru soran bir kimseyi cahil bulmuş gibi "dişi devenin ko.cası" diye cevap vermiştir.

Bu kelimenin çoğulu şeklinde gelir. Ancak, erkek deveye, dört yaşına vardığı vakit "cemel" denir.

Abdullah b. Mes'ud is. San deve iğne deliğinden geçmedikçe..." diye okumuştur. Bunu, Ebu Bekr el-Enbarî şöylece nakletmektedir: Bize babam anlattı, bize Nasr b. Davud anlattı, bize Ebu Ubeyd anlattı, bize Haccâc, İbn Cüreyc'den anlattı, o, İbn Kesir'den, o, Mücahîd'den dedi ki: Abdullah b. Mes'ud'un kıraatinde... diyerek, bu kıraati zikretti.

İbn Abbas, "dm" harfini ötreli, "mim"i de şeddeli ve üstün olarak; diye okumuştur. Bu da el-Kals diye de bilinen gemi halatıdır. Bu, kalın iplerin bir araya gelmesi demektir ki, bunun müfredi; dir. Bu açıklamayı da Ahmed b. Yahya Sa'teb yapmıştır.

Bunun, kinnaptan yapılmış kalın İp demek olduğu da söylenmiştir. Hurma ağaçlarına tırmanmak için kullanılan halat olduğu da söylenmiştir.

Yine İbn Abbas ile Said b. Cübeyr'den "cim" harfi ötreli ve "mim" de şeddesiz olarak okudukları rivayet edilmiştir. Bu da gemi halatı ve kalın ip demektir. Az önce belirttiğimiz gibi.

Yine İbn Abbas'tan bunu, "cim" ile "mim" harfini de ötreli olarak; 'in çoğulu şeklinde okuduğu da rivayet edilmiştir. " Arslan ve arslanlar" gibi. Çoğulunun, "mim" harfi sakin olarak okunması ise; " Arslan ve arslanlar" okunuşuna benzer. Ebu's-Sima'f'den ise, "cim" harfi üstün, "mim" harfi sakin olarak nakledilmiştir. Bu, deve anlamındaki 'in tahfifi (yani mim'in fethalı değil de sakin olarak okunması)dır. e gelince, İbn Abbas ve başkalarından nakledildiğine göre iğne deliği demektir. Bedende bulunan bütün ufak deliMere de; denilir; bunun çoğulu da; şeklinde gelir. Ancak, öldürücü olan zehir anlamındaki 'in çoğulu diye gelir. İbn Sîrin bu kelimeyi "sin" harfi ötreli olarak okumuştur. kendisiyle dikiş dikilen alel (iğne) demektir. Bunu anlatmak için; kelimeleri kullanılır. "İzar, mi'zar (belden aşağısını örten elbise) ve kina' ile mikna'" (örtü, peçe) gibi.

"Örtüler"den kasıt onları örten ateşlerdir.

"Biz, günahkârları böylece cezalandırırız* ile kastedilenler ise kâfirlerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[114\]](#)

42. İman edip de salih ameller işleyenlere gelince ki Biz kimseye gücünden fazlasını yüklemeyiz- onlar cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar."

Yüce Allah'ın: "Ki, Biz kimseye gücünden fazlasını yüklemeyiz" buyruğu bir mu'tariza (ara) cümlesidir. Yani, iman edip salih amel işleyenlere gelince, onlar cennetliklerdir, onlar orada ebedî kalıcıdırlar.

"Ki, Biz kimseye gücünden fazlasını yüklemeyiz" buyruğunun anlamına gelince: Yani O, hiç bir kimseyi, hanımlarına bulduğundan ve imkânından fazlasını harcamakla yükümlü kılmamış; eline geçiremediği şeyleri harcamakla yükümlü tutmamıştır.

Burada fiilden önce istitaatın varlığının sözkonusu olduğu anlatılmak istenmemektedir. Bu açıklamayı da İbnu't-Tayyib yapmıştır. Bu buyruğun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Allah hiç bir nefse ona verdiğinden başkasını yük- lemez" (et-Talak, 65/7) buyruğudur. [\[115\]](#)

43. Biz, onların kalplerinde kin türünden ne varsa söküp atacağız. Altlarından ırmaklar akar. "Bizi buna ileten Allah'a hamd olsun. Allah bizi bu yola iletmesiydi kendiliğimizden bunu bulmuş olamazdık. Andolsun ki, Rabbimizin peygamberleri hakla gelmişti" derler. Onlara: "Yapmaya devam ettiklerinize karşılık mirasçısı kılındığınız cennet İşte budur" diye seslenilir.

Şanı yüce Allah, cennet ehline vereceği nimetler arasında onların kalplerinden her türlü kini çekip alacağını da zikretmektedir. "Dışarı çıkarmak;" ise, kalplerde gizli bulunan kin demektir. Çoğulu şeklinde gelir. Yani Biz, cennette dünyada iken kalplerinde bulunan kin türünden ne varsa onu gidermiş olacağız. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Kin, cennetin kapısında develerin çöküş yeri gibi olacaktır. Allah onu mü'minlerin kalbinden almış olacaktır." [\[116\]](#)

Ali (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben, Osman, Talha ve ez-Zübeyr'in yüce Allah'ın haklarında: "Biz onların kalplerinde kin türünden ne varsa söküp atacağız" dediği kimselerden olacağımızı ümid ediyorum.

Yine denildiğine göre, cennette kinin sökölüp atılması, mevkii itibariyle aralarındaki üstünlükten ötürü birbirlerini kıskanmayacakları anlamındadır. Bir başka açıklamaya göre bu durum, cennet içkisinden içmenin bir sonucudur. Bundan dolayı yüce Allah; "Ve Rableri onlara son derece temiz bir şarap içirecektir" (el-İnsan, 76/21) diye buyurmaktadır. Yani, kalplerde bulunan her türlü kötülüğü temizleyecektir. Nitekim ilende buna dair açıklamalar, el-İnsan Sûresi (işaret olunan âyet-i kerimede) ve ez-Zümer Sûresi'nde (39/73-75- âyetin tefsirlerinde) yüce Allah'ın izniyle gelecektir.

"BİZİ buna ileten Allah'a hamd olsun..." Yani, bize doğru yolu göstermesi, bizi hidayete iletmesi suretiyle bu mükâfata ulaştıran Allah'a hamd olsun. Bu da Kaderîye'nin görüşlerini reddetmektedir.

"Allah bizi bu yola iletmeseydi kendiliğimizden bunu bulmuş olamazdık" buyruğunda " ...mazdık" lafzında İbn Âmir "vav" harfini düşürmüştür. Diğerleri ise bu "vav" harfini okumuşlardır, "BİZ hidayet bul-muş...Maki "lam", "kım-ı key" diye bilinir. Allah bizi bu yola iletmeseydi" buyruğu rel' mahallindedir.

" Onlara seslenilir" kelimesinin aslı, şeklindedir. ise, şeddelisinden tahfif edilmiş olarak nasb mahallindedir. " cen-net(İniz) işte budur diye..." anıamındadır.

Aynı zamanda bu, kendisine seslenilen şeyin açıklaması da olabilir. Çünkü nida, bir söz söylemektir. O takdirde i'rabta mahalli olmaz. Yani onlara: İşte sizin cennetiniz budur, denilir. Çünkü onlara bu cennet dünya hayatında iken vadolunmuş idi. Bunun da anlamı: Size daha önceden vadotunmuş bulunan sizin cennetiniz işte budur. Ya da bu sözler, kendilerine uzaktan cenneti görecekleri vakit ve cennete girmeden önce söylenecektir.

"Yapmaya devam ettiklerinize karşılık mirasçısı kılındığınız cennet işte budur." Amellerinize mukabil ve Allah'ın rahmet ve lütfuyla kendilerine girdiğiniz ve böylelikle mirasçı kılındığınız cennet işte budur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bu. büyük lütuf Allah'tandır." (en-Nisa, 4/70) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Onları kendinden bir rahmetin ve bir lütfün içine

sokacak..." (en-Nisa, 4/175)

Müslim'in Sahih'inde de şöyle bir hadis yer almaktadır: "Sizden hiçbir kimsenin ameli kendisini cennete asla sokamayacaktır." Sen de mi Ey Allah'ın Rasulü, demeleri üzerine şöyle buyurdu: "Ben dahi. Allah'ın kendinden bir rahmete ve bir lütfâ beni bandırması hali müstesna," [\[117\]](#)

Sahih'İN dışındaki hadis kaynaklarında da şöyle denmektedir: "Cennet ve cehennemde konaklayacak yeri bulunmayan hiç bir kâfir ve hiç bir mü'min yoktur. Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girdikleri vakit, cennet, cehennemliklere kaldırılır. Onlar cennet içindeki konaklarına bakarlar. Kendilerine: Eğer Allah'a itaal ile amel etmiş olsaydınız, işte konaklayacağınız yerler buralardı, denilir. Sonra da şöyle denilir: Ey cennet ehli, dünyada iken yapageldikleriniz ile onlartn konaklarına mirasçı olunuz. Sonra da onlann konaklan cennet ehli arasında pay edilir." [\[118\]](#)

Derim ki: Müslim'in Sahih'inde de şöyle denmektedir: "Müslüman bir kimse öldü mü, mutlaka Allah onun yerine cehenneme bir yahudi yahut bir hris-tiyanı girdirir," [\[119\]](#)

Bu da aynı şekilde bir mirastır. O, lütfüyla dilediği kimseye nimet verecektir, adaleti gereğince de dilediğini azaplandıracaktır. Özetle, cennete ve cennetteki mevkilere ancak Allah'ın rahmetiyle" erişilebilir. Cennetlikler, amelleriyle cennete girecek olsalar dahi, O'nun rahmetiyle oraya mirasçı olmuşlar ve O'nun rahmetiyle oraya girmiş olacaklardır.

Zira onların amelleri de O'nun bir rahmeti ve onlara bir lütfudur. Mirasçısı kılındığınız" idğamsız olarak okunmuştur. Ayrıca "te" harfi (peltek)se harfine idğam edilerek de okunmuştur. [\[120\]](#)

44. Cennetlikler, cehennemliklere: "Kahirimizin bize vadettliğini hak bulduk. Siz de Rabbİnjzin vadettiğini gerçek buldunuz mu?" diye seslenirler. Onlar da: "Evet" derler. Bunun üzerine aralarında bir münadi: "Allah'ın laneti zulmedenlere olsun" diye seslenir.

"Cennetlikler cehennemliklere..." diye seslenirler. Bu seslenişlerinde-ki sorulan azarlamak ve ayıplamak anlamındadır.

"...bulduk" buyruğu -bir önceki âyette geçen- "Sizin cennetiniz işte budur diye" buyruğu gibidir. Yani biz, gerçek şu ki Rabbimizin bize vadettiğini hak olarak bulduk anlamındadır. Bunun da aynı nida olduğu söylenmiştir.

"Bunun üzerine aralarında bir münadi... seslenir." Nida eder ve yüksek sesle söyler demektir. Meleklerden birisinin böyle sesleneceğine işaret olunmaktadır.

"Aralarında" zarftır. el-A'meş ve el-Kısaî, "evet" anlamındaki kelimeyi "ayn" harfî esreli olarak; diye okumuşlardır. Bu söyleyişe göre "ayn" harfinin sakın olması da mümkündür. Mekkîder ki: Bu kelimeyi "ayn" harfî esreli olarak okuyan kimse, soruya cevap olarak kullanılan ve yine onun gibi söylenerek deve, inek ve koyun türü hakkında kullanılan 'ın arasındaki farka dikkat çekmek ister, Hz. Ömer'in soruya cevap olarak verilmesi halinde "ayn" harfinin üstün okunuşunu kabul etmediği ve; diye söyle dediği rivayet edilmiştir.

Vadetmek ve tasdik etmek anlamındaki" kelimenin iki ayrı söyleyişidir. Vadetmek anlamı, olumlu olarak soru sormak halinde sözkonu-su olur. Meselâ, "Zeyd kalkacak mı? sorusuna diğerinin, evet" diye cevap vermesi gibi. Tasdik anlamı ise meydana gelmiş bir şey hakkında haber vermek halinde sözkonusudur. Mesela; şu şu oldu diye söyleyen birisine ötekinin; "Evet" demesi gibi.

Olumsuz bir somya, olumlu olarak cevap; "Diye" verilir. Meselâ, bir kimseye: Ben sana ikramda bulunmadım mı diye sorulacak olursa, olumlu olarak cevap; Evet (bulundun) şeklinde verilir. Buna göre; bu âyet-i kerimede görüldüğü gibi olumlu soruya cevap için kullanılır. ise, olumsuz soruya olumlu olarak cevap vermek için kullanılır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ben sizin Rabbiniz değümi-yim? Onlar da evet (Rabbimizsin)... demişlerdi." (el-A'raf, 7/72)

el-Bezzî, İbn Âmir, Hamza ve el-Kısaî; "Muhakkak Allah'ın laneti..." diye okumuşlardır ki, asıl şekli böyledir. Diğerleri ise "nun" harfini şed-desiz olarak; ve "lanet" kelimesini de mübtedâ olarak merfu' okumuşlardır. Buna göre; her iki kıraate göre de cer harfinin ıskatı (düşürülmesi) ile nasb mahallindedir. Bununla birlikte "nun"un şeddesiz olarak okunması halinde i'rabtan mahallinin olmaması ve daha önce geçtiği gibi açıklayıcı (müfessire) olması da mümkündür,

el-A'meş'in ise, "hemze"yi esreli olarak, "Muhakkak ki Allah'ın laneti" şeklinde okuduğu da nakledilmiştir. Bu ise, mahzuf "kale: dedi ki" takdirine binaen böyle okunur. Nitekim Kûfelîler de yüce Allah'ın şu buyruğun-daki (Ali İmran, 3/39'dakt) "hemze"yi bu şekilde esreli olarak okumuşlardır "O, mihrabta durmuş namaz kılarken melekler Ona şöyle seslendi: Muhakkak Allah..."

Rivayet edildiğine göre Tavus, Hişam b. Abdulmelik'in huzuruna girmiş ve ona şöyle demiş: Allah'tan kork ve o sesleniş gününden sakın. Hişam, kendisine: Sesleniş günü de ne oluyor? diye sorunca, Tavus ona: Yüce Allah'ın: "Bunun üzerine aralarında bir münadi: Allah'ın laneti zulmedenlerin üzerine olsun diye seslenir" buyruğunu okuyunca Hişam bayıldı. Tavus da şöyle dedi: Bugünün niteliği karşısındaki zillet bu olunca, ya bugünün gözle görüleceği vakit zillet

nasıl olacak? [\[121\]](#)

45. Onlar ki, Allah yolundan alıkoyanlar, onu eğriltmek isteyenlerdi. Onlar, ahireti de inkâr ederlerdi.

Yüce Allah'ın: "Onlar ki, Allah yolundan alıkoyanlar..." buyruğu sıfat olmak üzere; Zulmedenlere" ait bir sıfat olarak cer mahallindedir. Bununla birlikte; "Onlar," yahut; "Şunları kastediyorum ki" lafızlarının takdiri ile ref veya nasb mahallinde olması da mümkündür. Yani: Dünya hayatında insanları İslâm'dan alıkoymaya devam edenler... Anlam, engel olmak, alıkoymak anlamını veren; dan gelmesi halinde böyle, yahut da kendilerini Allah'ın yolundan alıkoyanlar, yani yüz çevirenler anlamında da olabilir. Bu ise, "Yüz çevirme"den gelir.

"Onu eğriltmek isteyenlerdi." Onun eğri olmasına çalışan, onu yeren ve böylelikle ona iman etmeyen kimselerdi. Benzer anlamdaki açıklamalar daha önceden (Âl-i İmran, 3/99- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onlar, âhireti de inkâr ederlerdi," Burada; "...lerdi" anlamındaki nakıs fiil hazfedilmiştir ki, bu çokça görülen bir şeydir. [\[122\]](#)

46. Onların ikisi arasında bir perde ve Â'râf üzerinde de her birini yüzlerinden tanıyan adamlar vardır. Cennet ehline: "Selâmun aleykum" diye seslenirler. Bunlar, henüz oraya girmeyen fakat girmeyi uman kimselerdir.

"Onların İki arasında bir perde... vardır." Önceden her ikisinden de söz edildiği için cennet ile cehennem arasında bir engel, yani bir sur vardır demektir. Bu, yüce Allah'ın: "Aralarında kapısı olan bir duvar çekilmiş olacaktır" (el-Hadid, 57/13.) buyruğunda sözü edilen surdur.

"A'râf üzerinde" yani, A'raf'ın surları üzerinde "her birini yüzlerinden tanıyan adamlar vardır." Atın yelesi ve horozun ibiği anlamındaki; tabirleri de buradan gelmektedir. Abdullah b. Ebî Ye-zid, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: A'raf, yüksek olan şey demektir. Mücahid de İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: A'raf, horozun ibiği gibi yükseklikleri (burçları) bulunan bir surdur. Sözlükte A'raf, yüksekçe yer demektir. Ve bu, çoğuludur.

Yahya b. Adem der ki: Ben, el-Kisâf'ye A'raf'ın tekilini sordum, sustu. Bunun üzerine dedim ki: Bize İsrail anlattı, o, Cabir'den, o, Mücahid'den, o, İbn Abbas'tan dedi ki: A'raf, horozun urfu (ibiği) gibi yüksekliği bulunan bir surdur. O da, Allah'a yemin ederim ki öyledir. Tekili budur. Yani "urf" diye gelir. Çoğulu da A'raf geir. Ey köle,, haydi kalem kâğıt getir, dedi ve bunu yazdı.

Buradaki ifade, övgü sadedindedir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Öyle adamlar ki, onları ne ticaret, ne alış veriş Allah'ı anmaktan... oyalar." Cen-

Nur, 24/37)

İlim adamları, A'raf ta bulunanlar hakkında açıklamalarda bulunmuş ve bu konuda on ayrı görüş ortaya çıkmıştır:

1- Abdullah b. Mes'ud, Huzeyfe b. el-Yeman, İbn Abbas, eş-Şa'bî, ed-Dah-hâk ve İbn Cübeyr derler ki: Bunlar, hasenatı ve seyyiâtı (iyilik ve kötülükleri) birbirlerine eşit gelecek bir topluluktur. İbn Atiyye der ki: Hayseme b. Süleyman'ın Müsned'inde (15. cüz'ün sonlarında), Cabtr b. Abdullah'tan şöyle bir hadis kaydedilmektedir: Cabir dedi ki: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Kıyamet günü teraziler kurulur. İyilikler ve kötülükler tartılır. İyilikleri kötülüklerinden, bir bit sirkesi kadar ağır gelen kişi cennete girer. Kötülükleri de iyiliklerinden bir bit sirkesi kadar ağır gelen kişi de cehenneme girer." Ey Allah'ın Rasulü denildi, ya iyilik ve kötülükleri bir birine eşit olanın durumu ne olacak? Hz. Peygamber şöyle buyurdu; "İşte bunlar A'rafta-kilerdir. Cennete girmedikleri halde oraya girmeyi umanlardır." [\[123\]](#)

2- Mücahid der ki: Bunlar salih, fakih ve ilim adamı kimselerdir.

3- Bunların şehidler oldukları da söylenmiştir ki, bunu el-Mehdevî zikretmektedir.

4- el-Kuşeyrî der ki: Bunların, mü'mirilerin faziletlipleri ile şehidler oldukları söylenmiştir. Bunlar, kendileriyle uğraşmayı bir kenara bırakmış, insanların durumlarıyla ilgilenmeye kendilerini vermişlerdir. Cenehennem ashabını görecekleri vakit, Allah'ın kendilerini cehenneme göndermesinden O'na sığınır. Çünkü, her şey Allah'ın kudreti içerisinde. İnsanın bilgisinden farklı olan şey de O'nun kudreti dahilindedir. Cennetlikleri gördükleri vakit ise -ki, henüz oraya girmemiş olacaklar- oraya girmeyi ümit ederler.

5- Şurahbil b. Sa'd der ki: Bunlar babalarına asi olarak Allah yolunda cihada çıkıp şehid olan kimselerdir. Taberî bu hususta Peygamber (say)'dan bir hadis de zikretmektedir. Bunların, babalarına asi olmaları ile şehid düşmeleri denk gelecektir.

6- es-Sâ'lebî de senedini kaydederek İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "A'râf üzerinde de... adamlar vardır" buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: A'raf, sıratın üzerinde yüksekçe bir yerdir. Orada Abbas, Hamza, Ali b. Ebi Talib ve Zülcenehayn olan Cafer (i Tayyar) olacaktır. (Allah onlardan razı olsun). Bunlar, kendilerini seven kimseleri yüzlerinin aklıyla, kendilerine buğzederleri de kara yüzlerinden tanıyacaklardır.

7- ez-Zehravî der ki: Bunlar kıyamet gününde insanlar hakkında yaptıklarına dair şahidlik edecek adaletli kimselerdir ve bunlar her ümmette vardır. en-Nehhâs da bu görüşü tercih ederek şöyle demiştir: Bu, bu hususta söylenen

sözlerin en güzelidir. Bunlar, cennet ile cehennem arasındaki surun üzerinde bulunacaklardır.

8- ez-Zeccâc, bunlar bir takım nebilerin kavmidirler, demiştir.

9- Denildiğine göre bunlar, dünya hayatında iken küçük günahları bulunan, fakat acı ve musibetlerle bu günahları keffaret olunmayan, bununla birlikte büyük günahları da olmadığından dolayı cennete girmeleri alıkonulan kimselerdir. Böylelikle bundan ötürü üzülünler ve bu da onların işledikleri küçük günahların bir karşılığı olsun. Hatta Ebu Huzeyfe'nin mevlası Salim, A'raftakilerden olmayı temenni etmiştir. Çünkü onun görüşüne göre A'rafta bulunan kimseler küçük günah sahibi kimselerdir.

10- Bunların, zina mahsulü çocuklar oldukları da söylenmiştir. Bu görüşü el-Kuşeyrî, İbn Abbas'tan nakletmiştir.

Bundan başka bunların bu sur üzerinde görevli melekler oldukları da söylenmiştir. Bu melekler, cennet ve cehenneme girmelerinden önce kâfirlerle mü'minleri birbirlerinden ayırt ederler. Bu görüşü Ebu Midez zikretmiştir. Kendisine: "Adam" denilmez denilince, şu cevabı vermiş: Onlar (hakkında kullanılan zamir ve kipler) erkekler için kullanılanlardır. Dişiler için kullanılan zamir ve kipler onlar hakkında kullanılamaz. O bakımdan "adamlar" lafzında onlar hakkında kullanılmış olması uzak bir ihtimal görülemez. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğunda da "adamlar" lafzı cinler hakkında kullanılmıştır: "Doğrusu şu da var. İnsanlardan bazı adamlar, cinlerden bazı adamlara sığınarlardı..." (el-Cin, 72/6)

İşte bu melekler mü'minleri de kâfirleri de alâmetleriyle tanırlar. Mü'min-lere cennete girişlerinden önce cennete girecekleri müjdesini verirler. Mü'minler ise cennete girmemiş olmakla birlikte cennete girecekleri umudunu taşırlar. Cehennemlikleri görecekları vakit de kendilerinin azaptan kurtulmaları için dua ederler.

İbn Atiyye der ki: Âyet-i kerimeden anlaşıldığına göre A'raf üzerinde cennet ehlinden olmakla birlikte cennete girişleri gecikecek ve anlatılan şekliyle her iki kesimi görerek ibret alacak bir takım adamlar bulunacaktır.

"Her birini yüzlerinden tanıyan adamlar" buyruğuna gelince, her birini alâmetleriyle tanıyan adamlar olacaktır, demektir. Bu ise, cennet ehli hakkında yüzlerin aklıgt ve güzelliğı, cehennem ehli hakkında da yüzlerin karanlığı ve çirkinliğı ile buna benzer, bunların gidecekleri yer ile ötekilerinin gidecekleri yere dair bilgilerle tanınacaklardır.

Derim kt: Konu İle ilgili rivayetlerin ve açıklamaların birbirlerini tutmaması dofcıyisla kesin bir şey söylemeye imkân yoktur. Allah işlerin gerçeğini en iyi

bilendir. Diğer taraftan şu açıklamalar da yapılmıştır: A'raf kelimesi urfun çoğuludur. Bu ise, yüksek ve yukarı her yerin adıdır. Çünkü, bu yüksekliği ile daha aşağıda olan yerlere nisbetle daha çok tanınır (A'refdir).

İbn Abbas der ki: A'raf, sırat üzerindeki yüksekçe burçlar demektir. A'raPın, Uhud dağı olduğu ve oraya konulacağı da söylenmiştir. İbn Atiyye der ki: ez-Zehravî'nin naklettiği bir hadise göre Rasululâh (say) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Uhud, bizi seven bizim de kendisini sevdiğimiz bir dağdır. O, kıyamet gününde cennet ile cehennem arasında konulacak ve orada herkesi simalarından tanıyacak bir takım kimseler alıkonulacaktır. Bunlar, in-şaallah cennet ehliendirler."

Safvan b. Siileym'den de bir başka hadis naklederek Peygamber (sav)'ın şu buyruğunu zikretmektedir: "Muhakkak Uhud, cennetin rükünlerinden (esaslarından) birisinin üzerinde bulunacaktır." [\[124\]](#)

Derim ki: Ebu Ömer de Enes b. Malîk'den naklettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Uhud, bizi seven ve bizim de kendisini sevdiğimiz bir dağdır. Ve şüphesiz ki o, cennetin tümsek bahçelerinden birisinin üzerinde olacaktır." [\[125\]](#)

A'ı-aftakiler: "Cennet ehline..." cennetliklere: "Selamun aleykum" diye seslenirler. Yani onlara, selamun aleykum diyeceklerdir. Bunun, sizier cezadan esenliğe kavuştunuz, kurtuldunuz anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Bunlar henüz oraya girmeyen fakat girmeyi uman kimselerdir." Yani, A'raitakiler henüz cennete girmemiş olacaklardır. Bu açıklamaya göre "fakat girmeyi uman kimselerdir" buyruğu, onlar oraya gireceklerini biliyorlar, anlamına gelir.

Tama' (ummak)'ın bilmek (ilim) anlamına kullanılması, sözlükte bilinen bir husustur ki, bu açıklamayı en-Nehhâs zikretmektedir. Aynı zamanda bu, İbn Abbas, İbn Mes'ud ve başkalarının da görüşüdür. Ve bu görüşe göre burada kastedilen A'raftakilerdir.

Ebu Miclez ise şöyle demektedir: Bunlardan kasıt, cennet ehlidir. Yani, A'raftakiler cennettekiler henüz cennete girmemiş olduklun halde onlara, selamun aleykum diyeceklerdir. Bununla birlikte A'rat'takiilerin yanından geçen mü'minleri cennete girmek hususunda umutlandırırlar.

Yüce Allah'ın: "Selamun aleykum" buyruğu ile Henüz oraya girmeyen" kelimeleri üzerinde vakıf yapılır. Ondan sonra da; "Fakat girmeyi uman kimselerdir" buyruğu ile başlanılır. Yani onlar, oraya girmeyi umut ederler anlamındadır. Bununla birlikte "Fakat girmeyi uman kimselerdir" in hal olması da mümkündür, o takdirde anlam şöyle olur: A'raf sahiplerinin yanından geçen

mü'min-ler, orayı umdukları halde değil de ummadıkları halde oraya girmiş olacaklardır. Bu takdirde; "Henüz oraya girmeyen..." kelimesi üzerinde vakıf yapılmaz. [\[126\]](#)

47- Gözleri cehennemlikler tarafına çevrildiği zaman da: "Rabbimiz, bizi bu zalimler topluluğu ile beraber bulundurma" diye dua ederler.

Yüce Allah'ın: "Gözleri cehennemlikler tarafına çevrildiği zaman" bu-yuruğundaki;" Taraf kelimesi, karşı karşıya gelme ciheti demektir. Bu kelime gibi "tiFal" vezninde mastar olarak yalnızca iki kelime gelmiştir ki bunlar: kelimeleridir. Bu vezindeki diğer mastarlar İse üstün iledir.

gibi. Esreli olarak bu vezindeki isimler ise pek çoktur, kelimeleri gibi.

"Diyec dua ederler" buyruğunda kastedilenler, A'raftakilerdir. Duaları da şöyle olacaktır: "Rabbimiz, bizi bu zalimler topluluğu ile beraber bulundurma." Yüce Allah'tan kendilerini zalimlerle birlikte bulundurmamasını is-tiyeceklerdir. Halbuki, Allah'ın onları zalimlerle birlikte bulundurmayacağını da bilmektedirler. Böyle bir dua, Allah'ın huzurunda zilletlerini arz etmek için yapılacaktır. Nitekim, cennetliklerin yapacakları şu dua da buna benzemektedir: "Rabbimiz, nurumuzu bize tamamla..." (et-Tahrim, 66/8) Yine cennetlikler "Allah'a hamd olsun" diye dua edeceklerdir ki, bu da yüce Allah'a şükür olmak üzere yapılacak bir duadır. Ayrıca bu duayı yapmaktan dolayı da onlar bir zevk alacaklardır. [\[127\]](#)

48. A'râftakiler, yüzlerinden tanıdıkları bir takım adamlara seslenerek şöyle derler: "Çokluğunuzun da, büyüklenip durmanızın da size bir faydası olmadı.

49. "Kendilerini Allah'ın, rahmetine erdirmeyeceğine yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıydı? İşte (onlara): Girin cennete! Size hiç bir korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz (denilmiştir)."

Yüce Allah'ın: "Arâftakiler, yüzlerinden tanıdıkları bîr takım adamlara" cehennemliklerden tanıdıkları bir takım kimselere "seslenerek şöyle derlen Çokluğunuzun da büyüklenip durmanızın da size bir faydası olmadı."

Yani,' sizin dünyalığınızın çokluğu da, imana karşı büyüklenmenizin de bir faydası olmadı.

Bilal, Selman, Habbab ve benzerleri fakir mü'minlerden olan bir topluluğa işaret ile, dünyada iken "kendilerini AİJah'm" âhirette "rahmetine erdirmeyeceğine yemin ettiğiniz kimseler bunlar mıydı?" Bu sözleriyle cehennemlikleri azarlayacaklardır.

"İşte (onlara) girin cennete... (denilmiştir)" diye söylemek suretiyle kederleri ve

hasretleri daha da artırılmış olacaktır.

tkrime, "elif"siz olarak ve "dal" harfî de üstün olarak;"İşte cennete girdiler" diye okumuştur. Talha b. Musarrif ise, "hı" harfî esreli olarak mazi (ve meçhul) bir fiil olmak üzere; "Cennete girdirilmiş.ler-dir," diye okumuştur.

Âyet-i kerime, A'raftakilerin melekler yahut peygamberler olduğuna delalet etmektedir. Çünkü, onların bu sözleri, yüce Allah'tan aldıkları bir haberi bildirmektir. Ancak, A'raftakileri günahkâr kimseler olarak kabul edenlerin görüşüne göre, Araftakilerin cehennemliklere söyleyecekleri sözler, "bü-yüklenip durmanızın da size bir faydası olmadı" ile sona ermekte, buna karşılık: "Kendilerini Allah'ın rahmetine erdirmeyeceğine..." âyeti ise, yüce Allah'ın, dünya hayatında söyledikleri sözler dolayısıyla cehennemliklere azar olmak üzere söyleyeceği sözler olacaktır. Bu görüş İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir, birinci görüş ise, el-Hasen'den riVayet edilmiştir,

Bunun, A'raftakiler üzerinde görevli bulunan meleklerin söyleyecekleri sözlerden olduğu da söylenilmiştir. Çünkü cehennemlikler, A'raftakilerin kendileriyle birlikte cehenneme gireceklerine dair yemin edecekler, melekler ise buna karşılık Araftakilere: "Haydi cennete girin. Sizin için bir korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz" diyeceklerdir. [\[128\]](#)

50. Cehennemlikler, cennetliklere: "Bize biraz su veya Allah'ın size İhsan ettiği rızıktan akıtın" diye seslenirler. Onlar İse: "Doğrusu Allah bunları kâfirlere haram kılınıştır" derler.

Yüce Allah'ın: "Cehennemlikler, cennetliklere: Bîze biraz su veya Allah'ın size ihsan ettiği rızıktan akıtın diye seslenirler" buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[129\]](#)

1. Cehennemliklerin Kabul Edilmeyecek Olan Talepleri:

Yüce Allah'ın: "Cehennemlikler... diye seslenirler" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: A'raftakiler cennete girdikten sonra cehennemlikler de umutlanarak şöyle diyeceklerdin Rabbimiz, cennette bizim akrabalarımız var.

Onlarla görüşmek, onlarla konuşmak üzere bize izin ver. Cennetlikler ise, bunîan yüzlerinin karalığından dolayı tanımayacaklar. Cehennemlikler: "Bize biraz su veya Allah'ın size ihsan ettiği raıktan akıtın" diyecekler. Bu buy-ruk da, Ademoğlunun, azapta olsa dahi yemekten ve içmekten müstağni kalamayacağını açıklamaktadır,

"Onlar ise: Doğrusu Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır, derler." Cennetteki

yiyecek ve içecekleri kâfirlere haram kılmıştır, demektir. Âyet-i kerimede geçen; "kelimesinin masıarı olan "ifâda", genişlik vermek, bolluk vermek demektir. [\[130\]](#)

2. İhtiyaç Sahiplerine Su Vermenin Fazileti:

Bu âyet-i kerimede su ihtiyacını karşılamamanın en faziletli ameller olduğuna delil vardır. İbn Abbas'a hangi sadaka daha faziletlidir diye sorulmuş, o da: Su diye cevap vermiştir. Sîzler, cehennemliklerin cennetliklerden yardım isteyecekleri vakit: "Bize biraz su veya Allah'ın size ihsan ettiği riziktan akıtın" diyeceklerini bilmiyor musunuz?

Ebû Davud'un rivayetine göre de Sa'd, Peygamber (sav)'a gelip şöyle sormuş: Sadakanın hangi türünü daha çok seversin? Hz. Peygamber: Su diye buyurmuş. [\[131\]](#)

Bir rivayette de: Bunun üzerine Sa'd bir kuyu kazarak: Bu da Sa'd'ın annesi için, demiş. [\[132\]](#)

Enes'den dedi ki: Sa'd dedi ki: Ey Allah'ın Rasulü, Sa'd'ın annesi sadakayı severdi. Onun yerine benim tasaddukta bulunmamın bir faydası olur mu? Hz. Peygamber: "Evet, sana suyu tavsiye ederim" diye buyurmuş. [\[133\]](#)

Bir başka rivayette de Peygamber (sav), Sa'd b, Ubede'ye annesinin adına su tasadduk etmesini emretmiştir. [\[134\]](#)

işte bu, su tasadduk etmenin Allah nezdinde yaklaşıtııcı ibadetlerin en büyüklerinden olduğunu göstermektedir: Kimin günahı çoğalırsa o, başkalarının su ihtiyacını karşılamaya baksın. Diğer taraftan yüce Allah'ın, köpeğe su verenin günahlarını bağışladığı rivayette belirtilmiştir. Ya mü'min ve muvah-hid bir kimseye su verip ihtiyacını karşılayarak canına can katan kişinin durumu ne olur!

Buhârî'nin Ebu Hureyre (r.a)'dan rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir adam yolda yürürken oldukça susamış. Bunun üzerine bir kuyuya inerek oradan su içmiş, sonra çıkmış. Bu sefer susuzluktan toprak yiyen bir köpek görmüş: Benim susadığım gibi bu köpek de susamış diyerek (kuyuya İnmiş) ve ayakkabısına su doldurarak ağzına almış, sonra kuyudan çıkmış, köpeği sulamış. Allah da bu amelinden dolayı övmüş ve ona mağfîret buyurmuş." Aslıab: Ey Allah'ın Rasulü demiş. Bizim hayvanlara yaptıklarımızdan dolayı ecir almamız da sözkonusu mudur? Hz. Peygamber şu cevabı vermiş: "Ciğeri nemli (canlı) her bir varlığa yapılan iyilik dolayısıyla bir

ecir vardır." [\[135\]](#)

Bunun tam aksi bir rivayet de Müslim tarafından nakledilmektedir. Abdullah b. Ömer'den rivayete göre Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir kadın, ölünceye kadar hapsettiği bir kedi dolayısıyla azap görmüştür. Ve bundan dolayı cehenneme girmiştir. O kediyi hapsetti-. Kendisi yiyecek ve içecek bir şey vermediği gibi yerin haşeratından yemek için onu serbest de bı-rakmadı." [\[136\]](#)

Hız. Aışe'den rivayet edilen hadise göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Müslüman bir kişiye kim suyun bulunduğu yerde bir içim su verecek olursa, adeta bir köle azad etmiş gibi olur. Yine müslüman bir kimseye su bulunmayan bir yerde bir içim su verecek olursa, ona hayat vermiş gibi olur." Bu hadisi de İbn Mace Sünen'inde rivayet etmiştir. [\[137\]](#)

3. Mülkiyet Altına Alınmış Su:

Havuz ve kırbasında bulunan suyun sahibi, başkalarına göre o suda daha bir hak sahibidir ve istediği kimselere bu suyu vermeyebilir, diyenler bu âyet-i kerimeyi delil göstermişlerdir. Çünkü cennetliklerin: "Doğrusu Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır" şeklindeki sözleri; sizin bunlarda bir hakkınız yoktur, anlamındadır.

Buhârî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu anlamda olmak üzere; "Havuz ve kırba sahibinin suyunda daha bir hak sahibi olduğu görüşünde olanlar" diye bir başlık açmakta ve bu başlık altında Ebu Hureyre'nin Peygamber (sav)'den naklettiği şu buyruğunu zikretmektedir: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, yabancı develer nasıl su havuzundan uzaklaştırılıyor ise, ben de Havuzumdan bir takım kimseleri öylece uzaklaştıracağım." [\[138\]](#)

el-Mühelleb der ki: Havuz sahibinin suyunda başkalarına göre daha bir hak sahibi olduğunda hiç bir görüş ayrılığı yoktur. Çünkü Hz. Peygamber: "Şüphesiz bir takım kimseleri... Havuzumdan uzaklaştıracağım" diye buyurmuştur. [\[139\]](#)

51. Dinlerini bir eğlence ve bir oyun edinip de dünya hayatının kendilerini aldattığı kimseler, kendileri nasıl bir güne kavuşacaklarını unuttular. Onlar, âyetlerimizi nasıl bilerek İnkâr ettilerse, Biz de bugün onları öylece unutturuz.

Bu âyet-i kerimedeki; "Kendileri" lafzı, "kâflrlere'in sıfatı olarak cer mahaJlindedir. Uygun bir takdir ile ref veya nasb olması da mümkündür. Bu sözlerin, cennet ehlinin söyleyecekleri sözlerden olduğu da söylenmiştir.

"Bugüne kavuşacaklarını nasıl unuttularsa... Biz de bugün onları öylece

unuturuz." Yani onlar, bugün amel etmeyi terkedip nastl yalanladılarsa, Biz de onları böylece cehennemde bırakırız.

"Âyetlerimizi nasıl bilerek İnkâr ettilerse" buyruğu da atfedilmiştir, Yani, bilerek nasıl inkâr ettilerse, Biz de onları böylece azapta bırakırız. [\[140\]](#)

52. Andolsun ki Bİ2 onlara, iman edecek bir kavme hidayet ve rahmet olmak üzere, ilme dayanarak uzun uzadıya açıkladığımız bir Kitap getirmiştir.

"Andolsun ki Biz onlara... bir Kitap" yani Kur'ân-ı Kerim "getirmiştir" demektir. "İman edecek bit kavme hidayet ve rahmet olmak üzere ilme dayanarak." Nezdimizden bilgiye istinaden; her hangi bir yanılma ve yanlışlık sözkonusu olmaksızın; uzun uzadıya açıkladığımız... Özerinde dikkatle düşünen kimsenin bilip öğreneceği şekilde açıkladığımız "bir Kitap getirmiştir."

Buradaki; "Uzun uzun açıkladığımız" buyruğunun, kısım kısım anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Hidayet ve rahmet olmak üzere" buyruğunu ez-Zeccâc; Hidayete ileten ve rahmet özelliğini taşıyan diye açıklayarak, Kitabın bu özelliğini "Uzun uzadıya açıkladığımız" buyruğundaki zamirden hal olarak kabul etmiştir. ez-Zeccâc der ki: Bunun, şeklinde, o bir hidayet ve bir rahmettir, anlamında olması da mümkündür. Denildiğine göre, "Bir kitap" dan bedel olmak üzere "Bir hidayet ve rahmet (olan bu kitap)" şeklinde olması da mümkündür.

el-Kîsaî ve el-Ferra da derler ki: "Bir kitap"ın sıfatı olmak üzere "Hidayet ve rahmet" şeklinde esreli okuyuş da mümkündür. el-Ferra ayrıca şöyle demektedir: Bu da yüce Allah'ın: Ve bu, indirdiğimiz bir Kitaptır, mübarektir" (el-En'âm, 6/92) buyruğu gibidir.

"İman edecek bir kavme" buyruğunda özellikle iman edeceklerin zikredilmesi, ondan yararlanacak kimselerin onlar oluşundan dolayıdır. [\[141\]](#)

53. Onlar, zamanı gelince bildirdiklerinin gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar? O'nun bildirdiklerinin çıkacağı günde, evvelce O'nu unutanlar derler ki: "Gerçekten de RabbimİZİN peygamberleri hakkı getirmişlerdi. Acaba şimdi bizim için şefa'at edecek şefa'atçiler bulunur mu? Yahut, işlediklerimizden başkalarını İşleyelim diye geri döndürülür müyüz?" Onlar, kendilerini gerçekten hüsrana uğratanlardır. Uydurageldikleri şeyler de kendilerinden uzaklaşarak kaybolup gitmişlerdir.

Yüce Allah'ın: Onlar, zamanı gelince bildirdiklerinin gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar?" buyruğundaki "te'vîi" kelimesi, den türemiş bir kelime olarak hemzelidir. Medineliler ise, hem-2eli kelimeleri hafifleterek okurlar.

Âyet-i kerimedeki "nazar", intizar yani, beklemek anlamındadır. Bu da şu demektir. Onlar Kur'an-ı Kerim'de kendilerine vadolunan ceza ve hesaptan başkasını mı bekliyorlar?

Buradaki in, kıyamet gününe bakmak (o günü beklemek)'den geldiği de söylenmiştir. Buna göre "Onun bildirdiklerinin gerçekleşmesi" buyruğundaki o zamiri Kitab'a raci olur.

Kitabın bildirdiklerinin te'vili ise, yüce Allah'ın o Kitapta vadetmiş olduğu öldükten sonra diriliş ve hesaptır. Mücahid'e göre "onun te'vîli"nden yani bildirdiklerinin gerçekleşmesinden kasıt, cezasıdır. Bu da onların Kitabı yalanlamalarının cezası demektir. Katade ise bunun, akibeti anlamına geldiğini söylemiştir ki, bu açıklamalar birbirine yakın anlamlar ifade eder.

"Onun bildirdiklerinin çıkacağı günde" yani, kıyamet gününde bildirdiklerinin akibetleri görülüp ortaya çıkacağı vakit, anlamındadır. " Günde" kelimesi İse "Derler" ile nasbedilmiştir. Yani: O'nun bildirdikleri gerçekleşeceği gün gelmeden önce, O'nu unutanlar şöyle diyeceklerdir: "Gerçekten de Rabbimizln peygamberleri hakkı getirmişlerdi. Acaba şimdi bizim İçin şefa'at edecek şefa'atçiler bulunur mu?" Bu, temenni anlamını da taşıyan bir sorudur.

"Şefa'at edecek" kelimesi ise, sorunun cevabı olduğundan dolayı hazfolunmuştur. "Yahut... geri döndürülür müyüz." el-Ferra derki: Buyruk: Acaba geri döndürülür müyüz? anlamındadır.

"İşlediklerimizden başkalarını işleyelim diye..." buyruğu hakkında ez-Zeccâc der ki: "Geri döndürülür müyüz" anlamındaki fiil, manaya atfedil-miştir. Yani: Acaba herhangi bir kimse bize şefa'at eder, yahut biz (dünyaya geri döndürülür müyüz) anlamındadır.

İbn İshâk "Yahut... işleyelim diye geri döndürülür müyüz?" anlamındaki fiilleri nasb ile okumuştur. Anlamı ise: Ancak, geri döndürülür de işlediklerimizden başkalarını işlersek müstesna, anlamındadır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Ona: Gözlerin ağlamasın dedim. Çünkü biz, ancak

Ya bir mülkü ele geçirmeye çalışıyorum yahut ölür de mazur görülürüz."

el-Hasen ise, her iki fiili de ref İle okumuştur,

"Onlar kendilerini gerçekten hüsrana uğratanlardır." Yani, bir türlü kendilerine bir fayda sağlayamamışlardır. Kendisine fayda sağlayamamış herkes kendisini hüsrana uğratmış demektir. Nimetleri kaybettiler ve kendilerine sağlayabilecekleri paylardan mahrum kaldılar, diye de açıklanmıştır.

"Uydurageldikleri şeyler de kendilerinden uzaklaşarak kaybolup gitmişlerdir."

Yani, Allah ile birlikte başka bir ilah vardır şeklinde dünyada iken söyledikleri sözlerin batıl olduğu ortaya çıkmış olacaktır. [\[142\]](#)

54. Şüphesiz Rabbiniz, O Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra Arş'a istiva etti. Geceyi durmadan kovalayan gündüze O buruyor. Güneşi, ayı ve yıldızları emriyle ram eden O'dur. İyi bilin ki, yaratma da emretme de yalnız O'nundur. Âlemlerin Rabbl olan Allah'ın şanı ne yücedir!

Yüce Allah: "Şüphesiz Rabbiniz O Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı" buyruğu ile yoktan var etmek kudretine tek basına kendisinin sahip olduğunu beyan etmektedir. O halde, yalnızca O'na ibadet etmek gerekir.

Altı kelimesinin aslı'dır. Araplar, "dal" harfîni "sin" harfîne idğam etmek isteyince, "te"nin mahrecinde bir araya geldikleri görüldüğünden, her ikisini de "te" olarak çıkarmışlardır. Şöyle de demek mümkündür: İki "sin'den birisinin yerine "te" getirilmiş ve bu da "dal" harfîne idğam edilmiştir. Çünkü, bunun küçültme ismi; Altıda bircik" şeklinde, çoğulu ise, "Altılar" şeklinde gelir. Çoğul ve küçültme isimleri ise, Arapçada isimlerin asıl harflerini ortaya çıkartır.

Yine Araplar: Altıncı derler. diyenler ise, "sin" yerine "te" getirmiş (ibdal etmiş) olurlar.

"Yevm: Gün" kelimesi ise güneşin doğuşundan batış vaktine kadar olan süreyi ifade eder. Eğer güneş yoksa bu anlamda "yevm" de yok demektir. Bu açıklamayı el-Kuşeyrî yapmış ve şöyle demiştir: "Altı gün'den kasıt, âhîret günlerinden altı gündür ki, her bir gün bin yıl demektir. Bu da göktedn ve yerin yaratılışının önemini ortaya koymak içindir. Dünya günlerinden altı gün olduğu da söylenmiştir.

Mücaliid ve başkaları ise şöyle demişlerdir: Bu günlerin ilki pazar, sonuncusu ise cuma günüdür. Bu süreyi yüce Allah zikretmekle birlikte O, bunları bir anda dahi yaratmak dileyeydi elbette bunu yapardı. Zira O, bunlara ol demeye ve bunları hemen var etmeye kadirdir. Fakat O, kullara yapacakları İşlerinde yumuşak davranmayı ve sağlam iş yapmayı öğretmek istemiştir. Diğer taraftan kudretinin, meleklerle peyder pey zuhur etmesini dilemiştir. Bu ise: Melekleri göklerden ve yerden önce yaratmıştır, diyenlerin görüşüne göredir.

Göklerin ve yerin altı günde yaratılmasındaki bir diğer hikmet de şudur; Her bir şeyin O'nun nezdinde bir süresi vardır. Ayrıca O, bununla isyankârları cezalandırmakta acele etmeyi terk ettiğini de açıklamaktadır. Çünkü O'nun nezdinde her bir şeyin bir vadesi vardır. Bu da yüce Allah'ın: "Biz, onlardan önce kuvvetçe kendilerinden daha çetin olan nice nesiller helak ettik" (Kaf, 50/36) diye buyurmasından sonra: "Andolsun gökleri, yeri ve aralarında olanları Biz altı günde yarattık. Ve Bize bir yorgunluk da dokunmadı. O halde söylediklerine sabret..." <Kaf, 50/38-39) buyruğunu andırmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Sonra Arş'a İstiva etti" buyruğuna gelince, burada "istiva meselesi" söz konusudur, İlim adamlarının bu hususta uzun açıklamaları ve ifadeleri vardır. Bu husustaki ilim adamlarının görüşlerini de biz, "el-Kitabu'l-Esnâ fi Şerhi Esmâillahi'l-Büsnâ ve Sıfatihi el-Ulâ" adlı eserimizde açıklamış ve orada bu hususta ondört ayrı görüş olduğunu zikretmiştik. Mütekaddimîn ile müteahhirînin çoğunluğuna göre, şanı yüce Allah'ın, cihet ve mekan tutmaktan münezzeh olduğunu kabul etmek zorunlu olduğundan dolayı, yine buna bağlı olarak -mütekaddimîn bütün ilim adamlarına göre ve müteahhirînin önderlerine göre- O'nun, cihetten de tenzih edilmesi bir zorunluluktur. Onlara göre, yüce Allah "yukarı" cihetinde değildir. Zira, O'nun için özel bir cihetin varlığı kabul edilecek olursa, bu O'nun bir mekanda bulunması anlamına gelir. Mekân ve yer tutmak dolayısıyla yer tutan için hareket, değişmek ve hadis olmak sözkonusu olur. Bu, kelimcilerin görüşüdür. Selef-i Salihin'in ilk dönemleri ise, Allah'ın bir cihette bulunduğunu nefyetmiyorlar ve bunu nefyettiklerini de ifade etmiyorlardı. Aksine, onlar da genel olarak herkes de yüce Allah'ın Kitab'ında bildirdiği, peygamberlerinin de haber verdiği şekilde O'na cihet isbat ediyorlardı; Selef-i Salih'ten her hangi bir kimse, Allah'ın Arş'ı üzerinde hakikaten istiva etmiş olduğunu inkâr etmiyordu.

İstivâ'nın Arş'a tahsis ediliş sebebi İse, O'nun Allah'ın malîlukatının en büyüğü olmasından ötürüdür. Şu kadar var ki, istivâ'nın keyfiyeti bilinmemektedir. Çünkü, bunun hakikatının ne olduğu bilinmemiştir. Malik -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle demiştir: İstivâ'nın ne demek olduğu -sözlükte- bilinmemektedir. Keyfiyet ise meçhuldür, buna dair soru sormak ise bid'attir.

Um Seleme (r.anha) da böyle demiştir. Ve bu kadarı kâfidir. Kim bundan daha fazla bilgi edinmek istiyor ise, bu hususta ilim adamlarının eserlerinde açıklamanın yer aldığı bölümlere bakabilir.

İstiva, Arap dilinde yüksek olmak, yükseklik ve istikrar bulmak demektir. el-Cevherî der ki: Eğrilikten istiva etti (düzeldi) ve bineğinin sırtı üzerinde istiva etti, yani kuruldu demektir. Semaya İstiva etmek ise, oraya yönelmek, orayı kastetmek demektir. Yine bu kelime, istila etmek, üstün ve galip gelmek anlamına da gelir. Şair der ki:

"Bışr, Irak'a istiva etti (orayı istilâ etti, üstünlük sağladı); Kılıç kullanmaksızın ve kan dökraeksizin."

"Adam istiva etti" ise, gençliğinin son noktasına vardı (olgunlaştı), demektir. İtidal noktasına gelmek hakkında da kullanılır. Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr ise, Ebu Ubeyde'den yüce Allah'ın: "Rahman (olan Allah) Arş'a istiva etti" (Tâ-Hâ, 20/5) buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Onun üzerine yükseldi,

anlamındadır. Şair de şöyle demiştir:

"Ve ben onları oldukça kurak, geniş bir düzlükteki suya götürdüm Yemanî yıldızı çıkmış da istiva etmiş bulunuyordu."

Alabildiğine yükselmiş bulunuyordu, demektir.

Derim ki: yüce Allah'ın yüksekliği, O'nun şan, sıfat ve melekûtunun yüksekliğinden ibarettir. Yani, celal özelliklerinin kendisi hakkında vacib olduğundan daha üstünde vâcib olduğu herhangi bir kimse yoktur. Kendisiyle yükseklikte ortalık olacak kimse de yoktur. Aksine O, mutlak olarak tek yüce olandır.

"Arş'a" buyruğundaki "arş" lafzı, birden çok anlam hakkında kullanılan müşterek bir lafızdır. el-Cevherî ve başkaları der ki: Arş: Hükümdarın tahtı demektir. Kur'an-i Kerim'de de şöyle buyurulmuştur: "Ona tahtını (arş) ta-nımıyacağı bir hale getirin" (en-Neml, 27/41); "Baba ve annesini tahtının (arşının) üzerine oturttu." (Yusuf, 12/10) Arş, aynı zamanda evin tavanı anlamına da gelir. Ayağın arşı ise, üst tarafındaki çıkıntı ve parmakların bulunduğu bölüm demektir. Arşu's-Simâk ise, el-Awâ' diye bilinen yıldız grubunun alt tarafındaki dört küçük yıldızdan ibarettir. Bunların, arştan yıldız grubunun kuyruk tarafı olduğu da söylenir. Kuyunun arşı ise, dip tarafından bir adam boyu kadar taşla örüldükten sonra, ahşap ile bükülmesi demektir. İşte bu ahşap bölümüne arş deniliyor. Çoğulu ise "urûş" diye gelir. Arş, Mekke'nin de bir adıdır. Yine arş, hükümdarlık ve saltanat anlamına da gelir. Filan kişinin mülkü, saltanatı ve kuvvetinin gittiğini anlatmak üzere de; tabiri kullanılır. Şair Züheyr de der ki:

"Abse yetiştiniz fakat arşı (mülk ve saltanatı) elinden gitmişti. Zübyanlıların ise şerefi ve gücü de ortadan kalkmıştı."

Arş, âyet-i kerimede mülk (ve egemenlik) anlamında da te'vil edilebilir. Yani, mülk O'ndan başka hiç bir kimse hakkında söz konusu değildir. Bu da güzel bir açıklama olmakla birlikte tartışılabilir yanları vardır. Biz bunu, adı geçen eserimizde konu ile ilgili ileri sürülmüş görüşler arasında açıkladık, yüce Allah'a hamd olsun.

Yüce Allah'ın: "Geceyi durmadan kovalayan gündüze bürüyor." Yani, geceyi gündüzün üzerine bir örtü gibi bırakıyor. Bu da şu demektir: Gündüzün aydınlığını gideriyor. Böylelikle dünya hayatında gecenin gelişi ile hayat dosdoğru bir şekilde tamam olsun. Çünkü gece sükûn bulmak, dinlenmek içindir, gündüz de geçimi kazanmak içindir.

Âyet-i kerimede ki; "Bürüyor" kelimesi, "şin" harfi şeddeli olarak da okunmuştur. Bunun bir benzeri de er-Ra'd Sûresi'ndedir. (Bk. 13/3- âyet). Bu şekildeki-kıraat ise, Ebu Bekr'in Âsım'dan rivayet ettiği kıraat ile Hamza ve Kısaf'nin kıraatidir.

Diğerleri ise bunu şeddesiz olarak okumuşlardır ki, bu da (iJli.i t/itf) şeklinde iki ayrı şivedir. Bununla birlikte kıraat alimleri "Onu örttüğü şeylerle örttü" (en-Necm, 53/54) şeklinde şeddeli olarak icma ile okumuşlardır. Aynı şekilde; "Onları(n gözlerini de) örttük" (Yasin, 36/9) şeklinde icma ile okumuşlardır. O bakımdan her iki okuyuş da bir birine eşittir. Şu kadar var ki, şeddeli okuyuşta tekrarlama ve çok yapma anlamı vardır. Her ikisi de bir şeyi bir şeye bürümek manasına gelir.

Bu âyet-i kerimede, gündüzün geceye girişi sozkonusu edilmeyerek, onlardan birisinin amlmasıyla yetinilerek diğeri zikredilmemiştir. Yüce Allah'ın: "Ve sizi sıcaaktan koruyan elbiseler" (en-Nahl, 16/81) buyruğu ile, "Hayır yalnız Senin elindedir" (Âl-i imran, 3/26) buyruklarında olduğu gibi.

Humeyd b. Kays ise, diye okumuştur ki, bu gündüz geceyi bürür (örter) demektir. "Durmadan kovalayan" aralıksız olarak onun arkasından giden, demektir. "Geceyi... gündüze buruyor" anlamındaki buyruk da hal olarak nasb mahalliflidedir. İfadenin takdiri de şöyledir: Yüce Allah, geceyi gündüze bürüyen olarak Arş'a istiva etmiştir.

Aynı şekilde "durmadan kovalayan" buyruğu da "gece"den haldir. Yani, geceyi gündüze birbirini kovalayarak bürür anlamındadır.

Cümlenin, hal olmayıp yeni bir cümle olması ihtimali de vardır. "Durmadan" kelimesi, mukadder bir "kovalayan" lafzından bedel, yahut onun bir sıfatı veya hazfedilmiş bir mastarın sıfatı da olabilir. Yani durmadan ve hızlıca kovalayan demektir. lafzı acele, çabuk demektir. ise, hızlıca geri döndü, anlamına gelir.

"Güneşi, ayı ve yıldızları emriyle ram eden O'dur." el-Ahfeş der ki Bu buyruk, "gökleri" kelimesine atfedilmiştir. Yani: Güneşi, ayı... emriyle ram edilmiş olarak yaratan O'dur, anlamına gelir. Abdullah b. Amir'den, "güneş, ay, yıldız" kelimeleri ile "ram edilmişler" anlamındaki kelimelerin, mübtedâ ve haber olmak üzere tümüyle merfu' okuduğu da rivayet edilmiştir. (Bu durumda meal şöyle olur: Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emriyle müsalihar kılınmıştır).

Yüce Allah'ın: "İyi bilin ki, yaratma da emretme de yalnız O'nuttur"

buyruğuna dair açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız: [\[143\]](#)

1. Yaratmak Ve Emretmek Yalnız Allah'ındır:

Allah, bu haberinde bize doğruyu söylemiştir. Yaratmak da yalnız O'nun-dur, emretmek de. O, bütün mahlukatı yarattı ve sevdiği, uygun gördüğü şeyleri onlara emir olarak verdi. Bu emir, aynı zamanda yasağı da vermesini gerektirmektedir.

İbn Uyeyne der ki: Yaratma ile emretmek ayrı şeylerdir. Bunları bir ve aynı şey kabul eden kâfir olur. Çünkü, yaratmaktan kasıt, yaratılanlardır. Emretmek ise, mahluk olmayan O'nun kelimasıdır ve bu da O'nun "ol" demesi-dir. Çünkü: "O, bir şeyi (yaratmak) diledi mi, O'nun emri sadece ona, "ol* demekten ibarettir, o da derhal oluverir." (Yasin, 36/82)

Yüce Allah'ın, yaratmayı ve emretmeyi ayn olarak zikretmesinde, Kur'ân'ın yaratılışını kabul edenlerin sözlerinin yanlış ve tutarsız olduğuna bir delil vardır. Zira, eğer emrin kendisi olan sözü mahluk olsaydı: "İyi bilin ki, yaratmak da, yaratmak da yalnız Onundur" demesi gerekirdi. Böyle bir ifade ise, abes, çirkin ve tutarsız bir ifadedir. Yüce Allah ise, faydasız söz söylemekten yüce ve münezzehdir. Buna, şanı yüce Rabbimizin şu buyrukları da delil teşkil etmektedir; "Göklerin ve yerin O'nun emriyle durması da O'nun âyetlerindendir" (er-Rûm, 30/25); "Geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı da size mü-sahhar kıldı. Yıldızlar da O'nun emriyle boyun eğmişlerdir." (en-Nahl, 16/12.) Yüce Allah, bu buyruklarıyla bütün mahlukatın O'nun emriyle varlık-lannı devam ettirdiklerini haber vermektedir. Eğer emir yaratılmış olsaydı, bu yaratılan emrin de O'nunla var olabileceği bir başka emre ihtiyacı olurdu. O emir de bir başka emre muhtaç olur ve bu sonsuza kadar böyle devam eder giderdi. Bu ise, imkânsız bir şeydir. Böylelikle yüce Allah'ın kelamı demek olan emrinin, kadim ve ezeli olduğu, mahluk olmadığı ortaya çıkmaktadır. O'nun emriyle mahlukatın var olması bu yolla mümkün olabilir.

Yine buna yüce Allah'ın şu buyruğu da delil teşkil etmektedir: "Biz, gökleri, yeri ve aralarındaki şeyleri ancak hak ile yarattı." (el-Hicr, 15/85) Şanı yüce Allah bu buyrukta gökleri ve yeri hak ile yani, hak olan sözü ile yarattığını haber vermektedir ki, bu da O'nun mükevvenata (ol emriyle var edilenlere) verdiği: kûn: ol buyruğudur. Eğer, hakkın kendisi yaratılmış olsaydı, onunla mahrukata yaratması mümkün olamaz, düşünülemezdi. Zira, mah-lukat, mahluk ile yarattılamaz.

Buna da yüce Allah'ın şu buyrukları delalet etmektedir: "Andolsun ki, gönderilmiş kullarımız için şu sözümüz ezelden beri geçmiştir:..." (es-Saffat, 37/171); "Muhakkak ki, kendileri için tarafımızdan iyiliğin takdir edilmiş olduğu kimseler ondan uzaklaştırılmışlardır" (el-Enbiyâ, 21/101); "Fakat, Benden... sözü hak olmuştur." (es-Secde, 32/13) İşte bütün bunlar, ezelde bu husustaki "söz"ün(ün) geçmiş olduğuna bir işaret vardır. Bu da Allah'ın sözünün ezelden beri var olmasını gerektirmektedir. Bu nükte Allah'ın sözünün mahluk olduğunu kabul edenlerin görüşlerini reddetmek için yeterlidir.

Bununla birlikte aksi kanaatte olanların görüşlerine delil gösterdikleri bir takım

âyetler de vardır. Yüce Allah'ın: "Kendilerine Rabblerinden bir yeni zikir gelse..." (el-Enbiyâ, 21/2) buyruğu ile yüce Allah'ın: "Allah'ın emri el-bette yerine gelir" (el-Ahzâb, 33/37) ile, 'Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kaderdir" (el-Ahzâb, 33/38) buyruğu ve benzerleri.

Kadı Ebu Bekr der ki: Yüce Allah'ım "Kendilerine Rabblerinden yeni bir zikir gelse" (el-Enbiyâ, 21/2) buyruğunun anlamı, kendilerine Peygamber (sav)'dan her hangi bir ümit, bir va'd ve bir korkutma gelecek olsa "mutlaka onu eğlenerek, alay ederek dinlerler." (el-Enbiyâ, 21/2) Çünkü, Peygamberlerin öğütleri ve sakındırmaları bir zikirdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sen onlara hatırlat (zekkir). Sen ancak bir hatırlatıcısın (müzekkir).*" (el-Ğâşiye, 88/21) Yine konuşma esnasında filan kişi zikir meclisindedir tabiri kullanılır. Diğer taraftan yüce Allah'ın: "Allah'ın emri elbette yerine gelir buyruğu ile Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kaderdir." (el-Ahzâb, 33/37 ve 38) buyrukları ile yüce Allah kâfirlerden alacağı intikamı ve onlara vereceği cezayı, bir de mü'minlere yardımını verdiği hüküm ve takdir etmiş olduğu fiillerini kastetmektedir. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir: "Nihayet emrimiz gelip de..." (Hûd, 11/40) Bir başka yerde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Halbuki Firavun'un emri hiç de doğru değildi." (Hûd, 11/97) Burada "emirden kasıt ise, onun hali, fiilleri ve izlediği yoldur. Şair de şöyle demektedir:

"Onun kendine has bir emri (hali, durumu , yolu) vardır. Nihayet o, Ayaklarıyla barınmak üzere bir mer'aya geçti mi, orada yerleşir." [\[144\]](#)

2. Emir İle İrade Arasındaki İlişki:

Bu husus bu şekilde açıklığa kavuştuğuna göre şunu bil ki: "Emir" in irade ile hiç bir ilgisi yoktur. Mutezile ise, emir iradenin kendisidir, demektedir. Oysa bu doğru değildir. Aksine, yüce Allah, irade etmediği şeyi emreder, irade ettiği şeyi de yasaklar. Meselâ, Hz. İbrahime oğlunu boğazlamasını emrettiği halde, onun böyle bir işi fiilen gerçekleşmesini irade etmemişti. Pey-gamber'i Muhammed, (sav)'e ümmeti ile birlikte elli vakit namaz kılmasını emretmekle birlikte ondan yalnızca beş vakit namaz kılmasını murad etmişti. Yüce Allah: "Ve tâ ki, içinizden şehidler edinsin" (Âl-i İmran, 3/140) buyruğu ile Hz. Hamza'nın şehadetini murad ettiği halde, kâfirlerin onu öldürmesini nehyetmiş, böyle bir işi yapmalarını emretmiş değildi. İşte bu husus gerçekten doğru ve bu konuda nefis bir açıklamadır, bunun üzerinde dikkatle düşünmek gerekir.

Yüce Allah'ın: "Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı ne yücedir" anlamındaki buyruğunda geçen; Şanı ne yücedir!" buyruğu, "bereket" kökünden; vezninde bir kelimedir ki, bereket, çokluk, genişlik ve bolluk demektir. Bu açıklamayı İbn Arefe yapmıştır. el-Ezherî der ki: "Tebâre-ke" yüce, azametli ve üstün anlamındadır. Bunun, O'nun ismi ile teberruk edilir ve O'nun isminin uğurundan faydalanılmaya çalışılır, anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Âlemlerin Rabbi'nin anlamına dair açıklamalar da el-Fatiha Sûresi'nde (1/1. âyet, 6. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[145\]](#)

55. Rabbîñize yalvara yakara ve gizlice dua edin. -Gerçek şu ki O, haddi aşanları sevmez.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[146\]](#)

1. Dua Ve Âdabı:

Yüce Allah'ın: "Rabbimize... dua edin" şeklindeki bu buyruğu, dua etmemizi ve onunla Rabbimizle ibadeti emretmektedir. Daha sonra yüce Rabbimiz bu emir ile güzel olan bir takım sıfatlara riâyeti de zikretmektedir ki, bım-iar huşu (tevazu ile kalpten gelen bir boyun eğme ve boyun eğiş), ile tazarru (yalvarıp yakarmak) dır. "Gizlice" ifadesinin anlamı ise riyadan uzak kalabilmesi İçin insanın kendi içinden dua etmesi demektir.

Yüce Allah bununla peygamberi Hz. Zekeriya'yı da Övmüş bulunmaktadır. Onun duasını haber verirken şöyle buyurmaktadır: "Hani o, Rabbine gizlice (dua ile) seslenmişti." (Meryem, 19/3) Peygamber (sav)'m: "Zikrin hayırlısı gizli olan,

rızkın hayırlısı da yeterli olandır"[147] buyruğu da buna benzemektedir.

Şeriat şunu tesbit etmiştir ki: Farz olmayan hayırlı amellerde gizlilik, açıkça yapmaktan daha büyük ecir almaya sebeptir. Bu manadaki açıklamalar daha önce el-Bâkara Sûresi'nde (2/271. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

eî-Hasen b. Ebi'l-Hasen der ki: Biz öyle kimselere yetiştik ki, yer yüzünde gizlice yapabilecekleri her hangi bir amel varsa, onu ebediyyen açıkça işlemezlerdi. Müslümanlar, alabildiğine dua ederler, fakat sesleri iştilmezdi. Sadece kendileriyle Rabbleri arasında bir fısıltıları duyulurdu. Buna sebep ise, yüce Allah'ın: "Hatibinize yalvara yakara ve gizilce dua edin" buyruğudur. Yine fiilinden razı olduğu salih bir kulundan söz ederek: "Hani o, Rabbine gizlice seslenmiş (dua etmişti)" (Meryem, 19/3) diye buyurmaktadır. Ebu Ha-nite'nin arkadaşları (mezhebine mensup ilim adamları) bunu "âmin" sözünü gizli söylemenin onu açıkça söylemekten evla olduğuna delil göstermişlerdir. Çünkü âmin de bir duadır. Bu husustaki açıklamalar ise, daha önce el-Fatiha Sûresi'nde (Âmin bahsi 1 ve 2. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır.

Müslim Ebu Musa'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bir yolculukta -bir rivayette de bir gazada- Peygamber (sav) ile birlikte idik. İnsanlar, yüksek sesle tekbir getirmeye başladılar. Bir rivayette de şöyle denmektedir: Bir adam her bir tepeye çıktıkça la ilahe illallah demeye başladı. Rasuluüah (sav) da şöyle buyurdu: "Ey insanlar, kendinize acıyınız, aşırıya kaçmayınız. Çünkü sizler, ne sağır birisine, ne de gaip olan birisine dua ediyorsunuz. Siz, her şeyi çok iyi işiten ve size pek yakın olan ve sizinle birlikte olan birisine dua ediyorsunuz..."

[148]

2. Dua Esnasında Etleri Kaldırmak:

İlim adamları, dua esnasında elleri kaldırmak hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Aralarında Cübeyr b. Mut'im, Said b. el-Müseyyeb ile Said b. Cübeyr'in de bulunduğu topluluk bunu mekruh görmüşlerdir, Şüreyh de ellerini kaldırmış birisini görmüş ve; Bu ellerinle sen kimi yakalamak istiyorsun anasız kalasıca! demiştir. Mesruk da dua esnasında ellerini kaldıran bir topluluğa: Allah o elleri kessin! diye beddua etmiştir. Bunlar, bir ihtiyaç dolayısıyla Allah'a dua etmek halinde işaret parmağıyla işarette bulunmayı tercih etmişlerdir. Bu İhlasın kendisidir, derlerdi, Katade de parmağıyla işaret eder, ellerini kaldırmazdı. Ata, Tavus, Mücahid ve başkaları da elleri kaldırmayı mekruh görmüşlerdir.

Elleri kaldırmanın caiz olduğu da ashab ve tabiinden bir gruptan rivayet edilmiştir. Peygamber (sav)'den de böyle bir rivayet vardır ki, bunu da

Buharî'Zikretmektedir. Ebu Musa el-Eşarî der ki: Peygamber (sav) dua etti, sonra ellerini kaldırdı. Ve ben, koltuk altlarının beyazlığını dahi gördüm.[\[149\]](#) Bunun bir benzeri Enes'ten de rivayet edilmiştir.[\[150\]](#)

İbn Ömer de der ki: Peygamber (sav) ellerini (dua esnasında) kaldırmış ve şöyle buyurmuştur: "Allah'ım, Halid'in yaptıklarından uzak olduğumu sana bildiririm."[\[151\]](#)

Müslim'in Sahihinde de Ömer b. el-Hattab'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Bedir gününde Rasulullah (sav) müşriklere baktı. Sayılan bin kişi idi. Aşhabı İse üçyüz onyediy kişi idiler. Bunun üzerine Allah'ın Peygamber'i ellerini uzatarak kibleye yöneldi ve Rabbine dua etmeye başladı... diyerek, hadisin geri kalan bölümünü zikretti.[\[152\]](#)

Tirmizîde yine Hz. Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) ellerini kaldırdı mı, onları yüzüne sürmeden aşağı indirmezdî. Tir-mizî der ki: Bu, sahih, garip bir hadistir.[\[153\]](#)

İbn Mace'nin de Selman'dan, O'nun Peygamber (sav)'den rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Rabbî'niz çokça haya eden ve kerem sahibi olandır. O, kulundan ellerini kendisine kaldırıp da onları bomboş geri çevirmekten -veya onları zarar etmiş halde- geri çevirmekten haya eder."[\[154\]](#)

Birinci görüşün sahipleri, Müslim'in Umare b. Ruveybe yoluyla naklettiği şu hadisi delil gösterirler, Umare, Bîşr b. Mervan'ı minber üzerinde ellerini kaldırmış halde görünce şöyle demiş: Allah bu iki eli çirkin etsin. Andol-sun ben, Rasulullah (sav)'ı gördüm de o, elleriyle şöyle yapmaktan fazla bir şey yapmıyordu, demiş ve işaret parmağı ile işaret etmişti.[\[155\]](#)

Said b. Ebi Arube'nin Katade yoluyla rivayet ettiği şu hadisi de delil gösterirler: Enes b. Malik, Katade'ye anlattığına göre Peygamber (sav) istiska (yağmur için dua) müstesna hiç bir duada ellerini kaldırmazdı. İstiska esnasında da ellerini koltuk altlarının beyazlığı görülünceye kadar kaldırırdı.[\[156\]](#)

Ancak birincisi, rivayet yolları itibarıyla Said b. Ebi Arube'nin hadisinden daha sağlam ve daha sahihtir. Çünkü, Said b. Ebi Arube'nin, Ömrünün sonlarına doğru hafızasında değişiklik meydana gelmişti. Diğer taraftan Şu'be, Katade'den yaptığı rivayetinde de ona muhalefet etmiştir. Katade, Enes b. Ma-lik'ten rivayetle şöyle demiştir: Rasulullah (sav) koltuk altlarının beyazı görülünceye kadar ellerini kaldırırdı.[\[157\]](#)

Şöyie de denilmiştir: Müslümanların başına herhangi bir musibet gelmiş ise, ellerin kaldırılması o takdirde iyi ve güzeldir. Nitekim Peygamber (sav) istiska

(yağmur duasın)da ve Bedir gününde böyle yapmıştır.

Derim ki: Dua ne şekilde kolayına gelirse güzeldir ve insanın Allah'a olan ihtiyacını, fakrını, O'nun önündeki zillet ve alçak gönüllülüğünü açığa vurması İçin istenmiş bir şeydir. Dilerse kibleye yönelir ve ellerini kaldırırsa bu güzeldir. Dilerse bunu yapılayabilir. Çünkü Peygamber (sav) hadislerde varid olduğu üzere bunları yapmıştır. Yüce Allah da: "Katibinize yatvara yakara ve gizlice dua etlin" diye b1 'yurmuştur. Burada ellerini kaldırmak ve benzeri herhangi bir nitelik de varid olmamıştır. Bir başka yerde de "Onlar, ayakta iken, otururken... Allah'ı anarlar" (Âl-i İmran, 3/19D diye buyurarak onları övmüş ve sözü geçen dışında herhangi bir hali şart koşmamıştır. Peygamber (sav) da Cuma günü irad ettiği hutbesinde kibleye yönelmeksizin Allah'a dua etmiştir. [\[158\]](#)

3. Duada Haddi Aşmamak:

Yüce Allah: "Gerçek şu ki O, haddi aşanları sevmez" buyruğu ile duada haddi aşanları sevmeyeceğini anlatmak istemektedir. Lafız her ne kadar umumî ise de buna işaret edilmektedir.

Haddi aşan (el-Mu'tedî); haddi çiğneyen ve yasağı işleyen kimse demektir. Haddi aşma oranına göre bu hususta farklılık olabilir. Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "İleride duada haddi aşacak kavimler olacaktır." Bu hadisi, İbn Mace, Ebu Bekr b. Ebi Şeybe'den şöylece rivayet etmektedir: Bize, Affan anlattı, bize Hammad b. Seleme anlattı. Bize, Said el-Cüreyrî haber verdi. O, Ebu Nuame'den naklettiğine göre Abdullah b. Muğaffel, oğlunun: Allah'ım, ben Senden cennete girdiğim vakit, sağ tarafındaki beyaz köşkü istiyorum, diye dua ettiğini duymuş, ona şöyle demiş: Yavrucuğum, sen Allah'tan cenneti iste ve cehennemden O'na sığın. Çünkü ben, Rasulullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "İleride duada haddi aşacak bir topluluk olacaktır."

[\[159\]](#)

Duada haddi aşmak birkaç türlü olabilir. Bunlardan bazıları:

- 1- Önceden de geçtiği gibi, çokça sesi yükseltmek ve bağırıp çağırarak dua etmek,
- 2- İnsanın kendisine bir peygamber mevkiinin verilmesini istemesi yahut imkânsız bir iş için dua etmesi ve buna benzer aşırı isteklerde bulunması,
- 3- Bir masiyet isteyerek, buna benzer bir talepte bulunarak dua etmesi,
- 4- Kitap ve Sünnette olmayan lafızlarla dua edip asılsız ve hiçbir şekilde mesnet kabui edilemeyecek bir takım nüshalarda bulunduğu kuru lafızlar ve kafiye sözleri seçerek bunları şiar edinip Rasulünün kendileriyle dua ettiği lafızları terk

etmesi gibi.

Bütün bunlar daha önce el-Bakara Sûresi'nde açıklanmış olduğu gibi, duanın kabul edilmesine engel teşkil eder. [\[160\]](#)

56. Yeryüzünde -orası ıslah edilmişken- fesat çıkarmayın, O'na korkarak ve umarak dua edin. Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyi hareket edenlere yakındır. Yüce Allah'ın: "Yeryüzünde -orası ıslah edilmişken- fesat çıkarmayın" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı tek başlık halinde sunacağız: [\[161\]](#)

Fesadın Her Türlüsü Yasaktır:

Şanı yüce Allalı, az olsun çok olsun ıslahtan sonra az olsun her türlü fesadı yasaklamaktadır. Bu buyruk, konu ile ilgili görüşler arasından sahih oia-na göre umum ifade eder.

ed-Dahhâk der ki: Kaynar su ve pınarların yerin dibine geçmesini sağlamayın. Meyve veren ağacı zarar vermek kastıyla kesmeyin. Yine varid olduğuna göre, dinarların kenarlarını kesmek [\[162\]](#) de yer yüzünde fesat çıkarmanın bir bölümüdür.

Şöyle de denilmiştir: Yöneticilerin, hakimlerin ticaret yapmaları da yeryüzünde fesat kabilindendir.

el-Kuşeyrî der ki: Maksat, şirk koşmayın demektir. Bu, şirki, kan dökmeyi ve yer yüzünde her türlü kargaşayı yasaklamakta, yüce Allah yer yüzünün ıslah edilmesinden sonra ve Allah orayı peygamberlerini göndermek suretiyle ıslah edip şeriatı yerleştirip, Muhammed (sav)'ın dini açıklık kazandıktan sonra seri hükümlere bağlı kalmayı da emretmektedir.

İbn Atiye der ki: Bu görüşü ortaya koyan kişi, en büyük ıslahtan sonra en büyük fesadın ne olduğuna işaret etmiş ve bunu özellikle zikretmiştir.

Derim ki: ed-Dalîhâk'ın sözünü ettiği husus ise, urrumî şekliyle değildir. Şüphesiz ki bu, eğer mü'minlere zararlı olacaksa bir fesattır, Ancak, bunların zararları müşriklere dokunacaksa, böyle bir şey caizdir. Çünkü Peygamber (sav) Bedir'deki kuyunun suyunu kapatmış, kâfirlerin ağaçlarını kesmiştir. İleride dinarların kenarlarını kesmeye dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle Hûd Sûresi'nde (11/88. âyetin tefsirinde) gelecektir.

"O'na korkarak ve umarak dua edin" buyruğuyla yüce Allah, insana korku ve uyanık olmak, Allah'tan umut etmek halinde olmayı emretmektedir. Ta ki, insan için korku ve ümit, dosdoğru yolda götüren iki kanat gibi olsun. İnsan bunlardan

yalnız birisine sahip olacak olursa, helak olur gider. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kullarıma haber ver ki, muhakkak Ben, evet Ben gafur ve rahimim. Şüphesiz azabım da en acıklı azaptır" (el-Hicr, 15/49-50) buyurarak, hem umutlandırmakla, hem de korkutmaktadır. O bakımdan insan, Rabbinin azabından korkarak, sevabını da umarak dua eder. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Onlar, rağbet (umut) ederek ve korkarak Bize dua ediyorlardı." (el-Enbiya, 21/90) Bu buyruğa dair açıklamalar da ileride gelecektir.

"Korku: Mavf", zararlarından yana emin olunamayan şeylerden ötürü duyulan dehşettir. Umut (âyetle; tama', recâ') ise, sevilen şeyin gerçekleşmesini ummak ve beklemektir. Bu açıklamaları el-Kuşeyrî yapmıştır.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Hayat boyunca korkunun ümitten bas-kjn gelmesi, ölüm esnasında ise ümidin baskın gelmesi gerekir.

Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Sizden her hangi bir kimse ölümü esnasında mutlaka Allah hakkında hüsn-ü zan besleyerek ölsün." Bu hadis, sahih bir hadis olup Müslim tarafından rivayet edilmiştir.[\[163\]](#)

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyi hareket edenlere yakındır" buyruğuna gelince, burada "yakın" anlamındaki; kelimesi (rahmet kelimesinin sıfatı olarak) onun gibi müenneslik "te" si ile şeklinde gelmemiştir.

Bu hususta yedi vecih sözkonusudur. Evvela rahmet ile ruhm aynı şeydir, rahmet, af ve gufrân manasınadır. Bu açıklamayı ez-Zeccâc yapmış, en-Nehhas da tercih etmiştir. en-Nadr b. Şumeyl ise şöyle demektedir: Rahmet, mastardır. Mastarın ise müzekker olması gerekir. Nitekim yüce Allah'ın:

İ'er feime öir öğüt gelir de..." (el-Bakara, 2/2751 buyruğu gibi. Bu da ez-Zeccâc'ın görüşüne yakındır. Çünkü, el-Bakara Sûresi'nin işaret edilen âyetinde geçen "mev'iza", vaaz anlamındadır.

Rahmet ile ihsanı kastettiği de söylenmiştir. Diğer taraftan müennesliği hakiki olmayan kelimelerin müzekker gelmesi de caizdir. Bunu da el-Cevherî zikretmektedir.

Bir başka görüşe göre, burada rahmetten kasıt yağmurdur. Bu açıklamayı da el-Ahfeş yapmıştır. O, şöyle der: Ayrıca, bazı müenneslerin müzekker yapıldığı gibi, bunun da müzekker olması mümkündür, deyip şu beyiti nakletmektedir:

"Hiçbir bulut onun yağdırdığı yağmuru yağdırmamıştır. Ve hiç bir arazi de onun bitirdiği mahsulleri vermemiştir."

Ebu Ubeyde de der ki: Burada; "Yakın" kelimesinin müzekker gelmesi, "mekân" kelimesinin müzekker oluşundan dolayıdır. Allah'ın rahmeti iyi hareket edenlere mekân olarak yakındır, anlamındadır.

Ali b. Süleyman der ki: Böyle bir açıklama yanlıştır. Çünkü, eğer dediği gibi

olsaydı, Kur'an-ı Kerimde "yakın" anlamında kelimenin mansup olması gerekirdi. Nitekim "Zeyd sana yakındır," derken böyledir.

Bunun, neseb kabul edilerek müzekker yapıldığı da söylenmiştir. Adeta; "Muhakkak Allah'ın rahmeti...nin yakınlığı vardır," demiş gibidir. Nitekim "Boşanmış bir kadın ve ay hali bir kadın," denirken de (Kadına nisbet edilen bu halleri ifade eden kelimeler müennes-lik "te"si almamıştır).

el-Ferrâ da der ki: "Karib: yakın" kelimesi, eğer mesafe anlamını taşıyorsa, müzekker de gelebilir, müennes de gelebilir. Eğer neseb anlamına geliyor ise, müennes kabul edilir ve bu hususta nahivciler arasında görüş ayrılığı yoktur. Nitekim; "Bu kadın benim yakınımdır," demek gibi, Bu açıklamayı da el-Cevherî yapmıştır. el-Cevherî'den bir başkası da el-Ferrâ'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Neseb de; "Fılanın yakını olan kadın," denilir, Neseb dışındaki ifadelerde ise, müzekker gelmesi de müennes gelmesi de mümkündür. Meselâ, Senin evin bize yakındır, filan kadın bize yakındır," demek gibi. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Ne bilirsin, belki de o saat (kiyamet) yakın olacaktır." (el-Ahzâb, 33/63.)

Onun lehine delil getirenler de şöyle derler: Arapların kullanışı da böyledir. Nitekim şair İmruu't-Kays şöyle demektedir:

"Vay onun haline, akşamı etti mi, ne Haşim yakınlardadır Ne de Yeşkûr'un kızı Besbâse."

ez-Zeccâc der ki: Bu yanlıştır. Çünkü, müzekker ve müennes isimler (.fiillerine göre müzekker veya müennes olurlar). [\[164\]](#)

57. Rahmetinin önünden rüzgârları müjde olmak üzere gönderen O'dur. Nihayet bunlar, ağır yüklü bulutları kaldırıncı, Biz onları ölmüş bir yere süreriz ve ondan sn indiririz. Derken, o su ile ürünün her türlüünü çıkartırız. İşte Biz, Ölülerini de böyle çıkaracağız. (Bunları) iyi düşünüp ibret alırsınız diye (açıkıyoruz)."

Yüce Allah'ın: "Rahmetinin önünden rüzgârları müjde olmak üzere gönderen O'dur" buyruğu, daha önce geçen: "Geceyi durmadan kovalayan gündüze O buruyor" (el-A'râf, 7/54) buyruğuna atfedilmiştir.

Burada yüce Allah, nimetlerinden başka türlü bir nimet sözkonusu etmekte ve bu, O'nun vahdaniyetine delil teşkil etmekte, uluhiyetini ispatlamaktadır. Daha Önce el-Bakara Sûresi'nde "rüzgârlar"a dair açıklamalar, (.2/164. âyet, 9. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Rüzgârlar" çokluk çoğuludur. ise, aynı kelimenin azlık ifade eden çoğuludur. "Rüzgâr"ın aslı ise; tır. Buna göre azlık bildiren çoğul şeklinin;şeklinde olduğunu söyleyenler hatalı bulunmuştur.

" Müjde olmak üzere" kelimesinde yedi kıraat vardır: Haremeyn ehli ile Ebu Amr, bunu şeklinde "nun" ve "şîn" harfleri ötreli olrak üzere nisbet manasını verecek şekilde; 'in çoğulu olarak okumuşlardır. Biz rüzgârları yayıcılar olarak gönderdik, anlamına gelir. Bu da tekil ve çoğulu itibari İle; "Tanık ve tanıklar" kelimesini andırmaktadır. Bunun, 'in çoğulu olması da mümkündür. "Peygamber ve peygamberler" gibi. Bu kelime, değişik yerlerden esen rüzgâr demektir. Yine bu kelime, yayılan (rüzgârlar) anlamına da gelir. Yani: Rüzgârları yayılmış şekilde gönderen O'dur.

el-Hasen ve Katade; şeklinde "nun" harfini ötreli, "şîn" harfini sakın ve den hafifletilmiş olarak okumuşlardır. " Kitaplar, Peygamberler" (derken), "te" ve "sin" harflerinin sakın okunması gibi.

el-A'meş ve Hamza, şeklinde "nun" harfini üstün, "şin" harfini de sakın olarak mastar diye okumuştur. Bu mastarda da kendisinden önce gelen fiilin amel ettiğini kabul etmiştir. Bursa göre; "O, rüzgârları alabildiğine yayan" diye buyrulmuş gibi olmaktadır. Adeta rüzgârlar katlayıp dürüümüş iken sonradan estirilmeleri esnasında yayılmışlar gibi bir anlam ifade eder. Bunun, "rüzgârlar" anlamındaki, 'den hal konumunda mastar olması da mümkündür. Şöyle buyrulmuş gibi olur: O, rüzgârları dirilticiler olarak gönderendir." Bu da riîf): Allah ölüyü diriltti de o da dirildi ifadesinden gelir.

Şöyle de denilmiştir. "Nun" harfî üstün olarak; şeklindeki söyleyiş, önceden de sözünü ettiğimiz şekilde katlamanın zıddı olan açıp yaymak anlamını veren; den gelmektedir. Adeta rüzgâr esmediği vakit katlanmış ve dürüümüş bir halde iken, esince de bu katlanıp dürüümüş hali bozulup, açılıp yayılmış gibi olur. Ebu Ubeyd ise bunu, değişik yönlerde dağılıp yayılmış diye açıklamıştır.

Âsim ise bu kelimeyi; "Müjde olmak üzere" diye "be" harfini ötreli, "şin" harfini sakın ve sonu da tenvinli olarak; "Müjdecî"nin çoğulu diye okumuştur. Rüzgârlar yağmur müjdesini getirenlerdir, anlamına gelir. Bunun tanığı da yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Rüzgârları müjdeciler olarak göndermesi de O'nun âyetlerindendir" (er-Rûm, 30/46) Bu okuyuşla "şin" harfî aslında ötrelidir. Hafifletmek kastıyla sakın okunmuştur. "Peygamberler" gibi. Yine Âsım'dan "be" harfini üstün olarak okuduğu da rivayet edilmiştir.

en-Nehhâs der ki: Bu, diye de okunur. "Be" harfî üstün, "şin" harfî sakın okuyuşa göre anlamı ise müjde vermektir. İşte bunlar beş kıraat etmektedir.

Muhammed b. el-Yemanî ise, diye okumuştur. Yedinci bir kıraat ise "be ve şin" harlı ötreli olmak üzere şeklindeki okuyuştur. Yüce Allah'ın: "Nihayet bunlar, ağır yüklü bulutları kaldırıncâ..." buyruğunda geçen ve "bulut" anlamındaki; kelimesi hem müzekker olarak hem de müennes olarak kullanılır. Çoğulu ile

tekili arasında sonuna "be" (yuvarlak "te") alan bütün kelimeler de böyledir. Bunun, tekil bir kelime ile sıfatının yapılması da caizdir. Mesela: "Ağır bulutlar" denilerek ağır kelimesi tekil olarak da çoğul olarak da getirilebilir. Buyruk da: Rüzgârlar su ile ağırlaşmış bulutları taşıyınca, anlamına geJir.

"Bizonları" yani bulutları "ölmüş" yani, bitkisi kalmamış "biryere süreriz." Bunun; ölmüş bir yer için süreriz anlamına geldiği de söylenmiştir ki, o ukdirde "Yer için, yere" kelimesinin başındaki "lâm" harfî mePulü leh anlamını verir.

"Yer" anlamındaki ise, yeryüzünde mamur olan yahut olmayan boş veya meskûn her yer demektir. "Yer" kelimesi tekildir. Çoğulu İse, şektinde gelir. ise, iz ve eser anlamındadır ki, çoğulu da; şeklinde gelir. Şair der ki;

"Onun bıraktığı izleri eskime ve çürüme kuşattıktan sonra."

Bu kelime, aynı zamanda deve kuşlarının kumda yumurtalarını bıraktıkları yer anlamına da gelir. O bakımdan; " O, deve kuşunun bıraktığı yumurtadan da zelildir." Yani, deve kuşunun bıraktığı yumurtasından daha aşağılıktır, tabiri kullanılır."Belde," yer anlamındadır. "Bu bizim beldemizdir" deyimi, burası bizim yerimiz, bizim kasabamız demeye benzer. Belde aynı zamanda ayın menzillerinden birisinin adıdır ki, bunlar yay burcunun altı tane yıldızı olup, güneş bu burca yılın en kısa günlerinde girer. Belde, aynı zamanda göğüs manasına da gelir. "Fılanın beldesi geniştir" tabiri, filanın, kalbi, göğsü geniştir anlamındadır. Şair der ki:

"O deve çöktürüldü de bir beldeyi (göğsünü) bir diğer beldeye (yere) koydu Orasının devenin böğürtüleri dışında sesleri pek azdır."

Şair burada devenin çöküp göğsünü yere bıraktığını anlatmaktadır. Belde ve bulde iki kaş arasındaki tüysüz açıklık anlamına gelir. O halde bu iki kelime de müşterek lafızlardandır.

"Ve ondan sxı İndiririz" buyruğundaki; "Ondan" lafzının o beldeye suyu indiririz anlamını vermesi de mümkündür. Biz bulut ile su indiririz, anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü bulut, suyu indirmenin bir aracıdır. Anlamın (mealde olduğu gibi) Biz o buluttan suyu indirdik, şeklinde olması da muhtemeldir. Nitekim yüce Allah'ın "Allah'ın kulları ondan içerler" (el-İnsan, 76/6) buyruğundaki "be" harfî de "den, dan" anlamını vermektedir.

"Derken o su ile ürünün her türlüşünü çıkartırız. İşte Biz, ölüleri de böyle çıkaracağız. İyi düşünüp ibret alırsınız diye." Yani, bu şekilde bitkileri çıkarttığı mı z gibi, ölüleri de böylece dirilteceğiz.

Beyhakî ve başkaları, Ebu Rezin el-Ukaylf den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Ey Allah'ın Rasulü dedim, Allah mahlukatı nasıl tekrar diriltecektir ve yarattıkları arasında bunun delili ve belgesi nedir? Hz, Peygamber şu

cevabı verdi: "Sen kavminin vadisinden kurakken geçmişken daha sonra oradan geçtiğinde yeşillenerek sarsıldığını hiç görmedin mi?" Evet gördüm, deyince; "İste Allah'ın yarattıklarında (öldükten sonra) dirilişin âyeti (belgesi) budur" diye buyurdu. [\[165\]](#)

Benzetme yönünün şu olduğu da söylenmiştir: Ölülerin kabirlerinden diriltilmesi, yüce Allah'ın kabirleri üzerine yağdıracağı bir yağmur vasıtasıyla olacaktır. Bu yağmur sonucunda kabirleri üzerlerinden çatlayacak, sonra da ruhları kendilerine geri dönecektir.

Müslim'in Sahih'inde de Abdullah b. Amr'ın, Peygamber (sav.)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Sonra yüce Allah bir çisintîyi andıran bîr yağmur gönderir -yahutta indirir diye buyurdu-. Bu yağmurdan insanların cesetleri bitip yeşerir. Sonra da: Ey insanlar haydi Rabbinizin huzuruna. Onları durdurunuz. Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir, diye seslenilir," deyip hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir. [\[166\]](#)

Biz bu hadisin tamamını "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. (Cenab-ı Allaha hamd olsun. İşte bu husus, öldükten sonra diriliş ve insanların tekrar yaratılacağına delildir.

Bütün işler yalnız Allah'a döndürülür. [\[167\]](#)

58. İyi ve temiz ülkenin bitkisi Rabbinin izniyle çıkar. Kötü olan dan ise faydası pek az bir şeyden başkası çıkmaz. İşte Biz, âyetlerimizi şükreden bir topluluk için böylece türlü türlü ve tekrar tekrar açıklarız.

Yüce Allah'ın: "İyi ve temiz ülkenin bitkisi Rabbinin izniyle çıkar. Kötü olandan ise faydası pek az bir şeyden başkası çıkmaz" buyruğunda geçen iyi ve temiz ülkeden kasıt, iyi topraktır. Kötü olan ise, toprağında taş yahut diken bulunandır. Bu açıktama el-Hasen'den nakledilmiştir. Anlamının, bir benzetme olduğu da söylenmiştir. Şanı yüce Allah, kavrayışı çabuk olan kimseyi, iyi ve temiz toprağa, geç kavrayan kimseyi de kötü toprağa benzetmiştir ki, bu açıklama en-Nehliâs'tan nakledilmiştir.

Bunun, kalplere dair bir örneklendirme olduğu da söylenmiştir. Kimi kalp verilen öğüt ve hatırlatmaları kabul eder. Kimi kalp de fasıktır. Böyle bir öğüt ve hatırlatmadan uzak durur. Yine bu açıklama el-Hasen'den nakledilmiştir.

Katade ise şöyle demektedir: Allah'tan ecrini umarak ve nafil olarak amelde bulunan mü'mine ve ecrini Allah'tan ummayan münafıka dair bir örnektir. Nitekim Rasulullah (sav) şöyle buyurmaktadır: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, eğer onlardan herhangi birisi yağlı bir kemik yahut da güzel iki koyun

ayağını bulacağını bilse, mutlaka yatsı namazında hazır bulunurdu. [\[168\]](#)
"Faydası pek az bir şey" kelimesi hal olarak nasbedîmiş-tir, Hayır vermekten uzak duran, zor demektir. Bu da temsili bir ifadedir. Mücahid der ki: Yani, Ademoğullan arasında iyi olan kimseler de vardır, kötü olan kimseler de vardır. Talha ise "kei" harfinin esreli okunuşu ağır olduğundan dolayı; diye okumuştur, tbn el-Kâkâ' ise, "kef" harfini üstün olarak; diye okumuştur. Bu da; "kötü olan" anlamında bir mastardır. Nitekim şair (bu anlamda kullanılmış mastara örnek olmak üzere) şöyle demiştir:

"O ancak bir öne gidiş ile bir gerileyiştir."

Bu kelimenin "kef" harfinin üstün okunuşu ile esreli okunuşunun aynı anlama geldiği ve bunun iki ayn söyleyiş olduğu da söylenmiştir.

"İşte Biz, âyetlerimizi şükreden bir topluluk için böylece türlü türlü ve tekrar tekrar açıklarız." Bu âyetleri diğer âyetleri de açıkladığımız gibi açıklarız. Âyetler'den kasıt, şirki çürütmeye dair belge ve delillerdir. İşte insanların gerek duyacakları her hususta âyetleri Biz böylece açıklarız.

Özet olarak "şükreden topluluk"un zikredilmesi ise, bunlardan yararlananların onlar oluşundan ötürüdür. [\[169\]](#)

59. Andolsun Biz Nuh'u kavmine gönderdik de: "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka hiç bir ilâhınız yoktur. Doğru-su ben, sizin için büyük bir günün azabından korkuyorum" dedi.

Yüce Allah, kemal seviyesinde yaratıcı ve kadir olduğunu beyan ettikten sonra; "Andolsun Biz Nuh'u kavmine gönderdik de: Ey kavmim, Allah'a İbadet edin..." buyruğu İle geçmiş ümmetlerin kıssalarını ve bu kıssalardaki kafirleri sakındırıp uyarıcı hususları sözkonusu etmektedir.

Andolsun..." buyruğundaki "lam" harfi, yemine dikkati çeken ve te'kid İçin gelen "lam"dır.

Dedi" buyruğundaki "fa" harfi ise, ikinci hususun birincisinden sonra vukua geldiğine (yani, önce onun peygamber olarak gönderildiğine, sonra da kavmine Allah'a ibadet etmelerini emrettiğine) delâlet etmektedir.

Ey kavmim" ifadesi ise muzaf bir nidadır. Bunun aslı üzere; şeklinde okunması da mümkündür.

Nuh (a.s), Âdem (a.s.)'dan sonra yer yüzüne Allah'ın gönderdiği rasulle-rin ilkidir. O, kızlarla, kızkardeşlerle, hala ve teyzelerle evlenmenin haram olduğu hükmünü getirmiştir.

en-Nehhâs der ki: "Nuh" adının munsarîf (çekimli fiil) olması üç harfli oluşundan dolayıdır. Ayrıca bu ismin; 'den türemiş olması da mümkündür. Bu

anlamdaki açıklamalar, Âl-i İmran Sûresi'nde (3/33. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. Önceden yaptığımız bu açıklamalar, bunları tekrarlamaya gerek bırakmamaktadır.

İbnü'l-Arabî der ki: Tarihçiler arasında Hz. İdris'in Hz. Nuh'tan önce olduğunu söyleyenler yanılmışlardır. Bunların yanılmış olduklarına delil ise, şu sahih hadistir: Peygamber (.sav) Adem ile İdris'le İsrâ'da karşılaşmış, Hz. Adem, Peygamber Efendimize: "Salih peygamber ve salih evlada merhaba" dediği halde, Hz. İdris de: "Salih peygamber ve salih kardeşe merhaba."[\[170\]](#) demiştir. Şayet İdris Hz. Nuh'un babası olsaydı: "Salih peygamber ve salih evlada merhaba!" demesi gerekirdi. Hz. İdris'in Ona "salih kardeş" demesi onun Nuh (a.s) da nesebinin Hz. Peygamberle birleştiğini göstermektedir. Allah'ın salat ve selamı hepsine olsun. İnsaflı bir kimsenin artık bundan sonra söyleyecek her hangi bir sözü de olmaz.

Kadı İyad der ki: Burada da Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. gibi Hz. Peygamber'in ataları "merhaba salih evlada" dedikleri halde, Hz. idris hakkında Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Yusuf, Hz. Harun ve Hz. Yahya gibi "salih kardeşe merhaba" dediği rivayet edilmiştir. İttifakla Peygamber (sav)'ın neseb itibariyle atası olmayan peygamberlerden söyledikleri de böyledir.

el-Mâzerî der ki: Tarihçiler, Hz. İdris'in Nuh (ikisine de selam olsun)'un dedesi olduğunu zikretmektedirler. Hz. İdris'in peygamber olarak gönderildiğine dair delil ortaya konulacak olsa dahi, Onun Hz. Nuh'tan önce olduğuna dair neseb bilginlerinin söyledikleri sahih olamaz. Çünkü, Hz. Peygamber, Adem soyundan gönderilmiş ilk rasülün Hz. Nuh olduğunu haber vermektedir. Şayet İdris'in peygamber olarak gönderildiğine dair delil ortaya konulamayacak olursa, o takdirde söyledikleri doğru ve Hz. İdris'in rasul olarak gönderilmeyip, sadece nebi bir peygamber olarak gönderildiği anlaşılabılır.

Kadı iyad der ki: Bu İki görüşü şöylece bir arada telif etmek mümkündür: Hadis-i şerifte de ifade edildiği gibi Hz. Nuh bizim peygamberimiz gibi bütün yeryüzü halkına peygamber olarak gönderilmiş ve bu onun bir özelliği olabilir. Diğer taraftan Hz. İdris ise, Musa, Hûd, Salih, Lût ve diğer peygamberler gibi yalnızca kendi kavmine peygamber olarak gönderilmiş olabilir. Bazıları da buna yüce Allah'ın şu buyruğunu delil göstermişlerdir: "Muhakkak İlyas da gönderilmiş peygamberlerdendir. O, kavmine (Allah'tan) korkmaz mısınız demişti." {es-Sâffat, 37/123-124) Çünkü İlyasın Hz. İdris'in kendisi olduğu da söylenmiştir. Ayrıca buradaki "İlyas" kelimesi, îdrâsîn diye de okunmuştur. Yine Kadı İyad der ki: Ben, Ebu'l-Hasan b. Battal'ın, Adem'in rasul olmadığı kanaatine sahip olduğunu gördüm. Bundan maksat ise, yapılabilecek böyle bir itirazdan

kurtulmaktır. Ebu Zerr'in rivayet ettiği uzunca hadis ise, Hz. Adem'in de Hz. İdris'in de birer rasul olduklarına delâlet etmektedir."[\[171\]](#)

İbn Atiyye de der ki: Bu görüşler şöylece telif edilebilir. Hz. Nuh'un, insanları ıslah, azap ve helak edilmek suretiyle tehdit ve imana çağırması şeklindeki davet için peygamber olarak gönderilmesi meşhur bir hadisedir. O halde bundan kasıt, onun bu nitelikte gönderilmiş ilk peygamber oluşudur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Abbas'dan gelen rivayete göre de: Nuh (a.s) kırk yaşında iken peygamberlikle görevlendirilmiştir. el-Kelbî de der ki: Hz. Nuh, Adem'den sekizyüz yıl sonra peygamber olarak gönderilmiştir. İbn Abbas da şöyle demektedir: Hz. Nuh, kavmi arasında onları elli yıl eksiği ile bin yıl davete devam etti. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'in verdiği haber de böyledir. Tufandan sonra ise, insanlar çoğalıp etrafa yayılınca kadar altmış yıl süre yaşadı.

Vehb b. Münebbih der ki: Nuh, elli yaşında iken peygamberlikle görevlendirildi. Amr b. Şeddâd der ki: Hz. Nuh, üçyüz elli yaşında iken peygamberlikle görevlendirildi.

Tirmizî ve ondan başka bir çok hadis kitabında ise, elan mevcut bütün insanlar Nuh (a.s)'ın zürriyetindendir, denilmektedir.

en-Nekkâş, Süleyman b. Erkam'dan, O'nun da ez-Zührîden rivayetine göre Araplar, Farslar, Rumlar, Şam (Suriye) halkı ve Yemenliler Hz. Nuh'un oğlu Şam'ın çocuklarıdır, Sind, Hind halkı, Zenciler, Habeşliler, Zut (Cet'tin Arapçalaşmış şekli olup bir Hint ırkıdır -Kamus-), Nube (Güney Sudan) ile Siyah derili herkes, Nuh'un oğlu Ham'in soyundandır. Türkler, Berberiler, Çin'in(ötesi, Ye'cûc ile Me'cûc ve Bulgarların (Sılav ırkı) hepsi ise, Nuh'un oğlu Yafes'in çocuklarıdır. Bütün insanlar Nuh'un zürriyetinden gelmektedir.

Yüce Allah'ın: "Sizin O'ndan başka hiç bir ilahınız yoktur" buyruğundaki "Ondan başka" buyruğu, Nâfi', Ebû Amr, Âsim ve Hamza'nın kıraatine göre merfu'dur.

Sizin O'nun dışında hiç bir İlâhınız yoktur anlamında olup, ilah kelimesi mahallen i'rabına göre sıfat yapılmıştır. "O Başka" kelimesinin, şeklindeki istisna edatı anlamında olduğu da söylenmiştir. Sizin, Allah'tan başka hiç bir ilahınız yoktur, demek olur.

Ebu Amr der ki: Ben bu kelimenin cer ve nasb halinde okunduğunu bilmiyorum. el-Kisaî ise, mahallen i'rabını nazar-ı itibara alarak, onu cer ile okumuştur. İstisna olarak nasb okunması da caiz olmakla birlikte bu çokça görülen bir şekil değildir. Şu kadar var ki, el-Ktsaî ile el-Ferrâ Başka" anlamındaki bu kelimenin yerine; Ancak, müstesna" şeklindeki istisna edatının kullanılmasının güzel

kaçtığı her yerde nasb ile okunmasını caiz kabul etmişlerdir. İfade ister tamam olsun, ister olmasın fark etmez. O baktm-dan, el-Kisaî ile el-Ferra; Senden başkası bana gelmedi" ifadesini uygun gördükleri gibi, el-Ferra ayrıca şöyle demektedir: Bu, Üs-doğullan ile Kudaahlann bazılarının şivesidir. Daha-sonra da kanıt olmak üzere aşağıdaki beyiti zikretmektedir:

"Onu su içmekten alıkoyan tek şey, bir güvercinin,
Oldukça dalları bulunan ve uzun bir sedir ağacında seslenmiş olmasıdır."
el-Kisaî ise şöyle demektedir Olumlu cümle olarak; Bana senden başkası geldi," ifadesi caiz değildir. Çünkü burada bunun yerine; istisna edatı kullanılamaz. en-Nehhâs ise şöyle demektedir: Basralılara göre eğer ifade tamam olmuyor ise 'ın nasbedilmesi caiz değildir. Onlara göre böyle bir şey, en çirkin lahnden (yanhşlıklardan)dır. [\[172\]](#)

60. Kavminden ileri gelenler de: *Şiiphesi2 biz seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz" dediler.

61. Dedi ki: "Ey kavmim, bende hiç bir sapıklık yoktur. Fakat ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.

62. "Rabbimin vahyettiklerini size tebliğ ediyorum. Sizin iyiliğinizi istiyorum ve ben Allah'tan sizin bilmediğinizi de biliyorum."

"İleri gelenler: Mele1" kavmin eşrafı ve elebaşlarıdır. Buna dair açıklamalar, daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/246. âyetin tefsirinde.) geçmiş bulunmaktadır. (Dalalet: Sapıklık) ise, hak yoldan aynimak ve hak yoldan uzaklaşmak demektir. Biz, senin bizi bir tek ilâha ibadete çağırmanı haktan bir sapma olarak görüyoruz, demek istemişlerdi.

Size tebliğ ediyorum" kelimesi, "lam" hariî şeddeli olarak okunursa "tebliğ" den gelir. Şeddesiz okunursa da "iblâğ: ulaştırmak "da o gelir. Her iki kıraatin aynı anlama gelen iki farklı söyleyiş olup; Ona ikramda bulundu," kelimeleri gibi olduğu da söylenmiştir.

"Sizin iyiliğinizi istiyorum" buyruğundaki: Nush: Aldatmanın (ğışş'in) hilafına, karşılıklı ilişkide niyetin her lürlü fesad şaibesinden arınmış olması demektir. Bu fiilin, "lam" ile geçiş yapması daha fasihtir. Nitekim yüce Allah'ın bu buyruğunda da böyledir. Bunun ismi ise "nasihat" şeklinde gelir. "Nâsih" ise, nasihat veren anlamındadır. Çoğulu da "nusahâ" gelir. ise, kalbi temiz adam anlamında bir deyimdir. el-Esmaî der kî: Nâsih, bal ve benzeri saf katıksız şeyler demektir. "Nâsı" gibi. Halis olan her şey aynı zamanda "nâsıh"tır. ise, filan kişi nasihala yöneldi, anlamındadır. Benim nasihatimi kabul eL Çünkü ben sana samimi olarak Öğüt verdim," denilir. Nâsih, aynı zamanda terzi anlamındadır.

Nisah ise, dikişle kullanılan ince tel (biz) demektir. Nisâhâl da deriler anlamına getir, eh A'sâ da şöyle demektedir:

"Ojčki içenlerin hepsinin sarhoş olduğunu görürsün.

Tıpkı, deve yavruarının ipleri (yahut da avlanmak istenen kuşların ağları) uzatıldığı gibi."

Şairin kullandığı kelimesi, 'm bir başka söylenişidir. Bu ise, süt emen deve yavrusu demektir. Yine bu kelime bir kuşun da adıdır. Bu kelimenin (nasihatın) anlamına dair daha geniş açıklamalar, yüce Allah'ın izniyle el-Tevbe Sûresi'nde (9/91-92. âyet, 1 ve 2. başlıklarında) gelecektir. [\[173\]](#)

63. "Sizi uyarmak İçin ve siz sakınasınız, bir de belki rahmet olunursunuz diye Rabbiniz tarafından İçinizden bir kişiye bir öğüt geldi diye şaştınız mı yoksa?"

64. Bunun üzerine onu yalanladılar. Biz de kendisini ve gemide onunla birlikte bulunanları kurtardık. Âyetlerimizi yalanlayanları İse suda boğduk. Çünkü onlar kör bir kavim idiler.

Yüce Allah'ın: "Şaştınız mı yoksa" buyruğunda "vav" harfi atıf "vav"ı olduğundan dolayı fetııalıdır. Başına ise takrir için (doğruyu söyletmek kastıyla) istifham hemzesi gelmiştir. Aslında "vav" harfi istifham harflerinin başına gelir. Ancak, gücü dolayısıyla soru hemzesi bundan müstesnadır.

"İçinizden bir kişiye" yani, bir kişinin vasıtası ile tebliğ edilmek üzere "bir öğüt", Rabbinizden bir nasihat, vaaz "geldi diye şaştınız mı yoksa?"

"Bir kişiye" deki ... a'nsn; Birlikte" anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani, içinizden bir kişi ile birlikte... demek olur.

Anlamının: İçinizden bir kişiye, yani nesebini tanıdığınız, yani sizin cinsinizden olan bir kişiye Rabbinizden indirilmiş bir Öğüt geldi diye şaştınız mı yoksa? anlamında olduğu da söylenmiştir. Eğer o, bir melek olsaydı, belki cinsin farklılığı dolayısıyla tabiat itibariyle ondan uzaklaşmanız söz konusu olurdu.

" Gemi" kelimesi, tekit olarak da kullanılır, çoğul da kullanılır. Nitekim el-Bakara Sûresi'nde (2/164. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Çünkü onlar kör bir kavim idiler." Yani, hakkı görmeyen kimseler idiler. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. Allah'ı tanımak ve kudretini bilmekten yana kör idiler diye, açıklanmıştır.

Bu iş hakkında kör bir adamdır" tabiri, bu işi bilmeyen ca-hii bir kimsedir, anlamına gelir. [\[174\]](#)

65. Âd (kavmin)'e de kardeşleri Hûd'u (gönderdik). O: "Ey kavmim, Allah'a ibadet ediniz. Ondan başka hiçbir İlâhınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?"

dedi.

66. Kavminin ileri gelenlerinden kâfir olanlar da: "Biz, senin aklında bir hafiflik görüyoruz. Ve gerçekten biz seni yalancılardan sanıyoruz" dediler.

67. "Ey kavmim, aklımda bir hafiflik yok. Fakat ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim" dedi.

68. "Rabbanın vahyettiklerini size tebliğ ediyorum. Ve ben size güvenilir bir nasihat ediciyim."

69. "Sizi uyarmak için Rabbiniz tarafından içinizden bir adama bir öğüt geldi diye şaştınız mı yoksa? Düşünün ki O, sizi Nuh kavminden sonra halifeler kıldı. Yaratılış itibari ile size boy pos da verdi. O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki, kurtuluşa erdirirsiniz."

Yüce Allah'ın: "Âd (kavmin)'e de kardeşleri Hûd'u (gönderdik)" buyruğu şu demektir: Biz, Âd kavmine onların kardeşleri olan Hud'u peygamber olarak gönderdik.

İbn Abbas der ki; Bunun anlamı, babalarının oğlu olan kardeşleri şeklindedir. Kabile birliği bakımından kardeşlen diye açıklandığı gibi, babalan Adem'in çocuklarından bir insan anlamında kardeşleri diye de açıklanmıştır.

Ebû Davud'un MusannePinde ise kardeşleri Hûd, arkadaşları Hud demektir. Âd ise, Nuh'un oğlu Şam'ın soyundan gelen bir kavimdir. İbn İshâk der ki: Âd , 'ûs'un oğlu, o, İrem'in, o, Salih'in, o, Erfahşed'in, o, Şam'ın, o Nuh'un oğludur. Hûd ise Abdullah'ın oğludur. O, Rebah'ın, o, el-Velûd'un, o, Âd'ın, o, 'ûs'un o, İrem'in, o da Şam'ın, o da Nuh'un oğludur.

Allah Hud'u Âd kavmine peygamber olarak göndermişti. Kavminin neseb itibariyle en iyisi, mevkii itibariyle en faziletli idi.

"Âd" kelimesini munsanf kabûl etmeyenler, bunu kabilenin adı olarak kabul ederler. Munsanf olarak kabul edenler ise, kabilenin kolunun adı olarak kabul ederler. Ebu Hatim ise der ki: Ubeyy ile İbn Mes'ud'un kıraatinde: İlk Âd'i" kelimesini "dal" harfinden sonra "elir olmaksızın okumuşlardır. Hud kelimesi ise Arapça olmayan bir isim olmakla birlikte hafifliği dolayısıyla munsarıftır. Çünkü, üç harfli bir kelimedir. Diğer taraftan; Döndü, döner fiilinden türemiş Arapça bir isim olması da mümkündür. Nasb ile okunması ise bedel oluşundan delayıdır.

Hız. Hud ile Hız. Nuh arasında, -müfessirlerin naklettiklerine göre- yedi tane ata vardır. Âd da, rivayet olunduğuna göre on üç kabile idiler. Bunlar, Âlic diye bilinen kumluk bölgede yaşıyorlardı. Bunların bağları bahçeleri, ekinleri ve imarları vardı. Ülkeleri oldukça verimli idi. Allah onlara gazap ederek oraları çöle dönüştürdü. Rivayete göre buralar Hadramut ile Yemen arasında idi. Putlara

tapıyorlardı. Hud ise, kavmi helak edildikten sonra kendisine iman edenlerle birlikte Mekke'ye gelerek, ölünceye kadar orada kaldı.

"Biz senin aklında bir hafiflik görüyoruz," Yani, biz senin ahmak olduğun, aklında da hafiflik bulunduğu görüşündeyiz. Şair, der ki:

"O kadınlar esen rüzgârların iist taraflarını salladığı Mızraklar gibi salına salına yürüdüler."

Bu anlamda açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde C2/13- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Gerek burada, gerekse de Hz. Nuh kıssasında geçen "görmek" ile ilgili olarak da: Burada görmekten kasıt, göz ile görmektir denildiği gibi, bununla zannı galip (ağır basan kanaat) demek olan görüşün kastedilmiş olması da mümkündür.

Yüce Allah'ın: "Düşünün ki O sizi, Nuh kavminden sonra halifeler kıldı* buyruğundaki "(»LüsO: Halifeler" kelimesi, "halife" kelimesinin müzek-ker olarak ve manaya göre yapılmış bir çoğuludur. "HalâiP şeklindeki çoğul ise, lafza göre yapılmış bir çoğuldur. Yüce Allah onlara, kendilerini Nuh kavminden sonra yeryüzünün sakinleri kıldığı İçin, lütfunu hatırlatmaktadır.

"Yaratılış itibari ile size boy pos da verdi" buyruğu ndaki (boy-pos) anlamına gelen; (îk^,) kelimesindeki "sin" harfinin "sad" harfi ile okunması da caizdir. Çünkü ondan sonra "ti" harfi gelmektedir.

O, yaratılıştan sizi, uzun boylu ve iri cüsseli yapmıştır, demektir, İbn Ab-bas der ki: Onların en uzun boyluları yüz arşın, en kısa boyluları ise aitmiş arşın idi. Bu şekildeki iri yan yaratılmış olmaları, atalarının yaratılışına uygun idi. Bunun, Hz, Nuh'un kavmine uygun bir yaratılış olduğu da söylenmiştir. Vehb b. Münebbih der ki: Onlardan herhangi birisinin başı, oldukça büyük bir kubbe (çadır) gibi idi. Adamın bir gözüne yırtıcı hayvanlar yavrulardı, Burun delikleri de böyleydi.

Şehr b. Havsab, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Âd kavminden bir adam taştan iki kapı kanadı yapardı. Eğer bu ümmetten beşyüz kişi onu kaldırmak için bir araya gelecek olsaydı buna güç yetiremezdi.

Onlardan herhangi birisi ayağı ile yere vuracak olsaydı, ayağı yere geçerdi. [175] "O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın." Nimetler anlamına gelen; kelimesinin tekili şeklinde gelir. Tıpkı"Anlar, zamanlar," kelimesinin tekilinin; şeklinde gelmesi gibi.

"...kî, kurtuluşa erdirilesiniz." Burada kurtuluş anlamına gelen "felah"a dair açıklamalar, daha önceden (el-Bakara, 2/5- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [176]

70. "Sen bize babalarımızın ibadet ettiklerini terkederek yalnız Allah'a ibadet

edelim diye mi geldin? O halde doğru söyleyenlerden isen bizi kendisiyle tehdit ettiğin şeyi getir" dediler.

71. Dedi ki: "Gerçekten Rabbinizden size bir azap ve gazap gelecektir. Allah'ın haklarında hiç bir delil indirmediği, kendinizin ve atalarınızın taktığı bir takım adlar hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Artık bekleyin. Şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim."

72. Bunun üzerine Biz, kendisini de onunla beraber olanları da tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Âyetlerimizi yalanlayıp iman etmeyenlerin İse köklerini kestik.

Kavmini kendisiyle korkutup sakındırmış olduğu azabı istemeleri üzerine onlara: "Gerçekten Rabbinizden size bir azap ve gazap gelecektir" dedi. Burda "gelecektir" gelmesi hak ve vacib olmuştur, demektir.

"Ve hüküm geldi vaki oldu" ifadesi, vacib oldu anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Azab onlara vaki olunca" (ei-A'raf, 7/134) buyruğu da böyledir, "onlara inince" an tamında dır. Yine: "Söz aleyhlerine gerçekleşince, Biz de onlara yerden bir dâbbe çıkartırız" (en-Neml, 27/82) buyruğunda da böyledir. Âyet-i kerimede geçen; azap anlamındadır. Bu kelime ile küfrün aşırılığı sebebiyle kalbin perdelenmesinin kastedildiği de söylenilmiştir.

"Allah'ın haklarında biç bir delil indirmediği" yani, ibadetlerine dair hiç bir delilinizin bulunmadığı "... bir takım adlar hakkında mı benlinle tartışıyorsunuz?" Buyrukla kastedilen tapındıkları putlardır. Putlarının da değişik isimleri vardı. Burada "isim", müsemmâ (ad olarak kullanıldığı şey) anlamındadır.

Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Sizin, O'nu bırakıp da taptıklarınız kendinizin ve atalarınızın taktığı bir takım isimlerden başkası değildir." (Yusuf, 12/40) Bu isimler ise, îz'den ve el-Eazz'dan, Uz-za'nın kullanılması, Lat gibi isimlerin verilmesi kabilindendir. Halbuki, bu putların izzetten (güç ve kuvvetten, şeref ve üstünlükten) ve ilahlıktan en ufak bir payları yoktur.

Kök" kelimesi, son ve kök manasına gelir ki, buna dair açıklamalar daha önceden (el-En'âm, 6/45. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yani onlardan geriye hiç bir şey kalmadı. [\[177\]](#)

73. Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i (gönderdik). "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden apaçık bir mucize gelmiş bulunuyor. İşte size bir mucize olmak üzere Allah'ın dışı devesi. Onu bırakın, Allah'ın arzında otlasın. Ona kötülükle dokunmayın. Sonra sizi

acıklı bir azap yakalar" dedi.

Semûd, Ad'ın, o, İrem'in, o Şam'ın, o da Nuh'un oğludur. Cedis'in kardeşidir. Bunlar, oldukça bolluk içerisinde yaşıyorlardı. Fakat Allah'ın emrine muhalefet edip O'ndan başkasına ibadet ettiler, yeryüzünde fesat çıkardılar. Allah da onlara Hz. Salih'i peygamber olarak gönderdi. Hz. Salih, Ubeyd'in, o, Asafın, o, Kâşih'in, o, Ubeyd'in, o, Hâzcr'in, o da Semud'un oğludur. Bunlar, Arap bir kavim idiler. Hz. Salih, neseb itibariyle en soyluları, mevki İtibariyle en üstünleri idi. Onları saçları ağarınca kadar Allah'ın yoluna davet ettiği halde mustaz'af pek az kişi dışında onlardan kimse ona tabi olmadı. Semud kelimesinin munsarîf olmaması, bir kabile adı olarak kullanılmasından dolayıdır. Ebu Hatim der ki: Bunun munsarîf olmayışı, Arapça olmayan bir isim olduğundan dolayıdır.

en-Nehhâs, bu yanlıştır der. Çünkü bu kelime az su demek olan; 'den türemiştir. Kıraat alimleri ise, "(Haberinizi olsun ki Semud, Rabblerini inkâr ile kâfir oldular" (Hud, 11/68.) buyruğunu kabile adı olmak üzere okumuşlardır.

Semud kavminin meskenleri Hicaz İle Şam arasında Vadi'l-Kurâ'ya kadar uzanan bölgede Hicr denilen yerde idi. Bunlar, asıl itibariyle Hz. Nuh'un oğlu Şam'ın soyundan gelirler. Bu kavme Semud denilmesi ise, sularının azlığından dolayıdır. İleride yüce Allah'ın izniyle buna dair açıklamalar, el-Hi-cr Sûresi'nde (15/80. âyet ve devamının tefsirinde) gelecektir. [\[178\]](#)

"İşte size bir mucize olmak üzere Allah'ın dişi devesi." Kendisinden mucize İstemeleri üzerine sert bir kayanın içinden onlara bir dişi deve çıkardı. Bu dişi deve bir gün tek başına vadinin bütün suyunu içer ve onun misli kadar da onlara süt verirdi. Bu süten daha lezzetli ve daha tatlı bir süt asla içilmiş değildi. Bu devenin verdiği süt, çokluklarına rağmen ihtiyaçlarına yeterli geliyordu. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Su, bir gün onun ve belirli bir gün de sizindir." (eş-Şuarâ, 26/155.)

Dişi devenin yüce Allah'a izafe edilmesi, yaratılmışın yaratıcıya izafe edilmesi açısından dır. Ayrıca bunda bir şereflendirme ve bir özellik verme anlamı da vardır.

"Onu bırakın, Allah'ın arzında otlasın." Yani, onun rızkını vermek, ihtiyaçlarını karşılamak sizin işiniz değildir. (Bu, Allah'a aittir). [\[179\]](#)

74. "Hatırlayın ki O, Âd kavminden sonra sizi halifeler kılıp yer yüzüne yerleştirdi. Ovalarında köşkler yapıyor, dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın. Yeryüzünde fesatçılar olup taşkınlık yapmayın."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[180\]](#)

Salih'in Kavmi Semud'a Verilen İmkânlar:

Yüce AJJah'ın: Sizi... yeryüzüne yerleştirdi" buyruğunda hazfedilmiş bir ifade vardır. O, yeryüzünde sizi bir takım konaklara yerleştirdi demektir. "Ovalarında köşkler yapıyor" fier yerde köşkler inşa ediyorsunuz, "dağlarında evler yontuyorsunuz." Ömürlerinin uzunluğu dolayısıyla dağlarda evler edinmişlerdi. Ömürleri tükenmeden önce yaptıkları binalar ve bunların çatıları çürüyüp gidiyordu, el-Hasen, "Yontuyorsunuz" kelimesini "İa"nın fethası! ile okumuştur ki, bu da bir söyleyiştir. Bu kelimenin kökünde boğaz harflerinden bir harf bulunduğundan dolayı, mazi ve muzari vezinleri; şeklinde getir. [\[181\]](#)

2. Bina Yapmanın Hükmüne Dair:

Köşk ve buna benzer yüksek yapılı bina yapmayı caiz kabul edenler bu âyet-i kerime ile yüce Allah'ın: "De ki: Allah'ın kulları için çıkardığı zineti, temiz ve hoş rızıkları kim haranı kılmıştır" (el-A'raf, 7/32) âyetini delil gösterirler. Nakledildiğine göre, Muhammed b. Sîrin'in bir oğlu bir ev yapmış ve bu uğurda oldukça fazla mal harcamıştı. Bu husus, Muhammed b. Sîrin'e nakledilince, şöyle dedi: Ben, kişinin kendisine fayda sağlayacak bir bina yapmasında bir maiizur olduğu görüşünde değilim. Diğer taraftan Hz. Peygam-ber'in de şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Allah, bir kula nimet ihsan edecek olursa, o nimetinin eserinin üzerinde görülmesini sever.[\[182\]](#) " İşte, güzel bina yapmak, güzel elbise giyinmek de bu nimetin arasındadır. Nitekim bir kimse oldukça fazla bir mal vererek güzel bir cariye satın alacak olursa, bundan daha aşağısı da kendisi için yeterli olduğu halde böyle bir cariye satın almasının caiz olduğu görülmektedir. Bina da böyledir.

Başkaları ise bunu mekruh kabul ederler. Bunlar arasında Hasanü'l-Bas-ri ve başkaları da vardır. Delil olarak da Hz. Peygamber'in: "Allah bir kul hakkında kötülük murad ederse, onun malını çamura ve kerpice harcatır. [\[183\]](#) Bir başka rivayette de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim kendisi için yeterli olandan fazlasını bina edecek olursa, kıyamet gününde o binayı boynunda taşıyarak gelecektir. "[\[184\]](#)

Derim ki: Ben de bu görüşteyim. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Mü'min, herhangi bir intakta (harcamada) bulunacak olursa, onun bedelini vermek aziz ve celil olan Allah'a aittir. Ancak bina, yahut masiyete harcanan

müstesna." [\[185\]](#) Bu hadisi Cabir b. Abdullah rivayet etmiş olup, Dârakut-nî de kitabında kaydetmiştir. Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Ademoğlu nun şu hususlar dışında her hangi bir hakkı yoktur: Kendisinde barınacağı bir ev, avretini örtecek bir elbise, katıksız kuru ekmek ve su." Bu hadisi de Tirmizî rivayet etmiştir. [\[186\]](#)

3. Allah'ın Nimetlerine Şükretmenin Gereği:

"Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın." Bu, kâfirlere de nimet ihsan olunduğunun bir delilidir. Buna dair açıklamalar, daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde (3/190-200. âyetlerin tefsiri, 18. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Yer yüzünde fesatçılar olup taşkınlık yapmayın." Bu buyruğa dair açıklamalar da daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/60. âyet, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bu anlamda iki ayn söyleyiştir. el-A'meş ise, kelimesini "te" harfini esrelî olarak okumuş olup, bunu; den gelen bir kelime olarak kabul etmiş ve gelen bir kelime olarak almamıştır. [\[187\]](#)

75- Kavminden müstekbir olanların İleri gelenleri, kendilerince zayıf kabul ettiklerine (mustaz'aflara) yani, aralarından iman edenlere şöyle dediler: "Salih'in gerçekten Kabbî tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu biliyor musunuz?" Onlar da: "Doğrusu biz, onunla gönderilene iman edenleriz* dediler.

76. O müstekbirler: "Doğrusu biz, şu sizin iman ettiğinizi inkâr edenleriz" dediler.

Yüce Allah'ın: "Kavminden müstekbir olanların ileri gelenleri, kendilerince zayıf kabul ettiklerine, yani aralarından iman edenlere şöyle dediler" buyruğunda ikincisi (yani, iman edenler), birincisin (yani kendilerince zayıf kabul ettikleri kimseler)'den bedeldir. Çünkü, zayıf kabul edilen mus-taz'aflar mü'minlerin kendileridir. Bu da "bedelü'l-ba'z min el-kül" (yani, bir kısmın bütünden bedel yapılması) şeklinde bir bedeldir. [\[188\]](#)

77- Derken, o dişi deveyi kesip öldürdüler. Rabblerinin emrine karşı büyüklenerik İsyân ettiler ve: "Ey Salih, eğer sen gönderilmiş peygamberlerden isen, bizi tehdit edip durduğunu getir" dediler.

78. Bunun üzerine şiddetli bir sarsıntı onları yakalayiverdi de yurtlarında diz üstü çökenler oldular.

79. O da onlardan yüz çevirdi ve: "Ey Kavmim, gerçekten ben size Rabbimin

risaletinî tebliğ ettim ve size içtenlikle öğüt verdim. Fakat siz, öğüt verenleri sevmezsiniz" dedi.

Yüce Allah'ın: O dişi deveyi kesip öldürdüler" buyruğunda geçen; "el-Akr" yaralamak demektir. Bunun, ölüm ile sonuçlanacak bir şekilde etki bırakan türden bir organı kesmek anlamına geldiği de söylenmiştir. Atın akr edilmesi, kılıçla ayaklarının vurulup kesilmesi demektir. Çoğul ismi; şeklinde gelir. ise, bineğin sırtında yara açılmasına sebep oldu demektir. Şair İmruu'l-Kays der ki: "Devenin sırtındaki semer hep birlikte bizi yana doğru eğdiğinde Bana dedi ki: Ey İmruu'l-Kays, devemi yaraladın haydi in."

Burada "akr" kelimesi yaralamak, sırtını yaralamak anlamındadır.

el-Kuşeyrî der ki: Akr, devenin arka ayaklarının diz kapakları bölümünün açılması demektir. Daha sonra devenin kesilmesine akr denilmiştir. Çünkü bu şekilde bir akr, çoğunlukla devenin kesilmesine sebep teşkil ediyordu. (Önce, arka ayaklarından birisinin dizi kesilerek kaçması önlenmeye çalışılıyordu.)

Bu dişi deveyi kimin kestiği hususunda farklı görüşler vardır. Bunların en sahihi, Müslim'in Sahihinde yer alan Abdullah Zem'a yoluyla gelen hadistir. Abdullah dedi ki: Rasulullah (sav) bir hutbe irad etti ve dişi deveyi söz konusu ederek onu keseni de zikredip: "O vakit, onların en badbaht olanları, kavmi arasında Ebu Zem'a gibi kimsenin zarar veremediği güçlü, bununla birlikte de oldukça şer birisi onu öldürmek için kalkıp gitti..." diyerek, hadisin geri kalan bölümünü zikretti. [\[189\]](#)

Adının Kudar b. Salif olduğu söylenmiştir. Yine denildiğine göre, bunların hükümdarları Melkâ adındaki bir kadın idi. İnsanlar Hz. Salih'e meyledince, onu kışkandı ve iki aşık dostu bulunan iki kadına şöyle dedi: Aşıklarınızın isteğini yerine getirmeyin. Onlardan dişi deveyi kesmelerini isteyin. Bunun üzerine o kadınlar da onun isteğini yerine getirdiler. Bu sefer dostları olan iki adam, dışarı çıkıp dişi deveyi dar bir boğazdan geçmek zorunda bıraktılar. Aralarından birisi o dişi deveye bir ok attı ve o deveyi öldürdüler. Dişi devenin yavrusu annesinin içinden çıkmış olduğu kayaya doğru geldi. Üç defa böğürdükten sonra kaya açıldı ve içine girdi.

Denildiğine göre, ileride en-Nemi Sûresi'nde C27/82. âyetin tefsirinde) geleceği üzere, âhir zamanda insanlara karşı (kıyamet alâmeti olarak) çıkacak olan Dâbbe odur.

İbn İshak der ki: Devenin yavrusunun arkasından dişi deveyi kesmiş olanlardan dört kişi gitti. Bunlar, Misda', onun kardeşi Zuab, arkasından gittiler. (Kurtubî diğerlerinin isimlerini zikretmemektedir).* Misda' ona bir ok attı, bu ok yavrunun kalbine saplandı. Sonra, ayağından onu sürükleyerek annesinin yanına

getirdi ve yavruyu da annesi ile birlikte yediler. Ancak, birinci görüş daha sahihtir. Çünkü Hz. Salih onlara şöyle demişti: Ömrünüzden üç gün kaldı. Bundan dolayı deve yavrusu da üç defa böğürdü.

Şöyle de denilmiştir: Dişi deveyi kesen ile birlikte sekiz kişi daha vardı ki, bu sekiz kişi, yüce Allah'ın haklarındadır: "Şehirde ıslah etmez fakat fesat çıkartan dokuz kişi vardı" (en-Neml, 27/48) dediği kimselerdir. İleride buna dair açıklamalar en-Neml Sûresi'nde (zikredilen âyetin tefsirinde) gelecektir.

Yüce Allah'ın: "Bunun üzerine arkadaşlarını çağırdılar, O da alacağını aldı ve dişi deveyi ayaklarını biçip öldürdü" (el-Kamer, 54/29) buyruğunun anlattığı da budur. Dişi deveyi öldürmeden önce İçki içiyorlardı. İçkilerine su katmak için suya ihtiyaçları oldu. O gün ise dişi devenin süt verme günüydü. Aralarından birisi kalkıp, etrafını da gözetleyerek, artık bundan yana insanları rahatlatacağım, deyip dişi deveyi öldürdü.

Yüce Allah'ın: "Derken, o dişi deveyi kesip öldürdüler. Babblcrinin emrine karşı büyüklerek isyan ettiler" buyruğunda geçen "Büyük-lenerek İsyân ettiler" kelimesi, büyüklendiler anlamındadır. Ayrıca itaat etmeyen kişinin durumunu anlatmak üzere -aynı kökten gelen-; fiili kullanılır, Oldukça karanlık geceye de; denilir. Bu açıklamalar el-Halil'den nakledilmiştir.

"Ve: Ey Salih... bizi tehdit edip durduğunu" yani, bizi kendisiyle tehdit etmiş olduğun azabı "getir dediler."

"Bunun üzerine şiddetli bir sarsıntı" yani oldukça büyük bir zelzele "on-lan yakalayiverdi." Burada sözü geçen sarsıntının, Hud Sûresi'nde yer alan Semud kıssasında sözü geçtiği üzere (bk. Hud, 11/67) ödlerini kopartan, oldukça şiddetli bir feryad olduğu da söylenmiştir. Orada onlan yakalayanın sayha (şiddetli çıkış) olduğu belirtilmektedir.

Âyet-i kerimede geçen;"Sarsıntı" kelimesi, titreyen ve sarsılan şey hakkında kullanılır. "Rüzgâr ağaçtan hareket ettirdi, salladı," anlamına gelir. Asıl anlamı ise sesle beraber hareket etmektir. Yüce Allah'ın: "O günde o sarsıcı sarsacaktır" (en-Nâziât, 79/6) buy-ruğundaki "sarsıcı ve sarsacaktır" kelimeleri de aynı kökten gelmektedir. Şair de der ki:

"H acc'ı n z amantnı n geldiğini

Ve kavmin bineklerinin onları sarstığını göndüğüm vakit..."

"Yurtlarında diz üstü çökenler oldular." Burada (yurt) anlamına gelen kelimesinin tekil olarak gelmesi, cins İsim olması dol ayış ıy ladır ve çoğul anlamındadır. Bir başka yerde ise bu kelime çoğul olarak; Yurtlarında" (Hud, 11/67) diye gelmiştir.

"Diz üstü çökenler" yani, uçan kuşun çöktüğü gibi dizleri ve yüzleri üstü yere

yapıştılar. Bunun da azabın şiddetinden ötürü hareketsiz kalmaları demektir. Aslında "diz üstü çökmek" anlamına gelen; (pî-JO lafzı tavşan ve benzeri hayvanlar hakkında kullanılır. Bunun ism-i mekânı da; CrJJS) şeklinde gelir. Şair Züheyr der ki:

"Orada inekler, ceylanlar ve onların yavruları ardı arkasına yürüyüp dururlar Ve çökmüş oldukları her yerden kalkar giderler,"

İnen yıldırım ile yandıkları ve bunun sonucunda ölüverdikleri de söylenmiştir. Bunlardan geriye yalnızca Allah'ın Harem bölgesinde bulunan bir kişi kalmıştı. O da Harem bölgesinden çıkınca, kavmine isabet eden ona da isabet etti.

"O da onlardan yüz çevirdi." Yani, onların iman edeceklerinden ümit kesince, yüz çevirdi: "Ve Ey Kavmim, gerçekten ben size Rabblmin risaleti-ni tebliğ ettim ve size içtenlikle öğüt verdim" dedi. Bu sözü kavmine ölümlerinden önce söylemiş olması ihtimal dahilinde olduğu gibi, ölümlerinden sonra söylemiş olması da muhtemeldir. Tıpkı Hz. Peygamberin Be-dir'de öldürülmüş müşriklere: "Rabbinizin vadettiğini hak olarak buldunuz mu" demesi üzerine: Sen şu leşlerle mi konuşuyorsun denilince, Onun da: "Siz onlardan daha iyi işitiyor değilsiniz. Şu kadar var ki onlar cevap veremezler"[\[190\]](#) dediği gibi.

Ancak, birincisi daha zahir (daha açıkça anlaşılan) dır. Buna da yüce Allah'ın: "Fakat siz Öğüt verenleri sevmezsiniz" yani, benim nasihatimi kabul etmediniz, öğüdümü dinlemediniz, sözü delâlet etmektedir. [\[191\]](#)

80. Lût'u da (kavmine gönderdik). Hanı o kavmine: "Sizden evvel âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayasızlığı mı yapıyorsunuz" demişti.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[192\]](#)

1. "Lût" Kelimesinin Menşei:

Yüce Allah'ın: "Lût'u da (kavmine gönderdik). Hani o kavmine... demişti" buyruğunda geçen "Lût" kelimesi ile ilgili olarak el-Ferrâ şöyle demektedir: Lût kelimesi, Arapların "bu iş benim kalbime daha yatkın, daha sevgilidir" anlamındaki; ifadesinden türetilmiştir.

en-Nehliâs ise şöyle demektedir: ez-Zeccâc dedi ki: Kimi nahivciler -Fer-râ'yı kastetmektedir- Lût kelimesinin çamur ile havuzu sıvamayı anlatan; "Çamurla sıvadım," tabirinden türemiş olabileceğini söylerler. Ancak, bu bir yanlışlıktır. Çünkü "İshâk" gibi; Arapça olmayan isimler Arapça köklü kelimelerden türetilmezler. İshâk'ın uzaklık anlamına gelen; 'dan türemiş olduğu söylenemez.

"Lût" kelimesinin munsarîf olması ise hafifliğinden ötürüdür. Çünkü, bu kelime hem üç harflidir, hem de orta harfî sakindir. en-Nekkâş der ki: Lût, Arapça olmayan acemî isimlerdendir. Havuzu çamurla sıvadım" ile Bu bundan daha çok kalbime yatkındır," tabirleri ise doğru tabirlerdir. Şu kadar varki, İbrahim ve İshâk gibi Arapça olmayan bir isimdir. Sibeveyh der ki: Nuh ve Lût kelimeleri Arapça olmayan isimdirler. Şu kadar var ki, bu kelimeler hafif olduklarından ötürü munsarîfdırlar.

Yüce Allah, Hz. Lût'u Sedum diye adlandırılan bir ümmete peygamber olarak göndermişti. Hz. Lût, Hz. İbrahim'in kardeşinin oğlu idi. Bu kelimenin âyet-i kerimede mansub gelmesi ise, ya daha önce (59- âyetinde başında) geçen; "Gönderdik" kelimesinden ötürüdür ve o takdirde bu kelime (o âyet-i kerimede yer alan "Nuh" kelimesine) atfedilmiş olur. Bununla birlikte; "An, hatırla" anlamındaki mukadder bir fiil ile nasbedilmiş olması da mümkündür. [193]

2. Lût Kavminin Fiilini Yapanların Cezası:

Yüce Allah'ın: "Sizden evvel alemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayasızlığı mı yapıyorsunuz" buyruğunda kastedilen hayasızlık, erkeklere yaklaşımdır. Yüce Allah'ın; "el-Fahişe: hayasızlık" İsmiyle bundan söz etmesi, bu işin de bir zina olduğunu açıklaması içindir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, gerçekten bir hayasızlık (rahişe)dir." (el-İsra, 17/32.)

İlim adamları bu işin haram olduğunu icma ile kabul etmekle birlikte bu işi yapana uygulanması gereken ceza hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Mâlik der ki: Böyle bir kimse, ister muhsan olsun, ister olmasın recmedi-Ur. Aynı şekilde eğer ergenlik yaşına gelmişse, bu işin kendisine yapıldığı kişi de recmedilir. Yine Malik'in muhsan ise recmedilir, eğer muhsan değilse hapsedilip te'dip edilir dediği de rivayet edilmiştir. Bu aynı zamanda Ata, en-Nehaî, İbnü'l-Müseyyeb ve başkalarının da görüşüdür.

Ebu Hanîfe ise şöyle demektedir: Muhsan olan da, olmayan da tazir edilir. Bu görüş Malik'ten de rivayet edilmiştir. Şafiî ise, zinaya kıyas edilerek bu işi yapana zina cezası uygulanır demiştir.

Malik, yüce Allah'ın: "Ve Biz, üzerlerine (Lût kavminin üzerine) balçıktan pişirilmiş bir taş yağmuru yağdırdık" (el-Hicr, 15/74) âyetini delil göstermektedir. Çünkü, bu şekilde üzerlerine taş yağdırılması, onların yaptıklarına bir ceza ve karşılık idi.

Denilse ki: Şu iki sebep dolayısıyla bunun delil olacak bir tarafı yoktur:

1- Lût kavmi de diğer ümmetler gibi küfür ve yalanlamalarına karşılık olarak cezalandırıldılar,

2- Onların küçükleri de büyükleri de bu cezanın kapsamına girmişti. Bu ise, onlara verilen bu cezanın hadler kabilinden olmadığını göstermektedir.

Böyle bir itiraza şu şekilde cevap verilir: Evvelâ, birinci itiraz yanlıştır. Çünkü, şanı yüce Allah, onların bir takım masiyetler işlediğini ve bu masiyetler dolayısıyla cezalandırdığını haber vermektedir ki, İşledikleri masiyetlerden birisi de bu İdi. İkinci itiraz noktasına gelince-, onların kimisi bu işi yapıyor, kimisi de bu işe rıza gösteriyordu. Büyük çoğunluk yapılan bu işe ses çıkarmadıklarından dolayı cezalandırılmış oldu. Bu yüce Allah'ın bir hikmeti ve kullan hakkında uyguladığı sünneti (kanunu) dır. Bundan sonra da bu işi yapanlara uygulanacak olan bu ceza emri, süreklilik kazanmış oldu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebû Dâvûd, İbn Mace, Tirmizî, Nesaî ve Darakutnî'nin rivayetine göre, Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kimi Lût kavminin işini işlerken göreceksiniz, yapanı da yapılanı da öldürünüz." Bu, Ebû Dâvûd ve İbn Mace'nin lafzıdır.[\[194\]](#) Tirmizî'de şu ifade de vardır: "... ister muhsan olsunlar, ister olmasınlar..." [\[195\]](#)

Ebû Dâvûd ve Darakutnî de tbn Abbas'tan Lût kavminin amelini işlerken tesbit edilen, evli olmayan kişinin recm edileceğini belirttiği rivayet edilmektedir.[\[196\]](#)

Ebu Bekr es-Sıddîk (r.a)'dan da Lût kavminin işini yapması üzerine el-Fu-câe diye birisini ateş ile yaktığı rivayet edilmiştir. Aynı zamanda bu, Ali b. Ebi Talib'in de görüşüdür. Çünkü, Halid b. el-Velid, bu hususta Hz. Ebu Bekir'e mektup yazıp ne yapması gerektiğini sorunca, Ebu Bekr (r.a), Peygamber (sav)'ın ashabını toplayıp bu hususta onlarla istişare etti. H2. Ali şöyle dedi: Böyle bir günahı bir ümmet dışında herhangi bir ümmet işleyerek Allah'a asi olmuş değildir. Bu günahı işleyen ümmete de Allah bildiğiniz cezayı vermiştir. O bakımdan ben, bu işi yapanın ateş ile yakılması görüşündeyim. Bunun sonucunda Rasulullah (sav)'ın ashabı ateş ile yakılması gerektiği hususunda görüş birliğine vardılar. Hz. Ebu Bekir de Halid b. el-Velîd'e, bu kişiyi ateş ile yakmasını emreden mektubunu yazdı, o da onu yaku. Daha sonra bu işi yapanları İbn ez-Zübeyr de (halifeliği döneminde) yaktı. Arkasından Hişam b. el-Velid de, daha sonra Irak'da Halid el-Kasrî de bu işi işleyenleri yakmışlardır. Rivayet edildiğine göre, Abdullah b. ez-Zübeyr'in döneminde Lût kavminin amelini işlediğinden dolayı yedi kişi yakalanmıştı. Onların durumlarını soruşturduktan sonra aralarından dört tanesinin muhsan olduklarını tesbit etti. Emir vererek Haremin dışına çıkartılmalarını istedi. Ve ölünceye kadar

taşlandılar. Üçüne de had cezası uyguladı. Yanında İbn Abbas da, İbn Ömer de bulunduğu halde onun bu yaptığına karşı çıkmadılar. Şafiî de bu görüştedir. İbnü'l-Arabî der ki: Malik'in kabul ettiği görüş daha doğrudur. Çünkü, bu görüş hem sened itibari ile daha sahihtir, hem de dayanak olarak daha güçlüdür. Hanefiler ise, delil olarak şunu söylerler: Zina'nın cezası bellidir. Bu ma-siyet, zinadan farklı olduğuna göre, haddi bakımından zina ile ortak olmaması gerekir. Onlar bu hususta şöyle bir hadis de rivayet ederler: "Her kim had olmayan bir suça had uygulayacak olursa, haddi aşmış ve zulmetmiş olur." [197] Diğer taraftan bu, herhangi bir şeyin (akid ile) helal kılmanın, muh-san yapmanın da taalluk etmediği, mehri de gerektirmeyen, kendisi sebebiyle nesebin de sabit olmadığı bir ilişkidir. O bakımdan buna had taalluk etmez. [198]

3. Hayvan İle Cinsel İlişki Kurmanın Hükümü:

Bir kimse bir hayvan ile cinsel ilişkide bulunacak olursa, onun da hayvanın da öldürülmeyeceği bildirilmiştir. Her ikisinin öldürüleceği de söylenilmiştir. Bunu, İbnü'l-Münzir, Ebu Seleme b. Abdurrahman'dan nakletmektedir. Bu hususta Ebû Dâvûd ve Darakutnî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettikleri bir hadis de vardır. Buna göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim bir hayvana yaklaşacak olursa, onu da onunla birlikte o hayvanı da öldürünüz," Biz, İbn Abbas'a: Peki hayvanın öldürülmesi neden diye sorunca, o şu cevabı verdi: Böyle demiş olmasının sebebi zannederim o hayvana bu iş yapılmış olduktan sonra etinin yenilmesini hoş görmediğinden Ötürüdür. [199]

İbnü'l-Münzir der ki: Eğer hadis sabit ise, bu hadis gereğince görüş belirtmek İcabeder. Şayet sabit değilse, bu işi yapan kişi bunu yaptığından ötürü çokça Allah'tan mağfiret dilemelidir. Hakim onu tazir ile cezalandıracak olursa, bu da güzel bir şey olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Şöyle de denilmiştir: Hayvanın Öldürülmesi, olmadık şekilde çirkin bir yavru yavrulamaması içindir. Bu durumda böyle bir hayvanın öldürülmesi bu sebepten ötürü sünnetten gelen rivayetle beraber bu husustaki maslahattan dolayı olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebû Dâvûd, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: Hayvan ile zina edene had yoktur. Ebû Dâvûd der ki: Ata da böyle demiştir. el-Hakem ise şöyle dermektedir: Görüşüme göre böyle bir kimseye celde vurulur, fakat had noktasına gelinmez. el-Hasen de bu kişi zina eden kişi ayarındadır, demiştir. [200]

ez-Zuhrî der ki: Muhsan otsun olmasın ona yüz celde vurulur. Malik, es-Sevrî,

Ahmed ve rey ashabı ise, ona tazirde bulunulacağını söylemişlerdir. Ata, en-Nehaî ve el-Hakem'den de bu görüş rivayet edilmiştir. Şafiî'den ise farklı rivayetler gelmiştir. Böyle bir husus ise, bu konuda onun mezhebine daha uygundur. Cabir b. Zeyd der ki: Böyle birisine had uygulanır. Ancak, o hayvanın kendisine ait olması hali müstesna. [\[201\]](#)

4. Bu İşi Dünya Tarihinde İlk Yapanlar Lût Kavmidir:

Yüce Allah'ın: "Sizden evvel âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı hayasızlığı mı yapıyorsunuz" buyruğundaki edatı, cinsin istiğrakı (türün kapsamını anlatmak) içindir. Yani, Lût kavminden önce hiç bir toplumda bu iş görülüş değildir. İnkarcılar ise, bu işin onlardan önce de yapıldığını ileri sürerlerse de doğru olan Kur'ân-ı Kerim'in bildirdiğidir.

en-Nakkâş'ın naklettiğine göre İblis, -Allah'ın laneti üzerine olsun- bu işi onlara kendisine yaptırmak suretiyle başlatmıştır. Bunun üzerine onlar birbirlerine yaklaşmaya başladılar.

el-Hasen der ki: Onlar bu işi yabancılara yapıyorlardı. Bunu kendi aralarında biri diğerine yapmıyordu.

İbn Mace de Cabir b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz ümmetim için en korktuğum şey Lût kavminin işini yapmaktır. [\[202\]](#) Muhammed b. Sîrin de der ki: Hayvanlar arasında Lût kavminin amelini yapan yalnızca domuz ve eşektir. [\[203\]](#)

81. "Çünkü siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Hayır, siz çok ileri giden bir kavimsiniz."

Yüce Allah'ın: "Çünkü siz" buyruğunu, Nâfi' ile Hafs, bir haber kipi olarak esreli tek bir hemze ile okumuşlardır. O taktirde bu, daha önce söz geçen hayasızlığı açıklamak üzere varid olmuş bir buyruk demek olur. O bakımdan bunun başına hemze getirmek güzel olmaz. Zira, getirilecek bir hemze (soru edatı, bundan sonra gelecek olan buyruklar ile önce gelen buyruklar arasındaki bağı kopartır.

Ancak, diğerleri, azarlamak anlamına gelecek şekilde istifham (soru) lafzı üzere iki hemzeli okumuşlardır. Bunun güzel olması ise, ondan önceki buyrukların da sonrakilerin de müstakil birer ifade olmalarıdır.

Ebit Ubeyd, el-Kisaî ve başkaları birinci okuyuşu tercih etmişler ve yüce Allah'ın şu buyruğunu delil göstermişlerdir: "Sen Öldükten sonra onlar ebedi mi kalacaklar?" (el-Enbiyâ, 21/34) Bu buyrukta soru edatı başa gelmiş ve; Onlar

mı..." diye buyurmamıştır.

Yine: Eğer o ölür veya öldürülürse ökçeleriniz üstünde geriye mi döneceksiniz" (Âl-i İmran, 3/144) diye buyurmuş ve ... Dönecek misinizi" diye buyurmamıştır. Ancak, böyle bir şey oldukça çirkin bir yanlışlıktır. Çünkü ontar, bunu söylerken birbirine benzemeyen iki şeyi birbirine benzetmiş olmaktadırlar. Zira, (bu son iki âyette) görülen şart ve cevabı tek bir şey gibidirler. Mübteda ve haber gibi. O bakımdan, bu İkisinde iki ayrı istifham olması caiz değildir. Mesela; Eğer sen ölürsen onlar mı..." demek doğru olmaz. Nitekim "Zeyd mi, gidiyor mu?" demenin doğru olmadığı gibi. Hz. Lût kıssasında ise iki cümle yer almaktadır. Dolayısı ile bunların her birisi için ayrı ayrı soru edatı getirme imkânı da vardır. el-Halil ve Sibeveyh'in görüşü budur, en-Nehhas, Mekkî ve başkaları da bu görüşü tercih etmişlerdir.

"Şehvetle" kelimesi mastar olarak nasbedilmiştir. Yani siz, onları arzulayarak, şehvet duyarak mı istiyorsunuz? Bununla birlikte hal mahallinde mastar olması da mümkündür.

"Hayır siz, çok Ueri giden bir kavimsiniz" buyruğuna yüce Allah'ın: "Hayır siz, haddi aşan bir kavimsiniz" (eş- Şûrâ, 26/166) buyruğu birbirine benzemektedir. Yani si2, şirkle birlikte bu hayasızlığı işlemekle çok aşırıya kaçmış oluyorsunuz.

[\[204\]](#)

82. Kavminin cevabı yalnızca: "Çıkarın onları ülkenizden. Çünkü onlar, fazla temiz kalmak isteyen insanlarmış" demek oldu.

83. Bunun üzerine Biz de hem onu, hem ehlini kurtardık. Ancak karısı geride kalıp helak edilenlerden oldu.

Yüce Allah'ın: "Kavminin cevabı yalnızca; Çıkarın onları..." yani, Lût'u ve ona tabi olanları. "Çünkü onlar, fazla temiz kalmak isteyen insanlarnuş" buyruğu, onlar bu işi yapmaktan uzak durmaya çalışan kimselermiş, demektir.

"Adam temiz kalmaya çalıştı" ifadesi, günahı kendisini sakındırdı anlamına gelir. Katade der ki: Allah'a yemin ederim onları, ayıp ol-mıyan bir şeyden dolayı ayıplamaya çalıştılar.

"Geride kalıp helak edilenlerden" yani, Allah'ın azabı içerisinde kalanlardan "oldu." Bu açıklamayı İbn Abbas ve Katade yapmıştır. tabiri, hem geçip gitti, hem kaldı anlamında kullanılan zıt anlamlı kelimelerdendir. Kimisi de geçip gitti anlamı, noktasız "ayn" ile kullanılması halindedir. Kaldı anlamı ise, noktalı "ğayn" İledir, demektir. Bu açıklamayı da İbn Fâris, "el-Mücmet" adlı eserinde nakletmektedir,

ez-Zeccâc ise, Geride kalıp helak edilenlerden" yani, kurtuluştan uzak kalan,

kurtulanlar arasında hazır bulunmayanlardan oldu, demektir.

Bunun, ömrünün uzunluğu dolayısıyla kalanlardan oldu, anlamına geldiği de söylenmiştir. en-Nehhâs der ki: Ebu Ubeyde buradaki buyruğunun; o, ömrü oldukça uzun kimselerdendi, yani o, oldukça kocamış, yaşlanmıştı, anlamına geldiği kanaatindedir. Sözlükte ise bu kelime, çoğunlukla kalıcı, kalan anlamına kullanılır. Şair recez vezninde şöyle demektedir

"Yüce ilahımız geçeni de kalanı (geleceği) de ona mağfiret ettiğinden beri Muhammed asla gevşeklik göstermedi." [\[205\]](#)

84. Onların üzerine bir yağmur yağdırdık. Günahkârların sonunun nasıl olduğuna bir bak!

Hız. Lût, yüce Allah'ın da açıklanmış olduğu gibi, gecenin bir bölümünde (el-Hici, 15/65) aile halkı ile yola koyuldu. Daha sonra Hız. Cebrail aldığı emir üzerine kanadını şehirlerinin altından soktu, kökünden koparıp yukarı doğru kaldırdı. O kadar ki, semadakiler beldelerindeki horozların ötüşlerini, köpeklerin havlayışlarını işitti. Sonra da beldelerinin üst tarafları aşağıya gelecek şekilde yere yıktı ve üzerlerine pişmiş çamurdan taş yağmuru yağdırıldı. Denildiğine göre bu taş yağmuru onlardan şehirlerinde bulunmayanlar üzerine yağmıştı. Hız. Lût îe birlikte bulunan karısına da bir taş isabet edip onu öldürdü.

Anlatıldığına göre Lût kavminin kasabaları dört tane idi. Bunların beş tane oldukları da söylenmiştir. İnsan sayıları ise dörtyüz bin idi. İleride -yüce Allah'ın izniyle- Hud Sûresi'nde (11/77. âyet ve devamında) Hız. Lût kıssası bundan daha geniş bir şekilde gelecektir. [\[206\]](#)

85. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. O'ndan başka hiç bir İlâhınız yoktur. Rabbinizden size apaçık bir belge gelmiştir. Artık ölçeği ve teraziyi tam tutun. İnsanların eşyasını eksik vermeyin. Islâh edildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Şayet inanan kimselerseniz, böylesi hakkınızda daha hayırlıdır.

86. "Ve siz, öyle her yolun başında oturarak Allah'a iman edenleri tehdit edip ve eğriliğini arayarak Allah'ın yolundan alıkoymayın. Düşünün ki siz, vaktiyle çok az idiniz de sîzi çoğalttı. Bir de fesat çıkaranların sonları nice olmuştur, bir bakıverin!"

87. "Şayet içinizden bir kısmı benimle gönderilene İman etmiş, bir kısmı da iman etmemişse; Allah aranızda hükmünü verinceye kadar sabredin. O, hüküm koyanların en hayırlısıdır."

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[207\]](#)

1. Medyen Ve Hz. Şuayb:

Yüce Allah'ın: "Medyene de..." buyruğunda geçen Medyen'in bir belde, yahut bir bölge adı olduğu söylendiği gibi, Bekr ve-Temim denildiği şekilde bir kabile adı olduğu da söylenmiştir.

Yine denildiğine göre, Medyenliler İbrahim d-Halil (a.s)'ın oğlu Medyen'in soyundan gelenlerdir.

Medyen'in bir adam ismi olduğu görüşünde olanlar, bu kelimeyi munsâ-nf kabul etmezler. Çünkü bu kelime, liem marife (özel isim), hem de acemi {Arapça olmayan} bir isimdir. Bunu bir kabile yahut bir yerin adı olarak kabul edenlerin görüşüne göre de munsarîf olmaması daha uygundur.

el -Mebde vî der ki: Medyen'in, Hz. Lût'un kızının oğlu olduğu da rivayet edilmektedir. Mekkî de şöyle der: Medyen, Hz. Lût'un kızının kocası idi. Nesebi hususunda farklı görüşler vardır. Ata, İbn İshâk ve başkaları derler ki; Şuayb, Mîkîl'in oğlu, o, Yeşcer'in oğlu, o, Medyen'in, o da İbrahim (a.s)'ın oğludur. Süryanice adı da Beyrut idi. Annesi ise Hz. Lût'ın kızı Mîkâîl idi.

eş-Şarkî b. el-Kutanî'nin iddiasına göre ise Şuayb, Ayfa'nın oğlu, o, Yev-beb'in oğlu, o, Medyen'in, o da Hz. İbrahim'in oğludur. İbn Sem'an'ın iddiasına göre ise Şuayb, Cuzey'in oğlu, o, Yeşcer'in, o, Lâvi'nin, o, Yakub'un, o, İshak'ın, o da İbrahim'in oğludur.

Şuayb kelimesi, veya 'in küçültme ismidir. Katade der ki: Şuayb, Yevbeb'in oğludur. Hz. Şuayb'ın, Safvan'ın oğlu, onun, Ayfa'nın, onun Sabit'in, onun Medyen'in, onun da İbrahim'in oğlu olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır

Hız. Şuayb âma idi. [\[208\]](#) Bundan dolayı kavmi kendisine: "Ve biz seni aramızda gerçekten zayıf görüyoruz" (Hûd, 11/91) demişlerdi. Kavmine güzel şekilde cevaplar vermesi dolayısıyla ona "peygamberlerin hatibi" denir. Kavmi, Allah'ı inkâr eden, ölçü ve tartılan eksik yapan bir topluluk idi.

"Rabbinizden size apaçık bir belge" bir açıklama "gelmiştir." Bu ise Hz. Şuayb'ın peygamber olarak onlara gönderilmesi idi. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Şuayb'a ait herhangi bir mucizeden söz edilmemiştir. el-Kisafn'ın "Kasasu'l-En-biya" dii zikrettiği gibi, "apaçık belge"nin onun mucizesi olduğu da söylenmiştir. [\[209\]](#)

2. İnsanların Eşyalarının Değerlerini Düşürmek:

Yüce Allah'ın: "İnsanların eşyasını eksik vermeyin" buyruğunda geçen "Eksik vermek, eksiltmek" demektir.

Bu, mal tarda kusurlu olduğunu söylemek ve pek değerli ve rağbet edilen bir şey olmadığını ifade etmekle; yahut kıymeti hususunda aldatmak suretiyle; ölçü ve tartılarda ise, fazla ya da eksiltmek suretiyle hileler yapmakla olur.

Bütün bunlar batıl yollarla mallan yemek kabilindendir. Böyle bir iş; geçmiş ve önceki ümmetler arasında peygamberler aracılığıyla yasaklanmış bir husustur. (Allah'ın salat ve selamı hepsine olsun). Allah bize yeter ve O, ne güzel bir vekildir. [\[210\]](#)

3. Yeryüzünde Bozgunculuk:

"İslah edildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın" buyruğu, "eksik vermeyin" buyruğuna atfedilmiş olup küçük büyük her türlü bozgunculuğu kapsamına alan bir ifadedir. İbn Abbas der ki; Yüce Allah Hz. Şuayb'ı peygamber olarak göndermeden önce yeryüzünde türlü masiyetler işleniyor, haramlar helal belleniyo ve orada kanlar dökülüyordu. İşte, yeryüzünün fesadı, bozulması budur. Allah, Hz. Şuayb'ı peygamber olarak gönderip de kendilerini Allah'ın yoluna davet ettikten sonra yeryüzü salah buldu. Kavmine gönderilen her bir peygamber, kavminin salahı demektir. [\[211\]](#)

4. Allah'a Giden Yolları Engellemek:

Yüce Allah'ın: "Ve siz öyle her yolun başında oturarak... Allah'ın yolundan alıkoymayın." Yüce Allah bu buyruğu ile yollarda oturup Allah'a itaate götüren yoldan başkalarını alıkoymalarını yasaklamaktadır. Onlar, iman eden kimseleri işkenceye uğratmakta tehdit ediyorlardı.

İlim adamları, onların yol başlarında oturmalarının anlamı ile ilgili olarak üç görüş ortaya atmışlardır. İbn Abbas, Katade Mücahid ve es-Süddî der ki: Bunlar, Hz. Şuayb'ın bulunduğu yere çıkan yolların başında oturuyor, onun yanına gitmek isteyen kimseleri tehdit ederek alıkoymuyor ve: O bîr yalancıdır, onun yanına gitme diyorlardı. Tıpkı Kureyş'in, Peygamber (sav)'a yaptığı gibi aynısını yapıyorlardı. Âyetin zahirinden de anlaşılan budur.

Ebu Hureyre de şöyle demiştir: Bu, yol kesmeyi ve yolu kesilenlerin mallarını almayı yasaklamaktadır. Onlar, bu işi yapıyorlardı. Peygamber (sav)'dan da şöyle dediği rivayet olunmuştur: "İsrâya götürüldüğüm gece yol üzerinde bir kereste

parçası gördüm. Onun yanından bir elbise geçecek olsa, mutlaka o elbiseyi parçalardı. Yanından geçen her şeyi de mutlaka delerdi. Ben: Bu ne oluyor, Ey Cebrail? diye sordum, şöyle buyurdu: Bu, senin ümmetinden yollarda oturup yollan kesen bir topluluğa dair misaldir. Daha sonra yüce Allah'ın; "Ve siz öyle her yolun başında oturarak... tehdit edip... Allah'ın yolundan alıkoymayın" âyetini okudu. [\[212\]](#)

Hırsızlara ve muhariplere (yo! kesicilere) dair açıklamalar (el-Maîde, 5/33 34. âyetlerin tefsirlerinde) geçmiş bulunmaktadır. Cenabı Allah'a hamd olsun. [\[213\]](#)

Haksızca Alınan Vergiler Ve Vergilerin Tahsilini Vermek:

Yine es-Süddî şöyle der; Bunlar (gümrük) vergi memurları ve hakettiklerinden fazlasını alan kimselerdi.

Günümüzde şu insanlardan şer'an almak hakları bulunmayan mali yükümlülükleri zorla, baskı ile alan şu vergi memurları onlara benzer. Bunlar, ash itibari ile tazminat olarak verilmesi caiz olmayan zekât, miras, oyun ve eğlence yerlerini tazminat olarak (ihale yoluyla) verdiler, Çokça var olan ve diğer beldelede de uygulamaya koyulan, bunun dışında yollarda bulunan görevliler de bu kabildendir. Bu ise, günahların en büyüğü, en çirkini ve en ağır olanıdır. Bu uygulamalar gasptır, zulümdür, insanlara baskıdır, münkeri yaygınlaştırmaktır, münker gereğince amel etmektir, bunu sürdürmektir, münkeri kabul etmektir. Bu işin (vebal itibariyle) en büyüğü ise, şeriatı ve hakimlik yapma işini de ihaleye (tadmîne) çıkartmaktır. Innâ lillâh ve innâ ileylü râciun.'İslâm'dan geriye yalnızca onun şekli kalmıştır. Dinden de yalnızca adı kalmıştır. Bu açıklamayı ise, daha önce geçen ölçü ve tartılar ile ilgili bunları eksik yapmaya dair hususlarda mal ile ilgili varid olmuş nehiy de desteklemektedir.

Yüce Allah'ın: O'na (Allah'a) iman edenleri" buyruğundaki zamirin yüce Allah'ın adına ait olması muhtemel olduğu gibi, yolda oturmaktan kastın, Hz. Şuayb'a gidenleri engellemek olduğu görüşünde olanlara göre zamirin Hz. Şuayb'a da ait olması, yola da ait olması mümkündür.

" Eğriliğini" buyruğu hakkında Ebu Ubeyde ve ez-Zeccâc şöyle demektedir: Manevi hususlara dair kullanılır?1 hu kelimenin "ayn" harfi esre-li, maddi hususlara dair kullanılacak olursa üsip okunur.

Yüce Allah'ın: "Düşünün ki, siz vaktiyle çok az idiniz de sizi çoğalttı"

yani sayınızı artırdı ve fakir iken sizi zengin kılarak servetinizi çoğalttı, demektir. Bu da önceleri fakir idiniz, sonraları sizi zengin etti anlamındadır.

"Sabredin." Bu emir, küfür üzere kalmaya devam etmeye dair bir emir değildir, bir tehdittir.

" Eğer içinizden bir kısmı... iriüşse" buyruğunda fiil mana nazar-ı İtibara alınarak müzekker olmuştur. Eğer (faili olan "taife bir kısım") nazar-ı itibara alınacak olsaydı; lafzının yerine şeklinde gelmesi gerekirdi. [\[214\]](#)

88. Kavminden büyüklük taslayan, İleri gelenler: "Ey Şuayb, seni ve , seninle beraber İman edenleri muhakkak ülkemizden çıkaracağız yahut mutlaka bizim dinimize döneceksiniz" dediler. O: "Ya istemesek de mi?" dedi.

89. "Allah bizi ondan kurtardıktan sonra yine sizin dininize geri dönersek, doğrusu Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Ona dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Meğer ki, Rabbimiz olan Allah dileye. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz, ancak Allah'a güvenip dayandık. Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasında Sen hak ile hükmet. Sen hükmedenlerin en hayırhsisui."

Yüce Allah'ın: "Kavminden büyüklük taslayan, ileri gelenler: Ey Şuayb, seni ve seninle beraber İman edenleri muhakkak ülkemizden çıkaracağız yahut mutlaka bizim dinimize döneceksiniz, dediler" buyruğunun anlamı, daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Yahut mutlaka bizim dinimize döneceksiniz" sözleri, dinimize gelirsiniz, onu kabul edersiniz demektir.

Şöyle de denilmiştir: Hz. Şuayb'a tabi olanlar, ona iman etmeden önce küfür üzere idiler. Yani önceden nasıl bizim dinimiz üzere idiyseniz, tekrar mutlaka bize döneceksiniz, anlamına gelir.

ez-Zeccâc der ki: ("Geri dönmek" anlamına gelen) avdet'in, bir şeyi baştan yapmak anlamına gelmesi de mümkündür. Mesala, filan kişiden bana hoş olmayan bir şey avdet etti denilirken, geldi anlamı kastedilir. VeleVKi, ondan önce hoş olmayan bir şey gelmiş olmasın. Yani, ondan hoş olmayan bir şey bana ulaştı anlamındadır.

HZ. Şuayb onlara: "Ya istemesek de mi?" diye cevap vermişti: Yani, biz istemeyecek olursak bizi buna mecbur mu edeceksiniz? Bu da bizi ya vatanımızdan çıkmak yahut dininize geri dönmek zorunda mı bırakacaksınız, anlamındadır. Bu da; eğer siz böyle bir şey yapacak olursanız, gerçekten çok büyük (ve kötü) bir iş yapmış olacaksınız, demektir.

"Allah bizi ondan kurtardıktan sonra yine sizin dininize geri dönersek, doğrusu Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz." Bu sözleriyle, kendilerinin tekrar kavimlerinin dinlerine dönmekten yana ümitlerini kesmelerini söylemektedirler.

"Ona dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Meğer ki Rabbimiz olan Allah

dileye." Ebu İshak ez-Zeccâc der ki: Yani bizim tekrar dininize geri dönüşümüz, ancak Allah'ın meşîetine bağlıdır. Daha sonra Ebu İshak şöyle der: Ehl-İ sünnetin görüşü budur. Yani, bizim küfre dönüşümüz ancak Allah'ın böyle bir şeyi dilemesi halinde sözkonusu olur. Buna göre istisna mun-katı'dır. Burada istisnanın yüce Allah'ın iradesine teslimiyet manasına geldiği de söylenmiştir. Nitekim bir başka yerde de şöyle buyurulmaktadır: "Benim muvaffakiyetim ancak Allah iledir" (Hud, 11/88). Buna delil, bundan sonra gelen buyruğun: "Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır* şeklinde gelmesidir. Denildiğine göre bu, bir kimsenin: (Erkek) karga yumurtlayıncaya kadar seninle konuşmayacağım. Deve de iğne deliğinden geçinceye kadar seninle konuşmayacağım sözüne benzer. Çünkü karga hiç bir zaman yumurt-îamaz, deve de iğne deliğine sığmaz. Yüce Allah'ın: "Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır" yani O, olmuşu da olacağı da bilir.

"İlini" kelimesi, temyiz olarak nasb edilmiştir.

"Ona dönmemiz bizim İçin olacak şey değildir" buyruğunun, şu anlama geldiği söylenmiştir: Siz, bizimle birlikte bulunmaktan hoşlanmadığınıza göre, tekrar aynı kasabanıza dönmeyeceğiz, Bunun yerine biz, sizin kasabanızdan çıkacak ve başkasına hicret edeceğiz. "Meğer ki, Rabbimiz olan Allah dileyc." Bizim ona dönüşümüzü isteye. Ancak böyle bir açıklama uzak bir ihtimaldir. Zira kasabaya dönüşü ifade etmek için âyet-i kerimedeki gibi "fi" harf-i cerri değil de, "lam" harf-i cerri kullanılır.

Yüce Allah'ın: "Biz ancak Allah'a güvenip dayandık" buyruğu bizim dayanağımız ancak O'dur demektir. Buna dair açıklamalar, daha Önce bir kaç yerde geçmiş bulunmaktadır. (Bk. Âl-i İmran, 3/122. âyetin tefsiri).

"Rabbimiz, bizimle kavmimiz arasında Sen hak İle hükmet." Katade der ki: Yüce Allah onu iki ümmete, Medyen ahalisi ile Ashabu'l-Eyke'ye peygamber olarak göndermişti. İbn Abbas da şöyle demektedir: Hz. Şuayb çokça namaz kılan birisi idi. Kavminin küfür ve isyanlarında devam etmesi uzayıp gidince, onların da salah bulacağından ümit kesince, beddua ederek: "Babbi-miz, bizimle kavmimiz arasında Sen hak ile hükmet, Sen hükmedenlerin en hayırlısısın" diye dua etmiş, şanı yüce Allah da onun duasını kabul ederek kavmini büyük bir sarsıntı ile helak etmişti. [\[215\]](#)

90. Kavminden kâfir olan ileri gelenler: "Şuayb'a uyarsanız, andol-sun ki, o takdirde muhakkak en büyük zarara uğramış kimseler olacaksınız" dediler.

91- Bunun üzerine şiddetli sarsıntı onları yakalayiverdi de yurtlarında diz üstü çökenler oldular.

92. Şuayb'ı yalanlayanlar, zaten orada oturmamış gibi oldular. Şuayb'ı yalanlayanlar, işte en büyük zarara uğrayanlar onlar oldular.

93- Bunun üzerine onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: "Kavmim, an-dolsun ben size Rabbîmin vahiylerini tebliğ ettim. Ve size içtenlikle öğüt verdim. Şimdi kâfir bir topluma nasıl tasalanayım?"

"Kavminden kâfir olan ileri gelenler" kendilerinden daha aşağılarda bulunanlara: "Şuayb'a uyarsanız andolsun o takdirde muhakkak en büyük zarara uğramış kimseler olacaksınız" yani, helâk olacaksınız dediler. "Bunun üzerine şiddetli sarsıntı" yani, zelzele; yahut, denildiğine göre çılgılık "onları yakalayiverdi de yurtlarına diz üstü çökenler oluverdiler." Ashabu'l-Eyke ise, ileride geleceği üzere ez-Zulle (yani, içinde ateş bulunan ve üzerlerine ateş yağdıran bulut) azabı ile helak edildiler. (Bk. eş-Şuarâ, 26/189). "Şuayb'ı yalanlayanlar zaten orada oturmamış gibi oldular." el-Curcânî der ki: Bu buyruğun yeni bir başlangıç ifadesi olduğu söylenmiştir. Yani, Şuayb'ı yalanlayan kimseler eskiden beri ölüp kalmış kimseler gibi oldular, anlamındadır.

"İkamet ettiler," oturdular anlamındadır. Bir yerde ikameti anlatmak için; "Filan yerde ikamet ettim" denilir. "Bir yerde uzun süre kalmak" anlamına da gelir. ise, "konaklanan yer" demektir. Çoğulu da; OjîlîJi) şeklinde gelir. Şair Lebid der ki: "Ve ben Dâhi s (diye bilinen atın yanış için) koşmasından önce altı gün ikamet ettim. Eğer bu çok iddiacı nefsin ebediliği olsaydı."

Hatim et-Taî de şöyle de mi ş-.

"Biz uzun bir zaman hem yoksul, hem zengin kalakaldık. Nitekim zamanın günleri arasında zor planı da var, kolay olanı da. Yumuşaktyla, sertiyile zamanın her türMıhalini kazandık. Ve zaman bize bu ikisinin bardağıyla hepsini içirdi. Fakat akrabaya karşı azgınlığımızı artırma di Zenginliğimiz. Ne de fakirlik bizim şerefimizi küçülttü."

"Şuayb'ı yalanlayanlar, işte en büyük zarara uğrayanlar onlar oldular."

Bu, yeni bir hitap başlangıcıdır, liem yergi ve azarda ileri dereceyi ifade ediyor, ayrıca meselenin büyüklüğünü ve önemini tekrar dile getiriyor. Şuayb'ın kavmi: Kim, Şuayb'a uyarsa o da hüsrana uğramış olur. Dedikleri için yüce Allah asıl bu sözü söyleyenlerin hüsrana uğrayan kimseler olduklarını ifade buyurdu.

"Şimdi kâfir bir topluma nasıl tasalanayım?" Ne diye üzüleyim? Üzüldüm," Üzülürüm, üzülüyorum" şeklinde gelir, mastarı; ism-i faili de "Üzülen" şeklinde gelir. [\[216\]](#)

94. Biz hangi memlekete bir peygamber gönderdiysek halkını, yalvarıp yakarsmlar diye mutlaka fakirlik, sıkıntı ve hastalığa uğratmışındır.

95- Sonra bu sıkıntının yerini iyilikle değiştirdik. Nihayet çoğaldılar ve: "Atalarımıza da darlık ve genişlik dokunmuştur dediler. Bunun üzerine Biz de kendileri farkında olmadan onları ansızın yakalayıverdik.

Yüce Allah'ın: "Biz hangi memlekete bîr peygamber gönder diys ek"

buyruğunda hazfedilmiş bazı ifadeler vardır. Bunlar da şöyledir: Oranın ahalisi de eğer peygamberleri yalanladı ise, mutlaka onları azap ile yakalayıverdik.

"Halkını, yalvarıp yakarsınlar diye, mutlaka fakirlik, sıkıntı ve hastalığa uğratmışladır." Bu buyruğun benzerlerine dair açıklamalar, (el-Bakara, 21X11. âyet, 8. başlıkta) geğmiş bulunmaktadır.

"Sonra bu sıkıntının yerini iyilikle değiştirdik" yani kuraklıklarını bol-iuk, verimlilik ile değiştirdik. "Nihayet çoğaldılar" buyruğundaki; f \yi-) kelimesinin "çoğaldılar" anlamına geldiğine dair açıklama tbn Abbas'tan nakledilmiştir. İbn Zeyd ise; malları ve evlatları çoğaldı demektir, der.

kelimesi, zıt anlamlı kelimelerden olup hem çoğaldı, hem de izi silinip gitti, anlamına gelir.

şanı yüce Allah, bu buyruğuyla bizlere, onları sıkıntı ile yakaladığını, bolluk da verdiğini fakat bu işlerinden vazgeçmeyip şükretmediklerini bildirmektedir. Ve "Atalarımıza da darlık ve genişlik dokunmuştur dediler" biz de onlar gibiyiz. "Bunun üzerine Biz de kendileri farkında olmadan" daha çok hasret çeksinler diye "onları ansızın yakalayıverdik." [\[217\]](#)

96. Eğer o ülke halkı iman edip de sakınmış olsalardı, elbette üzerlerine gökten ve yerden nice bereketler açardık. Fakat onlar yalanladılar. Bunun İçin Biz de kazanmakta oldukları yüzünden onları yakalayıverdik.

"Eğer o ülke halkı..." buyruğunda geçen; kelimesi, "karye"nin çoğuludur. şeliire karye denilmesi, orada insanların toplanıp bir araya gelmelerinden dolayıdır. Bu da; "suyu bir araya topladım" anlamını ifade eden; tabirinden alınmıştır. el-Bakara Sûresi'nde (2/57. âyet, 2. başlıkta) buna dair yeterli açıklamalar geğmiş bulunmaktadır.

"İman edip" tasdik edip "sakınmış" yani, şirkten korunmuş "olsalardı elbette üzerlerine gökten ve yerden nice bereketler açardık." Yağmur yağdırır, bitki bitirirdik.

Bu ise daha önce kendilerinden söz edilen özel bîr takım kavimler hakkında böyledir. Zira kimi zaman mü'minler geçim darlığı ile imtihan olunabilirler. Ve bu onların günahlan için bir keffaret olur. Nitekim Hz. Nuh'un kavmine şöyle dediği bize bildirilmiştir: "Arkasından dedim ki: Rabbinizden mağfîret isteyin. Çünkü O, çok mağfîret edicidir. Böylece üzerinize semâyı bol bol salıverir,"

(Nuh, 71/10-11) Hz. Hud'dan da şöyle dediğini haber vermektedir: "Ey kavmim, Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki, üstünüze gökten bol bol (yağmur) göndersin" (Hûd, 11/52).

Böylelikle özel olarak onlara yağmur ve bolluk vadinde bulunmuştur. Bunun özel olduğuna da yüce Allah'ın: "Fakat onlar yalanladılar, bunun için Biz de kazanmakta oldukları yüzünden onları yakalayiverdik" buyruğu delildir. Yani, peygamberleri yalanladılar. Mü'minler ise peygamberi tasdik ettiler, yalanlamadılar. [\[218\]](#)

97. Acaba o ülkeler halkı geceleyin uyurlarken azabımızın kendilerine geleceğinden emin mi oldular?

98. Yoksa o ülkelerin halkı kuşluk vaktinde oynarlarken de azabımızın kendilerine geleceğinden yana emin mi oldular?

"Acaba o ülkeler halkı... emin mi oldular?" buyruğun-daki soru, inkâr için, "fe" harfî de atıf içindir. Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: "Onlar, cahiliyenin hükmünü mü..." (el-Maide,-5/50> buyruğudur.

"Ülkeler (el-Kura)"dan kasıt Mekke ve çevresidir. Çünkü onlar da Muham-med (sav)'ı yalanladılar. Bunun, bütün ülkeler (karyeler.) hakkında umumî olduğu da söylenmiştir.

"Geceleyin uyurlarken azabımızın kendilerine geleceğinden emin mi oldular?

Yoksa, o ülkelerin halkı... azabımızın kendilerine geleceğinden yana emin mi oldular?" buyruğundaki ": yoksa; yahut" kelimesini, el-Haremî adındaki iki

kişi [\[219\]](#) ile İbn Âmir atıf için "vav" harfini ibaha (yani birinden biri) anlamını

ifade etmek üzere böyle okumuşlardır. Yüce Allah'ın: "Onlardan hiç bir

günahkâra veya nanköre itaat etme" (el-İnsan, 76/24) buyruğu ile, ister el-

Hasenle, İster İbn Sîrin ile otur ifadelerine benzer. Yani: Bunlar, bu cezalardan

herhangi birisinden yana emin mi oldular demektir. Bunun da anlamı şudur: Eğer

siz bunlardan herhangi birisinden yana emin olsanız dahi ötekinden emin

olamazsınız. Bununla birlikte; 'in, iki şeyden birisi hakkında kullanılması da

mümkündür. Mesela, ben Zeyd'i, yahut Amr'ı vurdum, demek gibi.

Diğerleri ise, "vav" harfini üstün ve ondan sonra hemzeli olarak okumuşlardır.

Böyle okuyanlar da "vav" harfini başına soru hemzesi girmiş atıf harfi olarak

okurlar. Yüce Allah'ın şu: Onlar, ne zaman bir ahidle bağlandılarsa... mı" (el-

Bakara, 2/100) buyruğuna benzemektedir.

Yüce Allah'ın: "Kuşluk vaktinde oynarlarken" buyruğunun anlamına gelince,

yani onlar kendilerine fayda vermeyen şeylerle meşgul iken demektir. Kendisine

zarar veren ve fayda sağlamayan işlerle uğraşan herkese "oyun oynayan" denilir.

Bu açıklamayı en-Nehhâs zikretmiştir. es-Sıhah'ta da şöyle denilmektedir: Oyun anlamındaki; bilinen bir şeydir. "Ayn" harfinin sakın olması da bu anlama gelir. ise, ardı arkasına oyun oynadı, demektir, çokça oynayan kişi anlamına gelir. ise, mastardır. (Çok oyun oynamak), Çokça oyun oynayan kıza da denilir. [220]

99. Yahut onlar, Allah'ın azabından emin mi oldular? Hüsranda olan kavimden başkası Allah'ın azabından emin olamaz.

Yüce Allah'ın: Yahut onlar Allah'ın azabından emin mi oldular" buyruğundaki "Allah'ın meleri", onların melerlerine (hile ve tuzak-lanna) karşılık olarak Allah'ın onlara vereceği azap ve cezası demektir. Onun mekrinin, nimet ve sıhhat ile istidracı anlamına geldiği de söylenmiştir.

100. Yeryüzüne sahiplerinden sonra varis olanlara, hâlâ şu belli olmadı mı: Eğer Biz dileseydik onları da günahlarından ötürü azaplandır, kalplerini mühürlerdik de işitmez oluverirlerdi.

Yüce Allah'ın: "Yeryüzüne,, varis olanlara" buyruğu ile Mekke kafirleri ve çevresindekiler kastedilmektedir. "Hâlâ şu belli olmadı mı", yani bu husus onlara şu gerçeği açıkça göstermedi mi: *Eğer Biz dileseydik onları da günahlarından" küfürlerinden ve yalanlamalarından "ötürü azaplandırır" onları azap ile yakalar "kalplerini mühürlerdik." Yani Biz, kalplerini mühürleriz demektir. O halde bu yeni bir cümledir. [221] Bunun, daha önce geçen "azaplandır* fiiline atıf olduğu da söylenmiştir. Yani, (her iki fiil de mu-zari anlamım verecek şekilde) azaptandırız ve mühürleriz anlamına getir. Bu durumda dili geçmiş olan (azaplandırırđık anlamındaki) fiil, (mühürleriz anlamındaki) geniş zaman fiili gibi kullanılmış olur. [222]

101. İşte o beldelerin haberlerinden bîr kısmını sana anlatıyoruz. Gerçekten peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişlerdi. Fakat daha önce yalanladıkları şeylere iman etmediler. İşte Allah, kâfirlerin kalplerim böyle mühürler.

"İşte o beldelerin..." Yani, şu helak ettiğimiz beldelerin. Bunlar, daha önce sözü edilen Nuh, Âd, Lût, Hud ve Şuayb beldeleridir. Biz o beldelerin "haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz." Yani, onlara dair haberlerin bir bölümünü sana okuyoruz. Bu anlatılanlar da Peygamber ('sav)'a ve müslü-manlara bir tesellidir. "Fakat, daha önce yalanladıkları şeylere İman etmediler." Yani, bu kâfirler, eğer heiâk ettikten sonra onları diriltmiş olsaydık, yine iman edecek değillerdi. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu

buyruğudur: "Eğer geri döndürülürlerse, elbette nehy olundukları şeye yine geri dönerler." (el-En'âm, 6/28) İbn Abbas ve er-Rabî' de şöyle demektedirler: Yüce Allah, onlardan ahid aldığı gün, onların peygamberlere iman etmeyeceklerini biliyordu.

"Daha önce yalanladıkları şeylere* buyruğu İle kastedilen ise, onları Hz. Adem'in sulbünden çıkartıp da kendilerinden ahid aldığı gün ister istemez iman etmeleri kastedilmektedir. es-Süddî der ki: Onlardan ahid alındığı gün istemeyerek İman ettiler. Dolayısıyla onlar, şimdi hakikaten iman edecek değillerdir.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar kendilerine mucize gösterilmesini istediler. Bu mucizeleri gördüklerinde ise, mucizeyi görmeden önce yalanladıkları şeye İman etmediler. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur; "Evvelce ona iman etmedikleri gibi..." (el-En'âm, 6/110) buyruğudur.

"İşte Allah kâfirlerin kalplerini böyle mühürler." Yani, sözü geçen bu kimselerin kalplerini mühürlediği gibi, Muhammed (sav)'ı inkâr eden kâfir olanların kalplerini de böylece mühürler. [\[223\]](#)

102. Onların çoğunda ahde vefa bulamadık. Onların çoğunu gerçekten fâsık kimseler bulduk.

Yüce Allah'ın:"Onların çoğunda ahde vefa bulamadık" buyruğunda yer alan; edatı fazladan gelmiştir (zaiddir). Ve bu, cins anlamına delalet eder. (Yani onlarda ahid namına bir şey bulmadık anlamına gelir). Eğer bu edat olmasaydı, bütün ahidler değil de tek bir ahde bağlılıkları görülmediği anlamı anlaşılabilirdi. İbn Abbas şöyle demektedir: Yüce Allah bu buyruğu ile Adem'in zürriye-ti olarak yaratıldıkları sırada ruhlardan alınan ahdi kastetmektedir. İşte bu ahdi bozan kimselere "ahdi yoktur" denilir. Yani, adeta ahid vermemiş gibi davranır. el-Hasen der ki: Allah'ın Peygamberler ile kullarına ahdi O'na ibadet edip, O'na hiç bir şeyi ortak koşmamaları demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bununla, kâfirlerin bir kaç kısma ayrıldıklarını kastetmektedir. Onların çoğunluğunun emanetlerine riâyetleri, ahde vefaları yoktur. Aralarından bazıları az olsalar dahî, kâfir olmakla birlikte emanete riâyet ederler. Bu açıklama Ebu Ubeyde'den rivayet edilmiştir. [\[224\]](#)

103. Sonra onların ardından Musa'yı âyetlerimizle Flravun'a ve ileri gelenlerine gönderdik. Onlarsa bu âyetlere karşı zalimlik ettiler. Fesatçıların sonu nice oldu, bir baki

"Sonra onların" yani Nuh, Hûd, Salih, Lût ve Şuayb'ın "ardından Musa'yı" yani

İmran oğlu Musa'yı "âyetlerimizle" mucizelerimizle "Firavun'a ve ileri gelenlerine gönderdik. Onlarsa bu âyetlere karşı zalimlik ettiler." Yani, küfre saptılar ve bu âyetleri (mucizeleri) tasdik etmediler. Zulüm, bir şeyi konulmaması gereken, haketmediği yere koymak demektir.

"Fesatçıların sonu nice oldu" işlerinin sonunda nereye vardılar; "bir bak." [225]

104. Musa dedi kb "Ey Firavun, ben şüphesiz ki âlemlerin Habbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim."

105. "Allah hakkında haktan başkasını söylememek bana bir borçtur. Gerçekten size Rabbinizden apaçık bir delil ile geldim. Artık îsralloğullarını benimle gönder."

106. Dedi ki: "Eğer sen bir âyet ile gelmişsen, haydi onu göster. Eğer doğru söyleyenlerden isen."

107. Bunun üzerine esasını bıraktı, hemen apaçık bir ejderha oluverdi.

108. Elini çıkardı, ne görsünler, o, bakanlara bembeyaz parlıyordu.

109. Firavun kavminden ileri gelenler: "Muhakkak bu, gayet bilgin bir sihirbazdır" dediler.

110. "Sizi yurdundan çıkarmak istiyor." (Firavun sordu): "O halde ne buyurursunuz?"

111. Dediler ki: "Onu ve kardeşini alıkoy. Şehirlere de toplayıcılar gönder de;

112. "Sana ne kadar bilgin sihirbaz varsa hepsini getirsinler."

Bana bir borçtur" anlamındadır. Bunu; diye okuyanların kıraatine göre de; haktan başkasını söylememeye özellikle gayret gösteren bir kimseyim, anlamına gelir. Abdullah (b. Mes'ud) kıraatinde ise; Benim vazifem... söylememektir" şeklinde yı zikret-meksizin okumaktadır.

Buradaki; " edatının "be" harf-i cerri gibi anlam verdiği söylenmiştir. Yani, ben söylememekle yükümlüyüm anlamına, gelir. Ubey ile el-A'meş'in kıraatinde ise; şeklindedir. Bu daYayla attım, ok attım," derken her iki harf-i cerrin de kullanılmasına benzer. Buna göre; kelimesi, üzerimdeki hak (vazife) budur, anlamına gelir.

"Artık İsrailoğullarım benimle gönder" buyruğunun anlamı onları serbest bırak demektir. Firavun, İsrâüoğullarım ağır işlerde çalıştırdı.

"Bunun üzerine esasını bıraktı" buyruğunda ^bırakmak" anlamındaki "ilkaa" mastarı hem maddi şeyler hakkında kullanılır, hem de manevi şeyler hakkında kullanılır ki, buna dair açıklamalar dalia önceden (ÂH İmran, 3/151. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır,

" İri, büyük erkek yılan" demektir. Bu yılan çeşitlerinin en büyüğünü ifade eder.

"Apaçık ise, onun yılan olduğunda en ufak bir karışıklık ve şüphe bulunmaması anlamını ifade eder.

"Elini çıkardı" elini çıkarıp gösterdi. Elini gömleğinin yakasından, yahut da koltuğunun altından çıkardığı söylenmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuru İmaktadır: "Elini de yakana sok. Hastalıklı, parlak, bembeyaz çıkı verecekt/-"(en-Neml, 27/12). Yani, her hangi bir baraz hastalığı sözkonu-su olmaksızın bembeyaz çıkacaktır. Hz. Musa, oldukça esmer idi, Çıkardıktan sonra elini tekrar gömleğinin yakasına sokunca yine eli eski rengini aldı. İbn Abbas der ki: Hz. Musa'nın elinin arz ile sema arasını aydınlatan, yukarı doğru yükselen bir nuru vardı. Denildiğine göre, eli kar gibi parıldayan bembeyaz bir halde çıkıyordu. Onu yakasına geri götürdü mü, vücudunun sair bölgeleri gibi oturdu.

"Gayet bilgin" sihiri çok İyi bilen demektir.

"Siziyurdunuzdan çıkarmak" yani, Ey Kiptiler topluluğu, bu İsrailogullarını önünüze geçirmek suretiyle sizi mülkünüzden etmek İstiyor demektir.

"O halde ne buyurursunuz?" Yani Firavun, o halde ne emredersiniz diye sordu. Bunun Firavun'un çevresindeki ileri gelenlerin söylediği sözlerden olduğu da söylenmiştir. Yani, çevresindeki ileri gelenler, sadece Firavun'a, ne buyurursunuz diye çoğul kipi ile -zorba ve başkanlara hitab ederken, bu husustaki görüşünüz nedir dercesine- soru sordular. Bununla birlikte bu sözü hem ona, hem de yakın arkadaşlarına söylemiş olmaları da mümkündür.

Ne?" sorusundaki ref mahallinde, da anlamında ve nasb mahallindedir. Bu iki bitişik edatın da aynı şey olmalarına rağmen Prabı böyledir.

"Dediler ki: Onu ve kardeşini alıkoy" buyruğundaki;Onu alıkoy" kelimesini Medineliler, Âsim ve el-Kisaî (fîlin aslında bulunan "cim" harfinden sonrakO hemzeyi okumamışlardır. Ancak Verş ile el-Kisaî, "he" harfinin kesresini işba' ile okumuşlardır. Ebu Amr ise, ("cim" harfinden sonra) sakın bir hemze ile ve "he" harfini de ötreii olarak okumuştur. Bu İki okuyuş, iki ayn söyleyiştir. Her iki şekilde Onu geciktirdim, alıkoydum" denilir. Onu erteledim, anlamındadır. Aynı şekilde İbn Kesir, İbn Muhaysın ve Hişam da böyle okumuşlardır. Şu kadar var ki onlar, "he" harfinin üzerindeki ötrei işba' ile okumuşlardır. Sair Kûfeliler ise, "he" harfini sakın olarak; diye okumuşlardır. el-Ferra der ki: Bu, arapların bir şivesidir. Onlar, eğer önceki harf harekeli ise, va&l halinde zamir olarak gelen "he" üzerinde vakıf yaparlar. İşte bu Talha'dır, bize doğru geliyor" demek gibi. Ancak Basralılar bunu kabul etmezler.

Katade der ki: onu hapsed, tut, alıkoy" demektir. İbn Abbas ise, onu tehir et, geciktir anlamındadır, der. Bu kelimenin; 'dan geldiği de söylenmiştir. Yani, sen onu umutlandır, bırak umutlansın, anlamındadır. Bu görüşü en-Nehhâs,

Muhammed b. Yezid'den nakletmektedir. Bu kelimenin "he" harfinin esreli okunuşu ise, itbâ' (Önceki "cim" harfine uydururak) ile okunur. Aslı üzere ÖtreÜ okunması da caizdir. Bununla birlikte sakın okunuşunun şiirde ancak istisnai olarak caiz olabilen bir lahin olduğu söylenmiştir.

"Ve kardeşini" anlamındaki kelime,, "onu alıkoy" anlamındaki kelimeye yer alan zamire alfediiştir.

"Toplayıcılar" kelimesi ise hal olarak nasb edilmiştir. "Sana getirsinler" fiili meczumdur. Çünkü, emrin cevabıdır. İşte bundan dolayı (vav harfinden sonra gelmesi gereken) "nûn" hazfedilmiştir.

Âsim müstesna, Küreliler;"İleri derecede ne kadar sihirbaz varsa" diye okumuşlardır. Diğerleri ise; "Sihirbaz" diye okumuşlardır ki, anlam itibariyle birbirlerine yakındır. Ancak (birinci okuyuşun vezni olanKfe'al" vezni anlam itibariyle daha İteri derecede mübalağa ifade eder. [\[226\]](#)

113. Sihirbazlar Fıravun'a geldi. Dediler ki: "Eğer galip gelen biz olursak herhalde bize bir mükâfat var değil mi?"

114. "Evet, hem siz elbette yakınlaştırmışlardan da olacaksınız" dedi.

Yüce Allah'ın: "Sihirbazlar Fıravun'a geldi" buyruğunda, bu buyrukları dinleyenin bilgisi dolayısıyla haberci gönderilmesi sözkonusu edilmemiştir. İbn Abdi'l-Hakem der ki: Bunlar, on iki nakib idiler. Her bir nakible birlikte de yirmi arif" vardı. Ve her bir afifin emri altında da bin sihirbaz vardı, Hepsinin başı İse Mukatil b. Süleyman'ın görüşüne göre Şem'un adındaki birisi idi.

İbn Cüreyc der ki: Bu sihirbazlar el-Arîş, Feyyûm ve İskenderiyye'den her bir şehirden üçte bir olmak üzere dokuzyüz kişi İdiler.

İbn İshâk ise şöyle demektedir: Bunlar onbeş biasihirbaz idiler. Bu, İbn Vehb'den de böylece rivayet edilmiştir. Sayılarının oniki bin kişi olduğu da söylenmiştir. İbnü'l-Münkedir ise, seksen bin kişi olduklarını söylemiştir. Ondört bin kişi oldukları söylendiği gibi, er-Rîf den, üçyüz bin sihirbaz, es-Said bölgesinden üçyüz bin sihirbaz, el-Feyyum ve çevresinden de üçyüz bin sihirbaz oldukları da söylenmiştir. Hepsinin yetmiş kişi oldukları söylendiği gibi, yetmiş üç kişi oldukları da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Rivayet olunduğuna göre, sihirbazlarla birlikte üç yüz devenin taşıdığı ipler ve asalar da vardı. Hz. Musa'nın ejderhaya dönüşen asası bunların hepsini yutuvermişti. İbn Abbas ve es-Süddî der ki: Ağzım açtığı vakit, bu ağız açıklığı seksen zirai bulurdu. Alı çenesi yerde, üst çenesi ise köşkün suruna kadar yükselirdi. Ağzının genişliğinin kırk zira olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Firavun'a, onu yutmak üzere gitmiş, o ise tahtından kendisini atarak, bu ejdarhadan kaçıp Hz. Musa'ya sığınmıştı. Hz. Musa da onu yakalamakla birlikte eski hali asaya dönüvermişti. Velib der ki: Asa korkusundan yirmi-beş bin kişi ölmüştü.

"... Herhalde bize bir mükâfat var, değil mi dediler." Yani, bize bir takım ödüller ve mallar verilecek değil mi? Burada "fe" harfi getirilerek; Dediler," denilmemiştir, Çünkü, bununla Firavun'un yanına geldiklerindebu sözleri söyledikten kastedilmiştir. Bu buyruk, (soru edatsız olarak)Muhakkak bizim için... vardır" şeklinde haber kipi suretinde de okunmuştur. Bu, Nafi' ve İbn Kesir'in kıraatidir.

Bu sözleriyle Firavun'u, galip gelmeleri halinde kendilerine bir miktar mal vermekle mükellef tutmuş oldular. Firavun da kendilerine: "Evet, hem siz elbette yakınlaştırmışlardan da olacaksınız" diye cevap verdi. Yani, bizim nezdimizde oldukça yüksek bir mevkiye çıkartılacak kimselerden olacaksınız diyerek, onlara istediklerinden fazlasını da vadetti.

Denildiğine göre onlar, galip geldikleri takdirde kendi kanaatlerine göre kendilerine böyle bir mükâfat biçtiler. Yani, galip gelecek olursak bize bir mükâfat bir ücret verilmesi gerekir, diye düşündüler.

Nâfi' ve İbn Kesir dışındaki diğer kıraat âlimleri ise, Firavun'dan durumu öğrenmek anlamında istifham (soru) ile okumuşlardır. Yani, galip gelecek olurlarsa, Firavun kendilerine bir mükâfat verecek mi, vermeyecek mi diye sorup bu hususta Firavun'a karşı kesin bir ifade kullanmadılar. Bunun yerine ondan sadece böyle bir şey yapıp yapmayacağı hususunu öğrenmek istediler. O da onlara: Evet, galip geldiğiniz takdirde size hem mükâfat var, hem de yakınlaştırmak, diye cevap verdi. [227]

115. "Ey Musa, sen mi ilk atacaksın, yoksa Uk atanlar biz mi olalım" dediler.

116. "Siz atın* dedi. Onlar bırakınca, insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Ve böylece büyük bir sihir ortaya koydular.

117. Biz de Musa'ya: "Asanı bırak" diye vahyettik. Bir de ne görsünler! Onların uydurup düzdüklerini yakalayıp yutuyor.

Sihirbazlar, Uz. Musa'ya karşı, edebe riâyet ettiler. İşte bu da onların iman etmelerine sebep teşkil etmişti, Âyet-i kerimedeki; el-Kisaî ve el-Fer-râ'ya göre; ya bırakma işini sen yaparsın... anlamında olmak üzere nasb ma-hallindedir. Şairin şu mısraı da bu kabildendir:

"(Yoksa) binmek (ini) dediler. Biz de, işte bu bizim adetimizdir, dedik."

"Siz atın dedi" buyruğu ile ilgili olarak, el-Ferra ifadede hazf olduğunu

söylemiştir. Buyruğun manası şudur: Musa onlara dedi ki: Siz asta Rabbini-ze galip gelemeyecek, O'nun âyetlerini iptal edemeyeceksiniz, Bu ifade ise, İnsanların sözleri arasında benzeri getirilemeyecek ve buna güç yetiremeyecekleri Kur'anın mucizevi ifadelerindendir.

Kur'an bir kaç kelime ile oldukça kapsamlı pek çok manayı ifade edebilmektedir. Bunun tehdit olduğu da söylenmiştir. Yani hayır, siz öncelikle atınız. Başınıza gelecek rezillik ve rüsvayıı da göreceksiniz, demektir. Zira, Hz. Musa'nın büyü yapılmasını emretmesini kabul etmeye imkân yoktur. Şöyle de açıklanmıştı Hz. Musa'nın onlara, bu işi yapmalarını emretmesi, onların yalancılıklarını ve gerçekleri değiştirip sulandırılmalarını ortaya çıkarmak içindi.

"Onlar, bırakınca" yani, iplerini ve asalarını yere atınca, "insanların gözlerini büyülediler." Yani, onların gözlerine hakikati olmayan hayeller gösterdiler ve gözlerinin sağlıklı bir şekilde idrak etmelerini önlediler. Bunu da gözbağcılık ve el çabukluğu gibi, görenlere gerçekleri sulandırarak hayal göstermeleri suretiyle yapmışlardı. Nitekim el-Bakara Sûresi'nde (2/102. âyet, 3. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

"Büyük bir sihir" buyruğunun anlamı ise, onlara göre büyük bir sihir idi demektir. Çünkü, yaptıkları büyü gerçekten pek çok idi. Ama gerçekte büyük değildi.

İbn Zeyd şöyle demektedir: Bu toplanma İskenderiye'de olmuştu. Yılanın kuyruğu ise, Buhayra'nın ta arkasına kadar ulaşmıştı. Başkası ise şöyle demektedir: Yılan, ağzını açarak onların yere bıraktıkları ip ve sopalarını yutmaya başladı.

Yine denildiğine göre, onların yere bıraktıkları, içinde civa bulunan ve deriden yapılmış bir takım iplerdi. Bu ipler harekete geçti ve bunlar yilandır, dediler.

Hafs, "lâm" harfini sakın ve tahfif ile (şeddesiz olarak) okumuş ve böylelikle bunu; Yuttu, yutar"dan muzari bir fiil olarak kabul etmiştir. en-Nehhâs der ki: Bu kıraate göre; dJîi) şeklinde okuyuş da caizdir. Çünkü bu da; dan gelmektedir.

Diğerleri ise şeddeli ve "lam" harfini üstün olarak okuyup 'in, geniş zaman fiili (muzari) diye okumuşlardır. Bir şeyi alıp yakalamayı yahut da yutmayı anlatmak kastı ile; O şeyi alıp yuttum," denilir. ise, "alır, yutar" şeklinde aynı anlama gelir. Ebu Hatim der ki: Bana kıraatlerin birisinde bunun; şeklinde "mim" harfi ile ve "kat"" harfi şeddeli olsrak okunduğuna dair bilgi ulaşmış bulunuyor. Şair der ki:

"Sen, Musa'nın asesisin ki, o

Sihirbazın uydurduğu iftirayı ahp yutan."

Bu beyit; şeklinde (âyet-i kerimenin lafzında olduğu gibi) de rivayet edilir.

"Uydurup düzdüklerini" yani, yalan olarak ortaya koyduklarını... Çünkü onlar ip getirmiş ve iplerin içerisine cıva yerleştirmişlerdi. Sonunda bu ipler hareket etmeye başlamıştı. [\[228\]](#)

118. İşte böylece hak yerini buldu. Onların yapmakta oldukları şeyler de boşa çıktı.

119. Artık oracıkta yenilmiş oldular, küçülmüşler olarak geri döndüler.

120. Sihirbazlar ise hep birden secdeye kapandılar.

121. Dediler ki: "İman ettik âlemlerin Rabbine;

122. "Musa ve Harun'un Rabbİne."

"İşte böylece hak yerini buldu" buyruğunu Mücahid, hak üstün geldi, açıkça ortaya çıktı diye açıklamıştır. "Küçülmüşler olarak geri döndüler" buyruğundaki Küçülmüşler olarak" kelimesi, hal olarak nasbedilmiştir. Bunun fiili ise, şeklinde gelir.

Yani, Firavun'un kavmi de Firavun da onlarla birlikte olmak üzere zelim düşmüşler, kahrolmuşlar ve yenik düşmüşler olarak geri döndüler. Sihirbazlar ise iman ettiler. [\[229\]](#)

123. Firavun: "Ben size İzin vermeden önce mi ona iman ettiniz? Bu, şüphe yok ki ahalisini oradan çıkarmanız için şehirde kurduğunuz gizli bir tuzaktır. Yakında bileceksiniz" dedi.

124. "Mutlaka ellerinizi, ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. Sonra da muhakkak topunuzu astıracağım."

125. uBİz, muhakkak Rabbimize dönücüleriz" dediler.

126. "Sen bizden ancak Rabbİmizin âyetlerine, onlar bize geldiğinde iman ettik diye intikam alıyorsun. Ya Rab, üzerimize sabır yağdır ve müslümanlar olarak canımızı al."

"Firavun: Ben size izin vermeden önce mi ona iman ettiniz... dedi-" Sözü ile sihirbazların yaptıklarını red ve İnkâr etmek istemişti. "Bu şüphe yok kî ahalisini oradan çıkarmanız için şehirde kurduğunuz gizli bir tuzakta-." Yani, bu hususta Mısır'ı ele geçirmeniz için sizinle onlar arasında bir anlaşma cereyan etmiştir. Şunu demek İstemişti: Siz bu işi, bu sahraya (düzlüğe) gelip ortaya çıkmadan önce Mısır şehrinde kendi aranızda kararlaştırmış idiniz.

"Yakında bileceksiniz." Bu sözleriyle onları tehdit etmişti. İbn Abbas der ki: İlk çarmıha gererek asan, sağ el ile sol ayak, sol el ile sağ ayak şeklinde'çaprazlama el ve ayakları ilk kesen kişi Fİravun'dur. Bu da el-Ha-sen'den nakledilmiştir.

"Sen bizden ancak Rabbİmizin âyetlerini., iman ettik diye intikam alıyorsun"

buyruğundaki: İntikam alıyorsun" kelimesini el-Hasen "kaf" harfini üstün olarak okumuştur. el-Ahfeş der ki: Bu bir söyleyiştir. Çünkü, Ben bu işi red ve inkâr ettim,*1 denilir. Bu ifadelerin anlamı da şöyle olur: Sen ancak bizim Allah'a iman edişimizi çirkin görüyor, red-

dediyorsun. Halbuki o, hakkın kendisidir.

"Onlar" yani, Rabbimizin âyet ve beyyineleri "bize geldiğinde" onlara "iman ettik diye" bizden "intikam alıyorsun."

"Ya Rab, üzerimize sabır yağdır." Yani, el ve ayaklarımızı keseceği ve bizi asacağı vakit sabrı üzerimize bol bol dök. "Ve müslümanlar olarak canımızı al." Denildiğine göre Firavun, sihirbazları yakalayıp onları nehrin kenarında parçaladı. Sihirbazların imanını ile birlikte de Hz. Musa'ya altı yüz bin kişi iman etti. [\[230\]](#)

127. Firavun kavminden ileri gelenler şöyle dedi: "Musa ve kavmini yer yüzünde fesadçılık etsinler, seni ve ilâhlarını terk etsin-ler diye mi bırakacaksın?" O da: "Oğullarını öldürür yalnız kadınlarını diri bırakırız. Şüphesiz biz, onların üzerinde kahredici güce sahibiz" dedi.

128. Musa kavmine: "Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Şüphesiz ki yer yüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğine onu miras verir. İyi âkibet ise takva sahiplerinin olacaktır" dedi.

Yüce Allah'ın: "Firavun kavminden ileri gelenler şöyle dedi: Musa ve kavmini yer yüzünde" tefrikaya düşürmeleri ve topluluğu dağıtmaları suretiyle "fesatçılık etsinler, seni ve ilâhlarını terketsinler diye mi bırakacaksın?" Bu buyrukta yer alan; "Seni... terketsinler" buyruğu, "ra" harfî istifhamın cevabı olarak nasb ile okunmuştur. "Vav" ise, "fe" harfî yerine gelmiştir.

"İlâhlarını" buyruğu ile ilgili olarak da el-Hasen şöyle demektedir: Firavun, kendisi putlara tapıyordu. O, hem kendisi putlara tapıyor, hem de kendisine tapılıyordu. Süleyman et-Teymî der ki: Bana ulaştığına göre Firavun ineğe tapıyor idi. Yine et-Teymî der ki: Ben, el-Hasen'e: Acaba Firavun herhangi bir şeye ibadet ediyor muydu, diye sordum. O şöyle dedi: O, boynuna yerleştirmiş olduğu bir şeye tapıyordu.

Denildiğine göre 'ın anlamı, ("senin ilahlarını" değil de) "sana itaati" şeklindedir. Nitekim yüce Allah'ın: "Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını ve rahiplerini rabler edindiler" (et-Tevbe, 9/31) diye buyurulmuştur. Halbuki onlar, haham ve rahiplerine ibadet etmemişler, ama itaat etmişlerdi. O halde bu, bir örneklendirinedir.

Nuaym b. Meysere şeklinde ref ile; : Ve o seni terkeder" takdirinde okumuştur.

el-Eşheb el-Ukaylî ise, ötrenin ağırlığı dolayısıyla öt-relisinden tahfif edilmiş olarak; şeklinde "ra" harfini sakın olarak okumuştur. Enes b. Malik ise, "ra" harfini Ötreli ve başta muzaraat harfi "nun" olmak üzere; Seni terk edelim..." şeklinde; Musa'yı hayatta bırakacak olursa, ona ibadeti kendilerinin de terk edeceğini bildirmek anlamında okumuştur.

Ali b. Ebi Talib, İbn Abbas ve ed-Dahhâk ise, (şeklinde; "sana ibadeti" diye okumuşlardır. Bu okuyuşa göre ise, Fîravun'a ibadet ediliyor, kendisi ise başkasına ibadet etmiyordu. Yani o, sana yaptığı ibadetini terk mi etsin, anlamındadır.

F, bu Bekr el-Enbarî de der ki: Bu kıraati benimseyenlerin görüşlerine göre Firavun: "Ben sizin en yüce rabbinizim" (en-Nâziât, 79/24) ile: "Sizin benden başka bir ilahınız olduğunu bilmiyorum" (el-Kasas, 28/38) deyince, kendisinin bir rabbi ve bir ilahesi (tanrıçası) olmasını reddediyordu. Bunun üzerine ona: Sem' de insan/arın sana ibadetlerini de terk etmesi an/amınrfa, seni ve sana ibadeti terk etsin diye mi şeklinde ona cevap verilmişti. Ancak, önceden de geçtiği gibi, genel olarak kıraat, . İlahlarım şeklindedir. Bu ise, Firavun'un, kendisinin bir rabbi olduğunu bilmekle birlikte zahiren ru-bubiyet iddiasında bulunmuş olması görüşüne dayanır. Bunun delili ise, ölümün yaklaşması esnasında; "İsrailoğullannın iman ettiklerinden başka bir iitî olmadığına inandım" (Yunus, 10/90) demiş olmasıdır. Ancak, onun için tnie Kapısının kapatılmasından sonra bu sözleri söylediği için kabul olun- 3ü sözü söylemeden önce ise, onun, âlemlerin Rabbi dışında gizlice jdiğ: bir ilahı vardı. Bu açıklamaları el-Hasen ve başkaları yapmıştır.

V-ıey'in kıraatinde ise âyetin bu bölümü şu şekildedir:

Musa'yı ve kavmini ibadeti terketmiş oldukları halde, yer yüzünde fesad çıkarsınlar terk edeceksin?"

Ve senin tanrıçam" okuyuşu ile ilgili olarak şu açıklama yapılmıştır: O, bir ineğe tapıyordu. Bir ineğin güzel olduğunu gördü mü, hemen ona ibadet edilmesini emrederdi ve şöyle derdi: Ben hem sizin rabbinizim, hem de bunun labbiyim. İşte bundan dolayı yüce Allah: "Onlar için böğü-ren bir buzağı cesedi çıkardı" (Tâ-Râ, 20/88) diye buyurmuştur. Bunu, İbn Abbas ve es-Süddî zikretmişlerdir. ez-Zeccâc da der ki: Firavun'un küçük bir takım putları vardı. Kavmi, Fı-ravun'a yakınlaşmak kastı ile bu küçük putlara tapıyorlardı. O bakımdan ibadet ona nisbet edilmiş, bundan dolayı da o: "Ben sizin en yüce rabbinizim' demişti.

İsmail b. İshâk da der ki: Firavun'un: "Ben sizin en yüce rabbinizim" demiş olması, onların Firavun'dan başka bir şeylere de İbadet ettiklerini göstermektedir. Şöyle de denilmiştir. İbn Abbas'ın kıraatine göre "el-İlâhe"den kasıt Firavun'un

tapıldığı inektir. O, bununla güneş i kastetmiştir de, denilmiştir. Çünkü onun kavmi güneşe tapıyordu. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Ve güneş batmadan önce alel-acele yola koyulduk,"

Firavun, daha sonra kavmine teselli vererek: "Oğullarını öldürürüz..." dedi. (JxiLi): (Oğullarını) öldüreceğiz" şeklinde şeddesiz okuyuş, Nâfi' ve İbn Kesir'in kıraatidir. Diğerleri ise çokluk anlamı ifade edecek şekilde şeddeli okumuşlardır.

"Yalnız kadınlarını diri bırakırız." Yani, onların size zarar vereceklerinden korkmayınız. "Şüphesiz biz onların üzerinde kahredici güce sahibiz." Bu sözleriyle kavmine teselli verdi. Firavun'un, Musa'yı öldürürüz dememesi, onu öldüremeyeceğini bilmesinden dolayıdır.

Satd b. Cübeyr'den şöyle dediği nakledilmektedir. Firavun'un kalbi, Musa'nın korkusu ile dolup taşmıştı. O bakımdan Musa'yı gördü mü, bir eşek gibi küçük abdestini yapardı. Hz. Musa'nın kavmine Firavun'un bu söyledikleri ulaşınca, onlara: "Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğine onu miras verir" diyerek onları Allah'ın kendilerine Mısır topraklarını miras vereceği hususunda umutlandırdı.

"İyi akibet ise takva sahiplerinin olacaktır." Yani, cennet takvahların-dır, dedi. Her şeyin akibeti, o şeyin sonu demektir. Fakat bu kelime mutlak olarak kullanılacak olursa ve; akibet filanın oldu, denilecek olursa, örfen bunun hayırlı ve iyi akibet anlamı vardır. [\[231\]](#)

129- "Sen bize gelmezden evvel de, geldikten sonra da İşkenceye uğratıldık" dediler. Dedi kî: "Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı he-îâk eder ve sizi yeryüzünde halîfeler kılar. O zaman da sizin nasıl davranacağınıza bakacaktır."

"Sen bize gelmezden evvel. Yani, sen'i'n doğumun sırasında erkek çocukların öldürülmesi, kadınların da köleleştirilmesi suretiyle "geldikten sonra da İşkenceye uğratıldık, dediler." Şimdi de aynı ceza bize tekrar uygulanacak diyerek Firavun'un yaptığı tehdidi kastediyorlardı.

Şöyle de açıklanmıştır: Daha önceden kendilerine yapılan işkenceler ve eziyetler îsrailoğullannı günün ortasına kadar (Kıplilerin çalıştırmaları) geri kalan bölümünde ise kendileri için kazansınlar diye serbest bırakmaları idi. Onun gelişinden sonraki eziyet ve işkence ise, yemeksiz ve bir şey içmeden gündüzün tamamı kendi işlerinde çalıştırmalarından ibarettir. Bu açıklamayı da Cuveybir yapmıştır. el-Hasen der ki: Önceki işkence de sonraki işkence de aynı şeydir, bu da onlardan cizye almaktan ibaretti.

"Dedi kî: Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helak eder. Ve sizi yeryüzünde halifeler kdar" buyruğundaki: Umulur ki" ifadesi, Allah tarafından kendisi

hakkında kullanıldığı takdirde vücut ifade eder, Yüce Allah onlara olan vadini yeniledi ve gerçekleştirdi. Mısır'da da Davud ile Süleyman (ikisine de selam olsun) dönemlerinde halife kıldılar. Beytülmağdis'i de -önceden de geçtiği gibi- Yuşa b. Nûn ile birlikte fetlî ettiler. Rivayet edildiğine göre onlar bu sözlerini Hz. Musa onları Mısır'dan çıkartıp, arkalarından da Firavun onları takip edince, önlerinde deniz, arkalarında da Firavun'un bulunduğu sırada söylemişlerdi. Allah Firavun'u ve kavmini suda boğmak, kendilerini de kurtarmak suretiyle onlara olan vadini gerçekleştirdi.

"O zaman da sizin nasıl davranacağınıza bakacaktır." Bu buyruğun benzerleri daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Yani, karşılığı verilmesi gereken amellerde nasıl bulunacağınızı görecektir. Çünkü yüce Allah onlar hakkında bilgisine göre karşılık vermez. Onların yaptıklarına uygun olarak karşılık verir. [232]

130. Andolsun ki Biz, Firavun hanedanını belki düşünüp ibret alırlar diye yıllarca kuraklıkla ve ürün kıtlığı ile sıkıntıya düşürdük.

Yüce Allah'ın: "Andolsun ki Biz, Firavun hanedanını... yıllarca kuraklıkla... sıkıntıya düşürdük" buyruğunda onların kuraklığa maruz bırakıldıkları anlatılmaktadır. Hadis-i şerifte de: "'Allah'ım, Sen bu yıllan onlar hakkında Yusuf'un (döneminde görülen) kuraklık yılları gibi yıllar kıl[233] diye buyurulduğu nakledilmektedir. Araplar arasında "yıllar" anlamına gelen; 'deki "nûn"u i'rab ile okuyanlar vardır. el-Ferrâ da şu beyiti nakletmektedir:

"Geçen yılların benden birşeyler aldıklarını görüyorum.

Tıpkı hilalin gözükmediği gecelerde gecenin ondan birşeyler aldığı gibi."

en-Nehhâs da der ki: Sibeveylî ise bu beyiti, "nûn" harfini üstün olarak nakletmektedir. Ancak o, burada başka türlü caiz olmayacak şekilde bir beyit nakletmiştir, Onun da son mısraı şöyledir:

"Ve ben kırk yılı aşmış bulunuyorum."

el-Ferrâ, Beniâmirîlilerden, onların: "Ey filan, ben onun yanında yıllarca ikamet ettim," şeklinde bu kelimeyi munsarîf olarak

kullandıklarını nakletmiştir. Devamla der ki: Temimoğulları İse bunu mun-sarîf kabul etmez ve: Ey fiian, onun yıllan geçti," derler. ise, Yılın çoğuludur. Burada ise, anlamında değil, kuraklık anlamındadır. Nitekim; Topluluk kuraklığa mübtelâ oldu," ifadesi buradan gelmektedir. Abdullah b. ez-Ziba'rî de şöyle demektedir:

"O yücelerin Amrî {Peygamberimizin dedesi Abdulmuttalib'in babası Haşim b. Abdimenafî kastetmektedir) kavmine tirit hazırladı. Ve Mekke'nin yiğitleri kıtlık ve kuraklık içinde idiler."

"İbret alırlar" yani, öğüt alırlar, kalpleri yumuşar "diye..." [\[234\]](#)

131. Fakat onlara İyilik geldiğinde: "Bu zaten bizim hakkımızdır" dediler. Eğer kendilerine bir fenalık gelirse, Musa ve beraberindekilerin uğursuzluğu olarak kabul ederlerdi İyi bilin ki, onların uğradığı uğursuzluk ancak Allah tarafındandır. Fakat onların çoğu bilmezler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[235\]](#)

1. İnanmayanların Yanlış Değerlendirmelerine Bir Örnek:

Yüce Allah'ın: "Fakat onlara bir iyilik geldiğinde" buyruğu ile kastedilen, bolluk ve genişlik geldiğinde demektir. "Bu zaten bizim hakkımızdır." Yani bu bize biz onu hakettiğimiz için verildi, derler. "Eğer kendilerine bir fenalık gelirse" kıtlık, kuraklık ve hastalık isabet ederse demektir. Bu onların uğursuzluk diye adlandırdıkları şeydir ki, bir sonraki başlığın konusudur. [\[236\]](#)

2. Uğursuzluk İnanışı:

"Musa ve beraberindekilerin uğursuzluğu olarak kabul ederlerdi." Yani, onun uğursuzluğu diye bilirler ve çekinirlerdi. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Şayet onlara bir musibet dokunursa; 'bu sendendir'derler" (en-Nisa, 4/78). Buradaki; Uğursuzluğu olarak kabul ederler" kelimesinin aslı; şeklinde olup, "te" harfi "tı"ya idğam olunmuştur. Tallıa ise mazi bir fiit olarak, Uğursuzluğu olarak kabul ettiler, diye okumuştur. Bu fiil aslı itibariyle uğursuz kabul etmek ve bu maksatla kuşları uçurtmak anlamını ifade eden; 'dan gelmektedir. Daha sonra bu kelimelerin kullanılışı gittikçe çoğaldı ve sonunda herhangi bir şeyi uğursuzluk kabul eden herkes hakkında; "Uğursuz kabul etti," fiili kullanılır oldu.

Araplar, Yemen tarafından gelen kuşları uğur kabul eder, buna Sânih derlerdi. Buna karşılık Kuzey tarafından geleni de uğursuzluk kabul ederler ve buna da el-Bârih derlerdi. Aym şekilde karga sesini de uğursuz kabul eder ve bunu ayrılık diye yorumlardı. Kuşların biri birlerine karşılıklı olarak ötüşmelerini de bir takım hususlara delil kabul ediyorlar, alışılmadık vakitlerde çıkardıkları sesleri de benzeri şekilde yorumluyorlardı. Aynı şekilde ceylanların güneye yahut kuzeye doğru gidişlerini de te'vil ediyorlar ve ceylan kuzeye doğru gitti mi: "Artık kuzeye doğru gidenden sonra benim için, güneye doğru gelecek bulunur

mu" derlerdi. Şu kadar var ki, onlara göre en güçlü yorum, bütün kuşlar hakkında meydana gelen bu uğur yorumları idi. O bakımdan bütün bu gibi açıklamalar hakkında kendileri (kuş kelimesi ile aynı kökten gelen) "tetayyur" adını kullanırlardı.

Arap olmayan kavimler de bazı şeyleri uğur ve uğursuzluk sayarlar. Mesela sabahleyin öğretmenine götürülen küçük bir çocuğu gördükleri vakit, bunu uğursuz kabul ettikleri halde, küçük bir çocuğun öğretmenin yanından evine dönüşünü görmeyi uğur kabul ediyorlardı. Su taşıyıcının sırtında oldukça dolu ve ağzı kapanmış bir kırba görmeyi uğursuzluk, buna karşılık bu su taşıyıcısının (sakanın) kırbasını boş ve ağzı açık olarak görmeyi de uğur kabul ediyorlardı. Sırtında ağır yük taşıyan hamalı ve ağır yük taşıyan bineği görmeyi uğursuzluk kabul ederler, buna karşılık yükünü sırtından bırakmış hamalı, sırtından yükü indirilen bineği görmeyi de uğur kabul ediyorlardı. İstâm ise, hangi kuş olursa olsun ve hangi halde öterse ötsün, kuşun işitilen sesinden dolayı uğura veya uğursuzluğa yorumlamayı yasaklamıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

"Kuşları yumurtaları üzerinde bırakınız (onları ürkütmeyiniz).[\[237\]](#)

Çünkü cahiliye dönemi insanların pek çoğu bir ihtiyacını görmek istediği takdirde yuvasında bulunan kuşların yanına gider ve kuşları ürkütürdü. Sağ tarafa doğru uçacak olurlarsa o da işini görmeye giderdi. Bu da onlara göre Sânih (uğurlu) kabul edilirdi. Sol tarafa doğru uçarsa, işini görmeye gitmez, geri dönerdi. Bu da onlara göre Bârih (uğursuz) kabul edilirdi. İşte Peygamber (sav); "kuşian yuvalarında yumurtaları üzerinde bırakınız (onları ürkütmeyiniz)" diye buyurarak bu işi yasaklamıştır. Hadis-i şerifte yuva anlamında bu kelime; şeklinde vasiid olmakla birlikte Arapça bilginleri bunun; şeklinde kullanıldığını! söylerler. İmriu'l-Kays der ki:

"Ve henüz kuşlar yuvalarında iken bazan sabah erkenden çıkarım."

İfief türlü kuş yuvasının adıdır. İse, kuşun yumurta bıraktığı ve kuluçkaya oturduğu her yerdir. Bu da ağaç ve duvarlardaki çatlaklarda olur. Kuşun yumurtaları üzerine kuluçkaya oturmasını anlaimak üzere; denili r.

Yine araplar arasında kuşiarın uçuşunu uğur saymayı kabul etmeyen, buna hiçbir değer atfetmeyen kimseler de var ve bu işi yalanlayanları övenleri de vardır. Mesela el-Mu rakkas şöyle demektedir:

"Andolsun ki, sabahleyin yola çıktım. Esasen ben

Ne bir göçeğen kuşunun, ne de kara karganın yanına sabah gitmeyen birisiydim.

Baktım ki, soldan gelenler sağdan gelenler gibidir,

Sağdan gelenler de soldan gelenler gibidir."

İkrime der ki: İbn Abbas'ın yanında bulunuyordum. Öten bir kuş geçti. Orada

bulunanlardan birisi: Hayırdır hayırdır deyince, İbn Abbas şu cevabı verdi: Bu kuşun yanında ne hayır olur, ne de şer.

İlim adamlarımız der ki: Kuşların çıkardıkları seslerin insanlar tarafından yorumlanan şeylerle hiç bir ilgisi yoktur. Gelecekte olacağı dair haber vermek şöyle dursun, olana dair bile bir bilgileri yoktur. İnsanlar arasında kuş-ların dilinden anlayan kimse de yoktur. Bundan tek istisna yüce Allah'ın bu hususta Hz. Süleyman'a özel olarak öğrettiğidir. O halde kuşların uçuşlarından uğur ya da uğursuzluğa dair sonuçlar çıkarmak batıl şeyler arasına katılır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Yalan rüya anlatan yahut kâhinlik yapan ya da kuşların uçuşundan uğursuzluk sonucu çıkartarak yolculuğundan geri dönen bizden değildir."[\[238\]](#)

Ebû Dâvûd da Abdullah b. Mes'ud'dan, o, Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "-Üç defa- kuşların uçuşundan uğur (ya da uğursuzluk) çıkartmak bir şirktir ve bizden değildir. Ancak...[\[239\]](#) Fakat yüce Allah bunu tevekkül ile giderir."[\[240\]](#)

Abdullah b. Amr b. el-Âs da Rasulullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kuşların, ihtiyacını görmekten geri döndürdüğü kimse şirk koşmuş olur." Peki Ey Allah'ın Rasulü, bunun keffareti ne olur diye sorulunca, şöyle buyurdu: "Böyle yapan bir kimse, şunlan söyler:

"Allah'ım, senin uğurundan başka uğur, senin hayrından başka bir hayır yoktur.

Senden başka da bir ilah yoktur" der, sonra da İhtiyacını görmeye gider."[\[241\]](#)

Bir diğer haberde de şöyle denilmektedir: "Sizden herhangi bir kimse böyle bir şey hissedecek olursa;

"Allah'ım, iyilikleri ancak sen verirsin, kötülükleri ancak sen giderirsin. İtaate, güç ve serden korunmaya kuvvet ancak Sendendir" deyiversin. Sonra da yüce Allah'a tevekkül ederek işine gitsin. Şüphesiz ki Allah, bundan dolayı içinde duyduklarına karşı ona yeterli olacaktır ve yüce Allah onu düşündüren şeye karşı ona yetecektir."[\[242\]](#)

el-Maide Sûresi'nde (5/3. âyet, 19. başlıkta) tefe'ül (uğura yormak) ne te-tayyur (uğursuzluğa yormak) arasındaki farka dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"İyi bilin ki onların uğradığı uğursuzluk, ancak Allah tarafındandır"

buyruğundaki; Onların uğradığı uğursuzluk" kelimesini el-Hasen;

Onların uğursuzlukları" şeklinde; 'in çoğulu olarak okumuştur. Onların leh ve aleyhlerine takdir edilen şeyler anlamındadır.

"Fakat onların çoğu bilmezler" kendilerine isabet eden kıtlık ve türlü sıkıntıların,

işledikleri günahlar sebebiyle -Musa ve kavmi tarafından değil de-Allah nezdinden geldiğini bilmemektedirler. [243]

132. Ve dediler ki: "Bizi büyülemek için her ne mucize getirirsen sana asla İman edecek değiliz."

Yüce Allah'ın: "Ve dediler ki: Bizi büyülemek İçin her ne mucize geti-rirsen..." Yani, Firavun'un kavmi, Hz. Musa'ya böyle dediler.

"Her ne..." kelimesi, el-Halil'in dediğine göre aslında, 'den ibarettir. Birincisi şart içindir, ikincisi İse, şartın cevabını te'kid için fazladan gelir. Nitekim bu diğer harflerde (edatlarda) da fazladan getirilebilir. edatlarında olduğu gibi. Araplar lafız itibariyle aynı olan iki harfi (edatı) bir arada kullanmak istemediklerinden dolayı birincisinin elifini "he"ye değiştirerek, diye kullandılar.

el-Kisaî ise şöyle demektedir: Bunun aslı; dır. Yani bu işten vazgeç. Sen bize her ne mucize getirecek olursan... demektir.

Bunun tek başına bağımsız bir kelime olduğu da söylenmiştir. Bu, şart edatı olarak kullanılır ve; 'in takdiri ile ondan sonra (cevap) cezmedilir. Bu buyrukta bunun cevabı ise, " Sana asla iman edecek değiliz" buyruğudur.

"BM büyülemek" yani bizi, izlemekte olduğumuz yoldan alıkoymak "için..." demektir. Bu kelimeye dair açıklamalar, daha önce el-Bakara Sûre-si'nde*(2/44. âyet, 3- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Denildiğine göre Hz. Musa, -sihirbazların secdeye kapanmalarından yüce Allah Firavun'u suda boğduğu vakte kadar- Kiptiler arasında yirmi yıl süre ile kaldı ve onlara mucizeler gösterip durdu. İşte onların bu sözleriyle kastettikleri bu mucizelerdir. [244]

133- Biz de onlara ayrı ayrı âyetler (mucizeler) olmak üzere, başlarına tufan, çekirge, haşerât, kurbağalar ve kan gönderdik. Fakat yine büyüklük tasladılar, Onlar günahkâr bir topluluk idiler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [245]

1. Hz. Musa'nın Bu Mucizeleri Gösterdiği Süre:

İsrail, Simak'den, o, Nevi" eş-Şamî'den şöyle dediğini rivayet eder: Musa (a.s), sihirbazları yenilgiye uğrattıktan sonra Firavun hanedanı arasında kırk yıl kaldı. Muhammed b. Osman b. Ebi Şeybe de Mincâb'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Yirmi yıl kaldı, onlara çekirge, haşerat, kurbağalar ve kan

mucizelerini gösterdi. [\[246\]](#)

2. "Tufan"ın Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Tufan" buyruğundan kasıt, aşırı yağmurdur. O kadar ki, yağmur içinde yüzer oldular. Mücahid ile Ata da: Tufan'dan kasıt ölümdür, demişlerdir. el-Ahfeş der ki: Bunun tekili; kelimesidir. Şöyle de denilmiştir: Bu kelime "rüclân ve nuksân" gibi mastardır, bunun tekili aranmaz.

en-Nehhâs da şöyle demektedir; Sözlükte tufan, ölüm yahut sel gibi öldürücü olan yani, insanların etrafını kuşatarak (tavaftan geliyor) onları he-iâk eden şey demektir.

es-Süddî der ki: İsrailoğullarına tek damla su dahi isabet etmemişti. Buna karşılık, Kiptiler ayakta dikildikleri halde boğazlarına ulaşınca kadar evlerini su basmış ve bu halJeri yedi gün devam etmişti. Kırk gün devam ettiği de söylenilmiştir. Bunun üzerine Kiptiler (Hz. Musa'ya); Rabbine bizim için dua et; bizim bu sıkıntımızı açıp gidersin, biz de sana iman edeceğiz, dediler. Hz. Musa da Rabbine dua etti, yüce Allah da tufanı üzerlerinden kaldırdığı halde yine iman etmediler. Yüce Allah, o yıl daha önce kendilerine vermediği şekilde ot ve ekin bitirdi. Bu sefer: O su bir nimet idi, dediler. Bu se-

fer Allah üzerlerine bilinen hayvan olan çekirgeleri gönderdi.

çekirgeler demek olup, bunun tekili müzekker ve müennes için değişmemek üzere şeklînde gelir. Şayet erkeği dışısından ayırd edilmek istenirse sıfat getirilerek; Erkek çekirge gördüm," denilir.

Gönderilen bu çekirgeler onların ekin ve meyvelerini yeyip bitirdi. Hatta bu çekirgeler evlerinin çatılarını ve kapılarını dahi yeyip duruyorlardı. Buna karşılık bu çekirgelerden İsrailoğullannın evlerine hiçbir tane girmemişti. [\[247\]](#)

3. Çekirge Öldürmenin Hükümü:

Çekirge bir araziye hücum edip orayı ifsad edecek olursa, öldürülmeleri hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Öldürülmeyecekleri denilmekle birlikte; bütün fukahâ öldürülürler derfiişlerdir. Öldürülmez diyenler şunu delil gösterirler: Çekirgeler Allah'ın mahlukatından büyük bir türdür. Ve bunlar Allah'ın rızkindan yerler, onlar için sorumluluk yoktur. Yine bunlar: "Çekirgeleri öldürmeyin. Çünkü çekirgeler Allah'ın en büyük ordusudurlar"[\[248\]](#) şeklindeki rivayeti de delil gösterirler.

Cumhur ise, çekirgeleri bu halde öldürmeyip bırakmanın malları ifsad edeceğini delil göstermişlerdir. Peygamber (sav) müslüman bir kimse olsa bile bir başkasının malını almak isteyecek olursa, öldürülmesine ruhsat vermiştir. O halde çekirgeler de malı ifsad etmek isteyecek olurlarsa, onların öldürülmesinin caiz oluşu öncelikle söz konusudur. Nitekim fukaha, yılan ve akrebi öldürmenin caiz olduğunu da ittifakla kabul etmişlerdir. Çünkü yılan ve akrep insanlara eziyet verirler. Çekirgeler de aynı hükümü alır. İbn Mace de Cabir ile Enes b. Malik'ten rivayet ettiğine göre, Peygamber (sav) çekirgelere beddua ettiğinde şöyle buyurmuş: "Allah'ım, bunların büyüklerini helak et, küçüklerini öldür. Yumurtalarını ifsad et, kökünü kes ve bizim maişet ve yakın kaynaklarımızı yemesini er diye ağızlarını tut. Sen duayı işitensin." Bir adam, Ey Allah'ın Rasulü, Allah'ın askerlerinden bir orduya köklerinin kesilmesi için nasıl beddua edersin deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Çekirgeler denizde balığın aksırmasının savurduğu"dur."[\[249\]](#) [\[250\]](#)

4. Çekirge Yemenin Hükümü:

Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Ebi Evfâ'dan şöyle dediği sabittir: Biz Rasulullah (sav) ile birlikte yedi defa gazada bulunduk, onunla beraber çekirge yiyorduk.[\[251\]](#)

İlim adamları, genel olarak çekirgenin yenilebileceği hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Eğer canlı olarak yakalanacak olup da kafası kopartılacak olursa, helal olduğu ittifakla kabul edilmiştir. Böyle bir uygulama, çekirge için şer'i kesim seviyesindedir. Şu kadar var ki, çekirge avlanılacak olur ise, kendisi sebebiyle öleceği herhangi bir şeye ihtiyacı olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Genel olarak böyle birşeye ihtiyaç olmadığını ve nasıl ölürse ölsün yenilebileceğini kabul etmişlerdir. Fukahaya göre çekirgenin hükümü

bu durumda balıkların hükmü gibidir. İbn Nafi' ve Mutar-rif bu görüşü benimsediği gibi, Malik ise ölümüne sebep teşkil edecek bir şeyin olmasının kaçınılmaz olduğu görüşündedir. Ölümüne sebep teşkil edecek olursa başlarının, ayaklarının, yahut kanatlarının kopartılması gibi. Yahut, ateşe atılması gibi. Çünkü çekirge Malik'egöre kara hayvanlarından. O bakımdan onun meytest (kendiliğinden ölmüş olanı) haramdır.

el-Leys ise ölmüş çekirgeyi yemeyi mekruh kabul ederdi. Ancak canlı yakalandıktan sonra ölenin bu yakalanmasını şer'î kesim yerine geçer kabul ederdi. Said b. el-Müseyyeb de bu görüştedir.

Dâiakutnî, İbn Ömer'den Rasulullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Bize iki meyte helal kılındı. Balık ile çekirge. Bir de iki kan:

Karaciğer ve dalak."[\[252\]](#)

İbn Mace de şöyle demektedir: Bize Ahmed b. Menî' anlattı, bize Süfyan b.

Uyeyne anlattı, o, Ebu Said'den naklettiğine göre Enes b. Malik'i şöyle buyururken dinlemiş: Peygamber (sav.)'ın hanımları tabaklar üzerinde çekirge hediyeleşirlerdi.[\[253\]](#) Bunu İbnü'l-Münzir de zikretmektedir. [\[254\]](#)

5. Çekirgeler Ve Diğer Canlıların Soylarının Tükenişi:

Muhammed b. el-Münkedîr, Cabir b. Abdullah'tan, o, Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan dedi ki: Rasulullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz Allah bin ümmet yaratmıştır. Bunların altıyüzü denizde, dört yüzü ise karadadır. Bu ümmetler arasında ilk helak alacak olan ise çekirgelerdir. Çekirgeler helâk oldu mu, sair ümmetler de tıpkı kopan bir gerdanlığın dağılması gibi arka arkaya (diğer ümmetler de) helak olurlar.[\[255\]](#) Bunu et-Tinnizî el-Hakim, "Nevadiru'l-Usul"de zikreder ve şöyle der: Bu ümmetler arasında ilk helak olacak olanın çekirgeler olmasının sebebi, onların Hz. Adem'in çamurundan artan çamurdan yaratılmış olmalarıdır.[\[256\]](#) Diğer ümmetler ise, insanların helak oluşu sebebiyle helak edilirler. Çünkü, diğer ümmetler Âdemoğullanna müsahhar olmaları üzere yaratılmışlardır.[\[257\]](#)

Tekrar Hz. Musa İle Kıptîlerin Kıssasına Dönelim:

Şimdi yine Kıptîlerin kıssasına dönelim, Hz. Musa'ya, üzerlerinden çekirge azabı kaldırılacak olursa iman edeceklerine dair söz verdiler. O da dua etti ve

çekirgeler azabı giderildi. Geriye ekinlerinden bir miktar kalmış bulunuyordu. Bunun üzerine: Kalanlar bize yeter dediler ve iman etmediler. Bu sefer yüce Allah üzerlerine haşerat (kummel) gönderdi. Kummel ise ed-Deb-bâ denilen hayvanların küçükleridir. Katade böyle açıklamıştır. ed-Debbâ ise, çekirgelerin uçmadan önceki adıdır. Uçmadan önceki çekirgeler, bir yerin bitkilerini yeyip bitirecek olurlarsadenilir.

İbn Abbas der ki: Kummel denilen şey, buğdayın güvelenmesî demektir. İbn Zeyd ise, bunlardan kasıt piredir demektedir. el-Hasen, kummel, küçük ve siyah bir haşerat çeşididir, demektedir. Ebu Ubeyde, kummel kene demektir diye açıklamıştır.

Gönderilen bu haşerat onların canlı hayvanlarını ve ekinlerini yeyip bitirdi. Üzerlerinde çiçek hastalığı gibi derilerine yapışıp kaldı, onları uyutmadı, onlara rahat vermedi.

Habib b. Ebi Sabit der ki: Âyette geçen kummelden kasıt, siyah hamam böcekleridir. Dilcilere göre ise kummel, bir çeşit kene demektir.

Ebu'l-Hasen el-A'rabî el-Adevî der ki: Kummel, kene türünden küçük bir takım haşerattır. Ancak, keneden de küçüktürler. Bunun da tekili; şek-İlnde gelir.

en-Nelîhâs der ki: Bu açıklama, tefsir alimlerinin söylediklerine ters düşmemektedir. Çünkü bütün bu çeşitlerin azab olmak üzere üzerlerine gönderilmiş olmaları da mümkündür ve bütün bunların ortak özelliği de onlara eziyet vermektir ibarettir.

Kimi müfessirlerin naklettiğine göre o günlerde Mısır'ın başkenti olan "Ayn-şems"de bir kum tepesi vardı. Hz. Musa asasıyla ona vurdu ve hepsi bit oldu. Kummel'in [bit anlamına gelen) karni ile aynı şey olduğu da söylenmiştir. Bunu da Ata el-Horasanî ifade etmiştir.

el-Hasen ise bu kelimeyi "kat" harfini üstün, "mim" harfini de sakın olarak; Bit" diye okumuştur.

Bu sefer yine yalvarıp yakardılar, bu azap da üzerlerinden kaldırılınca yine iman etmediler. Arkasından yüce Allah üzerlerine kurbağalar gönderdi.

Kurbağalar keîmesi kelimesinin çoğuludur. Bu da suda yaşayan ve bilinen bir hayvandır. [\[258\]](#)

Kurbağanın Öldürülmesinin Yasaklanması:

Kurbağanın öldürülmesine dair yasak varid olmuştur. Bunu, Ebû Dâvûd ve İbn Mace sahih senedleriyle rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd bu hadisi Ahmed b. Hanbel'den, o, Abdurrezzak'tan... diye rivayet etmiştir.

İbn Mace ise, Muhammed b. Yahya en-Neysaburi ez-Zühlî'den, o, Ebu Hureyre'den şöylece rivayet etmektedir: Ebu Hureyre dedi ki: Rasulullah (sav), göçeğen kuşunun, kurbağanın, karıncanın ve lüdhüd kuşunun öldürülmesini yasaklamıştır.[\[259\]](#)

Nesaî de Abdurrahman b. Osman'dan rivayet ettiğine göre bir tabib Peygamber (sav)'ın huzurunda kurbağanın ilaçta kullanılacağından söz etmiş. Peygamber (sav), kurbağayı öldürmesini yasaklamıştır.[\[260\]](#)

Ebu Muhammed Abdulhak, bu hadisin sahih olduğunu ifade etmiştir.

Ebu Hureyre'den de dedi ki: Göçeğen kuşu, oruç tutan ilk kuştur.

İbrahim (a.s) da Şam bölgesinden Harem'e Beytuüah'ı bina etmek üzere çıktığında onunla birlikte hızlıca esen rüzgar (es-Sekine.) ile göçeğen kuşu vardı. Göçeğen kuşu, onun gideceği yere yol göstericiliğini yapıyordu. Sekine denilen hızlı esen rüzgâr ise Beytin yerini, miktarını ona işaret ediyordu. Hz, İbrahim Beytin yapılacağı yere varınca, sekine Beytin yapılacağı yere kondu ve: Ey İbrahim, benim bıraktığım gölge miktannca sen binanı yap.[\[261\]](#) O bakımdan Peygamber (sav) göçeğen kuşunun öldürül meşini yasakladı. Çünkü o, Hz. İbrahim'e Beytin yerini göstermişti. Kurbağa ise, Hz. İbrahim'in ateşi üzerine su döküyordu. Firavun'a musallat olunca, kurbağa bütün yerleri kapladı. Tandıra geldiği vakit içinde alevli yanan ateş olduğu halde -yüce Allah'a itaat olmak üzere- kendisini ona attı. O bakımdan yüce Allah onun sesini teşbih kılmıştır.

Denildiğine göre, bütün hayvanlar arasında en çok teşbih eden varlık odur.

Abdullah b. Amr da şöyle demiştir: Kurbağayı öldürmeyiniz. Çünkü sizin o işittiğiniz sesleri bir teşbihtir.

Rivayete göre, Kıptîlerin yatakları, kaplan, yiyecekleri ve içecekleri hep kurbağa ile dolmuştu. Onlardan herhangi bir kimsenin sakalı üzerine kurbağalar otururdu. Konuşmaya başladı mı, kurbağa ağzının içine atlardı. Hz. Musa'ya şikâyet ederek: Tevbe edeceğiz dediler. Allah da onların üzerlerindeki bu azabı giderince, yine küfürlerine geri döndüler. Bu sefer yüce Allah üzerlerine kan gönderdi. Nil, üzerlerine kan halinde aktı. İsrailoğullarından bir kimse ondan su aldığı halde, Kıptî su yerine kan alıyordu. İsrailoğullarına mensup birisi, Kıptî'nin ağzına su döktü mü hemen kana dönüşürdü. Kıptî ise, İsrailoğullarına mensup kişinin ağzına kan döktüğü halde o da tatlı su oluveriyordu.

'Ayrı ayrı âyetler olmak üzere" yani, apaçık ve besbelli mucizeler olarak. Bu açıklama Mücahîd'den nakledilmiştir. ez-Zeccâc der ki; Ayrı ayrı âyetler olmak üzere' hal olarak nasbedilmiştir.

Rivayet olunduğuna göre her iki mucize arasında sekiz gün vardı. Kırk gün

olduğu, bir ay olduğu da söylenmiştir. Bundan dolayı; Ayrı ayrı" denilmiştir. "Fakat yine büyüklük tasladılar." Yüce Allah'a iman etmeyi kibirlerine yedirmediler, btr düşüklük kabul ettiler. [\[262\]](#)

134. Üzerlerine bu azab çökünce: *Ey Musa, sana olan ahdi hürme-tince bizim için Rabbine dua et! Şayet bu azabı bizden kaldınr-san, andolsun sana iman edeceğiz ve İsrailoğullarını da mutlaka seninle birlikte göndereceğiz" dediler.

135. Biz, kendisine erişecekleri bir süreye kadar üzerlerinden azabı giderince bir de bakarsın ki onlar ahidlerini bozmuşlar bile.

136. Artık Biz de âyetlerimizi yalanlamaları, onları umursamamaları yüzünden kendilerinden intikam aldık ve hepsini denizde boğduk.

"Üzerlerine bu azab çökünce..." buyruğundaki Azab" kelimesi "râ" harfi ötreli olarak da okunmuştur. İki ayrı söyleyiştir. İbn Cübeyr der ki: Sözkonusu bu azab, taun (veba) idi. Kıptîlerden bu azap dolayısıyla bir günde yetmişbin kişi öldü. Burada azaptan kastın, daha önce sözü geçen mucizeler olduğu da söylenmiştir.

"Sana olan ahdi hürmetince" buyruğundaki anlamındadır. Yani, sana tevdi ettiği ilim hürmetince, yahut da sana verdiği özellik ve buna bağlı olarak sana verdiği peygamberlik için... Bunun, ona bir yemin verdirmek anlamında olduğu da söylenmiştir. Yanj onun, sana olan ahdi hakkı için mutlaka bizim için dua etmelisin. Buna göre; sıra olur.

"Şayet bu azabı bizden kaldırırsan" bu azap üzerimizden kaldırılınca kadar ilahına dua etmen suretiyle bu azap üzerimizden kalkacak olursa, "andoi-sun sana iman edeceğiz." Getirdiklerinde seni tasdik edecek, doğrulayacağız. "Ve İsrailoğullarını da mutlaka seninle birlikte göndereceğiz, dediler." Önceden de geçtiği üzere Urailoğullarını hizmetlerinde kullanıyorlardı.

"Biz kendisine erişecekleri bir süreye kadar..." Yani, suda boğulmak için kendilerine tayin edilmiş vadeye kadar... "Bir de bakarsın ki onlar ahidlerini bozmuşlar bile." Yani, yerine getireceklerine dair verdikleri sözleri bile bozuyorlar. "Artık Biz de âyetlerimizi yalanlamaları, onları umursamamaları yüzünden kendilerinden intikam aldık ve hepsini denizde boğduk." Buradaki "onları umursamamaları" buyruğundaki "o" zamiri intikam almaya aittir. (Onlar aldığımız intikamdan gafil idiler, anlamına gelir). Buna da yüce Allah'ın: "İntikam aldık" buyruğu delil teşkil etmektedir. Zamirin "âyetlere" ait olduğu da söylenmiştir. Yani ontar, âyetlerimizden gafiller oluncaya kadar onlara itibar etmediler, onlardan ibret almadılar. [\[263\]](#)

137. Zaafa uğratılagermiş kavmi de bereketlendirdiğimiz yerin doğularına da batılarına da mirasçı kıldık. Rahbînin İsrailoğul-larına olan o pek güzel va'di sabretmelerinden ötürü bütünüyle yerini buldu. Firavun ve kavminin yapmakta ve yükseltmekte olduklarını ise darmadağın ettik.

"Zaafa uğratılagermiş" yani, hizmet işlerinde kullanılmak suretiyle zelil duruma düşürülmüş "kavmi de" İsrailoğullarını "yerin doğularına da batılarına da mirasçı kıldık."

el-Kisaî ve el-Ferra, burada aslında Yerin doğularında da, batılarında da" anlamında olduğunu ve bundan; ...de..., da" edatı hazfedildiğinden dolayı bu iki kelimenin nasbedildiğini ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte zahir olan İsrailoğullarının Kiptîlere ait arza mirasçı oldukları anlaşılmaktadır O halde bu iki kelime (yani meşarik ve meğarib: Doğular ve batılar) mef'ulün sarih olarak nasb edilmişlerdir. Nitekim Mala mirasçı oldum, malı ona miras bıraktım," denilir. (Mirasçı kılmak anlamındaki) i'if hemze ziyadesi ile teaddi ettiğinden iki mef ulü nasbetmiştir.

Buradaki "yer"den kasıt Şam ve Mısır topraklarıdır. Doğu ve batılarından kasıt ise, bu toprakların doğu ve batı yönlerinde bulunan yerlerdir. O bakımdan "yer" (elif-lam ile) özel bir isim hatîne getirilmiştir. Bu açıklamalar, el-Hasen, Katade ve başkalarından nakledilmiştir.

Buradaki "yer" ile bütün arzın kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü, Hz. Da-vud ile Hz. Süleyman da İsrailoğullarıdır ve bunlar bütün yeryüzüne malik olmuşlardır.

"Bereketlendirdiğimiz" yani, kendisinden ekinler ve mahsuller bitirip nehirler akıttığımız yer demektir.

"Kabbinin İsrailoğullarına olan o pek güzel va'di..." Bu buyruk ile kast edilen vaad, yüce Allah'ın: "Biz ise, o arzda zayıf düşürülenlere lütfetmek, onları önderler yapmak ve onları mirasçılar kılmak istiyorduk" (el-Kasas, 28/5) ^uyruğunda sözü edilen vaaddir.

"Sabretmelerinden ötürü" yani, gerek Firavun'un eziyetlerine, gerekse de Hz. Musa'ya iman etmelerinden sonra Allah'ın emrini yerine getirmeye sabretmelerinden ötürü (onlara olan va'di) "bütünüyle yerini buldu. Firavun ve kavminin yapmakta ve yükseltmekte olduklarını İse darmadağın ettik."

Âyet-i kerimedeki; Yükseltirler" fiili, yüksek bina yapanı anlatmak için kullanılan; dendir. İbn Abbas ve Mücahid derler ki: Yaptıkları köşk ve benzeri yüksek binaları "darmadağın ettik" demektir. el-Ha-

sen der ki: Burada bu kelime asma ağaçlarını yükseltmek için çardak yapmak anlamındadır.

İbn Âmir ile Âsım'dan rivayetle Ebu Bekr; şeklinde "râ" harfini ötreli olarak okumuşlardır. el-Kisaî der ki: Bu da Temimlilerin şivesidir. İbrahim b. Able ise, "râ" harflını şeddeli, "ya" harfi ötreli olarak; diye okumuştur. [264]

138. İsrailoğullarını denizden geçirdik. Kendilerine ait patlara ta pagelen bir topluluğa rast geldiler. "Ey Musa, onların nasıl tanrıları varsa, sen de bize böyle bir tanrı yap" dediler. "Siz gerçekten cahillik eden bir topluluksunuz" dedi.

"İsrailoğullarını denizden geçirdik. Kendilerine ait putlara tapagelen bir topluluğa rast geldiler" mealindeki buyrukta "tapagelen" anlamındaki; kelimesini Hani2a ve el-Kisaî "keP harfini esreli olarak, diğerleri ise ötreli olarak okumuşlardır. Bir şey üzerinde devam etmek ve ondan ayrılmamak anlamındadır. Bu iki okuyuşa göre de fiilin mastarıvezninde gelir.

Katade der ki: Bunlar, Lahm'e mensub bir kavim idiler ve er-Rikka'da yerleşmiş bulunuyorlardı. Bunların putlarının inek heykelleri şeklinde olduğu söylenmiştir. İşte bundan dolayı Samiri onlara bir buzağı heykeli yapmıştı.

"Ey Musa, onların nasd tanrıları varsa, sen de bize böyle bir tanrı yap, dediler." Onların söyledikleri bu söz, bedevî araplann cahillerinin Zatu En-vat diye bilinen ve her sene bir gün ta'zim edilen, kâfirlere ait yeşil bir ağaç gördükleri vakit, Ey Allah'ın Rasulü, bunların Zatu Envat'lan bulunduğu gibi, sen de bize böyle bir Zatu Envâl yap, demelerine benzemektedir. Bunun üzerine Hz. Peygamber onlara şu cevabı vermişti: "AUahu ekber! Nefsim elinde olana yemin olsun ki, sizler de Musa'nın kavminin: "Onların nasd tanrıları varsa, sen de bize böyle bir tanrı yap" dedikleri gibi söylediniz

"Siz gerçekten cahillik eden bir topluluksunuz" demişti. Andolsun okun tüylerinin aynı hizada oluşu gibi sizden öncekilerin izledikleri yolları takib edeceksiniz. Hatta onlar bir kertenkele deliğine girecek olsalar dahi siz de o deliğe mutlaka gireceksiniz." [265]

Bu olay ise Hz. Peygamberin Huneyn'e çıkışı sırasında olmuştu. Nitekim yüce Allah'ın izniyle ileride buna dair açıklamalar ec-Tevbe Sûresi'nde (9/25. âyet, 1. başlıkta) gelecektir. [266]

139. "Şüphesiz ki onların içinde bulundukları yok olmaya mahkûmdur ve yapmakta oldukları da bâtıldır."

140. Dedi ki: "O sizi âlemlere üstün kılmışken, ben sizin İçin ilâh olarak Allah'tan başkasını mı arayacak mıyım?"

Şüphesiz ki, onların içinde bulundukları yok olmaya mahkumdur" mealindeki

buyrukta geçen; yani, helak edilmeye, tüketilmeye mahkûmdur. Mastarı olan; Helak olmak demektir. Kırılmış dökülmüş her bîr kaba da; denildiği gibi, sonuç alınmayan başarısız iş hakkında da; denilir. Yani, ibadet eden de, kendisine İbadet olunan da helak olmuşlar, demektir. "Bâtıldır ise, yok olup gidecektir, darmadağın olacaktır, çözülecektir anlamındadır.

"Yapmakta oldukları" buyruğundaki; t iyis): Oldukları" lafzı fazladan gelmiş bir sıladır.

"Dedi ki: O sizi âlemlere" Çağdaşınız olan alemlere "üstün kılmışken" diye açıklandığı gibi, düşmanlarınızı helak etmek ile sizi alemlere üstün kılmışken diye de açıklanmıştır. Ayrıca onlara özel olarak vermiş olduğu alamet ve mucizelerle (onları üstün kılmıştı, diye de açıklanmıştır).

"Ben sizin için ilah olarak Allah'tan başkasını mı arayacakmışım?" Yüce Allah'tan başka bir İlah mı isteyecekmişim?

"Sizin için... arayacakmışım" anlamındaki; fiilin hem harf-i cer-siz geçişi yapılabilir, hem de "lam" harf-i cerri ile geçişi yapılabilir. [\[267\]](#)

141. Hani sizi, size işkencelerin en kötüsünü yapan, oğullarınızı öldüren, kızlarınızı da sağ bırakan Firavun hanedanından kurtarmıştık? Bu size Hatibinizden büyük bîr imtihan (ve belâ) İdi.

Yüce Allah onlara olan lütuflarını hatırlatmaktadır. Bunun, Peygamber (sav)'m çağında yaşayan yahudilere bir hitap olduğu da söylenmiştir. Daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/49- âyelin tefsirinde) açıklandığı üzere geçmişlerinizi (.atalarınızı) kurtarmış olduğumuzu hatırlayın, demektir.

142. Musa İle otuz gece sözleştik ve buna ayrıca on gece daha kattık. Böylelikle Rabbüün tayin buyurduğu vakit, kırk geceye tamamlandı. Musa, kardeşi Harun'a: "Kavmim içinde yerime geç. Islâh et, fesatçıların yoluna da uyma" dedi.

Yüce Allah'ın: "Musa İle otuz gece sözleştik ve buna ayrıca on gece daha kattık. Böylelikle Rabbüün tayin buyurduğu vakit kırk geceye tamamlandı", buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[268\]](#)

1. Musa İle Sözleşilen Kırk Gece:

Yüce Allah: "Musa ile otuz gece sözleştik" buyruğunda, Hz. Musa'ya lütfettiği ikramlardan birisinin de bu olduğunu zikretmektedir. Hz. Musa'ya ikram olmak üzere onunla münacuat için sözleşmiş idi.

"Ve buna ayrıca on gece daha kattık." İbn Abbas, Mücahid, ve Mesrûk

(Allah onlardan razı olsun) derler ki: Bu kırk gün, Zülkade ayı ile Zülhicce'nin (ilk) on günüdür. Ona bu ayı oruçta geçirmesini ve bu ayda tek başına ibadete çekilmesini emretmişti. Zülkade ayını oruçla geçiren Hz. Musa, ağzının kokusunun değiştiğini görünce, -denildiğine göre- keçi boynuzu çubuğu ile dişlerini fırçaladı. Melekler şöyle dediler; "Biz senin ağzından misk kokusunu alıyorduk. Sen İse dişlerini fırçalamakla bu kokuyu bozdun. O bakımdan ona Zülhicce ayından on gün daha ilave edildi.

Yine denildiğine göre, dişlerini fırçalayınca yüce Allah kendisine şu şekilde valiyetti: "Ey Musa, ağzın önceki haline gelmedikçe seninle konuşmayacağım. Sen oruç tutanın (ağız) kokusunun, benim için misk kokusundan daha sevimli olduğunu bilmiyor musun" deyip on gün daha oruç tutmasını emretti.

Yüce Allah'ın Musa (a.s) ile konuşması, Hz. İsmail'in kurban edilmekten fidye ile kurtulduğu ve yüce Allah'ın Muhammed (sav)'ın haccını tamamlamasını mukadder kıldığı kurban bayramı sabalı olmuştur.

"On" anlamındaki; kelimesinin sonundaki "he" (yuvarlak "te") nin hazfedilmesi, sayılanın müennes oluşundan dolayıdır. Otuz'a on ilave edilmesi halinde kırk ettiği bilindiği halde "böylelikle Rabbinin tayin buyurduğu vakit kırk geceye tamamlandı" buyruğundaki faydaya gelince, burada maksadın Biz otuzu, otuzun kapsamındaki on gün ile tamamladığımız vehmi ortaya çıkmasını diyerdir. Bununla tamamlayan on'un, otuzdan ayrı on gün olduğunu açıklamaktadır.

Yüce Allah, el-Bakara Sûresi'nde (2/51. âyette) kırk gün dediği halde, burada otuz gün demektedir. O halde bu bir bedâ (bir hususu sonradan uygun görmek) olur, diye itiraz edilecek olursa, şöylece cevap verilir: Hayır, durum böyle değildir. Çünkü burada yüce Allah: Buna ayrıca on gece daha kattık diye buyurmaktadır. Kırk ile otuz ve on aynı şeylerdir, bunlar arasında farklılık yoktur. Yüce Allah, bu iki ifadeyi, birisinde meseleyi tafsilatlı olarak anlatmak üzere, diğerinde toplam olarak ifade etmek üzere kullanmıştır. Kırk diye buyurması, toplamını ifade etmektedir. Otuz diye buyurması ise, ardı arkasına bir ay ve buna ilave edilen on günün olduğunu anlatmak içindir. Bunların toplamı ise kırk gün eder. Nitekim şair şöyle demiştir:

"On ve dört..."

Bununla ayın dolunay olduğu gece olan ondördüncü günü kastetmektedir. Arap dilinde böyle bir kullanım mümkündür. [\[269\]](#)

2. Vaadlerde Süre Tanımak Ve Kişinin Allah'a Karşı Özür Beyan Edebilme Hali:

İlim adamlarımız der ki: Bu âyet-İ kerime, sözleşmelere süre tesbitinin eskiden beri süregelen bir âdeî, yüce Allah'ın da değişik hususlarda tesis ettiği eski bir gelenek olduğuna, ümmetler hakkında bu şekilde verdiği hükmü ve bu yolla da kendilerine yapılacak işlerde ağır ve teenni ile hareket etme miktarlarını bildirdiğine delâlet etmektedir. Yüce Allah'ın tesbit ettiği ilk süre ve vade, bütün mahrukatı içinde yaratmış olduğu altı günlük süredir: "An-dolsun, göklerle yeri ve aralarında olanları Biz altı günde yarattık ve Bize bir yorgunluk dokunmadı." (Kaf, 50/38) Ayrıca bu sûrede daha önce geçmiş bulunan yüce Allah'ın: "Şüphesiz Rabbiniz O Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı..." (el-A'raf, 7/54) buyruğunu açıklarken, bunun anlamını da açıklamış bulunuyoruz.

İbnü'l-Arabî der ki: Herhangi bir husus için bir vade tesbit edilecek olursa, o süre içerisinde tesbit edilen hususun yerine getirilmesine çalışılırken, bunu gerçekleştirme imkânı bulunmadan belirlenen vade gelmiş ise, bu serer konuyu daha iyi anlamayı sağlamak ve mazereti ortadan kaldırmak kastıyla süre arttırılır. Şanı yüce Allah, bu hususu Musa (a.s.)'a beyan etmiş, da otuz günlük bir süre tayin ettikten sonra kırk güne tamamlamak üzere sonradan on gün daha ilave etmiştir. Bundan dolayı Hz. Musa'nın kavmine dönüşü on gün gecikmiş oldu. Onlar, bu şekilde bir gecikmenin ve ertelemenin mümkün olabileceğine akıl erdiremediler. Sonunda şöyle dediler: Şüphesin Musa kayboldu, ya da unuttu. Bunun üzerine ona verdikleri sözlerini bozdular ve ondan sonra değişiklikler yaparak Allah'tan başka bir ilaha ibadet ettiler.

İbn Abbas, der ki: Musa (a.s.) kavmine şöyle demişti: Benim Rabhim kendisi İte karşılaşmak üzere bana otuz günlük bir süre vaad etti. Bu süre zarfında yerime Harun'u tayin ediyorum. Fakat Musa Rabbine kavuşmak üzere ayrıldığında Allah ona on gün daha ilave elli, İşte onların -ileride de açıklanacağı üzere- buzağıya tapınmak suretiyle fitneye düşmeleri Allah'ın iiave ettiği bu on gün içerisinde olmuştu.

Önceden belirlenen vadeye yapılacak fazlalık takdiri bir şekilde tesbit edilir. Tıpkı ilk vadenin takdiri olarak tesbit edildiği gibi. Böyle bir durum ise, ancak hakimın mesele ile alakalı hususları iyice tetkik etmesinden sonra ic-tihad ile mümkün olabiîr. Böyle bîr hususla alakalı olan şeyler ise, zaman, durum ve iş gibi hususlardır. Mesela, ilave edilecek olan bu süre, yüce Allah'ın Musa (a.s.) için tayin ettiği gibi önceki sürenin üçte biri kadar olabilir. Şayet hakim, asıl olan vade İte fazlalığı tek bir sürede bir arada vermeyi uygun görürse bu da caizdir. Bununla birlikte bu süreden sonra insanların karşı karşıya kalabileceği bir takım mazeretleri de beklemek kaçınılmazdır. Bu açıklamaları İbnü'l-Arabî yapmıştır.

Buhârî, Ebu Hureyre'den, o, Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet

etmektedir: "Yüce Allah, bir kişinin ecelini atmış yılı bulana kadar erteleyecek olursa, artık onun iteri sürecek bir mazereti kalmamış olur." [270]

Derim ki: Bu buyruk hakimlerin aleyhlerine hüküm biçilenleri arka arkaya mazur görmeleri için asli bir delil teşkil etmektedir. Bu, mahlukata bir lü-tufdur. Onların başındaki yöneticilerin de hak ile hükümleri uygulamaları içindir. İş hususunda mazur gördü." Yani, bu konuda ona gereken mübalâğayı gösterdi. Yani, daha ileri derecede mazur görülmesi mümkün olmayacak şekilde en ileri noktada ona bir sınır tanıdı demektir.

Ademoğullanna karşı ileri sürecekleri kabul edilebilir bir mazeret bırakmayan en büyük husus, Allah'ın onlara karşı delillerinin tamamlanması için peygamberler göndermiş olmasıdır: "Biz bir Rasul göndermedikçe de azab ediciler değiliz." (el-İsra, 17/15) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Ve size korkutucu gelmedimi." (Fatır, 35/37)

Bunların (yani rasuller ve korkutucuların) peygamberler olduğu belirtilmiştir. İbn Abbas ise, (korkutucunun) ağaran saçlar olduğunu söylemiştir. Çünkü, saç ağarması olgunluk yaşında görülmeye başlanır ki, bu da çocukluk yaşından uzaklaşmanın bir alametidir. Hadis-i şerifin altmış yıla mazur görülebilecek sınır olarak tesbit etmesi, altmış yaşının abidlerin mücadele alanlarına yakın oluşundan dolayıdır. Ayrıca bu yaş, yüce Allah'a dönüşün, tevazu ve itaat ile O'na boyun eğip teslim oluşun da yaşıdır. Artık Öiümün ve Allah'a kavuşmanın gözetlendiği bir yaşıdır. Bu yaşa kadar İnsan ardı arkasına mazur görülür (ve artık ileri sürebileceği bir mazereti kalmaz).

Kişinin ilk uyarılması Peygamber (sav) iledir, ikinci uyarılması saçlarının ağarması iledir. Bu da kırk yaşının tamamlanması esnasında olur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Nihayet o., kırk yaşına varınca dedi ki: Rabbim bana... verdiğin nimete şükretmemi... ilham et." (el-Ahkaf, 46/15) Yüce Allah da kırk yaşına ulaşan kimsenin, artık yüce Allah'ın hem kendisinin hem de anne-babasının üzerindeki nimetlerin kadrini bilmesi ve onlara şükretmesi gerektiğini belirtmektedir.

Malik der ki: Ben, bizim şehrimizin ilim ehlini onlardan herhangi birisi kırk yaşına ulaşınca kadar dünyaya talip olup insanlarla oturup kalktıklarını gördüm. Bu kırk yaşı geldi rai, insanlardan uzaklaşırlardı. [271]

3. Tarik (Gün. Olarak) Geceden Mi Başlar, Gündüzden Mi:

Ayet-i kerime, ayrıca larühin gündüzlerle değil de gecelerle tesbit edileceğine delâlet etmektedir. Çünkü yüce Allah: "Otuz gece" diye buyurmaktadır. Diğer

taftan geceler de aynı zamanda (kamerî) ayların da başlangıcıdır. Ashab (r.a) da geceleri esas alarak günlere dair haber verirlerdi. Hatta Aslıab-ı Kiram'ın: "Biz, Rasulullah (sav) ile birlikte beş (gün) oruç tuttuk" dedikleri dahi rivayet edilmiştir.

Arap olmayanlar ise bu hususta farklı hesap yaparlar. Onlar, hesaplarına güneşi esas aldıkları için gündüzlerle hesaplarını yaparlar. İbnü'l-Arabî der ki: Güneş ile hesap yapmak, menfeatler (mahsul ve benzerleri) içindir, ay ile hesap ise, menasik (oruç, hac ve zekât gibi) ibadetler içindir. Bundan dolayı yüce Allah: "Musa ile otuz gece sözleştik" diye buyurmaktadır.

Arapça'da tarih kelimesi, ile hemzeli olarak; ile de "vav* harfî iki ayrı söyleyiş halinde kullanılır.

Hiz. Harun'un Hiz. Musa'ya Vekâleti ile Hiz. Ali'ye Halifelik Vasiyeti: "Musa, kardeşi Harun'a: Kavmim İçinde yerime geç... dedi" buyruğunun anlamı şudur: Hiz. Musa, yüce Allah ile münacaat için gidip bu süre zarfında kavmi arasında olmayacağı vakit, kardeşi Harun'a, sen benim vekilim ol demişti. Bu ise, niyabete (vekâlete) delil teşkil etmektedir. Müslim'in Sa-lıh'inde şu rivayet yer almaktadır: Sa'd b. Ebi Vakkas'dan dedi ki: Ben Ra-sulullah (sav)'ı, Ali'ye gazalardan birisinde kendisini yerine vekil tayin ettiği bir sırada şöyle buyururken dinledim: "Harun'un, Musa'nın yerine geçtiği gibi, sen de benim yerime geçmeye razı değil misin? Şu kadar var ki, benden sonra peygamber olmayacaktır.[\[272\]](#)

Rafizî'ler, İmamiyye ve Şia'nın diğer fırkaları, Peygamber (,sav)'ın Hiz. Alî'yi bütün ümmete halife tayin ettiğine dair bunu delil göstermişlerdir. Hatta İmamlye -Allah müstehaklanm versin- ashabı tekfir etmişlerdir. Çünkü, onlara göre Ashab, Hiz. Ali'nin halife tayin edildiğine dair bu nass ile ameli terk etmişler, kendileri İctihatta bulunarak ondan başkasını halifelîğe getirmişlerdir. Aralarından, hakkını talep etmediği için Hiz. Ali'yi tekfir edenler dahi var-dıVBu gibi kimselerin kâfir olduklarında ve bu sözlerinde onlara tabi olanların da kâfir olduklarında hiç bir şüphe yoktur.

Bunlar, hayatta iken bu şekilde bir halife tayin etmenin, müvekkilin azli, yahut ölümü ile sona eren bir vekâlet gibi olduğunu ve müvekkilin ölümünden sonra ise bunun devam etmesini gerektirmediğini bilmiyorlar. Bu durumda İmamiye'nin de başkalarının da delil diye yapıştığı bu husus, delil olmaktan çıkar. Diğer taraftan Peygamber (sav) Medine'ye İbn Um Mektum'u da, başkalarını da halife olarak tayin etmiştir. Ancak, böyle bir uygulamanın, kimsenin her zaman için halife olması gerektiği anlamına gelmediği ittifakla kabul edilmiştir. Diğer taraftan Harun (a.s) Hiz. Musa ile risaletin de ortak

kılınmıştı. Dolayısıyla bunun, maksatlarına delil teşkil edebilecek bir tarafı da yoktur. Hidayete ulaşma başarısı Allah'tandır.

"İslah et" buyruğu, ıslah yapma emrini vermektedir. İbn Cüreyc der ki: Samîrî'yi azarlaması ve onun yaptığını değiştirmeye çalışması da yapması gereken ıslahtan idi. Bunun, şu aniama geldiği de söylenmiştir: Yani sen, onlara yumuşak davran ve işlerini ıslah et, kendini de ıslah et. Yani, her bakımdan sen ıslah eden bir kimse ol. "Fesatçıların yoluna da uyma." tsyan edenlerin yollarını izleme, zalimlere yardımcı olma. [\[273\]](#)

143. Musa, tayin ettiğimiz vakitte gelip Rabbî de onunla konuşunca dedi ki "Rabbim, bana kendini göster de Sana bakayım." Buyurdu ki: "Beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirce, sen de Beni görebileceksin." Rabbi o dağa te-celü edince, onu paramparça etti. Musa da baygın düştü. Ayı-lmca dedi ki: "Seni tenzih ederim. Sana tevbe ettim ve ben iman edenlerin İlkiyim."

"Musa, tayin ettiğimiz vakitte" vadolunan vakitte "gelip Rabbi de onunla konuşunca" yani, arada herhangi bir vasıta bulunmaksızın kelâmını ona işittirince, "dedi ki: Rabbim bana kendini göster de Sana bakayım." Bu sözleriyle Hz. Musa, Allah'ı görme talebinde bulundu ve sözünü işitince, onu görmeye şevki arttı. Bunun üzerine yüce Allah: "Buyurdu ki: Beni asla göremezsin." Yani, Beni dünyada görmene imkan yoktur.

Bu buyruğu, Senin kudretine bakayım diye bana büyük bir âyet (alâmet ve mucize) göster, maksadı ile söylenmiş olduğuna yorumlamak imkânsızdır. Çünkü, Hz. Musa, "Sana" demiş, buna karşılık yüce Allah da: "Beni asla göremezsin" diye buyurmuştur. Şayet Hz, Musa, Allah'tan kendisine bir âyet göstermesini dilemiş olsaydı, diğer âyet ve mucizeleri ona verdiği gibi, elbette istediğini ona verirdi. Hz. Musa'nın da görmüş olduğu diğer âyetlerden dolayı bunları istemesini gerektirmeyecek kadar bir kanaati de zaten oluşmuş idi. O bakımdan böyle bir te'vil batıldır.

"Fakat şu dağa bak. Eğer o yerinde durabilirce, sen de Beni görebile-çeksin-" Yüce Allah, Hz. Musa'ya kendi bünyesinden daha güçlü ve daha sağlam olan bir şeyi misal verdi. Yani, eğer dağ yerinde durur ve sarsılmazsa, Beni görebileceksin. Eğer yerinde durmazsa, şunu bil ki dağ Benim tecellimi kaldıramadığı gibi, sen de Beni görmeye takat gösteremeyeceksin.

Kadı lyad, Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib'den şu anlamda bir söz nakletmektedir: Hz. Musa, yüce Allah'ı gördü, bunun için yere baygın yığıldı. Dağ da Rabbini gördü. Bundan dolayı Allah'ın, dağ için yaratmış olduğu özel bir idrâk sebebiyle

param parça dağıldı. Kadı Ebu Bekr b. et-Tayyib, bunu yüce Allah'ın: "Fakat şu dağa bak. Eğer o yerinde durabilirse, sen de Beni görebileceksin" diye buyurduktan sonra: "Rabbi o dağa tecelli edince onu param parça etti, Musa da baygın düştü" diye buyurmasından çıkartmaktadır.

Tecelli etmesi, görünmesi, ortaya çıkması demektir. Bu da "Gelini açığa çıkardım, görünmesini sağladım" tabirinden alınmıştır. Yine üzerindeki pası giderilerek ortaya çıkartılan kılıç hakkında da aynı fiil kullanılır ve her ikisinde de mastar şeklinde gelir. Bir şeyin tecelli etmesi, onun açığa çıkması demektir.

Emri ve kudreti tecelli etti diye de açıklanmıştır. Bunu Kutrub ve başkaları söylemiştir.

Medineliler ile Basralılar "param parça" anlamındaki; kelimesini "keP harfi şeddeli ve iki üstün ile okumuşlardır. Bu okuyuşun sıhhatine ise, "Ve yer dağılıp zerrelere gibi parça parça olduğu zaman" (el-Fecr, 89/21) âyeti ile dağı anlamındaki kelimenin müzekker oluşu delil teşkil etmektedir. Küreliler ise, diye okumuşlardır. O, dağı hafif tümsek bir arazi gibi bir hale getirdi, demektir. Bu ise, dağı seviyesine ulaşamayan tümsek demektir. Bunun müzekkeri; şeklinde gelir, Çoğulu da; diye gelir. Tıpkı, Kırmızılar gibi.

el-Kisaî der ki: diye nitelendirilen dağlar, enli olan dağlar demektir. Bunun da tekili şeklinde gelir. Kisaî'den başkaları ise, kelimesi. (tisi)'m çoğuludur ve bunlar da pek büyük olmayan çamurdan tümsekler demektir. ise, kumdan küçük tümsekler anlamına geh'p fazlaca yüksek olmayan, yere yakın olan tümsekliklere denilir. ise, hör-gücü olmayan dişi deve anlamına gelir.

"Tefsir"de^[274] denildiğine göre, dağı yerin dibine geçti ve şu ana kadar yerin içine geçmeye devam etmektedir. İbn Abbas der ki: Yüce Allah dağı toprak haline dönüştürdü. Atiyye el-Avfî de der ki: Bir yığın kum haline getirdi.

"Musa da baygın düştü." Yani, İbn Abbas, el-Hasen ve Katade'den nakledildiğine göre Musa bayıldı. Ölüverdiği de söylenmiştir. Adam baygın düştü demek olup, ism-İ faili de şekiinde gelir. İsm-İ failinin çoğulu şeklinde, ismi mefulü ise diye gelir.

Katade ve el-Kelbî der ki: Hz. Musa, Perşembe'ye rastlayan Arefe günü baygın düştü ve Cuma'ya rastlayan kurban bayramının birinci günü kendisine Tevrat verildi.

"Aydınca dedi ki: Seni tenzih ederim, Sana tevbe ettim." Mücahid der ki: Dünyada seni görmeyi istediğimden dolayı tevbe ettim, demektir. Şöyle de açıklanmıştır: O, izin istemeksizin böyle bir dilekte bulunmuştu. Bundan dolayı tevbe etti. Bir başka açıklamaya göre Hz. Musa bu sözlerini, âyetlerin

(mucizelerin) ortaya çıkması üzerine yüce Allah'a dönmek ve O'na kalpten gelen bir saygı ile itaat ve boyun eğmek amacıyla söylemiştir. Ümmet ise, böyle bir tevbenin bir masiyetten ötürü olmadığını icma ile kabul etmiştir. Çünkü peygamberler masumdurlar.

Diğer taraftan elil-i sünnet ve'l-cemaatin görüşüne göre rü'yet (Allah'ın görülmesi) caizdir. Bid'atçilere göre ise, Hz. Musa böyü bir şeyin imkânsız olduğunu diğerlerine açıklamak kastı ile bu istekte bulunmuştur, Ancak, böyle bir istek tevbe etmeyi gerektirmez. O bakımdan tevbesi şöyle açıklanmıştır: Yani ben, Kıpti'yi öldürdüğüm için Sana tevbe ettim. Bu açıklamayı el-Kuşeyri zikretmiştir. cl-En'ânı Sûresi'nde (6/103. âyetin tefsirinde) ise Allah'ın görülmesinin caiz olduğuna dair açıklamalar geçmiştir.

Aii b. Mehdi et-Taberi de der ki: Eğer Musa'nın bu isteği İmkânsız bir şey oisayd», Allah'ı tanımakla birlikte böyle bir şeye kalkışmazdı. Tıpkı Hz. Musa'nın yüce Allah'a, Rabbim Senin hanımın ve çocuğun var mı demesi caiz olmadığı gibi. İleride Kıyame Sûresi'nde (75/22-23. âyetin tefsirlerinde) Mu'tezile'nin görüşü ve onların bu görüşlerinin reddi yüce Allah'ın izniyle gelecektir.

"Ve ben iman edenlerin ilkiyim." Kavmimden iman edenlerin ilkiyim diye açıklandığı gibi, İsrail oğulları arasında bu çağda iman edenlerin ilkiyim diye de açıklanmıştır. Ayrıca bu husustaki ezelî va'din dolayısıyla dünyada görülmeyeceğine iman edenlerin ilkiyim, diye de açıklanmıştır.

Ebu Hureyre ve başkaları tarafından rivayet edilen hadis-i şerife göre de Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Peygamberler arasında biri diğerinden hayırlıdır, demeyiniz. Şüphesiz ki insanlar kıyamet gününde baygın düşecekler. Ben, başımı kaldıracam da, Musa'nın Arşın ayaklarından birisini yakalamış olduğunu göreceğim. Bilemiyorum o da baygın düşenler arasında baygın düşmüş de benden önce mi kendisine gelmiş olacaktır, yoksa ilk baygınlığı dolayısı ile hesaba mı çekildi (biri ötekinin yerine mi sayıldı)" ya da: "İlk baygınlığı onun için yeterli mi geldi (bitemiyorum)." [\[275\]](#)

Ebu Bekr b. Ebi Şeybe de Kâ'b'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Şanı yüce Allah, sözünü ve görülmesini Muhammed ile Musa (ikisine de salât ve selam olsun) arasında pay etti. Musa yüce Allah ile iki defa konuştu, Muhammed (sav) da yüce Allah'ı iki defa gördü. [\[276\]](#)

144. Buyurdu ki: "Ey Musa, seni risâletlerimle ve konuşmamla seçip insanlara üstün kıldım. Şimdi sana verdiğimi al ve şükre-denlerden ol."

Yüce Allah'ın: "Buyurdu ki: Ey Musa, seni risaletlerimle ve konuş-, mamla seçip

insanlara üstün kıldım" buyruğunda geçen ve "üstün kılmak" anlamına gelen; seçmek anlamında olup burada seni daha faziletli kıldım demektir. Burada; "seni bütün mahrukata üstün kıldım" diye bu-yurûlmamıştır. Çünkü, bu seçip üstün kılmak kapsamında Hz. Musa ile konuşmuş olması da vardır. Oysa yüce Allah meleklerle de konuşmuş ve ondan başka peygamberler de göndermiştir.

"İnsanlara" buyruğu ile kendilerine peygamber gönderilen insanlar kast edilmektedir.

"Rîsaletlerimle" kelimesini, Nafi' ve İbn Kesir tekil olarak; "Ri-saletimle" şeklinde okumuşlardır. Diğerleri İse bunu çoğul okumuşlardır. "Rl-salet" kelimesi mastardır. Tekil olarak kullanılması da mümkündür. Bunu, çoğul olarak okuyanların kıraati, Hz. Musa'ya çeşitli risaletlerîn gelmiş olması ve türleri birbirinden farklı olması manasındadır. Türleri farklı olduğundan dolayı master olan bu kelime çoğul olarak zikredilmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Çünkü, seslerin en çirkini eşeklerin sesidir." {Lokman, 31/19} Burada "sesler" kelimesinin çoğul getirilmesi, ses türlerinin ve ses çıkartan varhkların farklı oluşundan dolayıdır. Diğer taraftan "eşek sesi" buyruğunda, ses kelimesinin tekil gelmesi ise, yalnız bir ses türünü kastetmiş olduğundan dolayıdır.

Bu buyruk, Hz. Musa'nın kavminden herhangi bir kimsenin ve onunla birlikte münacaata girmiş yetmiş kişiden hiç bir kimsenin -el-Bakara Sûresi 'nde (.2/55-56. âyet 1. başlıkta) açıkladığımız gibi- yüce Allah'la konuşmakta Hz. Musa'ya ortak olmadığını göstermektedir.

"Şimdi sana verdiğimi al" buyruğu, bu kanaate bir işarettir. Yani, sana verdiklerimle yetin. "Ve şükredenlerden ol" Sana olan ihsanımı, üzerindeki lüt-fumu açığa vuran kimselerden ol. Atın, verilen yemden daha fazla kilo aldığı görülecek olur ise, denilir. Şükreden, üzerindeki nimetin artması durumu ile karşı karşıya kalır. Nitekim yüce Allah: "Eğer şükrederseniz, elbette size (verdiğim nimetlerimi) artırırım" (İbrahim, 14/7) diye buyurmuştur. Rivayete göre, Musa (a.s) yüce Allah kendisiyle konuştuğundan sonra kırk gün süreyle kendisini kim gördü ise, yüce Allah'ın nurundan ötürü ölüyordu. [\[277\]](#)

145- Bir de ona Levhalarda her bir şeye ait bir öğüt ve her şeye dair açıklamayı yazdık. "Haydi bunları kuvvetle al. Kavmine de bunları en güzel şekilde tutmalarını emret Yakında size fasık-ların yurdunu göstereceğim.'

Yüce Allah: 'Bir de ona Levhalarda herşeye ait bir öğüt ve açıklamayı yazdık" buyruğunda Tevrat'ı kastetmektedir. Haberde rivayet olunduğuna gore Cebrail, Musa (a.s)'ı kanadı ile yakalamış, Allah ona Tevrat Levhalarını yazdığında

kalemin sesini duyabileceği bir yere kadar yükseltmiştir. Bunu Tir-mizî el-Hakim zikretmektedir.[\[278\]](#)

Mücahid der ki: Levhalar, yeşil zümrütten idi. İbn Cübeyr kırmızı yakuttan, Ebu'l-Âliye ise, zebercetten, el-Hasen semadan inmiş tahtadan idi, demişlerdir. Dümdüz, sert bir kayadan olduğu, Allah Teatanın bu kayayı Musa (a.s)'ya yumuşattığı ve bunun üzerine Hz. Musa'nın bu levhaları eliyle kestikten sonra parmaklarıyla bunları çatlattığı, demirin Hz. Davud'a itaat ettiği gibi, Hz. Musa'ya itaat ettiği de söylenmiştir.

Mukatil der ki: Yani biz ona, tıpkı yüzükteki nakış gibi levhalarda (Tev-ratı) yazdık.

Rabi' b. Enes der ki: Tevrat, yetmiş deve yükü halinde nazil oldu. Yüce Allah, Tevrat'ın yazılışını, şerefine işaret etmek üzere kendi nefesine izafe etmiştir. Zira Tevrat, Allah'ın emriyle yazılmıştır. Ki. Cebraile onu, zikri (Kur'an-ı Kerimi) kendisiyle yazmış olduğu kalemle yazdı. Mürekkebi ise, nur nehrinden idi.

Denildiğine göre Tevrat, Allah Tealanın Levhalarda izhar edip yarattığı yazı şeklinde idi. "Elvah: Levhaların tekili, "levhMir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bilakis o, çok şerefli bir Kur'an'dır, Levh-i Mahfuzdadır," (el-Bu-ruc, 86/21-22) Levh (parıldamak anlamına gelir), sanki kendisinde manaların parıldadığı şey gibi (olduğundan bu isim verilmiştir). Hz. Musa'ya verilen levhaların iki tane olduğu rivayet edilmiştir. Çoğul gelmesi ise, ikinin de çoğul oluşundan ötürüdür. El ve ayaklan büyük olan kimseye de "levhaları büyük adam" denilir.

İbn Abbas der ki: Levhaları Hz. Musa (gazabından ötürü) bıraktığı vakit kırıldılar. O bakımdan levhalar -altıda biri müstesna- göğe kaldırıldı.

Bir görüşe göre geriye levhaların yedide biri kaldı, Yedide altısı da kaldırıldı. Kaldırılan bölümlerinde ise her şeye dair tafsîlât vardı. Kalan bölümünde İse, hidayet ve rahmet olan şeyler kaldı.

Hafız Ebu Nuaym, Amr b, Dinar'dan senedini kaydederek şöyle dediğini nakletmektedir: Bana ulaştığına göre Allah'ın peygamberi İmran oğlu Musa kırk gün oruç tuttu. Levhaları bıraktığında levhalar kırıldı. Yine o kadar bir süre oruç tutunca Levhalar ona geri verildi.

Yüce Allah'ın: "Her şeye alt..." buyruğunun anlamı, dininde ihtiyaç duyduğu hükümler, helal ve haramın açıklamasına dair gerek duyulan her şey demektir. Bu açıklama, es-Sevri ve başkalarından nakledilmiştir. Bunun, umum maksadı güdülmeyip, şanınin yüceliğine dikkat çekmek için zikredilen bir lafız olduğu da söylenmiştir. Mesela, çarşıya gittim iierşeyi satın aldım, denir. Filanın yanında herşey vardı, denir. Yüce Allah'ın: "O, herşeyi darmadağın (helak) eder" (el-

Ahkaf, 46/25); "Ve ona herşeyden verilmiş" (en-Neml, 27/23) buyruklarında olduğu gibi. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmakladır.

•Her şeye alt öğüt ve herşeye dair açıklamayı yazdık." Yani, emrolun-duklañ ahkâm ile ilgili herşeyi yazdık. Çünkü onların şeriatında icdhad yoktu. İctihad Muhammad (sav)'ın ümmetine hastır.

"Haydi bunları kuvvetle al." Bu buyrukta hazfedilmiş ifade vardır. Yani: Biz ona: Haydi bunları kuvvetle yani, tam bir gayret ve istekle al dedik, demektir. Bunun bir benzen de yüce Allah'ın: "Size verdiğimizizi kuvvetle alın" (el-Bakara, 2/63) buyruğudur ki, daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Kavmine de bunları en güzel şekilde tutmalarını emret." Yani, onlara verilen emirler gereğince amel etsinler, yasaklan terk etsinler, misal ve öğütler üzerinde İyiden iyiye düşünsünler. Yüce Allah'ın: "Rabbinizden size indirilenin en güzeline tabi olun" (ez-Zümer, 39/55) buyruğu da bunu andırmaktadır. Bir başka yerde de şöyle buyurulmaktadır "Onlar, sözü işitip de ere güzeline uyarlar..." (ez-Zümer, 39/18). Affetmek kısıstan iyidir, sabretmek intikam almaktan güzeldir.

Şöyle de açıklanmıştır: O hükümlerin en güzelleri farzlar ve nafilelerden aşağıları ise mubah olanlardır.

"Yakında size fösıkların yurdunu göstereceğim," el-Kelbî der ki: Fâsık-ların yurdundan kasıt, yolculuğa çıktıkları vakit Âd ve Semûd kavmi ile helak olmuş nesillerin yurtlarının yakınlarından geçip uğramalarıdır. Bunun, cehennem olduğu da söylenmiştir. Bu açıklama el-Hasen ve Mücalid'den nakledilmiştir. Yani, siz bunu hatırlınızdan çıkarmayın, unutmayın ve siz de bunlardan olmaktan sakının.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada yüce Allah Mısır'ı kastetmektedir. Yani Ben, sizlere Kıptîlerin yurdunu ve Firavun'un meskenlerini bomboş olarak göstereceğim. Bu açıklama da İbn Cübeyr'den nakledilmiştir.

Katade der ki: Yani Ben sizlere, sizden önce zorbaların ve Amalikalıların yerleşmiş oldukları kâfirlerin konaklarını, bunlardan gereken şekilde ibret almanız için göstereceğim. Burada kastedilen yerler de Şam (Suriye) topraklarıdır. Bu son iki görüşe yüce Allah'ın şu buyrukları delâlet etmektedir: "Zaafa uğratılagelmiş kavmi de... mirasçı kıldık" (el-A'raf, 7/137) âyeti ile: "Biz ise arzda mustaz'aflara (zayıf düşürülenlere) lütfetmek, onları önder yapmak ve onları varis kılmak istiyorduk." (el-Kasas, 28/5) Bu da daha önce açıklanmıştı.

İbn Abbas İle Kasame b. Züheyr; "Göstereceğim" kelimesini, "Sizi mirasçı kılacağım" diye okumuşlardır. Bu kıraatin anlamı ise açıktır.

Sözü geçen "yurtMan kastın, helak demek olduğu, çoğulunun da; diye geldiği de

söylenmiştir. Bu da yüce Allalı'nın Firavun'u suda boğmasından sonra denize, "onların cesetlerini sahile bırak," diye vahyetme-si suretiyle gerçekleşmişti. Deniz de ilahi emrin gereğini yerine getirmişti, İsratloğulıarı onlara bakmış ve böylelikle yüce Allah onlara fâsıkların helak edilmelerini göstermiş oidu. [279]

146. Yeryüzünde haksızlıkla kibirlenenlere, âyetlerimden yüz çevirteceğim. Onlar her âyeti görseler bile yine de onlara İman etmezler. Hidayet yolunu görseler onu bir yol edinmezler. Fakat, azgınlığın yolunu görseler, hemen onu yol edinirler. Bu, âyetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafıl olmalarından-dır.

147. Âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanların bütün işler dikleri boşa gitmiştir. Onlar, yaptıklarından başkasıyla mı cezalandırılacaklardı?

"Yeryüzünde haksızlıkla kibirlendiler!, âyetlerimden yüz çevirteceğini"

buyruğu ile ilgili olarak, Katade şu açıklamayı yapmıştır: Onların Kitabımı anlamalannı engelleyeceğim. Süfyan b. Uyeyne de böyle açıklamıştır. Onları âyetlerime iman etmekten alıkoyacağım diye açıklandığı gibi, onları âyetlerimden yararlanmalarını engelleyeceğim, diye de açıklanmıştır. Bu ise, büyüklenmelerinin cezasıdır. "Onlar, sapıp eğrilince, Allah da onların kalplerini (haktan) çevirdi" (es-Saf, 61/5) buyruğu da buna benzemektedir.

Burada sözü geçen "âyetlerMen kasıc, mucizeler ya da Allah tarafından indirilmiş kitaplardır. Bunlar, göklerin ve yerin yaratılışıdır, diye de açıklanmıştır. Yani Ben, onların göklerin ve yerin yaratılışından ibret almalarını engelleyeceğim,

"Kibirlendiler" kendilerini insanların en faziletlisi olarak görenler demektir. Bu ise, batıl bir zandır. Bundan dolayı: "Haksızlıkla" diye buyurmuştur. Bu kibirleri dolayısıyla onlar, ne bir peygambere tabi oluyorlar, ne de o peygambere kulak veriyorlardı.

"Onlar, her âyeti görseler bile yine de onlara İman etmezler. Hidayet yolunu görseler onu bir yol edinmezler. Fakat azgınlığın yolunu görseler hemen onu yol edinirler buyruğu ile yüce Allah, bu büyüklük taslayan kimseleri kastetmektedir. Onların, doğru yolu terk edip sapıklık ve dalâlet yoluna uyan yani, küfrü din olarak edinen kimseler olduklarını haber vermektedir.

Daha sonra yüce Allah bunun sebebini beyan ederek şöyle buyurmaktadır: "Bu, âyetlerimizi yalanlamalarından" yani, Benim onlara bunu yapmamın sebebi, onların yalanlamalarıdır "ve onlardan gafıl olmalarındandır." Yani, onların hakkı gereği gibi düşünmeyi terk etmek suretiyle gafiller olmalarındandır. Bunun, onlar kendilerine verilen cezadan gafıl idiler, anlamına gelmesi de muhtemeldir.

Nitekim: "Filan kişi kendisine yapılmak istenen şeylerden ne kadar da gafildir!" denilmesi de buna benzemektedir.

Malik b, Dinar "Görseler" kelimesini; şeklinde "ya" harfini her iki yerde de ötreli olarak okumuştur. Yani, onlara bu yol gösterilecek olursa... demek olur. Medineliler ile Basralılar, Hidayet, rüşd kelimesini "ra" harfini ötreli, "şin" harfini de sakın olarak okumuşlardır. Kûfe-liler ise, Âsim müstesna; şeklinde "ra" ve "şin" harflerini üstün olarak okumuşlardır. Ebu Ubeyd der ki:

Ebu Amr, rüşd ile reşed arasında ayırım gözetmiş ve rüşd salahda, reşed ise dinde sözkonusu olur, demiştir. en-Nehhas der ki: Sibeveyh rüşd ile re-şed'in, "suht ile sehat" gibi aynı anlamı ifade ettiği görüşündedir. el-Kisaî de böyle demiştir.

Ebu Amr'dan sahih olan görüş ise, Ebu Ubeyd'in dediğinden farklıdır. İsmail b. İshak der ki: Bize, Nasr b. Ali, babasından, o, Ebu Arnır b. el-Alâ'dan şöyle dediğini nakletti: Eğer "rüşd" kelimesi âyetin ortasında yer alırsa, C'şin" harfi) sakın okunur. Şayet âyetin başında (sonunda) yer alırsa hereke-li okunur. en-Nehhas der ki: Âyetin başında (sonunda) ile şu âyeti ve benzerlerini kastetmektedir: "Ve işimizde bize bir muvaffakiyet ver" (Secde, 18/10). Bu iki şekil, ona göre aynı anlama gelen iki ayrı söyleyiştir. Şu kadar var ki, âyet sonlarını üstün okuması, âyetler arasında uyum sağlasın d iyledir. Bu fiil; şekillerinde kullanılabilir. Sibeveyh ise, şeklindeki kullanılışı da nakletmektedir. Sözlükte rüşd ile reşed, insanın arzu ettiği şeyi elde edebilmesi demektir. Bu da hüsrana uğramanın zıddıdır. [\[280\]](#)

148. Musa'nın kavmi, onun ardından zinet eşyalarından böğürtüsü olan bir buzağı heykelftni ilâh) edindiler. Onun, kendileriyle konuşamadığını, onlara bir yol da gösteremediğini görmediler mi onlar? Onu (ilah) edindiler ve zalimler oldular.

"Musa'nın kavmi, onun ardından" yani, Musa'nın Tûr'a çıkışının arkasından "ziynet eşyalarından..." buyruğundaki;" Ziyet eşyaları" kelimesinin bu şekilde okunuşu Medinelilerle Basralılara göredir.

Âsim müstesna Kuleliler ise, "ha" harfini esreii; diye okumuşlardır. Yakub, "ha" harfini üstün ve şeddesiz diye okumuştur. en-Neh-has'der ki: " Süs" kelimesinin çoğulu, şeklinde gelir.

Tıpkı, "Meme" kelimesinin çoğulunun, şeklinde gelişi gibi. Bunun aslı ise, şeklindedir. Daha sonra "vav" harfi "ye" harfine id-ğam olunduktan sonra "ya"ya yakınlığı dolayısıyla lâm" harfi esre olmuştur. "Ha" harfi de "lam" harfinin esreii oluşu dolayısıyla esreii okunur. Ötreli okunuşu ise asla göredir.

"Bir buzağı" kelimesi, mefuldür. "Heykel" kelimesi ise ona sıfat veya bedeldir. "Böğürtüsü" kelimesi ise mübteda olarak roer-fu'dur. Böğürmesini anlatmak üzere fiilî kullanılır.

fiili de böyledir. Ancak, korkaklık ve zaaf göstermeyi anlatmak için ise, denilir. Buzağı kıssasında rivayet olunduğuna göre Samiri'nin adı, Musa b. Zafer olup, Samira diye bilinen bir kasabaya mensuptu. Erkek çocukların öldürüldüğü yıl dünyaya gelmişti. Annesi onu bir dağdaki mağarada saklamıştı. Hz. Cebrail onu beslemişti. İşte onun Hz. Cebrail'i tanınması bundan dolayı olmuştu. Hz. Cebraü, Firavun denize doğru ilerlesin diye erkek ata arzu duyan bir kısrağ üzerinde denizi geçtiği sırada Samiri de onun kısrağının toynağının izinden bir avuç toprak almıştı. İşte, yüce Allah'ın: "Bunun üzerine o elçinin bastığı yerden bir avuç almıştım" (Tâ-Hfi, 20/96) buyruğunun anlamı budur.

Hz. Musa kavmi ile otuz gün (ayrılmak üzere) sözleşmişti. Otuz gün geçtikten sonra otuz güne eklenen on günlük bir süre geçince Samiri İsrailoğul-larına -ki, aralarında kendisine itaat olunan birisiydi- şunları söyledi: Beraberinizde Firavun hanedanından almış olduğunuz süs eşyaları vardır. -İsra-iloğullarının süslendikleri ve bu maksatla da Kıptî'lerden süs eşyalarını ariye-ten aldıkları bir bayramları vardı; işte bugün için ariyet olarak süs eşyaları almışlardı. Yüce Allah, İsrailoğu Harını Mısır'dan çıkartıp Kıptîleri de suda boğunca, bu süsler ellerinde kalmıştı-. Samiri onlara şöyle demişti: Bunlar size haramdır, Yanınszda bulunanları getirin onları yakalım.

Şöyle de denilmiştir: Bu süs eşyalarını, Firavun kavminin suda boğulmasından sonra almışlar, Hz. Harun da onlara şöyle demişti: Bu süs eşyaları bir ganimettir. Ganimet ise size helal olmaz. Bunun üzerine Hz. Harun bu süs eşyalarını kazdığı bir çukurda topladı. Samiri de bunları aldı.

Bir başka görüşe göre, İsrailoğulları Mısır'dan çıkmak istedikleri gece bu süs eşyalarını ariyet olarak aldılar ve Kıptîlere bir düğünleri, yahut da bir toplantıları olduğu İzlenimini verdiler. Samiri ise, daha önce İsrailoğullarının: "Ey Musa, onların nasıl tanrıları varsa, sende bize böyle bir tanrı yap" (el-A'raf, 7/138) dediklerini işitmişti, O tanrılar ise inek surelinde idi. Samiri de onlara ses çıkarmayan bir buzağı heykeli yapmıştı. Şu kadar var ki onlar, ondan bir böğürtü sesi işitiyorlardı. Yüce Allah'ın bunu ete ve kemiğe, kana dönüştürdüğü de söylenmiştir. Yine denildiğine göre o, atın izinden almış olduğu bir avuç toprağı süs eşyalarının üzerine ateşe bırakınca, buzağının bir böğürtüsü oldu. Tek bir defa böğürdü, ikinci defa bir daha da böğürmedi. Bu sefer, etrafındakilere: "İşte bu, sizin de ilahınız, Musa'nın da ilâhıdır. O, unuttu" (Tâ-Hâ, 20/88) dedi.

Yani o, ilâhını burada unuttu, gitti başka yerde arıyor, Bunu, kaybetmiş

bulunuyor. Haydi gelin biz bu buzağıya tapalım, demek istemişti. Yüce Allah da Hz. Musa'ya münacaatı şuasında şöyle demişti: "Gerçekten Biz, kavmini fitneye düşürdük, Satnirî de onları saptırdı." (Tâ-Hâ, 20/85) Bunun üzerine Hz. Musa şöyle dedi: Rabbîm, bu Samiri süs eşyalarından onlara bir buzağı yaptı. Peki, ona bu cesedi kim verdi -bununla onun kana ve kemiğe dönüşmesini kastetmektedir- ve onun böğürmesini kim sağladı? Yüce Allah: Ben diye buyutımca, Hz. Musa şöyle dedi; İzzetin ve Celalin hakkı için onları Senden başka kimse saptırmadı. Bunun üzerine yüce Allah: Doğru söyledin ey hikmetlilerin hikmetlisi dedi. İşte yüce Allah'ın bize naklettiği Hz. Musa'nın söylediği: "Zaten o ancak senin fit nendir" (el-A'raf, 7/155) buyruğunun anlamı budur.

el-Kaftal der ki: Samiri, şöyle bir yola başvurmuştu: Buzağının içini boş bırakmıştı. Buzağı rüzgara karşı duruyordu. Sonunda böğürtüyü andıran bir ses çıkardı. Bununla da onlara Hz. Cebrail'in atının ayak izlerinden aldığı toprağı bırakınca cesedin bu hale geldiği vehmini verdi. Ancak bu, bir takım tutarsızlıklar ihtiva eden bir sözdür. Bunu el-Kuşeyrî ifade etmiştir.

"Onun kendileriyle konuşmadığını, onlara bir yol da gösteremediğini görmediler mi onlar?" Yüce Allah, bu buyruğuyla mabud'un kelam sıfatına sahip olması gerektiğini açıklamaktadır. Onlara bir yol gösteremeyişi de her hangi bir delil gösterememesi anlamındadır.

"Onu" ilah "edindiler ve zalimler oldular." Yani, onu ilah edinmek suretiyle kendilerine zulmettiler. Şöyle de açıklanmıştır: Buzağıyı ilah kılmaları dolayısıyla zalimler, yani müşrikler oldular. [\[281\]](#)

149. Buzağıya taptıklarına oldukça pişman olup, kendilerinin sapmış olduklarını görünce: "Andolsun eğer Rabbimiz bize acımaz, bizi bağışlamazsa herhalde en büyük ziyana uğrayanlardan olacağız" dediler.

Buzağıya taptıklarına oldukça pişman olup..." Bu pişmanlıkları, Musa'nın mikatten dönüşünden sonra olmuştu. Pişman olmuş ve şaşkınlık içerisinde bulunan kimsenin halini anlatmak üzere (burada da görüldüğü gibi kelime anlamı ile: "Eline düştü" demek olan); tabiri kullanılır. el-Ahfeş der ki: denildiği gibi; da denilebilir. Malum olarak; diye malum fiil kullananlara göre: Pişmanlık ortaya çıkınca anlamındadır. Bunu da el-Ezherî, en-Nehhas ve başkaları söylemiştir.

Pişmanlık (nedamet) kalpte olur. Ancak burada "yed: el" tabirinin kullanılması herhangi bir şeyi ele geçiren kimse hakkında: Filan şeyi eline geçirdi, denilmesinden dolaydır. Çünkü çoğunlukla eşya ile el vasıtasıyla temasa geçilir.

Mesela yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bu ellerinin önden gönderdiği sebebiyledir." (el-Hac, 22/10) Aynı şekilde pişmanlık her ne kadar kalpte yer etse bile onun izleri bedende de görülür. Çünkü pişman olan bir kimse mesela, elini ısırır, bir elini diğerine vurur.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bu uğurda harcadıkları dolayısıyla ellerini birbirine ovuşturmaya başladı." (el-Kehf, 18/42.) Yani, pişman oldu; "Ogün zalim ellerini ısırıp: Keşke peygamberle birlikte yol tutmuş olsaydım der." (el-Fuikân, 25/27) Yani pişmanlıktan ötürü ellerini ısırır... demektir. Yine pişman kişi eliyle sakalını yakalar.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu tabir aslında esir alınmaktan gelmektedir. Bir kimse bir kimseyi vurur yahut yere yıkar, ondan sonra da onu esir almak ya-lıutta kollarını bağlamak için ellerinden tutar, onu yere yıkar. Böylelikle yere yıkılan bir kişi, yere yıkanın eline düşmüş olur.

"Kendilerinin sapmış olduklarını görünce." Yani, yüce Allah'a masiyel etmiş olduklarını anlayınca "andolsun eğer Rabbimiz bize acımaz bizi bağışlamazsa, herhalde en büyük zarara uğrayanlardan olacağız dediler."

Böylelikle Allah'a kulluklarını itiraf etmeye, O'ndan mağfiret dilemeye koyuldular.

Hamza ve el-Kisaî: "Andolsun eğer Rabbimiz bize acımaz, bizi bağışlamazsa" anlamındaki buyrukları; şeklinde muhatap "te"si ile " Andolsun Ey Rabbimiz, eğer bizi bağışlamaz, bize mağfiret etmezsen anlamına gelecek şekilde" okumuşlardır.

Bu ifadede Allah'a sığınmak, O'na yalvarıp yakarmak, O'ndan dilekte bulunup dua edişte niyaz etmek muhtevası vardır.

Ey Rabbimiz" ifadesi ise, nida harfinin hazfı ile birlikte nasb mahal-lindedir. Ayrıca bu, (nida harfinin hazfedilmesi) dua ve boyun eğmek zilletini izhar etmek bakımından daha belîğ bir ifadedir. Hamza ile el-Kisaî'nin bu kıraati, yüce Allah'a karşı itaat ve yalvarıp yakarışı ortaya koyduğundan, daha uygun bir kıraattir. [\[282\]](#)

150. Musa kavmine öfkeli ve kederli dönünce dedi ki: "Siz bana halef olduktan sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız! Rab-binizin emrinin çabucak gelmesini istediniz ha!" Derken Levhaları bırakıverdi, kardeşinin başından yakalayıp onu kendine doğru çekmeye başladı. Dedi ki: "Ey anamın oğlu, bu kavim beni gerçekten zayıf buldular. Neredeyse beni öldüreceklerdi bile. Sen de bana düşmanları sevindirecek bir iş yapma. Ve beni o zalimler güruhu İle bir tutma."

151. Dedi ki: "Rabbim, beni de kardeşimi de bağışla. Bizi rahmetine al. Sen, rahmet edenlerin en merhametli olanısın."

Yüce Allah'ın: "Musa kavmine öfkeli ve kederli dönünce..." buyruğun-daki; "Öfkeli" kelimesi, munsarıl değildir. Çünkü bunun müennesi; diye gelir. Diğer taraftan bundaki "elif" ile "nun," Kırmızı lafzında yer alan ve müenneslik bildiren elif ile hemze yerine geçmektedir. Bu kelime hal olarak nasbedilmiştir.

"Kederli" ise, gazabın ileri derecesi demektir. Ebu'd-Derdâ der ki: Esef (keder), gazabın ötesinde ve ondan daha ağır bir durumdur. Esef duyan kişiye denilir. aynı zamanda oldukça kederli demektir.

İbn Abbas ile es-Süddî der ki: Musa, kavminin yaptığından ölürü oldukça üzölmüş halde döndü. Taberî der ki: Yüce Allah ona, İsrailoğullannın yanına dönmeden önce buzağı sebebiyle fitneye düşüröldüklerini haber ver-

di. İşte kızgın dönüşünün sebebi budur.

İbnü'l-Arabî der ki: Musa (a.s) insanlar arasında en çok kızan kişi idi. Bununla birlikte oldukça çabuk sakinleşir ve kızgınlığı geçerdi. Böylelikle bu lıali diğerini telâfi ediyordu.

İbnü'l-Kasım der ki: Ben, Malik'i şöyle derken dinledim: Musa (a.s) kızdığı vakit, başlığundan duman çtkar, bedenindeki tüyleri cübbesini yükseltirdi. Buna sebep İse, kızgınlığın kalpte alevlenen bir kor ateş oluşundan dolayıdır. İşte bundan dolayı Peygamber (sav) kızan kimseye yatmasını emretmiştir. Yine kızgınlığı geçmeyecek olursa yıkanmasını istemiştir. Bu kızgınlığını onun yatması dindirir, yıkanması da söndürür. Hz. Musa'nın çabuk kızması, ölüm meleğine tokal vurup gözünü çıkarmasına sebep teşkil etmişti. [283] el-Maide Sûresi'nde (5/26. âyetin tefsirinde) bu hususta ilim adamlarının görüşleri de geçmiş bulunmaktadır.

et-Tirmîzî el-Hakîm de der ki: Uz. Musa'nın böyle bir davranışı uygun görmesi, kendisinin Kelîmııllah oluşundan dolayıdır. O, adeta kendisine karşı cüretkârca davranan yahut da onu rahatsız edecek bir şekilde kendisine el uzatan kimsenin bu davranışı ile çok büyük bir şekilde haddini aştığını kabul ediyordu. Nitekim, Hz. Musa'nın ölüm meleğine Ruhumu nereden alacaksın dediğini görmekteyiz. Ağızımdan mı, ben onunla Rabbimle münacaat ettim. Yoksa kulağımdan mı, halbuki ben kulağımla Rabbimin kelimasını işittim. Yahut elimden mi, halbuki ben elimle Levhaları tuttum. Yoksa ayaklarımdan mı, ben ayaklarımdan üzerinde O'nun huzurunda dikilip Tûr'cla O'nunîa konuştum. Yahut gözlerimden mi, yüzüm O'nun nurundan ötürü aydınlanmış bulunuyor. Bunun üzerine ölüm meleği H2. Musa'ya çaresiz ve cevap veremeyecek bir halde geri dönmüşü.

Ebû Davud'un Sünen'inde de Ebu Zer'den şöyle dediği nakledilmektedir:

Rasulullah (sav) bize şöyle dedi: "Sizden herhangi bir kimse kızdı mı, eğer ayakta ise, otursun. Şayet kızgınlığı geçerse (mesele yok). Yoksa yatsın"[284] Yine Ebû Dâvûd, Ebu Vâil ei-Kaas'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Ur-ve b. Muhammed es-Sa'di'nin yanına girdik. Bir adam onunla konuştu ve onu kızdırdı. Kalktı, sonra da abdest alıp geri döndü ve şöyle dedi: Babam bana dedem Atiyye'den naklen şöyle dediğini anlattı: Rasulullah (sav) buyurdu kî: "Şüphesiz kızgınlık şeytandandır. Ve şüphesiz şeytan ateşten yaratılmıştır. Ateş ise ancak su ile söndürülür. Sizden herhangi bir kimse kızdı mı abdest alsın."[285]

Yüce Allah'ın: "Siz bana halef olduktan sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız" buyruğu, tiz. Musa'nın, kavmini bu sözlerle yediğini ifade etmektedir. Yani si; benden sonra çok kötü bir iş yaptınız.

Ona halel' oldu" tabiri, hem hoşuna gitmeyecek şekilde halef olmasını anlatmak hem de hayırlı bir şekilde ona halef olduğunu anlatmak için kullanılır. İşte bu sebep dolayısıyla; "Ayrılışından sonra ailesi ve kavmi arasında hayır veya şer {iyi veya kötü} bir şekilde ona halef oldu, denilir.

"Rabbimizin emrinin çabuk gelmesini İstediniz hal" Yani, siz Rabbini-zin emri gelmeden önce birşeyler yaptınız ha!

Acele (çabukluk) bir şeyi vaktinden önce yapmak demektir. Bu, yerilen bir huydur. Sür'at ise, bir işi ilk vaktinde yapmaktır. Bu da övülen bir iştir. Yakub der ki: tabiri, bir şeyi vaktinden önce yapmak hakkında kullanılır. ise, kişinin acele etmesini istedim; yani, onu acele davranmaya ittim, anlamına gelir.

"Rabbimizin emri" ise, Rabbimizin tayin ettiği vakti demektir. Yani, O'nun tayin ettiği kırk günlük süreden önce mi hareket ettiniz? anlamına gelir. Bunun: Rabbimizin gazabının çabucak gelmesini mi istediniz? anlamına geldiği söylendiği gibi; Siz, Eabbİnizden herhangi bir emir size gelmeden önce buzağıya ibadette acele mi ettiniz? anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Derken Levhaları bırakıverdi" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız: [286]

1. Hz. Musa'nın Levhaları Bırakması:

"Derken Levhaları bırakıverdi." Yani o, kavminin buzağıya tapmakta olduklarını, kardeşinin de bu hususta onlara karşı İhmalkâr davrandığını görünce, kızgınlık ve kederinden Levhaları bıraktı, demektir. Bu açıklamayı Sa-id b. Cübeyr yapmıştır. İşte bundan dolayı "haber almak görmek gibi değü-dir" denilmiştir. (BununLa Hz. Musa'ya, kavminin buzağıya tapma fitnesine düştüğünün önceden

haber verildiği halde kızmamış olduğuna işaret etmek istemektedir).

Katade'den gelen -eğer sahih ise ki, sahih de değildir- Hz. Musa'nın levhaları bırakması, Levhalarda ümmetine verilmemiş üstün bir faziletin Muham-med (sav)'ın ümmetine verildiğini görmesinden ötürü idi, şeklindeki rivayete iltifat edilmez. Çünkü bu Musa (a.s)'a izafe edilmemesi gereken oldukça bayağı bir görüştür, ibn Abbas (r.a)'dan ise, Levhaların kırılmış olduklarına ve Levhalardan herşeye dair açıklamaların kaldırılıp geriye hidayet ve rahmetin kalmış olduğuna dair açıklaması önceden geçmişti. [\[287\]](#)

2. Hz. Musa'nın Levhaları Bırakması, Semâ' Ve Vecde Delil Gösterilmez:

Mutasavvıf cahillerden kimisi bunu, sufilerin sema ve şarkılardan dolayı ileri derecede neşelendikleri vakit elbiselerini atmalarının caiz olduğuna delil göstermişlerdir. Diğer taraftan onlardan kimisi akit başındayken de elbiselerini alıvermektedir. Kimisi ise, önce elbiselerini parçalamakta sonra atmaktadır. Bu davranışlarının caiz oluşuna Hz. Musa'nın Levhaları bırakmasını delil gösteren bu kimseler derler ki: Bunlar gaybet halindedir. (Vecd içerisinde olup, akıllarını kaybetmişlerdir.) O bakımdan kmanmazlar. Çünkü Musa da kavminin buzağıya tapmasından dolayı kederin etkisi altına girince Levhaları attı ve kırdı. Halbuki yaptığını da bilemiyordu.

Ebu'l-Ferec el-Cevzî der ki: Peki Hz. Musa'nın Levhaları bunları kırmak amacıyla attığı görüşünü kini doğru kabul eder? Kur'an-ı Kerimde onun Levhaları bıraktığından söz edilmektedir. Bu Levhaların kırıldığını nereden biliyoruz? Kırıldı, diyelim. Peki, Hz. Musa'nın Levhaları kırmak maksadıyla onları bıraktığını nereden biliyoruz? Onun bu maksatla bıraktığını kabul edecek olsak dahi, Hz. Musa bu durumda gaybet halindeydi deriz. O kadar ki, önünde bir ateş denizi dahi bulunsaydı, ona bile daldardı. Ya bu gibi kimselerin şarkı ve semâ'ı başkalarından ayırt edebildikleri haldeyken ve eğer önlerinde bir kuyu olsa ondan kendilerini koruyabilecek durumda iken, gaybet halinde olduklarını kim doğru kabul edebilir? Hem peygamberlerin halleri bu gibi beyinsizlerin hallerine nasıl kıyas edilir?

İbn Akit'e, bu gibi kimselerin vecde kapılıp elbiselerini parçalamalarının hükmü hakkında sorulmuş, şu cevabı vermiştir: Bu bir günahdır ve haramdır. Rasulullah (sav) da malların zayi edilmesini yasaklamıştır. Birisi ona: O'lar yaptıklarına akıl erdiremeyecek halledirler deyince, şu cevabı verdi: Eğer onlar sema'ın zevkinin etkisine girip bunun sonucunda akıllarının zail olacağını bile bile bu gibi yerlerde bulunacak olurlarsa, elbiselerini yırtmak ve buna benzer yaptıkları

fesatlara kendilerini itmiş olduklarından ötürü günahkâr olurlar ve bu halleri dolayısıyla da şeriatın hitabı onlardan kalkmaz. Çünkü onlar, bu gibi yerlere gelmeden önce kendilerini bu hallere götürebilecek yerlerden uzak durmakla mıhalab olunmuşlardır. Tıpkı sarhoşluk veren şeyi içmeleri kendilerine yasak kılındığı gibi. İşle tasavvuf ehlinin -eğer doğru söylüyorlarsa- vecd adını verdikleri bu neşve hali, tabiatların sarhoş olması halidir. Eğer bu halde olduklarını yalan yere iddia ediyorlarsa, ayık

olmakla birlikte mallarını jfsad etmiş olurlar. Her iki durumda da gūnahtan kurtulamıyorlar. Şüphe bulunan yerlerden uzak durmak ise vacibtir.

"Kardeşinin başından yakalayıp onu kendine doğru çekmeye başladı."

Yani, onu sakalından ve perçeminden tutup kendisine doğru çekmeye başladı. Hz. Harun, Hz. Musa'dan -Allah'ın salat ve selamı ikisine de olsun- üç yaş daha büyüktü. İsrail oğullan da Hz. Harun'u Hz. Musa'dan daha çok severlerdi. Çünkü o, kızması dahi yumuşak bir kimse idi.

Hz. Musa'nın kardeşinin başından yakalayıp kendisine doğru çekmesi ile ilgili olarak ilim adamlarının dört te'vili vardır:

1- Böyle bir davranış onlar arasında örf haline gelmişti. Nitekim Araplar, kardeşlerine ve arkadaşlarına İkrām ve ta'zim olmak üzere biri diğerinin sakalını tutardı. Bu bakımdan bu davranış zelil düşürmek kastıyla olmamıştır.

2- Hz. Musa'nın Hz. Harun'u bu şekilde yakalayıp çekmesi, ona Levhalar'ın üzerlerine indirilmiş olduğunu gizlice bildirmek içindi. Çünkü Levhalar Hz. Musa'ya bu münacaatı sırasında nazil olmuş, o da Tevrat'tan önce bu Levhaları İsrailoğullarından gizlemek istemişti. Harun (a.s) da kendisine: Beni başımdan da yakalama, sakalımdan da tutma, diyerek bu şekilde küçük düşürülmüş olduğu izlenimini İsrailoğullarına verip Hz. Musa'nın kendisine gizlice birşey söylemiş olduğu şüphesini uyandırmak istememişti.

3- Hz. Musa'nın kardeşine bunu yapması, Hz. Harun'un da buzağı hakkında yaptıkları şeylerde İsrailoğullan ile birlikte bir meyil taşıdığı düşüncesine sahip olmasından ötürü idi.

4- Hz. Musa, kardeşini durumunun ne olduğunu bilmek için böyle çekmişti. Hz. Harun ise, İsrailoğullan Hz. Musa kendisini küçük düşürdüğünü düşünmelerini istememişti. Böylelikle kardeşine buzağıya tapanların kendisini zayıf gördüklerini ve az kalsın onu öldüreceklerini açıkladı. Hz. Musa kardeşinin mazeretini işitince şöyle dedi: Rabbim, bana ve kardeşime mağfiret buyur. Yani, benim Levhaları bırakmama sebep olan ktzgınlığımı bağışla, kardeşimi de bağışla. Çünkü o, Hz. Harun'un herhangi bir kusuru olmamakla birlikte, onların yaptıklarına gerekli tepkiyi göstermediğinden kusurlu davrandığını sanmıştı.

Yani, eğer kardeşimin kusuru varsa ona da mağfiret buyur, onu da bağışla, demek istemiştir.

el-Hasen der ki: Harun müstesna hepsi de buzağıya tapınışlardı. Zira orada Musa ile Harun (ikisine de selam olsun) dışında mü'min bir kimse olsaydı, Hz. Musa Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla! demekle yetinmez, onların dışındaki diğer mü'minlere de dua ederdi.

Şöyle de açıklanmıştır: O, kardeşine yaptığından ötürü kendisi için mağfiret dilemişti. Zira, Hz. Musa kardeşine bu işi kızdığından dolayı yapmıştı. Kızmasının sebebi ise, kardeşinin kendisine gelip ona meydana gelen olayları anlatmaması idi. Çünkü Hz. Musa o takdirde geri dönüp yaptıklarını düzeltme yoluna gidecekti. Bundan dolayı Hz. Musa şöyle demişti: "Onları sapıklıkta gördüğünde bana uymaktan (yahut arkamdan gelmekten) seni ne alıkoydu" (Tâ-Hâ, 20/92-93) demişti.

Hz. Harun da öldürülmekten korktuğu için kaldığını açıklamıştı. Böylelikle âyet-i kerime münkeri değiştirmeye kalkışmak halinde öldürüleceğinden korkan kimsenin susabileceğine delil teşkil etmektedir. Buna dair açıklamalar da daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde (3/21-22. âyetlerin, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

İbnü'l-Arabî der kt: Bu âyet-i kerimede -bazı kimselerin yanlış iddiaları gibi- kızgınlığın ahkâmı değiştirmeyeceğine delil vardır. Musa (a.s)'ın kızgınlığı, fiillerinde herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Aksine onun tîiUeri normal mecrasında akıp gitmiş, Levhaları bırakmış, kardeşine sitem etmiş, bir meleğe tokat vurmuştur., el-Mehdevî der ki: Çünkü Hz. Musa'nın gazabı Allah içindi. İsrailoğullarına ses çıkarmayışı ise, birbirleriyle savaşmalarından, parçalanıp dağılmalarından korkması idi.

'Dedi ki: Ey anamın oğlu." Hz. Harun, Hz. Musa'nın anne baba bir kardeşi idi. Ancak, bu ifade yumuşatıcı ve kendisine şefkat etmesini sağlayıcı bir tabirdir. ez-Zeccâc der ki: Hz. Harun'un, Hz. Musa'nın anne bir kardeşi olduğu söylenmiştir. Âyet-i kerimede; Anam" kelimesi, hem "mim" harfî üstün olarak, hem de esreli olarak okunmuştur. Bunu üstün okuyan; "Anamın oğlu" kelimesini; "Onbeş" gibi tek bir isim olarak kabui etmiştir. Bu da: "Ey onbeş kişi geliniz" demek gibidir. "Mim" harfini esreli olarak okuyan kimse ise önce bu ismi mütekeltim zamirine muzaf yapmış, ondan sonra da izafet ya'sını hazfetmiş olur. Çünkü, nidanın hazf üzere mebni olduğu kabul edilmiştir. "Mim" harfinin esresinin kalması ise orada hazfedilmiş izafete delil teşkil etmesi içindir. Yüce Allah'ın: "Ey kullarım" (ez-2umer, 39/10) buyruğu gibidir. Nitekim bunun böyle olduğuna İbn es-Semeyka'nın; "Ey anamın oğlu" şeklinde aslına uygun olarak

"ye" harfini tesbit ile okuyuşu delil teşkil etmektedir.

el-Kisaî, el-Ferra ve Ebu Ubeyd derler ki: "Mim" harfinin üstün olarak okunuşunun takdiri: "Ey anamın oğlu" şeklindedir. Basralılar ise bu yanlış bir görüştür, derler. Çünkü, "elif aslında hafif bir harftir, hazfedilmez. Fakat burada Hz. Musa, her iki ismi tek bir isim kılmıştır.

el-Ahfeş ile Ebu Hatim ise; "h Ey anamın oğlu" şeklinde esreli okuyuş; "Ey kölemin oğlu gel," demeye benzer ki, bu şaz bir söyleyiştir, böyle bir okuyuş ise uzak bir ihtimaldir. Ancak, bu şekildeki okuyuş, izafeti sana (yani, mütekellimin kendisine) yapılan hallerde uygundur. Sana İzafe olunan şeye izafeye gelince; yufte Ey kölemin oğlu ve ey kardeşimin oğlu" denmesi uygundur. Arapların; "Ey anamın oğlu, ey amcamın oğlu," şeklindeki ifadeyi caiz görmeleri ise, çokça kuşanılmasından ötürüdür.

ez-Zeccâc ile en-Nehhâs derler ki: Ancak bu kullanımın güzel ve uygun bir açıklaması vardır. Anne ile birlikte oğul ve amca ile birlikte oğul tabirinin kullanılması tek bir isim kabul edilir ve bir kimsenin; "Ey onbeş kişi geliniz," demesi gibidir. Burada; "Ey oğul, ey köle," kelimesinden "ya" harfi hazfedildiği gibi hazfedilmiştir.

"Bu kavim beni gerçekten zayıf buldular." Beni güçsüz kabul ettiler ve beni 2ayır" saydılar. "Neredeyse" azkalsın "beni öldüreceklerdi bile."

Buradaki; Beni öldüreceklerdi" kelimesi, geniş zaman (muza-ri) fiil olduğundan dolayı iki "nun" ileidir. Kur'an'ın dışındaki söz ve konuşmalarda bu iki "nun"un idğam edilmesi caizdir.

Sen de bana düşmanları sevindirecek bir iş yapma"

yani, bu sebeple onları sevindirme. ; gerek din, gerekse dünya hususlarında kardeşine isabet eden musibetler dolayısıyla sevinmeyi ifade eder. Bu haramdır ve yasak kılınmıştır. Hadis-i şerifte Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Sen, kardeşinin musibetine sevindiğini açığa vurma. O takdirde Allah ona afiyet verir ve seni de belâlara duçar kılar."[\[288\]](#)

Rasûlullah (sav) da başına düşmanlarım sevindirecek iş gelmesinden dolayı Allah'a sığınır ve şöyle dua ederdi:

Allah'ım ben Senden kazanın kötüsünden, bedbahtlık veren şeylerin bana gelip yetişmesinden ve başıma gelen musibetlerden dolayı da düşmanlarımın sevinmesinden Sana sığınırım." Bu hadisi Buharı ve başkaları rivayet etmiştir.

[\[289\]](#) Şair de şöyle demiştir:

"Zaman bazı kimseler aleyhine musibetlerini çekecek olsa, Diğer başkalarının çevresine çöker. Bizim musibetlerimize sevinenlere de ki: Ayılın Musibetinize sevinenler de bizim karşılaştığımızın benzeriyle karşılaşacaklardır."

-Bu kelimeyi- Mücahid ile Malik, şeklinde "te" harfini nasb ile ve "mim"i de üslûn olarak okumuşlar ve "Düşmanlar" kelimesini ise mer-iu' olarak okumuşlardır. Yani: Sen bana kendisi sebebiyle düşmanlarımın sevineceği bir iş yapma. Yani, senin bana yapacağın bir iş dolayısıyla onlar sevinmesinler.

Yine Mücahid'den; şeklinde "te" ve "mim" harfleri üstün ile; "Düşmanlar" kelimesini de nasb ile okumuştur. İbn Cinnî der ki: Yani, Rabbim, Sen düşmanları bana sevindirme, anlamına gelir. Bunun caiz oluşu, yüce Allah'ın: "Allah onlarla alay eder" (el-Bakara, 2/15) buyruğu ve benzerlerinin de uygun oluşundan dolayıdır. Sonra da asıl maksada dönerek "düşmanlar" anlamındaki kelimeyi kendisiyle nasbettiği bir fiili takdir etmiştir. Adeta: Başkalarını yani düşmanları bana gelecek musibetlerle sevindirme, demiş gibidir.

Ebu Ubeyd der ki: Ben Humeyd'den; şeklinde "mim" harfini es-reli olarak okuduğunu naklediyorum. en-Nehlâs der ki: Ancak bu okuyuşun açıklanabilir bir tarafı yoktur. Çünkü eğer bu fiil; den geliyor ise, (ölü) demesi gerekirdi. Eğer den geliyor ise, bu sefer -"te" harfi öt-reli "mim" harfi de esreli olmak üzere-; demesi gerekirdi.

Hz. Harun'un: "Ve beni o zalimler güruhu ile bir tutma* ifadesine gelince, Mücahid der ki: Yani sen beni buzağıya tapanlarla bir kabul etme, demektir.

'Dedi ki: Rabbim! Benî de kardeşimi de bağışla, bîzl rahmetine al. Sen rahmet edenlerin en merhametli olanısın." Bu buyruğa dair açıklamalar ise daha önceden geçmiş bulunmaktadır. (Bk. el-Bakara, 2/286. âyet 9. başlık v.d.) [\[290\]](#)

152. Şüphesiz, buzağıyı (tanrı) edinenlere Rablcrİnden bir gazap, dünya hayatında da bir hürlük erişecektir. Biz, iftira edenleri işte böyle cezalandırırız.

153. Kötülükler işleyip ondan sonra tevbe ve iman edenlere ise, şüphe yok ki Rabbin bunun ardından Gafurdur, Rahimdir.

şüphesiz buzağıyı (tanrı) edinenlere Rablerinden bir gazap" yani Allah'tan bir ceza, "dünya hayatında da bir horluk erişecektir." Çünkü onlar birbirlerini öldürmekle emrolunmuşlardı. Buradaki horluğun cizye ödemeleri anlamında olduğu da söylenmiştir. Ancak bu anlama gelmesi, uzak bir ihtimaldir. Çünkü cizye kendilerinden alınmamıştır. Onların soyundan gelenlerden alınmıştır.

Diğer taraftan şöyle denilmektedir: Bu ifadeler de Hz. Musa'nın söylediği sözler arasındadır. Yüce Allah bunları onun sözleri olarak bize haber vermekte ve burada onun sözleri sona ermektedir. Daha sonra yüce Allah: "Biz iftira edenleri işte böyle cezalandırırız" diye buyurmaktadır.

Hz. Musa'nın söylediği bu sözler, buzağıya tapanlar kendi kendilerini (birbirlerini) öldürmek suretiyle tevbe etmelerinden önce söylenmişti. Onlar

tevbe edip, Allah da -el-Bakara Sûresi'nde (2/Ş4. âyetin tefsirinde) açıklaması geçtiği gibi- büyük çapta öldürmelerden sonra onları affedince, kendilerine aralarından öldürülenlerin şehid olduğunu, hayatta kalanların da günahlarının bağışlanmış olduğunu haber vermişti.

Şöyle de denilmiştir: Aralarında kalplerine buzağının yani sevgisinin içi-rildiği ve tevbe etmeyen bir takım kimseler vardı. İşte yüce Allah'ın: "Şüphesiz buzağıyı (tanrı) edinenlere..." buyruğu ile kastedilenler bunlardır.

Yine denildiğine göre bu buyrukla Hz. Musa'nın inikattan dönüşünden önce ölenler kastedilmektedir. Bununla çocuklarının kastedildiği de söylenmiştir. B' it.e, Kurayzalılar ile Nadiroğullarının başına gelen olayları işaret etmektedir. Yani, onların çocuklarına... (bir gazab ve dünyada bir lıorluk) erişecektir, demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Biz, iftira edenleri işte böyle cezalandırırız." Yani, bunlara yaptığımızın bîr benzerini İftira edenlere yaparız. Malik b. Enes -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle der: Ne kadar bid'atçı varsa, mutlaka zilletin onun tepesinde olduğunu görürsün. Daha sonra yüce Allah'ın: "Şüphesiz buzağıyı (tanrı) edinenlere Rablerinden bir gazap... erişecektir" buyruğundan itibaren "Biz, iftira edenleri işte böyle cezalandırırız." Yani, bid'atçıları böyle cezalandırırız, diye okuyup açıklamıştır.

Denildiğine göre Hz. Musa, buzağıyı boğazlamakla emrolunmuş, onu kestiğinde de kanı akmış, daha sonra eline aldığı törpü ile onu torpilleyip kan ile birlikte denize atmıştı. Daha sonra da bu sudan içmelerini emretmişti. Buzağıya tapıp da sevgisi kalbine tçirilmiş olanın bu hali, dudaklarında açığa çıkmıştı. Bununla buzağıya tapanları öğrenmiş oldu. Yine buna dair açıklamalar dalıa önceden el-Bakara Sûrest'nde (2/93. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Sonra yüce Allah, şirk ve diğer günahlardan tevbe edenlerin tevbesini kabul buyuracağım haber vermektedir. Buna dair açıklamalar da önceden bir kaç yerde geçmiş bulunmaktadır.

"Kötülükler" yani, küfür ve çeşitli masiyetler "işleyip ondan sonra" yani bunları işledikten sonra "tevbe ve iman edenlere ise, şüphesiz Rabbin bunun ardından" yani tevbe etmelerinden sonra "Gafurdur, Rahimdir." [\[291\]](#)

154. Musa'nın öfkesi susunca Levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rab-lerinden korkanlara hidayet ve rahmet vardı.

"Musa'nın öfkesi susunca" yani, öfkesi dinince demektir. Muaviye b. Kur-ra da burada "susunca" anlamına gelen; kelimesini "nun" ite, Dinince, sükûn bulunca" diye okumuştur. Sükût'un (susmanın) aslı zaten sükûp bulmak ve kendisini

çekmek ve uzak durmak demektir. Meselâ " vadi üçgün aktı, sonra sükûn buldu" denilince, akması durdu demek olur. İkrime der ki: "Musa'dan gazabın susması" maklub ifadelerdendir. Yani, parmağı yüzüğe soktum ile yüzüğü parmağa soktum (taktım) ifadeleri gibidir. Yine başlığımı başıma soktum İle başımı başlığıma soktum, demek gibidir. "Levhaları aldı" yani, onları bıraktı. "Onlardaki yazıda Rablerinden korkanlara hidayet ve rahmet vardı." Sapıklıktan hidayet ve azaptan bir rahmet vardı, demektir.

Neshi Bir kitapta bulunan yazıyı öbürüne aktarmak demektir. İkinci nüshanın kendisinden yazıldığı asla da, ondan yapılan kopyaya da nüsha denilir. Denildiğine göre Levhalar parçalanınca, Hz. Musa kırk gün oruç tuttu. Bu sefer, o Levhalar ona iki Levha İçerisinde geri verildi. Onlardan hiçbir şey de kaybolmadı. Bunu İbn Abbas nakletmiştir.

el-Kuşeyrî der ki: Buna göre "onlardaki yazıda (nüshada)" ifadesi şu anlama gelir: Kınlan levhalardan yeni levhalara kopya edilip istinsah edilenlerde bir hidayet ve bir rahmet vardır.

Ata ise, onlardan geri kalanlarda (bir hidayet ve bir rahmet vardır) diye açıklamıştır. Çünkü geriye bu Levhalardan yalnızca yedide biri kalmış, yedide altısı kaybolmuştu. Ancak, hudut ve ahkâma dair herhangi bir şey gitmemiştir.

"Onlardaki yazıda (nüshasında)" ifadesinin anlamının şu olduğu da söylenmiştir: Hz. Musa'ya Levli Mahfuz'dan istinsah edilip yazılarda bir hidayet vardır. Şu anlama geldiği de söylenmiştir: Ona yazılan şeylerde bir hidayet ve bir rahmet vardır. O bakımdan, ayrıca kendisinden istinsah edilecek bir asla ihtiyaç yoktur. Bu da bir kimsenin: Filan kimsenin söylediklerini istinsah et, demeye benzer ki, bu onun söylediklerini iki erini kitabında kaydet, yaz anlamına gelir.

"Rablerinden korkanlara hidayet ve rahmet vardı."

"Rablerinden" kelimesindeki "lam" harfi ile ilgili olarak üç görüş vardır:

Kûfelilere göre bu zaidir. el-Kisaîder ki: el-Ferezdek'dan dinleyenlerden birisi bana şunları söylediğini nakletmiştir: "Ona yüz dirhem nakit ödedim" ifadesi, "lam"sız olarak; "Ona nakit ödedim," demekle aynı anlamdadır.

Buradaki "lam"ın "lam-ı ecl (sebeplilik bildiren lam)" olduğu da söylenmiştir. Yani, riyakârlık olsun ve başkaları duysun diye değil de Rableri için, Rablerinden korkan kimseler için... anlamındadır. Bu açıklama da el-AMEŞ'den nakledilmiştir. Muhammed b. Yezid ise der ki: Buradaki "lam," bir mastara taalluk etmektedir. Yani: "Korkulan Rableri için olan kimselere..." demek olur.

Şöyle de denilmiştir: Meful, korkanlara tabirindeki... lara anlamını veren ism-i mevsuî önceden geçtiği için "lam" harfinin gelmesi güzeldir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi:"Eğer rüya yorumunu yapabiliyorsanız..." (Yusuf,

12/43)

Burada ma'mul (olan "rüya" anlamındaki kelime) tekaddüm edince -ki bu da aynı zamanda mef uldür- fiilin ameli zayıfladığından dolayı geçişsiz fiil durumuna düşmüştür. (O bakımdan mefulün başına "lam" harfi gelmesi güzel düşmüştür.) [\[292\]](#)

155. Musa, tayin ettiğimiz vakit için kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş sarsıntı yakalayınca dedi ki: "Rabbim, eğer dikseydin onları da beni de daha önce helak ederdin. İçimizdeki bir takım beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helak mı edeceksin? Zaten o ancak Senin fitnemi ir. Sen onunla kimi dilersen saptırır, kimi dilersen hidayete erdirirsin. Sen bizim ve-limizsin. O halde bizi bağışla, bize merhamet buyur. Çünkü Sen bağışlayanların en hayırlısıım."

Yüce Allah'ın: "Musa, tayin ettiğimiz vakit için kavminden yetmiş adam seçti" buyruğunda birisi; "(mJ»): Kavminden" kelimesi, diğeri de "Yetmiş" anlamındaki kelime olmak üzere iki meful vardır. Bunlardan birincisinden; "...den" anlamındaki edai hazfedil mistir. Sibeveyh şu beyiü-ni nakletmektedir:

"(Kışın) oldukça fırtınalı rüzgârlar estiği vakit,
Cömertlik ve açık ellilikle (iyilikle) seçilen adamlar bizdendir."

Bir çoban da bir adamı överken şunları söylemiştir:

"Seni seçtim insanlar arasından huylan bozulduğu vakit Ve kendisinden birşeyler vermesi umulan artık cömertlikten vazgeçecek hale geldiğinde."

Kurtubî bu iki beyiti de birinci mePulün başında harf-i çerin hazfedilmiş olduğuna örnek olmak üzere göstermiştir).

Çoban bu son beyitinde; "Seni insanlar arasından seçtim," demek istemektedir.

"Seçti" kelimesinin aslı; şeklinedir. Ancak, "ya" harfi hareke alıp ondan önceki harfin harekesi de fetlha olduğundan dolayı "elife kalbedilmiştir. "Dedi ve sattı," fiilleri gibi.

"Onları o müthiş sarsıntı yakalayınca" yani ölünce.

Sarsıntı (er-Racfe), sözlükte şiddetli zelzele demektir. Ölünceye kadar zelzeleye uğratıldıkları da rivayet edilmektedir.

"Dedi ki: Rabbim, eğer dikseydin onları da beni de daha önce helak ederdin." Yani, öldürürdün. Nitekim yüce Allah (helak kelimesini öldürmek anlamında kallanarak) söyle buyurmaktadır: "Eğer bir erkek ölür de..."(en-Nisa, 4/176).

"Beni de" ifadesi ("onları" kelimesine) atfedilmiştir. Yani: Eğer Sen dilemiş olsaydın İsrail oğullarının gözü önünde -beni itham etmesinler diye-Mikat'a onlarla birlikte çıkmadan önce bizi Öldürebilirdin.

Ebu Bekr b. Ebi Şeybe der ki: Bize Yahya b. Saîd el-Kattan anlattı. O, Süfyan'dan, o, Ebu îshâk'tan, o, Uname b. Abd'dan, o, Ali (r.a)'dan dedi ki: Musa ile Harun -Allah'ın salat ve selamı ikisine de olsun- yola koyuldular. Onlarla birlikte -Harun'un iki oğlu olan Şebber ve Şebir de beraber gitmişti-. Üzerinde bir sedir bulunan bir dağa vardılar. Harun o sedirin üzerine çıkınca ruhu kabzedildi. Musa kavmine geri döndüğünde: Onu sen öldürdün dediler. Çünkü onun yumuşaklığı, onun güzel huyu dolayısıyla sen bizi kışkandın. -Böyle veya buna benzer bir söz söylediler-. Burada şüpheyi düşen Süryan'dır, (Musa) bunun üzerine dedi ki: Onun iki oğlu benimle beraberken nasıl olur da onu ben öldürürüm? Sonra: Aranızdan dilediğinizi seçiniz dedi. Onlar da her Sıbt'dan on kişi seçtiler. Ali (r.a) dedi ki: İşte yüce Allah'ın: "Musa, tayin ettiğimiz vakit İçin kavminden yetmiş adam seçti" buyruğunda anlatılan budur. Bu yetmiş kişi Hz. Harun'un cesedinin yanına gidip, seni kim öldürdü Ey Harun, dediler. O, şöyle dedi. Kimse beni Öldürmedi, Allah benim canımı aldı. Bu sefer, Ey Musa, sana isyan edilmiyor (karşı çıkılmıyor) dediler. Bu sefer sarsıntı onları yakaladı, sağa sola gidip gelmeye başladılar. Hz. Musa da şöyle diyordu: "Eğer dileseydin onları da beni de daha önce helak ederdin. İçimizdeki bir takım beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helak mı edeceksin? Zaten o ancak Senin fitnendir." Hz. Ali devamla dedi ki: Bunun üzerine Allah'a dua etti, Allah da onları diriltti ve onların hepsini peygamber kıldı.

Şöyle de denilmiştir: Sarsıntının onları yakalamasının sebebi, "açıkça bize Allah'ı göster" demelerinden dolayı olmuştu. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hani: Ey Musa, biz Allah'ı apaçık görmedikçe sana asla iman etmeyiz demiştiniz? O anda siz bakıp dururken yıldırım sizi çarprot." (el-Bakara, 2/55) Nitekim bunun açıklaması el-Bakara Sûresi'nde (2/55. âyet, 3- başlık ve devamında) önceden geçmiş idi.

İbn Abbas ise derki: Sarsıntının onları yakalamasının sebebi, buzağıya tapınmasına razı olmamakla birlikte, tapanları engellemeye kalkışmamalarıdır.

Şöyle de denilmiştir: Bu yetmiş kişi, açıkça bize Allah'ı göster diyenlerden başkalarıdır. Vehb de der ki: Bunlar ölmediler Takat heybetten dolayı sarsıntı onları aldı ve eklemeleri neredeyse birbirlerinden kopacaktı. Musa (a.s) da öleceklerinden korktu. Yine el-Bakara Sûresinde onların bir gün ve bir gece süreyle öldüklerine dair açıklaması da geçmiş idi. Onların sarsıntı ile alınmalarının sebebi hakkında bundan başka görüşler de ileri sürülmüştür. Hangisinin doğru olduğunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: "Bizi helak mı edeceksin" buyruğundaki sorudan kasıt, calıt (inkâr)'dır. Yani sen, böyle bir şeyi yapmazsın. Arap dilinde bu gibi kullanımlar

pek çoktur. Şayet bu sorudan maksat nefîy İse, o vakit olumluluk anlamı çıkar. Şairin şu beyi tinde olduğu gibi:

"Siz, bineklere binenlerin en hayırlılara değil misiniz?

Ve bütün âlemler arasında avuçlarının el ayaları en bol verenler?.."

Bu sorunun, dua ve talep anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani, sen bizi helak etme diye dua etmiş bu arada da kendisine izafette bulunmuştur. Oysa maksat, sarsıntıdan ölen kimselerdir. cJ-Müberred der ki: Sorudan kasıt, ta'zim kastıyla soru sormaktır. Yani: Bizi helak etme! demek istemiş gibidir. Zaten Hz. Musa, Aliah'ın hiçbir kimseyi başkasının günahı dolayısıyla helak etmeyeceğini biliyordu. O bakımdan, onun bu sözü, Hz. İsa'nın: "Şayet onlara azap edersen, şüphesiz ki onlar Senin kullarıdır" (el-Ma'ide, 5/118) buyruğuna benzemektedir. Buradaki "beyinsizlerden kastın, o yetmiş kişi oldukları söylenmiştir. Yani: Sen bu beyinsizlerin "bize Allah'ı açıkça göster" dediklerinden ötürü tsrailoğullarını helak eder misin?

"Zaten o ancak Senin fitnendir." Yani bu, yalnız ve yalnız Senin sınaman, Senin denemendir. "Fitne"yi yüce Allah'a İzafe etmiş, kendisine izafe etmemistir, Nitekim Hz. İbrahim'in: "Ve ben hasta olduğum zaman bana O şifa verir" (eş-Şuara, 26/80) buyruğunda hastalığı kendisine, şifayı da yüce Allah'a izafe etmesine benzemektedir. (Hz. Musa ile birlikte Hz. Hızır'ı aramaya giden) Yûşa da: "Onu (balığın durumunu sana) söylememi bana şeytandan başkası unutturmadı" (el-Kelîf, 18/63) demiştir. Hz. Musa, bu sözleri söyleme* yi yüce Allah'ın kendisine: "Gerçekten Biz kavmini senden sonra fitneye düşürdük" (Tâ-Hû, 20/85) buyruğundan anlamış idi.

Hz. Musa kavmine geri dönüp böğüren buzağının kendisine ibadet edilmek üzere dikilmiş olduğunu görünce: "Zaten o ancak Senin fitnendir. Sen onunla" yani o fitne sebebiyle "kimi dilersem saptırır, kimi dilersem hidayete erdirirsin" demişti. Bu da Kaderiyenin görüşünü reddetmektedir. [\[293\]](#)

156. "Bize hem bu dünyada hem de âhirette iyilik yaz. Çünkü biz Sana döndük." Buyurdu ki; "Ben kimi dilersem onu azabıma uğratırım. Rahmetim ise herşeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara, zekâtı verenlere, bir de âyetlerimize iman edenlere, İşte onlara yazacağım."

Yüce Allah'ın: "Bize hem bu dünyada hem de âhirette iyilik yaz." Yani, kendisi sebebiyle bilim için hasenatın yazılacağı salih ameller işleme başarısını (dünyada) ver. Âhirette de bunların mükâfatını bize ver. "Çünkü biz Sana döndük." Sana tevbe ettik. Bu şekildeki açıklamayı, Mücahid, Ebu'l-Âli-ye ve Katade yapmıştır.

"Dönmek," tevbe etmek demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/62. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Buyurdu ki: Ben kimi dilersem onu azabıma uğrattırım." Yani, azabımı hakedenlere veririm. Bu da şu demektir: Bu sarsıntı ve yıldırım Benden geien bir azaptır, kimi dilersem onu bu azaba çarptırırım. "Kimi dilersem" iradesinin, kimi saptırmayı dilersem... elemek olduğu da söylenmiştir.

"Rahmetim ise herşeyi kuşatmıştır" buyruğu, rahmetin umumi olduğunu, yani sonsuz olduğunu anlatmaktadır. Bu da şu demektir: Rahmetime kim girerse girsin onu da kapsamına alır. Rahmetim onu kapsamaktan aciz değildir.

Şöyle de açıklanmıştır: Benim rahmetim bütün mahlukatı kuşatmıştır. Öyle ki hayvanın bile bir merhameti, yavrusuna bir şefkati vardır. Müfcssir-ler der ki: İblis de dahil olmak üzere her şey bu âyet-i kerime dolayısıyla ümit-var olmuş, o da: Ben de bir şeyim demiştir: Bunun üzerine yüce Allah: "Onu sakınanlara... yazacağım" diye buyurdu. Yahudilerle hristiyanlar: Diz de sakınanlarız deyince, yüce Allah (bir sonraki âyet-i kerimede geçtiği üzere): "Onlar ki... Ümmî Peygamber olan O Rasule uyarlar" diye buyurdu. Böylelikle âyet-i kerimenin baş tarafındaki umumu kapsayıcı özelliği, rahmet belli nitelikteki kimselere hasredilerek umum ifade'etmekten çıkmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun. Hanımad b. Seleme, Ata b. evSaib'den, o, Said b. Cü-beyr'den, o, İbn Abbas'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Allah rahmetini bu ümmete yazmıştır. [\[294\]](#)

157. "Onlar ki, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulacakları, kendilerine iyiliği emreden, onları kötülüklerden alıkoyan, onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri de haram kılan, sırtların-dakl ağır yükü ve üzerlerindeki zincirleri indiren ümmî peygamber olan o Rasûl'e uyarlar. Ona iman edenler, onu yüceltenler, ona yardım edenler ve onunla İndirilen nura tabi olanlar; İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir,"

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı on başlık halinde sunacağız: [\[295\]](#)

1. Yüce Allah'ın İsrailoğullanna Ve Bu Ümmete Lütufları:

Yahya b. Rbi Kesir, Nevf el-Bikâlî el-Himyerî'den şöyle dediğini rivayet eder: Musa (a.s) Rabbi tarafından tayin edilen vakit için kavmi arasından yetmiş kişi seçince, yüce Allah Hz. Musa'ya şöyle buyurdu: Yeryüzünü size hem bir mescid, hem de bir temizlenme aracı kılacağım. Namaz vaktine nerede erişerseniz orada namazınızı kılacaksınız. Ancak tuvalet, hamam veya kabir müstesna. Sekîneti kalbinize yerleştireceğim. Tevrat'ı ezberden okumanızı sağlayacağım. Sizden, her bir erkek, her bir kadın, hür, köle, küçük büyük herkes ezberinden okuyacak. Hz. Musa bunları kavmine aktarınca şöyle dediler: Biz ancak havralarda namaz kılmak istiyoruz. Ayrıca sekineti (Allah'ın huzur ve sükûnunu) kalplerimizde taşıyamayız. O bakımdan, önceden olduğu gibi bunun tabutta kalmasını istiyoruz, Diğer taraftan Tevratı ezberden okumaya gücümüz yetmez. Biz ancak bakarak Tevratt okumak istiyoruz. Bunun üzerine yüce Allah: "Rahmetim ise herşeyi kuşatmıştır, onu sakınanlara... yazacağım" buyruğundan itibaren "işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir" diye buyurdu ve bunları bu ümmete verdi. Bunun üzerine Hz. Musa şöyle dedi: Rabbim o halde beni o ümmetin peygamberi kıl. Yüce Allah, onların peygamberleri kendilerinden olacaktır, dedi. Bu sefer Uz. Musa, Rabbim beni onlardan kıl, dedi. Yüce Allah, onlara asla yeu'şemeyeceksin deyince, Hz. Musa şöyle dedi: Rabbim, ben İsrailoğul-larının temsilci heyeti ile huzuruna geldim, bize vereceğin ikramı başkalarına verdin. Bunun üzerine yüce Allah; "Musa'nın kavminden de hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden bir topluluk vardır" (el-A'rat, 7/159.) diye buyurdu, Hz. Musa da buna razı oldu.

Nevf, devamla der ki: İşte bunun için İsrailoğulları heyetine yapacağı ikramı size veren Allah'a hamd edin.

Ebu Nuaym da bu olayı, el-Evzaî'nin rivayetinden şöylece nakletmektedir: Bize Yahya b. Ebi Amr es-Seybânî anlattı, dedi ki: Bana Nevf el-Bikâlî anlattı. 6, bir öğüde başladı ms şöyle derdi: Siz daha gayb âlemindeyken sizi koruyan, hakettiğiniz paydan ayrıca sizin için birşeyler aian ve başkalarına verilecek olan ikramları size ayırana hanıd etmez misiniz? Şöyle ki Musa (as) İsrailoğulları heyeti ile gidince, Allah onlara şöyle buyurdu: Ben yer yüzünü size mescid kıldım. Orada nerede namaz kıalarsanız namazınız kabul edilecektir. Ancak üç yer müstesna. Orada namaz kılan kimselerin namazını kabul etmeyeceğim. Bunlar kabristan, hamam ve tuvalettir.

Onlar hayır, biz namazımızı yalnız havrada kılmak İstiyoruz, dediler.

Bu sefer yüce Allah: Toprağı -su bulamadığınız takdirde- sizin için temizlenme

aracı kıldım. Onlar yine hayır, sudan başkasını kabul etmiyoruz, dediler. Yine yüce Allah: Ben kişi tek başına namaz kılacak otursa, onun namazının kabul edileceğini size ikram ediyorum. Onlar yine hayır, cemaatla olmazsa olmasın, dediler. [296]

2. Ommî Peygamber Olan Rasul'e Uyarlar:

"Ümmî Peygamber olan o Rasul'e uyarlar" anlamındaki bu lafızlar, önceden de belirttiğimiz gibi, yüce Allah'ın: "Onu sakınanlara... yazacağım" buyruğunda görülen yahudi ve hristiyanların bu hükümde ortaklık Jarını kapsam dışında bırakmaktadır. Böylelikle bu vaad, yalnızca Muiammed (sav)'ın ümmeti hakkında söz konusu olmuştur. Bu açıklamayı İbn Abbas, İbn Cübeyr ve başkaları yapmıştır. "Uyarlar" yani, şeriatinde, dininde ve getirdiği hususlarda ona uyarlar demektir.

Rasul ile Nebi (peygamber) iki anlamı ifade eden iki ayrı isimdir. Rasul, Nebi'den daha özel (dar kapsamlı) dır. Rasul'ün (âyetin nazmında) önce zikredilmesi ise, risalete verilen önemden dolayıdır. Yoksa mana itibarıyla nübüvvet önce gelir. Bundan dolayı Rasulullah (sav), e!-Berâ (b. Âzib) Hz. Peygamberin (kendisine öğrettiği duayı tekrarlarlarken): "Ve gönderdiğin Rasulüne" deyince, Hz. Peygamber ona: "De ki: Rasul olarak gönderdiğin peygamberine iman ettim" diye düzeltmiştir. Bu hadisi Buhârî, Sahih'inde zikretmektedir. [297]

Aynı şekilde (Berâ'nın ifade ettiği gibi): "Gönderdiğin Rasulüne" ifadesinde risalet kelimesi tekrar edilmektedir. Bu ise, aynı anlama gelir. O vakit bu aynı anlamı ifade eden haşv (gereksiz söz) olur. Oysa, Hz. Peygamberin düzelttiği şekilde: "Rasul olarak gönderdiğin peygamberine" ifadesi böyle değildir. Bunlarda tekrar söz konusu olmamaktadır. O halde, her bir Rasul, Ne-bi'dir. Şu kadar var ki, her bir Nebi, Rasul değildir. Zira, Rasul ile nebi umumi bir husus olan "Nebe' (haber almak)" de ortaktırlar. Ancak hususi bir bakımdan da ayrırırlar. Bu ise risaiettir. Buna göre "Muhammed Allah tarafından gönderilmiş bir Rasul'dür" diyecek olursak, bu onun Allâh'ın Nebisi ve Rasulü olduğu manasını ihtiva eder. Onun dışındaki diğer peygamberler -Allâh'ın saiat ve selamı üzerlerine olsun- de böyledir. [298]

3. Ümmî:

Yüce Allah'ın zikrettiği "Ümmî" sıfatı, ümmî olan ümmete mensub olan demektir. Yani, asıl doğduğu hali üzere devanı eden okumayı ve yazmayı öğrenmeyen ümmet anlamına gelir. Bu açıklamayı İbn Aziz yapmıştır.

İbn Abbas (r.a) i,se der ki: Sizin peygamberiniz ümmî idî. Ne okurdu, ne yazardı, ne de hesap yapardı. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Sen bundan önce hiç bir kitap okumuş değildin, sağ elinle de onu yazmamıştın." (el-AnkebiK, 29/48) Sahih-(i Buharı) de İbn Ömer'den rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuş: "Biz, ümmî bir ümmetiz. Ne yazarız, ne de hesap yaparız."[\[299\]](#) Şöyle de denilmiştir: Peygamber (sav), Um el-Kurâ (Şehirlerin anası) olan Mekke'ye nisbel edilerek Ummî denilmiştir. Bu açıklamayı en-Neh-hâs kaydetmektedir. [\[300\]](#)

4. Tevrat Ve İncil'de Üz. Peygamber'in Müjdelenmesi:

Yüce Allah'ın: "Onlar ki, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazdı bulacakları...ümmî peygamber olan o Kasul'e uyarlar" buyruğu ile ilgili olarak Buharı şu rivayeti kaydeder: Bize Muhammet! b. Sinan anlattı, dedi ki; Bize, Fuleyh anlattı, dedi ki, bize Hilal anJattı. O, Ata b. Yesar'dan (dedi ki): Abdullah b. Amr b. el-As ile karşılaştım, şoyie dedim: Bana Rasulullâlî <sav>'ın Tevrat'taki niteliklerini bildir. O şöyle dedi: Bildireyim. Allah'a yemin ederim o, Tevrat'ta, Kur'an-ı Kerim'de yer alan bazı sıfatları ile nitelendirilmişsin "Ey Peygamber! Şüphe yok ki, Biz seni bir şahid, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik." (el-Alı zab, 33/45) Bir de ümmîlere bir koruyucu sığınak olarak sen benim kulum, rasulümsün. Ben sana el-Mütevekkil adını verdim Sen, ne sert ne kabasın. Çarşı pazarlarda da bağınıp çağırılmazsın. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez, ama affeder ve bağışlar. Yüce Allah da onun vasıtasıyla "la ilahe illallah" demeleri suretiyle o eğri milleti doğrultmadıkça, onun vasıtasıyla kör bir takım gözleri, sağır bir takım kulakları ve Örtülü kalpleri açmadıkça canını almayacaktır.[\[301\]](#)

Buhârî'den başka kitaplarda da şöyle denilmektedir: Ala dedi ki: Sonra ben Kâ'b ile karşılaştım, ona bu hususta soru sordum. Tek bîr harf dahi ayırma-dılay'. Ancak, Kâ'b kendi şivesi ile; "Örtülü kalpler, sağır kulaklar ve kor gözler (kelimelerini değiştirerek)" söyledi.[\[302\]](#)

İbn Atiyye der ki: Zannederim bu ya bir vehm (ravinin yanılgısı) dır, ya-hutta bunlar Arapçaya uymayan bir söyleyiştir. Kâ'b'dan da bunu şoyie dediği rivayet edilmektedir: "Örtülü kalpler, sağır kulaklar ve kör gözler..."

Ta bert der ki: Bu, Hımyeîlilerin bir şivesidir. Ka'b ayrıca Peygamber (sav)'ın nitelikleri arasında şunu da zikretmektedir: Onun doğum yeri Mekke'dir. Hicret edeceği yer Tâbe'dir (Medine-i Münevvere'nin bir adı). Mülkü Şam'dadır. Ümmeti hamd edenlerdir. Onlar, her halde ve her konumda Allah'a hamd ederler. Azalarını (abdest alarak) yıkarlar ve bacaklarının ortalarına kadar peştemallerini uzarlarını) bürünürler. Onlar, güneşe riayet ederler. Namaz vakti nerede girerse bir çöplükte olsa dahi orada namazlarını kılarlar. Onların savaş esnasındaki saf saf dizilmeleri namazdaki dizilişleri gibidir. Datia sonra yüce Allah'ın: "Muhakkak Allah kendi yolunda birbirine kenetlenmiş bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever" (es-Saf, 61/4) âyetini okudu. [\[303\]](#)

5. Hz. Peygamberin Emir Ve Yasaklarının Mahiyeti:

"Kendilerine İyiliği emreden, onları kötülükten alıkoyan" bir Peygamber. Ata der ki: "Kendilerine iyiliği emreden" yani putları bir kenara bırakmayı, ahlâkın üstün faziletlerini ve akrabalık bağlarını gözetmeyi "emr eden, onları kötülüklerden" putlara tapmaktan, akrabalık bağlarını kesmekten "alıkoyan" Peygamber demektir. [\[304\]](#)

6. Temiz Şeyler (Tayyibât)'In Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Onlara temiz şeyleri helal..." buyruğu ile ilgili olarak İmam Malik'in mezhebine göre temiz şeyler (et-Tayyibât) helal kılınmış şeyler demektir. O, bu helal kılınmış şeyleri temiz olmakla nitelendirmiş gibidir. Zira bu kelime (et-Tayyib), övmeyi ve şerefli kılma anlamını ihtiva eder. "İşte pis (murdar) şeyler" hakkında da buna uygun, bunlar haram kılınmış şeylerdir, diyoruz. Bu bakımdan da İbn Abbas şöyle demiştir: Pis şeyler (el-Ha-bâis), domuz eti, faiz ve başka haramlardır. Buna göre İmam Malik, yılan, akrep, domuzlan böceği ve buna benzer tiksinti veren şeyleri helal kabul etmiştir.

Şafiî'nin görüşüne göre ise, (Tayyibât) hoş ve temiz şeyler, tat bakımından bir nitelemedir. Şu kadar var ki, ona göre bu kelime umum üzere değildir. Zira bu şeküyle tad almaktan gelen umumi manası içki ve domuzun da helal kılınmasını gerektirir.

Aksine o, bu kelimenin şeriatın helal kılınmış olduğu şeylerle tahsis edildiği görüşündedir. Ona göre el-Habâis <pis ve murdar şeyler> şeriatın hükmü gereğince haram kılınanlar ile tiksinti duyulan şeyler hakkında umumi bir lafızdır. Buna bağlı olarak akrep, domuzlan böceği, iri kertenkele ve bu kabilden

olan haşerat haramdır.

Diğer İlim adamları da bu iki görüşten birisini kabul etmişlerdir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/168. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[305\]](#)

7. Son Peygamberin Şeriatinde Ağır Mükellefiyetlerin Kaldırılması:

Yüce Allah'ın: "Sırtlarındaki ağır yükü... indiren" buyruğunda geçen, Ağır yük demektir. Bu açıklamayı Mücahid, Katade ve İbn Cübeyr yapmıştır. Aynı zamanda ahid anlamına da gelir,- Bu açıklamayı İbn Abbas, ed-Dahhâk ve ei-Hasen yapmışlardır.

Bu âyet-i kerime bu iki manayı da kapsamına almaktadır. Çünkü İsrail oğullarından ağır birtakım amelleri yerine getirmeye dair ahid alınmıştır. Yüce AUah Muhammed (sav)'ı peygamber olarak göndermek üzere onlar üzerindeki bu ahdi ve o amellerin ağırlığını kaldırmış oldu. Sidiğin yıkanmakla temizlenmesi, ganimetlerin helal kılınması, ay hali olan kadınla birlikte oturup kalkmanın, onunla beraber yemek yemenin, beraber yatmanın helâl kılınması gibi. Halbuki, İsrailoğullarından herhangi birisinin elbisesine sidik isabet edecek olursa onu makasla keserdi. Bu, "onlardan birisinin derisine isabet edecek olsa" diye de rivayet edilmiştir. Ganimetleri bir araya toplayıp getirdikleri vakit ise, semadan onu yiyip bitiren bir ateş İnerdi. Kadın da ay hali oldu mu, ona yaklaşılmazlardı. Ve buna benzer, sahih hadislerde ve başkalarında sabit olmuş diğer hususlar vardı. [\[306\]](#)

8. Üzerlerindeki Zincirleri İndiren Peygamber:

Yüce Allah'ın: "Ve üzerlerindeki zincirleri indiren Ümmî Peygamber..." buyruğunda geçen "zincirler (el-ağlâl.)", bu ağır yükleri anlatmak üzere İstiare yoluyla kullanılmış bir tabirdir. Bu ağır yüklerden birisi de Cumartesi günü çalışmayı terk etmek yükümlülüğü idi. Çünkü rivayete göre Musa (a.s) Cumartesi günü kamış taşıyan bir adam görmüş ve onun boynunu vurmuş. Mü-iessirlerin çoğunluğunun görüşü budur. İsrailoğulları arasında da diyet sözkonusu değildi. Sadece kısas vardı. Tevbelerine bir alamet olmak üzere de kendilerini öldürmeleri emrolmuştu. Ve buna benzer başka mükellefiyetler. İşte bütün bunlar "zincirlere, bukağılara" benzetilmiştir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Artık iş eskisi gibi değil, Ey Malik'ia annesi! Fakat zincirler boyunları kuşatmış

bulunuyor. O genç delikanlı artık olgun yaşlı bir adam gibidir. Doğrunun dışında birşey söyleyemiyor. O bakımdan genç hanımlar böylelikle rahata kavuştu "

Şair burada İslâm'ın hududunu ve onları aşarak harama geçmeyi engelleyen hükümlerini boynu çepeçevre kuşatan zincirlere benzetmektedir. Ebu Ahmad b. Cahş'ın, Ebu Süfyan'a söylediği şu beyit de bu kabildendir:

"Haydi onu al git, onu al git

Güvercinin boynu altındaki gerdanlık gibi, o da senin boynuna dolanmıştır."

Yani, onun utancı senden ayrılmayacaktır. Nitekim bir şey, bir kimseden ayrılmayacak olursa; Fıan şey filanı gerdanlık gibi boynunu kuşattı, denilir.

[\[307\]](#)

9. "Ağır Yük" Anlamındaki Kelimeye "Zincirler" Anlamındaki Kelimenin Atfedilmesi:

Burada; "zincirler" anlamındaki "el-ağlâl" kelimesi çoğul olmakla birlikte tekil olan "el-İsr: Ağır yük"e nasıl atfedilebilmiştir denilecek olursa, buna cevap şudur: İsr, çokluk hakkında da kullanılabilen bir mastardır. Ayrıca İbn Âmir bu kelimeyi çoğul olarak; "Ağır yüklerini" diye;"Amellerini" kelimesi gibi okumuştur. Ayrıca günahı gerektirici işler farklı oldukla-n için bunu çoğul olarak okumuştur, Diğerleri ise bu kelimeyi tekil olarak okumuşlardır, çünkü lafzı tekil olmakla birlikte kendi türünden hem az, hem çok hakkında kullanılabilen bir mastardır.

Diğer taraftan yüce Allah'ın: "Bize ağır yük yükleme" (el-Bakara, 2/286) buyruğundaki "Ur" kelimesinin tekil okunacağını icma ile kabul etmişlerdir. Aynı şekilde bu anlamda varid olan bütün keümeler de bu türdendir. Meşelâ: "Ve onların işitmelerine" (el-Bakara, 2/7); "Gözleri kendilerine dönmez"

(İbrahim, 14/43) buyruğundaki "göz" anlamındaki kelime ile; "Gizlice göz ucuyla baktıklarını..." (eş-Şura, 42/45) buyruğundaki bütün bu kelimeler (mastar, isimler) çoğul anlamındadır. [\[308\]](#)

10. Peygambere İman Edenler, Onu Yüceltenler, Ona Yardım Edenler...

Yüce Allah'ın: "İşte ona iman edenler, onu yüceltenler" buyruğundaki; Ona gereken saygıyı gösterip yardımcı olanlar demektir. el-Ahfeş der ki: el-Cahderi ve İsa, bu kelimeyi şeddesiz olarak; dîye okumuşlardır. Aynı şekilde; "Ve anlara kuvvetle yardım ederseniz" (el-Ma-ide, 5/12) kelimesi de böyle okunmuştur. Bu

Kil; şeklinde kullanılır.

"Onunla indirilen nur'a" yani, Kur'an-ı Kerime.

"Kurtuluş: felah" ise, istenen şeyi elde etmek demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[309\]](#)

158. De ki: "Ey İnsanlar! Şüphesiz ben, göklerin ve yerin mülkü kendisinin olan, kendisinden başka hiç bir ilâh bulunmayan, hem diriltlen, hem öldüren Allah'ın size, hepinize gönderdiği peygamberiyim. O haide Allah'a ve O'nun sözlerine İman eden, ümmî peygamber olan Rasulüne İman edin ve ona uyun ki, doğru yolu bulmuş olasınız."

Nakledildiğine göre, Hz. Musa da, Hz. İsa da Hz. Peygamberin geleceğini müjdelemişlerdir. Sonra da bizzat kendisinin: "Şüphesiz ben... Allah'ın size hepinize gönderdiği Peygamberiyim demesini emretti. "O'nun sözlerine..."

Allah'ın sözleri, Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim gibi kitaplarıdır. [\[310\]](#)

159. Musa'nın kavminden de hakka yönelten ve gereğince adaletle hükmeden bir topluluk vardır.

"(İnsanları) hakka yönelten" buyruğu, insanları hidayete davet eden kimseler anlamındadır, "Ve gereğince adaletle hükmeden" yani, verdikleri hükümlerde adaletli davranan demektir.

"Tefsir"de şöyle denilmektedir: Bunlar, Kum nehri'nin ötelerinde Çin'in geri tarafında Allah'a hak ve adaletle ibadet eden bir topluluktur. Muhammed'e iman etmişler, Cumartesi'yi de terk etmişlerdir. Bizim kıblemize dönerek ibadet ederler. Ne bizden bir kimse onlara ulaşır, ne onlardan bize bir kimse.

Rivayet edildiğine göre, Musa (a.s)'dan sonra ayrılıklar baş gösterince, onlardan hak ile insanları hidayete davet eden bir topluluk vardı. Bunlar, İsrâ-iloğulları arasında kalmaya takat getiremediler. Nihayet Allah onları insanlardan ayrı, arzından bir tarafa çıkmalannı sağladı. Yerde onlara bir tünel açıldı. O tünelin içinde bir buçuk yıl kadar bir süre yol aldılar, nihayet Çin'in geri tarafında yeryüzüne çıktılar. İşte bunlar, şu ana kadar hak üzeredirler. İnsanlarla onlar arasında bir deniz vardır ki, bu deniz sebebiyle onlara ulaşılammaktadır.

Hız. Cebrail de Miraç gecesinde Peygamber (sav)'ı onlara götürmüş, onlar da Hz. Peygamber'e iman etmiş, kendilerine Kur'ân'dan bazı sureleri öğretmiş ve şöyle sormuş: Sizin herhangi bir ölçek ve teraziniz var mı? Onlar: Hayır dediler. Hz. Peygamber: Peki geçiminizi nerden sağlıyorsunuz diye sorunca, biz ovaya çıkar ekin ekeriz. Ekini biçtik mi, onu orada bırakırız. Bizden herhangi bir kimsenin bir ihtiyacı olduğunda gider oradan ihtiyacı kadarını alır.

H2. Peygamber: Peki kadınlarınız nerede diye sorunca, onlar: Bizden ayrı bir yerdedirler. Bizden herhangi bir kimsenin hanımına ihtiyacı olursa, ihtiyacı olduğu vakit ona gider.

Peki sizden herhangi bir kimse konuşması esnasında yalan söyler mi diye sorunca, şu cevabı verdiler: Bizden herhangi bir kişi bu işi yapacak olursa, onu bir ateş gelip altr. Gökten inen bir ateş onu yakar.

Yine Hz. Peygamber: Ne diye evleriniz hep aynı yüksekliktedir, diye sorunca, şu cevabı verdiler: Kimimiz, kimimizden daha yukarı çıkmasın (üstünlük sağlamasın) diye.

H2. Peygamber: Peki kabirleriniz ne diye kapılarınızın önündedir, diye sorunca; ölümü hatırlamaktan gafil olmayalım diye, cevap verdiler.

Daha sonra Rasulullah (sav) İsrâ gecesi dünyaya dönünce kendisine: "Yarattıklarımızdan öyle bir ümmet vardır ki, hak ile yol gösterirler. Ve onunla adaletle hükmederler" (el-A'raf, 7/181) buyruğu indirildi. Bununla Muham-med (sav)'ın ümmetini kastetmektedir. Ve bu âyet-i kerime ile yüce Allah, Hz. Musa'ya kavmine verdiği şeylerin aynısını Hz. Peygamber'in ümmetine de vermiş olduğunu kendisine bildirmektedir.

Burada sözü geçenlerin kitap ehlinden Peygamberimiz Muhammed (sav)'a iman eden kimseler oldukları söylendiği gibi, bunların Hz. Musa'nın şeriatı nesh olmadan önce o şeriata sınıksı sarılan, onda hiçbir değışiklik yapmayan ve peygamberleri öldürmeyen, İsrâifoğüanna mensup bir topluluk oldukları da söylenmiştir. [\[311\]](#)

160. Biz onları on İki kola, ümmetlere ayırdık. Kavmi ondan su istedikleri zaman Musa'ya: "Asanı taşa vur" diye vahyettik de ondan on iki pınar kaynayıp aktı. Herkes su İçeceğı yeri iyice belledi. Onları üzerlerinde bulutla gölgelendirdik. Onlara kudret helvasıyla bıldırcın indirdik. "Size verdiğimiz temiz ve güzel rızıktan yiyin" (dedik). Onlar bize zulmetmediler. Fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı.

161. Bir zaman onlara: "Şu şehirde yerleşin. Orada dilediğiniz yerden yiyin ve: "Hıttâ" deyin, şehrin kapısından da secde ederek girin ki, günahlarınızı bağışlayalım. Biz, İhsan edenlere daha da artıracğıız" denilmiştir.

162. Fakat İçlerinden o zulmedenler kendilerine söylenen sözü başka bir sözle değıştirdiler. Biz de zulümlerinden dolayı üzerlerine gökten bir azap indirdik.

Yüce Allah: "Biz onları on iki kola, ümmetlere ayırdık" buyruğı ile İsrailoğullanna ihsan etmiş olduğu nimetlerini saymaktadır. Her bir kolun (Sıbt'ın) işi başkanları tarafından bilinebilmesi için onları kollara ayırdı. Böylelikle tiz.

Musa'nın işi de kolaylaşmış oluyordu. Bir başka yerde de: "Biz, içlerinden on iki nakîb (temsilci) dikmiştik" (el-Maide, 5/12) diye buyurmaktadır ki, bu buyruğa dair açıklamalar daha önceden (5/12. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Kol" anlamındaki "sıbt" kelimesi müzekker olduğu halde "On iki" sayısının müennes gelmesi, ondan sonra müennes olan; "Ümmetlere" kelimesinin gelmiş olmasındandır. O bakımdan bu sayıdaki müennes-lik "ümme'tler" içindir. Eğer, "sıbt" kelimesi müzekker olduğu için; Oniki kelimesi de müzekker olsaydı, el-Ferrâ'dan nakledildiğine göre bu da doğru olurdu.

"Sıbtlar" ile kabileler ve fırkaları kastettiği, bunun için de sayının müennes olarak getirildiği de söylenmiştir. Nitekim şair de şöyle demiştir:

"Şüphesiz Kureyş'in tamamı on batındır. Sen ise, onun on kabilesinden de uzaksın."

Böylelikle şairin burada "batın"ın kabile ve kabilenin alt kolu "fasile: boy" olduğu kanaatine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bundan dolayı (batın'a giden zamiri) müennes olarak zikretmiştir. Halbuki batın kelimesi müzekker-dir. Nitekim "esbat" kelimesinin de müzekker ve çoğul olduğu gibi. ez-Zeo câc der ki; Buyruğun anlamı, biz onları on iki fırkaya böldük, şeklindedir.

"Kol" kelimesi, "on iki"den bedeldir. "Ümmetler" kelimesi de "kol: esbat" in sıfatıdır.

el-Mufaddai ise, Âsim'dan "ti" harfi şeddesiz olarak; "Onları ayırdık" diye okuduğunu rivayet etmiştir,

"Esbât: kollar" in Hz. İshak'ın soyundan gelenler arasındaki durumu ile Hz. İsmail'in soyundan gelenler arasındaki kabilelerin durumu aynı seviyededir.

"Esbat" kelimesi "sıbrdan alınmadır. Sıbt ise, develere yem olarak verilen bir bitkidir. el-Bakara Sûresi'nde (2/136. âyetin tefsirinde") buna dair yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Ma'mer, Hemmam b. Münebbih'den, o, EbuJHureyre'den, o da Peygamber (sav)'den yüce Allah'ın: "Fakat içlerinden zulmedenler kendilerine söylenen sözü başka bir sözle değiştirdiler" buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: "Onlar arpa içinde bir buğday tane (si.) dediler." Kendilerine: "O şehrin kapısından da secde ederek girin" denildiği halde onlar, kıçtan üstünde bağdaş kurarak girdiler.[\[312\]](#)

"Zulümlerinden dolayı" anlamındaki; deki fiil merfu'dur. Çünkü bu, müstakbel (geniş zamanlı müzari) bir fiildir ve nasb mahallinde-dir. ise, mastar anlamındadır. Zulümleri sebebiyle, zulümlerinden dolayı anlamına gelir. Bu âyet-i kerimenin anlamları ve ihtiva ettiği hükümlere dair açıklamalar el-Bakara sûresinde (bk. 2/58. âyetin tefsiri) geçmiş bulunmaktadır. Cenab-ı Allah'a hamd

olsun. [\[313\]](#)

[\[1\]](#) Nesai, Eititfıfı 67.

[\[2\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/273.

[\[3\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/273-274.

[\[4\]](#) Müslim, Cennet 63; Müsned, IVT 162.

[\[5\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/274.

[\[6\]](#) Her ne kadar en-Nehhâs dn l'râbu'l-Ktır'ân, Bjıǵdal 1397/1977. I, 599'cla aynı ifnde-le-ri kullanmakta ise de, buyruk, "onu indirdik" anlamında olmayıp "unzüe: indirilen" Şeklinde-dir. Dolayısıyla bunun meçhul fiildeki zamirden hal olması uygundur. (Bk. Ebı'l-Bekaa el-Ukber, et-Tibyan fı İ'rabil-Kur'an, İsa el-Babî Urihsiz, I, 555) Nitekim Kurtu-bî'nin Arapça baskısını hazırlayanlarda bu hususa böylece dikkat çekmişlerdir.

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/274-275.

[\[8\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/275.

[\[9\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/275.

[\[10\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/276.

[\[11\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/276-279.

[\[12\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/279-280.

[\[13\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/280.

[\[14\]](#) Bahârî, Mezâlim 2, Tefsir 11. sı're 4, Edeb 60, Tevhid 36; Müslim, Tevbe 52; İbn Mâ-ce, Mukaddime 13; Müsned, [I, 74T 105.

[\[15\]](#) Tirmizi, İman 17; İbn Mâce, Ziilıd 35; Müsned, II, 213.

[\[16\]](#) Tirmizi, İman 17.

[\[17\]](#) Uzunca rivayetin sonlarındaki bir bölüm olarak: Suyûtî, ed-Durru'l-Mensâr, III, 421.

[\[18\]](#) İbn Mâce, Zühd 35.

[\[19\]](#) Benzeri bir ifadeyi Ebfi Hımeıye, Peygamber (sav) den hadîs olarak nakletmektedir: Afüs-lın. Birr 59; Tirmizl, Sıf;mı'l-Kıy;İme. 2; Müsned, II, 303, 334, J72.

[\[20\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/280-284.

- [21] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/284-285.
- [22] Müsned, I. 272.
- [23] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/285-287.
- [24] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/287-288.
- [25] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/288-289.
- [26] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/289.
- [27] Tirmizi, Cennet 2; Dârimî, Rikaak 100-. Müsned, II, 305, 445.
- [28] Buhârî, Teyemmüm 1, Salnt 56; Müslim, MesScid 3-5; Ebû Dâoûd, Salât 24; Tirmizi, Mevâkt 119: Siyer 5: Nesaî, Gısl 26; İbn Mâce, Taliâre 90.
- [29] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/289-290.
- [30] BuhârVnin 96. Kitabı (bölümünUdır.
- [31] Bulıârt, İ'lisâm 12. bâb.
- [32] Buhârî, İ'tisâm24. bâb.
- [33] Dârakutni, IV, 206-207.
- [34] Buhârî, Tıb 30-. Müslim, Setfm 98. 100; Muuatta, Medine 22-24; MUshed, I, 18, 194.
- [35] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/290-292.
- [36] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/292-293.
- [37] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/293.
- [38] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/293-294.
- [39] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/294-295.
- [40] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/295.
- [41] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/295-296.
- [42] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/297.
- [43] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/298.
- [44] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/298-300.
- [45] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/300-301.
- [46] Bbü Dâvûd, Edeb 5; Tirmizî, Bin' 41 -garip bir hadis olduğu kaydıyla; Müsned, II.
- [47] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/301-302.
- [48] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/302-303.

- [49] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/303.
- [50] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/303-304.
- [51] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/304-305.
- [52] Bukûrî, Salnt 12; Müslim, Nikâh 84, Cılıâd 120; Müsned, III, 102.
- [53] Tirmizî, Hdeb 40; Ebû Dâvûd, Hamıram 1; Müsned, I İL 478. 479.
- [54] Buh&ri, Salar 12.
- [55] Hadisi bu infizlnrla tespit edemedik. Ancak, evlenmek isteyen kimsenin, talip olduğu hanını:! bukmnsını öğütleyen rivayetlerin bazıları; ez-Zeylaî, Nasbu'r-Râye, IV, 239 v.d.; İbn lineer. Bulüğü'l-Mer&m, baskı yer ve yılı yok, s.179; Mıhanuned b. tsınıil es-Snn'ânî, Subulu's-Sel&m, Mısır 1369/1950, 111, 113 v.d.; Şevkini, Neylû'l-Evtâr, Mısır tarihsiz, VT. 124 v.d. da görülebilir.
- [56] Muvatta, Salâu'l-Cemaa 36.
- [57] Bk. İbn Abdi'l-Berr, el-Istiskâr, V, 441.
- [58] Bbû Dâvûd, S:ılât 83.
- [59] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/305-307.
- [60] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/307-308.
- [61] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/308.
- [62] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/308-310.
- [63] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/310-311.
- [64] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/311.
- [65] Buhârî, İ'tilâf 11, 12, Bed'ul'l-Halk 11, Ahkâm 21; Müslim, Selâm 23, 24; Ebû Dâvûd, Savm 78: Siinn 17, Edeb 81; İbn Mâce, Siyam 65; Dârimî, Rikıcık 66; Müsned, III, 156. 235. 309, VI, 337.
- [66] Tirmizî, Tefsir 2, sûre 36.
- [67] Buhârl, Vekâlet 10.
- [68] Müslim. Mesâcid 40; Neaat, Seliv 19; Müsned, III, 82; ayrıca bk.: Buhârî, Enbiyâ 40; Müslim, Mesâcid 39; Müsned, II, 298.
- [69] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/311-313.
- [70] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/313.
- [71] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/314-315.
- [72] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/316.
- [73] Müslim, Tefsir 25; Nes<tt, MenSsik 161.

[74] Müslim, Hacc 152.

[75] Tavaif elbiseleri ile ilgili bölümü: Buhârî, Hacc 91.

[76] Buhârî, SnlSı 10. Hacc 67, Cizye 16. Mcfcizî 66, Tefsir 9. sûre 2, 3, 4; Müslim, Hacc 435; Ebû Dâvûd, Menâsik 66: Tirmizî. Hacc 44. Tefsir 9. sûre 6; Nemi, Menâsik lâl...

[77] Suyûtî, ed'Durru'l-Menstir, III, 141. Üçüncü başlıktı Enes'ten bu manada bir rivayeti kaydedecek ve salîuı olmadığını belirlecektir.

İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/316-318.

[78] Müslim, H;ıyz 78; Ebû Dâvûd, Hanı mam 2.

[79] Nesaî, Kible İĞ. Ayrıca bk.: Buhârî, Meğâzî 53: Ebû Dâvûd, S:ıiât 60; Müsned, V, 30, 71.

[80] Buhârî, S:ılât ü, Ezan 136T el-Anıd IVs-Salât 14: Müslim, Salat 133; Ebû Dâvûd, Salât 78: Nesaî, Kible 16: Müsned, IH, 433, V, 331.

İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/318-319.

[81] Buhârî, SnUlı 9; Dârakutnî, L 282.

İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/319-320.

[82] Tirmizî, Ziilıd 47: İbn Mâce, Etime 50; Müsned, IV, 132,

[83] Hadis olmayıp Arap ya d;ı Anıp olmayan tabiplerden birisine ;iit bir sözdür. Geniş bilgi için bk. Şevkânî. el-Fevâidu'l-Meemua. s. 155; d-Acl:ınt Keşfu'l-Hafâ, II, 214.

[84] Hadis oUmık tespit edemedik.

[85] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/320-321.

[86] Buhârî, F.rime 12; Müslim, Eşribt 182 185; Tirmizî, r.fıınc 20; İbn Mace, F.rime 3; Da-riml, Et'ime 13; Muvatta, Sifnuın-Nebiy 9: Miisned, I], 21, 145, 257...

[87] Buhârî. Nikah 82; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 92.

[88] İmam Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/321-323.

[89] Farklı lafiühırta, aynı ımındı, Ebû Dâvûd, Etime 11, zayıf olduğu kaydıyla; Tirmizî, Etime 39: ravjlerinden Kays b. Ebi'r-Rabî'in zayıf olduğu knydıyLı; Müsned, V, 441 (bunun da senesinde sözü geçen K:ıys var).

[90] Hâlim, el-Müstedrek, IV, 118: el-Heysemi, Mecsau'z-Zevaid, V, 20.

[91] Müslim, Eşıibe 105, I Of); EbCı Dâvftd, Etime 19: Tirmlzl, Et'ime 9: İbn Mâce, Etime S; Dariini, Kl'ıııe 9; Muratta', Sıfatu'n-Nebiy 6: Müsned, II, 325,

[93] îbn Mâce, Etime 51.

[95] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/325.

[97] Buhâri, tırraın 7, îdeyn 1, Hibe 27, 29, Cihâd 177, Libâs 30, Edeb 66; Müslim, Libâs 6-9: Eb& Dâvdd, Snkıı 213, Libfis 7: Nesâî; S;üâtı:ı-İdeyn 5, Zine 83-85; Müsned, II. 20, 39, 49...

[99] Müslim, İman 147; lirinizi, Bırr 61.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/326-329.

[102] Ebu Davûd, Et'ine AA. Yalnızca ikisini beraber yediğini belirtip sebebini açıklayan lafızları knydcnlmeksizin: Tirmiaî, Elime 36; İbn Mâce, Et ime 37.

[104] Buhârî, lideb 71. Tevhîd 3: Müslim, Sıfâtü'l-Miinâfikin 49, 50; Müsned, IV, 395, 401, 405.

[106] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/331-332.

[108] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/334.

[110] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/335.

[111] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/336-337.

- [112] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/338-340.
- [113] Ebû Dâvâd, Sürme 23: Müsned, IV, 287, 295-296: Hnktm, el-Müstedrek, I, 37-38.
- [114] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/340-342.
- [115] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/342-343.
- [116] Kaynağını tespit edemedik.
- [117] Bulû'î, Rikaık 18. Mecdâ 19; Müslim, Sıfâtu'l-Miinafikîi 71-76, 78; İbn Mâce, Zühd 20; Dârimi Rikaak 2.4; Müsned, II, 235, 256, 264...
- [118] Suyûtî, ed-Dumt'l-Mensûr, III, 458.
- [119] Müslim, Tevbe 49.
- [120] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/343-345.
- [121] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/345-347.
- [122] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/347.
- [123] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, III, 463.
- [124] el-Heysemî, Mecmau'zZevâid, IV, 13,
- [125] İbn Mûce, Menâsik 104.
- [126] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/347-351.
- [127] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/351-352.
- [128] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/352-353.
- [129] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/353.
- [130] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/353-354.
- [131] Ebu Dâvâd, Zekat 41; İbn Mâce, F.ieb 8.
- [132] Ebâ Dâvâd, Zekat 41.
- [133] Nesai, VesSyâ 9.
- [134] Eb& Dâoâd, Zek;lt 41.
- [135] Buhârl, Şirb ve MüsÜknaı 9, Mezalim 23, Edeb 27; Müslim, Selâm 153;

Ebû Dâvdd, Cihad 44; Muoatta, Sıfaiu'n-Nebiyy 23; Müsned, II, 375, 517.

[136] Buhârî, Bed'u'l-Halk 16, Enbiyâ 54, Şirb ve Mısâkaat 9; Müslim, Kusûf 9-10, Birr 133-135, Tevbe 25; İbn Mâce, tkainetu's-Salât 152, Zühd 30; Dârimî, Rifoiak 93; Müsned, II, 159, 188..

[137] İbn Mâce, Rükün 16.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/354-355.

[138] Buhârî, Şirb ve Musâkaat 10 Hadisi benzer ifadelerle ayrıca: Müslim, Tahâre 38, 39, Fedâil 38; İbn Mûce; Zühd 36; Müsned, II, 300, 408... de kaydetmektedir.

[139] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/355-356.

[140] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/356.

[141] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/356-357.

[142] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/357-359.

[143] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/359-363.

[144] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/363-365.

[145] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/365-366.

[146] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/366.

[147] Beyhakî, Şuabu'l-İman, Beyrut 1410/1990, I, 406, 407. VII, 296.

[148] Bukârt, Cihad 131, Meğâzi 38, Denvât 50, Kader7, Tevlid 9; Müslim, Zikr 44, 45;EbU Dâvud, Vitr 26; Müsned, IV, 394, 402, 417-418.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/366-367.

[149] Bütan, Meğâzî 55; Deavât 23; Müslim, FedâiluVSnlîabe 165

[150] Buhârî, İstiskâ 21, Deavât 23: Müslim, İstiskâ 5, 7; Nesâî, Istiskâ 9, 17.

[151] Bithârî, Ahkâm 35, Cizye 11, Meğâzi 58, Deavât 22; Nesâl, Kudüt 17; Müsned, II, 151.

[152] Müslim, Cihad 58; Tirmîî, Tefsir 8. sûre 3.

[153] Tirmizt, Dua 11.

- [154] Ebû Dâvûd, Vitr 23, Tirmizî, Dua 104; İbn Mâce, Dua 13; Müsned, V, 438.
- [155] Müslim, Ciunua 53; Müsned, IV, 166.
- [156] Buhârî, tistikâ 22.
- [157] Bukâri, Deavât 23.
- [158] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/367-369.
- [159] İbn Mâce, Dua 12; Müsned, IV, 87, V, 55: ayrıca bk Ebû Davûd, Vitr 23; Müsned, i, 172, 183, IV, 86.
- [160] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/369-370.
- [161] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/370.
- [162] Günümüzde çok yakımdnn bildiğiniz devdünasyon uygulamaları, saz konusu fesadın "modern şekli" obrnk knbu) edilebilir.
- [163] Müslim, Cennet 81, 82; Ebû Dâvûd, Cenâiz 13; İbn Mâce, Ziilâd 14, Müsned, III, 293, 315...
- [164] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/370-373.
- [165] Müsned, IV, 11.
- [166] Müslim, Fiten 116.
- [167] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/373-376.
- [168] Buhârî, Ezan 29, Ahküm 52; Nesaî, İmame 49; Dârimî, SaJât 19; Muvatta, Saiatu'J-Ce-m3a 3; Müsned, II, 244, 376, 4]6...
- [169] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/377-378.
- [170] İsra ve Mi'râc'a dair hadisler ileride eî-trâ, 17/1. iyyet, 4. başlıkta gelecektir. -İnşaaîlatı-kîynafclnı da orada gösterilecektir.
- [171] Ebû Zerr (r.a)'in rivayet ettiği belirtilen bu hadis, Müsned, V, 178, 179, 265'te kayd edilmekle birlikte. Hz. İdris'ten ismen söz edilin emektedir.
- [172] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/378-381.
- [173] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/381-382.

[174] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/383.

[175] Bu gibi rivayetler mflna itibariyle Kur'ânî ifadelere ters olmamakta birlikte, sağlam bir senede dayanmadıkla anttan kabul görmeleri beklenemez. Kur'ân nassının belirttiği kadarıyla 'boylu poslu olduklarımın bilinmesi yeterlidir. Boyiu-poslu olduklarının vurgulanması, başkalarından farklı yapıda olduklarsın anlatmak için yeterli ve eksiksiz bir ifadedir. Bunun ölçü ve miktarlarını belirten ve sağlam olmayan rivayetlere gerek yoktur.

[176] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/384-386.

[177] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/387.

[178] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/388-389.

[179] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/388-389.

[180] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/389.

[181] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/389.

[182] Ebû Dâvûd, Libâs U- Tirmizî, Edeb 54.

[183] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 69, senesinde bilinmeyen ravj bulunduğu kaydıyla.

[184] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 70, senesinde zayıf râvi bulunduğu kaydıyla.

[185] Dârakutnî, Sünen, 111, 28.

[186] Tirmizi, Zühd 30.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7390.

[187] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/390-391.

[188] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/391.

[189] Buhârî, Tefsir 91. sûre 1; Müslim, Cennet 49; Tirmizî, Tefsir 91. sûre 1; Müsned, FV, 17.

[190] Buhârî, Meğâzî 8; Müslim, Cennet 76, 77; Nesâl, Cenâiz 117; Müsned, III, 104.

[191] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/392-395.

- [192] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/395.
- [193] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/395-396.
- [194] Ebû Dâvûd, Hıudud 28; Tirmizi, Hıudûcl 24: İbn Mâce, Hıudûd 12; Darakutnî, III, 124.
- [195] Bu kayıt, Tirmizî, Hısdûd 24'le hadis hıfzı olarak değil de, MSlik'in görüşü olarak zikredilmektedir.
- [196] Ebu Dâvûd, Hudûcl 28; Dârukutnî, III, 125.
- [197] Hadis ohıarak kaynağını tespit edemedik.
- [198] Ancak Hbû Yusuf ile Mıhnmmed'e göre Lûl kavminin amelini işleyenlere de had uygulanır, iel-İhtiyar, İV, 91).
İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/396-398.
- [199] Ebû Dâvûd, Hıudûd 29, Bu rivayet pek kuvvetli değildir" kaydıyla; Tirmizî, Hıudûd 23; İbn M&ce, Hudûd 13, İbn Abbas'a sorulan sonı ve cevabı kaydedilmeksizin.
- [200] Ebû Dûvûd, Huclûd 29; ayrıca bk. Tirmizi, Hudud 23.
- [201] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/398-399.
- [202] Tirmizi, Hudûd 2A; İbn Mâce, Hudûd 12; Müsned, III, 382.
- [203] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/399.
- [204] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/399-400.
- [205] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/401.
- [206] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/402.
- [207] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/402-403.
- [208] Bildiğimiz kadarıyla bu hususta bu kanaali pekiştiren güvenilir herhangi bir riv3yet bulunmamaktadır. Peygamberlerin görevi, konumları v.s... onların yaratılış itibariyle mükemmel olmalarının onlara en yakışan bir hal olmasını gerektirdiğidir.
- [209] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/403-404.
- [210] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/404.

[211] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/404.

[212] Suyûtî, ed-Durru'l-Menşûr, III. 503'ten anlaşıldığına göre, bunu sadece Taberî, rivayet etmiş; Ebû'l-Âliye de Ebû Hureyre'den mi, başkasından mı rivayet ettiği şüphesini belirtmiştir.

[213] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/404-405.

[214] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/405-406.

[215] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/406-408.

[216] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/408-410.

[217] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/410-411.

[218] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/411.

[219] İbnul-Cezerî; Hîremî adını uşıyın üç kişiden söz etmekte, (Ğdyetu'n-Nihâye fiTaba-kati'l-Kurrâ, I, 203) ancak bunların hangi ikisine "iki el-Hareml" denileceğini belirtmemektedir.

Bu üç şahsın adları. Haremlî b. Abdullah b. Mekkî. Haremlî b. Umîre b. Ebi Hafsa ve Haremlî b. Yunus el-Mueddeb b. Habib şeklindedir. Bu şahıslar hakkında verdiği bilgilerden hareketle "iki Haremlî"nin son iki şahıs olma ihtimali daha kuvvetli görülmektedir.

[220] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/412-413.

[221] Buna göre önceki buyruklar, 'günahlarından ötürü azaplanırdık' şeklinde cümle biter ve yeni cümle: 'Ve Biz onların kalplerini mühürleriz de...' anlamında olur.

[222] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/413-414.

[223] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/414-415.

[224] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/415.

[225] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/415-416.

[226] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/416-

418.

[227] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/419-420.

[228] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/420-422.

[229] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/422.

[230] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/423-424.

[231] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/424-426.

[232] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/427.

[233] Buhârî, Ezûtı 128. İstîska:ı 2, Cılwd 98, Enbiyâ 19, Tefsir 3. sûre 9, 4. sûre 21, 44. sûre 2; Müslim, Mesücidl 294, 295, Sıfâtu'l-Münâfikîn 40: Ebû Dâvûd, Vitr 10; iVesdî Tatbik 27; tbn Mâce, İkninetu's-S;ıl.ît 145; Dârimi, Salât 216...

[234] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/428-429.

[235] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/429.

[236] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/430.

[237] Ebû Dâvûd, Ednhî 21: Müsned, VI. 381.

[238] Yakın lafızlarla; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, V, 10i, 117.

[239] Burada istisna edatından (Ancak...) sotım gelmesi gereken müstesna zikredilmemiş tir. 'Ancak istemeden kişinin kalbine böyle bir duygu gelebilir; onu da Allah tevekkül ile giderir" demektir. İhtisas olsun diye hazfedilmişler, (İbnu'l-Esir, en-Nihâye, III, 152)

[240] Ebû Dâvûd, Tıb 24; Tirmizl, Siyer 47; İbn Mâee, Tıb 43.

[241] Mü8ned, I, 220.

[242] Ebâ Dâvûd, Tıb 24.

[243] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/430-433.

[244] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/433.

[245] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/434.

[246] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/434.

[247] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/434-

435.

[248] el-Heysemî, MecmauzZevâid, IV, 39, ravilerinden Muluımmmed b. İsmail b. Ayyaşın zayıf olduğu kaydıyla.

[249] İbn Mâce, Saycl 9.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/435.

[250] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/

[251] Buhârî, Zebüih 13; Müslim, Sayd 52; Tirmızıl, Etime 22; Nesâi, Sayd 37; Dârimî, Sayct 5; Müsned, IV, 353. 357, 380.

[252] Dârakutnl, IV, 272; İbn Mâee, Et'ime 31; Müsned II. 97.

[253] İbn Mûce, Sayd 9.

[254] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/435-436.

[255] er-Tirniizî cUHükîm, Nevâdiru'l-Usûl, I, 542-543.

[256] Elimizdeki matbu nüshada bu ibareler yok.

[257] et-Tirmizî el-H:ıkîra, a.g.e., I, 543.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/436-437.

[258] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/437-438.

[259] Ebû Dâvûd, Edeb 164, {"kurbağa" yerine "an"); İbn Mûce, Saya 10; Dârimî, Ednlî 26, ("kurbağa yerine "cırı"); Müsned, I, 332, 347, ("kurbağa yerine "an").

[260] Ebû Dâvad, Edeb 165, Tıb 11; Nesal, Sayd 36; Müsned, 111, 453, 499.

[261] et-Tirinizî el-Hakim, Nevâdiru'l-Usûl, I, 544.

[262] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/438-439.

[263] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/439-440.

[264] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/441-442.

[265] Tirmizi, Firen 18; Müsned, V, 218.

[266] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/442-443.

[267] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/443.

- [268] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/444.
- [269] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/444-445.
- [270] Buhârî. Rîkaak 5; Müsned, [I. 275. 320. 417.
- [271] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/446-447.
- [272] Buhârî, Fertâilu Ashâbi'n-Nebîyy 9. Meğ;1rı78: Müslim, Fednîlî's-Sahâbe 50, 31, 32; Tîr-mizî, Menâkıb 20; İbn Möce, Mukaddime İl, lı. no; 121; Müsned,], 170, 177, 179, 132. 184. 185, M, 32.
- [273] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/448-449.
- [274] TefsirMen ;ıyrı ve belli bir müellifi olan bir eseri kastetmediği, bunun yerine bu buyruk ile ilgili olarak seleften yapılmış rivayetlere :ıtıftn bulunduğu anlaşılmaktadır.
- [275] Buhârî, Hıssûnıât 1; Müslim, Fedüil 161, 162: Ebû Dâvûd, Şiirine]3; Müsned, III, 31.
- [276] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/449-452.
- [277] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/452-453.
- [278] Sııyûtl. ed-Durru'l-MeıııUr, III. 548'de Ali b. Ebî Tulib (r.a Vın sözü olarak kayd edilmektedir
- [279] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/453-456.
- [280] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/456-458.
- [281] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/458-460.
- [282] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/460-461.
- [283] Hndis için L>k.: Btıhârî, Cenfiiz 69; Müslim, FcdSil 157-153; Nesal, Cengiz 121: Müsned, II, 269, 315.
- [284] EbûDâvâd, Edeb 3.

- [285] Ebû Dâvûd, Edeb i: Müsned, IV, 226.
- [286] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/462-464.
- [287] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/464-465.
- [288] Tirmizî, Sıfıym'l-Kıyâine 54. "... afiyet verir..." verine; *.., on:ı merhamet eder..." şeklinde.
- [289] Bulîârî, Kader 13; Müslim, Zikr 53; Nesâî, İstiâzc 34, :15; Müsned, II, 246.
- [290] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/465-469.
- [291] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/470-471.
- [292] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/471-472.
- [293] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/473-476.
- [294] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/476-477.
- [295] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/477-478.
- [296] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/478-479.
- [297] Buhârî, VudûT 75, Denvül 6, 7. 9, Tevhîd 34; Müslim, Zikr 56, 57; Ebû Dâvud, Edeb 98; Tirmizî, Denvât 16, 116; İbn Mâce, Dua 15; Dârimi, istizan 51: Müsned, IV. 285, 290, 292, 296.
- [298] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/479.
- [299] Buhârî, Savın 13; Müslim, Sly:lm 15: Ebû DâvCıd, Savın A: Nesal. Siyam 17: Müsned, İT, Cl 52, Y22, 129.
- [300] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/480.
- [301] Buhârî, Buya 50, Tefsir -iti. sûre 3; aynen bk. Tinniz'ı, Birr 69.
- [302] Müsned, II. 174.
- [303] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/480-

481.

[304] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/481.

[305] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/481-482.

[306] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/482.

[307] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/482-483.

[308] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/483-484.

[309] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/484.

[310] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/484.

[311] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/485-486.

[312] Buharı, Tefsir 2. sflre 5; Müslim, Tefsir 1; Tirmizt, Tefsir 2. sûre 2

[313] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/486-488.

1. Tivratta Onlardan Alınan Söz:

2. Adaletten Ayrılmının Sebebi ve Rüşvet:

1. Âdem Oğullarından Alınan Söz:

2. İnsan ve Kader:

3. Bu Âyetin Kapsamı Umumi mi, Hususi mi?

4. Küçükken Ölenlerin Durumu:

5. Adem Oğullarının Zürriyeti:

6. Allah'ın Rububiyeini İkrar:

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

2. Yüce Allah'ın En Güzel İsimleri (el-Esmâ'ül-Hüsna):

3. İsim İle Müsemmâ Arasındaki İlişki:

4. Allah'ın İsimlerinin "En Güzel" Diye Nitelendirilmesinin Sebebi:

5. Allah'ın En Güzel İsimleriyle (el-Esmâ'ül-Hüsna) Allah'a Dua Etmek:

6. Yüce Allah'ın Diğer İsimleri:

1. İlhâd (Eğriliğe Sıpmak):

2. Allah'ın İsimlerine Birşeyler Katmanın ve Eksiltmenin Mahiyeti:

1. Tefekkür Amacıyla Bakmak:

2. Allah'a Taklidi İman Etmenin Hükümü:

3. Kelâmı Metodlarla Allafû Tanımak Zorunlu Değildir:

4. İbretle Bakmanın Meşru Çerçevesi:

İ. İnsanın Yaratılması:

2. Hamileliğin Sebepl Olduğu Bazı Endişeler:

3. Bu Âyet-i Kerimede Sozkonusu Edilen "Şirk'in Mahiyeti:

4. Hamilelik Bir Hastalık mıdır ve Hamilelik Halindeki Mali Tasarrufların Hükümü:

5. Hamile İle İlgili Mahkeme Hükümleri ve Bâin Talakla Boşanmış Hamileye Ricat Yapmak:

6. Savaşa Katılanın Malî Tasarruflarının Hükümü:

7. Dehşet ve Fırtına Zamanlarında Deniz Yolculuğu Yapanın Hükümü:

1. Kapsamlı Bir Âyet:

2. Urf: Maruf:

3. Cahillerden Yüz Çevirmek:

1. Şeytanın Vesveselerine Karşı Allah'a Sığınmak:

2. Şeytanın Çeşitli Vesveseleri ve Bunlara Karşı Alınacak Tedbîrler:

1. Şeytanın Vesveselerine Karşı Takva:

2. Cahillerden Yüzçevirmeye Örnek:

1. Ayetin Nüzul Sebebi ve Namazda Okunan Kur'ân'ı Dinlemek:

1. Meleklerin Mevkii ve Görevleri:

2. Kur'ân-ı Kerim'deki Secdeler (Tilavet Secdeleri):

3. Tilavet Secdesinin Vücubu:

4. Tilavet Secdesinin Şartları:

5. Tilavet Secdesinin Vakti:

6. Tilavet Secdesi Yaparken Söyleneccek Sözler:

7. Secde Âyetinin Namazda Okunması:

8. Secde Âyeti Okunduğunda Dinleyenin Hükmü:

163. Onlara deniz kıyısındaki o kasabanın durumunu da sor. Hani onlar Cumartesi gününde haddi aşmışlardı. Çünkü Cumartesilerinde balıkları akın akın meydana çıkarak yanlarına geliyor, tatil yapmadıkları gün İse yanlarına gelmiyordu. İşte Biz, İtaatten çıktıklarından dolayı kendilerini böylece İmtihan ediyorduk.

164. Hani içlerinden bir topluluk: "Allah'ın kendilerini helak edeceği veya çetin bir azab İle cezalandıracağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?" dediği zaman onlar: "Rabbimize karşı mazeret olsun ve belki bunlar da sakınırlar diye" demişlerdi.

"Onlara deniz kıyısındaki o kasabanın durumunu da sor." Yani, o kasaba halkının durumu hakkında sor demektir. Kasaba halkını anlatmak üzere kasabayı zikretmiş olması, kasabanın onların kardıkları yer, yalıutta bir araya toplanıp gelmelerine sebep olan yer oluşundan dolayıdır. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "İçinde bulunduğumuz o kasabaya da sor." (Yusuf, 12/82) buyruğu İle "Sa'd b. Muaz'ın ölümü sebebiyle Arş sarsıldı"^[1] hadisidir. Bununla Hz. Peygamber arş ehli olan melekleri kastetmektedir. Onlar, Hz. Sa'd'ın kendilerine geleceği müjdesi ve buna sevindikleri için öyle ifade edilmiştir.

Yani sen, sana komşuluk eden yalıudilere geçmişlerine dair haberleri, onlardan maymunlara ve domuzlara dönüştürüldüklerine dair kimselerin haberlerini sor. Bu İse, onlara gerçeği söyletmek (takrir) ve azarlamak kastıyla yöneltlen bir sorudur. Bu da Peygamler (say)'ın doğruluğunun alameti idi. Çünkü yüce Allah onu, başkalarından bu gibi şeyleri öğrenmeksizin bu hususlar hakkında haberdar etmişti.

Onlar şöyle diyorlardı: Biz, Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz. Çünkü bizler O'nun gerçek dostu İbrahim'in soyundan ve İsrail'in soyundan geliyoruz. Bunlar ise, Allah'ın İlk çocuklarıdır. (Bk. el-Maide, 5/18. âyetin teFsiri) Allah ile konuşmuş Musa'nın soyundandır ve onun torunlarından olan Uzeyr'in soyundandır. Biz de onların çocuklarındanız. Bunun üzerine yüce Allah Pey-

gambçrine: Ey Muhammed, onlara o kasaba hakkında sor. Ben, o kasaba halkını günahları sebebiyle azaplandırmadım mı? Bu ise, onların sadece şeriatın fer'i hükümlerinden birisini değiştirmeleri sebebiyle olmuştu.

Bu kasabanın hangisi olduğunu tayin hususunda farklı görüşler vardır. İbn Abbas, İkrime ve es-Süddî, buranın Eyle olduğunu söylemişlerdir. Yine İbn Abbas'tan buranın Eyle ile Tûr arasındaki Medyen olduğunu söylediği nakledilmiştir.

ez-Zührî buranın Taberiye olduğunu ifade etmiştir. Katade ve Zeyd b. Eşlem ise burası Şam kıyılarında bir yerde Medyen ile Aynun arasında Makna diye bilinen yerdir. Yahudiler bu kıssayı kendileri hakkında tahkir edici ve aşağılayıcı bir muhtevası bulunduğundan dolayı gizleyip dururlardı.

"Deniz kıyısındaki o kasaba" yani, denize yakın bulunan o kasaba... Meselâ; tabiri, eve yakın idim demektir.

Hani onlar Cumartesi gününde haddi aşmışlardı." Yani, o günde balık avlamaları yasak kılındığı halde balık avlıyorlardı. "Yahudiler Cumartesi günü çalışmayı bıraktılar," denilir.

ise, kişiyi -mesela- dilsizlik gibi bir hal aldı. "sükûn buldu, hareket etmedi" anlamına gelir. Cumartesi gününe eriştiler. Yahudiler Cumartesi'ye girdiler" tabirleri kullanılır.

Sebt (Cumartesi) bilinen gündür. Kelime olarak da rahat etmek ve kesmekten gelir. Çoğulu ise, şekillerinde gelir.

Rasulullah (sav)'ın da şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Kim Sebt (Cumartesi) günü hacamat yaptırır da ona bir baras (baraş) hastalığı isabet ederse, kendisinden başka kimseyi kınamasın."[\[2\]](#)

İlim adamlarımız der ki: Bunun böyle olmasının sebebi, kanın Cumartesi günü soğuk olmasından dolayıdır. Eğer sen kanı dışarı akıtmak için müdahalede bulunacak olursan, o da gereği gibi akmaz ve bu baras'a dönüşür.

Cemaat "Haddi aşmışlardı" diye okumuşlardır. Ebu Nehîk İse, şeklinde "ye" harfî ötreli, "ayn" harfî esreli, "dal" harfini de şeddeli olarak okumuştur. Birinci kıraat; "Haddi aşmak"tan gelirken, ikinci kıraat; "gerekli hazırlığı yapmak"tan gelmektedir. Yani, balıkları yakalamak için gerekli araçları hazırlıyorlardı anlamına gelir. İbn es-Semey-ka ise, "Sebt" kelimesini çoğul olarak; "Cumartesi günlerinde," diye okumuştur.

"Çünkü Cumartesilerinde... balıkları yanlarına geliyor" buyruğundaki "Cumartesileri" anlamına gelen; kelimesi, "Sebt" kelimesi çoğul yapılarak diye de okunmuştur.

"Akın akın meydana çıkarak." Yani, su üzerinde oldukça fazla görünerek

kalabalıklar halinde gelerek, demektir.

el-Leys der ki; Başlarını yukarı doğru kaldırmış balıklar, anlamına gelir. Bunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Denizdeki balıklar, Cumartesi günleri denizden büyük kalabalıklar halinde geliyor ve Eyle kasabası bundan dolayı çokça kalabalıklaşıyordu. Yüce Allalı, bunun üzerine bu balıkların Cumartesi günü avlanmayacağı ilhamını verdi. Çünkü yüce Allah yahudilere o gün balık avlamalarını yasaklamıştı.

Şöyle de denilmiştir. Bu balıklar, onların kapılarına kadar başlarını yukarı doğru kaldırarak tıpkı beyaz kuşlar gibi akın akın geliyordu. -Bunu, mü-teahlir müfessirlerden bazıları böylece nakletmiştik- Onlar da Cumartesi günü haddi aşarak bu günde balıklan alıp yakaladılar. Bu açıklamayı da el-Ha-sen yapmıştır. Batıkları Pazar günü aldıkları da söylenmiştir. İleride de açıklanacağı gibi daha sahih olan da budur.

"Tatil yapmadıkları gün ise" balıklan "yanlarına gelmiyordu." Yani, Sebt yapmadıkları gün demektir. Sebt yapmak ise, Cumartesi gününü ta'zim etmek demektir. el-Hasen, "Tatil yapmadıkları gün" kelimesini "ye" harfini ötreli olarak; şeklinde okumuştur. Yani, Cumartesi gününe girmedikleri gün, anlamına gelir. Nitekim; ifadeleri Cuma gününe, öğlen vaktine, yeni aya girdik, anlamında kullanılır.

"İşte Biz, itaatten çıktıklarından dolayı kendilerini böylece imtihan ediyorduk." Yani, ibadette onlara işi sıkı tutuyor ve onları deniyorduk.

el-Huseyn b. el-Fadl'a şöyle sorulmuş: Siz, "helal, sana ancak seni hayatta tutacak kadarıyla gelir, haram ise sana hadsiz, hesapsız olarak gelir" anlamını Allah'ın Kitabında bulabiliyor musunuz? O, şu cevabı vermiş: Evet, ben bunu Davud ile Eylelilerin kıssasında buluyorum: "... çünkü Cumartesilerinde balıkları akın alan meydana çıkarak yanlarına geliyor, tatil yapmadıkları gün ise yanlarına gelmiyordu."

Bu âyet-i kerime ile ilgili kıssalar arasında rivayet olunduğuna göre bu olay, Davud (a.s) zamanında olmuştu. İblis de bunlara telkinde bulunarak şöyle demişti: Size bu balıkları Cumartesi günü yakalamanız yasaklandı. Bunun için siz havuzlar yapın. Bu sefer onlar da Cuma günü balıkları havuzlara sürüklüyorlar, orada kalıyorlar ve suyun azlığı dolayısıyla da oradan çıkmak imkanını bulamıyorlardı. Onlar da Pazar günü bu balıkları tutup çıkartıyorlardı.

Eşheb, Malik'ten şöyle dediğini rivayet eder: İbn Numan'ın iddiasına göre onlardan herhangi bir kimse ip alır, bu ipin ucuna iki uçlu bir düğüm atar, bu düğümü de balığın kuyruğuna atardı, ipin diğer ucu ise bir kazığa bağlı bulunurdu. O, ipi bu haliyle Pazar gününe kadar bırakırdı. Daha sonra bu işi

yapanın başına herhangi bir bela gelmediğini görünce, diğer insanlar da bu şekilde davranmaya başladılar ve nihayet balık avı oldukça çoğaldı. Bahklar pazarlarda satılmaya ve haddi aşmış fasıldar açıktan açığa balık avlamaya başladı. İsrailoğultanndan bir kesim kalkıp bu işten vazgeçmelerini istedi. Açıktan açığa bunu yasaklamaya çalıştılar ve bu işi yapanlardan uzak-îaştılar.

Denildiğine göre bu yasağın çiğnenmesine karşı çıkanlar, biz sizinle bir arada kalamayız, diyerek kasabayı bir duvarla ikiye ayırdılar. Bu yasağın çiğnenmesine karşı çıkanlar bir seferinde meclislerinde bulundukları sırada, yasağı çiğneyenlerden kimsenin dışarı çıkmadığını gördüler. Mutlaka bunların başına bir iş gelmiştir, diyerek duvara tırmanıp onlara baktılar, maymunlara dönüştürülmüş olduklarını gördüler. Kapıyı açıp yanlarına gittiler. Maymunlar insanlar arasından akrabalarını tanıdılar. Fakat insanlar, maymunlar arasındaki akrabalarını tanıyamadılar. Bu sefer her bir maymun insanlardan olan akrabasının yanına gidiyor, elbiselerini koklayıp ağlamaya başlıyordu. İnsanlar onlara: Biz size bu İşten vazgeçmenizi söylemiyor muyduk? diyorlar, maymunlar ise başlarını; evet anlamında hareket ettiriyorlardı.

Katade der ki: Genç olanları maymunlara, yaşlıları da domuzlara dönüştürüldü. Aralarından yalnızca bu işten vazgeçmelerini isteyenler bu azaptan kurtuldular, diğerleri ise helak edildiler.

Bu görüşe göre İsrailoğulları ancak iki kesime ayrılmış oldular. Buna göre yüce Allah'ın: "Hani içlerinden bir topluluk: Allah'ın kendilerini helak edeceği veya çetin bir azab ile azaplandıracağı bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz dediği zaman..." Yani, bu işi yapanlar öğüt verenlere öğütleri sırasında şöyle demişlerdi: Eğer sizler, Allah'ın bizi helak edeceğini biliyorsanız bize ne diye öğüt veriyorsunuz? Bunun üzerine Allah da onları maymunlara dönüştürmüştü.

(Öğüt verenler ise): "Rabbimize karşı mazeret olsun ve belki bunlar da sakınırlar diye demişlerdi." Yani, öğüt verenler şu cevabı vermişlerdi: Bizim size öğüt verişimiz, Rabbimize karşı bizim için mazeret olsun diyedir. Yani, belki siz sakınırsınız diye size öğüt vermemiz bizim için bir görevdir. Ta-berî bu görüşü İbnİ'l-Kelbî'den, senediyle nakletmektedir.

Müfessirlerin cumhuru (çoğunluğu) ise, şöyle demişlerdir: İsrailoğulları üç fırkaya ayrılmışlardı. ÂyeM kerimedeki zamirlerden zahiren anlaşılan da budur. Bu fırkanın birisi isyan etmiş ve balık avlamıştı. Bunlar da yaklaşık yetmiş kişi idiler. Bir kesim bu işi terketmelerini istemiş ve onlardan ayrılmıştı, bunlar da oniki bin kişi İdiler. Diğer bir kesim ise, avlayanlardan ayrılmakla birlikte ne vazgeçmelerini istedi, ne de isyan etmişti. İşte bu üçüncü kesim, Öbürlerini yaptıklarından vazgeçirmeye çalışanlara; sizler, -zann-ı- galibe ve yüce Allah'ın

o dönemlerde isyan eden toplumlara yaptıklarından anlaşıldığına göre- Allah'ın helak edeceği yahut azaba uğratacağı bir toplulu-

ğa -İsyan edenleri kastediyorlar- ne diye öğüt veriyorsunuz demişlerdi.

Bunun üzerine bu günahı işleyenleri vazgeçirmek isteyenler şu cevabı vermişlerdi: Bizim öğüt verişimizin sebebi, Allah'a karşı bizim mazeretimiz olması içindir ve belki de onlar bu işten sakınırlar diyedir. Eğer iki kesim olsalardı bu işten vazgeçmelerini isteyen kesimin isyan eden kesime: "...ve olur ki, sakınırsınız" demeleri gerekirdi.

Bundan sonra da şu hususta ihtilaf edilerek bir kesim şöyle demiştir: İsyan edenlere vazgeçmelerini söylemeyen, kendileri de isyan etmeyen kesim de, bu vazgeçirmeyi terkettiklerinden dolayı ceza olmak üzere isyan eden kesimle birlikte helak edildiler. Bunu İbn Abbas ifade etmiştir. Yine o, ben bunlara ne yapıldığını bilemiyorum, demiştir. Âyet-i kerimenin zahirinden de anlaşılan budur. (Âyet-i kerime bunların akıbetinden söz etmemektedir).

ikrime der ki: Ben, İbn Abbas'a bunlara neler yapıldığını bilmiyorum deyince, şöyle dedim: Bu gibi kimselerin isyankârların yaptıklarından hoşlanmadıklarını, onlara muhalefet ettikleri, bunun İçin de: "Allah'ın kendilerini helak edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz" dedikleri dikkat çekmiyor mu? Ben, bu hususta ona, bunların sonunda kurtulmuş olduklarını kabul ettirinceye kadar ısrarıma devam ettim, sonunda bana bir elbise hediye etti. Bu da el-Hasen'in görüşüdür.

Yalnızca haddi aşan kesimin helak edilmiş olduğuna delil teşkil eden buyruklar arasında yüce Allah'ın: "Zulmedenleri de... yakaladık" (el-A'raf, 7/165) buyruğu ile: "Andolsun sizden Cumartesi günü haddi aşanları bil- . mişsinizdir..." (el-Bakara, 2/65) âyeti delil teşkil etmektedir.

İsa ve Talha; "Bir mazeret olsun diye" şeklinde nasb ile okumuşlardır. el-Kisa'ye göre bunun nasb oluşu iki sebeptendir: Birincisine göre master olarak nasbedilmiştir, ikincisine göre; takdiri ile nasbedilmigtir. Yani biz bunu mazeret olsun diye yaptık, anlamındadır. Aynı zamanda bu, Hafs'ın, Asım'dan rivayet ettiği kıraatidir.

Diğerleri ise, bu kelimeyi ref ile okumuşlardır ki, tercih edilen de budur. Çünkü onlar, yaptıkları ve kınandıkları bir işten dolayı özür dilemek, mazur görülmek için özür beyan etmek istememişlerdi. Bunun yerine onlara, niye öğüt veriyorsunuz denilince, onlar da bizim öğüdümüz mazeret teşkil etsin diyedir, demişlerdi. Eğer bir kimse diğerine şu işten dolayı Allah'a da sana da özür beyan ediyorum, diyerek bununla da özür dilemeyi kastediyor ise, o takdirde bu kelime nasbedilir. Sibeveyh'ın görüşü budur.

Âyet-i kerime aynı zamanda Seddü'z-Zerai'nin kabul edileceğine delil teşkil etmektedir.

el-Sakara Sûresi'nde (2/63. âyet, 3. başlıkta) ve oradaki açıklamalar arasında başka yaratıklara dönüştürülenlerin soylarının devam edip etmediğine dair açıklamalar geniş bir şekilde geçmiş bulunmaktadır. Cenab-ı Allah'a hanıd olsun. Yine Âl-i İmran (3/21-22. âyet, 2. başlıkta) ile el-Maide Sûresi'nde (5/79. âyette) iyiliği emredip münkerden alıkoymaya dair açıklamalar geçtiği gibi, en-Nisa Sûresi'nde de (4/140-141. âyetlerin tefsirinde) fesat ehlinden ayırıp onlardan uzak durmaya, onlarla birlikte oturup kalkanların onlar gibi olacağına dair açıklamalar geçtiğinden, burada bu açıklamaları tekrarlamamanın bir anlamı yoktur.

[3]

165. Onlar, kendilerine verilen öğütleri unutunca Biz de kötülükten alıkoyanları kurtardık. Zulmedenleri de yapageldikleri fasıklıkları yüzünden şiddetli bir azapla yakaladık.

"Unutmak" hem yanılarak, hem de kasti olarak terkedenden kimse hakkında kullandır. Çünkü yüce Allah: "Onlar kendilerine verilen öğütleri unutunca..." diye buyurmuştur ki, kasti olarak onu terkedince anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Onlar Allah'ı unuttu, O da kendilerini unuttu" (et-Tevbe, 9/67) buyruğu da bu türdendir.

"Şiddetli bir azapla" oldukça ağır ve celin bir azapla "yakaladık."

"Şiddetli" kelimesinin onbir çeşit kıraati vardır:

- 1- Ebu Amr, Hamza ve el-Kisaî'nin "fail" vezninde; şeklindeki kıraatleri.
- 2- Mekkelilenn aynt vezinde ancak "be" harfî esreli olarak; şeklindeki kıraatleri.
- 3- Metlinelilerin; şeklinde "be" harfî esreli, "ya" sakın, ondan sonra da "sin" harfî çift esreli okuyuşları.

Bu hususta da iki görüş vardır: el-Kisaî der ki: Bu kelimenin aslı; şeklinde şeddesiz ve denizelidir, İki "ye" harfi yanyana geldikten sonra birileri hazfedilip ilk harf de esreli okunmuştur, Ekmek ve şehid demek gibi. Bunun "fi'l" vezni üzere; şeklinde olup ilk harfini esreli okuduktan sonra hemzeyi tahfif ile ve kesreyi de hazf ile okunduğunu kastettiği de söylenmiştir. Tıpkı; denildiği gibi.

4- el-Hasen'in kıraati. Buna göre "be" harfî esreii, ondan sonra sakın bir hemze, ondan sonra da üstün bir "sin" şeklindeki kıraatidir.

5- Ebu Abdurrahman el-Mukri') şeklinde "be" harfî üstün, hemze esreli, "sin" de iki esreii olarak okumuştur.

6- Yakub el-Kari' der ki: Bazı kıraat alimlerinden; şeklinde "be" harfî üstün, hemzesi esreli, "sin" üstün olarak okudukları rivayeti de gelmiştir.

7, 8, 9- el-A'meş'in kıraati ise, "fey'il" vezninde; şeklindedir. Yine ondan fay'al vezninde; şeklinde okuduğu rivayet edildiği gibi, şeklinde "be" harfi üstün ve hemzesi şeddeli ve esreli okuduğu da rivayet edilmiştir. el-A'meş'in bütün bu kıraati erin de ki "sin" harfi ise, iki esre lidir.

10- Nasr b. Asım'ın; şeklinde "be" harfi üstün, "ye" harfi de şeddeli olup hemzesiz okuyuşu,

11- Yakub el-Kari, der ki: Bazı kıraat alimlerinin; şeklinde "be" harfi esreli, ondan sonra sakın hemze ile, ondan sonra da üstün harekeli "ye" ile okuduklarına dair rivayet de gelmiştir.

İşte bunlar toplam onbir kıraattir. Bunları en-Nehhâs nakletmektedir.

Ali b. Süleyman der ki: Araplar; Bayağı bir şey getirdi," derler. Buna göre; Bayağı, adi azap" demek olur.

el-Hasen'in kıraatine gelince, Ebu Hatim bu kıraatin açıklanabilecek bir tarafı olmadığını iddia etmiş ve şöyle demiştir: Çünkü; denilemez ki, denilebilsin.

en-Nehhas İse şöyle demektedir: Ebu Hatim'İN bu sözü merduttur. Çünkü nahivciler; "Şunu şunu yaparsan, o ne İyi ne güzeldir!" derler ve bununla da yaptığın o işin çok güzel olduğunu kastederler. el-Hasen'in kıraatine göre ise buyruk, Onları öyle bir azap ile yakalarız ki, o ne kötü bir azaptır! takdirinde olur. [4]

166. Böylece onlar serkeşlik ederek kendilerine yasak kılananları yapmakta ısrar edince, kendilerine: "Allah'ın rahmetinden uzak, aşağılık maymunlar olun" dedik.

"Böylece onlar serkeşlik ederek kendilerine yasak kılınanları yapmakta ısrar edince" yani, Allah'a isyanda haddi aşmayı sürdürünce "kendilerine: ...aşağılık maymunlar olun dedik."

"Aşağılık...lar" kelimesi; Ben onu uzaklaştırdım, kovdum, o da uzaklaştı ifadesinden gelmektedir. Buna dair açıklamalar Bakara Sûresi'nde (2/65. âyet, 3. başlığın son taraflarında) geçmiş bulunmaktadır.

Bu buyruk, masiyet işlemenin ilahî azaba ve intikama sebep teşkil ettiğini göstermektedir. Bunun da anlaşılmayacak kapalı bir tarafı yoktur

Denildiğine göre, yüce Allah bu sözleri kendilerine işitebilecekleri bir sesle söyledi, onlar da böyle oluverdiler. Bir başka açıklamaya göre ise, buyruk Biz onları maymunlar yaptık, anlamındadır. [5]

167. O vakit, Rabbin onlara: Kıyamet gününe kadar üzerlerine mutlaka kendilerini en kötü azaba uğratacak kimseler göndereceğini bildirdi. Şüphe yok

ki, Rabbin cezayı çabucak verendir. Ve muhakkak ki O, mağfiret ve rahmet edendir.

Yani, yüce Allah, onların geçmişlerine şunu bildirmişti: Eğer buyruklarımı değiştirir ve ümmî peygambere İman etmeyecek olurlarsa, Allah, üzerlerine kendilerine azap verecek kimseleri gönderecektir, Ebu Ali der ki: Med'li olarak; "Bildirdi," demektir. (Âyet-i kerimede "bildirdi" anlamındaki kelimeyle aynı kökten). Buna karşılık "zel" harfi şeddeli olarak; da, seslendi demektir. Bir kesim ise, şekillerinin ikisinin de "bildirdi" anlamına geldiğini söylemişlerdir. Tıpkı, "Kesin olarak inandı" demek gibi. Şair Züheyr de der ki:

"Şöyle dedim: Şunu bil ki, avın gafil bir anı vardır.

Eğer bu anı kaçırmayacak olursan, şüphesiz ki onu öldürürsün?"

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Şunu bil ki, insanların en kötü kabilesi, aralarında ki parolaları (Bir deve çobanı adı olan): Yesar diye Beslenenlerdir."

Burada; "Bil ki, Öğren ki" fiilleri; "Bil ki" ile aynı anlamdadır.

"Kendilerini... uğratacak" tattıracak anlamında olup, buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/49. âyet, 7-8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Burada maksadın Buht Nassar olduğu, Araplar olduğu, Muhammed (sav)'m ümmeti olduğu söylenmiştir. Daha zahir (kuvvetli) olan görüş de bu sonuncusudur. Çünkü Kıyamet gününe kadar kalacak olan ümmet onlardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Abbas der ki: Burada "En kötü azap" dan kasıt cizyenin alınmasıdır.

Onların maymun ve domuzlara dönüştürüldükleri ileri sürülerek onlardan cizye nasıl alınacak diye sorulacak olursa, şu şekilde cevap verilir: Cizye, onların çocuklarından ve soyundan gelenlerden alınacaktır. Onlar ise en zillet-li kavim olan yahudilerdir. Said b. Cübeyr'den rivayete göre, "en kötü azapMan kasıt haraçtır. Hz. Musa'ya gelene kadar hiç bir peygamber haraç toplamış değildir. Haracı ilk olarak tesbit eden odur. Onüç yıl süreyle haraç topladı, sonra da bunu bıraktı. Daha sonra da haraç toplayan peygamber ise, bizim peygamberimizdir.

[6]

168. Onları, yeryüzünde paramparça topluluklar halinde dağıttık. Onlardan kimi salihlerden oldu, kimi de bundan aşağıdadır. Belki dönerler diye de onları hem iyiliklerle, hem de kötülüklerle İmtihan ettik.

"Onları yeryüzünde paramparça topluluklar halinde dağıttık." Yani Biz onları, ülkelere, değişik yerlere dağıttık.

Bununla yüce Allah, işlerinin dağıtılmış olduğunu, onların sözbirliği ederek bir

araya gelip birleşmelerinin sözkonusu olmadığını anlatmak istemiştir.

Onlardan kimi salihlerden oldu" buyruğu mübtedâ olarak ref mahallindedir. Maksat, Muhammed (sav)'a iman edenler, aralarından herhangi bir değişiklik yapmayanlar ve Hz. Musa'nın şeriatinin nesli edilmesinden önce ölenler kastedilmektedir. Yahut da, önceden de geçtiği üzere Çin'in öte tarafında bulunanlardır.

"Onlardan kimi de bundan aşağıdadır" anlamındaki ise, zarf mahallinde mansubtur. en-Nehhas der ki: Bunu ref ile okuyan kimse olduğunu bilmiyoruz. Maksat ise onların kâfir olanlarıdır,

"Biz de belki dönerler" yani küfürlerinden vazgeçip geri dönerler "diye de onları hem iyiliklerle" bolluk ve afiyet ile "hem de kötülüklerle" yani, kuraklık, türlü zorluk ve sıkıntılarla "imtihan ettik." [7]

169. Onlardan sonra kötü kimseler gelip yerlerine geçti. Kitab'a da mirasçı oldular. Bu dünyanın değersiz malını alırlar (ve): "Bize ileride mağfiret olunur" diyorlardı. Kendilerine ona benzer değersiz bir meta gelirse, onu da alıyorlardı. Allah'a karşı haktan başkasını söylemeyeceklerine dair kendilerinden o kitabın teminatı alınmadı mı? Halbuki onda olanı durmadan okumuşlardı. Âhîret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akletmeyecek misiniz?

Yüce Allah: "Onlardan sonra kötü kimseler gelip yerlerine geçti" buyruğu ile, yeryüzünde darmadağın ettiği kimselerin çocuklarını kastetmektedir.

Ebu Hatim der ki: kelimesi, "lam" harfi sakın olarak "çocuklar" anlamındadır. Tekili ve çoğulu arasında fark yoktur, "Lam" harfi üstün olarak) ise, "bedel, onun yerine geçen" demektir. İster çocuk olsun, ister yabancı olsun farketmez.

İbnü'l-A'rabî' ise, şeklinde "lam" harfi üstün olursa, başkalarının yerine geçenlerin salih olmaları halinde, sakın olursa ise, salih olmamaları halinde kullanılır, demiştir. Nebî der ki:

"Kanatları altında yaşananlar geçip gittiler

Bense, uyuz olmuşun derisini andıran sonrakiler arasında kaldım."

Bayağı sözlere; denilmesi de buradan gelmektedir. Yine, kullanılagelen bir deyim olan; "Bin defa sustu, sonunda da bayağı bir söz söyledi," sözü de bu kabildendir. O halde, bu kelimenin "lam" harfi sakın olursa, yermek anlamını, üstün olursa da övmek anlamını verir. Meşhur kullanım şekli de böyledir. Nitekim Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Bu ilmi sonradan gelenlerin her biri arasından o neslin adil olanları taşır." [8] Bu iki şeklin herbirinin diğeri yerine kullanıldığı da olur. (Meselâ) Hassan b. Sabit der ki:

"Sana doğru atılan ilk adım bizim adımımızdır. Ve bizden sonra gelenlerimiz;

Allah'a itaat yolunda ilklerimize tabidirler."

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Biz'oyile bir halef ile (sonradan gelenlerle) karşılaştık ki, onlar ne kötü haleftir!

Yüzümüze kapısını kapattı, sonra da yemin etti. Kapıcı, yükü ağır geldi mi duran ve Tanıdığı kimseden başkasını içeri almayacak diye."

Bu âyet-i kerimeden kasıt ise (sonra gelenlerin) yerilmesidir.

Müfessirler, 'kitaba da mirasçı oldular' (buyruğuyla) kastedilenlerin ya-hudiler olduklarını söylemişlerdir. Bunlar, Allah'ın Kitabına mirasçı olup onu okudular, başkalarına Öğrettiler. Ancak, onu okuyup öğrenmelerine rağmen hükmüne muhalefet edip haram kıldığı şeyleri de işlediler. O bakımdan bu buyruk onlar için bir azar ve bir sitem anlamındadır.

"Bu dünyanın değersiz malını alırlar." Daha sonra yüce Allah, ileri derecedeki hırsları ve düşkünlükleri sebebiyle dünya metaından kendilerine arz olunan şeyleri aldıkların) haber vermekte ve "bize İleride mağfiret olunur diyorlar" deyip tevbe etmediklerini bildirmektedir. Bu buyruk, onların tev-be etmeyen kimseler olduklarının delilidir.

Yüce Allah'ın: "Kendilerine ona benzer değersiz bir meta gelirse, onu da alıyorlardı" buyruğundaki "değersiz meta" anlamı verilen; kelimesi dünya metayı demek olup "ra" harfi üstün okunur. Sakin okunacak olursa, dirhem ve dinar dışında kalan mallara addır.

Bu âyet-i kerimede rüşvet almaya ve haram kazanç yollarına işaret edilmektedir. Daha sonra yüce Allah onları "bize ileride mağfiret olunur" sözleriyle aldanışa düşüklerini ve onların ikinci defa imkân buldukları vakit aynı işi bir daha işlediklerini bildirerek yermektedir. Bu aldanışları sebebiyle kendilerine mağfiret olunacağını kati olarak kabul ettiler ve günahlarını ısrarla devam ettirdiler. Oysa "bize ileride mağfiret olunur" sözüancak işlediği gūnahtan vazgeçen ve pişman olan kimsenin söyleyebileceği bir sözdür.

Derim ki: Şanı yüce Allah'ın onlarda yerdiği bu nitelik bizde de vardır. Dâ-rimî Ebu Muhammed senediyle şöyle bir rivayet kaydetmektedir: Bize Mu-hamrned b. el-Mubarek anlattı, bize Sadaka b. Halid anlattı. O, İbn Ca-bir'den, o da künyesi Ebu Amr olan bir şeyhten (hadis rivayet eden ilim adamından) o da Muaz b. Cebel (r.a'Vdari dedi ki: Kur'an-ı Kerim, bir elbisenin eskiyip artık birbirini tutmaz hale gelmesi gibi bîr takım kimselerin kalplerinde eskiyecektir. Onlar bu kitabı okuyacaklar fakat, ona karşı ne bir istek duyacaklar, ne de bir lezzet alacaklar. Onlar, kurt kalpleri üzerine koyun postları giyerler. Amelleri hep umuttur. Amellerine (kabul edilir mi diye) hiç korku girmez. Eğer kusurlu

hareket ederlerse, ileride mükemmeline ulaştınırlar derler. Eğer kötülük işlerlerse, ileride günahlarımız bağışlanacak derler. Çünkü biz, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmuyoruz.[\[9\]](#)

Kendilerine... gelirse" deki zamirin, Medine yahudilerine ait olduğu söylenmiştir. Yani, Peygamber (sav) döneminde Yesrib'de (Medine'de) bulunan yahudilere onun gibi değersiz bir mal gelecek olursa, geçmişleri o malı nasıl aldılarsa, onlar da öylece alırlar, demektir.

Bu buyrukların: "Allah'a karşı haktan başkasını söylemeyeceklerine dair kendilerinden o kitabın teminatı alınmadı mı? Halbuki onda olanı durmadan okumuşlardı âhiret yurdu sakınanlar İçin daha hayırlıdır. Hâlâ akletmeyecek misiniz?" bölümü ile ilgili açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız: [\[10\]](#)

1. Tivratta Onlardan Alınan Söz:

"Allah'a karşı haktan başkasını söylemeyeceklerine dair kendilerinden o kitabın teminatı alınmadı mı?" buyruğunda kitaptan kasıt, Tivrattır. Bu ise, şariat ve hükümlerde yalnızca hakka bağlı kalmanın ve hakimlerin rüşvet sebebiyle batıla yönelmemeleri gerektiğine dair hükmün ağırlığına işaret etmektedir.

Derim ki: Hak buyrukların bir gereği olarak, bunlar için bağlayıcı olan hükümler ile alınan bu sözlerin, -daha önce en-Nisâ Sûresi'nde (4/58. âyetin tefsirinde) açıklandığı gibi- bizim için de gerek Peygamberimizin lisanı ile gerek Rabbimizin kitabı ile bağlayıcı oldukları bildirilmiştir, Zaten bu hususta bütün şeriatler arasında herhangi bir ayrılık yoktur. Yüce Allah'a hamd olsun. [\[11\]](#)

2. Adaletten Ayrılmanın Sebebi ve Rüşvet:

"Halbuki onda olanı durmadan okumuşlardı." Ve üstelik aradan fazla bir zaman dahi geçmemişti. Ebu Abdurrahman; şeklinde okumuş ve "te" harfini "dal" harfine idğam etmiştir.

İbn Zeyd der ki: Haklı olan, hakimlerine gelip rüşvet verirdi, onlar da Allah'ın Kitabını çıkartıp o kitap gereğince lehine hüküm verirlerdi. Haksız kişi de geldi mi, yine ondan rüşvet alırlar, bu sefer ona kendi elleriyle yazdıkları kitabı çıkartıp onun lehine hüküm verirlerdi.

İbn Abbas; "Allah'a karşı haktan başkasını söylemeyeceklerine dair"

buyruğu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Onlar, günahlarının bağışlanacağını kesin olarak söyledikleri sözleri ile batılı söylemiş oldular.

İbn Zeyd der ki: Burada kasıt, -az önce de belirttiğimiz gibi- verdikleri hükümlerdeki batıllardır.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: "Onda olanı durmadan okumuşlardı" yani buyruğu gereğince ameli ve onu anlamayı terketmek suretiyle onu silmişlerdi. Bu, Rüzgâr izi sildi" tabirinden alınmıştır derler. Yine silinip izi, eseri kalmayan çizgi, ev v.s. hakkında; İfadesinden alınmış olur. Bu anlam da yüce Allah'ın: "Kendilerine kitap verilenlerden bir kesim... Allah'ın kitabını arkalarına atmışlardı." (el-Bakara, 2/101); "Onlar ise onu sırtlarının arkasına attılar..." CÂl-i İmran, 3/187) buyruklarına uygun düşmektedir. Nitekim el-Bakara Sûresi'nde (anılan âyetin tefsirinde) buna dair açıklamalar da geçmiş bulunmaktadır. [\[12\]](#)

170. Bir de kitaba sımsıkı sarılanlar ye namazı dosdoğru kılanlar (a gelince), şüphesiz Biz ıslah etmeye çalışanların mükâfatlarını zayj etmeyiz.

"Bir de kitaba sımsıkı sardanlar." Yani Tevrat'a, gereğince amel etmek suretiyle bağlı kalanlar... Ebu'l-Âliye ve Ebu Bekr rivayetinde Asım; Sımada sarılanlar" kelimesini şeddesiz olarak; "Tutunanlar" şeklinde şeddesiz olarak "Tuttu, tutar"dan gelen bir fiil olarak okumuşlardır. Ancak, birinci okuyuş daha uygundur. Çünkü, o okuyuşta yüce Allah'ın Kitabına ve dinine sımsıkı sarılıp, bunun tekrar tekrar ve çoklukla yapıldığı anlamı vardır. Ve onlar bununla öğrenmektedirler. Allah'ın Kitabı ve dinine sımsıkı yapışmak, bu işi devamlı ve tekrar tekrar yapmayı gerektirir. Ka'b b. Zü-heyr der ki:

"O bağlı kaldığını iddia ettiği ahde sarılması Ancak eleklerin sulan tutması gibidir."

Böylelikle, çokça ahidlerini bozma tabiatı dolayısıyla onu yermektedir. [\[13\]](#)

171. Hani Biz dağı üzerlerine gölge bırakan bir bulut gibi çekip kaldırmıştık da onu üstlerine düşecek sanmışlardı. "Size verdiğimiz kuvvetle alın. Onda olanı düşünün ki sakınırsınız" (demiştik).

Yüce Allah'ın: "Hani Bîz dağı üzerlerine... çekip kaldırmıştık" buyruğun-daki "Çekip kaldırmıştık" lafzı, yükseğe kaldırmıştık demektir. Buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/63. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Üzerlerine gölge bırakan bir bulut gibi." Sanki o, yüksekliği dolayısıyla üzerlerine gölge bırakan bîr bulutu andırıyordu.

"Size verdiğimiz kuvvetle" tam bir ciddiyet ve gayretle "alın... demiştik." Âyetin sonuna kadar olan bölümün tefsiri de daha önce el-Bakara Sûresi'nde

(2/63. âyette) geçmiş bulunmaktadır. [\[14\]](#)

172. Hani Rabbin Âdem oğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahid tutup: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim" (diye buyurmuştu). Onlar da: "Evet, şahid olduk"

' demişlerdi Kıyamet günü: "Bizim bundan haberimiz yoktu" de-meyesiniz diye.

173. Yahut: "Dana önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık. Şimdi o batıla saplananların işledikleri yüzünden bizi helak mı edeceksin?" de-meyesiniz diye.

174. İşte biz âyetleri böyle açıklarız. Belki dönerler diye.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [\[15\]](#)

1. Âdem Oğullarından Alınan Söz:

Yüce Allah'ın: "Hani Rabbln... almış" yani sen, onlara daha önce sözü geçen indirilen kitaplarında yer alan sözleri hatırlatmakla birlikte, Adem oğullarının zürriyetlerini çıkardığı gün kullardan almış olduğu sözleri de hatırlat...

Bu âyet-i kerime müşkil bir âyet-i kerimedir, ilim adamları bu âyetin te'vi-li ve ahkâmına dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Biz de bu hususta tesbit edebildiklerimize uygun olarak onların söylediklerini aktaracağız.

Kimisi şöyle demiştir: Âyetin anlamı şudur: Yüce Allah, Adem oğullarının biri birlerinden gelecek olan zürriyetlerini onların sırtlarından çıkartmıştır. Bunlar, "onları kendilerine şahid tutup, ben sizin Rabbiniz değil miyim" buyruğunun anlamı, onları yaratmakla kendi tevhidini onlara göstermiştir, derler. Çünkü, baliğ olan her bir kişi zorunlu olarak kendisinin bir tek Rabbi-nin olduğunu bilir. "Ben sizin Rabbiniz değil miyim" yani, onlara böyle dedi, demektir. Bu ise, onlara karşı şahid tutmak ve onların bunu ikrar etmeleri yerine geçmiştir. Yüce Allah gökler ve yer hakkında onların: "İsteyerek itaatle geldik, dediler" (Fussilet, 41/11) buyruğunda olduğu gibi. el-Kaffal bu görüşü benimsemiş ve bu konuda uzun uzun açıklamalarda bulunmuştur.

Şöyle de açıklanmıştır: Şanı yüce Allah bedenleri yaratmadan Önce ruhları çıkartmış ve bu ruhlarda kendisine hitap olunanı bilip öğreneceği marifeti de takdir buyurmuştu.

Derim ki: Peygamber (sav)'dan nakledilen hadislerde dile getirilen, bu iki görüşten farklıdır. Buna göre yüce Allah, Adem (a.s)'ın sırtından ruhları da içinde olmak üzere bedenleri çıkartmıştır. Malik'in Muvatta'ındaki rivayetine göre Ömer b. el-Hattab (r.a)'a şu: "Hani Rabbln Adem oğullarının sırtlarından

zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahid tutup: Ben sizin Rabbiniz değil miyim (diye buyurmuştu). Onlar da: Evet, şahid olduk demişlerdi. Kıyamet günü: Bizim bundan haberimiz yoktu demeyeslniz diye" âyeti hakkında soru sorulmuş, Ömer (r.a) da şöyle demiş: Ben, Rasulul-lah (sav)'a bu âyet hakkında soru sorulurken işittim. Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Yüce Allah Adem'i yarattı. Sonra sağıyla sırtını sıvazladı, ondan bir zürriyet çıkardı ve Ben bunları cennet için yarattım ve cennetliklerin ameliyle amel edecekler, diye buyurdu. Sonra bir daha sırtını sıvazladı, ondan bîr zürriyet çıkardı ve şöyle buyurdu: Bunları da cehennem İçin yarattım ve bunlar da cehennemliklerin ameliyle amel edecekler," Bir adam kalkıp: O halde amelin faydası nedir? diye sorunca, Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Allalı bir kulu cennet için yarattı mı, onun cennet ehlinin ameliyle amel etmesini ister. Sonunda o da cennet ehlinin amellerinden bir amel üzere ölür, Allah da onu cennete koyar. Bir kulu da cehennem için yarattı mı, onun da cehennem ehlinin ameliyle amel etmesini ister. Sonunda o da cehennemliklerin amellerinden bir amel Ü2ere ölür. Allah da onu cehenneme koyar. "[16]

Ebu Ömer(b. Abdi'l-Berr) der ki: Bu, isnadı munkatı' bir hadistir. Çünkü Müslim b. Yesar, Hz. Ömer ile karşılaşmamıştır. Yahya b. Maîm onun hakkında şöyle demiştir: Müslim b. Yesar kim olduğu bilinmeyen birravidir. Onunla Ömer (r.a) arasında Nuaym b. Rabia vardır. Bunu da Nesaî zikretmiştir. Nu-aym ise, ilim taşıdığı bilinen bir kimse değildir. Şu kadar var ki, bu hadisin anlamı çerçevesinde Peygamber (sav)'dan Ömer b. el-Hattab (r.a), Abdullah b. Mes'ud, Ali b. Ebi Talib, Ebu Hureyre -Allah onlardan ve diğerlerinden razı olsun- yoluyla gelen rivayet, pek çok sabit (sağlam) yolla sahih olarak gelmiştir.[17]

Tirmizî sahili olduğunu belirterek Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasululiah (sav) buyurdu ki: "Allah Adem'i yaratıp da onun sırtını sıvazlayınca sırtından kıyamet gününe kadar onun zürriyetinden yaratacağı her bir can döküldü. Onlardan her birisinin gözleri arasında nurdan bir parlaklık yarattı. Sonra bunları Adem'e arzetti. Dedi ki: Rabbim bunlar kimlerdir? Yüce Allah, bunlar zürriyetinden gelecek olanlardır diye buyurdu. Aralarından birisini gördü, gözleri arasındaki parlaklık hoşuna gitti. Rabbim bu kimdir? diye sorunca, bu adam, senin zürriyetinden gelecek sonraki ümmetlerden bir adamdır. Ona Davud denilir diye buyurdu. Hz. Adem: Rabbim ömrünü kaç yıl olarak takdir buyurdun, diye sorunca; altmış yıl diye buyurdu. Hz. Adem: Rabbim, ona benim ömrümden kırk yıl artır dedi. Adem (a.s)'ın ömrü sona erince, ona ölüm meleği geldi. Adem: Henüz benim ömrümden daha kırk yıl kalmadı mı diye sorunca, melek: Sen bu kırk yılını oğlun Davud'a vermemiş miydin diye sordu.

Ancak, Adem böyle bir şeyi reddetti. Bunun üzerine zürriyetinden gelenler de inkâr eder oldular. Adem'e de unutturuldu, bu sebepten zürriyeti de unutturuldu." [18]

Tirmizî'den başkasında da şöyle denmektedir: İşte o vakit yazıcılar tutulmasını, şahid tutulmasını emretti.

Bir başka rivayette de şöyle denmektedir: Adem, aralarında zayıf, zengin, fakir, zelil, müptela ve sağlıklı kimseler olduğunu görünce, ona dedi ki: Rabbim bu niye böyle, neden onların arasında eşitlik sağlamadın? Yüce Allah, bana şükredilsin istedim, diye buyurdu.

Abdullah b. Amr da Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: Tarak ile nasıl başın saçları alınıyor (taranıyor) ise onlar da (Hz. Adem'in zürriyeti de) sırtından böylece alındılar." Allah onlara Hz. Süleyman'ın gelişini bildirerek, diğer karıncalar uyan karınca gibi akıllar verdi ve onlardan kendisinin Rableri olduğuna, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmadığına dair söz aldı. Onlar da bunu ikrar edip kabul ettiler. Yüce Allah kendilerine Peygamber göndereceğini bildirdi, böylelikle biri diğerine şahidlik etti.

Ubey b. Kâ'b der ki: Onlara karşı yedi semavatı da şahid tuttu. Kıyamet gününe kadar doğacak kim varsa, mutlaka ondan ahid alınmıştır.

Adem'in sırtından çıkartıldıkları vakit kendilerinden sözün alındığı yerin neresi olduğu hususunda dört farklı görüş vardır. İbn Abbas der ki: Burası, Arefe yakınlarında bir vadi olan Na'man denilen"yerin iç tarafıdır. [19]

Yine İbn Abbas'tan bu yerin Hindistan'da bir bölge olan ve Hz. Adem'in yere indiği yer olan Berahba olduğu da söylenmiştir.

Yahya b. Selam ise der ki: İbn Abbas bu âyet-i kerime hakkında şöyle demişti: Allah, Adem'i Hindistan'a indirdi. Sonra sırtını sıvazlayıp ondan kıyamet gününe kadar yaratacağı her bir canı çıkartıp şöyle buyurdu: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Onlar da: "Evet, şahid olduk" dediler. Yahya b. el-Hasen der ki: Sonra onları tekrar Adem (a.s)'in sulbüne geri iade etti.

el-Kelbî ise, bu ahdin Mekke ile Taif arasında alındığını söylerken, es-Süd-dî de şöyle demiştir: Bu ahid, Adem cennetten dünya semasına indirildiği vakit kendisinden alınmış idi. Yüce Allah onun sırtını sıvazlamış ve sırtını n sağ tarafından inci gibi parıldayan beyaz bir zürriyet çıkartmıştı. Onlara "rahmetim üzere cennete giriniz" diye buyurmuştu. Sırtının sol tarafından da siyah bir zürriyet çıkartmış ve onlara; "siz de ateşe giriniz. Aldırış etmiyorum" diye buyurmuştu. İbn Cüreyc der ki: Cennet için yaratılmış her bir nefis, beyaz (ak.) çıktı, cehennem için yaratılmış her bir nefis ise siyah çıktı. [20]

2. İnsan ve Kader:

İbnü'l-Arabî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: İnsanlar günah işlememiş oldukları halde azab edilmeieri nasıl uygun düşer, yahut yüce Allah yapmalarını irade buyurduğu, haklarında yazdığı ve kendilerini ona sürüklediği şeyler sebebiyle onları nasıl cezalandırabilir denilecek olursa, biz de şöyle cevap veririz:

Bunun imkânsız olduğu nereden anlaşılmaktadır. Aklen mi, şer'an mı? Çünkü, rahim ve hakim olan birimizin böyle bir şeyi yapması mümkün değildir denilse; biz de şöyle deriz: Çünkü, onun da üstünde ona emir veren bir amir, ona yasak koyan birisi vardır. Yüce Rabbimiz ise yaptıklarından dolayı sorumlu değildir. Asıl onlar sorulurlar. Diğer taraftan, yaratıkların yaratıcıya kıyas edilmeleri caiz değildir. Kullarının fiillerinin mutlak ilahın fiillerine göre yorumlanması da doğru değildir. Gerçekte bütün fiiller yüce Allah'ındır. Ve bütün yaratıklar yalnız O'nundur. O, onları nasıl dilerse öyle yöneltir. Ve aralarında dilediği şekilde hüküm vermiştir. Adem oğlunu içinde hissettiği bu duyguya iten ise, fitratındaki incelik, hemcinsine karşı duyduğu şefkat ile övül-mekten ve methedilmekten hoşlanmasıdır. Zira, bundan dolayı bîr takım menfaatler sağlayacağını umar. Şanı yüce Allaî ise bütün bunlardan mukaddes ve münezzehtir. O bakımdan bu gibi şeyler kıyas alınarak O'nun hakkında kanaat belirtmek caiz olamaz. [\[21\]](#)

3. Bu Âyetin Kapsamı Umumi mi, Hususi mi?

Bu âyet-i kerime hakkında hususi mi, yoksa umumi mi olduğu noktasında farklı görüşler vardır. Âyetin has olduğu söylenmiştir. Çünkü yüce Allah: "Adem oğullarının sırtlarından" diye buyurmuştur. Böylelikle Hz. Adem'in sulben çocuğu olanlar bu kapsamın dışına çıkmaktadır.

Yüce Allah'ım "Yahut daha önce sadece atalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı" buyruğu ile de müşrik ataları olmayan herkes bu kapsamın dışına çıkmaktadır.

Şöyle de denilmiştir: Âyet-i kerime, peygamberler vasıtasıyla kendilerinden ahid alınmış kimseler hakkında hastır. Bir başka görüşe göre de; hayır bu âyet-i kerime bütün insanlar hakkında umumidir. Çünkü, herkes kendisinin önceleri küçük bir çocuk olduğunu, sonradan gıda ile beslenip büyütüldüğünü, yetiştirildiğini, kendisinin işlerini düzenleyen ve bir yaratıcısı olduğunu bilir. İşte: "Onları kendilerine şahid tutup..." buyruğunun anlamı da budur.

"Evet... demişlerdi" buyruğunun anlamı ise, evet böyle bir şey onların bir

görevidir; (yani, Allah'ın rububiyetîni kabul etmeleri gerekir) demektir. İnsanlar, şanı yüce Allah'ın Rabb olduğunu İtiraf edip de bunu unutmaları üzerine, peygamberleriyle onlara bu hususu hatırlattı ve bu hatırlatmayı da son olarak seçkin kullarının en faziletlisi ile gerçekleştirdi. Böylelikle onlara karşı delil gereği gibi ortaya konmuş olsun. Son peygamberine de şöyle emir buyurdu: "O halde sen onlara hatırlat. Sen ancak bir hatırlatıcısın. Üzerlerine musallat bir zorba değilsin." (el-Gâşiye, 88/21-22)

Daha sonra da ona, üzerlerine otorite kurma imkânını verdi, ona saltanat bahşetti, yeryüzünde O'nun dinini hakim kıldı. et-Tartuşî der ki: İnsanlar dünya hayatlarında bu hususu hatırlamasalar dahî bu ahid insanlar için bağlayıcıdır. Tıpkı hanımını boşadığına dair tanıklık edildiği halde bunu unutan kimsenin bu talakının o kimse hakkında geçerli oluşu gibi. [22]

4. Küçükken Ölenlerin Durumu:

Küçükken ölen, ilk ahiddeki ikrarı dolayısıyla cennete girer, diyenler bu âyet-i kerimeyi delil göstermişlerdir. Ancak, akil balığ olan kimseye bu ilk ahidin bir faydası olmaz. Bu görüşü benimseyen kimseler, müşriklerin çocukları da cennettedir, derler. Bu hususta sahih olan görüş de budur. Bununla birlikte konu ile ilgili rivayetlerin farklılığı dolayısıyla mesele hakkında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Sahih olan da bizim zikrettiğimizdir. İleride bu hususa dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle Rum Sûresi'nde (30/30. âyet, 3. başlıkta) gelecektir. "et-Tezkire" adlı eserde de ele aldık.

Allah'a hamd olsun. [23]

5. Adem Oğullarının Zürriyeti:

Yüce Allah'ın: "Sırtlarından" kelimesi, yüce Allah'ın: "Âdem oğulları" buyruğundan bedelîyu'l-İştimal'dir.

Âyetin laftzlan zürriyet almanın Adem oğullarından olmasını gerektirmektedir. Çünkü âyet-i kerimede lafız itibariyle Hz. Adem'den söz edilmemektedir. Buna göre bu söz dizisinin açıklaması şöyle olur: Hani Rabbin Adem oğullarının sırtlarından zürriyetlerini almıştı. Âyet-İ kerimede "Adem'in sır-tı"ndan söz edilmeyişi, hepsinin onun evlatları olduğunun ve ahid alındığı gün sırtından çıkartılmış olduklarının bilinmesinden dolayıdır. O bakımdan "Adem oğullarından" ifadesi dolayısıyla ayrıca "AdenV'den söz etmeye gerek kalmamıştır.

Zürriyetlerini" kelimesini Kuleliler ve İbn Kesir, (zürriyet kelimesini) tekil olarak ve "te" harfini de üstün olarak okumuşlardır. "Zürriyet" kelimesi tek kişi hakkında da çoğul hakkında da kullanılabilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Rabbim bana nezdinden çok temiz bir zürriyet bağışla." (Âl-i İmran, 3/38) Burada "zürriyet" kelimesi tekil için kullanılmıştır. Çünkü o, yüce Allah'tan kendisine bir çocuk bağışlanmasını dilemiş, Hz. Yahya'nın doğumu müjdesi kendisine verilmişti. Diğer taraftan kıraat âlimleri yüce Allah'ın: "Âdem'in zürriyetinden..." (Meryem, 19/58) buyruğunda-ki "zürriyet" kelimesini icma ile tekil olarak okumuşlardır. Halbuki, Adem'in zürriyetinden daha çok zürriyeti olan kimse yoktur. "Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık {zürriyet idik)" (el-A'raf, 7/173.) buyruğundaki "zürri-yet" kelimesi ise çoğul için kullanılmıştır.

Diğerleri ise çoğul olarak; diye okumuşlardır. Çünkü zürriyet tekil hakkında da kullanıldığından dolayı tekil için kullanılmayacak bir laftz getirilmiş ve böylelikle kelimenin herhangi bir şekilde müşterek lafız olmaktan kurtulup maksat olarak gözetilen manayı katıksız bir şekilde ifade edecek bir lafız kullanılmıştır ki, bu da "zürriyet" kelimesinin çoğul olarak gelmesi ile olur. Çünkü Adem oğullarının sırtlarından birbiriyle müntenasip birbirinin ardı arkasına ve sayılarını Allah'tan başka hiçbir kimsenin bilemediği pek çok zürriyetler çıkartmıştır. İşte bu özelliği dolayısıyla buradaki "zürriyet" kelimesini çoğul olarak okumuşlardır. [24]

6. Allah'ın Rububiye'ini İkrar:

el-Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Evet, kim bir kötülük işler de..." (el-Bakara, 2/81) âyetini açıklarken "Evet" buyruğu ile ilgili yeterli izahlar verilmişti. Oradaki açıklamalara başvurulabilir.

ile şekillerinde "Demeyesiniz diye" ile "Yahut... demeyesiniz diye" buyruklarını Ebu Amr her iki yerde de (te yerine) "ya" ile (demesinler diye anlamında) ve böylelikle bu iki fiildeki zamirleri de daha önce sözü geçen gaip lafzı ile okumuştur. Daha önce sözü edilen lafız ise, yüce Allah'ın: "Kabbin Adem oğullarının sırtlarından zürriyetier'ini almış ve onları kendilerine şahid tutup..." buyruğudur. Aynı şekilde "onlar da: Evet... demişlerdi" buyruğu da gaib lafzı ile gelmişlerdir.

Daha sonra gelen: "Biz de onlardan sonra gelen bir kuşak (zürriyet) İdik" buyruğu da: "Belki... diye" buyruğu da bu şekilde zaid olarak gelmiştir. O bakımdan Ebu Amr, buradaki iki fiili (demek fiillerini.) kendilerinden önceki

lafızlara da sonraki lafızlara da uygun olarak gaib lafzıyla okumuştur. Diğerleri ise bu iki fiili "te" harfi ile (demeyesiniz anlamında) okumuşlardır. Bunlar da daha önce yüce Allah'ın: "Ben sizin Kabbî'niz değil miyim" buyruğundaki hitap lafzına uygun okumuşlardır. Bu durumda "şahid olduk" ifadesi, meleklerin söylediği bir söz olur. İnsanlar: "Evet" deyince, melekler de: "şahid olduk...demeyesiniz diye" ile "yahut... demeyesiniz diye" demişlerdi.

Şöyle de açıklanmıştır: Bunun anlamı şudur: Adem oğullarının zürriyet-leri "evet" demekle yüce Allah'ın Rububiyetini ikrar etmiş oldular. Bunun üzerine yüce Allah melekler: Şahid olun diye buyurmuş, melekler de: Biz de sizin yüce Allah'ın Rububiyetini ikrar ettiğinize dair şahidlik ediyoruz, demeyesiniz diye... yahut demeyesiniz diye demişler. Bu açıklama, Mücahid, ed-Dahhak ve es-Süddî'nin görüşüdür.

İbn Abbas ile Ubey b. Kâ'b da şöyle demişlerdir: "Şahid olduk" buyruğu da Adem oğullarının sözlerindendir. İfadenin anlamı şöyle olur: Biz, Senin Rabbimiz ve ilahımız olduğuna şahidlik ediyoruz. Yine İbn Abbas der ki: Yüce Allah, onların bir kısmını diğer bir kısmına karşı şahid tuttu. Buna göre; evet, biz birbirimize karşı şahidlik ettik dediler, demektir.

Eğer "şahid olduk" ifadesi meleklerin söylediği söz ise, bu durumda; "Evet" kelimesi üzerinde vakıf yapılır. Şayet Adem oğullarının sözlerinden ise, üzerinde vakıf yapmak güzel olmaz. Çünkü o takdirde; "... me..."; "Evef'den önce gelen; "Onlan kendilerine şahid tutup..." buyruğuna tealluk eder ki, "bunu demesinler diye" anlamını verir.

Mücahid, İbn Ömer'den, Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: Rabbin, Adem oğullarının sırtlarından zürriyetferini tırağın baştan alınması gibi aldı ve onlara: Ben sizin Rabbiniz değil miyim diye sordu. Onlar da: Evet (Rabbimizsin> dediler. Bunun üzerine melekler: Biz de... de-meyesiniz diye şahidiik ettik, dediler.[\[25\]](#)

Yani, biz.., demeyesiniz diye size karşı yüce Allah'ın Rububiyetini ikrar ettiğinize dair şahidlik ettik demektir. İşte bu açıklama, "demek" fiillerinin "te" harfi ile (yani muhatap sigasıyla) okunmalarına delil teşkil etmektedir.

Mekkî der ki: Anlamının doğruluğu dolayısıyla tercih edilen görüş de budur. Çünkü cemaat (büyük çoğunluk) bu şekilde okumuştur.

Yüce Allah'ın: "Şahid olduk" buyruğunun, Allah'ın da meleklerin de birlikte söyledikleri söz olduğu söylenmiştir. Yani, biz sizin Allah'ın rububiyetini ikrar ettiğinize şahidlik ettik. Bu açıklamayı Ebu Malik yapmıştır. Ayrıca es-Süddî'den de rivayet edilmiştir. "Biz de onlardan sonra gelen bir kuşaktık" yani, onlara uyduk demektir. "Şimdi o battla sapanların işledikleri yüzünden bizi helak mı

edeceksin" ifadesi ise, sen böyle yapmamalısın demek isteyeceklerdir, demektir. Şu kadar var ki, tevhid hususunda mukal-lid'in ileri sürebileceği bir mazereti olmaz. [26]

175. Sen onlara âyetlerimizi verdiğimi2 halde, onlardan sıyrılıp çıkmış, derken şeytanın kendisine uydurduğu ve sonunda azgınlardan olmuş kimsenin haberini oku!

Kitap ehli Tevrat'tan öğrendikleri bir kıssayı zikretmektedir. Burada kendisine "âyetlerin verildiği" kişinin tayini hususunda farklı görüşler vardır.

İbn Mes'üd ile İbn Abbas, bu kişinin Musa (a.s) döneminde yaşamış ve İsrail oğullarından Bel'âm -Nâim de denilmektedir- b, Bâurâ olduğunu söylemişlerdir. Bu kişi baktığı vakit arşı görebilecek durumdaydı. İşte yüce Allah'ın: "Sen onlara âyetlerimizi verdiğimiz halde... kimsenin haberini oku" buyruğunda kastedilen odur.

Dikkat edilecek olursa "âyetimiz" denilmemiştir. Onun meclisinde söylediklerini yazan öğrencilere ail oniki bin mürekkep hokkası bulunurdu. Daha sonra bu kâinatın bir yaratıcısı olmadığına dair ilk kitap yazan kişi noktasına kadar geldi. Malik b. Dinar der ki: Bel'âm b. Bâurâ, imana davet etmek üzere Medyen kiralına gönderildi. Medyen kiralı da ona birçok bağışlarda bulundu, iktalar verdi, onun dinine tabi olup, Hz. Musa'nın dinini de terk etti. işte bu âyet-i kerimeler onun hakkında nazil olmuştu.

el-Mu'temir b. Süleyman ise babasından şöyle dediğini nakletmektedir: Bel'âm'a peygamberlik verilmişti. Bel'âm duası kabul edilir bir kimse idi. [27] Musa, zorbalarla döğüşmek üzere İsrailoğulları ile birlikte gelince, bu zorbalar Bel'âm b. Baura'dan Hz. Musa'ya beddua etmesini istediler. O da Hz. Musa'ya beddua etmek İsteyince, dili kendi adamlarına bedduaya döner oldu. Bu husus kendisine söylenince, bu sefer: Duyduğunuz sözlerden başkasını söylemeye gücüm yetmiyor dedi ve dili göğsüne kadar sarktı. Bunun üzerine: Arlık dünya da ah/ret de elimden gitti. Geriye hile, aldatma ve tuzaklardan başka elimde birşey kalmadı. Sizin için bazı hilekârlıklar yapacağım. Benim görüşüm odur ki, kızlarınız) onlara karşı çıkartınız. Şüphesiz Allah zinaya buğz eder. Eğer bu işi yapacak olurlarsa onlar da helak olup giderler. Bel'âm'ın dediklerini yaptılar. İsrailoğulları zinaya başladı. Yüce Allah da üzerlerine taunu gönderdi. Onlardan yetmiş bin kişi Öldü. Bu rivayeti tamamıy-le es-Sa'lebî ve başkaları zikretmiş bulunmaktadır.

Yine rivayet edildiğine göre Bel'âm b. Bâurâ Hz. Musa'nın zorbaların şehrine girmemesi için dua etti. Onun duası kabul olundu ve Hz. Musa Tiîr'de kaldı.

Bunun üzerine Hz. Musa şöyle dedi: Rabbim, biz hangi g n l  sebebiyle Tih'de kaldık? Yüce Allah, Bel' m'in bedduas  sebebiyle deyince, Hz. Musa şöyle dedi: Rabbim, onun bana bedduas n  kabul buyurdu un gibi benim de ona bedduam  kabul buyur. Sonra da Hz. Musa yüce Allah'ın ismi azam bilgisini ondan alması için dua etti. Yüce Allah da BeF m'  içinde bulunduğu halden sıyr p aldı.

Ebu Hamid el-  Gazz l  de "Minh c 'l- rifl n" adlı eserinin son bölümlerinde şöyle demektedir: Ariflerden kimisini şöyle derken dinledim: Peygamberlerden birisi, yüce Allah'a Bel' m'in durumu ve kendisine verilen bunca  yet ve kerametten sonra neden kovuldu unu sordu. Yüce Allah şöyle buyurdu: Bir gün dahi Bana verdiklerime karşılık   kretmedi. Eğer bütün bunlardan sonra bir defa olsun   kretmi  olsaydı ona verdiklerimi almazdım.

ikrime de şöyle demektedir: Bel'am peygamber idi ve ona kitap verilmişti. Mücahid de şöyle demiştir: Bel'am'a peygamberlik verilmişti. Kavmi ona susması mukabilinde rüşvet vermişti. O da bu dediklerini yapmış ve bulundukları halde onları bırakm  tı.

e!-Maverd  ise şöyle demektedir: Ancak, bu doğru olamaz. Çünkü yüce Allah, taatini terkedip masiyetine yönelmeyece ini bildiği kimselerden ba kas n  peygamber olarak seçmez,

Abdullah b. Arar b. el- s ile Zeyd b. Eşlem ise şöyle derler: Bu  yet-  kerime Sakifli Umeyye b. Ebi's-Salt hakkında inmiştir. O, daha önce indirilmiş kitapları okumuş, yüce Allah'ın da o dönemlerde bir peygamber g nderece ini   renmi , gönderilecek bu peygamberin kendisi olmasını temenni etmişti. Fakat yüce Allah Muhammed (sav)'  peygamber olarak gönderince onu kıskanm   ve onu ink r etmişti.   te Rasulullah (sav)'ın kendisi hakkında: "  iri ile iman etmiş, fakat kalbiyle k fir olmuştur"[\[28\]](#) dediği kişi odur.

Said b. el-Müseyyeb de der ki: Bu  yet-i kerime Ebu  mir b. Sayf  hakkında nazil olmuştur. Bu kişi cahiliye döneminde rahiplerin giyindikleri kıldan elbiseler giyerdi. Ancak, Peygamber CsavVın peygamberliğini ink r etti. Şöyle ki; Medine'de Peygamber (sav)'ın huzuruna girip şöyle dedi; Ey Muhammed, senin bu getirdi in şey nedir? Hz. Peygamber: "Ben,  brahim'in dinini, hanif dinini getirdim." O; ben de o din üzereyim deyince, Peygamber (sav)   yle buyurdu: "Hayır, sen hanif dini üzere değilsin. Çünkü sen, ona o dinde olmayan şeyleri sokmu  bulunuyorsun." Bunun  zerine Ebu  mir şöyle dedi: Bizden kim yalan söylüyorsa Allah onu kovalanm  , kovulmuş ve tek başına can n  alsın. Bunun  zerine Peygamber (sav) da: "  yle olsun. Allah, bizden kim yalan söylüyorsa dediğin şekilde onun can n  alsın." O, bu sözleri söylerken Rasulullah (savVın Mekke'den  ık  na   aret etmek istiyordu. Ebu  mir de  am'a çıkıp

gitti, Kayser'e uğrayıp, münafıklara da şunu yazdı: Haydi hazırlıklarınızı yapınız. Ben, Kayser'in yanından size Muhammed'i Medine'den çıkartmak üzere bir ordu ile geleceğim. Ancak, Şam'da tek başına Öldü. İster "Zarar vermek için... ve Allah'a ve Rasulüne harp açan kimseye de bekleyip gözetlemek için bir mescid edinenler..." (et-Tevbe, 9/107) âyeti onun hakkında nazil olmuştur ki, ileride et-Tevbe Sûresi'nde (belirtilen âyetin tefsiri 1. başlıkta) gelecektir.

İbn Abbas da bir rivayette şöyle demektedir: Bu âyet-i kerime yaptığı takdirde kabul olunan, üç tane duası olan bir kimse hakkında nazil olmuştur. Bu kişinin "el-Besus" adında bir hanımı vardı, bundan da bir oğlu olmuştu. Hanımı, senin kabul olunan üç duandan birisini bana ayır deyince, adam birisi senin için olsun, ne emredersin diye sorunca, hanımı şöyle demiş: Allah'a, beni, İsrailoğullan arasında en güzel kadın haline getirmesi için dua et, dedi. İsrailoğullan arasında kendisi kadar güzel bir kadın olmadığını anlayınca kocasından yüz çevirdi. O da bu sefer yüce Allah'a onu havlayan bir köpek haline dönüştürmesi için dua etti. Böylelikle o kadın hakkında iki duası gitti. Bunun üzerine kadının çocukları gelip şöyle dediler: Bizim bu işe tahammülümüz yok. Annemiz bir köpek oldu. Herkes ondan dolayı bizi ayıplamaktadır. Haydi, Allah'a önceki haline onu döndürmesi için dua et, dediler. O da dua etti, yine eski haline döndü. Böylelikle üç duası da o kadın hakkında gitmiş oldu. Ancak bilinci görüş daha meşhur ve çoğunluğun kabul ettiği görüştür.

Ubade b. es-Samit der ki: Bu âyet-i kerime Kureys hakkında inmiştir. Allah, kendilerine Muhammed (sav)'a indirmiş olduğu âyetlerini verdiği halde, onlar o âyetlerden sıyrılıp çıktılar ve onları kabul etmediler. İbn Abbas der ki: BeFam, zorbaların şehrinden idi. Yemenli olduğu da söylenmiştir.

"Onlardan sıyrılıp çıkmış" yanî, yüce Allah'ı bilmekten uzaklaşmıştı. Yani, Allah ondan bilmiş olduğu ilimleri çekip almıştı. Hadis-i şerifte Peygamber (say)'ın söyle buyurduğu nakledilmektedir: "İlim iki türlüdür. Kimi ilim kalptedir. İşte fayda veren ilim odur. Kimi İlim de dil üzerindedir. İşte yüce Allah'ın Adem oğluna karşı delili de budur." [29]

İşte, Bel'am ve benzerlerinin ilmi de bu kabildendir. Böyle bir ilimden Allah'a sığınır ve bize hakka ulaşma muvaffakiyetini ve tahkik üzere ölmeyi lütfetmesini dileriz.

Sıyrılıp çıkmak (el-İnsilâli); çıkmak anlamındadır. Yılan gömlek (deri) değiştirdiği vakit bu kökten gelen fiil kullanılır. Bunun, kalbedilmiş ifadelerden olduğu da söylenmiştir. Yani, âyetler ondan sıyrılıp çıkmıştır.

"Şeytanın kendisine uydurduğu" yani, şeytanın kendisine eriştiği kimse demektir. Mesela; "Kavme yetiştim" anlamındadır,

Bu âyetin yahudiler ve lı iristi yanlar hakkında indiği de söylenmiştir. Onlar Muhammed (sav)'in peygamber olarak gelmesini bekleyip durdular, ama sonra onu inkâr ederek kâfir oldular. [30]

176. Eğer dileseydik, onu bunlar sebebiyle yükseltirdik. Fakat o yere mihlandı ve nevasına uydu. Artık onun durumu, üstüne varsan da dilini sarkıtıp soluyan, kendi haline bırakırsan da yine dilini uzatıp soluyan bir köpeğin durumuna benzer. İşte âyetlerimizi yalanlayan toplulukların durumu budur. Artık sen kıssayı anlat. Belki iyice düşünürler.

177. Âyetlerimizi yalanlayarak kendilerine zulmetmekte olanların durumu ne kötüdür!

"Eğer dileseydik onu bunlar sebebiyle" yani, bu âyetlerle amel etmesi suretiyle "yükseltirdik."

Burada kastedilen kişi Bel'am'dır. Yani, Biz dilemiş olsaydık isyan etmeden önce onun canını alır ve cennete yükseltirdik. "Fakat o, yere mihlandı."

İbn Cübeyr'le es-Süddî'den rivayete göre yere meyletti. Mücahid ise, ona meylederek huzur buldu. Yani, yerin lezzetlerine meyletti, orada huzuru aradı.

"Mihlanmak" asıl anlamı itibariyle bir yerden ayrılmamak anlamındadır. Bir kimse bir yerde ikamet edip oradan ayrılmayacak olursa, denilir. Şair Züheyr der ki:

el-Ğarkad'da bulunan ve senin uğradığın diyarlar kimlerindir?

Suyun üzerinden aktığı yerinden ayrılmayan kalıcı sert taştaki yazı gibi."

Sanki bu buyrukta kastedilen anlam: O, yerin lezzetlerine bağlandı da onlardan ayrılmadı şeklinde olduğundan "yere mihlandı" ifadesi kullanıldı. Çünkü dünya metai yerin üzerindedir.

"Ve nevasına uydu" yani, şeytanın kendisine süslediklerinin ardından gitti. Onun hevâsının kâfirlerle birlikte olduğu söylendiği gibi; hanımının rızasına uydu diye de açıklanmıştır. Çünkü hanımı birtakım malları elde etme arzusuna kapılmıştı. O bakımdan onu Hz. Musa'ya beddua etmeye mecbur etmişti.

"Artık onun durumu... bir köpeğin durumuna benzer" buyruğu müp-teda ve haberdır. "Üstüne varsan da dilini sarkıtıp soluyan" buyruğu da şart ve cevaptır. Ve bu, ha! mahallindedir. Yani o, dilini sarkıtarak soluyan köpeğe benzer. Buyruğun anlamı şudur: O, tek bir isi devam ettirir, gider ve hiç-bîr masiyetten korkup çekinmez. Bu durumuyla o, köpeğe benzer. Çünkü köpek, her halükârda diini sarkıtıp solur. İster onu kov, ister kovma. O yine böyledir.

İbn Cüreyc der ki: Köpek, yüreksiz bîr hayvandır. Onun üzerine gitsen de dilini sarkıtıp solur, bıraksan da dilini sarkılıp solur. İşte hidayeti terk edenin hali de

böyledir. O korkaktır, yüreksizdir.

el-Kuteybî der ki: Dilini sarkıtıp soluyan herşey, ya çokça bitkin düştüğünden, yahut da susuz kaldığından dilini sarkıtıp solur. Ancak köpek böyle değildir. O, yorgun ve bitkin halde iken de dilini sarkıtıp solur, rahatken de, hasta iken de, sağlıklı iken de, suya kanmışken de, susuzken de hep böyle yapar. Allah onu âyetlerini yalanlayan kimselere misal vermiş ve şöyle buyurmuştur: Sen, böyle birisine öğüt versen de sapılır, onu bıraksan da sapıtır. O, tıpkı bıraktığın zaman da dilini sarkıtıp soluyan, kovaladığın zaman da dilini sarkıtıp soluyan köpek gibidir, yüce Allah'ın şu buyruğu da bunu andırmaktadır: "Siz, bunları doğru yala çağırırsanız size uymazlar. Onları ça-ğırırsanız da, susmuş olsanız da size karşı (tavırları) birdir." Cel-A'raf, 7/193.)

el-Cevliên der ki: Köpek, yorgunluktan, yahut susuzluktan dolayı dilini dışarı çıkartacak olursa, denilir. Aynı şekilde insan da yorgunluktan bitkin düştüğü vakit, onun hakkında da bu tabir kullanılır.

Yüce Allah'ın: "Üstüne varsan da dilini sarkıtıp soluyan" buyruğuna gelince; çünkü sen, köpeğe hamle yapacak olursan havlar ve geri dönüp kaçır. Onu bırakacak olursan, bu sefer o senin üzerine gelmeye kalkışır ve havlar. İster senin üzerine gelirken, ister senden kaçıp giderken kendisini yorar. Böyle bir durumda ise, susuzluktan dolayı dilini dışarı çıkartıp soluma hali onda görülür.

et-Tirmizî el-Hakim de "Nevâdiru'l-Usul" adlı eserinde şöyle demektedir:

Böyle bir kimsenin yırtıcı hayvanlar arasında köpeğe benzetil iş sebebi, köpeğin yüreksiz oluşundan dolayıdır. Onun dilini sarkıtarak soluması yüreksizliğindendir. Diğer yırtıcı hayvanlar böyle değildir. Bundan dolayı onlar solumazlar. Köpeğin bu haline gelince; Adem (a.s) yer yüzüne indirilince, düşman (şeytani onun bu haline sevindi, Bunun üzerine yırtıcı hayvanlara gitti, o yırtıcı hayvanları Hz. Adem'in üzerine kışkırttı. Köpek yırtıcı hayvanlar arasında onun arkasından en hızlı koşanlardan olmuştu. Bunun üzerine Hz. Cebrail, Medyen'de Hz. Musa'ya verilen ve Allah'ın Hz. Musa'ya Firavun ve ileri gelenlerine karşı bir mucize olarak verdiği asayı indirdi. Bu asada büyük bir güç yaratılmıştı. Asa, cennette bulunan Mersin ağacındandı. Hz. Cebrail bunu, o gün Hz. Adem'e üzerine gelecek yırtıcı hayvanları onunla kovalamak üzere vermiş ve rivayet olunduğuna göre ona, köpeğe yaklaşıp, elini başı üzerine koymasını emretmiş idi. İşte bundan dolayı köpek Hz. Adem'e alışmış, fakat o asanın gücünden dolayı da yürekliliğini kaybetmişti. Elini başının üzerine koyduğundan dolayı günümüze kadar Hz. Adem'e ve onun çocuklarına da alışmış ve böylelikle onun soyundan gelen Adem oğullarının koruyucularından birisi olmuştu. Eğitilip avcılık öğretilcek olursa, o da eğitilir ve kendisine öğretilenleri öğrenir. İşte

yüce Allah'ın: "Allah'ın size öğrettiklerinden kendilerine öğreterek yetiştirdiğiniz..." (el-Mâide, 5/4) buyruğunda anlatılan budur.[\[31\]](#)

es-Süddî der ki: Bel'am, bundan sonra köpeğin dilini sarkıtıp soluması gibi dilini sarkıtıp solumaya başlamıştı.

Te'vil ilmini bilenlerin çoğunun görüşüne göre bu misal, kendisine Kur'ân verildiği halde gereğince amel etmeyen herkes hakkında umumidir. Bunun her münafık hakkında olduğu söylenmiş ise de birinci görüş daha sahihtir.

Mücalîd, yüce Allah'ın: "Artık onun durumu üstüne varsan da dilini sarkıtıp soluyan, kendi haline bırakırsan da dilini sarkıtıp soluyan bir köpeğin durumuna benzer" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Yanî sen, onun üzerine bineğinle, yahut ayağınla varacak olsan o dilini sarkıtıp solur, bırakacak olsan da aynı şekilde dilini sarkıtıp solur. İşte, Allah'ın Kitabını okuyup ondaki hükümler gereğince amel etmeyeninin durumu da böyledir.

Mücahid'den başkaları da der ki: Bu, en kötü bir benzetmedir. Çünkü o, böyle birisini nevasına kendisi adına lııç bir zararı önleyemeyecek bir tevbe-yi sağlayamayacak hale gelinceye kadar yenik düşmüştür, onu -üzerine ister varılsın, ister varılmasın- ebediyen dilini sarkıtıp soluyan bir köpeğe benzetmiştir. Böyle bîr köpek, hiçbir şekilde dilini sarkıtıp solumaktan kendisini alıkoyamaz.

Şöyle de denilmiştir: Korkmadığı kişiye öncelikle saldırıp korkutmak, fakat daha sonra da en değersiz bir şeyi ele geçirmesi karşılığında bu serkeşliğinin sükûn bulması köpeğin düyundandır. Allah, köpeği dine dair hususlarda rüşveti kabul ederek sonunda Rabbinin âyetlerinden sıyrılıp uzaklaşan kimseye bir misal olarak vermiştir.

Buna göre âyet-i kerime, üzerinde dikkatle düşünen kimseye şunu göstermektedir: Hiçbir kimsenin ne ameline, ne de ilmine aldanmaması gerekir. Zira kişi sonunun ne olacağını bilemez.

Ayrıca bu âyet-i kerime bir hakkı ortadan kaldırmak, yahut değiştirmek üzere rüşvet almanın yasakhgına delil teşkil etmektedir. Buna dair açıklamalar, el-Maide Sûresi'nde (5/42. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Âyet-i kerime, -açıkladığı bir delili bulunması hali dışında- alim bir kimsenin taklid edilmesini de yasaklamaktadır. Çünkü Şanı yüce Allah, böyle bir kimseye âyetlerini verdiği halde, onun bu âyetlerden sıynhp uzaklaştığını haber vermektedir. O bakımdan aynı durumun başkasının başına da gelebileceğinden korkulması ve hiçbir alimin, delilini açıklamadıkça sözünün kabul edilmemesi gerekir.

Yüce Allah'ın: "İşte âyetlerimizi yalanlayan toplulukların durumu budur. Artık

sen kıssayı anlat. Belki İyice düşünürler. Âyetlerimizi yalanlayarak kendilerine zulmetmekte olanların durumu ne kötüdür" buyrukları da bütün kâfirlere dair verilmiş bîr örnektir.

Yüce Allah'ın: "Olanların durumu ne kötüdür" buyruğu ile benzer olarak; o şey ne -çirkindir anlamında- ne kötüdür! denilir, Burada fiil lazımdır (geçişsizdir). Şeklinde de gelir. O vakit, bu haliyle de geçişli (müteaddi) olur. Yani, onların örnekleri ne kadar çirkin ve kötüdür. İfadenin takdiri ise, Bu kimselerin misali, misal olarak ne kötüdür! şeklinde olup, muzaf hazfedilmiş ve temyiz olmak üzere; Misali, durumu kelimesi de nasbeditmiştir.

el-Ahfeş der ki: Burada mecazi olarak durum (mesel) kavmin kendisi gibi ifade edilmiştir. Halbuki; Kavim (mealde...lar) kelimesi mübtedâ olarak, yahut da bir mübtedâ takdiri ile merfu' olur. İfadenin takdiri de şöyle olun Örnek olarak kötü olan örnek, o topluluğun misalidir. Ebu Alî de bu ifadeyi şöyle takdir etmiştir: Örnek olarak o toplumun örneği ne kadar kötüdür!

Âsim el-Cahderi ile el-A'meş, Kötü örnek o kavmin durumudur ki... diye; Örnek kelimesini, Ne kötüdür! dolayısıyla merfu' olarak okumuşlardı. [\[32\]](#)

178. Allah kime hidayet verirse o doğru yolu bulmuş olur. Kimi de saptırırsa onlar zarara uğrayanların ta kendileridirler.

Bu buyruğun anlamı daha önceden birkaç yerde geçmiş bulunmaktadır. Bu âyet-i kerime, Kaderiye'nin görüşünü reddettiği gibi, "şanı yüce Allah bütün mükellefleri hidayete iletmiştir. Onun herhangi bir kimseyi saptırması caiz olamaz," diyenlerin görüşlerini de reddetmektedir. [\[33\]](#)

179. Andolsun ki Biz, cehennem için cin ve İnsanlardan çok kimseler yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, fakat bunlarla anlamazlar. Gözleri vardır, fakat bunlarla görmezler. Kulakları vardır, fakat bunlarla işitmezler. Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. Hatta daha da sapıktırlar. Onlar, gafil olanların ta kendileridirler.

Yüce Allah, adaletinin gereği olarak cehenneme gidecek bir takım insanlar yaratmış olduğunu haber vermekte, sonra da onların niteliklerini belirterek: "Onların kalpleri vardır fakat bunlarla anlamazlar" diye buyurmaktadır, Yani onlar, hiçbir şey anıarrıyan kimseler ayarındadırlar. Çünkü onlar, kalplerinden yararlanmamakladır, Akılılarıyla ne bir sevabı kavramakta, ne de cezadan korkmaktadırlar."Gözleri vardır, fakat bunlarla" hidayeti "görmezler."

"Kulakları vardır, fakat bunlarla" verilen öğütleri "işitmezler." Burada asıl maksat, el-Bakara Sûresi'nde de (2/18. ayetin tefsirinde) açıklamış oidu-ğumuz

gibi, bütünüyle bu duyu organlarının idrak etmediklerini anlatmak değildir. "Onlar, dört ayaklı hayvanlar gibidir. Hatta daha da sapıktırlar." Çünkü, hayvanlar gibi, kendilerinin sevap kazanmalarına sebep teşkil edecek hiçbir yolu izlemiyorlar. Yani onların bütün çabaları yemek ve içmekten ibarettir. Onlar, hayvanlardan da sapıktırlar. Çünkü hayvanlar kendi faydalarına ve zararlarına olan şeyleri görür ve sahiplerinin arkasından giderler. Kendileri ise böyle değildirler. Ata der ki: (Hayvanlar) Allah'ı tanır, kâfir ise Allah'ı tanımaz. Şöyle de açıklanmıştır: (Hayvanlar) yüce Allah'a İtaatkârdır. Kâfir ise yüce Allah'a itaatkâr değildir. "Onlar gafil olanların ta kendileridirler." Yani, onlar düşünmeyi terk ettiler, cennet ve cehennem hakkında düşünmekten yüz çevirdiler. [34]

180. En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na bunlarla dua edin. O'nun isimlerinde eğriliğe sapanları terkedin. Onlar, yapmakta olduklarının cezasını göreceklerdir.

Yüce Allah'ın: "En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na bunlarla dua edin" buyruğuna dair açıklamalarımızı akı başlık halinde sunacağız: [35]

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah: "En güzel isimler Allah'ındır, o halde O'na bunlarla dua edin" buyruğu üe ibadeti yalnızca Alâlı'a halis kılmayı, müşrik ve inkarcılardan uzak durmayı emretmektedir.

Mukattl ve ondan başka bazı müfessirler şöyle demişlerdir: Bu ayet-i kerime, namazı esnasında Ya Rahman, Ya Rahim diyen müslüman bir kişi hakkında nazit olmuştur. Bunun üzerine Mekke müşriklerinden birisi şöyle demişti: Muhammed ve ashabı, bîr ve tek Rabbe ibadet ettiklerini iddia etmiyorlar mı? Bu adama ne oluyor ki, iki Rabbe dua ediyor. Bunun üzerine Şanı yüce Allah: "En güzel isimler Allah'ındır, o halde O'na bunlarla dua edin" buyruğunu indirdi. [36]

2. Yüce Allah'ın En Güzel İsimleri (el-Esmâ'ül-Hüsna):

Tirmizî ile İbnMace'nin Sünen'inde ve başkalarında Ebu Hureyre'nin Peygamber (sav)'dan naklettiği hadis yer almaktadır. Bu hadiste Peygamber (sav) yüce Allah'ın doksandokuz isminin bulunduğunu zikretmiştir. Bu kitaplarda yer alan rivayetlerin birisinde bulunan bazı isimler diğesinde bulunmamaktadır. [37] Biz

bu hususu "el-Kitabi'l-Esnâ fi Şerhi Esmailahi'lHüsna" adlı eserimizde açıkladık.

İbn Atiyye, Tirmizî'nin rivayet ettiği hadisi zikrettikten sonra şöyle demektedir: Bu hadis mütevatir değildir. Ebu İsa (et-Tirmizî) onun hakkında: Bu, garip bir hadistir. Biz bunu ancak Safvan b. Salih yoluyla bilmekteyiz. O ise hadis ehline göre sika bir ravidir, demekle birlikte mütevatir değildir. Bu hadisin mütevatir olan bölümü Hz. Peygamberin:

"Muhakkak Allah'ın doksan dokuz ismi, yani bir eksiği ile yüz ismi vardır. Kim bunları ezberleyip sayabilirse cennete girer." bölümüdür. [38]

Hadis-İ şerifteki "bunları ezberleyip sayabilirse" anlamındaki; Bunları sayabilir ve ezberleyip belliyebilirse demektir. Biz, sözünü ettiğimiz kitapta açıkladığımız gibi, başka şekilde de açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca orada Tirmizî'nin rivayet ettiği hadisin sahih olduğunu belirtmiş ve bu isimler arasından hangisinin ittifakla Esma-İ Hüsna'dan kabul edildiğini, hangisi hakkında görüş ayrılığı bulunduğunu önder İlim adamlarımızın kitaplarında tesbit edebildiğimiz kadarıyla ikiyüz isim civarında ismi sözkonusu ettik. Bu isimleri tayin etmeden önce de kitabın mukaddime bölümünde Esmai Hüsna'nın hükümlerine dair otuziki fasıl da açıkladık. Bu hususta bilgi sahibi olmak isteyenler, orada da aynı konuda yazılmış diğer kitaplarda gerekli bilgileri elde edebilirler. Doğruya muavaffak kılan Allah'tır, O'ndan başka Rab yoktur. [39]

3. İsim İle Müsemma Arasındaki İlişki:

Bu konuda ilim adamları isim ile müsemma hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Biz, bu hususta ilim adamlarının görüşlerini "el-Kitabu'l-Esnâ" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. İbnü'l-Hassar der ki: Bu ayet-i kerime de İsmi müsemma hakkında kullanıldığını gördüğümüz gibi; aynı şekilde ismin tesmiye (yani ad verme) hakkında da kullanıldığını işaret vardır. Çünkü yüce Allah'ın: "Allah'ındır" buyruğu müsemma hakkında kullanılmıştır. Buna karşılık "İsimler" buyruğu, "ism"in çoğulu olup tesmiyeler (adlar) hakkında kullanılmıştır. İşte bu da bizim söylediğimizin doğruluğuna delildir. Buna karşılık yüce Allah'ın "O'na bunlarla dua edin" buyruğunda yer alan "O'na" zamiri, müsemma olan Şanı yüce Allah'a aittir ki, kendisine dua edilecek olan da O'dur. Buna karşılık "bunlarla" zamiri ise isimlere aittir. Bunlar da yüce Allah'a başkaları ile değil de kendileriyle zikredilerek dua edildiği isimlerdir. Arap dilinin gerektirdiği budur. Ra-sulullah (sav)'ın: "Benim beş ismim vardır. Ben Muhammed'im ve Ah-

med'im..."[40] hadisi de bu kabildendir. Daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/30. âyet 2. başlıkta) buna dair kısmen açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Hak ehlinin benimsediği görüşe göre isim, müsemmânın kendisidir. Yahut da ona taalluk eden bir sıfattır ve tesmiyenin kendisinden başkadır.

İbnü'l-Arabî de yüce Allah'ın: "En güzel isimler Allah'ındır*" buyruğuna dair açıklamalarda bulunurken şöyle demektedir: Bu hususta üç görüş vardır. Kimi ilim adamımız şöyle demiştir: Bu buyrukta ismin müsemmânın kendisi olduğuna delil vardır. Zira, ondan başkası olsaydı isimlerin yüce Allah'tan başkası hakkında da kullanılması gerekirdi. İkincisine gelince, başkaları da şöyle demektedir: Bundan kasıt, kullanılan isimlerdir. Yoksa, Şanı yüce Allah bir ve tektir, isimler ise çoğuldur. (Üçüncü görüş bu başlığın sonunda gelecektir).

Derim ki: İbn Atiyye'nin, Tefsirinde naklettiğine göre âyet-i kerimedeki "isimler" te'vil (tefsir) âlimlerinin icmaı ile "adlandırmalar" anlamındadır. Başka anlam caiz değildir. Kadı Ebu Bekr ise "et-Temhid" adlı kitabında şöyle demektedir; Peygamber (sav)'ın: "Allah'ın doksandokuz ismi vardır. Kim bunları ezberleyip bellerse cennete girer" buyruğunun te'vili şöyledir: Yani yüce Allah'a ait doksandokuz isimlendirme vardır. Bu hususta görüş ayrılığı yoktur. Bunlar ise Şanı yüce Allah'ın çeşitli sıfatlara sahip oluşunu ortaya koyan ifadelerdir. Bu sıfatların kimisi bizatihi O'nun hakkıdır, kimisi ise, O'mın sa-hib olduğu bir sıfat dolayısıyla O'nun hakkıdır. Zatına ait isimlen ise, bizatihi O'nu ifade eder. O'na ait bir sığata taalluk eden isimleri ise, O'nun isimleridir. Bunların bir kısmı da bizatihi sıfatlandır. Bir kısmı fiillerine ait sıratlardır. İşte yüce Allah'ın; "En güzel İsimler Allah'ındır, o halde O'na bunlarla dua edin" yani, O'na verilen en güzel adlar O'nundur demektir.

Üçüncü görüşe gelince; onlardan başka bir takım kimseler ise "en güzel sıfatlar Allah'ındır" diye açıklamışlardır.[41]

4. Allah'ın İsimlerinin "En Güzel" Diye Nitelendirilmesinin Sebebi:

Şanı yüce Allah'ın isimlerini "en güzel isimler" diye nitelendirmesi, bu isimlerin hem kulaklarda, hem de kalplerde güzel olmasından dolaydır. Çimkü bu isimler O'nun tevhidine, lütf-u kerimine, cömertliğine, rahmetine, bol bol ihsanına delâlet etmektedir. "En güzel" kelimesi ise, Allah'ın isimlerine sıfat olarak gelmiş mastar bir kelimedir. Bununla birlikte; vezninde in müennesi olarak kabul edilmesi de mümkündür. Nitekim, En büyük" kelimesinin; kelimesinin müennesi olduğu gibi. Bunların çoğulu ise, "En büyükler, en güzeller" şeklinde gelir, Birinci görüşe göre, akı! sahibi olmayan varlıkların sıfatında olduğu gibi, tekil

olarak gelmiş olur. Nitekim yüce Allah'ın şu buyrukları da böyledir: "...başka işler..." (Ta-Hâ, 20/18)" Ey dağlar, sizde onunla teşbih edin." (Sebe', 34/10")[\[42\]](#)

5. Allah'ın En Güzel İsimleriyle (el-Esmâ'ü'l-Hüsna) Allah'a Dua Etmek:

"O halde O'na bunlarla dua edin." Yani, O'riun isimlerini anarak O'ndan istekte bulunun. Her bir isim zikredilerek ona uygun isteklerde bulunulur. Mesela, ey Rahim, bana rahmet et. Ey Hakim, lehime hüküm ver. Ey Râzık (rıзык veren) bana rıзык ihsan et. Ey Hadi bana hidayet eyle. Ey Fettan benim lehime aç (hüküm ver). Ey Tevvab tevbeni kabul buyur. Ve buna benzer şekilde dua edilir. Dua ederken umumi kapsamlı bir ismi zikretmek istersek, ey Malik bana rahmet buyur, ey Aziz lehine hüküm ver, ey Latif bana nızık ver denilir.

En geniş kapsamlı ismi zikrederek dua etmek istersek, ey Allah diye dua ederiz. Çünkü Aliah lafza-i celali bütün isimleri kapsar. Ancak, ey Rezzak bana hidayet ver denilmez. Şu kadar var ki, ey Rezzak derken bana ha-yırı nasib et maksadı ile söylenilebilir. İbnü'l-Arabî der ki: İşte duanı bu şekilde düzenle ki, sen İhlâs edicilerden olasın.

el-Bakara Sûresi'nde (2/186. âyet, başhk ve devamında) duanın şartları ile, yine bu sûrede (7/55. ayetin tefsirinde) duaya dair açıklamalar daia önceden geçmiş bulunmakladır. Cenab-ı Allah'a lıanıd olsun. [\[43\]](#)

6. Yüce Allah'ın Diğer İsimleri:

Kîadı Ebu Bekr b. el-Arabî, bunların dışındaki isimleri de yüce Allah'ın isimleri arasında saymıştır. Mutimmu Nurihî (nurunun tamamlayıcısı), Hayru'l-Vâ-risîn (mirasçılardan hayırlısı), Hayıfl-Mâkîrîn (tuzaklara en güzel şekilde karşılık veren), Rabiü Selase (üçün dördüncüsü), Sadisu Hamse (beşin altıncısı), et-Tayyib, el-Muallim ve buna benzer isimler.

İbnü'l-Hassar der ki: Kadı Ebu Bckr Berracân'e uymuştur. Zira o, "en-Na-zif'i ve buna benzer kitapta da sünnette de varid olmamış başka bir takım isimleri de Esma-i Hüsnâ arasında zikretmiştir.

Derim ki: ibn Hassar'ın sözünü ettiği: "Kitapta da sünnette de varid olmamış" ifadesi tanışılır. Zira Müslim'in SaiııJı'inde et-Tayyib ismi varid olmuştur. [\[44\]](#)

Tirmizî de "en-Nazîf (temiz, pâk)" adını rivayet etmiştir. [\[45\]](#)

İbn Abbas da Peygamber (sav)'ın duası esnasında şu şekilde dua ettiğini rivayet etmektedir: Rabbim, bana yardım et. Fakat bana karşı başkalarına yardım etme.

Bana zafer ver, takat bana karşı başkalarına zafer verme. Benim lehime mekreyle (başkalarının bana karşı hile ve tuzaklarını boşa çıkar), ama aleyhime mekr etme (.başkalarının hile ve tuzakların! hakkımda başarılı kılma)." Ayrıca Tirmizî bu hadis hakkında: Hasen, sahih bir hadistir der. [\[46\]](#)

Buna göre dua esnasında 'Ya hay rai makirin imkurli vela temkur aleyye... (ey başkalarıma hile ve tuzaklarını boşa çıkaranların en hayırlısı başkalarının bana hile ve tuzaklarını boşa çıkar, onların aleyhime kuracakları hile ve tuzakları başarılı kılma) diye dua etmek caiz olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,

Biz de "et-Tayyib ve en-NaziP isimlerini ve bunun dışında haberlerde hayırlı seleften nakledilmiş diğerlerini de (Hsmâ-i Hüsnâ'ya dair) kitabımızda zikretmiş bulunuyoruz. Ayrıca yüce Allah'a isim olarak verilmesi ve kendisiyle dua edilmesi caiz olan isimlerle, isim olarak verilmesi caiz olmakla birlikte onlar anılarak dua edilmesi caiz olmayanları, ayrıca hem İsim olarak verilmesi caiz olmayan, hem de zikredilerek dua edilmesi caiz olmayan isimleri de eş-Şeyh Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'nin zikrettiklerine uygun olarak kaydettik. O eserimizde bütün bu hususlar yüce Allah'm izniyle sizin için açık seçik ortaya çıkarıldı.

Yüce Allah'ın: "O'nun isimlerinde eğriliğe sapanları terkedir». Onlar yapmakta olduklarının cezasını göreceklidir" buyruğuna dair açıklamalarımızı cta iki başlık halinde sunacağız: [\[47\]](#)

1. İlhad (Eğriliğe Sapmak):

Yüce Allah'ın: Eğriliğe sapanlar" kelimesindeki ilhâd, sapmak ve maksadı terketmek demektir, Mesela; Kişi dinde esas maksattan saptı, denilir. meyletmeyi ifade etmek için kullanılır. Kabirde lahd da buradan gelmektedir. Çünkü lalid, kabrin bir tarafında açılır.

Bu kelime diye de okunmuştur. Bir önceki okuyuşla beraber iki ayrı söyleyişi ifade ederler.

İlhâd (haktan eğriliğe sapmak) üç şekilde sözkonusu olur:

1- Müşriklerin yaptığı gibi Allah'ın isimlerinde değişiklik yapmak. Çünkü onlar, O'nun isimlerini alarak haktan meyledip bu isimleri putlarına ad olarak verdiler Mesela "el-Lât" kelimesini "Allah" lafza-İ celâlinde, "el-Uzzâ" ismini "el-Aziz" isminden, "Menât" ismini "el-Mennân"dan türetmişlerdir. Bu açıklamaları İbn Abbas ve Katade yapmışlardır.

2- Bu isimlere fazlalıklar katmak suretiyle ilhâd.

3- Bu isimlerde noksanlıklar yapmak suretiyle ilhâd. Nitekim yüce Allah'ı isimlerinden başka isimlerle adlandırdıkları ve O'nu, fiillerinden olmayan bir

takım fiillerle zikrettikleri, buna benzer O'na yakışmayan başka hususlar ile dualar uyduran cahillerin yaptıkları böyle bir illîddir.

İbnü'l-Arabî der ki: Bunlardan alabildiğine sakınmak gerekir. Sizden herhangi bir kimse Allah'ın Kitabında ve beş hadis kitabında yer alan isimlerden başkasıyla asla dua etmesin. Sözkonusu bu beş kitap ise Buharı, Müslim, Tirmizî, Ebu Davud ve Nesaîdir. İslâmın üzerinde yükseldiği kitaplar bunlardır. Musannef hadislerin aslını teşkil eden Mu vatta da bu hadis kitapların İçerisine girmiştir. Bunların dışındakiler! bir kenara bırakın. Sizden herhangi bir kimse de asla: Ben şu şu duayı seçiyorum, demesin. Çünkü, şüphesiz Allah onun için dua şeklini de seçmiş ve bu hususta Rasulünü (Allah'ın sa-lat ve selamı ona olsun) insanlara göndermiştir. [\[48\]](#)

2. Allah'ın İsimlerine Birşeyler Katmanın ve Eksiltmenin Mahiyeti:

Allah'ın isimlerine birşeyler ilave etmek teşbihe yönelmek, birşeyler eksiltmek İse Tatil'e yönelmektir. Şüphesiz müşebbihe (Allah'ı mahlukata benzetenler), yüce Allah'ı izin vermediği şekilde nitelemişlerdir. Muattile (tatil'e sapanlar) ise, Allah'ın kendisini vasfettiği sıfatları kabul etmemişlerdir. Bu bakımdan, Ebl-i Hak şöyle demişlerdir: Bizim dinimiz iki yol arasındaki bir yoldur. Ne teşbih, ne de tatil sözkonusudur.

eş-Şeyh Ebu'l-Hasen el-Buşenci'ye tevhide dair soru sorulunca şu cevabı vermiş: Diğer zatlara asla benzemeyen, bununla birlikte sıfatları da tatil olunmayan bir zatı kabul etmektir.

Yüce Allah'ın: "O'nun İsimlerinde eğriliğe sapanları terkedin" buyruğunun anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir Onları terk ediniz, onlarla tartışmayınız, onlarla görüşmeyiniz.

Buna göre âyet-î kerime kıtal emriyle nesli edilmiştir. Bu açıklamaları da İbn Zeyd yapmıştır.

Bunun anlamının tehdit olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Yalnız olarak yarattığım kimseyi bana bırak!" (el-Müd-dessir, 74/11); "Bırak onları yesinler, faydalansınlar..." (el-Hıccı, 15/3) Âyet-i kerimenin zahirinden anlaşılan da budur. Çünkü yüce Allah (bundan sonra): "Onlar, yapmakta olduklarının cezasını göreceklerdir" diye buyurmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[49\]](#)

181. Yarattıklarımızdan Öyle bir ümmet vardır ki, hakla yol gösterirler ve onunla adaletle hükmederler.

Peygamber (sav)'ın da: "İşte onlar bu ümmettir" dediği; "Bu sizin İçindir. Allah, Musa'nın kavmine de onun benzerini vermişti" diye söylediği ve bu âyet-i kerimeyi okuyarak da: "Meryem oğlu İsa ininceye kadar şüphesiz benim ümmetimden iik üzere bir topluluk bulunacaktır" dediği de rivayet edilmiştir.

[50]

Böylelikle bu âyet-i kerime, Şanı yüce Allah'ın dünyayı hakka davet edecek davetçiler olmaksızın bırakmayacağına delildir. [51]

182. Âyetlerimizi yalanlayanları Biz bilmeyecekleri yönden derece derece helake yaklaştıracğıız.

Yüce Allah, âyetlerini yalanlayan kimseleri derece derece azaba yaklaştıracğını haber vermektedir. İbn Abbas der ki: Bunlar, Mekkelilerdir.

İstidrâc (derece derece azaba yaklaştırmak) ise, tedricî olarak, aşama aşama azab ile yakalamaktır. Dere ise bir şeyi sarmak demektir. Bu anlamda; " Onu dercettim, yani sardım" denilir. Ölü kefenlerine dercediîdi (sarıldı) tabiri de buradan gelmektedir. Bunun (.basamak anlamına gelen) "derece"den geldiği de söylenmiştir. Buna göre İstidrâc, maksada ulaşınca kadar basamak basamak çökertilmek anlamına gelir. ed-Dah-hâk der ki: Onlar, bize karşı yeni bir nıasiyet işledikçe Biz de onlara yeni bir nimet veririz.

Zunnun'a: Kulun kendisiyle aldatıldığı azamî şey nedir diye sorulunca, şu cevabı vermiş: Eltaf" ve kerametlerdir. Bundan dolayı yüce Allah: "Biz, bilmeyecekleri yönden derece derece helake yaklaştıracğıız" diye buyurmuştur. Yani, Diz onlara nimetlerimizi bol bol verecek ve şükreimeyi onlara unutturacağız. Bu anlamda şu beyitleri de zikretmişlerdir:

"Onlar güzelken sen de günler hakkında hüsn-ü zan besledin.

Ve kaderin getireceği kötülüklerden korkmadın

Seninle barışta geceler ve sen aldandın onlara

Halbuki gecelerin parlaklığı ile birlikte keder ortaya çıkar." [52]

183. Ben onlara mühlet veririm. Muhakkak ki, Benim tuzağım pek çetindir.

"Ben onlara mühlet veririm" yani, onların süresini uzatır, onlara süre tanır, onların cezalandırılmalarını ertelerim. "Muhakkak ki Benim tuzağım pek çetindir" güçlüdür ve sağlamdır.

Çetin" kelimesinin aslı, den gelmektedir ki, bu da sırtta bulunan kaba ve kalın etlerdir.

Denildiğine göre bu âyet-i kerime Kureyşlilerden Peygamber ile alay eden

kimseler hakkında inmiştir. Atlah onlara bir süre mühlet verdikten sonra bir gecede hepsini kahredip helak etti. Yüce Allah'ın: "Nihayet kendilerine verilenler ile sevinip şımdıkları onları ansızın tutup yakalayiverdi." (el-En'âm, 6/44) buyruğa da buna benzemektedir. Bu buyruğa dair açıklamalar daha önceden geçmiş İdi. [\[53\]](#)

184. Arkadaşlarında hiçbir deliliğin olmadığını düşünmediler mi? O, ancak apaçık bir uyarıcıdır.

"Düşünmediler mi" yani, Muhammed (sav)'ın kendilerine getirdiği şeyler üzerinde düşünmediler mi? Burada vakıf yapmak güzeldir. Daha sonra yüce Allah: "Arkadaşlarında hiçbir deliliğin olmadığını..." diye buyurmaktadır. Bu ise onların: "Ey kendisine zikrin indirildiği kişi, mutlaka sen bir delisin" (ei-Hicr, 15/6) şeklindeki sözlerine bir cevaptır.

Denildiğine göre bu âyet-i kerimenin iniş sebebi şudur: Rasulullalı (sav) bir gece Safa tepesine çıkıp Kureyşlileri boy boy çağırdı. Onlara ey filan oğullan diye hitab ederek Allah'ın azab ve cezasından sakınmalarını söyledi. Bunun üzerine onlardan birisi; Sizin bu arkadaşınız elbetteki bir delidir. O, sabaha kadar bağırıp durdu, demişti. [\[54\]](#)

185- Onlar göklerin ve yerin hükümdarlığına, Allah'ın yarattığı herhangi bir şeye ve ecellerinin yakın olduğu ihtimaline hiç de bakmazlar mı? Artık bundan sonra hangi söze inanacaklar?

Yüce Allah'ın; "Onlar göklerin ve yerin hükümdarlığına... hiç de bakmazlar-mı?" buyruğuna dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[55\]](#)

1. Tefekkür Amacıyla Bakmak:

Yüce Allah'ın: "Hiç de bakmazlar mı?" buyruğu, el-Bakara Sûresi'nde de açıkladığımız gibi O'nun kudretinin kemalini bilmek için Allah'ın âyetleri üzerinde dikkatle düşünmekten yüzçevlrmelerinin hayret edilecek bir tutum olduğunu ortaya koymaktadır.

"Metekût: hükümdarlık" ise, mübalağa kiplerinden birisidir. Büyük mülk azametli mülk (ve hakimiyet) anlamındadır ki, buna dair açıklamalar daha önceden (el-En'âm 6/75) geçmiş bulunmaktadır. [\[56\]](#)

2. Allah'a Taklidi İman Etmenin Hükmü:

Allah'ın âyetleri ürerinde düşünmenin ve Allahın yarattıklarından ibret almanın vacip olduğunu kabul edenler bu âyet ile bu âyete benzeyen yüce Allah'ın: "De ki: Göklerde veyerde neler var bir bakın.,," (Yunus, 10/101); "Onlar üstlerindeki göğe onu tıastl bina ettiğimize bakmadılar mı..." (.Kaf, 50/6); "Onlar devenin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı?" (el-Gaşiye, 88/17); "Kendi nefislerinizde de (nice belgeler vardır) görmez misiniz?" (ez-Zariyet, 51/21) buyruklarını delil göstererek şöyle derler: Yüce Allah düşünmeyenleri yermekte ve onların sahib oldukları duyularla yararlanma imkanlarının bulunmadığını belirterek: "Onların kalpleri vardır fakat bunlarla anlamazlar..." (el-A'raf, 7/179) diye buyurmaktadır. Düşünmek ve istidlalde bulunmak mı Öncelikli bir görevdir, yoksa kalpte sahih olması için marifetin şart görülmediği, kalpte hasıl olan tasdik mi öncelikli bir görevdir? Bu hususta ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır, el-Kadi (el-Bakillanî) ve başkaları görevlerin ilkinin düşünmek ve istidlal olduğu görüşündedirler. Çünkü Şanı yüce Allah'ın bilmek zorunlu (ister istemez ve kendiliğinden hasıl olan) bir husus değildir. O, ancak düşünmek ve kendisini tanımak için ortaya koymuş olduğu delillerle, istidlal ile bilinir. Nitekim Buharî de Kitabında şöyle bir başlık açmakla bu kanaatte olduğuna işaret etmiştir; "Aziz ve celil olan Allah'ın: "Onun için bilki Allahtan başka hiçbir ilah yoktur" (Muhammed, 47/19) buyruğu dolayısıyla ilmin, söz ve amelden önce geldiği. [57] Kadı der ki: Her kim Allah'ı bilen birisi değilse o cahildir. Onu bilmeyen ise kâfirdir.

İbn Rüşd "Mukaddimât"mda. şöyle demektedir: Ancak bu husus (delillerden) acık seçik bir şekilde anlaşılan birşey değildir. Çünkü iman, kimi zaman yüce Allah'ın hidayet verdiği kimseler tarafından taklid yolu ile de elde edilebilir. Onun birden çok âyet-i kerimelerden birisi üzerinde ibretle düşünmeye irşad etmesi suretiyle ilk anda ibret alması ile de husule gelebilir. (İbn Rüşd) der ki: el-Bâcî, düşünmek ve istidlal bu konudaki görevlerin birincisidir diyenlere karşı bütün çağlar boyunca müslümanların, avam ve mukallit kimselere mü'min adını vermiş otamalarını delil göstermiş ve şöyle demiştir: Eğer bu görüşü ileri sürenlerin kanaatleri doğru olsaydı, ancak düşünme ve istidlale dair bilgiye s;ılıp olan kimselere mü'min demek doğru olabilirdi. Aynı şekilde eğer iman ancak düşünme ve istidlalden sonra sahih olsaydı, kâfirlerin de müslümanlar tarafından mağlup edildikten sonra müslüman-lara sizin bizi öldürmeniz helal olamaz. Çünkü iman ancak düşünme ve istidlal ile sahih olacağı sizin dininizin bir parçasıdır. O halde düşünüp istidlal edinceye kadar bizi erteleyiniz, derlerdi. Bu ise, o kimseleri küfürleri üzere terketmek sonucunu ve düşünüp istidlal

edinceye kadar öldürülmemele-ri gereği neticesini verir.

Derim ki: Bu hususta sahih olan budur. Nitekim Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Ben insanlarla la ilahe illallah deyinceye, bana ve benim getirdiklerime İman edinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunu yapacak olurlarsa benden kanlarını ve mallarım korumuş olurlar. Onun hakkı ile (sorumlu tutulmaları halî) müstesna. Hesaplarını görmek ise Allah'a aittir."[\[58\]](#)

İbnü'l-Munzir ise, "el-tşraf" adlı kitabında "imanın kemalinin niteliğine dair açıklamalar" diye bir başlık açmakta ve şöyle demektedir; İlim ehlinde olup kendisinden ilim bellenen herkes: Şahadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Yine şahadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve Rasulüdür. Muhammed'in getirdiği herşey haktır. Ve İslâm dinine muhalif hertürlü dinden uzak olduğumu bildiririm, diyen bir kâfirin "eğer akli başında ve baliğ ise" müslüman olacağını icma ile kabul etmişlerdir. Artık bundan sonra dininden dönüp küfrünü açığa vuracak olur ise, mürtedde uygulanması gereken şeyler onun hakkında da uygulanması gerekli bir mürted olur.

Ebu Hafs ez-Zincânî der ki: Hocamız Kadı Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed es-Sîmmânî şöyle derdi: Görevlerin başı, Allah'a ve Rasulüne ve onun bütün getirdiklerine iman etmek, sonra da Şanı yüce Allah'ı bilip tanımaya götüren düşünme ve delillere bakıp araştırmadır. Buna göre onun kanaati açısından yüce Allah'a imanın vücubu Allah'ı bilmekten önce gelir. Devamla şöyle der: Doğruya daha yakın insanlar hakkında daha bir şefkatli olan görüş budur. Çünkü insanların çoğunluğu marifetin, düşünmenin ve istidlalin gerçeğini bilememektedirler. Eğer görevlerin ilki yüce Allah'ı bilip tanımadır diyecek olsak, bu çok büyük kalabalıkları ve çok sayıda kimseyi tekfir etmeye götürür, cennete ancak belirli sayıdaki kimselerin girmesi sonucunu verir. Bu ise uzak bir ihtimaldir. Çünkü Rasulullah (sav) cennet ehlinin çoğunluğunun kendi ümmetinden olacağını kati olarak ifade etmiş, diğer bütün peygamberlerin ümmetlerinin tek bir saf, kendi ümmetinin ise seksen saf olacağını ifade etmiştir. Bu da gayet açıkça anlaşılan bir husustur. Bunun anlaşıl-mıyacak bir tarafı yoktur. Cenabı Allah'a hamd olsun. [\[59\]](#)

3. Kelâmı Metodlarla Allafû Tanımak Zorunlu Değildir:

Kelamcıların önce ve sonra gelenlerinin (mütekaddimûn ve müteahhirû-nun) bazılarının kanaatine göre, yüce Allah'ı, kendilerinin-ortaya koymuş olduğu yollar ve kaydettikleri araştırmalar yoluyla bilmeyen kimsenin imanı sahih değildir ve böyle bir kimse kâfirdir. Ancak bu görüşe göre müslümanla-rın pek

çoğunun tekfir edilmesi gerekir. Öncelikle de bunu diyen kişinin atalarının, geçmişlerinin ve komşularının da tekfir edilmesiyle işe başlamak gerekir. Bu kanaatte olan kimseler, kendilerine bu şekilde itiraz edenlere de: Cehennemliklerin çokluğu dolayısıyla beni ayıplama, diye veya buna benzer cevap vermişlerdir.

Derim ki: Böyle bir görüş ancak Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin sünnetini bilmeyen kimseden sadır olur. Çünkü bu sözü söyleyen kişi yüce Allah'ın geniş rahmetini kelamcılardan oldukça az bir azınlığa münhasır kılmış ve bunlar kendilerinin dışında kalan müstümanların genelini tekfir etme yoluna gitmişlerdir. Bu söz nerede, küçük abdestini bozmak için elbisesini bir kenara çekerek Peygamber (sav)'ın ashabı kendisini azarlayınca; Allah'ım bana ve Muhammed'e merhamet buyur, bizimle beraber de kimseye merhamet eyleme! diyen bedevi araba Peygamber (sav)'in: "Andolsun sen geniş bir şeyi alabildiğine daralttın" sözü nerede? Ki, bunu Buharî, Tirmizî ve onların dışındaki hadis imamları rivayet etmişlerdir.[\[60\]](#)

Acaba bu bedevi arap yüce Allah'ı delil, burhan, hüccet ve beyan yollarıyla mı tanıdı. Halbuki onun rahmeti herşeyi kuşatmıştır. Bunun gibi kimseler hakkında ise mü'min oldukları şeklinde hüküm verilir. Hatta Peygamber (sav) İslama giren çok kimsenin şahadet kelimesini sözlü olarak söylemesiyle yetinmiştir. Hatta bu hususta işaret ile dahi yetinmiştir. Nitekim o, siyahi cariyeye: "Allah nerede" diye sorunca, o da: Semada diye cevap vermişti. Bu sefer, ben kimim diye sorunca, o da sen Allah'ın Rasulüsün, diye cevap verince, Hz. Peygamber de: "Bunu azad et, çünkü bu mü'min bir cariyedir" demişti.[\[61\]](#) Oysa, ortada düşünme ve istidlal diye birşey sözkonusu değildir. Aksine, Hz. Peygamber ilk andan itibaren böylelerinin iman sahibi olduklarına hüküm vermiştir. Delil ve marifet yerine getirilmemiş olsa bile. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[62\]](#)

4. İbretle Bakmanın Meşru Çerçevesi:

Aynı şekilde itikat konusunda tüysüz gençlerin ve kadınların güzel yüzlerine bakmak ve bunlardan ibret almak da sözkonusu edilemez. Ebu'l-Fa-rac el-Cevzî der ki: Ebu't-Tayyib Tahir b. Abdullah et-Taberî dedi ki: Bu semâ' dinleyen kesim hakkında bana ulaştığına göre bunlar, semaa bir de tüysüzlerin yüzüne bakmayı ilave ederler. Kimi zaman bunların bu tüysüzleri çeşitli süs eşyalarıyla ve boyalı elbiselerle süsledikleri de olur. Bu yaptıkları ile bakmak ve ibret almak

sureti ile Sani'in sanatına delil görüp imanlarını artırmak maksadını güttüklerini de ileri sürerler. Bu ise hevâya tabi oluşun, akli aldatmanın ve ilme muhalefet etmenin en ileri derecesidir.

Ebu'l-Farac der ki: İmam Ebu'l-Vefa b. Akil de der ki: Allah ancak nefsin kendisine meyletmediği, nevanın da ondan dolayı herhangi bir pay sahibi olamadığı bir surete, hatta ve hatta şehvetin hiçbir şekilde karışmadığı ve beraberinde lezzetin bulunmadığı bir surete bakmayı helal kılmıştır. Bundan dolayı yüce Allah bir kadını Peygamber olarak göndermemiştir. Kadını hakim, imam ve müezzin kılmamıştır. Bütün bunların sebebi ise, kadının şehvet ve fitne sebebi oluşundan dolayıdır. Ben, güzel suretlerden ibretler çıkartıyorum, diyenin yalancı olduğunu kabul ederiz. Her kim kendisinin bizden farklı bir tabiata sahip olmak suretiyle ayncalıklı olduğunu söyleyecek olursa, onu yalanlarız. Bunlar, olsa olsa bu iddiada bulunanlara şeytanın aldatmalarından ibarettir.

Kimi hikmet ehli şöyle der: Büyük âlemde her ne varsa, küçük âlemde de onun bir benzeri vardır. Bundan dolayı yüce Allah: "Şüphesiz biz insanı ah-sen-i takvimde yarattık" (et-Tin, 95/4) diye buyurmuştur. Bir başka yerde de: "Kendi nefislerinizde de (nice âyetler vardır) görmez misiniz?" (ez-Zâriyât, 51/21) diye buyurmaktadır. Biz, (küçük İle büyük alem arasındaki) bu benzerliğin benzeşme yönünü el-En'âm Sûresi'nin baş tarafında (6/2. âyetin tefsirinde) açıklamış bulunuyoruz.

Aklı başında bir kimsenin kendi nefsine bakması ve hızlıca atılan bir su olduğu dönemden itibaren dosdoğru mükemmel bir yaratık haline gelinceye kadarki yaratılışı üzerinde düşünmesi gerekir. Ona gıdalar ile destek verilmekte, merhamet ile terbiye edilip beslenip büyütülmekte, güçlerini elde edinceye ve en güçlü dönemine ulaştırılıncaya kadar yumuşak bir şekilde muhafaza edilmektedir. Aynı kişi bakıyoruz ki, ben ben... demeye kalkışıyor ve henüz anılmaya değer bir şey olmadığı bir zamanın üzerinden geçmiş olduğunu ve sonunda kabre gömüleceğini unutuveriyor.

Eğer bu yaptıklarından dolayı hasret duyacaksa (ki duyacaktır) yazıklar olsun ona! Yüce Allah: "Andolsun ki Biz insanı süzölmüş bir çamurdan yarattık. Sonra onu bir nutfe kılıp sağlam bir karargâhta yerleştirdik... Sonra da kıyamet gününde elbette diriltileceksiniz" (el-Mu'minûn, 23/12-16) diye buyurmaktadır.

O bakımdan o, kendisinin Rabbi bulunan mükellef bir kul olduğuna, kusurlu hareket edecek olursa azab ile tehdit edilmiş bulunduğuna, eğer kendisine verilen emirleri yerine getirecek olursa da Allah'ın sevap ve mükâfatını umacağına ibretle bakıp düşünsün de Mevlasına ibadete yönelsin. Çünkü, her ne kadar o Mevlasını görmüyor ise de, O kendisini görmektedir. İnsanlardan da

hiçbir şekilde korkmasın. Çünkü Allah'tan korkması daha uygundur. Allah'ın kullarından herhangi bir kimseye karşı büyülenmesin. Unutmasın ki, kendisi birtakım pisliklerden oluşmaktadır. Pislikler ile dolup taşmaktadır. Ve neticede Rabbine itaat ederse cennete gidecektir, aksi takdirde ateşe. İbnü'l-Arabî der ki: Hocalarımız kişinin bu ilmî nitelikleri kendisinde toplayan şu hikmet dolu beyitler üzerinde dikkatte düşünmesini güzel görüyorlardı:

"Ebediyyen pisliği kendisiyle birlikte oturup kalkan kimse

Nasıl olur da büyülenir, böbürlenir

O, o pisliktendir, ona doğru gitmektedir.

O pisliği onun hem kardeşi, hem onunla süt emenidir.

Küçülterek kendisini helaya davet eder de

O da ona boyun eğer."

Yüce Allah'ın: "Allah'ın yarattığı herhangi bir şeye" buyruğu, kendisinden önceki buyruğa atfedilmiştir. Yani, yüce Allah'ın yaratmış olduğu şeylere bakmazlar mı?

"Ve ecellerinin yakın olduğu İhtimaline..." Yani, yakınlaşmış olma ihtimali bulunan ecellerine de bakmazlar mı?

Bu buyruk da kendisinden önceki buyruğa atfedilmiş ve cer mahallinde-dir. İbn Abbas der ki: Yüce Allah burada ecellerinin yaklaşmış olmasıyla Bedir günü ile Uhud gününü kastetmektedir.

"Altık bundan sonra hangi söze inanacaklar?" Muhammed (sav)'ın getirmiş olduğu Kur'an'dan başka neyi tasdik edecekler?

Buradaki "bu" anlamındaki zamirin "ecePe ait olduğu da söylenmiştir. Yani: Onlar ecellerinin gelişinden sonra imanın fayda vermeyeceği zamanda artık hangi söze inanacaklardır? Çünkü âliiret teklif yurdu değildir. [\[63\]](#)

186. Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek olmaz. Ve O, bunları taşkınlıkları içinde şaşkın bir halde bırakıverir.

Yüce Allah onların yüz çevirmelerinin, Allah'ın onları saptırmış olmalarının sebebine bağlı olduğunu beyan etmektedir. Bu da Kaderiye'nin görüşünü reddetmektedir.

"Ve O, bunları taşkınlıkları içinde" anlamındaki; 'istinaf (.yeni bir cümle başı) olarak ref mahallindedir. Yoktur "dak i "fe" ile ondan sonraki buyruklar mahalline hamledilerek cezm ile de okunmuştur. "Şaşkın bir halde yani, hayretler içerisinde bırakır, şeklinde açıklandığı gibi onları tereddüt içerisinde bırakır, diye de açıklanmıştır. el-Bakara Sûre-si'nin baş tarafında (2/15. âyetin tefsirinde) yeteri kadar açıklanmış bulunmaktadır.[\[64\]](#)

187. Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını sorarlar. De ki: "Onun bilgisi yalnız Rabbimin yanındadır. Onun vaktini kendisinden başkası açıklayamaz. Göklerde ve yerde ağır basmıştır. O size ancak ansızın gelir." Sanki onu biliyormuşsun da onu sana sorarlar. De ki: "Onun ilmi ancak Allah nezdindedir. Fakat İnsanların çoğu bilmezler."

Yüce Allah'ın: "Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını sorarlar* mealindeki buyrukta yer alan; "Ne zaman" kelimesi; zaman soru edatıdır. Recez vezninde şair şöyle demiştir:

"Ne zaman ihtiyacımı göreceksin, ne zaman

Bunun gerçekleştirilebileceği bir zaman, görmüyor musun?"

Yahudiler, Peygamber (sav)'a: Eğer sen gerçekten bir peygamber isen bize kıyametin ne zaman kopacağını bildir, diyorlardı. Bunu, aşın inkârları dolayısıyla müşriklerin söylediği de rivayet edilmektedir.

"Gelip çatacağı" ise, Sibeveyh'e göre rnübtada olarak ref mahal-lindedir. Haberi ise, "(jü): Ne zaman" lafzıdır. Bu da fetha üzere mebni bir zarfdır. Mebni oluş sebebi ise istifham anlamı ihtiva etmesinden dolayıdır.

"Gelip çatacağı" kelimesi, "mim" harfi ötreli olarak; 'dan gelmektedir ki, Allah onun için ne vakit tesbit etmiştir? anlamına gelir. Yani ne zaman sebat bulacak (gelip çatacak) dır. Bu da ne zaman vukua gelecektir, demektir. "Mim" harfi üstün okunursa; 'den gelir. Bu da sebat buldu ve durdu manalarına gelir. Nitekim "Yerlerinde sabit kazanlar..." (es-Sebe1, 34/13) buyruğundaki "sabit" anlamında olan kelime de buradan gelmektedir. Katade de böyle açıklamıştır.

"De ki onun bilgisi yalnız RabbimİN yanındadır" buyruğu müpteda ve haberdır. Yani, ona dair bilgiyi kimse açıklamış değildir. Böylelikle kul, her zaman için dikkatli ve uyanık olsun diye.

"Onun vaktini" yani zamanını "kendisinden başkası açıklayamaz" ortaya çıkaramaz.

Âyet-i kerimedeki "açıklamak" anlamın veren; bir şeyi açığa çıkarmak, izhar etmek demektir. Bir kimsenin bana açıklayıp izah ettiği herhangi bir haberi anlatmak üzere; "Fılan kişi haberi bana açıkladı, izhar etti," denilir.

"Göklerde ve yerde ağır basmıştır" yani, ona dair bilgi, göklerde ve yerde bulunanlara gizli kalmıştır. Gizli kalan her bir bilgi kalbe ağır gelir. Şöyle de açıklanmıştır: O kıyametin gelişi, göklerde ve yerde bulunanlar için büyük bir iştir. Bu açıklama el-Hasen ve başkalarından nakledilmiştir.

İbn Cüreyc ile es-Süddî derler ki: Onun nitelikleri (bir nüshaya göre; vukua gelmesi) göklerde ve yerde bulunanlar için çok büyük bir iştir. Katade ve

başkaları da şöyle demektedir: Azameti dolayısıyla gökler ve yer o bilgiyi taşıyamaz. Çünkü, o takdirde sema çatlar, yıldızlar dağılır ve denizler de çekilirdi. Kıyamete dair soru sormak, ağır bir şeydir, anlamına geldiği de söylenmiştir.

"O siste ancak ansızın gelir." Buradaki "ansızın" anlamındaki; kelimesi, hal mahallinde mastardır.

"Sanki onu biliyormuşsun da onu sana sorarlar." Sanki sen onu biliyor ve ona dair sorunun cevabını bilen birisiymişsin de (onlar da sana soruyorlar) anlamındadır. İbn Faris der ki: (Âyet-i kerimede geçen) el-Hafîy, bir şeyi bilen kimse demektir. Aynı zamanda bu kelime soru sormakta ileriye giden, son noktaya kadar devam ettiren anlamına da gelir. el-A'şâ der ki:

"Eğer benim hakkımda soru soracak olursan şunu bil ki, el-A'şâ hakkında nice soru soran kimse var ki, onun nerelere çıktığım çok iyi bilir,"

Meselâ; tabiri, hem soru sormakta, hem de istekte bulunmakta ileriye gitti, anlamına gelir.

Soru soran, bilen anlamında ismi fail; ise ism-i faile çokluk anlamını kazandırır.

Muhammed b. Yezid der ki: Yani onlar, sen onun (kıyamet) hakkında ısrarla soru soran birisiymişsin gibi gelip sana soru soruyorlar. O, bu açıklamasıyla ifadede bir takdim ve tehir olmadığı kanaatine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

İbn Abbas ve başkaları ise şöyle derler: Buradaki ifadede bir takdim ve tehir vardır. Yani: Onlar sana kıyamet hakkında, sen onların soru sormalarından, sana karşı iyi davranmalarından memnun oluyormuşçasına gelip soruyorlar. Çünkü onlar, şöyle demişlerdi: Bizimle senin aranda bir akrabalık vardır. Haydi bize gizliden gizliye şu kıyametin kopacağı vakti söyleyiver.

"Ete ki: Onun İlmi ancak Allah'ın nezdindedir. Fakat İnsanların çoğu bilmezler."

Burada "bilmezler" İfadesi, bir tekrar değildir. Çünkü, bundan önceki bilgi kıyametin kopuşu ile ilgili bilgiye dairdir, diğeri ise, kıyametin kün-hünü bilmeye dairdir. [\[65\]](#)

188. De ki: "Ben kendim için Allah'ın dilediğinden başka ne bir fayda sağlayabilirim, ne de bîr zarar. Eğer, gaybı bilseydim elbette daha çok hayır yapardım. Bana hiçbir fenalık dokunmamış-tır. Ben, ancak bir uyarıcı ve iman eden bir topluluğu müjdeleyenim."

Yüce Allah'ın: "De ki: Ben, kendim için... ne bir fayda sağlayabilirim, ne de bir zarar." Yani, kendim için herhangi bir fayda sağlamak imkânına da sahip değilim, herhangi bir zaran önlemek imkânına da sahip değilim. Nasıl olur da

kıyametin kopacağı saatin bilgisine sahip olabilirim ki?

Şöyle de açıklanmıştır: Ben kendimi hidayete iletmek imkanına da sahip değilim, dalâleti önlemek imkanına da sahip değilim.

"Allah'ın dilediğinden başka" anlamındaki istisna dolayısıyla nasb mahallindedir, Yani: Allah'ın dilediği kadar kendime fayda sağlayabilirim ve O'nun bana imkan verdiğine göre ben kötülüğü önleyebilirim. Sibeveyh şu mısraı nakletmektedir:

"(Bu zaman) insanlara neyi istiyorsa yapabiliyor."

"Eğer gaybı bilseydim, elbette daha çok hayır yapardım." Yani, eğer yüce Allah'ın bana bildirmeden Önce neyi istediğini bilmiş olsaydım, şüphesiz onu yapardım.

Şöyle de açıklanmıştır: Eğer ben, savaşta ne zaman zafere ulaşacağımı bilmiş olsaydım, o vakit savaşır ve böylelikle yenik düşürülmezdim.

İbn Abbas da şöyle açıklamıştır: Eğer ben hangi yılın veriminin kıt olacağını bilseydim, bolluk zamanından bana yetecek kadarını hazırlardım.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Eğer ben hangi malın ticarete çok satılacağını bilmiş olsaydım, o malı alıcısının olmadığı zamanlarda satın alırdım.

Bir başka görüşe göre de anlam şöyledir: Eğer ben ne zaman öleceğimi bilseydim, çokça salih amel işlerdim. Bu açıklama da el-Hasen ve İbn Cü-reye'den nakledilmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre: Şayet ben gaybı bilmiş olsaydım, gayba dair bana ne sorulursa onu cevaplandırırdım.

Bütün bu açıklamalar bu buyruk ile murad edilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Bana hiç bir fenalık dokunmamıştır. Ben ancak bir uyarıcı ve iman eden bir topluluğu müjdeleyenim" anlamındaki buyruk, yeni bir cümle (istinaO'dır. Yani, bende delilik yoktur, Çünkü onlar Hz. Peygamberin deli olduğunu söylemişlerdi. Bu buyruğun önceki buyruk ile alakalı olduğu (istinaf olmadığı) da söylenmiştir. Yani: Eğer ben gaybı bilmiş olsaydım, bana hiçbir kötülük dokunmaz ve ben kendimi o kötülüklere karşı korurdum. Bu anlama yüce Allah'ın: "Ben ancak bir uyarıcı ve iman eden bir topluluğu müjdeleyenim" buyruğu da delil teşkil etmektedir. [\[66\]](#)

189. Sizi tek bîr candan yaratan, ondan da kendisinde sükûn bulsun diye eşini yaratan O'dur. Eşini örtüp bürüyünce hafif büyük yüklendi. Bununla gider gelirdi. Nihayet ağırlaşırca, her ikisi de Rableri olan Allah'a şöyle dua ettiler: "Eğer bize salih bir çocuk verirsen muhakak ki şükredenlerden oluruz."

190. Onlara salih bir evlat verince, kendilerine verdiği bu (çocuk) hakkında O'na

ortaklar koşmaya başladılar. Allah onların ortak koştuklarından yücedir. Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [67]

İ. İnsanın Yaratılması:

Yüce Allah'ın: "Sizi tek bir candan yaratan... O'dur" buyruğunda geçen "tek bîr candan" kasıt müfessirlerin çoğunluğuna göre Hz. Adem'dir.

"Ondan da kendisinde sükûn bulsun" yani, onunla teselli bulsun, huzur bulsun "diye eşini yaratan" yani Havva'yı yaratan "O'dur." Bu yaratma cennette olmuştu. Daha sonra her İkisinin de cennetten indirilişinden sonra dünyada meydana gelen bir başka durumu sözkonusu ederek şöyle buyurmaktadır:

"Eşinl örtüp bürüyünce." Bu ifade cimadan kinayedir. "(Eşi) hafif bir yük yüklendi." Karında yahut ağaç dalında bulunan her bir yükü anlatmak üzere "ha" harfi üstün olmak üzere; denilir. Eğer bu yük sırtın üzerinde, yahut başın üzerinde bulunacak olursa "ha" harfi esreli olur. Yakub ise, hurma ağacının meyve yükünü anlatmak için; şeklinde "ha" harfinin esreli okunacağını nakletmiştir. Ebu Said es-Sîrafide der ki: Kadının "gebelik" yükü hakkında "ha" harfi hem esreli, hem üstün kullanılır. Bunun üstün okunuşu; kadının yükünün görünmeyişi dolayısıyladır. Esreli okunuşu da bineğin sırtındaki yük gibi ortaya çıktığı içindir.

aynı lamanda hamle yapmak, hücum etmek anlamındaki; 'ın da mastarıdır.

"Bununla gider, gelirdi." Yani, taşıdığı meni ile gider gelirdi. Bu da bu hafif yük ile gider gelirdi anlamındadır. Yani, gider, gelir, döner, dolaşırdı. Ağırlaşınca kadar o yük dolayısıyla herhangi bir sıkıntı çekmezdi. Bu açıklamalar el-Hasen, Mücahid ve başkalarından nakledilmiştir.

şöyle de açıklanmıştır: Yani, onun hamileliği devam eder gider demektir. O takdirde bu maklub bir ifadedir. Nitekim; "Ben başlığı başıma geçirdim," demek de bunu benzer.

Abdullah b. Ömer ise, "mim" harfinden sonra "elif ilavesiyle ve "ra" harfini de şeddesiz olarak; şeklinde gidip gelişi ve tasarrufu ifade eden fiilinden kabul etmiştir. İbn Abbas ile Yahya b. Ya'mer ise; şeklinde şüphe ve tereddüt anlamındaki; gelen bir fiil olarak okumuşlardır. Yani, bu halinden şüpheye düşerek, acaba bu bir hamilelik midir, yoksa bir hastalık mıdır? Veya buna benzer kanaatlere sahip olarak tereddüde düştü, anlamındadır. [68]

2. Hamileliğin Sebep Olduğu Bazı Endişeler:

Yüce Allah'ın: "Nihayet ağırlaşırca" buyruğu, taşıdığı yük ağır olunca demektir. Ağırlaşmaya başlayınca anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Her ikisi de Rableri olan Allah'a şöyle dua ettiler..." buyruğunda yer alan; "Her ikisi de dua. ettiler" zamiri, Adem ile Havva'ya aittir. Bu âyet-i kerime ile ilgili kıssalarda gelen rivayetler de bu görüşe göre anlaşılır. Buna göre Hz. Havva ilk hamile kaldığı sırada bunun ne olduğunu bilememiştir. Bu da; " (Hamile kaldığı şey hakkında) şüpheye düştü" şeklinde okuyanların kıraatini pekiştirir.

Bundan dolayı da telaşlanıyordu. İblis onu etkilemenin de yolunu bulmuş oldu. el-Kelbî der ki: İblis, ilk hamile kaldığı sırada, ağırlaşmaya başladığın-da Hz. Havva'ya bir adam suretinde görünüp: Bu karnındaki nedir? diye sormuş, o da: Bilmiyorum diye cevap verince; bu sefer İblis: Ben bunun bir hayvan olacağından korkarım, demiş. Havva bunu Hz. Adem'e söyleyince, her ikisi de bundan dolayı bir üzüntüye boğuldular. Daha sonra İblis tekrar Hz. Havva'ya görünerek şöyle dedi: Bu doğacak kişinin Allah nezdinde bir yeri olacaktır. Eğer ben Allah'a dua edecek olursam sen de bir insan doğurursan ona benim adımı verecek misin? Havva: Evet deyince, bu sefer ben Allah'a dua edeceğim dedi. Hz. Havva doğum yaptığında İblis gelip: Ona benim adımı ver demişti. Bu sefer: Senin adın nedir diye sorunca, o da: Benim adım el-Haris'tir cevabını vermişti. Eğer ona gerçek adım söylemiş olsaydı, onu tanıyacaktı.

Bunun üzerine Havva ona Abdulharis adını verdi. Buna benzer zayıf hadisler Tirmîzî ve başkalarında zikredilmektedir.^[69] İsrailiyatta sağlam olmayan pek çok şeyler de vardır. Kalbi olan herhangi bir kimse bunlara itibar etmez. Çünkü Hz. Adem ile Hz. Havva'yı, O Allah İle çok aldatıcı (İblis) aldatmış ise de şunu bilmek gerekir ki, -bu hususlar satır satır yazıya geçirilmiş olmakla birlikte- mü'min aynı delikten iki defa sokulmaz. Rasulullah (sav) da şöyle buyurmuştur: "(İblis) onları iki defa aldattı. Bir defasında cennette, bir defasında da yeryüzünde aldatmıştır."^[70] Bu görüş ise, es-Sülemi'nin (bundan sonra gelecek olan ve "... mı eş koşuyorlar" anlamındaki kelimenin) "te" harfi ile; "mı eş koşuyorsunuz?" (7/191) kıraati ile desteklenmiştir.

"Salih bir çocuk" hilkatî düzgün ve yerli yerinde bir çocuk demektir. "Onlara salih bir evlat verince kendilerine verdiği bu çocuk (hakkında) O'na ortak koşmaya başladılar." İlim adamları burada Hz. Adem ile Hz. Havva'ya izafe edilen şirki açıklamak hususunda farklı görüşlere sahiptir ki, bu da bir sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir. ^[71]

3. Bu Âyet-i Kerimede Sozkonusu Edilen "Şirk'in Mahiyeti:

Müfessirler derler ki; Burada sözü edilen şirk, sadece isim vermek ve sıfattan bir şirkti. Yoksa ibadet ve rububiyet hususunda bir şirk değildi. Meanî ehli[72] derler ki: Adem ile Havva çocuklarına "Abdulharis" adını vermekle "et-Haris" in Rableri olduğu kanaatine sahip olmuş değillerdir. Onlar bu ismi vermekle Haris'in çocuğun kurtuluşuna sebep teşkil edeceği maksadını gütmüşlerdi. O bakımdan bir kimsenin kendisine misafirin kölesi adını verecek olur ise, misafiri kendisinin rabbi olduğu anlamında değil, ona itaat etmesi anlamında kullanılır. Nitekim Hatim şöyle demiştir:

"Ve şüphesiz ki ben yanımda bulunduğu sürece misafirin abdiyim (kuluyum) Ve esasen kulların özelliklerinden bende bundan başka bir özellik de yoktur."

Bir grup da bunu şöyle açıklamıştır: Buradaki ortak koşma, cins olarak Adem oğullarına racidir ve Hz. Adem'in zürriyetinden olan müşriklerin durumunu açıklamaktadır. Kabul edilmesi gereken görüş de budur. Buna göre "Ona ortaklar koşmaya başladılar" ifadesi, kâfir olan erkek koca ile dişi kastedilmektedir. Yani, bununla anlatılmak istenen kâfir olan İki cinstir. Buna da: "Allah onların ortak koştuklarından yücedir" buyruğundaki ortak koşma fiilinin tesniye olarak değil de çoğul olarak gelmesi delil teşkil etmektedir ki, bu da güzel bir açıklamadır.

Yüce Allah'ın: "Sizi tek bir candan" yani, tek bir şekil ve nitelikten "yaratan, ondan da" yani, onun cinsinden de "kendisinde sükûn bulsun diye eşini yaratan O'dur. Eşini örtüp bürüyünce" yani, her iki cins bir araya gelince demektir, Bu görüşe göre âyet-i kerimede Hz. Adem ile Hz. Havva'dan söz edilmemektedir.

İşte karı kocaya salih, yani onların istedikleri gibi sağlıklı, eli ayağı düzgün bir çocuk verince, bu sefer onu İslâm fitratından şirke yöneltirler. Nitekim müşriklerin yaptığı da budur. Hz. Peygamber de şöyle buyurmaktadır: "Her doğan mutlaka İslâm fitratı -bîr rivayette de İslâm milleti (yani dini)- üzere doğar. (Sonra) anne ve babası onu yahudi, hristiyan veya mecusi yaparlar." [73] İkfime der ki: Âyet-i kerime özel olarak Adem hakkında değildir. Yüce Allah bu âyet-i kerimeyi Adem'den sonra bütün insanlar hakkında umumi bir buyruk olarak indirmiştir. el-Huseyn b. el-Fadl da der ki: Bu görüş nazar ehlinin daha çok hoşuna gider. Çünkü birinci görüşte yüce Allah'ın peygamberi Hz. Adem'e çok büyük bir iş izafe edilmektedir.

Medineliler ile Asım ise, "Ortaklar" kelimesini tekil olarak; "Ortak" diye okumuşlardır. Ebu Amr ve diğer Kûfeliler ise, Ortak'ı "fualâ" veznine benzer olmak üzere çoğul okumuşlardır. el-Ahfeş Said ise birinci okuyuşu kabul etmez.

Oysa bu muzafın hazfı takdirine göre sahih bir kıraattir. Yani; "Ona bunu ortak koştular" anlamında olur. Tıpkı yüce Allah'ın: "Ve o kasabaya sor" (Yusuf, 12/82) (buyruğunun; o kasaba halkına sor anlamında) olduğu gibi. Buna göre bu tekil ile kıraat: Onlar O'na ortaklar koştular, şeklinde çoğul anlamına gelir. [74]

4. Hamilelik Bir Hastalık mıdır ve Hamilelik Halindeki Mali Tasarrufların Hükümü:

Âyet-i kerime hamileliğin de bir hastalık olduğunu göstermektedir. İbnü'l-Kasım ve Yahya, Malîk'ten şöyle dediğini rivayet ederler: Hamileliğin ilk dönemi bir kolaylık ve bir sevinçtir. Son dönemi ise hastalıklardan bir hastalıktır. İşte Malîk'in söylediği: "Hastalıklardan bir hastalıktır" ifadesi yüce Allah'ın: "Rableri olan Allah'a şöyle dua ettiler" buyruğundan anlaşılmaktadır. Yine hamile kalan kadınlardaki bu durum müşahade ile görülüp tesbit edilebilen bir haldir. Bu işin büyüklüğü ve sıkıntıların ağırlığı dolayısıyla ha-dis-i şerifte de varid olduğu gibi hamile kadının ölümü şehidlik olarak değerlendirilmiştir. [75]

Bu husus, âyet-i kerimenin zahirinden de sabit olduğuna göre, hamilenin durumu, fiilleri itibariyle hastanın durumu ile aynı olur. Çeşidi bölgelerdeki ilim adamlarına göre ise, hasta olan bir kişi eğer malından bağışta bulunacak ve bazılarını kayıracak olursa, bu tasarrufu mirasının üçte birinde geçerli olur. Ebu Hanife ve Şafiî derler ki: Böyle bir hüküm, hamile hakkında doğum sancılarının başlamış olması halinde sözkonusu olur. Bundan önce ise, öyle bir hüküm sözkonusu olmaz.

Onlar bu görüşlerine hamileliğin bir âdet olduğu ve çoğunlukla bunun selâmetle sonuçlandığını delil gösterirler. Biz ise deriz ki: Hastalıkların çoğunluğu da esenlikle sonuçlanır, diğer taraftan hasta olmayan da ölebilir. [76]

5. Hamile ile İlgili Mahkeme Hükümleri ve Bâin Talakla Boşanmış Hamileye Ricat Yapmak:

Malik der ki: Hamileliği üzerinden altı ay geçmiş olan bir kadının malı hakkındaki hükümleri ancak mahnın üçte birinde caizdir.

Bir kimse hamile olan hanımını bâin bir talak ile boşayacak olup da hamileliği üzerinden altı ay geçecek olursa ve kocası da ona ricatte bulunmak isterse böyle bir hakkı yoktur. Çünkü böyle bir kadın hastadır. Hasta bir kadını nikahlamak ise sahih değildir. [77]

6. Savaşa Katılanın Malî Tasarruflarının Hükümü:

Yahya der ki: Malik'i, savaşta bulunan kişi hakkında şöyle derken dinledim: Bir kimse safta savaşmak üzere yürüyecek olur İse, onun kendi malı hakkında -üçte biri müstesna- tasarrufta bulunması caiz değildir. Böyle bir kimse hamile kadın ve ölmesinden korkulan hasta gibidir. Bu hali devam ettiği sürece de hükümü budur. Kısas uygulanmak için öldürülmek üzere hapsedilen kimsenin hükümü de bunun gibidir.

Ancak bu hususta Ebu Hanife, Şafiî ve başkaları farklı kanaate sahiptirler. İbnü'l-Arabî ise şöyle demektedir: Sen meseleyi gereği gibi kapsamlı bir şekilde kavrayacak olursan, öldürülmek üzere hapsedilen bir kimsenin halinin hastanın halinden daha ağır olduğunda şüphen kalmaz. Böyle bir şeyi kabul etmemek ise nazar (akli düşünme ve kıyas) açısından bir gaflettir. Çünkü ölümün sebebi her ikisi hakkında da mevcuttur. Nasıl ki hastalık ölüm için bir sebepse, yüce Allah da (savaşın da bir sebep olduğunu beyan etmek üzere) şöyle buyurmaktadır: "Andolsunki siz, ölümle karşılaşmadan önce onu temenni ediyorsunuz. İşte siz bakıp dururken onu gördünüz." (Âl-i İmran, 3/143) Şair Ruveyşed et-Taî de şöyle demektedir:

"Ey bineğini ileri süren süvari!

Sor Esedoğullarma; nedir bu bağırıp çağrışmalar?

De ki onlara: Özür dilemek için çabuk davranın ve bir söz arayın ki,

Sizi temize çıkaracak; çünkü ölümün kendisiyim ben."

Savaşın ölüm sebeplerinden birisi olduğunun delilleri arasında yüce Allah'ın şu buyruğu da zikredilebilir: "Hani onlar üstünüzden ve altınızdan gelmişlerdi. O zaman gözler yılıp yana kaymış, kalpler gırtlaklara kadar var-mıştı..."(el-Ahzâb, 33/10-11)

Şam yüce Allah bu müthiş halde iken düşmanlara karşı mukavemet gösterip her iki kesimin birbirlerine yakınlaşmış olmalarını, kalplerin gırtlaklara kadar gelip dayanması, Allah hakkında kötü zanlar beslenmesi, kalplerin büyük bir sarsıntı geçirmesi noktasına geldiklerini haber verdiği halde, nasıl olur da Şafiî ve Ebu Hanife böyle bir sıkıntılıncın ancak mübâreze (teke tek çarpışma) halinde sözkonusu olduğunu söyleyebilirler. Acaba hastanın durumu böyle şiddetli ve sıkıntılı mıdır? Bu hususta insaflı bir kimsenin hiçbir şüphesi olmaz. İtikadında sebat sahibi olan, Allah yolunda hakkıyla cihad eden, Allah Rasulüne O'nun âyet ve mucizelerine tanıklık eden kimseler hakkında böyle iken, ya bizim hakkımızda ne söylenebilir. [78]

7. Dehşet ve Fırtına Zamanlarında Deniz Yolculuğu Yapanın Hükümü:

İlim adamlarımız korkulu ve fırtınalı zamanlarında denizde yolculuk yapan kişinin hükmü hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Acaba böyle bir kimse sağlıklı kişi hükmünde midir, yoksa hamile kadın hükmünde midir? İbnü'l-Kasım der .ki: Böyle bir kimsenin hükmü sağlıklı kimsenin hükmü gibidir.

İbn Vehb ile Eşheb İse, böyle bir kimse hamileliği üzerinden altı ay geçmiş hamile kadın hükmündedir, Kadı Ebu Muhammed de der ki: İbn Vehb . ile Eşheb'in görüşleri kıyasa daha uygundur. Çünkü tıpkı hamilenin yükünün ağırlaşması gibi böyle bir halde de deniz yolculuğu insanın hayatı açısından tehlikeli bir haldir.

İbnü'l-Arabî de şöyle demektedir: İbnü'l-Kasım deniz yolculuğu yapmadı. O, hatta denizde su üstünde birşey bile görmüş değildir. Şanı yüce Allah'ın biricik fail olduğunu, O'nunla birlikte hiçbir failin bulunmadığını kesinlikle bilip inanmak İsteyen, sebeplerin güçsüz olduğuna inanıp gerçek anlamda tevekkülü elde etmek, işlerini tam anlamıyla Allah'a havale etmek noktasına gelmek isteyen, denizde yolculuk yapsın. [79]

191. Kendileri yaratılmış oldukları halde hiçbir şey yaratmaya kudreti olmayanları mı eş koşuyorlar?

192. Halbuki bunlar, kendilerine hiçbir şekilde yardım edemeyecekleri gibi kendi kendilerine bile yardım edemezler.

"Kendileri yaratılmış oldukları halde" yani, putların kendileri Allah tarafından yaratılmışken "hiçbir şey yaratmaya kudreti olmayanları mı eş koşuyorlar?" Hiçbir şey yaratamayan şeylere mi tapıyorlar?

Burada putlar hakkında (akıllı varlıklar için kullanılan çoğul şekli olan) "vav" ve "nun" ile çoğul yapılarak; Yaratılmış oldukları halde" diye kullanılması onlara tapınanların, putların fayda ya da zarar verebileceklerine inanmalarından Ötürüdür. Böylelikle putlar da insanlar gibi kabul edilmektedir. Nitekim yüce Allah'ın:

"Ve hepsi de- bir yörüngede yüzerler" (Yasin, 36/40) buyruğu ile;" Ey karıncalar yuvalarınıza girin" (en-Neml, 27/18) buyrukları da bu şekildedir.

"Halbuki bunlar" yani putlar "kendilerine hiçbir şekilde yardım edemeyecekleri gibi, kendi kendilerine bile yardım edemezler." Yani putlar ne başkalarına yardım edebilirler, ne de kendileri adına başkalarından intikam alabilirler. [80]

193- Siz bunları doğru yola çağırırsanız size uymazlar. Onları çağır-sanız da susmuş olsanız da size karşı birdir.

Yüce Allah'ın: "Siz bunları doğru yola çağırırsanız size uymazlar" buyruğu ile ilgili olarak el-Ahfeş şunları söylemektedir: Yani siz, putları doğru yola, hidayete çağırarak olsanız onlar size uymazlar.

"Onları çağırırsanız da, susmuş olsanız da size karşı birdir" buyruğu ile ilgili olarak Ahmed b. Yaliya şöyle demektedir: Bu buyruğun böyle gelmesi âyet sonu oluşundan dolayıdır. Yani, yüce Allah'ın: "Susmuş olsanız da" diye buyurup (aynı manada olmakla birlikte) bunun yerine: dememiş olmasını kastetmektedir. Çünkü Sibeveyh'e göre bu iki kelime aynı anlama gelmektedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Âyet-i kerimeden maksat, yüce Allah'ın ilminde iman etmeyecekleri ezelden beri takdir edilmiş olanlardır. Burada; "Size uymazlar" kelimesi hem ("te" harfi) şeddeli hem de şeddesiz olarak okunmuştur, aynı anlama gelen İki ayrı söyleyiştir.

Kimi dilciler ise şeddesiz olarak; kelimesi, arkasından gittiği halde ona yetişmedi, anlamındadır; şeddeli olarak; ise, arkasından gidip ona yetişmesini anlatmak için kullanılır demişlerdir. [\[81\]](#)

194. Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, şüphesiz sizin gibi kullardır. Şayet doğru iseniz haydi onları çağırın da size karşılık versinler.

195. Onların kendileriyle yürüyecekleri ayakları mı var? Yoksa kendileriyle tuttukları elleri mi var? Yoksa kendileriyle gördükleri gözleri mi, yahut kendileriyle işittikleri kulakları mı var? De ki: "Ortaklarınızı çağırın, sonra hana tuzak kurun ve hana göz açtırmayın.

196. Şüphesiz benim velim, o Kitabı indiren Allah'tır ve O salihle-ri veli edinir. "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, şüphesiz s i/.in gibi kullardır" buyruğu ile putlara ibadet hususunda onlara karşı delil getirerek tartışmaktadır.

"Taptıklarınız" anlamında olmakla birlikte, ilah diye kendilerini çağırdığınız diye de açıklanmıştır. Putlara "kullar" diye ad verilmesi, onların da Allah'ın mülkiyetinde ve O'nun emirlerine boyun eğen varlıklar olduklarından dolayıdır.

el-Hasen der ki: Yani, putlar da sizin gibi yaratılmışlardır. Müşrikler, putların fayda ve zarar verebileceklerine inandıklarından ötürü, yüce Allah, o putlan'da onların kanaatleri doğrultusunda insan farzederek: "Haydi onları çağırın" diye buyurmakta ve putlar hakkında kullanılması gereken dişi zamir değil de erkekler için kullanılan zamiri kullanmaktadır. Ayrıca onlar hakkında "kullar" tabirini kullandığı gibi " Şüphesiz... lar" diye erkekler için kullanılan ism-i mevsulu kullanmış, dişiler için öngörülen; ism-i mevsûlunu kullanmamıştır, "Onları

çağırın" buyruğu ise, haydi onlardan fayda verip zarar sağlamalarını isteyin, demektir.

"Şayet doğru iseniz... size karşılık versinler." Putlara ibadetin fayda vereceği hususundaki iddianızda doğru iseniz, sizin İsteklerinizi kabul etsinler. İbn Abbas der ki: "Onları çağırın" ifadesi, onlara ibadet edin anlamındadır.

Daha sonra yüce AHah, onlau azarlayarak ve akıllarının bayağılığını ortaya koyarak şöyle buyurmaktadır: "Onların kendileriyle yürüyecekleri ayakları mı var? Yoksa kendileriyle tuttukları elleri mi var? Yoksa kendileriyle gördükleri gözleri mi, yahut kendileriyle işittikleri kulakları mı var..." Yani siz onlardan daha üstün olduğunuz halde nasıl olur da onlara ibadet ediyorsunuz? Bu ifadeden maksat onların cahilliklerini açığa vurmaktır. Çünkü mabud, azalara sahip olmakla vassfedilir. Said b. Cübeyr " Allah'ı bırakıp da taptıklarınız şüphesiz sizin gibi kullardır" buyruğunu " Allah'ı bırakıp taptıklarınız ancak sizin gibi kullardır" şeklinde; 'in hemzesini esreli olarak -iki sakinin yanyana gelişinden dolayı- şeklinde, buna karşılık " Kullar" kelimesini tenvin ile; "sizin gibi" kelimesini de nasb ile okumuştur. Bu okuyuşa göre buyruğun anlamı şöyle olur: Allah'tan başka kendilerine dua ettiğiniz putlar ancak sizin gibi kullardır. Yani onlar, taş ve keresteden ibarettir. Ve siz böyle yapmakla kendisinden daha üstün olduğunuz şeylere ibadet etmektesiniz.

en-Nehhâs der ki: Ancak bu, şu üç sebepten dolayı okunmaması gereken bir kıraattir:

1- Evvela çok büyük çoğunluğun kıraatine muhaliftir.

2- Sibeveyh, edatı gayet olumsuzluk edatının anlamı veriyor ise, haberini ref ile okumayı tercih eder ve şöyle der: Zeyd gitmiyor" Çünkü; 'in ameli zayıftır. da onun anlamında (olumsuzluk ifade eden) bir edattır. O takdirde ondan daha zayıf olur.

3- el-Kisaî, (oj)'ın Arap dilinde ondan sonra olumlu bir İfade olmadıkça; olumsuz edatı anlamında liemen hemen kullanılmadığını ileri sürmüştür. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kâfirler ancak bir aldanış içerisinde dirler." (el-Mülk, 67/20)

"da size karşılık versinler" buyruğunda aslolan ("fe" har-findert sonra gelen) "lam" harfinin esreli gelmesidir. Ancak ağırlığı dolayısıyla esre hazfedilmiştir. Diğer taraftan ifadede de bir hazf olduğu söylenmiştir. Yani, eğer siz onların ilah oldukları hususundaki iddianızda doğru söyleyen kimseler İseniz, sizin isteklerinize uyuncaya kadar haydi onlara dua edin, onlar da sizin isteklerinizi kabul etsinler,

Ebu Cafer ve Şeybe "Yoksa kendileriyle tuttukları elleri mi var" buyruğundaki

"ti" harfini (esreli değil de) ötreli okumuşlardır. Bu da bir şivedir. Et, ayak ve kulak ise, raüennes kelimelerdir ve bunların küçültme isimleri sonlarına "he" (yuvarlak "te") getirilerek yapıtlır. Ancak; "El" kelimesinde küçültme ismi yapılırken bir "ya" ilave edilir, aslına döndürülerek iki "ya" da bir araya geldiğinden dolayı şeddeli olarak; "elceğiz" denilir.

Yüce Allah'ın: "De ki: Ortaklarınızı" yani putlarını "çağırın. Sonra bana" siz ve o putlar bir arada "tuzak kurun ve bana göz açtırmayın" yani beni hiç sonraya bırakmayın, ertelemeyin.

"Bana tuzak kurun" kelimesinin aslı şeklindedir. "Nun" harfindeki esre, "ya" harfine delâlet ettiğinden dolayı hafzedilmiştir. " Ve bana göz açtırmayın" kelimesi de aynı şekildedir.

Tuzak" diye meali verilen "keyd" kelimesi hile anlamına geldiği gibi savaş anlamına da gelir. Mesela; "Gazaya çıktı ama savaşmadı," denilir.

"Şüphesiz benim velim o Kitabı İndiren Allah'tır." Yani, bana yardım etmeyi, beni korumayı üzerine alan gerçek dostum Allah'tır. Birşeyin velisi, onu koruyan, ona gelecek zararı önleyen kimse demektir. "Kıtap"dan kasıt ise Kur'an-ı Kerîm'dir.

"Ve O, salihleri veli edinir." Yani, onları koruyan O'dur.

Müslim'in Sahih'inde Amr b. el-Âs'dan dedi ki: Ben Rasulullah (sav)'ı gizli değil de açıktan açığa yüksek sesle şöyle buyururken dinledim: "Haberiniz olsun ki, Ebu -filan kimseyi kastediyor- nın ailesi artık benim velilerim değildirler. Benim velim ancak Allah'tır ve salih mü'minlerdir."[\[82\]](#)

el-Ahfeş der ki: Şüphesiz benim velim o kitabı indiren Allah'tır" buyruğu, Şüphesiz Allah'ın velisi o Kitabı indirendir" diye de okunmuştur ki, burada Allah'ın velisi ile kastedilen Hz. Cebrail olur. en-Nehlîâs der ki: Bu, Âsim el-Cahderî'nin kıraatidir. Ancak birinci kıraat daha açık anlaşılan bir kıraattir. Çünkü: "Ve O, sa-lihleri veli edinir" buyruğu ondan sonra gelmektedir. [\[83\]](#)

197. Sizin O'ndan başka taptıklarınızın, size de kendilerine de yardım etmeye güçleri yetmez.

198. Onları hidayete çağırırsanız duymazlar. Onları sana bakarken görürsün, halbuki onlar görmezler.

Yüce Allah: "Sizin O'ndan başka taptıklarınızın" İfadesinin burada tekrarlanması, onların tapındıkları şeylerin fayda sağlayamadığını, zarar veremediğini açıklamak içindir.

"Onları hidayete çağırırsanız" şart, "duymazlar" ise bu şartın cevabıdır. "Onları... görürsün" yeni bir cümledir. "Sana bakar" anlamındaki ifade de hal

mahallindedir. Kastedilenler de putlardır.

Bakmak (en-Nazar); kendisine bakılana doğru gözleri açmaktır. Yani sen onları sana bakarmış gibi görürsün.

Bu putlar görmeyen cansızlar oldukları halde fiilin sonunda onlar İçin (akıllılar hakkında kullanılan) "vav" ile çoğul yapılarak haber verilmiş sebebi ise, haberin akıllı eren varlıkların yaptıkları fiillerden birisi kullanılarak zikredilişin-den dolaydır. Şöyle de açıklanmıştır: Bu putların mücevherattan yapılmış gözleri vardır. O bakımdan "onları sana bakar görürsün" diye buyurulmuştur.

Burada kastedilenlerin müşrikler oldukları da söylenmiştir. Onların, görmediklerini haber vermek suretiyle görme organlarından yararlanmadıklarını anlatmaktadır. [84]

199- Sen, af yolunu tut. Urf ile emret, cahillerden de yüzçevir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [85]

1. Kapsamlı Bir Âyet:

Bu âyet-i kerime üç kelimedenden (.emirden) meydana gelmektedir. Emir ve yasaklara dair şeriâtın bütün kaidelerini ihtiva etmektedir.

Yüce Allah'ın: "Sen af yolunu tut" buyruğunun kapsamına, akrabalık bağlarını kesenlerin bağlarını gözetmek, günah ve suç işleyenleri affetmek, mü'minlere karşı yumuşak davranmak ve buna benzer Allah'a itaat edenlerin ahlâkını kapsar. "Urf ile emret" buyruğunun kapsamına da akrabalık bağlarını gözetmek, helal ve haram hususunda Allah'tan korkmak, gözleri haramdan korumak, ebedilik yurduna da hazırlıklı olmak girmektedir.

"Cahillerden de yüzçevir" buyruğu ile ilme sarılma teşvik edilmekte, zalimlerden yüzçevirip bayağı kimselerle tartışma seviyesine düşmemek, cahil ve ahmakların konumuna inmemek... ve buna benzer güzel ahlak ve doğru fiilleri de teşvik etmektedir.

Derim ki: Bu hususların geniş bir şekilde açıklanmaya ihtiyacı vardır. Ra-sulullah (sav) bunları Cabir b. Süleym'e topluca ifade etmiştir. Cabir b. Süleym Ebu Cüreyh der ki: Genç deveme bindim, sonra da Mekke'ye gittim. Ra-sulullah (sav)'i aradım. Mescid'in kapısında devemi çöktürdüm. Bana Rasulullah (sav)'ı gösterdiler. Üzerinde kırmızı yollu çizgileri bulunan yünden bir aba bulunduğu halde onu otururken buldum. Ey Allah'ın Rasulü selam sana dedim. O da: "Sana da selam" diye buyurdu.

Dedim ki: Biz çöl halkı olan bir dereceye kadar da sert ve katı bir topluluğuz. O

bakımdan Allah'ın bana kendileri vasıtasıyla fayda sağlayacağı bir takım sözler öğret. Hz. Peygamber bana üç defa: "Yaklaş" dedi, ben de yaklaştım. Şöyle buyurdu: "Az önce söylediğini bana bir daha tekrar et." Ben de ona söylediklerimi tekrarlayınca, şöyle buyurdu:

"Allah'tan kork ve maruftan hiçbir şeyi hafif görme. Kardeşinin karşısına güler bir yüzle çıkman, kovandan su isteyen kabına boşaltman, bir kimse sende olup olmadığını bir şeyi sözkonusu ederek, sana hakaret edecek olursa, sen ona kendisinde olduğunu bildiğin bir şeyi sözkonusu ederek hakaret etme. Şüphesiz bundan dolayı yüce Allah senin için bir ecir, ona bir vebal yazacaktır. Yüce Allah'ın sana ihsan etmiş olduğu hiçbir şeye de sövme-melisin." Ebu Cureyh der ki: Nefsim elinde olana yemin olsun ki artık bundan sonra ne bir koyuna, ne bir deveye sövdüm. Bunu Ebu Bekr el-Bezzar Müsnedinde bu manada rivayet etmiştir.[\[86\]](#)

Ebu Said el-Makburî babasından, o, Ebu Hureyre'den rivayetine göre Peygamber (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz mallarınızı, bütün insanlara (onları memnun etmek için) yetiştiremezsiniz. Ama onları güzel yüzle karşılayabilir ve güzel ahlakla davranabilirsiniz."[\[87\]](#)

İbn ez-Zübeyr der ki: Allah bu âyet-i kerimeyi ancak insanların ahlakını güzelleştirmek için bildirmiştir.

Buharı de Hişarn b. Urve'den, o, babasından, o da Abdullah b. ez-Zü-beyr'den, yüce Allah'ın: "Sen af yolunu tut, urf ile emret" buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Allah bu âyeti ancak insanların ahlâkına dair İndirmiştir.[\[88\]](#)

Süfyan b. Uyeyne de eş-Şa'bi'den şöyle dediğini nakleder: Cebrail, Peygamber (sav)'a indi. Peygamber (sav) ona: "Bu ne ey Cebrail" diye sorunca, o da şöyle dedi: "Ben de bilmiyorum, âlime sorayım." Bir rivayette ise: "Ben de bilemiyorum, Rabbime sorayım" demiş. Bunun üzerine gidip bir süre sonra gelince şöyle demiş: "Şüphesiz yüce Allah sana, haksızlık edeni affetmeni, seni mahrum bırakana vermeni, seninle bağını koparanların bağını gözetmeni emretmektedir."[\[89\]](#) Şairlerden birisi de bu hususları nazım halinde şöylece dile getirmektedir:

"Ahlâkın üstün değerleri üç hususta toplanır

Bunlar kimde kemale ererse işte feta (merd) odur

Mahrum bırakman gereken kimseye birşeyler vermen

Bağını kesmen gerekeni gözetmen ve haksızlık edeni de affetmen."

Cafer es-Sadık der ki: Yüce Allah Peygamberine, bu âyet-i kerimede ahlâkın üstün değerlerine bağlanmayı emretmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de bu âyet-i

kerimeden daha çok ahlakın üstün değerlerini bir arada toplayıp ifade eden başka bir âyet-i kerime yoktur. Nitekim Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Ben ancak ahlâkın üstün değerlerini tamamlamak üzere gönderildim."[\[90\]](#) Şair de şöyle demektedir:

"Bütün durumların sona erer ve biter

Övülmen müstesna, o senin için kalmaya devam eder.

Eğer ben bütün faziletler arasından istediğimi seçmekte muhayyer bırakılsam
Ahlâkın üstün değerlerinden başkasını seçmem."

Sehl b. Abdullah der ki: Yüce Allah Tûr-i Sina'da Hz. Musa'yla konuştu, Ona, sana neyi tavsiye etti diye sorulunca, dokuz şey dedi: Gizlide ve açıkta Allah'tan korkmak, hoşnutken de kızginken de hak sözü söylemek, fakirken de zenginken de iktisadı elden bırakmamak, bir de bana benimle bağlarını koparanı gözetmemi, beni mahrum bırakana vermemi, bana haksızlık edeni bağışlamamı emrettiği gibi, konuşmamın zikir, susmamın fikir, bakmamın da ibret olmasını emretti.

Derim ki: Peygamberimiz Muhammed (sav) dan da şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Rabbim bana dokuz şeyi emretti: Gizlilik halinde de, başkalarının önünde de ıhlâsı elden bırakmamak. Kızginken ve hoşnutken de adaletli davranmak, zenginlik halinde de fakirlik halinde de orta yolu {iktisadı) elden bırakmamak, bana zulmedenı affetmemi, benimle bağlarını koparanı gözetmemi, beni mahrum bırakana vermemi, ayrıca konuşmamın zikir, susmamın fikir, bakışımın da ibret olmasını emretti."[\[91\]](#)

Hz. Peygamberin: "Sen af yolunu tut" buyruğundan kastedilenin zekât olduğu da söylenmiştir. Çünkü verilen zekât çok maldan az bir şeyi vermektir. Ancak böyle bir açıklamanın doğru olma ihtimali uzaktır. Çünkü "afv" kelimesi, izi silinip kayboldu, anlamına gelen den gelmektedir. Bununla birlikte Ondan afvi (arta kalanı) al, da denilir. Yani, onun elin-dekini eksiltme ve ona karşı müsamahalı davran demek olur. Ancak âyetin nüzul sebebi bu görüşü reddetmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah, Peygamberine, müşriklere karşı delil getirmeyi emrettikten sonra, ona ahlakın üstün değerlerini gösterdi. Çünkü bu güzel değerlere bağlılık, müşrikleri imana çekmeye sebep teşkil eder. Yani sen, insanların ahlakları, huyları gereği yaptıkları davranışlarının kolayına gelenini kabul et, demektir. Mesela Hakkımı kolay ve rahat bîr şekilde aldım denilir(ken, afv kelimesi kullanılır). [\[92\]](#)

2. Urf: Maruf:

Yüce Allah'ın: "Urf ile emret" buyruğundaki "urf" kelimesi marufu emret anlamındadır. İsa b. Ömer bunu, şeklinde iki ötre ile okumuştur. Bu da bir başka söyleyiştir. Urf, maruf ve arife İse akılların beğenip kabul ettiği, ruhların da huzur ve sükûn bulduğu bütün güzel hasletler demektir.

Şair der ki:

"Hayır işleyen onun karşılığını almaktan yana mahrum kalmaz. Maruf işlemek Allah nezdinde de insanlar arasında da boşa gitmez."

Ata; "Urf ile emret" buyruğunu, Lâ ilahe illallah'ı emret diye açıklamıştır. [\[93\]](#)

3. Cahillerden Yüz Çevirmek:

Yüce Allah'ın; "Cahillerden de yüz çevir*" buyruğunun anlamı şudur: Yani sen, onlara karşı delilini ortaya koyup kendilerine marufu emrettiğin takdirde buna rağmen sana karşı cahillik edecek olurlarsa, onlardan yüzçe-vir. Bu emirden maksat ise, Hz. Peygamberi onlara karşılıklı olarak cevap yetiştirmekten uzak tutarak (onların seviyelerine düşmekten) korumak ve onun kadrini de yükseltmek içindir. Ancak, bu buyruk her ne kadar yüce Allah'ın Peygamberine yönelik ise de O, bütün insanlara bir edep öğretmektedir.

İbn Zeyd ile Ata derler ki: Bu âyet-i kerime (.cihadı emreden kılıç âyetiy-le) nesh edilmiştir. Mücalıid ile Katade ise bu âyet muhkemdir demişlerdir. Sahih olan da budur. Çünkü Buhârî, Abdullah b. Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: Uyeyne b. Hısn Huzeyfe b. Bedr (.Medine'ye gelip) kardeşinin oğlu el-Hurr b. Kays b. Hısn'a misafir oldu. (el-Hurr), Hz. Peygamberin yakın tuttuğu kimselerden idi. Kurra (Kur'anı okuyup bellemiş olanlar) Hz. Ömer'in akdettiği meclislerin üyeleri ve danıştığı kimseler arasında idiler. Genç ya da yaşlı olsunlar farketmezdi. Uyeyne, kardeşinin oğluna şöyle dedi: Kardeşimin oğlu, senin bu emir nezdinde sözün geçer mi? Yanına girmek için ondan bana bir izin koparsan. Yeğeni: Yanına girmen için ondan sana izin isteyeceğim, deyip Uyeyne adına izin istedi. Uyeyne Hz. Ömer'in huzuruna girince şöyle dedi: Ey Hattab'ın oğlu, Allah'a yemin ederim ki sen bize çok vermiyorsun, aramızda da adaletle hükmetmiyorsun. Hz. Ömer bu işe çok kızdı. O İcadar ki üzerine atılmak istedi. Bu sefer el-Hurr şöyle dedi: Ey Mü'min-lerin emiri, şüphesiz Allah Peygamberine: "Sen af yolunu tut, urf ile emret, cahillerden de yüzçevir" diye buyurmuştur. Şüphesiz ki bu da cahillerdendir. Bunun üzerine Allah'a yemin ederim Ömer'e karşı bu âyeti okuduktan sonra Ömer bundan ileriye

gitmedi. O, yüce Allah'ın Kitabının çizdiği hudutta durur, ondan ileriye geçmezdi. [\[94\]](#)

Derim ki: Ömer (r.a)'ın bu âyet-i kerimenin hükmüne boyun eğmesi, ei-Hurr'un da bu âyet-i kerimeyi delil göstermesi, âyetin mensulı olmayıp muhkem olduğuna delalet etmektedir. Aynı şekilde el-Hasen b. Ali b. Ebi Ta-lib (r.a) da İleride açıklayacağınız hususa (el-Â'râf, 7/201. âyet, 2. başlıkta) bu âyet-i kerimeyi delil göstermiştir. Bununla birlikte yöneticiye karşı katı davranış eğer kasti yapılır ve onun hakkı olan şeyleri hafife almak kastıyla yapılacak olursa, bu şekilde davrananı tazir etme hakkı vardır. Şayet başka bir sebepten dolayı olursa adaletli halifenin yaptığı gibi, cezalandırmaktan yüz-çevirmek, affedip bağışlamak gerekir. [\[95\]](#)

200. Sana şeytandan bir vesvese gelirse hemen Allah'a sığın. Çünkü O, herşeyi İşitendir, en iyi bilendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[96\]](#)

1. Şeytanın Vesveselerine Karşı Allah'a Sığınmak:

Yüce Allah'ın: "Sen af yolunu tut" buyruğu nazil olunca, Hz, Peygamber: "Nasıl olur Rabbim ya gazab (kızgınlık)" diye sordu. Bunun üzerine; "Sana şeytandan bir vesvese gelirse..." âyeti nazil oldu.

Sana bir vesvese gelirse..."; buyruğunda sözü geçen: Şeytanın vesveseleri demektir. Bu kelime şekillerinde (aynı anlamda) kullanılır. Kışkırtıcılardan sakın, denilir. ez-Zeccâc der ki: en küçük harekete denir. Şeytandan gelen en küçük vesveseye de bu ad verilir.

Said b. el-Müseyyeb der ki: Ben, Osman ve Ali'ye tanık oldum. İkisinin de arasında şeytandan gelen bir vesvese baş göstermişti. Onlardan biri diğerine (söylemedik) birşey bırakmadı. Aradan fazla zaman geçmeden herbiri diğerine mağfîret diledi.

"Sana bir vesvese gelirse" yani, kızgınlık halinde helal olmayan bir şeye dair sana bir vesvese gelecek yahut arız olacak, isabet edecek olursa, "hemen Allah'a sığın." Yani, bu işten kurtuluşu Allah'tan iste. Şanı yüce Allah, vesveseyi kendisine sığınmak ve lîmayesini istemek suretiyle bertaraf etmeyi emretmektedir. En yüce örnek Allah'ındır. Çünkü, köpeklerden ancak köpeklerin Rabbine sığınılır.

Seleften birisinin öğrencisine şöyle dediği nakledilir: Şeytan sana kötülükleri

güzel gösterdiği ve onları işlemeye teşvik ettiği vakit ne yaparsın? O, ben de ona karşı direnirim, dedi. Peki bir daha gelirse? Öğrencisi yine ona karşı direnirim deyince, hocası ya bir daha gelirse, Öğrencisi yine: Ona karşı direnirim, dedi. Bu sefer hocası bu iş böylece uzayıp gider, diye cevap verdi. Şimdi bana söyle eğer bir sürü koyunun yanından geçersen onların koruyucusu olan köpek sana havlayacak ve yoldan geçmeni engelleyecek olursa ne yaparsın? Öğrencisi: Ona karşı direnir, gücüm yettiğinde onu geri çevirmeye gayret ederim. Hocası: Bu iş uzun sürer. Bunun yerine sen, o koyunların sahibinin yardımını iste, o köpeği senden uzaklaştırsın, dedi. [97]

2. Şeytanın Çeşitli Vesveseleri ve Bunlara Karşı Alınacak Tedbîrler:

kelimelerinin hepsi aynı anlamı vermekte (ve "vesvese" anlamına gelmekte) dir. Nitekim Yüce Allah (bu kelimeler ile aynı anlamı kastederek) şöyle buyurmaktadır: "Ve de ki: Rabbim, şeytanların vesveselerinden sana sığınırım" (el-Mu'minûn, 23/97); Vesvese veren o sinsi şeytanın şerrinden..." (en-Nas, 114/4) '

'ın asıl anlamı, fesat çıkartmaktır. Mesela; Aramızda fesat çıkardı, fesat soktu denilir.

Yüce Allah'ın: "Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra..." (Yusuf, 12/100) yani, fesat çıkardıktan sonra... demektir. Bu kelimenin azdırmak ve kışkırtmak anlamına geldiği de söylenmiştir, bununla birlikte ifade edilen anlamlar birbirine yakındır.

Derim ki: Bu âyetin bir benzeri de Müslim'in Sahih'inde Ebu Hurey-re'den yer alan şu rivayettir: Ebu Hureyre dedi ki: Rasulullahı (sav) şöyle buyurdu: "Şeytan sizden herhangi bir kimseye gelir ve ona: Şunu şunu kim yarattı diye vesvese verir. Nihayet ona: Rabbini kim yarattı? diye vesvese verir. Bu noktaya ulaştı mı kişi Allah'a sığınsın (istiâze) ve bu işten kendisini uzak tutsun." [98]

Yine Müslim'de Abdullah b. Mes'ud'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Peygamber (sav)'a vesveseye dair soru sorulunca o da: "İşte katıksız iman odur" diye cevap vermiştir. [99] Ebu Hureyre yoluyla gelen hadiste de şöyle denilmektedir: "İşte bu sarîh (halis) imanın kendisidir." [100]

"Sarîh" halis ve katıksız demektir. Ancak bunu zahiri üzere bilmemek gerekir. Zira, bizatihi vesvesenin imanın kendisi olması doğru olamaz. Çünkü iman bir yakındır. Burada işaret ancak ve ancak onların kalplerinde hissettikleri, içlerinden geçenler dolayısıyla Allah'ın kendilerini cezalandıracağından dolayı

duydıkları korkudur. Adeta onların bundan dolayı korkmaları katıksız ve halis iman gibi ifade edilmiştir. Buna sebep ise imanlarının sıhhati ve bu vesvesenin bozuk bir şey olduğunu bilmeleridir. O bakımdan Hz. Peygamberin vesveseye iman adını vermesi, o vesveseyi önleyip, ondan yüz-çevirip reddedip kabul etmemenin, bundan dolayı tedirgin olmanın imandan sadır oluşu dolayısıyladır.

Hz. Peygamberin istiâzeyi emretmesine gelince, bu vesveselerin şeytanın etkisiyle meydana gelişinden dolayıdır. Bundan vazgeçme emri, bu vesveseye meyledip ona iltifat etmekten vazgeçmek demektir. İmanı sahih olup Rabbinin ve peygamberinin kendisine emrettiği şeyleri yerine getiren kimse bu emirlerden fayda görür, Allah da ona fayda sağlar. İçinden şüphenin geçtiği ve bu duyduğu şüphenin etkisi altında kalan, ondan sıynlamayan kimseye karşı şüphesiz aklî delili açıkça ortaya koymak kaçınılmaz bir şeydir. Nitekim Peygamber (sav) da uyuz olmuş develerin (başkalarının da bu-laştırabilme) şüphesine kapılan kimseye: "Hastalığın bu şekilde sirayeti söz-konusu değildir" diye cevap verdiğini görüyoruz.

Bedevî, H2. Peygamber'e: Develere ne oluyor ki, kumda önceleri ceylan gibi İken, aralarına uyuz deve girdi mi onların hepsi de uyuz olur diye sorunca, Hz. Peygamber kendisine: "Peki, ya ilk uyuz olana o hastalığı bulaştıran kim"[\[101\]](#) diyerek, onun duyduğu şüpheyi kökünden söküp attı. Şeytan, Muham-med (sav)'ın ashabını kötülüğe teşvik edip saptırmaktan ümidini kesince, bu sefer bu gibi telkinlerle onları şaşırtarak vakitlerini geçirmeye kalkıştı.

Vesveseler, saçma sapan, abuk sabuk düşünceler demektir. Ashab-ı kiramın da kalpleri onun telkin ettiği bu vesveselerden nefret edip uzaklaştı ve bu vesveselerin kalplerine gelmesi onlara büyük bir iş gibi göründüğünden dolayı sahih hadiste de belirtildiği gibi Hz. Peygambere gelerek şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasulü, şüphesiz ki bizler, içimizde bizden herhangi bir kimsenin sözlü olarak ifade etmeyi çok büyük bir iş olarak gördüğü şeyler hissediyoruz. Hz. Peygamber: "Gerçekten bunu buldunuz mu?" diye sorunca, onlar: Evet dediler.

Bu sefer Uz. Peygamber şöyle buyurdu: "İşte bu sarih imandır."[\[102\]](#) Bu da Kur'an-ı Kerim'in şu buyruğunda ifade ettiği gibi, şeytana rağmen böyledir: "Şüphesiz Benim gerçek kullarımın üzerine senin herhangi bir tasallutta bulunmaya gücün yoktur." (el-İsra, 17/65)

Gelip geçen ve yer etmeyen düşünceler ile şüphe sonucu meydana gelmeyen tereddütler ise yüzçevirmekle bertaraf edilecek şeylerdendir. Bu gibi şeyler hakkında da vesvese tabiri kullanılır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. el-Bakara Sûresi'nin son taraflarında da (2/285-286. âyet 1. başlık ve devamında) bu

anlamda açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun. [\[103\]](#)

201. Takva sahiplerine şeytandan bir vesvese değdiğinde iyice düşünürler. Bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile.

202. Kardeşleri ise onları sapıklığa sürükler. Sonra da ellerini yakalarından çekmez.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[104\]](#)

1. Şeytanın Vesveselerine Karşı Takva:

Yüce Allah'ın: "Takva sahiplerine" buyruğu ile kastedilenler şirk ve masiyetlerden sakınıp korunan kimselerdir. "Şeytandan bir vesvese değdiğinde" buyruğunda vesvese anlamını veren kelimeyi, Basrahlılarla Mekkeliler; diye okumuşlardır. Medinelilerle Kürelilerin kıraati ise; şeklindedir. Said b. Cübeyr'den de "ye" harfini şeddeli olarak okuduğu rivayet edilmiştir. en-Nehhâs der ki: Arapça'da bu gibi kelimeler şeklinde şedde-siz olarak ve; 'ın mastarı olmak üzere gelir. el-Kisaî ise şöyle demektedir: Bu dan muhaffef (yani, şeddeli olan "ye" harfi, şeddesiz sakın olarak) okunmuştur. Tıpkı-, "Ölü" kelimesinde olduğu gibi.

en-Nehhas ise der ki: Sözlükte (Kalbe gelen hayal yahutta uykuda görülen (rüya) demektir. ın anlamı da budur. Ebu Hatim de der ki: Ben, el-Esmaî'ye; 'ın anlamını sordum, o: Master vezinleri arasında; Fey'il vezni yoktur dedi.

en-Nehhâs der ki: Bu kelime master değildir. Ancak bu kelime; (tiûU.) anlamındadır. Buna göre ifadenin anlamı şöyle olur: Masiyetlerden sakınanlara herhangi bir şey gelip degecek, kavuşacak olursa, onlar yüce Allah'ın kudreti ve üzerlerindeki nimetleri hakkında düşünerek o masiyeti İşlemeyi ter-kederler.

kelimelerinin birbirinden ayn anlamlar ifade ettiği de söylenmiştir. Birincisi hayal kurmak (hayal görölmek, tahayyül) anlamındadır, ikincisi ise bizzat şeytanın kendisi demektir. Birincisi "Hayal göröldü, görölür" den mastardır ve bu mastardan ism-i fail kullanılmaz. es-Süheylî der ki: Çünkü böyle bir şeyin hakikati yoktur. Bu tahayyül (yeni hayal kurmak) dır. Yüce Allah'ın: "Hemen onu Rabbin katından dolaşan bir belâ sardı da..." (el-Kalem, 68/19) buyruğunda "dolaşan" anlamını veren; kelimesinin maştan ise diye kullanılmaz. Çünkü bu, gerçek anlamıyla bir ism-i faildir. Bunun Cebrail olduğu da söylenmiştir.

ez-Zeccâc der ki: -İnsan tarafından yapılan fiile işaret etmek üzere-Ben onların etrafını dolaştım, dolaşırım denilir. Buna karşılık -hayal gibi manevi şeyler hakkında ise-: Hayal dolaştı, dolaşır denilir. Şair Hassan (b. Sabit) der ki:

"Sen bunu bırak da bana söyle yatsı vakti geçti mi, Benî uykusuz bırakan bir hayalin hakkından tim gelir?"

Mücahid der ki: Kızgınlık demektir. Delilik, kızgınlık (gazap) ve vesveseye de "tayf" denilir. Çünkü bütün bunlar hayalin kalpten gelip geçmesi gibi şeytanın kalbe bıraktığı etki ve vesveseler kabilindendir,

"Bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile" yani, o kötülüğü işlemekten vazgeçmişler bile. Onlar, artık basiret sahibi olurlar, diye de açıklanmıştır. Said b. Cübeyr, "iyice düşünürler* anlamındaki kelimenin "zel" harfini şeddeli olarak; diye okumuş ise de Arapçada bunun açıklanabilir bir tarafı yoktur. Bu hususu en-Nehhâs nakletmektedir. [\[105\]](#)

2. Cahillerden Yüzçevirmeye Örnek:

İsam b. el-Mustalık der ki: Medine'ye girdim, el-Hasen b. Ali'yi (ikisine de selam olsun) gördüm. Onun güzel görünüşü, ağırbaşlılık ve vakarı beni hayrete düşürdü, hoşuma gitti. Ancak onun bu durumu, daha önce babasına karşı gizlemiş olduğu kinden dolayı kıskançlığımı alevlendirdi. Sen Ebu Talib'in oğlu (torunu) musun diye sordum, evet deyince, ona ve babasına alabildiğine sövüp saydım. Bana oldukça şefkatli ve acıyan bir şekilde baktı, sonra; Euzubillahi mineşşeytanirracim. Bismillahirrahmanirrahim, deyip: "Sen af yolunu tut. Urf ile emret. Cahillerden yüzçevir... bakarsın ki onlar görüp bilmişler bile" buyruklarını okudu, sonra bana şöyle dedi: Yavaş ol. Benim için de kendin için de Allah'tan mağfiret dile. Çünkü sen bizden yardım dileyecek olsan biz sana yardımcı oluruz. Bizim seni misafir edip ağırlamanı istesen, seni ağırlarız. Bizden doğru yolu göstermemizi istesen biz de sana doğruyu gösteririz. İşlediğim kusurlar dolayısıyla pişmanlık duyduğumu yüzümden anlayınca şöyle dedi: "Bugün size serzeniş yoktur. Allah size mağfiret buyursun. O, merhamet edenlerin en merhametlisidir." (Yusuf, 12/92). Sen, Şam halkından mısın diye sorunca, ben evet dedim. Bunun üzerine o da (şu mısra ile) cevap verdi:

"Bu benim Ahzem' den beri bilip tanıdığım bir alışkanlıktır

Hoş geldin sefalar getirdin. Allah sana afiyet versin, sana güç ve kuvvet versin. Hiç utanma. Ne ihtiyacın varsa bize söyle. Hatırına geleni söyle. Bizi düşündüğünden de daha iyi bulacaksın inşaallah.

İsam dedi ki: Bunun üzerine yer bütün genişliğine rağmen bana dar geldi. Keşke yer yarılısaydı da içine girsem, diye temennide bulundum. Sonra da başkalarının arkasına saklanarak sıvışıp gittiğimde yeryüzünde ondan ve babasından daha çok sevdiğim kimse kalmamıştı.

"Kardeşleri ise onları sapıklığa sürükler, sonra da ellerini yakalarından çekmezler"* buyruğunun şu anlamda olduğu söylenmiştir: Şeytanların kardeşleri, insanların sapıkları arasında bulunan günankâr kimselerdir. Şeytanlar bunları sapıklık ve azgınlık içerisinde alabildiğine uzaklara götürürler. Şöyle de açıklanmıştır: Günahkârlara "şeytanın kardeşleri" denmesinin sebebi, onların telkinlerini kabul etmelerinden dolayıdır. Bundan önceki âyet-i kerimede de şeytandan söz edilmişti.

Bu hususta yapılan en güzel açıklama budur. Bu, Katade, el-Hasen ve ed-Dahhâk'ın görüşüdür.

"Ellerini yakalarından çekmezler" buyruğu ise, tevbe etmezler, geri dönmezler demektir. ez-Zeccâc şöyle demektedir: İfadede takdim ve tehir vardır. Buyruğun anlamı şöyledir: Sizin Allah'tan başka dua edip çağırdıklarınız size herhangi bir şekilde yardımcı olamazlar. Kendilerine de yardım edemezler. Onların kardeşleri ise, onlara sapıklıkta yardımlar ederler. Çünkü kâfirler şeytanların kardeşleridir. Âyetin anlamı da şöyledir; Mü'mtin bir kimseye şeytandan herhangi bir vesvese gelip dokunacak olursa, o da aradan fazla zaman geçmeden uyanır, kendisine gelir. Müşrikleri ise şeytanlar sapıklıkta alabildiğine uzaklara götürürler.

"Ellerini yakalarından çekmezler" anlamındaki fiildeki zamirin her iki görüşe göre de kâfirlere raci olduğu söylendiği gibi, şeytana raci olması da mümkündür, denilmiştir. Katade der ki: Yani, sonra da onları bırakmazlar, onlara hiçbir şekilde acımazlar.

Vazgeçmek; bir şeyi terketmek, onu bırakmak anlamındadır. Yani şeytanlar, kâfirleri sapıklık içerisinde uzun uzadıya bırakmaktan bir türlü ellerini geri çekmezler, vazgeçmezler.

Yüce Allah'ın: "Sapıklığa" buyruğunun, "Onları... sürükler" buyruğuna muttasıl olması mümkün olduğu gibi, "kardeşler" anlamındaki buyruk ile ilişkili olması da mümkündür.[\[106\]](#)

Ğayy (mealde sapıklık) ise, cehalet ve bilgisizlik demektir.

Nafi', "ya." harfini ötreli, "mim" harfini de esreli olarak; diye okumuştur. Diğerleri ise, "ya" harfini üstün, "mim" harfini de ötreli okumuşlardır. Bu iki okuyuş; dan iki ayn söyleyiştir. Ancak bunun hemzesiz kullanılışı ise daha çoktur. Bu açıklamayı Mekkî yapmıştır.

en-Nehliâs der ki: Arapça bilginlerinden bîr topluluk Medinelilerin kıraatini kabul etmezler. Bunlardan birisi de Ebu Hatim ile Ebu Ubeyd'dir. Ebu Hatim der ki: Ben bunun açıklanabilir bir tarafı olduğunu bilmiyorum. Ancak ifadenin; onların sapıklıklarını artırırım anlamında olması hali müstesna. Aralarında Ebu Ubeyd'in de bulunduğu dil bilginlerinden bir topluluğun naklettiğine göre bir

şey, bir başka şeyi kendisi ile çoğaltacak olursa bu fiil hemzesiz kutlanılır. Kendisinden başkası vasıtasıyla çoğaltacak olursa, o takdirde hemzeii olarak kullanılır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda görüldüğü gibi: "Rabbiniz nişanlı beşbin melek ile size yardım gönderecektir." (Âl-i İmran, 3/125)

Muhammed b. Yezid'den ise, Medinelilerin kıraatine delil göstermek üzere şöyle dediği nakledilmektedir: O şeyi ben ona süslü gösterdim ve o işi yapmaya onu davet ettim, denilir. Buna karşılık; İse, bu hususta ona görüşümle yahut başka bir yolla yardımcı oldum, demektir.

Mekkî der ki: Ancak tercih edilen kıraat (bu âyet-i kerimede) baştaki "ye" harfinin üstün okunuşudur. Çünkü; Yardım ettim, fiili kötü şeyler hakkında Yardım ettim, şekli ise hayırlı şeyler hakkında kullanılır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Ve onları azgınlıklarında serserice dolaşmalarına mühlet verir." (el-Bakara, 2/15)

İşte bu, bu kelimenin "ya" harfinin üstün ile okunuşunun daha kuvvetli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü buradaki yardım (sürükleme) kötülüktedir. "Gay" ise, kötülüğün kendisidir. Zira cemaat (büyük çoğunluk) bunu böyle kabul etmektedir.

Âsim el-Cahderî ise âyetin bu bölümünü; şeklinde okumuştur. İsa b. Ömer "ellerini yakalarından çekmezler" anlamındaki fiili de; şeklinde "ya" harfi üstün ve "sad" harfi ötreli, "kaf" harfini de sakın olarak okurken, diğerleri onun aksine; diye okurlar ki, bu da iki ayrı söyleyiştir. Şair İmriu'l-Kays der ki:

"Önceleri geri çekilmişken daha sonra sana karşı şevkim yükseldi." [\[107\]](#)

203. Onlara bir âyet getirmezsen: "Kendin onu uyduruverseydin ya" derler. De kis "Ancak Hatibimden bana vahyolunana uyarım. Bu, Rabbinizden gelen, gözleri açan belgelerdir. İman eden bir topluluk için hidayet ve rahmettir."

"Onlara" kendilerine karşı okuyacağın "bir âyet getirmezsen kendin onu uyduruverseydin ya" buyruğundaki;

... şeydin ya" edatı, anlamındadır. Bu anlamda ise ondan hemen sonra ya zahiren, ya da takdiri olarak bir fitlin gelmesi gerekir. Bu hususta yeterli açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (.2/118. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onu uyduruverseydin" yani, kendiliğinden uydursaydın.

Bu âyet-i kerime ile onlara âyetlerin yüce Allah nezdinden geldiğini bildirmektedir, O, onlara ancak Allah'ın kendisine İndirdiklerini okuduğunu ifade etmektedir. Aynı kökten gelen fiil; şeklînde; kişi kendi zihninde uydurup irticalen yaptığı konuşma hakkında kullanılır.

"De ki: Ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım" yani ben, Allah nezdinden

bana vahyolunana uyarım. Kendiliğimden uydurduğum şeylere değil-
"Bu, Rabbinîzden gelen gözleri açan belgelerdir." Maksat, Kur'an-ı Kerimdir.
"Besâîr" kelimesi ise, basiretin çoğulu demek olup delâlet ve ibret demektir.
Yani, benim sizi kendisi vasıtasıyla yüce Allah'ın yoluna ilettiğim bu Kitap, bir
çok basiretler ihtiva eden bir Kitaptır. Yani, onun vasıtası ile gözler açılır,
gerçekler görülür.

ez-Zeccâc, Mbesâîr'in yollar anlamına geldiğini söylemiştir. Besâîr dinin yollar
demektir. el-Cu'fî der ki:

"Onlar basiretleri omuzları üstünde geri gittiler (yani, babalarının intikamını
alamadılar).

Benim basiretim ise, hızla koşan ve oldukça güçlü atlar koşturup getirmektedir.
(Yani ben intikamımı aldım.)*

"Hidayet" doğruluk ve açıklama demektir; "ve rahmettir" ve nimettir,
anlamındadır. [\[108\]](#)

204. Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasmız.

Bu buyruğa dair açıklamalarımız! iki başlık halinde [\[109\]](#) sunacağız: [\[110\]](#)

1. Ayetin Nüzul Sebebi ve Namazda Okunan Kur'ân'ı Dinlemek:

Yüce Allah'ın: "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun..."

buyruğu ile ilgili olarak şöyle denmiştir: Bu buyruk namaz hakkında nazil
olmuştur. İbn Mes'ud, Ebu Hureyre, Cabir, ez-Zührî, Ubeydullah b. Umeyr, Ata
b. Ebi.Rebah ve Said b. el-Müseyyeb'den bu görüş rivayet edilmiştir. Said der ki:
Peygamber (sav) -Mekke'de iken- namaz kıldığı sırada müşrikler onun yanına
gelir, biri diğerine şöyle derdi: "Bu Kur'ân'ı dinlemeyin ve hemen siz, o
okunurken anlamsız sözler söyleyin..." (Fussiiet, 41/26) derlerdi. Bunun üzerine
yüce Allah onlara cevap olmak üzere: "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve
susun" âyetini indirdi.

Şöyle de denilmiştir: Bu âyet-i kerime hutbeyi dinlemek hakkında nazil
olmuştur. Bu görüşü de Said b. Cübeyr, Mücahid, Ata, Amr b. Dinar, Zeyd b.
Eşlem, el-Kasım b. Muhaymere, Müslim b. Yesar, Şehr b. Havşeb ve Abdullah
b. el-Mübarek ifade etmişlerdir, Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü hutbede okunan
Kur'an-ı Kerim miktarı azdır. Ve hutbenin tamamının dinlenmesi icabeder. Bunu
da İbnü'l-Arabî ifade etmiştir. en-Nekkâş der ki: Âyet-i kerime Mekke'de
inmiştir, Mekke'de ise ne hutbe vardı, ne de Cuma namazı.

Taberî de yine Said b. Cübeyr'den gelen rivayete göre bu âyet-i kerime Kurban

bayramı, Ramazan bayramı ve Cuma günü (hutbelerini) dinlemek ile imamın açıktan Kur'an okuduğu namazların dinlenmesi hakkındadır, o halde bu buyruk umumidir. Sahih olan da budur. Çünkü bu açıklama gerek bu âyet-i kerimenin, gerek onun dışında sünnet-i seniyyenin dinlemeyi vacip kıldığı bütün hususları bir arada toplamaktadır.

en-Nekkâş der ki: Tefsir alimleri buradaki dinlemenin farz olan ve olmayan bütün namazlarda olduğunu kma ile kabul etmişlerdir.

en-Nehhâs da şöyle demektedir: Dil bakımından bu dinlemenin her hususta olması gerekir. Ancak, bu hususta tahsis olduğuna dair herhangi bir delilin bulunması müstesnadır.

ez-Zeccâc ise şöyle demektedir: Yüce Allah'ın; "Onu dinleyin ve susun" buyruğunun gereğince amel edin ve onun hükümlerini aşmayın anlamına gelmesi de mümkündür. Çünkü susmak (insât), dinlemek üzere susmak, kulak kabartmak ve gereken saygıyı göstermek demektir. Bu fiil; şeklinde kullanılabildiği gibi, -hemze ziyadesi sözkonusu olmaksızın- şeklinde de kullanılır. Şair der ki:

"tmam dedi ki: Efendimizin emrini yerine getirmeye bakın

Biz de onun dediği gibi artık muhalefet etmedik ve susup dinledik,"

Susup onu dinlediler, şeklinde kullanılır. Şair de der ki:

Hazamî konuştu mu susup onu dinleyin Çünkü söz diye Hazamî'nin dediğine denir,*

Bazıları da yüce Allah'ın: "Onu dinleyin ve susun" buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: Bu buyruk Rasulullah (sav)'a has idi. Tâ ki onun ashabı söylediklerini iyice anlayabilsinler.

Derim ki: Bunun böyle olma ihtimali uzaktır, sahih olan buyruğun umumi olduğu görüşüdür. Çünkü: "...ki merhamet olunasınız" diye buyurulmak-tadır. Ayrıca tahsis için bir delile de ihtiyaç vardır, Abdulcebbar b. Ahmed, "Fevâidu'l-Kur'ân* adlı eserinde şöyle demektedir: Müşrikler yüce Allah'ın da durumları hakkında bize bildirdiği gibi, inat olsun diye işi yokuşa sürmek kastıyla çokça gürültü ve patırtı çıkartıyorlardı: "O kâfirler dediler ki: Bu Kur'ân't dinlemeyin ve kemen o Kur'ân okunurken siz anlamsız sözler söyleyin, belki böylelikle galip gelirsiniz." (Fussilet, 41/26)

Bunun üzerine yüce Allah da müslümanlara, vahyin eda edilmesi esnasında müşriklerin bu halinin tam aksine olmalarını ve Kur'ân'ı dinlemelerini emretmektedir. Bir başka yerde de cinleri methederken şöyle buyurmaktadır: "Hatırla ki cinlerden bir taifeyi Kur'ân'ı işitsinler diye sana doğru yöneltmiştik" (el-Ahkaf, 46/29),

Muhammed b. el-Kâ'b el-Kurazî de der ki: Rasulullah (sav) namazda Kur'ân okuduğu sırada arkasında namaz kılanlar ona karşılık veriyorlardı. Kendisi bismillahirrahmanirrahim dedi mi, onlar da onun gibi tekrarlıyorlar, Fatîha'yı ve arkasından zamm-ı sûreyi bitinceye kadar böyle yapıyorlardı. Bu durum yüce Allah'ın kalmasını dilediği kadar bir süre böylece kaldı. Daha sonra da: "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki, merhamet ohınasınız" âyeti nazil olunca, onlar da susup dinlediler. İşte bu da "insafın yani susup dinlemenin, daha önceden yaptıkları şekilde Rasulullah (sav)'a yüksek sesle karşılık vermeyi terketmek ve böylece dinlemek anlamına geldiğini göstermektedir.

Katade, bu âyet-i kerime hakkında şöyle demektedir: Ashab namaz kılarken onlardan birileri gelir ve kaç rekat kıldınız, kaç rekat kaldı, diye sorardı. Bunun üzerine yüce Allah; "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun..." buyruğunu indirdi.

Yine Mücahid'den nakledildiğine göre, ashab-ı kiram, önceleri namazda ihtiyaç-duydukları hususlarda konuşuyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah'ın: "...ki, merhamet onmasınız" buyruğu nazil oldu.

Fatiha sûresi tefsiri yapılırken cemaatin, imamın arkasında Kur'ân okuması ile ilgili görüş ayrılıklarına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. İleride yüce Allah'ın izniyle hutbenin hükmüne dair açıklamalar da el-Cuma Sûresi'nde (62/9. âyetin tefsirinde) gelecektir. [\[111\]](#)

205. Rabbinî içinden, yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah akşam an ve gafillerden olma!

Yüce Allah'ın: "Rabbini İçinden, yalvararak ve korkarak... an" buyruğunun bir benzeri de: "Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin" (el-A'raf, 7/55) buyruğudur. Daha önceden geçmişti.

Ebu Cafer en-Nehhâs der ki: Yüce Allah'ın: "Rabbini içinden... an" buyruğunun dua hakkında olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur.

Derim ki: İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bu buyrukta geçen "anmak (zikir)" ile namazdaki kıraati kastettiğine dair bir rivayet gelmiştir. Buyruğun anlamının: Kur'ân-ı Kerim'i üzerinde dikkatle dura dura ve düşünerek oku şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Yalvararak" kelimesi mastardır. Hal mahallinde de olabilir.

"Korkarak" ise ona atfedilmiştir. " Korku" kelimesinin çoğulu İse şeklinde gelir, çünkü bu da; "Korkmak, korku" anlamındadır. Bu açıklamayı en-Nelîhâs zikretmiştir. 'ın aslı ise dır. Burada önceki harf esreli olduğu İçin "ye" harfi "vav"a dönüştürülmüştür. Mazi ve muzari çekimleri ile mastarları da şeklinde

gelir. Müfred ism-i faili, şeklinde, çoğulu aslına uygun olarak; şeklinde gelmekle birlikte; şeklinde de telaffuz edilir. el-Ferra'nın da naklettiğine göre ise, yine 'ın çoğulu şeklinde de gelir. el-Cev-herî ise der ki: ile aynı şeydir. Çoğulu ise diye gelir ve bunun aslı ("ye" harfi değil) "vav"dır.

"Yüksek olmayan bir sesle" yani, sözünü yüksekte daha aşağı bir sesle. Bu da kendine İştirecek kadar anlamındadır. Nitekim bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "...ikisi ortası bir yol tut," (el-İsra, 17/110) Yüksek sesle söylemek ile gizli söylemek arasında bir yof tut, demektir. İşte bu, daha önce birden çok yerde de geçmiş olduğu gibi, yüksek sesle zikir yapmanın memnu' olduğunun delilidir.

«sabah ve akşam (.vakitlerinde)" buyruğu ile ilgili olarak Kata de ve İbn Zeyd şöyle demektedir: "Akşam vakitleri" demektir. ise, sabah anlamına gelen; 'ın çoğuludur.

Ebu Miclez, şeklinde okumuştur. Bu ise, Akşam vaktine girdik" fiilinin maşandır. ise, 'ın çoğuludur. Tıpkı "Çadır İçin yere çakılan kazık, kazıklar" kelimesi gibi cem'ü'l-cem' (çoğulun çoğulu)dır. Bunun tekili ise, şeklinde olup bu, şeklinde çoğul yapılmıştır. Bu açıklamalar ez-Zeccâc'dan nakledilmiştir.

e]-Ahfeş ise derki: Akşam vakitleri kelimesi, kelimesinin çoğuludur. Tıpkı "Sağ, sağlar" kelimesi gibi.

el-Ferrâ da der ki: kelimesi, "akşam vakti" anlamına gelen; kelimesinin çoğuludur. Bununla birlikte; tekil de olabilir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Ve akşam vakti yaklaştığında ondan daha güzeli ile de değil..."

el-Cevherî der ki: ikindiden sonra akşama kadar devam eden vakittir. Çoğulu ise, şeklinde gelir. Bu da dan çoğul yapılmış gibidir. Şair der ki:

"Ömrüm hakkı için sen ahalisine ikramda bulunduğum evsin. Ve akşam vakitlerinde avlularında oturduğum."

Bu kelime aynı şekilde; şeklinde de çoğul yapılır. Deve, develer gibi. Daha sonra bunun çoğul şeklini de küçültme ismi yaparak; demişler, arkasından "nün" harfini "lanı" ile ibdâl ederek;

demişlerdir. Nâbiğa'nın şu beyiti de bu kabildendir:

"Kısacık bir akşam vakti durdum orada ve sordum ona; Bana cevap vermekte güçlük çekti, o evde de kimse yoktu."

el-Lihyanî de; "Onunla akşam vakti karşılaştım," şeklinde ifade kullanıldığını nakletmektedir.

"Ve gafillerden olma." Yani, Allah'ı zikretmekten yana gaflete düşenlerden olma.

206. Şüphe yok ki Rabbin nezdindekiler O'na ibadet etmekten asla biiyüklenmezler. O'nu teşbih ederler ve yalnız O'na secde ederler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [\[113\]](#)

1. Meleklerin Mevkii ve Görevleri:

Yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki, Rabbin nezdindekiler" buyruğu ile melekleri kastettiği İcmâ ile kabul edilmiştir. Şanı yüce Allah her türlü mekândan münezzeh olduğu halde "Rabbin nezdindekiler" diye buyurması, meleklerin Allah'ın rahmetine yakınlıklarından ötürüdür. Allah'ın rahmetine yakın olan her bir şey de O'nun nezdinde demektir. Bu açıklama ez-Zeccâc'dan nakledilmiştir.

Başkası ise şöyle demektedir: Böyle buyurması, onların Allah'tan başka hiçbir kimsenin hükmünün geçerli olmadığı bir yerde bulunmalarından dolayıdır. Onların, Allah'ın elçileri olduklarından dolayı bu tabir kullanıldığı da söylenmiştir. Nitekim: "Halife nezdinde büyük bir ordu vardır" denilmesi de bu türdendir.

Yine şöyle açıklanmıştır: Bu ifade ile meleklerin yüksek şereflerine dikkat çekilmekte, onların oldukça üstün bir yerde bulunduktan anlatılmaktadır. O halde bu, onların mesafe yönüyle değil de üstünlük ve şeref itibariyle yakınlıklarını anlatan bir tabirdir.

"O'nu teşbih ederler," O'nu ta'zim ederler, hertürlü kötülük ve çirkinlikten tenzih ederler. "Ve yalnız O'na secde ederler." Namaz kırlar diye açıklandığı gibi, masiyet ehlinin hilâfına, O'na zilletle boyun eğerler, diye de açıklanmıştır. [\[114\]](#)

2. Kur'ân-ı Kerim'deki Secdeler (Tilavet Secdeleri):

İlim adamlarının cumhuruna göre, buras^Kur'ân okuyan kimsenin secde etmesi gereken bir yerdir. Yine iim adamları Kur'ân-ı Kerim'deki secde âyetlerinin sayısında farklı görüşlere sahiptirler. Bu hususta belirtilen en yüksek secde sayısı onbeştir. Bunların birincisi, Â'raf Sûresi'nin son âyeti, sonuncusu da el-Alak Sûresi'nin sonuncu âyetidir. Aynı zamanda bu, İbn Habib'in bir rivayette İbn Vehb'in ve İshak'ın da görüşüdür. İlim adamları arasında el-Hicr Sûresi'nde yer alan "Ve secde edenlerden ol" (et-Hicr, 15/98) buyruğunda da secde olduğu görüşünde olanlar vardır. Nitekim ileride yüce Allah'ın İzniyle buna dair açıklamalar da (işaret edilen âyet 2. başlıkta.) gelecektir. Bu görüşe göre secde sayısı onaltı tane olur.

Secdelerin sayısının ondört olduğu da söylenmiştir. Bunu, kendisinden gelen bir başka rivayette İbn Vehb söylemiştir. O, el-Hac Sûresi'ndeki ikinci secdenin secde yeri olmadığı görüşündedir. Aynı zamanda bu rey sahiplerinin de görüşüdür, sahili olan da buranın secde yeri olmadığıdır. Çünkü, burada secdenin sabit olduğuna dair hadis sahili değildir Bunu, İbn Mace ve Ebu Davud, .Sime/ i'lerinde, Abdi Külâloğullarından Abdullah b. Muneyn'den, o, Amr b. el-As'dan rivayet ettiğine göre Rasulullah (sav) kendisine Kur'ân-ı Ke-rim'de, üçü Mufassal sûrelerde, ikisi de el-Hac Sûresi'nde olmak üzere, on-beş tane secde olduğunu okutmuştur. [\[115\]](#) Abdullah b. Muneyn'in rivayeti ise delil gösterilmez. Bunu Ebu Muhammed Abdulhak ifade etmiştir.

Yine Ebû Dâvûd, Ukbe b. Âmir'den naklettiğı bir hadiste şöyle dediğini zikretmektedir: Ey Allah'ın Rasulü dedim, Hac Sûresi'nde iki secde mi var? O: "Evet, o secdeleri yapmayacak olan o âyetleri de okumasın." [\[116\]](#)

Ancak bu hadisin senedinde de Abdullah b. Lelîa vardır ki, o da oldukça zayıf bir ravidir.

Şafiî, el-Hac Sûresi'ndeki bu iki secdeyi kabul etmekle birlikte, Sâd Sûresi'nde secde bulunmadığı görüşündedir.

Bir başka görüşe göre de onbir secde âyeti olduğu ifade edilmiştir. Bu görüşte olanlar, el-Hac Sûresi'ndeki ikinci secde âyeti ile, Mufassal bölümündeki üç âyetin secde âyeti olmadığı görüşündedirler. Malikî mezhebinde meşhur olan görüş budur.

İbn Abbas İle İbn Ömer ve diğerlerinden de bu görüş rivayet edilmiştir.

İbn Mace'nın Süne/i'indeki rivayete göre Ebu'd-Derdâ şöyle demiş: Ben, Peygamber (sav) ile birlikte onbir tane secde yaptım ve bu secdeler arasında Mufassal bölümünde bir tane dahi yoktu. (Yaptığım secdeler şunlardır): el-Â'raf, er-Rad, en-Nahl, Beni İsrail (İsra), Meryem, el-Hac'da bir secde, el-Furkan, en-Neml Sûresi'nde Hz. Süleyman'dan söz eden bölüm, es-Secde Sûresi, Sad ve Hâ Mim'lerdeki Secde (Fussilet Sûresi). [\[117\]](#)

Secde âyetlerinin on tane olduğu da söylenmiştir. Bu görüşte olanlar, Hac Sûresi'nin ikinci secdesi ile Sad Sûresi ve Mufassal bölümdeki üç secde âyetinde secde gerekmediğini belirtmişlerdir. Bu görüş, İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Bîr diğer görüşe göre bunlar dört tane secde dirler. Elif, Lârn, Mim Tenzil secdesi (Secde Sûresi), Hâ Mim tenzil (yani Fussilet) ile Necm ve Alak sûreleridir. Bu husustaki görüş ayrılığının sebebi ise, konu ile ilgili hadislerin ve uygulamaların naklînde farklılıklarda. Ayrıca, Kur'ân-ı Kerim'de mücerred secde etme emri hususundaki görüş ayrılıklarıdır: Acaba buradaki emirden kasıt tilavet secdesini

yapmak mıdır, yoksa namazda farz olan secde midir, şeklindeki ihtilaflardır. [\[118\]](#)

3. Tilavet Secdesinin Vücubu:

Tilavet secdesinin vücubu hususunda da fukahârün farklı görüşleri vardır. Malik ve Şafîî vacip değildir derken, Ebu Hanife vaciptir demiştir. O, bu görüşü ileri sürerken, secde yapmaya dair verilen mutlak emrin vücup ifade ettiği ilkesini delil kabul etmekle birlikte Hz. Peygamberin şu buyruğunu da delil göstermektedir: "Adem oğlu bîr secde (âyeti) okuyup da secde edecek olursa, şeytan ağlayarak ve: "Vay benim halime" diyerek oradan uzaklaşır." -Ebu Kureyb yoluyla gelen rivayette İse: "Vay benim halime" der:- Hz. Peygamber, İblis'in -Allah'ın laneti üzerine olsun- durumundan haber veren: "(İblis der ki:) Adem oğluna secde etmesi emrolundu, o da secde etti. Onun için cennet vardır. Ben de secde etmekle emrolundum, fakat emre uymadım. Benim için de ateş (cehennem) vardır"[\[119\]](#) buyruğunu delil göstermişlerdir. Bu hadisi de Müslim rivayet etmiştir. Diğer taraftan Peygamber (say) da secde âyetlerini okuduğu vakit secdelere dikkat ve itina gösterirdi.

Bizim ilim adamlarımız ise, Buharî'nin de rivayet ettiği Hz. Ömer'in minber üzerinde secde âyetini okuyup da minberden inip secde etti, onunla birlikte cemaat de secde etti. Daha sonraki Cumada yine secde âyetini okudu, cemaat onunla birlikte secde etmek için hazırlanmışken, şöyle dedi: "Ey insanlar! Ağır olunuz. Allah bu secdeyi üzerimize farz olarak yazmadı. Bizim isteğimizle secde yapmamız hali müstesnadır"[\[120\]](#) hadisini delil gösterirler.

Bu alay Ensar ve Muhacirlerden oluşan ashab-ı kiramın (Allah hepsinden razı olsun) huzurunda cereyan etmişti. Ancak, hiçbir kimse onun bu kanaatine karşı çıkmamıştı. O halde bu hususta icmâ olduğu sabittir.

Hadis-i şerifte geçen (ve İbtis'in dediği bildirilen): "Adem oğlu secde etmekle emrolundu..," ifadesi ise, yapılması farz olan (vacip) sucuda dair haber vermekten ibarettir. Peygamber (sav)'ın secdeye devam etmesi de tilavet secdesinin müstehab olduğuna delildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[121\]](#)

4. Tilavet Secdesinin Şartları;

Kur'an-ı Kerim'deki tilavet secdesini yapabilmek için, namaz için de gerekli görülen ha desten taharet, necasetten taharet, niyet, istikbal-i kible ve vakit gibi

şartların gerekli olduğu hususunda görüş aynılığı yoktur. Ancak Bu-hârî, İbn Ömer'den taharetsiz (abdestsiz) olmadığı halde de secde ettiğini nakletmektedir.

[122] İbnü'l-Münzir de bu hususu eş-Şa'bî'den zikretmektedir.

(Az önce belirtilen şartları öngören) cumhurun görüşüne göre ise, ayrıca iftitah tekbiri, iftitah tekbiri esnasında elleri kaldırmak, tekbir getirmek (ve böylece secdeye varmak) ve selam vermek gerekli olup olmadığı hususunda da farklı görüşler vardır. Şafiî, Ahmed ve İshâk, secde için iftitah tekbiri getirilip ve tekbir sırasında da ellerin kaldırılacağı görüşündedir. İbn Ömer'den de Peygamber (sav)'ın secde ettiği vakit tekbir getirdiği, aynı şekilde başım secdeden kaldırdığı vakit de yine tekbir getirdiği rivayet edilmiştir.

Malikî mezhebinden meşhur olan görüşe göre ise, namaz esnasında tilavet secdesi yapacak olursa, secdeye giderken ve secdeden kalkarken tekbir getirir. Ancak, namazın dışında tilavet secdesi yapılacak olursa, tekbir getirilip getirilmeyeceği hususunda ondan farklı rivayet gelmiştir. Tilavet secdesi için tekbir getirileceği görüşünü genel olarak bütün fukahâ kabul etmiştir.

Cumhura göre tilâvet secdesinde selam yoktur. Ancak, seleften bir topluluk ile İshâk, tilâvet secdesinin sonunda selam verileceği görüşündedirler. Bu görüşe göre, secdenin başında getirilen tekbirin ihram (iftitah) tekbiri olduğu ortaya çıkmaktadır. Selam verilmeyeceği görüşüne göre ise, ilk tekbir yalnızca secdeye varmak için alınan tekbir olur. Ancak birinci görüş daha uygundur. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Namazın anahtarı abdest almak, onun tahrîmi (yani iftitahı) tekbir getirmek, tahlili (sona erdirilmesi) ise selâm vermektir."

[123]

Ayrıca secde de tekbiri bulunan bir ibadettir. O bakımdan bunun tahlilinin de olması gerekir. Tıpkı cenaze namazı gibi: Hatta onda selam olması daha da uygundur. Çünkü, tilavet secdesi bir fiildir. Cenaze namazı ise sözdür, İbnül-Arabî'nin tercih ettiği görüş de budur. [124]

5. Tilavet Secdesinin Vakti:

Tilavet secdesinin sair vakitlerde mutlak olarak yapılacağı belirtilmiştir. Çünkü bu, sebebi bulunan bir namaz (gibi) dir. Şafiî'nin ve bir gurup fuka-hanın görüşü budur. Sabah aydınlanmadıkça yahut da ikindiden sonra güneş sararmadıkça secde yapılmayacağı da belirtilmiştir. Bir başka görüşe göre ise, sabahın farzından ve ikindinin farzından sonra secde yapılmaz denilmiştir. Sabah namazından sonra secde yapılır, ikindiden sonra yapılmaz da denilmiştir. Bu üç

görüş de bizim mezhebimizdeki görüşlerdir.

Konu ile ilgili görüş ayrılığının sebebi, secde âyetini okumanın sebep teşkil ettiği secde ve ikindinin farzı ile sabahın farzından sonra genel olarak namazı yasaklayan buyruklar arasındaki çatışmadır. Diğer taraftan bu iki vakitte namazın yasaklanış sebebinin tesbiti hususundaki görüş ayrılıklarıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[125\]](#)

6. Tilavet Secdesi Yaparken Söylenecek Sözler:

Secdeye vardığı zaman, secde halinde "Allah'ım, bu secde dolayısıyla benim bir günahımı kaldır, ondan ötürü de bana bir ecir ya2 ve bu secdemi benim için nezdinde bir mükâfat sebebi kıl" der. Bunu, İbn Abbas, Peygamber (sav)'dan rivayet etmiş olup, İbn Mace de Sünen'inde zikretmiştir. [\[126\]](#)

7. Secde Âyetinin Namazda Okunması:

Namaz esnasında secde âyetini okuyacak olursa, eğer kıldığı bu namaz nafile bir namaz ise ve tek başına bu namazı kılıyor yahut da cemaatte kılmakla birlikte cemaatin karıştırmayacağından emin olursa secde yapar. Şayet cemaatle namaz kılmakla birlikte kanşünlmayacağından emin değilse, (Ma-likî mezhebinde) açık ifadelerle nakledildiğine göre, bunun (secde yapmasının) caiz olduğudur. Secde etmeyeceği de söylenmiştir.

Eğer kıldığı namaz farz namaz ise, Malik'ten meşhur olan görüşe göre bu namazda secdenin yapılmayacağı şeklindedir. Kıldığı bu namaz ister içten okunan bir namaz olsun, ister açıktan, ister cemaatle kılsın, ister tek kılsın farketmez. Bunun gerekçesi ise, farz namazdaki secde sayılarına bir fazlalık olacağıdır. Bu görüşün gerekçesi, cemaatin kanştırma ihtimalidir. Bundan ötürü secde etmez denilmiştir. Bu daha uygun görülmektedir.

Bu görüşe göre tek başına namaz kılan ile cemaatin karıştırmayacağından emin olunan cemaatle kılınan namazlarda tilavet secdesinin yapılmasının bir sakıncası yoktur. [\[127\]](#)

8. Secde Âyeti Okunduğunda Dinleyenin Hükümü:

BuharTnin rivayetine göre Ebu Rafî şöyle demektedir: Ebu Hureyre ile birlikte yatsı namazını kıldım. "Gök yanldığı zaman..." (el-İnşikak, 84/1) sûresini okudu

ve secde etti. Ben, bu ne diye sordum, O: Ben, burada Ebu'l-Ka-sırn (sav)'in arkasında (namaz kılarken) secde ettim. Ona kavuşuncaya kadar secde etmeye devam edeceğim. Bu hadisi tek başına Buhârî rivayet etmiştir.[\[128\]](#)

Yine Buharî de şöyle denilmektedir; İmran b. el-Husayn'a şöyle soruldu: Bir kimse Kur'ân dinlemek kastı olmadan secde âyetini işitse (secde etmesi gerekir mi.)? Şöyle dedi: Ya onun için oturacak olursa görüşün nedir?

O, bununla başkasının okuduğu secde âyetini dinleyen için secdeyi vacip görmüyor gibiydi. Selman da dedi ki: Bizim maksadımız bu değildi. Hz. Osman da şöyle demiştir: Secde, ancak onu dinleyen kimseye düşer.

ez-Zührî der ki: Kişi ancak abdestli iken secde eder. Sen, mukîm iken secde edecek olursan kibleye yönel. Eğer binek üzerinde isen, yüzün hangi tarafa olursa Önemli değil. es-Saib de (maksadı Kur'ân okumak değil de birtakım haberleri anlatmak ve öğütler vermek olan) kıssa anlatıcısının secde âyetini okuması dolayısıyla secde etmezdi.[\[129\]](#)

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[130\]](#)

[\[1\]](#) Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar 12; Müslim, Fedâilü's-Sılab 123-125; Tirmizî, Menâkıb 50; İbn Mâce, Mukaddime 11, had. no: 158; Müsned, 111, 234, 296. 316, 349, VI, 329.

[\[2\]](#) el-Hâkim, el-Müstedrek, IV, 409-410; el-Heysemî Mecmau'z-Zevâid, V, 92, -Ravilerin-den Süleyman b. Erkam'ın metruk olduğu kaydıyla.

[\[3\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/489-494.

[\[4\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/494-495.

[\[5\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/495-496.

[\[6\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/496-497.

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/497-498.

[\[8\]](#) Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I, 140.

[\[9\]](#) Dârimî, Fectâilu'l-Kırr'ün 4.

[\[10\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/498-501.

[\[11\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/501.

[\[12\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/501-502.

[\[13\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/502.

[\[14\]](#) İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmî'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/503.

- [15] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/503-504.
- [16] Muvatta', Kader 2: Ebû Dâvûd, Sünne 16; Tirmizt, Tefsir 7. sûre 2; Müsned, I, 44-45; Ayrıca bk. I, 272, V, 135.
- [17] İbn Abdi'l-Berr, el-htizkâr, XXVI, 90-91.
- [18] Tirminî, Tefsir 7. sûre 3; Müsned, I, 251-252, 299, 371.
- [19] Müsned, I, 272.
- [20] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/504-506.
- [21] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/506-507.
- [22] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/507-508.
- [23] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/508.
- [24] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/508-509.
- [25] Suyûtî, ed-Dırru'l-Mensur, III, 60.
- [26] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/509-510.
- [27] Bu görüşün tutarsızlığı açıktır. Çünkü Peygamber olın bir kimsenin, daha sonra bu hale düşmesi, peygamberlikle bağdaşmaz.
- [28] Peygamber (sav), kendisine Ümeyye'nin şiirlerinden bazı bölümler okındıktan sonra: "Neredeyse imslünnn olacakmış" diye buyurmuştur. (Müslim, Şi'r 1; İbn Mâce. Edeb 41; Müsned, IV, 388T 389)
- [29] ei-Azîzî, es-Sirâcu'l-Munîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağır, II, 439, mürsel olduğu kaydıyla.
- [30] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/510-514.
- [31] Bu rivayetin sağlının bir dayanağını lesbit edemedik.
- [32] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/514-517.
- [33] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/518.
- [34] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/518-519.
- [35] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/519.
- [36] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/519.
- [37] Tirmîî, Deavâi 82; İbn Mâce, Dıw 105.
- [38] Suhârî, Şurtıt 18, DenvSt 68, Tevhid 12; Müslim, Zıkr 5, 6; Tirmüzî ve İbn Mâce, geçen yerler; Mtisned, II, 258, 267, 314, 427, 499. 503, 516.
- [39] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/519-520.
- [40] Buhari, Menâkıb 17, Tefsir h\ sûre; Tirmîâ, Meb 67: Muvatla, Esmâin-

Nebiyy V, Dâ-rimi, Rikank 59: Mûsntd. IV. 80, 84.

[41] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/520-521.

[42] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/521-522.

[43] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/522.

[44] Müslim, Zekât 65: lirinizi, Tefsir 2. sûre 37. Edeb 41: Dârinû, Rfka.nk 9: Miisned, II: 328.

[45] Tirmizi, Edeb 42.

[46] Ebu Dâvûd, Vitr 25: Tinnizî, De;iv;1t 102: İbn Mâce, Dua 2; Müsned, I, 227.

[47] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/522-523.

[48] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/523-524.

[49] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/524-525.

[50] Bu rivayetler için bk. .Siyyûii, ed-Durru'l-Mensûr,)), 617. Bu ümmet arasında Kıyame-le knobr İlak üzere sebat gösterecek bir kesimin bulunacağını belirten sağlam rivayetler için bk. Buhârt, İlm 13, Tevhid 29; Müslim, İmare 176; Ebû Dâvûd, Filen 1; İbn Mâ-ce, Fiten 9\ Müsned, IV, 10L V, 269, 278.

[51] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/525.

[52] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/525-526.

[53] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/526-527.

[54] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/527.

[55] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/527.

[56] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/527-528.

[57] Buhari, İlin 10.

[58] Buhari, İman 17, Salât 28, Zekât1, İ'tisâin 2, 28; Müslim, İman 32-36; Eb& Dâvûd, Ci-had 95; Tirmtâ, Tefsir 88. sûre; Nesaî, ZeMt 3; tbn Mûce Fiten 1; Dûrimi, Siyer 10; Müsned, IV, 8.

[59] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/528-529.

[60] BuhâH, Edeb 27; Ebû Dâvûd, Tahâre 136, Saiat 149, Edeb 36; Tirmizt, Tahâre 112; Nesai, Sehv 20; İbn Mâce, Tahâre 78; Müsaed, II, 239, IV, 312.

[61] Müslim, Mesâcid 33; Ebû Dâvûd, Salftt 167, Eymân 16; Nesai, Sehv 20; Dârimî, Niizûr 10; Muvatta, Itk 8, 9; Müsned, II, 291, III, 452, IV, 222, 388, 389, V, 447, 448, 44?

- [62] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/530.
- [63] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/531-533.
- [64] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/533.
- [65] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/533-535.
- [66] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/536-537.
- [67] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/537.
- [68] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/537-538.
- [69] Tirmizî, Tefsir 7. sûre 4. Hadisinin, "hasen garip olduğunu, yalnız bir yolla merffi' rivayetinin bilindiğini, başka yoldan merfû' olmayan bir senedle rivayet edildiğini" belirtmektedir.
- [70] Suyûti, ed-Durru'l'Mensâr, III, 624.
- [71] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/538-539.
- [72] Meânî Ehli (.Ehti'l-Meânî.): Meânî'l-Kur'ân (Kur'an'ın anlamlarına dair eser yazan ez-Zeccâc ve ondan önceki müelliflere elenir. (ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Beyrut 1408/1988, I, 365.)
- [73] Bukârî, Cenâiz 80, 93, Tefsir 30. sûre 1; Müslim, Kader 22, 25; Ebû Dâvûd, Sürme 17; Tirmizî, Kader 5; Muvatta, Cenâiz 52; Müsned, [I, 233, 275, 393, 410, 481.
- [74] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/539-541.
- [75] Gebe ya da lohusa iken vefat eden kadının şehid hükmünde olacağını belirten hadislerin bazıları için bk.; Ebû Dâvûd, Cenâiz 11; Nesaî, Cenâiz 14, 112, Cihâd 36, 48; İbn Mâce, Cihad 17; Dörîmî, Cihâd 22; Muvatta, Cenâiz 36.
- [76] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/541.
- [77] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/541-542.
- [78] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/542-543.
- [79] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/543.
- [80] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/543-544.
- [81] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/544.
- [82] Buhârî, Edeb 14; Müslim, İmarı 336; Müsned, IV, 203.
- [83] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/545-547.
- [84] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/547-548.
- [85] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/548.

[86] Müsned, V, 63-64.

[87] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VIII, 22.

[88] Bukârt, Tefsir 7. sûre 4.

[89] Müsned, IV, 148, 158, Ukbe b. Ânir el-Ciihenrden yakın lafızlarla. Ancak Cebrail ile konuşma bölümü yok. Peygamber (sav)'in Ukbe'ye doğrudan tavsiyeleri şeklinde.

[90] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, IX, 15.

[91] Merhum müfessirimiz 'rîivlye: rivayet edildi" şeklinde belli bir kaynağa ve râviye atıfta bulunmadan kaydettiği bu rivayetin, esasen pek sağlam olmadığına da işaret etmektedir.

[92] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/548-551.

[93] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/551-552.

[94] Buhârî, Tefsir 7. sûre 5.

[95] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/552-553.

[96] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/553.

[97] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/553-554.

[98] Buhârî, BedVİ-Halk 11; Müslim, İman 214.

[99] Müslim, İman 211; Müsned, W, 456 (Ebu Hureyre'cten), VI, 106, (Âişe - r.anhâ-dan)

[100] Müslim, İman 209; Ebû Dâvâd, Edeb 109; Müsned, II, 397, 441.

[101] Buhari, Tıb 25, 53, 54; Müslim, Selâm 101; Ebû Dâvûd, Tıb 24; Müsned, it, 267, 327, 415.

[102] Başlığın baş Kıratlarında son bölümleri kaydedilen bu hadisin kaynakları da orada gösterilmişti.

[103] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/554-556.

[104] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/556.

[105] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/556-557.

[106] İkinci ihtimale göre buyruğun anlamı şöyle olur: -Sapıklıkta onların kardeşleri olanlar ise onları (günahlarına devnma) sürüklerler..."

[107] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/557-

560.

[108] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/560-561.

[109] Ancak, merhum müfessirimiz sadece tek başlık açmıştır.

[110] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/561.

[111] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/561-563.

[112] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/564-566.

[113] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/566.

[114] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/566.

[115] Ebû Dâvûd, Sücûdu'l-Kur'ân 1; İbn Mâce, İkamem VSalât 71.

[116] Ebû Davûd, SCicûdu'l-Kur'ân 1, Tirmizî, Çınırna 54.

[117] İbn Mâce, İkamem's-Salât 71.

[118] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/566-568.

[119] Müslim, İman 133; İbn Mâce, tkametırs-Snlnt 70; Miisned, II, 443.

[120] Buhârl, Siicûdu'l-K.ır'ân 11.

[121] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/568-569.

[122] Buharl, Sücûdu'l-Kur'ân, 5.

[123] Ebû Dâvûd, Tahâre 31, Salât 73; Tirmizl, Tahâre 3; İbn Mâce, Tahâre 3, Dârimt, Vudû' 22; Müsned, I, 123, 129.

[124] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/569.

[125] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/570.

[126] İbn Mâce, İkamem's-Salût 70; Tirmizl, Cumua 55, Deavât 33.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/570.

[127] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/570.

[128] Bukâri, Siicfıdu'l-Kur'nn 11; Müslim, Mesâcid 110, 111; Ebû Dâvûd, Sücûdu'l-Kurân 4; Nesat, İfticâh 53; tiüsned, II, 229, 459.

[129] Buhârî, Sücûdu'l-Kur'ân 10.

[130] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/571.

EL-ENFAL SURESİ

1. Nüzul Sebebi:

2. "Enfalin Anlamı:

3. Enfâl (Ganimetten Ayrı Olarak Yapılacak Bağışlar) Nereden Verilir?

4. Ordudan Ayrılıp Ganimet Ele Geçiren Askeri Birliğin Durumu:

5. Savaştan Önce İmanın Nefel Vaadi:

6. Gazilere Nefel Olarak Neler Verilebilir:

7. Mü'min Olanlar Takvâlt Hareket Eder, Aralarını Düzeltir, Allah'a ve Rasûlüne İtaat Ederler;

1. Âyetin Anlamı ve "Korkmak" Fiilinin Arapça'da Kullanılışı:

2. Allah'tan Korkmak İmanın Kuvvetindendir:

3. İmanın Artışı:

1. Mahlukatın Şerefının Kaynağı:

2. Ganimet Elde Etmek Üzere Savaş Çağrısı:

3. Ölümün Mahiyeti:

1. Savaştan Kaçmak:

2. Kâfirlerin Önünden Mü'minlerin Kaçmamalarının Şartları:

3. Savaştan Kaçma İle İlgili Görüş Ayrılıkları:

4. Savaştan Kaçanın Şahidliği ve Şerîatı Uygulamayan Yöneticilere Karşı Çıkmak:

5. Savaştan Kaçış Günahını İşleyenler:

6. Savaş Taktiği Gereği Düşmanın Önünden Çekilmek:

7. Savaştan Kaçışın Uhrevî Cezası:

1. Allah ve Rasûlü'nün Çağrısı:

2. Allah ve Rasûlünün Çağırışma Uymak Gereği:

3. Yüce Allah'ın Kalpler Üzerindeki Tasarrufu:

1. Kötülöklere Karşı Tepki Göstermemenin Cezası:

2. Mûnkerin İşlenmesi Dolayısıyla Azap Kimlere İsabet Eder:

1. İman, Küfrün Bağışlanmasına Sebeptir:

2. Küfürden Mutlaka Vazgeçilmelidir:

3. İslâm'a Giren Bir Kâfirin Kâfirken Yaptığı Tasarrufların Hükmü:

4. Tekrar İslâm'a Giren Mürted'in İrtidat Halindeki Tasarruflarının Hükmü:

5. Müslümanlarla Savaşa Geri Dönmenin Cezası:

1. Ganimet ve Fey':

2. Bu Âyeti Kerime İle Sûrenin Başındaki Ganimet Âyeti:

3. Ganimetlerin Genelinden İstisnâ Edilen Şeyler:

Seleb ve Fethedilen Topraklar:

4. Maktulün Selebi Ne Zaman Onu Öldüren Gazinin Hakkı Olur:

5. Selebden (Beytülmal'e) Beşte Bir Alınır mı:

6. Seleb Öldürene Hangi Hallerde Verilir:

7. Selebin Mahiyeti:

8. Âyet-i Kerime Nesh Edici Hüküm Taşıyor mu?

9. Ganimetin Beşte Biri:

10. Beşte Birin Taksim Ediliş Şekli:

11. Akrabaların Payı:

12. Zevi'l-Kurbû (Hz. Peygamberin Akrabaları) İle İlgili Görüşler:

13. Gazilerin Ganimetten Payları: Beşte Dört:

14. Piyade İle Süvarinin Ganimetten Paylan:

15. Birden Fazla Atı Bulunan Süvarinin Ganimetteki Payı:

16. Ganimetten Pay Verilecek Atın Niteliği:

17. Zayıf Atın Hükümü:

18. Orduya Ücretli İş Yapmak Üzere Katılıp Savaş Kastı İle Bulunmayanların Hükümü:

19. Köle ve Kadınların Ganimetten Payları:

20. "İmamın İzni İle Savaşa Katılan Kâfirin Ganimetten Pay Alması:

21. Köle ve Zımmilerin Daru'l-Harp Ehlerinden Aldıkları:

22. Ganimetten Pay Haketmenin Sebebi:

23. Mazereti Dolayısıyla Savaşta Bulunmayanın Hükümü:

24. Hangi Hallerde Fiilen Savaşa Katılmayanlara Ganimetten Pay Verilir:

25. Allah'ın Hükümünü Kabul Etmek ve İman:

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

2. Hainliğin Belirtileri ve Antlaşmayı Bozmak:

3. Hainliğin Ağır Vebali ve Yöneticilerin Hainliği:

1. Düşmana Karşı Güç Hazırlamak:

2. Cihad İçin At Beslemek:

3. Savaşta Atın Önemi:

4. At ve Silahların Vakfedilmesi:

5. Kalplerine Korku Salınacak Düşmanlar:

6. Allah Yolunda Harcamanın Mükâfatı:

1. Barışa Meyletmek:

2. Âyet-i Kerime Nesh Olmuş mudur ve Barış Teklifi:

1. Esirin Anlamı:

2. Âyetin Nüzul Sebebi, Bedir'de Alınan Esirlere Yapılan Uygulamalar:

3. Hz. Peygamberin, Esirleri Öldürmekle Fidye Almak Arasında Ashabı Kiramı Muhayyer Bıraktığına Dair Rivayet:

4. Hem Muhayyerlik, Hem Azar Birlikte Düşünülebilir mi;

5. Bedir Günü Alınan Esirler, Öldürülen Müşrikler ve Müslümanlardan Düşen. Şehîdler:

1. Allah'ın Geçmiş Yazısı:

2. Kişinin Kanaati İle Allah'ın Hükümü:

1. Esirlerden Alınan Fidye:

2. Bedir Esirlerinden Alınanlar ve Kalplerinde Hayır Bulunanlara Verilen Mükâfat:

Peygamber Efendimizin Kızı Hz. Zeyneb'in Hicreti:

3. Kâfirin İslâm'a Girmesi Hangi Şartlarda Kabul Edilir:

1. İman Edenler ve Etmeyenlerin Birbirlerine Karşı Durumları:

2. Din Hususunda Yardım Etmek:

3. Kâfirler de Birbirlerinin Dostudurlar:

4. Eğer Böyle Yapmazsanız...

5. Hudeybiye'den Sonra İman Edip Hicret Edenler:

6. Akrabaların Mirasçılığı:

7. Zevi'l-Erhâm Diye Bilinen Akrabaların Mirasçılıkları:

EL-ENFAL SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İte

(Medine'de İnmiştir, Yetmişbeş Âyettir).

el-Hasen, İkrime, Câbir ve Ata'nın görüşüne göre Medine'de, Bedir'de nazil olmuştur. İbn Abbas da şöyle demiştin Bu sûre, yüce Allah'ın: "Hani bir zamanlar o kâfirler... senin için tuzak kuruyorlardı" (el-Enfal, 8/30) buyruğundan itibaren yedi âyetin sonuna kadar devam eden yedi âyet müstesna Medine'de inmiştir. [\[1\]](#)

1. Sana uenfâl"i soruyorlar. De ki: "Eniâl Allah'ın ve Rasûlünüdür. O halde Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin. Eğer mü'minler İseniz Allah'a ve Rasûlüae itaat edin."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [\[2\]](#)

1. Nüzul Sebebi:

Ubâde b. es-Sâmit, rivayetle der ki: Rasulullah (sav) Bedir'e çıktı. Orada düşmanla karşılaştılar. Allah düşmanı hezimete uğrattınca, müslümanlardan bir gurup peşlerine takılıp onların arasından yakaladıklarını öldürdüler. Bir kesim de Rasulullah (sav)'in etrafını çevirmişlerdi. Bir başka kesim ise karargâhın etrafını dolanmış ve talana koyulmuştu.

Allah, düşmanı uzaklaştırıp onları takip edenler döndüklerinde şöyle dediler: Nefel (ganimet) bizimdir. Çünkü düşmanı takip edenler bizler olduk. Allah bizim vasıtamızla onları uzaklaştırdı ve bozguna uğrattı.

Rasulullah (sav)'ın etrafını çevirenler de şöyle dedi: Bu ganimetteki hakkınız bizden fazla değildir. Bilakis bu ganimet bizimdir. Rasulullah (sav)'a düşman ansızın herhangi bir zarar veremesin diye onun etrafını kuşatanlar bizler olduk.

Bu sefer askerlerin karargâhını arkadan dolananlar ve talanda bulunanlar da şöyle dediler: Siz ona bizden daha bir hak sahibi değilsiniz. O bizimdir. Çünkü onun etrafını kuşatan ve onu ele geçirenler bizler olduk.

Bunun üzerine yüce Allah: "Sana enfali soruyorlar de ki: Enfâl Allah'ın ve Rasûlünüdür. O halde Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin. Eğer mü'minler iseniz Allah'a ve Rasûlüne itaat edin" buyruğunu indirdi. Rasûlullah (sav) da aradan bir devenin iki sağımlığı arasındaki süre kadar bir zaman geçmeden ganimetleri aralarında paylaştırdı. [\[3\]](#)

Ebu Ömer der ki: "Bir devenin iki sağımlığı arası kadar bir süre geçmeden ganimetleri paylaştırdı" ifadesi çabucak bu ganimetleri paylaştırdığını anlatmaktadır. Dil bilginleri derler ki: "(Bu rivayette de geçen): el-Fuvâk" kelimesi, dişi devenin iki sağımlığı arasındaki süre demektir. Mesela, onu bir dişi devenin iki sağımlığı arası kadar bir süre (fuvâk.) bekledi, denilir. Yani, onu bu kadar bir süre bekledi anlamındadır. Araplar bu kelimeyi "fuvak ve favak" şeklinde "fe" harfini ötreli ve üstün olarak kullanırlar.

Bu durum yüce Allah'ın: "Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Rasulüne..." (el-Enfal, 8/41.) buyruğu inmeden önce idi.

İlim adamlarına göre buyruğun anlamı şöyle gibidir; Yani, bunlar hakkında hüküm vermek ve ganimet hususunda yüce Allah'a yakınlaştırmacı uygulamayı hükme bağlamak Allah'a ve Rasulüne aittir,

Muhammed b. İshâk der ki: Bana Abdurrahman b. el-Hâris ile arkadaşlarımızdan ondan başkaları Süleyman b, Musa e!-Eşdak'dan anlattılar. Süleyman Mekhul'den, o, Ebu Uname el-Bahilî'den dedi ki: Ben Ubade b. es-Sa-mk'e el-Enfal'e dair som sordum, bana şöyle dedi: Biz, Bedir ashabı hakkında enfal hakkında anlaşmazlığa düşüp de bu hususta kötü davranınca nazil oldu. Allah onu elimizden aldı ve Rasulünün eline teslim etti. Rasulullalı (sav) da onu eşit bir şekilde paylaştırdı. İşte Allah'tan korkmak (takva) ve Onun Rasulüne itaat etmek ile "aramızı düzeltmek" bu idi.

Sahih'de Sa'd b. Ebi Vakkas'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasulullalı (sav)'ın ashabı büyük bir ganimet ele geçirdi. Ganimetler arasında bir kılıç vardı. Onu alıp Peygamber (sav)'a götürerek şöyle dedim: Bu kılıcı bana nefel olarak (paylaştırılacak ganimetler arasına sokmadan) ver. Ben, durumunu bildiğin kimseyim, dedim. Rasulullah (sav): "Onu aldığın yere geri götür" dedi. Onu aldığım yere alınan ganimetler arasına bırakmak üzere geri gittim, fakat bu sefer nefsim beni kınadı. Tekrar ona dönüp şöyle dedim. Onu bana ver. Bana karşı sesini yükselterek: "Onu aldığın yere geri götür" dedi. Ben de onu alınan ganimetler arasına geri bırakmak isteği i(e döndüm. Tekrar nefsim beni kınadı, yine ona dönüp bunu bana ver, dedim: Yine bana yüksek bir sesle: "Onu aldığın yere geri götür" dedi. Bunun üzerine yüce Allah: "Sana enfali soruyorlar."[\[4\]](#)

buyruğunu indirdi, Müslim'in İaf2t İle hadis bu şekildedir.[\[5\]](#)

Bu husustaki rivayetler pek çoktur. Ancak bu zikrettiklerimiz yeterlidir. Hidayete erme başarısı Allah'tandır. [\[6\]](#)

2. "Enfalin Anlamı:

"Enfâl"in tekili "fe" harfî harekeli olarak " nefel "dir. Şair der ki:

"Şüphesiz Rabbimizden korkmamız (takva), en hayırlı bir bağıştır (nefel) Benim ağır hareket etmem de, acelem de Allah'ın izniyledir."

Burada şairin "nefel (bağış)"den kastı ganimettir, Nefl ise, yemin demektir. Nitekim; Yahudiler aralarından elli kişinin nefli (yemini) ile size karşı beri olsunlar (sorumluluktan kurtulsunlar)..."[\[7\]](#) hadisindeki "nefl" ifadesi de bu anlamdadır.

Nefl, nefyetmek, reddetmek manasına da gelir. Onun çocuğunu reddetti" anlamındaki hadiste geçen ifade de buradan gelmektedir.[\[8\]](#)

Nefel (san yonca) ise bilinen bir bitkidir. Nefl ise farz olandan fazla yapılan nafile tatavvu demektir. Oğlun oğlu da "nafile" diye adlandırılır. Çünkü o da oğuldan ayrı bir ziyadedir.

Ganimete de "nafile" denilir. Çünkü ganimet, şanı yüce Allah'ın daha önceki ümmetlere haram kılındığı halde bu ümmete fazladan helal kıldığı şeyler arasındadır. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Benden önceki peygamberlere altı husus ile üstün kıldım..." (Bunlar arasından birisi de): "Ve ganimetler bana helal kılındı."[\[9\]](#)

el-Enfâl ise ganimetlerin kendileridir. Antere der ki:

"Şüphesiz bizler savaş kızıştı mı taşırız mızrakları

Ama enfâl'in paylaştırılması sırasında da iffetli davranırız."

Burada "enfâl"den kastı ganimetlerdir. [\[10\]](#)

3. Enfâl (Ganimetten Ayrı Olarak Yapılacak Bağışlar) Nereden Verilir?

İlim adamları enfâlin nereden verileceği hususunda dört ayrı görüş ortaya atmışlardır:

1- Birinci görüşe göre enfâl, kâfirlerden müslümanlara istisnâ olarak gelen yahut da savaşız olarak ele geçirilen şeylerde sözkonusu olur.

2- Enfâl, ganimetin beşte birinden verilir.

3- Enfâl. beşte birin beşte birinden verilebilir.

4- Enfâl, imamın görüşüne uygun olarak ganimetin tümünden verilir.

Malik'in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- görüşüne göre enfâl, imamın kendi içtihadına uygun olarak beşte birden yapacağı bağışlardır. Yoksa, ganimetin (gazilerin payı olan) beşte dördünden enfâl olarak kimseye birşey dağıtılamaz. MaÜk'in, ganimetin genelinden enfâlin verilmesini uygun görmeyi-şi, ganimete

hak kazanan kimselerin muayyen kimseler oluşundan dolayıdır. Bunlar ise, at ve binek üzerinde savaşanlardır. Beşte bir ise, imamın içtihadına uygun olarak paylaşılır. Ve bu beşte birin hak sahipleri muayyen kimseler değildir. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Allah'ın size feyy' olarak (ganimet olarak) verdiğiinden benim hakkım ancak beşte birdir. Beşte bir ise size geri döndürülür,"^[11] Buna göre nafil olarak dağıtılacak şeylerin herhangi bir kimsenin hakkından olmasına imkân yoktur. Bu, ancak Ra-sulullah (sav)'ın hakkı olan beşte birden verilebilir. Maliki mezhebinin bilinen görüşü budur. Yine ondan, enfâl olarak dağıtılacak şeylerin beşte birin beşte birinden olacağı görüşü de rivayet edilmiştir. Bu aynı zamanda İbnü'l-Müseyyeb, Şafiî ve Ebu Hanife'nin de görüşüdür.

Bu husustaki görüş ayrılığının sebebi, Malik tarafından rivayet edilen İbn Ömer hadisi. İbn Ömer dedi ki: Rasulullah (sav) Necid taraflarına bir se-riyye gönderdi. Onlar da çok sayıda deve ganimet aldılar. CSeriyye'ye katılanların} paylan, ya onikişer deve, yahut onbire deve idi. Ayrıca onlara nafil olarak birer deve de verildi, Bunu Malik bu şekilde Yahya'nın ondan yaptığı rivayette (onbir mi, oniki mi hususunda) şüphe ederek rivayet etmiştir.^[12] Ayrıca bu hususta Muvatta'ın ravilerinden bir topluluk da Yahya'ya mütabaat etmişlerdir. Ancak el-Velid b. Müslim bu hadisi Malik'den, o, Nafi'den, o da İbn Ömer'den yoluyla rivayet etmiş ve bu rivayetinde şöyle demiştir: Onların herbirisine düşen pay oniki deve idi, ayrıca onlara nafil olarak birer deve de verildi. el-Velid b.

Müslim rivayetinde, (dağıtılan develerin sayısında) şüphe etmemektedir.^[13]

Yine el-Velid b. Müslim ile el-Hakem b. Nafi, Şuayb b. Ebi Hamza'dan, o, Nafi'den, o da İbn Ömer'den.şöyle dediğini zikretmektedir: Rasulullah (sav) bizleri Necid taraflarına bir ordu ile birJiJcte gönderdi. -el-Velid'in rivayetinde dörtbin kişilik bir ordu denilmektedir- Bu ordudan bir seriyye (askeri bir-HVO ayrıca gönderildi. -el-Velid'in rWay=tinsl=, Ijeu tle t.vı scrlyyc acasmJa yıkanlardan idim, denilmektedir- Ordunun (herbirisine) düşen pay onikişer deve idi. Ayrıca seriyyeye katılanlara da birer deve verildi. Böylelikle onların payı onüç deveye çıkmış oldu. Bunu da Ebû Dâvûd zikretmektedir.^[14]

İşte, nafil olarak verilecekler beşte birin genelinden verilir, diyenler bunu delil göstermişlerdir. Bunun açıklaması da şöyledir: Bu seriyyeye ayrılanlar eğer mesela on kişi olmuş olsalardı ve yüzelli deve ganimet alınmış olsaydı, bu ganimetin beşte biri olan otuz deve bir kenara ayrılır, geriye onlara yüzyirmi deve kalırdı. Bu yüzyirmi deve on kişiye pay edilecek olursa, onların herbirisine oniki deve isabet ederdi. Sonra da bunlara beşte birden ayrıca birer deve verilmiş

oldu. Çünkü beşte bir olan otuz devenin bir daha beşte birini alacak olursak, sonuçta elimizde on deve kalmaz. Şimdi on kişiye isabet eden deve (ganimet + nafiye olarak verilen deve) sayısını bilmiş olduğumuza göre, artık bunların yüz, bin veya daha fazla kişi olmaları halinde bunlara kaçar deve isabet etmesi gerektiğini de bilmiş oluruz.

Nafiye olarak verilen develer, beşte birin beşte birindendir, diyenler de şunu delil gösterir: Alınan ganimetler arasında develerin dışında satılması mümkün elbiseler ve başka eşyalar da bulunabilir. Buna göre kendisine yetişmediği için deve verilemeyenlere devenin değeri bu diğer eşyalardan verilir,

Bu görüşü destekleyen hususlardan birisi de Müslim'in bu hadisin bazı rivayet yollarında kaydettiği şu ifadelerdir: Ganimet olarak develer ve koyunlar aldık...

[\[15\]](#)

Muhammed b. İshâk da bu hadiste şunu zikretmektedir: Kumandan, ganimet paylaştırılmadan önce onlara nafiye vermişti. Bu ise, nafiye olarak verilen payların ganimetin tümünden verilmiş olmasını gerektirmektedir. Ancak bu Malik'in görüşüne muhaliftir. Bunun, (İbn İshâk rivayetinin) aksini rivayet edenlerin görüşü ise daha uygundur, çünkü onlar, hafız kimselerdir. Bu açıklamaları Ebu Ömer -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- yapmıştır. [\[16\]](#)

Mekhul ve Evzaî der ki: Üçte birden fazla nafiye olarak dağıtılamaz. İlim adamlarının cumhurunun görüşü de budur. Evzaî der ki: Eğer onlara üçte birden fazla nafiye vereceğini vadetmiş ise, onlara verdiği sözde dursun ve bunu beşte birden versin. Şafîî ise der ki: Nefel için imamın aşması söz konusu olmaması bir sınır bulunmamaktadır. [\[17\]](#)

4. Ordudan Ayrılıp Ganimet Ele Geçiren Askeri Birliğin Durumu:

el-Velid ile el-Hakem'in Şuayb'dan, onun Nafi'den, onun da İbn Ömer'den yoluyla rivayet ettiği hadis-i şerif şunu göstermektedir: Seriyeye ordudan ayrılıp ganimet ele geçirecek olursa, diğer askerler de onların ganimetlerine ortaktır. Bu, hadis-i şerifte Şuayb'ın Nafi'den gelen rivayet yolundan başka bir yolda rivayet edilmemiş bir mesele ve bir hükümdür. Bununla birlikte bu hususta ilim adamlarının görüş ayrılığı da yoktur. Cenab-ı Allah'a hamd olsun. [\[18\]](#)

5. Savaştan Önce İmamın Nefel Vaadi:

Savaştan Önce; "Kim kalenin şu kadar bir bölümünü yıksa onun için şu vardır.

Kim filan yere ulaşırsa ona şu vardır. Kim filanın kafasını getirirse ona şu vardır. Kim bir esir getirirse ona şu vardır" diyerek mücahidleri savaşa teşşu vardır. Kim bir esir getirirse ona şu vardır" diyerek mücahidleri savaşa teşvik etmek kastıyla savaştan önce İmamın bu tür vaadlerde bulunmasının hükmü hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Malik'den, bunu mekruh gördüğüne ve bu, dünya için savaşımdır, dediğine ve bunu caiz görmediğine dair rivayet gelmiştir. es-Sevrî ise der ki: Böyle bir şey caizdir ve bunda bir mahzur yoktur. Derim kb Bu anlamda merfu' olarak İbn Abbas yoluyla rivayet ulaşmış bulunmaktadır. İbn Abbas der ki: Bedir günü Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Kim birisini öldürürse ona şu vardır. Kim bir esir alırsa ona da şu vardır..." diyerek hadisi uzun uzadiya nakletmiştir. [\[19\]](#)

İkrime'nin İbn Abbas'tan rivayetine göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim şunu şunu yapar ve kim filan yere ulaşırsa ona şu vardır," Bunun üzerine gençler çabucak ileri atıldılar, yaşlılar ise sancaklarla beraber kaldılar. Onlara zafer müyesser olunca gençler gelip kendileri İçin verileceği va-dolunan şeyleri istediler. Yaşlıların onlara: Onları siz kendi başınıza alıp gidemezsiniz. Çünkü biz arkadan sizi destekliyorduk demeleri üzerine yüce Allah: "Ve aranızı düzeltin" buyruğunu indirdi. [\[20\]](#) Bunu, İsmail b. İshâk da zikretmiştir. Ömer b. el-Hattab'dan da Şam'a gitmek istediği sırada kavmi arasından yanına gelen Cerir b, Abdullah el-Becelî'ye şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kûfe'ye gidip zaptedilecek her bir araziden ve alınacak her bir esir kafilesinden (kumandanın hakkı olan) beşte birden ayrı olarak üçte bir almaya ne dersin? [\[21\]](#)

el-Evzaî, Mekhul, İbn Hayve ve onlardan başka Şam'ın fukaha topluluğu da bu görüştedirler. Onların görüşüne göre beşte bir ganimetin genelinden verilir, nefel İse beşte birden sonra ayırtır, ondan sonra da savaşa katılanlar arasında ganimet paylaşılır. İshâk, Ahmed ve Ebu Ubeyd de bu görüştedirler. Ebu Ubeyd der ki: İnsanlar bugün beşte biri ayrılmadıkça ganimetten nefel alınmayacağı görüşünü kabul etmişlerdir.

Malik ise şöyle der: İmam'ın herhangi bir seriyyeye: Ne alırsanız üçte biri sizindir demesi caiz olmaz. Suhnûn der ki: Bununla baştan beri böyle bir şey yapması caiz olmaz demek istemektedir. Ama böyle birşey olursa geçerli olur ve geri kalanda da onlann payları verilir. Yine Suhnûn der ki: İmam (kumandan), bir seriyyeye: Sizin aldıklarınızdan beşte bir pay alınmayacaktır, diyecek olursa bu caiz olmaz. Böyle birşey olsa, onun bu dediği uygulamaya konulmaz. Çünkü bu şaz bir hükümdür ve buna geçerlilik kazandırılması caiz değildir. [\[22\]](#)

6. Gazilere Nefel Olarak Neler Verilebilir:

Malik (Allah'ın rahmeti üzerine olsun), imamın ancak, sarık, at, kılıç gibi görünür şeyleri nefel olarak vermesini müstehab görmüş, bununla birlikte birtakım ilim adamları da imamın altın, gümüş, inci ve benzeri şeyleri nefel olarak vermesini kabul etmemişlerdir. Kimisi de nefel her şeyde caizdir demiştir. Hz. Ömer'in sözü ve âyet-İ kerimenin muktezası dolayısı ile sahih olan da budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[23\]](#)

7. Mü'min Olanlar Takvâlt Hareket Eder, Aralarını Düzeltir, Allah'a ve Rasûlüne İtaat Ederler;

Yüce Allah: "O halde Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin" buyruğu ile takvayı ve ıslâhı (arayı düzeltmeyi) emretmektedir. Yani, Allah'ım aramızı düzelt! diye dua etmek hususunda Allah'ın emri üzere birlik olun. Bir arada bulunacağınız halde olun (ayrılmayın).

İşte bu buyruk, aralarında bir anlaşmazlığın yahut da nefislerde bir bencillik eğiliminin ortaya çıktığını açıkça göstermektedir. Nitekim hadis-i şerifte de bu husus ifade edilmiştir.

Takvanın anlamına dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/2. âyetin son bölümü, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yani, söz ve davranışlarınızda Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin, ganimetler ve benzeri hususlarda "eğer mü'minler iseniz Allah'a ve Rasûlüne İtaat edin." Yani, mü'minin izleyeceği yol, sözünü ettiğimiz hususlara gereği gibi riayet etmesidir.

Buradaki İn sebeplilik belirten; anlamında olduğu da söylenmiştir, (O takdirde buyruğun anlamı şöyle olur: "Mü'minler olduğunuz için Allah'a ve Rasûlüne İtaat edin...". [\[24\]](#)

2. Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri korkar. Âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu), onların imanını artırır. Ve onlar ancak Rablerine dayanıp güvenirler.

3- Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak ederler.

4. İşte onlar gerçek mü'minlerin ta kendileridir. Onlar İçin Rab-leri katında dereceler, mağfiret ve bitmez tükenmez bir rızık vardır.

Yüce Allah'ın: "Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri korkar. Âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu), onların İmanını

artırır ve onlar, ancak Rablerine dayanıp güvenirler buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[25\]](#)

1. Âyetin Anlamı ve "Korkmak" Fiilinin Arapça'da Kullanılışı:

İlim adamları der ki: Bu âyet-i kerime Allah Rasulüne emretmiş olduğu şekilde o ganimetin paylaşılması hususunda itaate bağlılığı teşvik etmektedir.

"Korkmak" demektir. Bu fiilin müstakbeli (geniş zamanı, muzari) dört şekilde kullanılır: "Korktu, korkar." Bunu Si-beveyh nakletmiştir.

Mastarı şekillerinde gelir. İsm-İ mekânı şeklindedir.

Bu fiilin muzari şeklini kullananlar "vav" harfini önceki harf üstün olduğundan dolayı "elife dönüştürmüşlerdir.

Kur'an-ı Kerim'de ise bu fiil "vav"lı olarak kullanılmıştır. "Korkma dediler." (el-Hicr, 15/53) "Ye" harfini esreli olarak; diyenler ise Esedoğulları şivesine göre böyle kullanırlar. Çünkü Esedoğulları, Korkarım, korkarız, korkarsın," diyerek hep ilk harfini esreli okurlar. diyen ise, bu şiveye göre bunu mebni olarak kullanmakla birlikte onların; Bilir fiilinde "ye" harfini üstün okudukları gibi, burada da "ye" harfini üstün olarak okur. Çünkü bu fiilde "ye" harfi üzerinde esre ağır geldiğinden dolayı esreli okunmaz. Buna karşılık; de esreli geliş "ye"lerden birinin okunuşunun, diğerinin okunuşunu kolaylaştırmasından dolayıdır. Bundan emir ise, "Kork" şeklinde gelir. Burada ise, "vav" harfi önceki harf esreli olduğundan dolayı "ye"ye dönüşmüştür. Buna karşılık mütekellim olarak; "Şüphesiz ben ondan korkanın," denilir. Müennes ism-i fail olarak; değil de "Korkan kadın" denilir.

Süfyan, es-Süddî'den, yüce Allah'ın: "Allah anıldığı zaman kalpleri korkar" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet eder: Böyle bir kimse bir haksızlıkta bulunmak istediğinde ona, Allah'tan kork denilir, o da bu haksızlığından vazgeçer ve kalbi korkar. [\[26\]](#)

2. Allah'tan Korkmak İmanın Kuvvetindendir:

Yüce Allah bu âyet-i kerimede rû'nîleri, güzel adı anıldığı vakit korkmakla ve kalplerinin titremesiyle nitelendirmektedir. Buna sebep ise imanlarının kuvveti, Rablerinin emirlerine itaatleri ve âdeta kendilerini O'nun hu-zurundaymış gibi görmeleridir.

Bu âyetin bir benzeri de şu buyruklardır: "İtaatkâr ve alçak gönüllü olanları müjdele. Onlar ki, Allah anılsa kalpleri korku ile titrer,," (el-Hac, 22/34-35) Bir

başka yerde de şöyle denilmektedir: "Bunlar gönülleri Allah'ın zikri ile huzura kavuşanlardır..." (er-Ra'd, 13/28). Bu ise, Allah'ı bilmenin kemaline ve kalbin sağlam bir şekilde güven duymasına bağlı bir şeydir.

Korkmak (vecel), Allah'ın azabından korkmak demektir. O bakımdan Ckorkmak ile kalbin huzur bulması arasında) bir çelişki sözkonusu değildir. Nitekim yüce Allah bu iki hususu da şu buyruğunda bir arada zikretmektedir: "Allah sözün en güzelini, müteşabih (birbirine benzer) ve tekrar tekrar okunan bir kitap halinde indirmiştir. Rablerinden korkanların derileri ondan dolayı ürperir. Sonra Allah'ın zikrine, derileri ve kalpleri yumuşar (huzur bulur).*" (ez-Zümer, 39/23)

Yani, yüce Allah'a yakînleri bakımından -Allah'tan korkuyor olsalar dahi-ruhları huzur ve sükûn bulur. İşte bu, Allah'ı tanıyan, O'nun satvet ve cezasından korkanların halidir. Yoksa cahil avamın ve sıradan bîd'atçıların yaptıkları şekilde bağırıp çağırmak, eşeklerin anırmasını andıran sesler çıkarmakla olmaz.

Bu gibi davranışları sürdüren, bunun vecd ve huşu' olduğunu iddia eden kimseye şöyle denir: Sen Allah'ı tanımak, O'ndan korkmak, O'nun celâl ve azametini bilmek noktasında hiçbir zaman ne Rasulün durumuna, ne ashabının haline, eşit olamassın. Bununla birlikte onlar kendilerine öğüt verildiği hallerde Allah'tan gelen buyrukları iyice kavramaya çalışıyorlar ve Allah'tan korkmaları dolayısıyla ağladıkları görülüyordu.

Bundan dolayı yüce Allah, adının aralısını, kitabının okunuşunu İşittikleri esnada marifet ehlinin hallerini nitelendirirken şöyle buyurmaktadır: "Onlar, Peygambere indirileni dinledikleri vakit, hakkı bildiklerinden ötürü gözlerinin yaşla dolup taşığını görürsün. Derler ki: Rabbimiz, iman ettik. Artık bizi şahid olanlarla beraber yaz." (el-Mâide, 5/83) İşte onların hallerinin niteliği budur, söyledikleri aktarılan sözler de bunlardır. Bu şekilde hareket etmeyen, hiçbir zaman onların hidayet yollarını izlemiş, onların izinden gitmiş olamaz. Her kim sünnete bağlanacaksa, onların yolundan gitsin. Her kim de delillerin hallerine ve deliliğe kendisini kaptıracak olursa bilsin ki, o da onlardan daha bayağı, daha aşağılıktır. Esasen delilik de türlü türlüdür.

Müslim'in, Enes b. Malik'ten rivayetine göre, insanlar, Peygamber (sav)'e onu usandıracak kadar çokça soru sordular. Birgün (evinden) çıktı ve minbere çıkıp şöyle dedi: "Haydi bana sorunuz. Bugün bana neye dair soru sorarsanız, ben bu yerimde bulunduğum sürece mutlaka onu size açıklayacağım." Hazır bulunanlar sustular ve bu işin artık gerçekleşmesi yaklaşmış bir haiin (musibetin) öncesi olacağından çekindiler. Enes dedi ki: Sağıma soluma bakındım. Herkes elbisesini başına dolamış ağlıyordu... diye hadisin geri katan kısmını zikretmektedir.[\[27\]](#)

Tirmizî de sahih olduğunu belirterek el-İrbâd b. Sâriye'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasulultah (sav) bize, oldukça belîğ (etkileyici) bir öğütte bulundu. Ondan dolayı gözler yaşardı ve kalpler korku ile titredi...[\[28\]](#)

Burada sahâbi hiçbir şekilde "bağırıp çağırdık, kalkıp raksettik, rakseder-ken ayaklarımızı vurduk, ayağa kalktık" demiyor. [\[29\]](#)

3. İmanın Artışı:

Yüce Allah'ın: "Âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu), onların İmanını artırır" buyruğu, tasdiklerini artırır, demektir. Şu andaki iman, dünün imanına bir ziyadedir. İkinci ve üçüncü defa tasdik eden bir kimsenin bu yaptığı, daha önce geçenlere nisbette tasdikini bir artırmadır.

Şöyle de açıklanmıştır: İman artışından kasıt, âyetlerin ve delillerin çokluğu ije kalpteki genişliğin artması demektir. Bu anlamdaki açıklamalar, daha önceden Âl-i İmran Sûresi'nde (3/173. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve onlar ancak Rablerine dayanıp güvenirler" buyruğunda sözü edilen Allah'a güvenip dayanmak (tevekkül)'e dair açıklamalar da yine önceden Âl-i İmran Sûresi'nde (3/122. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onlar namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimizizden infâk ederler" buyruğu (ve açıklaması) da el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/3. âyet, 4. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

"İşte onlar, gerçek mü'minlerin ta kendileridir." Yani, gerek zahirleri, gerek batınları imn bakımından eşit olan kimselerdir. Bu açıklamaya delil şudur: Her bir hakkın hakikati vardır. Hz. Peygamber de Hârise'ye: "Şüphesiz ki her bir hakkın hakikati vardır" demiş ve: "Senin imanının hakikati nedir?" diye sormuştur.[\[30\]](#)

Bir adam da el-Hasen'e şöyle sormuş: Said'in babası sen mü'min misin? O da şu cevabı vermiş: İman iki türlüdür. Eğer sen bana Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, cennete, cehenneme, öldükten sonra dirilişe ve hesaba imanı soruyor isen, ben bunlara iman eden bir kimseyim. Yok eğer şanı yüce Allah'ın: "Gerçek mü'minier ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri korkar...İşte onlar gerçe,k mü'minlerin ta kendileridir" buyruğu hakkında soruyorsan, Allah'a yemin ederim ki, bilemiyorum ben onlardan mıyım, değil miyim?

Ebu Bekr el-Vâsitî de der ki: Her kim ben gerçekten Allah'a iman eden bir kimseyim diyecek olursa, ona şöyle denir: Hakikat gözle görmeye, muttali

olmaya ve kuşatıcılığa işaret eder. Her kim bundan mahrum ise, artık bu husustaki iddiası da batıl olur. O bununla, ehl-İ sünnetin şu görüşüne işaret etmek istiyor: Gerçek mü'min cennete gireceğine dair hüküm verilmiş olan mü'mindir. Bunu, şanı yüce Allah'ın hikmeti gereği gaybtnda gizlediği hikmeti arasından bir bilgi olarak Öğrenmemiş kimsenin, ben gerçekten mü'mi-nim, şeklindeki iddiası doğru bir iddia değildir. [\[31\]](#)

5. Nitekim Rabbin seni hak uğrunda evinden çıkardığında gerçekten müminler den bir kesim İsteksizdiler.

Yüce Allah'ın: "Nitekim Rabbin seni hak uğrunda evinden çıkardığında..." buyruğu ile ilgili olarak ez-Zeccâc şöyle demektedir: "Nitekim" deki "kef" nasb mahallindedir.

Yani, Rabbin seni evinden hak ile çıkardığı gibi, enfâl de senin hakkında öylece sabittir. Bu da şu demektir: Rabbinin seni hak ile evinden çıkarması gibi enfal senin için bir hak olarak sabittir. Bu da şu anlama gelir: Sen, ganimetler hakkındaki emrint uygula ve onlar hoşlanmasalar dahi İstedğin kimseye nefel ver. Çünkü esir getiren herkese birşeyler verileceğini tesbit edince Rasulullah'a ashabtan bazıları şöyle demişlerdi: O takdirde insanların çoğu hiçbir şey almamış olur.

Buna göre buradaki "kef harfî dediğimiz gibi mahallen rnansubtur. el-Fer-ra da böyle demiştir. Ebu Ubeyde der ki: Buradaki "kef bir kasemdir. Yani seni... çıkartan hakkı için anlamındadır. Buna göre "kef" kasem "vav"ı anlamında; anlamındadır.

Said b. Mes'ade de şöyle demiştir: Buyruğun anlamı şudur: İşte bunlar, Rabbinin seni hak uğrunda evinden çıkarması gibi gerçek mü'minlerdir. Yine Said der ki: Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: "Rabbin seni hak uğrunda na-sılki evinden çıkartmış ise" artık siz de Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin, demektir.

İkrime der ki: Buyruğun anlamı şudur: Rabbin seni... evinden çıkardığı gibi; siz de Allah'a ve Rasulüne itaat edin.

"Nitekim... çıkardığında" buyruğu, yüce Allah'ın: "Kableri katında dereceler... vardır" buyruğuna taalluk etmektedir. Yani: Onlar için Rableri nez-dinde dereceler, bir mağfiret ve bitmez tükenmez bir nızık vardır. Allah'ın mü'minlere bu vaadi, âhirette gerçekleşecek bir haktır. Tıpkı Rabbinin seni evinden onun için vacip olan hak ile çıkartması ve böylelikle sana vaadini gerçekleştirmesi, düşmanına karşı seni muzaffer kılması ve sana sözünü yerine getirmesi gibi. Çünkü yüce Allah daha sonra şöyle buyurmaktadır: "Hani Allah size o iki taifeden birinin sizin olacağını uadediyordu" (el-Enfal, 8/7), Allah, dünyada bu

vadini nasıl gerçekleştirmiş, yerine getirmiş ise, âhirette de size vadettiklerini aynı şekilde yerine getirecek, gerçekleştirecektir. Bu, güzel bir açıklamadır, bunu en-Nehhas zikretmiş ve tercih etmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: "Nitekim" deki "kef benzetme edatıdır. Ve bu da karşılık ifade etmek üzere zikredilmiştir. Mesela, bir kimsenin kölesine şöyle demesine benzer: Ben seni nasıl düşmanlarımla üzerine gönderdim, onların seni zayıf bulmaları üzerine benden yardım isteyince, ben de sana istediğin yardımı gönderip seni nasıl güçlendirdim ve senin bu eksik tarafını tamamladımsa, haydi şimdi sen de onları yakala ve onları şöyle şöyle cezalandır. Ve nasıl ki ben sana elbise giydirdim, ihtiyacın olan erzakını verdimse, haydi şunu şunu yap. Sana nasıl ihsanda bulundumsa, sen de bundan dolayı bana teşekkür et. İşte yüce Allah da burada şöyle buyurmaktadır: Rabbin seni evinden hak ile çıkartıp kendinden bir güvenlik olmak üzere sizi o uyuklama nasıl bürüdüyse -bu sözleriyle hem Hz. Peygamberi hem de onunla birlikte olanları kastetmektedir- ve nasıl sizi onunla tertemiz etmek için semadan su indirip yine semadan üzerinize peş peşe kabileler halinde melekler indirdiyse, haydi siz de onların boyunlarını vurun, onların her birinin parmaklarına darbeler indirin. Şöyle diyor gibidir: Ben sizin eksiklerinizi giderdim, meleklerle size yardım gönderdim. Haydi siz de onların bu belirttiğim yerlerine darbeler indirin. Bunlar ise öldürücü darbelerin ineceği yerlerdir. Tâ ki böylelikle Allah'ın muradı olan hakkı gerçekleştirmiş, batılı da ortadan kaldırmış olasınız. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Gerçekten, müminlerden bir kesim isteksizdiler." Yani, onlar Mekke'yi, mallarını ve yurtlarını terketmekte istekli değillerdi. [\[32\]](#)

6. Hak apaçık meydana çıktıktan sonra, göre göre ölüme sürük-leniyorlarmış gibi, hakka dair seninle tartışıyorlardı.

"Hak apaçık meydana çıktıktan sonra... hakka dair seninle tartışıyorlardı." Tartışmalarına sebep şuydu: Hz, Peygamber onları kervanı karşılamaya teşvik ettiği sırada kervanı kaçırmalarından sonra, onlara savaşmayı emrettiğinde beraberlerinde çokça hazırlık bulunmadığı için, bu iş onlara ağır gelmişti. Onlar da şöyle demişlerdi: Bize savaş yapılacağını haber vermiş olsaydın, biz de bunun için gerekli hazırlığımızı yapardık.

Yüce Allah'ın: "Hakka dair" buyruğunun anlamı da savaşa dair seninle tartışıyorlardı demek olur. "Hak apaçık meydana çıktıktan sonra." Yani, onlar senin Allah izin vermedikçe herhangi bir emri vermeyeceğini anladıktan sonra diye açıklandığı gibi: Yüce Allah'ın, kendilerine, ya kervanı ele geçirmek yahut

Mekkelilere karşı zafer kazanmayı vadetmiş olduğu açıkça ortaya çıktıktan sonra diye de açıklanmıştır. Şimdi kervan elden kaçmış olduğuna göre, o halde Mekke ehline karşı çıkmak ve onlara karşı muzaffer olmaktan başka bir yol kalmıyor.

Buna göre âyet-i kerimedeki bu üslûbun anlamı, onların bu tartışmalarını olumsuz karşılamaktır. Mekkelilerle karşılaşmaktan hoşlanmadıkları için de "göre göre" yani, bu işin kaçınılmaz olarak başlarına geleceğini bilerek "seninle tartışıyorlardı." Buradaki *görme"nin bilmek anlamına gelmesi, yüce Allah'ın şu buyruğunda da yine "görme"nin bilmek anlamında kullanılmış olması gibidir: "O günde kişi iki elinin, önden yolladığına bakacaktır..." (en-Nebe1, 78/40) Yani, neler işlemiş olduğunu bilecektir. [33]

7. Haili Allah size o iki taifeden birinin sizin olacağını va'dediyor-du. Siz ise kuvvet ve silahı bulunmayanın kendinizin olmasını arzu ediyordunuz. Allah da sözleriyle hakkı üstün kumayı ve kâfirlerin arkasını kesmeyi istiyordu.

8. Tâ ki, hakkı devamlı üstün kılsın, batılı yok etsin. Günahkârlar hoş görmese de.

"Hani Allah size o iki taifeden birinin sizin olacağını va'dediyordu" buyruğunda, "biri" anlamındaki; kelimesi, ikinci mePul olarak nasb mahallindedir, "O sizin... dir* buyruğu da yine; "Biri"nden bedel olmak üzere nasb mahal) indedir.

"Siz ise kuvvet ve silahı bulunmayanın kendinizin olmasını arzu ediyordunuz" bunu seviyor ve istiyordunuz.

Ebu Ubeyde der ki: "Kuvvet ve silahı bulunmayan" tabiri, keskin âletleri bujunmayan demektir. "Şevket" ise, silah demektir. Şevk (diken) ise, keskin ve sivri tarafı olan bitkiye denilir. "Silahı keskin adam" tabiri de buradan gelmektedir. Diğer taraftan bu tabir, kalbedilerek; "Silahı dikenli (keskin)" tabiri kullanılır,

Buyruğun anlamı şudur: Yani siz, beraberinde silah bulunmayan ve kendisiyle savaş j^pılmayacak olan gurubu (kervanı) ele geçirmeyi arzu ediyordunuz. Bu açıklama ez-Zeccâc'dan nakledilmiştir.

"Allah ise sözleriyle hakkı üstün kılmayı..." yani, İslâm'ı muzaffer kılmayı "istiyordu." Hak, ebediyyen haktır. Hak üstün kılınmayacak ve galip gelmeyecek olursa, batıla benzeyeceğinden, onun üstün kılınması hakkı hakk olarak ortaya çıkarmak ve bunu açıkça göstermek demektir.

"Sözleriyle" bunu yapması ise, bu konudaki va'di gereği gerçekleştirmesi demektir. Çünkü o, ed-Duhan Sûresi'nde Peygamberine şu vaadde bulunmuştur: "Şiddetle yakalayacağımız gün, muhakkak ki Biz intikam alıcılarız." (ed-Duhan, 44/16) Ebu Cehil ve arkadaşlarından intikam alacağız, demektir. Bir başka yerde

de şöyle buyurmaktadır: "Çünkü onu bütün cinlere üstün kılacaktır." (es-Saf, 61/9)

Buradaki: "Sözleriyle" buyruğunun, size onlarla cihad etmenizi emretmek suretiyle... anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Ve kâfirlerin arkasını kesmeyi" helak ederek onları kökten yok etmeyi "istiyordu."

"Tâ ki hakkı devamlı üstün kılsın." Yani, İslâm dinini galip ve aziz kılsın; "batılı yok etsin." Küfrü ortadan kaldırsın. Batılın iptal edilmesi (yok edilmesi), onun ortadan kaldırılması demektir. Tıpkı, hakkın yerini bulmasının gerçekleştirilmesinin, onun üstün kılınması anlamına geldiği gibi, "Bilakis Biz, hakkı batılın üzerine bırakırız da, hak onun beynini darmadağın eder. Bakarsın ki o, can çekilmektedir." (el-Enbiya, 21/18)

"Günahkârlar hoş görmese de." [\[34\]](#)

9. Hani siz, Katibinizden imdat istiyordunuz da: "Muhakkak Ben »ize birbiri ardınca bin melek ile yardım ediyorum" diye duanıza karşılık yermiştî.

10. Allah bunu, ancak bir müjde olsun ve o sayede kalpleriniz tümüyle rahatlasın diye yapmıştı. Yardım, yalnız Allah katındandır. Şüphe yok ki, Allah mutlak galiptir, Hakimdir.

Yüce Allah'ın: "Hani siz, Rabbinizden yardım istiyordunuz..." buyruğundaki yardım İsteme anlamını veren "istiğâse" yardım ve imdada yetişme isteğinde bulunmak demektir. "Adam imdat istedi" tabiri; " İmdat diye bağırdı" demektir. İsmi, şeklinde gelir. İmdat istemek, yardım talep etmek ise,"Benden yardım diledi," şeklinde kullanılır. Bunun da ismi; şeklinde gelir. Bu açıklamalar el-Cevherî'den nakledilmiştir.

Müslim, Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bedir günü Rasulullah (sav), müşriklere baktı. Bin kişi olduklarını gördü. Ashabı ise üçyüzonyedi kişi idiler. Bunun üzerine Allah'ın Peygamberi (Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun) kıbleye yöneldi, sonra ellerini uzattı. Rabbi-ne şöylece niyaz etmeye koyuldu:

"Allah'ım, bana va'dini gerçekleştir! Allah'ım bana va'dettiğini ver. Allah'ım, eğer sen İslâm ehlinden bu topluluğu helak edecek olursan, yeryüzünde sana ibadet olunmayacaktır." O, kıbleye yönelmiş, ellerini uzatmış halde, Rabbine, -ridası omuzlanndan düşünceye kadar- niyaza devam etti. Sonra Ebu Bekir yanına gitti, ridasını alıp omuzlarına bıraktı. Arkasına durup şöyle dedi: Ey Allah'ın Peygamberi, Rabbine bu kadar seslenişin yeter. Şüphesiz ki O, sana verdiği sözünü gerçekleştirecektir. Bunun üzerine yüce Allah: "Hani siz, Rabbinizden

imdat İstiyordunuz da: Muhakkak Ben s ze birbiri ardınca bin melek ile yardım ediyorum d ye duanıza karşılık vermişti" buyruğunu indirdi ve Allah, melekleri yardımına gönderdi, diyerek hadisın geri kalan bölümlerini zikretti.[35]

"Birbiri ardınca" anlamındaki kelimesini N f  "d l" harfini üstün olarak; diye okumuştur. Diğerleri ise "dal" harfini esreli olarak ism-i fail şeklinde okumuşlardır. Yani, birbiri ardınca, arka arkaya gelen guruplar demektir. Böylesi ise gözlere daha bir heybet ve korku verir.

"D l" harfinin üstün okunuşu İse, faili meçhul (ism-i me ul) s gasıdır. Yani, ardınızd n gönderilen melekler anlamındadır.       Bedir günü sava anların ardından bin tane melek gönderilmişti. Yani, bu bin melek, k firlere karşı onlar*a yardım etmek üzere indirilmi ti. Bu kıraate göre bu kelime "bin" n sıfatı olur. Bunun, "Size... yardım ediyorum" buyruğundaki man-sub zamirden hal olduğu da söylenmiştir. Yani siz, birbirinizin ardınca savaş halindeyken, size bin melek ile yardım edeceğim. Mücahidin kabul ettiği görüş budur.

Ebu Ubeyde'nin naklettiğine göre İle aynı anlamdadır. ( kisi de; arkamdan geldi, pe imden geldi anlamında). Ancak Ebu Ubeyd bunların aynı anlama gelmesini kabul etmemektedir. (Yani, birincisi arkamdan geldi, ikincisi ve hemze ziyadesi ile olanı ise, arkamdan gönderdi manasınadır).       yüce Allah: "Arkasından onu r dife (ikinci  f r  ) izleyecek" (en-Naziat, 79/7) diye buyurmakta, buna karşılık; diye buyurmamaktadır.[36]

en-Neh s, Mek  ve başkaları derler ki: Burada "dal" harfinin esreli okunuşu daha uygundur.       te'vil bilginleri bu kıraate göre tefsir yapmaktadırlar. Yani melekler birbiri ardınca gelmişlerdir. Diğer taraftan bunda -Ebu Ubeyde'nin naklettiğine göre- "dal" harfinin üstün okunuşu manası da vardır. Bir başka sebep ise, kurra'nın çoğunlukla "dal" harfini esreli olarak okumuş olmalarıdır.

Sibeveyh der ki: Kimi kıraat  limi; şeklinde "ra" harfi üstün, "dal" harfini de şeddeli olarak okumu ken, kimileri de; şeklinde "ra" harfini esreli okumuşlardır. Başkaları da "ra" harfini ötreli olarak; diye okumuşlardır. Her    kıraatte de "dal" harfi hem esreli, hem de  eddelidir.

Sibeveyh'in bu açıklamasında belirttiği birinci kıraatin takdirine göre, kelimenin aslı; şeklinde olup, "te" harfi "dal" harfine idğam edilmiş, ondan sonra "dal" harfinin harekesi -iki sakın yanyana gelmesin diye- "ra" harfine verilmiştir. İkinci kıraatte ise "ra" harfi iki sakın yanyana geldiğinden dolayı esreli okunmuştur.       kıraatte ise "ra" harfinin ötreli okunuşu, "mim" harfinin ötreli okunu una İttiba dolayısıyladır. "Ey filan geri çevir," demek gibi.

Cafer b. Muhammed iie Asım el-Cahder  de "bin" anlamındaki kelimeyi şeklinde; binlerce anlamında; "bin" anlamındaki; 'in  o ulu olarak okumuştur.

Tıpkı; Fels kelimesinin çoğulunun; diye kullanılması gibi. Yine Cafer ile Asım'dan bu kelimeyi; diye okudukları da rivayet edilmiştir.

Âl-i îmran Sûresi'nde meleklerin inişinden, onların alâmetlerinden ve savaşlarından söz edilmişti (bk. 3/123-125. âyetler, 3- başlık ve devamında). Yine Âl-i İmran Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Allah bunu ancak bir müjde olsun..." buyruğunun anlamı da geçmiş bulunmaktadır. (Bk. 3/126. âyetin tefsiri). Maksat, gönderilen yardımdır. Bununla ard arda gönderilen meleklerin kastedilmesi de mümkündür.

"Yardımyalnız Allah ka tındandır." Şanı yüce Allah bununla zafer ve yardımın meleklerden değil, kendi katından geldiğine dikkat çekmektedir. Yani, eğer O'nun yardımı olmasaydı, meleklerin sayılarının çokluğunun faydası görülmezdi. Allah'tan gelen yardım ise, kthçla değil hüccet ile olur. [\[37\]](#)

11. Hani O, kendi katından bir emniyet olmak üzere sizi hafif bir uykuya biiründürüyordu. Sizi onunla tertemiz yapmak, sizden şeytanın pisliğini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve onunla ayaklara sebat vermek için de üstünüze gökten bir su indiriyordu.

Yüce Allah'ın: "Hani O... sizi hafif bir uykuya büründürüyordu" buyruğunda iki mef ul vardır. Bu da Medinelilerin kıraati olup fiilin yüce Allah'a izafe edilmesi dolayısıyla güzel bir kıraattir. Çünkü daha önce yüce Allah'ın ism-i şerifi: "Yardım yalnız Allah kalındandır" buyruğunda geçmiş bulunmaktadır. Ayrıca bundan sonra da; "Üstünüze... indiriyordu" buyruğu geçmektedir. Burada da fiil yüce Allah'a izafe edilmektedir. Aynı şekilde uykuya büründürmek de ifadeler arasında uygunluk (müşâkele) ortaya çıkması için yüce Allah'a izafe edilir.

İbn Kesir ve Ebû Amr ise, fiili hafif uykuya izafe ederek; "O hafif uyku sizi buruyordu," şeklinde okumuşlardır. Bu kıraatin delili ise, "Bir emniyet ve bir uyuklama indirdi ki, içinizden bir kısmını örtüp buruyordu" (Âl-i İmran, 3/154) buyruğudur.

Bu buyrukta "bürümek" anlamını veren fiil, hem "ye" ile, hem de "te" ile okunmuştur. Bu okuyuşlara göre de fiil, ya uykuya veya güvenliğe izafe edilmiştir. Burada geçen güvenlik, bizzat hafif uykunun (ya da uyuklamanın) kendisidir. Yüce Allah, bu uyuklamanın müslümanları bürüyen şey olduğunu haber vermektedir. Diğerleri ise; "Sizi... Mründürüyordu" şeklinde "ğayn" harfini üstün, "şin" harfini de şeddeli okumuşlar, "Hafif bir uykuya" kelimesini de nasb ile okumuşlardır. Bu da Nâfi'in kıraatinin mana-

sına göre böyle okunur. Bu iki okuyuş; "Bürüdü ve burundur-dü" anlamında iki

ayrı söyleyiştir. Nitekim yüce Allah (bu iki söyleyişin her birine örnek olmak üzere) şöyle buyurmaktadır: "Onları(n gözlerini) örttük (bağladık)" (Yasin, 36/9); Onu örttüğü şeyler ile örttü." (en-Necm, 53/54) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Sanki yüzleri... büründürülmüş gibidir." (Yunus, 10/27) Mekkî de der ki: Burada tercih edilen görüş, "ya" harfinin ötreli ve şeddeli okunuşu, buna karşılık; Hafif bir uyku" kelimesinin nasb ile okunmasıdır. Çünkü ondan sonra gelen ifade: "Kendi katından bir emniyet olmak üzere" şeklinde olup, Kendi kâtından" lafzındaki zamir, Allah'a ractdır. Hafif uykuyu onlara büründüren O'dur. Diğer taraftan çoğunluk da bu şekilde okumuştur. Bunun: Düşmandan yana sîze güvenlik olmak üzere; anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Bir emniyet olmak üzere" buyruğu mef ulun leh yahut mastardır. şeklindeki mastarların hepsinin anlamı (güvenlik, emniyet demek olup) aynıdır.

"Hafif uyku (veya uyuklama}", korkmayan ve güvenlik içerisinde bulunanın halidir, İşte bu hafif uyku da ertesi gün savaşın yapılacağı gecede olmuştu. Önlerinde oldukça önemli bir husus bulunmakla birlikte uyumaları hayret verici birşeydi. Fakat Allah onların korkularını dindirmişti. Ali (r.a)'dan, dedi ki: Bedir günü aramızda süvari olarak yalnızca el-Mîkdad vardı. Onun da siyah beyaz bir atı vardı. Ben o savaşta bulunan bizlerden, kimi gördümse hep uyuyorduk. Ancak Rasulullah (sav) bir ağacın altında sabaha kadar namaz kıldı ve ağladı.

Bunu el-Beyhakî zikretmiştir.[\[38\]](#)

el-Maverdî der ki: Bu gecede yüce Allah'ın onlara gelen uykuyu hatırlatarak minnette bulunması iki bakımdandır: Birisi onların ertesi gün savaşın yapılacağı gecede dinlenmelerini sağlayarak onları güçlendirmesi, diğeri İse kalplerinden korkunun izale edilmesiyle onlara güvenlik sağlamasıdır. Nitekim şöyle denmektedir: Güvenlik, uyku getirir, korku ise uyutmaz.

Safların karşı karşıya geldiği sırada onları uykuya büründürdüğü de söylenmiştir. Buna benzer bir hususun, Uhud gününde sözkonusu olduğu Âli İmran Sûrest'nde (Bk. 3/154. âyetin tefsiri) açıklanmıştı.

Yüce Allah'ın: "Sîzi onunla tertemiz yapmak, sizden şeytanın pisliğini gidermek, kalplerinizi pekiştirmek ve onunla ayaklarınıza sebat vermek İçin de üstünüze gökten bir su indiriyordu" buyruğunun zahirinden anlaşıldığına göre; Kur'an-ı Kerim bununla uyumanın yağmurdan önce olduğuna delâlet etmektedir.

İbn Ebi Necih İse der ki: Yağmur, uykudan önce olmuştu. ez-Zeccac'ın naklettiğine göre, kâfirler Bedir günü mü'minlerden önce Bedir suyunun başına varmışlar ve orada konaklamışlardı. Mü'minter susuz kalmışlardı. Bu sefer korkuya kapıldılar, susuzluk çekmeye başladılar, cünüp oldular ve hatta bu şekilde namaz kıldılar. Kimileri kendi içinden şeytanın vesvesesinin etkisiyle

şöyle demişti: Biz Allah'ın dostları olduğumuzu iddia ediyoruz. Rasu-lullah da aramızda bulunmaktadır. Halbuki biz bu durumda, müşrikler ise suyun başında bulunuyorlar. Bunun üzerine yüce Allah, Bedir gecesini, Ramazan'ın onyedinci günü, vadiler sel olup taşıncaya kadar yağmur yağdırdı Rny-lelikle hem su içtiler, hem temizlendiler, hem bineklerine de su verdiler. Kendileri ile müşrikler arasında bulunan kıraç ve kaypak arazi sertleşti ve bunun sonucunda müslümanların ayakları orada savaş sırasında sağlam bastı.

Şöyle de denilmiştir: Bu haller, müsJümanların Bedir'e ulaşmalarından önce olmuştu. Bu görüş daha sahihtir. İbn İshâk'ın Siret'inde ve başkalarının zikrettiği de budur. Kısaca olay şöyle olmuştu: İbn Abbas der ki: Rasulullah (sav)'a Ebu Süfyan'ın Şam'dan dönmekte olduğu haberi ulaşınca, müslüman-lan onlara karşı çıkmaya teşvik edip şöyle dedi: "İşte beraberinde mallar bulunan Kureyş'in kervanı. Haydi onların önüne çıkınız. Olur ki Allah bu kervanın mallarını size nafiye (ganimet) olarak İhsan eder." Bunun üzerine elini çabuk tutup hazırlanabilenler Hz. Peygamber ile yola koyuldu. Kimisi işi ağırdan tuttu ve onunla çıkmaktan hoşlanmadı. Rasulullah (sav) ise, kendisinin mazeretli olduğunu ortaya koyan hiçbir kimseye iltifat etmeksizin çabucak yola koyuldu. Bineği bulunmayanları da beklemedi. Böylelikle o, Muhacir ve Ensar'dan oluşan ashabından üçyüz onüç kişi ile yola koyuldu.

Buhârî'de ise el-Berâ b. Âzib'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Muhacirler Bedir günü seksen küsur kişi, Ensar ise ikiyüzkırk küsur kişi idiler.[\[39\]](#)

Yine Buhârî, el-Bera'dan şöyle dediğini kaydetmektedir: Biz, kendi aramızda Muhammed (sav)'ın ashabının Talut ile birlikte nehri aşan adamlarının sayısını, üçyüz on küsur kişi olduğunu söyledik. Ki onunla birlikte mü'min olmayan kişi nehri geçmemişti.[\[40\]](#)

Beyhakî de Ebu Eyyub el-Ensarî'den şöyle dediğini kaydetmektedir: Biz, "Bedir'e" çıktık. Bir ya da iki gün yol aldıktan sonra Rasulullah (sav) bize sayımızı tesbit etmemizi emretti. Biz de onun emrini yerine getirdik, üçyüz onüç kişi olduğumuzu gördük. Peygamber (sav)'a sayımızı haber verince, o bundan dolayı sevindi, yüce Allah'a hamd edip: "Tatut'un adamları sayısınca-sınız" diye buyurdu.[\[41\]](#)

İbn İshâk der ki: Herkes hep birlikte Rasulullah (sav)'ın herhangi bir savaş hali ile karşılaşmayacağını sanmıştı. O bakımdan bu işe hazırlananlar çok olmadı. Ebu Süfyan ise Hicaz bölgesine yaklaşıncaya, haberleri araştırmak üzere casuslar gönderir, karşılaştığı kabilelere insanların mallarına zarar gelir korkusuyla durumu soruştururdu. Nihayet kabilelerden birisinden: Muham-med (sav)

insanları size karşı çıkmak üzere sefere davet etti, diye bir haber aldı.

Bunun üzerine tedbir aldı ve Gıfarlı Damdam b, Amr'ı ücretle tutarak Mekke'ye gönderdi, Ona, Kureyşlilere gidip mallarını korumak üzere sefere çıkmalarını ve Muhammed (sav)'ın ashabı ile birlikte kervanın karşısına çıkmak istediğini bildirmesini istedi. Damdam, Ebu Süfyan'ın dediklerini yaptı. Mekkeliler de bin kişi veya o civarda savaşçı ile yola çıktılar.

Peygamber (sav) da ashabı ile çıktı ve kendisine Kureyşlilerin kervanlarını korumak üzere Mekke'den çıktıklarına dair haber ulaştı. Peygamber (sav) beraberindekilerle istişarede bulundu. Ebu Bekir kalktı, konuştu ve güzel konuştu. Daha sonra Ömer kalktı, o da konuştu, güzel şeyler söyledi.

Daha sonra el-Mikdad b. Amr ayağa kalkıp şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasu-lü, Allah'ın sana emrettiği ne ise onun doğrultusunda yürü. Biz de seninle beraberiz. Allah'a yemin ederiz, İsrailoğullarının: "Sen ve Rabbin gidiniz de ikiniz onlarla savaşın. Biz de burada oturanlarız" (el-Maide, 5/24) dedikleri gibi demeyiz. Şunu söyleriz: Sen ve Rabbin gidiniz, savaşınız. Biz de sizinle birlikte savaşacağız. Seni hak ile gönderen hakkı için eğer sen Berk el-Ğimâd'a - Habeşistan'daki bir şehiri kastediyor- yürüyecek olsan, şüphesiz biz de orada seninle birlikte çarpışırız.

Rasulullah (sav) bundan dolayı sevindi ve ona hayırla duada bulundu, sonra da şöyle buyurdu: "Ey insanlar bana görüşlerinizi belirtiniz." Bununla En-sar'ı kastediyordu. Çünkü-Ensar hazır bulunanların sayıca çoğunluğunu teşkil ediyordu ve Akabe'de Hz, Peygamberle bey'ati eştikleri sırada, Ey Allah'ın Rasulü demişlerdi. Şüphesiz bizler sen yurdumuza ulaşınca kadar başına geleceklerden kendimizi sorumlu tutmayız. Ama bize ulaştın mı, artık sen bizim himayemizdesin. Kendimizi, çocuklarımızı ve hanımlarımızı nasıl ve neden koruyor isek, seni de öylece koruyacağız.

İşte Rasulullah (sav) Ensar'ın Medine dışında kendisine yardım etmekle yükümlü olmadıkları görüşüne sahip olmalarından ve kendisinin de onları şehirleri dışında bir düşmana karşı götürme hakkına sahip olmadığı kanaatini taşıyacaklarından korkuyordu.

Rasulullah (sav) bu sözlerini söyleyince, Sa'd b. Muaz -Sa'd b. Ubade de denilmektedir, o gün her ikisinin de konuşmuş olmaları da mümkündür- şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasulü, sanki sen bu sözlerinle biz Ensar topluluğunu kastediyor gibisin. Rasulullah (sav) "evet" diye buyurunca, Sa'd şunları söyledi: Şüphesiz biz sana iman ettik. Sana uyduk. Allah sana neyi emrettiyse o yolda yürü. Seni hak ile gönderene yemin ederiz ki, eğer sen bizimle birlikte şu denize dalacak olursan ve sen de dalarsan şüphesiz seninle birlikte biz de ona dalarız.

Bunun üzerine Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Allah'ın bereketi üzere yola koyulunuz. Ben sanki ölü yıkılacak olanların yıkılacakları yerleri görür gibiyim." Rasulullah (sav) yola koyuldu ve Kureyşlilerden önce Bedir suyuna vardı. Allah'ın, Kureyşlilerin üzerine indirmiş olduğu büyük bir yağmur, onların daha önce Bedir suyuna varmalarını engelledi. Buna karşılık o yağmurdan müslümanlara ayakların gömüleceği kadar yumuşak olan vadinin kumlarını sadece sertleştiren ve böylelikle yürümelerini kolaylaştıran miktarı isabet etmişti.

Rasulullah (sav) Bedir sulan arasında Medine'ye en yakın olan suyun yanı başında konakladı.

el-Hubab İbnü'l-Münzir b. Amr b. el-Cemuh, Hz. Peygamber'e bu hususta başka bir görüş sunarak ona şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasulü, acaba bu Allah'ın sana konaklamayı emrettiği ve bizim daha ilerisine de geçemeyeceğimiz, yahut gerisinde de kalamayacağımız bir yer midir, yoksa bu konudaki görüşünüz savaş ve savaş taktiği gereği midir? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Hayır, bu husustaki görüşümüz, savaş ve taktik gereği burada konakladık" deyince, el-Hubab şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasulü, bu senin İçin uygun bir konaklama yeri değildir. Haydi bizi onlara en yakın suyun başına götür, oraya konaklayalım ve onun gerisinde kalan diğer kuyulan ise kapatalım. Sonra bizler bu suyun çevresinde bir havuz yapalım, o havuzu su ile dolduralım. Biz bu sudan içerken, onlar içecek su bulamasınlar.

Rasulullah (sav) onun bu görüşünü güzef buldu ve dediği şekilde hareket etti. Daha sonra müslümanlarla Kureyşliler karşı karşıya geldiler, Allah Peygamberine ve müslümanlara zafer verdi. Müşriklerden yetmiş kişi öldürüldü, yetmiş kişi de esir alındı. Mü'minlerin onlardan intikamını aldı. Allah, hem Rasulünün göğsüne, hem de ashabının göğsüne onlara karşı duydukları öfkeden dolayı su serpmiş oldu. İşte bu hususu dile getirmek üzere Hassan b. Sabit şu şiiri söylemiştir:

"Kum tepesi üzerindeki Zeynep yurdunu bilip tanıdım

Yeni, taze yaprak üzerindeki yazı hattı gibi;

Rüzgârlar onu evirip çeviriyor ve baharın

Bol bol yağmur yağdıran her bir bulutu-

Artık orası yıkılıp döküldü ve o sevgili orada sakinken,

Şimdi orası harabeye döndü

Artık bırak hergün hatırlamayı da

O kederli kalbe hararetini geri ver

O kusuru bulunmayanı haber ver bana

Doğrulukla; yalancının haberi gibi olmasın
Bedir sabahı yüce Allah'ın yaptıklarını
Bizim için o müşriklerdeki hezimet payını
O sabah vakti ki, adeta onların toplulukları
Batı tarafında temelleri ortaya çıkmış (binayı) andırıyordu
Biz de onları bizden bir toplulukla karşıladık
Orman arslanları gibi gencimizle, yaşımızla
Muhammed'in önünde ona karşı destek verdiler
Düşmana karşı savaşın kızgınlığında
Ellerinde ince keskin kılıçlar olup
Güçlü, şerefli ve deneyimli herkesle beraber
O şerefli ve asil Evaoğulları ile onları destekleyen
O sapaşğlam dinde Neccar oğulları da
Bbu Cehl'in yanından yere yıkılmışken geçtik
Utbe'nin yanından da; onları toprak üzerinde bırakarak
Şeybe'yi de nesepleri sorulacak olursa,
Hatırı sayılır neseblere yiğitler arasında terkettik
Rasulullahı seslendi onlara, onları yığınlar halinde kuyuya attığımız vakit
Benim söylediğim sözün hak olduğunu görmediniz mi
Ve Allah'ın emri ta kalplere işler
Konuşamadılar, konuşsalar diyeceklerdi ki:
İsabet ettin, sen gerçekten isabetli görüşün sahibiydin."
Burada açıklamamız gereken üç husus vardır: [\[42\]](#)

1. Mahlukatın Şerefının Kaynağı:

Malik der ki: Bana ulaştığına göre Cebrail (a.s), Peygamber (sav)'a sormuş: Aranızda Bedir'e katılanların durumu nedir? Hz. Peygamber: "Onlar bizim hayırlarımızdır" diye cevap verince Cebrail: "Bizim aramızda da onlar böyledir" demiş. [\[43\]](#)

İşte bu, mahlukatın şerefının bizzat kişilerin şahsı ile ilgili olmadığını, yapılan işlerle ilgili olduğunu göstermektedir. Meleklerin sürekli teşbihe devam etmek gibi şerefli davranışları vardır. Bizim de İtaatle ihlaslı davranmak suretiyle yaptığımız işlerimiz vardır.

İtaatlerin fazileti şeriatın onları faziletli diye cesbit etmesiyle ortaya çıkar. Bu itaatlerin en faziletlisi ise cihaddır. Cihadın en faziletlisi ise Bedir günüdür.

Çünkü İslâm'ın yapısı onun üzerinde yükselmiştir. [\[44\]](#)

2. Ganimet Elde Etmek Üzere Savaş Çağrısı:

Peygamber (sav)'ın kervanı karşılamak üzere çağrıda bulunması, ganimet elde etmek kastıyla savaşa çağırmanın caiz oluşuna delildir. Çünkü ganimet helal bir kazançtır. Bu da Malik'in, böyle bir şeyi mekruh görmesi şeklindeki kanaatini reddetmektedir. Çünkü Malik şöyle der: Bu maksatla yapılacak savaş, dünyalık için bir savaştır. Ayrıca, -ganimet için savaşanunki değil de-Allah'ın adt en üstün olsun diye savaşanın savaşı, Allah'ın yolundadır, şeklindeki Peygamberi buyruk ile kastedilen şudur: Eğer böyle bir kimsenin maksadı yalnızca ganimet elde etmek olup dini hiçbir maksadı yoksa o ganimet için savaşmış olur.

İkrime, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: Bedir savaşı sona erdikten sonra Peygamber (sav)'a, haydi artık kervana gidelim. Çünkü onu koruyacak birşey kalmadı, dediler. Bu sefer esirler arasında bulunan el-Abbas ona şöyle seslendi: Bu uygun birşey olmaz. Bunun üzerine Peygamber (sav) ona: "Neden"? diye sorunca, şöyle dedi: Çünkü Allah sana iki taifeden birisini va-detmişti. İşte Allah sana vadettiğini vermiş bulunuyor. Bunun üzerine Peygamber (sav): "Doğru söyledin" diye buyurdu. Hz. Abbas ise bu bilgiyi Peygamber (sav)'ın konuşmalarından ve Bedir ile ilgili açıklamalardan öğrenmiş, konuşma esnasında bu hususu da işitmişti. [\[45\]](#)

3. Ölümün Mahiyeti:

Müslim'in, Enes b. Malik yoluyla gelen rivayetine göre, Rasulullah (sav) Bedir'de (müşriklerden) öldürülenleri üç gün terkettikten sonra onların bulundukları yerde ayakta olduğu halde onlara seslenip şöyle dedi: "Ey Ebu Cehil b. Hişam, Ey Ümeyye b. Halef, Ey Utbe b. Rabia, Ey Şeybe b. Rabia, Rabbinizin size va'dettiğini gerçek olarak buldunuz değil mi? Şüphesiz ki ben, Rabbimin bana vadettiğinin gerçek olduğunu gördüm."

H2. Ömer Peygamber (sav)'ın sözünü işitince, Ey Allah'ın Rasulü dedi. Onlar nasıl işitebilirler ve onlar kokmuş leşler haline geldikten sonra nasıl cevap verebilirler?

H2. Peygamber şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim, sizler benim sözlerimi onlardan daha iyi işitiyor değilsiniz. Şu kadar var ki onlar cevap veremiyorlar."

Daha sonra Hz. Peygamberin emir vermesi üzerine sürüklendiler ve Bedir'deki

kuyuya atıldılar.^[46]

Hz. Ömer'in "nasıl işitirler?" sözü, adet gereği böyle bir şeyi uzak gördüğünü ifade eder. Peygamber (sav) de ona, onların da tıpkı canlılar gibi işittiklerini söyledi. İşte bu, ölümün katıksız bir yokluk ve bir fena oluştan ibaret olmadığını, aksine ölümün sadece ruhun beden ile ilişkisinin kesilip ondan ayrılması ve ikisi arasına bir engel girerek bir hal değişikliği ve bir dünyadan öbür yurda geçiş olduğunu göstermektedir. Nitekim Rasulullah (sav) şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz ki, ölü kabrine konulup, sahipleri onu bırakıp geriye döndüklerinde muhakkak o, onların ayak seslerini dahi işitir."^[47] Bu hadisi de Sahih(i Buhar?) rivayet etmiştir.

Yüce Allah'ın: "Onunla ayaklara sebat vermek" buyruğundaki "o" zamiri, önceden de geçtiği üzere, ayakların gömüldüğü yumuşak kumlu vadinin sertleşmesini sağlayan suya attır. Bu zamirin, kalplerin pekiştirilmesine ait olduğu da söylenmiştir. Buna göre, ayaklara sebat verilmesi, savaş mahallinde ilahi yardım ve zafer verilmesinden ibaret olur. ^[48]

12. Hani Rabbin meleklerle: "Şüphesiz Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin. Ben, kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Artık onların boyunlarının üstüne ve onların her parmağına vurun" diye vahyedliyordn.

Yüce Allah'ın: "Hani Rabbin meleklerle: Şüphesiz Ben sizinle beraberim... diye vahyedyordu" buyruğunda yer alan ve "hani" anlamına gelen; edatındaki âmil (bir önceki âyette geçen); "Sebat vermek" fiilidir. Yani Allah, o vakitte bunun ile ayaklara sebat veriyordu. Âmilinin; "Pekiştirmek İçin" fiili olduğu da söylenmiştir. Yani, "hani Rabbin... pekiştirmek için vahyedyordu" demek olur. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Sen, "Rabbinin meleklerle, şüphesiz Ben sizinle beraberim, diye vahyedişini" hatırla anlamındaki ifade de nasb mahallinde olur. Buyruğun manası İse, ben sizinle zafer ve yardımım ile birlikte beraberim şeklînde olur.

"Sizinle beraber," ifadesi, "ayn" harfî üstün olarak okunursa zarftır. "Ayn" harfini sakın olarak okuyanlara göre ise, bu bir harf (edatıdır).

"İman edenlere sebat verin" yani, onlara yardım ve zafer müjdesini verin, yahut onlarla birlikte savaşın veya savaşmaksızın onlarla beraber hazır bulunun. Melek, bir adam suretinde safın önünde yürür ve: Yürüyün, şüphesiz Allah size yardım ve Zafer verecektir, diyordu. Müslümanlar da onun kendilerinden olduğunu sarsıyorlardı.

Daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde (3/323-125. âyetlerin tefsirinde) Meleklerin

Bedir günü savaştıklarına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. O günde ashab-ı kiram, gözleriyle gördükleri bir vurucu olmaksızın, boyun bölgesinden kopan bir takım başlar görüyorlardı. Bazıları da sözü işitildiği halde şahıs olarak görülmeyen bir kişinin İlerle ey Hayzum! dediğini işitmişlerdi.

Şöyle de açıklanmışUr: Bu şekilde sebat verme, Rasulullah (sav)'ın mü'min-lere meleklerin yardım etmek üzere indiklerini zikretmesi suretinde olmuştu.

Yüce Allah'ın: "Ben, kâfirlerin kalplerine korku salacağım" buyruğuna dair açıklamalar da daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde (3/151. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır

"Artık onların boyunlarının üstüne... vurun." Bu, meleklere verilen bir emirdi. Mü'minlere verilen bir emir olduğu da söylenmiştir. Yani, siz boyunları vurunuz. Buradaki"Üstüne" kelimesi zâiddir. Bunun zâid olduğunu el-Ahfeş, ed-Dahhâk ve Atiyye ifade etmişlerdir.

el-Mes'udî rivayetiyle dedi ki: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki ben, Allah'ın azabı ile azaplandırmak üzere gönderilmedim. Ben, boyunlan vurmak ve düğüm bağını sıkı tutmak (esir almak) ile emrolundum."

Muhammed b. Yezid der ki: Bu görüş yanlıştır. Çünkü, "üstüne" kelimesi, belli bir anlam ifade etmektedir. Dolayısıyla bunun zaid gelmesi sözko-nusu olamaz. Ancak, bunun anlamı şöyledir: Onlara, yüzlere ve yüze yakın bölgelere vurmaları mübalı kılınmıştır.

İbn Abbas da der ki: Bundan kasıt, her tepe ve her kafayı vurun, demektir. Yani, boyun bölgesinden yukarıda olanları vurun ki, bunlar da başlardır. Bu açıklamayı da İkrime yapmıştır. Başa darbe vurmak ise daha etkileyici-dir. Çünkü, en basit bir darbe beyine etki eder Bu kabilden bazı açıklamalar en-Nisa Sûresi'nde de geçmiş bulunmaktadır.

Ayrıca "Üstüne" kelimesi de zaid değildir. Bu açıklamaları, yüce Allah'ın: "Eğer kadınlar ikiden fazla iseler..." (en-Nisa, 4/11; 9. başlık) buyruğunu açıklarken zikretmiş bulunuyoruz.

"Ve onların her parmağına vurun." ez-Zeccâc der ki: "Parmaklar" kelimesinin tekili; kelimesidir. Bu kelimenin buradaki anlamı parmak ve diğer azalardır. Bu kelime, Arapların bir yere ikâmet eden kişinin durumunu anlatmak üzere "Adam orada ikâmet etti," sözlerinden alınmıştır. Buna göre bu kelime, ikâmet ve hayat ile ilgili anlamları ifade etmek için kullanılır.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada bu kelimededen maksat, el ve ayakların parmak uçlarıdır. Bu ise, harpte sebatı ve darbe indirilecek yeri anlatmaktadır. Birisinin parmak uçlarına darbe indirilecek olursa, bu sefer diğer organlardan farklı olarak bu darbeleri alan kimse savaşamaz hale gelir. Şair Antere der ki:

"O, namus ve şerefimizi koruyan bir savaş adamıydı

Ve sıkıntılı, zorlu zamanlarda herbir parmak ucuna darbe indirendi."

Bu kelimenin 'parmak" anlamını taşıdığını ortaya koyan beyitlerden birisi de yine Antere'nin şu heyetidir:

"Ölüm benim elimin emri altındadır.

Hint çeliğinden yapılmış kılıcım parmaklarına vardı mı.?"

Arapların şiirinde bu kelimenin "parmaklar" anlamına geldiğini ortaya koyan tanıklar pek çoktur. İbn Fâris der ki: Bu kelime parmaklar anlamındadır. Sair azalar demek olduğu da söylenmiştir. Bazılarının da naklettiğine göre bunlara bu ismin veriliş sebebi, insanın kendileri vasıtasıyla karar kılabilirdiği ve durabildiği hallerinin salahının bu organlara bağlı oluşundan dolayıdır. ed-Dahhâk da der ki:

Bu kelime her bir eklem yeri hakkında kullanılır. [\[49\]](#)

13. Bunun sebebi onların Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmeleridir. Kim Allah'a ve Rasûlüne karşı gelirse, muhakkak Allah cezası çok şiddetli olandır.

14. Bu, şimdiki azabınız. Onu tadın. Kafirler İçin bir de ateş azabı vardır.

Yüce Allah'ın: "Bunun sebebi, onların, Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmeleridir" buyruğundaki; Bu", mübtedâ olarak ref mahallindedir. İfadenin takdirî de şudur: Bu işin sebebi... yahut da bu iş, işte böyledir.

"Allah'a... karşı gelmeleri", Allah'ın dostlarına karşı çıkmaları demektir. Karşı gelmek (şikak) ise, herkesin vadinin bir tarafında yer alması demektir. Buna dair açıklamalar, daha önceden (el-Bakara, 2/137. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Bu, şimdiki azabınız. Onu tadın. Kafirler için bir de ateş azabı vardır."

ez-Zeccâc der ki: Bu... nız"; İş veya olay" kelimelerinin takdiri ile ref mahallindedir. Yani, sizin durumunuz işte budur, o halde onu tadınız. Bunun, "Tadın" dolayısıyla nasb mahallinde olması da münkündür. Mesela, Zeyd'e vur," sözü de böyledir.

Bu ifadenin anlamı, kâfirlere azarda bulunmaktır.

"Ve muhakkak" Bu...nız'a atf ile ref mahallindedir.

el-Ferrâ der ki: Bunun, Ve çünkü kâfirler için..." anlamında nasb mahallinde olması da mümkündür. Yine el-Ferrâ der ki: Burada mah-zuf olarak "Ve bilin ki muhakkak..." kâfirler için ifadesinin takdiri de mümkündür.

ez-Zeccâc der ki: Eğer burada "ve bilin ki" İfâdesinin takdiri caiz ise, elbette; "Zeyd gitmektedir, Amr da oturuyor;" demek caiz olurdu. Hatta mübtedâ olarak da; "(uu^, Lj >: ZeY^ gidiyor" (demek kastıyla) de denilebilirdi. Çünkü haber veren, bir işi bildiren, demektir. Ancak, böyle bir ifadenin kullanılabileceğini

hiçbir nahivci söylememiştir. [\[50\]](#)

15. Ey îman edenler, toplu bir halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman, onlara arkanızı dönmeyiniz.

16. Savaşmak için yahut yer tutmak veya başka bir bölüğe katılmak gayesiyle olmaksızın, o gün kim onlara arkasını dönüp kaçarsa, muhakkak o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun yeri de cehennemdir. O, ne kötü bir dönüş yeridir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [\[51\]](#)

1. Savaştan Kaçmak:

-Mealde; "karşılaşma" anlamı verilen kelimesi, azar azar yaklaşmak demektir. Asıl anlamı, kalçalar üzerinde sürünmek demektir. Daha sonra savaş esnasında bir başkasına doğru yürüyen herkese bu ad verilmeye başlanmıştır.

"Karşılıklı olarak birbirine yaklaşmak, yakınlaşmak" anlamına gelir. Mesela; "Düşman yaklaştı ve topluluklar yaklaştı" denilirken, biri diğerinin üzerine yürüdü demek istenir Şiirde "zihaf da buradan gelmektedir. Zihaf ise, İki harf arasında bir harfin düşürülüp, o iki harfin birinin diğerine ulanması (yürütülmesi) anlamınadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır Birbirinize yaklaşıp birbirinizi göreceksiniz, artık onlardan kaçarak onlara arkalarınızı dönemezsiniz. Yüce Allah mü'minlere cihadı ve kâfirlerle savaşı farz kıldığında bunu haram kıldı.

İbn Atiyye der ki: "Arkalar" kelimesi, -arka anlamına gelen-"dubur" kelimesinin çoğuludur. Bu âyet-i kerimede "dubur" kelimesinin kullanılması ileri derecede bir fesahati ortaya koymaktadır. Çünkü, burada kaçan için çok çirkin ve onun için yerilmeyi gerektiren bir ifade vardır. [\[52\]](#)

2. Kâfirlerin Önünden Mü'minlerin Kaçmamalarının Şartları:

Aziz ve Celil olan Allah, bu âyet-i kerimede mü'minlere kâfirlerin önünden arkalarını dönüp kaçmamalarını emretmektedir. Bu emir ise, mü'minlerin karşısındaki düşman sayısının iki kat olmaması şeklinde nass ile bağfa-nan şart ile kayıtlıdır. Dolayısıyla mü'minlerden bir kesim, mü'minlerin iki katı bulunan bir müşrik topluluğu ile karşılaşacak olursa, farz olan onların önünden kaçmamaktır. İkiye karşı bir halinde kaçan kişi savaş kaçkınıdır. Ancak, bire karşı üç halinde kaçan kişi savaş kaçkını değildir ve tehdit, ona yönelik olmaz.

Savaştan kaçmak, Kur'ân-ı Kerim'in zahiri gereğince ve imamlann çoğunluğunun ittifakı ile helak edici büyük bir günahdır. Onlardan bazıları da - birileri de "el-Vâdiha" da görüşünü ortaya koyan İbnü'l-Macişûn'dur- şöyle demektedir: Bu hususta düşman sayısının kaç kat fazla olduğu, güç ve hazırlık, gözönünde bulundurulur. Onların görüşlerine göre eğer müşriklerin sahip oldukları savaş gücü ve kahramanlık, kendilerinin iki kat fazlası ise, yüz süvarinin yüz süvariden kaçması caiz olur. Cumhurun görüşüne göre ise, yüz kişinin ancak ikiyüz kişiden fazla düşman ile karşılaşması halinde kaçmaları helaldir. Müslüman ne zamanki bire karşı ikiden fazla düşmanla karşılaşacak olsa, geri dönüp kaçması caiz olur. Bununla birlikte sabretmek daha güzeldir. Nitekim Mûte ordusu üçbin kişi oldukları halde, ikiyüzbin kişiye karşı sebat göstermişlerdi. Ve bu ikiyüzbin kişinin de yüzünü Bizanslı, diğer yüz-bini ise Lâhim ve Cüzam kabilelerinden Müsta'reb araplardan oluşuyordu.

Derim ki: Endülüs fethi tarihinde de gerçekleştiği gibi Musa b. Nusayr'ın azadlısı Tank, binyediyüz kişi ile Endülüs'e çıktı. Bu, hicretin 93. yılı Receb ayında gerçekleşmişti. Tarık, Endülüs kralı Rozrik (Rodrik) ile yetmiş bin süvariden oluşan ordusuna karşı çıktı. Tarık üzerine yürüdü, ona karşı sabretti, Allah da o azgın hükümdar Eodrik'i bozguna uğrattı ve fetih gerçekleşti.

İbn Vehb der ki: Ben, Malik'e şöyle bir soru sorulurken dinledim: Müslümanlar sayıca az oldukları halde düşman ile karşılaşır, yahut da gözetleyici-likte bulundukları ve koruyuculuk yaptıkları sırada düşman üzerlerine gelecek olursa, az sayıdaki bu müslüman asker çarpışır mı, yoksa geri dönüp arkadaşlarına mı haber verirler? Şu cevabı verdi: Eğer onlara karşı savaşabilecek kuvvetleri varsa onlarla savaşınlar. Aksi takdirde arkadaşlarına gidip onları durumdan haberdar ederler. [\[53\]](#)

3. Savaştan Kaçma ile İlgili Görüş Ayrılıkları:

Savaş günü kaçışın, Bedir gününe has mı, yoksa kıyamet gününe kadar yapılacak bütün savaşlarda mı sözkonusu olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Ebu Said el-Hudrî'den gelen rivayete göre bu hüküm Bedir gününe hastı. Nafi', el-Hasen, Katade, Yezid b. Ebi Habib ve ed-Dahhâk bu görüşte olduğu gibi Ebu Hanife de bu görüştedir. Bu görüşe göre hüküm Bedir'e katılanlara has idi. Onların geri çekilme hakları yoktu. Eğer geri çekilecek olsalardı, müşriklere katılmış olurlardı. Yeryüzünde o gün onlardan başka müslüman yoktu. Müslümanların da geri kaçıp katılacakları Peygamber (.sav)'dan başka herhangi bir gurupları da bulunmamaktadır. Ondan sonra ise, müslümanların biri diğerinin

gurubu oldu. el-Kîyâ der ki: Ancak bu görüş, tartışılır bir görüştür. Çünkü, o sırada Medine'de Ensar'dan pek çok kimse vardı. Peygamber (sav) onlara çıkmalarını emretmediği gibi, onlar da savaş olacağını zannetmemişlerdi. Sadece kervana karşı çıkılacağını sanmışlardı. Ra-sulullah (sav) da kendisiyle birlikte çabucak çıkabilenlerle çıktı.

İbn Abbas İle diğer ilim adamlarından ise, âyet-i kerimenin kıyamet gününe kadar baki olduğu şeklindeki görüşleri rivayet edilmektedir. Birinci kesim, az önce aktardıklarımızı delil göstermekle birlikte yüce Allah'ın: "O gün" kaydını da delil gösterir ve şöyle derler: İşte bu. Bedir gününe işaret etmektedir ve bu âyetin hükmü, zaaf ile ilgili âyetle (bk. 8/66. âyet) nesh olunmuştur. Geriye ise, savaştan kaçmanın hükmü, büyük bir günah olarak kalmamış olur. Nitekim, Uhud günü savaşçılar kaçmış, Allah da onları affetmiş, Hu-neyn günü de haklarında: "Nihayet arkanızı dönüp gitmiştiniz" (et-Tevbe, 9/25) diye buyurmakta ve bundan dolayı herhangi bir azarlama sözkonusu olmamıştı.

İlim adamlarının cumhuru ise şöyle demektedir: Bu buyruk ile, yüce Allah'ın: "Kâfirlerle karşılaştığınız zaman" buyruğunun ihtiva ettiği savaş gününe işaret edilmektedir. Âyetin hükmü ise kıyamet gününe kadar bakidir. Ancak, yüce Allah'ın başka bir âyet-i kerimede açıklamış olduğu zaaf şartı aranır. Âyet-i kerimede nesh sözkonsu değildir. Buna delil de şudur: Âyet-i kerime, savaştan sonra savaşın sona erip, o gün içindeki bütün olaylarla bitip geride kalmasından sonra inmiş olmasıdır. Malik, Şafî ve ilim adamlarının çoğunluğu bu görüştedir. Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre, Rasuhıllah (sav) şöyle buyurmuştur: "Helak edici yedi büyük günahdan uzak durunuz... -bu hadiste- ve savaş günü geri dönüp kaçmak" ifadesi de yer almaktadır.^[54] Bu, bu hususta açık bir nasstır. Uhud günü ise, insanlar kendilerinin iki katından da fazla olan düşmandan kaçmış oldukları halde yine de azar-lanmışlardı. Huneyn günü aynı şekilde kaçanlar da -ileride açıklaması geleceği üzere- kalabalık düşmandan ötürü geri çekilmek zorunda kalmışlardı. ^[55]

4. Savaştan Kaçanın Şahidliği ve Şerîatı Uygulamayan Yöneticilere Karşı Çıkmak:

İbnü'l-Kasım der ki: Savaştan kaçanın şahidliği caiz olmadığı gibi, imamları kaçacak olsa dahi onların kaçmaları caiz değildir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O gün kim onlara arkasını çevirip kaçarsa." Yine der ki: Bununla birlikte iki katlarından daha fazla düşmanla karşılaşacak olurlarsa, kaçış caiz olur. Ancak bu, müslüman savaşçıların sayısı onikibini bulmuyorsa

böyledir. Eğer sayıları onikibini buluyor ise kaçmaları helal olamaz. İsterse müşriklerin sayısı iki katlarından fazla olsun. Çünkü Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Onikibin Oik bir müslüman ordusu) asla azlıktan dola-yt yenilmezler."[\[56\]](#) İlim ehlinin çoğunluğu bu sayıdaki orduyu âyeti kerimenin ifade ettiği umumi anlamın dışında kabul edip tahsis etmişlerdir.

Derim ki: Bunu, Ebu Bîşr İle Ebu Seleme el-Âmilî rivayet etmiştir ki, Ebu Seleme, el-Hakem b. Abdullah b. Huttâf diye bilinir ve o metruk bir ravidir. İkisi şöyle demişlerdir: Bize, ez-Zührî anlattı, O, En es b. Malik'den, O, Rasulullah (sav)'dan dedi ki: "Ey Eksem b. el-Cevn, sen kavminden başkalarıyla gazaya çık ki, huyun güzelleşsin ve arkadaşlarına ikramda bulunasın. Ey Eksem b. el-Cevn, yol arkadaşlarının hayırlısı dördtür. Gözcü birliğin hayırlıları kırktır. Seriyelerin hayırlıları dörtyüzdür. Ordulann hayırlıları dörtbindir ve hiçbir zaman onikibin kişilik bir ordu azlıktan dolayı mağlup edilemez."[\[57\]](#)

İmam Malik'den de onun bu görüşte olduğuna delâlet eden rivayetler nakledilmiştir. O da onun, el-Umari el-Âbid'e söylediği sözüdür. el-Umari, kendisine: Sen ahkâmı değiştiren ve onları tebdile uğratan kimselere karşı mücadele etmeyi terkedebilir misin? Malik, şu cevabı vermiştir: Eğer beraberimde onikibin kişi bulunuyor ise, bu hususta sana (yöneticilere karşı mücadeleyi terketmekte) genişlik yoktur. [\[58\]](#)

5. Savaştan Kaçış Günahını İşleyenler:

Eğer savaştan kaçarsa, yüce Allah'tan mağfiret dilemelidir. Tirmizî, Bilal b. Yesar b. Zeyd'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bana babam anlattı, o, dedem'den Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinlemiş: "Her kim; "Kendisinden başka ilah bulunmayan, hayy ve kayyum olan Allah'tan mağfiret diler ve O'na tevbe ederim derse, Allah, savaştan kaçmış olsa dahi orta mağfiret eder." Tirmizî der ki: Bu, garip bir hadis olup, biz bunu bu yoldan başka bir yoldan bilmiyoruz. [\[59\]](#)

6. Savaş Taktiği Gereği Düşmanın Önünden Çekilmek:

Yüce Allah'ın: "Savaşmak için, yahut yer tutmak veya başka bir bölüğe katılmak gayesiyle olmaksızın..." buyruğunda sözü geçen ve "yer tutmak" anlamı verilen; kelimesi, bulunulan cihetten ayrılmak demektir. Buna göre savaş taktiği gereği bir taraftan bir tarafa geçip yer değiştiren kişi bozguna uğrayıp kaçan bir kimse

değildir. Aynı şekilde müslüman bir topluluğa katılarak onların yardımını alıp tekrar savaşa katılmak niyetiyle yerinden ayrılan kimse de savaş kaçkını değildir. Ebû Davud'un, Abdullah b. Ömer yoluyla kaydettiği rivayetine göre, Abdullah b. Ömer Rasulullah (sav)'ın gönderdiği seriyye (askeri birliklerden birisi arasında bulunuyordu. Birlikte bulunanlar adeta geri dönercesirie bir tur attılar. Ben de bu şekilde tur atanlar arasında idim. Fakat, bir kenara ayrıldığımız vakit, bu sefer: Biz savaştan kaçtık ve gazaba uğradık. Artık ne yapacağız dedik. Dedik ki: Haydi Medine'ye girelim, orada kendimize sağlam bir yer turalım ve gittiğimiz vakit de kimse bizi görmesin. Bunun üzerine Medine'ye girdik. Kendi aramızda: Keşke Rasulullah (sav)'ın huzuruna çıksak, dedik. Eğer kabul edilecek bir tevbemiz var ise, Medine'de kalmaya devam ederiz. Yok böyle birşey söz konusu olmayacaksa geri gideriz. (İbn Ömer devamla) der ki: Sabah namazından önce Rasulullah (sav)'ı gözetlemek üzere oturduk. Çıkıp gelince, ona doğru kalktık ve: Biz kaçanlarız, dedik. O, bize yönelerek: "Hayır, aksine siz, dönüp yeniden baskın yapmak üzere gerideki güçlere katılanlarsınız" dedi. Bu sefer ona yaklaştık ve elini öptük. O: "Ben, müslümanların kendisine sığınıp katıldıkları bölüğüyüm."[\[60\]](#)

Sa'leb der ki: (Kendisine katıldıkları birlik anlamı verilen) "el-akkârûn" geri dönenler demektir. Başkası da şöyle açıklamıştır: Savaş esnasında geri kaçıp sonra tekrar dönen kimseye böyle denilir.

Cerir ise, Mansur'dan, o, İbrahim'den şöyle dediğini nakletmektedir: Kadisiye'de bir adam geri dönüp kaçtı ve Medine'ye Hz. Ömer'in yanına vardı ve şöyle dedi: Ey mü'minlerin emiri, helak oldum. Savaştan kaçtım. Hz. Ömer: Ben, kendisine sığıntı yardımını aldığın birliğim, dedi.

Muhammed b. Şîrîn de der ki: Ebu Ubeyde öldürüldüğünde[\[61\]](#), öldürüldüğü haberi Hz. Ömer'e ulaşınca şöyle dedi: Eğer bana gelip sığınmış olsaydı, ben onun yardımcı ve destekçi birliği olurum. Ben her müslümanın yardımcı ve destekçi birliğiyim.

Bu hadislerle göre savaştan kaçmak büyük günah olmamaktadır. Çünkü, burada yardımcı destek ve birlik Medine'dir, İmamdır ve nerede olursa olsunlar müslüman cemattir.

Diğer görüşe göre ise, kaçış büyük bir günahtır. Çünkü, orada sözü geçen yardımcı kuvvetler, savaş için hazır bulunan insanlar topluluğudur. Bu da cumhurun: Savaştan kaçış büyük bir günahtır, şeklindeki görüşüne göre böyledir. Onlar derler ki: Peygamber (sav) ile Hz. Ömer'in bu sözleri, mü'minleri korumak, onlar için ihtiyatlı olmak kabilindendi. Zira, o dönemde mü'minler, kendilerinden kat kat üstün güçlere karşı sebat gösteriyorlardı. Doğrusunu en iyi

bilen Allah'tır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in: "Ve savaş günü kaçmak" ifadesi yeterli olmalıdır. [62]

7. Savaştan Kaçışın Uhrevî Cezası:

Yüce Allah'ın: O, Allah'ın gazabına uğramış olur." Yani, Allah'ın gazabını hak etmiş olur. "Uğramak" anlamı verilen, 'nın asıl anlamı dönmektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (2/61. âyetin tefsirinin sonlarına doğru) geçmiş bulunmaktadır.

"Onun yeri de cehennemdir." Yani, İkâmetgâhı. Bu da daha önceden birkaç yerde de geçtiği gibi ebedi kalışa delil teşkil etmemektedir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim kendisinden başka hiçbir ilah olmayan hayy ve kayyûm olan Allah'tan mağfiret dilerim, diyecek olursa, savaştan kaçmış olsa dahi onun günahı bağışlanır." [63]

17. Onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın. Ama ancak Allah attı. Mü'minleri kendi nezdinden güzel bir İmtihan ile denemek için (bunu yaptı). Şüphesiz ki Allah, hakkıyla işitendir, herşeyi çok iyi bilendir.

18. Sizin haliniz işte budur. Şüphesiz Allah kâfirlerin düzenini zayıflatandır. Yüce Allah'ın: "Onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü" buyruğu ile Bedir günü kastedilmektedir. Rivayete göre Rasulullah (sav)'ın ashabı, Bedir'den geri döndüklerinde herbiri kendisinin yaptıklarını sözkonusu etmeye başlayarak, ben şu kadar kişi öldürdüm, şunu yaptım, demeye koyuldu. İşte onların bu ifadelerinden karşılıklı övünme ve benzeri haller ortaya çıktı. Öldürenin de, herşeyi takdir edenin de yüce Allah olduğunu, kulun ise, bu işe yalnızca kesbi ve kastı ile katıldığını bildirmek üzere bu âyet-i kerime nazil oldu. Bu âyet-İ kerime aynı zamanda kulların fiilleri kullar tarafından yaratılmaktadır, diyenlerin görüşlerini de reddetmektedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani, onları siz öldürmediniz. Fakat Allah, onları sizin önünüze sürüklemek ve sonunda onlara karşı size imkân vermek suretiyle onları öldürdü. Bir diğer açıklama şekli de şöyle yapılmıştır: Fakat Allah size yardım olmak üzere göndermiş olduğu melekler vasıtasıyla onları öldürdü.

"Attığın zaman da sen atmadın" buyruğu da onun gibidir. "Ama ancak Allah attı." İlim adamları bu "atma" hususunda dört ayrı görüş ifade etmişlerdir:

1- Burada atış Rasulullah (sav)'m Huneyn günü düşmanın yüzüne karşı âtmış olduğu çakıl taşlarıdır. Bunu, İbn Vehb, Malik'ten rivayet etmiştir. Malik der ki:

O günde bu çakıl taşlarından kendisine isabet etmedik hiçbir kimse kalmadı. İbnü'l-Kasım da aynı şekilde Malik'ten böyle bir rivayet nakletmektedir.

2- Bu atış, Uhud gününde Ubey b. Halefin boynuna bir harbe atıldığı zamanı kastetmektedir. Bunun üzerine Ubey, geri dönerek kaçmaya koyulmuştu. Müşrikler ona: Allah'a yemin olsun ki sende korkulacak birşey yok, dedikleri halde, o şöyle demişti: Allah'a yemin ederim, üzerime tükürecek olsa dahi elbette beni öldürecek. Çünkü o: Hayır, onu ben öldüreceğim dememiş miydin? Ubey, Mekke'de iken, Rasulullah (sav)'t öldürmekle tehdit etmiş, bunun üzerine Rasulullah (sav) kendisine: "Hayır, seni ben öldüreceğim" demişti. Bunun üzerine o Allah düşmanı, Mekke'den dönüşü sırasında Rasulullah (sav)'ın Şerif denilen yerde kendisine vurduğu bir darbe ile ölüp gitmişti.

Musa b. Ukbe, İbn Şihab'dan naklen şöyle der: Uhud gününde Ubey, atı üzerinde demirlerle örtülmüş (zırh giyinmiş) halde: Eğer Muhammed kurtu-lursa ben kurtulmayayım diyerek geldi. Rasulullah (sav)'ı öldürmek kastıyla üzerine bir hamle yaptı. Musa b. Ukbe der ki: Said b. el-Müseyyeb dedi ki: Mü'minlerden bir gurup yiğit, onun karşısına çıkınca, Rasulullah'ın onlara verdiği emir üzere yolunu açtılar. Bu sefer, Mus'ab b. Umeyr, Rasulullah (sav)'ı koruyarak onun karşısına çıktı. Mus'ab b. Umeyr şehid edildi. Rasulullah (sav) da Ubey b. Halefin miğfer ile zırhın arasında boğazını ortaya çıkartan bir boşluk gördü, elindeki harbesini ona sapladı. Ubey, atından düştü ve bu aldığı yaradan da kan çıkmadı. Said dedi ki: Kaburga kemiklerinden bir kemik de kırıldı. İşte yüce Allah'ın: "Attığın zaman da sen atmadın. Ama, ancak Allah attı" buyruğu bunun hakkında nazil olmuştur. Ancak, bu açıklama zayıftır. Çünkü âyet-i kerime Bedir savaşı akabinde nazil olmuştur.

3- Bundan kasıt, Rasulullah (sav)'tn Hayber kalesine atmış olduğu oktur. Bu ok, İbn Ebi'i-Hukayk'a yatağı üzerinde bulunduğu halde isabet edinceye kadar havada yol aldı. Bu da tutarsız bir görüştür. Çünkü, Hayber'in fethi Uhud'dan çok sonra gerçekleşmiştir. Diğer taraftan İbn Ebi'l-Hukayk'ın öldürülüş şekli hakkındaki sahih rivayet, onun başka bir şekilde öldürüldüğünü ortaya koymaktadır.

4- Âyet-i kerimenin sözkonusu eniği olay, Bedir günü cereyan etmiştir. Bunu da İbn İshâk ifade etmiştir. Daha sahih olan budur. Çünkü bu sure Be-dir'e dair bir suredir. Şöyle ki, Cebrail (a.s), Peygamber (sav)'e şöyle demişti: "Bir avuç toprak al." Hz. Peygamber de bir avuç toprak alıp bunu yüzlerine karşı fırlattı. Hz. Peygamberin attığı bu bir avuç topraktan gözlerine, burun deliklerine, ağzına toprak isabet etmedik hiçbir müşrik kalmadı. İbn Ab-bas da bunu ifade etmiştir, ileride gelecektir.

Sa'leb der ki: Sen, çakıl taşlarını "attığın zaman da" kalplerine o korku ve dehşeti "sen atmadın" ve böylelikle onlar bozguna uğradığında (onları sen bozguna uğratmadın). "Ama ancak Allah attı" yani, sana yardım eden, sana zafer veren O oldu. Araplar da; "Allah senin için atsın, ifa-desini.kullanırlar ve bununla Allah sana yardımcı olsun, sana zafer versin, senin lehine olacak işleri yapsın anlamını kastederler. Bunu, Ebu Ubeyde, "Ki-tabu'l-Mecâz" (Mecâzu'l-Kur'ân) adlı eserinde zikretmiştir.

Muhammed b. Yezid de der ki: Attığında sen kendi öz gücünle atmadın. Ama sen, Allah'ın gücü sayesinde attın, demektir.

"Mü'minlerİ kendi nezdinden güzel bir İmtihan ile denemek İçin (bunu yaptı)." Burada sözü geçen imtihan (belâ), nimet anlamındadır. "Denemck için" anlamındaki fiilin başında "için" anlamına gelen "lâm" ise, hazfedilmiş bir ifadeye taalluk etmektedir, "Mü'minleri denemek için bunu yaptı," takdirindedir.

"Sizin haliniz işte budur. Şüphesiz Allah, kâfirlerin düzenini zayıflatandır" buyruğu Mekkeliler ve Medineliler ile Ebû Amr diye okurlar. Kûfeliler İse, "Kâfirlerin düzenini zayıflatandır" diye okumuşlardır. "Zayıflatın anlamındaki kelimedeki "he" harfinin şeddeli okunuşu, mübalağa anlamını verir, el-Hasen'den (.vb diğer yedi kıraat imamından) da Kûfeliler gibi okudukları rivayet edilmiştir. Yani, şüphesiz yüce Allah, darmadağın oluncaya, toplulukları dağılıncaya, buna bağlı olarak da zayıf düşünceye kadar onların kalplerine korku salacaktır. "Düzen" anlamı verilen "el-Keyd": Hile, desise, tuzak gibi anlamlara gelir. Buna dair açıklamalar daha önceden (en-Nisa, 4/76. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[64\]](#)

19. Eğer siz fetih istemekteyseydiz, işte size o fetih gelmiştir. Eğer vazgeçerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Yok tekrar dönerseniz, Biz de döneriz. Topluluğunuz çok da olsa size hiçbir faydası olmaz. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir.

Yüce Allah'ın: "Eğer siz fetih istemekteyseniz, işte size o fetih gelmiştir" anlamındaki buyruk, şart ve onun cevabını iltivâ etmektedir. Bu hususta Üç farklı görüş vardır:

1- Bu, kâfirlere bir hitaptı. Çünkü onlar, zafer ve fetih istemiş ve: Allah'ım, bizden'akrabalık bağını daha çok kim kesiyor, kim ötekine daha çok zulmediyor ise, Sen onu yenik düşür, diye dua etmişlerdi. Bu açıklamayı el-Hasen, Mücahid ve başkaları yapmıştır. Onlar bu sözlerini kendi kervanlarına yardımcı olmak üzere Mekke'den çıkışları sırasında söylemişlerdi.

Bunu, savaş esnasında Ebu Celil'in söylediği de söylenmiştir. en-Nadr b. el-

Haris ise şöyle demişti: Allah'ım, eğer bu Senin katından gelmiş bir hak ise, üzerimize ya gökten taş yağdır, yahut da bize acıklı bir azab gönder, en- Nadr da Bedir'de öldürülenler arasında idi. "Fetih İstemek (istiftâh)", yardım dilemek demektir. Yani, size işte fetih (yardım) gelmiştir. Fakat, bu yardım müslümanlara ve size karşı gelmişti. Yani, işte size gerçeği açıkça ortaya çıkartan ve sizin için hakkın ne olduğunu gösteren şey gelmiş bulunmaktadır, demek olur. "Eğer vazgeçerseniz" yani, küfrü bırakacak olursanız, "bu sizin için daha hayırlıdır. Yok tekrar dönerseniz" yani, tekrar böyle bir söz söyler ve Muhammed'le savaşmaya devam ederseniz, "Bizde döneriz." Mü'minlere yardım ederiz. "Topluluğunuz" sayıca "çok da olsa" çokluğunuzun "size hiçbir faydası olmaz." İkinci görüşe göre bu buyruk mü'minlere bir hitaptır. Yani, eğer siz Allah'tan yardım istediyseniz, işte yardım size gelmiş bulunmaktadır. "Eğer" size bu hususta izin verilmeden önce, ganimet ve esir almak gibi yaptığınız işlerin benzerine dönmeyip "vazgeçerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Yok tekrar" benzeri bir işi yapacak olursanız, "Biz de sizi" yine azarlamaya "döneriz." Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı, aldığınıza karşılık herhalde size büyük bir azap dokunacaktı." (el-Enfal, 8/68)

Üçüncü görüş ise: "Eğer siz fetih istemekteyseniz işte size o fetih gelmiştir" buyruğu, mü'minlere, ondan sonrası ise kâfirlere hitabtır. Yani, eğer siz bir daha savaşa dönecek olursanız, Biz de Bedir'de yaptıklarımızın benzerini yaparız, el-Kuşeyrî der ki: Fakat sahih olan bunun kâfirlere hitab olduğudur. Çünkü onlar, kervanlarının yardımına gitmek üzere yola çıktıklarında Kabe'nin örtülerine yapışarak şöyle demişlerdi: Allah'ım, bu iki kesimden hangisi daha hidayet üzere ise, bu iki dinden hangisi daha üsrün ise Sen ona yardım et.

el-Mehdevî der ki: Müşriklerin zafer ümidiyle, yani yardım talep kastıyla Kabe örtülerini beraberlerine alarak Bedir'e çıktıkları rivayet edilmiştir.

Derim ki: Bu ifadeler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü, Mekkelî müşriklerin fier iki işi de yapmış olmaları muhtemeldir.

"Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir" buyruğundaki; "Çünkü, muhakkak" edatı, istinaf olmak üzere hemze esreli olarak okunur. Üstün olarak okunur ise, yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki Allah, kâfirlerin düzenini zayıflatandır" buyruğuna, yahut da: "Şüphesiz ben sizinle beraberim" (el-Enfal, 8/14) buyruğuna atfedilmiş olur. Manası da, çünkü muhakkak Allah mü'minlerle beraberdir, takdirinde olur. Yani, Allah kime yardım ederse sayıca çok olsa dahi, hiçbir kesim onu yenik düşüremez. [65]

20. Ey iman edenler, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. İşitip durduğunuz halde ondan yüzçevirmeyin.

Yüce Allah'ın: "Ey İman edenler, Allah'a ve Resûlüne İtaat edin" buyruğu, tasdik eden mü'minlere bir hitaptır. Münafıkları dışarıda tutup özel olarak müminlere hitab etmesi, onların şanını tebcil içindir, Allah onlara, bir daha kendisine ve Resûlüne itaat emrini yenilemekte ve yüz çevirmekten yasaklamaktadır. Cumhurun görüşü budur.

Bir kesim, de şöyle demiştir: Bu âyet-i kerimede hitab münafıklardır. Yani, ey yalnızca dilleriyle iman ettiklerini söyleyenler... demektir. İbn Atiyye der ki: Hitabın böyle olması, uzaktan uzağa muhtemeldir, lakin oldukça zayıftır. Çünkü şanı yüce Allah, bu âyet-i kerimede muhataplarını iman sahibi olmakla nitelendirmiştir. İman ise tasdik demektir. Münafıkların asgari bir şekilde dahi tasdik nitelikleri yoktur. Bundan uzak bir görüş de şöyle diyenlerin görüşüdür: Burada hitap, İsrail oğullarınadır. Ancak, âyet-i kerimede hitabın onlara olması ihtimali, oldukça uzaktır.

"ondan yüz çevirmeyin" buyruğundaki mastarı, yüz çevirmek demektir. Burada, ikisinden denilmeyerek "ondan" diye buyrulması, Allah'ın Resûlüne itaatin, Allah'a itaat olmasından dolayıdır. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "Halbuki, Allah'ı ve Resulünü hoşnut etmek daha doğrudur." (et-Tevbe, 9/62).

"İşitip durduğunuz halde* anlamındaki buyruk; hal mahallinde mübtedâ ve haberdır. Yani: Size karşı okunmakta bulunan Kur'ân-ı Kerîm'in bunca delil ve burhanlarını dinleyip durduğunuz halde, ondan yüzçevirmeyin anlamındadır.[\[66\]](#)

21. Kendileri işitmedikleri halde "işittik" diyenler gibi de olmayın.

22. Çünkü, Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü akıl etmeyen sağır ve dilsizlerdir.

Yüce Allah'ın: "Kendileri işitmedikleri halde "işittik" diyenler gibi olmayın" buyruğu yahudiler, münafıklar ya da müşrikler gibi olmayın, dernektir. Bu buyrukta geçen "işitmek", kulakla işitmekten gelmektedir.

"Kendileri işitmedikleri halde" ile kastedilen, işittiklerini iyice düşünmeyen, onun hakkında tefekkür etmeyen kimselerdir. Böyleler! hiç işitmemiş ve haktan yüzçeviren kimse durumundadırlar. Yüce Allah mü'minlere onlar gibi olmalarını yasaklamaktadır.

Buna göre âyet-i kerime, mü'min bir kimsenin; işittim ve itaat ettim demesinin, bu işitmesinin etkisi, bunları yerine getirmek suretiyle ortaya çıkmadıkça hiçbir fayda sağlamadığına delildir. Eğer, emirleri yerine getirmekte kusurlu hareket

edip ifa etmez, buna karşılık yasaklara yönelip onları işleyecek olursa, böyle bir kimsenin buyrukları işittiği sözkonusu olur mu? Bunun, itaati nasıl bir itaattir? Böyle bir kimse, o takdirde ancak imanını açığa vuran ve içten içe küfrünü gizleyen bir münafık seviyesinde olur. İşte yüce Allah'ın: "Kendileri İşitmedikleri halde "işittik" diyenler gibi de olmayın" buyruğu da münafıkları, yahudileri, ya da müşrikleri az önce geçtiği üzere-kastetmektedir.

Daha sonra şanı yüce Allah, kâfirlerin , yeryüzünde hareket eden varlıkların en kötülerini olduğunu haber vermektedir. Buhârî'de İbn Abbas'tan: "Çünkü Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların eti kötüsü akıl etmeyen sağır ve dilsizlerdir" buyruğu hakkında şöyle dediği nakledilmektedir: Burada sözkonusu edilenler, Abdu'd-Dâroğullarından bir topluluktur.[\[67\]](#)

"En kötü" ifadesi, aslında; şeklindedir. Ancak, kullanım çokluğu dolayısıyla baştaki hemze hazfedilmiştir. "En hayırlı" kelimesi de böyle olup, bunun da aslı şeklindedir.[\[68\]](#)

23. Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi elbette onlara işittirirdi. Şayet işittirmiş olsaydı, yine onlar muhakkak yüzçe-virerek arkalarına döner giderlerdi.

Yüce Allah in: "Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi elbette onlara İşittirirdi" buyruğu, onlara delil ve belgeleri anlayıp kavramak ile sonuçlanan bir şekilde işittirirdi, diye açıklanmıştır. Ancak, yüce Allah, ezelden beri onların bedbahtlıklarını bilmiştir, (bundan dolayı onlara işittirmemiştir.)

"Şayet işittirmiş olsaydı" yani, eğer onlara bu delil ve belgeleri kavratmış olsaydı dahi, onların küfre sapacaklarına dair ezeli ilminden sonra artık onlar İman etmeyeceklerdi.

Şu anlama geldiği de'söylenmiştir: O takdirde onlara diriltilmelerini istedikleri ölümlerin sözlerini işittirirdi. Çünkü onlar, Muhammed (sav)'ın peygamberliğine tanıklık etsinler diye Kusay b. Kilâb'ın ve diğerlerinin diriltilmesini istemişlerdi. ez-Zeccâc der ki: "Elbette onlara İşittirirdi" buyruğu, onların istemiş oldukları her bir şeye (teklif ettikleri her bir mucizeye) dair bir cevaptır. "Şayet işittirmiş olsaydı, yine onlar muhakkak yüzçevirerek arkalarına döner giderlerdi." Çünkü yüce Allah, onların iman etmeyeceklerini ezelden beri bilmektedir.[\[69\]](#)

24. Ey iman edenler, size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman Allah ve Rasûl'ünün çağrısına uyun. Bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Ve muhakkak O'nun huzurunda toplanacaksınız.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[70\]](#)

1. Allah ve Rasûlü'nün Çağrısı:

Yüce Allah'ın: "Ey iman edenler... Allah ve Rasûlü'nün çağrısına uyun" buyruğunun tasdik eden rnü'minlere hitab olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. "Çağrıya uymak" anlamını veren "isticâbet", icabet ile aynı şeydir.

"Size. hayat verecek" kelimesinin aslı; şeklinde olup ikinci "yâ" harfi üzerindeki ötre ağır geldiğinden dolayı hazfedilmiştir. Ancak burada (İki "ye"nin birbirine idğam edilmesi) caiz değildir.

Ebu Ubeyde der ki: "Çağrısına uyun" yani, icabet edin, cevap verin, demektir. Şu kadar var ki, dildeki örfe göre; şekli, "lam" harfi ile teaddi (geçiş) eder, ise "lam"sız teaddi eder. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğu böyledir;" Ey kavmimiz, Allah'ın davetçisinin çağrısına uyun." (el-Ahkaf, 46/31) Bununla birlikte "lam"sız teaddi ettiği de olur. Buna tanık da şairin şu beyitidir:

“Ve bir çağırın çağırdı: Ey seslenişe karşılık yeren kişi! diye Ancak o vakit hiçbir karşılık veren olmadı.”

Onun çağrısını kabul etti, isteğini yerine getirdi"; denilir. Bunun mastarı ismi de şeklinde gibi gelir, yine: "Kötü işitti, kötü cevap verdi" denilir. Bu kelimenin kullanılışı bu şekildedir. ise, karşılıklı konuşmak demektir. Yine O, cevabı güzel bir kimsedir" denilir.

"Size hayat verecek şeylere" buyruğu "Çağrısına uyun" buyruğuna tealluk etmektedir. Yani: Sizi çağırdığı vakit, size hayat verecek şeyler için O'nun çağrısına uyun, demektir. Buradaki "lam" harfinin "e, a" anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani, size hayat verecek şeye uyun. Bu da, dininize hayat verecek ve size dininizi öğretecek şeylere uyun, anlamına gelir.

Yine bunun: Kendisi vasıtasıyla kalplerinizi diriltecek ve böylelikle kendisini tevhid etmenize sebep teşkil edecek şeylere uyun, anlamına geldiği de söylenmiştir. Buradaki "hayat verme" ifadesi istiareidir. Çünkü, buradaki hayat, küfrün ve cehaletin Ölümünden dirilişi kastetmektedir.

Mücahid ve cumhur şöyle demişlerdir: Yani sizler, Allah'a itaat çağrısına ve Kur'ân-ı Kerim'in ihtiva ettiği emir ve yasaklara uyunuz. Çünkü ebedî hayat, sonu gelmez nimet bundadır.

Yüce Allah'ın: "Size hayat verecek şeylere" buyruğunda kastedilenin ci-had olduğu da söylenmiştir. Çünkü cihad, zahiren hayatın sebebidir. Zira düşmana gaza yapılmayacak olursa, onlar müslümanlara gaza yapar. Düşmanın müslümanlara gaza yaparak üzerlerine gelmesi ise ölümdür. Cihadda ölmek ise

ebedi hayattır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümlerini sanma. Bilakis onlar Rabbleri katında diridir-İler..."(Âl-i İmran, 3/169)

Doğrusu buyruğun, cumhurun belirttiği gibi umum ifade etmiştir.[\[71\]](#)

2. Allah ve Rasûlünün Çağırışma Uymak Gereği:

Buhârî, Ebu Said el-Muallâ'dan, şöyle dediğini rivayet etmektedir: Mescid-de namaz kılıyordum. Rasûlullah (sav) beni çağırdı, ben onun çağırışına uyup gitmedim. Daha sonra yanına gittim ve: Ey Allah'ın Rasûlü, ben namaz kılıyordum, diyerek özür beyan ettim. Şöyle buyurdu: Aziz ve celil olan Allah: "Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman Allah ve Rasûlünün çağırışına uyun" demiyor mu? dedi ve hadisin geri kalan bölümünü zikretti.[\[72\]](#) Söz konusu bu hadis-i şerif daha önce el-Fatiha Sûresi'nde (1- bölüm, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Şafiî-Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: Bu hadis-i şerif, namazda bulunan bir kimse, farz olan bir fiili işleyecek, yahut farz olan bir sözü söyleyecek olursa, namazının bozulmayacağına delil teşkil etmektedir. Çünkü Rasûlullah (sav) namazda dahi olsa çağırışına uyulmasını emretmektedir.

Derim ki: Yine bunda el-Evzaî'nin şu görüşünün lehine de delil vardır: Namaz kılan bir kimse, bir kuyuya düşmek üzere olan bir çocuğu görüp ona bağırarak ve yanına gidip onu azarlayacak olursa, bunda bir mahzur yoktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[73\]](#)

3. Yüce Allah'ın Kalpler Üzerindeki Tasarrufu:

Yüce Allah'ın; "Bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer..." buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir. Yüce Allah'ın bu nassı, O'nun, kulları hakkında küfrü ve imanı hükmetmiş olmakla birlikte, kâfir kişi ile kendisine yerine getirmesini emretmiş olduğu iman arasına girip, bunun sonucunda kâfire iman etme kudretini vermediği takdirde o imanı kazanamayacağını, aksine, onun zıddı olan küfre güç ve kudret verdiğini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde mü'min için de böyledir, onun ile küfür arasına engel olmaktadır. Bu nass ile şanı yüce Allah'ın, hayrı ve şerri, kulun bütün amelini yaratan olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. İşte Hz. Peygamberin: "Kalpleri evirip çeviren hakkı için hayır..."[\[74\]](#) buyruğunun anlamı budur. Yüce Allah'ın bu fiili, saptırdığı ve yardımından

mahrum bıraktığı kimse hakkında adaletinin bir tecellisidir. Zira Allah, onlardan kendilerine vermekle yükümlü olduğu bir hakkı engellemiş olmuyor ki, O'nun adalet sıfatı zail olsun. O, kendilerine lütuf olarak vermek imkânına sahip olduğu birşeyi vermemiştir. Yoksa, kendisinin onlara vermesi gereken haklarını esirgemiş değildir.

es-Süddî der ki: Kişi ile kalbi arasına girer ve böylelikle kişi O'nun izni olmaksızın iman edemez. Yine O'nun izni, yani meşîeti olmaksızın küfre sapamaz. Kalp, düşüncenin mahallidir. Buna dair açıklamalar, daha önce el Bakara Sûresi'nde (2/7. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Kalp Allah'ın elindedir. O, ne zaman dilerse kalbi akletmesin diye kul ile kalbi arasına vereceği bir hastalık, yahut bir afet sebebiyle girer. Bunun da anlamı şudur: O halde, aklınızın zail olması ile buna imkân bulamayacak hale gelmeden önce Allah'ın ve Peygamberinin çağrısına uymakta elinizi çabuk tutunuz.

Mücahid de şöyle demektedir: Yani, Allah, kişi ile onun kalbi arasına yaptığını bilemeyecek hale gelene kadar girer. Nitekim Kur'an-ı Kerimde de şöyle buyurulmaktadır: "Muhakkakki bunda, kalbi olan... kimse için elbette bir öğüt vardır." (Kaf, 50/37) Burada kalpten kasıt akıldır.

Şöyle de açıklanmıştır: Allah, kişi ile kalbi arasına ölüm ile girer ve bu durumda artık geçmiş olanlarını telafi etme imkânı kalmaz. Bir diğer açıklama da şöyledir: Müslümanlar, Bedir günü düşmanların çokluğundan korkuya kapıldı. Şanı yüce Allah, kişi ile kalbi arasına girdiğini ve bunu da onların korkularını güvenliğe değiştirmek suretiyle buna karşılık düşmanlarının güvenlik duygusunu da korkuya dönüştürmek suretiyle gerçekleştirdiğini onlara bildirdi.

Şöyle de açıklanmıştır. Yani, yüce Allah işleri bir halden bir başka hale evirip çevirir. Bu da kapsamlı bir açıklamadır.

Taberînin tercih ettiği açıklama şekli bunun, şanı yüce Allah'ın, kulların kalplerine kendisinin onlardan daha çok hâkim olduğunu ve dilediği takdirde kendileri ile kalpleri arasına girerek, yüce Allah'ın dilemesi müstesna insanın hiçbir şey idrâk etmesine imkân vermeyeceğini haber vermektedir.

"Ve muhakkak O'nun huzurunda toplanacaksınız" buyruğu, önceki buyruğa atfedilmiştir. el-Ferrâ der ki: Eğer bu buyruk, istinaf (bir cümle başı) olarak okunursa; Ve muhakkak..." buyruğundaki hemzenin esreli okunması gerekecektir. Ancak üstün okunuşu da doğrudur.[\[75\]](#)

25. Bir de İçinizden yalnızca zulmedenlere erişmekle kalmayan bir fitneden sakının. Hem bilin ki Allah, şüphesiz azabı çetin okadır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[76\]](#)

1. Kötülüklere Karşı Tepki Göstermemenin Cezası:

İbn Abbas der ki: Yüce Allah mü'minlere, aralarında münkerin yayılmasını kabul etmemelerini emretmekte, aksi takdirde azabın onların tamamını kuşatacağını bildirmektedir. ez-Zübeyr İbnü'l-Avvâm da bu buyruğu böylece te'vil etmiştir. Çünkü o, Cemel olayı günü otuz altı yılında cereyan etmişti- şöyle demişti: Ben, bu âyet-i kerime ile bizlerin kastedilmiş olduğunu ancak bugün öğrenmiş oldum. Ve ben, bu âyet-i kerimenin yalnızca o dönemde muhatap alman kimseler hakkında olduğunu zannediyordum. Hasan-ı Basrî, es-Süddî ve başkaları da âyeti böylece te'vil etmişlerdir. es-Süddî der ki: Bu âyet-i kerime özel olarak Bedir'e katılanlar hakkında nazil olmuştur. Cemel vakası günü fitne onlara isabet etti ve birbirleriyle çarpıştılar.

İbn Abbas (r.a) da der ki: Bu âyet-i kerime Rasûlullah (sav)'ın ashabı hakkında nazil olmuştur. İbn Abbas devamla der ki: Yüce Allah mü'minlere kendi aralarında münkerin yaşamasını kabul etmemelerini emretmektedir. O takdirde Allah onların hepsini kuşatacak bir azap gönderir.

Huzeyfe b. el-Yeman'dan da şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Ashabımdan bir gurup arasında fitne başgösterecektir. Allah, bana olan sohbetleri sayesinde bunu kendilerine bağışlayacaktır. Fakat onlardan sonra bu hususta bazı kimseler onların izinden gideceklerdir, Allah ise bu sebepten dolayı onları ateşe koyacaktır."[\[77\]](#)

Derim ki: Sahili hadislerin desteklemiş olduğu teviller işte bunlardır. Müslim'in Sahihinde Zeynep bint Cahş'dan gelen rivayete göre Rasûlullah (sav)'a şöyle sormuş: Ey Allah'ın Rasûlü, salih kimseler aramızda bulunduğu halde helak edilir miyiz? Hz. Peygamber: "Evet, kötülük yaygınlaşacak olursa" diye cevap vermişti.[\[78\]](#)

Tirmîzî'nin Sahih (Sünerû'inde de "İnsanlar, zalimi görüp de elini (zulümden) alıkoymayacak olurlarsa, aradan fazla zaman geçmeden, Allah onların hepsini kendi nezdinden göndereceği bir azaba duçar eder."[\[79\]](#) Bu hadis-i şerifler daha önceden geçmiş idi.

Buhârî'nin Sahih'i ile Tirmizî'de en-Nu'man b. Beşir'den gelen rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın hududu üzerinde duran (onları aşmayan) ite onların içine düşen Caşan'ın misali, bîr gemi içinde (yerlerini) kur'a ile paylaşan bir topluluğun misaline benzer. Onlardan kimisine geminin üst tarafı, kimisine de alt tarafı düşer. Geminin alt tarafında kalanlar, su almak

istediklerinde üstlerinde bulunanların yanından geçtikleri için aralarında şöyle derler: Eğer biz, kendi payımıza düşen bölümde bir delik açıp da yukarıımızda duranlara eziyet vermesek (daha uygun olmaz mı)? Şayet (üsttekiler), onlan istekleriyle başbaşa bırakacak olurlarsa hep birlikte helak olurlar. Eğer onlara engel olurlarsa, onlar da berikiler de hep beraber kurtulurlar.[\[80\]](#)

Bu hadis-i şeriften de belli kimsenin günahları sebebiyle herkesin azaba duçar edileceği anlaşılmaktadır. Yine bu hadis-i şeriften, emr bil maruf, ne-hy anil münkerin terkedilmesi dolayısıyla cezaya hak kazanılacağı da anlaşılmaktadır.

İlim adarnlanımız derler ki: Fitne eğer yaygın bir etki gösterecek olursa herkes helak olur. Bu ise masiyetlerin açıkça ortaya çıkması, münkerin yayılma* sı ve bunların değiştirilmemesi halinde sözkonusu olur. Eğer, münker değiştirilmeyecek olursa, bu münkere kalpleriyle karşı çıkan mü'minlerin, o beldeden uzaklaşmaları ve oradan kaçmaları îcabeder. İşte, bizden önceki ümmetler hakkında da hüküm böyle idi. Nitekim, Cumartesi yasağını çiğneyenler ile ilgili kıssada da onlar, isyankârları terkedip onlardan ayrılmış ve; biz sizinle aynı yerde oturup kalkmayız, demişlerdi.

Selef -Allah onlardan razı olsun- de bu görüşü ifade etmişlerdir. İbn Ve-hb, Malik'den şöyle dediğini rivayet eder: Münker'in açıkça işlendiği yerden hicret edilir ve orada kalınmaz. O, bu görüşüne açıktan açığa faiz işleyerek, altından bir maşrapanın gerçek ağırlığından daha fazla bir miktara satılışına cevaz vermesi üzerine Muaviye'nin bulunduğu bölgeden (Suriye'den) Ebu'd-Derdâ'nın çıkıp gitmesini[\[81\]](#) delil göstermektedir. Bunu, Sahih de rivayet etmiştir, Buhârî de İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Allah bir kavme azap indirdi mi, azap, onlar arasında bulunanların hepsine isabet eder, sonra da amelleri üzere diriltirler."[\[82\]](#)

İşte bu, umumi helakin kimisinin, mü'minler için bir arındırma ve temizlik, kimisinin de fasıklardan intikam için gönderildiğine delil teşkil etmektedir.

Müslim'in Abdullah b. ez-Zübeyr'den rivayetine göre, Âişe (r.anhâ) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) uykuda iken bazı organları hareket etti. Ben, ey Allah'ın Rasûlü! Uykunda daha önce yapmadığın bir şeyi yaptın dedim, şöyle buyurdu: "Hayret ettiğim şu ki, ümmetinden bîr topluluk, Kureyş'ten bu Beyt'e sığınmış bîr adamı almak için gelecekler. Nihayet el-Beydâ denilen yere vardıklarında onların hepsi yerin dibine geçirilmiş olacaklar. Bunun üzerine biz: Ey Allah'ın Rasûlü dedik. Yol dolayısıyla (çeşitli maksatlı) insanlar bir arada bulunabilir. Şöyle buyurdu: "Evet, aralarından bu işe bilerek gelenler var, mecbur kaldığı için gelenler var, yolcu olanlar var. Fakat onlar, tek bir kîşi imiş

gibi helak edilecekler, fakat değişik hallerde geleceklerdir. Yüce Allah onları niyetlerine göre diriltecektir." [83]

Denilse ki: Yüce Allah: "Günah yükü taşıyan hiçbir kimse bir başkasının günahını yüklenmez" (elEn'âm, 6/164, Fâtır, 35/18); "Her bir kişi kazandıkları karşılığında rehin alınmıştır" (el-MüddesİR, 74/38); "Kazandığı iyilikler onun lehine, yaptığı kötülükler de aleyhinedir" (el-Bakara, 2/286) diye buyurmuştur. Bunlar ise, herhangi bir kimsenin başka bir kimsenin günahından dolayı sorumlu tutulmamasını, cezanın yalnızca günahkâr kimse ile ilgili olmasını gerektirmektedir.

Buna cevap şudur: İnsanlar, açıktan açığa münker işleyecek olurlarsa, onu gören herkesin o münkeri değiştirmesi bir farzdır. Eğer buna ses çıkarmayacak olursa, hepsi de isyankâr olur. Birisi, o münker fiilî işlemekle, diğeri de ona razı olmakla. Yüce Allah ise, hükmü ve hikmeti gereği münkerin işlenmesine rıza göstereni bizzat onu işleyen gibi değerlendirmiştir. O bakımdan, münkere razı olan da işleyen cezasına katılmış olur. Bu açıklamayı İbnü'l-Arabi yapmıştır. Bu ise, belirttiğimiz gibi hadis-i şeriflerin muhtevâsıdır.

Âyet-i kerimenin anlatmak istediği de şudur; Zalime isabet etmekle kalmayıp salih olana da olmayana da isabet eden bir fitneden korkunuz, çekininiz. [84]

2. Münkerin İşlenmesi Dolayısıyla Azap Kimlere İsabet Eder:

Nahiv bilginleri "Erişmekle kalmayan" buyruğundaki "nûn" harfinin gelişini farklı şeklide açıklamışlardır. El Ferrâ der ki: Burdaki ifade, senin birisine; "Bineğin sırtından in, seni yere düşürmesin," demene benzemektedir. Buna göre bu, nehiy lafzında emrin cevabıdır. Yani, eğer sen bineğin sırtından inersen, o da seni yere yıkmayacaktır. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Yuvalarınıza girin... sizi çiğneyip ezmesin." (en-Neml, 27/18) Yuvalarınıza girecek olursanız, o da sizi çiğneyip ezmez, demektir. Burada "nûn" ceza anlamı dolayısıyla gelmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu "nûn"un geliş sebebi, buyruğun kase gibi bir mana ifade edişi dolayısıyladır. Nûn ise, ancak nehiy fiili veya kasemin cevabı halinde gelir Ebu'l-Abbâs el-Müberred de der ki: Bu buyruk emirden sonra bir nehiydir, Yani, buradaki nehiy, zalimlere yöneliktir. Bu da, siz zulme yaklaşmayınız anlamındadır. Sibeveyh de; Seni burada kesinlikle görmemeliyim, ifadesinin kullanıldığını nakletmektedir. Yani Burada bulunma, demektir. Çünkü ben, burada kim varsa onu görürüm.

el-Cürcânî de der ki: Buyruk, özel olarak zalimlere isabet eden bir fitneden

(azaptan) sakının, demektir. Buna göre "Erişmekle kalmayan" buyruğu, nekiyeye sıfat mahallinde bir nehiydir ki, bunun da te'vili, zulmedenlere bu fitnenin isabet edeceğini haber vermek şeklindedir.

Ali, Zeyd b. Sabit, Ubey ve İbn Mes'ud ise elif siz olarak ve "Zulmedenlere erişecek bir fitne..." anlamını verecek şekilde okumuşlardır, el-Mehdevî der ki: Bu şekildeki okuyuşun, elifli okuyuşundan elifin kasredilmiş ve; dan hafzedildiği gibi, bundan da hafz edilmiştir. O, mana itibariyle "Ama hayır, Allah'a yemin ederimki mutlaka yapacağım," ifadelerinde ve benzerlerinde olduğu gibi.

Aynı şekilde bunun cemaatin kıraatine muliatif bir kıraat olması da mümkündür, o takdirde mana: Bu fitne özel olarak zalim olanlara isabet eder, anlamını verir.

[85]

26. Şunu da hatırlayın ki, bir zamanlar yeryüzünde azlıktınız ve zayıf görülüyorsunuz. İnsanların sîzi tutup kapmasından kor-kuyordunuz da O sizi barındırdı. Sîzi yardımıyla kuvvetlendirdi. Size en temiz ve en hoş şeylerden rızık verdi. Tâ ki şükrede-stoiz.

Yüce Allah'ın: "Şunu da hatırlayın ki, bir zamanlar yeryüzünde" yani Mekke topraklarında "azlıktınız." el-Kelbî der ki: Bu âyet-i kerime Muhacirler hakkında nazil olmuştur. Yani, hicretten Önce ve İslâm'ın ilk dönemlerindeki hallerini vasfetmektedir. "Ve zayıf görülüyorsunuz" buyruğu da onların sıfatıdır. "İnsanların" anlamındaki kelimesi, fail olarak merfu'dur. "Sizi tutup kapmasından" da nasb malıallindedir. "Tutup kapmak", sür'atle, hızlıca alıp yakalamak demektir.

"Korkuyordunuz" buyruğu da onların nitelikleridir.

Katade ve İkrime der ki: Tutup kapılmaları sözkonusu edilenler, Kureyg müşrikleridir. Vehb b. Münebbih ise, İran ve Bizanslılardır diye açıklamıştır.

"O sizi barındırdı." İbn Abbas der ki: Ensar'ın yanında barındırdı, demektir. es-Süddî ise Medine'de barındırdı diye açıklamıştır ki, anlam birdir.

Onu kendisine kattı, bağrına bastı, anlamındadır. "O, onun yanında barındı" manasına gelir.

"Sizi yardımıyla" desteği ile, bir görüşe göre Ensar ile, bir diğer görüşe göre ise, Bedir günü melekler ile "kuvvetlendirdi" sizin gücünüze güç kattı. "Size en temiz ve en hoş şeylerden" yani, ganimetleri "fizik verdi, tâ ki şükredesiaziz." Bunun anlamına dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/52. âyet, 3-başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.[86]

27. Ey İman edenler, Allah'a ve Rasûlü'ne hainlik etmeyin. Bile bile emanetlerinize de hainlik etmeyin.

Rivayet edildiğine göre, bu âyet-i kerime, Ebû Lubâbe b. Abdü'l-Münzir'in Kurayzaoğullarına kesileceklerini işaret edip bildirmesi üzerine nazil olmuştur. Ebû Lubâbe der ki: Allah'a yemin ederim, ayaklarımı yerimden hareket ettirmeden ben Allah'a ve Rasûlüne hainlik ettiğifti anladım. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Bu âyet-i kerime nazil olunca, Ebu Lubabe Mescidin direklerinden birisine kendisini bağlayarak şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, ölünceye yahut da Allah tevbemi kabul edinceye kadar ne bir şey yiyeceğim, ne de birşey içeceğim. Buna dair haber meşhurdur. (Bk. et-Tevbe, 9/102. âyetin tefsiri)

İkrime'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kurayzahların (ahdi bozmaları) durumu ortaya çıkınca, Peygamber (sav), Ali (r.a)'ı, huzurunda bulunan diğer insanlarla birlikte gönderdi. Hz. Ali, Kurayzaoğullarının yanına varınca onlar Rasûlullah (sav)'ın şahsiyetine diS uzattılar. Cebrail (a.s) da siyah-beyaz bir at üzerinde geldi. Âişe (r.anha) dedi ki: Şu anda bile Rasûlullah (sav)'ı Cebrail'in yüzündeki tozu silerken görür gibiyim. Dedim ki: Ey Allah'ın Ra-sûlü bu Dihye midir? Hz. Peygamber: "Hayır, bu Cebrail (.a.s)dır" dedi. (Cebrail) dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Kurayzaoğullarının üzerine gitmekten seni alıkoyan nedir? Rasûlullah (sav): "Onların kalelerinin hakkından ben naşı' gelebilirim?" deyince, Cebrail (a.s) şöyle dedi: Ben, bu atımı onların üzerlerine (kalelerinden içeriye) süreceğim. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) eğersiz bir ata bindi. Ali (r.a) onu görünce, Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Onların üzerine gitmesen de olur. Çünkü, onlar sana dil uzatıyorlar. Bu sefer Hz. Peygamber: "Hayır, bu onlara bir selam vermek gibi olacaktır." Bunun üzerine Peygamber (sav) üzerlerine gidip şöyle dedi. "Ey maymun ve domuzların kardeşleri!" Onlar, Ey Ebu'l-Kasım sen çirkin söz söyleyen birisi değildin, dediler. Daha sonra da biz Muhammed'in vereceği hükme razı olarak inmeyiz, bunun yerine biz, Sa'd b. Muâz'm vereceği hükme göre ineriz, dediler. Sa'd b. Muaz da bineğinin sırtından inip, haklarında "savaşçıların öldürülmesi, kadın ve çocukların da esir alınması" hükmünü verdi. Rasûlullah (sav) da: "Seher vakti melek bana kapımı çalarak durumun bu şekilde olacağını bildirmişti" dedi. Onların bu durumları hakkında da: "Ey iman edenler, Allah'a ve Ra-sûlü'ne hainlik etmeyin. Bile bile emanetlerinize de hainlik etmeyin" âyeti nazil oldu. Bu âyet-i kerime Ebu Lubabe hakkında nazil olmuştu. Çünkü o, Kurayzaoğulları, biz Sa'd b. Muaz'ın hükmünü kabul ederek ineriz dediklerinde, o, kendilerine böyle birşey yapmayın, kesileceksiniz deyip boğazına işaret etmişti.

Bir diğerk görüşe göre âyet-i kerime, onların Peygamber (sav)'dan herhangi bir şeyi işitip bunu müşriklere ulaştırmaları ve yaygınlaştırmaları üzerine nazil olmuştur.

Bir başka görüşe göre, âyet-i kerime ganimetlerde'n çalmak hakkında nazil olmuştur. Bunun (hainliğin.) Allah'a nisbet edilmesi ise, ganimetlerin paylaştırılmasını emredenin O oluşundan dolayıdır. Rasûlullah (sav)'a nisbet edilmesi ise, yüce Allah'tan aldığı emre göre hareket eden ve bu paylaşırma işini gerçekleştirenin o olmasındandır.

Hıyanet, gadr etmek ve birşeyi saklayıp gizlemek demektir. Nitekim yüce Allah'ın: "O, gözlerin hain bakışını bilir" (el-Mu'min, 40/19) buyruğundaki "hain"lik de buradan gelmektedir. Peygamber (sav) da şöyle buyurmaktadır: Allah'ım, ben açlıktan sana sığınırım. Çünkü o, kişi ile beraber oturup kalkanların en kötüsüdür. Hainlikten de sana sığınırım. Çünkü o, en kötü bir sırdaştır." Bu hadisi, Nesaî, Ebu Hureyre'den gelen bir rivayet olarak kaydetmiştir. Ebu Hureyre: Rasûlullah (sav) şöyle diyordu... deyip hadisi zikretmiştir.[\[87\]](#)

"Bile bile" yani, hainlikteki çirkinliği ve utancı bile bile. Bir diğerk açıklamaya göre onun emanet olduğunu bile bile "emanetlerinize de hainlik etmeyin."

Bu buyruktaki "hainlik etmeyin" anlamındaki; kelimesi, birinci "hainlik etmeyin" emrine uygun olarak cezm mahallindedir. Cevap olarak cezm olması da mümkündür. Nitekim: "Balık yiyip, süt içme" demek gibi.

Emanetler ise, Allah'ın kullara emanet olarak verdiği amellerdir. Bunlara emanet deniliş sebebi ise, bu amellerin yapılması ile birlikte kişinin hakkının engellenmeyeceğinden yana kendisini emniyet içerisinde görmesinden dolayıdır ki, emanet kelimesi "emn: güvenlik"den alınmadır. Emanetlerin, ve-dîalartn ve buna benzer hususların edâ edilip sahiplerine teslim edilmesine dair açıklamalar, daha önce en-Nisa Sûresi'nde (4/58. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.[\[88\]](#)

28. Bilin ki, mallarınız da, evlatlarınız da ancak birer imtihandır. Ve muhakkak Allah katında büyük mükâfat vardır.

"Bilin ki, mallarınız da, evlatlarınız da ancak birer imtihandır" buyruğuna gelince, Ebu Lubâbe'nin Kurayzaoğullan arasında birtakım mallan vardı, çocukları da aralarında bulunuyordu. İşte, onlara karşı onu yumuşak davranmaya iten durum da bu olmuştu. İşte bu buyruk bu haline İşarettir."Birer İmtihandır" denemedir. Allah onları, mallan ve çocukları ile denemişti. "Ve muhakkak Allah katında büyük mükâfat vardır." O bakımdan siz de Allah'ın hakkını kendi

hakınıza tercih edin, O'na öncelik tanıyın.[\[89\]](#)

29. Ey iman edenler, eğer Allah'tan korkarsanız, O size bir furkan verir. Kötülüklerinizi örter, size mağfiret eder. Allah büyük lütuf sahibidir.

Allah'tan korkma (takvâ)'nın anlamı ile ilgili açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Allah, onların kendisinden korkup korkmadıklarını bilendir. Burada şart lafzının zikredilmesi, O'nun kullara, kulların birbirlerine hitab ettikleri uslub ile hitab etmesinden dolayıdır. Kul, Rabbinden korktu mu, -ki bu da O'nun emirlerine uymak, yasaklarından da kaçınmak suretiyle olur- haramlara düşmek korkusuyla da şüpheleri terk edip kalbini halis niyet ile doldurur, azalarını salih amellerle uğraştırır, amellerinde Allah'tan başkasını gözeterek gizli ve açık şirkin şaibelerinden korunur; mala karşı iffetini koruyarak dünyaya meyletmekten uzak durursa, Allah o kimse için hak ile batıl arasında bir furkan (onları birbirinden ayırt edebilecek bir kavrayış) ihsan eder ve ayrıca istediği hayırlardan ona rızıklar ihsan edip ona imkânlar verir.

İbn Vehb der ki: Ben, Malik'e, şanı yüce Allah'ın: "Eğer Allah'tan korkar-satuz, O size bir furkan verir" ne demektir? diye sordum, O, bir çıkış yolu gösterir diye açıkladı, sonra da yüce Allah'ın: "Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu gösterir" (et-Talâk, 65/2) buyruğunu okudu.

İbnü'l-Kasım ve Eşheb de aynen onun gibi, Malik'ten bunu nakletmişler-dir. Malik'ten önce Mücahid de bunu böylece açıklamıştır. Şair de şöyle demektedir: "Önceleri bu diyarda sakin iken yola koyulup uzaklaşmalarından sonra Artık sen uzayıp giden bir kederden çıkış yolu bulamaz, kurtulamazsın."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ölüm bani takıp edip duruyorken nasıl ebedî kalmayı umabilirim? Ve ben, ölüm şarabını içmekten kendimi kurtaramam."

İbn İshâk der ki: Furkan, hak ile batılı birbirinden ayırd etmek demektir. İbn Zeyd de böyle açıklamıştır. Es Süddî bunu kurtuluş, el-Ferrâ fetih ve zafer diye açıklamıştır.

Bunun, ahirette sözkonusu olacağı da söylenmiştir. Yani, Allah sizi cennete, kâfirleri de cehenneme sokmakla birbirinizden ayırmış olacaktır.[\[90\]](#)

30. Hani o kâfirler seni tutup bağlamak yahut öldürmek yahut seni çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar bu tuzağı kurarlarken, Allah da bunun karşılığında tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranlara karşılık verenlerin en hayırlısıdır.

Bu buyrukla, müşriklerin Daru'n-Nedve'de Peygamber (sav)'a tuzak kurmak

üzere yapüklan toplantıyı haber vermektedir. Sonunda onu öldürmek üzere görüş birliğine vardılar. O bakımdan, geceleyin gözetlemeye koyulup, evinin kapısından çıktığı vakit onu öldürmek üzere gece boyunca gözetleyip durdular. Peygamber (sav) da Ali b. Ebi Talîb'e yatağında uyumasını emretti. O da yüce Allah'a gittiği yerin izini bulmamaları için dua etti, Allah da gözlerini görmez kıldı. Uyku onları bürümüşken çıkıp başlarına toprak saçıp gitti. Sabah olunca Alî, evden dışarı çıkıp evde kimse olmadığını onlara haber verince, Rasûlullah (sav)'ı ellerinden kaçırmış olduklarını ve kurtulduğunu anladılar. Buna dair haber, siyer kitaplarında ve başka yerlerde meşhurdur.

"Seni tutup bağlamak" yani, seni alıkoymak, hapsedmek demektir. Bir kimseyi alıp koymayı ifade etmek üzere; "Ben onu hapsedtim, alıkoydum" denilir. Katade de bunu, "seni bağlayarak alıkoymak" diye açıklamıştır. Yine ondan ve Abdullah b. Kesir'den, seni hapsedmek, hapse koymak diye açıkladıkları nakledilmiştir. Eban b. Tağlîb ile Ebu Hatim der ki: Seni, ağır bir şekilde yaralayarak ve ileri derecede döverek yerinden kalkamaz hale getirmek için... diye açıklamıştır. Şair şöyle demektedir:

"Onlara, vay size, o elinizdeki sahifede ne yazmaktadır, dedim. Dediler ki, halife ağrılarından yerinden kalkamaz oldu."

"Yahut seni çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı" cümlesi, bir öncekine atfedilmiştir.

"Onlar bu tuzağı kurarlarken" ise, yeni bir cümledir. ("Tuzak" anlamı verilen:) el-Mekr: İş gizlice düzenlemek, düzen kurmak demektir.

"Allah tuzak kuranlara karşılık verenlerin en hayırlısıdır" buyruğu da mübteda ve haberdur. Allah'ın tuzak kurması (mekri) ise, onların tuzak kurmalanna karşılık farketmeyecekleri bir şekilde azap ile onları cezalandırması demektir.

[\[91\]](#)

31. Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman: "İşittik, eğer dilersek, biz de bunun benzerini elbette söyledik. Bu, eskilerin efsanelerinden başka bir şey değildir* demişlerdi.

Bu âyet-i kerime, en-Nadr b. el-Hâris hakkında nazil olmuştur. O, Hîre'ye ticaret maksadı ile gitmiş, orada Kelile ve Dimne hikâyelerini Kisra ve Kayser ile ilgili anlatılanları satın almıştı. Rasûlullah (sav) geçmiş kavimlere dair haberleri kısa olarak okuyunca, en-Nadr da: İstesem elbette ben de bunun gibi söylerim demişti. Ancak onun bu ifadesi, yalan ve yüzsüzlüktü.

Şöyle de denilmiştir: Onlar, Musa (a.s)'ın dönemindeki sihirbazların mucizesine benzer sihir yapacaklarını vehmettikleri gibi, Hz. Peygamberin getirdiği

Kur'ân'ın benzerini getireceklerini vebmetmişlerdi. Daha sonra bu işi yapmaya kalkıştıklarında acze düştüler ve inatla: Şüphesiz ki bu, öncekilerin efsaneleri, masallarıdır, demişlerdi. Bu türden açıklamalar daha önceden (el-En'âm, 6/25) geçmiş bulunmaktadır.[\[92\]](#)

32. Hani bir zaman: "Ey Allah, eğer bu senin katından hakkın kendisi ise, durma bizim üzerimize taş yağdır. Yahut bize acıklı bir azab gönder" demişlerdi.

"Bakk" kelimesinin nasb üzere okunması; "İdi" nin haberi olarak geldiğinden dolaydır. Kendisi, kelimesi ise fasıl için girmiştir. O, hakkın kendisi... diye merfu' okunması da mümkündür.

"Senin katından." ez-Zeccâc der ki: Ben bunu (merfu' olarak) okuyanı bilmiyorum. Ancak, nahivciler arasında merfu okumanın caiz olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Şu kadar var ki, kıraatte sünnet esastır. Ve ancak kabul görmüş bir şekilde okunur.

Bu sözleri söyleyenin kira olduğu hususunda ise farklı görüşler vardır. Mü-cahid ile İbn Cübeyr, bu sözleri söyleyen en-Nadr b. el-Hâris'tir demişlerdir.

Enes b. Malik ise, bunu Ebu Cehil söylemiştir, demektedir. Bunu da Buhârî ve Müslim rivayet etmektedir.[\[93\]](#)

Şöyle demek de mümkündür: Onlar bu sözlerini içlerindeki bir şüphe dolayısıyla söylemiş olabilirler. Yahut bunu, inat olsun diye ve kendilerinin basiret üzere oldukları vehmini insanlara vermek kastıyla da söylemiş olabilirler. Sonra da bu istedikleri şey, Bedir günü başlarına gelmişti.

Nakledildiğine göre, yahudilerden birisi İbn Abbas ile karşılaşmış, yahudi: Sen kimlerdensin diye sormuş, o da: Ben Kureys'tenim deyince, yahudi: Sen: "Ey Allah, eğer bu senin katından hakkın kendisi ise.., diyen kavimden misin?. Ne diye onlar, onun yerine: Eğer bu senin katından gelen hakkın kendisi ise bizi ona hidayet eyle demediler, bu sözü söyleyen topluluk cahil midir? Bunun üzerine İbn Abbas ona şöyle demiş: Sen de ey İsrailoğullarından olan kişi, daha Firavun ve kavminin boğulduğu denizden Musa ve kavminin kurtarılışından geçen kısa bir süre içerisinde henüz ayaklan denizin ıslaklığından kurumamışken: "Ey Musa, onların nasıl tanrıları varsa, sen de bize böyle bir tanrı yap" diyen Musa'nın da kendilerine: "Siz gerçekten cahillik eden bir topluluksunuz" (el-A'raf, 7/138) diye cevap verdiği bir kavimdensin. Bunun üzerine yahudi, verecek cevap bulamayarak başını önüne eğdi,

"Yağdır" anlamındaki buyrukta olduğu gibi kullanılışı, azab hakkında, hemzesiz olarak kullanılışı ise rahmet hakkında kullanılır. Bu açıklama Ebu Ubeyde'den

nakledilmiştir, benzeri açıklamalar önceden geçmişti. [\[94\]](#)

33. Halbuki sen içlerinde İken Allah onlara azab verecek değildir. Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azablandırarak değildir.

Ebu Cehil: "Ey Allah, eğer bu senin katından hakkın kendisi ise..." (el-Enfâl 8/32) buyruğunda geçen sözlerini söyleyince, bunun üzerine: "Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azab verecek değildir" buyruğu indi. Müslim'in Sahihinde de bu böyledir. [\[95\]](#)

İbn Abbas der ki: Yüce Allah hiçbir kasaba halkını peygamberleri oradan çıkıp emrolundukları yere ulaşmadıkça azaba uğratmamıştır.

"Onlar istiğfar edip dururken de Allah onları azablandırarak değildir." İbn Abbas der ki: Onlar, tavaf esnasında "senden mağfiretini dileriz" diyorlardı. Mağfiret dileği her ne kadar facir kimseler tarafından yapılsa dahi, onun vasıtası ile bir takım kötülükler ve zararlar bertaraf edilir.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada mağfiret istemek, aralarında bulunan müslümanlar hakkındadır. Yani, Allah, aralarında müslüman olup mağfiret dileyen kimseler bulunduğu sürece onları azaplandırarak değildir. Müslümanlar aralarından çıktıktan sonra, Bedir gününde ve Başka zamanlarda onları azaba uğrattı. Bu açıklamaları ed-Dahhâk ve başkaları yapmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada mağfiret dilemekten kasıt İslâm'dır. Yani: "Onlar istiğfar edip dururken de" yani, onlar Allah'a teslim olup İslâm'a girecek olurlarsa "Allah onları azaplandırarak değildir." Bu açıklamayı Mücahid ve İkrime yapmıştır. Bir diğer açıklamaya göre, "onlar istiğfar edip dururken" yani, onların sulblerinde Allah'tan mağfiret isteyecek kimseler varken demektir. Bu da Mücahid'den rivayet edilmiştir.

"Onlar istiğfar edip dururken", buyruğunun, mağfiret isteyecek olurlarsa takdirinde olduğu da söylenmiştir. Yani, mağfiret isteyecek olurlarsa, onlara azab edilmez. Bununla, onları mağfiret dilemeye davet etmektedir. Bu açıklamayı Katade ve İbn Zeyd yapmıştır.

el-Medain, kimi ilim adamından şöyle dediğini nakletmektedir: Peygamber (sav) döneminde, araplardan kendi nefsi aleyhine günahla ileri giden ve günah işlemekten çekinmeyen birisi vardı. Peygamber (sav) vefat edince, yünlü elbiseler giyindi ve işlediklerinden geri döndü. Dine bağlılığını ve ibade-ye yöneldiğini dışa vurmaya başladı. Ona: Eğer Peygamber (sav) hayatta iken sen bu şekilde yapmış olsaydın, o senin bu durumuna sevinirdi denilince, şu cevabı verdi: Benim iki emanım var idi. Onlardan birisi gitti, diğeri kaldı. Yüce Allah: "Halbuki sen İçlerinde İken Allah onlara azab verecek değildir" diye

buyurmaktadır. İşte bu, iki emanın biri. İkincisi ise: "Onlar İstiğfar edip dururken de Allah onları azaplandırıracak değildir" buyruğundaki [96]emandır.[97]

34. Onlar, Mescid-İ Haram'dan alıkoyup durdukları halde Allah onlara ne diye azab etmesin ki? Hem onlar, ona (hizmete) layık kimseler de değildirler. Ona gerçekten layık olanlar ancak takva sahipleridir. Fakat onların pekçoğu bilmez.

"... Allah onlara ne diye azab etmesin ki" buyruğu: Azab edilmelerine engel ne ki? demektir. Yani onlar, pekçok çirkin işi ve azabı gerektiren sebepleri İşlemeleri dolayısıyla azabı hak etmiş kimselerdir. Şu kadar var ki, herbir işin yazılı bir vadesi vardır. Allah, Peygamber (sav)'in aralarından çıkıp gitmesinden sonra onları kılıç ile azaplandırıacaktır. İşte yüce Allah'ın: "İsteyen biri incek azabı istedi" (eî-Mearic, 70/1.) buyruğu, bunun hakkında nazil olmuştur. el-Ahfeş der ki: ...me... deki; in zâid olduğunu söylemiştir. en-Nehhas ise şöyle der: Eğer el-Ahfeş'in dediği gibi olsaydı, o takdirde; Onları azaplandırması..." anlamındaki buyruğun da merfu' olması gerekirdi. "Fakat onların pekçoğu" ona layık olanların müttaki-ler olduğunu "bilmez." [98]

35. Onların Beyt'in yanında duaları, ıslık çalmaktan ve el çırpılmaktan başka birşey değildi. Öyleyse, İnkârınızdan dolayı azabı tadın.

36. O kâfirler, şüphesiz mallarını Allah yolundan alıkoymak İçin harcarlar. Yakında da onları harcayacaklar; sonra bu, onlara bir yürek acısı olacaktır. Sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. Kâflr olanlar, toplanıp cehenneme sürüleceklerdir.

37. Allah, murdarı temizden ayırt etsin, murdarı birbiri üstüne koyup hepsini yığsın da onları cehenneme atsın diye. İşte onlar, zarara uğrayanların tâ kendileridir.

İbn Abbas der ki: Kureyşliler, Beyt'i çıplak tavaf ederler, ıslık çalıp alkış tutarlardı. Bu, onların kanaatine göre bir ibadetti.

Âyet-i kerimede geçen;"ıslık çalmak, "Alkış tutmak" demektir. Bu açıklamayı Mücahid, es-Süddî ve İbn Ömer (r.anhum) yapmışlardır. Antere'nin şu beyiti de bu kabildendir:

"Ve nice kadının kocasını yere yıkılmış bıraktım Göğsünden boşanan kan, dudağı yarık devenin ağzından çıkardığı hırıltı gibi ıslıklı sea çıkartıyordu."

Seslice osuran bineğin durumunu anlatmak üzere kullanılan; tabiri de buradan gelmektedir. es-Süddî der ki: Islık çalmak demektir. Bu kelime Hicaz'da "el-Mükkâ" diye bilinen beyaz renkli bir kuşun ötüşünden hareketle bu manada kullanılır. Şair der ki:

"Eğer Mükkâ kuşu başka bir bahçede ötecek olursa, Koyun sahipleri ve eşek

sahiplerinin vay haline."

Katade der ki: "Elleri birbirine çırpma" demektir. "Bağırma, çağırma" demektir.

Her iki açıklamaya göre de rakeden, ellerini çırpan, bağırıp çağıran cahil sufilerin yaptıkları reddedilmektedir. Bütün bunlar, aklı başında olan kimselerin kendilerini uzak tutmaya çalıştıkları bir münkerdir. Bu İşleri yapan kim-seier, Beytullah'ın yanında müşriklerin yaptıklarına kendi davranışlarını benzetmiş olurlar.

İbn Cüreyc ve İbn Ebi Necîh, Mücahid'den şöyle dediğini nakletmektedirler: parmakların ağızlarına sokmalarıdır. ise, ıslık çalmak demektir. Onlar, bu şekilde hareket etmekle, Muhammed (sav)'ı namazdan alıkoymak, başka şeylerle uğraştırmak İstiyorlardı.

en-Nehhas der ki: Bu kelimelerin sözlükte bilinen anlamları, İbn Ömer'den rivayet edilen şekildedir. Ebu Ubeyd ve başkalarının naklettiğine göre de ıslık çalmayı anlatmak üzere; fiili; el çırpmayı anlatmak için de; fiili kullanılır. Amr b. el-İtnabe'nin şu beyiti de bu kabildendir:

"Hepsi de bir gürültü ile bekleyip durdular Beyt'in yanında el çırpma ve ıslık ile."

Said b. Cübeyr ve İbn Zeyd derler ki: Burada geçen ın anlamı, onların insanları Beytuîlâli'tan alıkoymalarıdır. Buna göre ifadenin aslı; şeklinde olmalıdır ve burada iki "dardan birisi "ya"ya dönüşmüştür.

"Allah murdarı temizden ayırt etsin" ise, mü'mini kâfirden ayırt etsin anlamındadır, Bunun, her hususta, amellerde, harcamalarda ve bunun dışında kalan şeylerde umumî olduğu da söylenmiştir. [\[99\]](#)

38. Sen o kâfirlere de ki: "Eğer vazgeçerlerse onlara geçmiş (günahları) mağfiret olunur. Eğer yine (şirke) dönerlerse, kendilerinden öncekilerin sünneti muhakkak devam etmiş olur."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[100\]](#)

1. İman, Küfrün Bağışlanmasına Sebeptir:

Yüce Allah: "Sen, o kâfirlere de ki..." buyruğuyla Peygamber (sav)a, kâfirlere bu anlamda sözler söylemesini emr etmektedir. Onlara, bu manayı bizzat bu sözlerle söylemiş olmasıyla başka ifadelerle dile getirmiş olması arasında bir fark yoktur. İbn Atiyye der ki: Eğer bu buyruk, el-Kisaî'nin naklettiği şekilde Abdullah b. Mes'ud'un Mushafında; "Sen o kâfirlere de ki: Eğer vazgeçerseniz size mağfiret

olunur" şeklinde ise, hiç şüphesiz risalet görevini ancak muayyen olarak bu lafızları onlara söylemekle yerine getirmiş olurdu. Bu lafızların gerektirdiği budur.[\[101\]](#)

2. Küfürden Mutlaka Vazgeçilmelidir:

"Eğer vazgeçerlerse" buyruğu İle küfürden vazgeçerlerse demek istemektedir. İbn Atîyye der ki: Zaten küfürden mutlaka vazgeçmek gerekir. Bunun böyle olmasını gerektiren ise, bu şartın cevabını teşkil eden: "Onlara, geçmiş mağfiret olunur" buyruğudur. Geçmişin mağfiret olması ise, ancak küfürden vazgeçen, küfrünü sona erdiren kişi hakkında sözkonusu olur. Şair Ebu Said Alımed b. Muhammed ez-Zübeyri ne güzel söylemiş:

"Genç itiraf etti mi, artık affedilmeyi hak eder Sonra da yapıp ettiklerinden vazgeçerse. Çünkü şanı yüce Allah günahım itiraf eden kişi hakkında şöyle buyurmuş: 'Eğer vazgeçerlerse, onlara geçmiş mağfiret olunur.'

Müslim, Ebu Şumâse el-Mehrîfden şöyle dediğini rivayet eder: Biz, ölüm döşğinde Amr b. el-As'ın yanında bulunuyorduk. Uzunca ağladı... deyip hadisi nakletti. Sözü geçen bu hadiste şunlar da yer almaktadır: Peygamber (sav) buyurcu ki: "Bilmez misinki İslâm kendisinden öncekileri yıkar, hicret de kendisinden öncekileri yıkar, hac da kendisinden öncekileri yıkar..."[\[102\]](#)

İbnü'l-Arabî der ki: Bu, şanı yüce Allah'ın, insanlara lütfedip ihsan buyurduğu bir rahmettir. Çünkü kâfirler küfrü, çeşitli cürümleri işliyorlar, masiyet ve günahları irtikâb ediyorlar. Eğer bu onların sorgulanmalarını gerektirecek olsaydı (tevbelerine rağmen)ebediyen tevbe etmezler ve hiçbir şekilde mağfirete dahil olamazlardı. Yüce Allah, yoluna dönmeleri halinde onların tevbelerini kolaylaştırmakta ve İslâm'a girmeleri sayesinde onlara mağfiretini bol bol ihsan etmekte, geçmişte yaptıklarını yıkıp yok etmektedir. Tâ ki bu onların dine girmelerine bir sebep teşkil etsin, müslümanların söyledikleri sözü kabui etmelerine teşvik edici olsun. Eğer onlar herhangi bir şekilde sorgulanacaklarını görecekseler, hiçbir zaman ne tevbe ederler, ne de İslâm'a girerler.

Müslim'in Sahihinde şöyle denilmektedir: Sizden öncekilerden birisi doksan dokuz kişi öldürmüş idi. Daha sonra tevbe etmesinin mümkün olup olmadığını sordu. Âbid birisinin yanına vardı, ona, tevbestnin mümkün olup olmadığını sordu. Hayır, senin tevben kabul olunamaz deyince, onu da öldürdü, böylelikle öldürdüğü kimselerin sayısı yüze tamamlamış oldu... Hadisin geri kağan kısmı oradadır.[\[103\]](#)

Şimdi âbidin şu sözüne bakınız: Hayır senin tevben kabul olmaz Artık tevbesinin kabulünden ümidini kesmesine sebep teşkil edince, âbidi öldürdü. İşte bu, rahmetten ümit kesenin bir davranışdır. O bakımdan nefret ettirmek, insanlar için ifsad edicidir. Kolaylaştırmak onlar için bir maslahattır.

İbn Abbas (r.a)'dan rivayet olunduğuna göre ona, adam öldürmemiş bir kişi gelip de katilin tevbesi kabul olur mu diye sorarsa, hayır tevbesi kabul olunmaz, diyerek onu korkutmaya ve bu işten sakındırmaya çalışıyordu. Buna karşılık birisini öldürmüş bir kişi yanına gelip de katil kimsenin tevbesi kabul olur mu diye soracak olursa, ona kolaylık sağlamak ve onu ısındırmak için: Tevben kabul olunur derdi. Bu husus daha önceden geçmişti. [\[104\]](#)

3. İslâm'a Giren Bir Kâfirin Kâfirken Yaptığı Tasarrufların Hükümü:

İbnü'l-Kasım ve İbn Vehb, Malikten, müşrik iken hanımını boşadıktan sonra İslâm'a giren kimsenin bu boşamasının hükümsüz olduğunu ifade ettiğini nakletmişlerdir. Aynı şekilde yemin edip yemininde durmayan ve sonra da İslâm'a girenin de bundan dolayı keftarete bulunması sözkonusu değildir. İşte bu gibi hususları yerine getirmesi gereken kimsenin günahı bağışlanır. Ama, bir müslümana iftira ettikten, yahut hırsızlık yaptıktan sonra İslâm'a girecek olsa, iftira ve hırsızlığı dolayısıyla ona had uygulanır. Şayet zina edip sonra İslâm'a girse, yahut müslüman bir kadına zorla tecavüz ettikten sonra İslâm'a girse, haddi sakıt olur.

Eşheb, Malik'ten şöyle dediğini rivayet eder: Yüce Allah'ın önem verdiği İslâm'dan önce işlenen mal, kan veya benzeri herhangi bir hakka dair olandır. İbnü'l-Arabî der ki: İşte doğru olan da budur. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi, yüce Allah'ın: "Sen, o kâfirlere de ki: Eğer vazgeçerlerse, onlara geçmiş mağfiret olunur" buyruğu ile, Hz, Peygamber'in: "İslâm kendisinden önceki şeyleri yıkar" buyruğu ve buna dair açıkladığımız kolaylaştırma ve nefret ettirmeme hikmetleri bunun gerekçesidir.

Derim ki: Harbî olan kâfirin, kâfir iken ve daru'l-harpte yaptıklarının (cezasının) kaldırılacağı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Ama, bizim yurdumuza (dar-ı İslâm'a) eman ile girip müslüman bir kimseye iftirada bulunacak olursa, ona had uygulanır. Hırsızlık yapıp çalarsa, eli kesilir. Zımmi bir kimse de aynı şekilde iftirada bulunacak olursa, had olarak ona seksen sopa vurulur. Hırsızlık yaparsa eli kesilir, öldürürse, öldürülür. İslâm'a girmek İbnü'l-Kasım ve başkalarının rivayetine göre- kâfir iken ahdi bozduğundan dolayı onun hiçbir cezasını kaldırmaz.

İbnü'l-Münzir der ki: Hristiyan iken zina edip de müslümanların kabul ettiği şekilde hakkında şahidlik edilir de sonra İslâm'a giren hristiyanın hükmü hususunda fukahânın farklı görüşleri vardır. Şafiî'den, Irak'ta iken, rivayet olunduğuna göre böyle bir hristiyanı had da uygulanmaz, sürgüne de gönderilmez. Çünkü, yüce Allah: "Sen o kâfirlere deki: Eğer vazgeçerlerse, onlara geçmiş mağfîret olunur" diye buyurmaktadır. İbnü'l-Münzir der ki: Bu, Malik'ten gelen rivayete de uygun düşmektedir. Ebu Sevr de şöyle demektedir: Müslümanken, kâfir olduğu dönemde zina etmiş olduğunu ikrar edecek olursa, ona had uygulanır. el-Kûfi'den ise ona had uygulanmayacağı dediği nakledilmiştir.[\[105\]](#)

4. Tekrar İslâm'a Giren Mürted'in İrtidat Halindeki Tasarruflarının Hükmü:

Mürted, İslâm'a girecek olursa, eğer bir takım namazları geçmiş, bir takım cinayetler işlemiş, bir takım mallar telef etmiş ise, denildiğine göre böyle birisinin hükmü, aslî kâfirin müslüman olması halindeki hükmü ile aynıdır. Mürtedken yapmış olduğu suçlardan herhangi birisi dolayısıyla sorumlu tutulmaz. Şafiî, bu husustaki iki görüşünden birisinde şöyle der: İster Allah'ın, ister insanların bütün hakları ondan İstenir. Buna delil de, insanların haklarını ödemek zorunda olduğudur. O halde Allah'ın haklarını da yerine getirmesi icabeder.

Ebu Hanife der ki: Allah'a ait olan haklar sakıt olur, fakat insanlara ait olan haklar sakıt olmaz.

İbnü'l-Arabî der ki: Bizim mezhebimizin (Maliki) ilim adamlarının görüşü de budur. Çünkü, yüce Allah kendi hakkından müstağnidir. Ona ihtiyacı yoktur. İnsanın ise hakkına ihtiyacı vardır. Nitekim çocuk, şanı yüce Allah'ın haklarını yerine getirmesi gerekli olmadığı halde insanların haklarını yerine getirmekte yükümlüdür. Yine bizim ilim adamlarımız derler ki: Yüce Allah'ın: "Sen, o kâfirlere de ki: Eğer vazgeçerlerse onlara geçmiş mağfîret olunur" buyruğu, yüce Allah'ın bütün hakları hakkında umumîdir.[\[106\]](#)

5. Müslümanlarla Savaşa Geri Dönmenin Cezası:

Yüce Allah'ın: "Eğer yine dönerlerse" buyruğu ile savaşa dönmeleri kastedilmektedir. Çünkü Döndü fiilî, mutlak olarak kullanılacak olur ise, İnsanın bırakmış olduğu önceki haline tekrar geri dönüşünü ihtiva eder. İbn

Atiyye der ki: Bu âyet-i kerimede sözü geçen kâfirlerin zikrettiğimiz hallerine benzer olarak savaşa dönmekten başka bir hallerini bulamamaktayız. Bu dönüşün küfür diye te'vil edilmesi mümkün değildir. Çünkü onlar zaten küfürden ayrılmış değillerdir. Bizim "dönmek" hakkmda mutlak olarak kullanıldığı takdirde bu şekilde açıklama yapmamız, şundan dolayıdır: Bu kelime Arapçada nübteda ve haberin başına da getirilebilir. O takdirde bu; "Oldu ve bitti" anlamını verir. Nitekim "Zeyd hükümdar oldu," denilmek istenir. Şair Umeyye b. Ebi's-Salt'ın şu beyiti de bu kabildendir:

"Bu üstün özellikler iki süt kabı değildir.

Su katılıp da daha sonra sidiklere dönüşmüş."

Bu beyitte kullanılan fiîS, bundan Önce sözkonusu edilen bir duruma dönüşü ihtiva etmemektedir. O bakımdan bu fiil, haberi ile kayıtlıdır ve bundan başka türlü anlama gelmesi mümkün değildir. O halde bu fiilin anlamı, sonradan oldu, meydana geldi, şeklindedir.

Yüce Allah'ın: "Öncekilerin sünneti muhakkak devam etmiş olur" buyruğu geçmiş dönemlerde Allah'ın azabı ile helak edilmiş ümmetler örnek gös-teriîerek tehdidi ihtiva etmektedir.[\[107\]](#)

39. Hiçbir fitne kahnayıncaya ve din bütünüyle Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer vazgeçerlerse, muhakkak Allah ne yaptıklarını iyice görmektedir.

40. Ve eğer yüzçevirirlerse, bilin ki Allah sizin mevlânızdır. O ne güzel mevlâdır, ne güzel yardımcıdır!

Yüce Allah'ın: "Hiçbir fitne kahnayıncaya kadar...onlarla savaşınız" buyruğunda sözü geçen "fitne" küfür anlamındadır. Âyetin diğer bölümlerinin de anlamı ve lafızlarına dair açıklamalar el-Bakara Sûresi'nde (2/193.âyet) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. Cenab-ı Allah'a hamd olsun.[\[108\]](#)

41. Eğer Allah'a, Furkan günü olan iki ordunun birbirleriyle karşılaştıkları günde kulumuza indirdiğimize İnanmışsanız, bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyhi beşte biri Allah'a, Kasûlüne, yalanlara, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir. Allah herşeye gücü yetendir.

Yüce Allah'ın: "Eğer Allah'a... inanmışsanız bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi birşeyin beşte biri Allah'a, Rasûlüne, yakınlar, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı yirmi altı başlık[\[109\]](#) halinde ele alacağız:[\[110\]](#)

1. Ganimet ve Fey':

Yüce Allah'ın: "Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin..."

buyruğunda geçen ganimet, sözlükte kişinin ya da topluluğun bir çaba göstererek elde ettiği şey demektir. Şairin şu beyiti bu kabildendir:

'Uzak diyarlarda o kadar çok dolaşıp durdum ki sonunda Ganimet diye geri dönmeye razı oldum."

BİR başka şair de şöyle demektedir:

"Ganimet alınan günde ganimetten nasibi olan, nereye yönelirse y önel sin mutlaka onu alır, Mahrum kalan da her halükârda mahrumdur."

"Mağnem" de "ganimet" ile aynı anlamdadır. "Kavim ganimet aldı, ganimet almak," denilir.

Şunu bil ki, yüce Allah'ın; "Ganimet olarak aldığınız herhangi bir şey" buyruğunda kast edilenin, müslümanların galip gelmek ve baskın suretiyle ele geçirdikleri, kâfirlerin malı olduğu üzerinde ittifak vardır. Ancak, sözlük anlamı, önceden de açıklamış olduğumuz üzere, böyle bir özel anlam ifade etmesini gerektirmemektedir. Ancak şer'i Örf, bu türden olan mal ile kayıtlamıştır. Şeriat, kâfirlerden bize ulaşan mallara iki isim vermektedir: Ganimet ve Fey1. Müslümanların çalışıp çabalayarak, at ve deve sürerek düşmanlarından elde ettikleri mala ganimet denilir. Bu isim, bu anlamdan ayrılmaz bir şekilde kullanılmaya devam etti ve nihayet bu bir örf oldu.

Fey' ise, dönmek anlamında olup den alınmıştır. Bu da savaşı, at ve deve sürmeksizin müslümanların eline geçen her türlü maldır. Arazilerden alınan haraç, başlardan alınan cizye ve ganimetlerin beştebiri İşte Süfyan es Sevrî ve Ata b. es-Saib de buna benzer bir görüş ifade etmişlerdir. Bir diğer görüşe göre de ganimet ile fey' aynı şeylerdir. Her ikisinde de (beytül-malın payı olarak) beşte bir vardır. Bu görüş de Katade tarafından ifade edilmiştir. Bir diğer görüşe göre fey1, bir zorlama ve baskı olmaksızın müslümanların ellerine geçen her türlü mala denilir. Anlamlar birbirine yakındır.[\[111\]](#)

2. Bu Âyeti Kerime İle Sûrenin Başındaki Ganimet Âyeti:

Cumhurun görüşüne göre bu âyet-i kerime birincisini nesli etmektedir. İbn Abdi'l-berr ise, bu âyet-i kerîmenin, yüce Allah'ın: "Sana enfâti soruyorlar" (el-Enfâl, 8/1) âyetinden sonra indiği, ganimetin beşte dördünü ileride açıklanacağı şekilde ganimet alanlar arasında paylaştırılacağı ve yüce Allah'ın: "Sana enfâli soruyorlar" (elEnfâl,8/1.) buyruğunun, sûrenin baş taraflarında geçtiği üzere-

Bedir'e katılanların Bedir'de alınan ganimetler hususunda anlaşmazlıkları üzerine indiği hususunda icma olduğunu iddia etmiştir.

Derim ki: İbn Abdil-Berr'ın bu söylediklerinin doğruluğuna delil teşkil eden hususlardan birisi de İsmail b. İshak'ın zikrettiğidir. İbn İshâk dedi ki: Bize Muhammed b. Kesir anlattı, dedi ki: Bize Süfyan anlattı, dedi ki: Bana Muhammed b. es-Sa'ib anlattı, o, Ebu Salih'ten, o, İbn Abbas'tan dedi ki; Bedir günü Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Her kim bir kişi öldürürse ona şu vardır, her kim bir kimseyi esir alırsa ona da şu vardır..." O gün ashab yetmiş kişi öldürmüş, yetmiş kişi de esir almışlardı. Ebu'l-Yesar b. Amr iki esir getirdi. Ey Allah'ın Rasulü dedi, sen bize kim birisini öldürürse ona şu vardır, dedin. Ben de iki kişiyi esir alıp getirdim,

Sa'd ayağa kalkıp şöyle dedi: Bizi fazla ecir almaktan alıkoyan olmadığı gibi düşmandan da korkumuz olmadı. Ancak biz, müşriklerin bize dönüp saldırmaları korkusuyla bu şekilde davrandık, yerimizden ayrılmadık. Eğer sen bunlara (bu şekilde) verecek olursan, diğer ashabına herhangi birşey kalmayacaktır. (İbn Abbas devamla) dedi ki: Bunlar da birşeyler söylemeye, berikiler de birşeyler söylemeye koyuldular. Bunun üzerine: "Sana enfâli soruyorlar. De ki: Enfal Allah'ın ve Rasûlününüdür. O halde Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin..."(el-Enfâl, 8/1) âyeti nazil oldu. Böylelikle ganimeti Ra-sûlullah (sav)'a teslim ettiler. Daha sonra da "...bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi birşeyin beşte biri Allah'a...aittir" âyeti nazil oldu.[\[112\]](#)

Bu âyetin mensuh olmayıp muhkem olduğu, ganimetin de Rasûlullah (sav) 'a ait olup, ganimeti ele geçiren gaziler arasında paylaştırılmayacağı ve ondan sonra gelen imamların (islâm devlet başkanlarının) da aynı durumda oldukları da söylenmiştir. el-Mazeri, bunu mezhebimize mensub birçok ilim adamından böylece nakletmiş ve imamın ganimeti gazilere vermemek imkânına sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Bunlar da Mekke'nin fethi ve Huneyn'de cereyan eden olayları delil gösterirler. Ebu Ubeyd de şöyle derdi: Rasûlullah (sav) Mekke'yi kılıç zoruyla (anveten) fethetti, buna karşılık Mekke'lile-re lütufta bulunup onları esir almadı, Mekke'yi sahiplerine geri iade ederek orayı paylaştırmadı. Ve Mekke'yi fatihlere rey' (ganimet) kılmadı. Kimi ilim adamı da Hz. Peygamber'den sonra gelen imamların (islâm devlet başkanları) İçin böyle bir uygulamada bulunmasının caiz olduğu görüşündedir.

Derim ki: Buna göre yüce Allah'ın: "Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri..." buyruğu, imama (beytülmale) ait beşte dördün,onun tasarrufunda bulunup dilerse bu beşte dördü alıkoyabileceği, dilerse de ganimet alanlar arasında paylaştırabileceği şeklinde anlaşılmalıdır. Ancak, sözünü

ettiğimiz hususlar dolayısıyla bu görüşün ilmî hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü şanı yüce Allah, ganimeti ganimet alan (.gazi)lere izafe ederek: "...bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi birşey..." diye buyurmakta, daha sonra da beşte birinin, Kitab-ı keriminde sözünü ettiği kimselere muayyen olarak dağıtılacağını zikretmekte, geri kafan beşte dördün paylaşılması hususunu sözkonusu etmemektedir. Tıpkı yüce Allah'ın: "Anne-babası ona mirasçı olursa, üçte biri annesinindir" (en-Nisa, 4/11) buyruğunda üçte ikiyi söz konusu etmeyip, ittifakla malın üçte ikisinin babasına ait olacağının kabul edilmesi gibidir. İşte, beşte dördün de ganimet alanlara verileceği icma ile kabul edilmiştir. İbn el-Münzir, İbn Abdi'l-Berr, ed-Davudî ve yine el-Mazeri, Kadı İyad ve İbnü'l-Arabi'nin zikrettiklerine göre bu böyledir.

Bu anlamda gelmiş haberler birbirini desteklemektedir. Bunların bir bölümü de ileride gelecektir. Bu durumda yüce Allah'ın: "Sana enfâli soruyorlar"(el-Enfâl, 8/1) âyeti, imamın, ganimetin paylaşımından önce uygun göreceği maslahata göre dilediği kimselere nafil olarak vereceği şeyler hakkında demek olur.

Ata ve el-Hasen derler ki: Bu âyet-i kerime, müşriklerden müslümanların eline istisnai olarak geçen köle, cariye, binek gibi şeyler hakkında özel bir hüküm ihtiva etmektedir. Bu gibi şeyler hakkında imam istediği şekilde hüküm verebilir. Âyet-i kerime ile kastedilenlerin seriyyeler, yani seriyyelerde alınan ganimetler olduğu da söylenmiştir. İmam dilerse bu ganimetleri beşte bir ve beşte dört diye taksim eder, dilerse bunların hepsini (seriyye'ye katılanlara) nafil olarak dağıtır. İbrahim en-Nehaî de, bir seriyye gönderip de ganimet elde eden küçük birlikler hakkında şunları söylemektedir: İmam dilerse alınan bütün ganimetleri nafil olarak (gazilere) dağıtır, dilerse de beşte dördünü beytülmale (alır), geri kalanını gaziler arasında paylaşır. Ebu Ömer bu görüşü Mekhûl ve Ata'dan da nakletmiştir. Ali b. Sabit dedi kî: Ben, Mekhul ve Ata'ya ele geçirdikleri ganimetleri kendilerine nafil olarak (tamamiyle.) veren, imamın durumunu sordum, böyle bir yetkileri vardır, dedi(ler). Ebu Ömer der ki; Bu görüşü kabul eden, şanı yüce Allah'ın: "Sana enfûli soruyorlar. De ki: Enfâl, Allah'ın ve Rasûlünüdür" (el-Enfâl, 8/1) buyruğunu, bu peygambere ait olup, o bunu dilediği gibi dağıtır, tasarruf eder diye yorumlar ve bu âyet-i kerimenin yüce Allah'ın: "...bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri... aittir" buyruğu ile nesh edilmemiş olduğu görüşündedirler. "el-Kabes, fi Şerhi Muvatta-i Malik İbn Enes" adlı eserimizde açığdamış olduğumuz bundan başka görüşler de ileri sürülmüştür.

Bildiğim kadarıyla da yüce Allah'ın: "Sana enfâli soruyorlar" (el-Enfâl, 8/1) âyetini Onun: "...bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri

Allah'a... aittir" âyetini nesli ettiğini herhangi bir ilim adamı ileri sürmemiştir. Aksine cumhur, bizim belirttiğimiz gibi yüce Allah'ın: "...ganimet olarak aldığınız herhangi bir şey..." buyruğunun nesh edici olduğu görüşündedirler. Bunlar aleyhine, yüce Allah'ın Kitabını tahrif ve tebdil ettiklerini düşünmek mümkün değildir.

Mekke'nin fethedilmesine gelince; ilim adamlarının Mekke'nin fethi hususundaki farklı görüşleri dolayısıyla bunun delil olabilecek bir taraff yoktur. Nitekim Ebu Ubeyd şöyle demiştir: Şu iki cihetten dolayı herhangi bir şehrin Mekke'ye benzediğini bilmiyoruz: Birincisi, Rasûlullah (sav)'a, yüce Allah, kendisinden başka hiçbir kimseye vermediği bir şekilde enfâli ve ganimetleri özel olarak tahsis etmişti. Çünkü yüce Allah'ın: "Sana enfâli soruyorlar..." (el-Enfâl, 8/1) âyeti bunu gerektirmektedir. Burada bunun özel olarak ona verilmiş olduğunu görüyoruz. Diğer husus ise, şanı yüce Allah başka hiçbir şehre ait bulunmayan özel hükümler koymuştur.

Huneyn vakasına gelince, Ensar'ın: Ganimetleri Kureys'e dağıtıyor, bizi de kanlarının damladığı kılıçlarımızla başbaşa bırakıyor demeleri üzerine ganimetler yerine şu sözleriyle başka bir ihsana nail olduklarını ifade etmiştir: "İn-sanların dünyalık ile dönerken, siz evlerinize Rasûlullah (sav) ile birlikte dönmeye razı olmaz mısınız?" Bu hadisi Müslim ve başkaları rivayet etmiştir.

[\[113\]](#)

Böyle bir sözü ise ondan başka hiçbir kimse söylemek yetkisine sahip değildir. Bununla birlikte bizim İlim adamlarımızdan bazılarının da söyledikleri gibi bu gibi uygulamalar ona hastır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[114\]](#)

3. Ganimetlerin Genelinden İstisnâ Edilen Şeyler:

Seleb ve Fethedilen Topraklar:

Yüce Allah'ın: "...bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi birşey..." buyruğunun umumî olmadığı ve bunu hususileştiren bir takım durumların söz-konusu olduğu hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. İc-ma ile tahsis ettikleri hususların bazısı şu sözlerle ifade edilmiştir: Eğer imam böyle bir şey ilan edecek olursa, öldürülenin selebi (üzerindeki silah ve teçhizat) onu öldürene aittir. Esir alınanların durumu da böyledir. Bu hususta -ileride açıklanacağı üzere- imamın istediği görüşü seçebileceği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Yine arazi de bu ganimeti tahsis eden hususlardandır.

Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Ganimet olarak ele geçirdiğiniz altın,

gümüş, sair mal, eşya ve esir aldığınız kadın ve çocukların beşte biri... Toprak bu âyetin umumu kapsamına girmemektedir. Çünkü Ebû Dâvûd, Ömer b. el-Hattab'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Eğer sonradan gelecek olan insanlar oimasaydı, hangi kasabayı feth edersen mutlaka onu Ra-sûlullah (sav)'ın Hayber'i paylaştırdığı gibi paylaştırdım."[\[115\]](#)

Bu görüşün doğruluğunu ortaya koyan hususlardan birisi de Ebu Hurey-re (r.a)'dan, Peygamber (sav)'ın söylediği rivayet edilen ve Sahihte yer alan şu buyruk da vardır: "Irak, Kafizini ve Dirhemini engelledi. Şam da Muddunu ve Dinarım engelledi..."[\[116\]](#)

Tahavi der ki: Buradaki "engelledi", engeliyecektir demektir. İşte bu da buranın ganimet alanlara ait olmayacağına delildir. Zira, ganimet sahiplerinin mülk edindikleri herhangi bir şeyde (devletin tahsil edeceği) ne bir kafiz, ne de dirhem sözkonusudur. Eğer toprak paylaşılacak olsa, ganimet alanlardan sonra geleceklere herhangi birşey kalmazdı. Yüce Allah ise: "(Bu alınan fey') fakir muhacirler içindir" (el-Haşr, 59/7) buyruğuna atfederek: "Onlardan sonra gelenler de..." (el-Haşr, 59/10) diye buyurmaktadır. (Ta-havı devamla) der ki: Ancak bir yerden bir başka yere taşınabilen şeyler pay edilir.

Şafiî de der ki: Daru'l-harp ahalisinden elde edilen ganimetlerden, az olsun çok olsun ev, toprak, eşya, ya da başka birşey olsun hep pay edilirler.

Bundan tek istisna, balığ olmuş erkeklerdir, tamam, bunlar hakkında onları karşılıksız serbest bırakmak, öldürmek, ya da esir almak yollarından birisini seçmekte muhayyerdir. Onlardan alınan mallar ile esir edilen kadın ve çocuklar (sebi') ise ganimet gibi uygulamaya tabi tutulur.

Şafiî bu görüşüne âyetin ifade ettiği umumî manayı delil göstermekte ve şöyle demektedir: Toprak da kaçınılmaz olarak ganimet alınan birşeydir, O halde toprağın da sair ganimetler gibi alınması gerekir. Nitekim Rasûlullah (sav) da Hayber'den kılıç zoruyla (anveten) fethettiği yerleri paylaşmış-tır. (Bu görüşü benimseyenler) derler ki: Eğer toprağın özel bir hükme sahip olduğu iddiası mümkün kabul edilecek olursa, toprağın dışındaki şeyler hakkında da aynı iddiada bulunmak mümkün olur. Böylelikle âyetin hükmü de ortadan kalkar. Haşr Sûresi'ndeki âyet-i kerimenin bu konuda detîl olacak bir tarafı yoktur. Çünkü o âyet-i kerime fey' hakkındadır, ganimet hakkında değildir. Yüce Allah'ın: "Onlardan sonra gelenler" buyruğu ise, kendilerinden önce geçen mü'minlere duaya dair yeni bir ifadedir, başka bir manası yoktur.

(Bu görüşün sahipleri) derler ki: Hz, Ömer'in toprağı vakfa dönüştürmesi şu iki ihtimalden birisine bağlıdır: Ya o toprak ganimet olarak ele alınan-larca gönül hoşluğu ile verilmiştir, böylelikle bu uygulama helal olmuş, o da buna binaen

vakfetmiştir. Nitekim Cerîr de Hz. Ömer'in orayı ganimet alan sahiplerinin gönüllerini hoş ettiğini rivayet etmektedir. Rasûlullah (sav) He-vazinlilerden esir alınan kadın ve çocuklar hakkında da bu uygulamayı yapmıştır. Hevazinliler kendisine geldiklerinde, ashabını elinde bulunanlar gönül hoşluğu ile serbest bırakmaları için razı etti. Yahut da Hz. Ömer'in vakfettiği topraklar fey' olabilir, dolayısıyla bu durumda herhangi bir kimseyi razı etmeye de ihtiyaç yoktur.

Kûfeliler ise, imamı, fethedilen araziyi paylaşmak ile onu sahiplerinin elinde bırakıp araziden haraç alınmasını tesbit etmesi ve böylelikle de bu arazinin sahiplerinin sulh arazisi gibi mülk haline dönüşmesini seçmekte muhayyer olduğu görüşündedirler. Hocamız Ebu'l-Abbas -Allah ondan razı olsun- der ki: Bu görüş sanki iki delili bir arada telif eden ve iki görüş arasında orta yolu izleyen bir görüşe benzemektedir. İşte Ömer (r.a)'ın kat'i olarak kavradığı, anladığı da budur. Bundan dolayı o: "Eğer sonradan gelecek insanlar olmasaydı..." diyerek, Peygamber (sav)'in bu uygulamasının nesh edildiğini, yahut da bu buyruklarla onun uygulamasının tahsis edildiğini haber vermemiştir. Şu kadar var ki, Kûfeliler Hz. Ömer'in yaptıklarından fazla birşeyler ortaya koymuşlardır. Hz. Ömer sadece araziye müslümanların menfaatlerine olacak şekilde vakfettiği halde, sulh ehline orayı mülk olarak vermemiştir. Ancak, imam dilerse o araziye sulh ehline mülk olarak verebilir, diyenler onlardır.[\[117\]](#)

4. Maktulün Selebi Ne Zaman Onu Öldüren Gazinin Hakkı Olur:

Malik, Ebu Hanife ve es-Sevrî, selebin katile ait olmadığı, onun ganimet hükmünde olduğu görüşündedirler. Ancak emir (kumandan): Kim birisini öldürürse selebi de ona ait olur diyecek olursa, o vakit katil, öldürdüğü kimse üzerindeki selebi (silah, binek ve sair teçhizatı) alabilir.

el-teys, el-Evzaî, Şafîî, İshâk, Ebu Sevr, Ebu Ubeyd, Taberî ve İbnü'l-Munzir derler ki: Durum ne olursa olsun, imam ister böyle birsey söylemiş olsun, ister söylememiş olsun, seleb öldürene aittir. Ancak Şafîî -Allah ondan razı olsun- şöyle demektedir: Seleb, ancak öldürenin, üzerine gelen bir kimseyi öldürmesi halinde öldürene ait olur. Eğer öldürdüğü kişiyi kendisini bırakıp kaçarken öldürmüştü, selebi onun olmaz.

Şafîî mezhebi mensublarından Ebu'l-Abbas b. Sureye der ki: "Her kim birisini öldürürse setebi ona aittir"[\[118\]](#) hadisi lafzından anlaşılan umum anlamı üzere değildir. Çünkü itim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir: Kim bir esir yahut bir kadın yada yaşlı birisini Öldürecek olursa, bunlardan herhangi birisinin selebi kendisinin olmaz. Aynı şekilde yaralanmış birisinin işini bitirenin, yahut elleri ya

da ayaklan kesilmiş birisini öldürenin durumu da böyledir. Geri kaçarken kendisini koruyamayan ve meydandan kaçan kişinin durumu da böyledir. Böyle bir kimse, elleri kollan bağlanmış kişi durumundadır. İşte hadis-i şeriften, öldürülmesinin, farklı bir anlamı olan yada öldürülmesinde fazilet bulunan bir husus dolayısıyla birisinin öldürülmesi halinde (selebin öldürene ait olduğunun) sözkonusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu da kişinin üzerine gelmekte olan birisini öldürmesi halidir. Zira böyle bir Öldürme önemli bir yardım ve destektir. Ağır bir şekilde yaralanmış olanın işini bitirmek ise böyle değildir.

Taberî der ki; Seleb, katilin hakkıdır. Eğer meydan savaşında olursa, ister onu üzerine gelirken, ister arkasını dönmüşken, isterse kaçarken, isterse teke tek çarpışırken öldürmüş olsun farketmez. Ancak, Abdurrezzak ile Muham-med b. Bekr'in İbn Cüreyc'den naklettikleri şu rivayet bu görüşü reddetmektedir. İbn Cüreyc der ki: Ben, İbn Ömer'in azadhsı Nafi'i şöyle derken dinledim: Biz, müslümanlarla kâfirler birbirleriyle karşılaşacak olup da müslüman bir kimse kâfirlerden bir kişi öldürecek olursa, onun selebi müslümana aittir sözünü işitip duruyorduk. Ancak, savaşın kızışma hali bundan müstesnadır. Çünkü böyle bir durumda kimin kimi öldürdüğü bilinemez. İşte bu rivayetin zahiri Taberî'nin görüşünü reddetmektedir. Çünkü bu rivayette selebin öldürene verilebilmesi için bunun özellikle meydandaki çarpışmada olmasını şart koşturmaktadır. Ebu Sevr ve İbnü'l-Münzir derler ki: Seleb, ister karşılıklı meydan çarpışmasında olsun ister olmasın, ister üzerine gelirken olsun, ister geri dönerken, kaçarken, isterse de şiddetle üzerine giderken bütün hallerde öldürene aittir. Çünkü Hz. Peygamberin: "Kim birisini öldürürse selebi ona aittir" şeklindeki buyruğunun umumî ifadesi bunu gerektirir.

Derim ki: Müslim, Seleme b. el-Ekva'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) ile birlikte Hevazinlilere gazvede bulunduk. Bizler kuşluk vakti Rasûlullah (sav) ile birlikte yemek yerken kırmızı bir deve üzerinde bir adam geldi, devesini çöktürdü. Sonra da eğerinin arka tarafındaki torbasından deriden bir ip çıkartarak onunla bağladı. Daha sonra yemek yiyenlerle birlikte oturup yemek yemeye koyuldu, etrafına bakmaya başladı. Bizim zayıf, develerimizin de çelimsiz olduğunu, kimimizin de piyade olduğunu gördü. Bir kişi yola çıktı mı çabucak giderdi. Bunun üzerine adam devesine gidip onun bağını çözdü, sonra devesini çöktürdü, üzerine kurulduktan sonra devesini harekete geçirdi. Deve hızlıca yürümeye koyuldu. Bu sefer bir başka adam siyaha yakın bir dişi deve üzerinde arkasından gitti. Seleme dedi ki: Ben de hızlıca dışarı çıktım. Nihayet dişi devenin baldırının yanına vardım, sonra yine ileri geçtim ve nihayet devenin baldırının yanına vardım. Bir daha ileri geçtim ve o kaçan devenin yularını

yakalayıp onu çöktürdüm. Deve dizlerini yere kovunca kılıcımı çekip o adamın kafasını vurdum. Kafası da yere düştü. Sonra da devenin üzerinde yükü ve adamın silahı bulunduğu halde deveyi yularından çekip getirdim. Rasûlullah (sav) ve beraberindekiler beni karşılayarak: "Adamı kim öldürdü" diye sordu, onlar: İbnü'l-Ekva öldürdü dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Bütün selebi de onundur" diye buyurdu.[\[119\]](#)

İşte görüldüğü gibi Seleme, adamı üzerine gelirken değil, kaçarken öldürdüğü halde Hz. Peygamber ona adamın selebini vermiş bulunmaktadır. Ayrıca bu hadis-i şerifte Malik'in şu görüşünün lehine bir delil vardır: Sel ebe, öldüren ancak imamın İzniyle hak kazanır. Zira bizatihi öldürmesi sebebiyle bu selebin ona verilmesi vacib olsaydı, ayrıca bu sözünü tekrarlmasına gerek kalmazdı, Yine İmam Malik'in delillerinden birisi de Ebu Bekr b. Ebi Şeybe'nin zikrettiği şu rivayettir: Dedi ki: Bize Ebu'l-Ahvas anlattı, o, et-Es-ved b. Kays'dan, o, Bişr b. Atkame'den dedi ki: Kadisiye günü bir kişi ile teke tek çarpıştım. Onu öldürdüm ve selebini aldım. Bunun üzerine (kumandan olan) Sa'd (b. Ebi Vakkas)ın yanına vardım. Sa'd arkadaşlarına bir konuşma yaptıktan sonra şöyle dedi: İşte bu Bişr b. Alkame'nin ele geçirdiği selebidir. Bu, onikibin dirhemden daha hayırlıdır. Ve biz bunu ona nafile olarak verdik.

Eğer seleb, Peygamber (sav)'ın vermiş olduğu hüküm gereği öldürenin hakkı olsaydı, ayrıca bu konuda meseleyi ictihadlarıyla kendilerine izafe etmelerine gerek kalmazdı ve öldüren de onların emirlerine gerek olmaksızın o selebi alacaktı. Doğrusunu bilen Allah'tır.

Sahih'te de Muâz b. Amr b. el-Cemûh ile Muâz b. Afra'nın, Ebu Cehil'i öldürünceye kadar kılıçlarıyla darbeler indirdikleri bildirilmektedir. Peygamber (sav)'e gittikleri vakit, O: "Onu hanginiz öldürdü?" diye sorunca, onların herbirisi: Onu ben öldürdüm, dedi. Hz. Peygamber her İki kılıca da baktı ve: "İkiniz de onu öldürdünüz" diye buyurdu ve selebinin Muâz b. Amr b. el-Cemûh'a verilmesine hükmetti.[\[120\]](#)

İşte bu, selebin öldürenin hakkı olmadığına açık bir delilidir. Zira seleb öldürene ait olsaydı, Peygamber (sav) o selebi iki Muâz arasında paylaştırmıştı. Yine Sahih'te Avf b. Malik'ten şöyle dediği nakledilmektedir: Ben, Mute gazvesinde Zeyd b. Harise ile savaşa çıkanlarla çıktım. Yemen'den gelen yardımcı kuvvetler arasından bir yardımcı da benimle birlikte yola çıktı... diyerek hadisi zikretti. Bu hadiste şunlar da yer almaktadır: Avf dedi ki: Ey Halid, Rasûlullah (sav)'ın selebin öldürene ait olduğu hükmünü verdiğini bilmiyor musun? O, evet; fakat ben bunun çok olduğunu gördüm, dedi.[\[121\]](#)

Bu hadisi Ebu Bekr el-Berkanî de Müslim'in rivayet ettiği aynı sened ile rivayet etmiş ve orada ayrıca şu açıklamayı da eklemiştir: Avf b. Malik dedi ki: Rasûlullah (sav) selebden beşte bir almıyordu. Gelen yardımcı kuvvetlerden birisi de Şam tarafındaki Mute gazvesinde onlarla birlikte idi. Karşı taraftan bir Bizanslı müslümanlar üzerine hızlıca gelmeye başladı. Kumral bir at ve altın yaldızlı bir eğer üzerinde kirlenmiş kuşaklı ve elinde altın işlemeli bir kılıç vardı. Müslümanların üzerine geliyordu. Yemenî den gelen yardımcı kuvvetlerden birisi onu güzel bir şekilde gözetlemeye koyuldu. Nihayet yanından geçince, atının bileğini kesti, o da yere düştü. Kılıcıyla tepesine dikilip onu öldürdü ve silahlarını aldı. Halid b. Velid, selebinin bir bölümünü ona verdi, bir bölümünü de alıkoydu. Avf dedi ki: Ben ona, hepsini ver, Sen Rasûlullah (sav)'ı: "Seleb öldürene aittir" derken duymadın mı? dedim, o, evet dedi. Fakat ben bunları çok gördüm diye cevap verdi. Avf dedi ki: Birbirimize ileri geri söz söyledik. Nihayet ona: Andolsun, Rasûlullah (sav)'a durumu bildireceğim, dedim.

Avf dedi ki: Rasûlullah (sav)'ın huzurunda bir araya gelince, Avf o durumu Rasûlullah (sav)a anlattı. Hz. Peygamber de: "Ne diye ona hepsini vermedin" diye sorunca, Halid, bana çok göründü dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Hadi onları o adama ver" diye buyurdu. Ben de kendisine, nasıl (Ey Halid) sana verdiğim sözü yerine getirdin mi? diye sordum. Bu sefer Rasûlullah (sav) kızdı ve şöyle buyurdu: "Ey Halid, onu o kişiye verme. Siz, kumandanlarımla beni başbaşa bırakmayacak mısınız?"^[122]

İşte bu, gayet açık bir şekilde öldüren kimsenin selebe, bizzat öldürmekle değil de imamm (devlet başkanı ya da kumandanın) görüş ve konuyu tetkiki sonucu hak kazandığına açık bir delildir.

Ahmed b. Hanbel der ki: Selebin öldürene ait olması, özellikle mübâre-ze (teke tek çarpışma) halinde sözkonusudur.^[123]

5. Selebden (Beytülmal'e) Beşte Bir Alınır mı:

İlim adamları, selebden beşte bir alınıp alınmayacağı hususunda farklı görüşlere sahiptir. Şafiî der ki: Selebden beşte bir alınmaz. İshak da şöyle der: Eğer basit bir değeri varsa, öldürene aittir. Çok olursa beşte biri alınır. Nitekim Ömer b. el-Hattab bunu el-Berâ b. Âzib'e, el-Merzuban ile teke tek çarpışıp öldürmesi üzerine uygulamıştır. Çünkü, onun kuşağının ve bileziklerinin değeri, otuz bin (.dirhem) ederdi. O da bunun beşte birini aldı. Enes'in, el-Berâ b. Malik'ten naklettiğine göre o, müşriklerden bir kişiyi mübareze-de (teke tek çarpışmada) öldürmesi dışında yüz müşrik öldürmüş idi. ez-Za-re gazasına katılmaları

sırasında da Zare Dihkanı (toprak ağası) çıkıp: Teke tek çarpışalım, dedi, Bunun üzerine el-Berâ karşısına çıktı. Karşılıklı olarak kılıç darbeleri oldu. Daha sonra birbirlerinin boyunlarına sarıldılar, el-Berâ onu çöktürdükten sonra göğsüne oturdu. Sonra da kılıcını alıp boğazını kesti. Onun silahını ve kuşağını alıp Hz. Ömer'e getirdi, üz. Ömer silahlı ona bağış olarak verdi. Kuşağına otuzbin (dirhem) değer biçti ve onun beşte birini alıp, bu büyükçe bir maldır, dedi. el-Evzaî ve Mekhul derler ki: Seleb de bir ganimettir, onda da beşte bir vardır. Buna benzer bir görüş Ömer b. El Hattab'dan da rivayet edilmiştir. Şafiî'nin delili ise, Ebû Davud'un Eşcalı, Avf b. Malik ile Halid b. el-Velid'den rivayet ettiği, Rasûlullah (sav)'in: "Seleb öldürenindir" diye hüküm vermesi ve selebden beşte bir [\[124\]](#)alınmamasıdır.[\[125\]](#)

6. Seleb Öldürene Hangi Hallerde Verilir:

İlim adamlarının çoğunluğunun görüşüne göre seleb öldürene ancak onu öldürdüğüne dair delil getirmesi halinde verilir. Fukahânın çoğunluğu der ki: Ebu Kata de hadisine göre tek bir şahid yeterlidir. Ya iki şahid, yahut da bir şahid ve bir yemin gerekir de denilmiştir.

el-Evzaî der ki: Sadece onu öldürdüğünü iddia etmesi ile öldürdüğünün selebi ona verilir. Selebine hak kazanmak için delil getirmesi şartı yoktur. Bununla birlikte eğer delil de getirilebilirse, aradaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için daha uygundur. Nitekim Peygamber (sav) Ebu Katade'ye öldürdüğü kimsenin selebini herhangi bir şahid ve yemin olmaksızın vermiştir. Tek bir kişinin şahidliği yeterli olmaz ve yalnızca ona bağlı kalınarak herhangi bir hüküm de verilmez de denilmiştir. el-Leys b. Sa'd bu görüştedir.

Derim ki: Hocamız Hafız el-Münzirî, eş-Şafiî, Ebu Muhammed Abdu'l-A-zim'i şöyle derken dinledim: Hz. Peygamber ona (Ebu Katade'yi öldürdüğünün) selebini el-Esved b. Huzaî ile Abdullah b. Uneys'in şahidliğine dayanarak vermiştir. Buna göre bu husustaki anlaşmazlık ortadan kalkmakta, içinden çıkılmaz durum izale olunmakta ve hüküm de bu konuda diğerleriyle (şahadete dayalı meselelerle) uygun düşmektedir. Malikîlere gelince, onların görüşlerine göre imamın bu hususta herhangi bir delile gereği yoktur. Çünkü imam, böyle bir durumda kendiliğinden verecek olursa bu bir atıyye (bağış) dir. Eğer bunu vermek için şahidliği şart koşarsa bu hakka da sahiptir. Böyle bir şart koşmayacak olursa, şahidlik sözkonusu olmaksızın bu iddiada bulunana onu (maktulün selebini) vermesi caiz olur.[\[126\]](#)

7. Selebin Mahiyeti:

İlim adamları selebin mahiyeti hususunda farkh görüşlere sahiptirler. Silah ve savaş için gerek duyulan her bir şeyin selebden sayıldığı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Üzerinde çarpışırken öldüğü atı da böyledir. Ahmed at hakkında, o selebden sayılmaz demiştir. Aynı şekilde para kesesinde yahut kuşağında dinarlar veya mücevherat, ya da buna benzer değerli eşya bulunacak olursa, bunların selebden sayılmadığı hususunda da görüş ayrılığı yoktur.

Savaş için süs eşyası olarak kullanılan şeyler hususunda, görüş ayrılıkları vardır. el-Evzaî der ki: Bütün bunlar selebdendir. Bir kesim bunların selebden olmadığını söylemiştir. Bu husus Suhnûn'dan Allah'ın rahmeti üzerine olsun rivayet edilmiştir. Şu kadar var ki, Suhnûn'a göre kuşak, selebden sayılır. İbn Habib el-Vazîka'da; bilezikler de selebdendir, demiştir.[\[127\]](#)

8. Âyet-i Kerime Nesh Edici Hüküm Taşıyor mu?

Yüce Allah'ın: "Beşte biri Allah'a... aittir" buyruğu ile ilgili olarak Ebu Ubeyd şöyle demektedir: Bu, şanı yüce Allah'ın, sûrenin baş taraflarında yer alan: "De ki: Enfâl, Allah'ın ve Rasulünüdür" (el-Enfâl, 8/1) buyruğunu nesh etmektedir. Rasûlullah (sav) Bedir'den alınan ganimetlerin beşte birini almamıştı. İşte bu buyruk ile Hz. Peygamberin ganimetlerin beşte birini almama hükmünü nesh etmektedir. Şu kadar var ki, Ali (rayın Sahihi Müslim'de yer alan şu ifadesinde Hz. Peygamberin ganimetin beşte birini aldığı açıkça anlaşılmaktadır: "Bedir günü alınan ganimetlerden benim payıma yaşlı bir dişi deve düşmüştü. Rasûlullah (sav) o günde bana beşte birden de bir yaşlı dişi deve daha vermişti..."[\[128\]](#) Eğer bu, böyle olmuş ise; Ebu Ubeyd'in görüşü reddolunur.

İbn Atiyye der ki: Hz. Ali'nin sözünü ettiği beşte birden kendisine verilen yaşlı dişi devenin, Bedir ile Uhud arasında cereyan eden gazvelerden birisinden verilmiş olma ihtimali vardır. Çünkü, Süleymoğullan gazvesi, Mustahkoğullan gazvesi ile Zu Emer gazvesi ve Buhran gazveleri bu arada cereyan etmiş, bunlarda herhangi bir çarpışma olduğu da bilinmemektedir. Bununla birlikte bunlardan birtakım ganimetler alınmış olması imkânı da vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Ancak İbn Atiyye'nin bu açıklamasını, Hz. Ali'nin kullandığı "o günde" lafzı reddetmektedir. Ancak, eğer Bedir gazvesinde beşte bir alınmamış ise, Hz. Ali'nin aldığı bu yaşlı dişi devenin, Abdullah b. Cahş Serriyyesin-de ele geçirilen ganimetlerin beşte birinden olması ihtimali bulunabilir. Çünkü, İslâm

tarihinde alman ilk ganimet odur. Yine İslâm tarihinde İlk beşte bir de o ganimetlerden ayrılmıştır. Daha sonra Kuran-ı Kerimin: "Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a... aittir" buyruğu inmiştir. Böyle bir açıklama birinci açıklamadan daha uygundur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[129\]](#)

9. Ganimetin Beşte Biri:

Yüce Allah'ın: "Ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin" anlamındaki buyrukta yer alan ve "herhangi bir şey" anlamı verilen; ism-i mevsulu, anlamında olup, (İsm-i mevsule ait olan) "he" zamiri hazfedilmiştir. "Ganimet aldığınız şey (ler)" demektir. Birinci nin başına "fe" harfinin gelmesi ise, ifadede "mücazat" anlamının bulunması dolayısıyladır. İkinci birincisini tekid içindir. Bununla birlikte ikincisinin esreli okunuşu da caizdir. Ve bu, Ebu Amr'dan rivayet edilmiştir.

el-Hasen (İbnü'l-Haneflîye diye bilinen Muhammed b. Ali'nin oğludur) der ki: İşte bu, (... Allah'a aittir, Allah'ındır) buyruğu, Allah'ın sözünün anahtarıdır. Dünya da âhiret de esasen yalnız Allah'ındır. Bunu en-Nesâî zikretmiştir. [\[130\]](#) Yüce Allah, fey'de ve ganimetin beşte biri hakkında öncelikle kendi adını zikretmesi, bunların en şerefli kazanç yolları oluşundan dolayısıdır. Sadakayı (zekâtı) kendisine nisbet etmeyişi ise, insanların mallarının kırı oluşundan dolayısıdır. [\[131\]](#)

10. Beşte Birin Taksim Ediliş Şekli:

İlim adamları, ganimetin beşte birinin ne şekilde taksim edileceği hususunda altı farklı görüş ortaya atmışlardır:

1- Bir kesimin görüşüne göre ganimetin beşte biri altıya bölünür. Bunun altıda biri Kâ'be'ye harcanır. İşte Allah'ın olan pay odur. İkincisi Rasûlullah (sav)a aittir. Üçüncüsü akrabalara, dördüncüsü yetimlere, beşinciye yoksullara, altıncısı da yolculara aittir. Bu görüşü benimseyenlerden birisi de şöyle demiştin Allah'a ait olan pay muhtaçlara verilir.

2- Ebu'l-Âliye ile er-Rabi şöyle derler: Ganimet beşe bölünür. Bunun bir payı ayrılır, geri kalan beşte dördü ilgililere paylaştırılır. Bundan sonra elini bir kenara ayırdığı beşte bire atar. Eline ne geçirirse onu Kâ'be'ye ayırır. Daha sonra da ayırmış olduğu payın geri kalanını beşe böler. Birisi Peygamber (sav)'ın, birisi akrabalarının, birisi yetimlerin, birisi yoksulların, birisi de yolcuların olmak

üzere paylaşılır.

3- el-Minhal b. Amr der ki: Abdullah b. Muhammed b. Alî ile, Ali b. el-Huseyn'e hums'a dair soru sordum, o bizimdir dedi (ler). Ben Ali'ye dedim ki: Yüce Allah: "Yetimler, yoksullar ve yolcular" diye buyuruyor. O: Bunlar bizim yetimlerimiz ve bizim yoksullarımızda, dedi.

4- Şafîî, beşte bir beşe bölünür, der. Onun görüşüne göre Allah'a ve Ra-sulüne ait olan pay birdir. Bu da mü'minlerin ihtiyaçlarına harcanır. Beşte birin geri kalan beşte dördü ise, âyet-i kerimede sözü geçen sınıflara harcanır.

5- Ebu Hanife der kî: Üçe bölünür. Yetimler, yoksullar ve yolcular. Ona göre Rasûlullah (sav)'ın vefatıyla kendi özpayının hükmü kalktığı gibi onun akrabalarının da payının hükmü kalkmıştır[132] Haneliler derler ki: Beşte birden, işe köprülerin tamir edilmesi, mescidlerin inşası, hakim ve askerlerin maaşları vermekle başlanır. Buna yakın bîr görüş, Şafîî'den de rivayet edilmiştir.

6- Malik der ki: Bu, imamın görüş ve içtihadına havale edilmiştir. O, belli bir miktar ile tayini sözkonusu olmaksızın, beşte birden bir bölüm alır, yine İctihadına göre o paydan yakın akrabaya birşeyler verir, geri kalanını da müslümanların maslahatına olan işlere harcar. Dört halife de böyle demiş ve böyle uygulamışlardır. Hz. Peygamber'in: "Allah'ın size vermiş olduğu ganimetlerden beşte birden başka bir payım yoktur. Zaten beşte bir de size geri dönmektedir"[133] buyruğu buna delildir.

Hz, Peygamber bu beşte biri ne beşe, ne de üçe bölmüştür. Âyet-i kerimede sözü geçenler ise, onlara dikkat çekmek kastıyla anılmışlardır. Zira bunlar, kendilerine ödeme yapılanların en önemlileridir. ez-Zeccâc, Malik'in lehine delil getirerek şöyle demektedir: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: İnfak edeceğiniz hayır, anne ve babanın, akrabaların, yetimlerin, yoksulların ve yolda kalmışlarındır.,." (el-Bakara, 2/215) Bir kimse eğer başkasını uygun görecekt otursa, burada anılanların dışında kalanlara da infak etmesinin caiz olduğu icma ile kabul edilmiştir. Nesaî, Ata'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Allah'ın beşte biri ile Ra-sulünün beşte biri aynı şeydir. Rasûlullah (sav) bu paydan yolda kalmışların ihtiyaçlarını karşılar, bu paydan bağışlarda bulunur, bunu dilediği yere harcar ve bunda dilediği gibi tasarrufta[134] bulunurdu.[135]

11. Akrabaların Payı:

Yüce Allah'ın: "Yakınlara (akrabalara)" anlamındaki deki "lâm", hakkedişin ve

mülk edinmenin açıklanması kastıyla getirilen "lam" değildir. Bu "lâm" harcama yerini ve mahalli beyan etmek içindir. Buna delil de Müslim'in kaydettiği şu rivayettir: el-Fadl b. Abbas ile Rabia b. Abdulmut-talib Peygamber (sav)'ın huzuruna geldi. Onlardan birisi dedi ki; Ey Allah'ın Rasûlü, sen insanların en iyisi ve akrabalık bağını en çok gözetenlerisin. Bizler, evlenme çağına geldik. Sana bizi zekâtların toplanması için görevlendiresin diye geldik. Diğer insanlar sana nasıl getirip tahsil ettikleri zekâtı ödüyorlarsa biz de ödeyeceğiz ve onlar nasıl bir pay alıyorlarsa biz de o payı elde edeceğiz. Peygamber uzunca sustu. Nihayet biz onunla konuşmak istedik. Bu arada Hz. Zeyneb bizlere perde arkasından onunla konuşmayın, diye işaret ediyordu. Sonra şöyle buyurdu: "Sadaka (zekât) Muhammed'in yakın akrabalarına helâl değildir. Çünkü zekât, ancak insanların (mallarının) kiridir. Bana Mahmiye'yi -ganimetlerin beşte biri üzerinde görevli idi- ve Nev-fel b. el-Haris b. Abdulmuttalib'i çağırın." Her ikisi de yanına gelince, Hz. Peygamber Mahmiye'ye şöyle dedi: "-et-Fadl b. Abbas'ı kastederek- sen bu gence kızını nikahla" dedi, o da kızını ona nikahladı. Nevfel b. el-Haris'e de: "-Rabia b. Abdulmuttalib'i kastederek sen de bu gence kızını ver" diye buyurdu. Mahmiye'ye de: "Her ikisi adına beşte birden şu kadar şu kadar mehir ver."[\[136\]](#)

Yine Hz. Peygamber: "Allah'ın size vermiş olduğu ganimetlerden bana düşen pay beşte birden başkası değildir. O beşte bir de size geri döndürülür" diye buyurmuştur. Hz. Peygamber de kimi zaman bunun tamamını, kimi zaman bir bölümünü verdiği gibi, müellefe-i kulûbe (kalpleri İslâm'a ısındırılacaklara) da ondan vermiştir. Halbuki, bunlar yüce Allah'ın kendilerine pay verilecekler arasında zikredilmiş değillerdi. İşte bu da bizim sözünü ettiğimiz görüşün lehine delildir. Başarıya ulaştıran Allah'tır.[\[137\]](#)

12. Zevi'l-Kurbû (Hz. Peygamberin Akrabaları) ile İlgili Görüşler:

İlim adamları, âyet-i kerimede geçen, yakın akrabaların kimlikleri hususunda üç ayn görüşe sahiptirler:

1- Birinci görüşe göre bunlar, bütün Kureyş kabilesidir. Seleften birisi böyle demiştir. Çünkü Peygamber (sav) Safa tepesine çıktığında şöyle seslenmeye koyulmuştu. "Ey fılanoğulları, Ey Abdimenafogulları, Ey Abdulmuttaliboğullan, Ey Kâ'boğullan, Ey Murreoğullan, Ey Abdişemsoğulları, haydi kendinizi cehennem ateşinden kurtarın" demişti. Bu hadis-i şerif ileride eş-Şu-ara Sûresi'nde (26/214. âyetin tefsirinde) gelecektir. [\[138\]](#)

2- Şafîî, Ahmed, Ebu Sevr, Mücahid, Kata de, İbn Cüreyc ve Müslim b. Ha-lid derler ki: Bu akrabalarından kasıt, Haşimoğulları ile Abdulmuttaliboğulla-ndır. Çünkü Peygamber (sav) akrabaların payını Haşimoğulları ile Abdulmuttaliboğulları arasında paylaşmış ve: 'Bunlar, ne cahiliye döneminde, ne İslâm döneminde benden ayrılmadılar. Haşimoğulları ile Muttaliboğulları aynı şeylerdir" deyip, parmaklarını birbirine geçirdi. Bunu da Nesaî ve Buha-rî rivayet etmiştir. [\[139\]](#) Buharî der ki: el-Leys dedi ki: Bana Yunus anlattı ve şunu ilave etti: Peygamber (sav) ne Abdişemsoğullanna, ne de Nevfeloğulla-nna herhangi bir pay ayırmadı. [\[140\]](#)

İbn İshâk der ki: Abdişems, Haşim ve Muttalib anne bir kardeşirler. Anneleri ise Murre kızı Âtike'dir. Nevfel de baba bir kardeşleri idi.

Nesaî der ki: Peygamber (sav) yakın akrabalarına pay ayırmıştır. Bunlar ise Haşimoğulları ile Muttaliboğullandır. [\[141\]](#)

Aralarında zengin de fakir de vardı. Aralarından yalnızca fakire verilir, zengine verilmez de denilmiştir. Yetimler ve yolcular gibi. Bana göre doğruya daha yakın olan görüş de budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yine küçük, büyük, erkek, dişi arasında da fark gözetilmez. Çünkü yüce Allah bu payı onlara vermiştir. Rasûlullah (sav) da bunu onlar arasında pay etmiştir. Hadis-i şerifte Hz. Peygamberin onların kimini kimine üstün tuttuğuna dair da bir işaret yoktur.

3- Akrabalar özel olarak Haşimoğullarıdır. Bu görüş de Mücahid ile Ali b. el-Hüseyn'in görüşüdür. Aynı zamanda Malik, es-Sevrî, el-Evzaî ve başkaları da bu görüştedirler. [\[142\]](#)

13. Gazilerin Ganimetten Payları: Beşte Dört:

Yüce Allah, ganimetlerin beşte birinin paylaşılmasını açıklayıp geri kalan beşte dördünü sözkonusu etmemesi, bu beşte dördün, ganimeti alanların mülkü olduğuna delildir. Peygamber (sav) da bunu şu buyruğuyla açıklamış bulunmaktadır: "Herhangi bir kasaba (halkı) Allah'a ve Rasûlüne isyan edecek olursa, şüphesiz onun beşte biri Allah'a ve Rasûlüne aittir. Ondan sonra o, sizindir."[\[143\]](#)

Bu ise, ümmet arasında da, imamlar arasında da -İbnü'l-Arabî'nin Ahkâm (u'l-Kur'an) adlı eserinde de başkalarının da naklettiklerine göre- görüş ayrılığı bulunmayan bir husustur. Şu kadar var ki, eğer imam (İslâm devlet başkanı), esirleri karşılıksız serbest bırakma görüşünü benimserse bunu yapabilir ve esirler üzerinde ganimet alanların hakları ortadan kalkar. Nitekim Peygamber (sav) Sümame b. Usal'e ve başkalarına böyle bir uygulamada bulunmuş ve şöyle buyurmuştur: "Eğer el-Mut'im b. Adiy hayatta olup da sonra bu Bedir esirlerini kastederek- pisler hakkında benimle konuşacak (onları serbest bırakmamı isteyecek) olsaydı, ben de onları ona bırakırdım" diye buyurmuştur. Bu hadisi Buhârî rivayet etmiştir.[\[144\]](#) Çünkü Hz. Peygamber (Kureyş-lilerin müslümanlara Mekke'de iken boykot ilan ettiklerini belirten ve bunu) boykotu kaldırması hususunda onun yaptıklarını mükâfatlandırmak istemişti.

İmam, bütün esirleri öldürmek hakkına da sahiptir. Nitekim Rasûlullah (sav) esirler arasından Ukbe b. Ebî Muayt'ı öldürmüştür. en-Nadr b. el-Haris'i de aynı şekilde es-Safrâ (Bedir'e yakın bir yer) de öldürmüştür. Bu hususta görüş ayrılığı da yoktur.

Rasûlullah (sav)ın da diğer ganimet alanlar gibi ganimetten bir payı vardı. Savaşta bulunsun yahut bulunmasın o bu payı alırdı. Ayrıca safîy diye bilinen ganimetten kendisi için seçtiği bir payı da vardı. Bir kılıç, bir ok, bir hizmetçi veya bir binek seçerdi. Nitekim Huyey'in kızı Hz. Safiyye de Hay-ber ganimetleri arasından seçtiği idi. Zülfükâr diye bilinen kılıcı da ganimetler arasından seçtiklerindendi.

Bu; onun vefatı ile sona ermiş bir paydır. Ancak, Ebu Sevr'in görüşüne göre bu pay, imamın payı olarak kalmaya devam etmektedir. O bunu Peygamber (sav)'ın payını harcadığı yere harcar. Böyle bir payın Hz. Peygamber'e verilisinde ki hikmet ise şudur: Cahiliye dönemi insanları ganimetin dörtte birinin kumandana ait olduğu görüşünde idiler. Öyle ki, şairlerinden birisi şöyle demektedir:

"Ondan (ganimetten) dörtte bir de senindir, seçtiklerin (safîy)Me senindir. Sen nasıl istersen öyle hüküm verebilirsin. Yolda orduların karşılaşmasından önce ele geçirdiklerin de senindir, Paylaştırma sonucu geriye kalıp da paylaşılması mümkün olmayan

(deve ve at gibi şeyler) da senindir."

Bir başkası da:

"Kabileler arasında hatırı sayılır ve güçlü kişi qrup, Orduların (ganimetlerinin) dörtte birini alan o kişi bizdendir."

Ordunun dörtte biri (el-mirbâ") ise, ganimetin dörtte birini almak demektir. el-Esmâî der ki: Cahiliyye döneminde kumandana ganimetlerin dörtte biri verilirken, İslâm'da beşte bir ayrılmıştır. Cahiliye döneminde kumandan herhangi bir şeriat ve dinî Uükme dayanmaksızın ganimetin dörtte birini alır, yine ganimetten istediğini seçer, istediğini seçtikten sonra da dilediği şeyde istediği gibi hüküm verirdi. Artık bunlardan istisna olarak kalan ve geriye artan ev eşyası ve diğer mallar da ona ait olurdu. Şanı yüce Allah ise: "Bilin İti, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a... aittir" buyruğu ile dininin sağlam hükmünü ortaya koymuş, safiy (ganimetten belli birşeyi seçme) payını Peygambere tanımış, ancak cahilivye'nin (.ganimetlere dair) diğer hükümlerini kaldırmıştır.

Âmir eg-Şa'bî der ki: Rasûlullah (sav)'ın, safiy diye bilinen bir payı vardı. Dilerse bir köle, bir cariyeye, yahut da bir at alabilirdi. Ve o bunu, beşte bir ayrılmadan önce seçerdi. Bunu Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.[\[145\]](#)

Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadiste de şöyle dediği nakledilmektedir: "Ey filan, ben sana ikramda bulunmadım mı, ben seni önder kılmadım mı, seni evlendirmedim mi, atları, develeri sana müsahhar kılmadım mı, ben senin başkanlık yapmana, ganimetlerin dörtte birini almaya imkân vermedim mi..."

şeklindeki ifadelerin geçtiği hadisi de Müslim rivayet etmiştir.[\[146\]](#)

Buradaki "dörtte birini almak"dan kasıt, kavminin eline geçirdiği ganimet ve kazançların dörtte birini almaktır.

Şafî mezhebine mensub kimi ilim adamı, beşte birin beşte birinin Peygamber (sav)'a ait olduğu ve Hz. Peygamberin bunu çocuklarının ve hanımlarını n ihtiyaçlarını karşılamak için harcadığı, yine bir yıllık İhtiyacını da bundan ayınp sakladığı, geri kalanları ise, savaş İçin at ve silahlara harcadığı görüşündedir. Ancak, Hz. Ömer'in rivayet ettiği şu husus bu kanaati reddetmektedir: Nadiroğullanndan alınan mallar, yüce Allah'ın, müslümanlar tarafından onların üzerine herhangi bir at ve deve sürülmeksizin Rasûlüne vermiş olduğu feylerden (ganimetlerden) idi. Bu ganimetler, özel olarak Peygamber (sav)'a ait idi. Bu feyden bir yıllık harcamalarını ayırırdı. Geri kalanı ise, savaş için ata ve silaha, Allah yolunda savaş hazırlığı olmak üzere harcardı. Bunu Müslim rivayet etmiştir.[\[147\]](#) Ayrıca Hz. Peygamber: "Beşte bir ise size geri döner" diye

buyurmuştur.[\[148\]](#)

14. Piyade İle Süvarinin Ganimetten Paylan:

Yüce Allah'ın Kitab'ında süvarinin piyadeden daha fazla pay alacağına delâlet eden bir buyruk yoktur. Aksine paylarının eşit olduğu hükmünü ihtiva eder. Çünkü yüce Allah, ganimetlerin beşte dördünü savaşçılara ayırmış ve özel olarak ne piyadeyi, ne de süvariye söz konusu etmiştir. Şayet Peygamber (sav)'dan varid haberler olmasaydı, süvarinin payı da piyadeninki gibi, köleninki de hürünki gibi, çocuğun da balığ olan gibi olurdu.

Gerçek şu ki, ilim adamları beşte dördün paylaşılması hususunda farklı görüşlere sahiptir. İbnü'l-Münzir'in ifade ettiğine göre, genel olarak ilim ehlinin kabul ettiği görüş, süvariye iki pay, piyadeye de bir pay verileceği şeklindedir. Bu görüşü kabul edenler arasında Malik b. Enes ile Medine ehlinden ona tabi olanlar da vardır. El Evzaî ve ona muvafakat eden Şamlı ilim adamları da bu görüştedirler. es-Sevrî ile İrak alimlerinden ona muvafakat edenlerin görüşü de budur. Bu, el-Leys b. Sa'd'ın ve ona uyan Mısırlı ilim adamlarının da görüşüdür. Şafiî ve arkadaşları da bu görüştedirler. Ahmed b. Hanbel, İshâk, Ebu Sevr, Yakub (Ebu Yusuf) ve Muhammed de bu görüştedirler. İbnü'l-Münzir der ki: Biz, bu hususta en-Nu'man (b. Sabit, Ebu Hani-fe)'den başka muhalefet eden bir kimse olduğunu bilmiyoruz. O, bu hususta hem sünnete göre izlenen yola, hem de geçmişte de sonrasında da ilim ehlinin büyük çoğunluğunun kabul ettiği kanaate muhalefet ederek süvariye de ancak tek pay verilir, demiştir.[\[149\]](#)

Derim ki: Onu (İbnü'l-Münzir'i), Ahmed b. Hanbel'in kanaati hakkında yanlışlığa düşüren husus, İbn Ömer'in Rasûlullah (sav)'ın atlıya iki, piyadeye de bir pay verdiği şeklindeki hadisidir. Bunu Dârakutnî rivayet ettikten sonra şöyle der: er-Remâdî dedi ki: İbn Numeyr böyle diyor. en-Neysaburî bize dedi ki: Bu, bana göre İbn Ebi Şeybe'nİN, yahut da er-Remâdî'nin bir yanlışlığıdır. Çünkü, Ahmed b. Hanbel ile Abdurrahman b. Bişr ve başkaları bu hadisi İbn Ömer'den (Dârakutnî'de İbn Numeyr'den) bundan farklı bir şekilde rivayet etmişlerdir. O da Rasûlullah (sav)'ın, birisi süvarinin kendisine, ikisi de atına ait olmak üzere süvariye toplam üç pay verdiği şeklindedir.[\[150\]](#) Abdurrahman b. Bişr, Abdullah b. Numeyr'den, o, Ubeydullah b. Umeyr'den, o, Nafi den, o da İbn Ömer'den böylece rivayet etmiştir (diyerek) hadisi zikreder.

Buhârî'nin Sahih'inde İbn Ömer'den rivayete göre Rasûlullah (sav) ata iki pay ve atın sahibine de bir pay vermiştir.[\[151\]](#) Bu ise açık bir nastır.

Dârakutnî, ez-Zübeyr'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) Bedir günü bana dört pay verdi. İkisini atıma, bircini bana, birisini de akrabaların payından olmak üzere anneme bir pay verdi. Bir rivayette de: Annesine de akrabalar payından olmak üzere bir pay verdi, denilmektedir.[\[152\]](#) Yine Dârakutnî, Beşir b. Amr b. Muhsan'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav) iki atıma dört pay, bana da bir pay verdi, böylelikle ben beş pay almış oldum.[\[153\]](#)

Bu paylaştırma şeklinin kararının, imamın yetkisinde olduğu ve onun uygun gördüğünü uygulamaya koyacağı da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[154\]](#)

15. Birden Fazla Atı Bulunan Süvarinin Ganimetteki Payı:

Süvariye piyadeden tek bir at payından fazla pay verilmez. Şafiî bu görüştedir. Ebu Hanife ise der ki: Birden çok ata da pay verilir. Çünkü böylesi daha çok yorucudur ve daha fazla fayda sağlayıcıdır.[\[155\]](#) Mezhebimiz ilim adamlarından İbnü'l-Cehm de bu görüştedir. Sulınûn da bunu İbn Vehb'den rivayet etmiştir. Ancak bizim delilimiz şudur: Peygamber (sav)dan, bir attan fazlasına pay verileceğine dair bir rivayet gelmemiştir. Ondan sonraki imamlar (Raşid halifeler)'den de böyle bir rivayet gelmiş değildir. Zira, düşman ile ancak tek bir at sırtında savaşıılır. Bundan fazla olursa, bu bir refahtır ve fazladan bir araç hazırlamaktır. Bunun da payların artışına bir etkisi olmaz. Bir kimsenin beraberinde fazladan kılıçların yahut mızrakların olması gibi ayrıca, üçüncü ve dördüncü at için de pay verilmeyeceği nazarı itibara alınmalıdır. Süleyman b. Musa'dan ise, birden çok atı bulunan kimsenin her bir atma bir pay verileceği şeklinde bir rivayet nakledilmiştir.[\[156\]](#)

16. Ganimetten Pay Verilecek Atın Niteliği:

İleri atılması ve geri çekilmesi özellikleri dolayısıyla ancak asil atlara pay verilir. Onun gibi olabilen beygir ve melez atların durumu da böyledir. Ancak bu şekilde olmayan atlara herhangi bir pay verilmez.

Şöyle de denilmiştir: Eğer bu atların kullanılmasını imam uygun görürse, onlara da pay verilir. Çünkü, bunlardan yararlanmak yerine göre değişir. Melez atlarla beygirler dağ yolları ve dağlar gibi sarp yerlere uygundur. Asil atlar ise hücum ve geri çekilmenin sözkonusu olduğu yerlere elverişlidir. O bakımdan bu, imamın

görüşüne bağlıdır.

Asil atlar arap atı, melez ve beygirler ise Bizans atlandır.[\[157\]](#)

17. Zayıf Atın Hükümü:

İlim adamlarımız, zayıf atın hükümü hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Eşheb ile İbn Nâfi' böyle bir ata pay verilmez, derler. Çünkü, böyle bir atın sırtında savaşmaya imkân yoktur. O bakımdan, böyle bir at, hasta düşmüş, güçsüz kalmış ata benzer.

Bir görüşe göre de iyileşmesi umulduğundan dolayı ona pay verilir, denilmiştir. Eğer, kendisinden yararlanılamıyacak şekilde zayıf ve çelimsiz ise, hasta ata pay verilmediği gibi ona da pay verilmez.

Atın toynağındaki hafif rahatsızlık ile buna benzer attan maksat olarak gözetilen faydanın elde edilmesini engellemeyen rahatsızlıkları bulunan atlara ise pay verilir. Ariyet olarak ve ücretle tutulan ata da pay ayrılır. Gasbe-dilen atın durumu da böyledir. Böyle bir atın payı sahibine ait olur.

Atlar, gemilerde bulunsa ve ganimet, denizdeki çarpışma sonucu alınacak olsa dalii atlar paya hak kazanırlar. Çünkü bu şekildeki atlar karaya inmek için hazırlanmıştır.[\[158\]](#)

18. Orduya Ücretli İş Yapmak Üzere Katılıp Savaş Kastı İle Bulunmayanların Hükümü:

Geçim kastıyla ücret almak için ordu ile birlikte bulunan ücretle çalışanlar ve çeşitli sanat erbabı gibi kimselerin ganimetlerde bir hakkı yoktur. Çünkü bunlar, savaşmak kastı gütmedikleri gibi, mücahid olarak da çıkmamışlardır. Peygamber (sav)'ın: "Ganimet vak'ada hazır bulunanların hakkıdır" şeklinde Buharı tarafından rivayet edilen buyruğu[\[159\]](#) dolayısıyla bunlara pay verileceği de söylenmiştir.

Ancak, bu buyrukta bu görüşe delil olacak bir taraf yoktur, Çünkü, hadis-i şerif fiilen çarpışan ve çarpışmak kastıyla savaşa çıkan kimselerin durumunu açıklamak üzere varid olmuştur. Esasen yüce Allah'ın müslümanlart savaşanlar ile geçim için savaşanlar diye ayırıp birbirini ayn ve her birisinin kendi durumuna uygun hükümü bulunan iki kesim diye sözkonusu ederek şöyle buyurmuş olması bu hususta delil olarak yeter: "Sizden hastalananlar olacağını, diğer bir kısmının da Allah'ın lütfundan arıyarak yeryüzünde yol tepeceklerini,

bir başka kısmının da Allak yolunda çarpışacaklarını Allah bilmiştir,"(el-Müzzemmil, 73/20)

Şu kadar var ki, bu gibi kimseler eğer savaşa katılacak olurlarsa onların geçim için ücretli olarak çıkmış olmalarının kendilerine bir zarar yoktur. Çünkü, ganimetten pay hakediş sebepleri ortaya çıkmış olur.

Eşheb şöyle den Çarpışacak olsa dahi böylelerinden herhangi bir kimse ganimetten pay almaya hak kazanmaz. İbnü'l-Kassar da ücretle çalışmak üzere gelen hakkında böyle demiştir. Çarpışacak olsa dahi ona pay verilmez. Ancak, Seleme b. el-Ekva' yoluyla rivayet edilen hadis bu görüşü reddetmektedir. Seleme şöyle demektedir: Talha b. Ubeydullah'ın ücretlisi olarak çalışıyordum. Atını suluyor, onu kaşağılıyor, Talha'ya hizmet ediyor ve onun yemeğinden yiyordum... Bu hadiste şu ifadeler de yer almaktadır: Daha sonra Rasûlutlah (sav) bana İki pay verdi. Hem süvari payını, hem de piyade payını. Her iki payı bir arada bana vermiş oldu, Bu hadisi de Müslim rivayet etmiştir.^[160] İbnü'l-Kassar ve onunla aynı görüşü paylaşanlar Abdurrahman b. Avf'ın naklettiği ve Abdurrezzak'ın zikrettiği hadisi delil gösterirler. O hadiste şöyle denmektedir: Rasûlullah (sav) Abdurrahman'a dedi ki: "Bu üç dinar onun dünya işinde de ahiret işinde de bu savaşından elde edeceği kısmeti ve payıdır."^[161]

19. Köle ve Kadınların Ganimetten Payları:

Köle ve kadınların paylarına gelince; "el-Kitab"daki görüşe göre bunlara ne pay verilir, ne de az dahi olsa herhangi bir şey (radh). Bunlara az miktarda birşeyler (radh) verileceği de söylenmiştir. İlim adamlarının çoğunluğu (cumhur) bu görüştedir.

el-Evzaî İse der ki: Kadın çarpışacak olursa ona pay verilir. Rasûlullah (sav)'ın Hayber günü kadınlara pay verdiğini de iddia eder ve der ki: Müslümanlar bizde (bizim bölgemizde) bu görüşü kabul etmişlerdir. Bizim mezhebimiz alimlerinden (Maliki mezhebinden) İbn Habib de bu görüşe meyletmiştir. Müslim, İbn Abbas'dan rivayet ettiğine göre İbn Abbas'm (Haricilerin başı olan) Necde (b. Amir el-Hanefi)'ye yazdığı mektubunda şu ifadeler de yer almaktadır: Bana Rasûlullah (sav)'ın kadınları da beraberinde gazaya götürdüğünü soruyorsun. O, kadınları da beraberinde gazaya götürüyor, kadınlar yaralıları tedavi ediyor, bununla birlikte ganimetten onlara birşeyler de veriliyordu. Onlara tam bir pay ayrılmazdı.^[162]

Çocuklara gelince, eğer çocuk savaşabilecek güçte ise, bize göre bu hususta üç

görüş vardır; Bir görüşe göre pay verilir, diğer bir görüşe göre ise baliğ oluncaya kadar ona pay verilmez. Buna gerekçe ise İbn Ömer yoluyla rivayet edilen hadistir. Ebu Hanife ve Şafî de bu görüştedir.

Üçüncü görüş ise, savaşması halinde ona pay verilmesi, savaşmaması halinde pay verilmemesi şeklinde ayırım gözetilen görüştür.

Doğrusu, birinci görüştür. Çünkü Rasûlullah (sav) Kurayzaogulları (esirleri) hakkında eteğinde tüy bitmiş kimselerin öldürülmesini, tüy bitmemiş kimselerin ise serbest bırakılmasını emretmiş idi. Bu ise, savaşa güç yetirebilme hususunu nazarı itibara almaktır. Yoksa baliğ olmayı değil.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr), "elîstî'ab" adlı eserinde Semura b. Cün-dub'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav)'a Ensar'dan çocuklar arz olunur, o da onlardan yetişmiş olanlarını savaşa katardı. Bir yıl ben de ona arz edildim de bir başka çocuğu savaşa kattı, beni de geri çevirdi. Bu sefer ben, Ey Allah'ın Rasûlü, onu savaşçılar arasına kattın, beni ise geri çevirdin. Eğer benimle güreşecek olursa ben onu yere yıkarım, dedim. Bunun üzerine o çocuk benimle güreşti, ben de onu yere yıktım. Bunun üzerine beni de savaşçılar arasına kattı.

[163]

Kölelere gelince, onlara da pay verilmez, ancak onlara az bir şeyler (radh) verilir.

[164]

20. "İmamın İzni İle Savaşa Katılan Kâfirin Ganimetten Pay Alması:

Kâfir, imamın izni ile savaşta bulunup çarpışacak olursa, bizim mezhebimize göre ona pay verilmesi hususunda üç farklı görüş vardır: Bir görüşe göre ona pay verilir, bir diğer görüşe göre pay verilmez. Malik ve İbnü'l-Kasım bu görüştedir. İbn Habib de ayrıca, kâfirlerin hiçbir payı yoktur, ilavesinde bulunur. Üçüncü görüş olan Suhnûn'un görüşüne gelince, duruma göre hükümler arasında fark gözetir. Eğer müslümanlar kâfirin yardımına muhtaç de-ğilseler kâfire pay verilmez. Şayet onun yardımına ihtiyaç duyacak olurlarsa, ona pay verilir. Çarpışmayacak olursa herhangi bir şey de hak etmez. Hürlerle birlikte kölelerin durumu da böyledir.

es-Sevrî ile el-Evzaî derler ki: Zimmet ehlinin yardımı alınacak olursa onlara da pay verilir. Ebu Hanife ve arkadaşları ise, onlara pay verilmez, onlara az birşeyler (radh) verilir, derler.

Şafî -Allah ondan razı olsun- da şöyle demektedir: İmam Cîslâm devlet başkanı) muayyen olarak sahibi bulunmayan bir maldan ödenmek üzere onları ücretle tutar. Eğer bunu yapmayacak olursa, Peygamber (sav)'in payından onlara

verir. Bir başka yerde ise şöyle demektedir: Müşrikler, müslümanlarla birlikte savaşacak olurlarsa, onlara az birşey (radlı) verilir, Ebu Ömer der ki: Herkes kölenin -ki, emanı caiz olan kimselerdendir- eğer savaşacak olursa, ona pay verilmeyeceğini, buna karşılık ona az birşey verileceğini ittifakla kabul etmiştir. Kâfire hiçbir şekilde pay verilmemesi ise buna göre öncelikle sözkonusudur.[\[165\]](#)

21. Köle ve Zımmilerin Daru'l-Harp Ehlerinden Aldıkları:

Köle ve zımmî kimseler, hırsız olarak daru'l-harp ahalsinin malından birşeyler alacak olurlarsa, bu aldıkları kendilerininidir, bundan beşte bir alınmaz. Zira yüce Allah'ın: "...bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi birşeyln beşte biri Allah'a... aittir" buyruğunun genel kapsamı içerisine ne erkeklerinden, ne de kadınlardan herhangi bir kimse girmemektedir. Kâfirlere ge-Hnce, onların bu hususta herhangi bir ilgilerinin bulunmadığı konusunda görüş ayrılığı yoktur. Sulınûn der ki: Kölenin ele geçirdiklerinin beşte biri alınmaz. İbnü'l-Kasım ise beşte biri alınır, der. Zira, efendisinin kendisine savaşmak üzere izin vermesi ve din için çarpışması mümkündür. Kâfir ise böyle değildir, Eşheb ise "Kitabı Muhammed"Ge şöyle demektedir: Köle ve zımmi ordudan ayrılıp ganimet ele geçirecek olurlarsa, ele geçirdikleri bu ganimet prduya ait olur, onların bunda bir paylan olmaz.[\[166\]](#)

22. Ganimetten Pay Haketmenin Sebebi:

Ganimetten pay haketmenin sebebi, önceden de geçtiği gibi, müslü-manlara yardımcı olmak maksadıyla savaşta hazır bulunmaktır. Eğer savaşın sonlarında bulunacak olursa, yine ganimete hak kazanır. Çarpışmanın sona ermesinden sonra gelirse haketmez. Geri çekilmek suretiyle savaşta bulunmayacak olursa, yine ganimete hak kazanmaz. Eğer geri çekilmekle bir başka birliğe katılma maksadını güderse, ganimetteki hakkı düşmez. Buharı ve Ebû Davud'un rivayetine göre Rasûlullahı (sav) Eban b. Said'i Medine'den Necid taraflarına bir seriyye başında kumandan olarak göndermişti. Eban b. Said ve arkadaşları Hayber'in rethedilişinden sonra Rasûlullahı (sav)'ın huzuruna geldiler. Atlarının yularları hurma lifindendi. Eban, Ey Allah'ın Rasûlü, bize de pay ver dedi. Ebu Hureyre dedi ki: Ben; onlara pay verme Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Bunun üzerine Eban şöyle dedi: Ey Sibr (Arabistan kirazı) ağacının başından yuvarlanıp gelen dağ kedisi, sen mi bunu söylüyorsun? Bunun üzerine Rasûlullahı (sav):

"Otur ey Eban" diye buyurdu ve onlara ganimetten bir pay [\[167\]](#)vermedi. [\[168\]](#)

23. Mazereti Dolayısıyla Savaşta Bulunmayanın Hükümü:

Savaşta bulunmak maksadıyla çıkmakla birlikte hastalık gibi bir mazereti kendisini engellediğinden dolayı savaşa çıkamayan kimse hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır, Böyle birisine ganimetten pay verilip verilmeyeceği hususunda üç görüş vardır: Üçüncü görüşe göre -ki meşhur olan görüş odur- ayınm gözetilir. Bu üçüncü görüşe göre eğer savaşta hazır bulunmamak savaştan önce ve düşmanların arazisine girişten sonra olmuşsa, buna pay verilir. Daha sahih olan görüş budur. Bunu İbnu'l-Arabî ifade etmiştir. Eğer düşman arazisine girişten önce mazereti dolayısıyla ayrı Ursa da ganimet verilir. Mesela kumandan ordu menfeatine bir iş için ordudan alıp gönderir de bu işini görmesi, fiili savaşta hazır bulunmaktan kendisini ahkoyar-sa böyle birisine pay verilir. Bu açıklamayı İbnu'l-Mevvaz yapmıştır. İbn Vehb ile İbn Nafi de bunu Malik'ten rivayet etmişlerdir.

Böyle birisine pay verilmeyip, aksine ona basit bir miktar (radh) verileceği de rivayet edilmiştir. Çünkü, kendisi sebebiyle ganimet payını haketti-ği sebep ortada yoktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Eşheb ise der ki: (Müslüman ordu ile birlikte bulunup) demirden zincirlere bağlı bulunsu dahi esire pay verilir. Ancak, sahih olan ona pay verilmeyeceğidir. Çünkü o (esir), savaş ile mülkiyeti hak edilmiş bir mülktür. Savaşta bulunmayan, yahut da hasta olarak bulunan kimse İse, savaşa katılmamış gibidir. [\[169\]](#)

24. Hangi Hallerde Fiilen Savaşa Katılmayanlara Ganimetten Pay Verilir:

Mutlak olarak savaşta hazır bulunmayanlara ganimetten pay verilmez. Rasûlullah (sav) da Hayber günü müstesna, savaşa katılmayan kimseye ganimetten pay vermiş değildir. Yalnız Hayber günü alman ganimetlerden Hudeybiye'de bulunan salıabilere Hayber'de bulunsun bulunmasın paylarını vermiştir, Buna sebep ise yüce Allah'ın: "Allah size alacağınız çok ganimetler vadetti" (el-Feth, 48/20) buyruğudur. Bu açıklamayı Musa b. Ukbe yapmıştır. Ayrıca seleften bir topluluktan da bu görüş rivayet edilmiştir.

Bedir günü ise Bedir'e katılmayan Hz. Osman ile Said b. Zeyd ve Talha (r.anhum)'a da ganimetten pay ayırmıştı. Bu sebepten onlar da Bedir'de hazır bulunanlar gibidir.

Hz. Osman'ın Bedir'den geri kalış sebebi, Rasûlullah (sav)'ın emri üzere kızı Hz.

Rukiyye'nin hastalığı dolayısıyla yanında kalması idi. Rasûlullah (sav) Hz. Osman'a hem ganimetten payını vermiştir, hem de mükâiaatını alacağını ifade etmiştir. O bakımdan, Hz. Osman da Bedirde fiilen hazır bulunanlar gibi idi.

Talha b. Ubeydullah ise, ticaret maksadıyla Şam'da (Suriye taraflarında) bulunuyordu. Rasûlullah (sav) da ona ganimetten payını verdiği gibi, mükâfaatı hakettiğini de belirtmiştir. Bundan dolayı o da Bedir'e katılanlardan sayılır.

Said b. Zeyd de yine Şam taraflarında olduğu için Bedîrfe katılmamıştı. Rasûlullah (sav) ona da ganimetten payını verdiği gibi, mükâfaatı hakettiğini de belirtmiştir. Bundan dolayı o da Bedir'e katılanlar arasında sayılır,

İbnü'l-Arabî der ki: Hudeybiye'de bulunanlara Hayber (ganimetlerinden) pay verilmesine gelince; bu, şanı yüce Allah'ın verdiği bir söz gereği idi. Allah onlara özel olarak bu sözü vermişti. O bakımdan başkaları bu hususta onlara ortak olamaz. Osman, Said ve Talha (r.anhumVa gelince, Hz. Peygam-ber'in bunlara beşte birden pay vermiş olması ihtimali de vardır. Çünkü ümmet, herhangi bir mazeret dolayısıyla savaştan geri kalan kimseye pay verilmeyeceği hususu üzerinde icma etmiştir.

Derim ki: Zahiren görülen o ki, bu, Hz. Osman, Talha ve Said'e has bir özelliktir. Başkaları bu konuda onlara kıyas edilemez. Onların payları da beşte birden değil de, Bedir'e fiilen katılanlar gibi ganimetin kendisinden îdi. Hadislerden zahir olarak anlaşılan budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Buharı İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet eder: Osman (r.a)'ın Be-dir'de hazır bulunmayışının sebebi şudur. O, Rasûlullah (sav)'ın kızı ile evli idi ve hasta idi. Peygamber (sav) ona: "Senin için Bedir'de hazır bulunan bir kimsenin hem ecri, hem de ganimetten payı vardır" diye [\[170\]](#)buyurmuştu.[\[171\]](#)

25. Allah'ın Hükmünü Kabul Etmek ve İman:

Yüce Allah'ın: "Eğer Allah'a... inanmışsanız* buyruğu ile ilgili olarak ez-Zeccâc bir kesimden naklederek şöyle demektedir: Bunun anlamı şudur: Eğer siz inanmış iseniz, bilin ki muhakkak Allah sizin mevlâruzdir. Buna göre, buradaki şart, yüce Allah'ın bu va'di ile ilgilidir. Bir başka kesim ise şöyle demektedir: Şart, yüce Allah'ın: "Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin..." buyruğu ile alakalıdır.

İbn Atiyye der ki: Sahih olan da budur. Çünkü yüce Allah'ın: "Bilin ki" buyruğu, ganimetlere dair emrine teslimiyet göstermek ve kayıtsız şartsız bağlanmak emrini ihtiva etmektedir. Bu anlama göre şart, "bilin ki..." buyruğuna taalluk eder. Yani, eğer sizler Allah'a iman eden kimseler iseniz, ganimetin

paylaştırılması ile ilgili Allah'ın size bildirmiş olduğu hususlarda onun emrine uyunuz ve teslimiyet gösteriniz.

Yüce Allah'ın: Türkan günü olan İki ordunun" buyruğundaki Allah'ın hizbi (tarafkarları) ile şeytan hizbinin "karşılaştıkları günde kulumuza indirdiğimize İnanmışsanız..." buyruğunda yer alan "indirdiğimize" kelimesi "Allah'a" lafzına atfedilmiş ve cer mahallindedir. "Furkan günü" ise, hak ile batılı birbirinden ayırdığım gün demektir ki, bu da Bedir günüdür. "Allah herşeye gücü yetendir." [\[172\]](#)

42. Hani siz, vadinin yakın kenarında İdiniz. Onlar ise en uzak kıyısında idiler. Kervan ise sizden daha aşağıda idi Eğer onlarla buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız, muhakkak vakit tayininde anlaşmazlığa düşerdiniz. Fakat Allah gerçekleşmesi gereken bir emri yerine getirmek için (sizi bir araya getirdi). Tâ ki, helak olan kişi apaçık bir delil üzere helak olsun. Hayatta kalan kişi de apaçık bir delil üzere yaşasın. Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, herşeyi bilendir.

"Hani siz, vadinin yakın kenarında idiniz. Onlar ise en uzak kıyısında idiler" buyruğunun anlamı şudur: İşte siz, bu halde iken biz de kulumuza hükümlerimizi indirmiştik. Yahut anlam: Siz, vadinin yakın kenarında olduğunuz zamanı hatırlayınız... şeklinde de olabilir.

"Vadinin kıyısı" demektir. "Ayn" harfi Ötreli ve esreli olarak da okunmuştur. Ötreli okuyuşa göre çoğulu; şeklinde gelir, esreli okuyuşa göre ise çoğulu; şeklinde gelir.

"Yakın" kelimesi nin müennesidir. "En uzak" kelimesi ise 'ın müennesi olup bunlar sırasıyla, "Yaklaştı, yaklaşır" ile Uzaklaştı, uzaklaşırdan gelmektedir.

"En uzak" anlamındaki kelimenin aslı "vav"lı olmakla birlikte; şeklinde söylendiği de olur. "Vav"lı söyleyişi Hicazlıların söyleyişidir.

"Vadinin yakın'ı Medine tarafında bulunuyordu. Uzak kıyısı ise Mekke tarafında idi. Yani sizler, vadinin Medine'ye yakın olan kıyısında konaklamış, düşmanınız ise uzak olan tarafında konaklamış bulunuyordu. "Kervan ise sizden daha aşağıda İdi." Maksat Ebu Süfyan'ın ve diğerlerinin kervanıdır. Bu kervan, içinde bulunan mallarla deniz kıyısında ve onlardan daha aşağılarda bir yerde idi,

Bir diğer görüşe göre buradaki kervandan kasıt, onların (.rnuşlumanların) eşyalarını taşıyan develerdi. Bunlar, şanı yüce Allah'ın onlara muvafakiyeti dolayısı ile, kervana gelebilecek herhangi bir zarardan emin bulundukları bir yerde idiler. Yüce Allah, böylelikle onlara üzerindeki nimetlerini hatırlatmaktadır.

"Kervan" kelimesi mübtedâdır. "Sizden daha aşağıda idi" ise, haber mevkiinde

zarftır. Sizden daha aşağı bir yerde bulunuyordu demektir. el-Ahfeş, el-Kisaî ve el-Ferrâ da; Kervan İse sizden daha aşağıda İdi" ifadesinin Kervan mevki olarak sizden daha aşağılarda bir yerdeydi anlamına geleceğini kabul etmişlerdir.

Deveye binenler, kervan" kelimesi; 'in çoğuludur. Araplar, ancak deveye binmiş topluluğa bu ismi verirler. İbn es-Sikkît ve dil bilginlerinin çoğunluğu, ancak deveye binmiş kimse ve kişilere denildiğini nakietmişlerdir. Ata yahut başka herhangi bir bineğe binmiş olan kimseye ise, denilmez. ancak develere binmiş kimseler hakkında kullanılır. Bu açıklamalar İbn Fâris'ten nakledilmiştir.

"Eğer onlarla buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız, muhakkak vakit tayininde anlaşmazlığa düşerdiniz." Yani onların çokluğu, sizin de azlığınız dolayısıyla böyle bir ittifak ve sözleşme sözkonusu olmamıştı. Çünkü sizler, onların çokluğunu bilseydiniz, elbette geri kalırdınız. Yüce Allah ise bu şekilde sizleri karşı karşıya getirdi.

"Fakat Allah" mü'minleri zafere kavuşturmak ve dini galip kılmak gibi "gerçekleşmesi gereken bir emri yerine getirmek için (sizi bir araya getirdi)."

"Yerine getirmek için* buyruğundaki "lam" harfi, hazfedilmiş bir fiile taalluk etmektedir. Yani, Allah böyle bir işi gerçekleştirmek İçin onları bir araya topladı, demektir. Daha sonra İam"ı tekrar ederek "Ta ki... helak olsun" diye buyurdu. Yani, onları belli birisi gerçekleştirmek için bir araya topladı.

"Tâ ki, helak olan kişi" buyruğundaki; "Kişi" ref (özne olarak) mahallindedir. "Hayatta kalan" da "helak olan kişi" üzerine atf ile nasb mahallindedir.

"Apaçık bir delil (beyyine)" ise, belge ve burhan ortaya koymaktır. Yani, ölen kimse kendisinin gördüğü apaçık bir delil,'müşahade ettiği ibret ve bunun sonucunda da ona karşı kesin olarak delil ortaya konulmuş halde ölsün, hayatta kalan da aynı şekilde hayatta kalsın. İbn İshâk der ki: Tâ ki, kendisine karşı delil ortaya konulup ileri sürecektir mazereti kalmadıktan sonra kâfir olan kâfir olsun ve yine aynı esaslar üzere iman eden de iman etsin.

"Hayatta kalan" ifadesi, aslına uygun olarak diye İki yâ" ile de okunmuştur, şeddeli bir "yâ" ile de okunmuştur. Asla göre iki "yâ" ile okuyuş, Medinelilerin, el-Bezzî ve Ebu Bekr'in kıraatidir. (Şeddeli tek "yâ" ile okuyuş.) diğerlerinin kıraatidir. Ebu Ubeyd'in tercih ettiği kıraat de budur. Çünkü, Mushafta böylece yazılmıştır.[\[173\]](#)

43. Hani Allah onları rüyada sana az göstermişti. Eğer onları sana çok gösterseydi, elbette korkuya kapılacaktınız ve İş hakkında çekîsecektiniz. Ama Allah kurtardı. Şüphesiz O, kalplerde olanı hakkıyla bilendir.

Mücahid der ki: Peygamber (sav) rüyasında onların çok az olduklarını görmüştü

Bunu ashabına anlattı, böylelikle Allah onlara sebat verdi.

Bir görüşe göre de: "Rüya'dan kasıt, uykunun mahalli olan gözdür. Bu da; senin uyku mahallin olan gözünde göstermişti, takdirindedir ki, bu takdiri ifadeler hazfedilmiştir. Bu açıklamalar el-Hasen'den nakledilmiştir. Ez Zeccâc der ki: Bu güzel bir açıklama olmakla birlikte, birinci açıklama arapça kurallarına daha uygundur. Çünkü, (bir sonraki âyette) şöyle buyurulmaktadır: "Hani siz, karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu." (el-Enfâl, 8/44) İşte bu, burada karşılaşma esnasındaki görmenin sözkonusu edildiğini, öbürünün ise rüyadaki görmeyi sözkonusu ettiğini göstermektedir.

"Elbette korkuya kapılacaktınız" yani, savaştan korkardınız. "Ve iş hakkında çekilecektiniz" anlaşmazlığa düşecektiniz. "Ama Allah kurtardı." Sizi ayrılığa düşmekten korudu. İbn Abbas ise, korkaklıktan korudu, diye açıklamaktadır. Her ikisinden de korudu anlamına gelme ihtimali de vardır. "Kurtardı* anlamındaki; kelimesi, zafer ile müslümanların işini tamama erdirdi diye de açıklanmıştır. [\[174\]](#)

44. Hani siz, karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu. Tâ ki, Allah, gerçekleşmesi gereken bir emri yerine getirsin. Bütün işler ancak Allah'a döndürülür.

"Hani siz, karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyordu" buyruğunda sözü edilen bu durum, uyanıkken gösterme durumudur. Bununla birlikte eğer; uykudan kasıt, uykunun ortaya çıktığı yer olan gözdür, denilecek olursa, birinci göstermenin de uyanıkken gösterme diye anlaşılması mümkündür. Buna göre birinci (bir önceki âyetteki) gösterme. Peygamber (sav)"a has bir gösterme olur, burada sözü edilen ise herkes hakkında sözkonusu olur.

İbn Mes'ud der ki: Bedir günü yanımda bulunan bir kimseye ne dersin, yetmiş kişi varlar mı diye sordum, o, yüz kişiye yakındırlar, dedi. Biz, bir kişi esir aldık ve kaç kişi idiniz diye sorduk, bin kişi idik diye cevap verdi.

"Sizi de onların gözlerinde azaltıyordu." Bu da savaşın başlangıcında olmuştu. Öyle ki, Ebu Cehil o gün: Bunlar, bir deve eti yemekle doycak sayıdadırlar. Haydi onları bir defada yakalayiverin ve iplere bağlayın, demişti. Savaşa başlamaları ile birlikte müslümanlar gözlerinde büyüdü ve sayıları çok görünmeye başladı. Nitekim, Âl-i İmran Sûresi'nde de açıklandığı üzere-, "Onlar, öbürlerini gözleriyle kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı" (Âl-i İmran, 3/13) diye buyurmaktadır.

"Tâ ki, Allah, gerçekleşmesi gereken bir emri yerine getirsin." Yüce Allah, bu

buyruğu burada da tekrarlamaktadır. Çünkü, (42. âyet-i kerimede geçen) birincisinde anlam, karşılaşma ile ilgilidir. İkincisinde ise, müşriklerin öldürülmesi ve dinin üstün kılınması ile ilgilidir. Bu da müslümanlar üzerindeki nimeti tamamlamaktır. "Bütün işler ancak Allah'a döndürülür." Yani, bütün işler sonunda O'na döner ve O'na varır.[\[175\]](#)

45. Ey iman edenleri Bir topluluk ile karşılaşırsanız sebat edin. Allah'ı da çokça anın ki, felah bulaşınız.

"Ey İman edenler! Bir topluluk" bir cemaat "İle karşılaşırsanız sebat edin." Kâfirlerle çarpışma esnasında sebat edip direnç göstermek emredü-mektedir, Nitekim, bir önceki âyet-i kerimede de kâfirlerin önünden kaçmak yasaklanmaktadır. Buna göre, emir ve yasak aynı anlamı ihtiva etmektedir. Bu ise, düşmana karşı durmak ve ona karşı yiğitçe direnmeyi te'kidir.

"Allah'ı da çokça anın ki felah bulaşınız." İlim adamlarının burada sözü geçen Allah'ı anmak (zikir) ile ilgili üç görüşü vardır:

1- Kalplerinizin korkuya kapılması esnasında Allah'ı anınız. Çünkü sıkıntılı hallerde O'nu anmak, sebata yardımcıdır,

2- Kalplerinizle sebat edin, dillerinizle O'nu anın. Çünkü kalp, düşmanla çarpışmak esnasında rahat olmaz, dil de ızdırap duyar. Yüce Allah, kendisini anmayı emrederek kalbin yakîn üzere, dilin de zikir üzere sebat göstermesini ve Talut ile birlikte bulunan savaşçıların söyledikleri şu sözleri söylemelerini istemektedir: "Rabbimiz, üzerimize sabır yağdır, ayaklarımıza sebat ver. Kâfirler topluluğuna karşı da bize yardım et. "(elBakara, 2/250) Bu durum ise, ancak yüce Allah'ı güçlü bîr şekilde tanımak ve keskin bir basî-reie sahip almak hali ile ortaya çıkar. İşte, insanlar arasında övülen kahramanlık da budur.

3- Canlarınızı satın almış olması ve canlarınıza vermiş olduğu değerler hususunda Allah'ın size olan sözlerini hatırlayın.

Derim ki: Daha zahir olan, dilin kalbe uygun düşen zikridir. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî der ki: Herhangi bir kimseye Allah'ı zikretmeyi terk hususunda ruhsat verilecek olsaydı, elbette Zekeriyâ'ya ruhsat verilirdi. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Senin alametin işaretle hariç insanlarla üç gün konuşamamandır. Rabbini çokça zikret..." (ÂI-i İmran, 3/41) Aynı şekilde savaşta bulunan kimseye de ruhsat vermesi gerekirdi. Oysa yüce Allah: "Bir topluluk İle karşılaşırsanız sebat edin, Allah'ı da çokça anın..." diye buyurmaktadır,

Katade der ki: Yüce Allah kılıçlarla vuruşma esnasında zikrin en hatıra gelmeyeceği bir yerde kullarına kendisini anmalarını emretmiştir. Bu zikrin ise

hafi (gizli) olması gerekir. Çünkü, savaş esnasında sesi yükseltmek, eğer zikreden tek bir kişi ise, bayağı bir iş ve mekruhtur. Eğer hamle esnasında ve hep-birlikte yapılacak olursa, güzeldir. Çünkü bu, düşmanların gücünü dağıtır. Ebû Dâvûd, Kays b. Ubad'dan şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav)'ın ashabı savaş esnasında ses çıkarmayı hoş görmüyorlardı.[\[176\]](#) Ebu Burde de babasından, o Peygamber (sav)'dan buna benzer bir rivayet nakletmektedir.[\[177\]](#) İbn Abbas der ki: Savaş esnasında ağzı burnu kapatmak mekruhtur. İbn Atiyye de der ki: Murabıtlar bu şekilde kendilerini korumakla birlikte savaş esnasında ağız ve yüzlerini örtmeyi terk etmek suretiyle Alla hu alem buna uymuş olmalıdırlar.[\[178\]](#)

46. Allah'a ve Rasûlüne İtaat edin. Birbirimizle çekişmeyin. Sonra korkuya kapılırsınız, gücünüz gider. Bir de sabredin. Şüphesiz ' Allah sabredenlerle beraberdir.

"Allah'a ve Rasûlüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin" anlamındaki bu buyruk, onlara yapılan tavsiyelere devam ve Bedir ile ilgili hususlardaki anlaşmazlıktan ve birbirleriyle çekişmeleri konusunda yaptıklarının engellenmesi mahiyetindedir.

"Sonra korkuya kapılırsınız" kelimesi, nehyin cevabı olarak başına gelen "fe" harfî ile nasb mahallindedir. Sibeveyh ise, burada "fe" harfinin hazfedilmesi ve meczum gelmesini uygun kabul etmezken, el-Kisâfî bunu uygun görmektedir. Bu kelimeşeklinde, "şin" harfî esreli olarak okunmuş ise de böyle bir kullanım bilinmemektedir.

"Gücünüz gider" kelimesindeki "rüzgâr" anlamındaki rih, güç ve yardım demek olduğundan, gücünüz ve yardımınız, zaferiniz gider, anlamındadır. Nitekim bir kimse bir işte galip ise; denilir. Şair der ki:

"Senin rüzgârların estiğinde (zafer elde ettiğinde) onu ganimet bil! Çünkü dalgalanan herbir şeyin bir de durulması vardır."

Katade ve İbn Zeyd der ki: Esip kâfirlerin yüzüne çarpan bir rüzgâr olmadan hiçbir zafer elde edilmemiştir. Nitekim Hz. Peygamberin: "Bana doğu tarafından esen (sabâ) rüzgârı ile yardım edildi. Âd kavmi ise, batıdan esen rüzgâr (debûr) ile helak edildi"[\[179\]](#) buyruğu da bu kabildendir. el-Hakem der ki: Burada "gücünüz (rüzgârınız) gider" buyruğu, doğudan esen (sabâ) rüzgârı gider demektir. Zira Muhammad (sav) ve onun ümmeti bu rüzgâr ile yardıma mazhar olmuştur. Mücahid de der ki: Muhammed (sav)'ın ashabının, Uhud günü onunla çekişmeleri üzerine güçleri kaybolmuştur.

"Bir de sabredin. Şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir" buyruğu, sabrı emretmektedir. Sabır ise her durumda özellikle savaş halinde övülen bir özelliktir. Bu da yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, bir topluluk ile karşılaşırsanız sebat edin' (el-Enfal, 8/45) buyruğuna benzemektedir.[\[180\]](#)

47. Yurtlarından çalım satarak İnsanlara gösteriş yaparak çıkan ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın. Allah yaptıklarını çepeçevre kuşatandır. Bu buyruğunda yüce Allah, Bedir günü kervanın yardımına gitmek üzere çıkan Ebu Cehil ve arkadaşlarını kastetmektedir. Bunlar, cariyeler, şarkıcılar ve çalgı aletleri ile birlikte çıkmışlardı. el-Cuhfe'ye vardıkları sırada Ebu Cehil'in arkadaşı olan Kinaneli HuM, oğullarından birisi ile Ebu Cehil'e bazı hediyeler göndermiş ve: Dilersen sana savaşçılarla yardım edeyim, dilersen de kaviminden çabucak yola koyulabilecek kimselerle bizzat senin yardımına geleyim, demişti. Ebu Cehil şu cevabı vermişti: Eğer Muhammed'in iddia ettiği gibi biz Allah ile savaşıyor isek, Allah'a andolsun ki, bizim Allah'a karşı koyacak gücümüz olmaz. Eğer insanlarla savaşacak olursak, Allah'a an-dolsunki, insanlara gücümüz yeter. Ailah'a yemin olsun, Bedir'e varıp orada şaraplar içmedikçe, cariyeler bize çalgılar çalmadıkça Muhammed ile savaşmaktan dönmeyeceğiz. Çünkü Bedir, arap panayırlarından bir panayır, pazarlarından bir pazardır. Böylelikle araplar, bizim bu çıkışımızı işitsin ve ebediyete kadar bizden korkup çekinsin. Sonra Bedir'e geldiler. Fakat başlarına gelen geldi ve helak oldular. Çalım satmak, sözlükte yüce Allah'ın nimetleriyle sahip olduğu gücü ve ihsan etmiş olduğu afiyeti, masiyetlere karşı güç kazanmak için kullanmak demektir. Bu kelime burada hal mevkiinde mastardır. Yani onlar, azgınlaşmış halde gösteriş yapanlar ve Allah'ın yolundan alıkoyanlar olarak çıkmışlardı, demektir. Onların alıkoymaları, insanları saptırmaları demektir.[\[181\]](#)

48. Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve şöyle demişti: "Bugün İnsanlardan siki yenebilecek yoktur. Ben de muhakkak sizin yarduncuımm." İki ordu birbirini görünce, iki topuğu üstüne gerisin geri kaçarak: "Benim sizinle hiçbir ilişkim yok. Gerçekten ben sizin göremeyeceğinizi görüyorum. Ben, muhakkak Allah'tan korkarım. Allah, cezası çok şiddetli olandır" demişti. Rivayete göre şeytan o gün onlara, Sürâka b. Malik b. Cu'şum suretinde görünmüştü. Sürâka ise Bekr b, Kinaneoğullarından idi. Kureyşliler, Bekr oğullannın arka taraflarından gelip kendilerine saldıracağından korkuyorlardı. Çünkü, Bekroğullannndan birini öldürmüşlerdi. Şeytan onlara görününce: "Bugün insanlardan sizi yenebilecek yoktur" şeklinde âyet-i kerimedeki sözlerini

söyledi. ed-Dalihak der ki: Bedir günü İblis onlara sancağı ve askerleriyle geldi. Kalplerine asla yenilmeyecekleri ve atalarının dini üzerine çarpıştıkları telkinlerini verdi.

İbn Abbas'tan da şöyle dediği nakledilmektedir: Yüce Allah, Peygamberi Muhammed (sav)'a ve mü'minlere bin melek yardımcı göndermiş idi. Cebrail (a.s.) beşyüz melek ile bir kanatta, Mikail de beşyüz melek ile öbür kanatta idi. İblis de Mudlîcoğullarından bir takım kimseler suretinde, beraberinde sancak bulunduğu halde şeytanlardan bir ordu ile geldi. Şeytan, Sürâka b. Malik b. Cuşum suretinde İdi. Müşriklerle: "Bugün İnsanlardan sizi yenecek kimse yoktur," demişti.

Taraflar saf tutunca, Ebu Cehil: Allah'ım, bizim hangimiz hakka daha yakınsa Sen ona zafer ver demişti. Rasûlullah (sav) da elini kaldırıp şöyle dua etmişti: "Rabbim eğer Sen bu topluluğu helak edecek olursan, yeryüzünde ebediyen Sana ibadet olunmayacaktır."

Cebrail: "Bir avuç toprak al" deyince, Hz. Peygamber bir avuç toprak alarak yüzlerine doğru fırlattı. Gözüne, burnuna, ağzına bu topraktan isabet etmedik bir müşrik kalmadı. Geri dönerek kaçtılar. Cebrail (a.s) da İblis'in üzerine gitti. İblis, onu gördüğünde, eli müşriklerden birisinin elinde idi. Hemen elini ondan çekti ve taraftarlarıyla birlikte arkasını dönüp kaçtı. Adam ona: Ey Sürâka, bize yardım edeceğine iddia etmiyor muydun? deyince, şeytan şöyle dedi: "Ben sizden uzağım. Ben sizin görmediğiniz şeyleri görüyorum." Bunu Beyhakî ve başkaları zikretmektedir.

Mâlik'in Muvatta'ında da İbrahim b, Ebi Able'den, o, Talha b. Ubeydul-lah b. Kerîz'den naklettiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şeytan, arafe günü kendisini küçük, hakir, kovulmuş ve öfkeli gördüğü kadar hiçbir gün görmüş değildir. Bunun sebebi ise, ilahi rahmetin sağanak sağanak inişini, Allah'ın da büyük günahları bağışlamasını görmesinden başkası değildir. Bundan tek istisna Bedir günü gördükleridir." Ey Allah'ın Rasulü, Bedir günü ne gördü ki? denilince, şöyle buyurdu: "O, Cebraili, melekleri savaş için düzene koyarken gördü."[\[182\]](#)

"Gerisin geri kaçtı"; Süleym şivesinde geri döndü demektir. Bu açıklama Müerric ve başkalarından nakledilmiştir. Şair de şöyle demektedir:

"Gerisin geri dönüp kaçmak şeref değildir,

Hiç şüphesiz şeref, mızrak ve okların üzerine gitmektir."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Geride kalanların dönüp kaçmalarının kendilerine bir faydası olmaz. Önden gidenlere de ileri atılmaları zarar vermedi."

Ancak, burada geri dönüp kaçmak değil, bırakıp kaçmak kastedilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber: "Şeytan, ezanı işitti mi, seslice yellenerek arkasını döner kaçar"[\[183\]](#) diye buyurmaktadır.

"Ben muhakkak Allah'tan korkarım." Denildiğine göre İblis, Bedir günü kendisine mühlet verilen gün olacağından korktu. Bir diğer görüşe göre İblis: "Ben muhakkak Allah'tan korkarım" derken yalan söylemişti. Ama yardım edecek gücü olmadığını da bilmişti.

Himaye eden, yardımcı, komşu kelimesinin çoğulu; şeklinde gelir. Bunun azlık çoğulu ise; şeklindedir.[\[184\]](#)

49- O zaman münafıklarla kalplerinde hastalık olanlar: "Bunları dinleri aldattı" diyordu. Halbuki kim Allah'a dayanıp güvenirse, hiç şüphesiz Allah, mutlak galiptir, Hakimdir.

Denildiğine göre münafıklardan kasıt, iman ettiklerini açığa vurmakla birlikte küfürlerini gizleyen kimselerdir. Kalplerinde hastalık bulunanlar ise, münafıklardan ayrı şüphe içerisinde bulunanlardır. Çünkü bunlar henüz İslâm'a yeni girmiş ve nisbeten kalplerinde zaaf bulunan kimselerdi. Savaşa çıkmaları ve iki saftın karşı karşıya gelmesi esnasında "bunları dinleri aldattı" demişlerdi.

Bir diğer görüşe göre ise, burada münafıklar da kalplerinde hastalık bulunanlar da aynı kimselerdir. Daha uygun olanı da budur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar ki, gayba inanırlar" dedikten sonra: "Onlar, sana indirilene iman ederler" (el-Bakara, 2/3-4) diye buyurmaktadır. Halbuki, bunların ikisi de aynıdır.[\[185\]](#)

50. Meleklerin, o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura ve: "O yakıcı azabı tadın" diye diye canlarını alırken bir görseydin.

51."Bu, ellerinizin daha önce yaptıkları yüzündendir. Ve hiç şüphesiz Allah'ın kullarına zulmedici olmadığındandır."

Denildiğine göre, bununla yüce Allah, Bedir günü öldürülmeyip geriye kalan kimseleri kastetmektedir. Bir diğer görüşe göre bu, Bedir günü öldürülen kâfirler hakkındadır.

"...Se, ...sa" şart edatının cevabı muhzuftur. Takdiri de: ... görseydin, sen çok büyük bir iş görmüş olacaktın, şeklindedir. Mücahid ve Said b. Cü-beyr'e göre, "Yüzlerine ve arkalarına" buyruğundaki "arkalarından kasıt, kinaye yoluyla onların kışkılarıdır. el-Hasen'e göre ise sırtlarıdır. "Vura vura" anlamındaki kelime de hal mevkiindedir. el-Hasen ayrıca şöyle demektedir: Bir adam, Rasûlullah

(sav)'a: Ey Allah'ın Rasulü dedi. Ben, Ebu CehîPin sırtında ayakkabı bağı gibi birşey gördüm. Hz. Peygamber: "İşte o, meleklerin vurmasıdır* buyurdu.

Şöyle de denilmiştir: Buradaki vurmak ölüm esnasında olur. Kıyamet gününde ateşe götürülecekleri vakit olması da muhtemeldir. "O yakıcı azabı tadın" buyruğu ile ilgili olarak el-Ferrâ şöyle demektedir: Yani, "melekler... tadın, derler" takdirinde olup, bu "derler" fiili hâzfedilmiştir.

el-Hasen der ki: Bu söz kıyamet günü söylenecektir. Cehennem bekçileri onlara: Yakıcı (ateş) azabı(m) tadın diyeceklerdir. Rivayete göre, kimi tefsirlerde şöyle kaydedilmektedir: Melekler ile birlikte demirden tokmaklar vardı. Onlar, darbe indirdiler mi, yaralarında ateş alev alırdı. İşte yüce Allah'ın: "O yakıcı azabı tadın" buyruğu ile anlatılan budur.

Tatmak: zevk" hem hissen, hem de manen olur. Bu tabir ibtilâ ve deneme yerine de kullanılır. Mesela; Bu ata bin ve onu tat (dene)" denildiği gibi, "Filana bak ve onun yanında bulunanın tadına bak (dene, sına)" da denilir. Şair eş-Şemmâh da bîr atı vasfeder-ken şöyle demektedir:

"Tadına baktı. O da ona bir parça yumuşaklık gösterdi d kadar. Bununla birlikte ona ok batırılacak olsa, bunu engeller."

(Yani, bu atın huyu yerine göre yumuşak, yerine göre serttir).

Bu kelime aslında ağız yoluyla tatmaktan gelmektedir.

"Bu" ref mahallindedir. Durum işte böyledir, anlamındadır. Yahut da "bu" sizin cezanız, "ellerinizin daha önce yaptıkları" kazandığı günahları "yüzündendir ve hiç şüphesiz Allah'ın kullarına zulmedici olmadığındandır." Çünkü, yüce Allah doğru yolu açıklamış ve peygamberler göndermişti. Ne diye muhalefet ettiniz?

" ... ve hiç şüphesiz" "Yaptıkları şeyler"e atf ile cer mahallindedir. Bununla birlikte; anlamında, "be" hâzfedilmiş olarak nasb mahallinde de kabul edilebilir. Yahut da; "Ve bu hiç şüphesiz Allah'ın..." anlamında da olabilir, Bu" edatına atf-ı nesak olarak ref mahallinde de olabilir.[\[186\]](#)

52. Tıpkı Firavun hanedanı İle onlardan öncekilerin gidişi gibi. Onlar Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi de, Allah da kendilerini günahları sebebiyle yakalamıştı. Şüphesiz kî Allah güçlüdür, cezası çetin olandır.

"Gidiş", âdet demektir. Buna dair açıklamalar Âl-i İmran Sûresi'nde (3/11. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yani, ruhlarının kabzedilmesi ile, kabirlerde bunlara azab etmekteki âdet, Firavun hanedanınıninki gibidir.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Firavun hanedanı suda boğulmak suretiyle cezalandırıldığı gibi, bunlar da öldürülmek ve çoluk çocukları esir alınmakla cezalandırıldılar. Yani, bunlara azap etmekteki âdet, Firavun

hanedanına yapılanı andırmaktadır.[\[187\]](#)

53. Bunun sebebi şudur: Bir kavim nefislerinde olanı değiştirmedikçe Allah onlara ihsan ettiği nimeti değiştirici değildir. Ve şüphesiz ki Allah herşeyi İştendir, bilendir.

Bu buyruk, (azap için) gerekçe mahiyetindedir. Yani, bu şekilde cezalandırma, onların Allah'ın nimetini değiştirmeleri, tebdil etmeleridir. Kureyş içine Allah'ın nimeti; verimlilik ve bolluktur; güvenlik ve afiyettir: "Görmedilermi ki Biz onlara güvenilir bir haram (belde) kıldık. Bununla birlikte onların etrafındaki insanlarda kapılıp alınmaktadırlar..." (el-Ankebût, 29/67) es-Süddî der ki: Allah'ın onlara nimeti Muhammed (sav)'dır. Ancak onu inkâr ettiler. O bakımdan o da Medine'ye göç etti, ilâhî ceza da müşrikleri buldu.[\[188\]](#)

54. Tıpkı Firavun hanedanı ile onlardan öncekilerin gidişi gibi. Onlar, Rabblarının âyetlerini yalanlamışlardı. Biz de günahları yüzünden onları helak etmiş, Firavun hanedanını da suda boğmuştuk. Hepsi de zâlimdiler.

Bu buyruk bir tekrar değildir. Çünkü, birincisi yalanlamadaki âdet ve gidişi anlatmakta, ikincisi ise değiştirmekteki âdeti dile getirmektedir. Âyetin geri kalan bölümleri İse açıktır.[\[189\]](#)

55. Yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü kâfirlerdir. Artık onlar iman etmezler.

56. Onlar, kendilerinden birtakım kimselerle antlaşma yaptığın her seferinde, ardından ahidlerini bozanlardır. Onlar sakınmazlar da.

"Yeryüzünde yürüyen* hareket eden "canlıların* canlı varlıkların arasından "Allah katında" Allah'ın ilim ve hükmü gereğince "en kötüsü kâfirlerdir. Altık onlar İman etmezler." Yüce Allah'ın: "Çünkü Allah katında yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü, akıl etmeyen sağır ve dilsizlerdir* (el-Enfal, 8/22) buyruğu da buna benzemektedir.

Daha sonra yüce Allah bunların niteliklerini de belirterek şöyle buyurmaktadır: "Onlar, kendilerinden birtakım kimselerle antlaşma yaptığın her seferinde, ardından ahidlerini bozanlardır. Onlar sakınmazlar da." Yani, İn-tikâm alınacağından korkmazlar da.

"(fi1;.): Kendilerinden" buyruğundaki, "...den" anlamını veren; teb'îz (kısmîlik) içindir. Çünkü antlaşma onların ileri gelenleri ile yapılır ve onlar da bunu bozarlar.

Burada kastedilenler, Mücahid ve başkalarının görüşüne göre Kurayza ve Nadiroğullarıdır. Bunlar, antlaşmayı bozarak Mekke müşriklerine silah yardımında bulundular. Sonra da özür beyan ederek; unuttuk dediler. Hz. Peygamber onlarla ikinci bir defa daha antlaşma yaptı, bunu da Hendek günü bozdular.[\[190\]](#)

57. Eğer bunları savaşta yakalarsan, onlara yaptıklarıyla arkalarındakileri dağıt da ibret alsınlar.

Bu buyruk, şart ve onun cevabını ihtiva etmektedir. Başa geldiğinden te'kid için "nün" gelmiştir. Basra'lı nahivcilerin görüşü budur. Kûfeliler ise şöyle derler: Şeddeli ve şeddesiz "nûn" ile birlikte şart ve ceza cümlesinde fiilde yer alır. Böylelikle şartın cevabı olan ceza ve muhayyerliğin arasındaki fark ortaya çıkmış olur. "Bunları yakalarsan'ın anlamı ise, onları esir edip bağlayacak olursan, yahut da onları kendilerine güç yetirip yenik düşürecek ve zaaf hallerinde bulacak olursan... demektir. Bu anlam, lafızdan anlaşılan manadır. Çünkü, burada "savaşta" ifadesi de yer almaktadır.

Kimileri de şöyle açıklamıştır: Onlara rastlar ve onlarla karşılaşırsan... Nitekim; "Onu buldum" demektir. ise, ele geçirmek istediği ve yapmak istediği şeyi çabucak gerçekleştiren kişi demektir. Ancak, açıklamış olduğumuz gibi, âyet-i kerimeye uygun düşmesi dolayısıyla birinci görüş daha uygundur. Bir kimse ile rastlaşan kişinin galip gelerek, bu suretle başkalarını dağıtması mümkün olabileceği gibi, galip gelemeyebilir de. sözlükte, içi boş mızrağın ve benzeri şeylerin kendisi ile bağlandığı bağ demektir. Nâbiğa'nın şu beyiti de bu anlamdadır:

"Sen, Kuaynhları (yardıma) çağırıyorsun. Halbuki onlara vurulan zincirler, Mızrakların ucuna bağlanmış bağlar gibi (bileklerinde) iz bırakmıştır."

"Onlara yaptıklarıyla arkalarındakileri dağıt." Said b. Cübeyr der ki: Yani, onlara yaptıklarıyla arkalarında bulunanları korkutup uyar. Ebu Ubeyd der ki: Bu kelime, Kureyşlilerin kullandıkları bir kelime olup onlara yaptıklarını başkaları da işitsin demektir. ed-Dahhak, onları ibretli bir şekilde cezalandır diye açıklarken, ez-Zeccac da, onları öldür ki, geriye kalanları bundan dolayı darmadağın olsunlar, diye açıklamıştır.

Sözlükte "Dağıtmak ve ayırıp birbirinden uzaklaştırmak" demektir. Mesela ifadesi, onları yerlerinden kopardım ve ayrılmak zorunda bırakacak şekilde filanoğulları oradan kovdum, demektir. Tek kişi hakkında da aynı anlamda kullanılır. Mesela, "Ben onu vatanından ve akrabalarından ayrı ve uzak koydum," demek olur. Huzeylliterden bir şair de şöyle demektedir:

"Hergün (Mekke'nin) vadilerinde dolaşıp dururum (Beyinsizleri yakalamakla görevli) Hakim (adlı kişi) beni duyar da beni uzaklaştırıp kovar korkusuyla." Sahibinden ayrılıp uzaklaşması halinde, deve ve binek için kullanılan, tabiri de buradan gelmektedir. Âyet-i kerimedeki; "Kimse, kimseler," anlamındadır. Bu açıklamayı el-Kîsaî yapmıştır.

İbn Mes'ud'dan da bu kelimeyi noktalı "zel" ile; (vü) şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir ki, (dâl ile okunuşu ile birlikte) iki ayrı söyleyiştir. Kut-rub ise şöyle demektedir: "Zel" ile okuyuş, ibretli bir şekilde cezalandırmak. "Dâl" ile okuyuş ise, darmadağın etmek demektir. Bu açıklamayı da es-Sa'le-bî nakletmiştir. el-Mehdevî ise der ki: "Zel" ile okuyuşun açıklanabilir bîr tarafı yoktur. Ancak birbirlerine yakınlıkları dolayısıyla "dâl" harfinin yerine kullanılmış oiması hali müstesna. Çünkü dilde, "zel" harfi ile bu kelimenin kullanıldığı bilinmemektedir, "Arkalarındakiler" anlamındaki kelime; "Arkalarından" (anlamında) "mim ile fe" harfi esreli olarak da okunmuştur. "... da ibret alsınlar." Yani, senin onlara vermiş olduğun sözü hatırlasınlar.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu, dağıtılan kimselerin arkalarında bulunanlar ile alakalıdır. Çünkü, öldürülen kimsenin herhangi bir şekilde ibret alması söz-konusu olmayacağına göre anlamı, o halde sen bunlara yaptıklarınla onlar gibi davranan ve gerilerinde bulunan kimseleri dağıt, demektir.[\[191\]](#)

58. Eğer bir kavmin hainliğinden endişeye düşersen, sen adalet üzere kendilerine antlaşmalarını bozduğunu bildir. Çünkü Allah hainlik edenleri sevmez.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[192\]](#)

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

"Eğer bir kavmin hainliğinden" onların aldatacaklarından ve ahîdlerini bozacaklarından "endişeye düşersen, adalet üzere kendilerine antlaşmalarını bozduğunu bildir."

Bu âyet-i kerime Kurayzaoğulları ile Nadiroğulları hakkında inmiştir. Ta-berî bunu Mücahid'den nakletmektedir.

İbn Aüyye de der ki: Kur'an-ı Kerim'in lafızlarından anlaşılan şu ki, Kurayzaoğulları hakkındaki açıklamalar, yüce Allah'ın: "... arkalarındakileri dağıt da ibret alsınlar" buyruğu ile sona ermiştir. Bundan sonra şanı yüce Allah, bu âyet-i kerime ile, gelecekte hainlik edeceğinden korkacağı kimselere yapacağı uygulamalar hakkında emir vermektedir. İşte bu gibi kimseler hakkında bu âyet-i kerimenin hükmü gereğince uygulama yapılacaktır. Kurayzaoğulları ise, öyle

hainliklerinden endişe edilecek durumda değillerdi. Onların hainlikleri açık ve bilinen bir husustu.[\[193\]](#)

2. Hainliğin Belirtileri ve Antlaşmayı Bozmak:

İbnü'l-Arabî der ki: Hainlikten korkmak halinde ahdin bozulması nasıl caiz olabilir? Halbuki korkmak zandır, yakın ile birlikte bulunması sözkonusu değildir. Yakın olan antlaşma, hainlik zannı ile birlikte nasıl ortadan kalkar, denilecek olursa, buna iki şekilde cevap verilebilir:

1- Recâ (ummak), yüce Allah'ın: "Size ne oluyor "da Allah'tan gelecek bir azabı ummuyorsunuz?" (Nuh, 71/13) buyruğunda olduğu gibi, kesin bilgi manasına kullanıldığı gibi, "korkmak" da kafi bilgi (yakın) anlamında kullanılmıştır.

2- Hainliğin etkileri ortaya çıkıp bunun da delilleri ispatlanacak olursa, artık antlaşmayı devam ettirmek, yok oluşa götürmemek için onu bozmak ica-beder. Böyle bir durumda zarureten ötürü kafi olarak bilinen şeyi (antlaşmayı) hükümsüz kılmak caizdir. Şayet (antlaşmanın) kafi olarak bozulduğu bilinecek olursa, zaten onlara bunun bildirilmesine de gerek kalmaz. Nite* kim Peygamber (sav) Mekke'nin fethi sırasında Mekke halkının ahdi bozdukları yaygın bir şekilde anlaşılıp bilinmesi sonucunda, onlara ahidlerini bozduğunu bildirmeksizin üzerlerine yürümüştür.

Atmak ve reddetmek demektir. (Mealde: Atmak anlamı ile karşılanmıştır.) el-Ezherî der ki: Sen bir kavim ile antlaşma yapıp da onların antlaşmayı bozdukları bilecek olursan, onlara antlaşmayı ve banşı bozduğunu bildirmeden önce, onlara herhangi bir hücum tertipleme. Böylelikle her iki taraf antlaşmanın bozulduğu hususunda birbirine eşit olsunlar. Bu eşitlikten sonra onlara hücum edebilirsin.

en-Nehhâs da der ki: Bu, kısalığına rağmen pek çok anlam ihtiva etmesi açısından insanların sözleri arasında benzeri bulunmayan Kur'an-ı Kerim'in mucize ifadelerindendir. Buyruğun anlamı şudur: Seninle kendileri arasında bir antlaşma bulunan bir topluluğun hainlik edeceğinden korkacak olursan, onlara antlaşmalarını geri at. Yani onlara, antlaşmanızı yüzünüze çarpıyorum. Ben sizinle savaşacağım, de. Böylelikle onlar bunu bilsinler ve bu husustaki bilgi bakımından onlar da sizinle eşit olsunlar. Onlar, sana güvenip sizinle aralarında bir antlaşma varken onlarla savaşma. Çünkü bu bir hainlik ve ahdi bozmak olur. Daha sonra yüce Allah bunu: "Çünkü Allah hainlik edenleri sevmez" buyruğu ile beyan etmektedir.

Derim ki: el-Ezherî ile en-Nehhâs'ın sözünü ettiği antlaşmanın bozulduğunu

bilmekle birlikte antlaşmanın bozulduğunu bildirme gereğini Peygamber (savcın Mekke fethindeki uygulamaları reddetmektedir. Çünkü onlar antlaşmayı bozunca, Hz. Peygamber onlara bu hususta herhangi bir bilgi tevcih etmeyip aksine: "Allah'ım, benim haberimi onlara ulaştırma" diye dua etmiş ve onlara gaza düzenlemiştir. Âyetin anlamı da budur. Çünkü onlar tarafından bilerek antlaşmanın bozulup sona erdirilmesi ile onlann da antlaşmayı bozduklarına dair bilgileri olmakta ve bu hususta onlarla eşit olunmaktadır. Eğer onlar, antlaşmayı bozduklarını bilmiyor iseler, o takdirde (habersiz hücum) helal değildir, caiz de olmaz.

Tirmizî ve Ebû Dâvûd, Süleyym b. Âmir'den şöyle dediğini rivayet ederler: Muaviye ile Bizanslılar arasında bir antlaşma vardı. O da antlaşma süresi dolar dolmaz onlara gaza yapmak için sınırlarına yakın olmak kastıyla şehirlerine yakın yerde yürürdü. Adamın birisi bir arap atı veya bir kadana üzerinde: Allahu ekber Allahu ekber alide vefa gerekir, bozmaktan sakınmak gerekir, diyerek ona geldi. Dönüp baktıklarında gelenin Amr b. Anbase olduğunu anladılar. Muaviye ona bir elçi göndererek durumu ona sorunca şöyle dedi: Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Her kimin kendisiyle başka bir kavim arasında bir antlaşma varsa, o antlaşmanın süresi dolmadan yahut da eşit bir şekilde onlara antlaşmayı bozduğunu bildirmeden herhangi bir düğümü bağlamasın ve çözmesin." Bunun üzerine Muaviye, beraberindekilerle geri döndü. Tirmizî der ki: Bu, hasen, sahih bir hadistir. [\[194\]](#)

"Adalet" ise eşitlik ve dengelilik (itidal) demektir. Recez vezninde şair şöyle demektedir:

"Ahidleri bozan düşmanların yüzlerini vur Tâ ki, sana âdil bir şekilde karşılık versinler."

el-Kisaî der ki: "adalet" demektir. Bu kelime orta, düzlük, (vasat) anlamına da gelebilir. Yüce Allah'ın: Cehennem'in ortasında" (es-Sâffât, 37/55) buyruğunda da bu anlamdadır. Hassan'ın şu beyiti de bu türdendir;

"Vay Peygamberin ashâbı ve onun yakınlarına Lahdin ortasında üzerinin kapatılmasından sonra!"

el-Ferrâ der ki: "Adalet özere kendilerine antlaşmalarım bozduğunu bildir" buyruğunun, gizlice değil, açıkça bildir, anlamına geldiği de söylenmektedir. [\[195\]](#)

3. Hainliğin Ağır Vebali ve Yöneticilerin Hainliği:

Müslim, Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav)

buyurdu ki: "Hainlik eden herbir kimse için Kıyamet gününde hainliği mik-tannca onun için yükseltilecek bir sancağı olacaktır Şunu bilin ki, kamu emirinden daha büyük hainlik edecek bir hain bulunmaz."[\[196\]](#)

İlim adamlarımız Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- derler ki; İmamın (devlet başkanının) hainliğinin, diğerlerine göre daha büyük ve daha çirkin olmasına sebep, onun hainliğinin sebep olduğu fesattan dolayıdır. Çünkü, yöneticiler hainlik edecek, sözlerinde durmayacak ve bu durumları da bilinmekle birlikte, onlar ahdi bozduklarını âdil bir şekilde bildirmeyecek olurlarsa, düşman hiçbir şekilde onlarla yapılan herhangi bir antlaşma ya da barışa güvenmez. O bakımdan düşmanın silah gücü artar, vereceği zarar da büyür.

Ayrıca böyle bir şey, insanların İslâm'a girmekten uzak durmalarına ve müslüman yöneticilerin de yerilmesine sebep teşkil eder. Ancak, düşmanın herhangi bir antlaşması bulunmuyor ise, ona karşı hertürlü hileye başvurmak ve ona karşı hertürlü aldatmanın yapılması gerekir. İşte Hz. Peygamberin: "Harp hiledir"[\[197\]](#) buyruğu buna göre yorumlanmalıdır.

İlim adamları, antlaşmasını bozan imam ile birlikte cihad edilip edilmeyeceği hususunda İki farklı görüşe sahiptirler. Çoğunluk (başka türlü) emanete ve benzeri şeylere hainlik eden ve fasıkın hilafına; böyle bir kimse ile cihada çıkılmayacağı kanaatindedir. Kimisi de böyle birisi ile cihada çıkılacağı görüşündedir. Her iki görüş de bizim mezhebimizde (Maliki mezhebinde) kabul görmüştür.[\[198\]](#)

59- O İnkâr edenler öne geçtiklerini asla sanmasınlar. Onlar, asla âciz bırakamazlar.

Yüce Allah: "O İnkâr edenler öne geçtiklerini asla sanmasınlar." Yani, Bedir vakasında ölümden kurtulanlar, hayatta kalarak kurtulacaklarını zannetmesinler, diye buyurduktan sonra: "Onlar asla aciz bırakamazlar" diye buyurmaktadır. Yani, Allah onlara karşı sana zafer verinceye kadar dünyada onlar aciz bırakamazlar. Bunun, ahirette aciz bırakmayı kastettiği de söylenmiştir. Bu, el-Hasen'in görüşüdür.

İbn Âmir, Hafs ve Hamza "Asla sanmasınlar" şeklinde "ye" ile okumuşlardır. Diğerleri ise öznenin zamiri fiilde olmak üzere "te" ile okumuşlardır. (O takdirde mana: Sanmayasın, şeklinde olur). Buna karşılık "O inkâr edenler" de birinci meful, "Öne geçtiklerini" de ikinci mefu olur. (Bu okuyuşa göte mana şöyle olur: Sen, o kâfirlerin öne geçtiklerini asla sanmayasın.)

"Ye" ile okuyuşa gelince, aralarında Ebu Hatim'in de bulunduğu nahiv-cilerden

bir topluluk, bu şekilde okuyuşun helal olmayacak kadar bir lahn (yanlışlık) olduğunu ve i'rabı bilen, yahut ona bildirilen kimsenin bu şekilde okuyamayacağını iddia etmişlerdir.

Ebû Hatim der ki; Çünkü,"Sanmasınlar" fiili, tek bir mef ulle gelmez. Onun İki mefule ihtiyacı vardır.

en-Nehhas ise şöyle demektedir: Bu, oldukça ağır bir iddiadır. Bu şekilde okuyuş caizdir ve anlam şöyle olur: "Onlardan geride kalanlar o kâfirlerin öne geçtiklerini asla sanmasınlar." Bu durumda zamir, daha önce geçen (âyet-i kerimede kendilerinden sözedilen-ler)e ait olur. Şu kadar varki, "te" ile okuyuş daha anlaşılır bir okuyuştur, el-Mehdevî der ki: "Ye" ile okuyanın kıraatinin şu anlama gelme ihtimali vardır: Bu fiilde Peygamber (sav)'a ait bir zamir vardır, buna karşılık bu fiil için gerekli iki meful olur. (Buna göre anlam şöyledir: Peygamber, kâfirlerin ileri geçtiklerini sanmasın). Bununla birlikte; "İnkâr edenler"in fail, birinci mefulün de hazfedilmiş olması mümkündür. Buna göre anlam şöyle olur: Kâfirler, kendilerini ileri geçtiler diye sanmasınlar. (Meal de buna yakındır).

Mekkî de der ki; Bununla;" Öne geçtikleri" ile; takdiri de mümkündür. O vakit bu, iki meful yerini tutar, İfadenin takdiri şöyle olur: O inkâr edenler, öne geçtiler diye asla sanmasınlar. Bu da yüce Allah'ın: "İnsanlar... bırakılacaklarını mı sandılar?" (el-Ankebut, 29/2) buyruğunda yer alan e benzer. Burada; iki mefulün yerini tutmaktadır.

İbn Âmir şeklinde "hemze"yi üstün olarak okumuştur. Ancak, Ebu Hatim ile Ebu Ubeyd bu kıraati uzak bir ihtimal olarak kabul etmiştir. Ebu Ubeyd der ki: Bunun, bu şekilde okunması, ancak anlamın; "O inkâr edenlerin muhakkak aciz bırakmayacaklarını sanmayasın" şeklinde olması halinde mümkün olur. (Bu ise mana bakımından imkânsızdır, biraz sonra açıklaması gelecektir).

en-Nehhâs der ki: Ebu Ubeyd'in sözünü ettiği bu açıklama, Basralı nahiv-cilere göre mümkün değildir. Çünkü "Ben Zeyd'i çıkmaktadır sandım" şeklindeki bir kullanım ancak hemzenin esreli okunması halinde caiz olabilir. Bunun bu şekilde kullanılmasının mümkün olmaması, müb-teda mahallinde oluşundan dolayıdır. Nitekim; "Zeyd'in babastnı çıkıyor sandım," denilebilir. Eğer hemze üstün okunacak olursa, bu sefer anlarını, "Ben, Zeyd'in çıkışını zannettim" şeklinde olur ki, böyle bir mana imkânsızdır. Diğer taraftan Ebu Ubeyd'in söylediğinin sağlıklı bir anlam ifade etmesi de sözkonusu değildir. O bakımdan bu şekilde bir açıklama uzak bir ihtimaldir. Şu kadar var ki, olumsuzluk edatını zaid kabul etmesi hali müstesnadır. Şanı yüce Allah'ın Kitabında yer alan bir harfin kabul edilmesi gerekli bir yeli olmaksızın böyle gelişi güzel açıklamaya konu edilmesi

de mümkün değildir. Bunun anlamının; "Çünkü onlar âciz bırakamazlar" şeklinde olması halinde kıraat uygun ve güzel bir kıraat olur.

Mekkî der ki: Kâfirlerin bizzat kendileri kurtuldular diye sanmasınlar. Çünkü onlar, asla aciz bırakamazlar. Yani, kurtulamazlar, demektir. Buna göre; { Öt) başına gelmesi gereken "lam" harfinin hazfı sebebiyle nasb mahallin-dedir. Ya da (ît) ile birlikte olması halinde "lam" harfi çokça hazfedildiğinden dolayı amel ettiği kabul edilerek, cer mahallinde kabul edilir. Böyle bir açıklama el-Halil ve el-Kisâf'den de rivayet edilmektedir.

Diğerleri ise, yeni bir cümle başı ve öncekinden ayrı olarak; in hemzesini esreli olarak okumuşlardır ki, tercih olunan da budur, çünkü hem bu okuyuşta te'kid anlamı vardır, hem de cemaat (büyük çoğunluk) bu şekilde okumuştur, İbn Muhaysın'dan "cim" harfi şeddeli ve "nun" harfi esreli olarak; Beni hiçbir şekilde âciz bırakamazlar," şeklinde okuduğu da rivayet edilmiştir. en-Nehhâs der ki: Bu, iki bakımdan hatadır. Evvela, "Onu âciz bıraktı," ifadesinin anlamı; onu ve işini zayıf düşürdü, şeklindedir Diğerleri ise, o takdirde burada tek "nun" değil, iki "nun"un gelmesi gerekirdi. "Onu âciz bıraktı" fiili ise, önüne geçti ve kedisine güç yetiremeyecek şekilde onu geride bıraktı, manasınadır.[\[199\]](#)

60. Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın ki, bununla Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizlerin bilmeyip de Allah'ın bildiği diğerlerini korkutasınız. Allah yolunda ne harcarsanız, size eksiksiz ödenir ve size asta zulmedilmez.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız.[\[200\]](#)

1. Düşmana Karşı Güç Hazırlamak:

Yüce Allah'ın: "Sizde onlara karşı hazırlayın" buyruğu ile mü'minle-re takvaya öncelik tanımayı te'kid ettikten sonra, düşmanlara karşı güç hazırlamayı emretmektedir. Şüphesiz ki, yüce Allah dileseydi sözle, yüzlerine tükürmekle, bir avuç toprakla -Rasûlullah (sav)'ın yaptığı gibi- onları bozguna uğrattırdı. Ancak O, ezelî ilmi ve geçerli olan hükmü gereğince, insanların kinlisini kimisi ile sınamak istemiştir.

Arkadaşın için hayır türünden, düşmanın için de şer türünden her neyi hazırlarsan, işte o senin hazırladığın şeyler arasında yer alır. İbn Abbas der ki: Buradaki u'güç'ten kasıt, silah ve yaylardır. Müslim'in Sahih'inde de Ukbe b. Âmirî den şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav)'ı minber üzerinde şöyle buyururken dinledim: "Onlara gücünüz yettiği kadar kuvvet hazırlayın.

Şunu bilin ki kuvvet atmaktır, şunu bilin ki kuvvet atmaktır, şunu bilin ki kuvvet atmaktır."[\[201\]](#)

İşte bu, Ebu Ali Sumâme b. Şufeyy el-Hemedânî'nin, Ukbe'den rivayet ettiği açık bir nasırdır. Onun (Ebu Ali'nin) Sahih-i Müslim'de bundan başka bir rivayeti yoktur.

Atmaya dair yine Ukbe'den bir başka hadis de şöyledir: Ukbe dedi ki: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Sizin tarafınızdan bir takım bölgelerin fethedilmesi (ni Allah size) müyesser kılınacaktır. Allah size (ihtiyaçlarınızın karşılanmasında) kâfi gelir. O bakımdan, sizden herhangi bir kimse okları ile oyalanmaktan acze düşürmesin."[\[202\]](#) Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Kişinin kendisi ile oyalandığı her bir şey batıldır. Yayıyla ok atması, atını eğitmesi ve hanımı ile oynaması müstesna. Çünkü bunlar hak cümlesindendir."[\[203\]](#)

Bunun anlamı doğrusunu en İyi Allah bilir ya- şöyledir: Kişinin dünyada olsun, âhiretinde olsun kendisine herhangi bir fayda sağlamayan kendisini oyalayan her bir şey batıldır, böyle bir şeyden yüzçevirmek daha uygundur. Bu üç hususla, kişi her ne kadar onlarla oyalanmak ve hoşça vakit geçirmek için uğraşırsa da bunların faydalı olabilecek şeylerle ilişkileri dolayısıyla bunlar haktır. Yayıyla ok atmak ve atını eğitmek, savaşa yardımcı olan hususlardandır. Kişinin hanımı ile oynaması ise Allah'ı tevhid edip Allah'a ibadet edecek bir çocuğun doğmasına sebep teşkil edebilir. İşte bundan dolayı bu üç husus hak şeyler arasında yer alır. Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesaî'nin Sünen'lerinde de Ukbe b. Âmir'den, Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Şüphesiz ki yüce Allah tek bir ok sebebiyle üç kişiyi cennetine koyar. Onu yaparken hayrı Allah'tan uman ok yapıcısına, onu atana ve atılan oku hedeften alıp getirene (ya da, atıcıya atmak üzere ok uzatana)."[\[204\]](#)

Ok atmanın fazileti büyük, müslümanlara faydası pek çoktur. Kâfirlere karşı zararı da oldukça ağırdır. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ey İsmâîlîoğulları ok atınız. Çünkü şüphesiz atanız (İsmail -a.s-) ok atıcısı idi."[\[205\]](#)

Ata binmeyi ve silahları kullanmayı öğrenmek farz-ı kifayedir, farz-ı ayn olabileceği zamanlar da olur.[\[206\]](#)

2. Cihad İçin At Beslemek:

Yüce Allah'ın: "Bağlanıp beslenen atlar" buyruğunu, el-Hasen, Amr b. Dinar ve Ebu Havve "ve" ile "be" harflerini ötreli olarak;

şeklinde; "Bağ" kelimesinin çoğulu olarak okumuşlardır. Ebu Hatim, İbn Zeyd'din naklen der ki: Bağlanıp beslenen at, beş ve daha fazlası hakkında kullanılır. Bunun çoğulu da; şeklinde gelir. Bağlanıp beslenen atlar demektir. Bundan fiil ve mastar şeklinde gelir. "İrtibat" da bu köktendir. İse, atların düşmana karşı gözetlemek üzere hazır bulundurulmasıdır. Şair der ki:

"Yüce Allah savaşta düşmanları için onların bağlanıp beslenmelerini emretti. Şüphesiz Allah en hayırlı başarılar ihsan edendir."

Meklûl b. Abdullah da der ki:

"Sen, aail atları bağlayıp beslemek, onları tutmak sebebiyle kınıyorsun Halbuki Allah, bunu Peygamber Muhammed'e tavsiye etmiştir."

At beslemenin fazileti büyük ve bu İşin şerefi de yüksektir. Urve el-Bâri-kînin cihad için hazırlanmış yetmiş tane atı vardı. Bunların dişilerini (kısraklarını) beslemek ise müstehaptır. Bunu İkrime ve bir topluluk ifade etmiştir. Doğrudur. Çünkü, kısrağın karnı hazine, sırtı da kuvvettir. Hz. Cebrail'in atı da dişi idi. Hadis imamları, Ebu Hureyre'den Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet ederler: "At üç kişi içindir. Birisi İçin ecir, birisi İçin örtü ve birisi için de vebal yüküdür." [\[207\]](#)

Bu hadiste Hz. Peygamber özel olarak erkek ya da dışıden söz etmemektedir. Bu atların daha asil olanının ecir de daha büyük, faydası da daha çoktur. Rasûlullah (sav)'a da: (Azad edilmek istenen) kölelerin hangileri daha faziletlidir diye sorunca, Hz. Peygamber de: "Değerce daha pahalı, sahipleri nezdinde de daha nefis kabul edilenleridir" [\[208\]](#) diye buyurmuştur,

Nesaî de Ebu Vehb el-Cüşemî'den ki sahabedendir şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Peygamberlerin isimlerini isim olarak alınız. Aziz ve celil olan Allah nezdinde isimlerin en sevileni ise Abdullah ile Abdurrahmandır. Atları bağlayıp besleyiniz, alınlarını ve sağrılarını sıvazlayınız. Onların boyunlarına (nazara karşı) yay asmayınız. Rengi siyaha çalan kırmızı, alnında beyazlık bulunan, ayakları beyaz olan yahut da kırmızı, alnında beyazlık ve ayakları beyaz olan, ya da siyah, alnı beyaz ve ayakları beyaz at sahibi olmaya bakın." [\[209\]](#)

Tirmizî'nin de Ebu Katade'den rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Atların hayırlıları siyah renkli, alnında az bir beyazlık, burnunda ve üst dudağında da beyazlık bulunan, sonra alnında az beyazlık ve sağ ayağı müstesna diğer ayaklarında beyazlık bulunan attır. Eğer siyah at olmazsa, hiç olmazsa bu özellikte siyaha çalan kırmızı renkli at olsun." [\[210\]](#) Bunu Da-rimi de Ebu Katade'den rivayet etmektedir. Buna göre bir adam Ey Allah'ın Rasûlü

diye sormuş. Ben bir at atmak istiyorum. Hangisini satın alayım. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Siyah renkli, burnunda ye üst dudağında beyazlık bulunan, sağ ön ayağı beyaz olmayıp, diğerleri beyaz olanını al. Yahut da bu özellikte siyaha çalan kırmızı at al. Hem ganimet elde edersin, hem esenliğe kavuşursun."[\[211\]](#) Hz. Peygamber, atın sağ arka ayağı ile sol ön ayağında, yahut da sağ ön ayağı ile sol arka ayağında beyazlığın bulunmasını mekruh görürdü. Bunu da Müslim Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir.[\[212\]](#) Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in -Allah ikisinden de razı olsun- üzerinde öldürüldüğü atın bu şekilde olduğu nakledilmektedir.[\[213\]](#)

3. Savaşta Atın Önemi:

Yüce Allah'ın: "Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet... hazırlayın" buyruğu yeterli idi. Neden özellikle (hadiste Hz. Peygamber) atıcılıktan (Kur'an'da yüce Allah) attan bahsetmiştir? denilecek olursa, şöyle cevap verilir: Çünkü at, savaşların esası, perçemlerine hayrın düğümlenmiş olduğu en önemli silahıdır. Atlar en büyük güç, en sağlam hazırlık ve silahtır süvarilerin kaleleridir. Onlar sırtında savaş alanında gidilip gelinir. Yüce Allah şerefine işaret etmek üzere özel olarak onu zikretmiş, onun değerini artırmak kastı ile de savaş alanlarında çıkarttığı toza yemin ederek: "Harıl harıl koşan atlara" (el-Âdiyât, 100/1) diye buyurmuştur. Oklar da savaş esnasında kullanılan en etkili araç, düşmana en ağır kayıplar verdiren ve canları en çok çıkartabilen silahlar olduğundan dolayı, Rasûlullah (sav)da özellikle ok atmaya dikkat çekmiş ve onların önemine işaret etmiştir. Kur'an-ı Ke-rim'de: "Cebraüe ve Mikaile..." (el-Bakara, 2/98) buyruğu da (bu yönüyle) buna benzemektedir, bu kabilden buyruklar pek çoktur.[\[214\]](#)

4. At ve Silahların Vakfedilmesi;

Mezhebimize mensub kimi İlim adamımız, bu âyet-i kerimeyi, at ve silahı vakfetmenin caiz oluşuna, düşmanlara karşı bir hazırlık olmak üzere bunlar için gerekli barınak ve görevlilerini edinmeye delil göstermişlerdir. İlim adamları, at ve deve gibi hayvanların vakfedilmesinin caiz olup olmadığı hususunda iki farklı görüşe sahiptir. Bir görüşe göre caiz değildir, Ebu Hanife bu görüştedir. Bir görüşe göre de sahihtir. Şafî de bu görüştedir. Bu âyet-i kerime dolayısıyla daha sahih olan görüş budur. Yine İbn Ömer'in, Allah yolunda

bindiği at ile Hz. Peygamber'in Halid'e dair söylediği: "Halid'e gelince; siz, Halid'e zulmediyorsunuz. Çünkü 6, zırhlarını bütün savaş araç, gereçlerini ve bineklerini Allah yolunda vakfetmiş bulunuyor"[215] hadisi dolayısıyla bunun caiz olacağını kabul eden görüş daha doğrudur.

Diğer taraftan bir kadının bir deveyi Allah yolunda vakfettiği, kocası da hacetmek isteyince, Rasûlullah (sav)'a durumu sorunca, Hz. Peygamber'in: "O deveyi üzerinde hacetmek üzere ona ver. Çünkü hac da Allah yolunda yapılan işlerdendir" diye buyurması da[216] bunu göstermektedir. Çünkü bunlar, Allah'a yakınlaştıracı birer surette kendilerinden yararlanılan bir maldu. O bakımdan diğer taşınmazlar gibi bunların da vakfedilmeleri caizdir. Es Süheylî, bu âyet-i kerimeyi açıklarken Peygamber (sav)'ın atlarının ve savaş araçlarının adlarını da zikretmektedir. Bunları öğrenmek isteyen onun; "İ'lam"[217] adlı eserinde bunları bulabilir.[218]

5. Kalplerine Korku Salınacak Düşmanlar:

"Bununla Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanınızı" yani, bu şekilde hazırlık yapmakla Allah'ın düşmanlarını, sizin de yahudilerden, Kureyşlilerden, Arap kâfirlerinden düşmanlarınızı "ve bunlardan başka" es-Süddî'nin açıklamasına göre Fars ve Bizanslılardan "diğerlerini korkutasınız."

"Bunlardan başka" buyruğu ile cinlerin kastedildiği de söylenmiştir. Taberî'nin tercihi budur. Bundan kastın, düşmanlıkları bilinmeyen herkes olduğu da söylenmiştir. es-Süheylî der ki: Bunların Kurayzahlar oldukları söylendiği gibi, bunlar, cinlerdendir de denilmiştir. Başka şeyler de söylenmiştir. Ancak, bunlar hakkında herhangi birşey söylemeye gerek yoktur. Çünkü yüce Allah: "Ve bunlardan başka sizlerin bilmeyip de Allah'ın bildiği" diye buyurmaktadır. Nasıl herhangi bir kimse onları bildiğini iddia edebilir? Böyle bir iddia, ancak bu hususta Rasûlullah (sav)'dan gelmiş bir hadise dayanılarak yapılırsa doğru olur. Bu ayet hakkında, "bunlar cinlerdir" demek de işte böyle bir İddiadır. Diğer taraftan Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz içinde asil bir atın bulunduğu bir evde, şeytan herhangi bir kimsenin aklını etkileyemez" diye buyurmuştur.[219]

Burada asıl at (atik) denilmesi, asıl arap atının melez olmamasından dolayıdır. Bu hadis-i şerifi el-Haris b. Ebi Usame, İbnu'l-Muleykî'den, o, babasından, o dedesinden, o da Rasûlullah (sav)'dan senediyle rivayet etmiştir. Yine rivayet olunduğuna göre cinler, içinde atın bulunduğu bir eve yaklaşılmazlar ve atın

kişnemesinden ürküp kaçarlar.[\[220\]](#)

6. Allah Yolunda Harcamanın Mükâfatı:

"Allah yolunda ne harcarsanız" sadaka olarak ne verirsiniz; kendinize yahut atlarınıza ne harcarsanız diye de açıklanmıştır, "size eksiksiz ödenir" âhirette bir iyilik on misliyle ve yediyüz katına kadar ve daha pekçok kat fazlası ile mükâfat görecektir. "Ve size asla zulmedilmez."[\[221\]](#)

61. Onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş. Ve Allah'a güvenip dayan. Çünkü O, her şeyi işitendir, bilendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[222\]](#)

1. Barışa Meyletmek:

Yüce Allah: "Onlar barışa yanaşırlarsa, sende ona yanaş" buyruğunda, "ona" anlamındaki; de zamirin müennes gelmesi, "barış" anlamındaki (. (JLJI) kelimesinin de müennes oluşundan dolayıdır. Buradaki müennes-liğin "meyletmek işi" dolayısıyla sözkonusu olması da mümkündür. ise, meyletmek demektir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Eğer onlar -yani, kendilerine antlaşma îanm bozduğunu bildirdiğin kimseler- barışa meyledecek olurlarsa, sen de ona meylet. "Biri diğerine meyletti," demektir. Kaburga kemikleri de bağırsaklar üzerinde eğimli bir şekilde bulundukları için onlara; denilmesi de bundan dolayıdır. Develer yürüyüş esnasında boyunları eğildiği vakit; denilir. Şair Zu'r-Rimme der ki:

"Deve üzerinde ölecek oluraa canını diriltirim onun

Seni anmak suretiyle ve o, kolaylıkla yürüyen beyaz develerin göğüsleri yere doğru eğilmişken."

Şair Nâbiğa da şöyle demektedir:

"Ve iki ordu karşılaştıkları vakitte onun ordusunun İlk galip geleceğine inandıkları halde aşağı doğru meyledenler."

Şair burada (.meyledenlerle) kuşları kastetmektedir. Gece bastırıp ayaklarını kazıklar gibi yere doğru meylettirmeye başlaması halinde de, denilir.

ile aynı şey olup sulh, banş demektir. el-A'meş, Ebu Bekr, İbn Muhaystn ve el-Mufaddal bu kelimeyi "sin" harfi esreli olarak diye okumuşlardır. Bunun anlamı ile ilgili yeterli açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/208. ayetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Selam, barış kelimesi, kökünden geliyor olabilir.

Cumhur "Sen de yanaş" kelimesini "nün" harfi üstün olarak okumuşlar ve Temimlilerin şivesi böyledir. el-Eşheb el-Ukayli ise bunu "nun" harfini ötreli olarak okumuş olup Kayşlar böyle kullanırlar. İbn Cinnî der ki: Bu söyleyiş kıyasa uygun olandır.[\[223\]](#)

2. Âyet-i Kerime Nesh Olmuş mudur ve Barış Teklifi:

Bu âyet-i kerimenin nesh olup olmadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Katade ve tkrimde der ki: Bu âyet yüce Allah'ın: "Müşrikleri nerede bulursanız öldürünüz" (et-Tevbe, 9/5) ile; "Bütün müşriklerle savaşıңыз" (etTevbe,9/36) âyetleri ile nesh edilmiştir. Katade ve İkrîme aynca derler ki: Be-rae (et-Tevbe) Sûresi, "lâ ilahe İllallah" demedikçe müşriklerle yapılmış her-türlü barış antlaşmasını nesh etmiştir. İbn Abbas der ki: Bu buyruk: "Bu sebeple gevşeklik göstermeyin ve sizler üstün iken barışa çağırmayın" (Muham-med, 47/35) âyeti ile nesh edilmiştir.

Ancak bunun mensuh olmadığı da söylenmiştir. Aksine, yüce Allah bununla cizye alınabilecek kimselerden cizyeyi kabul etmesini kastetmektedir. Rasûlullah (sav)'ın ashabı da Ömer b. el-Hattab (r.a) döneminde de, ondan sonra gelen yöneticiler döneminde de onlardan aldıkları cizye kargılığında arap olmayan birçok ülke halkıyla barış antlaşması yapmış ve onları kendi hallerine bırakmışlardır, Oysa onları toptan imha edebilecek güçleri de vardı. Aynı şekilde Rasûlullah (sav) da çeşitli belde ahalileri ile ödeyecekleri bir mal mukabilinde barış yapmıştır. Hayber bunlardandır. O, Hayberlileri mağlup ettikten sonra onları Hayber'de çalışmak ve mahsullerinin yarısını ödemek üzere Hayber'de bırakmıştır.

İbn İshak der ki: Mücahid, bu âyet-i kerime ile Kurayzaoğulları kastedilmiştir der. Çünkü, onlardan cizye kabul edilir. Müşriklerden ise herhangi birşey kabul edilmez. es-Süddî ve İbn Zeyd de şöyle derler: Âyetin anlamı şöyledir: Eğer onlar seni barış yapmaya çağırarak olurlarsa, onların bu isteklerini kabul et. Ve âyette nesih sözkonusu değildir.

İbnü'l-Arabî der ki: İşte bu durumda buna karşı verilecek olan cevap da farktı olur. Zaten yüce Allah: "Bu sebeple gevşeklik göstermeyin. Sizler üstün iken barışa çağırmayın. Allah sizinledir" (Muhammed, 47/35) diye buyurmaktadır. Müslümanlar, eğer güç, kuvvet ve kendilerini savunacak duruma sahip olup sayıca kalabalık ve çetin savaş gücüne sahip bulunuyorlarsa, barış sözkonusu olmaz. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Atlar mızraklarla dürtölüp öldürülmedikçe, Kelleler de keskin kılıçlarla

vurulmadıkça barış olamaz."

Şayet barışta elde edecekleri herhangi bir menfaat, yahut bertaraf edecekleri bir zarar dolayısıyla müslümanların maslahatı varsa, müslümanların buna ihtiyaç duymaları halinde, barış isteğinde öncelikle bulunmalarında da bir mahzur yoktur. Nitekim Rasûlullah (.sav) daha sonra bozdukları bir takım şartlar üzere Hayberlilerle barış yapmıştır. Onlar, şartlarını bozunca, barışları da bozulmuş oldu. (Maḥşîb. Amr) ed-Damrî, Düme'li Ukeydir (b,Abdul Melik) ve Necranlılarla da barış yaptığı gibi, Kureyşlülerle de onlar antlaşmayı bo-zuncaya kadar on yıllık bir süreyle bir ateşkes antlaşması yapmıştı. Halifeler de, ashab-ı kiram da bizim açıkladığımız bu yolu izlemeye devam ettiler, anlattığımız bu yolları fütren uygulamaya koydular.

el-Kuşeyrî der ki: Eğer güçlü olan taraf müslümanlar ise, yapılan ateşkes antlaşmasının bir seneyi bulmaması gerekir. Şayet güçlü olan taraf kâfirler ise, o takdirde on yıllık bir süreyle onlarla ateşkes antlaşması yapılabilir, daha fazlası caiz değildir. Rasûlullah (sav) da Mekkelilerle on yıllık bir süreyle barış antlaşması yapmıştı.

İbnü'l-Münzir der ki: İlim adamları Rasûlullah (sav) ile Mekkelüler arasında Hudeybiye barışında yapılan savaşmama süresi hususunda farkh görüşlere sahiptirler. Urve, bu süre dört yıldır derken, İbn Cüreyc üç yıldır demektedir. İbn İslâk ise on yıldır der. Şafî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: Müşriklerle - Rasûlullah (sav)'ın Hudeybiye yılında yaptığına banşa uygun olarak- on yıldan fazla ateşkes antlaşması yapmak caiz değildir. Eğer, müşriklerle bundan fazla bir süre barış antlaşması yapılacak olursa, bu antlaşma hükümsüzdür. Çünkü, aslolan iman edinceye, ya da cizyeyi ödeyinceye kadar müşriklerle savaşmanın farz olduğudur.

İbn Habib de Malik (r.a)'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Müşriklerle, bir yıllığına, iki yıllığına, üç yıllığına ve belirli bir süre söz konusu olmaksızın ateşkes antlaşmaları caizdir. el-Mühelleb der ki: Peygamber (sav)'ın zahiri itibarıyla müslümanların aleyhine bir gevşeklik arzeden bu antlaşmayı yapmasının sebebi, Mekke'ye doğru gitmek isterken, Rasûlullah (sav)'ın devesini yüce Allah'ın yol almaktan alıkoyup çökmesinden dolayıdır. Nitekim Hz. Peygamber de Buhari'nin el-Misver b. Mahreme yoluyla rivayet ettiği hadisine göre: "Fili ilerlemekten alıkoyan bunu da alıkoydu"[\[224\]](#) diye buyurmuştur.

İmam, eğer bunu uygun bir yol olarak görecektse, müşriklerle onlardan herhangi bir mal alınmaksızın barış ve ateşkes antlaşmasının yapılacağına da delil teşkil etmektedir. Müslümanların ihtiyaç duymaları halinde düşmana verecekleri bir mal karşılığında barış akdi yapmak da caizdir. Çünkü Peygamber

(sav), Uyeyne b. Hısn el-Fezarî ve Haris b. Avf el-Murrî ile Ahzab (Hendek) günü onlara Medine mahsullerinin üçte birini vermek karşılığında beraberlerinde bulunan Gatafanlılarla çekilip Kureyşi yardımsız bırakmaları ve kavimlerini alarak geri dönmelerini teklif etmişti. Hz. Peygamber bu sözleri onlara gönüllerini hoş etmek ve konuyu düşünmeleri için söylemişti. Bu bir ahid değildi. Rasûlullah (sav) bu ikisinin de böyle bir şeyi kabul eniklerini ve buna razı olduklarını görünce, Sa'd b. Muaz ile Sa'd b. Uba-de ile danıştı, onlar: da Ey Allah'ın Rasûlü dediler, bu senin arzuladığın ve senin için yapacağımız bir iş midir yoksa Allah'ın sana emrettiği, bizim de dinleyip itaat etmemiz gereken bir husus mudur, yoksa senin bizim lehimize yapmak istediğin bir iş midir? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Hayır, ben bu işi sizin lehinize yapmak istiyorum. Çünkü, araplar hepberlikte size karşı söz-birliği halinde ve adeta tek yaydan size ok atmaktadırlar." Bunun üzerine Sa'd b. Muaz ona şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'a yemin ederim, bizler de bunlar da şirk üzere idik, putlara tapıyor, Allah'a ibadet etmiyor, O'nu tanımıyorduk. Fakat bir gün olsun ya satın almak yahut da misafir olarak ağırlandırmaları hali dışında, bizden tek bir hurma elde edebilecekleri umuduna kapılmadılar. Şimdi Allah bizi İslamla şereflendirmiş, ona iletmış, seninle de bizi aziz kılmışken mi onlara mallarımızı vereceğiz? Allah'a andolsun ki, Allah bizimle onlar arasında hükmünü verinceye kadar kılıçtan başka onlara verecek birşeyimiz yoktur. Rasûlullah (sav) bundan çok memnun oldu ve: "Madem böyle İstiyorsunuz, böyle olsun" diye buyurdu. Uyeyne ile el-Haris'e de: "Haydi gidiniz, bizim size kılıçtan başka verecek bir şeyimiz yoktur" diye buyurdu. Sa'd (antlaşmanın yazılacağı) sahifeyi aldı, üzerinde la ilahe illallah şehâdetinden başka birşey yoktu ve bunu [225]sildi. [226]

62. Eğer seni aldatmak İsterlerse, muhakkak Allah sana yeter. O, seni yardımıyla ve mü'minlerle destekleyendir;

63.Ve gönüllerini kaynaştırandır. Sen, yeryüzünde olan herşeyi toptan harcasaydın yine de kalplerini kaynaştıramazdın. Fakat Allah aralarını bulup kaynaştırdı. Çünkü O, Azizdir, Hakimdir.

"Eğer seni" sana barışa yanaşmak istediklerini izhar etmekle birlikte içlerinde ahdi bozmak ve hainlik etmeyi de gizlemek suretiyle "aldatmak isterlerse" yine de barışa meyilet. Onların kötü niyetlerinin sana bir zararı olmaz. Çünkü, "muhakkak Allah sana yeter." Yani O, sana onlara karşı yeterli gelmeyi ve seni korumayı üzerine almıştır. Şair der ki:

"Savaş başgösterince birlik dağılıp parçalanırsa Sana da Dahhâk'e de keskin bir

Hint kılıcı yeter."

"O seni yardımıyla ve mü'minlerle destekleyendir." Yani, Bedir günü yardımıyla seni güçlendirendir. en-Nu'man b. Beşir, "mü'minler" buyruğunun Ensar hakkında indiğini ifade etmiştir. "Ve gönüllerini kaynaştırandır" yani, Evs ve Hazreclilerin kalplerini bir araya getirendir.

Araplar arasında İleri derecede kabilecilik taassubuna rağmen kalplerin birbirlerine kaynaştırılması, Peygamber (sav)'ın peygamberliğinin belgelerinden ve mucizelerindendi. Çünkü, onlardan birisine bir tokat dahi vurulacak olsa, onun kisasını yapıncaya kadar çarpışır dururlardı. Allah'ın yarattıkları arasında en ileri derecede taassuba sahip kimselerdi. Allah iman ile kalplerini birbirine kaynaştırdı. Öyle ki, kişi din sebebiyle babasıyla, kardeşiyle savaştı. Burada Muhacirlerle Ensar'ın birbirine kaynaştırılmasının söylendiği de söylenmiştir.

Her iki açıklamanın da manası birbirine yakındır. [\[227\]](#)

64. Ey Peygamber, sana da sana uyan mü'minlere de Allah yeter.

Burada tekrar yoktur, Çünkü bir önceki âyet-i kerime: "Eğer seni aldatmak isterlerse muhakkak Allah sana yeter" diye buyurulmuştur. Bu âyet-i kerime ise, özel olarak Allah'ın yettiği söz konusu edilmektedir. "Ey Peygamber sana da... Allah yeter" buyruğunda genellik kastedilmiştir. Her halükârda Allah sana yeter, demektir.

İbn Abbas der ki: Bu âyet-i kerime Ömer (r.a)'ın müslüman olması hakkında inmiştir. Peygamber (sav) ile birlikte otuzüç erkek ve altı kadın İslama girmişti. Ömer (r.a) müslüman olmakla kırk kişi oldular, Âyet-i kerime Mekke'de inmiştir, Rasûlullah (sav)'ın emriyle Medine'de İnmiş bir sûrede yazılmıştır. Bu rivayeti el-Kuşeyrî zikretmektedir.

Derim ki: İbn Abbas'ın, Ömer (r.a)'ın müslüman oluşu ife ilgili olarak söyledikleri ile Sîrette nakledilenler arasında fark vardır. Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediği nakledilmektedir. Ömer müslüman oluncaya kadar Kâ'be'nin yakınında namaz kılamiyorduk: Ömer İslâm'a girince, o da onunla birlikte biz de Kâ'be'nin yakınında namaz kılincaya kadar, Kureyşle çarpışıp durdu. Ömer'in İslâm'a girişi ise, Rasûlullah (sav)'ın ashabından bir grubun Habeşistan'a hicret etmek üzere Mekke'den çıkışından sonra olmuştur. İbn İshâk der ki: Müslümanlar arasından Habeşistan'a hicret edip oraya ulaşanların toplam sayısı - küçük yaşta beraberlerinde aldıkları ve orada doğan çocukları müstesna- seksenüç erkek idiler. -Ammar b. Yasir onlardan sayılırsa bu rakamı bulurlar. Çünkü onun Habeşistan'a hicret edenler arasında olup olmadığı hususunda onun (İbn İshak'ın) şüphesi vardır.

el-Kelbî de der ki: Âyet-i kerime Bedir gazvesinde savaştan önce el-Beyda denilen yerde inmiştir.

Yüce Allah'ın: "Sana da sana uyan mü'minlere de" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Yani, Allah sana yeter. Ve aynı zamanda Muhacirlerle Ensar sana yeter. Bir diğer görüşe göre mana şudur: Allah hem sana yeter, hem de sana uyanlara yeter. Bu açıklamayı da eş-Şâbî ve İbn Zeyd yapmıştır. Birinci açıklama el-Hasen'den nakledilmiştir, en-Nehhâs ve başkaları da bunu tercih etmişlerdir. Buna göre "...onlar." Birinci görüşe göre yüce Allah'ın ismine atfedilerek reP mahallindedir. Yani, Allah ve sana uyan mü'minler sana yeter demektir.

İkinci görüşe göre ise takdir vardır. (Yani, O sana uyanlara da yeter, anlamına gelecek şekilde "yeter", kelimesini karşılayan bir takdire gidilir), Hz. Peygamber'in şu ifadesi de buna benzemektedir: "Ona karşı Allah bana yeter ve Kayleoğullarına da (Allah yeter)."

Şöyle de denilmiştir: Buyruğun: "Sana uyan mü'minlere" gelince Allah onlara yeter şeklinde de olabilir. Bu durumda "Allah onlara yeter" anlamındaki haber takdir edilir. Diğer taraftan Vin nasb mahallinde ve: "Allah sana da yeter, sana uyanlara da yeter" anlamında olması da mümkündür.[\[228\]](#)

65- Ey Peygamber, mü'nî inleri savaşa teşvik et. Sizden sabırlı yirmi kişî bulunursa ikiyüz kişiye galip gelirler. Sizden yüz kişi olursa kâfirlerden bin kişiyi mağlup eder. Çünkü onlar anlamaz bir topluluktur.

66. Şimdi Allah, zaafınız olduğunu bildiğinden sizden (yükü) hafifletti. O halde, eğer sizden sabırlı yüz kişi olursa, ikiyüz kişiyi ye-nerler. Eğer sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle ütibine galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.

"Ey Peygamber, mü'minleri savaşa teşvik et" buyruğunda; "Teşvik et, arzu uyandır", anlamındadır. "İşi şevkle yaptı, devam etti" gibi aynı anlamları ifade eder.ise, helak olma kertesine gelmiş kişi demektir.

Nitekim yüce Allah: "Sonunda eriyip gideceksin" (Yusuf, 12/85) yani, kederinden eriyip gideceksin, böylelikle helak olmak noktasına gelecek ve sonunda helak olanlardan olacaksın demektir.

"Sizden sabırlı yirmi kişî bulunursa, İkiyüz kişiye galip gelirler." Lafız itibariyle haber cümlesi olmakla birlikte muhtevası içerisinde şarta bağlı bir vaad vardır. Çünkü buyruğun anlamı şudur: Eğer sizden sabırlı yirmi kişî sabredecek olurlarsa, ikiyüz kişiye galip gelirler."Yirmi, otuz ve kırk" sayılarının her birisi bu sayıları anlatmak üzere çoğul şeklinde kullanılmış birer isimdirler. Bu isimlerin herbirisi (sonlarındaki çoğul takısı itibariyle), "Filistin" kelimesi gibi

kullanılırlar.

Denilse ki: Yirmi kelimesinin İlk harfi esreli olmakla birlikte ondan sonra gelen; Otuz ve seksene kadar olan ondalıklı sayıların ilk harfleri; Altmış müstesna niçin üstün gelmiştir?

Sibeveyh'e göre bunun cevabı şudur: Yirmi kelimesinin On kelimesine göre konumu; İki kelimesinin Bir kelimesine göre olan konumuna benzer. O bakımdan iki anlamına gelen kelimenin ilk harfinin esreli geldiği gibi "yirmi" anlamındaki kelimenin ilk harfi de esreli gelmiştir. Buna delil ise Arapların; Altmış, doksan diyerek ilk harflerini esreli okumalarıdır. Nitekim bunların birerlileri olan Altı ve dokuz İsimleri de böyledir.

Ebû Dâvûd, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yüce Allah'ın: "Sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa İkiyüz kişiye galip gelirler" âyeti nazil olup, yüce Allah bir kişinin on kişiden kaçmamasını farz kılınca, mü'minlere bu ağır geldi. Daha sonra, hafifletici buyruk gelerek: "Şimdi Allah... sizden (yükü) hafifletti" buyurdu. (Hadisin ravilerinden) Ebu Tevbe, "Sizden sabırlı yüz kişi otursa, ikiyüz kişiyi yenerler" buyruğuna kadar okudu. Şanı yüce Allah, sayı bakımından hafifletince, onlardan hafiflettiği kadarıyla da sabırdan azalttı.[\[229\]](#)

İbnü'l-Arabî der ki: Bazıları bu husus Bedir günü olmuştu ve neshedildi, derler. Ancak bu görüşü söylemek hatalıdır. Hiç bir zaman müşriklerin bu kadar kat kar fazlasıyla müslümanlara karşı saf tuttuklarına dair bir nakil gelmiş değildir, Ancak, yüce Allah önceleri bunu onlara farz kıldı ve bu farz kılışı da siz ne için çarpıştığınızın farkındasınız. Bu ise sevap ve mükâfaattır. Onlar ise ne için çarpıştıkları m bilmiyorlar, gerekçesine bağlamıştır.

Derim ki: İbn Abbas'ın naklettiği hadis-i şerif de önce bunun farz olduğuna delildir. Sonra bu onlara ağır gelince, farz, bir kişinin iki kişiye karşı sebat göstermesi noktasına indirildi. Allah onların yüklerini hafifletti ve yüz kişinin ikiyüz kişiden kaçmaması hükmünü farz kıldı. Bu görüşe göre buyrukta nesh değil, hafifletme vardır; bu açıklama da güzel bir açıklamadır. Kadı İbnü't-Tayyib de, eğer hükmün bir kısmı yahut niteliklerinin bir kısmı nesh edilecek yahut da sayısı değiştirilecek olursa, onun nesh olduğunu söylemek caizdir, demektedir. Çünkü, ikinci durum birincisinin aynısı değildir, ondan başkasıdır.

Bu hususta bir takım görüş ayrılıklarını da zikretmiştir.[\[230\]](#)

67. Yeryüzünde çokça savaşıp zaferler kazanıncaya kadar esirler alması hiçbir peygambere yaraşmaz. Sizler geçici dünya malını arzu ediyorsunuz. Halbuki Allah âhiretî ister. Allah Azizdir, Ha kîmdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:[\[231\]](#)

1. Esirin Anlamı:

"Esirler" kelimesi "esîr" kelimesinin çoğuludur. Yine esîri'n çoğulu olarak "usârâ" ve "esârâ" da kullanılır. Ancak bu son şekil o kadar iyi bir kullanım değildir. Araplar "isâr" diye bilinen deriden kesilmiş iplerle esiri bağlarlardı. O bakımdan bir kimse isârâ bağlanmayacak olsa dahi alınıp yakalanan herkese esîr denilmiştir. El A'sâ der ki:.

"Şiir, beytine öyle bağladı ki beni

Yükün önündeki ve terkiye binen kadının tuttuğu îsar ile bağlayanların eşeği(n yükünü) bağladığı gibi."

Bu beyit ve buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/85. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Amr b. el-Alâ der ki: "Esra: esirler" yakalayanlar yanında zincire vurulmamış, bağlanmamış kimselerdir. Usârâ ise bağlanmış kimselerdir. Ebu Hatim de bu açıklamayı Araplardan işittiğini nakletmektedir.[\[232\]](#)

2. Âyetin Nüzul Sebebi, Bedir'de Alınan Esirlere Yapılan Uygulamalar:

Bu âyet-i kerime yüce Allah tarafından Peygamber (sav)'ın ashabına serzenişte bulunmak üzere Bedir günü indirilmiştir. Âyetin manası şudur: Kâfirler öldürölüp de iyice zayıf düşürölmeksizin Peygamber'in esir almasına sebep olan böyle bir davranışa girmemeniz gerekirdi. Yüce Allah'ın: "Sizler geçici dünya malını arzu ediyorsunuz" buyruğu onların durumunu haber vermektedir. Peygamber (sav) İse savaş esnasında savaşçıların hayatta bırakılmasını emretmediği gibi, dünya malını hiçbir şekilde de arzu etmedi. Bunu ancak savaşa fiilen katılanların çoğunluğu yapmıştı. O halde azarlama ve sitem Peygamber (sav)'a fidyenin alınması görüşünü açıklayanlar sebebiyle yöneltilmişti. Müiessirlerin çoğunun görüşü budur ve başka görüşler de doğru değildir. Âyet-i kerimede Peygamber (sav)'ın sözkonusu edilmesi ise, savaş meydanında bulunduğu gölgelikte esir almayı gördüğünde yasaklama-yışından dolaydır. Çünkü, Sa'd b. Muâz, Ömer b. el-Hattab ve Abdullah b. Revâha esir almaktan hoşlanmamalardı. Ancak Peygamber (sav)'ın ani bir durumla karşılaşması ve zaferin gerçekleşmesi ile uğraşması dolayısıyla esir alınanların hayatta bırakılmasını yasaklamamıştı. İşte bundan dolayı bu âyet-i kerime İndiği sırada o ve Ebu Bekir ağlamışlardı. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Müslim'de

yer alan ve baştaraflan Âl-i İmran Sûresi'nde (3/123-125. âyetler 1. başlıkta) geçen Ömer b. el-Hattab'ın rivayet ettiği hadisın geri kalan bölümlerinde şöyle denilmektedir: Ebu Zümeyl dedi ki: İbn Abbas dedi ki: Esirleri alıp bağladıklarında Rasûlullah (sav), Ebu Bekir ve Ömer'e: "Bu esirler hakkındaki görüşünüz nedir?" diye sordu. Hz. Ebu Bekir: Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Bunlar amca çocuklarımız, aşiretimizin çocuklarıdır. Onlardan fidye almanı uygun görüyorum. Bu bizim için kâfirlere karşı da bir güç sebebi olur. Uraulurki Allah onları İslama hidayet eder. Bunun üzerine Rasûlullah (sav): "Ey Hat-tab'ın oğlu senin görüşün nedir?" diye sorunca, ben, (Ömer b. el-Hattab) dedim ki: Allah'a yemin ederim ki hayır, ben Ebu Bekir'in görüşünde değilim. Ben, bize boyunlarını vurma imkânını vermen görüşündeyim, Ali'ye imkân ver Akil'in boynunu vursun. Bana da imkân ver filanın -Ömer'in bir akrabasının adını vererek boynunu vurayım. Şüphesiz bunlar kâfirlerin önderleri ve elebaşlarıdır, Rasûlullah (sav) Ebu Bekir'in dediğini beğendi, benim dediğimi uygun görmedi. Ertesi gün geldiğimde Rasûlullah (sav) İle Ebu Bekir oturmuş ağlıyorlardı. Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Bana bildir sen ve arkadaşın ne diye ağlıyorsunuz? Eğer ben de ağlıya bil irs em ağlarım. Ağlayamayacak olursam, siz ağladığınız için ağlar gibi yaparım. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Senin arkadaşların bana bunlardan fidye almayı teklif ettikleri için ağlıyorum. Bana bunların azapları şu ağaçtan daha yakın bir yerde gösterildi," Hz. Peygamber bu sırada kendisine yakın bir ağacı kastetmişti. Aziz ve celil olan Allah da: "Yeryüzünde çokça savaşp zaferler kazanınca-ya kadar esirler alması hiç bir peygambere yaraşmaz" buyruğundan itibaren: "Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve hoş yiyin" buyruğuna kadar olan bölümleri indirdi ve böylelikle ganimetleri onlara helal kıldı.[\[233\]](#)

Yezid b. Harun rivayetle dedi ki: Bize Yahya haber verdi, dedi ki: Bize Ebu Muaviye, el-A'meş'ten anlattı. O, Amr b. Murre'den, o, Ebu Ubeyde'den, o, Abdullah'tan dedi ki: Bedir günü esirler getirildiğinde aralarında Hz. Abbas da vardı, Rasûlullah (sav): "Bu esirler hakkındaki görüşünüz nedir?" diye sordu. Ebu Bekir şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, bunlar senin kavmin, senin akrabalarıdır. Onları hayatta tut. Olur ki Allah onlara tevbe etmeyi müyesser kılar. Ömer şöyle dedi: Bunlar seni yalanladı. Seni (yurdundan) çıkardı. Seninle çarpıştılar. Onları önüne kat ve boyunlarını vur. Abdullah b. Revâha da şöyle dedi: Odunu bol bir vadi bul ve onlar içindeyken onu ateşe ver.

Uz.. Abbas bunları işitiyordu. Şöyle dedi: Sen akrabalık bağını kopardın. Derken, Rasûlullah (sav) onlara hiçbir cevap vermeden içeri girdi. Bazıları Ebu Bekr (r.a)'ın görüşünü kabul edecek derken, bazıları da Ömer'in dediğini kabul

edecek dedi, başkaları da Abdullah b. Revâha'nın dediğini kabul edecek dedi, Rasûlulâh (sav) dışarı çıktı ve şöyle buyurdu: "Allah bir takım kimselerin kalplerini kendi rızası İçin süttten daha yumuşak oluncaya kadar yumuşatır. Yine kendi rızası için bir takım kimselerin kalplerini taştan daha katı olacak kadar katılaştır. Senin örneğin Ey Ebu Bekir: "Kim bana uyarsa, şüphesiz ki o bendendir. Kim de bana karşı gelirse şüphesiz ki Sen çok bağışlayansın, Rahimsin" (İbrahim, 14/36) diyen İbrahim'e benzersin. Yine, Ey Ebu Bekir sen: "Şayet onları azab edersen, şüphesiz ki onlar Senin kullarıdır. Eğer onlara mağfîret buyurursan, şüphesiz ki Sen Azizsin, Hakimsin" (el-Maide, 5/118) diyen İsa'ya benzersin. Sen de Ey Ömer: "Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşacak kimse bırakma" (Nuh, 71/26) diyen Nuh'a benzersin. Yine, Ey Ömer sen, "Rabbimiz, mallarını yok et. Kalplerini şiddetle mühürle ve sık. Çünkü onlar, o can yakıcı azabı görünceye kadar iman etmeyeceklerdir" (Yunus, 10/88) diyen Musa'ya benzersin. Siz, maddi bakımdan ihtiyaç içerisindesiniz. O bakımdan hiçbir kimse fidye ödemedi kurtulamayacaktır, yahut da boynu vurulacaktır. Bunun üzerine Abdullah (b. Mes'ud) dedi ki: Süheyl b. Beydâ müstesna olsun. Çünkü ben onun İslamdan söz ettiğini işitmiştim. Bunun üzerine Rasûlulâh (sav) ses çıkarmadı. (Abdullah b. Mes'ud) dedi ki: O gün, semadan üzerime taş düşeceğinden korktuğum kadar başka birgün korkmuş değilim. Şanı yüce Allah da: "Yer yüzünde çokça savaşp zaferler kazanıncaya kadar esirler alması hiçbir peygambere yaraşmaz" buyruğundan itibaren sonraki iki âyetin sonuna kadar olan bölümü indirdi. [234]

Bir rivayette de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Hattab'ın oğluna muhalefet ettiğimiz için nerdeyse bize azap isabet edecekti. Ve eğer azap inmiş olsaydı, Ömer müstesna hiç kimse kurtulamayacaktı." <2)

Ebû Dâvûd da Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet eder: Bedir günü -Ra-sûlullah (sav)'ı kastederek- fidye alınca, yüce Allah da: "Yeryüzünde çokça savaşp zaferler kazanıncaya kadar esirler alması hiçbir peygambere yaraşmaz... aldığınıza -yani fidyeye- karşılık herhalde size büyük bir azap dokunacaktı" buyruğuna kadar olan bölümleri indirdi. Daha sonra da ganimetleri helal kıldı. [235]

el-Kuşeyrî'nin naklettiğine göre Sa'd b. Muâz şöyle demiş; Ey Allah'ın Ra-sûlü, bu, bizim müşriklerle ilk savaşımızda. O bakımdan onları alabildiğine öldürmenizi ben daha çok arzu ederdim.

Âyet-i kerimede işaret olunan Mücâhid ve başkaları tarafından çok kişinin öldürülmesi diye açıklanmıştır. Yani, müşrikleri öldürmekte İleri gitmek demektir. Araplar da bir kimse herhangi bir işte aşırıya kaçacak olursa; "Filan

kişi bu işte aşırıya gitti, mübalağa gösterdi," denilir. Kimisi de bunu onlan kahredip onlardan çok kişi öldürmedikçe... diye de açıklamıştır. el-Mufaddal da şöyle bir beyit nakleder:

"Kuşluk namazını kılar, fakat ömrü bili ah ibadet etmez; Küfrü itibariyle Firavun'ım küfrünü de aşmış, geride bırakmıştır."

"(Mealde:) çokça savaşp zaferler kazamncaya kadar" onlara karşı imkân elde edinceye kadar, diye de açıklanmıştır. Bunun, güç kuvvet sahibi oluncaya kadar, anlamına geldiği de söylenmiştir.

Şanı yüce Allah, Bedir'de fidye karşılığında kurtulan esirlerin öldürölmelerinin, onlardan fidye almaktan daha uygun olduğunu bildirmektedir. İbn Abbas (r.a) der ki: Bu, Bedir günü olmuştı ve o günde müslömanlar sayıca azdı. Müslömanlar sayıca çoğalıp güçleri artınca, aziz ve celil olan Allah, bundan sonra esirler hakkında: "Sonra ya (onları) karşılıksız serbest bırakın, yahut fidye (alın)" (Muhammed, 47/4) buyruğunu indirdi. İleride yüce Allah'ın izniyle Kıtıl (Muhammed) Sûresi'nde açıklaması gelecektir.

Şöyle de denilmiştir: Bunlara sitem edilmesinin sebebi, Bedir olayının Ku-reyş'in elebaşları, eşraf), ileri gelenleri ve malları hakkında öldürmek, esir almak ve mülk edinmek şeklindeki tasarruflann oldukça büyük ve önemli oluşundan dolayıdır. Bütün bunlar gerçekten büyük bir öneme sahipti. O bakımdan onların vahyi beklemleri, acele etmemeleri uygun düşerdi. Acele edip beklemedikleri için onlara yöneltilen sitemler yöneltildi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[236\]](#)

3. Hz. Peygamberin. Esirleri Öldürmekle Fidye Almak Arasında Ashabı Kiramı Muhayyer Bıraktığına Dair Rivayet:

Taberî ve başkaları senedini kaydederek Rasûlullah (savVin ashab-ı kirama: "Dilerseniz esirlerin fidyesini alırsınız, buna karşılık onların sayısı olan yetmiş kişi de sizden savaşta öldürölür, dilerseniz de onlar öldürölür ve siz de esenliğe kavuşursunuz" dediği, onların da: Fidye alalım, bizden de yetmiş kişi şehid olsun dediklerini bildirmektedir. Abd b. Humeyd de senedini kaydederek, Hz. Cebrail'in Peygamber (sav)'a insanları bu şekilde muhayyer bırakması emri ile vahiy indirdiğini nakletmektedir. Buna dair açıklamalar, Âl-i İmran Sûresi'nde (3/165. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Abîde es-Selmânî der ki: Onlar, her iki hususta da hayırlı olanı istediler ve Uhud günü onlardan yetmiş kişi öldüröldü. Ancak burada açıklanması gereken bir husus ortaya çıkmaktadır ki, o da bir sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir.[\[237\]](#)

4. Hem Muhayyerlik, Hem Azar Birlikte Düşünülebilir mi;

Eğer: Onlar bu şekilde muhayyer bırakılmışsa nasıl olur da yüce Allah'ın: "Herhalde büyük bir azap dokunacaktı" diye azarda bulunuldu? denilecek olursa, şöyle cevap verilir: Azar, önce onların fidye almaktaki hırsları dolayısıyla yapıldı. Bundan sonra ise, muhayyer bırakıldılar. Buna delil teşkil eden hususlardan birisi de şudur: Rasûlullah (sav) Ukbe b. Ebi Muayt'ın öldürülmesini emredince, el-Mikdad: O benim esirimdir Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Mus'ab b. Umeyr de kardeşini esir alan kişiye: Onu sıkı tut. Çünkü onun zengin bir annesi vardır, demişti. Buna benzer başlarından geçen birtakım olaylar ve fidye almaya dair tutkunluklarını ifade eden başka hususlar da vardı. Esirler ele geçirilip Medine'ye götürülüp Rasûlullah (sav); Nadr, Ukbe ve diğerlerine ölüm cezasını uygulayıp diğer esirler hakkında ise ashabın görüşlerini isteyince, yüce Allah da onları muhayyer bırakan hükmünü indirdi. İş-te o vakit Rasûlullah (sav) ashabı ile istişare etti. Hz. Ömer, Öldürülmeleri şeklindeki ilk görüşünde ısrar etti, Ebu Bekir (r.a) da fidye olarak alınacak mallarla müslümanların güçlenmesinde maslahat olduğu görüşünü ortaya koydu. Rasûlullah (sav) da Ebu Bekir'in görüşüne meyletti. Her iki görüş de muhayyer bırakıldıktan sonraki bir içtihadıdır. İşte bundan sonra da onlara ağır gelecek herhangi bir hüküm inmemiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[238\]](#)

5. Bedir Günü Alınan Esirler, Öldürülen Müşrikler ve Müslümanlardan Düşen. Şehîdler:

İbn Vehb dedi ki: Malik dedi ki: Bedir'de müşrik esirler alınmıştı. İşte bundan dolayı yüce Allah; "Yeryüzünde çok savaşıp zaferler, kazanuncaya kadar esirler alması hiçbir Peygambere yaraşmaz" buyruğunu indirdi. O gün alınan bu esirler müşrik idiler, fidye verip geri döndüler. Eğer müslüman olsalardı, Medine'de kalır ve geri dönmezlerdi. Onlardan öldürülenlerin sayısı kırkdört idi. Bir o kadar da onlardan esir alınmıştı, Şehidlerin sayısı ise azdı.

el-Amr b, el-Alâ der ki: Öldürülenler yetmiş kişi idiler. Esir alınanlar da o kadardı. İbn Abbas, İbnü'l-Müseyyeb ve başkaları da böyle demişlerdir. Müslim'in Sahih'inde de belirtildiği gibi sahih olan da budur. O gün müslümanlar yetmiş kişi öldürmüş ve yetmiş kişi de esir almışlardı. [\[239\]](#)

el-Beyhakî'nin naklettiğine göre şöyle demişlerdi: Başlarında Rasûlullah (sav)'ın azadlısı Şükran bulunduğu halde esirler getirildi. İsmen sayıları bilinenler kırk

dokuz kişidir. Aslında ise yetmiş kişidirler. Bu hususta görüş birliği vardır ve bunda bir şüphe yoktur.

İbnü'l-Arabî der ki: Malik'in "müşrik idiler" demesi, müfessirlerin Hz. Abbas'ın Peygamber (sav)'a, Ben müslümanın dediğini rivayet etmelerinden ötürüdür. Bir rivayette de esirler, Peygamber (sav)'a biz sana iman ettik, demişlerdir. İşte Malik bütün bunları zayıf bir görüş olarak kabul etmekte ve bu görüşü çürütmek için onların Mekke'ye geri dönüşlerini delil göstermektedir. Buna ayrıca onların Uhud gazvesinde bulunduklarını da ilave edelim.

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr der ki: Hz. Abbas'ın İslama girdiği vakit hususunda (ilim adamları) farklı görüşlere sahiptirler. Onun, Bedir gününden önce İslama girdiği söylenmiştir. Bundan dolayı Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kim Abbas'ı göreceksin olursa onu öldürmesin. Çünkü o istemeyerek savaşa çıkartılmıştır." İbn Abbas'tan rivayete göre de Rasûlullah (sav) Bedir günü şöyle buyurmuştu: "Şüphesiz Haşimoğullarından ve diğerlerinden bir takım kimseler bizimle savaşılmaya ihtiyaçları olmaksızın, istemeyerek (müşriklerle birlikte) savaşa çıkartıldılar. Sizden her kim Haşimoğullarından herhangi bir kimse ile karşılaşacak olursa onu öldürmesin. Kim Ebu'l-Bahterî ile karşılaşarsa onu öldürmesin, kim Abbas ile karşılaşarsa onu öldürmesin. Çünkü Abbas istemeyerek ordu ile birlikte çıkartılmıştır" deyip hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir. Hz. Abbas'ın Bedir günü esir alındığı vakit İslama girdiği de söylenmiştir, Hayber günü İslama girdiği de bildirilmiştir. Hz. Abbas Rasûlullah (sav)'a müşriklere dair haberleri yazılı olarak bildirir ve hicret etmeyi arzu ederdi. Rasûlullah (sav) da kendisine: "Sen Mekke'de kalmaya devam et. Senin orada kalman bizim için daha faydalıdır" diye yazdığı da [\[240\]](#) nakledilmektedir. [\[241\]](#)

68. Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı, aktığınıza karşılık herhalde size büyük bir azap dokunacaktı.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[242\]](#)

1. Allah'ın Geçmiş Yazısı:

"Eğer Allah'ın" herhangi bir kavmi, kendilerine sakınacakları şeyleri açıklamadıkça azap etmeyeceği hususuna dair "geçmiş bir yazısı olmasaydı..."

Bu buyrukta sözü geçen "Allah'ın geçmiş yazısı" hakkında insanlar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunların en sahih olanı, ganimetlerin helal kılınacağına dair geçmiş hüküm, şeklindeki görüştür. Çünkü ganimetler bizden

öncekilere haram kılınmıştı. Bedir gününde ise, savaşa katılanlar ganimet toplamakta acele davrandılar. Bunun üzerine yüce Allah da: "Eğer Allah'ın" ganimetleri helal kılmaya dair "geçmiş bir yazısı olmasaydı..." buyruğunu indirdi.

Ebü Dâvûd et-Tayallîsî, Müsned'inde şu rivayeti kaydetmektedir: Bize, Sel-lâm, el-A'meş'ten anlattı, o, Ebu Salih'ten, o, Ebu Hureyre'den dedi ki: Bedir gününde (savaşa katılan) insanlar ganimet elde etmekte ellerini çabuk tuttular ve ganimeti ele geçirdiler. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Şüphesiz ganimetler sizden başka başkara hiçbir kimseye (insana) helal değildi." (Sizden önce) bir peygamber ve ashabı her hangi bir ganimet ele geçirecek olurlarsa, onu bir araya toplarlar ve semâdan bir ateş iner, onu yakardı. Bunun üzerine yüce Allah (bu ümmete): "Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı" buyruğundan itibaren iki âyetin sonuna kadar olan bölümünü indirdi.[\[243\]](#) Bu hadisi Tirmizî de rivayet etmiş olup hasen, sahih bir hadistir demiştir.[\[244\]](#)

Mücahid ve el-Hasen de bu şekilde açıklamışlardır. Yine onlardan gelen rivayette Mücahid ve el-Hasen ile Said b. Cübeyr de şöyle demiştir: Burada sözü geçen "geçmiş yazı", yüce Allah'ın, Bedir'e katılanların geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamış olmasıdır.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: "Geçmiş yazı"dan kasıt, şant yüce Allah'ın, muayyen olarak bu günahlarını affetmesidir. Ancak bunun genel kapsamlı olması daha sahihtir. Çünkü Rasûlullah (sav) Bedîr'e katılanlar hakkında söylediği: "Yüce Allah'ın Bedir ehline muttali olarak: Dilediğinizi yapınız. Ben size bağışladım demediğini ne biliyorsunuz?" buyruğu bunu gerektirmektedir. Bu hadisi de Müslim rivayet etmiştir.[\[245\]](#)

"Geçmiş yazı'nın, yüce Allah'ın, Muhammed (sav) aralarında bulunduğu sürece onlara azab etmeyeceği hükmü olduğu da söylendiği gibi bunun, kastı olarak işlemedikçe bir kimsenin bilmeksizin işlediği bir günah dolayısıyla ona azab etmemesi olduğu da söylenmiştir. Bir diğer kesim de şöyle demektedir: Geçmiş yazıdan kasıt, yüce Allah'ın, büyük günahlardan sakınılması suretiyle küçük günahları sileceğine dair hükmüdür.

Taberî de bütün bu hususların âyetin lafzının kapsamı içerisinde olup lafzın bunların hepsini kapsadığı görüşünü benimsemiş ve herhangi bir hususun bu buyrukta kastedildiğini tayin etme yoluna gitmemiştir.[\[246\]](#)

2. Kişinin Kanaati İle Allah'ın Hükümü:

İbnü'l-Arabî der ki: Bu âyet-i kerimede şuna delil vardır: Eğer bu, yüce Allah'ın ilminde kendisi İçin helal olan bir şeyin haram olduğuna inanıp o işi yapacak otursa, ondan dolayı bir ceza sözkonusu değildir. Mesela oruçlu bir kimse, bugün benim sefere çıkacağım gündür. O halde şimdiden orucumu açayım. Yahut da kadın, bugün ben ay hali olacağım, şimdiden oruç açayım deyip bu şekilde oruçlarını açacak olurlarsa ve gerçekten de oruç açmayı gerekli kılan yolculuk ve ay hali vukua gelirse, Malikî mezhebinde meşhur olan görüşe göre bundan dolayı keffaret gerekir. Şafiî de bu görüştedir. Ebu Ha-nife ise buna keffaret yoktur, der. Mezhebimizdeki diğer rivayet de budur.

Birinci rivayetin açıklaması şöyledir: Oruç açmayı mubah kılan hususun ortaya çıkması, çiğnenmesi haram olan bir hususun cezasına mazeret teşkil etmez. Tıpkı bir kimsenin önce bir kadın ile zina etmesi, sonra da o kadını nikahlaması gibidir. İkinci rivayet de şöyle açıklanır: O günün (oruç tutmanın bozulması şeklindeki) hurumiyeti yüce Allah nezdinde sözkonusu değildir. Dolayısıyla bu (zahiri) hurumiyetin çiğnenmesi, yüce Allah'ın ilminde öyle bir hurumiyetinin olmaması haline rastgelmiştir. Bu da bir kimse; bu senin hanımındır denilerek, kendisi kendi hanımı olduğuna inanmamakla birlikte bu kadın ile ilişki kuracak olursa, onun gerçekten onun hanımı olduğunu anlaması haline benzer. Daha sahih olan görüş de budur.

Birinci gerekçe ise, böyle bir hüküm vermeyi gerektirmez. Çünkü şanı yüce Allah'ın ilmi ile bizim ilmimiz o hususun haramlığı hakkında uyum halindedir. Diğer meselede ise, bizim ilmimiz İle Allah'ın ilmi farklı farklıdır. O bakımdan hükme esas yüce Allah'ın İlmidir. Nitekim: "Eğer Allah'ın geçmiş bir yazısı olmasaydı, aldığınıza karşılık herhalde size büyük bir azap dokunacaktı" diye buyurmaktadır.[\[247\]](#)

69. Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve hoş yiyin ve Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah günahları bağışlayandır, çokça rahmet edendir.

Bu buyruğun zahiri, ganimetin tamamının ganimeti ele geçirenlere ait olmasını ve onların ganimette eşit şekilde ortak olmalarını gerektirmektedir. Ancak, yüce Allah'ın: "Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a... aittir" (el-Enfal, 8/41) âyet-i kerimesi, ganimetin beşte birini ayırıp sözü geçen yerlere harcamanın vücubunu açıklamaktadır. Bu hususa dair yeterli açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır.[\[248\]](#)

70. Ey Peygamber, elinizdeki esirlere de ki "Eğer Allah'ın ilmine göre kalplerinizde bir hayır varsa O, size, sizden alınandan daha hayırlısını verir ve

sizi bağışlar. Allah günahları bağışlayandır. Çokça rahmet edendir."

71. Şayet sana hainlik etmek isterlerse, onlar zaten daha evvel Allah'a hainlik etmişlerdi de O da bundan ötürü onlara karşı (sana) İmkân vermişti. Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[249\]](#)

1. Esirlerden Alınan Fidye:

Yüce Allah'ın: "Ey Peygamber, elinizdeki esirlere de ki:..." buyruğun-daki hitabının, Peygamber (sav)'a ve ashabına olduğu söylendiği gibi, yalnızca Peygambere olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbas (r.a) dedi ki: Bu âyet-i kerimede sözü geçen esirler, Abbas ve arkadaşlarıdır. Peygamber (sav)'a: Biz senin getirdiğine iman ettik. Senin, Allah'ın Rasûlü olduğuna da şahidlik ediyoruz. Andolsun ki, kavmine karşı senin lehine samimi davranacağız, demişlerdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Böyle bir iddianın tutarsızlığına dair İmam Malik'in görüşü önceden geçmiş bulunmaktadır. Ebû Davud'un Musannef inde İbn Abbas (r.a)'dan rivayete göre, Peygamber (sav) Bedir günü cahiliye mensubu insanların fidyesini dört yüz (dirhem) olarak tesbit etmişti.[\[250\]](#)

İbn İshak'dan: Kureyşliler Rasûlullah (say)'a esirlerinin fidye karşılığı serbest bırakılması için haber gönderdi. O gün herbir esiri akrabaları onların (müslümanların razı) olacakları bir fidye karşılığında serbest bıraktı, Hz. Abbas, Ey Allah'ın Rasûlü ben müslumandım, dedi. Rasûlullah (sav) da şöyle buyurdu: "Senin müslüman olup olmadığını en iyi bilen Allah'tır. Eğer dediğin gibi ise, Allah bunun karşılığını sana verecektir. Ancak, zahiren senin durumunda görülen, bizim aleyhimize olduğundur. Haydi kendinin ve iki kardeşinin oğulları Nevfel b. el-Haris b. Abdulmuttalib ile Akil b. Ebi Talib'in ve senin antlaşmalm olan Haris b. Fihroğullanna mensub Utbe b. Amr'ın da fidyelerini öde." Hz. Abbas, Ey Allah'ın Rasûlü bende bu kadar fidye ödeyecek para yok deyince, şöyle buyurdu; "Um el-Fadl ile birlikte gömüp sakladığın mal nerede? Sen ona şöyle demiştin: Eğer bu yolculuğumda bana bir-şey olursa, işte bu mal çocuklarım Fadl'a, Abdullah'a ve Kusem'e kalsın, demiştin." Hz. Abbas, Ey Allah'ın Rasûlü, gerçekten ben, senin Allah'ın Rasûlü olduğunu biliyorum. Şüphesiz ki bu, benden ve Um el-Fadl'dan başka kimsenin bilmediği bir husustur. Haydi Ey Allah'ın Rasûlü, beraberinde bulunan ve ganimet olarak benden aldığınız yirmi Ukiyelik malımdan bunu düş deyince, Rasûlullah (sav)

şöyle buyurdu: "Hayır o, Allah'ın senden bize vermiş olduğu bir şeydir." Bunun üzerine Hz. Abbas fidyeye ödeyerek kendisini, iki yeğenini ve antlaşmalısını kurtardı. Yüce Allah da onun hakkında: "Ey Peygamber, elinizdeki esirlere de ki..." âyetini indirdi. İbn İslak (devamla) der ki: Esirler arasında fidyesi en çok olan kişi Abdulmuttalib'in oğlu Abbas'dı. Çünkü varlıklı bir kimse idi. O, kendisini yüz Ukiyye altın fidyeye vererek kurtarmıştı.^[251] Buhârî'de de şöyle denilmektedir: Musa b. Ukbe dedi ki: İbn Şihab dedi ki: Bana Enes b. Malik'in anlattığına göre, Ensardan bir takım kimseler Rasûlullah (sav)'dan izin alarak şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasûlü bize izin ver de ki2 kardeşimizin oğlu Abbas'ın fidyesini almayalım. Hz. Peygamber: "Hayır, Allah'a yemin ederim bir dirhem dahi bırakmayacaksınız" diye buyurdu.^[252]

en-Nekkâş ve başkalarının naklettiklerine göre, Bedir esirlerinden herbiri-sintn fidyesi kırk Ukiyye idi. Ancak Abbas müstesna. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştu: " Abbas'tan fidyeyi iki kat alınız." Ayrıca, iki yeğeni Akil b, Ebi Talîb ile Nevfel b. el-Haris'in fidyelerini ödemekle de mükellef tutmuştu, o da bu iki kişi adına seksen Ukiyye, kendisi adına da seksen Ukiyye ödemiş, ayrıca savaş esnasında da ondan yirmi Ukiyye ganimet alınmıştı. Bunun böyle olmasının sebebine gelince; O, Bedir'e katılan savaşçıların yemeğini karşılamayı taahhüd eden on kişiden birisi idi. Bedir günü yemek yedirme sırası kendisine gelmişti. Yemek yedirmeden önce taraflar savaşa tutuştu, beraberinde yirmi Ukiyye kalmış, savaş sırasında da bu miktar ondan ganimet olarak alınmıştı. Böylelikle o gün Hz. Abbas'tan toplam yüzseksen Ukiyye alınmış oldu. Bunun üzerine Hz. Abbas Peygamber (sav)'a şöyle demişti: Andolsun ki, sen beni öyle bir halde bıraktın ki hayatım boyunca Kureyşlilere el açıp dileneceğim. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Hanımın Um el-Fadl'ın yanında bıraktığın altınlar nerede?" Hz. Abbas: Ne altınından söz ediyorsun deyince, Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Sen hanımına şöyle demiştin: Bu seferimde başıma ne geleceğini bilemiyorum. Şayet başıma birşey gelirse bu altınlar senin ve çocuklarının olsun, demiştin." Hz. Abbas: Kardeşimin oğlu, bunu sana kim haber verdi deyince, Hz. Peygamber (sav): "Bana Allah haber verdi" diye buyurdu. Hz. Abbas bu sefer şöyle dedi: Şahadet ederim ki sen doğru söylüyorsun. Ben, ancak bugün senin Allah'ın Rasûlü olduğunu öğrendim. Ve bildim ki, bu gibi şeyleri ancak gizlilikleri bilen kimse sana bildirebilir. Şahadet ederim ki, Allah'tan başka ilah yoktur ve sen O'nun kulu ve Rasûlüsün. O'nun dışındakilerin hepsini inkâr ediyorum. Hz. Abbas, yeğenlerine de emir verdi,, onlar da müsiüman oldular. Yüce Allah: "Ey Peygamber, elinizdeki esirlere de ki..." âyetini indirdi. Hz. Abbas'ı esir alan kişi Seiimeoğullarından Ebu'l-Yesel

Kâ'b b. Amr idi. Ebu'l-Yesâr kısa boylu, Hz. Abbas ise uzun boylu ve iri yan idi. Peygamber (sav) Hz. Abbas'ı esir olarak getirince ona: "Andolsun ona karşı sana bir melek yardımcı olmuştur" diye buyurdu.[\[253\]](#)

2. Bedir Esirlerinden Alınanlar ve Kalplerinde Hayır Bulunanlara Verilen Mükâfat:

"Eğer Allah'ın ilmine göre kalplerinizde bir hayır" yani, İslâm varsa, "O sizden alınan" yani verdiğiniz fidyeden "daha hayırlısını size verir." Bu verilecek daha hayırlı şeyin dünyada verileceği söylendiği gibi, âhirette verileceği de söylenmiştir.

Müslim'in Sahih'indeki rivayete göre Peygamber (say)'a Bahreyn'den bir miktar mal gelince, Hz. Abbas ona şöyle demişti: Ben (Bedir'de) hem kendimin hem de Akil'in fidyasını verdim. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) Ona: "Al" diye buyurdu. O da elbisesini açtı ve taşıyabileceği kadarını aldı.[\[254\]](#) Hadis kısaca böyledir. Sahih'in dışındaki kaynaklarda da şöyle denilmektedir: Bunun üzerine Hz. Abbas Ona: Bu, vaktiyle benden alınan daha hayırlıdır. Ayrıca ben, Allah'ın bana mağfiret edeceğini de umuyorum. Hz. Abbas dedi ki: Bana Zemzem kuyusunu verdi. Buna karşılık bütün Mekke'lilerin malı benim olsun istemem.

Taberî de Hz. Abbas'a varan senediyle, onun şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah (sav)'a müslüman olduğumu bildirip fidyemin ödenmesinden önce benden ganimet olarak alınan yirmi Ukiyye'yi hesabımdan düşmesini isteyip de o: "Hayır o, ganimettir" deyip kabul etmemesi üzerine bu âyet-i kerime benim hakkımda nazil oldu. O yirmi Ukiyye yerine, yüce Allah bana, hepsi de benim malımla ticaret yapan yirmi köle ihsan [\[255\]](#)etti.[\[256\]](#)

Peygamber Efendimizin Kızı Hz. Zeyneb'in Hicreti:

Ebû Davud'un Musannef'inde Âişe (r.a)'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Mekkeliler esirlerini fidyeye karşılığı kurtarmak üzere mal gönderince, Zeyneb de (esir düşen kocası) Ebu'l-Âs'ın fidyesi olmak üzere bir miktar mal göndermişti. Bu mal arasında Hadice'ye ait ve kızı Zeyneb'i Ebul-Âs'a gelin olarak gönderince ona hediye etmiş olduğu bir gerdanlığı da göndermişti. Rasûlullah (sav) bu gerdanlığı görünce oldukça duygulandı ve şöyle buyurdu: "Eğer uygun görürseniz Zeyneb'in esirini serbest bırakınız ve gönderdiği bu malını da ona

geri veriniz." Onlar da; Peki dediler. Peygamber (sav) da Ebu'l-Âs'dan kendisine gelmek üzere kızı Zeyneb'i serbest bırakmasına dair söz armıştı. Rasûlullah (sav) Zeyd b. Harise ile Ensardan bir kişiyi göndermiş ve: "Zeyneb yanınıza gelinceye kadar siz de (Mekke yakınlarındaki) Ye'cec vadisinde bulununuz. Onu alıp buraya getiriniz."[\[257\]](#)

İbn İshak dedi ki: Bu, Bediiden bir ay sonra olmuştu. Abdullah b. Ebi Bekr dedi ki: Bana Rasûlullah (sav)'ın kızı Zeyneb'den nakledildiğine göre o şöyle demiş: Ebu'l-Âs Mekke'ye gelince bana, hazırlan babanın yanına git, dedi. Bunun üzerine ben de hazırlığımı yapmak üzere çıktım. Utbe kızı Hind karşıma çıktı bana: Muhammed'in kızı dedi. Senin babana gitmek istediğine dair bir haber ulaştı bana sahi mi? Ben ona: Öyle bir isteğim yok dedim. O: Öyle olsun amca kızı. Böyle birşey yapma. Ben, varlıklı bir kadını. Senin gerek duyacağın mallarım var. Eğer istediğin herhangi bir mal varsa, onu sana satarım. Yahut da herhangi bir harcamaya ihtiyacın varsa sana borç verebilirim. Zaten erkekler arasına giren şeyler kadınlar arasında görülmemelidir, dedi. Hz. Zeyneb dedi ki: Allah'a yemin ederim, görüşüme göre o bu sözlerini ancak gereğini yapmak kastıyla söylemişti. O bakımdan, ben de ondan korktum ve niyetimi gizleyerek: Hayır böyle birşey de istemiyorum, dedim.

Nihayet Zeyneb (Cr.anha) hazırlıklarını bitirince, bineğine bindi ve kayınpederi Kinane b. er-Rabî, gündüzün onun devesini çekerek yola koyuldu. Mek-ke'li bu haberi aldılar. Hebbar b. el-Esved ile Fihroğullarından Nafv b. Ab-dulkays onu takibe çıktılar. Hz. Zeyneb'in yanına ilk yaklaşan kişi Hebbar oldu. Hebbar, mızrağıyla hevdecinde bulunan Hz. Zeyneb'i korkuttu.

Kinane b. er-Rabî' diz çöktü ve okların» saçarak yayını alıp: Allah'a yemin ederim ki, bana kim yaklaşırsa ona bir ok saplayacağım dedi. Bu sefer Ebu Süfyan, Kureyşlilerin ileri gelenleri ile birlikte yanına gelip şöyle dedi: Be adam, bize ok atmaktan vazgeç ki, seninle konuşabilelim. Ebu Süfyan, yanına gelip durdu ve şöyle dedi: Sen kötü bir şey yapmış değilsin. Fakat herkesin gözü önünde bu kadını alıp çıktın. Bedir'de başımıza gelen musibeti biliyorsun. Bu sefer Araplar senin herkesin gözü önünde aramızdan o adamın kızını alıp çıktığın için bizim zaafa düştüğümüzü, gevşediğimizi söyleyip duracaklar. O bakımdan sen bu kadını geri getir, birkaç gün onunla beraber Mekke'de kal. Sonra da geceleyin kimsenin farketmeyeceği bir şekilde gizlice onu al ve babasına gönder. Yemin olsun ki, onun babasının yanına gitmemesine bizim ihtiyacımız yok. Fakat şu anda da başımıza gelen bu musibetten dolayı bu yolla intikam almak istiyor değiliz.

Kinane, Ebu Süfyan'ın dediğini yaptı. İki veya üç gün geçtikten sonra, gizlice

Hz. Zeyneb'i Mekke'nin dışına çıkardı. Hz. Zeyneb de Rasûlullah (say)'ın yanına vardı. Naklettiklerine göre, Hz. Zeyneb, Hebbar b. Um Dirhem kendisini korkutunca, dehşetinden dolayı karnındaki yavrusunu düşürmüştü. [\[258\]](#)

3. Kâfirin İslâm'a Girmesi Hangi Şartlarda Kabul Edilir:

İbnü'l-Arabî der ki: Müşriklerden bazı kimseler esir alınınca, onların bir kısmı İslam olduklarını söylediler, ancak bu konuda herhangi bir kararlılık da ortaya koymadıkları gibi, İslâm'ı kabul ettiklerini kafi bir şekilde de itiraf etmemişlerdi. Muhtemeldir ki onlar bu davranışlarıyla müslümanlara yaklaşmak, müşriklerden de uzaklaşmamak istemişlerdi. Bizim (Maliki mezhebine mensub) ilim adamlarımız derler ki: Kâfir, kalbinde ve dilinde imanı zikretmekle birlikte bu hususta azimli olduğunu ortaya koymayacak olursa mü'min olmaz. Ancak, benzeri bir durum mü'minden görülecek olursa, mü'min kâfir olur. Kişinin önlemeye gücü bulunmayan vesvese türünden olan şeyler müstesnadır. Çünkü Allah, böyle bir vesveseyi affetmiş ve onu hükümsüz bırakmıştır. Yüce Allah da Rasûlüne (Bedir esirlerinin) gerçek yüzlerini beyan ederek: "Şayet sana hainlik etmek İsterlerse..." diye buyurmuştur. Yani, eğer onlar müslüman olduklarına dair bu sözleriyle sana hainlik etmek ve seni aldatmak istemişlerse "onlar zaten daha evvel" küfürleri, sana tuzak kurmaları ve seninle savaşmalan suretiyle, "Allah'a hainlik etmişlerdi." Şayet onlar bu sözlerini hayır yapmak (iman etmek) suretiyle söylemişlerse, Allah bunu biliyor ve onların bu hayırlarını kabul edecektir. Onlardan alınandan daha hayırlısını kendilerine verecektir ve bundan önceki küfürlerini, hainliklerini ve hilelerini de onlara bağışlayacaktır.

": Hainlik"ın çoğulu şeklinde gelir. Ancak, bunun; şeklinde çoğul yapılması gerekirdi. Çünkü bu kelime, aslen "vav"lıdır. Şu kadar var ki, onlar bu kelime ile "": Kötü maksat" kelimesinin çoğulu arasında fark gözetmek istediklerinden böyle demişlerdir. Ayrıca "": Hain" kelimesinin çoğulu;) şekillerinde gelir. [\[259\]](#)

72. İman edip hicret eden, Allah yolunda malları ve canlarıyla ci-had edenlerle (onları) barındırıp yardım edenler, işte onlar birbirlerinin velileridirler. İman edip de hicret etmeyenler ise, hicret edene kadar sizin onlarla hiçbir velayetiniz yoktur. Eğer onlar din hususunda sizden yardım İsterlerse, size yardım etmek düşer. Ancak sizinle aralarında muahede bulunan bir kavme kar-şı değil. Allah yaptıklarınızı görendir.

73- Kâflr olanlar da birbirinin velileridir. Eğer siz bunu yapmazsanız, yeryüzünde bir fitne ve büyük hu* fesad olur.

74. İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenlerle barındırıp yardım edenler, işte gerçek mü'min olanlar bunlardır. Onlar için mağfiret ve bitmez tükenmez bir rızık vardır.

75. Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihad edenlere gelince, onlar da sizdendir. Akrabalar, Allah'ın Kitabınca birbirlerine daha yakındırlar. Şüphesiz Allah herşeyi hakkıyla bilendir.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [\[260\]](#)

1. İman Edenler ve Etmeyenlerin Birbirlerine Karşı Durumları:

Yüce Allah: 'İman edip hicret eden...' buyruğu ile sûreyi veli edinme (dost edinme)yi söz konusu ederek sona erdirmektedir ki, her bir kesim, yardımını isteyeceği velisinin kim olduğunu bilsin diye.

Hicret ve cihadın sözlük ve terim anlamlarına dair açıklamalar daha Önceden (el-Bakara, 2/217-218. âyetler, 12. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Barındırıp yardım edenler*" buyruğu da bir Öncekine atfedilmiştir. Bunlar ise hicret edenlerden önce (Medine'yi) yurt edinen ve iman eden Peygamber (sav)'ın ve Muhacirlerin kendilerine katıldığı Ensar'dır.

"İşte onlar" anlamındaki buyruk, mübtedâ olarak merfu'dur. "Birbirlerinin" anlamındaki buyruk da İkinci mübtedâdır, "velileridirler" ise, onun haberidir. Bu buyrukların tümü (yani, işte onlardan itibaren) de; "(ol): Muhakkak ki"nin haberidirler.

İbn Âbbas; "Birbirlerinin velileridirler*" buyruğunu mirasta birbirlerinin velîleridirler, diye açıklamıştır. Önceleri hicret sebebiyle birbirlerine mirasçı olurlardı. İman edip hicret etmeyen kimse hicret edene mirasçı olamıyordu. Yüce Allah bunu: "Akrabalar Allah'ın Kitabınca birbirlerine daha yakındırlar"

buyruğu ile nesh etti. Bunu Ebû Dâvûd rivayet etmiştir. [\[261\]](#) Böylelikle miras mü'minler arasından akraba olanlara verilmiş oldu. İki ayrı din mensubu ise birbirinden herhangi bir miras alamazlar. Daha sonra da Hz. Peygamberin bundan önce miras âyetlerine dair açıklamalarda geçtiği üzere: "Farz hisseleri sahiplerine veriniz" diye buyurdu. [\[262\]](#) Burada nesh olmadığı bunun, yardımcı olmak ve destek vermek manasına olduğu da söylenmiştir. Nitekim daha önce, en-Nisa Sûresi'nde (4/11-14. âyetler, 6. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"İman edip de" anlamındaki buyruk mübtedâdır. "... sizin onlarla hiçbir velayetiniz yoktur" ise onun haberidir. Yahya b. Ves-sâb, el-A'meş ve Hamza, "vav" harfini esreli olarak; Onlarla velayet..." şeklinde okumuştur. Bunun bir

söyleyiş olduğu söylendiği gibi, bir şeye yakın ve bitişik olmak anlamına gelen; 'den geldiği de söylenmiştir. Mesela ": Velayeti (dostluğu ve yakınlığı) apaçık bir dost" denilir. Ancak burada "velayet" kelimesinde "vav" harfinin üstün olması daha açık ve daha güzeldir. Çünkü buradaki anlamı yardımcı olmak ve neseb bağı ile bağlanmak şeklindedir. Aynı şekilde "vilâyet ve velayet", emirlik, yöneticilik anlamına da kullanılır.[\[263\]](#)

2. Din Hususunda Yardım Etmek:

"Eğer onlar din hususunda sizden yardım isterlerse..." buyruğu ile yüce Allah şunu kastetmektedir: Eğer daru'l harpte kalıp hicret etmeyen bu mü'minler kendilerini kurtarmanız için asker, yahut malî bakımdan yardımcı olmak üzere çağrıda bulunacak olurlarsa, siz de onlara yardımcı olunuz. Bu sizin için bir farzdır, onları yardımsız bırakmamalısınız. Ancak, onlar sizden, sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan kâfir bir kavim aleyhine yardım isteyecek olurlarsa, o kâfirlere karşı onlara yardımcı olmayın ve süresi bitinceye kadar da antlaşmayı bozmayın.

İbnü'l-Arabî der ki: Ancak, o sizden yardım isteyen mü'minler esir ve mus-taz'af kimselerse, şüphesiz ki onlarla dostluk hâlâ dimdik ayaktadır, onlara yardımcı olmak vaciptir. Eğer gücümüz buna yeterli ise onları kurtarmak maksadıyla cihada çıkmadık kırpan tek bir gözümüz kalmayınca, yahut da hiçbir kimsenin elinde tek bir dirhem kalmamacasına onları esaretten kurtarmak için bütün malımızı harcamayınca kadar onlara yardımcı olmamız vaciptir, onlar ile aramızdaki dostluk bağı dimdik ayaktadır. Malik de, bütün ilim adamları da böyle derler. Elleri hazinelerle servet bulunmakla, ihtiyaç fazlası mallan olmakla, güçleri, sayılan, kudretleri ve savaşma güçleri yeterli olmakla birlikte, kardeşlerini düşmanlarının esaretinde bırakmalarından ötürü, insanların karşı karşıya bulundukları bu musibetler dolayısıyla inna lillah ve innâ ileyhi raciun'dan başka birşey diyemiyoruz.

ez-Zeccâc der ki: " Size yardım etmek düşer" buyruğunun "ra" harfini yardıma teşvik (iğra) manası vermek üzere nasb ile okunması da mümkündür.[\[264\]](#)

3. Kâfirler de Birbirlerinin Dostudurlar:

Yüce Allah: "Kâfir olanlar da birbirlerinin dostudur" buyruğu ile kâfirlerle mü'minler arasındaki dostluk (velayet) bağı kopararak mü'minleri birbirlerinin velileri, kâfirleri de birbirlerinin velileri olarak tesbit etmiştir. Bunlar, dinleri

gereği birbirlerine yardımcı olurlar ve akidelerine uygun olarak ilişkilere girerler. Müslüman bir erkek kardeşi bulunan kâfir bir kadın hakkında ilim adamlarımız şöyle demişlerdir: Böyle bir erkek bu kâfir kızkardeşini başkasıyla evlendirmez. Çünkü aralarında velayet bağı yoktur. Q kızı onun dinine mensub olanlar evlendirir. Tıpkı müslüman bir kadını nasıl müslüman bir yakını evlendirebiliyorsa, kâfir bir kadını da ancak ona yakın kâfir bir erkek yahut bir papaz -evlendireceği kişi müslüman olsa dahi- evlendirebilir. Ancak bu kadın azad edilmiş bir cariye ise bundan müstesnadır. Eğer azad edilmemiş olan kâfir kadın müslüman birisi tarafından evlendirilmiş ise, bu akdi feshedilir. Hi-ristiyan yapmış ise ona dokunulmaz. Ancak, Esbağ hayır, müslümanın akdi daha evlâ ve daha üstün olduğundan dolayı feshedilmez, dernektedir. [\[265\]](#)

4. Eğer Böyle Yapmazsanız...

"Eğer siz bunu yapmazsanız..." buyruğundaki zamir, mirasçılığa ve bu husustaki kaidelere bağlılığa aittir. Yani eğer önceden miras aldıkları gibi bu şekilde birbirlerine miras almalarına imkân vermeyecek olursanız... demektir. Bu açıklama İbn Zeyd'e aittir. Zamirin karşılıklı yardımlaşma, destek verme, dayanışma ve elbirlik olmaya ait olduğu da söylenmiştir.

İbn Cüreyc ve başkaları derler ki: İşte bu yapılmayacak olursa, pek yakında bundan dolayı bir fitne başgösterir. O halde bu, birincisinden daha kesin ve pekiştirilmiş bir ifadedir. Tirmizî de Abdullah b. Müslim b. Hürmüz'den, o, Ubeyd'in oğulları Muhammed ve Sa'd'dan, onlar, Ebu Hatim el-Muzenî'den şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Dinine bağlılığını ve ahlâkını beğendiğiniz bir kimse size (kızınıza talib olarak) gelecek olursa, ona nikahlayınız. Böyle yapmayacak olursanız, yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat başgösterir." Ey Allah'ın Rasûlü, ya onda (bazı kusurlar) bulunursa? Hz. Peygamber: "Dinine bağlılığını ve ahlakını beğeneceğiniz bir kimse size gelecek olursa, ona nikahlayınız" diye üç defa tekrarladi. Tirmizî: Bu garip bir hadistir, dedi. [\[266\]](#)

Zamirin, yüce Allah'ın: "Ancak sizinle aralarında muahede bulunan bir kavme karşı değil" buyruğunun ihtiva ettiği ahid ve antlaşmaları korumaya ait olduğu da söylenmiştir. İşte böyle bir şey yapılmayacak olursa, bu fitnenin tâ kendisidir. Zamirin, din hususunda müslümanlara yardımcı olmaya ait olduğu da söylenmiştir. Bu da bu husustaki ikinci görüşle aynı anlama gelir.

İbn İshak der ki: Yüce Allah, Muhacirlerle Ensarı yalnızca onları din hususunda birbirlerine veli (yardımcı ve destek) olmaya ehil kimseler olarak tayin etmiş,

kâfirleri de birbirlerinin velileri olarak tesbit etmiştir. Daha sonra yüce Allah: "Eğer siz bunu yapmazsanız" diye buyurmaktadır ki bu da, mü'minleri bir kenara bırakarak kâfiri veli edinmesiyle olur. "Yeryüzünde bir fitne" yani, savaş sebebiyle mihnete duçar olmak; onunla birlikte ortaya çıkan talan, sürgün ve esaretler başgösterir "ve büyük bir fesat olur." Büyük fesat ise şirkin ortaya çıkması, üstün gelmesidir.

el-Kisaî der ki: Yüce Allah'ın: ". Bir fitne...olur" buyruğunun sizin bu yaptığınız o vakit bir fitne ve büyük bir fesat olur, anlamında nasb ile gelmesi de mümkündür.

"İşte gerçek nü'minler olanlar bunlardır" buyruğundaki ": Gerçek" kelimesi mastardır. Yani işte onlar hicret ve yardımcı olmak suretiyle imanlarını gerçekleştirmiş kimselerdir. Allah da: "Onlar için mağfîret ve bitmez tükenmez bir rızık vardır." Yani cennette çok büyük bir mükâfat vardır; müjdesi ile onların imanlarının gerçek olduğunu, gerçekten bir imana sahip olduklarını ifade buyurmaktadır.[\[267\]](#)

5. Hudeybiye'den Sonra İman Edip Hicret Edenler:

"Sonraları İman ve hicret edip de..." buyruğu ile Hudeybiye'den ve Rıdvan bey'atinden sonra iman edip hicret edenleri kastetmektedir. Çünkü bu tarihten sonra yapılan hicret, ilk hicretten rütbe itibariyle daha aşağıdadır. İkinci hicret ise, hakkında barışın bulunduğu, artık savaş ağırlıklarının bırakıldığı, yaklaşık iki yıl kadar devam eden bir süredir. Bundan sonra ise Mekke fethedilmiştir. Bundan dolayı Hz. Peygamber: "Fetih'den sonra hicret yoktur"[\[268\]](#) diye buyurmuştur.

(Yüce Allah) böylelikle daha sonraları iman edip hicret edenlerin de onlara katılmış olacaklarını beyan etmektedir. "Sizdendir" de, yardımlaşmak ve veli olmak bakımından sizin gibidirler, demektir.[\[269\]](#)

6. Akrabaların Mirasçılığı:

": Akrabalar" anlamındaki buyruk mübtedadır. Rahim, akrabalık bağı müennestir. Çoğulu şeklinde gelir. Burada kastedilenler, erkeğin ölene akrabalık nisbetinde araya kadın girmeyen kişi demek olan babası, oğullan, babası dolayısıyla akrabaları gibi (akrabaların kastedildiği) asabelerdir.[\[270\]](#) Burada geçen "rahim" kalimesiyle asabenin kastedildiğini açıklayan hususlardan birisi

de arapların ": Seni akrabalık bağı bağladı," ifadelerinde anne vasıtasıyla akrabalığı kast etmemeleridir. en-Nadr b. el-Haris'ın kızkardeşi -ki, İbn Hîşam böyle demiştir.- es Süheylî ise der ki: Doğrusu, bunun Nadr'ın kızkardeşi değil, kızı olduğudur. ed-Delâû'de de böyle zikredilmektedir. Peygamber (savyin onun babasını Safra denilen yerde öl-dürtmesi üzerine yazdığı mersiyesinde şunları söylemektedir:

"Ey deve binicisi, şüphesiz ki Üseyl denilen yere Başarılı olasın dilerim- beşinci günün sabahında varacağımızı zannedirim."[\[271\]](#)

"Ey kavmi arasında en hayırlı ve şerefli akraba olan
Ve şeref ve kereminde köklü olan Muhammed,

Eğer karşılıksız s alıver şeydin bir zararın olmazdı.

Kişi bazan öfke ve kinine rağmen serbest bırakabilir lutf ile

Şayet fidye kabul etseydin, elbette fidyesini verirdim

Fidye olarak verilen ve harcanan en değerli şeyleri vererek

Nadr, senin esir aldığın akrabaların en yakınıdır.

Eğer azad sözkonusu olsaydı, azadı en çok hak edendi.

Fakat babalarının çocuklarının kılıçları üzerine inip kalkıyordu

İşte orada parçalanan Allah'ın takdir ettiği rahim (asabe akrabalıkları) vardı

Elleri bağlı yorgun bir şekilde ölüme sürükleniyordu

Zincire vurulmuş bir esir olarak bağlanmış kişinin yürüyüşüyle."[\[272\]](#)

7. Zevi'l-Erhâm Diye Bilinen Akrabaların Mirasçılık:

Selef de onlardan sonra gelenler de Zevi'l-Erhâm diye bilinen Allah'ın Kitabında paylan bulunmayıp asabe de olmayan ölünün akrabalarının miras-çtıkları hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bunlar da kız çocukların çocukları, kız kardeşlerin çocukları, erkek kardeşin kızları, hala, teyze, babanın anne bir kardeşi olan amca, baba tarafından anne bir dede, anne anne ve bunlar vasıtasıyla akrabalar Zevi'l-Erhâm'dırlar.

Kimileri Zevi'l-Erhâm'dan farz (belli) hissesi bulunmayan kimse mirasçı olamaz demektedir. Bu görüş, Ebu Bekr es-Sıddık, Zeyd b. Sabit ve İbn Ömer'den rivayet edilmiştir. Hz. Ali'den gelen bir rivayet de böyledir. Medînelilerin görüşü de budur. Bu, Mekhul ve el-Evzaî'den de rivayet edilmiş olup, Şafiî -Allah ondan razı olsun- de böyle demiştir.

Buna karşılık Ömer b. el-Hattab, İbn Mes'ud, Muâz, Ebu'd-Derdâ, Âişe ve bir rivayete göre de Hz. Ali, mirasçı olacaklarını söylemişlerdir. Kûfelilerin, Ahmed ve îshâk'ın görüşü de budur. Bunlar, âyet-i kerimeyi delil göstererek şöyle derler:

Zevil-Erham denilen bu akrabalarda biri akrabalık, diğeri de müslümanlık olmak üzere iki sebep toplanmış bulunmaktadır. Dolayısıyla bunlar, mirasçılığın sebeplerinden birisi olan İslâmın dışında bir sebebi bulunmayanlara göre önceliklidirler.

Birincilerin buna cevabı şöyledir: Bu âyet-i kerime mücmel ve toplayıcı bir âyet-i kerimedir. Yakın ya da uzak olsun, her bir akraba bu ayetin zahirinden anlaşılmaktadır. Mirasa dair âyet-i kerimeler ise müfessirdir. Müfessir (açıklayıcı) olan âyet-i kerimeler ise mücmel ve mübeyyen hakkında hüküm verirler. Derler ki: Peygamber (sav) velayı mirasçı olmanın sabit bir sebebi kabul etmiş ve mevlayı (bir kimseyi kölelikten azad eden) bu hususta ase-be gibi değerlendirecek: "Velâ azad eden kimseye aittir"[\[273\]](#) diye buyurmuş, veiâ hakkının satılmasını hibe yoluyla bağışlanmasını da yasaklamıştır.

Diğerleri ise Ebû Dâvûd ve Dârakutnî'nin el-Mikdâm'dan yaptıkları şu rivayeti delil gösterirler Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim bakıma muhtaç birisini terkedecek olursa, o(nun bakımı) bana aittir. -Bazan da: Allah'a ve Rasûlüne aittir diye buyurmuştur-, kim de bir mal bırakacak olursa, o da mirasçılara aittir. Ben, mirasçısı olmayanın mirasçısıyım. Onun yerine diyet öderim, onun mirasını alırım. Dayı da mirasçı olmayanın mirasçısıdır, onun yerine diyet öder ve ona mirasçı olur."[\[274\]](#)

Dârakutnî de Tavus'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Âişe (r.anhâ) dedi ki: "Allah, mevlâsı olmayanın mevtastır. Dayı da mirasçı olmayanın mi-rasçısıdır."

[\[275\]](#) Bu hadis, mevkuldur (Hz. Peygambere nîsbet edilmemektedir}. Ebu Hureyre (r.a)'dan rivayet edildiğine göre de, Rasûlullah (sav): "Dayı mirasçısıdır" diye buyurmuştur.[\[276\]](#)

Yine Ebu Hureyre'den şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav) Va, hala ve teyzenin mirası hususunda soru soruldu, o da: "Bilemiyorum, bana Cebrail gelinceye kadar (birşey diyemem)" diye buyurdu. Daha sonra da şöf-le buyurdu; "Hala teyzenin mirasına dair soru soran nerede?" Bunun üzerine adam gelince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Cebrail bana, ikisine mirastan birşey olmadığını bildirdi." Dârakutnî dedi ki: Bu hadisi Muhammed b. Amr'dan müsned olarak yalnızca Mes'ade, rivayet etmiştir ve yayii" bir ra-vidir. Doğrusu bu hadisin mürsei olduğudur.[\[277\]](#)

Şa'bî'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ziyâd b. Ebi Süfyan, yanında oturan birisine dedi ki: Ömer'in hala ve teyze (nin mirasçılığı) hususunda nasıl hüküm verdiğini biliyor musun? Adam: Hayır deyince, o şöyle dedi: Ben, Ömer'in bu ikisi (nin mirası) hususunda nasıl hüküm verdiğini Allah'ın yarattıkları arasında

en iyi bilenim. O, teyzeyi anne gibi, halayı da baba gibi değerlendirmişti. el-Enr'âl Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. Cenab-ı Allah'a hamd olsun. [278]

[1] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/575.

[2] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/575.

[3] Müsned, V, 324; el-HâkimT elMiistedrek, II, 326.

[4] Bu sebebe göre: Ganimetler arasında paylaştırılınoyâ sokulmadan senden nefel istiyorlar anlamına gelir."

[5] Müslim, Fedâilu's-Salâbe 43; aynı muhtevada değişik lafızlarla: Müslim, Cihâd 34; Ebû Dâvûd, Cihad 145; Tirmizt, Tefsir 8. sûre 1; Müsned, I, 178, 181, 186.

[6] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/575-577.

[7] Buhârî, Diyât22.

[8] İbnu'l-Estr. en-Nihâye, V, 100.

[9] Müslim, Mesâcid 5; Tirmizî, Siyer 5; Müsned, II, 412.

[10] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/577-578.

[11] Ebû Dâvûd, Cihâd 121, 149; Nesöî, Kasmu'l-Fey' 6-8; Muvatta, Cihâd 22; Müsned, IV, 128, V, 316, 319.

[12] Buhârî, Fnrdu'l-Htımus 15, MeğSzi 57; Müslim, Cihâd 35, 36; Ebû Ddvâd, Cihâd 145; Dârimî, Siyer 41; Muvatta, Cihâd 15; Müsned, II, 10, 55, 62, 80, 151, 156.

[13] Muvatta, Cihâd 15.

[14] Ebû Dâvûd, Cihâd 145. Yukarıda bu olayın yer aldığı kaynaklar arasında tereddütsüz olarak isabet eden payın onbir deve ile bir deve olduğunu, tereddüt ile onbir mi oniki ini olduğunu ve tereddütsüz olarak isabet eden payların oniki deve ve ek olarak birer deve verildiğini belirtenler vardır. Tereddüt edenler de genelde tabiin ve sonraki dönemlerdeki nıvilerdir. Ancak bütün rivayetlerin ittifak ettikleri nokta; her birisine en az onbir deve ganimet payı, birer deve de nefl olarak verildiğidir.

[15] Müslim, Cihâd 37.

[16] İbn Abdi'l-Berr, el-îsciîkar, XIV, 101 v.d.

[17] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/578-580.

- [18] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/580.
- [19] Ebû Dâvûd, Cihâd 144.
- [20] Ebû Dâvûd, Cihâcl 144.
- [21] İbn Abdi'l-Berr, el-htUkâr, XIV, 107.
- [22] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/580-581.
- [23] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/582.
- [24] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/582.
- [25] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/583.
- [26] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/583-584.
- [27] Buhârî, Fiten 15; Müslim, Fedâil 137; Müsned, III, 177.
- [28] Ebû Dâvûd, Sünne 5; Tirmizî, İlm 16; Müsned, IV, 126, 127.
- [29] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/584-585.
- [30] Ebu'd-Derdâ'dan rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her şeyin bir hakikati vardır. Hiç bîr kul, kendisine isabet eden bir şeyin gelip çatmamasının; isabet etmeyen şeyin de kendisini gelip bulmamasının imkânsız olduğunu bilmeden iman hakikatine erişmez." (Miisneâ, VI, 441-442; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 197de belirtildiğine göre bunu Taberanrde et-Evsat'la zikretmiş olup, senedindeki râvileri de sikadırlar.)
- [31] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/585-586.
- [32] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/586-588.
- [33] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/588-589.
- [34] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/589-590.
- [35] Müslim, Cihâd 58; Tirmizî, Tefsir 8. sûre 3; Müsned, I, 30, 32.
- [36] Buyurmadığını söylediği şekil ise hemze zîyacieli olan fiilden ism-i faildir. Bununla, hein-zeli kullanılış ile hemzesiz kullanılış arasında anlam farklılığına işaret etmektedir.
- [37] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/590-593.
- [38] İbn Kesir, II, 562'de Hafız EM Ya'lâ ta rafından kaydedildiğini bildirmektedir. el-Hey-semî, Mecmau'z-Zevaİd, VI, 69'dü İbn Abbas'tan gelen rivayete göre su taşımak için kullan jlfın yüz deveden başka, iki atın bulunduğu ve bunlara sıra ile binildiğiTcaydedilmek-tedir.
- [39] Buhârî, Meğâzî 6.

- [40] Buhârî, Meğâzî 6.
- [41] Bu anlamdaki birkaç rivayeti Buhârî, Meğnzîö'da zikretmektedir.
- [42] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/593-598.
- [43] Buhârî, Meğâzî 12.
- [44] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/599.
- [45] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/599.
- [46] Müslim, Cennet 77; Nesaî, Cenâiz 117; Müsned, IH, 104, 219-220, 263.
- [47] Buhârî, Cenâiz 68, 87; Müslim, Cennet 70; Ebû Dâvûd, Cenâî 74, Sürene 24; Nesaî, Cenâiz 108-110; Müsned, III, 126.
- [48] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/599-600.
- [49] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/601-603.
- [50] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/603-604.
- [51] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/604.
- [52] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/604-605.
- [53] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/605.
- [54] Buhârî, Vesâyâ 23, Hıdûd 44; Müslim, İman 145; Ebû Dâvûd, Vesâyâ 10; Nesaî, Ve-sâyâ 12; Müsned, II, 362.
- [55] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/606-607.
- [56] Hadis, hemen sonro senediyle birlikte kaydedilecek ve kaynakları ilgili notta gösterilecektir.
- [57] İbn Mâce, Cihâd 25. Ebû Seleme'nin metruk bir ravî olup bu hadisinin bâtil olduğu (İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib, XII, 130) bilhassa belirtilmiştir.
- [58] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/607.
- [59] Ebû Dâvûd, Vitr 26; Tirmizî, Deavât 117.
- İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/607-608.
- [60] Ebû Dâvûd, Cihâcl 96; Tirmizî, Cihâd 36: Müsned, II, 58, 70, 99. 100, 111.
- [61] Ebû Ubeyde b. el-Cerrah, savaşı öldürülmedi. Amevâs Taun diye bilinen veba salgını sırasında (h, 18 yılında) veba'dan şeliicl düşmüştür. (İbnu'S-Esir, Usdu'l-Gâbe, II, 24-26, V, 205-206) Buna göre Hz. Ömerbı sözlerini başka birisi hakkında söylemiş olmalıdır.
- [62] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/608-609.
- [63] Az önce geçti. Kaynakları da arada gösterilmiştir.

İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/609.

[64] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/610-612.

[65] İmam Kurtubi, el-Câmiu li-Ahkâmil'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 7/612-613.

[66] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/7-8.

[67] Buhârî, Tefsir 8. sûre 1.

[68] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/8-9.

[69] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/9.

[70] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/10.

[71] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/10-11.

[72] Buhari, Tefsir 1. sûre 1, 8. sûre 2, Fedâilu'l-Kur'ân 9; Ebû Dâvûd, Vjtr 15; Nesaî, İftitâh 26; Dârimi, Salât 172, FedSilû'i-Kur'ân 12; Müsned, III, 450, IV, 211. Tirmizî, Fe-dâilu'l-Kur'ân l'de benzeri bir olayı Ubeyy b. Ka'b'ın başından geçmiş olarak kayd ettikten sonra; "Bu hususta Enes'ten ve Ebû Sâid b. el-Muallâ'dan gelmiş rivayetler de vardır" diyerek bu hadise de işaret etmektedir.

[73] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/11.

[74] Buhârî. Kader 14, Tevhid 11; Tirmizî, Nüzûr 13; Nesai, Eymân 1; Darimî, Nüzûr 12; Muvatta; Nüzûr 15; Müsned, II, 26, 67, 68, 127.

[75] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/12-13.

[76] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/13.

[77] Aynı manada nisbeten farklı lafızlarla: el-Heysemî, Mecmau'z-Zeuûid, VII, 233-234, "senesinde münker rivayetleri bulunan İbrahim b. Ebi'l-Feyyâd'ın bulunduğu" kaydıyla.

[78] Buhârî, Enbiyâ 7, Fiten 4, 28; Müslim, Fiten 1, 2; Tirmizî, Fiten 21, 23; tbn Mâce, Fl-ten 9; Muvatta, Kelâm 22; Müsned, VI, 428, 429.

[79] Tirmizî, Fiten 8, Tefsir 5. sûre 17; Ebû Dâvûd, Helakim 17; İbn Mâce, Fiten, 20; Müsned, I, 25"

[80] Buhârî, Fiten 6; Tirmizî, Fiten 12; Müsned, IV, 268, 269, 270.

[81] Nesai, Buyu' 47; Muvatta', Bıyû' 33- Muvatta'Ğa kaydedildiği üzere olay kısaca şöyledir: Muâviye, belirtilen şekilde bir alış-verişi yapınca Ebu'd-Derda Allah RasûhTnün böyle bir alış-verişi yasaklamış olduğunu bildirir. Muaviye bunda bir sakınca olmadığını belirtir Ebu'd-Derdâ da ona: "Senin bulunduğun bir yerde ben olmam" diyerek, Hz, Ömer'e gider, durumu ona bildirir, Hz. Ömer de Muâviyeye bu tur bir alış-veriş yapmamasını söyler.

- [82] Buhârî, Ficen 19; Afüsned, II, 110.
- [83] Buhârî, Buyu' 49; Müslim, Fiten 4, 8; Ebû Dâvûd, Mehdi 11; Tirmizl, Fiten 10; İbn Mâce, Zühd 26; Müsned, VI, 105.
- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/13-16.
- [85] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/16-17.
- [86] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/17-18.
- [87] Ebû Davûd, Vitr 32; Nesaî, İstiaze 19, 20; İbn Mâce, Et'ime 53.
- [88] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/18-20.
- [89] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/20.
- [90] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/20-21.
- [91] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/22.
- [92] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/23.
- [93] Buhârî, Tefsir 8. sûre 3; Müslim, Sıfatu'l-Münâfikûn 37.
- [94] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/23-24.
- [95] Müslim. Sıfâtu'l-Münâfikîn 37; Buhârî, Tefsir 8. sûre 3, 4; Tirmizi, 8. sûre 4.
- [96] Ebû Mûsâ (ra); "Rasûlullah (sav) döneminde iki eman vardı. Bunlardan biri kaldırıldı, diğeri kaldı" dedikten sonnt bu âyetin mağfîret dilemek ile ilgili bölümünü okudu, (Müsned, IV, 403).
- [97] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/24-25.
- [98] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/26.
- [99] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/26-28.
- [100] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/28.
- [101] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/29.
- [102] Müslim, İman 192; Müsned, IV, 199.
- [103] Müslim, Tevbe 46; Buhârî, Enbiyâ 54.
- [104] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/29-30.
- [105] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/30-31.
- [106] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/31-32.
- [107] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/32.
- [108] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/32-33.

- [109] Görüleceği gibi başlıklar yirmialtı değil, yirmibeştir.
- [110] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/33.
- [111] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/33-34.
- [112] Ebû. Dâvûd, Cihad 144-145 (yakın ifadelerle).
- [113] Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar 1, Meğazî 56; Müslim, Zekât 133-135; Tirmizî, Menâkıb 65; Müsned, III, 57, 76 77, 89, 169, 188, 246, 249, 275, 280, IV, 42.
- [114] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/34-37.
- [115] Buhârî, Fardu'l-Hıms 9, Hars 14; Ebû Dâvûd, Hane 23-24.
- [116] Müslim, Fiten 33; Ebû Dâvûd, Hnrâc 29; Müsned, II, 262.
- [117] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/37-39.
- [118] Buhârî, Fardu'l-Hums 18, Meğâzî 54; Müslim, Cihâd 41; Ebû Dâvûd, Cihad 136; Tirmizi, Siyer 13; İbn Mâce, Cihad 29; Muvatta', Cihâd 18; Müsned, V, 12, 295, 306. Ancak İbn Mâce ile Müsned, V, 12'deki rivayetlerin dışındakilerde; "...ve bunu dair bir de delil ortaya koyarsa..." kaydı da yer almaktadır.
- [119] Müslim, Cihad 45; EbûDâvûd, Cihad 100.
- [120] Buhârî, Fardu'l-Hums 18; Müslim, Cihad 42; Müsned, I, 193.
- [121] Müslim, Cihâd 44.
- [122] Ebû Dâvûd, Cihad 137; Müsned, IV, 26, 27, 28.
- [123] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/39-42.
- [124] Ebû Dâvud, Cihâd 138; Müsned, IV, 90, VI, 26.
- [125] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/43.
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/43-44.
- [127] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/44.
- [128] Bukâri, Buyu' 28, Fardu'l-Hums 1. Meğazî 12; Müslim, Eşribe 2.
- [129] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/44-45.
- [130] Nesai, Kasınu'l-Fey" 11.
- [131] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/45.
- [132] Hanefîlerin bu husustaki diğer görüşleri ile dayandıkları deliller için - meselâ- bk. el-ihtiyâr, IV, 131-132.
- [133] Ebû Dâvûd, Cihâd 121,149; Nesai, Kasınu'l-Fey" 5; Muvatta', Cihâd 22; Müsned, 7V, 128, V, 316, 319, 326.

- [134] Nesai, Kasmu'l-Fey' 10.
- [135] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/45-47.
- [136] Müslim, Zekât 167; Ebû Dâvûd, Haraç 20; Müsned, IV, 166.
- [137] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/47.
- [138] Müslim, İman 348; Tirmizî, Tefsir 26, sûre 2; Nesai, Vesayâ 6; Müsned, II, 333, 360, 519.
- [139] Nesai, Kasmu'l-Fey' 5, 6; Müsned, IV, 81; Buhari, Faidu'l-Humus 17.
- [140] Buhârî, Meğâzî 38.
- [141] Nesai, Kasmu'l-Fey' 5.
- [142] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/48.
- [143] Müslim, Cihad 47; Ebû Dâvûd, Harâc 29; Müsned, II, 317.
- [144] Buhârî, Fardu'l-Hums 16; Ebû Dâvûd, Cihâd 120: Müsned, IV 80.
- [145] Ebû Davûd, Harâc 21.
- [146] Müslim, Zühd 16.
- [147] Buhârî, Cihâd 30; Müslim, Cihâd 48; Nesai, Kasnu'l-Fey' 8; Müsned, I, 25, 48.
- [148] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/49-51.
- [149] Bk. el-İhtiyar, IV, 129-130.
- [150] Dârakutnî, IV, 106.
- [151] Buhari, Cihad 51, Meğazî 38: Müslim, Cihâd 57; Ebû Dâvûd, Cihad 143; Tirmizi, Siyer 6; İbn Mâce, Cihâd 36; Dârimî, Siyer 33; Muvatta, Cihâd 21; Müsned, II, 2, 62, 72. 80.
- [152] Dârakutni, IV, 109-111.
- [153] Darakutnî, IV, 104. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Cihad 143.
- [154] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/51-52.
- [155] Ancak bu, Ebû Yûsufun görüşüdür. Ebû Hanîfe ile Muhammedin görüşüne göre ancak tek ata pay verilir. (Bk el-İhtiyâr. IV, 130; ez-Zuhaylî, el-Fıkhu'l-îslâmî, I, 463).
- [156] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/52-53.
- [157] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/53.
- [158] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/53.
- [159] Buhârî, Fardu'l-Hums 9- babın başlığı olarak.

- [160] Müslim, Cihâd 32.
- [161] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/53-54.
- [162] Müslim, Cihâd 137; Ebû Dâvud, Cihâd 141; Tirmizi, Siyer 8.
- [163] Ibn Hacer, el-Isâbe, III, 150.
- [164] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/54-55.
- [165] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/55-56.
- [166] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/56.
- [167] Buhari, Meğâzî 38; Ebû Davud, Cihad 140.
- [168] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/56-57.
- [169] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/57.
- [170] Buhârî, Fardu'l-Hums 14, Fedailu Ashâbi'n-Nebiyy 7, Meğâzî 19; Tirmizi, Menâkıb 18.
- [171] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/57-58.
- [172] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/59.
- [173] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/59-61.
- [174] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/61-62.
- [175] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/62-63.
- [176] Ebû Dâvûd. Cihad 102.
- [177] Ebû Dâvûd, Cihad 102.
- [178] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/63-64.
- [179] Buhârî, İstiskaa 26, Meğ3zî 29, Bed'u'l-Halk 5; Müslim, Salâtu'l-Istiskaa 17; Müsned, I, 223, 228...
- [180] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/64-65.
- [181] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/65-66.
- [182] Muvatta', Hacc 245.
- [183] Buhârî, Ezan 4, el-Amel fl's-Salat 18, Sehv 6, Bed'u'l-Halk 11; Müslim, Salât 19, Me-sücid 83; Ebû Davûd, Salât 11, 174; Muvatta', Nida 6; Müsned, II, 313, 398, 460...
- [184] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/66-68.
- [185] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/68-69.
- [186] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/69-70.

- [187] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/70-71.
- [188] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/71.
- [189] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/71.
- [190] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/72.
- [191] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/72-74.
- [192] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/74.
- [193] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/74-75.
- [194] Ebu Dâvûd, Cihâd, 152; Tirmizi, Siyer 27; Müsned, IV, 111, 113, 386.
Ancak belirlenen kaynaklarda snhabî'nin adı Amr b. Anbese değil, Amr b. Abse'dir. Doğrusu da budur.
- [195] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/75-77.
- [196] Müslim, Cihad 16; Müsned, II, 70, (İbn Ömer'den), III, 46, 61, 70.
- [197] Buhârî, Cihad 157, Menakıb 25, İstitübeti'l-Mürteddin 6; Müslim, Zekât 153, Cihâd 17, 18; Ebû Dâvûd, Cihad 92, Sünne 28; Tirmizî, Cihâd 5; İbn Mâce, Cihad 28; Müsned, I, 81, 90..., 312, 314, III, 224, 297, 308, VI, 387, 459.
- [198] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/77.
- [199] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/78-80.
- [200] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/80.
- [201] Müslim, İmâre 167; Ebû Dâvûd, Cihad 23; Tirmizi, Tefsir 8. sûre 5; İbn Afâee, Cihâd 19; Dârimî, Cihâd 14; Müsned, IV 157.
- [202] Müslim, İmâre 168; Tirmizî, Tefsir 8. sûre 5; Müsned, IV, 157.
- [203] Ebû Davûd, Cihâd 23; Tirmizi, Fedâ'ihü'l-Cihâd 11; Nem, Cihâd 8; İbn Mâce, Cihâd 19; Dârimî, Cihâd 14; Müsned, IV, 144, 148.
- [204] Ebu Davûd, Cihâd 23; Tirmizi, Fedâ'ilul-Cihad 11; Nesai, Cihâd 8; İbn Mâce, Cihâd 19; Dârimî, Cihâd 14; Müsned, IV, 144, 148.
- [205] Buhârî, Cihâd 78, Enbiyâ 12, Menâkıb 4; İbn Mâce, Cihad 19; Müsned, I, 364, IV, 50.
- [206] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/80-81.
- [207] Buhari, Cihâd 48, Musakaat 12, Menâkıb 28, Tefsir 99. sûre 1, İ'tisâm 24; Müslim, Zekât 24, 25; Tirmizi, Cihâd 10; Nesai, Hayl 1; İbn Mâce, Cihâd 14; Muvatta', Cihâd 3; Müsned, I, 295, II, 262, 283.
- [208] Buhârî, İtk 2; İbn Mâce, İtk 4; Muvatta', İtk 15; Müsned, II, 383, V, 150,

171, 265.

[209] Ebû Dâvûd, Cihâd 45 (kısmen); Nesaî, Hayl 73; Müsned, IV, 345.

[210] Tirmizi, Cihâd 20; îbn Mâce, Cihâd 14.

[211] Dârimî, Cihâd 35.

[212] Müslim, İmâre 101, 102; Nesaî, Hay! 4; Müsned II, 250.

[213] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/81-83.

[214] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/83-84.

[215] Buhârî, Cihâd 89, Zekât 49; Müslim, Zekât 11; Ebû Dâvûd, Zekât 22; Nesat, Zekât 15; Müsned, II, 322.

[216] Ebû Dâvûd, Menâsik 79. Ancak devesini vakfeden şahıs, Ebû Mî'kil'dir, hanımı değildir. Hanımı, kocası Ebû Ma'kl'l'den kendisini hacca götürmesini isteyince, imkânı olmadığını söylemiş. Devesini ona hatırlatınca, Ebû Ma'kil onu vakfettiğini söylemiş.

[217] Arapça baskıyı hazırlayanın notuna göre kitabın tam adı: "et-Ta'rifve'l-İlâmfimâ Ub-hime fî'l-Kur'âni mine'l-Esmail-A'lâm" olup Kahire kütüphanesinde "232 ve 439 Tefsir" de kayıtlı bir yazmadır.

[218] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/84.

[219] İbn Kesir, IV, 26'da bu hadisi kaydettikten sonra; "Bu hadis fflünkesîrdır, senedi de metni de sahih değildir" demektedir.

[220] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/84-85.

[221] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/85.

[222] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/85.

[223] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/85-86.

[224] Buhârî, Şürût 15; Ebû Dâvûd, Cihâd 156; Müsned, IV, 323, 329.

[225] Bk. Ibn Sa'd Tabakat II, 73.

[226] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/87-89.

[227] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/89-90.

[228] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/90-91.

[229] Buhârî, Tefsir 8. sûre 7; Ebû Dâvûd, Cihâd 96.

[230] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/92-93.

[231] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/93-94.

[232] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/94.

- [233] Müslim, Cihâd 58; Müsned, I, 31, 32, 33; ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Cihâd 121; Tirmizî, Tefsir 8. sûre 3, 6.
- [234] Tirmizî, Tefsir 8. sûre 6; Müsned, I, 383, 384. (2) Ebû Dâvûd, Cihad 121.
- [235] Tirmizî, Siyer 18.
- [236] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/94-97.
- [237] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/98.
- [238] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/98.
- [239] Müslim, Cihâd 58.
- [240] İbnu'l-Esir, Usdu't-Ğabe, III, 60 v.d.; tbn Hacer, el-babe, III, 5U-512.
- [241] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/98-99.
- [242] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/100.
- [243] Ahîned Abdurrahman el-Benna, Minhâtu'l-Ma'bûd fî tertibi Müsnedi't-Teyâlist Ebû Dâ-vûd, II, 19; Tirmizî, Tefsir 8. sûre 7; Müsned, II, 252.
- [244] Tirmizî, Tefsir S. sûre 7.
- [245] Buhârî, Cihad 141, Meğflzî, 9, 46, Tefsir 60, sûre 1, Edeb 74, İstit3beuri-Musteddin 9; Müslim, Fedâilu's-Sahabe 161; Ebû Dâvûd, Cihad 98; Tirmizî, Tefsir 60, sûre 1; Dâri-ml, Rikaak 48; Müsned, I, 80, 105, 331, II, 109, III, 350.
- [246] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/100-101.
- [247] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/101-102.
- [248] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/102.
- [249] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/102-103.
- [250] Ebû Davûd, Cihâd 121.
- [251] Bk. İbn îshâk, Stre, Konya 1401/1981, s, 287; Tahkik Muhammed Hamidullah; Ebû Hatlın el-Bustî ea-Siretu'n-Nebeviyye, Beyrut 1407/1987, s. 184; el-Vâkidî, EshâbuNuzû-li'l-Kur'an, s.245; Suyûî, ed-Durru'l-Mensur, III, 111-112.
- [252] Buhûrf, Meğazî 12, Cihâd 172, Itk 11.
Buhûrf, Meğazî 12, Cihâd 172, Itk 11.
- [253] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/103-104.
- [254] Buhârî, Salat 42, Cihâd 172, Cizye 4.
- [255] Suyûî, ed-Durru't-Mensûr, III, 112.
- [256] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/105.

- [257] Ebû Dâvud, Cihâd 121.
- [258] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/105-106.
- [259] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/106-107.
- [260] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/107-108.
- [261] Ebû Dâvûd, Feraiz 16; Buhârl, Tefsir 4. sûre 7.
- [262] Buhârî, Ferâiz 5, 7, 9, 15; Müslim, Ferâiz 2, 3; Tirmizî, Feraiz 8; Dârimî, Ferâiz 28,
- [263] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/108-109.
- [264] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/109-110.
- [265] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/110.
- [266] Tirmizt, Nikâh 3.
- [267] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/110-111.
- [268] Buhârt, Sayd 10, Cihâd 1, 27, 194, Menâkıbu'l-EnsSr 45, Meğâzî 53; Müslim, İmâre 85; Tirmizt, Siyer 33; Nesaî, Bey'at 15; Müsntd, I, 226, 2!S6..., II, 215, III, 22, 401..., V, 71, 187, VI, 466.
- [269] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/111.
- [270] **Asabe:** Akralıklarının ölene ulaşınnsında arada dişi bulunmayan ölenin erkek akrabalarına denir (Dr. ez-Zuhaylî, el-Fıkku'l-İslâmi, VIII, 332)
- [271] Merhun inüfessirimiz bu mersiyeinin on beyi tin i kaydetmiş bulunmaktadır. Biz ilk beyit ve konu ile doğrudan ilgisi bulunan diğer altı beyit ile yetiniyoruz.
- [272] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/112.
- [273] Hadis, el-Mâide, 5/103. âyet, 7. başlığın sonlarında geçmişti. Kaynakları için oraya bakılabilir.
- [274] Ebû Dâvûd, Ferâiz 8; İbn Mâee, Ferâiz 9; Dürakutni, IV, 85-86.
- [275] Dârakutnî, IV, 85.
- [276] "Dayı, mirasçısı olmayanın nıirasçısıdır" şeklinde; Dârakutni, IV7 86.
- [277] Dârakutnî, IV. 99.
- [278] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/113-114.

TEVBE (BERAE) SURESİ

1. Bu Sûrenin İsimleri:

2. Bu Sürenin Baş Tarafında Basmelenin Bulunmayış Sebebi:

3. Enfâl ile Tevbe Sûresi Hakkındaki Bu Uygulama Kıyasa da Bir Delildir:

4. Berae: İlişkilerin Kesilmesi:

5. Hz. Peygamber, Kamuyu İlgilendiren Tasarruflarda Ashabın Tûmünü Temsil Ediyordu:

1. Antlaşmaların Bozulacağı Vakit Başlayıncaya Kadar:

2. Tanınan Süre İle İlgili Görüşler ve Tebûk Gazvesini Hazırlayan Olaylar:

3. Müşrikler İle Antlaşmaların Bozulması:

1. Hacc-ı Ekber Günü insanlara Yapılan İlan:

2. Hacc-ı Ekber Günü:

3. Allah da, Rasûlü de Müşriklerden Uzaktır:

1. Bu Buyrukta Haram Aylar'dan Kasıt:

2. "Müşrikleri Öldürün" Emrinin Mahiyeti:

3. Müşriklerin Bulundukları Yerde Öldürülmelerinden İstisnalar:

4. Müşriklerin Geçit Yerlerini Tutmak:

5. Müşriklerle Savaşmanın Hedefi:

6. Gerçek Tevbe Ne İle Anlaşılır:

1. Eman Verme:

2. Eman Verme Yetkisi:

3. Şart Edatlarıyla İlgili Bir Açıklama:

4. Allah'ın Okunan Kelâmı İştilir:

1. Ahidlerinden Dönüp Dine Dil Uzatanlar:

2. Dine Dil Uzatanların Hükümü:

3. Dine Dil Uzatan Zimmînin Durumu:

4. Akdini Bozan Zimmî'nin Hükümü:

5. Hz. Peygambere Söven, Dil Uzatan Zimmet Ehlinin Hükümü:

6. Zimmî Hz. Peygambere Sövüp de Ölümden Korkarak Müslüman Olduğunu İddia Ederse:

7. Küfrün Önderleri:

1. Allah'ın Mescidlerini Kimler îmar Eder:

2. Allah'tan Başkasından Korkmamak:

3. Peygambere iman:

1. İman ve Cihad ile Diğer Ameller:

1. Huneyn Gazvesi ve Allah'ın Yardımı:
2. Seleb, Devlet Başkanının Raiyyesinden Ödünç Alması, Esirler, Ganimetler:
3. Huneyn Günü:
4. Çokluğun Faydası Yoktur:
5. Başlarına Dar Gelen Yeryüzü:
6. Savaşın Başlangıcında Müslümanların Geri Çekilmeleri:
7. Bozgundan Sonra Gelen Allah'ın Sektneti:
8. Huneyn Esirlerine ve Ganimetlerine Yapılan Uygulamalar:
 1. Müşriklerin Pisliği ve İslâm'a Giren Kâfirin Gusletme Gereği:
 2. Müşrikler Mescidi Haram'a Yaklaşamazlar:
 3. Kâfirlerin Mescidlere ve Özel Olarak Mescid-i Haram'a Girmelerinin Hükümü:
 4. Mescide Girmelerinin Yasaklanması:
 5. Müşriklerin Mescid-i Haram'a Gelişlerinin Yasaklanması Fakirliğe Sebep Olarak Görülmemelidir:
 6. Rızık ve Rızık Elde Etmenin Sebepleri:
 7. Herşey Allah'ın Dilemesiyle Olur:
 1. Kitap Ehli ve Cizye:
 2. Cizye Kimden Alınır:
 3. Mecusilerin Durumu:
 4. Cizye'nin Miktarı:
 5. Savaşabilecek Kimseler Cizye İle Yükümlüdür:
 6. Cizye Ödeyenler Üzerinde Başka Mükellefiyet Varmıdır:
 7. Cizye Ödeyenlerin Cizye Karşılığında Sahip Oldukları Haklar:
 8. Cizye Neyin Karşılığıdır:
 9. Ahidlerini ve Cizye Ödeme Taahhütlerini Yerine Getirmeyenlere Yapılacak Uygulama:
 10. Cizye Ödemekle Yükümlü Olanlar Hırsızlık Yapıp Yol Kesecek Olurlarsa:
 11. Kelime Olarak "Cizye":
 12. Cizye Ödemeyenin Cezası Var mı?:
 13. Elleriyle Cizye Ödemenin Mahiyeti:
 14. Cizyeyi Veren El İle İnfak Eden El Arasındaki Fark:
 15. Cizyeye Tabi Araziden Haraç Alınması:
 1. Kiraate Dair Bir Açıklama:
 2. Yahudilerin Asılsız İddiaları ve Dinlerinin Tahrifi:

- 3. Başkasının Küfrü Gerektiren Söz ve Görüşlerini Nakletmek:
- 4. Asılsız İddialar:
- 5. Yahudi ve Hristiy anlar in Bu İddiaları Kendilerinden Önceki Kâfirlerin iddialarına Benzemektedir:
- 6. "Benzemek" Anlamındaki Kelimenin Sözlük Açıklaması:
- 7. "Allah Kahretsin Onları":
- 1. İnsanların Mallarını Haksız Yollarla Yiyenler ve Allah'ın Yolundan Alıkoyanlar:
- 2. Yığıp Biriktirmenin (Kem) Mahiyeti:
- 3. Altın ve Gümüşü Yığanlarla Kastedilenler:
- 4. Altın ve Gümüşün Zekâtı:
- 5. Zekatı Verilen Mala Kem Denilebilir mi:
- 6. Süs Eşyasının Zekâtı:
- 7. Maldan da Hayırlı Olanlar:
- 8. Allak Yolunda İnfak Edilmeyen:
- 9. Mal Biriktirmeden Masiyet Uğrunda Malını Harcayan Kimsenin Hükümü:
- 10. Malını Allah Yolunda İnfak Etmeyenlerin Cezası:
- 11. Asıl Tehdit, Allah Yolunda Malın İnfak Edilmemesine Yöneliktir:
- 1. Cezalandırmanın Sebebi:
- 2. Dağlamanın Keyfiyeti:
- 3. Zekâtı Ödenen Mal:
- 4. Yığıp Biriktirmenin Cezası Çekilecektir:
- 1. Allah Nezinde ve Allah'ın Kitabında Ayların Sayısı:
- 2. Göklerin ve Yerin Yaratılışı ile Zaman:
- 3. İslâm'ın Ahkâmı ve Takvim İlişkisi:
- 4. Haram Aylar:
- 5. Dosdoğru Din:
- 6. Haram Aylara Riâyet Etmek:
- 7. Haram Ayda Hata Yoluyla Başkasını Öldürenin Cezası Ağırlaştırılır mı?:
- 8. Yüce Allah'ın Özellikle Haram Aylan Söz konusu Etmesinin Hikmeti:
- Müşriklerle Topluca Savaşmak:
- Arapların Nesi' (Aylan erteleme) Uygulaması:
- Araplarda Görülen Bazı Küfür Şekilleri:
- 1. Âyetin Nüzul Sebebi:
- 2. Dünya Akirete Tercih Edilmemeli:

Cihada Çıkamamaya Karşı İlâhî Tehdit:

1. Peygambere Yardım:

2. Hz. Peygamberin Hicret Etmekle Karşı Karşıya Kalması ve Zorlamanın Cezası:

3. "İkinin İkincisi":

4. Hz. Peygamberin Hicreti:

5. Hicretteki Uygulamalardan Çıkarılan Bazı Hükümler:

6. Hz. Ebu Bekir'in Fazileti:

7. Hz. Ebu Bekir'in Söylediği Sözlerin Mahiyeti:

8. Allah'ın Beraberliği ile İlgili Hz. Musa ile Hz. Peygamberin Söylediklerinin Karşılaştırılması:

9. Hz. Peygamber'den Sonra Halifelik:

10. Allah'ın İndirdiği Sektet (Huzur ve Sükun):

11. Hicretteki İlâhi Yardım ve Allah'ın Dininin Üstünlüğü:

1. et-Tevbe Sûresi'nden İlk Nazil Olan Bölümler:

2. Savaşa "Ağırlıklı ve Ağırlıksız Çıkma"nın Anlamı:

3. Âyet Mensuh mu?

4. Topyekûn Savaş:

5. Bir Kişinin Tek Başına Yerine Getirebileceği Yükümlülükler:

6. Kâfirlerin Elindeki Esirlere ve Kâfirlerin İstilâsına Karşı Müslümanların Yükümlülüğü:

7. Canla ve Malla Cihad:

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve Anlamı:

2. Kâfirlerin Dünya Hayatındaki İyiliklerinin Ahirette Karşılığı Yoktur:

3. Müslüman Olmadan Önce İyilik Yapanın İyiliklerinin Durumu:

4. Ebu Talib'in Özel Durumu:

1. Amellerin Kabul Edilmesi ve Küfür:

2. Namazdan Üşenenler:

3. Münafıkların İnfakı:

1. Zekâtın Hikmeti:

2. Zekâtta Hakkı Bulunan Sınıfların Hepsine Zekât Vermek Gerekir:

3. Takir ile Yoksul (Miskin) Arasındaki Fark:

4. Fakir ve Miskinlerin Kimlikleri ile İlgili Görüş Ayrılığının Sonucu:

5. Zekât Almayı Caiz Kılan Fakirlik Sınırı:

6. Zekâtın Tahsil Edildiği Yerden Başka Yere Taşınması ve Zekât Olarak Verilmesi Gereken Malın Kıymetinin Verilmesi:

7. Zekâtın Tahsil Edildiği Yer Malın Bulunduğu Yer midir, Yoksa

Mükellefin Bulunduğu Yer midir?

Müslüman Bir Fakir Zannıyla Zekât Veren Bir Kimse, O Kişinin Böyle Olmadığını Farketmesi Halindeki Hüküm:

8. Vaktinde Verilen Zekât ile Sonra Verilen Zekâtın Telef Olmasının Hükümü:

9. Zekâtın İslâm Devlet Başkanına Verilmesi ve Kişinin Kendisi Tarafından Bizzat Ödenmesi:

10. Zekât Toplama Memurları:

11. Zekat Tahsildarlığı Dışındaki Dini Görevler ve Bunlar İçin Ücret Almak:

12. Kalpleri Alıştırılmak İstenenler:

13. Kalpleri Alıştırılmak İstenenler Sınıfı Kalıcı mıdır?

14. Kalpleri İslâm'a Alıştırılmak İstenenlere Pay Verilmeyecek Olursa...

15. Kölelerin Payı:

16. Zekât Malından Satın Alman Kölenin Velâ Hakkı Kime Aittir:

17. Mükâteb'e Zekâttan Yardım Edilebilir mi?

18. Zekât Malından Esirler Kurtarılabilir mi?:

19. Borçlular:

20. Arayı Düzeltmek ve İyilik Maksadıyla, Kefalet ve Benzeri Yollarla Mali Yükümlülükler Altına Girene de Zekâttan Pay Verilir mi?:

21. Zekâttan Ölenin Borçları ödenir mi?:

22. Allah Yolunda:

23. Yolcular:

24. Zekât Düşenlerden Olduğunu İddia Edenin Bu İddiası Kabul Edilir mi?:

25. Zekâtın Verilemeyeceği Kimseler:

26. Nafakalarını Sağlamakla Yükümlü Olmadığı Yakınlara Zekât Vermek:

27. Hak Sahiplerine Verilecek Zekât Miktarı Ne Olmalıdır?:

28. Zekât Alacak Fakirlerin Nitelikleri:

29. Haşimoğullarına Nafile Sadaka Verilebilir mi?:

30. Bu Şekilde Harcama Allah'ın Farz Emridir:

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

2. Allah ve Rasûlünü Rızı Etmek:

3. Yemin Edenin Yeminini Kabul Etme Gereği:

1. Münafıkların Çekinmesi:

2. Münafıkların Korkusu:

3. Münafıkların Tehdidi:

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

2. Kfr Sözü Şaka da Söylense, Ciddi de Söylense Hüküm Aynıdır:

3. Şaka ve Ciddiyetsizliğin Çeşitli Hükümlere Etkisi:

1- Siz de Kendinizden ncekiler Gibisiniz:

2- Muhammed mmeti ve önceki ümmetler:

3- Zarara Uğrayanlar;

TEVBE (BERAE) SURESİ

(Medine'de İnmiştir. Yûzyirmidokuz Âyettir)

Sûre'nin Medine'de indiği hususunda görüş birliği vardır.^[1]

1. Müşriklerden antlaşma Yaptıklarınıza Allah ve Rasûlü tarafından ilişkilerin kesildiğine dair bîr uyandır (bu).

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:^[2]

1. Bu Sûrenin İsimleri:

Bu sûrenin isimleri hakkında Said b. Cübeyr dedi ki: îbn Abbas (r.a)'a Be-rae Sûresi'ne dair soru sordum, şöyle dedi: O, el-Fâdiha (iç yüzleri açıklayıp rezîl eden) dır. (Rezil etmedik) kimse bırakmayacak diye korkuya kapılacağımız derecede: "Onlardan,, onlardan..." diye buyruklar inip durdu.

el-Kuşeyrî Ebu Nasr Abdurrahim der ki: Bu sûre Tebuk gazvesi hakkında ve bu gazveden sonra inmiştir. Onun baş tarafında kâfirlerin ahidleri onlara geri atılmaktadır (bozulmaktadır). Yine bu sûrede münafıkların sırları açığa çıkartılmaktadır. O bakımdan bu sûre el-Fâdiha ve el-Buhûs diye adlandırılır. Çünkü bu, münafıkların sırlarını ve gizliliklerini açığa çıkarmaktadır. Ayrıca bu sûre el-Müba'sire diye de adlandırılır. Ba'sere ise araştırmak, ortaya çıkarmak anlamına gelir.^[3]

2. Bu Sürenin Baş Tarafında Bismelenin Bulunmayış Sebebi:

İlim adamları, bu sûrenin baş tarafında bismelenin bulunmayış sebebi hususunda beş ayrı görüş ileri sürmüşlerdir:

1- Araplar cahiliyye döneminde, eğer kendileriyle bir kavim arasında bir antlaşma bulunup da onlar bu antlaşmayı bozmak İstediklerinde kavme, besmele yazmaksızın bir mektup yazımları adetleri idi. İşte et-Tevbe Sûresi de Peygamber (sav) İle müşrikler arasındaki antlaşmayı bozmak üzere nazil olunca, Peygamber (sav) bu sûreyi Ali b. Ebî Talib (r.a) ile birlikte gönderdi. O da bu sûreyi hac mevsiminde Araplara okudu. Arapların ahdî bozarken besmele okumamak şeklindeki uygulanagelen adetlerine uygun olarak o da besmele okumadı.

2- Nesaî rivayetle der ki: Bize Alîmed anlattı dedi ki, bize Muhammed b. el-

Müsenna, Yahya b. Said'den anlattı, Yahya dedi ki: Bize Avf anlattı dedi ki: Bize Yezid el-Rukaşı[4] anlattı dedi ki: Bize İbn Abbas dedi ki: Ben, Osman'a şöyle dedim: el-Enfal Sûresi Mesânî'den Berae (Tevbe) Sûresi de Mi-ûndan olduğu halde onları arka arkaya yazmaya; Bismilahirrahmanirrahim satırını da yazmayarak bu sûreyi yedi uzun sure.(es-Sebu't-Tivâl) arasına yazmaya sizi iten sebep nedir? Osman dedi ki: Rasûlullah (sav)'a birşey nazil oldu mu, nezdinde bulunan yazıcılardan birisini çağır ve: "Siz bunu şu şu hususun sözkonusu edildiği sûreye koyunuz" diye buyururdu. Ona, birden çok âyet-i kerime nazil de olur ve yine: "Bu âyetleri içinde şu şu hususların sözkonusu edildiği sûreye koyun" derdi. el-Enfal Sûresi de (Medine'de hicretten sonra) ilk nazil olanlardandı. Berae (et-Tevbe) ise Kur'anın son nazil olan sûrelerindendir. Bunun sözkonusu ettiği hususlar, öbürünün sözkonusu ettiği hususian andırıyordu. Rasûlullah (sav) ise bize, onun Ötekinden olduğunu açıklamaksızın vefat etti. Ben de onun (Tevbe'nin) ondan (el-Enfal'den.) olduğunu zannettim. İşte bundan dolayı her iki sureyi yan yana getirdim ve aralarına Bismillahirrahmanirrahim satırını yazmadım. Bu hadisi, Ebu İsa et-Tirmizî de rivayet etmiş olup: Bu hasen bir hadistir, demiştir.[5]

3- Üçüncü görüş, yine Osman (r.a)'dan rivayet edilmiştir. Malik de, İbn Ve-hb, İbnü'l-Kasım ve İbn Abdi'l Hakem'in rivayetine göre şöyle demiştir: Bu sûrenin baş tarafları (vahiyle) kaldırılınca, Bismillahirrahmanirrahim de onlarla birlikte kaldırıldı. Bu görüş, ayrıca İbn Aclân'dan rivayet edilmiştir. Ona göre Tevbe Sûresi, Bakara Sûresi kadar veya ona yakındı. Onun bir bölümü gittiğinden dolayı, her iki sûre arasına Bismilahirrahmanirrahim yazılmadı. Said b. Cübeyr de der ki: Tevbe Sûresi, Bakara Sûresi gibi idi.

4- Hârice, Ebu İsmet ve başkalarının görüşü olup şöyle demişlerdir: Hz. Osman'ın halifeliği döneminde mushafı yazdıklarında Rasûlullah (sav)'ın ashabı arasında görüş ayrılığı ortaya çıktı. Kimileri, Berae ve Enfal tek bir sûredir derken, kimileri bunlar iki ayrı sûredir dedi. Bunlar iki ayrı sûredir, diyenlerin görüşü dolayısıyla iki sure arasında bir boşluk bırakıldı ve bunlar tek bir sûredir diyenlerin görüşü dolayısıyla da Bismiltahirrahmanirrahim yazılmadı. Böylelikle her iki kesim de buna razı oldu ve her iki kesimin de mus-hafta delilleri tesbit edilmiş oldu.

5- Abdullah b. Abbas dedi ki: Ali b. Ebi Talib'e: Niçin Tevbe Sûresi'nde Bismillahirrahmanirrahim yazılmadı diye sordum, şu cevabı verdi: Çünkü, Bismillahirrahmanirrahim bir emandır. Tevbe ise kılıç (savaş emri) ile nazil olmuştur. Onda eman diye birşey yoktur. Bu manada bir açıklama el-Müberred'den rivayet edilmiştir. O da şöyle der: Bundan dolayı ikisi bir arada olmaz,

Çünkü "Bismillahirrahmanirrahim" bir rahmettir. Tevbe Sûresi ise gazab olarak nazil olmuştur. Süfyan'dan da benzeri bir görüş rivayet edilmiştir. Süf-yan b. Uyeyne der ki: Bu sûrenin baş tarafına Bismiüahirrahmanirrahim'in ya-ztlmayış sebebi, besmelenin rahmet oluşundan dolayıdır. Rahmet ise bir emandır. Bu sûre ise münafıklar hakkında ve kılıç ile inmiştir. Münafıkların ise eraa-nı yoktur. Besmelenin yazılmayış sebebi hususunda sahih olan Hz. Cebrail'in bu sûre ile birlikte besmeleyi indirmemiş olmasıdır. Bunu da el-Kuşeyrî söylemiştir. Hz. Osman'ın, "Rasûlullah (sav) bize, bunun ondan olduğunu beyan etmeden vefat etti" sözleri ise, bütün sûrelerin Hz. Peygamberin sözleri ve açıklamaları ile düzenlenmiş olduğunu, sadece Berae (Tevbe) Sûresi'nin ise, Peygamber (sav)'ın bu husustaki açık buyruğu olmaksızın Enfal'e katıldığını göstermektedir. Buna sebep ise bu hususu açıklayamadan vefat etmesidir. Ayrıca bu İki sûre, iki yakın arkadaş diye adlandırılırdı. O bakımdan, bu iki sûrenin bir arada zikredilmeleri ve birinin diğerinden sonra gelmesi icabetmektedir. Çünkü, Rasûlullah (sav) daha ayakta İken bu iki sûre bir arada ve birbirinden ayrılmamak niteliğine sahipti.^[6]

3. Enfâl ile Tevbe Sûresi Hakkındaki Bu Uygulama Kıyasa da Bir Delildir:

İbn Arabî der ki: İşte bu, kıyasın dinde aslî bir delil olduğunun delilidir, Nitekim Hz. Osman ile ashabın ileri gelenlerinin, nassın bulunmaması esnasında benzerliği esas alarak kıyasa başvurdıklarını ve Tevbe Sûresi'nin konusu ile Enfal Sûresi'nin konusunun benzer olduğunu gördüklerinden, Tevbe Sûresi'ni Enfal'den sonra koymayı uygun gördüklerini görüyoruz. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'in tertibinde bile kıyasın dahlinin bulunduğunu açıklamış olduğuna göre, sair ahkâma dair başka ne düşünülebilir?^[7]

4. Berae: İlişkilerin Kesilmesi:

Yüce Allah'ın: "İlişkilerin kesildiği" buyruğu, şu hallerde kullanılır: Bir kimse birşeyi kendisinden izale edip uzaklaştıracak ve onunla kendisi arasındaki sebep ve bağlantıları koparacak -olursa, şeyden beri oldum, ben ondan uzağım," denilir.

Bu kelime burada gizli bir mübtedânın haberi olmak üzere ref mahallin-dedir. Bunun da takdiri: Bu... ilişkilerin kesildiği... dir" şeklindedir. Mübtedâ olarak merfu' kabul edilmesi de mümkündür. Haberi de, yüce Allah'ın: ... larınıza(dır)" buyruğundadır.

Nekire (belirtisiz.) bir ismin mübtedâ olarak gelmesi, bunun vasfedîmiş olmasından dolayıdır. Böylelikle bu kelime de bir dereceye kadar marife olmuş olur ve ona dair haber vermek mümkün olur. İsa b. Ömer ise bu kelimeyi, şeklinde nasb ile ve; ": İlişkilerin kopuşuna riayet ediniz" takdiri üzere okumuştur ve bunda İğrâ (teşvik) manası vardır. "Be-râe" kelimesi, "şenâe ve denâe" kelimeleri gibi "feâle" veznindedir.[\[8\]](#)

5. Hz. Peygamber, Kamuyu İlgilendiren Tasarruflarda Ashabın Tümünü Temsil Ediyordu:

"Müşriklerden antlaşma yaptıklarınıza..." buyruğu, Rasûlullah (sav)'ın kendileriyle antlaşma yaptığı kimseler demektir. Çünkü, antlaşma akidleri-ni yapan kendisi idi. Ashabının tümü de buna razı idiler. Böylelikle bizzat kendileri akid yapmış ve antlaşmış gibi oluyorlardı. O bakımdan bu antlaşma akdi de onlara nisbet edilmiştir. Aynı şekilde kâfirlerin ileri gelenlerinin kavimleri hakkında ve onlar adına yaptıkları akidler de onlara nisbet edilir, onlara mahsub edilir ve bu akid gereğince sorumlu tutulurlar. Zira başka türlü de mümkün değildir. Çünkü, bu hususta ayrı ayrı hepsinin rızasının alınmasına imkân yoktur. Buna göre imam (devlet başkanı), uygun göreceği bir maslahat dolayısıyla herhangi bir hususta akid yapacak olursa, bu bütün re-âyâ için bağlayıcı olur.[\[9\]](#)

2. Yeryüzünde dört ay rahat rahat dolaşın. Biliniz ki biz Allah'ı âciz bırakamazsınız ve herhalde Allah kâfirleri rüsvey edendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[10\]](#)

1. Antlaşmaların Bozulacağı Vakit Başlayıncaya Kadar:

"Rahat rahat dolaşın" buyruğu ile yüce Allah haberden hitaba geçmektedir. Yani onlara de ki: Yeryüzünde gidin, gelin, yol alın, Müslümanlardan herhangi bir kimsenin size karşı savaş açmasından, mallarınızı alacağından, sizi öldürmesinden, esir etmesinden korkmaksızın güvenlik içerisinde gidiniz geliniz, demektir."Filan kişi arzda güvenlik içerisinde dolaştı," denilir. Yere genişçe yayılmış akan su hakkında; tabiri de buradan gelmektedir. Şair Tarafe b. el-Abd'in şu beyiti de bu kabildendir:

"Ben senden böyle bir şeyden korkmuş olsaydım, bana zarar veremezdin Sen, önümde atlar koşup gidiyor görmedikçe."[\[11\]](#)

2. Tanınan Süre İle İlgili Görüşler ve Tebûk Gazvesini Hazırlayan Olaylar:

İlim adamları tanınan sürenin keyfiyeti ile Allah'ın ve Rasûlünün kendilerinden ilişkilerini kestiklerinin kim oldukları hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Muhammed b. İshak ve başkaları derler ki: Bunlar, müşriklerden iki ayrı guruptur. Bunlardan birisinin antlaşma süresi dört aydan daha az idi. Bunlara tam dört ay mühlet verildi. Diğerlerinin ise antlaşmalarının belli bir süreleri yoktu. Bunların da antlaşmaları durumlarını düşünüp değerlendirmeleri için dört ay ile sınırlandırıldı. Artık bundan sonra bu gibi kimseler Allah'a, Easûlüne ve mü'minlere karşı savaş açmış kimseler kabul edilecekti. Bulundukları yerlerde öldürülecek veya esir alınacaktı. Tevbe etmesi müstesna. Bu sürenin başlangıcı ise, hacc-ı ekber günü idi. Sona ereceği tarih ise Rabiul-âhir ayının onu idi. Herhangi bir antlaşmaya taraf olmayanlara gelince, bunların dq süresi haram ayların bitmesi ile sona erecekti. Bu da yirmisi Zülhic-ce'den olmak üzere Muharrem ay'ı ile birlikte elli günlük bir süre idi.

el-Kelbî der ki: Dört aylık süre, kendileri ile Peygamber (sav) arasında dört aydan daha aşağı bir süre antlaşma bulunan kimseler içindi. Antlaşma süreleri dört aydan fazla olanlara gelince, yüce Allah'ın, Rasûlüne; "O halde onların süreleri bitinceye kadar akidlerini tamamlayın" (et-Tevbe, 9/4) buyruğunda sürelerini tamamlamasını emrettiği kimselerdir. Taberî ve başkalarının tercih ettiği de budur.

Muhammed. b. İshâk, Mücahid ve başkaları da şunu nakletmektedirler: Bu âyet-i kertme Mekkeliler hakkında inmiştir. Şöyle ki: Rasûlullah (sav) Hudey-biye yılı Kureyşliler ile on yıl süreyle savaşmamak üzere barış yapmıştı. Bu süre içerisinde insanlar güvenlik altında bulunacak, birbirlerine ilişmeyecek-lerdi. Buna bağlı olarak Huzaalılar Rasûlullah (sav)'ın tarafında, Bekroğulları ise Kureyş tarafında antlaşmada yer aldılar. Bekroğulları Huzaahlara saldırıda bulunarak ahidlerini bozdular. Buna sebep ise, İslâmdan bir süre önce Bekroğullarının Huzaa'dan almak istedikleri bir kan davalarının bulunması idi. Hudeybiye günü yapılan barış antlaşması ile insanlar birbirlerine karşı güven duydular. İşte, kan davalarının sahibi bulunan Bekroğullarından Deyloğulları bu fırsatı ganimet bilerek Huzaahlann gafletlerinden yararlanmak ve böylelikle Huzaahlann öldürmüş olduğu el-Esved b. Rezn oğullarının intikamını almak istediler. Bunun için Deyloğullarından Nevfe! b, Muaviye, Bekroğullarının Abdumenaf kolundan kendisine itaat edenlerle birlikte yola çıktılar ve geceleyin Huzaahlara baskın düzenleyerek onlarla savaştılar. Kureyşliler de Bekroğullanna

silah yardımında bulundular. Hatta Kureyşten bazı kimseler bizzat onlara yardımcı oldu. Huzaahlar da meşhur olduğu ve (ilgili kaynaklarda) yazılı olduğu üzere Harem bölgesine çekildiler. Yapılan bu iş, Hudeybiye günü barışını bozmaktı. O bakımdan, Huzaalı Amr b. Salim ile Budeyl b. Verta, bir gurup Huzaalı ile birlikte Rasûlullah (sav)'ın huzuruna gittiler ve Bekroğulları ile Kuveyşlilerin başlarına getirdikleri bu musibete karşı Hz. Peygamber'den yardım istediler. Amr b. Salim Hz. Peygambere şu şiiri okudu:

"Rabbim, ben Muhammed'e bizim atamızın ve onun atasının, eskiden beri devam eden antlaşmasını hatırlatıyorum.

Bize baba oldun sen, biz de evlat durumundaydık

Orada tealim olmuştuk ve itatten el çekmemiştik

Yardıma koş, Allah sana hidayet verece, güçlü bir yardıma

Ve çağır Allah'ın kullarını yardım için gelsinler

Aralarında kılıcını kınından sıyırmış Rasûlullah da olsun,

Güneş gibi yükselip duran o bembeyaz yüzlü

Eğer onu küçük düşürücü bir iş yapılırsa hemen suratı asılır

Köpürerek akan coşkun deniz gibi büyük bir ordu arasında

Gerçek şu ki, Kureyşliler sana verdikleri sözü bozdular

Ve seninle pekiştirdikleri ahidlerini nakzettiler

Senin kimseyi (yardıma) çağırmayacağını zannettiler

Onlar ise en zelil ve sayıları en az olanlardır

Biz Vetir denilen suyumuzun kenarında gece uyurken bize baskın düzenlediler

Rükû ederken, secdelerde iken bizi öldürdüler."

Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu; "Eğer Kâ'boğullarına yardım etmeyecek olursam, ben de yardımsız kalayım." Daha sonra bir buluta bakarak şöyle dedi: "Şüphesiz ki bu bulut, Kâ'boğullarının zaferini müjdeliyor."

Kâ'boğullarından kastı ise Huzaalılardır. Ayrıca Rasûlullah (sav) Bu-deyl b. Verka ile beraberindekilere de şöyle dedi: "Şüphesiz, Ebu Süryan kısa bir süre sonra yeniden akdi bağlamak ve barış süresini artırmak için gelecektir. Fakat maksadını gerçekleştirirnerden geri dönecektir."

Gerçekten de Kureyş, yaptıklarına pişman oldu. Ebu Süryan akdi devam ettirmek, barış süresini daha da artırmak üzere Medine'ye çıkıp geldi. Tıpkı Rasûlullah (sav)'ın haber verdiği gibi. Ancak bilindiği gibi arzusunu gerçekleştirilmeden geri döndü. Rasûlullah (sav.) da Mekke üzerine yürümek üzere hazırlandı, Allah da Mekke fethini müyesser kıldı. Bu İse hicretin sekizinci yılında oldu. Hevazinliler, Mekke'nin fethedildiği haberini alınca, Malik b. Avf en-Nasrî -Huneyn gazası ile ilgili bilinen ünlü haberlerde belirtildiği üzere- He-

vazinlileri bir araya getirdi. -İleride bu hususta kısmen açıklamalar gelecektir- Ve müslümanlar kâfirlere karşı muzaffer oldular, yardıma mazhar oldular.

Hevazin vak'ası, Huneyn günü hicretin sekizinci yılı Şevval ayının başında olmuştu. Rasûlullah (sav) da ganimet olarak alınan matları ve kadınları Taife varıncaya kadar paylaştırmadı. Taiflileri yirmi küsur gün muhasara etti. Başka süreler de söylenmiştir. Onlara karşı mancınıklar yaptı ve mancınıklarla -bu gaza ile ilgili bilindiği gibi- atış yaptı. Daha sonra Rasûlullah (sav) Ci'rane'ye gitti ve bu hususta bilinen haberlerde belirtildiği üzere Huneyn ganimetlerini paylaştırdı. Daha sonra Rasûlullah (sav) geri döndü ve beraberindekiler de (yerlerine gitmek üzere) dağıldılar. O yi), insanların hac yönetimini Attab b. Esid yaptı. İslâm tarihinde haccı yöneten İlk hac emiri odur. Müşrikler de kendi ibadet anlayışlarına göre haccettiler. Attab b. Esid hayırlı, faziletli ve vera sahibi bir zat idi. Kâ'b b. Züheyr b. Ebi Sülma da Rasûlullah (sav)'ın huzuruna gelip onu övdü ve onun başı ucunda:

"Suâd'dan ayrıldım o sebepten kalbim bugün üzgün ve kırgındır" diye başlayan kasidesini sonuna kadar okudu. Bu kasidesinde Muhacirleri sözkonusu etti, onlardan da övgüyle sözetti. Bundan önceleri ise, Peygamber (sav)'ı yeren şiirleri ezberlenmiş idi. Ensar, kendilerinden söz etmediği için onu ayıplayınca, bu sefer, Peygamber (sav)'ın huzurunda Ensardan övgüyle sözettiği (ve şu mealdeki) kasidesini şöylece okudu:

"Hayatın keremiyle sevinmek isteyen, kimse,

Ensann salimlerinden bir süvari topluluğu arasında yer alır

Onlar babadan oğul a üstün değerleri miras aldılar

Şüphesiz onlar hayırlı olanlardır ve hayırlıların oğullarıdır

Uzun mızraklar ellerinde kısacık gibi gelir

Kor gibi kızarmış gözlerle bakarlar

Fakat görmeleri zayıf değildir

Canlarını Peygamberlerine satmışlardır onlar

Onun için sava; alanında hücum ve baskın günlerinde

Kâfirlerden ellerine geçirdikleri kimselerin kanlarıyla

Temizlenir onlar ve bunu kendileri için bir ibadet bilirler

Arslanı bol Hafîye vadisinde bulunan kalın enseli

Yırtıcı arslanların alıştıkları gibi bunlar da (insan öldürmeye) alışmışlardır

Konaklayacak olursan engellerler senin kendilerine ulaşmanı

Ve sen dağ keçilerinin tırmandıkları sarp tepeler yanında kendini bulursun

Onlar Bedir günü Ali (b. Bekr b. Vâil veya bir başkası)'ye öyle bir darbe indirdiler ki,

Bütün Nizârlılar onun etkisi dolayısıyla boyun eğdiler

Eğer herkes benim onlara dair bildiklerimin tümünü bilseydi

Elbette benimle tartışanlar da beni tasdik ederdi Bunlar öyle bir toplulukturlar ki, yıldızlar yağmur yağdırmazsa onlar Gelip kendilerine konuk olan yolculara ikramda kuaur etmezler."

Rasûlullah Taif dönüşünden sonra Medine'de Zülhicce, Muharrem, Safer, Rabiülevvel, Rabiülahir, Cumadelula ve Cumadelahire aylan kaldı, hicretin dokuzuncu yılı Recep ayında ise, müslümanlarla birlikte Bizanslılarla savaşa yani Tebuk gazvesine çıktı. Bu da onun son gazvesi idi. İbn Cüreyc, Mücahid'den naklen dedi ki: Rasûlullah (sav) Tebuk'den dönünce hacctmek istedi, sonra da şöyle dedi: "Şüphesiz Beyfe, Beyti tavaf etmek üzere çıplak müşrikler gelir. Ben böyle bir şey kaldınlmadan hacctmeyi arzu etmiyorum." Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir'i hac emiri olarak gönderdi. Onunla birlikte de hacca katılanlara karşı okumak üzere Berae Sûresi'nin baş tarafından kırk âyet gönderdi.

Hz. Ebu Bekir yola çıktıktan sonra Peygamber (sav) Hz. Ali'yi çağırarak: "Sen de Tevbe Sûresi'nin baş tarafından şu hususları anlatan buyrukları al ve bir araya gelip toplanacakları vakit herkese karşı bunları İlan et" diye buyurdu.

Hz. Ali de Peygamber (sav)'m el-Adbâ diye bilinen dişi devesi üzerinde yola çıktı ve sonunda Zül-Huleyfe denilen yerde Ebû Bekir -Allah ikisinden de razı olsun-'e ulaştı. Hz. Ebu Bekir onu görünce: Emir olarak mı geldin, yoksa memur olarak mı dedi. Hz. Ali hayır, memur olarak geldim dedi ve hep birlikte yola koyuldular. Hz. Ebu Bekir daha önce cahiliyye döneminde vakfe yaptıkları yerlerde onlara hac yaptırdı. Nesaî'nin kitabında (Sünenin-de) Hz. Cabir'den şöyle dediği nakledilmektedir: Ali (r.a) da insanlara karşı Tevbe Sûresi'ni terviye (Zülhicce'nin sekizinci) gününden bir gün Önce, Are-fe gününde ve Nahr gününde (Kurban bayramı birinci gününde) Ebu Bekir'in hutbesi sona erdikten sonra üç gün boyunca sonuna kadar okudu. Birinci Ne-fr günü olunca, Ebu Bekir kalktı, insanlara hutbe irad etti. Nasıl Nefr edeceklerini ve nasıl taş atacıklarını onlara anlattı, hac ibadetlerini onlara öğretti. Yine hutbesini bitirince Ali kalktı ve insanlara karşı Tevbe Sûresi'niCn bu bölümlerini) sonuna kadar okudu.[\[12\]](#)

Süleyman b. Musa da dedi ki: Ebu Bekir Arefe'de hutbe okuyunca şöyle dedi: Kalk ey Alî, Rasûlullah (sav)'ın mesajının gereğini yerine getir. Hz. Ali de kalktı ve bunu yaptı. Sonra benim içime, herkesin Ebu Bekir'in hutbesinde hazır bulunmadığı kanaati doğdu. O bakımdan, Kurban Bayramı birinci günü çadırları tek tek dolaşmaya başladım.

Tirmizî de Zeyd b. Yusey"den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ben, Ali'ye,

hacda seninle gönderilen şey neydi diye sordum o, benimle dört şey gönderildi, dedi: Beytullahı çıplak bir kimse tavaf edemeyecek, her kiminle Peygamber (sav) arasında bir antlaşma varsa o, süresi sona erinceye kadar geçerlidir. Kimin bir antlaşması yoksa da onun süresi dört aydır. Cennete ancak müslüman bir can girecektir. Artık bu yıldan sonra müslümanlarla müşrikler (hacda) bir arada bulunmayacaklardır. Tirmizî der ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. Bunu Nesaî de rivayet etmiş ve şu ifadeleri zikretmiştir: Ve dedi ki: Sesim kısılcaya kadar seslenip duruyordum."[\[13\]](#)

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Ali (r.a) her ahid sahibinin ahidinin bozulduğunu anlatmak, artık bu yıldan sonra hiçbir müşrik hacedemeyecek ve Beytullahı çıplak tavaf edemeyecek diye ilan etmek üzere gitmişti. O yıl yani, hicretin dokuzuncu yılı haccını, Ebu Bekir (r.a) idare etti. Daha sonraki sene Rasûlullah (sav) Medine'den haccını yaptı ki, bundan başka hac yapmadı. Onun bu haccı da Zülhicce ayına tesadüf etmiş ve: "Şüphesiz zaman ilk haline dönüp gelmiş bulunuyor" diye buyurmuştu.[\[14\]](#) Nitekim ileride buna dair açıklamalar Nesi' (ayların ertelenmesi) âyetinin (9/37. âyetin) tefsirinde gelecektir. Hac, kıyamet gününe kadar Zülhicce ayında böylelikle yerleşmiş oldu. Mücalid nakleder ki: Hz. Ebu Bekir ise dokuzuncu yıl Zülka-de ayında haccetmişti.

İbnü'l-Arabî der ki: Tevbe Sûresi'nin Hz. Ali'ye verilisindeki hikmet şudur: Tevbe Sûresi, Peygamber (sav.)'ın akdetmiş olduğu ahidleri bozmayı ihtiva ediyordu. Arapların uygulamasına göre, akdi ancak yapan kişi, yahut da onun ehl-i beytinden olan bir kişi bozabilirdi. Peygamber (sav) da kesin bir delil ile Arapların dil uzatmalarını önlemek istemiş ve ahdi bozmak üzere kendi aile halkından, Haşimoğullarından amcasının oğlunu göndermişti ki, kimsenin bu konuda söyleyecek bir sözü kalmasın. ez-Zeccâc da bu manada bir açıklamada bulunmuştur.[\[15\]](#)

3. Müşrikler İle Antlaşmaların Bozulması:

İlim adamları derler ki: Âyet-i kerime, bizimle müşrikler arasındaki antlaşmayı bozmanın caiz olduğu hükmünü ihtiva etmektedir.

Bunun da iki hali vardır: Birisi, bizimle onlar arasındaki antlaşma süresinin sona ermesi hali, bu durumda onlara savaş ilan edebiliriz. Savaş ilan ettiğimizi bildirmek ise ihtiyaridir.

İkincisi ise, onların ahidlerini bozacaklarından korkarsak, önceden geçtiği üzere biz de onlara ahidlerini bozduğumuzu bildiririz.

İbn Abbas der ki: Âyet-i kerime nesh olunmuştur. Çünkü Peygamber (sav> önce ahid yaptı, fakat ona savaşma emri verilince bu alıdı bozduğunu bildirdi.[\[16\]](#)

3.Ve (bu) hacc-ı ekber günü Allah ve Rasûlünden İnsanlara, Allah ve Rasûlünün, müşriklerden uzak olduklarına dair bir İlândır. Eğer tevbe ederseniz, o sizin İçin daha hayırlıdır. Yok, eğer yüz çevirirseniz, iyi bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakamazsınız. O kâfirlere can yakıcı bir azabı müjdele.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[17\]](#)

1. Hacc-ı Ekber Günü insanlara Yapılan İlan:

Yüce Allah'ın: "Bir ilândır" buyruğundaki Han anlamını veren kelîmesinin sözlük anlamının "bildirmek" olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Bu kelime de sûrenin ilk kelimesi olan; "İlişkilerin kesilmesi" kelimesine atfedilmiştir. "İnsanlara" kelimesi, burada bütün insanları kapsamaktadır. "Hacc-ı ekber günü" anlamındaki ifade zarftır. Bunun âmili de "bir İlândır" anlamındaki kelimedir. Her ne kadar "bir ilândır" anlamındaki ketime yüce Allah'ın: "Allah...dan" buyruğuyla vasfedilmiş ise de fiil kokusu varlığını sürdürmektedir ve bu kadarı da zarflarda âmîl olur. Bir diğer görüşe göre bundaki âmîl, "Küsvay eden" kelimesi olup, "bir ilandır" anlamındaki kelime ise, sıfat alarak fiil hükmünden çıktığından dolayı amel etmesi sahih değildir.[\[18\]](#)

2. Hacc-ı Ekber Günü:

İlim adamları "hacc-ı ekber" hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bu, Arefe günüdür denilmiştir. Bu görüş, Hz. Ömer, Osman, İbn Abbas, Tavus ve Mücahid'den rivayet edilmiştir, Ebu Hanife'nİN görüşü de budur, Şafîî de bu görüşü kabul etmiştir. Hz. Ali, yine İbn Abbas, İbn Mes'ud, İbn Ebi Ev-fâ, el-Muğîre b. Şu'be'ye göre ise, kurban bayramının birinci günüdür. Tabe-rî de bunu tercih etmiştir.

İbn Ömer'in rivayetine göre Rasûlullah (sav) haccını yaptığı sırada kurban bayramı günü durarak şöyle dedi: "Bugün hangi gündür?" Yanında bulunanlar: Bugün Nahr (kurban bayramının birinci günü, kurban kesme) günüdür, dediler. Hz. Peygamber de: "Bu haca ekber günüdür" diye buyurdu. Bunu da Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.[\[19\]](#)

Buhârî Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ebu Bekr es-Sıddik

(r.a) kurban bayramının birinci günü Mİna'da ilan yapacak kimseler arasında beni gönderdi: Artık bu yıldan sonra hiçbir müşrik hacetmeyecek-tir ve çıplak bir kimse de Beytuilahi tavaf edemeyecektir. Haca ekber günü de Nahr günü (kurban bayramının birinci günü)dür. Burada (en büyük anlamına gelen) ekber deniliş sebebi, insanların el-Haccu'l-Asğar (küçük hac) demelerinden ötürüdür. Ebu Bekir de o yıl, insanlara antiaşmalannın bozulduğunu ilan etti. Peygamber (sav)'ın haccettiği Veda Haccı senesi de hiçbir müşrik-lıac yapmadı. [20]

İbn Ebi Evfâ da der ki: Kurban kesme günü (yevmü'n-nahr) hacc-t ekber günüdür. O günde (kurbanların) kanı akıtılır, saç kesilir, o günde kirler giderilir ve (ihram dolayısıyla) haram olan şeyler o günde helal olur. Malik'in kabul ettiği görüş de budur. Çünkü, kurban kesme günü olan Nahr gününde haccın tamamı vardır. Zira hac için vakfe de onun (dokuzu ona bağlayan günün) gecesi yapılır. Taş atmak, kurban kesmek, tıraş olmak ve rükün tavafı da onuncu günün sabahı yapılır.

Birinci görüşü kabul edenler, Mahreme yoluyla rivayet edilen, Peygamber (sav)'ın: "Hacc-ı ekber günü Arefe günüdür" şeklinde rivayet ettiği hadisini delil gösterirler. Bu hadisi İsmail el-Kadî rivayet etmiştir.

es-Sevrî ve İbn Cüreyc derler ki: Hacc-ı ekber, Minâ'da kalınan bütün günlerdir. Bu da Sıffin günü, Cemel günü, Buas günü demeye benzer. Bu ifadelerle ise, bizzat gün değil, bu olayların meydana geldiği zaman ve süre kast edilir.

Mücahid'den gelen rivayete göre ise hacc-ı ekber, hacc-ı kıran demektir, haca asğar (küçük hac) ise, hacc-ı ifrad demektir. Ancak, bunun âyet ile hiçbir ilgisi yoktur. Yine Mücahid ve Ata'dan şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Hacc-ı ekber, Arefe'de vakfe yapılan hacdır. Asğar ise umredir. Yine Mücahid'den gelen rivayete göre hacc-ı ekber, bütün hac günleridir.

el-Hasen ile Abdullah b. el-Haris b. Nevfel de derler ki: Ona, hacc-t ekber günü adının verililiş sebebi, o yıl müslümanlarla müşriklerin birlikte haccetmeleri ve o günde yahu di, hıristiyan ve mecusiye mensub kimselerin bayramlarının da o güne denk düşmesinden dolayıdır.

İbn Atiyye ise şöyle demektedir: Böyle bir güne yüce Allah'ın bundan ötürü hacc-ı ekber diye nitelendirmesi zayıf bir iddiadır.

Yine el-Hasen'den şöyle dediği nakledilmektedir: Bugüne, "ekber" sıfatının verilmesi, o günde Ebu Bekir'in haccetmesi ve antlaşmaların bozulduğunun ilan edilmesinden ötürüdür. Bunun, el-Hasen'in görüşü olma ihtimali daha kuvvetlidir. İbn Sırın de der ki: Hacc-ı ekber günü, Peygamber (sav)'ın Veda Haccını yaptığı ve onunla birlikte o günde diğer ümmetlerin de haccettiği gündür. [21]

3. Allah da, Rasûlü de Müşriklerden Uzaktır:

Yüce Allah'ın: "Allah ve Rasûlünün, müşriklerden uzak olduklarına dair..." buyruğundaki; edatı nasb mahallinde vetakdirindedir. Bunu esrelî okuyanlara göre ifade; Dedi ki: Muhakkak Allah... diye, takdir ile okur. "Uzaktır" ifadesi de 'in haberidir. "Rasûlü" lafzı, "Allah" lafzının mahalline (mer-fu olarak) atfedilmiştir. Bununla birlikte "Uzaktır" kelimesindeki merfu' zamire de atfedilebilir. Her ikisi de güzeldir. Çünkü ifadeler arasında uzaklık vardır. Bununla birlikte haberi hafzedilmiş bir mübteda da kabul edilebilir. İfadenin takdiri de: "Ve Rasûlü de onlardan uzaktır" şeklinde olur,

Şeklinde nasb ile okuyanlara -ki el-Hasen ve bankasıdır- gelince; bunlar da "Allah" ism-i celâlinin lafzına (mansub olduğundan) atf ile okumuşlardır. Şaz kıraatlerde ise "ve O'nun Rasûlünün hakkı için..." takdirinde yemin olmak üzere; şeklinde de okunmuştur. Bu kıraat el-Hasen'den de rivayet edilmiştir. Bu okuyuşa dair Hz. Ömer'in başından geçen bir olay kitabın baş taraflarında (Kur'anın i'rabı ile ilgili açıklamaların verildiği bölümde) geçmiş bulunmaktadır. "Eğer" şirkten "tevbe ederseniz, o sizin için daha hayırlıdır" daha faydalıdır. "Yok eğer" iman etmekten "yüzçevirirseniz, iyi bilinki siz, Allah'ı aciz bırakamazsınız" O'ndan kurtulamazsınız. Çünkü O, şüphesiz sizi kuşatandır ve cezasını size indirendir. [\[22\]](#)

4. Muahede yaptığınız müşrikler arasından, sonra size karşı bir eksiklik yapmamış, aleyhinizde kimseye yardım etmemiş olanlar müstesnadır. O halde, onların süreleri bitinceye kadar ahidle-rini tamamlayın. Şüphesiz Allah sakınanları sever.

"Muahede yaptığınız müşrikler arasından... olanlar müstesnadır" anlamındaki buyruk, muttasıl istisna olarak nasb mahallindedir. -Ahidleri süresi içerisinde bulunan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz kimseler müstesna olmak üzere- Allah, müşriklerden uzaktır, demektir. İstisnanın munkatı' olduğu da söylenmiştir. Yani, Allah o müşriklerden uzaktır. Amma, kendileriyle ahidleşip de ahidleri üzere sebat gösterenlere ahidlerini tamamlayınız, demek olur.

"Sonra size karşı bir eksiklik yapmamış" buyruğu, kendileriyle antlaşma yapılmış olanların kimisinin ahdini bozduğuna, kimisinin de ahdine bağlı kalmaya devam ettiğine delildir. Şanı yüce Aliah Peygamberine, ahdine aykırı davrananların antlaşmalarını bozmasını, ahdine bağlı kalan kimselerin de bu antlaşmaların süresi bitene kadar antlaşmaya bağlı kalmasını emretti.

"Sonra size karşı bir eksiklik yapmamış" iradesi de antlaşmadaki şartlardan herhangi bir şeyi eksiltmemiş anlamındadır. "Aleyhinize kimseye karşı yardım etmemiş" kimseye destek vermemiş "olanlar müstesnadır."

İkrime ile Ata b. Yesar, "Sonra size karşı bir eksiklik yapmamış" buyruğunu şeklinde muzafın haztedildiği kabul edilerek noktalı "dâd" ile okumuşlardır ki, bu ifadenin de takdiri: "Sonra ahidlerini bozmamış iseler," şeklinde olur. Bu özelliğin, sadece Damraoğullarının kastedildiği özel bir hüküm olduğu da söylenmektedir.

Daha sonra yüce Allah: "O halde, onların sureleri bitinceye kadar ahidlerini tamamlayın" diye buyurmaktadır kî, bu süre dört aydan fazla olsa bile tamamlayın, anlamındadır.[\[23\]](#)

5. 0 haram aylar çıkınca, artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün. Onları yakalayın. Onları alıkoyun. Onların bütün geçit yerlerini tutun. Eğer, tevbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse, yollarını serbest bırakın. Gerçekten Allah Gafurdur, Rahimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız:[\[24\]](#)

1. Bu Buyrukta Haram Aylar'dan Kasıt:

"O haram aylar çıkınca" anlamındaki buyrukta, kelimesi, çıktı anlamına gelir. Mesela, bir ayın son günlerine doğru geldiğini ifade etmek üzere kişi; Aydan çıktım, der. "Aydan çıkarsın," yani ayı bitiriyorsun, demek olur. Şair de der ki:

"Aydan çıktım mı, hemen onun gibi[\[25\]](#) bir aya girerim

Benim aylardan çıkışım ve aylara girişim katil olarak (bana) yeterlidir.

"Ay çtktt (bitti)," demektir, ifadesi ise, gündüz gelecek geceden sıyrıldı, çıktı anlamındadır. ise, kadın manto (ve benzeri üst giyeceğini) üzerinden çıkardı, demektir. Kur'an-ı Kerimde de: " Onlar için bir âyet de gecedir. Ondan gündüzü soyup çıkarım" (Yâsîn, 36/37) diye buyurulmaktadır. ise, meyvesi henüz daha yeşilken etrafa dağılan hurma ağacı, demektir.

(Bu âyet-i kerimede geçen) "haram aylar" ile ilgili ilim adamlarının iki ayn görüşü vardır. Bilinen ve üçü arka arkaya (Zülkade, Zilhicce ve Muharrem) biri de tek (Recep) olmak üzere dört haram aydır denildiği gibi, el-Asam da şöyle demiştir: Bununla, kendileriyle herhangi bir antlaşma akdi bulunmayan müşrikler kastedilmiştir. İşte, yüce Allah bu buyrukta bu haram aylar çıkıncaya kadar onlarla savaşmaktan uzak durmayı emretmektedir ki, bu da İbn Abbas'ın

naklettiğine göre elli günlük bir süredir. Çünkü, Kurban bayramı birinci günü bu husus ilan edilmişti. Bu görüş daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Bunların, antlaşmalara tanınan dört aylık süre olduğu da söylenmiştir. Bu görüşü de Mücahid, İbn İshak, İbn Zeyd ve Amr b. Şuayb ileri sürmüşlerdir.

Haram aylardan kastın, hürmetleri bulunan aylar olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah bu aylarda mü'minlere, müşriklerin kanını dökmeyi ve hayırlı bir maksat ile olması müstesna, onlara herhangi bir şekilde taaruzda bulunmayı haram kılmış idi. [\[26\]](#)

2. "Müşrikleri Öldürün" Emrinin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Artık o müşrikleri... öldürün" buyruğu, bütün müşrikler hakkında umumi olmakla birlikte sünnet, bunlar arasından daha önce el-Ba-kara Sûresi'nde (2/190. âyet 1. başlıkta) açıklaması geçtiği üzere kadın, rahip, çocuk ve benzeri kimseleri tahsis etmiş (bu genel hükmün dışında bı-rakrruşMır. Nitekim yüce Allah kitap ehli hakkında da: "Cizye verinceye kadar..." (et-Tevbe, 9/29) diye buyurmaktadır. Ancak "müşrikler" lafzının kitap ehlini kapsamına almaması da mümkündür. Bu da cizyenin puta tapanlardan ve diğerlerinden - ileride açıklanacağı üzere- alınmamasını gerektirir. Şunu bilmeli ki, yüce Allah'ın: "Müşrikleri öldürün" buyruğundaki mutlak ifade, herhangi surette olursa olsun onları öldürmenin caiz olmasını gerektirmektedir. Ancak, Hz. Peygamberden müsleyi yasaklayan haberler varid olmuştur.

Bununla birlikte Ebu Bekr es-Sıddık (r.a)'ın irtidad edenleri ateşle yakması, taşla öldürmesi, dağların tepelerinden atması, başaşağı kuyulara atması şeklindeki öldürmelerine de âyetin umumi ifadesini kendisine delil almış olabilir. Aynı şekilde Ali (r.a)'ın, irtidat eden birtakım kimseleri yakarak öldürmesini de bu görüşe meyletmesi ve lafzın genel oluşuna dayanarak bunu yapmış olması ihtimali de vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[27\]](#)

3. Müşriklerin Bulundukları Yerde Öldürülmelerinden İstisnalar:

"O müşrikleri nerede bulursanız..." buyruğu, her yer hakkında umumidir. Ebu Hanife -Allah ondan razı olsun- ise, daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/191-192. âyetler, 3. başlıkta) geçtiği üzere Mescid-i Haramı istisna etmiştir, Bununla birlikte (hükmün mensuh olup olmadığı hususunda) ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır. el-Hüseyn b. el-Fadl der ki: Bu âyet-İ kerime, Kur'an-ı Kerimde yüzçevirmekten ve düşmanların eziyetlerine sabredip katlanmaktan söz eden

bütün âyetleri nesli etmiştir.

ed-Dalîhâk, es-Süddî ve Ata da şöyle demektedir: Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın; "Bundan sonra ister karşılıksız serbest bırakın, ister fidye alın" (Muhammed, 47/4) buyruğu ile nesli edilmiştir ve hiçbir esir eli kolu bağlı öldürülmez demişlerdir. Esir ya karşılıksız serbest bırakılır, yahut fidye karşılığında bırakılır.

Mücahid ve Katade ise derler ki; Bilakis bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: "Bundan sonra ister karşılıksız serbest bırakın, ister fidye alın" (Muhammed, 47/4) buyruğunu neshetmekte ve müşrik olan esirler hakkında öldürülmelerinden başka bir uygulama caiz bulunmamaktadır.

İbn Zeyd her iki âyet de muhkemdir demektedir ki, doğru olan da budur. Çünkü, karşılıksız serbest bırakmak, öldürmek ve fidye almak, müşriklerle yaptığı İlk savaş olan -önceden de geçtiği üzere- Bedir gününden itibaren uyguladığı hükümler olagelmıştır. Yüce Allah'ın: "Onları yakalayın" buyruğu da buna delildir. Yakalamak ise esir almaktır. Esir almak da, imamın uygun göreceği tercihe göre ya öldürmek için, yahut fidye almak için veya karşılıksız bırakmak için olur.

"Onları alıkoyun" buyruğu ise, sizin topraklarınızda tasarrufta bulunmalarını ve yanlarınıza girmelerini engelleyin; ancak, siz onlara izin vererseniz eman ile yanınıza girebilirler, demektir.[\[28\]](#)

4. Müşriklerin Geçit Yerlerini Tutmak:

"...onların bütün geçit yerlerini tutun" buyruğunda geçen ve "geçit yeri" diye meali verilen; kelimesi, kendisinde düşmanın gözetlendiği yer, demektir. "Filanı gözetledim, gözetlemekteyim," denilir. Buyruk, onların gözetlenebilecekleri ve gafil yakalanabilecekleri yerlerde onlar için oturun (pusu kurun) demektir. Âmir b. et-Tufeyl der ki:

"Ben kesin olarak biliyorum ve hiç de unuttuğumu sanmayın: Genç delikanlıyı ölümün gözetleyip durduğunu,"

Şair Adiy de şöyle demektedir:

"Ey Âzile, (hanımının adı) şüphesiz ki bilgisizlik genç olanın zevkin (e düşkünlüğün) den ötürüdür Ve hiç şüphesiz nefisler için ölümler gözetlemededir."

Bu buyrukta davette bulunmadan önce müşrikleri gafîl avlamanın caiz olduğuna delil vardır, ": Bütün" kelimesi zarf olarak nasbedilmiştir. ez-Zec-câc'ın tercihi de budur. Mesela; "Bir yolda gittim denildiği" gibi, "Her yolda gittim" denilir (ve

"bütün, her" anlamındaki kelime nasbedilir). Yahut da bu kelime cer eden kelimenin düşürülmesinden ötürü de mansub gelmiş olabilir, İfadenin takdiri şöyle olur: "Bütün geçit yerlerinde, üzerinde gözetlemede bulunun" demek olur. Böylelikle ": Geçit yerleri" kelimesi geçtikleri yolun adı kabul edilir.

Ebu Ali ise, ez-Zeccâc'ı , "yol" kelimesini zarf kabul etmekte hatalı bulur ve şöyle den Yol, ev ve mescid gibi özel bir yerin adıdır. Dolayısı ile semâî olarak hazfın varid olduğu haller müstesna, bundan cer harfının hazfedilme-si caiz olamaz. Nitekim Sibeveyh "Şam'a girdim, eve girdim" şeklindeki kullanışları nakletmektedir. Şu mısra da buna benzemektedir:

"Tilkinin yolda sallanarak koşması gibi..."[29]

5. Müşriklerle Savaşmanın Hedefi:

"Eğer tevbe edip" yani, şirkten vazgeçip "namaz kılar ve zekât verirlerse, yollarını serbest bırakın" âyet-i kerimesi üzerinde dikkatle durup düşünmek gerekir. Çünkü yüce Allah önce öldürülme sebeplerini şirk bağlamakta, daha sonra da: "Eğer tevbe edip..." diye buyurmaktadır. Asıl kaide de şudur: Öldürme, eğer şirk dolayısıyla sözkonusu ise, şirkin zevali ile bu emir de zail olur. Bu da namazın kılınmasını, zekâtın verilmesini gözönün-de bulundurmaksızın mücerred tevbe etmekle öldürme emrinin ortadan kalkmasını gerektirir. İşte bundan dolayı, namaz vaktinden ve zekât verme zamanından önce mücerred tevbe etmek dolayısıyla öldürme hükmü de ortadan kalkmıştır. Bu ise, bu yönüyle gayet açıkça anlaşılan bir konudur. Şu kadar var ki: Şanı yüce Allah, tevbe etmekle birlikte iki şart daha sözkonusu etmiştir ki, bunları boşa çıkarmanın imkânı yoktur. Hz. Peygamberin şu buyruğu da buna benzemektedir; "Ben insanlarla lâ ilahe illallah deyinceye, namaz kılincaya ve zekât verinceye kadar savaşmakla emrolundum. Onlar bunu yapacak olurlarsa, benden kanlarını da mallarını da korumuş olurlar. Onun hakkı ile olması hali müstesna hesapları ise Allah'a aittir."[30]

Ebu Bekr es-Sıddık (r.a) da şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin ederim, namaz ile zekât arasında ayırım gözetlenlerle mutlaka savaşacağım. Çünkü zekât mahn hakkıdır." İbn Abbas da: Allah Ebu Bekir'e rahmet eylesin. O, ne kadar da fakih bir kimse idi demiştir.

İbnü'l'Arabî der ki: Böylelikle Kur'an ve Sünnet aynı gerçekleri dile getirmiş olmaktadır. Namazı ve sair farzları helal kabul ederek terkedenin kâfir olduğu hususunda müslümanlar arasında görüş ayrılığı yoktur. Sünnetleri önemsemeyerek terkeden de fasık olur. Nafileleri terkeden için ise bir vebal

yoktur. Ancak, nafilenin faziletini inkâr ederse kâfir olur. Çünkü o, bu tutumu ile Rasûluilah (sav)'m getirip haber verdiği bir hususu reddetmiş olmaktadır. Ancak farz olduğunu inkâr etmeksizin ve terkini de helal kabul etmeksizin namazı terkeden kimsenin hükmü hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Yunus b. Abdulalâ dedi ki: Ben, İbn Vehb'i şöyle derken dinledim: Malik dedi ki: Allah'a iman edip, rasûlleri tasdik eden, fakat namaz kılmayı kabul etmeyen kimse öldürülür. Ebu Sevr de; Şafiî mezhebinin bütün alimleri bu görüştedir, der. Hammad b. Zeyd, Mekhul ve Veki'in görüşü de budur. Ebu Hanife der ki: Böyle bir kimse hapse atılır, dövülür ama öldürülmez. Bu, İbn Şihab'ın da görüşüdür. Davud b. Ali de bu görüştedir. Bunların delilleri arasında Hz. Peygamberin şu buyruğu da vardır: "Ben insanlarla la ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunu diyecek olurlarsa, -onun hakkı İle olması müstesna- benden kanlarını ve mallarını korumuş olurlar."[\[31\]](#) Bu görüşü kabul edenler derler ki: Onun hakkı ise, Hz. Peygamberin bir başka hadisinde şöylece dile getirilmiştir: "Müslüman bir kimsenin kanı ancak üç şeyden birisiyle helal olur: İmandan sonra kâfir olmak, yahut muhsan olduktan sonra zina etmek, ya da bir başka nefse karşılık olmaksızın birisini öldürmek."[\[32\]](#)

Ashab-ı kiram ve tabiinden bir topluluğun görüşüne göre kasti olarak ve özrü bulunmaksızın vakti çıkıncaya kadar tek bir namazı terkeden ve onu eda etmeyi de kaza etmeyi de kabul etmeyip namaz kılmam, diyen bir kimsenin kâfir olduğu, kanının da malının da helal olduğu, müslüman mirasçılarının ondan miras alamayacağı ve tevbe etmesinin de istenmeyeceği görüşündedirler. Eğer (kendiliğinden) tevbe ederse mesele yok. Aksi takdirde öldürülür. Ve malının hükmü de mürtedin malı ile aynıdır. Bu, aynı zamanda İshak'ın da görüşüdür. İshak der ki: İşte Peygamber (sav)'dan şu günümüze kadar ilim ehlinin görüşü böyledir.

İbn Huveyzimendad der ki: Bizim mezhep alimlerimiz, namazı terkeden kişinin ne vakit öldürüleceği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Kimisi, namazın kılınması için uygun görülen vaktinin sonunda öldürülür derken, kimisi de zaruret vaktinin sonuna kadar bırakılır demişlerdir. Bu konuda sahih olan görüş budur. Bu zaruret vakti de şöyledir: İkinci namazı vaktinden güneşin batacağı zamana kadar dört rekat kılabilen bir süre, yatsı namazının çıkış vakti olan gecenin bitimine dört rekat kala, sabah namazı vaktinin bitimi olan güneşin doğuşundan önce iki rekat kılacak kadar bir zamandır. İshak der ki: Vaktin gitmesinden maksat ise, öğle namazını güneşin batışına, akşam namazını da tan yerinin ağarması vaktine kadar ertelemesi demektir.[\[33\]](#)

6. Gerçek Tевbe Ne İle Anlaşılır:

Bu âyet-i kerime "tevbe ettim" diyen kimsenin, fiilleri arasına tevbenin muhakkak olduğunu ortaya koyan hususlar da eklenmedikçe, bu sözۈyle yetinilmeyeceğine delildir. Çünkü yüce Allah burada tevbe etmekle birlikte namaz kılmayı ve zekât vermeyi de şart koştadır ki, bunların yerine getirilmesiyle tevbenin gerçekten yapıldığı ortaya çıksın. Faizi yasaklayan âyet-i kerimede de: "Şayet tevbe ederseniz ana mallarınız sizindir" (el-Bakara, 2/279) diye buyurmaktadır. Bir başka yerde de: 'Tevbe edenler, ıslah edenler ve açıklayanlar müstesna...' (el-Bakara, 2/160) diye buyurmaktadır, el-Bakara Sûresi'nde bu anlamdaki açıklamalar (2/160. ayetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.[\[34\]](#)

6. Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Tâ ki Allah'ın kelâmını dinlesin. Sonra onu emin olacağı yere kadar ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olduklarından dolayı böyledir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız.[\[35\]](#)

1. Eman Verme:

"Eğer" sana kendileriyle savaşma emrini vermiş olduğum "müşriklerden biri senden eman dilerse" buyruğunda geçen ve "senden eman dilerse" anlamındaki; kelimesi, senin himayeni isterse; yani, senin emâmını ve senin korumam isterse, Kur'an-ı Kerimi dinleyebilmesi için onun hükümlerini, emir ve yasaklarını anlayabilmesi için böyle bir istekte bulunursa) sen de ona eman ver, demektir. Eğer, bir emri kabul ederse, bu güzel bir şeydir. Şayet kabul etmeyecek olursa, sen de onu güvenlik duyacağı yere geri götür. Bu, hakkında görüş ayrılığı bulunmayan bir husustur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Malik der ki: Harbî bir kişi müslümanların ülkesine giden yolda bulunup da: Ben eman istemek üzere geldim diyecek olursa, bu gibi haller şüpheli hususlardan olduğu için görüşüme göre bu durumdaki bir kimse güven duyabileceği bir yere geri götürölür. İbnü'l-Kasım da şöyle der: Bizim kıyılarıımıza ticaret maksadıyla gelmiş görünen ve: Ben malımı satıncaya kadar ticaret yapmak üzere gelen kimselere dokunmadığınızı zannediyorum, diyen kimsenin durumu da böyledir.

Âyet-i kerimenin zahiri ise, Kur'an-ı Kerimi dinlemek ve İslâm üzerinde düşünmek isteyen kimseler hakkındadır. Bunun dışındaki maksatlar için eman vermek ise, müslümanların maslahatı ile ilgili ve onlara fayda sağlayan

hususların gereği gibi tetkik edilmesi ile ilgilidir.[\[36\]](#)

2. Eman Verme Yetkisi:

İlim adamlarının tümüne göre sultanın (İslâm devlet yöneticisinin) verdiği eman caizdir. Çünkü imam, müslümanların lehine olan menfaat ve maslahatlara bakmak için öne geçirilir. O, menfaatlerin sağlanması, zararların önlenmesi konusunda herkesin vekilidir.

Halifeden başkasının eman vermesi hususunda ise ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Hür bir kimsenin verdiği eman, bütün ilim adamlarına göre geçerlidir. Ancak İbn Habîb şöyle demektedir: İmam, verilen bu emanı gözden geçirir.

Kölenin de, Malikî mezhebinde meşhur olan görüşe göre eman vermek yetkisi vardır. Şafîî, Şafîî mezhebi alimleri, Ahmed, İshâk, Evzaî, Sevrî, Ebu Sevr, Davud ve (Hanefîlerden) Muhammed b. el-Hasen de bu görüştedirler. Ebu Hanife'nin görüşüne göre ise, kölenin eman vermek yetkisi yoktur. Bizim (Malikî mezhebi > ilim adamlarımızın ikinci görüşü de budur. Ancak, birinci görüş daha sahihtir. Çünkü Peygamber şöyle buyurmuştur: "Müslümanların kanları birbirine denktir. Onların en aşağı olanları dahi zimmetlerini yerine getirmeye çalışır." [\[37\]](#)

İlim adamlarımız derler ki: Hz. Peygamber: "En aşağılan" dediğine göre, kölenin de emanı caizdir. Hür kadının eman verebilmesi ise daha bir uygundur. "Köleye (ganimetten) pay verilmez" diye gösterilecek gerekçe ise muteber değildir. Abdulmelik b. el-Macişûn der ki: İmamın geçerli kabul etmesi hali müstesna, kadının emanı caiz değildir. O, bu görüşüyle cumhurdan ayrı istisnai bir kanaat ortaya koymuş olmaktadır.

Çocuğa gelince, eğer savaşabilecek güçte ise, onun emanı da geçerlidir. Çünkü o da savaşçılar arasındadır ve koruyucu kesim arasına girmektedir.

ed-Dahhak ve es-Süddî ise, bu âyet-i kerimenin, yüce Allah'ın: "Müşrikleri öldürün" buyruğu ile nesli olduğu kanaatindedirler. el-Hasen ise şöyle demektedir: Bu âyet-i kerime kıyamet gününe kadar muhkem ve uygulanabilecek bir âyettir. Mücahid de bu görüştedir.

Bu âyet-i kerimenin hükmünün müşrikler için tayin edilen dört aylık süre boyunca geçerli olduğu da söylenmiştir. Ancak bu görüşün hiç bir kıymeti yoktur. Said b. Cübeyr der ki: Müşriklerden bir kişi Ali b. Ebi Talib'in yanına gelerek şöyle dedi: Bizden herhangi bir kimse bu dört ayın bitişinden sonra Muhammed'in yanına gelip de Allah'ın kalamını işitmek isterse veya bir ihtiyâcı

dolayısıyla gelirse öldürülür mü? Ali b, Ebi Talib (r.a): Hayır dedi. Çünkü şanı yüce Allah: "Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse ona eman ver. Tâ ki Allah'ın kelâmını dinlesin" diye buyurmuştur. Doğru olan da budur ve âyet-i kerime muhkemdir.[\[38\]](#)

3. Şart Edatlarıyla İlgili Bir Açıklama:

Yüce Allah'ın: " Eğer... biri" buyruğundaki; Biri kelimesi, daha sonra gelen ("Senden eman dilerse" anlamındaki) fiil gibi bir fiil takdiri ile ref edilmiştir. Böyle bir açıklama, şart edatı için güzeldir, ancak diğer kardeşlerinde (şart edatlarında) çirkindir. Sibeveyh'in benimsediği görüş de, bu edat ile diğerleri arasında fark gözetmek şeklindedir. Çünkü bu, şart edatlarının anası olduğundan onun böyle bir özelliği vardır. Diğer taraftan böyle bir özellik diğer edatlarda yoktur. Ancak, Muhammed b. Yezid şöyle demektedir: Sibeveyl'in: "Çünkü böyle bir özellik diğer edatlarda yoktur" demesi yanlıştır. Zira, bu edat, kimi zaman; anlamında olup, kimi zaman da şeddelisinden hafifletilmiş olur. Diğer şart edatları ise böyle değildir.

Sibeveyl şu beyiti örnek olarak zikretmektedir:

"Benim nefis ve değerli şeyleri tüketmemden ötürü sızlanma

Fakat ben ölüp gidersem, işte o vakit ağlayıp sızla."[\[39\]](#)

4. Allah'ın Okunan Kelâmı İşitilir:

İlim adamlarımız derler ki: Yüce Allah'ın: "Tâ ki Allah'ın kelâmını dinlesin" buyruğunda, şanı yüce Allah'ın kelâmının okuyucu tarafından okunması halinde işitildiğine delildir. Şeyh Ebu'l-Hasen (el-Eş'arî), Kadı Ebu Bekr (el-Baki'llânî) ile Ebu'l-Abbas el-Kalanfcî, İbn Mücahid, Ebu îshak el-İs-ferayinî ve başkaları bu görüştedir.

Çünkü yüce Allah: "Tâ ki Allah'ın kelâmını dinlesin" buyruğu ile kendi kelâmının Kur'an okuyan kimsenin okuması esnasında işitilen bir kelâm olduğunu açıkça ifade etmektedir. Ayrıca müslümanlar, bir kimse mesela Fatihatü'l-Kitabı veya herhangi bir sûreyi okuyacak olursa, "Allah'ın kelâmını dinledik işittik" demek üzerinde icma etmiş olmaları ve Allah'ın kelâmının okunmasıyla mesela İmriu'l-Kays'ın şiirinin okunması arasında fark gözetmekte icma etmiş olmaları da buna delildir. el-Bakara Sûresi'nde de (2/75. ayetin tefsirinde) Allah'ın kelâmının anlamı, O'nun kelâmının harfe ve sese muhtaç olmadığına dair açıklamalar da geçmiş bulunmaktadır. Cenab-ı Allah'a hamd

olsun. [\[40\]](#)

7. Mescid-i Haram'ın yanında ahidleştikleriniz dışında müşriklerin Allah katında ve Rasûlîi yanında nasıl bir ahdi olabilir? O halde onlar size karşı abidlerinde doğru davrandıkları sürece siz de onlara doğrulukla davranın. Şüphesiz ki Allah sakınanları sever.

Yüce Allah'ın: "Mescid-i Haram'ın yanında ahidleştiklertniz dışında, müşriklerin Allah katında ve Rasûlü yanında nasıl bir ahdi olabilir?"

buyruğundaki "nasıl" anlamına gelen; kelimesi burada hayret bildirmek içindir. Tıpkı, filan kişi nasıl olur da beni geçer? demeye benzer. Yani, onun beni geçmemesi gerekirdi.

"Ahid" kelimesi de; "Olur" kelimesinin ismidir, âyet-i kerimede hazfedilmiş takdiri ifade vardır. Yani: Ahdi bozmayı içlerinde saklı tutmakla birlikte müşriklerin nasıl bir ahdi olabilir? demektir. Şairin şu beyitin-de olduğu gibi:

"Siz bana ölümün ancak şehirlerde (meskûn yerlerde) olduğunu söylemişsiniz. İşte bu ikisi düz bir ova ve kum tepe sidir; nasıl olur?"

ez-Zeccâc'dan nakledildiğine göre burada ifadenin takdiri bu kişi (burada) nasıl ölmüştür? şeklindedir.

Buyruğun şu anlamda olduğu da söylenmiştir: Müşriklerin Allah katında yarın azabından emin olmalarına sebep olacak, Rasûlü nezdinde de dünya azabından kendisi sebebiyle emin olmalarını sağlayacak bir ahidleri nasıl olabilir?

Daha sonra yüce Allah: "Mescid-i Haram'ın yanında ahidleştikerinin dışında..." diye bir istisna yapmaktadır. Muhammed b. îshak der ki: Bunlar Bekroğullandır. Yani, ancak şu ahidlerini bozmayan, sözlerine aykırı davranmayan kimselerin ahdi olabilir.

"O halde onlar size karşı doğru davrandıkları sürece siz de onlara doğrulukla davranın" buyruğunun anlamı şudur: Onlar size verdikleri sözlerine bağlı kalmaya devam ettikleri sürece siz de aynı şekilde sözlerinize bağlı kalmaya devam edin. İbn Zeyd der ki: Ancak onlar ahidlerine bağlı kalmadılar, o bakımdan onlara da dört aylık bir süre tayin etti. Ahdi bulunmayanlara gelince, tevbe etmeleri dışında gördükleri yerde onlarla savaştılar. [\[41\]](#)

8. Nasıl olabilir ki? Size karşı üstünlük sağarlarsa hakkınızda hiçbir yemin ve hiçbir ahid gözetmezler. Dilleriyle sizi hoşnut etmeye çalışırlar. Kalpleri İse İsteksizdir. Onların çoğu fösık kimselerdir.

Yüce Allah: "Nasü olabilir ki? Size karşı üstünlük sağarlarsa..." buyruğu ile yaptıkları işlerin kötülükleriyle birlikte onların herhangi bir ahidleri-nin

olmasının hayret edilecek birşey olduğunu tekrar etmektedir. Yani, eğer onlar size üstün gelecek olurlarsa, sizin hakkınızda hiçbir yemin ve hiçbir ahdi gözetmedikleri halde, onların nasıl bir ahdi olabilir?

"Üstünlüksağlama"yı anlatmak üzere; " Filan kimseye üstünlük sağladım," yani ona galip geldim, denilir. ise, evin üstüne çıktım, demektir. Yüce Allah'ın: "Artık onu aşmaya güç yetiremediler" (el-Kehf, 18/97) yani, üzerine çıkamadılar buyruğu da buradan gelmektedir.

"Hakkınızda hiçbir yemin ve hiçbir ahid gözetmezler" buyruğundaki "Gözetmezler, korumazlar, riayet etmezler" demektir. (Aynı kökten gelen): Rakîb kelimesi koruyan demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (en-Nisâ, 4/1. âyet, 6. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. " Yemin", Mücalîd ve tbn Zeyd'e göre ahid demektir. Yine Mücahid'den bunun yüce Allah'ın isimlerinden birisi olduğu rivayet edilmiştir. İbn Abbas ve Dahhâk ise bunu "yakınlık" diye açıklamış, el-Hasen himaye, Kata de de bir antlaşma diye açıklamışlardır. ise, ahid demektir. Ebu Ubeyde bunu yemin diye açıklamıştır. Yine Ebu Ubeyde'den nakledildiğine göre; Ahid, "zimmet" ise himaye ve taahhüd anlamındadır. el-Ezherîder ki: Bu, Allah'ın İbranice bir ismidir. Bunun aslı ise parıldamak anlamına gelen; 'dan gelmektedir. An ve saf olup parıldayan bir şey hakkında;"Rengi parıldadı, parıldar" denilir. Bunun aslı itibariyle keskinlik anlamından geldiği ve harbeyi anlatmak üzere kullanılan; de buradan geldiği de söylenmiştir. Keskin işiten hassas kulak anlamına gelen; da buradan gelmektedir. Nitekim şair Tarafe b. el-Abd, devesinin kulağının keskin ve hassas duymasını ve kulaklarını dikmesini anlatırken şöyle demektir:

"Havmel tepesinde tek başına, bulunan bir koyunun
(burada maksat yaban öküzüdür) iki kulağı gibi; Keskin duyan, dikilen ve onlardan asaletini anladığım."

Ahid, himaye ve akrabalığa "il" denilecek olursa, bunun anlamı şudur: İşte kulak o tarafa doğru yönlendirilir. Yani, kulak bunları iyice duymaya gayret eder. Ahde "il" denilmesinin sebebi ise, arılığı, temizliği ve üstünlüğünden dolayıdır. Cem-i killet'i şeklinde gelir. Çokluk çoğulu ise; diye yapılır. el-Cevherî ve başkaları derler ki: Esreli olarak "el-il" yüce Allah'ın adıdır. Yine, ahid ve yakınlık anlamına da gelir. Hassan der ki:

"Andolsun ki senin Kureyş'e olan akrabalığın

Dişi deve yavrusunun deve kuşu yavrusuna akrabalığı gibidir."

Yüce Allah'ın; buyruğu burada "ahid" anlamındadır. Bu ise, riayet edilmemesi halinde günahkar olmayt gerektiren, saygı duyulması gereken her-bir şey demektir. İbn Abbas, ed-Dalîhâk ve İbn Zeyd: Zimmet, ahid demektir

demişlerdir. "İl" kelimesini ahid diye anlamlandıranlara göre, buradaki la-fızların farklılığı dolayısıyla aynı anlam tekrarlanmış olur. Ebu Ubeyde ve Ma'iner, buradaki zimmet, zimmet altına girmek, ahid altına girmek demektir, derler. Ebu Ubeyd ise şöyle der: Zimmet, Hz. Peygamber'in: "Onların en aşağıdakileri de zimmetlerini yerine getirmeye çalışır" ifadesinde eman anlamındadır. Bu kelimenin (zimmet'in) çoğulu ise; şeklinde gelir. "Zel" harfi üstün olarak ise, suyu az kuyu demek olup, çoğulu, şeklinde gelir. Şair Zu'r-Rimme der ki:

"Öyle Himyer'e menaub develer üzerinde İd, sanki onların gözleri (yorgunluk ve bitkinlikten dolayı) Sulan oldukça fazla çekildiği için suları az kuyu gibidir."

Zimmet ehli ise akid yapan ve kendileriyle akid yapılanlardır.

"Dilleriyle sizi hoşnut etmeye çalışırlar." Yani, zahiren razı eden şeyleri dilleriyle söylerler "Kalpleri ise İsteksizdir, onların çoğu fasık kimselerdir." Yani, ahdi bozan kimselerdir, Her kâfir fasıktır. Fakat burada özellikle, çirkin işleri açıktan açığa işleyen ve ahdi bozanlarını kastetmektedir.[\[42\]](#)

9. Onlar, Allah'ın âyetlerini az bir bedel karşılığında sattılar ve O'nun yolundan alıkoydular. Yapageldikleri gerçekten ne kötüdür!

Bununla, müşriklerin Ebu Süfyan'ın kendilerine ikram ettiği bir yemek karşılığında ahidlerini bozduklarını kastetmektedir. Bunu Mücahid dile getirmiştir. Onların Kur'an-ı Kerimi dünya metâına değiştirdikleri de söylenmiştir. "Ve onun yolundan alıkoydular" yani, yüz çevirdiler. Bu anlamıyla Yüz-çevirmekten gelir, veya; 'den geldiği kabul edilerek Allah'ın yolundan alıkoydular, engellediler, demek olur.[\[43\]](#)

10. Onlar, hiçbir mümin hakkında hiçbir yemin ve hiçbir abid gözetmezler. İşte onlar, haddi aşanların tâ kendileridir.

en-Nehhâs der ki: Bu bir tekrar değildir. Çünkü birincisi bütün müşrikler hakkındadır, ikincisi ise özel olarak yahudiler hakkındadır. Buna delil ise, (bir önceki âyet-ı kerimede geçen): "Allah'ın âyetlerini az bir bedel karşılığında sattılar" buyruğudur. Bununla yaludileri kastetmektedir. Onlar, yüce Allah'ın delillerini ve açıklamalarını, başkanlık isteği ve herhangi bir husustaki tamahkârlıklarına karşılık verdiler.

"İşte onlar haddi aşanların tâ kendileridir." Yani, ahidlerini bozmak suretiyle helal sınırını aşarak harama düşenlerdir.[\[44\]](#)

11. Eğer tevbe eder, namaz kılar, zekât verirlerse, artık dinde kardeşlerinizdir. Biz, bilen bir kavme âyetleri uzun uzadıya açıklarız.

"Eğer tevbe eder yani, şirkten vazgeçip İslâm'ın hükümlerine bağlanacak olurlarsa "...artık dinde kardeşlerinizdir. Sizin kardeşleriniz olurlar. İbn Abbas der ki: Bu âyet-i kerime kible ehlinin kanlarının (haksız yere dökülmesini) haram kılmaktadır. Bu anlamdaki açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır. İbn Zeyd der ki: Yüce Allah namaz ve zekâtı farz kılmış ve bunlar arasında ayırım gözetilmesini de, zekât vermeden namazı da kabul etmemiştir.

İbn Mes'ud der ki: Size namaz kılmak ve zekât vermek emrolundu. Zekât vermeyenin namazı yoktur. Hadis-İ şerifte de Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Yüce Allah: "Allah'a itaat edin ve Rasûlü-ne de itaat edin" diye buyurduğu halde bir kimse ben Allah'a itaat ederim ama Rasûlüne itaat etmem derse, yüce Allah: "Namazı kılın, zekâtı verin" diye buyurduğu halde, bir kimse ben namazı kılarım ama zekât vermem derse, yine aziz ve celil olan Allah: "Bana ve ana-babana şükret" diye buyurduğu halde, Allah'a şükretmek ile ana-babasına şükretmek arasında ayırım gözetmek suretiyle üç şeyi birbirinden ayrı gören kimseyi Allah da Kıyamet gününde kendisiyle rahmeti arasına ayrılık koyar. "[45]

"Biz, bilen bir kavme âyetleri uzun uzadıya açıklarız", beyan ederiz. Özellikle "bilen"lerin sözkonusu edilmesi ise, bu âyetlerden asıl yararlananların onlar oluşundan dolayıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [46]

12. Eğer ahîdlerinden sonra yeminlerini bozarlar da dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur. Olur ki vazgeçerler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [47]

1. Ahidlerinden Dönüp Dine Dil Uzatanlar:

"Eğer... bozarlarsa" buyruğundaki: "Nakzetmek, bozmak" demektir. Bu kelime aslında eğilip büküldükten sonra çözülen herşey hakkında kullanılır. Yemin ve ahidler hakkında bu tabir istiare yoluyla kullanılır.

Şair der ki:

"Eğer yemin etse de yüzçevirip uzaklaşması ahdini bozmaz onun Çünkü parmak uçları kınalı olanın yemini yoktur."

Burada yemin'den kasıt ahiddir.

Dininize dil uzatırlarsa" ahidlerini bozmak, savaş açmak ve buna benzer müşrik kimsenin yaptığı başka herhangi bir iş yapmak suretiyle... "Dil uzatmak" demek olan "ta'n" mızrakla dürtmek demek olduğu gibi, kötü sözle dil uzatmak anlamında da kullanılır. Her iki anlam için kullanılmakla birlikte her ikisinde de muzar'i şeklinde "ayın" harfi Ötreli olarak gelir. Bununla birlikte "ayn" harfi ötreli kullanılırsa mızrakla yara açmak, dürtmek, üstün olarak kullanılırsa, dil ile yaralamak, dil uzatmak manasına kullanılacağı da söylenilmiştir. Burada bu kelime istiare yoluyla kullanılmıştır. Hz. Pey-gamber'in, Usame'yi kumandan tayin ettiği esnada söylediği şu buyruklar da bu türdendir: "Eğer siz onun kumandanlığına dil uzatıyorsanız, gerçek şu ki daha önce babasının kumandanlığına da dil uzatmış idiniz. Allah'a yemin ederim ki gerçekten o kumandanlığa layık bir kimse idi." Bu hadisi Sahih (-i Buhârî) rivayet [48]etmiştir.[49]

2. Dine Dil Uzatanların Hükümü:

Kimi ilim adamları, bu âyet-i kerimeyi dine dil uzatan ve ondan kötü bir şekilde söz eden herkesin öldürülmesinin vucubuna delil göstermişlerdir. Çünkü, böyle bir kimse kâfir olur. Dil uzatmak (ta'n etmek) ise, dine yakışık olmayan şeyleri nisbet etmek yahut da dinden olan herhangi bir şeyi hafife alarak itiraz etmek demektir. Çünkü, dinin esaslarının sağlıklı olduğu, şer'î hükümlerinin de doğruluğu kat'î delil ile sabit olmuştur. İbnü'l-Münzir der ki: Bütün ilim ehli kimseler, Peygamber (sav)'a söven kimsenin öldürüleceğini kabul etmişlerdir. Bu görüşte olanlar arasında Malik, Leys, Ahmed ve İshâk da vardır. Şafî'nin görüşü de budur. En Nu'man (b. Sabit, Ebu Hanife) dan da şöyle dediği nakledilmektedir: -İleride de geleceği üzere- zimmet ehlinde olup da Peygamber (sav) e söven kimse öldürülmez.

Ancak, rivayet edildiğine göre Ali (r.a)'nin meclisinde birisi: Kâ'b b. el-Eş-ref ancak haksızca ve ahde aykırı olarak öldürüldü demiş, Hz. Ali de o kimsenin boynunun vurulmasını emretmiştir.

Muaviye'nin bulunduğu mecliste bir başka kişi böyle söylemiş, bunun üzerine Muhammed b. Mesleme ayağa kalkarak: Böyle bir söz senin meclisinde söyleniyor ve sen susuyorsun ha! Allah'a yemin ederim seninle aynı çatı altında asla bulunmam ve andolsun onunla başbaşa kalacak olursam mutlaka onu öldürürüm.

(Malikî mezhebine mensub) ilim adamlarımız derler ki: Böyle bir kimse eğer hainlik etmeyi, ahdi bozmayı, Peygamber (sav)'a nisbet etmiş ise, tevbe etmesi

istenmeksizin öldürölür. İŖte Hz. Ali ile Muhammed b. Mesleme'nin -Allah İkisinden razı olsun- böyle bir sözü söyleyenin maksadını böylece anlamışlardır. Çünkü böyle bir ifade zındıklıktır. Eğer bu sözü söyleyen kimse ahde aykırı davranmayı; onlar, önce ona eman verdiler, sonra ona verdikleri sözde durmadılar diyerek fiilen Öldürenlere nisbet edecek olursa, böyle bir nisbet de katıksız bir yalan ve iftira olur. Çünkü, onların Kâ'b b. el-Eş-refe söyledikleri sözlerinde ona eman verdiklerine ve bunu açıkça ifade ettiklerine delâlet eden bir söz yoktur. Eğer böyle bir şey söylemiş olsalardı bile onların bu sözleri eman olmazdı. Çünkü Peygamber (sav) onları ona eman versinler diye değil, öldürsünler diye göndermişti. Ve Muhammed b. Mesleme'ye (uygun göreceği) sözleri söyleme izni de vermişti.

Buna göre böyle bir şeyi bizzat onu öldürenlere nisbet edenin sözleri üzerinde düşünmek gerekir ve (öldürölmeleri gerektiği hususunda) tereddüt söz-konusudur. Bunun sebebi ise şudur: Acaba, sözlerinde durmamayı onu öldürenlere nisbet etmek aynı zamanda ahde hainlik etmeyi Peygamber (sav)'a nisbet etme sonucunu da beraberinde getirir mi? Çünkü Peygamber (sav) da ya onların fiillerini doğru bulmuş ve yaptıklarına razı olmuştur, o bakımdan da o bu sözde durmayışı, ahde ihanet etmeyi rıza ile karşılamış demektir. Bunu (bu anlamıyla) açıkça ifade eden bir kimse öldürölür. Ya da onların sözlerinde durmayışlarını söylemek, Peygamber (sav)'ın da ahdini bozması anlamına gelmez denilir, bu durumdaki bir kimse de öldürölmez. Böyle bir kimsenin öldürölmeyeceğini kabul etsek dahi, bu sözü söyleyenin ibretli bir şekilde cezalandırılması, hapis cezasına çarptırılması, ağır bir şekilde dövölmesi ve büyük bir ölçüde de tahkir edilmesi kaçınılmaz birşeydir.[\[50\]](#)

3. Dine Dil Uzatan Zımmînin Durumu:

Zımmî dine dil uzatacak olursa, Maliki mezhebinde meşhur olan görüşe göre ahdi bozölür. Çünkü yüce Allah: "Eğer ahldlerinden sonra yeminlerini bozarlar da..." diye buyurmakta ve o takdirde onların Öldürölmelerini ve onlarla savaşılmalarını emretmektedir. Şafîî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-nin görüşü de budur. Ebu Hanife ise böyle bir kimse hakkında şöyle der: Tev-be etmesi istenir. Mücerred olarak dil uzatması sebebiyle -beraberinde ahdini bozması söz-konusu olmadığı sürece- ahdini bozmuş olmaz. Çünkü yüce Allah iki şarta bağlı olarak öldürölmelerini emretmektedir: Biri onların ahidlerini bozmaları, diğeri ise dine dil uzatmalarıdır,

Biz deriz ki: Eğer onlar ahidlerine aykırı uygulamalarda bulunacak olurlarsa

ahidleri bozulmuş olur. (Âyet-i kerimede) her iki hususun sözkonusu edilmesi ise, böyle bir kimsenin öldürülmesi için her iki hususun ayrı ayrı ortaya konulmasına bağlı kalmasını gerektirmez. Çünkü ahdî bozmak, aklen de şer'an de tek başına onları öldürmeyi mubah kılmaya yeterlidir. Bize göre âyet-i kerimenin takdirî ifadesi şöyledir: Eğer onlar ahidlerini bozarlarsa onlarla savaşmak helal olur. Eğer ahidlerini bozmaksızın ahidlerine bağlı kalmakla birlikte dine dil uzatacak olurlarsa, yine onlarla savaşmak helal olur.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer'in huzurunda, üzerinde müslüman bir kadının bulunduğu bir bineği dürttüğü ve bunun üzerine o bineğin huylanıp kadını yere düşürdüğü, buna bağlı olarak avretinin açıldığını dava etmeleri üzerine, Hz. Ömer aynı yerde o zimmînin asılmasını emretmiştir.[\[51\]](#)

4. Akdini Bozan Zimmî'nin Hükümü:

Zimmî, müslümanlara karşı savaşacak olursa, ahdi bozulur, mah ve çocukları da onunla birlikte müslümanlara fey' (ganimet) olur. Muhammed b. Mesleme ise der ki: Onun ahdini bozmasından dolayı çocuğu sorumlu tutulmaz. Çünkü o, ahdini tek başına bozmuştur. Yine Muhammed b. Mesleme der ki: Malı alınır.

Bu şekildeki açıklama Muhammed b. Mesleme'ye yakıştırılamayan bir çelişkidir. Çünkü, zimmînin malının ve çocuklarının himaye altına alınmasına sebep onun ahdidir. Eğer malının elden gitmesini gerektiren bir durum ortaya çıkarsa, çocuğunun da etinden alınması sonucunu verir.

Eşlîeb der ki: Zimmî ahdini bozacak olursa, o yine ahdi üzere kalır. Ve ebediyen köleliğe dönmesi sözkonusu değildir. Ancak bu, hayret edilecek bir husustur. Sanki o, bu görüşü ile ahdi maddi bir olay olarak kabul etmiş gibidir. Halbuki ahdin gereğini yerine getirmek mantıki bir husustur ve müslümanlar bu ahdin gereğini yerine getirmeyi üzerlerine almışlardır. Kendisi bu ahdî bozacak olursa, bu da diğer akidler gibi bozulmuş olur.[\[52\]](#)

5. Hz. Peygambere Söven, Dil Uzatan Zimmet Ehlinin Hükümü:

İlim adamlarının çoğunluğu, zimmet ehlinen olup da Peygamber efendimize söven, yahut üstü kapalı ifadelerle ona dil uzatan veya onun değerini hafife alan, yahut da Hz. Peygamber'e, kâfir olmasını gerektiren şekilden başka türlüleriyle nitelendiren kimsenin öldürüleceği görüşündedir. Çünkü biz ona zimmetin gereği olan himayemizi veya onunla ahidleşmeyi bu esas üzere yapmış değiliz. Şu kadar var ki, Ebu Hanife, es-Sevrî ve Kürelilerden onlara tabi olanlar şöyle

demişlerdir: Böyle bir kimse öldürülmez. Çünkü onun içinde bulunduğu şirk hali bundan daha büyüktür. Ancak bu davranışından ötürü te'dip ve ta'zir edilir. Ona karşı delil İse, yüce Allah'ın: "Eğer ahidle-rinden sonra yeminlerini bozarlar da..." âyetidir. Kimi ilim adamı da bu görüşe karşı Hz. Peygamberin, antlaşmalı olmakla birlikte Kâ'b b. el-Eşref in öldürülmesi emrini vermesini delil göstermişlerdir. Hz. Ebu Bekir de arkadaşlarından birisine öfkelenince Ebu Berze, bunun boynunu vurmaya mı diye sorunca, Hz. Ebu Bekir: Rasûlullah (say)'dan başka herhangi bir kimse için böyle bir şey sözkonusu değildir, diye cevap vermiştir.[\[53\]](#)

Dârakutnî de İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Kör bir adamın bir cariyesi vardı. O cariyesinden iki inciye andıran iki oğlu vardı. Bu cariyeye Peygamber (sav)'a söver ve ona dil uzatırdı. Adam ise bu işten vazgeçmesini söylüyor fakat cariyeye bundan vazgeçmiyordu. Bundan dolayı azarlıyor, bu işe son vermesini istiyor, fakat yine son vermiyordu. Gecenin birinde Peygamber (sav)'ı diline dolayınca, efendisi dayanamayarak kalkıp bir kazma aldı ve onu karnına sapladı. Vücudunun öbür tarafından çıkartıncaya kadar da üzerine dayanıp durdu. Peygamber (sav) da bunun üzerine: "Dikkat edin ve şahid olun ki, onun kanı hederdir."[\[54\]](#)

Yine İbn Abbas'tan gelen bir diğer rivayette de şöyle denilmektedir: ...Onu öldürdü. Sabah olunca bu husus Peygamber (sav)'a anlatılınca, o ama adam kalkıp şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü onu ö'düren benim. Bu kadın sana sövüyor ve sana dil uzatıyordu. Ben bu işten vazgeçmesini söylüyor, fakat o vaz geçmiyordu. Bundan dolayı onu azarlıyor ve son vermesini istiyor, fakat bir türlü dinlemiyordu. Benim ondan iki inciye andıran iki oğlum da var. Bana karşı da çok yumuşaktı. Dün de sana sövmeye, sana dil uzatmaya başlayınca onu öldürdüm. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Haberiniz olsun ve şahid olun ki, onun kanı "[\[55\]](#)hederdir.[\[56\]](#)

6. Zımmî Hz. Peygambere Sövüp de Ölümden Korkarak Müslüman Olduğunu İddia Ederse:

Bir zımmî Hz. Peygamber'e sövdükten sonra öldürülmekten korktuğu için müslüman olduğunu İzhâr edecek olursa, onun İslâm'a girmesi öldürülme cezasını kaldırır, denilmiştir. Maliki mezhebinde meşhur olan görüş budur. Çünkü tslâm kendisinden öncekileri ortadan kaldırır. Ancak, müslüman bir kimse Hz. Peygamber'e sövüp de daha sonra tevbe edecek olursa, hükmü böyle

değildir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sen o kâfirlere de ki: Eğer vazgeçerlerse, onlara geçmiş mağfaret olunur." (el-Enfal, 8/38)

İslâma girişinin öldürölme cezasını ortadan kaldırmayacağı da söylenmiştir el-Utbiyye'den Malik'in görüşü bu şekilde nakledilmiştir, Çünkü bunu yapmakla Hz. Peygamberin hakkını çiğnemiş, saygınlığına riayet etmemiş, Hz. Peygamberi küçültmek ve ona kötölük etmek kastı ile böyle davrandığından, Peygamberin bu haklarını çiğnediğinden Ötürü öldürölmesi vacibtir. Dolayısıyla onun İslâm'a dönüşü, bu cezasını ortadan kaldırmaz ve böyle bir kimse müslümandan daha İyi bir durumda olamaz.[\[57\]](#)

7. Küfrün Önderleri:

Yüce Allah'ın; "Küfrün önderlerini hemen öldürün" buyruğundaki "önderler" anlamına gelen; kelimesi, 'in çoğuludur. Bununla kastedilen kimi ilim adamlarının görüşüne göre Ebu Cehil, Utbe, Şeybe ve Umeyye b. Halef gibi Kureyş'in ileri gelenleridir.

Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü bu âyet-i kerime Tevbe Sûresi'nde-dir. Ve bu âyet-i kerime nazil olup da insanlara karşı okunduğunda yüce Allah, Kureyş'in güç kaynaklarının kökünü kurutmuştu. Geriye onlardan kalanlar ya müslümandı, ya banş yapmış kimselerdi. Buna göre "Küfrün Önderlerini hemen öldürün" buyruğu ile kastedilenlerin ahdi bozmaya, dine dil uzatmaya kalkışan her bir kimsenin, küfürde bir esas ve bir lider olacağı anlamına gelmesi muhtemeldir. Yine bu buyrukta "ileri gelenler" ile onların başkanlarının kastedilmiş olması ve onlarla çarpışmak, onlara uyanlarla çarpışmaktır; onların herhangi bir saygınlıkları sözkonusu değildir, anlamına gelmesi de muhtemeldir. Bu kelimenin çoğulu aslında şeklinde gelmeli idi. "Misal ve misaller" kelimesinde olduğu gibi. Ancak, "mim" harfleri birbirlerine idğam edildikten sonra birinci "mim" in harekesi birinci hemzeye verilerek İki (harekeli hemze) ard arda gelmektedir. O bakımdan ikinci hemze yerine de "ye" getirilmiştir. el-Ahfeş'in iddiasına göre bundan dolayı "ye"li olarak; "Bu, bundan daha öndedir," denilir. el-Mâzinî ise, (aynı anlamda) "vav" ile denildiği iddiasındadır. Hamza ise bu kelimeyi; şeklinde okumuştur. Ancak, nahivcilerin çoğunluğu bunun bîr lahn olduğu kanaatindedir.[\[58\]](#)Çünkü bu, aynı kelimede iki hemzeyi bir arada söylemektir.

"Çünkü onların yeminleri yoktur" yani onların ahidleri olmaz. Bu da onların samimi olarak yerine getirecekleri doğrulukla bağlanacakları ahidleri yoktur, demektir.

İbn Âmir "yeminler" anlamına gelen: kelimesini hemze esreli olarak "iman"dan gelecek şekilde;okumuştur. (Onların îmanları yoktur, anlamına gelir). Yani onların İslâmları yoktur, demektir. Bununla birlikte bunun, korkunun zıddı olan emniyetten gelen; "Ona eman verdim"den gelme ihtimali de vardır. Buna göre onlara eman verilmez, onlar himaye altına alınmazlar manasına gelir. İşte bundan dolayı "Küfrün önderlerini hemen öldürün" diye buyurmaktadır.

"Olur ki vazgeçerler" olur ki şirkten vazgeçerler, demektir. el-Kelbî der ki: Peygamber (sav) Hudeybiye'de iken Mekkelilerle antlaşma yaptı. Onlar da onu Beyt'İ ziyaretten alıkoydular. Sonra da geri dönmesi şartıyla onunla barış yaptılar ve Allah'ın dilediği kadar bir süre böylece kaldılar. Daha sonra Rasûlullah (sav)'ın antlaşmasına dahil bulunan Huzaalılar, Kinânelilere mensup Umeyyeoğulları ile savaştılar. Umeyyeoğulları kendi antlaşmalılanna silah ve yiyecek yardımında bulundular. Huzaahlar da Rasûlullah (sav)'dan yardım istediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi. Rasûlullah (sav) da -önceden geçtiği üzere- yaptığı antlaşmada tarafında yer alanlara yardımcı olunmasını emretti.

Buhârî'de Zeyd b. Vehb'den şöyle dediği nakledilmektedir: Biz Huzeyfe'nirj yanında bulunuyor idik şöyle dedi: Bu âyet-i kerimenin -bununla: "Küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur" ayetini kastederek- sözünü ettiklerinden yalnızca üç kişi kaldı. Münafıklardan da sadece dört kişi kalmış bulunuyor. Bir bedevi arap şöyle dedi: Siz Muhammed'in ashabı, bizim ne demek olduklarını bilemediğimiz birtakım haberler veriyorsunuz. Yalnızca dört münafık kaldığını iddia ediyorsunuz. Peki şu bizim evlerimizi basıp içindekileri alanların, bizim değerli eşyalarımızı çalanların durumu nedir? Huzeyfe şöyle dedi: Onlar fasık kimselerdir. Evet, onlardan sadece dört kişi kalmış bulunuyor. Bunlardan birisi ise eğer soğuk su içecek olsa, o soğuk suyun soğukluğunun farkına varmayacak kadar kocamış bir yaşlıdır.[\[59\]](#)

"Olur id vazgeçerler" yani, küfürlerine, batıllarına, müslümanlara eziyet vermelerine bir son verirler. Bu ise onlarla savaşma maksadının bizimle savaşmaktan vazgeçerek dinimize girmek suretiyle zararlarını önlemek olmasını gerektirmektedir.[\[60\]](#)

13. Yeminlerini bozan, o Peygamberi sürüp çıkarmaya kalkışan ye . bununla beraber ilk olarak sizinle kendileri (savaşmaya) başlayan bir kavim ile savaşmaz mısınız? Onlardan korkuyor musunuz? Eğer mü'min kimseler iseniz asıl korkmanız gereken Allah'tır.

"Yeminlerini bozan... bir kavim ile savaşmaz mısınız?" buyruğu, bir azar

olmakla birlikte savaşa teşvik anlamı da vardır. Önceden de belirttiğimiz gibi Mekke kâfirleri hakkında nazil olmuştu.

"O peygamberi sürüp çıkarmaya kalkışan" yani, onun Mekke'den çıkmasına onlar sebep teşkil etmişlerdi. Bundan dolayı onun çıkartılması kendilerine nisbet edilmiştir. Şöyle de açıklanmıştır. Onlar, ahidlerini bozduklarından dolayı Mekkelilerle savaşmak üzere Hz. Peygamberin Medine'nin dışına çıkmasına sebep oldular. Bu açıklama el-Hasen'den nakledilmiştir.

"Bununla beraber ilk olarak sizinle kendileri" savaşmaya "başlayan bir kavun..." Yani, onlar ahidlerini bozdular ve Huzaahlara karşı Bekroğulları-na yardımcı oldular. Şöyle de açıklanmıştır Bedir günü sizinle İlk olarak onlar savaştilar. Çünkü Peygamber (sav) kervanı ele geçirmek için çıkmıştı. Mek-kelüer kervanlarını kurtarınca geri dönebilirlerdi. Ama, önceden de geçtiği gibi bunu yapmayarak, mutlaka Bedir'e vanp orada şarap içmekte direttiler.

"Eğer mü'minin kimseler iseniz, asıl korkmanız gereken Allah'tır." Yani, onlarla savaşmaktan ötürü hoşunuza gitmeyecek" şeylerle karşılaşmaktan korkmaktan çok onlarla savaşı terketmeniz dolayısıyla Allah'ın cezasından korkmalısınız.

Şöyle de açıklanmıştır: Onların Allah Rasûlünü çıkar malan ndan kasıt, Onu hac yapmaktan, umre yapmaktan, tavaf etmekten ahkoymalandır. İşte onların savaşa ilk başlayan taraf olmaları bu demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[61\]](#)

14. Onlarla savaşın ki, Allah ellerinizle onları azaplandırınsın. Onları rezil etsin. Size onlara karşı zafer versin ve (bununla) mü'min bir topluluğun gönüllerine şifa versin;

15. Kalplerindeki gazabı gidersin. Allah dilediğine tevbe nasib eder. Allah hakkıyla bilendir, Hakimdir.

"Onlarla savaşın" buyruğu bir emirdir; "ki, Allah... onları azaplandırınsın"

buyruğu da onun cevabıdır. Şartın cevabı anlamında olmak üzere meczum gelmiştir. İfadenin takdiri şöyledir: Eğer onlarla savaşırırsanız Allah ellerinizle onları azaplandırır, onları rezil eder, size, onlara karşı zafer verir ve mü'min bir topluluğun gönüllerine de şifa verir.

"Kalplerindeki gazabı gidersin" buyruğu ise, onların gazap ve öfkelerinin ileri dereceye ulaşmış olduğunu göstermektedir. Mücahid der ki: Bu buyrukla, Rasûlullah (sav)'ın tarafında antlaşmada yer alan Huzaahlan kastetmektedir. İfadelerde cümlecikler hep birbirine atfedilmiştir. Ve hepsinde de birincisinden kat' ile (yeni cümlecikler halinde) ref caizdir.

Bununla birlikte; takdiri ile nasbedilmeleri de caizdir. Kûfelilerce "sarf" diye bilinen şey budur. Şairin şu beyitlerinde olduğu gibi:

"Şayet Ebû Kabus ölecek olursa ölür

İnsanların baharı da, haram ayı da

Ve ondan sonra biz sarılırız hor gücü bulunmayan

Sırtı alınmış, horgüçsüz bir hayatın kuyruklarına."

Buradaki; " Sarılırız" kelimesini istersek üstün ile okuyabiliriz, istersek mansub olarak okuyabiliriz.

Yüce Allah'ın: "Ve mü'mln bir topluluğun gönüllerine şife versin" buyruğu ile kastedilenler, Mücahid'den naklettiğimize göre Huzaaoğullandır. Çünkü Kureyşliler onlara karşı Bekroğullarına yardımcı olmuştu. Huzaalılar ise Peygamber (sav)'ın tarafında antlaşmada yer almışlardı. Bekroğullarına men-sub birisi Rasûlullah (sav)'ı hicveden bir şiir söylemişti, Bunun üzerine Huzaalılardan birisi ona: Eğer bu şiiri bir daha okuyacak olursan, senin ağzını kırarım. Bekroğullarına mensub kişi bu şiiri bîr daha okuyunca, gerçekten ağzını kıldı ve aralarında çarpışma başgösterdi. Huzaalılardan bazılarını öldürdüler. Bunun üzerine Huzaalı Amr b. Salim, bir kaç kişiyle birlikte Peygamber (sav)'in huzuruna gitti ve ona durumunu haber verdi. Hz. Peygamber, mü'minlerin annelerinden Meymune'nin odasına girip: "Üzerime su dökün" diye buyurdu ve yıkanmaya başladı. Yıkanırken de: "Eğer Kâ'b oğullarına (ki bunlar Amr b. Salim'in kavmi olan Huzaalıların bir koludur) yardım etmeyecek olursam, yardım görmeyeyim" diye buyurdu. Daha sonra Rasûlullah (sav) gerekli hazırlıkların yapılmasını ve Mekke'ye çıkılmasını emretti, bunun sonucunda da Mekke fethedildi.

'Allah dilediğine tevfoe nasib eder" buyruğundaki"Tevbe nasib eder" kelimesinde kıraat yeni bir cümle (istinaf) olmak üzere ref ile dir. Çünkü bu, önceki ifadeler türünden değildir. Bundan dolayı cezm ile diye buyurmamıştır.

Diğer taraftan onlarla savaşmak, onların Allah tarafından tevbelerinin kabul edilmesini de gerektirmez. Aksine onlarla savaşmak, onların azab edilmelerini, rezil edilmelerini, mümin bir topluluğun gönüllerinin bulmasını, onların kalplerindeki öfkenin gitmesini gerektirir. Bunun bir benzeri de: "Allah dilerse kalbinin üzerini mühürler" buyruğunda ifade tamam olduktan sonra: "Allak batılı mahveder" (eş-Şûrâ, 42/24) diye buyurmasıdır.

Allah'ın tevbelerini kabul ettiği kemseJer ise, Ebu Süfyan, Ebu Cehil'in oğlu îkrime, Süleym b. Ebi Amr gibileridir. Bunlar İslâm'a girdiler.

İbn Ebi İshak ise bu ("terbe nasib eder" anlamındaki) lafzı, şeklinde nasb ile okumuştur. (Allah dilediğine tevbe nasib etsin diye, anlamına gelir). Aynı şekilde İsa es-Sekafî ve el-A'rec'den de böyle okudukları rivayet edilmiştir. Bu okuyuşa göre ise, tevbelerinin kabulü de şartın cevabı kapsamına girer. Çünkü anlam:

"Eğer onlarla savaşırırsanız Allah onları azap-landırır..." şeklindedir. Buna atfedilenlerin manası dat>öyle olur. Bundan sonra da eğer onlarla savaşırırsanız "Allah da onların tevbelerini kabul eder" diye buyurmaktadır. Böylelikle sizin ellerinizle azaplandtlnmalan, gönüllerinize şifa vermesi, kalplerinizin öfkesinin giderilmesi ve tevbenizin kabul edilmesi lütufları hep birlikte size verilmiş olur. Ancak, burada bu fiilin, "tevbe nasib eder" anlamındaki fiilin rnerfu' olarak okunması daha güzeldir. Çünkü savaş tevbe etmenin sebebi değildir. Zira, şanı yüce Allah'ın, tevbesini kabul etmek istediği herhangi bir kimse için tevbe, her halükârda savaş olmaksızın da mümkün olabilir.[\[62\]](#)

16. Yoksa siz, Allah içinizden cihad edenleri, Allah'tan, Rasulünden ve mü'minlerden başkasını dost ve sırdaş dinmeyenleri ayırt etmeksizin bırakıverileceğinizi mi sandınız. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

"Yoksa siz... mi sandınız?" buyruğu ile bir konudan bir başka konuya geçilmektedir. "Bırakdıverileceğinizi" anlamındaki buyruk, Sibe-veyh'in görüşüne göre iki meful yerini tutmaktadır. el-Müberred'e göre ise ikinci merul hazfedilmişür. Buyruğun anlamı şudur: Sizler, mü'min ile mü-naııkın kendisi sebebiyle mükâfat veya cezayı hak edeceği şekilde ortaya çıkarılmasını sağlayacak ibtilâlara maruz kalmadan bırakılacağınızı mı zannediyorsunuz? Bu anlamdaki açıklamalar, bundan önce birkaç yerde de geçmiş bulunmaktadır.

"Ayırdetmeksizin" buyruğu, ile zâid olsa da- cezm edilmiştir. Çünkü bu, Sibeveyh'e göre -önceden de (Âl-i İmran, 3/142. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere- "Yapmıştır," sözüne (olumsuz olarak) cevap teşkil eder. "Mim" harfinin esreli olması ise, (bundan sonraki lafzatullah'ın ilk harfinin sakın olması sebebiyle) iki sakinin bir araya gelmesidir.

"Dost ve sırdaş" kelimesi içli dtşlı, iç içe gibi anlamlara gelir ve girmek demek olan-, 'den gelmektedir. Vahşi hayvanların içine girdiği inlere; denilmesi de buradan gelmektedir. Yani: Allah'ı ve Rasûlü-nü (ve mül mirileri) bırakarak başkalarına sevgi duyup onlarla içli dışlı olmayın.

Ebu Ubeyde der ki: Kendisinden olmayan bîr şeyin içine soktuğun her bir şeye; denilir. Bîr kimse bir topluluğun kendisinden olmamakla birlikte aralarında bulunursa o kimseye de bu isim verilir. İbn Zeyd der ki: Bu kelime (velîce), sonradan bir şeyin içerisine giren demektir. Çoğulu da-, şeklinde gelir. Kişinin sırdaşları diğer insanlar arasında onun özel yakınları ve İşinin içyüzünü bilen kimseleri demektir. Bu durumda; "O benim sırdaşımdır, onlar benim sırdaşımdır," denilerek kelimenin tekili de çoğulu da aynı kullanılabilir. Nitekim Eban b. Tağ-lib -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle demiştir:

"Kaçkınlara, hadlerini aşanlara ve şüpheli işler peşinde olanlara O ne kötü bir sığınak ve barınaktır!"

Bu kelimenin;" Sırdaş" anlamına geldiği de söylenmiştir ki, manası birdir.

Bu buyruğun bir benzeri de yüce Allah'ın-. "Ey iman edenler, sizden başkalarını sırdaş edinmeyin" (Âl-i İmran, 3/118) buyruğudur. el-Ferrâ der ki: (Bu âyet-i kerimede geçen) velîce (dost ve sırdaş) onların müşriklerden kendilerine sırlarını açıkladıkları, durumlarını bildirdikleri ve müşriklerden edindikleri sırdaşları demektir.[\[63\]](#)

17. Müşriklerin kendi küfürlerine kendileri şafald İken Allah'ın mescidlerini imar etme hakları yoktur. Onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve onlar ebediyyen ateşte kalacaklardır.

"Müşriklerin... Allah'ın mescidlerini imar etme hakları yoktur" buyruğunda ki "İmar etme...leri" cümlesi,)'nin ismi olarak ref mahallindedir. "Kenefleri şahid iken" kelimesi de haldir.

İlim adamları bu âyetin te'vili hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bir görüşe göre artık onların Mescid-i Harama gelmelerinin engellenmesi kararından sonra hacetme yetki ve imkânları yoktur. Sidâne, Sikâye ve Rifâde gibi görevler de müşrikler elinde bulunuyordu. Bu buyrukla onların bu görevleri yerine getirmeye ehil olmadıklarını buna ehil olanların mü'minler olduklarını açıklamaktadır.

Bir diğer görüşe göre Hz. Abbas Bedir'de esir alınıp da kâfir olması, akrabalık bağlarını koparması sebebiyle ayıplanınca şöyle cevap vermiş: Sizler bizim kötülüklerimizi sözkonusu ediyor, iyiliklerimizi hiç anmıyorsunuz. Hz- Ali, iyilikleriniz de mi var? diye sorunca, Hz. Abbas: Evet demiş. Şüphesiz bizler Mescid-i Haramı imar ediyor, Kâ'be'nin örtülerini hazırlıyor, hacılara su veriyor ve esirleri esirlikten kurtarıyoruz. Bu âyet-i kerime onun bu sözlerini reddetmek üzere indi.[\[64\]](#)

O halde müslürnanların mescidlerle ilgili hükümlerin gereğini yerine getirmeyi ve müşriklerin mescidlere girmelerini engellemeleri gerekir.

Genel olarak bütün kıraat âlimleri; "İmar etmeleri" şeklinde "ye" harfini üstün, "mim" harfini de ötreli olarak okumuşlardır. İbn es-Semeyka ise bunu "ye" harfini ötreli ve "mim"i de esreli olarak okumuştur. Yani, onların mescidleri mamur hale getirmeleri ve imarına yardımcı olmaları hakkı yoktur. Buna karşılık; Allah'ın mescidini" şeklinde tekil olarak da okunmuştur. Mesctd-i Haramı imar etme hakları yoktur, demek olur. Bu, İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Ata b. Ebi Rebah, Mücahid, İbn Kesir, Ebu Amr, İbn Muhaysın ve Yakub'un

kıraatidir.

Diğerleri ise genel olarak bütün mescidler anlamını verecek şekilde; diye okumuşlardır, Ebu Ubeyd'in tercihi de budur. Çünkü bu daha umumî bir ifadedir. Özel olan da umumî ifadenin kapsamına girer. Bununla birlikte çoğul anlamına gelen kıraat ile özel olarak Mescid-i Haram'ın kast edilmesi ihtimali de vardır. Bu da (kullanılan isimleri) cins isimleri olması halinde mümkün olan bir kullanım şeklidir. Nitekim bir kimse sadece belli bir ata binmekle birlikte (cins İsmi kastedilerek): Filan kişi atlara biner, demek de bu kabildendir.

Çoğul kıraati daha doğrudur, çünkü bunun her iki anlama gelme ihtimali de vardır. Diğer taraftarı (bir sonraki âyet-i kerimede gelecek olan): "Allah'ın mescidlerini ancak... imar eder" buyruğunda "mescidler" anlamında çoğul olarak icma ile okunmuştur. Bu açıklamayı da en-Nehhas yapmıştır, el-Hasen der ki: Maksat Mescid-i Haram olmakla birlikte "mescidler" diye buyurması, bütün mesddlerin kıblesinin ve önderinin Mescid-i Haram oluşundan dolayıdır.

Şâhidler iken" buyruğu ile; "Kendileri şalıidler iken" kastedildiği söylenmiştir. O bakımdan; zikredilmeyince, "şa-hidler" anlamındaki kelime de nasb olarak gelmiştir. İbn Abbas der ki: Onların kendileri hakkında kâfir olduklarına dair şalûdlikleri, yaratılmış olduklarını kabul etmekle birlikte kendi putlarına secde etmeleridir.

es-Süddî der ki: Onların kâfir olduklarına dair şalıidlikleri şudur: Hristi-yana dinin nedir diye sorduğun vakit o, ben bir hristiyanım, yahudiye aynı soruyu sorarsan ben yahudiyim, sabüye aynı soruyu sorarsan ben de sabiyim, müşrike senin dinin ne diye sorulunca da ben müşrikim demesi şeklindedir. "Onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir ve onlar ebediyyen ateşte kalacaklardır" buyruğunun anlamına dair açıklamalar da Önceden geçmiş bulunmaktadır.[\[65\]](#)

18. Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe İman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler İmar eder. İşte bunların doğru yola ermişlerden olmaları umulur.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[66\]](#)

1. Allah'ın Mescidlerini Kimler İmar Eder:

Yüce Allah'ın: "Allah'ın mescidlerini ancak... imar eder" buyruğu mes-cidleri imar edenlerin mü'min olduklarına dair tanıklık etmenin sağlıklı ve doğru olduğuna delildir. Çünkü yüce Attan imanı buna bağlı kılmış ve bu işe devam etmenin mü'minlerin işi olduğunu haber vermiştir, Seleften birisi şöyle demiştir:

Eğer bir kimsenin mescidi imar ettiğini görürseniz, onun hakkında hüsn-ü zan besleyiniz. Tirmizî de Ebu Said el-Hudrî'den Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Siz, bir adamın mescidlere gelmek itiyadında olduğunu görürseniz, onun iman sahibi olduğuna tanıklık ediniz." Çünkü yüce Allah: "Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden... kimseler imar eder* diye buyurmuştur. Bir rivayette de: "Mescide mutad vakitlerinde gidip gelmeyi itiyat haline getirmişse" şeklindedir. Tirmizî, bu hasen garip bir hadistir, der.[\[67\]](#)

İbnü'l-Arabî der kî: Bu husus zahiren bir kimsenin salahı hakkındadır. Yoksa, şahidliklerde bulunacak alanlarla ilgili değildir. Çünkü şahidliklerin bu hususu bilenlerce özel halleri vardır. Şahidin kimisi zeki, kavrayışlı ve bildiği hususu hem inancıyla, hem haber olarak bildirmesiyle gerçek manada elde eder, bilir öğrenir. Kimisi de gafildir (çoğu şeyin farkına varmaz). Bunların herbirisi kendi layık olduğu şekilde değerlendirilir ve niteliklerine göre takdir edilir.[\[68\]](#)

2. Allah'tan Başkasından Korkmamak:

Yüce Allah'ın: "Allah'tan başkasından korkmayan kimseler" buyruğu ile ilgili olarak, Allah'tan başkasından da korkmayan hiçbir mü'min yoktur. Müminler de Peygamberler de kendilerinin dışında kalan düşmanlardan korkagelmışlerdir, denilecek olursa ona şöyle cevap verilir: Yani, bir kimse kendisine ibadet olunanlar arasında Allah'tan başkasından korkmuyorsa demektir. Çünkü müşrikler putlara tapınıyor, onlardan korkuyor ve onlardan bir-şeyler umuyorlardı. İkinci bir cevap: Yani din hususunda Allah'tan başka kimseden korkmazsa, demektir.[\[69\]](#)

3. Peygambere iman:

Âyet-i kerimede mescidlerde namaz kılmak suretiyle onları temizlemek ve onların tamiri gerektiren yerlerini düzeltmek suretiyle mescidleri imar edenlerin ve Allah'a iman edenlerin mü'min olacakları sözkonusu edilmekle birlikte, Allah Rasûlüne İman etmekten ve ona iman etmeyenin imanından sö-zedilmemektedir diye sorulursa, böylesine şu şekilde cevap verilir: Rasûlul-lahı (sav) sözü edilen namaz kılmak ve diğer hususlar delâlet etmektedir. Çünkü bunlar onun getirdiği şeyler arasındadır. Namazın kılınması, zekâtın verilmesi ancak Rasûle îman eden bir kişi tarafından yapılırsa sahih olur. İşte bundan dolayı Rasûl ayrıca

sözkonusu edilmemiştir.

"Umulur" kelimesi, İbn Abbas ve diğerlerinden nakledildiğine göre Allah için vücup ifade eder. Bunun, böyle kimselere yaraşan budur, anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani, işte böylelerinin "doğru yola ermişlerden olmaları" yakışır, anlamındadır.[\[70\]](#)

19. Siz, hacılara su vermeyi ve Mescidi Haramın tamirini Allah'a ve âhiret gönüne inanan, Allah yolunda cihad eden (in ameli) İle bir mi tuttunuz? Bunlar, Allah nezdinde bir olamazlar. Allah zulmedenler topluluğunu bidayete erdirmez. Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık[\[71\]](#) halinde sunacağız:[\[72\]](#)

1. İman ve Cihad İle Diğer Ameller:

Yüce Allah'ın: " Siz, hacılara su vermeyi... mi tuttunu" ifadesinin Arapça'da takdiri şu şekildedir: Siz, hacılara su veren Sikâye sahiplerini yahut hacıların su ihtiyacını karşılayan kimseleri, Allah'a iman eden ve O'nun yolunda cihad eden kimselerle bir mi tuttunuz? Bununla birlikte hazfın "İman eden* buyruğunda takdir edilmesi de mümkündür. Yani, siz hacılara su verme işini iman eden kimsenin ameli ile bir mi tuttunuz. Takdirin şöyle olduğu da söylenmiştir: Bunların amelini iman eden kimsenin imanı ile bir mi tuttunuz?

Sikâye, "siâye ve himaye" gibi bir mastardır. İsmi anlamı bilindiğinden dolayı mastar onun yerine kullanılmıştır. Nitekim; cömertlik ancak Ha-tem'dir, şiir ancak Züheyr'dir demek de buna benzer. Mescid-i Haram'ın imar edilmesi ifadesi de: "O kasabaya sor" (Yusuf, 12/82) buyruğu gibidir. Ebu Vec-ze ise "Hacılara su verenleri ve Mescid-i Haram'ın imar edenleri... birmi tuttunuz" diye okumuştur. Buradaki Su verenler kelimesi, in çoğuludur. Bunun asit ise; şeklinde "fu'le" veznindedir. İşte bu türden illetli olan kelimelerin çoğulu hep böyle yapılır. Hakim, hakimler, unutan, unutanlar kelimelerinde olduğu gibi. Eğer bu kelime illetli olmayacak olursa, şeklinde çoğulu yapılır. Aylarda nesi' (erteleme işi) yapan kimseler için; Nesi'ci ve nesi'ciler gibi. İbn ez-Zübeyr ve Said b. Cübeyr de bu kelimeleri bu şekilde; " Su verenler, imar edenler" diye okumuştur. Ancak İbn Cübeyr, "İmar edenler" anlamındaki kelimenin aslen tenvinli olması kanaatiyle; Mescid kelimesini nasb ile okumuştur.

ed-Dahhak ise der ki: " Hacılara su vermek" kelimesinin "sin" harfinin ötreli okunması da bir şivedir. "el-Haac" kelimesi ise "hacılar" anlamındaki el-Hüccâc'ın cins ismidir,

Mescid-i Haram'ın imar edilmesi, onu koruyup gözetmek ve onun görülmesi

gereken İşlerini yerine getirmektir.

Bu âyet-i kerimenin zahiri, müşriklerden hacılara su vermek ve Mescid-i Haramı imar etmekle övünen kimselerin iddialarını -es-Süddînin de belirttiği gibi- iptal etmekte, boşa çıkarmaktadır. es-Süddî der ki: Hz. Abbas hacılara su vermekle, Şeybe Mescid-i Haramı İmar etmekle övününce , Hz. Ali de İslâm ve cihadla övündü. Yüce Allah Hz. Ali'yi tasdik etti, onları da yalanladı. Küfür ile birlikte Mescid-i Haramın imarının söz konusu olmayacağını, onun imarının ancak iman, ibadet ve Allah'a itaati gerektiren işleri yerine getirmekle olacağını haber verdi. Bu ise açık bir husustur ve bunun anlaşılmayacak bir tarafı yoktur.

Şöyle de denilmektedir: Müşrikler yahudilere, bizler, hacılara su veren, Mescid-i Haramı imar eden kimseleriz. Biz mi daha faziletli ve üstünüz, yoksa Muhammed ve ashabı mı? diye sordular. Yahudiler de kendilerine Rasûlul-tah (sav);a olan inatları yüzünden: Siz daha faziletlisiniz diye cevap verdiler.

Burada anlaşılması zor bir durum ortaya çıkmaktadır ki, o Müslim'in Sahih'inde yer alan en-Nu'man b. Beşir'in şöyle dediğine dair rivayetidir: Ben, Rasûlullah (sav)'ın minberinin yanında bulunuyordum. Bir adam: Ben İslâm'a girdikten sonra bir de hacılara su verecek olursam, artık ne amelde bulunursam bulunayım aldırış etmem. Diğeri şöyle dedi: Ben de İslâm'a girdikten sonra Mescid-i Haramı bir tamir edersem, artık ne yaparsam yapayım umurumda değil. Bir diğeri de şöyle dedir Allah yolunda cihad bu söylediklerinizden daha üstündür. Ömer (r.a) onları azarlayarak şöyle dedi: Rasûlullah (sav)'ın minberi yanında -o gün bir Cuma günüydü- seslerinizi yükseltmeyiniz. Fakat cuma namazı kılındıktan sonra ben, (Hz. Peygamberin huzuruna) girerim ve hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz bu hususta onun görüşünü sorarım. Bunun üzerine yüce Allah: "Siz, hacılara su vermeyi ve Mescid-i Haramın tamirini Allah'a ve âhiret gününe İnanan... İle bir nü tuttunuz" âyeti sonuna kadar nazil oldu. [73]

Hadisin bu rivayeti, âyet-i kerimenin, müslümanların bu amellerin hangisinin daha faziletli olduğu hususunda ayrılığa düşmeleri üzerine inmesini gerektirmektedir. Böyle bir durumda İse, âyet-i kerimenin sonunda: "Allah zulmedenler topluluğunu hidayete erdirmez" demesi uygun düşmez. İşle burada anlaşılması zor bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu da şöyle bir açıklamayla ortadan kaldırılabilir: Bazı raviler, yüce Allah'ın: "Bunun üzerine Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi" buyruğunu kullanmakta işi sıkı tutmamışlardır. Hz. Peygamber bu âyet-i kerimeyi Hz. Ömer'e soru sorması üzerine okuyunca, bunu rivayet eden kişi âyetin o anda indiğini zannetmiştir. Hz. Peygamber ise bu âyet-i kerimeyi cihadın, Hz. Ömer'in tartışırken sözlerini işittiği o kimselerin söylediklerinden daha faziletli olduğuna delil göstermiş, Hz. Ömer onların görüşleri hakkında Hz.

Peygamberin kanaatini sorunca, o da yüce Allah'ın daha önce indirmiş olduğu bu âyet-i kerimeyi ona okumuştur. Bu âyet bizzat o kimseler hakkında nazil olduğu için değil. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Denilse ki: Buna göre kâfirler hakkında indirilen bir buyruğu müslüman-lar hakkında delil göstermek caiz olur. Oysa onların hükümlerinin farklı olduğu bilinen bir husustur. Buna şöyle cevap verilir: Yüce Allah'ın, müşrikler hakkında indirdiklerinden müslümanlara uyan bir takım hükümler çıkartmak uzak bir ihtimal olarak görül memelidir. Nitekim Hz. Ömer şöyle demiştir: İstesek közde kuzular etler kızartıp pişiririz ve tabakların biri konur biri kaldırılır. Fakat bizler yüce Allah'ın: "Siz bütün hoş şeylerinizi dünya hayatınızda bitirdiniz ve onlarla faydalandınız" (el-Ahkaf, 44/20) buyruğunu dinlemiş bulunuyoruz. Bu âyet-i kerime ise kâfirler hakkında açık bir nas-tır. Bununla birlikte Hz. Ömer bu âyet-i kerimeden kendi hallerine uygun düşecek şekilde bir azar manası ihtiva ettiğini de anlamıştır. Ashab-ı kiramdan da herhangi bir kimse onun bu anlayışına karşı tepki göstermemiştir. İşte bu âyet-i kerimenin de bu türden olması mümkündür. Gerçekten bu açıklama nefis bir açıklamadır ve bu yolla anlaşılması zor ve içinden çıkılmaz durum ortadan kalkmakta, kapalılık diye birşey kalmamaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[74\]](#)

20. İman edip de hicret edenlerin, Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenlerin Allah katında dereceleri daha büyüktür. İşte umduklarını elde edenler de onların ta kendileridir.

Yüce Allah'ın: " İntan eden... ter" buyruğu, mübtedâ olarak ref mahallindedir. Haberi ise "Allah katında dereceleri daha büyüktür" anlamındaki buyruktur. " Derece ise, beyân (temyîz)olarak nasb edilmiştir. Yani onlar hacılara su vermek ve Mescid-i Haramı imar etmekle övünenlerden daha üstün derecededirler.

Kâfirlerin Allah nezdinde bir dereceleri yoktur ki, mü'minin derecesi daha büyüktür, demek sözkonusu olabilsin. Maksat, onların Mescidi imar etmek ve hacılara su vermek sebebiyle kendilerinin bir dereceye ve üstünlüğe sahip olduklarını varsaydıklarıdır. Yüce Allah da -onların bu varsayımları yanlış ve hata olmakla birlikte- kendilerince zannettikleri kanaate uygun olarak onlara hitap etmiştir. Nitekim yüce Allah'ın: "O günde cennetliklerin karargâhları daha hayırlıdır..." (el-Furkan, 25/24) buyruğuna benzemektedir. (Yani, bundan cehennemliklerin karargâhlarında da hayır olduğu manası anlaşılmaz).

"Dereceleri daha büyüktür" buyruğunun, derece sahibi olan herkesten daha büyüktür, anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani, en üstün meziyet ve mertebe onların olacaktır. "İşte umduklarını" böylelikle "elde edenler de onların tâ

kendileridir." [\[75\]](#)

21. Rabbleri onları katından bir rahmet, hoşnutluk, içlerinde kendilerine ait tükenmez nimetler bulunan cennetler ile müjdeler.

22. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar. Muhakkak ki Allah katında büyük bir mükâfat vardır.

"Rableri onları... müjdeler." Yani, dünyada kendilerine, âhirette kendileri için hazırlanmış bulunan pek büyük mükâfatı ve kalıcı nimetleri bildirir. "Nimetler (naim)" ise, rahat ve yumuşak yaşayış demektir. "Ebediyyen kalıcıdırlar" anlamındaki; hal olarak nasbedilmıştır. Hulûd (ebedi ka-fiş) ise devamlı ikamet etmek demektir.

"Muhakkak ki Allah katında büyük bir mükâfat vardır." Yani, yüce Allah lütuf ve ihsan yurdunda onlar İçin bu mükâfatları hazırlamıştır. [\[76\]](#)

23. Ey İman edenleri Eğer küfrü İmandan sevimli bulurlarsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi veli edinmeyin. Sizden kim onları veli edinirse, onlar zalimlerin tâ kendileridirler.

Bu, âyet-i kerimenin zahirinden anlaşıldığına göre bütün mü'minlere yönelik bir hitaptır. Ve âyet-i kerimenin mü'minlerle kâfirler arasındaki velayet (dostluk) bağını koparmak bakımından Kıyamete kadar hükmü bakidir.

Bir kesime göre bu âyet-i kerîme, hicrete ve küfür diyarını (orada kalmayı) redde teşvik sadedinde nazil olmuştur. Buna göre hitab Mekke'de ve Mekke dışında (henüz dar-ı İslâm kapsamına girmemiş) Arap topraklarında yaşayan mü'minlere bîr hitaptır. Onlara babalarını ve kardeşlerini veli edinerek kâfirlerin topraklarında kalmaya devam ederek onlara tabi olmamaları emredilmektedir.

"Eğer küfrü imandan sevimli bulurlarsa" yani, küfrü sevecek olurlarsa. İşte böylelerine itaat etmeyin ve onlara özel bir konum vermeyin. Yüce Al-lah.'ın özellikle babalan ve kardeşleri sözkonusu etmesi, bunlardan daha yakın bir akrabanın bulunmayışından dolayıdır. Yüce Allah; "Ey iman edenler, yahudi ve hıri&tiyanları veli edinmeyin" (el-Maide, 5/51) buyruğunda, diğer insanları veli edinmeyi reddettiği gibi, bu yakın akrabalar arasında da (iman bağı olmadığı takdirde) dostluk ve velilik bağını reddetmektedir. Böylelikle asıl yakınlığın, akrabalığın, bedeni yakınlık ve akrabalık değil de din akrabalığı olduğunu beyan etmektedir. Sufilerin okudukları şu beyitler de bu kabildendir:

"Diyorlar ki bana, işte sevdiklerinin yurduna yaklaştık.

Sense hâlâ kederlisin. Şüphesiz ki bu şaşılacak bir şey!

Dedim ki: Yurdun yakın olmasının faydası ne;

Eğer kalpler arasında bir yakınlık yoksa?

Yurdu uzak nice kimse vardır ki, muradına ermiştir ve bir başkası ise

Hemen yanı başındaki komşusu olduğu halde kederinden ölmüştür,"

Bu âyet-i kerimede "çocuklar" sözkonusu edilmemiştir. Çünkü İnsanların çoğunluğunda görülen durum şu ki, çocuklar da babalarına tabidirler. İyilik yapmak ve hibe gibi bağışlarda bulunmak İse, veli edinmekten istisna edilmiştir. Nitekim Hz. Esmâ; Ey Allah'ın Rasûlü, annem müşrik olarak (kendisine iyilik yapmamı) umarak yanıma geldi. Ben, onun yakınlığını gözeteyim mi? diye sormuş, Hz. Peygamber de: "Annene yakınlık göster" diye buyurmuştur. Bu hadisi de Bulîârî rivayet etmiştir.[\[77\]](#)

"İçinizden kim onları veli edinirse, onlar zalimlerin tâ kendileridir."

İbn Abbas der ki: O da onlar gibi bir müşrik olur. Çünkü, kim şirke razı olursa o da müşriktir.[\[78\]](#)

24. De ki: "Eğer babalarınızı?, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, elinize geçirdiğiniz mallar, durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden meskenler, size Allah'tan, Rasûlünden ve O'nun yolundaki rıhaddan daha sevimli ise, o halde Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyedurun. Allah fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez."

Rasûlullah (sav)'a Mekke'den Medine'ye hicret etme emri verilince, kişi babasına, baba oğluna, kardeş kardeşine, koca hanımına: Bize hicret etme emri verildi, demeye başladı. Onlardan kimisi hicret etmekte elini çabuk tuttu. Kimisi hicret etmeyi kabul etmeyerek şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, eğer hicret yurduna çıkıp gitmeyecek olursanız size hiçbir faydam dokunmaz ve size en ufak bir şey harcamam. Kimisine de hanımı ve çocuğu asılıp duruyor, ona Allah aşkına gitme, biz senden sonra kaybolur gideriz diyordu, Onlardan kimisi rikkate gelir, bundan dolayı hicret etmekten vazgeçer onlarla birlikte kalırdı. Bunun üzerine: "Ey iman edenleri Eğer küfrü İmandan sevimli bulurlarsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi veli edinmeyin" âyeti nazil oldu. Yani, eğer onlar Mekke'de küfür üzere kalmayı Allah'a İman edip Medine'ye hicret etmeye tercih edecek olurlarsa, onları veli edinmeyin demek istemektedir.

"İçinizden", bu âyet-İ kerimenin nüzulünden sonra "kim onları veli edinirse onlar zalimlerin tâ kendileridirler." Daha sonra da geri kalarak hicret etmeyenler hakkında da: "De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz" buyruğu indi.

Aşiret, on ve daha fazla bir topluluk gibi bir topluluğun tek bir akde bağlı bulunan cemaat demektir. Belli bir şey etrafında toplanmak demek olan

"muaşeret" de buradan gelmektedir.

"Elinize geçirdiğiniz mallar" Mekke'de kazanmış olduğunuz mallar demektir. Bu kelime aslında birşeyi bir yerden kesip başka bir yere alıp götürmek hakkında kullanılır. "Durgunluğa uğramasından korktuğunuz ticaret... Allah'tan... daha sevimli ise..." İbnü'l-Mübarek der ki: Durgunluğa uğramasından korkulan ticaret, evde kalan ve onlara talip bulunmayan kızlar ve kızçocuklar demektir. Nitekim şair şöyle demektir:

"Fakirlikten dolayı kavimleri arasında durgun kaldılar (onlara talip çıkmadı). Benim de orada kalışım (ya da; konumum) o kızların durgunluklarını (onlara talip çıkmayışım) daha da arttırdı."

"Ve hoşunuza giden meskenler" orada yaşamaktan hoşlanacağınız evler "size, Allah'tan... daha sevimli ise..." bunları, Allah yolunda ve Medine'de bulunan Rasûlüne hicret etmekten daha çok seviyorsanız... demektir.

"Daha sevimli* kelimesi, "... idi." nin haberidir. Kur'an-ı Kerim dışındaki konuşmalarda mübtedâ ve haber cümlesi olarak; 'in merfu' olması mümkündür. Bu durumda (Ols)'in ismi de onda mahzuf kabul edilir. Şair Sibeveyh şöyle bir beyit nakletmektedir:

"Ben öldüm mü insanlar iki grup olur: (Biri) sevinir, Diğerisi ise yaptıklarından övgü ile söz eder."

Yine şöyle bir beyit nakletmektedir:

"Ona ulaşacak olsam odur derdimin şifası

Fakat o, derdin şifasını karşılıksız bağışlayan birisi değildir."

Âyet-i kerimede Allah ve Rasûlünü sevmenin vücubuna delil vardır. Zaten bu hususta ümmet arasında hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Onlara duyulan sevginin her sevilenden önce geldiği hususunda da görüş ayrılığı yoktur. Yüce Allah'ı ve O'nun Rasûlünü sevmenin anlamına dair açıklamalar daha önceden (Âl-i İmran, 3/31) âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"... ve O'nun yolundaki cihaddan... bekleyedurun" buyruğu, emir kipidir, fakat tehdit anlamını ihtiva etmektedir. Bekleyin, demektir,

"Allah'ın emri gelinceye kadar" Allah'ın savaş emri ve Mekke'nin fethi gerçekleşinceye kadar demektir, bu açıklama Mücahid'den nakledilmiştir, el-Hasen ise: Dünyada ya da âhirette gelecek bir cezayı bekleyin diye açıklamıştır.

"Ve Onun yolundaki cihaddan" buyruğunda cihadın faziletine, onun nefsin rahatına, nefsin aile ve mala bağlılığına tercih edileceğine delil vardır. Sûrenin scjn taraflarında cihadın faziletine dair açıklamalar gelecektir, en-Nisa Sûresi'nde (4/100. âyetin tefsirinde) hicretin hükümlerine dair yeteri kadar açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun.

Sahih hadiste de şöyle buyrulmaktadır: "Şüphesiz ki şeytan Âdemoğluna karşı üç yerde oturmuş (pusu kurmuş)dur. Ona karşı İslâm'a giden yolda oturmuş ve ona: Niçin kendi dinini ve atalarının dinini bırakıyorsun? demiştir. Kişi ona muhalefet ederek İslâm'a girer. Yine şeytan ona karşı hicrete giden yolda oturur ve ona: Malını ve aileni mî bırakacaksın, der. Kişi ona muhalefet eder ve hicret ettikten sonra bu sefer cihada giden yolda ona karşı oturur ve ona şöyle den Sen cihad edeceksin ve öldürüleceksin. Hanımını başkası nikahlayacak, malın ise paylaştırılacak. Kişi bu hususta da ona muhalefet eder ve cihad ederse, artık Allah'ın onu cennetine koyması Allah üzerindeki bir hakkıdır." Bu hadisi Nesaî Sebere b. Ebi Fâkih yoluyla rivayet etmiştir. Sebere dedi ki: Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Muhakkak şeytan..." deyip hadisi nakletmektedir.^[79] Buhârî: "(Sebere b. Ebi Fâkih değil de) Sebere b-, el-Fâkih diye adını anmakta ve bu hususta herhangi bir görüş ayrılığını sözkonusu etmemektedir.^[80] İbn Ebi Adiy de der ki: İbnü'l-Fakih de İbn Ebi Fakilî de denilmektedir.^[81]

25. Andolsun ki, Allah bir çok yerde ve Huneyn gününde size yardım etmiştir. Hani çokluğunuz sizi böbürlendirmişti de bunun size hiçbir faydası olmamıştı. Yeryüzü genişliğine rağmen ba-' şıoıza dar gelmişti. Nihayet arkanızı çevirip gitmişsiniz.

26. Sonra Allah, Rasulüne ve mü'minlere sekînetini indirmiş, görmediğiniz ordular da indirmiş ve kâfirleri azaplandırmıştı. Kâfirlerin cezası İşte budur.

27. Sonra Allah, bunun ardından dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah bağışlayıcıdır, rahmet edicidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız:^[82]

1. Huneyn Gazvesi ve Allah'ın Yardımı:

Yüce Allah 'in: "Andolsun-ki Allah bir çok yerde... bize yardım etmiştir" buyruğu ile ilgili olarak şunları nakledelim:

Hevazinlilere Mekke'nin fethedildiği haberi ulaşınca, Nasr b. Malikoğul-lanna mensup olan ve ordu kumandanlığı elinde bulunan Malik b. Avf en-Nasrî, Hevazinlüerî bir araya topladı. Kâfirlerle birlikte mallarını, davarlarını, kadın ve çocuklarını da savaş alanına sürdü. Bununla askerlerin kendilerini daha iyi koruyacaklarını ve böyle bir durumda savaş esnasında daha bir güç ve gayrete geleceklerini zannetmişti. el-Hasen ve Mücahide göre se-kizbin kişi idiler.

Hevazin ve Sakiflilerin (toplamı) dörtbin kişi oldukları da söylenmiştir. Hevazınlilerin başında Malik b. Avı, Sakiflilerin başında ise Ki-nâne b. Abd bulunuyordu. Hep birlikte Evtâs denilen (ve Huneyn vakasının cereyan ettiği) yere konakladılar.

Rasûlullah (sav) da Eslemli Abdullah b. Ebi Hadred'i gözcü olarak göndermişti. Abdullah, Hz. Peygambere geri dönerek gördüklerini haber verdi. Rasûlullah (sav) da üzerlerine yürümeyi kararlaştırdı. Safvan b. Umeyye b. Halef el-Cumahî'den, bir görüşe göre yüz, bir diğer görüşe göre de dortyüz zırh emanet aldı. Rabia el Mahzûmî'den otuz ya da kırkbin (dirhem) borç al-dt. Dönüşünde de o borçlarını ona ödedi. Daha sonra Peygamber (sav) ona şöyle dedi: "Allah aileni de malını da mübarek kılsın. Borcun karşılığı vaktinde ve eksiksiz olarak ödenmesi ve bundan dolayı da övgü (teşekkür) dır." Bu hadîsi İbn Mace Sünen'inde rivayet etmiştir.[\[83\]](#)

Rasûlullah (sav), onbini Medine'den kendisi ile birlikte gelenlerden, iki bini de Mekke'nin fethi günü müslüman olanlardan olmak üzere - ki bunlara Tulakâ denilir- toplam oniki bin müslüman ile yolda Süleym, Kilaboğul-ları, Abs ve Zübyanh bedevilerden kendilerine katılanlarla birlikte yola çıktı. Mekke'ye Attâb b. Esid'i vali olarak tayin etti. Hz. Peygamberin Evtas'a gidişi esnasında bedevi Arapların cahilleri yeşil bir ağaç gördüler. Cahiliye döneminde onların Zâtu Envât diye adlandırılan meşhur bir ağaçları vardı. Kâfirler yılın belli bir gününde o ağacın yanına gider onu tazim ederlerdi. İşte bu cahil bedeviler: Ey Allah'ın Rasûlü, bunların Zatu Envatları olduğu gibi sen de bize böyle bir Zatu Envât yap dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allahu ekber, nefsim elinde olana yemin ederim ki, Musa'nın kavminin ona: Onların ilahları olduğu gibi sen de bize bir ilah yap dedikleri gibi dediniz, O da kendilerine-. Şüphesiz siz cahillik eden bir kavimsiniz, demişti. İki okun tüyleri nasıl aynı hizada iseler, yemin ederim ki, siz de öylece sizden öncekilerin yollarını izleyeceksiniz. Hatta onlar bir keler deliğine girecek olsalar, siz de ondan gireceksiniz."[\[84\]](#)

Rasûlullah (sav) Huneyn vadisine varıncaya kadar yola devam etti. Hu-neyn, Tihame bölgesi vadilerinden birisidir. Hevazınliler vadinin her iki yanında pusuya yatmışlardı. Sabahın yeni aydınlandığı bir sırada Hevazınliler, tek bir kişiymişçesine müslümanlara bir hamle yaptılar. Müslümanların büyük bir çoğunluğu geri çekildi ve kimse kimseye dikkat edemez oldu. Rasûlullah (sav) ve beraberinde Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer, ayrıca Ehl-İ Beytinden de Hz. Ali ile Hz. Abbas, Ebu Süfyan b. el-Haris b. Abdulnuttalib ve onun oğlu Cafer ile Usame b. Zeyd, Eymen b. Ubeyd -ki bu Huneyn günü şehid olmuş olup Um Eymen'in oğludur- Rabia b. El Haris ve el-Fadl b. Abbas da beraberinde sebat

gösterdiler. Cafer b. Ebi Süfyan yerine Kuşem b. el-Abbas da zikredilmiştir İşte bu on kişi Hz. Peygamberin yanından ayrılmadılar. Bundan dolayı Hz. Abbas şöyle demiştir:

"Savaşta Allah Rasûlüne yardım ettik, dokuz kişi

Onun yanından kaçıp dağılanlar da kaçıp gitti

Onuncumuz ise takdir gereği ölümle buluştu

Allah yolunda kendisine isabet eden sebebiyle hiç sızlanmaksın."

Sebat edip dağılmayanlar arasında beline bir kuşak bağlamış, Ebu Talha'ya ait bir deveyi yakalamış, elinde de bir hançer bulunduğu halde Um Suleym de vardı. Ne Rasûlullah, ne de bu sözü geçenlerden herhangi bir kimse geri çekilmedi. Rasûlullah (sav) Düldül adındaki beyaz katın üzerinde idi.

Müslim'in Sahih'inde Enes'den rivayete göre Hz. Abbas şöyle demiş: Ben, Rasûlullah (sav)'ın katının dizginlerini yakalamış, hızlanmasını istemediğimden engellemeye çalışıyordum. Ebu Süfyan da Rasûlullah (sav)'ın (katırının) dizginlerini yakalamıştı. Rasûlullah (sav): "Ey Abbas, Ey (altında Rıdvan bey'atinin yapıldığı) Semura ağacı altında bey'at edenler! diye seslen" diye buyurdu. Bunun üzerine Hz. Abbas -ki, sesi gür birisi idi. Sesinin gürlüğünden ötürü bir gün Mekke'ye baskın yapılmış ve sabah baskını diye seslenmiş, sesini işiten hamile her kadın karnındaki yavrusunu düşürmüştü- dedi ki: Ben de sesimin çıkabildiği kadar; Nerede Semura ağacı altında bey'at edenler diye seslendim. Allah'a yemin ederim, benim sesimi işittikleri vakit, onların gelişleri adeta bir ineğin yavrularına gelişi gibi idi. Hep birlikte: Leb-beyk lebbeyk dediler. Ve sonra da kâfirlerle birlikte savaşa tutuştular... Hadisin devamında şu ifadeler de vardı; Sonra, Rasûlullah (sav) birkaç çakıl taşı aldı ve onları kâfirlerin yüzlerine doğru fırlattı. Daha sonra da: "Muham-med'in Rabbi hakkı için onlar bozguna uğradılar" diye buyurdu. (Hz. Abbas devamla) buyurdu ki: Ben, savaşı seyretmeye koyuldum, gördüğüm kadarıyla eski halinde devam ediyordu. Fakat onlara çakıl taslarını atması ile birlikte onların keskin silahlarının körelmiş olduğunu (yani güçlerinin zayıfladığını) ve artık geri çekildiklerini gördüm.[\[85\]](#)

Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Müşriklerden İslâm'a girip Huneyn'de hazır bulunup sonradan müslüman olmuş birisinden çeşitli yollardan rivayetimize göre -Huneyn'e dair kendisine soru sorulması üzerine- bu kişi şöyle demiştir: Müslümanlarla karşılaştık. Çabucak onları geri çekilmek zorunda bıraktık ve beyaz bir katır üzerine binmiş bir adamın yanına varıncaya kadar onların arkasından gittik. O bizi görünce, bizi şiddetle azarladı ve öfkeyle bağırdı. Sonra da avucuna birkaç çakıl ve biraz toprak alıp onu attı ve: "Yüzler çirkinleşsin,

tanınmaz olsun" diye buyurdu. O çakıl ve topraktan kendisine birşeyler girmedik bir göz kalmadı; topuklarımızın üzerinde gerisin geri dönmekten kendimizi alamadık.

Said b. Cübeyr de der ki: Bize, Huneyn günü müşrikler arasında bulunan bir adam anlatarak dedi ki: Rasûlullah (sav)'ın ashabı ile karşılaştığımızda, önümüzde bir koyun sağacak kadar bir süre dahi duramadılar. Nihayet beyaz katır üzerinde bulunan adamın yanına vardık. -Bununla Rasûlullah (sav)'ı kastetmektedir- Beyaz ve güzel yüzlü yiğitler karşımıza çıktılar, bizlere: Yüzler tanınmaz hale gelsin, çirkinleşsin, geri dönün, dediler. Biz de geri döndük, onlar ise adeta omuzlarımıza binmişlerdi. İşte o vakit olan oldu. Bununla melekleri kastetmektedir.

Derim ki: rivayetler arasında herhangi bir tearuz (çatışma) söz konusu değildir. Çünkü, "yüzler tanınmaz hale gelsin" ifadesinin hem Peygamber (sav) tarafından, hem de melekler tarafından söylenmiş olması ihtimali vardır. Ve bu, meleklerin Huneyn günü çarpıştıklarının da delilidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Alt (r.a), Huneyn günü kendi eliyle kırk kişi öldürdü. Rasûlullah (sav) da (yani bu gazada) dört bin kişiyi -altıbin kişi de denilmiştir- esir aldı ve miktarları bilinmeyecek kadar çok ganimetler dışında oniki bin de deve ganimet aldı.[\[86\]](#)

2. Seleb, Devlet Başkanının Raiyyesinden Ödünç Alması, Esirler, Ganimetler:

İlim adamları bu gaza ile ilgili olarak derler ki: Peygamber (sav): "Kim üzerinde onu öldürdüğüne dair bir delili bulunmak suretiyle birisini öldürdüğünü ispatlarsa, o öldürdüğü kişinin selebi öldürene aittir" diye buyurmuştur.[\[87\]](#) el-Enfal Sûresi'nde (8/41. âyet, 4. başlıkta) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. İbnu'l-Arabî der ki: İşte bu incelik ve başka özellikleri dolayısıyla Kur'ân ahkâmına dair eser yazan ilim adamları bu âyet-i kerimeyi ahkâm âyetleri arasında zikretmişlerdir.

Derim ki: Yine Huneyn gazvesinde Hz. Peygamberin uygulamalarından, ariyet olarak silah almanın ve eğer benzeri bir iş için ariyet alınması alışılan bir şey ise, o yolda o ariyet alınan şeyden faydalanmanın caiz olduğu, imamın böyle bir şeye ihtiyaç duyması halinde borç alıp bunu bilahare sahibine geri vermesinin caiz olduğu da anlaşılmaktadır. Safvan'dan, ariyet alma ile ilgili hadis bu konuda aslî bir dayanaktır. Yine bu gazada Rasûlullah (sav): "(Esir olarak alınan) hamile herhangi bir kadın doğum yapmadıkça hamile olmayan da bir defa ay hali

olmadıkça onunla ilişki kurulmaması" emrini vermiştir.[\[88\]](#)

İşte bu da kadının için esir alınmasının, -nikâhlı ise-, nikâhını hükümsüz kıldığıının delilidir. Buna dair yeterli açıklamalar daha önce en-Nisa Sûresi'nde (4/24. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Malikin rivayet ettiği hadise göre Safvan kâfir olduğu halde Rasûlullah (sav) ile birlikte gazaya çıkmış ve o, Huneyn ve Taifde hazır bulunmuştu. Hanımı da o sırada müslüman olmuştu...[\[89\]](#)

Malik der ki: Ancak bu, (Safvân, gazaya çıkışı) Rasûlullah (sav)'ın emri ile olmamıştı. Ben -hizmetçi ya da deniz tayfası olmaları hali müstesna- müşriklere karşı müşriklerin yardımının alınabileceği görüşünde değilim. Ebu Ha-nife, Şafiî, es-Sevrî ve el-Evzaî de derler ki: Eğer galip gelen İslâm'ın hükmü ise bunda bir mahzur yoktur. Üstün gelen şirkin hükmü ise, onların yardımını almak mekruhtur. Bunlara (ganimetten) pay verilmesine dair açıklamalar da el-Enfal Sûresinde (8/41. âyet, 20. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.[\[90\]](#)

3. Huneyn Günü:

Yüce Allah'ın: "Huneyn gününde" buyruğunda sözü edilen "Huneyn", Mekke ile Taif arasında bir vadidir. Bu kelime burada müzekker bir isim olduğundan dolayı munsanf gelmiştir. Kur"ân'ın kullanımı bu şekildedir. Araplar arasında bunu o yerin ismi kabul ederek munsanf olarak kullanmayanlar da vardır. Şair şöyle demiş:

"Peygamberlerine yardım ettiler ve onun gücüne güç kattılar, Huneyn'de. O kahramanların güçlerinin zayıfladığı günde."

Âyet-i kerimede geçen ve "gün" anlamına gelen; kelimesi ise, zarftır. Burada bu kelime: "Ve O Huneyn gününde size yardım etti" anlamında olmak üzere nasb edilmiştir.

el-Ferra der ki[\[91\]](#): "Yer (ler) de" kelimesinin munsarif olmayışı, bu kelimenin tekil halinde benzerinin bulunmaması ve bunun da çoğulunun olmaması dolayısıyladır. Şu kadar var ki şair kimi zaman mecbur kalarak bunun çoğulunu getirebilir. Fakat şiirde kullanılabilen herbir şeyin normal konuşmada kullanılması doğru olmayabilir. Daha sonra da (buna şu mısraı) Örnek gösterir:

"Onlar (o atlar dizginlerinin) demirlerini çığnemeye çalışıyorlar."

en-Nehhâs der ki: Ben Ebu İshâk'ın bu ifadelerden hayrete düştüğünü ve şöyle dediğini gördüm: el-Ferra bu hususta el-Halil'in görüşünü benimsemiş ve bu konuda hata etmiştir. Çünkü, el-Halil bu hususta şöyle demektedir: Bunun

munsarîf olmayışı tekillar arasında benzerî bulunmayan bîr çoğul oluşundan ve cem'i teksir (kırık çoğul) ile çoğul yapılmayışından dolayıdır, "Elif" ve "te" ile çoğul yapılmasının İse bir mahzuru yoktur.[\[92\]](#)

4. Çokluğun Faydası Yoktur:

"Hani çokluğunuz sizi böbârlendirmişti de..." buyruğu ile ilgili olarak denildiğine göre, oniki bin kişi idiler, onbirbin beşyüz kişi oldukları söylendiği gibi onaltı bin kişi oldukları da söylenmiştir. Onlardan kimileri: Bugün sayıca az olduğumuzdan dolayı asla yenik düşmeyiz, demişlerdi. Bu sözleri dolayısıyla ilâhî yardımdan mahrum bırakıldılar. Bunun sonucunda açıkladığımız şekilde işin başında bir bozgun yaşandı ve bu, geri döndükleri zamana kadar devam etti. Sonunda resullerin efendisinin bereketiyle yardım ve zafer müslümanların oldu. İşte yüce Allah bu âyet-i kerimede galibiyetin çoklukla değil, ancak Allah'ın yardımı ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Nitekim şöyle buyurmaktadır: "Ve eğer sizi yardımsız bırakırsa O'ndan başka »ize yardım edecek kimdir?" (Âl-i İmran, 3/160).[\[93\]](#)

5. Başlarına Dar Gelen Yeryüzü;

"...Yeryüzü genişliğine rağmen başınıza dar gelmişti" yani, korkudan dolayı bu hale düşmüştünüz. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Korku içerisinde ve takip edilen bir kimse için uçsuz bucaksız olduğu halde Allah'ın toprakları; adeta bir avcının ipi kadar bir yerdir."

" Genişlik" demektir. Bu kökten olmak üzere; "Filanın kalbi geniştir," denilir.

"Ra" harfî üstün olarak; ise geniş olan demektir.

Bu sekile uygun olarak.Geniş yurt ve geniş arazi," Geniş oldu, geniş olur, geniş olmak"; denilir.

"Rağmen" kelimesindeki "be" harfinin "beraber" anlamına gelen; ile aynı anlamda olduğu söylendiği gibi; Rağmen anlamına geldiği de söylenmiştir.

Bunun, Genişliği ile anlamında olup, nin mastariye olduğu da söylenmiştir.[\[94\]](#)

6. Savaşın Başlangıcında Müslümanların Geri Çekilmeleri:

Müslim, Ebu İslâk'tan şöyle dediğini rivayet eder: Bir adam el-Berâ (b. Âzib)'in yanına gelerek şöyle dedi: Ey Umâre'nin babası, Huneyn günü geri kaçınız

mıydı? O, şöyle dedi: Şehadet ederim ki, Allah'ın Peygamberi -Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun- asla geri çekilmedi. Fakat şu kadar var ki, insanlar arasında aceleci olanlar ile pek silahı bulunmayan kimseler, Hevazinlilerden şu kabilenin karşısına çıktılar. Hevazinliler İse İyi ok atan bir kavimdiler. Adeta bir çekirge sürüsünü andırıyordlardı. Bundan dolayı (müslümanların arasında bulunanlar) geri çekildiler. Sonra da o geri çekilenler Rasûlüllah (sav)'ın yanına -Ebu Süfyan onun katırının dizginlerini tutmuş olduğu halde- geri döndüler. Hz. Peygamber katırından indi, dua etti ve Allah'tan yardım dileyerek: "Ben Peygamberim, bunda yalan yoktur. Ben, Ab-dulmuttalib'in oğlu (torunu) yum. Allah'ım, yardımını bize indir." el-Berâ der ki: Allah'a yemin ederim biz, savaş kızıştığında onunla -Peygamber (sav)'ı kastediyor- (onu siper edinerek) korunurduk. Aramızdan (bize göre) onunla aynı hizada duran kişiyi kahraman kabul [95]ederdik. [96]

7. Bozgundan Sonra Gelen Allah'ın Sektneti;

"Sonra Allah, Kasulûne ve mü'minlere seklnetini indirmiş,..". Yani, Allah onların üzerlerine kendilerine sükûn verecek, korkularını giderecek şeyi indirmiş ve nihayet geri dönüp kaçtıktan sonra müşriklerle savaşma cesaretini bulmuşlardı.

"Görmediğiniz ordular da indirmiş", buyruğunda kasıt meleklerdir. Melekler, mü'minlerin kalplerine bıraktıkları düşünceler ve sebat ile mü'min-leri güçlendiriyor, kâfirleri de kendilerini göremedikleri bir yerden korkutarak ve savaşız olarak zayıf düşölüyorlardı. Çünkü melekler Bedir günü dışında herhangi bir savaşta fiilen çarpışmamışlardır. Rivayete göre Nasroğul-lanndan bîr adam, savaştan sonra mü'minfere şöyle demiş: O ablak atlar ve üzerlerindeki beyaz adamlar nerede? Biz onlar arasında ancak bir ben'i andırıyorduk. Ve biz ancak onların elleriyle öldürüldük. Peygamber CsavVa bu hususu haber verdiklerinde: O da: "Onlar meleklerdi" diye buyurdu.

"Ve kâfirleri" kılıçlarınızla "azapiandırmıştım. Kafirlerin cezası İşte budur. Sonra Allah bunun ardından dilediğinin tevbesini kabul eder." Yani, (müşrikler arasından) bozguna uğrayıp kaçanların tevbesini kabul ederek İslâm'a hidayet bulmalarını sağlar. Huneyn'de kumandan olan Malik b. Avf en-Nasrî ve kavminden onunla birlikte İslâm'a girenler gibi. [97]

8. Huneyn Esirlerine ve Ganimetlerine Yapılan Uygulamalar:

Rasûlullah (sav) Huneyn'de alınan ganimetleri cirâne denilen yerde

paylaştırdıktan sonra Hevazınlilerin heyeti ona, kendilerine lütuf ve ihsanda bulunulmasını da arzu ederek, müslüman olarak geldiler ve: Ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Şüphesiz ki sen, insanların en hayırlısı, en iyisisin. Bizim çocuklarımızı, kadınlarımızı, mallarımızı almış bulunuyorsun. Hz. Peygamber onlara şöyle dedi: "Ben sizin gelmenizi bekledim (yahut halinize acıdım). Paylaştırma işi bitmiş bulunuyor. Benim yanımda da şu gördüğünüz kimseler var. Şüphesiz en iyi söz doğru olanıdır. Siz, ya çoluk çocuğunuzu seçiniz, yahut da mallarınızı." Onlar: Bize göre akrabalık bağına denk hiçbirşey yoktur, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber hutbe İrad etmek üzere kalkıp şöyle dedi: "Bunlar, İslâm'a girmiş olarak bize geldiler. Biz de onları serbest bıraktık. Onlar ise akrabalığa denk hiçbirşey olmayacağını söylediler. Ve böylelikle çoluk çocuklarının kendilerine geri verilmesine razı oldular. Bana, Abdulmuttaliboğullanna ve Haşımoğullanna düşen ne varsa hepsi onlarındır." Bunun üzerine Muhacirler ve Ensar da: Bize de ne düşmüşse, o da Rasûlullah (sav)'indir dediler,

el-Akra' b. Habis ile Uyeyne b. Hısn da kendi kavimleri arasında kavimlerinin paylarından kendilerine düşenlerden herhangi bir şeyi Hevazınlilere geri vermek istemediler. el-Abbas b. Mirdas es-Sülemî de aynı şekilde payına düşenleri geri vermek istemeyip, Akra' ile Uyeyne'nin kavimlerinin desteklerini aldığı gibi, kavminin kendisine de yardımcı olacağını umud etti. Ancak, Süleymoğulları bunu kabul etmeyerek şöyle dediler: Hayır, bize düşen ne varsa o da Rasûlullah (sav)'ındır dediler.

Rasûlullah (sav) da şöyle buyurdu: "Sizden kim elinde bulunanları geri vermek hususunda cimrilik ederse, şüphesiz ki biz ona onun yerini tutacak şeyler veririz" diye buyurdu. Böylelikle Rasûlullah (sav) Hevazınlilere kadın ve çocuklarını geri verdi, gönül hoşluğuyia payından vazgeçmek istemeyen kimselere de razı olacakları şekilde yerlerini tutacak başka şeyler verdi.

Katade der ki: Bize nakledildiğine göre, Sa'doğullarından Peygamber (sav)'a süt emzirmiş olan süt annesi, Huneyn günü yanına gelerek Huneyn esirlerini serbest bırakmasını istedi. Hz. Peygamberde şöyle buyurdu: "Ben ancak onlardan payıma düşene sahibim. Sen bana yarın gel ve insanlar yanımda iken benden isteğini tekrarla. Ben sana kendi payımı verecek olursam, diğerleri de (sana) kendi paylarını verirler." Ertesi gün Hz. Peygamberin yanına geldi. Hz. Peygamber elbisesini ona yaydı ve üzerine oturttu. Daha sonra süt annesi ondan isteğini tekrarladı, o da kendi payını ona bağışladı. İnsanlar bunu görünce, onlar da kendi paylarını ona verdiler.

Said b. el-Müseyyeb'in söylediğine göre, Hevazınlilerden esir olarak alınan kadın ve çocukların sayısı altıbin kişi idi. Dörtbin kişi de denilmiştir.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Bunlar arasında Peygamber (sav.)'ın süt kardeşi Şeyma da vardı. Şeyma, Sa'd b. Bekroğullarından el-Haris b. Abdü-lüzza ile, yine Sa'doğullarından Halime'nin kızıdır. Rasûlullah (sav) ona ikramda bulunmuş, bağışlarda bulunmuş ve iyilik yapmıştı. Şeyma da kabul ettiği dini ve Allah'ın kendisine ihsan etmiş olduğu bu bağışlardan dolayı sevinçli olarak yurduna döndü.

İbn Abbas der ki: Evtas günü Rasûlullah (sav) bir kadının koşuşup bağırdığını, feryad ettiğini, bir yerde karar kılamadığını gördü. Onun halini sordu, kendisine çocuğunu kaybetti denildi. Daha sonra aynı kadını çocuğunu bulmuş öperken ve bağrına basarken gördü. O kadını çağırdı ve arkadaşlarına sordu: "Hiç bu kadın kendi çocuğunu ateşe atar mı?" Hayır dediler. Bu sefer Hz. Peygamber: "Niye?" diye buyurunca onlar, çocuğuna olan şefkatinden ötürü dediler. Hz. Peygamber de: "Allah bu kadından daha çok size merhametlidir" diye cevap verdi. Müslim de bu hadisi bu manada rivayet etmiştir.[\[98\]](#) Yüce Allah'a hamd olsun.[\[99\]](#)

28. Ey İman edenleri Müşrikler ancak bir pisliktir. Onun İçin bu yıllarından sonra artık onlar Mescîd-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsanız, Allah dilerse sizi yakında kendi Kt-fundan zenginleştirir. Şüphesiz Allah herşeyi bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:[\[100\]](#)

1. Müşriklerin Pisliği ve İslâm'a Giren Kâfirin Gusletme Gereği:

Yüce Allah'ın: "Ey iman edenleri Müşrikler ancak bir pisliktir" buyruğu, mübtedâ ve haberdır.

İlim adamları müşriklerin "pislikle nitelendirilmesinin anlamı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Katade, Ma'mer b. Raşid ve başkaları, çünkü o cünüptür. Zira onun cünüplükten yıkanması yıkanma değildir, derler.

İbn Abbas ve başkaları da derler ki: Hayır, onu pis yapan şirkin kendisidir. Hasan-ı Basrî de der ki: Bir müşrikle tokalaşan bir kimse abdest alsın.

Bütün görüşler, kâfirin müslüman olması halinde gusletmesinin vacip olması gerektiği doğrultusundadır. Ancak, İbn Abdilhakem vacib değildir, demektedir. Çünkü İslâm kendisinden önce olan şeyleri yıkar. Ahmed ve Ebu Sevr de, İslâm'a giren kâfirin gusletmesinin vacib olduğunu kabul ederler. Şafiî ise; vacib olmayıp gusletmesini daha güzel görürüm, demiştir. İbnü'l-Kasım'ın da buna yakın bir görüşü vardır. Malik'in de bir görüşüne göre, kâfir gusletmeyi bilmez, demiştir. Onun bu görüşünü tbn Vehb ve tbn Ebi Üveys nakletmişlerdir. Sümame ve Kays b. Âsim yoluyla gelen hadis ise bu görüşleri reddetmektedir. Bu iki hadisi de Ebu Hatim el-Bustî, Müsned'inin Sahih1 in de [\[101\]](#) rivayet etmiştir. Buna göre Peygamber (sav) bir gün Sümâme'nin yolundan geçmiş, o da İslâm'a girmiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber onu Ebu Tal-ha'nın bahçesine göndererek gusletmesini emretmiş. O da gusledip iki rekat namaz kılmış. Rasûlullah (sav) da: "Arkadaşınızın İslâm'ı gerçekten güzelleşmiş bulunuyor" diye buyurmuş. Müslim de bu hadisi bu manada rivayet etmiştir. Orada şu ifadeler de yer almaktadır: Rasûlullah (sav) Sumâme'yi karşılıksız serbest bırakınca, mescide yakın hurma ağaçlarının bulunduğu bir yere gitmiş ve gusletmiştir. [\[102\]](#) Ayrıca Kays b. Âsim'a da sidir katılmış su ile gusletmesini emretmiştir.

Eğer kâfirin İslâm'a girişi, ergenleşmesindea önce ise, gusletmesi müste-haptır. Buluğa erdikten sonra müslüman olursa, yıkanırken cünüplükten dolayı gusletmeye niyet etmesi gerekir. Bizim ilim adamlarımızın görüşü budur, mezhebimizden anlaşılan da budur. Bununla birlikte, İbn Kasım, kâfir bir kimsenin kalbiyle İslâm'a inanacak olursa, diliyle açıktan şehadet kelimesini getirmeden önce gusletmesini caiz kabul etmektedir. Ancak bu, kıyas bakımından zayıf ve rivayete muhalif bir görüştür. Çünkü herhangi bir kimse sözü ifade etmedikçe yalnızca niyetle müslüman olmaz. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın imana dair görüşü budur: İman, dil ile söylenen bir söz, kalp ile tasdiktir, amel ile de parlaklığı artar. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Güzel söz

yalnız O'na yükselir, onu da salık amel yükseltir". (Fâtır, 35/10).[\[103\]](#)

2. Müşrikler Mescidi Haram'a Yaklaşamazlar:

"Onun için... artık onlar mescidi harama yaklaşmasınlar" buyruğundaki yaklaşmasınlar" bir nehiy (yasak) dır. Bundan dolayı fiilin sonundan "nun" harfi hazfedilmiştir. "Me'cid-1 Haram" ise, bütün Harem bölgesi hakkında kullanılır. Ata'nın görüşü de budur. Buna göre müşrik olan bir kimseye bütün Harem bölgesine girme imkânı verilmesi haram olur. Onlardan bir elçi bize gelecek olursa, imam onun söylediklerini işitmek üzere Harem dışındaki bölgeye çıkar. Müşrik bîr kişi eğer gizlenerek Harem bölgesine girecek ve orada ölecek olursa, kabri açılır ve kemikleri o bölgenin dışına çıkartılır. Çünkü onların orayı vatan edinmek hakları da yoktur, oradan geçiş yapma imkânları da yoktur. Mekke, Medine, Yemame, Yemen ve Ye-men'deki kasabalar olarak bilinen Ceziretü'l-Arab'a gelince, Malik der ki: Bütün bu yerlerden İslâm'dan başka bir dine sahip olan herkes çıkartılır. Bununla birlikte yolculuk kastıyla buralarda gidip gelmelerine engel olunmaz. Şafiî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- de böyle demektedir. Ancak o, Yemen'i bundan istisna etmiştir. Onlara, böyle bir durumda Ömer (r.a)'in onları sürgüne gönderdiği vakit tayin ettiği gibi üç günlük bir süre tayin edilir. Ölülerini orada gömemezler ve Harem bölgesinin dışına çıkmak zorunda bırakılırlar.[\[104\]](#)

3. Kâfirlerin Mescidlere ve Özel Olarak Mescid-i Haram'a Girmelerinin Hükümü:

İlim adamları, kâfirlerin mescidlere ve Mescid-i Harama girmeleri hususunda beş ayrı görüşe sahiptirler. Medineliler derler ki: 'Âyet-i kerime hem diğer müşrikler hakkında, hem diğer mescidler hakkında umumîdir. Nitekim Ömer b. Abdülaziz de valilerine bu doğrultuda talimat yazmış ve yazdığı mektubunda da bu âyet-i kerimeyi (gerekçe olarak) zikretmiştir. Ayrıca bunu, yüce Allah'ın: "Allah'ın yükseltilmelerine ve oralarda kendi adının yadolanmasına izin vermiş olduğu evlerde..." (en-Nûr, 24/36) buyruğu da bunu desteklemektedir. Kâfirlerin mescidlere girmeleri ise onların yükseltilmelerine aykırıdır.

Müslim'in Sahih'inde ve başkalarında da şöyle buyurulmaktadır: "Şüphesiz ki bu mescidler küçük abdest bozmaya ve pislik bırakmaya uygun değildir..."

[\[105\]](#) Kâfir ise bunlardan uzak kalmaz. Yine Hz. Peygamber: "Ben, ay hali olan

bir kadına ve cünüp olan kimseye mescid (e girmey) i helal kılmam"[\[106\]](#) diye buyurmuştur. Kâfir ise cünüptür.

Yüce Allah: "Müşrikler ancak bir pisliktir" buyruğunda, müşrike "pislik (neces)" adını vermektedir. O bakımdan müşrik bir kimsenin ya bizzat ne-cis olması söz konusudur, yahut hüküm İtibariyle uzaklaştırılması gerekir. Hangisi olursa olsun, müşrikin mescidden uzak tutulması icabeder. Çünkü uzaklaştırılmasının illeti (gerekçesi) olan pislik (necislik), müşriklerde bulunan bir özelliktir. Hürmet (onların oraya girmelerinin yasaklığı ve saygınlık) da mescidde bulunan bir özelliktir.

(Pis olmak anlamına gelen) "neces" kelimesinin hem tekili hem çoğulu, hem müennesi hem de müzekkeri aynı gelir. Tesniyesi ve çoğulu yoktur, çünkü mastardır. "Nun" harfî esreli, "cim" harfî de sakın olmak üzere "nics" ise, ancak onunla beraber "rics" kelimesi kullanılırsa kullanılır. Tek başına kullantlacak olursa, "nun" harfî üstün ve "cim" harfî esreli "necis", yahut da "cim" harfî ötreli olmak üzere "necüs" denilir.

Şafiî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: Âyet-i kerime diğer mescid-ler hakkında umumî ve Mescid-i Haram hakkında da hususîdir. Müşriklerin diğer mescidlere girmelerine engel olunmaz. Bu görüşü ile yahudi ve hıris-tiyan kimsenin sair mescidlere girmesini mübalı kılmaktadır. İbnü'l-Arabî der ki: Bu, onun yalnızca buyruğun zahirinden anlaşılan çerçevesinde donuklaş-tığını göstermektedir. Çünkü yüce Allah'ın: "Müşrikler ancak bir pisliktir" buyruğu, illetin müşrik olmak ve necis olmak olduğuna dikkat çekmektedir. Peygamber (sav) müşrik olduğu halde Sumâme'yi mescide bağlamıştır denilecek olursa, böyle diyene şu cevap verilir: Bizim ilim adamlarımız, bu hadis hakkında -sahih olmakla birlikte- birkaç türlü cevap vermişlerdir ki, bunlardan birisi şudur: Bu olay âyet-i kerimenin nüzulünden önce olmuştur.

İkinci cevap: Peygamber (sav) Sumâme'nin müslüman olduğunu bildiğinden dolayı onu oraya bağlamıştır,

Üçüncü cevap: Bu husus muayyen bir meseledir. O bakımdan bizim sözünü ettiğimiz delillerin bu gerekçe ile reddedilmemesi gerekir. Çünkü bu genel bir kaidenin hükmü hakkında sadece kayıtlayıcı bir özelliğe sahiptir. Şöyle de denilebilir: Hz. Peygamberin onu mescide bağlaması, müslüman -İann güzel bir şekilde namaz kıldıklarını ve namaz için toplandıklarını, onların mesciddeki oturuşlarındaki güzel adaplarını görüp bunlarla islâm'a ısınması ve müslüman olması içindi. Nitekim de böyle olmuştur. Şöyle demek de mümkündür Onların böyle bir kimseyi mescidin dışında bağliyabilecek-leri bir yerleri yoktu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu Hanife ve arkadaşları ise derler ki: Yahudilerle Hristiyanların Mescid-i Haram'a da başkasına da girmelerine engel olunmaz. Mescid-i Haram'a yalnızca müşrikler ve puta tapıcıların girmeleri engellenilir. Ancak zikrettiğimiz âyet-i kerime ve diğer hususlar bu görüşü reddetmektedir. el-Kiyâ et-Taberî der ki: Zınnî bir kimsenin Ebu Hanife'ye göre ihtiyacı bulunmaksızın diğer mescidlere girmesi caizdir. Şafiî de; bu hususta ihtiyaç nazarı itibara alınır, der. İhtiyaç duyulması halinde Mescid-i Haram'a girmek de caiz olur.

Ata b. Ebi Rebah der ki: Bütün Harem bölgesi kıbledir ve mesciddir. O bakımdan müşriklerin Harem bölgesinin içerisine girmelerine engel olunur. Çünkü yüce Allah: "Bir gece kulunu Mescidi Haramdan... götürmenin şanı ne yücedir" (el-İsra, 17/1) diye buyurmaktadır. Hz. Peygamberin İsra'ya götürülmesi ise Um Hânî'nin evinden gerçekleşmişti.

Katade der ki: Mescid-i Haram'a hiçbir müşrik yaklaşamaz. Ancak cizye ödeyen bir kimse, yahut müslümana ait kâfir bir köle olması hali müstesnadır.

İsmail b. İshâk şu rivayeti nakleder: Bize, Yahya b. Abdulhamid aniattı dedi ki: Bize, Şureyk, Eş'as'dan anlattı, o, el-Hasen'den, ö, Cabir'den, o da Peygamber (sav)'dan buyurdu ki: "Mescid'e hiçbir müşrik yaklaşamaz. Bir köle yahut bir cariye olması müstesnadır. O vakit ihtiyacı dolayısıyla oraya girebilir."[\[107\]](#)

Cabir b. Abdullah da bu görüştedir: O der ki: İfadenin geneli müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmasını engellemektedir. Ancak, köle ve cariye hakkında tahsis edilmiştir.[\[108\]](#)

4. Mescide Girmelerinin Yasaklanması:

"Ottun İçin bu yıllarından sonra" buyruğu ile ilgili olarak iki görüş vardır: Bir görüş; sözü geçen yılın Hz. Ebu Bekir'in hac emirliği yaptığı dokuzuncu yıldır, ikinci görüş ise, onuncu yıldır. Bu görüşü Katade ifade etmiştir.

İbnü'l-Arabî der kî: Nassın muktezâsından anlaşılan ve sahih olan görüş budur. Bunun dokuzuncu yıl olduğunun söylenmesi hayret edilecek bir şeydir. Çünkü, bu ilanın yapıldığı yıldır dokuzuncu yıl. Bir kimsenin kölesi onun evine bir gün girecek olup da efendisi ona: Sen bugünden sonra bu eve girme, diyecek olursa, elbetteki maksat eve girdiği o gün değildir (ondan sonraki gündür).[\[109\]](#)

5. Müşriklerin Mescid-i Haram'a Gelişlerinin Yasaklanması Fakirliğe Sebep Olarak Görülmemelidir:

"Eğer fakirlikten korkarsanız" buyruğu ile ilgili olarak Arar b. Fâid der ki: Mana; Fakirlikten korkmuş bulunuyorsunuz, şeklindedir. Ancak, bu yanlış bir açıklamadır. Çünkü ifadenin anlamı; Eğer ile çok açık bir şekilde ortadadır.

Müslümanlar müşrikleri hacca gelmekten alıkoyunca -ki, müşrikler yiyecek ve ticaret malları getirir gelirlerdi- şeytan mü'minlerin kalplerine fakirlik korkusunu saldı ve: Peki nereden yaşayıp geçineceğiz dediler. Yüce Allah onlara lütfuyla kendilerini zengin edeceği vaadinde bulundu. ed-Dahhâk der ki; Yüce Allah onlara; "Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen... lerle kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşınız" (et-Tevbe, 9/29) ayeti ile zimmet ehlinden cizye alma kapısını açtı.

İkrime de der ki: Yüce Allah bol bol yağmur yağdırmak, bol bitki ve toprağı verimlendirmekle onları zengin kıldı. Böylelikle (Yemen topraklarından olan) Tebale ve Cüreş, bol mahsul vermeye başladı. Bunlar, Mekke'ye yiyecek şeyleri, yağlan ve pek çok mallan taşıyıp getirdiler. Necid, San'a ve bunların dışında kalan Araplar İslâm'a girdiler ve böylelikle hacları ve ticaretleri de kesintisiz olarak devam edip durdu. Yüce Allah da cihadla ve diğer ümmetlere karşı galibiyet vermek suretiyle kendi lütfuyla onları zengin kıldı.

Fakirlik demektir. Bir kimse fakir düştü mü, denilir. Şair de der ki:

"Fakir bilemez ne saman zengin olacağım, Zengin de bilemez ne zaman fakir düşeceğini."

Alkame ve İbn Mes'ud'un ashabından bir başkası; Fakir düşmek şeklinde okumuşturki bu da mastardır, Öğlen vakti dinlenmek, uykuya çekilmek demek olan; ile "Afîyet" kelimeleri gibi. Bununla birlikte "fakir düşmek halinden,.." takdirinde hazfedilmiş bir kelimenin sıfatı olma ihtimali de vardır. Burada bu kelime zor ve sıkıntılı hal anlamına gelir. İşte bu kökten; "İş bana zor ve ağır geldi, gelir" denilmektedir. Ta-berî de, bir kimse fakir düştü mü, denildiğini nakletmektedir.[\[110\]](#)

6. Rızık ve Rızık Elde Etmenin Sebepleri:

Bu âyet-i kerimede kalbin rızık hususunda sebeplere taalluk etmesinin caiz olduğuna ve bunun tevekküle aykırı olmadığına delil vardır. Her ne kadar rızık takdir edilmiş ve Allah'ın emir ve paylaştırması yerini bulacak ise de, Allah rızık hikmete mebni sebeplere bağlı kılmıştır. Böylelikle yüce Allah sebeplere taalluk eden kalpler ile rabblerin Rabbine tevekkül eden kalpleri birbirinden ayırt etsin. Sebebin, tevekküle aykırı düşmediğine dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Eğer siz Allah'a hakkt ile

tevekkül edecek olsaydınız, tıpkı sabahleyin kursağı boş ve aç gidip de akşamleyin kursağını doldurmuş halde dönen kuşları rızıklandırırdığı gibi sîzi de rızıklandırır." Bu hadisi Buhârî rivayet etmiştir.[\[111\]](#)

Hiz. Peygamber bu hadisi ile rızık talebi hususunda sabah gidip öğleden sonra çıkışın gerçek tevekküle aykırı düşmediğini haber vermektedir. İbnü'l-Arabi der ki: Fakat sufi şeyhler derler ki: Kişi ancak itaatler hususunda sabah ve akşam yola koyulur. İşte asıl rızkın gelmesini sağlayan sebep budur. Derler ki: Buna delil şu iki husustur: Birincisi, yüce Allah'ın: "Sere aile halkına namazı emret, kendin de ona sabırla devam et. Senden rızık istemeyiz, sana rızkı Biz veririz" (Tâ-Hâ, 20/132) buyruğudur. İkincisi de, yüce Allah'ın: "Güzel söz O'na yükselir, onu da salih amel yükseltir" (Fâtır, 35/10) buyruğudur. Yüce Allah'ın rızkını, mahalli olan semadan inmesini sağlayan ancak yukarı doğru yükselen şeydir. Bu da hoş zikir ve salih ameldir. Yoksa, yeryüzünde çalışıp çabalamak değildir. Çünkü yeryüzünde rızık diye birşey yoktur. Sahih olan ise, buyrukların zahirini kavrayan fukahâyâ göre sünnetin sağlamca ortaya koyduğu husustur. O da dünyevî sebepler gereğince ekip biçmek, pazarlarda ticaret yapmak, malların bakımı, geliştirilmesi, mahsul elde etmeyi sağlayan şekliyle ziraatle uğraşmak gibi yollardır.

Asbab-ı kiram da Peygamber (sav) aralarında bulunduğu halde bu şekilde hareket ederdi. Ebu'l-Hasen b. Battal der ki: Şanı yüce Allah kullarına kazandıkları şeylerin hoş ve temiz olanlarından infak etmelerini bir çok âyet-i kerime ile emretmiştir. Ve şöyle buyurmuştur: "Kim mecbur kalırsa, saldırmamak ve haddi aşmamak şartıyla (yerse) onun üzerine günah yoktur", (el-Bakara, 2/173) Bu buyruğuyla darda kalan bir kimseye kazanmakla ve kendisi ile gıdalanmakla emretmiş olduğu helai gıdayı bulamaması halinde, haram olan gıdayı ona helal kılmakta, semadan üzerine yiyecek birşeylerin inmesini beklemesini emretme enektir. Eğer gıdasını sağlayacağı şeyleri aramak hususunda çalışıp çabalamayı terkedecek olursa, hiç şüphesiz kendisinin katili olur.

Rasûlullah (sav) da yiyecek birşey bulamadığından dolayı açlıktan kıvranır, bununla birlikte üzerine gökten yiyecek birşey inmezdi. O, kendi aile halkı için bir yıllık yiyeceklerini alıkoyardı. Allah fetihleri müesser kılincaya kadar bu böyle devam etti. Enes b. Malik'in rivayetine göre, bir adam Peygamber (sav)'ın yanına deve ile gelerek, Ey Allah'ın Rasûlü diye sordu. Onu bağlayıp mı tevekkül edeyim, yoksa serbest bırakıp mı tevekkül edeyim? Hiz. Peygamber ona: "Onu bağla ve öylece tevekkül et" diye cevap vermiştir.[\[112\]](#)

Derini ki: Sufle ehli mescidde oturup, ziraatle uğraşmayan, ticaret de yapmayan,

kazançları olmayan, mallan bulunmayan fakir kimseler olduklarından dolayı bu görüşü savunanların Suffe ehlini kendilerine delil gösterecekleri bir tarafları yoktur. Çünkü Suffe ehli, beldelerin kendilerine dar gelmesi esnasında İslâm'ın misafirleri idiler. Bununla birlikte gündüzün odun toplar, Rasûlullah (sav)'ın evine su taşır, geceleyin Kur'an okur ve namaz da kı-lariardı. Buhârî ve başkaları onları bu şekilde anlatmaktadır.^[113] Dolayısıyla onlar, rızkın sebeplerine yapışan kimselerdi. Hz. Peygamber'e bir hediye geldi mi, onlarla beraber yedi. Eğer gelen bir sadaka ise, kendisi ona el sürmez, onlara verirdi. Fetihler çoğalıp İslâm yayılınca da -Ebu Hureyre ve başkaları gibi- Suffe'nin dışına çıktılar, emirlik, kumandanlık yaptılar. Yerlerinde oturmadılar.

Diğer taraftan kendileri vasıtasıyla rızkın talep edildiği sebepler (yollar) akı tûrlüdür denilmiştir:

1- Bunların en üstünü, Peygamberimiz Muhammed (sav)'ın kazanç şeklidir. O şöyle buyurmuştur: "Benim rızkım mızrağımın gölgesi altına yerleştirildi, Zillet ve küçülmüşlük de emrime muhalefet olana yazıldı." Bu hadisi Tirmîzî rivayet etmiş ve sahih olduğunu ifade etmiştir.^[114] Yüce Allah, böylelikle Peygamberinin rızkını -faziletli olması dolayısıyla- kendi kazancına bağlı kılmış ve özel olarak ona kazanç türlerinin en faziletlisini ihsan etmiştir ki, bu da düşmana galip gelmek ve onu yenik düşürmek suretiyle rızkı almak şeklidir. Çünkü bu yol, en şerefli bir yoldur.

2- Kişinin kendi el emeğinden yemesi: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kişinin yediği en hoş şey, elinin emeğinden (yediği) dir. Ve şüphesiz Allah'ın Peygamberi Dâvud kendi el emeğinden yedi." Bu hadisi de Buhârî rivayet etmiştir.^[115] Kur'an-ı Kerimde de (Hz, Dâvud hakkında) şöyle buyurulmaktadır: "Biz ona sizin için giyecek (zırh) yapmak sanatını öğrettik." (el-Enbiya, 21/80) Hz. İsa'nın da annesinin eğirdiği yünün gelirinden yediği rivayet edilmektedir.

3- Ticaret. Bu da ashab-i kiramın çoğunun yaptığı işti. Özellikle de Muhacirlerin (Allah hepsinden razı olsun). Kur'an-ı Kerim ticaretin önemine birden çok yerde delâlet etmektedir.

4- Ziraat ve ağaç dikmek. Biz buna dair açıklamalarımızı el-Bakara Sûresi'nde (2/205. âyetin tefsirinde) açıklamış bulunuyoruz.

5- Kur'an okutmak, Kur'an öğretmek ve Kur'an ile tedavi (rukye) buna dair açıklamalar da Fatiha Sûresi'nde (Fazileti ve İsimleri bölümü, 4. başlıkta.) geçmiş bulunmaktadır.

6- Muhtaç düşmesi halinde ödemek suretiyle borç almak. Hz. Peygamber şöyle

buyurmaktadır: "Kim ödemek isteğiyle başkalarından mal alırsa Allah ona ödetir. Kim de o malı telef etmek niyetiyle alırsa, Allah da onu telef eder." Bu hadisi Buhârî, Ebu Hureyre (r.a)'dan rivayet [\[116\]](#)etmektedir.[\[117\]](#)

7. Herşey Allah'ın Dilemesiyle Olur:

"Allah dilerse" buyruğu, nzkm çalışıp çabalamakla olmadığına, ancak Allah'ın lütfuyla olduğuna delildir, Allah rızkı kullan arasında paylaştırır. Bu da yüce Allah'ın: "Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında Biz pay ettik" (.ez-Zuhruf, 43/32) âyetinden açıkça anlaşılmaktadır.[\[118\]](#)

29. Kendilerine kitap verilmiş olanlardan Allah'a ve âhiret gününe İman etmeyen, Allah'ın ve Rasûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dinini din olarak kabul etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbeş başlık halinde sunacağız:[\[119\]](#)

1. Kitap Ehli ve Cizye:

"... Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen...terle savaşınız." Yüce Allah kâfirlerin Mescid-i Harama yaklaşmalarını haram kılınca, müslümanlar müşriklerin beraberlerinde getirdikleri ticaretin kesilmesi dolayısıyla içlerinde bir sıkıntı duydular. Bunun üzerine önceden de geçtiği gibi yüce Allah: "Eğer fakirlikten korkarsanız..." (et-Tevbe, 9/28) diye buyurdu. Daha sonra da bu âyet-i kerime ile yüce Allah cizye almayı helal kıldı. Bundan önce ise cizye alınmıyordu.

Yüce Allah cizyeyi, müşriklerin hac mevsiminde ticaret mallarını getirerek gelmelerini engellemesinin bir ödünü kıldı ve yüce Allah: "Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen...lerle savaşınız" diye buyurdu.

Bu buyruğuyla yüce Allah, hep birlikte bu ortak niteliğe sahip olduklarından dolayı bütün kâfirlerle savaşmayı emrederken, kitaplarına ikram ve tevhidi, peygamberleri, şariatleri, dinleri, özellikle de Muhammad (sav)'a dair bilgileri, onun dinini ve ümmetini bilmeleri dolayısıyla da kitap ehlini de zikretmiştir.

Ancak, kitap ehli Hz. Peygamberi İnkâr edip de onlara karşı getirilen deliller kesinleşip işledikleri cürüm de daha bir büyüyünce, Önce onların yerlerine dikkat çekti; daha sonra da onlarla savaşmanın nihaî sınırını tesbit etti. Bu da

öldürölme yerine cizye vermektir. Sahih olan açıklama budur.

Ibnü'l-Arabî der ki: Ben, Ebu'l-Veta Ali b. Akil'i tartışma meclisinde bu âyet-i kerimeyi okuyup onu delil gösterirken dinledim, Dedi ki: "Savaşınız" buyruğu, onların cezalandırılmasına dair bir emirdir. Daha sonra da "iman etmeyen" diye buyurmaktadır. Bu da onların cezalandırılmasını gerektirtfn günahı beyan eder. "Ve âhiret gününe" ifadesi ise, itikad noktasında günahlarının tekidini ifade eder. Bundan sonra da: "Allah'ın ve Rasulünün haram kıldığını haram saymayan" buyruğu ile ameli bakımdan ona muhalefet hususunda günahlarının daha da çok olduğunu ifade eder. Arkasından: Ve hak dinini din olarak kabul etmeyenler" ifadesi de sapmak, inatlaşmak ve İslâm'a boyun eğmemekle masiyetlerini daha da katmerleştirdiklerini ifade eder. "Kendilerine kitap verilmiş olanlardan" buyruğu ise, onlara karşı delili te'kid etmektedir. Çünkü onlar, yanlarındaki Tevrat ve İncilde Hz. Pey-gamber'in niteliklerini yazılı buluyorlardı. Daha sonra da "kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizyeyi verinceye kadar" buyruğu ile de bu cezalandırmanın uzanacağı nihaî hedefi açıklamakta ve kendisi sebebiyle bu cezanın kalkacağı bedelin ne olduğunu tayin etmektedir.[\[120\]](#)

2. Cizye Kimden Alınır:

İlim adamları cizyenin kimden alınacağı hususunda farklı görüşlere sahiptir. Şafî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: Cizye bu âyet-i kerime dolayısıyla ister Arap olsunlar ister olmasınlar özel olarak ancak kitap ehlinde kabul edilir, başkalarından kabul edilmez. Çünkü, özellikle anılanlar onlardır. Dolayısıyla hüküm onlardan başkalarına değil de yalnızca onlara yöneliktir.' Zira yüce AUah: 'Artık o müşrikleri nerede bulursanız Öldürün" (et-Tevbe, 9/5) diye buyurmakta ve kitap ehli hakkında dediği gibi "cizyeyi verinceye kadar" diye buyurmamaktadır. Yine Şafî der ki: Sünnetteki delil gereği cizye mecusîlerden de kabul edilir. Ahmed ve Ebu Sevr de bu görüştedir. es-Sevrî, Ebu Hanife ve arkadaşlarının görüşü de budur.

el-Evzaî de der ki: Cizye puta tapan, ateşe tapan yahut inkâr eden veya yalanlayan herkesten alınır. Malik'in mezhebi de budur. O, İster Arap olsun ister olmasın, ister Tağlibli, ister Kureyşli olsun mürted müstesna, kim olursa olsun bütün şirk ve inkâr türlerine mensup herkesten cizye alınacağı görüşünde idi.

İbnü'l-Kasım, Eslieb ve Suhnûn şöyle derler: Cizye, Arap mecusilerinden ve bütün milletlerden alınır, Araplardan olup puta tapanlara gelince, Allah onlar hakkında cizye hükmünü koymamıştır. Yeryüzünde onlardan kimsenin kalmaması hükmü vardır. Onların Önünde ya savaşmak veya İslâm'a girmekten

başka yol yoktur. İbnü'l-Kasım'ın, -Malik'in dediği gibi- onlardan cizye alınır diye bir görüşü de bulunmaktadır. Bu görüş, İbnü'l-Cellâb'ın "et-Tefrînde yer almaktadır ki, böyle bir hüküm ihtimalidir. Nass (yani İbnü'l-Kasım'ın açıkça ifade ettiği bir görüş) değildir.

İbn Vehb der ki: Cizye, Arap mecusîlerinden kabul edilmez ama, Arapların dışındaki mecusîlerden kabul edilir. Çünkü Araplar arasında mecusî kalmamıştır. Hepsi İslâm'a girmiştir. Onlardan müslüman olmayan bir kimse bulunacak olursa o mürteddir. İslâm'a girmeyecek olursa, her halükârda öldürülür ve onlardan cizye kabul edilmez.

İbnü'l-Cehm de der ki: İslâm dışında hangi dine bağlı olursa olsun herkesten cizye kabul edilir. Ancak, icma ile kabul edildiği üzere Kureyş kâfirleri müstesnadır. Bunun gerekçesi ile ilgili olarak şunu nakletmektedir; Bu, onların zillet ve küçülmüşlükten korunmaları için bir ikramdır. Buna sebep de Rasûlullah (sav)'a olan yakınlıklarıdır. Başkası da şöyle demektedir: Hayır, bunun sebebi, bütün Kureyşlilerin Mekke'nin fethedildiği gün İslâm'a girmiş olmalarıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[121\]](#)

3. Mecusilerin Durumu:

Mecusiler hakkında İbnü'l-Münzir şöyle demektedir: Ben, mecusilerden cizye alınacağı hususunda görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorum. Muvatta'da şöyle denilmektedir: Malik, Cafer b. Muhammed'den, onun, babasından rivayetine göre Ömer b. el-Hattab mecusilerin durumlarını sözkonusu ederek şöyle demiştir: Bunlara nasıl bir uygulama yapacağımı bilemiyorum. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf şöyle dedi: Ben şahidlik ederim ki Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Siz, onlara kitap ehline yaptığınız uygulamayı yapınız."

[\[122\]](#) Ebu Ömer (b. Abdî'l-Berr) der ki: O, özel olarak cizye hususunda bu uygulamayı yapınız, demektedir. Rasûlullah (sav)'ın: "Onlara kitap ehline yaptığınız uygulamayı yapınız" buyruğu onların kitab ehli olmadıklarının delilidir. Zaten fukalânın cumhuru da bu görüştedir.

Şafiî'den bunların, önceleri kitab ehli iken sonradan değişiklikler yaptıklarını ifade ettiği rivayet edilmiştir. Zannedirim o, bu kanaatine Ali b. Ebi Ta-lib (r.a)'dan zayıf bir yolla gelen rivayete dayanmaktadır. Bu rivayet, dönüp dolaşıp Ebu Said el-Bakkal'e ulaşmaktadır. Bunu da Abdurrezzak ve başkaları zikretmiştir.[\[123\]](#)

İbn Atiyye der ki: Rivayet edildiğine göre, mecusiler arasında adı Ziradüş

(Zerdüşt) olan bir peygamber gönderilmiş imiş. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[124\]](#)

4. Cizye'nin Miktarı:

Şanı yüce Allah Kitab-ı Keriminde onlardan alınacak cizyenin miktarını söz-konusu etmemektedir. İlim adamları onlardan alınacak cizye miktarı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Ata b. Ebi Eebâh der ki: Cizye ile ilgili belirlenmiş bir süre yoktur. Bu, onlarla yapılan antlaşmaya göre tesbit edilir. Yahya b. Adem, Ebu Ubeyd ve Taberî de böyle derler. Ancak Taberî şunu da ekler: Bunun asgarisi bir dinardır, azamisinin sınırı yoktur. Delil olarak Sahih sahiplerinin, Amr b. Avf'dan naklettikleri şu rivayeti kaydederler: Rasûlullah (sav) Bahreynliler ile cizye ödemeleri şartıyla barış yaptı. [\[125\]](#)

Şafiî der ki: Hür ve baliğ olan zengin ve fakirlerden birer dinar alınır ve ondan hiçbir şey eksiltilmez. Şafiî Ebu Dâvûd ve başkalarının Muâz yoluyla kaydettikleri şu rivayeti delil göstermektedir: Rasûlullah (sav) Muaz'ı Yemen'e göndermiş ve ona, ergenlik çağına gelmiş olan herkesten cizye olarak bir dinar almasını emretmiştir.

[\[126\]](#) Şafiî der ki: Yüce Allah'ın muradını Allah adına beyan eden odur (Hz. Peygamberdir). Ebu Sevr'in görüşü de budur. Yine Şafiî der ki: Eğer onlarla bir dinardan fazlasını ödemek şartıyla barış yapılırsa bu da caizdir. Kendiliklerinden gönül hoşnutluklarıyla fazlasını da verecek olurlarsa, bu da kabul edilir. Eğer üç gün süre ile misafir ağırlamaları şartı ile onlarla barış yapılırsa, bu da caizdir. Şu şartla ki, misafirlerin ağırlanması esnasında verilecek ekmek, arpa, (yem olarak) saman, ve kaük belli olup orta hallinin ve varlığının bunlardan neleri karşılayacağı, konaklama yeri, sıcak ve soğuğa karşı barınma gibi hususların belirtilmiş olması da gerekmektedir.

İbnü'l-Kasım, Eşheb ve Muhammed b. el-Haris b. Zenceveyh'in kendişinden yaptıkları rivayete göre Malik, der ki: Cizye, (para birimleri) altın olan kimseler için dört dinar, gümüş kullananlar için kırk dirhemdir. Mecusi dahi olsa zengin ile fakir arasında fark yoktur. Hz. Ömer'in tesbit ettiği miktardan ne fazla alınır, ne de daha aşağı. Onlardan bundan başkası alınmaz. Şöyle de denilmiştir: Ödeme gücü olmayanın yükü, imamın uygun göreceği miktarda hafifletilir.

İbnü'l-Kasım da der ki: Ödeme zorluğu dolayısı ile Hz. Ömer'in tesbitinden daha aşağı düşürülmeyeceği gibi, zenginlik dolayısıyla da ondan fazlası istenmez. Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Zimmet ehli fakirlerinden bir

dirhem dahi olsa ödeyebilecekleri miktar alınır Daha sonra Malik de bu görüşe dönmüştür.

Ebu Hanife, arkadaşları, Muhammed b. el-Hasen ve Ahmed b. Hanbel derler ki: Cizye, (fakire) oniki, (orta halliye) yirmidört ve (zengine) kırk (dirhem) dir. es-Sevrî der ki: Bu hususta Ömer b. el-Hattab'dan farklı tesbitler gelmiştir. Eğer (cizye verenler) zimmet ehli kimseler ise, yönetici bunlardan dilediğini alıp uygulayabilir. Şayet kendileriyle barış yapılan kimseler iseler, barış şartları ne ise o kadar alınır, ondan başka birşey alınamaz. [\[127\]](#)

5. Savaşabilecek Kimseler Cizye İle Yükümlüdür:

İlim adamlarımız -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun derler ki: Kur'ân-ı Ker-im'in delâlet ettiği husus şu ki: Cizye, savaşabilecek erkeklerden alınır. Çünkü yüce Allah: "... kimselerle kendi elleriyle... cizye verinceye kadar savaşınız" diye buyurmuştur. İşte bu, cizyenin savaşabilecek kimseler tarafından ödenmesinin vacip olmasını gerektirir. Savaşçı dahi olsa kölenin cizye ödemekle yükümlü olmadığına delâlet eder. Çünkü kölenin özel bir mah yoktur. Zira yüce Allah: "Verinceye kadar" diye buyurmaktadır, Mah olmayan için de "verinceye kadar" denilemez.

İşte bu, cizye ancak balığ olmuş hür erkeklerin başlarına konulacak bir mükellefiyet olduğuna dair ilim adamlarının icma ile kabul ettikleri bir husustur, Savaşma gücüne sahip olanlar bunlardır. Kadınlar, çocuklar, köleler, deliler ve yaşlılar değildir.

Rahipler hususunda ise görüş ayrılığı vardır. İbn Vehb, Malik'den, rahiplerden cizye alınmayacağını söylediğini rivayet eder. Mutarrif ile İbnü'l-Mâcişûn ise şöyle derler: Bu hüküm, cizye mükellefiyetinin getirilmesinden sonra rahipliğe yönelmemesi halinde böyledir. Eğer cizye mükellefiyeti konulduktan sonra rahipliğe yönelecek olursa, rahiplik yapması cizyesini kaldırmaz. [\[128\]](#)

6. Cizye Ödeyenler Üzerinde Başka Mükellefiyet Varmıdır:

Cizye ödemekle yükümlü olanlar cizyeyi ödeyecek olurlarsa, onların mahsullerinden, ticaretlerinden, ekinlerinden cizye dışında başka bir şey alınmaz, Ancak, kendileriyle barış antlaşması yapıp da yerlerinde bırakıldıkları yurtlarından başka yerlerde ticaret yapmaları hali müstesnadır. Şayet bırakıldıkları yurtlarından başka yerlere ticaret maksadıyla çıkıp gidecek olurlarsa, ticaret mallarını satıp o malın bedelini kabz ettikleri takdirde onlardan

öşür (onda bir) alınır. İsterse yıl içinde defalarca alış-veriş yapmış olsunlar. Bundan özel olarak Medine ve Mekke'ye buğday ve zeytin yağı gibi temel yiyecekleri götürmeleri müstesnadır. Bu durumda onlardan Ömer (ra)'ın uygulamasına uygun olarak onda birin yarısı alınır. Medine alimlerinden, zimmet ehlinde ticaretlerinden yılda ancak bir defa -tıpkı müslümanlardan alındığı gibi- öşür alınacağı görüşünde olanlar da vardır. Bu ise, Ömer b. Abdulaziz ile fukahâmın imamlarından bir topluluğun görüşüdür. Birincisi ise Malik ve arkadaşlarının görüşüdür.[\[129\]](#)

7. Cizye Ödeyenlerin Cizye Karşılığında Sahip Oldukları Haklar:

Cizye ödemekle yükümlü olanlar kendilerine tayin edilen, yahut da üzerinde banş yaptıkları cizyelerini ödeyecek olurlarsa, kendileri bütün malla-nyla, şaraplarını sakladıkları ve açıkça müslümanlara satmadıkları sürece bağlarıyla başbaşa bırakılırlar. Ancak, müslümanların pazarlarında şarap ve domuzlarını açıkça satmalarına engel olunur. Böyle bir şeyi açık yapacak olurlarsa, aleyhlerine olmak üzere şarapları dökülür, açıktan domuzlarını çıkaranlar da tehdit edilir.

Eğer şaraplarını açığa çıkarmadıkları halde, müslüman bir kişi şaraplarını dökecek olursa, haksızlık yapmış olur ve bunun tazminatını ödemesi gerekir. Tazminat ödemesi gerekmez de denilmiştir. Şayet şaraplarını gasp edecek olursa, onu geri vermesi icabeder.

Kendi aralarındaki hükümlerde ve faizli ticaret yapmalarına itiraz olunmaz. Şayet İslâm mahkemelerine başvuracak olurlarsa, hakim muhayyerdir. Dilerse aralarında Allah'ın İndirdiğine uygun olarak hükmeder, dilerse yüzçevirir. Durum ne olursa olsun haksızlık konularında (mezâlim) aralarında hükmeder ve zayıfların lehine olan hakkı güçlü olanlarından alır. Çünkü bu, onları savunmak kabilindendir, denilmiştir. İmamın onları savunmak kastıyla düşmanlarına karşı savaşması ve düşmanlarına karşı savaşırken yardımlarını alması görevidir.

Fey'de bir payları yoktur.

Üzerinde anlaşarak barış yaptıkları kiliselerine yeni bîr ilave yapamazlar. Bununla birlikte çürüyen taraflarını tamir etmelerine engel olunmaz. Ancak, onlardan başka mabed yapma imkânları yoktur.

Müslümanlardan ayırt edilmelerini sağlayacak şekilde elbise, kılık ve kıyafete bürünürler. Müslümanlara benzemelerine de engel olunur.

Herhangi bir zimmet akidleri bulunmayan düşman çocuklarının onlardan alınmasında bir beis yoktur.

Cizyesini ödemekte aşın inatlaşan, işi düşmanlığa götüren olursa, bu düşmanlığından dolayı te'dib edilir ve küçülmüş olarak ondan cizye alınır.[\[130\]](#)

8. Cizye Neyin Karşılığıdır:

İlim adamları cizyenin neye karşılık olarak vacib olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Mâliki mezhebi âlimleri derler ki; Cizye, küfür sebebiyle öldürülmekten bedel olarak vaciptir. Şafiî der ki: Cizye, canın korunması ve yurdunda kalmasının bedeli olarak vaciptir.

Bu görüş ayrılığının faydasına gelince: Bizler, cizye öldürülmeye bedel olarak ödenmesi gerekir, görüşünü kabul edersek, bir kimse müslüman oldu mu, artık geçmiş dolayısıyla ödemesi gereken cizye yükümlülüğü kalkar. İsterse senenin tamamlanmasından bir gün önce yahut sonra müslüman olmuş olsun. Malik'e göre hüküm böyledir.

Şafirye göre cizye, zimmette karar kılan bir borçtur. Müslüman olmak onu ortadan kaldırmaz. Tıpkı bir evin kirası gibidir. Bazı Hanefi alimleri de bizim (Maliki mezhebinin) görüşümüzü benimsemişler; bazıları da şöyle demişlerdir: Cizye, müslümanlara yardım ve cihada bedel olarak ödenmesi gerekir. Kadı Ebu Zeyd bu görüşü tercih etmiş ve bu meselede Allah'ın sırrının bu olduğunu iddia etmiştir. Ancak Malik'in görüşü daha sahihtir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Müslümana cizye (ödemek) yoktur."[\[131\]](#)

Süfyan der ki: Bunun anlamı şudur: Zımmi, cizye ödemesi kendisine vacib olduktan sonra İslâm'a girecek olursa, cizye yükümlülüğü kalkar. Bu hadisi de Tirmizî ve Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.[\[132\]](#)

İlim adamlarımız der ki: Yüce Allah'ın: "Kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar" buyruğu buna delildir. Çünkü İslâm olmakla bu özellik de ortadan kalkar. Müslüman olmaları halinde kendi elleriyle ve küçülmüşler olarak cizyeyi ödemeyecekleri hususunda görüş ayrılığı yoktur.

Şafiî İse, İslâm'a girdikten sonra yüce Allah'ın buyurduğu şekle uygun olarak kabul etmemektedir. Bunun yerine o, (müslüman olmadan önce ödemesi gereken) cizye bir borçtur. Önceki bir sebep dolayısıyla cizye ona vacip olmuştur, der. Bu da, yurdunda kalması, yahut da öldürülme kötülüğünden korunmasıdır. Dolayısıyla bu cizye, sair bütün borçlar gibidir.[\[133\]](#)

9. Ahidlerini ve Cizye Ödeme Taahhütlerini Yerine Getirmeyenlere Yapılacak Uygulama:

Bir belde yahut bir kale halkı ile antlaşma yaptıktan sonra antlaşmalarını bozar ve ödemeleri gereken cizye ve sair yükümlülüklerini yerine getirmeyip kendilerine zulm olunmadığı halde İslâm'ın hükmünü kabul etmeyecek olurlarsa, imam da onlara haksızlık yapmayan birisi ise, müslümanların, İmamları ile birlikte onlar üzerine gitmeleri ve onlarla savaşmaları icabeder. Eğer çarpışır ve yenik düşürecek olurlarsa, onlar hakkında verilecek hüküm dar-ı harpdekiler hakkında verilecek hükümle aynıdır. Onların da, kadınlarının da fey olarak alınacağı ve beşte birGn alınmasından sonra beşte dördünün gazilere dağıtılmasının) söz konusu olmayacağı da söylenmiştir, bu da bu konudaki bir görüştür.[\[134\]](#)

10. Cizye Ödemekle Yükümlü Olanlar Hırsızlık Yapıp Yol Kesecek Olurlarsa:

Eğer bunlar, hırsızlık yapmak ve yol kesmek üzere ortaya çıkacak olurlarsa, cizye ödemeyi reddetmemeleri şartıyla müslüman muharibier (yol kesiciler) durumundadırlar. Şayet haksızlığa uğradıklarını ifade ederek çıkacak olurlarsa (itaatin dışına çıkarlarsa) durumlarına bakılır ve tekrar zimmet akdine geri döndürülür ve onlara zulmedenlerden hakları alınır. Kendileri hür oldukları halde onlardan herhangi bir kimse de köle yapılmaz.

Eğer bir kısmı ahidlerini bozacak, bir kısmı bozmayacak olursa, ahidini bozmayan ahdi üzere kalmaya devam eder ve başkası bozdu diye diğeri sorumlu tutulmaz. Onların ahidlerine bağlılıkları ise, ahidlerini bozanlara karşı tepki göstermelerinden anlaşılır.[\[135\]](#)

11. Kelime Olarak "Cizye":

"Cizye" kelimesi, kendisine yapılan iyiliklere karşı mükâfatlandırmak için kullanılan; fiilinden "file" vezninde bir kelimedir. Sanki onlar cizyeyi kendilerine bağışlanan güvenliğe bir karşılık olarak vermiş gibi oluyolar. İşte bu anlamda olmak üzere şair şöyle demektedir:

"Ya sana karşılık verir, yahut senden övgüyle sözeller. Ve hiç şüphesiz Yaptıklarından dolayı seni öven kimse de sana mükâfat ve karşılık vermiş gibidir."[\[136\]](#)

12. Cizye Ödemeyenin Cezası Var mı?:

Müslim, Hişam b. Hakim b. Hizam'dan rivayetine göre Hişam Şam'da çiftçilerden güneşte bekletilmiş -bir rivayete göre de başlarına da zeytinyağı dökülmüş- bir grubun yanından geçer ve: Bunların hali nedir diye sorunca (ilgili kişi): Cizyeden dolayı alıkonulmaktadırlar diye cevap verir. Hişam: Ben, Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Muhakkak Allah dünyada insanları azaplandırıranları azaplandırır." Bir rivayette de şöyle denmektedir: O gün onların Filistin'deki emiri Umeyr b. Sa'd idi. Onun yanına girip bu hadisi ona nakledince, Umeyr de emir vererek serbest bırakıldılar.[\[137\]](#)

Bizim (mezhebimize mensup) itim adamlarımız derler ki: İmkân buldukları halde cizyeyi ödemeyecek olurlarsa cezai andın İmaları caizdir. Ancak ödeyemeyecekleri anlaşılmakla birlikte cezalandırılmaları helal değildir. Çünkü, cizye ödeyemeyecek hale düşenden cizye kalkar. Zengin olanlar da fakirler yerine ödemekle mükellef tutulmaz. Ebû Dâvûd, Safvan b. Sü-leym'den, o, Rasûlullah (sav)'ın birkaç sahabisinin oğullarından, onlar da babalarından rivayet ettiklerine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim bir antlaşmalıya zulmeder, yahut ona hakkını eksik verir, yahut fakatından fazlasıyla mükellef tutar, ya da gönül hoşluğuyla olmaksızın ondan herhangi birşey alacak olursa, o kişiye karşı kıyamet gününde ben davacı "[\[138\]](#) olurum.[\[139\]](#)

13. Elleriyle Cizye Ödemenin Mahiyeti:

Yüce Allah'ın: "Kendi elleriyle" buyruğu ile ilgili olarak tbn Abbas şöyle demektedir: Onu ödemek için başkasına vekâlet vermeksizin bizzat kendisi öder. Ebu't-Bahteri de Selman'dan: Yerilmiş kimseler olarak diye açıkladığını rivayet etmektedir. Ma'mer de Katade'den: Kahredilmiş olarak dediğini rivayet etmektedir.

"Kendi elleriyle" ifadesinin, sizin onlara nimet ve lütfunuz dolayısıyla diye de açıklanmıştır. Çünkü, onlardan cizye alınacak olursa, onlara nimet ve ihsanda bulunulmuş olur. İkrime der ki: Antlaşmalı cizyeyi ayakta öder, alan da oturmuş olarak alır. Said b. Cübeyr de böyle demiştir. İbnü'l-Arabî şöyle demektedir: Böyle bir açıklama yüce Allah'ın: "Kendi elleriyle" ifadesinden değil de "küçülmüşler olarak" ifadesinden çıkartılabilir.[\[140\]](#)

14. Cizyeyi Veren El İle İnfak Eden El Arasındaki Fark:

Hadis imamlarının Abdullah b. Ömer'den rivayet ettiklerine göre Rasûlul-lah (sav) şöyle buyurmuştur: "Yukardaki el aşağıdaki elden hayırlıdır. Yukar-daki el İnfak eden eldir. Aşağıdaki de dilenen eldir. "[141] Hz. Peygamberin: "Yukarıdaki el veren eldir" dedidiği de rivayet edilmiştir.[142] Hz. Peygamber böylelikle sadakada veren eli yukardaki üstün el olarak tayin etmiş, cizyede İse veren el aşağıdaki el durumuna düşmüştür. Onu alan ise yukardaki eldir. Zira yükselten de alçaltan da yüce Allah'tır. O, dilediğini yükseltir, dilediğini alçaltır. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur.[143]

15. Cizyeye Tabi Araziden Haraç Alınması:

Habib b. Ebi Sabit'ten rivayet edilir ki: İbn Abbas'a bir adam gelerek şöyle dedi: Haraca tabi arazinin sahipleri haracını ödemekten acze düştüler. Ben o araziyi imar etsem, eksem ve haracını ödesem (nasıl olur)? İbn Ab bas: Hayır, yapma dedi. Bir başka kişi gelerek ona aynı şeyi söyledi, ona da: Hayır, dedi. Ve yüce Allah'ın: "Allah'a ve âhîret gününe iman... etmeyenlerle kendi elleriyle küçülmüşler olarak cizye verinceye kadar savaşınız" buyruğunu okudu ve dedi ki: Sizden herhangi biriniz, onların boynunda bulunan küçülmüşlük tasmaını alıp çıkartarak kendi boynuna dolamayı nasıl kabul edebilir?

Küleyb b. Vail de der ki: Ben İbn Ömer'e, bir arazi satın aldım dedim. O da, sattın almak güzel birşeydir dedi. Bu sefer, ben herbir ceribe (48 sa) karşılık bir dirhem ve bir kafız (Ölçek) buğday (haraç olarak) ödüyorum deyince, küçüklük tasmaını boynuna dolama, dedi.

Meymun b. Mihran da İbn Ömer (ra) den şöyle dediğini rivayet eder: Hepsi de beş dirhem cizyeye tabi bir arazinin benim olmasını ve buna karşılık kendimin küçülmüşlüğü kabu! etmiş olmam, asla beni memnun etmez.[144]

30. Yahudiler: "Uzeyr Allah'ın oğludur" dediler. Hristiyanlar da: "Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bu, onların ağızlarında dolaşan sözleridir ki, daha önce kâfirlerin söyledikleri sözlerine benzetiyorlar. Allah kahretsin onları! Nasıl da döndürülüyorlar?

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:[145]

1. Kiraate Dair Bir Açıklama:

Âsim ve el-Kisaî " Uzeyr Allah'ın oğludur" buyruğundaki, "Uzeyr" kelimesini tenvinli olarak okumuşlardır. Buna göre "oğul" anlamındaki kelime, mübtedâ olan "Uzeyr"ın haberi olmaktadır, "Uzeyr" kelimesi ister Arapça olsun, ister olmasın munsarîf bir kelimedir. İbn Kesir, Nafv, Ebu Amr ve İbn Âmir ise iki sakinin bir arada bulunması dolayısıyla tenvinsiz olarak; diye okumuşlardır. Aynı şekilde "De ki: O, Allah'dır, birdir ve tekdir. Allah'dır Samed'dir" (el-İhlas, 112/1-2) şeklindeki kıraat de bu kabildendir. Ebu Ali der ki: Bu, şiirde pek çok görülür. Taberî bu hususta şu mısraları nakleder:

"Sen benim kumandana karşı çok iyi olduğumu göreceksin

Mızrağı ise çokça saplayan ve hücum edip duran

Gutayf es-Sülemî ise kaçıp gittiğinde." [\[146\]](#)

2. Yahudilerin Asılsız İddiaları ve Dinlerinin Tahrifi:

"Yahudiler: Uzeyr Allah'ın oğludur dediler" buyruğu hususî mana ifade ettiği halde umumî olarak varid olmuş bir lafızdır. Çünkü bu sözü bütün yahudiler söylemezler. Bu da yüce Allah'ın: "Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine... dediklerinde"(Âl-i İmran, 3/173) buyruğuna benzer. Halbuki bu sözleri bütün insanlar söylememişlerdir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yahudilerden, söyledikleri nakledilen bu sözü söyleyen asıl kişiler Sellâm b. Mişkem, Nu'man b. Ebi Evfa, Şâs b. Kays ve Malik b. es-Sayfdır. Onlar bu sözlerini Peygamber (savVa söylemişlerdi. en-Nek-kâş der ki: Şimdi bu iddiada bulunan bir yahudi kalmamıştır. Onlar geçip gittiler. Herhangi bir kişi bir toplum arasında böyle bir söz söyleyecek olursa, bu sözün çirkinliği o sözü söyleyenin aralanndaki Önemli yeri dolayısıyla bütün toplumu bağlayıcı olur. Her zaman için ileri gelenlerin söyledikleri sözler insanlar arasında dinlenir ve delil diye gösterilir. İşte bu bakımdan bir topluluğun ileri gelen, akhbaşında kabul ettikleri kimselerinin söylediği sözü söylemesi, tekrarlaması uygun görülmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Rivayet edildiğine göre bu sözün sebebi şudur: Yahudiler, Musa (a.s)'dan sonra peygamberleri öldürdüler. Allah da aralarından Tevratı kaldırdı ve kalplerinden sildi. Uzeyr de yeryüzünde seyahat etmek üzere yurdundan dışarı çıktı. Hz. Cebrail ona gelerek: "Nereye gidiyorsun?" diye sordu. O da İlim tahsil etmek istiyorum deyince, Hz. Cebrail ona bütün Tevratı öğretti. Uzeyr, Tevrat ile İsrailoğullarının yanına geldi ve onlara Tevratı öğretti.

Yüce Allah'ın, Tevratı Uzeyr'e, bir ikram ve lütuf olmak üzere ezberlettiği de söylenmiştir. O, İsrailoğullarına: Allah bana Tevratı öğretti deyince, ondan

Tevratı öğrenmeye başladılar. Tevrat ise gömülmüş bulunuyordu. Tevratı, ilim adamları fitne, sürgün ve hastalık gibi Buhtnassar'ın onları öldürmesi gibi türlü musibetlerle karşı karşıya kalmaları sırasında gömmüşlerdi. Daha sonra bu gömülen Tevrat bulununca, sözü geçen Tevratın Uzeyr'in okuduğu Tevrat'a olduğu görüldü. İşte bu sefer saptılar ve şöyle dediler: Şüphesiz böyle bir şey Uzeyr'e ancak o Allah'ın oğlu olduğu için verilmiş ve mümkün olabilmiştir. Bunu Taberî nakletmektedir.

Hristiyanlann: Mesih Allah'ın oğludur sözlerinin zahirinden anlaşıldığına göre onlar bu sözleriyle -Arapların melekler hakkında söyledikleri gibi-soydan gelen bir oğulluğu kastettikleridir. Aynı şekilde ed-Dahhâk, Taberî ve diğerlerinin açıklamaları da bunu gerektirmektedir, Böyle bir iddia küfrün en çirkin şeklidir. Ebu'l-Meâlî der ki: Hristiyanlar, Hz. Mesih'in bir ilah olduğunu ve onun bir ilahın oğlu olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir.

İbn Atiyye der ki: Denildiğine göre onların kimisi, Hz. Mesih'in oğulluğunun, bir şefkat ve merhamet oğulluğu (bu manada oğulluk) olduğuna inanmaktadırlar. Böyle bir manaya da herhangi bir şekilde oğulluk tabirinin kullanılması helal olamaz ve bu da küfürdür.[\[147\]](#)

3. Başkasının Küfrü Gerektiren Söz ve Görüşlerini Nakletmek:

!İbnü'l-Arabî der ki: Bu buyruk, şanı yüce Rabbimizin ilâhî sözünden, bir kimsenin ibtidâen söylemesi caiz olmayan ve başkasına ait küfür sözünü haber vermesinde kendisi için bir vebal olmadığının delilidir. Çünkü bu sözü böyle bir şeyi çok büyük bir İddia olarak gördüğü için ve reddetmek kastıyla ifade etmiştir. Rabbimiz dilese elbette kimse bu sözü söylemez. Yüce Allah insanların böyle bir sözü söylemelerine imkân verdiğine göre, kalben ve dil ile O'nu İnkâr etmek, delil ve belge ile de reddetmek kastı bu gibi sözlerin söylendiğinin haber verilmesine izin vermiş demektir.[\[148\]](#)

4. Asılsız İddialar:

"Bu, onların ağızlarında dolaşan sözleridir" buyruğu ile ilgili olarak bunun ("ağızlarıyla" ifadesinin gelmesi) te'kid anlamına olduğu söylenmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Elleriyle kitabı yazıp..." (el-Bakara, 2/79); "Ve iki kanadıyla uçan herbir kuş" (el-En'am, 6/38); "Artık sûr'a tek bir üfürüş üfürüldüğü zaman..." (el-Hâkka, 69/13) Bu buyrukların benzeri (te'kidlerin yer aldığı buyruklar) pek çoktur.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Onların söyledikleri bu söz, mantıksız bir iddia ve herhangi bir açıklayıcı delil ve belgesi bulunmayan bir söz olduğundan, yalnızca ağızda gevelenip doğru bir anlam ihtiva etmeyen soyut bir iddia olduğundan dolayı böyle denilmiştir. Çünkü onlar aynı zamanda yüce Allah'ın bir eş edinmediğini de kabul etmektedirler. Onun evladı olduğunu nasıl ileri sürebilirler? O halde bu, yalnızca dilleriyle söyledikleri yalan bir sözdür. Ve bu sözleri delillerle desteklenen ve belgelerle ortaya konulan doğru sözlerin tam aksinedir.

Meâni'l-Kur'an'a dair eser yazanlar derler ki: Yüce Allah eğer ağızlar ve dillerle birlikte bir söz söylendiğini zikredecek olursa, mutlaka o söz yalan ve iftiradır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Onlar, kalplerinde bulunmayan ağızlarıyla söylerler" (Âl-i İmran, 3/167); "Bu, ağızlarından çıkan ne büyük bir sözdür. Onlar ancak yalan söylerler" (el-Kehf, 18/15); "Onlar, kalplerinde olmayan şeyi dilleriyle söylerler." (elFeth,48/11).[\[149\]](#)

5. Yahudi ve Hristiy anlar in Bu İddiaları Kendilerinden Önceki Kâfirlerin iddialarına Benzemektedir:

"Daha önce kâfirlerin söyledikleri sözlerin* benzetiyorlar" buyru-ğundakî; "Benzetiyorlar" anlamındadır. Arapların; ifadesini, ay hali olmayan yahut da memeleri bulunmayan diş hakkında kullanmaları, bu yönüyle o kadının, erkeklere benzemesinden dolayıdır.

"Kâfirlerin söyledikleri sözleri" hususunda da İlim adamlarının üç görüşü vardır:

- 1- Putperestlerin Lat, Uzza ve diğer üçüncüleri olan Menat sözleridir,
- 2- Kâfirlerin: Melekler Allah'ın kızlarıdır, şeklindeki sözleri,
- 3- Kendilerinden önce geçenlerin söyledikleri sözler. Onlar, batılda öncekilerini taklid ettiler ve küfür yolunda onlara uydular. Yüce Allah'ın kendileri hakkında: "Biz, atalarımızı bir din üzere bulduk..." (ezZuhruf,43/22ve23âyetler) buyruğu ile onlara dair verdiği haberde olduğu gibi.[\[150\]](#)

6. "Benzemek" Anlamındaki Kelimenin Sözlük Açıklaması:

İlim adamları; kelimesinde med olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Vellâd der ki: "(Ay hali olmayan kadın" demektir, hemzelidir ve med yoktur. Kimi naliivciler bunu med iie okurlar. Bu kişi de Sibeveyh'dir. O bu kelimeyi medli olarak; vezninde kabul eder ve bundaki hemze fazladandır. Çünkü araplar bu kelimeyi çoğul olarak kullandıklarında; Ay hali olmayan

kadınlar, derler ve hemzeyi hazf ederler. Ebu'l-Hasen dedi ki: en-Necîremî bana dedi ki: kelimesi med ile ve sonunda "he" ile kullanılır. O, böylelikle müennesliğin iki alametini de bir arada kullanmış olmaktadır. Bunu da Ebû Amr eş-Şeybanî'den naklen aen-Nevadir'de zikretmekte ve şu mısraı da kaydetmektedir:

"Ay hali olmayan veya süt vermeyen deveyi boğazlayan..."

İbn Atiyye der ki: "Benzetiyorlar" diyenin ifadesi, Arapların "Ay hali olmayan kadın" diye sözlerinden alındığını söyleyen kişinin sözü yanlıştır. Bunu Ebu'l-Alî ifade etmiştir. Çünkü; "Benzetti" sözündeki hemze, kelimenin aslındandır. Buna karşılık kadınlar hakkında kullanılan; nitelemesinde ise, Kırmızı kelimesinde olduğu gibi zâiddir.[\[151\]](#)

7. "Allah Kahretsin Onları":

Yüce Allah'ın: "Allah kahretsin onları nasıl da döndürülüyorlar." buyruğu, Allah onlara lanet etsin, demektir. Bununla da yahudî ve hristîyanlar kastetmektedir. Laneti ifade etmek için kahretmek (anlamı verilen: Allah öldürsün onları) ifadesinin kullanılması, lanete uğrayanın öldürülmüş kimse gibi oluşundan dolayıdır. İbn Cüreyc der ki; "Allah kahretsin onları" ifadesi taaccüb anlamındadır, İbn Ab bas da der ki: Kur'an-ı Kerim'de kati (öldürmek) diye geçen her bir ifade lanetlemek anlamındadır. Ebân b. Tağlib'in şu beyi ti de bu türdendir:

"Allah kahretsin onu, o beni kınıyor.

Halbuki biliyor ki: Kötülüğüm de banadır, ıslâhım da banadır,"

en-Nekkaş ise, "Allah kahretsin" kelimesinin aslında beddua olduğunu nakletmektedir. Daha sonra Araplar bunu çok çok kullanır oldular ve nihayet - beddua maksadıyla- hayırda da serde de hayret ettikleri hususlar (teaccüb) hakkında kullanır oldular. el-Esmaî de şöyle bir beyit nakletmektedir:

"Allah kahredesice o Leyla'yı, hayret! Nasıl beğeniyor beni? Bense ona hiç aldırış etmediğimi bildiriyorum insanlara."[\[152\]](#)

31. Onlar, Allah'ı bırakıp âlimlerini, rahiplerini, Meryem oğlu Mesih'i rabbler edindiler. Halbuki onlar, bir tek ilâha İbadet etmekten başkasıyla emr olunmamışlardı. O'ndan başka ilâh yoktur. O, bunların ortak koştukları herşeyden münezzehtir.

"Onlar, Allah'ı bırakıp âlimlerini, rahiplerini, Meryem oğlu Mesih'i rabbler edindiler" buyruğunda geçen (ye âlimler diye meali verilen): "el-Ah-bâr"

kelimesi,'in çoğuludur. Bu ise, güzel söz söyleyen, düzenleyen ve güzel açıklamalarda bulunmak suretiyle sözlerini yerli yerince oturtan kimse demektir. Türlü süslerle süslenmiş elbise," ifadesi de buradan gelmektedir. Bu kelimenin tekilinin "ha" harfî esreli olarak; şeklinde olduğu'Söylenmiştir. Müfessirler ise, bu harfî fethalı okurlar. Dilciler ise esreli okurlar. Yunus der ki: Ben bu kelimeyi hep "ha" harfî esrelî olarak işit-mişimdir. Buna delil ise, Arapların "âlimin mürekkebinî" kastetmek üzere demeleridir. Daha sonra bu kelimenin kullanılışı çoğalarak sonunda mürekkebe de; demeye başladılar.

el-Ferra der ki: Bu kelimenin "ha" harfinin esreli okunuşu da üstün okunuşu da iki ayrı söyleyişdir. İbn es-Sikkât der ki: Esreli söyleyiş mürekkeb, üstünlü söyleyiş ise âlim anlamındadır.

"Ruhban: Rahipler" kelimesi ise; Korkmak'tan alınma "râhib" kelimesinin çoğuludur. Râhib ise, Allah korkusunun bir kimseyi, insanları gözönünde bulundurmaksızın Allah'a halis niyet ile yönelmeye ittiğı ve zamanını O'na ayıran, amelini O'na yapan ve O'nunla ünsiyet bulan kimse demektir.

"Onlar, Allah'ı bırakıp... rabbler edindiler" buyruğı ile ilgili olarak Meâni'l-Kur'ân'a dair eser yazanlar derler ki: Onlar, âlimlerini ve rahiplerini her hususta itaat ettiklerinden dolayı rabbler konumuna çıkardılar. Nitekim yüce Allah'ın: "Üfleyin, dedi. Nihayet onu bir ateş haline getirince..." (el-Kehf, 18/96) buyruğı da bu kabildendir ki, ateş gibi yakınca demektir. Abdullah b. el-Mübarek der ki: "Peki ya dini hükümdarlar ile Kötü alimler ve rahiplerden (âbid ve sofulardan) başkası mı ifsad etti ki?"

el-A'meş ile Süfyan, Hubeyb b. Ebi Sabit'ten, o da Ebu'I-Bahterî'den rivayetle derler ki: Huzeyfe'ye, aziz ve celil olan Allah'ın: "Onlar Allah'ı bırakıp alimlerini, rahiplerini... rabbler edindiler" buyruğı hakkında onlara ibadet ettiler mi diye sorulunca o da şöyle demişti: Hayır, fakat bunlar ötekilere haramı helal kıldılar, ötekiler de onu helal bellediler. Onlara, helali da haram kıldılar, onlar da onu haram diye bellediler.

Tirmizî de Adiy b. Hatim'den şöyle dediğini rivayet eder: Boynumda altından bir haç bulunduğu halde Peygamber (sav)'ın huzuruna vardım, şöyle buyurdu: "Bu da ne oluyor Ey Adiy? Şu putu üzerinden at." Onu, et-Tev-be Sûresi'nde: "Onlar Allah'ı bırakıp alimlerini, rahiplerini, Meryem oğlu Mesih'i rabbler edindiler" buyruğunu okurken dinledim, sonra şöyle buyurdu: "Onlar bunlara ibadet etmiyorlardı. Fakat kendilerine bir şeyi helal kıldıkları vakit onu helal belliyorlar ve bir şeyi haram kıldıkları vakit de onu haram belliyorlardı." Tirmizî dedi ki: Bu, garip bir hadistir. Ancak, Abdusselam b. Harb yoluyla bilinmektedir. Gutayf b. A'yen ise, hadis rivayetiyle bilinen birisi değildir.[\[153\]](#)

"Meryem oğlu Mesih" buyruğunda geçen "Mesih" kelimesinin türeyişi ile ilgili açıklamalar Âl-İ İmran Sûresi'nde (3/45- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Mesih: Alından akan ter demektir. Sonraki (müteahhir) şairlerden birisi şu beyitlerinde bu hususu güzelce dile getirmiştir:

"(Şimdi) sevin, yakında hüznülere alışacaksınız

Haşre ve Mizana tanık olacağında

Ve alnından mesih (ter) akıp gittiğinde

Yerde akıp giden su arkları gibi."

en-Nisa Sûresinde (4/171. âyette) Hz. Mesih'in annesi Hz. Meryem'e izafe edilmesinin anlamına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.[\[154\]](#)

32. Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Halbuki Allah kendi nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı değildir. Kâfirler hoş görmese de.

"Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler" Onun tevhidine dair delâlet ve belgelerini yok etmek isterler demektir.

Yüce Allah burada belge ve delilleri, taşıdıkları açıklamaları dolayısıyla nur gibi değerlendirmiştir. Anlamın, İslâm nurunu söndürmek istiyorlar, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Yani onlar, yalanlamaları ile Allah'ın nurunu söndürmek, dindirmek isterler.

"Ağızlar" anlamındaki; kelimesi asıl tekili olan; Vın çoğuludur. Çünkü, " Ağız" kelimesi aslında; şeklindedir. "Havuz ve havuzlar" kelimesinde olduğu gibi.

"Halbuki Allah kendi nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı değildir" anlamındaki buyrukta nefy edatı bulunmamakla birlikte; "Başka" edatı nasıl girmiştir? Oysa Arapçada şeklinde (ve Zeyd'den başka kimseyi vurmadım anlamında) bir kullanım doğru değildir.

el-Ferra buradaki; edatının ifadede bir çeşit red ve inkâr bulunduğu için girdiği iddiasındadır. ez-Zeccâc şöyle der: İnkâr ve gerçeklik bildiriminin çeşitli bölümleri olmaz. İnkâr (câhd) edatları 'dır. Bunların ayrıca lafzen söylenen herhangi bir parça ya da bölümleri yoktur.

Eğer durum onun kastettiği gibi olsaydı ": Zeyd'den başka kimseden tiksindenim," demek mümkün olurdu.

Ancak, böyle bir itiraza uygun cevap şu olabilir: Araplar ile birlikte bazı lafızları da hazfederler. Burada ifadenin takdiri şöyledir:): Allah nurunu tamamlamaktan başka hiçbir şeye razı olmaz."

Adiy b. Süleyman da der ki: Böyle bir takdirin; Razı değildir fiilinde caiz olması, bunun men yahut imtina anlamını taşımasından dolayıdır. O bakımdan nefye benzemektedir. en-Nehhas der ki: Bu da güzel bir açıklamadır. Nitekim

şair şöyle demektedir:

"Benim ondan başka bir annem var mı ki, ben onu terkedecck olursam Allah benim, onun oğlu olmamdan başka bir şeyi de kabul etmiyor." [\[155\]](#)

33- O dini bütün dinlere üstün kılmak İçin Rasûlünü hidayetle ve hak din ile gönderen O'dur. Müşrikler hoş görmese de.

"O, dini bütün dinlere" belge ve deliller ile "üstün kılmak için Rasûlünü" Muhammed (sav)'ı kastediyor "hidayetle" yani, (hakkı batıldan ayıran) furkan ile "ve hak din ile gönderen O'dur."

Yüce Allah dinin şer'i hükümlerini hiçbir şey gizli kalmayacak şekilde açıklamış bulunmaktadır. Bu açıklama İbn Abbas ve başkalarından nakledilmiştir.

"Üstün kılmak için" ifadesinin İslâm dinini diğer bütün dinlere üstün kılmak için anlamında olduğu söylenmiştir. Ebu Hureyre ve ed-Dahhak derler ki: Bu İsa (a.s)'ın nüzulü sırasında olacaktır. es-Süddî de der ki: Bu, Meh-di'nin çıkışı sırasında gerçekleşecektir. İslâm'a girmedik, yahut cizye ödemedik hiçbir kimse kalmayacaktır.

Mehdinin, Hz. İsa'dan ibaret olduğu da söylenmiştir ki, bu doğru değildir. Çünkü sahih haberler, Mehdi'nin Rasûlullah (sav)'ın soyundan geldiğine dair tevatür derecesine ulaşmıştır. Dolayısıyla onun Hz. İsa olduğunu söylemek mümkün değildir. "İsa'dan başka Mehdi yoktur" şeklinde hadis diye gelen rivayet İse sahih değildir. el-Beyhakî "Kitabu'l-Basi ve'n-Nuşûr" adlı eserinde şöyle demektedir: Çünkü bu hadisi rivayet eden Muhammed b. Ha-lid el-Cenedî'dir ki, meçhul bir ravidir. Bu, Eban b. Ebi Ayyaş'dan rivayet eder, o da metruk bir ravidir. Eban da el-Hasen'den, o da Peygamber (sav)'dan diye rivayet eder ki, bu rivayet munkatı'dır. Bundan önceki hadisler ise, Meh-di'nin çıkacağını açıkça ifade etmekte ve Mehdi'nin Rasûlullah (sav)'ın soyundan geleceğini beyan etmektedirler ki, senet itibariyle daha sahihtirler.

Derim ki: Biz bu hususu, daha geniş açıklamalar da katarak "et-Tezkire" adlı eserimizde zikrettik ve orada Mehdi'ye dair haberleri yeterince naklettik. Yüce Allah'a hamd olsun.

"O dini bütün dinlere üstün kılmak için" buyruğu ile Arap yarımadasında üstün kılmayı kastettiği de söylenmiştir ki, bunu da gerçekleştirmiş bulunmaktadır. [\[156\]](#)

34. Ey İman edenler! Doğrusu hahamların ve rahiplerin birçoğa insanların mallarını batıl yollarla yerler ve Allah yolundan alıko-yarlar. Altın ve gümüşü yığıp biriktiren ve onları Allah yolunda infak etmeyenlere gelince, onlara acıklı

bir azabı müjdelet

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız:[\[157\]](#)

1. İnsanların Mallarını Haksız Yollarla Yiyenler ve Allah'ın Yolundan Alıkoyanlar:

"...doğrusu... insanların mallarını batıl yollarla yerler* buyruğunda yer alan; " Doğrusu yerler" buyruğunun başında "lâm"; veznin-deki fiilin başına (te'kid için) gelmiştir. Bu "lâm"; mazi fiillerin başına girmez. Çünkü, şeklindeki rauzari fiilin başına gelince, fiilin anlamını hale tahsis eder.[\[158\]](#)

(Hahamlar diye meali verilen): Ahbâr, yahudi âlimlerinin adıdır. Rahipler ise hristiyanlar arasında kendilerini ibadete çokça veren, ibadette gayretkeş kimseler demektir.

"Batıl yollarla" da şöyle açıklanmıştır: Bunlar kendilerine tabi olanların mallarından kilise, havra ve buna benzer şeyler adına birtakım vergiler ve miktarı belli ödemeler tahsil ederlerdi. Onlar, bu gibi şeylere harcamalarda bulunmanın şeriatın bir parçası ve yüce Allah'a yakınlaştıracı bir iş olduğu vehmini veriyorlardı. Oysa, bu arada onlar bu malları kendilerine alıkoyarlardı. Selman-ı Farisî'nin hazinesini (ölümünden sonra) çıkartmış olduğu rahibe dair anlattıkları buna örnektir. Hz. Selman'ın bu anlattıklarını İbn İshak, "Siyerimde nakletmektedir."[\[159\]](#)

Bir diğer görüşe göre rahipler ve hahamlar kendilerine uyanların gelirlerinden ve mallarından, dini korumak ve şeriatın gereklerini yerine getirmek adt altında birtakım vergiler tahsil ederlerdi. Bir başka görüşe göre -bugün pekçok yönetici ve hakim de yaptığı gibi- insanlar arasında hüküm verirken rüşvet aldıkları kastedilmektedir. Esasen "batıl yollarla" İfadesi bütün bu hususları ihtiva etmektedir.

"Ve Allah yolundan alıkoyarlar." Yani, kendi dinlerine mensup olan kimselerin İslâm dinine girmelerine, Muhammed (sav)'a tabi olmalarına engel olurlar.[\[160\]](#)

2. Yığıp Biriktirmenin (Kem) Mahiyeti:

"Altın ve gümüş'ii yığıp biriktiren...lere gelince" buyruğunda geçen (ye yığıp biriktirmek anlamına gelen) kenz: Sözlükte altın ve gümüşe has olmamak üzere yığıp biriktirmek, toplamak anlamına gelir. Nitekim Hz. Peygamber de şöyle buyurmaktadır: "Ben size, kişinin alıp saklayacağı (kenz yapacağı) en hayırlı

şeyi bildireyim mi? O, salih kadındır."[\[161\]](#) Burada; "kişinin kendisine katacağı ve yanında alıkoyacağı" manasınadır. Şair de der ki;

"Bütün hazineden azık dîye bir şey vermedi. Birkaç iplik ve eski püskü kumaş dışında." Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ben onların aç olanlarına yanımda buğday yığını bulunuyorken (kenz edilmişken) Onlara ak günlük bitkisinin ununu dahi yedirecek olursam bir hayır görmeyeyim."

Şair burada şunu görmek istiyor: Kendisi misafir olarak konakladığı bir kavim ona bu ak günlük denen bitki ununu ikram etmişlerdi. Aynı kimseler ona misafir olunca, yukarda geçen beyitini söyledi.

(Âyet-i kerime) özel olarak altın ve gümüşün anılmasına sebep, diğer mallardan farklı olarak görünmeyen ve muttali olunmayan mallar olduğundan dolaydır.

Taberi der ki: Kenz, üst üste yığılıp toplanmış herşey demektir. İster yerin altında olsun, ister üstünde olsun farketmez. Altına, (gitmek) kökünden türeyen: Zeheb denilmesinin sebebi, geçip gitmesinden dolaydır. Gümüş'e (ayrılıp dağılan anlamındaki fiil kökünden gelen) Ftdda denilmesinin sebebi ise, birbirinden ayrılıp dağılmasıdır. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruklarında da aynı kökten gelen fiiller kullanılmıştır: "Ona doğru dağıldılar" (elCuma, 62/11); " Elbette onlarda etrafından dağılırlardı." (Âl-i İmran, 3/159) Bu anlamdaki açıklamalar daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde (az önce değinilen âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.[\[162\]](#)

3. Altın ve Gümüşü Yığanlarla Kastedilenler:

Aslıabı-ı Kiram, bu âyet-i kerime ile kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Muaviye, bu âyet ile kastedilenlerin kitab ehli olduğu görüşündedir. el-Hasan da bu kanaattedir. Çünkü yüce Allah'ın: "Altın ve gümüşü yığıp biriktirenler" buyruğu: "Doğrusu hahamların ve rahiplerin bir çoğu İnsanların mallarını batıl yollarla yerler" buyruğundan sonra zikredilmiştir.

Ebu Zer ve başkaları ise şöyle demektedir: Bu âyet-i kerime ile maksat hem kitap ehlidir, hem de onlar gibi olan onların dışındaki müslümanlardır.

Doğrusu olan da budur. Çünkü özel olarak kitab ehlini kastetseydi sadece; Ve yığar ve biriktirirler der, ayrıca bundan önce; -lar, ler demezdi. Burada yüce Allah bu şekilde cümle başına getirdiğine göre cümlelerin cümleye atıf olduğunu beyan eden bir başka hususu açıklamaya başlamış olmaktadır. Buna göre "altın ve gümüşü yığıp biriktirenler" anlamındaki ifade yeni bir cümledir ve mübtedâ

olarak merfu'dur.

es-Süddî der ki: Bununla yüce Allah ehl-i kıbleyi kastetmektedir. İşte bunlar bu husustaki üç görüştür.

Ashab-ı kiramın kabul ettikleri görüşe göre, onlar kâfirlerin şeriatın fer'î hükümlerine de muhatap oldukları kanaatinde idiler. Buhârî, Zeyd b. Ve-hb'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: (Medine yakınlarında bir yer olan) Rebeze'den geçtim. Ebu Zer ile karşılaştım. Ona; Seni buraya gelip konaklamaya iten ne? diye sordum, şöyle dedi: Ben Şam'da bulunuyordum. Ben ile Muâviye "Altın ve gümüşü yığıp biriktiren ve onları Allah yolunda Lnfak etmeyenlere gelince" buyruğu hakkında görüş aynhğına düştük. Muaviye: Bu kitab ehli hakkında inmiştir dedi. Ben: Hem bizim hem onlar hakkında inmiştir dedim. Bu hususta benimle onun arasında (bazı) tatsızlıklar ortaya çıktı. Osman'a mektup yazarak beni şikayet etti. Osman da bana: Medine'ye gel diye mektup yazdı. Medine'ye geldim. İnsanlar bundan önce adeta beni hiç görmemişler gibi etrafımda çokça toplandı. Bundan Osman'a söz edince o, istersen bir kenara çekilebilir, Medine'ye yakın bir yerde yerleşebilirsin, dedi. İşte beni buraya gelip konaklamaya iten sebep budur. Ve eğer bana Habeşli birisi emir tayin edilecek olsa dahi elbette dinler ve itaat [\[163\]](#)ederim.[\[164\]](#)

4. Altın ve Gümüşün Zekâtı:

İbn Huveyzimendad der ki: Bu âyet-i kerime ayn (nakit olmayan külçe) altın ve gümüşün zekâtını ihtiva etmektedir. Bunlarda zekâtın vacib olması için hür olmak, müslüman olmak, havi (nisab üzerinden sene geçmiş olmak) ve borçlar çıktıktan sonra nisab miktarını bulmak şeklinde dört şart aranır.

Nisab ya ikiyüz dirhem yahut yirmi dinardır. Yahut da bunlardan birisinin nisabı diğerinden tamamlanabilir. O takdirde de her birinden kırkta bir (.rubu'i-uşr) zekât verir. Hür olmayı da şart koşmamızın sebebi, kölenin mülkiyetinin nakıs olmasından dolayıdır.

Müslüman olmanın şart olduğunu söylememize gelince, zekâtın bir temizlik olmasından dolayıdır. Kâfir İse (kâfir olarak) temizlenmez.

Ayrıca yüce Allah da: "Namazı kûm zekâtı verin" (el-Bakara, 2/43) diye buyurmaktadır. Bununla da namaz kılma emrine muhatap olan kimseler zekât verme emrine muhatap alınmıştır.

Sene geçmesi (havi) şartına gelince, Peygamber (sav)'ın: "Üzerinden bir sene geçmedikçe hiçbir malda zekât yoktur"[\[165\]](#) diye buyurmuş olmasından ötürüdür.

Nisabın şart olarak tesbit edilmesinin sebebine gelince, Peygamber (sav)'ın: "İkiyüz dirhemden daha azında zekât yoktur, yirmi dinardan daha a2ında zekât yoktur"[166] diye buyurmuş olmasıdır.

Senenin başında nisabın tam olması yeterli olmayıp, sene sonunda da nisabın bulunması gözönünde bulundurulur. Çünkü fukahâ, karın da asıl mal hükmünde olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Ayrıca bir kimsenin ikiyüz dirhemi bulunup da onlarla ticaret yapar, sene sonunda bin dirheme ulaşacak olursa o, bin dirhemden zekâtını öder. Ayrıca elde ettiği kârın başladığı tarihten itibaren yeni bir yıl hesabına girmez. Durum böyle olduğuna göre, kârın hükmü de (ana sermayenin hükmünden) farklı olmaz. Bu kâr ister nisab miktarı olan bir sermayeden elde edilmiş olsun, ister nisabdan daha aşağı bir miktardan elde edilmiş olsun fark etmez.

Yine fukahâ, bir kimsenin (kırk koyunu bulunup da) sene başında koyunlar yavru lamaya başladıktan sonra birisi müstesna anneler öldüğü halde, eğer kuzular nisabı tamamlayabiliyor iseler bunların zekâtının verileceğini ittifakla kabul etmişlerdir.[167]

5. Zekatı Verilen Mala Kem Denilebilir mi:

İlim adamları, zekâtı eda edilen mala kenz denilip denilmeyeceği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bir grup denilir demişlerdir. Bu görüşü, Ebu'd-Duhâ, Ca'de b. Hubeyre'den, o, Ali (r,a)'dan rivayet etmiştir. Hz. Ali söyle den Dört bin ve daha aşağısı (ihtiyaç olan) nafakadır. Bundan yukarısı ise zekâtı ödenmiş olsa dahi bir kenzdir. Ancak, Hz. Ali'den bu rivayet sahih değildir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: İster kendisinden ister bir başka maldan zekâtım ödemiş olduğun her bir şey kenz değildir. İbn Ömer der ki: Zekâtı verilen şey, yedi kat yerin dibinde olsa dahi kenz sayılmaz. Zekâtı ödenmeyen bir şey ise, yerin üstünde dahi olsa kenzdir. Benzer bir ifade Ca-bir'den de rivayet edilmiştir, sahih otan görüş budur.

Buhârî de Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Allah bir kimseye bir mal verip de onun zekâtını ödemeyecek olursa, kıyamet günü o mal kendisine gözleri üzerinde iki siyah ben bulunan çıplak başlı bir ejderha suretinde gösterilir ve bu ejderha onun boynuna dolanır. Sonra onu iki çenesiyle yakalar, sonra da: Ben senin malınım, ben senin hazinenim, der. Daha sonra da (Hz, Peygamber): "Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği şeylerde cimrilik gösterenler... sanmasınlar" İÂl-i İm-ran, 3/180) âyetini okudu.[168]

Yine Buhârî'de Ebu Zer'den şöyle dediği nakledilmektedir: Ben, onun - Peygamber (sav)'ı kastediyor- yanma vardım, şöyie buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim -ya da kendisinden başka ilah olmayan hakkı için dedi, yahut da yemin ettiği şekilde yemin ettikten sonra (şöyie buyurdu)-: Herhangi bir kimsenin (zekâtı ve vermesi gereken) develeri yahut ineği, ya da koyunu bulunur da bunların hakkını ödemeyecek olursa, mutlaka bunlar kıyamet günü olabildiğince büyük ve olabildiğince semiz olarak getirilir ve bu hayvanlar onu ayaklarıyla çiğner, boynuzlarıylı toslar. Onların sonuncuları da geçip gittikten sonra tekrar birincileri ona geri getirilir. Ve bu, insaniar arasında hükmedilinceye kadar böylece devam eder."[\[169\]](#)

İşte bu iki hadisin de hitab delili, söylediğimizin doğruluğuna delâlet etmektedir. İbn Ömer de Buhârî'nin Sahih'inde bu manayı açıkça ifade etmiştir. Bir bedevi Arap ona: Bana yüce Allah'ın: "Altın ve gümüşü yığıp biriktirenlere..." buyruğu hakkında haber ver deyince, İbn Ömer şöyle der: Her kim bunları yığıp biriktirir ve zekâtını ödemeyecek olursa vay onun haline! Bu husus, zekât emri indirilmeden Önce idi. Zekât emri indirildikten sonra Allah zekâtı mallar için bir temizleme aracı kıldı.[\[170\]](#)

Kenzin, ihtiyaçtan arta kalan olduğu da söylenmiştir, bu görüş de Ebu Zer'den rivayet edilmiştir. Onun görüşü olarak nakledilen hususlardan birisi budur ve bu onun, işi oldukça sıkı tutan görüşlerinden birisi olup tek başına benimsediği görüşler arasında yer alır. Allah ondan razı olsun.

Derim ki: Bu hususta Ebu Zer'den rivayet edilen görüşlerin toplamı bu âyet-i kerimenin ihtiyacın ileri derecede olduğu, muhacirlerin zayıf, Rasûlul-lah (sav)'ın da onlara yardım elini uzatarak ihtiyaçlarını yeteri kadar karşılamak imkânını bulamadığı, beytülmalde ihtiyaçlarını karşılayacak kadar malın olmadığı, sıkıntılı kıtlık yıllarının ardı arkasına üzerlerine hücum ettiği zamanlardaki durumu dile getiriyor olabilir. İşte bu durumda ihtiyaçları dışındaki malları alıkoymaları yasaklandı. Böyle bir zamanda ise altın ve gümüşün saklanması caiz değildir. Yüce Allalı, müslümanlara fetihleri müyesser kılıp, onlara maddi imkânlar açısından genişlik verince, Hz. Peygamber ikiyüz dirhemde beş dirhem, yirmi dinarda yarım dinarın zekât olarak verilmesini emretti, hepsinin verilmesini emretmedi. Bu hususta da matın nernâ bulabileceği süreyi nazarı itibara aldı. Böylelikle Hz. Peygamber bu hususta gerekli beyanı yapmış oldu.

Kenz'in, esirin kurtarılması, açın yedirilmesi ve benzeri haklar gibi arizî hakları ödenmeyen mal olduğu da söylenmiştir. Kenz, sözlükte altın ve gümüş türünden toplanan şeylerdir. Onların dışında kalan mallar ise kıyasen onlara hamledilir

diye de açıklanmıştır. Bir diğer açıklamaya göre süs eşyası olmamak şartıyla toplanan altın ve gümüşe denilir. Çünkü süs eşyasının edinilmesinde izin vardır ve bunda hak (zekât) yoktur.-Doğrusu ise bizim baş tarafta yaptığımız açıklamalardır ve sözlükte de şer'an de bütün bunlara kenz adının verileceğidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[171\]](#)

6. Süs Eşyasının Zekâtı:

İlim adamları süs eşyasının zekâtı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malik, arkadaşları, Ahmed, İslak, Ebu Sevr ve Ebu Ubeyd, süs eşyasında zekât olmadığı görüşündedirler. Irakta bulunduğu sırada Şafîî de bu görüşteydi. Fakat daha sonra Mısır'a geldiğinde bu konuda hüküm vermekten kaçınarak: Bu hususta Allah'tan istiharede bulunacağım, demişti.

es-Sevrî, Ebu Hanife, arkadaşları ve el-Evzaî derler ki: Bütün bunlarda zekât vardır. Birinci görüşün sahipleri şu sözleriyle delil getirirler: Ticaret mallarında nema maksadı zekâtın farz olmasına sebeptir. Yoksa mal olarak bunlar zekâtın farz kılınmasına konu değildir. Altın ve gümüşün, süs eşyası ve ticaret maksadıyla değil de kişinin kendisi için alıp saklaması altın ve gümüşteki nema kastını ortadan kaldırır ve bu da zekâtı düşürür.

Ebu Hanite ise, altın ve gümüşte zekâtın farz olduğunu belirten umumî lafızları delil göstererek, süs eşyası olarak kullanılması ile başka türlü kullanılması arasında fark gözetmemiştir,

el-Leys b, Sa'd ise bu hususta ayırım gözeterek bu yolla zekâtтан kaçmak kastıyla süs eşyası olarak yapılan altın ve gümüşün zekâtının ödenmesini farz kabul etmiş, süs eşyası olarak fiilen ve başkasına da ariyet olarak verilenlerin zekâtının verilmeyeceğini kabul etmiştir.

Maliki mezhebinde süs eşyası ile ilgili etraflı açıklamalar vardır, bu husustaki açıklamalar furu'a (fıkıha) dair kitaplarda yer almaktadır.[\[172\]](#)

7. Maldan da Hayırlı Olanlar:

Ebû Dâvûd, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: Şu: "Altın ve gümüşü yığıp biriktirenler..." âyeti nazil olunca, müslümanlara ağır geldi, Ömer, bu sıkıntınızı ben gidereceğim, diyerek kalkıp gitti. Ey Allah'ın Peygamberi dedi, bu âyet-i kerime Cnin ihtiva ettiği hüküm) ashabına ağır geldi. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Şüphesiz Allah, zekâtı ancak mallarınızın geri kalan bölümleri temizlensin, diye farz kılmıştır. Mirası da mallarınız sizden sonrakilere kalsın

diye farz kılmıştır. Bunun üzerine Ömer tekbir getirdi. Daha sonra Rasûlullah (sav) ona şöyle buyurdu: "Sana kişinin alıkoyacağı en hayırlı şeyin ne olduğunu haber vereyim mi? O, salih bir kadındır. Ona baktığı vakit onu sürura garkeder. Ona emrederse kendisine itaat eder. Yanında bulunmazsa onun namusunu korur," [173]

Tirmizî ve başkalarının da Sevban'dan rivayetine göre Rasûlullah (sav)'ın ashabı (kendi aralarında) şöyle dediler: Yüce Aflah altını ve gümüşü yermiş bulunuyor. Hangi malın hayırlı olduğunu bîlsek de onu kazanıp edinsek. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: Sizin için Rasûlullah (sav)'a ben sorayım dedi ve sordu. Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "Zikreden bir dil, şükreden bir kalp ve kişiye dini hususunda yardımcı olan bir zevce," Tirmizî dedi ki: Bu, hasen bir [174]hadistir. [175]

8. Allak Yolunda İnfak Edilmeyen:

"Ve onları Allah yolunda infak etmeyenlere..." buyruğunda (kullanılan zamir tekil olup) o ikisini infak etmeyenler diye buyurulmaması ile ilgili olarak altı türlü cevap verilmiştir:

1- İbnü'l-Enbarî der ki: Yüce Allah bu buyrukta tekil zamir kullanmakla, daha çok kullanılan ve daha genel bir şekilde tedavülde bulunan gümüşü kastetmektedir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda da zamir böyledir: "Sabır ile ve namazla yardım isteyin. Muhakki O... pek büyüktür." (el-Bakara, 2/45) Burada zamir namaza aittir. Çünkü namaz daha umumîdir. Yüce Allah'ın: "Onlar bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman seni ayakta bırakıp ona doğru yöneldiler." (el-Cuma, 62/14.) Burada da zamir, daha önemli olduğundan dolayı ticarete aittir ve eğlenceye zamir gönderilmemiştir. Birçok müfessir bu görüştedir. Bazıları ise bu görüşü kabul etmeyerek şöyle der: Bu âyet-i kerime buna benzememektedir. Çünkü burdaki "veya" ticareti eğlenceden ayırmış bulunmaktadır. Dolayısıyla sonradan geien zaminin bunlardan birisine raci olması güzel düşmektedir.

2- Birinci görüşün tam aksi kanaat. O da "ve onu infak etmeyenler" anlamındaki buyrukta yer alan zaminin altına gitmesi, ikincisinin de ona atfedilmiş olması şeklindedir. "Altın" anlamındaki kelimeyi Araplar müennes olarak kullanır ve;" O kırmızı altındır," derler. Araplar müzekker olarak kullandığı gibi, müennes olarak kullanmaları daha yaygındır.

3- Zamir, kenze aittir görüşü,

4- Zamir, biriktirilip yığılan mallara aittir görüşü,

5- Zamirin zekâta ait olduğunu kabul eden görüş. Buna göre ifadenin takdirî anlamı: Ve yığıp biriktirdikleri malların zekâtını vermeyenler, şeklinde olur.

6- Mana anlaşıldığı takdirde diğerine zamir gönderilmeksizin bunların yalnızca bir tanesine ait olan zamirle yetinildiğine dair görüş. Arapların konuşmasında bu şekilde kullanım pek çoktur. Sibeveyh, (buna örnek olmak üzere) şu beyiti nakletmektedir:

"Biz, yanımızda bulunan aen de yanında bulunan razısın Görüş(lerimiz ise) farklı farklıdır." Burada görüldüğü gibi "razıyız" dememiştir. Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Benim de babamın da uzak olduğum bir hususta bana iftirada bulundu. O bana (anlaşmazlığımıza konu olan) kuyudan dolayı iftira etti." Burada şair, "ikimizin uzak olduğu" demiş ve tekil kullanmakla yetinmiştir. Hassan b. Sabit (r.a)'ın şu beyiti de bu türdendir:

"Şüphesiz ki delikanlılık çağı ile siyah saçlıların Yerini bir başkası (ağırbaşlılık) tutmadıkça^[176] delilik olur." Görüldüğü gibi şair burada Fiili İkisinin yerini,, tutmadıkça şeklinde^[177] tesniye olarak kullanmamıştır.^[178]

9. Mal Biriktirmeden Masiyet Uğrunda Malını Harcayan Kimsenin Hükümü:

Malını yığıp biriktirmemekle birlikte Allah yolunda intak etmeyerek masiyetler uğrunda harcayan kimsenin azap tehdidi bakımından hükmü, biriktirip Allah yolunda infak etmeyenin hükmü gibi midir diye sorulacak olursa, sorana şöyle cevap verilir:

Böylesinin tehdidi daha ağırdır. Çünkü malını masiyet yolunda saçıp savuran bir kimse bu yolda harcaması bîr de o haramı işlemesi bakımından iki cihetten isyan etmiş olur. İçki satın alıp içmek gibi. Eğer işlediği masiyet kendisini aşır başkasına da zarar veriyorsa, birçok yönden isyan olur. Bir müslümanın öldürülmesi, yahut malının alınması ve bunun dışında herhangi bir yolla zulme uğramasına yardımcı olmak gibi. Malını yığıp biriktiren ise iki bakımdan Allah'a isyan eder. Bunların biri zekâtı vermemek, diğeri ise malını alıkoymaktan ibarettir. Kimi zaman sadece malın alıkonulması bile nazarı itibara alınabilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.^[179]

10. Malını Allah Yolunda İnfak Etmeyenlerin Cezası:

"... Onlara acıklı bir azabı müjdele" buyruğunun anlamı daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Peygamber (sav) da bu azabı şu hadisiyle açıklamaktadır: "Mallarını biriktirenlere böğürlerinden çıkacak şekilde sırtlarının dağlanacağı, alınlarından da çıkacak şekilde kafalarının arka taraflarının da dağlanacağı müjdesini ver." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Bunu, Ebu Zer şöylece rivayet etmektedir: "Mal yığıp biriktirenlere, onlardan herhangi birisinin memesi ucuna konulup ve sonunda omuzlarının başından çıkacak, yine onlardan herhangi birisinin omuzlan başına konulup da nihayet memelerinin ucundan çıkacak ve bunun sonunda kişiyi alabildiğine sarsacak cehennem ateşinde kızdırılmış taşların müjdesini ver..."[180]

İlim adamlarımız derler ki: Kızdırılmış taşların meme ucundan girip omuz başlarından çıkması, onun kalbini ve içini de azaplandırmak içindir. Çünkü o, dünyada iken çok maldan dolayı seviç ve neşe ile dolup taşmıştı. Âhirette de buna karşılık keder ve azap ile cezalandırılacaktır.[181]

11. Asıl Tehdit, Allah Yolunda Malın İnfak Edilmemesine Yöneliktir:

İlim adamlarımız derler ki: Âyetin zahiri malını yığıp biriktirmekle birlikte Allah yolunda infak etmeyenin tehdidi ile ilgilidir. Ve bu infak etmemek farz olan infakı da onun dışındaki infakları da kapsar. Şu kadar var ki, yığıp biriktirme niteliğinin nazarı itibara alınmaması gerekir. Çünkü malını yığıp biriktirmemekle birlikte Allah yolunda infakı engelleyen de böyle olması kaçınılmazdır. Şu kadar var ki, malını yerin altında saklayıp gizleyen kimse, örfe farz olan infakları engelleyen kimse olduğundan dolayı, burada da tehdit Özellikle böylesine yöneltilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[182]

35. O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak, o kimselerin alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla dağlanacak. "İşte bu, kendiniz İçin toplayıp sakladıklarınız. Öyleyse sakladığınız şeyleri(n acısını) tadın" (denecek).

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:[183]

1. Cezalandırmanın Sebebi:

"O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak" buyruğundaki; "O gün," zarftır. İfade, bunların kızdırılacağı günde onlara azab edilecek takdirindedir. Bunun: "Bunların kızdırılacağı o gün ile onları müjdele" takdirinde olması doğru

değildir. Çünkü müjde o sırada olmayacaktır.

" Ateşte demiri kızdırdım," yani "onu kızdırmak kastıyla ateş yaktım" denilir. Ancak, "Onu (demiri) kızdırdım" tabiri kullanılmaz, "Üzerine (ateşi) kızdırdım" da denilmez. Burada; Bunlar ('kızdırılacak) denilmektedir. Çünkü, harf-i cerri, "kızdırmak" anlamının sılası kabul edilmiştir. da ateş yakıp kızdırmak demektir. Yani, bunların üzerine ateş yakılacak ve bu yakılan şeylerle onlar dağlanacak-ı ardır, demektir.

"Dağlamak;" kızgın demiri ve ateşi deri yanına kadar organa yapıştırmak demektir. İse, "alın" anlamına gelen;ın çoğuludur. Alın kaşların üzerinden başın tepesi (nasiye) nin başlangıcına kadar olan yerin adıdır. "(Filanın karşısına onunla çıktım ve alına onu vurdum," manalarına gelir.

"Böğürler" anlamındaki kelimesi de; kelimesinin çoğuludur. Dağlamanın yüzde yapılması daha yaygın ve daha çirkindir. Ancak böğürde yapılan dağlama, daha ızdırıp verici ve daha ağrıttıcıdır. Bundan dolayı diğer dağlanacak organlar arasında özellikle bunları sözkonusu etmiştir.

Su filere mensup ilim adamları derler ki: Bunlar, mal ve mevki talebinde bulundukları için Allah yüzlerini hakir düşürecektir. Kendileriyle oturup kalkan fakirlere yüzlerini ve yanlarını çevirdikleri için de böğürleri dağlanacaktır. Mallarına güvenip dayanarak sırtlarını onlara dayadıklarından dolayı da sırtları dağlanacaktır.

Zahid ilim adamları da şöyle demişlerdir: Özellikle bu organların söz konusu edilmesi, zenginin fakiri gördüğü vakit kaşlarını çatıp yüzünü ekşitmesinden dolayıdır. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Yezid beni görmezlikten geliyor.

Gözlerini bana karşı çatıp kapatmış gibidir.

O bir birbirine çatılan gözlerinin arası açılmasın

Ve benimle karşılaştığın her seferinde burnun yere sürtülsün."

Fakir, böyle bir zenginden bir şey istedi mi, ona yanını döner, daha çok isteyecek olur da ısrar edecek olursa, sırtını döner. İşte yüce Allah masiye-tin durumuna göre cezayı da tesbit etmiştir.[\[184\]](#)

2. Dağlamanın Keyfiyeti:

Yığıp biriktirilen mallarla dağlamanın keyfiyeti ile ilgili rivayetlerde farklı açıklamalar bulunmaktadır. Müslim'in Sahih'inde Ebu Zer'den naklettiğimiz rivayete göre orada taşların kızdırılacağı sözkonusu edilmişti.[\[185\]](#) Yine Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadiste Rasûlullah (sav)'ın

şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Altın ve gümüş sahibi olup da ondan hakkını ödemeyen her bir kimse mutlaka kıyamet günü olduğunda ona ateşte kızdırılmış büyük madeni parçalar getirilir, cehennem ateşinde bu parçalar kızdırılır ve bunlarla böğrü, alını ve sırtı dağlanır. Soğudukça bunlar tekrar kızdırılır ve bu, süresi elli bin yıl kadar olan bir günde kullar arasında hüküm verilinceye ve cennete mi, yoksa cehennem ateşine mi gideceğini görünceye kadar devam eder..."[186]

Buhârî'de de önceden geçtiği gibi, böyle bir kimsenin biriktirip yığıldığı malları ona bir ejderha halinde gösterilecektir.[187] Sahih'in dışındaki kitaplarda ise Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Kimin malı olup da zekâtını ödemeyecek olursa, kıyamet gününde o malı başı tüysüz bir ejderha halinde boynuna dolandır ve bu ejderha başını sokar.[188]

Derim ki: Bunun değişik yerlerde olması muhtemeldir. Kimi yerde mal o kimseye bir ejderha gibi gösterilir, kimi yerde kızdırılmış demir parçası şeklinde olur, kimi yerde de kızdırılmış taş parçaları olur. Değişen sadece niteliklerdir, fakat hepsinde cisim olmak özelliği ortaktır. Çünkü, ejderha da cisimdir, mal da cisimdir. Bu temsil, Hz. Peygamberin: "Ölüm beyaz bir koç gibi getirilir..."[189] hadisindeki ifadesinden farklı olarak hakikat manasındadır. Çünkü, ölümün koç suretinde görülmesi bir başka haldir. Şanı yüce Allah da dilediğini yapar.

Özellikle ejderhanın söz konusu edilmesi ise, insanların ikinci düşmanının o oluşundan dolayıdır. Yılanların ejderha türü, süvarinin de piyadenin de üzerine giden yılan türüdür. Bu tür, kuyruğu üzerine dikilir, kimi zaman süvarinin yüksekliğine kadar da ulaşır ve genelde bu tür çöllerde bulunur. Bunun iri yılan demek olduğu da söylenmiştir. el-Lihyânî der ki: Bir yılan; denilir. Üç tane olursa (çoğul): denilir, tesniyesi de; şeklinde gelir. Yılanların başları tüysüz olanına "akra" denilir. Çünkü bu gibi yılanların zehirden dolayı başında tüy kalmaz ve beyaz bir renk alırlar.

Muvatta'da ise bu tür ejderhanın iki tane ben gibi noktasının olduğu da söz konusu edilmektedir.[190] "O Yani, çenelerinde köpüğü andıran şişkin iki noktası vardır demektir. Bu da kızması ve çokça konuşması halinde insanın ağzında da görülen bir husustur. Mesela şair Cerir'in kızı Um Ğaylân der ki: Kimi zaman ağzım köpürüp şişinceye kadar babama şiir okuduğum olurdu.[191] Bu, zehiri oldukça fazla yılan misal olarak verilmektedir. İşte mal, bu tür bir hayvan gibi müşahhas olarak gösterilir ve bu mal, sahibine kızıp köpürmüş bir şekilde karşısına çıkar.

İbn Dureyd ise bu kelimeyi (zebîbe kelimesini) gözlerinin üzerinde siyah iki

nokta diye açıklamaktadır. Bir rivayette de: Malı kendisine bir ejderha gibi gösterilir. Bu ejderha onun arkasına takılır, onu kaçmak zorunda bırakır, nihayet elini ona uzatır, erkek devenin ağzıyla çekip koparması gibi hemen onu çiğneyiverir.

İbn Mes'ud da der ki: Allah'a yemin ederim Allah, mal yığıp biriktirmesi sebebiyle herhangi bir kimseyi azaplandırken bir dirhem bir dirheme, bir dinar bir dinara geçecek şekilde azaplandırmaz. Aksine, herbir dirhem ve her-bir dinar başlı başına üzerinde konuluncaya kadar derisi genişletilir.

Böyle bir azap, -hadislerde de vârid olduğu gibi- kâfir hakkında sözko-nusudur, mü'min hakkında değildir. Doğrusunu da en iyi bilen Allah'tır.[\[192\]](#)

3. Zekâtı Ödenen Mal:

Taberî, Ebu Uname el-BahüTye ulaşan bir senedle şöyle dediğini nakletmektedir: Suffa ehlinde bir kişi vefat etti, onun elbisesinde bir dinar bulundu. Rasûlullah (.sav) da: "Bu bir dağlamadır" diye buyurdu. Daha sonra bir diğeri öldü, onun iki dinarı bulundu. Rasûlullah (sav) da: "Bu da iki dağlamadır" diye buyurdu. [\[193\]](#) Bunun böyle olmasının sebebi ise, bu iki zatın ya yanlarında altın bulunmakla birlikte sadaka ile geçinmelerinden dolayıdır, yahut da böyle bir hüküm İslam'ın ilk dönemlerinde idi. Daha sonra şeriat, hakkının eda edilmesi ile birlikte malın ahkonulabileceği hükmünü getirdi. Eğer malın alıkonulması yasak olsaydı, hakkının yerine getirilmesi için tamamını ödemek gerekecekti. Oysa ümmet arasında böyle bir hükmü öngören hiçbir kimse yoktur. Zaten ashabı kiramın -Allah hepsinden razı olsun- durumu ve onların mal sahibi olmaları bu konuda yeterli bir gerekçedir. Ebu Zer'den nakledilen yaklaşıma gelince, bu onun özel bir mezhebi (görüşü)dür. -Allah ondan razı olsun-.

Musa b. Ubeyde, İmran b. Ebi Enes'den, o, Malik b. Evs b. el-Hadesan'dan, o, Ebu Zer'den, o da Rasûlullah (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Herkim bir alacaklısı için hazırlamadığı halde ve Allah yolunda da in-fak etmeyecek olursa, bir dinar yahut bir dirhem yahut külçe altın ya da gümüş toplayacak olursa, şüphesiz ki o, kıyamet gününde kendisi ile dağlanacağı bir biriktirme (kenz)dir." [\[194\]](#)

Derim ki: Bu, Ebu Zer'e yakışan ve görüş olarak ifade etmesi ona uygun düşen bir husustur. İhtiyaçtan arta kalan ise, eğer Allah yolunda harcamak üzere hazırlanmış ise ona kenz denilmez. Ebu Uname de der ki: Herkim geriye beyaz (gümüş) yahut sarı (altın) bırakacak olursa, ister günahı bağışlanmış olsun ister bağışlanmamış olsun onlarla dağla nacaktır. Şunu bilin ki, rauhakkak kılıcın süsü de bu kabildendir.

Sevban'ın rivayetine göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmaktadır: "Bir kimse yanında kırmızı (altın.) yahut beyaz (gümüş) bulunduğu halde ölecek olursa, mutlaka Allah herbir kırata mukabil onun yerine kendisi ile tepeden tırnağına kadar dağlanacağı büyük demir parçaları yaratır. Bundan sonra İse, ona ya mağfiret olunur, yahut azap edilir." [\[195\]](#)

Derim ki: Bu ise, bundan önce bu âyet-i kerime ile ilgili olarak yaptığımız açıklamaların da delaleti ile zekâtı ödenmeyen mallar hakkında kabul edilir. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Yanında zekâtlarını ödemediği kırmızı yahut beyaz varsa... Yine Ebu Hureyre (r.a)'dan gelen şu rivayet de böyledir:

"Her kim onbîn (dirhem) bırakacak olur ise, kıyamet gününde bunların sahibinin kendileriyle azaplanacağı büyük demir parçaları haline getirilirler..." Bu ise - konu ile ilgili hadisler arasında çelişki olmaması için- zekâtı ödenmeyecek olursa kaydıyla anlaşılmalıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[196\]](#)

4. Yığıp Biriktirmenin Cezası Çekilecektir:

"İşte bu, kendiniz için toplayıp sakladıklarınız." Yani onlara, işte bu, kendiniz için saklayıp topladıklarınızda, denilecektir anlamındadır ve burada "denilecektir" fiili hazfedilmiştir. "Öyleyse »akladığınız şeyleri" saklayageldiğiniz şeylerin azabını "tadın."[\[197\]](#)

36. Gerçekten Allah yanında gökleri ve yeri yarattığı günden beri ayların sayısı Allah'ın Kitabında onikidir. Onlardan dördü haram aylardır. İşte en doğru din budur. O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyiniz. Bununla beraber müşrikler sizinle nasıl topluca savaşılırsa siz de onlarla topluca savaşın. Bilin ki Allah, sakınanlarla beraberdir.

Yüce Allah'ın bu buyruğunun: "Gerçekten Allah yanında gökleri ve yeri yarattığı günden beri ayların sayısı Allah'ın Kitabında onikidir. Onlardan dördü haram aylardır. İşte en doğru din budur. O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyiniz" bölümü ile ilgili açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız.[\[198\]](#)

1. Allah Nezinde ve Allah'ın Kitabında Ayların Sayısı:

"Gerçekten... ayların sayısı" anlamındaki buyrukta yer alan "aylar" anlamını veren; kelimesi, kelimesinin çoğuludur. Bir kimse kardeşine; " Aylar boyunca seninle konuşmayacağım" deyip, bu hususta yemin ederse, bir sene boyunca onunla konuşmamalıdır. Kimi itim adamı bunu böyle açıklamıştır. Ebediyyen onunla konuşamayacağı da söylenmiştir.

İbnü'l-Arabî der ki: Benim görüşüme göre eğer belli bir niyeti yoksa, bu şekildeki yemini üç ay süreyle konuşmamasını gerektirir. Çünkü, çoğulu şeklînde gelen veveznindeki kelimelerin de tekili olduğu kiplerde asgari çoğul miktarı üçtür.

"Allah yanında" ise, Allah'ın hükmü gereğince ve Levh-i Mahfuz'da yazdığına göre "Oniki aydır." Burada "oniki" anlamına gelen kelimenin benzeri sayılardan farklı olarak i'rabk gelmesi, bunda i'raba delâlet eden harfin bulunmasıdır. "On"

anlamındaki; kelimesini genel olarak kıraat âlimleri "ayn" ve "sin" harflerini üstün okumakla birlikte, Ebu Cafer bu kelimeyi "şin" harfini sakın olarak okumuştur.

"Allah'ın Kitabında" buyruğu ile kastedilen ise Levh-i Mahfuz'dur. "Allah'ın yanında" diye buyrulduktan sonra bunun tekrar edilmesi ise, pek çok şeyin "Allah'ın yanında" olmakla nitelendirilmesi ile birlikte bunların "Allah'ın Kitabında yazılı" olduklarının söylenemeyişinden dolayıdır. Yüce Allah'ın: "Muhakkak saatin ilmi Allah'ın yanındadır" (Lukman, 31/34) buyruğu gibi.[\[199\]](#)

2. Göklerin ve Yerin Yaratılışı ile Zaman:

"Gökleri ve yeri yarattığı günden beri" diye buyurması, O'nun kaza ve kaderinin bundan önce olduğunu beyan etmek ve şanı yüce Allah'ın bu ayları vaz edip gökleri ve yeri yarattığı günde bunları tertip ettiği şekil Ü2ere onlara isimlerini verdiğini, bunu da indirmiş olduğu kitaplarında peygamberlerine indirdiği vahiylerde bildirdiğini beyan etmek içindir. İşte yüce Allah'ın: "Gerçekten Allah yanında... ayların sayısı... onikidir" buyruğunun anlamı budur. Bu ayların hükmü önceki gibi kalıcıdır. Müşriklerin bu ayların isimlerini değiştirmeleri, ve bazılarını ismen öne geçirmeleri bunların gerçek sıralarını değiştirmemiştir. Çünkü bundan maksat, bu hususta yüce Allah'ın emrine uymak ve cahiliye dönemi insanların uyguladıkları ayların isimlerini, takdim ve tehirlerini reddetmektir. Onların düzenledikleri şekle göre isimlere bağlı gördükleri hükümleri kabul etmemektir. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber Veda Haccındaki hutbesinde ileride açıklanacağı üzere şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar! Şüphesiz ki zaman artık Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü haline dönmüş bulunmaktadır."[\[200\]](#) Cahiliyye dönemi insanların Muharrem ayını Saf er, Safer ayını da Muharrem yapmaları, yüce Allah'ın asıl nitelediği şekli değiştirebilecek bir özellikte değildir.

"Gönde" kelimesinde amel eden; Allah'ın Kitabında" ifadesindeki mastardır. Bununla da yüce Allah "kitaplar" kelimesinin tekilini kastetmiyor. Çünkü maddi (ayni.) şeyler (in isimleri) zarflarda amel etmez. İfadenin takdiri ise şöyledir: "Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günde yazdıklarında..." Sayı anlamına gelen mastara taalluk etmektedir ve onda amel eden de budur.

" Allah'ın kitabında" buyruğundaki cer harfi, hazfedilmiş bir kelimeye taalluk etmektedir. Bu, aynı zamanda "oniki" anlamındaki ifadenin de sıfatıdır. İfadenin takdiri de şu anlamdadır: Allah'ın Kitabında sayıları tesbit edilmiş yahut yazılmış oniki aydır.

Bu cer harfinin "sayı" anlamındaki kelimeye taalluku caiz değildir. Çünkü o takdirde sıla ile;Gerçekten, muhakkak kelimesinin haberinin sılası ile mevsulü birbirinden ayrılmış olur.[\[201\]](#)

3. İslâm'ın Ahkâmı ve Takvim İlişkisi:

Bu âyet-i kerime ibadet ve diğer ahkâmın -oniki aydan fazla çekmeyen yılların bulunduğu takvimler kullanan Arap olmayanların, Bizanslılar ve Kıpti'lerin kullandıkları aylar değil de- Arapların bildikleri ay ve senelere bağlı olması gerektiğini göstermektedir. Buna sebep ise, Arapların takvimi ile diğerlerinin takvimi arasındaki sayısal farklılıktır. Arap olmayanların takvimlerine göre kimi aylar otuz günden fazla çeker, kimisi otuz günden az çeker. Arabî aylar ise, kimi aylar otuz günden az çekse bile otuz günü aşanları olmaz. Diğer taraftan otuz günden az çekenin de muayyen ve belirli ayları yoktur. Eksiklik ve tamam oluş açısından arabî aylar arasındaki farklılık, ayın burçla rdaki seyrinin farklılığına göre ortaya çıkar.[\[202\]](#)

4. Haram Aylar:

Yüce Allah'ın: "Onlardan dördü haram aylardır* buyruğunda geçen "haram aylar"; Zülkade, Zülhicce, Muharrem ile Cumadelahire ve Şaban arasında yer alan Recep ayıdır. Bu da Mudarlıların Recebi diye bilinir. Ona Mu-darlıların Recebi denilmesinin sebebi ise, Rabia b. Nizar soyundan gelenlerin Ramazan ayını haram ay kabul edip ona Receb demeleri; buna karşılık Mudarlıların bizzat Receb'in kendisini haram ay kabul etmeleri idi. Bundan dolayı Hz. Peygamber de bu hususta: "...Cumade ile Şaban arasındaki Recep..."[\[203\]](#) diye buyurarak, Receb'in adı hususundaki farklılıkları yaptığı açıklama ile ortadan kaldırmış oldu. Araplar, bu ayda mızrak ve oklarının sivri uçlarını çekip çıkardıkları için Receb'e, "münsilü'l esinne" adını da veriyorlardı. Buhârî, Ebu Recâ el-Utaridî'den -kî, adı İmran b. Milhân'dı, bir görüşe göre İmran b. Teym de denilmiştir- şöyle dediğini nakletmektedir: Biz taş tapardık. Taptığımız taşın daha iyi bir taş bulduk mu, onu alır diğerini bıraktık. Şayet taş bulamayacak olursak, bu sefer bir avuç toprağı bir araya getirir, sonra koyunu getirir o toprak üzerine sütünü sağlar, sonra da onun etrafında dolaşırdık. Recep ayı girdi mi biz de (işte") münsilü'l-esinne (dîye bilinen ay) girdi, der ve ucunda sivritilmiş demir bulunan ne kadar mızrak ve ok varsa, demirlerini alır ve onu bir tarafa

[\[204\]](#)atardık.[\[205\]](#)

5. Dosdoğru Din:

"İşte en doğru din budur" Yani, doğru hesap ve tam eksiksiz sayı budur. Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'tan: "İşte en doğru din" ifadesinin, en doğru hüküm, anlamına geldiğini rivayet etmektedir. Mukatil ise işte hak ve gerçek budur diye açıklamıştır. İbn Atiyye der ki: Kanaatimce daha doğru olan buradaki "din" kelimesinin en meşhur ve yaygın anlamıyla kullanılmış olduğudur. Yani işte en doğru şariat ve itaat şekli budur, dernektir.

"En doğru" kelimesi gelen dimdik ayakta duran ve dosdoğru olan anlamındadır. Bu da; Efendi kelimesinin; kipinden gelmesi gibidir ki, bunun aslı; şeklindedir. (Vav ya'ya kalbedi-lerek.ya şeddeli olmuştur).[\[206\]](#)

6. Haram Aylara Riâyet Etmek:

"O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyiniz" ifadesi, İbn Abbas'ın görüşüne göre (yalnız haram aylara değil) bütün aylara dairdir. Kimisinin görüşüne göre ise bu, özel olarak haram aylar hakkındadır. Çünkü ifadenin onlara ait olması daha yakın bir ihtimaldir ve bu aylarda yapılan zulmün daha bir büyük olması gibi bir meziyetleri de vardır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Artık hacda kötü söz söylemek, fasıklık ve tartışma olmaz." (el-Bakara, 2/197) Bu, zulmün -ileride açıklayacağımız üzere- bunun dışında kalan günlerde caiz olduğu anlamına gelmez.

Diğer taraftan buradaki "zulm"ün anlamı ile ilgili olarak iki ayrı görüş vardır: Bir görüşe göre savaşmak suretiyle bu aylarda siz kendinize zulmetmeyiniz demektir. Daha sonra bütün aylarda savaşmak mubah kılınmak suretiyle bu hüküm nesli edilmiştir. Bu açıklamayı Katade, Ata el-Horasanî, ez-Zührî, Süfyan es-Sevrî yapmışlardır.

İbn Cüreyc der ki: Ata b. Ebi Rebah, Allah adına yemin ederek, insanların Harem bölgesinde de Haram aylarda da kendileriyle savaşılmadığı sürece savaşmaları helal değildi. Daha sonra bu hüküm hesh olundu (dedi).

Doğrusu ise birinci görüştür. Çünkü Peygamber (sav) Huneyn'de Heva-zinlilere, Taif de de Sakiflilere gaza tertiplemiş, Taiflileri Şevval ve Zülkade'nin bir bölümü süresince muhasara altında tutmuştur. Bu hususa dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/217. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

İkinci görüşe göre de, siz günah işlemek suretiyle bu aylarda kendinize

zulmetmeyiniz, demektir. Çünkü yüce Allah bir yönüyle herhangi bir şeyin azametini ortaya koyacak olursa, onun bir yönüyle hürmeti, saygınlığı bulunur. İki yönüyle yahut da bir çok yönüyle o şeyi ta'zim edecek olursa, bu sefer onun hürmeti (saygınlığı) birden çok olur. Bu durumda kötü amelin cezası katlandığı gibi, salih amelin mükâfatı da katlanır. Mesela Haram beldede ve Haram ayda Allah'a itaat eden bir kimsenin alacağı mükâfaat haram olmayan ay ve beldelerde aynı itaati yapanın alacağı mükâfat gibi değildir. Diğer taraftan haram olmayan ayda ve haram olan beldede Allah'a itaat eden bir kimsenin alacağı mükâfat ise, haram olmayan ay ve beldede Allah'a itaat edenin alacağı mükâfat ile aynı değildir. İşte yüce Allah şu buyruğuyla bu hususa işaret etmektedir: "Ey peygamber hanımları, sizden kim apaçık bir hayasızlık işlerse onun azabı kat kat arttırılır." (el-Ahzab, 33/30).[\[207\]](#)

7. Haram Ayda Hata Yoluyla Başkasını Öldürenin Cezası Ağırlaştırılır mı?:

İşte bu özellik dolayısıyla ilim adamları, Haram ayda hataen başkasını öldüren kimsenin ödeyeceği diyetin ağırlaştırılıp ağırlaştırılmayacağı hususunda farklı görüşlere sahip olmuşlardır. el-Evzaî der ki: Bize ulaşan haberlere göre, gerek Haram ayda gerek Haram beldede işlenen cinayetin diyeti ağır-laşündür ve böyle bir kişi tam diyet ile birlikte üçte bir diyet ile cezalandırılır. Şıblı-i amd (kasta benzer) öldürmelerde ise, develerin yaşlan artırılır.

Şafiî der ki: Haram ayda Haram beldede ve zevi'l-erhamın öldürülmeleri yahut da yaralanmaları halinde diyet ağırlaşündür.

el-Kasım b. Muhammed'den Salim b. Abdullah, İbn Şihab ve Eban b. Osman'dan da: Haram ayda yahut da haram beldede başkasını öldüren bir kimsenin ödeyeceği diyet, üçte bir oranında artırılır, demişlerdir. Bu görüş, Osman b. Affan (r.aVdan da rivayet edilmiştir.

Malik, Ebu Hanife, onların arkadaşları ve İbn Ebi Leyla ise şöyle demektedirler: Harem bölgesinde de dışında da öldürmenin cezası aynıdır. Haram ayda da başka aylarda da öldürmenin cezası aynıdır. Bu, tabiinden bir topluluğun da kabul ettiği görüştür, sahih olan da budur. Çünkü Peygamber (sav), sünnetiyle diyetleri tesbit etmiş ve bu hususta Harem bölgesi ile Haram ayından ayrıca söz etmemiştir. Diğer taraftan ilim adamları Haram ayda olsun başka ayda olsun başkasını öldürenin keffâretinin aynı olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. Kıyas diyetin de böyle olmasını gerektirmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

[\[208\]](#)

8. Yüce Allah'ın Özellikle Haram Aylan Sözkonusu Etmesinin Hikmeti:

Zulüm her nekadardır her zaman için yasak ise de yüce Allah'ın özellikle dört haram ayı sözkonusu ederek bu aylarda zulmü yasaklaması, bu ayların şerefine dikkat çekmek içindir. Nitekim yüce Allah'ın: "Artık haecda kötü söz söylemek, fâsıklık ve tartışma olmaz"2/1971 buyruğu da böyledir. Te'vil ehli (alimleri) nin çoğu bu görüştedir. Yani, siz bu dört ayda kendinize zulmetmeyiniz denmektedir. Hammad b. Seleme, Ali b. Zeyd'den, o, Yusuf b. Mîh-ran dan, o da İbn Abbas'dan: "O halde bunlarda nefislerinize zulmetmeyiniz" buyruğu ile ilgili olarak oniki ayda kendinize zulmetmeyiniz diye açıkladığını rivayet etmiştir.

Kays b. Müslim de el-Hasen'den, o, Muhammed b. el-Hanefiye'den: Bütün aylarda (kendinize zulmetmeyiniz) dediğini rivayet etmektedir.

Birinci görüşe uygun olarak şöyle bir soru (ikinci görüşe itiraz olarak) sorulabilir: O halde neden -"aylar" a ait olan zamir-: şeklinde gelmiş de; şeklinde gelmemiştir? Çünkü, Araplar üçten ona kadar sayılardaki şeylere ait olan zamirler için; derler. Ondan sonrası için ise, zamirlerini kullanırlar, böylelikle çok sayıda olanın az sayıda olandan ayırd edilmesini sağlarlar.[\[209\]](#)

el-Kisaî'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben, Arapların bu işlerine gerçekten hayret ediyorum. Yine Araplar (bir ayın) ondan daha az geçen günlerini anlatmak üzere; şeklinde fiil ve zamiri kullanırken, ondan fazla günler için de; kullanırlar.

Yüce Allah bir takım zamanların saygınlığını diğerlerinden niye daha azametli kılmıştır? denilemez. Böyle bir soruya şu şekilde cevap veririz: Her şeyi yaratan yüce Allah dilediğini yapar. Dilediğine fazilet ve üstünlüğü tahsis eder. O'nun fiillerinin illeti (sebeup ve gerekçesi) aranmaz. O'nun iradesine de sınır konulamaz. Aksine O, hikmeti gereği dilediğini yapar. Kimi zaman bu hikmet, tarafımızdan açıkça görülebilir, kimi zaman da bize gizli kalabilir.

Buyruğun: "Bununla beraber müşrikler sizinle nasıl topluca savaşılırsa, siz de onlarla topluca savaşın" bölümü ile ilgili açıklamalarımızı tek bir başlık halinde sunacağız.[\[210\]](#)

Müşriklerle Topluca Savaşmak:

Yüce Allah'ın: "Savaşın" buyruğu, savaşma emrini vermektedir. kelimesi ise "toplucu" anlamına gelir. Bu da hal konumunda bir mastardır. Yani, onları kuşatmışlar olarak ve toplu olarak onlarla savaşın demektir. ez-Zec-câc der ki:"Allah ona afiyet verdi, Allah onu cezalandırdı," şeklindeki mastarlar da bu

kabildendir. Bunların tesniyesi ve çoğulu yapılmaz. "Genel olarak, özel olarak," ifadeleri de böyledir,

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Önceleri bu âyet-i kerime cihadı farz-ı ayn olarak herkese yönelik bir emir diye İfade etti, daha sonra bu husus nesli edilerek cihad farz-ı kifaye oldu.

İbn Atiyye der ki: Bu ilim adamının söylediğine gelince, Peygamber (sav)'ın getirdiği şeriatın, bütün ümmeti savaşa çıkmakla yükümlü kıldığına dair hiçbir şey bilinmemektedir. Aksine bu âyet-i kerime kâfirlerle savaşmayı, onlara karşı bölük bölük çarpışmayı ve sözbirliği etmeyi teşvik etmektedir. Daha sonra yüce Allah bu emri: "Müşrikler sizinle nasıl topluca savaşılırsa" buyruğu ile kayıtlamaktadır. Buna göre onların bize karşı savaşmaları ve toplanmalarına göre bizim de onlara karşı bir araya gelip toplanmamız farz olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[211\]](#)

37. Nesi‘ ancak küfürde bir artıştır. Kafirler onunla şaşırtılır. Onu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki, Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar da Allah'ın haram ettiğini helâl kılmış olsunlar. Amellerinin kötülüğü onlara süslenip güzel gösterildi Allah, kâfirler topluluğunu asla hidayete erdirmez.

Nesr küfürde bir artıştır" buyruğunu (kıraat) okuduğunu imamlann(ın) çoğunluğu böylece okurlar. en-Nehhâs der ki: Bildiğimiz kadarıyla "Nesîl ancak..." ifadesini Nâfi'in hemze-siz olarak okuduğunu Verş'den başka rivayet eden bir kimse yoktur. Bu kelime tehir etmek anlamında; " Onu erteledi," kökünden türetilmiştir. Bu İki kullanılışı da el-Kisaî nakletmektedir.

el-Cevherî der ki: Isfesî'^meFul anlamında "fail" vezninde gelen bir kelimedir. Bu, " Bir şeyi erteledim" fiilinden alınmıştır. Ertelenen şeye de; denilir. Daha sonra bu kelime "maktul" kelimesinin "katîl'e dönüştürüldüğü gibi, "nesî'e dönüştürülmüştür. Tekili "Erteleyen" şeklinde gelir, çoğulu da;şeklindedir. Tâsık" kelimesinin çoğulunun; şeklinde geldiği gibi.

Taberî der ki: Hemzeli olarak; Nesî' kelimesi, ziyade etmek, eklemek anlamına gelir. Bir şeye ziyade ve eklemeye bulunmayı anlatmak üzere; fiili kullanılır. Yine devamla der ki: Bu kelimenin hemzesiz kullanılması ancak "nisyan: unutmak" dan gelmesi halinde sözkonusu olur. Nitekim yüce Allah: "(p*TM* iUHj^j): Onlar Allah'ı unuttular, O da onları unuttu" (et-Tevbe, 9/67) diye buyurmaktadır; dedikten sonra Naff'in kıraatini de reddetmekte ve şunu delil göstermektedir: Hemze'li kelime cer harfi ile teaddi (mefûle geçiş) eder. Mesela; "Allah ecelini geciktirsin (geçinden versin)" denilir ki bu da; " Allah ecelini uzatsın," demeye benzer.

Hız. Peygamberin: "Kİm nzkı-nın genişletilmesine, ecelinin ertelenmesine sevinirse, akrabalık bağıını gözetsin"[212] buyruğunda olduğı gibi. el-Ezherî de der ki: Bir şeyi erteledim, denilir. Bunun mastarı ise şekillerinde gelir. (İkincisi) ise, gerçek master yerine konulmuş bir isimdir.[213]

Arapların Nesi' (Aylan erteleme) Uygulaması:

Araplar Muharrem ayında savaşı haram kabul ediyorlardı. Muharrem ayında savaşmak ihtiyacını duyacak olurlarsa, onun yerine Safer ayını haram ay kabul eder ve Muharrem ayında savaşırldı. Buna sebep ise şudur: Araplar savaş ve talanla uğraşan kimselerdi. Ardı arkasına baskın ve talan yapmadan üç ay beklemek onlara ağır gelirdi ve şöyle derlerdi: Eğer üç ay ar-ka arkaya biz hiçbir baskın ve talan yapmaksızın (ye bunun sonucunda) bir şeyler elde etmeksizin geçirecek olursak, hiç şüphesiz telef olur gideriz. O bakımdan, Mina'dan ayrıldıkları vakit Kinaneoğullarından Fukaymoğulları-na mensup ve el-Kalemme diye bilinen birisi kalkar ve: Ben hükmüne karşı itiraz olunmayan birisiyim derdi. Bu sefer onlar da: Bize (haram ayı) bir ay ertele derlerdi. Yani, bu Muharrem ayının hanımlıgım ertele ve bunu Safer ayına koy derler, o da bunun üzerine Muharrem ayını kendilerine haram olmaktan çıkartır, helal kılardı. Onlar böylelikle bir ay yerine başka bir ayı değıştiriyorlardı, nihayet bu haram kılma işi yılın bütün aylarını dönüp dolaştı. İslâm hakim olduğunda ise, Muharrem, yüce Allah'ın o ayı yerleşmiş olduğı asit yerine dönmüş oluyordu. İşte Hz. Peygamber'in: "Şüphesiz ki zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü haline dönmüş bulunuyor"[214] buyruğunun anlamı budur.

Mücahid der ki: Müşrikler her ayda iki yıl (üst üste) haccederlerdi. (Yani, hacları iki yıl üst üste aynı aya denk düşerdi). Zülhicce ayında üst üste iki yıl haccettiler. Daha sonra Muharrem ayında üst üste iki yıl haccettiler. Daha sonra Safer ayında üst üste iki yıl haccettiler. Ve bu böylece bütün aylarda devam edip gitti. Nihayet Hz. Ebu Bekir'in Veda haccından önceki hac-cı, hicretin dokuzuncu yılı Zülkade ayına tesadüf etti. Sonra da Peygamber (sav) ertesi sene Veda haccını yaptı ve bu da Zülhicce ayına denk geldi. İşte Hz. Peygamberin hutbesinde söylediğı: "Şüphesiz zaman... eski haline dönmüştür" ifadesi buna işaret etti. Hz. Peygamber bununla, artık hac aylarının aslî yerlerini bulduklarını ve haccın böylelikle Zülhicce'ye denk geldiğini ve nesî'in de batıl olduğunu kastetmişti.

Üçüncü bir görüş: İyas b. Muaviye der ki: Müşrikler seneyi oniki ay on-beş gün olarak hesap ediyorlardı. O bakımdan hac kimi zaman Ramazan ayına, kimi

zaman Zülkade ayma denk düşerdi. Yıla eklenen onbeş günün bir sonucu olarak ayların yerleri dönüp dolaşıyor, böylelikle senenin her ayına hac tesadüf ediyordu. Ebu Bekr (r.a) hicretin dokuzuncu yılında bu dönmenin bir sonucu olarak Zülkade ayında hacetmiş oldu. Peygamber o sene hac-cetmemişti. Ertesi sene Hz. Peygamberin haccı Zülhicce'nin onuna tesadüf etti, bu da hilalin hareketine uygun düştü.

Bu görüş Peygamber (savVın: "Zaman... eski haline dönmüş bulunuyor" ifadesine en yakın açıklamadır. Yani, hac zamanı yüce Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü aslî vaktine ezelî ilminde tesbit etmiş olduğu ve hükmünü vermiş olduğu meşruiyetinin aslî vaktine dönmüş oldu, demektir. Daha sonra Hz. Peygamber, "bir yıl oniki aydır" diyerek yıla kendi uydurma hükümleri gereğince eklemiş oldukları onbeş günlük fazlalığı reddetti. Böylelikle aslî vakit tesbit edilmiş ve cahili hüküm iptal edilmiş oldu.

İmam el-Mazerî de el-Hârizmî'den şöyle dediğini nakletmektedir: Allah güneşi ilk yarattığında hareketini oğlak burcunda takdir etti. Peygamber (sav)'ın işaret etmiş olduğu zaman da güneşin bu oğlak burcuna girişine denk düşmüştü.

Ancak, böyle bir ifadeyi kabul etmek bu hususta nakli gerektirir. Çünkü bu gibi sonuçlara ancak peygamberlerden gelen nakillerle ulaşmak mümkündür. Buna dair bu konuda onlardan gelmiş sahih bir nakil yoktur. Böyle bir iddiada bulunan kimsenin bunun senedini ortaya koyması gerekir. Diğer taraftan aklen onun dediğinden başka bir husus da mümkündür. O da, yüce Allah'ın güneşi burçlardan önce yaratmasıdır. Yine yüce Allah'ın bütün bun-lan (güneşi ve burçları) bir defada yaratmış olması da mümkündür. Diğer taraftan güneş ve ay senesinin hesabını yapan ilim adamları bu hususta çalışmalar yaptılar ve Hz. Peygamber'in: "Artık zaman... eski haline dönmüştür" sözünü söylediği vakit güneşin balık burcunda olduğunu tesbit etmişlerdir. Balık burcu ile oğlak burcu arasında yirmi derecelik bir fark vardır. Aradaki farkın on derece olduğunu söyleyenler de vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Te'vil alimleri İlk nesî' uygulamasını yapanın kim olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Abbas, Katade ve ed-Dahhâk der ki: Bunlar, Malik b. Kinane'nin oğulları idiler ve üç kişiydiler.

Cuveybir ise ed-Dahhâk'den, o, İbn Abbas'tan rivayetine göre bu uygulamayı ilk yapan kişi Amr b. Luhay b. Kamia b. Hindif'tir.

el-Kelbî der ki: Bu uygulamayı yapan ilk kişi, Kinaneoğullarından Nuaym b. Sa'lebe diye bilinen bir kişidir. Bundan sonra ise Cunade b. Avf diye bilinen bir kişi bu uygulamayı yaptı ki, Rasûlullah (sav)'ın yetiştirdiği kişi budur.

ez-Zühri ise der ki: Bu işi ilk yapanlar Kinaneoğullarına mensup Fu-

kaymoğullarından kimseler bu işi yaptılar ki, el-Kalemme diye anılan kişi onlardandır. Bunun da asıl adı Huzeyfe b. Ubeyd'dir. Bir rivayette ise Malik b. Kinane'dir. Nesî' işini üstlenen kişi, Arapların onu başkanlık makamına getirmeleri dolayısıyla "reislik" makamını da elde ederdi. İşte şairleri bu hususta şöyle demektedir:

"Ayı erteleyen (nesî' yapan) el-Kalemme de bizdendir."

el-Kumeyt de şöyle demektedir:

"Biz, Maadlilere karşı nesî' yapan kimseler değil miyiz ki, Helal olan ayları haram kılarak?"[\[215\]](#)

Araplarda Görülen Bazı Küfür Şekilleri:

"Küfürde bir artıştır" buyruğu, Arapların çeşitli küfür türlerini kendilerinde toplamakla birlikte, yaptıkları böyle bir işin mahiyetini de açıklamaktadır. Çünkü Araplar, yaratıcının varlığını inkâr ederek: "Rahman da neymiş?" (el-Furkan, 25/60) demişlerdi. Bu buyruğa dair açıklama şekillerinin en sahih olanına göre, bu sözleriyle yaratıcının varlığını inkâr ettiklerini anlatmak istemiş olduklarıdır.

Öldükten sonra dirilişi de inkâr ederek: "Çürümüş iken kemikleri kim diriltecek" (Yasin, 36/78) demişler, peygamberlerin gönderilişini de inkâr ederek: "Biz aramızdan tek bir insana mı tabi olacağız" (el-Kamer, 54/24) demişlerdi.

Böylelikle helâl ve haram kılma yetkisinin kendi ellerinde olduğu iddiasında bulunmuş ve arzularının doğrultusunda kanaat belirterek kendiliklerinden dinde olmayan böyle bir uygulamayı ortaya koymuşlar, bunun sonucunda da Allah'ın haram kıldığı bir şeyi helâl kılmışlardı. Oysa müşrikler hoş görmeşeler dahi Allah'ın hükümlerini hiç kimse değiştiremez.

Yüce Allah'ın: "Kâfirler onunla şaşırtılır. Onu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki, Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar da Allah'ın haram ettiğini helâl kılınış olsunlar. Amellerinin kötülüğü onlara süslenip güzel gösterildi. Allah, kâfirler topluluğunu asla hidayete erdirmez." buyruğundaki: " Şaşırtılır" kelimesinde üç farklı kıraat vardır. Haremeyn ehli (Mekkelilerle Medineliler) ve Ebû Amr, bunu şeklinde okumuşlardır. (Buna göre meal şöyle olur: Kâfirler onunla şaşırtılır). Kûfeliler ise meçhul tül olarak; diye okumuşlardır. (Âsım'ın kıraati böyledir), el-Hasen ve Ebû Recâ ise, diye okumuşlardır. (Buna göre de meal şöyle olur: Kâfirler onunla şaşırtırlar). Her üç kıraatin her biri ayrı bir mana ifade eder. Ancak, üçüncü kıraatten mePul hıazfedilmiştir ki, takdiri şöyledir: Kâfirler bununla kendilerinden bu nesî'i kabul edenleri şaşırtırlar. Buna göre de "... ler," mahallinde (özne) olur. Bununla birlikte zamirin yüce Allah'a raci

olması da mümkündür. İfadenin takdiri de şöyle olur: Allah bununla kâfirleri şaşırtır. Bu da yüce Allah'ın: "O, dilediğini saptırır, şaşırtır" (Fatır, 35/8) buyruğu ile âyetin sonundaki: "Allah, kâfirler topluluğunu asla hidayete erdirmez" buyruğuna benzer.

İkinci kıraatin anlamı olan: "Kâfirler onunla şaşırtılır" kıraati ile kastedilenler, kendileri için bu hesabın yapılmış olduğu kimselerdir. Bu kıraati, Ebû Ubeyd yüce Allah'ın: "Amellerinin kötülüğü onlara süslenip güzel gösterildi" buyruğu dolayısıyla tercih etmiştir. Birinci kıraati ise Ebu Hatim tercih etmiştir. Çünkü onlar, nesi' dolayısıyla şaşırp sapmış kimselerdi. Zira onlar bu nesi'nin hesabını yapıyorlar ve bunun sonucunda da sapıyorlardı.

" Onu... helâl sayarlardı" ifadesindeki zamir "nesi" uygulamasına aittir. Ebu Recâ'dan -birinci okuyuşa göre bu kelimeyi şeklinde "ye" ve "dâd" harfleri üstün olarak okuduğu da rivayet edilmiştir ki, bu da bir söyleyiştir.

" Ki... uysunlar" fiili, "lam-ı key" ile nasbedilmistir. Yani, buna uygun düşünler diye, demektir. Çünkü; " Bir topluluk şunun üzerinde sözbiriği ettiler, ittifak ettiler, uydular, toplandılar" anlamına gelir. Yani onlar, bir haram ayı helâl kıldılar mı, mutlaka haram ayların sayısı dön kalsın diye bir başka ayı haram kılıyorlardı. Doğru olan açıklama şekli budur. Yoksa onların haram ayların sayısını beşe çıkardıklarına dair yapılan açıklamalar değildir.

Katade der ki: Onlar, Safer'i de haram aylar arasına kattılar ve haram oluşu bakımından onu Muharremle birlikte ele aldılar. Kutrub ve Taberî de bunu ondan nakletmektedir. Buna göre ise "nesi" fazladan bir artış, bir ilave anlamına gelir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[216\]](#)

38. Ey iman edenler! Size ne oldu ki: "Allah yolunda topluca savaşa çıkın" denildiği zaman ağırlaşp yere çakıldınız. Âhirete karşılık dünya hayatına mı razı oldunuz? Fakat dünya hayatının faydası âhirete göre pek azdır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[217\]](#)

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

" Size ne oldu ki" buyruğundaki; "Ne..." edatı, takrir ve azar anlamını ifade eden bir soru edatıdır. İfade; Sizi şu işten alıkoyan nedir? takdirindedir. Nitekim; "Ne diye filandan yüzçeviriyorsun?" ifadesi de buna benzemektedir.

Bu âyet-i kerimenin Tebük gazvesinde Rasûlullah (sav)'dan geri kalanların tutumları dolayısıyla serzenişte bulunmak için nazil olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur.

Tebûk gazvesi Mekke'nin fethinden bir yıl sonra, hicretin dokuzuncu yı-hnda olmuştur. Yüce Allah'ın izniyle sûrenin sonunda bu gazveye dair açıklamalar gelecektir.

" (Savaşa) çıkmak," kelimesi bir yerden bir yere meydana gelen bir iş dolayısıyla hızlıca İntikal etmek, yer değiştirmek demektir. İnsan hakkında; "O işi yapmak için çıktı, çıkar" denilir. ise, bu işi yapan bîr topluluk için kullanılan çoğul bir isimdir. Yüce Allah'ın: " Arkalarını dönüp giderler..." (el-İsra, 17/46) buyruğu da buradaki gelmektedir. Binek hakkında ise, muzari fiilinde "fe" harfi hem öt-reli ve hem de esreli olmak üzere;"Ürküp kaçtı, kaçar" denilir. Bunun mastarı da; şeklinde gelir. ise isimdir. da hacılar Mina'dan ayrıldı, demek olup, mastarı da; şeklinde gelir.[\[218\]](#)

2. Dünya Akirete Tercih Edilmemeli:

Yüce Allah'ın: "Ağırlaşp yere çakıldınız" buyruğu ile ilgili olarak müfessirler şöyle demişlerdir: Yani, siz yerin nimetlerine meylederek ağırlaştınız. Veya (cihada çıkmayarak) bulunduğunuz yerde ikamet etmeye meyledip ağır-laştınız demektir. Bu buyruk, cihada çıkmak için eli çabuk tutmayarak oturmaktan dolayı bir serzeniş ve sitem, cihadı terketmeye karşı da bir azardır. Bu ibare; "Yere mihlandı, çakıldı" ifadesine yakın bir tabirdir. 'ın aslı, şeklindedir. Burada aralarındaki yakınlık dolayısıyla "te" harfi peltek "se" harfine idğam edilmiştir. Ayrıca sakın harfle başlayan bir kelimenin telaffuzu mümkün olmadığından dolayı başına "elif" geçirilmesine gerek görülmüştür. "Toplandılar" (el-A'raf, 7/38); " Anlaşmazlığa düştünüz" (el-Bakara, 2/72); "(Uğursuz bulduk" (en Neml, 27/47); "Süslendi" (Yunus, 10/24) buyruktan da bu türdendir. el-Kisaî de şöyle bir beyit nakletmektedir:

"Yanında yatana kendisini kokladı mı verir serin (letici) ağzını Ard arda öptü mü, o tadı hoş olan (ağzın)!."

el-A'meş ise, bunu aslî şekilde; diye okumuştur ki, bunu el-Meh-devî nakletmiştir.

Tebûk gazvesi, (Rasûlullah sallallahu aleyhivesellem) insanları o gazveye katılmak için çağırdığı sırada İleri derecede sıcakların başlayıp, meyvelerin olgunlaştığı ve gölgelerin serin geldiği bir döneme rastlamıştı. Nitekim ileride geleceği üzere sahih hadiste de böyle ifade edilmiştir. O bakımdan tembellik insanları istila etti, onlar da oturdular ve ağırlaştılar. Yüce Allah da bu buyruğuyla onları azarladı, dünyayı âhirete tercih ettiklerinden ötürü onları ayıpladı:

"Âhirete karşılık dünya hayatına mı razı oldunuz?" Yani, âhirete bedel dünyaya mı kandınız. İfadenin takdiri şöyledir: Siz, ahiret nimetlerinin yerine dünya nimetlerine mi razı oldunuz? Bu bakımdan buyruktaki; Bedel (karşılık, yerine) anlamını ihtiva etmektedir. Yüce Allah'ın: "Eğer düseydik sizin yerinize melekler getirirdik de yeryüzünde (size) halef olurlardı" (ez-Zuhruf, 43/60) buyruğu da bu türdendir ki, burada da bu edat; sizin yerinize size bedel anlamını vermektedir. Şair de şöyle demektedir:

"Keşke Zemzem suyu yerine havalandırılmak için bir çubuğa asılmış bir tulumda Geceboyu bekleyen soğuk bir içim suyumuz olsaydı."

Bu beyitteki bu harfi cer de bedel yerine karşılık anlamını vermektedir.

Yüce Allah bu buyruğu ile âhiretteki rahata dünya rahatını tercih etmelerinden ötürü sitem etmektedir. Zira âhiret rahatı ancak dünyadaki yorgunlukla elde edilebilir.

Hz. Peygamber de binek üzerinde tavaf etmiş bulunan Hz. Âişe'ye: "Alacağın ecir, yorgunluğun kadardır" diye buyurmuştur. Bu hadisi Buhârî rivayet [\[219\]](#)etmiştir.[\[220\]](#)

39. Eğer topluca cihada çıdunazsanız Allah sizi can yakıcı bir azapla azaplandırır; yerinize başka bir kavmi getirir ve siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah herşeye gücü yetendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımız tek başlık altında yapılacaktır:[\[221\]](#)

Cihada Çıkmamaya Karşı İlâhî Tehdit:

" Eğer topluca cihada yıkmazsanız" buyruğu bir şarttır. Bundan dolayı fiilin sonunda "nun" hazfedilmiştir. Cevabı ise "Sizi... azaptandın" buyruğudur. "Yerinize başka bir kavmi getirir" buyruğu da topluca cihada çıkmayı terketmek halinde ağır bir tehdit ve pekiştirilmiş bir korkutmadır.

İbnü'l-Arabî der ki: Fıkıh usulünde tahkik edilerek ifade edilmiş hususlardan birisi de şudur: Emir vârid olduğu takdirde onun vârid olması, o fiilin yerine getirilmesi gereğinden fazla bir şey ifade etmez. Emri terk halinde ceza ise, bizzat emrin kendisinden de anlaşılmaz ve emir ifadesi de bu ceza ve tehdidi gerektirmez. Ceza, ancak ona dair haber vermekle anlaşılır. Bir kimsenin: -Bu âyet-i kerimede varid olduğu gibi- eğer bu işi yapmayacak olursan, ben de sana bu şekilde azab ederim, demesi gibi. İşte bu buyruğun muktezası gereğince cihad için ve yüce Allah'ın sözü en üstün olsun diye kâfirlerle çarpışmak üzere topluca çıkmak gerekmektedir.

Ebû Dâvûd, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Eğer topluca cihada çıkmazsanız Allah sizi can yakıcı bîr azapla azaplandırır" diye başlayan âyet-i kerime ile "gerek Medine'lilerin..." diye başlayan âyeti ile "... yapmakta olduklarının engüzeliyie kendilerini mükâfatlandırısın" (et-Tevbe, 9/120-121) buyruklarını, bundan sonra gelen: "Mü'minlerin topluca (savaşa) çıkmaları gerekmez" (et-Tevbe, 9/122) âyeti nesli etmiştir.[\[222\]](#)

Bu aynı zamanda ed-Dalîhâk, el-Hasen ve İkrime'nin de görüşüdür.

"Sizi... azaplandırır" buyruğu ile ilgili olarak, İbn Abbas: Bunu onlara yağmur yağdırılmaması ile gerçekleştirmiştir, demektedir. İbnü'l-Arabî der ki: Eğer bu sözü söylediği ondan sahili olarak nakledilmiş ise elbette ki o, bu sözü neye dayanarak söylediğini daha iyi bilir. Yoksa, can yakıcı azab dünyada düşmanın istilâsı, âhirette de ateş ile gerçekleşir.

Derim ki: İbn Abbas'ın bu sözünü İmam Ebû Dâvûd Sünen'inde İbn Nu-fey'den şöylece nakletmektedir: İbn Abbas'a: "Eğer topluca cihada çık-mazsanız Allah sizi can yakıcı bir azapla azaplandırır" ayeti hakkında soruldu, şöyle dedi: Onlara yağmur yağdırmadı. İşte bu onların azabı olmuştur.[\[223\]](#)

İmam Ebu Muhammed b. Atiyye de bunu İbn Abbas'tan (Hz. Peygamber'e) merfuen şöylece nakletmektedir: Rasûlullah (sav) kabilelerden birisinin savaşa çıkmalarını istedi, o kabile oturup çıkmadı. Allah da yağmur yağdırmayarak azaplandırdı.

"Elim" can yakan demek olup, buna dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Yerinize başka bir kavmi getirir" buyruğu, yüce Allah'ın, Rasûlünün kendilerinden savaşa çıkmalarını istemesi halinde -oturmayacak bir başka kavmi onların yerine getireceğine dair bir tehdittir. Bunların, Farisiler oldukları söylendiği gibi, Yemenliler oldukları da söylenmiştir. "Ve siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz" buyruğu bir atıftır. "O" anlamındaki zamir de yüce Allah'a aittir. Peygamber (sav)'a ait olduğu da söylenmiştir.

Hoşlanmadığını açığa vurmak suretiyle cihada çıkmayıp oturmak herkes için haramdır. Hoşlanmaksızın oturup çıkmamak ise, eğer Peygamber (sav)'ın cihada çıkmalarını tayin ettiği kimseler tarafından olursa, bunların ağırlaşıp yere çakılmaları haramdır. Şayet bu iki husus da sözkonusu değilse, o takdirde cihada çıkma farzı, farzı kifaye olur. Bunu el-Kuşeyrî nakletmektedir.

Şöyle de denilmiştir: Bu âyet-i kerimeden maksat, İhtiyaç halinde, kâfirlerin galip gelmeleri ve güçlerinin pekişmesi esnasında topluca savaşa çıkmanın vacip olduğunu ortaya koymaktır. Âyet-i kerimenin zahiri ise, bunun savaşa çağırma halinde böyle olduğunu göstermektedir. Buna göre âyetin müşriklerin galip

gelmeleri vaktine yorumlanması uygun görünmemektedir. Çünkü böyle bir durumda cihadın vücubu, yalnızca cihada çıkma çağrısıyla farz olmaz, zira o takdirde cihad farz-ı ayn olur. Bu husus bu şekilde sabit olduğuna göre, cihad çağrısı ve cihada çıkma isteğinin önceden vacip olmayan bir şeyi vacip kılmasını kabul etme ihtimalini uzak kılmaktadır. Ancak imam, belli bir kavmi muayyen olarak cihada çağırır ve çıkmalarını isteyecek olursa, o takdirde böyle bir tayin ile birlikte ağırlaşır çıkmamaları hakları yoktur. İmamın bu tayini sebebiyle cihada çıkmak, o tayin ettiği kimseler için farz olur. Bu ise, cihadın bizzat kendi hükmünden ötürü değil, imama itaatin gerekli oluşundan dolayı böyledir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[224\]](#)

40. Eğer siz ona yardım etmezseniz, Allah ona yardım etmiştir. Hani kâfirler onu çıkardıklarında o, ikinin ikincisinden İbaretti. O zaman onlar mağaradaydılar, O vakit arkadaşına: "Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir" diyordu. Allah ona sekînetini indirmiş, onu göremediğiniz ordularla desteklemiş, kâfirlerin sözünü alçaltmış. Allah'ın kelimesi İse o, en yüce olandır. Allah Azizdir, Hâkimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız.[\[225\]](#)

1. Peygambere Yardım:

Yüce Allah: "Eğer siz ona yardım etmezseniz" yani Tebûk gazvesinde onunla birlikte savaşa çıkmak suretiyle ona yardımcı olmazsanız... Peygamber (sav) Tebuk'den geri döndükten sonra Allah onlara böylece sitem etti.

en-Nakkaş der ki: Bu, Tevbe Sûresi'nde nazil olan İlk âyet-i kerimedir. Buyruğun anırru da şudur: Eğer siz ona yardımı bırakacak olursanız, Allah onun işini üstlenir. Çünkü Allah beraberindekilerin sayısı az olduğu yerlerde bile ona yardım etmiş, galip getirmek ve ona güç verip aziz kılmak suretiyle düşmanına karşı muzaffer kılmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Allah, mağarada arkadaşı vasıtasıyla arkadaşının ona dostluğu ve ünsiyetiyle, boynu üzerinde onu taşımasıyla, ona vefa göstermesiyle, kendi canını ona siper ederek korumasıyla, malı ile onu gözetmesi suretiyle ona (Peygamberine) yardım etmiştir.

el-Leys b. Sa'd da der ki: Peygamberlerin Ebu Bekr es-Sıddîk gibi bir arkadaşları olmamıştır.

Süfyan b. Uyeyne de şöyle der: Ebu Bekir, bu âyet-i kerime ile yüce Allah'ın: "Eğer siz ona yardım etmezseniz..." buyruğundaki sitemin dışına çıkmaktadır.

[226]

2. Hz. Peygamberin Hicret Etmekle Karşı Karşıya Kalması ve Zorlamanın Cezası:

Yüce Allah: "Hani kâfirler onu çıkardıklarında..." buyruğunda bizzat Hz. Peygamberin kaçarak kendisini kurtarmak zorunda kalışına işaret edilmektedir. Zira, onun Mekke'den çıkışı, onların Hz. Peygamberi buna mecbur etmelerinin bir sonucu idi. Nihayet o da Mekke'den çıkmak zorunda kalmıştı. Bundan dolayı fiil onlara nisbet edilmiş ve bu husustaki hüküm de onlar hakkında dile getirilmiştir. Başkasını öldürmek üzere birisini zorlayan kişi, öldürülür ve zorlama sonucu telef olan malın da tazminatını zorlayan kişi öder. Buna sebep ise zorlayanın katili de malı telef eden de öldürmeye ve telefe zorlayıp mecbur etmesidir. [227]

3. "İkinin İkincisi":

Yüce Allah'ın: " İkinin İkincisi" yani, iki kişiden birisiydi demektir. Bu da "üçün üçüncüsü ve dördün dördüncüsü" demeye benzer. Lafızlar değişerek üçün dördüncüsü ve dördün beşincisi denilecek olursa anlam üçü kendisi de katılarak dört, dördü de beş yaptı demek olur. Bu ifade hal olarak nasb edilmiştir. Onlar onu Ebu Bekir müstesna- bütün insanlardan ayrı ve tek başına çıkmak zorunda bıraktılar. Bunda âmil "Allah ona yardım etmiştir" buyruğudur. Yani yüce Allah, tek başına olduğu halde de ona yardım etmiştir, iki kişiden birisi olarak da ona yardım etmiştir,

Ali b. Süleyman da der ki: İfadenin takdiri: Q, ikinin ikincisi olarak çıktı, şeklindedir. Yüce Allah'ın: "Ve Allah sizi yerden bitki gibi bitirmiştir" (Nuh,71/17) buyruğunu andırmaktadır. İnsanların büyük çoğunluğu "ye" harfini rıasb ile; İkincisi" diye okumuşlardır. Ebu Hatim, bundan başka bir şekilde okunduğu bilinmemektedir, der.

Bir kesim İse "ye" harfini sakın (harekesiz, med harfî olarak) diye de okumuşlardır. İbn Cİnnİ der ki: Bu okuyuşu Ebu Amr b. el-Alâ nakletmiş tir. Bu da "ye" harfini elife benzeterek sakın (harekesiz) diye okumak şeklinde izah edilebilir.

İbn Atiyye der ki: Bu; "Faizden arta kalanı..." (el-Bakara, 2/278) buyruğundaki uye"nin harf-i med olarak (harekesiz) okunmasına ve Cerir'in şu beyitindeki kullanımına benzemektedir:

"O halifedir, o halde onun sizin için beğendiğine razı olunuz; O karan(nı) yerine getirendir, onun hükmünde haksızlık yoktur."[\[228\]](#)

4. Hz, Peygamberin Hicreti:

"O zaman onlar mağaradaydılar" buyruğunda geçen mağara (el-Gar), dağdaki bir oyuk demektir. Bununla da Sevr mağarası kastedilmektedir.

Kureyşliler müslümanların Medine'ye gittiklerini görünce, bu artık tahammül olunamayacak kadar büyük bir kötülüktür dediler, bunun için de Rasû-lullah (sav)'ı öldürmeye karar verdiler. Geceleyin evinin etrafını sardılar ve çıktığı takdirde onu öldürmek kastıyla gece boyunca evinin kapısını gözetleyip durdular. Peygamber (sav) da Ali b. Ebi Talib (r.a)'e yatağında uyumasını emretti, yüce Allah'a da izini görmemeleri İçin dua etti. Allah gözlerini bağladı ve uykunun onları bürümüş olduğu bir halde iken evden dışarı çıktı. Başlarına toprak saçtıp ayrılıp gitti. Sabah olduğunda Ali (r.a) yanlarına çık-ti, evde hiç kimsenin bulunmadığını onlara bildirdi. Böylelikle Rasûlullah (sav)'ın geçip kurtulmuş olduğunu öğrenmiş oldular.

Rasûlullah (sav) da Ebu Bekr es-Sıddîk ile hicret İçin sözleşmiş idi. Her ikisi de develerini Abdullah b. Erkat'a -b. Ureykıt da denilmektedir- teslim etmişlerdi. Abdullah o sırada kâfir idi. Fakat her ikisi de ona güvenmişlerdi. Abdullah bir yol rehberi idi. Kendilerine Medine yolunu göstermesi için onu ücretle kiralamışlardı.

Rasûlullah (sav), CumahoğuHarının bulunduğu yerde bulunan Ebu Bekir'in evinin arka tarafındaki bir pencereden çıktı ve her ikisi de Sevr dağındaki mağaraya doğru yol aldılar. Hz. Ebu Bekir, oğlu Abdullah'a insanların neler konuştuğuna kulak kabartmasını emretti, azadısı Âmir b. Fuheyre'ye koyunlarını otlatarak geceleyin onların yakınlarına gelmesini ve böylelikle ihtiyaç duydukları (içeceklerini) koyunlarından almalarını sağlamasını emr etti. Daha sonra yollarına koyulup mağaraya gittiler.

Ebu Bekr es-Sıddîk'in kızı Hz. Esma onlara yiyecek, Hz. Ebu Bekr'in oğlu Abdullah da onlara haber getiriyordu. Her ikisinden sonra da Âmir b. Fuheyre koyunları ile geliyor ve kendisinden önce gelenlerin izlerini tanınmaz hale getiriyordu.

Kureyşliler, Peygamber (sav)'ı bulamayınca, bu sefer "iz sürmedeki becerisi bilinen birisi vasıtasıyla onu takibe koyuldular. Nihayet gelip mağaranın ağzında durdu ve: İz burada sona ermektedir deyince, örümceğin mağaranın ağzında ağ örmüş olduğunu gördüler. İşte Peygamber (sav) bundan dolayı örümceğin

Öldürölmesini yasakladı. Onu takib edenler örümceği, ağmı dokumuş olduğunu görölnce, mağaranın içinde hiçbir kimse bulunmadığına kanaat getirdiler. Bunun üzerine geri dönerek Hz. Peygamberi kendilerine getirecek olana yüz deve verme vadinde bulundular. Buna dair haber de meşhurdur, bilinmektedir. Süraka b. Malik b. Cu'sum'un bu husustaki kıssası zikrolunagelmiştir. Ebu'd-Derdâ ile Sevbân -Allah ikisinden de razı olsun- 'in rivayet ettikleri hadiste şöyle denilmektedir: Aziz ve celil olan Allah bir güvercine emretti, o da örümcek ağı üzerinde yumurtladı ve yumurtaları üzerinde oturmaya başladı. Kâfirlerin güvercini görmeleri, mağaradan geri dönmelerine sebep [229] oldu. [230]

5. Hicretteki Uygulamalardan Çıkartılan Bazı Hükümler:

Buhârî, Âişe (r.anlîâ)'dan şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah (sav) ile Ebu Bekir Deyloğullanndan oldukça maharetli bir kılavuzu ücretle tuttular. Bu kişi o sırada Kureyş kâfirlerinin dini üzere idi. Develerini ona bıraktılar ve üç gün sonra Sevr dağındaki mağarada buluşmak üzere sözleştiler. O da üçüncü günün sabahında develerini alarak bulundukları yere gitti. Onlar, onlarla birlikte Âmir b. Fuheyre ve Deyloğullanndan olan kılavuzla birlikte yola koyuldular ve Sahil diye bilinen yerin yolundan onları götürdü. [231]

el-Mühelleb der ki: Bu olaydaki fıkıı inceliklerden birisi de şirk ehline eğer vefa gösterecekleri ve insafı elden bırakmayacakları bilinirse, sır ve mal emanet edileceğinin anlaşılmasıdır. Nitekim Peygamber (sav) da Mekke'den çıkışı esnasında bu müşriğe güvenerek sırnı ve iki deveyi emanet etmişti.

İbrt Münzir der ki: Bu uygulamadan müslümanların yol göstermek için kâfirleri ücretle tutabileceklerine delil vardır.

Buhârî de şöyle bir başlık açmıştır: "Zaruret esnasında yahut müslüman bir kimse bulunmazsa müşriklerin ücretle tutulmaları bahsi." [232]

(Buhârî sarıhlerinden olan) İbn Battal der ki: Buhârî bu başlıkta: "... yahut müslüman bir kimse bulunmazsa..." demesi, Peygamber (sav)'in Hayber-lilerle Hayber topraklarında mahsulün yansı karşılığında çalışmaları İçin anlaşmış olduğundan dolaydır. Çünkü o sırada müslümanlardan arazi işlemek hususunda onların yerini tutacak kimse bulunamamıştı. Bu, İslâm güç-leninceye ve onlara ihtiyaç kalmayınca kadar devam etti, sonra da Hz. Ömer onları Hayber'den sürdürdü.

Genel olarak fukahâ zaruret halinde ve zaruret dışındaki hallerde de müslüman

olmayanların ücretle çalıştırılmasını caiz kabul ederler. Yine bu uygulamadan, iki kişinin tek bir kişiyi kendileri için tek ve belli bir işi yapmak üzere ücretle tutacakları da anlaşılmaktadır. Bir diğer husus da şudur: Düşmandan korkulduğu için dinini korumak maksadıyla kaçmanın caiz olduğuna, mağara ve benzeri yerlerde gizlenmenin caiz olduğuna delil vardır. İnsanın Allah'a tevekkül ve teslimiyet iddiasıyla kendi elleriyle düşmanın eline bırakmaması gerektiğine de delil vardır. Zaten yüce Rabbimiz dileyseydi müşriklere rağmen yine onu korurdu. Fakat Allah'ın gerek peygamberleri hakkında, gerek başkaları hakkında sünneti budur. Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın. İşte böyle bir tedbiri kabul etmeyenlerin ve her kim Allah ile birlikte Allah'tan başkasından korkarsa bu onun tevekkülünde bir eksikliktir ve kadere iman etmemiş olur, diyenlerin görüşlerinin yanlışlığının en açık bir delilidir. Bütün bunlar âyetin manasından anlaşılan hususlardır. Hamd Allah'adır, hidayet O'ndandır.[\[233\]](#)

6. Hz. Ebu Bekir'in Fazileti:

"O vakit, arkadaşına: Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir, diyordu" buyruğunun yer aldığı bu âyet-i kerime Ebu Bekir es-Sıd-dîk (r.a)'ın faziletlerini de ihtiva etmektedir. Esbağ ve Ebu Zeyd, İbnü'l-Ka-sım'dan, o, Malik'ten; "O ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar. O vakit arkadaşına: 'Tasalanma hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir' diyordu" buyruğunda kastedilen Ebu Bekir es-Sıddîk'tir dediğini rivayet ederler.

Şanı yüce Allah, Hz. Ebu Bekir'in H2. Peygambere bu sözleri gerçekten söylediğini ortaya koymakta ve Kitab-ı Keriminde onun Hz. peygamberin sahabisi (arkadaşı) olduğu niteliğini tesbit etmektedir.

Kimi ilim adamı şöyle demektedir: Kim Hz. Ömer, Osman veya sahabeden herhangi bir kimsenin Rasûlullah (sav)'m arkadaşı olduğunu inkâr ederse, şüphesiz ki o yalancı ve bid'atçı bir kimsedir. Ancak kim Ebu Bekir (r.a)'ın Rasûlullah (sav)'ın arkadaşı olduğunu inkâr edecek olursa o kâfirdir, çünkü Kur'ân nassını reddetmiş olur.

"Hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir" buyruğu O, yardımı, riyeti, koruması ve bizi gözetlemesiyle birlikte bizimle beraberdir demektir. Tirmizî ile el-Haris b. Ebi Usame rivayetle şöyle derler: Bize Affân anlattı dedi ki, bize Hemmâm anlattı dedi ki, bize Sabit, Enes'den haber verdi: Ebu Bekir kendisine anlatarak şöyle dedi: Biz, mağarada bulunuyorken ben Peygamber (sav)'a şöyle dedim: Onlardan birisi ayaklarına bakacak olursa (eğilip bak-salar) bizi ayaklarının dibinde görecektir. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Ebu Bekir,

üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkındaki kanaatin nedir."[\[234\]](#)

(Haris) el-Muhasibî der ki: Yani, yardım ve savunma ile onlarla birlikte idi. Yoksa: "Öp kişinin gizli fısıldanmaları olmasın ki, muhakkak O da onların dördüncüleri olmasın" (el-Mücadele, 58/7) buyruğunda ifade ettiği gibi bütün insanlarla birlikte olduğu şeklindeki umumî bir beraberlik türünden değildir. Bu buyruk, yüce Allah'ın genel manada kâfirleri de mü'minîleri de gördüğünü, onların sözlerini işittiğini ifade etmektedir.[\[235\]](#)

7. Hz. Ebu Bekir'in Söylediği Sözlerin Mahiyeti:

İbnü'l-Arabî der kî: İmamiye Allah müstehaklarını versin- şöyle demektedirler: Ebu Bekir'in mağaradaki üzüntüsü onun cahillik ve noksanlığına, kalbinin zayıflığına ve ahmaklığına delildir.

İlim adamlarımız da buna şöyle cevap vermişlerdir: Onun üzüldüğünün söz konusu edilmesi bir eksiklik değildir. Nitekim Hz. İbrahim hakkında: "Onların bu hallerinden hoşlanmadı ve kalbine bir korku girdi. Onlar: Korkma, dediler" (Hud, 11/70) buyruğu ile Hz. İbrahim'in bir eksik yanını ortaya koymadığı gibi, Hz. Musa hakkında: "Musa içinde gizli bir korku buldu. Biz, korkma... dedik" (Tâ-Hâ, 20/67-68); Hz. Lut hakkında da: "Korkma ve üzülmeye. Muhakkak Biz seni ve aile halkını kurtaracağız" (el-Ankebût, 29/33) buyruklarında da onların eksik görülmesini gerektiren bir taraf yoktur. İşte bu büyük ve yüce peygamberlerin de içten içe böyle bir korku hissettikleri, Fakat takiye yaptıkları (bu korkularını dışa vurmadıkları) nass ile sabit olmaktadır. Ontann böyle bir şey duymuş olmaları yerilmelerine sebep değildir, ontar için eksik görülmelerini gerektiren bir vasıf da değildir. Ebu Bekir hakkında da aynı şey sözkonusudur. Diğer taraftan böyle bir korkunun Hz. Ebu Bekir'de bulunmuş olması muhtemeldir. Çünkü o şöyle demişti: Eğer onlardan birisi ayağının dibine bakacak olsa mutlaka bizi görürdü.

Bu iddiaya ikinci bir cevap da şöyle verilir: Hz. Ebu Bekir'in tasalanması Peygamber (sav)'e herhangi bir zarar ulaşabilmesi ihtimalinden korkmasından ötürü idi. Peygamber (sav) henüz o sırada (düşmanlarından gelecek zarara karşı) masun (koruma altında) değildi. Çünkü: "Allah insanlara karşı seni korur" (el-Maide, 5/67) buyruğu Medine'de inmiştir.[\[236\]](#)

8. Allah'ın Beraberliği ile İlgili Hz. Musa ile Hz. Peygamberin Söylediklerinin Karşılaştırılması:

tbnü'l-Arabî der ki: Ebu'l-Fedâil el-Muaddel bi2e dedi ki: Bize, Cemâlü'l-İslâm Ebu'l-Kasım şöyle dedi: Musa (a.s): "Asla, muhakkak Rabbim benimle beraberdir. Bana doğru yolu gösterecektir" (eş-Şuara, 26/62) dedi. Buna karşılık Muhammed (sav) hakkında da: "Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir" dediğini bize aktardı. Allah'ın yalnızca Hz. Musa ile beraberliği sözkonusu edildiğinden, ondan sonra arkadaşları irtidat etti. O, Rabbinin yanından geri döndüğünde onların buzağıya tapmakta olduklarını gördü. Muhammed (sav) hakkında ise: "Tasalanma, biç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir" diye buyurduğu için de Hz. Ebu Bekir hayatı boyunca hidayet üzere muvahhid, alim (hakkı bilen) imanında kat'i kararlı, emri yerine getiren bir kimse kalmaya devam etti ve bu konuda ona en ufak bir sarsıntı yol bulamadı. [\[237\]](#)

9. Hz. Peygamber'den Sonra Halifelik:

Tirmizî, Nubayt b. Şurayt yoluyla, o, Salim b. Ubeyd'den -ki, ashabdan-dır- şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (say) bayıldı... [\[238\]](#) Hadiste şu ifadeler de yer almaktadır. Muhacirler toplanıp istişare etmeye koyuldular ve şöyle dediler: Haydi hep birlikte kardeşlerimiz Ensar'a gidelim. Bu işe bizimle birlikte onları da dahil edelim. Ensar: Bizden bir emir, sizden bir emir olsun, dediler. Bu sefer Ömer (r.a) şöyle dedi: Kimin bu üç özellik gibi bir özelliği vardır ki: "O, ikinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar. O vakit arkadaşı da: 'Tasalanma, hiç şüphe yok ki Allah bizimle beraberdir' diyordu." Peki bu iki kişi kimlerdi? Daha sonra Hz. Ömer elini uzatıp ona (Hz. Ebu Bekir'e) bey'at eni. Diğer insanlar da ona güzel bir şekilde bey'at ettiler. [\[239\]](#)

Derim kî: İşte bundan dolayı kimi ilim adamı şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: 'O, ilcinin ikincisinden ibaretti. O zaman onlar mağaradaydılar" buyruğunda Peygamber (sav)dan sonra halifenin Ebu Bekir es-Sıddîk olduğuna delâlet eden bir husus vardır. Çünkü halife her zaman için ancak ikinci olan kişidir. Ben, hocamız İmam Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ömer'i şöyle derken dinledim: Ebu Bekir es-Sıddîk'a ikinin İkincisi unvanının verilmesine hak kazanması, Peygamber (sav)'ın bu işi ilk olarak yerine getirdiği gibi, ondan sonra Ebu Bekir'in bu işin sorumluluklarını üstlenip yerine getirmesinden dolayıdır. Çünkü Peygamber (sav) vefat ettikten sonra bütün Araplar irtidat etti, islâm ancak Medine, Mekke ve (Bahreyn'de bir yer olan) Cuvâsa denilen yerde hakim kalabildi. Ebu Bekir, insanları İslâm'a, davet etmeye ve tıpkı Peygamber (sav)'ın yaptığı gibi dine

girmek hususunda onlarla çarpışmaya koyuldu. İşte bu bakımdan ona "ikinin İkincisi" denilmesine hak kazandı.

Derim ki: Sünnet-İ seniyyede zahiri itibariyle onun Hz. Peygamberden sonraki halîfe olacağına delâlet eden sahih hadisler de vârid olmuştur. Zaten bu hususla icma da gerçekleşmiş ve onun halifeliğine muhalefet eden hiçbir kimse kalmamıştır. Onun halifeliğine dil uzatanın lıatalı olduğu ve fasıklığı katidir. Acaba kâfir olur mu, olmaz mı? Bu konuda görüş ayrılığı vardır. Zahir görünen onun kâfir olacağıdır. Bu anlamda yüce Allah'ın İzniyle el-Feih Sû-resi'nde, (48/27-28. âyetler, 5. başlıkta) bu hususa dair daha geniş açıklamalar gelecektir. Kitap, sünnet ve ümmetin ilim adamlarının sözlerinden kati olarak anlaşılan, kalplerin ve gönüllerin iman etmesi gereken husus, Ebu Bekir es-Sıddık'ın bütün ashabtan daha faziletli olduğudur. Bu konuda ne şianm söylediklerine, ne de bid'at ehlinin söylediklerine aldırış edilmez. Çünkü onların arasında ashabı tekfir edenler vardır. Böylelerinin boyunları vurulur. Kimisi de bidatçi ve fasık kabul edilir, sözleri de makbul değildir.

Ebu Bekir es-Sıddık'ten sonra Ömer el-Faruk, ondan sonra da Osman (r.a)'ın halifeliği sözkonusudur. Buhârî, İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet eder,: Bizler, Rasûlullah (sav) döneminde insanların arasında kimin hayırlı olduğunu görüşürdük. Önce Ebu Bekir'i en hayırlılar arasında kabul eder, sonra Ömer, sonra Osman gelir derdik.[\[240\]](#)

Selef ehlinin imamlarının, Hz. Osman ile Hz. Ali'nin hangisinin daha faziletli olduğu hususunda farklı görüşleri vardır. Onların çoğunluğu (cumhur) Hz. Osman'ın önce geldiğini kabul eder. Malik'ten ise bu hususta görüş beyan etmekten kaçındığı rivayet edilmektedir. Yine ondan, bu hususta cumhurun kanaatine döndüğü de rivayet edilir. Yüce Allah'ın izniyle daha sahih olan görüş budur.[\[241\]](#)

10. Allah'ın İndirdiği Sektet (Huzur ve Sükun):

"Allah ona seknetini indirmiş..." buyruğu İle ilgili iki görüş vardır. Birincisine göre bu sekînet Peygamber (sav)'a indirilmiştir. İkincisine göre ise Hz. Ebu Bekir'e. tbnü'l-Arabî der ki: İlim adamlarımız daha kuvvetli olan görüş budur derler. Çünkü Hz. Ebu Bekir kendilerini izleyenlerin Peygamber (sav)'a bir zarar vereceklerinden korkmuştu. Allah da Peygamber (sav)'i güvenliği altına alıp Ebû Bekir'e sekînetini indirmiş, buna bağlı olarak tedirginliği sükûn bulmuş, korkusu gitmiş ve güvenliğe erişmişti. şanı yüce Allah orada bir ot bitiriverdi ve bir güvercine de yuva yapma ilhamını verdi. Örümceğe de ilham vererek onun

üzerine bir ağ dokudu. Maddeten ve zahiren bu askerler ne kadar zayıf, fakat batinen ve mana itibariyle ne kadar güçlüdürler. İşte bu bakımdan Peygamber (sav) Hz. Ömer'e, Hz. Ebu Bekir ile tartışması üzerine şöyle buyurmuştur: "Benim bu arkadaşımı bana bırakmayacak mısınız? Bütün insanlar yalan söyledin, dediler Ebu Bekir ise: Doğru söyledin dedi." Bu hadisi Ebu'd-Derdâ rivayet [\[242\]](#)etmiştir.[\[243\]](#)

11. Hicretteki İlâhi Yardım ve Allah'ın Dininin Üstünlüğü:

"Onu göremediğiniz ordularla desteklemiş" buyruğunda kastedilenler meleklerden ordulardır. Yüce Allah'ın: "Onu desteklemiş" buyruğundaki zamir de Peygamber (sav)'a aittir. İki zamir (.yani bu ve bundan önceki-, "ona sekînetini" buyruğundaki zamir) ayrı yerlere racidir. Bu, gerek Kuran-ı Kerimde, gerek de Arapçada çokça kullanılan bir husustur.

"Kâfirlerin sözünü alçaltmıştır yani, şirk sözünü aşağılamıştı. "Allah'ın kelimesi ise o en yüce olandır" buyruğundaki "Allah'ın kelimesi"nden kastın:"Lâ ilahe illallah" olduğu söylendiği gibi, zafer vadi olduğu da söylenmiştir.

el-A'meş ve Yakub; "Allah'ın kelimesi" buyruğundaki "yuvarlak te"yi nasb ile okumuş ve âmili" Kılmıştır" diye takdir etmiştir. Diğerleri ise istinaf (yeni bir cümle) olmak üzere ref ile okumuşlardır. ei-Ferra nasb İle kıraatin uzak bir ihtimal olduğunu iddia ederek şöyle demiştir: Çünkü kişi"Filan kişi babasının kölesini azad etti" der, buna karşılık; "Filanın babasının kölesini azad etti)," demez. Ebu Hatim de buna yakın bir ifade kullanmıştır. (el-Ferra) devamla der ki: Bu durumda (yani nasb olsaydı):"Onun kelimesi ise o en yüce olandır" demek gerekirdi. en-Nehhâs der ki: el-Ferra'nın sözünü ettiği bu husus âyet-i kerimeye benzememektedir. Ama ona Sibeveyh'in naklettiği gu beyit benzemektedir:

"Görmüyorum ölümü, ölümü birşeyin geçtiğini

ölüm varlık sahibinin de fakirin de hevesini kursağında bırakmıştır."

Bu ifade güzeldir, bunda anlaşılmayacak bir taraf yoktur. Şu kadar var ki mahir nahivciler şöyle derler: Böyle bir durumda zamir kullanmayarak ismin tekrar edilmesinin bir faydası vardır. O da bu isimde tazim manası bulunmasıdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Yer kendine ait şiddetli bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman. Ve yer içindeki ağırlıklarını dışarıya çıkardığında..." (ez-Zilzal, 99/1-2) Bunda da anlaşılmayacak birşey yoktur.

"Kelime"nin çoğulu;) şeklinde gelir. Temimliler ise bunu; şeklinde "kef" harfi esreli olarak kullanırlar. el-Ferrâ kelimenin şekillerinde olmak Ü2ere; üç ayrı

söylenişinin olduğunu nakletmektedir. Tıpkı; Karaciğer ve altınpara gibi. aynı şekilde bir kasidenin tamamı anlamına da gelir. Bu açıklamaları da el-Cevherî yapmıştır.[\[244\]](#)

41. Ağırlıklı ve ağırlıksız olarak savaşa çıkın. Ve Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihad edin. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:[\[245\]](#)

1. et-Tevbe Sûresi'nden İlk Nazil Olan Bölümler:

Süfyan, Husayn b. Abdurrahman'dan, o, Ebu Malik el-Gıfarî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir; Tevbe Sûresi'nden ilk nazil olan; "Ağırlıklı ve ağırlıksız olarak savaşa çıkın" âyetidir. Ebu'd-Duha da böyle demiştir. (Ayrıca) dedi ki: Sonra onun ilk bölümleri, daha sonra da sonraki bölümleri nazil oldu.[\[246\]](#)

2. Savaşa "Ağırlıklı ve Ağırlıksız Çıkma"nın Anlamı:

Yüce Allah'ın: "Ağırlıklı ve ağırlıksız olarak savaşa çıkın" buyruğunda-ki;" Ağırlıklı ve ağırlıksız olarak" ifadesi hal olarak nasb edilmiştir.

Bunun açıklaması ile ilgili on görüş vardır

1- İbn Abbas'dan nakledildiğine göre, yüce Allah'ın: "Küçük küçük birlikler halinde savaşa çıkın" (en-Nisa, 4/71) buyruğunu birbirinden ayrı askeri birlikler halinde savaşa çıkın diye açıklamıştır.

2- Yine İbn Abbas ve Katade'den gönül hoşluğuyla isteyerek ve İstemi-yerek diye açıkladıkları rivayet edilmiştir.

3- Ağırlıksızdan kasıt zengin, "ağırlıklı"dan kasıt da fakirdir, denilmiştir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır.

4- "Ağırlıksız"dan kasıt genç, "ağırlıklıdan kasıt da yaşlıdır. Bu açıklamayı da el-Hasen yapmıştır.

5- Zeyd b. Ali ve el-Hasen b, Uteybe meşgaleniz bulunsun yahut buiun-masın diye açıklamışlardır.

6- Ağırlıklıdan kasıt bakmakla yükümlü olduğu çoluk.çocuğu bulunan, ağırlıksız da çoluk çocuğu bulunmayan kimse demektir. Bu açıklamayı da Zeyd b. Eşlem yapmıştır.

7- Ağırlıklıdan kasıt, bir kimsenin bırakmak istemediği ve bırakması halinde de zarar göreceği varlığı bulunan, ağırlıksızdan kasıt ise böyle bir varlığı

bulunmayan kimse demektir. Bu açıklamayı da ibn Zeyd yapmıştır.

8- Ağırılıksızdan kasıt piyadeler, ağırlıklıdan kasıt da süvarilerdir. Bu açıklama da el-Evzaî yapmıştır.

9- Ağırılıksızdan kasıt, ordunun öncü birlikleri olarak savaşa öncelikle katılanlar, ağırlıklılardan kasıt ise ordunun tamamıdır.

10- Ağırılıksızdan kasıt kahraman kimse, ağırlıklıdan kasıt ise korkak kimsedir. Bu açıklamayı da en-Nekkâş nakletmiştir.

Âyet-i kerimenin anlamı ile ilgili doğru açıklama da şudur: İnsanlar toptan savaşmakla emr olunmuşlardır. Yani, savaş kastı ile hareket size ister ağır gelsin, ister hafif gelsin topluca savaşa çıkınız demektir.

Rivayete göre İbn Um Mektum Rasûlullah (sav)'ın huzuruna gelmiş ve: Be-nim savaşa çıkmak görevim var mıdır diye sorunca, Hz. Peygamber de: "Evet" diye buyurdu. Daha sonra da yüce Allah'ın: "Ama'ya (savaşa çıkmamak hususunda) vebal yoktur" (el-Feth, 48/17) buyruğu nazil oldu.

Bütün bu açıklamalar aslında; "ağırlıklı ve ağırılıksız oluş" hususunda örnek sunmak kabilindedir.[\[247\]](#)

3. Âyet Mensuh mu?

Bu âyet-i kerimenin hükmü hususunda farklı görüşler vardır. Bunun, yüce Allah'ın: "Zayıflara, hastalara... bir günah yoktur" (et-Tevbe, 9/9D) buyruğu ile nesli olduğu söylendiği gibi, bu âyet-i kerimeyi nesh edenin: "Onların herbir topluluğundan bir kesim de... kalmalı değil miydi" (et-Tevbe, 9/122) âyeti olduğu da söylenmiştir. Ancak, doğrusu bu âyet-i kerimenin nesh olmadığıdır.

İbn Abbas, Ebu Talha'dan yüce Allah'ın: "Ağırlıklı ve ağırılıksız olarak savaşa çıkın" buyruğu hakkında; genç ve yaşlılar olarak çıkın. Allah bu hususta hiçbir kimsenin mazeretini kabul etmemiştir; dediğini rivayet etmektedir. Bunun üzerine Şam'a çıkıp gitmiş ve vefat edinceye kadar cihad etmişti. Yüce Allah ondan razı olsun.

Hammad da Sabit ile Ali b. Zeyd'den, o, Enes'den rivayet ettiğine göre Ebu Talha, Tevbe Sûresi'ni okumaya başlamış ve şu: "Ağırlıklı ve ağırılıksız olarak savaşa çıkın" âyetine gelince, ey oğullarım, demiş. Haydi beni savaşa çıkmak üzere donatın, beni donatın, demiş. Oğulları ona: Allah sana merhamet ihsan etsin. Sen Peygamber (sav) ile birlikte vefat edinceye kadar gazada bulundun. Ebu Bekir ile vefat edinceye kadar, Ömer'le de vefat edinceye kadar gazada bulundun. Senin yerine biz gazaya gideriz, dediyseler de o: Hayır beni donatınız, demişti. Bunun üzerine bir deniz savaşına katıldı ve denizde öldü. Kendisini

gömecekleri bir adaya ancak yedi gün sonra ulaşabildiler. Onu orada defnettiler. Cesedinde hiçbir değişiklik olmamıştı.

Tahen de Hıms'da el-Mikdâd b. el-Esved'İ sarraflardan birisinin sandığı (ka-sasu üzerinde oturmuş ve şişmanlığından dolayı da bu kasanın üzerinden taşmış olduğu halde, savaş için hazırlanırken gören kimselerden isnadını kaydederek; ona: Allah senin mazeretin dolayısıyla savaşa katılmamana izin vermiştir, denilince o: "Ağırlıklı ve ağırlıksız olarak savaşa çıkın" buyruğunun içinde yer aldığı, savaşa akan birliklerin sözkonusu edildiği sûreyi okumuş bulunuyorum, diye cevap vermişti.

ez-Zührî de der ki: Said b. el-Müseyyeb gözlerinden birisi kör olduğu halde gazaya çıktı. Kendisine: Sen hastastn denilince, o da şöyle cevap vermişti: Allah ağırlıklı olanın da ağırlıksız olanın da savaşa çıkmasını istedi. Savaşmak imkânını bulamasam dahi, müslümanların sayısını artırırım, geride bırakacakları eşyalarını korurum.

Yine rivayet olunduğuna göre savaşçılardan birisi, Şam'daki gazalardan birisinde bir adamın yaşlılıktan ötürü kaşlarının gözleri üzerine çöktüğünü görmüş, ona: Amcacığım Allah seni mazur görmüştür deyince, ona: Yeğenim, biz ağırlıklı ve ağırlıksız olarak savaşa çıkmakla emrolunduk, diye cevap vermiştir.

tbn Um Mektum -Allah ondan razı olsun; ki adı Amr'dır- Uhud günü şöyle demişti: Ben, gözü görmeyen bir kimseyim. O bakımdan sancağı bana testim ediniz. Çünkü sancağı taşıyan geri dönecek ve kaçacak olursa ordu da bozguna uğrar. Ben ise kimin kılıcıyla üzerime geldiğinin farkına varamam. O bakımdan da yerimden ayrılmam. Ancak, önce de Âl-i İmran Sûresi'nde (3/152. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere müslümanların sancağını oğün Mus'ab b. Umeyr almıştı. işte bu ve buna benzer ashab-ı kiram ve tabiînden gelen rivayetler dolayısıyla bu âyet hakkında nesh iddiasının sahih olamayacağını söyledik. Diğer taraftan herkesin savaşa çıkmasını gerektiren bir durumun varlığı da söz-konusu olabilir ki, bunu da bir sonraki başlıkta ele alacağız.[\[248\]](#)

4. Topyekûn Savaş:

Topyekûn savaş düşmanın İslâm topraklarının bir bölümüne galip gelmesi, yahut da müslüman topraklarının içlerine girmesi suretiyle cihadın farz-ı ayn olması halinde sözkonusu olur. Bu durum ortaya çıkacak olursa, o bölgede yaşayan ağırlıklı ağırlıksız, genç yaşlı herkesin kendi gücü oranında savaşa çıkması vacib (farz) olur. Babası bulunan kimsenin babasından izin al-masma gerek olmaksızın çıkar, babası olmayan da savaşa çıkar. Çıkmaya gücü yeten ister savaşabilecek

kimse olsun, isterse savaşçılarının sayısını artırmak şeklinde olsun hiçbir kimse savaştan geri kalamaz. Eğer o bölge halkı düşman larına karşı koymaktan âciz düşecek olurlarsa onlara yakın ve komşu olanların da o belde halkının yükümlülüğünün aynısı ile savaşa çıkmaları gerekir. Ve bu husus onların düşmana karşı durabilecek ve kendilerini savunabilecek hale geldiklerini bilinceye kadar böylece devam eder. Düşmanlarına karşı zayıf olduklarını bilen ve kendilerine yetişip de onları kurtarabilme imkânını elde edeceğini zanneden herkesin de onlarla birlikte savaşmak üzere yanlarına gitmesi gerekir. Çünkü bütün müslümanlar kendilerinin dışında kalanlara karşı tek bir eldirler.

Düşmanın girip istila ettiği bölge halkı düşmana karşı gerekli savunmayı yapabilmek için düşmanı safdışı bıraktığı takdirde, bu cihad farzı da diğerlerinden sakıt olur. Eğer düşman dar-ı İslama yaklaşıp da oraya girmeyecek olursa, yine o bölge müslümanlarının düşmana karşı çıkmaları gerekir. Tâ ki Allah'ın dini üstün gelsin, İslâm diyan korunsun, himaye edilmesi gerekenler himaye edilsin ve düşman küçük düşürülsün. Bu hususta hiçbir görüş ayrılığı yoktur.

Cihadın vacib olan bir diğer şekli de şudur: İslâm devlet başkanı olan imamın, her yit bir defa düşmanın üzerine bir bölümü gaza yapmak üzere göndermesi farzdır. Bunlarla kendisi de ya bizzat çıkar yahut güvendiği kimseyi onlarla beraber gönderir. Bunu da onları İslâm'a davet etmek ve İslâm'a girmelerini teşvik etmek için yapar, onların eziyetlerini önlemek, onlar üzerinde Allah'ın dininin üstünlüğünü sağlamak kastıyla yapar. Bu da İslâm'a girinceye, yahut da elleriyle cizyeyi verecekleri vakte kadar böylece devam eder.

Kimi cihad şekli de nafiledir. Bu da imamın ardı arkasına değişik kesimleri savaşa göndermesi ve düşmanın gafıl oldukları vakitlerde ve fırsat bulunacağı zamanlarda askerî birlikler göndermesi, saldırılarından korkulan yerlerde ribatlar ile onları gözetlemesi ve İslâm'ın gücünü izhar etmesi şeklinde dir.

Herkes görevini gereği gibi yerine getirmeyecek olursa, tek bir kişi ne yapar şeklindeki sorunun cevabı da bir sonraki başlıktadır.[\[249\]](#)

5. Bir Kişinin Tek Başına Yerine Getirebileceği Yükümlülükler:

Böyle bir somya şu şekilde cevap verilir: Bu durumda kişi tek başına bir esirin fidyesini ödeyerek onu esirlikten kurtarır. Çünkü o, (müslüman) bir esirin fidyesini ödeyecek olursa, o tek kişi hakkında müslümanlar topluluğu arasında bir ferd olarak ödemesi gereken miktardan daha fazlasını ödemiş olur. Çünkü bütün zenginler esirlerin fidyesini aralarında paylaştıracak olurlarsa, onlardan herbirisinin ödeyeceği miktar bir dirhemi bile bulmaz. Yine böyle bir kişi bu

durumda eğer gücü yetiyorsa bizzat gazaya çıkar. Aksi takdirde bir gaziyi donatır. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim bir gaziyi donatırsa bizzat gazaya çıkmış gibidir. Her kim o gazinin aile halkını hayır ile gözetir (işlerini görür) ise o da gaza etmiş olur."[\[250\]](#) Bu hadisi sahih kaynaklar rivayet etmişlerdir.

Bunun böyle olmasının sebebi onun tek başına (bundan daha ileri) bir fayda sağlayamaması ve matının da (bütün ihtiyaçlara) yeterli gelememesidir.[\[251\]](#)

6. Kâfirlerin Elindeki Esirlere ve Kâfirlerin İstilâsına Karşı Müslümanların Yükümlülüğü:

Rivayet edildiğine göre, hükümdarlardan birisi hiç bir esiri hapse atmamak üzere kâfirlerle antlaşmış idi. Müslümanlardan bir kişi de kâfirlerin yurdundan içeri girmiş idi. Kapısı kilitlenmiş bir evin yanından geçerken bir kadın ona: Ben burada esirim, sen benim durumumu ilgili arkadaşına bildir diye seslenmiş. Bu adam o hükümdar ile bir araya gelip de ona yemek ikram edip karşılıklı konuştukları bir sırada nihayet bu esir edilen ve azap gören kadının durumunu anlam. Adam sözlerini tamamlar tamamlamaz hükümdar ayakları üzerine dikildi ve derhal gazaya çıktı. Sözü geçen o sınırdaki şehrin üzerine yürüdü, esir kadını kurtardı ve o yeri ele geçirdi -Allah ondan razı olsun-.

Bu olayı İbnü'l-Arabî zikrettikten sonra şunları da söylemektedir: Düşman - Allah onun belini kırsın- 527 yılında bizim şehrimize hücum etti. Yurdumuzu istila etti, hayırlılarımızı esir aldı. Kalabalığının çokluğundan dolayı herkesi dehşete düşüren büyük sayıdaki askerleriyle ülkemizin tâ ortasına kadar geldi. Her ne kadar sayısının ne olduğu bildirilmediyse de sayılan çoktu. Ben, valiye de onun yönetimi altında bulunanlara da şöyle dedim: İşte Allah'ın düşmanı artık tuzağa ve ağa düşmüş bulunuyor. Haydi sizin de bir bereketiniz görülsün ve siz de sizin için mutlaka yerine getirilmesi gereken dinin yardımına koşmanız İçin sizde bir hareket olsun. Bütün insanlar hiçbir yerde hiçbir kimse kalmamak üzere düşmana karşı çıksın ve etralî iyice kuşatılsın. Allah bu konuda size kolaylık verecek olursa, kaçınılmaz olarak düşman helak edilecektir. Ancak günahlar galip geldi ve masiyetlerle kalpler titredi. Her bir kişi komşusunun tuzağa düşürülmekte olduğunu görse dahi kendi inine çekilen bir tilki oluverdi. Innâ lillah ve innâ ileyhi raciûn. Allah bize yeter, O ne güzel vekildir![\[252\]](#)

7. Canla ve Malla Cihad:

"Ve Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihad edin" buyruğu ise, cihad emrini vermektedir. Cihad ise (çaba, gayret anlamına gelen): Cehd'den türemiştir.

Ebû Dâvûd, Enes'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

"Müşriklerle mallarınızla, canlarınızla ve dillerinizle cihad ediniz."[\[253\]](#)

İşte bu, cihadın Allah nezdindeki en mükemmel ve en faydalı şeklini açıklamaktadır. Bununla Hz, Peygamber en mükemmel nitelikleriyle cihada teşvikte bulunmaktadır. Mallarla cihadı öncelikle sözkonusu etmiştir. Çünkü cihad için gerekli hazırlıklar sırasında ilk harcanan, feda edilen şey odur. O bakımdan Hz. Peygamber bu cihad işinde sıralamayı göz önünde bulundurarak bu sıra ile sözkonusu etmiştir.[\[254\]](#)

42. Eğer yakın bir menfaat, orta yollu bir yolculuk olsaydı, elbette arkandan gelirlerdi. Fakat, bu kadar uzun bir mesafeyi katet-mek onlara ağır geldi. "Gücümüz yetseydi herhalde biz de sizinle beraber çıkardık" diye Allah'a yemin edeceklerdir. Kendilerini helake sürüklüyorlar. Onların muhakkak yalancı olduklarını Allah biliyor.

Peygamber (sav) Tebûk gazvesinden döndükten sonra Allah bir takım kimselerin münafıklıklarını ortaya koydu.

"Menfaat" dünya menfaatlerinden kişinin karşısına çıkan, arız olan şeyler demektir. Bunun anlamı, yakın bir mesafede elde edilecek ganimet... demektir. Yüce Allah, eğer onlar bir ganimet elde etmek için çağırılacak olsatardı mutlaka peygamberine tabi olacaklarını haber vermektedir.

"Bir menfaat" kelimesi, "...di" kelimesinin haberi, "Yakın" da bu menfaatin sıfatıdır. "Orta yollu bir yolculuk" ifadesi ona atfedilmiştir....dî'nın isminin hazfedilmesi ise ifadenin ona delâlet etmesinden dolayıdır.

Ifadenin takdiri de şöyledir: Eğer davet olundukları (ki bu sözü geçen kâ-ne: ...dî'nın ismidir) yakın bir menfaat ve orta yollu bir yolculuk -yani, yollan bilinen ve kolay bir yolculuk- olsaydı, elbette senin arkandan gelirlerdi.

Burada belirttiğimiz gibi zamir ile kastedilenler münafıklardır. Çünkü onlar da savaşa çıkmak emrine muhatap olan topluluk arasında idiler. Arap dilinde böyle bir kullanım vardır. Araplar önce bir topluluğu sözkonusu ederler, sonra da o topluluğun bir bölümüne ait zamir kullanırlar. Nitekim yüce Allah'ın: "Aranızdan ona uğramayacak hiçbir kimse yoktur" (Meryem, 19/71) buyruğunda zamir ile kastedilenin kıyamet olduğu söylenmiştir. Daha sonra yüce Allah: "Bundan sonra sakınanları kurtarız. Zalimleri orada dizleri üzerine çökmüş

olarak terkederiz" (Meryem, 19/72) diye buyurmaktadır. Burada da yüce Allah "orada" ile cehennemi kastetmektedir. Sün-net-İ seniyyeden mana itibariyle bu âyet-i kerimenin bir benzeri de Hz. Peygamberin: "Onlardan herhangi bir kimse yağlı bir kemik yahut da güzel iki koyun ayağı (paçası) bulacağını bilse, hiç şüphesiz yatsı namazında hazır bulunurdu"[255] buyruğudur. Şunu söylemek istiyor: Eğer onlardan herhangi birisi peşinen ele geçireceği ve hazırda bulunan bir şey bulunduğunu bitecek olsa, bu maksatla şüphesiz mescide gelirdi.

"Fakat bu kadar uzun bir mesafeyi katetmek onlara ağır geldi." Ebu Libeyde ve başkaları, "uzun mesafe" anlamındaki "eş-Şukka" kelimesinin uzak bir yere yolculuk yapmak demek olduğunu nakletmişlerdir.

Bütün bunlarla kastedilen Tebûk gazvesidir. el-Kisaî'nin naklettiğine göre bu kelime, "şukka" ve "şikka" şekillerinde de kullanılır. el-Cevherî der ki: Ötreli olarak "şukka" söyleyişi elbiseler hakkında kullanılır Yine aynı kelime uzak yolculuk demektir. Kimi zaman bu kelime "şikka" şeklinde de kullanılır. Bu kullanılış tahta yahut kereste gibi şeylerden çıkan ince parçalar, kıymıklar anlamında da kullanılır. Kızmış bir kimse için;"(izi, o)Alabildiğine kızdı ve ondan bir şikka (kızgınlık alevi) uçtu" denilir.

"Gücümüz yetseydi" yani, eğer bizim de binek ve rnal sahibi olabilecek kadar elverişli durumumuz olsaydı "herhalde biz de sizinle beraber çıkardık diye Allah'a yemin edeceklerdir." Burada sözü geçen "güçyetirme"nin

bir benzeri de şu buyrukta yer almaktadır: "Ona bir yol bulabilenlerin Beyt-i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır." (Âl-i tıran, 3/97) Peygamber (sav) bunu açıklayarak: "(Güç yetirebilmek) azık ve binektir" diye buyurmuştur.[256] Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiştir bulunmaktadır.

"Kendilerini" yalan ve münafıklıkla "helake sürüklüyorlar." Bu şekilde mazeret göstermelerinde "onların muhakkak yalancı olduklarını Allah biliyor." [257]

43. Allah affetsin seni. Doğru söyleyenler senin için belli oluncaya ve sen yalancıları bilinceye kadar niçin onlara İzin verdin?

Yüce Allah'ın; "Allah affetsin seni... niçin onlara izin verdin" buyruğunun yeni bir söz başlangıcı olduğu söylenmiştir. "Allah seni ıslah etsin, seni aziz kılsın, sana rahmet buyursun. Şu şu oldu" demeye benzer. Bu açıklamaya göre yüce Allah'ın: "Allah affetsin seni" anlamındaki; buyruğu üzerinde vakıf (durak) yapmak güzel olur. Bunu Mekki, el-Mehdevî ve en-Nehhas nakletmiştir.

Yüce Allah, Hz. Peygamber'e korku ve sabırsızlıktan dolayı kalbi rahatsızlanmasın diye günahını sözkonusu etmeden affettiğini haber vermektedir.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir; Onlara izin vermekten ötürü günahını Allah affetmiştir. O takdirde bu buyruk üzerinde vakf etmek güzel olmaz. Bunu da el-Mehdevî nakletmiş, en-Nehhâs da bunu tercih etmiştir.

Burada sözü geçen "izin" ile ilgili iki görüş ileri sürülmüştür.

Birinci görüşe göre seninle birlikte savaşa çıkmaları hususunda "niçin onlara izin verdin" demektir. Çünkü onların gerekli hazırlıkları yapmaksızın ve samimi bir niyetleri bulunmaksızın savaşa çıkışları bir bozgunculuk (fesat)dır.

İkinci görüşe göre ise, onlar bir takım mazeretler ileri sürünce, oturmaları için "niçin onlara izin verdin" anlamındadır.

Bu iki açıklamayı el-Kuşeyrî söz konusu ettikten sonra şöyle der: Bu, oldukça lütufkârane bir sitemdir. Çünkü "Allah affetsin seni" diyerek başlamıştır. Hz. Peygamber de bu hususta nazil olmuş bir vahiy bulunmaksızın onlara izin vermişti.

Katade ve Amr b. Meymun derler ki: Peygamber (sav) emrotunmaksızın iki iş yapmıştır: Birisi kendisiyle birlikte savaşa çıkmayıp geride kalmaları için münafıklardan bir kesime izin vermesi, halbuki vahiy olmaksızın herhangi bir iş yapmaması gerekirdi. Diğer i ise, (Bedir) esirlerinden fîdye almasıdır. İşte Kur'an-ı Kerim'in ilgili buyruklarında duyduğunuz şekilde bundan dolayı Allah ona serzenişte bulunmuştur.

Kimi ilim adamı da şöyle demektedir: Hz. Peygamberin acele edip yaptığı bu işler, evlâ olanı terketmekten ibaretti. O bakımdan yüce Allah sitem şeklindeki hitaptan önce onu affettiğini belirtmektedir.

"Doğru söyleyenler senin için belli oluncaya ve sen yalancıları bitinceye kadar..." buyağı da, ileri sürdüğü mazeretinde doğru söyleyen ile münafıklık edeni birbirinden ayırt edinceye ve açıkça ortaya çıkıncaya kadar...demektir. İbn Abbas der ki: Rasûlullah (sav.) o gün münafıkları şahıslarıyla tanımıyordu. et-Tevbe Sûresi'nin nüzulünden sonra şahıslarıyla onları tanımış oldu.

Mücahid der ki: Bunlar: Cihada çıkmayı; oturmak hususunda izin istiyelim. Bize izin verirse otururuz. İzin vermeyecek olsa bile yine otururuz, diyen kimselerdi .

KaCade de der ki: Yüce Allah bu âyet-i kerimeyi en-Nur Sûresi'nde yer alan: "Bazı işleri için senden izin istediklerinde onlardan kime istersen izin ver" (en-Nur, 24/62) buyruğı ile nesh etmiştir. Bunu en-Nehhâs, "Meâni'l-Kur'ân" adlı eserinde zikretmektedir.[\[258\]](#)

44. Allah'a ve âhiret gününe İman edenler mallarıyla, canlarıyla ci-had etmelime) konusunda senden izin İstemezler. Allah takva sahiplerini çok iyi

bilendir.

45. Ancak Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, kalpleri şüpheyeye düşüp de kendileri şüphelerinin İçinde bocalayıp duran kimseler senden izin isterler.

"Allah'a ve âhiret gününe iman edenler" oturmak ve cihada çıkmamak hususunda "...senden İzin istemezler." Aksine bunlar, kendilerine herhangi bir hususu emredecek olursan, hemen onu yerine getirmeye çalışırlar.

İşte böyle bîr zamanda mazereti bulunmaksızın savaşa çıkmamak üzere izin istemek, münafıklığın alâmetlerinden idi. Bundan dolayı yüce Allah: "Ancak Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen, kalpleri şüpheyeye düşüp de kendileri şüphelerinin İçinde bocalayıp duran kimseler senden İzin İsterler" diye buyurmaktadır.

Ebû Dâvûd, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: "Allah'a ve âhiret gününe iman edenler... senden izin İstemezler" âyetini, en-Nûr Sûresi'nde yer alan: "Mü'minler ancak a kimselerdir ki onlar Allah'a ve Resûlüne iman ederler... Muhakkak Allak mağfîret edendir, Rahimdir" {en-Nur, 24/62) âyeti nesh etmiştir.[\[259\]](#)

"Cihad etme(me)" buyruğu, ez-Zeccâc'a göre takdiri ile nasb mahallindedir. (Bu takdire göre anlam: Cihad etme(me) hususunda senden izin istemezler, şeklinde olur). İfadenin takdirinin: "Cihad etmekten hoşlanmadıkları için..." şeklinde olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Allah yanılırsınız (yanılmayasınız) diye size açıklıyor" (en-Nisa, 4/176) buyruğu gibi.

"Kalpleri" din hususunda "şüpheyeye düşüp de kendileri şüphelerinin İçinde bocalayıp duran" yani, şüpheleri içinde gidip gelen, kararsız kalan "kimseler senden izin isterler."[\[260\]](#)

46. Eğer onlar çıkmak İsteselerdi elbet bunun İçin bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların çıkmalarını çirkin gördü de kendilerini alıkoydu ve: "Oturanlarla beraber oturun" denildi.

"Eğer onlar çıkmak isteselerdi elbet bunun için bir hazırlık yaparlardı" yani, cihada çıkmak isteselerdi yolculuk için gerekli hazırlıkları yaparlardı. İşte onların hazırlık yapmayışları savaştan geri kalmak istediklerinin delilidir.

"Fakat Allah onların" seninle birlikte cihada "çıkmalarını çirkin gördü de kendilerini" seninle birlikte çıkmaktan "alıkoydu" ve onların, senin yardımına koşmalarına fırsat vermedi. Çünkü onlar şöyle demişlerdi: Eğer oturmak için bize izin vermeyecek olursa, biz de mü'minler aliyhine başkalarını kışkırtır ve fesat çıkartırız. Buna da bundan sonra: "Eğer onlar sizinle birlikte çıksalardı, sizde şer ve fesadı artırmaktan başka birşey yap-mazlar... dt" (et-Tevbe, 9/47)

buyruğu delil teşkil etmektedir.

"Ve; Oturanlarla beraber oturun, denildi." Bir görüşe göre bu onların birbirlerine söyledikleri bir sözdür. Diğer bir görüşe göre ise bu, Peygamber (sav)ın sözlerindendir. O takdirde bu daha önce kendisinden söz edilen Hz. Peygamberin verdiği izin demek olur. Bir diğer görüşe göre Peygamber (sav) bu sözü onlara kızgınlıkla söylemiş, onlar da lafzın zahirini kabul ederek: Peygamber bize izin vermiş bulunuyor, demişlerdi. Bir diğer görüşe göre bu, onların savaşa çıkmayıp yardımdan uzak kalmalarını ifade eder. Yani, yüce Allah onların kalplerine oturma duygusunu yerleştirdi. "Oturanlarla beraber" buyruğu ise, hastalık sahibi, kör, kötürüm, kadın ve çocuklarla beraber oturun, demektir.[\[261\]](#)

47. Eğer onlar aranızda çıksalardı, sizde şer ve fesadı artırmaktan başka bir şey yapmazlar, aranızda fitne sokmak kastıyla muhakkak koşarlardı. Aranızda onlara kulak verecekler de vardır. Allah zalimleri çok iyi bilendir.

"Eğer onlar aranızda çıksalardı, sizde şer ve fesadı artırmaktan başka bir şey yapmazlar... di" buyruğu münafıkların geride kalıp mü'minlerle birlikte çıkmamaları dolayısıyla mü'minlere bir tesellidir.

"Şer ve fesad; bozgunculuk, laf taşımak (koğuculuk) ve ayrılıklar tohumunu ekip yalan şayialar çıkartmak" demektir. Bu kelime burada mun-katı' bir istisnadır. Yani, onlar sizin gücünüzü artırmazlardı. Bunun yerine şer ve fesat çıkartmaya çalışırlardı, demektir.

Bir diğer açıklamaya göre mana şudur: Onlar, İçinde bulundukları mütereddit görüşleriyle sizin ancak şer ve fesadınızı artırırlardı. O takdirde istisna munkatı' olmaz.

"Aranıza fitne sokmak kastıyla muhakkak koşarlardı" yani, aranızı bozmak için çabucak harekete geçerlerdi. "Koşmak, hızlıca yürümek" demektir. Nitekim recez vezninde şair şöyle demektedir:

"Keşke onda ben bir genç delikanlı olsaydım Ve orada hızlıca koşup gidip gelseydim."

Deve koşup ve hızlıca yürüyüp yol aldığı vakit denilir. Bunun " Onu bıraktım" demektir.ın kısmen hızlı yürümeyi ifade eden; şeklindeki yürüyüş olduğu da söylenmiştir.

"Aranıza" kelimesinin "ara" anlamına gelen; ise; iki şey arasındaki aralık demektir. Bunun çoğulu, şeklinde gelir ki bu da saflar arasındaki aralık ve boşluk manasına gelir.

Yani onlar (sizinle birlikte çıkmış olsalardı) laf alıp götürmek ve aranızı bozmak suretiyle sizi birbirinizden uzaklaştırırlardı.

"Aranıza fitne sokmak kastıyla" anlamındaki buyruk ikinci bir mef uldür. Yani onlar sizin fitneye düşmenizi de arzu ediyorlardı. Bu da aranıza bozulmasını ve bir birinize karşı kıskırtmayı istiyorlardı, demektir. Burada sözü geçen "fitne"nin şirk manasına geldiği de söylenmiştir.

"Aranızda onlara kulak verecekler de vardır." Yani, aranıza sizden haberler alıp onlara taşıyacak casuslar vardır. Kata de: Aranızda onların sözlerini kabul ile karşılayan, onlara itaat eden kimseler vardır diye açıklamıştır. en-Nehhâs der ki: Birinci görüş daha uygundur. Çünkü, "Kulak verenin iki anlamından daha çok kullanılan manası, sözü işiten, ona kulak veren kimse demektir. Yüce Allah'ın: "Yalana çokça kulak verenler" (el-Maide, 5/42.1 buyruğu da buna benzemektedir. İkinci görüşün işaret ettiği manayı ifade etmek için İse, hemen hemen; "Dinleyen" kelimesinden başkası kullanılmaz.[\[262\]](#)

48. Andolsun ki, onlar bundan önce de fitne aramışlar, sana karşı bir takım ister çevirmişlerdi. Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah'ın emri üstün geldi.

"Andolsun ki, onlar bundan önce de fitne aramışlar..." Yani, onlar durumları açığa çıkmadan ve gizledikleri hususlara ve ileride yapacakları şeylere dair vahiy inmeden önce de fesat çıkarmak ve kötülük yapmak istemişlerdi.

İbn Cüreyc der ki: Bu buyruğuyla yüce Allah münafıklardan oniki kişiyi kastetmektedir. Bunlar Akabe gecesı Peygamber (sav)Ve suikast yaparak öldürmek için Seniyetü'l-Vedâ denilen yerde pusu kurmuşlardı.

"Sana karşı da birtakım işler çevirmişlerdi." Yani onlar, senin getirdiğin valiyi yürütmek hususunda çeşitli görüşler ortaya atmış, işler çevirmişlerdi. "Nihayet hak geldi ve onlar istemedikleri halde Allah'ın emri" yani O'nun dini "üstün geldi."[\[263\]](#)

49. Onlardan bazdan da: "Bana İzin ver, beni fitneye düşürme derler. Bilin ki onlar, zaten fitnenin ortasına düşmüşlerdir. Şüphe yok ki cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatıcıdır.

50. Eğer sana bir iyilik isabet ederse bu onların hoşuna gitmez. Şayet sana bir musibet erişirse: "Biz daha önce tedbirimizi almışız" derler ve sevinçle dönüp giderler.

"Onlardan bazıları da: Bana izin ver...derler" buyruğundaki "İzin ver" emir fiili; İzin verdi, verir'den emirdir. Bu fiilden emir yapılacak olursa, başa esreli bir hemze ve ondan sonra da fiilin "fâ"sı (birinci harfi olan hemze) gelir. Ancak iki hemze bir arada bulunmayacağından makabli de esreii olduğundan dolayı, ikinci

hemze "ye" harfi ile ibdaledilerek denilir. Ancak bu emir vasıl ile okunacak olursa, iki hemzenin bir arada bulunmasını engelleyen illet ortadan kalkar ve bu sefer ikinci hemze vasıl ile okunur. Bundan sonra da hemze telaffuz edilerek; "Onlardan bazıları das Bana izin ver... derler" diye okunur. Verş ise Nafi'den: "Onlardan bazdan da: Bana izin ver... derler" diye okuduğunu rivayet etmektedir. Böylelikle hemzeyi sakın değil de "vav" olarak harf-i medmiş gibi okur.

en-Nehhas der ki: "Filana izin ver, sonra ona izin ver" denilecek olursa, her ikisindeki "izin ver" anlamındaki kelimelerin yazılışlarında "zel" harfinden önce hemze ve "ye" vardır. Şayet; "Filana izin ver ve başkasına izin ver," denilecek olursa, bu sefer ikincisinde "ye" getirilmez. "Vav" yerine "fe" harfi kullanılacak olursa yine böyledir. "Sonra" ile "vav" arasındaki farka gelince; "sonra" anlamındaki kelime üzerinde vakıf yapılabilir ve diğer kelimelerden ayrı okunabilir. "Vav" İle "fe" harfleri üzerinde ise ne vakıf yapılabilir, ne de ayrı yazılabilirler.

Muhammed b. İslak der kt: Rasûlullah (sav) Tebûk'e çıkmak istediğinde, Selemeoğullarından el-Ced b. Kays'a şöyle demişti: "Ey Ced, Rumlar ile savaşp da onlardan odalık cariyeler ve hizmetçiler edinmeye ne dersin?" el-Ced şu cevabı verir: Kavmim, benim kadınlara ne kadar düşkün olduğumu bilirler. Ben, Sanoğullarının (Rumların) kadınlarını görecekt olursam, onlara karşı kendimi tutamayacağımdan korkarım. Sen beni fitneye düşürme de, oturmak üzere bana izin ver. Buna karşılık malımla sana yardımcı olacağımı. Rasûlullah (sav) ondan yüzçevirip: "Haydi sana izin verdim" diye buyurdu. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.^[264] Onların yüzlerinin güzelliği dolayısıyla sen benî fitneye düşürme demek istemişti. Oysa, onun münafıklıktan başkaca bir rahatsızlığı yoktu.

el-Mehdevî der ki: San (el-Asfar), Habeşlilerden bir adamdır. Bunun, çağlarında kendilerinden daha güzel hiçbir kimsenin bulunmadığı kızları vardı. Ve o sırada o kişi, Rum diyarında bulunuyordu.

Bir diğer görüşe göre onlara bu ismin veriliş sebebi, Haberlilerin Rumlara galip gelmiş olmalarıdır. Onlardan kız çocukları olmuş, bu kız çocukları ise Rumların beyaz tenlerinden, Habeşlilerin de siyah tenlerinden etkilenererek kırmızı ve sarı karışımı bir ten renkleri olmuştu. İbn Atiyye der ki: İbn İshak'm bu görüşünde nisbeten bir gevşeklik vardır.

Taberî de isnadını kaydederek Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu kaydetmektedir: "Haydi gazaya çıkınız. San'nın kızçocuklarını ganimet alacaksınız." Bunun üzerine el-Ced ona: Sen bize izin ver de, kadınlar sebebiyle bizi fitneye düşürme. Bu ise, birincisinden daha farklı bir açıklamadır.

Münafıklığa ve Rasûlullah'a karşı çıkmaya daha yakışan hal budur. Bu âyeti kerime nazil olunca, Peygamber (sav) SelemeoğluHarına -ki, el-Ced de onlardan birisiydi- şöyle demişti: "Sizin efendiniz kimdir ey Selemeoğulları?" Onlar: Efendimiz Ced b. Kays'dır. Şu kadar var ki o, hem cimri hem korkaktır, demişlerdi. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştu: "Peki, cimrilikten daha kötü ve büyük bir kusur ne olabilir? Hayır, sizin efendiniz o beyaz tenli delikanlı olan Bişr b. el-Berâ b. Ma'rûr'dur."[\[265\]](#) Ensar'dan Hassan b. Sabit de Bişr b. el-Berâ hakkında şunları söylemiştir;

"Cömertliği dolayısıyla Bişr b. el-Berâ önder kılındı

Gerçekten Bişr b. el-Berâ önder kılınmaya layıktır

Bir heyet ona geldi mi, bütün malım harcar da

Bunu alın der, ben yarın yine döneceğim (aynı şeyleri yapacağım), der."

"Bilin İti onlar, zaten fitnenin ortasına düşmüşlerdir." Yani, günah ve masiyetin ta içine düşmüşlerdir. Bu da münafıklık ve Peygamber (sav)'dan geri kalmaktır.

"Şüphe yok ki cehennem kafirleri çepeçevre kuşatıcıdır." Onlar cehennem ateşine doğru yol alıyorlar. O, onları kuşatacaktır.

"Eğer sana bir İyilik isabet ederse bu onların hoşuna gitmez." Anlamındaki buyruk, şart ve cevabını birlikte ifade etmektedir. Aynı şekilde: "Şayet sana bir musibet erişirse, biz daha önce tedbirimizi almışız derler ve sevinçle geri dönerler" buyruğu da bu şekildedir. "Ve..." den sonrası da ikinci şart cümlesine atfedilmiştir. Âyet-i kerime de geçen: "İyflilrden kasıt, ganimet ve zaferdir. "Musibet'ten kasıt ise yenilgiye uğramaktır.

"Biz daha önce tedbirimizi almışızdır" şeklindeki sözleri ise, kendimiz için gerekli ihtiyatî tedbirleri aldık ve bu konuda kararımızı verdik. O bakımdan savaşa çıkmayacağız, demektir. "Ve sevinçle dönüp giderler" bu yaptıklarını beğenerek, imandan yüzçevirir giderler.[\[266\]](#)

51. De ki Allah'ın bizim için yazdığından başkası asla bize isabet etmez. O bizim mevlâmızdır. Onun için mü'minler yalnız Allah'a güvenip dayanmalıdır."

"De ki: Allah'ın bizim İçin yazdığından başkası asta bize isabet etmez." Bir görüşe göre Levlı-i Malıfuz'da yazılanlar; bir diğer görüşe göre, O'nun bize Kitabında; biz ya zafer kazanır ve bu zafer bizim için güzel olur, yahut da öldürülür şehid düşeriz, bu da bizim için daha büyük bir güzellik olur diye haber vermiş olduğundan başka bir şey olmaz, demektir. Yani, herşey ilâhî kaza ve takdir ile. Nitekim el-A'raf Sûresi'nde (.7/37. âyetin tefsirinde) ilim, kader ve kitabın aynı şeyler olduğuna dair açıklamalar geçmiştir bulunmaktadır.

"O, bizim mevlâmızdır" bize yardım edecek olandır. Tevekkül ise; işi O'na

havale etmektir.

Cumhur; şeklinde; ile nasb ile okurlar. Ebu Ubeyde Araplar arasında bu edat dolayısıyla muzari fiili cezm ile okuyanlar bulunduğunu nakletmektedir. Talha b. Musarrif bunu; "Bize İsabet eder mi" diye okunmuştur. Rey Kadısı A'yen'den, Onun bunu: "De ki... asla bize isabet etmez" şeklinde "nun" harfini şeddeli olarak okuduğu da nakledilmiştir ki, böyle bir okuyuş lalın'dır. Çünkü haber olan bir ifade "nün" ile tekid edilmez. Şayet bu Talha'nın kıraatinde olsaydı caiz olurdu. Nitekim yüce Allah: "Hilesi kızgınlık duyduğu şeyi giderir mi..." (elHacc, 22/15) diye buyurmuştur.[\[267\]](#)

52. De ki: "Bize İki güzel şeyin birinden başkasının gelmesini mi gözetir durursunuz? Halbuki biz, Allah'ın size kendi katından yahut bizim ellerimizle bir azap getireceğini bekliyoruz. Öyleyse bekleyiniz. Muhakkak biz de sizinle beraber bekleyenleriz."

"De ki; Bize... mi gözetir durursunuz" buyruğunu, Kûfeliler "lam" harfini "te" ile idğâm ederek okurlar, Marife "lam"ının (ismi belirtici lâm) İse, (bu gibi harflerden önce gelirse) İdğâmdan başka türlü okunması caiz değildir. Nitekim yüce Allah'ın: "Tevbe edenler" (et-Tev-be, 9/112) buyruğunda da böyledir. Çünkü Arapçada marife lam'ı çokça kullanılır. Ancak yüce Allah'ın;" De ki: Geliniz" (el-En'âm, 6/151) buyruğunda lam'ın "te" harfine idğâm edilmesi caiz değildir. Çünkü: "De ki" fiili illetli bir fiildir, İdğâm yapmak suretiyle ondaki bu illeti ikiye çıkarmazlar. "Beklemek" demektir. Mesela; " ifadesi, yiyeceği, pahahlanıncaya kadar bekledi," bekletti, anlamına gelir.

Güzel şey" kelimesi, "En güzel"ın müennesidir. hem tekil, hem çoğul olarak kullanılır. Bu kelime, ancak harf-i tarifli olarak kullandır. O bakımdan "güzel bir kadın gördüm" anlamında; denilmez.

"İki güzel şey"den kasıt ise, ganimet ve şehadetür. Bu açıklama İbn Ab-bas, Mücahid ve başkalarından nakledilmiştir. İfadede lafız soru şeklinde olmakla birlikte azarlamak anlamındadır.

"Halbuki biz, Allah'ın size kendi katından yahut bizim ellerimizle bir azap getireceğini bekliyoruz" yani sizden önceki ümmetlere isabet eden cezalar gibi sizi helak edecek bir cezayı katından üzerinize göndermesini, yahut da bize sizinle savaşmak üzere izin vermesini bekliyoruz. "Öyleyse bekleyiniz" ifadesi ise bir tehdittir. Yani, şeytanın size olan vaadlerini bekleyiniz. Biz de Allah'ın bize vaadlerini beklemekteyiz.[\[268\]](#)

53. De ki: "İsteyerek veya işlemeyerek harcayın. Sizden asla kabul

olunmayacaktır. Çünkü siz, fasıldık eden bir kavim oldunuz."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:[\[269\]](#)

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve Anlamı:

İbn Abbas der ki: Bu âyet-i kerime Oturmak üzere bana izin ver, işte malım onunla sana yardımcı olayım, diyen el-Ced b. Kays hakkında nazil olmuştur.

Yüce Allah'ın: "Harcayın (intak edin) buyruğu bir emirdir. Ancak şart ve cevap manasına gelmektedir. Araplar böyle bir durumda ifadeyi bu şekilde kullanır ve "veya (ev)" edatını kullanır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Bize iyilik veya kötülük yap. Tarafımızdan kınanmazsın sen. Ve eğer uzaklaşıp gidersen dahi senden uzaklaşılmaz."

Yani, sen kötülük veya iyilik yapsan da biz senin bildiğin durumdayız.

Âyetin anlamı şudur: Siz, isteyerek yahut istemeyerek harcayacak olsanız dahi bu harcamalarınız kabul olunmayacaktır. Sonra Allah onların harcamalarının niçin kendilerinden kabul olunmayacağını beyan ederek şöyle buyurmaktadır: "Harcamalarının onlardan kabul edilmesini engelleyen sadece şudur: Onlar Allah'ı ve Rasulünü inkâr etmişlerdir." (et-Tevbe, 9/54) İşte bu, kâfirlerin dünyadaki iyi işlerinin ahirette faydasını göremeyeceklerinin en açık delillerinden birisidir ki, bu da bir sonraki başlığımızın konusudur:[\[270\]](#)

2. Kâfirlerin Dünya Hayatındaki İyiliklerinin Ahirette Karşılığı Yoktur:

Kâfirin işleri, eğer akrabalık bağlanm gözetmek, yoksulun ihtiyacını karşılamak, darda kalmış olanın sıkıntısını gidermek gibi iyilik türlerinden olursa, bunların sevabım almaz ve ahirette bunlardan faydalanmaz. Şu kadar var ki, bu iyilikleri karşılığında ona dünyada ihsanda bulunulur. Bunun delili ise Müslim'in Âişe (r.anha')'dan şöyle dediğine dair rivayetidir: Ey Allah'ın Rasû-lü, dedim. İbn Cud'an, cahiliye döneminde akrabalık bağı gözetir, yoksula yemek yedirirdi. Bunun kendisine bir faydası olacak mı? Peygamber şöyle buyurdu: "Bunun kendisine faydası olmayacak. Çünkü o, birgün olsun: Rab-bim, din (kıyamet) günü günahımı bana bağışla dememiştir."[\[271\]](#)

Enes (r.a)'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz Allah hiçbir mü'mine (mükâfatı eksik verilmek suretiyle) bir iyiliğinde dahi zulmetmez. Dünyada da onun karşılığı ona verilir. Ahirette de ondan dolayı ona mükâfat verilir. Kâfire gelince o, dünyada Allah için yapmış

olduğu İyilikler karşılığında ona yemek yedirilir (ihlanda bulunulur). Nihayet âhirete gittiğinde, onun karşılığını görebileceği herhangi bir iyiliği kalmamış olur,"[272] İşte bu, (bu hususta) açık bir nastır.

Diğer taraftan şöyle de denilmiştir: Acaba bu doğru vaad gereğince, kâfirin, bu dünya hayatında iyiliklerine karşılık yedirilip ona bağışta bulunması muhakkak ve kaçınılmaz bir şey midir? Yoksa bu, şanı yüce Allah'ın: "... Biz de burada dilediğimize dileyeceğimiz şeyi çabucak veririz" (el-İsra, 17/18) buyruğunda sözü geçen Allah'ın dileği (meşeti) ile mi kayıtlıdır? İkincisi bu husustaki iki görüşün sahih olanıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kâfirin yaptığına "hasene: güzellik, iyilik" denilmesi ise, kâfirin bu husustaki zanni dolayısıyladır. Yoksa onun Allah'a yakınlaşmak üzere yapacağı herhangi bir ameli sahih değildir. Çünkü Allah'a yakınlaştıracı amelin sahih olmasının şartı olan iman bulunmamaktadır. Ya da buna "hasene" deniliş sebebi, mü'minin hasenesine şekil itibariyle benzediğinden dolayıdır. Görüldüğü gibi bu hususta da iki görüş vardır.[273]

3. Müslüman Olmadan Önce İyilik Yapanın İyiliklerinin Durumu:

Denilse ki; Müslim'de, Hakîm b. Hizâm'dan Rasûlullah (sav)'a şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü, ben cahiliye döneminde iken ibadet kastıyla verdiğim sadaka yahut köle azad etmek veya akrabalık bağını gözetmek gibi bir takım hususlarda (benim için) ecir var mıdır, ne dersin? diye sorunca, Rasûlullah (sav) da şöyle buyurmuştu "Sen, geçmişinde yapmış olduğun hayırlar üzere İslâm'a girdin." [274]

Buna şu cevabı veririz: Hz. Peygamberin: "Sen, geçmişte yaptığın hayırlar üzere İslama girdin" ifadesi konu ile ilgili aslî delillerin zahirine uygun değildir. Çünkü kâfirin yüce Allah'a yakınlaşmak kastı ile yapacağı ibadetler sahih olamaz ki bu İtaati dolayısıyla sevap alması sözkonusu olsun. Çünkü Allah'a yakınlaşmak kastıyla itaatte bulunacak kimsenin kendisine yakınlaşmak istediği yüce Zatı bilip tanınması şarttır. Böyle bir şart bulunmayacak olursa, şarta bağlı olarak öngörülen hususun sıhhati de sözkonusu olamaz. Buna göre hadisteki mana şöyle olur: Eğer sen cahiliye döneminde güzel bir takım huylar kazanmış isen, bu huyların İslâm'da da sana güzel alışkanlıklar kazandırmıştır. Çünkü Hakîm (r.a) altmışı cahiliye döneminde, altmışı da müslü-man olmak üzere yüzyirmi yıl yaşamıştı. Cahiliye döneminde yüz köle azad etmiş, yüz kişiyi de deve sırtında taşımış İdi. İslâm'da da aynı işleri yaptı. Bu, açıkça anlaşılan bir husustur.

Şöyle de açıklanmıştır: Kâfir iken işlemiş olduğu günahları müslüman olmak suretiyle düştüğü gibi, müslüman olması dolayısıyla (müşrik iken) yaptıklarına karşılık Allah'ın onu mükâfatlandırması Allah'ın lütfu keremi açısından uzak bir ihtimal olarak görülemez. Asıl mükâfatını görmeyecek kişi, müslüman da olmayan, tevbe de etmeyen ve kâfir olarak ölen kişidir. Hadisin zarihinden anlaşılan da budur, yüce Allah'ın izniyle sahih olan görüş de bu olmalıdır. Daha önce yapmış olduğu hayırlardan sonra müslüman olup da müslüman olarak ölen kimsenin önceden yapmış olduğu hayırların mükâfatını, almaması ile ilgili olarak iman şartının bulunmadığını söylemek, hiçbir şekilde değişmesi sözkonusu olmayan akli bir şart değildir. Şanı yüce Allah güzel bir şekilde İslâm'a bağlanan bir kimsenin (müslüman olmadan önceki) amelini boşa çıkarmayacak kadar kerimdir. Nitekim, el-Harbî de bu hadisi bu anlamda yorumlayarak şöyle demiştir: "Sen, geçmişte yaptıkların üzere müslüman oldun." Yani, bundan önce işlemiş olduğun hayırlı amellerinin mükâfatı sana verilecektir. Nitekim bir kimseye: Sen bin dirhem üzere İslâm'a girdin, denileceği vakit, o bin dirhemi kendi payına eline geçirmiş olmak üzere İslâm'a girdiği anlaşılır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[275\]](#)

4. Ebu Talib'in Özel Durumu:

Denilse ki: Müslim, Hz. Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü dedim, Ebu Talib seni korur, sana yardımcı olurdu. Bunun ona faydası oldu mu? Hz. Peygamber: "Evet" diye buyurdu. "Ben onu her tarafını kaplayan bir şekilde ateş içerisinde buldum da onu topuklarına kadar ateşin ulaştığı bir yere çıkardım."[\[276\]](#)

Buna şöyle denilir: Kâfirin işlemiş olduğu hayırlar sebebiyle azabının bir bölümünün hafifletilmesi uzak bir ihtimal değildir. Ancak bu, Ebu Talib hakkında varid olduğu şekilde ayrıca bir şefaatte bulunulmasını da gerektirmektedir. Kur'an-ı Kerim: "Artık şefaat edenlerin şefaati onlara fayda vermez" (el-Müddesir, 74/48) buyruğu ile onun dışındakilerin durumu hakkında haber vermektedir. Yine kâfirler hakkında: "Bizim bir şefaatçimiz yoktur ve candan, hiçbir dostumuz da" (eş-Şuara, 26/100-101) diyecekleri de bize haber verilmektedir. Müslim de, Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (say)'ın huzurunda amcası Ebu Talib sözkonusu edilince şöyle buyurdu: "Kıyamet gününde belki benim şefaatimin ona bir faydası olur da bu sebepten ötürü topuklarına kadar ulaşacak bir ateşe konulur ve bundan beyni

kaynar."[\[277\]](#) Hz. Abbas'ın rivayet ettiği hadiste de: "... ve eğer ben olmasaydım hiç şüphesiz ateşin en aşağı basamağında olurdu" dediği de kaydedilmektedir. [\[278\]](#) Yüce Allah'ın: "Çünkü siz, fâsıkhk eden bir kavim oldunuz" kâfirler oldunuz, demektir.[\[279\]](#)

54. Harcamalarının onlardan kabul edilmesini engelleyen sadece şudur: Onlar Allah'ı ve Rasûlünü İnkâr etmişlerdir. Namaza ancak işene işene gelirler. İnfaklarını da mutlaka isteksiz yaparlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[280\]](#)

1. Amellerin Kabul Edilmesi ve Küfür:

Yüce Allah'ın: "Harcamalarının onlardan kabul edilmesini engelleyen sadece şudur: Onlar..." buyruğundaki; (yani "kabul edilmesini" terki bindeki: "...me..." nasb mahallindedir. İstisna edatından sonra gelen; ise ref mahallindedir. Buyruğun anlamı da şöyle olur: Onlardan yaptıkları harcamaların kabul edilmesini engelleyen tek husus, onların kâfir oluşlarıdır.

Kûfelüer "Onlardan kabul edilmesini" buyruğunu ("te" harf i ile değil de) "ye" ile okumuşlardır. Çünkü "harcamalar" (anlamındaki "ne fakat") ile intak (harcamak), aynı şeydir.[\[281\]](#)

2. Namazdan Üşenenler:

Yüce Allah'ın: "Namaza ancak işene işene gelirler" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demiştir: Böyle bir kimse cemaat arasında bulunursa namaz kılar, tek başına kalırsa namaz kılmaz. Böyle bir kişi namaz dolayısıyla bir mükâfat ummayan, onu terk etmekten ötürü de bir ceza göreceğinden korkmayan bir kimsedir. Münafıklık kaçınılmaz olarak ibadette bir tembelliğe götürür. en-Nisâ Sûresi'nde (4/142. âyetin tefsirinde) bütün bu hususlara dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Orada bütün tafsilatıyla el-Alâ hadisini de zikretmiş bulunuyoruz.[\[282\]](#) Cenab-ı Allah'a hamd olsun.[\[283\]](#)

3. Münafıkların İnfakı:

"İnfaklarını da mutlaka İsteksiz yaparlar." Çünkü onlar bu intaklarını bir borç yükü diye sayarlar, intakta bulunmamayı da bir ganimet bellerler. Durum böyle

olduğuna göre, onların bu harcamaları asla makbul olamaz ve önceden de geçtiği üzere bunlardan dolayı onlara sevap verilmez.[\[284\]](#)

55. Artık onların malları da, evlatları da seni imrendirmesin. Doğrusu Allah, bunlar yüzünden dünya hayatında onları azaba uğratmayı ve canlarının kâfirler olarak güçlkle çıkmasını ister.

56. Onlar muhakkak sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler. Halbuki onlar sizden değildirler. Fakat onlar korkak bir topluluktur.

Yani bizim onlara verdiklerimiz hoşuna gitmesin. Onlara da meyletme. Çünkü bu bir istidrâcdır.

"Allah bunlar yüzünden... onları azaba uğratmayı... ister." el-Hasen der ki: Yani, onları zekât vermek zorunda bırakmak ve Allah yolunda infaka mecbur etmek suretiyle onları azaplandırır, demektedir. Taberî'nin tercih ettiği görüş de budur.

İbn Abbas ve Katade: İfadede takdim ve tehir vardır, derler. Yani, dünya hayatında onların malları da evlatları da seni imrendirmesin. Çünkü Allah bunlar sebebiyle ahirette onları azaplandırmak ister. Arapça bilginlerinin çoğunluğunun görüşü budur. Bunu da en-Nehhâs nakletmiştir.

Mal toplamak uğrunda çalışıp didinmek suretiyle onları azaplandırır diye de açıklanmıştır. Bu açıklamaya ve

el-Hasen'in görüşüne göre ise ifadede takdim ve tehir diye birşey yoktur ve bu güzel bir açıklamadır.

Bir diğer görüşe göre mana şöyledir: Onların malları da çocukları da seni imrendirmesin. Allah, münafık olduklarından ötürü dünya hayatında onları azaplandırmak ister. Çünkü onlar, istemeyerek, hoşlanmayarak intakta bulunurlar. Bundan ötürü de yaptıkları harcamalar onlar için bir azap sebebidir.

"Ve canlarının kâfirler olarak güçlkle çıkmasını İster" buyruğu, yüce Allah'ın onların kâfirler olarak ölmelerini murad ettiği ve bunu önceden takdir ettiği hususunda açık bir nasırdır.

"Onlar muhakkak sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler." yüce Allah, mü'min olduklarına dair yemin etmelerinin münafıkların huyundan olduğunu açıklamaktadır. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Münafıklar sana geldiklerinde: Biz şahadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Resûlüsün, dediler..." (el-Münâfikûn, 63/1) âyeti de buna benzemektedir.

"Onlar korkak bir topluluktur." Hallerinin açığa çıkıp da bundan Ötürü öldürülmekten korkarlar, anlamındadır.[\[285\]](#)

57. Eğer sığınacak bir yer yahut mağaralar veya sokulacak tır delik bulsalar,

serkeş bir at gibi süratle o tarafa yönelirlerdi.

"Eğer sığınacak bir yer... bulsalardı" buyruğunda vakıf böylece (yani tenvinli olan hemze elif gibi okunarak) yapılır. Yazıda birisi hemze diğeri ise tenvinden bedel olarak iki elif ile yazılır. " Bir cüzü gördüm" ifadesi de böyledir.

"Sığınacak bir yer" Katade ve başkalarından nakledildiğine göre kale diye açıklanmıştır. İbn Abbas, korunulacak ve himaye olunacak yer; diye açıklamıştır ki, bunlar aynı şeylerdir. "Ona sığındım" demektir. Mastarı İse, şeklinde gelir, da aynı şekilde ona sığındım, anlamındadır. Yine kelimeleri de; sığınak ve sığınılan yer, demektir.ise, ikrah, zorlamak, mecbur etmek manalarına gelir. "Onu o şeye mecbur ettim," anlamına gelir.

"İşimi Allah'a havale ettim," anlamındadır. Amr b. Lece et-Temimî (doğrusu baskıya hazırhyanın da ifade ettiği gibi et-Teynrfdır) ise şair birisidir. Bu açıklamaları el-Cevherî'den aktardık.

"Yahut mağaralar" kelimesi, "mağara" kelimesinin çoğulu olup, bu da,Çok yağmur ihsan etti, eder, fiilinden türemektedir. el-Ahfeş, bunun;kipi ile (aynı anlama gelir) gelmiş olması da mümkündür, demektir. Şairin şu mısraında oludğu gibi:

"Akşamı ettiğimiz vakit de sabahladığımız vakit de Allah'a, hamd olsun."

İbn Abbas der ki: Mağaralardan kasıt, içe doğru büyük oyuklar ve sirdap-lardır ki, bunlar içlerinde gizlenilip saklanılan yerlerdir, Su yerin dibine çekildi, pınar yerin dibine çekildi," fiilleri de buradan gelmektedir.

Veya sokulacak bir delik" kelimesi, "Girmekken "müfteal" vezninde kullanılan bir kelimedir. İçine girmek suretiyle gizlenilip saklanılan yer demektir. Bunu (aynı manada olmakla birlikte) tekrarlaması, lafzın farklılığından ötürüdür. en-Nehhâs der ki: Bu kelimenin aslı; şeklindedir, "te" harfi "dal" harfine dönüşmüştür. Çünkü "dal" cehri bir harf, "te" ise mehmustur ve her ikisinin de mahreci birdir.

Bir görüşe göre de bir kelimenin aslı; şeklinde veznindedir. Nitekim Ubey'in kıraatinde; şeklindedir ki, bunun manası; ardı arkasına girmek demektir. Yani kendileri İle birlikte girecek bir topluluk bulsalardı... anlamına gelir. el-Mehdevî derki: Bu şekilde kelime, Girişi zorla yapma pahasına da olsa gerçekleştirmek anlamını ifade eder. Yine Ubey'den bu kelimeyi; (Suâli) şeklinde 'den gelen bir ism-i mekân olarak okuduğu da rivayet edilmiştir ki, bu şaz bir rivayettir. Çünkü bu kelimenin sülâsisi Sibeveyh ve onun görüşünü benimseyenlere göre müteaddî değildir. el-Hasen, İbn Ebi İslhak ve İbn Muhaysin ise bu kelimeyi, şeklinde "mim" harfini üstün, "dal" harfini de sakın olarak okumuşlardır. ez-Zec-câc der ki: Bu kelime "mim" harfi ötreli, "dal" harfi de sakın olmak üzere;şeklinde de

okunur. İbn Muhaysın'ın kıraati; Girdi, girer fiilinden, diğerinin kıraati ise; Girdirdi, girdirir Fiilinden ismi mepul yapılmıştır. (Mimli) mastarı mekan ve zaman isimleri de aynı şekilde gelir. Nitekim Sibeveyh şöyle bir mısra nakletmektedir:

"İbn Hemmam'ın Has'amlılar üzerine baskını gibi."

Katade, İsa ve el-A'meş'ten "dal ve hı" harflerini şeddeli;şeklinde okudukları da rivayet edilmiştir. Cumhur "dal" harfini şeddeli olarak okumuştur. Yani, içine kendilerini sokacakları bir yer bulsalar, demektir. İşte bu kelime ile ilgili altı farklı kıraat.

"... Serkeş bir at gibi" yani, sür'atle ve hiçbir kimse onları geri çevireme-yecek bir surette "o tarafa yönelirlerdi" oraya doğru giderlerdi.

"Serkeşlik ederek" ifadesi dizginlerin alıkoymaması halinde at hakkında kullanılan;O den gelmektedir. Şair der ki:

"Binicisini hızla götürür, serkeş bir attır o. Ve o atın hızlıca koşusu Ateşte yakılan hurma dallarının çıkardığı sese benzer."

(Âyet-i kerimenin) anlamı şudur: Eğer onlar, sözü geçen bu şeylerden herhangi birisini bulacak olsalar, müstümanlardan kaçarak hızlıca oraya arkalarını döner, giderlerdi.[\[286\]](#)

58. Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar. Çünkü eğer kendilerine onlardan verilirse hoşnut olurlar. Şayet onlardan kendilerine verilmezse hemen kızarlar.

"Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar." Katâde'den gelen açıklamaya göre senin aleyhine konuşur, tenkit ederler. el-Hasen seni ayıplarlar diye açıklamıştır. Mücahid de: Gelir senden ister ve bu konuda seni sinai, demiştir.

en-Nehhâs der ki: Dil bilginlerince kabul edilen görüş Katâde İle el-Ha-sen'in açıklamasıdır. Çünkü bir kimseyi ayıpladığı vakit;"Onu ayıpladı, ayıplar" denilir. Sözlükte ise bu, gi2İice ayıplamak anlamına gelir.

el-Cevherî der ki: Lemz, ayıp demektir. Aslı ise kaş-göz ile işarette bulunmak için kullanılır. Bu fiilin muzarii;"Onu ayıpladı, ayıplar," şeklinde "mim" harfi hem esrelî hem ötreli kullanılır, her iki şekilde de bu kelime okunmuştur. ise, çokça ayıplayan kişi demektir. Yine bu fiil bir kimseyi itip onu vurmaya anlatmak için de kullanılır.

da aynı anlama gelir. O bakımdan; da çokça ayıplayan kişi demektir. aynı anlamı verir. Yine şeklinde çok ayıplayan erkek, çok ayıplayan kadın diye kullanılır, "Onu itti ve vurdu" anlamındadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Lemz, yüze karşı yapılan ayıplama, hemz ise bir kimsenin gıyabında, görmediği yerde ayıplanması demektir. Şanı yüce Allah, münafıklardan bir topluluğu Peygamber (sav)'ı sadakaları tevzi ve dağıtması hususunda ayıplamakla ve kendilerine de birşeyler versin diye kendilerini fakir olduğunu ileri sürmekle vasfetmektedir.

Ebu Said el-Hudrî der ki: Rasûlullah (sav) bir malı paylaştırmakta iken, Hârici asıllı olan Hurkus b. Zuheyr onun yanına geldi. -Ki, buna Temimli Zul Huveysîra da denilir.- Bu adam: Ey Allah'ın Rasûlü adaletli ol, deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Yazıklar olsun sana, ben adil olmazsam kim adil olur ki." Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Bu, sahih bir hadis olup bu mana ile Müslim tarafından rivayet edilmiştir.[\[287\]](#)

İşte bu esnada Ömer b. el-Hattab (r.a) şöyle buyurmuştur: Bırak beni ey Allah'ın Rasûlü de, şu münafığı öldüreyim. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "İnsanların benim arkadaşlarımı öldürttüğümden söz etmelerinden Allah'a sığınırım. Şüphesiz ki bu ve onun arkadaşları Kur'an okurlar ama Kur'an gırtlaklarından aşağıya inmez. Onlar ondan okun hedefini delip geçtiği gibi sıyrılıp çıkarlar."[\[288\]](#)

59. Keşke onlar Allah'ın ve Rasûlünün kendilerine verdiği razı olsalardı da: "Allah bize yeter, yakında bize lütuf ve kereminden Allah da verecektir Rasûlü de. Biz, ancak Allah'tan umara" deselerdi.

Yüce Allah'ın: "Keşke onlar Allah'ın ve Rasulünnn kendilerine verdiği razı olsalardı..." buyruğundaki;"Keşke..." nin cevabı hazf edilmiştir. İfade: Onlar için daha hayırlı olurdu, takdirindedir.[\[289\]](#)

60. Sadakalar; ancak fakirlere, yoksullara, onu toplamakla görevlendirilenlere, kalpleri (İslâm'a) alıştırılmak istenenlere, kölelere, borçlulara, Allah yolunda harcamaya ve yolculara -Allah'tan bir farz olarak- mahsustur. Allah her şeyi bilendir, Hakimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı otuz başlık halinde sunacağız:[\[290\]](#)

1. Zekâtın Hikmeti:

"Sadakalar ancak fakirlere... mahsustur." Bu buyrukla yüce Allah bir takım İnsanlara kendisinden bir nimet olmak üzere mal ihsan etmekle özel bir lütufta bulunmuştur. Onlara vermiş olduğu bu nimetin şükrünü de malı bulunmayan

kimselere ödemek üzere belli bir pay olarak çıkartıp vermelerini takdir buyurmuştur. Bunu da yüce Allah: "Yeryüzünde r zk  Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur" (Hud, 11/6) buyruğunda teminat altına aldığı hususu kendisine vekaleten yerine getirsinler diye emir buyurmaktadır.[\[291\]](#)

2. Zekâtta Hakkı Bulunan Sınıfların Hepsine Zekât Vermek Gerekir:

Yüce Allah'ın: "Fakirlere... mahsustur" buyruğu, sadakaların (zekâtların) harcama yerlerini açıklamaktadır ki, zekât onların dışındakilere harcanmasın. Buna riayet edildiği takdirde zekâta hak sahibi olanlara vermekte muhayyerlik sözkonusudur. Malik, Ebu Hanife ve arkadaşlarının görüşü budur. Bu (yani: "Fakirlere ... mahsustur" anlamındaki buyruk; "Eğer bineğin kapı da evindir" demeye benzer. Şafiî ise: Buradaki lam temlik lamıdır demektedir. Kişinin: "Mal, Zeyd, Amr ve Bekr'e aittir," demeye benzer. Böyle bir durumda sözü geçen kimseler arasında eşitliğin sağlanması kaçınılmazdır. Şafiî ve arkadaşları derler ki: Bu da bir kimsenin muayyen sınıflara veya muayyen bir topluluğa vasiyet etmesine benzer. Onlar bu konuda âyeti kerimenin başında yer alan. Ancak lafzını delil gösterirler. Bu lafız ise sadakaların (zekâtın) bu sekiz sınıfa münhasıran verilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Ayrıca onlar bu görüşlerini Ziyad b. el-Hâris es-Sudaî tarafından rivayet edilen hadislerle de desteklerler. Ziyad dedi ki: Ben, Rasûlullah (sav)'ın huzuruna -benim kavmim üzerine bir ordu göndermekte iken- vardım ve: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Ordunu gönderme, alıkoy. Onların müslüman olmalarını ve sana itaatlerini ben sağlayabilirim. Sonra da kavmime bir mektup yazdım, onların İslâm'a girdikleri ve itaatle boyun eğdiklerine dair haber geldi. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Ey kavmi arasında kendisine itaat olunan Sudakların kardeşi..." Ben dedim ki: Hayır, asıl Allah onlara lütfetti ve onları hidayete iletti. Daha sonra Hz. Peygamberin yanına bir adam gelerek sadakalara dair ona soru sordu. Rasûlullah (sav) ona şöyle dedi: "Allah, sadakalar hususunda ne bir peygamberin, ne de ondan başkasının hükmüne razı olmadı. O bakımdan O, sadakayı sekiz bölüme ayırdı. Eğer sen bu bölümlerden birisine mensup bir kimse isen sana veririm." Bu hadisi Ebû Dâvûd ve Dârakutnî rivayet etmiştir.

[292] Lafız da Dârakuûî'nindir. Zeynü'l-Abidin'den nakledildiğine göre o şöyle demiş: Şanı yüce Allah, zekât olarak ödenecek miktarı ve bu sınıflara ne kadar yeterli geleceğini öğretmiş ve bunu onların tümü için bir hak olarak tesbit etmiştir. Kim onların bu haklarını engelleyecek olursa, işte o, nızıktan hususunda onlara zulmeden birisidir.

Bizim (Malikî mezhebimize mensub) ilim adamlarımız, yüce Allah'ın: "Sadakalarınızı açıkça vererseniz o ne güzeldir. Şayet onları gizler de fakirlere vererseniz, bu da sizin için daha hayırlıdır" (el-Bakara, 2/271) buyruğuna sarılmışlardır. Sadaka Kur'ân-i Kerîm'de mutlak olarak kullanıldığı takdirde farz olan sadakayı ifade eder. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Ben, sadakayı

zenginlerinizden ahp fakirlerinize geri vermekle emrolundum." [\[293\]](#)

Bu gerek Kur'an'da, gerekse sünnette sadakanın verilmesi emredilen sekiz sınıftan sadece birisinin sözkonusu edilmesine dair açık bir nasır. Nitekim Ömer b. el-Hattab3 Ali, İbn Abbas ve Huzeyfe'nin görüşleri de budur. Topluca bütün tabiin de bu görüşte olup şöyle demişlerdir: Zekâtın sekiz st-nıfa verilmesi de caizdir, bunlardan herhangi birisine ödeyecek olsan bu da caizdir.

el-Minhâl b. Amr da, Zir b. Hubeyş'den, o, Huzeyfe'den şanı yüce Allah'ın: "Sadakalar ancak fakirlere, yoksullara... mahsustur" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet eder: Sen, sadakanı bunlardan hangisine verirsen senin için yeterli olur. Said b. Cubeyr, İbn Abbas'tan yüce Allah'ın Sadakalar, ancak fakirlere, yoksullara... mahsustur" buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Zekâtını bunlardan hangisine verirsen, senin için yeterlidir. et-Ha-sen, İbrahim ve başkalarının görüşü de budur. Elkiya et-Taberî der ki: Hatta Malik bu hususta icma olduğunu dahi iddia eder.

Derim kî: Bununla ashab-ı kiramın İcmainı kasteder. Çünkü Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr)'in dediğine göre bu hususta ashab-ı kiram arasında onlara (az önce sözleri edilen Ömer b. el-Hattab, Ali, İbn Abbas ve Huzeyfe'ye) muhalefet eden kimse olduğu bilinmemektedir. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır.

İbnü'l-Arabî der ki: Bu hususta bizimle onlar arasında ayırıcı hükme ölçü kabul ettiğimiz husus şu ki: Ümmet, ittifakla şunu kabul etmiştir: Eğer her bir sınıfa kendi payı verilecek olursa, bu payın genel olarak bütün sınıfa dağıtılması vacib değildir. Aynı şekilde bütün sınıflara zekât vermek de bunun gibidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[294\]](#)

3. Takir ile Yoksul (Miskin) Arasındaki Fark:

Gerek dil bilginlerinin, gerek fukahâmn fakir ile miskîn arasındaki fark hususunda dokuz ayrı görüşü vardır.

Yakub b. es-Sikkât, el-Kutebî ve Yunus b. Habib, fakirin yoksuldan daha iyi hallice olduğu görüşündedirler. Derler ki: Fakir, kendisine kısmen yeterli olabilecek ve kendisini ayakta tutabilecek bir şeylere sahip olan kişidir. Mis-kîn (yoksul) ise hiçbir şeye sahip olmayandır. Delil olarak da bir çobanın şu beyitini gösterirler:

"Fakire gelince, onun sağmal devesi çoluk çocuğunun ihtiyacına denk düşüp de Geriye kendisine hiçbir deve kalmayandır."

Dil bilgini ve hadis ehlinden bir topluluk da bu görüştedir ki, Ebu Hanife ile Kadı Abdulvehhab bunlar arasındadır. .

Beyitte geçen "denk düşmek" tabiri, mesela, filanın sağmal devesi çoluk çocuğuna denktir, denilince, onun verdiği süt ihtiyaçlarına yetecek kadardır, fazlası yoktur, demek olur. Bu açıklama el-Cevheri den nakledilmiştir.

Başkaları da bunun aksini söyleyerek yoksulu fakirden daha iyi hallice kabul ederler. Bunlar da yüce Allah'ın: 'Gemiye gelince o, denizde çalışan yoksullara ait idi' (el-Kehf, 18/79) buyruğunu delil gösterirler. Yüce Allah bu buyruğunda yoksulların denizdeki gemilerden birisine sahip olduklarını haber vermektedir. Kimi zaman böyle bir gemi çokça miktardaki mala dahi eşit olabilir. Bu görüşün sahipleri, Peygamber (sav)'ın fakirlikten Allah'a sığındığına dair rivayet edilen duası ile de görüşlerini desteklerler. Yine Hz. Peygamber'in şöyle dediği de rivayet edilmiştir: "Allah'ım beni miskin (yoksul) olarak yaşat ve miskin olarak canımı al."^[295] Şayet miskinin durumu fakirden daha kötü olsaydı, bu iki rivayet arasında çelişki olurdu. Zira Hz. Peygamberin fakirlikten Allah'a sığınmakla birlikte ondan daha kötü bir hale sahip olmayı dilemesine imkân yoktur. Nitekim yüce Allah onun duasını kabul buyurmuş ve yüce Allah'ın kendisine rey olarak vermiş olduğu bir miktar mala sahip olduğu halde ruhunu kabzetmiştir. Ancak beraberinde bütün ihtiyaçlarına yetecek kadar mal da yoktu. İşte bundan dolayı zırhını rehin bırakmıştı. Bu görüşün sahipleri derler ki: Bir çobanın söylediği nakledilen beyitin, bu hususta delil olacak bir tarafı yoktur. Çünkü çoban sadece fakir bir kimsenin belli bir durumda sütünü sağacağı bir devesinin bulunduğundan söz etmektedir.

Derler ki: Fakirin Arap dilindeki anlamı fakirliğin sıkıntı ve zorluğundan dolayı sırtındaki fakra'lan (yani omurları) alınmış kimse demektir. Bundan daha zor ve sıkıntılı bir hal ise bulunamaz. Şanı yüce Allah: "Yeryüzünde dolaşmaya gücü yetmeyen..." (el-Bakara, 2/273) buyruğu ile onlara dair haber vermektedir.

Bu görüşün sahipleri şairin şu beyitini de delil gösterirler:

"(Lukman b. Âd'ın) kartallarının sonuncusu lübed (kartallar)ın
uçuştuklarını görünce,

O da kanatlarında uçuşu sağlayan ön tereklerini, uçamayan omurgasız kuş gibi kaldırdı.*

Yani, uçmaya gücü yetmeyen, bundan dolayı da omurgası kopmuş ve yere yapışmış bir kuş gibi oldu, demek istemektedir.

el-Esmâ ve başkalan da bu görüşü benimsemiş olup, Tahavî de bunu Kûfelilerin görüşü olarak nakletmektedir. Şafî'nin iki görüşünden birisi de, mezhebine mensup âlimlerin çoğunluğunun görüşü de budur.

Yine Şafî'nin bir başka görüşü daha vardır ki, buna göre fakir ile miskin aynı şeydir, isim itibariyle ayn olsalar bile mana bakımından aralarında fark yoktur.

İşte bu da üçüncü bir görüştür. İbnü'l-Kasım ve Malik'in sair arkadaşları (mezhebinin ileri gelen alimleri) de bu görüştedir. Ebu Yusuf da bu görüşü benimsemiştir.

Derim ki: Lafzın zahiri miskinın fakirden farklı olduğunu ve her ikisinin ayrı bir sınıf olduğunu, ancak sınıflardan birisinin diğerinden daha ileri derecede İhtiyaç sahibi olduğunu ortaya koymaktadır. İşte bu bakımdan onları tek bir sınıf olarak kabul edenin görüşü de doğruya yakın görünmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bununla birlikte yüce Allah'ın: "Gemiye gelince o, yoksulların idi..." (el-Kelîf, 18/79) buyruğunun delil olacak bir tarafı yoktur. Zira bu geminin yok-sulla'r tarafından ücretle kiralanan bir gemi olma ihtimali de vardır. Nitekim bir kimse bir evde yaşıyor ise, ev başkasına ait olsa dahi (yaşıyanın adı belirtilerek); bu filanın evidir denilmektedir. Şanı yüce Allah da cehennemliklerin halini anlatırken: "Onların demirden gürzleri de vardır" (el-Hac, 22/21) buyurarak bu gürzleri cehennemliklere izafe etmiştir. Yine yüce Allah: "Beyinsizlere mallarınızı vermeyiniz" (en-Nisa, 4/5) diye buyurmaktadır. H2, Peygamber de: "Her kim malı bulunan bir köleyi satarsa..."[296] diye buyurmaktadır.

Bu şekilde bir şey bizzat o kimseye ait olmamakla birlikte o şeyin ona izafe edildiği ifadeler gerçekten çoktur. Mesela "evin kapısı, bineğin semeri, atın eğeri" ve benzeri ifadeler de bu kabildendir. Diğer taraftan bu gibi kimselere merhamet ve onlara karşı atifeti celbetmek kastıyla miskinler adının verilmiş olması da mümkündür. Nitekim herhangi bir musibet ile sınanan veya bir belaya itilmiş olan kimseye de miskin denilir. Hadis-i şerifte de: "Ateş ehlinin miskinleri"[297] ifadesi geçmektedir. Şair de şöyle der:

"Sevgi ehlinin miskinlerinin kabirleri üzerinde dahi Kabirler arasında zillet toprakları vardır."

H2. Peygamber'in: "Allah'ım, beni miskin olarak yaşat" hadisindeki ifadelere dair açıklamalara gelince; bu hadisi Enes rivayet etmiş olup, onların açıkladığı anlama gelmez. Buradaki anlam; herhangi bir tekebbürün, büyüklenmenin, kibir, azgınlık ve haksızlığın sözkonusu olmadığı, Allah'a karşı alçak gönüllülüğü ifade etmektir. Nitekim Ebu'l-Atahiyye şu beyitlerinde bu hususu çok güzel dile getirmiştir:

Eğer sen bütün kavmin en şerefliisini görmek istersen Yoksul (miskin) kimse kılığına bürünmüş bir hükümdara bak İşte böylesinin Allah'a rağbeti çok büyüktür Ve işte böylesi hem dünya hem din için uygundur."

Buna göre burada maksat dilencilik yapan miskin değildir. Çünkü Peygamber (sav) dilencilik yapmayı hoş görmemiş ve yasaklamıştır. Nitekim onun önünden

yoldan çekilip yol vermeyi kabul etmeyen siyah bir kadın hakkında: "Onu bırakınız, çünkü o zorba bir kadındır"[\[298\]](#) diye buyurmuştur.

Şanı yüce Allah'ın: "Allah yolunda kendilerini vakfetmiş, yeryüzünde dolaşmaya gücü yetmeyen... fakirler içindir" Cel-Bakara, 2/273) buyruğuna gelince; burada da böylelerinin bazı şeylere sahip olmalarına mani yoktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Malik ve Şafiî mezhebine mensup ilim adamlarının benimsedikleri görüş olan yoksul ile fakir aynı şeylerdir, şeklindeki görüşleri güzeldir.

Yine Malik'in, "İbn Suhnûn'un Kitabı"nda kullandığı ifade de buna yakındır. O, şöyle demektedir: Fakir, iffetli davranan muhtaç kimsedir, miskin ise dilenen kişidir. Bu görüş İbn Abbas'tan da rivayet edilmiş, ez-Zührî de bu görüşü ifade etmiştir. İbn Şaban da bu görüşü tercih etmiştir ki, dördüncü görüş de budur.

Beşinci görüşe gelince; Muhammed b. M esleme dedi ki: Fakir, meskeni ve hizmetçisi bulunan ve bundan daha aşağı durumda bulunan kimsedir. Miskin ise, hiç malı olmayan kimse demektir.

Derim ki: Ancak bu görüş Müslim'in Sahili'inde yer alan ve Abdullah b. Amr'dan gelen görüşün aksinedir. Birisi Abdullah'a: Biz Muhacirlerin fakirlerinden değil miyiz diye sorunca, Abdullah ona şöyle demiş: Kendisine sığınacağın bir hanımın var mı? O, evet deyince bu sefer: Peki, içinde barınacağın bir meskenin var mı diye sormuş, yine evet deyince Abdullah: Sen zenginlerdensin diye cevap vermiş. Adam, benim bir de hizmetçim var deyince Abdullah: O halde sen hükümdarlardansın diye cevap vermiş.[\[299\]](#)

Altıncı görüş: İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Fakirler, Muhacirler arasından idi, miskinler ise hicret etmeyen bedevi Araplar arasındaki yoksullardı. ed-Dahhâk da bu görüştedir.

Yedinci görüşe göre ise miskîn, dilenmese dahi boyun eğen, zillet gösteren kimsedir. Fakir ise tahammül eden, gizlice verilen bir şeyi kabul etmekle birlikte boyun eğmeyen kimsedir. Bu açıklamayı da Ubeydullah b. El Hasen yapmıştır.

Sekizinci bir görüşü de Mücahid, İkrime ve ez-Zührî ifade etmiş olup, buna göre miskinler, (dilencilik yapmak üzerel kapı kapı dolaşan kimselerdir. Fakirler ise, müslümanların fakirleri, muhtaçlarıdır.

Yine İkrime'nin ifade ettiği dokuzuncu bir görüşe göre; fakirler müslümanların fakirleri, miskinler de ehli-i kitabın yoksullarıdır. İleride bu görüş de gelecektir.[\[300\]](#)

4. Fakir ve Miskinlerin Kimlikleri İle İlgili Görüş Ayrılığının Sonucu:

Fakir ile miskin aynı sınıf mıdır yoksa birden çok sınıfı mı temsil ederler hususundaki görüş ayrılığının etkisi, malının üçte birini filana, fakir ve miskinlere vasiyet eden kimsenin durumunda da ortaya çıkar.

Bunların ikisini tek bir sınıf kabul edenlerin görüşüne göre filan kimseye üçte birin yansı verilir, fakir ve miskinlere de üçte birin geri kalan yarısı verilir. Bunlar İki ayrı sınıftır, diyenlerin görüşüne göre ise, ölenin vasiyet ettiği üçte birlik mal, aralarında üçe taksim edilir.[\[301\]](#)

5. Zekât Almayı Caiz Kılan Fakirlik Sınırı:

İlim adamları, zekât almayı caiz kılan fakirlik sınırı hususunda farklı görüşlere sahip olmakla birlikte kendilerinden ilim bellenen- çoğunluğun ic-maina göre; ihtiyaç duyduğu evi ve hizmetçisi bulunan kimsenin zekât alabileceğini ve verenin de böylesine zekât verebileceğini kabul etmişlerdir.

Malik şöyle derdi: Eğer evin ve hizmetçinin bedelinde bunlardan ihtiyaç duyduğu miktardan fazla bir değer söz konusu değil ise, zekât alması caiz olur. Aksi takdirde alamaz. Bu görüşünü İbnü'l-Münzir nakletmektedir. Nehaî ve es-Sevrî de Malik'in görüşünü kabul etmişlerdir.

Ebu Hanife der ki: Yirmi dinarı yahut ikiyüz dirhemi bulunan kimse zekâtтан birşey alamaz. O, Hz. Peygamberin: "Ben, sadakayı (zekatı) zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum"[\[302\]](#) buyruğu dolayısıyla nisabı göz önünde bulundurmuştur ki, bu da gayet açıkça anlaşılan bir görüştür. Muğîre de bunu Malik'ten rivayet etmiştir.

es-Sevrî, Ahmed, İshak ve başkaları da şöyle demişlerdir: Elli dirhemi yahut o değerde altını bulunan bir kimse zekât alamaz. Zekât verilecek kimseye de - borca batmış olması hali müstesna- elli dirhemden fazla bir şey verilmez. Bu görüşü Ahmed ve İshak ifade etmiştir. Bu görüşün delili ise Dâ-rakutnî'nin Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir. Peygamber (sav) buyurdu ki: "Elli dirhemi bulunan bir kimseye sadaka (zekât) alması hılal olmaz." Hadisin isnadında Abdurralıman b. İshak adındaki ravi zayıftır. Ondan hadisi rivayet eden Bekir b. Huneys de zayıf bir ravidir.[\[303\]](#)

Ayrıca bunu, Hakim b. Zübeyr, Muhammed b. Abdurrahman b. Yezid'den, o babasından, o, Abdullah'tan, o da Peygamber (sav)'dan buna yakın ifadelerle rivayet etmiş ve "...elli dirhemi olan.,," diye buyurmuştur. Hakim b, Cü-beyr de zayıf bir ravidir, Şu'be ve başkaları ondan hadis almamışlardır. Bunu da

Dârakutnî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- ifade etmiştir.[\[304\]](#)

Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Bu hadis Hakim b. Cübeyr etrafında dönüp dolaşmaktadır ki, o da metruk bir ravidir.

Ali ile Abdullah'tan da şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Sadaka (zekât) almak, elli dirhemi yahut o değerde altını bulunan kimseye helal değildir. Bunu da Dârakutnî zikretmektedir.[\[305\]](#)

Hasan-ı Basrî de der ki: Kırk dirhemi olan kimse zekât almaz. Vakidî, bunu Malik'den de rivayet etmiştir. Bu görüşün delili ise, Dârakutnî'nin Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediğine dair yaptığı rivayettir: Ben Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Her kim kendisi zenginken insanlardan dilenecek olursa, kıyamet gününde yüzü yaralı berefi olduğu halde gelecektir." Ey Allah'ın Rasûlü! kişinin zenginliği ne demektir diye sorunca: "Kırk dirhem" diye buyurdu.[\[306\]](#)

Malik'in, Zeyd b. Eşlem'den, o, Ata b. Yesar'dan, o, Esadoğullanndan birisinden rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden her kimin bir ukiye veya ona denk bir malı bulunduğu halde dilencilik yapacak olursa, o kimse muhtaç olmaksızın dilencilik yapmış demektir. Ukiye ise kırk dirhemdir."[\[307\]](#)

Malik'ten meşhur olan görüş ise, İbnü'l-Kasım'dan kendisinin yaptığı rivayettir. Buna göre Malik'e: Kırk dirhemi bulunan bir kimseye zekâtтан bir şey verilir mi diye sormuş, o da: Evet diye cevap vermiş. Ebu Ömer (b. AbdilBerr) der ki: Söz konusu edilen birinci kişinin malını güzel kullanan ve kazanabilecek güce sahip olan kişi olması, ikincisinin ise kazanamayacak kadar güçsüz yahut da çok çoluk çocuğu bulunan kişi hakkında olması da mümkündür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Şafiî ve Ebu Sevr derler ki: İnsanlara muhtaç olmayacak kadar kazanabilecek güce ve meslek icra edebilmekle birlikte de bedenî gücü yerinde ve güzel tasarrufta bulunan malını yerli yerince kullanabilen) bir kimseye sadaka (zekât) vermek haramdır. Buna Peygamber (sav)'ın şu hadisini delil gösterirler: "Zengin bir kimseye de güçlü kuvvetli ve azası yerinde olan kimseye de sadaka helal değildir." Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiği bu hadisi Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Dârakutnî eserlerinde kaydetmişlerdir.[\[308\]](#)

Hız. Cabir de şöyle demektedir: Rasûlullah (sav)'a bir miktar zekât malı geldi. İnsanlar üst üste yığıldılar. Hız. Peygamber şöyle buyurdu: "Gerçek şu ki zekâtın ne bir zengine verilmesi uygundur, ne sağlıklı bir kimseye, ne de çalışabilecek durumda olana." Bunu da Dârakutnî rivayet etmiştir.[\[309\]](#)

Ebû Dâvûd da Ubeydullah b. Adiy b. el-Hıyar'dan şöyle dediğini rivayet eder:

Bana, Veda haccında zekâtı paylaştırırken Peygamber (sav)'ın yanına gidip ondan kendilerine de birşeyler vermesini isteyen iki kişinin haber verdiği göre: (Peygamber) tepeden tırnağa bizi süzdü. İkimizin de gücünü kuvvetini yerinde görünce: "İsterseniz size verebilirim. Ancak, ne zengin ne de kazanabilecek güçlü bir kimsenin bunda bir payı vardır" diye buyurdu.[\[310\]](#)

Çünkü böyle bir kimse, başkasının sahip olduğu malı sebebiyle zengin sayılması gibi, kazancıyla zengin demektir. O bakımdan bunların herbirisinin de ayrıca dilenmeye ihtiyacı kalmamıştır. İbn Huveyzimendad da bu görüştedir ve bunu Maliki mezhebinin benimsenen görüşü olarak nakletmiştir. Şu kadar var ki, böyle bir şeye iltifat etmemek gerekir. Çünkü Peygamber (sav) zekâtı fakirlere verir idi. Zekâtın yalnızca çalışamayacak derecedeki kötürümlere münhasır kabul edilmesi batıl bir görüştür.

Ebu İsa et-Tirmizî Camiinde (Sünen'inde) der ki: Kişi güçlü ve muhtaç olup bir şeyi de bulunmuyorsa ona sadaka verilecek olursa ilim ehline göre bu sadaka (zekât) veren kimse için yeterli olur. Kimi ilim adamma göre bu hadis, (gücü kuvveti yerinde olmakla birlikte) dilenmek ile ilgilidir.[\[311\]](#)

el-Kiya et-Taberî der ki: Zahir bunun caiz olmasını gerektirir. Çünkü böyle bir kimse güçlü kuvvetli olmasına, bedenlen sağlıklı olmasına rağmen fakirdir. Ebu Hanife ve arkadaşları da bu görüştedirler. Ubeydullah b. El Hasen der ki: Kendisine yetecek kadar malı ve bir senelik ihtiyacını karşılayacak bir malı bulunmayan kimseye zekât verilebilir. Bu husustaki delili İbn Şi-hab'ın Malik b. Evs b. el-Hadesan'dan, onun, Ömer b. el-Hattab'dan yaptığı şu rivayettir: Rasûlullah (sav) Allah'ın kendisine fey' olarak verdiği mallardan bir yıllık ihtiyacım ahkordu. Ondan sonra arta kalanını ata ve silaha ayırırdı. Bununla birlikte (ona hitaben) yüce Allah: "Seni fakir bulup zengin kılmadı mı?" (ed-Duhâ, 93/8) diye buyurmaktadır.

Kimi ilim adamı da şöyle demektedir: Herkes sadakadan kendisi için mutlak olarak ihtiyaç duyduğu şeyleri alabilir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Yanında bir günlük akşam yemeği bulunan kimse zengindir. Bu görüş Hz. Ali'den de rivayet edilmiştir. Ayrıca bu kanaatin sahipleri Hz. Ali'nin Peygamber (sav)'dan rivayet ettiği şu buyruğunu da delil göstermişlerdir: "Her kim zengin olmakla birlikte birşey-ler dilenecek olursa, bununla cehennem ateşinde kızdırılmış taşlarının çoğalmasını istemiş olur." Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü zenginlik nedir diye sorunca, O da: "Bîr gecelik akşam yemeği" diye buyurmuştur. Bu hadisi Dârakut-nî rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Bunun isnadında Amr b. Halid vardır ki, o metruk bir ravidir.[\[312\]](#)

Bunu, Ebû Dâvûd da Sehl b. El Hanzaliye'den, o, Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir ki, bu rivayette şu ifadeler de vardır: "Her kim yanında kendisini zengin kılabacak olan bir miktar bulunduğ u halde dilenecek olursa o, cehennem ateşini çoğaltmak isteyen birisi demektir." en-Nüfeylî, bir başka yerde de: "Cehennem'in kor ateşini..." demiştir. Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü, kişiyi ihtiyaçtan kurtarıp zengin kılan nedir? -en-Nüeyli ise bir başka yerde: Dilenmenin söz konusu olmadığı zenginlik nedir?- diye sordular, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Sabah ve akşam ona yiyecek olarak yetecek miktardır." en-Nüfeylî, bir başka yerde şöyle buyurduğunu kaydeder: "Bir gün ve bir gece, yahut bir gece ve bir gün onu doyuracak kadar bir şeylerinin olmasıdır."[\[313\]](#) Derim ki: İşte zekât almayı caiz kılan fakirliğin açıklanmasına dair gelen görüşler bunlardır.

"Fakirler" lafzının mutlak kullanılışı, yalnızca müslümanlara tahsis edilip eh3-i zimmetin dışarda kalmasını gerektirmemektedir. Ş u kadar var ki, sadakaların (zekâtın) müslüman zenginlerden alınıp onların fakirlerine verileceğine dair haberler birbirini destekleyici mahiyette gelmiştir.

İkrime der ki: Fakirler müslümanların fakirleridir, miskinler ise kitap ehlinin fakirleridir.

Ebû Bekr el-Absî der ki: Ömer b. el-Hattab, gözleri görmeyen ve Medine kapısında bir kenara bırakılmış zimmi bir kimseyi görünce, ona: Bu halin ne diye sorunca adam: Cizye uğrunda beni ücretle çalıştırdılar. Nihayet gözlerim görmez olunca, beni bıraktılar ve bana birşeyler getirecek hiçbir kimsem de yok. Bu sefer Hz. Ömer: Durum böyle ise sana âdil davranılmış olmaz, dedikten sonra, onun gıdasını karşılayacak ve halini düzeltecek kadarının verilmesini emrettikten sonra şöyle dedi: Bu, yüce Allah'ın haklarında: "Sadakalar ancak fakirlere ve yoksullara... mahsustur" buyurduğu kimselerdendir. Bunlar ise kitap ehlinin kötürüm düşmüş olanlarıdır.

Ş anı yüce Allah: "Sadakalar ancak fakirlere yoksullara... mahsustur" diye buyurup da çoğul bir isme karşılık çoğul bir ismi sözkonusu etti ki, burada çoğul ismin birisi sadakalardır, diğeri ise bunların harcama yerleridir. Peygamber (sav) da bunu beyan ederek: Muâz b. Cebel'e, -Yemen'e gönderdiğinde- şöyle talimat vermiştir: "Onlara, Allah'ın üzerlerine zenginlerinden alınıp fakirlerine verilen bir sadakayı farz kıldığını da haber ver."[\[314\]](#) Böylelikle Hz. Peygamber her bir belde ahalisine oranın zekâtını tahsis etmiştir.

Ebû Davud'un rivayetine göre Ziyad, ya da emirlerden birisi, İmran b. Hu-sayn'ı zekât tahsili için göndermişti. Geri döndüğünde bu emir İmran'a: Mal nerede diye sormuş, o da; Sen, mal için mi beni gönderdin? Biz, o mah Ra-sûlullah

(sav)'tn döneminde iken aldığımız yerlerden aldık ve yine Rasûlul-lah (sav)'ın döneminde iken harcadığımız bir yerde harcadık.[\[315\]](#)
Dârakutnî ve Tirmizî'nin rivayetine göre; Avn b. Ebi Cuheyfe, babasından şöyle dediğini rivayet eder: Peygamber (sav)'ın gönderdiği zekat toplama memuru bizim yanımıza geldi. Zekatı zenginlerimizden aldı, fakirlerimiz arasında dağıttı. Ben de yetim bir çocuk idim. Bana zekat mallarından genç bir dişi deve verdi. Tirmizî der ki: Bu hususta İbn Abbas'tan da rivayet edilen bir hadis vardır. İbn Ebi Cuheyfe'nin yoluyla gelen hadis hasen bir [\[316\]](#)hadistir.[\[317\]](#)

6. Zekâtın Tahsil Edildiği Yerden Başka Yere Taşınması ve Zekât Olarak Verilmesi Gereken Malın Kıymetinin Verilmesi:

İlim adamları zekâtın tahsil edildiği yerden bir başka yere taşınması hususunda Üç farklı görüşe sahiptirler:

Birinci görüşe göre zekat, tahsil edildiği yerden taşınmaz. Bunu Suhnûn ve İbnü'l-Kasım ifade etmişlerdir ki, daha önce belirttiğimiz gerekçe dolayısıyla sahih olan görüş budur. Yine İbnü'l-Kasım der ki: Eğer bir zaruret dolayısıyla bir bölümü başka bir yere aktarılacak olursa görüşüme göre bu da doğrudur. Suhnûn'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: İmam'a: Ülkenin herhangi bir yerinde İteri derecede ihtiyaç bulunduğu dair bir haber ulaşacak olursa, bu ihtiyaç sebebiyle tahsil edilmesi hakkedilen sadakanın bir bölümünü ihtiyacın bulunduğu yere taşınması caiz olur. Çünkü ihtiyaç ortaya çıkacak olursa, ihtiyaç sahiplerinin muhtaç olmayanlardan öne geçirilmesi gerekir. Zaten "müslüman müslümanın kardeşidir. Onu (tehlikeye ve düşmana) teslim etmez, ona zulmetmez."[\[318\]](#)

İkinci görüşe göre zekat tahsil edildiği yerden başka bir yere taşınabilir. Malik de bu görüştedir. Bu görüşün delili ise rivayet edilen şu hadis-İ şeriftir: Muâz (r.a) Yemenlilere şöyle demiş: Siz bana hamîs (beş arşın uzunluğundaki kumaş) yahut da lebîs (denilen giyilen elbise) getirin, onları sizden zekât olarak mısır ve arpa yerine alayım. Çünkü böylesi hem sizin için daha kolay, İem de Medine'de bulunan muhacirler için daha faydalıdır." Bu hadisi de Dârakutnî ve başkaları rivayet etmiştir.[\[319\]](#)

Hamîs, müşterek (birden çok mana hakkında kullanılabilen) bir lafızdır. Burada, uzunluğu beş arşın gelen elbiselik kumaş demektir. Denildiğine göre bu kumaşa bu ismin verilmesi sebebi, onu ilk dokuyanın Yemen kralılarından birisi olan "el-Hıms" oluşu dolayısıyladır. Bunu İbn Faris "el-Müc-mel"de, el-Cevherî ve

başkaları da nakletmişlerdir.

Bu hadiste iki hususa delil vardır: Birincisi, bizim sözünü ettiğimiz, zekatın Yemen'den Medine'ye taşınarak Peygamber (sav)'ın zekatı paylaştırmayı gerçekleştirmesidir, bunu da yüce Allah'ın: "Sadakalar ancak fakirlere... mahsustur" buyruğu desteklemekte ve bu buyrukta bir beldedeki fakirler ile diğerindeki fakirler arasında herhangi bir ayırım gözetilmemektedir. Doğrusunu en iyi bilen AUahtır.

İkincisi ise, zekâtta kıymetin alınması hususu: Zekâtta, zekât olarak verilmesi gereken aynî malın kıymetinin verilmesi hususunda İmam Malik'ten farklı rivayetler gelmiştir. Bir seferinde bunu caiz kabul ederken, bîr diğer seferinde bunun caiz olmadığını söylemiştir. Caiz oluşunun gerekçesi -ki bu, Ebû Hanife'nin de görüşüdür- sözünü ettiğimiz bu hadis-i şeriftir. Buhârî'nin Sahih'inde de Enes yoluyla gelen hadiste Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Her kimin yanındaki develerin zekatı bir cezea'yı (beş yaşına basmış dişi deve) bulur da yanında cezea bulunmamakla birlikte, hik-ka (dört yaşında dişi deve) bulunuyor ise, ondan bu cezea alınır. Bununla birlikte kolayına gelen iki koyun, yahut yirmi dirhem daha (aradaki yaş farkı olarak) alınır.." [\[320\]](#)

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Bugün için onları (fakirleri) dilencilik yapmak ihtiyacından kurtarın." [\[321\]](#)

Bununla, Ramazan bayramı birinci günü (verilen fi tır sadakasını > kastetmektedir. Hz. Peygamber bu buyruğu ile fakirlerin ihtiyaçları karşılanmak suretiyle dilencilik yapma ihtiyacından kurtarılmasını istemektedir. Buna göre onların ihtiyaçlarını kapatan herbir şeyi vermek cai? olur. Yüce Allah da: "Mallarından bir sadaka al..." (etTevbe, 9/103) diye buyurmakta ve bunlar arasında herhangi bir tahsise gitmemektedir.

Bununla birlikte Ebu Hanife, zekatın bedeli olarak bir evde oturmanın verilemeyeceği görüşündedir. Mesela bir kimsenin beş dirhem zekat vermesi gerekirken, bir aylığına bir fakiri sahip olduğu evinde bedelsiz iskan ettirirse bu (zekat olarak) caiz olmaz. Çünkü o, bedelsiz iskan etmek bir mal değildir, der.

(Maliki) mezhebinin kuvvetli görülen görüşü olan "değerlerin zekat olarak verilmesi caiz değildir" şeklindeki görüşüne gelince, buna da Peygamber (sav)'ın su buyruğu gerekçe gösterilmektedir: "Beş deveye bir koyun, kırk koyunda da bir koyun (zekat vardır)." [\[322\]](#) Hz. Peygamber burada açıkça "koyun" verileceğini ifade etmiştir. Eğer koyun verilmeyecek olursa, emroluna-m yerine getirmiş olmaz. Emrolunan yerine getirilmeyecek olursa da o emri yerine

getirmek yükümlülüğü baki kalmaya devam eder.

Üçüncü görüşe göre de, fakir ve yoksulların payları, (zekatın tahsil edildiği) o yerde paylaşılır. Diğer paylar ise imamın içtihadına uygun olarak bir yerden başka bir yere aktarılır. Ancak birinci görüş sahih olan görüştür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[323\]](#)

7. Zekâtın Thhsil Edildiği Yer Malın Bulunduğu Yer midir, Yoksa Mükellefin Bulunduğu Yer midir?

Zekâtın tahsil edildiği yeri tesbit etmekte muteber olan, senenin bitimi esnasında malın bulunduğu yer midir ve bu durumda zekât orada mı dağıtılır, yoksa muhatap malın maliki olduğu için malikin bulunduğu yer midir? Bu konuda İki görüş vardır. Ebu Abdullah, Muhammed b. Huveyzimendad, Ahkâm (el-Kur'an) adlı eserinde ikinci görüşü tercih eder ve şöyle der: Çünkü zekâtı vermek emrine muhatap olan insandır.

Dolayısıyla mat ona tabi olur. O bakımdan muhatapın bulunduğu yere göre hükmün verilmesi icabeder. Tıpkı yolcu gibi. Yolcu, kendi beldesinde zengin, fakat bir başka yerde fakir olabilir. O bakımdan onun bulunduğu yere göre hüküm verilir.[\[324\]](#)

Müslüman Bir Fakir Zannıyla Zekât Veren Bir Kimse, O Kişinin Böyle Olmadığını Farketmesi Halindeki Hüküm:

Bir kimse, müslüman fakir diye birisine zekât verecek olsa, daha sonra onun bir köleye yahut bir kâfire veya bir zengine zekât verdiği açığa çıkacak olursa, hükmün ne olacağına dair İmam Malik'ten farklı rivayetler gelmiştir. Bir seferinde: Bu zekâtı yeterlidir derken, bir başka seferinde: Yeterli değildir demiştir.

Daha sahih kabul edilen ve yeterli olduğuna dair görüşünün açıklaması şöyledir Müslim, Ebu Hureyre'den, Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Bir adam: Ben bu gece bir sadaka vereceğim, demiş ve sadakasını alıp çıkmış. Zaniye bir kadının eline vermiş. Sabah olunca insanlar: Bu gece zaniye bir kadına sadaka verildi diye konuşur olmuşlar. Adam da; Allah'ım, bir zaniye'ye (sadaka) verdiğimden dolayı Sana hamd olsun. Yine: Sadaka vereceğim demiş. Sadakasını alıp çıkmış ve onu zengin bir kimsenin eline bırakmış. Sabah olunca insanlar: Zengin bir kimseye sadaka verilmiş diye konuşmaya başlamışlar. Yine adam, Allah'ım zengin bir kimse(ye verdiğim sadaka) dolayısıyla Sana hamd

ederim. Mutlaka bir sadaka daha vereceğim diyerek sadakasını alıp çıkmış, bu sefer de o sadakayı bir hırsızın eline bırakmış. Sabah olunca insanlar: Bir hırsıza sadaka verilmiş diye konuşmaya başlamışlar. Adam: Allah'ım, zaniye bir kadına, bir zengine, bir hırsıza (verdiğim sadaka) dolayısıyla Sana hamd ederim. Ona gelinerek şöyle denilmiş: Verdiğin sadaka kabul olundu, Zaniye kadın olur ki bu sadaka dolayısıyla zinadan uzak kalır, iffetini korur. Zengin de olur ki ibret alır da Allah'ın kendisine verdiklerinden infak eder. Hırsız da olur ki bu sadaka sebebiyle iffetli davranarak hırsızlığından uzak kalır."[\[325\]](#)

Yine rivayet edildiğine göre, adamın birisi malının zekatını ayırıp babasına vermiş. Sabah olunca durumu öğrenmiş, Peygamber (sav)'a sorunca ona şöyle buyurmuş: "Sana hem verdiğin zekâtının ecir, hem de akrabalık bağını gözetme ecir yazıldı. O bakımdan senin iki ecrin vardır."[\[326\]](#)

Zekât buyruğunun ihtiva ettiği anlam açısından da konuya bakılacak olursa, zekât veren kimseye zekât vereceği kişiyi tesbit için içtihatta bulunması uygun görülmüş, buna müsaade edilmiştir. Zekat veren ietihad edip zekat almaya ehil olduğunu zannettiği kimseye verecek olursa, yerine getirmekle yükümlü olduğu görevini ifa etmiş olur.

Bu şekilde verilen bir zekatın yeterli olmayacağına dair görüşüne gelince; bu da şöyle açıklanır: O, bu durumda zekatını zekat almaya hak eden bir kimseye vermemiştir. Onun bu davranışı kastî yapılan bir fiile benzer. Ayrıca malî tazminatlar hususunda kasıt ile hata arasında bir fark yoktur. Bundan dolayı miskinler aleyhine telef etmiş olduğu bu malın tazminatını ödemesi icabeder ki, onların hakları böylelikle onlara ulaştırılmış olsun.[\[327\]](#)

8. Vaktinde Verilen Zekât ile Sonra Verilen Zekâtın Telef Olmasının Hükümü:

Bir kimse zekatını vaktinde çıkartıp bir kenara ayırsa ve kendisinin bir kusuru bulunmaksızın telef olursa, tazminatını ödemez. Çünkü bu durumda o, fakirlerin vekili durumundadır.

Eğer vaktinden bir süre sonra çıkartıp bu çıkarttığı zekat malı telef olursa, tazminatını öder. Çünkü zekatı vaktinden sonraya bırakmıştır. Böylelikle zekat artık onun zimmetine taalluk etmiş olur. Tazminatın ödemesinin sebebi işte budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[328\]](#)

9. Zekâtın İslâm Devlet Başkanına Verilmesi ve Kişinin Kendisi Tarafından

Bizzat Ödenmesi:

Eğer İman (İslâm Devlet Başkanı) zekâtı alıp harcamakta adaletli davranıyor ise, mal sahibinin ister nakit parada, ister başkalarında olsun zekâtı bizzat hak sahiplerine vermeyi üstlenmesi caiz değildir. Nakit paranın zekâtını, sahiplerine zekât verecek kişi ödeyebilir de denilmiştir.

İbnu'l-Macişun der ki: Bu, zekâtın özel olarak fakir ve yoksullara (miskinlere) verilmesi halinde caizdir. Şayet zekâtın bunların dışındaki sınıflara harcanmasına ihtiyaç varsa, o kimselere imamdan başka hiçbir kimse zekât dağıtmaz.

Bu bölümün diğer meseleleri oldukça fazladır. Ana konularım bu açıkladıklarımız teşkil etmektedir.[\[329\]](#)

10. Zekât Toplama Memurları:

Yüce Allah: "Onu toplamakla görevlendirilenlere" buyruğu ile imamın bu konuda vekâlet vermek suretiyle zekât tahsil etmek üzere gönderdiği zekât toplayıcılarını kastetmektedir. Buharı, Ebû Humeyd es-Sâidî'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) Esd (Ezd de denilir) tilerden, İbn el-Lut-biyye diye bilinen bir kimseyi Süleymoğullannın zekatını toplamak üzere gönderdi. Dönüp geldiğinde Hz. Peygamber onunla hesaplaştı.[\[330\]](#)

İlim adamları zekat tahsildarlarının alacakları miktar hususunda üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Mücahid ve Şafii, alacakları miktar sekizde birdir, derler.

İbn Ömer ve Malik ise, onlara yaptıkları iş kadar ücret verilir, demişlerdir. Ebû Hanife ve arkadaşlarının görüşü de budur. Derler ki: Böyle bir kimse, fakirlerin maslahatı için başka işlerini bırakmış kendisini bu işe vermiştir. O bakımdan böyle bir kimseye ve onun yardımcılara yetecek miktarı (ücreti) vermek, onlar için tahakkuk eder. Nitekim kadın, kocasının hakkı dolayısıyla başka şeylerle uğraşmadığından dolayı onun ve ona tabi olan bir veya iki hizmetçinin nafakasını karşılamak kocaya ait olur. Bunun sekizde bir diye miktarı tesbit edilemez. Aksine bu konuda -sekizde bir veya daha çok olsun- yeterli alacak miktar muteberdir. Tıpkı hakimin alacağı maaş gibi.

Ancak günümüzde yardımcılara da yetecek miktar muteber değildir; çünkü bu katıksız bir israf haline dönüşmüştür.

Üçüncü görüşe göre iser beytül'-malden ücretleri ödenir. İbnü'l-Arabî der ki: Bu, İbn Ebî Uveys ile Dâvûd b. Said b. Zenbua'nın, Malik b. Enes'den yaptıkları rivayete göre sahih bir görüş olmakla birlikte, delil İtibariyle zayıftır. Çünkü şanı yüce Allah nas ile onların paylarını bize bildirmiş bulunmaktadır. Mantikî

kıyaslarla bu nassı nasıl bir kenara bırakabiliriz? Doğru olan onlara verilecek ücret miktarında İctilâd yapılabileceğidir. Çünkü önceden de geçtiği üzere, zekâtta hak sahibi sınıfların sayılmasına dair ilâhî beyan, zekât verileceklerin açıklanması içindir. Zekâtтан, hak edilen miktarın tesbiti kastıyla değildir.

Zekât tahsildarının Haşimoğullarından olması halinde fukahânın görüşleri farklıdır. Ebu Hanife, Hz. Peygamberin: "Şüphesiz ki sadaka (zekat) Muhammed âline helâl değildir. Çünkü o, insanların pislikleridir"[\[331\]](#) hadisi dolayısıyla bunu caiz kabul etmez. Çünkü bu da bir bakıma bir sadakadır. Çünkü tahsildara verilen ücret sadakanın bir bölümüdür. O bakımdan Rasûlul-lah (sav)'ın akrabalarını, insanların mallarının kirlerini temizleyen bu bölümden tenzih etmek ve onların şereflerini her bakımdan korumak kastıyla bu ücret de her yönüyle sadaka gibi kabul ediiir.

Malik ve Şafîî ise, Haşiraoğullarına mensup birisinin zekat tahsildarlığı yapmasını caiz kabul ederler ve böylesine yaptığı işin ücreti verilir. Çünkü Peygamber (sav) Ali b. Ebi Talib'i zekat tahsildarı olarak gönderdiği gibi, Yemen'e de zekat tahsildarı olarak onu göndermiştir. Haşimoğultanndan da bir topluluğu bu maksatla görevlendirdiği gibi, ondan sonraki halifeler de aynı şekilde onları görevlendirmişlerdir. Çünkü bu maksatla görevlendirilen bir kimse mubah olan bir işi yapmak üzere ücretle tutulan birisidir. Dolayısıyla bu hususta diğer sebepleri de nazar-ı İtibara alarak Haşimî olan ile olmayanın eşit tutulması gerekmektedir.

Haneliler ise derler ki: Hz. Ali ile ilgili olarak nakledilen hadiste Hz. Ali'ye zekâtтан bir pay verildiğine dair bir irade yoktur. Eğer (Haşimoğullanna mensup olan) o kimseye zekatın dışındaki bir maldan ücret verilirse bu caiz olur. Bu görüş Malik'ten de rivayet edilmiştir.[\[332\]](#)

11. Zekat Tahsildarlığı Dışındaki Dini Görevler ve Bunlar İçin Ücret Almak:

Yüce Allah'ın: "Onu toplamakla görevlendirilenlere" buyruğu, zekât toplamak, kâtiplik, kassam (şayi' hisseli malları paylaştıran), âşir (ticaret malla-ından öşür alan kimse) ve bunların dışında kalan farz-ı kifaye kabilinden olan İşleri yapan her bir kimsenin bu işine karşılık ücret almasının caiz olduğuna delil teşkil etmektedir. Namaz kıldırmak için imamlık da bu kabildendir. Çünkü namaz, her ne kadar bütün mükelleflere yönelik bir emir ise de onlardan birisinin imamlık yapmak üzere öne geçirilmesi farz-ı kifayedir. O bakımdan ona karşılık ücret almanın caizliği hususunda şüphe bulunmamaktadır. İşte bu bahsin asıl delili de

budur. Nitekim Peygamber (sav) da: "Hanımlarımın nafakasından ve âmillerimin ücretlerinden sonra artıp geride bıraktığım ne varsa sadakadır"[333] buyruğu ile buna işaret etmektedir. Bu açıklamaları İbnü'l-Arabî yapmıştır.[334]

12. Kalpleri Alistırılmak İstenenler:

"Kalpleri alistırılmak İstenenlerden zekâtın paylaştırıl masının sözkonu-su edildiği bu âyetteki: "Kalpleri alistırılmak istenenlere..." buyruğundan başka bir yerde Kur'an-ı Kerim'de, söz edilmemektedir.

Kalpleri İslâm'a alistırılmak istenenler, İslâm'ın ilk dönemlerinde müslü-man olduğunu açığa vuranlar arasından yakînlerinin zayıflığı dolayısıyla zekattan kendilerine bir pay verilmek suretiyle İslâm'a ısındırılmak İstenen bir kesim idi.

ez-Zührî der ki: Kalpleri alistırılmak istenenler, zengin dahi olsa İslâm'a giren yahudi veya hristiyan kimselere denilir. Müteahhir alimlerden kimisi de şöyle demektedir: Bunların nitelikleri hususunda görüş ayrılığı vardır. Bunlar, İslâm'a alistırılıp ısındırılmak maksadıyla kendilerine birşeyler verilen kâfirlerden bir gruptur. Ve bunlar, genelde baskı ve kılıç zoruyla müslüman olmamakla birlikte, bağış ve ihsanlarla İslâm'a giren gençlerdi, denildiği gibi, şöyle de denilmiştir: Bunlar, zahiren İslâm'a girmiş, fakat kalplerinde kesin kanaat hasıl olmamış bir topluluktur. İslâm kalplerinde iyice yer etsin diye kendilerine (zekâtan) bir miktar verilen bir topluluktur.

Bir diğer görüşe göre bunlar, kendilerine tabi olunan müşriklerin büyükleridirler. Onlara uyan kimselerin İslâm'a ısırdırtılmalan kastıyla onlara bir-şeyler verilirdi. (Bu, müteahhir ilim adamı) der ki: Bu görüşler birbirlerine yakındır. Hepsinden maksat da, müslümanlığı gerçek anlamıyla ancak kendisine yapılacak bağış ile iyice yerleşen kimselere birşeyler vermektir. Bu, sanki bir çeşit cihadı andırmaktadır,

Müşrikler de üç sınıftır. Bir bölüm, kendisine karşı delil ortaya konulması suretiyle, bir bölüm yenik düşürülmek ve kahredilmek suretiyle, bir bölümü de kendisine iyilik yapılması ile şirkinden döner. Müslümanların işlerine nezaret eden imam İse, her bir bölüme karşı o kimsenin küfürden kurtarılması ve kurtuluşuna sebep teşkil edecek uygulamada bulunur. Müslim'in Sahih'inde Enes'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) Ensar'a şöyle demişti: "Ben, henüz küfürden yeni çıkmış bir takım kimselere onları (kalplerini İslâm'a) ısındırmak kastıyla birşeyler veriyorum..."[335]

İbn İshak der ki: Hz. Peygamber bunlara, hem kendilerini İslâm'a alistırmak,

hem de kavimlerinin de onlar vasıtasıyla İslâm'a alışmasını sağlamak kastıyla birşeyler vermişti. Bunlar şerefli, soylu kimseler idi. (Mesela), Ebu Süfyan b. Harb'e yüz deve, oğluna yüz deve, Hakîm b. Hizâm'a yüz deve, el-Hâris b. Hişam'a yüz deve, Süheyl b. Amr'a yüz deve, Huveytîb b. Abdî-luzza'ya yüz deve, Safvan b. Ümeyye'ye yüz deve vermiştir. Aynı şekilde Malik b. Afv ile el-Alâ b. Cariye'ye de yüz deve vermiştir. İşte bunlar (kendilerine yüz deve verilen) "Ashabu'l-Miîn" diye anılan kimselerdir. Kureyşten bir takım kimselere de yüz deveden daha az bağışta bulunmuştur ki, Mahreme b. Nevfel ez-Zührî, Umeyr b. Vehb et-Cumahî, Hişam b. Amr ei-Âmirî bunlardandır. İbn İshak (devamla) der ki: Bunlara ne kadar verdiğini bilemiyorum. Said b. Yebu'a elli deve, Abbas b. Mirdas es-Sülemî'ye de az sayıda de-vele^vermişti. Bundan dolayı öfkelenen Abbas, bu hususta şu (anlamdaki) şiiri söylemişti:

"Geni; ve sert yerde, taylar üzerinde hücumun ile telâfi ettiğin bir talandı. Ve ben, kavmi uyumasınlar diye uyandırırdım; insanlar uyuduğunda uyumadım. Benim talanım ile (atım) el-Ubeyd'in (sırtındaki) talan; Uyeyne ile el-Akra arasında pay edildi.

Ve ben savaşta korkusuzca hücum eden bir kimse idim. Ama ne bana birşey verildi, ne de benden birşey alındı. Ancak bana küçük birkaç deve verildi, dört ayağı sayısınca. Ne Hısn, ne Habis toplanma yerinde (babam) Mirdas'a üstün değillerdi. Hem ben, onlardan herhangi birisinden de aşağı değildim. Ve bugün sen kimi alçaltırsan artık bir daha o kimse yücel t ileme/.."

Bunun üzerine Rasûlullah (sav): "Gidin de onun bana karşı uzayan dilini kesiniz" diye buyurdu.[\[336\]](#) Bunun üzerine hoşnut olana kadar ona da bağışta bulunuldu. Bu, onun dilinin kesilmesi demektir.

Ebu Ömer (b. Abdî'l-Berr) der ki: Kalpleri İslâm'a alıştırılmak istenenler arasında en-Nudayr b. el-Hâris b. Alkame b. Kelede de zikredilmiştir. Bu ise, Bedir'de öldürülen en-Nadr b. el-Haris'in kardeşidir. Başkaları ise onu Habeşistan'a hicret eden kimseler arasında zikretmişlerdir. Eğer Nudayr, Habeşistan'a hicret eden kimseler arasında ise, kalbi İslâm'a alıştırılacak kimselerden olmasına imkan yoktur. Habeşistan'a hicret eden kimse ilk muhacirlerden olup iman kalbinde sağlam yer ettiği ve iman uğrunda çarpışan kimselerdendir. Böyle bir kimse iman kalbinde sağlam yer etsin diye alıştırılacak kimselerden olamaz.

Ebu Ömer (b. Abdî'l-Berr) der ki: Rasûlullah (sav), Malik b. Avf b. Sa'd b. Yerbû' en-Nasrî'yi Kays kabilelerinden olup, kavminden müslüman olan kimselerin zekatını toplamak üzere gönderdi ve Şakulilere baskın yapmasını emretti. O da emredileni yaptı ve onları oldukça sıkıştırdı. Kalpleri İslâm'a

ısrındırılanlar da güzel bir şekilde İslâm'a bağlandılar. Ancak, Uyeyne b. Hısn bu hususta zan altında kalmaya devam etti. Diğer kalpleri İslâm'a alış-tırılanlar arasında fazilet bakımından farklılıklar vardır. Onlardan kimisi hayırlı ve fazileti ittifakla kabul edilmiş üstün bîr kimsedir. Haris b. Hişam, Ha-kîm b. Hizam, İkrime b. Ebi Cehil ve Süheyl b. Amr gibileri. Kimileri de bunlardan daha aşağı derecededirler. Zaten yüce Allah peygamberleri de, diğer mü'min kullarını da kimini kiminden üstün kılmıştır. O, bunların halini en iyi bilendir. Malik der ki: Bana ulaştığına göre Hakim b. Hizam daha sonraları kalbi İslâm'a alış-tırılmak istenenlerden birisi olarak Peygamber (sav)'ın kendisine, verdiklerini çıkartıp sadaka olarak dağıtmıştır.

Derim ki: Hakim b. Hizam ile Huveytî b. Abduluzza'nın her birisi yüz-yirmi yıl yaşadı. Bunların altmış yılını cahiliye döneminde, altmış yılını da İslâm döneminde yaşadılar. Ben, imam hocamız hafız Ebu Muhammed Abdulazim'i şöyle derken dinledim: Ashab-ı Kiramdan iki kişi vardır ki bunlar, cabiliye döneminde altmış yıl, İslâm olarak da altmış yıl yaşamışlar ve Medine'de hicretin 54. yılında vefat etmişlerdir. Bunlardan birisi Hakîm b. Hi-zam'dır. Hakîm b. Hizam, fil yılından onüç yıl önce Kâ'benin içinde dünyaya gelmiştir. İkincisi ise Ensardan Hassan b. Sabit b. el-Münzir b. el-Haram'dır. Bunu, ayrıca Ebu Ömer ile Osman eş-Şehrezurî "Kitabu Marifeti Envai İl-mi'l-Hadis" (İbn Salâî Mukaddimesi diye bilinir) adlı eserinde de zikretmekte ve bundan başka kimseyi söz konusu etmemektedirler.

Huvaytî b. Abduluzza'yı, Ebu'l-Ferec el-Cevzî "el-Vefâ fi Şerefi'l-Mus-tafâ" adlı eserinde zikrettiği gibi; Ebu Ömer de Huvaytî'yi "Kitabu's-Saka-be (el-İstîâb)" adlı eserinde zikrederek altmış yaşında iken müslüman olduğunu ve yüzyirmi yaşında vefat ettiğini nakletmektedir. Ayrıca Ebu Ömer, Ab-durrahman b. Avfın kardeşi Hamnen b. Avfın da müslüman olarak altmış yıl, daha önce cahiliye döneminde de (müslüman elmadan önce) altmış yıl yaşadığını söz konusu eder.

Kalpleri İslâm'a alış-tırılmak istenenler arasında Muaviye ile babası Ebu Süf-yan b. Harb da sayılmıştır. Muaviye'nin onlardan sayılması uzak bir ihtimaldir. Peygamber (sav) onu vahiy kâtipliği, valiyn okunması için emin görmüş ve onunla oturup kalkmış iken nasıl oniar arasında sayılabilir ki? Hz. Ebu Bekir'in halifeliği dönemindeki hali ise bundan daha ünEü ve daha açıktır. Babasının, kalbi İslâm'a alış-tırılmak İstenenlerden olduğunda söylenecek bir söz yoktur. Kalpleri İslâm'a alış-tırılacak kimselerin sayıları hususunda farklı kanaatler vardır. Özetle bunların hepsi mü'mtn idiler ve az önce de geçtiği gibi aralarında kâfir bir kimse yoktu. Yüce Allah en iyi bilen ve hükmü en sağlam olandır.[\[337\]](#)

13. Kalpleri Alıştırılmak İstenenler Sınıfı Kalıcı mıdır?

İlim adamları, bu sınıfa mensupların kalıcılığı hususunda farklı görüşlere sahiptir. Ömer, el-Hasen, eş-Şafî ve başkaları: İslâm'ın güçlenmesi ve üstünlük sağlaması ile bu kesimin ardı arkası kesilmiştir, derler. Malik'in ve rey sahiplerinin meşhur görüşü de budur.

Hanefî alimlerinden bazıları da şöyle demektedir: Allah İslâm'ı ve müslü-manları aziz kılmış, buna karşılık kâfirlerin de Allah'ın laneti üzerlerine olsun- ardı arkasını kesmiştir. Sahabe-i kiram da Allah hepsinden razı olsun-Ebu Bekir (ı.a)'ın halifelîği döneminde bu kesime mensup kimselerin paylarını düştüğü hususunda icma etmişlerdir.[\[338\]](#)

İlim adamlarından bir grup da şöyle demektedir: Bu sınıf kalıcıdır. Çünkü imam kimi zaman bazı kimseleri İslâm'a alıştırıp ısındırmak ihtiyacını duyabilir. Hz. Ömer'in, onların payını sona erdirmesi dinin güçlenmiş olduğunu görmesinden dolaydır.

"Yunus der ki: Ben, ez-Zührî'ye bunlara dair sordum da şöyle dedi: Ben bu hususta bir nesli olduğunu bilmiyonjm. Ebu Cafer en-Nehhâs da der ki: Buna göre bu hüküm onlar hakkında sabittir. Eğer herhangi bir kimsenin kalbinin ısındın imasına gerek duyulur ve ondan yana müslümanlara bir zarar gelmesinden korkulur yahut daha sonra İslâm'a güzelce bağlanacağı umut edilirse ona da bîrşeyler verilir.

Kadı Abdu'I-Vehhâb der ki: Bazı zamanlarda onlara gerek duyulacak olursa zekâtın onlara pay verilir. Kadı İbnü'l-Arabî de der ki: Benim görüşüme göre eğer İslâm güç kazanmışsa bu pay sahipleri de yok kabul edilir. Şayet onlara gerek duyulursa o takdirde RasûlullahtsavVın bunlara verdiği gibi paylan verilir. Çünkü es-Sahilî (Müslim) de Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "İslâm garip başladı ve başladığı gibi (garip olarak) avdet "[\[339\]](#)edecektir.[\[340\]](#)

14. Kalpleri İslâm'a Alıştırılmak İstenenlere Pay Verilmeyecek Olursa...

Kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara paylarının verilmeyeceğini kabul edersek, şu husus ortaya çıkar: Onların paylan ya diğer sınıflara, yahut imamın uygun göreceği yere verilir. ez-Zührî, paylarının yansı mescidi eri imar edenlere verilir demektedir.

İşte sözü geçen bu sekiz sınıfın zekâtın harcanacağı sınıflar olduğunu, yoksa eşit

oranda pay sahibi olmadıklarını ortaya koymaktadır. Eğer bu sınıflar eşit pay sahibi olsalardı, (İslâm'a alıştırılmak istenenlerin) düşmesi suretiyle paylarının da düşmesi ve kendilerinden başka kimselere verilmemesi gerekirdi. Nitekim bir kimse muayyen bir topluluğa vasiyette bulunacak olup da onlardan herhangi birisi ölecek olursa, onun payı aralarından kalanlara geri dönmez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[341\]](#)

15. Kölelerin Payı:

Yüce Allah'ın: "Kölelere" buyruğu, kölelerin azad edilmesine... anlamındadır. Bu açıklamayı İbn Abbas ve İbn Ömer yapmışlardır ki, Malik'in ve diğerlerinin de görüşü budur. Buna göre imamın, zekât malından müslümanlar adına azad etmek üzere bir takım köleler satın alması caizdir. Bu kölelerin velâ hakkı müslüman cemaata ait olur. Eğer zekâtı ödeyecek kişinin kendisi köleleri satın alıp azad ederse bu da caiz olur. Malik'in mezhebinden çıkartılan sonuç budur. Bu görüş, İbn Abbas ve el-Hasen'den rivayet edilmiştir. Ahmed, İshak ve Ebu Ubeyd de bu görüştedir.

Ebu Sevr şöyle demektedir: Zekâtı ödeyecek kişi velâ bağının kendisine ait olması menfaatini sağlamak suretiyle tek bir köle dahi satın alamaz. Şafiî'nin, rey ashabının ve İmam Malik'ten bir rivayete göre Malik'in de görüşü budur.

Sahih olan birinci görüştür. Çünkü yüce Allah: "Kölelere" diye buyurmaktadır. Kölelere zekâtтан bir pay olduğuna göre, zekât verecek şahsın bir köle satın alıp azad etme hakkı da vardır. Bîr kimsenin (zekâtтаki) Allah yolunda payından (olmak üzere) bir at satın alıp onun üzerinde yük taşıyabileceği hususunda ilim ehli arasında görüş ayrılığı yoktur. Bir kimsenin zekâtтан bütünüyfe bir at satın alma hakkı olduğuna göre, bütünyle bir köle satın alabilmesi de caiz olur ve bunlar arasında bir fark yoktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[342\]](#)

16. Zekât Malından Satın Alman Kölenin Velâ Hakkı Kime Aittir:

Yüce Allah'ın: "Kölelere* buyruğu velâ hususunda aslî bir delildir. Malik der ki: Burada sözkonusu edilen azad edilip de velâ hakkı müslümanlara ait olan köledir. İmam tarafından böyle bir köle azad edilecek olursa yine hüküm böyledir. Peygamber (sav); velâ hakkının satışını da hibe edilmesini de yasaklamıştır. Nitekim Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Velâ, ne-seb bağı gibi bir bağıdır. Ne satılır, ne de hibe edilir."[\[343\]](#) Bir başka hadisinde de

şöyle buyurmaktadır: "Velâ (hakkı) azad edene aittir."[\[344\]](#)

Kadınlar da velâ hakkından herhangi bir şeyi miras alamazlar. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kadınlar velâdan hiçbir şeyi miras alamazlar. Ancak, kendilerinin azad ettikleri yahut da kendilerinin azad ettiklerinin azad ettikleri (kimselerin vetâsı) müstesnadır."[\[345\]](#)

Peygamber (sav) Hz. Hamza'nın kızına velâ hakkına sahip olduğu bir kimsenin (azadlısının) mirasının, yarısını azad ettiği bu kölenin kızına da öbür yarısını vermiştir.[\[346\]](#) Azad eden kimse eğer erkek ve kız çocuklar bırakacak olursa, vela hakkı çocukları arasında sadece erkeklere ait olur. Bu, ashab-ı kiramın icma ile kabul ettiği bir husustur. Velâ, ancak katıksız asabe yoluyla miras alınır. Kadınlar için ise asabelik sözkonusu değildir, O bakımdan kadınlar velâ yoluyla hiçbir şeyi miras alamazlar. Bu meseleyi kavrayan hakka isabet eder.[\[347\]](#)

17. Mükâteb'e Zekâtтан Yardım Edilebilir mi?

Mükâteb'e zekâtтан yardım ediliyor mi hususunda, farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre yardım edilmez. Bu görüş Malik'ten rivayet edilmiştir. Çünkü yüce Allah'ın: "Rakabe: Köle"yi sözkonusu etmesi, onun tam anlamıyla köle azad etmeyi kastettiğini göstermektedir. Mükâteb ise, aslında üzerinde borç olarak bulunan mükâtebe bedeli dolayısıyla "borçluların kapsamı içerisine girmektedir. O "köleler" kapsamına görmez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yine Malik'ten, Medîneliler İle Ziyad'ın, ondan rivayetine göre şöyle dediği nakledilmiştir: Mükâteb olan kimseye kitabet bedelinin son taksidinde onu azad etmesini sağlayacak şekilde yardım olunur. Yüce Allah'ın: "Kölelere" buyruğunun te'vili hususunda ilim adamlarının çoğunluğu da bu görüştedir. İbn Vehb, Şafiî, Leys, Nehaîve başkaları da bu görüştedirler. Ali b. Musa el-Kummî el-Hanefî, "AAfeâm"ında (Ahkâmu'l-Kur'ân adlı eserinde) şunu nakletmektedir: İlim adanılan mükâteb'in kastedildiği hususunda icma etmişler, ancak köle azad edilmesi hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

el-Kiyâ et-Taberî ise şöyle demektedir: (el-Kummî) bunun men'i hususunda açıkladığı bir şekilde sözkonusu ederek şöyle demektedir: Köle azad etmek bir mülkiyeti iptal etmektir. Temlik değildir, Mükâteb'e verilen mal ise bir temliktir. Temlik sözkonusu olmadıkça da yerini- bulmaması sadakanın (zekâtın) özelliklerindendir, O, bu görüşünü sununla da pekiştirmektedir: Bir kimse, zekâtтан borca batmış kimsenin adına onun isteği olmaksızın borcunu ödemek üzere bir miktar verecek olursa, temlik olmadığından dolayı bu geçerli olmaz. O

halde köle azad etmekte zekât diye verilecek malm zekat olmaması öncelikle sözkonusudur. Köle azadı hususunda şunu da zikreder: Bir kimse (zekât malıyla) köle azad etmek suretiyle velâ faydasını kendisine sağlamış olur. Mükâtebe vermesi halinde ise böyle birşey tahakkuk etmez. Yine onun naklettiğine göre bir kimse eğer kölenin bedelini kölenin kendisine ödeyecek olursa, köle bu bedele malik olamaz. Şayet efendisine bu bedeli ödeyecek olursa, bu sefer köle azad etmeyi de ona temlik etmiş olur. Eğer satın alıp azad etmekten sonra bu miktarı ödeyecek olursa, bu durumda da bir borcu ödemiş olur. Bunların hiçbirisi zekâtta yerini bulamazlar.

Derim ki: Bizim sözünü ettiğimiz hem köle azad etmenin, hem de mükâtebe yardımcı olmanın caiz oluşuna açıkça delâlet eden bir hadis-i şerif varid olmuştur ki, bunu Dârakutnî, el-Berâ'dan rivayet etmiştir. el-Berâ dedi ki: Bir adam Peygamber (savVa gelip şöyle dedi: Beni cennete yakınlaştıracak, cehennemden de uzaklaştıracak bir ameli bana göster. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Andolsun ki, her ne kadar sözlerin kısa ise de sorduğunun kapsamı oldukça geniştir. O halde sen canlı olan (köle) yi azad et ve Rakabeyi (kölelikten) kurtar." Bunun üzerine adam şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, bunlar aynı şeyler değil midir? Hz. Peygamber: "Hayır, canlı olanı azad etmek senin bir köleyi tek başına hürriyetine kavuşturmandır. Köleyi kurtarmak ise, onun bedelinin ödenmesinde (mükâtebesinde) yardımcı olmandır" diye buyurdu. Sonra da hadisin geri kalan bölümünü [\[348\]](#)nakletti.[\[349\]](#)

18. Zekât Malından Esirler Kurtarılabilir mi?:

Zekat malından esirlerin kurtarılması hususunda (fukahânın) farklı görüşleri vardır. Esbağ, caiz değildir demektedir. İbnü'l-Kasım'ın görüşü de budur.

İbn Habib ise caizdir, der. Çünkü esir de kölelik yoluyla mülk edinilmiş bir kimsedir. Böylelikle esir, kölelikten hürriyete kavuşturulmuş olur. Hatta bu, bizim elimizde bulunan kölelerin kurtarılmasından daha yerinde ve daha hakka uygundur. Çünkü müslüman bir köleyi müslüman bir kimsenin köleliğinden kurtarmak için zekattan bir pay ayırmak ibadet ve caiz olduğuna göre, müslüman bîr kimseyi kâfire kölelik ve zilleti altından kurtarmak için zekat malının verilmesi daha uygun ve daha bir layıktır.[\[350\]](#)

19. Borçlular:

Yüce Allah'ın: "Borçlulara" buyruğunda sözü edilenler, borcun altına girmiş ve

yanlarında bu borçlarını ödeyecek malları bulunmayan kimseler demektir. Bu hususta herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Ancak, bir kimse günahkârlık uğrunda borca girmiş ise, ona tevbe edinceye kadar zekâtтан da birşey verilmez, başka bir mal da verilmez. Yalnızca, malı bulunmakla birlikte borcu malının tamamını kuşatmış (ye aşmış) olan kimseye borcunu ödeyecek miktar verilir.

Eğer hiçbir malı bulunmamakla birlikte borcu bulunan bir kimse ise, böyle bir kişi hem fakirdir, hem borçludur. Ona, bu ikî niteliği dolayısıyla da zekat verilir. Müslim, Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav)'ın döneminde bir adamın satın aldığı mahsullere bir felâket geldi, o bakımdan borcu çoğaldı. Bunun üzerine Rasûlullah (sav): "Ona tasaddukta bulununuz" diye buyurdu. İnsanlar ona tasaddukta bulundu, fakat verilen bu sadakalar borcunu ödeyecek miktara ulaşmadı. Bu sefer Rasûlullah (sav) onun alacaklılarına: "Artık bulduğunuzu alınız ve sizin bundan başka alacak birşeyinİ2 yoktur" diye [\[351\]](#)buyurdu.[\[352\]](#)

20. Arayı Düzeltmek ve İyilik Maksadıyla, Kefalet ve Benzeri Yollarla Mali Yükümlülükler Altına Girene de Zekâtтан Pay Verilir mi?:

Arayı düzeltmek ve iyilik maksadıyla, bir takım yükümlülükler altına girmiş kimseye eğer bu yükümlülükleri ödemesi İcab etmiş olup ödemek durumunda olduğu bu malî yükümlülükler onun servetinin tümünü alıp götürüyor ise, buna da tıpkı borçlu gibi zekâtтан yüklendiği bu yükümlülükleri ödeyecek kadan - zengin dahi olsa verilebilir. Bu, Şafî'nin, arkadaşlarının, Ahmed b. Hanbel'in ve diğerlerinin de görüşüdür. Bu görüşü kabul edenler Kabîsa b. Muhârik'in hadisini delil gösterirler.

Kabîsa der ki: Ben kefalet yoluyla bir maddi yükümlülüğün altına girdim. Peygamber (sav)'a gidip bu hususta ondan yardım İstedim, şöyle buyurdu: "Zekât (malları) bize gelinceye kadar dur da sana ondan verilmesi için emir verelim. -Sonra şöyle buyurdu-: Ey Kabîsa, dilenmek ancak üç kişiden birisi ise bir kimseye helâl olur; Eğer bir kişi başkaları adına kefil olup maddî bir yük altına girmiş ise, bunu elde edinceye kadar o kimse için dilenmek helâl olur. Daha sonra dilenmeyi bırakır. (İkincisi), malının tümünü götüren bir musibete duçar olan kimseye de hayatını ayakta tutacak kadar -veya: Maişetini geçdiğini kapatacak kadar diye buyurdu- bir miktar elde edinceye kadar dilenmesi helâl olur. (Üçüncüsü), kavminden akıl sahibi kimselerden üç kişi kalkıp da: Filan kişiye gerçekten yoksulluk isabet etti, diyecek kadar fakir düşen bir adama da dilenmek helâl olur. Bunun da maişetini ayakta tutacak miktarı elde edinceye -

yahut da geçiminin gediğini kapatacak miktarını elde edinceye kadar diye buyurdu- kadar dilenmesi helâl olur. Bunların dışındaki dilencilik ise ey Kabîsa, kişinin haram olarak yediğı bir haramdır."[\[353\]](#)

Uz. Peygamber'in: "Sonra bu dilencilikten vazgeçer" ifadesi, böyle bir dilenmede bulunacak olunan zengin oluşuna delildir. Çünkü fakir, dilenmekten vazgeçmekle yükümlü değildir, doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yine Hz. Peygamber'den şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir; "Dilencilik (bir kimseye) ancak üç kişiden birisi olması halinde helal olur. Kişiyi yerde süründürecek kadar fakir düşmüş, yahut aşın derecede borç sahibi veya can acıtacak bir kanın sahibi (kısas uygulanmaması için diyet ödemek zorunda bulunan) kimse."[\[354\]](#)

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: Zekât, hiçbir zengine helal değildir. Ancak, beş kişi müstesna,..." diye buyurduğuna dair rivayet edilen hadis de ileride "[\[355\]](#) gelecektir.[\[356\]](#)

21. Zekâtın Ölenin Borçları ödenir mi?:

Zekattan, ölmüş kimsenin borçlarının ödenip ödenmeyeceğı hususunda ilim adamları farklı görüşlere sahiptirler. Ebu Hanife der ki: Ölen bir kimsenin borcu zekâtın ödenmez. İbnü'l-Mevvâz'ın görüşü de budur. Yine Ebu Hanife der ki: Üzerinde keffaret borcu ve buna benzer yüce Allah'ın haklarından bir hak bulunan kimseye de zekâtın verilmez. Çünkü, ancak ödememesi halinde hapsedilmesini gerektirecek bir borcu bulunan kimseye "borçlu" denilir.

Bizim mezhebimize mensup ilim adamlarımız ve diğerleri derler ki: Ölenin borcu zekâtın ödenir. Çünkü böyle bir kimse de borçlulardandır. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Ben, her mümine kendi öz canından daha yakınım. Kim bir mal bırakacak olursa, o onun aile halkına attır. Kim de bir borç yahut bakıma muhtaç çoluk çocuk bırakacak olursa, onun yükümlülüklerini yerine getirmek benim isimdir, bunları ödemek benim üzerimde bir "[\[357\]](#)haktır.[\[358\]](#)

22. Allah Yolunda:

Yüce Allah'ın: "Allah yolunda" buyruğunda kastedilenler, gaziler ile ri-bat yerleridir. Bunlara, zengin veya fakir olsunlar gazalarında yapacakları harcamalar verilir. İÜm adamlarının çoğunluğunun görüşü budur. Malik'in Allah'ın rahmeti üzerine olsun mezhebinden anlaşılan da budur.

İbn Ömer der ki: Burada kastedilenler, hacılar ve umre ziyaretini yapanlardır. Alımed ve İshak'dan rivayete göre onlar; "Allah'ın yolu"ndan kasıt hacdır demişlerdir.

Buhârî'de de şöyle denilmektedir: Ebu Lâs'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Peygamber (sav) zekât develeri üzerinde hacca gitmek üzere bizi taşıdı. [\[359\]](#) Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre kişi, malının zekâtından köle azad eder, haccedilmesi için de verir. [\[360\]](#)

Ebu Muhammed Abdulğani el-Hahz rivayetle dedi ki: Bize, Muhammed b. Muhamed el-Hayyaş anlattı, bize Ebu Gassan Malik b. Yahya anlattı, bize Yezid b. Harun anlattı, bize Mehdi b. Meyraun, Muhammed b. Ebi Yakub'dan haber verdi. Muhammed, Abdurrahman b. Ebi Nu'm'dan -ki, künyesi Ebu'l-Hakem'dir- dedi ki: Abdullah b. Ömer ile oturuyordum. Huzuruna bir kadın gelerek ona şöyle dedi: Abdurrahman'ın babası, benim kocam malını Allah yolunda harcansın diye vasiyet etti. İbn Ömer şöyle dedi: Malı dediği şekilde Allah yolunda harcansın. Ben ona şöyle dedim: Sen, bu kadına soru sorduğu hususta ancak kederini artırmış oldun. Şöyle dedi: Ey Abdurrahman b. Ebi Nu'm, sen bana ne dememi emrederdin? Ben, ona bu malı şu savaşa çıkıyorum deyip de yeryüzünde fesat çıkartan ve yol kesen askerlere vermesini mi emredeydim? Bu sefer ben, şöyle* dedim: Peki, ya bu kadına ne yapmasını emredersin? Dedi ki: Ben ona, o malı salih bir topluluğa Allah'ın Haram Beytine haccedenlere vermesini emrediyorum. Çünkü onlar Rahman olan Allah'ın kafilesidirler. Onlar Rahman'ın kafi leşidirler, onlar Rahman'ın kafilesidirler. Onlar asla şeytanın kafilesi gibi olmazlar. O, bu sözlerini üç defa tekrarladı. Ben ona: Abdurrahman'ın babası dedim, ya şeytanın kafilesi ne oluyor? Şöyle dedi: Bunlar şu emirlerin huzuruna girip de onlara insanlar arasında karışıklık çıkarmak kastıyla söz ulaştıran, müslüman-lar arasında yalancılığı götürüp getiren, bundan dolayı da kendilerine hediyeler ve bağışlar verilen kimselerdir.

Muhammed b. Abdilhakem dedi ki: Savaş araç ve gereçleri, silah ve kendisine ihtiyaç duyulan araçlar, İslâm diyarından düşmanın püskürtülmesi için gerekli şeylere zekâtan verilir. Çünkü bütün bunlar gaza yoluna ve onun faydasına yapılan harcamalardır. Peygamber (sav) da alevlenen intikam ve kötülüğü

söndürmek maksadıyla Sehl b. Ebi Hasme musibeti dolayısıyla yüz dişi deve vermişti.

Derim ki: Bu hadisi Ebû Dâvûd, Beşir b. Yesar'dan rivayet etmektedir. Buna göre Sehl b. Ebi Hasme diye anılan Ensardan birisi, kendisine şunu haber vermiş: Rasûlullah (sav) ona (Sehl'e.) zekât develerinden yüz deveyi diyet olarak ödemiş. Yani, Ensar'dan olup Hayber'de öldürülen kişinin diyeti olarak bunu vermiş.[\[361\]](#)

İsa b. Dinar dedi ki: Allah yolunda gaza edip de gazası esnasında muhtaç düşmüş, zenginliği ve varlığı yanında bulunmayan bir gazinin zekât alması helâldir Ancak gaziler arasında olup malı da beraberinde bulunan kimseye zekât almak helâl olmaz. Gaziler arasından ancak malı yanında-bulunmayan (zengin) kimselerin zekât almaları helal olur. Şafîî, Ahmed, İshak ve ilim adamlarının çoğunluğunun görüşü budur.

Ebu Hanife ve iki arkadaşı (Ebu Yusuf ve Muhammed) derler ki: Gaziye ancak fakir ve (ya) malına ulaşamayacak halde (zengin) olduğu takdirde zekattan verilir.

Ancak bu, nassa, ziyade (fazladan hüküm eklemek) dir. Ebu Hanife'ye göre ise, nassa fazlalık neslidir. Nesh ise ancak ya Kur'an ile veya müteva-tir bir haberle olur, Burada ise böyle birşey yoktur. Sahih sünnette bunun aksi rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Zekat, zengine helal değildir. Ancak şu beş kişiye müstesna: Allah yolunda gazaya çıkmış, yahut zekât toplamakla görevli oları, yahut borca batmış, yahut zekât olarak verilen bir şeyi malıyla satın almış bir kimseye, yahut bir kimsenin yoksul bir komşusu bulunup da o da o yoksul komşusuna sadaka verdikten sonra, yoksul (komşusun)dan hediye alan zengin kimse." Bu hadisi Malik, mürsel olarak Zeyd b. Eslem'den, o da Ata b. Yesar yoluyla rivayet etmiştir. Ma'mer ise bunu Zeyd b. Eslem'den, o, Ata b, Yesar'dan, o da Ebu Said el-Hudrî'den, o da Peygamber (sav)'dan yoluyla merfu' olarak rivayet etmektedir.[\[362\]](#) O halde bu hadis-i şerif âyetin anlamını tefsir etmekte ve bazı zenginler için zekât almanın caiz olduğunu açıklamaktadır. Yine bu hadis, Hz. Peygamber'in: "Zekât zengin bir kimseye de, azaları (gücü kuvveti) yerli yerinde olan kimseye de helal değildir"[\[363\]](#) hadisini de açıklamaktadır. Çünkü Hz. Peygamber'in bu buyruğu mücmeldir ve ifade ettiği umumi manası üzere değildir. Diğer hadiste sözü geçen "beş zengin kişi" ile ilgili hadis buna delildir.

İbnü'l-Kasım şöyle derdi: Zengin bir kimsenin cihad için kullanmak üzere zekâtтан alıp da bunu Allah yolunda harcaması caiz değildir. Bu ancak fakir

kimse için caiz olur. Yine İbnü'l-Kasım der ki: Borç yükü altında bulunan kimsenin de kendi malını koruyacak şekilde (kendi malından borcunu ödememek için) zekâttan bir pay alması ve zekâttan aldığı bu pay ile ona ihtiyacı yokken- borcunu ödemeye kalkışması caiz değildir. Gazi, savaşta İken zengin olmakla birlikte malı yanında bulunmuyor ise, muhtaç düşecek olursa, zekâttan herhangi bir şey almaz, bunun yerine borçlanır. Ülkesine ulaştı mı bu borcunu kendi malından Öder, Bütün bu hususları İbn Habib, İbnü'l-Kasım'dan nakletmekte ve İbn Na-fi' ile başkalarının bu hususta ona muhalefet ettiğini iddia etmektedir. Ebu Zeyd ve başkaları ise İbnü'l-Kasım'dan şöyle dediğini rivayet ederler: Gazi, ülkesinde zengin olup beraberinde de gazasında kendisine yetecek kadar malı bulunuyor olsa dahi, ona zekâttan bir pay verilir. Sahih olan da budur, çünkü: "Sadaka beş kişi müstesna hiçbir zengine helal değildir..." anlamındaki hadisin zahiri bunu göstermektedir. İbn Vehb'in Malik'ten rivayetine göre, zekâttan gazilere ve ribat yerlerine bir miktar verilir. Bunlar ister fakir ister zengin olsunlar farketmez.[\[364\]](#)

23. Yolcular:

"Yolcular" (anlamı verilen terkip, asıl itibariyle "yol oğlu" anlamındadır) buyruğunda geçen "es-Sebîl" yol demektir. Yolcu'nun yola (oğul tabiriyle) nisbet edilmesinin sebebi, onun yoldan ayrılmayı ve yolun üzerinden geçişinden ötürüdür. Nitekim şair de şöyle demiştir:

"Sevgiye dair sorarsanız bana; sevgi benim,

Sevginin oğlu da benim, sevginin kardeşi de, babası da benim."

Yolcudan maksat, yolculuğu esnasında ülkesinden, yerleşik bulunduğu yerden ve matından uzak kalıp ona ulaşamayacak durumda olan kişidir. Böyle birisine ülkesinde zengin dahi olsa zekâttan bir pay verilir; bu durumdaki kişi, borç almak suretiyle kendisini yükümlülük altına sokmakla mükellef değildir.

Malik, "İbn Suhnûn'un Kitab'ında. der ki: Eğer kendisine borç verecek kişiyi bulacak olursa, ona zekâttan pay verilmez. Ancak birinci görüş daha sahihtir. Çünkü yüce Allah'ın minnet ve lütfunu bulmuş iken böyle bir kimsenin başka herhangi birisinin minneti altına girme sorumluluğu yoktur. Eğer zekât almaya muhtaç etmeyecek kadar bir malı varsa, yolcu olması sebebiyle zekât almasının cevazı hususunda iki rivayet vardır. Meşhur olan rivayete göre ona zekâttan birsey verilmez. Şayet alacak olursa, kendi ülkesine ulaştığı takdirde onu geri ödemekle ve başkasına tasadduk etmekle yükümlü değildir.[\[365\]](#)

24. Zekât Düşenlerden Olduğunu İddia Edenin Bu İddiası Kabul Edilir mi?:

Bir kimse gelip de zekât almaya hak kazandırıcı niteliklerden birisine sahip olduğunu iddia ederse, onun bu iddiası kabul edilir mi, yoksa ona: Söylediğini ispatla mı denilir? Borçlu olduğunu iddia edenin bu iddiasını ispatlaması kaçınılmaz birşeydir. Diğer niteliklere gelince; halinin zahiri o kimsenin durumuna tanıklık eder ve zahir halinin tanıklığı ile yetinilir. Buna delil ise, sahih hadis kitapları sahiplerinin rivayet ettikleri iki hadis-i şeriftir. Kur'an'ın zahirinden de anlaşılan budur.

Müslim'in rivayetine göre Cerir, babasının şöyle dediğini nakleder: Sabahın erken saatlerinde Peygamber (sav)'ın huzurunda idik. Ayakkabıları bu-iunmayan, siyah beyaz çizgili elbiseleri yahut abaları yırtarak kafalarından geçirip giyinmiş, kılıçlar kuşanmış bir topluluk gördük. Bunların büyük bir çoğunluğu hatta hepsi Mudar'dan idi. Rasûlullah (sav) onlarda gördüğü bu fakirlikten dolayı yüzünün şekli değişti. İçeri girdi, sonra çıktı, Bilal'e emir vermesi üzerine Bilal ezan okudu, kamet getirdi ve namaz kıl (ın)dı. Sonra hutbe irad edip şöyle buyurdu: "Ey insanlar, sizi tek bir candan... yaratan Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah üzerinizde tam bir gözetleyicidir" (enNisa, 4/1) âyeti ile el-Haşr Süresindeki: "... Allah'tan korkun ve herkes yarın için ne hazırladığına bir baksın" (el-Haşr, 59/18) âyetini okudu. Kimisi dinarından, kimisi dirheminden, kimisi elbisesinden, kimisi sahip olduğu bir sa' buğdaydan sadaka versin -Nihayet; Velevki bir hurmanın yarısı kadar- diye buyurdu. Ensardan bir kişi, nerdeyse taşıyamıyacağı, hatta taşımaktan acze düştüğü bir kese getirdi. Daha sonra ardı arkasına insanlar (getirmeye) devam ettiler. Sonunda yiyecek ve giyecek iki yığın gördüm. Nihayet Rasûlullah (sav)'ın yüzünün altın gibi parıldadığını gördüm. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Her kim İslâm'da güzel bir yol açarsa, ona onun ecri ve ondan sonra onunla da amel edenlerin ecri - ecirlerinden birşey eksiltilemeksizin- vardır. Herkim İslâm'da kötü bir yol açarsa, o kimseye o yolun vebali ve ondan sonra da onunla amel edenlerin vebali - onlardan hiçbir kimsenin vebalinden de birşey eksiltilemeksizin- vardır." [366]

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber onların hallerinin zahiri ile yetinerek sadaka vermeye teşvik etti, onlardan buna dair herhangi bir delil istemedi. Yanlarında bir mal var mıdır yok mudur diye de soruşturmadı.

Abraş, kel ve kör'e dair Müslim'in ve başkalarının rivayet ettiği hadis de buna benzemektedir. Sözü geçen bu hadisin lafzı şöyledir: Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre o, Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinlemiştir: "İs-railoğulları

arasında bir abraş, bir kel ve bir kör vardı. Allah, onları sınamak istedi. Onlara bir melek gönderdi. Melek abraş'ın yanına vardı ve ona, en çok sevdiğin şey nedir diye sordu, o da: Güzel bir ten rengi, güzel bir ten ve in-sanların benden tiksinnmelerine sebep olan bu halimin giderilmesi. Melek, onu bir sıvazladı ve onun bu tiksinti veren hali gidiverdi, ona güzel bir ten regi, güzel bir ten verildi. Melek ona: Ençok sevdiğin mal hangisidir diye sorunca, o da, deve -veya inek türü- dedi. (Şüphe hadis ravilerinden İshak'a aittir). Ancak ya abraş veya kel, onlardan birisi deve, diğeri de inek dedi.- Bunun üzerine o kimseye on aylık hamile bir dişi deve verildi, Allah-bu devede sana bereket ihsan etsin, dedi.

Daha sonra (melek), kel'in yanına gitti, Ençok sevdiğin nedir diye sorunca kel: Güzel bir saç ve insanların benden tiksinnmelerine sebep olan bu halimin benden gitmesidir. Melek onu bir sıvazladı ve onun bu hali gitti, ona güzel bir saç verildi. (Melek) dedi ki: Ençok hangi malı seversin? O, ineği deyince, ona gebe bir inek verildi. Allah bunu sana mübarek kılsın, dedi.

Sonra âmâ'ya gitti. Ençok sevdiğin şey nedir diye sorunca âmâ, Allah'ın görmemi bana geri vermesi ve böylelikle insanları görmektir deyince, onu bir sıvazladı, Allah da ona görmesini iade etti. Ona, Jen sevdiğin mal hangisidir diye sorunca, koyun dedi. Bunun üzerine ona doğumu yakın bir koyun verildi.

Önceki iki kişinin deve ve ineği yavruladı, berikinin koyunu da doğurdu. Birinin bir vadi dolusu devesi, diğerrinin bir vadi dolusu ineği, diğerrinin de bir vadi dolusu koyunları oldu.

Daha sonra o melek abraş'a eski suret ve kılığında gelerek; ben yoksul bir adamım. Yolculuğum esnasında bütün çarelerim tükendi. Artık bugün ancak Allah sayesinde ve senin yardımın ile yerime ulaşabilirim. Senden, sana şu güzel rengi, şu güzel teni ve şu malı verenin hakkı için bu yolculuğumda üzerine binerek yerime ulaştıracak bîr deve istiyorum deyince, abraş ona: Haklar çoktur diye cevap verdi.

Melek ona, ben seni tanıyor gibiyim. Sen daha önce insanların kendisinden tiksindiği abraş ve fakir bir kişi iken Allah sana (daha sonra bunca malı) vermişti değil mi? Abraş, hayır ben bu malı babadan, atadan miras aldım, dedi. Bu sefer melek, eğer yalan söylüyor isen Allah seni önceki haline döndürsün dedi. Daha sonra kel adamın yanına eski suretinde giderek ona da öncekine söylediğinin benzerini söyledi, o da öncekinin verdiği cevabı buna verdi, bu sefer melek: Eğer yalan söylüyor isen Allah seni önceki haline döndürsün, dedi.

Nihayet âmâ'ya önceki suret ve şeklinde gitti ve: Ben yoksul bir adamım. Yolda kaldım. Bu yolculuğumda bütün çarelerim tükendi. Bugün yerime ancak Allah'ın lütfuyla, ondan sonra da senin yardımınla ulaşabilirim. Sana görmeni geri

vereninin hakkı için senden bu yolculuğumda beni yerime ulaştıracak bir koyun istiyorum, dedi. Kör dedi ki: Ben de önceleri kördüm. Allah bana görmemi geri verdi. İsteddiğini al, istediğini bırak. Allah'a yemin ederim,bugün ne alırsan Allah için ondan dolayı sana zorluk çıkarmayacağım. Bu sefer melek ona: Malım tut. Sizler sınandınız. Senden razı olundu, iki arkadaşına ise gazap edildi diye cevap verdi."[\[367\]](#)

İşte bu, fakirliğinden ayrı olarak çoluk çocuk sahibi olduğunu veya başka bir durumda olduğunu iddia edecek olursa, onun bu hali -güç yetirilirse durumu açığa çıkartılır diyenlerin aksine- açığa çıkartılmaya çalışılmaz. Çünkü hadiste: "Ben yoksul bir adamım ve yolcuyum, senden bir koyun istiyorum" denilmekte, buna karşılık yolcu olduğunu ispatlamakla onu mükellef tuttuğundan söz edilmemektedir. Ancak mükâteb olduğunu iddia eden bir kimseden, mükâteb olduğunu ispatlaması istenir. Çünkü, hürriyeti tesbit edilinceye kadar kölede aslanan köleliktir.[\[368\]](#)

25. Zekâtın Verilemeyeceği Kimseler:

Kişinin nafakalarını sağlamakla yükümlü olduğu kimselere zekâtın bir-şeyler vermesi caiz değildir. Nafakalarını sağlamakla yükümlü olduğu kimseler; anne-baba, çocuk ve hanımıdır. Eğer imam bir adamın zekâtını, adamın kendi çocuğuna, babasına ve zevcesine verecek olursa caiz olur. Ancak, kişinin bunu bizzat kendisinin vermesi caiz değildir. Çünkü kişi, bu şekilde bir ödemede bulunmakla kendisi üzerinde farz olan bir şeyi ıskat etmiş olur.

Ebu Hanife der ki: Kişi zekâtını, oğlunun oğluna da, kızının kızına da veremez. Yine kendisiyle mükâtebede bulunmuş kölesine de, müdebberine de, umm veledine de, yarısını azad etmiş olduğu köleye de zekâtın bir şey veremez. Çünkü kişi, fakirin ihtiyacını gidermek suretiyle malı Allah için çıkartıp vermekle emrolunmuştur. Mülkiyeti altında bulunan bu tür kimseler ile kendisi arasında ortak menfaatler vardır. İşte bundan dolayı bunların birbirleri lehine şahidlikleri de kabul edilmez. (Ebu Hanife) der ki: Mükâteb, üzerinde ödemekle yükümlü olduğu bir dirhem kaldığı sürece bir köledir. Çünkü bunu Ödemekten aciz kalabilir, o durumda mükâtebin kazancı efendisinin olur. Ebu Hanife'ye göre bir bölümü azad edilmiş olan köle de mükâteb seviyesindedir. İki arkadaşı Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise, üzerinde borç bulunan bir hür durumundadır, o bakımdan ona zekât verilmesi caiz olur.[\[369\]](#)

26, Nafakalarını Sağlamakla Yükümlü Olmadığı Yakınlara Zekât Vermek:

Zekâtını nafakalarını sağlamakla yükümlü olmadığı kimselere verenin durumu hakkında farklı görüşler vardır. Kimisi bunu caiz kabul ederken, kimisi bunu mekruh görmektedir. Malik, minnet altında kalma korkusu vardır, demiştir. Mutarrıf in de şöyle dediği nakledilmektedir: Ben Malik'i, zekâtını yakın akrabalarına verirken gördüm. Vakidî de der ki: Malik dedi ki: Zekâtını verdiği en faziletli yer, bakmakla yükümlü olmadığı akrabalarıdır. Peygamber (sav) de Abdullah b. Mes'ud'un hanımına şöyle demiştir: "(Kocana vermek suretiyle) senin için biri akrabalık dolayısıyla ecir, diğeri de sadaka ecir olmak üzere iki ecir vardır."[\[370\]](#)

Ancak, ilim adamları, kadının zekâtını kocasına vermesi hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Habib'ten, nakledildiğine göre o, hanımının kendisine verdikleri ile hanımının nafakasını denkleştirmeye çalışırdı.

Ebu Hanife, bu caiz olmaz derken, iki arkadaşı ona muhalefet ederek: Caizdir demişlerdir. Daha sahih olan da budur. Çünkü, sabit olduğuna göre Abdullah fb. Mes'ud) in hanımı Zeyneb, Rasûlullâli (sav)'a giderek şöyle demiştir: Ben kocama sadaka vermek istiyorum bu benim için geçerli olur mu? Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "Evet, senin için biri sadaka ecir, diğeri de akrabalık ecir olmak üzere iki ecir vardır."[\[371\]](#)

Sadaka mutlak olarak zikredildiği takdirde zekât anlaşılır. Çünkü hanımın üzerinde kocası lehine nafaka mükellefiyeti yoktur, O bakımdan kocası hanımı için yabancı durumundadır. Ebu Hanife, görüşüne gerekçe göstererek şöyle der: Mülkiyet menfaatleri ikisi arasında ortaktır. Öyle ki, onlardan birinin diğeri lehine şahitliği kabul edilmez. Hadis, nafile sadaka hakkında yorumlanmalıdır.

Şafiî, Ebu Sevr ve Eşheb bunu şu şartla caiz kabul ederler: Eğer koca ondan aldığını hanımı lehine yerine getirmekle yükümlü olduğu mükellefiyetler alanında harcamayıp kendisinin nafakasını ve giyimini karşılamak üzere harcar, hanımına da kendi malından infak ederse, olur.[\[372\]](#)

27. Hak Sahiplerine Verilecek Zekât Miktarı Ne Olmalıdır?:

Yine fukahâ (zekât almak hakkına sahip olanlara) ne miktarda verileceği hususunda farklı görüşlere sahiptir. Borçlu olan kimseye borcu kadarı verilir, faki/ ve yoksula da kendilerine ve aile fertlerine yetecek kadarı verilir. Bunlara nisab miktarı, yahut ondan daha az miktarın verilmesinin cevazı hususunda

farklı görüşler vardır. Bu farklı görüşlerin esasını ise, daha önce geçen zekât almayı caiz kılan fakirlik sınırı ile ilgili görüş ayrılığı teşkil eder.

Ali b. Ziyad ve İbn Nâfi'nin rivayetlerine göre bu hususta bir sınır yoktur. Bu, verilecek miktar valinin içtihadına göre tesbit edilir. Kimi zaman yoksullar azalabilir ve zekât artabilir. O takdirde fakire bir yıllık geçimini karşılayacak kadar verilir. Muğire'nin rivayetine göre ise fakire nisabdan daha aşağı miktar verilir ve hiçbir zaman nisab miktarına ulaşmaz.

Müteahhir alimlerden kimisi de şöyle der: Eğer bir şehirde birisi nakit, diğeri de ziraat mahsulleri olmak üzere iki ayrı zekât varsa, fakire, öbürünün zekât vaktine kadar kendisini ulaştıracak bir miktar verilir.

İbnü'l-Arabî der ki: Benim görüşüme göre fakire nisab miktarı verilir. İsterse o şehirde iki veya daha fazla tür zekât alınmış olsun. Çünkü maksat zengin oluncaya kadar fakiri ihtiyaçtan kurtarmaktır. O bu miktarı aldıktan sonra diğer zekât gelecek olur da yanında kendisine yetecek kadar bir miktar varsa, bu sefer onu başkası alır.

Derim ki: Nisab miktarının verilmesi hususunda rey ashabının görüşü de budur. Ancak Ebu Hanife, caiz görmekle birlikte, bunun mekruh olduğu görüşündedir. Ebu Yusuf ise mutlak olarak caiz kabul eder ve şöyle der: Çünkü onun aldığı zekât miktarının bir bölümü şu andaki ihtiyacı içindir. Dolayısıyla şu andaki ihtiyacından arta kalan miktar da (nisab olan) ikiyüz dirhemden daha aşağıdadır. Eğer bir defada ikiyüz dirhemden fazla fakire verecek olursa, bu sefer şu an için duyduğu ihtiyaç miktarından arta kalan ikiyüz dirhem kadar olur, bundan dolayı bu kadar bir miktarı vermek caiz olmaz.

Hanefî alimlerin müteahhirleri arasında şöyle diyenler de vardır: Eğer böyle bir kimsenin geçindirmekle yükümlü olduğu aile efradı yoksa, borcu da bulunmuyorsa hüküm böyledir. Eğer üzerinde borcu varsa, borcunu ödemesi halinde elinde ikiyüz dirhemden az bir miktar kalacaksa ona ikiyüz dirhem ya da daha fazla vermekte bir mahzur yoktur. Şayet geçindirmekle yükümlü olduğu aile efradı varsa, verilen miktar aile efradına paylaştırılması halinde herbirisine ikiyüz dirhemden daha aşağı bir miktar isabet edecek kadar vermesinde bir mahzur yoktur. Çünkü böyle birisine tasaddukta bulunmak, hem ona, hem de aile halkına tasaddukta bulunmak demektir. Bu da güzel bir görüştür.[\[373\]](#)

28. Zekât Alacak Fakirlerin Nitelikleri:

Şunu bil ki, yüce Allah'ın: "...Fakirlere..." buyruğu mutlakdır. Bunda herhangi bir şart veya bir kayıt bulunmamaktadır. Aksine bu buyrukta Ha-şimoğullarından

olsunlar olmasınlar bütün fakirlere zekât vermenin caiz olduğuna delâlet vardır. Ancak, sünnet-i seniyye birtakım şartların nazar-ı itibara alınacağı doğrultusunda varid olmuştur. Bu şartlardan birisi, bu fakirlerin Haşimoğullarından olmaması ve sadaka (zekât) verenin nafakasını sağlamakla yükümlü bulunmadığı kimselerden olmasıdır. Bu konuda görüş ayrılığı yoktur. Üçüncü bir şart ise sadaka alacak kimsenin kazanabilecek güce sahip olmaması şeklindedir. Çünkü Hz. Peygamber: "Sadaka (zekât), zengin ve azaları (gücü kuvveti) yerinde herhangi bir kimseye helal değildir"[374] diye buyurmuştur. Buna dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır.

Yine, İslâm alimleri arasında farz sadakanın, Peygamber (say) "e de, Haşimoğullarına da, onların mevlalarına da helal olmadığı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Ebu Yusuf tan ise, Haşimoğullarından birisinin sadakası (zekâtı) nın, yine Haşimoğullarına mensup bir başka kimseye verilmesinin caiz olduğuna dair bir görüş rivayet edilmiştir ki, bunu el-Kiyâ et-Taberî nakletmektedir.[375] Kimi ilim adamı garip bir istisna teşkil ederek şöyle der: Haşimoğullarının mevlalarına hiçbir sadaka türü haram değildir. Ancak bu, Peygamber (sav.)'den sabit olana muhaliftir. Çünkü o, mevlâsı Ebu Rafî': "Bir kavmin mevlası (azadlı kölesi) onlardandır"[376] diye buyurmuştur.[377]

29. Haşimoğullarına Nafile Sadaka Verilebilir mi?:

Haşimoğullanna nafile sadaka vermenin cevazı hususunda da ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır. İlim ehlinin çoğunlukla kabul ettiği sahih olan görüşe göre nafile sadakanın Haşimoğullanna ve onların mevlâlarına verilmesinde bir mahzur yoktur. Çünkü Hz. Ali, Hz. Abbas ve Hz. Fatıma Allah onlardan razı olsun-Haşimoğullarından bir grup kimseye sadaka vermişler, onlar lehine vakıflar yapmışlardır. Onların yaptıkları vakıf sadakaları ise bilinmektedir ve meşhurdur.

İbnü'l-Macişun ile Mutarrif, Esbağ ve İbn Habib derler ki: Haşimoğullarına farz sadakadan da, nafile sadakan da birşey verilmez. İbnü'l-Kasım ise şöyle demektedir: Haşimoğullanna nafile sadaka verilebilir. Yine İbnü'l-Kasım der ki: Peygamber (sav.)'den gelen: "Sadaka Muhammed'in âline helal değildir"[378] şeklindeki hadis, sadece zekât hakkındadır, nafile sadaka ile ilgili değildir. İbn Huveyzimendad da bu görüşü tercih etmiş, Ebu Yusuf ve Muhammed de bu görüşü benimsemişlerdir.

İbn Kasım der ki: Onların mevtalarına (azad ettiklerine) her iki sadaka türünden

de verilebilir. Malik de “el Vâdiha” şöyle demektedir Muhammed âline nafile sadaka verilmez. İbnü'l-Kasım der ki: Malik'e, ya onların mevlalarına (verilir mi?) diye sorulunca, ben mevlalardan kastın ne olduğunu bilmiyorum, diye cevap verdi. Bu sefer ben ona, Hz. Peygamber'in: "Bir kavmin mevlası onlardandır" buyruğunu ona karşı delil gösterince, bu sefer (bana: yine Hz. Peygamber): "Bir kavmin kızkardeşi de onlardandır" diye buyurmuştur dedi. Esbağ dedi ki: Ancak bu, iyilik ve hürmet konusunda böyledir.[\[379\]](#)

30. Bu Şekilde Harcama Allah'ın Farz Emridir:

"Allah'tan bir farz olarak" buyruğu Sibeveyh'e göre mastar olarak nasb edilmiştir. Yani; "Allah sadakaları kafi bir şekilde (böylece) farz kılmıştır," anlamındadır. Bununla birlikte el-Kisaî'nin görüşüne göre katl ile (önceki kelime üzerinde durak yapmak sureti ile) ref edilmesi de caizdir. Yani; bunlar farzdır, anlamında olur. ez-Zeccâc der ki: Ben bu buyruğun bu şekilde (reP ile) okunduğuna dair bir şey bilmiyorum.

Derim ki: İbrahim b. Ebi Able bunu haber yaparak böylece okumuştur. Nitekim; "Zeyd ancak dışarı çıkmakta olandır," demek de buna benzemektedir.[\[380\]](#)

61. Peygambere eziyet eden ve: "O bir kulaktır" diyenler de onlardandır. De ki: "O sizin için hayırlı bir kulaktır. Allah'a İnanır ve müminler'in sözüne inanır. O, İçinizden iman edenler için de bir rahmettir." Allah'ın RastUünü incitenler için can yakıcı bir azap vardır.

Yüce Allah münafıklar arasında Peygamber (sav)i incitecek sözler söyleyerek ileri geri konuşup dillerini uzatan ve: Eğer bu konuda bana sitem edecek olursa ben ona böyle bir şey söylemedim diye yemin ederim, o da bunu kabul eder. Çünkü o her söyleneni dinleyen bir kulaktır, diye düşünen kimseler olduğunu beyan etmektedir.

el-Cevherî der ki; Bir kimse her söyleyenin sözünü dinliyor ise ona; "Kulak kesilen bir adam" denilir. Tekil ve çoğulu aynıdır.

Ali b. Ebi Tatha, İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "O bir kulaktır" buyruğu hakkında: Söyleyeni dinleyen ve kabul eden kimse demektir, diye açıkladığını rivayet eder.

Bu âyet-i kerime Attâb b. Kuşeyr hakkında inmiştir. O: Muhammed ancak kendisine söylenen herşeyi kabul eden bir kulaktır, demişti. Bir başka görüşe göre bu kişi Nebtel b. el-Hâris'tir. Bu açıklamayı de İbn İshak yapmıştır. Nebtel iri yarı, saçlı sakalı birbirine karışmış, esmer, gözleri kızıl, yanaklarının

siyahlığına kırmızılık karışmış acaib hilkatli birisiydi. Kendisi hakkında Hz. Peygamberin: "Bir şeytanı görmek isteyen kimse Nebtel b. el-Hâris'e baksın" diye buyurduğu kişi de odur.[\[381\]](#)

Kulak" kelimesi, "zel" harfî ötreli de sakın de okunmuştur.

"De ki: O, sizin için hayırlı bir kalaktır" buyruğu o, sizin için hayırlı bir kulaktır, kötü bir kulak değildir, demektir. Yani o, sizin için hayırlı olanı işitir, kötü olanı işitmez. Bu buyruk; el-Hasen ve Ebu Bekr'in rivayetine göre Asım tarafından; şeklinde ötreli ve tenvinli olarak okunmuştur. Diğerleri ise, İzafet ile (yani "nun" harfî tek ötreli, ondan sonraki kelime ise iki esreli) okunmuştur. Hamza ise, Cmü'minlere inanır" anlamındaki buyruktan sonra gelen): "bir rahmet" kelimesini esreli okumuştur. (Bu kıraate dair açıklamalar biraz sonra gelecektir). Diğerleri ise bu kelimeyi; "Bir kulaktır" buyruğuna atfederek ref ile okumuşlardır. İfadenin takdiri ise şöyle olur: O, sizin için hayırlı bir kulaktır ve bir rahmettir. Yani o. hayırlı şeyleri işitendir. Şer şeyleri işiten değildir. Bu da şu demektir. O, sevdiği (bir diğer nüshadaki kelimeye göre: İşitilmesi gereken) şeyi işitir ve o bir rahmettir. Ancak, "rahmet" kelimesinin esreli okunuşuna (ki, Hamza 'nın kıraatidir) göre ise bu kelime; "Hayır" kelimesine atfederek okunmuştur.

en-Nehhâs der ki: Bu, Arap dili bilginlerine göre açıklanma ihtimali uzak bir okuyuştur. Çünkü, her iki isim arasında uzaklık meydana gelmiştir. Esreli okuyuşta ise bu oldukça çirkindir.

el-Mehdevî der ki: "Rahmet" kelimesi "hayırlı" kelimesine atf ile esreli okunur. Yani: O, hayırlı şeyleri işiten bir kulaktır ve rahmet olan şeyleri işitendir, demek olur. Çünkü rahmet de hayır kapsamı içeresindedir. "Rahmet" kelimesinin, "mü'minler" kelimesine atfedilmesi doğru olamaz. Çünkü bu: O, Allah'a da inanır, mü'mintere de inanır (güvenir), anlamındadır.

Buna göre Kûfelilerin görüşüne göre, "mü'minler" anlamındaki kelimenin başındaki "ra" zaididir. Yüce Allah'ın: "Onlar Rabblerinden kor-karlar" (el-A'raf, 7/154) buyruğunda da böyledir, ("Rabbleri" kelimesinin başındaki "lam" zaididir). Ebu Ali de der ki: Bu, yüce Allah'ın: "O size ulaşmış bulunuyor" (en-Neml, 27/72) buyruğundaki gibidir.

el-Müberred'e göre ise bu lam, fiilin kendisine delâlet ettiği bir mastara taalluk etmektedir ki, ifadenin takdiri: O, kâfirleri değil de mü'minleri tasdik eder, anlamında olmak üzere; şeklindedir. Mana nazar-ı itibara alınarak lam getirilmiş olabilir. Çünkü; İnanır" kelimesi, "Doğrular, tasdik eder"; anlamındadır. Burada da yüce Allah'ın: "Önüdekini tasdik edici" (el-Bakara, 2/97; Âl-i İmran, 3/3) buyruğunda olduğu gibi, "lam" ile teaddi etmiştir (geçişli

fiil haline gelmiştir).[\[382\]](#)

62. Sizi hoşnut etmek için huzurunuzda Allah'a yemin ederler. Halbuki daha doğru olan, Allah'ı ve Rasûlünü hoşnut etmeleridir; eğer mü'min iseler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız.[\[383\]](#)

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

Rivayete göre aralarında el-Cülâs b. Süveyd ile Vedîa b. Sâbit'in bulunduğu münafıklardan bir topluluk bir arada bulunuyordu. Yanlarında Ensar'dan Âmir b. Kays adında bir genç çocuk da vardı. Onu önemsemediler, ileri geri konuştular ve şöyle dediler: Eğer Muhammed'in dediği gerçekse biz elbette eşeklerden daha kötü bir durumdayız.

Genç delikanlı buna kızdı ve: Allah'a and olsun ki onun söylediği gerçektir ve siz de eşeklerden daha kötüsünüz dedi. Peygamber (sav)'e de onların söylediklerini bildirdi. Münafıklar ise Âmir'in yalan söylediğine dair yemin ettiler. Amir ise, hayır yalancılar onlardır, dedi ve buna dair yemin edip; Allah'ım, bizi birbirimizden ayrılmadan doğru söyleyenin doğruluğunu, yalan söyleyenin de yalancılığını ortaya çıkar, dedi.

Bunun üzerine şanı yüce Allah: "Sizi hoşnut etmek için huzurunuzda Allah'a yemin ederler* buyruğunun da yer aldığı bu âyet-i kerimeyi [\[384\]](#)indirdi.[\[385\]](#)

2. Allah ve Rasûlünü Razı Etmek:

Yüce Allah'ın: Halbuki, daha doğru olan Allah'ı ve Rasûlünü hoşnut etmeleridir" buyruğu mübtedâ ve haberdur. Sibe-veyh'in görüşüne göre ifadenin takdiri, "Daha doğru olan Allah'ı hoşnut etmeleridir, yine daha doğru olan O'nun Rasûlünü hoşnut etmeleridir" şeklinde olup, daha sonra hazfedilmiştir. Nitekim şairlerden birisi şöyle demiştir:

"Biz yanımızdakine, sen de yanımdakine razısın. Görüş derimiz) ise farklıdır."

Muhammed b. Yezid der ki: İfadede herhangi bir hazf yoktur. İfadenin takdiri; "Daha doğru olan Allah'ı razı etmeleridir, Rasûlünü de" şeklinde olup takdim ve tehir vardır.

el-Ferrâ der ki: İfadenin anlamı, "daha doğru olan ise Rasûlünü razı etmeleridir" şeklindedir. "Allah" lafzı ise bir söz başlangıcıdır. Nitekim, Allah dilerse ve sen dilerse ifadesi de böyledir.

en-Nehhâs ise der ki: Sibeveyh'in görüşü bunların en uygun olanıdır. Çünkü Peygamber (sav)'den: "Allah dilerse ve sen dilerse" demenin nehy edildiği sahih rivayetle sabit olmuştur. Herhangi bir ifadenin eğer manası da doğru ise, hiçbir ifadede ne takdim, ne de tehir takdirine gidilmez. Derim ki: Şöyle de denilmiştir: Şanı yüce Allah, rızasını Rasûlünün rızası ile iç içe kılmıştır. Nitekim O'nun: "Rasûle itaat eden Allah'a itaat etmiş olur (enNisâ,4/80) buyruğu da bunu göstermektedir. er-Rabi' b. Haysem, bu âyet-i kerimeyi okudu mu durur, sonra da şöyle dermiş: Öyle bir buyruk ki, hem ne buyruk! Allah bu işi ona havale etti ve o bize hayırdan başka birşey emretmez. [\[386\]](#)

3. Yemin Edenin Yeminini Kabul Etme Gereği:

(Mezhebimize mensup.) ilim adamlarımız derler ki: Bu âyet-i kerime, yemin edenin yeminini -kendisine yemin edilen kişinin razı olma yükümlülüğü bulunmasa dahi- kabul etmenin gerektiğini ihtiva etmektedir. Yemin, davacının bir hakkıdır.

Yine âyet-i kerime, daha önceden de geçtiği üzere yeminin yüce Allah'ın adına yapılması gerektiğini de ihtiva etmektedir. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Yemin eden ya Allah adtna yemin etsin, yahut sussun. [\[387\]](#) Kendisine yemin edilen kişi de tasdik etsin."

Yeminlere ve yeminlerden istisna yapmaya (inşaallah demeye) dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Maide Sûresi'nde (5/89. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[388\]](#)

63. Hâlâ bilmezler mi ki, kim Allah'a ve Rasûlüne karşı sınır mücadelesine kalkışırsa ona içinde ebedi kalacağı cehennem ateşi vardır. En büyük rüsvaylık işte budur.

Yüce Allah'ın: "Hâlâ bilmezler mi ki" buyruğunda kastedilenler münafıklardır. İbn Hürmüz ile el-Hasen ise bunu muhatap kipi olarak; "Bilmez (mi) siniz?" diye okumuşlardır. lafzı, Bil(me)z" ile nasb mahaliindedir. "He" zamiri İse söylenen söze ait bir zamirdir. "Kim Allah'a... karşı sınır mücadelisine kalkışırsa" buyruğu mübtedâ olarak ref mahaliindedir. "Sınır mücadelesine kalkışmak" ise, "Ayrılık" kelimesinde olduğu gibi birisinin bir sınırdaki, diğerinin de bir sınırdaki kalması, bulunması demektir. Mesela, Filan filana karşı sınır mücadelesine girdi," ifadesi kullanılır ve bir kimsenin kendisine ait olmayan bir sınır içerisinde bulunması başka sınıra düşmesi anlamı kastedilir.

"Ona... cehennem ateşi vardır" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denmektedir: Şart cünlesinde "fe" harfinden sonra gelen (cevap cümlesi) mübtedâ kabul edilir. O bakımdan, burada hemze esreli olarak; denilmesi gerekirdi. el-Halil ve Sibeveyh de burada esreli olarak okunmasını caiz kabul etmişlerdir. Sibeveyh, bu da güzeldir der ve şu beyitleri (tanık olarak) nakleder:

"Uğrayanların azlığı dolayısıyla (tadı) değişen suları bilirim hâlâ da. Uzun süre yal aldıklarından dolayı yorgun düşmüş develer hızla yol alırlar. Şüphesiz binek develerim uzun süre konup göçmekten usanırlarsa da Ben yine de bu işten aonunda payımı elde etmek için muhakkak ısrarla yoluma devam ederim."

Şu kadar var ki, genelde herkes; şeklinde hemzeyi üstün ile okumaktadırlar.

Yine el-Halil ve Sibeveyh şöyle demektedirler: (âyet-i kerimedeki) ikinci (ît); birincisinden bedeldir. El Müberred, bu görüşün makbul olmadığını, doğru olanın ise el-Cermî'nin açıklaması olduğunu iddia ederek şöyle der: İkincisi, araya uzunca ifadeler gelmiş olduğu için te'kid maksadıyla tekrar edilmiştir. Bunun benzeri yüce Allah'ın şu buyruklarıdır:

"Ve âhirette de en büyük hüsrana uğrayacaklar onlardır" (en-Neml, 27/5). Yüce Allah'ın şu buyruğu da böyledir: " Sonra ikisinin de akibetleri muhakkak ikisi de orada ebedi olmak üzere ateşin içinde kalmalarıdır." (elHaşr,59/17)

el-Ahreş der ki: Bu âyette buyruğun anlamı böyle bir kimseye ateşin vacip olacağıdır.

el-Müberred bunu kabul etmeyerek şöyle der: Bu bir hatadır. Çünkü şeddeli ve üstün olan; mübtedâ olarak kullanılıp haber hazfedilmez, Ali b. Süleyman da der ki: Mana; Vacip olan onun için cehennem ateşi olduğudur, şeklindedir. Buna göre ikincisi, mahzut bir mübtedânsn haberidir.

Ytne şöyle denilmiştir: İfade; Onun için ona muhakkak cehennem ateşi vardır, takdirindedir. Buna göre; (öl) edatı, "fe" ile arasında mecrur olan ismin takdiri üzere ref mahallindedir.[\[389\]](#)

64. Münafıklar, kalplerinde olanı kendilerine açıkça haber verecek bîr sûrenin tepelerine indirilmesinden çekiniyorlar. De ki: "Siz alay edin bakalım! Şüphesiz Allah çekindiğinizi açığa çıkarandır."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[390\]](#)

1. Münafıkların Çekinmesi:

Yüce Allah'ın: "Münafıklar... çekiniyorlar" buyruğu bir haberdir, emir değildir.

Bunun haber olduğuna bundan sonra gelen: "Şüphesiz Allah çekindiğinizi açığa çıkarandır" buyruğu delildir. Çünkü onlar inâdî olarak küfre sapmışlardı. es-Süddî der ki: Kimi münafıkların: Allah'a yemin ederim, hakkımızda bizi rezil edecek bir şeyler inmesindense öne çıkan lıp bana yüz sopa vurulmasını daha çok arzu ederim, demesi üzerine bu âyet-İ kerime nazil oldu.[\[391\]](#) "Çekiniyorlar" buna karşı kendilerini korumaya çalışıyorlar, anlamındadır. ez-Zeccac dedi ki: Buyruğun anlamı, çekinsinler şeklinde olup emirdir. Nitekim (emir vermek kastı ile): Bunu yapar, demek de buna benzemektedir.[\[392\]](#)

2. Münafıkların Korkusu:

Yüce Allah'ın: "Tepelerine indirilmesinden..." buyruğun-daki; "(öl): ... me..." nasb mahallinde olup "indirilmesinden" anlamını kazandırmaktadır. Sibeveyh'in görüşüne göre ise bu edatın;" den"in hazfîne göre cer mahallinde olması da mümkündür. Ayrıca; "Çekinirler" fiilinin^mefûlü olarak nasb mahallinde olması da mümkündür. Çünkü Sibeveyh Zeyd'den çekindim," tabirinin kullanılmasını uygun görmekte ve (bu kullanılışa örnek olmak üzere de) şöyle bir beyit nakletmektedir:

."Zarar vermeyecek işlerden çekinmekte, bununla birlikte güven duymaktadır Kendisini kaderlerden korumayacak şeylerde."

Ancak el-Müberred bunu caiz kabul etmemektedir. Çünkü "çekinmek" kişinin tavırlarında görülen bir iştir.

"Tepelerine" ifadesinin anlamı, müminler üzerine demektir. "Bir sûre'den kasıt ise münafıklar hakkında müminlere münafıkların gülünçlüklerini, kötülüklerini ve ayıplarını anlatacak bir sûre indirilmesinden çekinirler, demektir. İçte bundan dolayı bu sûreye, sûrenin tefsirinin baş taraflarında da geçtiği gibi "el-Fâdiha (iç yüzleri açıklayan, rezil eden)" "el-Musîre (açıklayan, yayan" ve "el-Muba'sire (araştıran)" adlan verilmiştir. el-Hasen der ki: Müslümanlar bu sûreyi "ei-Haffâre (kazıcı)" diye de adlandırırlardı. Çünkü bu sûre münafıkların kalplerinde bulunanları kazıyarak ortaya çıkarmıştır.[\[393\]](#)

3. Münafıkların Tehdidi:

Yüce Allah'ın: "De ki: Siz alay edin bakalım" buyruğu korkutma ve tehdit ihtiva eden bir emirdir. 'Şüphesiz Allah çekindiğinizi açığa çıkarandır" sizin açığa çıkmasından korkup çekindiğiniz şeyi ortaya çıkarandır.

Şöyle de denilmiştir: Yüce Allah'ın açığa çıkarması, Peygamberine onların hallerini ve isimlerini bildirmesi sureti ile olmuştur. Yoksa onların adlarını Kur'ân-ı Kerîm'de İndirmesi şeklinde değil. Zaten yüce Allah bir başka yerde: "Sen onları muhakkak söyleyişlerinden de bilirsin" (Muhammed, 47/30) diye buyurmaktadır. Bu ise bir çeşit ilhamdır. Münafıklar arasında tereddüt içerisinde bulunan ve Muhammed (sav)ı yalanlamak ya da onu tasdik etmek hususunda kesin bir kanaate varmayan kimseler de vardı. Aralarında onun doğruluğunu bildikleri halde iman etmeyip inatlaşanlar da vardı.^[394]

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:^[395]

Bu âyet-i kerime Tebûk gazvesi hakkında inmiştir. Taberî ve başkaları Kattade'den şöyle dediğini naklederler: Peygamber (sav) Tebuk gazvesinde yolda giderken münafıklardan bir kesim de önünde yol alıyorlar ve şöyle diyorlardı: Şu Şam (Suriye) Saraylarını fethedecek ve sanoğullarınm (.Bizanslıların) kalelerini zaptedecek kimseye bir bakın!

Taberî, Abdullah b. Ömer'den şöyle dediğini nakleder: Ben bu sözü söyleyen kişi olan ve Rebia b. Sabit'i Rasûlullah (sav)'ın devesine asılarak onunla beraber sürüklenip dururken, taşlar sebebiyle yolun şurasına burasına değip, bu arada da: Biz sadece şakalaşıyor ve eğleniyorduk derken gördüm. Peygamber (sav) ise: "Allah İle, O'nun âyetleriyle ve Rasûlü ile mi alay ediyordunuz?" diyordu.

en-Nekkaş ise, Hz. Peygamberin devesine bu şekilde asılan kişinin Abdullah b. Ubeyy b, Selûl olduğunu nakletmektedir. el-Kuşeyrî de İbn Ömer'den böylece nakletmektedir. İbn Atiyye der ki: Bu bir yanlışlıktır. Çünkü Abdullah b. Ubeyy Tebuk'e katılmamıştır. el-Kuşeyrî ayrıca der ki: Hz. Peygamberin bu sözlerini Vedia b. Sâbit'e söylediği de ifade edilmiştir. Vedîa münafıklardan idi ve Tebûk gazvesine katılmıştır.

(Mealde) şakalaşmak anlamı verilen: aslında, suya dalmak demektir. Daha sonra kendisinde itham ve eziyet verici ifadeler bulunan her-şey hakkında kullanılır olmuştur.[\[396\]](#)

2. Küfür Sözü Şaka da Söylense, Ciddi de Söylense Hüküm Aynıdır:

Kadı Ebu Bekr b. el-Arabi der ki: Onların bu söyledikleri sözler ciddi de olabilirdi, şaka da olabilirdi. Ancak ne olursa olsun bu sözler küfürdür. Çünkü küfür sözleri şaka yollu söylemenin de küfür olduğu hususunda ümmet arasında görüş ayrılığı yoktur. Tahkik, ilim ve hakkın; şaka ve ciddiyetsizlik ise batıl ve cehaletin kardeşidir. İlim adamlarımız derler ki: (Bu konuda isterseniz) yüce Allah'ın: "Sen bizi ataya mı alıyorsun dediler. O: Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım, dedi" (el-Bakara, 2/67) buyruğuna bakabilirsiniz.[\[397\]](#)

3. Şaka ve Ciddiyetsizliğin Çeşitli Hükümlere Etkisi:

İlim adanılan şakanın, alış-veriş, nikâh ve boşama gibi sair hükümlerde etkisi hususunda üç ayrı görüş ortaya atmışlardır.

Bir görüşe göre kayıtsız ve şartsız olarak şaka yollu söylenen bu sözler bu hükümlerde bağlayıcı değildir.

İkinci görüş, mutlak olarak bağlayıcıdır.

Üçüncü görüş ise, alış-veriş ile diğer hükümler arasında fark gözeten görüştür. Buna göre nikâh ve talakta bağlayıcıdır. Bu, talak hususunda tek bir görüş olarak Şafiî'nin görüşüdür, alış-verişte ise şakanın bağlayıcı bir hükmü yoktur.

Malik ise, "Muhammed'in Kitab"mda şöyle demektedir: Şaka ve eğlenen kimsenin nikâhı bağlayıcıdır. Ebu Zeyd, İbnü'l-Kasım'dan "el-Utebiye"dt bağlayıcı olmadığını nakletmektedir. Ali b. Ziyad ise, bu durumda nikâh önce de olsa, sonra da (farkedilse) fesh edilir.

Şakalaşan kimsenin satışı hususunda Şafiî'nin iki görüşü vardır. Bizim (Malikî) mezhebimizin ilim adamlarının görüşlerinden de bu şekilde iki görüş çıkartılabilir. İbnü'l-Münzir ise, boşamanın ciddisinin de şakasının da aynı olduğu

hususunda icma bulunduğunu nakletmektedir. Mezhebimize mensup müteahhir kimi ilim adamı da şöyle demiştir Her iki taraf da nikâhta olsun ahş-verişte olsun şaka yollu söylediklerini ittifakla belirtirlerse bağlayıcı olmaz. Ancak, bu konuda aralarında ayrılık doğarsa, ciddi olduğu şaka olduğu iddiasına baskın kabul edilir.

Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Dârakutnî, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet ederler: Rasûlullah (sav.) buyurdu ki: "Üç şey vardır ki bunların ciddisi de ciddidir, şakaları da ciddidir: Nikâh, boşama ve ricat." Tîrmizî der ki: Bu, hasen, garip bîr hadistir. Peygamber (sav) ashabından olsun, diğerlerinden olsun, İlim ehline uygulama da buna göredir. [398]

Derim ki: Evet, hadiste bu şekilde: "...ric'at" ifadesi de geçmektedir. Ma-lik'in Muvatta'ında ise Yahya b. Said'den, o, Said b. el-Müseyyeb'den şöyle dediği nakledilmektedir: "Üç şey vardır ki, bunlarda oyun olmaz. Nikâh, talak ve köle azad etmek." [399] Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Mes'ud ve Ebu'd-Der-dâ'dan da böyle rivayet edilmiş ve onların hepsi şöyle demişlerdir: Üç şey vardır ki bunlarda eğlenme de olmaz, geri dönüş de olmaz. Eğlensin diye de bunları yapan, ciddi olarak da bunları yapan (aynı durumdadır): Nikâh, talak ve köle azad etmek.

Said b. el-Müseyyeb'den, Hz. Ömer'in şöyle dediğini nakletmektedir: Dört şey vardır ki bunlar herkesin hakkında caiz (geçerli)dır: Köle azadı, boşama, nikâh ve adaklar. Dahhak'dan da şöyle dediği nakledilmektedir: Üç şey vardır ki, bunlarda oyun olmaz. Nikâh, boşama ve [400] adaklar. [401]

66. Özür dilemeyin. Siz iman ettikten sonra gerçekten kâfir oldunuz. İçinizden bir grubu affetsek bile, günahkâr kimseler oldukları İçin diğer bir grubu azaplandıracağız.

Yüce Allah'ın: "Özür dilemeyin. Sias, iman ettikten sonra gerçekten kâfir oldunuz" buyruğu azar olmak üzere söylenmiş bir sözdür. Şöyle bu-yurulmuş gibidir: Fayda vermeyecek bir iş yapmaya kalkışmayın. Bundan sonra haklarında kâfir oldukları ve günahlarından dolayı özür dilemenin Fayda sağlamayacağı hükmü verilmektedir.

"Özür diledi" ifadesi, mazereti oldu anlamınadır. Şair Lebîd şöyle der:

"Tam bîr yıl ağlayan bir kimse, artık özür dilemiş (mazereti kabul edilmiş) olur." Özür dilemek O'tizâr) ise, (kalpte) duyulan (olumsuz duyguların izlerini, etkilerini silmek demektir. Mesela; "Evlerin izleri silindi, gitti," denilir. İ'tizar da silinip gitmek manasınadır. Şair der ki:

"Yoksa aen, el-Vedkâ (denilen yer, ya da kum tepesin) de alışageldiğin İzlerin silinip gittiği yerin alametlerini biliyor muydun?"

İbnü'l-A'râbî der ki: Bu kelimenin asıl anlamı kesmektir. Ona, itizar ettim demek, onun kalbinde bulunan (bana karşı) olumsuz duygulan kestim, sona erdirdim demektir. Sünnet edildiği vakit çocuktan kesilen et parçacığına; denilmesi de buradan geldiği gibi, kız çocuğunun sünnet edilmesi halinde kesilen et parçacığına da; Yüce Allah'ın: "İçinizden bir grubu affetsek bile günahkâr kimseler oldukları için diğer bir grubu azaplandıracağız" buyruğu ile ilgili olarak denildiğine göre bunlar üç kişi idiler. İkisi alay etmiş, bir diğeri de gülmüştü. Af olunan kişi, gülen ve herhangi bir söz söylemeyen kişi idi.

"Grup" (anlamı verilen: taife), topluluk, cemaat demektir. Bir kişiye de mana itibariyle "taife" denilebilir. İbn'ul-Enbârî der ki: Bazan çoğul anlam ifade eden bir lafız tek kişi hakkında da kullanılır. Mesela: "Filan kişi katırlarla çıktı," demek gibi. Yine der ki: "Taife" kelimesi ile tek kişi kastedilecek olursa, sonundaki "yuvarlak te"nin mübalağa için gelmesi de mümkündür.

Affedilen kişinin adı hakkında farklı görüşler vardır İbn İshak adının, Mah-şî b. Humeyyir olduğunu söylerken, İbn Hişam, adının İbn Mahşî olduğu söylenmektedir, der. Halife b. Hayyât ise "Tarihimde bunun adı, Muhâşin b. Humevyir'dir demektir. İbn Abdi'l-Berr ise, Muhâşin el-Himyerî olduğunu zikrederken, es-Süheylî ise, Muhaşşin b. Humeyyir olduğunu belirtmektedir. Hepsi de bu kişinin Yemame'de şehid düştüğünü naklederler. Bu kişi tevbe etmiş ve ona Abdurrahman adı verilmişti. O da şehid olarak öldürölüp, kabrinin nerede olduğunun bilinmemesi için Allah'a dua etmişti. Bunun, o vakit münafık mı, yahut müslüman mı olduğu hususunda da farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre önce münafıktı, daha sonra samimi bir şekilde tevbe etti. Bir diğer görüşe göre ise müslümandı. Ancak, münafıkların sözlerini işitince bundan dolayı gülmüş, münkerlerini değiştirmemişti. [\[402\]](#)

67. Münafık erkeklerle münafık kadınlar da birbirlerindendir. Onlar kötülüğü emreder iyilikten alıkoyarlar, ellerini de siki tutarlar. Onlar, Allah'ı unuttular, O da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar fasddarın tâ kendileridirler.

Yüce Allah'ın: "Münafık erkeklerle münafık kadınlar" (mealindeki) buyruğu mübtedâdır. "Birbirleri" ikinci mübtedâdır, bedel de olabilir. Haberi ise; ".lerindendir" buyruğudur.

"Birbirlerİndendİlr" buyruğu, onların dinden çıkması aynı şey gibidir, anlamındadır. ez-Zeccâc der ki: Bu yüce Allah'ın: "Onlar muhakkak sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler" (et-Tevbe, 9/56) buyruğu İle ilişkilidir.

Yani, onlar mü'minlerden değildirler. Aksine, birbirlerindendirler. Bu da onların münkeri emredip maruftan alıkoymak hususunda birbirlerine benzedikleri anlamına gelir.

Ellerini sıkı tutmaları ise, onların cihadı terk etmeleri ve yerine getirmeleri gereken haklar hususunda cimrilik etmeleri demektir.

Burada "unutmak" terketmek anlamındadır. Yani, onlar Allah'ın kendilerine verdiği emirleri terkettiler, O da şüpheleri içerisinde kendilerini terke-dip bıraktı. Şöyle de açıklanmıştır: Onlar, yüce Allah'ın emirlerini adeta unutulmuş hale gelinceye kadar terkedip durdular. O da onları sevap ve mükâfatından unutulmuşlar seviyesine düşürdü. Katade der ki: "Onları unuttu", hayırdan onları mahrum bıraktı anlamındadır. Kötülükten ise onları unutmadı. (Kötülük işlemeye devam ettiler).

Fısk, itaat ve dinin dışına çıkmak anlamındadır ki, buna dair açıklamalar daha önceden Cel-Bakara, 2/26'da) geçmiş bulunmaktadır.[\[403\]](#)

68. Allah, erkek münafıklara da, kadın münafıklara da, kâfirlere de orada ebediyyen kalıcılar olmak üzere cehennem ateşini va'detti. Bu onlara yeter. Allah onlara lanet etmiştir. Onlara bitip tükenmeyen bir azap vardır.

"Allah, erkek münafıklara da... va'detti." Va'dediten şey, hayır ise; Allah va'detti, denilir. Eğer bir kötülük ise, (isim ve maştan):) şeklinde gelir. "Ebediyyen kalıcılar olmak üzere" buyruğu hal olarak nasb edilmiştir. Âmili ise mahzufdur. Orayı ebedi kalıcılar olma"n üzere boylarlar," demektir.

"Bu onlara yeter" buyruğu mübtedâ ve haberdır. Yani bu, (cehennem ateşi ve azap) onların amellerinin karşılığı olmak üzere yeterlidir.

"Lanet (edilmek)", uzak düşmek demektir. Yani, Allah'ın rahmetinden uzak düşmüşlerdir anlamında olup, lanete dair açıklamalar daha önceden (el-Ba-kara, 2/88. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onlara bitip tükenmeyen" devamlı ve kalıcı "bir azap vardır."[\[404\]](#)

69. Siz de kendinizden öncekiler gibisiniz. Onlar sizden daha güçlü idi Malları ve evladan da daha çoktu. Onlar payları kadar faydalandılar. Sizden öncekiler kendi payları kadar faydalandıkları gibi, siz de payınız kadar faydalandınız ve onlar daldıkları gibi siz de daldınız. Onlar, dünyada da âhirette de amelleri boşa gitmiş olanlardır. Zarara uğrayanların tâ kendileri de işte bunlardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[405\]](#)

1- Siz de Kendinizden Öncekiler Gibisiniz:

Yüce Allah'ın: "Sîz de kendinizden öncekiler gibisiniz" buyruğu ite İlgili olarak ez-Zeccâc der ki: Buradaki "kef" (.gibi anlamındaki edat), nasb ma-hallindedir. Yani, yüce Allah onlardan öncekilere cehennem ateşini va'det-tiğî gibi diğer kâfirlere de cehennem ateşini va'detmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Buyruk, siz münkeri emredip maruftan alıkoymak hususunda sizden öncekilerin yaptıkları gibi yaptınız, şeklindedir ve burada muzaf hazmedilmiştir.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Siz de sizden öncekiler gibisiniz. Buna göre buradaki benzetme edatı ref mahallindedir. Çünkü hazfedilmiş bir mübtedânın haberidir.

"O: Daha güçlü" kelimesinin munsanf olmayışı; vezninde sıfat-ı müşebbehe olduğundan dolaydır. Bu kelimenin aslı şeklindedir. Yani onlar, sizden daha çetin bir güce sahip oldukları halde, yüce Allah'ın azabını kaldırmak imkân ve fırsatını bulamamışlardı.[\[406\]](#)

2- Muhammed Ümmeti ve Önceki Ümmetler:

Said (b. el-Müseyyeb), Ebu Hureyre'den, o, Peygamber (sav)'den şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Sizden önceki ümmetlerin gittikleri yolda siz de arşın arşın, karış karış, kulaç kulaç gideceksiniz. Öyle ki, onlardan herhangi bir kimse bir keler deliğine dahi girecek olsa, şüphesiz siz de oraya gireceksiniz." Ebu Hureyre dedi ki: Dilerseniz Kur'ân-ı Kerîmedeki şu buyruğu okuyunuz: "Siz de kendinizden öncekiler gibisiniz. Onlar sizden daha güçlü İdi. Malları ve evlatları da daha çoktu. Dolar payları kadar faydalandılar." Ebu Hureyre der ki: Buradaki "pay"dan kasıt dindir. "Sizden öncekiler kendi payları kadar faydalandıkları gibi, siz de payınız kadar faydalandınız" buyruğunu âyeti bitirinceye kadar okudu. CAslıab") dediler ki: Ey Allah'ın Peygamberi, yahudi ve hristiyanların yaptıklarını mı yapacağız? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Zaten insan diye onlardan başka kim var?"[\[407\]](#)

Yine Sahih'te de Ebu Hureyre'den Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Sizden öncekilerin yollarını karış karış, arşın arşın izleyeceksiniz. Hatta onlar keler deliğine girecek olsalar siz de oradan gireceksiniz." Ey Allah'ın Rasûtü, yahudi ve hristiyanların mı? dediler, Hz. Peygamber: "Ya başka kim olabilir?" diye buyurdu.[\[408\]](#) İbn Abbas da dedi ki:

Bu gece d ne ne kadar da benziyor! İşte şu İsrailoğullarına benzedik çıktık. İbn Mes'ud'dan da buna benzer bir söz nakledilmiştir.[\[409\]](#)

3- Zarara Uğrayanlar;

Yüce Allah'ın: "Onlar paylan kadar faydalanddar." Yani, kendilerinden  nekilerin yaptıkları gibi onlar da dinlerinden paylanna düşen ile yararlandılar. "... Siz de daldınız" ifadesi ile de gaib zamirden hitap sigasma geçilmektedir, "Daldıkları gibi" yani, onların dalışları gibi daldınız. "Gibi* anla~ mini veren "kef" ise, hazfedilmiş bir mastara sıfat olarak nasb mahallindedir. Yani, siz de dalanların dalışı gibi daldınız demektir. ise, Kim, kimse gibi nakıs bir isimdir ve bu hem tekil, hem de çoğul hakkında kullanılır. el-Bakara S resi'nde (2/17. yetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Suya daldım, dalarım" denilir. Dalınan yere de denilir. Bu da insanların gerek piyade, gerekse binekli olarak ka-tettikleri yer demektir. Çoğulu ise, şekillerinde gelir. Bu açıklama Ebu Zeyd'den nakledilmiştir. "Bineğini suya daldırdım," ise, "binekleri suya daldı" demektir. "Zorlu, sıkıntılı işlere daldım," demektir. kılıcını sapladığı kimsenin içinde hareket ettirdi," manasına gelir, "Kanında daldırdı" ifadesi mübalağa olarak kullanılır. İçecek şeylerin yayılması için kullanılan aracın adıdır. "İeeği alkaladım," ifadesi de buradan gelmektedir. Karşılıklı olarak konuşup s ze dalmayı anlatmak üzere de; tabirleri kullanılır. Buna göre ifadenin anlamı şudur: Siz de oyun ve eğlence ile d nyev  işler arasına dalıp gittiniz. Muham-med (sav)'ın işini yalanlamaya daldınız diye de açıklanmıştır. "Onlar... amelleri" yani, hasenatları "boşa gitn ş" batıl olmuş "olanlardır." Buna dair açıklamalar daha önceden (2/217.  yet, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. "Zarara uğrayanların t  kendileri de işte bunlardır." Buna dair açıklamalar da daha önceden (el-Bakara, 2/28.  yetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.[\[410\]](#)

70. Onlara kendilerinden  nekilerin, Nuh,  d, Semud kavimlerinin, İbrahim kavminin, Medyen ashabının, Mu'tefikelerin haberi gelmedi mt  Peygamberleri onlara apaçık mucizelerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmediyor değildi. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.

"Onlara kendilerinden  nekilerin... haberi gelmedi mi?" Buradaki soru, takrir (gerçeği söyletmek) ve sakındırmak anlamındadır. Yani onlar, bizim daha önceden k firleri helak ettiğimizi işitmediler mi? "Nuh,  d, Semud kavimlerinin" buyruğu "ler" anlamını veren; den bedeldir. "İbrahim kavminin" yani, Kenan oğlu Nemrud'un ve kavminin; "Medyen ashabının" Medyen, Hz.

Şuayb'ın yaşadığı şehrin adı idi. Medyenliler Yevmu'z-Zulle azabı ile helak edildiler. "Mu'tefikelerifi" denildiğine göre bununla Lût kavmi kastedilmektedir. Çünkü, onların yaşadıkları yer kendileri de içlerinde olduğu halde alt üst oldu. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. Bir görüşe göre de "Mu'tefikeler" helak edilen herkes demektir. Mesela, dünya başlarına yıkıldı, demeye benzer.

"Peygamberleri onlara apaçık mucizelerle gelmişlerdi." Burada (sözü-geçen kavimlere gönderilen) bütün peygamberler kastedilmektedir. Bir görüşe göre de, Mu'tefikelere peygamberleri gelmişti, diye de açıklanmıştır. Buna göre onların peygamberleri yalnız başına Hz. Lût'tur. Ancak, her bir kasabaya bir peygamber gönderilmiştir. Mu'tefikeler ise üç kasaba idi. Dört olduğu da söylenmiştir. BİR başka yerde tekil olarak yalnızca "el-Mu'tefike" (en-Necm, 53/53) şeklindeki buyruğu ise, cinsi anlatmak için gelmiştir.

Bir diğer görüşe göre "peygamberler" ile tek bir peygamber kastedilmiştir. Yüce Allah'ın: "Ey Peygamberler, hoş ve temiz şeylerden yeyiniz" (el-Mu'mi-nun, 23/51) buyruğunda olduğu gibi. Oysa, Hz. Peygamber asrında ondan başka bir peygamber yoktu. Derim ki: Ancak, bu görüş tartışılır. Çünkü Peygamber (sav)'den gelen sahih hadiste şöyle buyurmuştur: "Muhakkak Allah, Peygamberlere verdiği emrin aynısı ile mü'minlere hitab etmiştir.^[411] Bu hadis, bunun böyle olmadığına işaret etmektedir ki, bu da el-Bakara Sûresi'nde (2/172, ayetin tefsirinde) geçmiş idi. O halde kastedilenler bütün peygamberlerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: "Allah onlara zulmediyor değildi." Yani, Allah kendilerine bir peygamber göndermedikçe onları helak etmedi. "Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı." Ancak onlar, kendilerine karşı deliller ortaya konulmasından sonra kendi kendilerine zulmettiler.^[412]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/117.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/117.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/117.

[4] Bu râvî'nin Yezîd er-Rukaşî değil de Yezîd d-Fârisî olması gerekliliğine dair Tirmizî, Tefsir 9. sûre 1. başlığın sonunda gerekli açıklamaları yapmış bulunmaktadır

[5] Tirmizî, Tefsir 9. sûre 1.

- [6] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/117-119.
- [7] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/119.
- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/120.
- [9] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/120.
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/120-121.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/121.
- [12] Nesaî, Mendik 187 (yakın lafızlarla).
- [13] Tirmizî. Hacc 44; Nesat, Menâsik 161; Dârimî, Menûsik 74; Müsaed II, 299.
- [14] Buhârt, Tefsir 9. sûre 8, Bed'ul-Halk 2, Meğ3zî 77, Eclâlî 5, Tevhîd 24; Müslim, Kasâ-ine 29; Ebâ Davûd, Menâsik 67; Müsned, V, 37, 73.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/121-126.
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/126.
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/126.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/126-127.
- [19] Buhâri, Hacc 132; Ebü Dâvûd. Menâsik 66; İbn Mâce Menasik 76.
- [20] Buhari, Cizye 16, Tefsir 9. sûre 4.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/127-128.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/128-129.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/129-130.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/130.
- [25] Kurtubide birinci mısra'tun sonunda yer alan: "kablehu: ondan önce" kelimesi, Lisâ-nu'l Arab(II,25)'da; "Mislehû: Onun gibi" şeklindedir. Anlam itibariyle böyle olması daha uygun görüldüğünden tercüme de ona göre yapılmıştır.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/130-131.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/131-132.
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/132.
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/132-133.
- [30] Buhâri, iman 17, Salat 28, Zekât 1, İ'tisâan 2, 28; Müslim, İman 32-36; Ebû Dâvud, Cihâd 95; Tirmizî, Tefsir 88. sûre; Nesaî, Zekât 3; İbn Mace, Fiten 1; Darimi, Siyer 10; Müs-ned, IV, 8.

- [31] Buhâri, iman 17, İ'tisâm 28; Müslim, îman 34-36; Tirmizî, îman 1, Tefsir 88. sûre; Ne-sai, Cihâd 1, Tahrîmu'd-Dem 1; tbn Mâce, Fiten 1...
- [32] Buhûri, Diyat 6; Müslim, Kasâme 25, 26; Ebu Dâvûd, Hudûd 1; Tirmizi, Hudûd 1.5, Diyât 10; Nesaî, Kasâme 6,14, Tahrîmu'd-Dem 5, 11, 14; İbn Mace, Hudûd 1; Dârimi, Sîyer U; Müsned, 1, 61, 63...
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/133-135.
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/135.
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/136.
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/136.
- [37] Ebû Dâvud, Cihad 147, Diyât 11; Nesai, Kasâme 10; İbn Mâce, Diyat 31; Müsned, 1,119, 122, II 180, 192, 211, 215.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/136-137.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/138.
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/138.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/139-140.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/140-142.
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/142.
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/142-143.
- [45] Kaynağını tesbir edemedik.
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/143.
- [47] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/144.
- [48] Buhârî, Eymân 2, Fedâilu's-Sahâbe 17, Meğazî 43, 87; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 63, 64; Tirmizi, Menâkıb 39; Müsned, II, 20, B9, 106, 110.
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/144-145.
- [50] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/145-146.
- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/146.
- [52] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/147.
- [53] Ebû Dâvûd, Hudud 2; Nesaî, Tahrîmu'd-Dem 16, 17.
- [54] Ebû Dâvûd, Hudud 2: Nesai, Tahrimud-Dem 16: Dârakutni, III, 112.
- [55] Dârakutni, III, 113.
- [56] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/147-148.

- [57] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/148.
- [58] Arapça baskıyı hazırlayanın kaydettiğine göre bu hususla Ebû Hayyûn şöyle demektedir: "... Basra'lı nahivciilerin başı Ebû Amr b. el-Alâ, Mekke'nin kırrâsı İbn Kesîr ve Medine'nin kırrasj Nâfi' bu şekilde okumuşken, bunun bir lahn olduğu nasıl söylenebilir?" Ayrıca bk. Âlusî, Ruhul-Meanî, X, 59.
- [59] Buhâri, Tefsir 9. sûre 5.
- [60] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/148-150.
- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/150-151.
- [62] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/151-153.
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/153-155.
- [64] Suyûtî, ed-Durrul-Mensûr, IV, 145-146.
- [65] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/155-156.
- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/156-157.
- [67] Tirmizî, Tefsir 9. sûre 9: İbn Mâce, Mesâcid 19: Dârimî, Salât 23; Müsned, III, 68, 76.
- [68] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/157.
- [69] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/157.
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/157-158.
- [71] Ancak, başlıklar iki değil, yalnızca bir başlıktır.
- [72] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/158.
- [73] Müslim. İmâre 111; Müsned, IV, 269.
- [74] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/158-160.
- [75] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/161.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/161-162.
- [77] Buhâri, Hibe 29, Cizye 18, Edeb 8; Müslim, Zekât 50; Ebû Davûd, Zekât 34; Müsned, VI, 344, 347, 355.
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/162-163.
- [79] Nesai, Cihâd 19; Müsned, III, 483.
- [80] Müsned, III, 483'te: "Sebre b. Ebî Fâkih" diye; Tirmizî, Tahâre 23'te: "İbnu'l-Fâkih" diye kaydetmektedir, İbn Hacer, Tekzîb, III, 393'te: "İbnu'l-Fâkih, İbn Ebi'l-Fâkih, İbnu'l-Fûkihe ve İbn Ebi'l-Fâkihe" şekillerinin zikredilmiştir olduğunu belirtmektedir

- [81] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/163-166.
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/166.
- [83] Nesâî, Buyu' 97; İbn Mâce, Sadakat 16; Müsned, IV, 36.
- [84] Tirmizî, Fiten 18; Müsned, V, 218.
- [85] Müslim, Cihâd 76; Müsned. I, 207.
- [86] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/167-169.
- [87] Bu hadis, daha önce, el-Enfal, 8/41. ayet 4. başlıkta geçmişti. Kaynaklar için oraya bakılabilir.
Bu hadis, daha önce, el-Enfal, 8/41. ayet 4. başlıkta geçmişti. Kaynaklar için oraya bakılabilir.
- [88] Ebü Dâvûd, Nikâh 44; Tirmizî, Siyer 15; Dârimî, Talâk 18; Müsned, III, 62, 87.
- [89] Muvatta", Nikâh 44.
- [90] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/169-170.
- [91] Burada el-Ferrâ'nin ifadeleri pek sağlıklı bir şekilde nakledilmemiş. Bu ifadeler aynen, en-Nehhâs, İ'rabu'l-Kur'an, II, II'den nakledilmiştir. d-Ferrö; bu kelimenin gayr-i inunsanf olduğunu söylerken, gerekçe olarak, ortada bulunan eliften ve sonra ikişer harfin bulunmasını göstermekte ve buna: Mesürîd: mescidler, temâsfl; tûnsâtler gibi kelimeleri örnek göstermekte ve açıklamalarını sürdürmektedir. Bk. el-Ferra, Meâni'l-Kur'ân, I, 428.
- [92] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/170-171.
- [93] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/171-172.
- [94] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/172.
- [95] Müslim, Cihad 79, ayrıca bk. 78, 80, 81; Buhari, Meğazî, 54 (kısmen).
- [96] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/172-173.
- [97] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/173.
- [98] Buhari, Edeb 18, Müslim, Tevbe 22.
- [99] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/173-175.
- [100] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/175.
- [101] İbn Hibhân'ın sahili hadisleri toplamak gayesiyle telif ettiği, "et-Tekâsîmu ve'l-Envâ" adlı eseri. (el-Ketmnî, er-Risâletu'l-Mustatrefe, s,20)
- [102] Buhârî, Salat 76, Meğâzî 70; Müslim, Cihad 59; Ebü Davûd, Cihâd 114;

Nesâî, Tahâre 127; Müsned, II, 246, 304, 452.

[103] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/175-176.

[104] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/176-177.

[105] Müslim, Tahare 100; Müsned, III, 191.

[106] Ebâ Dûvud, Tahare 92; İbn Mâce, Tahâre 126.

[107] el-Heysemî, Mecmau'z Zevâid, IV, 10'da: Hz. Câbir, Peygamber (sav)'dün şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Bu Mescidimize İçinde bulunduğumuz bu yıldan sonra ancak Kitap Ehli ve onların hizmetçileri -bir rivayette: . .ve sizin hizmetçileriniz- girebilir." Bu îadisi Ahmed (b. Hanbel) rivayet etmiş olup senedinde Eş'as b. Sevvâr denilen şahıs vardır. Bir parça zayıftır. Güvenilir olduğu da söylenmiştir.

[108] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/177-179.

[109] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/179.

[110] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/179-180.

[111] Buhârî'de tesbit edemedik. Tirmizi, Zühd 33; İbn Mâce, Zühd U; Müsned, I, 30, 52.

[112] Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme 60.

[113] Buhârî, Mevâkîf 41.

[114] Buhârî, Cîhad 88; Müsned, II, 50, 92. Tirmizî'de tesbit edemedik.

Buhârî, Cîhad 88; Müsned, II, 50, 92. Tirmizî'de tesbit edemedik.

[115] Buhârî, Buyû' 15. Sadece elinin emeğinden yediğini belirten bölümü: Enbiyâ 37; Müsned, II, 314.

[116] Buhari, Zekât 18, İstikraz 2; İbn Mâce, Sadakat 11; Müsned, II. 361, 417.

[117] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/180-183.

[118] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/183.

[119] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/183.

[120] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/183-184.

[121] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/184-185.

[122] Muvatta', Zekât 42. Aynen bk. Buhârî, Cizye 1; Tirmizi, Siyer 31: Muvatta' Zekât 41.

[123] İbn Abdi'l-Berr, el-Istizkâr, IX, 292-296.

[124] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/185-186.

- [125] Buhâri, Cizye 1, Meğâzî 12, Rikaak 7; Müslim, Sulh 6; İbn Mace Fiten 18; Müsned, IV, 137, 327.
- [126] Ebû Dâvûd, Zekât 5, Harac 30; Tirmizî, Zekât 5; Nesâî, Zekât 8; İbn Mace, Zekât 12; Müsned, V, 230, 233, 247
- [127] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/186-187.
- [128] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/187.
- [129] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/188.
- [130] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/188-189.
- [131] Ebû Davûd, Harâc 32; Tirmizi, Zekât 11; Müsned, I. 223. 285.
- [132] Ebû Dâvûd, Harâc 32.
- [133] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/189-190.
- [134] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/190.
- [135] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/190.
- [136] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/190-191.
- [137] Müslim, Birr 117-119; Müsned, 111, 403, 404.
- [138] Ebû Dâvud, Harac 31.
- [139] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/191.
- [140] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/191.
- [141] Buhari, Zekat 18; Müslim, Zekât 94; Ebû Dâvûd, Zekat 28; Nesai, Zekât 52; Darimi, Zekât 22; Muvatta, Sadaka 8; Müsned, II, 67, 98.
- [142] Nesâî, Zekat 51; Darimî, Zekât 22; Müsned, II 226, IV, 64, V, 377.
- [143] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/192.
- [144] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/192.
- [145] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/192-193.
- [146] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/193.
- [147] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/193-194.
- [148] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/194.
- [149] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/195.
- [150] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/195

- [151] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/196.
- [152] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/196-197.
- [153] Tirmizî, Tefsir 9. sure 10.
- [154] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/197-199.
- [155] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/199-200.
- [156] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/200-201.
- [157] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/201.
- [158] Bk. el'Mu'cemu'l-Vasît, II, 809.
- [159] Bu uzunca kıssayı Ahmed b. Hanbel Müsned, V, 441 v.d. nakletmektedir.
- [160] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/201-202.
- [161] Bu hadîs, 7. başlıkta tamamiyle kaydedilecektir. Kaynakları için oraya bakılabilir.
- [162] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/202-203.
- [163] Buhari, Zekat 4, Tefsir 9. sûre 6.
- [164] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/203-204.
- [165] Ebû Dâvûd, Zekât 5; Tirmizî, Zekât 10; İbn Mace, Zekât 5; Müsned. I, 148.
- [166] Kurtubî'nin kaydettiği şekiiye tek bir rivayet halinde olmayıp altının zekâtına dair bölümü ile gümüşün zekâtına dair bölümleri ayrı rivayetler halinde olmak üzere: Ebû Dâvûd, Zekât 5; Tirmizî, Zekât 3; İbn Mâce, Zekât 4; Nesâî, Zekât 18.
- [167] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/204-205.
- [168] Buhârî, Zekât 3, Tefsîr 3. sûre 14; Nesai, Zekat 20; Müsned, II, 355- Aynı hadisin Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayeti: Nesai, Zekât 2; İbn Mâce, Zekât 2; Müsned, I, 377; yakın lafızlarla İbn Ömer'den rivayeti: Nesâî, Zekât 20; Müsned, II, 98, 137, 156.
- [169] Buhârî, Zekât 43; Müslim, Zekât 30; Nesaî, Zekât 2, 11; İbn Mâce, Zekât 29, Başka saha bilere gelen benzer rivayetler: Buhârî, Zekât 3; Müslim, Zekat 26, 27; Ebû Davûd, Zekât 32; Nesâî, Zekât 9; Dârimî, Zekât 3.
- [170] Buhârî, Zekât 4. Tefsir 9. sûre 7.
- [171] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/205-207.
- [172] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/207.

- [173] Ebû Dâvûd, Zekât 32.
- [174] Tirmizi, Tefsir 9. sûre 9; İbn Mâce, Nikâh 5.
- [175] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/208.
- [176] Buradaki: yuâsu" kelimesi, beyitin Lisanu'l-Arab, III, 29'daki şekli olan: "yuadu" (yani "sâd" yerine "dâd" harfi) imlasına göre tercüme edilmiştir.
- [177] Dolayısıyla burada sondaki eliften önce "ye" harfi olmamalı, "sâd" harfi de "dad" olmalıdır.
- [178] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/208-210.
- [179] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/210.
- [180] Buhâri, Zekât 4; Müslim, Zekât 34, 35; Müsned, V, 169 (az farkta).
- [181] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/210.
- [182] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/211.
- [183] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/211.
- [184] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/211-212.
- [185] et-Tevbe, 9/34. ayet, 10. başlık.
- [186] Müslim, Zekât 24, 26.
- [187] et-Tevbe, 9/34. âyet, 5. başlık.
- [188] Bir önceki notta belirtilen yer.
- [189] Buhâri, Tefsir 19. sûre 1; Müslim, Cennet 40; Tirmizi, Sıfau'l-Cenne 20, Tefsir 19 sure 2; Müsned, II, 377, 111, 9.
- [190] Muvatta, Zekât 22; Buhâri, Zekât 3, Tefsir 3. sûre 14; Nesai, Zekat 20; Müsned, II, 98, 137, 156...
- [191] Burada ağzının köpürmesi anlamını ifade eden fiil ile hadiste yılanın niteliği ile ilgili geçen "iki ben" diye tercüme edilen kelime aynı kökten gelmektedir.
- [192] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/212-214.
- [193] Taberî, Câmiu'l-Beyân, X, 119.
- [194] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 181.
- [195] Suyûtî, a.g.e., IV, 180, 181.
- [196] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/214-215.
- [197] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/215.

- [198] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/215-216.
- [199] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/216.
- [200] et-Tevbe, 9/2, ayet, 2. kaşlığın sonlarında zikredilen bu hadisin kaynakları da orada gösterilmiştir.
- [201] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/216-217.
- [202] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/217.
- [203] Buhari, Bedu-l Halk 2, Meğazî 77, Tefsir 9. sûre 8, Edâhî 5, Tevhîd 24; Müslim, Kasâme 29; Ebu Davûd, Menasik 67; Müsned, V, 37.
- [204] Buhari, Meğâzî 70.
- [205] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/218.
- [206] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/218.
- [207] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/218-219.
- [208] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/219-220.
- [209] Âyette zamirin bu şekilde kullanılmış olması, -dil açısmadan- dön ay olan Haram Aylar'ın öncelikli olarak kastedildiğinin delilidir. el-Ferrâ ve en-Nehhâs buna böylece işaret etmektedirler. el-Ferrâ. her iki kullanım şeklinin de yer değiştirebileceğini ayrıca belirtmektedir. (el-Ferra, Me'ani'l-Kur'an, I, 435; en-Nehhâs, Îrâbu'l-Kur'ân, II, 16).
- [210] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/220-221.
- [211] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/221-222.
- [212] Buhari, Buyû' 13, Edeb 12; Müslim, Birr 20, 21; Ebû Dâvûd, Zekât 45.
- [213] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/222-223.
- [214] Bu hadis ve kaynakları daha önceden et-Tevbe, 9/2. ayet 2. başlığın sonlarında geçmişti.
- [215] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/223-225.
- [216] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/225-226.
- [217] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/227.
- [218] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/227.
- [219] Buhârî, Umre 8; Müslim, Hacc 126; Müsned, VI, 43.
- [220] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/227-229.
- [221] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/229.

- [222] Ebû Dâvûd, Cihad 18.
- [223] Ebû Dâvûd, Cihad 18.
- [224] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/229-231.
- [225] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/231.
- [226] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/231-232.
- [227] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/232.
- [228] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/232-233.
- [229] Hicrete dair sahih rivayetlerin önemü bir bölümünü bir arada görmek ve bunlarla burada anlatılanlar ile benzeri diğer rivayetler arasında bir karşılaştırma yapmak üzere; özellikle: Buhârî, Menûkıbu'l-Ensâr 45'e başvurulabilir.
- [230] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/233-234.
- [231] Buhârî, İcâr 3, 4, Menakıbu'l-Ensâr 45.
- [232] Buhârî, İcare 3.
- [233] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/234-235.
- [234] Buhârî, Tefsir 9- sûre 9; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 1; Tirmizî, Tefsir 9. sûre 11; Müsned, 1, 4.
- [235] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/235-236.
- [236] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/236-237.
- [237] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/237.
- [238] İbn Mace, İkametu's-Salât 142.
- [239] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, V, 182. el-Heysemî, hadisin sonunda şunları söylemektedir: "İbn Mâce, bu hadisin bir bölümünü rivayet etmiştir. Hadisi (bütünüyle) Taberanî rivayet etmiş olup, senedindeki râviler (sika) güvenilir kimselerdir." Ayrıca bk. Buhârî. Fedâilu Ashâbi'n-Nebiyy 2-5; Nesai, fimmne 1; Müsned, I, 21.
- [240] Buhârî, Fedâilu's-Sahâbe 4.
- [241] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/237-239.
- [242] Buhârî, Tefsir 7. sûre 3. Fedüilu Ahsâbi'n-Nebiyy 5.
- [243] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/239.
- [244] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/239-240.
- [245] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/240.

- [246] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/241.
- [247] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/241-242.
- [248] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/242-243.
- [249] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/243-244.
- [250] Buhâri, Cihâd 38; Müslim, İmâre 135, 136; Ebû Dâvûd, Cihâd 20; Tirmizi, Fedâilu'l-Cihad 6; Nesai, Cihâd, 44; Müsned, IV, 17, V, 193, 234.
- [251] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/244.
- [252] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/245.
- [253] Ebû Dâvûd, Cihad 18; Nesai, Cihad 1; Dârimî, Cihâd 38; Müsned III, 124, 153, 251; ayrıca bk. Müsned, III, 456, VI, 387.
- [254] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/245-246.
- [255] Buhârî, Ezan 29, Ahkâm 52; Muslin. Mesacid 251; Nesai, İmame 49; Dârimî, Salât 19; Muvatta', Salâtu'l-Cemâa 3; Müsned 244, 376...
- [256] Tirmizî, Hacc 4, Tefsir 3. sûre 6, 63. sûre 5; İbn Mâce, Menasik 6.
- [257] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/246-247.
- [258] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/248-249.
- [259] Ebû Dâvûd, Cihad 159.
- [260] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/249-250.
- [261] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/250-251.
- [262] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/251-252.
- [263] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/252-253.
- [264] Aynı manada yakın bir rivayet; Taberenî. el-Mu'cemu'l-Evsat, VI, 281.
- [265] İbnu'l-Esir, Usdu'l-Ğabe, I, 218.
- [266] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/253-255.
- [267] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/255-256.
- [268] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/256-257.
- [269] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/257.
- [270] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/257-258.
- [271] Müslim, İman 365; Müsned, VI, 93.
- [272] Müslim, Sifâtu'l-Münafıkın 56; Müsned, III, 123, 283.
- [273] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/258-259.

- [274] Buhârî, Zekât .24, Buyu' 100, Itk 12, Edeb 16; Müslim, İman 194, 195; Müsned, III, 402.
- [275] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/259-260.
- [276] Müslim, İman 358.
- [277] Buhârî, Menakıbu'l-Ensâr 40; Müslim, iman 360; Müsned, III, 50, 55.
- [278] Buhari, Menakbu'l-Ensâr 40T Edeb 115; Müslim, İman 357; Müsned, I, 206, 210.
- [279] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/260.
- [280] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/260-261.
- [281] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/261.
- [282] Bk. Müslim, Mesacid 195; Ebü Dâvûd, Salât, 5; Timizî, Salât 6; Nesâî, Mevâkîf, 9; Muvatta, Kur'ân 46; Müsned, III, 149.
- [283] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/261.
- [284] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/261.
- [285] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/261-262.
- [286] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/263-264.
- [287] Buhârî, Menâkıb 25, Edeb 95; Müslim, Zekat 142, 148; Müsned, II, 219, III, 56, 65.
- [288] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/265-266.
- [289] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/266.
- [290] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/266.
- [291] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/266-267.
- [292] Ebü Dâvûd, Zekât 23; Dârakutni, II, 137.
- [293] "... Onlara, mallarında zenginlerinden alınıp fakirlerine verilen bir sadaka (zekât) bulunduğunu bildir" anlamındaki hadisın bir bölümü olmak üzere: Buhârî, Zekât 1, 41, 63, Meğâzî, 60; Müslim, İman 29, 31; Ebu Dâvud, Zekât 5; Tirmizî, Zekât 6; Nesat, Zekât, 1, 46; İbn Mâce, Zekât 1; Dârimî, Zekat 1; Müsned, I, 233.
- [294] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/267-268.
- [295] Tirmîzi, Zühd 37; İbn Mâce Zühd 7. Hadis ile ilgili mülâhazalar için bk. İbn Mâce, belirtilen hadîsin akabindeki "Zevaid" notiarı.
- [296] Kölenin şahsî malı olamayacağından, bara da mnl, mecazen köleye İzafe

edilmiştir, demek istemektedir.

Hadisin devamında: "...o mal, onu satana aittir" denilmektedir. Buhâri, Musakaat 17; Müslim, Buyu 80; Ebû Davûd, Buyu' 42; Tirmizi, Buyu' 25; Nesai, Buyu 76; İbn Mace, Ticarat 31; Dârimi, Buyu' 27; Muvatta', Buyi 2; Müsned, II, 9, 78, 82, III, 301, 310, V, 326.

[297] Bu şekilde bir izafeti hadiste tespit edemedik.

[298] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I, 99.

[299] Müslim, Zühd 37.

[300] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/268-273.

[301] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/273.

[302] Az önce 2. başlıkta geçmişti. İlgili nota bakınız.

[303] Dârakutni, II. 121.

[304] Dârakutnî, II, 122.

[305] Aynı yer.

[306] Dârakutnl, II, 122; Nesdî, Zekat 87'de: "Elli dirhem..,"

[307] Yakın ifadelerle: Müsned, IV. 36: Beylâkî, Sünen, VII. 38, 39- Ayrıca bk. Ebû Dâvâd, Zekât 24..

[308] Ebû Dâvûd, Zekât 24; Tirmizî, Zekât 23: Dâraiutnî, II, 119- Ancak, hadisi nakleden sa-

habi Abdullah b, Ömer değil, Abdullah b. Amr'dır.

[309] Dârakutnî, II. 119.

[310] Ebû Dâvûd, Zekât 24; Darakutnî, II, 119.

[311] Tirmizi, Zekât 23.

[312] Dârakutni, II, 121.

[313] Ebû Dâvûd, Zekat 24. Dârakutni, II, 121. (2) Ebû Dâvûd, Zekat 24.

[314] 2. başlıkta ilgili nouı bakınız.

[315] Ebû Dâvad, Zekât 23; İbn Mace, Zekât 14.

[316] Tîrmizi, Zekat 21.

[317] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/273-277.

[318] Buhari, Mezâlim 3, İkrâh 7; Müslim, Birr 58; Ebû Dâvûd, Edeb 38; Tirmizl, Hudûd 3; Müsned, II, 91.

[319] Dârakutnî, II, 100. Dârnkıtınî, hadisin akabinde: "Bu hadis mürsddir,

Tâvûs, Muâz b. Cebel'e yetişmemiştir' demektedir.

[320] Buhâri, Zekât 37; Ebû Dâvûd, Zekât 5; Nesaî, Zekât 5, 10; İbn Mâce, Zekât 10.

[321] Dârakutnî, II, 153.

[322] Buhâri, Zekat 38; Ebu Dâvud, Zekat 5; Nesaî, Zekât, 5. 10; İbn Mâce, Zekât 10.

[323] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/277-279.

[324] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/279.

[325] Müslim, Zekât 78; Nesât, Zekât 47; Müsned, II, 322, 350.

[326] Kaynağını tespit edemedik.

[327] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/280-281.

[328] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/281.

[329] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/281.

[330] Buhari, Hibe 17, Hiyel 15, Ahkâm 24, 41, Eyınan 3; Müslim, tınâre 26, 27; Ebû Dâvûd, Harâc 11; Dârimt, Zekât 31. Siyer 52; Müsned, V, 423.

[331] Müslim, Zekât 167,168; Ebâ Dâvûd, Harfe 20; Nesaî, Zekât 95. Kasını'L-Fey" 15; Mu-oatta', Sn d aka 13; Müsned, VI, 66.

[332] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/281-283.

[333] Buhârî, Vesâyâ 32, Fardu'l-Hıms 3, Ferâiz 3; Müslim, Cihâd 55; Muvatta', Kekim 28; Müsned, II, 242, 376, 464.

[334] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/283.

[335] Buhâri, Fafdu'l-Hıms 19, Meğdzî 56; Müslim, Zekât 132; Müsned, III, 166.

[336] Nisbeten daha kısa rivayet için bk. Müslim, Zekat 137.

[337] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/283-286.

[338] Biraz sonra bizzat merhum Kurtubî'nin ifadelerinde de geleceği üzere; meşhur olan bu icmâ'ın Ebû Bekir (r.a) döneminde değil. Ömer (r.a > döneminde gerçekleşmiştir.

[339] Müslim, İmân 232; Tirnüzl, İman 13; İbn Mâce, Kiten 15; Dârinû, Rikaak 42; Müsned, I, 184, 398. II, 389, IV, 7,3.

[340] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/286-287.

[341] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/287.

- [342] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/287-288.
- [343] et-Taberârî, el-Mu'temu'l-Evsal, II, 189. Ayrıca bk. el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 231; el-Azîzi, es-Sirâcu'l-Munlr Şerku't-Câmî'i's-Sağır, III, 414.
- [344] el-Mâide, 5/103. âyet, 7. başlık sonlarında da geçmiş bulunan bu hadisin kaynakları orada gösterilmişti. Kaynaklar için oraya bakılabilir.
- [345] Dârimî, Ferâiz 52; hadis olarak değil; Tâvûs, e]-Hasen ve benzerlerinin sözü olarak.
- [346] İbn Mâce, Perâiz 7: Darimi, Ferniz 31.
- [347] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/288-287.
- [348] Dârakutnî, II, 135.
- [349] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/289-290.
- [350] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/290.
- [351] Müslim, Müsâkaat 19; Ebû Dâvûd, BıyıT 58; Tirmizî, Zekât 24; Nesaî, Bıyıır 30, 95; İbn Mâce, Ahkâm 25; Müsned, III, 36.
- [352] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/290-291.
- [353] Müslim, Zekât 109; Ebû Dâvûd, Zekât 26; Nesaî, Zekât 80, 86; Dârimî, Zekât 37; Müsned, V, 60.
- [354] Ebû Davûd, Zekât 26; Tirmizî, Zekât 23; İbn Mâce, Ticârat 25: Müsned, III 114, 127.
- [355] Ebû Dâvûd, Zekât 25; İbn Mâce, Zekât 27; Muvatta', Zekât 29.
- [356] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/291-292.
- [357] Aynı manada, az farklılıklarla: Buhârî, Ferâiz 15, Nafakat 15, Tefsir 33. sûre 1; Müslim, Cıımıa 43, Ferâiz 14-17; EbûDûvûd, Haraç 15; Tirmizî, Feraiz 1; İbn Mâce, Mukaddime 7, Siidakat 13; Dûriml, BıyıT 54; Müsned, II, 287, 318, 335, 356, 464, III, 338, 371.
- [358] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/292.
- [359] Buhârî, Zekât 49; Müaned, IV, 221.
- [360] Buhârî, Zekât 49.
- [361] Buhârî, Diyât 22; Müslim, Kas3me 5; Ebû Dâvûd, Diyât 9; Nesat, Kasâme 3, 4.
- [362] Baştarafı 20. başlığın sonlarında zikredilen bu hadisin kaynakları orada gösterilmişti.

- [363] Ebü Dâvûd, Zekât 24; Tirmizl, Zekât 23; Darakutni, II, 119.
- [364] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/292-295.
- [365] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/295.
- [366] Müslim, Zekat 69; Müsned, IV, 358-359, 361.
- [367] Buhâri, Enbiyâ 51; Müslim, Zühcl 10.
- [368] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/295-298.
- [369] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/298.
- [370] Buhârt, Zekât 48; Müslim, Zekât 45-47; Nesaî, Zekât 82; îbn Mâee, Zekât 24; Dûrimt, Zekat 23; Müsned, III, 502, vî, 363.
- [371] Bir önceki rivayete dair nota bakınız. Bir önceki rivayete dair nota bakınız.
- [372] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/298-299.
- [373] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/299-300.
- [374] Bu hadis daha önce 5. ve 22. başlıklarda geçmiş, kaynakları da orada gösterilmişti.
- [375] el-Kiya et-Taberi, Ahkâmu'l-Kur'un, III, 209. Ancak, el-îktiyar, 1, 121'de bu görüşün, Ebû Hanîfe'ye aî olduğu ve Ebû Yusuf'un bu hususta ona muhalefet ettiği bel inil inektedir.
- [376] Ebü Dâvûd, Zekât 29; Tirmizt, Zekût 25; Nesâî, Zekât 97; Dûrimî, Siyer 82; Müsned, III, 448, IV, 340, VI, 8, 10, 390.
- [377] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/300-301.
- [378] Buhârî, Zekat 57; Müslim, Zekât 167; Nesâî, Zekât 7, 95; Muvatta, Sadaka 13.
- [379] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/301-302.
- [380] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/302.
- [381] el-Vâhidî, Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân, s.254; Suyûlî, ed-Durru'l-Mensur, IV, 227.
- [382] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/302-304.
- [383] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/304.
- [384] el-Vâhidî, a.g.e., s.254-255; buna yakın başka bir rivayet; Sıyûlî, a.g.e., I, 228.
- [385] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/304-305.
- [386] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/305.

- [387] Buraya kadar: Bukârt, Şehâcföt 26, Edeb 74, Eymân 4; Müslim, Eyman 3; Dârimî, Nüzür 6; Miivatta', Nüüftr 14; Müsned, II, 7, 11.
- [388] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/305-306.
- [389] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/306-307.
- [390] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/307-308.
- [391] el-Vâhıdî, Esbâbu Nuzûli'l-Kur'an, s.255
- [392] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/308.
- [393] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/308-309.
- [394] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/309.
- [395] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/309-310.
- [396] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/310.
- [397] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/310.
- [398] Ebû Dâvûd, Talâk 9; Tirmizi, Talâk 9; İbn Afde, Talak 13; Dârakutni, III, 256, IV, 19.
- [399] Muvutta, Nikâh 56.
- [400] Bk. İbn Abdi'l-Berr, el-İstizkâr, XVI, 377-378.
- [401] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/311-312.
- [402] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/312-313.
- [403] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/313-314.
- [404] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/314-315.
- [405] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/315.
- [406] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/315-315.
- [407] Taberî, Câmiu'l-Beyân, X, 176.
- [408] Buhâri, Enbiyâ 50, t'tisâm 14; Müslim, İlm 6; İbn Mûce, Filen 17; Musned, II, 325, 327, 336..., III, 84, 89, 94.
- [409] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/316.
- [410] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/316-317.
- [411] Müslim, Zekât 65; Tirmizl, Tefsir 2. sûre 37; Dârimî, Rikaak 9; Müsned, II, 328.
- [412] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/317-318.

Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

1. Mü'minlerin Veliliği:

2. İyiliği Emredip Kötülükten Alıkoymak:

3. Namazın Kılınması:

4. Allah'a ve Rasûlüne İtaat Edenler:

1. Kâfirlere Karşı Cihad:

2. Münafıklara Karşı Sert Davranmak:

1. Ayetin Nüzul Sebebi ve Münafıkların Yalancılıkları:

2. Münafıkların Söyledikleri Küfrü Gerektirici Sözler:

3. Münafıkların Yeltendikleri ve Başaramadıkları İş:

4. Münafıkların Nankörlüğü:

5. Tevbedeki Hayır ile Münafık ve Zındığın Tevbesi:

6. Yüzçevirenlerin Dünya ve Âhiretteki Cezaları:

1. Buyrukların Nüzul Sebebi:

2. Allah 'a Söz Verenler:

3. Yalnız Kişi İçin Bağlayıcı Olan Hükümler Neye Göre Verilir:

4. Geleceğe Dair Temenniler:

5. Temenni Yoluyla Adakta Bulunmanın Hükümü:

6. Allah 'ın Lüfuna Rağmen Cimrilik Edenler:

7. Allah'a Verilen Sözde Durmamanın Cezası:

8. Münafıklık ve Çeşitleri:

1. Ağlanası Hallerine Gülenler:

2. Ağlamak ve Gülmek:

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

2. Bu Âyet İnmeden Hz. Ömer Münafıkların Cenaze Namazının Yasaklandığı Hükümünü Nereden Çıkarmıştı:

3. Mağfiret Dileğinin Kâfir ve Münafıklara Faydası Yoktur:

4. Hz. Peygamber Mağfiret Dilemekte Muhayyer miydi?:

5. Peygamber de Müminler de Müşriklere Mağfiret Dileyemezler:

6. Peygamber (sav) 'ın Gömleğini Abdullah İçin Vermesi:

7. Kafir ve Münafık'ın Namazı Asla Kılınmaz:

8. Cenaze Namazında Getirilecek Tekbir Sayısı:

9. Cenaze Namazında Kıraat:

10. Cenaze Namazı Kıldıran İmanın Duracağı Yer:

11. Ölenin Kabri Başında Durmak:

1. Acizlik Halinde Mükellefiyetin Düşmesi:

2. Samimi Olmak (Nasihat):

3. İyi Davrananların Aleyhine Yol Yoktur: _-

4. Kendilerine Binek Bulunamadığı ve Cihâdın Masraflarını Karşılayamadığı İçin Cihâda Çıkamayanlar:

5. Cihâd Masrafı Bulamayan Kimsenin Durumu:

6. Hal Karinesi:

1. Bedeviler ve Bilgisizlik:

2. Bedevilerin Özel Halleri Dolayısıyla Haklarındaki Özel Hükümler:

1. Ashab-ı Kiram ve Ensar:

2. Ensar ve Muhacirler Arasından İleriye Geçenlerin Üstünlüğü:

3. Ashabın Fazilet Dereceleri:

4. İslâm'a İlk Girenler:

5. Sahabe Kime Denir:

6. Muhacirlerden İlk Müslüman Olanlar ve Hz. Ebu Bekir:

7. Âyetin Belirlediği Üstünlüğün Kapsamı:

1. İleriye Geçenler ve Onlara Güzel Bir Şekilde Uyanlar:

2. Tabiin ve Mertebeleri:

1.'Hz. Peygamberin Almakla Emrolunduğu Sadaka ve Kur'ân'da Hitap Üslûpları:

2. "Mal'ın Kapsamına Giren Şeyler:

3. Malda Zekâtın Düşmesi İçin Aranan Şartlar:

4. Altının Zekâtı:

5. Davarların Zekâtı:

6. Sığır Türünün Zekatı:

7. İmanın Alâmeti Olan Sadaka:

8. Sadaka Verenlere Dua Gereği:

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve "Silmeyenler'in Kimlikleri:

2. Sadakaları da Tövbeleri de Kabul Eden Allah'tır:

1. Dırar Mescidi ve Âyetin Nüzul Sebebi:

2. Zarar Kastı:

3. Zararları Dokunan Mescidlerin Hükümü:

4. Zalime İmamlık Yapanın Arkasında Namaz Kılmak;

5. Başkalarına Zararlı Olan Tasarrufların Hükümü:

6. Bu Kabilden Bir Mesele:

7. Dırâr Mescidi Sahiplerinin. İnkârı:

8. Mü'minler Arasına Ayrılık Sokmak:

9. Aynı Mescidde iki Ayrı İmamla Cemaat Yapmak:

10. Allah'a ve Rasûlüne Karşı Savaş Açınlara Yardımcı Olanlar:

1. Dırar Mescidinde Namaz Kılmak Yasaktır:

2. Usul-ü Fıkık Açısından Zaman Zarfı ve "Ebediyyen" Kelimesi:

3. Mescid Kurmaktan Maksat:

4. Takva Mescidinden Maksat Nedir ve O Mescid Sahiplerinin Özellikleri:

5. " ...den, dan" ile İlgili bir Açıklama:

6. İçinde Namaza Durulmaya Layık Olan Mescid:

7. Liyakatli Mescid:

8. Taharet ve Temizliğin Önemi:

9. Necasetten Temizlenmek:

10. Beden ve Elbiseden Necasetin Temizlenmesi:

11. Necasetin İzale Edilmesinde Azhk-Çokluk Ölçüsü:

1. "Tesis Etmek: Kurmak" ile İlgili Açıklamalar:

2. 'Yıkılmaya Yüz Tutmuş Bir Yar' Buyruğunun Kelime Anlamları:

3. İki Ayrı Maksatla Bina Yapanların Misali:

4. Takva Niyeti ile Yapılan. Hayırlı İşler:

5. Bu Âyeti Kerimedeki Temsil Hakikat mıdır, Mecazi midir?:

1. Mü'minlerin Satışları:

2. Efendi ile Köle Arasındaki Ticari Muameleler:

3. İnsanlar Arasındaki Ahş-Veriş ile Allah ve Kullan Arasındaki Alış-Veriş'in Farkı:

4. Yüce Allah'ın, Çocuklardan Satın Aldığı Şeyler:

5. Savaşın Maksadı Nedir:

6. Allah Mücahidlere Bu Sözü Ne Zamandan Beri Bildirmiştir:

7. Allah'dan Daha Çok Sözüne Kim Bağlı Kalabilir?

8. Müjdeler Bu Alışverişi Gerçekleştirenlere:

1. Gerçek Müminlerin Vasıfları:

2. Bu Âyet-i Kerimenin Önceki Âyetle İlişkisi:

1. Nüzul Sebebi:

2. Kâfirlerle İlişki ve Onlara Mağfiret Dilemek:

3. "Olacak Şey Değildir", "Olmaz" Anlamındaki Buyruğun Kufan-ı Kerim'de Kullanılışı:

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve Hz. İbrahim'in Babasına Mağfiret Dileme Sözü:

2. Ölüm Esnasındaki Durumunun Zahirine Göre Kişi Hakkında Hüküm Verilebilir

3. "Evvâk: Yalvarıp Yakaran" ile İlgili İlim Adamlarının Açıklamaları: "Geri Bırakılma"nın Anlamı:

"Geri Bırakılanların Kimlikleri:

1. Sâdıklarla Beraber Olmak Emri:

2. Allah'ın Buyruklarını Akledip Anlayanlar Doğruluktan Ayrılmamalıdır:

1. Rasûlullah'tan Geri Kalmak:

2. Kimse Kendisini Allah Rasûlüne Tercih Edemez:

3. Allah Yolundaki Her Sıkıntı Salih Bir Amel Değerindedir:

4. Mücahidin Ganimete Hak Kazanması:

5. Âyet Muhkem midir, Mensuh mudur?

6. Cihada Çıkmanın Fazileti ve Mazereti Dolayısıyla Çıkamayanların Mükâfaatı:

1. Cihadın Farz-ı Kifâye Olması:

2. İlim Tahsilinin Gereği:

3. "Taife (Kesim)"e Dair Açıklamalar:

4. Dinde Fakih Olmak İçin Kalanlar ve Uyarılar:

5. İlim Talebinin Kısımları:

6. İlim Taleb Etmenin Faziletine Dair:

Kâfirlerle Savaş:

1. Allah Kalplerini Ters Çevirmişdir:

2. "İnsirâfın Dönmek Anlamında Kullanılması:

3. Kalpler Üzerinde Tasarruf Sahibi Olan Allah'tır:

71. Mü'miû erkeklerle mü'mln kadınlar birbirlerinin relileridir. Bunlar iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler. Allah'a ve Rasulüne de itaat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir, şüphesiz Allah Azizdir. Hakimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız;^[1]

1. Mü'minlerin Veliliği:

"Birbirlerinin velileridirler" yani, candan sevgi, muhabbet, birbirlerine atıfetleri bakımından kalpleri birlik içerisindedir.

Münafıklar hakkında ise: "Bİrbirlerindendirler" ifadesi kullanılmıştır. Çünkü onların kalpleri ayrılık içerisindedirler. Fakat hüküm itibariyle biri diğerine katılır.^[2]

2. İyiliği Emredip Kötülükten Alıkoymak:

"Bunlar, İyiliği emreder." Yüce Allah'a ibadeti, O'nu tevhid etmeyi ve buna bağlı olan diğer bütün hususları emrederler.

"Kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar." Putlara tapmaktan ve buna bağlı olan her husustan vazgeçirmeye çalışırlar. Taberî, Ebu'l-Âliye'den şöyle dediğini nakleder: Kur'ân-ı Kerîmde yüce Allah'ın sözünü ettiği bütün iyiliği emi edip, münkerden alıkoymaya dair buyrukların hepsi putlara ve şeytanlara ibadeti yasaklamak anlamındadır. İyiliğin emredilip münkerden alıkonulması ile ilgili açıklamalar daha önce el-Maîde Sûresi (5/79. âyetin tefsirinde) ile Âl-i İmran Sûresi'nde (3/21-22. ayetlerin tefsiri, 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun.[\[3\]](#)

3. Namazın Kılınması:

Yüce Allah'ın: "Namazı dosdoğru kılarlar" buyruğuna dair açıklamalar, Bakara Sûresi'nin baştarahında (elBakara,2/3. âyet, 4. başlıkta) daha Önceden geçmiş bulunmaktadır. İbn Abbas der ki: Burada kastedilenler beş vakit namazdır. Buna göre sözü edilen zekât da farz zekât demektir. İbn Atiy-ye der ki: Bana göre nafilelerle övgü, daha belîğ (ileri derecede) dir. Zira nafileleri yerine getiren bir kimsenin tarzları yerine getirmesi öncelikle söz konusudur.[\[4\]](#)

4. Allah'a ve Rasûlüne İtaat Edenler:

"Allah'a" farz kıldığı hususlarda "Rasûlüne de" kendileri için sünnet kıldıklarında "itaat ederler."

Yüce Allah'ın: "İşte Allah bunlara rahmet edecektir" buyruğundaki "sin" harfi, va'dolunan bu rahmetin gerçekleşeceği vaktin bir süresi bulunduğunu belirtmektedir ki, ruhlar bu va'di umarak nimetlensin. Şanı yüce Allah'ın lütfü, bu va'din yerine getirilmesinin teminatıdır.[\[5\]](#)

72. Allah mü'min erkeklere de mü'min kadınlara da -içlerinde ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler va'detti. Bir de Adn cennetlerinde hoş meskenler... Allah'ın rızası ise hepsinden daha büyüktür. En büyük kurtuluş İşte budur.

"Allah, mü'min erkeklere de mü'min kadınlara da -içlerinde ebediyyen kalmak üzere- altından" yani, ağaçlarının ve köşklerinin altından "ırmaklar akan cennetler" bahçeler "va'detti." el-Bakara Sûresi'nde (2/25. ayetinin tefsirinde) bu

nehirlerin yataksız olarak, fakat zapturapt altında aktıklarına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. "Bir de Adn cennetlerinde" yani, ebedî ikâmet yurtlarında "hoş meskenler." Kokuları beşyüz yıllık mesafeden alınan zebercet, inci ve yakuttan köşkler...

"Adn" İkâmet etmek anlamında olup, bir yerde ikâmet etti demek üzere denilir. "Maden (ma'din diye söylenir)" da buradan gelmektedir. Ata el-Horasanî der ki: "Adn cennetleri" cennetin iç tarafıdır. Bunun tavanı İse Rahman'ın Arşıdır. İbn Mes'ud der ki: Adn cenneti cennetin iç tarafı yani, en mükemmel orta yeridir. el-Hasen der ki: Adn cenneti, altından bir köşktür. Oraya ancak bir peygamber, yahut siddîk veya şehid, ya da adaletli bir hükümdar girebilir. Buna benzer bir görüş de ed-Dahhak'tan nakledilmiştir. Mukatil ile el-Kelbî derler ki: Adn, cennetteki en üstün basamaktır. Tesnim pınan oradadır. Diğer cennetler ise onun etrafını çevrelemişlerdir. Bu cennet, Allah tarafından yaratıldığı günden itibaren peygamberler, siddîkler, şe-hidler, salihler ve Allah'ın dilediği kimseler içine girecekleri vakte kadar örtülü kalacaktır. "Allah'ın rızası ise hepsinden daha büyüktür" yani bütün bunlardan daha büyüktür, "en büyük kurtuluş işte budur."

[6]

73. Ey Peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara sert ol! Yerleri cehennemdir onların. O, ne kötü bir dönüş ye-ridir!

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [7]

1. Kâfirlere Karşı Cihad:

Yüce Allah'ın: "Ey Peygamber! Kâfirlere... karşı cihad et" buyruğunda hitap Peygamber (sav)'edir. Ondan sonra ümmeti de bu hitabın kapsamına girmektedir. Maksat, mü'minlerle birlikte kâfirlere karşı cihad et, şeklindedir diye de açıklanmıştır. İbn Abbas der ki: Hz. Peygamber kâfirlere karşı kılıçla, münafıklara karşı dil ile İleri derecede azar ve sert sözler söylemek suretiyle cihad etmekle emrolunmuştur.

İbn Mes'ud'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Münafıklara karşı elinle cihad et, gücün yetmezse dilinle. Buna da gücün yetmezse, onlara karşı sen de surat as, yüzünü ekşit. el-Hasen der ki: Onlara hadleri uygulamak suretiyle ve dil ile münafıklarla cihad et, Katade de bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü münafıklar hadleri gerektirici suçlan en çok işleyen kimselerdi.

İbnü'l-Arabî der ki: Dil ile delili ortaya koymak, daimi bir hükümdür. Hadler ile ilgili ifadeye gelince, hadleri gerektiren işleri işleyenlerin çoğunluk-'la onlar

olduğu iddiası delilsiz bir iddiadır. Günah işleyen asi, münafık değildir. Münafık, kalbinde nifakı gizleyen kimsedir ve onunla münafık olunur. Yoksa, zahiren organların yapüklarıyla münafık olunmaz. Kendilerine had uygulananlara dair bize ulaşan haberlerden, bu suçları işleyenlerin münafık kimseler olmadıkları anlaşılmaktadır.^[8]

2. Münafıklara Karşı Sert Davranmak:

"Ve onlara sert ol" buyruğundaki;"(JiLdl) Sertlik* kelimesi re'fet (yumuşak kalpliliksin zıddıdır. Sertlik, bir işi bir kimsenin başına getirmek esnasında kalbin katılığı demektir. Bu ise dille olmaz. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi birinizin cariyesi zina edecek olursa, ona had vursun fakat hiçbir şekilde (ondan sonra) artık bunu yüzüne vurmamak suretiyle onu azarlamasın."^[9] Yüce Allah'ın: "Şayet kaba, katı kalpli olsaydın, elbette onlar da etrafından dağılırlardı" (Âl-i İmran, 3/159) buyruğu da bu anlamı ortaya koymaktadır. Kadınların Hz. Ömer'e söyledikleri: "Sen Rasûlullah (sav)'dan daha sert ve daha katırsın"^[10] İfadeleri de bu kabildendir. "Sertlik (ğılza)"nın anlamı ise, kalp katılığı demektir. Bu, ise yüce Allah'ın; "Mü'mirilerden sana tabi olanlara da kanatlarını indir" (eş-Şuara, 26/215) buyruğu ile: "Onlara rahmet ile tevazu kanadını indir" (el-İsra, 17/24) buyruklarında, sözü edilen yumuşak davranmanın zıddıdır.

Bu âyet-i kerime daha önce inmiş bulunan affetmek, sulh ve bağışlamak gibi bütün hükümleri nesh etmiştir.^[11]

74. "Söylemediler" diye Allah'a'yemin ederler. Şüphe yok ki, o küfür sözünü söylediler. Onlar, müslümanlıklarından sonra kâfir oldular ve başaramadıkları bir işe de yeltendiler. Halbuki, intikam almaya kalkışmaları için Allah'ın ve Peygamberinin onları lütfuyla zenginleştirmiş obuasından başka bir sebep de yoktur. Eğer tevbe ederlerse onlar için hayırlı ohır. Eğer yüzçevirirlerse, Allah onları dünyada da ânirette de pek acıklı bir azaba uğratar. Onların yeryüzünde ne bir velileri vardır, ne de bir yardımcıları.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız.^[12]

1. Ayetin Nüzul Sebebi ve Münafıkların Yalancılıkları:

Yüce Allah'ın: "Söylemediler diye Allah'a yemin ederler" diye başlayan âyet-i

kerimesinin, el-Culâs b. Suveyd b. es-Sabit ile Vedia b. Sabit hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir. Bunlar, Peygamber (sav) hakkında ileri geri konuşmuş ve: Allah'a and olsun eğer Muhammed bizim efendilerimiz ve hayırlılarımız olan diğer kardeşlerimiz hakkında söylediklerinde doğru ise, hiç şüphesiz biz de eşeklerden de daha kötüyüz, demişlerdi. Âmir b. Kays kendisine: Evet, Allah'a yemin ederim Muhammed hem doğrudur, hem doğruluğu tasdik edilmiştir. Şüphe yok ki sen de eşekten daha da kötü bir durumdasın, diyerek bunu Peygamber (sav)'a bildirir. el-Culâs, gelip Peygamber (sav)'ın minberi yanı başında Âmir'in gerçekten yalancı olduğuna dair yemin etti, Âmir ise el Culâs'ın bu sözü gerçekten söylediğine yemin etti ve: Allah'ım, doğru söyleyen Peygamberine (bu hususta) birşeyler bildir, diye dua etmesi üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Onu işitenin Âsim b. Adiy olduğu da söylenmiştir, Huzeyfe olduğu da söylenmiştir. İbn İshak'm dediğine göre ise, onun bu sözlerini asıl işiten kimsenin Umeyr b. Sa'd adındaki üvey oğlu olduğu da söylenmiştir. Ondan başkaları ise adının Musab olduğunu söylerler. Bunun pzerine el-Culâs, durumunu haber vermesin diye onu öldürmek istemişti. İşte: "Ve başaramadıkları bir işe de yeltendiler" buyruğu onun hakkında nazil olmuştur.

Mücahid der ki: Arkadaşı, el-Culâs'a: Ben senin bu söylediklerini Rasûlul-lah (sav)'a bildireceğim deyince, el Culâs onu öldürmek istediye de daha sonra başaramadı, bu işi yapamadı. İşte yüce Allah'ın: "Ve başaramadıkları bir İşe de yeltendiler" buyruğu ile buna işaret edilmektedir.

Şöyle de denilmiştir: Bu âyet-i kerime Abdullah b. Ubey hakkında indirilmiştir, O, Gıfarlılardan birisinin, Cüheynelilerden bir adam ile kavga etmekte olduğunu görmüş. Cüheyneliler Ensar ile antlaşmalı idiler. Gıfarlılar-dan olan kişi Cüheynelilerden olan kişiye karşı üstünlük sağlayınca, İbn Ubey: Ey Evs ve Hazrecoğullan! Kardeşinize yardım edin. Allah'a yemin olsun ki, bizim misalimiz ile Muhammed'İN misali ancak: "Köpeğini besle ki seni yesin" diyenin sözüne benzemektedir. Andolsun bizler Medine'ye dönecek olursak hiç şüphesiz daha aziz olan, oradan zelil olanı çıkartacaktır. Peygamber (sav)'e bu husus haber verilince, Abdullah b. Ubey yanına gelmiş ve böyle bir söz söylemediğine dair yemin etmişti. Bunu da Katâde söylemiştir.

Bir üçüncü görüşe göre ise (söylediklerine işaret edilen) söz, bütün münafıkların söylediği bir sözdür. Bunu da el-Hasen ifade etmiştir. İbnü'l-Ara-bî der ki: Sahih olan da budur. Çünkü, söyledikleri belirtilen söze dair ifade geneldir ve bu ifadenin ihtiva ettiği anlam özel olarak bir kişi hakkında da, hepsi hakkında da fiilen vardır. Bunun da özetle İfade ettiği mana, bütün münafıkların

Hız. Peygamber hakkında onun peygamber olmadığına inanmalarından ibarettir.
[13]

2. Mûnafıkların Söyledikleri Küfrü Gerektirici Sözler;

Yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki, o küfür sözünü söylediler" buyruğu ile ilgili olarak en-Nekkaş şöyle demektedir: Onlar Allah'ın va'detmiş olduğu feth (zafer)li yalanladıkları kastedilmektedir. Bir diğer görüşe göre, "küfür sözü"nden kasıt, el-Culâs'ın söylediği: Eğer Muhammed'in getirdiği bir gerçekse, şüphesiz biz eşeklerden daha kötü bir durumdayız, sözleri ile Abdullah b. Ubey'in: Andolsun Medine'ye dönecek olursak daha aziz olan oradan daha zelil olanı çıkartacaktır, sözleridir, el-Kuşeyrî der ki: Küfür sözünden kasıt: Peygamber (sav)'e sövmek ve İslâm'a da dil uzatmaktır.

"Onlar müslümanlıklarından sonra kâfir oldular." Yani, müslüman olduklarına dair hüküm verildikten sonra kâfir oldular. İşte bu da mûnafıkların kâfir olduklarına bir delildir. Yüce Allah'ın: "Bu, onların iman etmeleri, sonra da kâfir olmaları sebebiyle böyledir" (el-Mûnafıkun, 63/3) buyruğunda da buna dair katı bir delil vardır.

Yine âyet-i kerime; İman, namazdaki söz ve fiiller dışında ancak: Lâ ilahe illallah sözü ile gerçekleşiyor ise de küfrün tasdik ve kesin bilgi ile çelişen her bir şey ile sözkonusu olduğuna da delil teşkil etmektedir, tshak b, Raheveyh der ki: Gerçekten ilim adamları diğer şer'i hükümler hususunda icma etmedikleri bir konuda, namaz hususunda icma etmişlerdir. Çünkü onlar icma ile şöyle derler: Bir kimsenin kâfir olduğu bilinse, sonra da aynı kişinin birçok defa namaz kıldığı sabit oluncaya kadar namaz kılmakta olduğunu görseler, bununla birlikte onun diliyle (iman ettiğine dair) ikrarını bilemeyecek olsalar dahi, o kimsenin imanına hüküm verilir, ancak oruç tutması ve zekât vermesi halinde onun hakkında benzeri bir hüküm verilemez.[14]

3. Mûnafıkların Yeltendikleri ve Başaramadıkları İş:

Yüce Allah'ın; Ve başaramadıkları bir işe de yeltendiler" buyruğu ile mûnafıkların Tebûk gazvesinde Akabe'den geçtikleri gecede onu öldürmek istemelerini kastetmektedir. Sayıları oniki kişi idi.[15] Huzeyfe der ki: Rasûlullah (sav) onların hepsini tek tek sayarak isimlerini söyledi. Ben: Onlara birilerini gönderip öldürmeyecek misin deyince, şöyle buyurdu: "Arapların, ara-

kadaşlarını ele geçirip onlara üstünlük sağladı da onları Öldürmeye kalkıştı, demelerinden hoşlanmıyorum. Aksine, Allah'ın bunları ed-Dubeyle ile cezalandırması onlara yetecektir." Ey Allah'ın Rasûlü, ed-Dubeyle nedir? diye sorulunca şöyle buyurdu: "O, cehennemden bir ateş alevidirki, onu onlardan birisinin kalbini ciğerlerine bağlayan damarı üzerine koyar ve nihayet onun canı çıkar." Nitekim böyle de oldu. Bu hadîsi bu manada Müslim rivayet etmiştir.[\[16\]](#) Bir diğer görüşe göre onlar, İbn Ubey'in etrafında (hükümdarları yapmak suretiyle) birleşmek ve toplanmak kastıyla İbn Ubey'ye tac giydirmek istemişlerdi.[\[17\]](#) Bu hususta Mücahid'in görüşü az önce geçmiştir.[\[18\]](#)

4. Münafıkların Nankörlüğü:

Yüce Allah'ın: "Halbuki, intikam almaya kalkışmaları için, Allah'ın ve Peygamberinin onları lütfiyle zenginleştirmiş olmasından başka bir sebep de yoktur." Yani, onların intikam almalarını gerektirecek bir durum bulunmamaktadır. Nitekim Nâbiğa (buna benzer bir ifadeyle) şöyle demektedir:

"Onlardaki kusur, sadece ellerindeki kılıçların

Ordularla çarpışmalarından dolayı kfirelmiş olmasından ibarettir."

"İntikam almak" anlamındaki fiilin, mazi ve muzari kullanılışları: şeklindedir.

Şair (mazisinin aynü'l-fiilinın esreli kullanılışına örnek olarak) şöyle demektedir:

"Onların Ümeyyeoğullarından intikam almalarının tek sebebi, Ümeyyeoğulların kızdıkları, öfkelenedikleri vakit yumuşaklıkla (Mimle) mukabele etmelerinden başkası değildir."

Şair Züheyr de şöyle demektedir;

"Ertelenir, bir kitaba konulur ve saklanır

Hesap gününe yahut da âcîl olarak intikam alınır."

Züheyr'in bu beyitindeki bu fiil, "kaf" harfî esreli olarak da üstün olarak da nakledilmektedir.

eş-Şa'bî der ki: Onlar bir diyet talep ediyorlardı. Rasûlullah (sav) da bu diyetin onlara ödenmesi doğrultusunda hüküm verdi, ancak onlar buna ihtiyaçlarının olmadığını izhar ettiler. İkrime de bu miktarın oniki bin (dirhem) olduğunu zikretmektedir.

Şöyle de denilmektedir: Öldürülen kişi de el-Culâs'ın azadlı kölesi idi. el-Kelbî der ki: Onlar, Peygamber (sav)'in Medine'ye gelişinden önce geçim darlığı içerisinde idiler. Ata binemiyor, ganimet elde edemiyorlardı. Peygamber (sav) onların yanlarına (Medine'ye) gelince, ganimetlerle zengin oldular. İşte

"kendisine iyilik yaptığın kimsenin sana yapacağı kötülükten kork" anlamındaki darb-ı mesel oldukça ünlüdür.

el-Kuşeyrî Ebu Nasr der ki: el-Becelî'ye, yüce Allah'ın Kitabında: "Kendisine iyilik yaptığın kimsenin kötülüğünden kork" buyruğunu bulabiliyor musun? diye sorulmuş, O da: "Halbuki intikam almaya kalkışmaları için Allah'ın ve Peygamberin onları lütfuyla zenginleştirmesinden başka bir sebep de yoktur" buyruğunu okudu.[\[19\]](#)

5. Tevbedeki Hayır ile Münafık ve Zındığın Tevbesi:

Yüce Allah'ın: "Eğer tevbe ederlerse onlar için hayırlı olur buyruğu İle ilgili olarak rivayet edildiğine göre, bu âyet-i kerime nazil olunca, el-Culâs ayağa kalkıp mağfîret diledi ve tevbe etti.

İşte bu, küfrü gizleyip imanını açığa vuran kâfirin tevbe etmesinin geçerli olacağına delil teşkil etmektedir. Fukahanın zındık diye adlandırdığı kişi de budur. Ancak bu hususta ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Şafîî tevbesi kabul edilir derken, Malik zındığın tevbesi bilinemez. Çünkü o, imanını açığa vururken küfrünü gizlemektedir. Onun mü'min olduğu ise söylediği sözle bilinmektedir. İşte şimdi de her vakit de böyle yapılmaktadır. Zındık, açığa vurduğunun zıddını içinde gizlemekle birlikte, ben mü'minin der. Ele geçirildiği vakit de tevbe ettim der ve gerçek halinde herhangi bir değişiklik oîmaz. Eğer zındıklığı tesbit edilmeden önce, kendiliğinden bize tevbe ederek gelecek olursa, tevbesi kabul edilir, âyet-i kerimede kastedilen de budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[20\]](#)

6. Yüzçevirenlerin Dünya ve Âhiretteki Cezalan:

"Eğeryüzçeviririrse" yani, iman ve tevbe etmekten yüzçevirecek olur-ktrsa, "Allah onları dünyada da" öldürölmek suretiyle "âhirette de" cehennem ateşinde "pek acıklı bir azaba uğratar. Onların yeryüzünde ne bir velileri" yani, azaplarını engelleyebilecek kimseleri "vardır, ne de bir yardımcıları." Bu hususa dair açıklamalar da daha önceden (el-Bakara, 2/48. âyet, 6. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.[\[21\]](#)

75. İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: "Eğer bize lütfün dan ihsan ederse andolsun ki sadaka vereceğiz ve muhakkak ki, salihlerden olacağız."

76. Ama kendilerine lütfünden ihsan edince de cimrilik edip yüz-çevirerek gerisin geriye döndüler.

77. Nihayet Allah'a verdikleri sözlerini tutmadıkları ve yalan söy-leyegeldikleri için, O da huzuruna çıkacakları güne kadar kalplerine bir nifak sokarak onları cezalandırdı.

78. Onlar, gizlediklerini de fısıltılarını da Allah'ın muhakkak bildiğini, Allah'ın bütün gaybı çok iyi bildiğini bilmezler mi?

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız.[\[22\]](#)

1. Buyrukların Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti..." ile ilgili olarak Katade şöyle demektedir: Burada sözü edilen kişi Ensardan birisidir. O şöyle demişti: Allah bana rızık olarak birşeyler verecek olursa, hiç şüphesiz ondaki Allah hakkını ödeyeceğim ve tasaddukta bulunacağım. Allah ona bu dediği şeyi verince, bu sefer Kitab-ı Keriminde size okunan bu buyruklarda belirtilen işleri yaptı. O bakımdan yalan söylemekten kaçınınız. Çünkü yalan günahkârlığa götürür. Ali b. Yezid, el-Kasım'dan, o, Ebu Uname el-Bâhilîden rivayet ettiğine göre Sa'lebe b. Hatıb el-Ensarî Peygamber (sav)e dedi ki: Allah'a dua et de bana mal rızık versin, ihsan etsin. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Yapma ey Sa'lebe! Şükrünü edâ edebileceğin az bir mal, (şükrünün) altından kalkamayacağın çok (mal) dan hayırlıdır." İkinci bir defa gelerek yine Peygambere isteğini tekrarlayınca Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Allah'ın Peygamberi gibi olmaya razı değil misin? Ben, dağların benimle birlikte altın olup yol almasını isteyecek olsam, hiç şüphesiz öylece yol alırlardı." Sa'lebe şöyle dedi: Seni hak ile gönderen adına yemin ederim ki, eğer sen Allah'a dua edip de O da rızık olarak bana mal ihsan edecek olursa, hiç şüphesi2 her hak sahibine hakkını vereceğim. Bunun üzerine Peygamber (sav) ona dua etü, O da koyun satın aldı. Solucan ve kurtların çoğalması gibi çoğaldılar. Medine ona dar geldi. Bu sefer Medine'nin dışına çıktı, Medine vadilerinden birisine yerleşti. Artık sadece öğle ve ikindi namazlarını cemaatle kılabilirdi. Diğerlerini ise terk etti. Zamanla koyunları daha bîr artıp çoğaldı, bu sefer Peygamber ve cemaati -Cuma namazı müstesna- büsbütün ter-ketti. Koyunları artmaya devam etti, nihayet Cuma'yı da terketti. Bu sefer, Ra-sûlullah (sav) üç defa: "Yazıklar sana ey Sa'lebe" diye buyurdu. Daha sonra yüce Allah'ın: "Matlarından bir sadaka al ki..." (et-Tevbe, 9/103) ayeti nazil oldu. Peygamber (sav) da zekât toplamak üzere iki kişiyi gönderdi. Onlara: "Sa'lebe'ye ve -Süleymoğullarından bir adamın adını vererek- filana uğrayın ve

onların sadakalarını (zekâtlarını) alın" dedi. Bu iki görevli Sa'lebe'ye gittiler. Ona, Rasûlullah (sav)'ın gönderdiği mektubu okuttular. Bu sefer O: Bu ancak cizyenin bir benzeridir. İşinizi gidin görün, bitirdikten sonra bana uğrayın dedi... ve hadisin geri kalan bölümünü zikretti. Bu ise bilinen ünlü bir olaydır.^[23]

Sa'lebe'nin zenginlik sebebinin bir amcası oğluna mirasçı olması olduğu da söylenmiştir.

İbn Abdi'l-Berr der ki: Denildiğine göre, yüce Allah'ın: "İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti* buyruğu, Sa'lebe b. Hatıb hakkında -zekat vermemesi üzerine- İnmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Ancak, Bedir'de hazır bulunanlar hakkında söylediği nakledilen hadis ile âyet-i kerimede yer alan: "O da huzuruna çıkacakları güne kadar kalplerine bir nifak sokarak onları cezalandırdı" buyruğunun birlikte anlaşılması zordur.

Derim ki: İbn Abbas'tan âyetin nüzul sebebine dair şu da nakledilmektedir: Hatıb b. Ebi Beltea'nın, Şam'da bulunan (ticaret) malının ulaşması gecikince, Ensar'ın bulunduğu toplantılardan birisinde: Eğer o malım kurtulur-sa ben onun bir bölümünü sadaka olarak dağıtacağım, ve akrabalık bağını gözeteceğim, dedi. Ancak, malı kurtulunca bu konuda cimrilik göstermesi üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Derim ki: Sa'lebe (b. Hâtıb) Bedir'e katılmış ve Ensar'a mensup bir kimsedir. Allah'ın da Rasûlünün de -el-Mümtehine Sûresi'nin baş taraflarında açıklanacağı üzere^[24] mü'min olduklarına dair lehlerine şahidlik ettiği kimselerdendir. O halde, ona dair gelen bu rivayet sahih değildir. Ebu Ömer (b. Ab-di'l-Berr) der ki: Hakkında âyetin indirildiği ve zekât vermeyen Sa'lebe ile ilgili olarak açıklamalarda bulunanların bu açıklamalarının sahih olmama ihtimali de vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

ed-Dahhak der ki: Âyet-i kerime münafıklardan Nebtel b. el-Hâris, el-Ced b, Kays ve Muattîb b. Kuşeyr gibi bir takım kimseler hakkında inmiştir.

Derim ki: Âyetin onlar hakkında indiğine dair bu açıklama daha uygun görünmektedir. Şu kadar var ki: Yüce Allah'ın: "Bir nifak sokarak onları cezalandırdı" buyruğu, Allah'a ahid verenin, bundan önce münafık olmadığını göstermektedir. Ancak bunun anlamının: Allah, onların münafıklıklarını daha bir artırdı ve ölene kadar münafıklık üzere kalmaya devam ettiler, şeklinde olması hali müstesnadır. İşte ileride geleceği üzere yüce Allah'ın: "Huzuruna çıkacakları güne kadar" buyruğu ile anlatılan da budur.^[25]

2. Allah 'a Söz Verenler:

(Mezhebimize mensup) ilim adamlarımız derler ki: Yüce Allah: "İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti..." buyruğu, bu söz veren kimselerin diliyle söz verip, kalbiyle ona inanmadığı ihtimali olduğu gibi, hem diliyle, hem kalbiyle Allah'a söz vermiş olup daha sonra sonunun kötü gelmiş olma ihtimali de vardır. Çünkü ameller sonlan ile değerlendirilir, günler de âkibetleriyle.

(Âyetin başındaki): " ...den" lafzı mübtedâ olarak ref mahallindedir, haberi ise mecrûr ifade içindedir.

"Yemin" lafzı, hadis-i şerifte de varid olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in zahirinde ise, ancak bağlanmak ve hükmünü yerine getirmek kastıyla yemin lafzı kullanılmıştır. Manayı te'kid için yemine gelince, buna "lam" harfi delâlet etmektedir. Burada, birinci kasem, ikincisi de cevabın başına gelen "lam" olmak üzere iki "lam" vardır. Her ikisi de te'kid içindir. Nahîvcilerden kimisi bu iki "lam" da kasem "lam"ıdır demektedir ise de, birinci görüş daha kuvvetlidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[26\]](#)

3. Yalnız Kişi için Bağlayıcı Olan Hükümler Neye Göre Verilir:

Ahdetmek, boşamak ve kişinin tek başına kendisini ilgilendiren ve bu hususta başkasına İhtiyacı bulunmayan her bir hükümde, kişinin maksadı onun için bağlayıcı kabul edilir. İsterse bunu diliyle telaffuz etmesin. Bunu İlim adamlarımız ifade etmiştir.

Şafiî ve Ebû Hanife ise derler ki: Bir kimse bir şeyi söylemedikçe onun ile ilgili hiçbir hüküm hiçbir kimse için bağlayıcı oalmaz. İlim adamlarımızın diğer görüşü de budur.

İbnü'l-Arabî der ki: Bizim benimsediğimiz görüşün sıhhatinin delili, Eş-heb'in, Malik'ten yaptığı şu rivayettir: Malik'e: Bir kimse kalbiyle hanımını boşamayı niyet edip diliyle bunu telafuz etmeyecek olursa ne olur, diye sorulmuş, O da: Bu talakı gerçekleşir, onun için bağlayıcıdır. Tıpkı kişinin kalbiyle mü'min ve kalbiyle kâfir olması gibi bağlayıcıdır, demiştir. (Devamla) İbnü'l-Arabî der ki: İşte bu harikulade bir aslî delildir ve bu delile göre şöyle demek gerekir: Kişiyi bağlayıcı olması için kişinin başka bir kimseye ihtiyaç duymadığı herbir akid, aleyhine mücerred niyetiyle gerçekleşir. Bunun aslî dayanağı da iman ve küfürdür.

Derim ki: İkinci görüşün delili ise, Müslim'in Ebu Hureyre'den şöyle dediğine dair rivayet edilen hadistir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Muhakkak Allah İçlerinden geçirdiklerini -işlemedikçe, yahut da onu sözlü olarak ifade etmedikçe

ümmetime bağışlamıştır." [27] Bu hadisi Tirmizî de rivayet etmiş ve: Hasen, sahih bir hadistir, demiştir. İlim ehline amel de buna göredir. Bir kimse kendi içinden hanımını boşamayı geçirecek olsa, onu sözlü olarak söylemediği sürece bu hiçbir şey ifade etmez, [28] demektedir.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Kalbiyle boşama kararını verip de diliyle bunu söylemeyen bu durumu hiçbir şey ifade etmez. Malik'ten daha meşhur olan görüş budur. Bununla birlikte ondan, kalbiyle boşamayı niyet etmesi halinde bağlayıcı olduğunu söylediği de rivayet edilmiştir. Nitekim bir kimsenin diliyle söylemeyecek olsa dahi kalbiyle kâfir olması gibi. Ancak, gerek kıyas bakımından, gerekse rivayet yolu bakımından birinci görüş daha sahihtir. Çünkü Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah, ümmetime içlerinden geçirdikleri vesveseleri, onu dille söylemedikleri yahut elle işlemedikleri sürece affetmiştir." [29]

4. Geleceğe Dair Temenniler:

Bir kimse geleceğe dair bir adakta bulunacak olursa, adağı yerine getirmenin vücubu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Bunu yerine getirmemek bir masiyettir. Eğer yemin ise yeminin gereğini yerine getirmek, ittifakla vacib değildir. Şu kadar var ki, şu hususa dikkat edilmelidir. Eğer kişi farz-ı ayn olarak zekât vermesi gerekmeyen bir fakir ise, Allah'tan zekât düşecek kadar bir mal isterse ve kendisine farz olanı eda edeceğini ahd ederse, Allah ona bu isteğini verince de söylediği ahd ile üstlenmeksizin dahi Ödemesi gereken asıl yükümlülüğü yerine getirmeyi terk etmesi halinde (vebal sözkonusudur). Şu kadar var ki: Onu asıl aldatan şey, haklan eda etmek kastıyla mal talebinde bulunması oldu. Çünkü, onun Allah'tan bu talebi halis bir niyet ile değildi. Yahut da belli bir niyetle bu taleple bulunmakla birlikte, hakkında bedbahtlığın yazılmış ve takdir edilmiş olduğu bir istekti bu. Böyle bir halden Allah'a sığınırız.

Derim ki: Hz. Peygamberin: "Sizden herhangi bir kimse temennide bulunacak olursa, temennisine dikkatle baksın. Çünkü o, yüce Allah'ın gaybın-da temenni ettiği şeyden kendisi hakkında neler yazıldığını bilemez" [30] buyruğunda kasıt, temennisinin akıbetidir. Çünkü nice temenni vardır ki, ona aldanılır, fitneye düşürülür, yahut da kişi bundan dolayı azgınlaşır ve dünyada da ahirette de helak olmaya sebep teşkil eder. Çünkü dünya işlerinin akıbetleri müphemdir, gaileleri tehlikelidir. Dinî ve uhrevî temennilere gelince, bunların temennisi akibeti itibariyle övülmeye değerdir, bunlar teşvik edilmiştir ve bunlar mendup

görülmüştür.[\[31\]](#)

5. Temenni Yoluyla Adakta Bulunmanın Hükmü:

Yüce Allah'ın: "Eğer bize lütfundan ihsan ederse, andolsun ki sadaka vereceğiz" buyruğu: Şuna şuna malik olursam o sadaka olsun, diyen bir kimsenin bu sözünü yerine getirmekle yükümlü olduğuna delildir. Ebu Hanife de bu görüştedir. Şafiî böyle diyenin bu sözü o kimse için bağlayıcı değildir, der. Boşamadaki görüş aynhğı da bu şekildedir, köle azad etmekte de böyledir.

Ahmed b. Hanbel der ki: Böyle bir temennide bulunmak, köle azad etmekte bağlayıcıdır, talakda bağlayıcı değildir. Çünkü köle azad etmek Allah'a yakınlaştıracı bir ibadettir ve Allah'a yakınlaştıracı ibadetler adakta bulunmak suretiyle kişinin zimmetinde sabit olur (kişiye borç olur). Talak ise böyle değildir, o, belli bir husustaki bir tasarruftur, böyle bir şey zimmette sabit olmaz (borç olmaz).

Şafiî, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve diğerlerinin rivayet ettikleri şu hadisi delil göstermektedir: Amr b. Şuayb'dan, o, babasından, o, dedesinden dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Âdemoğlunun malik olmadığı bir şey hakkında adakta bulunması da sözkonusu değildir, malik olmadığı şeyi azad etmesi de sözkonusu değildir, malik olmadığı bir şeyde boşama hakkı da yoktur." Lafız Tirmizînin olup şöyle demektedir: Bu hususta Ali, Muaz, Cabir, İbn Ab-bas ve Âişe'den de gelen rivayetler vardır. Abdullah b. Amr'ın hadisi ise ha-sen bir hadistir ve bu, bu hususta rivayet edilen en güzel rivayettir. Peygamber (sav)'m ashabından ve diğerlerinden ilim ehlinin çoğunluğunun görüşü de budur.

Ibnü'l-Arabî der ki: Bu hususta Şafiî mezhebine mensup İlim adamları, sahih olmayan ve delil olmaya elverişli bulunmayan pek çok hadisler kaydederler. Geriye bu ayetin zahirinden başka birşey (delil olarak) kalmamaktadır.[\[32\]](#)

6. Allah 'ın Lütfuna Rağmen Cimrilik Edenler:

"O da kendilerine lütfundan ihsan edince" bağışlayıp verince "de" sadaka vermek, malı hayır yollarında infak etmek, daha önceki taahhütlerini ve ileri sürdükleri yükümlülüklerini yerine getirmek hususunda "cimrilik edip yüacevirerek gerisin geriye döndüler."[\[33\]](#) Yani, İslâm'dan yüzçevirdiklerini açığa vurarak Allah'a itaat etmeyip gerisin geri döndüler. Âl-i İmran Sûresi'nde (3/180. âyet 1. başlık ve devamında) cimriliğe dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

[34]

7. Allah'a Verilen Sözde Durmamanın Cezası:

"Bir nifak sokarak onları cezalandırdı" buyruğunda iki mef ul vardır. Yüce Allah kalplerine bir nifak sokarak onları cezalandırdı, demektir. Bir görüşe göre de cimrilik akabinde kalplerine bir nifak sokarak ceza görmelerine sebep teşkil etti, demektir. İşte bundan dolayı "Lütfundan... cimrilik edince" diye buyurmuştur.

"Huzuruna çıkacakları güne kadar" buyruğu cer mahallin-dedir. Yani, onlar cimriliklerinin cezasını görecekleri güne kadar kalplerine bir nifak sokarak onları cezalandırdı. Cimriliklerinin cezasını görecekleri gün şeklindeki bu açıklama: Yarın sen amelini görecekisin, onunla karşılaşacaksın, demeye benzer.

"Huzuruna çıkacakları güne kadar" buyruğunun, Allah'ın huzuruna çıkacakları güne kadar anlamına geldiği de söylenmiştir. İşte bu buyrukta, sözü edilen kimsenin münafık olarak öldüğüne delil vardır. Ancak, bu buyruğun hakkında indirildiği kimsenin Sa'lebe veya Hatıb olma ihtimali uzaktır. Çünkü Peygamber (sav) Hz. Ömer'e şöyle demişti: "Allah'ın Bedir ehline, muttali olarak dilediğinizi yapınız. Ben size (günahlarınızı bağışladım) demediğini nereden bilirsin?" [35] Sa'lebe de, Hatıb da Bedir'de hazır bulunan ve bu gazada tanık olanlardandı.

"Nihayet Allah'a verdikleri sözlerini tutmadıkları ve yalan söyleye geldikleri İçin O da... onları cezalandırdı." Onların yalan söylemeleri, sözlerini bozmaları ve yerine getireceklerini taahhüt ettikleri hususları terk etmeleri şeklinde ortaya çıkmıştı. [36]

8. Münafıklık ve Çeşitleri:

"Nifak" kalpte olursa küfürdür. Eğer amellerde olursa masiyettir. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Dört şey var ki, onlar kimde bulunursa, o kişi katıksız münafık olur.

Kimde bunlardan bir tanesi bulunacak olursa, onu terkedinceye kadar o kimsede münafıklıktan bir haslet (özellik) bulunur: Kendisine birşey emanet verilirse hainlik eder, konuştuğu zaman yalan söyler, ahidleştiği zaman ahidinde durmaz ve tartıştığı zaman da haddi aşar, kötü söz söyler." Bu hadisi Buhârî rivayet etmiştir. [37] Bu kelimenin türeyişi ile açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/10. ayetin tefsirinde) geçtiğinden burada onları tekrarlamamanın bir

anlamı yoktur.

İlim adanılan bu hadisin te'vili hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bir kesim şöyle demektedir: Bu hüküm yalan olduğunu bilerek bir söz söyleyen, kendisine bağlı kalması gerektiğine inanmaksızın alıidleşen ve zamanı gelince hainlik etmek için emaneti bekleten kimse hakkında sözkonusudur. Bu görüşün sahipleri senet itibariyle zayıf bir hadis olan şu rivayete dayanırlar:

Ali b. Ebi Talîb, Ebu Bekir ve Ömer'le (Allah hepsinden razı olsun) Rasûlullah (sav)'ın yanından kederli bir şekilde çıkarken karşılaşmış. Hz. Ali: Ne diye sîzi böyle kederli görüyorum diye sorunca, Onlar da: Münafıkların nitelikleriyle ilgili olarak Rasûlullah (sav)'dan işittiğimiz bir hadisten dolayı. (Hadis şudur): " (Münafık) konuştuğu zaman yalan söyler, ahidleştiği zaman bozar, kendisine bir şey emanet edilirse hainlik eder, söz verirse sözünde durmaz." Hz. Ali: Peki buna dair ona birşey sormadınız mı, diye sorunca, Onlar: Rasûlullah (sav)'dan çekindik, dediler. Hz. Ali: O halde ben ona soracağım, demiş ve Rasûlullah (sav)'ın huzuruna girerek şöyle sormuş: Ey Allah'ın Rasûlü, Ebu Bekir ve Ömer yanından üzüntülü bir şekilde çıktılar. 'Daha sonra da söylediklerini nakletmiş. Bunun üzerine (Hz. Peygamber) şöyle buyurmuş: "Ben onlara bir hadis söyledim, ama onların anladıklarını kastetmedim. Ancak münafık kendi kendisine yalan söylediğini bile bile konuştuğu vakit yalan söyleyen, söz verdiğinde kendi kendisine bu sözünde durmayacağını telkin eden, kendisine emanet bırakıldığında içten içe bu emanete hainlik edeceğini kararlaştıran kimsedir."[\[38\]](#)

İbnül-Arabî der ki: Bu İşleri kasti olarak işleyenin kâfir olmayacağına dair açık deliller vardır. Kişi, ancak Allah'a, sıfatlarına dair hususlardaki bilgisizliği, yahut da O'nu yalanlaması ile ilgili bir itikad ile kâfir olur. Şam yüce Allah ise cahillerin inanışlarından ve sapıkların sapmalarından yücedir, münezzehtir.

Bir başka kesim şöyle demektedir: Bu husus Rasûlullah (sav)'m dönemindeki münafıklara hastır. Onlar, bu konuda Mukatil b. Hayyân'ın, Said b. Cü-beyr'den, onun, İbn Ömer ile İbn Abbas'tan şöyle dediklerine dair rivayetini delil gösterirler. İbn Ömer ile İbn Abbas dediler ki: Bir grup ashab ile birlikte vanp dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü, sen şöyle buyurdun: "Üç haslet vardır ki, onlar kimde bulunursa o kişi ister oruç tutsun, namaz kılsın ve mü'rain olduğunu iddia etsin yine münafıktır. Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verdiği zaman sözünde durmaz, kendisine bir emanet verildiği zaman hainlik eder. Ve her kimde bu hasletlerden birisi bulunursa, o kimsede münafıklığın üçte biri var demektir." Biz bunlardan, yahut bunlardan birisinden kendimizi kurtaramayacağımız yahut da insanların çoğunun bunlardan uzak kalamayacağı kanaatindeyiz. Bunun üzerine

Rasûlullah (sav) güldü ve şöyle buyurdu: "Sizin bunlarla ne ilginiz var ki? Ben bu özellikleri, yüce Allah'ın Kitabında münafıkları tahsis ettiği gibi münafıklara has olarak söyledim. Benim, konuştuğu zaman yalan söyler, şeklindeki ifadem, yüce Allah'ın: "Münafıklar sancı geldiklerinde..." (el-Münafikun, 63/D) buyruğu gibidir. Siz böyle misiniz?" Biz: Hayır deyince şöyle buyurdu: "Bundan dolayı o halde korkmayınız. Siz bundan uzaksınız. Benim, söz verdiği zaman sözünde durmaz şeklindeki ifademe gelince; bu da yüce Allah'ın bana indirmiş olduğu şu buyruklardadır: "İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti: Eğer bize lütfundan ihsan ederse..." -diyerek üç âyeti okudu- "Siz böyle misiniz?" diye sordu, biz: Hayır dedik. Allah'a hıamd olsun ki, eğer herhangi bir hususa dair Allah'a söz verecek olursak, onu yerine getiririz. Şöyle buyurdu: "O halde sizin için korkacak birşey yok, siz bundan uzaksınız. Ona bir şey emanet edilirse hainlik eder şeklindeki sözüme gelince; bu da yüce Allah'ın bana indirmiş olduğu şu buyruktaki dile getirilmektedir: "Muhakkak Biz emaneti göklerle yere ve dağlara arzettik de..." (el-Ahzab, 33/72) Buna göre her kişiye dîn emanet olarak verilmiştir. Mü'min kişi gizlide de açıkta da cünüplükten yıkanır. Münafık ise bu işi ancak açıktan açığa yapar. Siz böyle misiniz?" Biz; Hayır dedik. Şöyle buyurdu: "O halde sizin için korkacak birşey yok, siz bundan uzaksınız."[\[39\]](#)

Tabiinden ve imamlardan pek çok kimse bu görüştedir.

Bir başka kesim şöyle demektedir: Bu hüküm, bu tür hasletlerin çoğunlukla kendisine galip geldiği kimseler hakkındadır. Buhârî ve ondan başka diğer ilim adamlarının görüşlerinden anlaşıldığına göre, kıyamet gününe kadar bu kötü hasletlere sahip olan bir kimse münafıktır.

İbnü'l-Arabî der ki: Benim görüşüme göre, bir kimseye masiyetler galip gelecek olsa bu, onun itikadını etkilemediği sürece kâfir olmaz. (Mezhebimize mensup) ilim adamlarımız derler ki: Hz. Yusuf'un kardeşleri babalarına söz verdiler, fakat verdikleri sözde durmadılar. Ona birşeyler söyleyip aldattılar, yalan söylediler. Hz. Yusuf'u onlara emanet etti, ama o emanete hainlik ettiler, bununla birlikte münafık olmadılar.

Ata b. Ebi Rebah der ki: Yusuf'un kardeşleri bütün bu işleri yaptıkları halde münafık olmadılar, aksine peygamber oldular.

el-Hasen b. Ebi'l-Hasen el-Basrî der ki: Münafıklık iki türlüdür: Yalan ile yapılan münafıklık ve amelî münafıklık. Yalan ile yapılan münafıklık Rasûlullah (sav) döneminde idi. Amelî münafıklığın ise kıyamet gününe kadar sonu gelmeyecektir, Buhârî de Huzeyfe'den, münafıklığın Rasûlullah (sav)'ın döneminde olduğu, bugün ise ancak ve ancak imandan sonra küfre düşmenin sözkonusu olduğunu ifade ettiğini rivayet etmektedir.[\[40\]](#)

Yüce Allah'ın: "Onlar, gizlediklerini de fısıltılarını da Allah'ın muhakkak bildiğini... bilmezler mi?" şeklindeki bu buyruğu bir azardır. O, bu durumlarını bildiğine göre, onları pek yakında cezalandıracaktır.[\[41\]](#)

79. Mü'minlerden nafilâ bağışlarda bulunanları, kaş-göz işaretleriyle ayıplayanlarla, güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayan kimselerle eğlenenleri Allah maskaraya çevirir re onlar için pek acıklı bir azap vardır.

Yüce Allah'ın: "Mü'minlerden nafilâ bağışlarda bulunanları, kaş göz işaretleriyle ayıplayanlar..." şeklindeki bu buyruğu da münafıkların nitelikleri arasındadır.

Katade der ki: "Ayıplayanlar" demektir. Şöyle ki, Abdurrahman b. Avf malının yarısını sadaka olarak vermişti. Onun malının toplamı sekizbin idi, o bunun dört binini sadaka olarak vermişti. Kimileri: Ne kadar büyük bir riyakâr? demişlerdi. Bunun üzerine yüce Allah: "Mü'minlerden nafilâ bağışlarda bulunanları kaş-göz işaretleriyle ayıplayanlar..." buyruğunu indirdi.

Ensardan bir kişi de hurma yığınının yarısını getirip verdi, bu sefer: Allah'ın buna hiç mi hiç ihtiyacı yok, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: "Güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayan kimselerle..." âyetini indirdi.

Müslim'in de rivayetine göre Ebu Mes'ud şöyle demiştir: Biz sadaka vermekle emrolunduk. Sırtımızda yük taşır (ve böylelikle sadaka verirdik). Ebu Akil yarım sa1 sadaka verdi. Bir başka kişi ise ondan biraz daha fazlasını getirdi. Bunun üzerine münafıklar: Şüphesiz ki Allah'ın bunun sadakasına bir ihtiyacı yoktur, öbürü ise bu işi ancak riyakârlık olsun diye yapmıştır, dedi. Bunun üzerine yüce Allah: "Mü'minlerden nafilâ bağışlarda bulunanları, kaş-göz işaretleriyle ayıplayanlarla, güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamayan kimselerle eğlenenleri..." âyetini indirdi.[\[42\]](#)

Burada (gücünün yetebildiğinden başkasını bulamayandan) kasıt Ebu A-kil'dir ki, adı el-Habhâb idi.

"el-Cüh'd" (Mealde: Gücün yetebildiği), kıt kanaat geçinenin yetindiği az şey demektir. Cüh'd ile celid aynı anlamdadır ki, buna dair açıklamalar daha önceden (el-En'âm, 6/109. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Kaş-göz işaretleriyle ayıplayanlar," ayıplayan, kusur bulan kim-... seler demektir ki, yine buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"(ösöklû): Nafilâ bağışlarda bulunanlar" kelimesinin asli; şeklinde olup, "te" harfî "ti" harfine idğam edilmiştir.

Bunlar haklarında vacib olmaksızın herhangi bir işi teberru (bağış) yoluyla yapan kimselerdi.

(Âyet-i kerimenin ortasındaki): "ler, lar, kimseler" ise, Mü'minler" kelimesine atf

ile cer mahallindedir. Bunun, (sılası ile) tamamlanmadan önce İsm-i mevsul vaatfedilmesi caiz değildir.

"Eğlenenler" kelimesi ise, daha önceden geçen "ayıplayanlar" anlamındaki kelimeye atfedilmiştir.

"Allah -onları- maskaraya çevirir" buyruğu ise rnübleda-nın haberidir ve bu onlar için bir bedduadır.

İbn Abbas der ki: Bu, haberdur. Yani, onlar cehenneme gidecekleri için onlarla alay eder. Allah'ın maskaraya çevirip alay etmesi ise, eğlenmelerine karşılık onları cezalandırması anlamındadır. Bu hususa dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/212. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.[\[43\]](#)

80. Onlar için ister mağfiret dile, ister mağfiret dileme. Onlar için yetmiş defa mağfiret düesen de yine Allah onları kesinlikle bağışlamayacaktır. Bunun sebebi, Allah'ı ve Peygamberini İnkâr etmeleridir. Allah fösıklar topluluğuna hidâyet vermez.

Yüce Allah'ın: "Onlar için ister mağfiret dile..." buyruğuna dair açıklamalar, yüce Rabbimizin: "Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma..." (et-Tevbe, 9/84) buyruğunu tefsir ederken gelecektir.[\[44\]](#)

81. Allah'ın Rasûlüne muhalefet için geri kalanlar, oturmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad etmekten hoşlanmadılar ve: "Bu sıcakta savaşa çıkmayın" dediler. De kî: "Cehennem ateşi daha sıcaktır." Keşke bilselerdi.

Yüce Allah'ın: "Muhalefet için geri kalanlar, oturmalarına" oturmalarından ötürü "şevindiler"

Oturdu, oturmak, demektir. (•juii) ise, başkası onu oturttu, anlamına gelir. Bu açıklamaları el-Cevherî'den naklettik.

"Geri bırakılan, terk edilen" manasınadır. Yani Allah onları geri bıraktı ve onların çıkmalarına engel oldu, çıkmalarını önledi demektir. Yahut da Rasûlullah ve mü'minler, onların cihada gitmek hususunda ağırdan aldıklarını bilmeleri üzerine onları geri bıraktılar, şeklinde iki türlü açıklanmıştır. Bu husus Tebûk gazvesinde olmuştur.

"Allah'ın Rasûlüne muhalefet için" buyruğundaki; "Muhalefet için" kelimesi, mef ulun leh'dir. Mastar da kabuJ edilebilir. Bu anlamdaki buyruğu, "Allah Rasûlünün arkasında (kalanlar)" şeklindeki okuyuştan maksat, cihaddan geri kalmaktır. "Bu sıcakta savaşa çıkmayın dediler." Yani, biri ötekine bunları söyledi. Ey Muhammedi Onlara "De ki: Cehennem ateşi daha sıcaktır. Keşke

bilselerdi."

Bu buyruk, mübtedâ ile haberdır. "Daha sıcaktır" buyruğundaki "Sıcak," temyiz olarak nasb edilmiştir. Buyruk Allah'ın emrini terk eden böyle bir ateşe maruz kalır, anlamındadır.[\[45\]](#)

82. Artık onlar kazandıklarının bir cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[46\]](#)

1. Ağlanası Hallerine Gülenler:

"Artık onlar... az gülsünler" buyruğu bir emirdir. Tehdit anlamını ihtiva etmektedir. Yoksa, gülmeleri doğrultusunda bir emir değildir.Âslolan; "Gülsünler" buyruğundaki "lam" harfinin esreli olmasıdır. Ancak, ağırlığı dolayısıyla hazfedilmiştir.

el-Hasen der ki: "Artık onlar" dünya hayatında "az gülsünler", cehennemde de "çok ağlasınlar."

Buradaki emrin haber anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani onlar, pek az güleceklerdir ve çokça ağlayacaklardır."Cezası olarak" buyruğu mefulün lehdir.

Yani, yaptıklarına ceza olsun diye öyle yapsınlar.[\[47\]](#)

2. Ağlamak ve Gülmek:

İnsanlar arasında esasen salth bir kul olmakta birlikte aşırı korkusundan ötürü kendi kanaatine haînin kötülüğü sebebiyle ve nefsine olan ihtimamı (kötü halinden kederlenmesi)'den dolayı gülmeyenler vardı. Hz. Peygamber de şöyle buyurmaktadır: "Allah'a yemin ederim, eğer bildiklerimi bilseydiniz şüphesiz pek az gülerdiniz ve çokça ağlardınız. Yollara dökülüp yüce Allah'a yüksek sesle feryad ile dua ederdiniz. Keşke koparılan bir ağaç olsaydım, diye temenni ederim." Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiştir.[\[48\]](#)

Hasan-ı Basrî -Allah ondan razı olsun- kederin kendisine galip geldiği kimselerdendi. O bakımdan gülmezdi. İbn Şîrîn ise güler ve el-Hasen'e karşı: Güldüren ve ağlatan Allah'tır, diye delil getirirmiş. Ashab-ı kiram da gülerdi. Şu kadar var ki, çokça gülmek ve kişiyi etkisi altına alacak kadar sık sık gülmeye devam etmek yerilmiş ve nehyedilmiştir. Böylesi, beyinsizlerin ve işi gücü olmayanların davranış türleri arasındadır. Varid olan haberde ise; "çokça gülmenin kalbi öldürdüğü" belirtilmiştir.[\[49\]](#)

Allah korkusundan, azabının dehşetinden ve çetin cezasından dolayı ağlamak ise övülmüş bir şeydir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ağlayın, anlayamayacak olsanız dahi ağlasın (veya ağlar gibi yapın). Çünkü cehennem ehli, yüzleri adeta dere yatakları imişçesine gözyaşları akmaya kadar ağlayıp dururlar. Nihayet gözyaşları kesilince, bu sefer kanlar akmaya başlar ve gözler İrinle dolar. Eğer onların akıntısına gemiler yüzdürülecek olursa, hiç şüphesiz o yaşlarda gemiler dahi yüzer." Bu hadisi İbnü'l-Mübarek, Enes yoluyla rivayet etmiştir. İbn Mace de rivayet [\[50\]](#)etmiştir.[\[51\]](#)

83. Eğer Allah seni onlardan bir topluluğun yanına döndürür de çıkmak için senden izin isterlerse de ki: "Sil, ebediyyen benimle beraber asla çıkmayacaksınız. Ve benimle beraber hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız. Çünkü siz ilkinden oturmaya razı oldunuz. Artık siz geri kalanlarla beraber oturun."

Yüce Allah'ın: "Eğer Allah seni onlardan" yani münafıklardan "bir topluluğun yanına döndürür de..." buyruğunda; "bir topluluğun (taife)" diye buyurması, Medine'de kalıp çıkmayanların tamamının münafık olmayışlarından dolayıdır. Aksine, aralarında mazereti uygun görülenler de vardı, hiçbir mazereti bulunmadığı halde daha sonra affa mazhar olan ve tevbeleri kabul olunan kimseler de vardı. Geride kalan üç kişi gibi. İleride buna dair açıklamalar gelecektir. "Çıkmak için senden izin isterlerse de ki: Siz ebedîyyen benimle beraber asla çıkmayacaksınız." Yani, senin ebediyyen onlarla birlikte olmaman suretiyle Allah onları cezalandırdı. Bu da Fetih Sûresi'nde yüce Allah'ın: "De ki: Siz asla peşimizden gelemesiniz" (el-Feth, 48/15) buyruğuna benzemektedir.

"Geri kalanlar" kelimesi in çoğuludur. Adeta çıkanların yerine geride kalıp onlara halef olanlarmış gibi değerlendirilmiş görülüyorlar.

İbn Abbas der ki: "Geri kalanlar" münafıklardan geri kalan kimseler demektir. el-Hasen der ki: Kadın ve güçsüz erkeklerle beraber kalınız, demektir. Tağlib yoluyla müzekker çoğul yapılmıştır. Fesad çıkartanlarla birlikte oturun, anlamında olduğu da söylenmiştir ki, bu da Arapların, ailesi hakkında kötü uygulamaları bulunan kimse hakkında: "Filan kişi aile halkına kötülük yapan bir kimsedir" şeklindeki ifadelerinden alınmıştır. Burada da bu kelime; "Oruçlunun ağız kokusunun değişmesi" tabirinden ve kabında uzun süre kaldığından dolayı bozulan süt için kullanılan; "Süt bozuldu, kesildi" iradesinden alınmadır.

Buna göre bu buyruk, siz fesat çıkartanlarla beraber oturun, anlamına gelir. Bu da gazalara savaşçıların maneviyatını bozan kimselerin götürülmesinin caiz olmadığına delildir.[\[52\]](#)

84. Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma. Kabrinin başında da durma. Çünkü onlar, Allah'ı ve Rasûlünü İnkâr ettiler ve asıklar olarak öldüler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız.[\[53\]](#)

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

Bu âyet-i kerimenin Abdullah b. Ubeyy b. Selûl ve Hz. Peygamberin onun cenaze namazını kıldırması üzerine nazil olduğu rivayet edilmiştir. Bu husus Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde ve başka kaynaklarda da sabittir. Peygamber (sav)'ın onun cenaze namazını kıldırıldığı ve bu âyet-i kerimenin de bundan sonra indiğine dair rivayetler birbirini pekiştirmektedir.

Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) onun cenaze namazını kıldırma üzere öne geçince, Hz. Cebrail'in ona gelerek elbisesini çekip ona: "Onlardan Ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma" âyetini okuması üzerine Rasûlullah (sav)'ın bundan vazgeçip namazını kıldırmadığı da ifade edilmiştir.

Ancak, bu hususta sabit rivayetler bunun aksini ortaya koymaktadır. Bu-hârî'de, İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav) onun namazını kıldırды, sonra bitirip ayrıldı. Aradan ancak az bir süre geçmişti ki, Berae (Tevbe) Sûresi ndeki: "Onlardan Ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma" (diye başlayan) iki âyet-i kertme nazil oldu.[\[54\]](#)

Buna yakın bir rivayeti de Müslim, İbn Ömer yoluyla kaydetmektedir: İbn Ömer der ki: Abdullah b. Ubeyy b. Selul ölünce, oğlu Abdullah Rasûlullah (sav)'a gelip babasını kefenlemek üzere Hz, Peygamber'den gömleğini vermesini istedi, Hz. Peygamber ona gömleğini verdikten sonra namazını kıldırmasını istedi. Bunun Üzerine Rasûlullah (sav) namazını kıldırma üzere kalktı, Hz. Ömer'in kalkıp Rasûlullah (sav)'ı elbisesinden yakalayarak, ey Allah'ın Rasûlü, Allah sana ona namaz kılmayı yasaklamışken namazını mı kılacaksın? demesi üzerine, Rasûlullah (sav): "Gerçek şu ki, Allah beni muhayyer bırakmış ve: "Onlar için ister mağfîret dile, ister mağfîret dileme. Onlar için yetmiş defa mağfîret dilesen de..."(et-Tevbe, 9/80) diye buyurmuştur. Yetmiş kereden daha fazla da mağfîret dileyeceğim." Hz. Ömer: Ama o münafıktı, dedi, Rasûlullah (sav) onun namazını kıldırды. Yüce Allah bunun üzerine: "Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma, kabrinin başında da durma" buyruğunu indirdi. Hz. Peygamber de onların (münafıkların) cenaze namazını kılmayı terk etti.[\[55\]](#)

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Hz. Peygamberin, Abdullah b. Ubeyy'in

cenaze namazını kıldırması, onun müslüman olduğunu zahiren, lafzıyla ifade etmesine bağlı idi. Peygamber (sav)'e bu yasak kılınınca, bir daha böyle bir şey yapmadı.[\[56\]](#)

2. Bu Âyet İnmeden Hz. Ömer Münafıkların Cenaze Namazının Yasaklandığı Hükümünü Nereden Çıkarmıştı:

Henüz cenaze namazlarının kıldırılmasına dair yasak İnmemişken Hz. Ömer: Allah sana onun namazını kıldırmayı yasakladığı halde mi namazını kılacaksın, sorusunu neye dayanarak sormuştur? diye sorana şöyle cevap verilir: Bunun, Hz. Ömer'in kalbine doğduğu ihtimali vardır. Yine bunun, Peygamber (sav)'in bu hususta Hz. Ömer'in lehine şahitlik ettiği ilham ve sezgi kabilinden olması da muhtemeldir. Zaten Kur'ân-ı Kerîm'in zaman zaman Hz. Ömer'in maksadına uygun hükümlerle indiği de olmuştur. Nitekim Hz. Ömer: Üç hususta Rabbime muvafakat ettim -bir rivayette de dört hususta denilmiştir- dediği kaydedilmektedir ki, bu husus daha önce el-Bakara Sûresinde[\[57\]](#) geçmiş bulunmaktadır. İşte bu da o kabilden olabilir. Yine Hz. Ömer'in bunu, yüce Allah'ın: "Onlar için ister mağfiret dile, ister mağfiret dileme" âyetinden anlamış olma ihtimali de vardır. Çünkü, Buhârî ve Müslim'in hadisinin de gösterdiği gibi bu hususta daha önceden bir nehiy varid olmuş bulunmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Hz. Ömer'in bunu yüce Allah'ın: "Müşriklere, Peygamber'in âk,, mü'mirilerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir" (et-Tevbe, 9/H3) buyruğundan anlamış olması ihtimali de vardır. Çünkü, bu âyet-i kerime Mekke'de inmişti. Buna dair açıklamalar da ileride gelecektir.[\[58\]](#)

3. Mağfiret Dileğinin Kâfir ve Münafıklara Faydası Yoktur:

Yüce Allah'ın: "Onlar için ister mağfiret dile..." (et-Tevbe, 9/80) âyetinde Yüce Allah, Hz. Peygamber kendileri için mağfiret dileyecek olsa ve bu mağfiretini çokça yapacak olsa bile, bunun kendilerine hiçbir fayda sağlamayacağını beyan etmektedir. Ancak el-Kuşeyrî: Hz. Peygamber'in: "Yetmiş kereden de daha fazla mağfiret dileyeceğim" dediği rivayet olunan ifade sabit değildir, demektedir.

Derim ki: İbn Ömer'in hadisi ile İbn Abbas'ın hadisinde sabit olan ifadeler bunun aksini ortaya koymaktadır. İbn Ömer yoluyla gelen hadiste: "Yetmiş defadan fazla mağfiret dileyeceğim" buyruğu, İbn Abbas yoluyla rivayet edilen hadiste

de: "Eğer ben yetmişden fazla mağfiret dilediğim takdirde onlara mağfiret edeceğini bilseydim, o sayıdan daha fazla mağfiret dilerdim" dediği kaydedilmektedir.[\[59\]](#)

(İbn Ömer) dedi ki: Sonra Rasûlullah (sav) namazını kıldırdı. Bunu Buhârî rivayet [\[60\]](#)etmiştir.[\[61\]](#)

4. Hz. Peygamber Mağfiret Dilemekte Muhayyer miydi?:

İlim adamları, yüce Allah'ın: "Onlar İçin ister mağfiret dile..." buyruğunun, bağışlanmalarının ürüid edilemeyeceği anlamına mı, yoksa muhayyerlik anlamına mı geldiği hususunda farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. Bir kesim der ki: Bundan maksat, mağfiret olunacaklarından ümit kesmektir. Buna delil de Yüce Allah'ın: "Allah onları kesinlikle bağışlamayacak-tır" buyruğudur. "Yetmiş"in söz konusu edilmesi ise, fiilen meydana gelmiş olana bir uygunluktur. Yahut da nihaî maksadı ve çokluğu anlatmak üzere kullanmayı (Arapların) adet edindikleri bir rakam olduğu için kullanılmıştır. O bakımdan, Araplardan herhangi bîr kimse: Ben, onunla yetmiş yıl konuşmayacağım diyecek olsa bu, onlara göre, onunla ebediyyen konuşmayacağım anlamınadır. Yüce Allah'ın şu buyruğu da nihaî durumu anlatmak için kullanılmıştır: "Sonra onu yetmiş arştn uzunluğunda bir zincire vurun." (el-Hakka, 69/32) Hz. Peygamberin şu buyruğu da böyledir: "Kim Allah yolunda bir gün oruç tutacak olursa, Allah o kimsenin yüzünü cehennemden yetmiş yıl uzak tutar."[\[62\]](#)

Bir diğer kesim de şöyle demektedir: Bu buyruk, muhayyerlik ifade eder ve istersen onlara mağfiret dileyebilirsin, istersen mağfiret dilemezsin, anlamındadır. el-Hasen, Katade ve Urve bunlardandır. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber İbn Ubey'in namazını kıldırmak isteyince Hz. Ömer ona: Filan günü şunu şunu söyleyen Allah düşmanının namazını mı kıldıracaksın, demiş, Hz. Peygamber de: "Muhayyer bırakıldım, ben de bir tercihte bulundum" diye buyurmuştur.[\[63\]](#)

Bunlar derler ki: Daha sonra yüce Allah'ın: "Onlar için mağfiret dilesen de dilemesen de haklarında birdir" (elMünafikûn, 63/6) buyruğu inerek bu muhayyerliği nesh etmiştir.

"Çünkü onlar, Allah'ı ve RasOtünü inkâr ettiler." Yani Allah, kâfir olmaları sebebiyle onlara mağfiret etmeyecektir.[\[64\]](#)

5. Peygamber de Müminler de Müşriklere Mağfiret Dileyemezler:

Yüce Allah'ın: "Müşriklere, Peygamberin de mü'minlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir..." (et-Tevbe, 9/113) buyruğuna gelince, bu âyet-i kerime ileride de açıklanacağı üzere, Ebu Talib'in ölümü üzerine Mekke'de İnmiştir. İşte bu buyruktan kâfir olarak ölen kimselere mağfiret dilemenin yasak olduğu anlaşılmaktadır. Bu da Hz. Peygamber'in: "Allah beni muhayyer bıraktı" ifadesi ile belirttiği şekilde muhayyerlik anlamını çıkardığı âyet-i kertimeden öncedir.

Ancak bunun böyle olmasının açıklanması da zordur. O bakımdan şöyle denmiştir: Hz. Peygamberin amcasına mağfiret dilemesinden kastı, kabul olunma ümidi olan ve mağfirete nail oluncaya kadar bir mağfiret dileğinde bulunmaktan ibaretti. İşte bu maksatla da Hz. Peygamber, Rabbinden annesine bu şekilde mağfiret dilemeye İzin vermesini istemiş, ancak yüce Allah ona böyle bir İzin vermemiştir.

Hz. Peygamber'in muhayyer bırakıldığı münafıklara mağfiret dilemeye gelince bu, faydası olmayacak ve dil ile yapılacak bir istiğfardan ibaretti. Bunun, ifade etliği azami mana kendileri için mağfiret istenenin yakınlarından liayatta olan bazı kimselerin gönüllerini hoş etmekten ibarettir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[65\]](#)

6. Peygamber (sav) 'ın Gömleğini Abdullah İçin Vermesi:

Peygamber (sav)'ın gömleğini Abdullah için vermesinin sebebi hususunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre Hz. Peygamberin gömleğini veriş sebebi şudur: Abdullah, Peygamber (sav)'ın amcası Hz. Abbas'a Bedir günü kendi gömleğini vermişti. Şöyle ki, Hz. Abbas, önceden de geçtiği üzere Bedir günü esir alınınca, elbisesi alınmış, Peygamber (sav) de onu bu haliyle gördüğünden ona acımişti. Ona verilmek üzere bir gömlek istediye de ona uygun gelecek büyüklükte Abdullah'ın gömleğinden başka bir gömlek bulunamadı. Çünkü, boylan birbirlerine yakındı. İşte Peygamber (sav)'e kendi gömleğini vermek suretiyle dünya hayatında kendisindeki bir hakkı kaldırmak istemişti. Tâ ki, âhirette onunla mükâfat olarak karşılığını vermesi gereken bir iyiliği bulunduğu halde karşılaşmasın.

Şöyle de açıklanmıştır: Hz. Peygamber onun oğluna ikramda bulunmak, ihtiyacını iyilikle karşılamak ve gönlünü hoş etmek için gömleğini vermiştir. Ancak, birinci görüş daha sahih olup, Buhârî bunu Câbirb. Abdullah'tan rivayet etmiştir. Cabir tr.a) dedi ki: Bedir gününde esirler getirildi. Abbas da üzerinde elbise (gömlek) olmadığı halde esirler arasında getirilince, Peygamber (sav)

onun için bir gömlek istedi. Abdullah b. Ubey'in gömleğinin ona uygun geldiğini gördüler. Bunun üzerine Peygamber (sav) o gömleği ona (Hz. Abbas'a) verdi. İşte Peygamber (sav) kendi gömleğini ona (Abdullah b. Ubey'e) bunun için çıkarıp verdi.[\[66\]](#)

Hadis-i şeritte Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir; "Benim bu gömleğimin Allah'a karşı ona hiçbir faydası olmaz. Bununla birlikte benim bu işim dolayısıyla kaviminden bin kişinin İslâm'a gireceğini ümid ederim." Evet, bazı rivayetlerde "kaviminden" denilmekte, bununla da Araplar arasındaki münafıkları kastetmektedir. Sahih olan ise, Hz. Peygamber'in: "Onun kavminden bir takım kimseler" dediğidir.[\[67\]](#) İbn İshak'ın "Meğazi"si ile kimi tefsir kitaplarında da şöyle denmektedir: Rasûlullah (sav)'ın bu davranışı dolayısıyla Hazreclilerden bin kişi müslüman olup tevbe etti.[\[68\]](#)

7. Kafir ve Münafık'ın Namazı Asla Kılınmaz:

Yüce Allah: "Onlardan öten hiçbir kimsenin namazını asla kılma" diye buyurduğundan dolayı, ilim adamlarımız şöyle demişlerdir: Kâfirlerin namazını kılmamak hususunda bu açık. bir nasıttır. Ancak, mü'minlerin namazının kılınması gerektiğine dair bunda bir delil yoktur.

Mü'minlerin cenaze namazını kılmanın vücubunun bu nassın mefhumundan çıkartılıp çıkartılmayacağı hususunda iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre bu hüküm çıkartılabilir. Çünkü, yüce Allah kâfirlerin namazlarının kılınmayış illetini küfürleri olarak göstermiştir. Zira yüce Allah: "Çünkü onlar Allah'ı ve Kasûlünü İnkâr ettiler" diye buyurmaktadır. Küfür sözkonu-su olmadığı takdirde ise namazlarının kılınması icabeder. Bu da yüce Allah'ın: "Hayır, muhakkak ki onlar, o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş ofo-caAterdtr" (el Muttaffifin, 83/15) buyruğu gibidir ki, burada kâfirler kastedilmektedir. Bu da kâfirlerin dışında olanların, yüce Allah'ı göreceklere delildir ki, bunlar mü'minlerdir. İşte bu buyruk buna benzemektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yahut da mü'minlerin cenaze namazının kılınmasına dair delil, bu âyetin dışındaki bir buyruktan çıkartılabilir ki, bunlar da bu konuda vârid olmuş hadisler ile ümmetin icmalidir.

Bu konudaki görüş ayrılığının menşei ise, hitap delilini kabul edip etmemektir. Müslim, Cabir b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Bir kardeşiniz ölmüş bulunuyor. Haydi kalkın onun (cenaze) namazını kılın." Bunun üzerine biz de kalktık ve iki saf halinde dizildik.[\[69\]](#)

Burada kastedilen kişi Necâşî'dir.

Ebu Hureyre'den rivayete göre, Rasûlullah (sav), insanlara Necâşî'nin vefat ettiği günü vefat haberini verdi, Onlarla birlikte namazgaha çıktı ve dört tekbir alarak (cenaze namazını) kıldı. [70]

Müslümanlar, müsümanların cenaze namazlarını kılmayı terk etmenin caiz olmadığı hususunda icma etmişlerdir, ister büyük günah İşleyenlerden olsunlar, ister salih kimseler olsunlar. Bunu da Yüce Peygamber'lerinin söz ve davranışlarından miras olarak devralmışlardır. Yüce Allah'a hamd olsun. İlim adamları önceden geçtiği gibi- şehidin cenaze namazı ile bid'at ehli ve bâğîlerin cenaze namazının kılınması hususundaki görüş ayrılığı müstesna, bu konuda ittifak etmişlerdir. [71]

8. Cenaze Namazında Getirilecek Tekbir Sayısı:

İlim adamlarının çoğunluğu (cumhur), tekbirlerin dört olduğu görüşündedir. İbn Şîrîn der ki: Tekbir üç tane idi. Daha sonra ona bir tane eklediler. Bir başka kesim de (imam) beş defa tekbir getirir derler. Bu görüş, İbn Mes'ud ve Zeyd b. Erkam'dan rivayet edilmiştir. Hz. Ali'den ise, altı tane olduğu rivayeti vardır. İbn Abbas, Enes b. Malik ve Cabir b. Zeyd'den, tekbirlerin üç olduğu rivayet edilmiştir. Ancak, dayanak kabul edilen görüşe göre tekbirler dört tanedir.

Dârakutnî'nin Ubey b. Kâ'b'dan rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Melekler Âdem'in (cenaze) namazım kıldılar ve üzerine dört tekbir getirip: İşte ey Âdemoğulları sizin sünnetiniz budur, " [72] dediler. [73]

9. Cenaze Namazında Kıraat:

Malik'in mezhebinde meşhur olan görüşe göre bu namazda kıraat yoktur. Ebu Hanife ve es-Sevrî de bu görüştedirler. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ölüye namaz kıldığınızda ona ihlas ve samimiyetle dua ediniz."

Bu hadisi, Ebû Dâvûd, Ebu Hureyre yoluyla rivayet etmiştir. [74]

Şafiî, Ahmed, İshak, Muhammed b. Mesleme (mezhebimize mensub) ii-im adamlarımızdan Eşheb ile Dâvud (ez-Zahirî), Fatihanın okunacağı görüşündedirler. Çünkü Hz. Peygamber: "Fatihatü'l-J-Kitab okunmaksızın namaz olmaz" diye buyurmuştur. Bu görüş sahipleri, bu hadisi umumu üzere kabul etmişlerdir.

Ayrıca, Buharî'nin İbn Abbas'tan rivayetini delil gösterirler. Bu rivayete göre İbn Abbas bir cenaze namazını kılmış ve Fatihatü'l-Kitab'ı okuyup şöyle demiş:

Bunun sünnet olduğunu bilesiniz diye okudum. [75]

Nesâî de Ebu Umame yoluyla gelen hadiste şöyle dediğini nakleder: Cenazelere kılınan namazda sünnet olan birinci tekbirden sonra gizlice Ummu'l-Kur'ân'ı (Fatıha'yı) okuması, sonra da üç tekbir getirmesi, son tekbirden sonra da selam vermesidir."

Muhammed b. Nasr el-Mervezî de yine Ebu Umame'den şöyle dediğini zikreder: Cenazeler üzerine namazda sünnet olan önce tekbîr getirmen, sonra da Ummu'l-Kur'ân'ı okumandır. Daha sonra Peygamber (sav)'e salât ve selâm getirirsin. Sonra da ölüye ihlasla dua edersin.

Ancak birinci tekbiri getirdikten sonra Kur'an okunur, ondan sonra ise selam verilir. Hocamız Ebu'l-Abbas der ki: Bu iki hadis de sahihtir ve bu iki hadis de usul (hadis usulü) alimlerince müsned hadis gibi değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Ebu Umame hadisi gereğince uygulama (amel) daha uygundur. Zira o hadiste hem Hz. Peygamberin: "Fatihatü'l-Kitab'sız namaz olmaz" hadisi ile hem de ölüye ihlasla dua bir arada yapılmış olur. Cenaze namazında Fatıha Sûresi'nin okunması ise duaya bir başlangıçtan ibarettir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

[76]

10. Cenaze Namazı Kıldırın İmanın Duracağı Yer:

Cenaze namazını kıldırın imamın, erkeğin başı hizasında, kadının da göbeği hizasında durması sünnettir. Çünkü, Ebû Davud'un Hz. Enes'den yaptığı rivayet bunu gerektirmektedir. Enes (r.a) bir cenaze namazını kıldırdıktan sonra,

kendisine el-Âla b. Zîyad şöyle sormuş: Ey Ebu Hamza, Rasûlullah senin bu kıldığın namaz gibi mi cenaze namazlarını kıldırıyordu? Dört tekbir alıyor ve erkeğin başı hizasında, kadının da göbeği hizasında mı duruyordu? Enes, evet diye cevap vermişti.^[77] Bu hadisi, Müslim de Semura b. Cündub'dan rivayet etmiştir, Semura dedi ki: Peygamber (sav) lohusa olarak vefat eden Um Kâ'b'ın cenaze namazını kıldırıldığı sırada ben de Peygamberin arkasında namaz kıldım. Rasûlullah (sav) onun cenaze namazını kıldırarak üzere ortasına doğru ^[78]durmuştu.^[79]

11. Ölenin Kabri Başında Durmak:

Yüce Allah'ın: "Kabrinin başında da durma" buyruğu ile ilgili olarak şunları belirtelim: Rasûlullah (sav), -"et Tezkire" adlı eserimizde de belirttiğimiz gibi (yüce Allah'a hamd olsun)- ölü defnedildikten sonra kabri başında durur ve sebat bulması için ona dua ederdi.^[80]

85. Mallan da evlâtları da İmrendirmesin seni. Allah onları dünyada bunlar sebebiyle ancak bir azaba çarptırmayı ve canlarının kâfir oldukları halde güçlkle çıkmasını ister.

Yüce Allah bu buyruğu te'kid olmak üzere bir dalıa tekrarlamıştır. Buna dair açıklamalar daha önceden (et Tevbe, 9/55. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.^[81]

86. "Allah'a İman edin, Husulü ile birlikte cihâd edin" diye bir sûre İndirildiği zaman, içlerinden güç yetirenler senden izin İsterler ve: "BM bırak da oturanlarla birlikte kalalım" derler,

Mü'minler, savaş çağrısına çabucak cevap verip uydular, münafıklar ise gerekçeler uydurdular. Buna göre bu emir mü'minlere imanlarının devam etmesi, münafıklara da imana girmeleri İçin verilmiştir. "Diye" nasb mahallinde olup, "İman edin... diye" anlamındadır.

"Güçyetiren" zengin demektir ki, buna dair açıklamalar daha önceden (en-Nisâ, 4/25. âyci, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Özel olarak bunları zikretmesi ise, güç yetirmeyen varlığı kimselerin ayrıca izin istemeye ihtiyaçtan olmadığından dolaydır. Çünkü, bu gibi kimseler zaten mazurdur

"Bizi bırak da oturanlarla" yani, savaşa çıkmaktan yana âciz olanlarla "birlikte kalalım, derler."^[82]

87. Geri kalanlarla birlikte olmaya razı oldular. Kalplerine de mühür vuruldu. Artık onlar anlamazlar.

88. Fakat Peygamber ve beraberindeki mü'minler mallarıyla ve canlarıyla cihâd ettiler. İşte onlar için hayırlar vardır ve onlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir.

89. Allah onlara altından nehirler akan cennetler hazırlamıştır. Orada ebedlyyen kalıcıdırlar. İşte en büyük kurtuluş budur.

Yüce Allah'ın: "Geri kalanlarla birlikte olmaya razı oldular" buyru-ğundaki "geri kalanlar" anlamındaki; kelimesi,nin çoğuludur. Yani onlar, kadınlarla, çocuklarla ve özür sahibi erkeklerle birlikte kalmaya razı oldular. Önceden de geçtiği gibi, eğer erkekte asalet yoksa, ona; da, da denilir. Mesela, eğer bir kimse aile halkından daha aşağı bir mertebede ise," Filan kişi aile halkından geride kalan bir kimsedir," denilir.

en-Nehhâs der ki: Bu kelimenin aslı, uzun süre kaldığından dolayı ekşi-yen süt için kulianılan: den alınmadır. ise, oruçlunun ağzının kokusu değişti, dernektir. "Filan kişi kötü bir haleftir", ifadesi de buradan gelmektedir. Şu kadar var ki, "fevâü" şeklindeki çoğul, "faile" veznindeki kelimeler içindir. Hiçbir zaman "fail" veznin-deki bir kelime sıfat olarak "fevâil" şeklinde -şiir müstesna- getirilmez. Ancak, "Haris ve halik: süvari ve helak olan" kelimeleri böyle değildir. (Yani bunların çoğulu fevâü vezninde gelir).

Yüce Allah'ın, mücahidlerin (mükâfatının) niteliği ile ügili olarak: "İşte onlar için hayırlar vardır" buyruğundaki "hayırlar"ın güzel kadınlar olduğu söylenmiştir. Bu görüş el-Hasen'den rivayet edilmiştir. Buna dair delili ise yüce Allah'ın: "İçlerindegüzel yüzlü, güzel huylu (kadınlar vardır" (er-Rah-man, 55/70) buyruğudur.

Nitekim; "O kadınların en hayıdıdır," denilir. (Hayırlı anlamındaki kelimenin) aslı ise; şeklinde olup şeddesi hafifletilmiştir. "Kolay" kelimesi gibi. Bunun 'ın çoğulu olduğu da söylen-mişrk. Buna göre buyruğun anlamı şöyledir: Mücahidler için dünyanın da âhiretin de pek çok faydalan vardır. "Kurtuluş (felâhTın anlamına dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/5'te) geçmiş bulunmaktadır.

"Cennetler" bahçeler demektir, yine buna dair açıklamalar daha önceden (ei-Bakara, 2/25'te) geçmiş bulunmaktadır.[\[83\]](#)

90. Bedevilerden özür beyan edenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler. Allah'a ve Rasûlüne yalan söyleyenler de oturup kaldılar. İçlerinden kâfir olanlara da pek acıklı bir azap çarpacaktır.

Yüce Allah'ın: "Bedevilerden özür beyan edenler... geldiler" buyru-ğundaki "özür beyan edenler" anlamına gelen kelimeyi, el-A'rec ile ed-Dah-hâk; şeklinde ("zel" harfî) şeddesiz olarak okumuşlardır. Ebu Ku-reyb bunu Ebu Bekir'den, o, Âsım'dan diye bu şe'kilde okuduğunu rivayet ettiği gibi, kıraat sahipleri de bunu İbn Abbas'tan böyle okuduğunu rivayet ederler. el-Cevlîerî der ki: İbn Abbas "Özür beyan edenîr" şeklinde şeddesiz olarak ve; den gelen bir kelime gibi okumuş ve Allah'a andolsun ki, bu şekilde indirilmiştir, dermiş. en-Nehhâs der ki: Şu kadar var ki, bu rivayet el-Kelbî etrafında dönüp dolaşır. Ve bu, den gelmektedir ki, sözü de buradan gelmektedir. Yani, sana öncelikle gelip de seni uyaran kişi artık mazeret hususunda alabildiğine iteri gitmiş anlamındadır.

Şeddeli olarak; şeklindeki okuyuş ile İlgili de iki görüş vardır. Birincisine göre özür beyan eden kimse haklı olur, bu durumda özür sahibi olduğundan, özür beyan eden kişi demektir. Bu açıklamaya göre de kelimenin aslı; şeklindedir. Ancak, "te" harfî "zel" harfine dönüştürölüp ona îdğam olunmuş, "te" harfinin harekesi de "ayn" harfine verilmiştir. Nitekim "Çekişirler" (Yâsîn, 36/49) kelimesinin "hı" harfî üstün olarak okunduğu gibi.

Bununla birlikte iki sakın bir arada bulunduğu için "ayn" harfinin esreli okunması da "mim" harfine tabi kılınarak ötreli okunması da mümkündür. Bunu,«el-Cevherî ve en-Nehhâs zikretmişlerdir. Şu kadar var ki en Nehhâs bunu el-Ahfeş, el-Ferrâ, Ebu Hatim ve Ebu Ubeyd'den nakletmektedir. Bunun aslının; şeklinde olmakla birlikte "te" harfinin "zel" harfine idğam edilmiş olması ve özür sahibi olan kimseler anlamına gelmesi de mümkündür. Nitekim Lebid şöyle demiştir:

"Bir yılın sonuna kadar (ağlayın) sonra üzerinize olsun selâm adı.

Kim tam bir yıl ağlayacak olursa, artık o, özrünü de ortaya koymuş olur."

Diğer görüşe göre bu şekilde Özür beyan eden kişi haksız kimse olur, o da özrü, mazereti bulunmadığı halde (yalan yere) özür beyan eden kişi demektir. el-Cevherî der ki: Böyle bir kimsenin; "Özür beyan edici olması," yalan yere bir işi yapan kimseleri anlatmak için kullanılan; veznine göre kullanılmış olur. Çünkü böyle bir kimse hasta olmadığı halde hasta olduğunu ve kusurlu hareket ederek özürsüz mazeret beyan eden kimse demektir.

el-Cevlîerî'den başkaları da şöyle demektedir: ifadesi filan kişi o işte kusurlu davrandı ve bu hususta üzerine düşeni sonuna kadar yerine getirmedi, demektir.

Buna göre anlam, onlar yalan yere özür beyan ettiler, şeklinde olur. el-Cevherî der ki: İbn Abbas: Allah, yalan yere özür beyan eden muazzirleri (lanetlesin). Adeta ona göre şeddeli olarak "munzzir" gerçekte hiçbir özrü bulunmaksızın

yalan yere mazereti olduğunu izhar eden kimse imiş gibi anlıyor gibidir. en-Nehhâs der ki: Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid der ki: Buradaki "el-Muazzirûn*" kelimesinin, aslında "el Mu'tezirûn" şeklinde olması mümkün değildir ve bu kelime de idğam da caiz olmaz, çünkü o takdirde anlam karışıklığı olur. İsmail b. İslak da el-Hatil ve Sibeveyh'in görüşlerine göre burada idğamın uzak bir ihtimal olduğunu nakletmektedir. Diğer taraftan, ifadelerin akışı onların mazeretleri bulunmayan ve yerilen kimseler olduğunu göstermektedir. (İsmail b. İshak) der ki: Çünkü onlar, kendilerine izin verilsin diye gelmişlerdi. Eğer bunlar gerçekten zayıf, hasta ve harcayacak birşey bulamayan kimselerden olsalardı, İzin istemeye gerek duymazlardı.

en-Nehhâs der ki: "Mazeret, mazeret beyan etmek ve mazeretini açıklayıp mazur görülmek istemek" aynı kökten, aynı şeyden gelirler, bu da zor ve yerine getirilmesi müteazzir (adeta imkânsız) olan şeyler demektir. Araplar ise, "Filana yapacaklarımdan ötürü beni kim mazur görür?" derler ki, bunun anlamı şudur: O, öyle büyük bir tş yaptı ki, bundan dolayı benim kendisini cezalandırmamı Sıaketmişti. İnsanlar ise onun bu yaptığını bilmiyor. Ben onu cezalandıracak olursam, kim beni mazur görür, mazeretimi kabul eder?

("Ze!" harfinin) şeddesi/ okunuşu ile ilgili olarak İbn Abbas der ki: Bunlar bir özür sebebiyle savaştan geri kalıp Peygamber (sav)'in de kendilerine verdiği kimselerdir.

Bir diğer görüşe göre bunlar, Âmir b. et-Tufeyl'in adamlarıdır, şöyle demişlerdi: Ey Allah'ın Rasûlü, biz sizinle birlikte gaza yapacak olursak, Tay kabilesinin bedevileri hanımlarımıza, çocuklarımıza ve davarlarımıza baskın düzenleyecekler. Bunun üzerine Hz. Peygamber onların bu özürlerini kabul etmişti.

Şeddeli kıraate dair ikinci görüşe göre ise, burada sözü edilenler Gıfarh bir topluluk idiler. Bunlar, gelip özür beyan etmişlerdi, Peygamber (sav) ise, onların haksız olduklarını bildiği İçin onların bu mazeretlerini kabul etmemişti. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bir topluluk ise, Rasûlullah (sav)'a karşı cüretkârca davranarak açıkladık-lan bir mazeret bulunmaksızın oturup cihâda çıkmamışlardı. Bunlar, yüce Allah'ın kendilerinden: "Allah'a ve Rasûlüne yalan söyleyenler de oturup kaldılar" buyruğu ile haber verdiği kimselerdir. Bunların yatan söylemelerinden kasıt ise, "biz mü'minleriz" sözleridir.

"İzin verilsin diye" buyruğu ise, "lâm-ı key" ile nasb edilmiştir.[\[84\]](#)

91. Allah'a ve Rasûlüne karşı samimi olmak şartı İle zayıflara, hastalara ve

harcayacak birşey bulamayanlara bir günah yoktur. İyilik edenlerin aleyhine bir yol yoktur. Allah, bağışlayandır, Ra-hîmdir.

92. Bir de sana kendilerine binek temin etmen için gelip de: "Size bir binek bulamıyorum" dediğin zaman, harcayacak birşey bulamadıklarından üzümlere gözleri yaş döke döke geri dönen kimselere de (bir vebal yoktur).

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız:[\[85\]](#)

1. Acizlik Halinde Mükellefiyetin Düşmesi:

Yüce Allah'ın: "... zayıflara... bir günah yoktur" âyet-i kerimesi, teklifin âciz olandan sakıt olacağı hususunda aslî bir dayanaktır. Herhangi bir şeyi yerine getirmekten acze düşen her kişiden o şey düşer. Bu, kimi zaman fiil olarak onun bedelinin yerine getirilmesi şeklinde olur, kimi zaman da ödeme şeklinde bedele dönüşür. Güç bakımından âciz olmak ile mal yönünden âciz olmak arasında da fark yoktur.

Bu âyetin bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Allah, hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemesin." (.ei-Bıkara, 2/186) Diğer benzeri de şu buyruktur: "Gözleri görmeyene günah yoktur, topala günah yoktur, hastaya günah yoktur..." (el-Feth, 48/17)

Ebû Davud'un Enes'den gelen bir rivayetine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Medine'de öyle bir takım kimseleri geri bıraktınız ki, siz ne kadar yol aldıysanız, neyi harcadıysanız, ne kadar vadi katettiyseniz, mutlaka onlar onda sizinle birliktedirler," Ey Allah'ın Rasûlü, dediler, Medine'de bulunduktan halde nasıl bizimle beraber olabilirler? Hz. Peygamber: "Mazeretleri onları alıkoydu"[\[86\]](#) diye buyurdu.

Böylelikle bu âyet-i kerime, zikrettiğiniz benzeri diğer âyetlerle birlikte özür sahibi olanlar aleyhine yol ve vebal olmadığı beyan etmektedir. Bunlar ise, kötürümlük, kocamışlık, körlük, topallık gibi özür sahibi oldukları bilinen ile harcayacakları birşey bulamayan kimselerdir. İşte yüce Allah böy-leleri için günah olmadığını ifade buyurmaktadır. "Allah'a ve Rasûlüne karşı samimi olmak şartı ile." Yani, hakkı bildikleri, hakkın dostlarını sevdikleri, düşmanlarına da buğzettikleri takdirde.

İlim adamları derler ki: Cenab-ı Hak, mazereti bulunanları mazur görmekte birlikte onların kalpleri buna tahammül edemedi. İbn Um Mektum, Uhud'a çıktı ve kendisine sancağın verilmesini istedi. Ancak sancağı Mus'ab b. Umeyr aimiştı. Kâfirlerden birisi geldi, Mus'ab'ın sancağı tutan eline vurdu ve kesti. Diğer eliyle onu yakaladı. Öbür eline de vurdu, bu sefer göğsü arasına sıkıştırıp

yakaladı ve: "Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan evvel nice peygamberler gelip geçmiştir" (Âl-i İmran, 3/144) buyruğunu okudu.

İşte onların kararlılıkları ve gayretleri böyle idi. Cenab-ı Hak İse: "Gözü görmeyene günah yoktur" diye buyurmaktadır. İşte bu, birincisi (İbn Um Mektum) hakkındadır. Yine yüce Allah: "Topala da günah yoktur* diye buyurmuştur Ensar'ın nakiblerinden Amr b. el-Cemûh topaldı, o, ordunun ilk saflarında idi. Rasûlullah (sav) kendisine: "Allah senin özür sahibi olduğunu belirtmiş (mazeretini kabul buyurmuştur)" deyince, şu cevabı vermişti: Allah'a yemin ederim, bu topallığımla yürüyüp cennette iz yapacağım.^[87] Sûrenin baş taraflarında bunların benzerlerine dair yaptığımız diğer açıklamalar da buna eklenebilir. Abdullah b. Mes'ud da der ki: Andolsun kişi, koltuğuna giren iki kişi tarafından sürüklenerek getirilir ve nihayet safta ^[88]durduruldu.^[89]

2. Samimi Olmak (Nasihat):

Yüce Allah'ın: "Samimi olmak şartı ile" anlamındaki buyruğunda geçen "nush," yapılan işin hertürlü aldatmadan uzak ve arınmış olması demektir. Nasûh tevbe tabiri de buradan gelmektedir. Neftaveyh der ki: Bir şeyin nush bulması, onun halis, arı, duru olması demektir. Bir kimsenin birisine nush ile söz söylemesi, ona samimi ve ilâlâsh olarak söz söylemesi demektir. Müslim'in Sahih'inde Temim ed-Dârî'den nakledildiğine göre. Peygamber (sav): -Üç defa- "Din nasihattir" diye buyurmuştur. Biz: Kime diye sorduk, O: "Allah'a, Kitabına, Rasûlüne, müslümanların yöneticilerine ve hepsine" diye buyurdu.^[90]

İlim adamları der ki: Allah'a nasihat, vahdaniyetine itikadda ihlaslı olmak, O'nu uluhiyet sıfatları ile nitelemek, her türlü eksikliklerden O'nu tenzih etmek, O'nun sevdiği şeyleri yapma arzusunu taşımak ve O'nu gazaplandıran şeylerden uzak kalmak demektir.

Rasûlüne nasihat ise, Peygamberliğini tasdik etmek, emir ve yasaklarında ona itaate bağlı kalmak, onu dost edinenleri dost bilip ona düşmanlık edenlere düşmanlık etmek, ona gereken saygı ve ta'zimi göstermek, onu ve âl-i beytini sevmek, onu ve onun sünnetini ta'zim etmek, vefatından sonra özel olarak araştırarak sünnetini ihya etmek, sünnetinin inceliklerini bilmek (tefakkuh), onu savunmak, onu yaymak, ümmetine davet etmek, onun üstün ve yüce ahlakıyla ahlâklanmaktır.

Allah'ın Kitabına nasihat ise; onu okumak, o Kitabın bilgisini edinmek (tefakkuh), savunmak, onu öğretmek, ona gereken ikram ve saygıyı göstermek,

öngördüğü ahlâk ile ahlaklanmaktır.

Müslüman yöneticilere nasihat ise; onlara karşı hurucu terketmek, onlara hakkı göstermek, müslümanların gözlerinden kaçan işlerine, ihmal ettikleri işlerine dikkatlerini çekmek, onlara itaate devam edip yerine getirilmesi gereken haklarını ifa etmek demektir.

Genel olarak bütün müslümanlara nasihat ise, onlara düşmanlık beslemeyi terk edip onları doğruya iletmek, salih olanlarını sevmek, hepsine dua etmek ve hepsi için hayır dileklerde bulunmaktır.

Sahih hadiste de şöyle buyrulmaktadır: "Birbirlerini sevmelerinde karşılıklı merhametlerinde ve birbirlerine atıfetlerinde mü'minlerin misali bir vücuda benzer. Onun bir organı rahatsızlandı mı, vücudun diğer kesimleri de uykusuzlukla ve ateşinin yükselmesiyle ona "[91]katılır.[92]

3. İyi Davrananların Aleyhine Yol Yoktur: -

Yüce Allah'ım "İyilik edenlerin aleyhine bir yol yoktur" anlamındaki buyruğunda yer alan; "Bir yol" ifadesi ın ismi olarak ref mahal-lindedir. Onları cezalandırmaya bir yol yoktur, demektir.

Bu âyet-i kerime iyi davranan her kimsenin cezasının kaldırılması hususunda aslî bir dayanaktır. Bundan dolayı (Mezhebimize mensup) ilim adamlarımıza göre, elini kesen bir kimseye kısas uygulayıp da kısas uygulananın ölümü ile sonuçlanırsa, kısas uygulayanın diyet ödemesi gerekmez. Çünkü o, kendisine haksız tecavüzde bulunana kısas uygulamakla iyi davranmıştır. (Kötü bir iş yapmış değildir) Ebu Hanife ise diyet ödemesi gerekir, der.

Aynı şekilde bîr kimseye ait bir erkek deve, birisi üzerine saldırıp hücum ettiğinde nefisini müdafaa ederken deveyi öldürürse, tazminat ödemesi gerekmez. Şafiî de bu görüştedir. Ebu Hanife İse, deve sahibine o devenin kıymetini Ödemesi gerekir, demektedir.

Ibnü'l-Arabî der ki: İşte bütün şer'î meselelerde de görüş bu şekildedir.[93]

4. Kendilerine Binek Bulunamadığı ve Cihâdın Masraflarını Karşılalamadığı İçin Cihâda Çıkamayanlar:

Yüce Allah'ın: "Bir de sana kendilerine binek temin etmen için gelip de..." buyruğu, rivayet edildiğine göre İrbâd b. Sâriye hakkında İnmiştir. Âiz b. Amr hakkında indiği söylendiği gibi, Mukarrin'in oğulları hakkında indiği de söylenmiştir. Müfessirlerin çoğunluğu da bu görüştedir. Mukarrin'in yedi oğlu

vardı. Hepsi de Peygamber (sav)'ın ashabından idiler. Aslıab arasında onların dışında yedi kardeş kimse yoktur. Bunlar ise en-Nu'man, Ma'kil, Akil, Suveyd ve Sinan ve isimleri belirtilmeyen bir yedinci kişi daha. Bunlar, Mukarrin'in oğullan olup Müzeyneii yedi kardeşirler. Hepsi de hicret etmiş, Rasûlullah (sav)'ın sohbetinde bulunmuşlardır. İbn Abdil Berr ve bir topluluğun naklettiğine göre, bu şerefli özelliği onlarla birlikte paylaşan başka bir kimse yoktur. Hepsinin Hendek gazvesinde bulundukları da söylenmiştir.

Bir diğer görüşe göre, bu ayet-i kerime çeşitli kabile kollarına mensup yedi kişi hakkında inmiştir. Bunlar,"el Bekkâun (ağlayanlar, ağlayıcılar)" diye bilinen kişilerdir. Tebûk gazvesinde Rasûlullah (sav)'a kendilerine binek temin etsin diye gelmişlerdi de, Hz. Peygamber onları taşıyacak binek temin edememişti. Bunun üzerine onlar da "harcayacak birşey bulamadıklarından üzülerək, gözleri yaş dökerek geri dönmüşlerdi. O bakımdan onlara "ağlayıcılar" adı verilmişti. Bunlar ise Amr b. Avfoğullartndan Salim b. Umeyr, Hariseoğullarından Ulbe b, Zeyd, Mazin b. en-Neccaroğullarından Ebu Leyla Abdurrahman b. Kâ'b, Selemeoğullarından Arar b. el-Humam, Müzey-nelilerden Abdullah b. el-Muğaffel -bunun Abdullah b, Amr el-Müzenî olduğu da söylenmiştir-Vakifoğullarından Herami b. Abdullah, Fezareliilerden İr-bâd b. Sâriye'dirler.

Ebu Ömer (b. Abdî'l-Berr) "ed-Dürer" adlı eserinde isimlerini böyle vermektedir. Bununla birlikte isimleri hususunda farklı görüşler vardır, el-Kuşeyrî der ki; Bunlar, Makil b. Yesar, Sahr b. Hansa, Ensardan Abdullah b. Kâ'b, Salim b. Umeyr, Sa'lebe b. Ganeme ve Abdullah b. Muğaffel ile bir diğer kişiden ibarettir. Bunlar gelip: Ey Allah'ın Peygamberi demişlerdi. Bizi, seninle birlikte gazaya çıkmak üzere çağırdın. O bakımdan sen bizi develerin üzerinde ve atların sırtında taşı, biz de seninle birlikte gaza edelim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Size bir binek bulamıyorum" deyince, ağlayarak geri dönmüşlerdi.

İbn Abbas ise der ki: Hz. Peygamberden kendilerine binek temin etmesini istediler. Yolun uzaklığı dolayısıyla her bir kişinin, birisine binmek, diğeri üzerinde de su ve azıgım taşımak maksadıyla iki deveye ihtiyacı vardı.

el-Hasen der ki: Âyet-i kerime, Ebu Musa ve arkadaşları hakkında inmiştir. Bunlar kendilerine binek temin etmek üzere Peygamber (sav)'e geldiler. Bu gelişleri Hz. Peygamberin kızgın olduğu bir zamana rastlamıştı. O: "Allah'a andolsun ki, ne sizi taşıyacak binek veririm, ne de sizi taşıyacak binek bulabilirim" bunun üzerine ağlayarak geri döndüler. Rasûlullah (sav) onları geri çağırđı ve kendilerine üç ile on yaş arasında bir deve verdi. Ebu Musa: Ey Allah'ın Rasûlü, sen yemin etmedin mi deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Şüphe yok ki ben Allah'ın izniyle herhangi bir hususa yemin eder de, ondan

başkasının o yemin ettiğim şeyden hayırlı olduğunu görürsem mutlaka hayırlı olanı yaparım ve yeminimin keffaretini yerine getiririm." [94] Derim ki: Bu, sahih bir hadis olup, Buhârî de, Müslim de bu hadisi hem lafzıyla, hem manasıyla rivayet etmişlerdir. Müslim'de şöyle de denilmektedir: Peygamber bizi çağırttı ve bize hörgüçleri beyaz beş tane üç ile on yaş arasında deve verilmesini emr etti. Hadisin sonunda da: "Haydi gidiniz, Allah size binek buldu" diye buyurduğu belirtilmektedir. [95]

Yine el-Hasen ile Bekr b. Abdullah şöyle derler: âyet-i kerime Müzeyne-li Abdullah b. Muğaffel hakkında inmiştir. Abdullah, Peygamber (sav)'e gelip, kendisinden binek istedi.

el-Cürcanî der ki: Bir de sana kendilerine binek temin etmen için gelip; sîze bir binek bulamıyorum, dediğin kimseler aleyhine bir yol yoktur, takdirindedir. Buna göre bu, mübtedâ olup, "vav"sız olarak makabline atfedilmiş, cevabı ise: "Gözleri yaş döke döke geri döndüler" takdirindedir.

"Gözleri yaş döke döke" cümlesi ise, hal olarak nasb mahallindedir. "Üzülerek" anlamındaki ise, mastardır. "Bulamadıkları" lafzı, tüt,) ile nasb edilmiştir. en-Nehhâs der ki: el-Ferra dedi ki: Bunun; "Bulamamaları" şeklinde olması da mümkündür. Bu durumda o, edatını anlamında (olumsuz, nefiy edatı) olarak kabul etmektedir. Basralılara göre ise;" Onlar bulamıyorlar diye" anlamındadır. [96]

5. Cihâd Masrafı Bulamayan Kimsenin Durumu:

İlim adamlarının çoğunluğu, çıkacağı gazada harcamalarını karşılayacak mal bulamayan kimsenin gazaya çıkmasının vacib olmadığı görüşündedir.

(Mezhebimize mensup) İlim adamlarımız da derler ki: Eğer böyle bir kimsenin dilenmek adeti varsa, onun hacca gitmesi mükellefiyeti vardır. Ve adeti üzere yola çıkar. Çünkü onun halinde, eğer bir değişiklik olmayacaksa, bu farz hüküm masrafını karşılayabilecek durumda olana nasıl yönelikse, ona da öylece yöneliktir. [97]

6. Hal Karinesi:

Yüce Allah'ın: "Üzülerek gözleri yaş döke döke..." buyruğunda halin karinesine delil olabilecek bir taraf vardır. Diğer taraftan kimi hal karinesi kesin bir bilgi ifade eder, kimisi ise muhtemel ve tereddüt doğurur. Birincisine örnek: Bir kimse

yüksek sesle feryad getirilen, yüzlerin tırmalanıp yırtıldığı, saçların tıraş edildiği, aşırı derecede seslerin yükseltildiği, yakaların yırtıldığı bir evin yanından geçip de ev sahibinin öldüğüne dair ifadeler kullanıldığını da işitirse, bu durumda o evin sahibinin öldüğü bilinir.

İkincisine örnek ise, yöneticilerin kapılarında yetimlerin göz yaşı dökmeleridir. Şanı yüce Allah, Yusuf (a.s)ın kardeşlerinin durumunu haber verirken: "Akşam ağlaya ağlaya babalarına geldiler" (Yusuf, 12/16.) diye buyurmakta ve durumlarını haber vermektedir. Halbuki onlar yalancı idiler. Yine yüce Allah onların durumlarını: "Üstüne yalancılıktan kanlı gömleğini getirdiler" (Yusuf, 12/18) diye haber vermektedir. Bununla birlikte bütün bunlar çoğunlukla delil olarak kullanılabilen karinelere binaen kabul veya red edilir. Şair de der ki:

"Gözyaşları yanakların üzerinde birbirine karıştı mı, Gerçekten ağlayan ile ağlar gibi yapan açıkça belli olur."

Bu hususa dair açıklamalar, yüce Allah'ın izniyle Yusuf Sûresi'nde yeterince gelecektir.[\[98\]](#)

93. Yol, ancak zengin oldukları halde senden İzin İsteyenlerin aleyhinedir. Onlar geri kalanlarla beraber olmaya razı oldular. Allah da kalplerini mühürledi. Bunun İçin onlar bilmezler.

"Yol" yani cezalandırma ve günah kazanmak "ancak zengin oldukları halde «enden İzin isteyenlerin aleyhinedir." Burada maksat münafıklardır. Bir daha onların sözkonusu edilmeleri kötü fiillerinden sakındırmanın te'kid edilmesi içindir.[\[99\]](#)

94. Kendilerine döndüğünüz vakit size özür beyan edeceklerdir. De ki: "Özür dilemeyin, size kesinlikle inanmayız. Allah bize, size dair haberler vermiştir. Allah ve Rasûlü sizin davranışınızı görecek, sonra görüneni de görünmeyi de bilene döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecektir."

"Kendilerine döndüğünüz vakit size özür beyan edeceklerdir." Burada sözü edilenler münafıklardır. "Size kesinlikle inanmayız" söylediklerinizin doğru olduğunu kabul etmeyiz. "Allah bize, size dair haber vermiştir." Yani, sizin iç durumlarınızı bize bildirmiştir. "Allah ve Rasûlü" bundan böyle yeniden yapacağınız işlerinizi "görecek, sonra görüneni de görünmeyi de bilene döndürüleceksiniz, O da size yaptıklarınızı haber verecektir." Yani, amellerinizin karşılığını size verecektir. Bütün bunlara dair yeterli açıklamalar daha önceden

geçmiş bulunmaktadır.[\[100\]](#)

95. Yanlatma döndüğünüzde onlardan yüzçevirmeniz için önünüzde Allah'a yemin edeceklerdir. O halde siz de onlardan yüz çevirin. Çünkü onlar murdardırlar. Kazandıklarının cezası olarak varacakları yer de cehennemdir.

Tebûk'ten "yanlarına döndüğünüzde onlardan vazgeçmeniz için" yani, onları kınamayıp affetmeniz için, "önünüzde Allah'a yemin edeceklerdir."

Burada neye dair yemin edecekleri hazleditmiştir. Yani onlar, sizinle birlikte savaşa çıkacak gücü bulamadıklarına dair yemin edeceklerdir.

İbn Abbas der ki: "O halde siz de onlardan yüz çevirin* buyruğu onlarla konuşmayın demektir. Nitekim haberde Hi. Peygamberin Tebûk'ten döndükten sonra: "Onlarla oturup kalkmayın ve onlarla konuşmayın" dediği nakledilmektedir.

"Çünkü onlar murdardırlar." Yani, onların yaptıktan işler pisliktir, murdarlıktır. İfadenin takdiri de şöyledir: Onlar pislik yapan kimselerdir. Yani, yaptıkları işler oldukça çirkindir.

"Kazandıklarının cezası olarak varacakları yer de cehennemdir." Yani, onların varıp konaklayacakları yer orasıdır.

el-Cevherî der ki: Varılacak yer (me'vâ.) gece veya gündüz kendisine va-nlan, sığınılan her yere denilir. "Fılan kişi evine sığındı, sığınır" denilir.

Yüce Allah'ın: "Ben, beni sudan koruyacak bir dağa sığınırım." (Hud, 11/43)

"Ben onu barındırdım," demektir. Bir kimseyi yanında barındırmak halinde de;

"Onu barındırdım," denilir. Buna göre; vezinleri, aynı anlamı verir ki, bu açıklamalar da Ebu Zeyd'den nakledilmiştir. şeklinde "vav" harfinin esre-li okunuşu, özel olarak develerin barınağı hakkında kullandır. Ve bu kullanım

istisnai (şaz)dır.[\[101\]](#)

96. Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler. Siz onlardan hoşnut olsanız da, şüphesiz Allah, o fâsıklar topluluğun dan hoşnut olmaz.

Abdullah b. Ubey, artık bundan sonra Rasûlullah (sav)'den geri kalmayacağına dair yemin etti ve kendisinden hoşnut olmasını, razı olmasını istedi.[\[102\]](#)

97. Bedeviler küfor ve nifak bakımından daha beterdır. Allah'ın Ra-sûlüne İndirdiklerinin şuurlarını bilmemeye de daha lâyıktırlar. Allah herşeyi bilendir, Hakimdir.

Yüce Allah'ım: "Bedeviler küfür ve nifek bakımından daha beterdır"

anlamındaki buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[103\]](#)

1. Bedeviler ve Bilgisizlik:

Aziz ve celil olan Allah, Medine'deki münafıkların hallerini sözkonusu ettikten sonra, Medine'nin dışında ve uzaklarında bulunan bedevileri zikretmektedir. Onların küfürlerinin daha ağır olduğunu ifade etmektedir. Katade der ki: Çünkü bedevilerin sünnete dair bilgisizlikleri daha ileri derecededir.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Çünkü onların kalpleri daha katı, sözleri daha sert, tabiatları daha kaba, Kur'ân-ı Kerim'i dinlemekten daha bir uzaktırlar. Bundan dolayı yüce Allah onların hakkında: "...bilmemeye de daha layıktırlar." Bu onların haline daha uygundur, diye buyurmaktadır.

"memeye" deki idğam olunmuş edatı, "be" harfi hazfedilmek suretiyle nasb mahallindedir. Mesela; "Sen ...yapmaya layıksın," denilirken, "be" harfi hazfedilerek; "Yapmaya" da denilebilir.

Bu şekilde "be" harfi hazfedilecek olursa, ancak; ile kullanılabilir. Şayet "be" harfi getirilirse bu edattan başkası da kullanılabilir. Mesela; "Sen kalkmaya layıksın," denildiği gibi şeklinde (aynı anlamda olmak üzere) de denilir. Eğer, denilecek olursa, bu yanlış olur. Bunun ile kullanılmasının uygun düşmesi bu edatın istikbale delâlet etmesi dolayısıyla adeta mahzuf olanın yerini tutuyor gibi olmasından ötürüdür.

"Allah'ın Rasûlüne İndirdiklerinin sınırlarını", şeriatın farz hükümlerini "bilmemeye de daha layıktırlar." Şöyle de açıklanmıştır: Az düşünüp az tefekkür ettikleri için Allah'ın Rububiyetine ve peygamberleri göndermesine dair delil ve belgelerini bilmemeye daha layıktırlar, diye de açıklanmıştır.[\[104\]](#)

2. Bedevilerin Özel Halleri Dolayısıyla Haklarındaki Özel Hükümler:

Durumun böyle olması ve bu onların diğerlerine göre, kâmil mertebeden daha eksik ve daha aşağıda bulunmalarına delâlet etmesi dolayısıyla bu konuda üç hüküm söz konusu olmaktadır:

1- Fey' ve ganimette onların bir hakkı yoktur. Nitekim Peygamber (sav)'in Sahih-i Müslim'de yer alan Büreyde yoluyla gelen hadisinde şöyle dediği kaydedilmektedir: "Sonra onları kendi yurtlarından muhacirlerin kaldıkları yurda geçmeye davet et ve kendilerine eğer bunu yapacak olurlarsa, muhacirler lehine olan şeylerin onlann da lehine olacağını, muhacirler aleyhine olan şeylerin onlann da aleyhine olacağını haber ver. Eğer yurtlarından ayrılmayı kabul

etmeyecek olurlarsa, o takdirde onların müslümanların bedevileri hükmünde olacaklarını bildir. Onlar hakkında da mü'minlere uygulanan Allah'ın hükmü uygulanacaktır. Ama, ganimet ve feyde müslümanlarla birlikte cihâd etmeleri müstesna- hiçbir paylan olmayacaktır.[\[105\]](#)

2- Çölde yaşayanların şehirlerde ikâmet edenler hakkındaki şahidlikleri-nin kabul edilmemesi. Çünkü bu şahidlikte itham altında bulunmaları söz-komısudur.

Ebu Hantfe ise onların şahidliklerini caiz kabul eder ve şöyle der: Çünkü, hertürlü itham ihtimaline riâyet olunamaz. Ayrıca ona göre müslümanların bütünü adalet sıfatına sahiptirler.

Şafiî ise, bedevi adalet sahibi ve durumundan razı olunan bir kimse ise caiz kabul etmiştir. Daha önce el-Bakara Sûresi'nde açıkladığımız gerekçeler dolayısıyla (.bk. 2/282. âyet, 30. başlık ve devamı) sahih olan da budur.

Burada yüce Allah bedevileri üç vasıf ile nitelendirmiştir: Birisi küfür ve münafıklık, ikincisi onların yaptıkları harcamaları ağır bir borç yükü olarak kabul etmeleri ve başınıza musibetlerin gelmesini gözetleyip durmaları, üçüncüsü ise Allah'a ve âhiret gününe iman etmekle birlikte yaptıktan infak ve harcamaları Allah nezdinde yakınlaştıran bir ibadet, Peygamberin dualarına mazhar olmak için bir sebep kabul etmek. (bk. 99- âyet)

İşte bu nitelikte olan bir kimsenin şahidliğinin kabul edilmemesi ve ikinci ile birinci niteliklere sahip olanlar gibi değerlendirilmesi ihtimali çok uzaktır. Hatta böyle bir şey batıldır. Buna dair açıklamalar daha önce en-Nisa Sûresi'nde (en-Nisa, 4/135- âyet, 3- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

3- Sünnete dair bilgisizlikleri, cuma'yı kılma-yışlan dolayısıyla şehirlerde ikâmet edenlere namaz kıldırılmalan, imamlık yapmaları yasak kabul edilmiştir. Ebu Miclez, bedevi'nin imamlık yapmasını mekruh kabul eder. Malik der ki: Cemaatin arasında en iyi Kur'an okuyan o olsa dahi imam olamaz.

Süfyan es-Sevrî, Şafiî, İshak ve rey sahipleri ise şöyle derlen Bedevinin arkasında kılınan namaz caizdir. İbnü'l Münzir ise namazın sınırlarını dosdoğru yerine getirmesi halinde bu görüşün tercih edileceğini belirtmiştir.

Yüce Allah'ın: "Daha beterdur" kelimesinin aslı; şeklindedir ki, buna dair açıklamalar önceden geçmiştir.

"Küfür... bakımından" ise, temyiz olarak nasb edilmiştir. "Nifak bakımından" anlamındaki kelime de ona atfedilmiştir.

"Daha layıktırlar" kelimesi ise, "daha beterdur" anlamındaki kelimeye atfedilmiştir. "Fılan buna layıktır;" " Sen de bu İşi yapmaya layıksın," denilir. Çoğulu ise, şeklinde, gelir. Bunun asil ise, duvarın inşaatı yapılmak suretiyle

yükseltilmesi anlamını veren; den gelmektedir. Buna göre; "O buna daha layıktır" demek, buna daha yakındır, böyle bir şey daha çok onun hakkıdır, demek olur. "... bedeviler... bilmemeye de daha layıktırlar."

Araplar, insanların bir koludur. Arap'a nisbet "arabî" şeklinde gelir ki, şehirlerde yaşayanlara Arap denilir. "el-A'râb: bedeviler" ise, özel olarak Arapların çöllerde sakin olanlarına, orada yaşayanlarına denilir. Fasih şiirlerde "eâ-rib" kelimesi kullanılmıştır. "el-A'râb"ın nisbeti "a'râbî" şeklinde gelir. Çünkü, bu kelimenin tekili yoktur. "el-Enbât" kelimesinin "nebat"ın çoğulu olduğu gibi; "A'râb" kelimesi "arab"ın çoğulu değildir. "Arab" bir cins isimdir. " Arab-ı Âribe" ise, katıksız Araplar demektir. Bu kelime (Âribe) arap lafzından alınmış ve onunla te'kid edilmiştir. Nitekim; "Kapkaranlılık bir gece" demek de böyledir. (Arab-ı Âribe yerine) Arab-ı Arbâ dedikleri de olabilir. "Te-arrub" ise Araba benzemek demektir. "Hicretten sonra tearrub" ise bedeviliğe geri dönmek anlamındadır. Arab'ı Müsta'ribe ise halis Arap olmayanlara denilir. Mütearribe de böyledir. Arabiyye ise Arap dilinin adıdır. "Ya'rub b. Kahtan" ise Arapça konuşan ilk kişidir, Bu da bütün Yemenlilerin ilk atasıdır. Urb ile arab aynı şeydir. Tıpkı ucm ile acem'in aynı şey olması gibi. "Urayb" ise "ararb" isminin küçültülmüşüdür. Şair şöyle demektedir:

"Çekirge ve kertenkelelerin yumurtalan Urayb(Arab)'m yiyeceğidir Fakat acemlilerdn canları onu çekemez."

Burada şairin, araplann küçültme ismini kullanması onları ta'zim içindir. Nitekim (el-Hubab b. el-Münzir)'ın söylediği şu sözlerdeki küçültmeler de bu kabildendir: "Ben, uyuz develerin kendisine sürünerek kaşıntı ihtiyaçlarını giderdikleri direkçiği, hurma ağaçlarını dik tutmak için inşa edilen destekçiğiyim" (derken de kendisinin bu işlere ehil kimse olduğunu ta'zim yoluyla ifade etmek istemiştir). Bütün bu açıklamalar el Cevherî'den nakledilmektedir.

el-Kuşeyrî'nin naklettiğine göre de, "arabî'nin çoğulu "arab" şeklinde, "a'râbî'nin çoğulu ise "a'râb" ve "eârib" şeklinde gelir. Bedevi Arab'a "ey a'râbî" denildiğinde sevinir. Ancak, bedevi olmayan araba ey "a'râbî" denilirse kızar, öfkelenir.

Muhacirler ile Ensar ise Araptır, a'râb değildir. Araplara bu ismin verililiş sebebi Hz. İsmailin soyundan gelenlerin "Arabe" denilen yerden neş'et etmeleridir. Burası Tihame'nin bir bölgesidir, oraya nisbet edilmişlerdir. Kureyşliler de "Arabe" de İkâmet etmişlerdir, bu da Mekke'dir. Daha sonra diğer Araplar, Arap Yarımadasında (Ceziretü'l-Arap'da) yayıldılar.[\[106\]](#)

98. Bedevilerden öyle kimseler de vardır ki, infak ettiğini zorla ödenmiş bir borç sayar ve başınıza musibetler gelmesini bekler dururlar. En kötü belâ kendi başlarına olsun. Allah herşeyi İştendir, bilendir.

"Bedevilerden öyle kimseler de vardır ki... sayar" anlamındaki buyrukta; "Kimse" kelimesi mübtedâ olarak ref mahallindedir. "İnfak ettiğini zorla ödenmiş bir borç" buyruğu da iki mef uldür. İfade; "İntak ettiği o şeyi" takdirindedir. İsmi uzaması dolayısıyla sonundaki "ne" harfi hazf edilmiştir. "Zorla ödenmiş bir borç" İse, borç ve ziyan anlamındadır. Asıl anlamı ise bir şeyin gerekli olması (yükümlülük), demektir. "Çünkü gerçekten O'nun azabı kesin bir helak oluşturmaktadır." (el-Furkân, 25/65) Yani, gerekli ve yakayı bırakmayan bir helak olur.

Buradaki buyruk da şu anlamdadır: Onlar cihâd uğrunda yaptıkları harcamaları ve verdikleri sadakaları sevap ummadıkları bir zarar, bir yükümlülük olarak verirler.

"Ve başınıza musibetler gelmesini bekler dururlar." Bekleyip durmak anlamındaki "et-Tarabbus"a dair açıklamalar da daha önceden (el-Bakara, 2/227. âyet, 16. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Musibetler" anlamındaki "ed-devâir" ise, "dâire"nin çoğuludur. Bu ise, nimetten belaya dönen hal demektir. Yani, bunlar yaptıkları intak ile ilgili cahilce anlayışa, kötü niyet ve kötü bir kalbe sahiptirler.

"En kötü belâ kendi başlarına olsun" anlamındaki; buyruğunu İbn Kesir ve Ebu Amr, burada da el-Feth Sûresi'ndeki benzeri buyrukta da "sin" harfini ötreli olarak okumuşlardır. Diğerleri ise üstün ile okumuşlardır. Bütün kıraat alimleri icma ile "Senin baban kötü bir adam değildi" (Meryem, 19/28) buyruğunda "sin" harfini üstün olarak okumuşlardır.

Üstün ile ötreli okuyuş arasındaki farka gelince; ötreli okuyuşa göre anlamı, hoş olmayan, hoşlanılmayan şey demektir. el-Ahfeş der ki: Yani, hezimet ve kötülük musibeti üzerlerine olsun demek olur. el-Ferrâ ise, azap ve belâ musibetleri üzerlerine olsun, diye açıklamıştır. Ahfeş ve el-Ferrâ derler ki: Ötreli olarak; Kötü adam kastıyla denilmesi caiz değildir. Tıpkı "o azap ve kötülük adamıdır" anlamında demlemeyeceği gibi.

Muhammed b. Yezid'den de şöyle dediği nakledilmektedir: "Sin" harfinin üstün ile okunması, bayağılık, adilik, aşağılık demektir. Sibeveyh der ki: "Doğru bir adama uğradım" ifadesi, salih bir kimseye uğradım anlamındadır. Yoksa buradaki doğruluk, doğru sözlü demek değildir. Eğer buradaki doğruluk doğru sözlülükten gelmiş olsaydı o takdirde; Doğru dürüst bir elbise gördüm, demek mümkün olmazdı. kötü bir adama uğradım ifadesi, "Ona kötülük yaptım"

ifadesindeki "kötülük"ten gelmemektedir. Bunun anlamı ben fesat bir adama uğradım, şeklindedir.

el-Ferrâ der ki: "Sin" harfi üstün ile bu kelime den mastardır. Başkaları ise, bunun fiilinin; şeklinde geldiğini söylerler. "Sin" harfinin ötreli söylenişi ise mastar değil, isimdir. Bu (âyetin bu bölümü), "belâ ve hoşlanılmayan şeylerin musibeti üzerlerine olsun" demeye benzer.[\[107\]](#)

99. Bedevilerden öyleleri de vardır ki, Allah'a ve âhiret gününe iman eder. İnfak ettiğini Allah'a yakınlıklara ve Peygamberin duala-nna vesüe edinir. İyi bilin ki bu, onlar İçin gerçekten bir yakın-lıktır. Allah onları rahmetine alacaktır. Şüphesiz ki Allah mağfîret edendir, rahmet edendir.

"Bedevilerden öyleleri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe iman eder" tasdik eder. Burada kastedilenler, Müzeynelilerden olan Mukarrinoğul-landır. Bunu el-Mehdevî nakletmektedir.

"Yakınlıklar" kelimesi "yakınlık" anlamındaki "kurbetln çoğuludur. Kurbet ise kendisi vasıtasıyla yüce Allah'a yakınlaşılan şeydir. Çoğulu; şekillerinde gelir ki, bunu da en-Nehhâs nakletmektedir. Ötreli olarak; kelimesi, kendisi İle Allah'a yakınlaşılan şeydir. "Yüce Allah'a bir kurban sundum," ifadesi buradan gelmektedir. "KaP harfi esreli olarak; "Kırba" ise, içine su konulan kab demektir. Çoğulun asgari sayısı için çoğul şekilleri; şeklinde, daha fazlası İçin de; şeklinde gelir. "Fi'le" veznindeki bütün isimler de böyledir. Mesela, fibre ve fıkra gibi. Bu durumda (ismin ikinci harfi demek olan) "ayn" üstün de esreli de sakın de okunabilir. Bunu da el-Cevherî nakletmektedir,

Nitekim Verş'in rivayetine göre, Nafi', bu kelimeyi "ra" harfi ötreli olarak; diye okumuştur ki, aslolan da odur. Diğerleri ise bunu "ra" harfini tahfîf ile sakın okumuşlardır. "Kitaplar, rasûller" gibi. Bununla birlikte çoğulu olan-, da bir görüş ayrılığı yoktur. İbn Sa'dan'ın naklettiğine göre, Yezid b. el-Ka'kâl da; İyi bilin ki bu onlar için gerçekten bir yakınlıktır" diye okumuştur.

"Peygamberin dualarına vesile..." onun mağfîret dilemesine ve dua etmesine bir vesile demektir.

"Salât" kelimesi, çeşitli anlamlarda kullanılır. Yüce Allah'ın salâtı, O'nun rahmet ihsanı, hayır ve bereket ihsanı demektir. Nitekim yüce Allah: "0, size salât getirendir, melekleri de" (el-Ahzâb, 33/43) diye buyurmaktadır. Meleklerin salâtı ise dua etmeleridir. Peygamber (sav)'ın salâtı da bu şekildedir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlara dua da et. Senin duan şüphesiz onlara huzur ve güvendir." (et-Tevbe, 9/103) Burada dua anlamında "salât" kelimesi kullanılmıştır. Yani, senin onlara yapacağın dua, onlar için sebat bulma ve

itminana ermeye sebeptir.

"İyi bilin ki, bu onlar için gerçekten bir yakınlıktır." Yani, onların yaptıkları harcamalar kendilerini Allah'ın rahmetine yakınlaştırır.[\[108\]](#)

100. İleriye geçen Muhacir ve Ensar İle onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur. Onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. Bunlar İçin orada ebediyyen kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu, en büyük kurtuluştur.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:[\[109\]](#)

1. Ashab-ı Kiram ve Ensar:

Yüce Allah, bedevî arapların çeşitlerini sözkonusu ettikten sonra Muhacirlerle Ensarı sözkonusu etmekte ve onlar arasından kimisinin erken hicret ettiğini, kimilerinin de onlara tabi olduğunu açıklayıp onlardan övgüyle söz etmektedir. Ashab-ı Kîram'ın tabaka ve sınıflarının sayısı hususunda farklı görüşler vardır. Bizler, bu konuda yüce Allah'ın izniyle bir dereceye kadar açıklamalarda bulunacak ve buradaki maksadı bir dereceye kadar açıklamaya çalışacağız:

Ömer b. el-Hattab'ın, "Ensar" anlamındaki kelimeyi; İleriye geçenler" kelimesine atf ile ötreli okuduğu rivayet edilmiştir.[\[110\]](#) b-Ahfeş ise der ki: Uygun okuma şekli, bu kelimenin esreli okunmasıdır. Çünkü, "ileriye geçenler" hem Ensardan, hem de Muhacirlerdendir.

"Ensar", İslâmî bir adlandırmadır. Enes b. Malik'e şöyle sorulmuş: İnsanların sîzlere "Ensar" demesine ne dersin? Bu, Allah'ın size vermiş olduğu bir isim midir, yoksa calıitiye döneminde de bu isimle anılıyor muydunuz? Şu cevabı vermiş: Hayır o, Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de bize verdiği bir isimdir. Bu rivayeti Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) "el-îstizkâr" adlı eserinde nakletmektedir.[\[111\]](#)

2. Ensar ve Muhacirler Arasından İleriye Geçenlerin Üstünlüğü:

Kur'an-ı Kerim, Muhacirlerle Ensardan İleriye geçen (Önce müslüman olan)lann üstünlüğünü açık nass ile tesbit etmiştir. Bunlar ise, Saîd b. el-Mü-seyyeb ile bir kesimin görüşüne göre her iki kıbleye doğru namaz kılabilen kimselerdir. Şafî mezhebine mensub ilim adamlarının görüşüne göre ise bunlar, Rıdvan Bey'ati olarak bilinen Hudeybiye'deki bey'atta hazır bulunanlardır. eş-Şa'bî de bu görüştedir.

Muhammed b. Kâ'b ile Ata b. Yesar'dan nakledilen görüşe göre ise bunlar Bedir'e katılanlardır. Bununla birlikte kiblenin değiştirilmesinden önce hicret edenlerin ilk muhacirler arasında sayılacağını ittifakla kabul etmişler ve bu konuda aralarında görüş ayrılığı yoktur. Ashabın en faziletlilerine gelince, bu da bir sonraki başlığın konusudur.[\[112\]](#)

3. Ashabın Fazilet Dereceleri:

Ebu Mansur el-Bağdadî et-Temimî der ki: Bizim mezhebimize mensub ilim adamları, ashabın en faziletlilerinin dört raşid halife, daha sonra da sayıları ona tamamlayan diğer altı kişi, sonra Bedir'e katılanlar, sonra Uhud'a katılanlar, sonra da Hudeybiye'de Rıdvan Bey'atine katılanlar olduğunu ic-ma ile kabul etmişlerdir.[\[113\]](#)

4. İslâm'a İlk Girenler:

Ashab-ı kiram arasında kimin İslâm'a ilk girdiği hususuna gelince; Müca-lid, eş-Şa'bi'den şöyle dediğini rivayet eder: Ben, İbn Abbas'a İnsanlar arasında ilk müslüman kişi kimdir diye sordum. O, Ebu Bekir'dir dedi, Sen, Hassan'ın şu beyitlerini hiç İşitmedin mi:

"Güvenilir bir kardeşten hüznünü harekete geçiren bir şey hatırladığında Kardeşin Ebu Bekir'in neler yaptığını an. O ki, Peygamberden sonra insanların en hayırlıları, en takvahsı, en adil olanı idi Ve yüklendiğini en mükemmel şekilde ifa edenleridir.

İkincisi hemen ondan sonra gelen ve hazır bulunduğu ve yaptığı işler övülen, tasanlar arasında da peygamberleri ilk tasdik edendir."

Ebu'l-Ferec el-Cevzî de, Yusuf b. Yakub b. el-Macişun'dan şöyle dediğini nakleder: Ben, babama, hocamız Muhammed b. el-Munkedir'e, Rabia b. Abdurrahman'a, Salih b. Keysan'a, Sa'd b. İbrahim'e, Osman b. Muhammed elMimesî'ye yetiştim. Bunların hepsi de ilk İslâm'a giren kişinin Ebu Bekir olduğunda şüphe ve tereddüt etmiyorlardı. Bu aynı zamanda İbn Abbas, Hassan, Hz. Ebu Bekir'in kızı Esma'nın da görüşüdür. İbrahim en-Nehaî de bu görüştedir. Bir diğer görüşe göre İslâm'a giren ilk kişi Hz. Ali'dir. Bu görüş, Zeyd b. Erkam'dan, Ebu Zer'den, el-Mikdad ve diğerlerinden de rivayet edilmiştir, el-Hakim Ebu Abdullah der ki: Ben, tarih ile ilgilenen ilim adamları arasında İslâm'a giren ilk kişinin Ali olduğu hususunda bir görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorum.

Yine denildiğine göre İslâm'a giren ilk kişi Zeyd b. Hârise'dir. Ma'mer de buna benzer bir görüşü ez-Zührî'den nakletmektedir. Bu aynı zamanda Süleyman b. Yesar, Urve b. ez-Zübeyr ve tıran b. Ebi Enes'in de görüşüdür.

Bir başka görüşe göre İslama ilk giren kişi mü'minlerin annesi Hadice (r.an-ha)'dır. Bu görüş ez-Zührî'den de çeşitli yollardan rivayet edilmiştir. Aynı zamanda bu, Katade'nin, Muhammed b. İshak b. Yesar'ın ve bir topluluğun da görüşüdür. Yine bu görüş İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Müfessir es-Sa'le-bî de İslâm'a ilk giren kişinin Hz. Hadice olduğu hususunda ilim adamlarının ittifak ettiklerini ve Hz. Hadice'den sonra kimin İslâm'a girdiği hususunda görüş ayrılıklarının bulunduğunu iddia etmektedir. İshâk b. İbrahim b. Rahaveyh el Hanzalî ise, bütün bu konudaki haberleri telif eder ve şöyle derdi: Yetişkin erkeklerden İslâm'a giren ilk kişi Ebu Bekir, kadınlardan Hadice, genç çocuklardan Ali, azad edilmiş kölelerden Zeyd b. Harise ve kölelerden Bilal'dır. Doğrusunu en İyi bilen de Allah'tır.

Muhammed b. Sa'd der ki: Bana Mus'ab b. Sabit haber verdi, dedi ki: Bana, Ebu'l-Esved, Muhammed b. Abdurrahman b. Nevfel anlatarak dedi ki: ez-Zübeyrin İslâm'a girmesi Ebu Bekir'den sonra olmuştur. ez-Zübeyr, dördüncü veya beşinci kişi idi. el-Leys b. Sa'd da der ki; Bana Ebu'l-Esved anlatarak dedi ki: ez-Zübeyr sekiz yaşındayken İslâm'a girdi. Hz. Ali'nin de yedi yaşındayken İslâm'a girdiği rivayet olunur, on yaşında iken müslüman olduğu da söylenir. [\[114\]](#)

5. Sahabe Kime Denir:

Hadis ehlinin metodundan anlaşıldığına göre, Rasûlullah (sav)'ı gören her bir müslüman onun ashâbı ndandır. Bulîârî Salîhi'nde der ki: Peygamber (sav,)'in sohbetinde bulunan, yahut da onu gören müslüman, Hz. Peygamber'in ashâbmıdır. [\[115\]](#)

Said b. el-Müseyyeb'den rivayet edildiğine göre o, Rasûlullah (sav) ile birlikte bir veya iki yıl ikâmet etmeyen, onunla beraber bir ya da iki gazaya katılmayan kimseleri sahâbi saymıyordu. Eğer bu sözü söylediği Said b. El Müseyyeb'den sahih olarak sabit ise; mesela, Cerir b. Abdullah el-Becelî'yi, yahut da bizim aslıab-ı kiramdan sayıldığı hususunda herhangi bir görüş ayrılığı bulunduğunu bilmediğimiz kimselerde öngördüğü şartı zahiren taşımamak noktasında Cerir ile ortak tarafı bulunan kimseleri ashâb arasında saymaması gerekir. [\[116\]](#)

6. Muhacirlerden İlk Müslüman Olanlar ve Hz. Ebu Bekir:

Muhacirlerden öne geçen müslümanların ilkinin Ebu Bekir es-Sıddîk olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur.

İbn Arabi der ki: Öne geçmek üç şeyde olur. Birisi nitelikle, bu imandır diğeri zaman, üçüncüsü mekan ile. Bu şekillerin en üstünü ise nitelikler ile önde olmaktır. Buna delil de Hz. Peygamber'in Sahih'teki şu hadistir: "Biz sonra gelenler, ilk (ve önde) olanlarız. Ancak onlara bizden önce kitap verilmiş, bize de onlardan sonra kitap verilmiştir. İşte onların hakkında ihtilafa düştükleri gün bu gündür. Allah hidâyeti ile bize bu günü gösterdi. Yahudilerdn haftalık bayram günü) yarındır. Hristiyanlarıki ise yarından sonradır."[\[117\]](#) Böylelikle Peygamber (sav) zaman itibari ile bizden önce geçen ümmetlerden iman ve yüce Allah'ın emrine uymak, O'na itaat etmek, O'nun emrine teslimiyet gösterip yükümlülüklerine razı olmak, görevlerini taşımak sureti ile onları geçtiğimizi haber vermektedir. Biz bunların hiçbirisine itiraz etmiyor ve onun emri varken başka bir tercihe yönelmiyoruz. Kendi görüşümüze dayanarak -Kitap ehlinin yaptığı gibi- onun şeriatını değiştirmiyoruz. Bu ise yüce Allah'ın verdiği hükmü isabet ettirmeye muvaffak kılması, razı olduğu şeyleri yapabilmeyi kolaylaştırması ile olmuştur. Esasen Allah bizi hidâyete iletme idi bizim kendiliğimizden hidâyet bulmamız mümkün olmazdı.[\[118\]](#)

7. Âyetin Belirlediği Üstünlüğün Kapsamı:

İbn Huveyzimendâd der ki: Bu âyet-i kerime erken İslâm'a girip ileri geçenlerin bu üstün meziyetlerinin şeriatla üstün bir meziyet olarak kabul edilen, ilim, din, kahramanlık gibi meziyetlerden; ya da bunların dışında kalan mali bağış ve ikramlardaki ileri mertebede oluş ile elde edilen her bir üstünlükten daha ileri olduğu gerçeğini ihtiva etmektedir. Mali atıyye ve ikram meselesinde Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer arasında görüş ayrılığı vardı. İlim adamları da İslâm'a önce giren ve ileri geçenlerin atıyye hususunda diğerlerine üstün kılınması noktasında farklı görüşlere sahiptirler. Ebu Bekir es-Sıddîk (ra)'dan rivayet edildiğine göre o İslâm'ı öncelikle girmeyi göz önünde bulundurmak sureti ile verilecek atıyyelerde insanlar arasında farklılık gözetileceği görüşünde değildi. Hz. Ömer ise ona şöyle derdi: Sen önce İslâm'a girip ileri geçme sıfatına sahip olan kimseleri böyle olmayan kimseler gibi mi değerlendireceksin? H2. Ebu Bekir ise ona şu cevabı vermişti: Onlar Allah için amellerini işlediler. Ecirlerini vermek de Allah'a aittir. Hz. Ömer de halifelîği döneminde önceleri aralarında fark

gözetirken daha sonra vefatı esnasında şöyle demiştir: Yarına kadar yaşayacak olursak hiç şüphesiz insanların en alt tabakasında bulunanlarını yukarıda olanları ile aynı seviyeye getireceğim. Ancak gece vefat etti. Bu konuda görüş aynılığı günümüze kadar devam edegelmiştir.

Bu buyrukların" Bir de onlara güzellikle uyanlardan Allah razı olmuştur* bölümü ile ilgili açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız:[\[119\]](#)

1. İleriye Geçenler ve Onlara Güzel Bir Şekilde Uyanlar:

Hz. Ömer -önceden de geçtiği gibi- VeEnsar" kelimesini ref ile okumuş, "onlar" kelimesini de "Ensar'a sıfat olmak üzere "vav"sız okumuştur.[\[120\]](#) Ancak Zeyd b. Sabit ona doğru şeklini söyleyince Hz. Ömer, Ubey bin Ka'b'a başvurmuş, Ubey de Zeyd'in doğru söylediğini belirtince Hz. Ömer ona durup şöyle demiş: Biz yükseltildiğimiz bu yüce mevkiye herhangi bir kimsenin bize ortak olacağı görüşünde değildim. Bunun üzerine Ubey ona şöyle demişti: Ben bunun doğrulayıcı ifadelerini Allah'ın Kitabında görüp tesbit edebiliyorum. Cuma Sûresi'nin baş taraflarında: "Ve onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlara da" (el-Cumua, 62/3) el-Haşr Sûre-si'nde: 'Onlardan sonra gelenler derler ki: Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle" (el-Haşr, 59/10) buyruğunda e!-Enfal Sû-resi'nde de yüce Allah'ın: "Sonraları iman ve hicret edip de sizinle beraber cihâd edenlere gelince onlar da sizdendir" (el-Enfal, 8/75) buyruğunda buluyorum,

Kıraat bu suretle (Hz. Ömer için de) "vav" ile sabit olmuş oldu.

Yüce Allah'ın: "Güzellikle" buyruğu onların söz ve fiillerinden neye tabi olacaklarını beyan etmektedir. Bu uymamn, onlardan sadır olan yanılma ve kaymalarda sözkonusu olmayacağını göstermektedir. Çünkü onlar -Allah onlardan razı olsun- masum değillerdi.[\[121\]](#)

2. Tabiîn ve Mertebeleri:

İlim adamları tabiîn ve mertebeleri konusunda farklı görüşlere sahiptir. Hafız el-Hatib (el-Bağdadî) der ki: Tabii sahabe ile sohbet ve arkadaşlığı bulunandır. Tabiînden tek bir kişiye tâbi' ve tabiî denir. el-Hakim Abu Addullah ve başkalarının ifadeleri ise tabiînden sayılmak için sahabeden (hadis) dinlemiş olmasının yahut da -örfen sohbet ve arkadaşlık olmasa bile- onunla karşılaşmış olmasının yeterli olacağı intibainı vermektedir.

Şöyle de denilmiştir: Tabiîn adı Hudeybiye'den sonra İslâm'a giren kimseler hakkında kullanılır. Halid b. Velid, Âmr b. el-Âs ile onlara yakın (bir süre sonra) İslâm'a giren Mekke Fethi günü müslüman olan kimseler gibi. Çünkü Abdurrahman b. Avfın Peygamber (sav)e Halid b. Velid'i şikâyet etmesi üzerine Hz. Peygamber'in Halid'e şöyle dediği sabittir: "Ashabımı bana bırakınız, nefsim elinde olana yemin ederim ki sizden herhangi bir kimse her gün Uhud Dağı kadar altın infak edecek olursa onlardan birisinin intak ettiği bir müd kadarına hatta onun yansına bile ulaşamaz."[\[122\]](#)

Hayret edilecek bir husus da şudur ki; el-Hâkim Ebu Abdullah, tabiînden kardeş olanları sözkonusu ettiğinde Muzeyneli Mukarrin'in oğullarından olan Numan ve Suveyd'i de tabiîn arasında zikretmektedir.[\[123\]](#) Halbuki bunların ikisi de bilinen iki sahabedir ve ashab arasında anılmaktadırlar. Önceden de geçtiği üzere her ikisi de Hendek gazasında bulunmuşlardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Tabiînin en büyükleri, Medinelilerden olup "fukahai seb'a (yedi fakih)" diye bilinen kimselerdir. Bunlar ise Said bin el-Müseyyeb, el Kasım bin Muhammed, Urve bin ez-Zübeyr, Hârice bin Zeyd, Ebu Seleme bin Abdurrahman, Abdullah bin Utbe bin Mes'ud ve Süleyman bin Yesar'dır. Yüce zatlardan birisi de bunların yedisini tek bir beyitte nazım halinde bir araya getirip şöyle demiştir:

"İşte onların isimlerini (benden) öğren. (Bunlar) Ubeydullah (bin Abdullah bin Utbe), Urve, Kasım, Said, Ebu Bekr (bin Abdurrahman), Süleyman ve Harice'dirler."

Ahmed bin Hanbel dedi ki: Tabiînin en faziletlisi Said bin el Müseyyeb-dir. Ona-, ya Alkame ile el-Esved? denilince, o da; Said bin el Müseyyeb, Alkarne ve el-Esved'dir, diye cevap verdi. Yine ondan şöyle bir bilgi nakledilmektedir: Tabiînin en faziletlisi Kays, Ebu Osman, Alkame ve Mesruk'tur. Bunlar faziletli ve tabiînin ileri gelenlerinden idiler. Yine şöyle demiştir: Ata Mekke'nin müftüsü, el-Hasen Basra'nın müftüsü idiler. İnsanlar bu ikisinden çokça naklettiler, demiş ancak neleri naklettiklerini müphem bırakmıştır.

Ebu Bekr bin Ebi Davud'dan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Tabiînin hanımlardan efendileri Sîrîn'in kızı Hafsa ile Abdurrahman'ın kızı Am-re'dir Üçüncüleri ise -ancak onlar gibi değil- Umed-Derda (es-Suğrâ ed Dimeşkîye'dir).

Yine el-Hakim Ebu Abdullah'tan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bir tabaka da vardır ki tabiînden sayılmakla birlikte bunlardan herhangi birisinin ashabdan hadis dinledikleri sahih olarak sabit olmamıştır. İbrahim bin Suveyd en-Nehai -ki fakih İbrahim bin Yezid en-Nehai değildir. - Bukeyr bin Ebi Su-meyt, Bukeyr bin Abdullah el-Eşec bunlar arasındadır. Bunlardan başka kimseleri de

zikrettikten sonra şöyle der: Yine insanlar arasında ashab ile karşılaşmış olmakla birlikte- tabûnlerin tabiileri arasında sayılan bir tabaka daha vardır ki Abdullah bin Ömer ile Enes ile karşılaşmış, Ebu'z-Zinâd Abdullah bin Zekrân İle Abdullah bin Ömer ile Cabir bin Abdullah'ın yanına götürülmüş, Hişam bin Urve ile Enes bin Malik'e yetişmiş bulunan Musa bin Uk-be ve Halid bin Said'in kızı Um Halid gibileri bunlardandır.

Yine tabiîn arasında "el Muhadramûn" diye adlandırılan bir tabaka daha vardır ki bunlar hem cahiliye dönemine yetişmiş, hem Rasûlullah (sav) hayatta iken yaşamış ve İslâm'a girmiş bulunmakla birlikte, Hz, Peygamber ile sohbetleri bulunmayanlardır. Bu kelimenin tekili "muhadram" şeklinde gelir. Muhadram ise Hz. Peygamber'tn sohbetini ve başka hususları idrak etmiş benzerlerinden ayrı bir kenarda kalmış kimse anlamına gelir. Müslim bunları sözkonusu ederek sayılarını yirmiye ulaştırmıştır. Ebu Amr eş-Şeybanî, Kin-deli Suveyd bin Gafele, Amr bin Me'mun el-Evdî, Ebu Osman en Nehdi, Ab-dulhayr bin Yezid el Hayranî -Hayran Hemdanhlann bir koludur Abdurrahman bin Mul1, Ebu'l-Halal el-Atekî, Rabia bin Zürâre... bunlar arasındadır.[\[124\]](#)

Müslim'in anmadığı kimseler arasında Ebu Müslim el-Havlânî, Abdullah bin Süved ile el-Ahnef bin Kays da vardır.

İşte bu açıklamalarımız, Kur'an-ı Kerimin faziletlerini açıkça ifade ettiği aslıab-ı kiram ile tabiîni tanımaya dair bir nebze bilgidir. Önceden de geçtiği üzere bize yüce Allah'ın: "Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. " (Ali İmran, 3/110) buyruğu ile: "Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık."(el-Bakara, 2/143) âyeti yeterlidir.

Rasûlullah (sav) da şöyle buyurmuştur: "Keşke kardeşlerinizi görmüş olsaydık diye candan arzu ederdim..."[\[125\]](#) Hz. Peygamber bu hadisinde bizleri de kardeşleri kılmaktadır. Eğer biz Allah'tan korkar, O'nun izini takib edersek Allah bizi onunla birlikte olacakların zümresi arasında hasreder. Muhammed (sav)'ın ve âlinin hakkı için, bizi onun yolundan, onun dininden ayırmasın![\[126\]](#)

101. Çevrenizdeki bedevilerden münafık olanlar vardır; Medine ahalisinden de. Onlar nifakı âdet edinmiş kimselerdir. Sen onları bilmezsin. Onları Biz biliriz. Biz onları iki kere azaba uğratacağız. Sonra da büyük bir azaba döndürüleceklerdir.

Yüce Allah'ın: "Çevrenizdeki bedevilerden münafık olanlar vardır" anlamındaki buyruk, muhtedâ ve haberdır. Münafık bir topluluk vardır, demektir. Muzeyne, Cuheyne, Eşlem, Gitar ve Eşcâ' kabilelerini kastetmektedir.

"Medine ahalisinden de. Onlar nifakı âdet edinmiş kimselerdir." Yani münafıklığı âdet edinmiş bir topluluk bulunmaktadır. Burada sözü geçen "âdet edinmiş kimseler vardır" anlamındaki ifadenin "münafık olanlar'ın sıfatı olduğu da söylenmiştir. Bu durumda ifadede takdim ve tehir var demek olur ki anlam da şöyle olur: Çevrenizdeki bedevilerden münafıklığı adet edinmişler vardır, Medine ahalisinden de böyleleri vardır.

"Âdet edinmiş kimseler" İbn Zeyd'den nakledildiğine göre münafıklık üzere kalmış ve tevbe etmemiş kimseler demektir. Başkası ise münafıklıkta ısrar etmiş ve başka bir şeyi kabul etmemiş kimseler anlamındadır, derler. Her iki mana da birbirine yakındır.

Kelime asıl itibari ile yumuşaklık, dokunmak ve başka şeylerden soyutlanmak anlamındadır. Sanki onlar her şeyden soyutlanarak münafıklığa girmiş gibidirler. Üzerinde bitki yeşermemiş bulunan: "Yumuşak kum" ifadesi ile üzerinde yaprak bulunmayan dal demek olan; ifadesi de buradan gelmektedir. "Bileğinin arka tarafında sarkan tüyleri bulunmayan at;" ise: Tüysüz oğlan demektir. Ancak tüysüz cariyeye denilmez. Yapının (.sıva bölümünün) düzeltilmesi demektir. Nitekim yüce Allah'ın;" "İyicedüzeltilmiş"(en-Neml, 27/44) buyruğu da buradan gelmektedir. ise, daldaki yaprakların solması demektir. Mazi, muzari ve mastarları da; şeklinde gelir.

"Sen onları bilmezsin, onları Biz biliriz." Bu da önceden de geçtiği gibi yüce Allah'ın: "Sizlerin bilmeyip de Allah'ın bildiği..." (el-Enfal, 8/60) buyruğuna benzemektedir. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Ey Muham-med, sen onların işlerinin akıbetini bilemezsin. Bu akıbetlerini bilmek yalnızca Bize hastır.

Bu ise herhangi bir kimse hakkında (muayyen-olarak) cennetlik veya cehennemlik olduğuna hüküm vermeye engeldir.

"Biz onları İki kere azaba uğratacağız. Sonra da büyük bir azaba döndürüleceklerdir" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demektedir: Dünya hayatında hastalıklarla, âhirette de azaba uğratmakla (onları iki kere azablandıracağız). Çünkü mü'minin hastalanması günahları için bir keffa-rettir. Kafirin hastalanması ise bir cezadır.

Birinci cezanın Peygamber (sav) in -ileride münafıklara dair açıklamalarda geleceği üzere- iç yüzlerine muttali olmak sureti ile rezil olmaları, ikincisinin ise kabir azabı olduğu da söylenmiştir.

el-Hasen ve Katade derler ki: İki azaptan kasıt dünya azabı ile kabir azabıdır. İbn Zeyd der ki: Birincisi mal ve evlâtlarında karşılaştıkları musibetler, ikincisi de kabir azabıdır. Mücahid der ki: Biri açlık, diğeri öldürülmektir, el-Ferra ise;

öldürölmek ve kabir azabıdır, der. Bir başka göröşe göre esir edilmeleri ve öldürölmeleridir.

Bir diğör göröşe göre birinci azap mallarından zekat alınıp onlara hadlerin uygulanması, ikincisi kabir azabıdır.

Yine denildiğine göre iki azaptan birisi, yüce Allah'ın: "Artık onların maları da evlâtları da seni imrendirmesin. Doğrusu Allah bunlar yüzünden dünya hayatında onlun azaba uğratmayı ister..." (et-Tevbe, 9/55 ve 85) buyruğundaki azaptır.

Âyet-i kerimeden maksat, azabın peşi peşine geleceğini yahut da onlara verilecek azabın kat kat olacağını anlatmaktır.[\[127\]](#)

102. Diğör bir kısmı da günahlarını itiraf etliler. Onlar salih ameli başka bir kötü amele karıştırmışlardır. Olur ki Allah, onların tevbelerini kabul eder. Muhakkak Allah mağfîret ve rahmet edendir.

Gerek Medine ahalisinden gerekse çevrenizde bulunanlardan günahlarını itiraf eden bir topluluk olduğı gibi Allah'ın haklannda vereceğı hükmü bek-leyen ve haklannda dilediğı şekilde hüküm vereceğı bir başka topluluk daha vardır.

Birinci kesimin münafık olmakla birlikte münafıklığı adet edinmemiş kimselerden olması da mümkündür. Mü'min olmaları da mümkündür.

İbn Abbas der ki: Bu âyet-i kerime Tebûk gazvesinden geri kalan on kişî hakkında inmiştir. Bunların yedisi kendilerini Mescidin direklerine bağlamışlardı. Katade de buna yakın bir görüş ifade etmiş ve şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "Mallarından bir sadaka al..." (et-Tevbe, 9/103) âyeti de bunlar hakkında inmiştir. Bunu da el Mehdevî nakletmektedir. Zeyd bin Eşlem, bunlar sekiz kişî idi, der. Altı kişî oldukları, beş kişî oldukları da söylenmiştir. Mücahid ise der ki: Âyet-i kerime yalnızca Ensardan Ebû Lübâbe hakkında, onun Kurayzaoğulları ile başından geçen olay ile ilgili olarak inmiştir. Şöyle ki: Kurayzaoğulları Ebû Lübâbe ile Allah ve Rasûlünün hükmünü kabul ederek kalelerinden inmeleri hususunda konuşmuşlar, o da inip bu hükmü kabul ettikleri taktirde, Peygamber (sav)'in kendilerini keseceğini anlatmak kastı ile boğazına işaret etmişti. Bu durumu açığa çıkınca tevbe edip pişman olmuş, kendisini Mescidin direklerinden birisine bağlamış ve Allah kendisini affedinceye yahut bu halde ölünceye kadar yemek yememek, bir şey içmemek üzere yemin etmişti. Yüce Allah onu affedinceye kadar bu şekilde devam etti ve bu âyet-i kerime indi. Rasûlullah (sav) de çözölmesi için emir verdi.[\[128\]](#) Bunu Taberi Mücahid'den naklettiğı gibi İbn İshak da "Sîretî'ndc daha kapsamlı olarak nakletmiştir.

Eşheb Malik'den naklen der ki: Yüce Allah'ın: "Dijfcer bir kısmı da..." buyruğu Ebû Lübâbe ve arkadaşları hakkında inmiştir. O bu günahı işledikten sonrası Ey Allah'ın Rasûlü, malımdan sıyrılıp senin yakınında kalayım mı? deyince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Hayır, malının üçte birini tasadduk etmen senin için yeterlidir. Çünkü yüce Allah: "Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın." (et-Tevbe, 9/103) buyurmuştur. Bunu İbn Kasım ve İbn Vehb, Malik'den rivayet etmişlerdir.

Cumhurun görüşüne göre ise âyet-i kerime Tebuk gazvesinden geri kalan kimseler hakkında inmiştir. Bunlar da Ebu Lübabe'nin yaptığı gibi kendilerini direklerle bağlamış, Rasûlullah (sav) kendilerini çözmedikçe ve kendilerinden razı olmadıkça hiçbir şekilde kendilerini serbest bırakmayacaklarına dair Allah'a alid etmişlerdi. Bunun üzerine Peygamber (sav) de şöyle buyurmuştu: "Ben de onları serbest bırakmakla emrolunmadığım sürece onları serbest bırakmayacağıma, onların özürlerini kabul etmeyeceğime Allah adına yemin ederim. Onlar benden yüz çevirdiler, müslümanlarla birlikte gazaya çıkmayıp geri kıldılar." Bunun üzerine-yüce Allah bu âyeti kerimeyi indirdi. Ayet inince Peygamber (sav) onlara haber gönderip onları serbest bıraktı ve onların mazeretlerini de kabul etti. Serbest bırakıldıklarında: Ey Allah'ın Rasûlü dediler işte senden geri kalmamıza sebep teşkil eden bizim mallarımız. Bizim adımıza sen bu malları tasadduk et, bizi temizle, bizim için de mağfiret dile. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Ben mallarınızdan herhangi bir şey almakla emrolunmadım." deyince yüce Allah da: "Mallarından bir sadaka al ..."

buyruğunu indirdi. [\[129\]](#)

İbn Abbas der ki: Bunlar on kişi idiler. Ebû Lübâbe de onlardan birisi idi. Hz. Peygamber mallarının üçte birini almıştı. Bu da işledikleri günahlara bir keffâret oldu. Onların işledikleri kötü iş, bu görüşü benimseyenlerin ittifakı ile gazadan geri kalmaktan ibaretti. Ancak amellerine kattıkları salih amelîn ne olduğu hususunda ise görüş ayrılıkları vardır. Taberî ve başkaları der ki: Bu salih amel günahlarını itiraf etmeleri, tevbe edip pişmanlık duymalarıdır.

Bir diğer görüşe göre İşledikleri salih amel, onların Rasûlullah (sav)a arkasından yetişmeleri ve kendilerini Mescidin direklerine bağlayarak: Allah bizim mazeretimizi kabul ettiğine dair hüküm indirmediği hanımlarımıza ve çocuklarımıza asla yaklaşmayacağız, demeleridir.

Bir diğer kesim ise şöyle demektedir: Onların işledikleri salih amel, daha önce Peygamber (sav) ile birlikte gazaya katılmış olmalarıdır.

Bu âyet-i kerime her ne kadar bedeviler hakkında inmiş ise de salih olan ve olmayan amelleri bulunan ve kıyamet gününe kadar gelecek olan herkes

hakkında umumidir. Bu âyet-i kerime ümit vericidir.

Taberî, Haccac bin Ebî Zeyneb'den şöyle dediğini nakleder: Ben Ebu Osman'ı şöyle derken dinledim: Kur'an-ı Kerim'de bana göre bu ümmet için yüce Allah'ın: "Diğer bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler, onlar salih ameli başka bir kötü amel ile karıştırmışlardır..." buyruğundan daha ümit verici bir âyet-İ kerime yoktur.

Buhârî'de yer alan rivayete göre Semura bin Cundub şöyle demiştir: Ra-sûlullah (sav) bize dedi ki: "Bu gece bana iki kişi geldi. Beni alıp götürdüler. Hep birlikte bir kerpici altın, bir diğeri gümüşten yapılmış bir şehire vardık. Karşımıza hilkatlerinin yansı senin görmüş olduğun en güzel şekilde diğer yanlan ise görmüş olduğun en çirkin şekilde insanlar çıktı. Beni alıp götüreren bu iki kişi onlara şöyle dediler: Haydi gidiniz, kendinizi o nehre bırakınız. Onlar da gidip kendilerini o nehre attıktan sonra yanımıza geri döndüler, o kötü görüntüleri gitmişti. En güzel bir surete sahip olmuşlardı. Beni alıp götüreren iki kişi bana şöyle dediler: İşte bu Adn cenneti, şu gördüğün de senin gelip konaklayacağın yerindir. (Sonra) dediler ki: Yanlan oldukça güzel öbür yanlan ise çirkin olan kimselere gelince; (onlar dünyada iken) salih amele başka kötü amel karıştırmış olup da Allah'ın kendilerini af edeceği kimselerdir.[\[130\]](#)

Beyhakî er-Rabî bin Enes yolu ile gelen hadiste Ebu Hureyre'den o Peygamber (sav)den rivayet ettiği İsrâ hadisinde Hz. Peygamberin: "Sonra beni semaya çıkardılar..." dedikten sonra hadisin geri kalan bölümlerini kaydetti ve nihayet Hz. Peygamber'in yedinci semaya yükselişini sözkonusu edip (oradakiler): "Allah böyle bir kardeşe ve böyle bir halefe hayırlı uzun ömürler versin. O ne güzel bir kardeş, ne güzel bir halef ve ne güzel bir gelişle gelmiştir" dediler.

O sırada cennetin kapısının yanında bir kürsüye oturmuş saçına beyazlık karışmış birisi ile karşılaştı. Yanında yüzleri beyaz bir topluluk ile tenlerinde bir parça kanşıklık bulunan siyah yüzlü bir diğer topluluk vardı. Bir ne-hire gidip orada yıkandılar. Renkleri bir parça açılmış olarak o nehirden çıktılar. Sonra bir diğer nehre gittiler, orada yıkandılar. Yine renkleri bir parça açılmış olarak oradan çıktılar. Sonra üçüncü bir nehre girdiler, renkleri diğerlerinin renkleri gibi arınmış halde oradan da çıktılar ve diğer arkadaşlarının yanına oturdular. (Hz. Peygamber) Ey Cebrail! Bu beyaz yüzlü olanlar ile renkleri nisbeten değişik olup nehre girdikten sonra renkleri tamamen arınmış olarak çıkanlar kimlerdir, diye sordu. (Cebrail) şöyle dedi: Bu senin atan İbrahim'dir. O yeryüzünde saçtan ağaran ilk kimsedir. Şu yüzleri beyaz olan kimseler ise imanlanna zulüm karıştırmamış olan kimselerdir. Şu renkleri nisbeten kanşık olanlar ise salih amellerine başka kötü amel kanştırıp sonra tevbe edenler ve

Allah'ın da tevbelerini kabul ettiği kimselerdir. Birinci nehir, Allah'ın rahmeti, ikinci nehir, Allah'ın nimeti, üçüncü nehir ise Rablerinin kendilerine içirdiği tertemiz içkidir..." diyerek hadisin geri kalan bölümünü zikretti.

"Başka bir kötü..." buyruğundaki "vav" harfinin "be: İle" anlamına geldiği söylendiği gibi; İle, beraber" anlamına geldiği de söylenmiştir. Mesela; "Su, tahta ile birbirine eşitlendi, aynı seviyeye geldi," demeye benzer. Ancak Küreliler bunu kabul etmeyip şöyle derler: Çünkü burada "tahta"nın"sü"ndan Önce zikredilmesi caiz değildir. Âyet-i kerimede; "Başka" kelimesinin ise diğerinden önce zikredilmesi mümkündür. O halde bu ifade; "Suyu süte (süt İle) karıştırdım," demeye benzer.[\[131\]](#)

103- Mallarından bir sadaka al ki bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın. Onlara dua da et. Senin duan şüphesiz onlara huzur ve güvendir. Allah hakkıyla işitendir, bilendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız.[\[132\]](#)

1.'Hz. Peygamberin Almakla Emrolunduğu Sadaka ve Kur'ân'da Hitap Üslûpları:

Yüce Allah'ın: "Mallartadan bir sadaka al" buyruğunda almakla emrolunduğu bu sadakanın mahiyeti hususunda farklı görüşler vardır. Bunun farz olan sadaka (zekât) olduğu söylenmiştir. Cuveybir bunu İbn Abbas'dan nakletmektedir. Aynı zamanda bu el-Kuşeyrî'nin naklettiğine göre İkrime'nin de görüşüdür.

Bu emrin, âyetin hakkında nazil olduğu kimselere has olduğu da söylenmiştir. Peygamber (sav) bunların mallarının üçte birini almıştı. Bunun ise farz olan zekat ile hiçbir ilgisi yoktur. Bundan dolayı İmam Maik şöyle demektedir: Bir kimse malının tümünü tasadduk edeceğini söylerse onun üçte birini vermesi yeterli olur. O bunu söylerken Ebû Lübâbe hadisini delil alır.

Birinci görüşe göre bu Peygamber (sav)e hitab olup buyruğun zahiri gereğince yalnız ona yöneliktir ve ondan başka herhangi bir kimse de sadaka almaz. Buna göre Hz. Peygamber'in vefatı ile bu emrin sakıt olması ve zeval bulması gerekir. Nitekim Hz. Ebu Bekir'e zekât vermeyenler de buna delil olarak sanılmış ve: O verdiğimiz zekâta karşılık olarak bizim temizlenip arınmamızı diliyor, bize dua ediyordu. Başkasından ise böyle bir şey alamıyoruz, demişlerdi. Bu görüşte olanlardan bir şair de şöyle demiştir:

"O aramızda bulunduğu sürece Allah Resulüne itaat ettik Hayret edilecek bir şeydir, Ebu Bekir'in mülkü (krallığı) ne oluyor ki Onların sizden isteyip de sizin

vermediğiniz şey Şüphesiz ki hurmaya benzer, hatta ellerindeki hurmadan da tatlıdır. Bir gücümüz bulunduğu sürece vermeyeceğiz onlara Bizler zorlukta da kolaylıkta da sıkıntılara karşı (yardımlaşan) şerefliyoruz."

İşte bunlar Hz. Ebu Bekir'e karşı çıkanlar arasında yollan en doğru (!) olan kesimdir. İşte bunlar hakkında Hz. Ebu Bekir şöyle demişti: Allah'a yemin ederim ki namaz ile zekat arasında ayırım gözetenler ile savaşacağım.[\[133\]](#)

İbnu'l-Arabî der ki: Onların, bu Peygamber (sav)e yönelik bir hitaptır. Dolayısı ile ondan başkası onun gibi olamaz, sözlerine gelince, bu Kur'ân-ı Ke-rim'i bilmeyen, şeriatın hangi kaynaktan, nasıl alınacağından gafil olan ve din ile oynayan kimselerin sözüdür. Çünkü Kur'an-ı Kerim'deki hitap tek bir şekilde varid olmuş değildir. Çeşitli şekillerde varid olmuştur. Onun varid oluşunun da çeşitli anlamları vardır. Kimi hitap bütün ümmete yöneliktir. Yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, namaza kalkacağınız zaman..." (el-Maide, 5/6) buyruğu ile: "Ey iman edenler! Oruç... sizin üzerinize de yazıldı." (el-Baka-ra, 2/183) buyruğu gibi.

Kimisi de Peygamber (sav)e has bir hitap olup ne lafzan ne de manen bu hitaba ondan başka herhangi bir kimse ortak edilmemektedir. Yüce Allah'ın; "Gecenin bir kısmında da sana has nafîle olmak üzere onunla (Kuran ile) gece namazı kıl" (el-İsra, 17/79) buyruğu ile "yalnız sana has olmak üzere" (el-Ahzab, 33/501) buyruğunda olduğu gibi.

Kinii hitap da lafzan Peygambere has olmakla birlikte, manen ve fiilen bütün ümmet ona ortak edilmiştir. Yüce Allah'ın: "Güneşin batmasından, gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl." (el-İsra, 17/78) buyruğu ile: "Kur'ân'ı okuyacağın zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın" (en-Nahl, 16/98) ile: "Sen de aralarında bulunup da onlara namaz kıldırıldığında..."(en-Nisa, 4/102) buyrukları gibi.

Buna göre üzerinden güneşin kaydığı her bir kimse namaz kılmak emrine muhataptır. Aynı şekilde Kur'an okuyacak herkes de istiâze getirmek emrine muhataptır. Yine korku içerisinde bulunan herkes, belirtilen şekilde namaz kılar. Yüce Allah'ın: "Mallarından bir sadaka al İd bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın" buyruğu da işte bu kabildendir. Yine yüce Allah'ın: "Ey Peygamber! Allah'tan kork" (el-Ahzab, 33/1.) buyruğu ile: "Ey Peygamber! Kadınları boşattığınız zaman..."(et-Talâk, 65/1) buyrukları da bu türdendir.[\[134\]](#)

2. "Mal'ın Kapsamına Giren Şeyler:

Yüce Allah'ın: "Mallarından" buyruğunda geçen "mal" kelimesi ile ilgili olarak

kimi Araplar - ki bunlar Derslilerdir - malın sadece elbise, eşya ve ticaret malları olduğu görüşündedirler. Bunlara göre altına mal adı verilemez. Bu anlamdaki bir açıklama sabit sünnette İmam Malik'in Sevr bin Zeyd ed-Deyli'den, onun İbn Mutf'ın azadlısı Ebu'l-Gays Salim'den, onun da Ebu Hu-reyre'den şöyle dediğine dair rivayetinde geçmektedir: "Hayber yılı Rasûlul-lalı (sav) ile birlikte çıktık. Biz ganimet olarak ne altın, ne gümüş ele geçirdik. Ancak mal olarak elbise ve eşya ganimet aldık" diye hadisi nakletmektedir.[\[135\]](#)

Başkaları ise mal diye sadece altın ve gümüşe denildiği görüşündedir.

Özel olarak deve türüne mal denildiği de söylenmiştir. Arapların: "Mal devedir," iradeleri de buradan gelmektedir. Bütün davarların mal kapsamına girdiği de söylenmiştir.

tbnü'l-Enbârî, Ahmed bin Yahya Saleb en-Nahvi'den şöyle dediğini nakleder: Altın ve gümüş türünden zekatın verilmesini gerektirecek miktara ulaşmayan hiçbir şey mal değildir. Daha sonra şu beyiti nakleder:

"Allah'a yemin ederim ki hiçbir davarım hiçbir zaman Zekât sınırına ulaşmadı; ne devem, ne de başka bir malım."

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Arap dilinden anlaşılan ve bilinen o ki; mal olarak ödenilen ve mülkiyete geçirilen her bir şeye "mal" denilir. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Âdemoğlu, malım malım malım, der.

Halbuki malından ona ait olan şey, yeyip tükettiği yahut giyinip eksilttiği yahut sadaka vererek (ecrinin âhirete) ulaştığı şeyden başkası yoktur."[\[136\]](#)

Ebu Katade de dedi ki: Bana zırhı verdi, ben de onunla Selemeoğulları arasında bulunan bir kaç hurma ağacı satın aldım. İşte benim müslüman olarak edindiğim ilk mal budur.[\[137\]](#)

Kim malının tümünün sadakasına dair yemin edecek olursa o, her tür malı hakkında kapsayıcı bir yemin olur. Bunda zekâtın vacib olduğu türden olması ile olmaması arasında fark yoktur. Ancak, muayyen bir şeye niyet edecek olursa, o takdirde yemini niyetine göredir.

Böyle bir yemin yalnızca zekâta tabi olan mallar hakkında sözkonusudur, da denilmiştir. Mülk edinilen herşeye "mal" adı verileceğine dair husus herkes tarafından bilinmekte, dil de buna tanıklık etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[138\]](#)

3. Malda Zekâtın Düşmesi İçin Aranılan Şartlar:

Yüce Allah'ın: "Mallarından bir sadaka al" buyruğundaki emir mutlaklıdır. Ne

alınanda, ne de kendisinden alınacak olanda belli bir şart ile kayıtlı değildir. Ayrıca, alınacak miktar ile kendisinden alınacak olanın kimliği de açıklanmamıştır. Bütün bunlara dair açıklamalar -belirteceğimiz üzere- sünnet ve icmâ'da vârid olmuştur.

Zekât bütün mallardan alınır. Peygamber (sav) davarlarda, tahıllarda, altın ve gümüşte zekâtın farz olduğunu belirtmiştir ki, bu hususta hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Ancak, fukahâ bunların dışında kalan at vs. ticaret malları konusunda farklı görüşlere sahiptir. İleride -yüce Allah'ın izniyle- en-Nahl Sûresi'nin tefsirinde ata (16/7. âyet, 7. başlıkta) ve bala (16/70. âyet, 8. başlıkta) dair açıklamalar gelecektir. Hadis imamları, Ebu Said'den, o da Peygamber (sav)'den şöyle buyurduğunu rivayet etmektedirler: "Hurma olarak beş vesk'den daha aşağısında, gümüş olarak beş ukiye'den aşağısında, deve olarak da beş deveden aşağısında zekât yoktur."[\[139\]](#)

el-En'âm Sûresi'nde tahılların ve yerden biten ürünlerin zekâtına dair yeterli açıklamalar (6/141. âyet, 5. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Madenlerdeki zekâta dair açıklamalar ise, el-Bakara Sûresi'nde (2/267. âyet, 4-6. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır. Sûs eşyalarının zekâtına dair açıklamalar da bu sûrede geçmiştir.

İlim adamları, bir ukiyye'nin kırk dirhem olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. Buna göre hür müslüman bir kimse, sikke halinde ikiyüz dirhem gümüşe malik olursa -ki, lıadis-i şerifte nass ile tesbit edilmiş beş ukiyye ile aynıdır- ve bunun üzerinden tam bir yıl süre geçecek olursa, müslüman kimsenin bunun sadakasını (zekâtını.) vermesi icabeder. Bu ise, onda birin çeyreği (.kırkta bir) olmak üzere beş dirhemdir. Üzerinden bir sene geçme şartı İse Hz. Peygamberin: "Üzerinden bir sene geçmedikçe malda zekat yoktur" hadisi dolayısıyladır ki, bunu da Tirmizî rivayet etmiştir.[\[140\]](#)

İkiyüz dirhemden fazla miktardaki gümüşte ise, her bir miktarında bu hesaba göre verilir. Az yada çok olsun onda birinin çeyreği (kırkta bir) verilir. Malik, ebiLeys, Şafîî, Ebu Hanife'nin arkadaşlarının çoğunluğu, İbn Ebi Leyla, es-Sevrî, el-Evzaî, Ahmed b. Hanbel, Ebu Sevr, İslak ve Ebu Ubeyd'in görüşü budur. Aynı zamanda bu Hz. Ali ve İbn Ömer'den de rivayet edilen görüştür.

Bir diğer kesim ise şöyle demektedir: İkiyüz dirhemden fazlasına kırk dirheme ulaşmadıkça zekât düşmez. Kırka ulaştı mı, o takdirde onun öşrünün çeyreği (kırkta biri) olan bir dirhem daha zekât verilir. Said b, el Müseyyeb'in, el-Hasen, Ata, Tavus, Şafîî, ez-Zührî, Mekhul, Amr b, Dinar ve Ebu Hanife'nin görüşü de budur.[\[141\]](#)

4. Altının Zekâtı:

Altının zekâtına gelince; ilim adamlarının cumhuruna göre altın ikiyüz dirhem değerinde olan yirmi dinara ulaşıp ve onu aştı mı Hz. Ali yoluyla gelen hadise göre zekâtının ödenmesi vacib olur. Bu hadisi Tirmizî, Damra ve el'Haris'ten, onlar da Hz. Ali'den, diye rivayet etmişlerdir. Tirmizî dedi ki: Ben, Muhammed b. İsmail'e bu hadis hakkında sordum, şöyle dedi: Her ikisi de bana göre Ebu İslak yoluyla sahihtir. Bu hadisin her ikisinden de gelmiş olması ihtimali vardır.

[142] el-Bacî "el-Münteka" adlı eserinde şöyle demektedir: Bu'hadisin isnadı pek o kadar güçlü değildir. Şu kadar var ki, İlim adamlarının ittifakla kabul etmesi, ifade ettiği hükmün sıhhatine delildir. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır.

el-Hasen ve es-Sevrîden -ki, Davud b. Ali mezhebine mensub bazıları da bu görüşü benimsemişlerdir- rivayet edildiğine göre, kırk dinara ulaşmadıkça altında zekat yoktur. Ancak, Hz. Ali yoluyla gelen hadis ile İbn Ömer ve Hz. Âişe'nin rivayet ettikleri hadis bu görüşü reddetmektedir. Buna göre Peygamber (sav) her yirmi dinar (altın) dan, yarı dinar ve her kırk dinardan da birer dinar zekat alırdı. [143] İşte -sözü edilenler müstesna- ilim ehlinin cemaat halinde kabul ettiği görüş budur. [144]

5. Davarların Zekâtı:

Ümmet, beş deveden aşağısı için zekât sözkonusu olmadığını ittifakla kabul etmiştir. Beş deveye ulaştı mı, bir koyun zekat düşer. Koyun tabiri ise, keçi türünü de kapsar. İlim adamları, aynı şekilde beş devede yalnızca bir koyun zekat düştüğünü ittifakla kabul etmiş ve develerin verilmesi farz olan zekat miktarının o kadar olduğunu belirtmişlerdir.

Davarların zekatı, Ebu Bekir es-Sıddîk'ın, Enes b. Malik'i Bahreyn'e gönderdiği zaman yazdığı mektubunda açıklanmıştır. Bunu Buhârî, Ebû Dâvûd, Dârakutnî, Nesaî, İbn Mace ve başkaları da rivayet etmiştir ki, bu mektuptaki bütün açıklamalarda İttifak vardır. [145]

Bu mektuptaki görüş ayrılığı iki yerdedir. Birisi, develerin zekatı ile ilgilidir, develerin sayısı yüzyirmi biri buldu mu, Malik der ki: Zekât toplayan muhayyerdir. İsterse üç tane iki yaşını bitirmiş, üç yaşına basmış dişi deve, isterse de üç yaşını bitirmiş, dört yaşına basmış iki dişi deve alır. İbnü'l-Kasım der ki: İbn Şihab dedi ki: Develerin sayısı yüzyirmi biri buldu mu, iki yaşını

bitirip üç yaşına basmış üç dişi deve zekat düşer. Yüzotuza kadar zekat budur. Yüzotuzu buldu mu, o takdirde bir tane üç yaşını bitirip dördüne basmış dişi deve, iki tane de iki yaşını bitirip üç yaşına basmış dişi deve zekat verilir. İbnü'l-Kasım der ki: Benim de görüşüm İbn Şihab'ın görüşüne uygundur.

İbn Habib ise, Abdulaziz b. Seleme ile, Abdulazîz b. Ebi Hazım'ın ve İbn Dinar'ın, Malik'in görüşünde olduklarını zikretmektedir.

Görüş ayrılığı bulunan ikinci yer ise, koyunların zekalı ile ilgilidir. Şöyle ki: Koyunların sayısı üçyüz biri aştı mı, el-Hasen b. Salih b. Hay'e göre dört koyun zekat düşer. Dört yüz bir koyunu buldu mu, beş koyun zekat düşer ve bu şekilde her yüz koyun arttıkça bir koyun daha zekat verilir. İbrahim en-Nehaî'den de buna benzer bir görüş nakledilmiştir.

Cumhur ise şöyle demektedir: İkiyüzbir koyunda üç koyun zekat düşer.

Bundan sonra dört yüzü buluncaya kadar başka bir şey düşmez. Dört yüz oldu mu, dört koyun zekat verilir. Bundan sonra da herbir yüz koyun için bir zekat verilir. Bu konuda icma ve ittifak vardır.

İbn Abdi'l-Berr der ki: Bu, İbnü'l-Münzir'in yanıldığı ve bu hususta ilim adamlarının görüşlerini yanlış olarak naklettiği ve pek çok karıştırıp çokça hata ettiği bir meseledir.[\[146\]](#)

6. Sığır Türünün Zekatı:

Bubârî ve Müslim Sahihlerinde, ineklerin zekatına dair etraflı açıklamalardan söz etmezler. Ancak, buna dair hadisi Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, Da-rakutnî ve Muvatta'nda Malik rivayet etmiştir ki, bu hadislerin kimisi mürsel, maktu' ve mevkuftur.[\[147\]](#)

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Bu hadisi bazıları Tavus ve Muaz'dan rivayet etmişlerdir. Şu kadar var ki, hadisi mürsel olarak rivayet edenler, onu müsned olarak rivayet edenlerden daha sağlam ravilerdir. Hadisi müsned olarak rivayet edenler arasında Bakıyye, el-Mes'udi'den, o, el-Hakem'den, o da Tavus yoluyla rivayet edenler vardır. Ancak, hadis alimleri Bakıyye'nin sika ravilerden tek başına yaptığı rivayetlerin durumu hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Yine bu hadisi, el-Hasen b. Umare, el-Hakem'den, tıpkı Bakıyye'nin, el-Mes'udi'den, onun el-Hakem'den rivayet ettiği gibi rivayet etmiştir. Ancak, el-Hasen b. Umare'nin zayıf olduğu hadis alimlerince ittifakla kabul edilmiştir. Yine bu haber muttasıl, sahili ve sabit bir isnad ile Tavus yolundan başka bir yolla da rivayet edilmiştir. Bunu da Abdurrezzak zikrederek şöyle der: Bize, Ma'mer ve es-Sevrî, el-A'meş'den haber verdi. el-A'meş, Ebu Vâil'den, o, Mesruk'tan, o, Muaz b.

Cebel'den dedi ki: Rasûlullah (sav) beni Yemen'e gönderdi... Hz. Peygamber ona: Her otuz sığır için bir yaşında (erkek ya da dişi) bir sığır almasını ve kırk sığır için ise, iki yaşını bitirmiş, üçe basmış bir inek almasını emretti, (cizye olarak da) ergenlik yaşına gelmiş her bir erkek için bir dinar yahut da ona eş değerde meâfir diye bilinen Yemen kumaşı almasını emretmiştir. Bu hadisi Dârakutnî ve Ebu İsa et-Tirmizî zikretmiş olup, Tirmizî sahih olduğunu belirtmiştir. [\[148\]](#)

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: İneklerin zekatı hususunda Peygamber (sav) ile ashabından nakledilenin Muaz b. Cebel'in dediği şekilde olduğu noktasında ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur: Otuz inek için bir yaşında bir inek, kırk inek için ise iki yaşını bitirip üç yaşına basmış bir inek zekat olarak alınır. Ancak, Said b. el-Müseyyeb ile Ebu Kilâbe, ez-Zührî ve Katade'den gelen bir rivayet böyle değildir. Onların görüşüne göre, otuzu buluncaya kadar her bir beş inek için bir koyun zekatın verilmesi icabeder.

İşte ana meseleleriyle zekat ile İlgili açıklamaların özeti bundan ibarettir. Etraflı açıklamalar ise fıkıh kitaplarındadır. İleride yüce Allah'ın izniyle Sâd Sûresi'nde (38/24. âyet, 13. başlıkta) karışık türden davarlara dair açıklamalar gelecektir. [\[149\]](#)

7. İmanın Alâmeti Olan Sadaka:

"Sadaka" kelimesi (doğruluk, samimiyet anlamına gelen) "SıdkMan alınmadır. Çünkü sadaka, kişinin imanının sıhhatine ve batınının da zahirini doğruladığına, sadaka veren kimsenin ise mü'minlerden nafile tasadduklarda bulunan kimseleri kaş-göz ile işaret edip alay eden münafıklardan olmadığına delildir.

"Bununla kendilerini temizleyip arındırmış olasın" buyruğu muhatabın durumunu belirten iki haldir. İfadenin takdiri şöyle olur. O sadakayı onlardan, onunla kendileri İçin temizleyici ve arındırıcı olman üzere al. Bununla birlikte bunun "sadaka"ya ait iki sıfat kabul edilmesi de mümkündür. Yani, onları temizleyen ve arındıran bir sadaka al. Bu durumda "onları arındırmış olası"nın faili muhatap olur. "Onunla'da-ki zamir de nekire olarak mevsuf gelmiş bulunan (sadaka kelimesin)e ait otur. en-Nehhas ve Mekkî ise "Kendilerini temizleyip" ifadesinin "sadaka "nın sıfatı olduğunu, buna karşılık " Bununla kendilerini... arındırmış olasın" ifadesinin de Peygamber (sav)'a ait olan "al" emrindeki zamirden hal olduğunu nakletmektedirler. [\[150\]](#) Bununla birlikte bunun, "sadakamdan hal olma ihtimali de vardır. Ancak, bu zayıftır; çünkü nekire (olan)

bir kelimededen (.sadaka) hal alır.[\[151\]](#)

ez-Zeccâc da der ki: En güzeli, hitabın Peygamber (sav)'e olmasıdır. Yani, sen bununla kendilerini arındırıp temizleyeceğin bir sadaka al; demek olur. Yani, (sadaka kelimesi üzerinde durularak) vakıf yapılır ve ondan sonraki kelime ile istinaf yapılır (başlanır).

Bununla birlikte "kendilerini temizleyip..." anlamındaki buyruğun, emrin cevabı olarak cezm okunması da caizdir. Yani: Eğer onların mallarından bir sadaka alırsan, bununla kendilerini arındırmış ve temizlemiş olursun. İmruu'l-Kays'ın şu mısraı da bu türdendir:

"Durun ki, sevgiliyi ve onun yurdunu anıp ağlayalım."

el-Hasen ise, "Kendilerini temizleyip" buyruğunu, "ti" harfini sakın olarak okumuştur. Bu ise, "Temiz oldu ve onu ben temizledim," şeklinde hemzeli kullanıştan menkul olur. "Göründü, ortaya çıktı, ben onu ortaya çıkardım," fiilleri gibi.[\[152\]](#)

8. Sadaka Verenlere Dua Gereği:

Yüce Allah'ın: "Onlara dua da et" buyruğu, sadakaları alan her bir imamın, (İslâm Devlet Başkanının) sadaka verene malının bereketlenmesi için dua etmesi gereğini belirten aslî bir dayanaştır.

Müslim'in rivayetine göre, Abdullah b. Ebî Evfa şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) bir kavim sadakalarını getirdiler mi: "Allah'ım onlara salât eyle (.rahmet buyur)" derdi. İbn Ebî Evla da zekatını ona getirince, Hz. Peygamber; "Allah'ım, Ebu Evfa'nın âline salât getir (rahmet buyur)" dedi.[\[153\]](#)

Bir kesim bu görüşte olduğu gibi, bir başka kesim ise, bunun yüce Allah'ın: "Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılmı (onlara salât getirme, dua etme)" (et-Tevbe, 9/84) buyruğu ile nesh edildiği görüşündedir. Bunlar derler ki: Özel olarak yalnızca Peygamber (sav)'e salât getirilir, ondan başkasına salât getirmek caiz değildir. Çünkü bu özellik yalnız ona verilmiştir. Bunlar, ayrıca yüce Allah'ın şu buyruğunu da delil gösterirler: "Peygamberin duasını aranızda birbirinize yaptığınız dua gibi bellemeyin" (en-Nur, 24/63)

Ayrıca Abdullah b. Abbas'ın söylediği şu sözlerini de delil gösterirler: Peygamber (sav)den başka hiçbir kimseye salavat getirilmez. Ancak, birinci görüş daha bir sahihtir. Çünkü hitap -önceden de geçtiği gibi- yalnızca Hz. Peygambere münhasır değildir. Bundan sonraki âyette de bu husus gelecektir. O halde Rasûlullah (sav)'e uymak, onu örnek almak gerekir. Çünkü bir kimse bu

şekilde dua edince, yüce Allah'ın: "Onlara dua da et. Senin duan şüphesiz onlara huzur ve güvendir" buyruğuna uymaktadır. Yani, onlar sadakalarını getirip sana verdiklerinde onlara dua edecek olursan, bu onların kalplerine huzur ve sükûn verir ve bundan dolayı da sevinirler.

Cabir b. Abdullah'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav) bana geldi, ben de hanımına şöyle dedim: Rasûlullah (sav) den bir şey istemeyesin. Hanımım: Rasûlullah (sav) yanımdan çıkıp gidecek ve biz ondan birşey istemeyeceğiz ha! dedi ve: Ey Allah'ın Rasûlü, kocama dua et, dedi. Rasûlullah (sav) da şöyle buyurdu: "Allah sana da kocana da salât etsin (rahmet buyursun)."

[\[154\]](#)

Buradaki "salât", rahmet etmek ve rahmet dilemek demektir.

en-Nehhâs der ki: Bildiğimiz kadarıyla bütün dil bilginleri "şatafin Arapça'da dua anlamına geldiğini nakletmişlerdir. Cenazelere salât da buradan gelmektedir. Hafs, Hamza ve el-Kisaî, tekil olarak; "Şüphesiz senin duan" diye okumuşlardır, diğerleri ise çoğul okumuşlardır. Şanı yüce Allah'ın: "Namazın mı sana emrediyor?" (Hud, 11/87) buyruğunda da aynı kıraat farklılığı vardır. "Huzur ve güven" anlamındaki kelime "kef" harfi sakın olarak da okunmuştur. Katade der ki: Bu "onlar için bir vakardır" anlamına gelir. "KeP harfinin üstün okunuşu ise, ruhların kendisiyle sükûn bulduğu kalplerin de huzur ve güvene erdiği şey demektir.[\[155\]](#)

104. Onlar, Allah'ın kullarından tevbeyle kabul etmekte, sadakaları alanın ancak kendisi olduğunu ve muhakkak tevbeleri kabul edenin, rahim olanın yalnız O olduğunu bitmediler mi?

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[156\]](#)

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve "Silmeyenler'in Kimlikleri:

Denildiğine göre, savaştan geri kalanlar arasından tevbe etmeyenler şöyle demişti: Bunlar dün bizimle birlikte idi. Onlarla konuşulmuyor, onlarla oturulup'kalkılmıyordu. Şimdi onlara ne oldu ki, bizden farklı olarak sahip oldukları bu özellik nedendir? Bunun üzerine: "... bitmediler mi?" buyruğu nazil oldu. Buna göre "bihnediler" Şilindeki zamir, savaşa çıkmayıp geri kalan ve tevbe etmeyen kimselere aittir. Bu anlamdaki açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır.

Bu zamirin tevbe edip kendilerini direklerle bağlayan kimselere ait olma ihtimali de vardır. Buna karşılık yüce Allah'ın: "O" zamiri bu işleri yalnızca şanı yüce

Allah'ın yapması dolayısıyla te'kid içindir. Bunu şöylece açıklayabiliriz: "Şayet, Allah'ın tevbeleri kabul eden olduğunu..." denilmiş olsaydı, Rasûlünün kabulünün de Allah'ın kabulü anlamına gelme ihtimali olurdu. Âyet-i kerime böylelikle hiçbir peygamberin ve hiç bir meleğin bu konuma asla ulaşamayacağını da beyan etmektedir.[\[157\]](#)

2. Sadakaları da Tövbeleri de Kabul Eden Allah'tır:

"Sadakaları alanın ancak kendisi olduğunu..." buyruğu sadakaları alıp kabul edenin onların mükâfatını verenin ve hakkın yüce Allah'ın hakkı olduğunu, Peygamber (sav)'ın bu hususta bir aracı olup, vefat etmesi halinde onun yerine geçen görevlinin ondan sonraki aracı olduğunun, yüce Allah'ın ölmeyen, diri olduğunun açık delilidir. Bu aynı zamanda yüce Allah'ın: "Mallarından bir sadaka al" buyruğunun Peygamber (sav)'e münhasır olmadığını da açıkça ortaya koymaktadır.

Tirmizî'nin Ebu Hureyre'den rivayetine göre o şöyle demiş: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz Allah sadakayı kabul eder, onu sağına alır ve o sadakayı sizden herhangi biriniz için, sizden herhangi bir kimsenin kendi tayını besleyip büyütmesi gibi besleyip büyütür. Öyleki, sonunda bir lokma bile Uhud dağı gibi olur. Bunu doğrulayan ise, Allah'ın Kitabındaki: "O, kullarından tevbeyi kabul eden, sadakaları alanın kendisidir. "Allah faizin bereketini giderir, sadakaları ise kat kat artırır" (Tirmizi.) dedi ki: Bu, hasen, sahih bir hadistir.[\[158\]](#)

Müslim'in Sahihinde de şöyle denilmektedir: "Herhangi bir kimse helal bir kazançtan bir hurma dahi sadaka verecek olursa, mutlaka Allah onu sağına alır. - Bir rivayette:- Ve bu sadaka Rahman'ın avucunda dağdan daha büyük oluncaya kadar gelişip büyür."[\[159\]](#)

Yine Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Şüphesiz kî sadaka dilencinin avucuna düşmeden önce Rahman'ın avucuna düşer."[\[160\]](#) O da sizden herhangi bir kimse kendi tayını, yahut da deve yavrusunu besleyip büyüttüğü gibi artırıp durur. Allah dilediğine kat kat artırır."

İlim adamlarımız -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- bu hadislerin te'vili olarak şöyle demişlerdir: Bu ifade sadakanın kabulü ve ona mükâfat verilmesinden kinayedir. Nitekim şanı yüce Allah, zat-ı mukaddesi'nden kuluna atıfet yoluyla "Ey Adem oğlu, ben hastalandım sen beni ziyaret etmedin"[\[161\]](#) hadisinde "hasta" diye söz etmiştir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/143. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Özellikle sağ'ın ve avuç'un söz konusu edilmesine gelince, bir şeyi kabul eden her bir kimse o şeyi avucuyla ve sağıyla alır, ya da ona verilirken, bunlara bırakılır. Burada da İnsanların alışageldikleri bir ifade kullanılmıştır. Aziz ve celil olan Allah ise azalardan münezzehtir. Zaten, Arapçada da "yemin; sağ" azadan başka bir anlamda da kullanılmıştır. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Bir şan ve şeref için bir sancak yükseldi mî, Arâbe bunu sağ ile abverir."

O, şan ve şerefe ehil kimsedir, demektir. Burada şair, organ olarak sağ eli kastetmemektedir. Çünkü, şan ve şeref bir manadır. Dolayısıyla şan ve şeref sancağını alacak olan yemin (sağ) de manevi bir şey olmalıdır. İşte yüce Allah'ın zatı hakkında da "sağ" böyledir.

"Rahman'm avucunda gelişip büyür" İfadesinin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Bundan kasıt, amellerin tartılacağı Mizan'ın kefesidir. O takdirde bu, muzafın hazf edilmesi kabilinden bir ifade olur ve şöyle buyurulmuş gibidir: Rahman'ın mizanının kefesinde artar ve büyür.

Malik, es-Sevrî ve İbnü'l-Mübarek'ten bu ve benzeri hadislerin te'vilinde şöyle dedikleri rivayet edilmektedir: Bunları keyfiyetsiz olarak kabul ediniz. Bu ifadeleri Tirmizî ve başkaları nakletmiştir. Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat'ten ilim ehlinin bu konudaki görüşleri işte [\[162\]](#)böyledir.[\[163\]](#)

105. De ki: 'Haydi amel edin. Allah, Rasûlü ve mü'minler de İşlediğinizi görecektir. Siz, görüneni de görünmeyeni de bilene döndürüleceksiniz. O da size yaptıklarınızı haber verecektir.'

Yüce Allah'ın: "De ki; Haydi amel edin" buyruğu herkese yönelik bir hitaptır. "Allah, Rasul ve mü'minler de İşlediğinizi görecektir." Yani Allah'ın onları amellerinize muttali kılması suretiyle yaptıklarınızı görecektir.

Nakledilen haberde şöyle denilmektedir: 'Eğer ki bir kimse, hiçbir kapısı ve menfezi bulunmayan bir kaya içerisinde bir amelde bulunacak olur ise, ne olursa olsun mutlaka onun ameli insanların karşısına "[\[164\]](#)çıkacaktır.[\[165\]](#)

106. Diğer bir kısım da Allah'ın emrine bırakılmışlardır. Allah onları ya azaba uğratacak, yahut tevbelerioi kabul edecektir. Allah her şeyi bilendir, Hakimdir.

Bu âyet-i kerime, tevbeleri kabul olunan üç kişi hakkında inmiştir. Bunlar, Vakıfoğullanndan Hilâl b. Umeyye, Kâ'b b. Malik ve Amroğullanndan Mu-râre b. er-Rabî'dir. Murâre b. Rub'î de denilmiştir. Bunu el-Mehdevî naklet-miştir. Bu üç kişi -ileride de onlardan söz edileceği gibi- imkânları bulunduğu halde Tebûk'ten geri kalmışlardı.

Buyruğun takdiri şöyledir: Onlardan işi Allah'ın emrine bırakılmış ertelenmiş

kimseler de vardır.

"Onu erteledim, sonraya bıraktım," demektir. Bu kökten "Murcie" diye bir fırka adı da gelmektedir, Çünkü onlar ameli tehir etmişlerdir.

Hamza ve el-Kisaî, hemzesiz olarak; diye okumuşlardır. Bunun: Onu erteledim, anlamındaki den geldiği söylenmiştir. el-Müberred şöyle demektir: Onu erteledim anlamında; denilmez. Ancak, bu ifade ummak anlamına gelen: O'den gelmiş olmalıdır.

"Allah onları ya azaba uğratacak, yahut tevbeletini kabul edecektir" buyruğundaki "Ya, ya da, yahut" Arapçada iki işten birisi için kullanılır. Şanı yüce Allah da işlerin âkibetinin ne olacağını elbetteki bilendir. Fakat burada kullara onların bildikleri üslûp ile hitap edilmiştir. Yani, size göre onların durumu (iyi şeyler) ümit etmek şeklinde olsun. Çünkü kullar için bundan fazla yapabilecekleri bir şey yoktur.[\[166\]](#)

107. (Münafıklar arasında) zarar vermek, inkâr etmek, mü'minkr arasına ayrılık sokmak için ve -daha evvel Allah'a ve Rasfltüne savaş açan kimselere- beklemek ve gözetlemek yeri olmak üzere bir mescid edinenler ve: "İyilikten başka birşey kastetmedik" diye yemin edenler (vardır). Halbuki Allah, onların muhakkak yalancı olduklarına şahidlik eder.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı on başlık halinde sunacağız[\[167\]](#)

1. Dırar Mescidi ve Âyetin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Bir mescid edinenler" buyruğu, önceki buyruğa atfedilmiştir. Yani, onlardan bir mescid edinenler vardır, takdirindedir. Böylelikle cümle, cümleye atfedilmiş olmaktadır. Mübteda olarak merfu' kabul edilmesi de mümkündür. Haberi de hazfedilmiştir. Haber, "şüphesiz ki onlar azab edileceklerdir" ve benzeri bir ifade ile takdir olunabilir.

"Vav'sız olarak; "ler" şeklinde okuyanlara gelince; -ki, Medinelilerin okuyuşudur- bunlara göre buyruk mübtedâ olarak merfu'dur. Haberi ise (bir sonraki âyette gelen): "Durma" anlamındaki buyruktur. İfadenin takdiri şöyle olur: Bir mescid edinenlerin o mescidinde ebediyyen (namaza) durma. Yani, onların mescidlerinde namaz kılma. Bu açıklamayı el-Kisaî yapmıştır. en-Nehhâs ise şöyle demiştir: O takdirde mübtedanın haberi: "... kurdukları bina kalplerinde daimi bir kuşku kaynağı olmaya devam edecektir" (et-Tevbe, 9/110) buyruğudur. Haberin -az önce geçtiği gibi- "azab olunurlar" ve benzeri bîr ifade olabileceği de söylenmiştir.

Âyet-i kerime, rivayet edildiğine göre, Ebu Âmir er-Râhib hakkında inmiştir. Çünkü sözü geçen bu kişi, Bizans Kayser'inin yanına gitmiş, orada hris-tiyanhğı kabul etmiş, Kayser de, kendilerine pek yakında yanlarına geleceğine dair söz vermişti. Bunun üzerine onlar da orada Kayser'in gelişini gözetleyip beklemek üzere Mescid-i Dırar'ı inşa ettiler. Bu açıklamaları İbn Abbas, Mücalid, Katade ve başkaları yapmıştır. Daha önce el-A'raf Sûresi'nde (7/175. âyetin tefsirinde) onun kıssası geçmiş bulunmaktadır.

Tefsir alimleri derler ki: Amr b. Avfoğullan Kubâ Mescidini inşa ettiler ve Hz. Peygamberden yanlarına gelmesi ricasında bulundular. O da onlara gelip Küba'da namaz kıldı. Kardeşleri onun b. Avfoğullan onları kıskanarak: Biz de bir mescid yapacağız ve Peygamber (sav)'e haber gönderip, kardeşlerimizin mescidinde namaz kıldığı gibi bizim de mescidimizde namaz kılmak üzere gelmesini rica edeceğiz. Daha sonra da Ebu Âmir, Şam'dan geldiği takdirde bu mescidde namaz kıldırır diyerek Peygamber (sav)'e gittiler. O sırada Hz. Peygamber Tebûk'e çıkmak üzere hazırlık yapıyordu. Hz. Peygamber'e, Ey Allah'ın Rasûlü! dediler. Biz, ihtiyacı olan hastalar ve yağmurlu geceler için bir mescid inşa ettik. Bizim için gelip orada namaz kılmanı ve mübarek olması için dua etmeni arzuluyoruz. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Şimdi ben yola çıkmak üzereyim ve meşgul bir haldeyim. Dönecek olursak, size gelir ve sizin için orada namaz kılarız."

Peygamber (sav) Tebuk'ten döndüğünde yanına geldiler. Kendileri de mescidi bitirmiş bulunuyorlardı. Orada Cuma, Cumartesi ve Pazar günü de namaz kılmışlardı. Hz. Peygamber yanlarına gitmek maksadıyla giymek üzere gömleğinin getirilmesini istedi. Bu sefer Mescid-i Dırar'ın durumunu bildiren Kur'anî buyruklar nazil oldu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Malik b. ed-Duħşum, Man b. Adiy, Âmir b. es-Seken ile Hz. Hamza'yı Öldürmüş olan Vahşi'yi çağırarak şöyle dedi: "Halkı zalim olan şu mescide gidin; onu yıkın ve yakın." Onlar da hemen yola koyuldular. Malik b. ed-Duħşum evinden bir miktar alevli ateş aldı. Hep birlikte gidip mescidi yaktılar, yıktılar. Bu mescidi inşa edenler oniki kişi idiler: Amr b. Avfoğullan'dan birisi olan Ubeyd b. Zeydoğullarından Hizam b. Hâlid -ki, Dırar Mescidi onun evine ait arsada yapılmıştı-, Muattib b. Kuşeyr, Ebu Hubeybe b. el-Ezar, Amr b. Avfoğullan'dan Sehl b. Huneyf kardeşi Abbâd b. Huneyf, Cârîye b. Âmir, onun iki oğlu Mucemmi' ve Zeyd, Nebtel b. el-Hâris, Bahzec, Becâd b. Osman ve Vedia b. Sabit. Salebe b. Hatıb da aralarında zikrolunmaktadır.

Ancak, Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr der ki: Bu tartışılır. Çünkü bu kişi Bedirde hazır bulunmuş bir kimsedir. İkrime der ki: Ömer b. el-Hattab, bunlardan

birisine: Sen bu mescidin yapımında nasıl bir yardımda bulundun diye sormuş, o da: O mescidin yapımında benim de bir direkle yardımım oldu, diye cevap vermişti. Bunun üzerine Hz. Ömer kendisine: Sana ben de onu müjdeliyorum ki o, boynunda cehennem ateşinden bir direk olacaktır.[\[168\]](#)

2. Zarar Kastı:

Yüce Allah'ın: "Zarar vermek... için" buyruğu mastar olup mefûlün leh'tir. "İnkâr etmek, mü'minter arasına ayrılık sokmak İçin ve beklemek ve gözetlemek yeri olmak üzere" anlamındaki buyruklar da hep ona atfedilmiştir.

Te'vil alimleri derler ki: Maksat, mescidle zarar vermektir. Yoksa mescidin kendisinin zararı olmaz. Zarar, o mescidin sahipleri tarafından sözkonu-su olur.

Dârakutnî, Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlulâlî (sav) buyurdu ki: "Zarar da yoktur, zarara zararlar karşılık vermek de yoktur. Kim zarar vermek isterse, Allah onunla (o kimseye) zarar verir Her kim de zorluk çıkartırsa, Allah da ona zorluk çıkartır."[\[169\]](#)

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Zarar: Senin için faydalı olup, komşuna Zararlı olan şeydir. Zarara karşılık vermek (zırar) ise, senin için faydalı olmamakla birlikte komşuna zararlı olan şeydir. Her ikisinin aynı anlamda olduğu da söylenmiştir. Hz. Peygamber, te'kid olmak üzere her iki kelimeyi kullanmıştır, da denilmiştir.[\[170\]](#)

3. Zararları Dokunan Mescidlerin Hükmü:

(Mezhebimize mensup) ilim adamlarımız derler ki: Bir mescidin yakınında bir başka mescidin yapılması caiz değildir. İlk mescidin cemaatinin o mescidi terkedip ilk yapılanın boş kalmaması için ikinci yapılan mescidin yıkılması ve yapılmasının engellenmesi gerekir. Ancak, mahalle büyük olup mahalle halkına tek bir mescid yeterli gelmiyor ise, o takdirde bir mescid daha yapılabilir. Aynı şekilde şöyle de derler: Tek bir şehirde iki, üç... caminin de yapılmaması gerekir. İkincisinin engellenmesi icabeder. Bu ikinci camide cuma namazı kılanın cuması olmaz. Zaten Peygamber (sav) Dırar Mescidini yakmış ve yıkmıştır.

Taberî, senedini kaydederek, Şakîk'den şunu nakleder: O, Ğadiraogulları mescidinde namaz kılmak üzere gelmiş, namazın kılınmış olduğunu görünce ona, filan oğullarına ait mescidde henüz namaz kılınmadı denilince, hayır ben o mescidde namaz kılmak istemiyorum. Çünkü o mescid zarar vermek esâsı üzere bina edilmiştir diye cevap vermiştir.

İlim adamlarımız der ki: Zarar vermek, yahut riyakârlık ve desinler diye yapılan her bir mescid Dırar Mescidi hükmünde olup onda namaz kılmak caiz değildir. en-Nekkâş der ki: Buna göre, kilise ve benzeri bir yerde namaz kılmamak gerekir. Çünkü, kilise baştan beri kötü bir maksatla bina edilmiştir.

Derim ki: Böyle bir hükme varmak gerekmez. Çünkü, kilisenin yapılmasından

kasıt başkasına zarar vermek değildir. Her ne kadar asıl itibariyle kötü bir maksat ile yapılmış ise de, hristiyanların kilise yapmaları, yahudilerin havra yapmaları, kendi kanaatlerince -bizim mescidimiz gibi- ibadet edecekleri bir yerleri olsun diyedir. O bakımdan, bu iki maksat arasında fark vardır. İlim adamları da bîr kilise ya da bir havrada temiz bir yer üzerinde namaz kılan bir kimsenin kıldığı bu namazının geçerli ve caiz olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. Buhârî'nin bildirdiğine göre, İbn Abbas içinde heykel bulunmaması şartıyla havrada namaz kılarıdı.^[171] Ebû Dâvûd da, Osman b. Ebi'l-Âs'dan, Peygamber (sav)'ın kendisine, Taif Mescidini putlarının bulunduğu yere bina etmesini emrettiğini ^[172]nakletmektedir.^[173]

4. Zalime İmamlık Yapanın Arkasında Namaz Kılmak;

İlim adamları derler ki: Zalimin imamlığını yapan kimsenin arkasında namaz kılınmaz. Ancak, mazeretinin açıkça ortaya çıkması yahut tevbe etme hali müstesnadır. Çünkü, Kubâ mescidini İnşa edenler olan Amr b. Avfoğulları, Ömer b. el-Hattab'dan halifeliği döneminde Mücemmi' b. Cariye'nin, kendi mescidlerinde kendilerine namaz kıldırarak üzere İzin vermesini istediler. Hz. Ömer: Hayır, böyle bir şeyin en ufak bir faydası da olmaz. O, Mescid-i Dırar'ın imamı değil miydi? Mücemmi', şöyle dedi: Ey müzminlerin emiri hakkımda hüküm vermekte acele etme. Allah'a yemin ederim ben onların içinde neler gizlediklerini bilmeksizin o mescidde namaz kıldım. Eğer ne gizlediklerini bilseydim, o mescidde onlara namaz kıldırılmazdım. Ben, Kur'ân okuyabilen genç bir delikanlı idim. Onlar ise, calıliyelere üzere yaşamış yaşlı başlı insanlardı. Kur'ân-ı Kerimden hiçbir şey okuyamıyorlardı. O sebepten ben namaz kıldırardım, ancak yaptığının günah olduğunu da zannetmiyorum. Zaten onların içlerinde ne olduğunu da bilmiyordum. Ömer (r.a), onun mazeretini kabul edip söylediğinin doğruluğuna kanaat getirdi ve Kubâ mescidinde namaz kıldırmasını emretti.^[174]

5. Başkalarına Zararlı Olan Tasarrufların Hükümü:

İlim adamlarımız -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- derler ki: İbadet için yapılan ve şeriatın yapımına teşvik ederek hakkında: "Bir kekliğin kalabileceği bir yer kadar dahi olsa, her kim Allah için bir mescid bina edecek olursa, Allah da o kimseye cennette bir ev yapar"^[175] dediği mescid bile başkasına zarar

verecek durumda ise, yıkılıp ortadan kaldırıldığına göre, ya onun dışındaki şeyler hakkındaki kanaat ne olabilir!

Böylelerinin İse, öncekine zarar verilmemesi için ortadan kaldırılması, yıkılması, öncelikle daha bir uygundur. Mesela, bir kimse başkasına zarar verecek türden bir fırın, yahut bir değirmen inşa edecek, yahut bir kuyu veya başka bir şey kazacak olursa, bu durumdadır. Bu konudaki çeşitli meselelerin ölçüsü, temel kaidesi şudur: Kardeşine zarar gelmesine sebep teşkil eden kişi, (o tasarrufundan) engellenilir. Eğer, malında hak sahibi olduğu bir tasarrufu sebebiyle kardeşine zarar verip böylelikle komşusuna, yahut komşusundan başkasına zarar verirse, yaptığı o işe bakılır. Eğer o işin terkedil-mesinin zararı işi yapana verdiği zarardan daha büyük ise, bu sefer iki zarardan daha büyük olan ve aslî kaynaklarda hara mi işi daha büyük olan zarar ortadan kaldırılır.

Mesela, bir kimse evinde kardeşinin evini görmesini sağlayacak bir pencere açacak olursa, o kardeşinin evinde de aile ve hanımlar da bulunuyorsa, -kadınlar da evlerinde kimi elbiselerini üzerlerinden atıp ihtiyaçlarını görmek için bazı yerlerini açtıklarına göre ve bilindiği gibi avretlere muttali olmak haram olup bu konuda nehiy varid olduğundan ötürü- avretlere muttali olmanın haramlığı sebebiyle, ilim adamları bu şekilde kendi evinden açmış olduğu ve kendisi için fayda ve rahatlık bulunan, kapatılması aleyhine zarar ihtiva eden o kapı ve pencereyi, kapatması gerektiği görüşündedirler. Çünkü onlar, bununla iki zarardan daha büyük olanı ortadan kaldırmak mak-sadındadırlar. Zira, bu iki zarardan birisini ortadan kaldırmak mutlaka gereklidir.

İşte bu gibi konularda hüküm -ŞafîTye ve onun görüşünü kabul edenlerin aksine- bu şekildedir. Şafîî mezhebine mensup ilim adamları derler ki; Bir kimse kendi mülkünde bir kuyu açsa, bir diğeri de kendi mülkünde, birinci kuyunun suyunu kendisine doğru çekecek bir başka kuyu kazacak olursa, ikinci kuyu da caizdir. Çünkü bunların her birisi kendi mülkünde kuyu kazmıştır ve bundan dolayı engellenilmez. Yine, onlara göre şu durum da bunun bir benzeridir: Bir kimse, komşusunun kuyusunun yakınında kuyusunun suyunu bozacak şekilde tuvalet açacak olursa, kuyu sahibi ona engel olamaz. Çünkü, tuvalet açan da kendi mülkünde tasarrufta bulunmuştur. Oysa, Kur'ân ve Sünnet bu görüşü reddetmektedir. Başarı Allah'tandır.

Yine bu kabilden ilim adamlarının yasakladığı bir başka zarar türü daha vardır. Fırın ve hamam dumanları, savrulan harman tozu, düzlüklerde yayılmış çöplerden oluşan kurtlar ve buna benzer şeylerin açıkça zararı görülen ve devam etmesinden korkulanların zararları kesilir.

Elbiselerin tozunun silkelenmesi, hasırların kapıların önünde silkelenmesi gibi

kısa bir süre devam edecek şeylere gelince; bu gibi şeylerden insanların müstağni kalmalarına imkân yoktur. Ve ayrıca bundan dolayı herhangi bir şeye de hak kazanılmış olmaz. Bu gibi hususlarda zararı önlemeye kalkışmak, kısa bir süre buna sabretmekten, daha büyük ve daha fazla bir zarar gerektirir. Diğer taraftan, sünnetteki edebe göre kişi, komşusuna eziyet etmemekle, ona iyilikte bulunmakla yükümlü olduğu gibi, gücü yettiğinde eziyetine de katlanıp sabretmesi gerekir.[\[176\]](#)

6. Bu Kabilden Bir Mesele:

Bu türden meselelerin kapsamına girenlerden birisi de İsmail b. Ebî Uveys'in, Malik'ten naklen zikrettiği şu husustur: Malik'e, cin çarpmasına uğramış bir kadın hakkında soru sorulmuş. Bu kadına kocası yaklaşp cünup oldu mu, yahut da kocası ona yaklaşacak olursa, bu cin çarpmasının etkisi daha çok artarmış. Malik şöyle demiş: Kocasının, bu kadına yaklaşabileceği görüşünde değilim. Ayrıca, hakimın kadın ile kocası arasına girmesini (kocasının ona yaklaşmamasını sağlaması) gerektiği görüşündeyim.[\[177\]](#)

7. Dırâr Mescidi Sahiplerinin. İnkârı:

Dirâr mescidini yapanların, ne Kubâ mescidinin, ne de Peygamber (sav)'ın mescidinin hürmetine (saygınlığına) itikadlan bulunmadığından ve bu saygınlığa olan inancı inkâr etmiş olduklarından dolayı yüce Allah: "İnkâr etmek..." diye buyurmuştur. Bu açıklamayı İbnü'l-Arabî yapmıştır. Bir diğer görüş de şöyledir: "İnkâr etmek" den kasıt, Peygamber (sav)'i ve onun getirdiklerini inkâr etmektir. Bu açıklamayı da el-Kuşeyrî ve başkaları yapmıştır.[\[178\]](#)

8. Mü'minler Arasına Ayrılık Sokmak:

Yüce Allah'ın: "Mü'minler arasına ayrılık sokmak için..." Yani onlar, bu yolla mü'minlerin birliğini dağıtmak, parçalamak istiyorlardı. Böylelikle, bazı kimselerin Peygamber (sav) ile birlikte cihada çıkmamalarını sağlamak istemişlerdi. İşte bu durum, cemaatin öngörülmesinin en büyük maksadı ve en belirgin gayesinin kalpleri birbirine kaynaştırıp ısındırmak ve itaat üzere söz-birliğini sağlayıp, dinin gerektirdiği uygulamaları yerine getirmek suretiyle, insanlar arasındaki hakların ve saygınlıkların korunmasını gerçekleştirmek

olduğunu göstermektedir. Tâ ki, insanlar birbirleriyle içli dışlı olmak suretiyle birbiriyle kaynaşsınlar ve kalpler kinlerin pisliklerinden arınmış olsunlar. [\[179\]](#)

9. Aynı Mescidde iki Ayrı İmamla Cemaat Yapmak:

Malik, -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu âyet-i kerimeden çok ince anlayış ile bir meselenin farkına vararak, -diğer ilim adamlarından farklı bir şekilde- şöyle demiştir: Bir mescidde iki ayrı imamla iki ayn cemaat, namaz kılamazlar. Şafiî'den de bunun olamayacağına dair bir görüş rivayet edilmiştir. Çünkü böyle bir uygulama, sözbirliğini dağıtır ve birlik hikmetini ortadan kaldırıp şöyle söylemeye kadar bizi götürür: Herhangi bir kimse cemaatten ayrılıp tek başına kalmak istiyor ise, bu mazurdur. O da tek başına cemaatini teşkil eder ve kendisini imam olarak öne geçirir. Bunun sonucunda ise ayrılıklar ortaya çıkar ve düzenlilik hali ortadan kalkar. İşte bu görüşü benimsemeyenler, bu inceliği farkedememişlerdir. İbnü'l-Arabî der ki: İşte Malik'in diğer ilim adamlarına karşı durumu hep bu idi. Hikmeti bilmekte, onun ayağı daha bir sağlam basardı. Şeriatin kafi noktalarını tesbit etmekte daha ileri derecede bilgi sahibi idi. [\[180\]](#)

10. Allah'a ve Rasûlüne Karşı Savaş Açanlara Yardımcı Olanlar:

Yüce Allah'ın: "Daha evvel Allah'a ve Rasûlüne savaş açan kimselere, beklemek ve gözetlemek yeri olmak üzere..." buyruğunda kastedilen kişi Rahip Ebû Amir'dir. Ona Rahip adının verilmiş sebebi, kendisini ibadete vermiş olması ve ilim araştıran bir kimse olmasından dolayıydı. Peygamber (sav)'in bu konudaki duası sebebiyle, Kennesrîn denilen yerde kâfir olarak ölmüştü. Çünkü o, Peygmaber (sav)'e şöyle demişti: Seninle çarpışan ne kadar kavim görürsem, mutlaka ben de onlarla birlikte sana karşı savaşacağım. Hz. Peygamberle bu şekilde savaşmasını Huneyn gününe kadar sürdürmeye devam etti. Hevazinliler Huneyn günü bozguna uğrayınca yardım istemek üzere Bizanslılara gitti. Münafıklara da gönderdiği haberde şunları söyledi: Gücünüz yettiği kadar güç ve silah hazırlığı yapın ve bir mescid inşa edin. Ben şimdi Kayser'in yanına gidiyorum, Bizanstan Muhammed (sav)i Medine'den çıkarmak üzere bir ordu ile geleceğim. Bunun üzerine onlar da Dırar Mescidini inşa etmişlerdi. Sözü geçen Ebu Âmir, melekler tarafından (Uhud günü) yıkanılan Hanzala'nırv babasıdır.

"Beklemek ve gözetlemek (irsâd)": Beklemek demektir. "Şunu rasat ettim, tabiri, o şey ile onu bekleyip gözetlemek üzere hazırladım," anlamına gelir. Ebu Zeyd

der ki: "Onu bekleyip gözetledim" ifadesi, hayırlı işler hakkında kullanılır. Ancak, "Onu gözetledim, ifadesi ise kötü şeyler için kullanılır. İbnü'l-Arâbî der ki: Hayır, sadece denilir ve bunun anlamı da gözetledim, bekledim şeklindedir. Yüce Allah'ın: "Daha evvet.." ifadesi ile Dırâr Mescidinin inşa edilmesinden evvelki vakti kastedilmektedir.

"Ve: İyilikten başka blrşey kastetmedik diye yemin edenler (vardır)." Yani biz, bu mescidi inşa etmekle ancak güzel bir iş yapmak istedik. Yani bunun sebebi, kendilerinin söyledikleri gibi hasta ve gidemeyecek kadar başka işler görme ihtiyacı bulunan müslüman kimselere şefkatleri îdi. Bu ise, fiillerin maksat ve İradelere göre farklılık göstereceğini göstermektedir. Bundan dolayı yüce Allah: "Ve: İyilikten başka bir şey kastetmedik, diye yemin edenler (vardır)" diye buyurmaktadır.

"Halbuki Allah, onların muhakkak yalancı olduklarına şahidlik eder." Yani O, hakkında yemin ettikleri şey hususunda kalplerinin ne kötü şeyler gizlediklerini ve yalan söylemekte olduklarını çok iyi bilir.[\[181\]](#)

108. Onun içerisinde hiçbir vakit durma. İlk gününden temeli takva üzerine kurulan mescid, içinde durmana elbette daha lâyıktır. Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız:[\[182\]](#)

1. Dırar Mescidinde Namaz Kılmak Yasaktır:

Yüce Allah: "Onun içerisinde hiçbir vakit durma" buyruğu ile Dırar Mescidini kast etmektedir. Yani, orada namaz kılmak kastıyla durma. Çünkü namaz, bazan "kıyam: ayakta durmak" ile de ifade olunur. Mesela, filan kişi gece boyunca kalkar denilirken, namaz kılar demek istenir. Nitekim; "Kim (ecrine) İnanarak ve "mükâfatını" alacağını ümid ederek Ramazanı kıyam ile geçirirse (teravih namazını kıalarsa), geçmiş küçük günâhları ona bağışlanır" şeklindeki sahih hadiste de bu şekilde kullanılmıştır. Bunu da Buhârî, Ebu Hu-reyre'den, o, Peygamber (sav)'den buyurdu ki... diye nakletmiştir."[\[183\]](#)

Rasûlullah (sav)'ın, bu âyet-i kerime nazil olduktan sonra bu mescidin bulunduğu yoldan dahi geçmediği ve o mescidin yerinin leşlerin, pisliklerin ve çöplerin atıldığı bir çöplük olarak kullanılmasını emrettiği rivayet edilmektedir.[\[184\]](#)

2. Usul-ü Fıkık Açısından Zaman Zarfı ve "Ebediyyen" Kelimesi:

Yüce Allah'ın: "(ut): Hiç bir vakit" ifadesi, bir zaman zarfıdır. Zaman zarfı da iki kısımdır. Biri "gün" gibi miktarı belli zarf, diğeri ise "hîn, vakt" gibi zamanı müphem olan zarf. "Ebediyyen" de bu kısımdandır, "Dehr (zaman)" da böyledir. Burada fıkıh usulünün konusuna giren bir mesele sözkonusu olmaktadır. O da şudur: "Ebediyyen" kelimesi her ne kadar müphem (belirsiz) bir zarf ise de bunda umum ifade eden bir anlam yoktur. Ancak bu kelime nefiy için kullanılan "la" (olumsuzluk edatı) ile birlikte kullanılırsa, umum ifade eder. Mesela, "Durma!" denilecek olsa, mutlak olarak durmamak yeterli olurdu. Ama, "ebed: hiç bir vakit, ebediyyen" lafzı kullanıldığından dolayı, hiçbir vakit ve hiçbir zaman durma denilmiş gibidir. Olumlu cümledeki belirtisiz ifade ise, eğer meydana gelmiş bir olayın haberi olarak kullanılırsa, bunun da umumi bir manası olmaz. İşte, dil bilginleri bunun farkına varmış, islâm fukahası da bu doğrultuda hükümlerini vererek şöyle demişlerdir: Bir kimse hanımına sen ebediyyen boşsun, diyecek olursa, bir talâk ile boş olur.[\[185\]](#)

3. Mescid Kurmaktan Maksat:

"İlk gününden takva temeli üzerine kurulan" yani, takva üzere duvarları inşa edilmiş, temelleri yükseltilmiş "mescid" demektir.

"Temel," binanın esast demektir. "Esas" da böyledir. ise, aynı kelimenin ortada harfî medsiz şeklidir.'in çoğulu, şeklinde gelir. "Bekçi ve bekçiler" gibi. Buna karşılık; şeklinin çoğulu ise, şeklinde gelir. "Ense kökü, ense kökleri" gibi. Buna karşılık in çoğulu şeklinde gelir, Sebep ve sebepler" gibi. "Binanın temelini kurdum," ifadesinin mastarı da şeklinde gelir, Arapların "Bu çok eskiden beri böyle idi" cümlesindeki (eskilik manasını ifade eden ve temel manasına da gelen kelime) hemzesi hem Ötreİ, hem üstün, hem de esreli olarak üç ayn şekilde söylenebilir ki, bu, işin başından beri çok eskiden beri böyleydi, anlamına gelir.

"Mescid"ın başındaki "lam", kasem "lam"ıdır. İbtidâ "lam"ı olduğu da söylenmiştir. Mesela, Elbetteki Zeyd insanlar arasında davranışı en güzel olanıdır" demeye benzer ki bu, anlamın te'kid edilmesini gerektirir.

"Temeli takva üzerine kurulan" ifadesi ise, "mescid"ın sıfatıdır. "Daha layıktır" anlamındaki ifade mübteda olan "mescid"ın haberidir.

Burada "takvâ"nın anlamı, kendileri vasıtası ile cezalandırılmaktan koru-nulan hasletler, özelliklerdir. Takva kelimesi, vezninde olup, buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/2. âyet, "takva sahipleri için bir hidâyettir" bölümü

ile ilgili açıklamaların 4. başlığında) geçmiş bulunmaktadır.[\[186\]](#)

4. Takva Mescidinden Maksat Nedir ve O Mescid Sahiplerinin Özellikleri:

İlim adanılan, temeli takva üzerine kurulan mescidin hangisi olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Kimisi, Kubâ Mescididir demiştir ki, bu görüş İbn Abbas, ed-Dahlîâk ve el-Hasen'den rivayet edilmiştir. Bu görüşün sahipleri: "Ük gününden" ifadesini delil alırlar. Kubâ Mescidinin ise Medine'deki ilk günde temeli atılmıştı. Kubâ mescidi, Peygamber (sav) mescidinden önce bina edilmişti. Bunu İbn Ömer, İbnül-Müseyyeb ve İbn Vehb, Eş-heb ve İbnü'l-Kasım'ın kendisinden rivayetlerine göre Malik demiştir.

Tirmizî de Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: İlk gününden beri temeli takva üzerine kurulan mescid hususunda iki kişi tartıştılar. Birisi o, Kubâ mescididir derken, diğeri ise o, Peygamber (sav) mescididir deyince, Rasûluüh (sav) da: "O, benim bu mescidimdir" diye buyurdu. (Tirmizi) dedi ki: Bu sahih bir hadistir.[\[187\]](#)

Ancak, birinci görüş konuya daha uygun düşmektedir. Çünkü, yüce Allah'ın: "Orada" buyruğu bunu gerektirmektedir. Zarf ifade eden zamir ise, tertemiz olmayı arzu eden erkeklerin varlığı ile ilgilidir. Bu ise, Kubâ mescididir. Buna delil de Ebu Hureyre'nin şöyle dediğine dair hadistir: Şu: "Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever âyeti, Küba Mescidi ehli hakkında inmiştir. Çünkü onlar su ile is-tinca ederlerdi. İşte bu âyet-i kerime onlar hakkında inmiştir.[\[188\]](#)

eş-Şa'bî der ki: Burada kastedilenler Kubâ Mescidi ehlidir. Allah onlar hakkında buyruğunu indirmiştir. Katade dedi ki: Bu âyet-i kerime inince Rasû-tullah (sav) Kübalılara şöyle demişti: "Şanı yüce Allah temizlenmek hususunda sizden güzel bir şekilde ve övgüyle söz etti. Siz ne yapıyorsunuz?" Onlar, biz önden ve arkadan çıkan pisliğin izlerini su ile yıkıyoruz. Bunu da Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.[\[189\]](#)

Dârakutnî de Talha bin Nâfî' den şöyle dediğini rivayet eder: Bana Ensar-dan olan Ebu Eyyub, Cabir bin Abdullah ve Enes bin Malik, Rasûlullah (sav)dan şu: "Orada tertemiz olmayı arzu eden erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever" âyeti hakkında şöyle buyurduğunu naklettiler: "Ey En-sar topluluğu! Allah temizlenmek hususunda sizden övgü ve hayırla söz etti. Sizin bu temizlenmeniz nasıldır?" Onlar, Ey Allah'ın Rasûlü, biz namaz için abdest alır, cünüblükten dolayı da guslederiz. Bunun üzerine Rasûlullah (sav): "Bununla birlikte başka

bir şey de yapıyor musunuz?" Onlar: Hayır, şu kadar var ki bizden herhangi bir kimse tuvaletten çıktıktan sonra yine de su ile istinca yapmayı hoş ve güzel görür. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "İşte bu övgüye sebep odur. Siz buna devam ediniz" diye bıyurdu.[\[190\]](#)

İşte bu hadis âyet-i kerimede sözü geçen mescidin Kubâ Mescidi olmasını gerektirmektedir. Şu kadar var ki Ebu Said el-Hudrî'nin hadisinde Peygamber (sav) bu mescidin kendi mescidi olduğunu açıkça ifade etmiştir. O halde buna rağmen herhangi bir akıl yürütmeye gerek, yoktur. Yine Ebu.Kaf1 rivayetle dedi ki: Bize Ebu Usame anlattı dedi ki, bize Salih bin Hayyana dedv Vâ., bize "Allah'ın yücelmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde..." (en-Nur, 24/36) buyruğu hakkında dedi ki: Bunlar dört mesciddir ki dördünü de Peygamberden başka kimse bina etmiş değildir: Kabe, onu İbrahim ve İsmail - ikisine de selam olsun- diğeri Eriha'daki ev yani Beytul Makdis, bunu da Da-vud ve Süleyman -ikisine de selam olsun- bina ettiler. Diğerleri ise Medine Mescidi ile Kubâ Mescîdir ki, bunların ikisini de Rasûlullah (,sav) bina etmiş olup takva üzere tesis olunmuşlardır.[\[191\]](#)

5. " ...den, dan" ile İlgili bir Açıklama:

Yüce Allah'ın: "İlk gününden" buyruğundaki: "den," nahivcilere göre; "... den beri"nin karşılığıdır. İkincisi zaman için tıpkı birincisinin mekan için,kullanılışı gibi kullanılır. Bu buyrukta bunun; "... den beri" anlamında kullanıldığı da söylenmiştir ki takdiri şöyle olur: Bina edilmesine başlandığı ilk gününden beri... Anlamin; "Tesis edildiği ilk gününden beri" şeklinde olduğu ve; "Tesis etti" şeklindeki fiilin başına geldiği de söylenmiştir.

Şairin şu beyâtinde olduğu gibi:

"(Semud kavminin evleri) Hicran üst taraflarındaki nice yurtlar vardır ki, Bunlar uzun yıllardan ve uzun zamandan beri bomboş, ıpıssız kalmışlardır."

Yani, "Uzun zaman geçtiğinden, uzun yıllar geçtiğinden beri" takdirindedir. Böyle bir takdire gitmeyi gerektiren nahivcilerin kabul enikleri şu esas kaidedir: ...den, dan edatı, zaman isimlerinin başına gelmez. Zaman isimlerinin başına; getirilir. O bakımdan; "Ben onu bir aydan yahut bir yıldan veya bir günden beri görmedim;" denilir, fakat bunun yerine; " ...den" denilmez. Eğer bu harf-i cer zaman bildiren ismin başına kullanılacak olursa o vakit ona uygun düşecek bir takdire gidilir. Bu beytin takdirinde zikrettiğimiz gibi. Bu açıklamaları İbn Atiyye yapmaktadır. Ancak bana göre bu âyet-i kerimede takdire gitmeye ihtiyaç duymamak da uygundur. Burada; "...den" kelimesinin; "İlk" kelimesini cer

etmesi uygundur. Çünkü bu da bir başlangıç anlamını ihtiva etmektedir. Çünkü burada; "İlk gününün başlangıcından beri..." denilmiş gibidir.[\[192\]](#)

6. İçinde Namaza Durulmaya Layık Olan Mescid;

"İçinde durmana elbette daha layıktı*" buyruğu nasb mahallindedir. "Daha layıktır" buyruğu "Layık" kelimesinden "ePatu" vezninde ism-i tafdilidir. Bu kip, ancak aralarında ortak bir özellik bulunmakla birlikte, birinin diğerinden ortak oldukları o noktada manen daha üstün bir meziyeti bulunan iki şey için kullanılır.

Dırâr Mescidi her ne kadar hakkı ve liyakati bulunmayan batıl bir mescid ise de onu bina edenlerin inançları açısından liyakat noktasında diğer mes-cidlerle ortaklığı vardır. Yahut da o mescidde mescid olmasından ötürü namaz kılmanın caiz olduğuna inanan kimseler açısından böyle bir liyakati söz korlusu idi. Fakat bu iki inanıştan birisi Allah nezdinde batınen batıl idi. Diğeri ise batınen de zahiren de hak idi.

Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir: "O günde cennetliklerin kalacakları yer daha hayırlı ve dinlenecekleri yer daha güzeldir," (el-Furkan, 25/24) Bilindiği gibi hayırlı oluş cehennemden uzaktır. Ancak her bir kesim inanışına göre hayır üzere olduğunu kabul eder ve her bir kesim sonunda varacağı yerin de hayırlı olduğuna inanır. Çünkü her bir kesim elinde bulunandan dolayı sevinç içerisinde. Bu tür ifadeler hiçbir zaman "bal sirkeden tatlıdır" türünden olamaz. Çünkü bal her ne kadar tatlı ise de insan yapısına uygun düşen her şey de bir bakıma tatlıdır. Nitekim insanlardan kimisinin ayrı ayrı olmaları halinde de sirkeyi baldan önde tuttuğu, bunların başkaları ile karışık bulunmaları halinde de (sirkenin karıştığı şeyi) öncelediği görülebilmektedir.[\[193\]](#)

7. Liyakatli Mescid:

Burada mescid'den kasıt Peygamber (sav)in mescididir, diyenlere göre "içinde durmana elbette daha layıktır" buyruğunda yer alan: "İçinde" zamir Mescid-i Nebeviye ait olur. 'Orada... erkekler vardır' ifadesindeki zamir de aynı şekilde ona ait olur. Buradaki mesddden kasıt Kubâ Mescididir, diyenlerin görüşüne göre ise -az önce geçen, görüş ayrılıklarına uygun olarak- her ikisinde de zamir Kubâ Mescidine ait olur.[\[194\]](#)

8. Taharet ve Temizliğin Önemi:

Şanı yüce Allah, bu âyet-i kerimede tahareti seven ve temizliği üstün tutan kimselerden Övgü ile söz etmektedir. Temizlik insanî bir özellik, taharet şer'î bir görevdir. Tirmizî'de Âişe - yüce Allah ondan razı olsun - den şöyle dediği nakledilmektedir. Kocalarınıza su ile temizlenmelerini emrediniz. Ben onlardan utanıyorum. (Tirmizi) dedi ki: Bu sahih bir hadistir.[\[195\]](#)

Peygamber (sav)'ın istinca maksadı ile beraberine su alıp götürdüğü sabittir. O istinca için taşları necaseti azaltmak maksadı ile, suyu da iyice temizlenmek maksadı ile kullanırdı.

İbn Arabî der ki: Kayrevân alimleri abdest aldıkları yerlerde toprak içerisinde taşlar bulundurur ve önce bu taşlar ile temizlenir, daha sonra da su ile istinca ederlerdi.[\[196\]](#)

9. Necasetten Temizlenmek:

Necasetin çıkış yerinden necasetin temizlenmesi için öngörülen, onu hafifletmektir. Vücudun sair yerlerindeki necaset ile elbisedeki necasetin ise temizlenmesi gerekir. Bu, yüce Allah'ın suyun bulunup bulunmaması halinde kullarına bağışladığı bir ruhsattır. Ancak istisna olarak İbn Habib şöyle demektedir: Def-i hacette ancak su bulunmaması halinde taşla temizlenir. Şu kadar var ki suyun bulunması ile birlikte taşlarla temizlenmeye dair sabit haberler, onun bu görüşünü red etmektedir.[\[197\]](#)

10. Beden ve Elbiseden Necasetin Temizlenmesi:

Bu hususlarda ilim adamları -aşırı olmadığı sürece pirelerin bıraktıkları kan izlerinin affedilip nazar-ı itibara alınmayacağı hususu üzerinde tema etmiş olmalarına rağmen- beden ve elbiselerden necasetin izalesi hususunda üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir:

Birinci görüşe göre, necasetin İzale edilmesi, yerine getirilmesi farz gibi bir vâcibtir. İster bilsin, ister bilmesin necis bir elbise ile namaz kılanın namazı caiz olmaz. Bu görüş, İbn Abbas, el-Hasen ve İbn Sîrîn'den rivayet edilmiştir, Şafîî, Alîmed ve Ebu Sevr'in görüşü de budur. İbn Vehb de bu görüşü Malik'den rivayet etmiştir. Maliki mezhebine mensup Ebu'l-Ferec'in ve Ta-berî'nin de görüşü budur. Şu kadar var ki Taberî şöyle der: Eğer necaset bir dirhem kadarını

bulursa namazı tekrar iade eder. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un da dirhem miktarını göz önünde bulundurmak bakımından -ki, bu da dübür halkasına kıyasen ifade edilmiştir- bu görüştedirler.

Bir diğer kesim ise şöyle demektedir: Necasetin elbise ve bedenden izale edilmesi sünnet ile vaciptir. Buradaki vücup, sünnetin bir vucubudur, farz manasına bir vücup değildir. Bunlar derler ki: Bir kimse (bilmeden) necis bir elbise ile namaz kılacak olursa, vakit içerisinde namazını iade eder. Eğer vakit çıkacak olursa ona birşey düşmez. Bu, Malik'in ve mezhebinin ileri gelen ilim adamlarının görüşüdür. Ancak, Ebu'l-Ferec ile İbn Vehb'in Malik'ten yaptığı rivayet bundan müstesnadır.

Az miktardaki kan ile ilgili olarak da Malik şöyle demektedir: Az miktardaki kan dolayısıyla namaz ne vakit içinde, ne de vakit çıktıktan sonra iade olunmaz. Ancak, az miktardaki sidik ve kaba pislikten dolayı iade olunur. Bütün bu hususlarda Leys'in görüşü de Malik'in görüşü gibidir.

İbnü'l-Kasım ise Malik'ten şöyle dediğini nakletmektedir: Unutma halinde değil de, hatırlama halinde necasetin izale edilmesi icabeder. Bu ise İbnü'l-Kasım'ın fert (Malik'ten tek başına) olarak yaptığı rivayetlerindendir.

Birinci görüş ise -inşaaallah- daha bir sahihtir. Çünkü Peygamber (sav) iki kabrin yanından geçmiş ve şöyle buyurmuştur: "Bunların ikisi de azap görmektedirler. Fakat bunlar büyük bir günahdan dolayı azap görmüyorlar. Onlardan birisi laf götürüp getirirdi, diğeri ise sidiğinden korunmuyordu." Bu hadisi Buhârî ve Müslim rivayet etmiştir.[\[198\]](#) Delil olarak da bu kadarı yeter. Bu hadis ileride el-İsra Sûresi'nde (17/44. âyetin tefsirinde)de gelecektir.

İlim adamları derler ki: Bir insan ancak vacibi terkettiğinden dolayı azab görür: Bu da açıkça bilinen bir husustur.

Ebu Bekr b. Ebi Şeybe, Ebu Hureyre'den rivayetine göre Peygamber (sav)'den şöyle buyurmuştur: "Kabir azabının büyük çoğunluğu sidikten dolayıdır."[\[199\]](#)

Diğer görüşün sahipleri ise, Peygamber (sav)'ın, Cebrail (a.s) kendisine, ayakkabılarında bir pislik olduğunu haber verince, ayakkabılarını çıkartmasını delil göstermişlerdir ki, bu hadisi Ebu Dâvud ve başkaları[\[200\]](#) Ebu Said el-Hudrî'den rivayet etmişlerdir. Yüce Allah'ın İzniyle bu da ileride Tâhâ Sûresi'nde (20/12. âyet, 2. başlıkta) gelecektir.

Derler ki: Hz. Peygamber'in daha önce kıldığı rekâtleri iade etmeyişi, necasetin izale edilmesinin sünnet olduğuna ve bu haldeki namazının da sahih olduğuna delildir. Daha kâmil bir namaz maksadı ile de vakit içerisinde bulunduğu sürece iade eder (uygundur). Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[201\]](#)

11. Necasetin İzale Edilmesinde Azhk-Çokluk Ölçüsü:

Kadı Ebu Bekr b. el-Arabî der ki: Çok ile az arasındaki farkın bir dirhem miktarı ile tesbit edilmesine -ki, bununla dinar gibi yuvarlak ve onun miktarındaki büyük dirhemleri kastetmektedir- ve bunu kaba necasetin çıkış yerine kıyasen tesbit etmeye gelince, bu iki açıdan tutarsızdır. Evvelâ bu gibi miktarlar kıyas ile tesbit edilemez. O bakımdan böyle bir takdir kabul olunmaz. İkinci olarak, kaba pisliğin çıkış yerinde öngörülen bu hafifletme ve müsamaha zaruret dolayısıyla bir ruhsattır. İhtiyaçlar ve ruhsatlar ise kıyas için ölçü alınamaz. Çünkü bunlar, esasen kıyas dışındırlar. Dolayısıyla bunlar kıyasa konu edilemezler.[\[202\]](#)

109- Binasını Allah korkusu ve rızası üzerine kuran kimse mi hayırlıdır, yoksa binasını yıkılmaya yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup da onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah, zalimler topluluğunu hidâyete erdirmez.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız;[\[203\]](#)

1. "Tesis Etmek: Kurmak" ile İlgili Açıklamalar:

Yüce Allah'ın: Binasını... kuran kimse mi" buyruğu temel-lendiren kimse mi demektir. Bu ise takrir anlamında bir istifhamdır. Buradaki; Kimse," anlamındadır ve mübtedâ olarak ref mahallinde-dir. Haberi ise, "Hayırlıdır" kelimesidir.

Nafi', İbn Âmir ve bir topluluk, her iki yerde de; "Binası... kurulan" şeklinde; "Kurulan" fiilini meçhul ve; "Binası" lafzını bunun nâib-i faili olarak merfu' okumuşlardır. İbn Kesir, Ebu Amr, Hamza, el-Kisaî ve bir topluluk ise, "Binasını kuran" şeklinde malum bir fiil ve "binasını" anlamındaki kelimeyi de nasb ile mef ulü olarak -her iki yerde de böylece- okumuşlardır ki, bu şekilde okuyanların çokluğu ve failin de zikredilmiş olması sebebiyle Ebu Ubeyd'ın tercih ettiği kıraat şekli de budur.

Nasr b. Âsim b. Ali ise, şeklinde reP ile ise esreli olarak okumuştur. (Binasının temelleri... kimse mi?... anlamında). Yine ondan gelen bir rivayete göre; şeklinde (binasının temeli... anlamında), ondan gelen bir başka rivayete göre ise; şeklinde cer ile (binasının temeli... anlamında) diye okumuştur. Maksat ise önceden de geçtiği gibi binanın esasları demektir.

Ebu Hatim, altıncı bir kıraat şekli nakletmektedir ki, o da; şeklindedir. (Binasının

temelleri... kimse mi?). en Nehhâs der ki: Burada kelime; Temel'in çoğuludur. Nitekim; "Ayakkabı, ayakkabılar" denilir. Çoğulun da çoğulu İse, şeklinde gelir, (ayakkabı anlamına gelen kelimenin, çoğulun çoğulunun): şeklinde gelmesi gibi. Şair de şöyle demektedir:

"Artık hükümdarlık Abbaa oğullarından

Behliil(gil)ler arasında temelleri sağlamlaşmış hale geldi."[\[204\]](#)

2. 'Yıkılmaya Yüz Tutmuş Bir Yar' Buyruğunun Kelime Anlamları:

"Allah korkusu üzerine" buyruğunu İsa b. Ömer -Sibe-veyh'in naklettiğine göre-tenvin ile okumuştur. (Takva kelimesinin sonundaki) elif, ilhak elifi diye bilinir."Ardı arkasına" kelimesini tenvinli okurum kıraatindeki "eliP'e benzer. Şair de der ki:

"O, (öküz) alka ve mukûr (aüpürge otunu andıran bir çeşit bitki ile diğeri ise yaz-kış yaprağını dökmeyen bir çeşit çöl ağacıVdan otlamaktadır."

Ancak Sibeveyh, tenvinli okuyuşun açıklanamayacağını belirtir ve: Bunun açıklamasının ne türlü olacağını bilemiyorum, der.

"Kenarına" kelimesindeki; kelimesi, kenar ve sınır anlamındadır ki, buna dair yeterli açıklamalar Âli İmran Sûresi'nde (3/103. âyetin tefsirinin sonlarına doğru) geçmiş bulunmaktadır.

"Yar" kelimesi, "ra" harlı ötreli olarak okunmuştur. Ebu Bekir ve Hamza İse "ra" harfini sakın olarak okumuşlardır. Bundan kasıt esası, temeli olmayan şey demektir. "Cüruf" aslında sellerin vadilerden taşıyıp getirdiği şeylerdir. Bunlar ise suyun kazıdığı yan bölümleridir. Bunun aslı ise, bir şeyi kökünden söküp alıp götürmek demek olan; gelmektedir.

"Yıkılmaya yüz tutmuş" yıkılmak üzere demektir. -Aynı kökten olmak üzere:-

"Bina yıkıldı," denilir. -Âyet-i kerimedeki bu kelimenin- aslı: Yıkılmaya yüz tutan şeklindedir. Bu kelime (Ortadaki) "ye" harfi kalbedilerek sona bırakılan "maklub" kelimelerdendir. O bakımdan; şekillerinde kullanılabilir. Bu açıklamayı ez-Zeccâc yapmıştır. Bir şeyi etrafında döndürmek anlamını veren; "Bir şeyi etrafında döndürdü"deki fiilin ism-i faili de; şeklinde gelir ki, bu da; demektir. Nitekim Arapların "silah kuşanmış olan" anlamını ifade etmek üzere ile demeleri de bu şekildedir. el-Accâc der ki:

"Onunla hurma ağaçlarının etrafını ve nehir kıyılarındaki ubrî (arabistan kirazı) ağaçlarını dolandır."

Ebu Hâtim'in iddiasına göre ise, bu kelimenin asli şeklindedir. Daha sonra da; diye söylenir. Tıpkı; "Oruçlu" kelimesindeki gibi. Bundan sonra bu da

kalbedilerek; denilir. el-Kisâf'nin iddiasına göre ise bu kelime, hem "vavî", hem de "yaî" olup; şekli de; şekli de kullanılır. Derim ki: İşte bundan dolayı bu kelime hem imale ile hem de üstün olarak okunur.[\[205\]](#)

3. İki Ayrı Maksatla Bina Yapanların Misali:

Yüce Allah'ın: "Onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse" anlamındaki buyrukta, "yuvarlanan" kelimesinin faili "yar" anlamındaki.) "cüruf kelimesidir. Şöyle buyurulmuş gibidir: O yıkılmaya yüz tutmuş yar, o bina ile birlikte cehennem ateşine yuvarlanan (bina) gibi midir? Çünkü "yar" anlamındaki kelime müzekkerdir. Bununla birlikte, buradaki zamirin binayı yapan kişiye ait olan; "Kimse'ye ait olması da mümkündür. Buna göre İfadenin takdiri şöyle olur; Binasını takva esası üzere kurmayan kimse (cehennem ateşine) yıkılır, gider.

Bu âyet-i kerime onlara dair verilmiş bir misaldir. Yani, binasını İslâm esası üzere kuran mı hayırlıdır, yoksa binasını şirk ve münafıklık esası üzere kuran kimse mi? Ayrıca bununla, kâfirin kurduğu binanın, beraberindekilerle birlikte cehenneme yuvarlanan, cehennem kıyısındaki bir yarın üzerine yapılan binaya benzediğini de açıklamaktadır.

"kenar, kıyı" demektir, " Filan şeye yaklaştı, kenarına geldi," anlamındadır.[\[206\]](#)

4. Takva Niyeti ile Yapılan. Hayırlı İşler:

Bu âyet-i kerimede yüce Allah'ın takvası niyeti ile, O'nun, yüce zatının rızası kastı ile, başlanılan her bir işin kahcı olduğuna ve bu işin sahibinin mutlu olup amelinin yüce Allah'a yükselip O'nun katına çıkartılacağına delil vardır, işte yüce Allah, bu şekillerden birisine dair: "Celal ve ikram sahibi Rab-binın zatı ise kalıcıdır" (el Rahmân, 55/27) buyruğu ile haber verdiği gibi yine, yüce Allah'ın izniyle ileride de açıklaması geleceği gibi; "Baki kalacak olan salih amellerdir" (el-Kehf, 18/46) buyruğu bunu haber vermektedir.[\[207\]](#)

5. Bu Âyeti Kerimedeki Temsil Hakikat mıdır, Mecazi midir?:

İlim adamları, yüce Allah'ın: "Onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse" buyruğundaki temsilin hakikat mi, yoksa mecaz mı olduğu hususunda iki ayrı görüş belirtmişlerdir?

Birinci görüşe göre bu bir hakikattir ve Peygamber (sav) de o mescidi yıkmak üzere görevlendirdikleri tarafından mescid yıkıldığında, oradan bir duman yükseldiği görülmüştür. Bu açıklama Said b. Cübeyr'den rivayetle gelmiştir.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Bir kişi onun içerisine hurma dallarından bir dal sokup çıkarttı mı, o hurma dalı simsiyah ve yanmış olarak çıkardı. Tefsir alimlerinin naklettiğine göre, yıkıldığı yerde ıartıyat yapılıyor ve harfiyat yapılan yerden duman çıkıyordu. Âsim b. Ebi'n-Necud, Zir b. Hubey'ten, o, İbn Mes'ud'dan rivayetine göre İbn Mes'ud şöyle demiştir O mes-cid yeryüzünde bir cehennem idi. Daha sonra da: "Onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse nü..." buyruğunu okudu. Cabir b. Abdullah da dedi ki: Ben Rasûlullah (sav)'in döneminde onun yerinden duman çıktığını görmüşümdür.

İkinci görüşe göre ise bu bir mecazdır. Yani o bina cehennem ateşinde yerini almıştır. Sanki o bina cehenneme yıkılıp gitmiş ve ona yuvarlanmış gibidir. Bu da yüce Allah'ın: "Artık varacağı yer Hâviyedir" (el-Kâria, 102/9) buyruğu gibidir. Ancak zahir olan birincisidir, zira bunda açıklanamayacak imkansız bir taraf yoktur.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[208\]](#)

110. Kalpleri parça parça olmadıkça kurdukları bina kalplerinde daimi bir kuşku kaynağı olmaya devam edecektir. Allah, hakkı İle bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.

"... Kurdukları bina kalplerinde daimi bir kuşku kaynağı olmaya devam edecektir." Yani kurdukları Dırar Mescidinin binası her zaman için kalplerinde şüphe ve münafıklığın kaynağını teşkil edecektir. Bu açıklamayı İbn Ab-bas, Katade ve ed-Dahhak yapmışlardır. Şair Nâbiğa der ki:

"Yemin ettim, artık senin nefsin için kuşkuyu gerektirecek bir şey bırakmadım Ve kişinin Allah'dan kurtulup gidebileceği bir yeri de yoktur."

el-Kelbî "kuşku" kelimesini hasret ve pişmanlık olarak açıklamıştır. Çünkü onlar Dırar Mescidini yaptıklarından ötürü pişmanlık duymuşlardı. es-Süd-di, Habib ve el-Müberred bunu kalpteki rahatsız edici bir ağrı, kin ve öfke diye açıklamıştır.

Bu durumları "kalpleri parça parça olmadıkça..." devam edecektir. İbn Abbas der ki: Yani kalpleri parçalanıp ölünceye kadar sürüp gidecektir. Yüce Allah'ın: "Kalbinin damarını elbette koparırdık" (el-Hâkka, 69/46) buyruğunu andırmaktadır. Çünkü bu kalp damannın kopması iie hayat da sona erer. Katade, ed-Dahhak ve Mücahid de böyle açıklamışlardır.

Süfyan, tevbe edecekleri vakte kadar... diye açıklamıştır. İkrime: Kabirlerinde

kalpleri paramparça oluncaya kadar devam edecektir, diye açıklamaktadır. Abdullah bin Mes'ud'un arkadaşları (kendilerine Kur'ân öğrettiği öğrencileri) bu buyruğu; "Kalpleri paramparça olsa dahi... kalplerinde daimi bir kuşku kaynağı..." diye okurlardı. el-Hasen, Yakub ve Ebu Hatim ise nihaî noktayı ifade edecek şekilde;"Parça parça oluncaya kadar" diye okurlarmış. Yani onlar ölüp de bu konuda kesin inanca sahip oluncaya ve her şeyi ayan beyan görünceye kadar şüphe içinde kalmaya devam edeceklerdir.

Kıraat alimleri, "Parça parça oluncaya" buyruğunu farklı okumuşlardır. Cumhur, "te" harfini ötreli, "kal"" üstün, "tı"yı da şeddeli olarak meçhul ful şeklinde; "Parça parça edilmedikçe" diye okumuşlardır. İbn. Âmir, Hamza, Hafs ve Yakûb da "te" harfini üstün okumaları müstesna böyle okumuşlardır. Yakûb ve Ebu Abdurrahman'dan ise, "kaf" harfini şeddesiz meçhul bir fiil olarak; "Koparılmadıkça" diye okumuş oldukları rivayet edilmiştir. Şibi ve İbn Kesir'den ise, "Sen koparmadıkça" şeklinde "kaf harfini şeddesiz, "Kalplerini" şeklinde de üstün olarak okumuşlardır. Yani, bizzat sen kalplerini koparmadıkça anlamındadır. Abdullah b. Mes'ud'un, arkadaşlarının ne şekilde okuduklarını da az önce zikretmiş bulunuyoruz.

"Allah hakkıyla bilendir, tam bir hüküm ve hikmet sahibidir" buyruğuna dair açıklamalar ise daha önceden (el Bakara, 2/32. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.[\[209\]](#)

111. Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını -onlara cenneti vermek karşılığında- satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşır, öldürür ve öldürülürler. Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da yerine getirmeyi taahhüt ettiği hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok ahdini kim yerine getirebilir ki O halde yapmış olduğunuz bu alış verişe sevinin. En büyük kurtuluş işte budur.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız.[\[210\]](#)

1. Mü'minlerin Satışları:

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah mü'minlerden canlarını ve mallarını... satın almıştır" buyruğunun temsili bir ifade olduğu söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "İşte onlar hidâyet karşılığında sapıklığı satın almış olanlardır " (el Bakara, 2/16) buyruğu gibi.

Âyet-i kerime büyük Akabe Bey'ati diye de bilinen İkinci Akabe Bey'ati hakkında inmiştir. Ensar'dan bu bey'ate katılan erkeklerin sayısının 70 dolaylarında olduğu bey'at budur. Aralarında yaşça en küçükleri Ukbe b. Amr

idi. Bunlar, Rasûtullah (sav)'ın yanında Akabe denilen yerde bir araya gelmişlerdi. Abdullah b. Revaha'nın, Peygamber (sav)'e: Rabbin için de kendin için de dilediğin şartı koş, demesi üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştu: "Eabbim için, O'na ibadet etmenizi, O'na hiçbir şeyi ortak koşturmanızı şart koşuyorum. Kendim için de beni, kendinizi ve matlarınızı neye karşı ve nasıl koruyor iseniz öylece korumanızı şart koşuyorum." Bunun üzerine bey'ate katılanlar: Bunu yerine getirecek olursak bize ne var? diye sordular, Hz. Peygamber: "Cennet" diye buyurunca, böyle bir alış veriş kârlıdır. Biz ne bu alış verişten döneriz, ne de dönme teklifini kabul ederiz, demeleri üzerine: "Şüphesiz Allah mü'minlerden canlarını ve mallarını -onlara cenneti vermek karşılığında- satın almıştır" âyeti nazil oldu.[\[211\]](#) Diğer taraftan bu âyet-i kerime onlardan sonra kıyamet gününe kadar Muhammed (sav)'in ümmetinden Allah yolunda cihad eden her bir mücahid hakkında da umumîdir.[\[212\]](#)

2. Efendi ile Köle Arasındaki Ticari Muameleler:

Bu âyet-i kerime efendinin kölesi ile ticari muameleye girmesinin caiz olduğuna delildir. Her ne kadar her şey efendinin ise de, efendi eğer kölesine bazı şeyleri mülk olarak verecek olursa, ona mülk olarak verdiği o şeylerde onunla böyle bir muameleye girmiş olur.

Diğer taraftan efendi ile köle arasında, efendi ile başkası arasında caiz olmayan birçok işlemler de caiz olur. Çünkü, kölenin sahip olduğu mal da efendisine aittir ve o bu malı köleden geri çekip alabilir.[\[213\]](#)

3. İnsanlar Arasındaki Alış-Veriş İle Allah ve Kullar Arasındaki Alış-Veriş'in Farkı:

İnsanlar arasındaki alış-verişin esas şekli, kendi ellerinden çıkardıkları şeye karşılık ya kendileri için daha faydalı olan şeyleri yahut fayda itibariyle ellerinden çıkardıkları şeye denk olan şeyleri almaktır. Yüce Allah ise, kullarından canlarını ve mallarını kendi İtaati uğrunda feda etmelerini, rızası yolunda bunları tüketmelerini istemek ve karşılığında da bunu yerine getirdikleri takdirde onlara cenneti vermek suretiyle satın almıştır. Bu ise, kullar tarafından verilenlerle kıyas edilemeyecek, boy ölçüşmeyecek kadar büyük bir bedeldir. Şanı yüce Allah bu buyruğu onların-alış-veriş işlemlerinde örflerinden bildikleri bir mecazi üslûpla dile getirmektedir. Kula düşen canını ve malını teslim

etmektir. Buna karşılık Allah da onlara mükâfat verecek, nimetlere nail kılacaktır. İşte yüce Allah buna "satin alma" adını vermiştir, el-Hasen rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki, her iyiliğin üstünde bir başka iyilik vardır. Tâ ki, kul kanını feda edinceye kadar, Artık bunu da yaptı mı, bunun ötesinde bir iyilik olamaz,"

Şair de iyiliğin anlamına dair şunları söylemektedir:

"Su ihsan ederek cömertlik yapmak, elbette lütufkârca bir cömertliktir. Cömertçe canını feda etmek ise cömertliğin en ileri derecesidir."

Şair el-Esmâî de Caferi Sadık (r.a)'a ait şu beyitleri okumuştur:

"Bütün yaratıklar arasında karşılığı bulunamayan O değerli canımı Rabbime satıyorum. İşte onunla cennetler satın alınır. Ben onu satarsam Başka bir şey karşılığında, şüphesiz ki bu bir aldanıştır.

Eğer elde ettiğim bir dünyalık karşılığında canım gidecek olursa, Hiç şüphesiz canım da boşa gitmiş, onun karşılığı da boşa gitmiş olur."

Yine el-Hasen der ki: Peygamber (sav): "Şüphesiz Allah mü'minlerden canlarını ve mallarım... satın almıştır" âyetini okurken, bedevî bir arap yanından geçmiş ve: Bu kimin sözüdür diye sormuş, Hz. Peygamber, "Allah'ın sözüdür" diye buyuru nca, bedevi şöyle demiş: Allah'a yemin ederim ki bu çok kârlı bir alış veriştir. Biz ne bu alış-veriştten geçeriz, ne geçme teklifini kabul ederiz. Bunun üzerine gazaya çıkmış ve şehid düşmüş.[\[214\]](#)

4. Yüce Allah'ın, Çocuklardan Satın Aldığı Şeyler:

İlim adamları derler ki: Yüce Allah, baliğ ve mükellef müminlerden (canlarını ve mallarını) satın aldığı gibi, çocuklardan da acı ve hastalıklarını satın almıştır. Çünkü bunlarda batılgan olan kimseler için bir maslahat ve ibret alınacak taraflar vardır. Büyüklerin, çocukların acı çekmeleri esnasında olduğu kadar hiçbir sebepten ötürü salahları daha çok ve fesatları daha az olmaz; anne ve babının, çocuklarının çektikleri acı dolayısıyla Üzülp kederlenmeleri, çocuklarının terbiye ve bakımı ile ilgili yaptıkları dolayısıyla elde ettikleri sevap, hiçbir şeyde hemen hemen bu kadar büyük olamaz.

Diğer taraftan, yüce Allah, vefat ettikten sonra bu çocuklara da bunların bedellerini ihsan eder. Hayatımızda, bir kimsenin bir inşaat yapması ve toprak taşınması için birisini ücretle tutması buna benzer bir örnektir. Halbuki bütün bunlar o kişi için bir eziyettir. Fakat böyle birisinin yaptığı işteki maslahat ve karşılığında alacağı ücret dolayısıyla caizdir.[\[215\]](#)

5. Savaşın Maksudı Nedir:

Yüce Allah'ın: "Onlar Allah yolunda savaşır" buyruğu, ne için ve ne maksatla savaşılması gerektiğini açıklamaktadır ki, buna dair açıklama daha önceden geçmiş bulunuyor.

"Ölödürür ve öldürölürler" anlamındaki; buyruğunu, en-Nehaî, el-A'meş, Hamza, el-Kisaî ve Halef binayı meful (meçhul) şeklindeki fiili, binay-ı malum'a takdim ile okurlar. (Yani, öldürölür ve öldürölür şeklinde) okumuşlardır. İmamul Kays'ın şu sözleri de bu türdendir:

"Eğer diz bizi öldürürdeniz, biz de sizi öldürürüz..."

Yani, sizler bizden bazılarını öldürecek olursanız, bizim bir kısmımız da sizi öldürür. Diğerleri ise malum fiili meçhule takdim ederek okumuşlardır. [\[216\]](#)

6. Allah Mücahidlere Bu Sözü Ne Zamandan Beri Bildirmiştir:

Yüce Allah'ın: "Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da yerine getirmeyi taahhüt ettiği hak bir vaaddir" buyruğu ile yüce Allah bize bu vaadinin bu kitaplarda yer aldığını, cihadın ve düşmanlara karşı direnmenin aslında Musa (as) döneminden beri böylece devam ettiğini haber vermektedir.

"Vaad" ile "Hak" kelimeleri te'kid edici iki mastardır. [\[217\]](#)

7. Allah'dan Daha Çok Sözüne Kim Bağlı Kalabilir?

Yüce Allah'ın: "Allah'tan daha çok va'dinî kim yerine getirebilir ki?" buyruğu Allah'dan daha çok ahdine bağlı kalabilecek, ahdini yerine getirebilecek hiçbir kimse yoktur, anlamındadır. Bu buyruk aynı zamanda verilen sözde durmayı, yapılan tehdidi yerine getirmeyi de ihtiva etmekle birlikte, yüce yaratıcının bütün bunları herkesi kapsayacak, şekilde yerine getireceği manasını da ihtiva etmektedir. O, herkese verdiği vaadini yerine getirir, ancak vaadi (tehdidi) bir takım günahkârlara, bir takım günahlara ve bazı hallere mahsustur. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden (en-Nisâ, 4/93. âyet, 7. başlıkta) yeterince geçmiş bulunmaktadır.[\[218\]](#)

8. Müjdeler Bu Alışverişi Gerçekleştirenlere:

"O halde yapmış olduğunuz bu alışverişi sevinin!" Bundan dolayı sevindiğinizi açıklayın, dışa vurun.

Sevinmek (beşaret); sevincin tenin üzerinde görülmesinin sağlanması demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/25. âyet, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. el-Hasen der ki: Allah'a yemin olsun ki bu alışverişin kapsamına girmeyen yeryüzünde hiçbir mümin yoktur.

"En büyük kurtuluş işte budur." Cennette kavuşmak, orada kalmaktır.[\[219\]](#)

112. (Onlar) tevbe edenler, İbadet edenler, hamd edenler, seyahat edenler, rükû ve sücud edenler, iyiliği emredenler, kötülükten vazgeçirmeye çalışanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlardır. Ve müminleri müjdele!

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[220\]](#)

1. Gerçek Müminlerin Vasıfları:

Tevbe edenler, ibadet edenler" buyruğunda sözü edilen tevbe edenler, yüce Allah'a masiyet şeklindeki yerilmiş hallerinden, övülmüş bulunan Allah'a itaat haline dönenler demektir. Tâib (tevbe eden), dönen demektir. İtaate dönen ise, masiyetten dönenenden daha faziletlidir Çünkü, itaate dönen kişi böylelikle her iki özelliği de bir arada gerçekleştirmiş olur.

"İbadet edenler" itaatleriyle yüce Allah'ın rızasını gözeten itaatkârlar; "hamd edenler" her durumda Allah'a hamd eden, O'nun nimetlerini O'na itaat uğrunda

harcayan, O'nun hüküm ve kazasına razı olan kimselerdir.

"Seyahat edenler." İbn Mes'ud, İbn Abbas ve başkalarından nakledildiğine göre oruç tutanlar demektir. Yüce Allah'ın: "İbadet eden, seyahat eden (oruç tutan)... eşler" (et-Tahrim, 66/5) buyruğu da bu kabildendir. Süfyan bin Uyeyne de der ki: Oruç tutana "seyahat eden" denilmesinin sebebi onun, yiyecek, içecek ve cinsel ilişki gibi bütün lezzet alınan şeyleri terk etmesinden dolayıdır. Ebu Talib de bir beyitte şöyle demiştir:

"Rableri için bir damla (su) dahi tatmadan seyahat edenler (oruç tutanlar) için Ve amellerde bulunan zikreden (kadınlar) için?"

Bir başka şair de şöyle demektedir: "İyilik edendir 0; gece gündüz hep namaz kılar, Seyahat ederek (oruç tutarak) Allah'ı çokça zikreder durur."

Hz. Âişe'den: "Bu ümmetin seyahati oruç tutmaktır" dediği rivayet edilmiştir ki; Taberi bunu senedi ile zikretmektedir.

Ebu Hureyre ise bunu Peygamber (sav)den merfu bir hadis olarak rivayet etmiştir. Buna göre Hz. Peygamber: "Ümmetimin seyahati oruç tutmaktır" diye buyurmuştur.[\[221\]](#)

ez-Zeccac der ki: el-Hasen'in görüşüne göre "seyahat edenler" farz orucunu tutanlar demektir. Oruçlarını devamlı sürdürenlerdir diye de açıklanmıştır. Ata ise der ki; seyahat edenlerden kasıt, cihad edenlerdir. Ebu Uma-me'nin rivayetine göre de bir adam Rasûlullah (sav)den seyahat etmek için izin istemiş, Hz. Peygamber de: "Ümmetimin seyahati Allah yolunda cihad etmektir" diye buyurmuştur.[\[222\]](#)

Ebu Muhammed Abdülhak bu hadisi sahih olduğunu belirtmiştir.[\[223\]](#)

Seyahat edenlerin hicret edenler olduğu da söylenmiştir ki bu görüş Abdurrahman bin Zeyd'in görüşüdür.

İkrime'nin görüşüne göre; bunlar hadis ve ilim talebi için yolculuk yapanlardır. Bir diğer görüşe göre "seyahat edenler"den kasıt Rabblerinin tevhidi, meleketi, O'nun yaratmış olduğu tevhid ve tazimine delâlet eden ibret ve alametler üzerinde tefekkür edenlerdir. Bunu da en-Nekkaş nakletmektedir.

Nakledildiğine göre çokça ibadet edenlerden birisi gece namazı kılmak için abdest almak üzere su kabını almış, parmağını kabın kulbuna sokmuş ve tan yeri ağanneaya kadar oturup düşünüp durmuş. Bu husus kendisine sorulunca şöyle demiş r Parmağımı kabın kulbuna soktum, yüce Allah'ın: "O zaman boyunlarında tasmalar ve zincirler bulunacak..." fel-Mü'min, 40/71) buyruğunu hatırladım ve ben bu tasmaların bana nasıl vurulacağını hatırladım, gece boyunca hep bu halde devam ettim.

Derim ki: ("Seyahat" kelimesinin kökünü teşkif eden) "sin," "ye" ve "ha" harfleri bu görüşlerin doğruluğuna delildir. Çünkü "seyahat" asıl anlamı itibari ile suyun akıp gittiği gibi, yer üzerinde gitmek demektir. Oruç tutan bir kimse, yemek ve benzeri şeyleri terk etmek sureti ile itaate devam eden bir kimsedir. O da bu yönüyle seyahat eden kişi durumundadır. Tefekkür eden kimseler de tefekkür ettikleri hususlar üzerinde kalpleri dolaşır, durur.

Hadis-i şerifde de şöyle buyurulmuştur: "Muhakkak Allah'ın ufuklarda seyahat eden, yürüyen melekleri vardır."[\[224\]](#) Bunlar bana ümmetimin salât (ve selâmlar) hını tebliğ ederler."[\[225\]](#) Buradaki "seyahat edenler" anlamındaki kelime "yüksek sesle seslenenler" anlamını verecek şekilde "sad" harfi ile; (diye de rivayet edilmektedir.

"Rükû ve sûcud edenler* yani gerek farz namazlarda ve gerek diğerlerinde rûku ve secdeye kapananlar "iyiliği emredenler" yani sünnet-i seniyye-nin gereğini emredenler, imanı emredenler diye de açıklanmıştır. "Kötülükten vazgeçirmeye çalışanlar" buradaki kötülükten kastın bid'at olduğu söylendiği gibi, küfür olduğu da söylenmiştir.

Buradaki iyilik ve kötülüğün (maruf ve münkerin) her türlü İyilik ve kötülük hakkında umumî ardami ile kullanıldığı da söylenmiştir.

'Ve Allah'ın sınırlarını koruyanlardır." Yani, Allah'ın emirlerini yerine getiren ve O'nun yasaklarından uzak duran, kaçınanlardır.[\[226\]](#)

2. Bu Âyet-i Kerimenin Önceki Âyetle İlişkisi:

Te'vil ehli (tefsir bilginleri) bu âyet-i kerime hakkında bundan önceki âyetle mi ilişkilidir, yoksa başlı başına bir hüküm mü İhtiva etmektedir hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Bir topluluk; birinci âyet-i kerime başlı başına ve bağımsız bir âyettir. Dolayısıyla orada sözü geçen alış-verişin kapsamına Allah'ın adı en üstün olsun diye Allah yolunda çarpışan her bir muvahhid -bu ikinci âyet-i kerimedeki niteliklere, yahut da onların çoğunluğuna sahip olmasa dahi- girer, demektirler.

İkinci kesimin görüşüne göre ise, buradaki nitelikler alış-veriş kapsamındaki şartlar belirtilmek üzere gelmiştir ve her iki âyet bir biriyle ilişkilidir. Dolayısıyla ancak bu niteliklere sahip olup, canlarını Allah yolunda feda eden mü'minler böyle bir alış veriş kapsamına girebilirler. Bu açıklamayı ed-Dah-hâk yapmıştır. İbn Atiyye der ki: Bu görüş, bir zora koşmadır ve daraltmadır İlim adamlarının

görüşlerinin ve şeriatın gereğine göre âyet-i kerimenin anlamı (.bu ikinci âyet-i kerimede geçen niteliklerin, kâmil mü'minlerin nitelikleri olduğu şeklindedir. Şant yüce Allah, tevhid ehli bu nitelikleri en üstün mertebeye ulaşıncaya kadar, elde etmek için birbirleriyle yarışsınlar diye sözkonusu etmiştir. ez-Zeccâc der ki: Benim görüşüme göre yüce Allah'ın: "Tevbe edenler, İbadet edenler" buyruğu mübtedâ olarak ref edilmiştir ve haberi de gizlidir. Yani, "tevbe edenler, İbadet edenler..." -âyetin sonuna kadar belirtilen niteliklere sahip olanlar- için de aynı şekilde cennet vardır, fiilen cihad etmeseler dahi. Şu kadar var ki, bunların cihad etmemek noktasında herhangi bir inatları ve cihadı kasti olarak terketmemeleri de şarttır. Çünkü, müs-lümanların bir bölümünün cihad etmeleri yeterli olabilir ve diğerlerinin cihadına gerek bırakmayabilir. el-Kuşeyrî de bu görüşü tercih etmiş olup bu güzel bir görüştür, demiştir. Çünkü (bu bir önceki âyette anılan) yüce Allah'ın;

"Şüphesiz Allah mü'minterden... satın almıştır" (et-Tevbe, 9/111) buyruğunda sözü geçen mü'minlerin nitelikleri olsaydı, bu vaadin yalnızca mücahid-lere has olması gerekirdi.

Tefsirini yapmakta olduğumuz âyet-i kerime Abdullah b. Mes'ud'un Mus-hafı'nda: "Tevbe edenler, ibadet edenler..." şeklinde olup bundan sonraki sıfatlar da böyledir. Bu da iki türlü açıklanabilir. Birincisine göre bu, bir önceki âyet-i kerimede geçen mü'minlerin sıfatı olarak i'rabda mü'minlerin i'rabına tabi kılınmıştır. (Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: O mü'minler ki, tevbe edenler, ibadet edenler...dır). İkinci açıklamaya göre, övgü olmak üzere nasb edilmiştir. (Yani: İşte o tevbe edenler, ibadet edenler... gerçekten övülmeye değer kimselerdir).

3. "Kötülükten Vazgeçirmeye Çalışanlar"Anlamındaki Buyruktan Önce Gelen "Vav":

İlim adamları, yüce Allah'ın: "Kötülükten vazgeçirmeye çalışanlar" buyruğundaki "vav"ın gelişi hususunda farklı görüşlere sahiptirler. (Çünkü, sıfatlar arasına vav girmemelidir). Bir görüşe göre, buradaki "vav", yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi, "kötülükten vazgeçirmeye çalışanların niteliği başına getirilmiştir. (Yani, bu da bir sıfattır): "H&, Mim. Kitabın indirilmesi, hükmünde galip, en iyi bilen Allah'tandır. O, günahları bağışlayan ve tevbeleri kabul eden...dır" (el-Mu'min, 40/1-3). İşte yüce Allah bu âyeti kerimede de mü'minlerin niteliklerinin bir bölümünü "vav" getirerek, bir bölümünü de getirmeksizin zikretmiştir. Bu ise Arap dilinde uygun ve alışılmış bir şeydir. Bu gibi hususlarda "vav" harfinin niçin geldiğinin hikmeti ve gerekçesi araştırılmaz.

Bir diğer görüşe göre, kötülükten alıkoymaya çalışan kimsenin, iyiliği emreden

kimse ile birlikte sözkonusu edilişi dolayısıyla araya "vav" harfi gelmiştir. Hemen hemen bunlardan birisi tek başına zikredilmiyor gibidir. "Dullar ve bakireler" (et-Tahrim, 66/5) buyruğu da böyledir. Bundan sonra gelen "ve Allah'ın şuurlarını koruyanlar" anlamındaki buyruğun başına da "vav" harfinin gelmesi ise, "vav" ile atfedilen kelimeye yakın olmasından dolayıdır. Bu "vav"ın zâid olduğu da söylenmiştir, ancak bu görüş zayıftır ve bir anlam ifade etmez.

Bir diğer görüşe göre buradaki "vav," "vav-t semâniye" (zikredilen yedi şeyden sonra sekizincinin başına getirilen "vav") olduğu da söylenmiştir. Çünkü, Araplara göre yedi, tam ve sahih bîr sayıdır. Yüce Allah'ın: "Dullar ve bakireler" anlamındaki buyruk ile, "ve kapılan açılacağında" (ez-Zümer, 39/73) ile: "Yedidir ve sekizincileri köpekleridir diyecekler" (el-Kehf, 18/22) buyruğunda da böyledir. İbn Haleveyh bunu, Ebu Ali el Farisî ile münazaraunda yüce Allah'ın: "Ve kapıları açılacağında" buyruğundaki "vav"ın anlamına dair açıklamalarında zikretmiş, ancak Ebu Ali bunu kabul etmemiştir. İbn Atiyye der ki: Bana babam -Allah ondan razı olsun- nahiv alimi üs-tad -gözleri görmeyen- Ebu Abdullah el-Malâkî (Malakal)den -ki, Gırnata'yi yurt edinip, orada İbn Habus döneminde Kur'an okutmuş bir kimsedir-şöyle dediğini anlattı: Bu, kimi Arap kabilelerinin fasih bir şivesidir. Bunlar, saydıkları vakit bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi ve sekiz, dokuz, on... diye sayarlar. Evet, bunların lehçeleri böyledir. Bunların lehçelerinde sekizinci bir şey sözkonusu edildi mi, araya "vav" koyarlar.

Derim ki: Bu Kureyş'in de şivesidir. İleride buna dair açıklamalar ve bunun tenkidi -yüce Allah'ın izniyle- el Kehf Sûresi'nde (18/22. âyetin tefsirinde) ve yine -yüce Allah'ın izniyle- ez-Zümer Sûresi'nde (30/75- âyetin tefsirinde) gelecektir.[\[227\]](#)

113.0 çılgın ateşlikler oklukları açıkça ortaya çıktıktan sonra akrabaları dahi olsalar, müşriklere Peygamberin de mü'minlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[228\]](#)

1. Nüzul Sebebi:

Müslim, Said b. el-Müseyyeb'den rivayetine göre o, babasından şöyle dediğini nakletmektedir: Ebu Talibin vefatı yaklaşınca, Rasûlullah (sav) yanına geldi. Yanında, Ebu Cehil ile Abdullah b. Ebi Umeyye b. El Muğire'nin de bulunduğunu gördü. Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Amcacığım, lâilâhe illallah

de. Bu kelime sayesinde ben Allah nezdinde senin lehine şahidlikte bulunabilirim." Bunun üzerine Ebu Cehil ile Abdullah b. Ebi Umeyye şöyle dediler: Ey Ebu Talib, sen Abdulmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin. Rasûlullah (sav) ise bu sözleri söylemesi için ona tevhid kelimesini teklife devam ediyor ve bu sözlerini tekrar edip duruyordu. Bu, Ebu Talib'in onlara kendisinin Abdulmuttalib'in dini üzere olduğunu söylediği son sözlerine kadar devam etti ve lâ ilahe illallah demeyi kabul etmedi. Bunun üzerine Rasûlul-lah (sav) şöyle buyurdu: "Bense Allah adına yemin ederim ki, sana mağfiret dilemek bana yasaklanmadıkça, senin için mağfiret dilemeye devam edeceğim." Bunun üzerine yüce Allah da: "O çılgın ateşlikler oklukları açıkça ortaya çıktıktan sonra akrabaları dahi olsalar müşriklere Peygamberin de mü'minlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir" buyruğunu indirdi. Ayrıca yüce Allah, Ebu Talib hakkında bir buyruk indirerek Rasûlul-lah (sav)'a hitaben şöyle buyurdu: "Muhakkak ki sen, sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğine hidâyet verir ve O, hidâyet bulanları daha iyi bilir." (el Kasas: 28/56).[\[229\]](#)

Buna göre bu âyet-i kerime, Peygamber (sav)'in amcası için mağfiret dilemesini nesh etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber, Sahih'in dışındaki kitaplarda rivayet edildiğine göre, ölümünden sonra amcası için mağfiret dilemiştir. el-Huseyn b. el-Fadl der ki: Bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü sûre, Kur'ân-ı Kerimden son nazil olan bölümlerdendir. Ebu Talib ise Peygamber (sav) Mekke'de iken İslâmın ilk dönemlerinde vefat etmiştir.[\[230\]](#)

2. Kâfirlerle İlişki ve Onlara Mağfiret Dilemek:

Bu âyet-i kerime, hayatta olanlarıyla, ölmüşleriyle kâfirler ile dostluk ilişkilerinin kesilmesi gereğini ihtiva etmektedir. Çünkü yüce Allah, mü'minlere, müşrikler için mağfiret dileme hakkını vermemektedir. Buna göre müşrik bir kimseye mağfiret talebinde bulunmak caiz olmayan şeylerdendir. Denilse ki: Peygamber (sav)in Uhud günü küçük azı dişini kırıp yüzünü yaraladıkları esnada "Allah'ım, kavmime mağfiret buyur. Çünkü onlar bilmiyorlar" demiştir. Peki, Hz. Peygamberin bu yaptıkları ile yüce Allah'ın Rasûlüne ve mü'minlere, müşriklere mağfiret istemelerini yasaklamasını bir arada nasıl bağdaştıracacağız? Böyle diyene şöyle cevap verilir: Peygamber (sav)'in söylediği nakledilen bu söz, kendisinden önce geçen peygamberlerden bir nakil şeklindedir. Buna delil de Müslim'in, Abdullah (b. Mes'ud) dan şöyle dediğine dair rivayetidir: Ben, Peygamber (sav)'e kavmi tarafından kendisine vurulup da yüzünden kanları silerken ve bu arada: "Rabbim, kavmime mağfiret buyur. Çünkü onlar

bilmiyorlar" diyen bir peygamberin durumunu naklederken onu görür gibiyim. [\[231\]](#)

Buharide de şöyle denilmektedir: Peygamber (sav) kendisinden önce kavmi tarafından başı yaralanmış bir peygamberden sözetti. Peygamber (sav) onun haberini anlatmaya koyuldu ve onun: "Allah'ım, kavmime mağfiret buyur, çünkü onlar bilmiyorlar" dediğini nakletti. [\[232\]](#)

Derim ki: İşte bu, Hz. Peygamber'in kendisinden önceki peygamberlerden birisini anlattığı hususunda açık bir ifadedir. Yoksa, bazılarının zannettiği gibi bunu Hz. Peygamber kendi durumunu anlatmak için zikretmiş değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İleride, yüce Allah'ın izniyle Hûd Sûresi'nde (11/44. âyetin tefsirinde) açıklaması da geleceği üzere, Hz. Peygamberin hakkında bu olayı zikrettiği kişi, Nûh (a.s)'dır.

Âyet-i kerimede geçen mağfiret dilemek ile cenaze namazının kastedildiği de söylenmiştir. Bir ilim adamı şöyle demiştir: Zinadan hamile kalmış Habeş-li bir kadın dahi olsa, kible ehlinde herhangi bir kimsenin cenaze namazını terk etmem. Çünkü ben, yüce Allah'ın: "Müşriklere, Peygamberinde mü'minüerln de mağfiret dilemeleri olur şey değildir" buyruğu ile müşrikler dışında herhangi bir kimseye duayı (ve cenaze namazını kılmayı) yasakladığını duymuş değilim. Ata b. Ebi Rebah der ki: Müşriklere dua etmeyi yasaklayan âyet-i kerime ve burada mağfiret dilemeyi yasaklayan âyet-i kerime ile kastedilen şey (cenaze) namazıdır.

Üçüncü bir cevap da şöyledir: Hayatta bulunanlara mağfiret dilemek caizdir. Çünkü, onların iman etmeleri umulur. Güzel sözlerle onların kalplerini ısındırmak ve dine girmeye onları şevklendirmek mümkündür.

Pek çok ilim adamı da şöyle demektedir: Kişinin, hayatta bulundukları sürece, kâfir anne ve babasına dua etmesinde, onlar için mağfiret dilemesinde bir mahzur yoktur. Ancak, ölenin ümit tamamıyla kesilmiş olduğundan ona dua edilmez.

İbn Abbas der kî: Müslümanlar, ölmüşlerine mağfiret diliyorlardı. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu, bu sefer onlara mağfiret dilemekten uzak durdular. Ancak, ölecekleri vakte kadar hayatta olanlar için mağfiret dilemelerini de yasaklamadı. [\[233\]](#)

3. "Olacak Şey Değildir", "Olmaz" Anlamındaki Buyruğun Kufan-ı Kerim'de Kullanılışı:

Meâni'l-Kur'ân'a dair eser yazanlar derler ki; "Olacak şey değildir, olmaz" terkibi, Kur'an-ı Kerim'de iki anlamda kullanılır. Birincisi; yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi nefiy anlamı: "Onların ağaçlarını bitirmek sizin için mümkün olmaz" (en-Nenü, 27/60); "Allah'ın izni olmadıkça hiç bir kimse ölmez." (Âli İmran, 3/145) Diğeri İse, yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi nehiy anlamıdır: "Sizin, Allah'ın Rasûlüne eziyet vermeniz de... olacak bir şey değildir" (el-Ahzab, 33/53.) ile: "Müşriklere, Peygamber'ta de mü'mnlerin de mağfîret dilemeleri olur şey değildir."[\[234\]](#)

114. İbrahim'in babasına mağfîret dilemesi, ancak ona verdiği bir sözden dolayı idi. Ama, onun Allah'ın düşmanı olduğu açıkça kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim çokça yalvarıp yakaran ve gerçekten yumuşak huylu İdi.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[235\]](#)

1. Âyetin Nüzul Sebebi ve Hz. İbrahim'in Babasına Mağfîret Dileme Sözü:

Nesaî'nin rivayetine göre Ali b. Ebi Talib (r.a) şöyle demiştir: Ben, birisinin - müşrik oldukları halde- anne babasına mağfîret dilemekte olduğunu duyunca ona, her ikisi de müşrik oldukları halde onlara mağfîret mi diliyorsun diye sordum. O bana: İbrahim (as) babasına mağfîret dilememiş miydi? dedi. Bunun üzerine ben, Peygamber (sav)'ın yanına gittim ve ona bunu sordum. "İbrahim'in babasına mağfîret dilemesi ancak ona verdiği bir sözden dolayı idi" buyruğu indi.[\[236\]](#)

Buyruğun anlamı şudur: Ey müzminler, İbrahim el-Halil (sav)'in babası için mağfîret dilemesinde lehinize delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü onun bu isteği ancak vermiş olduğu bir sözden ötürü idi.

İbn Abbas der ki: Hz. İbrahim'in babası, kendisine Allah'a iman edeceğine ve putları terk edeceğine dair söz vermişti. Ancak, babası küfür üzere ölünce, artık onun Allah'ın bir düşmanı olduğunu kesinlikle bildi ve ona dua etmeyi terk etti. Buna göre yüce Allah'ın: "Ona" buyruğundaki zamir, Hz. İbrahim'e; söz veren kişi ise onun babasıdır. Söz verenin Hz. İbrahim olduğu da söylenmiştir. Yani, Hz. İbrahim babasına, kendisine mağfîret dileyeceğine dair söz vermişti. Ancak müşrik olarak ölünce ondan uzaklaştı. Bu söz verişine ise, yüce Allah'ın: "Rabbimden senin için mağfîret isteyeceğim" (et-Tevbe, 9/471 buyruğu da delil

teşkil etmektedir.

Kadı Ebu Bekir b. el-Arabî der ki: Peygamber (sav), Ebu Talib'e mağfiret dilemek hususunda yüce Allah'ın: "Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim" buyruğuna dayanmıştı. Yüce Allah ise ona, Hz. İbrahim'in babasına mağfiret dilemesinin, onun kâfir olduğu açıkça ortaya çıkmadan önce babasına verdiği bir söz dolayısıyla olduğunu haber verdi. Hz. İbrahim, babasının açıkça küfrünü anlayınca, ondan uzaklaştı. O halde sen Ey Muhammed! Amcanın kâfir olarak öldüğünü gördükten sonra nasıl olur da ona mağfiret dileyebilirsin! [\[237\]](#)

2. Ölüm Esnasındaki Durumunun Zahirine Göre Kişi Hakkında Hüküm Verilebilir

Ölüm esnasında kişinin durumunun zahirine göre hüküm verilir. Eğer iman üzere ölürse, onun lehine böylece hüküm verilir. Şayet küfür üzere ölürse, yine onun hakkında böylece hüküm verilir. Rabbin ise onun içyüzünü en iyi bilendir. Şu kadar var ki, Peygamber (sav)'e amcası Hz. Abbaş: Ey Allah'ın Rasûlü! amcana herhangi bir faydan oldu mu diye sorunca, Hz. Peygamber, "evet" demişti.. [\[238\]](#) Burada sözü geçen şefaât (faydalı oluş.) ise, "et-Tezkire" adlı eserimizde de açıkladığımız gibi, cehennemden çıkışa dair değil, azabın hafifletilmesine dairdir. [\[239\]](#)

3. "Evvâk: Yalvarıp Yakaran" ile İlgili İlim Adamlarının Açıklamaları:

İlim adamları, "evvâh" kelimesinin anlamı ile ilgili farklı onbeş görüş ileri sürmüşlerdir;

- 1- Çokça dua eden kimse. Bu görüşü İbn Mes'ud ve Ubeyd b. Umeyr ifade etmişlerdir.
- 2- Allah'ın kullarına karşı çokça merhametli olan kimse. Bunu da el-Hasen ve Katade ifade etmiştir. İbn Mes'ud'dan da rivayet edilmekle birlikte, birinci görüşün İbn Mes'ud'a ait olduğu senet bakımından daha sahihtir. Bu açıklamayı da en-Nelîhâs yapmıştır.
- 3- Kesin inanç ve yakîn sahibi. Bunu da, Ata ve İkrime ifade etmiş olup ayrıca Ebu Zabyân bunu İbn Abbas'dan da rivayet etmiştir.
- 4- Habeşçe'de mü'min demektir. Bunu da İbn Abbas söylemiştir.
- 5- Kimsesiz, ıssız, kurak yerlerde Allah'ı anıp teşbih eden kimse demektir. Bunu el-Kelbî ve Said b. El Müseyyeb söylemişlerdir.

6- Yüce Allah'ı çokça zikreden kimse. Bunu Ukbe b. Âmir söylemiştir. Peygamber (sav)'in huzurunda, yüce Allah'ı çokça zikredip, çokça teşbih eden bir kimseden söz edilince, Hz. Peygamber: "Şüphesiz ki o, çok evvâh bir kimsedir" diye buyurmuştur. [\[240\]](#)

7- Evvâh, çokça Kur'ân-ı Kerim okuyan kimse demektir. Bu da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Derim ki; Bütün bu görüşler, birbiriyle iç içedir. Kur'ân tilaveti ise bütün bunları kapsar.

8- Evvâh, çokça âh eden kimsedir. Bu açıklamayı Ebu Zer yapmıştır. İbrahim (a.s) da: "Âh demenin fayda vermeyeceği bir vakit gelmeden önce cehennem ateşinden âh" derdi. Ebu Zer der ki: Bir adam Beytullahı çokça tavaf eder ve dua ettiği sırada âh, âh dermiş. Ebu Zer bu adamı Peygamber (sav)'e şikâyet edince, Hz. Peygamber: "Bırak onu çünkü o, çok evvâh bir kimsedir" diye buyurmuştur. Bir gece dışarı çıktığımda, Peygamber (sav)'in o adamı geceleyin -beraberinde bir kandil bulunduğu halde- defnettiğini gördüm. [\[241\]](#)

9- Evvâh, fakih (dinde inceliğine bilgi sahibi, ince kavrayışlı) kimse demektir. Bu açıklamayı da Mücahid ve en-Nehaî yapmıştır.

10- Huşu duyan, yalvarıp yakaran kimse demektir. Bunu da Abdullah b. Şeddâd b. el-Had , Peygamber (sav)'den rivayet etmiştir. Enes de der ki: Bir kadın Peygamber (sav)'in huzurunda hoşuna gitmeyecek bir söz söyledi. Hz. Ömer bu şekilde konuşmaktan onu alıkoyunca, Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Bırakın o kadını. Çünkü o evvâh bir kadındır." Ey Allah'ın Rasûlü evvâh ne demektir diye sorunca, Hz. Peygamber: "O, hâşia (huşu duyan) bir kadındır" diye cevap verdi. [\[242\]](#)

11- Evvâh, hatırladığında, günahlarından dolayı mağfiret dileyen kimse demektir. Bunu da Ebu Eyyûb söylemiştir.

12- Günahlarından dolayı çokça âh eden kimse demektir. Bu açıklamayı da el-Perrâ yapmıştır.

13- Hayır yaptığı bilinen kimse demektir. Bunu da Said b. Cübeyr söylemiştir.

14- Çok şefkatli kimse demektir, Bu açıklamayı da Abdulaziz b. Yahya yapmıştır. Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a) da şefkat ve ince kalpliliği dolayısıyla "evvâh" diye adlandırılırdı.

15- Evvâh, yüce Allah'ın hoşlanmadığı herşeyden dönen, vazgeçen kimse demektir. Bu açıklamayı da Ata yapmıştır.

Bu kelimenin aslı, "teevvüh; âh edip inlemek" den gelmektedir ki, bu da ızdıraplıca uzun nefes alındığı vakit göğüsten geldiği işitilen ses demektir. Kâ'b

dedi ki: İbrahim (a.s) ateşi hatırladı mı, âh ederdi. el-Cevherî der ki: Arapların bir şeyden şikâyet ettikleri vakit, bu işten "âh" demeleri bir ızdırap çekme ifadesidir. Şair der ki:

"Onu hatırladığım her seferinde âh (ederim), onu hatırlamamdan ötürü Ve (yine âh) aramızdaki yer ve gök kadar uzaklıktan dolayı."

Kimi zaman aradaki "vav"ı da "elife kalbederek; (evvih değil de): Bu işten âh derler. Bazen de "vav" harfini şeddeli ve esreli, "he* harfini de sakın olarak: Bu işten evvih derler. Kimi zaman da "vav" harfini şeddeli söylemekle birlikte "he" harfini hazfederek: Bu işten evve derler. Bazıları da hem hemzeyi med ile "vav" harfini şeddeli üstün ile, "he" harfini de sakın olarak; şikâyet ederken, sesi uzatmak kastıyla şeklinde söylerler. Kimi zaman araya bir "te" harfini de sokarak; (iyi) da dedikleri olur. Bu durumda hemzeyi medli okudukları da olur, medsiz okudukları da. Bir kimsenin âh demesini anlatmak üzere; fiili ve mastarları kullanılır. İsmi ise, şeklinde hemzenin meddi ile söylenir. Şair el-Musakkib el-Abdî der ki:

"Ben geceleyin ona (deveme) yük vurmak üzere kalktım mı, Çok üzüntülü, kederli adamın âh demesi gibi âh edip inler."

Halîm (yumuşak huylu) ise, hilmi çok kimse demektir. Bu ise, günahları bağışlayıp eziyetlere katan kimse demektir. Bir diğer açıklamaya göre, Allah için olması hali müstesna hiçbir kimseyi cezalandırmayan ve yine Allah için olması hali müstesna hiçbir kimseden intikam almayan kimse demektir. İbrahim (a.s) da işte böyle idi. O, namaza kalktı mı, iki millik bir mesafeden kalbinin çarpıntı sesleri iştilirdi.[\[243\]](#)

115. Allah bir kavme hidayet verdikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirmediği onları saptırmaz. Şüphesiz Allah, her şeyi çok İyi bilendir.

116. Şüphesiz, göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Diriltir ve öldürür. Sizin Allah'tan başka ne bir veliniz, ne de bir yardımcınız vardır.

"Allah Ur kavme hidayet verdikten sonra... onları saptırmaz." Yani, Allah bir kavme sakınacaktan şeyleri gereği gibi açıklamadıkça ve onlara hidayeti beyan ettikten sonra, onlar takvayı terketmedikleri sürece kalplerine sapıklığı bırakacak değildir. Böyle yaptıkları vakit saptırılmayı hakederler.

Derim ki: İşte bu buyrukta masiyetlerin İşlenip masiyet perdeleri yırtılıp çiğnenmesinin sapıklığa, helake sebep teşkil ettiğine, doğruluk ve hidayetin terkedilmesine bir basamak olduğuna en açık bir delil vardır. Şanı yüce Allah'tan doğruluk üzere sebatı, hakka muvaffakiyeti ve dosdoğru yürümeyi lütfuyla bağışlamasını dileriz.

Ebu Amr b. el-Alâ -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- yüce Allah'ı: "Sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirmedikçe" buyruğu hakkında şöyle demektedir: Yani, emri onlara karşı delil ortaya koymadıkça... demektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bir ülkeyi helak etmek istediğimiz saman, onun nimet ve refahtan şırmamış elebaşlarına emrederiz de orada fasıkhk ederler"(el-İsra, 17/16)

Mücahid der kî: "Sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirmedikçe" yani, İbrahim'in durumunu, özellikle müşriklere mağfiret dilememeleri gerektiğini bildirip, onlara genel olarak da itaat ve masiyeti beyan etmedikçe demektir. Rivayet olunduğuna göre, İçkiyi haram kılan buyruk nazil olup da bu konuda İş sıkı tutulunca, Peygamber (sav)'e, içki içtiği halde ölüp gidenlerin durumunu sordular. Bunun üzerine yüce Allah: "Allah bir kavme hidayet verdikten sonra sakınacakları şeyleri kendilerine apaçık bildirmedikçe onları saptırmaz" buyruğunu indirdi. İşte bu âyet-i kerîme ile -önceden de geçüğü gibi (el-Fatiha Sûresi, 30. başlık ile, el-Bakara, 2/7. âyet, 3. bastıkta)- hidayet ve imanlarını kendilerinin yarattıklarını ileri süren Mu'tezile ve aynı görüşü ileri süren diğer fırkaların kanaatleri açık bir şekilde reddedilmektedir.

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah herşeyi çok iyi bilendir. Şüphesiz göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Diriltir ve öldürür. Sizin Allah'tan başka ne bir veliniz, ne de bir yardımcınız vardır" buyruğunun anlamına dair açıklamalar ise birden çok yerde önceden geçmiş bulunmaktadır. (Mesela, bk. el-Bakara, 2/28, 29. âyet 10. başlık ve 107. âyet).[\[244\]](#)

117. Andolsun ki Allah, Peygamberini de, İçlerinden bir grubun gönülleri az kalsın eğrilmek üzere İken dar sunanda ona tabi olan Muhacirlerle Ensan da tevbeye muvaffak ettL Sonra onların bu tevbelerini kabul buyurdu. Çünkü O, onları çok esirgeyendir, çok bağışlayandır.

Tirmizî rivayetle der ki: Bize, Abd b. Humeyd anlattı, bize Abdurrezzak anlattı, bize Ma'mer, ez-Zührredan haber verdi. O, Abdurrahman b. Kâ'b b. Ma-Hk'ten, o, babası (Kâ'b) dan dedi ki: Bedir dışında Tebûk gazvesi olana kadar ben, Peygamber (sav)'in katıldığı hiçbir gazadan geri kalmış değilim. Peygamber (sav) Bedir'e katılmadık hiçbir kimseye de serzenişte bulunmadı. Çünkü o, kervanı yakalamak için (Medine'den) çıkmış Kureyşliler de kervanlarının yardımına koşmak üzere (Mekke'den) çıkmıştı. Ve -yüce Allah'ın da buyurduğu gibi- önceden bir sözleşme olmaksızın birbirleriyle karşılaşmışlardı. Yemin ederim ki, insanlar arasında (ki kanaate göre) Rasûlullah (sav)'in katıldığı en şerefli vak'a Bedir'dir. Oysa ben onunla İslâm üzere ahidleştiğimiz vakit Akabe

gecesindeki bey'atim yerine Bediide bulunmuş olmayı tercih etmem. Bundan sonra Rasûlullah (sav)'dan Tebuk gazvesine kadar hiç bir gazada geri kalmadım. Tebuk ise, Hz. Peygamberin yaptığı son gazası idi. Peygamber (sav) ise, yola koyulacağını ilan etti... diye hadisi uzun uzadı ya naklettikten sonra şunları söyler: Peygamber (sav)'in yanına gittim. Etrahnda müslümanlar olduğu halde mescidde oturuyordu. Yüzü ay gibi aydınlıktı. Aydınlık saçıyordu. Bir işe sevindi mi, yüzü aydınlanırdı. Vanp huzurunda önünde oturdum; "Müjde sana ey Kâ'b b. Malik! Annenin seni doğurduğu günden bu yana senin için en hayırlı gün (bu gündür)." Ey Allah'ın Peygamberi dedim, bu (tevbemin kabulü) Allah nezdinden mi, yoksa senden mi? "Hayır, Allah nezdindendir" diye buyurdu, sonra da şu: "Andolsunkî Allah, Peygamberini de, içlerinden... ona tabi olan Muhacirlerle Ensan da tevbeye muvafiak etti., Şüphesiz Allah tevbeyi kabul edendir, hakkıyla merhamet edendir" buyruğunu okudu. (Kâ'b b. Malik devamla) yine: "Allah'tan korkun ve sadıklarla beraber olun" (et-Tevbe, 9/119) âyeti de hakkımızda indirilmiştir; diyerek hadisin geri kalan bölümünü zikretti. İleride yüce Allah'ın izniyle tev-beleri kabul olunan üç kişinin kıssasına dair Müslim'in Sahih'inden aktaracağımız rivayetle bu hadis tamamiyle gelecektir.[\[245\]](#)

Yüce Allah'ın Peygamberden, Muhacirlerden ve Ensardan kabul ettiği bu tevbe hususunda İlim adamlarının farklı görüşleri vardır. İbn Abbas der ki: Peygamber (sav)'in tevbesinin kabulü, münafıklara, cihada çıkmayıp oturmalarına izin vermesinden dolayı olmuştu. Buna delil, yüce Allah'ın: "Allah affetsin seni... Niçin onlara izin verdin" (.et-Tevbe, 9/43) buyruğudur. Mü'min-leri ise, bazılarının Hz. Peygamber'den geri kalıp savaşa çıkmamaya kalplerinin meyletmeleri dolayısıyla affetmişti.

Bir diğer görüşe göre yüce Allah'ın tevbelerini kabul etmesi, onları zorluğun sıkıntılarından kurtarmasıdır. Bunun, onları düşmanların musibetlerine sevinmesinden kurtarması şeklinde ortaya çıktığı da söylenmiştir. Her ne kadar örfen tevbe bu anlama gelmiyor ise de, bundan tevbe diye söz edilmesi, bunda bir bakıma tevbedeki niteliğin bulunmasından dolayıdır ki, bu da ilk hale dönüştür. Meâni alimleri de derler ki: Burada tevbede Peygamber (sav)'in sözkonusu edilmesi, tevbe etmelerine sebep o olduğundan dolayıdır. Yüce Allah'ın: "Bilin ki... beşte biri Allah'a, Rasûlüne... aittir" (el-Enfâl, 8/41) buyruğunda olduğu gibi.

Yüce Allah'ın: "Dar zamanda ona tabi olan" yani, darlık vaktinde (saatü'l-usra) ona uyan kimseler demektir. Maksat ise o gazanın sürdüğü bütün vakitlerdir. Muayyen bir süreyi kastetmemektedir. Denildiğine göre darlık anı (saatü'l-usra), o gazada karşı karşıya kaldıkları en zorlu ve sıkıntılı vakitlerdir. O sıra zorluk,

darlık; işin zorluğu demektir.

Hız. Cabir der ki: Binek zorluğu, azık zorluğu ve su zorluğu aleyhlerine bir arada toplanmıştı. el-Hasen der ki: Müslümanların zorluk ve sıkıntıları öyle bir noktaya gelmişti ki, tek bir deveye birkaç kişi kendi aralarında nöbetleşe biniyorlardı. Azıkları ise, kurtlu hurma, acımuş arpa, kokmuş iç yağı idi. Üç ile dokuz arası bir topluluk savaşa çıktıkları halde, beraberlerinde ancak ortaklaşa paylaşabilecekleri birkaç hurmadan başka bir şey yoktu. Onlardan herhangi birisi acıktı mı, bir hurmayı alır ve tadını alıncaya kadar dişleri arasında çiğner, sonra da onu arkadaşına verirdi. Arkasından üzerine bir yudum su içerdi. Bu şekilde son fertlerine kadar böylece devam ederlerdi. Ve nihayet hurmadan çekirdeği kalıncaya kadar bunu sürdürürlerdi. Samimiyet ve yakınleri üzere herhangi bir değişiklik olmaksızın Peygamber (sav) ile birlikte yollarına devam ettiler. Allah onlardan razı olsun.

Ömer (r.a), kendisine bu darlık anı hakkında soru sorulduğunda şöyle demiştir: Oldukça sıcak bir mevsimde yola çıktık. Son derece susamış olduğumuz halde bir yerde konakladık. Adeta susuzluktan boynumuz kopacak zannetmiştik. Öyle ki, kişi devesini keser, işkembesindeki pisliklerini sıkarak, sıkıldığı suyunu içer, geri kalanını da serinlemek üzere göğsüne bastırırdı. Hız. Ebu Bekir dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah, dua ettiğin vakit sana hayır vermeyi îtiyat edinmiştir. Haydi bizim için dua ediver. Hız. Peygamber: "Böyle bir şey yapmamı ister misin"? deyince, Hız. Ebu Bekir'in: Evet demesi üzerine ellerini kaldırdı. Ellerini geri çevirmeden gökte bulut belirdi, sonra da yağmur yağdı. Beraberlerindeki kapları doldurdular. Sonra geri dönüp baktığımızda yağın yağmurun askeri karargahın dışına taşmadığını gördük. [\[246\]](#)

Ebu Hureyre ve [\[247\]](#) Ebu Said de rivayetle dediler ki: Tebuk gazvesinde Peygamber (sav) ile birlikte idik. İnsanlar açlık musibetiyle karşı karşıya kaldılar ve: Ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Bize izin versen de develerimizi kesip etlerini yesek ve yağlarından faydalansak. Bunun üzerine Rasûlullah (sav): "Yapınız" diye buyurdu. Hız. Ömer gelip şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Böyle bir şey yapacak olurlarsa bineklerimiz azalır. Fakat, sen onlardan fazla azıklarını getirmelerini iste. O azıklar üzerinde Allah'ın bereket ihsan etmesi için dua et. Olur ki Allah böylelikle bunda bir bereket ihsan eder. Hız. Peygamber "Olur" diye buyurdu. Daha sonra deriden bir sofraya getirilmesini istedi, (getirildi ve yayıldı). Sonra da artan azıkların getirilmesini istedi. Kimisi bir avuç mısır, kimisi bir avuç hurma, bir diğeri bir ekmek parçası getirip koydu. Nihayet o sofranın üzerinde az miktarda bir şey toplandı. Ebu Hureyre dedi ki: Ben onun ne kadar olduğunu tahmin etmek istedim; yere oturan bir keçinin oturduğu kadar bir

yer doldurduğunu gördüm. Rasûlullah (sav) ona bereket İhsan edilmesi için dua etti, sonra da: "Haydi kaplarınızı doldurun" diye buyurdu. Kaplarına doldurmaya başladılar, nihayet -kendisinden başka ilah olmayan Allah hakkı için yemin ederim ki- karargâhta doldurul-madık hiç bir kap kalmadı, bulunanlar da doyuncaya kadar yemek yediler. Geriye bir miktar birşeyler arttı, bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Şehadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve şüphesiz ki ben Allah'ın Rasûlüyüm. Eğer ki bir kul bunlar hakkında şüphe etmeksizin bu iki şehadet ile Allah'ın huzuruna çıkarsa, asla o, cennet(e girmek) den alıkonulmayacaktır." Bu hadisi Müslim Sahihinde bu lafız ve manası ile rivayet etmiştir. [248] Yüce Allah'a hamd olsun.

İbn Arefe dedi ki: Tebuk ordusuna "Ceyşu'I-Usra: Zorluk Ordusu* denilmesinin sebebi, Rasûlullah (sav)'ın insanları savaşa sıcakların arttığı bir dönemde çağırmış olmasıdır, Bu sebepten, bu çağrı onlara ağır ve zor gelmişti. Hurmaların satılacağı zamandı. Zorluk ordusunun gösterilen bir örnek (darb-ı mesel) haline getirilmesi ise, Rasûlullah (sav)'ın daha önceden benzer sayıda bir orduyla birlikte gazaya çıkmamış olmasıdır. Çünkü Bedir günü beraberindekiler 310 kûsur kişi idiler. Uhud günü 700, Hayber günü 1500, Mekke'nin fethedildiği günü 10.000, Huneyn günü 12.000 kişi idiler. Tebuk gazvesinde ordusunun sayısı ise 30.000 hatta daha fazla idi. Ve bu Hz. Peygamberin katıldığı son gazve olmuştu. Rasûlullah (sav) Recep ayında gazaya çıkmış, Şaban ayı ile Ramazandan bir kaç gün Tebuk'ta kaldıktan sonra etrafa birçok seriyeler göndermiş ve bir çok kavimle cizye ödemeleri şartıyla barış yapmıştı.

Bu gazada Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi yerine Medine'de vekil bırakmıştı. Bunun üzerine münafıklar da: Ona buğzettiği için onu geride bıraktı. Bunun üzerine Hz. Ali, Peygamber (sav)'in ardından çıkıp gitmiş ve ona (söylediklerini) haber vermişti: Bunun üzerine Hz. Peygamber de: "Harun'un, Musa'nın nezdindeki bir mevkii gibi, senin de bana göre böyle bir mevkide olmaya razı olmaz mısın?"

[249] Böylelikle Hz. Peygamber, kendi emri ile Hz. Ali'nin Medine'de kalmasının ecir bakımından kendisiyle birlikte çıkmasına eş olduğunu da beyan etmiş oldu. Çünkü bütün mesele, Şâri'in emrine uygun hareket etmektir.

Bu gazaya Tebuk gazvesi deniliş sebebi, Peygamber (sav)'ı ashabından bir topluluğun kuruyup sertleşmiş bir kumu ellerindeki çubuklarla kazıdıklarını gördü. Yani, o kazıdıkları yere kaplarını sokuyor ve oradan su çıksın diye hareket ettiriyorlardı. Hz. Peygamber onlara: "Hâlâ onu kanştırıp duruyorsunuz" demesi üzerine bu gazveye "Tebuk Gazvesi" adı verilmiştir.

Yüce Allah'ım "içlerinden bir grubun gönülleri az kalsın eğrilmek üzere iken"

buyruğunda geçen "Gönüller" kelimesi, Sibeveyh'e göre, "Eğrilmek"[250] lafzı ile ref edilmiştir. kelimesinde de; -di, idi'ye benzetilerek söz hazfedilebilir. Çünkü, bu kelime de de olduğu gibi, beraberinde haber de gelir. Bununla birlikte, bunun; ile merfu olması da mümkündür. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: "İçlerinden bir kesimin gönülleri az kalsın eğrilmek üzere iken..." el-A'meş, Hamza ve Hafs ise, "Eğrilmek" kelimesini "ye" ile okumuşlardır. Ebu Hatim ise, (kalpler kelimesi çoğul olduğundan, Arapçada da çoğul manen müennes sayıldığından, ona ait fiilin de "ye" ile değil "te" ile gelmesi gerektiğinden); şeklinde "ye" ile okuyanın "kalpler" anlamındaki kelimeyi; ile ref etmesinin caiz olmayacağını iddia etmiştir. en-Nehhâs ise der ki: Ebu Hâtim'in caiz görmediği şey, çoğulun tñüzekker kabul edilmesi esasına göre, başkalarınca caizdir. Nitekim el-Ferrâ da; Ülkeler geniş oldu" şeklinde Hicazhlann kullanımlarını nakletmektedir.[251]

"Eğritme"nın anlamı hususunda farklı görüşler vardır. Kalplerin, aşırı yorgunluktan, meşakkat ve sıkıntıdan telef olmak üzere İken anlamına geldiği söylendiği gibi, İbn Abbas yardımcı olmak ve korumak hususunda nerdeyse haktan sapmak üzere anlamına geldiğini söylemiştir.

Bir diğer görüşe göre ise, onlardan bir kesim geri kalmak ve isyan etmeyi kararlaştırmışken, daha sonra ona kavuştular, demektir.

Bir diğer açıklamaya göre onlar içten içe ona kavuşmayı kararlaştırdılar, Allah da onların tevbelerini kabul etti ve kavuşmalarını emretti.

Yüce Allah'ın: "Sonra onların bu tevbelerini kabul buyurdu" buyruğunda geçen onların tevbelerini kabul buyurması denildiğine göre, kalplerine -eğrilip sapmasın diye- rahmetiyle yetişmesidir.

İşte, yüce Allah'ın telef noktasına geldikleri vakit gerçek dostlarına uygulaması budur. Onlar, helak olmaya nefislerini alıştırdıklarında, cömertlik bulutlarından üzerlerine yağmur yağdırır ve kalplerini canlandırır.

Bu manada birkaç beyit nakledilmektedir:

"Umudum Sendendir ve ben Senden bir başka Rab bilmiyorum. İstediklerimin az bir bölümünün dahi kendisinden, umulup bekleneceği Yeryüzünde insanların sıkıntıları artacak olup da onlar Senden yardım dileyip hep birlikte yüksek sesle dua edecek olurlarsa Ve Sen kulları korkuyla, açlıkla sınayıp da, Onlar da günah üzere ısrar edip bir türlü gñahtan vazgeçmeyecek olurlarsa, Yine de benim Senden başka sığınağım olmaz ey Rabbim, Ve kesinlikle inanırım ki ben, ancak Senin lüftûla kurtulabilirim."

Geri kalan üç kişi hakkında da: "Sonra tevbe etsinler diye onları tevbe-ye muvaffak buyurdu" diye buyurmaktadır. Denildiğine göre: "Sonra onların

tevbelerini kabul buyurdu" buyruğunun anlamı şudur: Tevbe etsinler diye onları tevbeye muvaffak kıldı. Anlamın, tevbelerini kabul etti şeklinde olduğu da söylenmiştir. Yani, tevbe etsinler diye onlara geniş bir müllet verdi ve cezalarını vermekte acele etmedi. Bir başka görüşe göre, tevbe üzerinde sebat etsinler diye tevbelerini kabul etti anlamındadır. Bir diğer görüşe göre de anlam; kendilerinden razı olma haline geri dönsünler, diye tevbeieri-ni kabul etti şeklindedir.

Özetle, yüce Allah ezeli ilminde onlar lehine tevbe edeceklerine dair hüküm vermemiş olsaydı, tevbe edemeyeceklerdi. Bunun delili ise, Hz. Peygamberin: "Siz amel ediniz. Çünkü, herkese kendisi için yaratılmış olan neyse o, " [\[252\]](#)kolaylaştırılır. [\[253\]](#)

118. Geri bırakılan üç kişinin de (tevbelerini kabul buyurdu). Öyle ki, yeryüzü bunca genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkılmıştı. Nihayet Allah'tan -yine O'ndan-başka sığınacak hiçbir yer olmadığını anlamışlardı. Sonra tevbe etsinler diye onları tevbeye muvaffak buyurdu. Şüphesiz Allah, tevbeyi kabul edendir, hakkıyla merhamet edendir. [\[254\]](#)

"Geri Bırakılma"nın Anlamı:

Yüce Allah'ın: "Geri bırakılan üç kişinin de" buyruğu, Mücâhid ve Ebû Malîk'ten nakledildiğine göre, "tevbeden geri bırakılan üç kişi" diye açıklanmıştır. Katade ise, "Tebuk gazvesinden geri bırakılan üç kişi" diye açıklamıştır. Muhammed b. Zeyd'den de "geri bırakılanın, terkedilen anlamına geldiğini söylediği nakledilmiştir. Çünkü, "filanı geri bıraktım", onu terk ettim ve benim giriştiğim işe onu katmayarak onu oturur halde bırakıp ondan ayrıldım, demektir.

İkrime b. Halid bu anlamdaki kelimeyi, Rasûlullah (savTın ardında geri kalanlar anlamında; diye okumuştur. Cafer b. Muhammed'den, onun bu kelimeyi; "Muhalefet edenler..." diye okuduğu rivayet edilmiştir.

"Geri bırakılanın, münafıklardan farklı olarak sonraya bırakılan, tehir edilen ve haklarında herhangi bir hüküm verilmeyen kimseler anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü, münafıkların tevbeleri kabul edilmemişti. Diğer bazı kimseler ise özür beyan etmiş ve bu özürleri de kabul edilmişti. Peygamber (sav) ise bu üç kişiyi haklarında Kur'ân-ı Kerîm buyruğu inene kadar er-telemişti, Müslim, Buhârî ve diğerlerinin rivayetleri gereğince doğrusu da budur.

Lafız Müslim'in olmak üzere Kâ'b (b. Malik) dedi ki: Biz, yani bu üç kişi

kendisine yemin ettiklerinde mazeretlerini kabul edip kendilerine bey'at edip mağfiret olunmalarını istediği o kimselerden geriye bırakılmıştık. Ve Rasûlullah (sav) da işimizi, Allah hakkımızda hüküm verinceye kadar ertelemiş-ti. İşte bundan dolayı yüce Allah: "Geri bırakılan uç kişinin de..." diye buyurmuştur. Yoksa, şanı yüce Allah'ın sözünü ettiği geri bırakılışımız, gazadan geri kalıbımız değildir. Buradaki geri kalış, onun (Hz. Peygamberin) bizi geriye bırakması ve bizim işimizi kendisine yemin edip mazeret beyan eden ve bu mazeretlerini kabul ettiği kimselerden sonraya bırakmasından dolayıdır.[\[255\]](#)

Bu uzunca bir hadistir, bizim buraya aldığımız, bu hadisın son bölümüdür.[\[256\]](#)

"Geri Bırakılanların Kimlikleri:

Geri bırakılan üç kişi ise, Kâ'b b. Malik, Âmiroğullanndan Murare b. Ra-bia ile Vakıfoğullarından Hilâl b. Umeyye'dir. Hepsi de Ensardan idiler. Bu-hârî ve Müslim onlara dair hadisi rivayet etmişlerdir.

Müslim dedi ki; ... Kâ'b b. Malik'den, dedi ki: Tebuk gazvesi müstesna, Rasûlullah (sav)'in katıldığı hiçbir gazveden geri kalmadım. Şu kadar var ki, ben Bedir gazvesinden de geri kalmış idim. Ama, Peygamber o gazada kendisinden geri kalan hiçbir kimseye serzenişte bulunmadı. Çünkü Rasûlullah (sav) ve müsiümanlar Kureyş'in kervanını ele geçirmek kastıyla çıkmışlardı. Nihayet Allah, onları ve düşmanlarını (önceden) herhangi bir sözleşme olmaksızın bir araya getirdi. Ben, Rasûlullah (sav) ile birlikte İslâm üzere ahidleştiğimiz vakit Akabe gecesinde hazır bulundum. Bunun yerine Bedir'de hazır bulunmuş olmayı tercih etmem. Her ne kadar Bedir insanlar arasında ondan daha meşhur ise de.

Tebuk gazvesinde Rasûlullah (sav)'dan geri kaldığım sırada durumuma dair haberin bir bölümü şöyledir: O gazvede Peygamber'den geri kaldığım vakte kadar hiçbir zaman daha güçlü ve daha bolluk içinde olmamıştım. Allah'a yemin ederim, ondan önce hiçbir zaman bir arada iki bineğim olmamıştı. Fakat aynı anda iki bineğim vardı. Rasûlullah (sav) oldukça sıcak bir dönemde gazaya çıkmıştı. Önünde katedilecek uzun bir mesafe ve yollar vardı. Üzerine gittiği düşman sayıca çok fazla idi. O bakımdan, gazalarına gereği gibi hazırlansınlar diye müslümanlara durumlarını açıkça ifade etti ve nereye gitmek istediğini onlara bildirdi.

Müslümanlar, Rasûlullah (sav) ile birlikte pek çoktular. Herhangi bir belleycinin -divan defterlerinin (tutanaklarının)- deften onları bir arada yazabilmiş değildir.

Kâ'b dedi ki: Geri kalmak isteyip de -hakkında yüce Allah'tan bir vahiy inmediği sürece- bu işin Hz. Peygamber'e gizli kalacağım sanmayan kişi çok azdı.

Rasûlullah (sav) meyvelerin olgunlaştığı, gölgelerin hoş olduğu bir zamanda bu gazaya çıktı. Bense, bu gibi şeylere bir parça düşkün bir kimse idim. Rasûlullah (sav) ve onunla beraber müsiümanlar bu gaza için hazırlıklarını yaptılar. Ben de onlarla birlikte hazırlık yapmak üzere gitmek istedimse de hiçbir İş göremedim. Kendi kendime: İstersem ben bunu yapabilirim, diyordum. Ancak, benim işi bu şekilde ağırdan alışım devam edip gitti. Nihayet insanlar ciddiyetle işe koyuldular. Rasûlullah (sav) ve beraberinde müsiümanlar gazaya çıktılar, ben ise kendim için hiçbir hazırlık yapmadan duruyordum. Sonra bir sabah erkenden gittim, yine hiçbir şey yapmaksızın geri döndüm.

Benim bu işi ağırdan alışım devam edip durdu, nihayet onlar sür'atle yola koyuldular ve gaziler yol ahp ilerlediler. Bineğime binip onlara yetişmek istedim, keşke yapabilseydim. Sonra bu da benim için mukadder olmadı. Rasûlullah (sav)'ın çıkışından sonra, insanlar arasına çıktığım da ben, ya münafık olduğu hususunda hakkında ciddi şüpheler bulunan, yahut Allah'ın mazur gördüğü zaytf kabul ettiği kimselerden başka benim gibi geri kalmış hiçbir kimse görmeyişim beni üzüyordu,

Rasûlullah (sav) Tebuk'e ulaşınca kadar beni anmadı. Tebuk'de ashabi arasında otururken: "Kâ'b b. Malik ne yaptı acaba?" diye sordu, Seleme-oğullarından bir kişi: Ey Allah'ın Rasûlü dedi, onu iki elbisesi ve bu elbiselerin kenarlarına bakması kendisini alıkoydu. (Kendisini beğendiğini, güzei elbiselere kendisini kaptırdığını kastediyor). Ancak, Muaz b. Cebel ona: Ne kadar kötü dedin diye karşılık verdi. Allah'a yemin ederim, ey Allah'ın Rasûlü, biz onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz. Rasûlullah (sav) sustu. Bu halde iken serapta hareket eden beyaz elbiselere bürünmüş bir adam gördü. Rasûlullah (sav): "Ebu Hayseme olasin" diye buyurdu. Gerçekten de Ensardan Ebu Hayseme olduğunu gördüler. İşte, bir avuç hurma ta-sadduk ettiği için münafıkların kendisini ayıpladıkları kişi odur.

Kâ'b b. Malik (devamla) dedi ki: Nihayet Rasûlullah (sav)'ın Tebuk'ten geri döndüğü haberini alınca, aşın üzüntüm beni istila etti. Söyleyeceğim yalanları hatırımdan geçirmeye ve: Yarın ben onun gazabından nasıl kurtulabilirim demeye koyuldum, bu hususta akrabalarımın görüşü sağlam herkesten yardım istiyordum. Bana: Artık Rasûlullah (sav) geliyor ve oldukça yaklaştı denilince, batıl kanaatler benden uzaklaştı ve ondan hiçbir şekilde (yalan söylemekle) kurtulamayacağımı kesinlikle anladım. O bakımdan, ona doğru söylemeyi kararlaştırdım.

Nihayet, Rasûlullah (sav) sabah vakti (Medine'ye) girdi. Yolculuktan geldi mi, önce mescide uğrar, orada iki rekât namaz kılar, sonra insanlar (dinlemek) için

otururdu. Bu şekilde oturunca, geri kalanlar da yanına gelmeye başladılar, ona Ö2ür beyan etmeye ve yemin etmeye koyuldular. Seksen küsur kişi idiler. Rasûlullah (sav) onların açıkladıklarını kabul etti, onlara bey'at etti, onlar için mağfîret diledi ve içyüzlerini de Allah'a havale etti. Nihayet ben de yanına vardım. Ona selam verdiğimde öfkeli birisinin edasıyla tebessüm etti, sonra: "Gel" diye buyurdu. Önünde oturuncaya kadar yürüdüm, bana: "Seni geri bırakan sebep nedir? Daha önceden bineğini satın almamış mıydın" diye sordu. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Allah'a yemin ederim ki, eğer dünya ehlinde senden başka birisinin huzurunda otursaydım; zannederim ileri süreceğim bir mazeret ile onun gazabından kendimi kurtarabilirdim. Çünkü bana güzel söz söyleyebilme yeteneği ve tartışabilme gücü verilmiş bulunuyor. Fakat, Allah'a yemin ederim, şuna inanıyorum ki, eğer bugün sana, senin benden razı olmanı sağlayacak yalan bir söz söyleyecek olursam, aradan fazla zaman geçmeksizin Allah senin bana gazap-lanmanı sağlayabilir. Ve an dolsun sana, bana karşı olumsuz duygular beslemene sebep teşkil edecek doğru bir söz söyleyecek olursam, inanıyorum ki, bu hususta Ailah bana güzel bir sonuç ihsan edecektir. Allah'a yemin ederim, hiçbir mazeretim yoktu. Allah'a yemin ederim, senden geri kaldığım zamandan daha güçlü, daha rahat imkânlarla önceden sahip olmamıştım.

Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Buna gelince, bu doğru söyledi. Haydi, Al-iah hakkında hüküm verinceye kadar kalk, git."

Bunun üzerine kalktım. Selemeoğullarından bazıları da kalkıp arkamdan geldiler ve bana şöyle dediler: Allah'a yemin ederiz, biz bundan önce senin bir günah işlediğini bilmiyoruz. Bu geri kalanların Rasûlullah (sav)'a mazeret olarak bildirdikleri şekilde Rasûlullah (sav)'a özür beyan etmekten âciz (mi oldun)? Çünkü, Rasûlullah (say)'ın senin için mağfîret dilemesi, işlediğin günaha karşılık sana yeterdi.

(Kâ'b devamla) dedi kî: Allah'a yemin ederim beni o kadar azarladılar ki, sonunda Rasûlullah (sav)'a geri dönüp kendimi yalanlamak istedim. Sonra onlara: Peki, benim bu durumum gibisini benden başkasında da gördünüz mü? diye sordum. Onlar, evet dediler. Seninle birlikte iki kişi daha senin dediğin gibi dediler. Onlara da sana söylenenin benzeri sözler söylendi. Ben: Bunlar kimdir diye sorunca bana, bunlar Murare b. Rabia el-Âmiri ile Hilâl b. Umeyye el-Vakifi'dir dediler. Böylelikle bana Bedir'e katılmış salih iki kişinin adını söylemiş oldular. Bunların benim gibi olmaları bana yeterdi. Bu ikisinin adını bana söyleyince, ben de çekip gittim.

Rasûlullah (sav) müslümanlara kendisinden geri kalanlar arasından bu üç kişi

olan bizlerle konuşmayı yasakladı. O bakımdan insanlar bizden uzak durdular. Bize karşı tutumları değişti. O kadar ki, ben kendi içimde yeri tanımaz oldum. (Yer benim için değişti). Bildiğim yer değildi artık.

Bu şekilde elli gün kaldık. Benim İki arkadaşım ise, evlerine çekildiler, evlerine oturup ağlamaya koyuldular. Bense aralarında en genç ve en güçlüleri idim. Dışarı çıkar, namaza iştirak eder, çarşılarda dolaşırdım, ama kimse benimle konuşmuyordu. Namazdan sonra Rasûlullah (sav) oturduğu yerde kalkmadan yanma gider, ona selam verirdim ve kendi kendime selamımı almak için Acaba dudaklarını kıpırdattı mı, kıpırdatmadı mı diye sorardım. Daha sonra, yakın bir yerde namaz kılar, gizliden gizliye ona bakardım. Namazıma yöneldimi, bana bakıyor, ben ona doğru baktım mı benden yüzünü çeviriyordu.

Nihayet müslümanların benden bu uzaklaşmaları bana uzun gelmeye başladı. Yolda yürürdüm ve nihayet Ebu Katade'nin bahçe duvarından aştım. Amcam oğlu idi. İnsanlar arasında en sevdiğim kişiydi. Ona selam verdim. Allah'a yemin ederim selamımı almadı. Ona: Ey Ebu Katade dedim, Allah adına sana and veriyorum. Benim, Allah'ı ve Rasûlünü sevdiğimi bilmiyor musun? Ebu KaEade susuyordu. Tekrar ona aynı şekilde and verdim, yine sustu. Yine ona and verdim, bu sefer Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dedi. Gözlerimden yaşlar boşaldı. Geri dönüp yine duvarı aştım (ve gittim).

Medine çarşısında yürürken, Medine'de satmak üzere buğday getirenlerden Şam halkından Nabatlı birisinin: Kâ'b b. Malîk'i bana kim gösterebilir, dediğini gördüm. Bu sefer, insanlar işaretle beni onlara göstermeye başladılar. Nihayet yanıma geldi. Bana, Gassan hükümdarından bir mektup uzattı. Okur-yazar birisiydim. O mektubu okudum, şu ifadeleri gördüm: İmdi bize ulaştığına göre, senin arkadaşın senden danlımş. Halbuki Allah seni aşağılanacağın, hakkının kaybolacağı bir yerde bırakmamıştır. O bakımdan sen bize dön, biz seni gereği gibi gözetiriz. Ben, bunları okuyunca kendi kendime şöyle dedim: Bu da aynı şekilde belanın bir parçasıdır. Hemen o mektubu alıp bir tandıra yöneldim ve mektubu tandırda yakıverdim.

Nihayet elli günün kırkı geçti. Vahiy gecikmişti. Rasûlullah (sav)'ın elçisinin yanıma geldiğini gördüm. Bana dedi ki; Rasûlullah (sav) hanımından uzak durmanı sana emrediyor. Ben, onu boşayayım mı, yoksa ne yapayım deyince, haytr dedi. Ondan uzak dur, ona yaklaşma. Diğer iki arkadaşına da benzeri bir haber göndermişti. Ben de hanıma: Ailenin yanına git ve Allah bu hususta hükmünü verinceye kadar onların yanında kal. (Ka'b b. Malik devamla) dedi ki: Hilâl b. Umeyye'nin hanımı, bunun üzerine Rasûlullah (sav)'ın huzuruna gidip ona şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, Hilâl b. Umeyye hizmetçisi bulunmayan,

bakıma muhtaç yaşlı birisidir. Benim kendisine hizmet etmemi hoş karşılar mısın? Peygamber: "Olur, fakat o sana hiçbir şekilde yaklaşmasın" diye buyurmuş. Hanımı da şu cevabı vermiş: Allah'a yemin ederim onda hiçbir şeye karşı bir arzu yok. Allah'a yemin ederim, onun bu durumu ortaya çıktığından bugüne kadar ağlayıp duruyor.

(Kâ'b b. Malik devamla) dedi ki: Yakınlarımdan birisi: Sen de hanımın hususunda Rasûlullah (sav)'dan izin istesen. Çünkü, Hilâl b. Umeyye'nin İnanımına, HilâPe hizmet etmesi için izin vermiş. Ben, hanımım için bu hususta Rasûlullah (sav)'dan izin istemeyeceğim, dedim. Hem ben, Rasûlullah (sav)'dan hantımının hizmeti için izin İsteyecek olursam -ki, ben genç bir adamım- ne diyeceğini de bilmiyorum. Bu şekilde on gün daha geçti.

Böylelikle bizimle konuşmanın yasaklandığından bu yana elli gün tamamlanmış oldu. Daha sonra ellinci günün sabahı, sabah namazını odalarımızdan birisinin damında kılıyorken, yüce Allah'ın, hakkımızda söz ettiği şekilde, nefsimin daraldığı, bütün genişliği ile yeryüzünün üzerime dar geldiği bir halde oturmakta iken, Sel' tepesine çıkmış birisinin, sesinin çıkabildiği kadar şöyle bağırdığını işittim: Ey Kâ'b b. Malik, müjdelersun sana. Bunun üzerine secdeye kapandım ve kurtuluşumuzun geldiğini anladım. Rasûlullah (sav) insanlara sabah namazını kıldıktan sonra Allah'ın tevbenizi kabul ettiğini ilan etmişti. Bunun üzerine insanlar bizi müjdelemeye koyuldular. Diğer iki arkadaşımın yanına da müjdeciler gitti. Bir adam da at üstünde koşturarak bana doğru geldi. Eslemlilerden birisi de bana doğru koşup (Sel) tepesine çıktı. O bakımdan, ses attan daha hızlı gelmişti. Sesini işittiğim kişi bana müjde vermek üzere yanıma geldiğinde, bu müjdesi dolayısıyla elbisemi çıkartıp ona verdim. Allah'a yemin ederim, o gün için üzerimdeki elbiselerden başka bir elbiseye sahip değildim. Ariyeten başkasından alt ve üst elbise istedim, onları giyindim.

Rasûlullah (sav)'a doğru yola kovuldum. Kafiler halinde insanlar beni karşılıyor, tevbenin kabulü dolayısıyla beni tebrik ediyorlar ve şöyle diyorlardı: Allah'ın tevbeni kabul etmesi mübarek olsun senin için. Nihayet mescide girdim, Rasûlullah (sav)'ı etrafında ashabı ile birlikte mescidde oturur buldum. Talha b. Ubeydullah koşarak yanıma geldi, benimle tokalaşarak beni tebrik etti. Allah'a yemin ederim, Muhacirlerden ondan başka bir kimse ayağa kalkmadı. -Kâ'b, Talha'nın bu davranışını hiçbir zaman unutmadı. -

{.Devamla) Kâ'b dedi ki: Rasûlullah (sav)'in sevinçten yüzü panldıyor iken ona selam verdim. O da şöyle buyurdu: "Annenin seni doğurduğu günden bu yana geçirdiğin en hayırlı gün bugündür. Müjde sana," Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, bu (tevbenizîn kabulü) Allah nezdinden mi geldi, yoksa senden mi? diye sordum.

Peygamber: "Hayır, Allah nezdinden" dîye buyurdu.

Rasûlullah (sav) sevindiği vakit yüzü adeta bir ay parçasıymış gibi aydınlanırdı. Biz bunu farkedebiliyorduk. Önüne, huzuruna oturduğumda, ey Allah'ın Rasûlü dedim. Allah'ın tevbeni kabul etmesi lütfü dolayısıyla malımı Allah'a ve Rasûlüne sadaka olarak bağışlamak istiyorum. Ancak, Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Hayır, malının bir bölümünü kendin için alıkoy. Böylesi senin için daha hayırlıdır." Bu sefer ben, Hayber'deki payımı alıkoyuyorum, dedim. Ayrıca şunları söyledim: Ey Allah'ın Rasûlü! şüphesiz Allah beni doğrulukla kurtardı. Tevbemin bir gereği olarak da hayatta kaldığım sürece doğru olmayan bir söz söylemeyeceğim. (Kâ'b devamla) dedi ki: Allah'a yemin ederim, ben bunu Rasûlüah (.say)'a söylediğim günden bu güne kadar yüce Allah'ın, müslümanlardan hiçbir kimseyi beni kendisiyle lütuflan-dirdiğinden daha güzeliyle doğruluk sebebiyle tutuflandırmış olduğunu bilmiyorum. Allah'a yemin ederim, bunu Rasûlullah (sav)'a söylediğim günden bu yana bir defa olsun yalan söylemek kastım olmadı. (Ömrümün geri kalan bölümünde de) Allah'ın benî koruyacağını ümid ederim. Aziz ve celil olan Allah da; "Andolsun ki, Allah Peygamberini de, içlerinden bir grubun gönülleri az kalsın eğrilmek üzere iken dar samanda ona tabi olan Muhacirlerle Ensarı da tevbeye muvaffak etti Çünkü O, onları çok esirgeyendir, çok bağışlayandır. Geri bırakılan üç kişinin de. Öyle ki, yeryüzü bunca genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkılmıştı... Allah'tan korkun ve sadıklarla beraber olun." (et-Tevbe, 9/117-119)

Kâ'b dedi ki: Allah'a yemin ederim, Alfah beni İslâm'a hidayet ettiğinden bu yana bana göre Rasûlullah (sav)'a doğru söyleyip ona yalan söylememekten daha büyük bir nimet ihsan etmiş değildir. Ben de ona yatan söylemiş olsaydım, yalan söyleyenlerin helak olduğu gibi helak olup gitmiştim. Çünkü Allah, vahiy nazil olduğunda yalan söyleyen kimseler için her hangi bir kimseye söylediği sözün en kötüsünü, ağırını söylemiş ve şöyle buyurmuştu: "Yanlarına döndüğünüzde onlardan vazgeçmeniz için önünüzde Allah'a yemin edeceklerdir. O halde siz de onlardan yüzçevirin. Çünkü onlar murdardırlar. Kazandıklarının cezası olarak varacakları yer de cehennemdir. Kendilerinden hoşnut olmanız için size yemin ederler. Siz onlardan hoşnut olsanız da şüphesiz Allah o fasıklar topluluğundan hoşnut olmaz." (et-Tevbe, 9/95-96)

Kâ'b dedi ki: Biz, bu üç kişi, Rasûlullah (sav)'a yemin edip onun da kendilerine bey'at ettiği, kendileri için mağfiret dilediği o kimselerden geriye bırakılmış ve Rasûlullah (sav) bizim işimizi, Allah hakkımızda hüküm verinceye kadar sonraya ertelemişti. işte bundan dolay aziz ve celil olan Allah: "Geri bırakılan üç

kişinin de..." diye buyurdu. Yoksa, yüce Allah'ın sözünü ettiği geri bırakılmamız bizim gazadan geri bırakışımız değildir. Bu, sadece durumumuzu Hz. Peygamber'e yemin edip özür beyan eden ve Peygamberin de onun mazeretini kabul ettiği kimselere göre işimizi sonraya ertelemesinden ibaretti.[\[257\]](#)

"Öyle ki yer yüzü bunca genişliğine rağmen onlara dar gelmiş" buyruğundaki: Bunca genişliğine rağmen" anlamındadır.

"Geniş ev" denilir, mastar içindir. Yani, yeryüzü genişliği ile birlikte onlara dar gelmişti. Çünkü, müslümanlar darılmış, onlarla herhangi bîr muamelede bulunulmuyor, konuşulmuyordu. Bu buyrukta tevbe edinceye kadar, masiyet işleyenlerden dargın kahna(bile)ceğine delil vardır. "Vicdanları kendilerini sıktıkça sıkılmıştı." Yani, üzüntü ve yalnızlıktan dolayı ashab-ı kiramdan gördükleri dargınca muameleden dolayı kalpleri alabildiğine daralmış, vicdanları sıkılmıştı.

"Nihayet Allah'tan, -yine Ondan- başka sığınacak hiçbir yer olmadığını anlamışlardı." Yani, affedilmeleri ve tevbelerinin kabulü hususunda O'ndan başka hiçbir sığınaklarının olmadığına kesinlikle inanmışlardı. Ebu Bekr el-Verrâk der ki: Nasûh tevbe, bütün genişliğine rağmen yeryüzünün tev-be edene dar gelmesi ve kişinin bizzat kendi vicdanının da kendisini alabildiğine sıkacak hale gelmesidir. Tıpkı Kâ'b'ın ve iki arkadaşının tevbesi gibi.

"Sonra, tevbe etsinler diye onları tevbeye muvaffak buyurdu. Şüphesiz Allah, tevbeyi kabul edendir, hakkıyla merhamet edendir." Yüce Allah, böylelikle tevbelerinin, önce kendisi tarafından kabul edildiğini belirtmiş olmaktadır. Ebu Zeyd dedi ki: Yüce Allah İçin yapılan dört işte başlangıcın benden olacağını zannederek halaya düştüm. Ben (önce), benim kendisini sevdiğimi zannettim, bir de baktım ki, O beni sevmiş bile. Yüce Allah: "Kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği..."(el-Maide, 5/54) Benim önce O'ndan razı (lütfundan hoşnut) olacağımı zannediyordum, baktım ki O, benden razı olmuş bile. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah onlardan razı olmuştur, onlarda O'ndan hoşnut olmuşlardır." (et-Bey-yine, 98/8) Yine ben, (öncelikle) benim O'nu anacağımı sandım, bakıyorum ki, O beni anmış bile. işte yüce Allah: "Allah'ın zikretmesi ise elbette en büyüktür" (el-Ankehut, 29/45). Yine ben, (öncelikle) tevbe edenin ben olduğumu zannediyordum, bakıyorumki O, benim tevbemi kabul etmiş bile. Nitekim yüce Allah: "Sonra tevbe etsinler diye onları tevbeye muvaffak buyurdu" diye buyurmaktadır.

Buyruğun: Tevbe üzere sebat etsinler diye onları tevbeye iletti anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, iman edin (imanınız üzere sebat gösterin)" (en-Nisa, 4/136) diye buyurmaktadır.

Şöyle açıklanmıştır: Allah onlara genişlik ve mühlet verdi, başkalanna yaptığı gibi onları cezalandırmakta acele etmedi. (Günah dolayısıyla cezalandırmakta acele etmesi hususunda örnek olmak üzere) yüce Allah'ın şu buyruğu gösterilebilir: "Yahudilere zulümleri sebebiyle kendilerine helâl kılınmış olan pek çok şeyi yasakladık." (el-Nisâ, 4/160).[\[258\]](#)

119. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[259\]](#)

1. Sâdıklarla Beraber Olmak Emri:

Yüce Allah'ın: "Ve sâdıklarla beraber olun" buyruğunda yer alan sadakat ehli kimselerle birlikte olma emri, doğru söylemenin faydalarını gördüğü ve böylelikle onları münafıkların konumlarından uzaklaşmalarına sebep teşkil eden üç kişinin kıssasından sonra gerçekten güzel bir emirdir. Mutar-rif der ki: Malik b. Enes'i şöyle derken dinledim: Yalan söylemeyen, doğru sözlü olup da aklından gereği gibi yararlandırılmayan ve başkalarına isabet eden kocamışlık ve bunaklık musibetlerinden korunmayan kişiler çok azdır.

Burada sözü geçen "mu'miflJer" ile Bsâdıklar"dan kastın kimler olduğu hususunda değişik görüşler vardır. Bu buyruğun bütün mü'minlere bir hitab olduğu söylenmiştir. Yani, Allah'ın emirlerine aykırı davranmaktan sakının ve "sâdıklarla beraber olun." Yani, Peygamber (sav) ile birlikte gazaya çıkanlarla birlikte olun, münafıklarla beraber değil. Yani siz, sâdıkların izledikleri yolu tutun, onların gittikleri yoldan gidin.

Bir diğer görüşe göre sâdıklardan kasıt, peygamberlerdir. Yani, salih ameller işlemek suretiyle cennette onlarla birlikte olun.

Bir başka görüşe göre sâdıklardan kasıt, yüce Allah'ın: "Yüzlerinizi doğu ve batıya döndürmeniz iyilik demek değildir... Sadakat gösterenler işte bunlardır" (el-Bakara, 2/177) buyruğunda kastedilen kimselerdir, denilmiştir.

Bir diğer görüşe göre ise, sâdıklar verdikleri söz ve ahidleri yerine getirenlerdir. Bunun böyle olması ise yüce Allah'ın: "Mü'minler arasında Allah'a verdikleri sözde doğrulukla sebat gösteren nice yiğitler vardır." (el-Ahzab, 33/23)

Bunların Muhacirler olduğu da söylenmiştir. Çünkü, Hz. Ebu Bekir Sakî-fe günü (halife olarak seçildiği günde) şöyle demişti: Şüphesiz Allah bizi "sadıklar" dîye adlandırarak: "Yurtlarından ve mallarından çıkartılıp uzaklaştırılmış olan... fakir muhacirler içindir. İşte onlar sâdıkların tâ kendileridir." (el-Haşr, 59/8) Sonra da sizleri "Onlardan evvel Medine'yi yurt edinip imana sahip olanlar ise..." (et-Haşr,

59/9) âyetinde ise, sizleri de felaha erenler, kurtulanlar diye adlandırmıştır. Bir diğer görüşe göre, sâdıklardan kasıt, iç ve dışları birbirinin aynı olan kimselerdir.

İbnü'l-Arabî der ki: Bu, gerçek açıklamadır ve varılması istenen nihai gayedir. Çünkü bu sıfat sayesinde akidede münafıklık, davranışta da akideye aykırı hareket etmek ortadan kalkar. Bu niteliğe sahip olan kimseye sıddîk denilir. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve onlardan sonra gelenler de kendi mevkii ve dönemlerine göre (bu mertebede) yerlerini almışlardır. Burada sadıklardan kasıt el-Bakara Sûresi'nde kastedilenlerdir, diyenlerin görüşüne gelince; o âyette sözü edilen işler, sıdkın büyük bir bölümünü ihtiva eder. Sonra da daha az bir bölümünü ihtiva eden hususlar ardından gelir ki bu da, el-Ahzab Sûresi'ndeki âyetin ihtiva ettiği manadır. Hz. Ebu Bekir'in tefsirine gelince, o da bu konudaki bütün görüşleri kapsayan bir açıklamadır. Çünkü, sadıklığın bütün nitelikleri onlarda bulunmaktaydı.[\[260\]](#)

2. Allah'ın Buyruklarını Akledip Anlayanlar Doğruluktan Ayrılmamalıdır:

Allah'ın buyruklarını anlayıp. O'nun hükümlerini akıllarıyla kavrayanların, sözlerinde doğruluktan, amellerinde ihlâstan, hallerinde de temiz ve arılıktan ayrılmamaları gerekir. Bu şekilde hareket eden bir kimse, iyilere katılır ve bağışlayıcı olan Rabbin rızasına ulaşır. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Doğruluğa sımsıkı sarılınız. Çünkü doğruluk iyiliğe (birr'e) iletir. İyilik ise, hiç şüphesiz cennete götürür, Kişi doğruluğa devam edip doğruluğu araştırır ve bunu sürdürür, nihayet Af lalı nezdinde sıddîk (dosdoğru) diye yazılır."

Yalan ise bunun tam zıddıdır. Hz. Peygamber (hadisinin devamında) şöyle buyurmaktadır: "Yalandan da çokça sakının. Çünkü yalan günaha götürür ve şüphesiz ki günah da cehenneme götürür. Kişi yalan söylemeye, yalanı söylemek için araştırıp bulmaya devam eder durur da, nihayet Allah nezdinde yalancı diye yazılır." Bu hadisi Müslim rivayet etmektedir.[\[261\]](#)

Yalan utanılacak bir şeydir. Yalancıların ellerinden şahidlik hakkı alınmıştır. Hz. Peygamber, bir kişinin şahidliğini söylediği bir yalan sebebiyle kabul etmemiştir. Ma'mer der ki: Bu kişinin Allah'a mı, yoksa Rasûlüne mi, yoksa insanlardan herhangi birisine mi yalan söylemiş olduğunu bilemiyorum.

Şureyk b. Abdullah'a da şöyle sorulmuş: Ey Abdullah'ın babası! Kastî olarak yalan söyleyen bir adamın yalan söylediğini işitirsem arkasında namaz kılayım mı? O: Hayır diye cevap vermiştir.

İbn Mes'ud'dan dedi ki: Ne ciddilikte, ne de şakacıkta yalan uygun bir şey

değildir. Ve sizden herhangi bir kimse de bir şeye söz verdikten sonra onu yerine getirmemezlik etmesin. Arzu ederseniz, yüce Allah'ın: "Ey İman edenler! Allah'tan korkun ve sâdıklarla beraber olun" buyruğunu okuyunuz. Ne dersiniz, hiç yalan söylemeye dair bir ruhsat olduğunu görüyor musunuz?

Malik de der ki: Bir kimse Rasûlullah (.sav)'in hadisini naklederken doğru söylese bile insanlar ile konuştuğunda yalan söyleyen kimsenin naklettiği haber kabul olunmaz. Ondan başkaları ise böyle birisinin hadisinin kabul edileceğini söylemiştir. Doğrusu ise, yalan söyleyen bir kimsenin -belirttiğimiz gerekçeler dolayısıyla- ne şهادeti, ne de rivayet ettiği haberi kabul olunmaz. Çünkü, verilen haberin kabul edilmesi büyük bir mertebedir ve üstün bir mevkidir. Böyle bir mertebe, ancak güzel hasletleri kemal noktasına erişmiş bir kimse için sözkonusu olabilir. Yalancılıktan da daha kötü bir haslet olamaz. Çünkü yalancılık, kişinin velayet haklarını kaybettirip yapılan şahadetleri boşa çıkartır.

[\[262\]](#)

120. Gerek Medinelîlerin, gerek çevresinde bulunan bedevilerin Allah'ın Rasûlünden geri kalmaları, kendi nefislerini ona tercih etmeleri yaraşmaz. Çünkü Allah yolunda susuzluk, yorgunluk, açlık çekmeleri, kâfirleri kızdıracak bir yere ayak basmaları, bir düşmana karşı zafere ulaşmaları karşılığında mutlaka kendilerine salih bir amel yazılır. Şüphesiz Allah, iyi hareket edenleri mükâfatsız bırakmaz.

121. Onlar, küçük büyük ne infak ederlerse, her bir vadiyi aştıklarında muhakkak bu onlara yazılmıştır ki, Allah yapmakta olduklarının en güzeliyle kendilerini mükafatlandırsın.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız.[\[263\]](#)

1. Rasûlullah'tan Geri Kalmak:

"Gerek Medinelülerin, gerek çevresinde bulunan bedevilerin Allah'ın Rasûlünden geri kalmaları... yaraşmaz" buyruğu zahiri itibariyle haber, ancak emir manasındadır. Yüce Allah'ın: "Sizin Allah'ın Rasûlüne eziyet vermeniz de... olacak bir şey değildir" (el-Ahzab, 33/53) buyruğu gibi. Daha önceden de geçmişti. "Geri kalmaları" buyruğu; in ismi olarak ref mahallindedir.

Bu buyruk, Medineliler ve onlara komşu bulunan Muzeyne, Cuheyne, Eş-ca', Gıfar ve Eşlem gibi diğer Arap kabilelerine mensup mü'minlere Tebuk gazvesinde Rasûlullah (sav)'dan geri kalmaları dolayısıyla yöneltilmiş bir sitemdir.

Buyruğun anlamı şudur: Sözü geçen bu kimselerin geri kalmaları uygun bir şey değildir. Çünkü, özellikle bunların savaşa çıkmaları gerekirdi. Bunlar başkalarından farklı idi. Başkalarının savaşa çıkmaları -kimisinin görüşüne göre- istenmemişti. Bununla birlikte savaşa çıkma isteğinin, bütün müs-lümanlara yönelik olma ihtimali ile birlikte özellikle yakın olmaları ve Medine'ye komşuluktan dolayısıyla, başkalarına göre bu emri öncelikle yerine getirmeleri gerektiğinden, özellikle onlara sitem edilmiştir. [\[264\]](#)

2. Kimse Kendisini Allah Rasûlüne Tercih Edemez:

Yüce Allah'ın: "Kendi nefislerini ona tercih etmeleri yaraşmaz." Yani, Rasûlullah (sav) zorluk ve meşakkat içinde iken, kişi kendisi için rahatı ve kolaylığı tercih edemez.

Âyette geçen "tercih etme" anlamını ifade eden fiilin kullanımına işaretle-; "Şundan yüz çevirdim." Yani, kendimi ondan daha üstün gördüm, diye kullanılır. [\[265\]](#)

3. Allah Yolundaki Her Sıkıntı Salih Bir Amel Değerindedir:

Yüce Allah'ın: "Çünkü Allah yolunda" Allah'a itaat uğrunda "susuzluk" yani, susamaları, susuzluk çekmeleri.

Ubeyd b. Umeyr "susuzluk" anlamındaki kelimesini med ile; diye okumuştur. Bu ikisi; Hata, yanılma kelimesinde olduğu gibi iki ayrı söyleyiştir.

"Yorgunluk" da öncekine atfedil m iştir, buradaki ise te'kid için faziadan gelmiştir. Aynı şekilde "Açlık çekmeleri" kelimesinde de böyledir. Bu kelime aslında karnın zayıflaması ve içe çekilmesi anlamındadır. Mesela, "Karnı zayıf, küçük erkek, karnı zayıf, küçük kadın" ifadelen de buradan gelmektedir ki, bu konudaki açıklamalar daha önceden (ef-Mâide, 5/3- ayet, 26. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Kâfirleri kızdıracak bir yere" bir bölgeye, bir araziye "ayak basmaları" yani, oraya ayak baslıkları İçin ayak basmalarından ötürü... "Kâfirlerikızdıracak" anlamındaki buyruk, ayak basılan yere sıfat olduğundan dolayı nasb ma hail indedir. "Bir düşmana karşı zafere ulaşmaları." Yani, düşmanı öldürerek veya yenik düşürmek suretiyle bir üstünlük elde etmeleri... Aslında; "Bir şeye nail oldum, nail olurum" ifadesi, onu elde ettim, ele geçirdim manasınadır. (Mealde: Ulaşmak diye karşılanmıştır).

el-Kisaî der ki: Bu ifade Arapların "Bu, kendisinden bir şeyler elde edilen bir iştir," ifadelerinden alınmadır. Yoksa, elden ele almak, (tenâ-vüIVden değildir. Çünkü "tenâvül" kelimesi, "Ona bağış verdim," tabirinden gelmektedir. Başkası şöyle demektedir: "Bağış aldım, alınır" fiili "vav"lıdır. İse, "ya"hdır. O bakımdan; "Onu elde ettim, ben onu elde edenim," denilir.

"Her bir vadiyi aştıklarında." Araplar, kıyasa uygun olmayarak "vadi" kelimesinin tekil ve çoğulunu diye kullanırlar. en-Nehlîâs der ki: Bildiğim kadarıyla tekili "fail" vezninde olmakla birlikte, çoğulu "ef ile" şeklinde gelen başka bir kelime yoktur. Halbuki kıyasa göre bu kelimenin çoğulunun; şeklinde

gelmeli idi. Onlar, tek bir vav'ı dahi telaffuzu ağır bulduklarından, burada iki vav'ı bir arada zikretmeyi ağır bulmuşlardır. O kadar ki onlar, "(öxîl.): Belirli vakti geldiğinde" kelimesindeki "hemze"yi "vav" yerine kullanmışlardır. el-Halil ile Sîbeveyh ise, bir erkek adı olan "Vâsıl" ismini küçültme isim olarak; diye kullanıldığını nakletmektedir ki, bunu başka bir isimde kullanmazlar. el-Ferrâ ise, "vadi" kelimesinin çoğulunun; şeklinde kullanıldığını nakletmektedir. Derim ki: Kelimenin, diye de çoğulu yapılmıştır. Nitekim şair Cerir şöyle demektedir: "Vadilerin parlaklığı arasında artık kendisinden hayır gelmez (kısır) bir harebeyi tanıdım. Sen bu harabelerden ayrılalı uzun bir zaman geçti."

"Mutlaka kendilerine salih bir amel yazılır." İbn Abbas der ki: Allah yolunda yaşadıkları her bir korku karşılığında yetmiş bin hasene mükâfatları vardır. Sahih hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "At üç türlüdür... -hadiste şu ifadeler de yer almaktadır:- Sahibi için ecir olan ata gelince; bir kimse eğer onu Allah yolunda ve İslâm ehli için bir otlak veya bir bahçede bağlarsa, onun o otlak yahut bahçeden yedikleri karşılığında yediklerinin sayısı kadar ona hasenat yazılır. Onun pislikleri ve sidikleri sayısınca da ona hasenat yazılır."[\[266\]](#)

Bu mükâfat, atlar yerinde iken böyle. Ya atlar sırtında düşman arazilerine girilecek olursa, mücahidlerin ecri ne olur?[\[267\]](#)

4. Mücahidin Ganimete Hak Kazanması:

Kimi ilim adamı, bu âyet-t kerîmeyi düşman topraklarına girmekle ve düşman toprakları nda bulunmakla ganimete hak kazanılacağına delil göstermişlerdir. Artık bundan sonra vefat ederse o ganimetteki payını alır. Bu, Eşheb ve Abdulmelik'in görüşüdür. Şafî'nin iki görüşünden birisi de budur. Malik ve İbnül-Kasım ise şöyle derler: Onun alacak bir payı olmaz. Çünkü yüce Allah, bu âyet-i kerîmede sadece ecri söz konusu etmekte, ganimetteki payı söz konusu etmemektedir.

Derim ki: Birinci görüş daha sahihtir. Çünkü yüce Allah, kâfirlerin arazilerine girmeyi, onların mallarından birşeyler ele geçirmek ve onları yurtlarından çıkarmak ayarında değerlendirmiştir. İşte, onları öfkeliendiren ve onları zelil kılan da budur. O bakımdan, böyle birşey bizzat ganimet elde etmek, düşmanı öldürmek ve esir etmek ayarındadır. Durum böyle olduğuna göre ganimete, fiilen ele geçirmesiyle değil de bizzat düşman topraklarına girmekle hak kazanılır. Bundan dolayı Ali (r.a) şöyle demiştir: Bir kavim kendi yurtlarında iken yurtları çiğnenecek olursa mutlaka zelil olurlar. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[268\]](#)

5. Âyet Muhkem midir, Mensuh mudur?

Bu âyet-i kerîmenin, yüce Allah'ın: "Mü'minlerin topluca (savaşa) çıkma-lan gerekmez" (et-Tevbe, 9/122) buyruğu ile nesh olduğu ve bu hükmünün müslümanlar sayıca azken sözkonusu olduğu, sayıları çoğaldığında ise hükmünün nesh edilip, Allah'ın, dileyen kimseye geri kalmayı mubah kıldığı söylenmiştir ki, bu görüş İbn Zeyd'in görüşüdür.

Mücahid dedi ki: Peygamber (sav) bir grubu insanlara (dini) öğretmeleri için çöllerle göndermişti. Bu âyet-i kerîme nazil olunca, korkup geri döndüler, bunun üzerine yüce Aüh da-: "Mü'minlerin topluca (savaşa) çıkmaları gerekmez" buyruğunu indirdi.

Katade dedi ki: Bu husus, Peygamber (sav.)'e has îdi. Hz. Peygamber bizzat gazaya çıktı mı, herhangi bir kimsenin özürsüz olarak ondan geri kalma hakkı yoktur. Onun dışındaki diğer yönetici ve devlet başkanlarına gelince; dileyen müslümanın, -eğer insanların ona ihtiyaçları yoksa, bir zaruret de bulunmuyorsa- ondan geri kalma hakkı vardır.

Üçüncü bir görüşe göre âyet-i kerîme muhkemdir. el-Velid b. Müslim dedi ki: Ben, el-Evzaî, İbnü'l-Mübârek, el Fezârî, es-Sebi'î, Said b. Abdulaziz'i bu âyet-İ kerîme hakkında onun bu ümmetin ilki için olduğu gibi, sonradan gelecekleri için de böyle olduğunu söylerken dinlemişimdir.

Derim ki: Katade'nin görüşü güzeldir. Buna delil de Tebuk gazvesidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[269\]](#)

6. Cihada Çıkmanın Fazileti ve Mazereti Dolayısıyla Çıkamayanların Mükâfaatı:

Ebû Davud'un, Enes b. Malik'ten rivayetine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Andolsun, siz Medine'de öyle kimseleri geride bıraktınız ki, ne kadar yol aldıysanız, ne kadar harcamanız olduysa ve hangi vadiyi katettiyseniz mutlaka onlar da bunda sizinle birlikte dirler." Ey Allah'ın Rasûlü! Onlar Medine'de oldukları halde nasıl olur da bizimle birlikte olabilirler? dedi-ier. Hz.

Peygamber: "Mazeretleri onları alıkoydu" dedi.[\[270\]](#)

Müslim de bunu Hz. Cabir yoluyla rivayet etmiştir. Câbir dedi ki: Bir gazada Rasûlullah (sav) ile birlikte idik. Şöyle buyurdu: "Hiç şüphesiz Medine'de bir takım kimseler vardır ki, ne kadar yol aldıysanız, hangi vadiyi katettiyseniz, mutlaka onlar sizinle beraberdirler. Hastalıkları onları (sizinle birlikte)

çıkılmaktan alıkoydu."[271]

Böylece Peygamber (sav) mazereti bulunanlara, gücü yerinde ve fiilen amelde bulunanlara hakkında söz konusu olan ecrin benzeri ecir verileceğini bildirdi.

Kimisi de şöyle demiştir: Özürü bulunan kimsenin mükâfatı katlandırılmaz. Ancak, fiilen katılanın eciri kat kat verilir.

İbnü'l-Arabî der ki: Bu, yüce Allah'a karşı delilsiz bir hüküm vermedir, onun geniş rahmetini daraltmadır. Kimi insanlar İse, bu hususta şüpheli bir ifade kullanarak şöyle demişlerdir.[272] Bunlara da kat kat ecir verileceği kesindir. Ancak, bizler herhangi bir yerde kat kat mükâfat verileceğini kesin söyleyemeyiz. Çünkü bu, niyetlerin miktarına bağlı bir husustur. Bu da gaybî bir meseledir. Kafi olarak söylenebilen şu ki, ortada kat kat ecrin verileceği doğrudur, yüce Rabbimiz ise kimin bunu hakettiğini en iyi bilendir.

Derim ki: Hadis ve âyetlerden zahiren anlaşılan, ecir bakımından eşitlik olduğudur. Bunlardan birisi de Hz. Peygamber'in: "Her kim bir hayır gösterirse, ona da bizzat o hayrı işleyeninin eciri gibi ecir verilir"[273] hadisi ile: "Kim abdest alır da namaz kılmak üzere çıkar da, insanların namazı kılıp bitirmiş olduklarını görürse, Allah o kimseye o namazı kılan ve cemaate katılanların ecrini verir"[274] buyruktan gibi.

Yüce Allah'ın: "Kim Allah'a ve Rasûlüne hicret maksadıyla evinden çıkar da sonra ölüm kendisine erişirse, onun mükâfatı Allah'a ait olur" (en-Nisa, 4/100) buyruğunun zahiri de bunu gerektirmektedir. Samimi niyetin amellerin esas oluşu da buna delildir. Eğer, itaat olan bir işi yapmak için samimi bîr niyete sahip olur da, bu niyet sahibi herhangi bir engel dolayısıyla o itaati işlemekten acze düşerse, aciz düşen kimsenin alacağı ecrin, bizzat o işi yapmaya gücü yeten ve yapanın ecrine eşit olması ve hatta ondan da fazla olması uzak bir ihtimal değildir. Çünkü Hz. Peygamber: "Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır"[275] diye buyurmaktadır. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır.[276]

122. Mü'minlerin (savaşa) topluca çıkmaları gerekmez. Onların her bir topluluğundan bir kesim de dinde fakîh olmak ve kendilerine döndükleri zaman kavimlerini uyarmak üzere (geri) kalmalı değil miydi? Olur ki sakınırlar diye.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız.[277]

1. Cihadın Farz-ı Kifâye Olması:

Yüce Allah'ın: "Mü'minlerin topluca... gerekmez* buyruğu, -önceden geçtiği üzere-, cihadın muayyen olarak herkese (.farz-ı ayn) bir yükümlülük olmadığını, farz-ı kifaye olduğunu gösterir. Çünkü herkes cihada çıkacak olursa, geriye kalan çoluk-çocuk zayi olur. O bakımdan, onlardan bir grup cihada çıksın, diğer bir bölüm çıkmayıp dinde fıkıh (derinlemesine bilgi) sahibi olsun ve çoluk-çocuğu korusun. Nihayet savaşa çıkanlar geri döndüklerinde çıkmayıp yerlerinde kalanlar öğrenmiş olduktan şer'i hükümleri onlara öğretsinler. Peygamber (sav)'e onların yokluğunda yeni inen buyrukları bildirsınler. Bu âyet-i kerîme, yüce Allah'ın: "Eğer topluca cihada çıkmaz-sanız" (et-Tevbe, 9/39) buyruğu ile ondan önceki buyruğu -Mücahid ve İbn Zeyd'in görüşlerine göre- nesh edicidir.[\[278\]](#)

2. İlim Tahsilinin Gereği:

Bu âyet-i kerîme, ilim talebinin vücubu hususunda aslî bir delildir. Çünkü buyruğun anlamı şudur: Peygamber (sav) cihada çıkmayıp ikâmet ediyorken, mü'minlerin topluca cihada çıkmaları ve onu yalnız başına bırakmaları olacak şey değildir.

"Onların, her bir topluluğundan bir kesim de... kalmalı değil miydi."

Hepsinin savaşa çıkmasının gerekmediğini öğrenmelerinden sonra, bir kesim savaşa çıkıp, bir diğer kesim de Peygamber (sav) İle birlikte dini ondan öğrenip gerekli bilgileri elde etmek üzere geri kalmalı değil miydi? Savaşa çıkanlar da kendilerine geri dönecek olurlarsa, Peygamber'den işitip öğrenmiş oldukları şeyleri onlara bildirmelidir.

İşte bu buyrukta Kitap ve sünnet bilgisini elde etmenin vücubuna delil vardır. Yine bu bilginin farz-ı ayn değil de farz-ı kifaye olduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca yüce Allah'ın: "Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun" (el-Enbiya, 21/7) buyruğu da buna delildir. Bu buyruğun kapsamına Kitabı ve sünneti bilmeyenler girmektedir.[\[279\]](#)

3. "Taife (Kesim)"e Dair Açıklamalar:

Yüce Allah'ın: "Onların her bir topluluğundan bir kesim de... kalmalı değil miydi?" el-Ahfeş'e göre: Niye kalmadı anlamındadır. Sözlükte "taife (kesim)" ise, topluluk demektir. Bu, kimi zaman iki kişiye varıncaya kadar az sayıdaki topluluk hakkında da kullanılabilir, tek kişi için de kullanıldığı olur.

Yüce Allah'ın: "İçinizden bir grubu (taifeyi) affetsek bile... diğer bir grubu azaplandıracağız" (et-Tevbe, 9/66) buyruğunda geçen "taife" ile tek kişi

kastedildiğini daha önceden açıklamış idik. Bu buyrukta ise, hiç şüphesiz "taife" kelimesi ile, biri aklî, diğeri lügavî gerekçe olmak üzere iki sebepten ötürü topluluk kastedilmiştir, Aklî delil şudur. İlim, çoğunlukla tek bir kişiyle elde edilemez. Din açısından ise, yüce Allah'ın: "Dinde fakih olmaları ve kendilerine döndükleri zaman kavimlerini uyarmak üzere" buyruklarında zamir çoğul gelmiştir.

İbnü'l-Arabî der ki: Kadı Ebu Bekr ile ondan önce eş-Şeyh Ebu'l-Hasen'in görüşüne göre burada "taife"den kasıt tek kişidir. Onlar, bu hususta ise, ha-ber-i vahid ile amelin vücubunu delil ve dayanak olarak kabul ederler. Bu doğrudur. Ancak, "taife" kelimesinin tek kişi hakkında kullanıldığı açısından değil, tek bir kişinin verdiği haber olsun, birçok kişinin verdiği haber olsun, ona haber-i vahid denilmesi açısından doğru olabilir. Çünkü, haber-i vahidin mukabili olan "tevatür" rivayetindeki sayı münhasır değildir.

Derim ki: Tek bir kimseye de "taife" denilebileceğine dair en açık delillerden birisi de yüce Allah'ın: "Eğer mü'minlerden iki taife birbirleriyle çarpışırlarsa" (et-Hucûrât, 49/9) buyruğunda iki kişinin kastedilmesidir. Buna delil İse yine yüce Allah'ın, (daha sonra gelen): "O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin" (el-Hucurat, 49/10) buyruğudur. Görüldüğü gibi burada da tesniye lafzı gelmiştir. Buna karşılık 'çarpışırlarsa' buyruğundaki zamir her ne kadar çoğul İse de, ilim adamlarının konu ile ilgili iki görüşlerinden birisine göre çoğulun asgari sınırı İkidir.[\[280\]](#)

4. Dinde Fakih Olmak İçin Kalanlar ve Uyarılar:

Yüce Allah'ın: "Dinde fakih olmaları" buyruğundaki zamir ile, "uyarmaları" buyruğundaki zamir, Peygamber (sav) ile birlikte ikamet edenlere aittir. Bu açıklamayı Katade ve Mücahid yapmıştır. el-Hasen ise, bu zamirler cihada çıkan kesime aittir, demektedir, Taberî de bu görüşü tercih etmiştir. Buna göre, "dinde fakih olmak" buyruğunun anlamı ise, yüce Allah'ın kendilerine göstereceği mü'minlere karşı zafer ve dinin ilahi yardıma mazhar olması dolayısıyla basiretlerinin açılması ve yakınlerinin yükselmesi demektir.

"Kendilerine döndükleri zaman kavimlerini uyarmak üzere" yani, ci-haddan döndüklerinde kavimlerinden kâfir olanları uyarmak üzere... demektir. Onlara, yüce Allah'ın Peygamberine ve mü'minlere zafer verdiğini haber versinler ve müşrik olan kavimlerinin, mü'miniere karşı savaşılabilecek güçlerinin bulunmadığını bildirsinler. Peygamber (sav)'e karşı çarpışabilecek imkânı bul amaya caklarını bildirsinler. Aksi takdirde bunların başına da benzerleri olan

diğer kâfirlerin başına gelen musibetlerin geleceğini söylesinler.

Derim ki: Mücaliid ve Katade'nin görüşü daha bir açıktır. Yani, seriyye-lerle birlikte çıkmayıp Peygamber (sav) ile birlikte geri kalan kesim, dini iyice öğrensin. Bu ise, ilim talebine vücut ve bağlayıcılık söz konusu olmaksızın bir teşvik ve bu konuda gayrete getirmeyi gerektirmektedir. Çünkü ilim talebi, söz gücüyle olmaz. İlim talebi delilleri ile birlikte gerçekleşmelidir. Bu görüşü Ebu Bekr b. el-Arabî dile getirmiştir.[\[281\]](#)

5. İlim Talebinin Kısımları:

İlim talebi iki kısma ayrılır. Namaz, zekât ve oruç gibi farz-ı ayn olanlar.

Derim ki: İşte Hz. Peygamber'den rivayet edilen: "İlim talebi farzdır" buyruğu bu hususu ifade etmektedir. Abdulkuddus b. Habib rivayet eder: Ebu Said el-Vuhâzî, Hammâd b. Ebi Süleyman'dan, o, İbrahim en-Nehaî'den dedi ki: Ben, Enes b. Malik'İ şöyle derken dinledim. RasûluUah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "İlim talebi her müslümana farzdır." İbrâhîm dedi ki: Ben, Enes b. Malik'ten bu hadisten başkasını dinlemedim.[\[282\]](#)

İkinci tür ilim ise, farz-ı kifaye ilimdir. Hakların elde edilmesi[\[283\]](#) Hadlerin uygulanması, davacılar arasında hüküm verilmesi ve benzeri hususlar.., Çünkü bütün insanların bunları öğrenmeleri uygun düşmez. O takdirde halleri, düzenleri bozulur, aynı şekilde gazaya giden seriyelerin de durumu bozulur, eksilir. Yahut da geçimleri tamamen âtıl hale gelir, Böylelikle bu iki hâli muayyen olarak yerine getirilmesi sözkonusu olmakla birlikte, her birisini belli kimseler tayin edilmeksizin bazı kimselerin yerine getirmesi kesinleşmiş olmaktadır. Bu ise, yüce Allah'ın ezeli kudret ve sözü gereğince kullarına kolaylaştırması ve aralarında rahmet ve hikmeti paylaşmasına göre ortaya çıkar.[\[284\]](#)

6. İlim Taleb Etmenin Faziletine Dair:

İlim talebi büyük bir fazilet, şerefli bir mertebedir. Hiçbir amel ona denk düşmez. Tirmizî, Ebu'd-Derdâ yoluyla gelen hadisde şöyle dediğini rivayet eder: Ben, RasûluUah (sav)'i şöyle buyururken dinledim: "Kim bir yolu ilim aramak kastıyla izleyecek olursa, Allah da o kimseyi cennete götüren bir yolda yürütür. Şüphesiz ki melekler, ilim talep edene razı olduklarından dolayı kanatlarını yerlere sererler. Ve şüphesiz alim kimseye göklerde bulunanlar, yerde bulunanlar ve hatta suyun içindeki balıklar dahi mağfiret dilerler. Ve şüphesiz âlimin âbide

olan fazileti, ondördündeki ayın diğer yıldızlara olan fazileti gibidir. Gerçek şu ki, ilim adamları peygamberlerin mirasçılarıdır. Şüphesiz peygamberler ne bir dinar, ne de bir dirhem miras bırakmışlardır. Onlar, ancak ilmi miras bırakmışlardır. Her kim onu alırsa hiç şüphesiz çok büyük bir pay almış olur."

[285]

Darimî Ebu Muhammed de Müsned'inde şöyle demektedir: Bize, Ebu'l-Muğire anlattı, bize el-Evzaî, el-Hasen'den anlattı, (el-Hasen) dedi ki: Rasûlul-lah (sav)'a İsrailoğulları arasında bulunan ve birisi farz namazları kıldıktan sonra oturup insanlara hayrı öğreten alim kişi ile, diğeri de gündüzün oruç tutup geceleyin namaz kılan kişi hakkında bunların hangisi daha faziletlidir diye soru sordular. Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şu farz namazı kılıp sonra da insanlara hayrı öğretmek üzere oturan âlimin, gündüzün oruç tutan ve geceleyin namaz kılan abide fazileti, benim, sizin en aşağı mertebe bulunanınıza üstünlüğüm gibidir."

[286]

Ebû Ömer b. Abdî'l-Berr de bunu "Beyânü'l-İlm" adlı eserinde senediyle Ebu Said el-Hudrî'den rivayet etmektedir. O, dedi ki Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Âlimin âbide üstünlüğü, benim ümmetime üstünlüğüm gibidir."

İbn Abbas da dedi ki: Cihadın en faziletlisi içinde Kur'ân-ı Kerîm'in, fıkhnın ve sünnetin öğretildiği bir mescid bina edeninkidir. Bunu, Şureyk, Leys b. Ebi Süleym'den, o, Yahya b. Ebi Kesir'den, o, Ali el-Ezdî'den rivayet etmiştir. Ali dedi ki: Cihada gitmek istedim. İbn Abbas bana şöyle dedi: Senin için cihaddan daha hayırlı olan bir şeyi sana göstereyim mi? Bir mescide gidersin, orada Kur'ân okutursun ve fıkıh öğretirsin. er-Rabîf de dedi ki: Ben, Şafî'yi şöyle derken dinledim: İlim talep etmek nafîle namazdan daha üstün bir vecibedir.

Hz. Peygamberin: "Şüphesiz ki, melekler kanatlarını yerlere koyarlar" şeklinde hadiste yer alan buyruğunun iki anlama gelme ihtimali vardır Birincisine göre melekler, o kimseye şefkat ve merhamet duyarlar. Nitekim yüce Allah, çocuklara, anne-babaya iyilik yapmalarını emrettiği buyruğunda şöyle buyurmuştur: "Merhametinden dolayı onlara alçak gönüllülük kanadını indir." (el-İsra, 17/24) Yani, onlara karşı alçak gönüllü davran.

İkinci açıklama şekline göre ise; kanatların yere konulmasından maksat, yola açılması, yayılmasıdır. Çünkü bazı rivayetlerde: "Ve şüphesiz ki melekler kanatlarını yayarlar" denilmektedir. Yani melekler, ilim talibini, yüce Allah'ın rızası için uygun şekilde ilim tahsil ettiğini görüp de diğer halleri de ilim talebindeki haline benziyor ise, bu yolculuğunda kanatlarını onun için yere yayarlar ve onu kanatları üzerinde taşırlar. Bunun sonucunda da ilim talep eden kişi esenliğe kavuşur, Eğer yürüyor ise yorgunluk, bitkinlik duymaz. Uzak yollar

ona yakın gelir. Normal yolculara isabet eden hastalık, malın gitmesi, yolu kaybetmek gibi türlü zararlar onu gelip bulmaz. Bu kabilden açıklamalar kısmen de olsa, daha önce Âli İmran Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Allah... açıkladı" (Âli İmran, 3/18) âyetini açıklarken geçmiş bulunmaktadır.

İmran b. Husayn dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Ümmetimden bir kesim, kıyamet kopuncaya kadar hak üzere üstün kalmaya devam edeceklerdir."[\[287\]](#) Yezid b. Harun dedi ki: Eğer burada sözü geçenler hadis sahipleri (hadis ilmini tahsil edenler) değil iseler, bunların kim olduklarını bilemiyorum.

Derim ki: Âyetin yorumu ile ilgili olarak (hadis-i şerifte kendilerinden söz edilen kimselerin) hadis ile uğraşan ilim adamları olduklarına dair Abdurrez-zak'ın bu görüşünü es-Sa'lebî nakletmektedir: Ben de, İbn Ebi Hucce diye bilinen hocamız, üstad, kıraat alimi, nahiv bilgini, muliaddis, Kurtubalı Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Kaysî'yi, Hz. Peygamber'in: "Garb ehli kıyamet kopacağı vakte kadar hak üzere galip ve muzaffer kimseler olmaya devam edeceklerdir" buyruğunun açıklanması ile ilgili olarak; "bunlar ilim adamlarıdır" dediğini dinledim. (Bunu açıklamak sadedinde) dedi ki: Çünkü, "garb" kelimesi müşterek bir lafızdır. Hem büyük kova anlamında kullanılır, hem de güneşin batış yeri için kutlanılır. Ayrıca, taşan gözyaşı anlamında da kullanılır. Buna göre: "Garb ehli... devam edecektir" ifadesi; Allah'ı bilmekten ve O'nun hükümlerini bilmekten dolayı, O'nun korkusundan ötürü göz yaşlan taşıp duranlar muzaffer ve üstün gelmeye devam edeceklerdir, demektir. Yüce Allah da: "Kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar" (Fâtır, 35/28) diye buyurmaktadır.

Derim ki: Bu yorumu, Hz. Peygamber'in Müslim'in Sahih'inde yer alan şu buyruğu da desteklemektedir: "Allah kimin hakkında hayır dilerse onu dinde fakih (derin bilgi sahibi) yapar. Müslümanlardan bir kesim kıyamet gününe kadar hak üzere çarpışmaya ve kendilerine düşmanlık edenlere karşı muzaffer kalmaya devam edeceklerdir."[\[288\]](#)

Bu hadisin ifade dizisinin zahirinden anlaşıldığına göre, onun başı sonu ile irtibatlıdır.[\[289\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[290\]](#)

123. Ey İman edenleri Kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın. Onlar sizde büyük bir azim ve şiddet bulsunlar. Bilin ki Allah, muhakkak takva sahipleriyle beraberdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımız, tek başlık halinde sunacağız.[\[291\]](#)

Kâfirlerle Savaş:

Şanı yüce Allah, mü'minlere ne şekilde cihad edeceklerini göstermekte ve düşmanlarından yakınlık sırasına göre başlamaları gerektiğini bildirmektedir. Bundan dolayı Rasûlullah (sav) önce (cihada) Araplarla başladı. Araplarla savaşı bitirdikten sonra bu seFer Şam (Suriye) topraklarında egemenliği bulunan Bizanslılara yöneldi.

el-Hasen der ki: Bu âyet-i kerîme, Peygamber (sav) müşriklerle savaş ile emrolunmadan önce indirilmiştir. İşte bu buyruk, (müşriklerden yalnız} İslâm'ın kabul edileceği belirtilen hükümlerden önceki tedricî hükümlerden birisidir.

İbn Zeyd der ki: İndirildiği dönemde bu âyet-i kerîme ile kastedilenler Araplardır. Araplarla savaş sona erdikten sonra, Bizanslılarla diğerleri hakkında: "... Allah'a ve âhiret gününe iman... etmeyenlerle savaşınız" (et-Tevbe, 9/29) buyruğu nazil oldu.

İbn Ömer'den, bununla kastedilenlerin Deylemliler olduğunu söylediği rivayet edilmiştir. Yine ondan gelen rivayete göre, Önce kimlerle savaşa başlamak gerekir. Bizanslılarla mı, yoksa Deylemlilerle mi? diye sorulmuş; İbn Ömer: Bizanslılarla diye cevap vermiş.

el-Hasen der ki: Burada kastedilen Deylemlilerle, Türklerle ve Bizanslılarla savaşmaktır.

Katade der ki: Bu buyruk, yakınlık sırasına göre kâfirlerle savaşmak hususunda umumî bir buyruktur.

Derim ki: Katade'nin görüşü âyetin zahirine uygun olan görüştür.

İbnü'l-Arabî de, İbn Ömer'in dediği şekilde Deylemlilerden önce Bizanslılarla savaşılması görüşünü şu üç sebep dolayısıyla tercih etmiştir. Birincisine göre; Bizanslılar Kitap ehlidir. O bakımdan, bunlara karşı delil (diğerlerine oranla) daha çoktur ve daha kesindir. İkinci olarak, onlar bize -yani Medinelilere- daha yakındırlar. Üçüncüsü ise, peygamberlerin yurtları onların toprakları içerisinde daha çoktur. Bu yurtların ellerinden kurtarılması daha bir vaciptir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Onlar sizde büyük bir azim ve şiddet bulsunlar." Yani, çetinlik, güç ve hamiyet bulsunlar. el-Fadl, el-A'meş ve Âsım'dan, "Azim ve şiddet" kelimesini "gayrı" harfî üstün ve "lâm" harfîni de sakın olarak okuduklarını rivayet etmektedir. el-Ferrâ der ki: Hicazlıların ve Esedoğullannın şivesi, "ğayn" harfî üstün şeklindedir. Temimoğulları ise ğayn harfîni ötreli olarak kullanırlar.[\[292\]](#)

124. Bir sûre indirildiği zaman İçlerinden bazıları "Bu hanginizin imanını

artırdı" derler. İman etmiş olanlara gelince; daima onların imanını artırmıştır ve onlar birbirleriyle müjdeleşirler.

Zaman" buyruğundaki; sıla (zâid)dir.

Âyet-i kerîmeyle kastedilenler münafıklardır. "Hanginizin imanını artırdı?" buyruğu ile ilgili olarak: Daha önce Âli İmran Sûresi'nde (3/173- âyetin tefsirinde) imanın artışı ve eksilişi ile ilgili açıklamalar geçtiği gibi yine bu kitabımızın Mukaddimesinde "sûre"nin anlamına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Bunları burada tekrarlamamanın bir anlamı yoktur.

el-Hasen, Ömer b. Abdulaziz'e yazdığı bir mektubunda şunları söylemektedir: "Şüphesiz ki imanın birtakım sünnetleri ve farzları vardır. Kim bunları tamamlayacak olursa onunla imanı kemale ermiş olur. Kim de bunları tamamlayamazsa imanı tamamlamamış olur." Ömer b. Abdulaziz der ki: "Eğer yaşayacak olursam ben bunları sizlere açıklayacağım. Şayet ölürsem, zaten benim sizin arkadaşlığınıza aşırı bir tutkum da yoktur." Bunu Buhârî nakletmektedir."[\[293\]](#)

İbnü'l-Mübarek der ki: Ben, imanın arttığını söylemekten başka bir çıkar yol bulamadım. Aksi takdirde Kur'ân'ı reddetmiş olurum."[\[294\]](#)

125. Kalplerinde hastalık bulunanlara gelince, onların murdarlıklarına murdarlık katıp arttırdı ve onlar kâfir olarak ölüp gittiler.

"Kalplerinde hastalık bulunanlara gelince" yani, şüphe, tereddüt ve münafıklık bulunanlara gelince... Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Ba-kara, 2/10, âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onların murdarlıklarına murdarlık katıp arttırdı." Şüphelerine şüphe, küfürlerine küfür. Mukatil ise günahlarına günah... diye açıklamıştır ki, anlamlar birbirlerine yakındır."[\[295\]](#)

126. Görmüyorlar nu ki onlar her yıl ya bir veya İki kere deneniyorlar? Sonra tevbe de etmiyorlar, İbret de almıyorlar.

Yüce Allah'ın; "Görmüyorlar nu ki, onlar her yıl ya bir veya iki kere deneniyorlar" buyruğundaki: genel olarak "görmüyorlar mı" anlamında, münafıklara dair haber olmak üzere "ye" Üe okunmuştur. Hamza ve Ya'kub ise, münafıklara dair haber ve mü'minlere de hitab olmak üzere "te" ile ("görmüyor musunuz" anlamında) okumuşlardır. el-A'meş ise, "Görmediler mi" diye Talha b. Musarrif ise; "Görmüyor musun" diye okumuşlardır ki, bu sonuncusu İbn Mes'udun kıraati olup, hitap Rasûlul-lah (sav)'a yönelik olmak üzere böyle

okumuşlardır.

"Deneniyorlar" buyruğunu Taberî: Sınanıyorlar diye açıklamıştır. Mücahid de kıtlık ve sıkıntı ile, darlık ite diye açıklamıştır. Atiyye: Hastalıklar ve çeşitli ağrılarla diye açıklamıştır ki, buradaki hastalık ve ağalardan kasıt, ölümün habercileridir. Katade, el-Hasen ve Mücahid de der ki: Peygamber (sav) ile birlikte gazaya ve cihada çıkmakla ve Allah'ın vadetmiş olduğu zaferleri de görmekle; diye açıklamışlardır.

"Sonra" bunun için tevbe de etmiyorlar, ibret de almıyorlar. [\[296\]](#)

127. Bir sûre indirilince de birbirlerine bakarlar ve: "Sizi kimse görüyor mu?*" (derler) ve sonra sıvışıp giderler. Allah onların kalplerini ters çevirmiştir. Çünkü onlar anlamayan bir toplulukturlar.

"Bir sûre indirilince de birbirlerine bakarlar" anlamındaki buyrukta yer alan; sıladır (yani, zaidir). Burada kastedilenler münafıklardır. Yani, onlar Peygamber (sav) Kur'ân okumakta iken huzuruna gelip de ona indirdiği buyruklar arasında içyüzlerini açıklayan, yahut da birilerinin içyüzlerini açıklayan bir buyruk indirilecek olursa, bunun doğruluğunu ifade eder anlamda korku ile biri diğerine bakar ve: "Siz, bunu konuştuğunuz vakit sizi görüp de bunu Muhammed'e aktaran bir kimse oldu mu" derler. Ancak, onların bu tutumları Hz. Peygamberin peygamberliği konusundaki cehaletlerinden ve yüce Allah'ın, onu gaybından dilediği şeylere muttali kıldığından habersizliklerinden dolayıdır.

Bir görüşe göre buradaki "bakarlar" ifadesi bu âyet-i kerîmede; haber verirler anlamındadır. Taberî, birisinden, buradaki "bakar" fiilinin bu âyet-i kerîmede "dedi" yerinde kullanıldığını söylediğini nakletmektedir.

"Sonra sıvışıp giderler." Yani, hidayet yolundan uzaklaşır, ayrılır giderler. Çünkü onlara, gizledikleri sırları açıklanıp, başkalarının bilmediği işleri kendilerine bildirilecek olursa, kaçınılmaz olarak hayrete düşer, ne yapacaklarını bilmezler; durup düşünürler. Şayet doğruyu anlayacak olurlarsa işte o vakit iman ettikleri zannolunabilir. Çünkü, onların küfür üzere karar verdikleri ve ondan kendilerini kurtaramadıkları vakit, adeta sağlıklı düşünme ve hidayet bulma ihtimallerinin bulunduğu o halden yüzçevirmiş gibi olurlar ve Peygamber (sav)'in kıraatini, okuduğu şeyler üzerinde dikkatle düşünen, Allah'ın âyetleri hakkında ibretle tefekkür eden kimselerin işiteceği şekilde işitmemiş olurlar: "Şüphesiz, Allah katında yeryüzünde canlıların en kötüsü akıl etmeyen sağır ve dilsizlerdir" (el-Enfâl, 8/22); "Onlar Kukânı iyiden iyiye düşünmezler mi? Yoksa kalpleri üzerinde kilitler mi var?" (Muhammed, 47/24)

Yüce Allah'ın: "Allah onların kalplerini ters çevirmiştir" buyruğuna dair

açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[297\]](#)

1. Allah Kalplerini Ters Çevirmiştir:

Yüce Allah'ın: 'Allah onların kalplerini ters" çevir mistir" buyruğu, onlara bir bedduadır. Onlara bunu söyleyiniz. Onunla birlikte yaptıklarının bir cezası olmak Ü2ere kalplerinin hayırdan çevrilmiş olduğunu haber vermek anlamında olması da mümkündür. Bu, beddua olarak kullanılan bir ifadedir. Yüce Allah'ın: "Allah kahretsin, onları" (et-Tevbe, 9/30) buyruğu gibidir, "Çünkü onlar" buyruğundaki "be" harfi "ters çevirilmiştir" anlamındaki fiile bir sıladır.[\[298\]](#)

2. "İnsirâfın Dönmek Anlamında Kullanılması:

İbn Ab bas dedi ki: Namazdan döndük (insarafnâ) denilmesi mekruhtur. Çünkü; bir topluluk insiraf ettiler (döndüler), Allah da onların kalplerini ters çevirdi. O bakımdan siz, bunun yerine namazı kıldık, ifa ettik (kadaynâ) deyiniz. Bunu Taberî, İbn Abbas'tan senediyle rivayet etmiştir. İbnü'l-Arabî der ki: Ancak onun bu sözü söylediği tartışılır. Sahih olduğunu da zannetmiyoruz. Çünkü, ifadenin düzeninin şöyle olması gerekirdi: Her hangi bir kimse namazdan insiraf ettik, demesin. Çünkü, bir topluluk hakkında: "Sonra sıvışıp giderler, Allah onların kalplerini ters çevirmiştir" diye buyrulmuştur. Bize, Vaiz Muhammed b. Abdulmelik el-Büstî haber verdi, bize Ebu'l-Fadl el-Cevherî, kendisine kendisinden işitildiği belirtilerek şöyle de demiş olduğunu bildirdi: Biz bir cenazede bulunuyorduk. Cenazenin geldiğini haber veren kişi, Allah'ın rahmeti üzerinize olsun çekiliniz (insa-rifû) dedi. Bu sefer kendisi şöyle dedi: Kimse "insarifu" demesin. Çünkü, yüce Allah yerdiği bir kavim hakkında (aynı fiili kullanarak): "Sonra sıvışıp giderler (insarafû), Allah onların kalplerini ters çevirmiştir" diye buyurmaktadır. O bakımdan bunun yerine Allah'ın rahmeti üzerinize olsun, geri çekiliniz (inkalibû) deyiniz. Çünkü yüce Allah övdüğü bir topluluk hakkında da (aynı fiili kullanarak) şöyle buyurmaktadır: "Sonra da kendilerine hiç bir zarar dokunmaksızın Allah'tan bir nimet ve bolluk ile döndüler (inkalabû)." (Âli İmran, 3/174).[\[299\]](#)

3. Kalpler Üzerinde Tasarruf Sahibi Olan Allah'tır:

Yüce Allah bu âyet-i kerîmede kalpleri evirip çevirenin, kalpleri döndürenin kendisi olduğunu haber vermektedir. Bu ise, insanların kalpleri ve azalan kendi ellerindedir ve kendi hükümleri altındadır, diye inanan Kaderiye'nin görüşünü reddetmektedir. Çünkü onların kanaatine göre onlar, kalplerinde ve organlarında kendi meşietleriyle tasarrufta bulunurlar, kendi irade ve ih-tiyarlarıyla onlara hüküm geçirirler. Bundan dolayı Malik, Eşheb'in kendisinden rivayetine göre şöyle demiştir: Bu buyruk Kaderiye'nin görüşüne ne kadar açık bir red teşkil etmektedir: "Kalpleri parça parça olmadıkça, kurdukları bina kalplerinde daimi bir kuşku kaynağı olmaya devam edecektir." (et-Tevbe, 9/110) Yüce Allah'ın Hz. Nuh'a şu buyruğu da böyledir: "Gerçek şu ki, kavminden daha evvel iman etmiş olanlardan başkası asla iman etmi-yecektir." (Hûd, 11/36) İşte bu, ebediyyen olmaz, geri dönülmez ve zeval bulmaz, bir durumdur. [\[300\]](#)

128. Andolsun ki içinizden size öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir. Size çok düşkündür. Mü'minlere oldukça şefkatli ve merhametlidir.

129. Eğer yüzçevlirirlerse de ki: "Bana Allah yeter. Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Ben ancak O'na güvenip dayandım. O, ulu Arş'ın Rabbidir."

Bu iki âyet-i kerîme, Ubey b. Kâ'b'ın dediğine göre, semâdan en son inen buyruklardır. Said b. Cübeyr'in görüşüne göre ise, Kur'ân-ı Kerîm'den en son nazil olan buyruk, önceden de geçtiği gibi: "Bir de, Allah'a döndürüleceğiniz günden korkunuz" (el-Bakara, 2/281) âyetidir. Buna göre Ubey'in bu görüşünün, "Bir de Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkunuz" (el-Bakara, 2/281) buyruğundan sonra Kur'ân-ı Kerîmin en son inen buyrukları bunlardır, anlamına gelme ihtimali vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Cumhurun görüşüne göre bu buyruklarda hitab Araplaradır. Bu da, bu hususta onların üzerindeki nimetlerin sayılıp dökülmesi şeklindedir. Zira, peygamberleri onların dilleriyle ve anlayacakları bir lisan ile geldiği gibi, zaman durdukça da onunla müşerref kılınmışlardır. ez-Zeccâc der ki: Bu buyruk bütün dünyaya yönelik bir hitaptır. Yani, andolsun sizlere insanlardan bir peygamber gelmiştir. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

İbn Abbas der ki; Peygamber (sav) ile, nesebi itibariyle akrabılığı bulunmayan hiçbir Arap kabilesi yoktur. O bakımdan şöyle buyurulmuş gibidir: Ey Araplar topluluğu! Andolsun sizlere İsmailoğullarından bir peygamber gelmiştir. Ancak, ikinci görüş delili ortaya koymak-açısından daha bir pekişti-ricidir. Yani siz, onun dediklerini anlayasınız ve onu önder kabul edip arkasından gidesiniz diye, sizin gibi bir insandır.

"İçinizden" buyruğu, Peygamber (sav)'in nesebinin övülmesini ve onun, arapların özünden ve katıksız Araplardan olmasını gerektirmektedir. Müslim'in Sahihinde Vasile b. el-Eska'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Ben Rasûlul-lah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Muhakkak Allah, İsmailin soyundan Kinane'yi seçti, Kinane'den de Kureyş'i seçti, Kureyş'ten de Haşimoğulları'nı seçti. Haşimoğulları arasından da beni seçti."[\[301\]](#)

Yine Hz. Peygamber'den şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Ben, nikâhlı, meşru evlilikten doğdum. Ben zinadan değilim."[\[302\]](#) Yani, Hz. Peygamberin Adem (a.s)'e kadar uzanan soyunda nikah ile evliliğin bulunmadığı bir nesil yoktur. Ve onun soyunda zina mahsulü hiçbir kimse bulunmamaktadır.

Abdullah b. Kusayt el-Mekkî; "İçinizden" anlamındaki kelimeyi; Enneleslerinizden değerlilerinizden anlamında "fe" harfini üstün olarak okumuştur. Ayrıca bu kıraat, hem Peygamber (sav)'den, hem de Patıma (r.anha)'dan rivayet edilmiştir, Yani size, en şerefli ve en faziletli olanlarınız arasından bir peygamber gelmiştir. Bu da, bir şey oldukça rağbet duyulan ise hakkında kullanılan: "Nefis bir şey" ifadesinden alınmadır. Bu buyruğun; aranızda en itaatkâr kimse anlamına geldiği de söylenmiştir.

Yüce Allah'ın: "Sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir" buyruğu, sizin, zorluklarla, meşakkatlerle karşılaşmanız ona ağır gelir, demektir.

"Zorluk ve meşakkat" anlamındadır. Bu da, Arapların bir tepenin, zor ve helak edici olması halinde kullandıkları: "Zorlu tepe" ifadelerinden gelmektedir. İbnü'l-Enbarî der ki: ın asıl anlamı, zorluk, sıkıntı vermek demektir. O bakımdan Araplar, "Filan kişi filana zorluk çıkartır," dediklerinde işi sıkı tutar ve ona yerine getirilmesi zor gelen bir takım şeyleri yerine getirmeye mecbur tutar, demek isterler. Buna dair açıklamalar da daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/220. âyet, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Uğramama" buyruğundaki; mastar içindir. Bu da; "Pek ağır gelir," şeklindeki mukaddem haberin mübtedâsıdır. Bununla birlikte; "Sıkıntıya uğramanız" in, "Pek ağır gelir" in faili ve aynı zamanda bunun "Resûl"un sıfatı olması da mümkündür. Bu, daha da doğrudur. "Size çok düşkündür" ile "Şefkatli ve merhametlidir" anlamındaki buyruklar da aynı şekilde sıfat olarak merfu'dur. el-Ferrâ der ki: "Sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir, size çok düşkün olan, mü'minlere oldukça şefkatli ve merhametli olandır" diye hal olarak nasb ile okunması da caizdir.

Ebu Cafer en-Nehhâs der ki: Buyruğun anlamı ile ilgili olarak Arap diline uygun söylenmiş en güzel söz şudur: Bize Alîmed b. Muhammed el-Evdî anlattı, dedi ki: Bize, Abdullah b. Muhammed et-Huzaî anlattı, dedi ki: Ben, Amr b. Ali'yi

şöyle derken dinledim: Ben, Abdullah b. Dâvud el-Hureybî'yi, şanı yüce Allah'ın: "Andolsun ki, içinizden size öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona pek ağır gelir" buyruğu hakkında şöyle derken dinledim: Yani, sizin cehenneme girmeniz ona pek ağır gelir. "Size çok düşkündür", sizin cennete girmenizi çok ister, demektir. Bir diğer görüşe göre de, sizin iman etmenizi çok ister anlamındadır. el-Ferrâ'ya göre: Cehenneme girmenizi hiç istemez, demektir. Bir şeye düşkünlük göstermek (hırs) ise, onun kaybolmasını, telef olmasını hiçbir şekilde istememek demektir.

"Mü'minlere oldukça şefkatli ve merhametlidir." Şefkatli (raûf), ra'fet ve şefkatte ileri derecede giden kimse demektir. "Şefkatli ve merhametli (ra-ûfun rahîm)"a dair açıklamalar, el-Bakara Sûresi'nde daha önceden (2/143. âyetin tefsirinde) yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır. el-Huseyn b. el-Fadl da der ki: Yüce Allah kendi isimlerinden iki ismini -herhangi bir peygambere-Muhammed (sav)'in dışında kimseye vermiş değildir. O, Hz. Peygamber hakkında: "Mü'minlere oldukça şefkatli ve merhametlidir" diye buyurduğu gibi, kendi zatı hakkında da: "Gerçekten Allah, insanlara çok şefkatli, çok merhametlidir" (el-Bakara, 2/143) diye buyurmuştur.

Abdulaziz b. Yahya der ki: Âyet-i kerîmenin söz dizisi şöyledir: Andolsun ki size, kendi içinizden aziz (oldukça değerli, şerefli), mü'minlere karşı oldukça düşkün, şefkatli ve merhametli, sizden başka hiçbir şeyin kendisini ilgilendirmedeği ve size zor gelen işlerden dolayı sıkıntıya uğramanız kendisine pek ağır gelen bir rasûl gelmiştir. Sizin için şefaatte bulunacak olan odur, O bakımdan onun sîreti üzere devam ettiğiniz sürece hiçbir şey için üzülmeziniz. Zira o, sizin cennete girmenizden başka hiçbir şeye razı olmaz.

Yüce Allah'ın: "Eğer yüz çevirirlerse, de ki: Bana Allah yeter." Yani, ey Muhammedi Yüce Allah'ın, kendilerine lütfedip dile getirmiş olduğu bu nimetlerden sonra kâfirler yüzçevirecek olurlarsa, bana Allah yeter, de. Yani, sizin bu inkârınıza karşı O, bana kâfidir.

"O'ndan başka hiçbir İlah yoktur, ben ancak O'na güvenip dayandım." Bütün işlerimi O'na ısmarladım, havale ettim. "O, ulu arşın Rabbîdir." Yüce Allah'ın özellikle arşı sözkonusu etmesi, yaratıklarının en büyüğünün arş olduğundan dolayıdır. Arş, zikredildiği takdirde, onun dışındaki bütün yaratıklar da onun kapsamına girer. "Ulu" anlamırdaki; kelimesini genellikle "Arş"ın sıfatı olarak esreli okumuşlardır. "Rabb"ın sıfatı olarak ref ile de okunmuştur ki, bu okuyuş tbn Kesir'den rivayet edilmiştir, îbn Muhaysın'ın kıraati de böyledir. (Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: O, arşın Rabbi-dir, uludur). Ebu Davud'un Kitab'ında da Ebu'd-Derdâ'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bir kimse

sabahı ettiğinde ve akşamı ettiğinde yedişer defa; Bana Allah yeter, O'ndan başka hiçbir İlah yoktur, ben ancak O'na güvenip dayandım, O, ulu Arşın Rab-bidir" diyecek olursa, ister bu sözleri söylerken doğru söylemiş olsun, ister yalan söylemiş olsun, onu kederlendiren her şeye karşı Allah ona yeter.[\[303\]](#)

"Nevâdiru'l-Usurde de Bureyde'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Ra-sûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim her namazın akabinde on kelime söyleyecek olursa, bu sözler dolayısıyla Allah'ın kendisine yeterli geldiğini ve Allah'ın ona, bunlardan dolayı mükâfat verdiğini görecektir. Bu on kelimenin beşi dünya için, beşi âhîet içindir:

"Dinim için hasbiyallah (Allah bana yeter), dünyam için hasbiyallah, beni üzen şeye karşı hasbiyallah, bana haksızlık edene karşı hasbiyallah, bana kıskançlık edene karşı hasbiyallah, bana kötü tuzak kurana karşı hasbiyallah, ölüm esnasında hasbiyallah, kabirde sorgulanma esnasında hasbiyallah, Mizan esnasında hasbiyallah, Sırat esnasında hasbiyallah, O'ndan başka hiçbir ilah yoktur, ben ancak O'na güvenip dayandım ve dönüşüm yalnız O'nadır."

en-Nakkâş da Ubey b. Kâ'b'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Şanı yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîmden en son indirdiği buyruklar şu iki âyet-i kerîmedir: "Andolsun ki içinizden size öyle bir peygamber gelmiştir ki..." diye başlayan, sûrenin sonuna kadar devam eden buyruklardır. Bunu önceden de açıklamış idik. Yusuf b. Mihran'ın İbn Abbas'tan rivayetine göre ise, Kur'ân-ı Kerîmden en son nazi! olan buyruk: "Andolsun ki İçinizden size öyle bir peygamber gelmiştir ki..." buyruğu ile bu âyet-i kerîmedir. Bunu da el-Maverdî nakletmektedir.

Biz ise, İbn Abbas'dan, el-Bakara Sûresi'nde belirttiğimiz gibi buna muhalif olan bir görüşü daha önceden nakletmiş idik ki, o daha sahihtir.

Mukatil der ki: Bu buyruklar daha önceden Mekke'de inmiş idi. Ancak, bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü sûre Medine'de inmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yahya b. Ca'de der ki: Ömer b. el-Hattab (r.a) iki kişi o hususta şahidlik etmedikçe, her hangi bir ayeti Mushafta tesbit etmezdi. Ensardan bir kişi Tev-be Sûresinin sonundaki: "Andolsun ki İçinizden size öyle bir peygamber gelmiştir ki..." diye başlayan iki âyetin, Kur'ân'dan olduğunu bildirdi. Hz. Ömer: Allah'a yemin ederim ki, bunlara dair ben senden başka bir delil istemeyeceğim. Çünkü Peygamber (sav) gerçekten böyle idi, deyip bunları da kaydettirdi.

İlim adamlarımız derler ki: Burada sözü geçen kişi Huzeyme b. Sabit'tir. Ömer (r.a)'ın bu iki âyeti yalnızca onun şahidliği ile tesbit etmeyi kabul etmesi, Peygamber (say)'in niteliğine dair bu buyruklardaki ifadelerin sahih olduğuna dair delilin ortada oluşundan dolayıdır. Hz. Peygamberin böyle oluşu bir başka şahid getirmeye ihtiyaç bırakmayacak kadar güçlü bir karinedir. Ve bu buyruk el-

Ahzab Sûresi'nde yer alan: "Mü'minler arasında Allah'a verdiği sözde içtenlikle sebat gösteren nice yiğitler vardır" (el-Âli2ab, 33/23) buyruğundan farklıdır. Çünkü o âyet-i kerîme, hem Zeyd, hem de Huzeyfe'nin şahidliği ile sabit olmuştur. Çünkü onlar, her ikisi de bu âyet-i kerîmeyi Peygamber (sav)'dan işitmişlerdi. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce bu kitabın (tefsirin) Mukaddime'sinde geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun.[\[304\]](#)

-
- [1] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/318-319.
- [2] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/319.
- [3] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/319.
- [4] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/319.
- [5] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/319.
- [6] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/320.
- [7] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/320-321.
- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/321.
- [9] Buhârl, Buyu1 66, 110, Itk 17, Hudûd 35, 36; Müslim, Hudûd 30-32; Ebû Dâvûd, Hu-dûd 32; Tirmizl, Hudûd 8; îbn ATdce, Hudûd 14; Dârinü, Hudûd 18; Muuatta, Hudûd 14; Mûsned, II, 249, 494, IV, 116, 117, 343, VI, 65.
- [10] Buhârî, Bett'u'l-Halk 11, Fedâilit Ashâbi'n-Nebiyy 6, Edeb 66; Müslim, be 22; Müened, I, 171, 182.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/321-322.
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/322.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/322-323.
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/324.
- [15] Bu olaya dair etraflı bir rivayet için bk: Mûsned, IV, 453-454. Bu kişilerin isimleri de, el-Heysemî, Mecmau'zZevâid, I, III'de zikredilmektedir.
- [16] Müslim, Sıfatu'l-Münâfikîn 9-11; Mûsned, IV, 320.
- [17] Bu hususun da sözkonusu edildiği uzunca hadis için bk. Buhârî, Tefsir 3. sûre 15, Mer-dâ 15, Edeb 115, İsti'zân 20; Müslim, Cihad 116; Mûsned, V, 203.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/324-325.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/325-326.

- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/326.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/326-327.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/327.
- [23] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 31-32; hadisın sonunda: "Havileri arasında Ali b. Ye-zid el-Elhânî vardır ve metruk bir râvidir" kaydıyla.
- [24] Orada ve sözü edilen olayda adıgeçen kişi Sa'lebe değil, Hatıb b. Ebî Beltea'dır. Salebe b. Hâub'm Bedir'e katılmış ve Ensârdan olduğu bildirilmektedir. İbn Hacer, Bedir'e katılıp Uhud'da şehid olan Sa'lebe ile; bu üyelin kendisi hakkında nazil olduğu belirtilen Sa'lebe'nin ayrı şahsiyetler olduğunu açıkça ifade etmektedir, (İbn Hacer, el-leâbe, I, 516-517).
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/327-329.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/329.
- [27] Buhâri, Uk 6, Talûk 11, Eymân 15; Müslim, İnnn 201, 202; Ebû Davûd. Talâk 15; Tirmizi, Talâk 8; Nesâî, Talâk 22; İbn Mâce, Talûk 14. 16; Müsned, II, 425, 474...
- [28] Tirmizî, Talâk 8.
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/330.
- [30] Müsned, II, 357, 387; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 151'de diyor ki: İmam Ahmed'in MüsnecTinde yer alan rivayetin rüvileri sahili ricalidir'
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/331.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/331-332.
- [33] Tirmizî, Talâk 6; Ebû Dâvûd, Talnk 7; ayrıca bk. Buhari, Edeb 44; Müslim, İman 176; Tirmizî, Nuzûr 3, İman 16; İbn Mâce, Talnk 17; Müsned, IV, 33.
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/332.
- [35] Daha önce el-gnfai, fi/68, flyet 1. başlığın sonlarında geçen bu hadisın kaynakları için oraya bakılabilir.
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/332-333.
- [37] Buhâri, İman 24, Mezâlim 17, Cizye 17; Müslim. İman 106; Ebû Dâvûd, Siinne 15; Nesâî, İman 20; Tirmizî, İman 14; Müsned, II, 189, 198.
- [38] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I, 108, "senesinde: ...Ebu'n-Nu'mân, Ebu Vakkns'mn.,. diye zikrediifn iki râvî, -Tirinizî'nin dediğine göre- meçhuldür (hadis kiviisi olarak bilinmemektedirler); diğer râvilerin ise sika (güvenilir) oldukları biidiriimistir" kaydıyla.

[39] İbnul-Ambî, Ahkûmu'l-Kur'ân, II, 985-986'cto bu rivayeti "Mescid-i Aksâ'da Ebîl Bekr el-Fihri'nin kendisine naklettiğini" belirttikten sonra zikretmekte ve sonunda: "Bu, senedi meçhul bir hadistir..." kaydını koy ma kındır.

[40] Bukârt, Fiten21.

[41] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/333-335.

[42] Buhârî, Zekat 10; Müslim, Zekât 72.

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/336-337.

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/337.

[45] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/338.

[46] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/338-339.

[47] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/339.

[48] Tirmizi, Zühd 9; İbn Mâce, Zühd 19; Müsned, V, 173. Tirmizî, hadisın sonunda: "Bu hadisın başka bir rivayetinde-, -Keşke koparılan bir ağaç oısaydın...- sözlerini söyleyenin Ebn Zerr olduğu bildirilmektedir" dediği gibi; Müsned'de: "Ebu Zer dedi ki: Keşke koparılan bîr ağaç olsaydım..." denilmektedir.

[49] Tirmizi, Zühd 2; İbn Mâce, Zühd 19, 24; Müsned, II, 310.

[50] ibn Mûce. Zühd 19; "... ağlasın (;tğl:n s;illi yapını" bölümüne kadar.

[51] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/339-340.

[52] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/340-341.

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/341.

[54] Buhârî, Tefsir 9. sûre 12.

[55] Buhârî, Cenâiz 23, 85, Tefeir 9. sûre 12,13; Libâs 8; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 25, Sıfatu'l-Münafikun 3; Tîrmizl, Tefsir 9. sûre 12, 13; Nesâl, Cenâiz 40, 69; İbnMâce, Cenaiz 31; Müsned, I, 16, II 18.

[56] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/341-342.

[57] 125. âyetin: 'Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin" bölümünün 2. başlığında.

[58] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/342-343.

[59] Buhârî, Tefsir 9- sûre 12.

[60] Buhârî, Tefsir 9. sûre 12, 13. Ayrıca bk. daha önce hadis ile ilgili gösterilen

yerler.

- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/343.
- [62] Buhârî, Cihad 56: Müslim, Siynm 167, 168; Tirmizî, Cihad 3; Pfesâî. Siyâm 44, 45; İbn Mâce, Siyfim .14; Darimi, Cihâd 10; Müsned, II, 357, III, 26, 45, 59-
- [63] Buhari, Cenaiz, 85, Tefsir 9. sûre 12; Tirmizî, Tefsir 9. sûre 12, 13; Nesûl, Çeriniz 69; Müsned, I. 16.
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/343-344.
- [65] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/344-345.
- [66] Buhârî, Cihâd 142.
- [67] el-Vahidî, Eabâbu Nuzûli'l-Kur'ân, s. 262.
- [68] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/345.
- [69] Buhârî, Menâkıbu'l-Ensfr 38; Müslim, Çeriniz 66; Nesâî, Cenâiz 72; İbn Mâm, Cenâiz 33; Müsned, III, 374, IV, 431.
- [70] Buhârî, Cenâiz 4, 61, 65, Menakıbuİ-Ensnr 38; Müslim, Cemiz 62-64; Ebû Davûd, Cenaiz 58; Nesâî, Cenâiz 27, 72, 76, 103; İbnMâce, Cennii 33; Muvatta* Cenniz 14; Müsned, II, 281, 438, 439.
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/345-346.
- [72] Darakutni, II, 71.
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/347.
- [74] Ebû Dâvûd, Cenâiz 56; İbn Mâce, Cenaiz 23.
- [75] Buhârî, Cenâiz 66; Nesâî, Cenâiz 77.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/347-348.
- [77] Ebu Davûd, Cenâiz 53; Tirmizi, Cenâiz 45; Ibn Mace, Cenâiz 21.
- [78] Müslim, Cenâiz 87. 88; Nesai, Hayız 25, Cenâiz 73
- [79] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/348.
- [80] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/348.
- [81] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/348-349.
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/349.
- [83] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/349-350.
- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/351-353.
- [85] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/353.
- [86] Buhari, Cihad 35, Meğâzî 81; Müslim, İmâre 159; Ebü Dâvûd, Cihâd 19;

İbn Mâce, Ci-had 6; Müsned, III, 103, 160, 182, 214, 300, 341, (son iki yerde: -.,, hastalık onları alıkoydu."

[87] İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Ğabe, III. 705.

[88] Müslim, Mesacid 257; (Abdullah b. Mes'ud'un cemaatle namaza devamı teşvik edici ifadelerinden).

[89] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/354-355.

[90] Buhârî, İman 42 (bab başlığında); Müslim, İman 95; Ebû Dâvûd, Edeb 59; Tirmizî, Birr 17; Nesâî, Bey'at 31; Dârimî, Rîkaak 41; Müsned, t, 351, II, 297, IV, 102-103.

[91] Buhârî, Edeb 27; Müslim, Birr 66: Müsned, IV, 268, 276, 278.

[92] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/355-356.

[93] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/356.

[94] Buhârî, Ey mân 1, Keffârât 9; Müslim, Eyman 7, 10; Ebû Dâvud, Eyman 14; Nesât, Eymân 15, İbn Mâce, Keffârât 7; Müsned, IV, 398.

[95] Müslim, Eymân 8, 9.

[96] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/356-358.

[97] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/358.

[98] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/358-359.

[99] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/359.

[100] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/360.

[101] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/360-361.

[102] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/361.

[103] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/361-362.

[104] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/362.

[105] Müslim, Cihâd 3; Ebû Davûd, Cihad 82; Tirmizî, Siyer 47; İbn Mâce, Cihâd 38; Dârimî, Siyer 8; Müsned, V, 352, 358.

[106] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/362-365.

[107] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/365-366.

[108] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/366-367.

[109] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/368.

[110] Buna göre bu bölüme kad;ır buyruğun anlamı şöyle olur: Muhacirlerden ileriye geçenler ile Ensar ve onlara güzellikle uyanlar...

- [111] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/368.
- [112] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/368-369.
- [113] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/369.
- [114] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/369-370.
- [115] Buhâri, Fedailu Ashabi'n-Nebiyy 1.
- [116] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/370-371.
- [117] Buhârî, Cumua 1, 12, Enbiyâ 54; Müslim, Cıvıtı 19-21; Nesât, Cumua 1; Müsned, 11. 236, 243, 249, 274...
- [118] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/371.
- [119] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/371-372.
- [120] Buna göre anlam şöyle olur; İleriye geçen Muhucirier ile onlara güzellikle uyan Ensar-dan Allah razı olmuştur.
- [121] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/372.
- [122] Buhari, Fedâilu AsMbi'n-Nebiyy 5; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 221-222; Ebû Davûd, Sünne 10; Tirmizi, Menâkıb 58; İbn Mace, Mukaddime 11; Müsned, III, 11, 54, (yakın ifadelerle).
- [123] el-Hâkim, Ma'rifetu Ulûmi'l-Hadis, Beyrut 1400/1980, s. 154.
- [124] el-Hâkim, Ma'rifetu. Ulûmi'l-Hadis, s.41 v.d.
- [125] Müslim, Tahare 39; Nesai, Tahare 110; İbn Mace, Zühd 36; Muvatta, Tahare 28; Müsned, II, 300, 408.
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/373-375.
- [127] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/375-376.
- [128] Suyutî, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 276. Suyutî, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 276.
- [129] Suyûtî, a.g.e. IV, 275. Suyûtî, a.g.e. IV, 275.
- [130] Buhâri, Tefsir-9. sûre 15, Tabir 48; Müsned, V, 8-9.
- [131] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/377-380.
- [132] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/380.
- [133] Buhâri, Zekât 1, İ'tisâm 2; Müslim, İman 32; Ebû Davûd Zekât 1; Tirmizî, İman 1; Nesai, Zekat 3; Müsned, I, 19.
- [134] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/380-382.
- [135] Buhâri, Megâzî 38, Eyman 33; Müsliiti, İman 183; Nesât, Eyman 38; Muvatta, Cihad 25.

- [136] Müslim, Zühd 4; Mûsned, II, 368, 412. Aynı anlamda, ancak gâib kipiyle değil de muhatab kipiyle: Müslim, Zülûd 3; Tirmizî, Zühd 31, Tefsir 102. sûre 1; Nesâî, Vesâyâ 1; Mûsned, IV, 24, 26.
- [137] Buhârî, Buyu 37, Meazî 54, Ahkâm 21, Faidu'l-Hıııms 18; Müslim, Cihüd 41; Ebû Dâvûd, Cihad 136; Muvattâ. Cihad 18.
- [138] İmam Kurtubî, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/382-383.
- [139] Daha önce el-Bakara, 2/267. âyet 4. başlıkla ve el-En'âm. 6/141. âyet 6. başlıkta geçmiş bulunan bu hadisin kıymıkları da orada gösterilmiştir.
- [140] Bu hadis daha önce, et-Tevbe, 9/34. âyet, 4. başlıkta geçmiş ve kaynakları da orada gösterilmişti.
- [141] İmam Kurtubî, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/383-384.
- [142] Tirmizî, Zekât 3; Ebû Dâvûd, Zekat 5; İbn Mâce, Zekât 4; Nesâî, Zekât 18.
- [143] Ebû Davud, Zekât 5; Tirmizî, Zekât 3; İbn Mâce, Zekât 4-, Darimî, Zekât 11.
- [144] İmam Kurtubî, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/384-385.
- [145] Buhârî, Zekât 38; Ebû Davud, Zekât 5; Nesai, Zekât 5; İbn Mace, Zekât 6; Dârakutnî, II, 113-114.
- [146] İmam Kurtubî, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/385-386.
- [147] Bir önceki notta gösterilen yerlerden bñşkn: Muvatta, Zekât 23T Tirmizî, Zekât 5.
- [148] Ebû Dâvûd, Zekât 5; Tirmizî, Zekât 5; Nesûî, Zekât 8; İbn Mace, Zekât 12.
- [149] İmam Kurtubî, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/386-387.
- [150] Bu açıklamaya göre buyruğun bu bölümünün meali şöyle olur- Onlardan kendilerini temizleyecek ve senin, onunla kendilerini arındıracağın bir sadaka al.
- [151] Hale göre anlamı da şöyle olur: Onlardan kendilerini temizleyecek ve onunla kendilerini arındırın olmak üzere bir sadaka al.
- [152] İmam Kurtubî, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/387-388.
- [153] Buhari, Zekât 64, Deavât 19, 33; Müslim, Zekât 176; Ebû Dâvûd, Zekât 7; Nesâî, Zekât 13; İbn Mace, Zekât 8; Mûsned, IV, 353. 354, 355, 381, 383.
- [154] Ebû Dâvûd, Vitr 28. Ebû Dâvûd, Vitr 28.
- [155] İmam Kurtubî, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/388-389.
- [156] İmam Kurtubî, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/389.

- [157] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/389-390.
- [158] Tirmizi, Zekât 28.
- [159] Buhârî, Zekât 8; Müslim, Zekât 63; Tirmizî, Zekât 28.
- [160] el-Heysemî, Mecmau't-Zevâid, III, 111. Hadisin bundan sonraki bölümleri, anlam itibariyle az Önceki rivayetlerde dile getirilmiştir.
- [161] Müslim, Bin 43.
- [162] Tirmizî, Zekat 28; 662 no'lu hadisin akabindeki ta'liki.
- [163] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/390-391.
- [164] Müsned, III, 28.
- [165] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/391-392.
- [166] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/392.
- [167] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/393.
- [168] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/393-394.
- [169] Darakutnl, III, 77, IV, 227-228.
- [170] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/394-395.
- [171] Buhari, Sattı 54.
- [172] Ebû Dâvûd, Salât 12; İbn Mâce, Mescid 3.
- [173] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/395-396.
- [174] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/396.
- [175] İbn Mâee, Mesâcid 1; Müsned, I, 241.
- [176] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/396-398.
- [177] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/398.
- [178] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/398.
- [179] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/398.
- [180] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/399.
- [181] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/399-400.
- [182] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/400.
- [183] Buhari, İman 27, 28; Müslim, Salatu'l-Musâfirîn 173; Ebu Dâvûd, Şehru Ramadan 1; Tirmizi. Savın 83; Nesâî, Siyam 40.
- [184] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/400-401.
- [185] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/401.

- [186] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/401-402.
- [187] Tirmizî, Tefsir 9- sûre 14; Nesdt, Mesücid 8; Müsned, III, 8, 23, 89, 91.
- [188] Ebû Davud, Tahâre 23; Tirmizî, Tefsir 9. stire 15; İbn Mâee, Tahâre 28; Müsned, VI, 6.
- [189] Müsned, III, 422.
- [190] Dârakutnî, 1, 62, III, 60.
- [191] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/402-403.
- [192] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/403-404.
- [193] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/404-405.
- [194] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/405.
- [195] Tirmizi, Tahüre 15.
- [196] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/405.
- [197] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/405.
- [198] Buhâri, Vudû' 55, 56, Cenâiz 81, 88, Edeb 46, 49; Müslim, Tahâre 111; Ebu Dâvûd, Ta-hâre 53, 88; Nesâî, Cenâiz 116; İbn Mace, Tahâre 26.
- [199] İbn Mdce, Tahâre 26; Nesâî, Sehv 88; Müsned, il, 326, 388, 389, VI, 61.
- [200] Ebû Dâvûd, Salât 88; Dürimt, Salâc 103; Müsned, III, 20, 92.
- [201] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/406-407.
- [202] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/407.
- [203] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/407-408.
- [204] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/408.
- [205] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/408-409.
- [206] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/410.
- [207] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/410.
- [208] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/410-411.
- [209] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/411-412.
- [210] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/412-413.
- [211] el-Vahidî, Esbâbu Nüzulî'l-Kur'ân., s. 266; Suyutî, ed-Durru'l-Mensur, IV, 294.
- [212] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/413.
- [213] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/413-414.

- [214] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/414-415.
- [215] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/415.
- [216] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/415.
- [217] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/416.
- [218] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/416.
- [219] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/416.
- [220] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/416-417.
- [221] Bu anlamdaki rivnyeliler için bk.: Suyûtî, ed-Durru'l Mensûr, IV, 297-298.
- [222] Ebû Dâoûd, Cihâd 6; Beyhakî, Şuabu'l-İman, IV, 14 Beynu 1410/1990.
- [223] Ebû Muhamined Abdulhaiik b. Abdurr.ılınian b. Abdullah... "İbnu'l-HarrâV diye bilinir. Fnkîh, hafız ve hadis, illetleri ve ricali hususlarında oldtıkça bilgili İdi. Pek çok eseri yanında "el-Cem'Beyne'a-Sahihayn" adlı bir eseri de vardır. H. 581 ya da 582 yılında Be-câye'de vefat etmiştir, (el-Kettânî, er-Risûletu'l-lfustatrete, s. 173).
- [224] Bu kadarıyla ve uzunca bir hadisin itk cümlesi olarak Tirmizt, Deavât 129; Müsned, II, 251.
- [225] Nesûl, Sehv 46; Dârimi, Rikaak 58; Müsned, I, 387, 441, 452.
- [226] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/417-419.
- [227] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/419-420.
- [228] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/421.
- [229] Buharî, Cenâiz 81, Menâlabu'l-Ensâr 40, Tefsir 9- sûre 16, 28, sûre 1; Müslim, İman 39; Nesât, Cenaiz 102.
- [230] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/421-422.
- [231] Buhâri, Enbiyâ 54, İstitâbem'l-Mürteddîn 5; Müslim, Cihad 105; İbn Mace, Filen 23; Müsned, I, 380, 427, 432, 441.
- [232] Buharî, belirtilen yerler; Müsned, I, 453, 456-457.
- [233] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/422-423.
- [234] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/423-424.
- [235] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/424.
- [236] Nesaî, Cenâiz 102; Tirmizi, Tefsir 9. sûre 16; Müsned, I, 99, 130-131.
- [237] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/424-425.
- [238] Buhari, Edeb 115, Rikaak 51; Müslim, İman 357, 358, 360; Müsned, I,

206, 207, III, 50,

[239] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/425.

[240] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, IV, 305.

[241] Aynı yer.

[242] Suyûtî, ed-Durru't-Mensûr, IV, 305, yakın bir rivayet.

[243] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/425-427.

[244] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/428-429.

[245] Hadis, bir sonraki âyetin tefsirinde tamamiyle zikredilecek: kaynaktan da orada gösterilecektir.

[246] Suyûtî, ed-Durru't-Mensûr, IV. 308.

[247] Müslim ve Mösned'de; "Veya Ebû Sâid şüphede eden A'meş'dir..." şeklinde.

[248] Müslim, İman 45; Mösned, III, 11.

[249] Buhârî, Fedâilu Asbâbi'n-Nebiyy 9, Meğafili 78; Müslim, Ferfâilü's-Sahâbe 30-32; Tirmizî, Menakıb 20; Ibn Mace, Mukaddime 14; Mösned, I, 170, 177, 179, 182, 184, 185, III, 32.

[250] Nâfi'in kıraati buradaki gibi -te" ile.

[251] Kur'an-ı Kerîm'de benzeri kullanımlara örnekler ve bu husustaki açıklamalar ıçm tak.: el-Ferri, Meâti'l Kur'an, I, 454.

[252] Buhârî, Tefsir 92. sûre 3-5. 7, Edeb 120, Kader 4T Tevhîd 54; Müslim, Kader 6-10; Ebû Dâvûd, Sünne 16; Tirmizî, Kader 3, Tefsir 11. sûre 3; İbn Mâce, Mukaddime 10, Ticarât 2; Mösned, I, 6, 29..., II, 52, 77, 111, 293, IV, 67, 431.

[253] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/429-434.

[254] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/434-435.

[255] Hadis biraz sonra bütünyle kaydedilecek ve kaynakları gösterilecektir. Hadis biraz sonra bütünyle kaydedilecek ve kaynakları gösterilecektir.

[256] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/435.

[257] Buhârî, Meğâzî 79; Müslim., Tevbe 53; Mösned, III, 456-459, VI, 386-389. Buhârî, Meğâzî 79; Müslim., Tevbe 53; Mösned, III, 456-459, VI, 386-389.

[258] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/436-442.

[259] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/442-443.

[260] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/443-444.

[261] Müslim, Birr 105; Ebû. Dâvûd, Edeb 80; Tirmizî, Birr 46; Mösned, I, 384,

432.

[262] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/444-445.

[263] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/445-446.

[264] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/446.

[265] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/446.

[266] Buhârî, CMcl 48, Musâkaac 12, Men.îk1b 28, Tefsir 99. Sûre 1. hismn 24; Müslim, Zekât 24; İbn Mâce, Cihâd 14: Muvattâ, Cihâd 3; Müsmd, 1, 395, II, 262, 383, V, 381,

[267] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/446-448.

[268] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/448.

[269] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/448-449.

[270] Buhârî, Cihad 35, Meğâzî 81; Ebû Dâvûd, Cihad 19; İbn Mâce, Cihad 6; Müsned, III, 103, 160, 182. 214.

[271] Müslim. İmâre 159; İbn Mâce, Cihâd 6; Müsned, III, 300, 341.

[272] Son cümle Ibnu'l-Ariûbî, Akkâmul-Kur'ân, fî, 1029'daki ifade şekli esas alınarak tercüme edilmiştir.

[273] Müslim, İmâre 133; Ebû Dâvûd, Edeb 115; Tirmizî, İlim 14; Müsned, IV, 120, V, 274.

[274] Ebu Dâvûd, Salât 50; Nesâl hurime 52; Müsned. II, 380.

[275] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 1, 61, 109.

[276] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/449-450.

[277] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/450-451.

[278] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/451.

[279] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/451.

[280] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/451-452.

[281] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/452-453.

[282] İbn Mâce, Mukaddime 17. İbn Mâce, Mukaddime 17.

[283] İbnül-Arabî, Akkâmu'l-Kuran, II. 1031. sahifede "elde edilmesi" anininim verdiğimiz tahsil kelimesi yerine korunması, sağlama alınması anlamını veren "tahsîn" kelimesi yer almaktadır.

[284] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/453.

[285] Ebû Dâvûd, İlim 1, Tirmizt, İlim 19; İbn Mace, Mukaddime 17; Dâriml,

Mukaddime 32 h. no: 349; Müsned, V, 196.

[286] Dârimi, Mukaddime 32, h. no: 347.

[287] Buhari, Fardu'l-Humus 7, Menakıb 28, İ'tisam 10, Tevhîd 29; Müslim, İman 247, İmare 170-175; Ebû Davud, Cihad 4, Filen 1; Tirmizî, Fiteo 51; İbn Mâee, Mukaddime 1; Darimi, Cihâd 39; Müsnd, IV, 93, 99, 104..., V, 269, 278, 279.

[288] Bir önceki notta işaret edilen yerlerin bir çoğunda bu iki husus aynı rivayette sözkonusu edilmektedir.

[289] Yani hak üzere kalmaya devam edecek olan kesim, dinde fıkıh (derin bilgi) sahibi olanlar ve bti yolda çaba harcayanlardır.

[290] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/453-455.

[291] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/456.

[292] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/456-457.

[293] Buharî, İman de belirtildiğine göre; burada inerimin Kurtubinin, Hasan-ı Basrî'ye nis-bet ettiği sözler de, Ömer b. Abdulaziz'in Adib b. Adiy'e yazdığı mektubunda geçmektedir. Buharî, İman de belirtildiğine göre; burada inerimin Kurtubinin, Hasan-ı Basrî'ye nis-bet ettiği sözler de, Ömer b. Abdulaziz'in Adib b. Adiy'e yazdığı mektubunda geçmektedir.

[294] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/457-458.

[295] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/458.

[296] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/458-459.

[297] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/459-460.

[298] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/460.

[299] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/460-461.

[300] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/461.

[301] Müslim, Fedâil 1; Tirmizl, Menakıb 1; Müsned, IV, 107.

[302] el-Heysemî. Mecmau'z-Zevâid, VIII, 214.

[303] Ebû Dâvûd, Edeb 100.

[304] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/461-465.

YUNUS SURESİ

1. Cennetliklerin Dileklerinin Başı ve Sonu:

2. Teşbih, Hamd ve Tehlil de Bir Duadır:

3. Yeyip İçmenin Sünnetlerinden:

4. Duanın Müstehaplarından:

1. İnsanların Hikmetsizce İstekleri:

2. Bedduanın Kabulü:

3. İnsanların Acelicilikleri:

1. Âhirete İman Etmeyenlerin Kur'ân'a Karşı Takındıkları Tavrı:

2. Peygamber ve Kur'ân,:

3. Allah'a İsyanın Cezası:

Denizde Yolculuk:

1. Allah'a İman ve İnkâr:

2. İman Meselelerinde Yalnızca Hak ve Batıl Vardır:

3. Hak Olan Allah:

4. Hak İle Sapıklık Arasındaki Zıtlık:

5. Satranç ve Benzeri Oyunlar İle İlgili İmam Malik'in Görüşü:

6. Satranç Vebenzeri Oyunların -Kumar Olmaması Şartıyla-

Hükümleri:

7. Önceki İslâm Önderlerinin Satranç ve Zar ile İlgili Görüşleri:

8. Kumara Giden Kapıların Kapatılması:

1. Helâl ve Haram Allah'ın Emriyledir:

2. Bu Âyet Kıyasın Reddedilmesine Delil Olabilir mi?

1. Mısır Denilen Yer:

2. İsrailoğûllannın Evlerini Namazgah Edinmeleri ve Nafile Namazlar:

3. Ramazanda Kılınan Teravih:

4. Tehlikeden Korkan Kimse Cemaate Gitmemekte Mazur Görülebilir mi?:

5. Mü'minleri Müjdele:

YUNUS SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

(Mekke'de İnmiştir, Yüzdokuz Âyettir).

Yûnus (a. s) Sûresi el-Hasen, îkrime, Ata ve Cabir'in görüşlerine göre Mekke'de inmiştir, tbn Abbas ise der ki: Yüce Allah'ın: "Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen..." (Yûnus, 10/94) buyruğundan itibaren üç âyet müstesnadır. Mukatil ise der ki: Jki âyet müstesna, Mekke'de inmiştir. "Eğer sana indirdiğimizden şüphede işere..." (Yûnus, 10/94) buyruğu Medine'de inmiştir. el-Kelbî der ki: Sûre Mekke'de inmiştir. Ancak, yüce Allah'ın: "Aralarından ona inanan kimseler de vardır, ona iman etmeyen kimseler de vardır," (Yûnus, 10/40) buyruğu müstesnadır. Bu, Medine'de yahudiler hakkında inmiştir. Bîr kesim de şöyle demiştir: Sûrenin baş tarafından kırk âyet kadar-lık bir bölümü Mekke'de, geri kalanı da Medine'de İnmiştir.[\[1\]](#)

1. Elif, lâm, râ. İşte bunlar hikmet dolu kitabın âyetleridir.

"Elif, Lâm, Râ" buyruğu ile ilgili olarak en-Nehhâs dedi ki: Ebû Cafer Ah-med b. Şuayb b. Ali b. el-Hüseyn b. Hureys'e "kıraat ile" dedi ki: Bize, Ali b. el-Hüseyn babasından haber verdi. Babasının Yezid'den naklettiğine göre, İkrime ona İbn Abbas'tan naklen dedi ki: Elif, Lam Ra ile Hâ, Mîm ve Nûn "er-Rahmân" isminin değişik yerlere dağılmış harfleridir. Ben bunu, el-A'meş'e naklettim de o: Sende buna benzer bilgiler var da bana niye haber vermiyorsun? dedi,

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmektedir. "Elif, Lâm, Râ": "Ben Allah'ım, görürüm," demektir. En Nehhâs der ki: Ben, Ebu İshâk'ın bu görüşe meylettiğini gördüm. Çünkü Sibeveyh buna benzer bir görüşü Araplardan nakleder ve şöyle bir beyit zikreder:

"Eğer sen bir hayır yaparsan, ben sana hayırlar yaparım. Ve eğer bir kötülük yaparsan, fâ (yani ben de kötülük yaparım). Bununla birlikte ben hiçbir zaman şerri istemem. Ancak sen, te, (yani sen kötülük istersen, ben de isterim)."

el-Hasen ve İkrime der ki: "Elif, Lâm, Râ" bir yemindir. Said de Katade'den neklen dedi ki: Elif, Lâm, Râ, Sûrenin adıdır. Yine dedi ki: Kur'ân-ı Kerîmdeki bütün hece harfleri de böyledir. Mücahid der ki: Bunlar sûrelerin başlangıçlarını teşkil ederler.

Muhammed b. Yezid de der ki: Bunlar, bir uyandırılar. Hece harfleri de böyledir.

"Elif, Lâm, Râ" imâle yapılmaksızın okunduğu gibi, harf (edat) olan-, ye benzemesin diye imâle ile de okunmuştur.

Yüce Allah'ın: "İşte bunlar hikmet dolu kitabın âyetleridir" buyruğu mübteda ve haberdur. Yani, işte bu sözü edilen buyruklar, hikmet dolu kitabın âyetleridir. Mücahid ve Kata de dedi ki: Bununla Tevratı, İncili ve daha önce indirilmiş diğer kitapları kastetmiştir. Çünkü "İşte bunlar" ifadesi gaip ve dışı olan şeylere işarettir. Bir diğer görüşe göre burada; "İşte bunlar" Bunlar anlamındadır. Yani, bunlar hikmet dolu kitabın âyetleridir. El A'sâ'nın şu beyiti de bu türdendir:

"İşte benim atlarım ve işte develerim. Onlar sarıdırlar, yavruları ise (simsiyah) kuru üzüm gibidirler."

lylaksat, Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bu açıklama doğruya daha yakındır. Çünkü, bundan önce Kur'ân'dan önce inmiş kitaplardan söz edilmiş değildir. Diğer taraftan "Hakîm: hikmet dolu" Kur'ânın nitelikleri arasındadır. Buna delil de yüce Allah'ın: "Elif, Lâm, Râ. Bu, âyetleri muhkem kılınmış... bir kitaptır"

(Hûd, 11/1) buyruğudur. el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/1-2. âyetlerin tefsirinde) bu anlamdaki açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Hakîm (hikmet), helal, haram, hadler ve hükümler ile muhkem kılınmış demektir. Bu açıklamayı Ebu Ubeyde ve başkaları yapmıştır. Hakîm'in, hâkim anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani O, .helal ve harama dair hükümler hakkında hüküm koyandır, insanlar arasında da hak ile hükmedendir. Bu buyruk "fail" anlamında "fail" veznindedir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Beraberlerinde insanların anlaşmazlığa düştüğü şeyler hakkında aralarında hükmetmek için de hak ile kitabı indirdi."(el-Bakara, 2/213)

"Hakîm"ın, içinde hüküm konulmuş bulunan, anlamına geldiği de söylenmiştir. Yant, yüce Allah, o kitapta adaletle, iyilikle, akrabaya birşeyler vermekle hükmettiği gibi, haksızlıklardan, kötülüklerden yasaklayan hükmü de koymuştur. Ayrıca kendisine itaat edenlere cenneti, isyan edenlere de cehennemi vereceğine dair hükmünü de koymuştur. Buna göre "Hakim" buyruğu "mePûP anlamında "fail" vezninde bir kelimedir. Bu açıklamayı da el Hasen ve başkaları yapmıştır.

Mukatıl der ki: "Hakim", batıla karşı sağlamca korunmuş, yalanı bulunmayan, kendisinde ihtilaf ve tutarsızlık bulunmayan İcîtap demektir. Bu da "mef al" anlamında "faîl" vezninde bir kelime olur. el-A'sâ'nın, daha önce söylemiş olduğu bir kasidesini sözkonusu ederken söylediği şu beyit de bu türdendir:

'Benzeri görülmedik ve son derece sağlam söylenmiş (hakime) bir kaside olup hükümdarlara ulaşır Bunu kim söyledi? denilsin diye ben onu söyledim."[\[2\]](#)

2. İçlerinden bir adama: "İnsanları uyar, îman edenlere Rabbleri katında

kendileri İçin muhakkak bir "kadem-i sıdk" olduğunu müjdele" diye vaniy göndermemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi ki, o kâfirler: "Şüphesiz bu, apaçık bir sihirbazdır" dediler?

Yüce Allah'ın: "İnsanlar İçin şaşılacak bir şey mi ki?" buyruğu takrir ve azar anlamını taşıyan bir istifham (soru)dır. "Şaşılacak bir şey" kelimesi; in haberi, ismi de "Vahiy göndermemeli" buyruğu olup ref mahallindedir. Yani, bizim vahiy göndermemiz insanlar için şaşılacak bir şey midir?

Abdullah (b. Mes'ud)'in kıraatinde "şaşılacak bir şey" anlamındaki kelime; şeklinde ve nin ismidir. Haberi ise; Vahiy göndermemiz" buyruğudur.

"İçlerinden bir adama" buyruğundaki "adam" anlamındaki kelime, "cim" harfi ötreli değil de sakın olarak; şeklinde de okunmuştur.

Buyruğun nüzul sebebine gelince, İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, kâfirler, Muhammed (sav) peygamber olarak gönderildiğinde şöyle demişlerdi: Allah, elçisi bir insan olmayacak kadar büyüktür. Yine onlar: Peki, Allah Ebu Talib'in yetiminden başka elçi gönderecek kimse bulmadı mı? Bunun üzerine: "İnsanlar için" yani, Mekkeliler için "şaşılacak bir şey mi ki?" âyeti nazil oldu.

Bir diğer görüşe göre onlar, öldükten sonra dirilişin söz konusu edilmesini hayretle karşılamışlardı. (Bunun üzerine bu buyruklar indirildi).

Yüce Allah'ın: "İnsanları uyar, iman edenlere... müjdele" anlamındaki buyruk ise, cer edatının düşürülmesi ile nasb mahallindedir ki, bu da; "İnsanları uyar demek suretiyle" anlamındadır. "Kendileri için muhakkak bir kadem-i sıdk olduğunu" anlamındaki; buyruk da böyledir.

Uyarma (jbk. el-Bakara, 2/6. âyet), müjdelemek (bk. el-Bakara 2/25. âyet, 1. başlıkta) ve bunun dışındaki âyetin diğer lafızlarına ait açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır. Ancak "kadem-i sıdk"ın anlamı hususunda farklı görüşler vardır. İbn Abbas der ki: "Kadem-i sıdk" doğruluk mevkii demektir. Bunun delili de yüce Allah'ın: "Rabbim, beni doğruluk (sıdk) girdirşi ile girdir... rfea (el-İsra, 17/80) buyruğudur. Yine İbn Abbas'tan rivayete göre kadem-i sıdk, dünyada iken işledikleri amelleri dolayısıyla onlara verilecek güzel mükâfat demektir. Ondan gelen bir başka rivayete göre ise "kadem-i sıdk", ilk zikirde (Levh-i Mahfuzda) mutlu olacaklarına dair eskiden beri haklarında verilmiş hüküm demektir, Mücahid de böyle açıklamıştır. ez-Zeccâc ise, üstün ve yüksek derece diye açıklamıştır. Şair Zu'r-Rimme der ki:

"Sizin insanların inkâr etmediği üstün bîr mevkiniz vardır. Ve denizi bile örtmüştür bu üstün mevkiniz, yüce şerefınız ile beraberdir."

Katade, "eskiden beri doğruluk" diye açıklamıştır. er-Rabi' ise, doğru ve gerçek bir mükâfat, Ata, sıddıklık makamı, Yeman ise, doğru bir iman diye açıklamıştır.

Bu, meleklerin duası diye açıklandığı gibi, önden gönderdikleri (kendilerinden önce vefat eden) salih evlat diye de açıklanmıştır.

el-Maverdî der ki: Doğru ve samimi, itaate uygun, doğru mükâfatın verilmesi demektir. el-Hasen ve yine Katade derler ki: Kadem-i sıdk, Muhammed (sav)'dır. Çünkü o, isteği yerine getirilecek ve onlardan önce varacak bir şefaattir. Nitekim Hz. Peygamber: "Ben, sizden önce Havz'a varmış olacağım"^[3] diye buyurmuştur. Hz. Peygambere sorulan bir soru üzerine de: "O, sizin benim vesilem ile Rabbinizden isteyeceğiniz sefa atımdır" diye buyurmuştur. Tirmizî el-Hakîm der ki: Hz. Peygamberi Makam-ı Mahmud'da öne geçirmiştir. (İşte Kademi sıdk budur).

Yine el-Hasen'den dedi ki: Bu, Peygamber (sav)'ın vefatı musibetiyle karşı karşıya kalmaları demektir.

Abdulaziz b. Yahya da der ki: "Kadem-i sıdk", yüce Allah'ın: "Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan (cehennemden) uzaklaştırılmışlardır" (el-Enbiya, 21/101) buyruğunda dile getirilmiştir. Mukatü ise der ki: Kadem-i sıdk'tan kasıt, onların dünyada iken işledikleri güzel amellerdir. Taberî de bu görüşü tercih etmiştir. Şair el-Vaddâh der ki:

"Arş'ın sahibi için namaz kıl da tökezleme ve ayakların kayma gününde Seni kurtaracak bir kadem (salih ameller) edin."

Kadem-i sıdk'ın, yüce Allah'ın, kabirden hasredilip cennete girdirme hususunda bu ümmeti takdim etmesi (öne geçirmesi) olduğu da söylenmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Biz, dünyada (zaman itibarıyla) sonrakileriz, kıyamet gününde ise, diğer bütün yaratıklar arasında öncelikle kendileri hakkında hüküm verilecek ilkleriz."^[4]

Bu ifadenin gerçek mahiyeti, onun salih amel hususunda çalışıp çabala-mayı kinaye yoluyla ifade etmesinden ibarettir. Nasıl ki nimet kastıyla "yed: el" tabiri, övgü kastıyla da "lisan; dil" tabiri kullanılıyor ise, salih amel de "kadem" ile ifade edilmiştir. Şair Hassan (b. Sabit) şöyle demektedir:

"Sana doğru üstün kadem bizimdir. Arkamızdan gelenler ise, Allah'a itaat hususunda ilk olanlarımıza tabidir."

Şair, bununla ihlâsla itaatteki önceliği kastetmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebû Ubeyde ve el-Kisâî der kî: İster hayır, ister serde öncelikli olan herkesi anlatmak için Araplar "kadem" ifadesini kullanırlar. Mesela; filan kişinin tslâmda kademi vardır, filan kişinin benim nezdimde kadem-i sıdk'ı vardır, kadem-i şerri ve kadem-i hayrı vardır, denilir.

Bu "kadem" kelimesi müennestir, müzekker olarak kullanıldığı da olur. Mesela; "kadem-i hasen" denildiği gibi, (müennes olduğuna alamet olmak üzere, sıfatı da müennes getirilmek suretiyle): "Kadem-i salih" da denilir. İbnü'l-Arabî ise der ki: Kadem, şerefte tekaddüm (öne geçmek) demektir. Şair el-Accâc der ki:

"Avvamoğulları el-Hakem hanedanının önünden çekildiler. Ve hükümdarlığı şeref sahibi bir hükümdara bıraktılar."

Sahih hadislerde de Peygamber (sav)'den şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Benim beş ismim var. Ben, Muhammed'im, Alîmed'im, Allah'ın kendisi vasıtasıyla küfrü imha ettiği Mâliyim, insanların da kademim üzere haşrolunacağı Hâşir'im ve ben, Âkib'im."[\[5\]](#) Bununla Hz. Peygamber, kendisinin peygamberlerin sonuncusu olduğunu kastetmektedir ki, nitekim yüce Allah: "Ve "Hâtemü'n-Nebiyyîn: Peygamberlerin Sonuncusu" (el Ahzab, 33/40) diye buyurmuştur.

Yüce Allah in: "O kâfirler: Şüphesiz bu apaçık bir sihirbazdır, dediler" buyruğundaki; "Sihirbaz" kelimesini İbn Muhaysın, İbn Kesir, Küfe-liler, Âsim, Hamza, el-Kisaî, Halef ve el-A'meş Rasûlullah (sav)'a sıfat olarak okumuşlardır. Diğerleri ise, Kur'ân-ı Kerîm'e sıfat olmak üzere; "Bir sihirbaz" diye okumuşlardır. Sihir'in anlamına dair açıklamalar ise daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (.2/102. âyet, 3. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.[\[6\]](#)

3- Şüphesiz ki sizin Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arş üzerinde hükümran olan, işleri yerü yerince yöneten Allah'tır. O'nun izni olmadıkça hiçbir kimse şefaathçi olamaz. İşte Rabbioiz olan Allah budur. O halde O'na İbadet edin. Arûk iyice düşünmez misiniz?

"Şüphesiz ki sizin Rabbiniz gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arş üzerinde hükümran olan" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/54. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"İşleri yerli yerince yöneten Allah'tır" buyruğu hakkında Mücahid dedi ki: İşler hakkında hüküm ve kazasını veren ve takdir eden yalnızca O'dur.

İbn Abbas da der ki: Yarattıklarının yönetiminde hiçbir kimse O'na ortak değildir.

İşlere dair emirleri gönderen O'dur diye açıklandığı gibi, emirlerini İndiren O'dur diye de açıklanmıştır. Emirlerini verir ve yerine getirir, diye de açıklanmıştır. Anlamlar birbirlerine yakındır. Hz. Cebrail vahiy işiyle, Mikâil yağış ile, İsrâfil Sûr ile, Azrail de ruhların kabzedilmesiyle görevlidir.

"Tedbîr: Yerli yerince yönetmek"ın hakikat anlamı, işleri sonuçlarının hükümlerine uygun olarak hakettikleri mertebelere indirmek, hakettikleri yere

koymak demektir. Bu kelimenin türediği kök; dir. "İş (emr)" ise, işler türünün cins ismidir.

"Onun izni olmadıkça hiçbir kimse şefaathçi olamaz" buyruğu ndaki; "Hiç bir kimse şefaathçi olamaz" buyruğu ref mahallindedir ve -harf-i cersiz kullanılmış gibi-anlamındadır.

"Şefaat'in anlamına dair açıklamalar daha önceden Bakara Sûresi'nde (2/255-âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Peygamber olsun, başkası olsun, yüce Allah'ın izni olmadıkça hiçbir kimse şefaatte bulunamaz. İşte bu, kâfirlerin Allah'tan başka ibadet ettikleri varlıklar hakkında söyledikleri: "Bunlar, Allah katında bizim şefaathçilerimizdir" (Yûnus, 10/18) şeklindekî sollerini reddetmektedir. Yüce Allah, kendisinin izni olmaksızın hiçbir kimsenin hiç bir kimseye şefaat edemeyeceğini onlara bildirmektedir. Peki, akılsız putların şefaati nasıl umulabilir?

"İşte Rabbüüz olan Allah budur." Yani, göklerin ve yerin yaratılması gibi bütün bu şeyleri yaratan, yapan, kendisinden başka hiçbir Rab bulunmayan Rabbiniz O'dur, başkası olamaz.

"O halde O'na İbadet edin." O'nu tevhid edin ve ibadeti yalnızca O'na halis kılın.

"Artık iyice düşünmez misiniz?" Bütün bunlar O'nun yarattığını düşünerek, bunları O'nun Rububiyetine delil görmez misiniz?[\[7\]](#)

4. Hepinizin dönüşü ancak Onadır. Bu, Allah'ın hak va'didir. İlkın yaratan şüphesiz O'dur. Sonra da iman edip salih amel İşleyenleri adaletiyle mükâfatlandırmak için yaratmayı tekrarlayacak olandır. Kâfirlere gelince; onlara kâfir olmalarından ötürü kaynar sudan bir içecek ve acıklı bir azap vardır.

"Hepinizin dönüşü ancak O'nadtr" anlamındaki buyrukta yer alan; "Dönüşünüz yalnız O'nadır" buyruğu, mübteda olarak mer-fu'dur. "Topluca (mealde; hepiniz)" ise, hal olarak nasb edilmiştir. "Allah'a dönüş" Onun, amellere vereceği karşılığı görmek için dönüş dernektir.

"Bu, Allah'ın hak va'didir" buyruğunda iki mastar vardır. Buyruğun anlamı da şöyledir: Allah bunu kafi olarak vadetti ve bunu gerçek bir vaad olarak gerçekleştirdi. Bu, gerçek vaadin gerçekleşmemesi söz konusu değildir. İbrahim b. Ebi Able ise, yeni bir cümle (istinaf) olmak üzere; Allah'ın vadi haktır, diye okumuştur.

"İlkin" topraktan "yaratan şüphesiz O'dur. Sonra da... yaratmayı tekrarlayacak olandır." Yani, yarattıklarını kendisine tekrar geri döndürecektir. Mücahid der ki: O, insanı önce yaratır, sonra Öldürür, sonra da Ba's için onu tekrar diriltir. Yahut da onu önce sudan yaratır, sonra onu bir halden başka bir hale çevirir. Yez.id b.

El Ka'kâl; "Şüphesiz O" anlamındaki buyruğunda hemzeyi üstün olarak okumuştur. O takdirde şüphesiz, nasb mahallinde olur. Yani, Allah size ilkin yaratanın O olduğunu... va'detmiştir demek olur. Bununla birlikte ifadenin; "Çünkü O" takdirinde olması da mümkündür, yani çünkü O, İlkin yaratandır demek olur. Nitekim telbiyede; denilmesi de bu şekildedir. O takdirde anlamı; "hamd ve nimet yalnız senindir" diye buyur Allah'ım," demek olur. Ancak, esreli okuyuş daha güzeldir. Bununla birlikte el-Ferrâ şeklindeki üstün okuyuşun, ref mahallinde olacağını da kabul etmiştir ki, o takdirde bu isim olur. Ahmed b. Yahya der kir O vakit ifadenin takdiri "Onun ilkin yaratması bir gerçektir," şeklinde olur.

Yüce Allah'ın: "İman edip salih ameller İşleyenleri adaletiyle mükâfatlandırmak için yaratmayı tekrarlayacak olandır. Kâfirlere gelince onlara, kâfir olmalarından ötürü" yani, küfürleri sebebiyle "kaynar sudan bir içecek" yani, sıcaklığı son dereceye ulaşmış sudan bir içecek... "Hamim" ile "hamime: Son derece sıcak" demek olup aynı anlamdadırlar. "Suyu ısıttım, ısıtırım," denilir, ısıtılmış olan suya da "hamim" denilir. O halde bu, meful anlamında "fail" vezninde bir kelimedir. Araplara göre ısıtılmış, ısısı yükseltilmiş her şeye "hamım" denilir. "... ve acıklı bir azap vardır." Acısı kalplerine kadar ulaşacak acıtıcı, ızdırap verici bir azap vardır.

Kureyşlilerin büyük bir çoğunluğu kendilerini yaratanların Allah olduğunu itiraf ve kabul ediyorlardı. O bakımdan yüce Allah bununla kendilerine karşı delil getirerek şöyle buyurmaktadır: İlk olarak yaratmaya gücü yeten, yok ettikten sonra yahut da parçalarının darmadağın edilişinden sonra onu tekrar yaratmaya da güç yetirir.[\[8\]](#)

5. Güneşi ışık saçıcı, ayı nurlu yaratan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz İçin ona konak yerleri belirleyen O'dur. Allah bunları ancak hak ile yaratmıştır. O, bilen bir topluluk için âyetleri geniş geniş açıklar.

Yüce Allah'ın: "Güneşi ışık saçıcı... yaratan... O'dur" buyruğun da (güneş ve ışık kelimeleri) iki mefuldür. Yani, güneşi ışık saçıcı olarak yaratan demektir ki, burada ışık (anlamındaki zıya) kelimesi mastar olduğundan dolayı müennes gelmemiştir. Yahut da "ışıklı" anlamında olduğundan dolayı böyle gelmiştir.

"Ayı nurlu* anlamındaki buyruk da güneşe atfedilmiştir. Yani, nur saçıcı yahut nuru bulunan demektir.

Zıya (ışık), eşyayı aydınlatan şey demektir. Nur ise, başka şeyleri açığa çıkarırken kendisi saklanan demektir. Çünkü nur kelimesi ile "nar: ateş" aynı kökten gelmektedir. "Zıya" kelimesi, "ışık" anlamındaki "dav" kelimesinin

çoğuludur. Nitekim siyât ve hiyâd kelimelerinin "savt ve havd: kamçı ve havuz" kelimelerinin çoğulu olmaları gibi.

Kunbul İbn Kesir'den "ye" harfini hemze olarak; diye okumuşsa da, bunun uygun bir açıklaması yapılamaz. Çünkü bu kelimenin (ziya kelimesinin) "ye" harfi üstün bir "vaV'dır ve aynü'l-fiil'dir. Bunun aslı ise; şeklinde olup "vav" harfi kalbedilerek "ya" yapılmıştır. Tıpkı "siyam (oruç tutmak)" ve "kıyam (namaz kılmak, ayakta durmak)" kelimelerinde olduğu gibi.

el-Mehdevî der ki: Hemzeli olarak, diye okuyuş makluktur. Burada "eliften sonraki "hemze" öne geçirilerek böylelikle "hemze" "eliften önce yer almış ve bu kelime; haline gelmiştir. Daha sonra "ye" harfi de zaid bir "eliften sonra geldiğinden dolayı "hemze'ye kaibedilmiştir.

Denildiğine göre güneş ve ayın ön yüzleri yedi semavattakiler için aydınlık saçar, arka yüzleri ise, yedi arzın sakinlerini aydınlatır.

"Ona konak yerleri belirleyen" yani, ay'ı konakları bulunan bir cisim olarak yaratan, yahut da ona konaklar takdir eden, demektir. Diğer taraftan burada kastın, her ikisi için de konak yerleri belirleyen anlamında olduğu da söylenmiştir. Tekil gelmesi ise, îcâz (kısa ifade ihtisar) içindir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Onlar bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman... ona doğru yöneldiler' (el-Cum'a, 62/11) (İkisine diye tesniye zamiri kullanmamıştır). Şair de şöyle demektedir:

"Biz, yanımızdaldne sen de yanındakine razısın. Görüşlerimiz ise ayrı ayrıdır.

Bir diğer görüşe göre de buradaki haber sadece ay hakkındadır. Zira muamelat ve benzeri işlemlerde esas kabul edilen aylar, onun ile hesap edilir.

Nitekim daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/189. âyet, 2. başlık ve devamında) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Yâsîn Sûresi'nde de: "Aya gelince, Biz onun için de konaklar takdir ve tayin ettik" (Yâsîn, 36/39) diye buyurulmaktadır. Yani, bir aydaki gün sayısına göre konaklar takdir ettik demektir ki, bunlar da yirmisekiz konak yeridir. İki gün ise, eksik kaldığı ve kaybolup görünmediği gün içindir. Orada buna dair açıklamalar gelecektir.

"Yıllanıl sayısını ve hesabı bilmeniz için." İbn Abbas der ki: Eğer yüce Allah, birisi gündüz, diğeri gece için iki ayrı güneş yaratmış olsaydı ve her ikisinde de karanlık ve gece bulunmasaydı, yılların sayısı ve ayların hesabı bilinemeyecekti.

"Yıllar" anlamındaki "es-Sinîn'in tekili "sene"dir. Araplardan çoğulunu; şeklinde getirenler de vardır, diyenler de vardır. "Sene'nin küçültme ismi ise; şekillerinde gelir. "Allah bunları ancak hak ile yaratmıştır." Yani yüce Allah bunları bu şekilde yaratmakla, hikmetli yaratmak ve doğruluktan, sanat ve hikmetini açığa çıkartmaktan, kudret ve ilmine delil teşkil etmelerinden ve her

bir nefis kazandığının karşılığını görmesinden başka bir şeyi murad etmemiştir. İşte hak budur.

"O, bilen bir topluluk için âyetleri geniş geniş açıklar." Âyetlerin geniş geniş açıklanması (tafsil edilmesi), yüce Allah'ın kudretine bunlar delil görülsün diye beyân edilmeleri demektir. Çünkü gecenin karanlık özelliği, gündüzün de aydınlık özelliği bizzat onların böyle bir şeyi hakettiklerinden dolayı, ya da boyte olmaları Allah'a vacip kılındığından dolayı değildir. İşte insanların yüce Allah'ın kendine has bir irade ile murid (irade sahibi) olduğuna bunları delil görmeleri için bu böyledir.

İbn Kesir, Ebu Amr, Hafs ve Yakub, "Geniş geniş açıklar" buyruğunu "ye" ile okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmişlerdir. Çünkü bundan önce yüce Allah: "Allah bunları ancak hak ile yaratmıştır" diye buyurmaktadır. Daha sonra da: "Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde..." diye buyurmaktadır ki, burada da aynı şekilde ona uygun gelmiştir. İbn es-Sümeşkâ' ise meçhul fiil olarak "te" harfini ötreli "sad" harfini üstün; şeklinde; "Âyetler" kelimesini de ötreli olarak okumuştur. (Anlamı şöyle olur: Âyetler geniş geniş açıklanır). Diğerleri ise tazim "nun"u ile; Geniş geniş açıklarız, diye okumuşlardır.^[9]

6. Şüphesiz gece ve gündüzün değişip durmasında, Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde sakınacak bir topluluk için nice âyetler vardır.

el-Bakara Sûresinde (2/164. âyet, özellikle 14. başlıkta) ve diğer yerlerde bunun anlamına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

Denildiğine göre bu âyet-i kerimenin nüzul sebebi şudur: Mekkeliler kendilerine bir âyet (belge, mucize) gösterilmesini istediler. Onları Allah'ın yarattıkları üzerinde dikkatle düşünmeye, üzerlerinde ibretle tefekküre havale etti. Bunu İbn Abbas ifade etmiştir.

"Sakınacak bir topluluk" yani şirkten korunacak bir topluluk "için." Şirk koşup da bunları delil görmeyenlere gelince, âyetlerin onlar için âyet özelliği yoktur.

^[10]

7. Muhakkak ki Bize kavuşacaklarını ummayanlar, dünya hayatı ile yetinip ona bağlananlar ve âyetlerimizden habersiz bulunanlar!

8. İşte onların kazandıkları yüzünden varacakları yer ateştir.

Yüce Allah'ın: 'Muhakkak ki Bize kavuşacaklarını ummayanlar' buyruğunda yer alan; "Umanlar" korkanlar anlamındadır. Şairin şu beyti de bu kabildendir:

"Arılar onu soktuğunda sokmalarından korkmaz o Ondan sonra onların

kovanlarında bal yapan işçi arılar gelirler."

Buradaki;in: Umanlar anlamında olduğu da söylenmiştir. Bir başka şairin şu beyitinde bu anlamda kullanılmıştır:

"Mervanoğulları benim dinleyip itaat edeceğimi mi umuyorlar? Halbuki benim kavmim Ttemimdir ve uçsuz bucaksız düzlük araziler arkamdadır."

Buna göre burada "recâ" korkmak ve ummak anlamına gelir. Yani onlar hiçbir cezadan korkmaz ve hiçbir mükâfat da ummazlar. Ceza ve mükâfata kavuşmanın, yüce Allah'a kavuşmak diye ifade edilmesi, her ikisinin de önemini göstermek içindir. Şöyle de açıklanmıştır: "Kavuşmak" Zahirdeki anlamı ile kullanılmıştır, bu da görmek demektir, yani onlar, bizi göreceklerini ummayanlardır.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Reca, ancak inkâr ve red ile birlikte kullanılırsa korkmak anlamım verir. Yüce Allah'ın: "Size ne oluyor ki Allah'ın azametinden hiç korkmuyorsunuz?" (Nûh, 71/11) Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Mananın kendisine delâlet ettiği her yerde kendi anlamı ile kullanılır.

"Dünya hayatı ile yetinip" yani âlîret yerine bedel olarak onunla yetinen ve yalnız dünya için çalışıp "ona bağlananlar" dünya dolayısıyla şıma-rıp sevinenler ve ona meyledenler...

"Bağlandı, tatmin ofdu, meyletti"nin aslı; şeklindedir. Mastar ismi de; şeklinde gelir. Buradaki "mim" "hemze"den Öne alınmış ve ona "nûn" ile vasıl "elifi ilave edilmiştir. Bu açıklamayı el-Gaznevî nakletmektedir.

"Ve âyetlerimizden habersiz bulunanlar" yani bizim delillerimizden gereği gibi ibret almayanlar, üzerlerinde düşünmeyenler "İşte onların kazandıkları yüzünden" küfür ve yalanlamaları sebebi ile "varacakları yer" kalacakları ve barınacakları yer "ateştir."[\[11\]](#)

9- İman edip sallh amel İşleyenlere gelince; İmanları sebebi İle Rabbleri onları doğru yola iletir. Nimet dolu cennetlerde altlarında ırmaklar akar.

"İman edip" tasdik edip "salih amel işleyenlere gelince; İmanları sebebi ile Kabblerî onları doğru yola iletir." Yani, onların hidayetlerini daha da artırır. Yüce Allah'ın: "Hidayet bulanların ise hidayetlerini artırmıştır" (Muhammed, 47/17) buyruğu gibi.

Buradaki "imanları sebebiyle Habbleri onları doğru yola iletir" buyruğunun, altlarından ırmakların akacağı yere iletir, anlamında olduğu da söylenmiştir. Ebu Ravk der ki: İmanları sebebiyle Rableri onları cennete iletir demektir. Atiyye ise: "Rabblersinin onları iletmesi" onları mükâfatlandırması, amellerinin karşılığını vermesi demektir. Mücahid de der ki: "Rabblersi onları... iletir" yani. Sırat

üzerinde nur vermek suretiyle onları cennete iletir; Onlara aydınlığında yürüyecekleri bir nur yaratır. Peygamber (sav)'den de bu görüşü pekiştirecek şekilde şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Mü'mi-nin ameli kendisini en güzel bir şekilde karşılar, onu teselli eder ve onu iletir. Kâfiri ise ameli en çirkin şekliyle karşılar, onu vahşette bırakır ve saptırır."[\[12\]](#) Hadisin manası böyledir. İbn Cüreyc de der ki: Allah onların amellerini kendilerini doğruya iletecek şekilde kılar. el-Hasen ise, onları etmesi, onlara rahmetini ihsan etmesi demektir, diye açıklamaktadır.

Altlarından ırmaklar akar" buyruğunda hazfedilmiş bir "vav" olduğu söylenmiştir ki, bu da; ve altlarından... akar," takdirindedir. Yani, bahçelerinin ağaçları altından akar. Oturdıkları tahtların altından akar, diye de açıklanmıştır. Böylesi ise, tenezzüh ve etrafı seyretmek için daha güzel ve mükemmel bir durumdur.[\[13\]](#)

10. Oradaki duaları: "Allah'ım, seni tenzih ederiz" sözüdür. Oradaki tahiyetleri ise selâmdır. Dualarının sonu da: "Elhamdülilla-hi rabbil âlemîn"dir."

Yüce Allah'ın: "Oradaki duaları: Allah'ım seni tenzih ederiz, sözüdür"

buyruğundaki; "Duaları" demektir. "Dava" kelimesi ise, "Dua etti, eder, çağırdı, çağırır" kelimesinin mastarıdır. Tıpkı "şekva" kelimesinin; "Şikayet etti, eder" in mastarı olduğu gibi. Yani, onların cennetteki duaları: "Allah'ım Seni tenzih ederiz" sözüdür.

Şöyle de açıklanmıştır: Bir istekte bulunmak istedikleri vakit, bu isteklerini teşbih lafzı ile birlikte zikrederler ve hamd ile nihayete erdirirler. Şöyle de açıklanmıştır: Onlar, hizmetçilere diledikleri şeyleri getirmeleri için seslenirler, sonra da Allah'ı teşbih ederler.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Buradaki dua temenni anlamındadır. Nitekim yüce Allah: "Orada size dava ettiğiniz her şey vardır" (Fussilet, 41/31) diye buyurmaktadır. Temenni edip dilediğiniz her şey vardır, demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: "Oradaki tahiyetleri ise selâmdır" buyruğuna gelince, Allah'ın onlara tahiyetleri yahut meleğin tahiyyesi, ya da birbirlerine tahiyetleri selam diye verilir. en-Nisa Sûresi'nde (4/86. âyet, 1. başlık ve devamında) tahiyet (selam)'m anlamına dair yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır, yüce Allah'a hamd olsun.

Yüce Allah'ın: "Dualarının sonu da: Elhamdülillahi rabbi'lâlemîn'dir"

buyruğuna dair açıklamalarımızı da dört başlık halinde sunacağız.[\[14\]](#)

1. Cennetliklerin Dileklerinin Başı ve Sonu:

Denildiğine göre, cennet ehlinin gözleri Önünden kuş geçip de canlan onu çekecek olursa, "Allah'ım, Seni tenzih ederiz" derler, melek canlarının çektiğini onlara getirir. Yedikten sonra da yüce Allah'a hamd ederler. Buna göre onların istekleri teşbih lafzı ile, isteklerinin sonu ise hamd lafzı ile gerçekleşecektir. Ebu Ubeyd, bu buyrukta; in şeddesiz okunarak ve ondan sonraki kelimenin de reP edilişinden başka bir şekil nakletmeyerek şöyle demektedir: Onların (kıraat alimlerinin) bunu tercih ettiklerini ve bunun ile yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah'ın laneti..." (en-Neml, 24/7) ile: "Şüphesiz Allah'ın gazabı..." (en-Nûr, 24/9) buyrukları arasında fark gözetmişlerdir. Çünkü bu âyet-i kerimede yüce Allah'a "elhamdülillah" denilmesinin anlatımı kastedilmektedir. en-Nehhâs der ki: el-Halil ve Sibeveyh'in görüşüne göre, buradaki (öt) şeddelisinden hafifletilmiştir. Anlamı ise, "O, elhamdülillah,..dır" şeklindedir. Muhammed b. Yezid de der ki: Bununla birlikte; "Muhakkak hamd Allah'ındır," şeklindeki okuyuş da caizdir. Ve bu, şeddelisinin hafifletilmiş olanıdır. Ancak, "hamd" kelimesinin merfu olması kıyasa daha uygundur.

en-Nehhâs der ki: Ebu Hatim'in naklettiğine göre Bilâl b. Ebi Burde âyetin bu bölümünü; "Dualarının sonu da muhakkak elhamdülillahi rabbilâlemîn"dir diye okumuştur.

Derim ki: Bu aynı zamanda İbn Muhaysın'ın kıraatidir. Bunu el-Gaznevî nakletmektedir. Çünkü el-Gaznevî İbn Muhaysın'dan nakleder. [\[15\]](#)

2. Teşbih, Hamd ve Tehlil de Bir Duadır:

Teşbih, hamd ve tehlil de dua diye adlandırılabilir. Müslim ve Buhârî'nin, İbn Abbas'dan rivayetlerine göre Rasûlullah (sav) sıkıntılı hallerinde şöyle derdi:

"Azîm ve Halîm olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Büyük Arşın Rabbi Allah'tan başka hiçbir ilahı yoktur, Göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve şerefli Arşın Rabbi olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur." [\[16\]](#)

Taberî der ki: Selef, bu duayı yapar ve buna "sıkıntı (kerb)" duası adını verirlerdi,

İbn Uyeyne'ye buna dair soru sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: Sen, yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu bilmiyor musun: "Kulumun beni övüp durması, eğer onu meşgul edip benden istekte bulunmasına fırsat vermeyecek olursa dilekte

bulunanlara verdiklerimin en üstününü veririm."[\[17\]](#)

Bu hususta tartışmayı sonuca bağlayan ve -dua anlamını hiçbir şekilde ihtiva etmemekle beraber yalnızca yüce Allah'ın tazimi ve O'nun övgüsü olmakla birlikte- Ona "dua" adının verileceğini belirten delil, Nesaî'nin naklettiği şu rivayettir: Sa'd b. Ebi Vakkas'dan, dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Zünnûn (balık sahibi, Yûnus (a.s)'in balığın karnında dua ettiği esnadaki duası şuydu: "Senden başka hiçbir ilah yoktur, seni noksanlıklardan tenzih ederim. Şüphesiz ben zalimlerdenim. Herhangi bir hususta bir müslüman bunlarla dua edecek olursa, mutlaka onun duası kabul "[\[18\]](#)olunur.[\[19\]](#)

3. Yeyip İçmenin Sünnetlerinden:

Yemek yiyen ve bir şeyler içen bir kimsenin -cennet ehline uyararak- başlarken Allah'ın adım anması, bitirirken de O'na hamd etmesi sünnettir. Müslim'in Sahihinde de Enes b. Malik'ten şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz Allah kulun bir şey yiyip de bundan dolayı kendisine hanıd etmesinden, yahut bir şey içip de kendisine hamd etmesinden hoşnut [\[20\]](#)kalır."[\[21\]](#)

4. Duanın Müstehaplarından:

Dua eden bir kimsenin, duasının sonunda cennetliklerin söylediği gibi : "Dualarının sonu da: Elhamdülillahi rabbilâlemîn'dir" diyerek âlemlerin Rab-bi Allah'a hamd etmesi müstehaptır. Yine, es-Sâffat Sûresi'nin sonunu (yani, 37/180-182. âyetleri) okuması da güzeldir. Çünkü bu buyruklar, Şanı yüce Allah'ın, kendisine nisbet edilen şeylerden tenzih edilmesini, peygamberlere selam getirmeyi ve âlemlerin Rabbi Allah'a hamd ile bitirmeyi ihtiva etmektedir. [\[22\]](#)

11. Eğer Allah, insanlara -hayrı çabukça İstedikleri gibi- şerri de çabucak veriverseydi, elbette onların ecellerine hükmedilirdi. İşte Biz, Size kavuşmayı ummayanları azgınlıkları içinde bırakırız. Onlar da şaşkın şaşkın dolaşıp dururlar.

Yüce Allah'ın: "Eğer Allah, insanlara -hayrı çabukça istedikleri gibi- şerri de çabucak veriverseydi, elbette onların eceline hükmedilirdi" buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız.[\[23\]](#)

1. İnsanların Hikmetsizce İstekleri:

Yüce Allah'ın: "Eğer Allah İnsanlara... şerri de çabucak veriverseydi" buyruğunun şu anlama geldiği söylenmiştir: Eğer Allah, mükâfat ve hayrı çabucak istedikleri gibi, insanlara cezalarını da çabucak vermiş olsaydı, mutlaka ölürlerdİ. Çünkü insanlar, dünyada güçsüz olarak yaratılmışlardır. Kıyamet gününde böyle olmayacaklardır. Çünkü kıyamet gününde onlar ebedi kalmak için yaratılacaklardır.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani, yüce Allah hayır isteklerinin kabul edilmesi hususunda hayrın yerine getirildiği gibi, hoşlarına gitmeyen şeylerin de yerine getirilmesi hususunda insanlara aynı uygulamayı yapmış olsaydı, mutlaka onları helak ederdi. İşte: "Elbette onların ecellerine hükmedilirdi" buyruğunun anlamı budur.

Bunun, kâfirler hakkında özel olduğu da söylenmiştir. Yani, eğer Allah kâfire dünya hayatında mal ve çocuk gibi acilen vermiş olduğu hayırlar gibi, küfrünün de azabını çabucak verecek olursa, âhiret azabının çabuklaştırılması için hemen onun eceline de hüküm verirdi. Bu açıklamayı İbn İshak yapmıştır.

Mukatü der ki: Burada maksat, en-Nadr b. el-Hâris'in söylediği şu sözlerdir: Allah'ım, eğer bu senin nezdinden gelen hak ise, sen üzerimize semadan taş yağdır. İşte Allah, onların bu isteklerini çabucak vermiş olsaydı, mutlaka helak olurlardı.

Mücahid de der ki: Bu âyet-i kerime, öfkelenip kızdığı vakit, kendisine, malına veya çocuklarına beddua ederek; Allah'ım onu helak et, Allah'ım bunu ona mübarek kılma, ona lanet et, yahut buna benzer yaptığı beddualardır. Şayet hayır duası kabul olunduğu gibi bu bedduası da kabui edilecek olursa, şüphesiz onların ecelleri de sona erdirilirdi.

Buna göre âyet-i kerime kötü bir huyu yermek için inmiştir. Bu da kimi insanlarda bulunan bir huydur. Onlar, hayır için dua ederler ve çabucak isteklerinin verilmesini isterler. Kimi zaman da kötü huylan, kötü şeylerde beddua etmeye de onları iter. İşte bu bedduaları çabucak kabul edilecek olursa, hiç şüphesiz helak olurlar.[\[24\]](#)

2. Bedduanın Kabulü:

Bu tür dualann (bedduaların) kabulü hususunda farklı görüşler vardır. Peygamber (sav)'den şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Aziz ve celil olan

Allah'tan seven bir kimsenin sevdiğine yaptığı (bed) duayı kabul etmemesini istedim." [25]

Şehr b. Havşeb dedi ki: Kitaplardan birisinde okuduğuma göre Allah, kulun üzerinde görevli olan meleklerle şöyle der: Kızgınlığı esnasında kulum aleyhine hiçbir şey yazmayınız. Bu, yüce Allah'ın o kimseye bir lütfudur.

Kimisi de şöyle demektedir: Böyle bir (bed) duanın kabul edildiği de olur. Bu görüşün sahibi, Müslim'in Sahîh'inde sonlarda rivayet ettiği Hz. Cabir yoluyla gelen hadisi delil gösterir. Cabir dedi ki: Batn-ı Buvât Gazvesinde Ra-sûlullah (sav) ile birlikte yol aidtk. Hz. Peygamber, Cüheyneti el-Mecdî b. Amr'i takib ediyor (yakalamak istiyor) du. Bizden beş, altı, yedi kişi tek bir deveye sıra ile biniyorduk. Ensardan birisinin bir deveye binme sırası gelince, o deveyi çöktürdü ve bindi. Sonra da deveyi kaldırıp yürütmek isteyince, deve bir süre yerinden kıpırdamadı. Ona, haydi yürü, Allah'ın laneti üzerine olsun, deyince; RasCılullah (sav): "Devesine lanet eden bu kişi de kim?" dedi, adam: Benim Ey Allah'ın Rasûlü deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Haydi o deveden in. Bizimle birlikte lanete uğramış bir deve ile bulunma. Kendi aleyhinize, çocuklarınızın aleyhine, mallarınızın aleyhine (bed)dua etmeyin. Olur ki, o esnada Allah'ın istenilen şeyleri verdiği bir ana denk düşersiniz de sizin de bu isteğiniz kabul olunur." [26]

Müslim'in kitabından başka yerdeki rivayete göre, Peygamber (sav) bir seterde bulunuyorken, adamın biri devesine lanet okudu, Hz. Peygamber: "Devesine lanet okuyan kişi nerede?" diye buyurdu, adam: Benim Ey Allah'ın Rasûlü, deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "O deveni kendinden uzaklaştır. Çünkü hakkında yaptığın (bed)duan kabul olundu." [27] Bunu, el-Halîmî "Minhacü'd-din" adlı eserinde nakletmektedir. [28]

3. İnsanların Acelicilikleri:

"Eğer Allah... çabucak veriverseydi" buyruğu ile ilgili olarak ilim adamları derler ki: Ta'cîl (çabucak vermek) Allah'tan, isti'cât ise (çabucak verilmesini istemek) kuldandır. Ebu Aii der ki: Bunların ikisi de Allah'tandır. (Yani, bu buyrukta her iki fiilin de faiii Allah'tır) ve iradede hazf vardır. Yani, Eğer Allah insanlara kötülüğü onların hayrı çabucak istemeleri gibi- acilen verseydi..." demektir. Daha sonra "acilen" anlamındaki kelime hazfedilerek onun sıfatı yerine geçmiş, sonra sıatı da hazfedildikten sonra muzafun ileyhi (çabukça istedikleri) onun yerine geçe-rilirüştür. el-Halil ve Sibeveyh'in görüşü budur. el-

Ahreş ile el-Ferrâ'nın görüşlerine göre ise, "Çabukça istedikleri gibi" anlamında olup, "keP harfi hazfedildikten sonra nasb edilmiştir. el-Fenâ der ki: Bu, bir kimsenin; " Zeyd'e senin vuruşun gibi vurdum" demesine benzer. Bu da: "Senin vuruşun gibi" takdirinde olup "ket"" edatı hazf edilmiştir.

İbn Âmir ise, Elbette ecellerine hükmederdi" diye okumuştur ki, bu da güzel bir kıraattir. Çünkü bu da: "Eğer Allah insanlara şerri de çabucak veriverseydi* buyruğuna bitişik gelmektedir.

"Bize kavuşmayı ummayanları azgınlıkları içerisinde bırakırız." Yani, Allah onlara kötülükleri çabucak vermez. Olur ki onlardan tevbe edenler bulunur veya onların soylarından mü'min bir kimse gelebilir. "Onlar da şaşkın şaşkın dolaşıp dururlar." Hayretler içerisinde kalırlar.

Tuğyan (azgınlık), yükselmek ve yukarı doğru çıkmak demektir. Buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/15. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Şöyle de denilmiştir: Bu âyet-i kerimeden kasıt Mekkelilerdir. Önceden de geçtiği üzere bu âyet-i kerime onların: "Ey Allah, eğer bu, Senin katından hakkın kendisi ise..." (el-Enial, 8/32) demeleri üzerine inmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[29\]](#)

12. İnsana bir sıkıntı gelip çattığında, yanı üzereyken, otururken veya ayakta iken Bize dua eder. FakafrBiz, onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı için Bizi çağırmamış gibi geçer gider. İşte haddi aşanlara İsledikleri böylece süslü gösterilir.

"İnsana bir sıkıntı gelip çattığında yanı üzereyken" buyruğunda sözü edilen"insan"dan kastın, kâfir olduğu söylenmiştir. Bir diğer görüşe göre ondan kasıt, müşrik olan Ebu Huzeyfe b. el-Muğîre'dir. Ona darlık, sıkıntı ve zorluklar isabet edince, "yanı üzereyken" yani, yanı üzere yatıyorken "otururken veya ayakta iken Bize dua eder." Burada bütün hallerinde dua ettiği kastedilmektedir. Çünkü insan, genelde bu üç halden birisinde bulunur.

Kimisi de şöyle demektedir: Önce yanı üzere olandan söz etmesi, çoğunlukla darlık ve sıkıntı içerisinde bulunan kişinin bu halde daha ağır bir durumda oluşundan dolayıdır. O bakımdan bu durumdaki kişi daha fazla dua eder, duadaki gayreti daha ileridir. Bundan sonra oturan, ondan sonra da ayakta bulunan gelir.

"Biz onun sıkıntısını giderdiğimiz zaman" bu seter küfrü üzere devam eder, şükretmez ve öğüt almaz.

Derim ki: Bu, muvahhid fakat iyiliklerine de günah karıştıran çoğu kimsenin niteliğidir. Böyle bir kimse sıhhatine kavuştu mu, Önceki masiyetleri-ni

işlemeye devam eder, gider. O bakımdan âyet-i kerime kâfir olanı da olmayanı da kapsamına alır.

"Sanki... Bizi çağırmamış gibi geçer gider." ef-Ahfeş der ki: Buradaki; kelimesi şeddeli; in kendisidir, "nûn"un şeddesi kaldırılarak sakın okunmuştur. " Sanki o..." anlamındadır. Daha sonra el-Ah-feş şu beyiti nakleder:

"Vay, demek malı olan aevilir

Fakir düşen de darlık içindekinin yaşayışı ile yaşar gibidir."

"İşte haddi aşanlara işledikleri böylece süslü gösterilir." Yani, belâ esnasında dua, rahatlık esnasında da yüzçevirmek bu kişiye nasıl süslü gösterildi ise, müşriklere de küfür ve masiyet türünden amelleri böylece süslü gösterilir. Bu süslü göstermenin Allah tarafından yapılması da mümkündür, şeytan tarafından süslü gösterilmesi de mümkündür. Şeytanın saptırması ise, küfre davet etmesi, çağırmasıdır.[\[30\]](#)

13- Andolsun ki Biz, sizden önceki nesilleri peygamberleri kendilerine apaçık deliller getirdikleri halde zulmettikleri ve İman etmeyecekleri için helak ettik. İşte Biz, günahkârlar topluluğunu böyle cezalandırırız.

"Andolsun ki Biz, sizden Önceki nesilleri peygamberleri kendilerine apaçık deliller" açık seçik mucizeler ve apaydınlık burhanlar "getirdikleri halde zulmettikleri" yani, kâfir oldukları ve şirk koştukları "ve iman etmeyecekleri için helak ettik."

Bu buyrukta önceki nesillerden kasıt, Mekkelilerden önceki geçmiş ümmetlerdir. Biz onları helak ettik. Çünkü onların iman etmeyeceklerini Biz biliyorduk.

Yüce Allah, böylelikle geçmiş ümmetlerin azaba uğratılmasıyla Mekken in kâh'lerini korkutmaktadır. Yani Biz, bunları da Muhammad (sav)'ı yalanladıkları için helak etmeye güç yetirenleriz. Ancak anılarında iman edecek kimseler olduğunu, yahut da soylarından iman edecek kimse geleceğini bildiğimiz için onlara mühlet veriyoruz.

Bu âyet-i kerime hidayet ve imanın (kullar tarafından) yaratıldığını söyleyen sapıkların kanaatlerini reddetmektedir.

Yüce Allah'ın: "İman etmeyecekleri" buyruğunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Yani, yüce Allah kalplerini mühürlemek suretiyle küfürlerine karşılık onları cezalandırdı. Buna yüce Allah'ın: "İşte Biz günahkarlar topluluğunu böyle cezalandırırız" buyurması da delil teşkil etmektedir.[\[31\]](#)

14 .Sonra nasıl işler yapacağınızı görelim diye arkalarından sizi yeryüzünde halifeler yaptık.

Yüce Allah'ın: "Sonra... sizi... halifeler yaptık" buyruğunda iki meful vardır. Halifeler (el-Halâif) kelimesi "halîfe'nin çoğuludur. el-En'âm Sûresi'nin sonlarında (.6/165) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Yani Biz, onlardan sonra sizi yeryüzünün sakinleri kıldık. "Arkalarından" helak edilen nesillerden sonra demektir.

“Görelim diye” fiili, "lâm-ı key" ile nasbedilmiştk. Bunun benzerleri önceden geçmiş bulunmaktadır. Yani, kendileri sebebiyle sevap ve cezayı hakedeceğiniz şeyleri yapasınız diye, demektir. Ancak Allah, onların yapacaklarını ezelden beri gaybında bile gelmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır; Adaletini ortaya çıkarmak kastıyla O, sizlere deneyen sınayan kimsenin davrandığı gibi davranır. Bir diğer görüşe göre buradaki "görmek" peygamberlere raddır. Yani, bizim peygamberlerimiz ve gerçek dostlarımız amellerinizin nasıl olduğunu görsünler diye böyle yaptık.

“Nasıl” kelimesi, yüce Allah'ın: "Yapacağınız" buyruğu ile nasbedilmiştir. Çünkü, İstifham sözün başına gelir, o bakımdan onda makabli (önceki ifadeler) amel [\[32\]](#)etmez.[\[33\]](#)

15. Âyetlerimiz onlara apaçık deliller halinde okunduğu zaman Bize kavuşmayı ummayanlar: "Ya bundan başka bir Kur'ân getir, yahut onu değiştir" dediler. De kh "Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak bir şey değil. Ben ancak bana vahyohı-nana uyarım. Şayet Rabbime isyan edersem, şüphesiz büyük bir günün azabından korkarım."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[34\]](#)

1. Âhirete İman Etmeyenlerin Kur'ân'a Karşı Takındıkları Tavrı:

"Âyetlerimiz onlara apaçık deliller halinde okunduğu zaman" buyruğundaki; Apaçık deliller halinde" kelimesi, hal olarak nasbedilmiş-tir. Yani, herhangi bir karışıklık ve anlaşmazlıkları sözkonusu olmaksızın açık seçik olarak "okunduğu zaman, bize kavuşmayı ummayanlar" yani, öldükten sonra diriliş ve hesaba çekilme gününden korkmayıp, hayırlı amelleri karşılığında mükâfat alacağını ummayanlar... demektir. Katade der ki: Bununla Mekke müşrikleri kastedilmektedir.

"Ya bundan başka bir Kur'ân getir, yahut onu değiştir, dediler." Kuranın tebdili (yani değiştirilmesi) ile ondan başkasının getirilmesi arasındaki fark şudur: Değiştirilmesi halinde öncekinin değiştirilenle birlikte olması mümkün değildir. Başkasının getirilmesi halinde ise, onunla beraber olması da mümkündür.

Onların bu sözleri üç şekilde açıklanmıştır:

1 - Onlar Hz. Peygamberden vaadi tehdide, tehdidi de vaade, helâli harama, haramı da helale değiştirilmesini istediler. Bu açıklamayı İbn Cerir et-Taberî yapmıştır.

2- Kur'ân-ı Kerîmde yer alan putlarını ayıplaması ve akıllarını hatife aldığını belirten hususları kaldırmasını istediler. Bu açıklamayı İbn İshak yapmıştır.

3- Hz. Peygamberden, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan öldükten sonra diriliş ve amellerinden dolayı hesaba çekilme ile ilgili açıklamaları kaldırmasını istediler. Bu açıklamayı da ez-Zeccâc yapmıştır.[\[35\]](#)

2. Peygamber ve Kur'ân,:

"De ki; Onu kendiliğimden değiştirmem benim İçin olacak bir şey değil." Yani, ey Muhammedi De ki, ben onu nasıl red ve yalanlama ile ona karşılık veremiyor isem, onu kendiliğimden değiştirebilecek gücüm de yoktur. "Ben ancak bana vahyolunana uyarın." Ben, ancak size okumakta olduğum vaadlere, tehditlere, haramlara, helallere, emir ve yasaklara uyarım.

Kitabın (.Kur'ân'ın") sünnet ile nesli edilmesini kabul etmeyenler bu buyruğu delil gösterebilirler. Çünkü, yüce Allah: "De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değil" diye buyurmaktadır.

Ancak bu buyruğun bu maksada delil teşkil etme ihtimali oldukça uzaktır. Çünkü, âyel-i kerime müşriklerin, söz dizisi (nazmı) itibariyle Kur'ân gibi birisini getirmesini istemeleri hususunda varid olmuştur. Hz. Peygamberin İse bunu yapabilecek gücü yoktur. Ve onlar, Hz. Peygamberden lafzı olduğu gibi kalmakla birlikte, sadece hükmünü değiştirmesini istememişlerdi. Diğer taraftan Hz. Peygamberin, eğer söyledikleri bir vahiy ise; o da kendiliğinden söylenmiş bir söz olamaz. Aksine, o da Allah nezdindendir.[\[36\]](#)

3. Allah'a İsyanın Cezası:

"Şayet Rabbime isyan edersem" yani, Kur'ân-ı Kerîm'in değiştirilmesi, tağyir edilmesi, yahut da gereğince amelin terkedilmesi hususunda Rabbime muhalefet edecek olursam, "şüphesiz büyük bir günün" yani kıyamet gününün "azabından korkarım."[\[37\]](#)

16. De ki: "Eğer Allah dikseydi onu size okumazdım ve onu size bildirmezdi.

Ben, bundan önce aranızda bir ömür geçirdim. Hâlâ akıllanmaz mısınız?"

"De İd; Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım ve onu size bildirmezdi." Yani, Allah dileseydi beni size peygamber göndermez, ben de size Kur'ânı okumazdım. Allah da Kur'ânı size bildirmez ve onun haberini size vermezdi.

"Onu size bildirmezdi" anlamındaki; fiili kullanılarak: "Bir şeyi bildim, Allah onu bana bildirdi, onu bildim," denilir. "Dirâyefde bir çeşit aldanma anlamı vardır. Mesela, "Adamı aldattım," ifadesi buradan gelmektedir. Bundan dolayı yüce Allah hakkında "dârî (dirayet eden)* tabiri kullanılmaz. Diğer taraftan bu hususta (yani, bunun Allah'ın isimleri arasında olduğu hususunda.) rivayet de yoktur.

İbn Kesir; "Mutlaka onu size bildirirdi" anlamında "lam" ile "hemze" arasında "elif olmaksızın okumuştur. Yani: Şayet Allah dilemiş olsaydı, ben onu size okumaksızın dahi O size onu bildirirdi. Bu durumda buradaki "lam", ef ale (o yaptı) veznindeki "hemze'Yıın başına gelmiş bir te'kid lam'ıdır. İbn Abbas ve el-Hasen ise, "Ben onu size bildirmezdim" anlamında "ya"yi, -Akiloğullannin ağzına uygun olarak- elife dönüştürmek suretiyle okumuşlardır. Şair der ki:

"Şunu bil ki, Yemameliler Tayhlara bir savaş ilan etti. Alnında beyazlık bulunan atların perçemleri gibi."

Ebu Hatim der ki: el-Esmaî'yi şöyle derken dinledim: Ben, Ebu Arar b. eî-Alâ'ya sordum: el-Hasen'in; şeklindeki kıraatinin açıklanabilir bir tarafı var mıdır? O, hayır dedi.

"Ömrün hakkı için yemin ederim. Yer yüzünde develeri önüne katıp sürükleyen Bir Kayslı bulunduğu surece fakirlikten korkmayacağım."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

Ebu Ubeyd de der ki: el-Hasen'in bu şekildeki okuyuşunun yanlış olduğunu söylemekten başka açıklanabilir bir tarafı yoktur.

en-Nehhâs der ki: Ebu Ubeyd'in; "açıklanabilir bir tarafı yoktur" sözü, Allah'ın izniyle yanlıştır. Çünkü, "bildim" anlamında;denilir ve; "başkasına bildirdim," anlamında da; denilir. Yine "def ettim, savdım" anlamında; denilir. O halde, yanlışlık bu iki farklı fiilin kullanımı hakkında sözkonusudur.

Ebu Hatim der ki: Zannederim el-Hasen bu kıraati île el-Haris b. Kâ'boğullarının söyleyişine uygun olarak "ye" harfinin yerine "elif" kullanmıştır. Çünkü onlar, kendisinden önceki harf fethalı olduğu takdirde "ye" harfinin yerine "elif" kullanırlar. Yüce Allah'ın: "Bunlar ancak iki sihirbazdır" (Tâhâ, 20/63) buyruğu gibi.

el-Mehdevî der ki: diye okuyanların kıraati şöyle açıklanır: Hemzenin aslı "ye"dır. Buna göre bu kelimenin aslı; "Size bildirdim" şeklindedir. Burada "ye"

harfî -sakin olmakla birlikte- "elife kalbedilmiştir. Nitekim -ümit kesmiş anlamında in yerine, in de in yerine kullanılması gibi. Daha sonra; -âlim anlamında- yerine ve -yüzük anlamında- in yerine diye kullananların şivesine uygun olarak "elif" "hemze"ye çevrilmiştir, en-Nelîhâs der ki: Bu bir yanlışlıktır. Çünkü, el-Hasen'den gelen rivayet "hemze'li olarak; şeklindedir. Ebu Hatim ve başkaları ise, bunun hemzesiz olduğunu söylemişlerdir. Bununla birlikte defettim, savdım anlamında fiilinden gelmesi de mümkündür. Yani, ben size (yaptıklarınızı bir kenara) iterek, Kur'ân'ı inkârı ter-ketmentzi de size emretmedim, demek olur.

"Ben, bundan önce aranızda bir ömür geçirdim" buyruğundaki "Bir ömür" kelimesi, zarftır. Yani, aranızda bir süre yaşadım. Bu da kırk yıllık bir süredir. "Ondan önce"; Kur'ân'dan önce demektir. Siz benim doğru sözlü ve emin bir kimse olduğumu biliyorsunuz. Okuyup yazmadığımı da biliyorsunuz. Bundan sonra ben sizlere mucizeler getirdim. "Hâlâ akıllanmaz mı-sınız?" Bunun benim tarafımdan değil de ancak Allah'dan geldiğini aklınızla kavramayacak mısınız?

"Ondan önce aranızda bir ömür geçirdim" buyruğunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Ben, gençliğim boyunca aranızda, Allah'a hiç bir şekilde İsyan etmeksizin yaşadım. Siz, kırk yaşıma gelmiş bulunduğum bu sırada mı benden Allah'ın emrine muhalefet etmemi ve bana indirilmiş bulunanları değiştirmemi istiyorsunuz?

Katade der ki: Hz. Peygamber, aralarında kırk yıl yaşadıktan sonra, iki yıl süreyle peygamberlerin gördüğü şekilde "peygamberi rüya" görmeye devam etti.

62 yaşında iken de vefat etti.[\[38\]](#)

17. Allah'a iftira ederek yalan uydurandan, yahut âyetlerini yalanlayanndan daha zalim kim olabilir? Muhakkak ki günahkarlar iflah olmazlar.

Bu, inkâr anlamında bir istifhamdır. Yani, Allah'a yalan uydurandan, O'nun sözlerini değiştirerek Allah'ın indirmedığı şeyleri onlara katandan daha zalim hiçbir kimse olamaz. Aynı şekilde, bu Kur'ân-ı Kerîmi inkâr edip Allah'a yalan uydurduğunuz ve: Bu O'nun sözü değildir, dediğiniz takdirde de sizden daha zalim hiç bir kimse olamaz. Bu ise, Rasûlullah (sav)'ın onlara söylemekle emrolunduğu sözlerdendir. Bu şekilde emrolunduğu sözlerden değil de, yüce Allah'ın buyruğu olarak yeni bir konu olduğu da söylenmiştir.

Yine denildiğine göre iftira eden kişi ile müşrikler, Allah'ın âyetlerini yalanlayanlar ile kitap ehli kastedilmiştir.

"Muhakkak ki günahkârlar iflah olmazlar."[\[39\]](#)

18. Onlar, Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar, ne de bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: "Bunlar Allah katında bizim şefaathçilerimizdir" derler. De ki "Siz, Allah'a, göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" Hâşa O, ortak tutmakta oldukları her şeyden münezzehtir ve yücedir.

"Onlar, Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar, ne de bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar" buyruğu ile putlar kastedilmektedir. "Bunlar, Allah katında bizim şefaathçilerimizdir, derler." Bu onınn bilgisizliklerinin nihai derecesini ortaya koymaktadır. Çünkü onlar, âhiretteki dönüşlerinde halihazırda hiçbir fayda ve zararı sözkonusu olmayan bir takım varlıklardan şefaath ummaktadırlar. "Bizim şefaathçilerimizdir" buyruğunun, onlar, dünya hayatındaki geçimimizin düzeltilmesi hususunda Allah nezdinde bize şefaath etmektedirler, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"De ki: Siz, Allah'a, göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" buyruğunda "haber veriyorsunuz" anlamındaki; kelimesini genel olarak kıraath alimleri "be" harfini şeddeli olarak okumuşlardır. Ancak, Ebu's-Semmâl el-Adevî bunu, "Haber verdi, verir"den gelen bir fiil olarak şeddesiz okumuştur. Genel olarak diğer kıraath âlimlerinin okuyuşu ise; den gelmektedir ki, her ikisi de aynı manayı vermektedir. Şam yüce Allah'ın şu buyruğunda ise bu iki kip de bir arada kullanılmıştır: " Bunu saha kim haber verdi, dedi, o. her şeyi en iyi bilen, her şeyden haberdar olan bana haber verdi, dedi." (et-Tahrîm, 66/3).

Burada buyruğun anlamı şu demektir: Yani siz, yüce Allah'a, mülkünde bir ortağı, yahut da O'nun izni olmaksızın nezdinde bir şefaathçi bulunduğunu mu haber vermektesiniz? Oysa O, göklerde olsun, yerde olsun kendisinin bir ortağı olduğunu bilmemektedir. Zira ortağı yoktur. O'nun için böyle bir şeyi bilmemektedir. Bunun bir benzen de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Siz yer yüzünde O'na bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" (er-Ra'd, 13/33).

Daha sonra yüce Allah zalim ortağı bulunmaktan (şirkten) tenzih ve takdis ederek şöyle buyurmaktadır: "Hâşa, O, ortak tutmakta oldukları her şeyden münezzehtir ve yücedir." Yani O, ortağı bulunmaktan büyüktür, münezzehtir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani onlar, işitmeyen, görmeyen ve hiçbir şeyi diğerinden ayırd edemeyen varlıklara tapınmaktadırlar ve: "Bunlar Allah katında bizim şefaathçilerimizdir" demektirler. Peki, sizler şanı yüce Allah'a bilmediği bir şeyi haber verebilecek durumda mısınız? Hâşa O, onların ortak koşmalarından yücedir, münezzehtir.

"Ortak tutmakta oldukları" anlamındaki kelimeyi, Hamza ile el-Kisaî, "te" ile

okumuştur. (Yani, ortak tutmakta olduklarınız, anlamına gelir). Ebu Ubeyd'in tercih ettiği kıraat da budur, diğerleri ise bunu "ye" ile okurlar.[\[40\]](#)

19. İnsanlar ancak tek bir ümmetti. Sonradan ayrılığa düştüler. Eğer Kabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, anlaşmazlığa düştükleri şeylere dair aralarında hüküm verilmiş olurdu.

Bu buyruğa dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/213. âyetin tefsirinde) geçtiğinden ötürü burada o açıklamaları tekrarlamamanın bir anlamı yoktur.

ez-Zeccâc der ki: Burada "insanlar'dan kasıt Araplardır, Onlar şirk üzere idiler. Burada kastedilenlerin îslâm fıtratı üzere doğan her çocuk olduğu da söylenmiştir, buluğa erdikten sonra bunlar ayrılığa düşerler.

"Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı anlaşmazlığa düştükleri şeylere dair aralarında hüküm verilmiş olurdu." Bu buyrukta kaza ve kadere işaret edilmektedir. Yani, şayet yüce Allah önceden kıyamet gününden önce mükâfat ve cezayı vermek suretiyle hakkında anlaşmazlığa düştükleri konularda aralarında hüküm vermeyeceğine dair hükmetmemiş olsaydı, elbette dünya hayatında aralarında hüküm verirdi. Ve amelleri sebebiyle mü'mirileri cennete girdirir, küfürleri sebebiyle de kâfirleri cehenneme atardı. Fakat, şanı yüce Allah bütün insanların neler yapacağını bilmekle birlikte önceden beri belli bir eceli tayin etmiş ve bunun için vade olarak kıyamet gününü tes-bit etmiştir. Bu açıklamayı eî-Hasen yapmıştır. Ebu Ravk der ki: "Aralarında hüküm verilmiş olurdu" kıyameti kopartırdı, anlamındadır. Onları helak eder ve işlerini bitirir, diye de açıklanmıştır.

el-Kelbî der ki: Buradaki "söz; kelime"den kasıt şudur: Şanı yüce Allah bu ümmeti son ümmet olarak sonraya bırakmıştır. O bakımdan, kıyamet gününe kadar dünyada bir azap ile onları helak etmeyecektir. Eğer bu erteleme olmasaydı, ya azabın inmesiyle, yahut da kıyametin kopartılmasıyla aralarında hüküm verilecekti. Âyet-i kerime, Peygamber (sav)'e kendisini inkâr edenlerin azabının ertelenmesi hususunda bir tesellidir.

Burada "geçmişteki söz" buyruğu, ona karşı bir delil getirmediğçe hiçbir kimseyi sorumlu tutmayacağı anlamına gelir ki, bu da peygamberlerin gönderilmesidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz, bir rasûl göndermedikçe de azab ediciler değiliz." (el-İsra, 17/15.)

Âyet-i kerime söz edilen "söz"ün, hadis-i şerifteki: "Rahmetim gazabı mı geçmiştir"[\[41\]](#) buyruğuna işaret olduğu da söylenmiştir. İşte bu olmasaydı hiçbir şekilde isyankârları tevbe etsinler diye ertelemezdin. İsa, "Hüküm verilmiş

olurdu" anlamındaki buyruğu, "kaf harfî üstün olarak okumuştur (...hüküm vermiş olurdu, anlamına gelir).[\[42\]](#)

20. "Ona Rabblnden bir âyet indirilmeli değil miydi" derler. De ki: "Gayb ancak Allah'ındır. O halde bekleyedurun. Ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim."

Bu buyrukta söz konusu edilenler Mekkelilerdir. Yani, ona şu âyetten yani mucizeden başka bir mucize indirilmeli değil miydi? Başka bir mucize verilsin de dağlan bizim için altına dönüşürsün, onun da altından bir evi bulunsun, atalarımızdan ölmüş olanları karşımıza diriltsin. ed-Dahhâk der ki: Onun da Musa'nın asası gibi bir asası bulunsun (demek istemişlerdi).

"De ki: Gayb ancak Allah'ındır." Yani, ey Muhammed! De ki, âyetin (.mucizenin) inişi gaybdır. *O halde bekleyedurun" gözetleyin, "ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim." Böyle bir mucizenin inişini gözetleyenlerdenim.

Şöyle de açıklanmıştır: Haklı olanı haksız olana karşı muzaffer kılması suretiyle Allah'ın aramızdaki hükmünü bekleyin.[\[43\]](#)

21. İnsanlara, kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra bir rahmet tattırmamızın ardından bakarsın ki onların, âyetlerimiz hakkında bir tuzakları olur. De ki: "Allah'ın karşılık vermesi daha çabuktur Elçilerimiz kurduğunuz tuzakları hiç şüphesiz yazıyorlar."

Bu buyrukta "İnsanlar" ile kastedilenler Mekke kâfirleridir. "Kendilerine dokunan bir sıkıntıdan sonra bir rahmet tattırmamızın ardından..." sıkıntıdan sonra rahatlık, kıtlık ve kuraklıktan sonra bolluk, diye açıklanmıştır.

"Tattırmamızın ardından bakarsın ki onların âyetlerimiz hakkında bir tuzakları olur." Alay ederler ve yalanlarlar. Yüce Allah'ın: "Tattırmamızın ardından" anlamındaki buyruğun cevabı, el-Halil ve Sibeveyh'in görüşüne göre, "bakarsın ki onların..." buyruğudur.

"De ki: Allah'ın karşılık vermesi daha çabuktur" buyruğundaki: "De ki; Allah'ın... daha çabuktur" anlamındaki ifadeler mübteda ve haberdur. "Karşılık vermesi" ise beyan (temyiz) olarak nasbedilmiştir. Yani, Allah'ın tuzaklarına karşılık onları cezalandırması daha bir çabuktur. Bu da şu demektir: Onlara gelecek olan azap, kurdukları tuzaklardan daha hızlı ve çabuk bir şekilde onları helak edecektir. "Elçilerimiz kurduğunuz tuzakları hiç şüphesiz yazıyorlar." Yani, bizim Hafaza Meleklerimiz sizin peygamberlere karşı kurduğunuz tuzakları yazmaktadırlar. Kıraat alimleri genel olarak "te" harfî ile muhatap kipi şeklinde "Kurduğunuz tuzaklar" diye okumuşlardır. Ancak Ruveys'in rivayetine göre Yakub ile Harun el-Atekî'nin rivayetine göre Ebu Amr bunu, "ye" ile

(kurdukları tuzakları anlamında) diye okumuşlardır. Buna sebep (delil) İse, yüce Allah'ın: "Onların âyetlerimiz hakkında bir tuzakları olur" anlamındaki buyruktur.

Denildiğine göre, Ebu Süfyan, senin bedduan sebebiyle bize yağmur yağmaz oldu. Eğer bize yağmur yağdırılmasını (ister ve) sağlarsan, biz de seni tasdik ederiz, demişti. Hz. Peygamber'in duası üzerine yağmur yağdığı halde iman etmediler. İşte onların "tuzaklarından kasıt budur.[\[44\]](#)

22. Sizi karada ve denizde gezdiren O'dur. Hatta siz, gemilerde bu hmdüğunuz zaman, onlar da İçindekileri güzel bir rüzgâr ile götürüp kendileri de bununla sevindikleri sırada o gemilere şiddetli bir fırtına gelip çatar. Her taraftan da şiddetli dalgalar onlara hücum etmeye başlayıp kendilerinin çepeçevre kuşatıldıklarını sandıkları bir sırada dinlerini yalnızca Allah'a hâlis kılanlar olarak Ona şöyle dua ederler "Andolsun ki, eğer bizi bundan kurtarırsan muhakkak şükredicilerden oluruz."

23. Fakat onları kurtarınca hemen arkasından yeryüzünde haksız yere taşkınlıklarda bulunurlar. Ey insanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir. Yapabileceğiniz dünya hayatından faydalanmaktan ibarettir. Nihayet dönüşünüz ancak Bizedir. Yaptıklarınızı size bildireceğiz.

"Sizi karada ve denizde gezdiren O'dur. Hatta siz, gemilerde bulunduğunuz zaman, onlar da İçindekileri güzel bir rüzgâr ile götürüp..." Yani, karada canlı binekler üzerinde, denizde de gemiler üzerinde sizi taşıyan O'dur, el-Kelbî der ki: Yolculuğunuz esnasında sizi koruyan O'dur. Âyet-i kerime insanların canlı hayvanlara binerek ve denizde yolculuk yaparak mevcut hallerindeki nimetlerini saymayı ihtiva etmektedir. Denizde yolculuk yapmaya dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/164. âyet, 3 ve 4. başlıklarda! geçmiş bulunmaktadır.

Genel olarak kıraat alimleri "Sizi... gezdiren" diye okumuşlardır. İbn Âmir İse, "sizi etrafa dağıtan ve yayan" anlamında olmak üzere "nûn" ve "şîn" harfi ile şeklinde okumuştur.

"Gemi" anlamındaki kelimesi ise hem tekil olarak, hem de çoğul olarak böylece kullanılır, müzekkeri ve müennesi de böyledir. Yine buna dair açıklamalar daha önce (el-Bakara, 2/164. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: "Onlar da içindekileri... götürüp" buyruğu ise, hitaptan gaibe geçiştir. Bu şekildeki bir anlatım, hem Kur'ân-ı Kerîmde, hem de Arap şiirlerinde pek çoktur. Şair Nâbiğa der ki:

"Ey el-Alyâ ve es-Sened'de (yahut da vadinin dağa doğru yüksekçe

bölümündeki) Meyye diyarı!

Artık bomboş kalmıştır ve onun üzerinden (bu haliyle) çok uzun bir zaman geçmiştir."

İbnü'l-Enbarî der ki: Dilde gaibe hitaptan, yüz yüze hitaba geçiş de caizdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve Rabbleri onlara son derece temiz bir şarap içirmiştir. İşte bu, gerçekten sizin için bir mükâfattır, yaptıklarınızın karşılığını da fazlasıyla görmüşsünüzdür." (el-İnsan, 76/21-22) Görüldüğü gibi burada önce gaibten söz edilmiş, ondan sonra da karşılıklı olarak hitap zikredilmiştir.

"Güzel bir rüzgâr ile götürüp, kendileri de bununla sevindikleri sırada..." Bu hususa dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/164. âyet 9. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

"O gemilere şiddetli bir fırtına gelip çatar" buyruğundaki; "Onlara gelip çatar"daki zamir gemilere aittir.

"Güzel rüzgâr"a ait olduğu da söylenmiştir, şiddetli rüzgâr demektir.

"Rüzgâr esti" denilir, ism-i failleri ise; şeklinde gelir. Şair de der ki:

"Nihayet beraberinde yağmur da getiren, toprak üzerindeki her şeyi yerinden oynatan Şiddetli bir rüzgâr esip de yüksek sesli gök gürültüsü de (işitilince)."

Yüce Allah'ın: "Şiddetli" diye müzekker olarak buyurması, "rüzgâr" anlamındaki "rîh" kelimesinin de müzekker olmasından dolayıdır. Şiddetli fırtına ve rüzgâra aynı zamanda; da denilir, ikisi de aynı şeydir. "Güzel rüzgâr" ise, ne şiddetli ve hızlı ne de ağır esene denir. (Mutedil rüzgâr).

"Her taraftan da şiddetli dalgalar onlara hücum etmeye başlayıp" buyruğunda geçen "dalga" yükselen su demektir.

"Kendilerinin çepeçevre kuşatıldıklarını sandıkları" yani, belânın etraflarını tümüyle kuşattığına inandıkları..., Çünkü Arapçada bir bela ve musibete düşen kimse hakkında; "Etrafı kuşatıldı, sarıldı" denilir. Âdetâ bü bela onu çepeçevre kuşatmış gibi kabul edilir. Bu ifadenin de aslı surdan gelmektedir: Düşman bir yerin etrafını çevreleyip kuşatacak olursa, orada bulunan ahaliyi yok eder... İşte böyle bir sırada "dinleriniyalnızca Allah'a halis kılanlar olarak O'na şöyle dua ederler..." Yalnızca O'na dua eder ve daha önce taptıklarını bir kenara bırakırlar, terkederler.

İşte bu buyrukta insanların sıkıntılı zamanlarında Allah'a dönmek fitratı üzere yaratıldıklarının, sıkıntı içerisinde bulunan kimsenin -kâfir dahi olsa duasının kabul olunduğunun delilidir. Çünkü, bütün sebepler ortadan kalmış ve kişi rabler Rabbi bir ve tek olana dönmüş olur. Nitekim yüce Allah'ın izniyle ileride buna

dair açıklamalar en Neml Sûresi'nde (27/62-64. âyetlerin tefsirinde) gelecektir. Kimi müfessir de şöyle demiştir: Onlar, bu dualarında Arap olmayanların dilinde: Ey Hay, ey Kayyum anlamına gelen "Âhiyâ Şerahiyâ" isimleri ile dua etmişlerdir.[\[45\]](#)

Denizde Yolculuk:

Bu âyet-i kerime mutlak olarak denizde yolculuk yapılabileceğine delil teşkil etmektedir. Sünnet-i seniyyede de Ebû Hureyre yoluyla gelen bir hadis vardır ki, o hadiste şu ifadeler yer alır: Biz denize biniyor ve beraberimizde az su taşıyoruz... [\[46\]](#) Enes yoluyla gelen Um Haram ile ilgili hadiste de savaş esnasında denizde yolculuk yapmanın caiz olucuna delil vardır. Bu anlamdaki yeterli açıklamalar önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/164. âyet, 4 ve 5. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun.

el-A'raf Sûresi'nin sonlarında da denizin coşup dalgalanması esnasında denize binenin hükmüne dair açıklamalar geçmiş idi. Böyle bir kimsenin durumu sağlıklı bir kimsenin durumu gibi midir, yoksa hacr altında bulunan kimsenin durumu gibi midir; açıklamıştık. Buna dair açıklamaları oradan takip edebilirsiniz. (Bk. el-A'raf, 7/189 190. âyet, 7. başlık).

"Andolsun ki, eğer bizi bundan kurtarırsan" bizi bu şiddetli hallerden ve dehşetlerden kurtarırsan... el-Keibî ise, bu fırtınadan kurtarırsan diye açıklamıştır. "Muhakkak şükredicilerden oluruz." Kurtarma nimetine karşılık sana itaat ile amel ederiz. Takat onları" bu fırtınalardan, tehlikelerden "kurtarınca, hemen arkasından yeryüzünde haksız yere taşkınlıklarda bulunurlar." Yani, yeryüzünde fesat çıkartırlar, masiyet işlerler.

"Taşkınlık: bağı" fesat ve şirk demektir. Bu kelime de kötüye giden yaranın etrafa yayılmasından alınmıştır. Asıl anlamı İse, talepte bulunma demektir. Yani, fesat çıkartmak suretiyle üstünlük kurmaya, yükselmeye çalışırlar anlamına gelir. "Haksız yere" ise, yalanlamak suretiyle anlamındadır. Nitekim ,bir kadın kocasından başkalarıyla oturup kalktığı vakit kullanılan; "Kadın fahişe oldu" tabiri de buradan gelmektedir.

"Ey İnsanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir." Bunun vebali size aittir. İfade burada tamam olmaktadır. Daha sonra yüce Allah yeni bir cümle (ibtidâ) olarak şöyle buyurmaktadır: "Yapabileceğitiiz dünya hayatından faydalanmaktan ibarettir." Yani, hepsi bu dünya hayatının taydaşıdır. Bunun ise kalıcılığı yoktur.[\[47\]](#)

en-Nelîhâs der ki: "Sizin taşkınlığınız" buyruğu, mübtedâ olarak merfu'dur. Haberi ise, "dünya hayatından faydalanmaktan ibarettir" anlamındaki buyruktur. "Kendi aleyhinizedir" anlamındaki buyruk ise, "taşkınlığınız" fiilinin ihtiva ettiği mananın mefulüdür. Bununla birlikte haberinin "kendi aleyhinizedir" anlamındaki ifadenin olması da mümkündür, o takdirde mübtedâ mahzûf demektir. Yani, bu dünya hayatından faydalanmaktır.

Bu iki anlam arasında ince bir fark vardır. Şöyle ki: "Faydalanma" anlamındaki "meta" kelimesi, şayet "sisin taşkınlığınız" buyruğunun haberi kabul edilirse, anlam şöyle olur: Sizin birbirinize karşı yaptığınız taşkınlık (kendi aleyhinizedir). Bu da yüce Allah'ın: "Kendi kendinize (yani birbirinize) selam, veriniz" (en-Nûr, 24/61) buyruğuna benzer. Aynı şekilde: "Andol-sun ki, size kendi nefislerinizden (içinizden, aranızdan) bir peygamber gelmiştir ki..." (et-Tevbe, 9/128) buyruğu da böyledir.

Eğer haber, "ancak kendi aleyhinizedir" buyruğu kabul edilirse, o takdirde mana şöyle olur: Sizin bozgunculuğunuzun zararı size döner. Yüce Allah'ın: "Ve eğer kötülük yaparsanız, kendinize yaparsınız" (el İsrâ, 17/7) buyruğu gibi.

Süfyan b. Uyeyne'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: yüce Allah bu buyruğu ile azgınlığın dünya hayatının bir metayı olduğunu kastetmektedir. Yani, azgınlığın cezası, dünya hayatında o azgınlığı yapana acilen verilir. Nitekim: "Azgınlık yok oluşturun" ifadesi de bu anlamdadır.

İbn Ebi İshak; "faydalanmak" anlamındaki "meta" buyruğunu mastar olmak üzere; diye okumuştur ki, bu da; "Nihayet bütün yapabileceğiniz dünya hayatının metayı ile faydalanmaktan ibarettir," demek olur. Yahut da; anlamında cer harfinin kaldırılması dolayısıyla nasb edilmiştir. (Dünya hayatının metayı gelip geçici olduğundan dolayı azgınlığınız kendi aleyhinizedir, demektir). Yahut da lîal olarak meful anlamında olmak üzere mastardır. Yani, siz ancak dünya hayatından faydalananlar olarak (birbirinize karşı azgınlık edersiniz).

Ya da zarf olarak nasb edilmiştir. Yani, siz ancak dünya hayatında faydalanırsınız, anlamında olur. Zarfın car ve mecrurun ve halin taalluk ettiği yer ise, "taşkınlık" daki fiil manasıdır. "Ancak kendi aleyhinizedir" anlamındaki buyruk da bu mananın mePûlû olur. [\[48\]](#)

24. Duaya hayatı gökten indirdiğimiz bir su gibidir. Sonra ona yeryüzünde insanların ve hayvanların yediği bitkiler karışmıştır. Nihayet yeryüzü çeşit çeşit zînetinle takınıp süslendiği, sahipleri de bunları elde etmeye güç yetireceklerini sandıkları bir sırada, geceleyin veya gündüzün emrimiz ona geliverir de, orayı sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden koparılıp biçilmiş bir hale getiriverüriz.

İşte Biz, düşünen bir topluluğa âyetleri böylece açıklarız.

"Dünya hayatı gökten indirdiğimiz bir su gibidir..." âyetinin ifade ettiği mana, benzetme ve temsildir. Yani, fena bulması sonunun gelmesi, öneminin azlığı ve ondan alınan zevkin kısa süreli oluşu itibariyle dünya hayatı bir suya benzer. Buna göre; "Bir su gibidir" ifadesi takdirindedir. O bakımdan, "kef" ref mahallindedir. Bu benzetme ile ilgili daha geniş açıklamalar, yüce Allah'ın izniyle el-Kehf Sûresi'nde (18/45. âyetin tefsirinde) gelecektir. "Gökten indirdiğimiz" anlamındaki buyruk da "bir su"nun sıfatıdır.

"... karışmıştır." Nafi'den, onun "karışmıştır" anlamındaki; kelimesi üzerinde vakıf yaptığı rivayet edilmiştir. Yani, yere karışmış bir su gibidir, demek olur. Daha sonra da; "Ona... yer yüzündeki bitkiler (karışmıştır)" takdirindeki, buyruğu ile başlayarak okur Yani, o suya yeryüzünün bitkileri karışıp yer-yüzü de çeşitli bitkiler bitirmiştir. Buna göre "bitkiler" anlamındaki "nebat" kelimesi mübtedâ olur. "Karışmıştır" anlamındaki kelime üzerinde vakıf yapmayanların görüşüne göre ise, "nebat" kelimesi "karışmıştır" anlamındaki fiil dolayısıyla (fail olarak) merfu'dur. Bu da bitkinin yağmura karıştığı anlamına gelir. Yani, o bitki yağmuru emmiş, böylelikle nemlenerek güzelleşmiş ve yeşermiş olur. "İhtilât: Karışmak" ise, bir şeyin içice girmesi demektir.

"İnsanların" tane, meyve ve bakliyat türünden "ve hayvanların" ot, saman ve arpa türünden "yediği bitkiler karışmıştır. Nihayet yeryüzü çeşit çeşit zilletini takınıp süslendiği..." yani, güzelliğine bürünüp -ki, "Zuhruf (zinet)" güzelliğin mükemmelliği demektir. O bakımdan altına da "zuhruf" denilmiştir- tanelerle, meyvelerle ve çiçeklerle de süslendiği zaman...

"Süslendi" kelimesinin aslıdır. Burada "te" harfi "ze" harfine idğam edildikten sonra vasıl için de "eliF getirilmiştir. Çünkü idğam yapılan harf birincileri sakın olan İki harf durumunda olur. Sakin harf ile de başlamaya imkân yoktur. İbn Mes'ud İle Ubey b. Kâ'b ise bunu aslına uygun olarak; diye okumuşlardır. el-Hasen, el A'rec ve Ebu'l-Aliye ise; diye okumuşlardır ki, zinetlerini üzerine aldı, takındı anlamına gelir. Bu da çeşitli mahsul ve ekinleri bitirdi anlamındadır. Bu kıraatleyle fiili aslı üzere okumuş olurlar. Eğer i'lâl yapacak olsalardı diye okumulan gerekirdi. Avf b. Ebi Cemile el-A'râbî der ki: Hocalarımız; diye okumuşlardır ki, bu da veznindedir. el-Mukaddemî'nin rivayetinde ise, şeklindedir ki, bunun da aslı şeklidir. Buna uygun vezindeki kelime ise olup idğam bundan sonra yapılmıştır. eş-Şa'bî ve Katade ise, diye, gibi okumuşlardır. Ebu Osman en Nehdî ise şeklinde, gibi okumuştur. Yine Ebu Osman'dan nakledildiğine göre o, bu kelimeyi şeklinde gibi okumuştur. Ondan bu kelimeyi şeklinde hemzeli olarak okuduğu da rivayet edilmiştir ki, böylelikle

ondan üç ayrı kıraat rivayet edilmiş olmaktadır.

"Sahipleri de bunları elde etmeye" yani bu ekinleri biçmeye, bunlardan yararlanmaya "güç yetireceklerini sandıkları" inandıkları "bir sırada..." yüce Allah bu buyruğunda yerden haber vermekle birlikte asıl maksat, onun bitirdiği bitkilerdir. Bu şekilde yerden haber vermesi ise, zaten bunun böyle olduğunun anlaşılmasıdır ve esasen bitkinin de yerden çıkmasıdır.

Şöyle de açıklanmıştır: Buradaki "(Onun) sahipleri" ifadesindeki zamir, elde edilen mahsullere aittir denildiği gibi, "süse" aittir de denilmiştir. "Geceleyin veya gündüzün" ifadeleri iki zarftır, "emrimiz" azabımız, yahut da onların helak ve telef edilmesine dair emrimiz, demektir.

"Ona geliverir de orayı sanki dün yerinde yokmuş gibi" sanki dün hiç mamur değil misçe s ine "kökünden koparılıp biçilmiş" üzerinde hiçbir şey bulunmayan bitkileri koparılmış ekinleri biçilmiş "bir hale getiriveririz."

"Orayı... biçilmiş bir hale getiriveririz" anlamındaki; ifadesinde "orayı" ile "biçilmiş bir hale getiriveririz" anlamındaki kelimeler iki meFuldür. Ayrıca: "Biçilmiş" kelimesinin raüennes değil de mü-zekker gelmesi, "mef'ul" anlamında "fail" vezninde oluşundan dolayıdır. Ebu Ubeyd der ki: Bu, kökünden koparılmış ekine denilir. "Yokmuş" yani, önceden güzel bir mahsul olarak yokmuş... demektir ki, bu da bir yerde ikamet etmek, orayı imar etmek demek olan den gelmektedir, ise, sözlükte insanların mamur ettiği, konakladığı yerler demektir. Katade, bu buyruğu sanki bu nimetler olmamış gibi; diye açıklamıştır. Şair Lebîd de (bu kökten gelen kelimeyi kullanarak) şöyle demektedir:

"Dâhis (adındaki atın) koşmasından önce ben bir süre orada kaldım (orayı imar ettim); Tartışmayı çok seven o nefain ebediliği olsaydı keşke."

Genel olarak bu kelime "arz: yer, yeryüzü" kelimesinin müennesliği dolayısı ile şeklinde "te" ile okunmuştur. Katade ise bunu; şeklinde "ye" ile okumuştur ki, bu "zuhurf; zinefe ait olur. Yani nasıl ki bu zinet yani ekin yok olup gidiyorsa, bu dünya da böylece yok olup gider.

"İşte biz" Allah'ın âyetleri üzerinde "düşünen bir topluluğa âyetleri böylece açıklarız" beyan ederiz.[\[49\]](#)

25. Allah İse Dâru's-Selâm'a çağırır ve O, dilediğini dosdoğru yola iletir.

Yüce Allah bu yurdun, yani dünya yurdunun niteliklerini sözkonusu ettikten sonra "Allah İse Dâru's-Selâm'a çağırtın" buyruğu ile âhiretin niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır: Allah sizi dünyalık toplamaya çağırıyor. Aksine O, selâm yurduna, yani cennete ulaşmanız için sizleri İtaat etmeye çağırıyor.

Katade ve el-Hasen derler ki: es-Selâm, yüce Allah'ın adıdır. "es-Selâm yurdu" ise cennet demektir. Cennete "selâm yurdu" adının verilmesi, oraya girenin her türlü afet ve musibetten selamete ermesinden ötürüdür. "es Selâm" Şanı yüce Allah'ın isimlerindendir. Biz bunu "el-Kitabü'l-Esnâ fi Şerhi Es-maillaki'l-Hüsnâ" adlı eserimizde açıklamış bulunuyoruz. İleride yüce Allah'ın izniyle el-Haşr Sûresi'nde (59/23- âyetin tefsirinde) gelecektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani, yüce Allah selâmet (esenlik) yurduna çağırır. "Selâm" ile "selâmet* kelimeleri tıpkı "radâ ve radâat: süt emmek" kelimelerinde olduğu gibi aynı anlama gelirler. Bu açıklamaları ez-Zeccâc yapmıştır. Şair de şöyle demektedir:

"Bekr"ın anası selâmet ile selâm verir.

Peki, senin için kavminden sonra selâm (yani esenlik) sözkonusu olur mu?"

Şöyle de açıklanmıştır: Bununla; yüce Allah tahiyet (selamlaşma) yurduna çağırır, demek istemiştir. Çünkü, bu şekilde kendilerine selam verilenler yüce Allah'tan tahiyet ve selama nail olurlar. Aynı şekilde onlara melekler tarafından da selam verilir.

el-Hasen der kî: Selam, hiçbir şekilde cennet ehlinde kesilmez, o onla-ın tahiyeleridir. Nitekim yüce Allah: "Oradaki tahiyeleri (selamlaşmaları) ise selamdır" (Yûnus, 10/10) diye buyurmaktadır.

Yahya b, Muaz da şöyle demektedir: Ey Ademoğlu, Allah seni Dâru's-se-lâm'a çağırmaktadır. O bakımdan sen O'nun bu çağrısına nereden cevap vereceğine dikkat et. Eğer yaşadığın dünyadan ona cevap verir çağrısına uyarsan, o selam yurduna girersin. Şayet kabrinden o çağrıya cevap verecek olursan, oraya girmekten alıkonulursun. İbn Abbas da der ki: Cennetler yedi tanedir: Daru'l-Celal, Daru's-Selam, Adn Cenneti, Me'vâ Cenneti, Huld Cenneti, Firdevs Cenneti ve Naim Cenneti.

"Ve O, dilediğini dosdoğru yola İletir." yüce Allah, delilini açıkça ortaya koymak için davetini herkese (umumi) yapmış, insanlara muhtaç olmadığından dolayı da hidayetini özel olarak ihsan etmiştir.

"Dosdoğru yol (es-Sıratu'l-Müstekîm)"ın, Allah'ın Kitabı olduğu söylenmiştir. Bunu Ali b. Ebi Talib Hz. Peygamber'den rivayetle şöyle demektedir: Ben, Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Sırat-ı Müstakim yüce Allah'ın Kitabıdır."[\[50\]](#)

İslâm olduğu da söylenmiştir. Bunu da en-Nevvâs b. Sem'ân, Rasûlullah (sav)'dan rivayet etmiştir. Sırat-ı Mustakîm'in hak olduğu da söylenmiştir ki, bu da Katade ve Mücalid'in görüşüdür. Rasûlullah (sav)'ın ve ondan sonra gelen iki arkadaşı Ebu Bekir ve Ömer'in olduğu da söylenmiştir.

Câbir b. Abdullah şöyle demektedir: Rasûlullah (sav) bir gün çıkıp şöyle dedi: "Rüyamda Cebrail başımın yanında, Mikâil de ayaklarımın yanında gibi gördüm. Onlardan biri diğere; şuna dair bir misal ver, dedi. O da ona dedi ki: İşit, kulakları iyi işitesice, aklet, kalbi iyi beüeyesice. Senin ve ümmetinin misali, bir ev bina etmek üzere bir arsanın etrafını çeviren, sonra da orada bir ev inşa eden bir hükümdara benzer. Daha sonra bu hükümdar bu evde bir ziyafet verir. Arkasından insanları bu ziyafeti yemeye davet etmek üzere bir elçi gönderir. İnsanlardan kimisi bu elçinin çağrısını kabul eder, kimisi de onu terk eder. İşte bu misalde "hükümdar"dan kasıt Allah'tır. Etrafı çevrilen yerden kasıt İslâm'dır. İçindeki evden kasıt cennettir. Ve sen ey Mu-hammed, sözü edilen elçisin. Senin çağrını kabul eden İslâm'a girer. İslâm'a giren de cennete girer. Cennete giren kişi ise oradaki yiyeceklerden yer," Daha sonra Rasûlullah (sav): -Ve O, dilediğini dosdoğru yola Uetir" buyruğunu okudu."[\[51\]](#) Daha sonra Katade ve Mücahid de "Allah ise Dâru's-Selâma çağırır..." diye başlayan âyeti okudular. İşte bu âyet-i kerime Kaderiye'nin görüşlerini red hususunda apaçık bir delildir. Çünkü onlar, Allah bütün insanları Sıran Müstakime iletmiştir, derler. Halbuki yüce Allah: "Ve O, dilediğini dosdoğru yola (Sırat-ı Müstakime) İletir" diye buyurmaktadır. Kaderiye böylelikle, Kur'ân naslarını, Allah'a karşı gelerek, reddetmiş olmaktadır.[\[52\]](#)

26. İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır. Yüzlerine ne bir toz bulaşır, ne de horhık kaplar. Onlar cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalıcıdır.

"İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır" buyruğu ile ilgili olarak Enes (r.a) yoluyla gelen hadiste şöyle dediği rivayet edilmektedir; Rasûlullah (sav)'a yüce Allah'ın: "Daha da fazlası vardır" buyruğu hakkında sorulunca şöyle buyurdu: "Dünya hayatında iken güzel amellerde bulunanlara el-Hüsna (daha güzel olan) vardır ki, o da cennettir. Bir de onlara daha fazlası da vardır ki, o da kerim olan Allah'ın yüzüne bakmaktır."[\[53\]](#)

Bu, aynı zamanda Ebu Bekir es-Sıddîk ile, bir rivayette Ali b. Ebî Talib'in de görüşüdür, Huzeyfe, Ubade b. es-Sâmit, Ka'b b. Ucre, Ebu Musa, Suhayb ve bir rivayette İbn Abbas'ın da görüşüdür. Aynı zamanda tabiinden bir topluluk da bu görüştedir, bu hususta doğru olan görüş de budur.

Müslim, Sahih'inde Suhayb'dan, Peygamber (sav)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Cennetlikler cennete girdikten sonra, şanı yüce ve mübarek olan Allah şöyle buyuracak: Size daha fazlasını vermeme istediğiniz bir şey var

mıdır? Onlar, yüzlerimizi ağartmadın mı, bizi cennete koymadın mı, cehennem ateşinden korumadın mı? diyecekler. Bunun üzerine yüce Allah hicabı açar. Onlara aziz ve celil olan Rabblerine bakmaktan daha çok sevdikleri bir şey verilmiş olmayacaktır. -Bir rivayette de şöyle denmektedir: Sonra da:- "İhsanda bulunanlara daha güzeli've daha fazlası vardır" âyetini okudu. [\[54\]](#)

Bu hadisi Nesaî de Suhayb'den şöylece rivayet etmektedir: Suhayb dedi ki: Rasûlullah (sav)'a şöyle denildi: Bu: 'İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha fazlası vardır" âyeti (ne demektir)? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girdikten sonra bir mü-nadi şöyle seslenir: Ey cennet ahalisi, size Allah nezdinde verilmiş bir söz vardır. O size vermiş olduğu bu sözünü yerine getirmek istiyor. Onlar, şöyle diyecekler: O, yüzlerimizi ağartmadı mı, mizanlarımızı (iyiliklerimizi) ağırlaş-tırmadı mı, bizi cehennem ateşinden korumadı mı? (.Hz. Peygamber devamla) buyurdu ki: Bunun üzerine yüce Allah hicabı açar, onlar da O'na bakarlar. Allah'a yemin ederim, Allah onlara kendisine bakmaktan daha çok sevdikleri ve daha çok gözlerini aydınlatıcı hiçbir şey vermiş değildir." [\[55\]](#)

Bu hadisi İbnü'l-Mübârek de "Dekâik" [\[56\]](#) adlı eserinde Ebu Musa ei-Eş'arî'den mevkut olarak rivayet etmiştir. Biz bu hadisi "et-Tezkire" adlı eserimizde zikrettik. Orada "hicabın açılmasının" ne anlama geldiğini de anlattık. Yüce Allah'a hamd olsun.

Tirmizî el-Hakîm Ebu Abdullah -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- da şöyle rivayet etmektedir: Bize Ali b. Hucr anlattı. Bize, el-Velid b. Müslim, Züheyr'den anlattı. Züheyr, Ebul-Âliye'den, o, Ubeyy b. Kâ'b'dan dedi ki:

Ben, Rasûlullah (sav)'a, Allah'ın Kitabındaki "ziyade; daha fazla" hakkında soru sordum. Birisi, yüce Allah'ın: "İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha Cüdası vardır" buyruğudur. O: "Maksat Rahman'ın yüzüne bakmaktır" diye buyurdu. Bir de yüce Allah'ın: "Biz onu yüzbin veya daha fazlasına gönderdik" (es-Sâffat, 37/147) buyruğu hakkında sordum, O: "Yirmi bin kişi daha fazla idiler" diye buyurdu.

Buradaki "daha fazlası"ndan kastın, bir hasenenin on katına ve bundan daha fazla katlara yükseltilmesi olduğu da söylenmiştir. Bu görüş İbn Ab-bas'tan rivayet edilmişti Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Daha fazlasından kasıt, dörtbin kapısı bulunan tek bir inciden bir köşktür. Mücahid de "güzellikten kasta iyiliğe karşı aynı iyiliğin verilmesidir. Fazlasından kasıt ise Allah'tan bir mağfiret ve bir rızadır, Abdurrahman b. Zeyd b. Eşlem dedi ki: Daha güzel (el-hüsna)dan kasıt cennettir. Daha faz-lası'ndan

kasıt ise yüce Allah'ın dünyada iken'lütfundan verdikleri ve kıyamet gününde de kendileri sebebi İle hesaba çekmeyeceği nimetlerdir.

Abdurrahman b. Sâbât da der ki: Güzellikten kasıt müjde, daha fazlasından kasıt ise kerim otan Allah'ın yüzüne bakmaktır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O günde yüzler var ki apaydınlıktır, Rabblerine bakıcıdırlar." (el-Kıyame, 75/22-23.)

Yezid b. Şecere de der ki: Fazlalıktan kasıt, bir bulutun cennet ehlinin üzerinden geçip onlara daha önce hiç görmedikleri, oldukça nadir şeyler yağdırması ve arkasından da: Ey cennetlikler size neyi yağdırmamı istersiniz diye sormasıdır. Her ne isterlerse ö bulut mutlaka onlara o istediklerini yağdırır.

Bir diğer açıklamaya göre fazlalıktan kasıt, üzerlerinden dünya günlerinden bir günlük bir süre geçti mi, mutlaka onların evlerini yetmişbin melek tavaf eder. Her bir melek ile birlikte diğerinde bulunmayan ve Allah nezdin den gönderilmiş hediyeler vardır. O hediyelerin benzerini hiç bir şekilde görmemişlerdir. Lütfü oldukça geniş, her şeyi bilen, gani, her türlü hamde layık, yüce, büyük, aziz, kadir, berr, rahim, müdebbir, hakîm, latîf, kerîm olan ve kudretinin yettiği şeylerin sonu gelmeyen yüce Allah'ın şanı ne yücedir! Her türlü eksiklikten münezzehdir,

"İhsanda bulunanlar"dan kastın insanlarla giriştikleri ilişkilerde iyi davrananlar olduğu; "daha güzel" den kastın ise, onların yapacakları şefaat olduğu, "daha fazlasının ise, şanı yüce Allah'ın şefaatleri için onlara izin verip bu şefaatlerini kabul etmesi olduğu da söylenmiştir.

Yüce Allah'ın: "Yüzlerine ne bir toz bulaşır, ne de" cehennemliklere eriştiği gibi "horhık kaplar" buyruğunda geçen "Kaplar" anlamındaki nın ulaşmak, bulaşmak anlamına geldiği söylenmiştir. Genç bir çocuk erginlik çağına gelip, erkekler satma yaklaştığında ona da "mürailik" denilmesi de buradan gelmektedir. Bunun, üstüne çıkmak, örtmek anlamına geldiği de söylenmiştir ki, bu anlamlar birbirlerine yakındır.

Buyruk şu demektir: Onlar, Allah'ın huzuruna hasredilip toplandıklarında onları her hangi bir toz kaplamaz ve hiç bir zillet, horluk onları bürümez. Ebu Ubeyde, Ferezdak'a ait şöyle bir beyit okumuştur:

"O, hükümdarlık elbisesine (heybetine) bürünerek taçlanmıştır. Ve onun arkasından

Bir dalga(yı andıran ordu) gelmektedir. Onun da üstünde sancakları ve tozlan görürsün."

el-Hasen; şeklinde "te" harfini (üstün yerine) sakın okumuştur, hepsi aynı anlamda olup "toz" demektir. Bunu da en-Neh-hâs ifade etmiştir. in tekili ise,

kelimesidir. "Bunları da siyak bir toz kaplayacaktır" (Abese, 80/41) buyruğu da buradan gelmektedir ki, üzerlerinde öyle bir toz bulunacaktır, demektir. Bu kelimenin keder, üzüntü, gam ve saklanmak, gizlenmek anlamına geldiği de söylenmiştir. İbn Abbas ise bunun yüzlerin siyahlığı demek olduğunu söylemiştir. İbn Bahr ise, bu, ateşin dumanıdır demektir. Nitekim; Tencerenin çıkardığı duman (buhar) ifadesi de buradan gelmektedir. İbn Ebi Leylâ der ki: Bu, (onlara toz bulaşmaması) aziz ve celil olan Rabblarına bakmaktan uzak kalmaları demektir.

Derim ki: Ancak bu açıklama su götürür. Çünkü aziz ve celil olan Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan İyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan (cehennemden) uzaklaştırılmışlardır... En büyük korku onları üzmez..." (ei-Enbiya, 21/101-103) Birden çok âyet-İ kerimede de: "Onlar için korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir." (Mesela, el-Bakara, 2/62) diye buyurmaktadır. Yine bir başka âyet-i kerimede şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak; Rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru olanların üzerine melekler: "Korkmayın, üzülmeyin ve size va'doluhan cennetle sevinin" diye inerler." (Fussilet, 41/30) İşte bu umumî bir hükümdür. Şanı yüce Allah'ın lütfü ile hiçbir yerde değişikliğe uğramayacaktır. Ne Allah'ın görülmesinden önce, ne de daha sonra iyilik yapan kimsenin yüzü üzüntü ve kederden ötürü karararak değişikliğe uğramayacaktır, cehennem dumanından olsun, başka bir şeyden olsun her hangi bir şey onu bürümeyecektir. "Yüzleri ağaranlara gelince; onlar Allah'ın rahmetindedirler. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar." (Âli İmran, 3/107).[\[57\]](#)

27. Günahlar kazanmış olanlara gelince; bir günahın cezası benze-riyledir. Onları bir horluk kaplayacaktır. Onları Allah'tan kurtaracak bir kimse de yoktur. Yüzleri karanlık gecenin parçalarıyla bürünmüş gibidir. İşte bunlar da ateşliktirler. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar.

"Günahlar kazanmış" türlü masiyetleri işlemiş, şirk koşmuş -diye de açıklanmıştır- "olanlara gelince; bir günahın cezası benzeriyledir." Buradaki "ceza" kelimesi mübtada olarak merf'udur. Haberi İse "benzeriyledir" anlamındaki; kelimesidir.

İbn Keysân der ki: Buradaki "be" harfi zaidir. Bir günahın cezası onun gibidir, anlamındadır. Bir diğer görüşe göre buradaki "be" mabadı (sonrası) ile birlikte haberi teşkil etmektedir. Ve bu harf-i cer, yerine geçtiği hafzedilmiş bir kelimeye müteallaktır ki, bu da "Bir günahın cezası onun benzen olan bir günahdır," şeklindedir. Bununla birlikte bu harf-i cenin "ceza" kelimesine tealluk etmesi de

mümkündür. Buna göre ifadenin takdiri; "Bir günahın misliyle cezalandırılması olacaktır" şeklinde olup mübtedanın haberi sonradan hâzfedilmiştir. Yine "ceza" kelimesinin; "Onlara bir kötülüğün cezası... verilecektir," takdirinde merfu olması da mümkündür. O takdirde bu, yüce Allah'ın: "(Onlar) sayısınca başka günlerden..." (el-Bakara, 2/184) buyruğuna benzer. Yani, üzerinde... sayısınca vardır, demek olur. Buna benzer diğer buyruklar da böyledir. Buna göre "be" harfî hâzfedilmiş bir kelimeye tealluk eder. Şöyle buyurulmuş gibidir: "Onlar için bir kötülüğe karşı onun misli ile sabit bir ceza vardır." Yahut da burada "be" tekid için de gelmiş olabilir, zâid de olabilir.

Bu şekildeki "benzerlik ve misliyefin anlamına gelince; onlara verilecek olan ceza, günahlarının benzeri, günahlarının misli kabilinden olacaktır. Yani, onlara zulmedilmeyecektir. Şanı yüce, kadir ve mübarek olan Rabbin fiili hiç bir illete bağlı görülemez.

"Onları bir horluk kaplayacaktır" yani, onları bir aşağılık ve bir rüsvay-lık kaplayacaktır, "onları Allah'tan" O'nun azabından "kurtaracak bir kimse" bu azaplarını engelleyecek veya bertaraf edecek "bir kimse de yoktur. Yüzleri karanlık gecenin parçalarıyla bürünmüş* bu parçalar yüzlerine giydirilmiş "gibidir."

"Parçalar" anlamındaki kelimesi, ın çoğuludur. Buna göre "karanlık" anlamındaki kelime de "gece" anlamındaki kelimedendir. Yani, onların yüzleri karanlık haldeki gecenin parçalarıyla bürünmüş gibidir.

el-Kisaî, bu kelimeyi "ti" harfini sakın olarak; şeklinde okumuştur. Bu okuyuşa göre "Karanlık" kelimesi sıfattır. Bununla birlikte "gece" anlamındaki kelimedendir hal olması da mümkündür. "Parça" ise, bir şeyden koparılıp düşen bölüm demektir. İbnü's-Sikkât der ki: Parça fık'ta) gecenin bir bölümü anlamındadır. Yüce Allah'ın izniyle bu kelimeye dair açıklamalar Hûd Sûresi'nde (.11/81. âyetin tefsirinde) gelecektir.[\[58\]](#)

28.0 günde hepsini hasredecek, sonra da şirk koşanlara: "Siz de Allah'a eş koştuklarınız da durun yerinizde" diyeceğiz. Sonra aralarını ayıracağız. O zaman eş koştukları da; "Siz, bize tapmıyordunuz" derler.

"O günde hepsini hasredecek" hepsini toplayacak -haşr toplamak demektir- "sonra da şirk koşanlara-...." yani, Allah ile birlikte ortak edinenlere: "Siz de Allah'a eş koştuklarınız da durun yerinizde" yani, yerinizden ayrılmayın, olduğunuz yerde durun, başka bir yere gitmeyin "diyeceğiz." Bu bir tehdittir.

"Sonra aralarını ayıracağız." Yani, dünyada iken aralarında bulunan bağlantı ve ilişkileri koparacak, uzaklaştıracacağız. "Onu ayırdım, o da ayrıldı," denilir.

"Fa'ale" veznindedir. Çünkü bunun mastarı; şeklinde gelir. Eğer bunun vezni "fey'ale" olsaydı, mastarının; diye gelmesi gerekirdi. ise, ayrılmak demektir, "Allah ondan ayrıldı," anlamına gelir. Tezâyül de karşılıklı olarak ayrılmak anlamını ifade eder.

el-Ferrâ der ki: Kimisi bunu; diye okumuştur. Mesela;

"Ondan ayrılmam," denilir. Ancak, ayrı bir manaya gelir ki bu, ben o işi görmem, yerine getirmem, demek olur.

"O zaman eş koşukları... derler." Burada "eş koşulanlar" ile melekler kast edilmektedir. Şeytanların kastedildiği söylendiği gibi, putların kastedildiği de söylenmiştir. Yüce Allah putları konuşturacak ve böylelikle aralarında bu konuşma geçecektir. Çünkü onlar kendilerine itaat ettikleri şeytanlar ile tapındıkları putların, kendilerine ibadet etmelerini emrettiklerini iddia edecekler ve; siz bize emretmedikçe biz size ibadet etmedik, diyeceklerdir.

Mücahid der ki: yüce Allah, putları konuşturacak ve putlar da: Sizin bize ibadet ettiğinizi biz farketmiyorduk, ayrıca size, bize ibadet etmenizi de emretmedik, diyeceklerdir.

Eğer ortak koşulanların şeytanlar olduğu kabul edilirse, şeytanlar bu sözleri dehşetle söyleyeceklerdir. Yahut da yalan ve kurtulmak için hile ve çare aramak kastıyla söyleyeceklerdir, anlamına gelir. Yann (kıyamet gününde) bu gibi şeyler cereyan edecektir. Arada tanışmalar olsa bile.[\[59\]](#)

29. "Bizimle sizin aranızda şâfaid olarak Allah yeter. Şüphesiz biz, sizin tapınmanızdan habersizdik bile."

"Bizimle sizin aranızda şattid olarak Allah yeter" buyruğunda; "Şâhid olarak" kelimesi mefuldür. Yani, Allah'ın şahidlik etmesi yeterlidir, demektir. Temyiz de olabilir.

Anlamı şöyle olur: Eğer biz size böyle bir şeyi emretmiş, yahut da sizin böyle bir iş yapmanıza razı olmuş isek, bizimle sizin aranızda onun şahidlik etmesi ile yetiniriz.

"Şüphesiz biz, sizin tapınmanızdan habersizdik bile." Bizler, sizin tapınmanızdan haberdar değildik. Bundan haberimiz yoktu. Ne işitir, ne görür, rîe de aklımız ererdi. Çünkü biz cansız, ruhsuz varlıklardık.[\[60\]](#)

30. Orada herkes önceden ne gönderdiyse onun imtihanını verecek. Hepsî, gerçek mevtaları olan Allah'a döndürülmüş olacak, uydurmakta oldukları da önlerinden kaybolup gidecektir.

Yüce Allah'ın: "Orada" zarf olarak nasb malıhalledir. O zamanda anlamındadır.

"Herkes önceden ne gönderdiyse onun imtihanını verecek" buyru-ğundaki; kelimesi "tadar" demektir. (Mealde "İmtihanı verecek") el-Kelbî bilir, Mücahid ise ondan sınanır, imtihan verir anlamına gelir, demiştir. Yani, her bir kimse İşlemiş olduklarının, önceden yaptıklarının karşılığını görecektir, demek olur. Kabul eder, teslim eder anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani, iradeleri dışında hepsi de rab edindiklerinin kendilerine karşı haklı olduklarını teslim ve İtiraf ederler, demektir.

Hamza ve el-Kisaî bu kelimeyi; diye okumuşlardır ki, her bir nefis kendi aleyhine yazılmış olan kibatı okuyacaktır, manasına gelir. Bunun, ona tabi olur, arkasından gider anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani, her bir nefis dünyada iken önceden yaptıklarının ardından gidecektir, manasın-dadır. Bu açıklamayı da es-Süddî yapmıştır. Şairin şu beyiti de bu türdendir:

"Şüphesiz ki, şüpheli şüphelinin arkasından gider Tıpkı kurdu başka kurdun arkasından gider gördüğün gibi."

Yüce Allah'ın: "Hepsi gerçek mevtaları olan Allah'a döndürülmüş olacak..." buyruğurvdaki "gerçek" anlamındaki "el-Hakk" kelimesi, "mevlâ" kelimesinden bedel veya sıfat olarak esreli gelmiştir.

Üç bakımdan bu kelimenin nasb ile okunması da mümkündür. Birincisi: "Hepsi gerçekten döndürülmüş olacaklar," takdirinde olur, diğer taraftan bu ifade; "Hak olan mevlalandır, Ondan başka taptıkları değildir," takdirinde olur, üçüncü takdire göre ise; "Onlar" mevtalarını; hakk olan mevtalarını kastediyorum; takdirinde olur.

Bununla birlikte "el-Hakk" kelimesi merfu' olmakla birlikte, burada geçen mana -önceki kelimeden kat' ile mübtada ve haber olmak üzere- "Mevlaları hak olanıdır. Ondan başka ortak koştukları değil;" şeklinde olur.

Şanı yüce Allah, kendi zatını "gerçek, hak" ile vasfetmiştir. Çünkü, hak O'ndan gelir. Nitekim adalet de O'ndan geldiği için kendi zatını adaletle de vasfetmiştir. Her bir adalet ve her bir gerçek O'nun tarafından gelir, demektir. İbn Abbas da der ki: Bu, mevlâian hak ile onların amellerinin karşılığını verir, anlamındadır.

"Uydurmakta oldukları da önlerinden kaybolup gidecektir" yani, yok olacaktır, batıl olduğu ortaya çıkacaktır.

"Uydurmakta oldukları" ref mahallinde ve mastar anlamındadır. Yani, onların uydurmaları, uydurdukları şeyler demektir.

Şayet "gerçek mevlâian olan Allah'a" nasıl döndürülmüş olacaklar? Halbuki, yüce Allah başka yerde kâfirlerin mevlâlarının olmadığı haber vermektedir diye sorulursa, şöyle cevap verilir: Allah'ın, onların mevlâian olması, yardım ve destek konusunda yanlarında olması anlamına değildir. Buradaki anlamıyla

"onların mevlâları" olması onlara rızık ve nimetler ihsan etmesi yönüyledir.[\[61\]](#)

31. De ki: "Size gökten ve yerden rızık veren kimdir? Yahut o gözlere ve kulaklara mâlik olan kimdir? Ölüden diriye çıkaran ve diriden ölüyü çıkaran kimdir? İşleri yerli yerince kim yönetiyor?" Hemen: "Allah" diyeceklerdir. De ki "O halde korkmaz mısınız?"

Bu anlatımdan kasıt, müşriklerin kanaatlerini reddetmek, onlara karşı delili ortaya koymaktır. Bunu onlardan kim itiraf ederse, artık onlara karşı delil açıkça ortaya konmuş olur. İtiraf etmeyenlere ise, bu göklerin ve yerin bir yaratıcısının bulunmasının kaçınılmaz olduğu tesbit edilmiş olur. Zaten bu konuda akli bulunan hiçbir kimse tartışmaz, tereddüt etmez. Çünkü bunun böyle olduğu neredeyse kesin bîr bilgi (zorunluluk) seviyesindedir.

"Size gökten" yağmur ile "ve yerden" bitkiler ile "rızık veren kimdir? Yahut o gözlere ve kulaklara malik olan kimdir?" Yani, onları var eden ve sizin için onları yaratan kimdir?

"Ölüden diriye" yani, yerden bitkiyi, nutfeden insanı, taneden başağı, yumurtadan kuşu, kâfirden mü'mini "çıkaran ve... kimdir. İşleri yerli yerince kim yönetiyor?" İşleri kim takdir eder, kim hükme bağlar.

"Hemen: Allah diyeceklerdir." Çünkü onlar Allah'ın yaratsa olduğuna inanırlardı. Yahut da: Eğer düşünür ve insan elden bırakmazlarsa, bunları yapan Allah'tır diyeceklerdir.

O halde sen de ey Muhammed, onlara "de ki: O halde korkmaz mısınız?"

Yani, Allah'ın cezasından dünyada ve âhirette sizden intikam alacağından korkmaz mısınız.[\[62\]](#)

32. İşte gerçek Rabbiniz olan Allah budur. Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne var? O halde nasıl olur da döndürülüyorsunuz?

Yüce Allah'ın: "İşte gerçek Rabbiniz olan Allah budur. Artık haktan sonra sapıldıktan başka ne var?" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız.[\[63\]](#)

1. Allah'a İman ve İnkâr:

"İşte gerçek Rabbiniz olan Allah budur." Yani, bütün bu işleri yapan gerçek Rabbiniz olan Allah'tır. Yoksa O'nunla birlikte koştuğunuz ortaklar değildir.

"Artık haktan sonra" buyruğundaki; sıladır. Hak ilâha ibadetin terk edilmesinden

sonra geriye sapıklıktan başka bir şey kalmaz, demektir. Mütakaddim âlimlerden birisi şöyle demiştir: Bu âyetin zahiri Allah'tan başkasına ibadetin sapıklık olduğunu göstermektedir. Çünkü âyetin başı: "İşte gerçek Rabbiniz olan Allah budur" şeklinde, sonu ise: "Artık haktan sonra sapıldıktan başka ne var" şeklindedir. Bu ise, iman ve küfürde böyledir. Amellerde böyle değildir.

Kimisi de şöyle demiştir: Küfür, hakkın üzerinin örtülmesi demektir. Hakkın dışında olan her şey de bu kabildendir. Buna göre haram bir sapıklık, mubah hidayettir. Çünkü helal kıtan da haram kılan da Allah'tır.

Birinci açıklama (bu âyetin nazmı gereğince) daha uygundur. Çünkü, önce: "De ki: Size gökten veyerden rızık veren kimdir?" (Yûnus, 10/31) diye sorulduktan sonra: "İşte gerçek Rabbiniz olan Allah budur" diye buyurulmuştur. Yani, sizi rızıktandıran ve bütün bunları yapan sizin "gerçek Rabbinizdir." Bu da ulûhiyet O'nun hakkıdır ve O'na ibadet etmek gerekir, demektir. Durum böyle olduğuna göre, ulûhiyyet ve ibadette başkalarını O'na ortak koşmak sapıklıktır ve hak olmayan bir iştir. [\[64\]](#)

2. İman Meselelerinde Yalnızca Hak ve Batıl Vardır:

İlim adamlarımız derler ki: Bu âyet- kerime, yüce Allah'ı tevhidin kendisi olan bu meselede hak ile batıl arasında üçüncü bir durum olmadığını hükme bağlamaktadır. Benzeri bütün meselelerde de durum böyledir. Bunlar ise, hakkın yalnızca bir tarafta bulunduğu usûl (inanç esasları) meseleleridir. Zira bu gibi meselelerde söylenecek sözler, bir zatın varlığının nasıt olduğunun anlatılması ile ilgilidir.

Yüce Allah'ın haklarında: "Sizden her biriniz için bir şariat ve bir yol tayin ettik" (el-Maide, 5/48) diye buyurduğu fer'î meselelerden farklıdır. Yine Hz. Peygamber'in: "Helal apaçıktır, haram da apaçıktır. Bunların ikisi arasında benzeşen (hangisinden olduğu kesiniikle ilk anda tayin edilemeyen) hususlar da vardır"[65] buyruğunda sözünü ettiği fer'î meselelerden de farklıdır, Fer'î meselelere dair açıklamalar, kabul edilen ve hakkında ihtilaf olunmayan bîr zatın varlığı ile ilgili olmaktan çok, sonradan meydana gelmiş bir takım hükümler hakkındadır ki, görüş ayrılığı bunlarla ilgili hükümler çerçevesinde ortaya çıkar. [66]

3. Hak Olan Allah:

Âişe (r.anha)'dan sabit olduğuna göre Peygamber (sav) geceleyin namaz için kalktığında: "Allah'ım, hamd yalnız Sanadır" derdi. Yine bu hadiste şöyle dua ettiği de nakledilmektedir:

"Hak olan Sensin, vaadin de haktır, sözün de haktır, Sana kavuşmak da haktır,' cennet de haktır, cehennem de haktır, kıyamet de haktır, peygamberler de haktır, Muhammed de haktır..."[67]

Hz. Peygamberin: "Hak olan Sensin" ifadesi, Vâcibu'l-Vücud olan sensin, demektir. Çünkü, bunun astı bir şeyin hak olmasından yani, sabit olmasından, vacib olmasından gelmektedir.

Yüce Allah'ın bu şekilde hak olmakla vasfedilmesine gelince; O, kendi zatı dolayısıyla vardır. O'ndan önce yokluk olmaması ve hiç bir şekilde de yok olmayacağından dolayıdır. O'nun dışında kendisi hakkında bu ismin kullanıldığı bütün varlıkların öncesinde ise yokluk vardır. (Yani, olmadıkları bir zaman vardır). Ve bilahare yok olmaları da mümkündür. Ayrıca bunların varoluşları da kendiliklerinden değil, onları vareden dolayısıyladır. İşte bundan dolayı bu anlamı dile getiren sözler, şairlerin söylediği en doğru söz olmuştur ve bu da Lebîd'in şu sözüyle ifade edilmiştir:

"Şunu bil ki, Allah'ın dışındaki her şey bâtıldır (yok olacaktır)."

Yüce Allah'ın; "O'nun zatından başka her şey helak olacaktır. Hüküm yalnız O'nundur ve yalnız O'na döndürüleceksiniz." (el-Kasas, 28/88).[\[68\]](#)

4. Hak İle Sapıklık Arasındaki Zıtlık:

Hakkın zıddının sapıklık (dalâlet) olması, hem sözlük itibariyle hem de şer'an bilinen bir husustur. Bu âyet-i kerimede olduğu gibi. Aynı şekilde hakkın zıddının "bâtıl" oluşu da hem sözlükten hem de şeriatten bilinen bir husustur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Çünkü Allah hakkın tâ kendisidir. O'ndan başka taptıkları ise bizatihi bâtıldır." (el-Hac, 22/62)

Sapıklığın (dalâletin) gerçek mahiyeti haktan uzaklaşmak, ayrılıp gitmektir. Bu kelime "yolun kaybedilmesi" anlamına gelen; den alınmıştır. Bu da yolun bulunduğu yerden sapmak, oradan uzaklaşmak anlamındadır. İbn Arefe der ki; Araplara göre dalâlet, maksada uygun olmayan yolu izlemek demektir. İşte bu manada; Yoldan saptı" denilir.

Bir şeyi kaybeden kişi hakkında da; "O şeyi kaybetti" denilir.

Şeriatte ise dalâlet, amellerde değilde yalnızca itikadda doğruluktan sapmaktan ibarettir. Karşılığında gaflet bulunmakla birlikte, hidayetin yokluğu ile beraber bilgisizlik ya da şüphe bulunmuyor ise, şanı yüce Hakk'ın bilinmemesi anlamında kullanılması da "dalâlet" kelimesinin kullanılışındaki ender rastlanılan hususlardandır. Nitekim, ilim adamları: "Seni şaşkın bulmuşken doğru yola iletmedi mi?" (ed-Duhâ, 93/7). Buradaki "dâll (sapmış, sapkın)" kelimesi, âyet ile ilgili yorumlardan birisine göre gafil ve şaşkın demektir. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğu da bunu tahkik etmektedir: "Kitabında imanın da ne olduğunu bilmezdin." (eş-Şûrâ, 42/52).[\[69\]](#)

5. Satranç ve Benzeri Oyunlar İle İlgili İmam Malik'in Görüşü:

Abdulhah b. Abdilhakem ile Eşheb, Malik'ten, yüce Allah'ın: "Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne var" buyruğu ile ilgili olarak şöyle dediğini nakletmektedirler: Satranç ve zar oyunları da sapıklıktandır.

Yunus da İbn Vehb'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Malik'e, hanımı ile ondörtlü oynayanın durumu hakkında sorulmuş, Malik de: Bu hoşuma gitmez, Mü'minlerin işinden de değildir. Çünkü yüce Allah: "Artık haktan sonra sapıldıktan başka ne var" diye buyurmaktadır, diye cevap vermiştir.

Yine Yunus, Eşheb'den şöyle dediğini rivayet eder: Malik'e, satranç oynamaya

dair soru sorulmuş, o da: Onda bir hayır yoktur, o bir şey değildir, o batıldandır, esasen bütün oyunlar batıldandır, o bakımdan aklı başında bulunan bir kimsenin sahip olduğu sakalın ve ağaran saçlarının kendisini batıldan uzak tutması, alıkoyması gerekir, demiştir.

ez-Zühri'ye de satranca dair soru sorulunca: O batıldandır, ben onu sevmiyorum, diye cevap vermiştir.[\[70\]](#)

6. Satranç Vebenzeri Oyunların -Kumar Olmaması Şartıyla- Hükümleri:

Kumar yoluyla olmaması şartıyla satranç ve benzeri oyunların caizliği hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Satranç ile ilgili olarak Malik'in ve fukahânin cumhurunun görüşlerinden çıkartılan sonuç şudur: Bunlarla kumar oynamayan ve kendi evinde ayda yılda bir defa, gizlice çocukla birlikte oynayan, kimse tarafından görülmeyen ve bilinmeyen bir kimsenin bu oyunu affa mazhar olur, onun için haram da değildir, mekruh da değildir. Ancak, gece gündüz bu oyunları adet edinir ve bu oyunları oynamakla şöhret kazanırsa, bu kimsenin mertliği kalmaz, adaleti kalmaz ve şa-hidliği reddedilir,

Şafiî mezhebindeki görüşe gelince; Şafiî mezhebi âlimlerine göre zar ve satranç oynayan bir kimsenin şahidliği eğer bütün arkadaşları arasında adaletli bir kimse ise, onun herhangi bir beyinsizliği (sefihliği) ortaya çıkmayıp, ondan şüphelenmeyi gerektiren bir durum ve büyük bir günah işlemediği sürece- kabul edilir. Bu oyunlarla kumar oynaması hali müstesnadır. Eğer bu oyunlar oynarken kumara düşerse ve onun bu durumu da bilinirse, artık adaleti ortadan kalkar ve malı batıl bir yolla yediği için de kendisini sefihler arasına katmış olur.

Ebu Hanife de der ki: Satranç, zar, ondörtlü ile oynamak ve her türlü oyun mekruhtur. Eğer bu oyunlarla oynayanın büyük günahı açıkça görülmemiş, iyi tarafları ise kötü taraflarından daha fazla ise, -Hanefilere göre- şehâdeti kabul olunur. İbnül-Arabî dedi ki: Şafiîler derler ki: Satranç zardan farklıdır. Çünkü satrançta insanın kavrayışı açılır, zihni çalıştırılır ve aklî melekeleri kullanılır. Zar ise aldatıcı bir kumardır. Bu, tıpkı fal oklanıyla kismet aramakta olduğu gibidir; atılan zarla kişinin karşısına ne çıkacağı bilinmez.[\[71\]](#)

7. Önceki İslâm Önderlerinin Satranç ve Zar ile İlgili Görüşleri:

İlim adamlarımız derler ki: Zar, şimşir ağacından ve fil kemiğinden içi doldurulmuş parçalardır. Satranç taşları da böyledir. Çünkü satranç da onun sütü

ile beslenmiş kardeşi gibidir. Batıl ve Kiâb diye bilinen şey de zardır, yine cahiliye döneminde Erun ve Nerdeşir diye bilinir. Müslim'in Sahi la'inde, Süleyman b. Büreyde'den, o, babasından, o da Peygamber (sav)'den şöyle dediği kaydedilmektedir: "Her kim zar ile oynarsa, elini domuz etine ve kanına bandırmış gibidir."[\[72\]](#)

İlim adamlarımız derler ki: Bu, şu demektir: Zar oynayan kişi yemek maksadıyla hazırlasın diye elini domuzun etine daldıran kişiye benzer. Domuz etinde böyle bir uygulama İse haramdır, caiz değildir. Bunu Uz. Peygamberin: "Zar oynayan kişi Allah'a ve Rasûlüne isyan etmiş olur" hadisi de açıklamaktadır. Bu hadisi de Malik ve başkaları, Ebu Musa el-Eş'ari'den rivayet etmiş olup sahih bir hadistir. [\[73\]](#)

Hadis bütünüyle zar oyununu haram kılmaktadır. Satranç da böyledir. Bunda her hangi bir zaman veya herhangi bir halin istisnası sözkonusu değildir. Hz. Peygamber, bu işi yapan kimsenin Allah'a ve Rasûlüne isyan ettiğini haber vermektedir. Şu kadar var ki, yasak kılınan zar oyununun kumar şeklindeki oyun olma ihtimali vardır. Zira, tabiinden, kumar olmaksızın satranç oynamanın caiz olduğuna dair rivayetler vardır. O bakımdan bu rivayetin ister kumar şeklinde olsun, İster olmasın genel olarak bütün oyunlar hakkında kabul edilmesi yüce Allah'ın izniyle daha uygun ve daha ihtiyatlıdır.

Ebu Abdullah el-Halimî, "Minhacü'd-Din" adlı eserinde şöyle demektedir: Satra'nç ile ilgili gelen rivayetlerden birisi de tıpkı zar hakkında gelen rivayet gibi bir hadis-i şerittir. Buna göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Satranç ile oynayan Allah'a ve Rasûlüne asi olur."[\[74\]](#)

Ali (r.a.)'den de rivayete göre o, satranç oynamakta olan Temimoğulların-dan bir grubun bulunduğu meclisin yanından geçer. Başlarında durarak onlara şöyle der: "Allah'a yemin ederim, siz bundan başka bir şey için yaratıldınız. Allah'a yemin ederim, eğer bunun uygulanacak bir sünnet olacağından korkmasaydım, bunları tutup yüzlerinize vururdum."

Yine Hz. Ali'den gelen rivayete göre o, satranç oynamakta olan bir topluluğun yanından geçmiş ve: Şu kendileri Önünde eğildiğiniz heykeller de ne oluyor? Sizden herhangi bir kimsenin sönünceye kadar bir kor ateşi avuçlaması bu satrançlara ellerini değdirmesinden daha hayırlıdır, demiştir.

İbn Ömer'e de satranç hakkında sorulmuş ve şöyle demiş: Satranç zardan da kötüdür.

Ebu Musa el-Eş'arî der ki: Günahkârdan başkası satranç oynamaz.

Ebu Cafer'e satranç hakkında soru sorulunca o: Bu Mecusi oyunundan bize

bahsetmeyiniz, demiştir.

Peygamber (say)'den gelen uzunca bir hadiste de şöyle denilmektedir: "... şüphesiz zar, satranç, ceviz, aşık kemikleri ile oynayana Allah gazap eder. Oynayanları seyretmek için zar ve satranç oynayanların yanına oturan kimsenin bütün hasenatı silinir, Allah'ın kendisine gazap ettiği kimselerden olur."[\[75\]](#)

İşte bütün bu rivayetler kumarsız dahi olsa bunlarla oynamanın haram kılındığına delil teşkil etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ayrıca el-Maide Sûresi'nde (5/90-92. âyetler, 12. başlık) bunların içki ile birlikte söz konusu edildiklerinden dolayı haramlıkta içki gibi olduklarına dair açıklamalar daha önceden geçmiş idi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbnü'l-Arabî, "el-Kabes" adlı eserinde şunları söylemektedir: Bu (satrancı) Şafîî caiz kabul etmektedir. Kimi Şafîî alimleri şunları söyleyecek noktaya kadar gelmiştir: Satranç oynamak menduptır. O kadar ki, bunu okullarda öğretmeye dahi koyuldular. Eğer öğrenci okumaktan yorulacak olursa mes-cidde satranç oynayır. Aslıab ve tabiinden de satranç oynadıkları isnadında bulundular. Oysa hiçbir zaman böyle bir şey olmamıştır. Allah'a yemin ederim ki, takva sahibi bir kimsenin eli satranca değmiş değildir. Yine onlar, satranç zihni çalıştırır, derler. Oysa görülenler onların bu iddialarının doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Zihni çalışan hiç bir kimsenin satrançta oldukça ileri dereceye vardığı görülmemiştir. Ben, İmam Ebu'l-Fadl Ata el-Makdi-st'yi münazara esnasında Mescid-i Aksa'da şöyle derken dinledim: O (satranç) savaşı öğretir. Ancak, et-Tartuşî ona şöyle dedi: Aksine savaşı idareyi bozar. Çünkü savaştan maksat hü kûmdan eîe geçirmek, onu öldürmektir. Satranç oynayan bir kimse ise: Şah kendini koru denir. Bu da, hükümdarı önümden çek, anlamına gelir. Onun böyle demesi üzerine hazır bulunanlar kahkahayı bastılar. Malik, kimi zaman bu konuda işi oldukça sıkı tutmuş ve satrancın haram olduğunu söyleyerek, satranç hakkında: "Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne var" ifadelerini kullanmış, kimi zaman da az miktarda satranç oynamayı, kısa süreyle onunla vakit geçirmeyi önemseme mistir. Ancak birinci görüş daha sahihtir, doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Birisi dese ki: Ömer b. et-Hattab (r.a)'dan rivayete göre, O'na satranç hakkında soru sorulmuş, o da: Satranç nedir diye sorunca, kendisine şöyle denilmiş: Bir kadının bir oğlu varmış, bu hükümdarmış. Savaşta arkadaşları kurtulduğu halde kendisi isabet almış. Bunun üzerine kadın şöyle demiş: Böyle bir şey nasıl olur? Bana gözlerimle göreceğim şekilde gösteriniz. Bunun üzerine ona satranç taşları yapılmış. Kadın bunları görünce, bunlarla teselli olurmuş. Daha sonra da Ömer (r.a.)'e satrancın nasıl bir oyun olduğunu anlatmışlar, o da şöyle demiş: Savaş

aletleri türünden olan şeylerde bir mahzur yoktur. İşte böyle diyene şu şekilde cevap verilir: Bunda delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü Hz. Ömer: Satranç oynamakta bir mahzur yoktur, dememiştir. O, sadece: Savaş aleti olan şeylerle oynamakta bir beis yoktur demiştir. Onun bu sözleri sarfetmesinin sebebi ise sadece satranç ile oynamanın savaş sebeplerini, yollarını bilmeye yardımcı olan şeylerden olduğu şüphesi uyandırıl-masından dolayıdır. Ona bu sözler söylenip, o da satrancı gereği gibi bilmediğinden dolayı: Savaş aletleri türünden olan şeylerle oynamakta bir beis yoktur; eğer sizin dediğiniz gibi ise, onda bir mahzur yoktur, demiştir. Yine as-hab-ı kiramdan satrancı yasaklamadıklarına dair gelen rivayetler de böyledir. Bu gibi rivayetler o kimselerin satrancı oyalayıcı ve boşuna vakti harca-yıcı bir şey olmadığını sanmalarına yorumlanır. Satrançtan kastın savaş bilgisi ve savaştaki çarpışma maksadı güdüldüğünü kabul etmelerine, yahut da bu konuda senedi ile birlikte rivayet edilen haberlerin onlara ulaşmadığına hükmedilir. el-Halimî der ki: Şayet haber sahih olarak varid olmuşsa, artık buna rağmen kimsenin ileri sürebileceği bir delili olmaz. Çünkü, nastaki delil herkese karşıdır, herkesi bağlayıcıdır. [76]

8. Kumara Giden Kapıların Kapatılması:

İbn Vehb, senedini de kaydederek Abdullah b. Ömer, Kücce denilen bir oyun oynamakta olan çocukların yanından geçerken, -Kücce, çocukların kendileriyle oynadıkları çakıl taşları bulunan bir çukurdur- bu çukuru kapatır ve bu şekilde oynamalarını yasaklar.

el-Herevî de "kefile cim" babında İbn Abbas'tan nakledilen: Çocukların Kücce oyunları dahil, her şeyde kumar vardır, sözünü açıklarken şunları söylemektedir: İbnü'l-A'râbî dedi ki: Kücce, küçük çocuğun bir bez parçası olarak onu adeta bir küre gibi yuvarlamasıdır. Sonra bununla kumar oynarlar. [77]

"O halde nasıl olur da döndürülüyorsunuz?" Yani, sizler hiçbir şekilde nızık vermeyen, diriltmeyen ve öldürmeyen şeylere ibadete nasıl olur da akıl-lannız» yönlendirebiliyorsunuz. [78]

33. İşte Rabbinin şu sözü o fâsıklar için şöylece sabit olmuştu "Gerçekten onlar İman etmezler."

Yüce Allah'ın: "İşte Rabbinin şu sözü" yani hükmü, kazası ve ezelî ilmi "o fâsıklar için" yani itaatin dışına çıkıp kâfir olan ve yalanlayanlar için "şöylece sabit olmuştur: Gerçekten onlar iman etmezler." Yani, tasdik edilmesi gereken

şeyleri tasdik etmezler.

Bu buyrukta Kaderiye'ye karşı en yeterli ve kesin delil vardır.

Nâfi' ve İbn Âmir, burada ve sûrenin sonunda "İşte Rabbinin şu sözü" buyruğundaki "söz" anlamındaki "kelime'yi "sözler" anlamına gelecek şekilde; diye okumuşlardır. Ayrıca el-Mü'min Sûresi'nde (40/6. âyette) de yani bu üç yerde de çoğul olarak okumuşlardır. Diğerleri ise tekil olarak okumuşlardır.

"Gerçekten" nasb mahallindedir. Yani; "Çünkü gerçekten onlar... demek olur." ez-Zeccac der ki: "Siz'den bedel olmak üzere ref mahallinde olması da mümkündür. el-Ferra der ki: Yeni bir cümle (isti'naf) olmak üzere; "Şüphesiz onlar..." şeklinde olması da mümkündür.[\[79\]](#)

34. De ki: "Ortak koştuklarınızdan ilkin yaratıp da sonra onu iade edecek kimse var mıdır?" De ki: "İlkin yaratan sonra onu iade eden Allah'tır. O halde nasıl döndürülüyorsunuz?"

"De ki: Ortak koştuklarınızdan" yani, i lalî ve mabud edindiklerinizden "İlkin yaratıp da sonra onu İade edecek kimse var mıdır?" Yani, ey Muhammedi Azarlamak ve söyletmek (takrir) yoluyla onlara böyle de. Sana doğru cevap verirlerse mesele yok. Aksi takdirde "de ki: İlkin yaratıp sonra onu iade eden Allah'tır." Bunu O'ndan başka yapabilecek kimse yoktur.

"O halde nasıl döndürülüyorsunuz?" Nasıl haktan batıla döndürülüyor ve yönetiyorsunuz?[\[80\]](#)

35- De ki: "Ortak koştuklarınızdan hakkı gösterecek bîr kimse var mıdır?" De ki: "Hakkı gösterecek Allah'tır. Acaba hakka ileten mi uyulmaya daha layıktır, yoksa hidayet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı? Ne oluyor size, nasıl hükmediyorsunuz?"

"De ki: Ortak koştuklarınızdan hakkı gösterecek bir kimse var mıdır?"

buyruğunda geçen: "gösterecek" anlamındaki lafızla aynı kökten: "Onu yola iletti, ona yolu gösterdi" denilir. Hidayet'e (yol göstermeye) dair açıklamalar daha önceden (el-Fatiha, 6. âyetin tefsiri ile el-Bakara, 2/2. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yani, sizin koştuğunuz ortaklar arasından İslâm dinine doğru iletecek bir kimse var mı? Onlar: Hayır diyecek olurlarsa, -ki, böyle demeleri kaçınılmazdır- sen de onlara "de ki: Hakkı gösterecek Allah'tır." Sonra onlara, azarlayan ve gerçeği söyleten bir üslûpla de ki: "Acaba hakka ileten mi," hakkı gösteren mi -ki O da şanı yüce ve eksikliklerden münezzeh olan Allah'tır- "uyulmaya daha layıktır, yoksa hidayet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı?"

Bununla hiçbir kimseyi doğru yola iletemeyen, kendileri taşınmadıkça kendiliklerinden yürüyemeyen, başka yere konulmadıkça yönlerini değiştiremeyen putları kastetmektedir. Şair de der ki:

"Gencin kendisiyle yaşadığı bir akılı vardır Ayağı, bacaklarını nereye götürürse oraya (gider)."

Burada kendileri doğruya iletilmedikçe kendi kendilerini dahi doğruya iletemeyen başkan ve saptırıcıların kastedildiği de söylenmiştir. "Kendi kendine doğru yolu buldu" lafzında altı ayrı kıraat vardır:

1- Verş dışında Medineliler bu kelimeyi "ye" harfini üstün, "he" harfini sakın, "dal" harfini de şeddeli olarak; şeklinde okumuşlar ve böylelikle yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi kıraatlerinde sakın iki harfî bir araya getirmişlerdir: "Aşırı gitmeyin" (en-Nisa, 4/154) ile Çekişirler...(Yasin, 36/49)

en-Nehhâs der ki: İki sakın harfî bir arada hiçbir kimse telaffuz edemez. Muhammed b. Yezîd de der ki: Bu şekilde okumaya çalışan bir kimsenin esreye doğru hafif bir hareke vermesi kaçınılmazdır. Sibeveyh ise harekeyi bu şekilde çıkartmayı "İltilâsu'l-Hareke" diye adlandırır,

2- Ebû Arar ile bir rivayete göre Kâlûn ili fa ve ihtilastaki'[\[81\]](#) mezhebine uygun olarak fetha ile sükûn arasında okumuşlardır.

3- İbn Âmir, İbn Kesir, Verş ve İbn Muhaysın, "ye" harfini üstün, "he" harfini üstün, "dal" harfini de şeddeli olarak, diye okumuşlardır. en-Nehhâs der ki: Böyle bir kıraat Arapçada açık ve belirgin bir kıraattir. Bu kıraatte asıl; şeklinde olup, "te" harfî "dal" harfine idğam edilmiş ve harekesi "he"ye kaibedilmiştir.

4- Hafs, Yakub ve Ebu Bekr'den rivayetle el-A'meş, İbn Kesir gibi okumuşlardır. Ancak bunlar, "he" harfini esreli okurlar ve şöyle derler: Çünkü cezim-li olan bir harfî harekelemek zorunluluğu ortaya çıkarsa, esre ile harekelenir. Ebu Hatim der kî: Bu, aşağı Mudarlıların şivesidir,

5- Ebû Bekir, Âsım'dan, "ye" ve "he" harfini esreli, "dal" harfini de şeddeli olarak; diye okumuştur. Bunun böyle olması ise, daha önce el-Bakara Sûresi'nde "Kaptp ahverir" (el-Bakara, 2/20) buyruğunda geçtiği gibi esreyi esreye tabi kılmaktan ötürüdür. Bunun; "Yardım dileriz" (el-Fâtiha, 1/5) ile; "Bize ateş asla dokunmaz" (el Bakara, 2/80) ve benzeri şekilde okuyanların şivesi olduğu da söylenmiştir. Ancak Sibeveyh, şeklinde "ye" ile okuyuşta esreyi caiz kabul etmemekle birlikte; ile ve şeklindeki okuyuşları caiz kabul eder ve şöyle der: Çünkü "ye" harfinde esre ağır gelir.

6- Hamza, el-Kisâî, Halef, Yahya b, Vessâb ve el-A'meş ise "ye" harfini üstün, "he" harfini sakın, "dal" harfini de şeddesiz olarak; şekîtnde; "iletti, iletirMen gelen bir kelime olarak okumuşlardır,

en-Nehhâs der ki: Her ne kadar bu okuyuşun doğruluğu uzak bir ihtimal ise de bunun Arapça'da iki türlü açıklaması vardır. Bu iki açıklamadan birisi şudur; ei-Kisaîve el-Ferrâ; "İletir" kelimesi; "Hidayet bulur" ile aynı anlama gelir. Ancak Ebu'l-Abbas dedi ki: Bu ikisinin aynı anlama geldiği bilinen bir şey değildir. Bunun yerine ifade: "Yoksa başkasına hidayet veremeyen mi?" takdirinde olup burada sona ermektedir. Daha sonra yeni bir cümle ile: "Kendisine hidayet verilmedikçe" diye istisna yapılmaktadır, Yani, ama kendisinin hidayete ileilmeye ihtiyacı vardır, demektir.

O halde bu mankatı' bir istisna olup; "Fılan ki"şi başkasına işittiremez. Ancak, kendisine işittirilmesi hali müstesna." Yani, kendisinin işitdrilmeye ihtiyacı vardır, anlamındadır,

Ebu İslak da der ki: "Ne oluyor size" ifadesi tam bir İfadedir. Yani: Siz ne diye putlara ibadet ediyorsunuz, bundan ne bekliyorsunuz demektir. Sonra da onlara: "Nasıl hükmediyorsunuz" diye sorulmaktadır. Kendiniz hakkında nasıl böyle bir hüküm verebiliyorsunuz, apaçık batıl olan böyle bir şey hakkında nasıl bu hükmü verebiliyorsunuz? Kendilerine birşeyler yapılmadıkça bizzat kendilerine hiçbir fayda sağlayamayan putlara tapıyorsunuz. Ve dilediğini yapan Allah'a İbadeti terk ediyorsunuz? Buna göre: "nasıl" buyruğu; "Hükmediyorsunuz" fiili ile nasb mahallindedir.[\[82\]](#)

36. Onların çoğu zandan başkasına uymazlar. Zan İse, hiç şüphesiz hak olan hiçbir şeyin yerini tutmaz. Şüphesiz ki Allah yaptıklarını çok iyi bilendir.

"Onların çoğu zandan başkasına uymazlar." Bununla, aralarından başkanlık konumunda olanları kastetmektedir. Yani onlar, putların ilahi ığı ve şefaatecekleri konusunda ancak temelsiz sezgilerine ve tahminlerine uymaktadırlar. Bu konuda ellerinde herhangi bir delil yoktur. Onlara uyanlar ise kendilerini taklid ederek uymaktadırlar.

"Zan ise, hiç şüphesiz hak olan hiç bir şeyin yerini tutmaz." Yani, Allah'ın azabına karşı hiç bir fayda sağlamaz.

Buna göre buradaki "hak" Allah'tır. Burada "hak"ın yakîn anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani zan hiç bir zaman yakîn (kesin bilgi ve kanaat) gibi olamaz. Bu âyet- kerimede itikadi konularda zan ile yetinilemeyeceğine delil vardır. "Şüphesiz ki Allah" küfür ve yalanlama kabilinden "yaptıklarını çok iyi bilendir." Bu ifade de tehdit anlamını taşımaktadır.[\[83\]](#)

37. Bu Kur'ân'm Allah'tan başkası tarafından uydurulması olacak bir şey değildir. Fakat o, kendisinden öncekileri doğrulamakta ve kitabı açıklamaktadır.

Onda şüphe yoktur. O âlemlerin Rab-bindendir.

"Bu Kur'ân'ın Allah'tan başkası tarafından uydurulması olacak bir şey değildir" buyruğundaki; edatı fiiliyle birlikte (uydurulma anlamında) mastardır. Yani: Bu Kur'ân bir uydurma (iftira) değildir. Bu şekilde mastar kullanımı; "Filan kişi binmeyi sever," demeye benzer. Bu açıklamayı el-Kisaî yapmıştır. el-Ferrâ ise der ki: Buyruğun anlamı şudur: Bu Kur'ân'ın uydurulmasına gerek yoktur, ona böyle bir şey yakışmaz. Yüce Allah'ın şu buyruklarını ve benzerlerini andırmaktadır! "Bir peygamber için hainlik etmek olur şey değildir" (Âli İmran, 3/161) ile: "Mü'minlerin topluca (savaşa) çıkmaları gerekmez." (et-Tevbe, 9/122) Buradaki ın "lâra" anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna göre ifade; "Bu Kur'ân'ın uydurulmasına gerek yoktur," takdirindedir. Bunun anlamında; yani "bu Kur'ân uydurul(a)maz" anlamında olduğu da söylenmiştir.

Bir başka görüşe göre anlam şöyledir. Her hangi bir kimsenin, Allah nezdinden olmayarak böyle bir Kur'ân getirip sonra da bunu yüce Allah'a nisbet etmesi yapılabilecek bir şey değildir. Çünkü Kur'ân'ın nitelikleri, manası ve söz dizisi dolayısıyla i'câz niteliği vardır.

"Fakat o kendisinden öncekileri doğrulamakta" buyruğu hakkında el-Kisaî, el-Ferrâ ve Muhammed b, Sa'dân derler ki: İfadenin takdiri; "Ama o... doğrulamaktadır" şeklindedir.

Onlara göre; "Ama o, doğrulama... dır" anlamında ref mahallinde olması da caizdir. "Kendisinden öncekinden kasıt ise Tevrat, İncil ve diğer semavi kitaplardır. Çünkü bütün bu kitaplar onun geleceğini müjdelemiştir. O da bu müjdeleme hususunda, tevhide, ve kıyamete imana davet hususlarında onları tasdik ederek gelmiştir.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Ancak, bu Kur'ân, Kur'ân'm önündeki peygamberi yani, Muhammed (sav)'i doğrulamaktadır. Çünkü onlar, Hz. Peygamberden Kur'ân'ı dinlemeden önce onu görmüş, tanımışlardı.

"Açıklamaktadır" ifadesi "doğrulamak" ile sözü geçen iki açıklamaya göre nasb ile ve ref ile okunur.

Tafsil (açıklama) tebiîğ yani, beyân etmek demektir. Bu da; Allah'ın önceden gönderdiği kitaplarında bulunanları açıklıyor, beyan ediyor anlamına gelir. "Kitap" ise, bir cins isimdir. Şöyle de açıklanmıştır. Kitabın açıklanmasından kasıt, Kur'ân-ı Kerîm'de beyan edilen ahkâmıdır.

"Onda şüphe yoktur" buyruğundaki o zamiri, Kur'ân'a aittir. Yani, bu Kur'ân'ın yüce Allah tarafından indirildiği hususunda hiç bir şüphe yoktur.[\[84\]](#)

38. Yoksa onlar; "Onu kendiliğinden uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse siz

de onun benzeri bir sûre getirin. Hana Allah'tan başka kimi çağırabilecekseniz çağırın. Eğer doğru söyleyenler iseniz."

"Yoksa onlar onu kendiliğinden uydurdu mu diyorlar" buyruğundaki; "Yoksa?" istifham (soru) hemzesi mahallindedir. Çünkü bu, kendisinden önceki buyruklar ile muttasıl (bağlantılı) dır. Bunun; "O Hayır" ile soru hemzesi takdirinde olan munkatf olduğu da söylenmiştir. Bu da yüce Allah'ın: "Elif, Lâm, Mîm. Kitabın indirilmesi -ki onda şüphe yoktur- âlemlerin Rabbindendir. Yoksa onlar: Onu kendiliğinden uydurdu mu derler" (es-Secde, 32/13) buyruğundaki; "Yoksa" İle başlayan ifade, hayır onlar onu kendiliğinden uydurdu mu derler- anlamındadır, Ebu Ubeyde ise, burada; "Yoksa" adetanın "vav" anlamına geldiğini söylemiştir. Buna göre, "ve onlar onu kendiliğinden uydurdu diyorlar" anlamına gelir. Burada "mim" harfinin sıla (zaid bir ulama harfi) olduğu ve takdirinin: "Onu kendiliğinden uydurdu mu diyorlar?" şeklinde olduğu da söylenmiştir. Yani, Muhammed Kur'ân'ı kendiliğinden mi uydurdu demek İstiyorlar. Bu takdire göre de buradaki soru, onları azarlamak anlamına gelmektedir.

"De ki: Öyle ise siz de onun benzeri bir sûre getirin." Bu ifadenin anlamı onlara karşı delil getirmektir. Bundan önceki âyet-i kerime, Kur'ân-ı Ke-rîm'in Allah nezdinden geldiğine delil teşkil etmektedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm kendisinden önceki kitapları doğrulamakta ve Muhammed (sav) herhangi bir kimseden Öğrenim görmemiş olmakla birlikte; önceki kitaplara uygun düşmektedir. Bu âyet-i kerime de, eğer Kur'ân uydurulmuş bir kitap ise ona benzer bir sûre getirmelerini istemektedir.

Bu Kitabın mukaddimesinde (Kur'ân'ın i'caz'ı ile ilgili bölümde) Kur'ân'ın i'cazına ve onun bir mucize oluşuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Cenab-ı Allah'a hamd olsun.[\[85\]](#)

39. Hayır, onlar İlmini kavrayamadıkları ve te'vili kendilerine henüz gelmedik bir şeyi yalanladılar. Onlardan önce gelenler de böyle yalanladılar. Zalimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bakt

"Hayır, onlar İlmini kavrayamadıkları... bir şeyi yalanladılar." Yani, onlar Kur'ân'ın anlamlarını ve yorumunu açıklamalarını bilmedikleri ha ide Kur'ân'ı yalanladılar. Halbuki, onlar bunları soru sorarak öğrenmekle yükümlü idiler. İşte bu, Kur'an'ın te'vili üzerinde tetkiklerde bulunmanın gerektiğine delildir.

Yüce Allah'ın: "Ve te'vili kendilerine henüz gelmedik bir şeyi yalanladılar" buyruğuna gelince; yani onlara, azabın indirilmesi şeklindeki yalanlamalarının akıbetinin hakikati henüz gelmemiştir. Yahut, onlar, Kur'ân-ı Kerîmde sözü edilen öldükten sonra diriliş, cennet ve cehennem gibi hususları yalanladılar.

Bunun ise te'vili yani, Kitab-ı Kerîmde kendilerine vadolunan şeylerin hakikati henüz gelmemiş bulunuyor. Bu açıklamayı ed Dahhâk yapmıştır.

el-Hüseyn b. el-Fadl'a: Kur'ân-ı Kerîm'de: Kişi bilmediğinin düşmanıdır sözünün anlamını veren bir buyruk biliyor musun denilince O, evet. Bunu İki yerde tesbit edebiliyoruz diye cevap vermiş:

"Hayır, onlar ilmini kavrayamadıkları... bir şeyi yalanladılar" buyruğu ile: "Onunla hidayet bulmadıkları için de: Bu eski bir uydurmadır, diyeceklerdir" (el-Ahkâf, 46/11) buyruklarında. "Onlardan önce gelenler de böyle yalanladılar." Bununla gelip geçmiş ümmetleri kastetmektedir. Yani, o geçmiş ümmetlerin izledikleri yol da bu idi. Buna göre-, "Böyle" deki "kel"" benzetme edatı nasb mahallindedir.

"Zalimlerin sonunun nasıl olduğuna bir bak" onların helak ile, azab ile yakalanışlarının nasıl olduğuna bir bak, demektir. [\[86\]](#)

40. Aralarından ona inanan kimseler de vardır, ona iman etmeyenler de vardır. Rabbln fesatçıları en iyi bilendir.

"Aralarından ona inanan kimseler de vardır" buyruğu ite denildiğine göre maksat Mekkelilerdir. Yani, onlar arasında yalanlamaları uzun bir süre devam edecek olsa dahi, gelecekte bu Kur'ân-ı Kerîm'e iman edecekler çıkacaktır. Çünkü yüce Allah ezeli ilminde onların mutlu kimselerden olacağını bilmektedir.

"Kimse" kelimesi, mübtedâ olarak merfu'dur. Haberi ise mecrur zamirde ("ona" kelimesinde)dir. Aynı şekilde "Ona iman etmeyenler de vardır" buyruğunda da böyledir. Yani, onlardan kimisi de ölünceye kadar küfrü üzere ısrar edecektir, devam edecektir. Ebu Talib, Ebu Lelieb ve benzerleri gibi.

Bundan maksadın kitab ehli olduğu söylendiği gibi, bütün kâfirler hakkında umumî olduğu da söylenmiştir ki, doğru olan da budur.

"Ona" daki zamirin Muhammed (sav)'e olduğu da söylenmiştir. Şanı yüce Allah böylelikle aralarından iman edecek kimseler bulunduğundan dolayı cezalandırılmalarını ertelemiş olduğunu bildirmektedir.

"Rabbİn fesatçıları" yani küfrü üzere kimlerin ısrar edeceğini "en iyi bilendir."

Bu buyruk onlara bir tehdittir. [\[87\]](#)

41. Onlar seni yalanlarsa de ki: "Benim yaptığım bana aittir, sizin yaptığınız ise size aittir. Benim yaptıklarımın siz uzaksınız, sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım."

Yüce Allah'ın: "Onlar seni yalanlarsa de ki: Benim yaptığım bana aittir" anlamındaki buyruk mübtedâ olarak merfu'dur. Yani, tebliğ, inzâr ve yüce

Allah'a itaat şeklindeki amellerimin sevabı bana aittir. 'Sizin yaptığınız size aittir.' İşlediğiniz şirkin cezasını siz çekeceksiniz. "Benim yaptıklarımın siz uzaksınız, sizin yaptıklarınızdan da ben uzağım." Bu buyruk da ona benzemektedir. Yani, kimse diğerinin günahından dolayı sorumlu tutulmayacaktır.

Bu âyet-i kerime Mücahid, el-Kelbî, Mukalil ve İbn Zeyd'in görüşlerine göre (cihadı emreden) kılıç âyeti ile nesh olmuştur.[\[88\]](#)

42. Onlardan sana kulak verenler de vardır. Fakat sağırlara -üstelik akıl da erdiremiyorlarsa- sen mi duyuracaksın?

43. Aralarından sana bakanlar da vardır. Fakat basiretleri olmasa dahi körlere doğru yolu sen gösterebilir misin?

Yüce Allah: "Onlardan sana kulak verenler de vardır" yani, zahiren sana kulak veriyor görünenler vardır. Halbuki onların kalpleri yüce Peygamberin söylediği haktan ve okuduğu Kur'ân-ı Kerîm'den hiçbir şey anlamamaktadır. Bundan dolayı; "Fakat sağırlara -üstelik akıl da erdiremiyorlarsa- sen mi duyuracaksın" diye buyurmaktadır. Yani böylelerine sen duyaramazsın.

Bu buyruk, zahiri itibariyle soru ise de nefiy anlamı vardır. Böylelikle kalpleri mühürlendiği ve kalplerine mühür basıldığı için onları sağırlar gibi değerlendirmiştir. Yani sen, yüce Allah'ın, hidayeti dinlemekten yana sağır bıraktığı kimseleri doğru yola iletemezsin. Aynı şekilde: "Aralarından sana bakanlar da vardır. Fakat basiretleri olmasa dahi körlere doğru yolu sen gösterebilir misin?" buyruğunun anlamı da bunun gibidir.

Şani yüce Allah, kendi tevfiği ve hidayeti olmaksızın hiç bir kimsenin imana muvaffak olamayacağını haber vermektedir. İşte bu buyruk ve bunun ben-zeri olan diğer buyruklar, -bundan önce birden çok yerde geçtiği gibi- Ka-deriye'nin görüşlerini reddetmektedir.

"Kulak verenler" anlamındaki buyruğu; "Kimse, kimseler" edatının anlamı gözönünde bulundurularak çoğul gelmiştir. Buna karşılık "bakan" anlamındaki; fiilinin tekil gelmesi ise, bu edatın lafzına uygun olarak tekil gelmiştir.

Âyet- kerimeden maksat Peygamber (Csav)'in teselli edilmesidir. Yani, sen nasıl ki sağır bir kimseye işittiremiyor ve nasıl kî kör olan bir kimseye yolunu görmesini sağlayacak gözler yaratamıyor isen, aynı şekilde Allah'ın haklarında iman etmeyeceklerine dair hüküm vermiş olduğu bu gibi kimseleri de imana muvaffak kılamazsın.

"Sana bakanlar* ise, sana uzun uzun bakıp duranlar demektir. Yüce Allah'ın şu buyruğuna benzemektedir: "Ölümünden üstüne baygınlık çökmüş kimse gibi

gözleri dönmüş halde sana bakıp durduklarını görürsün." (el Ahzâb, 33/19)
Bu âyet-i kerimenin alay eden kimseler hakkında indiği de söylenmiştir.
Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[89\]](#)

44. Şüphesiz Allah İnsanlara en ufak şey kadar dahi zulmetmez. Fakat tasanlar kendi kendilerine zulmederler.

Yüce Allah, bedbaht olanları sözkonusu ettikten sonra onlara zulmetmeyeceğini belirtmektedir. Onlar hakkında bedbahtlığın takdir edilmiş olması kalplerinin hakkı işitip basiretlerinin körelmesinin, O'nun kendilerine bir zulmü olmadığını açıklamaktadır. Çünkü bu, O'nun kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufudur. O, bütün fiillerinde âdildir.

'Fakat insanlar' küfür, masiyet ve kendilerini yaratanın emirlerine muhalefet etmek suretiyle "kendi kendilerine zulmederler." Hamza ve el-Kisâî, "Fakat" kelimesini "nun" harfi şeddesiz ve sakin olarak okumuş, "İnsanlar" kelimesini İse merfu' olarak okumuştur.

en-Nehhâs der ki: Ferrâ'nın da aralarında bulunduğu naliivcilerden bir topluluk, Arapların, eğer "vav" ile birlikte kullanacak olurlarsa, "nûn"u şeddeli okumayı tercih ettiklerini, "vav"sız kullanacak olurlarsa şeddesiz okurları tercih ettiklerini söylemektedirler. Buna şu sözleriyle de gerekçe gösterirler: Çünkü bu edat "vav" sız olarak gelecek olursa; Hayır, bilakis'e benzer. O bakımdan bu edattan sonra gelenler de; den sonra gelenlere benzesin diye "nûn"u şeddesiz okumuşlardır. "Vav" ile kullanacak olurlarsa bu sefer den farklı olduğundan, "nûn" harfini şeddeli okurlar ve bunu ismi nasbeden bir edat kabul ederler. Zira aslında bu, başına "lam" ve "kef" harfi ilave edilmiş ve tek bir harf haline getirilmiş den ibarettir. el-Ferrâ ayrıca şu mısraı da nakletmektedir:

"Fakat ben onun sevgisinden dolayı yıkıldım, tükendim."

Görüldüğü gibi şair burada (haberın başına) "lâm" getirmiş bulunmaktadır, çünkü buradaki "lâkin" astındadır.[\[90\]](#)

45- Onları hasredeceği o günde sanki gündüzün ancak bir saati kadar eğlenmişler gibi (gelecek); birbirlerini tanıyacaklar. Allah'a kavuşmayı yalanlamış bulunanlar, hem büyük bir zarara uğramışlardır, hem de doğru yolu bulamamışlardır.

"Onları hasredeceği o günde sanki gündüzün ancak bir saati kadar eğlenmişler gibi (gelecek)" buyruğundaki; Sanki" edatı, "Sanki onlar" anlamında olup zamiri hazfedilmiş ve "nun"şeddesiz gelmiştir. Yani onlar kabirlerinde ancak bir saat kadar kısa bir süre kalmışlar gibi gelecek onlara. Yani onlar, öldükten sonra

dirilişin dehşetli hallerini göreceklerinden, kabirlerinde kaldıkları uzun süreyi oldukça kısa bulacaklar. Buna delil de onların: "Bir gün, yahut bir günün bir bölümü kadar eğlendik" (el-Mu'minûn, 23/113) diyeceklerine dair verilmiş bulunan haberdır.

Şöyle de açıklanmıştır: Dünyadaki kalış sürelerinin kısa gelmesi, daha sonra karşılıklarına çıkacak olan şeylerin dehşetinden dolayıdır. Yoksa, kabirde kalacakları süreyi kısa bulacaklar anlamında değildir. İbn Abbas der ki: Onlar, ebedî kalmaya karşılık ömürlerinin uzunluğunu kısacık bir an gibi göreceklerdir. "Birbirlerini tanıyacaklar" anlamındaki buyruk, "O Onları hasredeceği" buyruğundaki "he ve mim" (onlar) zamirinden hal olmak üzere nasb mahallindedir.^[91] Bununla birlikte bu buyruğun munkatı', (öncekiyle ilişkisi olmayan yeni) bir cümle olması da mümkündür. Adeta "onlar birbirlerini tanıyacaklar" denilmiş gibidir. (Meal de böyledir).

el-Kelbî der ki: Kabirlerinden çıkacakları vakit, dünyada birbirlerini tanıdıkları gibi tanıyacaklar. Bu tanışma ise birbirlerini azarlamak ve rezil rüs-vay etmek şeklinde olacaktır. Biri diğerine: Beni sen saptırdın, sen azdırdın, küfre sen götürdün diyecekler. Yoksa bu tanışma birbirlerine karşı şefkat, merhamet ve sevgi şeklindeki bir tanışma olmayacaktır. Daha sonra kıyamet gününün dehşetlerini görecekleri vakit aralarındaki bu tanışma da yüce Allah'ın şu buyruğunda ifade edildiği gibi, kesilecektir: "Ve gerçek hiçbir dost, dostunu sormayacak." (el Meâric, 70/10)

Şöyle de denilmiştir: Geriye sadece azarlamak kastıyla bir tanışma kalacaktır. Doğru olan da yüce Allah'ın şu buyruğu dolayısıyla budur: "Sen, o zalimleri Rabbleri huzurunda durdurulmuş... görsen. Biz de o kâfirlerin boyunlarına tasmalar koyarız..." (Sebe', 34/31-33); "Her ümmet girdikçe kardeşine lanet edecek" (el-A'raf, 7/38) âyeti ile: "Rabbimiz, gerçekten biz, yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat ettik" (el-Ahzab, 33/67) âyetleri de bunu ifade etmektedir.

Yüce Allah'ın: "Ve gerçek hiçbir dost, dostunu sormayacak" (el-Meâric, 70/10) buyruğu ile "Sur'a üfürüldüğü o günde aralarında akrabalık bağı olmayacaktır" (el-Mu'minûn, 23/101) buyruklarının anlamı ise, kimse kimseye rahmet ve şefkati dolayısıyla soru sormayacaktır, anlamındadır. Doğrusunu en iyi bilen de Allah'tır.

Şöyle de denilmiştir: Kıyametin değişik konumları ve halleri vardır.

Yine denildiğine göre, "birbirlerini tanıyacaklar" ifadesi, birbirlerine soru soracaklar anlamındadır. Yani, siz ne kadar süreyle kaldınız diye karşılıklı soru soracaklar. Yüce Allah'ın: "Birbirlerine dönerek karşılıklı soru sorarlar" (et-Tûr, 52/55) buyruğunda olduğu gibi. Bu açıklama da güzel bir açıklamadır.

ed-Dâhhak der ki: Burada sözü edilen mü'minlerin şefkat yoluyla birbirlerini tanımlarıdır. Kâfirler arasında ise şefkat olmayacaktır. Yüce Allah'ın: "Aralarında akrabalık bağı olmayacaktır" (el-Mu'minûn, 23/101) buyruğunda olduğu gibi. Ancak, birinci görüş daha kuvvetli görünmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Allah'a" yaptıkları Allah'ın huzurunda onlara sunulmak suretiyle "kavuşmayı yalanlamış bulunanlar hem en büyük zarara uğramışlardır..." Şöyle de açıklanmıştır: Öldükten sonra dirilişe ve amel defterlerinin verileceğine dair delilin ortaya konulmasından sonra bu buyruğun yüce Allah tarafından verilen bir haber olması da mümkündür. Yani onlar, cennet mükâfaatı-nı elde edememiş ve hüsrana uğramış kimselerdir. Şöyle de açıklanmıştır; Bunlar yüce Allah'ın huzuruna çıkacakları vakit, hüsrana uğrayacaklardır. Çünkü hüsrana, artık vazgeçme umudunun kalmadığı, tevbenin fayda vermeyeceği o hâle ortaya çıkar.

en-Nehhâs der ki: Onların birbirlerini tanımlarının bu sözü söyleyecekleri anlamına gelmesi de mümkündür.

"... hem de doğru yolu bulamamışlardır" buyruğuyla, onların doğru yolu bulamayanlardan olmaları Allah'ın ilminde böyle oldukları anlatılmaktadır.[\[92\]](#)

46. Onlara va'dettiğimiz bir kısmını sana göstersek, yahut senin ruhunu alsak da yine onların dönüşü Bize olacaktır. Hem Allah ne yapacaklarını görüp gözetendir.

Yüce Allah'ın: "Onlara vadettiğimiz bir kısmını" yani, sen hayatta iken dinini muzaffer kılmak suretiyle "sana göstersek" ifadesi şarttır. Müfessirler derler ki: Onlara vadolunanların bir kısmı, Bedir'de onların bir kısmının öldürülmesi, öbür kısmının da esir alınması idi. "Yahut senin ruhunu alsak da" anlamındaki buyruk, "sana göstersek"e atfedilmiştir. Yani, bundan önce senin ruhunu alacak olursa, "yine onların dönüşü Bize olacaktır." Bu da şar-ün cevabıdır. Maksat, eğer Biz acilen onlardan intikam almasak, elbette sonradan zamanı gelince onlardan intikam alacağız.

"Hem Allah ne yapacaklarını" sana karşı savaşmaları, seni yalanlamaları gibi işlerini "görüp gözetendir." Kendisi onların yaptıklarına tanıktır, ay-nca bu konuda başkalarının tanıklığına ihtiyacı yoktur.

Şayet "Hem Allah... görüp gözetendir" buyruğunun, Allah orada ne yapacaklarını... anlamında olduğu söylenecek olursa, bu da uygun bir açıklama olur.[\[93\]](#)

47. Her ümmetin bir peygamberi vardır. Rasûlleri geldiği zaman aralarında adaletle hükmedilir ve onlara zulmedilmez.

Yüce Allah'ın: "Her ümmetin bir peygamberi vardır. Rasûlleri geldiği zaman aralarında adaletle hükmedilir" buyruğunun anlamı şudur: Her bir ümmetin kendilerine karşı şahidlik edecek bir peygamberi vardır. Kıyamet gününde peygamberleri geldiğinde aralarında hüküm verilecektir. Yüce Allah'ın: "Her ümmetten birer şahid getirip de... halleri nice olur" (en-Nisa, 4/41) buyruğunda olduğu gibi.

İbn Abbas der ki: Yarın kâfirler, kendilerine peygamberlerin gelişini İnkâr edecekler. Bunun üzerine peygamber getirilerek: Ben size Rabbimin ri-saletini tebliğ ettim, diyecektir. İşte o vakit haklarında azap edilmeleri hükmü verilecektir. Buna delil de, yüce Allah'ın: "Peygamberde size karşı şahid olsun diye..." (el-Bakara, 2/143) buyruğudur.

Buyruğun anlamı şöyle de olabilir: Onlar, dünya hayatında kendilerine bir peygamber gönderilmedikçe azaba uğratılmazlar, İman eden umduğunu elde eder ve kurtulur, iman etmeyen ise helak olur ve azap edilir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Biz bir peygamber göndermedikçe azap ediciler değiliz" (el-İsrâ, 17/15) buyruğudur.

Âyet-i kerimede geçen "el-Kıst" adalet demektir.

"Ve onlara zulmedilmez" yani, günahları olmaksızın onlara azap edilmez, onlara karşı delil getirilmeksizin de sorumlu tutulmazlar.[\[94\]](#)

48. "Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu vaad ne zaman (gerçekleşek)?" derler.

Bu buyruk ile Mekke kâfirleri kastedilmektedir. Çünkü onlar, oldukça İleri derecede inkâr etmişler ve azabın da çabucak gelmesini istemişlerdir. Yani, Muhammed'in bize vadedip tehdit ettiği ceza ne zamandır, yahut kıyamet ne zaman gelecektir?

Bu buyruğun, peygamberlerini yalanlayan her ümmet hakkında umumî olduğu da söylenmiştir.[\[95\]](#)

49. De ki: "Allah'ın dilediğinden başka kendime ne zarar verebilirim, ne de bir fayda sağlayabilirim. Her ümmetin bir eceli vardır. Artık ecelleri geldiği zaman ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler."

Yüce Allah'ın: "De ki: Allah'ın dilediğinden başka kendime ne bir zarar verebilirim, ne de bir fayda sağlayabilirim" buyruğu şuna işaretir: Mek-keli kâfirler, Peygamber (savVden azabın çabucak gelmesini isteyince, yüce Allah ona şöyle buyurdu: Ya Muhammed, onlara de ki: Ben, ne bir zarar verebilirim,

ne de bir fayda sağlayabilirim. Yani, bu kendini hakkında böyle olduğu gibi, başkası için de böyledir. "Allah'ın dilediğinden başka" eğer öyle bir şeye güç yetirebilir veya sahip olabilirsem, bu ancak Allah'ın dilediği ile olabilir. Durum bu olduğuna göre, sizin çabucak gelmesini istediğiniz şeyi ben nasıl yerine getirebilirim ki? O halde bunları benden acele istemeyiniz. Hem "her ümmetin bir eceli vardır" yani, onların helak ve azap edilmeleri için yüce Allah'ın indinde belli bir vakit vardır. "Artık ecelleri" yani, ecellerinin süresinin sona ermesi vakti "geldiği zaman ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler." Yani, dünyada bir an dahi gecikerek kalma imkânını bulamazlar, onlar öne geçerek bu süreyi erteleyemezler.[\[96\]](#)

50. De kî; "Ya O'mın azabı geceleyin veya gündüzün size gelip çatarsa, söyleyin bana günahkârlar onun nesini acele isterler?"

"De ki: Ya O'nun azabı geceleyin veya gündüzün size gelip çatarsa" buyruğunda iki zarf (geceleyin ve gündüzün) vardır. Bu, onların: "Bu vaad ne zaman?" şeklindeki sorularının cevabıdır. Onların, azabı çabucak istemek şeklindeki görüşlerinin, akılsızca bir iş olduğunu ortaya koymaktadır. Yani, azap size gelecek olursa, sizin bundan sağlayacağınız bir fayda yoktur. Ve o takdirde imanın da size faydası olmayacaktır.

"O günahkârlar onun nesini acele isterler?" Bu, bir soru olmakla birlikte azap ile korkutma ve azabın büyüklüğü anlatılmak istenmektedir. Yani sizin o çabucak gelmesini istediğiniz şey ne büyük bir şeydir! Nitekim, bir kimse âkibe,ti vahim bir işin gelmesini isteyecek olursa: Sen kendine karşı ne yapıyorsun böyle! denilir.

Yüce Allah'ın: "Onun" buyruğundaki zamir, azaba aittir denildiği gibi, şanı yüce Allah'a ait olduğu da söylenmiştir. (O takdirde anlam: O'ndan neyi acele isterler anlamında olur).

en-Nehhâs der ki: Eğer "onun" buyruğundaki zamir azaba ait kabul edilirse, o takdirde; "Nesini" hakkında iki takdir yapılabilir. Birincisine göre; "Ne" mübtedâ olarak ref mahallinde; da; O kimse ki, o ki anlamındadır ve bu; ın haberi olup, aid hazfedilmiş olur. Diğer bir takdire göre ise; "Nesini" lafzının mübteda olarak ref mahallinde tek bir İsim olması, haberin de cümleinin muhtevasında bulunması sözkonusu olur. Bu açıklamayı ez Zeccâc yapmıştır.

Ayrıca: "Onun" ifadesindeki zamirin yüce Allah'ın ismine ait olduğu kabul edilirse, o takdirde; " Ne" ile tek bir kelime olur ve; "Çabucak gelmesini ister" ile nasb mahallinde olur. Yani: Günahkârlar Allah'tan o azabın nesinin çabucak gelmesini isterler? demek olur.[\[97\]](#)

51. Vuku bulduktan sonra mı Ona iman edeceksiniz? Şimdi mi, hani siz onun mutlaka çabucak gelmesini isteyip duruyordunuz?

Yüce Allah'ın: "Vuku bulduktan sonra mı O'na iman edeceksiniz" anlamındaki buyrukta bir hazf vardır ki, ifadenin takdiri şöyledir: Sizler, azabın üzerinize inmesinden yana güvenlik altında mısınız? Sonra azap gelip sizi bulduğunda: Şimdi mi ona inandınız, denilir.

Denildiğine göre bu, meleklerin onlarla alay olmak üzere söyleyecekleri sözlerdendir. Bunun, yüce Allah'ın söyleyeceği sözlerden olduğu da söylenmiştir.

“Sonra’nın başına soru için "elifin gelmesinin anlamı, onlara söyletmek ve azarlamaktır. Böylelikle bu, ikinci cümlenin anlamının, birincisinden sonra gerçekleşeceğine delalet etmesi İstenmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Buradaki; "Sonra" edatı, peltek "se"nin üstün okunuşu ile; "Orada" anlamındadır. O takdirde bu, bir zarf olur. Yani, orada mı... demek olur. Taberî'nin kabul ettiği görüş budur. O takdirde bunda soru anlamı olmaz. (Yani: Orada vuku bulduktan sonra O'na iman edeceksiniz, demek olur).

"(jNi): Şimdî'nin aslının; Vakti geldi, gibi mebni bir fiil olduğu söylenmiştir. Başındaki "elif" ve "lam" ise onu isme dönüştürmek için gelmiştir. el-Halil der ki: Bu kelimenin mebni olması, iki sakinin yan yana gelmesinden dolayıdır. Baştaki "elif" ve "lam" ise, an ve zamana işaret içindir. Şimdi (an) ise, iki zamanın arasındaki sınırdır.

"Hani siz onun", yani azabın "mutlaka çabucak gelmesini isteyip duruyordunuz."
[\[98\]](#)

52. Sonra zulmedenlere: "Şu sürekli azabı tadın* denilecek. "Ne ka-zandıysanız ondan başkası ile mi cezalandırılacaksınız?"

"Sonra zulmedenlere... ilenilecek." Yani, cehennem bekçileri onlara: "Şu sürekli" yani, kesintisiz "azabı tadın" diyeceklerdir.

"Ne kazandıysânız ondan başkası İle mi" yani, küfrünüzün cezasından başkası ile mi "cezalandırılacaksınız?"
[\[99\]](#)

53. "O gerçek midir?" diye senden haber almak isterler. De ki: "Evet, Rabbim hakkı için elbette o haktır ve siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz."

Yüce Allah'ın: "... senden haber almak İsterler" yani, ey Muhhammed! Azabın geleceği ve kıyametin kopacağına dair "o gerçek midir?" diye senden haber almak isterler,

"Gerçek midir" mübtedâdır. "O" ise haber yerini almıştır. Si-beveylî'n görüşü budur. Bununla birlikte "O" anlamındaki zamirin mübte-da, "gerçek midir" anlamındaki ifadenin de onun haberi olması da mümkündür.

"De ki: Evet" buyruğundaki: "Evet" kelimesi, "Evet" anlamında tahkik, gerçeklik ve te'kid için kullanılan bir lafızdır "Rabbim hakkı İçin" buyruğu da bir yemindir. "O elbette haktır" ise yeminin cevabıdır, Yani, o gerçekleşecektir ve bunda hiç bir şüphe yoktur. "Ve siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz" O'nun azabından ve cezalandırmasından kurtulamazsınız. [\[100\]](#)

54. Zulmeden herkes, eğer yeryüzünde bulunan her şeye sahip olsaydı, elbette onu fidye olarak verirdi. Azabı gördüklerinde pişmanlıklarını gizlerler. Aralarında adaletle hükmolunup kendilerine asla zulmedilmez.

"Zulmeden herkes" yani, şirk koşup inkâr eden herkes "eğer yeryüzünde bulunan her şeye" malik olup, "sahip olsaydı, elbette onu" Allah'ın azabından kurtulmak kastıyla "fidye olarak verirdi." Bu, böyle bir şey olsa dahi bu fidyenin ondan kabul olunmayacağı anlamındadır. Nitekim: "Şüphesiz kâfir olanlar ve kâfir olarak ölenlerin hiç birinden yeryüzü dolusu altını fidye olarak verse dahi asla kabul olunmaz..." (Âli-İmran, 3/91) buyruğu daha önce geçmiş bulunmaktadır.

"Azabı gördüklerinde pişmanlıklarını gizlerler." Yani, onların başkanları, ileri gelenleri, kendilerine uyanlardan pişmanlıklarını gizleyecekler, saklamaya çalışacaklardır. Bu ise, ateş ile yakılmalarından önce olacaktır. Ancak, ateşe atılacaklarında sun'î ve yapmacık tavırları sergilemek imkânını bulamayacaklardır. Buna delili de ateşte söyleyecekleri belirtilen: "Rabbimiz, bed-badthğımız bize galip geldi" (el-Mu'minûn, 23/106) buyruğudur. Bu buyrukta onların hallerini gizlemeyecekleri beyan buyurulmaktadır.

Buradaki; "Gizlerler" kelimesinin açığa vururlar anlamında olup, bu kelimenin zıd anlamlılardan olduğu da söylenmiştir. Buna deil ise, âhi-retin metanet gösterecek ve kişinin kendisini sabır ve tahammüle zorlayacağı yer olmayacağıdır.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar, bu şekildeki hasret duyularının acısını tâ kalplerinde hissedeceklerdir. Çünkü duyulan böyle bir pişmanlığın açığa vurulmasına imkân olmayacaktır. Nitekim şair Küseyyir de şöyle demektedir:

"O münadinin ayrılıp gitmiş develerin geri getirilmesi için Seslendiği gün ben de pişmanlığımı gizledim."

el-Müberred, bununla Ügüli üçüncü bir açıklama zikretmektedir. Yani, "Pişmanlık onların yüzlerinin çizgilerinde görüldü." Buradaki çizgilerden kasıt, alındaki kırışıklardır. Tekili; şekilde gelir.

Nedamet: Pişmanlık ise, bir şeyin meydana gelmesi, yahut elden kaçması dolayısıyla duyulan ılasrettir. Kelimenin asıl anlamı bir şeyle birlikte bulunmak, ondan ayrılmamaktır. Nitekim "nedîm" kelimesi de buradan gelmektedir. Çünkü nedîm, bir kimsenin meclisinden ayrılmayan kişidir. "Fılan kişi oldukça pişmandır," anlamındadır, "(fiili): Bir şey için pişmanlık duymak, üzülmek" manasına gelir. Bir şeye nadim olmak, nedamet duymak İse ona ihtimam göstermek, ondan dolayı pişmanlık duymak demektir.

el-Cevherî der ki: Üzüntü ve pişmanlık anlamına geiir. "Dâl" harfi esreli olarak; Kederlendi, üzüldü demektir. Bu bakımdan (anlamı pekiştirmek üzere de); "Pişman, üzüntülü ve kederli kişi," denilir. Burada bu ikinci kelimenin itba' (müstakil anlamı olmamakla birlikte birincisinin anlamını pekiştirmek için gelen sesçe ona yakın bir kelime) olduğu da söylenmiştir. Mesela; " Onun bundan başka bir üzüntüsü bir kederi yoktur," demek gibi.

"pişmanlık" kelimesinin in maktûbu olduğu da söylenmiştir. Bu ise bir şeyin yanında bulunmak, ondan ayrılmamak demektir. "Fılan kişi şarap düşkünüdür," tabiri de buradan gelmektedir. "Ahırdan toplanan üstüste yığılıp kat kat olarak sertleşen idrar ve ker-me" demektir. Bu ismin verilişi onun o yerde kalması ve ordan ayrılmamasından dolayıdır. "Kalpten bir türlü çıkmayan kin" anlamındadır, çoğulu; şeklinde gelir. "Mim" harfi esreli olarak; "Kalplerinde kin yer eüı," denilir. "Filâna kin besledim," demektir.

"Aralarında" yani, başkanlar ile onlara uyanlar arasında "adaletle hükmolunup kendilerine asla zulmedilmez."[\[101\]](#)

55- İyi bilin ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Şunu da iyi bilin ki, şüphesiz Allah'ın va'di haktır. Fakat onların çoğu bilmezler.

"İyi bilin kî, dikkat edin«ki..." edatı, sözün başına getirilen ve dinleyenin dikkat etmesini isteyen bir kelimedir. Size söyleyeceğim sözlere dikkat edin, demektir.

"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Ştrau da iyi bilin ki, şüphesiz Allah'ta va'di haktır." Göklerin ve yerin mülkü, egemenlik ve tasarrufu yalnız O'nundur. O bakımdan, vadettiğini yerine getirmesine hiçbir kimse engel olamaz. "Fakat insanların çoğu" bunu "bilmezler."[\[102\]](#)

56. O, hem diriltir, hem öldürür ve siz O'na döndürüleceksiniz."

Buyruğun anlamı gayet açıktır ve buna benzer buyruklar da önceden geçmiş bulunmaktadır.[\[103\]](#)

57. Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, kalplerde olanlara bir şifa, mü'miuler İçin de bir hidayet ve rahmet gelmiştir.

"Ey İnsanlar" yani, ey Kureyşliler! "Size Katibinizden bir Öğüt" yani, içinde türlü öğütler ve hikmetler bulunan Kur'ân-ı Kerim "kalplerde olanlara" kalplerde bulunan şüphe, nifak, ayrılık ve muhalefetlere karşı "bir şifa, mü'minler içinde bir hidayet" ona tabi olanlar için doğruya İleten özellik "ve rahmet" yani, bir nimet "gelmiştir."

Özellikle "mü'minler için" denilerek mü'minlerin sözkonusu edilmesi, imandan yararlanan kimselerin onlar oluşundan dolayıdır. Buradaki bütün nitelikler Kur'ân-ı Kerim'İN nitelikleridir.

Sıfat olmakla birlikte bunların "vav" harfi ile birbirlerine affedilmeleri ise, medhin te'kid edilmesi içindir. Nitekim şair de (sıfatlar arasına "vav" getirmek suretiyle) şöyle demektedir:

"O efendi, o oldukça gayretli hükümdar Ve savaşın kızıştığı zamanlarda birliğin aralanma..."[\[104\]](#)

58. De ki: "Allah'ın lütfı ve rahmetiyle ve yalnız bunlar ile sevininler. Bu, onların topladıklarından daha hayırlıdır."

"De ki: Allah'ın lütfü ve rahmetiyle..." Ebu Said el-Hudrî ve İbn Abbas (r.anhuma) derler ki: Allah'ın lütfü Kur'ân-ı Kerim'dir, rahmeti ise İslâm'dır. Yine onlardan gelen rivayete göre, Allah'ın lütfü Kur'ân-ı Kerim, rahmeti ise, sizi Kur'ân ehlinde kılmasıdır, demişlerdir.

el-Hasen, ed-Dahhâk, Mücahid ve Katade derler ki: Allah'ın lütfü iman, rahmeti Kur'ân-ı Kerimdir. Yani, birinci görüşün tam aksini ifade etmişlerdir. Bundan başka açıklamalar da yapılmıştır.

"Ve yalnız bunlar İle sevininler." Bu da lütuf ve rahmete işarettir. Araplar, işaret zamirini hem tekil, hem ikil, hem de çoğul için kullanırlar. Peygamber (sav)'den ise, "Yalnız bununla sevininiz" diye "te" ile okuduğu da rivayet edilmiştir. Bu ise, Yezîd b. el-Ka'kâ', Yakub ve diğerlerinin kıraatidir. Hadis-i şerifte " (namazda) sallardaki yerlerinizi alınız"[\[105\]](#) denilmektedir.

"Sevinç (ferah)," sevilen şeyin İdrâk edilmesi dolayısıyla kalpteki bir lezzettir. Bazı yerlerde sevinç, yerilmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Sevinme (şımarma), çünkü Allah sevinenleri (şımaranları) sevmez" (el-Kasas, 28/76); "Çünkü o, sevinendir (şımarandır), böbürlenendir." (Hûd, 11/10) Ancak burada "sevinen" kelimesi mutlak olarak zikredilmiştir. "Sevinç" eğer bir kayıt ile beraber zikredilirse bu yermek kastıyla kullanılmış olmaz. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın liitfundan kendilerine

verdiğiyle hepsi de sevinç içindedirler," (Âli İm-ran, 3/170) Burada da şanı yüce Allah: "Yalnız bunlar ile sevininler" diye buyurmaktadır. Yani, Kur'ân ve İslâm ile sevininler, diyerek bir kayıt getirmektedir. Harun dedi ki: Ubeyy'in kıraati; "Yalnız bunlarla sevininiz" şeklindedir.[\[106\]](#)

en-Nehhâs der ki: Emir yapma yolu, bunun "lam" ile olmasıdır. Tıpkı ne-hiy ile beraber bir nehiy harfi bulunduğu gibi, emirle birlikte de böylelikle cezm edici bir harf bulunmuş olur. Ancak Araplar, muhataba hitap etmekle yetinerek, muhataba emir verdiklerinde bu emir harfini hذفederler. Kimi zaman bu asî kaideye uygun olarak "lam" harfini getirerek emir verdikleri de olur. İşte (yjiAi\iiila): Bununla sevininiz" kıraati de bu türdendir.

"Bu, onların" dünya hayatında "topladıklarından daha hayırlıdır."

"Topladıkları" ile "Sevininler" fiillerinin ikisinde de genellikle "ye" harfi ile okunmuştur. Ancak, İbn Âmir'den, "Sevininler" fiilini "ye" ile, buna karşılık; "Topladığınız" fiilini ise kâfirlere hitab olmak üzere "te" ile okuduğu rivayet edilmiştir.

el-Hasen'den ise, birincisini "te" ile; "Topladıkları" fiilini de "ye" ile olmak üzere İbn Âmir'in tam aksi şekilde okuduğu da rivayet edilmiştir,

Ebân Enes'ten, o da Peygamber (sav)'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Ailah kimi İslâm'a hidayet eder, ona Kur'ân'ı öğretir de sonra bu kimse fakirlikten şikayetçi olursa, Allah, huzuruna çıkacağı güne kadar fakirliği onun alnının ortasına yerleştirir." Daha sonra Hz. Peygamber: "De ki: Allah'ın lütfü ve rahmetiyle ve yalnız bunlar ile sevininler. Bu onların topladıklarından daha hayırlıdır" âyetini [\[107\]](#)okudu.[\[108\]](#)

59. De ki: "Allah'ın size indirdiği ve kendisinden bir kısmını haram ve helâl yaptığınız rızıktan ne haber?" De ki: "Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a mı İftira ediyorsunuz?"

Yüce Allah'ın: "De ki: Allah'ın sîze indirdiği ve kendisinden bir kısmını haram ve helâl yaptığınız rızıktan ne haber"* buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[109\]](#)

1. Helâl ve Haram Allah'ın Emriyledir:

Yüce Allah: "De ki: Allah'ın size indirdiği... rızıktan ne haber" buyruğu ile yüce Allah Mekke kâfirlerine hitap etmektedir.

"Şey, ne" lafzı, "Görüşünüz nedir, ne haber?" fiiliyle nasb ma-hallindedir. ez-Zeccâc ise, "İndirdiği" fiiliyle nasb mahallindedir, demektedir. Buradaki "indirdi" İse, yarattı anlamındadır. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmuştur: 'Sizin için davarlardan sekiz çift indirdi' (ez-Zümer, 39/6); "Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç, hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de İndirdi." (el-Hadid, 57/25).

Görüldüğü gibi "yaratma"nın "indirme" ile ifade edilmesi de mümkündür. Çünkü yeryüzünde rızık türünden bulunan her bir şey, elbette semadan inen yağmur ile meydana gelir.

"Kendisinden bir kısmını haram ve helal yaptığınız..." buyruğu hakkında Mücahid der ki: Bu, Bahire, Sâibe, Vasile ve Hâm gibi (bk. d-En'âm, 6/103) davarların haram olduklarına dair verdikleri hükümdür. ed-Dalîhâk ise, burada kastedilen yüce Allah'ın: "Onlar, Allah'a yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar do..."(el-En'âm, 6/136) buyruğunda kastedilenlerdir, demektedir.

"De ki" helal ve haram kılmak hususunda "Allah mı size isin verdi, yoksa Allah'a İftira mı ediyorsunuz" buyruğunda kasıt, onların: Bize bunu emreden Allah'tır, şeklindeki sözleridir.

"Yoksa" kelimesi, "Hayır" anlamına gelmektedir.[\[110\]](#)

2. Bu Âyet Kıyasın Reddedilmesine Delil Olabilir mi?

Kıyası kabul etmeyenler bu âyeti delil gösterirler. Ancak, bunun delil olması uzak bir ihtimaldir. Çünkü kıyas, yüce Allah'ın, kullanmamızı kabul ettiği bir delildir. O bakımdan, helal ve haram kılmak, yüce Allah'ın hükme delâlet edecek şekilde koymuş olduğu bir delilin varlığı halinde sozkonusu olabilir. Eğer kıyas ile yüce Allah'ın koymuş olduğu herhangi bir delile muhalif hükme varılacak olursa, o takdirde bu, asıl maksadın dışına çıkmak ve başka bir delile başvurmaktır.[\[111\]](#)

60. Allah'a karşı yalan uyduranlar kıyamet gününde ne zannederler? Şüphesiz ki Allah insanlara lütuflâdır. Fakat onların çoğu şükretmezler.

Yüce Allah'm: "Allah'a karşı yalan uyduranlar kıyamet gününü ne zannederler" buynjğundaki; "Gün" kelimesi, zarf olarak veya "zan ederler" üe nasb edilmiştir.

Tıpkı Zeyd hakkındaki zannın nedir? ifadesinde olduğu gibi. Buyruk, onlar, Allah'ın kendilerini, yaptıkları dolayısıyla sorgulamayacağını mı zannederler? anlamındadır.

"Şüphesiz ki Allah insanlara lütfkârdır." Yani, onların azabını ertelemek ve mühlet vermekle onlara lütufta bulunmaktadır. Bununla güvenilir bir Harem bölgede kılmakta olduklarından dolayı Mekkelilerin kastedildiği de söylenmiştir. "Fakat onların" yani kâfirlerin "çoğu şükretmezler." Allah'ın nimetlerine de, azabın kendilerinden tehir edilmesine de şükretmezler. Buradaki "şükretmezler" in, O'nu tevhid etmezler anlamında olduğu da söylenmiştir. [\[112\]](#)

61. Herhangi bir işte bulunsan, ona dair Kur'ân'dan bir şey okusan ve siz her ne yaparsanız yapınız, o işe daldığınızda Biz mutlaka üzerinize şahidiz. Yerde olsun, gökte olsun zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden gizli kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü de muhakkak apaçık bir kitaptadır.

Yüce Allah'ın: "Her hangi bir işte bulunsan" buyruğundaki; edatı olumsuzluk bildirir. Yani, hangi işte olursan ol. Bu da şu demektir: İster ibadet türünden, ister bagka türden her ne durumda olursan ol, yüce Rabbin mutlaka seni görür.

"İş" kelimesi, hal, durum gibi anlamlara gelip, çoğulu; şeklindedir.

el-Ahfeş der ki: Araplar, ben onun yaptığı işi yapmadım, anlamında: derler.

"Ona dair Kur'ân'dan bir şey okusan" buyruğu ile ilgili olarak el-Ferrâ ve ez-Zeccâc derler ki: "Ona dair" deki zamir, "iş"e aittir. Yani, her hangi bir iş yapıp ondan dolayı bir Kur'ânî hüküm sana okunup ve böylelikle hükmünün nasıl olduğu bilinirse, yahut da onun hakkında tilavet olunacak bir Kur'ânî buyruk inecek olursa... demektir.

Taberî der ki: "Ona dair" yüce Allah'ın Kitabına dair, O'nun Kitabından demektir. İkinci defa "Kur'ân'dan" buyurulmak suretiyle bunun tekrar edilmesi ise, tefhim (şanını yüceltmek, yüceliğine dikkat çekmek) içindir. Yüce Allah'ın: "Muhakkak Ben... olan Allah 'im" (el-Kasas, 28/30) buyruğunda olduğu gibi.

"Ve siz, her ne yaparsanız yapınız" buyruğu ile de hem Peygamber (sav)'e, hem de onun ümmetine hitap edilmektedir. "Her hangi bir işte buhınsan" buyruğu da ona hitap olmakla birlikte maksat, o ve ümmetidir. Nitekim kimi zaman Rasûle hitab edilmekle birlikte, kendisiyle birlikte ona tabi olanlar da kastedildiği olur. Burada Kureyş kâfirlerinin kastedildiği de söylenmiştir.

"O İşe daldığınızda" yani o işi yapmaya başladığınızda -görüldüğü gibi buradaki zamir "iş"e aittir- "Biz mutlaka üzerinize şahidiz" yani, o yaptığınız işi biliyoruz. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O, onların dördüncüleridir." (el-Mücadele, 58/7)

o işe daldığınızda" ile aynı kökten olmak üzere; "Fılan kişi söze, işe daldı, başladı" denilir. Çobanın birisi şöyle demiş:

"el-Hakîl denilen yerde (veya bitkiyi) otladıkları Zu'l-Ebâtın'dan itibaren Gevişlerini yuttuktan sonra yollarına koyuldular.

İbn Abbas der ki: "O işe daldığınızda" o işi yaptığınızda demektir. el-Ahfeş'e göre; onunla ilgili olarak konuştuğunuzda, anlamına gelir. İbn Zeyd ise, o işe daldığınızda anlamındadır, der. İbn Keysan, sözü yaygınlaştırdığınızda diye açıklamıştır. ed-Dahhâk der ki: "O" zamiri Kur'ân'a aittir. Yani siz, Kur'ân ile ilgili olarak yalanlan yaydığınızda... anlamındadır.

"Yerde olsun, gökte olsun zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden gizli kalmaz." İbn Abbas der ki: O'ndan gaip olmaz, kaçmaz. Ebu Ravk, O'ndan uzak düşmez, İbn Keysan, O'ndan kaçmaz diye açıklamışlardır. el-Kisaî ise, "Gizli kalır" fiilini Kur'an-ı Kerim'in neresinde geçerse geçsin "ze" harfini esreli olarak okurken, diğerleri ötreli okumuşlardır. Her ikisi de fasih söyleyişlerdir fiili gibi. "Ağırlığınca" kelimesindeki; edatı burada sıla (zaid ve ulama edatı) olarak gelmiştir. Yani, senin Rabbinden "zerre" ağırlığı kadar bir şey dahi kaybolmaz. Zerre ise, oldukça küçük kırmızı renkli bir kanncacıktır. en-Nisa Sûresî'nde (.4/40. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Yerde olsun, gökte olsun... bundan daha küçüğü ve daha büyüğü de muhakkak apaçık bir kitaptadır" buyruğunda isimler, "ağırlığınca" anlamındaki kelimeye atfedilmiştir. "Zerre"ye atf da olabilir.

Yakub ve Hamza; Daha küçüğü" kelimesi ile; "Daha büyüğü" kelimelerindeki "ra" harflerini "mıskal: ağırlığınca" kelimesinin mahalline acf ile merfu okumuşlardır. Çünkü edatı, te'kid için fazladan gelmiştir.

ez-Zeccâc ise, mübtedâ olarak merfu olması da mümkündür, demiştir. Haberi İse "muhakkak apaçık bir kitaptadır" anlamındaki buyruktur. Bu kitaptan kasıt ise, yüce Allah'ın bu işi bilmesi ile birlikte Levh-i Mahfuzdur. el-Curcânî der ki: Buradaki; "Muhakkak" kelimesi, "nesak vav'ı" anlamındadır. Yani, "Ve elbette o apaçık bir kitaptadır," takdirindedir. Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Çünkü Benim katımda Rasûller korkmaz. Zulmedenler müstesna." (en-Neml, 27/10-11) "Ve zulmedenlere gelince" takdirindedir. Yüce Allah'ın: "Ta ki insanların size karşı bir delilleri kalmasın. Aralarından zulmedenler müstesna" (el-Bakara, 2/150) buyruğu ise, "... ve onlardan zulmedenlere gelince"; takdirindedir. Buna göre burada; istisna edatı "nesak vav'ı" anlamındadır. Bu edattan sonra ise, hazfedilmiş "o" zamiri vardır.

Yüce Allah'ın: "Ve hıttâ deyiniz" (el-Bakara, 2/58) buyruğu; Oo(sözünüz) hıttâ'dır, takdirindedir. Yine; "Üçtür demeyiniz" (en-Nisa, 4/171) da, onlar üçtür

demeyiniz, takdirindedir.

Âyetin açıkladığımız bölümünün bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Bir yaprak düşmeye görsün mutlaka onu bilir. Yeryüzünün karanlıklarında tek bir tane (bile olsa) onu bilir. Yaş ve kuru müstesna olmamak üzere hepsi muhakkak apaçık bir kitaptadır" (el-En'âm, 6/59) Burada; Müstesna olmamak üzere hepsi muhakkak apaçık bir kitaptadır" buyruğunda geçen istisna edatından sonra; O(nlann hepsi) zamiri takdirî olarak vardır.[\[113\]](#)

62. Haberiniz olsun kî, Allah'ın velilerine hiç bir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir.

"Haberiniz olsun ki Allah'ın velilerine" âhirette "hiçbir korku yoktur, onlar" dünya ellerinden çıktığı İçin "kederlenecek de değillerdir." Buradaki "onlara hiç bir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir"

buyruğunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Yüce Allah'ın dost edindiği, kendisini korumayı ve himayeyi üzerine aldığı ve razı olduğu kimse, kıyamet gününde korkmaz ve üzülmez. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan" yani cehennemden "uzaklaştırılmışlardır... En büyük korku onları kederlendirmez." (elEnbiyâ,21101103)

Said b. Cübeyr'in rivayetine göre de Rasûlullah (sav.Va: Allah'ın velileri kimlerdir? diye sorulmuş, o da: "Görüldüklerinde Allah'ın hatırlandığı kimselerdir" diye cevap vermiştir.[\[114\]](#)

Bu âyet- kerime hakkında Ömer b, el-Hattab da şöyle demektedir: Ben, Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Allah'ın kullan arasında Öyle kimseler vardır ki, onlar ne peygamberdir, ne de şehiddirler. Fakat peygamberler de, şehidler de kıyamet gününde yüce Allah'ın nezdindeki üstün mevkiileri dolayısıyla onlara gıpta ederler." Ey Allah'ın Rasûlü! Bize onların kim olduklarını ve amellerinin ne olduğunu bildir, denildi. Beİki böylelikle onları severiz. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bunlar, aralarındaki akrabalık bağlan ve alış veriş ettikleri mallar olmamakla birlikte Allah için bir birbirlerini seven kimselerdir. Allah'a yemin ederim, onların yüzleri bir nur (gibi)dur. Ve şüphesiz onlar nurdan minberler üzerinde olacaklardır. İnsanlar korktuklarında onlar korkmayacak, insanlar kederlendiklerinde onlar kedertenmeyeceklerdir." Daha sonra Hz, Peygamber: "Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiç bir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir" âyetini okudu.[\[115\]](#)

Ali b. Ebi Talib (r.a) da dedi ki: Allah'ın velileri, uykusuzluktan yüzleri sararmış,

ibret almaktan gözleri kamaşmış, açlıktan karınları nerdeyse sırtlarına yapışmış, susuzluktan da dudakları kırıışmış kimselerdir.

"Onlar İçin hiç bir korku yoktur" buyruğundan kasıt, geriye bıraktıkları zürriyetleri hususunda (korkmayacaklarıdır). Çünkü, yüce Allah onlara riâyet eder. "Onlar kederlenecek de değillerdir." Yüce Allah, gerek dünyalarında, gerekse âhiretlerinde onlara dünyalıklarının karşılığını vereceğinden dolayı kederlenmezler. Çünkü onların gerçek dostları ve yardımcıları O'dur.[\[116\]](#)

63. Onlar iman edip takvâli davrananlardır.

İşte bu da yüce Allah'ın dostlarının, velilerinin niteliğidir. Buna göre; "Onlar" kelimesi, ın ismi olan "Velilerin bedeli olarak nasb mahallindedir. Bununla birlikte: "Yani" takdiri dolayısıyla da nasb mahallinde kabul edilebilir. Bunun mübtedâ olduğu, haberinin ise, (bir sonraki âyetteki): "Onlar için dünya hayatında da âhirette de müjde vardır" buyruğu olduğu da söylenmiştir. O takdirde bu âyet-i kerime bir önceki âyet-i kerime ile alakalı olmamaktadır.

"Takvâli davranmaları"rıdan kasıt ise şirk ve masiyetten sakınmalarıdır.[\[117\]](#)

64. Onlar için dünya hayatında da âhirette de müjde vardır. Allah'ın sözlerinde asla değişiklik olmaz. İşte bu, en büyük kurtuluşun tâ kendisidir.

"Onlar için dünya hayatında da... müjde vardır" buyruğu ile ilgili olarak Ebu'd-Derdâ'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav)'a bu buyruk hakkında sordum, şöyle buyurdu: "İndirildiğinden bu yana buna dair senden başka bana soru soran olmadı. Buradaki "müjde"den kasıt, müslümanın gördüğü, yahut ona gösterilen salih (gerçek çıkan) rüyadır." Bu hadisi Tirmizî, Câmi'i'nde rivayet edilmiştir.[\[118\]](#)

ez-Zührî, Ata ve Katade de şöyle derler: Buradaki müjdeden kasıt, meleklerin Ölüm esnasında dünyada iken mü'mine verdikleri müjdedir. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den de şöyle dediği nakledilmektedir: Mü'min kulun canının çıkmasına yakın bir zamanda ölüm meleği gelir ve şöyle der: "Ey Allah'ın velisi, sana seiam olsun, Allah sana selam gönderdi" der, sonra da Muhammed b. Ka'b, şu: "Onlar ki, melekler hoş ve temiz olarak ruhlarını alırken: Selam size... derler" (Nahl, 16/32) âyetini okudu. Bunu, İbnü'l-Mübârek zikretmektedir.

Katade ve ed-DahMk da derler ki: Bu müjdeden kasıt, ölmeden önce nereye gideceğini bilmesidir. el-Hasen ise şöyle der: Bu, yüce Allah'ın, Kîtab-ı Keriminde kendilerine cennetine ve bol mükâfaatına dair vermiş olduğu müjdedir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Rabbteri onları katından bir

rahmet, hoşnutluk... ile müjdeler" (et-Tevbe, 9/21); 'İman edip salihamel işleyenlere de şunu müjdele;gerçekten onlar için... cennetler vardır" (.el-Bakara, 2/25); "Ve sise va'dolunan cennet müjdesiyle sevinin..." (Fussilet, 41/30) İşte bundan dolayı: "Allah'ın sözlerinde asla değişiklik olmaz" diye buyum lmaktadır ki, va'dinden caymaz demektir. Çünkü O, vaadlerini sözleriyle dile getirir.

"Âhirette de" buyruğu ile kabirlerinden çıktıklarında cennetlik olduklarına dair müjde verilir, anlamına geldiği söylendiği gibi, ruh cesetten çıktığı vakit, Allah'ın rıza ve hoşnutluğu İle müjdelenirler, diye de açıklanmıştır.

Ebu İshâk es-Sa'lebî nakleder: Ben, Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah el-Cevzakî'yi şöyle derken dinledim: Hafız Ebu Abdullah'ı, rüyamda üzerinde Taylasandan bir kaftan ve sarık sarınmış olduğu halde bir katıra binmiş olarak gördüm. Ona selam verip: Hoş geldin dedim. Bizler hâlâ seni anmaya, senin güzelliklerini zikretmeye devam edip duruyoruz. O da: Biz de hâlâ seni anmaya, senin güzelliklerini zikretmeye devam edip duruyoruz, dedi Yüce Allah: "Onlar İçin dünya hayatında da âhirette de müjde vardır" diye buyurmaktadır. Buradaki müjdeden kasıt, güzel şekilde övülerek kendisinden söz edilmesidir, deyip eliyle işarette bulundu: "Allah'ın sözlerinde asla değişiklik olmaz" yani, O'nun va'dinden cayma olmaz.

Haberlerinde değiştirme olmaz, anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani, verdiği haberleri herhangi bir şey ile nesh etmez ve O'nun haberleri ancak haber verdiği şekilde gerçekleşir. "İşte bu, en büyük kurtuluşun tâ kendisidir." Yani, Allah'ın velilerinin, gerçek dostlarının vardığı sonuç, büyük kurtuluşun tâ kendisidir.

[\[119\]](#)

65. Onların söyledikleri seni üzmesin. Çünkü izzet bütünüyle yalnız Allah'ındır. O, hakkıyla işitendir, bilendir.

"Onların söyledikleri seni üzmesin." Burada ifade tamam olmaktadır. Yani, onların iftiraları ve seni yalanlamaları seni üzmesin. Daha sonra yeni bir cümle ile: "Çünkü İzzet bütünüyle yalnız Allah'ındır" diye buyrulmaktadır. İzzet, yani eksiksiz güç ve kuvvet, kapsamlı galibiyet ve eksiksiz kudret yalnız Allah'ındır demektir, Senin yardımcın, senin zafere kavuşmanı sağlayacak ve seni koruyacak olan O'ciur.

"Bütünüyle" ifadesi hal olarak nasb edilmiştir. Yüce Allah'ın: "İzzet Allah'ındır, Rasûlünüdür ve iman edenlerindir" (el-Münafikun, 63/18) buyruğu buna aykırı değildir. Çünkü her türlü İzzet yine bütünüyle Allah iledir. Dolayısıyla izzet, bütünüyle Allah'ındır. Nitekim yüce Allah: "İzzet sahibi olan Eabbin onların niteleyegeldiklerinden münezzehtir" (es-Sâffâi, 37/180) diye buyurmaktadır.

"O hakkıyla işitendir, bilendir." Onların sözlerini ve seslerini işiten, bütün amellerini ve davranışlarını ve her türlü hareketlerini çok iyi bilendir.[\[120\]](#)

66. İyi bilin ki, göklerde kim var, yerde kim varsa şüphesiz Allah'ındır. Allah'tan başkasına tapanlar dahi Allah'a koştukları ortaklara uymuyorlar. Onlar ancak zanna uyarlar ve ancak yalan söylerler.

"İyi bilin ki, göklerde kim var, yerde kim varsa, şüphesiz Allah'ındır."

Yani, onlar hakkında dilediği şekilde hüküm verir ve onlar hakkında dilediğini yapar. O, her türlü eksiklikten münezzehtir.

"Allah'tan başkasına tapanlar dahi, Allah'a koştukları ortaklara uymuyorlar" buyruğunda ki; nefy içindir. Yani onlar, gerçekte Allah'a ortak olan kimselere uymuyorlar. Bilakis onların şefaal edeceklerini, yahut faydalı olacaklarını sanıyorlar.

Bu edatın istifham için olduğu da söylenmiştir. Yani, -onların yaptıkları için çirkinliğini ortaya koymak üzere- Allah'tan başka ortak koşanlar neye tabi oluyorlar? anlamındadır.

Daha sonra bu soruya şöylece cevap vermektedir: "Onlar, ancak zanna uyarlar ve ancak yalan söylerler." Yani, ancak kendiliklerinden bir şeyler uyduruyor ve yalan söylüyorlar. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. (Bk. el-En'âm, 6/116).[\[121\]](#)

67. Geceyi içinde dinlenmeniz için, gündüzü ise aydınlık olarak yaratan O'dur. Şüphe yok kî bunda kulak verecek bir topluluk için âyetler vardır.

"Geceyi içinde dinlenmeniz İçin, gündüzü ise aydınlık olarak yaratan O'dur." Bu buyruğu ile yüce Aîtah, hiç bir şeye gücü yetmeyenlere değil de, geceyi ve gündüzü yaratmaya kadir olana ibadet etmek gerektiğini açıklamaktadır.

"İçinde dinlenmeniz için" yani, eşlerinize, çocuklarınıza yorgunluğunuz ve bitkinliğiniz gitsin diye geceyi yaratan O'dur, demektir.

Sükûn (dinlenme); hareket ve çalkantıdan uzak kalmak demektir. "Gündüzün aydınlık olması" ise, ihtiyaçlarınızı karşılamak imkânını bulmanız için aydınlık kılınması demektir.

aslında "gören" demektir. Gündüzün, içinde eşyanın görünebil-diği zamandır. Burada yüce Allah'ın; "Gören" olarak (mealde: aydınlık olarak) diye buyurması ise, Arapların; Ayakta gece ve oruçlu gün (yani, namaz kılanan gece, oruç tutulan gündüz) ifadelerindeki adetleri üzere mecaz ve ifadenin genişletilmesi sözkonusudur. Cerir de şöyle demiştir:

"Ey Um Ğaylan, gece boyunca yol aldık diye kınadın bizi. Ve sen uyudun.

Halbuki binek (sırtında olan)'in gecesi uyumuyor. (Yani, binek sırtında olan geceyi uykusuz geçiriyor)."

Kutrub der ki: "Gece karardı" denilir. Yani, gece karanlık oldu. "Gündüz aydınlandı" ve "gördü" denilirken de; gündüzün aydınlığı oldu ve gündüzün ortalık görünebilir hale geldi, denilmek istenir.

"Şüphe yok ki bunda, kulak verecek" yani, ibret alacak şekilde dinleyecek "bir topluluk için âyetler" alâmetler, delâlet ve belgeler "vardır."[\[122\]](#)

68. "Allah evlat edindi" dediler. O, bundan münezzehtir. O, hiç bir şeye muhtaç olmayandır. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Elinizde buna dair hiç bir delil yoktur. Allah'a karşı bilmeyeceğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?

"Allah evlat edindi, dediler" buyruğu ile kâfirleri kastetmektedir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el Bakara, 2/116. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"O bundan münezzehtir." Yüce Allah burada kendi zatını eş, çocuk, ortak ve denklerinin olmasından tenzih etmektedir. "O, hiçbir şeye muhtaç olmayandır. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur." Daha sonra da yüce Allahı (bu buyruklarla) mutlak olarak hiç bir şeye muhtaç olmadığını, göklerde ve yerde bulunan her şeyin gerek mülkiyeti, gerek yaratması ve gerek de kullukları itibariyle yalnızca kendisine ait olduklarını haber vermektedir: "Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahman'ın huzuruna ancak kul olarak gelecektir." (Meryem, 19/93)

"Elinizde buna dair hiç bir delil yoktur." Yani, yanınızda buna dair her hangi bir deliliniz bulunmamaktadır. "Allah'a karşı" Ona çocuk nisbet etmek gibi "bilmeyeceğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?" Çünkü çocuk aynı cinsten olmayı ve babaya benzemeyi gerektirir. Şanı yüce Allah ise hiçbir şeye benzemez ve hiç bir şey ile aynı cinsten değildir.[\[123\]](#)

69. De ki: "Allah'a karşı yalan söyleyip iftira edenler asla kurtulamayacaklardır."

70. Dünyada bir süre faydalanmadan sonra dönüşleri ancak Bize olacaktır. Sonra da inkâr ettikleri için onlara en şiddetli azabı tattıracağız.

"De ki: Allah'a karşı yalan söyleyip" yalan uydurup "iftira edenler asla kurtulamayacaklardır." Hiç bir zaman kurtuluşa elemeyecekler, güvenlik duyamayacaklardır, ifade burada tamam olmaktadır.

"Dünyada bir süre faydalanmadan sonra." Bu, bir süre faydalanmadır, demektir. Yahut da onların bu hali, dünyadaki faydalanmadan ibarettir. Bu açıklamayı el-Kisaî yapmıştır. e!-Ahfeş de der ki: Onlar için dünyada bir faydalanma vardır.

Ebu İshak da şöyle demektedir: Kur'ân-ı Kerîm'in dışında benzer ifadeler kullanılacak olursa, Bir faydalanma ile faydalanırlar, anlamında, kelimesinin mansub okunması caiz olur.

"Sonra dönüşleri ancak Bize olacaktır. Sonra da İnkâr ettikleri için" küfre saptıklarından ölürü "onlara en şiddetli" en ağır "azabı tattıracağız."[\[124\]](#)

71. Onlara Nuh'un haberini de oku. Hani o, kavmine şöyle demişti: "Ey kavmim! Eğer aranızda kalmam ve Allah'ın âyetleriyle öğüt verişim size ağır geliyorsa -ki, ben ancak Allah'a dayanıp güvenirim- haydi İşinizi sağlam tutun, ortaklarınızı da çağırın. Sonra işiniz size hiç bir tasa vermesin. Sonra da mühlet vermeksizin bana hükmünüzü uygulayın."

Yüce Allah; "Onlara Nuh'un haberini de oku" buyruğuyla Hz. Peygam-ber'e, daha öncekilerin kıssalarını onlara hatırlatıp küfürleri dolayısıyla karşılaşacakları can yakıcı azap ile onları korkutmasını emretmektedir.

"Oku" fiilinin sonundaki "vav" harfinin hazfedilmesi, emir olduğundan dolaydır. Onlara karşı Nuh'un haberini oku, demektir.

"Hani o, kavmine şöyle demişti" buyruğundaki; "Hani" nasb mahallindedir. "Ey kavmim... eğer size ağır geliyorsa" yani, sizin için büyük bir iş ise ve bu size ağır bir yük gibi görünüyorsa demektir.

"Aranızda kalmam" anlamındaki kelime kelimesi "mim" harfi üstün olarak okunursa kalman yer demektir. Ötreli okunursa, kalma süresi anlamındadır. Bildiğim kadarıyla "mim" harfini ötreli okuyan yoktur. Yani, eğer benim aranızda kalışım uzun bir süreden beri devam edip gidiyor ise ve benim sîlre "Allah'ın âyetleriyle öğüt verişim" sizi korkutmam "size ağır geliyorsa" ve siz de beni öldürmeyi, beni kovmayı kararlaştırmış iseniz... "... Ki ben ancak Allah'a dayanıp güvenirim" buyruğu, şartın cevabıdır. Hz. Nûh her durumda yüce Allah'a tevekkül ederdi. Ancak, özellikle bu konuda Allah'a tevekkül ettiğini beyan etmesi, kavminin kendisine yapmak istediklerine karşı Allah'ın kendisine yeterli geleceğini bilmeleri içindi. Yani, eğer siz, bana yardım etmeyecek olursanız, hiç şüphesiz ben bana yardım edecek olana güvenip dayanırım.

"Haydi İşinizi sağlam tutun, ortaklarınızı da çağırın" buyruğundaki; "Sağlam tutun" anlamındaki emri genel olarak elifi kat' ile okumuşlardır. Buna karşılık "Ortaklarınızı" kelimesini de nasb ile okumuşlardır. Âsırn el-Cahderî ise, "elifi vasıl ve "mim"i de üstün olarak; şeklinde; Topladı, toplar fiilinden gelen bir kelime olarak okumuş, "ortaklarınızı" anlamındaki kelimeyi de nasb ile okumuştur. (Buna göre mealî: Bütün yapacaklarınızı ve ortaklarınızı bir araya getirip toplayın, şeklinde olabilir). el-Hasen, İbn Ebi tshâk ve Yakub İse;

"Sağlam tutun" kelimesindeki hemzeyi kat' hemzesi, " Ortaklarınız" kelimesini de ref ile okumuşlardır."[\[125\]](#)

Birinci okuyuş, bir şeyi kararlaştırmak anlamına gelen; den gelmektedir. el-Ferrâ der ki: Bu, bir şeyi hazırlamak anlamındadır. el-Müer-ric de, bir işi kararlaştırdım anlamını kastederek; kullanımı; şeklindeki ifadede daha fasihtir, der. Daha sonra el-Müer-ric şu beyitt nakletmektedir:

Ah! Keşke -ki, temennilerin faydası olmaz- bir gün olsun İşimi kararlaştırmış olarak sabah (oraya) varabilecek miyim?"

en-Nehhâs der ki: "Ortaklar" anlamındaki kelimenin, bu kıraate göre nasb ile okunması üç türlü açıklanabilir. El Kisaî ve el-Ferrâ derler ki: Bu, ortaklarınızı da size yardım etsinler diye çağırınız, anlamındadır. el-Kisaî ve el Ferrâ'ya göre de: "Ortaklarınızı" anlamındaki kelimenin nasb ile okunması, "çağırınız" anlamındaki fiili takdir doıayısıyladır. Muhammed b. Yezid de der ki: Bu, manaya yani, -"işinizi" anlamındaki kelimenin mansub olması dolayısıyla atfedilmişim Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Keşke savaş esnasında senin kocan Bir kılıç ve mızrak kuşanmış olarak (katılsa)."

Oysa mızrağın kuşanmasından söz edilemez. Ancak, mızrak da kılıç gibi taşındığından, (onun gibi manaya atfedilerek nasb ile gelmiştir).

Ebu İshâk ez-Zeccâc da der ki: Buyruğun anlamı size yardım etmeleri için ortaklarınızla beraber gelin (yani, mefulü maah) anlamındadır. Nitekim: "Su ile (kuyunun ağzındaki) kereste birbirine kavuştu (oraya kadar yükseldi)" demek de bu kabildendir.

İkinci okuyuşa göre ise; yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi, "Toplamaktan gelmektedir: "Firavun dönüp hilesini topladı, sonra geldi." (Tâhâ, 20/60)

Ebu Muâz der ki: Bununla birlikte ile ın aynı anlamda olması da mümkündür.

Bu kıraate göre; "Ortaklarınızı" isminin; " İşinizi" kelimesine atfedilmiş olması, ya da; "İşinizi kararlaştırıp ve ortaklarınızı da topluca çağırın biraraya getirin" anlamında olması da mümkündür. Arzu edilirse "beraber" anlamında, (mefulü maah olarak) nasb edildiği de kabul edilebilir.

Ebu Cafer en-Nehhâs der ki: Ben, Ebu İshâk'ı, "Zeyd ve (onunla beraber) Amr kalktı" kullanımını caiz gördüğünü dinledim.

Üçüncü kıraat ise; "ortaklarınız" anlamındaki kelime, "sağlam tutun, kararlaştırın" anlamındaki merfu' zamire atfedilmiş kabul edilir. Bunun güzel görünmesi, ifadenin uzamasından dolayıdır. en-Nehhâs ve başkaları derler ki: Böyle bir kıraatin uygunluğu uzak bir ihtimaldir. Çünkü, eğer "ortaklarınız" anlamındaki kelime merfu' olsaydı, hemzenin "vav" üzerinde yazılması

gerekirdi. Halbuki, yüce Allah'ın: "Ortaklarınızı" buyruğunda "vav" harfinin varlığı, mushaflarda görülebilmiş değildir. Aynı şekilde onla-rın ortak koştukları şeyler putlardır. Putlar ise hiçbir şey yapamaz ve bir eylemde bulunamaz ki, birşeyler kararlaştırabilsinler.

el-Mehdevî der ki: "Ortaklar" anlamındaki kelimenin, mübteda olarak ref edilip, haberinin de mahzuf olması da mümkündür. Yani, sizin ortaklarınız da işlerini sağlam tutsun, kararlaştırsınlar. İşitmedikleri, görmedikleri ve hiç bir şeyi ayırdedemedikleri halde böyle bir eylemin ortaklara nisbet edilmesi ise, onlara tapanlara bir azar olsun diyedir.

"Sonra İşiniz size hiç bir tasa vermesin" anlamındaki buyrukta, 'in ismi ve haberi de birlikte gelmiştir. ile aynı anlamdadır. Ve "örtmek" manasına gelir ki, Arapların: "Hilal (bulut ve benzeri şeyler arkasında) gizlendi" tabirlerinden alınmıştır. Buna göre anlam şöyle olur: İşiniz de sizin için gayet açıklık kazansın ve bu konuda dilediğinizi yapabilecek imkânı bulmalısınız. Yapacağı kendisi için belirgin olmayan ve istediğini yapma gücünü bulamayan kimseler gibi olmayınız. Nitekim şair Tarafe şöyle demektedir:

"Ömrün hakkı için yapacağım iş benim için kapalı ve belirsiz değildir. Ve benim gecem de gündüzüm de ebedi değildir."

ez-Zeccâc der ki: Burada; "Tasa verici" demektir. kelimeleri, yine tasa anlamını veren; kelimeleri gibidir. Şöyle de denilmiştir Bu kelime, kederlenmeyi, tasalanmayı gerektiren sıkıntılı iş demektir. Böyle bir durumda kişi bu lasa ve kederini giderecek herhangi bir kurtuluş yolunu göremez. "Sihah* da da;"Tasa" kelimesi -yine aynı anlamdaki- kelimesiyle açıklanmıştır. Şair el-Accâc da der ki:

"İnsanların -açılıp giderilmediği takdirde tasaya boğuldukları -Bir tasanın kendilerini btrrüdüğü vakit insanlara bir tanık olaan."

"Müphem, karışık iş" anlamında kullanılır. Yüce Allah da: "Sonra işiniz size hiç bir tasa vermesin" veya -sonra sizin işiniz size göre açıklık kazansın, netlik kazansın diye anlam kazanır- diye buyurmaktadır. Ebu Ubeyde der ki: Bu kelime mecazen karanlık ve darlık anlamındadır. Aynı şekilde yağ tulumunun ve benzeri şeylerin dibi manasına da gelir. Başkalan ise şöyle demektedir: Bütün bu kelimelerin hepsinin türediği kök, -bulut anlamındaki- kelimesidir.

"Sonra da mühlet vermeksizin bana hükmünüzü uygulayın" buyruğun-daki; "Hüküm uygulayın, hükmedin" ifadesiadeki hemze vasıl hemzesi olup, "Hükmetti, hükmeder" fiilinden gelmektedir. el-Ahfeş ve el-Kisaî der ki: Bu, "Ona şu kesin emri hüküm olarak verdik" (el-Hicr, 15/66) buyruğuna benzemektedir ki, yani Biz bu emri ona ulaştırdık, ona tebliğ ettik demektir.

İbn Abbas'tan İse "sonra da mühlet vermeksizin bana hükmünüzü uygulayın" buyruğu hakkında şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bana yapacağınızı yapın ve beni hiçbir şekilde de ertelemeyin. en-Nehhâs der ki: Bu, dil bakımından doğru bir açıklamadır. Nitekim, geçip gitti anlamında; "Ölü geçip gitti, işi bitti" ifadesi de buradan gelmektedir. Hz. Nuh'un, kavmine bu hususu, onların kendisine bir kötülük yapmak kastıyla ulaşamayacaklarını bildirmektedir ki, bu da peygamberliğin mucizeleri arasındadır.

el-Ferrâ; kimi kıraat alimlerinin "katl hemzesi" ve "fe" harfi; diye okuduklarını nakletmektedir ki, bana yönelin demektir. Mesela; "Hilafet filana teveccüh etti" denildiği gibi; "Bana ağırlar geldi" de denilir.

Bu buyruk, şanı yüce Allah'ın, yüce Peygamberinin Allah'ın yardım ve zaferine tam bir güven beslediğini ve onların girişebilecekleri tuzaklarından korkmadığını haber vermektedir. Ayrıca, Hz. Nuh onların da putlarının da hiçbir şekilde fayda sağlamaya da, zarar vermeye de güçlerinin yetmeyeceğini bildiğini göstermektedir. Diğer taraftan, son Peygamber Muhammed (sav)'e de bir teselli, kalbini de pekiştirici bir buyruktur.[\[126\]](#)

72. "Eğer yüzçevirirseniz, zaten ben sizden bir ücret de istemedim. Benim ecrimi ancak Allah verecektir. Bana müsramanlardan olmam emrolundu."

"Eğer yüzçevirirseniz" size getirdiklerime iltifat etmeyecek olursanız, "zaten ben sizden bir ücret de İstemedim." Sizin bu durumunuz hiç şüphesiz benim buna karşılık sizden bir ücret isteyip de beni mükâfatlandırmanızın size ağır gelmesinden dolayı değildir, "Benim" yüce Allah'ın risaletini tebliğ dolayısıyla "ecrimi ancak Allah verecektir. Bana müslümanlardan olmam* yani, yüce Allah'ı tevhid edenlerden olmam "emrolundu."

"Benim ecrim" kelimesi nerede geçerse, Medineliler, Ebû Amr, İbn Âmir ve Hafs "ye" harfini üstün ile okurlar, diğerleri ise sakın (yani, harf-i med) olarak okumuşlardır.[\[127\]](#)

73. Yine onu yalanladılar. Biz de onu ve onunla birlikte gemide bulunanları kurtardık ve onları halifeler kıldık. Âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Uyarılanların sonunun nasıl olduğuna bîr baki

"Yine onu" yani, Nuh'u "yalanladılar. Biz de onu ve onunla birlikte" mü'min olanlardan "gemide bulunanları" ileride gemi ile ilgili açıklamalar gelecektir- "kurtardık ve onları halifeler kıldık." Yani, yeryüzünün sakınları ve suda boğulanlara halef olanlar kıldık.

"Âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Uyarılanların sonunun nasıl

olduğuna bir baki" Yani, Peygamberlerin kendilerini uyardığı, fakat iman etmeyen kimselerin, sonunda ne hale düştüklerini bir gör![\[128\]](#)

74. Sonra onun arkasından kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de onlara apaçık belgelerle geldiler. Fakat önceden yalanladıkları şeye İman etmediler. İşte Biz de haddi aşanların kalpleri üzerine böyle mühür basarız.

"Sonra onun arkasından" Nuh'tan sonra "kendi kavimlerine" Hûd, Salih, İbrahim, Lût, Şuayb ve diğerleri gibi "nice peygamberler gönderdik de, onlara apaçık belgelerle" mucizelerle "geldiler. Fakat, önceden yalanladıkları şeye iman etmediler." İfadenin takdiri önceden Nuh kavminin yalanladıkları şeye İman etmediler şeklindedir.

Hız. Âdem'in sulbünden çıkartıldıkları günden Önce yalanlamış oldukları şeye iman etmediler, diye de açıklanmıştır. Çünkü, her ne kadar o sırada hepsi de "belâ: Evet Rabbimizsin" demiş idiyse de aralarında kalbiyle bunu yalanlayan kimseler de vardı. en-Nehhâs der ki: Bu hususta yapılmış en güzel açıklamalardan birisi de; bunun, muayyen bir kavim için söylendiğı şeklindedir. Mesela: "O inkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir."(el-Bakara, 2/6) buyruğı gibi.

"İşte Biz de haddi aşanların" küfür ve yalanlamakta hadlerini aşarak iman etmeyenlerin "kalpleri üzerine böyle mühür basarız." Bu da, önceden de (çeşitli vesilelerle) belirtildiğı gibi, Kaderiye mezhebinin bu konudaki görüşlerini reddetmektedir.[\[129\]](#)

75. Sonra bunların ardından da Musa'yı ve Harun'u âyetlerimizle Firavun'a ve onun (kavminin) İleri gelenlerine gönderdik. Fakat onlar büyüklük tasladılar, onlar zaten günahkâr bir kavim idiler.

"Sonra bunların ardından" yani, bu peygamberler ve ümmetlerden sonra "Musa'yı ve Harun'u âyetlerimizle" bununla, Hız. Musa'ya verilen dokuz mucizeyi kastetmektedir ki, bunlara dair açıklamalar, daha önceden geçmişti. (Bk. el-Bakara, 2/92; el-A'raf, 7/133, ayrıca bk. el-İsra, 17/101) "Firavun'a ve onun (kavminin) İleri gelenlerine" kavminin eşrafına "gönderdik, fakat onlar" hakka karşı "büyüklük tasladılar. Onlar zaten günahkâr" yani müşrik "bir kavim idiler."[\[130\]](#)

76. Tarafımızdan kendilerine hak geldiğı zaman: "Herhalde bu apaçık bir sihirdir" dediler.

77. Mûsâ: "Size gelince; hakka böyle (mi) dersiniz? Bu sihir midir? Halbuki sihirbazlar kurtuluşa eremezler" dedi.

Tarafımızdan kendilerine" Firavun ve kavmine "hak geldiği zaman: Herhalde bu apaçık bir sihirdir, dediler." Onlar, mucizeleri sihir diye yorumladılar. Bunun üzerine Hz. Musa kendilerine söylediği: "Size gelince, hakka (böyle) mi dersiniz? Bu sihir midir?" buyruğunda hazf olduğu söylenmiştir. Anlamı şudur: Siz hakka; bu bir sihirdir mi dersiniz?

Buna göre; "... mi dersiniz" ifadesi, onların tutumlarını inkâr anlamında bir sorudur. Onların söyledikleri söz olan "bu bir sihirdir" ifadesi de hazf edilmiştir. Daha sonra Hz. Musa tarafından yeni bir inkâr kastıyla soru gelmekte ve Hz. Musa'nın: "Bu sihir midir?" dediği bize nakledilmektedir. Böylelikle Hz. Musa, Firavun'a ve onun ileri gelenlerine yaptıklarını inkâr kastı ile ikinci söyledikleri sözlerle yetinip birinci sözlerini hazfetmiştir.

el-Ahfeş der ki: "Bu sihir midir?" ifadesi, aslında onların sözlerini nakletmek içindir. Çünkü onlar, "bu sihir midir?" diye sormuşlar, bunun üzerine kendilerine: Siz, hak size gelince bu sihir midir? dersiniz diye cevap verildi. Bu açıklama el-Hasen'den de rivayet edilmiştir.

"Sihirbazlar kurtuluşa eremezler." Yani, sihir yapan kurtulamaz, iflah olamaz. [\[131\]](#)

78. Dediler kb "Sen bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuzdan döndürmek ve yeryüzünde de büyüklük ikinizin olsun diye mi bize geldin(niz)? Biz size inanmıyoruz."

"Dediler ki: Sen bizi atalarımızı üzerinde bulduğumuzdan" putlara tapmaktan "döndürmek" bizim yüzümüzü başka tarafa çevirmek, başka yöne yönelmemizi sağlamak.., için "mî bize geldin?" Birisini başka bir tarafa yönlendirdiği zaman; "Onu yönlendirdi, döndürdü, döndürür" denilir. Şair de der ki:

"Kabilenin bulunduğu tarafa doğru dönüp durdum, öyle ki kendimi Dönüp kulak vermekten dolayı boynumu ve boynumun yan tarafındaki damarımın ağrıdığını gördüm."

Bir kimsenin yönelmiş olduğu cihetten vazgeçip başka bir tarafa yönelmesi anlamındaki; "(cJl): Yönelidi" ifadesi de buradan gelmektedir.

"... ve yeryüzünde" yani Mısır topraklarında "de büyüklük" azamet, hükümdarlık ve saltanat "İkinizin olsun diye mi bize geldi(niz)?" Mülke ve hükümdarlığa da; büyüklük (kibriyâ) denilir. Çünkü dünyada elde edilmesi İstenen şeylerin en büyüğü hükümdarlıktır.

"Biz size inanmıyoruz." İbn Mes'ud, el-Hasen ve başkaları "Olsun... diye"

kelimesini "te" harfî yerine "ye" İle okumuşlardır. Çünkü "kib-riyâ: Büyüktük" kelimesi hakikî müennes değildir. Ayrıca, (nakıs fiil ile onun ismi arasına) başka bir kelime ile fasıla da girilmiş bulunmaktadır. Nitekim Sibeveyh de; "Bugün hakimîn huzuruna iki kadın geldi" diye (fiilde te'nîs alameti olmakssızın) bir kullanım nakletmektedir.[\[132\]](#)

79- Firavun: "Bütün bilgin sihirbazları bana getirin" dedi.

Firavun bu sözlerini asa, yed'i beyzâ mucizelerini görüp de bunların sihir olduğuna inanması üzerine söylemişti.

Hamza, el-Kisaî, İbn Vessâb ve el-A'meş: Sihirbaz kelimesini mübalağa si-gası olarak; "İleri derecede sihirbaz" diye okumuşlardır ki, el-A'raf Sûresi'nde (7/112. âyetin tefsirinde) bu iki kıraate dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.[\[133\]](#)

80. Nihayet sihirbazlar gelince, Musa onlara: "Atacağınızı atın* dedi.

Yani, beraberinizde bulunan iplerinizi, asalarınızı yere bırakın. Yine el-A'raf Sûresi'nde (7/104. âyet ve devamının tefsirinde) buna dair yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.[\[134\]](#)

81. Onlar atınca Musa dedi ki: "Sizin bu yaptığınız sihirdir. Şüphesiz Allah onu boşa çıkaracaktır. Elbette Allah, o bozguncuların işini düzeltmez."

"Onlar atınca, Musa dedi ki: Sizin bu yaptığınız sihirdir" anlamındaki buyrukta mübtedâ olarak ref mahallinde olur. Buna karşılık; "Bu yaptığınız" ise, haberidir. İfadenin takdiri de: Bu yaptığınız nedir? şeklindedir. Bu da onların sihir yapmaları üzerine onları azarlamak ve küçümsemek kastıyla yöneltilmiş bir soru olur. Ebu Amr'ın kıraatine göre şeklinde mübtedânın hazfîne göre soru iledir. İfadenin takdiri, sizin bu yaptığınız sihir midir? şeklinde olur. Bununla birlikte bunun mübtedâ olup haberinin mahzuf olması da mümkündür, o takdirde ifade: Sizin yaptığınız sihirdir, anlamında olur. İstifham (soru) kabul edenlere göre; ism-i mevsul anlamında değildir, çünkü haberi yoktur. Diğerleri ise, "Büyü" kelimesini haber olarak okumuşlardır. Bu okuyuşun delili ise İbn Mes'ud'un "Sizin bu yaptığınız bir sihirdir" şeklindeki kıraati ile Ubey'in;

"Sizin bu yaptığınız (getirdiğiniz) bir sihirdir" kıraatidir. Buna göre burada; İsm-i mevsul anlamında; "Yaptığınız" onun sıla-sı olur. da mübtedâ olarak ref mahallinde; "sihirdir" anlamındaki kelime de mübtedânın haberidir. Eğer İsm-i mevsul kabul edilirse, nasb mahallinde olmaz. Çünkü sıla hiç bir zaman ism-i mevsulda amel etmez. Bununla birlikte el-Ferrâ; "Sihir" kelimesinin;

"Yaptığınız" lafzı ile nasb edilmesini uygun kabul eder ve; şart edatı olur. "Yaptığınız" lafzı şart edatı ile cezm mahallinde ve şartın cevabının başına gelen "fe" da mahzûf olur. İfadenin takdirî de: "Muhakkak Allah onu iptal edecektir" şeklindedir. Bununla birlikte;"Sihir" kelimesinin mastar olarak nasb okunması da mümkündür, " Sizin yaptığınız bir sihirdir" takdirinde olup, daha sonra fazladan bu kelimenin başına "elif" ile "lam" getirilmiştir. Bu takdire göre ise, "fe"nin hazfne ihtiyaç yoktur, en-Nehhâs da bu görüşü tercih etmiş ve şöyle demiştir: Şartın cevabının başındaki "fe"nin hazfedil meşini ancak şiir zarureti dolayısıyla olması müstesna, nahivcilerin çoğu uygun kabul etmezler. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Her kim iyilikler işlerse, Allah da onlann karşılığını verecektir."

Hatta kimi nahivciler şöyle demektedir: "Fe" harfinin hazfedilmesi hiçbir şekilde caiz değildir. Ben, Ali b. Süleyman'ı şöyle derken dinledim: Bana Mu-hammed b. Yezid anlattı, dedi ki: Bana el-Mâzinî anlattı, dedi ki; ben el-Es-ma'î'yi Şöyle derken dinledim: Bu beyiti nahivciler değişikliğe uğratmışlardır. Aslında bu beyitin rivayeti:

"Her kim hayır yaparsa, Rahman olan Allah onu mükâfatlandırır"

şeklindedir. Ali b. Süleyman'ı da şöyle derken dinledim: Şartın cevabının başındaki "fe" harfinin hazfedilmesi caizdir. Buna delil de yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebiyledir" (eş-Şûrâ, 42/30) buyruğunda yer alan; "Sebebiyle" diye başlayan cevap cümlesinin başındaki "fe" harfi olmaksızın; diye de okunmuş olup bu iki kıraat de bilinen meşhur iki kıraattir.

"Elbette Allah, o bozguncularla İşini düzeltmez" yani, onların sihir yapmalarını düzlüğe çıkarmaz. İbn Abbas der ki: Her kim geceleyin yatağına çekildikten sonra şu: "Sizin bu yaptığınız sihirdir. Şüphesiz Allah, onu boşa çıkaracaktır. Elbette Allah o bozguncuların işini düzeltmez" buyruğunu okuyacak olursa, hiç bir sihirbazın hilesinin ona zararı olmaz. Büyülenmiş bir kimsenin üzerine yazılacak olursa da mutlaka Allah, o kimseden sinirin şerrini defeder.[\[135\]](#)

82. Allah kelimeleriyle hakkı ortaya koyup gerçekleştirecektir. Günahkârların hoşuna gitmese de.

"Allah kelimeleriyle" buyruğu, hüccetleri ve belgeleriyle; gerçek kullarına yardım vaadleriyle diye de açıklanmıştır. "Hakkı ortaya koyup" beyan edip açıklayıp "gerçekleştirecektir." Firavun hanedanından olan "günahkârların hoşuna gitmese de."[\[136\]](#)

83. Musa'ya, kavminden bir lakım gençler dışında kimse İman etmedi. Bunlar, Firavunun ve ileri gelenlerinin kendilerini fitneye düşürmelerinden korkuyorlardı. Çünkü Firavun yeryüzünde gerçekten yücelik taslayan bir kişi İdi Ve o, gerçekten haddi aşanlardandı.

"Musa'ya kavminden bir takım gençler dışında kimse iman etmedi" buyruğundaki "Kavminden"deki "ne" zamiri Musa'ya aittir. Mücahid dedi ki: Yani, onun kavminden hiç kimse iman etmedi. Ona, ancak Musa'nın kendilerine peygamber olarak gönderildiği İsrailoğullannın çocukları iman etti. Aradan geçen uzun zaman süresi içerisinde ilk muhataplar olan babalar ölüp gitmiş, geriye çocukları kalmış, onlar da iman etmişti. Taberî'nİN tercih ettiği görüş de budur.

Zürriyet (mealde; gençler), insanın soyundan gelenlerdir. Bazan bunlar çoğalabilirler. Şöyle de denilmiştir: Zürriyet'ten kas.t, İsrailoğullannndan iman edenlerdir. İbn Abbas da der ki: Sayılan altıyüzbin kişi idi. Şöyle ki: Yakub (a.s) yetmiş iki kişi ile birlikte Mısır'a girmişti. Bunlar çoğalarak sonunda altıyüzbin kişi oldular.

Yine İbn Abbas der ki: "Kavminden" buyruğundan kasıt, Firavun'un kavmidir. Nitekim, Firavun hanedanından İman eden kişi, Firavun'un hazinadarı, onun hanımı, kızı Mâşita ve hazinedarının hanımı bu iman edenler arasındadır.

Bunların babaları Kıptîlerden, anneleri İsrailoğulianndan bir takım kimseler oldukları da söylenmiştir. İşte bundan dolayı Yemen ve Arap toprak-lannda dünyaya gelen Farslann çocuklarına "ebnâ" denildiği gibi, bunlara da "zürriyet" adı verilmişti. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır. Buna göre "kavminden" ifadesindeki zamir, anneler yoluyla akrabalık sebebiyle Musa'ya ye eğer bunlar Kıptîlerden iseler, Firavun'a racidir.

"Bunlar, Firavun'un ve ileri gelenlerinin kendilerini fitneye düşürmelerinden korkuyorlardı." Firavun'dan korkmalarının sebebi, onların üzerinde oldukça zorbalıkla musallat oluşundan dolayı idi.

Burada; "(Onların.) İleri gelenlerinin" denilerek "onun ileri gelenleri (melei)" denilmeyişinin sebebi ile ilgili olarak altı çeşit cevap verilmiştir:

1- Firavun, zorba bir kimse olduğundan dolayı ondan çok sayıda kimselerin yaptıkları iş gibi haber verilmiştir.

2- Firavun, söz konusu edildiğinde, beraberinde başkalarının da olduğu bilinir. O bakımdan zamir hem Firavun'a hem de onun beraberindekilere aittir. Bu, el-Ferrâ'nın konu ile ilgili iki görüşünden birisidir.

3- Firavun adının topluluk hakkında da kullanılması. Semûd gibi.

4- İfadenin takdirinin şöyle olması: Firavun hanedanından korkuyorlardı... O

takdirde bu, "o kasabaya sor" (Yusuf, 12/82) buyruğunda ve benzerlerinde olduğu gibi muzafm ıazfedilmesi tütündendir. Bu da el-Ferrâ'nın ikinci görüşüdür. Sîbeveyh ve el-Halil'in görüşüne göre ise böyle bir cevap yanlıştır. Çünkü onlara göre; Hind'in kölesini kastederek; "Hind kalktı" demek mümkün değildir.

5- el-Ahfeş Said'in görüşü; buradaki zamirin zürriyete ait olduğu şeklindedir. Yani, o gençlerin ileri gelenlerinin (kendilerini fitneye düşürmelerinden korkuyorlardı) demek olur ki, Taberî'nin tercihi de budur.

6-Zamirin "Musa'nın kavmi"ne ait olması. (Yani, Musa'nın kavminden iman eden birtakım gençler, kavimlerinin ileri gelenlerinin kendilerini fitneye düşürmelerinden korkuyorlardı, demek olur.) en-Nehhâs der ki: Bu cevap sanki bunların en belîğ olanları gibidir.

"Kendilerini fitneye düşürmesinden" fiilindeki zamirin tekil gelmesi, Firavun'un durumunu haber vermek üzere tekil gelmiştir. Yani Firavun, uyguladığı cezalarla onları dinlerinden döndürmeye çalışırdı. Ve aynı zamanda bu, bedeli istimal olarak cer mahaîlindedir. Bununla birlikte; "Korku..." ile nasb mahallinde olması da mümkündür, "Firavun" kelimesinin munsarîf olmayışı hem Arapça olmayan bir isim oluşundan, hem de marife (özel isim) oluşundan dolaydır.

"Çünkü Firavun yeryüzünde gerçekten yücelik taslayan azgın ve mü-tekebbir bir kişi idi. Ve o, gerçekten haddi aşanlardandı." Küfürde oldukça ileri gidenlerdendi. Çünkü Firavun, bir kul iken rububiyet iddiasında bulunmuştu.

[\[137\]](#)

84. Musa: "Ey kavmim! Eğer siz Allah'a İman etmiş ve O'na teslim olmuşsanız, artık O'na güvenip dayanın* dedi.

85. Onlar da şöyle dediler: "Biz yalnız Allah'a güvenip dayandık. Ey Kabbimizt Bizi o zalimler topluluğunun fitnesine uğratma!"

"Musa: Ey kavmim, eğer siz Allah'a iman etmiş" yani, Onu tasdik etmiş "ve O'na teslim olmuşsanız" burada şartı te'kid için tekrarlamıştır, "artık O'na güvenip dayanın" yalnız O'na itimad edin "dedi." Böylelikle imanın kemalinin işi tamamiyle Allah'a havale etmekle mümkün olacağını beyan etmektedir.

"Onlar da şöyle dediler: Biz yalnız Allah'a güvenip dayandık" işlerimizi O'na havale edip teslim ettik. O'nun kaza ve kaderine razı olduk ve O'nun emrine boyun eğdik.

"Ey Rabblmiz, bizi o zalimler topluluğunun fitnesine uğratma" yani, onları bize muzaffer kılma. Çünkü, o takdirde bu, bizim dinimiz dolayısıyla fitneye (azap ve işkenceye) uğramamıza sebep olacaktır. Ya da onlar aracılığıyla bizleri azap

etmek suretiyle imtihan etme.

Mücahid der ki: Düşmanlarımızın eliyle bizi helak etme ve senin tarafından gelecek bir azap ile bizi azaplandırma, anlamındadır. O takdirde düşmanlarımız da: Eğer bunlar hak üzere olsalardı, biz onlara musallat edilmezdik, derler ve böylelikle onlar fitneye düşerler.

Ebu Miclez ve Ebu'd-Duhâ derler ki: Sen, onları bize karşı muzaffer kılma. O takdirde kendilerinin bizden hayırlı oldukları kanaatine kapılacaklar ve azgınlıklarını daha da artıracaklardır.[\[138\]](#)

86. "Ve rahmetinle bizi o kâfirler topluluğundan kurtar."

"Ve rahmetinle bizi o kâfirler topluluğundan" Firavundan ve onun kavminden "kurtar." Kurtuluşumuzu böylelikle gerçekleştir. Çünkü, Firavun ve kavmi, İsrailoğullarını ağır işleri yerine getirmekle yükümlü tutuyorlardı.[\[139\]](#)

87. Musa'ya ve kardeşine söyle vahyettik: "Mısır'da kavminize evler hazırlayın, o evlerinizi namazgah yapın ve namazı dosdoğru kılın. (Ey Musa) mü'minleri de müjdele!"

Yüce Allah'ın: "Musa'ya ve kardeşine şöyle vahyettik: Mısır'da kavminize evler hazırlayın" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız.[\[140\]](#)

1. Mısır Denilen Yer:

"Musa'ya ve kardeşine şöyle vahyettik: Mısır'da kavminize evler hazırlayın" evler edinim demektir. Bu anlamda; " Zeyd'i bir yerde yerleştirdim" şeklinde kullanıldığı gibi; diye de kullanılır.

ise, yerleşilen ve orada devamlı kalınan yer demektir.

Allah onu bir yere yerleştirdi, ifadesi de buradan gelmektedir. Yani, onu o yere yerleştirdi, iskan ettirdi anlamındadır. "Bana kasten yalan uyduran kimse cehennemde oturacağı yeri fiilen yerleşmiş bellesin"[\[141\]](#) hadisindeki ("yerleşmiş bellesin" anlamı verilen) kelime de buradan gelmektedir. Şair recez vezninde şöyle demektedir:

"Biz, Adnanoğnllarıyız, hiç şüphesiz Şeref aramızda yer etmiştir ve hükümdarlık da."

Bu âyet-i kerimede Mısır'dan kasıt, Mücahid'in görüşüne göre İskenderiye şehridir. Dahhâk ise şöyle demiştir: Bundan kasıt, Mısır diye adlandırılan şehirdir. Mısır ise, deniz ile Asuvan arasındaki bölgenin adıdır. İskenderiye de

Mısır topraklarının bir parçasıdır.[\[142\]](#)

2. İsrailoğullannın Evlerini Namazgah Edinmeleri ve Nafile Namazlar:

Yüce Allah'ın: "O evlerinizi namazgah yapın" buyruğu ile ilgili olarak, müfessirlerin çoğunluğu şöyle demişlerdir: İsrailoğulları, ancak kendi mes-cid ve mabedlerinde namaz kılarlardı. Mescidleri de açıkça ortalıkta görülüyordu. Hz. Musa peygamber olarak gönderilince, Firavun emir vererek İsrailoğullarının bütün mescidleri tahrip edildi ve namaz kılmaları yasaklandı. Yüce Allah da Hz. Musa ve Hz. Harun'a, İsrailoğullanna Mısır'da bir takım evler yani mescidler seçip edinip diye emir verdi. Yoksa bununla mesken olarak kullandıkları evleri kastetmeraektir. İbrahim, İbn Zeyd, er-Rabi', Ebu Malik, İbn Ab bas ve diğerlerinin görüşü budur.

İbn Abbas ve Said b. Cübeyr'den rivayete göre de mana şudur: Sizler, evlerinizi birbirlerine bakacak şekilde karşılıklı yapınız. Ancak birinci görüş daha sahihtir. Yani, mescidlerinizi kibleye dönük yapınız, demektir. Kible, denildiğine göre Beytü'l-Makdis'tir. Beytü'l-Makdis bugüne kadar yahudilerin kiblesidir. Bu açıklamayı İbn Bahr yapmıştır. Kiblelerinin Kabe olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Kabe, Musa ve beraberindekilerin kiblesi İdi. İşte bu, namazda kibleye dönmenin, Hz. Musa'nın da şeriatının bir hükmü olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu namaz için taharet, setr-i avret ve kibleye dönmek de şart idi. Çünkü bunların şart olması, mükelleflerin daha ileri derecede olmasını ve ibadetin daha kapsamlı bir halde yapılmasını gerektirir.

Burada maksadın, güvenlik duymanız için evlerinizde gizlice namaz kılın, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bu da, Firavun'un kendilerini korkutması sırasında olmuştu. Onlar, sabretmek, evlerini mescidi er edinmek ve böylece de namazı kılmakla emrolundular. Allah'ın vaadi gerçekleşinceye kadar dua etmeleri de istendi. İşte yüce Allah'ın: "Musa kavmine: Allah'tan yardım dileyin ve sabredin..."(el-A 'raf, 7/128) buyruğunda kastedilen de budur. Güvenlik içinde oldukları sürece ancak mabed ve havralarında namaz kılmaları dini inançlarının bir gereği idi. Ancak, tehlikelerden korunmaları halinde evlerinde namaz kılmalarına İzin verildi. İbnü'l-Arabî der ki: Birincisi, iki görüşün daha kuvvetli olanıdır. Çünkü ikincisi sadece bir iddiadır.

Derim ki: İbnül-Arabî'nin "İkinci görüşün bir iddia olduğu" şeklindeki görüşü doğrudur. Çünkü sahih hadiste Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Yeryüzü bana hem mescid, hem de (.teyemmüm ile)

temizlenme aracı kılındı" diye buyurduğu sabittir.[\[143\]](#) Bu ise, diğer peygamberler arasında Hz. Peygamber'e özel olarak verilen hususlardandır. Biz de yüce Allah'a hamd olsun, mescidlerde de namaz kılabiliyoruz, evlerde de. Namaz vakti nerede girerse orada kılarız. Şu kadar var ki, nafile namazların evlerde kılınması mescidlerde kılınmasından daha faziletlidir. Hatta Cuma namazından önce kılınan ve sonra kılınan namazlar da böyledir. Farz namazlardan önce ve sonra kılınan (ravâtib sünnetler) da böyledir. Çünkü, nafile namazlarda riyakârlık söz konusu olabilir. Farz namazlarda ise riyakârlık husule gelmez. Bir amel riyaadan ne kadar arınabilirse, elbette şanı yüce Allah nezdinde daha ağır basar ve Allah'a daha çok yaklaştıncıdır.

Müslim, Abdullah b. Şakik'den şöyle dediğini rivayet eder: Ben, Âişe'ye, Rasulullah (say)'in kıldığı nafile namazları hakkında sordum, şöyle buyurdu: "Evimde öğle namazından önce dört rek'at kıları. Sonra çıkar, cemaate namaz kıldırı. Sonra (evime) girer, iki rek'at namaz kıları. Cemaate akşam namazını kıldırdıktan sonra (eve) girer, iki rek'at kıları. Sonra, cemaate yatsıyı kıldırır ve (arkasından) evime girer ve iki rek'at namaz kıları..."[\[144\]](#)

İbn Ömer'den de şöyle dediği nakledilmektedir: Ben, Peygamber (sav) ile birlikte öğle namazından önce iki, ondan sonrasında da iki, akşam namazından sonra da iki rek'at kıldım. Akşam, Yatsı ve Cuma namazlarına gelince, Peygamber (sav) ile birlikte evinde kıldım.[\[145\]](#)

Ebû Dâvûd da Ka'b b. Ucre'den rivayet ettiğine göre, Peygamber (sav) Eşheloğulları mescidine varmış ve orada akşam namazını kıldıktan sonra namazlarını bitirdiklerini görünce, namazdan sonra onların yine namaz kıldıklarını görünce, bu sefer: "Bu kıldığınız namazlar evlerin namazlarıdır (evlerde kılınması gerekir)" diye [\[146\]](#)buyurmuştur.[\[147\]](#)

3. Ramazanda Kılınan Teravih:

Bu kabilden olmak üzere ilim adamları Ramazanda kılınan teravih hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Acaba teravih namazının evde kılınması mı daha faziletlidir, mescidde kılınması mı?

Malik, gücü yeten kimse için teravihin evde kılınmasının daha faziletli olduğu görüşündedir, Ebu Yusuf ile Şafî mezhebine mensup kimi ilim adamı bu görüştedir. İbn Abdilhakem, Ahmed, Şafî mezhebine mensup diğer bazı ilim adamları ise, teravihin cemaatle kılınmasının daha faziletli olduğu görüşündedirler.

el-Leys der ki: İnsanlar, teravihi hep evlerinde kılsalar ve hiç bir kimse mescidde kılmayacak olursa, bunun için mescide çıkmaları gerekmez. Malik'in ve onun görüşünü kabul edenlerin lehine delil, Hz. Peygamber'in Zeyd b. Sabit yoluyla rivayet edilen hadisindeki şu buyruğudur: "Evlerinizde namaz kılmaya bakınız. Çünkü, farz namaz müstesna, kişinin kıldığı en hayırlı namaz, evindeki namazdır." Bu hadisi Buharı rivayet etmiştir.[\[148\]](#)

Muhalik kanaate sahip olanlar ise, Peygamber (sav)'in teravih namazını mescidde kıldırması olduğunu ve daha sonra ise, bu namaza devam etmekten kendisini alıkoyanın, bu namazın kendilerine farz kılınması korkusu olduğunu söylediğini[\[149\]](#) belirtirler. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber onlara: "Evlerinizde namaz kılmaya bakınız" diye buyurmuştur. Diğer taraftan ashab-ı kiram, ayrıca dağınık bir şekilde teravih namazını mescidlerde kılıyorlardı, Nihayet Hz. Ömer, bu dağınık cemaatleri tek bir imam ile birlikte kılmak üzere bir araya getirdi,[\[150\]](#) böylelikle iş bu şekilde karar kıldı ve sünnet olarak böylece sabit oldu.[\[151\]](#)

4. Tehlikeden Korkan Kimse Cemaate Gitmemekte Mazur Görülebilir mi?:

Eğer bizler, İsrailoğullarının kendilerine gelebilecek tehlikelerden korkmaları üzerine evlerinde namaz kılmalarının mubah kılındığı görüşünü kabul edecek olursak, bu şuna delil gösterilebilir: Korku ve buna benzer mazeretleri bulunan bir kimsenin cemaate katılmayı, Cuma namazlarına gitmeyi terk etmesi caizdir, Bu şekilde katılmayı kendisine mubah kılan mazereti ise, cemaate katılmasını engelleyen hastalık, yahut ileri derecedeki korku, ya da aleyhinde mahkeme hükmü gereğince alınması gereken bir hak bulunmaksızın, zalim yöneticinin ondan mal veya bedeni ile kendisine zulmedeceğinden korkan kimsenin hali de bu tür mazeretler arasındadır. Çamurla birlikte aşın yağmur kesilmeyecek olursa, o da bir özürdür. Ölümü yaklaştığı görülen yakın bir arkadaşının eğer bakacak kimsesi bulunmuyorsa, bu da cemaate katılmamak için bir özürdür. Nitekim İbn Ömer böyle yapmıştır.[\[152\]](#)

5. Mü'minleri Müjdele:

Yüce Allah'ın: "Mü'minleri de müjdele" buyruğunda, hitabın Muhammed (sav)'e yönelik olduğu söylendiği gibi, Musa (a.s.)'a yönelik olduğu da söylenmiştir, daha kuvvetli olan görüş budur. Yani, ey Musa! İsrailoğullanna, Allah'ın

kendilerini, düşmanlarına karşı muzaffer kılacağına dair müjde ver!

88. Musa: Hatibimiz dedi, gerçekten sen, Firavun ve ileri gelenlerine dünya hayatında bir zînet ve mallar verdin. Katibimiz, senin yolundan saptırsınlar diye (mi)? Rabbimiz, mallarını yok et, kalplerini mühürle! Çünkü, onlar can yakıcı azabı görmedikçe iman etmeyeceklerdir."

Yüce Allah'ın: "Musa, Rabbimiz dedi, gerçekten sen, Firavun ve İleri gelenlerine dünya hayatında bir zînet ve mallar verdin." Yani, dünya malını çokça verdin, Mısır'daki Fustat'tan itibaren Habeşistan'a kadar uzanan bölgede altın, gümüş, zeberced, zümrüt ve yakut madenlerinin bulunduğu pek çok dağlar, onların egemenlik alanları içerisindeydi.

Yüce Allah'ın: "KabbknĠz, senin yolundan saptırsınlar diye (mi)?" buyruğundaki "Sapsınlar diye" kelimesindeki "lâm" harfi ile ilgili olarak farklı görüşler vardır: Bu husustaki en sahih görüş -ki, el-Halil ve Sibe-veyh'in görüşüdür- sonuç ve nihayette varılacak nokta (akibet ve sayrûret) "lam"ı olduğu görüşüdür. Rivayette şöyle denilmektedir: Yüce Allah'ın her gün şöyle seslenen bir meleği vardır: "Sonunda ölmek için doğunuz, sonunda yıktılsın diye bina ediniz."[\[153\]](#)

Yani, onların sonunda varacaktan nokta, sapıklık olduğundan ötürü, o mal kendilerine adeta sapıp (başkalarını da saptırsınlar) diye verilmiş gibi olur.

Bunun, "lam-ı key" olduğu da söylenmiştir. Yani sen, bu malı onlara sapsınlar, azgınlık etsinler ve büyüklensinler diye verdin. Bir diğer görüşe göre bu, "ecl" (sebeplilik) "larrTıdır. Yani sen, onlara bu malları senden yüz çevirdikleri için verdin. O bakımdan, senin onlardan yüz çevirmenden korkmamaktadırlar.

Bir kesim de anlamın şöyle olduğunu iddia etmiştir: "Sen, bu malı onlara sapmasınlar diye verdin." Burada yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi; olumsuzluk edatı hazfedilmiştir:

"Yanırlırsınız diye Allah size açıklıyor" (en-Nisa, 4/176) anlamı ise... yanılmayasınız diye... şeklindedir.

en-Nehhâs der ki: Zahiren bu cevap güzeldir. Fakat Araplar bu olumsuzluk edatını ancak fiile mastar manasını veren ile birlikte kullanılması halinde hazfederler. Bu şekilde cevap veren kimse, yüce Allah'ın bu buyruğunu örnek göstermekle yanlışlık etmiştir.

Buradaki "lam" harfinin dua için olduğu da söylenmiştir. Yani, sen onları yolundan sapmaları ile imtihan et, belaya uğrat. Çünkü, bundan sonra: "Hatibimiz, mallarını yok et, kalplerini mühürle" diye buyurulmaktadır.

Bir diğer görüşe göre fiil mastar manasıdır. Yani, onlar saptırmalarını yapssınlar diye... anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Onlardan yüz çevirmeniz için..."

(et-Tevbe, 9/95) buyruğunda olduğu gibi.

Kuleliler İse, "ye" harfini ötreli olarak; "Saptırsınlar diye" şeklinde, "Saptırmak" mastarından gelen bir fiil olarak; diğerleri ise, "sapsınlar" anlamına gelecek şekilde üstün ile okumuşlardır.

"Rabbitniz, mallarını yok et" yani, mallarını yok etmek suretiyle küfürlerinin cezasını onlara ver. ez-Zeccâc der ki: "Bir şeyi yok etmek, onu gerçek şeklinden farklı hale getirmek, gidermek" demektir. İbn Abbas ve Muhammed b. Ka'b derler ki: Mallan (altınları) ve dirhemleri (gümüşleri) sağlam para imiş gibi gerçek şekillerinde bütün, üçte bir ve yarı birimler halinde ve para şeklinde darbedilmiş olarak taşlara dönüştürüldü, Bu şekilde Allah'ın yok etmediği, başka sekile dönüştürmediği hiç bir madenleri kalmadı. Ondan sonra da hiç kimse bu madenlerden yararlanamadı.

Katade der ki: Bize ulaştığına göre mallan da, ekinleri de taş kesildi.

Mücahid ve Atiyye der ki: Allah onların mallarını yok etti ve görülmez oldular. Mesela, "Yere çekilmiş pınar" denildiği gibi bir yerin izi kalmayıp tamamıyla yok olduğunu ifade etmek için de; denilir, İbn Zeyd de der ki: Dinarları, dirhemleri, ev eşyaları ve sahip oldukları her şey taş kesildi.

Muhammed b. Ka'b der ki: Bir kimse hanımı ile yatağında iken taş oluverirdi. Yine der ki: Ömer b. Abdulaziz bana bu hususu sordu da ben bunu ona naklettim. Bunun üzerine Mısır'da böyle bir musibete uğramış bir malın getirilmesini emretti. O çuvalın içerisinde meyve, dirhem ve dinarları taşlaşmış olarak çıkardı.

es-Süddî der ki: Bu, Hz. Musa'ya verilmiş dokuz mucizeden birisi idi. [\[154\]](#) "Kalplerini mühürle!" İbn Abbas der kî: Yani, onların iman etmelerini engelle! Bir diğer açıklamaya göre, kalplerini katılaştır ve mühürle ki, iman edecek şekilde onlara genişlik gelmesin. Her ikisinin de anlamı birdir.

"Çünkü onlar... iman etmeyeceklerdir." Bu buyruğun, "saptırsınlar diye" buyruğuna atfedildiği söylenmiştir. Yani sen, onlara bu nimetleri saptırsınlar ve iman etmesinler diye mi verdin? Bu açıklamayı ez-Zeccâc ve el-Müberred yapmıştır. Bu görüşe göre burada (bed')dua anlamı yoktur. Buna karşılık "Rabbimiz... yok et... mühürle" duaları mutariza (ara) cümlesidir.

el-Ferrâ, el-Kisaî ve Ebu Ubeyde ise der ki: Bu da bir (bed')dua cümlesidir ve onlara göre bu cümle de mahallen meczumdur. Yani, "Allah'ım, iman etmesinler!" demek olur. el-A'sâ'nın şu beyiti de bu kabildendir:

"Birbirine yaklaşan o iki gözünün arası bir türlü açılmasın

(sıkıntıdan kurtulamayasın) Ve benimle ancak burnun yere sürtülmüş olarak karşılaşasın."

Buna karşılık "sapsınlar" anlamındaki ifadenin (bed)dua olduğunu -yani, sen onları sapıklıkla imtihan et anlamında olduğunu- söyleyenler şöyle derler: Buna göre "iman etmeyeceklerdir (etmesinler)" anlamındaki cümle de buna atfedilmiştir.

Bir diğer görüşe göre bu cümle emrin cevabı olduğundan dolayı nasb mahallindedir. Yani sen onların kalplerini mühürle! Çünkü onlar iman etmeyeceklerdir. Bu da el-Ahteş ve yine el-Ferrâ'nın görüşüdür. el-Ferrâ şu beyiti de nakleder:

"Ey Devem, geniş adımlarla ve hızlıca yürü Süleyman (b. Abdülmelik)'a doğru ki, (vereceği bağışlarla) rahat edip dinlenelim."

Buna göre "nun" harfinin hazfedilmesi nasb mahallinde oluşundan dolayıdır.

"Can yakıcı azabı görmedikçe" ile ilgili olarak, İbn Abbas bu azabın suda boğulmak olduğunu söylemektedir.

Kimileri bu âyet-i kerimenin müşkil olduğunu kabul ederek şöyle der: Uz. Musa nasıl olur da onlara beddua eder? Halbuki peygamberler kavimlerinin iman etmelerini sağlamakla görevliydi.

Buna şöyle cevap verilmiştir: Yüce Allah'ın İzniyle olmadıkça ve artık aralarında iman edecek kimsenin olmadığı, sulblerinden de iman edecek kimsenin gelmeyeceği bildirilmedikçe beddua etmesi caiz değildir. Buna delil de yüce Allah'ın: Nûh (a.s)'a söylediği şu buyruklardır: "Nuh'a şöyle vahyolundu: Kavminden daha evvel iman etmiş olanlardan başkası asta iman etmeyecektir." (Hûd, 11/36) Bunun üzerine Hz. Nûh, kavmi hakkında şöyle beddua etmişti: "Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşan bir kimse bt-rakma." (Nûh, 71/26) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[155\]](#)

89- Buyurdu ki: "İkinizin de duası kabul olundu. O halde dosdoğru yürümeye devam edin, sakın bilmezlerin yoluna uymayın!"

Yüce Allah'ın: "Buyurdu ki: İkinizin de duası kabul olundu" buyruğu ile ilgili olarak Ebu'l-Âliye şöyle demektedir: Musa dua etti, Harun da âmin dedi. Böylelikle Hz. Musa'nın yaptığı duaya amin diyen Hz. Harun'dan da, "dua eden kişi" olarak sözedilmiştir. Yapılan duaya amin demek de bir duadır. Rab-bim, benim duamı kabul buyur, demektir.

Hz. Harun'un da Hz. Musa ile birlikte dua ettiği de söylenmiştir. Meânî (el-Kur'ân Vye dair eser yazanlar derler ki: Arapların, tek kişiye iki kişi imiş gibi hitap ettikleri de olur. Şair der ki:

"Arkadaşlarıma dedim ki: Onu kökten koparmakta bizi Aceleye getirmeyiniz (bunun yerine) yavşan otu topla."

Bu açıklama ise, "âmin" demenin bir dua olmadığı ve Harun'un da dua etmediği görüşüne göredir.

en-Nehhâs der ki: Ben, Ali b. Süleyman'ı şöyle derken dinledim: Her ikisinin de dua ettiklerinin delili, Hz. Musa'nın "Rabbüniz" demesi ve sadece "Kabbim" dememesidir.

Ali ve es-Sülemî, "Dualarınız" diye duanın çoğulu ite okumuşlardır. İbnü'l-Semeyka' ise, yüce Allah'ın zatından haber vermesi şeklinde; "(Uîîyo): İkinizin de duasını kabul ettim" okumuş ve dolayısıyla "dua" kelimesini de mansub okumuştur.

Fatiha Sûresi'nin sonlarında "âmin" demekle ilgili yeterli açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Amin, Peygamberimiz Muhammed (sav) ile, Hz. Harun ve Hz. Musa'ya özel olarak verilmiş özelliklerdendir. Rivayete göre Enes b. Malik şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Allah benim ümmetime kendilerinden önce daha başka hiç bir kimseye vermediği üç şey vermiştir. Bunlar; cennetliklerin tahiyyesi (selamlaşma lafzı) olan es-Selam (u aleykûm), melekler gibi saf saf dizilmek ve âmin demektir. Bundantek istisna Musa ile Harun'un yaptıkları duaya amin demiş olmalarıdır." Bunu, Tirmizî el-Hakîm "Nevâdiru'l-Usul" adlı eserinde zikretmektedir. Fatiha Sûresi'nde de (âmin bahsinde) geçmiş bulunmaktadır.

"O halde dosdoğru yürümeye devam edin." el-Ferrâ ve başkaları derler ki: Bu, onların şimdiye kadar olduğu gibi, işleri üzere dosdoğru yürümelerine, Firavun ve kavmini imana davet, etmek şeklindeki çağrılan üzerinde sebat etmelerine ve bunu dualarının kabul edileceği vakit gerçekleşinceye kadar sürdürmelerine dair bir emirdir. Muhammed b. Ali ve İbn Cüreyc de derler ki: Bu duanın kabulünden sonra Firavun ve kavmi kırk yıl kaldılar, sonra helak edildiler.

Buradaki "dosdoğru yürümeye devam edin" emrinin, bu dua üzere devam edin, anlamına geldiği de söylenmiştir. Dua üzere dosdoğru devam etmek ise, maksadın gerçekleşmesi hususunda aceleciliği terk etmektir. Aceleciliğin kalpten gitmesi, ancak ve ancak kalpte huzur ve sükûnun dosdoğru bir şekilde yerleşmesiyle mümkün olur. Böyle bir huzur ve sükûn (sekinet) ancak gaypten hasıl olan her şeye güzel bir şekilde razı olmakla gerçekleşir.

"Sakin bilmezlerin yoluna uymayın" buyruğundaki "sakin uymayın" anlamına gelen; kelimesinin sonundaki "nun", nehiy olarak cezm mahallinde "nun" harfi şeddeli okunur. İkinci "nun" ise, te'kid içindir. İki sakın bir araya geldiğinden dolayı "nun" hareke almıştır, bu hareketin esre olması ise, bu "nun"un tesniye "nun"unu andırmasından dolayıdır.

İbn Zekvân nefîy olarak "nun"u şeddesiz okumuştur. Bunun "dosdoğru yürüyün"

emrinden hal olduğu da söylenmiştir. Yani, bilmeyenlerin yoluna uymaksızın dosdoğru yürüyün, demek olur. Buyruk: Sizler, benim vadimin ve tehdidimin gerçek mahiyetini bilmeyen kimselerin yolunu izlemeyin, demektir.[\[156\]](#)

90. İsrailoğullarını denizden geçirdik. Hemen Firavun, askerleriyle beraber haddi aşarak ve zulmederek arkalarına düştü. Nihayet boğulacağı anda şöyle dedi: "İsrailoğullarının İman ettikleri İlândan başka bir ilâh olmadığına İmandım. Ben de müslümanlardım."

Yüce Allah'ın: "İsrailoğullarını denizden geçirdik" buyruğı ile ilgili açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde "Bir vakit sizin için denizi yarıp sizi kurtarmış..." (el-Bakara, 2/50) buyruğunu açıklarken geçmiş bulunmaktadır.

el-Hasen: "Geçirdik" kelimesini şeklinde (cim'den sonra "elipsiz ve "vav" harfini şeddeli olarak) okumuştur ki, bunlar iki ayrı söyleyiştir.

"Hemen Firavun askerleriyle beraber... arkalarına düştü." Bir kimse diğere yetişip ona kavuştuğı zaman aynı anlamda olmak üzere; denilir. "Te" harfi şeddeli olmak üzere; ise, arkasından yol aldı, onu izledi demektir. El Esmâî der ki: "Ona yetişti" tabiri ona kavuşup varması halinde kullanılır. "Te" harfi şeddeli olarak okunursa, arkasından onu izledi, demek olup yetişmesi veya yetişmemesi gözönünde bulundurulmaz. Ebu Zeyd de böyle demiştir.

Katade ise, bu kelimeyi şeklinde "te" harfini şeddeli olarak "onları izledi" anlamında okumuştur. şeklinde vasıl elifi ile; "belli bir işte ona uydu, anlamında olduğı söylenmiştir. şeklinder " hayır olsun şer olsun kat' "elifi ile; "arkasından (başkasını) gönderdi" anlamına gelir. Ebu Amr'ın görüşü budur. Bu iki kullanımın aynı manaya geldiğı de söylenmiştir,

Hz. Musa, İsrail oğulları ile birlikte -ki, sayıları altıyüz yirmibin idi- Mısır'ın dışına çıktılar. Firavun ise, sabah erkenden iki milyon altıyüz bin kişi ile birlikte Hz. Musa'nın arkasına düştü. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/50. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmakta dır.

"Haddi aşarak" kelimesi, hal olarak nasb edilmiştir. "Ve zulmederek" de ona atfedilmiştir. Yani, haddi aşan, zulmeden, haksızlık eder bir halde arkalarına düştü, demek olur. fiili tıpkı Gazaya gitti, gider fiili gibi, (sonu vav'lı)dır.

el-Hasen ise, "ayn" ve "dal" harfini ötreli, "vav" harfini de şeddeli olarak; diye ve: Yükseldi, yükselir, fiilînin kullanılışı gibi okumuştur.

Müfessirler derler ki: "Haddi aşarak" kelimesi, sözlerde haksız yere üstünlüğü sağlamak isteyerek; "Zulmederek" ise, davranışı ile bunu yapmak isteyerek... anlamındadır. Bu açıklamaya göre bu kelimeler mef ulun leh olarak nasb edilmişlerdir.

"Nihayet boğulacağı anda" yani, boğulma noktasına vardığında "şöyle dedi; İsrailoğullarının iman ettikleri İlândan başka bir ilâhın olmadığına inandım" bunu tasdik ettim.

Aslında demektir. Cer harfi hazfedildiğinden dolayı "inandım" fiili teaddi ederek "elif -nûn"un hemzesi nasbedilmiştir. Esreli olarak da okunmuştur. Yani, "ben iman ettim" İfadesinden sonra yeni bir cümle başlamış olur. (Anlamı da şöyle olur: Şuna inandım ki, israiloğullarının iman ettikleri İlahtan başka bir ilah yoktur)

Ebu Hatim ise, buradaki "demek"den türeyen fiilin hazfedildiğini iddia eder. Yani; "İnandım ve dedim ki: Şüphesiz..." takdirindedir.

Böyle bir durumda imanın faydası olmaz. İlâhi azabın görülmesinden önce yapılan tevbe makbuldür. Ancak bundan sonra ve bu hal ile iç içe olduktan sonra yapılacak tevbe kabul edilmez. Nitekim Nisa Sûresi'nde (4/17 18. âyetler, 3. başlıkta) açıklaması önceden geçmişti.

Denildiğine göre, Firavun siyah bir at üzerinde idi. Denize girmekten korktu. Firavun'un ordusunda kısrağ bulunmuyordu. O bakımdan, Hz. Cebrail, Haman suretinde bir kısrağ üzerinde geldi ve ona: İleri atıl dedi. Arkasından denize daldı. Firavun'un atı da bu kısrağın arkasından gitti. Mikâil ise arkalarından onları ileri doğru sürüklüyordu. Kimse onlardan geri kalmadı. Son fertleri de denize dalıp ilk baştakiler karaya çıkmak noktasına geldiklerinde, deniz üzerlerine kapandı. Boğucu sular Firavun'un ağzına kadar geldiğinde, "İsrailoğullarının da kendisine iman ettiğine ben de iman ettim" demekleyen, Hz. Cebrail onun ağzına denizin çamurlarını doldurdu.

Tirmizî'nin İbn Abbas'tan rivayetine göre Peygamber (sav.) şöyle buyurmuştur: "Allah Firavunu suda boğduğu sırada o: İsrailoğullarının kendisine iman ettiğinden başka bir ilah olmadığına iman ettim, dedi. Cebrail dedi ki; Ey Muhammed! Ben, rahmetin ona yetiyeceği korkusuyla denizin çamurundan alıp da onun ağzına nasıl koyduğumu bir görseydin." Ebu İsa et-Tirmizî dedi ki: Bu, hasen bir hadistir. [\[157\]](#)

Dilcilerin açıklamasına göre: "Denizin çamuru, denizin dibinde bulunan siyah çamur" demektir.

Yine İbn Abbas'ın, Peygamber (sav)'den rivayetine göre, Hz. Peygamber şunu zikretmiştir: "Firavun'un lâ ilahe illallah demesi ve Allah'ın ona rahmet etmesi korkusu ile Cebrail Firavun'un ağzına çamur doldurmaya başladı..." (Tirmizî) dedi ki: Bu, basen, garip, sahih bir hadistir. [\[158\]](#)

Avn b. Abdullah dedi ki: Bana ulaştığına göre Cebrail, Peygamber (sav)'e şöyle dedi: İblis, benim Firavundan daha çok nefret ettiğim bir kimseyi doğurmuş

değildir. Çünkü, o boğulmaya yaklaştığında, "inandım" dedi. Ben de, onun bunu söyleyerek merhamete nail olacağından korktum, o bakımdan bir miktar toprak veya çamur alıp ağzına doldurdum.

Şöyle de açıklanmıştır: Ona bu şekilde davranılmasının sebebi, yaptıklarının büyüklüğüne ceza olsun dıyedir.

Ka'b el-Ahbâr da der ki: Allah Firavun döneminde Mısır'daki Nil nehrinin akmasını durdurdu. Kiptiler ona: Sen bizim rabbimiz isen haydi bizim için suyu akıt, dediler. Bunun üzerine Firavun atına bindi. Bütün kumandanlarına da ayrı ayrı binmelerini emretti. Kumandanları da derecelerine göre yerlerini alıp durdular. Kendisi görünmeyecek bir yere kadar gittikten sonra bineğinden indi. Başka elbiseler giyindi, secdeye varıp yüce Allah'a yalvarıp yakardı. Allah da Nil nehrini akıttı. Bu sefer Firavun, henüz yalnızken Hz. Cebrail, görüş soran bir kişi kılığında yanına vardı ve şöyle dedi: Bir kimsenin nimetinde yetişip büyüyen ve kendisinden başka hiçbir kimsesi bulunmayan bir kölesi varsa ve bu köle efendisinin nimetlerine karşı nankörlük edip hakkını tanıma, ondan ayrı ve ona karşı efendilik iddiasında bulunursa, böyle birisinin hükmü nedir, emir bu konuda ne der? Bu sefer, Firavun ona şunu yazdı; Ebu'l-Abbas el-Velid b. Mus'ab b. er-Reyyân der ki: Böyle birisinin cezası, denizde suda boğulmasıdır. Hz. Cebrail, onun bu yazısını aldı, gitti, Firavun boğulacak noktaya gelince, Cebrail (a.s) ona el yazısıyla yazdığı bu hükmü uzattı. Bu açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/50. âyetin tefsirinde) Abdullah b. Amr b. el-Âs ile İbn Abbas'tan senedi ile nakledilmiş idi. Bu olay, yine el-Bakara Sûresi'nde açıklandığı üzere, Aşure gününde cereyan etmişti. Burada tekrarlamamanın bir anlamı yoktur.

"Becude müslümanlardanım" yani, emre uymak ve itaat etmek suretiyle teslimiyet arzeden ve Allah'ı tevhid edenlerdenim.[\[159\]](#)

91- Şimdi mi? Halbuki bundan önce sen İsyan etmiş ve fesatçılardan olmuşsun. Bu buyruğun, yüce Allah'ın sözü olduğu söylendiği gibi, Cebrail'in Firavun'a söylediği sözdür, Mikail'in söylediği sözdür, yahut da onların dışında melekler tarafından söylenen bir sözdür, de denilmiştir. Firavun'un kendi kendisine söylediği sözü olduğu da söylenmiştir. O bunu, diliyle söylememiştı de bu kanaat, kalbinden geçmiş ve bunu kendi kendisine söylemişti. Ancak, o bu sözünü pişmanlığın fayda vermeyeceği bir sırada içinden geçirmişti. Yüce Allah'ın: "Biz size ancak Allah'ın rızası için yediriyoruz" (el-İnsan, 76/9) buyruğu buna benzemektedir.

Yüce Allah, onlar sözlü olarak bu sözleri söylediler diye değil, kalplerinden

bunu geçirdiklerinden ötürü onlardan övgüyle söz etmiştir. Esasen gerçek anlamda söz, kalbin içinden geçirdiği sözdür.[\[160\]](#)

92. Bugün sadece senin bedenini kurtaracağız. Senden sonrakilere ibret olasın diye. İnsanların birçoğu, şüphesiz âyetlerimizden gafilidirler.

"Bugün sadece senin bedenini kurtaracağız." Yani, Biz seni yerin yüksekçe bir tarafına bırakacağız. Çünkü, İsrailoğulları Firavun'un suda boğulduğuna inanmayıp, o boğulmayacak kadar büyüktür, diyorlardı. Yüce Allah da onu gözleriyle görecekları şekilde denizden yüksekçe bir toprak parçası üzerine bıraktı.[\[161\]](#)

el-Yezidî ve İbn es-Semeyka' ise, "Seni... kurtaracağız" anlamındaki kelimeyi; "Seni bir kenara bırakacağız" anlamında "ha" harfî ile okumuşlardır. Alkame de bu kıraatî İbn Mes'ud'dan nakletmektedir. Yani sen, denizin bir kıyısında bırakılacaksın.

İbn Cüreyc der ki: İsrailoğulları onu görecekları şekilde Firavun deniz kıyısına atıldı. Bir öküzmüş gibi kısa boylu ve kırmızı tenli idi. Alkame ise, Abdullah (b. Mes'ud)'dan; "Seni nidan (dua etmen) sebebiyle (kurtaracağız)" anlamında okuduğunu nakletmektedir.

Ebu Bekr el-Enbarî der ki: Böyle bir okuyuş Mushafımızın (noktasız) yazılışına muhalif değildir. Çünkü bu kelime "dal" harfinden sonra "ye" ve "kaf ile yazılır. Zira "zulûmât" ile "semâvât" kelimelerinden elif düştüğü gibi, Mus-hafın hattının sıralanışında bu kelimedenden de "elif*" düşer. Bu şekilde "elif hafz edildikten sonra "Senin bedenini" kelimesinin yazılışı ile; "Yalvarışın, duan,.. " in yazılışı arasında fark kalmaz. Bununla birlikte böyle bir kıraat şaz olduğundan ve genel olarak müslümanların kabul ettiğı kıraate muhalif olduğundan dolayı benimsenmemiştir. Çünkü kıraat, sonrakilerin öncekilerden alıp bellediğı bir yoldur. Ayrıca, İbn Mes'ud'dan rivayet edilen bu kıraatin anlamının yorumlanmasında bizim kıraate göre eksiklik vardır. Zira bu kıraatte Firavun'un zırhı ile alakalı açıklamalara yer yoktur. Bu zırh ile ilgili rivayetler ise birbirini pekiştirmektedir. Şöyle ki: İsrailoğulları

Firavun'un boğulması hususunda ayrılığa düşmüş, yüce Allah'tan boğulmuş haliyle onu kendilerine göstermesini istemişlerdi. Bunun üzerine Firavun bedeni ile yüksekçe bir yere bırakılmıştı. Savaşlarda giyindiğı zırhı da üzerinde idi.

İbn Abbas ve Muhammed b. Ka'b el-Kurazî derler ki: Giyindiğı zırh, güzel bir şekilde dizilmiş inciden idi. Altından olduğu da söylenmiştir ve- Firavun bu zırhı ile tanınırdı. Demirden olduğu da söylenmiştir. Demirden olduğunu Ebu Sahr söylemiştir. "Beden," aynı zamanda kısa zırh anlamına da gelir. Nitekim Ebu

Ubeyde, el A'sa'ya ait şöyle bir beyit nakletmektedir:

"Ve su birikintisini andıran güzelce işlenmiş bir zırh ki, Bedenin {zırhın} yakasının, üstünde de demirden bir miğferi var."

Amr b. Ma'dîkerib'e ait şu beyi ti de nakletmektedir:

"Ve kadınları oldukça geniş sağlamca dokunmuş, vücudu tamamıyla örten Zırhlarla da bedenlerle (yarım kısa zırhlarla) da gittiler."

Ka'b b. Malik de şöyle demektedir:

"Sen, orada bedenleri (yarım zırhları) kahramanlar üzerinde vücutları örtmüş görürsün Ve oldukça sağlam (derilerden yapılan Yemen) zırhlarını da."

Burada geçen "el-Yeleb", Yemen zırhları demektir. Bu zırhlar, birbiri üstüne dikilen derilerden yapıldı. Cins ismi olup, tekili "Yelebe"dir. Amr. b. Küisûm da şöyle demektedir:

"Miğferler var üzerimizde ve Yemen'in Yeleb'leri de. Bir de dümdüz kılıçlar ile bükülü kılıçlar."

"Senin bedenini" Mücahid tarafından ruhsuz olarak cesedini... diye açıklanmıştır. el-Ahfeş der ki: Bundan kastın, seni zırhınla birlikte kurtaracağız demek olduğuna dair görüşün hiç bir kıymeti yoktur.

Ebu Bekr (el-Enbarî) der ki: İsrailoğulları, yüce Allah'tan Firavunu boğulmuş olarak görmek için yalvardıklarında, Allah onu kendilerine göstermiş, onlar da Firavun'u ruhsuz bir cesed halinde görmüşlerdi. İsrailoğulları onu bu haliyle görünce: Evet ey Musa, bu boğulmuş haliyle Firavun'dur, dediler. Böylelikle şüphe kalplerinden uzaklaştı ve deniz önceden olduğu gibi Firavunu tekrar yuttu. Buna göre "bugün sadece senin bedenini kurtaracağız" ifadesinin iki anlama gelme ihtimali olmaktadır. Birincisine göre seni, yüksekçe bir yere bırakacağız, demektir. İkincisine göre ise, ruhsuz haliyle cesedini açığa çıkarıp göstereceğiz demektir.

Şâz kıraat olan "nidan, duan sebebiyle" anlamındaki kıraatin anlamı ise, o da cemaatin kıraatine racidir. Çünkü buradaki "nida" iki şekilde açıklanır. Birincisine göre; Biz seni tevbeni ihtiva eden sözün sebebiyle ve tevbe kapısı kapatıldıktan sonra ve tevbenin kabulü geçtikten sonra söylediğini: "İsrail oğullarının iman ettikleri ilahtan başka bir ilahın olmadığına inandım. Ben de müslümanlardanım" (Yûnus, 10/90) sözün sebebiyle seni yüksekçe bir yere bırakacağız anlamındadır. Diğer açıklamaya göre; bugün, Biz seni, "ben sizin en yüce rabbinizim" diye seslendiğin için, denizin görünmez yerlerinden seni bir kenara çıkartacağız.

Buna göre, o daha önce seslenip de iftirada bulunduğu, kendisinin de yalan söylediğini, âciz olduğunu ve böyle bir şeyi hak etmediğini bildiği halde; kudret

ve emir iddiasında bulunarak geçmişteki küfrü dolayısıyla, âlemlerin Rabbi Allah tarafından cezalandırılmak üzere bedeniyle kurtarılmış oldu. Ebu Bekr el-Enbarî der ki: Bizim kıraatimiz şaz kıraatin ihtiva ettiği manaları ihtiva ettiği gibi; onun ihtiva etmediği manaları da fazladan ihtiva eder.

"Senden sonrakilere bir ibret olasin diye" yani, İsrailoğullanna ve Firavun kavminden boğulmayıp kendisine bu haberin henüz ulaşmadığı geriye kalan kimselere bir ibret olasin diye, demektir. "İnsanların bir çoğu şüphesiz âyetlerimizden gafildirler." Âyetlerimizin üzerinde dikkatle düşünmekten, gereği gibi tefekkür etmekten yüz çeviricidirler.

"Senden sonrakilere, arkanda kalanlara" buyruğu, şeklinde "lam" harfi üstün olarak da okunmuştur. Senden sonra, senin yaşadığın topraklarda sana halef olacak kimselere... anlamındadır. Ali b, Ebi Talib ise, bunu "kaf" harfi İte; "Seni yaratana" diye okumuştur. Seni yaratanın yaratıcılığına bir alâmet olasin, diye demek olur.[\[162\]](#)

93. Andolsım ki Biz, İsrailoğullannı gerçekten çok güzel bir yere yerleştirdik. Onları hoş ve temiz şeylerle mıklandırdık. Kendilerine ilim gelinceye kadar anlaşmazlığa düşmediler. Muhakkak ki Rabbin, anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hüküm verecektir.

"Andolsun ki Biz, İsrailoğullarıru çok güzel bir yere yerleştirdik" buy-ruğundaki "Mubevve'e sıdk" övülmeye değer, seçkin ve üstün mevki demek olup, bununla Mısır kastedilmektedir. Ürdün ve Filistin olduğu da söylenmiştir. ed-Dahlîâk ise Mısr ve Şam bölgeleridir, demektir.

"Onları hoş ve temiz şeylerle" meyve ve diğer mahsullerle "rızklandırdık." İbn Abbas der ki: Kurayza ve NadtroğulJan ile, Peygamber (sav)'in çağdaşı olan İsrailoğulları kastedilmektedir. Bunlar, Muhammed (sav)'e (önceleri) iman ederler ve onun ortaya çıkmasını beklerlerdi. Fakat peygamber olarak ortaya çıkınca onu kıskandılar. İşte bundan dolayı "kendilerine ilim gelinceye kadar" yani, Kur'ân ve Muhammed (sav) gelinceye kadar Muhammed (sav)'in peygamberliği hususunda "anlaşmazlığa düşmediler."

Burada "ilim" malum (bilinen şey) anlamındadır. Çünkü onlar, Hz. Peygamber çıkmadan Önce de onun peygamber olduğunu biliyorlardı. Bu açıklamayı İbn Cerir et-Taberî yapmıştır.

"Muhakkak ki Rabbin" dünya hayatında iken "anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hüküm verecektir." Aralarında hüküm verecek ve haklıyla haksızı ayırt edecektir. Böylelikle itaat edeni mükâfatlandırarak, isyankârlık edeni de cezalandıracaktır.[\[163\]](#)

94. Eğer sana indirdiğimizden şüphede İsen, senden önce Kitabı okuyanlara sor. Andolsun ki, hak sana Rabbinden gelmiştir. O halde sakın şüphe edenlerden olma!

95. Sakın Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan olma! Sonra zarara uğramışlardan olursun.

Yüce Allah'ın: "Eğer sana indirdiğimizden şüphede isen" buyruğu, Peygamber (sav)'e hitap olmakla birlikte maksat, ondan başkalarıdır. Yani, sen bu hususta şüphe içerisinde değilsin amma senden başkaları şüphe içindedir.

Ebu Ömer Muhammed b. Abdulvahid ez-Zâhid der ki: Ben, iki imam Sa'leb ve el-Müberred'i şöyle derken dinledim: "Eğer sana İndirdiğimizden şüphede isen" buyruğunun anlamı şudur: Ey Muhammed! Kâfir kimseye de ki: Eğer bizim sana indirdiğimizden şüphede isen "senden önce kitabı okuyanlara sor." Ey puta tapan, eğer Kur'ân-ı Kerîm'den'yana şüphede isen, Yahudilerden İslâm'a girenlere sor. Yani, Abdullah b. Selâm ve benzerlerine. Çünkü puta tapanlar, kitap sahipleri olduklarından ötürü yahudilerin kendilerinden daha bilgili olduğunu kabul ediyorlardı. Böylelikle Hz. Peygamber, puta tapanlardan kendilerinden daha bilgili olduklarını kabul ettikleri kimselere sormalarını emretti: Allah, Musa'dan sonra bir peygamber gönderecek mi, göndermeyecek mi diye.

el-Kurtubî de der ki: Bu, Muhammed (sav)'i kafi olarak yalantamamakla birlikte onu tasdik de etmeyen, bu hususta şüphe ve tereddüt içerisinde bulunan kimselere bir hitaptır.

Bu hitaptan kastın, Peygamber (sav)'in olduğu, başkasının kastedilmedi-ği de söylenmiştir. Yani: Eğer bizim sana verdiğimiz haberlere dair sana herhangi bir şüphe gelir de, bu hususta kitap ehline soracak olursan, onlar senin şüpheni giderirler.

Buradaki "şüphe"nin, göğsün daralması anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani, eğer bunların küfür ve inkârlarından dolayı göğsün daralıyor ise, sabret ve senden önce kitap okuyanlara sor. Onlar sana, senden önceki peygamberlerin kavimlerinin eziyet ve işkencelerine sabrettiklerini ve sonunda İşlerinin nasıl bir güzel akibetle sonuçlandığını bildireceklerdir.

Şüphe (şek), sözlükte asıl anlamı itibariyle darlık demektir. Meselâ, Elbiseyi şek etti denirken, tıpkı bir kabı andıracak hale gelsin diye onu bir şeylerle birbirine kattı, ekledi anlamındadır. Aynı şekilde bağlı örtü (sofra) da böyledir. Bunun bağlan torba gibi büzülünceye kadar uzatılıp çekilir. O bakımdan şek (şüphe) de kalbi sıkar ve daralınca kadar onu sıkıştırır.

el-Hüseyn b. el-Fadl da der ki: Şart edatı ile birlikte (yani cevabın başına gelen) "fe" harfî, ne fiilin yapılmasını gerektirir, ne de yapıldığını. Buna delil de Peygamber (sav)'in bu âyet-i kerimenin inmesi üzerine şöyle dediğine dair nakledilen rivayettir: "Allah'a yemin ederim ki, ben asla şüphe etmem..."[164]

Daha sonra yeni bir cümle ile şöyle buyurulmaktadır: "Andolsun ki, hak sana Rabbüiden gelmiştir, o halde sakın şüphe edenlerden" yani, şüphe ve tereddüte düşenlerden "olma. Sakın Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan da olma. Sonra zarara uğramışlardan olursun." Bu iki âyet-i kerimede de hî-tab Peygamber (sav)'e olmakla birlikte maksat ondan başkalarıdır.[165]

96. Doğrusu üzerlerine RabbinİN sözü hak olmuş bulunanlar İman etmezler;

97. Onlara her türlü âyet gelse bile; acıklı azabı görecekları ana kadar.

Yüce Allah'ın: "Doğrusu üzerlerine RabbinİN sözü hak olmuş bulunanlar iman etmezler" buyruğuna dair açıklamalar, bu sûrede (10/33. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Katade der ki: Masiyetleri sebebiyle Allah'ın gazabı ve Öfkesi üzerlerine hak olanlar iman etmezler.

"Onlara her türlü âyet gelse bile." Buradaki; "Her" kelimesinin müennes kabul edilmesi mana ciheti iledir ki, "Bütün âyetler kendilerine gelse bile" anlamındadır.

"Acıklı azabı görecekları ana kadar." İşte o vakit iman ederler ama, imanlarının kendilerine bir faydası olma?[166]

98. İman edip de İmanı kendisine fayda sağlayan bir ülke olsaydı ya. Yunus'un kavmi bundan müstesnadır. Onlar, İman edince üzerlerinden dünya hayatındaki rüsveylik azabını kaldırıp giderdik ve onları bir süreye kadar faydalandırdık.

"İman edip de imanı kendisine fayda sağlayan bir ülke olsaydı ya" mealindeki buyrukta yer alan; "Olsaydı ya" kelimesi, el-Ahfeş ve el-Ki-saî'ye göre; "Niye olmadı, olmalı değil miydi" anlamına gelir. Ubey ile İbn Mes'ud'un Mushaf'larında ise bu kelime; şeklindedir. "Olmasaydı" edatının sözlükte asa anlamı, bir şeye teşvik etmek, yahut da başkasının meydana gelmesi ve varlığı dolayısıyla bir işin meydana gelip var olmasının imkânsızlığını ortaya koymaktır.

Âyet-i kerimenin manasından anlaşılan, önce ülkeler halkının iman etmediklerini, daha sonra da Yunus kavminin bunlardan istisna edildiğidir. Lafız itibariyle bu istisna munkatı'dır. Ancak, mana itibariyle muttasıldır. Çünkü ifadenin takdiri şöyledir: Yunus'un kavmi müstesna, hiç bir kasaba halkı iman

etmemiştir. Buradaki;"Kavmi" kelimesinin mansub olması uygun olan tek şekildir. Nitekim Sibeveyh de bu gibi kelimeleri "ancak mansub gelebilenler" bahsine konu etmiştir.

en-Nehhâs der ki: "Yunus'un kavmi müstesna" buyruğu(nda kavm kelimesi.) mansuptur. Çünkü bu önceki türden olmayan bir istisna (munkatr) dır. Bu da; "Ama Yunus kavmi (iman etti)" demektir. el-Kisaî, el-Alıfeş ve el Ferrâ'nın görüşü budur. Bununla birlikte şeklinde ref ile gelmesi de caizdir. Ref okunuşu ile ilgili olarak yapılan açıklamaların en güzeli, Ebu İshâk ez-Zeccâc'ın yaptığı şu açıklamadır: Bu durumda mana; "Yunus'un kavminden başka (iman edip de imanı kendisine fayda sağlayan bir ülke olsaydı ya)!" şeklindedir. Burada istisna edatı getirilince, bu edattan sonra gelen isim; edatının i'rabını almış oldu. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Her kardeşten, kardeşi mutlaka ayrılır.

Babanın ömrü hakkı için ferkadân (kutup yıldızı ve onun yanındaki diğer bir yıldız) müstesna."

Hız. Yunus'un kavminin kıssası ile ilgili olarak bir grup müfessirden nakledildiğine göre, onlar Musul topraklarından sayılan Ninova'da yaşıyorlar ve putlara tapıyorlardı. Yüce Allah kendilerine, onları İslâm'a ve batıl inançlarını terk etmeye davet etmek üzere Yunus (a.s.Vı gönderdi. Ancak onlar bu çağırımı kabul etmediler. Denildiğine göre, Hız. Yunus dokuz yıl süreyle onları imana davet etti, sonunda iman edeceklerinden ümidini kesti. Kendisine; azabın üç güne kadar bîr sabah vakti onları gelip bulacağını haber ver, denildi. O da bu emri yerine getirdi.

Bu sefer kavmi: Bu yalan söylemeyen bir kimsedir. Onu gözetleyiniz. Eğer sizinle birlikte kalmaya devam ederse, aranızda durursa, sizin İçin de korkulacak bir şey yoktur. Şayet sizi bırakıp giderse, işte bu kesinlikle azap gelecek demektir, dediler. Dediği günün gecesi gelince. Yunus (a.s) azığını hazırladı ve yanlarından çıkıp gitti. Sabah olduğunda Hız. Yunus'u bulamadılar. Bunun üzerine tevbe ettiler, Allah'a dua ettiler. Kıldan yapılmış elbiseler giyindiler, insan olsun hayvan olsun, annelerle yavrularını birbirinden ayırdılar. Ve bu hallerinde hak sahiplerine haklarını geri verdiler. Herkes başkasına ait hakkı veriverdi. İbn Mes'ud der ki: O kadar ki, adam başkasına ak taşı evinin temelinde kullanmış olduğu halde, o taşı gider yerinden söker ve sahibine geri iade ederdi. İbn Abbas'ın rivayetine göre onlar, azap kendilerine üçte iki millik bir mesafe kadar yaklaşmışken bile bunu yapıyorlardı. Bir mil kadar bir mesafe diye de rivayet edilmiştir. Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, içinde kırmızılık bulunan bir bulut onları örttü. Sıcakını omuzları arasında duyacakları bir noktaya

kadar onlara yaklaşmaya devam etti. İbn Cübeyr der ki: Bir kumaş parçası nasıl kabri örtüp kapatıyor ise, azap da onları öylece örttü. Tev-beleri gerçekteşince, Allah da üzerlerinden azabı kaldırdı,

Taberî der ki: Yüce Allah, Hz. Yunus kavmine azabı görmelerinden sonra tevbelerinin kabul edilmesi şeklinde bir özellik tanımıştır. Bu durum, müfessirlerden bir gruptan da nakledilmiştir. ez-Zeccâc der ki: Azap onlara gelmedi, ancak onlar azaba delâlet eden alâmeti gördüler. Eğer azabın kendisini görmüş olsalardı, imanın onlara bir faydası olmazdı.

Derim ki: ez-Zeccâc'ın bu görüşü güzel bir görüştür. Çünkü, beraberinde tevbenin fayda vermeyeceği bir şekildeki azabı görmek, -Firavun kıssasında olduğu gibi- azap ile içice gelmek halidir. Bundan dolayı Firavun kıssasının kabinde Hz. Yunus kavminin kıssası gelmiştir. Çünkü Firavun azabı gördüğünde iman etmişti, bunun ise ona bir faydası olmadı. Yunus kavmi ise, bundan önce tevbe ettiler. Bu görüşü, Uz, Peygamberin şu buyruğu da desteklemektedir: "Kul, canı boğazına gelmedikçe Allah tevbesini kabul eder."[\[167\]](#) Canın boğaza gelmesi (gargara) ise, artık ölüm ile içli dışlı olma halidir. Bundan önce ise öyle değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bu açıklamamız ile aynı manadaki açıklamalar İbn Mes'ud'dan da rivayet edilmiştir. Buna göre, Hz. Yunus, kavmini üç güne kadar azabın geleceği ile tehdit edince, yanlarından çıkıp gitti. Sabahı ettiklerinde onu bulamadılar. Bunun üzerine tevbe ettiler, annelerle yavruları birbirlerinden ayırdılar. İşte bu da onların tevbelerinin, azabın alâmetini görmelerinden önce olduğunun delilidir. İleride de yüce Allah'ın izniyle es-Sâffât Sûresi'nde (37/139-144. âyetlerin tefsirinde) bu husustaki rivayetler senetleriyle ve gerekli açıklamalarıyla gelecektir. Buna göre "... üzerlerinden dünya hayatındaki rüsvaylık azabını kaldırıp giderdik" buyruğunun anlamı, Yunus (a.s)'ın üzerlerine ineceğini söyleyip tehdit ettiği azabı kaldırdık, demektir. Yoksa onu gözleriyle ve artık karşılarında gövdesi belirmiş olarak gördüler, anlamında değildir. Bu açıklamaya göre buyruğun anlaşılmayacak bir tarafı (işgali) kalmaz. Tearuz (konuyla ilgili hükümler ile bu özel mesele arasında çatışma) da olmaz. Onlara ait özel bir durumun varlığından da söz edilemez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Özetle söylenecek olursa, Ninovalılar Allah'ın indinde mutlulardan idiler. Ali (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Elbetteki tedbir kaderi önlemez ama şüphesiz ki dua kaderi geri çevirir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Yunus'un kavmi bundan müstesnadır. Bunlar iman edince üzerlerinden dünya hayatındaki rüsvayhk azabını kaldırıp giderdik." Ali (r.a) der ki: Bu, Aşure günü olmuştu.

"Ve onları bir süreye kadar faydalandırdık." Onlar için tayin edilen vadeye kadar faydalandırdık, diye açıklanmıştır ki, bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır. Cennete veya cehenneme gidecekleri vakte kadar onları faydalandırdık, diye de açıklanmıştır ki, bu açıklamayı da İbn Abbas yapmıştır. [\[168\]](#)

99. Eğer Rabbin dikseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette toptan iman ederlerdi. Böyle iken sen iman etsinler diye İnsanları zorlayıp duracak mısın?

"Eğer Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette toptan iman ederlerdi." Yani, onları ister istemez imana mecbur ederdi.

"...larınhepsi" kelimesi, "... an..."ı te'kididir. "Toptan" kelimesi de Sibeveyh'e göre hal olarak nasbedümiştir. el-Ahfeş de şöyle demiştir: Burada yüce Allah'ın "hepsi"den sonra, bir de "toptan" buyruğunu getirmiş olması tekid içindir.

Bu yönüyle yüce Allah'ın: "İki üah edinmeyin" (en-Nahl, 16/51) buyruğu gibidir. "Böyle iken sen, iman etsinler diye insanları zorlayıp duracak mısın?" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas der ki: Peygamber (sav) bütün insanların iman etmelerini şiddetle arzu ederdi. Yüce Allah ise Levh-i Mahfuzda mutlu olduğu tesbit edilenler dışında kalanların iman etmeyeceğini ona haber verdi. Aynı şekilde Levh-i Mahfuzda bedbaht olacakları tesbit edilmişlerin dışındakilerin de sapmayacağını haber verdi.

Bir görüşe göre burada "insanlar"dan kasıt Ebu Xalib'dir. Bu görüş de aynı şekilde İbn Abbas'tan nakledilmiştir. [\[169\]](#)

100. Allah'ın İzni olmadan hiç bîr kimsenin iman etmesi mümkün değildir. Rics'i akıl etmeyenlerin üzerine bırakır.

"Allah'ın izni obuadan hiç bir kimsenin iman etmesi mümkün değildir" buyruğundaki; nefiy edatıdır. Yani, Allah'ın kazası, kaderi, meşîet ve iradesi olmaksızın hiç bir kimse iman edemez.

"Rics'i bırakır" anlamındaki; el-Hasen, Ebu Bekir ve el-Mufaddal ta'zim "nun"u ile; Bırakırız" diye okumuşlardır. "Rics" azap demek olup "ra" harfî esreli de okunur, ötreli (rucs) de okunur.

"Akıl etmeyenlerin" yani, yüce Allah'ın emir ve yasaklarına akıl erdirmeyenlerin "üzerine bırakır." [\[170\]](#)

101. De ki "Göklerde Ye yerde neler var, bir bakın." O âyetler ve korkutmalar İman etmeyecek bir topluluğa fayda vermez.

Yüce Allah'ın: "De kî: Göklerde ve yerde neler var bir bakın" buyruğu, kâfirlere

ibret almaları ve kemal derecesinde yaratıcı ve kadim olan Allah'a delâlet eden yarattıkları üzerinde dikkatle düşünmelerine dair bir emirdir. Bu anlamdaki açıklamalar birden çok yerde daha önceden yeterince yapılmış bulunmaktadır. (Mesela, bk. el-A'raf, 7/185)

"... fayda vermez" anlamındaki buyrukta yer alan; nefîy içindir. Asla fayda vermez, demektir. İstifham için olduğu da söylenmiştir. Buna göre ifade: Ne fayda verir ki, takdirindedir.

"O âyetler" yani, delâletler "ve korkutmalar" peygamberler demektir. Buna göre "en-Nuzur" kelimesi, "nezir"in çoğuludur. Bu da Peygamber (sav) demektir. "İman etmeyecek bir topluluğa" kaydı, yüce Allah'ın ilminde iman etmeyeceği bilinen topluluğa bir fayda vermez, anlamındadır.[\[171\]](#)

102. Onlar, kendilerinden önce geçmiş olanların günleri gibisinden başkasını mı bekliyorlar? De ki "Haydi bekleyin, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

"Onlar, kendilerinden önce geçmiş olanların günleri gibisinden başkasını mı bekliyorlar?" Buradaki "günler" olaylar, vakıalar demektir. Mesela, filan kişi Arap günlerini bilen birisidir derken, onların başlarından geçen (önemli) olayları bilir demektir.

Katade der ki: Allah'ın, Nûh, Âd ve Semud kavimleri ile diğerlerinin başına getirdiği vakıaları, olayları demektir. Araplar da hem azaba, hem de nimetlere "eyyam: günler" adını verirler. Yüce Allah'ın: "Ve onlara Allah'ın günlerini hatırlat" (İbrahim, 14/5) buyruğu gibi. Hayır ve şer türünden kişinin başından geçen her şeye "günler" denilir.

"Haydi bekleyin" buyruğu bir tehdittir. "Ben de sizinle beraber" yani, "Rabbimin vadini bekleyenlerdenim."[\[172\]](#)

103. Sonunda Biz, peygamberlerimizi de aynı şekilde iman edenleri de kurtarıyoruz. Mü'minleri kurtarmamız üzerimize bir haktır.

"Sonunda Biz, peygamberlerimizi ve aynı şekilde iman edenleri de kurtarıyoruz" buyruğu şu demektir: Biz, bir kavmin üzerine bir azap indirecek olursak, aralarından peygamberleri ve mü'minleri çıkartırız. Tâ ki; Sonra (mealde; sonunda) buyruğu şunu biliniz kî Biz peygamberlerimizi... kurtarıyoruz, anlarımdadır.

"... üzerimize bir baktır" bu bizim görevimizdir. Çünkü, şanı yüce Allah bunu böylece haber vermektedir ve O'nun haberinde muhalefet olmaz, aynen gerçekleşir.

Yakub; " Sonunda kurtarıyoruz" şeklinde ikinci "nun"u sakın olarak okumuştur. el-

Kİsaî, Hafs ve Yakub ise, "Mü'mirileri kurtarır" de ikinci "nun"u şeddesiz okumuşlardır. Diğerleri ise şeddeli okumuşlardır. Bunların ikisi de fasih birçr söyleyiştir:

"Kurtardı, kurtarır, kurtarış, kurtarma," şeklinde aynı anlamındadır.[\[173\]](#)

104. De ki: "Ey insanlar, eğer benim dinimden bir şüphe içinde iseniz, ben sizin Allah'tan başka taptıklarınıza tapmam. Ancak, canınızı alacak olan Allah'a ibadet ederim. Ben, mü'minlerden olmakla emredilmişimdir."

"De ki: Ey İnsanlar!" buyruğunda Mekke kâfirlerini kastediyor. "Eğer benim dinimden" benim, sizi kendisine davet etmiş olduğum İslâm dininden yana "bir şüphe içinde iseniz" ondan yana herhangi bir şüphe ve tereddüdünüz varsa "ben sizin Allah'tan başka taptıklarınıza" aklı olmayan putlarınıza "tapmam. Ancak canınızı alacak olan" sîzi öldüren, ruhlarınızı kabz eden "Allah'a İbadet ederim. Ben, mü'minlerden" yani, Rabblerinin âyetlerini doğrulayanlardan "olmakla emredilmişimdir."[\[174\]](#)

105. Ve: "Yüzünü dine hanîf olarak döndür, sakın müşriklerden olma! diye (emrolundum).

106. "Allah'tan başka sana faydası da olmayan, zarar da veremeyen şeylere de ibadet etme. Eğer böyle yaparsan, o takdirde şüphesiz ki sen, zalimlerden olursun."

"Ve: Yüzünü dine... döndür diye" buyruğundaki; Diye buyruğu, "Olmakla (emrolundum)" buyruğuna atfedilmiştir. Yani bana, mü'minlerden ol ve yüzünü döndür diye emir verildi. İbn Abbas der ki: "Yüz" den ameildir. "Kendini" diye de açıklanmıştır. Yani, dinden sana emrolunanlara yönelerek dosdoğru bu yolda devam et, demektir. "Hanîf olarak" her türlü sapık dinden uzaklaşarak hak din üzere dosdoğru yürüyerek anlamındadır. Nitekim, Hamza b. Abdulmuttalib (r.a) şöyle demiştir:

"Şirkten hanif dine doğru kalbimi hidayete Erdirmesi üzerine yüce Allah'a hamd ettim."

el-En'âm Sûresi'nde (7/28. âyetin tefsirinde) bu kelimenin türeyişi ile ilgili açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. (Ayrıca bk. el-Bakara, 2/135. âyetin tefsir) yüce Allah'a hamd olsun.

"Sakın müşriklerden olma!" Bana, Allah'a ortak koşma da denildi. Hitap ona yönelik olmakla birlikte maksat ondan başkalarıdır. Aynı şekilde, "Allah'tan başka... ibadet etme" buyruğu da böyledir. "Allah'tan başka" ibadet ettiğin takdirde "sana faydası da olmayan" kendisine isyan etmen halinde ise "zarar da

veremeyen şeylere de ibadet etme. Eğer böyle yaparsan" yani, Allah'tan başkasına taparsan, "o takdirde şüphesiz ki sen zalimlerden" yani, ibadeti olması gereken yerden başka bir yere koyanlardan "olursun."[\[175\]](#)

107. Allah sana bir sıkıntı dokundurursa, onu Ondan başka hiçbir kimse gideremez. Sana bir hayır dilerse, O'nun lütfunu geri çevirecek hiçbir kimse yoktur. O, bunu kullarından dilediğine eriştirir. O, mağfiret edendir, rahmet edendir.

"Allah sana bir sıkıntı dokundurursa" yani, sana bir sıkıntı isabet ettirirse "onu, O'ndan başka hiçbir kınışe gideremez" önleyemez. "Sana bir hayır dilerse" eğer sana bir bolluk ve bir nimet eriştirirse "O'nun lütfunu geri çevirecek biç bir kimse yoktur. O, bunu" yani, dilediği her bir hayır veya kötülüğü "kullarından dilediğine eriştirir. O," kullarının büyük ve küçük günahlarını "mağfiret edendir" âhirette gerçek dostlarına "rahmet edendir."[\[176\]](#)

108. De ki: "Ey İnsanlar! Şüphe yok ki size Rabbinizden hak gelmiştir. Artık kim hidayet bulursa o ancak kendi faydasına olmak üzere hidayete ermiş olur. Kim saparsa, yalnız kendi zararına sapmış olur. Ben başınıza bir bekçi de değilim."

"De ki: Ey insanlar! şüphe yok ki size, Rabbinizden hak" yani Kur'ân-ı Kerîm; 'Rasulullah (sav) diye de açıklanmıştır, "gelmiştir. Artık kim hidayet bulursa" Muhammed (sav)'i tasdik edip getirdiklerine iman ederse, "o, ancak kendi faydasına olmak üzere" yani, kendisini kurtarmak için "hidayete ermiş olur. Kim saparsa" Allah Rasulünü, Kur'ân'ı terkeder, put ve heykellere tabi olursa, "yalnız kendi zararına sapmış olur." Yani, bunun vebali, yükü onun üzerinedir. "Ben, başınıza bir bekçi de değilim." Ben, sizin amellerinizi koruyan, tesbit eden bir kimse değilim. Ben sadece bir Rasulüm. İbn Abbas der ki: Kılıç âyeti bu âyeti nesli etmiştir.[\[177\]](#)

109- Sana vahyolunana uy ve Allah hükmedinceye kadar sabret. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.

"Sana vahyolunana uy ve Allah hükmedinceye kadar sabret!" Buyruğunun savaş âyeti ile nesli edildiği söylendiği gibi, nesh edilmiş bir buyruk olmayıp, İtaati sürdürmek ve masiyetten uzak kalmaya devam etmek suretiyle sabret, anlamında olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbas der ki: Bu âyet-i kerime nazil olunca Peygamber (sav) Ensan -onlarla

beraber Ensardan olmayanları toplamaksızın- bir araya getirdi ve şöyle dedi: "Hiç şüphesiz siz, benden sonra başkalarının (sizlere) tercih edildiğini göreceksiniz. Havz etrafında benimle karşılaşacağınız vakte kadar sabrediniz.

[178] Enes (r.a)'den de buna benzer bîr rivayet nakledilmiştir. Daha sonra Enes şöyle demiştir: Ancak, sabretmediler.[179]

Halbuki yüce Allah kendisine emrettiği sabrı emrettiği gibi, kendilerine sabırlı olmalarını emretmişti, İşte Abdurrahman b. Hassan, bu hususta şu beyitleri söylemiştir:

"Mü'minlerin emiri Muaviye b. Harb'e şu sözlerimi ilet: Biz, sabredenleriz ve Teğâbun (aldanma) günü ile davalasma gününe kadar size mühlet verenleriz."

"O, hükmedenlerin en hayırlısıdır" buyruğu mübtedâ ve haberdır. Zira, yüce Allah zaten haktan başkası ile hüküm vermez.

Yûnus Sûresi(nin tefsiri) burada sona ermektedir. Yalnızca yüce Allah'a hanıd ederiz.[180]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/469.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/469-471.

[3] Buharî, Rikaak 53, Fiten 1; Müslim, Tahâre 39, İmâre 10, Fedüil 25-26...; İbn Mâce, Fiten 5, Zühd 36, Menâsik 76; Müsned, I, 257, 384..., II, 408, III, 18, 62..., V, 41, 86...

[4] Müslim, Cumua 22; Nesât, Cumua 1.

[5] Buhari, Menakıb 17, Tefsir 61. şiire 1; Tirmizî, Edeb 67; Muvatta, Esınatı'n-Nebiiyy 1; Müsned, IV, 80, 81, 84.

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/471-474.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/475-476.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/476-477.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/477-479.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/479-480.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/480-481.

[12] Bk. Suyûtî, ed-Durru'l-Mensu, IV. 344 345.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/481-482.

[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/482-483.

- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/483-484.
- [16] Buhâri, Deavat 27; Tevhîd 23, Müslim, Zikr 83; Tirmizi, Deavât 39; İbn Mâce, Dun 17; Müsned, I. 228: 254, 339, 356.
- [17] Tirmizi, Fedâilu'l-Kuran 25; Dârimi, Fedâilu'l-Kur'an 6.
- [18] Tirmizî, Deavât 81; Müsned, I, 170.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/484.
- [20] Müslim, Zikr 89; Tirmizi, Et'ime 18: Müsned, III, 100. 117.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/485.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/485.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/485.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/485-486.
- [25] Mevzu bir hadistir. Bk.: İbnu'l-Cevzî, et-Mevzûât, III, 172-173.
- [26] Müslim, Zühd 74.
- [27] Müsned, II. 428. (Aynı manada, yakın lafızlarla).
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/486-487.
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/487-488.
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/488-489.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/489-490.
- [32] Bundan dolayı onda amel eden, ondan önceki: "Görelim" anlamındaki Fiil olamaz, demek istemektedir.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/490-491.
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/491.
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/491-492.
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/492.
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/492.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/492-494.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/495.
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/495-496.
- [41] Buhâri, Tevlîd 15, 22, Bed'u'l-Halk 1; Müslim, Tevbe 14-16, Deavât 99; İbn Mâce 13, Zühd 35.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/497-498.

- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/498.
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/498-499.
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/499-502.
- [46] Ebû Dâvûd, Tahâre 41; Tirmizî, Tahâre 52; Nesâî, Tahâre 47, 52; İbn Mace, Tahâre 38; Dârimî, Vudu 53; Muvatta, Tahâre 12.
- [47] Âsıra'nın kıraati, "ayn" harfî üstün şeklindedir. Buna biraz sonra işaret edilecektir.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/502-503.
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/504-506.
- [50] el-Heysetnî, Meçmau'z-Zevâid, VI, 326, zayıf olduğu kaydıyla.
- [51] Buhârî, İ'tisâm 2; Tirmizi, Edeb 76; Dârimî, Mukaddime 2.
- [52] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/506-508.
- [53] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, IV, 357.
- [54] Müslim, İman 297, 298.
- [55] Tirmizî, Sıfatu'l-Cenne 16, Tefsir 10. sûre 1; İbn Mâce, Mukaddime 13; Müsned, IV, 333.
- [56] Muhtemelen "Rekaik" lafzı baskıya hazırlayan tarafındım yanlış okunarak "Dekâik" yazılmıştır, Kasıt da Ibnu'l-Mübarek'in "ez-Zühhd ve'r-Rekâik" odii eseri olmalıdır.
- [57] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/508-511.
- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/512-513.
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/513-514.
- [60] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/514.
- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/514-516.
- [62] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/516-517.
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/517.
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/517-518.
- [65] Buhârî, İman 39; Müslim, Musakat 107; Ebû Dâvûd, Buyu 3; Tirmizî, Buyu' 1; Nesâî, Buyu 2, Kudât 11, Eşribe 50; İbn Mâce, Filen 14; Bârinû, Buyu 1; Müsned, IV, 267, 269, 270, 271, 275.
- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/518.
- [67] Buhârî, Teheccüd 1, Deavât 10, Tevhîd 8, 24, 35; Müslim, Salâtu'l-

Müsafirîn 199; Ebû Dâvûd, Salât 119; Tirmizî, Deavât 29; Nesâî, Kıyânu'l-Leyl 9; İbn Mâce, İknûetu's-Salât 180; Dârimi, Salât 169; Muvatta, Kuran 34; Müsned, I, 358. Buhâri, Teheccüd 1, Deavât 10, Tevhîd 8, 24, 35; Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn 199; Ebû Dâvûd, Salât 119; Tirmizî, Deavât 29; Nesâî, Kıyânu'l-Leyl 9; İbn Mâce, İknûetu's-Salât 180; Dârimi, Salât 169; Muvatta, Kuran 34; Müsned, I, 358.

[68] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/518-519.

[69] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/519-520.

[70] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/520.

[71] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/520-521.

[72] Müslim, Şi'r 10; Ebû Dâvûd, Edeb 56; İbn Mâce, Edeb 43; Müsned, V, 357, 361.

[73] Ebû Dâvûd, Edeb 56; İbn Mâce, Edeb 43; Muvatta, Rûya 6; Müsned, IV, 394, 397, 400.

[74] Hadis olarak değil de Ashâb ve Tabiin'den gelen benzer ifadeler için bk. Beyhaki, Şuabu'l-İman, V, 241-242.

[75] Hadisin her hangi bir kaynağını tesbil edemedik. Ancak, zar oynamaya dair vârid olmuş hadislerden ayrı olarak; burada zikredilen hususlardan biri olan aşık kemikleriyle oynamanın yerüdiğine dair rivayetler için bk.: Ebu Dâvûd, Hâtem 3; Nesâl, Zinet 17; Musned, 1, 380, 397, 439. IV. 392.

[76] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/521-523.

[77] Gerek Abdullah b. Abbas ile ilgili rivayet, gerek "Kücce'ye dair açıklamalar; İbnu'l-Esir, en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadis, IV, 154.

[78] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/523-524.

[79] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/524.

[80] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/524-525.

[81] İhfa Sözlükte örtmek ve gizlemek anlamına gelir. Terim olarak: İhfâ harflerinden önce geten tenvîn veya sakin "nûrTı, izhâr ile idğârn arasında şeddeden uzak, gınnesi baki kalmakla beraber okunmaya denir.

İhtilas: Bir şeyi çubuk yapmak, beyaz ile siyahı karıştırmak demektir. Terim animin: a) Harfin harekesini hafif bir ses ile okumak; b.) Harekenin ekserisini telaffuz etmek; c) Harekenin üçte birini söyleyip üçte birini terketineye denir. (Yrd. Doç. Dr. Nihat Temel. Kıraat ve Tecvid İstılahları, İstanbul 1997, s. 72).

[82] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/525-527.

- [83] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/527-528.
- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/528-529.
- [85] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/529-530.
- [86] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/530-531.
- [87] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/531-532.
- [88] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/532.
- [89] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/532-533.
- [90] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/534.
- [91] Buna göre anlam şöyle olur: Birbirlerini tanıdıkları halele onları hasredeceği o günde...
- [92] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/535-536.
- [93] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/537.
- [94] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/537-538.
- [95] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/538.
- [96] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/538-539.
- [97] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/539-540.
- [98] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/540.
- [99] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/541.
- [100] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/541.
- [101] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/542-543.
- [102] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/543-544.
- [103] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/544.
- [104] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/544-545.
- [105] "Ebû Hureyre'den: Rnsûlullnı için (namazı kıldırsın diye) namaza kamet getirilir, insanlar da snflsrda yerlerini alırlardı." (Müslim, Mesâcid 159).
- [106] Ebû Dâvûd, el-Hurûf 12, 13.
- [107] Suyûti, ed'Durru'l-Mensûr, IV, 368.
- [108] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/545-546.
- [109] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/546.
- [110] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/546-547.
- [111] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/547.

- [112] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/547-548.
- [113] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/548-550.
- [114] Bu rivayet mitseldir. Bu ve bu anlamda mürsel ve merfû diğer rivayetler için bk.: Sıryûî, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 370-371. Esmâ binlî Yezîd'den şöyle dediği rivayetedilmiştir: Rasûlullah buyurdu ki; "Size en hayır-hlannızı haber vereyim mi?" Buyur, ey Allah'ın Rasûlü, dediler "(Onlar) görüldüklerinde Allah'ın hatırlanmasına sebep olan kimselerdir." ÜbnMâce, Züh'd 4; Müs'ned, VI, 459).
- [115] Beyhakî, Şuabul-hnan, VI 486.
- [116] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/551-552.
- [117] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/552.
- [118] Tirmizî, Ruyâ 3, Tefsir 10. sûre 2; İbn Mâce, Ta'bîru'l-Ru'ya 1; Dârimî, Ru'yâ 1; Müs'ned, VI, 445.
- [119] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/552-553.
- [120] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/554.
- [121] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/554-555.
- [122] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/555-556.
- [123] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/556-557.
- [124] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/557.
- [125] Biraz sonrın üçüncü kınat ile ilgili açıklamalarda da belirtileceği gibi bu kıraate göre de anlam şöyle olur: "Siz de işinizi sağlam tutun, ortaklarınız da sizinle birlikte böyle yapsın."
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/557-561.
- [127] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/562.
- [128] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/562.
- [129] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/563.
- [130] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/563-564.
- [131] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/564.
- [132] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/565.
- [133] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/565-566.
- [134] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/566.
- [135] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/566-568.

- [136] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/568.
- [137] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/568-570.
- [138] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/570-571.
- [139] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/571.
- [140] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/571.
- [141] Bu hadisin kaynaklarda geçtiği yerlerin bazıları: Buhari, İlim 38, Enbiyâ 50, Edeb 109; Müslim, Zühd 72; Ebû Dâvûd, İlim 4; Tirmizi, Fiten 70; İbn Mâce, Mukaddime 4; Dârimî, Mukaddime 25, 46...
- [142] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/571-572.
- [143] Buhari, Teyemmüm 1, Salât 56, Ğusl 26; Müslim, Mesâckl 3; Nesâî, Ğusl 26; Dârimî, Salât 111, Siyer 28; Müsned, III, 304.
- [144] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 105; Ebû Dâvûd, Tatavvu' 1; Tirmizî, Salât 208 (.Ebû Sele-me'den, Âige'den); Müsned, VI, 30. Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 105; Ebû Dâvûd, Tatavvu' 1; Tirmizî, Salât 208 (.Ebû Sele-me'den, Âige'den); Müsned, VI, 30.
- [145] Buhârî, Tehecctld 25; Müslim, Salatu'l-Müsafirm 104.
- [146] Ebû Dâvûd, Tatavvu' 15.
- [147] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/572-574.
- [148] Buhârî, Ezan 81, İtisâm 3; Müslim, Salânîl-Miisâfirîn 213; İbn Mâce, tkâinetu's-Salât 186; Muoatta, Salânu'l-Cemaa 4; Müsned, V, 182.
- [149] Buhârî, Ezan 81, İ'tisâm 3; Müsned, V, 182: Muvatta, es-Solâtu fi Ramadân 1.
- [150] Buhârî, Salatu'l-Teravîh 1; Muvattâ, es-Salûtu Fi Ramadân 3.
- [151] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/574.
- [152] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/575.
- [153] Beykakî, Şftabu'l-înan, VII, 396.
- [154] Hz. Peygamber'e kadar sağlam bir senetle ulaşmayan bu gibi haberlerin sıhhat derecesi belli değildir. Esasen bu gibi teferruatın bu ilShî buyrukların anlaşılmasına bir katkısının olduğu'da söylenemez.
- [155] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/575-578.
- [156] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/578-580.
- [157] Tirmizî, Tefsir 10. sûre 4; Müsned, I, 245, 309.

- [158] Tirmizî, Tefsir 10. sûre 5: Müsned, I, 240, 340. Tirmizî, Tefsir 10. sûre 5: Müsned, I, 240, 340.
- [159] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/580-583.
- [160] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/583.
- [161] Burada merhum müfessirimiz kontunuzla ilgisini kuramadığımız Evs b. Hacer'in yağın bir yağmuru anlatan bir beyitini kaydetmektedir. Bundan dolayı biz de bunu zikretmeye gerek görmüyoruz.
- [162] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/584-586.
- [163] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/587.
- [164] Suyutî, ed-Durumi'l-Memûr, IV, 389.
- [165] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/587-589.
- [166] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/589.
- [167] Tirmizî, Deavât 98; İbn Mâce, Zühd 30; Müsned, II, 132, 153, III, 425, V, 362.
- [168] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/589-592.
- [169] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/592-593.
- [170] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/593.
- [171] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/593-594.
- [172] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/594.
- [173] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/595.
- [174] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/595.
- [175] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/596.
- [176] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/597.
- [177] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/597.
- [178] Buhârî Şirb 14, 15 Menükıbu'l-Ensâr 8, Fardu'l-Humus 19, Cizye 4, Meğâzî 56, Fiten 2; Müslim, Zekât 132, 139; Tirmizi, Fiten 25; Negâî, Âdâbu'l-Kudât 4; Müsned, III, 166, 167, 171, 224.
- [179] Enes'ten gelen rivayette: "Ancak biz sabretmedik" ifadesinin geçtiği yerler: Buhârî, Far-
dul Humus 19; Müslim, Zekât 132; Müsned, III, 166, 167
- [180] İmam Kurtubi, el-Camiu li- Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 8/598.

Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

HUD SURESİ

1- Ameller ve Maksatlar:

2- Ameller ve Niyetler:

3- Âyet-i Kerîme'nin Kapsamı (Mutlak mı? Mukayyed mi?)

1- İleri Gelenlerin Tavırları;

2. Büyüklük Taslayan İleri Gelenlerin İman Edenlere Dair Yanlış Değerlendirmeleri:

3- Gerçek "Ayak Takımı ve Aşağılık Kimseler"

4. Câhili Konumlara itibar Edişin Sonucu: Yanlış Değerlendirmeler:

Hz, Nûh ve Gemisi İle İlgili Bazı Bilgiler:

1- Allah'ın Va'di Hak'tır ve O Hâkimler Hâkimidir:

2- İman Bağı ve Neseb Bağı:

3- Salih Babaların Kötü Evlatları ve "Aile Halkı"nın Kapsamı:

4- Çocuğun Annesi, Kimin Nikahı Altında İken Doğum Yapmışsa Çocuk O Babanıdır (el-Veledü li'l-Firâş):

5- Allah'ın Öğütlerine Kulak Vermek:

1- Semûd Kavmi ve Hz. Salih:

2- İnsanın Yeryüzünde Yaratılış Gayesi:

3- Mutlak Talebin İfade Ettiği Hüküm:

4- Umrâ (Bir Meskenin Menfaatini Ömür Boyu Birisine Bağışlamak) İle İlgili Görüşler:

5- Allah'tan Mağfiret Dilemek ve O'na Tevbe Etmek Gereği:

1- Azabın Gelişine Kalan Süre:

2- Azabın Geleceği Süre İle Seferi Sayılma Süresi:

1- "Kızartılmış Bir Buzağı":

2- Misafir Ağırլamanın Adabı:

3- Misafir Ağırlamak Yükümlülüğünün Muhatabları:

4- Hz. İbrahim'in Misafir Ağırlayışı ve Allah'ın Kitabı Hakkında Mücerred Görüşü Dayanarak Kanaat Belirtmenin Sakıncası:

5- Misafir'in Âdabı:

6- Ev Sahibinin Misafirinin Yemek Yemesini İzlemesi:

7- Hz. İbrahim'in Çekinmesi:

8- Hz. İbrahim'in Hanımı:

9- Eşinin Gülmesi:

10- Hanımın Misafirlere Hizmet Etmesi:

11- Melek'lerin Yemekten Yememelerinin Hikmeti:

12- Yemeğe Besmele İle Başlamak, Hamd ile Bitirmek ve Hz. İbrahim İle İlgili İsrâiliyât'tan Bir Rivayet:

13- Hz. İshak Müjdesi:

14- Hz. İshak'ın Oğlu Hz. Ya'kub:

1- Yaşlı Bir Kadının Hayreti:

2- Yaşlı Koca Hz. İbrahim:

1- Allah'ın İşine Şaşmak:

2- Allah'ın Rahmetine Mazhar Bir Hane Halkı:

3- Kişinin Hanımı da Kendi Ehli Beyt'indendir:

4- Selâm Verirken Kullanılacak Lafızlar:

Paralarda Hile ve Değerlerini Düşürecek İşlemler Yapmak:

Sikkeleri Kırmanın Cezası:

Sikkeleri Kırarak, Paranın Değerini Düşürerek Fesat Çıkartma ve Cezası:

1- Zulmedenlere Meyletmeyin:

2- "Meyletmeyin" Anlamındaki Buyruğun Okunması:

3- Zalimlerle Beraberlik:

4- Zalimlere Meyletmenin Cezası:

1- Namaz Vakitleri:

2- Gündüzün İki Tarafı:

3- Gecenin Yakın Vakitleri:

4- Kötülükleri Gideren İyilikler:

5- Haddi Gerektirmeyen Haramlar:

6- Kur'ân-ı Kerîm'de Namaz ve Namaz Fiillerinin Söz Konusu Edildiği Bazı Buyruklar:

HUD SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile (Mekke'de İnmiştir, Yüzyirmiüç Âyettir).

El-Hasen, İkrime, Atâ ve Câbîr'in görüşlerine göre Mekke'de inmiştir. İbn Abbas ve Katâde ise tek bir âyet-i kerîme müstesnadır, (Medine'de inmiştir), demişlerdir. Bu da yüce Allah'ın: "Gündüzün iki tarafında... dosdoğru namaz kıl." (Hûd, 11/114) buyruğudur.

Ebu Muliammed ed-Dârimî, Müsned'inde senedini kaydederek Ka'b'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir; Rasûlullâh (sav) buyurdu ki: "Cuma günü Hûd Sûre'sini okuyunuz."^[1] Tirmizî de kaydettiği bir rivayetinde İbn Abbas'tan şöyle dediğini zikreder: Ebu Bekir (r.a): Ey Allah'ın Rasûlü! Saçların ağardı, dedi. Hz. Peygamber bunun üzerine: "Beni Hûd, Vâkıâ, Murselât, Amine ye-tesâelûn (Nebe) ve İze's-şemsu kuvvirat (Tekvîr) sûreleri ihtiyarlattı." (Tirmizî) der ki; Bu hasen, garîb bir hadistir. Bunun bir bölümü tırsel olacak da rivayet edilmiştir.

^[2]

Ayrıca bunu Tirmizî el-Hakîm Ebu Abdillâh, "Nevâdiru'l-Usûl" adlı eserinde şöylece rivayet etmektedir: Bize Süfyan b. Vekî' anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Bisr anlattı. O Ali b. Salih'den, o Ebu İshak'tan, o Ebu Cuhayfe'den naklen dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Saçlarının ağardığını görüyoruz, dediler. O: "Beni Hûd ve kardeşleri (benzeri diğer sûreler) yaşlandırdı." Ebu Abdillâh dedi ki: Korku saçları ağartır, çünkü korku kişiyi dehşete düşürür ve vücuttaki nemi kurutur. Her bir kılın dibinde bir su menbaı vardır ve insan oradan terler. İşte korku bu kılların dibindeki yaşlılığı kurutacak olursa, bu menba'lar da kurur. Bunun sonucunda da saç da kurur ve ağarır.

Nitekim ekin sulandığı takdirde yeşildir, onun su alma imkanı ortadan kalktı mı kurur ve sararır. Yaşlanan bir kimsenin saçının ağarmasına sebep de vücudundaki nemin gitmesi, derisinin kurumasıdır. İşte insan nefsi de Allah'ın tehdidi ve Allah'tan gelen haberlerde söz konusu edilen dehşetli hallerin etkisi ile dehşete düşer, solar ve bu tehdit ile bildirilen bu dehşetli haberler onun suyunu kurutur. İşte saçların ağarması da bundan ötürüdür. Nitekim yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Çocukların saçlarını ağartacak bir günden kendinizi nastl koruyacaksınız." (el-Müzzemmil, 73/17) Çocukların saçları o günün dehşetinden dolayı ağaracaktır.^[3] Hûd Sûresi geçmiş ümmetleri, bu ümmetlerin dünyada iken başlarına gelen ilahi azabları söz konusu etmektedir. Yakın sahibi kimseler bu sûreyi okudukları takdirde kalpleri yüce Allah'ın mutlak egemenliği, saltanatı, düşmanlarını azab ile yakalama anlarını görür gibi olur. Bu yakın

sahibi kimselerin korkularından Ölmeleri dahi hayretle karşılanacak bir durum değildir. Ancak şanı yüce ve mübarek olan Allah bu gibi zamanlarda onlara lutfu ile muamele eder ki, O'nun kelimini okuyabilsinler. Bu sûrenin benzeri ve yine bu kabilden olan el-Hâkka, el-Meâriç, et-Tekvîr, el-Kariâ gibi sûrelere gelince, bu sûrelerin okunması sonucunda ariflerin kalpleri yüce Allah'ın mutlak egemenliği, saltanatı ve azab ile yakalamasını açıkça görürler. O bakımdan nefisler dehşete düşer ve bundan ötürü saçlar ağarır.^[4]

Derim ki: Peygamber (sav)'in Hûd Sûresi'nde yer alan ve saçlarını ağartan buyruk, İleride yüce Allah'ın izniyle geleceği gibi: "Artık... emrolundu-ğungibi dosdoğru ot" (Hûd, 11/112) buyruğudur.

Yezîd b Ebân dedi ki: Rasûlullah (sav)'ı rüyada gördüm, ona Hûd Sûre'si-ni okudum. Bitirdiğimde: "Ey Yezîd! Haydi bunu okudun, ya ağlarhâk nerede?" diye buyurdu.

İlim adamlarımız derler ki: Ebu Ca'fer en-Nelîhâs dedi ki: " Bu Hûd (Sûre'si)'dir" denilir. Bu kelime sûre adı olarak özel isim ve tenvin'siz zikredilir, çünkü bir kimse bir kadına "Zeyd" adını verecek olursa bu kelime de munsarîf olmaz. el-Halîl ve Sibeveyh'in görüşü budur. İsa b. Ömer ise şöyle der: Burada "Hûd" kelimesi, sûrenin adı olmak üzere tenvin ile okunabilir,

Aynı şekilde bir kimse, bir kadına "Zeyd" adını verecek olsa da durum böyledir, çünkü bu kelimenin orta harfî sakın olduğundan dolayı kelimenin söylenişi hafif olur ve munsarîf gelir. Eğer "sûre" kelimesi hazfedilecek olursa, bütün nahivcilerin görüşüne göre kelime munsartf okunur. "Hûd Sûresi" kastı ile "bu Hûd'dur" denilecek olursa, (tenvin'li gelir.) Sibeveyh der ki: Buna delil de bir kimsenin; "Bu er-Rahmân (Sûresi)'dir" demesidir. Eğer bununla "bu er-Rahmân Sûresi'dir" kastedilmiyor ise böyle bir ifade elbette ki kullanılamaz.^[5]

1. Elif, Lâm, Râ, Bu, âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da Hatun ve Habîr olan Allah tarafından geniş geniş açıklanmış bir kitaptır.

2. "Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz' diye. şüphesiz ben size, O'mm tarafından (gönderilmiş) bir uyarıcı ve bir müjde vericiyim.

3. "Bir de Rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra, O'na tevbe edin ki belli bir süreye kadar sizi güzel bir şekilde faydalandırsın ve her fazilet sahibine kendi lûtfunu versin. Eğer yüzçevirirseniz, muhakkak ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım.

4. "Dönüşünüz ancak Allah'adır. O, herşeye gücü yetendir."

Yüce Allah'ın: "Elif, Lâm, Râ" buyruğu ile ilgili açıklamalar daha önceden (Yûnus, 10/1. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"(Bu) âyetleri sağlamlaştırılmış... bir kitaptır" buyruğunda "âyetleri sağlamlaştırılmış" anlamındaki ifade "bir kitab'ın sıfatı olarak ref mahal-lindedir. "Âyetleri sağlamlaştırılmış" buyruğunun anlamına dair yapılmış en güzel açıklama, Katade'nin şu sözleridir: Yani, bütün âyetleri muhkem kılınmıştır. Bunlarda herhangi bir tutarsızlık da yoktur, bir batıl da yoktur. Muhkem kılmak (ihkâm) sözde tutarsızlığa meydan bırakmamaktır. Bu da şu demektir: O'nun âyetleri hiçbir çelişki ve tutarsızlığın söz konusu olmayacağı bir şekilde sapasağlam bir surette dizilmiştir.

İbn Abbas da der kî: Âyetlerinin muhkem kılınması, Tevrat ve İncil'den farklı olarak başka bir kitab tarafından neshedilmeyişleri demektir. Bu açıklamaya göre buyruğun anlamı şöyle olur: Bu Kitabın bir takım âyetleri nesh olmayan, kendisi nesh edici olmak suretiyle muhkem kılınmış, sağlamlaştırılmıştır. Nitekim buna dair açıklamalar dalıa önceden (Al-i İmran, 3/7 .âyet, 2.başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Arapça da cins ismi bazen tür hakkında da kullanılabilir. O bakımdan -yemeğinin bir bölümü kastedilmek suretiyle: Ben Zeyd'in yemeğini yedim, denilir el-Hasen ve Ebu'l-Âliye de "âyetleri sağlamlaştırılmış (muhkem kılınmış)" emir ve nehy ile sağlamlaştırılmış demektir, diye açıklamışlardır.

"Sonra da Hakîm" yani bütün işlerini sağlam yapan "ve Habîr" olmuş ve olmamış her bir şeyden haberdar "olan Allah tarafından" nezdinden "geniş geniş açıklanmış bir Kİtabtır." Açıklamaları ise vaad, tehdit, sevab ve ceza ile ilgilidir. Kalâde der ki: Allah, bu âyetleri batıla karşı muhkem kılıp sağlamlaştırmış, sonra da helal ve haram hükümlerini bildirerek bunları geniş geniş açıklamıştır.

Mücahid der ki: Âyetleri bütünüyle muhkem kılınıp sağlamlaştırıldıktan sonra her bir âyet tevhide, nübüvvete, öldükten sonra dirilişe ve diğer hususlara dair gerek duyulan bütün delilleri söz konusu ederek açıklanmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Âyetler önce Levh-i Malîfûz'da bir araya getirildikten sonra Hz. Peygamber'e indirilmesi bölüm bölüm olmuştur. "Geniş geniş açıklanmış" ifadesinin, üzerinde dikkatle düşünölsün diye kısım kısım indirilmiştir, anlamında olduğu da söylenmiştir. İkrime; "Geniş geniş açıklanmış" ifadesini şeddesiz olarak ve "âyetleri hak ile hüküm bildirmiş" anlamında; diye okumuştur.

"Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz diye" buyruğunda yer alan ın, el-Kisâî ve el-Ferrâ demek olduğunu söylemişlerdir. Yani bu âyet-i kerîmeler sağlamlaştırılmış, sonra da Allah'tan başkasına ibadet etmeyesiniz emrini bildirerek geniş geniş açıklanmıştır.

ez-Zeccâc ise bunun; anlamında olduğunu söylemiştir, yani bu âyetler önce sağlamlaştırılmış sonra da Allah'tan başkasına ibadet etmeyesi-niz diye geniş

geniş açıklanmıştır.

Denildiğine göre yüce Allah, Peygamberine insanlara Allah'tan başkasına ibadet etmeyiniz demesini emretmiştir.

"Şüphesiz ben size, O'nun tarafından" yani Allah tarafından "bir uyarıcı" yani azabıyla korkutan ve kendisine isyan edenlere karşı satvetini hatırlatıp, uyarıcı "bir nezîr"im. "Ve" kendisine itaat edenlerden de razı olacağını ve cennetine koyacağını müjdeleyen "bir müjde vericiyim (beşir),"

Bir görüşe göre de bu buyruk, başından sonuna kadar yüce Allah'ın kullarına söylediği buyruğudur. (Yani Peygamber'in söylemekle emrolunduğu buyruklar değildir.) Bu da şu demektir: Allah'tan başkasına ibadet etmeyiniz. Ben bundan dolayı sizi uyarıp, korkutan birisiyim. Yani Allah sizi kendisinden başkasına ibadet etmemenizi bildirerek, korkutup uyarmaktadır. Bu da yüce Allah'ın: "Allah size kendisinden sakınmanızı emreder"(Âl-i İmran, 3/30) buyruğunu andırmaktadır.

"Bir de Rabbînizden mağfiret dileyin" buyruğu bir öncekine atfedilmiş-tir. "Sonra O'na tevbe edin" yani itaat ve ibadet ile O'na dönün. el-Ferrâ der ki: Burada; "Sonra" edatı "vav, ve" anlamındadır. Yani: "Ve O'na lev-be edin" demektir. Çünkü Allah'tan mağfiret dilemek tevbenin bizatihi kendisidir, tevbe mağfiret dilemekle aynı şeydir. Şöyle de açıklanmıştır: Geçmiş günahlarınızdan ötürü, O'ndan mağfiret dileyin ve ne zaman olursa olsun yeni yaptığınız günahlardan dolayı da O'na tevbe edin.

Salihlerden birisi şöyle demiştir: Günahları vazgeçmeksizin mağfiret dilemek, yalancıların tevbesidir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde (3/135. âyet, 1. aşlıkta) yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır. Yine el-Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Allah'ın âyetlerini alaya almayın" (el-Bakara, 2/231) buyruğunu açıklarken (4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Önce mağfiret dilemenin söz konusu edilmesi, asıl maksadın mağfiret (günahların bağışlanması) oluşundan dolayıdır. Tevbe ise mağfirete sebeptir, o bakımdan mağfiret öncelikle istenmesi gereken bir husustur, fakat ona sebep tevbe olduğundan dolayı, sonra gerçekleşen bir şeydir. Buyruğun-, küçük günahlarınızdan ötürü O'ndan mağfiret isteyin, büyük günahlarınızdan da O'na tevbe edin, anlamına gelmesi ihtimali de vardır.

"... ki belli bir süreye kadar sizi güzel bir şekilde faydalandırsın." İşte mağfiret dilemenin ve tevbenin meyvesi budur. Yani geniş rızık, rahat geçim gibi çeşitli faydalarla sizleri yararlandırır, sizden önce helak ettiği kavimlere yaptığı gibi azab ile kökten sizi imha etmez. Bir görüşe göre "sizi faydalandırması" size uzun ömür vermesi anlamındadır. Çünkü bu "faydalan-dırma"nın, yani "imtâ"*ın asıl

anlamı uzun süre vermek demektir. Nitekim; "Allah seni uzun süreli faydalı kılsın" ifadesi de buradan gelmektedir. Sehl b. Abdullah der ki: Güzel bir şekilde faydalanmak, mah-lukatı terkedip Hakk'a yönelmek demektir. Bunun mevcuda kanî olup yetinmek ve ele geçirilmeyene de üzülmeyi terketmek anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Belli bir süreye kadar" ifadesi ölüm, kıyamet ve cennete girmek ile de açıklanmıştır. Bu görüşe göre güzel bir şekilde faydalanmak, kabir ve buna benzer kıyametin dehşetli ve sıkıntılı halleri arasında yer alan, hoş gitmeyen ve kendisinden korkulan her bir husustan korunmak demektir. Birinci görüş ise daha kuvvetlidir, çünkü yüce Allah yine bu sûrede şöyle buyurmaktadır: "Ey kaomim! Rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra, O'na tevbe edin ki üzerinize gökten bol bol yağmur göndersin, gücünüze güç katsın." (Hûd,11/52) Bu ise ölüm ile sona eren bir durumdur. İşte burada sözü edilen "belli bîr süre" de budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Mu katil der ki: Ancak kavmi bu emre uymayı kabul etmedi. Bundan dolayı da Allah Rasûlü (sav) onlara beddua etti. O bakımdan yedi yıl kıthk belasına duçar oldular ve sonunda yakılmış kemikleri, pislikleri, leşleri, köpekleri yemek zorunda kaldılar.

"...ve her fazilet sahibine kendi lutfunu versin." Yani salih amellerden her bir amel işleyen herkese amelinin karşılığını versin. Şöyle de açıklanmıştır: İyilikleri, kötülüklerden daha üstün gelen herkese "lutfunu" yani cenneti versin demektir, çünkü cennet Allah'ın lutr'udur. Buna göre yüce Allah'ın: "Kendi lutfunu" buyruğundaki zamir yüce Allah'a raci'dir Mücahid de der ki: Buradaki Allah'ın lutfundan kasıt, insanın Allah'tan ecrini bekleyerek, diliyle söylediği sözü, el yahut ayağıyla işlediği bir ameli yahut ta malından nafil olarak tasadduk ettiği şeydir. İşte bunlar Allah'ın lutfudur ve Allah, iman eden kimseye bunu(n karşılığını) verir (mükafatlandırır.) Ancak kişi kâfir ise onun bu yaptıklarını kabul etmez.

"Eğer yüz çevlirseniz muhakkak ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım." Büyük günden kasıt kıyamet günüdür, Bu gündeki dehşetler dolayısıyla bugün büyük bir gündür. Büyük günün Bedir günü ve benzeri diğer günler olduğu da söylenmiştir.

"Yüz çevirirseniz" fiilinin mazi (di'li geçmiş) bir fiil olması da mümkündür. O takdirde; eğer onlar yüz çevirirlerse sen de onlara, ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım de, demek olur.

İki "te"den birisi hazfedilmiş muzari bir fiil olması da mümkündür. O takdirde mana şöyle olur: Onlara de ki: Eğer siz yüz çevirecek olursanız, muhakkak ben

sizin için büyük bir günün azabından korkarını. "Dönüşünüz ancak Allah'adır." Yani ölümden sonra dönüşünüz yalnız O'na olacaktır. "O" mükâfat ve cezalandırmak türünden "her şeye gücü yetendir."[\[6\]](#)

5. Bilin ki onlar (içlerindeki) Ondan gizlemek için göğüslerini dü-rüp бүkerler. Elbiseleriyle örtündükleri zaman, onların gizlediklerini de açığa vurduklarım da bilir. Çünkü O, kalplerin Özünde olanı çok iyi bilendir.

Yüce Allah: "Bilin ki onlar (içlerindeki) ondan gizlemek İçin göğüslerini dürüp, бүkerler" buyruğunda müşriklerin Peygamber (sav)e ve mü'min-lere düşmanlıklarını, onların bu hallerinin de Allah'tan saklı kalacağını sandıklarım haber vermektedir.

"Göğüslerini dürüp, бүkerler" ifadesi Müslümanlara karşı duydukları düşmanlık üzere dürüp бүkerler anlamındadır. Buna göre bu ifadede hazfedilmiş takdirî "müslümantann düşmanlıkları" tabiri vardır.

İbn Abbas der ki: Onlar kalplerinde bulunan kin ve düşmanlığı saklar ve buna muhalif şeyleri açığa vururlardı. Âyet-i kerîme el-Ahnes b. Şerîk hakkında inmiştir. Bu kişi tath sözlü ve güzel konuşan birisi İdi. Rasûlullah (sav)'a karşı hoşuna gidecek şeyler yapar, buna rağmen kalbinde kötü maksatlar gizlerdi. Mücahid der ki: "Göğüslerini dürüp бүkerler." Şüphe ve tereddüt sak-larlar, demektir. el-Hasen der ki: Onlar göğüslerinin içerisinde küfrü saklarlar, demektir.

Âyet-i kerîmenin münafıklardan birisi hakkında indiği de söylenmiştir. Bu kişi Peygamber (sav) kendisini görüp de imana davet etmesin diye Peygamber (sav)in yanından geçti mî göğsünü döndürür, sırtını çevirir, başını önüne eğer, yüzünü örterdi. Bu anlamdaki bir açıklama Abdullah b. Şeddâd'dan da nakledilmiştir. Buna göre "ondan" buyruğundaki zamir Peygamber (sav)e ait olur.

Şöyle de denilmiştir: Münafıklar biz kapılarımızı kilitleyip, elbiselerimize бүründüğümüz, kalplerimizde Muhammed'e düşmanlığı sakladığımız takdirde bizim bu durumumuzu kim bilecektir, dediler. Bunun üzerine bu âyeti kerîme nazil oldu.

Bir diğer açıklamaya göre müslümanlardan bazıları bedenlerini açmamak ve örtmek suretiyle Allah'a ibadet ettiklerini kabul ediyorlardı. Yüce Allah bununla gerçek ibadetin onların kalblerindeki itikad olduğunu, açığa vurdukları söz ve amel olduğunu beyan etmektedir.

İbn Cerîr, Muhammed b. Abbad b. Ca'fer'den şunu rivayet eder: Ben İbn Abbas (r.a)ı şöyle derken dinledim: "Bilin ki O'ndan gizlemek için göğüsleri dürölüp,

bükülür" diye okudu ve dedi ki: Bunlar hanımlarıyla cima' etmez ve üstleri açık olan binalarda def-i hacet'te bulunmazlardı. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Muhammed b. Abbâd'dan başkaları İbn Abbas'dan; şeklinde "vav"dan sonra "nun" harfi olmaksızın okuduğunu rivayet etmişlerdir. Gerek bu kıraatin, gerek diğer iki kıraatin anlamı birbirine yakındır. Çünkü göğüsler, sahibleri tarafından bükülmedikçe, kendiliğinden bükülmezler.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar, müslümanları lenkid hususunda birbirlerine gizlice söz söylemek maksadıyla eğilir, abanırdı. O kadar cehalette ileri gittiler ki bu davranışlarını Allah'tan saklayacakları vehmine kapıldılar. İşte 'O'ndan gizlemek için" ifadesi, bu davranışlarını Muhammed'den ya da yüce Allah'tan saklamak için böyle yapıyorlardı, demektir.

"Elbiseleriyle örtündükleri zaman" elbiseleriyle başlarını örttükleri zaman... demektir. Katâde der ki: Kulun en gizli saklı olacağı ha! sırtını eğip bükmesi, elbisesine bürünmesi ve kederini içinde saklı tutması halidir.[\[7\]](#)

6. Yeryüzünde yürüyüp de rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur. Onların durdukları yerlerini de, emanet edildikleri yerlerini de O bilir. Bunların hepsi apaçık bir kitaptadır.

"Yeryüzünde yürüyüp de rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur"

anlamındaki buyrukta yer alan; nefy edatıdır. ise zâid'tir. " Canlı" kelimesi ise ref mahallindedir. İfadenin takdiri; "Hiçbir canlı yoktur" şeklindedir.

"Rızkı Allah'a ait olmayan" ifadesindeki "...a ait"; "...dan" demektir. Rızkı Allah tarafından verilmeyen... anlamına gelir. Mücahîd'in şu açıklaması buna delil teşkil etmektedir: Bu canlıya rızık türünden gelen her bir şey Allah'tan gelir.

Allah'a ait" tabiri rızkın lütfü ile Allah'a ait olduğunu, yoksa böyle bir şeyin O'nun hakkında vücub ifade etmediğini gösterir. Bir diğer açıklamaya göre bu, O'nun tarafından verilmiş hak bir va'd (söz)dir. Bu hususa dair açıklamalar en-Nisâ Sûresi'nde (4/70. âyet, 3.başlıkta) geçmiş ve yüce Allah'ın hakkında herhangi bir vücubun söz konusu olmadığı belirtilmiştir.

"Rızkı" kelimesi mübtedâ olarak merfu'dur. Kûfelilere göre ise sıfat olduğu için ref' edilmiştir. Âyec-i kerîme, zahirî itibarıyla umum ifade etmekle birlikte, manası hususîdir, çünkü canlılardan pek çoğu rızıklanmadan önce helak olup giderler. Bütün canlılar hakkında umumî olduğu da söylenmiştir. Çünkü kendisi ile yaşayıp geçinebileceği bir rızık verilmeyen her canlıya aslında ruhu rızık olarak verilmiştir.

Âyet-i kerîmenin bundan önceki buyruklar ile ilgisi şöyledir Şanı yüce Allah,

herkesin rızkını kendisinin verdiğini ve o kişinin beslenip gelişmesinden gafi! olmadığını haber vermektedir. Peki ey kâfirler! Sizi nızıklandıran O iken, sizin halleriniz O'na nasıl gizli kalabilir?

Dâbbe (canlı): Debelenen, hareket eden herbir canı, hayvan demektir. Rı-zık; Gerçek anlamı ile canlının kendisiyle gıdalandığı şey demektir. Bu suretle canın ruhunu (canını) muhafaza edebilir ve bedeni gelişir.

"Rızık"ın mâlik olmak anlamına gelmesi mümkün değildir, çünkü hayvanlara rızık verilmekle birlikte hayvanların kendi yiyeceklerinin maliki olmakla nitelendirilmesi doğru olamaz.. Aynı şekilde bebeklere de rızık olarak süt verilir ve memedeki sütün bebeğin mülkiyetinde olduğu söylenemez. Nitekim yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Rızıkınız... da semâdadır." (ez-Zâ-riyât, 51/22) Ancak bizim semâda mülkiyetimiz altında olan herhangi bir şey bulunmamaktadır. Çünkü rızık, eğer mülk olan bir şey olsaydı, insanın başkasının mülkü oları bir şeyden yemesi halinde başkasının rızıkından yemiş olması gerekirdi. Buna ise imkan yoktur, çünkü kul ancak kendi rızkını yiyebilir. Zaten el-Bakara Sûresi'nde de (2/3. âyet, 22. başlıkta) bu hususa dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdoisun.

Birisine: Sen nerden yersin? diye sorulmuş, o da şu cevabı vermiş: Değirmeni yaratan, orada öğütülen unu da getirir. Ağızlan halkeden kimse, azıkları yaratan da O'dur,

Ebu Useyd'e sorulmuş: Nereden yersin? O: Subhanallah, Allah-u Hkber diye hayretini bildirmiş (ve şöyle demiş): Şüphesiz Allah köpeğe dahi rızık verir. Ebu Useyd'e mi rızık vermeyecek?

Hatim el-Asamm'e: Nerden yersin? diye sorulmuş. O, Allah'tan (gelenden) diye cevap vermiş. Kendisine: Allah sema'dan üzerine dinar ve dirhem mi indiriyor? diye sorulmuş. Bu sefer: Sema'dan başka mahlukat O'nun değil midir? Ey adam! Şu yerde O'nundur, sema da O'nundur. Eğer O, benim rızkımı sema'dan vermeyecek olursa, şüphesiz rızkımı bana yerden gönderir. Daha sonra da (şu anlamdaki) beyitleri okur:

"Zorlukta da, kolaylıkta da bütün bu mahrukâtı da beni de rızıklandıran Allah olduğuna göre, nasıl olur da fakir düşmekten korkarım? O ki bütün mahlukatın rızkını vermeyi tekeffül etmiştir. Çöldeki kertenkelenin de, denizdeki balığın da."

Tirmizî el-Hakîm, "Nevadiru'l-Usul"de senedini kaydederek Zeyd b. Eşlemden şöyle dediğini nakleder: Eş 'atîlerden olan Ebu Musa, Ebu Malik ve Ebu Âmir kendi kabilelerinden bir grup ile birlikte hicret edip, Rasûlullah (sav)'ın huzuruna geldiklerinde azıkları da bitip tükenmişti. Aralarından birisini azık istemek üzere

Rasûlullah (savla gönderdiler. Bu kişi Peygamber (sav)in kapısına ulaştığında şu: "Yeryüzünde yürüyüp de rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur. Onların durdukları yerlerini de, emanet edildikleri yerlerini de O bilir" âyetini okuduğunu işitti. Bu sefer adam şöyle dedi: Şüphesiz ki Eş'arîler, Allah için diğer canlı varlıklardan daha değersiz değildirler Bu düşünce ile geri döndü ve Rasûlullah (sav)ın huzuuna girmede. Arkadaşlarına şöyle dedi. Müjdeler olsun sizlere ki, sizin imdadınıza yetişildi. Onlar da bu adamın Rasûlullah (sav) ile konuştuğunu ve Hz. Peygamber'in ona söz verdiğini zannediyorlardı. Bu halde bulundukları sırada içi ekmek ve et dolu bir kabı iki kişinin taşıyarak getirdiğini gördüler. Diledikleri kadar o kaptan yediler, daha sonra biri diğerine: Keşke biz bu yiyeceği, o da ihtiyacını gidersin diye Rasûlullah (sav)a geri göndersek, dedi ve bu iki adama şöyle dediler: Haydi bu yemeği Rasûlullah (sav)a geri götürün, çünkü bizler bundan ihtiyacımızı karşıladık. Sonra Rasûlullah (sav)a varıp, şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasûlü! Bize göndermiş olduğun o yiyecekten daha bol ve daha lezzetlisini görmedik. Hz. Peygamber-. "Ben size yiyecek bir şey göndermedim ki" dedi. Ona kendi arkadaşlarını gönderdiklerini bildirince, Rasûlullah (sav) da ona durumu sordu, bu kişi de yaptığını ve arkadaşlarına söylediklerini bildirince Rasûlullah (sav): "Bu Allah'ın size nazık olarak verdiği bir şeydir" diye buyurdu.[\[8\]](#)

"Onların durdukları yerlerini" yani yeryüzünde barındıkları yerlerini "de emanet edildikleri yerlerini de O bilir." Ölüp de defnedildikleri yerlerini de bilir, anlamındadır. Bu açıklamayı Miksem, İbn Abbas (r.a)dan nakletmiş-tir. er-Rabî' b. Enes de şöyle demektedir: "Durdukları yerleri" nden kasıt hayatta kaldıkları günleri, "emanet edildikleri yerler" den kasıt ise öldükleri yerler ve öldükten sonra diriltil ecekleri yerler demektir.

Said b. Cübeyr İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: "Durdukları yerler" den kasıt rahimdeki kalışları "emanet edildikleri yerler* den kasıt sulblerdeki kalışlarıdır. "Onların durdukları yerler" den kasıt cennet veya cehennemde durdukları yerler "emanet edildikleri yerler" den kasıt ise kabirdeki yerleridir, diye de açıklanmıştır. Buna da yüce Allah'ın cennet ve cehennemliklerin haline dair şu buyruğu delil teşkil etmektedir: "O ne güzel karargâh ve ikamet yeridir." (el-Furkan, 25/76); "Gerçekten o, ne kötü bir durak ve ne kötü bir yerdir." (elFurkan, 25/66) "Bunların hepsi apaçık bir kitaptadır." Levh-i Mahruz'dadır.[\[9\]](#)

7. Arşı su üstünde iken -hanginizin daha güzel bir amelde bulunacağını ortaya çıkarmak için- gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur. Andolsun kî; "Ölümden sonra muhakkak diriltileceksiniz" diyecek olsan, kâfirler mutlaka: "Bu ancak

apaçık bir sihirdir" derler.

Yüce Allah'm: "Gökleri ve yeri altı günde yaratan O'dur" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden el-Arâf Sûresi'nde (7/54. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

"Arşı su üstünde iken" buyruğunda yüce Allah, ve suyun yaratılışının, yerin ve semanın yaratılışından önce olduğunu beyan etmektedir. Ka'b der ki: Allah yeşil bir yakut tanesi yarattı. Heybeliyle ona nazar etti, yüce Allah'ın korkusundan titreyen bir suya dönüştü, İşte -hareketsiz olsa dahi- şu ana kadar suyun titremesinin sebebi budur. Daha sonra yüce Allah rüzgarı halket-ti ve suyu da rüzgarın sırtına yerleştirdi. Arkasından da arşı suyun üzerine koydu.

Said b. Cübeyr'in, İbn Abbas'dan naklettiğine göre ona yüce Allah'ın: "Arşı su üstünde İken" buyruğu hakkında, peki su neyin üstünde idi? diye sorulunca, o da: Su da rüzgarın üstünde idi, diye cevap vermiştir.[\[10\]](#)

Buhârî de İmran b. Husayn'dan şöyle dediğini rivayet eder: Peygamber (sav)'in'yanında idim. Yanına Temimoğulu'ndan bir topluluk geldi. Hz. Peygamber onlara: "Ey Temimoğulları! Müjdeyi kabul ettiniz" diye buyurdu. Onlar da: Madem bize müjde verdin. Haydi bize ihsanda bulun, dediler ve bunu iki defa tekrarladılar. Bu sefer Yemen halkından bir takım kimseler girdi, Hz. Peygamber onlara da: "Ey Yemen halkı! madem Temimogulları onu kabul etmediler. O halde sizler müjdeye karşılık verin (onu kabul edin)" diye buyurdu. Onlar da, kabul ettik. Biz dinde bilgi sahibi olmak (tetakkuh) için geldik ve sana bu işin önceki halini sormaya geldik. Hz, Peygamber şöyle buyurdu: "AİJah vardî, O'ndan başka hiçbir şey yoktu. Arş'ı da su üstünde İdi. Daha sonra gökleri ve yeri yarattı ve Zikirde (Levh-İ Mahfuz'da) herşeyi yazdı." Daha sonra yanıma bir adam gelip şöyle dedi: Ey İmran! Haydi dişi devene yetiş, çünkü o çekip, gitti. Ben de devemi yakalamak üzere çıktım, baktığımda adeta seraba karışmış gibiydi. Allah'a yemin ederim, devemin kaybolup gitmesini ve yerimden kalkmamış olmayı çok arzu ederdim.[\[11\]](#)

"Hanginizin daha güzel bir amelde bulunacağını ortaya çıkarmak için" buyruğu şu demektir: Allah bunu kudretinin kemaline, öldükten sonra dirilişe delil getirmek ve gereken şekilde ibret almak suretiyle kullarım denemek için yaratmıştır.

Katâde der ki: "Hanginizin daha güzel bir amelde bulunacağını ortaya çıkarmak için" buyruğu, hanginizin aklının daha mükemmel olduğunu ortaya çıkarmak için, demektir. el-Hasen ve Süfyan-ı Sevrî derler ki: Hanginiz dünyada daha zahid (dünyaya daha az rağbet eden)dir diye...

Nakledildiğine göre Hz. İsa uyuyan bir adamın yanından geçmiş ve ona; Ey

uyuyan! Kalk da İbadet et, demiş. Adam: Ey Ruhullah! Ben İbadetimi yaptım, diye cevap verince; Hz. İsa ona: İbadet olarak ne yaptın? diye sorunca, bu sefer: Ben dünyayı, dünya ehline bıraktım, diye cevap vermiş. Bu sefer Hz. İsa: Uyu sen âbidleri de geçtin, demiş.

ed-Dahhâk der ki: Hanginizin daha çok şükredeceğini ortaya çıkarmak için...

Mukatıl: Hanginizin Allah'tan daha çok korktuğunu, müttakî olduğunu ortaya çıkarmak için... İbn Abbas: Hanginizin daha çok Allah'a itaat ile amel edeceğini ortaya çıkarmak için... diye açıklamışlardır,

ibn Ömer'den rivayete göre, Peygamber (sav); "Hanginizin daha güzel bir amelde bulunacağını..." buyruğunu okuyup: "Hanginizin akli daha güzel, AİJah'm haram kıldığı şeylerden daha çok çekinen, Allah'a itaate elini çabuk tutan kim olduğunu ortaya çıkarmak için" diye açıklamıştır.^[12] Böylelikle bu husustaki bütün görüşleri de bir arada ifade etmiş olmaktadır. İleride yine bu kabilden açıklamalar yüce Allah'm izniyle Kelîf Sûresi'nde (18/7. âyet, 2. başlıkta) gelecektir. "Ortaya çıkarmak (denemek, ibtilâ.)" in anlamına dair açıklamalar da önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Andolsun ki: Ölümden sonra muhakkak diriltileceksiniz diyecek olsan" yani Ey Muhammed! Öldükten sonra dirilişe delil getirecek olsan, kâfi der mutlaka,, derler. Eğer sen bunları müşriklere zikredecek olursan hiç şüphesiz ontar da: Bu bir sihirdir, diyeceklerdir. "Andolsun ki... muhakkak sizler... diyecek olsan" buyruğundaki; (ipnin hemzesinin esreli gelmesi "demek" fiilinden sonra geldiğinden dolayıdır. Sibeveyh bunun üstün okunduğunu da nakletmiştir.

"Kâfirler mutlaka... derler" buyruğundaki "Mutlaka derler" deki (ikinci) "tâm"ın üstün okunması, zamiri bulunmayan mütekaddim bir fiil olduğundan dolayıdır. Bundan sonraki âyette) ise bu fiilin "lâm"ı ötreli olarak gelecektir, çünkü onda zamir vardır. "Bir sihir" batıl bir aldaniş demektir. Çünkü onlara göre de sihir batıl bir işti. Hamzâ ve el-Kisaî ise; "Bu ancak apaçık bir sihirbazdır" diye okumuşlardır ki burada Peygamber (sav) söz konusu edilmektedir.^[13]

8. Andolsun kî, eğer azabı sayılı bir vakte kadar üzerlerinden geciktirirsek, onlar mutlaka: "Bunu alıkoyan nedir?" derler. Haberiniz olsun ki, bunlara azabın geleceği gün kendilerinden geri döndürülecek değildir. Alay etmekte oldukları şey de onları çepeçevre kuşatacaktır.

" Andolsun ki eğer azabı sayılı bir vakte kadar üzerlerinden geciktirirsek" buyruğunda yer alan: "Andolsun ki eğer" ifadesindeki "lam" harfi kasem (yemin) içindir, cevabı ise "mutlaka... derler" buyruğudur.

"Bir ümmete kadar" ifadesi ise sayısı belli bir vadeye ve bilinen bir zamana

kadar anlamındadır. Buna göre burada "ümmeT" süre demektir. İbn Abbas, Mücahid, Katâde ve müfessirlerin büyük çoğunluğu böyle açıklamışlardır. "ÜmmeT" aslında cemaat ve topluluk demektir. Zaman ve yılların "ümmeT" diye ifade edilmesi, ümmeT denilen cemaatin bu süreler içerisinde var oluşlarından ötürüdür. Buradaki ifadede muzafın liazfedildiği de söylenmiştir. Yani aralarında iman edecek kimse bulunmadığından dolayı helak edilmeyi hakedecek olan bir ümmeTin geleceği bir zamana kadar gecik-tirirsek... yahut aralarında iman edenlerin de bulunduğu bir ümmeTin sonunun gelip artık bunlardan sonra da iman edecek kimsenin kalmayacağı bir ümmeTin geleceği vakte kadar geciktirirsek... demektir. ÜmmeT, müşterek bir isimdir. Bunun sekiz çeşit anlamı olduğu söylenmiştir.

1) ÜmmeT, cemaat ve topluluk anlamına gelir. Yüce Allah'ın; "Üst tarafında (davarlarını) sulayan bir grub insan (ümmeT) buldu." (el-Kasas, 28/23)

2) Yine ümmeT peygamberlere tabi olmak anlamındadır,

3) Kendisine uyulacak şekilde bir çok hayırları nefsinde toplayan kişiye de ümmeT denilir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmeTi, Allah'a itaatkârdı, hanifdi." (enNahl,16/120)

4) Yine ümmeT, din ve şariat manasına da gelir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Biz atalarımızı birdin (ümmeT) üzere bulduk." (ez-Zuh-ruf, 43/22-23)

5) ÜmmeT, süre ve zaman anlamına da gelir. Yüce Allah'ın: "Andolsunki eğer azabı sayılı bir vakte (ümmeT) kadar üzerlerinden geciktirirsek..." buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah'ın: "Uzun bir süre (ümmeT) sonra tavsiyesini hatırladı." (Yusuf, 12/45) buyruğunda da böyledir. ÜmmeT, boy-pos anlamına da gelir ki bu da insanın boyu ve yüksekliği demektir. Nitekim bu kabilden olmak üzere; filan kişinin ümmeTi (yani boyu) güzeldir, denilir.

7) ÜmmeT, bir dine bir kimsenin tek başına müntesib olması ve bu konuda kendisi ile bu inancı paylaşan başka bir ortağının bulunmaması anlamına da gelir. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Zeyd b. Amr b, Nufeyl tek başına bir ümmeT olarak diriltilecektir."[\[14\]](#)

8) ÜmmeT, aynı zamanda um (ana) anlamına da gelir. Nitekim; "Bu Zeyd'in ümmeTidir" ifadesi, bu Zeyd'in anasıdır, anlamındadır.

"Mutlaka: Bunu alıkoyan" azabı engelleyen "nedir? derler." Bu sözlerini ya gecikmesi dolayısıyla azabın geleceğini yalanlamak kastıyla yahut ta çabuk gelmesini isteyerek ve alay olsun diye söylemişlerdir. Yani peki bu azabın gelişini engelleyen nedir? demek olur.

"ttaberiniz olsun ki bunlara azabın geleceği gün kendilerinden geri döndürülecek

değildir." Burada söz konusu edilen azab, müşriklerin Bedirde öldürülmeleri, Hz. Cebrail'in de ilende (el-Hicr, 15/94-95) geleceği üzere alay edenleri öldürmesidir. "Alay etmekte oldukları şey" yani alay etmelerinin cezası -ki muzâf hazfedilmiştir-"de onları çepeçevre kuşatacaktır" onların başlarına inmiş ve onları kuşatmış olacaktır.[\[15\]](#)

9. İnsana nezdimizden bir rahmet tattırıp da sonra bunu kendisinden alıversek, muhakkak o ümidini kesmiş bir nankör olur.

10. Ve şayet kendisine dokunan bir sıkıntıdan Sonra ona bir nimet tattırsak, elbette ki "Kötülükler benden uzaklaşıp gitti" der. Çünkü o şımarıktır, böbürlenendir.

11. Sabredip, salih amellerde bulunanlar müstesnadır. İşte onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

Yüce Allah'ın: "İnsana nezdimizden bir rahmet tattırıp da" buyru-ğundaki "İnsan" bütün kâfirler hakkında kullanılan yaygın bir cins isimdir. Burada "insan" ile Velid b. Muğire'nin kastedildiği ve âyetin onun hakkında indiği de söylenmiştir, Âyetin Malızumlu Abdullah b. Ebi Ümeyye hakkında r.diğî de söylenmiştir. "Rahmet" nimet demektir. "Sonra bunu kendisinden jrrersek" onu vermiş olduğumuz bu nimetten mahrum ediversek "muhakkak o" rahmetten yana ümidini kesmiş" nimetleri de inkâr eden "bir nankör olur." Bu şekildeki açıklamayı İbnu'l-Arabî yapmıştır.

en-Nehhâs der ki: "Ümidini kesmiş" ifadesi, "Ümit kesti, keser"den gelmektedir. Sibeveyh ise bu fiilin; şeklinde, babından olduğunu nakletmektedir ki "sanır, nimet gördü-görür, ümit kesti-keser" fiilleri de bu türdendir. Kimisi de "Ümit kesü-keser" şeklindeki kullanımın Arap dilinde binmediğini; bu vezinde yalnızca bu dört fiilin salim harflerden meydana gelip vezinde kullanıldığını söylemişlerdir. Ayrıca bunların birisi de Inilaflıdır ki o da; ile şeklinde mübalağa için ve çokluk ifade etmek üzere; "Çok böbürleneni" gibidir.

"Ve şayet kendisine dokunan bir sıkıntıdan" sıkıntı, fakirlik ve darlıktan "sonra ona bir nimet" sağlık, bolluk ve rızıkta bir genişlik "tattırsak elbette ki; Kötülükler" yani kişinin hoşuna gitmeyen sıkıntı ve fakirlik gibi hususlar "benden uzaklaşıp, gitti der. Çünkü o şımarıktır, böbürlenendir." Yani eriştiği genişlik ve bollukla sevinir, böbürlenir. Yüce Allah'a şükür borcu olduğunu unuttur.

Mesela bir kimse böbürlendiği vakit; Böbürleneni adam" denilir. ise mübalağa içindir.

Kıraat âîmi Yakûb der ki: Medine ehlinde bazıları "re" harfini ötreli olarak;

diye okumuşlardır. Nitekim; "Zeki, sakınan, tetikte bulunan ve olayların içyüzünü kavrayan adam" anlamındaki kullanımlar da bu türdendir. Bununla birlikte damme ve esrenin ağırlığı dolayısıyla (orta harfin) sakın söylenmesi her iki söyleyişte de mümkündür.

"Sabredip salih amellerde bulunanlar müstesnadır" buyruğu ile mü'min-ler kastedilmektedir. Yüce Allah onları zorlu ve sıkıntılı hallere karşı sabırlı olmakla övmektedir, Bu buyruk nasb mahallindedir. el-Ahfeş der ki: Bu birinci türden olmayan (munkatı') bir istisnadır. Yani nimet ve sıkıntı hallerinde sabreden ve salih ameller işleyenler böyle değildir. el-Ferrâ ise şöyle demektedir: Bu buyruk: "İnsana nezdimizden... tattırıp da" buyruğundan istisnadır. Çünkü "insan", nâs (insanlar) anlamındadır. "Nâs" ise kâfiri de mü'mini de kapsamına alır. O halde buradaki istisna muttasıl bir istinâdır. Bu açıklama güzel bir açıklamadır.

"İşte onlara mağfiret... vardır" buyruğu mübtedâ ve haberdur."Ve büyük bir mükâfat" ifadesinde ise "mükâfat" anlamındaki (fetr) kelimesi atfedilmiştir, "büyük" de onun (fetr'in) sıfatıdır.[\[16\]](#)

12. Şimdi sen: "Ona bir hazine indirilmeli, yahut onunla beraber bir de bir melek gelmeli değil miydi?" demeleri yüzünden sana vahyolunandan bir kısmını terketmek isteyecek misin ve bundan dolayı göğsün daralacak mı? Sen ancak bir uyarıcısın. Allah, herşeye vekildir.

13. Yoksa: "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Öyleyse haydi siz de onun gibi uydurma on sûre getirin. Allah'tan başka kime gücünüz yetiyorsa, onları da çağırın.Eğer doğru söyleyenler İseniz."

"Şimdi sen... sana vahyolunandan bir kısmını terketmek İsteyecek misin?" Yani olur ki sen onlardan gördüğün bu aşın inkâr ve yalanlama dolayısıyla, üzerinde bulunduğun haktan kısmen de olsa seni kaydıracaklarını zannedebilirsin, demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar: "Ona bir hazine indirilmeli, yahut onunla beraber bir de melek gelmeli değil miydi?" deyince, o da onların ilahlarına dil uzatmayı terketmeyi içten içe kararlaştırdı. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme İndi.

Buna göre buyruk, istiflâm (soru) anlamındadır. Yani onların senden böyle bir istekte bulunmalarına uygun olarak ilahlarına dii uzatmayı ihtiva eden sözleri söylemeyi terk mi edeceksin? Böylelikle tebliğinde nihaî noktaya varma emri de daha bir pekiştirilmiş olmaktadır. Yüce Allah'ın: "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et" (el-Mâide, 5/67) buyruğunda olduğu gibi.

Buyruğun, böyle bir şeyin (yani terketme) ihtimalinin uzaklığı söz konusu olmakla birlikte nery anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani sen, asla böyle bir

şeyi yapmazsın. Aksine sen, sana indirilenlerin tümünü onlara tebliğ edersin. Çünkü Mekke müşrikleri Peygamber (sav)'e şöyle demişlerdi: Şayet sen bize ilahlarımıza dil uzatılmayan bir kitab getirecek olursan, hiç şüphesiz biz de sana uyarız. Peygamber (sav) de onların ilahlarına dil uzatmaktan vazgeçmek isteyince bu âyet-i kerîme nazil oldu.

"Ve bundan dolayı göğsün daralacak mı?" buyruğu "terketmek isteyecek misin?" anlamındaki buyruğa atredilmiştir. "Göğsün" anlamındaki kelime de bundan dolayı merfu'dur. "Bundan dolayı"daki "he" zamiri ise ya "şey" anlamındaki e, ya da "bir kısmını" anlamındaki kelimeye, yahut "tebliğe", yalı utta "yalanlama"ya raci'dir.

Yüce Allah'ın; "Daralacak" diye buyurup da Dardır, daralmaktadır," diye buyurmamast bundan önce gelen; "Terketmek isteyecek" kelimesine şekil itibariyle benzesin diyerdir. Diğer sebep ise; "Daralacak (daralan)" sıfatı arızîdir, gelip geçer. "Dardır," sıfatı ise daha bir kalıcıdır.

"Itemeleri" anlamındaki ifade nasb mahaüindedir. Bu da demelerinden hoşlanmadığın için yahut demesinler diye takdirindedir. Yüce Allah'ın: "Allah, yanılırsınız diye size açıklıyor." (en-Nisa, 4/176) buyruğunda olduğu gibi ki, bu da "yanılmayasınız diye" demektir. Yahut burada "böyle demeleri yüzünden, dediklerinden ötürü " anlamında olması da mümkündür.

"Ona bir hazine indirilmeli, yahut onunla beraber" onun söylediklerini doğrulayacak "bir de bir melek gelmeli değil miydi?" Bu sözleri Mahzumlu Abdullah b. Ebî Ümeyye b. el-Muğire söylemişti.

Şanı yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: Ey Muhammed: "Sen ancak bir uyarıcısın." Senin görevin onları uyarmaktan ibarettir. Yoksa onların getirmeni isteyip teklif ettileri âyetleri (ve mucizeleri) getirmek değildir.

"Allah ise herşeye vekildir." Herşeyi gözeten, koruyan ve herşeye tanık olandır.

"Yoksa onu kendisi uydurdu mu, diyorlar?" buyruğundaki "Yoksa"; "Hayır," anlamındadır. Buna dair açıklamalar daha önceden Yunus Sûresi'nde (10/38. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yani; Ey Muhammed! Sen bu Kur'ârt sayesinde onların senin peygamberliğine karşı ileri sürdükleri delil çürütmüş ve ortaya attıkları problemleri çözmüş, bu Kur'ân ile onlara karşı susturucu bir delil getirmiş bulunuyorsun. Şayet onlar; bu Kur'ân'ı sen uydurdun diyorlarsa, haydi kendi kanaatlerine uygun olarak uydurulmuş, benzeri bir kitab getirsinler. "Allah'tan başka" yani kâhinleri ve yardımcı olacak olanları "kime gücünüz yetiyorsa, onları da çağırın."[\[17\]](#)

14. Eğer bunun üzerine size cevap vermezlerse, bilin ki; demek o ancak Allah'ın

ümiyle indirilmiştir ve gerçekten Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. Artık müslüman oluyor musunuz?

"Eğer bunun üzerine size cevap vermezlerse" yani onlara bu meydan okuyuşunuzda size cevap veremeyip buna imkân bulamayacak olurlarsa, o halde onlara karşı delil gereği gibi ortaya konulmuş demektir. Çünkü söz ustaları, belagat sahipleri ve di Ti kullananlar onlardır.

"Bilin ki demek o, ancak Allah'ın İlmiyle indirilmiştir" ve böylelikle Muhammed (sav)in doğru söylediğini de bilin.

"Ve" ayrıca bilin ki "gerçekten O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Artık müslüman oluyor musunuz?" Burada sonu emir anlamındadır. Bu âyetin anlamına ve Kur'ân-ı Kerîm'in mucize olduğuna dair açıklamalar bu kitabın (tefsirin) mukaddimesinde geçmiş bulunmaktadır. Cenab-ı Allah'a hamdolsun.

"De ki: Öyleyse... getirin" buyruğu ve ondan sonrasında hitab bir kişiye (Hz. Peygamber'e) yönelik olmakla birlikte; "eğer... size cevap vermezlerse" buyruğunda "sana" denilmeyişiyle ilgili olarak şu açıklama yapılmıştır: Bu ifade tekil olan muhatabtan ta'zim ve tefhim kastı İle çoğula tahvil (iltifat) yapılmıştır. Nitekim başkan olana kimi zaman çoğul kipleri ile hîtab edildiği de olur. Bununla birlikte "size"deki zamir ile "bilin"deki zamir bütün herkese aittir. Herkes bilsin ki bu Kitab "ancak Allah'ın ilmiyle İndirilmiştir" demektir. Bu açıklamayı da Mücalid yapmıştır.

"Size" ile "bîlin"deki çoğul zamirlerin müşriklere ait olduğu da söylenmiştir ki anlamı şöyle olur: Eğer size yardımcı olsunlar diye çağırdığınız varlıklar sizin isteğinizi yerine getirmeyib siz de Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koyamayacak olursanız o takdirde "bilin ki o ancak Allah'ın ilmiyle İndirilmiştir."

Ayrıca "size"de ki zamirin hem Peygamber (sav)e, hem mü'minlere'ait olduğu "bilin"deki zamirin ise müşriklere ait olduğu da söylenmiştir.[\[18\]](#)

15. Kim dünya hayatını ve onun süsünü arzu ederse, onlara amellerinin karşılığını orada tamamen öderiz. Onlar bu hususta zarara uğratılmazlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[19\]](#)

1- Ameller ve Maksatlar:

Yüce Allah'ın: "Kim... ederse" buyruğundaki; zaidir. Bundan dolayı şartın cevabı cezm olarak; "Onlara... tamamen Öderiz" diye buyurulmuştur. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır. ez-Zectâc ise der ki: "Kim... ederse" buyruğu şart olarak cezm mahailindedir. Cevabı ise "onlara... tamamen öderiz" buyruğudur.

Yani takdirindedir. Burada birinci fiil (şart fiili) lafzı itibariyle mazidir, ikinci (cevab) fiili ise mu2aridir. Nitekim Zülhey'r'in şu beyi tinde de böyledir:

"Kim ölümün sebeplerinden korkarsa hiç şüphesiz karşılaşır onlarla Velew ki semanın yollarına merdivenle tırmanacak olsa bile."

Bu âyetin açıklaması hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Bunun kâfirler hakkında indiği söylenmiştir. ed-Dahhâk'ın görüşü budur, en-Nehhâs da bunu tercih etmiştir. Buna delil de bir sonraki âyet-i kerîmede geçen: "İşte onlar âhire ve ateşten başka birşeyteri olmayacak kimselerdir" buyruğudur. Yani aralanndan herhangi bir kimse akrabalık bağım gö-zetse veya sadaka verecek olsa, Biz dünya hayatında ona bunların mükâfatını bedeninin sağlığıyla, bol rızık ile veririz. Fakat böyle bir kimsenin âhirette karşılığını görecektir bir İyiliği bulunmaz. Bu manadaki açıklamalar yeteri kadar daha önce et-Tevbe Sûresi'nde (.9/53- âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Bu âyet-İ kerîme ile mü'mirilerin kastedildiği de söylenmiştir. Yani her kim ameliyle dünya mükâfatını elde etmek isterse, mükâfatı ona peşinen verilir ve dünyada onun mükâfatı hiçbir şekilde eksik verilmez. Ancak âhirette onun için azab vardır, Zira o, o ameliyle yalnızca dünyayı kastetmiştir. Bu da Hz. Peygamber'in: "Ameller ancak niyetlere göredir"[\[20\]](#) buyruğuna benzemektedir. Kişiyi maksadına uygun karşılıklar verilir ve kalbinin niyetine göre ona mukabelede bulunulur. Bu ise bütün dinlerin ümmetleri arasında ittifakla kabul olunmuş bir husustur.

Bu buyruğun amellerinde riyakârlık yapan kimseler hakkında olduğu da söylenmiştir. Nitekim nakledilen haberde riyakâr kimselere şöyle denileceği belirtilmektedir: "Siz oruç tuttunuz, namaz kıldınız, zekât verdiniz, cihad ettiniz, Kur'ân okudunuz. (Ancak): Bunları yapan kimselersiniz, denilsin diye yaptınız ve bunlar da (hakkınızda) söylenmiş bulunmaktadır. Daha sonra şöyle buyurulmaktadır "İşte ateşin üzerlerine ilk alevlendirileceği kimseler bunlardır."

Bu hadisi Ebu Hureyre rivayet ettikten sonra, şiddetlice ağladı ve şöyle dedi: Rasûlullah (sav) doğru söylemiştir. Nitekim yüce Allah da: Kim dünya hayatını ve onun süsünü arzu ederse..." buyruğu ile başlayan iki âyet-i kerîmeyi okudu. Bu hadisi Müslim, Sahih'inde bu manada rivayet ettiği gibi, Tirmîzî de rivayet etmiştir.[\[21\]](#)

Âyet-i kerîmenin ameliyle Allah'tan başkasını niyet eden herkes hakkınca umumî olduğu da söylenmiştir. Bu kimse aslen ister mü'min olsun, ister olmasın farketmez. Bu görüş Mücahid ve Meymun b. Mihran'm görüşüdür. Muaviye - Allah'ın rahmeti üzerine olsun- de bu kanaattedir. Meymun b. Mihran der ki: İyilik işleyip de onun mükafatı kendisine tastamam ödenmeyen hiçbir kimse

olmaz, Eğer bu kimse ilâlas sahibi müslüman bir kişi ise dünyada da, âhirette de onun bu iyiliğinin karşılığı ona ödenir. Şayet kâfir ise yalnızca dünyada iyiliğinin karşılığı ona ödenir.

Şöyle de denilmiştir: Peygamber (sav) ile birlikte katıldığı gazası da dünyalık elde etmek isteyene bu amelinin karşılığı eksiksiz verilir. Yani ona bu gazasının mükafatı tastamam verilir ve ondan hiçbir şey eksiltilmez. Bu ise buyruğu tahsis etmektir, ancak bunun umum ifade ettiği görüşü daha doğrudur. [\[22\]](#)

2- Ameller ve Niyetler:

Kimi ilim adamı der ki: Bu âyet-i kerîmenin anlamı Hz, Peygamber'in: "Ameller ancak niyetlere göredir" buyruğu ile aynıdır. Ayrıca bu âyet-i kerîme şuna da delildir Bir kimse Ramazan ayında, Ramazan kasti ile olmaksızın oruç tutarsa, onun tuttuğu bu oruç Ramazan için geçerli olmaz. Yine âyet-i kerîme şunu göstermektedir. Bir kimse serinlemek ve temizlenmek kastıyla abdest alacak olursa, namaz için Allah'a yaklaşmak maksadıyla alınmış bir abdest yerine geçmez. İşte bu husus, bu kabilden olan bütün ameller için de böyledir. [\[23\]](#)

3- Âyet-i Kerîme'nin Kapsamı (Mutlak mı, Mukayyed mi?)

İlim adamlarının çoğunluğu bu âye-i kerîmenin mutlak olduğu görüşündedir. Aynı şekilde Şûra Sûresi 'nde yer alan: "Kim âhiret ekinini isterse, onun ekinini arttırırız. Kim de dünya ekinini isterse, kendisine ondan bir şeyler verimiz." (eş-Şûrâ, 42/20.) buyruğu ile; "Kim dünya nimetlerini dilerse, ona ondan verimiz" (Âl-i İmran, 3/145) buyruğunu ise İsra Sûresi'nde yer alan şu âyet-i kerîme kayıtlamakta ve açıklık getirmektedir: "Kim bu dünyayı isterse, Biz de burada istediğimiz kimseye dilediğimizi çabucak verimiz." (el-İsra, 17/18) buyruğundan itibaren "...ahkonmuş değildir." (el-İsra, 17/21) buyruğuna kadar olan buyruklar, buna kayıt getirmektedir. Böylelikle yüce Allah şunu haber vermektedir: Kul niyet eder ve irade eder, şanı yüce Allah da dilediğini hükmeder.

ed-Dahhâk, Ibn Abbas (r.a)dan. yüce Allah'ın: "Kim dünya hayatını... arzu ederse" buyruğunun yüce Allahrın: "Kim bu dünyayı isterse..." buyruğu ile nesh olduğunu söylediğini rivayet etmektedir. Ancak sahih olan bizim zikrettiğimizdir ve bunun (buyruklardan birisinin) mutlak (diğerinin) ise kayıtlayıcı olduğu şeklindedir. Nitekim yüce Allah'ın: "Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak Ben pek yakınım, Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim." (el-Bakara, 2/186) buyruğu da buna benzemektedir. Bu

buyruğun zahiri dua eden herkesin, duasının her zaman ve her durumda kabul edileceğini haber vermektir. Oysa durum böyle değildir, çünkü yüce Allah: "O da dilerse" yalvardığınız şeyi giderir" (el-En'âm, 6/41) buyruğu bunu gerektirmektedir.

Haberlerde nesh caiz değildir. Çünkü aklen vacib olan şeylerin değişmesi de imkansızdır, yüce Allah'ın yalan bir şeyi bildirmesi de imkansızdır. Şer'î hükümlere dair verilen haberlerde ise, konu ile ilgili fıkıh usulü kitaplarında açıklandığı şeküdeki görüş ayrılıkları çerçevesinde caizdir. İleride buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle Nahl Sûresi'nde (16/67. âyetin tefsirinde) gelecektir.[\[24\]](#)

16. İşte onlar, âhirette ateşten başka bir şeyleri olmayacak kimselerdir. Orada İşledikleri şeyler boşa gitmiştir. Zaten yapageldik-leri hep bâtıldır.

"İşte onlar, âhirette ateşten başka bir şeyleri olmayacak kimselerdir"

buyruğunda ebediliğe işaret vardır. Mü'min ise cehennemde ebedîyyen bırakılmaz. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar." (en-Nisa, 4/48 ve 116) O bakımdan bu buyruk ameli ile riyakârlık yapan kimsenin küfür üzere vefat etmesi şeklinde anlaşılmalıdır.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Böyleleri için sayısı belii günlerim yalnız ateş azabı olacaktır. Sonra da bunlar (mü'min olduklarından) ya şeraite nail olarak çıkartılacaklardır, yahut ta kabza[\[25\]](#) ile çıkartılacaklardır. Ancak âyet-i kerîme böylelerinin imansız olarak ölmeleri ile tehdit edilmelerini gerektirmektedir. Daha önce geçen hadiste ise küfür, Özellikle de riya kasredilmektedir. Zira bundan önce Nisa Sûresi'nde (4/142. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere riya da bir şirkdir İleride Kehf Sûresi'nin sonunda (18/110. âyetin tefsirinde) da gelecektir. "Zaten yapageldikleri hep bâtıldır" anlamındaki buyruk mübtedâ ve haberdır.

Ebu Hatim der ki: "Yaptıkları" lafzının sonundaki "he" hazfedilmiştir. en-Nehhâs da der ki: Böylesinin hazfe ihtiyacı yoktur, çünkü bu mastar anlamındadır. Yani; "Ve onun ameli de batıldır" takdirindedir. Ubeyy ile Abdullah'ın kıraatinde ise; "Yapageldikleri de bâtıldır" şeklindedir.

O takdirde zâid olur, yani i "Ve zaten onlar batıl işleyip dururlardı" takdirindedir.[\[26\]](#)

17. Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da onu yine kendinden bir şahid

takib eden, daha önce Musa'nın bir önder ve rahmet olan kitabı (ile tasdik edilmiş) bulunan kimse (gibi) İşte bunlar ona iman ederler. Artık bu gruplardan kim onu tanımazsa bilsin ki ona vaadedilen yer ateştir. O halde bundan asla şüphen olmasın. Çünkü o, Rabbinden gelen haktır. Fakat insanların çoğu iman etmezler.

Yüce Allah'ın: "Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da..." anlamındaki buyruk mübtedâdır, haberi ise hazfedilmiştir. Yani Peygamber (sav)e uymak hususunda Rabbinden gelen apaçık bir delil üzerinde olan ve beraberinde hakkı apaçık kendisi vasıtasıyla görebileceği üstünlük de bulunan kimse, dünya hayatını ve süsünü isteyen kimse gibi midir? Bu şekildeki açıklama Ali b. el-Hüseyn ile el-Hasen b. Ebi'l-Hasen'den nakledilmiştir. Aynı şekilde İbn Zeyd de şöyle demektedir: Apaçık delil üzere bulunan kişi Muhammed (sav)e tabi olan kişidir.

"Onu da yine kendinden bir şahid takip eden" buyruğu ise Allah'tan bir şahit... demek olup, bu da Peygamber (sav)dir. Yüce Allah'ın: "Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunup da" buyruğu ile kastedilenin Peygamber (sav) olduğu söylenmiştir. Buradaki ifade, yüce Allah'ın: "... ve bundan dolayı göğsün daralacak mı?" (Hûd, 11/12) buyruğu ile alakalıdır. Yani beraberinde Allah'tan gelmiş bir beyan, Kur'ân gibi bir mucize -ileride geleceği üzere- Cebrail gibi bir şahit bulunup da bundan önceki kitapların kendisini müjdelediği bir kimsenin - Allah'ın kendisini düşmanına teslim etmeyeceğini kesin olarak biliyorken- tebliğden ötürü hiç kalbinde darlık olur mu? Bu durumda "Rabbinden" buyruğundaki zamir de; "Onu yine kendinden bir şahid takip eden" buyruğundaki zamirler de Hz. Peygamber'e ait olur.

İkrime ise İbn Abbas'tan burada kastedilenin Cebrail olduğunu rivayet etmektedir. Mücalid ve en-Nehaî'nin görüşü de budur. Buna karşılık 'kendinden'deki zamir yüce Allah'a aittir. Yani yüce Allah'tan gelen bir şahidin takip ettiği o delil ve beyan..., demektir. Mücahîd de der ki: Şahit'len kasıt Hz. Peygamber'i koruyan ve onu doğrultan, Allah tarafından görevlendirilmiş melektir.

Hasan-ı Basrî ve Katâde ise derler ki: Şahit Rasûlullah (sav)ın dilidir. Muhammed b. Ali b. el-Hanefiyye der ki: Ben babama şahit sen misin? diye sordum. O, o şahid ben olayım diye çok arzu ederdim, fakat o Rasûlullah (sav)ın dilidir. Şahidin Ali b. Ebi Talib olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmektedir; Şahit Ali b. Ebi Talib'dir. Yine Hz. Ali'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hakkında bir ya da iki âyetin inmediği Kureyşli hiçbir adam yoktur. Birisi ona ya senin hakkında ne nazil oldu? diye sorunca,

Hız. Ali: "Onu yine kendinden bir şahit takip eden" buyruğu indi, dedi.^[27]

Şahidin, Rasûlullah (sav)ın suretinin, yüzünün ve güzel özelliklerinin olduğu da söylenmiştir. Çünkü fazilet ve akıl sahibi bir kimse Peygamber (sav)e baktı mı onun Rasûlullah (sav) olduğunu bilirdi. Buna göre buradaki "o" zamiri -İbn Zeyd ve diğerlerinin görüşüne göre- Peygamber (sav)e raci'dir.

Şahidin, söz dizisi (nazmı) ve belağati, tekbir lafızda bir çok anlamları ihva etmesi bakımından Kur'ân-ı Kerîm olduğu da söylenmiştir. Bu görüş de Huseyn b. el-Fadl'a aittir. Buna göre "kendinden" de ki zamir Kur'ân-ı Ke-rîm'e aittir.

el-Ferrâ da der ki: Kimi ilim adamı şöyle demiştir: "Onu yine kendinden bir şahit takip eden" İncil demektir, her ne kadar İncî, Kur'ân'dan önce ise de tasdik hususunda o Kur'ân'ı takip etmektedir. "Kendinden"deki zamir ise yüce Allah'a aittir.

Şöyle de denilmiştir: Apaçık delil (beyyine) kalpleri aydınlatan Allah'ın marifetidir. Onu takip eden şahit ise insanın dimağında yerleştirilmiş ve nuru ile insanın kalbine aydınlık veren akıldır.

"Daha önce" ise İncil'den önce demektir. "Musa'nın bir önder ve rahmet olan kitabı" anlamındaki buyrukta yer alan; "Musa'nın kitabı," mübtedâ olarak ref edilmiştir. Ebu İshak ez-Zeccac der ki: Buyruğun anlamı şudur: Onu da, ondan önce gelen Musa'nın kitabı takip eder. Çünkü Peygamber (sav)'in nitelikleri Hz. Musa'nın kitabında da belirtilmiştir: "Onlar ki yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulacakları... ümmî peygamber olan o Rasûle uyarlar." (el-A'râf, 7/157)

Ebû Halim ise yüce Allah'ın: "Daha önce Musa'nın... kitabı" anlamındaki buyruğunu, kimi ilim adamının: "şeklinde "kitab" kelimesini nasb ile okuduğunu nakletmektedir. el-Mchdevî ise bunu el-Kel-bî'den nakleder. Buna göre "kitab" kelimesi; "Onu... takip edendeki zamire atfedilmiş olur. Yani: Musa'nın kitabını da Cebrail (as) okumuş idi. İbn Abbas (r.a) da böyle demiştir. Bu da ondan önce Cebrail, Musa'nın kitabını, Musa'ya okumuştı demek olur. Yine İbn Abbas'ın bu görüşüne göre; "Kitab" kelimesinin mertû okunması da mümkündür, o takdirde mana da şöyle olur: Onan önce ise Musa'nın kitabı da böyle idi. Yani Cebrail, Kur'ân'ı Muhammed'e okuduğu gibi, Musa'ya da (Tevrat'ı) okumuştı,

"Bir önder" kelimesi hal olarak nasb edilmiştir, "Ve rahmet" de ona atfedilmiştir. "İşte bunlar ona iman ederler" buyruğunda işaret İsrailoğullannadır. Yani İsrailoğulları Tevrat'ta yer alan senin peygamberliğine ilgili müjdeye iman ederler. Seni ancak bu sonrakiler inkâr ederler, İşte kendilerine cehennem vaadedilenler bunlardır. Bu açıklamayı da el-Kuşeyrî nakletmiştir.

"Ona'daki zamirin Kur'ân'a ait olması da, Peygamber (sav)e ait, olması da mümkündür.

"Artık bu gruplardan" yani -Katâde'den rivayete göre- bütün din mensublarından "kim onu" Kur'ân-t Kerîm'i veya Peygamber (sav) "tanımasza bilsin ki ona vaadedilen yer ateştir." Said b. Cübeyr de aynı şekilde "gruplar (el-ahzâb)" ile bütün din mensublarının kastedildiğini söylemiştir. Çünkü bunlar kendi aralarında gruplaşan k Laraftadık ederler. Burada "gruplar'dan kastın Kureyş ve onların antlaşmakları olduğu da söylenmiştir.

"Ona vaadedilen yer ateştir" buyruğu, böyleleri cehennem ehlindendir, demektir. Şair Hassan (b. Sabit) der ki:

"Kuşluk vakti siz onları ölüm havuzlarına doğru götiirdünüz, Onlara vaadedilen yer ateştir, ölüm de karşılanndadır onların."

Müslim'in, Sahih'inde Ebû Yûnus yoluyla gelen hadiste Peygamber (sav)in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Muhammed'in nefsi elinde olana yemin ederim ki, bu ümmetten (tebliğe muhatab olan ümmetten) herhangi bir kimse; yahudi veya hristiyan olsun, beni (peygamberliğimi) işitip de sonra benimle gönderilene iman etmeksizin ölürse, hiç şüphesiz cehennemliklerden olur."[\[28\]](#)

"O halde bundan" yani Kur'ân'dan "asla şüpheden olmasın" tereddüt içerisinde olmayasın. "Çünkü o Rabbinden gelen hakır. Yani Kur'ân-ı Kerîm Allah'tan gelmiştir. Bu açıklamayı Mukatil yapmıştır. el-Kelbî de der ki: Yani sen kâfirin cehennemde olacağından yana hiçbir şüphe ve tereddüt içerisinde olmayasın. "Çünkü o... hakır" yani söylenen bu hak söz; mutlaka gerçekleşecek olandır. Hitab her ne kadar Peygamber (sav)e ise de maksat bütün mükelleflerdir.[\[29\]](#)

18. Allah'a karşı yalan uydurarak iftira edenden daha zalim kim olabilir? Bunlar Rabblarına arzoluurlar. Şahitler de: "İşte Rabblarına karşı yalan söyleyenler bunlardır derler. Haberinizi olsun ki Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir.

19. O zalimler ki Allah yolundan alıkoyarlar ve onu eğritmek İsterler. Onlar âhireti inkâr edenlerin de tâ kendileridirler.

"Allah'a karşı yalan uydurarak iftira edenden daha zalim kim olabilir?" Kendilerine bunlardan daha ileri derecede zulmeden hiçbir kimse yoktur, demektir. Çünkü bunlar, Allah'a karşı yalan iftira etmiş, uydurmuşlar ve Allah'ın sözünü başkasına izafe etmişlerdir. O'nun ortağı ve evi adı olduğunu delilsiz iddia etmişler, putlar için de: Bunlar Allah nezdinde şefaatçilerimizdir, demişlerdir.

"Bunlar Rabblarına arzoluurlar" yani Rabbları amellerinden dolayı onları hesaba çeker; "şahitler de... derler." Şahitlerden kasıt ise Mücahid ve başkalarından nakledildiğine göre Hafaza melekleridir. Süfyan der ki: Ben el A'meş'e "şahitler" hakkında soru sordum da o: Meleklerdir, dedi. cd-Dalı-iiâk ise

şahitler peygamberler ve rasûllerdir, der. Delili de yüce Allah'ın: "Her ümmetten birer şahit getirip, bunlara karşı da seni şahit getireceğimiz zaman halleri nice olur" (en-Nisa, 4/41.) buyruğudur.

Şahitlerin İlahî mesajları tebliğ eden (sahiplerine ulaştıran) melekler, peygamberler ve alimler oldukları da söylenmiştir. Katade der ki: Bununla yüce Allah, bütün mahlukatı kastetmiştir. Müslim'in, Sahih'inde yer alan Safran b. Muhriz'in, İbn Ömer'den, onun da Peygamber (sav)den naklettiği hadis-i şerîPte Hz. Peygamberin şu buyrukları da yer almaktadır: "... Kâfirlerle münafıklara gelince, bütün İnsanların önünde onlara: İşte bunlar, Allah'a karşı yalan uyduranlardır, diye seslenilir."[\[30\]](#)

"Haberiniz olsun ki Allah'ın laneti zalimlerin üzerinedir." Allah'ın, rahmetinden uzaklaştırması, gazabı ve (Allah'tan) uzak tutması, ibadeti asıl olması gereken yerden başka yere koyanların üzerinedir,

"O zalimler ki Allah'ın yolundan alıkoyarlar" buyruğundaki: "O...ler ki" ism-i mevsûl'unun "zalimler"e sıfat olarak cer mahallinde olması mümkün olduğu gibi, ref" mahallinde olması da mümkündür. Yani onlar öyle kimselerdir ki... demek olur. Bunun yüce Allah'tan yeni bir hitab (müb-tedâ) olduğu da söylenmiştir. Yani hem kendilerini, hem de başkalarını iman ve itaatten alıkoyanlar, işte onlardır.

"Ve onu eğriltmek isterler." Yani masiyet ve şirke götürmek suretiyle o yoldan insanları uzaklaştırırlar. "Onlar âhireti inkâr edenlerinde tâ kendileridirler" buyruğunda: "Onlar... ler" lafzının tekrarlanması le'kid içindir.[\[31\]](#)

20. Onlar yeryüzünde âciz bırakabilecek değillerdir. Kendilerinin Allah'tan başka hiçbir velileri de yoktur. Onlara azab kat kat verilecektir. Onların hem İşitmeye güçleri yetmezdi, hem de görmezlerdi.

"Onlar yeryüzünde âciz bırakabilecek değillerdir." Allah'ın azabından kurtulamazlar. İbn Abbas dedi ki: Benim yeryüzüne emir verip de onları yerin dibine geçirmesini emretmekten yana onlar Beni âciz bırakamazlar.

"Kendilerinin Allah'tan başka hiçbir velileri" yani yardıma lan "de yoktur."

"Velileri" buyruğunun başındaki, fazlalıktır.

Ayrıca nın, anlamında ism-i mevsûl olduğu da söylenmiştir. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: İşte onlar âciz bırakabilecekler değildi. Ne kendiieri, ne de Allah'tan başka dost edindikleri kimseler.

Aynı zamanda bu, İbn Abbas (r.a)ın da görüşüdür.

"Onlara azab kat kat verilecektir. Yani azabları küfür ve masiyet]lerine göre verilecektir. "Onların hem İşitmeye güçleri yetmezdi" buyruğundaki edatı;

"İşitmeye güçleri yettiği için (ve işitmediklerinden dolayı)" takdiri ile nasb mahallindedir.

"Hem de görmezlerdi." Yani onlar bu güçlerini hakkı dinlemek, işitmek ve onu görmek uğrunda kullanmadılar. Araplar ona yaptığıının karşılığını verdim, anlamında hem hem de: derler. Kimi zaman bu "be" harf-i cerr'ini zikrederler, kimi zaman hazfederler. Sibeveyh de şu beyiti nakletmektedir:

"Sana ben hayrı emrettim, sen de emrolduğum şeyi yap, Ben seni, zaten taşınır taşınmaz pek çok mal sahibi olarak bıraktım."

Bu buyruktaki ın zarf olması ve şu anlamı vermesi de mümkündür: Azab ebedî olarak onlara kat kat verilir. Yani onların işitip görebildikleri süre boyunca onların azabları kat kat verilecektir. Şanı yüce Allah da cehennemde onları ebediyyen buna güç yetirir halde bırakacaktır. Yine bu edatın ;raktan mahalli olmaksızın nefy edatı olması da mümkündür. Çünkü ondan önce ifade tamam olmuş bulunmaktadır ve "azab" kelimesi üzerinde vakıf, anlamın anlaşılması için yeterlidir. Buna göre de mana şöyle olur: Onlar dünyada iken yararlanabilecekleri şekilde i site iniyorlardı Ve hidayet bulan bir kimsenin gördüğü şekilde görmüyorlardı.

el-Ferrâ der ki: Onlar işitemiyorlardı, çünkü Allah I.evh-i Mahfuz'da onları sapıklar arasında yazmıştı. ez-Zeccâc der ki: Buna sebep Peygamber (sav)e duydukları kin ve besledikleri düşmanlıkları idi. Bundan dolayı ondan hiçbir şey işitemiyor ve hiçbir şey anlayamıyorlardı.

en-Nelhâs da der ki: Böyle bir anîatım Arap dilinde bilinen bir şeydir. Mesela; filan kişi -eğer bu iş kendisine ağır geliyor ise- filâna bakamıyor bile, denilir.^[32]

21. İşte bunlar kendi kendilerine yazık edenlerdir. Uydurmakta oldukları şeyler de önlerinden kaybolup gitti.

22. Şüphesiz onlar âhirette en çok zarara uğrayacak kimselerdir.

"İşte bunlar kendi kendilerine yazık edenlerdir" buyruğu mübtedâ ve haberdır. "Uydurmakta oldukları şeyler de önlerinden kaybolup gitti." Yani uydurdukları şeyleri kaybettiler, önlerinden yok olup gittiler.

Yüce Allah'ın; "Şüphesiz" buyruğu ile ilgili olarak ilim adamlarının bir kaç görüşü vardır. el-Halîl ve Sibeveyh bunun "gerçek şu ki" anlamında olduğunu söylemişlerdir. Buna göre onlar; ile yi bir arada tek bir kelime olarak; yi ise burada ref mahallinde kabul ederler. el-Fer-râ ve Muhammed b. Yezîd'in görüşü de budur. Bunu da en Nehhâs nakletmektedir. el-Mehdevî der ki: Yine el-Halîl'den nakledildiğine göre, bu tabir "mutlaka ve kaçınılmaz olarak" anlamlarına gelir. el-Ferrâ'mn da görüşü budur. Bunu da es-Sa'lebî

nakletmektedir.

ez-Zeccâc ise der ki: Burada nefy edatıdır ve bu da onların; putların kendilerine fayda sağlayacağı şeklindeki görüşlerini reddetmektedir. Anlam şöyle gibidir: Hayır, böyle bir şeyin onlara faydası olmayacaktır. Buna karşılık ise kesbetci, kazandı anlamındadır. Böyle bir fiil onlara hüsrânı kazandırdı, onları zarara soktu, demek olur. "Kesbetti" fiilinin faili İse mahzuftur. ise, fiili ile nasbedilmiştir.

Nitekim; " Senin Zeyd'den uzak kalışın, onun sana kızgınlığını çekti, kesbettirdi" demeye benzer. Şair de der ki:

"Biz onun başını bir hurma kütüğünün tepesine diktik, Ellerin kazandıkları sebebiyle; biz haksızlık etmedik."

el-Kisaî ise; "bu, onların ...larına mani olmadı, engellemedi" anlamındadır, der. Bunun; "Kat'î olarak hiçbir kimse ortaya koyamadı" anlamına geldiği ve çokça kullanım dolayısıyla failin hafzedildiği de söylenmiştir. ise kat' (kat'î olarak ortaya koymak, kesmek) anlamlarına gelir. Mesela; "Hurma ağaçlarından hurmayı devşirdi, kopardı" denilir. Bu işi yapana da ism-i fail olarak; denilir, bunun çoğulu da şeklinde gelir. "Bu devşirme zamanıdır" anlamındadır. "Koyunun yününü kııptım" demektir, "Ondan bir miktar kııptım, aldım" manasınadır. Tıpkı; "Bir şeyi kestim," fiiline benzemektedir..[\[33\]](#) Bu açıklamaları el-Cevherî yapmaktadır,

en-Nehhâs der ki: el-Kisaî bu terkinin dört türlü kullanıldığını iddia etmektedir. şeklindeki üç türlü kullanımı zikrettikten sonra der ki: Fezârelilerden bir kesim de sondaki "mim"i kullanmaksızın; şeklinde kullanırlar. El Ferrâ ise bu hususta iki ayrı söyleyiş daha nakledip şöyle der: Âmiroğullan; derler. Araplardan bir grup da; şeklinde "cim" harfini ötreli olarak kullanırlar..[\[34\]](#)

23. Muhakkak iman edip salih ameller işleyenler ve Rabblerine İtaat ve tevazu ile bağlananlar, işte onlar cennetlik olanlardır. Onlar orada ebediyyen kalacaklardır.

Yüce Allah'ın: "Muhakkak iman. edip..." buyruğunda; "...lef" " Muhakkak"ın ismidir. "İman edenler" ise, onun sıla'sidir. Yani tasdik edenler, doğrulayanlar demektir.

"Salih ameller işleyenler ve Rabblerine taat ve tevazu ile bağlananlar" anlamındaki buyruk ise sılaya atedilmiştir.

İbn Abbas der ki: "Taata ve tevazu ile bağlananlar, dönenler, yönelenler" demektir. Mücahid, itaat edenler, Katâde ise alçak gönüllülükle boyun eğenler; Mukatil ihasla itaatte bulunurlar, diye açıklamışlardır. el-Hasen de der ki: Âyette

geçen; Kalpte sebat bulan korku dolayısıyla tevazu ile boyun eğmek" demektir. Bu kelime aslında düzlük anlamındadır. Onunla aynı kökten gelen ise "geniş ve düz arazi" anlamındadır. Buna göre "ihbât" huşu ve itmi'nan yahut yüce Allah'a bu şekilde doğruluk üzere devam eden yüce Allah'a dönüş demektir.

"Rabblarine" buyruğu ile ilgili olarak el-Ferrâ bunun; ile aynı anlama geldiğini söyler. Bununla birlikte; onlar bu şekildeki itaat ve tevazularını Rabblarine yöneltmişlerdir (yani itaat ve tevazu ile Rabblarine yönelmişlerdir) anlamında olması da muhtemeldir. "İşte onlar" anlamındaki buyruk ta, in haberidir. [35]

24. Bu iki kesimin hail kör ve sağır, gören ve işitenin haline benzer. Örnek olarak ikisi eşit olurlar mı? Hâlâ iyice düşünmez misiniz?

"Bu iki kesimin hali" anlamındaki buyruk mübtedâdır. Haberi ise "kör ve sağır..." buyruğu ve ondan sonraki buyruklardır. el-Ahfeş der ki: Kör ve ...işitenin misali gibidir, anlamındadır. en-Nehhâs der ki: İfadenin takdiri şöyledir: Kâfir kesimin misali kör ve sağır gibidir. Mü'min kesimin misali ise işiten ve gören gibidir. Bundan dolayı "örnek olarak ikisi eşit olurlar mı?" diye buyurmaktadır. Böylelikle burada iki kesimin eşitsizliğinden söz edildiği ortaya çıkmaktadır. Bu anlamdaki bir açıklama Katade'den ve başkalarından da rivayet edilmiştir. Ed Dahhâk der ki: Kör ve sağır kâfirin misali, işiten ve gören de mü'minin misalidir.

Şu anlamda olduğu da söylenmiştir: Hiç kör ile gören ve hiç sağır ile işiten eşit olur mu? "örnek olarak" lafzı temyiz olarak nasbedilmiştir.

"Hâlâ" bu iki örnek ve nitelikleri hakkında "İyice düşünmez" ve bunlar üzerinde dikkatle durmaz "mısınız?" [36]

25. Andolsun Biz, Nuh'u kavmine göndermiştik: "Şüphesiz ki ben sizin İçin apaçık bir uyarıcıyım.

26. "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Gerçekten ben sizin için acıklı bir günün azabından korkuyorum" demişti.

"Andolsun Biz, Nuh'u kavmine göndermiştik." Yüce Allah önceki peygamberlerin kıssalarını Peygamber (sav)e hatırlatmaktadır. Bu da onun kâfirlerin eziyetlerine karşı -Allah onların eziyetlerini ondan bertaraf edeceği vakte kadar-sabra devam etmesine dikkatini çekmek içindir.

"Şüphesiz ki ben" buyruğu onlara: Şüphesiz ki ben ... dedi demektir. Çünkü "irsal (elçi, peygamber göndermek)" de "demek" anlamı vardır.

İbn Kesir, Ebu Amr ve el-Kisaî "hemze"yi üstün olarak; diye okumuşlardır. Yani; Biz, onu şüphesiz ki ben sîze apaçık bir uyanayım, demek üzere gönderdik

anlamını verir. Burada, denilmeyişinin sebebi ise ansalımın gaibten, Hz. Nuh'un kavmine hitaba yönelmesinden dolayıdır. Nitekim yüce Âllalv. "Bir de ona levhalarda herşeye ait bir öğüt ve herşeye dair açıklamayı yazdık" diye buyurduktan sonra: "Haydi bunları kuvvetle al" (el A'raf, 7/145) buyurması da bu türdendir.

"Allah'tan başkasına İbadet etmeyin." Yani putları bırakın, artık onlara tapmayın. Yalnızca Allah'a itaat edin.

" Şüphesiz ki ben" ifadesinde "hemze"yi esreli olarak okuyan, geçen emri ifadede ara cümlesi olarak kabul eder. Biz onu Allah'tan başkasına ibadet etmeyin, desin diye gönderdik, anlamındadır. "Gerçekten ben sizin için acıklı bir günün azabından korkuyorum, demişti."[\[37\]](#)

27- Bunun üzerine kavminden kâfirlerin İleri gelenleri dediler ki: "Biz senin ancak kendimiz gibi bir İnsan olduğunu görüyoruz ve içimizden ancak ayak takımı kimselerin işin başından, düşünmeden sana tabi olduklarını görüyoruz. Sizin bize karşı üstün bir tarafınızı da görmüyoruz. Hatta biz sizi yalancı sanıyoruz."

Bu buyruğa dair açıklamaları mı zı dört başlık halinde sunacağız.[\[38\]](#)

1- İleri Gelenlerin Tavırları;

Yüce Allah'ın: "Bunun üzerine kavminden kâfirlerin ileri gelenleri dediler ki" buyruğundaki "ileri gelenler" anlamı verilen "el-mele" ile ilgili olarak Ebu İshak ez-Zeccâc der ki: Bunlardan kasıt başkanlar ve ele basılardır, Yani bunlar söyledikleriyle dolup, taşan kimseler demektir. Bu husus gerek Bakara Sûresi'nde (2/246. âyetin tefsirinde), gerekse de başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Biz seni ancak kendimiz gibi bir İnsan" Ademoğullarından birisi "olduğunu görüyoruz." Bu buyruktaki; "Kendimiz gibi," ifadesi hal olarak nasbediimiştir. Bu kelime maiifeye izafe edilmiştir. İzafe olunan kelime* ise nekredir ve takdiri olarak tenvînli kabul edüir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Kadınlar arasında senin gibi rahat geçime aldanmış niceleri vardır ki.,."[\[39\]](#)

2. Büyüklük Taslayan İleri Gelenlerin İman Edenlere Dair Yanlış Değerlendirmeleri:

Yüce Allah'ın: "Ve içimizden ancak ayak takımı kimselerin.., sana tabi olduklarını görüyoruz" buyruğundaki; "Ayak takımı" kelimesi in çoğuludur. Bu da; in çoğuludur. Tıpkı; "Köpek, köpekler ve pek çok köpekler" lafzındaki gibi. Bu kelimenin; in çoğulu olduğu da söylenmiştir. Tıpkı; "Kara yılanlar" kelimesinin; "Kara yılan"ın çoğulu olduğu gibi. ise adi, bayağı aşağılık kimse anlamına gelir.

Onlar bu sözleriyle sana bizim değersizlerimiz, ayak takımımız ve seviyesi düşük kimselerimiz tabi oldular, demek istemişlerdir. ez-Zeccâc derki: Onlar bu kimselerin dokumacı olduğunu ifade ederek küçük görmüşlerdi. Halbuki icra edilen mesleklerin dine bağlılıkta hiçbir etkisinin olmadığını bilmediler.

en-Nehhâs der ki; Buradaki ayak takımından kasıt fakir ve yüksek mevki sahibi olmayan, meslekleri düşük olan kimselerdir. Hadis-i şerifte ise "onlar dokumacı ve hacamatçı kimseler idiler"[\[40\]](#) denilmektedir.

Bu ifadeleri onların cahilliklerini ortaya koyuyordu, çünkü onlar bu sözleriyle hiç de ayıp ve kusur olmayan bir şeyi peygamber için ayıplayıcı bir husus olarak görmüşlerdi. Zira peygamberlerin -Allah'ın salat ve selamları üzerlerine olsun- görevi apaçık delil, belge ve mucizeleri getirmektir. Yoksa onlar şekil ve konumları değiştirmekle yükümlü değildiler. Ayrıca peygamberler bütün insanlara gönderilir. O bakımdan eğer insanlar arasında aşağı kabul edilenler İslâm'a girecek olurlarsa, bundan dolayı peygamberler için eksiklik söz konusu olmaz. Zira peygamberler insanlar arasından İslâm'a giren herkesin müslüman olduğunu kabul etmekle yükümlü idiler.

Derim ki: Burada sözü edilen "ayak takımı" kimseler fakirler ve güçsüzlerdir. Nitekim Herakliyus, Ebu Süfyan'a şöyle sormuştu: İnsanların eşrafı mı ona uyuyor, yoksa zayıfları mı? Ebu Süfyan; Hayır zayıfları deyince, Herakliyus: İşte peygamberlere tabi olanlar bunlardır..." demişti.[\[41\]](#)

İlim adamlarımız derler ki: Bu şekildeki tepkinin sebebi başkanlık duygusunun soyluları kuşatmış olması ve bundan uzaklaşmanın zorluğu, başkanına itaat ve boyun eğmeyi de gururlarına yedirmeyişleriydi. Fakir kimseler için ise bu engeller yoktur, o bakımdan fakir kimse bu çağrıyı kabul edip itaate girmekte elini çabuk tutar. Dünyada insanların çoğunlukla görülen hali de işte budur.[\[42\]](#)

3- Gerçek "Ayak Takımı ve Aşağılık Kimseler"

İlim adamları gerçekten "aşağılık" kimselerin tayini hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbn Mübarek'in, Süfyan'dan naklettiğine göre ayak takımı kimseler

değişik eğlencelerle emîr ve prensleri kajrşıl原因, hakimlerin ve sultanların kaplarına giderek onların şahitiükierini İsteyen kimselerdir.

Sa'leb, İbnu'l-Arabî'den şöyle dediğini nakletmektedir: Ayak takımı, aşağılık kimseler dinlerini feda ederek, dünyalık yiyen kimselerdir. Bu sefer ona: Peki aşağılıkların da aşağılığı olan kimseler kimlerdir? denilince şu cevabı verir: Onlar da başkalarının dünyalarını, kendi dinlerini ifsad ederek düzelten kimselerdir.

Ali (r.a)a aşağılık ve ayak takımı kimselere dair soru sorulunca, şu ceva-bt verir: Bunlar bir araya gelip toplandıkları vakit kalabalıklarıyla üstünlük sağlayan kimselerdir. Dağıldıkları vakit ise hiçbir şekilde tanınmayanlardır.

Malik b. Enes (ra)'e de: Ayak takımı kimseler kimlerdir? diye sorulunca, o da: Ashab-ı Kiram'a şovenlerdir, cevabını verir.

İbn Abbas (r.a)dan rivayete göre, aşağılık kimseler dokumacılar ve hacamat yapanlardır. Yahya b. Eksem der ki: Araplardan olmayan debbağ ve [43]çöpçülerdir.[44]

4. Câhili Konumlara itibar Edişin Sonucu: Yanlış Değerlendirmeler:

Bir kadın kocasına: Ey aşağılık kişi diyecek olsa, koca da: Eğer ben aşağılık kimselerden isem, sen de benden boş ol dese, en-Nekkaş'm naklettiğine göre böyle bir kişi Tirmizî'ye gelib: Hanımım bana ey aşağılık kişi, dedi. Ben de: Eğer ben aşağılık bir kişi isem sen de benden boş ol, diye cevap verdim deyince, Tirmizî ona: Sanatın ne? diye sormuş, o da: Balıkçıyım, deyince Tirmizî ona; Allah'a andolsun öylesin, Allah'a andolsun öylesin, diye cevap vermiş.

Derim ki: Ancak İbnu'l-Mübarek'in, Süfyan'dan naklettiğine göre hanımı ondan boş olmaz. Malik'in görüşüne göre de böyledir. Bedevi bir kimsenin oğlu ise, ona herhangi bir şey düşmez.

Yüce Allah'ın: "İşin başından düşünmeden" ifadesi zahiren, görünürdeki halleri anlamındadır. Onların bâtınları ise böyle değildir, demektir. Nitekim bir şey açığa çıkıp görüldüğü zaman; fiili kullanılır. Şair şöyle demektedir:

"İşte bugün bakanlara göründükleri zaman..." Düzlük, çöl araziye de, açıkça ortada görüldüğünden dolayı "bâdiye" denilir. " Şu işi yapmam görüşüne sahib oldum." Yani öncekinden farklı bir görüşüm ortaya çıktı, demektir. el-Ezherî der ki: Bu ifadenin manası; gördüğümüz kadarıyla durum böyledir, demektir. Bununla birlikte; "İşin başından düşünmeden," ifadesinin; Başladı, başlar"dan gelmesi ve hemzesinin hafzedilmiş olması da mümkündür Nitekim Ebu Amr hemzeyi tahkik ile diye okumuştur ki, bu da işin başından, düşünmeden görüş

sahibi olmak demektir. Yani onJar daha görür görmez sana tabi oldular, halbuki iyice düşünecek ve dikkat edecek olsalardı, sana uymazlardı. Ancak burada bunun hemzeli okunuşuyla, hemzenin terkedilmcsi hallerinde anlam farkı olmaz. İlk kelimenin nasb ile okunması ise yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi; "de, da" edatının hazfı dolayısıyladır: "Musa kavminden... seçti." (el-A'raf, 7/155) buyruğunda olduğu gibi.

"Sizin bize karşı üstün bir tarafınızı da görmüyoruz." Yani sizin ona uyma suretiyle bize üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bū da, onların Hz. Nuh'un peygamberliğini inkâr ettikleri anlamındadır.

"Hatta biz sizi yalancı sanıyoruz." Burada hitap Hz. Nuh'a ve onunla birlikte iman edenleredir.[\[45\]](#)

28. Dedi ki: "Ey kavmim! Bana haber verin. Şayet ben Rabbimden apaçık bir delil üzerinde isem ve O bana katından bir rahmet vermiş, bunlar size gizli kalmışsa; siz onu istemediğiniz halde, onu size zorla mı kabul ettireceğiz?

29. "Ey kavmim! Buna karşı sizden hiçbir mal istemiyorum. Benini ecrimi vermek ancak Allah'a aittir. Ben mü'minleri kovacak da değilim. Çünkü onlar Rabblarına kavuşacaklardır. Ne var ki ben sizi cahillik eden bir kavim görüyorum.

30. "Ey kavmim! Ben onları kovarsam, Allah'a karşı bana kim yardım eder? Hiç düşünmez misiniz?

31. "Ben size: Allah'ın hazineleri yanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmiyorum. Muhakkak ben bir meleşim de demiyorum. Bununla beraber gözlerinizin hor gördüğü kimselere; Allah asla bir iyilik vermeyecektir de demiyorum. Allah nefislerinde olanı en iyi bilendir. O takdirde ben şüphesiz /alimlerden olurum."

"Dedi ki; Ey kavmimi Bana haber verin. Şayet ben Rabbimden apaçık bir delil" - Ebu İmran el-Cûnî'nin dediğine göre- kesin bir bilgi (yakîn.) "üzerinde isem..." Buradaki delilin mucize anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-En'âm Sûresinde (6/57. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve O, bana katından bîr rahmet" Ibn Abbas'tan nakledildiğine göre nübüvvet ve risalet "vermiş..." Çünkü nübüvvet ve risalet insanlara bir rahmettir. Bunun kesin delil ve burhanlarla Allah'a iletme ve hidayet anlamında olduğu söylendiği gibi, iman ve İslâm diye de açıklanmıştır.

"Bunlar size gizli kalmışsa" yani risalet ve hidayet sizin için gözlerinizin körlüğü sebebiyle anlaşılmamış ve bunları kavrayamamış iseniz... demektir. Mesela; "Filan şey benim için muamma oldu (gizli, saklı kaldı)" İfadesi; onu

anlayamadım, kavrayamadım demektir.

Burada buyruğun; ... ve eğer siz bu rahmeti farkedememiş, anlayamamış İseniz,, demektir. İfadenin maklûb olduğu da söylenmiştir. Çünkü rahmetin muamma olması söz konusu değildir. Ona karşı kör olunduğu için görülmemesi söz konusudur. Bu da bir kimsenin... başımı fes'e soktum ve ayakkabı ayağıma girdi, demek kabilindendir. el-A'meş, Hamza ve el-Kisaî "ayn" harfini ötreli, "mim" harfini şeddeli olarak meçhul' bir fiil şeklinde; "Gizli bırakılmışı sa)." diye okumuşlardır. Bu da Allah bu rahmeti sizin için muamma haline getirmiş, siz onu görememişseniz demek olur. Nitekim Ubeyy'in kıraatinde de; "Allah onu sizin için muammalaştırmış ise..." şeklindedir ki bu kıraati el-Maverdî nakletmektedir.

"Siz onu istemediğiniz halde onu size zorla mı kabul ettireceğiz?" Buyruğundaki "onu" zamirinden kastın "Allah'tan başka ilah olmadığı'na dair şahadet olduğu söylenmiştir. Bir diğer görüşe göre zamir, rahmete rad'dir. Bunun "apaçık delil"e raci olduğu da söylenmiştir. Yani biz sizi onu kabul etmeye zorlayalım ve ben sizi onu kabul etmeye mecbur edeyim mi? demektir. Bu ise inkâr anlamını taşıyan bir istifhamdır. Yani ben sizi bunu bilip kabul etmek zorunda bırakamam, buna mecbur etmeye imkânım yoktur. Nuh (as) bu sözleriyle onlara cevap vermek İstemiştir.

el-Kisaî ve el-Ferra "Onu size zorla mı kabul ettireceğiz?" buyruğunun birinci "mim'inin tahfif için sakın okunduğunu nakletmişlerdir. Sibeveyh bu gibi okuyuşları caiz kabul eder ve buna dair şu beyiti örnek olarak gösterir:

"Artık ben bugün (şarabı) içiyorum; bundan dolayı da Allah'a karşı Günahkâr olduğumu da kabul etmiyorum, çağırılmadığım halde onu içen birisi de değilim." en-Nehhâs der ki: Yûnus'un görüşüne göre Kur'ân-ı Kerîm'in dışında şeklinde kullanılması da mümkündür. Bu durumda zamir de açıkça zikredilmiş gibi olur ve: "Biz sizi buna mecbur mu edeceğiz?" demeye benzer.

"Siz onu istemediğiniz halde..." Yani siz onu istemezken, onu kabul etmeniz söz konusu olamaz. Katâde der ki: Allah'a yemin ederim ki eğer Allah'ın peygamberi Nûh (as) güç yetirebttseydi, onları bunu kabul etmeye zorlar ve mecbur ederdi. Fakat onun böyle bir imkanı yoktu.

"Ey kavmim! Buna karşı" yani tebliğ için, Allah'a çağırmak ve imana davet etmek için "sizden hiçbir mal" herhangi bir ücret "istemiyorum" ki bu size ağır gelsin. "Benim ecrimi vermek" yani risaleti tebliğ dolayısıyla beni mükâfatlandırmak "ancak Allah'a aittir. Ben mü'minleri kovacak da değilim." Çünkü kavmi kendisinden iman eden ve kendilerine göre ayak takımı sayılan kimseleri yanından kovup uzaklaştırmasını İstemişti. Tıpkı Ku-reyşlilerin,

Peygamber (sav)den -el-En'âm Sûresi'nde (6/52. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere-fakir ve köleleri kovmasını istedikleri gibi.

Hız. Nûh da kavminin bu isteklerine: "Ben mü'minleri kovacak da değilim. Çünkü onlar Rabblerlne kavuşacaklardır" diye cevap vermişti. O bu sözlerini yüce Allah'ın huzuruna çıkmanın büyük ve azametli bir iş olduğunu anlatmak maksadıyla da, bu işin Allah'ın huzurunda kendisinden davacı olmalarını gerektirecek bir iş olduğunu anlatmak kasdıyla da söylemiş olabilir. Yani eğer ben böyle bir şey yapacak olursam, Allah huzurunda onlar benden davacı olurlar. İmanlarına karşılık onları mükafatlandırarak, onları kovan kimseyi de cezalandıracak, anlamındadır.

"Ne var ki ben" sizin onları bayağı kimseler görmeniz ve benden onları kovmamı istemenizden ötürü "sizi cahillik eden bir kavim görüyorum."

"Ey kavmim! Ben onları" iman ettikleri için "kovarsam Allah'a karşı bana kim yardım eder!" el-Ferrâ: Allah'ın azabından beni kim koruyabilir, demektir diye açıklamıştır.

"Hiç düşünmez misiniz?" buyruğunda "te" harfi "zel" harfine (Nâfi'in kıraatinde) idğâm ile okunmuştur. Bu "te" harfinin hazfedilerek, diye okunması da caizdir.

"Ben size: Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum. Gaybı da bilmiyorum."

Hız. Nûh, Allah'ın huzurunda tezellül ve tevazuunu haber vermekte, Allah'ın hazinelerinden satıp olmadığı şeylere sahip olduğu iddiasında olmadığını ifade etmektedir.

Bu hazineler, Allah'ın kullarından dilediği kimselere nimetler ihsan etmesidir. Gayb'ı bilmediğini de söylemektedir, çünkü gaybi yüce Allah'tan başkası bilemez.

"Muhakkak ben bir meleğim de demiyorum." Yani ben insanlar arasında melek konumunda birisi olduğumu da söylemiyorum.

İlim adamları derler ki: Bu sözlerin ifade ettiği anlam, meleklerin peygamberlerden daha faziletli olduğu şeklindedir. Çünkü melekler Allah'a itaate kesintisiz olarak devam ederler, kıyamete kadar da ibadetleri aralıksız olarak sürecektir. Allah'ın salat ve selamları hepsine olsun. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/33. âyet, 3- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Bununla beraber gözlerinizin hor gördüğü kimselere Allah asla bir iyilik vermeyecektir, de demiyorum" buyruğundaki: "Hor gördüğü" tabiri, gözlerinizle hakir gördüğünüz ve kendilerinden İstiskal ettiğiniz kimseler demektir. Bu kelimenin aslı; "Kendilerini hor gördüğü" şeklinde olup, (kendileri anlamındaki) "he" ve "mim" zamiri -ismin uzunluğu dolayısıyla (yani gözlerinizin hor gördüğü kimseler ibaresinden)- hazfedilmiştir.

Ayrıca buradaki "te" harfi "dâl" harfine dönüştürülmüştür (ibdâl). Çünkü bunun aslı; şeklidir, fakat "ze": harfinden sonra gelen "te" harfi "dal'e ibdal edilir. Çünkü "ze" harfi cehridir, harfi de hems sıfatına sa-hibtir. O bakımdan "te" harfi yerine onunla aynı mahreçten gelen cehri bîr harf getirilmiştir. Bir kimseyi ayıplamak halinde; "Onu ayıpladım" denilir. Hakir görmek halinde ise; ifadesi kullanılır. el-Ferrâ da şöyle bir beyit nakleder:

"Dostu onu uzak tutar, onu hakir görür. Hanımı; küçük görür de onu azarlar."

" ... Onlara asla bir iyilik vermeyecektir de demiyorum." Yani sizin onları hakir görmenizden ötürü onların ecirleri boşa çıkmaz veya sevabları eksilmez. "Allah nefislerinde olanı en iyi bilendir." Buna göre onlara karşılık verecek ve onları sorumlu tutacaktır.

"O takdirde ben şüphesiz zalimlerden olurum." Yani eğer ben onlara az önce sözü geçen şeyleri söyleyecek olursam, zalimlerden olurum. Burada; edatı cümle ortasında geldiği için amel etmemiştir (amelden mulğâdır).[\[46\]](#)

32. Dediler ki: "Ey Nûht Bizimle gerçekten mücadele ettin. Bizimle olan bu mücadeleni çok uzattın. Şimdi eğer doğru söyleyenlerden isen, bizi kendisiyle tehdit edip durduğunu bize getir."

33. Dedi ki: "Dilerse onu size ancak Allah getirir. Siz âciz bırakabilecekler değilsiniz."

34. "Eğer Allah sizi saptırmak isterse, ben size öğüt vermek İstesem bile bu öğüdüm size fayda vermez. O, sizin Rabbinizdir ve nihayet ancak O'na döndürüleceksiniz."

35. Yoksa: "Onu kendiliğinden uydurdu" mu? derler. De ki: "Eğer ben onu kendim uydurduysam günahı bana aittir ve ben de sizin kazanmakta olduğunuz günahlardan uzağım."

"Dediler ki: Ey Nûh! Bizimle gerçekten mücadele ettin. Bizimle olan bu mücadeleni çok uzattın." Yani bizimle tartışıp durdun, bu tartışmanı uzattın ve bu konuda ileri gittin.

Arap dilinde "cedel" tartışmada aşırıya gitmek anlamındadır ve bu kelime ileri derecede eğerek bükme anlamındaki; den türetilmiştir. Kartala da kuşlar arasındaki gücü dolayısıyla (aynı kökten gelen): "Ecdel" denilir. Bu anlamdaki açıklamalar el-En'âm Sûresi'nde (.6/121. âyet, 4. başkta) daha doyurucu bir şekilde geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas ise; "Bizimle olan bu mücadeleni çok uzattın" anlamındaki buyruğu "dal" harfinden sonra "elif" olmaksızın okumuştur. Bunu da en-Nehhâs nakletmektedir.

Dini hususlarda cedel övülmüş bir iştir. İşte bundan dolayı Hz. Nûh vs. peygamberler hak ortaya çıkıp üstün gelinceye kadar kavimleriyle tartışmışlardır. Bu hakkı kabul eden başarılı olur ve kurtuluşa erer, reddeden de zarar eder, hüsrana uğrar. Hak uğrunda olmayıp batıl hak suretinde görünsün diye yapılan tartışma ise yerilmiştir ve böyle bir tartışmacı dünyada da, âhirette de kınanır.

"Şimdi eğer" söylediklerinde "doğru söyleyenlerden isen bizi kendisiyle tehdit edip durduğunu" azabı "bize getir."

"Dedi ki: Dilerse onu size ancak Allah getirir." Yani O, sizi helak etmeyi dilerse azaplandırır; "siz âciz bırakabilecekler" yani azab etmek istediği takdirde azabından kurtulabilecekler "değilsiniz." Bu, siz çokluğunuzla galib gelebilecekler değilsiniz, diye de açıklanmıştır. Çünkü çoklukları gözlerinde büyümüştü. İleride de geleceği üzere dağıyla, ovasıyla yeryüzünü doldurmuş bulunuyorlardı.

"Eğer Allah sizi saptırmak" dalâlette bırakmak "isterse, ben size öğüt vermek istesem bile bu öğüdüm" benini size tebliğim ve iman etmeniz için gayret göstermem "size fayda vermez." Çünkü siz öğüt kabul etmiyorsunuz.

Öğüt (nush)un sözlük anlamına dair açıklamalar daha Önce et-Tevbe Sûresi'nde (9/91-92. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Eğer Allah sizi saptırmak İsterse" ifadesi Mutezile, Kaderiye ve onlara uygun kanaat belirtenlerin görüşlerinin bâtil olduğunu ortaya koyan delillerdendir. Çünkü onlar yüce Allah'ın isyankarın isyan etmesini, kâfirin de küfre sapmasını, azgın ve sapığın azıp sapmasını irade etmediğini, kulun bunları yapmakla birlikte Allah'ın bunları iradesiyle istemediğini iddia etmişlerdir. İşte yüce Allah: "Eğer Allah sizi saptırmak isterse" buyruğu ile onların bu kanaatlerini reddetmektedir. Bu türden açıklamalar daha önce el-Fa-tiha Sûresi'nde (4. bölüm, 31. başlıkta) ve başka yerlerde (mesela, Al-i İm-ran, 3/8. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Böylelikle onlar A'raf Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Beni azgınlığa İttiğin için..." (el-A'raf, 7/16) buyruğunda ifade ettiği azdırmaş hususunu açıklarken belirttiğimiz gibi lanetli hoçalan İblis'i de yalanlamış oldular. İşte bu yanlış görüş sahiplerinin Nûh (as)ın: "Eğer Allah sizi saptırmak isterse..." buyruğundan kendilerini kurtarmalarına imkan yoktur. Çünkü bu buyrukta onların saptırılıp azdırılmaları şanı yüce Allah'a İzafe edilmektedir. Çünkü hidayete ileten de, saptıran da O'dur. O, inkarcı ve zalimlerin söylediklerinden oldukça yüce ve büyüktür.

"sizi saptırmak..." buyruğunun sizi helak etmek anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü sapıklık sonunda helake götürür. Taberî ise bunu azabıyla sizi helak

etmek isterse... diye açıklamıştır. Tayy kabilesinden; Filan kişi hastalandı" diye bu kelimeyi kullandıklarını ve; un onu helak ettim, anlamına geldiği de nakledilmiştir. Yüce Allah'ın: "İşte onlar gayy ile karşılaşacaklardır (helak olacaklardır)." (Meryem, 19/59) buyruğu da buradan gelmektedir.

"O sizin Rabbinizdir" yani sapıklığa götüren ve azdıran da O'dur, hidayete ileten de O'dur.

"Ve nihayet ancak O'na döndürüleceksiniz" buyruğu da bir tehdittir.

"Yoksa: Onu kendiliğinden uydurdu mu? derler." Bununla Peygamber (sav)ı kastetmektedirler. Yani Kur'ân'ı ve Nuh ile kavmine dair haber verdiği şeyleri kendiliğinden uydurdu, dediler. Bu açıklamayı Mukatil yapmıştır. İbn Abbas da der ki: Bu sözler Hz. Nuh'un kavmi ile konuşmasının bir bölümüdür. Bu görüş daha bir kuvvetlidir. Çünkü bu buyruktan önce de sonra da sadece Hz. Nûh ve kavminden söz edilmektedir. Buna göre buradaki hitab onların Hz. Nuh'a söyledikleridir ve cevap da Hz. Nuh'un onlara verdiği bir cevaptır:

"De ki: Eğer onu ben kendim uydurduysam" yani vahiy ve risaleti kendim ortaya atmış isem "günahı bana aittir." Benim bu günahımın cezasını ben çekeceğim, şayet söylediklerimde haklı isem o vakit beni yalanlamanızın cezasını da siz çekeceksiniz.

"Günah kazanmak" "Günah kazandı"nın mastarıdır ki, bu da günah ve kötülük işlemek demektir.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Benim işlediğim suçumun ve yaptıklarımın cezası bana aittir. en-Nehhâs ve başkalarından nakledildiğine göre de; ile aynı anlamdadır. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Elimin işlediği ve dilimin cinayeti dolayısıyla aşiretim tarafından Kovulmuş ve cürmüm karşılığında rehin alınmışım."

Hemzeyi üstün olarak; şeklindeki okuyuşa göre ise bu kelime; Suç, günah, cürüm" kelimesinin çoğuludur. Bunu da yine en-Nehhâs zikretmiştir, "Ben de sizin kazanmakta olduğunuz" küfür ve beni yalanlama kabilinden "günahlardan uzağım."[\[47\]](#)

36. Nuh'a şöyle vahyolundu: "Kavminden daha evvel iman etmiş olanlardan başkası asla iman etmeyecektir. O halde işlediklerine tasalanma.

37. "Gözlerimizin önünde ve vahyimizle gemiyi yap. Zulmedenler hakkında da Bana bir şey söyleme. Çünkü onlar suda boğulacaklardır."

"Nuh'a şöyle vahyolundu: Kavminden daha evvel iman etmiş olanlardan başkası asla iman etmeyecektir" anlamındaki buyruksa yer alan; "Şöyle," ifadesi meçhul fiilin nâib-i faili olarak ref' mabaliindec'fir. Bununla birlikte nasb mahallinde

olması ve ifadenin; takdirinde olma-sı da mümkündür. "iman etmiş" buyruğu ise; "İman et(mey)ecek..." ile nasb mahallindedir.

Buyruk, onların iman edeceklerinden yana Hz. Nuh'un ümidini kesmek, küfürlerinin de devanı edeceğini ve böylelikle onlara yapılan azab tehdidinin gerçekleşeceğini anlatmaktadır.

ed-Dahhâk der ki; Nûh (as)a bu husus haber verilince, onlara beddua ederek; "Rabbim, yeryüzünde kâfırlardan dönüp dolaşan bir kimse bırakma!" (Nûh, 71/26) buyruğunu ve bir sonraki âyetteki sözlerini söyledi.

Denildiğine göre; Nûh (as) kavminden birisi çocuğunu taşıyıp giderken, çocuk Hz. Nuh'u görünce babasına; Bana bir taş ver, demiş. Babasının verdiği taşı Nûh (as)a atmış ve onun bir tarafını kanatmıştı. Bunun üzerine yüce Allah da kendisine: "Kavminden daha evvel îman etmiş olanlardan başkası asla İman etmeyecektir" buyruğunu vahyelti. "O halde işlediklerine tasalanma" yani onların helak olacaklarından ötürü üzülmeye, kederlenme. Âyet-i kerîmedeki "tasalanma" emrinin mastarı olan; "Hüzün ve keder" demektir. Şairin şu beyiti de bu kabildendir

"Nice yakın dost yahut candan arkadaşımın musibeti ile karşı karşıya kaldım, Bununla birlikte hiç üzülmeydim; fakat onun o musibeti çok büyük bir şeydi."

Bir kimse hoşlanmayacağı bir şeyle karşı karşıya kalacak olursa; denilir. de zillet ve boyun eğmek haliyle birlikte üzüntü ve keder demektir.

"Gözlerimizin önünde ve vahyimizle" sen ve seninle birlikte iman eden-erin binmeleri için "gemiyi yap. Gözlerimizin önünde" Bizim görmemiz ve -szaretimiz altında demektir. er-Rabî b. Enes der ki: Seni, görenleri ve gö:-etip koruyanın gözetimi altında yap, demektir. İbn Abbas (r.a): Bizim seni -ummamız altında... diye açıklamıştır, anlam birdir.

Burada görmek "göz" ile ifade edilmiştir. Çünkü görmek gözle gerçekleşir. "Gözlerimiz" şeklindeki çoğul ise, çoğul anlamı vermek için değil azamet ;indir. Nitekim yüce Allah başka yerlerde bu kabilden olmak üzere şöyle buyurmaktadır: "Ne güzel güç yetirenleriz Biz." (et-Mürselât, 77/23); "Ne güzel döşeyicileriz Biz." (ez-Zâriyât, 51/48); "Muhakkak Biz genişleticileriz." (ez-Zâriyât, 51/47.) Bu ve başka âyetlerdeki "gözler'in, "göz" anlamına raci olması da mümkündür. Yüce Allah'ın: "Benim gözümün üzerinde (gözetimim ai-nnda) yetiştirilesin diye" (Tâhâ, 20/39) buyruğunda olduğu gibi.

Bütün bunlar idrâk ve kuşatıcılığı ifade eder, çünkü şanı yüce Allah duyu organlarından, teşbih ve keyfiyetlendirmeden yüce ve münezzehtir. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur.

"Gözlerimizin önünde" buyruğunun, seni korumak ve sana yardımcı olmak üzere

gözetleyici olarak görevlendirdiğimiz meleklerimizin gözleri ününde anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu durumda çoğul ifadesi gerçek anlamı ile kullanılmış olur. Yine "gözlerimizin önünde buyruğu bilğimiz altında diye de açıklanmıştır ki; bu açıklamayı Mukatil yapmıştır. ed-Dahîâk ve Süfyan ise "emrimizle" diye açıklamışlardır. Bunun vahyimizle demek oi-duğu söylendiği gibi, bu gemiyi yapabilmen için bizim sana yardımımızla... anlamına geldiği de söylenmiştir. "Vahyimizle" buyruğu, Bizim onu yapman üzere sana verdiğimiz vahye binaen yap, demektir. "Zulmedenler hakkında da Bana bir şey söyleme! Çünkü onlar suda boğulacaklardır." Yani sakın onlara mühlet verilmesini isteme, zira Ben onları suda boğacağım.[\[48\]](#)

38. Gemiye yaparken, kavminin İleri gelenlerinden yanına uğrayan oldukça onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: "Eğer bizimle alay ederseniz, siz alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz.

39. "Artık kendisini rezil edecek azabın kime gelip çatacağını ve kalıcı azabın da kimin başına ineceğini yakında bileceksiniz."

40. Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynayınca dedik ki: "Her birinden çiftler çiftler ve -aleyhinde söz geçmiş olanlar hariç- aile efradını ve iman edenleri (geminin) İçine yükle. Zaten onunla birlikte ancak çok az kimse iman etmişti.

"Gemiye yaparken" gemiyi yapmaya koyulduğunda, demektir.

Zeyd b. Eşlem dedi ki: Nûh (as) yüzyıl süreyle ağaç dikip kesmeye ve kurutmaya devam etti. Yüzyıl süreyle de gemiyi inşa etti. İbnu'l-Kasım, İbn Eş-res'den, o Malik'ten şöyle dediğini rivayet eder: Bana ulaştığına göre Nûh kavmi yeryüzünü; dağlar ve ovalara varıncaya kadar doldurdular. Dağdakiler öbürlerinin yanına inemiyorlar, düzlüktekiler de öbürlerinin yanına çıkamıyorlardı. Bunun üzerine Nûh (as) gemiyi yapmak maksadıyla yüzyıl süreyle ağaç dikip durdu. Daha sonra bu ağaçları toplayıp kuruttu. Bu da yüzyıl sürdü. Kavmi ise onunla alay ediyorlardı. Alay edişlerinin sebebi ise yaptığı bu işlerdi. Sonunda Allah'ın onlar hakkındaki hükmü gerçekleşti.

Amr b. el-Haris'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Nûh, gemisini Di-maşk topraklarında yaptı. Kerestesini de Lübnan dağlarından kesti. Kadı Ebu Bekr b. el-Arabî der ki: Şanı yüce Allah sulblerdeki ve rahimlerdeki mü'minleri kurtarınca ona: "Kavminden daha evvel iman etmiş olanlardan başkası asla iman etmeyecektir. Artık gemiyi yap" diye varıyetti. Hz. Nûh: Rabbim ben marangoz değilim deyince, bunun üzerine yüce Allah: "Hayır sen bunu yaparsın, çünkü bu Benim gözetimim altında olacaktır" diye buyurdu. Bunun üzerine Nûh (as) eline keseri aldı, eli yanlış bir iş yapmaz oldu. Kavmi yanından geçip giderken: Şu

peygamber olduğunu iddia eden kişi bu sefer de marangoz oldu, demeye koyuldular, Nûh (as) gemiyi kırk yılda yaptı.

es-Sa'lebî ve Ebu Nasr el-Kuşeyrî, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet ederler: Nûh (as) gemiyi iki yılda yaptı. es-Sa'lebî şunu da ilave eder: Çünkü Hz. Nûh geminin nasıl yapıldığını bilmiyordu. Yüce Allah kendisine gemiyi kuşun göğüs kafesi gibi yap, diye vah yetti. Ka'b der ki: Gemiye otuz yılda inşa etti. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Mehdevî der ki: Haberde rivayet edildiğine göre melekler ona gemiyi nasıl yapacağını öğretiyorlardı.

Geminin eni ve boyu hususunda farklı görüşler vardır. İbn Abbas (r.a)dan gelen rivayete göre uzunluğu üçyüz, eni de elli zira, kalınlığı ise otuz zira idi. Gemi tik ağacındandı. es-Sa'lebî, Katâde ve İkrime de aynı şekilde boyu otuz zira'dı, demişlerdir. Zira' ise, omuzdan parmak ucuna kadar olan mesafedir. Bunu da Selman el-Farisî söylemiştir. Hasan-ı Basrî de der ki: Geminin uzunluğu bin ikiyüz zira, eni ise altıyüz zira'dı. es-Sa'lebî bunu "Kitabu'l-Arû-is" adlı eserinde nakletmektedir.

Ali b. Zeyd, Yusuf b. Mihran'dan, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Havariler İsa (as)a dediler ki: Nuh'un gemisini görmüş birisinin diriltilmesin! dilesen de o da bize gemiden söz etse. Hz. İsa havarileri ile birlikte topraktan bir yığının yanına vancaya kadar yo!a koyuldu, O topraktan bir avuç aidi ve: Bunun ne olduğunu biliyor musunuz? diye sordu. Onlar, Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dediler. Bunun üzerine Hz. İsa: Bu Nuh'un oğlu Hâm'ın topuğudur, dedi. Hz. İsa asasıyla toprağa vurdu ve: Allah'ın izniyle ayağa kalk, dedi. Ansızın başından toprakları silkeleyerek ayağa kalktığında saçlarının ağarmış olduğunu gördüler, Hz. İsa ona: Sen bu şekilde mi öldün? diye sorunca, o: Hayır ben genç yaştayken ölmüştüm, fakat kıyametin koptuğunu zannettim. İşte bundan dolayı saçlarım ağardı, dedi. Hz. İsa ona: Bize Nûh (as)ın gemisi hakkında bilgi ver, deyince şunları söyledi: Boyu bin ikiyüz zira' idi, eniyse altıyüz zira'dı. Üç kattı, katın birinde karada yaşayan hayvanlar ile yabani hayvanlar vardı. Birisinde insanlar, diğerinde de kuşlar vardı,.. Bu şekilde ileride yüce Allah'ın izniyle nakledileceği üzere haberin geri kalan bölümlerini de zikretti.

en-Nekkaş'ın naklettiğine göre de el-Kelbîder ki: Geminin dört zira' kadarlık bir bölümü suya gömülmüştü. Üç kapısı vardı, kapının birisinde yırtıcı hayvanlar ve kuşlar. Birisinde yabani hayvanlar, diğerinde ise erkeklerle kadınlar vardı.

İbn Abbas der ki: Nûh (as) gemiyi üç büyük bölmeye ayırmıştı. Alt bölmelerini vahşi hayvanlarla yırtıcı hayvanlara ve diğer kara hayvanlarına, orta bölmeyi

yiyecek ve içeceğe ayırmıştı. Kendisi ise en üst bölme binmişti. Adem (as)ın cesedini de erkeklerle kadınlar arasında enine yatırmış idi. Daha sonra onu Beytu'l-Makdis'e defnetti. İblis de geminin arka tarafında onlarla beraberdi.

Denildiğine göre yılan ile akrep gemiye binmek üzere geldiler. Hz. Nûh onlara: Ben sizi gemiye almıyorum çünkü sizler zarar ve belalara sebepsiniz, deyince bu iki hayvan şöyle dediler: Sen bizi gemiye al, biz de sana seni anan hiçbir kimseye zarar vermeyeceğimize dair teminat veriyoruz. O bakımdan yılan ve akrebin zararından korkan bir kimse yüce Allah'ın: "Âlemler içerisinde Nuh'a selâm olsun" (es-Sâffât, 37/79) buyruğunu okuyacak olursa, akrebin de, yılanın da o kimseye zararı olma². Bunu da el-Kuşeyrî ve başkaları zikretmektedir.

Hafız b. Asakîr, "Tarih Dimaşkrde merfu olarak Ebu Uname'den şu hadisi nakletmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim akşamı ettiğinde "sallallahu alâ Nûhî'in ve alâ Nûhî'in es-selâm" diyecek olursa o gece hiçbir akreb onu sokmaz."

Yüce Allah'ın; Her seferinde (mealde: "Oldukça") zarftır.

"Kavminin ileri gelenlerinden yanına uğrayan oldukça onunla alay ediyorlardı." buyruğu ile ilgili olarak el-Ahfeş ve el-Kisaî derler ki: "Onunla alay ettim" anlamında olmak üzere hem denilir, hem de denilir. Onların Hz. Nûh ile alay etmeleri hususunda iki görüş vardır. Birincisine göre onlar Hz. Nuh'un gemisini karada yaptığını görüyorlar ve bundan dolayı onunla alay ederek; Ey Nûh! Sen peygamberlikten sonra marangozluğa mı başladın? diyorlardı. İkinci görüşe göre onlar Bz, Nuh'un gemiyi yaptığını görmekle birlikte daha önce gemi yapımını görmediklerinden, Ey Nûh! ne yapıyorsun? diye sordular. O da: Su üzerinde yürüyecek bir ev yapıyorum, demişti, Onun bu cevabından hayrete düşüp onunla alay etmeye başladılar.

İbn Abbas der ki: Tufandan önce yeryüzünde nehir de yoktu, deniz de yoktu, Bundan dolayı onunla alay ettiler. İşte bu denizlerin suları o tufandan geriye kalan sulardır.

"Dedi ki Eğer" bugün gemiyi yaparken, bizim yaptığımız bu işten ötürü "bizimle alay ederseniz, siz alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz."

Boğulma esnasında sizinle alay edeceğiz, demektir.

Burada "alay etmek"ten kasıt, onların cahilliklerini yüzlerine vurmaktır. Anlamı da şudur: Eğer siz bizi cahil kabui ediyorsanız, sizin bizleri cahil gördüğünüz gibi sizi cahil görmekteyiz.

"Artık kendisini rezil edecek azabın kime gelip çatacağını... bileceksiniz" buyruğu bir tehdittir. Buradaki; "Kim" edatı; "Bileceksiniz" fiilinin muttasıl ismidir. Burada; "Bilirsiniz" fiili bir mefule geçiş yapan türdendir, yani siz

azabın kime geleceğini bileceksiniz. Bununla birlikte; "Kimin" soru edatı olması da mümkündür; azabın hangimize geleceğini bileceksiniz anlamında olur. Bu edatın mübteda olarak ref mahallinde Kime geleceğini" lafzının haber; "Kendisini rezü edecek" kelimesinin de "azab"ın sıfatı olduğu da söylenmiştir.

el-Kisaî'nin de naklettiğine göre Hicazlılardan bir takım kimseler; "Bileceksiniz" (şeklinde "vav"dan sonra "fe" harfî getirmeksizin) kullanırlar. Yine el-Kisaî de ki: "Bileceksiniz" diyenler ise hem "vav"ı hem de "fe"yi birlikte düşürmüş olurlar. Kûfelüer de; şeklinde bir kullanım naklederler. Ancak Basralılar; (uzak gelecekte.) yapacaksın ile; (yakın gelecekte) yapacaksın kullanımlarından'başkasını bilmezler ve onlara göre bunlar İki ayrı kullanım olup birinin diğeriyle ilgisi yoktur. "Ve kalıcı azabın" daimi azabın -ahiret azabını kastediyor-" kimin başına İneceğini" kimin hakkında vacib olup kimin üzerine ineceğini "bileceksiniz."

"Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynayınca..." buyruğundaki "tandır (tennûr)" hakkında yedi ayrı görüş vardır:

1- Bundan kasıt yeryüzüdür. Çünkü Araplar yeryüzüne de "tennûr" derler Bu görüş İbn Abbas, İkrime, ez-Zülîrî ve İbn Uyeyne'ye aittir. Şöyle ki: tiz. Nuh'a; Sen suyu yeryüzünde gördün mü beraberindekilerle birlikte gemiye bin, denilmiştir.

2- Bu içinde ekmek pişirilen tandırdır ve bu taştan yapılmış idi. Bu tandır Hz. Havva'ya aitti, sonunda Hz. Nuh'a kalmıştı. Ona: Suyun tandırdan kaynayıp coştüğünü göreceksin oJursan sen ve arkadaşların gemiye bin, denilmiştir. Allah da suyu tandırdan kaynatmış ve Hz. Nuh'un hanımı durumu öğre-nib: Ey Nûlî! Tandırın suyu kaynadı, deyince o da: Rabbimtn va'di hak olarak geldi, demişti. el-Hasen'İN görüşü bu olduğu gibi, Mücahid de bu görüşledir. Atlıyye bu görüşü İbn Abbas'tan nakletmiştir.

3- Tandırdan kasıt suyun gemide toplandığı bir yerdir. Bu da el-Ha-sen'den nakledilmiş bir görüştür.

4- Bundan kasıt tan yerinin ağarması ve sabahın aydınlığının çıkmasıdır. Bu da Arapların; "Tan, aydınlattı" ifadesinden alınmıştır. Bu açıklamayı Ali b. Ebi Talib (r.a) yapmıştır.

5- Bundan kasıt Küfe mescididir. Bunu da Ali b. Ebi Talib (r.a.) ifade etmiştir. Mücahid de böyle demiştir. Mücahid der ki: Tandırın bir tarafı Kûfe'de idi, yine Mücahid der ki: Hz. Nûh gemiyi Küfe mescidinin iç tarafında yaptı. Tandır da, Kinde'ye bitişik tarafın içinin sağ cihetinde idi. Suyun tandırdan kaynayıp coşması da Hz. Nûh için bir alâmet, kavminin de helak edileceğine bir delil idi. Şair Umeyye de der ki:

"Ve derken tandırları kaynadı ve su ile coştı, Dağların üstüne çıkıncaya kadar yükseldi."

6- Tandırdan kasıt, yeryüzünün yüksek yerleri ve tümseklikleridir. Bu da Katâde'nin görüşüdür.

7- Tandır, el-Cezire'deki Aynu Verde diye bilinen pınardır. Bu görüşü de İkrime rivayet etmiştir. Mukatil de der ki: Bu tandır Hz. Âdem'in tandırı idi. Şam taraflarında "Aynu Verde" denilen bir yerde idi. Yine İbn Abbas der ki: Âdem'in tandırı Hindistan'da İdi. en-Nehhâs der ki: Bütün bu görüşler birbirleriyle çelişmemektedir, çünkü şanı yüce Allah bize suyun hem gökten, hem de yerden geldiğini haber vererek şöyle buyurmaktadır: "Biz de sağanak sağanak suyla göğün kapılarını açtık, yerden de kaynaklar fışkırttık..." (el-Kamer, 54/11-12) Bütün bu görüşlerin ortak noktası bunun tufanın alâmeti oluşudur. Feveran ise galeyan (kaynayıp, coşmak) demektir.

"Tennûr" aslında Arapça olmayan bir isimdir. Araplar bunu Arapçalaştırmalardır. Binası; veznidir, çünkü bunun aslıdır, Arapçada ise "râ"dan önce "nûn"un geldiği kelime yoktur.

"Tandır kaynayınca" tabiri azabın yaklaştığının temsili ifadesidir. Bu da Arapların savaşın kızışması esnasında: "Tandır ısındı, kızdı" demelerine benzer. Çünkü kelimesi "tandır" demektir. Yine bir kavmin giriştiği savaş kızışacak olursa; "O kavmin tenceresi taşı" anlamındaki tabir kullanılır. Nitekim şair de şöyle demiştir:

"Sik tencerenizi içi bomboş bıraktınız, Onların tencereleri ise kızmış ve taşmaktadır."

"Dedik ki: Herbîrinden çiftler çiftler... içine yükle." Bununla erkek ve dişi kastedilmektedir. Böylelikle tufandan sonra neslin devamı sağlanmış oldu. Hafs "herbirinden çiftler çiftler" buyruğundaki; "(J*); Her" kelimesi-, ni tenvinli olarak okumuştur. Yani herbir şeyden çiftler çiftler taşı demektir. Her iki kiraatin de ifade ettiği anlam birdir: Bu da herbir şey ile birlikte mutlaka kendisine muhtaç olacağı diğer bir şeyi de birlikte almayı ihtiva eder. Arapça da eğer birşey diğeri olmaksızın olmuyor ise bu türdeki her iki şey hakkında "bu ikisi çifttir" denilir. Yine Araplar bu çiftlerin herbinsine de (çift anlamını da veren): "zevç" adını verirler. Bir kimsenin iki tane ayakkabısı varsa, onun iki çift (iki tek) ayakkabısı var, denilir. Aynı şekilde onun yanında iki çift (biri erkek, biri dişi) güvercin var ve üzerinde iki çift bağ var (sağlı sollu bağ var) denilir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Ve o erkek ve dişiden ibaret olan iki çifti yaratmıştır." (en-Necm, 53/45) Kadın için; o erkeğin zevci (kelime olarak çifti yani eşi) denildiği gibi, erkek hakkında da; o kadının zevcidir, denilir. Bazen iki

şeye de "ikisi bir çifttir" denildiği de olur. Kimi zaman "iki çift (zevcân)" ifadesi iki tür, iki sınıf anlamında da kullanılır ve herbir türe de çift (zevç) denilebilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve her çeşit (zevç) güzel bitkiden bitirir." (el-Hac, 22/5) Bu da her çeşit ve her türden anlamındadır. Şair el-A'şâ da der ki:

"Ebû Kudâme'nin giyindiği her çift (tür) ipek de Onunla birlikte ona hediye edilmiştir."

Burada tür ve çeşit kastetmektedir.

"Herbirlinden çiftler çiftler" anlamındaki buyruk da "yükle" anlamındaki fiil ile nasb mahallindedir. "İki" anlamındaki kelime de te'kid için gelmiştir.

"...Ve -aleyhinde söz geçmiş olanlar hariç- aile efradını* da taşı. Buradaki;...anlar, istisna olarak nasb mahal Ündedir. "Aleyhinde söz geçmek" ise helak edileceğine dair hüküm verilmiş olmak demektir. Bunlar da oğlu Kenan ile hanımı Vâile'dirler, ikisi de kâfir idiler.

"Ve iman edenleri" ed-Dahhâk ile İbn Cüreyc derler ki: Yani bana iman edenleri yahut seni tasdik eden kimseleri taşı demektir. Buna göre burada da; "...enler," de; "... yükle" fiili ile nasb mahallindedir.

"Zaten onunla birlikte ancak çok az kimse iman etmişti." İbn Abbas (r.a) der ki: Hz. Nuh'un kavminden seksen kişi iman etmişti, Bunların Üç tanesi oğlu idi: Sâmi, Hâm ve Yâfes. Bunlarla birlikte üç de gelini iman etmişti. Bunlar gemiden çıktıklarında bugün Musul taraflarında "Karyetu's-Semaîn" (seksen kişinin kasabası) diye bilinen bir kasaba inşa ettiler. Haberde nakledildiğine göre gemide seksen kişi vardı. Bunlar arasında Hz. Nûh ile boğularak cezalandırılardan başka bir hanımı, üç oğlu ve bunların zevceleri de vardı. Katâde, el-Hakem b. Uyeyne, İbn Cüreyc ve Muhammed b. Ka'b'ın görüşü de budur. Hâm gemide iken hanımına yaklaştı. Bunun üzerine Hz. Nûh da yüce Allah'a nutfesini değişikliğe uğratması için dua etti, böylelikle siyahiler ondan doğmuş oldu. Atâ dedi ki Nûh (as), Hâm'a: Çocuklarının saçları kulaklarından aşağıya inmesin, nerede olurlarsa Sâmi ve Yâfes'in çocuklarına köle olsunlar, diye beddua etti.

el-A'meş: (Gemidekiler) yedi kişi idiler. Nûh, üç oğlu ve üç gelini, diyerek, Nuh'un hanımını saymamıştır.

İbn İshâk dedi ki: Hanımları hariç on kişi idiler. Nûh, oğulları Sâmi, Hâm ve Yâfes ile ona iman etmiş altı kişi ile bunların hepsinin hanımları.

Çok az" lafzı, "iman etmişti" fiiliyle ref edilmiştir, Müstes-nâ olarak nasbi caiz değildir. Çünkü ondan önce ifade lamam olmamaktadır. Ancak ile edatlarının birlikte kullanılmasının faydası şudur: Eğer: Onunla şu şu iman etti, denilecek

olursa, başkaları da iman etmiş olabilir. Bu iki edat zikredilerek istisna yapılacak olursa, istisna edatından sonra anılanların iman ettikleri, başkalarının İman etmedikleri anlaşılmış olur.[\[49\]](#)

41. Dedi ki: "Binin içerisine! Onun akması da, durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz Rabbim günahları bağışlayandır, Rahimdir."

42. O içindekilerle beraber dağlar gibi dalgalar arasından akıp giderken, Nûh ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna seslendi: "Oğlum, gel bizimle birlikte sen de bin. Kâfirlerle beraber olma!"

43. O dedi ki: "Ben, beni sudan koruyacak bir dağa sığınırım." Dedi ki: "Bugün -rahmet ettiği kimselerden başka- Allah'ın emrinden kurtaracak hiçbir koruyucu yoktur." Derken ikisinin arasına dalgalar girdi. Böylelikle o, suda boğulanlardan oldu.

44. "Ey arz! Suyunu yut! Ey gök! Sen de tut!" denildi. Su kesildi, İş olup bitirildi ve Cûdî üzerinde oturdu. "O zalimler topluluğu uzak olsunlar" denildi.

"Dedi ki; Binin içerisine" Bu, gemiye binmek için verilmiş bir emirdi. Bu emrin yüce Allah'tan verilmiş olma ihtimali olduğu gibi, Hz. Nuh'un kavmine verdiği emir olma ihtimali de vardır.

Binmek (rukûb) bir şeyin sırtına, üstüne çıkmak demektir. Mesela; " Borç ona bindi (borca batı)" denilir.

Bu itadede hazf vardır, yani siz suya gömülen gemiye binin, demektir. Anlamın ona binin şeklinde olduğu ve" İçerisi..." lafzının ise te'kid için geldiği de söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Eğer rüya yorumunu biliyorsanız..." (Yusuf, 12/43) buyruğunda olduğu gibi. (Burada "rüya" lafzının başına gelen "lam" harf-i cerrinin te'kid için geldiğini söylemek istiyor). Buradaki; "İçerisi" edatının faydası da şudur: Onlar geminin sırtında değil de içerisinde yer almakta emrolunmuşlardı.

İkrime der ki: Nûh (as) gemiye Ecebe ayının onuncu günü bindi ve gemi Cûdî dağı üzerinde 10 Muharrem (Âşurâ) günü durdu. Böylelikle altı ay tamam olmaktadır. Katâde de bu görüştedir. Ayrıca o, işte o gün Âşurâ günüdür, dîye ilavede bulunur.

Hz. Nûh da beraberinde bulunanlara dedi ki: Aranızdan oruçlu bulunanlar, oruçlarını tamamlasmlar, oruçlu olmayanlar da bugün oruç tutsunlar.

Taberî ayrıca bu hususta Peygamber (sav.)den naklen bir hadis zikretmektedir. Buna göre Nûh (as.) Receb ayının birinci günü gemiye bindi ve bütün ayı oruçla geçirdi. Gemi, Âşurâ gününe kadar suyun üzerinde akıp, durdu. İşte Âşurâ günü gemi Cûdî dağı üzerinde demir attı. Nûh (as) ve beraberindekiler de o günü oruç

tuttular. Yine Taberî, İbn İshak'tan, Hz. Nuh'un allı ay süreyle su üzerinde kaldığını ve Beytullah'ın yanından geçerek etrafında yedi (şavt) tavaf ettiğini ve yüce Allah'ın o sırada Beyt'i suyun üstüne çıkartmış olduğunu ve su altında kalmamış olduğunu, bundan sonra gemisinin Yemen'e kadar gittikten sonra Cûdî'ye geri dönüp, Cûdî üzerinde durduğunu ifade eden rivayeti de zikretmektedir.

Onun akması da, durması da Allah'ın adıyla-dır" buyruğunu Haremeyn ehli ile Basralılar her iki kelimenin de "mim" harflerini -istisna (şâz) teşkil edenler dışında- ötreli okumuşlardır ve bunun anlamı, onun akıtılması da, durdurulması da Allah'ın adı iledir, şeklindedir. Buna göre "akması ve durması" anlamındaki kelimeler mübledâ olarak ref mahallindedirler. Nasb mahallinde olmaları ve takdirin şu şekilde olması da caizdir: "Akacağı vakit Allah'ın adı ile (akar)." Bu durumda "vakit" kelimesi hazfedilmiş ve bunun yerine; "Akması" kelimesi getirilmiştir.

el-Ameş, Hamzâ ve el-Kisaî "mim" harfini Ötreli olarak; "Onun akması Allah'ın adıyla" şeklinde; "Durması" kelimesini ise "mim" harfini ötreli olarak okumuşlardır.

Yahya b. İsa, el-A'meş'ten, o Yalıya b. Vessab'dan; şeklinde her iki kelimenin de "mim" harfini üstün olarak okuduğunu rivayet etmektedir ki; bu okuyuşa göre birincisi: Aktı, akarMan mastar, diğeri İse; "Durdu, demirledi" kelimesinden mastar okumuştur.

Buna karşılık Mücahid, Süleyman b. Cundub, Âsim el-Cahderî ve Ebu Recâ el-Utaridî ise; "Onu akıtan ve durduran Allah'ın adıyla" şeklinde cer mahallinde "Allah" lafzının sıfatı olarak okumuşlardır. Bununla birlikte bu isimlerin bir mübtedâ takdiri ile ref mahallinde, yani; "Onu akıtan da, durduran da O'dur" anlamında olması mümkündür. Hal olarak nasb oiması da mümkündür.

ed-Dahhâk der ki: Nûh (as) "akması Allah'ın adı İledir" dedi mi gemi akar giderdi. "Durması Allah adı iledir" dedi mi de dururdu.

Mervan b. Salim, Talha b. Ubeydullah b. Kerîz'den, o el-Huseyn b. Ali'den, o Peygamber (sav)den şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Ümmetimin gemiye binmeleri halindeki emânlan:

"Rahman ve Rahim Allah'ın Adıyla! Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütününü ile O'nun kabzasındadır. Gökler de O'nun sağ eli ile durulmuş olacaktır. O şirk koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir," (ez-Zümer, 39/67);

"Onun akması da, durması da Allah'ın adıyadır. Şüphesiz Rabbim günahları bağışlayandır, Rahîm'dir" (sözlerini söylemeleri)dir.[\[50\]](#)

İşte bu âyet-i kerîme de herbir işin başında besmeleyi zikretmeye dair bir delildir. Nitekim biz bunu daha Önce Besmele ile ilgili yaptığımız açıklamalarda beyan etmiş bulunuyoruz. Yüce AHah'a hamdolsun.

"Şüphesiz Rabbim günahları bağışlayandır, Rahîm'dir." Yani gemiye binenlerin günahlarını bağışlar, onlara çok merhametlidir.

İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hayvanların dışkıları ve pislikler çoğalınca yüce Allah Nûh (as)a: Filin kuyruğuna bastır diye vahyetti. Ondan biri erkek, biri dişi bir çift domuz düştü ve bunlar da dışkıları yöneldiler. Nûh, kendi kendine: Şu domuzun kuyruğuna bastırırsam dedi ve dediğini yaptı. Bu sefer ondan biri erkek, biri dişi bir çift fare çıktı. Bu fareler gemiye düşünce, gemiyi ve iplerini, eşyaları ve azıkları kemirmeye başladılar. Öyle ki geminin halatlarının kopacağından korktular. Şanı yüce Allah bu sefer Hz. Nuh'a: Arslanın alnını sıvazla, diye vahyetti. Hz. Nûh, alnını sıvazladıktan sonra bu sefer ordan iki kedi çıktı ve bunlar da fareleri yemeye koyuldular. Hz. Nûh, arslanı gemiye yüklediğinde: Rabbim ben buna nereden yiyecek bulacağım, demişti. Bu sefer yüce Allah: Ben onu meşgul edeceğim, diye buyurdu ve arslan hummaya tutuldu. O bakımdan arslan her zaman hummalı (yüksek ateşli)dir.

İbn Abbas der ki: Hz. Nuh'un gemiye aldığı hayvanların ilki ördek, sonuncusu ise eşek'tir. İblis de eşeğin kuyruğuna yapıştı ve o sırada eşeğin ön ayakları geminin içinde, arka ayakları ise geminin dışıydı. Eşek yerinde kıpırdanıp duruyor ve içeri giremiyordu. Hz. Nûh yüksek sesle ona, ne oluyor sana, girsene! diye bağırdı yine eşek yerinde debelenmeye başladı. Yine: Ne oluyor sana? girsene, beraberinde şeytan dahi olsa gir, dedi ve bu son sözleri ağzından kaçırmış oldu. Böylelikle eşek de girdi, beraberinde şeytan da girmiş oldu. Daha sonra Hz. Nûh) şeytan'ın gemide şarkı söylediğini görünce ona, ey lanetli! Seni evime sokan ne oldu? deyince, Hz. Nuh'a: Sen bana izin verdin, diyerek durumu anlattı. Hz. Nûh da ona: Kalk ve buradan çık git, deyince, şeytan: Senin de beni gemide, seninle beraber taşımaktan başka yolun yok. İşte bu iddiaya göre iblis de gemide bulunuyor idi.

Nûh (as.) ile birlikte birisi güneşin yerine, diğeri de ayın yerine olmak üzere parıldayan iki boncuk vardı, İbn Abbas der ki; Bunlardan birisi gündüzün aydınlığı gibi beyaz, diğeri ise gecenin karanlığı gibi siyahtı. O bu boncuklar vasıtasıyla namaz vakitlerini tesbit edebiliyordu. Akşam olduğunda siyah boncuğun siyahlığı, beyazını bastırırdı. Sabah olduğunda ise beyaz boncuğun aydınlığı, diğeri siyahlığını bastırırdı ve bu da gece ile gündüzün saatleri miktarına göre oluyordu.[\[51\]](#)

"O İçindekilerle beraber dağlar gibi dalgalar arasından akıp gider-

ken", buyruğundaki; "Dalgalar" kelimesi; in çoğuludur. Dalga; şiddetli rüzgarın esmesi esnasında yükselen suyun bir bölümüne denilir. Buyruktaki "kef" harfi benzetme edatıdır. Bu edat da "dalgalar"ın sıfatı olarak cer mahallindedir. Tefsirlerde nakledildiğine göre su, herbir şeyin üzerinden on-beş zira yükselmiş idi.

"Nûh ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna seslendi. Denildiğine göre oğlunun adı Kenan olup, kâfir idi. Admın Yâm olduğu da söylenmiştir.

Sibeveyh'm görüşüne göre "Nûh... oğluna seslendi" anlamındaki buyrukta yer alan; Oğluna" kelimesinden (sonraki zamirinde yazılma-yıp med olarak okunan) "vav" hazfedilebilir. Sibeveyh buna Örnek olmak üzere de şu mısraı kaydeder:

"O avamca şiir söyleyip söylediği bu şiir develere şarkı söyleyenin sesini andıran gibidir."

"Nûh ... olan oğluna seslendi şeklindeki kıraat ise şâz bir kıraattir, bununla birlikte bu Ali b. Ebi Talib den ve Urve b. ez-Zübeyr'den de rivayet edilmiştir. Ebu Hatim ise bu kıraatin. O kadının oğlu, kasdı ile caiz olacağını ve tıpkı; "O erkeğin oğlu" derken "vav" halledildiği gibi, bundan da "elifin hazfedildiğini iddia etmiştir.

en-Nehhâs ise der ki: Ebu Hâdm'in bu açıklaması, Sibeveyh'in görüşüne göre caiz değildir. Çünkü "elif" söylenişi hafif bir harf olduğundan hazfedil-mesi caiz olmaz, "vav"ın İse sakil (ağır) olduğundan hazli caizdir.

"Ayrı bir yere çekilmiş olan" yani babasının dininden uzak bulunan, bir açıklamaya göre gemiden uzakta olan. Diğer bir açıklamaya göre; Nûh (as) oğlunun kâfir olduğunu bilmiyordu, mü'min olduğunu zannederek onu çağırması ve bundan dolayı ona: "Kâfirlerle beraber olma" demişti -ki ileride gelecektir,- Hz. Nuh'un bu seslenişi, kavminin suda boğulacaklarına inanmalarından ve artık kurtuluştan ümitlerinin kesildiğini görmelerinden önce olmuştu. Tandırdan suyun ilk kaynadığı ve Hz. Nuh'un tufan alâmetim ilk gördüğü sırada olmuştu.

Âsim: " Oğlum gel, bizimle birlikte sen de bin" buyruğunda ki "ya" harfini üstün, diğerleri ise esreli okumuştur, "Ey oğulcağı-zım" kelimesinin aslında üç "ya"lı olması gerekiyor. Birisi küçültme "ya"sı, diğeri fiilin aslındaki "ya" diğeri de izafet "ya"sı. Küçültme "ya"sı lam el-fiil'in (son harfin) "ya"sına idğam edildikten sonra izafet "ya"sından ötürü de lam el-fiil esreli gelmiş ve tenvin mahallinde olduğundan, "ya" da burada hem kendisinin, hem de ondan sonraki kelimenin "ra" harfinin sakın oluşundan dolayı hazfedilmiştir. İşte "ya" harfini esreli okuyanların kıraatinin asıl şekli budur. Fethah okuyanların kıraatinin aslı da budur. Çünkü bu şekilde okuyanlar izafet için kullanılan 'ya" harfini, "elifin söylenişinin hafifliği dolayısıyla "elife kalb etmişler. Bundan sonra da hazfedilen

harfin yerine geldiği için "ya" da hem kendisinin hem de ondan sonraki "ra" harfinin sakın oluşundan ötürü "elif" hazfedilmiştir.

en-Nehhâs der ki: Âsım'ın kıraati, açıklanması zor bir kıraattir, Ebu Hatim de der ki: O bununla; "Ey oğulcağtım," şeklindeki kıraaü ve ondan sonraki (sondaki "lie" harfinin) hazfını kastetmektedir. Yine en-Nehhâs der ki: Ben Ali b. Süleyman'ın böyle bir kıraatin caiz olmadığı görüşünde olduğunu gördüm. Çünkü "elif hafif bir harftir. Ebu Ca'fer en-Nehhâs der ki: Ben nahivcilerden bu şekildeki bir telaffuzu Ebu İshak'ın dışında caiz gören bir kimse olduğunu bilmiyorum. Çünkü o iki cihetten üstün, iki cihetten de es-reli okunabileceğini ileri sürmüştür. Üstün okuyuş "elifin "ya" harfine bedel gelişine göredir. Nitekim yüce Allah, şöyle söyleneceğini bize haber vermektedir: " Eyvah bana..." (el-Furkan, 25/28) Şair de bu şekilde kullanmıştır:

"Onun sırtına vurulan yükten hayret doğrusu."

(Ebu İshak) bununla; söyleyişini kastetmektedir. Bundan sonra ise iki sakinin arka arkaya gelişinden dolayı, "elif" hazfedilmiştir. Nitekim les-niye olarak; "iki Abdullah bana geldi" demek de bu kabildendir. İkinci açıklama şekli ise, nida hazf mahalli olduğundan dolayı "'elifin haz-fedildiği şeklindeki açıklamadır.

Esreli okuyuşa gelince, nida dolayısıyla sondaki "ya" harfi hazfedilir. İkinci açıklaması da iki sakinin arka arkaya gelişinden dolayı, son "ya" harfinin hazfedilişi şeklindedir.

"O dedi ki Ben beni sudan koruyacak" ve boğulmamı önleyecek, engelleyecek "bir dağa sığınırım." Oraya gider ve orada yerimi alırım. "Dedi ki: Bugün - rahmet ettiği kimselerden başka- Allah'ın emrinden kurtaracak hiçbir koruyucu" Allah'ın azabını önleyecek hiçbir engelleyici "yoktur." Çünkü bugün azabın, kâfirlere hak olduğu bir gündür. "Koruyucu" kelimesi ondan önceki "lâ" edatının tebrîe (cinsi nefy) için gelmesi dolayısıyla nasbedilmiştir. Bununla birlikte; "Yoktur" anlamında olması da mümkündür.

"Rahmet ettiği kimselerden başka" ifadesi de birinci türden olmayan (munkatı) bir istisna olarak nasb mahal Ündedir, Allah'ın rahmetine mazhar kıldığı kimseyi Allah korur, demek olur. Bu açıklamayı ez-Zectâc yapmıştır. Bununla birlikte; "Koruyucumun, "Korunmuş anlamında olması suretiyle ref mahallinde olması da mümkündür. Nitekim; "Atılıp, dökülen bir su" (et-Târık, 86/6) buyruğunda olduğu gibi, kelime ismi fail olmakla birlikte, ism-i meful anlamındadır. Buna göre ise istisna muttasıl olur. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Yerinden kalkması zor, sözü de anlaşılmıyor. Bununla birlikte kalbim ona meyledicidir."

Burada da "fâtin (meyledici)", ism-i meful olarak "meftun (meyletmiş)"

anlamındadır. Bir başka şair de şöyle demektedir;

"Sen yüksek ahlâki değerlere ulaşmaktan vazgeç. Onları elde etmek için Yerinden kalkma(na gerek yoktur) otur, çünkü sen yedir(il)en ve giydir(il)ensin." Görüldüğü gibi burada da (ism-i meful anlamında) yedirilen ve giydirilensin demektir.

en-Nehhâs der ki: Bu hususta yapılan en güzel açıklamalardan birisi de; Kimse," kelimesinin: Bugün Allah'ın emrinden ancak rahmet edici, yani Allah koruyabilir, başka kimse koruyamaz, anlamında ref mahallinde olmasıdır. Taberî'nin tercih ettiği görüş de budur. Bunun güzel görünme sebebi ise, buradaki "koruyucu" kelimesinin "korunan" anlamında (ism-i meful) kabul edilmeyip aslî babından başka bir baba nakledilmeyiştir. Aynı şekilde; "Başka" anlamındaki istisna edatının da; "Ama, lakin" anlamına nakledilmeyiştir.

"Derken İkisinin" yani Hz. Nûh ile oğlunun "arasına dalgalar girdi. Böylelikle o, suda boğulanlardan oldu." Denildiğine göre oğlu bir ata binmiş ve bundan dolayı bayağı böbürlenmiş idi. Suyun yaklaşmakta olduğunu görünce, bu sefer; Babacığım! Tandır kaynayıp coştı demiş, babası da kendisine: "Oğlum gel, bizimle birlikte sen de bin" demiş, fakat daha cevabı tamamlanmadan, gelen büyük bir dağa oğlunu atıyla birlikte içine alıvermiş, böylelikle Hz. Nûh ile oğlu arasına dalga girdikten sonra oğlu da boğulup gitmişti.

Yine denildiğine göre o, kendisi için suya karşı korunmak üzere camdan bir oda yapmıştı. Tandır kaynayınca, bu odasının içine girib içerden üzerine kilitlemiş idi. O odası içerisinde büyük ve küçük abdestîni bunlarla boğuluncaya kadar yapıp, durdu. [\[52\]](#)

Sığındığı dağın Turu Sina olduğu söylenmiştir.

"Ey arz! Suyunu yut! Ey gök! Sen de tut, denildi." Buradaki ifade mecazi bir ifadedir. Çünkü arz da, sema da cansızdır. Arzı ve semayı idrak ve ayırdetme gücüne sahip kıldığı da söylenmiştir.

Bunun mecazi bir ifade olduğunu söyleyenler şöyle derler: Eğer Arapların da, Arap olmayanların da dilleri araştırılacak olursa, güzel söz dizisi, ifadelerinin belâğati ve kapsadığı anlamları itibariyle bu âyetin bir benzeri bulunamaz.

Rivayette denildiğine göre yüce Allah bir ya da iki yî boyunca yeryüzünü yağmursuz bırakmaz, Semadan ne kadar su (yağmur) indiyse, mutlaka bu işle görevli meleğin koruması (ve tesbiti) ile inmiştir. Tufan yağmurları ve sulan bundan müstesnadır,

Çünkü tufanda meleğin koruyup tesbit etmediği kadar sular çıktı. İşte yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki su haddini aştığı sırada sizleri gemide Biz taşıdık" (el-Hâkka, 69/11) buyruğu bunu anlatmaktadır.

Gemi, içindekilerle birlikte tufan bitinceye kadar suyun üzerinde akıp gitti. Daha sonra yüce Allah, gökten boşanan suya kesilmesini, yere de suyunu yutmasını emretti.

" Suyu yuttu, yutar" ifadesinde fiilin ikinci harfi hem mazi, hem muzaride üstündür, " Engelledi, engeller" fiilinde olduğu gibi, "Hamdetti, hamdeder" fiilinde olduğu gibi, mazide ikinci harfi esre'li, muzaride de üstün kullanıldığı da olur. Bunlar iki ayrı söyleyiş olup her ikisini de el-Kisaî ve el-Ferrâ nakletmişlerdir. Aynı kökten gelen; Suyu içen, yutan yer demektir.

İbnu'l-Arabî der ki: Yerin ve göğün suları ilâhî ilimde takdir edilmiş bir noktada birbirine karıştı, kavuştu. Yerdeki su ile gökten inen su bir araya geldikten sonra yüce Allah gökten inene çekilmeyi emretti, O bakımdan yeryüzü ondan bir damla dahi emmedi. Yere de yalnızca kendisinden çıkan suları yutmasını emretti. İşte yüce Allah'ın: "Ey Arz! Suyunu yut. Ey gök! Sen de tut (geri kalanı al) denildi" buyruğunda anlatılan budur. Yüce Allah'ın her iki suyu birbirinden ayırttığı de söylenmiştir. Yerin suyunu Allah yere emir vererek yuttu, gökten gelen su da denizleri meydana getirdi.

"Su kesildi" yani eksildi; "Eksildi" ile; " Onu ben eksilttim" şeklinde (hem lazım, hem müteaddi olarak) kullanılır. Nitekim; Eksildi ve başkası onu eksiltti" de denilir. "Kesildi," fiilinin harfi ötreli (yani "ya" harfin üzerinde esrenin işmâmı ile) okunması da mümkündür.

"İş olup bitti." Yani sağlam bir şekilde bitirildi. Bu da Nûh kavminin bütünüyle ve kesin bir şekilde helak edildiği anlamına gelir.

Denildiğine göre yüce Allah, tufandan kırk yıl öncesinden kadınlarını ki sıriaştırdı. O bakımdan helak edilenler arasında küçük (mükellef olmayan kimse) yoktu. Ancak sahih olan, çocukların da tufan ile helak edildiğidir, tıpkı kuşların ve yırtıcı hayvanların helak edildiği gibi. Suda boğulmak, çocuklar, hayvanlar ve kuşlar için bir ceza değildi. Onlar ecelleriyle ölmüş oldular.

Yine nakledildiğine göre su yollarda çoğalıp, artınca bir çocuğun annesi, çocuğunun boğulacağından korktu. Yavrusunu oldukça seviyordu, çocuğunu alıp dağa çıktı. Dağın üçte birine ulaştığında,-su da ona yaklaşmaya başladı. Yine dağın üçte ikisine kadar tırmandı, su orada da ona yetişince, dağın tepesine kadar çıktı. Su kadının boynuna ulaşınca, elleriyle oğlunu havaya kaldırdı ve nihayet su onu alıp gitti. İşte, şayet Allah onlardan herhangi bir kimseyi esirgeyecek olsaydı, bu çocuğun annesini esirger, tufandan kurtarırdı.^[53]"Ve Cûdî üzerinde durdu. O zalimler topluluğu uzak olsunlar denildi." Yani onlar helak olsunlar denildi.

Cûdî; Musul yakınlarında bir dağdır. Muharrem ayının onuncu günü olan Âşurâ

günü o dağın üzerinde durdu. O bakımdan Nûh (as) o günü oruç tuttu, beraberinde bulunan herkese de vahşi hayvanlara, kuşlara ve diğer canlılara da emir vererek o günü yüce Allah'a şükür olmak üzere- oruçla geçirdiler. Bu husus daha önceden de geçmişti.

Bugünün, cuma günü olduğu da söylenmiştir. Rivayet olunduğuna göre yüce Allah dağlara: Geminin dağlardan birisi üzerine duracağını vahyetti. Bu dağların herbirisi yüksekliğini düşünerek umutlandı. Cûdî dağı ise yüce Allah'a tevazu olmak üzere öyle bir umuda kapılmadı. O bakımdan gemi de onun üzerine durdu ve geminin tahtaları, direkleri o dağın üzerinde kaldı. Hadis-i şerifte de Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "An-dolsun ki bu gemiden, bu ümmetin ilklerinin yetiştigi (yetiyeceği) bir şeyler geriye kalmış bulunuyor."[\[54\]](#)

Mücahid der ki: Dağlar yüksekliklerine ve yüceliklerine kanarak, suyun altında kalmayacaklarını zannettiler. Ancak su dağların üzerinden onbeş zira kadar yükseldi. Cûdî dağı ise yüce Allah'ın emrine karşı alçak gönüllülük ve tevazu gösterdi. O bakımdan orası suyun altında kalmadı ve gemi onun üzerinde durdu. "Cûdî" kelimesinin her dağın adı olduğu da söylenmiştir. Nitekim Zeyd b, Amr b. Nufeyl'in şu beyiti de bu türdendir:

"Tenzih ederim O'nu, sonra yine yalnız O'na ait olmak üzere tenzih ederim, Bizden önce de zaten Cûdî (dağlar) ve yerdeki diğer yükseklikler de teşbih etmişlerdi."

Cûdî'nin cennet dağlarından bir dağ olduğu için, geminin onun üzerinde durduğu da söylenmiştir. Şam yüce Allah'ın üç kişi ile üç dağa ikramda bulunduğu söylenmiştir: Hz. Nûh ile Cûdî'ye, Hz. Musa ile Turu Sina'ya, Muhammed ile de Hira dağına (Allah'ın salât ve selâmları hepsine olsun).Alçak gönüllülük ve büyüklük taslamak:

Cûdî dağı alçak gönüllülük gösterip, boyun eğince Allah ona üstünlük verdi. Başkası da kendisini yüksek görüp, üstünlük taslayınca zelil oldu. İşte yüce Allah'ın yarattıkları arasındaki sünneti (kanunu) budur. Tevazu ile boyun eğeni yükseltir, üstünlük taslayanı da alçaltır. Şu beyiti söyleyen ne güzel demiş:

"Boyunlarımız Senin önünde itaatle eğilecek olup, zilletini arzederse, İşte bizim aziz^luşumuz da onların zelilliklerini ortaya koymalanndadır."

Buhârî ve Müslim'in, Sahihlerinde kaydedildiğine göre Enes b. Malik şöyle demiştir: Peygamber (sav)ın "el-Adbâ" adında bir dişi devesi vardı ki bu deve bir türlü gecikmiyordu. Bedevi bir Arap altı yaşına henüz basmamış erkek bir deve ile geldi. İşte bu deve Hz. Peygamber'in dişi devesini (yarışta) geride bıraktı. Bu durum müslümanlara ağır geldi ve el-Adbâ yarışta geçildi, dediler. Rasûlullah

(sav) da şöyle buyurdu: "Dünyadan herhangi bir şeyi yükseltti mi, mutlaka onu alcaıtmak Allah'ın üzerindeki bir haktır (O'nun kanunudur). [\[55\]](#)

Yine Müslim, Ebu Hureyre (r.aldan Rasûlullah (sav)ın şu buyruğunu kaydetmektedir: "Sadaka hiçbir malı eksiltmez. Affeden kulunun da Allah mutlaka izzetini arttırır. Allah İçin alçak gönüllülük gösteren bir kimseyi de Allah mutlaka yükseltir. " [\[56\]](#)

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Yüce Allah banar "Sizden herhangi bir kimse bir diğerine haksızlık etmeyecek ve kimse kimseye karşı övünmeyecek noktaya gelinceye kadar birbirinize alçak gönüllü olunuz, diye vahyetti." Bu hadisi de Buhârî rivayet [\[57\]](#)etmiştir. [\[58\]](#)

Hz, Nûh ve Gemisi İle İlgili Bazı Bilgiler:

Burada Hz. Nuh'un kavmi ile başından geçen kıssanın bir bölümünü ve gemi ile ilgili bazı açıklamaları söz konusu edelim. "[\[59\]](#)

Hafız İbn Asâkir, Tarih'inde (Tarihu Dimaşk), el-Hasen'den şöyle dediğini nakletmektedir; Nûh (as) yüce Allah'ın yeryüzündeki insanlara gönderdiği ilk rasûldür. İşte yüce Allah'ın: "Andolsun Biz Nuh'u kavmine gönderdik. O da onlar arasında elli yıl eksik olmak üzere bin. yıl kaldı..." (el-Ankebût, 29/14) buyruğu buna işaret etmektedir. Kavminin işledikleri masiyetler alabildiğine çoğalmış, aralarındaki zorbaların sayısı artmış ve azdıkça azmışlardı. Hz. Nûh da gece gündüz, gizli açık onları davet eder dururdu. Oldukça sabırlı ve tahammüfkâr birisi idi. Peygamberlerden hiçbir kimse Hz. Nuh'un karşılaştıklarından daha ağır ile karşılaşmış değildir. Kavmi yanına girer ve yere yığılıncaya kadar onun boğazını sıkır, dururlardı. Meclislerde onu döverler ve kovulurdu. Bununla birlikte kendisine bunları yapanlara beddua etmez, aksine onları hak dine davet eder ve: "Rabbim, kavmime mağfiret buyur, çünkü onlar bilmiyorlar" derdi. Ancak onun bu yaptıkları kavminin kendisinden kaçıp, uzaklaşmalarından başka bir şeylerini artırmıyordu. Hatta onlardan birisiyle konuşacak olursa, o kişi elbisesi ile başını sarar, sarmalar, kulaklarını da sözlerinden hiçbir şey işitmesin diye parmaklarıyla tıkarı. İşte yüce Allah'ın: "Gerçekten ben onlara kendilerine mağfiret etmen için ne zaman davette bulunduyşam, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler..." (Nûh, 71/7) buyruğunda anlatılan budur.

Mücahid ve Ubeyd b. Umeyr derler ki: Hz. Nuh'u kavmi baygın düşünceye kadar döver dururlardı. Ayılıp kendisine geldiğinde ise: "Rabbim, kavmime

mağfiret buyur, çünkü onlar bilmiyorlar" derdi.

İbn Abbas der ki: Hz. Nûh kavmi tarafından dövölür, sonra da bir keçeye sarılarak öldü düşüncesi ile evine bırakılırdı. Sonra yine dışarı çıkar, onları davet ederdi. Nihayet kavminin İman edeceğinden ümidini kestiği bir sırada, bir adam asasına yaslanarak, oğluyla birlikte yanına geldi ve oğluna şöyle dedi: Oğulcağızım! Şu yaşlıya dikkatle bak, sakın seni aldatmasın. Oğlu: Babacığım! Sen bana asayı ver dedi. Babası ona asayı verince, o da asayı aldıktan sonra beni yere bırak dedi. Babası onu yere bıraktıktan sonra, asa ile Hz. Nuh'un üzerine yürüdü ve ona vurup ve başını yaraladı, başından kanlar aktı. Bunun üzerine Hz. Nûh şöyle dedi: "Rabbim, kullarının bana neler yaptığını görüyorsun. Eğer Senin kulların hakkında dilediğin bir hayır var ise onlara hidayet ver, eğer dileğin bundan başkası ise hükmünü verinceye kadar da bana sabır ver. Zaten, Sen hüküm verenlerin en hayırlısısın."

Yüce Allah ona indirdiği vahyiyle artık kavminin iman etmeyeceğini belirtip İmanlarından yana ümidini kesti. Ne erkeklerin sulblerinde, ne de kadınların rahminde iman edecek kimse kalmadığını bildirdi ve buyurdu ki: "Nuh'a şöyle vahyolundu: Kavminden daha evvel iman etmiş olanlardan başkası asla iman etmeyecektir. O halde işlediklerine tasalanma." Yani onlara üzülmeye "gözümüzün önünde ve vahyimizle gemiyi yap." (Hûd, 11/36-37) Hz. Nûh: Peki Rabbim gemiyi yapmak için kereste nerede? deyince, yüce Allah ona, ağaç dik, diye emir verdi. O da yirmiyıl süreyle tik ağaçlarını dikti. Davet etmekten uzak durdu, onlar da onunla alay etmekten uzak durdular. Çünkü onunla alay edip dururlardı. Ağaçlar yetişince Rabbinin ona emir vermesi üzerine ağaçları kesip kuruttu ve şöyle dedi: Peki Rabbim ben bu evi (gemiyi) nasıl yapacağım? Yüce Allah ona: Sen bu evi (gemiyi) üç şekle benzeterek yap. Baş horoz başı gîbî olsun, teknesi kuşun göğüs kafesi gibi olsun, kuyruğu da horozun kuyruğuna benzesin. Bu gemiyi kat kat yap ve yan taraflarında kapıları olsun. Ondan sonra demir çivilerle bu kapıları kapat.

Yüce Allah Hz. Cebrail'i göndererek, ona gemiyi nasıl yapacağını öğretti. Hz. Nuh'un eli en ufak bir yanlışlık yapmaz oldu. İbn Abbas dedi ki: Nûh (as)ın evi Dîmaşk'ta idi. Gemisini Lübnan'dan getirdiği kerestelerden, Zemzem kuyusu ile Rükün ile Makam arasında inşa etti. Gemi tamamlanınca yırtıcı hayvanları ve yerdeki diğer canlıları birinci kapıdan aldı. Yabani hayvanlar ile kuşları ikinci kapıdan aldı ve kapıları üzerlerine kapattı. Adem oğullarından kırk erkek ve kırk kadını da üst kapıdan alarak, kapıyı da üzerlerine kapattı. Küçük çocukları da zayıflıkları dolayısıyla, hayvanların onları ezmemesi için güçsüzlükleri dolayısıyla kendisiyle beraber üst kapıdan aldı.

ez-Zührî dedi ki: Yüce Allah bir rüzgar gönderdi ve bu rüzgar, yırtıcı hayvanlardan, kuşlardan, vahşi hayvanlardan ve diğerlerinden herbir çiftten birisini ona taşıyıp getirdi.

Cafer b, Muhammed dedi ki: Yüce Allah, Hz. Cebrail'i gönderdi, o da bu canlıları toplayıp bir araya getirdi. Eliyle bir çiftin üzerine vuruyor ve böylelikle sağ eli erkeğin, sol eli de dişinin üzerine konuyor ve bunları alıp gemiye koyuyordu.

Zeyd b. Sabit dedi ki: Teke gemiye girmekte Hz. Nuh'a zorluk çıkardı. O da eliyle kuyruğundan İtti, işte o zamandan bu yana keçinin kuyruğu yukarı doğru bükük olarak kaldı ve edeb yeri açığa çıkmış oldu. Koyun da gelip gemiden içeriye girdi, Hz. Nûh da eliyle kuyruğunu sıvazladığından dolayı edeb yeri örtülmüş oldu.

İshak dedi ki: İlim ehlinden bir kişinin bize haber verdiğiğine göre; Hz. Nûh gemidekileri, gemiye yerleştirdi ve o gemiye her türden çiftler çiftler koydu. Hüdühüd kuşundan da bir çift taşıdı. Dişi hüdühüd kuşu yer görünmeden önce öldü. Erkek hüdühüd ona bir yer bulsun diye dünyayı dolaştırdı, ne çamur, ne de toprak bulamadı. Rabbi rahmetiyle onu esirgedi ve kafasının arka tarafında ona bir kabir kazıdı ve onu oraya gömdü. İşte hüdühüdün kafasının arka tarafında çıkıntı şeklindeki tüyler o kabrin yeridir. Bundan dolayı hüd-hüdlerin kafalarında böyle bir çıkıntı vardır.

Rasûlullah (sav) şöyle buyurmaktadır: "Nûh gemiye beraberinde bütün ağaçlardan almıştı. Acve (denilen hurma ağacı) da cennetten olup, gemide Nûh ile birlikte idi."

"Kitabu'l-Arus"un sahibinin ve başkalarının naklettiğine göre Nûh (as) yeryüzünün durumuna dair kendisine bilgi getirmek üzere birisini görevli göndermek isteyince, tavuk ben gideyim dedi. Hz. Nûh, o tavuğu alıp kanatlarını mühürledi ve ona şöyle dedi: Sen benim mührümle mühürlüsün, ebediy-yen uçamazsın. Seninle benim ümmetim istifade etsin. Bunun üzerine kargayı gönderdi, karga bir leşe kondu ve orada kaldı, dönüşü gecikti. Hz. Nûh da kargaya lanet etti, işte bundan dolayı karga hem Harem bölgesinde hem de Harem bölgesinin dışında öldürülür. Hz. Nûh kargaya korkak olsun diye beddua etti. Bundan dolayı karga evcil değildir. Daha sonra güvercini gönderdi, güvercin duracak bir yer bulamadı. Sina topraklarında bir ağaca kondu ve bir zeytin yaprağı taşıdı, Nûh (as)ın yanma geri döndü, böylelikle Hz. Nûh güvercinin yere konmadığını anladı. Bundan sonra onu bir daha gönderdi. Bu sefer güvercin Harem bölgesi vadilerinden birisine kondu. Kabe'nin bulunduğu yerlerde suyun çekilmiş olduğu görüldü. Oranın çamurları kırmızı renkli idi, o bakımdan

güvercinin iki ayağı da bu çamur ile renklendi. Son radan Nûh (as)a gelerek, sana vereceğim müjde karşılığında benim boynuma gerdanlık bağışta man, aya klan mm kınalanması ve Harem bölgesinde yerleşmem olsun. Hz. Nuh da eliyle boynunu sıvazladı, boynu etrafında gerdanlık oluştu; ayaklarında da ona kırmızılık bağışladı, ona ve zürriyetine mübaek olması için dua etti. es-Sa'lebînin naklettiğine göre Hz. Nûh kargadan sonra sülünü göndermişti. Sülün de tavuk türündendi, ona: Sakın ha özür beyan etmeyesin, demişti. Sülün yeşillığe ve seyredilecek manzaralara kendisini kaptırdı, kıyamet gününe kadar da onun yavrularını yanına rehin aldı.[\[60\]](#)

45. Nûh, Rabbİne nida edip dedi ki: "Rabbİm, benim oğlum da şüphesiz benini aile balkandandır. Senin va'din ise elbette haktır ve sen hâkimler hâkimisin."

46. Buyurdu ki: "Ey Nûh! O senin ailenden değildir. Çünkü o salih olmayan bir ameldir. Öyleyse bilmediğin bir şeyi Benden İsteme. Ben cahillerden olmayasm diye, sana öğüt veriyorum."

47. Dedi ki: "Rabbim, ben bilmediğim şeyi Senden İstemekten Sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve merhamet etmez isen, en büyük zarara uğrayanlardan olurum."

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız.[\[61\]](#)

1- Allah'ın Va'di Hak'tır ve O Hâkimler Hâkimidir:

“Nûh, Rabbine nida edip" dua edip "dedi ki: Rabbim, benim oğlum da şüphesiz benim aile halkımdadır." Yani kendilerini boğulmaktan koruyacağını va'detmiş olduğun aile halkımdandır. Buna göre ifadede hazfedilmiş sözler vardır.

"Senin va'din ise elbette haktır." Doğrudur, gerçektir.

İlim adamlarımız derler ki: Hz. Nuh'un, Rabbine oğluna dair soru sorması, yüce Allah'ın: "Aile efradını.,." buyruğu dolayısı iledir; buna karşılık "aleyhinde söz geçmiş olanlar hariç" buyruğunu göz önüne getirmemiş,ti. Hz. Nuh'un kanaatine göre, oğlu kendi aiie efradından olduğundan ötürü o da: "Rabbim, benim oğlum da şüphesiz benim aüe halkımdandır" demişti. Bunun böyle olduğuna delil, Hz. Nuh'un oğluna söylediği: "Kâfirlerle beraber olma!" Yani sen kendilerinden olmadığın kimseler arasında bulunma, şeklindeki sözleridir. Çünkü Hz. Nûlı, oğlunun mü'min olduğunu zannediyordu, yoksa Hz, Nuh bu kanaatte olmasaydı, Rabbine: "Benim oğlum da şüphesiz benim aile halkımdandır" demezdi. Zira Hz. Nuh'un önce kâfirlerin helak edilmelerini isteyip de daha sonra onlardan birilerinin kurtarılmasını istemesi imkansız bir şeydir. Oğlu kâfir olduğunu

gizliyor ve mü'min olduğunu izhar ediyordu. Şanı yüce Allah da Hz. Nuh'a tek başına kendisinin bilmiş olduğu gaybî bir hususu haber verdi. Yani, Ben senin oğlunun bilmediğin bir haiini biliyorum. el-Hasen de der ki: Oğlu münafık'tı. İşte bundan dolayı Hz. Nûh ona (kendileriyle birlikte gemiye binmesi için.) seslenmeyi helal görmüştü. Yine el-Hasen'den nakledildiğine göre bu, onun üvey oğlu idi. Buna delil de Hz. Ali'nin: "Ve Nûh, hanımının oğluna seslendi" şeklindeki kıraattir.

"Ve sen hâkimler hâkimesin." anlamındaki buyruk mübtedâ ve haber'dir. Yani sen kimilerinin kurtuluşuna, kimilerinin de suda boğulmalarına hükmettin.[\[62\]](#)

2- İman Bağı ve Neseb Bağı:

Yüce Allah'ın: "Buyurdu ki: Ey Nûh! O senin ailenden değildir." Yani o, Benim kendilerini kurtarmayı vaadettiğim aile halkından değildir. Bu açıklamayı Said b. Cübeyr yapmıştır. Cumhuriyet der ki: O senin dinine mensub kimselerden ve aranızda velayet (dostluk, yardımlaşma, dayanışma) bağı bulunan kimselerden değildir, demektir. Buna göre buyrukta ıhtıza edilmiş bir muzaf vardır. Bu da, din bağının hüküm itibarıyla, neseb bağının hükmünden daha güçlü olduğunun delilidir.

"Çünkü o salih olmayan bir ameldir" buyruğunu İbn Abbas, Urve, İkrime, Ya'kub ve el-Kisaî; "O salih olmayan bir amel işlemiştir" diye okumuşlardır ki, o salih olmayan küfür ve yalanlama işini işlemiştir, demektir. Ebu Ubeyd de bu kıraati tercih etmiştir. Diğerleri ise; "Bir ameldir" diye okumuşlardır. Yani senin oğlun salih olmayan bir amel sahibidir, anlamında olup muzaf hazfedilmiştir. Bunu da ez-Zeccâc ve başkaları ifade etmiştir. ez-Zeccâc şu beyâtı de buna örnek göstermektedir:

"Otladıkça, otlar nihayet fark etti mi Artık o (kararsızca) gider ve gelir."

Burada da artık o gidiş ve geliş sahibi olur, takdirinde muzafın hazfi söz konusudur.

Gerek bu görüş, gerek bundan önceki görüş aynı manaya gelir. Bununla birlikte "he" zamirinin Hz. Nuh'un isteğine raci olması da mümkündür. Yani senin Benden onu kurtarmamı istemen, salih olmayan bir ameldir. Bu açıklamayı da Katâde yapmıştır. el-Hasen de der ki: Salih olmayan amel demek, onun kendi yatağında doğmakla birlikte oğlu olmaması demektir. Çünkü o, sahih nikahla doğmuş bir çocuk değildi. Mücahid de bu görüşü ifade etmiştir. Katâde der ki: Ben el-Hasen'e onun hakkında soru sordum da o: Allah'a yemin ederim ki o, Nuh'un oğlu değildi, dedi. Ben bu sefer, şüphesiz ki Allah onun oğlu hakkında:

"Benim oğlum da şüphesiz benim aile halkımdandır" dediğini haber vermektedir, deyince el-Hasen: O bendendir, demedi. İşte bu onun hanımının bir başka kocadan doğma oğlu olduğuna işarettir. Bu sefer ben ona: Yüce Allah onun: "Benim oğlum da şüphesiz benim aile halkımdandır" dediğini naklettiği gibi "Nuh oğluna seslendi..." şeklindeki buyruğu da vardır. Ayrıca iki kitab ehli (yahudilerle, hristiyanlar) da onun oğlu olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bu sefer el-Hasen şöyle dedi: Dinini kitab ehlinde kim öğrenmeye kalkışabilir ki? Onlar yalan söylüyorlar Daha sonra da: "İkisi de kocalarına hainlik ettiler" (et-Tahrîm, 66/10) buyruğunu okudu.

İbn Cüreyc ise der ki: Ona, onun kendi oğlu olduğunu zannederek seslendi. Halbuki o, annesi Hz. Nuh'un nikâhı altında iken dünyaya gelmişti. Annesi bu konuda daha önce Hz. Nuh'a ihanet etmişti. İşte bundan dolayı yüce Allah: "İkisi de onlara ihanet etmişlerdi" diye buyurmuştur.

Ancak İbn Abbas şöyle demektedir: Hiçbir zaman, hiçbir peygamberin hanımı zina etmiş değildir. O, Hz. Nuh'un kendi sulbünden gelme oğlu idi.

ed-Dahhâk, İkrime, Said b. Cübeyr, Meymun b. Mihran ve başkaları da aynı şekilde onun Hz. Nuh'un sulben oğlu olduğunu söylemişlerdir. Said b. Cübeyr'e Hz. Nuh: "Benim oğlum da şüphesiz benim aile halkımdandır" demişti. Gerçekten o, onun aile halkından mı idi, onun öz oğlu mu idi? Said b. Cübeyr uzun uzun Allah'ı teşbih etti, sonra da la ilahe illallah dedi. Yüce Allah, Muhammed'e Nuh'un oğlu olduğunu anlatıyor, sense onun oğlu olmadığını söylüyorsun. Evet, onun oğlu idi, fakat niyet, amel ve din bakımından ona muhalif idi. Bundan dolayı yüce Allah: "Ey Nûh! O senin ailenden değildir" diye buyurmuştu. İşte bu görüşü benimseyenlerin üstün değerleri dolayısıyla yüce Allah'ın izniyle bu hususta sahih olan görüş budur. Yüce Allah'ın: "O senin ailenden değildir" buyruğu ise onun Hz. Nuh'un öz oğlu olmadığı anlamına gelmemektedir. Ayrıca: "İkisi de onlara hainlik ettiler" (Tahrîm, 66/10) buyruğu dinde onlara hainlik ettiler demektir, yoksa ahlâkî bakımdan bir hainlik ettikleri anlamına gelmez. Çünkü Hz. Nuh'un hanımı insanlara kocasının deli olduğunu söylüyordu. Şöyle ki: Hz. Nuh'a hanımı, Eabbin sana yardım etmeyecek mi? diye sormuş. O da, evet edecek demişti. Hanımı, ne zaman diye sorunca, o da; Tandır kaynadığında, demişti. Bu sefer evden dışarı çıkıp kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Allah'a yemin ederim ki bu delidir. Rabbînin kendisine şu tandırdan su kaynamadıkça yardım etmeyeceğini iddia etmektedir. İşte Hz. Nuh'un hanımının hainliği bu idi. Diğerinin (Hz. Lut'un hanımının) hainliğine gelince, o da ileride yüce Allah'ın izniyle geleceği üzere Hz. Lut'a gelen misafirleri haber veriyordu.

Şöyle de denilmiştir, "çocuk"a "amel" denilebilir. Nitekim şu hadiste belirtildiği gibi onlara "kesb: kazanç" da denilebilir: "Sizin çocuklarınız kesbi-nizden (kazancınızdan) sayılır."[\[63\]](#) Bunu da el-Kuşeyrî nakletmektedir.[\[64\]](#)

3- Salih Babaların Kötü Evlatları ve "Aile Halkı"nın Kapsamı:

Bu âyet-i kerîmede babalar salih kimseler olsalar dahi, çocuklarının fasit olmalarına karşılık insanlara bir teselli vardır. Rivayet olunduğuna göre Malik b. Enes'in oğlu yukandan beraberinde üzerini örttüğü güvercin ile birlikte inmiş. Malik insanların bunu anladığını fark edince şöyle demiş: Asıl edeb, Allah'ın verdiği edebdir. Babaların, annelerin verdiği edeb değil. Asıl hayır Allah'ın ihsan ettiği hayırdır, babaların ve annelerin hayrı değil.

Yine bu âyet-i kerîmede hem sözlük-anlamı itibariyle, hem de şer'ân oğlun aile halkından olduğuna, evin ehlinde olduğuna delil vardır. Buna göre bir-kimse; ehline vasiyette bulunacak olursa, oğlu ve evinde barman ve geçimlerini sağladığı kimseler de girer. Nitekim şanı yüce Allah bir başka âyet-i kerîmede de şöyle buyurmaktadır: "Andolsun kiNûh Biz'e seslenmişti. Biz ne güzel karşılık verenleriz! Ve Biz onu ve ehlini büyük gamdan kurtardık." (es-Saffat, 37/75-76.) Bu buyrukta onun evinde, hanesinde bulunan herkesi Nuh'un ehli olarak adlandırmaktadır.[\[65\]](#)

4- Çocuğun Annesi, Kimin Nikahı Altında İken Doğum Yapmışsa Çocuk O Babanıdır (el-Veledu li'l-Firâş):

Âyet-i kerîme el-Hasen, Mücahid ve aynı kanaati paylaşan diğerlerinin görüşlerine göre çocuk, annesinin nikahı altında bulunduğu babaya ait olduğunun delilidir. Bundan dolayı Hz. Nûh da zahiren annesinin nikahı altında bulunduğu gerçeğinin zahirine göre o sözleri söylemişti.

Süfyan b. Uyeyne de Amr b. Dinar'dan naklettiğine göre Amr, Ubeyd b. Umeyr'i şöyle derken dinlemiş: Biz Rasûlullah (sav)'ın Nûh (as)'ın oğlu dolayısıyla çocuğun annesinin nikahı altında bulunduğu babaya ait olduğu hükmünü verdiği görüşündeyiz. Bunu Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr), "et-Temhid" adlı eserinde nakletmektedir. Sahih hadiste de Peygamber (sav)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Çocuk, annesi kimin nikâhı altında ise o babaya aittir. Zina edene ise hüsrana uğramışlık (hacer; taş) vardır."[\[66\]](#) Buradaki "taş"dan kastın recm olduğu da söylenmiştir.

Urve b. ez-Zübeyr ise; " Ve Nûh o kadının (hanımının) oğluna seslendi" diye okumuştur, Bu ise daha önce gerek ondan, gerekse Ali (r.a)dan nakledilen kıraatin açıklamasıdır. el-Hasen ve Mücahid'in de konu ile ilgili görüşlerine delildir. Şu kadar var ki bu şaz bir kıraattir, bundan dolayı biz ittifakla kabul olunmuş kıraati terkedemeyiz. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır.[\[67\]](#)

5- Allah'ın Öğütlerine Kulak Vermek:

"Ben, cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum." Yani, Ben sana böyle bir soru sormayı yasaklıyorum, seni cahillerden olmayasın yahut cahillerden olmanı yani günahkârlardan olmanı- istemediğim için seni sakındırıyorum. Nitekim yüce Allah'ını "Bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir" (en-Nur, 24/17) buyruğu da bu türdendir. Yani Allah sizi bundan sakındırır ve benzerini bir daha tekrarlamanızı size yasaklar.

Buyruğun, Ben seni cahillerden olmayacak kadar üstün tutuyorum, ania-mında olduğu da söylenmiştir.İbnu'l-Arabîder ki: Bu ise Allah'ın Hz. Nuh'a verdiği fazladan bir lütuf olup onu cahillerin makamından yükseklerle çıkarttığı ve yine âlim ve ariflerin makamına yükselttiği bir öğüttür.

Bunun üzerine Hz. Nûh: "Dedi ki: Katibim, ben bilmediğim şeyi Sen'den İstemekten, Sana sığınırım-" İşte peygamberlerin günahları bu türdendir. Yüce Allah onun bu şekilde alçak gönüllülüğünü ve zilletini arzetmesini mü-kâfatsız bırakmasın.

"Eğer beni bağışlamaz" Sen'den böyle bir istekte bulunmaktan ötürü kusurumu affetmez "ne" tevbemi kabul etmek suretiyle de "bana merhamet etmez İsen" amelleri bakımından "en büyük zarara uğrayanlardan olurum."

Bunun üzerine yüce Allah ona: "Ey Nâh! Bizim katımızdan selametle in!" diye buyurdu.[\[68\]](#)

48. Denildi ki: "Ey Nûh! Bizim katımızdan selâmetle İn. Sana ve seninle beraber bulunan ümmetlere de hayır ve bereketler olsun. Diğer ümmetler de vardır ki, Biz onları da faydalandıracağız, sonra onlara Bizden can yakıcı bir azab dokunacaktır."

"Denildi ki: Ey Nuh! Bizim katımızdan selametle in." Yani melekler veya yüce Allah ona: Gemiden yeryüzüne yahut dağdan yere in. Çünkü artık yer suyu yutmuş ve kurumuş bulunuyor. "Katımızdan selametle": tarafımızdan esenlik ve güvenlikle "tahiyye (selâm)" ile in, diye de açıklanmıştır.

"Sana ve seninle beraber bulunan ümmetlere de hayır ve bereketler olsun" buyruğundaki "bereketler" sabit nimetler demektir. Bu kelime devenin çökmesi demek olan; dan türetilmiştir, bu ise devenin sağlamca yerine çökmesi ve kalması anlamındadır. Nitekim suyun içinde durduğu havuza; denilmesi de buradan gelmektedir.

İbn Abbas (r.a) dedi ki: Nûh tas), küçük (ikinci) Âdem'dir. Şu andaki bütün İnsanlar onun soyundan gelmişlerdir. Gemide -önceden de geçtiğine göre-

Katâde ve aynı kanaatte olan diğerlerinin görüşlerine göre, onunla birlikte bulunan bütün erkek ve kadınlar, onun zürriyetinden İdi. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de de: "Onun zürriyetini de sonradan geriye kalanların tâ kendileri kıldık. (es-Sâffât, 37/77) diye buyurulmaktadır. "Ve seninle beraber bulunan diğer ümmetlere de" buyruğunun kapsamına kıyamet gününe kadar gelecek bütün mü'minlerin girdiği söylenmiştir.

"Diğer ümmetler de vardır ki, Biz onları da faydalandıracağız. Sonra onlara Bizden can yakıcı bir azab dokunacaktır" buyruğunun kapsamına da kıyamet gününe kadar gelecek bütün kâfirler dahildir. Bu görüş Muhammed b. Ka'b'tan rivayet edilmiştir. Buna göre ifadenin takdiri şöyledir: Seninle birlikte bulunan ümmetlerin zürriyetlerine de, hayır ve bereketler olsun, kendilerini faydalandıracağımız ümmetlerin zürriyetlerine de.

" Kimselerden"deki t in teb'îz (kısmilik bildirmek) için olduğu söylendiği gibi, cinsin beyanı için de olabilir.

"Diğer ümmetler de vardır İti Biz onları faydalandıracağız" buyruğundaki; "Ümmetler," kelimesinin merfu olarak gelmesi; "Diğer bir takım ümmetler de vardır ki" anlamına geldiğindendir.

el-Ahfeş Said der ki: Bu, bir kimsenin: " Amroturuyor iken Zeyd ile konuştum" demek kabilindendir. el-Ferrâ ise kıraat dışında (günlük konuşmada); şeklindeki okuyuşu caiz kabul eder ve bu; " Biz bir takım ümmetleri de faydalandıracağız" takdirindedir, der....e'nin; "Ümmetler" ile tekrar edilmesi daha Önce geçen; "Sana" kelimesindeki mecrur olan "kef" zamirine atfedildiğinden dolaydır. Mecrur olan zamire ise Sibeveyh ve diğerlerinin görüşlerine göre ancak cer edatının tekrarlanması halinde atıf yapılabilir, Buna dair açıklamalar daha önceden; "Kendisi adına birbirinizden dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağını kesmekten de sakının" (en-Nisâ, 4/1) buyruğundaki son kelimenin esreli okunuşu ile ilgili açıklamalarda bulunurken yeterince geçmiş bulunmaktadır. (Bk. en-Nisa, 4/1, 2. başlık)

Yüce Allah'ın: "Selametle" kelimesinin başındaki "be" harf-i cer-ri mahzuf bir kelimeye müteallaktır, çünkü bu hal mevkiindedir. Yani; " Sana selam(et) verilmiş olarak in" demektir. "Katımızdan" ise yine hazfedilmiş bir kelimeye müteallak ve cer mahallindedir, çünkü "hayır ve bereketler" anlamındaki kelimenin sıfatıdır. "Ve... ümmetlere de" ise daha önce geçen "sana" kelimesinin taalluk ettiği yere mü-teallaktır. Çünkü bu kelime de kendisine atıf yapılan zamire iade edilmiştir. Buna karşılık; " Seninle beraber... bulunanlardan" buyruğundaki cer harf-i ise mahzuf bir kelimeye taalluk eder, çünkü bu da "ümmetler"in sıfatı olarak cer mahallindedir. "Seninle beraber" de mahzuf bir

fiile taalluk eder. Çünkü bu; " ...an" ism-i mevsutünün sılasıdır. Bu da, " Seninle beraber gemide karar kılan" yahut "seninle beraber iman eden" veya "seninle birlikte gemiye binen..." takdirindedir.[\[69\]](#)

49. Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Onları bundan evvel ne sen biliyordun, ne de kavmin. O halde sabret, akıbet hiç şüphesiz takva sahiplerinindir.

"Bunlar sana vahyettiğimizJz gayb haberlerindendir" buyruğu; bu haberler sana vahyettiğimiz... anlamındadır. Bir başka yerde burada kullanılan bu işaret ismi mürred, müennes ve uzak içindir. Bir başka yerde ise uzak, müf-red ve müzekker ism-i işaret olan; kullanılmaktadır. (Bk. Al-i İmran, 3/44; Yusuf, 12/120) Bu da, bu haber ve kıssalar senin için gayb olan haberlerdendir. "Sana vahyettiğiniz" onlara vakıf olasın, biiesin diye bildirdiğimiz kıssalardır ki "onları bundan evvel ne sen biliyordun, ne de kavmin." Yani onlar Tufana dair bir şey bilmiyorlardı. Şimdi mecusiler Tufanın gerçekleştiğini kabul etmemektedirler. "Bundan evvel" anlamındaki ifade ise haberdur. Yani bunlar senin için de, kavmin içiri de bilinmeyen şeylerdi.

"O halde sabret!" Risalet görevini yerine getirmenin zorluklarına ve kavminin eziyetlerine, Nuh'un sabrettiği gibi sen de sabret.

Bu buyruk ile her ne kadar genel çerçevesiyle Tufana dair bir şeyler İşitmiş iseler de onların Hz. Nuh'un oğlunun kıssasını bilmediklerini kastettiği de söylenmiştir.

"O halde sabret!" Yani ey Muhammedi Sen Allah'ın emrini yerine getirmek, O'nun risaletini tebliğ etmek üzere ve kâfir Araplardan gördüğün eziyetlere - Nuh'un, kavminin eziyetlerine sabrettiği gibi- sen de sabret. "Akıbet" dünyada zafer elde etmek, âhirette de kurtuluşa ermek suretiyle "hiç şüphesiz" şirkten ve masiyetlerden korunan "takva sahiplerinindir."[\[70\]](#)

50. Âd(kavmin)e de kardeşleriHûd'ugönderdik, "Ey kavmim!" dedi. Allah'a ibadet edin. Sizin, Ondan başka hiçbir ilâhınız yok. Siz ancak yalan uyduranlarsınız.

51. "Ey kavmim! Ben buna karşılık sizden hiçbir ücret İstemiyorum. Benim mükâfatım ancak Beni yaratana aittir. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?

52. "Ey kavmim! Rabbİnizden mağfiret dileyin. Sonra, O'na tevbe edin ki, üzerinize gökten bol bol yağmur göndersin. Gücünüze güç katsın. Günah İşleyip durarak yüz çevirmeyin."

53. Dediler ki: "Ey Hûd! Sen bize apaçık bir belge getirmedi. Biz sen söyledin

diye, tanrılarımızı terkedecek de değiliz, sana inanacak da değiliz.

54-55- "Biz ancak şunu deriz: İlâhlarımızdan biri seni fena çarpmış." Dedi ki: "Gerçekten ben Allah'ı şahid gösteriyorum. Siz de şahid olun ki ben sizin Allah'ı bırakıp O'na ortak tuttuğunuz şeylerden uzağım. Artık hepiniz bana tuzak kurun. Bundan sonra bana bir mühlet de vermeyin.

56. "Şüphesiz ki ben, benim de Rabbim, sizin de Rabblniz olan Allah'a güvenip dayandım. Hareket eden ne kadar canlı varsa, hepsinin alnından tutan Odur. Benim Kabbîm gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir.TM

57. "Eğer siz yüz çevirirseniz; işte ben, benimle size gönderileni size tebliğ ettim. Rabbim sizin yerinize başka bir kavim getirir ve siz ona hiçbir zarar veremezsiniz. Şüphesiz ki Rabbim herşeyin üstünde gözetleyicidir."

58. Emrimiz gelince Hûd'u da beraberindeki mü'minleri de rahmetimizle kurtuluşa erdirdik. Onları çok ağır bir azaptan da kurtardık.

59. İşte Âd kavmi Rabblarının âyetlerini bilerek inkâr ettiler. Peygamberlerine âsi oldular, her inatçı zorbanın emri ardınca gittiler.

60. Bu dünyada da, kıyamet gününde de onlara lanet arkalarından yetiştirildi. Haberiniz olsun ki Âd kavmini Rabblarını İnkâr ettiler ve yine haberiniz olsun ki Hûd'un kavmi olan Âd (ilâhî rahmetten) uzak düştü.[\[71\]](#)

50. "Âd (kavmin)e de kardeşleri Hûd'u gönderdik." Yani; ve Âd kavmine... peygamber gönderdik, demektir. Bu daha önce geçen: "Andolsun Biz Nuh'u kavmine göndermiştik."(Hûd, 11/25) buyruğuna atfedil mistir.

Hız. Hûd'dan "kardeşleri" diye söz edilmesi, onlardan olmasından dolayıdır. O zaman kabûe onlar için müşterek bir topluluktur. Nitekim (Arap kabilesi olan) Temimlilerden olan bir kimseye: Ey Temim'in kardeşi, denilir. Bir diğer görüşe göre ona "kardeşleri" denilmesinin sebebi onlar Ademoğulları-rından olduğu gibi, onun da Ademoğulları'ndan birisi oluşundan dolayıdır. Bu hususa dair açıklamalar bundan önce el-A'raf Sûresi'nde (7/65. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Âd kavmi puta lapan kimselerdi, İki ayrı Âd kavmi olduğu da söylenmiştir, birinci Âd ve ikinci Âd olmak üzere. Uz. Hûd'un kendilerine peygamber olarak gönderildiği Âd kavmi birincileridir, diğeri ise Şeddad ile Lokman'ın aralarında bulunduğu Âd kavmidir ki bunlar da yüce Allah'ın; "Ve direkler sahibi İrem'e" (el-Fecr, 89/7) buyruğunda söz konusu edilenlerdir. "Âd" aslında bir adamın adıdır, daha sonra nesebleri ondan gelen kavmin adı olarak devam etti.

"Ey kavmim! dedi. Allah'a ibadet edin. Sizin, O'ndan başka hiçbir ilâhınız yok" buyruğundaki; "Ondan başka" kelimesinin "ra".harfî ondan önceki lafza uygun

olarak okunursa esreli okunur. Ref ile okunması ise mahallen merfû' olmasından dolayıdır. Nasb ile okunması ise istisna oluşundan dolayıdır.

"Siz ancak yalan uyduranlarsınız." Yani siz, O'ndan başka bir ilah edinmek suretiyle ancak yüce Allah'a karşı yalan söyleyen kimselersiniz.[\[72\]](#)

51. "Ey kavmimi Ben buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükâfatım ancak beni yaratana aittir." Bunun anlamına dair açıklamalar daha önceden geçmiştir. "Beni yaratan" anlamındaki "fitrat" kökünden gelen kelime, beni ilkin yaratan, yoktan var eden demektir. Çünkü fitrat, yoktan var etmek anlamındadır.

"Hâlâ akıllanmayacak mısınız?" Peygamberleri yalanladıkları için Nûh kavminin başlarından geçenleri düşünerek aklınızı başınıza almayacak mısınız?[\[73\]](#)

52. "Ey kavmim! Rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra, O'na tevbe edin." Buna dair açıklamalar da sûrenin baş tarafında geçmiş bulunuyor."Kİ üzerinize gökten bol bol yağmur göndersin" buyruğundaki; "Göndersin," fiilinin cezmedilmesi emrin cevabı olduğundan ve ceza (şartın cevabı) anlamını da ihtiva ettiğinden dolayıdır. "Bol bol" ise hal olarak nasbedilmiştir. Çokluk anlamını taşır, yani gökten üzerinize peşi peşine, ardı arkasına yağmur göndersin. Araplar; vezni ile birlikte "ne" zamirini hazfederler. Bu vezindeki kelimeler ise çoğunlukla; vezninden getirilir. Burada ise vezninden gelmiştir, çünkü bu kelime; "Sema bol bol yağdırdı, yağdırır ve o bol bol yağdırandır" tabirinden gelmektedir.

Hûd yani Âd kavmi bağ, bahçe, ekin ve imarda ileri gitmişlerdi. Yurtları Şam ile Yemen arasındaki kumluk bölgelerdedir. Nitekim daha önce el-A'raf Sûresi'nde (7/65-69) geçmiş bulunmaktadır.

"Gücünüze güç katsın" buyruğundaki; "...nüze katsın," lafzı"göndersin" anlamındaki fiile atfedilmiştir. Mücahid dedi ki: Gücünüze güç katması, kuvvetinizi daha da arttırması demektir. Dahhâk ise bolluk ve veriminizi daha da arttırsın, diye açıklamıştır. Ali b. İsa ise sizi daha bir izzet (güç, kuvvet) sahibi yapsın demektir. İkrime ise çocuklarınızı daha da arttırsın diye açıklamıştır.

Denildiğine göre yüce Allah, onlara yağmur yağdırmadı ve annelerin rahimlerini kısırlaştırdı, üç yıl süreyle çocukları dünyaya gelmedi. Hûd (as) onlara, eğer iman ederseniz Allah tekrar yurdunuzu canlandırır, size mal ve evlat ihsan eder, dedi. İşte sözü geçen kuvvet budur.

ez-Zeccâc der ki: Nimetlerle gücünüzü arttırır, anlamındadır.

"Günah işleyip durarak yüz çevirmeyin" yani benim size kendisine davet ettiğim

şeyden yüz çevirmeyin, küfür üzere devam etmeyin.

"Dediler ki: Ey Hûd! Sen bize apaçık bir belge" açık ve kesin bir delil "getirmedin. Biz... sana da İnanacak değiliz" sözleri ise, onların küfür üzere ısrar ettiklerini ortaya koymaktadır.[\[74\]](#)

54. "Biz ancak şunu deriz: İlâhlarımızdan" yani putlarımızdan "biri seni fena çarpmış." Yani -İbn Abbas ve diğerlerinden nakledildiğine göre- senin putlarımıza sövmen dolayısıyla onlar seni çarpmış ve sen de delirmiş bulunuyorsun.

" Seni çarpmış" ifadesi; " İş onu kuşattı, ona isabet etti" tabirinden gelmektedir. Yüce Allah'ın: "Ve ondan dilenen ve dilenmeyen fakirlere yedirin." (el-Hac, 22/36) buyruğundaki; " Dilenmeyen fakir" kelimesi de aynı kökten gelmektedir. "Dedi ki: Gerçekten ben Allah'ı" kendime "şahid gösteriyorum. Siz de şahit olun" sizi de şahit gösteriyorum. Bu ise onların şahitlik etme ehliyetine sahip olduklarından dolayı değildir. Ancak bu onlara doğruyu söyletmenin nihaî ifadesidir, yani bilin ki "sizin Allah'ı bırakıp, O'na ortak tuttuğunuz şeylerden" sizin taptığınız putlara ibadet etmekten "uzağım."[\[75\]](#)

55. "Artık hepiniz bana tuzak kurun." Sizler de, putlarınız da bana düşmanlık etmek ve bana zarar vermek İçin tuzaklarınızı kurun. "Bundan sonra bana bir mühlet de vermeyin." Beni ertelemeyin.

Düşmanlarının çokluğuna rağmen onun böyle bir söz söylemesi yüce Allah'ın yardımına tam anlamıyla güvendiğini göstermektedir. Bu da peygamberliğin mudzelerindendir. Çünkü peygamberin tek başına kavmine: "Artık hepiniz bana tuzak kurun" demesi bir mucizedir. Peygamber (sav) de Kureyş'e böyle demişti. Nûh (as) da kendi kavmine: "Haydi işinizi sağlam tutun ve ortaklarınızı da çağırın." (Yûnus, 10/71) demişti.[\[76\]](#)

56. "Şüphesiz ki ben, benim de Rabbim, sizin de Babbiniz olan Allah'a güvenip, dayandım." Ben O'nun hükmüne razıyım ve O'nun yardımına güveniyorum. Yeryüzünde "hareket eden" debelenen "ne kadar canlı varsa" -bu buyruk mübtedâ olarak ref mahalîindedir- "hepsinin alnından tutan O'dur." Yani onları dilediği gibi çekip çevirir, dilediğinden onları alıkoyan Yani siz bana zarar veremezsiniz. Canlı olan herbir varlığa; (İbjLjb } denilir. Sonundaki "he" yuvarlak te) mübalağa içindir.

el-Ferrâ der ki: Buyruk bütün canlıların mutlak maliki ve onlara güç ye-tiren

kadir olan O'dur, demektir.

el-Kutebî der ki: Bütün canlıları emri altında tutan, onları kahredecek güce sahip olan O'dur, demektir. Çünkü bir kimsenin alnından yakaladın mı onu emrine mahkûm ettin, kahrettin demektir. ed-Dahhâk der ki: Bütün canlıları diriltin, sonra da öldüren O'dur. Anlamlar birbirine yakındır. Nâsiye ise başın ön tarafında saçın kesildiği yer demektir. ise; idamın alnını (perçemini) uzattım, anlamındadır. İbn Cüreyc der ki: Özellikle Nâsiye'nin kullanılma sebebi Arapların bunu bir kimseyi zillet ve boyun eğmekle nitelendirmek istedikleri vakit kullanmalarından ve: "Fılanın alnı ancak fılanın elindedir" yani o kimseye itaat eder ve dilediği gibi yönlendirir, demelerindendir.

Yine Araplar birisini esir alıp serbest bırakmak ve karşılıksız salıvermek istediklerinde ona karşı öğünmek için alnındaki perçemini keserlerdi. Böylelikle dillerinde bilip tanıdıktan bir üslupla onlara hitab etti.

Tirmizî el-Hakîm, "Nevâdiru'l-Usul" adlı eserinde der ki: Yüce Allah'ın: "Hareket eden ne kadar canlı varsa, hepsinin alnından tutan O'dur" buyruğunun bize göre açıklaması şöyledir: Şanı yüce Allah, kulların amellerinin miktarını takdir buyurdu, sonra bunlara nazar etti, sonra da yaratıklarını yaradı. Onları yaratmadan önce onların yapacakları herbir işi gördü. Daha sonra onları halkedince işte bu bakışının nurunu alınlarına yerleştirdi. İşte alınlarında bulunan nur (ve alınlarından tutulması) budur. Bu da kaderin tesbit edildiği günde haklarında takdir edilmiş bulunan amellerine doğru onları çeker. Yüce Allah ise kaderi gökleri ve yeri yaratmadan ellibin yıl önce yaratmıştır. Bunu Abdullah b. Amr b. el-Âs rivayet etmiştir. Abdullah dedi ki: Ben Rasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinledim: "Allah kaderleri gökleri ve yeri yaratmadan ellibin yıl önce takdir etti."[\[77\]](#) İşte bundan dolayı peygamberler güçlüdürler ve bundan dolayı azim sahibi kimseler olmuşlardır. Çünkü onlar alınlardaki nurları farketmişler ve Allah'ın bütün yaratıklarının bu nuria-ra uygun olarak ilahi nazarın haklarında takdir ettiği amellere göre hareket ettiklerine inandılar. Bu hususta dikkat bakımından en ileri paya sahip olan peygamberler, azim sahibi olmakta en güçlü olanlarıdır. Bundan dolayı Hûd peygamber: "Artık hepiniz bana tuzak kurun, bundan sonra bana bir mühlet de vermeyin. Şüphesiz ki ben, benim de Rabbim, sizin de Rabbi-niz olan Allah'a güvenip dayandım. Hareket eden ne kadar canlı varsa hepsinin ahundan tutan O'dur" demedikçe iferi bir güce sahip olamadı.

Alna "nâsiye" denilmesi amellerin, gaybın gaybından hükme (nass'a) bağlanıp ortaya çıkması ve böylelikle kaderler arasında nassa bağlanmış (man-sus) olmasından ötürüdür. Yaratıcının nazarı bütün mahlukatın kaderine uygun

hareketlerine nüfuz etmiştir. Daha sonra o yeryüzünde canlı olarak hareket eden her bir canlının hareketlerini gözlerinin arasında alına yerleştirmiştir. İşte insanın vücudundaki bu yere "nâsiye" adı verilmiştir. Çünkü alın kulların takdir edilen hareketlerini nass ile ortaya koymaktadır. O halde "nâsiye" yüce Allah'ın yaratmadan önce nazar ettiği hareketlerin nassa bağlanmış olmasından alınan bir kelimedir. Nitekim yüce Allah, Ebu Cehl'in alnını da "o yalancı ve günahkâr altı" (el-Alak, 96/16) diye nitelendirmektedir. Bununla yüce Allah, cehennemdeki bütün alınların yalancı ve günahkâr olduğunu da haber vermektedir. Ancak yapılan bu yoruma göre "nâsiye"nin yalana ve günaha nisbet edilmesine imkan olmaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Benim Rabbim gerçekten dosdoğru bir yol üzeredir." en-Nehhâs der ki: Sözlükte sırat (dosdoğru yol); açık seçik yol demektir. Buyruğun anlamı da şudur: Şanı yüce Allah herşeye kadir olmakla birlikte, O ancak hakka uygun olarak alıp yakalar, sorumlu tutar.

Buyruğun anlamının şu olduğu da söylenmiştir: ö'nun tedbirinde hiçbir gedik yoktur, O'nun yaratmasında hiçbir tutarsızlık yoktur. O, bundan münezzehtir.[\[78\]](#)

57. "Eğer siz yüz çevirirseniz" anlamındaki buyruk, cezm mahallinde olduğundan dolayı; "Yite çevirirseniz" fiilinin sonundaki "nun" hazfe-dilmiştir. Aslı ise; olup iki "te" arka arkaya geldiğinden birisi hazfe-dilmiştir.

"İşte ben, benimle size gönderileni size tebliğ ettim." Yani size açıkladım.

"Rabbim sizin yerinize başka bir kavim getirir." Sizi helak eder ve O'na sizden daha çok itaatkâr olan, O'nu tevhid edip ibadet eden kimseleri yaratır.

"Rabbim... başka bir kavim getirir" buyruğunun öncekilerle ilgili olmadığından dolayı, fiil merfu gelmiştir. Ya da yüce Allah'ın: " Size tebliğ ettim" buyruğunda "fa"dan sonra gelen fiile atfedilmiştir.

Hafs'dan, da Âsım'dan da cezm ile; " Başka... getirir" diye ve bunun "fV'nın ve ondan sonrasının mahallen i'rabı olan cezme hamlederek okuduğu rivayet edilmiştir. Yüce Allah'ın: " O bunları taşkınlıkları içinde şaşkın bir halde bırakıverir" (el-A'raf, 7/186) buyruğunda "ra" harfinin sakın okunması da böyledir.

"Ve siz" Yüz çevirmek ve çağrıyı kabul etmemek suretiyle, O'na hiçbir zarar veremezsiniz. "Şüphesiz ki Rabbim, herşeyin üstünde gdzetleyicidir."

Yani O, herşeyi tesbit eden, gözetleyendir. Buradaki; "üstünde" kelimesi, "lam" manasındadır. O beni, bana yapmak istediğiniz kötülöklere karşı koruyacaktır, demektir.[\[79\]](#)

58. "Emrimiz" yani Âd kavmini helak edecek azabımız "gelince Hûd'u da beraberindeki müminleri de rahmetimizle kurtuluşa erdirdik. Çünkü yüce Allah'ın rahmeti olmaksızın salih amelleri bulunsa dahi hiçbir kimse kurtulamaz. Müslim'in ve Buhârî'nin, Sahihleri ile başkalarında Peygamber (sav)in şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Sizden hiçbir kimseyi kendi ameli kurtaramaz." Aslâb: Seni de mi? Ey Allah'ın Rasûlü deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'ın beni kendi katından bir rahmete bandırması müstesna beni dahi."[\[80\]](#) "Rahmetimizle" buyruğu biz onlara hidayeti açıklamak suretiyle demektir ki bu da rahmetin kendisidir, diye de açıklanmıştır. Bunlar dörtbin kişi idiler, üçbin kişi oldukları da söylenmiştir. "Onları çok ağır bir azaptan" kıyamet gününün azabından "da kurtardık. Buradaki azabın yüce Allah'ın Zâriyât Sûresi'nde ve başka yerlerde söz konusu ettiği şekilde "kısır rüzgar" olduğu da söylenmiştir ki, ileride gelecektir.

el-Kuşeyrî Ebu Nasr der ki: Peygamberin ümmetine tehdit ile bildirdiği az-ab geldiği takdirde, Allah o azaptan peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri kurtarır. Evet, ama bununla birlikte yüce Allah'ın herhangi bir peygamberi ve onun kavmini de bir belâ ile sınaması mümkündür. O takdirde bu kâfirler için bir ceza -eğer peygamberin onları geleceğiyle tehdit ettiği bir şey değil ise-mü'minler için de günahlarından arınma sebebi olur.[\[81\]](#)

59. "İşte Âd kavmi" anlamındaki buyruk mübtedâ ve haberdur. el-Kisâf'nin naklettiğine göre; Araplar arasından "Âd" kelimesini munsanf kabul etmeyerek bir kabile adı kabul edenlerin olduğu da söylenmiştir.

"Rabblerinâin âyetlerini bilerek İnkâr ettiler" yani mucizeleri yalanladılar ve kabul etmediler.

"Peygamberlerine asi oldular." Burada yalnızca Hz. Hûd'a asi oldukları kastedilmektedir, çünkü onlara Hz. Hûd'dan başka bir peygamber gönderilmiş değildi. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bunu andırmaktadır: "Ey peygamberler! Temiz olan şeylerden yiyin." (el-Mu'minûn, 23/51) Bununla yalnızca Peygamberimiz (sav) kastedilmektedir, çünkü onun döneminde ondan başka bir peygamber yoktur. Burada "peygamberlerin çoğul gelmesi, tek bir peygamberi yalanlayanın bütün peygamberleri inkâr etmesi anlamına gelmesinden dolayıdır. Şöyle de açıklanmıştır: Onlar, Hz. Hûd'a ve ondan önceki peygamberlere de âsi oldular. Öyle ki onlara bin tane peygamber gönderilecek olsaydı bile, yine onların hepsini inkâr ederlerdi.

"Her inatçı zorbanın emri ardınca gittiler." Onların aşağı tabakada olanları, başkan ve liderlerine uydular. Âyet-i kerîme'deki "cebbar (zorba)" mütekebbir

demektir. "İnatçı (anîd)" ise hakkı kabul etmeyen, hakka boyun eğmeyen azgın kimse demektir. Ebu Ubeyd der ki: Anîd, anûd, ânîd ve muânîd; ayrılık çıkartarak karşı çıkan kimse demektir. İşte kanı durmadan akan damara "ânîd" denilmesi de bundan dolaydır. Şair de recez vezninde şöyle demiştin "Ben oldukça yaşlı bir kimseyim, baş eğmeyen, başkalarına katılmayan, inatçı develerin hakkından gelemem."[\[82\]](#)

60. "Bu dünyada da, kıyamet gününde de onfara lanet arkalarından yetiştirildi." Dünyada lanet arkalarından onlara yetiştirildiği gibi, âhirette de bu şekilde lanet onlara yetiştirilecektir. O bakımdan ifadenin tamamlanması "Kıyamet gününde de" buyruğu ile olmaktadır.

"Haberiniz olsun klÂd kavmi, Rabblerini inkâr ettiler." el-Ferrâ der ki: Yani Rabblerinin nimetlerine karşı nankörlük ettiler. Yine el-Ferrâ der ki: Bu tabir: "Onu inkâr ettim" şekillerinde kullanılır.

Tıpkı " Ona şükrettim, kelimesinde olduğu gibi. "Ve yine haberiniz olsun ki Hûd'un kavmi olan Âd (ilâhî rahmetten) uzak düştü." Yani onlar hâlâ Allah'ın rahmetinden uzak tutulmaya devam etmektedir.

Helak olmak ve hayırdan uzak kalmak demektir. Geri kalmak ve uzaklaşmak halinde; şeklinde kullanılır. Helak olmayı anlatmak üzere de; denilir. Şair der ki: "Düşmanlar için zehir ve develer için (misafirlere onları ikram etmek ve savaşlara devamlı katılmak suretiyle) afet olan Kavmim uzak düşmesin (helak olmasın.)"

Şair Nâbiğa da şöyle demektedir:

"Sakin uzak düşme, çünkü Ölüm suya götüren bir yoldur, Her kişinin içinde bulunduğu hal mutlaka son bulur."[\[83\]](#)

61. Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a ibadet edin. Sizin, O'ndan başka hiçbir ilâhınız yoktur. O, sizi yerden yaratıp sizi orada bir ömür boyu yaşattı. O halde, O'ndan mağfiret dileyin. Sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz ki Rabbim çok yakındır, duaları kabul edendir."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:[\[84\]](#)

1- Semûd Kavmi ve Hz. Salih:

"Semûd kavmine de" neseb itibariyle "kardeşleri Salih'i" peygamber olarak "gönderdik." Yahya b. Vessâb Kur'an'da geçtiği her yerde şeklinde "dal" harfini

tenvinli olarak okumuştur. el-Hasen'den de böyle rivayet edilmiştir. Diğer kıraat âlimleri ise bu kelimeyi kimi yerde munsanf, kimi yerde de gayr-ı munsarif olarak farklı şekillerde okumuşlardır.

Ebu Ubeyde'nin iddiasına göre; eğer büyük çoğunluğa muhalefet söz konusu olmasaydı, uygun şekil munsanf olmamasıdır. Zira bu kelime çoğunlukla müennes kabul edilir.

en-Nehhâs der ki: Ebu Ubeyde'nin söylediği bunun çoğunlukla müennes olduğu şeklindeki sözü kabul edilemez. Çünkü Semûd'un bir hay (kabile kolu) olduğu söylendiği gibi, kabile olduğu da söylenir ve çoğunlukla kabile olarak kullanılmaz. Aksine durum Sibeveyh'in görüşüne göre Ebu Ubeyde'nin dediğinin tam zıttıdır. Yine Sibeveyh'e göre "filân oğulları" diye ifade edilemeyen topluluklara ad olan kelimelerin munsanf olması daha güzeldir. Kureyş, Sakîf ve benzeri kelimeler gibi. İşle Semûd kelimesi de böyledir. Bunun sebebine gelince; asloian müzekkerlik olduğuna göre, eğer hem müzek-ker, hem müennes olarak da kullanılabiliyor ise asloian daha hafif ve daha uygundur. Bununla birlikte müenneslik de güzeldir ve oldukça iyidir. Nitekim Sibeveyh bu gibi isimlerin müennes olarak kullanılmasına örnek olmak üzere şöyle bir beyit nakletmektedir:

"el-Velid cömertliğiyim bütün cömertleri geride bıraktı, Böylelikle Kureyş'in zorlu meselelerle karşı karşıya kalmasını önledi ve Kureyş'in efendisi [85] oldu. [86]

2- İnsanın Yeryüzünde Yaratılış Gayesi:

"Dedi ki: Ey Kavmim! Allah'a ibadet edin. Sizin, Ondan başka hiçbir ilâhınız yoktur." Buna benzer buyruklar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. "O, sizi yerden yaratıp..." Yani sizin yaratılışını yerden başlattı. Çünkü daha Önce el-Bakara Sûresi (2/31. âyetin tefsiri ile el-En'âm Sûresi, 6/2. âyetin tefsiri)Onde geçtiği üzere A'dem'i topraktan yaratmıştır. Onlar da Adem'den gelmişlerdir. Bunun, sizi yeryüzünde1 yarattı, anlamında olduğu da söylenmiştir.

“O’ndan başka kelimesindeki "ile" Harfini ondan sonra gelen; "O" zamirinin, "he" harfini idrâc ile okuma esnasında "vav" harfini haz-fedenlerin şivesi müstesna idgam edilmesi caiz değildir.

“... Sizi orada bir ömür boyu yaşattı." Yani sizi orayı imar edenler ve orada sakin olup yerleşenler kıldı.

Mücahid der ki: buyruğu "sizi orada ömür boyu yaşattı," demektir ve bu da; "Filan kişi evini filana ömür boyu yerleşmek üzere verdi" tabirinden ve evin o

kimse için "umrâ" diye adlandırılmasından alınmıştır.

Katâde de sizi orada yerleştirdi, diye açıklamıştır. Bu iki görüşe göre; Yapılmasını istedi" anlamındaki vezin; " Yaptı" anlamında kullanılmış olur. Tıpkı; veznindeki (ve vezne göre; duasının kabul olunmasını İstedi, anlamında olması gereken bu kelimenin) duasını kabul etti, anlamını veren; anlamında kullanılması gibidir.

ed-Dahhâk der ki: Bu ömürlerinizi uzattı, anlamındadır. Ömürleri ise üçyüz ile bin yıl arasında idi. İbn Abbas Sizi orada yaşattı, Zeyd b. Eşlem: Size mesken inşa etmek, ağaç dikmek gibi, orada ihtiyaç duyacağınız bayındırlık faaliyetlerini yapmanızı emretti, diye açıklamıştır.

Buyruğun size orada ekin ekmek, ağaç dikmek, su kanalları açmak ve buna benzer bayındırlık faaliyetlerini yapmak ilhamını verdi, anlamında olduğu da söylenmiştir.[\[87\]](#)

3- Mutlak Talebin İfade Ettiği Hüküm:

İbnu'l-Arabî der ki: Şafiî mezlebi âlimlerinden birisi der ki: "İmarı talep etmek" demektir. Yüce Allah'ın mutlak talebi (isteği) ise vücut fide eder. Kadı Ebu Bekr (İbnu'l Arabi) der ki: Arab dilinde veznin-ûeki emir bir kaç anlamda kullanılır. Bunlardan birisi fiilin yerine getirilme-üni istemek anlamındadır. Mesela; " Ben ondan taşınmasını istedim" inlamındadır. Yine bu vezin inandım, inancım odur ki anlamını da verir.Bu işin kolay olduğuna inandım" yahut "onu kolay gör-iüm" anlamındadır. "Onun büyük bir iş olduğuna inandım ve böy-c gördüm" anlamına gelir. Yine bu vezin böyle buldum, bana böyle geldi an-iamını da verir. Mesela; " Ben onu kolay buldum, bana kolay geldi" demek olur. Yaptı, anlamı da bu veznin anlamlarından birisidir. Mesela; "Bir yerde karar kıldı, istikrar buldu" gibi. Nitekim kimi ilim adamlarının kanaatine göre; " Alay ederler" fiilinin de bu türden olduğunu söylemişlerdir. Fiili de aynı anlamdadır. Buna göre yüce Allah'ın, buyruğu, sizi orayı İmar etmek İçin yarattı, demektir ve bu onu böyle buldum, böylesi kolayıma geldi kullanımlarının anlamında değildir. Çünkü yaratıcı hakkında bu veznin, bu anlama gelmesine imkan yoktur. O halde bu anlam yaratma ile alakalı olmalıdır. Çünkü asil anlam ifade etmesi o zaman mümkün olur. Kimi zaman da herhangi bir husus mecazi olarak onun ifade ettiği anlam ile de dile getirilir. O bakımdan burada yüce Allah tarafından oranın imar edilmesi için bir talep olduğunu söylemek doğru olamaz. Çünkü bu lafzın onun hakkında bu anlamda kullanılması mümkün değildir. Ancak bununla birlikte şöyle demek doğru olabilir: Yüce Allah orayı imar etmek çağrısını yöneltti ve bu

çağrısı da "istif âl" vezninde gerçekleşti, o bakımdan bu kip eğer emir ise daha aşağı mertebede olandan sözlü olarak o fiilin yapılması için bir çağrıdır. Eğer mertebesi daha aşağı olandan daha yukarıda bulunana bu fiilin yapılmasının istenmesi şeklinde ise buna da rağbet (dilek) denilir.

Derim ki: (İbnu'l Arabî) burada; " Yapılmasını istedi" vezninin; "Yaptı" anlamına geldiğinden söz etmemiştir. Nitekim yüce Allah'ın; "Ateş yakmak istedi" anlamındaki veznin;" Ateş yaktı" anlamında kullanılmış olması buna bir örnektir. Biz bunu daha önceden (el-Bakara, 2/17) açıklamış bulunuyoruz. Bu da bundan sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir.[\[88\]](#)

4- Umrâ (Bir Meskenin Menfaatini Ömür Boyu Birisine Bağışlamak) İle İlgili Görüşler:

Bu buyrukta iskân (süknâ) ve umrâya dair delil de görülebilir, el-Bakara Sûresi'nde (2/35.âyet, 2.başlıkta) süknâ ve rukbâya dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Umrâ ile ilgili olarak ilim adamlarının üç ayrı görüşü vardır:

1- Rakabe'nin menfaatlerinin kendisine umrâ olarak verildiği kişinin ömrü süresince temlik edilmesidir. Eğer soyundan geleceklerden ayrıca söz edilmemiş olup da kendisine umrâ verilen kişi öiecek olursa, o malın rakabesî verene yahut onun mirasçılarına geri döner. el-Kasfın b. Muhammed, Yezid b. Kusayt ve el-Leys b. Sa'd'ın görüşü budur. Malik'in meşhur görüşü de budur, Şafî'nin görüşlerinden birisi de budur. el-Bakara Sûresi'nde bu görüşün delili geçmiş bulunuyor.

2- İkinci görüşe göre umrâ hem malın rakabesinî, hem de menfaatlerini temlik etmektir ve bu bir daha bağışlayana geri dönmesi söz konusu olmayan bir hibedir. Bu da Ebu Hanife, Şafî ve arkadaşları ile es-Sevrî, eî-Hasen b. Hayy, Ahmed b. Hanbel, İbn Şubrume ve Ebu Ubeydin de görüşleridir. Bunlar derler ki: Bir kimse, birisine herhangi bir şeyi hayatı boyunca umrâ olarak verecek olursa, bu hayatı boyunca o kişiye ait olur, vefatından sonra da onun mirasçılarına geçer, çünkü o bu yolla o malın rakabesini de temlik etmiştir. Buna karşılık, bunu veren kişinin, verdiği kimsenin hayatta kalması ve ömrünün devam etmesi şartını zikretmiş olması İse batıldır. Çünkü Rasûlullah (sav): "Umrâ caiz (geçerli)dir"[\[89\]](#) "Ve umrâ kime hibe edilmiş ise onundur"[\[90\]](#) diye buyurmuştur.

3- Bir kimse; "ömrün boyunca senin oisun" deyip de ondan sonra gelecek kimseleri söz konusu etmezse birinci görüş gibi olur. Şayet: "sana ve soyundan gelenlere" diyecek olursa, ikinci görüş gibi hüküm alır. ez-Zührî, Ebu Sevr, Ebu

Seleme b. Abdu'r-Rahman, İbn Ebi Zi'b bu görüştedirler. Ma-Iik'ten de bu görüş rivayet edilmiştir. Muvatta'dan anlaşılana göre kuvvetli görüşü budur. Gerek ondan, gerekse mezhebine mensub ilim adamlarından bilinen ise; umrâ olarak verilen malın umrâ verene şayet hayatta ise ve kendisine umrâ verilenin soyu münkariz olursa, geri döneceği şeklindedir. Eğer umrâ veren hayatta değil ise o takdirde mirasçılarında hayatta olana ve insanlar arasında ondan miras alma hakkına en çok sahip olana geri döner. Malik'e ve mezhebine mensub ilim adamlarına göre "umrâ" lafzı ile kendisine umrâ verilen kişi hiçbir şeyin rakabesine malik olamaz. O bu sözle yalnızca menfaate malik olur. Yine Malik vakıf ile ilgili olarak da şöyle demiştir: Bir kimse birisine ve onun soyundan gelenlere vakıf yapacak olursa, artık vakfettiği o şey kendisine geri dönmez. Şayet muayyen bir kimseye hayatta kaldığı sürece bir vakıf yapacak olursa, o vakıf sonradan ona döner. Kıyasen um-râ da böyledir, Muvatta'ın zahirinden anlaşılan (kuvvetli) görüş de budur.

Müslim'in, Salih'inde de Cabir b. Abdullah'tan Rasûlullah (sav)ın şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Herhangi bir kimse bir başka kimseye hem ona, hem de soyundan geleceklere umrâ verip de: Ben bunu hem sana, hem de sizden birileri kaldığı sürece soyundan gelecek olanlara verdim, diyecek olursa bu mal verdiği kimseye ait olur ve artık o hakkında mirası paylaşırmanın söz konusu olacağı bir bağışta bulunduğundan dolayı, o mal bir daha sahibine geri dönmez."

[91]

Yine Hz. Cabir'den şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav)ın caiz (geçerli) kıldığı umrâ kişinin: Bu senin ve senin soyundan geleceklerindir, dediği umrâ şeklidir. Şayet sen hayatta olduğun sürece senindir, diyecek olursa o takdirde o (mal) sahibine geri döner. Ma'-mer dedi ki: ez-Zührî de buna göre fetva verirdi. [92]

Derim ki: Kur'ân-ı Kerîm'İN (ilgili buyruklarının) ihtiva ettiği anlam, ikinci görüş sahiblerinin kanaatine paraleldir. Çünkü şanı yüce Allah: "Orada sizi bir ömür yaşattı" diye buyurmuştur. Yani size orada yaşamak üzere Ömür verdi. Buna göre; satih olan insan orada salîlî amel ile hayaü süresince orayı imar etti, ölümden sonra da güzel bir şekilde anılmak ve güzel şekilde övmek ile bunu devam ettirdi. Facir kişi de bunun aksinedir, dünya her ikisinin de hayatta iken de, ölümlerinden sonra da içinde bulundukları bir mekândır. Güzel övgü de sonradan gelen zürriyet gibidir de denilebilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de de şöyle buyurulmaktadır: "Sonraki (Ümmetler arasında bana bir lisan-ısıdk bağışla." (eş-Şuarâ, 26/84) Burada "üsan-ı sıdk" ise güzel şekilde övmek demektir. Bunun Muhammed (sav) olduğu da söylenmiştir. Bir başka yerde de

şöyle buyurulmaktadır: "Zürriyetini de sürekli baki kalanların tâ kendileri kıldık." (es-Saffat, 37/77); "Onu ve İshak'ı mübarek kıldık. O ikisinin soyundan da ihsan edici de vardır, nefesine apaçık zulmedici de vardır." (es-Sâffât, 37/113) [\[93\]](#)

5- Allah'tan Mağfiret Dilemek ve O'na Tevbe Etmek Gereği:

"O halde, O'ndan mağfiret dileyin." Putlara tapmaktan dolayı, O'nun sizi bağışlamasını dileyin. "Sonra O'na tevbe edin." O'na ibadete geri dönün "Şüphesiz ki Rabbim çok yakındır, duaları kabul edendir." Yani kendisine dua edenlerin dualarını kabulü geciktirmez. Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Bana dua ettiğinde dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim." (el-Bakara, 2/186) buyruğunu açıklarken (1, 2 ve 3. başlıklarda) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. [\[94\]](#)

62. Dediler ki: "Ey Salih! Sen bundan evvel aramızda ümit beslenen bir kimseydin. Şimdi bî2Î atalarımızın taptığı şeylere tapmamızdan vazgeçirmek mi istiyorsun? Senin bizi davet ettiğinden, gerçekten tereddüde düşüren bir şüphe içindeyiz."

63. Dedi ki: "Ey kavmimi Ne dersiniz? Ben Rabblmden gelen apaçık bir delile sahipken ve O kendinden bana bir rahmet vermişken, O'na İsyân edersem, Allah'a karşı bana kim yardım eder? Halbuki sizin bana zarardan başka bir katkınız olmaz.

64. "Ey kavmim! İşte size bir âyet olmak üzere Allah'ın dişi devesi... Artık onu bırakın da Allah'ın arzında otlasın. Ona kötü bir maksatla dokunmayın, sonra sizi yakın bir azab yakalar."

65. Derken onu ayaklarını keserek öldürdüler. Bunun üzerine dedi ki: "Yurdunuzda üç gün daha yaşayın. İşte bu, yalanı olmayan bir tehdittir."

66. Emrimiz gelince, Salih'i ve onunla beraber olan mü'minleri tarafımızdan bir rahmet ile ve o günün rüsfaıılığından kurtardık. Şüphesiz senin Rabbin çok güçlüdür, mutlak gaüb olandır.

67. O zulmedenleri İse korkunç bir ses yakaladı da yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar.

68. Sanki orada kalmamışlardı. Haberiniz olsun ki Semûd kavmi Rabblerini İnkâr ettiler. Yine haberiniz olsun ki, Semûd kavmi (ilâhi rahmetten) uzak düştüler. [\[95\]](#)

62. "Dediler ki: Ey Salih! Sen bundan evvel aramızda ümit beslenen bir kimseydin." Bundan önce, yani peygamberliğini kabule davet edişinden önce senin aramızda bir lider, önder olacağını ümit ederdik. Denildiğine göre; Hz. Salih onlann ilâhlarını ayıplıyor ve onları çirkin ve bayağı olduklarını söyleyerek tahkir ediyordu. Onlarsa Hz. Salih'in dinlerine geri döneceğini umuyorlardı. Kendilerini Allah'a davet etmeye başlayınca, bu sefer: Senden yana umudumuz kesildi, dediler. "Şimdi bizi atalarımızın taptığı şeylere tapmamızdan vazgeçirmek mi istiyorsun?" Buradaki istifhamın (sorunun) anlamı inkârdır. (Yani onun bu tavrını reddetmektir).

" Tapmamız" buyruğu, " Tapmamızdan" anlamında olduğundan ötürü-, mastar anlamı veren-: harf-i cerrin düşürülmesi dolayısıyla nasb mahallindedir.

"Senin bizi davet ettiğinden gerçekten tereddüde düşüren bir şüphe içindeyiz" buyruğunda hitab Hz. Salih'edir, Bu buyruktaki; "Gerçekten biz" İbrahim Sûresi'nde; (İbrahim, 14/9.) şeklindedir. Asıl şekli de; dir. Üç tane "nun" ağır geldiğinden dolayı (İbrahim Sûresi'ndekinden) üçüncü "nun" düşürülmüştür. Buna karşılık:"Bizi davet ettiğin" buyruğu İbrahim Sûresi'nde ise; "Bizi davet ettiğiniz..." şeklindedir. (İbrahim, 14/9) Çünkü orada hitab (bir peygambere değil) birden çok peygambere yöneliktir. -Allah'ın salat ve selamı üzerlerine olsun.-

"Tereddüde düşüren..." ifadesi, tereddüde düşmesini gerektiren bir işi bir kimseye yaptığın takdirde kullanılan; den gelmektedir. Şair el-Hüzelî de şöyle demektedir:

"Ben ona uzun bir süre görünmedikten sonra gelecek olursam, Omuzumu koklar, elbisemi şiddetlice çekerdi. Sanki ben ona şüphe ve tereddüde düşmesini gerektirecek bir şey yapmış gibi olurdum."[\[96\]](#)

63. "Dedi ki: Ey kavmim! Ne dersiniz? Ben Rabbimden gelen apaçık bir delile sahipken ve O kendinden bana bir rahmet vermişken" buyruğunun anlamına dair açıklamalar daha önce Hz. Nuh'un zikredilen sözlerinde geçmiş bulunmaktadır. "Allah'a karşı bana kim yardım eder?" Bu nefy anlamında bir istifhamdır. Yani ben O'na isyan edecek olursam, kimse beni O'nun azabından kurtaramaz. "Halbuki sizin bana zarardan başka bir katkınız olmaz." Beni saptırmaktan ve hayırdan uzaklaştırmaktan başka bana bir şey veremezsiniz. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır. Gerçekte ise zarara uğratmak kendileri hakkında söz konusu idi, Hz. Salih hakkında değil. Onlara şöyle demiş gibiydi: Bana değil de kendinizin zararını arttırmaktan başka bir şey yapmıyorsunuz. Anlamın şöyle olduğu da

söylenmiştir: Bana karşı atalarınızın dinini gerekçe göstermeniz suretiyle sadece benim sizin hüsrana uğradığınıza dair basiretimi arttırmış, pekiştirmiş oluyorsunuz. Bu açıklama ibn Ab-bas'dan nakledilmiştir.[\[97\]](#)

64. "Ey kavmim! İşte size... Allah'ın dişi devesi" anlamındaki buyruk mübtedâ ve haberdir. "Bir âyet olmak üzere" anlamındaki buyruk ise hal olarak nasbedi!mistir. Bundaki âmil ise ya işaret etmenin ihtiva ettiği anlamdır, yahut ta "İşte" işaret ismindeki dikkat çekmedir.

"Allah'ın dişi devesi" denilmesinin sebebi ise onların isteklerine uygun olarak o devenin bir dağdan çıkartılmasî idi. Bu gerçekleştiği takdirde iman edeceklerini söylemişlerdi. Denildiğine göre o deveyi Hicr taraflarında el-Kâ-sibe diye bilinen ve tek başına orada bulunan dümdüz bir kayadan çıkartmıştı. İsteklerine uygun olarak o dişi deve kayadan çıktıktan sonra, Allah'ın peygamberi Hz. Salih onlara: "İşte size bir âyet olmak üzere Allah'ın dişi devesi" demişti.

"Artık onu bırakın da Allah'ın arzında otlasın" buyruğu emir ve cevabını İhtiva etmektedir, "Onu bırakın" fiilinden "nun"un hazfedilme-si emir oluşundan dolayıdır. Bu fiil şeklinde mazi olarak; ism-i faili de; şeklinde ancak şaz kullanılır. Nahivcilerin ise bu hususta iki görüşü vardır. Sibeveyh der ki; "Terkettî," fiili ile ona gerek duymadılar. Başkaları ise şöyle demektedir: "Vav" ağır olduğundan, dilde ise "vav"siz aynı anlamı taşıyan başka bir fiil bulunduğundan bu şeklini kullanmadılar. Ebu İshak ez-Zeccâc der ki: Hat ve isti'nâf olmak üzere; "Otlasın" fiilinin merfu gelmesi caizdir,

"Ona kötü bir maksatla" el-Ferrâ'ya göre onu kesmek suretiyle "dokunmayın. " Buradaki; " Ona dokunmayın" fiili nehy dolayısıyla cezmedilmiştir.

"Sonra sizi yakın" yani onu kesmenize zaman itibariyle yakın "bir azab yakalar."

Buyruk da nehyin cevabıdır.[\[98\]](#)

65. "Derken onu ayaklarını keserek öldürdüler. Bunun üzerine dedi ki: Yurdunuzda üç gün daha yaşayın" buyruğuna dair açıklamalarımızı iki aşlık halinde sunacağız:[\[99\]](#)

1- Azabın Gelişine Kalan Süre:

Yüce Allah'ın: "Derken onu ayaklarını keserek öldürdüler" buyruğun-ii işaret edilen öldürme oniarın bazıları tarafından yapılmış olduğu halde di-ierlerinin bu işe rızaları dolayısıyla bu fiil hepsine izafe edilmiştir. Bu dişi devenin kesilerek

öldürülmesine dair açıklamalar daha önce el-A'raf Sûre'nde (7/77-79. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yine ileride di-şer açıklamalar da gelecektir.

"Bunun üzerine dedi ki: Yurdunuzda" yani yaşadığınız ülke ve topraklı rınızda a "üç gün daha yaşayın." Hz. Salih onlara: Azap'tan önce yüce Allah'ın nimetlerinden faydalanın, dedi. Buradaki: "...da" buyruğu ile kasıt yaşadıkları yurtlarıdır. Eğer evlerini kastetmiş olsaydı, bu kelimenin çoğul olarak; Evlerinizde" demesi gerekirdi.

Şöyle de açıklanmıştır: Sizden herbiriniz kendi evinde ve meskeninde faydalansın, demektir. Yüce Allah'ın: "Sonra sizi bir bebek olarak çıkarandır." (el-Mu'min, 40/67) buyruğuna benzer. Yani sizden herbirinizi bebek olarak çıkarandır. Burada hayatta kalmanın (yaşayıp yararlanmak anlamına gelen) temettü' ile ifade edilmesi, ölenin herhangi bir şekilde (dünyadaki) bir şeyden lezzet alamaması ve yararlanamaması dolaytısladır.

Deveyi çarşamba günü kesip öldürdüler. Perşembe, cuma ve cumartesi günü yurtlarında yaşamaya devam ettiler, pazar günü de azab onlara geldi. Üç gün hayatta kalmalarının sebebi ise daha önce el-A'raf Sûresi'nde geçtiği üzere, dişi devenin yavrusunun üç defa böğürmüş olmasıdır.

Birinci günde renkleri sarardı, ikincisinde kırmızıya dönüştü, üçüncüsünde karardılar, dördüncü günde de helak oldular. Nitekim el-A'raf Sûresi'nde de geçmişti.[\[100\]](#)

2- Azabın Geleceği Süre İle Seferi Sayılma Süresi:

İlim adamlarımız, yüce Allah'ın Salih kavminden azabı üç gün süreyle ertelemesini, misafirin eğer dört günlük bir ikameti niyet etmeyecek olur ise kısaltarak, kılacağına delil göstermişlerdir. Çünkü üç günlük süre etme hükmünün dışında kalmaktadır. Bu husustaki ilim adamlarının i -eslerine dair açıklamalar daha önce Nisa Sûresi'nde (4/101 .âyet, 6.başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"İşte bu, yalanı olmayan" yani yalan olmayan, bir diğer açıklamaya göre İse hakkında yalan bulunmayan "bir tehdittir."[\[101\]](#)

66. "Emrimiz" azabımız "gelince Salih'i ve onunla beraber olan mü'min-leri tarafımızdan bir rahmet ile" buna dair açıklamalar az önce geçti "o gönün rüsvaylığından kurtardık." Yani onları o günün rüsvaylığından da, o günün zillet ve rezilliğinden de kurtardık. Buradaki "ve" atıf edatının zaid olduğu, buna göre; Biz onları o günün rüsvaylığından kurtardık, anlamına geldiği de söylenmiştir.

Ancak Sibeveyh ile Basralılara göre bu edatın fazladan getirilmesi caiz değildir. Kürelilere göre ise "vav" atıf edatının yalnızca -bu âyet-İ kerîmede olduğu gibi edatları ile birlikte fazladan getirilmesi mümkündür.

Nafî ve ei-Kisaî; O gün" kelimesinin "mim" harfini üstün ile okurken, diğerleri ise bu harfi esreli olarak; Gün" kelimesini; " O" kelimesine izafe ile okumuşlardır.

Ebu Hatim dedi ki: Ebu Zeyd'in bize Ebu Amr'dan naklettiğine göre Ebu Amr; " Ve o günün rüsvaylığından" buyruğunda "ya" harflerini birbirine idgam ederek ve izafe de yaparak; "O günün" kelimesindeki "mim"i de esre ile okumuştur.

en-Nehhâs der ki: Sibeveyh ve bu gibi hususlarda görüşü ona yakın Ebu Amr vb nahivcilerin rivayet ettikleri şekil burada ihfâ yapılacağı şeklindedir. İdgam ise caiz değildir, çünkü o takdirde iki sakin arka arkaya gelmiş olur ve bu durumda "ze" harfinin esreli okunması da caiz değildir.[\[102\]](#)

67. "O zulmedenleri İse korkunç bir ses yakaladı." Yani dördüncü günde onlara korkunç bir ses geldi ve hepsi öldüler. Burada "yakaladı" fiilinin müzekker geliş sebebi "korkunç ses" anlamına gelen; şeklindeki müennes ismin de, onun müzekkeri olan:in aynı şey oluşlarından dolayıdır.

Bu korkunç sesin Hz. Cebrail'in sayhası olduğu söylendiği gibi, şöyle de açıklanmıştır: İçinde her türlü yıldırımı taşıyan semadan gelen korkunç bir ses ile yerde sesi olan her şeyin gelip onları yakaladı ve korkudan ödleri kopup öldüler.

Yüce Allah burada "o zulmedenleri ise korkunç bir ses yakaladı" diye buyururken el-A'raf Sûresi nde; "Şiddetli bir sarsıntı onları yakalayiverdi."

(el-A'raf, 7/78) diye buyurulmaktadır. Buna dair açıklamalar orada geçmiş bulunuyor. Tefsirte dair rivayetler)de açıklandığına göre; Hz. Salih'in kavmi azabın geleceğine kesin olarak inandıklarında: Bu azab size ansızın gelecek olursa, ne yapacaksınız, ne duruyorsunuz? diyenlere: Peki ne yapalım? dediler. Sonunda kılıçlarını, mızraklarını diğer savaş araçlarını aldılar. Denildiğine göre onikibin kabile idiler. Herbir kabilede de onikibîn savaşçı vardı. Dağ ve 71 ulardaki yollann ağızlarında azab ile karşılaşacaktan zannıyla durdular. Yü-ce Allah güneş ile görevli meleğe, güneşin sıcaklığı ile onları azaplandırması-ıtl vahyetti. Güneşi başlanna oldukça yakınlaştırdı ve elleri kızardı, dilleri susuzluktan dolayı göğüslerine kadar sarktı. Beraberlerindeki bütün hayvan-ar Öldü. Su kaynadığından dolayı pınarlarından coşarak taşmaya ve göğe doğru yükselmeye başladı. O su aşın sıcak olduğundan dolayı neye değiyorsa :nu hielâk ediyordu. Bu halde devam edip durdular. Yüce Allah ölüm meegine de güneş

battıncaya kadar onları azablandırmak için ruhlarını kabzet-memesi emrini verdi. Nihayet onlara gelen ılık ile helak edildiler "da Tartlarında diz üstü kp kaldılar." Yüzleri st düştüler, yere düşen kuş gibi toprağa yapıştılar.[\[103\]](#)

68. " ... Haberiniz olsun ki Semd kavmi Rabblerini İnkâr ettiler. Yine haberiniz olsun ki Semd kavmi (ilâhî rahmetten) uzak düştüler" buyruğunun anlamı daha önceden geçmiş bulunmaktadır.[\[104\]](#)

69. Andolsun ki elçilerimiz İbrahim'e müjde İle gelip: "Selâm" dediler. O da: "Selâm" dedi ve vakit geçirmeden kıztartılmış bir buzağıyı getirdi.

70. Ellerinin buna uzanmadığını görünce, onlardan çekindi ve kalbine bir korku girdi. Onlar: "Korkma! Biz Lt kavmi için gönderildik" dediler.

71. Eşi de ayaktaıdı, güldü. Biz de ona İshak'ı ve İshak'ın ardından Ya'kb'u müjdeledik.[\[105\]](#)

69. "Andolsun ki elçilerimiz İbrahim'e müjde ile gelip..." Buıyruğı ile anlatılan Lt (as)ın kıssasıdır. Lt (as), İbrahim (as)ın öz amcasının oğludur.

Lt kavminin kasabaları şam yakınlarında idi. Hz. İbrahim de Filistin topraklarında bulunuyordu. Yüce Allah melekleri Lt kavmini azablandırmak üzere gönderdiğinde Hz. İbrahim'e uğrayıp yanında misafir oldular. Hz. İbrahim yanında konaklayan herkese çok güze) ikramlarda bulunur, ağırlardı. Onlar Hz. İbrahim'i müjdelemek için uğramışlardı. O ise melekleri misafir sandı. Gelen bu melekler Cebrail, Mikail ve İsrail (aleyhimusselâm)dılar. Bunu İbn Abbas ifade etmiştir.

ed-Dahhâk dokuz kişi idiler derken, es-Süddî bunlar güzel yüzlü, görülmemiş güzellikte, pırıl pırıl aydınlık şimalı, genç delikanlılar suretinde on-bir melek idiler, der.

"Müjde ile" buyruğundan kasıt bir görüşe göre ocuk mjdesiıye, bir diğerk görüşe göre Lt kavminin helak edilmesi mjdesiıye gelmişlerdi. Bir diğerk görüşe göre ise onlar Hz. İbrahim'e kendilerinin Allah'ın elçileri oldukları ve kendisi için korkulacak bir şey olmadığı müjdesini vermişler ve "selam dediler." di.

Bu buyrukta "selâm" anlamındaki: kelimesinin nasbedilmesi, fiilin bu söz üzerinde vukua gelmesinden dolayıdır. Nitekim: "Hayır dediler" ifadesinde de böyledir. Taberî'nin tercih ettiğı görüş budur. (Buna benzer olan) yüce Allah'ın: "Sayıları üçtür, diyecekler" (el-Kehf, 18/22) buyruğundaki "ç" anlamındaki kelime isimdir. Makl (söylenen) bir söz değıldir. Bununla birlikte "selâm

dediler, o da selâm dedi" buyruğundaki her iki "selâm" kelimesi nasb da edilse, ref de edilse Arapça'da caizdir (mümkündür, açıklanabilir).

"Selam dediler" buyruğundaki "selâm" lafzının mastar olarak nasbedildiği söylendiği gibi bunun: O onunla doğru olan bir söz ile konuşmaya başladılar, anlamına geldiği de söylenmiştir. Nitekim yüce Allah: "Cahiller onlara hitab ettiklerinde onlar 'selam' derler" (el-Furkan, 23/63) buyruğunda "doğru söz söylerler" demektir. Buna göre "selâm" lafa, onların söyledikleri sözün anlamını ifade eder, lafzen bunu söyledikleri manasına gelmez. Bu anlamdaki bir açıklamayı İbnu'l-Arabî yapmış ve bunu tercih ederek şunları söylemiştir: Nitekim şanı yüce Allah lafzı zikretmek dilediğinde onu aynen söyler ve meleklerin söyleyeceklerini haber verdiği şu sözleri nakledip: "Sabrettiğiniz şeylere karşılık selâm sizlere" (er-Rad, 13/24); "Selâm olsun üzerinize, tertemiz geldiniz." (ez-Zümer, 39/73) diye buyurmaktadır. (Bu iki âyette de "selam" lafızları merfu gelmiştir.) Meleklerin Hz. İbrahim'e dua ettikleri ve; "Selâmete kavuştun" anlamında olduğu da söylenmiştir.

"O da: selâm, dedi" buyruğundaki "selâm" lafzının merfu olarak gelmesi İki türlü açıklanabilir:

1- Bir mübtedâ mukadder olarak vardır, bu da; " O selindir, benim işim selâmdır" takdirindedir.

2- Diğeri ise eğer "selâm" tahiyye (selâm verme) anlamına kabul edilecek olursa " Size selâm olsun" takdirinde olup haber hazfedilmiştir.

"Selâm" lafzının nekrâ (belirtisiz) gelmesi ise çokça kullanılmasından dolayıdır. Nasıl ki "Allarrumme" sözünden elimam hazfedilerek; " Allah'ım" deniliyor ise, burada da "selâm" lafzının başından çokça kullanım dolayısı ile elif-lamın hazfedilerek nekrâ olarak gelmesi caiz olmuştur. Buradaki "selâm" lafzı şeklinde de okunmuştur. el-Ferrâ der ki; "silm" ile selâm" aynı anlamdadır, tıpkı "hill" ile "helâl" kelimeleri gibi.

"Ve vakit geçirmeden kızartılmış bir buzağıyı getirdi" buyruğu ile ilgi li açıklamalarımızı on dört başlık halinde [\[106\]](#) sunacağız: [\[107\]](#)

1- "Kızartılmış Bir Buzağı":

Yüce Allah'ın: "Ve vakit geçirmeden... getirdi." anlamındaki buyrukta yer alan; edatı, anlamındadır. Bunu ileri gelen nahivciler söylemişler ve İbnu'l-Arabî nakletmiştir. İfade; " ...getirinceye kadar fazla zaman geçirmedi" takdirindedir. ın harfî cerrin düşmesiyle nasb mahallinde olduğu ve takdirin; şeklinde yani bir buzağı getirmekte gecikmedi, anlamında olduğu da söylenmiştir. Cer harfî

hazfedildikten sonra (of) de nasb mahallinde kalmış oldu.

" Geçirdi" fiilinde Hz. İbrahim adının zamiri vardır: " ...me..." de nefy edatıdır. Bu açıklamayı da Sibeveyh yapmıştır.

el-Ferrâ ise şöyle açıklamıştır: Onun... gelmesi gecikmedi (anlamında) demektir. Buna göre; ref mahallindedir ve: " Geçirdi" fiilinde zamir yoktur ise nefy edatıdır. Bununla birlikte nın, anlamında ism-i mevsul; " Geçirdi" fiilinde Hz. İbrahim'e ait zamir ve: "Getirme" fiili ise ın haberi olabilir. Yani İbrahim'in vakit geçirmesine sebep olan husus, onun kızarmış bir buzağı getirmesi idi.

"Kızarmış" demektir. Kendisine ateş değmeksizin, taşların harare-tiyle kızartılmış olana bu ismin verildiği de söylenmiştir. "Koyunu kızarttım ve onu iyice pişirmesi için üzerine kızdınlanmış taşlar koydum" demektir. Bu şekilde kızartılmış olan koyuna da; denilir. At için kullanılan; ise atın bir ya da iki tur dolaştırıldıktan sonra iyice terlemesi için güneşte üzerine eğer takımlarını ve çullan koymaktır. Bu durumdaki ata; denilir. Eğer terlemeyecek olursa; denilir "Hanez" ise Medine'ye yakın bir yerin adıdır.

Bu kelimenin "kızartılmış" değil de suda haşlanmış anlamına geldiği dt söylenmiştir.

İbn Abbas ve başkaları ise bunu "iyice pişmiş" diye açıklamışlardır. Kelime "fail" vezninde olmakla birlikte; "Kızartılmış" anlamındadır.

Hz. İbrahim'in bir buzağıyı pişirerek getiriş sebebi ise, malının çoğunluğunu inek türünün teşkil etmesi idi.[\[108\]](#)

2- Misafir Ağırlamanın Adabı:

Bu âyet-i kerimede misafir ağırlama âdabı arasında ev sahibinin misafirine bir şeyler ikram etmeyi çabuklaştıırarak derhal kolay ve mevcut olanı takdim etmesi gerektiğine, daha sonra eğer imkanı varsa başka şeyleri getirmesine, kendisine zarar verecek kadar kendisini külfete sokmaması gerektiğine işaret edilmektedir. Misafir ağırlamak üstün alıMkî meziyetlerden, İslâm'ın âdabından, Peygamber ve salihlerin huylanndandır.

Hz. İbrahim el-Bakara Sûresi'nde (2/124. âyet, 3. başlık ve devamında) geçtiği üzere ilk misafir ağırlayan kişidir.[\[109\]](#) Genel olarak ilim ehlinin kabul ettiğine göre misafir ağırlamak vacib değildir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "(Meşru) misafirlik üç gündür, İkram süresi bir gün ve bir gecedir. Artık bundan sonrası sadakadır." [\[110\]](#) Buradaki "ikram süresi (hadiste caize)"; İhsan, atıyye ve asıl hükmü mendubluk olan hak gözetme (sıla)

demektir.

Yine Hz. Peygamber: "Allah'a ve âhiret gününe İman eden kimse komşusuna İkranda bulunsun. Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse misafirine ikramda bulunsun."[\[111\]](#) diye buyurmaktadır. Komşuya ikram icma ile vacib (farz) değildir, misafir ağırlamak ta onun gibidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Leys (b. Sa'd) ise Hz. Peygamber'tnr "Misafirin bir gece (ağırianma)sı bir,haktır"[\[112\]](#) buyruğuna ve buna benzer diğer hadislerle istinaden misafir ağırlamanın vacib olduğu görüşündedir. Bu hususta bizim İşaret ettiğimiz kadaile yetinelim. Doğru yola muvaffak kılan Allah'tır.

İbnu'l-Arabî der ki: Bazıları şöyle der: Misafir ağırlamak İslâm'ın ilk dönemlerinde vacib iken sonradan neshedilmiştir. Ancak bu görüş zayıftır, r-rıkü vacib olduğuna dair rivayet sabit olmamıştır. Neshedîci hüküm de vad değildir. (İbnu'l-Arabî) Ebu Said el-Hudrî'nin hadis imamları tarafından -.vayet edilen hadisini de zikreder ki bu hadiste şu ifadeler de yer almakta-ıit: "Biz onlardan bizi misafir etmelerini (ağırlamalarını) istedik. Onlar ise bizi misafir etmek istemediler. Daha sonra kabilenin başkanı (bir yılan ya da akrep tarafından) sokuldu..." ifadeleri yer almaktadır.[\[113\]](#) Devamla (İbnu'l-Araf) der ki: İşte bu hadisin zahiri şunu göstermektedir: Eğer misafir ağırlamak bir hak olsaydı, Peygamber (sav) onları ağırlamayı kabul etmeyenleri kınar ve elbette bu hususu (kendisine bunu nakledenlere) beyan ederdi.[\[114\]](#)

3- Misafir Ağırlamak Yükümlülüğünün Muhatabları:

İlim adamları misafir ağırlamakla kimlerin muhatap oldukları hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Şafîî ile Muhammed b. Abdi'l-Hakem misafir ağırlamakla muhatap olanların hem şehirlerde, hem de çöllerde yaşayan göçebeler olduğu görüşündedir.

Malik ise der ki: Şehirlerde yerleşik olarak yaşayanların misafir ağırlamak yükümlülükleri yoktur. Suhnûn der ki: Misafir ağırlamak köylerde yaşayanların vazifesidir. Şehirlerde ise yolcuların konaklayabileceği hanlar vardır. Bu İki lugaü (söyleyişi) Sahibu'l-Ayn (Halil b. Alimed ve başkaları) zikretmişlerdir.[\[115\]](#)

Bu görüşün sahihleri İbn Ömer'in rivayet ettiği şu hadisi de delil gösterirler. Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Misafir ağırlamak çölde yaşayan (göçe-beler)ın görevidir. Yoksa şehirlerde yaşayanlara (görev) değildir." Ancak bu sahih olmayan bir hadistir. Çünkü Abdu'r-Rezzak'ın kardeşinin oğlu olan İbrahim'in

rivayet ettiği hadisler metruktur ve İbrahim'in yalancı olduğu söylenir. Bu da onun tek başına (münferiden) rivayet ettiği hadislerdendir ve bu hadisin. onun tarafından uydurulduğu söylenmiştir. Bu açıklamaları Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr yapmıştır.

İbnu'l-Arabî der ki: Ziyafet (misafir ağırlamak) gerçekten farz-ı kifayedir. İnsanlar arasında bunun -kasaba ve kentlerden farklı olarak- yiyecek ve barınacak yer bulunmayan köylerde vacib olduğunu söyleyenler vardır. Çünkü kasaba ve kentler barınacak yerlerle, yiyeceklerle dolup taşar. Şüphesiz ki misafir değerlidir ve misafir ağırlamakta üstün bir ahlâkî meziyettir. Eğer misafir yabancı bir kimse ise onu ağırlamak bir farzdır.[\[116\]](#)

4- Hz. İbrahim'in Misafir Ağırlayışı ve Allah'ın Kitabı Hakkında Mücerred Görüşe Dayanarak Kanaat Belirtmenin Sakıncası:

İbnu'l-Arabî der ki: Bizim (mezhebimiz) ilim adamlarından birisi der ki: Hz. İbrahim'in ağırlaması basit ve az bir şeyle olmuştu ama, seven sevdiğinin bu davranışını teşekkürle karşıladı. Halbuki böyle bir kanaat kat'î olan bir hususta zanna dayanarak hüküm vermektir, naklin bulunduğu bir yerde kıyasa dayanarak hüküm vermektir. Bu kişi böyle bir ağırlamanın basit ve önemsiz olduğunu nerden bildi? Aksine müfessirler meleklerin Cebrail, Mi-kail ve İsrafil olmak üzere (Allah'ın salat ve selamı üzerlerine olsun) üç kişi olduklarını nakletmişlerdir. Üç kişiye bir buzağı büyük bir ikramdır. Görüşe dayanarak Allah'ın Kitabı bu şekilde nasıl açıklanır?

Bu yüce Allah'ın emanetinin hoş olmayan yerilmiş şekildeki tefsiridir. Artık bu işten kaçınınız. Çünkü bu işin yanlışlığını öğrenmiş bulunuyorsunuz.[\[117\]](#)

5- Misafir'in Âdabı:

Misafire yemek sunulduğu vakit yemek yemekte elini çabuk tutması sünnettir. Çünkü misafire ikram ve değer ona çabucak bir şeyler sunmak ile ortaya çıkar. Ev sahibine ikram ve değer ise yapılan bu ikramı kabul etmekte elini çabuk tutmaktır. Gelen misafirler ellerini yemeye uzatmayınca, Hz. İbrahim onlardan çekindi. Çünkü onlar bu şekilde davranmakla adetin dışına çıkmış, sünnete muhalefet etmiş oluyorlardı. Hz. İbrahim kötü bir maksatlarının olduğundan çekindi. Rivayet olunduğuna göre onlar ellerinde bulunan uçsuz ve temrensiz ok çubuğunu andıran ince çubuklarla ete uzanıyorlar, fakat elleri ete ulaşmıyordu. Hz, İbrahim onların bu durumlarını görünce "onlardan çekindi ve kalbine bir

korku girdi." Yani içinde bu korkuyu saklı tuttu, hissetti diye de açıklanmıştır. Girdi, sakladı, hissetti" fiilinin mastarı olan; "Girmek" anlamındadır. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Postacı (atı) dört nalla koşturarak bana bir mektub getirdi, Kalbime, getirdiği o mektubtan dolayı katlanamayacağını bir sabırsızlık (korka) girdi."

kelimesi ise "korku" demektir. O dönemin insanları misafirin yemeklerini yemediğini gördüklerinde, onun hakkında iyi düşünmezlerdi. O ba-.cimdan melekler Hz. İbrahim'e: "Korkma! Biz Lût kavmi için gönderildik, dediler."[\[118\]](#)

6- Ev Sahibinin Misafirinin Yemek Yemesini İzlemesi:

Yemenin âdabından birisi de misafir ağırlayanın misafirinin yeyip yemediğine bakmasıdır. Ancak bunun keskin bakışlarla değil de göz ucuyla ve far-keüirmeden olması gerekir. Rivayet olunduğuna göre Bedevi bir Arap, Süleyman b. Abdu'i-Melik ile birlikte yemek yerken, Süleyman, Bedevi'nin ağzına götürdüğü lokmasında bir kıl olduğunu görünce ona, şu kılı lokmandan al demiş. Bu sefer, Bedevi: Lokmamdaki kılı görece kadar bana bakıyorsun, öyle mi? Allah'a yemin ederim, seninîe birlikte yemek yemem, deyip kalkmış.

Derim ki: Bu olayın Süleyman'ın başından değil de, Hişam b. Abdu'l-Melik'in başından geçtiği de nakledilmiştir. Bedevi Arabın da, yanından şu be-yiti söyleyerek çıktığı bildirilmiştir:

"Hiç şüphesiz ölüm, yemek yiyenin elindeki lokmasına bakıp duran Cimri birisini ziyaret etmekten hayırlıdır."[\[119\]](#)

7- Hz. İbrahim'in Çekinmesi:

70. "Ellerinin buna uzanmadığını görünce onlardan çekindi" buyruğun-daki; "Onlardan çekindi" fiili bir kimseyi alışıla gelmişin dışında bir halde bulmak, görmek anlamında; "Seni alışmadığım bir şekilde gördüm" denilir. Şair de şu beyitinde İki kutlanış şeklini bir arada şöylece kullanmaktadır:

"O beni tanımazlıktan geldi ve bende alışkın olmadığını belirttiği şeyler Arasında, saçlarımın ağarması ile dökülmesinden başkası yoktur."

Gözlerle görülen şeyler hakkında; kalb ile görülen şeyler hakkında şeklinin kullanıldığı da söylenmiştir.[\[120\]](#)

8- Hz. İbrahim'in Hanımı:

71. "Eşi de ayaktaydı" anlamındaki buyruk, mübtedâ ve haberdur. Yani melekleri görebileceği bjr şekilde ayakta bulunuyordu. Perde arkasında oldo-ğu da söylenmişti. Bir diğer görüşe göre Hz. İbrahim oturmakta iken, meleklerle hizmet ediyordu. Muhammed b. İshak ayakta namaz kılıyordu, diye açıklamıştır. Abdullah b. Mes'ud'un kıraatinde ise; "Kendisi oturuyorken eşi de ayaktaydı" şeklindedir.[\[121\]](#)

9- Eşinin Gülmesi:

Yüce Allah'ın: "Güldü" buyruğu ile ilgili olarak Mücahid ve İkrime; müj-denin tahakkuku için ay halinden kesilmiş iken, ay hali oldu diye, açıklamışlardır Dilbilginleri ise bunun, bu anlama geldiği konusıyla ilgili olarak şu beyiti naklederler:

"Ben zevceme temiz iken yaklaşırım,

Ay hali olduğu gün(ler)de ise ondan uzak kalırım."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Düz karalar üzerinde tavşanların ay tali (kam), Düşmanla karşılaşma günü karından çıkan kana benzer."

Araplar tavşan ay hali olduğu vakit;" Tavşan ay hali oldu" derler. İbn Abbas (r.a)dan ve İkrime'den bu ifadenin, Arapların meyvenin olgunlaşmadan önceki kabuğunun çatlaması halini ifade etmek üzere kullanılan; tabirlerinden alındığını söyledikleri rivayet edilmiştir. Bazı dilciler ise Arapçada bu kökün ay hali olmak anlamına geldiğini kabul etmezler.

Cumhur İse der ki: Burada bildiğimiz "gülme" kastedilmektedir. Ancak bunun

mahiyeti hakkında farklı görüşler vardır. Bunun hayret ve şaşkınlık ifade eden gülmek olduğu söylenmiştir. Şair Ebu Zueyb der ki:

"Öyle bîr kanşım getirdi ki insanlar onun benzerini görmemişlerdir, O hayret edilecek bir şeydir; şu kadar var ki anların yaptığıdır o."

Mukatil de der ki: Hz. İbrahim, misafirlerine hizmet ederken ve ihtişamıyla ortada iken üç kişiden korkması ve titremesine gülmüştü, çünkü Hz. İbrahim tek başına yüz kişiye bedel kabul ediliyordu.

Yine (Mukatil) der ki: Sözlükte bu kelimenin ay hali anlamına gelmesi uygun değildir. Ebu Ubeyd ve el-Ferrâ da bu anlamı kabul etmezler. el-Ferrâ der ki: Ben bu kelimenin bu anlamını güvenilir birisinden işitmiş değilim. Bu olsa olsa bir kinaye olabilir.

Rivayet edildiğine göre melekler buzağıyı elleriyle sıvazlamışlar, bunun üzerine de yerinden kalkıp annesinin yanına varmış. İşte Hz. İbrahim'in hanımı Sara bunu görünce gülmüş, melekler de ona .Hz. İshak müjdesini vermişlerdi.

Yine anlatıldığına göre Hz. İbrahim misafirlerine ikramda bulunmak istediğinde Hz. Sara'yı da onlara hizmet etmek üzere ayakta tutardı. İşte yüce Allah'ın: "Eşi de ayaktaydı yani onlara hizmet etmek maksadıyla ayakta gider gelirdi, buyruğu bunu anlatmaktadır. Şöyle de açıklanmaktadır: Hanımı Hz. İbrahim'in korkusu dolayısıyla ayakta duruyordu. Meleklerin; "korkma!" demelerinden ötürü de güvenlik altında olması sebebiyle sevincinden güldü.

el-Ferrâ ise der ki: Bu ifadede bir takdim ve te'hir vardır. Buyruğun anlamı şudur: Biz ona İshak ı müjdeledik, o da bundan dolayı güldü. Yani yaşlanmış iken doğacak çocuğundan ötürü sevinerek güldü, demektir. Bunların hangisinin doğru olduğunu en iyi bilen Allah'tır.

en-Nehhâs der ki: Bu konuda pek çok görüş vardır. Bunların en uygun olanı şudur: Melekler yemekten yemeyip Hz. İbrahim de onlardan çekinip korkunca, ona: Korkma dediler ve kendilerinin Allah'ın elçisi olduklarını haber verdiler. Hz. İbrahim de bunun üzerine sevindi, hanımı da onun sevindiğine sevinerek güldü. Şöyle de açıklanmıştır: Hanımı Hz. İbrahim'e-. Ben bu kavme bir azab ineceğini zannediyorum, demişti. O bakımdan Lût'u yanına al' Elçiler hanımının dediği azab ile gelince, buna sevinerek güldü. en-Nehhâs der ki: Bu açıklama eğer senedi sahih ise güzel bir açıklamadır.

"Gülmek" dişlerin açığa çıkmasıdır. Bununla birlikte yüze bir aydınlık gelmesi, panldaması şeklinde de olabilir. Mesela; filan kişiyi gülerken gördüm, denirken yüzünü parıldar gördüm anlamındadır. Yine gülen bir bahçeye yolum uğradı, derken parlak ve alımlı bir bahçeye yolum uğradı, ance Allah bulutu gönderir ve gülmenin en güzel şekliyle güler"[\[122\]](#) denilmektedir. Bu hadiste Hz.

Peygamber bulutun şimşek dolayısıyla açılmasını "gölmek" diye ifade etmiştir ki bu, İstiare yollu bir ifadedir.

Mekke kurrasırdan Muhammed b. Ziyad el-A'rabî adındaki birisinin: "Göldü" buyruğunu "ha" harfi üstün olarak okuduğu rivayet edilmiştir. el-Mehdevî ise derki: Bu fiilin "ha" harfinin üstün okunuşu .bilinen bir şekil değildir. Fiilin mazi ve muzâri' şeklinde gelirken, mastarı da; şeklinde dört türlü gelir. Bir gülüş demektir. Küseyyir'in şu mısraı da bu şekildedir:

"Onun bir defa gülüşüne mal ve servetler esir olur." Bu açıklamayı da el-Cevherî yapmıştır.[\[123\]](#)

10- Hanımın Misafirlere Hizmet Etmesi:

Müslim, Sehl b. Sa'd'dan şöyle dediğini rivayet eder: Ebu Üseyd es-Sâidî düğününde Rasûlullah (sav)ı davet etti. O gün hanımı gelin olduğu halde onlara hizmet etti. Sehl dedi ki: (Hanımımın) Rasûluliah (sav)a ne içecek ikram ettiğini biliyor musunuz? Geceden büyükçe bir kaba bir kaç hurmayı onun için ıslatmıştı. Yemeğini yedikten sonra ona bu ıslattığı hurmaların suyunu içmek üzere, ikram etti."[\[124\]](#) Bu hadisi Buhârî de rivayet etmiş oJup bu hadisin yer aldığı babın başlığı şöyledir: "Kadının düğünde erkeklere karşı (hizmet için) ayakta durması ve bizzat onlara hizmet etmesi, "[\[125\]](#)

İlim adamlarımız derler ki: Bu hadisten gelinin düğününde kocasına ve kocasının arkadaşlarına hizmet etmesinin caiz ofduğu hükmü anlaşılmaktadır. Yine bu hadisten erkeğin hanımını salih olan kardeşlerinin önüne çıkartmasında ve onlara hizmet etmesinde bir mahzur olmadığı da anlaşılmaktadır. Bununla birlikte (hadiste geçen olayın) hicab (kadın ile erkekler arasında perde gerilmesini emreden) buyruğunun inmesinden önce olma ihtimali de vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[126\]](#)

11- Melek'lerin Yemekten Yemeinelerinin Hikmeti:

Tabernnin naklettiğine göre İbrahim (as) buzağıyı meleklerin önlerine sürünce, onlar: Biz bedelini ödemedikçe bir şey yemeyiz, dediler, Hz. İbrahim i e onlara: Bunun bedeli başında Allah'ın adını anmanız, sonunda da Allah'a .:amdetmenizdir, dedi. Hz. Cebrail arkadaşlarına; Allah'ın bunu halil edinmesi gerçekten yerindedir, dedi.

İlim adamlarımız derler ki: Meleklerin yemeyiş sebepleri, meleklerin yemek

yemeyen yaratıklar olmalarından dolayıdır. Bununla birlikte yüce Allah meleklerle İnsan şekline bürünmelerini kolaylaştırdığı, onlara bir beden ve bir şekil verdiği gibi, yemek yemelerini de kolaylaştırabilirdi. Şu kadar var ki, ilim adamlarının görüşlerine göre yüce Allah melekleri insan suretinde gönderdi. Hz. İbrahim de onları ağırlamak için özel bir gayret harcadı. Nihayet onların yemek yemekten uzak durduklarını görünce korkuya kapıldı, bu sefer de anstzm ona (çocuğu olacağı) müjdesi geldi. [\[127\]](#)

12- Yemeğe Besmele İle Başlamak, Hamd ile Bitirmek ve Hz. İbrahim İle İlgili İsrâiliyât'tan Bir Rivayet:

İşte bu olay yemeğin başında Allah'ın adını anmanın, sonunda da Allah'a hamdetmenin bizden önceki ümmetlerde de meşru olduğunun delilidir. İsrâiliyât'ta nakledildiğine göre İbrahim (as) tek başına yemek yemezdi, yemeği hazır oldu mu kendisiyle birlikte yemek yiyecek birisini bulmak üzere birisine görev verirdi. Bir gün bir adam buldu, yemeğe onunla birlikte oturunca Hz. İbrahim ona, Allah'ın adını an, dedi. Adam: Ben Allah'ı tanımıyorum deyince, Hz. İbrahim ona, yemeğimi bırak ve çık git, dedi. Adam çıkıp, gittikten sonra Hz. Cebrail inip ona şöyle dedi: Allah buyuruyor ki: Ömrü boyunca kâfir olmasına rağmen Allah o adama nızık veriyor, sen ise bir lokma yemesin diye cimrilik gösterdin. Hz. İbrahim elbisesini sürüyerek, korku içerisinde dışarıya çıktı ve: Ey adam dön dedi. Bu sefer adam, herhangi bir se-beb yokken beni niye geri çağırdığını bana söylemesen geri dönmeyeceğim, dedi. Bunun üzerine Hz. İbrahim ona durumu anlattı, adam da: Bu oldukça kerim bir Rabb'tır, o halde İman ettim, dedi ve Hz. İbrahim'in evine girdi, Allah'ın adını anarak mü'min olarak yemeğini yedi. [\[128\]](#)

13- Hz. İshak Müjdesi:

"Biz de ona İshak'ı" Hz. İbrahim'in Hacer'den İsmail adındaki oğlu dünyaya gelince, Sara da oğlu olmasını temenni etti. Ancak yaşı ilerlemiş olduğundan dolayı ümidini kesmişti. Bu sefer ona peygamber olacak ve peygamber babası olacak bir çocuk müjdesini verdi. İşte bu, aynı zamanda onun hem oğlunu, hem de torununu göreceği müjdesi idi. [\[129\]](#)

14- Hz. İshak'ın Oğlu Hz. Ya'kub:

"Ve İshak'ın ardından Ya'kub'u müjdeledik" buyruğundaki "Ya'kub" kelimesini Hamza ve Abdullah b. Âmir nasb ile diğerleri ise ref ile okumuşlardır. Ref ile okuyuş; onun İshak'ın ardından Ya'kub (adındaki torunu) dünyaya gelecektir, anlamındadır. Bununla birlikte; "...dan" da amel eden fiil ile merfû' olması da mümkündür, anlamı; "Ve onun için İshak'ın ardından da Ya'kub(un) sabit oldu (olacağı müjdesi verildi)." Mübtedâ olarak merfû' olması da mümkündür ve bu durumda hal mahallinde olur, yani ona İshak'ı ve onun da mukabili olarak Ya'kub'u müjdelediler, demektir. Nasb ile okunması ise "Biz ona İshak'ın ardından Ya'kub'u bağışladık" anlamındadır. el-Kisaî, el-Ahfeş ve Ebu Hatirn; "Ya'kub" lafzının; " Ve Biz ona İshak'ın ardından Ya'kub'u da müjdeledik" şeklinde cer mahallinde olmasını da caiz kabul ederler. el-Ferrâ der ki: Harf-i cerri tekrarlamadan cer ile okunması caiz değildir.

Sibeveyh der ki: Sen eğer: "Ben önceki gün Zeyd'e, dün de Amr'a uğradım," şeklindeki bir kullanım oldukça çirkindir. Çünkü bu ifadede mecrur ile onu mecrura ortak eden "vav"ın arasını -câr ile mecrûrun arasını ayırdığı gibi ayırmış oluyorsun. Çünkü câr ile mecrûr birbirinden ayrılmadığı gibi mecrur ile "vav" arasına da bir şey girmemelidir. (Burada ise "dün" anlamındaki kelime "vav" ile mecrûr arasına girmiş bulunmaktadır).[\[130\]](#)

72. Dedi ki: "Vay halime! Ben kocamış bir kadın ve bu eşim de bir İhtiyar iken, ben mi doğuracak mıyım? Doğrusu bu pek şaşılacak bir şey!"

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[131\]](#)

1- Yaşlı Bir Kadının Hayreti:

Yüce Allah'ın: " Vay halime!" buyruğu ile ilgili olarak ez-Zeccâc şöyle demektedir: Bu kelimenin aslı şeklinde olup "elif, "ya"dan bedel olarak gelmiştir. Çünkü elif esreli "ya"dan daha hafif söylenir.

Hiz. Sara bu sözle kendisi hakkında "veyl" diye bedduayı kastetmiş değildir. Bu söz hayret edecekleri bir İşle karşılaştıkları vakit kadınların kolaylıkla dillerinden kaçınverdikleri bir sözdür. Hiz. Sara, kocası yaşlı olduğu halde çocuk doğurması, alışılmışın dışında olduğundan dolayı hayret etmişti. Alışılmışın dışındaki olaylar da hayretle karşılanır, garib karşılanır. "Ben nü doğuracak mıyım?" ifadesi teaccüb anlamında bir sorudur.

Ben kocamış bir kadın iken" oldukça yaşlı bir kadın iken, demektir. " Yaşım ilerledi, yaşlandım" demektir. Yine; " Acuze, yaşlı kadın" da denilir. "Cim" harfi

esreli olarak; O ifadesi kadının kalçalannın büyüklüğünü anlatmak için kullanılır. Kalça anlamına da "ayn" harfi ötreli ve üstün olarak; denilir. Mücahid der ki: O vakit Hz. Sara doksandokuz yaşında idi. İbn İshak da doksan yaşında idi, demektedir. Bundan başka görüşler de vardır.[\[132\]](#)

2- Yaşlı Koca Hz. İbrahim:

"Şu eşim" kocam "de bir İhtiyar iken..." buyruğundaki; "Bir ihtiyar iken" kelimesi hal olarak nas bedii mistir. Âmili ise tenbih veya işaretidir.

" Şu eşim" anlamındaki ifade ise mübtedâ ve haberdur. el-Ahfeş der ki: İbn Mes'ud ile Ubeyy b. Ka'b'ın kıraatinde; "Şu kocam da yaşlıdır" şeklindedir. en-Nehhâs der ki: Nasıl ki; "Bu Zeyd(dir), ayaktadır" diyebiliyorsak ve burada "Zeyd" kelimesi "bu" kelimesinden bedel oluyor ve "ayaktadır" anlamındaki kelime mübtedânın haberi ise aynı şekilde "bu" anlamındaki kelimenin mübtedâ "Zeyd(dir) ayaktadır" anlamındaki kelimelerin iki ayrı haber olmaları da mümkündür. Sibeveyh de; "Bu tatlıdır, ekşidir" tabirinin kullanıldığını nakletmektedir.

Denildiğine göre; Hz. İbrahim de yüzyirmi yaşında idi. Onun yüz yaşında olduğu da söylenmiştir. Mücahid'in görüşüne göre Hz. Sara'dan sadece bir yaş büyük idi. Denildiğine göre Hz. Sara'nın "ve şu eşim de bir ihtiyar İken" sözleri ile kendisine yaklaştığını üstü kapalı ifade etmiştir. Hz. İbrahim'in hanımı olan Hz. Sara, Hârân'ın kızıdır. Hârân, Nâhûr'un oğlu, o Şâ-rû'un, o Arğû'nun, o da Fâliğ'in oğludur. Sara, Hz. İbrahim'in amcasının kızıdır.

"Doğrusu bu pek şaşılacak bir şeyi" Yani sizin bana verdiğiniz bu müjde şaşılacak, hayret edilecek bir şeydir.[\[133\]](#)

73. Dediler ki: "Allah'ın İşine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmet ve bereketleri sizin üzerinize olsun ey hane halkı! Şüphe yok ki O, Hamîd'dir, Mecîd'dir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız.[\[134\]](#)

1- Allah'ın İşine Şaşmak:

Hz. Sara, "ben kocamış bir kadın ve şu eşim de bir ihtiyar iken" diyerek hayrete düşünce, melekler de onun, Allah'ın işine hayret etmesini kabul etmeyerek "dediler ki: Allah'ın işine mi şaşıyorsun?" Yani Allah'ın hüküm, kaza ve kaderine mi şaşıyorsun? Allah'ın size bir evlat ihsan etmesinden dolayı hayreti gerektiren

bir şey yoktur.

Onlara ihsan edilecek evladın adı da İshak idi. İşte bir çok ilim adamı bu âyet-i kerîmeyi Hz. İsmail'in boğazlanması istenen evlat olduğuna ve Hz. İs-hak'tan yaşça daha büyük olduğuna delil göstermişlerdir. Çünkü burada Hz. Sara'ya, Hz. İshak'ın Ya'kub adındaki oğlu dünyaya gelinceye kadar yaşayacağı müjdesi verilmiştir. İleride buna dair açıklamalar gelecektir. Yüce Allah'ın izniyle Sâffât Sûresi'nde (37/102 ve devamı âyetlerin tefsiri, 1.başlıkta) buna dair açıklamalar gelecektir.[\[135\]](#)

2- Allah'ın Rahmetine Mazhar Bir Hane Halkı:

"Allah'ın rahmeti ve bereketleri" anlamındaki buyruk mübtedâ, haberi ise "sizin üzerinize olsun" buyruğudur, Sibeveyh; "Sizin üzerinize olsun" buyruğunun "kep" harfinin "ya" harfine bitişik olması dolayısıyla esreli okunduğunu nakletmektedir.

Bu ifade acaba haber midir, yoksa bir dua mıdır? Bunun bir haber olması daha uygundur. Çünkü haber olması rahmet ve bereketin onlar hakkında fiilen hasıl olmasını gerektirir. Yani Allah, rahmet ve bereketlerini size ulaştırmış bulunuyor ey hane halkı, demek olur. Dua olması ise henüz husule gelmemiş, fakat meydana gelmesi umulan bir şey olmasını gerektirir.

"Ey hane halkı"nın nasb ile gelmesi ise ihtisas (özellikle sizin üzerinize olsun, anlamını verecek şekilde) olması dolayısıyadır. Sibeveyh'in görüşü budur. Bunun nida olarak nasbedildiği de söylenmiştir.[\[136\]](#)

3- Kişinin Hanımı da Kendi Ehli Beyt'indendir:

Bu âyet-i kerîme kişinin hanımının kendi hane halkından, ehl-i beytinden olduğu anlamını vermektedir. Bu da peygamberlerin hanımlarının kendi ehi-i beytlerinden olduğunu göstermektedir. Buna göre Âişe (r.anha) ve müzminlerin diğer anneleri Peygamber (sav)'in ehi-i beyti arasındadır ve yüce Allah'ın haklarında: "Ve sizi tam anlamıyla temizlemek ister" (el-Ahzab, 33/33) buyurduğu kimselerdendir ki İleride buna dair açıklamalar (el-Ahzâb, 33/34. âyet, 1. başlıkta) gelecektir.[\[137\]](#)

4- Selâm Verirken Kullanılacak Lafızlar:

Bu âyet-î kerîme, aynı şekilde selâmın "ve berekatuhu: bereketleri" ifadesi ile sona ermesi gerektiğinin delilidir. Nitekim yüce Allah salih kulları hakkında da: "Allah'ın rahmet ve bereketleri sizin üzerinize olsun, ey hane halkı" verdiği haberde de böyledir. Bereket, artış ve çoğalış demektir. Bütün peygamber ve rasûllerin Hz İbrahim ile Hz. Sara'nın soyundan gelmesi de bu bereketlerdendir. Malik'in, Vehb b. Keysan Ebu Nuaym'dan, onun Muhammed b. Amr b. Atâ'dan rivayetine göre Muhammed b. Amr şöyle demiş: Abdullah b. Abbas'ın yanında oturuyor iken huzuruna Yemenlilerden bir adam gelip; "es-selâmu aleyke ve rahmetullahi ve berekatuhu" dedikten sonra bununla beraber bir şey daha ilave etti. tbn Abbas o sırada gözlerini kaybetmiş idi: "Bu kim?" diye sorunca, ona: "Bu senin yanına gidip gelen Yemenli kişidir," diyerek o kimseyi İbn Abbas'a tanıttılar. İbn Abbas şöyle dedi; "Selâm "berekefe kadardır. "

Yine Ali (r.a)dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Mescid'e girdim. Peygamber (sav)in ashabından bir grub ile birlikte olduğunu gördüm. Ben es-selâmu aieyküm dedim. Hz. Peygamber: "Yirmisi benim, onu da senin olmak üzere ve aleyke's-selâmu ve rahmetullah" diye buyurdu. İkinci bir defa da, ha yanına girdim. Bu serer: es-selâmu aleykum ve rahmetullahi dedim. Hz. Peygamber bu sefer: "Otuzu benim, yirmisi de senin ohnak üzere ve aley-ke's-selâmu ve rahmetullahi ve berakâtuhû" diye buyurdu. Üçüncü defa girdim yine, es-selâmu aleykum ve rahmetullahi ve berekatuhu deyince, bu sefer Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ve aleyke's-selâ mu ve rahmetullahi ve berekatuhu. Otuzu benim, otuzu senin; selâmda da sen ve ben birbirimize eşit (paya sâiiibliz" dedi. [\[138\]](#)

"Şüphe yok ki O, Hamîd'dir, Mecîd'dir." Yani kendisine çokça hamd olunandır, şanı çok yücedir. Bu iki ismi de "el-Esmâu'l-Husnâ" adlı eserimizde açıklamış bulunuyoruz. [\[139\]](#)

74. İbrahim'in korkusu gidip kendisine müjde gelince, Lût kavmi hakkında bizimle tartışmaya koyuldu.

75. Çünkü İbrahim gerçekten yumuşak huylu, yufka yürekli, kendisini tamamen Allah'a vermiş bir kimse idi.

76. "Ey İbrahim! Bundan vazgeç! Çünkü Babbinin emri gelmiştir. Onlara reddolunmayacak bir azab gelip çatacaktır."

"İbrahim'in korkusu gidip..." buyruğundaki; kelimesi "korku" demektir. Bir şeyden korkan için; "Şundan korktu" denilir. Şair Nâbiğa da der ki:

"Köpekler sahibi (avcOnın sesinden korkarak öyle bir gece geçirdi ki, Korkudan ve soğuktan başına gelenler düşmanlarının hoşuna gitti."

"Kendisine müjde gelince" yani Hz. İshak ve ardından Ya'kub'un geleceği

müjdesi gelince... Katâde der ki: Ona Lût kavminin azabı için geldikleri ve kendisinin korkmaması gerektiği müjdesini verdiler.

"Bizimle" yani gönderdiğimiz elçilerimizle "tartışmaya koyuldu." Burada yüce Allah'ın tartışmayı kendisine izafe etmesi meleklerin Allah'ın emriyle inmiş olmalarından dolayıdır. Bu tartışmayı Humeyd b. Hilâl, Cundub'dan, o Huzeyfe'den rivayet etmiştir. Şöyle ki: Melekler: "Muhakkak ki biz şu kasaba halkını helak edeceğiz. Çünkü oranın halkı zalimler oldular" (el-An-kebut, 29/31) deyince, Hz. İbrahim onlara şöyle dedi: O kasabada eğer elli müslümaan kişi var ise onlar helak edecek misiniz? Onlar, hayır deyince, bu sefer ya kırk kişi varsa? diye sordu. Onlar yine hayır. Otuz kişi varsa? yine hayır, yirmi kişi varsa? yine hayır, dediler. Bu sefer ya orada on kişi -veya beş kişi, şüphe Humeyd'dendir- varsa? deyince, onlar yine: Hayır dediler. -Katâde de buna yakın bir söz söylemiştir.- (Humeyd) dedi ki: Bu sefer İbrahim (a.s) şöyle dedi: Aralarında on tane müslüman bulunmayan bir kavimde hayır yok demektir. Yine denildiğine göre Hz. İbrahim şunları da söylemişti: Eğer aralarında müslüman bir kimse var ise o kasabayı helak eder misiniz? deyince onlar hayır dediler. Bunun üzerine Hz. İbrahim şöyle dedi: 'Ama orada Lût da var. Dediler ki; Biz orada olanları daha iyi biliriz. Biz onu ve -karısı dışında- aile halkını elbette kurtaracağız. Çünkü o kadın geride kalacaklardır, dediler." (el-Ankebût, 29/32)

Abdu'r-Rahman b. Semura der ki: Lût kavmi dört yüz bin kişi idiler. İbn Cü-reyc der ki: Lût kavmi kasabalarında dört milyon kişi vardı.

el-Ahfeş ve eî-Kisaî'nin kanaatine göre; " Bizimle tartışmaya koyuldu" ifadesi; "Bizimle tartıştı" yerine kullanılmıştır.

en-Nehhâs da der ki: cevabının mazi fiil ile gelmesi gerektiğinden dolayı muzari fiili onun yerine kullanılmış kabul etmiştir. Nitekim şartın da muzari fiil ile gelmesi gerekmele birlikte, mazi fiili onun yerine kullanmıştır. Bu hususta bir başka şekilde de cevap verilebilir, " Bizimle tartışmaya koyuldu" buyruğu hal konumundadır, yani bizimle tartışmaya koyularak... demek olur. Bu da el-Ferrâ'nın görüşüdür.

"Çünkü İbrahim gerçekten yumuşak huylu, yufka yürekli, kendisini tamamen Allah'a vermiş bir kimse idi." et-Tevbe Sûresi'nde (9/114. âyet, 3. başlıkta) "evvâh ve halim (yumuşak huylu, yufka yürekli)" kelimelerinin anlamlarına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır."

"Kendisini tamamen Allah'a vermiş kimse (münîb)" ise dönen kimse demektir. Hz. İbrahim bütün işlerinde yüce Allah'a raci olan, kendisini O'na teslim eden bir kimse idi. "el-Evvâh"ın, Lût kavminin kaybetmiş olduğu iman fırsatı dolayısıyla

esef ve kederinden ah vah eden kimse, anlamına geldiği de söylenmiştir. "Ey İbrahim! Bundan vazgeç" yani Lût kavmi hakkında tartışmayı bırak. "Çünkü Kabbinin emri" onlar hakkındaki azabı "gelmiştir. Onlara reddo-lunmayacak" onlardan hiçbir şekilde geri çevrilemeyecek, önü alınamayacak "bir azab gelip, çatacaktır."[\[140\]](#)

77. Elçilerimiz Lût'a geldikleri vakit, o bunlar yüzünden kaygıya düştü; onlar sebebiyle göğsü daraldı ve: "İşte bu çok zor bir gündür" dedi.

78. Kavmi kendisine doğru çabucak, itişe kakışa geldiler. Onlar zaten daha önce kötü işler işlemeye alışmışlardı. Dedi ki: "Ey kavmim! İşte kızlarım. Onlar sizin İçin daha temizdirler. Artık Allah'tan korkun, beni misafirlerimin yanında küçük düşürmeyin. İçinizde afclı başında bîr adam yok mu sîzin?"

79. Dediler ki: "Bizim senin kızlarında hiçbir hakkımızın olmadığını elbette sen de bilirsin. Sen hiç şüphesiz bizim ne istediğimizi de bilirsin."

80. Dedi ki: "Keşke size yetecek bir gücüm olsaydı, yahut güçlü bir yere sığılabilsenim."

81. Dediler ki: "Ey Lûtî Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamazlar. Sen bir ara geceleyin aile efradınla yürü, git. İçinizden -zevcen hariç- hiçbir kimse geriye bakmasın. Çünkü onlara isabet eden ona da isabet edecektir. Onlara va'dohınan vakit sabahtır. Sabah da yakın değil mi?"

82. Emrimiz geldiği zaman oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine pişirilmiş balçıktan birbiri ardınca taşlar yağdırdık.

83. Rabbinin yanında hep İşaretlenmişlerdi. Bu, zalimlerden uzak değildir.[\[141\]](#)

77. "Elçilerimiz Lût'a geldikleri vakit o bunlar yüzünden kaygıya düştü." Melekler Hz. İbrahim'in yanından çıkıp gittiklerinde -Hz. İbrahim'in bulunduğu yer ile Hz. Lût'un kasabası arasında dört fersahlık bir mesafe vardı- su almak isteyen Hz. Lût'un iki kızı melekleri gördüler ve bunların oldukça güzel bir görünüşe salıb olduklarını farkettiler. Bunlara: Sizin durumunuz nedir ve nereden geliyorsunuz? diye sordular. Melekler: Filan yerden geliyoruz ve şu sehre gitmek istiyoruz, dediler. Hz. Lût'un kızları; O şehrin halkı hayasızlık işleyen kimselerdir, dediler. Bu sefer melekler, peki o şehirde bizi misafir edecek kimse var mı? diye sorunca, kızları var dediler. Şu yaşlı adam diyerek, Hz. Lût'u işaret ettiler. Hz. Lût onların kılık kıyafetlerini görünce kavminin bunlara kötülük yapacağından korktu ve; "O bunlar yükünden kaygıya düştü." Yani onların gelişlerinden hoşlanmadı.

Hoşlanmadı, hoşlanmaz" fiili lâzımı (geçişsizedir. Aynı şekilde; "O'ndan

hoşlanmadı, hoşlanmaz" şeklinde müteaddi (geçişli) de olur. Arzu edilirse (mazi fiilinde) "sin" harfi öfrelide okunabilir, çünkü aslı ötre dirve bu kelimenin aslı "Onlardan dolayı hoşlanmadı" şeklinde; den gelmekte olup "vav"ın harekesi "sin"e verildikten sonra "vav" harfi de "ya" harfine kalbedilmiştir. Şayet hemze hafif okunarak harekesi "ya"ya verilecek olur ise hemzesiz olarak diye okunur. Şaz bir söyleyiş olarak da ("ya" harfi) şeddeli de okunur.

"Onlar sebebiyle göğsü daraldı." Onların gelişlerinden ötürü içine bir sıkıntı düştü ve bu işten hoşlanmadı. Takati kalmadı ve kendisini sıkıntı bastı, diye de açıklanmıştır. Bu kelimenin aslı, devenin atabildiği kadar geniş adımları ile ileriye doğru yürümekten alınmadır. İşte adımını atabildiğinden daha fazlasına zorlanacak olursa, bunu yapamaz, daralır ve buna güç yeti-remeyerek boynunu ileriye doğru uzatır. Buna göre; "Kulacın daralması" (şeklinde kelime anlamlı tabir), güç yetirememek, sıkılmak anlamında bir tabirdir.

Bu tabirin, kişinin kusmasını önleyememesi anlamındaki; den geldiği de söylenmiştir. Yani o, hoşuna gitmeyen bir işi içinde saklamakta güçlük çekti; onların güzelliklerini görünce kavminin de (aşıklığını bildiğinden ötürü bundan rahatsız oldu, sıkıldı. "Ve: İşte bu çok zor bir gündür, dedi." Kötülükleri itibariyle zorlu bir gündür. Şair der ki:

"Ve şüphesiz ki sen Bekr b. Vâil (kabilesin)i razı etmeyecek olursan (Onların yüzünden) sen Irak'ta çok zorlu bir günle karşılaşsın."

Bir başka şair de şöyle demektedir.

"Bu öyle zorlu bir gündür ki, kahramanları bile üstüste zorlar durur, Çok güçlü bir kimsenin palamut ağacı dallarını üstüate koyup zorluca kendisine çekmesi gibi."

Teksîr (çokluk) anlamını vermek üzere de; denilir. Yarı hoş olmayan ve şerrin bir arada toplandığı gün, yer demektir. Kötülükle dolup taşmayı diye ifade ederler. İşte söz birliği etmiş, kendi aralarında ittifak etmiş kimselere; denilmesi de buradan gelmektedir. Kişinin asabesi ise, onunla aynı nesebi paylaşan kimseler demektir. Filan için taassub gösterdim, tabiri ise ben onun bir asabesiymtim gibi oldum demektir. "Ma'sûb kişi"de hilkatı güzel, tam kişi demektir.[\[142\]](#)

78. "Kavmi kendisine doğru çabucak itişe kakışa geldiler." Anlamındaki ifade hal mevkiindedir.

"Hızlıca geldiler" demektir. el-Kisaî, el-Ferrâ ve onların dışındaki dil bilginleri derler ki: Bu ifade ancak bir çeşit titreme ile birlikte hızlıca koşmak hakkında kullanılır. Mesela, O tabiri kişi soğuk, kızgınlık veya sıtma gibi bir sebepten ötürü titreyerek hızlıca koştu, anlamındadır. Bunun ism-i faili de; şeklinde gelir.

Mühehlil der ki:

"Onlar esir edilmiş olarak ve titreyerek hızlıca geldiler, Biz onların burunlarını sürte aürte çekip getiriyorduk,"

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ona doğru acele ederek ve hızlıca koşuşanlar (geldiler,)"

"Fılan kişi o işe düşkün oldu, Zeyd titredi ve filan kişi güzel bir görünüşe sahib oldu" tabirlerine (kelime şekli ve kullanımı itibariyle) benzer. Bu kelimeler ancak bu şekilde kullanılır.

O hırsından dolayı titremeye başladı, anlamına geldiği de söylenmiştir. Buna göre "Hızlıca ve onun yanına gitmek üzere çabucak koşuşarak (ona gittiler)" demek olur.

Birinci açıklamayı yapanlar şöyle derler: Bu kelime ancak hızlandı, hızla geldi anlamında; şeklinde; adam hızlandı, diye ve meçhul bir fiil lafzı ile kullanılır. İbnu'l-Kutiyye der ki: " Arkadan sürüldü, sürüklendi ve acele etmesi istendi" anlamındadır. el-Herevî der ki: Çabucak gelmesi için teşvik edildi, istendi" denilir.

İbn Abbas, Katâde ve es-Süddî ise bunu koşarak geldiler; ed-Dahhâk koşa koşa geldiler; İbn Uyeyne arkadan itiliyorlarmışcasına geldiler diye açıklamışlardır. Şımr b. Atiyye der ki: Bu koşmak ile yürümek arasındaki (koşar gibi) yürüyüş demektir. el-Hasen ise, bu iki yürüme şekli arasında bir yürümedir (orta yollu yürüme). Anlamlar birbirlerine yakındır.

Rivayet olduğuna göre çabucak gelişlerinin sebebi şudur: Hz. Lût'un kâfir olan eşi misafirleri ve onların güzelliklerini, endamlarını görünce, evinden dışarı çıktı ve kavminin oturduğu meclislerine yardı. Onlara şöyle dedi: Bu gece Lût'un benzersiz güzellikte misafirleri geldi. Onlar şöyle şöyle idiler... İşte bunun üzerine Hz. Lût'un kavmi yanına koşarcasına geldiler.

Nakledildiğine göre elçiler, Hz. Lût'un bulunduğu şehire ulaştıklarında, onu tarlasında çalışırken buldular. Başka bir görüşe göre kızını Sedum nehrinden su alırken gördüler. Ona kendilerini misafir edip, ağırlayacak bir kimse göstermesini söylediler. Kızı onların güzel endamlarını görünce Lût kavminden onlara kötülük gelmesinden korktu ve: Olduğunuz yerde durunuz, deyip babasına gitti; durumu haber verdi.

Hz. Lût yanlarına geldiğinde ona, bu gece bizi misafir etmeni istiyoruz dediler. O da kendilerine: Bu kavmin neler yaptığını hiç duymadınız mı? dedi. Onlar ne yapıyorlar? diye sorunca, Hz. Lût şöyle dedi: Allah adına şahitlik ederim ki bunlar yeryüzünde en kötü kavimdirler. Şanı yüce Allah da meleklerine şöyle emretmiş idi: Lût onlann aleyhine dört defa şahitlik etmedikçe o kavmi

azaplandırmayınız. Hz. Lût bu sözü söyleyince, Hz. Cebrail de arkadaşlarına: Bu bir, dedi. Daha sonra karşılıklı olarak konuşmaları devam etti ve nihayet Hz. Lût'un kavmi aleyhine şahitliği dördü buldu. Sonra da ge tenlerle birlikte şehre girdi.

"Onlar zaten daha önce" yani elçilerin gelişinden önce; Hz. Lût'un gelişinden önce diye de açıklanmıştır; "kötü İşler işlemeğe alışmışlardı." Yani onlar erkeklere yaklaşmayı adet haline getirmişlerdi.

Kavmi Hz. Lût'un yanına gelip misafirlerine yönelmek istediklerinde Hz. Lût önlerine misafirlerini savunmak üzere kalkıp dikildi ve: "Ey kavmim! İşte Vitanm" dedi. Bu buyruk mübtedâ ve haberdur.

Hz. Lût'un: "İşte kızlarım" şeklindeki sözlerinin anlamı ile ilgili farklı görüşler vardır:

Denildiğine göre Hz. Lût'un üç öz km vardı. Bunların iki tane oiduğu, adlarının da Zîtâ ve Zaûrâ oldukları da söylenmiştir. Yine denildiğine göre Lût kavminin itaat ettikleri iki ileri gelenleri vardı. Hz, Lût onlara kızlarım vermek istedi. Yine bir diğer açıklamaya göre Hz. Lût böyle bir durumda onları nikahlanarak evlenmeye teşvik etti. O zamanın şariatlerinde kâfir bir erkeğin, mü'min bir kadın ile evlenmesi caiz idi, İslam'ın ilk dönemlerinde de bu caizdi, sonradan nesh edildi. Nitekim Rasûlullah (sav) bîr kızını Utbe b. Ebi Lelieb'e, diğerini de Ebu'l-As b. er-Rebi' ile peygamber olmadan önce evlendirmiş idi. Bu İkisi de kâfir idiler.

Aralarında Mücahid ve Said b. Cübeyr'in de bulunduğu bir topluluk ise derler ki: Hz. Lût: "İşte kızlarım" diyerek bütün kadınlara işaret etmiştir. Çünkü bir kavmin peygamberi onların babası gibidir. Bu görüşü İbn Mes'ud'un; (el-Ahzâb, 33/6)dakİ: "Peygamber mü'minler için kendi öz canlarından önce gelir. Onun zevceleri de analarıdır" buyruğunu "ve o onların babasıdır" şeklindeki okuyuşu desteklemektedir.

Bir başka kesim şöyle demektedir: Hz. Lût'un bu sözü bir savunma idi. Onu fiilen gerçekleştirmek istemiş değildi. Bu görüş Ebu Ubeyde'den rivayet edilmiştir. Nitekim başkasının malını yemekten alıkonmak istenen kimseye: Domuz senin için bundan daha helaldir, denilmesi de buna benzemektedir. İkrime de der ki: Hz. Lût ne kendi kızlarını, ne de ümmetinin kızlarını nikahlamalarını teklif etmiş değildi. O bu sözlerini sadece çekip gitsinler diye söylemişti.

"Onlar sizin için daha temizdirler" anlamındaki buyruk, mübtedâ ve haberdur. Yani ben sizi onlarla evlendireyim, bu sizin yapmak istediğinizden sizin için daha çok temizdir, yani daha bir helâldir. Temizlenmek ftetalıhur) ise helâl

olmayan şeyden uzak durmak demektir.

İbn Abbas der ki: Kavimlerinin ileri gelenleri, başkanları Hz. Lût'dan kızlarını istemişler, o da onlara henüz cevap vermemişti. İşte o gün kızlarını feda ederek, misafirlerini kurtarmak istemişti. Diğer taraftan; "[143] Daha temizdir" ifadesindeki "hemze" tafdil için değildir ki, erkeklere yaklaşmanın bir temizlik olduğu vehmi söz konusu olsun. Aksine buradaki ifade şunu andırır: Allah daha büyük, daha yüce ve daha celildir. Her ne kadar bu ifade tafdil için değilse de (kipi böyledir) ve bu kullanım şekli, Arap diline uygun ve yaygındır. Şanı yüce Allah'a karşı hiçbir kimse büyüklük yarışına giremez ki, yüce Allah ondan daha büyük olsun. Nitekim Ebu Süfyan b. Harb, Uhud günü şöyle demişti: Yücel ey hubel, yücel ey hubel! Peygamber (sav) de Hz. Ömer'e şöyle demişti: "De ki: Allah en yüce ve en üstün olandır." [144] Hubel ise hiçbir zaman ne yüce, ne üstün olmuştur.

Onlar daha temizdirler" buyruğu genel olarak "ra" harfi öt-reli olarak okunmuştur. Ancak el-Hasen ile İsa b. Amr hal olarak nasb ile okumuşlar ve: "Onlar" anlamındaki zamiri de imad(1) kabul etmişlerdir, el-Halil, Sibeveyh ve el-Ahfeş ise burada bu zamirin İmad olmasını uygun görmezler. Bunun İmad olması ancak ifadenin kendisinden sonra gelen sözlerle tamam olması halinde söz konusudur. "Zeyd işte o senin kardeşindir" İfadesi türünde olur. Bununla "kardeş" anlamındaki kelimenin sıfat olmadığı gösterilmek istenir. ez-Zeccâc der ki: Ayrıca bununla; in habere ihtiyacı olduğunu belirtmiş olmaktadır. Başkası ise şöyle demektedir; Bununla haberin marîie yahut rnarife seviyesinde bir isim olduğunu gösterir. Yüce Allah'ın: "Artık Allah'tan korkun. Beni misafirlerimin yanında küçük düşürmeyin" buyruğu, onlara karşı beni hakir ve zelil düşürmeyin, demektir. Hassan'm şu beyitleri de bu türdendir:

"Ey Uteyb b. Malik, rezil etsin seni Rabbim, Ve ölümden önce seni bir yıldırım ile alıp götürsün. Sen, -kılıçlarla parçalanasınca- o sağ elini onu Öldürmek kastıyla uzattın da ağzını kanattın."

Bununla birlikte bu kelimenin utanmak ve haya etmek anlamına gelen; dan gelmesi de mümkündür. Nitekim şair Zu'r-Rime de şöyle demektedir:

"(Kumdaki) ipi andıran kıvrım tarafından yaptığı hücumundan sonra Onu bulan öfke ile karışık- bir utanılacak şeydir.'

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Rüzgar üzerindeki carı vücuduna yapıştıracak yahut ta süsleri Boynundan uzaklaşacak olursa, utanma beyaz (tenli)lerden,"

"Misafir" kelimesi ise aynı zamanda ikil ve çoğul için de bu şekilde kullanılır. Çünkü kelime aslı İtibariyle mastardır. Nitekim şair de şöyle demektedir:

"Zaman durdukça misafir için kassabın palasını, eksik etmesin Halbuki misafir ziyaretçilerin en çok hak sahibidir."

Bununla birlikte bu kelimenin tesniye ve çoğulu da yapılabilir. Ancak birinci şekil daha çok kullanılır. Mesela; "Oruçlu, oruçsuz ve ziyaretçi adamlar" demek (bu kelimeler mastar olduğu için tesniye ve çoğulda değişmemesi) bunun gibidir, "Kişi utan di" demektir. Rezil ve riisvay oldu anlamında ise; şeklinde gelir. Bu iki anlamda ise müzari de aynı şekilde diye kullanılır.

Daha sonra Hz. Lût onları: "İçinizde akli başında bir adam yok mı sizin?" diye azarladı. Yani aranızda iyiliği emredip, münkerden alıkoyacak güçlü bir kimse yok mu? Buradaki, "Akli başında" kelimesinin doğru hareket eden anlamında olduğu söylendiği gibi, salih ya da ıslah edici bir kimse anlamında olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas der ki: Burada "reşîd"den kasıt mü'min demektir. Ebu Malik ise münkerden alıkoyan kimse diye açıklamıştır. Reşîd'in reşed anlamında olduğu da söylenmiştir. Reşed ve reşâd hidayet ve İstikamet demektir. Yine bu kelimenin mürşid (hakkı gösteren, ona yönelten) anlamında olması da mümkündür. "Haklım" kelimesinin muhkim (işî sağlam ve hikmetli yapan) anlamında kullanılması gibi.[\[145\]](#)

79- "Dediler ki: Bizim senin kızlarında hiçbir hafclnnuzın olmadığını elbette sen de bilirsin." Rivayete göre Hz. Lût'un kavmine mensub bazı kimseler Hz. Lût'un kızlarına talib olmuşlardı. Onların hükümlerine göre bir kimse bir kadına talib olup da ona verilmeyecek olursa, o kadın ona ebediyyen helâl olmaz. İşte yüce Allah'ın: "Dediler ki Bizim senin kızlarında hiçbir hakkımızın olmadığını elbette sen de bilirsin" buyruğu buna işaret etmektedir.

Böyle bir özelliğin söz konusu olması bir tarafa, ifade şu demektir: Bizim kızlarıyla herhangi bir ilişkimiz, onlarla ilgili bir talebimiz yoktur. Biz onları almak kastıyla da gelmedik ve esasen bizim böyle bir istekte bulunma adetimiz de yoktur. "Sen hiç şüphesiz bizim ne istediğimizi de bilirsin" sözleriyle de misafirlere işaret etmişlerdi.[\[146\]](#)

80. "Dedi ki Keşke size yetecek bir gücüm olsaydı." Hz. Lût onların bu azgınlıklarında devam edip gittiklerini görüp onlara karşı zayıf düştüğünü, onları savmaya, defetmeye gücünün yetmediğini görünce, onları geri püskürtmek için bir yardımcı bulsam diye temennide bulundu ve yüce Allah'a karf ı zilletini bildirdi ve bu musibetten dolayı adeta bir feryad suretinde: "Keşke size yetecek bir gücüm olsaydı" yani yardımcıları ve destekçileri bu-jnsaydı diye temenni etti. İbn Abbas der ki: Bununla oğullan olsaydı, temennisinde bulunmuştu.

"Keşke size yetecek bir gücüm olsaydı" buyruğundaki mukadder bir fiil ile ref mahallindedir ve bu ifadenin takdiri: Olsaydı, bulunsaydı" takdirindedir. Bu takdir aynı şekilde in, " Keşke"den sonra geldiği bütün terkiplerde söz konusudur. Temenninin cevabı ise hafz edilmiştir, Yani buna gücüm olsaydı, fesat ehlini bu gücümle geri çevirir, püskürtür, istediklerini gerçekleştirmelerine engel olurum.

"Yahut güçtü bir yere s^mabilseydim" oraya katılabilseydim ve iltica edebilseydim.

" Yahut... sığınabilseydim ifadesi " Güç, kelimesine ati ile mansub olarak okunmuştur. Sanki: Keşke size yetecek bir gücüm olsaydı, yahutta güçlü bir yere sığınabilme imkanını bulsaydım" demiş gibidir ki bu da; takdirindedir. Buna göre bu "sığınabilseydim" kelimesi, takdirinde ve bu edatın mahzuf olarak varlığı kabul edilerek nasb edilmiş gibidir.

Hız. Lût'un "güçlü yer'den kastı aşiret ve çokluk ile güç ve kuvvet sahibi olmak idi. Onların yaptıkları çirkinlikler Allah'ın nezdindekileri bilmekle birlikte ona bu sözü söyletecek dereceye ulaşmıştı. Rivayet edildiğine göre melekler Hız. Lût bu sözleri söyleyince, bu sözleri ona yakıştı rama mı ş ve: Şüphesiz senin sığındığın yer çok güçlüdür, demişler.

Buhari'de de Ebu Hureyre'den rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah Lût'a rahmetini ihsan eylesin. Andolsun o gerçekten güçlü bir yere sığınmıştı zaten." Söz konusu bu hadis daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/260/âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.^[147] Bu hadisi Tirmizî de rivayet etmiş ve şu ilaveyi de kaydetmiştir: "Ondan sonra yüce Allah ne kadar peygamber gönderdiyse, onu kavminden büyük bir kalabalık arasında göndermiştir." Muhammed b. Amr dedi ki: Kalabalıktan kasıt çokluk ve onu koruyacak kimselerdir. Hadîs hasen bir hadistir.^[148]

Rivayet edildiğine göre Lût (a.s)a kavmi baskın çıkıp tuttuğu kapıyı kırmak isterlerken, elçi olarak gelmiş olan melekler ona : Kapının arkasından kenara çekil, dediler. Kenara çekilince kapı açıldı, Hız. Cebrail kanadıyla onlara bir darbe indirdi. Gözleri silme kör oldu ve gerisin geri: Bizi kurtaracak yok mu diyerek kaçışıp gittiler. Yüce Allah da bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Andoîsun onlar misafirlerine dahi kötülük yapmak istediler de gözlerini silme kör ettik." (el-Kamer, 54/37)

İbn Abbas ve tefsir bilginleri derler ki: Hız. Lût evinin kapısını yanında melekler olduğu halde arkadan kilitledi ve kapının arkasından kavmiyle tartışıyor ve onlara yalvarıyordu. Onlar ise duvarı aşmanın yollarını arıyorlardı. Melekler Hız. Lût'un kendileri için bu kadar yorulup çabaladığını, ızdırap çektiğini görünce: Ey

Lût hiç şüphesiz senin sığındığın yer çok güçlüdür ve onlara geri çevirilemeyecek bir azab gelecektir. Bizler de senin Rabbinin elçileriyiz, haydi kapıyı aç, bizi onlarla başbaşa bırak, dediler. Hz. Lût kapıyı açtı. Hz. Cebrail de önceden geçtiği üzere kanadıyla onlara bir darbe indirdi.

Bir diğer görüşe göre Hz. Cebrail yerden bir miktar toprak alarak yüzlerine serpti. Allah bu topraktan bir miktarı uzak olanın da, yakın olanın da gözlerine ulaştırdı ve bu da onların gözlerini silme kör etti. Yollarını tanıyamaz oldular, evlerine gidemediler. Bu sefer kurtuluş, kurtuluş diye bağırmaya baş-ladılar. "Lût'un kavmi arasında öyle kimseler vardır ki bunlar yeryüzünde bulunanların en ileri derecedeki büyücüleridir. Onlar bize büyü yaptılar ve gözlerimizi kör ettiler" deyip arkasından: Ey Lût, hele olduğun gibi ka! da sabah olunca sana neler yapacağımızı göreceksin, diye tehdit etmeye koyuldular.[\[149\]](#)

81. "Dediler ki: Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz." Melekler Hz. Lût'un üzüntü, ızdırab ve misafirlerini savunmasını görünce, ona kendilerini tanıttılar. Hz. Lût onların elçi olarak geldiklerini öğrenince, kavminin içeri girmesine fırsat tanıdı. Hz. Cebrail elini gözlerinin üzerinden geçirmekle birlikte kör oldular, ellerinden tutar tutmaz elleri kuruyuverdi.

"Onlar sana" hoşuna gitmeyecek; zarar verecek seki İde "asla ulaşamazlar. Sen bir ara geceleyin aile efradınla yürü."

"Yürü," kelimesi hemzenin vaslı ile de kat'ı ile de okunmuştur ki ikisi de fasihtir. Nitekim yüce Allah (vasi ile) şöyle buyurmaktadır: "Yürüyüp, gittiği zaman da geceye andoîsun." (el-Fecr, 89/4.) Bir başka yerde de (kat' ile) şöyle buyurmaktadır: "Geceleyin yürüten... münezzehtir." (el-İsra, 17/1) Şair en-Nâbiğa da her iki söyleyişi (bir beyitte) bir arada şöylece kullanmaktadır:

"Kuzey tarafından el-Cevzâ (ikizler) burcundan üzerine Dolu yağdıran bir bulut (geceleyin) yürüyüp geldi."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Geceleyin çıkıp yürümezken, yanına çıkıp gelen ve perdesi Arkasında saklı bulunan o genç ve güzeli selâmla."

Hemze kat' ile "şeklinde kullanılırsa; "gecenin başındaki yürü" anlamında olduğu; "ın, "gecenin son vakitlerinde yürüdü," anlamına geldiği de söylenmiştir. Gündüz yürümesi hakkında ise sadece; kullanılır. Şair Lebid der ki:

"Kişi geceleyin yürüdü mü kendisinin bir iş gördüğünü zanneder, Halbuki kişi yaşadıkça zaten amelde bulunur."

Şair Abdullah b. Revâha da şöyle demektedir:

"Sabah olunca insanlar artık geceleyin yürüyüşten övgüyle söz ederler ve Uyku

ile uyuklamanın gizleyip sakladığı şeyler üierlerinden açılır gider." t

"Bir ara, geceleyin" ifadesi ile ilgili olarak İbn Abbas gecenin bir bölümünde,' ed-Dahhâk ise gecenin geri kalan bölümünde, Katâde gecenin ilk bölümleri geçip gittikten sonra, el-Ahfeş ise gecenin bir bölümünün bir miktarından sonra, İbnu'l-A'râbî geceden bir süre geçtikten sonra diye açıklamışlardır. Gece karanlığında diye açıklandığı gibi, geceleyin etraf sakinleştikten sonra ve gecenin ilk üçle bir veya dörtte biri geçtikten sonra diye de açık-lanmıştır, Bunların hepsi birbirine yakın manalardır. Bunun gecenin yansı demek olduğu da söylenmiştir. Bu da bir bütünün iki parçaya (kıtaya) bölünmesinden alınmış bir tabirdir. Şairin beyiti de bu türdendir:

"Ve bir kadın ki gece ortasında, tümseğin orta yerinde Bir erkek için ağıt yakar."

"Geceleyin yürümek" ancak geceleyin söz konusu olduğuna göre "bîr ara, geceleyin" ifadesine ne gerek var? diye sorulsa; cevabı şudur: Eğer "bir ara, geceleyin" denilmeyecek olsaydı, gecenin ilk bölümünde yola çıkın anlamına gelmesi de mümkün olurdu.

"İçinizden hiçbir kimse geriye bakmasın." Sizden kimse arkasına dönüp bakmasın. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır, İbn Abbas ise: Sizden kimse geriye kalmasın, diye açıklamıştır. Alı b. İsa da şöyle demiştir: Sizden herhangi bir kimse kendisini geriye bıraktıracak şekilde bir mal veya bir eşya ile uğraşmasın.

Zevcen hariç" buyruğu nasb ile okunur ve manası açık ve vazıh kıraat budur. Yani; "zevcen hariç, aile halkınla geceleyin yola çık" demektir. İbn Mes'ud'un kıraatinde de bu anlamı verecek şekildedir: "Zevcen hariç aile efradınla yürü." O halde bu, aile efradı (anlamındaki "el-ehl" kelimesiOnden istisnadır. Bu açıklamaya göre Hz. Lût hanımını kendisiyle beraber yola çıkarmamıştır. Yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Ancak karısı geride kalıp helak edilenlerden oldu." (el-A'raf, 7/83) Bu da karısının geride kalanlar arasında olduğu anlamındadır.

Ancak, Ebu Arar ve İbn Kesir "hiçbir kimse" anlamındaki kelimedden bedel olmak üzere; "zevzen hariç" anlamındaki buyruğu diye (te harfî ötreli) okumuşlardır. Ancak aralarında Ebu Ubeyd'in de bulunduğu bir topluluk; bu kıraati uygun görmezler. Ebu Ubeyd der ki: Böyle bir kıraat ancak; " Geriye dönüp bakar" fiilinin ref ile okunması halinde doğru olabilir ve bu durumda da sıfat olur. Çünkü o takdirde mana, kadına geriye dönüp bakması mubah olur şeklinde olur ki, mana bu değildir.

en-Nehhâs da der ki: Ebu Ubeyd ve diğerlerinin -Arap dili konusunda önemli bir yer ve değere sahip olmakla birlikte- Ebu Amr gibi birisine böyle bir hücumda

bulunmaması gerekirdi, çünkü bunun bedel olarak ref ile okunmasının da doğru ve anlaşılabilir bir manası vardır, Bu okuyuşun açıklaması ise Muhammed b. el- Velid'in, Muhammed b. Yezid'den naklettiğine göre; kişinin perdedanna: Filan kişi dışarı çıkmasın, demesine benzer. Burada nehy lafzı filan içindir anlamı muhatab ile ilgilidir. Yani onun dışarı çıkmasına izin verme, demektir. Bu da senin birisine; Zeyd dışında hiçbir kimse kalkmasın, demene benzer ki bunun anlamı şöyle olur: Zeyd dışında diğer-srinin kalkmalarını yasakla. İşte burada da nehy Hz. Lût'a yönelik, lafzı baş-tasına aittir. Şöyle buyurulmuş gibidir: Onlardan herhangi bir kimsenin geri dönüp bakmasını yasakla, senin zevcen hariç (onun geri dönüp takmasını yasaklama).

Bununla birlikte istisnanın geri dönüp bakma nehyinden yapılmış olması da mümkündür. Çünkü o (nehy) da tam bir ifadedir. Şu demek olur: Sizden herhangi bir kimse geri dönüp bakmasın, zevcen hariç. O geri dönüp basacak ve helak olacaktır. Hz. Lût onu da yanına almıştı, beraberinde geceleyin yola çıkanlara geri dönüp bakmamalarını söylemişti. Gerçekten onlardan zevcesi dışında hiç kimse geri dönüp bakmadı. Çünkü hanımı gelen azabın sonucu yıkılış sesini işitince geri dönüp baktı ve: Vay kavmimin başına gelenlere, dedi. Bir taş ona isabet etti ve öldü.

"Çünkü onlara İsabet eden" azab "ona da isabet edecektir." "Çünkü"deki zamir, bu işe ve duruma racidir (şan zamiridir). Yani mesele, durum ve olay şu ki; onlara isabet eden ona da isabet edecektir, anlamındadır. "Onlara va'dolunan vakit sabahtır." Melekler: "Muhakkak ki biz şu kasaba halkını helak edeceğiz" (el-Ankebut, 29/31) deyince Hz. Lût, derhal derhal deyiverdi ve kavmine olan kin ve öfkesi dolayısıyla azabı çabucak getirmelerini istedi. Onlar ise: "Onlara va'dolunan vakit sabahtır. Sabah da yakın değil mi?" dediler.

İsa b. Ömer: "Sabah" kelimesini "be" harfini de Ötreli olarak okumuştur ki, bu da bir şivedir.

Sabahleyin nefisler daha bir dinlenmiş ve rahat, insanlar daha bir kendilerinde olduklarından helak edilmeleri için sabah vaktinin tayin edilmiş olması ihtimali de vardır.

Bazı tefsir alimleri derler ki: Hz. Lût tanyerinin ağardığı sırada beraberinde yalnızca iki kızı ile birlikte çıktı. Melekler de ona şöyle demişti: "Allah bu kasabayı helak etmek üzere; sesleri gök gürültüsünü andıran, şimşeği gözü alıp kapan ve muazzam yıldırımları bulunan melekler görevlendirmiştir. Biz bu meleklerle Lût'un kasabadan dışarı çıkacağını söyledik ve onlara onu rahatsız edecek bir şey yapmayın, dedik. Lût'un alâmeti ise geri donmeme-sidir. Kızları da geri dönmeyecektir. O bakımdan göreceğin şeyler seni dehşete düşürmesin."

Bunun üzerine Hz. Lût kasabadan dışarı çıktı ve yüce Allah onun için kurtuluncaya ve Hz. İbrahim'in yanına varıncaya kadar anında yeri onun için katladı (mesafeleri kısa zamanda katetmesini [\[150\]](#) sağladı.)[\[151\]](#)

82. "Emrimiz" yani azabımız "geldiği zaman oranın altını üstüne getirdik." Cebrail (a.s) kanadını Lût kavminin şehirlerinin altına soktu -ki bunlar beş şehir idi: En büyükleri olan Sedûrn, Âmurâ (Goraora), Dâdumâ, Daûha ve Katem'dirler.- Yerin dibinden bu şehirleri İçindekilerle beraber semaya yaklaştıracak kadar yükseltti. Öyle ki semadakiler eşeklerinin anırmalarını, horozlarının ötmelerini dahi işitti; fakat bu yükseliş esnasında herhangi bir testilerinin suyu dökülmediği gibi, hiçbir kaplan da kırılmadı. Sonra da tepeleri üzeri yıkıldılar ve arkasından Allah onlara taş yağdırdı.

Mukatil der ki: Dört tanesi helak edildi ve Daûha şehri kurtuldu. Bundan başka şeyler de söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Ve üzerlerine pişirilmiş balçıktan... taşlar yağdırdık" buyruğunda onların yaptıkları işi yapanın cezasının recin edilmek (taşlanmak) olduğuna delil vardır. Bu husus ise daha Önce el-A'raf Sûresi'nde (7/80. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Tefsire dair açıklamalar da şöyle denilmektedir: Yağdırmak fiili azab hakkında kullanılırsa, "Yağdırdık" şeklinde, rahmet hakkında kullanılırsa; şeklinde kullanılır. Arapçada ise gökten yağmur yağdı, demek için her iki şekil de kullanılır. Bu açıklamayı da el-Herevî nakletmiştir.

Âyet-i kerîmedeki "siccÜ: Pişirilmiş balçık"ın mahiyeti hakkında farklı görüşler vardır. en-Nehhâs der ki: Siccîl çetin ve çok demektir. Siccîl ve siccîn kelimelerinde lam ve nun iki kardeş harftir. Ebu Lîbeyde der ki: Siccîl, çetin demektir. Daha sonra da şu mısraı nakleder:

"Kahramanların birbirlerine tavsiye ettikleri oldukça şiddetli ve çetin bir vuruş." Ancak Abdullah b. Müslim onun bu görüşünü reddederek şöyle der: Bu şiirde geçen kelime "siccîn"dir. Diğeri ise "siccîF'dir, nasıl bunu tanık diye gösterebilir? en-Nelîhâs der ki: Bu cevap bağlayıcı bir cevap değildir. Çünkü Ebu Ubeyde'nin kanaatine göre "lam" harfi, birinin diğerine (mahreç itibariyle) yakınlığı dolayısıyla, "nûn"un yerine kullanılabilir. Ebu Ubeyde'nin görüşü bir başka açıdan reddolunur, o da şudur: Eğer onun dediği gibi olsaydı, buyrukta; şeklinde gelmesi gerekirdi. Çünkü Arapça'da; Çetinden taşlar tabiri kullanılmaz. Çünkü burada "çetin, sert" anlamındaki "şedîd" kelimesi bir sıfattır.

Ebu Ubeyde ise değirmen taşlarına "siecîl" denilebileceğini el-Ferrâ'dan nakletmektedir. Yine Muhammed b. el-Cehm, el-Ferrâ'dan "siccîl" değirmen çası kadar sert olacak noktaya gelince kadar pişirilen çamurdur, dediğini nakletmişîir.

Aralarında İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve İbn İshak'ın da bulunduğu bir kesim ise şöyle demektedir: Siccîl, Arapça olmayan Arapçalaştırılmış bir kelimedir. Bunun aslı ise "sene ve cîl"dir. "Cim" yerine "kep" kullanılarak "senk ve kîl" de denilir. Bu iki kelime Farsça'da taş ve çamur anlamına kullanılan iki kelimedir. Araplar bunları Arapçalaştırarak tek bir isim yapmışlardır.

Bu kelimenin Arapça olduğu da söylenmiştir. Katâde ve İkrime der ki: Siccîl, çamur demektir. Buna delil ise yüce Allah'ın: "Üzerlerine çamurdan taşlar atalım, diye" (ez-Zâriyât, 51/33) buyruğudur. (Burada siccîl yerine çamur anlamına gelen "tîn" kelimesi kullanılmıştır).

el-Hasen der ki: Taşlar asıl itibariyle çamur idi, sonradan katılaşınp sertleştirildi. Araplara göre siccîl sert ve katı olan herseye denilir.

ed-Dahhâk der ki: O bununla kireci kastetmektedir. İbn Zeyd de şöyle der: Bu, kireç gibi bîr hal alıncaya kadar pişirilen çamurdur. Yine ondan nakledildiğine göre siccîl dünya semasının adıdır. es-Salebî de bunu Ebu'l-Aliye'den nakletmektedir. İbn Atiyye ise şöyle der: Ancak bu zayii' bir görüştür. Bu görüşü yüce Allah'ın bunu: "Birbiri ardınca" ile nitelendirilmiş olması reddetmektedir.

Yine İkrime'den nakledildiğine göre siccîl sema ile arz arasında havada asıı bulunan bir denizdir. İşte bu taşlar oradan yağmıştır. Bir diğer görüşe göre, siccîl semadaki dağlardır. İşte yüce Allah'ın şu buyruğunda bu dağlara işaret edilmektedir: "Vegökten içinde dolu bulunan bazı dağlardan (dolu) indirir." (en-Nûr, 24/43)

Yine denildiğine göre; bu onlara isabet etmesi haklarında yazılıp takdir edilmiş (tescil edilmiş) şeylerdendir. Bu anlamıyla o "siccîl" ile aynı manaya gelir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Siccîn'in ne olduğunu sana ne bildirdi? O yazılmış birkitaptır." (el-Mutaffîfîn, 83/8-9) Bu açıklamayı da ez-Zeccâc yapmış ve tercih etmiştir.

Diğer görüşe göre "siccîl" onu serbest bıraktım, anlamındaki; fiilinden gelme "fi'îl" vezninde bir kelimedir. Bu taşlar, adeta üzerlerine salınmış olduğu için bu adı almışlardır.

Bir diğer görüşe göre bu kelime, "birisine bir şey vermek" anlamındaki; den gelmektedir. Buna göre bu onlara verilmiş bir azab gibi bir anlam taşıdığından bu isim kullanılmıştır.

Nitekim şair de şöyle demektedir:

Tüm benimle verme(kle öğrenmek) yansına girerse,

Kovasını ağzına kadar dolduran şerefti birisiyle verme yansına girer."

Meanî ehli (Meânî'I-Kur'ân diye kitap yazanlar) derler ki: Siccil de, siccîn de sert ve sağlam taş İle ileri derecede dövmek anlamındadır. Nitekim İbn Mukbil der

ki:

"Kahramanların birbirine tavsiye ettikleri oldukça çetin bir vuruşla Miğferlere açık ve belli darbeler vuran piyade savaşçılar."

"Birbiri ardınca" buyruğunu İbn Abbas, biri diğerinin ardında diye açıklarken, Katâde biri diğerinin üstüne bindirilmiş diye açıklamıştır.

er-Rabîl der ki: Tek bir cesetmiş gibî bir hal alıncaya kadar üstüste yığılmış demektir. İkrime ise dizilmiş diye açıklamıştır. Kimisi de üstüste iyice yığılmış, bastırılmış (birbirine kaynaştırılmış) diye de açıklamıştır ki; bunlar birbirine yakın manalardır. Mesela eşyayı ve kerpiçleri üstüste koymayı anlatmak üzere; denilir. Bu şekilde yerleştirilmiş olanlara da; "Üstüste dizilmiş, birbiri ardınca" denilir. Şair de der ki:

"Ve onu (Buyu) kapının önündeki eşiklere sonra da ev eşyalarının yanına ulaştırıncaya kadar götürdü (ulaşmasını sağladı)."

Ebu Bekr el-Hüzelî der ki: Bu kelime "hazırlanmış" anlamındadır. Yani bu şekildeki çamurdan pişirilmiş taşlar yüce Allah'ın, zulme sapmış düşmanları için hazırlamış olduğu taşlardandır.

83. "Rabbinin katında hep işaretlenmiş lenfi" alâmetlendirilmişlerdi. " mülûrû andıran işaretler vardı.

Şöyle de açıklanmıştır: Herbir taşın üzerinde isabet ettiği şalışın adı yazılı idi. Bu taşlar yeryüzündeki taşlara benzemiyordu, el-Ferrâ da derki: Bu taşların beyaza çalan siyah ve kırmızı çizgilerle alametli olduğunu iddia etmişlerdir. İşte taşların İşaretlenmiş olmaları bu imiş. Ka'b da der ki: Bu taşlar beyaz ve kırmızı renk ile alâmetli idiler. Şair de der ki:

"O Allah'ın kendisine güzellik verdiği genç bir delikanlıdır Ve ona bakanın sevince gark olduğu bir siması vardır."

"Hep işaretlenmişlerdi." ifadesi taşların sıfatlarındandır. Buna karşılık "pişirilmiş" ifadesi ise "balçık'ın sıfatıdır.

Yüce Allah'ın: "Rabblnin katında" buyruğu bu taşların yeryüzü taşlarından olmadığına delildir. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır.

"Bu, zalimlerden uzak değildir." Lût kavmini kastetmektedir. Yani bu taşlar zalimlere isabet etti, onlardan uzağa düşmedi. Mücahid de şöyle demiştir: Bu buyrukla yüce Allah Kureyşlileri korkutmaktadır. Yani bu taşlar, ey Muhammed, senin kavminin zalimlerinden uzakta değildir.

Kata de ve İkrime de şöyle demişlerdir: Bununla, bu ümmetin zalimlerini kastetmektedir. Allah'a yemin ederim ki, bundan sonra Allah hiçbir zalimi bu taşlardan himaye altına almış değildir.

Rivayete göre Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin sonlan

arasında erkekleri erkeklerle, kadınları da kadınlarla yetinen kimseler olacaktır. Eğer böyle bir şey olursa o takdirde onlar için Lût kavminin azabını, Allah'ın üzerlerine pısmış çamurdan taş yağdırma azabını gözetleyiniz," Daha sonra Rasûlullah (sav) yüce Allah'ın: "Bu zalimlerden uzak değildir." buyruğunu okudu.[\[152\]](#)

Hız. Peygamberden gelen bir başka rivayette de şöyle buyurulmaktadır: "Bu ümmet kadınlara arkalarından yaklaşmayı helal kabul edecekleri gibi, erkeklere de arkadan yaklaşmayı helâl 'kabul edecek hale gelmedikçe gece ve gündüz bitmeyecektir (dünyanın sonu gelmeyecektir). O zaman bu ümmetten bir takım kimselere Rabbinden taşlar isabet edecektir."

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Bu şehirler zalimlerden uzak yerlerde değildir. Bu şehirler Şam ile Medine arasında bir yerdedir. "Uzak" anlamındaki kelimenin müzekker olarak gelmesi de "uzak bir yerde" anlamındadır.

Yağdırılan taşlar ile ilgili olarak da iki görüş vardır: Bir görüşe göre bu taşlar Hz. Cebrail şehirleri yükselttiğinde şehirler üzerine yağdırılmıştı, diğer bir görüşe göre bu taşlar şehir ahalisinden olup o şehrin dışında bulunan ve şehirde olmayan kimseler üzerine yağdırılmıştır.[\[153\]](#)

84. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik). Dedi ki "Ey kavmim! Allah'a ibadet edin. Ondan başka hiçbir İlâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik tutmayın. Ben sizi gerçekten bir hayır içinde görüyorum ve ben sizin için çepeçevre kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum."

85. "Ey kavmimi Ölçü ve tartıyı adaletle, tastamam yerine getirin. İnsanlara eşyalarını eksik vermeyin. Yeryüzünde fesadçılar olarak kötülük yapmayın."

86. "Eğer mü'min iseniz Allah'ın bıraktığı sizin için daha hayırlıdır. Yoksa ben üzerinizde koruyucu değilim."

87. Dediler ki: "Ey Şuayb! Bize babalarımızın tapındıklarından yahut kendi mallarımızda dilediğimiz gibi tasarruf etmekten vazgeçmemizi sana namazın mı emrediyor? Çünkü sen muhakkak yumuşak huylu ve aklı başında bu kimsesin."

88. Dedi ki "Ey kavmim! Şayet ben Rabbimden gelen apaçık bir belgeye sahipsem ve O bana kendisinden güzel bir rızık ihsan etmiş ise ne dersiniz? Size yasakladığım şeylere kendim uymayarak, size (emrettiklerime) aykırı davranmak istemiyorum. Ben gücümün yettiği kadar ıslahtan başkasını İstemem. Benim başarıım ancak Allah iledir, ben yalnız O'na güvenip dayandım ve yalnız O'na dönerim."

89. "Ey kavmim! Bana muhalefetiniz sakın Nuh kavminin veya Hûd kavminin yahut Salih kavminin başlarına gelen musibetin bir benzerinin başınıza

gelmesine sebep obuasın. Lût kavmi de sizden uzak değildir."

90. "Rabbioizden mağfîret dileyin ve sonra O'na tevbe edin. Şüphesiz Rabbim rahmet edicidir, çok sevendir."

91. Dediler ki: "Ey Şuayb! Biz senin söylediklerinden bir çoğunu anlamıyoruz. Hem faiz seni aramızda gerçekten güçsüz görüyoruz. Eğer senin aşiretin olmasaydı, seni taşla tutardık. Zaten sen, bizim İçin değerli bir kimse değilsin."

92. Dedi ki: "Ey kavmimi Size göre benim aşiretim Allah'tan daha değerli midir ki onu arkanıza atılmış, önemsenmeyen bîr şey edindiniz. Şüphe yok ki Rabbîm, yaptıklarınızı çepeçevre kuşatıcıdır."

93. "Ey kavmim! Elinizden geleni yapın. Muhakkak ben de yapacağım. Yakında kendisini riisvay edecek azabın kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Gözetleyin gerçekten ben de sizinle beraber gözetleyiciyim."

94. Emrimiz gelince, Şuayb'ı ve beraberindeki nrii'minlerl nezdî m izden bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri İse o korkunç ses ya-kalayiverdi de yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar.

95. Sanki orada yaşamış değillerdi. Haberinizi olsun ki Semûd kavmi, Allah'ın rahmetinden nasıl uzaklaştıysa, Medyen kavmi de öylece uzaklaştı.[\[154\]](#)

84. "Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı" peygamber olarak gönderdik.Medyen, Hz. Şuayb'ın kavmidir. Oniara bu ismin verilışı hususunda iki görüş vardır. Birincisine göre Medyenliler İbrahim'in oğlu Medyen'in soyundan gelenlerdir. O bakımdan Medyenoğulları kastıyla, Medyen denilmiştir. Mu-daroğulları kastedilerek, Mudar denilmesi gibi. ikinci görüşe göre Medyen şehirlerinin adıdır, o şehre nisbet edilerek anılmışlardır.

en-Nehhâs der ki: "Medyen" kelimesi munsarîf değildir. Çünkü bir şehir ismidir. Bu anlamdaki açıklamalar daha geniş bir şekilde el-A'raf Sûresi'nde (7/85-87. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Dedi ki; Ey kavmim! Allah'a ibadet edin. Ondan başka hiçbir ilahınız yoktur" buyruğunun benzeri (Hûd, 11/61'de) az önce geçti.

"Ölçüyü ve tartıyı eksik tutmayın." Medyenliler kâfir olmakla birlikte, ölçü ve tartıyı eksik yapan kimselerdi. Yiyecek satmak üzere onlara gelen birisi oldu mu onu fazla ölçekle alırlardı. Ona bir şey verecek olurlarsa, ellerinden geldiği kadar ona fazla vermemeye çalışırlar, hatta zulüm dahi ederlerdi. Onlardan bîr kimse yiyecek (buğday) almak üzere geldi mi, ona eksik ölçekle satarlardı ve ellerinden geldiği kadar da ona az vermeye çalışırlardı. Şirkten vazgeçerek, iman etmeleri ve eksik ölçüp tartmak yasak edilerek tam ölçüp vermeleri emrolundu.

"Ben sizi gerçekten bir hayır" yani geniş bir rızık ve pek çok nimetler içerisinde

el-Hasen der ki: Fiyatları oldukça ucuzdu, demiştir- "görüyorum ve ben sizin için çepeçevre kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum."

Burada günü kuşatıcı olmakla nitelendirilmekte birlikte, o günün onları kuşatacak olursa, azab onların etrafını çevirmiş demek olur. Mesela sıcağı şiddetti kastıyla, şiddetli bir gün demek gibi.

Onlara gelen bu azabın ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre bu, âliiretteki ateş azabıdır. Bir diğer görüşe göre dünyada topluca helak edilme azabıdır. Bunun fiyatların pahalılaşması şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bu anlamda bir açıklama jbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Hadis-i şerifte de Hz. Peygamber'den şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Bir kavim ölçü ve tartılarda açıkça eksiklik yapmaya başladı mı mutlaka Allah da onlara kıtlık ve pahalılık belâsını verir,"[\[155\]](#) Bu hadis daha önceden de geçmiş bulunmaktadır.[\[156\]](#)

85. "Ey kavmim! Ölçü ve tartıyı adaletle tastamam yerine getirin." Eksik ölçüp tartmayı yasakladıktan sonra, tamam ölçüp tartmayı emretmesi te'kid içindir.

" Tamam yapmak, eksiksiz yapmak" demektir, ise adaletle, hak ile demektir. Maksud, herkesin hakettiği payı gereği gibi almasıdır. Yoksa ölçülen ve tartılan şeyin (ölçek ve tartıda) tamamlanmasını kas-tetmemektedir. Çünkü burada ölçü ile ve tartı ile tam verin, dememiştir. Aksine bu buyrukla ölçüyü alışılmış ve bilinen miktarından, hacminden daha eksik yapmayın, demektedir. Aynı şekilde kullanılan tartı ve ağırlıklar da böyle olmalıdır.

"İnsanlara eşyalarını eksik vermeyin." Hakettiklerinden daha az bir şey vermeyin, haklarını eksiltmeyin."Yeryüzünde fesadçılar olarak kötülük yapmayın" buyruğuyla yüce Allah ölçü ve tartılarda hainlik etmenin yeryüzünde fesat çıkarmakta aşırıya gitmek olduğunu beyan etmektedir ki, bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/85- âyetin tefsiri ve devamında) daha da fazlası ile geçmiş bulunmaktadır. Cenab-ı Allah'a hamdolsun.[\[157\]](#)

86. "Eğer mü'min kimseler iseniz, Allah'ın bıraktığı sizin için daha hayırlıdır." Yani hakları adaletle, tastamam verdikten sonra Allah'ın sizin için geriye bıraktığı daha bir bereketlidir ve akıbeti daha bir övülecek şeydir. Bu yönüyle bunlar sizin zorbalık yaparak, haksızlık ederek ölçü ve tartıların eksik yapış kendiniz için bir şeyler arttırmanızdan daha üstündür. Bu anlamdaki açıklamayı Taberî ve başkaları yapmıştır. Mücahid de der ki: "Allah'ın bıraktığı sizin için

daha hayırlıdır” buyruğundan kasıt, Allah'a itaat etme-nizdir. er-Rabî' der ki: Allah'ın tavsiyesi (emri) sizin için daha hayırlıdır, demektir. el-Ferrâ İse: Allah'ın gözetimi, İbn Zeyd Allah'ın rahmeti... diye açıklarken Katâde ve el-Hasen de; sizin Rabbinizden alacağınız pay (mükâfatınız) sizin için daha hayırlıdır, diye açıklamışlardır. İbn Abbas da: Allah'ın rızkı sizin için daha hayırlıdır, diye açıklamıştır.

"Eğer mü'min kimseler iseniz" anlamındaki buyruk şarttır. Çünkü onlar bunun doğruluğunu ancak mü'min olmaları şartıyla anlayabilirler, bilebilirler. Şöyle de açıklanmıştır: Onların Allah'ın kendilerinin yaratıcısı olduğunu itiraf edenler olmaları da muhtemeldir. Bundan dolayı onlara bu şekilde hitab etmiştir.

"Yoksa ben üzerinizde koruyucu değilim-" Yani ölçüp tarttığınız vakit sizi gözetlemek imkânım yoktur. Yani ben yapmış olduğunuz herbir muameleye tanıklık etmek imkânına sahip değilim ki herkesin hakkını eksiksiz ve tam olarak verip vermediğinizden dolayı sizleri sorgulayabileyim.

Şöyle de açıklanmıştır: Masiyetleriniz sebebiyle üzerinizdeki Allah'ın nimetlerinin zeval bulmasına karşı, benim sizi koruyabilme İmkânım olamaz.

[\[158\]](#)

87. "Dediler ki: Ey Şuayb! Bize babalarımızın tapındıklarından... vazgeçmemizi sana namazın mı emrediyor?" buyruğundaki "Namazın mı?" buyruğu, "Namazların mı?" şeklinde çoğul olarak da okunmuştur, " Terketmemizi" ifadesindeki (mastar anlamı veren edat) nasb mahallindedir. el-Kisaî de der ki: Bu hafzedilmiş "be" harf-i cerri ile cer mahallindedir.

Rivayet edildiğine göre Şuayb (as) çokça namaz kılar, farzı ile, nafileleriyle ibadete çokça ve dikkatle devam eder ve şöyle derdi: Şüphesiz ki namaz hayasızlıktan ve münkerden alık oyar. Onlara bu şekilde (iyilikleri) emredip (kötülüklerden) yasaklayınca devamlı çokça namaz kıldığını gördüklerinden onu ayıplamaya, onunla alay etmeye ve yüce Allah'ın söylediklerini haber verdiği sözleri söylemeye koyuldular.

Bir açıklamaya göre buradaki "namaz" okumak anlamındadır. Bunu da es-Süfyan, el-A'meş'ten nakletmiştir. Yani senin okudukların mı sana bunlan emretmektedir? Böylelikle bu görüşüyle onların kâfir olduklarını kastetmektedir. el-Hasen de der ki: Allah ne kadar peygamber gönderdiyse, mutlaka ona namazı ve zekâtı farz kılmıştır.

"Yahut kendi mallarımızda dilediğimiz gibi tasarruf etmekten vazgeçmemizi..." el-Ferrâ'nın iddiasına göre ifadenin takdiri: Yahut seh bize mallarımızda dilediğimiz gibi tasarruf etmemizi mi yasaklıyorsun? şeklindedir.

es-Sülemî ve ed-Dahhâk b. Kays da; "Yahut kendi mallarımızda senin dilediğin gibi tasarruf eimeni (sana namazın mı emrediyor?)" şeklinde her iki fiili de " (muhabat) te"si ile okumuşlardır. Bu da: Ey Şuayb! Senin dilediğini yapmanı... takdirindedir.

en-Nehhâs ise der ki: Bu kıraate göre; "Yahut ... me..." ifadesi birinci; "...me..." ye atfedilmiştir.

Zeyd b. Eslem'in de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hz. Şuayb'ın kavmine yasaklamış olduğu şeyler arasında dirhemlerin kenarlarını kesmek de vardı. Yine denildiğine göre: "Yahut kendi mallarımızda dilediğimiz gibi tasarruf etmekten vazgeçmemizi..." buyruğunun anlamı şudur: Biz kendi aramızda eksik vermek konusunda karşılıklı razı olursak, sen ne diye bize bunu yasaklıyorsun, bundan vazgeçmemizi İstiyorsun?

"Çünkü sen muhakkak yumuşak huylu ve akli başında bir kimsesin." Bu sözleriyle; kendi kanaatine göre sen kendinin böyle olduğunu zannediyorsun, demek istemişlerdi. Ebu Cehil'in vasfı ile ilgili olarak Kur'ân-ı Ke-rîm'deki şu buyruk da bu yönüyle buna benzemektedir: "Tat bakalım, çünkü sen güçlü ve değerli imişsin." (ed-Duhân, 44/49) yani kendi iddiana göre sen böylesin!

Bir diğer görüşe göre onlar bu sözlerini Hz. Şuayb ile alay etmek, eğlenmek için söylemişlerdir. Bu açıklamayı da Katâde yapmıştır. Arapların Habeşli bir kimseye Ebu'l-Beyda (beyazın babası) demeleri, beyaz olan bir kimseye de siyahın babası demeleri bu kabildendir. İşte cehennem bekçilerinin Ebu Cehil'e: "Tat bakalım, çünkü sen güçlü ve değerli imişsin" (eî-Duhân, 44/49) şeklindeki sözleri de böyledir.

Süfyan b. Uyeyne der kî: Araplar uğur ve tefe'ül (iyi şeylerle karşılaşmak umudu) olsun diye herhangi bir şeyi kendi zıttı ile nitelendirebilirler. Nitekim zehirli bir hayvan tarafından sokulmuş bir kimseye "selim" denildiği gibi, geniş ve düzlük araziye "mefaze (çabucak geçilebilecek yer)" demeleri de bu kabildendir.

Bir diğer açıklamaya göre; Hz. Şuayb'ın kavmi sövmek ve tahkir etmek kastıyla, tariz olsun diye bu ifadeleri kullanmışlardır. Bu da bu konudaki açıklamaların en güzelidir. Ondaki önceki buyruklar da bu açıklamanın doğruluğuna delildir. Yani şüphesiz ki sen gerçekten yumuşak huylu, akli başında bir kimsesin. Nasıl olur da atalarımızın taptıklarını terketmemizi, onlara tapmaktan vazgeçmemizi emredebilirsin? Bu açıklamaların doğruluğuna yüce Allah'ın: "Bize babalarımızın tapındıklarından... vazgeçmemizi sana namazın mı emrediyor?" sözleri delildir. Onlar Hz. Şuayb'ın çokça namaz kılıp ibadet ettiğini ve onun yumuşak huylu ve akli başında birisi olmakla birlikte, kendilerine atalarının

taptıklarını terk etmelerini emretmesini uygun göremediler. Bundan sonraki buyruklar da buna delil teşkil etmektedir; "Dedi ki: Ey kavmim! Şayet ben Rabblmdcn gelen apaçık bir belgeye sahipsem ve O bana kendisinden güzel bir rızık ihsan etmiş ise (buna) ne dersiniz?" Yani bu durumda ben size sapıklıktan vazgeçmenizi söylemeyecek miyim?

İşte bütün bunlar onların bu sözleri hakikat anlamına söylediklerini ve onun hakkındaki kanaatlerinin bu olduğunu göstermektedir. Kurayzaoğullarına mensub yahudilere, Peygamber (sav)'in "Ey maymun'a dönüştürülmüş olanların kardeşleri" dediğinde onların: Ey Muhammed! Biz senin cahillik eden bir kimse olduğunu bilmiyorduk, demeleri de buna benzemektedir.[\[159\]](#)

Paralarda Hile ve Değerlerini Düşürecek İşlemler Yapmak:

Tefsir alimleri derler ki: Hz. Şuayb'in kavmine yasaklayıp vazgeçmelerini istediği ve kendilerinin de o işi yaptıkları için azaba uğradıkları amellerden birisi de dinar ve dirhemlerin kenarlarını kesmektir. Onlar o kesilen bölümler kendilerinde kalsın diye sağlam dirhemlerin kenarlarını kesiyor, ko-panyorlardı. Sağlam dirhem ve dinarları sayarak işlem yapıyor, kenarları kesilmiş dirhemleri ise tartı ile işleme konu ediyorlardı. Tartıda da ayrıca hile yapıyorlar, tartılarını az gösteriyorlardı. İbn Vehb dedi ki: Malik dedi ki: Bunlar dinar ve dirhemleri kırıyorlardı. Said b. el-Müseyyeb, Zeyd b. Eşlem ve bunlara benzer mütekaddimin tefsir alimlerinden bir grup da böyle açıklamışlardır. Bu şekilde paralan kırmak ise büyük bir günahtır.

Ebû Davud'un kitabında (Sünen'inde) Alkame b. Abdullah'tan, o babasından şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav) müslümanların aralarında kullandıkları geçerli sikkelerin gerektirici bir sebep olmadıkça^[160] kırılmalarını nehyetmiştir.^[161]

Çünkü eğer bu sikkeler sağlam ise bunların maksatları tahakkuk eder ve faydaları da gerçekleşir. Bu dirhemler kırılacak olursa, sıradan bir mal olur ve sikke olarak kullanılmalarından beklenen fayda ortadan kalkar. Bu da insanlara zararlı olur. İşte bundan dolayı bu iş haram kılınmıştır.

Yüce Allah'ın: "O şehirde yeryüzünde bozgunculuk yapan fakat ıslah etmeyen dokuz kişi vardı," (en-Neml, 27/48.) buyruğun te'vili ile ilgili olarak bu kimselerin dirhemleri kırdıkları şeklinde açıklanmıştır. Bu açıklamayı Zeyd b. Eşlem yapmıştır.

Ebu Ömer b. Abdî'l-Berr der ki: İlim adamlarının söylediklerine göre Medine'de Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den sonra Kur'ân'ın te'vili (açıklaması, tefsiri) hususunda Zeyd b. Eslem'den daha âlim bir kimse yoktu.^[162]

Sikkeleri Kırmanın Cezası:

Esbağ dedi ki; Abdu'r-Rahman b. el-Kasım b. Haltd b, Cünâde Zeyd b. et-Haris el-Rutakî'nin azadası dedi ki: Sikkeleri kıranın şehadeti kabul olunmaz. Bu konuda bilgisiz olduğunu mazeret olarak ileri sürse dahi kabul edilmez. Çünkü bu, mazeretin kabul olunacağı bir yer değildir.

İbnu'l-Arabîderki: Böyle birisinin şehadetiniri kabul olunmaması, bunun büyük bir günah işlediğinden ötürüdür. Büyük günahlar ise küçük günahlardan farklı

olarak- kişinin adalet sıfatını kaldırır. Bu konuda bilgisizliğin mazeret olarak kabul edilmemesine gelince, bu hiçbir kimseye gizli kalmayan apaçık bir husus olduğundan dolayıdır. Çünkü mazeret ancak kişinin doğru söylediğinin açık olması yahut ta doğru söyleyip söylemediğinin belli olmaması ve bu hususu Allah'ın kuldan daha iyi bilmesine havale edilmesi halinde Malik'in dediği gibi kabul edilir.[\[163\]](#)

Sikkeleri Kırarak, Paranın Değerini Düşürerek Fesat Çıkartma ve Cezası:

Bu davranış masiyet ve şehadetin kabul edilmemesine sebep teşkil eden bir fesat (bozgunculuk) olduğuna göre; bu işi yapan kimseler cezalandırılır. İbn Müseyyeb kendisine sopa vurulmuş bir adamın yanından geçer ve: Bu neden böyledir? diye sorar. Adamın birisi: Bu adam. dinar ve dirhemleri keser deyince, İbnu'l-Müseyyeb, ona sopa vurulmasına karşı çıkmayarak: Bu yeryüzünde fesat çıkarmak kabilindendir, der.

Buna benzer bîr olay Süfyan'dan da nakledilmektedir:

Ebu Abdu'r-Rahman en-Necibî de der kî: Medine valisi olduğu sıralarda Ömer b: Abdulaziz'in yanında oturuyor idim. Dirhemleri kesen bir adam getirildi. Bu hususta ona karşı şahitlik de edilmişti. Ömer ona sopa vurdu, saçlarını traş etti ve şehirde dolaştırılarak teşhir edilmesini emretti. Bu işi yapacak kişiye de: İşte dirhemleri kesenin cezası budur, diye yüksek sesle bağırmasını emretti. Daha sonra da bu adamın kendisine geri getirilmesini söyledi ve dedi ki: Elini kesmekten beni alıkoyan tek şey bugünden önce benzer bir durumla karşı karşıya kalmamış oluşumdur. Artık bu hususta sen böyle bir işi yapmış oldun ve öne geçmiş oldun. Bundan sonra isteyen (bu tür işleri yapan kimselerin) elini kessin.

Kadı Ebu Bekr b. el-Arabî der ki: Böyle bir kimsenin kamçı vurularak te-dib edilmesi hususunda söylenecek bir söz yoktur. Saçının traş edilmesini de Ömer b. Abdulazîz uygulamış bulunuyor. İnsanlar arasında hüküm verdiğim günlerde ben hem dövüyor, hem de saçlarını traş ediyordum. Saçlarını Eraş etme cezasını da, saçını masiyet işlemek konusunda kendisine yardımcı bir unsur ve fesadı işlerken saçını güzelleşme yolu olarak gören kimselere uy-guluyordum. İşte masiyete götüren her yolda yapılmast gereken uygulama da budur, eğer bedene etki etmiyor ise o unsur kesilmelidir. Bu işi yapanın elinin kesilmesine gelince, Ömer bunu hırsızlık ile ilgili hükümlerden çıkarmıştır. Çünkü dirhemlerin etrafını kesip kırmak onları kırmaktan farklı bir şeydir. Çünkü dirhemi kırmak onun niteliğini değiştirmektir, kenarlarını kırıp kesmek ise miktarını

eksiltmektir. O halde böyle bir iş, gizli bir şekilde başkasına ait bir malı almak demektir. Eğer: Malın korunması, elin kesilmesi için asıldır, denilecek olursa, şu cevabı veririz: Ömer'in bu sikkelerin insanlar arasında dinar veya dirhem olarak ayırıcı bir konumda olmak üzere hazırlanmalarını, onların korunmaları olarak değerlendirmiş olması ihtimali vardır. Herbir şeyin korunması ise kendi durumuna göre değişir. Diğer taraftan İbn ez-Zübeyr bunu uygulamaya koymuş ve dinar ve dirhemlerin etrafını kırptığı için bir adamın elini kesmiştir.

Maliki mezhebine mensub ilim adamlarımız derler ki: Dinar ve dirhemler, üzerlerinde Allah'ın adının bulunduğu, Allah'ın mühürleridir. Eğer tefsir alimlerinin görüşlerine göre Allah'ın mührünü kıran kimsenin eli kesilir, denilecek olursa bu işi yapan gerçekten buna layıktır. Yahut ta bir kimse üzerinde sultanın mührü bulunan bir şeyi kırsa te'dib edilir. Allah'ın mührü sayesinde ise ihtiyaçlar karşılanır. Dolayısıyla ceza bakımından bu iki mührü kırmak eşit olamaz.

İbnu'l-Arabî der ki: Benim görüşüme göre dirhemlerin kırılması dolayısıyla değil de etraflarının kesilmesi dolayısıyla el kesme cezası uygulanır ve ben bunu hakimlik yaptığım günlerde uyguluyordum. Şu kadar var ki etrafım cahillerle dolup taşıyordu, ancak sapık kıskançların söyleyecekleri sözler dolayısıyla, korkuya da kapılmadım. Hak ehlinden bunu uygulama imkânını bulan herhangi bir kimse Allah rızası için, ecrini Allah'tan bekleyerek bunu uygulamalıdır. [\[164\]](#)

88. "Dedi ki: Ey kavmim! Şayet ben Rabbimden gelen apaçık bir belgeye sabipsem" -buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunuyor. "ve, O bana kendisinden güzel" yani geniş ve helal "bir rızık ihsan etmiş İse ne dersiniz?" İbn Abbas ve başkalarının dediklerine göre Şuayb (a.s)'ın malı pek çoktu.

Şöyle de açıklanmıştır: Hz. Şuayb, bununla hidayet, ilahi tevfik, ilim ve marifeti kastetmiş idi ve ifadede hazfedilmiş sözler vardır. Bu da bizim zikrettiğimiz husustur. Yani buna rağmen ben sizi sapıklıklardan vazgeçirmeye çalışmayacak mıyım?

Anlaman şu olduğu da söylenmiştir: "Şayet ben Rabbimden gelen apaçık bir belgeye sahipsem" ben yine sapıklığa mı tabi olacağım?

Şu anlamda olduğu da söylenmiştir. "Şayet ben Rabbimden gelen apaçık bir belgeye sahipsem" siz yine bana insanların eşyalarını eksik vermek, hak ettiklerinden daha az vermek suretiyle isyankarlık etmemi mi emredeceksiniz? Allah beni buna muhtaç bırakmamışken, bunu yapmamı mı istersiniz?

"Size yasakladığım şeylere kendim uymayarak size aykırı davranmak istemiyorum. Ben size emrettiğim bir şeyi terketmediğim gibi, yasakladığım bir

şeyi de kendim işleyemem.

"Ben gücümün yettiği kadar ıslahtan başkasını istemem." Ben ıslâhtan başka bir iş yapmak istemem. Yani adaletli davranarak dünyanızı ıslah etmenizi, ibadetlerle âhiretinizi ıslah etmenizi istiyorum.

Hız. Şuayb'ın "gücümün yettiği kadar" demesi; güç yetirmenin -iradeden ayrı olarak- fiilin şartları arasında yer aldığından dolayısıdır.

"Gücümün yettiği kadar" ifadesindeki; mastariyedir. Yani ben ancak gayret ve gücüm ile ıslahı istiyorum, ondan başka bir isteğim yoktur.

"Benim başatım" yani doğruyu bulmam, çünkü başarı (tevfik) doğruluk (rüşt) demektir. "ancak Allah iledir. Ben yalnız O'na güvenip dayandım ve yalnız O'na dönerim." Başıma gelen bütün musibetlerden dolayı yine O'na dönerim. Âhirette dönüşüm O'na olacaktır, diye açıklandığı gibi; dönüş (inâbe) dua etmek demektir, diye de açıklanmıştır ki; buna göre; ben yalnız O'na dua ederim, demek olur.[\[165\]](#)

89. "Ey kavmim! ...imza ... sebep olmasın" buyruğundaki; "...mıza ... sebep olmasın" kelimesini Yahya b. Vessâb; "Günah işlemenize..." diye okumuştur.

"Bana muhalefetiniz" ref mahallindedir. "Başınıza gelmesi" ise nasb mahallindedir. Buna göre; "ey kavmim! bana muhalefetiniz ... başınıza gelmesine sebep olmasın" buyruğu şu demektir: Bana düşmanlık etmeniz, sizi imanı terketmeye götürmesin. O takdirde sizden önceki kâfirlere gelen musibet de gelir, sizi bulur. Bu açıklamayı el-Hasen ve Katâde yapmıştır. Şöyle de açıklanmıştır: Bana muhalefetiniz sizden öncekilere isabet ettiği gibi size de azabın isabet etmesine sebep oimasın. Bu açıklamayı da ez-Zeccâc yapmıştır.

Başına gelir, sebep olur, sizi... götürür, iter'in anlamı Maide Sûresi'nde (5/2. ayet, 12. başlıkta); şikâk (ayrılık, muhalefetsin anlamı da el-Ba-kara Sûresi'nde (2/137. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Burada "şikâk" düşmanlık anlamındadır, bunu es-Süddî ifade etmiştir. el-Ahtal'ın şu beyitinde de bu anlamdadır:

"Benim bu mesajımı var mı bildirecek (onlara): Siz düşmanlığın tadını nasıl buldunuz?"

Hasan-ı Basrî de burada bu kelimeyi; "bana zarar vermek isteğiniz" diye açıklamıştır. Katâde ise, benden ayrılmanız diye açıklamıştır.

"Lût kavmi de sizden uzak değildir." Çünkü Şuayb kavmi ile Lût kavminin helaki; arasında az bir zaman geçmişti. Şöyle de açıklanmıştır: Lût kavminin yurdu sizden uzak bir yerde değildir. İşte bundan dolayı "uzak" anlamındaki kelime tekil gelmiştir. el-Kisaî de der ki: Bu onların yurdu, sizin yurdunuz

içindedir demektir, diye açıklamıştır.[\[166\]](#)

90. "Hatibinizden mağfiret dileyin. Sonra O'na tevbe edin" buyruğu daha önceden geçmiş idi.

"Şüphesiz Rabbim rahmet edicidir, çok sevendir." Bunlar yüce Allah'ın isimlerinden iki isimdir. Biz bunları "et Esna fî Şerhi'l Esmâ'l-Hüsna" adlı kitabımızda açıklamış bulunuyoruz.

el-Cevherî der ki: Bir kimseyi sevdiğimiz zaman; deriz. "el-Vedûd" ise seven kimse demektir. "Ved, vid, vud ve meveddet" sevgi demektir. Peygamber (sav)den rivayet edildiğine göre Hz. Şuayb söz konusu edildiği zaman: "İşte o peygamberlerin hatibidir"[\[167\]](#) demiştir.[\[168\]](#)

91. "Dediler ki: Ey Şuayb! Biz senin söylediklerinden bir çoğunu anlamıyoruz." Çünkü sen bizi Öldükten sonra diriliş, amellerden dolayı hesaba çekilmek gibi gayb olan bir takım hususları kabul etmeye çağırıyorsun ve alışkın olmadığımız şeylerle bize öğüt veriyorsun.

Şöyle de denilmiştir: Onlar bu sözleri onu dinlemekten yüz çevirmek, onun sözlerini de küçümsemek kastıyla söylemişlerdi. Bir şeyin anlaşıldığı, kavranıldığı vakit; "Anladı, anlar" denilir. el-Kisaî'nin naklettiğine göre de bir kimse fakîh olduğu vakit de; denilir.

"Hem biz seni aramızda gerçekten güçsüz görüyoruz." Hz. Şuayb'ın gözlerinin görmediği söylenmiştir. Bunu Said b. Cübeyr ve Katide söylemiştir.

Bir diğer görüşe göre de görmesi zayıf idi. Bunu da es-Sevrî söylemiştir. en-Nehhâs ondan, Said b. Cübeyr ve Katâde'nin kanaatinin bir benzerini de nakletmiştir. en-Nehhâs der ki: Dilcilerin naklettiğine göre Himyerliler gözü görmeyen kimseye "zayıf" derler, yani gözleri görmediği için zayıf düşmüş demektir. Nitekim gözleri görmeyen bir kimseye "darîr" da denilir, gözlerinin görmeyişi sebebiyle zarar görmüş kimse demektir. Aynı şekilde görmeyene "mekfûf" da derler. Çünkü gözleri görmediği için görmesi kef edilmiş (alıkonulmuş, önlenmiş) kimsedir.

el-Hasen ise; burada "zayıf değersiz anlamındadır. Bedenen zayıf diye de açıklanmıştır ki bunu da Ali b. İsa nakletmiştir. es-Süddî: Tek başına, yardımcıları ve bize muhalefet etmeye gücü yetecek kadar destekçileri olmayan kişi, anlamına geldiğini söylemiştir.

Bir diğer açıklamaya göre dünya maslahatlarını ve dünyadaki insanların idaresini az bilen kimse demektir.

"Güçsüz" anlamındaki kelime de hal olarak nasbedilmiştir.

"Eğer senin aşiretin olmasaydı" anlamındaki; "Senin aşiretin" kelimesi mübtedâ olarak refedilmiştir. Aşiret (raht) ise kişinin kendilerine dayandığı ve kendileri dolayısıyla güç kazandığı yakınlarıdır. Cerboa'nın yuvasına "râhita" denilmesi de buradan gelmektedir. Çünkü o bu yuva ile kendisini güvenlik altına alır ve yavrularını orada saklar.

"Seni taşa tutardık." Taşlayarak, Öldürürdük, çünkü onun kavmi birisini öldürmek İstediklerinde ona taş atarlardı. Hz. Şuayb'in aşireti de ona bunu söyleyenlerin dinlerine bağlı idi. Bir başka görüşe göre "senİ taşa tutardık." Sana hakaret ederdik, ağır söz söyledik anlamına gelir. el-Ca'dî'nin şu beyitinde de bu anlamdadır.

"Acı sözlerle birbirimize hakaret edip durduk, o kadar ki Yarıшта at başı giden iki at gibi oluruz."

"Recin (taşa tutmak)" aynı zamanda lanetlemek anlamındadır.eş-Şeytanu'r-Racim (lanetlenmiş, kovulmuş) şeytan ifadesi de buradan gelmektedir.

"Zaten sen bizim için değerli bir kimse değilsin." Yani sen bize karşı galip gelen, bizi yenik düşürecek ve korunabilecek olan bir kimse değilsin.[\[169\]](#)

92. "Dedi ki: Ey kavmim! Size göre benim aşiretim Allah'tan daha değerli midir ki?" anlamındaki buyrukla; "Benim aşiretim... mi?" buyruğu mübtedâ olarak merfudur. Yani sizin kalplerinizde benim aşiretim, sizin mutlak malik ve sahibini2 olan Allah'tan daha büyük ve daha üstün müdür? ki "onu arkanıza atılmış, önemsenmeyen bir şey edindiniz?" Size getirmiş olduğum Allah'ın emirlerini arkanıza atıverdiniz ve kavmimden korkarak beni öldürmekten vazgeçtiniz?

Bir kimse hakkında işlenen kusur ve eksikliği ifade etmek için; "Onun işini arkaya attım" anlamındaki tabir kullanılır ki buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/100. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Şüphe yok ki Rabbim yaptıklarınızı" küfür, inkâr ve masiyetlerinizi "çepeçevre kuşatıcıdır." Çok iyi bilendir, koruyucudur, yani hıfz ve tesbit edendir, diye de açıklanmıştır.[\[170\]](#)

93. "Ey kavmimi Elinizden gelen! yapın. Muhakkak ben de yapacağım. Yakında... bileceksiniz." Bu ifadeler tehdittir. Buna dair açıklamalar da daha önce el-En'âm Sûresi'nde (6/135- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Kendisini rüsvay edecek azabın kime geleceğini" bu azabın kimi helak edeceğini "ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz." Bu buyruktaki birinci"Kim" kelimesi nasb mahallindedir. Yüce Allah'ın: "Kimin ıslah ettiğini, kimin de fesat

yaptığını bilir." (el-Bakara, 2/220) buyruğuna benzemektedir. İkinci "kim" lafzı da O'na atfedilmiştir.

"Kimin yalancı olduğunu" anlamındaki buyruğu, aramızdan kimin yalan söylediğini de bileceksiniz, diye de açıklanmıştır.

Bunun (nasb değil de) ref mahallinde olduğu ve takdirinin şöyle olduğu da söylenmiştir: Ve O, yalan söyleyeni rüsvay edecektir. Takdiri şöyledir de denilmiştir: Yalancı olan ise yalan söylediğini bilecek ve yaptığı bu işin vebalini tadcaktır.

el-Ferrâ'nın iddia ettiğine göre Araplar; Kim kalktı, kim kalkar, kalkmış olan kimdir? diye kullandıklar; halde-; "Kimin yalancı olduğunu" ifadesinde "O" zamirini fazladan getirmelerinin sebebi, bu cümlemin fiil cümlesi yerini tutması içindir. en-Nelhâs da der ki: Şairin şu sözü onun bu dediğinin aksine delil teşkil etmektedir:

"Ondan uzak kaldığıma -kitab hakkı için- artık tahammülümün kalmadığını Süreyya'ya bildirmek üzere bana elçilik yapacak kimdir?"

"Gözetleyin gerçekten ben de sizinle beraber gözetleyİçiyim." Siz azabı ve ilâhî gazabı bekleye durun, ben de ilâhî yardım ve rahmeti beklemekteyim. [\[171\]](#)

94. "Emrimiz gelince..." Denildiğine göre Hz. Cebrail öyle bir çığlık bastı ki, derhal ruhları cesetlerinden çıkıverdi.

"Şuayb'ı ve beraberindeki mü'minleri nezdimizden bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri ise o korkunç ses" yani Cebrail'in çığlığı "yakalayı-verdi." Buradaki "yakalayıverdi" anlamındaki; fiilinin müennes gelmesi, "sayha: korkunç ses, çığisk" lafzının müennes olmasından dolayıdır. Hz. Salih kıssasında ise: "O zulmedenleri ise o korkunç ses yakaladı" (Hûd, 11/67.) buyruğunda ise fiil; "Çığlık basmak, feryad etmek" anlamına göre müzekker gelmiştir.

İbn Abbas der ki: Yüce Allah, Hz. Salih ile Hz.'Şuayb kavimleri dışında iki ayrı ümmeti aynı azab ile helak etmiş değildir. Allah bu iki kavmi de çığlık ile helak etmiştir. Şu kadar var ki Salih kavmini çığlık alt taraflarından, Şu-ayb kavmim ise çığlık üst taraflarından yakalamıştır "de yurtlarında diz üstü çöküp, kaldılar."

[\[172\]](#)

95. "Sanki orada yaşamış değillerdi. Haberiniz olsun ki Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden nasıl uzaklaştıysa, Medyen kavmi de öylece uzaklaştı." Bu buyruğun anlamı az önce geçti.

el-Kisaî'nin naklettiğine göre Ebu Abdu'r-Rahman es-Sülemî; "Uzaklaştı," fiini "ayn" harfi ötreli olarak okumuştur. en-Nehhâs ise şöyle demektedir: Dilde

bilinen bu fiilin helak olmak anlamında: şeklinde kullanılacaktır.

el-Mehdevî der ki: Burada "ayn" harfini ötreli okuyanların okuyuşu aslında hem hayır, hem şer hakkında kullanılabilen bir şive olup bunun mastarı

Ancak "ayn" harfinin esreli söylenişi sadece kötülüğü anlatmak için kullanılır ve denilir. Buna göre çoğunluğun kıraatine göre "uzak olmak" lanet anlamındadır. Anlam itibariyle ikisinin de birbirlerine yakın olması dolayısıyla her iki kullanışın anlamı da aynı olabilir. Böylelikle bu, manaları yakın olması hasebiyle mastarı lafzından başka şekilde gelen kelimelerden birisi olur.[\[173\]](#)

96. Andolsun ki Biz Musa'yı âyetlerimizle ve apaçık bir delille gönderdik;

97. Fîravun'a ve ileri gelenlerine. Onlar yine Firavun'un emrine uydular. Halbuki Firavun'un emri biç de doğru değildi.

98. O kıyamet günü kavminin önüne düşecek ve onları ateşe sürüklemiş olacaktır. O varacakları yer ne kötü yerdir!

99. Bunda da, kıyamet gününde de onlara lanet arkalarından yetiştirildi. Yapılan bu bağış, ne kötü bir bağıştır![\[174\]](#)

96. "Andoisun ki Biz Musa'yı âyetlerimizle" Tevrat ile -mucizeler ile diye de açıklanmıştır- "ve apaçık bîr delille" açık seçik betge ile yani asa ile "gönderdik."

Yüce Allah'ın insanlara karşı delil ortaya koymak ve (İnkarcıların ileri sürebilecekleri) her türlü gerekçeyi de ortadan kaldırmak için peygamberleri biri diğeri ardınca gönderdiğini beyan etmektedir.

"Delil" anlamındaki "sultan" kelimesinin anlamı ve türediği kökü ile ilgili açıklamalar daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde (3/151- âyetin tefsirinde) geçtiğinden dolayı, burada tekrarlamanın bir anlamı yoktur.[\[175\]](#)

97. "Firavun'a ve ileri gelenlerine. Onlar yine Firavun'un enirine uydular." Onun durumunu, onun halini, izlediği yolu takib ettiler. Hatta onu ilah edindiler ve yüce Allah'ın emrine muhalefet ettiler. "Halbuki Firavun'un emri hiç de doğru değildi." Doğruya götüren, doğru bir iş değildi. "Reşid'in hayra götüren, hayra İrşad eden anlamında olduğu da söylenmiştir.[\[176\]](#)

98. "O, kıyamet günü kavminin önüne düşecek." Yani o başkanları olduğundan dolayı, cehennemde onların önüne düşecektir. Bir kimsenin başkalarının önüne geçmesini anlatmak üzere; " Onların önüne geçti, geçer" denilir.

"Ve onları ateşe sürüklemiş olacaktır." Onları ateşe sokmuş olacaktır Burada buyruk mazi lafzı ile zikredilmiş, mana ise, gelecekte onları ateşe sokacağı şeklindedir. Meydana geleceği muhakkak olan bir şey ise olmuş gibidir. İşte bundan dolayı; muzari yerine mazi fiil kullanılabilir.

"O varacakları yer ne kötü yerdir!" Girecekleri yer çok kötü bir yerdir. Burada; "Ne kötü!" ifadesinin müzekker olmasının sebebi bu kötülüğün; "Varılacak yer"e, raci olmasından dolayıdır. Bu da konuşma esnasında; "Senin evin ne güzel bir evdir" demek gibidir.

"el-Mevrûd: Varılacak yer" aslında kendisine ulaşılan su ve gidilip varılan yer demektir ve "(ismi.) mefûl" anlamındadır.[\[177\]](#)

99- "Bunda" yani bu dünyada "da kıyamet gününde de onlara lanet arkalarından yetiştirildi." Yani hem bu dünya hayatında onlara lanet yetiştirildi, hem de kıyamet gününde onlara lanet yetiştirilmiş olacaktır. Yine bu anlamdaki açıklamalar önceden geçmiş bulunmakladır.

"O varacakları yer ne kötü yerdir!" el-Kisaî ve Ebu Ubeyde'nin naklettiğine göre; "Ona yardım ettim, ona bağış olarak verdim" demektir. Bağış (atiyye)in ismi ise; şeklinde gelir. Yani onlara verilen bu bağış ve onlara yapılan bu yardım ne kadar kötüdür!

Bu kelime aynı zamanda "büyükçe kap" anlamına da gelir. Bunu el-Cevherî ifade etmiştir.

Buyruk "Kendisine bağış yapılanın bağışı ne kötü bir bağıştır!" şeklindedir. el-Maverdî'nin naklettiğine göre; şeklinde "ra" harfî üstün olarak okunursa, büyükçe kap, esreli olarak okunursa, o kaptaki içecek şey anlamındadır. Bunu el-Esmaî'den nakletmektedir.

Buna göre bu ifade ile sanki onlara cehennemde içirilecek şeylerin kötülüğü anlatılmış gibidir. Yine bu kelimenin fazlalık anlamında olduğu da söylenmiştir, yani o Firavun ve beraberindekiler suda boğulduktan sonra, onlara ayrıca verilecek olan ateş (azabı) ne kadar da kötüdür! Bu açıklamayı da el-Kelbî yapmıştır.[\[178\]](#)

100. İşte bunlar o ülkelere ait haberlerdendir. Onları sana kısasa olarak anlatıyoruz. Onlardan kimi hâlâ ayakta duruyor, kimi de biçilmiştir.

101. Biz, onlara zulmetmedik, fakat onlar kendi nefislerine zulmettiler. Rabbinin emri gelince, Allah'ı bırakıp da tapındıkları ilâhları onlara bir fayda sağlamadı. Zarara uğratmaktan başka bir şeylerini de arttırmadılar

102. Zulüm yapan ülkeleri yakaladığında Rabbinin yakalayısı işte böyledir.

Şüphesiz, O'nun yakalayışı pek acıklı, pek şiddetlidir.

103. Bunda âhiret azabından korkanlar için elbette bir İbret vardır. O, kendisinde bütün insanların toplanacakları bir gündür, o tanık olunacak bir gündür.

104. Biz, onu ancak sayısı belli bir zamana kadar geciktiririz.

105. O gün gelince, Allah'ın izni olmaksızın hiçbir kimse söz söyleyemez. Onlardan kimisi bedbaht, kimisi bahtiyardır.

106. Bedbaht olanlar ateşdedirler. Onlar orada yüksek hırıltılarla ve İnleyerek solurlar.

107. Onlar gökler ve yer ayakta durdukça orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadarı müstesna. Şüphesiz Rabbin dilediğini yapandır.

108. O bahtiyar olanlara gelince, onlar da cennettedirler. Gökler ve yer ayakta durduğu müddetçe, orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadarı müstesnadır. Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır.

109. O halde bunların tapmakta oldukları şeylerden hiç şüphen olmasın. Onlar ancak evvelce babalarının tapındıkları gibi, tapınıyorlar. Biz de onların paylarını muhakkak eksiksiz verecek olanlarız. [\[179\]](#)

100. "İşte bunlar ülkelere ait haberlerdendir. Onları sana kıssa olarak anlatıyoruz." Buyruğundaki: " İşte bunlar" mukadder bir mübte-dânın haberi olarak ref mahallindedir. Yani işte durum böyledir, takdirindedir. Mübtedâ olarak merfu da kabul edilebilir. Daha Önce geçmiş ülkelere ail bu haberleri Biz sana okuyoruz, takdirinde olur.

"Onlardan kimi hâlâ duruyur, kimi de biçilmiştir." Katâde der ki: "Hâlâ duran" duvarları, çatıları üstüne çökmüş ve böylece iz bırakmış olan yerler, "biçilmiş" olanlar ise hiçbir izi kalmamış olanlardır.

Şöyle de açıklanmıştır: "Hâlâ duranlar" mamur halde bulunanlardır, "biçilmiş" olanlar ise harabe halinde bulunanlardır. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Mücahid de der ki:

"Hâlâ duran" duvarları çatıları üstüne çökmüş olanlar, "biçilmiş olanlar" ise kökten imha edilmiş olanlardır. Bununla ekin gibi biçilmiş olanları kastetmektedir. Şair der ki:

"Ölümün aralarındaki paylaştırmasında insanlar,

Kimisi hâlâ ayakta duran, kimisi de biçilmiş bulunan ekin gibidir." Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Bizler ancak taze ekine benzeriz, Ne zaman, olgunlaşırsa, onu biçen gelir (onu biçer)."

el-Ahfeş Said de der ki: Buradaki "biçilmiş" anlamında ve "faîl" veznin-deki:

kelimesi mefûl vezninde "biçilmiş" demektir. Bunun çoğulu da; gelir. " Hastalar" kelimesi gibi. Yine el-Alıfeş der ki: Bu kelime akıı sahibi varlıklar hakkında çoğul olarak: şeklinde gelir, tıpkı "Maktul ve maktuller" gibi.[\[180\]](#)

101. "Biz onlara zulmetmedik." Sözlükte zulüm bir şeyi asıl konulması gereken yerinden başka bir yere koymak demektir. el-Bakara Sûresi'nde (2/35. âyet, 13.başlıkta) yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Fakat onlar" küfür ve masiyetlerle "kendi nefislerine snılmattılar." Sibeveyh'in naklettiğine göre; "Ona zulmetti" denilebilir.

"Hatibinin emri gelince, Allah'ı bırakıp da tapındıkları ilâhları onlara bir fayda sağlamadı." Yani ibadet ettikleri ilâhları azaplarından herhangi bir şeyi önleyemedi. "Zarara uğratmaktan başka bir şeylerini de arttırmadı-lar." Bu buyruktaki kelimesini Mücahid ve Katâde "zarara uğratmak" diye açıklamışlardır. Şair Lebid de şöyle demektedir:

"Artık çürüyüp gittim. Zaten her yeni şeye sahip olan sonunda Çürümeye gider. İşte zarara uğratmak da budur."

(Aynı kökten gelen) "et-tebâb" ise helak ve hüsrân demektir.

Bu buyrukta hazfedilmiş sözler de vardır Yani onların putlara ibadet etmeleri... başka şeylerini arttırmadılar, demektir. Muzafhazfedilmiştir, bu da şu dernektir: Onların o putlara tapmaları, kendilerine âhiret mükâfatını kaybettirmiştir.[\[181\]](#)

102. "Zulüm yapan ülkeleri yakaladığında, Rabbininyakalayışı işte böyledir." Yani yüce Allah, Nûh, Âd ve Semûd kavminin kasabalarını azab ile yakaladığı gibi, işte bütün zalim kasabaları da böylece yakalar.

Asım el-Cahderî ile Talha b. Musarrif; "Yakaladığında, yakalayışı işte böyledir" buyruğunu: " Yakaladığında Rabbin böyle yakaladı" şeklinde okumuşlardır. Yine el-Cahderî'den:

Rabbinin yakalayışı İşte böyledir" bölümünü cemaat gibi okuduğu nakledilmekle birlikte "ülkeleri yakaladığında" anlamındaki buyruğu da; şeklinde okuduğu da nakledilmiştir.

el-Mehdevî der ki: "Yakaladığında RabbinİN yaka-layışı işte böyledir" şeklindeki okuyuş, yüce Allah'ın geçmiş ümmetleri helak etmekteki adeti ile ilgili haber vermek anlamındadır ve şu demektir: İşte Rabbin helak edilen ümmetlerden azab ile yakaladığını, yakaladığı vakit bu şekilde yakalar, Cemaatin kıraatine göre ise "yakalayış" anlamındaki kelime mastar kabul edilmiştir ve anlam şöyle olur: İşte Rabbin helak ettiği kimseleri azab ile yakaladığı vakit, O'nun yakalaması böyledir. Çünkü (cemaatin kıraati dışındaki kıraatte) "elif" siz olarak; şeklindeki

okuyuş, mazi içindir, yani ülkeleri yakaladığında demektir. Buna karşılık (cemaatin kıraatindeki; ise gelecek (muzari) için kullanılır.

"Zulüm yapan ülkeler" ise halkı zalim olan ülkeler demektir ve muzaf hazfedilmiştir. Yüce Allah'ın: "O kasabaya sor" (Yusuf., 12/82) buyruğunda olduğu gibidir.

"Şüphesiz O'nun yakalayışı pek acıklı, pek şiddetlidir." O'nun müşrikleri cezalandırması çok acı, çok ıstırap verici ve çok ağırdır.

Müslim'in Salih'i ile Tirmîzî'de Ebu Musa yoluyla gelen hadise göre, Ra-sûlutlah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki Allah zalime mühlet verir, ama sonunda onu yakaladı mı bir daha da bırakmaz." Sonra da: Zulüm yapan ülkeleri yakaladığında Rabbinin yakalayışı işte böyledir..." âyetini okudu. Ebu İsa (et-Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahih, garib bir [\[182\]](#)hadistir. [\[183\]](#)

103. "Bunda âhlret azabından korkanlar için elbette bir ibret" bir alamet ve bir öğüt "vardır. O, kendisinde bütün insanların toplanacakları bir gündür" buyruğunda geçen; ve O,... bir gündür" mübtedâ ve haberdır. "Toplanacakları" da bu günün sıfatlarından birisidir. "Butun insanlar" ise meçhul fiilî olan "toplanacakları" anlamındaki fiilin nâibi faili (sözde öznesDdir. Bundan dolayı -günün sıfatı olan-; " Toplanacakları" kelimesi çoğul olarak değil de tekil olarak gelmiştir. Şayet "insanlar" kelimesinin mübtedâ olarak meifu kabul edildiği "kendisinde... toplanacakları" anlamındaki da haber kabul edecek olursak, bu takdire göre de çoğul olarak kullanılmaz. Çünkü; "Kendisinde" ifadesi fail yerini tutmaktadır.

Toplamak ise hasretmek, bir araya getirmek demektir. Yani insanlar o günde toplanacak, haşredileceklerdir.

"O tanık olunacak bîr gündür." O günde iyi kimse de, facir kimse de tanık olacak, hazır bulunacaktır. Sema ehli de o günde hazır bulunacaklardır. Kıyametin isimlerinden iki isim olan (yevmu'n-mecmû ve yevmu'n-meş-hûd) isimlerini diğer isimlerle birlikte "et-Tezk ire "adlı eserimizde söz konusu ettik ve bunlara dair açıklamalarda bulunduk. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[184\]](#)

104. "Biz onu" o günü "ancak sayısı belli" yani önceden Bizim tarafımızdan hükme bağlanmış ve Bizce sayısı bilinen "bir zamana kadar geciktiririz." [\[185\]](#)

105. "O gün gelince" buyruğu diye de okunmuştur. Çünkü "ya" harfinden önce esre var ise "ya" hazfedilir. Mesela; " Bilmiyorum" denilir (ve "ya" hazfedilir.)

Bunu da el-Kuşeyrî nakletmektedir.

en-Nehhâs İse der ki: Medineliler Ebu Amr ve el-Kisaî idrac halinde (okuyup geçerken) "ya"yı (med ile) okurlar; vakf halinde ise hazfederler.

Rivayete göre de Ubeyy ve İbn Mes'ud vakıf halinde de, vasıl halinde de "yalı olarak okumuşlardır. el-A'meş ve Hamza ise vakf halinde de, vasi halinde de "ya"sız okumuşlardır.

Ebu Ca'fer en-Nehhâs der ki: Bu yerde uygun olan üzerinde vakıf yapmamak ve bunun "ya" okunarak vasi yapılmasıdır. Çünkü bir grup nahiv bilgini şöyle demişlerdir: "Ya" (böyle bir yerde) hazfedilmez ve cezm edatı ("ya"nın hazfı cezm alâmeti olduğundan) olmaksızın herhangi bir kelime cez-medilmez.

"Ya"sız vakıf yapmaya gelince, bu konuda el-Kisaî'nin bir görüşü vardır ve o şöyle der: Çünkü salim olan fiil üzere meczûtn imiş gibi vakıf yapılır, o bakımdan tıpkı (salim fiildeki) ötrenin hazf edildiği gibi burada da "ya" harfi hazfedilir. Hamza'nın kıraatine gelince, Ebu Ubeyd vasi ve vakf hallerinde de "ya"nın hazfedilmesi lehine iki şekilde gerekçe göstermiştir:

1- O Hz. Osman (r.a)'ın Mushaf ı olduğu söylenen İmam Mushaf da bu kelimeyi "ya "sız olarak gördüğünü iddia etmiştir.

2- Bunun Huzeylliilerin şivesi olduğunu nakletmekte ve buna göre Hu-zeyliiler: " Bilmiyorum" derken sondaki "ya" harfini hazfetmektedirler). en-Nehhâs der ki: Ebu Ubeyd'in, Osman (r.a)a Mushaf ını delil göstermesi, çoğu İlim adamlarının reddettikleri bir görüştür. Çünkü Malik b. Enes Allah'ın rahmeti üzerine olsun der ki: Ben Osman (r.a)'ın Mushaf'ını soruşturdum, bana: O artık yok, dediler. Ebu Ubeyd'in, Huzeylliilerin "bilmiyorum" derken "ya" harfini hazfetmelerini delil göstermesine gelince, bunda da delil olacak taraf yoktur. Çünkü böyle bir hazfı eski nahivciler nakletmişler ve bunun gerekçesini de söz konusu etmekle birlikte, bunun kıyasa esas alınamayacağını da ifade etmişlerdir. el-Ferrâ da "ya" harfinin hazfı ile ilgili olarak şöyle bir beyit nakletmektedir:

"İki avucun bir avuç gibidir, cömertliğinden dolayı bir dirhem dahi Tutmaz, diğeri ise kılıçla kan verir/

Burada "verir" anlamındaki: fiilinin sonundaki "ya" harfi hazfedilmiştir.

Sibeveyh ve el-Halil'in de naklettiklerine göre Araplar; "Bitmiyorum" diyerek "ya" harfini hazfeder ve sonundaki esre ile yetinirler. Ancak onların iddiasına göre bu, kullanımın çokluğundan dolayıdır.

ez-Zeccac ise der ki: Nahiv bakımından daha uygun olan "ya" harfinin de zikredilmesidir. Benim uygun gördüğüm görüş de Mushaf'a ve kıraat âlimlerinin icmaina tabi olmaktadır. Çünkü kıraat uyulması gereken bir sünnettir ve buna uygun olarak Arap dilinde de kullanımlar görülmüştür.

"Allah'ın izni olmaksızın hiçbir kimse söz söyleyemez" buyruğundaki: " Söz söyleyemezsin asli; şeklindedir. Hafif olsun diye iki "te"den birisi hafif edilmiştir. Ayrıca bu buyrukta hafif edilmiş ifadeler de vardır. Yani o gün hiçbir kimse, hakkında izin verilmiş güzel sözden başka hiçbir söz söyleyemez ve konuşamaz. Çünkü o günde çirkin sözü terketmeye mecbur edileceklerdir.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Hiçbir kimse Allah'ın izni ile olmaksızın ne bir delil söyleyerek konuşacak, ne de şefaath maksadıyla konuşacaktır. Yine denildiğine göre; insanların, Allah'ın huzurunda, O'nun izni ile olmaksızın konuşmaktan men olunacakları bir vakit vardır.

Bu âyet-i kerîme dinde inkârâ sapmak isteyen kimselerin hakkında soru sordukları en çok âyetlerden birisidir. Bunlar derler ki: Neden: "Allah'ın izni olmaksızın hiçbir kimse söz söyleyemez" diye buyururken başka bir yerde: "Bu, onların konuşamayacakları bir gündür. Onlara izinde verilmeyecek ki öşür dilesinler." (.ei-Murselât, 77/35-36) Kıyametin söz konusu edildiği bir başka yerde ise: "Onlardan bir kısmı diğer bir kısmına yönelip, biri diğerine soru sorarlar.(es-Sâffât, 11/21) Yine bir başka yerde şöyle denilmektedir: "O gün gelen herkes kendi nefsi için mücâdele edecek," (en-Nahl, 16/111) Bir başka yerde: "Ve durdurun onları, çünkü onlar sorgulanacaklardır." (es-Saffat, 37/24) denildiği halde; bir diğer yerde de: "O günde ne insana, ne cinnegünahı sorulmayacak" (er-Rahman, 55/39) denilmektedir?

Cevap az önce sözünü ettiğimiz husustur. Yani onlar kendileri lehine kabul edilebilecek bir delili söyleyemeyecekler, aksine günahlarını ikrar ile birbirlerini kınayarak ve günahları biri diğerine atarak konuşacaklardır. Kendileri lehine kabul olunabilecek bir delil söyleyerek konuşmaya gelince, bu söz konusu olmayacaktır. Ru da sizinle çokça konuşmakla birlikte konuşmasında en ufak bir delil olmayan kimseye: Sen bir şey söylemiş değilsin, sen hiçbir şey demedin, demeye benzer. Buna göre delilsiz konuşan bir kimseden hiçbir şey konuşmairuş diye söz edilir.

Bir kesim de şöyle demektedir; Kıyamet günü çok uzun bir gündür. Onun değişik yerleri, halleri ve konumları vardır. Kimisinde konuşmaktan men olunurlar, kimisinde de konuşmaları serbest bırakılır. İşte bu da O'nun izni olmaksızın hiçbir kimsenin konuşmayacağına delildir,

"Onlardan kimisi bedbaht, kimisi bahtiyardır." O nefislerden yahut ta o insanlardan kimisi bedbaht kimisi bahtiyardır, demektir. Zaten yüce Allah bütün bu insanları: "O kendisinde bütün insanların toplanacakları bir gündür" diye zikretmiş bulunmaktadır. Bedbaht (şakiy), bedbaht olacağı yazılmış kimsedir, bahtiyar (muttu, saîd) ise hakkında mutlu olacağı yazılmış olandır. Nitekim şair

Lebid de şöyle demektedir:

"Onlardan kimisi mutludur, payını alır.

Kimisi de bedbahttır (dar) geçime kanaat etmektedir."

Tîrmizî'nin rivayetine göre İbn Ömer, (babası) Ömer b. el-Hattab'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Şu: "Onlardan kimisi bedbaht, kimisi bahtiyardır" âyeti nazil olunca Rasûlullah (sav)a şöyle sordum: O halde ey Allah'ın Peygamberi! Ne diye amel ediyoruz? Yapıp bitirilmiş bir şeye rağmen mi? Yoksa henüz yapıp bitirilmemiş bir husus mu var? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bilakis, yapıp bitirilmiş ve kalemelerin yazıp bitirdiği bir şeye rağmen ey Ömer! Ancak herkes ne için yaratılmışsa, o ona kolaylaştırır," (Tîrmizî) dedi ki: Bu, bu yolla hasen, garib bir hadistir ve biz bunu ancak Abdullah b. Ömer rivayetiyle biliyoruz.[\[186\]](#) Bu hadis daha önce de el-A'raf Sûresi'nde (7/172-174'ün tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.[\[187\]](#)

106. "Bedbaht olanlar" mübtedâdır, "ateştedirler" haber mahallindedir. Aynı şekilde "onlar orada yüksek hırıltılarla ve inleyerek solurlar" anlamındaki buyruk ta böyledir.

Ebu'l-Âliye dedi ki: "Yüksek hırıltı," (zefir); göğüsten gelen solumadır. "İnleyerek soluma (şehîk)" ise, boğazdan gelir. Yine ondan bunun zıttı açıklama da nakledilmiştir.

ez-Zeccâc ise der ki: Yüksek hırıltı (zefir), şiddetlice inlemekten dolayıdır. İnleyerek soluma (şehîk) ise oldukça yüksek inlemekten dolayıdır. Yine der ki: Kûfeli ve Basralı dilbügenlerinin iddia ettiklerine göre "zefir (yüksek hırıltı)" eşeğin anırmaya başladığı zaman ki sesidir. İnleyerek solumak (şehîk) ise eşeğin anırken sonlardaki sesi gibidir.

İbn Abbas (r.a) da bunun aksini söyleyerek der ki: Zefir yüksek ve şiddetli ses, şehîk ise cılız ve zayıf ses demektir. ed-Dahhâk ve Mukatîl de derler ki: Zefir eşeğin anırmasının başlangıcına, şehîk ise sesi kesildiği zaman anırmanın sonlarına benzer. Şair de der ki:

"Karın boşluğunda sesin hırıltısı geldi veya sesi (anırması) kesildi. Öyle ki: Bu anıran birisi idi, ama ne anırdı, denilir."

Bir başka açıklamaya göre zefir, kişinin içinin gamla dolup taşmış olduğu halde nefesini dışarıya vermesidir. Şehîk ise nefesi geri almaktır. Bir başka açıklamaya göre zefir aşırı kederden dolayı nefesi evirip çevirmektir. Bu da sırtın üzerinde ağır yük taşımak demek olan "ez-zefr"dert alınmadır. Şehîk ise uzayıp giden nefes demektir ve bu da yüksek anlamına gelen "şâhik(a)dağ" ifadesinden alınmadır. (Kısacası) zefir de şehîk de üzüntülü ve kederlilerin çıkardığı

seslerdendir.[\[188\]](#)

107. "Onlar gök ve yer ayakta durdukça orada ebediyyen kalıcıdırlar" buyruğundaki: "Ayakta durdukça," lafzı zarf olarak nasb mahal-Ündedir. Yani gökler ve yer devam ettikçe, demektir. İfadenin takdiri ise devam ettikleri süre boyunca, şeklindedir.

Bunun te'vilî hususunda farklı görüşler vardır. Aralarında ed-Dahhâk'ın da bulunduğu bir kesime göre şu demektir: Cennet ve cehennemin seraâvâtı ve arzı devam ettikleri sürece...

Semâ başının üstünde bulunan ve seni gölgelendiren herşeyin adıdır. Arz ise ayağın ile üzerine bastığın yerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de de şöyle buyurulmak-tadır: "Cennetten dilediğimiz yere konmak üzere, arzı bize miras veren Allah'a hamdolsun."(ez-Zümer, 39/74)

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah burada bildiğimiz dünya semâ ve arzını kastetmiş ve bunu Arapların bir şeyin devam etmesi ve ebediliğine dair haber vermek şeklindeki adetlerine göre ifade kullanmıştır. Nitekim Arapların; sonu gelmeksizin uzun bir vakit anlatmak istediklerinde kullandıkları ifadelerden olan: Gece kararıp etrafı örttüğü yahut bir sel akıp gittiği, ya da gece gündüz değişip durduğu, güvercinler ötüştüğü, gökler ve yer devam ettiği sürece... ve buna benzer deyimleri bu kabildendir. Yüce Allah da bununla onlara kâfirlerin bu azab içerisinde ebedî bırakılacaklarını anlatmaktadır. Her ne kadar göklerin ve yerin zeval bulacağını, başka yerde haber vermiş olsa bi-ie (burada Arapların anlatım üslûblarına uygun ifade kullanılmıştır).

İbn Abbas'tan da nakledildiğine göre yaratılmış bütün eşyanın ash Arş'ın nurundandır. Gökler ve yer de âhirette bu alındıkları nura geri döndürüleceklerdir. Doîayısı ile gökler ve yer Arş'ın nurunda ebedî ve daimîdirler.

"Rabbinin dilediği kadarı müstesna" anlamındaki buyruk nasb mahallindedir. Çünkü bu birinci türden (müstesna minh'in türünden) olmayan (munkatı') bir istisnadır. Bu hususta on farklı görüş vardır:

1- Bu istisna yüce Allah'ın: "Ateştedirler" buyruğundan istisna edilmiştir. Şöyle buyurulmuş gibidir: Rabbinin, bazılarını buradan (ateşten) geri bırakmayı diledikleri müstesna. Bu Ebu Nadra'nın.Ebu Said el-Hudrî ve Câbir (r.a)dan naklettiği bir görüştür. Burada (akıl sahipleri için kullanılan):in kullanılmaması maksadın şahislar değı! sayı olmasından dolayıdır. Bu da; "Size helal olan" (en-Nisa, 4/3) buyruğuna benzemektedir. Ebu Nadra'dan, o Rasûluliah (sav)dan (dedi ki): "Allah'ın -masiyet ile bedbaht olsalar dahi- cehenneme sokmak istemediği

kimseler müstesnadır" demektir.

2- Buradaki İstisna mü'min, günahkâr kimselerin belli bir süre cehennemde kaldıktan sonra çıkartılmaları hakkındadır. Buna göre yüce Ailah'ın: "Bedbaht olanlar" buyruğu kâfirler ve günahkârlar hakkında umumidir. İs-üsnâ da "ebediyyen kalıcıdırlar" buyruğundan yapılmış olur. Bunu da Ka-tâde, ed-Dahhâk, Ebu Sinan ve başkaları ifade etmişlerdir, Enes b. Malik yoluyla gelen sahih hadiste de şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûluliah (sav) buyurdu ki: "Bir takım insanlar cehenneme gireceklerdir. Nihayet bunlar ateşte yanıp kömür gibi olacaklarında oradan çıkartılırlar ve cennete girerler. Bu sefer: İşte bunlar cehennemilerdir, denilir."[\[189\]](#) Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden en-Nisâ Sûresi'nde (4/93- âyet, 7. başlıkta) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

3- İstisna yüksek hırıltılarla ve inleyerek solumadan yapılmıştır. Yani Rabbinin sözünü etmediği azab çeşitleri arasından olmak üzere onların yüksek hırıltılarla ve inleyerek solumaları vardır. Cennet ehlinin de aynı şekilde sözünü ettiği ve etmediği pek çok nimetleri vardır. Bu açıklamayı İbnu'l-Enbarî nakletmektedir.

4- İbn Mes'ud dedi ki: "Onlar gökler ve yer ayakta durdukça orada ebediyyen kalıcıdırlar" yani orada ölmezler ve oradan çıkamazlar. "Rabbinin dilediği kadarı müstesnadır." Bu ise ateşe emir verip ateşin onları yiyip bitirmesi, sonra da onları yeniden yaratması demektir.

Derim ki: Bu görüş özel olarak kâfir hakkındadır ve istisna da yenilmeleri ve yeniden yaratılmaları hususunda ondan (kâfirin kendisinden) yapılmıştır.

5- Buradaki; "Müstesna" istisna edatı olan; "Dışında, hariç" anlamında olmasıdır. Konuşma esnasında benimle beraber Zeyd dışında kimse yoktur, benim senin üzerinde önceden alacağım olan bin dirhem dışında, iki bin dirhemim daha vardır, demek gibi. Buna göre anlam şöyledir denilmiştir: Rabbinin dilediği ebedilikten ayrı olarak, gökler ve yer ayakta kaldıkları sürece...

6- Bu, "çıkartılmak"tan yapılan bir istisnadır. Kendisi ise onları oradan çıkartmak istemez. Mesela, bir kimse belli bir fiili yapmaya devam edip bunun üzerinde ısrar etmekte iken, ben bu işi -başkasını yapmayı istemem müstesna- yapmak istiyorum, demesine benzer.

Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Elbetteki O, onları oradan çıkartmayı dilese çıkartır, fakat onlara kendilerinin orada ebediyyen kalacaklarını bildirmiştir. Bu iki görüşü de ez-Zeccâc dilbilginlerinden nakledip der ki: Meâni (et-Kur'ân'a) dair eser yazan kimselerin bu konuda iki görüşü daha vardır. Bu iki görüşten birisine göre: "Onlar gökler ve yer ayakta durdukça orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadarı müstesna" buyruğun-daki istisna onların kabirlerinin başında duracakları ve hesaba çekilecekleri, dünyada, berzah

âleminde kaldıkları süre ile hesab için duracakları süredir.

7- Diğer bir görüşe göre ise buradaki istisna, nimet ve azaba yapılacak fazlalık hakkındadır. İfadenin takdiri de şöyle olur: "Onlar gökler ve yer ayakta durdukça orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadar müstesna" Rabbinin nimet ehline arttırmayı dilediği nimet kadar ile cehennemliklere arttırmayı dilediği azab miktarı müstesna.

Derim ki: Buna göre ebediliğin artunmasındaki istisna, dünyada bildiğimiz gök ve yerin kalıcılık süresine yapılacak ziyade ile ilgilidir. Bu görüşü et-Tirmizî et-Hakîm, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali tercih etmiştir. Yani onlar orada göklerin ve yerin devam edeceği kadar ebedî kalacaklardır. Bu ise âlemin devam edeceği süredir. Göğün ve yerin de değişikliğe uğrayacakları bir vakitleri vardır ki o da yüce Allah'ın şu buyruğunda söz konusu edilmektedir: "O gün yer başka bir yerle değiştirilecektir." (İbrahim, 14/48)

Şanı yüce Allah, Ademoğullarını yaratmış ve onlarla alışverişe girmiştir. Canlarını ve mallarını kendilerinden cennet karşılığında satın almıştır. İşte misak (ahitleşme) günü bu esasa göre onlarla alışveriş yapmıştır. Bu sözünü yerine getirene cennet vardır. Kendisini esarete teslim eden ise, göklerin ve yerin devamı süresince cehennemde ebedi kalır. Çünkü gökler ve yer böyle bir alışveriş muamelesi dolayısıyla devam ederler. Cennet ehli için de bu kadar miktar cennette ebedilik vardır. İşte bu muamelenin gerektirdiği süre sona erdi mi hepsi de artık Allah'ın meşîetine tabi olurlar. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Biz göklerle yeri ve ikisinin arasında olanları oynayalım diye yaratmadık. Biz onları ancak hak ile yarattık." (ed-Duhân, 44/38-39) Böylelikle her iki yurdun sakinleri göklerin ve yerin devamı miktannca orada ebe-diiyyen bırakılırlar. İşte bu miktar rububiyetin azamet hakkıdır. Daha sonra yüce Allah Ehadiyyet hakkı dolayısıyla her iki yurdun sakinleri için de ebediliği vacib kılar. Buna göre kim Allah'ın Ehadiyyetini muvahhid olarak Allah'ın huzuruna çıkacak olursa, kendi yurdunda (cennette) ebedi kalır. Her kim de Allah'ın Ehadiyetine bir başka ilahı şirk koşarak Allah'ın huzuruna varırsa, o da cehennem hapsinde ebediyyen kalacaktır. Böylelikle yüce Allah kalacakları ebedî sürenin miktarını da bildirmiş ve şöyle buyurmuştur: "Bab-binin dilediği kadarı müstesnadır." Yani hiçbir şekilde sonu gelmeyeceğinden ötürü kalblerin takdir etmekten aciz kalacağı uzunca bir süre "azabta kalacaklardır."

O halde cennetliklerin de, cehennemliklerin de her iki yurttaki ebedi kalışları onların itikadları sebebiyledir.

8- Şöyle de denilmiştir: Buradaki; "Müstesnadır" iradesi "vav" anlamındadır. Bunu da el-Ferrâ ve kimi nazar (kelâm) âlimleri söylemişlerdir ki, bu da

sekizinci görüştür. Anlamı da şöyle olur: Dünyadaki göklerin ve yerin devamı süresine, Allah'ın dilediği kadar ebedilik süresi de vardır. Nitekim, yüce Allah'ın: "Zulmedenler müstesna." (el-Bakara, 2/150) buyruğu ile ilgili olarak; "... ve zulmedenler de" anlamında olduğu söylenmiştir. Şair de şöyle demektedir:

"Her kardeş, kardeşinden ayrılacaktır; babanın ömrü hakkı için; Ve illa ki kutup yıldızları da,"

"Ve kutub yıldızları da ayrılacaklardır" anlamındadır.

Ebu Muhammed Mekkî de der ki: Bu açıklama şekli yani İstisna edatının "vav" anlamına gelmesi Basralılara göre uzak bir ihtimaldir. Zaten buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/150. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

9- Anlamin; Rabbinin dilediği gibi... şeklinde olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın. Ancak geçmiş olan müstesna" (en-Nisa, 4/22) buyruğu, bu da geçmişte olduğu gibi... anlamındadır ki, dokuzuncu görüş de budur.

10- Yüce Allah'ın: "Rabbinin dilediği kadarı müstesnadır" buyruğu şeriatın benzeri herbir sözde kullanmayı teşvik ettiği İstisna kabilindendir. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğu gibidir: "Allah'ın izniyle elbette Mescid-i Haram'a korkusuzca, emniyetle... gireceksiniz." (el-Feti, 48/22) Buradaki bu istisna (inşaaUah demek) Allah tarafından vaadediildiği için vacip olan bir şey hakkında kullanılmıştır. Böyle bir istisna da aynı şekilde şart hükmündedir. Şöyle buyurulmuş gibidir: Şayet Rabbin dilerse... demek olup, bu gibi istisna ne muttasıl, ne de munkatı' olmakla nitelendirilebilir. Bunu da şanı yüce Allah'ın şu buyruğu desteklemekte ve güçlendirmektedir: " ... Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır."

Buna yakın bir açıklama da Ebu Ubeyd'den nakledilmektedir. O der ki: Yüce Allah'ın meşîellî önceden beri her iki kesimin, herbirisi kendi yurtlarında ebedî kalacakları şeklinde vukua geldi ve istisna lafzı da vaki oldu. Ancak ebedilik hususundaki azimet bundan öncedir. Bu da şanı yüce Allah'ın: "Elbette Mescid-i Haram'a -inşaaUah- korkusuzca, emniyetle... gireceksiniz." (el-Feth, 48/27) buyruğundaki istisna gibidir. Yüce Allah İse onların kesin olarak gireceklerini bilmiştir, o bakımdan her iki yerde de kendi ihtiyarı (seçim ve tercihi) İle istisnanın gereklerini yerine getirmemiştir. Zira ezelden beri O'nun meşîeti her iki yurttan (cennet ve cehennemde) de ebedî kalmayı ve Mescid-i Haram'a da girmeyi kararlaştırmıştır. Buna benzer bir açıklama el-Ferrâ'dan da nakledilmektedir.

11- Onbirinci olarak zikredilecek bir görüş daha vardır ki, o da şudur: Bedbaht

olanlar bahtiyarların kendileri, bahtiyar olanlar da bizzat bedbahtların kendileridir, başkaları değildir ve her iki yerde de istisna onlara râcidir.

Şöyle açıklayabiliriz: İstisna edatından sonraki; "Şey", " Kimseler" anlamındadır. Şanı yüce Allah cehenneme girip de orada ebedî kalacak olanlar arasından Muhammed (sav) ümmetinden olup sahip oldukları iman dolayısıyla cehennemden çıkartılacak kimseleri istisna etmiştir. Cennete girip de orada ebediyyen kalacak olan kimselerden de, cennete girmeden önce günahları dolayısıyla cehenneme girecek, sonra da oradan çıkıp cennete gidecek olan kimselerdir. İşte ikinci istisnanın söz konusu edildiği kimseler de bunlar (cennete sonradan girecek olanlar)dır. Yüce Allah şöyle buyurmuş gibidir; "Bedbaht olanlar ateştedirler. Onlar orada yüksek hırıltılarla ve İnleyerek solurlar. Onlar gökler ve yer ayakta durdukça orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadarı müstesna" yani Rabbinin orada

ebedî bırakmak istemediği kadarı müstesna. Bunlar ise Muhammed (sav)m ümmeti arasından imanları ile ve Muhammed (sav)in şefaati ile cehennemden çıkarılacak olanlardır, işte onlar cehenneme girmeleri dolayısıyla bedbaht kimseler diye adlandırılırlar, cennete girecekleri için de bahtiyar kimseler diye adlandırılırlar. Nitekim ed-Dahhâk, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bahtiyar olanlar cehenneme girmekle bedbaht olurlar, daha sonra İse cehennemden çıkıp cennete girmeleri suretiyle bahtiyar olacaklardır.[\[190\]](#)

108. "O bahtiyar olanlara gelince" anlamındaki buyruk el-A'meş, Hafs, Hamza ve el-Kisaî tarafından "sin" harfî ötreH oarak; diye okunmuştur. Ebû Amr ise der ki: Bu kelimenin "sin" harfî üstün olarak; şeklinde olduğunun delili, birincisinin; "Bedbaht olanlar" ifadesinin; şeklinde gelmemiş olmasıdır.

en-Nehhâs ise der ki: Ben Ali b. Süleyman'ın, el-Kisaî'nin Arapçayı çok iyi bilen birisi olmakla birlikte; şeklindeki kıraatinden hayret ettiğini gördüm. Çünkü böyle bir kıraat caiz olmayacak kadar ileri derecede bir lahn'dır. Ancak; "Fılan bahtiyar oldu ve filanı Allah bahtiyar etti" denilir. Buradaki; "Bahtiyar edildi" fiili, " Hastalandırıldı" fiili gibidir. Ancak el-Kisaî, Arapların "mesud: bahtiyar" şeklindeki kullanışları deli) göstermekle birlikte, bunun delil olacak bir tarafı yoktur. Çünkü aslında; "Kendisinde bahtiyar olunan bir yer" diye kullanılır, daha sonra burada; "Kendisinde" kelimesi hazfedilir ve o mekân ism-i meful ile adlandırılır.

el-Mehdevî ise der ki: Buradaki; " Bahtiyar olanlar" lafzında "sin"i ötreli olarak okuyanların okuyuşu Arapların; Bahtiyar edilmiş kimse" sözlerine hamledilir (o manada anlaşılır). Ancak bu oldukça az ve istisnai bir kullanım şeklidir. Zira -

Allah onu bahtiyar etti, anlamına değil de, denilir.

es-Sa'lebî der ki: şeklinde, "sin" harfî ötreli olarak; kendilerine mutluluk, bahtiyarlık rızık olarak verildi, anlamındadır. Aynı şekilde İle, aynı anlamda olduğu söylenmiştir. Bunun dışındaki diğer kıraat alimleri şeklinde "sin" harfini üstün olarak ve kıyas ile okumuşlardır. Bu kıraati de Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim tercih etmişlerdir.

el-Cevherî der ki: Saadet (bahtiyarlık), şekavet (bedbahtlık)dan farklıdır. Çünkü "ayn" harfî esreli olarak; Kişi mutlu oldu" ve; " O mutludur" denilir. Tıpkı; "Esenliğe kavuştu ve o esenliğe kavuşmuştur" demeye benzer. "Sin" harfî ötreli olarak; " Mutlu edildi, bahtiyar kılındı" ve; "O bahtiyardır" denilir. Ancak bu şekiideki kultanımdan hareketle aynı anlamda, denilmez. Araplar sanki; ile buna ihtiyaç duymamışlar gibidir.

el-Kuşeyrî Ebu Nasr Abdu'r-Rahim der ki: Nitekim; "Allah onu bahtiyar kıldı, o bahtiyardır," şeklindeki kullanım vârid olduğu gibi -aynı anlamda olmak üzere kullanımı da varid olmuştur. Bu da Kûfelilerin görüşünü pekiştirmektedir.

Sibeveyh de der ki: -Fılan bahtiyar edildi anlamında-: denilmez. Nitekim -filan bedbaht kılındı anlamında-: da denilmez. Çünkü bu fiiller teaddî etmeyen (mef'ûie geçişi olmayan) fiillerdendir.

"Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır" buyruğundaki, kelimesi, kesilmeyen anlamında olup; "Kesti, keser" anlamındaki fiilden türetülmüştür. en-Nâbiğa der ki:

"(O kılıçlar) iki kat dokunmuş Yemen'in Selûkî diye bilinen zırhlarım dahi koparır. Ve enlice taşlarında, ateş böceklerinin karanlıktaki kıvılcımları gibi kıvılcım saçar.[\[191\]](#)

109. "O halde bunların tapmakta oldukları şeylerden" İlâhlarının batıl olduğundan yana "hiç şüphen olmasın." Bu buyruktaki; "...n olmasın" anlamındaki Fiii, nehy dolayısıyla cezmedilmiştir. Çokça kullanım dolayısıyla da "nun" hazfedil mistir.

Bu buyruk ile ilgili daha güzel bir açıklama da şöyledir: Ey Muhammedi Sen şüphe eden herkese de ki: "Bunların tapmakta oldukları şeylerden hiç şüphen olmasın ki Allah onlara, bunlara tapmalarını emretmiş değildir. Onlar bu putlara atalarının tapındıkları gibi, atalarını Laklit ederek tapmaktadırlar."

"Biz de onların paylarını muhakkak eksiksiz verecek olanlarız" buyruğu ile İlgili üç görüş vardır:

1- "Paylan"ndan kasıt rızıklandır. Bu açıklamayı Ebu'l-Aliye yapmıştır.

2- Kasıt azaptan paylarıdır. Bu açıklama İbn Zeyd'e aittir.

3- Kasıt onlara va'dolunan hayır ya da şer türünden şeylerdir. Bu açıklamayı da İbn Abbas (r.a) yapmıştır.[\[192\]](#)

110. Andolsun Biz, Musa'ya o kitabı verdik de hakkında ayrılığa düşüldü. Eğer Rabbİnden bir söz geçmemiş olsaydı, elbette aralarında hüküm verilmiş olurdu. Halbuki muhakkak onlar bundan yana tereddüde düşüren bir kuşku içindedirler. "Eğer Rabbinden bir söz gelmemiş olsaydı" buyruğundaki "söz: kelime" şudur: Şanı yüce Allah bu konudaki salâhı bildiğinden ötürü onları kıyamet gününe kadar erteleyeceğine dair hüküm vermiştir.Eğer bu hüküm olmamış olsaydı, mü'mini mükâfatlandırmak, kâfiri de cezalandırmak suretiyle aralarında hüküm vermiş olurdu.

Musa'nın kitabı hakkında ihtilâfa düşenler arasında hüküm verilmiş olacağının kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü onların kimisi bu kitabı tasdik ediyor, kimisi yalanlıyordu.

Bir diğer görüşe göre; ey Muhammed, senin hakkında anlaşmazlığa düşen bu kimseler hakkında, dünyada acilen cezalandırmak suretiyle hüküm verilmiş olurdu. Ancak bu ümmetin cezasının Kıyamet Gününe kadar erteleneceğine dair ilâhî hüküm önceden beri verilmiş bulunuyor.

"Halbuki muhakkak onlar bundan yana tereddüde düşüren bir kuşku içindedirler." Eğer bunların. Musa'nın kavmi oldukları kabul edilirse anlam şu olur: Onlar Musa'nın kitabı hakkında şüphe içinde idiler, şimdi de Kur'ân-ı Kerîm hakkında da şüphe içerisindedirler.[\[193\]](#)

111. Şüphesiz Rabbin herbirinin amellerinin karşılığını onlara tam olarak verecektir. Çünkü O, yaptıklarından haberdardır.

"Şüphesiz Rabbin herbirinin amellerinin karşılığını onlara tam olarak verecektir." Yani Bizce sayıları tesbit edilmiş ümmetlerin herbirisi amellerinin karşılığını göreceği gibi, senin kavmin de aynı durumdadır, ey Muhammed.

Bu buyruktaki; "Şüphesiz... herbirinin" buyruğunu Haremeyn Ehli -onlarla beraber de Nafi', İbn Kesir ve Ebu Bekr "nun" harfini şed-desiz olarak; şeklinde şeddeli ve amel eden şeddesizi olarak okumuşlardır. el-Halîl ve Sibeveyh bunu zikretmişlerdir. Sibeveyh der ki: Güvendiğim bir kimsenin bize anlattığına göre o, Arapları "Muhakkak Zeyd yola koyuldu" diye kullandıklarını İşittiğini bize bildirmiştir. Sibeveyh ayrıca şairin şu mısraını da bize nakletmektedir:

"Sanki o güzel, yeşil, yapraklı palamut ağacına uzanan ceylan gibidir.

Şair burada; " Sanki o" demek istemiş ve-bunu şeddesiz kullanarak ondan sonraki kelimeyi de nasbetmiştir. Basralılar da amel etmekle birlikte; in şeddesiz

kullanılmasını caiz kabul ederler. Ancak el-Kisaî bunu kabul etmeyerek der ki: Ben yüce Allah'ın: " Şüphesiz... herbi-rinin" buyruğunun neye dayanarak böyle okunduğunu bilemiyorum. el-Ferrâ: " Herbirinin" lafzını şeddesiz okuyanların kıraatine göre; " Onlara tam olarak verecektir" buyruğu ile nasb edildiğini iddia etmiştir. Yani bu; "takdirindedir. Ancak bütün nahivciler bunu kabul etmeyerek: Bu çok büyük bir yanlışlıktır ve hiçbir kimseye göre -şüphesiz Zeyd'e mutlaka vuracağım anlamında- şeklinde bir kullanım caiz değildir, demişlerdir.[\[194\]](#)

Diğerleri aslına uygun olarak şeddeli okurlar ve onunla; nasbederler.

Âsim, Hamza, İbn Âmir; şeddeli okurlar, diğerleri;" Şüphesiz... herbirinin... onlara tam olarak verecektir" anlamında şeddesiz olarak okumuşlar ve yı sıra olarak kabul etmişlerdir.

Bir diğer görüşe göre bu, iki kasemin başına gelen iki "lâm"ı birbirinden ayırt etmek için araya girmiştir. Çünkü her iki "lam"da üstündür. O bakımdan bunların arası ile ayrılmıştır.

ez.-Zeccâc da der ki: Gerek nın "lartı, gerekse de ile nın başına gelen "lantlar zâid ve te'kid için gelirler. Meselâ; " Şüphesiz Zeyd gitmektedir" denir. Buna göre ya haberinin, ya da isminin başına "lam" getirilmesini gerektirmektedir, "Muhakkak Allah Gafur'dur, Rahira'dır" demek, yüce Allah'ın: "Muhakkak ki bunda... elbette bir öğüt vardır"(Kaf, 50/37) buyruğunda olduğu gibi.

" Şüphesiz... onlara tam olarak verecektir" buyruğunun başındaki "lam" ise kasemin başına getirilen fiilin başında yer alan ve şeddeli ya da şeddesiz onun"u da gerektiren "lam"dır. Burada iki "lam" bir araya geldiğinden dolayı aralannda, getirilerek birbirlerinden ayrılmışlardır ve bu hem zâid, hem de te'kid edicidir. el-Ferrâ der ki: Buradaki edatı anlamındadır. Allah'ın: "Şüphe yok ki içinizden pek ağır davranacak kimselerde vardır, "(en-Nisa, 4/72.) buyruğunda olduğu gibi. Burada da buyruk; " Şüphesiz onların herbirisine elbette eksiksiz olarak karşılıklarını verecektir" anlamında olup; "Onlara tam olarak verecektir"ın başına gelen "lam" kasem içindir. Bu da ez-Zec-câc'ın sözlerinin kapsamına giren bir açıklamadır. Şu var ki; ez-Zeccâc'a göre fazladan gelmiştir, el-Ferrâ'ya göre; "Kimse" anlamında isimdir.

Zaid olmadığı, aksine başına te'kid "lam"ı gelmiş bir isim olduğu ve;in haberi olup; "Onlara tam olarak verecektir" buyruğunun da yeminin cevabı olduğu ve takdirin şu şekilde olduğu da söylenmiştir: " Hiç şüphesiz onların herbirisi Rabbinin amellerinin karşılığını tam olarak vereceği yaratıklardır."

Bir başka görüş de şöyledir: "O şey ki"; " Kim, kimse" anlamındadır. Nitekim yüce Allah'ın: " Size helal olan kadınlardan... nikahlayın" (en-Nisa, 4/3) buyruğunda; kadınlardan size helâl olan kimseleri nikahlayınız, anlamındadır.

Bütün bunlar ise bizzat el-Ferrâ'nın görüşlerinin aynısıdır.

şeddeli olarak, " Şüphesiz her birinin... elbette" diye her ikisini de şeddeli okuyan -ki bu da Hamza ve ona muvafakat edenlerdir- kıraati İle ilgili olarak bunun tahn olduğu söylenmiştir. Muhammed b. Yezîd'den böyle bir okuyuşun caiz olmadığı ve -muhakkak Zeyd'i mutlaka döveceğim anlamında-: denilmeyeceği belirtilmiştir.

el-Kisaî ise der ki: Bu kıraatin açıklamasını en iyi bilen Allah'tır. Ben buna uygun bir açıklama bilemiyorum. Yine el-Kisaî ve Ebu Ali el-Farisî derler ki; Her ikisinde de şeddeli okuyuş izah edilmesi zor bir okunuştur.

en-Nehhâs ve başkaları ise derler ki: Bu hususta nahivcilerin bir kaç görüşü vardır. Birincisine göre bunun ash; şeklinde olup "nun" "ma"ya dönüştürülmüş ve böylelikle üç tane "mim" bir araya gelmiş olduğundan ortadaki "mim" hazfedildikten sonra; halini almıştır. Buna göre "Şey", ile " Kimse" Şüphesiz onların hepsi ... kimselerdendir" anlamındadır. Şu beyitte olduğu gibi:

"Şüphesiz ki ben emri uygun şekilde veren bir kimseyim, Bizzat kendisi döneceği yolda zorluk çektiğinde."

ez-Zeccâc bu görüşü oldukça hafife alarak der ki: iki harfli bir isimdir ve bunun hazfî mümkün değildir.

İkinci görüşe göre bunun asli; Şeylerdendir, şeklinde olup esreli olan "mim" bir arada "mim"ler olduğundan dolayı hazfedilmiş olup ifadenin takdiri şöyledir: Şüphesiz onların hepsi (amellerinin) karşılıklarını tam olarak vereceği kimselerdendirler."

Bir diğer görüşe göre kelimesi, in mastarıdır. Vakf yapıp, vasi edilmesi haline göre tenvinsiz gelmiştir. Bu açıklamaya göre bu kelime şu buyruktaki kelime gibidir; "Mirası da helâl haram deme den toplayarak yersiniz." (el-Fecr, 89/19) Yani yediğiniz o malı toplayarak yersiniz.

Burada buyruğun takdiri de şöyle olur: " Hiç şüphesiz onların herbirisine Rabbin amellerini bütünüyle ve eksiksiz olmak üzere karşılığını verecektir." Bu da bir kimsenin: "Şüphesiz bir kalkışla kalkacağım" demesine benzer. ez-Zührî de bu anlamda olmak üzere; hem "mim"i şeddeli, hem de tenvinli olarak okumuştur.

Üçüncü açıklamaya göre; edatı, istisna edatı anlamındadır. Dif-bilginierinin naklettiklerine göre; ifadesinin, "Allah adına bu işi mutlaka yapmanı istiyorum" anlamını vermek üzere; demek olduğunu söylemişlerdir. Şanı yüce Allah'ın şu buyruğu da böyledir: " bir gözetleyicinin bulunmadığı hiçbir nefis yoktur." (et-Tarik, 86/4) Bu da; "Mutlaka onun üzerinde...vardır" takdirindedir. Buna göre âyeti kerîmenin anlamı şöyle olur:

"Onlardan amellerinin karşılığını eksiksiz vermediği hiçbir kimse olmayacaktır."

el-Kuşeyrî der ki: ez-Zeccâc bu görüşün zayıf olduğunu, yüce Allah'ın, buyruğunun takdir edilmemesi için bu anlama alınmaması gerektiğini ve Zeyd'de mutlaka dahil olmak üzere insanlar gitti, anlamında; denilemeyeceğini ifade etmiştir.

Dördüncü görüş ise Ebu Osman el-Mazinî'nin görüşüdür. Buna göre ifadenin asli; şeklinde olup, "mim" şeddesizdir. Daha sonra şeddeli gelmiştir. Şairin şu beyîinde olduğu gibi:

Ben bu senemiz içerisinde bolluktan sonra Kuraklık görmekten korkarım."[\[195\]](#)
Ebu İshak ez-Zeccâc der ki: Bu bir yanlışlıktır. Çünkü ancak sakîl (şeddeli olan) hafifletilin esasen hafif olan sakilleştirilmez.

Beşinci görüş: Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellâm dedi ki: Bu kelimenin, şeddeli gelmesi bir şeyi toplamak anlamında kullanılan; "

şeyi topladım, toplarım, toplamak" sözünden alındığı, sonradan da bundan: şeklinde bina yapılmış olması da mümkündür.

Yüce Allah'ın: "Sonra peygamberlerimizi birbiri ardınca gönderdik" (el-Mu'minûn, 23/44) buyruğundaki son kelimenin tenvinli ve tenvinsiz okunduğu gibi. Buna göre burada elif te'nis içindir ve bu görüşe göre, imâle ile okuyanlara göre buradaki elif imale ile okunur.

Ebu İshak (ez-Zeccâc) der ki: Kanaatimce başka türlü caiz olmayan görüş, bunun şeddeliden (sakilden) tahfif edilmiş olduğu ve; anlamında olduğudur. Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: " Üzerinde bir gözetleyicinin bulunmadığı hiçbir nefis yoktur" (et-Târik, 86/4) Aynı şekilde aslına uygun olarak şeddeli de okunur ve yine; anlamına gelir.ın, istisna edatının anlamına gelmesini de el-Halîl, Sibeveyh ve bütün Basralılar nakletmişlerdir. Bunlara göre; edatı; istisna edatı anlamında kullanılır.

Derim ki: ez-Zeccâc'ın beğendiği bu görüşü ondan en-Nehliâs ve başkaları nakletmiştir. Ancak bu görüşün bir benzeri ve ez-Zeccâc'ın bunu zayıf gördüğüne dair açıklamalar da önceden geçmiş bulunmaktadır. Şu kadar var ki bu görüşün doğru şekli şudur: o buyrukta (86/4. âyette) nefy edatıdır. Bu buyrukta ise şeddeliden tahfif edilmiştir. O bakımdan aralarında fark vardır. Geriye iki kıraat kalmaktadır. Ebu Hatim der ki: Ubeyy'in Mushaf'ında: "Mutlaka onların herbirisine karşılığını tam olarak verecektir" şeklindedir. el-A'meş'ten ise; şeklinde;ın şeddesiz ve "Herbiri" kelimesi ötreli ve;ı da şeddeli olarak okuduğu rivayet edilmiştir. en-Nehliâs der ki: Büyük kalabalıkların kıraatine muhalif olan bu kıraatlerde, edatı, ancak anlamında olur ve açıklayıcı (tefsir) oimak üzere getirilmiş olur. Çünkü büyük kalabalıklara muhalif olarak ancak bu şekliyle okuyuş caiz olabilir."Çünkü O, yaptıklarından haberdardır"

buyruğu da bir tehdittir.[\[196\]](#)

112. Artık sen de, beraberindeki tevbe edenler de emrohınuğun gibi dosdoğru ol ve aşırı gitmeyin. Şüphesiz O, bütün yaptıklarınızı çok iyi görür.

"Artık seti de... emrolunduğun gibi dosdoğru ol" buyruğunda hitab Peygamber (sav)e ve başkalarındadır. Hitab ona olmakla birlikte, maksat onun ümmetidir, de denilmiştir ki bu görüş de es-Süddîye aittir. Bir diğer görüşe göre "dosdoğru ol" Allah'tan, din üzere dosdoğru kalmayı dile ve bunu O'ndan iste diye de açıklanmıştır. Buna göre deki "sin" harfi dilekte bulunmak için getirilmiş olur. Nitekim "estağfirullah"ın, Allah'tan mağfiret dilerim, anlamına gelmesi gibi.

Dosdoğru olmak (istikamet) ise sağa ve sola sapmaksızın tek bir yön üzere devam etmek demektir. Buna göre mana; Allah'ın emrini uygulamak üzere dosdoğru yürü, demektir.

Müslim'in Sahih'inde Süfyan b. Abdullah es-Sakafi'den şöyle dediği nakledilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! dedim, İslâm'a dair bana öyle bir söz söyle ki onun hakkında senden sonra hiç kimseye soru sormayayım. Hz, Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'a iman ettim de, sonra da dosdoğru ol."[\[197\]](#)

Darimî Ebu Muhammed de, "Müsned"inde Osman b. Hâdır el-Ezdî'den şöyle dediğini rivayet eder: İbn Abbas'ın huzuruna girip ona: Bana tavsiyede bulun, dedim. O da: Olur, dedi. Allah'ın takvasına ve dosdoğru istikamet üzere olmaya dikkat et. Tabi ol, bi'atçı olma.[\[198\]](#)

"Beraberinde tevbe edenler de." Yani sen de, onlar da istikamet üzere olun, dosdoğru yürüyün anlamındadır.

Bununla şirkten tevbe edip, İslâm'a giren ve ashabını ve ondan sonra da ümmetinden ona tabi olanları kastetmektedir.

İbn Abbas der ki: Rasûlullah (sav)ın üzerine bundan daha ağır ve bundan daha zor herhangi bir âyet inmiş değildir. İşte bundan dolayı Ashab'ı kendisine: Saçların çabuk ağarmaya başladı, dediklerinde, o: "Hûd ve kardeşleri olan diğer sûreler saçlarımı ağarttı" diye cevap vermişti.[\[199\]](#) Bu hadis sûrenin baş taraflarında da kaydedilmiştir.

Ebu Abdu'r-Rahman es-Sülemî'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben Ebu Ah es-Serî'yi şöyle derken dinledim: Peygamber (sav)ı rüyada gördüm ve: Ey Allah'ın Rasûlü dedim, senden: "Hûd Sûresi saçlarımı ağarttı" dediğin rivayet edildi. O: "Evet" diye buyurdu. Ben ona: Peki o sûreden saçlarını ağartan nedir? Peygamberlerin kıssaları ve ümmetlerin helak edilmeleri mi? O: "Hayır ama yüce Allah'ın: "Emrohınuğun gibi dosdoğru ol" buyruğudur (saçlarımı o

ağarttı)."

"Ve aşırı gitmeyin" buyruğu ile aşırı gitmeyi (tuğyanı) yasaklamaktadır. Tuğyan ise haddi aşmaktır. Yüce Allah'ın: "Muhakkak su haddini aştığı zaman..." (el-Hakka, 69/1) buyruğu da bu kabildendir. Bunun, hiçbir kimseye karşı üstünlük ve zorbalık sağlamaya kalkışmayın, anlamına geldiği de söylenmiştir.[\[200\]](#)

113. Bir de zulmedenlere meyletmeyin. Sonra size ateş dokunur. Zaten sizin Allah'tan başka yardımcılarınız yoktur. Sonra size yardımcı da olunmaz.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:[\[201\]](#)

1- Zulmedenlere Meyletmeyin:

Yüce Allah'ın; "Meyletmeyin" buyruğundaki (meyletmek) anlamına gelen: "er-rükûn" gerçekte dayanmak, sırtını verip güvenmek, herhangi bir şeye yanaşıp durmak ve ona razı olmak demektir,

Katâde der ki: Buyruk zalimleri sevmeyin ve onlara itaat etmeyin anlamındadır. İbn Cüreyc, onlara hiçbir şekilde meyletmeyin anlamındadır, demiştir. Ebu'l-Âliye ise onların amellerine razı olmayın diye açıklamıştır ki, hepsi de birbirine yakın açıklamalardır. İbn Zeyd der ki: Burada rükûndan kasıt zalimlere yağcılık yapmaktır. Bu da onların küfürlerini tepki ile karşılamamak, reddetmemek demektir.[\[202\]](#)

2- "Meyletmeyin" Anlamındaki Buyruğun Okunması:

Cumhur: " Meylet(me)yin, kelimesindeki "kef harfini üstün oiaarak okumuşlardır. Ebû Amr der ki: Hicazlıların şivesi böyledir. Talha b. Mûsarriif, Katâde ve diğerleri ise "kef harfini ötreli olarak okumuşlardır. el-Ferrâ der kt: Bu da Temimlilerle Kayslıların şivesidir. Bazıları da bu fiilin, şeklinde ve gibi kullanılmasını da caiz kabul etmişlerdir.[\[203\]](#)

3- Zalimlerle Beraberlik:

"Bir de zulmedenlere meyletmeyin" buyruğundaki zulmedenlerden kaslın, müşrikler olduğu söylendiği gibi, hem müşrikler hakkında hem günahkârlar hakkında umumî olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Ayetlerimize dalanları gördüğün zaman onlar başka bir söze dalıncaya

kadar kendilerinden yüz çevir, "(el-En'âm, 6/68) Bu buyruk Önceden geçmiş bulunmaktadır. Âyeün anlamı ile ilgili doğru açıklama da budur.

Bu âyet-i kerîme kâfirler ile bid'at ehli ve onların dışında türlü masiyet İşleyen kimseleri terkedip, onlardan uzaklaşmaya- delildir. Çünkü bu gibi kimselerle sohbet ve arkadaşlık küfür veya masiyettir. Zira arkadaşlık ve sohbet ancak sevgiden dolayı söz konusudur. Nitekim hikmetli birisi (Taraf'e b. el-Abd) şöyle demektedir:

"Kişi hakkında soru sorma, arkadaşını sor.Çünkü herbir arkadaş, arkadaş edindiği kimseye uyar."

Eğer arkadaşlık bir zorunluluk ve takiyye olsun diye yapılmış ise, buna dair açıklamalar da daha önceden Al-i İmran Sûresi (3/28.âyet, 2.başlıkta) ile el-Mâide Sûresi'nde (5/Şl.âyet, 2.başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Zalim kimse ile takiyye olmak üzere arkadaşlık, zaruret halinde nehyden istisna edilmiştir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[204\]](#)

4- Zalimlere Meyletmenin Cezası:

"Sonra size ateş dokunur." Yani onlarla içli dışlı olmak, onlarla sohbet etmek, onların (haktan) yüz çevirmelerine rağmen onlara karşı çıkmamak ve yaptıkları işlerde onlara muvafakat etmek sebebiyle ateş sizi yakar.[\[205\]](#)

114. Gündüzün iki tarafında, gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl! Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir. Bu, İyi düşünenler için bir öğüttür.

Bu buyruğa dair a çıklam al arımızı altı başlık halinde sunacağız.[\[206\]](#)

1- Namaz Vakitleri:

"Gündüzün İki tarafında... dosdoğru namaz kıl" buyruğu ile ilgili olarak te'vil ehlerinden hiçbir kimse, bu âyet-i kerîmede sözü edilen namazdan, farz olan namazların kastedildiği hususunda ihtilâf etmemiştir. Özellikle namazın zikredilmesi imandan sonraki ikinci esas olmasından dolayıdır. Musibetlerde ona sığınılmasından ötürüdür. Nitekim Peygamber (sav) herhangi bir sıkıntı ile karşılaştığında hemen namaza koşardı.[\[207\]](#)

Sufî şeyhleri de derler ki: Bu âyetten kasıt bütün vakitlerin farz ve nafil olmak üzere ibadetlerle doldurulmasıdır. İbnu'l-Arabî ise şöyle der: Bu zayıf bir

görüştür. Çünkü buradaki emir ancak nafileleri değil de- yalnızca farz-lan kapsamına almaktadır. Çünkü virdler (belli zamanlarda yapılması istenen, belli ibadetler)İn ne olduğu bilinmektedir. Teşvik edilmiş nafilelerin vakitleri de münhasırdır. Bunların dışında kalan vakitler ise, bedellerin (yani zamanında yapılmamış nafile ibadetlerin) yerine getirilmesi için değerlendirilir. Yoksa bütün vakitlerin bu şekilde ibadetlerle doldurulması hiçbir insanın taka-'ti içerisinde değildir.[208]

2- Gündüzün İki Tarafı:

"Gündüzün iki tarafında" buyruğu ile İlgili olarak Mücahid der ki: Birinci tarafı sabah namazı, ikinci tarafı ise öğle ve ikindi namazlarıdır. Bunu İbn Atiyye tercih etmiştir. İki tarafın sabah ve akşam olduğu da söylenmiştir ki, bu görüş İbn Abbas ile el-Hasen'e aittir. Yine el-Hasen'den nakledildiğine göre ikinci taraf yalnızca ikindi vaktidir. Katâde ve ed-Dahhâk ta böyle demişlerdir.

İki tarafın öğle ve ikindi olduğu da söylenmiştir.

"Gecenin birbirine yakın saatleri"ne gelince bunlar da akşam, yatsı ve sabah namazlarıdır. Bu görüşün sahibi ise sanki farz namazlarda kıraatin cehrî olup olmamasını göz önünde bulundurmuş gibidir. el-Maverdî'nin de naklettiğine göre birinci tarafın sabah namazının olduğu ittifakla kabul edilmiştir.

Derim ki: Ancak bundan önceki görüş bu ittifakın söz konusu olmadığını göstermektedir. Taberî'nin tercihiine göre iki tarafın birisi sabah, diğeri de akşam namazıdır. Bu görüş açıktır. İbn Atiyye der ki: Taberî'nin bu görüşü akşam namazının gündüze dahil olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Çünkü akşam namazı geceleyin kılınması istenen namazlar arasındadır.

İbnu'l-Arabî der ki: Gündüzün iki tarafının sabah ve akşam olduğu görüşünde olan Taberî'ye hayret doğrusu! Halbuki bunların ikisi de gecenin iki tarafıdır. O bu görüşüyle yayını aksi istikamete çevirmiş ve mızrağın ucuna yerleştirilen hedeften tam bir ok atımlığı mesafe uzak düşmüştür. Taberî der ki: Buna delil ise, herkesin iki taraftan birisinin sabah namazı olduğu hususunda icma etmiş olmasıdır. İşte bu da diğer tarafının akşam olduğunun delilidir. Ancak bu konuda hiçbir kimse onunla birlikte icma etmiş değildir.

Derim ki: Bu İbnu'l-Arabî'nin, Taberî'nin görüşüjü reddetmekteki zorlama bir hamlesidir. Bu konuda kimsenin onunla icma'a katılmadığı kanaati de yanlış bir iddiadır. Daha önce Mücahid'in birinci tarafın sabah namazı olduğuna dair görüşünü nakletmiş bulunuyoruz. İstisnalar hariç tan yerinin ağır-masından sonra kasti olarak yemek yiyen yahut cima eden kimsenin o gününün oruçsuz olacağı

kabul edilmiştir ve böyle bir kimsenin o gününü kaza etmesi ye keffaretde bulunması gerekir. Bunun tek sebebi ise bu işini gündüzün tan yerinin ağırmasından sonra yapmasıdır. İşte bu, Taberî'nin sabah namazı ile ilgili görüşünün doğruluğuna delildir. Geriye akşam namazı ile ilgili (İbnu'l-Arabî'nin, Taberî'ye) yaptığı itirazı kalıyor ki; bu hususta da onun görüşünün cevabı az önce geçtiği şekildedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[209\]](#)

3- Gecenin Yakın Vakitleri:

"Gecenin de birbirine yalan saatlerinde" buyruğundaki "yakın saatler" birbirine yakın vakitler demektir. "Müzdelife" kelimesi de "yakınlar" anlamındaki "ez-zülePden gelmektedir. Müzdelife'ye bu ismin verilış sebebi, Arafat'tan sonra Mekke'ye yakın bir yer olmasından dolaydır.

İbnu'l-Kâ'kâ, ve İbn Ebî İshak ile başkaları bu kelimeyi; şeklinde "lam" harfi ötreli ve: in çoğulu olarak okumuşlardır. Çünkü bu kelime, bu şekilde de kutlanılmıştır. Bununla birlikte tekilinin bir şiveye göre; şeklinde olması da mümkündür, tıpkı "Taze hurma, taze hurmalar gibi." Bu da "sin" harfini ötreli olarak kullananların şivesinde böyledir.

İbn Muhaysın ise "lam" harfini sakın olarak; diye okumuştur ki bunun da tekili; şeklinde gelir ve herbirisi ayn bir birim olabilen cins isimlerin çoğulu gibi; İnci, inciler, bir buğday tanesi, buğdaylar" kelimelerinde olduğu gibi.

Mücahid ve yine İbn Muhaysın; diye de okumuşlardır. " Yakınlar" gibi. Diğerleri İse "lam" harfini üstün olarak; şeklinde okumuşlardır. "Köşk (oda), köşkler" gibi. İbnu'i-Arabî der ki: "Zülef" saatler demekür, tekili de "zülfah" diye gelir. Bazıları da şöyle demiştir: Zülfe güneşin batışından sonra gecenin ilk vaktidir. Buna göre gecenin yakın saatleri ile akşam namazı kastedilmiş olur, bunu da İbn Abbas söylemiştir. el-Hasen ise akşam ve yatsı namazıdır, demiştir. Bir diğer görüşe göre akşam, yatsı ve sabah namazlarıdır, bu görüş daha önceden geçti. el-Ahfeş ise muayyen olarak bir namaz zikretmeksizin gece namazı diye ifade etmiştir. [\[210\]](#)

4- Kötülükleri Gideren İyilikler:

Ashab ve tabiînden Allah hepsinden razı olsun- te'vil bilginlerinin çoğunluğunun kanaatine göre yüce Allah'ın:"Çünkü iyilikler kötülükleri giderir" buyruğunda sözü edilen "iyilikler" beş vakit namazdır.

Mücahid der ki: İyiliklerden kasıt, kişinin "subhanallahi velhamdulillahi ve la

ilahe illallahu vallahu ekber: Allah'ı eksikliklerden tenzih ederim, Allah'a hamd ederim. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur, Allah en büyüktür" demesidir.

İbn Atiyye der ki: Bu, iyiliklere bir misal vermek kabilindendir. Ancak zahiren anlaşılan şu ki: Bu lafız, iyilikler (hasenat) hakkında umumî, kötülükler (seyyiât) hakkında ise hususidir. Çünkü Hz. Peygamber: "Büyük günahlardan sakındığın sürece..."[\[211\]](#) diye buyurmuştur.

Derim ki: Nüzul sebebi cumhurun görüşünü desteklemektedir. Çünkü ayet-i kerîme bir görüşe göre Ebu'l-Yezer b. Amr, bir diğer görüşe göre Abbâd adında Ensar'dan birisi hakkında nazil olmuştur. Bu kişi bir kadın ile başbaşa kalmış, öpmüş ve cima dışında ondan murad almıştı.

Tirmizî'nin, Abdullah (b. Mes'ud'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: Bir adam Peygamber (şavk gelerek dedi ki: Medine'nin uzakça bir yerinde bir kadın ile başbaşa kaldım. Ben ona temas etmeksizin ondan murad aldım. İşte ben huzurundayım, hakkımda dilediğin hükmü ver. Ömer (r.a) ona: Allah seni setretmişken, sen de kendini setretseydin ya, dedi. Rasûlullah (sav) da ona hiçbir karşılık vermedi. Adam gitti, Rasûlullah (sav) ardından birisini göndererek onu çağırttı ve ona: "Gündüzün iki tarafında, gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl. Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir. Bu, İyi düşünenler İçin bir öğüttür" âyetini sonuna kadar ona okudu. Hazır bulunanlardan birisi bu yalnız ona özel mi? diye sordu. Hz. Peygamber: "Hayır, bütün İnsanlar için" diye buyurdu. Tirmizî dedi ki: Bu ha-sen, sahih bir hadistir.[\[212\]](#)

Yine Tirmizî'nin, tbn Mes'ud'dan rivayetine göre bir adam kendisine haram olan bir kadını öpmüş, daha sonra Peygamber (sav.)e gelerek bunun ke-fareti hakkında soruşturunca şu:"Gündüzün İki tarafında gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir." Âyeti nazil oldu. Adam: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu yalnız benim için mi? diye sorunca, Hz. Peygamber: "Senin ve senin bu yaptığını ümmetimden yapan başka kimseler için" diye cevap verdi. Tirmizî dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir.[\[213\]](#)

Ebu'l-Yezer'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bir kadın hurma almak üzere bana geldi. Ben ona: Evin içinde bundan daha güzel hurma var, dedim. O da benimle beraber içeri girdi, ben de kadının üzerine abanarak onu öptüm. Sonra Ebu Bekir'in yanına gittim, durumu ona anlattım. O bana: Kendini setret ve tevbe et, kimseye de haber verme, dedi. Ancak ben dayanamadım, sonra Ömer'e gittim. Ona da aynı şeyi anlattım, o da bana: Kendini setret, tevbe et, kimseye de haber verme, dedi. Fakat ben dayanamadım, Rasûlullah (sav)'ın yanına gittim ve bu hususu ona zikrettim, şöyle buyurdu: "Allah yolunda gazaya

çıkmiş bir kimsenin arkasında ailesine böyle bir şey yaptın ha!" O kadar ki, o saate kadar keşke müslüman olmasaydı diye temenni etti. Hatta kendisinin cehennemliklerden olduğunu sandı. Rasûlullah (sav) da başını önüne eğdi, nihayet yüce Allah ona: "Gündüzün İki tarafında, gecenin de birbirine yakın saatlerinde dosdoğru namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir, bu İyi düşünenler için bir öğüttür." buyruğunu vahyet ti. Ebu'l-Yeser dedi ki: Ben Hz. Peygamber'in yanına gittim. Rasûlullah (sav) bana bu âyeti okudu. Ashab'ı: Ey Allah'ın Rasûlü! dediler, bu yalnız ona mı hastır? Yoksa genel olarak bütün insanlar için midir? Hz. Peygamber: "Hayır, bütün insanlar İçindir" diye buyurdu. Ebu İsa (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, garib[214] bir hadistir. (Hadisin senedindeki ravilerden birisi olan) Kays b. er-Rabi'î ise Vekî' ve başkaları zayıf bir ravi olarak nitelendirmişlerdir.[215]

Yine rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) kendisinden yüz çevirmiş. Bu arada İkinci namazı için İkamet getirilmiş, namaz bittikten sonra Cebrail (a.s) âyet-i kerîmeyi indirince Hz. Peygamber onu çağırarak şöyle demiş: "Sen bizimle birlikte bu namazda hazır bulundun mu?" Adam: Evet deyince, Hz. Peygamber de: "Haydi git, o yaptığına bir keffarettir" diye buyurmuş.[216]

Yine rivayet edildiğine göre Peygamber (.sav) ona bu âyet-i kerîmeyi okuduktan sonra, ona: "Kalk ve dört rek'at namaz kıl" diye emretmiştir.[217] Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Tirmizî el-Hakîm de, "Nevâdiru'l-Usûl" adlı eserinde İbn Abbas'ın, Rasû-lullah (sav)dan şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Ben yeni yapılan bir ha-senenin, eskiden işlenmiş bir günahı takib ettiğinden daha güzel bir şeyin bir şeyi takib ettiğini ve hasenenin günahı yetiştüğinden daha çabuk bir şeyin, bir şeyi yetiştğini görmedim. Çünkü, "iyilikler kötülükleri giderir. Bu İyi düşünenler için bir öğüttür."[218]

5- Haddi Gerektirmeyen Haramlar:

Bu âyet-i kerîme zikrettiğimiz bu hadislerle birlikte haram öpmeden ve haram dokunmadan dolayı had gerekmediğine delildir. Yine bu, bir örtü altında bulunacak olsalar dahi erkek ve kadın için haddin de, te'dib cezasının da gerekmediğine delil gösterilebilir. İbnu'l-Munzir'in tercih ettiği görüş de budur. Çünkü o bu mesele ile ilgili olarak ilim adamlarının farklı görüşlerini zikrettikten sonra bu hadisi de böyle bir erkek ve kadına hiçbir ceza gerekmediğine işaret etmek üzere zikretmektedir. İleride bu hususta ilim

adamlarının farklı görüşleri yüce Allah'ın izniyle Nûr Sûresi'nde (24/2.âyet, 7. başlıkta) gelecektir.[\[219\]](#)

6- Kur'ân-ı Kerîm'de Namaz ve Namaz Fiillerinin Söz Konusu Edildiği Bazı Buyruklar:

Şanı yüce Allah Kitab-ı Kerîm'inde namazı rükûuyla, sücûduyla, kıyamıyla, kıraatiyle ve isimleriyle söz konusu ederek: "Gündüzün iki tarafında... dosdoğru namaz kıl" diye buyurmuştur. Yine: "Güneşin kaymasından... namazı dosdoğru kıl" (es-İsra, 17/78) diye buyurduğu gibi, bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Akşamladığınız zaman ve sabahladığınızda Allah'ı teşbih edin. Göklerde ve yerde hamd yalnız O'nundur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine vardığınızda da" (er-Rûm, 30/17-18); "Vegüneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile teşbih et." (Tâhâ, 20/130); "Rükû' edin, secde edin." (el-Hac, 22/77); "Namazı ve özellikle orta namazı koruyunuz. Gönülden gelerek, saygı ve itaat ile Allah'ın huzurunda durun." (el-Bakara, 2/238); "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki merhamet olunasınız." (el-A'raf, 7/204)

-Önceden-de geçtiği üzere- yine şöyle buyurmaktadır: "Namazında sesini ne pek yükselt, ne de pek kıs..." (el-İsra, 17/110) Yani namazda Kur'ân okuduğun zaman demektir.

Bütün bunlar yüce Allah'ın Kitab-ı Kerîm'inde mücmel olarak zikrettiği ve beyanını peygamberine havale ettiği buyruklardır. Nitekim şanı yüce Rabbi-miz şöyle buyurmaktadır: "İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklaya-sm... diye sana da bu Zikri (Kuran'ı) indirdik." (en-Nahl, 16/44) Bunun üzerine Hz. Peygamber de namaz vakitlerini, rek'âtlerinin ve secdelerinin sayısını, tarzlarıyla sünnetleriyle bütün namazların sıfatlarını, kendileri olmaksızın namazın sahih olmayacağı farzlarını, namazda" müstehab olan sünnet ve fezâili hep beyan etmiştir. Buhârî'nin, SoAift'inde Hz. Peygamber'in: "Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de öylece namaz kılınız"[\[220\]](#) diye buyurduğu kaydedilmektedir.

Bilindiği üzere herkes, herkesten (tevatüren) bu hususu nakletmiş ve Peygamber (sav) insanların ihtiyaç duyacakları herşeyi gereği gibi beyan etmedikçe vefat etmemiştir. Böylelikle din kemale ermiş ve yolu gereği gibi açıklanmış oldu.

Nitekim yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı beğenip seçtim." (el-Maide, 5/3)

"Bu, iyi düşünenler İçin bir öğüttür." Yani Kur'ân-ı Kerim öğüt ve ibret alan kimseler için bir öğüt ve bir tevbe yoludur. Özellikle öğüt alantann öğüt ve ibret almak özelliğine sahip olduklarının zikredilmesi, öğütlerden yararlananların onlar olmasından dolayıdır.

Öğüt (ez-Zikrâ) sonuna te'nis elifi gelmiş bir mastardır.[\[221\]](#)

115. Sabret; çünkü Allah iyi hareket edenleri mükâfatsız bırakmaz,

116. Sizden önceki nesiller arasında yeryüzünde fesadı engelleyecek, fazilet sahipleri olmalı değil miydi? Ancak İçlerinden kurtardıklarımızdan pek azı müstesna idi. Zalimler ise yalnız kendilerine verilen refahın ardına düştüler. Onlar zaten günahkârlar İdiler.

"Sabret!" Yani namaz kılmaya devam et, namaz üzere sabret. Yüce Allah'ın: "Sen aile halkına namazı emret, kendin de sabırla ona devam et!" (Tâhâ 20/132) buyruğuna benzemektedir. Anlamın: Ey Muhammedi Karşı karşıya kaldığın eziyetlere sabret, dayan şeklinde olduğu da söylenmiştir. "Çünkü Allah iyi hareket edenleri" yani namaz kılanları "mükâfatsız bırakmaz."

"Sizden önceki nesiller" sizden önce gelen ümmetler "arasında" yüce Allah kendilerine vermiş olduğu akıllar ve onlara göstermiş olduğu mucizeler dolayısı ile "yeryüzünde" kavimlerinin "fesadı" nı "engelleyecek fazilet sahipleri" yani itaat eden, dinine bağlı, akıl ve basiret sahibi "olmalı değil miydi?"

Bu kâfirlere bir azardır. "Olmalı değil miydi?" anlamındaki;ın ne-fy anlamına olduğu da söylenmiştir. Yani sizden öncekiler arasında böyle kimseler olmadı.

Yüce Allah'ın: "İman edip de... bir ülke olsaydı ya." (Yûnus, 10/98) buyruğuna benzemektedir ki böyle bir ülke halkı olmadı, bulunmadı, demektir.

"Ancak içlerinden kurtardıklarımızdan pek azı müstesna idi." Yani aralarından pek az kimseler, yeryüzünde fesad ve bozgunculuk çıkartılmasından alıkoymaya çalıştılar. Buradaki; "Pek azı müstesna" buyruğu, munkatı' bir istisna olup az kimselerin bu işi yaptıkları anlatılmaktadır.

Denildiğine göre burdaki "pek az kimseler"den kasıt Hz. Yûnus kavmidir. Çünkü yüce Allah: "Yûnus'un kavmi bundan müstesnadır" (Yûnus, 10/98) diye buyurmaktadır. Bunların peygamberlere uyan ve hak ehli kimseler oldukları da söylenmiştir.

"Zalimler" şirk koşanlar ve isyan edenler "ise yalnız kendilerine verilen refahın ardına düştüler." Yani mallarıyla, zevk ve lezzetleriyle uğraştılar ve bunları âhirete tercih ettiler. "Onlar zaten günahkârlar idiler."[\[222\]](#)

117. Rabbin, o ülkeleri ahalisi ıslâh edip dururlarken zulümle onları helak

edecek değildi.

118. Rabbin dikseydi, bütün insanları bir tek ümmet yapardı. Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindeyler.

119. RabbinİN rahmet ettikleri müstesna. Zaten onlarx bunun için yaratmıştır. RabbinİN: "Andolsun ki Ben cehennemi cin ve insanlarla büsbütün dolduracağım" sözü de tümüyle gerçekleşmiştir.

"Rabbin o ülkeleri" o ülkelerin katkını "ahalisi" kendi aralarında karşılıklı hakları gözetmek suretiyle "ıslah edip dururlarken zulümle" şirk ve küfürle "onları helak edecek değildi." Yani şanı yüce Allah, herhangi bir kavmi ona bir fesad da ilave etmedikleri sürece yalnızca küfür sebebiyle helak etmez. Nitekim Şuayb kavmini Ölçü ve tartıları eksik yapmaları, Lût kavmini livatayı işlemeleri sebebiyle helak etmiştir. Bu da şuna delildir: Masiyetler dünya hayatında şirkten daha çok kökten imha edilme azabına yak-laştırıcıdır. Âhirette şirkin azabı daha büyük olmakla birlikte (dünyada) bu böyledir.

Tirmizî'nin, Sahih'inde Ebu Bekr es-Siddık (r.a)dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz ki insanlar zalimi görüp de ellerini alıkoymayacak olurlarsa, aradan fazla zaman geçmeden

Allah kendi nezdinden göndereceği bir azap ile hepsini azablan-dırır."[\[223\]](#) Bu hadis daha önceden de(el-Maide, 5/105- âyet, 3.başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Rabbin herhangi bir ülke ahalisini kendileri müsiüman iken, zulüm ile helak etmez. Çünkü helak edecek olursa bu onlar için bir zulüm ve haklarını eksiltmek olur. Yani yüce Allah hiçbir kavmi ileri sürebilecekleri mazeretleri ortadan kaldırmadan ve uyarmadan helak etmez. ez-Zeccâc da der ki: Anlaman şöyle olması da mümkündür: Bir kimse salâhın en ileri derecesinde bulunsada dahi, Allah onu helak edecek olursa, ona zulmetmiş olmaz. Çünkü bu Allah'ın kendi mülkündeki bir tasarrufudur. Buna delil de yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah insanlara en ufak şey kadar dahi zulmetmez" (Yûnus, 10/44) buyruğudur.

Anlaman şu olduğu da söylenmiştir: Allah herhangi bir Ülke ahalisini kendileri ıslah ediciler yani imanda ihlas sahibi kimseler oldukları halde, küçük günahları sebebiyle helak etmez. Buna göre burada zulüm, masiyetleri işlemek anlamındadır. :

"Rabbin dileyseydi bütün İnsanları bir tek ümmet yapardı" Said b. Cü-beyr dedi ki: İslâm dini etrafında birleştirirdi. ed-Dahhâk der ki: Ya dalâlet ehli veya hidayet ehli olarak tek bir din mensubu yapardı.

"Onlarsa hâlâ anlaşmazlık içerisindeyler." Yani farklı dinlere sahiptirler. Bu açıklamayı Mücahid ve Katâde yapmıştır.

"Rabbinin rahmet ettikleri müstesna" buyruğunda istisna munkaüdır. Yani: Rabbinin iman ve hidayet ile rahmetine mazhar kıldığı kimseler anlaşmazlığa düşmezler.

Rızık itibariyle birbirlerinden farklıdırlar, anlamında olduğu da söylenmiştir. Kimisi zengin, kimisi fakirdir. "Rabbinin rahmet ettikleri" kanaatkar kılmak suretiyle esirgediği kimseler "müstesna." Bu açıklamayı da eİ-Hasen yapmıştır.

"Zaten onları bunun için yaratmıştır." el-Hasen, Mukatil, Atâ ve Yeman der ki: Burada işaret anlaşmazlığa, ayrılığadır. Yani onları anlaşmazlık için yaratmıştır. İbn Abbas, Mücahid, Katâde ve ed-Dahhâk derler ki: Onları rahmeti için yaratmıştır, demektir. Burada yüce Allah'ın -müzekker bir zamir kullanarak-: "Bunun için" diye buyurması ve "rahmet" müennes olduğu halde müennes işaret zamiri olan-: buyurmamış olması "rahmetin mastar olmasından ve aynı şekilde onun müennesliğinin hakiki olmayışından dolayıdır. O bakımdan burada "rahmet" -müzekker bir kelime olan-fadl (lütuf) anlamına göre kullanılmıştır.

Bununla işaretin hem anlaşmazlığa, hem rahmete olduğu da söylenmiştir. Birbirine zıt iki şeye bu şekilde müzekker işaret ismiyle işaret edilebilir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Çok yaşlı da değildir, çok genç de değildir. Bu ikisi arasında dinç bir inektir." (el-Bakara, 2/69)

Görüldüğü gibi bu buyrukta (müzekker ve tekil işaret ismi kullanmış), "Bunun ve ötekinin arasında" diye tesniye, müzekker ya da müennes işaret zamiri kutlanmamıştır. Bir başka yerde de şöyle buyurulmak-tadır: "Onlar ki mallarını infak ettiklerinde israf da etmezler, cimrilik de etmezler. Bunun arasında orta bir yol tuturlar." (el-Furkan, 25/67) Bir başka yerde de şöyle buyurulmaktadır: "Namazında (dua ettiğinde) sesini ne pek yükselt, ne de pek kıs. Bu (ikisi) ortası bir yol tut." (el-İsra, 17/110) Yüce Allah'ın şu buyruğu da böyledir: "Deki: Allah'ın lutfu ve rahmetiyle ve yalnız bu(nlar) ile sevininler." (Yûnus, 10/58)

Yüce Allah'ın izniyle bu, bu konudaki görüşlerin en güzeldir. Çünkü genel ve kapsayıcı bir görüştür. Yani, işte sözü geçen husus için onları yaratmıştır, demektir. Nitekim Malik -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Eşheb'in kendisinden rivayet ettiğine göre buna işaret etmektedir. Eşheb der ki: Ben Malik'e bu âyet-i kerîme hakkında sordum, şöyle dedi: Allah onları bir kesimi cennette, bir kesimi de cehennemde olsun diye yaratmıştır. Yani O, ihtilâf ve ayrılık ehlini ayrılık için, rahmet ehlini de rahmet için yaratmıştır.

Yine İbn Abbasdan şöyle dediği rivayet edilmektedir: O, onları iki ayrı kesim olarak yaratmıştır. Bir kesime rahmet buyuracaktır, bir kesime de rahmet buyurmayacaktır.

el-Mehdevî der ki: Bu açıklamaya göre ifadede takdim ve te'hir vardır ve mana

şöyledir: Onlar, Rabbinin rahmet ettikleri müstesna halâ anlaşmazlık içerisindeyler. Rabbinin: "Andolsun ki Ben, cehennemi cin ve insanlarla dolduracağım" sözü de tümüyle gerçekleşmiştir. Esasen onları da bunun için yaratmıştır.

Bir başka görüşe göre bu buyruk yüce Allah'ın: "O, kendisinde bütün İnsanların toplanacakları bir gündür. O tanık olunacak bir gündür." (Hûd, 11/103) buyruğu ile ilgili olup anlam şöyledir: Ve o bugünde tanık bulunulsun diye onları yaratmıştır. Buyruğun: "Onlardan kimisi bedbaht, kimisi bahtiyardır." (Hûd, 11/105) buyruğu ile alakalı olduğu da söylenmiştir. Yani onları bahtiyarlık ve bedbahtlık için yaratmıştır.

"Rabbinin: Andolsun ki Ben, cehennemi cin ve insanlarla dolduracağım söfü de tümüyle gerçekleşmiştir" buyruğundaki: " Tümüyle gerçekleş mistir" in anlamı, bu O'nun haber verdiği ve kendi ezeli ilminde takdir ettiği şekilde sabit olmuştur. Sözün tümüyle gerçekleşmesi" ise tağyir ve tebdile kabil olmaması, tağ-yîr ve tebdilinin imkansız olması demektir.

" Cinlerle..." buyruğunun başındaki; "...den, dan" edat, cinsin beyanı içindir. Yani ben cehennemi cin ve insan cinsleriyle dolduracağım demektir.

" Büsbütün, topluca" kelimesi ise te'kid içindir.

Yüce Allah ateşini dolduracağını haber verdiği gibi, cennetini de dolduracağını Peygamberinin dili ile şu buyruğuyla bize haber vermektedir: "Ve Ben sizin herbirinizi dolduracağım." Bu hadisi Bulîârî, Ebu Hureyre yoluyla rivayet etmiş bulunmaktadır.[\[224\]](#) Hadis daha Önceden geçmiş idi.[\[225\]](#)

120. Sana peygamberlerin haberlerine dair neyi anlatırsak onunla kalbine sebat verelim diye anlatıyoruz. Bunda da sana hak, mü'minlere de bir öğüt ve bir uyarı gelmiştir.

"Sana peygamberlerin haberlerine" kavimlerinin eziyetlerine karşı sabredip direnmelerine "dair neyi anlatırsak, onunla kalbine" risaleti edâ ve bu sebepten ötürü sana gelen eziyetlere sabretmen hususunda "kalbine sebat verelim diye anlatıyoruz."

Bu buyruktaki: "(Her) neyi" kelimesi, "anlatırsak" anlamındaki fiil ile nasbedilmiştir. Yani, peygamberlerin haberlerinden sana anlattığımız ve İhtiyaç duyduğün her bir haber, demektir. el-Abfeş ise buradaki; "(Her) neyi" lafzının mukaddem bir hal olduğunu söylemiştir. Bu da; " Kavmin hepsini (genel olarak) dövdüm" demeye benzer.

"Kalbine sebat verelim" buyruğunun, kendisiyle sebat ve yakîn'ini art-tıralım, anlamına geldiği de söylenmiştir. İbn Abbas der ki: Kendisiyle kalbini

pekiştirelim diye... remektir. İbn Cüreyc de: Tahammülsüzlük göstermemen için kendisiyle kalbinin sabır ve metanetini arttıralım diye... Meanî (Meânî'l-Kur'ân'a dair eser yazanlar) derler ki: Maksat senin gönlünü hoş tutalım diye, demektir. Manalar birbirine yakındır.

"O (şey)" burada; "(Her) şeyMen bedeldir. Yani biz peygamberlerin haberlerinden senin kalbine sebat verecek şeyleri sana anlatıyoruz.

"Bunda da" İbn Abbas, Ebu Musa ve diğerlerinden nakledildiğine göre bu sûrede de "sana hak... gelmiştir." Özellikle bu sûrenin söz konusu edilmesi, bu surede peygamberlerin haberlerinin, cennet ve cehenneme dair haberlerin yer almasındandır. Bir başka görüşe göre hak Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında bulunmakla birlikte- Özellikle bu sûrenin söz konusu edilmesi te'kid içindir.

Katâde ve el-Hasen derler ki: Buradaki anlam bu dünyada da... şeklinde olup dünyadan kasıt da nubuvvettir.

"Mü'minlere de bir öğüt ve bir uyan gelmiştir." Öğüt (mev'iza) geçmiş ümmetlerle eski çağlarda yaşamış yalanlayıcı nesillerin helak edilmesinden çıkartılacak öğütlerdir. Bu, bu sûrenin şerefine bir işarettir. Çünkü bundan başka surelerde de hak, öğüt ve uyarılar gelmiş bulunmakla birlikte, özellikle bu sûrede söylendiği gibi o sûreler hakkında böyle bir ifade kullanılmamıştır.

"Mü'minlere de... bir uyarı" ise helak olanların başına gelenler ile uyanıp ibret alacaktan ve tevbe edecekleri hususlar gelmiştir, demektir. Özel olarak mü'minlerin zikredilmesi peygamberlerin kıssalarını işitmeleri halinde gerekli öğüt ve ibretleri alanların onlar oluşundan dolayıdır. [\[226\]](#)

121. İman etmeyenlere de ki: "Elinizden geleni yapın, biz de yapacağız.

122. "Bekleyin, çünkü biz de bekleyicileriz."

123. Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Bütün emirler Ona döndürülür. Öyleyse O'na İbadet et, O'na güvenip dayanıl Rab-bin yaptıklarınızdan asla habersiz değildir.

"İman etmeyenlere de ki: Elinizden geleni yapın, biz de yapacağız" buyruğu bir tehdittir.

"Bekleyin, çünkü biz de bekleyicileriz." Bu da bir başka tehdittir, bunun anlamına dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir." Bunların gaybı (görünmeyeni) de, görüneni de yalnız O'na aittir. "Görüneni" nin ıazfedilmesi ise anlamın buna delâlet etmesinden dolayıdır.

İbn Abbas der ki: Göklerin ve yerin hazineleri Allah'a aittir. ed-Dahhâk der ki: Gökler ve yerde kullardan gaib olan herşey Allah'a aittir.

Diğerleri de şöyle demişlerdir: Göklerin ve yerin gaybı, semadan azabın inmesi, yerden de azabın çıkması demektir. Ebu Ali el-Farisî de der ki: "Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir" yani onlarda gayb olan şeylerin bilgisi O'na aittir. Yüce Allah aslında bir mefule muzaf olan gaybı -anlamı genişleterek- kendisine izafe etmiştir. Çünkü burada harf-i cer hazfedilmiş tir. Benzeri bir mana için; "Yerde gayb oldum ve filan şehirde gayb oldum," denilir. "Bütün emirler O'na döndürülür." Yani kıyamet gününde böyle olacaktır. Zira o gün O'nun izni olmaksızın hiçbir yaratık, hiçbir emir veremeyecektir.

Nâfi ve Hat's "döndürülür" anlamındaki; kelimesini "ya" harfini ötreli "cim" harfini de üstün olarak; "geri çevrilir." manasında okumuşlardır.

•Öyleyse O'na ibadet et, O'na güvenip dayan." O'na sığın ve Ona güven. "Rabbin yaptıklarınızdan asla habersiz değildir." Herkese amelinin karşılığını verir.

Medine ve Şam halkı ile Hafs: "Yaptıklarınız" fiilini muhatab olarak "te" ile okumuşlardır, diğerleri ise ("yaptıkları" anlamına gelecek şekilde) haber olarak "ye" ile okumuşlardır.

el-Ahfeş Said der ki: "Yaptıkları" fiili Peygamber (sav)e onlarla birlikte hi-tab etmediği takdirde kullanılır. Yine el-Ahfeş der ki: "Yaptıkları" diye "te" ile hitab ederse, Peygamber (sav)e hitab edip ayrıca ona: Onlara de kî: "Rab-bin yaptıklarınızdan asla habersiz değildir" de demiş gibi olur.

Ka'b el-Ahbar der ki: Tevrat, Hûd Sûresi'nde yer alan: "Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir" buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadar olan bölüm ile biter.

Burada Hûd Sûresi sona ermektedir. Bundan sonra da Yusuf (a.s) Sûresi gelmektedir.[\[227\]](#)

[\[1\]](#) Darimi, Fedâilu'l-Kur'ân 17.

[\[2\]](#) Tirmizi, Tefsir 56. sûre 6.

[\[3\]](#) et-Tirmizî el-Hakîm, Nevâdiru'l-Usâl, II, 97.

[\[4\]](#) Tirmizi Hakîm. a.g.e., II, 97-98.

[\[5\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/7-8.

[\[6\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/9-12.

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/12-14.

[\[8\]](#) el-Hakîm Nevâdiru'l-Usul II, 176-177.

[\[9\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/14-16.

- [10] Hâkim,el-Müstedrek, II, 341.Benzer ve kısmen diğer rivayetler ve yerleri için bk.Suyutî, ed-Durru' Mensûr, IV. 403-404
- [11] Buhâri, Bedu'l-Halk I, Tevhîd 22; Müsned, IV, 431-432: Yemenlilerin sorularına kadar Buhâri, Meğâzî 67, 74: Tirmizî, Menâkıb 73; Müsned, IV, 426, 433, 136.
- [12] Suyûtî ed-Durru'l-Mensûr, IV, 404.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/17-19.
- [14] Müsned, I. 189-390.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/19-20.
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/21-22.
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/22-24.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/24-25.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/25.
- [20] Çokça meşhur olan ve daha önce de defalarca yer aldığı kaynaklarımı işaret edilen bu hadîsin geçtiği bazı yerler: Buhâri, Bedu'l-Vahy 1, İman 41; Müslim, İmâre 155; Ebu Dâvûd, Talâk 11; Tirmizî, Fedâu'l-Cihâd 16; Nesâî, Tuhâre 59; İbn Mace, Zühd 26; Müsned. I, 25, 43.
- [21] Müslim, İmâre 152; Tirmizî, Zühd 48.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/25-27.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/27.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/27-28.
- [25] Buhârî, Tevhid 24; Müslim, İman 302; Müsned, III, 94'de yer alan Ebu Said el-Hudri yoluyla gelen uzunca bir hadise işaret etmektedir. Hadis, -kısara-Kıy:ımet gününde yüce Allah'ın görüleceğini, Arafat'taki şefaatleri, cehennemde bulunan iman ehlinin cenneti gönneleri için yapılcnk şefaatleri ve nihayet yüce Allah'ın cehennemde geriye kalan iman ehlinde olanları "bir ya da iki kabza (avuç)" ile nıp çıkartacağını ifade etmektedir.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/28-29.
- [27] Buraya kadar kaydedilen rivayetler ve diğerleri için bk. Suyûtî, ed-Durru'l Mensur, IV, 409 vd.
- [28] Müslim, İman 240.
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/29-32.
- [30] Buhâri, Mezâlim 2, Tefsir 11. sûre 4; Müslim, Tevbe 52: İbn Mâce,

Mukaddime 13: Müsned, II, 74, 105.

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/32-34.

[32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/34-35.

[33] Bundan sonra Kurtubî, ayeti kerimede lafzan geçmeyen ve anlam itibariyle ona benzeyen "ece-le-me" fiilinin çeşitli kullanımlarına dair iki satırlık bir açıklamayı el-Cevlie-rî'detı nnklen kaydetmektedir. Doğrudan âyetin hıfzı ile ilgisi olmadığından tercümeyle gerek görmedik.

[34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/35-37.

[35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/37.

[36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/37-38.

[37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/38-39.

[38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/39.

[39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/39-40.

[40] Hadis olarak tesbit edemedik.

[41] Herakliyîs'un Hz. Peygamber'in İslâm'a davet eden mektubunu almısı üzerine, oralarda bulunan Ebu Lifyan'n sorduğu pek çok soniyu ve Ebi! Süfyan'm verdiği cevaplan ihtiva eden bu hadis için bk. Buhârî, Bed'u'l-Vahy 6, Cihâd 102, Tefsir 3. sûre 4; Müslim, Cihad 14: Müsned, I, 262, III, 441.

[42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/40-41.

[43] Gerek buradaki gerekse biraz sonra gelecek olan rivayette ve benzerlerinde sözkonusu edilen sosyal mevki ve konulara göre şahıslar hakkındaki değerlendirmeler; İslâm'ın, üstünlüğün biricik öiçisü olarak takvayı kabu! eden ilkesiyle bağdaşına maktadır. Bu gibi yargılan, zainan ve mekânla sınırlı bir takım değerlendirme ve itibarlar olarak düşünmek gerekir. Bunların îslârîî bir değerlendirme olarak algılanmalarına imkan yoktur.

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/41.

[45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/41-42.

[46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/43-46.

[47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/47-49.

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/49-51.

[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/51-58.

[50] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 132'de, el-Husayn b. Ali'den selen bu rivayetin senedinde yer alan Cubâre b. Muğallis'in zayıf bir râvi olduğunu: İbn

Abbâs yoluyla gelen diğer rivayetin senedinde geçen Nehşel b. Said in de "metruk" bir râvi olduğunu belirtmektedir. Cubâre için bk. ez-Zehebî, Mizânu'l-Ît'îdâl, I, 387; Nehşel için bk. aynı eser, V, 400.

[51] Bu anlatılanların senet itibariyle güvenilir olduklarını söylemeye imkân olmadığı gibi buyruğun anlaşılmasında olumlu herhangi bir paylan da yoktur.

[52] Ancak âyet-i kerîmenin lafzından anlaşıldığı kadarıyla boğulması gelen dalga ile olmuştur.

[53] Hâkim, el-Müstedrek, II, 342. Ancak hadis île ilgili olarak et-Telhîs"den naklen: "İsnadı karanlıktır (muzlim), (râvilerinden) Mûsâ (b. Ya'kub.) ise pek güvenilir bir râvi değildir" denilmektedir.

[54] Süyûrî, ed-Durru'l-Mensâr, IV, 437'de belirtildiğine göre; İbn Ebî Hatim ve Ebu's-Şeyh, Katâde'den şöyle dediğini nakletmektedirler: "Yüce Allah bu ümmetin ilkleri tarafından görülünceye kadar o geminin (kalıntılarının) Cezire topraklarında bulunan Cûdî dağı üzerinde kalmasını sağladı. Halbuki ondan sonra nice gemi yapılmış ve yok olup gitmiştir."

[55] Buhârî, Cihâd 59, Rikaak 38; Ebû Dâvûd, Edeb 8; Nesai, Hayl 14; Müned, III, 103, 253. Müslim'de tesbit edemedik.

[56] Müslim, Birr 69; Tirmizi, Birr 82; Dârimi, Zekât 35; Muvatta, Sadaka 12; Müsned, II, 386.

[57] Müslim, Cennet 64; Ebû Dâvûd, Edeb 40; İbn Mace, Zühd 16, 23.

[58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/58-68.

[59] Bu hususta burada Kur'an'dan hareketle verilen bilgileri istisna edecek olursak; diğer teferruatın sağla in bir dayanağının olmadığını hatırlatalım.

[60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/68-71.

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/71.

[62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/71-72.

[63] Bu anlamdaki hadisler için bk.: Ebû Davûd, Buyu' 77; Nesaî, Buyu' 1; İbn Mâce, Ticârât 1; Dârimî, Buyu V 6, Müsned, II, 179, VI, 31, Al, 127, 162, 173, 193, 202, 220

[64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/72-74.

[65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/74.

[66] Hadis kaynaklarında pek çok yerde geçen bu hadisin kaydedildiği bazı yerler: Buhari, Meğâzi 53, Hudûd 23, Ahkâm 29; Müslim, Radâ' 36, 37; Ebû Dâvûd, Talâk 34; Tirmizi, Radâ' 8, Vesâyâ 5; Nesâl, Talâk 48...

[67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/75.

[68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/75-76.

[69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/76-77.

[70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/77-78.

[71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/78-80.

[72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/80-81.

[73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/81.

[74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/81-82.

[75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/82.

[76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/82.

[77] Muslim, Kader 16; Tirmizî, Kader 18; Müsned, II, 169.

[78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/82-84.

[79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/84.

[80] Bukâri, Rikaak 18, Merdâ 19; Müslim, Sıfâtul-Münafıkîn 71-73.; İbn Mâce, Zühd 20; Dârimi, Rikaak 24; Müsned, II, 235, 256..., III, 52, 327, 362, VI, 125.

[81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/84-85.

[82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/85-86.

[83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/86.

[84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/87.

[85] Burada Kureyş kelimesi ile kabile anlamını kastettiğinden onu munsarîf olarak kullanmamıştır.

[86] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/87-88.

[87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/88.

[88] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/89.

[89] Buhâri, Hibe 32; Müslim, Hibât 30, 32; Ebû Dâvûd, Buyu' 85, 87; Tirmizî, Ahkâm 15, 16; Nesâî, Rukbâ 2, Umrâ 1, 2, 4; İbn Mâce, Hibat 4; Müsned, I, 250, II, 347, 429, 468, 489, III, 297, 303..., IV. 99, V, 8, 13.

[90] Müslim, Hibât 25; Ebû Dâvâd, Buyu V 85; Nesâî, Umrâ 4; Müsned, III,

304, 393. Yakın ifadelerle aynı anlamda: Buhârî, Hibe 32.

[91] Buhârî, Hibat 24; Müslim, Hibât 20. 22; Ebû Dâvud, Buyu 86; Tirmizî, Ahkam 15; Nesâî, Rukba 2, Umrâ 3, Muvatta, Akdiye 43; Müsned, III, 294.

[92] Müslim, Hibât 23; Ebû Dâvûd, Buyu' 86: Müsned, III, 294.

[93] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/89-91.

[94] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/91-92.

[95] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/92-93.

[96] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/93.

[97] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/94.

[98] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/94.

[99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/95.

[100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/95.

[101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/95-96.

[102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/96.

[103] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/96-97.

[104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/97.

[105] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/97.

[106] Görüleceği üzere yapılacak açıklamalar yalnızca 69. âyetin bu bölümü ile ilgili olmayıp 70 ve 71, âyet-i kerimelere dair açıklamaları da kapsamaktadır.

[107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/97-99.

[108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/99-100.

[109] Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 4.

[110] Buhari, Edeb 31, 85, Rikaa 23; Müslim, Lukata 14, 15; Ebû Dâvûd, Et'ime 5; Tirmizi, Birr 43, İbn Mâce, Edeb 5; Dûrimi, Et'ime 11; Muvatta', Sıfatu'n-Nebiyy 22; Müsned, III, 37, 64, 76, VI, 385, 386

[111] Buhârî, Edeb 31. 85, Rikaa 23; Müslim, İman 74, 77, Lukata 14; Ebû Dâvûd, Et'ime 5; Tirmizi, Birr 43, Sıfatu'l-Kıyâme 50; Dârimî, Et'ime 11; Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 22; Müsned, II, 174, 267, 269., III, 76, IV, 31, V, 412, VI, 69, 384, 385.

[112] Ebû Dâvûd, Eti'me 5; İbn Mâce, Edeb 5; Müsned, IV, 130, 132, 133.

[113] Buhârî, İcare 16, Tıb, 39; Ebû Dâvûd, Buyû 37, Tıb 19; Tirmizî, Tıb 20; Müsned, III. 2, 10.

- [114] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/100-101.
- [115] Tire arasındaki bu ifadelerin konu ile herhangi bir ilgisi olmadığı açıktır. Nitekim Arapça yayına hazırlayanın da işaret ettiği gibi, bu ifadeler yalnızca bir nüshada yer almaktadır.
- [116] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/101-102.
- [117] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/102.
- [118] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/102-103.
- [119] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/103.
- [120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/103.
- [121] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/104.
- [122] Müsned, V, 435
- [123] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/104-106.
- [124] Buhârî, Nikâh 71, 77, 78, Eşribe 7, Eymân 21; Müslim, Eşribe 86; İbn Mâce, Nikâh 24; Müsned, III, 498.
- [125] Buhârî, Nikâh 77.
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/106.
- [127] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/106-107.
- [128] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/107.
- [129] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/107.
- [130] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/108.
- [131] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/108.
- [132] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/108-109.
- [133] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/109.
- [134] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/109-110.
- [135] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/110.
- [136] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/110.
- [137] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/110-111.
- [138] Yakın manadaki iki hadis için bk.: Ebû Dâvûd, Edeb 131; Tirmizî, İsti'zan 2; Dârimî, İsti'zân 12; Müsned, IV, 439-440
- [139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/111.
- [140] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/112-113.

- [141] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/113-114.
- [142] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/114-116.
- [143] Buhârî, Cihâd 164, Meğâzî 17; Müsned, I, 288, 463, IV, 293.
- [144] İmâd: Nahiv ilminde "fasl zamiri'diye de bilinir.İkisi de marife olarak gelen mübtedâ ile haberi birbirinden ayırmak maksadıyla araya getirilen munfasıl ref zamirine denilir. (R. eş-Şertînî, Mebâdiu'l-Arabiyye, IV, 206 207; A, Gani ed-Dahr, Mu'cemu'l-Kavâidi'l-Arabiyye, s. 294-295.
- [145] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/116-120.
- [146] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/120.
- [147] Buhari, Enbiyâ 11, 19, Tefsir 12. sûre 5; Müslim, İman 238; Tirmizi, Tefsir 12. sûre 1; Müsned, II, 322, 326, 346, 384, 389, 416.
- [148] Tirmizî, Tefsir 12. sûre 1.
- [149] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/121-122.
- [150] Bir kavmi helak etmekle görevli meleklerin, helak edileceklerle edilmeyecek olanı birbirinden ayırd edebilecek bir durumda olacaktan tabîdir. Dolayısıyla böyle bir tanıtmaya ayrıca gerek yoktur.
- [151] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/122-125.
- [152] Bu ve bundan sonraki rivayete mana itibariyle yakın bir rivayet, Hatib el-Bağdâdi ile İbn Asâkir'e atfen, Kenzu'l-Ummâl, XIV, 226 no: 38500de geçmekte; ancak ravilerinden ikisinin metruk raviler olduğu belirtilmektedir. (Kurtubî, Daru'l-Hadis baskısı, IX, 87. not 8).
- [153] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/126-130.
- [154] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/130-132.
- [155] Abdullah b. Ömer'in rivayet ettiği ümmetin mübtelâ olacağı bir takım hususlar ile bunlara karşılık görecekları cezaları bildiren hadisin bir bölümü şöyledir: ...eksik ölçüp tarttıkları taktirde mutlaka kıtlık, geçim zorluğu ve sultanın (yöneticilerin) onlara zulmü musibeti ile karşı karşıya bırakılırlar."İbn Mâce, Fiten 22
- [156] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/132-133.
- [157] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/133.
- [158] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/133-134.
- [159] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/134-136.
- [160] Ebû Dâvûd, Buyu' 48; İbn Mace, Ticârât 52; Müsned, III, 419.

[161] 'Gerektirici bir sebep" ayarının kalitesinde şüphe edilmesi gibi... bir sebep; diye açıklanmıştır.

[162] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/136-137.

[163] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/137.

[164] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/137-138.

[165] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/138-139.

[166] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/139-140.

[167] Hâkim, el-Müstedrek, II, 568.

[168] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/140.

[169] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/140-141.

[170] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/141-142.

[171] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/142-143.

[172] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/143.

[173] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/143.

[174] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/144.

[175] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/144.

[176] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/144.

[177] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/144-145.

[178] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/145.

[179] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/145-147.

[180] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/147-148.

[181] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/148.

[182] Buhârî, Tefsir 11. sûre 5; Müslim, Birr 61; Tirmizî, Tefsir 11. sûre 2; İbn Mâce, Fiten 22.

[183] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/148-149.

[184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/149-150.

[185] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/150.

[186] Tirmizî, Tefsir 11. sûre 3; ayrıca A'raf Sûresi'nde belirtilen yerde hadisin gösterilen kaynaklarında benzeri başka rivayetler de vardır.

[187] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/150-152.

[188] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/152-153.

[189] Müsned, III, 144.

[190] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/153-159.

[191] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/158-159.

[192] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/159.

[193] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/160.

[194] el-Ferrâ'nın kendisi de: "Bu benim hoşlanmadığım bir şekildir" demektedir. (Meâni'l-Kur'an, II, 30.)

[195] Burada delil şairin mısra sonlarındaki "be" harflerini şeddeli kullanmasıdır.

[196] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/160-164.

[197] Müslim, İman 62, Müsned, III, 413, IV, 385; ayrıca bk. İbn Mâce, Fiten 12; Dârimî, Rikaak 4.

[198] Dârimî, Mukaddime 19. Ayrıca 22'de Kadı Şureyh'in; 23're Abdullah b. Mes'ûd'un sözü olarak.

[199] Tirmizî, Tefsir 56. sûre

[200] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/165-166.

[201] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/166.

[202] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/166.

[203] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/166-167.

[204] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/167.

[205] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/167.

[206] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/167-168.

[207] Ebû Dâvûd, Tatavvu' 22; Müsned, V, 388.

[208] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/168.

[209] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/168-169.

[210] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/169-170.

[211] Müslim, Tahâre 14, 16; Tirmizî, Salât 46; İbn Mâce, İkametu's-Salât 79; Müsned, II, 359, 414. 484. Burada gösterilen yerlerin kimisinde rivâyet; "büyük günahlar işlenmedikçe...", kimisinde de: "büyük günahlardan uzak kalındığı sürece..." anlamındadır.

[212] Tirmizî, Tefsir 11. sûre 4. Gerek bu hadis, gerekse aynı manayı dile getiren bundan sonraki diğer rivayetler için bk. Buhârî, Mevâkîtu's-Salat 4, Tefsir 11.

sûre 6; Müslim, Tevbe 39, 42; Ebû Dâvud, Hudûd 31; Tirmizî, Tefsir 11. sûre 5-7; İbn Mâce, Zühd 30; Müsned, I, 386, 406, 430, 445, 452; V, 244.

[213] Tirmizî, Tefsir 11. sûre 4.

[214] Tirmizî, Tefsir 11. sûre 7'de; "garib" yerine "sahili."

[215] Tirmizî, Tefsir 11. sûre 7.

[216] Müsned, III, 391.

[217] Müsned, V, 244 yakın anlamıyla.

[218] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/170-172.

[219] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/172.

[220] Buhârî, Ezan 18, Edeb 27, Ahbâru'l-Âhâd 1; Dârimi, Salât 42; Müsned, V, 53.

[221] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/172-173.

[222] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/173-174.

[223] Ebû Dâvud, Melâhim 17; Tirmizî, Fiten 8, Tefsir 5 sûre 17; İbn Mâce, Fiten 20; Müsned, I, 2, 5, 7, 9.

[224] Buhârî, Tefsir 50. sûre 1, Tevhid 25; Müslim, Cennet 34, 35; Müsned, II, 276, 314, 507. III, 13, 78.

[225] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/175-178.

[226] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/178-179.

[227] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/179-180.

YUSUF SURESİ

Bu Kıssaya Neden Kıssaların En Güzeli Adı Verilmiştir:

1- Tuzak Kurmak:

2- Rüyaya Dair Açıklamalar:

3- Rüyanın Nübüvvetin Bir Bölümü Olması Ne Demektir?

4- Sadık Rüya Peygamberlikten Bir Parça Olduğuna Göre Kâfir ve Yalancıların Rüyası Ne Olur?

5- Sadık Rüya İle Öyle Olmayan Rüya (Hulm):

6- Rüya ve Yorumu:

7- Çocuk Yaştaki Hz. Yûsufun Rüyasının Hükümü:

8- Rüya Kimlere Anlatılır?

9- Müslümanın Sakıncalı Gördüğü Hususlarda Kardeşini Uyarması ve Gıybetin Sınırı:

10- Rüyanın Müjde Oluşu:

11- Hoşa Gitmeyen Rüyalar:

1- Sözcülerinin Söyledikleri:

2- Yolcu Kafilesi:

3- Hz. Yûsuf un Kardeşleri Peygamber miydi?

4- Hz. Yûsuf un Çocukken Kuyuya Atılması:

5- Buluntu Eşya ve Çocuk:

6- Buluntu Çocuğun Sahipleri Sonradan Ortaya Çıkarsa:

7- Bulunan Eşya ve Mal:

8- Lukatanın Hükümleri:

9- Lukatayı Almak Mı Terketmek Mi Daha Faziletlidir:

10. Bulunan Eşya ve Hayvanlar ile İlgili Hz. Peygamber'den Gelen Rivayetler:

11- Deve ve Koyun Dışındaki Yitik Hayvanlar:

12- Yitik Hayvanlara Yapılan Harcamalar:

13- Lukata Süresinden Sonra Sahibi Gelir ve Lukatasının Bulan Tarafından Telef Edilmiş Olduğunu Görürse:

1- Hz. Ya'kub'a Verilen Haber:

2- Gözyaşları Neye Alâmettir?

1- Yarış Yapmak:

2- Müsabakada Aranan Şartlar:

3- Ok ve Develerle Yarışlar:

4- Ödüllü Yarışlar:

5- Caiz Olan ve Olmayan Ödüllü Yarışlar:

6- At ve Deve Yarışlarında Binicilerin Nitelikleri:

7- Hz. Peygamberin, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer ile Yarışması:

1- Gömlek Üzerindeki Kan:

2- Hz. Yûsuf un Gömlekleri:

3- Fıkıhı Meselelerde Emareler ve Karineler:

1- Hz. Ya'kub'un Çocuklarının Söylediklerine İnanmayışı:

2- Hz. Ya'kub'un Güzel Sabrı:

3- Hz. Ya'kub'un, Oğullarının Verdiği Haberlere Karşı Tutumu:

1- Hz. Yûsuf'un Satılması:

2- Altın ve Gümüş Paralarda Aslolan Tartı mıdır? Sayı mıdır?

3- Dinar ve Dirhemlerin Muayyen Olmaları Şart mıdır?

4- Buluntu Çocuk Hür Müdür Değil Midir?

5- Hz. Yûsuf'a Rağbet Edilmeyişin Sebebi:

6- Değerli Şeyi Az Bir Bedele Satın Almak:

1- Kapiya Doğru Koşan İki Kişi:

2- Kıyas, Örf ve Adet:

1- Aziz'in Karısının Duygularının Mahiyeti:

2- Kadının Yakınlarından Şahitlik Eden Kişi:

3- Alâmetlere Dayanarak Hüküm Vermek:

1- Hz. Yûsuf a Dair Görüşler:

2- Hz. Yûsuf un Hapsedilmesi:

3- Hz. Yûsuf'a Süreli Hapis:

4- Zina İçin Hapis Tehdidi İkraha Sayılır Mı?

1- Kurtulacak Kişi:

2- Yalan Rüya Tabir Edilirse:

1- Peygamberin Zannı Ve Bilgi:

2- "Rab" Kelimesine Dair Açıklamalar:

3- Şeytan'ın Unutturması:

4- Hz. Yûsuf un Fazladan Kaldığı Süre:

5- Esbaba Sarılmak:

1- Rüyaların Yorumunu Bilenler:

2- Rüya İlk Yorumlandığı Şekilde Mi Çıkar?

1- Hükümdarın Rüyası Ve Tedbir:

2- Şer'i Maslahatlar:

1- Kuraklığa Karşı Tedbir:

2- Kâfirin Gördüğü Rüyanın Hükümü:

1- Yeryüzünün Hazineleri Üzerindeki Görev:

2- Hz. Yusuf un Görev Alması İle İlgili Görüşler Ve Hükümler:

3- Bir Kimsenin Ehli Olduğu Bir Göreve Talib Olması:

4- İnsanın Sahip Olduğu Nitelikleriyle Kendisini Tanıtması:

1- Taahhüdde Bulunmak Ve Söz Vermek:

2- Kefalet:

1- Hz. Ya'kub Oğullarının Ayrı Kapılardan Mısır'a Girmeleri:

2- Nazar Değmeye Karşı Korunma:

3- Müslüman Beğendiği Bir Şey Görürse:

4- Nazarı Değen Kişiden Ne Yapması İstenir?

5- Nazarı Değmekle Meşhur Olan Kimselere Karşı Alınacak Tedbirler:

6- Kader Ve Nazar:

7- Nazara Karşı Tedbirler:

1- "Kefil (Zaîm)" Kelimesinin Anlamı:

2- Meçhul Şeye Kefalet:

3- Ödül Vaadi (Ci'âle):

4- Ödül Taahhüdü Olmaksızın Yapılan İşlerin Ücretini İstemek:

5- Kefaletin Hükümü:

6- Malî Kefalet:

7- Kefaletin Sahih Olduğu Yerler:

İslâm Şeriatının Getirdiği Hükümler ve Önceki Şeriatların Hükümleri:

1- İlâhi Takdir Ve Hileyi Şer'iyeye:

2- Zekâta Tabi Olan Mallarda Yıl Geçme Şartı (Havelân-I Havi) İle İlgili Çeşitli Hükümler:

3- Mübah Olan Hileler:

1- Bilgiye Dayalı Şahitlik:

2- Bilgiye Dayanarak Yapılan Şahitlik:

3- Yoldan Geçerken Görülen Ve Duyulanlara Dair Şahitlik:

4- Bir Kimsenin Muhtemel Olmayan Bir Hususa Dair Şahitliği:

1- Doğru Söylediğinden Emin Olanın Tavrı:

2- Haklı Olan Kimselerin Haklarındaki Zanlan Bertaraf Etmeleri:

1- Nefsin. Süslediği İş:

2- Sabrın Gereği:

1- Kederden Ak Düşen Gözler:

2- Namazda Sağa Sola İltifat Etmek:

3- Hz. Ya'kub'un Kederinin Sebebi:

1- Adalet ve Fazilet:

2- Kile İle Ölçenin Ücretini Kim Öder:

3- Karşılıklı İlişkilerde İstenen Ek Hizmetlerin Ücretini Ödeyecek Taraf:

4- Allah'ın Lütfundan Dilemek:

1- Hz. Yûsuf'a Secde:

2- Secde Vb. Saygı İfadeleri İle Çeşitli Selamlaşmalar:

3- İşaret Vb. Şekillerle Selamlaşma, Tokalaşma, Kucaklaşma:

YUSUF SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile
(Mekke'de İnmiştir, Yüzonbir Âyettir)

Tamamıyla Mekke'de inmiştir. İbn Abbas ve Katâde ise, dört âyet müstesna Mekke'de inmiştir, derler.

Rivayete göre; yahudilerin, Rasûlullah (sav)a Yûsuf kıssasına dair soru sormaları üzerine bu sûre inmiştir. İleride bu rivayet gelecektir.

Sa'd b. Ebi Vakkâs da der ki: Kur'ân-ı Kerîm, Rasûlullah (sav)a indirildi. O da bir süre onlara Kur'ân'ı okudu. Bize kıssa anlatsan, demeleri üzerine yüce Allah'ın: "Biz sana en güzel kıssayı anlatacağız" (Yûsuf, 12/3) buyruğu nazil oldu. Yine Hz. Peygamber bir süre Kur'ân-ı Kerîm'i onlara okuyunca, bu sefer de: Bize bazı şeyler anlatsan demeleri üzerine, yüce Allah: "Allah sözün en güzelini... indirmiştir"(ez-Zümer, 39/23) buyruğunu indirdi.[\[1\]](#)

İlim adamları derler ki: Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de peygamberlerin kıssalarını zikredip aynı anlamda fakat değişik şekillerde, belagat dereceleri de birbirinden farklı lafızlar ile tekrarlamıştır. Hz. Yûsuf kıssasını ise başka yerde tekrarlamamaktadır. O bakımdan Kur'ân'a muhalefet eden hiçbir kimse ne tekrarlanana karşı çıkarak ona benzer örnek koyabildiler, ne de tekrarlanmayana benzer örnek koyabildiler. Bunlar üzerinde dikkatle düşünen kimseler (ilâhî) buyruklardaki i'cazı çok iyi anlar.[\[2\]](#)

1. Elif, lâm, râ. Bunlar apaçık kitabın âyetleridir.

"Elif, Lâm. Râ" buyruğu ile ilgili açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. (Bundan sonra gelen) buradaki "Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir" ifadesi, mübtedâ ve haber takdirindedir.

"Elif, lâm, Râ"nın sûrenin adı olduğu da söylenmiştir. Yani, bu "Elit tam, Kâ" adındaki sûredir.

"Banlar apaçık Kitabın âyetleridir" buyruğundaki "apaçık Kitab"dan kasıt apaçık Kur'ân-ı Kerîm'dir. Yani helâî ve haramı, hadlerini, hükümlerini, hidayet ve bereketini açıklayan Kur'ân-ı Kerîm. Bir diğer açıklamaya göre işte bunlar Tevrat'ta size vaad olunmuş bulunan âyetlerdir, anlamındadır.[\[3\]](#)

2. Muhakkak Biz, onu anlayıp düşüttesiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.

Yüce Allah'ın. "Muhakkak Biz, onu... Arapça bir Kur'ân olarak indirdik" buyruğunun: Biz Arapça bir Kur'ân indirdik, anlamında; "Kur'ân ola-rak"ın hal olmak üzere nasbedilmiş olması, "Arapça" buyruğunun da "Kur'ân olarak" buyruğunun sıfatı olması mümkündür. Bununla birlikte; Ben Zeyd'e uğradım (onu) salih bir adam olarak (gördüm)," ifadesinde olduğu gibi, hal için bir hazırlık ifadesi (tavtie) olması; "Arapça" kelimesinin hal olması da mümkündür. Yani bu Kur'ân-ı Kerîm, ey Araplar sizin dilinizle gayet anlaşılır ve açık seçik bir şekilde okunmaktadır, "Dul kadın ise kendi maksadını açıkça ifade eder"^[4] hadisindeki "ifade eder" anlamını veren kelime de "Arab" ile aynı kökten gelmektedir.

"Anlayıp düşünesiniz diye" buyruğu, onun manalarını bilesiniz, içindeki buyrukları da kavrayasınız diye, demektir. Bazı Araplar; " diye" ile birlikte a benzeterek da getirirler. deki "lam" te'kid için fazladan getirilmiştir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Ey babamız, belki sen yahut olur ki sen..."

"Anlayıp düşünesiniz diye" buyruğunun, onu iyice düşünmeniz umulur diye, anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna göre şüphe ve tereddüt anlamı ne Kitab, ne de yüce Allah ile ilgilidir; onlar ile ilgilidir.

"Onu... indirdik" buyruğunun Yûsuf'un haberini indirdik, anlamında olduğu da söylenmiştir.

en-Nehhâs der ki: Böyle bîr açıklama buyruğun anlamına daha uygun düşmektedir. Çünkü rivayete göre yahuditer şöyle demişler: Ona Ya'kub'un çocuklarının Şam'dan, Mısır'a niçin gittiklerini ve Yûsuf'un haberinin ne olduğunu sorunuz? Bunun üzerine yüce Allah bu buyruğu Mekke'de iken Tevrat'a uygun olarak indirdi. Üstelik burada onların bilmedikleri fazla açıklamalar da vardır. Peygamber (sav)'in bir kitab okumadığı ve kitab okunan bîr yerde bulunmadığı halde- onlara bu hususları haber vermesi, İsa (a.s)'ın - ileride ona dair açıklamalarda geleceği üzere- ölüleri diriltmesi gibi bir mucize olmuştu.^[5]

3. Biz sana bu Kur'ân'ı vahyctmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız. Halbuki sen şüphesiz bundan önce haberdar olmayanlardandın.

Yüce Allah'ın: "Biz sana... anlatacağız" buyruğu mübtedâ ve haberdar, "En güzel kıssayı" anlamındaki ifade de mastar anlamında olup, ifadenin takdiri: En güzel kıssayı anlattık, şeklindedir.

Kıssa anlatmak (diye anlam verilen: el-kasas), bir şeyin izinden gitmek, izini takib etmektir. Yüce Allah'ın: "Anası, kızkardeşine: Git onu, izle dedi." (el-

Kasas, 28/11) buyruğu, onun izini takib et, anlamındadır. "Kâss (kıssacı, kıssa anlatan)" İse izleri takib edip onların durumunu bildiren kimse demektir. "En güzel" sıfatı ise kıssaya değil, kıssa anlatmaya aittir. Çünkü: Filan kişi güzel bir şekilde anlatır, denilirken onun sözü sıralaması ve anlatma şekli güzeldir, demektir.

Bir diğer görüşe göre buradaki "el-kasas" mastar olmayıp, isim anlamındadır. "Umudumuz Allah'tandır" denilmesi gibi. Buna göre ifadenin anlamı; Biz, sana en güzel haberi (kıssayı) bildireceğiz, demek olur. Bu da; "Biz sana bî Kur'ân'ı vahyetmekle" bizim vahyedişimizle olacaktır, demektir. Buna göre burada; fiil ile birlikte mastar (vahyetmek) anlamındadır.

"Bu Kur'ân'ı" anlamındaki buyrukta ise "Kur'ân" kelimesi "bu"nun sıfatı yahut onun bedeli ya da atf-ı beyanı olarak nasbedilmiştir. el-Ferrâ ise "Kur'ân" kelimesinin esreli okunmasını da uygun görmekte ve şöyle demektedir: Bunun esreli okunması ("bu" anlamındaki kelime ile birlikte (ın) tekriri (bedeli) olarak esreli okunur. Basrâhlara göre ise bu, Man bedel olmak üzere esrelidir. Ebu İshak da bir mübtedâ takdiri ile merfu okunacağını caiz kabul etmektedir. Yani bir kimse vahye dair soru sormuş da ona; "O, işte bu Kur'ân'dır" diye cevap verilmiş gibidir.

"Halbuki sen şüphesiz bundan önce haberdar olmayanlardandın." Yani sana bu bildirdiklerimizden haberdar olmayan kimselerden idin.[\[6\]](#)

Bu Kıssaya Neden Kıssaların En Güzeli Adı Verilmiştir:

İlim adamları diğer kıssalar arasında neden buna "kıssaların en güzeli" adının verildiği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bir görüşe göre, bu ismin verilış sebebi Kur'ân-ı Kerîm'de bu kıssanın ihtiva ettiği ibret ve hükümleri ihtiva eden bir başka kıssa bulunmadığından dolayıdır. Bu da bu sûrenin sonunda yer alan; "Andolsun tyi onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir ibret vardır" (Yûsuf, 12/111) buyruğunda açıkça ifade edilmektedir.

Bir diğer görüşe göre buna "en güzel kıssa" adının verilış sebebi, Hz. Yûsuf'un kardeşlerini güzel bir şekilde affedip bağışlaması, eziyetlerine sabredip katlanması, onlarla karşılaştıktan sonra da yapmış olduklarını hatırlatmayarak onları affetmesi, onları af edişindeki keremidir. O kadar ki onlara: "Bugün başınıza bir şey kakılmayacaktır" (Yûsuf, 12/92) demişti.

Bir diğer görüşe göre buna sebep bu sûrede peygamberlerin, salihlerin, meleklerin, şeytanların, cinlerin, insaniarın, hayvanların, kuşların, hükümdarların ve yönettikleri kimselerin davranışlarının, tüccar, iîm adamları ve cahillerin,

erkeklerin, kadınlann, kadınların hile ve tuzaklarının söz konusu edilmesidir. Yine bu sûrede tevhd, fıkıh, siyer, rüya tabiri, siyaset, muaşeret, geçim idaresi (iktisadi hayat) ve hem dine hem de dünyaya yarayacak pek çok faydalı hususların bulunmasıdır.

Bir başka açıklamaya göre sebep, bu sûrede sevenin, sevilenin ve bunların imledikleri yolların söz konusu edilmesidir.

Bir başka açıklamaya göre buradaki "engüzel" ifadesi "en şaşırtıcı, en hayret verici" anlamındadır.

Kimi Meanî bilginleri derler ki: Yûsuf Sûresi'nin kıssaların en güzeli olmasının sebebi, bu sûrede sözü edilen herkesin sonunda mutluluğu elde etme sidir. Mesela Yûsuf'u, babasını, kardeşlerini ve azizin karısını hatırlayınız. Hükümdarın da Hz. Yûsuf'a iman edip İslâm'a girdiği, İslâm'a güzel bir şekih de bağlandığı da söylenmiştir. Rüyasının tabir edilmesini isteyen ve rüyasında efendisine şarap sunduğunu gören kişi ve yine denildiğine göre şahitlikte bulunan kişi de böyledir. Kısacası hepsinin sonuçta hayra ulaştığı görülmektedir.

[7]

4. Hani Yûsuf, babasına şöyle demişti: "Babacığım! Rüyamda on-bir yıldızı, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana secde ediyorlardı;"

Yüce Allah'ın: "Hani Yûsuf... şöyle demişti" buyruğundaki; "Hani" zarf olarak nasb mahallindedir. Sen onlara Yûsuf'un... dediği zamanı hatırlat, demektir.

Genel olarak "Yûsuf" kelimesinin "sin" harfi ötreli okunmuştur. Ancak Tal-ha b. Musarrif bu kelimeyi hemzeli ve "sin" harfini esreli olarak; Yu'sif şeklinde okumuştur. Ebu Zeyd hemzeli ve "sin" harfi üstün olarak; "Yu'sep diye bir okuyuşu da nakletmektedir. Bu ismin munsarîf olmayışı, Arapça olmadığından dolaydır. Bunun Arapça olduğu da söylenmiştir. Ebu'l-Hasen el-Akta'a -hakim birisi idi- Yûsuf hakkında soru sorulmuş, kendisi de şöyle demişti: Sözlükte "esef" üzüntü demektir. "Esîf" ise köle demektir. Bu iki özellik de "Yûsuf'da vardı. Bundan dolayı ona "Yûsuf" adı verilmiştir.

"Babasına... babacığım" buyruğundaki; "Babacığım" kelimesinin "te" harfi Ebu Amr, Âsim, Nafi', Hamza ve el-Kisaî tarafından esreli olarak okunmuştur. Basralı'tara göre bu harf te'nis alameti olup izafet "ya"sından bedel olarak yalnızca nidada "baba" anlamındaki sonuna getirilir. Diğer taraftan müenneslik alâmeti olan (yuvarlak) "te" müzekker isme de bitişerek mesela;" Çokça nikâh yapan adam ve çokça alay eden adam" denilir.

en-Nehhâs der ki: "Te" harfi esreli olarak; "Babacığım" denilecek olursa Sîbeveyh'e göre buradaki "te" izafet "ya"sından bedeldir. Onun bu görüşüne göre

ise bu kelimede vakıf yapılacak olursa "he" sesi ile vakıf yapılır. Onun bu görüşüne dair bir takım delilleri vardır. Bir delil şudur: Bir kimsenin; " Babacığım" demesi ın anlamım verir. Buna karşılık ise ancak marife (belirli isim)de kullanılır ve; babacığım bana geldi (anlamında); denilmez; Araplar bunu ancak özel olarak nidada kullanırlar. Yine denilmez. Çünkü buradaki "te" zaten "ya"den bedeldir. O bakımdan her ikisi bir arada getirilmez.

el-Ferrâ'nin iddiasına göre İse "te" harfî esreli olarak; " Babacığım" denilecek olursa bu sadece sonda "ya"dan bedel olduğuna delildir, başka bir şeyi göstermez. Çünkü "ya" harfinin telaffuzu niyet olarak vardır. Ebu İshak ise bunun yanlış olduğunu iddia etmiştir. Doğrusu da onun söylediğidir. "Ya" harfinin söylenmesi niyet olarak nasıl var olabilir ki? Çünkü hiçbir şekilde; Babacığım (anlamında "ya"li olarak) denilmez.

Ebu Ca'fer, el-A'rec ve Abdullah b. Âmir ise "te" harfini üstün olarak; diye okumuşlardır. Basralılar derler ki: Bu şekilde okuyanlar "ya" harfî ile kastederler. Bundan sonra "ya" harfî "elife ibdal edilerek; şeklini almıştır. Daha sonra "elif te hazfedilerek, "te" harfî üstün kalmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre asıl esreli iken daha sonra esre yerine fetlâ getirilmiştir. Tıpkı "ya'dan bedel "elifin getirilmesi suretiyle; "Ey kölem gel" demek gibidir.

el-Ferrâ ise "te" harfî ötreli olarak; demeyi caiz görmektedir.

"Rüyamda onbir yıldızı, gördüm." Bana onbir kişi geldi ve ben onbir kişi gördüm, onbir kişiye uğradım" denileceği hususunda naliivciler arasında görüş ayrılığı yoktur. Onüç ve ondokuz ile aralarındaki sayılar da böyledir.^[8] Araplar böylelikle bu İki ismi tek bir isim kabul ederek, harekelerin en hafîfi ile bunlara i'rab vermişlerdir.

es-Süheylî der ki: Bu yıldızların isimleri müsned bir rivayet ile zikredilmektedir. Bunu da el-Hâris b. Ebî Üsâme rivayet ederek şöyle demiştir: Kitab ehlinde bir kişi olan- Büstane gelip Peygamber (sav)e Yûsuf (a.s)m gördüğü onbir yıldız dair soru sordu. Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "el-Haresan, et-Tarık, ez-Zeyyâl, Kâbis, el-Musabbih, ed-Darûh, Zü'l-Kenefât, Zü'l-Kara', el-Felîk, Vessâb ve el-Amûdan'ı Yûsuf (as)ı kendisine secde ederlerken gördü.^[9]

O İbn Abbas ve Katâde derler ki: Yıldızlar Hz. Yûsuf'un kardeşleri, güneş annesi, ay da onun babası (demek)dir.

Yine Katâde der ki: Güneşten kasıt onun teyzesidir. Çünkü annesi vefat etmişti. Teyzesi de babasının nikâhı altında bulunuyordu.

"Gördüm ki onlar" ifadesi ise te'kididir. Hz Yûsuf un; "Gördüm ki onlar bana secde ediyorlardı" ifadesinde çoğul müzekker olarak gelmiştir, el-Halîl ve

Şibeveyh'in görüşüne göre Hz. Yûsuf bu eşyaya itaat ve secde ettiklerini haber verdiğiinden -ve bunlar da akıl sahibi varlıkların fiillerinden olduğundan dolayı bu varlıklar hakkında akli eren varlıklar gibi haber vermiştir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce yüce Allah'ın: "Onları sana bakar görürsün" (el-A'raf, 7/198) buyruğunu açıklarken geçmiş bulunmaktadır. Araplar da akli ermeyen varlıkları eğer akli eren varlıklar seviyesinde söz konusu edecek olurlarsa, -asıl kaidenin dışına çıkarak akli eren varlıkmış gibi çoğul yaparlar.[\[10\]](#)

5. Dedi ki: "Oğulcağızım! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Sonra sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız:[\[11\]](#)

1- Tuzak Kurmak:

"Sonra sana bir tuzak kurarlar" yani seni öldürmek için bir hileye, bir yola başvururlar. Zira rüyanın te'vili gayet açıktır. Belki şeytan onları, o takdirde sana bir suikast düzenlemeye İtebilir. Buyruktaki; " Sana" lafzın-daki "lam" harfi le'kid içindir.

Nitekim ileride gelecek olan; "Eğer rüya yorumunu biliyorsanız" (Yûsuf, 12/43.) buyruğundakt gibidir.[\[12\]](#)

2- Rüyaya Dair Açıklamalar:

Rüya şerefli bir hal, üstün bir makamdır. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Benden sonra müjdeci şeylerden salih kimsenin gördüğü yahut kendisine gösterilen sadık ve salih rüyadan başka bir şey kalmamıştır."[\[13\]](#) Bir başka hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Aranızda rüyası en doğru kişi, sözü en doğru olandır."[\[14\]](#) Peygamber (sav) de rüyanın nübüvvetin kırkaltı bölümünden bir bölüm olduğuna hükmetmiştir.[\[15\]](#) "Peygamberliğin yetmiş bölümünden bir bölüm" olduğu da rivayet edilmiştir.[\[16\]](#)

İbn Abbas (r.a)ın rivayet ettiği hadiste ise "Peygamberliğin kırk bölümünden bir bölüm" diye belirtilmiştir.[\[17\]](#) İbn Ömer'in rivayet ettiği hadiste: "Kırk-dokuz bölümünden bir bölüm"[\[18\]](#) Hz. Abbas yoluyla gelen hadiste: "Peygamberliğin elli bölümünden bir bölüm"[\[19\]](#) Enes yoluyla gelen hadiste: "Yirmi-altı bölümünden bir bölüm"[\[20\]](#) Ubade b. es-Samî yoluyla gelen hadiste:

"Peygamberliğin kırkdört bölümünden bir bölüm"[\[21\]](#) diye rivayet edilmiştir.

Ancak bunlar arasında sahih olan kırkaltı bölümünden bir bölüm olduğu şeklindeki rivayettir. Sıhhat itibariyle bundan sonraki rivayet ise yetmiş bölümünden bir bölüm şeklindeki rivayettir. Müslim, Salıh'inde bu iki hadisin dışındakiler rivayet etmemiştir. Diğer hadisleri ise başka hadis âlimleri naketmişlerdir. Bu açıklama İbn Battal'a aittir.

Ebu Abdullah el-Mazerî der ki: Hadis elince daha çok rivayet edilen ve daha sahih kabul edilen: "Kırkaltı bölümünden bir bölüm" şeklindeki rivayettir.

Taberî der ki: Doğrusu şunu söylemektir: Bu hadislerin hepsi veya çoğunluğu sahihtir ve bu hadislerin herbirisinin makul bir açıklaması vardır. Mesela Hz. Peygamber'in; "O, peygamberliğin yetmiş bölümünden bir bölümdür" şeklindeki buyruğu şu demektir: Bu salih ve sadık bütün rüyalar hakkında genel bir ifadedir ve hangi durumda olursa olsun, rüya gören her müs-lüman hakkında söz konusudur.

"Rüyanın kırk veya kırkaltı bölümden bir bölüm" olduğunu belirten hadise gelince, o bununla rüyayı gören kişinin, es-Sıddık Ebu Bekir hakkında sözü edilen, durumda olan kişiyi kastetmektedir. Buna göre aşın soğukta bile abdestini iyice alan ve hoşuna gitmeyen hususlarda Allah yolunda sabreden, bir namazı kıldıktan sonra diğerini bekleyen bir kimsenin gördüğü salih rüya, -yüce Allah'ın izniyle- peygamberliğin kırk bölümünden bir bölümdür.

Kimin de bizatihi durumu bunun arasında bir yerde ise onun göreceği sadık rüya da bu iki bölüm arasında değişir. Yani kırk bölümden birinden, altmış bölümden birisine kadar- ki sınırlar arasında gider gelir ve yetmiş bölümden birinden daha aşağıya düşmez, kırk bölümden bir bölüm olmaktan yukarıya da çıkmaz.

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr de bu manaya işaret ederek şöyle demektedir: Rüyanın bölümleri ile ilgili bu husustaki rivayetlerin farklılığı, bana göre birbirine zıt ve biri diğerini reddeden bir ayrılık değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.- Çünkü salth bir rüya, gören kimsenin durumuna, doğru sözlülüğüne, emaneti edaya, sağlam bir dine ve güzel bir yakîne sahib oluşuna göre değişebilir. İnsanların belirttiğimiz bu niteliklerdeki farklılığına göre onların gördükleri rüyalar da muhtelif sayılardaki bölümlerden birisi olabilir. Rab-bine ibadette, niyetinde, yakîninde ve doğru sözlülüğünde ihlaslı ve samimi olan bir kimsenin gördüğü rüya, dalıa doğru çıkar ve nübüvvetin bildirdiklerine daha yakındır. Nitekim peygamberler de birbirlerinden daha faziletlidirler. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Andolsun ki Biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kılmıştızdır." (el-İsra, 17/55)

Derim ki: Böyle bir açıklama değişik hadisleri bir arada telif edebilmektedir ve

böyle bir açıklama, onların bir bölümünü yorumlarken diğer bir bölümünü bir kenara atmaktan daha uygundur. Bunu da Ebu Said el-Esfakusî (Sefakısî) bazı ilim ehlinden naklederek şöyle demektedir: Hz. Peygam-ber'in: "Peygamberliğin kırkaltı bölümünden bir bölüm" ifadesinin anlamı şudur: Şanı yüce Allah, Muhammed (sav.)e peygamber olarak -İkrime ve Amr b. Dinar'ın, İbn Ab bas (r.a)dan rivayetlerine göre- yirmrüç yıl vahiy indirmiştir. İşte biz (Hz. Peygamber'in nübüvvetten önce gördüğü sadık rüya dönemi olan) altı aylık sürenin yirmiüç yıla oranını tesbit edecek olursak, bunun kırkaltı bölümden bir bölüm olduğunu görürüz. İşte el-Mazerî de "et-Mu'lim" adlı eserinde buna İşaret etmiş, el-Konevî[22] de Yunus Sûresi'nin tefsirinde yüce Allah'ın: "Onlar için dünya hayatında da... müjde vardır." (Yunus, 10/64) buyruğunu tefsiri sırasında bu görüşü tercih etmiştir.

Ancak bu görüş iki açıdan yanlıştır. Birincisi Ebu Seleme'nin İbn Abbas ve Hz. Aişe'den; vahyin yirmi yıllık süre devam ettiği, Peygamber (sav)in de kırk yaşında iken peygamber olarak gönderilip Mekke'de on yi! kaldığına dair rivayetidir. Bu aynı zamanda Urve, eş-Şa'bî, İbn Şiliab, el-Hasen, Atâ el-Horasanî ve Said el-Museyyeb'in -bu konuda ondan farklı rivayet de gelmiştir- kabul ettikleri görüştür. Aynı zamanda Rabia ve Ebu Galib'in, Enes'ten rivayeti de budur. Bu hadis sabit ise o takdirde böyle bir yorum da yanlıştır demektir,

2- Farklı bölümler olduğunu belirten diğer hadislerin bir anlam ifade etmesi söz konusu olamaz.[23]

3- Rüyanın Nübüvvetin Bir Bölümü Olması Ne Demektir?

Rüyanın peygamberlikten bir bölüm olmasının sebebi rüyada uçmak, cisimlerin değişmesi, gayb ilminden bazı şeylere muttali' olmak gibi imkansız ve beşeri âciz bırakan hususların olmasından dolayıdır. Nitekim Hz. Peygamber hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Peygamberlik müjdeieyicilerinden geriye uykudaki sadık rüyadan başka bir şey kalmadı." [24]

Özetle sadık rüya Allah'tandır ve peygamberliktendir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "İyi rüya Allah'tandır, hulm (kötü rüya) da şeytandandır. "

[25] Sadık rüyayı tasdik etmek haktır, onu güzel bir şekilde tevil etmelidir. Hatta kimi rüyaların te'vile (yorumu) dahi ihtiyacı olmaz. Bu gibi rüyalarda mü'minin imanını arttıracak türden yüce Allah'ın harikulade takdir ve lütufları da vardır. Bu konuda rey ve eser ehlinden olup din ve hak ehli kimseler arasında görüş ayrılığı yoktur, rüyayı ancak inkarcılar ile Mutezile'den çok az bir kesim

reddetmektedir.[\[26\]](#)

4- Sadık Rüya Peygamberlikten Bir Parça Olduğuna Göre Kâfir ve Yalancıların Rüyası Ne Olur?

Sadık rüya peygamberlikten bir bölüm olduğuna göre kâfir, yalancı ve hakkı batıla karıştıran kimse sadık rüya görmeye nası ehil olabilir? Üstelik kimi kâfirler ile öyle olmamakla birlikte dininden razı olunmayan başka kimseler, gerçekten sadık ve doğru rüyalar görmüşlerdir. Mesela (Yûsuf Sûresi'nde sözü edilen) ve yedi inek gören hükümdar, (Hz. Yûsuf ile birlikte) hapishanedeki iki gencin rüyası, Danyal'ın, hükümdarlığının elinden gideceği şeklinde yorumladığı Buhtu Nassar'ın rüyası, Peygamber (sav)'in ortaya çıkışına dair Kisrâ'nın rüyası, Rasûlullah (sav)'ın halası Atike'nin kâfir iken Hz. Peygamber hakkında gördüğü rüya. Diğer taraftan Buhârî'nin "hapistekilerin rüyası"[\[27\]](#) diye başlık açmasına dair ne söyleriz? diye sorulacak olursa, cevabımız şudur:

Kâfir, facir, fasık ve yalancıların kimi zaman rüyaları doğru çıksa bile ofi-ların bu rüyalarının vahiy ya da nübüvvetten bir bölüm olması söz konusu değildir. Zira gaybe dair söylediği bir sözde doğru söyleyen her kişinin verdiği bu haberi nübüvvet olamaz. Nitekim En'âm Sûresi'nde de (6/59. âyet, 2. başlıkta) kâhin ve benzeri diğer kimselerin bazen hak bir sözü haber verip bunda doğru söyleyebileceğine dair açıklamalar geçmişti. Ancak bu durum son derece nadir ve az görülen bir durumdur, İşte böylelerinin rüyası da bu kabildendir.

el-Mühelleb derki: Buhârî'nin böyle bir başlık kullanması, müşriklerin rüyasının da sadık (doğru çıkan) bir rüya olmasının mümkün olduğuna işaret etmek içindir. Nitekim hapishanedeki iki gencin rüyası da bu şekilde idi. Ancak böyle bir rüyanın mü'minin rüyasının izafe edildiği gibi nübüvvete izafe edilmesi caiz değildir. Zira doğru bir şekilde te'vil edilebilen herbir rüyanın nübüvvetten bir bölüm kabul edilmesi doğru olamaz.[\[28\]](#)

5- Sadık Rüya İle Öyle Olmayan Rüya (Hulm):

Yüce Allah'a izafe olunan (Allah tarafından gösterilen) rüya, her türlü karışıklıktan ve vehimden arınmış ve te'vili (yorumu) J,evh-i Mahfuz'dakine uygun düşen rüya demektir. Karmakarışık haberler ihtiva eden tevili kolay kolay mümkün olmayan rüyalara da "hulm" denilir ki, şeytana İzafe olunan rüya budur. Bu rüyaya karmakarışık (dışs) adının verilış sebebi, bunda birbiriyle çelişen

şeyler olduğundan dolayıdır. el-Mühelleb de bu anlamda açıklamıştır.

Rasûlullah (sav) da rüyayı bu konuda söz söylemiş herhangi bir kimsenin açıklamasına gerek bırakmayacak şekilde kısımlara ayırmıştır. Avf b, Mâlik (r.a), Rasûlullah (sav) şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Rüya üç türdür. Bunlardan birisi şeytanın Adem oğlunu kederlendirmesi için gösterdiği dehşetli şeylerdir. Bir bölümü ise mü'minin uyanıkken üzülp ihtimam gösterdiği ve uykusunda gördüğü şeylerdir. Bir bölümü de nübüvvetin kırkaltı bölümünden bir bölümdür." (Hadisi Avf b. Malik'ten rivayet eden Ebu Abdullah Müslim b. Mişkem) dedi ki: Ben: Sen bunu Rasûlullah (sav)tan mı İşittin? dedim. O da: Evet ben bunu Rasûlullah (sav)dan işittim, [\[29\]](#)dedi. [\[30\]](#)

6- Rüya ve Yorumu:

"Dedi ki: Öğulcağızım! Rüyanı kardeşlerine anlatma..." âyetinde geçen "rüya" kelimesi; " Uykuda gördü" kelimesinin mastarı olup "sükyâ Ve büşrâ" kelimeleri gibi "fu'tâ" vezninde bir kelimedir. Sonundaki "elif" te'nis için olduğundan dolayı munsanf bir kelime değildir.

İlim adamları rüyanın gerçek mahiyeti hususunda farkh görüşlere sahiptirler. Rüyanın herhangi bir afetin (olumsuz etkenin) söz konusu olmadığı cüzlerdeki derin uyku vb. gibi bir idrâk olduğu söylenmiştir. Bundan dolayı rüya çoğunlukla -uyku baskınlığının az olması, dolayısıyla- gecenin sonunda görülür. Yüce Allah rüya görene yeniden hasıl olan bir bilgi halkeder. İdrâkin sahih olabilmesi için de o gördüğü şeyi, gördüğü şekilde onun için halkeder. İbnu'l-Arabî der ki: Uykuda ancak uyanıkken idrâk edilmesi salıli olan şeyler görülür. Bundan dolayı rüyada hiçbir şekilde hem ayakta, hem oturan bir kişi görmez. Ancak olması mümkün ve mutad olan şeyler görebilir.

Denildiğine göre yüce Allah'ın uyuyan kimsenin idrâk mahalline görülen şeyleri sunduğu bir meleği vardır. Bu melek rüya görene hissedilebilen suretler gösterir. Bu suretler kimi zaman varlık aleminde meydana gelen uygun misaller olur, kimi zaman da hissedilemeyen, akıl ile idrâk olunabilen bir takım manevi şeyler olur. Her iki durumda da rüya ya müjdeleyici veya (korkutup) uyarıcı olur. Peygamber (sav), Müslim'in, Sahih'inde ve başka hadis kitaplarında yer alan bir hadiste şöyle buyurmaktadır: "Rüyamda siyah saçları karmakarışık bir kadının Medine'den Mehyâa (Şamlıların ihrama girme yeri olan el-Cuhre'nin diğer adı) çıktığını gördüm ve ben bunu humma diye yorumladım. "[\[31\]](#)

Yine bir başka hadiste şöyle buyurmaktadır: "Ben kılıcımın da ön tarafının koptuğunu ve bazı İneklerin de boğazlandığını gördüm. Bunları Ehl-i beytimden

birisinin öldürüleceği şeklinde te'vil ettim. İnekleri ise ashabımdan öldürülecek kimseler olarak yorumladım."[\[32\]](#) "Ve ben elimi oldukça sağlam bir zırha soktuğumu gördüm, onu da Medine diye yorumladım."[\[33\]](#) "Elimde iki bilezik olduğunu gördüm. Bunları da benden sonra çıkacak iki yalancı (peygamber) olarak yorumladım."[\[34\]](#)

Ve buna benzer bir takım misallerin verildiği başka rüyalar. Bunların kimisinin manası (yorumu) öncelikle çabucak bilinir, anlaşılır. Kimisinin ise yorumu ancak belli bir süre düşündükten sonra anlaşılır. Yûsuf (a.s) zamanında ise bilinen kişinin rüyasında gördüğü inekleri Hz. Yûsuf "yıllar" diye yorumlamıştı. Onbir yıldızı, güneşi ve ayı da (babası) kardeşleri ve ebeveyni diye yorumlamıştı.[\[35\]](#)

7- Çocuk Yaştaki Hz. Yûsufun Rüyasının Hükümü:

Yûsuf (a.s) rüyasını gördüğünde küçük bir çocuktü. Çocuğun fiilinin hükmü yoktur, O halde nasıl belli bir hüküm ifade eden bir rüyası olur ve hatta babası ona: "Rüyanı kardeşlerine anlatma" der, diye sorulursa cevap şudur: Rüya önceden de açıkladığımız gibi bir hakikati idrâk etmektir, dolayist ile küçük çocuğun gördüğü rüya, uyanıkken onun gerçek idrâki gibidir. Çocuk gördüğü bir şeyi haber verirse bu sözünde doğru söylediğine göre, rüyada gördüğü şeyi bildirmesi de böyledir, Şanı yüce Allah, Hz. Yûsufun rüyasını bize bildirmiş ve aynen gördüğü gibi rüyasının da gerçekleştiğini haber vermiştir. Bu konuda ileri sürülebilecek bir itiraz olamaz. Hz. Yûsuf'un o sırada oniki yaşında olduğu da rivayet edilmiştir.[\[36\]](#)

8- Rüya Kimlere Anlatılır?

Bu âyet-i kerîme, rüyanın şefkatli olmayan, samimi olarak kişinin iyiliğini istemeyen ve rüyayı doğru dürüst yorumlayamayan kimselere anlatılamayacağı hususunda asıl bir delildir. Ebu Rezîn el-Ukaylî'nin rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Rüya peygamberliğin kırk bölümünden bir bölümdür."[\[37\]](#) "Rüya o rüyayı gören kişi, onu anlatmadığı sürece bir kuşun kanadına asılıdır. O rüyayı anlattı mı ordan düşer. O bakımdan rüyanızı ancak akli başında bir kimseye yahut (sizi) sevene veya (size) karşı (samimi olana) anlatınız." Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup hakkında; Hadis hasen, sahihtir, demiştir. Ebu Rezîn'in adı ise Lakî b. Âmir'dir.[\[38\]](#)

İmam Malik'e şöyle soruldu: Herkes rüyayı yorumlayabilir mi? O: Peygamberlik ile mi oynanacak, diye cevap verdi. Yine Malik şöyle demektedir: Rüyayı ancak rüya yorumunu iyi bilen bir kimse yorumlayabilir. Eğer o görüşüne göre hayır bir şey bilirse onu bildirsın, hoşlanılmayan bir şey olduğu görüşüne sahip olursa ya hayır söylesin yahut sussun. Bu sefer: Peki, rüya ona göre hoş olmayan bir yoruma delalet ediyorsa? "Rüya onun yorumuna göre çıkar" denildiğinden ötürü yine hayra göre mi yorumlayacak? sorusuna da: Hayır diye cevap verdikten sonra şunları ekler: Rüya peygamberlikten bir bölümdür, peygamberlikle oynanamaz.^[39]

9- Müslümanın Sakıncalı Gördüğü Hususlarda Kardeşini Uyarması ve Gıybetin Sınırı:

Bu âyet-i kerîmede müslüman bir kimsenin, müslüman bîr kardeşini, hakkında korktuğu şeyden sakındırmasının mubah olduğuna ve bunun gıybetin kapsamına girmediğine delil vardır. Çünkü Ya'kub (a.s), Hz. Yûsuf'u rüyasını kardeşlerine anlatmaktan sakındırmış, ona bir kötülük yapabilecekleri konusunda uyarmıştır. Yine bu âyet-i kerîmede kıskançlık, hile ve tuzak şeklinde zarar vereceğinden korkulan kimselerin huzurunda nimeti açığa vurmaktan vazgeçmenin caiz olduğuna da delil vardır. Nitekim Peygamber (sav) de şöyle buyurmuştur: "İhtiyaçlarınızın başarıya ulaşmasını sağlamak için gizliliğin yardımını alınız. Çünkü herbir nimet sahibi kıskanılır." ^[40]

Yine bu âyet-i kerîmede Hz. Ya'kub'un rüya yorumunu çok iyi bildiğine açık bir delil vardır. Çünkü Hz. Ya'kub -bu hususta kendisi herhangi bir şeye aldırmaksızın- Hz. Yûsuf'un kardeşlerine üstün geleceğini bilmişti. Çünkü kişi oğlunun kendisinden daha hayırlı olmasını arzu eder, fakat kardeş aynı şeyi kardeşi için istemez. Yine bu, Hz. Ya'kub'un oğullarının Hz. Yûsuf u kıskandıklarını ve ona karşı içlerinde buğz beslediklerini farketmiş olduğunu göstermektedir. O bakımdan Hz. Yûsuf'a rüyasını bu rüyanın kalplerine yer ederek onu öldürmek İçin bir hileye başvuracaklarından korktuğu için kardeşlerine anlatmamasını söylemişti. Hem bundan, hem de onların Hz. Yûsuf a yaptıklarından, kardeşlerinin o sırada henüz peygamber olmadıklarının delili vardır.

Taberî'nin, İbn Zeyd'e mektubunda ise bunların peygamber oldukları nakledilmektedir. Ancak peygamberlerin dünyevî sebepler dolayısıyla kıskançlık, babalarına karşı gelmeleri, mü'mini ölüme maruz bırakmak, onu öldürmek için komplo hazırlamak gibi hususlardan uzak ve masum olduklarına

dair kat'î hüküm bu görüşü reddetmektedir. Kardeşlerinin o sırada peygamber olduklarını söyleyenlerin görüşleri önemsenemez. Bununla birlikte aklen herhangi bir peygamberin yanılması imkansız değildir. Şu kadar var ki böyle bir yanılma (kabul edilirse) pek çok büyük günahı bir arada toplamaktadır. Müslümanlar ise peygamberlerin büyük günahtan korunmuş (masum) olduklarını icma ile kabul etmişlerdir. Ancak daha önceden de geçtiği gibi ve ileride de geleceği üzere küçük günahlar konusunda farklı görüşleri vardır.[\[41\]](#)

10- Rüyanın Müjde Oluşu:

Buhârî, Ebu Hureyre (r.a)nin şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinledim: "Peygamberlikten ancak mübeşşirât (müjdeleyiciler) kalmış bulunuyor." Mübeşşirat nedir? diye sormaları üzerine, Hz. Peygamber: "Salih rüyadır." diye buyurdu.[\[42\]](#)

Bu hadis-i şerifin zahiri, rüyanın mutlak olarak müjde olduğuna delil ise de durum esas itibariyle böyle değildir. Çünkü sadık rüya, bazen yüce Allah tarafından bir uyarıcı olabilir ve o rüyayı göreni hiç de sevindirmeyebilir. Ancak yüce Allah'ın böyle bir rüyayı mü'mine göstermesi ona bir şefkat ve rahmetinin bir tecellisidir. Böylelikle mü'min gerçekleşmeden önce başına gelecek belaya hazırlanmış olsun. Şayet kendisi bunu anlayıp kendi kendisine yorumlayabilirse mesele yok. Aksi takdirde bu konuda ehü olan kimseye yorumunu sorup öğrenebilir.

İmam Şafiî de Mısır'da bulunduğu sırada Ahmed b. Hanbel'in mihnetine delalet eden bir rüya görmüştü. Buna hazırlanması için o da gördüğü bu rüyayı yazarak haber vermişti. Dalia önce Yûnus Sûresi'nde de yüce Allah'ın: "Onlar için dünya hayatında da... müjde vardır." (Yunus, 10/64) buyruğunda bunun salih (doğru çıkan) rüya olduğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. İşte bu ve Buhârî'nin rivayet ettiği bu hadis, çoğunlukla (salih rüyanın) müjdeleyici olduğu anlamındadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[43\]](#)

11- Hoşa Gitmeyen Rüyalar:

Buhârî, Ebu Seleme'nin şöyle dediğini rivayet eder: Ben bir rüya görür ve gördüğüm bu rüya beni hasta ederdi. Nihayet Ebu Katâde'yi şöyle derken dinledim: Ben de bir rüya görür ye bu beni hasta ederdi. Nihayet Rasûluilah (sav)ı şöyle buyururken dinledim: "Güzel rüya Allah'tandır. O bakımdan sizden

herhangi bir kimse sevdiği (hoşlandığı) bir rüya görürse bunu ancak sevdiği kimselere anlatsın. Hoşuna gitmeyen bir rüya görürse şerrinden Allah'a sığınsın ve üç defa (sol tarafına) tükürür gibi yapsın ve hiç kimseye de o rüyasını anlatmasın. Ona asla (o rüyada belirtilen) zarar dokunmayacaktır." [44]

İlim adamlarımız derler ki: Allah bu gibi rüyalardan kendisine sığınmayı (istiâze) rüyanın eziyetini kaldıran sebepler arasında takdir etmiştir. Nitekim Ebu Katâde'nin: Ben bir rüya göürdüm ve gördüğüm bu rüya benim için dağdan daha ağır gelirdi. Bu hadisi işitince bu sefer onu hiçbir şey saymamaya başladım, şeklindeki sözleri bunu göstermektedir. Ayrıca Müslim, Hz. Cabîr yoluyla gelen rivayetinde Rasûluilah (sav)ın şu buyruğunu da kaydeder: "Sizden herhangi bir kimse hoşuna gitmeyen bir rüya görecekt olursa, sol tarafına üç defa tükürsün ve üç defa da şeytandan Allah'a sığınsın ve uyuduğu yanından öbür yanına dönsün. [45]

Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadiste de Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Sizden herhangi bir kimse hoşuna gitmeyecek bir rüya görürse, kalksın ve namaz kılsın, " [46]

İlim adamlarımız der ki: Bütün bunlar arasında tearuz (çatışma) yoktur. Bu gibi durumda asıl emir kişinin uyuduğu yanını çevirmesi, öbür yana dönmesidir. Namaz ise bundan fazla bir emirdir. Buna göre rüya gören bir kimsenin bunların hepsini yapması gerekir. Namaza kalkmak ise bunların hepsini kapsar. Çünkü namaz kılmak bütün bu hususları kapsar. Zira bir kimse namaza kalkacak olursa, yatmakta olduğu yanını değiştirmiş olur. Ağzına su alıp, mazmaza yaparsa tükürmüş olur. Namaza durduğu vakit, Allah'a sığınmış, dua etmiş ve Allah'tan o rüyanın şerrinden kendisini koruması için yalvarıp ya-karmış olur ki, bu hal kişinin duasının kabule en yakın olduğu haldir ki, bu da gecenin seher vaktidir. [47]

6. "Rabbİn seni böylece beğenip seçecek, sana rüya yorumuna dair bilgi öğretecek, nimetini daha önce ataların İbrahim ve İshak'a tamamladığı gibi sana ve Yakub oğullarına da tamamlayacaktır. Şüphesiz ki Rabbin, herşeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

"Rabbin seni böylece beğenip seçecek" buyruğundaki; " Böylece" lafzındaki "kef" harfî nasb mahallindedir. Çünkü hazfedilmiş bir mastarın sıfatıdır. Aynı şekilde "nimetini daha önce atalarına... tamamladığı gibi" anlamındaki buyrukta yer alan: " Gibi" lafzındaki "kep de böyledir. ise kâffe (önceki âmilin amelini önleyen edat tır.

"Böylece" nin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Allah rüya ile sana lütufta bulunduğu gibi aynı şekilde seni beğenip seçecek ve bu rüyayı gerçekleştirmek suretiyle sana ihsanda bulunacaktır.

Mukatil: Sana (kardeşlerinin) secde etmesiyle (seni seçecektir); el-Hasen ise peygamberlikle seçecektir diye açıklamışlardır.

Beğenip, seçmek" seçilen kimse için üstün işleri seçmek demektir. Bu kelimenin aslı bir şeyi tahsil ettim, ele geçirdim anlamına gelen; den gelmektedir. " Suyu havuzda topladım" ifadesi de buradan gelmektedir. Bu açıklamayı en-Nehhâs yapmıştır.

Bu buyruk yüce Allah tarafından Yûsuf (a.s)a bir övgüdür. Allah'ın kendisine ihsan etmiş olduğu nimetler arasında da bir nimet olarak bunu saymaktadır. Allah'ın kendisine ihsan ettiği nimetler ise yeryüzünde ona imkân ve iktidar vermesi, rüyaların yorumunu öğretmesi gibi hususlardır. Bütün bunların ise gerçekleşen rüyanın kapsamında olduğu da ittifakla kabul edilmiştir.

Abdullah b. Şeddad b. el-Hâd der ki: Yûsuf (a.s)ın rüyasının yorumu kırk yıl sonra gerçekleşti. Bu da rüyanın (gerçekleşmesinin) son sınırıdır. Hz. Ya'kub "ehâdîs" ile insanların rüyada gördükleri şeyleri kastetmiştir. Bu da onun bir mucizesidir. Çünkü onun bu yorumunda hiçbir hata söz konusu olmamıştı.

Hz. Yûsuf rüya yorumunu insanlar arasında en iyi bilen kişi idi. Bizim Peygamberimiz (sav) da bu durumda idi. es-Siddîk (Ebu Bekir r.a) da insanlar arasında en başarılı rüya tabiri yapan kimse idi. İbn Şîrîn de rüya yorumunda oldukça ileri gitmiş, hem tabiatı itibariyle bu konuda mesafe almıştı, hem de güzel şekilde rüya yorumunu yapabiliyordu. İlim adamlarının belirttiklerine göre Said b. el-Müseyyeb de ona yakın idi.

Yüce Allah'ın: "Sana rüya yorumuna dair bilgi öğretecek" buyruğu, geçmiş ümmetlerin durumları, geçmişteki kitablar ve tevhidin delillerini öğretecek diye de açıklanmıştır. Bu ise peygamberliğe işarettir ve yüce Allah'ın: "Nimetini... sana da tamamlayacaktır" buyruğu ile kastedilen de budur; buradaki nimet peygamberliktir. "Bu nimetin tamamlanması "mn kardeşlerinin yanına getirilmesidir, diye açıklandığı gibi; senin hoşla gitmeyen herşey-den kurtarılmandır, diye de açıklanmıştır.

"Nimetini daha önce ataların İbrahim" e dost edinmek ve onu ateşten kurtarmak suretiyle "ve İshak'a" peygamberlik vermek suretiyle "tamamladığı gibi, sana... da tamamlayacaktır." Hz. İshak'ın nimetinin boğazlanmaktan kurtarılması olduğu da söylenmiştir. Bu görüş İkrime'ye aittir. Yüce Allah: "Ve Ya'kub oğullarına" buyruğu ile Hz. Ya'kub'un oğullarının tümüne peygamberlik vereceğini de bildirmiştir. Bu açıklamayı da müfessirlerden bir topluluk ifade etmişlerdir.

"Şüphesiz ki Kabbin" sana verdiği "herşeyi bilendir," Sana bütün yaptıklarında "hüküm ve hikmet sahibidir,"[\[48\]](#)

7. Andolsun ki Yûsuf un ve kardeşlerinin durumunda soranlar İçin nice İbretler vardır.

8. Hani onlar şöyle demişlerdi: "Doğrusu biz güçlü bir topluluk olduğumuz halde babamızın nezdinde Yusuf ile kardeşi bizden daha sevgilidir. Babamız herhalde apaçık bir hata İçindedir.

9. "Yûsuf u öldürün yahut onu bir yere atıverin. Babanızın yüzü yalnız size yönelsin. Bundan sonra da salih bir topluluk olursunuz."

"Andolsun kî Yûsuf un ve kardeşlerinin durumunda soranlar için nice ibretler vardır" buyruğu ile onların durumlarının ne olduğunu soranları kastetmektedir.

Mekke'ltler; "İbretler" kelimesini tekil olarak; "Bir ibret" diye okumuşlardır. Ebu Ubeyd ise çoğul okuyuşu tercih etmiş ve: Çünkü o pek çok hayırdır, diye açıklamıştır.

en-Nehhâs da der ki: Burada tekil okuyuş da güzel bir okuyuştur, yani andolsun ki Yûsuf un haberine dair soru soran kimselere verilen haberde bir ibret vardır. Çünkü onlar Peygamber (sav)e henüz Mekke'de iken bunu sormuş ve: Sen bize Şam (Suriye ve Filistin) topraklarında bulunup da oğlu Mısır'a götürülen ve gözleri kör oluncaya kadar oğlu için ağlayan bir peygamberin durumunu haber ver, demişlerdir.

O sırada Mekke'de kitab ehlinde hiçbir kimse yoktu, peygamberlerin haberlerini bilen kişi de yoktu. Yahudiler ise Medine'den, Mekkelilere bu hususa dair soru sormalarını telkin etmişlerdi. Bunun üzerine yüce Allah da Yûsuf Sûresi 'ni tek bir defada indirdi. Bu sûrede Tevrat'ta bulunan bütün haberler yer aldığı gibi, orada bulunmayan fazla bölümleri de vardır. İşte bu da Peygamber (sav) İçin Meryem oğlu İsa (a.s)ın ölülere diriltmesi ayarında bir mucize idi.

"Bir öğüt" diye açıklandığı gibi, ibret diye de açıklanmıştır. Hatta bazı mushaf larda bunun; İbret, şeklinde olduğu da rivayet edilmiştir. Bunun "basiret (gözleri hakka açan, hakkı gösteren bir husus)" anlamına geldiği söylendiği gibi; hayret verici bir durum diye de açıklanmıştır. Mesela; filan kişi bilgi ve güzellikte bir âyettir, denilirken, akıllara hayret verici bir durumdadır, denilmek istenir.

es-Sa'lebî tefsirinde der ki: Yûsuf'un kardeşleri rüyayı haber alınca onu kışkandılar. İbn Zeyd, o sırada peygamber idiler, demiştir. Kardeşleri: Kardeşlerinin kendisine secde etmesiyle'yetinmiyor da bir de anne babası da mı ona secde edecekmiş? dediler ve ona düşman kesildiler. Ancak bu görüşün reddedilmiş olduğuna önceden değinilmiş idi.

"Andolsun ki Yûsuf un ve kardeşlerinin durumunda..." buyruğundaki kardeşlerinin adları şöyledir: En büyüklerinin adı Rûbîl idi. Diğerleri ise Şem'ûn, Lâvî, Yehûza, Zeyâlûn ve Yeşcer'dir. Bunların annesi Leyan kızı Leyâ'dır. Hz. Ya'kub'un dayısının kızıdır. Hz. Ya'kub'un ayrıca iki cariyesinden dört oğlu olmuştu: Dân, Naftalî, Câd ve Âşer diye. Daha sonra Leyâ vefat edince, Hz. Ya'kub onun kızkardeşi Râhil ile evlendi. Bundan da Yûsuf ve Bünyamin adındaki oğulları dünyaya geldi. Böylelikle Hz. Ya'kub'un çocukları toplam oniki kişi idi. es-Süheylî der ki: Ya'kub'un annesinin adı ise Refkâ idi. Râhil, Bünyamin'den lohusa iken vefat etmişti. Leyân b. Nâlier b. Âzer ise Hz. Ya'kub'un dayısıdır.

Hz. Ya'kub'un iki cariyesinin Leyâ ve Teltâ adlarında olduğu da söylenmiştir ki bu cariyelerin birisi Râhil'e; diğeri ise kızkardeşi Leyâ'ya ait idi. Herbirisi cariyesini Hz. Ya'kub'a bağışlamıştı. Hz. Ya'kub iki kızkardeşi bir arada nikahlamış idi- ve bu ondan sonra hiçbir kimseye helal olmamıştır. Çünkü yüce Allah: "Ve iki kızkardeşi birlikte almanız da (size haram kılındı)" (en-Nisa, 4/23) diye buyurmaktadır.

İbn Zeyd'in görüşüne dair (yani kardeşlerinin Hz. Yûsuf a tuzak hazırladıkları sırada peygamber olduklarına dair kanaati) daha önceden reddedilmiş idi, yüce Allah'a hamdolsun.

"Hani onlar şöyle demişlerdi. Doğrusu... Yûsuf buyruğundaki "Yûsuf kelimesi mübtedâ olarak ref edilmiştir. Başındaki ("doğrusu" anlamını verdiğimiz) "lâm" ise te'kid içindir. Bu da kasem için getirilen "lâm"dır ki; Allah'a andolsun, doğrusu ... Yûsuf "ile kardeşi" -ona atfedilmiştir- "babamızın nezdinde bizden daha sevgilidir" anlamındaki buyruk da onun haberidir.

Buradaki; "Daha sevgilidir" kelimesi fiil manasında olduğundan dolayı tesnîye de yapılmaz, çoğul da yapılmaz. Onlar bu sözlerini Hz. Yûze yönelsin, sadece sîze yönelsin demektir. "Babanızın yüzü yalnız size yönetsin" tamamıyla size yönelsin "bundan sonra da salih bir topluluk oluruz." Bu günahattan sonra, bir diğer görüşe göre Yûsuf'tan sonra tevbe eden salih bir topluluk olursunuz" yani siz böyle bir vebali işledikten sonra tevredersiniz, Allah da sizin tevbenizi kabul eder.

Bu da katilin tevbesinin makbul olduğuna delildir. Çünkü yüce Allah on-iann söyledikleri bu sözlerini reddetmemektedir.

"Salih bir topluluk" ile ilgili olarak şu açıklama yapılmıştı Yani o vakit sizin babanızın nezdinde durumunuz düzelir, size başkasını tercih etmez ve üstün tutmaz.[\[49\]](#)

10. İçlerinden bir sözcü dedi ki: "Yusuf u öldürmeyin, eğer yapacaksanız onu kuyunun dibine bırakın da yoku kafilesinden biri onu alsın."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onüç başlık halinde sunacağız:[\[50\]](#)

1- Sözcülerinin Söyledikleri:

"İçlerinden bir sözcü dedi ki..." buyruğundaki sözcü Yehuzâdır. Bu da Hz. Ya'kub'un en büyük oğlu idi. Bu görüş İbn Abbas'a aittir. Bunun Rûbîl olduğu da söylenmiştir ki bu da üvey annesi, teyzesinin oğludur. "Artık... ka-tiyyen bu yerden ayrılmam" (Yûsuf, 12/80) diyen de odur. Bu sözleri söyleyenin Şem'un olduğu da söylenmiştir.

"Onu kuyunun dibine bırakın" anlamındaki buyruğu Mekkeliler, Basralılar ve Kûfeliler; "Kuyunun dibine" diye (dib anlamındaki kelimeyi tekil olarak) okumuşlardır. Medineliler ise; şeklinde çoğul olarak okumuşlardır. Ebu Ubeyd tekil okuyuşu tercih etmiştir. Çünkü bu onu bıraktıkları bir tek yeri kastetmektedir. Bundan dolayı çoğul okuyuşu kabul etmemektedir.

en-Nehhâs ise şöyle demektedir: Böyle bir açıklama dilde bir daraltmadır. Bu kelimenin çoğul olarak okunuşu da iki bakımdan mümkündür: Evvela Sibeveyh; şeklinde; (çoğul anlamında olmakla birlikte) tekil anlamı kastıyla sabah akşam üzerinde yol alındı, anlamında kullanıldığını naklederek; bu vakitleri tekil anlamında değerlendirmiştir. İşte bir kimsenin saklandığı her bir yere de tekil olarak; denilir. Diğer bir sebep de şudur: Kuyunun kendisinde kaybolunacak bir çok yerlerinin bulunması ihtimali vardır.

Bu kelimenin kökünden fiil; "Kayboldu, kaybolur, kaybolma, kayboluş" şeklinde gelir. Nitekim şair de şöyle demektedir:

"Ey o iki kişi, iki ay durun yahut üçüncü bir ayın yarısını da ona ekleyin. İşte ben, o kayboluşlarımla saklayıp kaybettirdiği kişiyim."

el-Herevî der kî: Kuyunun dibi (ğayâbe), havuz ya da kuyudaki suyun aşındırdığı, mağarayı andıran hale çevirdiği yer, yahutta suyun biraz üstünde kuyudaki bir kemer demektir ve bu durumda herhangi bir şey göze görünmez olur. İbn Uzeyz der ki: Herhangi bir şeyi senin önünden saklayıp kaybeden herşeye "ğayâbe" denilir. Derim ki: Kabire de bu adın verilmesi bundan dolaydır. Şair der ki:

"Eğer günlerden bir gün benim kabrim benim üstümü örterek beni kaybettirecek olursa, Aşiretim ve çocuklarım hakkında benim yaptığım uygulamayı siz de yapınız."

Cubb, duvarları örülmemiş kuyu demektir. Duvarları örülecek olursa ona "bi'r"

denilir. Şair el-A;şâ der ki:

"Eğer seksen adam boyunda bir kuyuda bulunsan dahi, Ve bir merdivenle göğün yollarına yükseltilecek olsan bile."

Kuyuya "cubb" adının verilış sebebi yer içinde belli bir şekilde açılmasından dolaydır, çoğulu; şekillerinde gelir.

Burada hem kuyunun kaybedilecek dibi, hem de kuyunun birlikte zikredilmesinin sebebi, bu sözü söyleyenin bakanların göremeyeceğı bir şekilde kuyunun karanlık bir yerine bırakılmasını kastettiğinden dolaydır.

Bu kuyunun Beytu'l-Makdis kuyusu olduğı söylendiğı gibi, Ürdün'de olduğı da söylenmiştir. Bu da Vehb b. Münebbih'in görüşüdür. Mukaül ise bu kuyu Ya'kub'un evinden üç fersah uzaklıkta bir yerde idi, demektedir.[\[51\]](#)

2- Yolcu Kafilesi:

"Yolcu kafilesinden biri onu alsın" anlamındaki buyruk, emrin cevabı olarak cezmedilmiştir. Mücahid, Ebu Recâ, el-Hasen ve Katide; "Ömü alsın" kelimesini "te" harfî ile; (, iiüîf:) diye okumuştur. Bu da manaya hami edilerek böyle okunur, çünkü "kafilenin birisi" bir kfile demektir. Sibeveyh: "Parmaklarından birisi düştü" tabirini kullanılır ve şubeyiti nakleder:

"Ve yaygınlaştırdığın söz senin boğazına tıkanır, Tıpkı mızrağın ucunun kana boyandığı gibi."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Görüyorum ki geçen yıllar aldı benden,

Tıpkı ayın son gecesinin ayı tamamen alıp götürdüğü gibi."

Görüldüğü gibi şair(ler) burada (fiilleri): "Boğazına tılandı" şeklinde de; "Aldı" şeklinde de kullanmamışlardır.

"Yolcu kafilesi" yolda yolculuk kastıyla yürüyen topluluk demektir.

Bu sözü söyleyenin bu şekilde konuşması bizzat kendilerinin onu uzakça bir yere taşıma gereğini duymamaları ve bununla da maksadın hasıl olacağını anlatmak istediğinden dolaydır. Çünkü onu bulacak olan yolcu kafilesi alıp uzakça bir yere götürür. Bu da onların planlarının bir şekli idi ki, bizzat kendileri bir yerden, bir yere gitmek ihtiyacını duymasınlar. Çünkü babalan bu konuda kendilerine izin vermeyebilirdi ve belki de maksatlarının farkına varabilirdi.[\[52\]](#)

3- Hz. Yûsuf un Kardeşleri Peygamber miydi?

Bu buyrukta Hz. Yûsuf un kardeşlerinin onu kuyuya atmadan önce de, attıktan

sonra da peygamber olmadıklarına delil vardır. Çünkü peygamberler bir müslüman öldürmek için plan hazırlamazlar. Ama kardeşleri müsJüman idiler ve bir masiyet işledikten sonra tevbe ettiler.

Bir görüşe göre de peygamber idiler. Çünkü bir peygamberin yanılması aklen imkânsız bir şey değildir. Bu onların bir yanılması idi. Ancak bu iddiayı peygamberlerin önceden de açıkladığımız gibi- büyük günahlardan korunmuş (masum) oldukları hükmü reddetmektedir.

Bir diğer görüşe göre onlar o sırada peygamber değillerdi, daha sonra Allah onlara peygamberlik vermiştir. Bu bir önceki görüşe göre daha uygun görünmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[53\]](#)

4- Hz. Yûsuf un Çocukken Kuyuya Atılması:

İbn Vehb dedi ki: Malik dedi ki: Hz. Yûsuf daha küçük bir çocukken kuyuya atıldı. İbnul-Kasım da, Malik'ten böyle rivayet etmiştir. Yani o sırada Hz. Yûsuf küçük bir çocuktur. Buna delil de yüce Allah'ın: "Yûsuf'u öldürmeyin. Eğer yapacaksınız onu kuyunun dibine bırakın da yolcu kafilesinden biri onu alsın" şeklindeki sözüdür. Malik der ki: Ancak küçük çocuk (lakît: buluntu olarak) alınır. Aynı şekilde Hz. Ya'kub'un: "Kurtun onu yemesinden korkarım" (Yûsuf, 12/13.) şeklindeki sözü de bunu göstermektedir. Çünkü bu, küçük çocuklara has bir durumdur. Kardeşlerinin: "Yarın onu bizimle beraber gönder de bol bol yesin, oynasın. Biz onu mutlaka koruruz" (Yûsuf, 12/12) şeklindeki sözleri de bunu göstermektedir.[\[54\]](#)

5- Buluntu Eşya ve Çocuk:

İltikât: Bir şeyi yoldan almak demektir. (Buluntu çocuk anlamındaki) lakît ile (bulunan eşya anlamındaki) lukata da buradan gelmektedir. Biz âyet-i kerîmenin ve sünnetin bu hususta delalet ettiği hükümler ile dilbil-ginleri ile ilim ehlinin söylediklerini söz konusu edeceğiz.

İbn'Arafe der ki: İltikat, aramak kastı olmaksızın bir şeyin bulunması demektir. Yüce Allah'ın: "Yolcu kafilesinden biri onu alsın (yeltekithu)" buyruğu da buradan gelmektedir. Yani ummaksızın ve beklemeksizin onu bulsun, demektir.

Lakît hakkında ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Denildiğine göre lakîtte aslolan hür olmaktır. Çünkü hürler kölelere göre sayıca daha çokturlar. el-Hasen b. Ali'den rivayet edildiğine göre o lakîtin hür olduğu hükmünü vermiş ve yüce Allah'ın: "Onu düşük bir fiyata, sayılı bir kaç dirheme sattılar" (Yûsuf, 12/20)

buyruğunu okumuştur.

Malik'in arkadaşı Eşheb'de bu görüştedir. Ömer b. el-Hattab'ın görüşü de budur. Hz. Ali ve bir gruptan da bu görüş böylece rivayet edilmiştir.

İbrahim en-Nehaî de der ki: Eğer bulduğu çocuğu köleleştirmeyi niyet ederse, o köledir. Ancak Allah rızası için onu almayı niyet ederse, o kişi hürdür.

Maiik'de, "Muvatta"ındn şöyle demektedir: Sokağa atılmış çocuk hakkında bize göre hüküm onun hür olduğudur. Böyle bir çocuğun velâsı da bütün müslüman cemaate aittir. Onlar o kişiye mirasçı olurlar ve onun akilesini öderler. Şafiî de bu görüştedir. Buna Hz. Peygamber'in: "Velâ hakkı ancak âzâd eden kimseye aittir"^[55] hadisini delil göstermiştir. Görüldüğü gibi Hz. Peygamber burada azad edenlerin dışındakilerin, velâ hakkına sahip olamayacağını belirtmiştir. Malik, Şafiî ve mezheplerinin ileri gelen ilim adamları ittifakla şunu kabul ederler: Lakît hiçbir kimse ile velâ bağına girilemez ve velâ dolayısıyla da kimse ona mirasçı olamaz.

Ebu Hanife, arkadaşları ve Kûfelilerin çoğunluğu da şöyle derler: Lakît dilediği kimseyle velâ akdini yapabilir. Onunla velâ akdi yapan kimse ona mirasçı olur ve onun yerine diyet öder. Ebu Hanife'ye göre de velâ akdinde bulunduğu kişi onunla birlikte akile (diyet) ödemediği sürece velâsı İle dilediğine İntikal edebilir. Eğer işlediği bir cinayetin diyetini onun yerine ödeyecek olursa, artık hiçbir zaman velâsını alıp başkasına intikal edemez.

Ebu Bekr b. Ebi Şeybe de, Ali (r.a)dan şöyle dediğini nakletmektedir: Sokağa atılmış çocuk hürdür, eğer kendisini bulan kimse ile velâ akdi yapmak isterse yapabilir. Başkası ile velâ akdi yapmak isterse onu da yapabilir.

Buna yakın bir görüş Atâ'dan da nakledilmiştir. Bu aynı zamanda İbn Şi-hab'ın ve Medinelilerden bir kesimin de görüşüdür ve buna göre buluntu çocuk hürdür.

İbnu'l-Arabî der ki: Lakîtin asıl itibariyle hür kabul edilmesinin sebebi, hürlerin sayıca kölelerden daha çok olmasından dolayıdır. O bakımdan çoğunlukla görülene göre hüküm verilmiştir. Tıpkı çoğunlukla görülen esasına göre onun müslüman olduğu hükmüne varılması gibi.

Şayet müslüman ve hristiyanların bulunduğu bir yerde-bulunacak olursa, İbnu'l-Kasım der ki: Çoğunluk kimlerdense ona göre hüküm verilir, eğer üzerinde yahudi kıyafeti bulunursa yahudîdir, hristiyan kıyafeti bulunursa hristiyandır. Aksi takdirde o müslümandır. Ancak o kasaba ehlinin çoğunluğu eğer müslüman değilse müstesnadır. (İbnu'l-Kasım'dan) başkaları ise şöyle demektedir: Şayet o kasabada yalnız bir müslüman dahî bulunuyor ise o buluntu çocuğun herşeyin üstünde olan ve hiçbir şeyin üstüne çıkamadığı İslâm hükmünü galib getirerek müslüman olduğuna hüküm verilir. Eşheb'in sözünün muktezası da budur. Eşheb

der ki: Lakî't ebediyyen müslümandır, çünkü ben durum ne olursa olsun hür olduğunu kabul ettiğim gibi, yine durum ne olursa olsun müslüman olduğunu kabul ederim.

Fukahla sokağa atılmış ve bununla birlikte beyyinenin köle olduğuna delalet ettiği kimsenin durumu hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Bu hususta sözleri kabul edilmeyen Medînelilerden bir kesim bu yolda açıklamalar yapmışlar.[\[56\]](#) Eşheb de Hz. Ömer'in; böyle bir kimse hürdür, sözü dolayısıyla bu kanaattedir. Böyle birisinin hür olduğu hükmüne varan bir kimseye göre sokakta bulunan çocuğun köle olduğuna dair geürilen beyyineler kabul olunmaz. İbnu'l-Kasımda der ki: Bu hususta beyyine kabul edilir. Bu aynı zamanda Şafiî ve el-Kûfi'nin de görüşüdür.[\[57\]](#)

6- Buluntu Çocuğun Sahipleri Sonradan Ortaya Çıkarsa:

Malik buluntu çocuk hakkında şöyle demektedir: Çocuğu bulan kişi bu çocuğa harcamalarda bulunduktan sonra, bir adam bu çocuğun oğlu olduğuna dair delil ortaya koyarsa, bulan kişi, -babası onu kasten atmış ise babasından rücu' ederek harcamalarını alır. Eğer babası onu atmamış fakat çocuk kaybolmuş ise, babanın herhangi bir yükümlülüğü yoktur ve çocuğu bulan kişi yaptığı harcamaları tatavvu (nafile) olarak harcamış olur.

Ebu Hanife de der ki: Bulan kişi bulduğu çocuğa harcama yapacak olursa, o tatavvuda bulunan bir kimse demektir. Hakimin ona harcama emrini vermesi hali müstesna.

el-Evzaî de der ki: Kendisine vacib olmayan bir harcamada bulunan herkes yaptığı harcamayı rücu' ederek (asıl yükümlüden) hakkını alır.

Şafiî de der ki: Şayet buluntu çocuğun (lakîtin) herhangi bir malı yoksa, onun ihtiyaçlarının Beytulmalden karşılanması icab eder. Eğer Beytulmalde bunu karşılayacak bir mal yoksa bu konuda iki görüş vardır: Bir görüşe göre buluntu çocuğun adına borç alınır, ikinci görüşe göre herhangi bir karşılık söz konusu olmaksızın harcamaları bütün müslümanlara paylaşılır.[\[58\]](#)

7- Bulunan Eşya ve Mal:

Bulunan (lukata) ve kaybedilen (dâlle) eşyanın hükmüne gelince, Üim adamlarının bu konuda farklı görüşleri vardır. İtim ehlerinden bir kesimin kanaatine göre bulunan ve kaybedilen eşya Oukata ve dâlle) aynı anlamdadır ve

her ikisinin de hükmü birdir. Ebu Ca'fer et-Tahavî bu görüştedir. Ayrıca Ebu Ca'fer, Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellâm'ın dâlle ancak hayvan hakkında söz konusudur, lukata da hayvanın dışındaki eşya için kullanılır görüşünü de kabul etmemekte ve bu yanlıştır, demektedir. Buna Hz. Peygamberin İfk (Hz. Âişe'ye İftirada bulunma olayına dair) hadisinde^[59] müslümanlara söylediği: "Annenizin (Âişe -r.a-)nin gerdanlığı kayboldu" demesini delil göstermiştir. Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (dalle; kayboldu) bu tabirini gerdanlık hakkında kullanmaktadır.^[60]

8- Lukatanın Hükümleri:

İlim adamlarının icmâ' ile kabul ettiklerine göre lukata, değersiz ve önemsiz bir şey, yahut kalıcılığı mümkün olmayan bir şey değilse tam bir yıl boyunca tanıtılır (İlan edilir). Yine icmâ' ile kabul ettiklerine göre lukatanın sahibi gelecek olursa, eğer onun o malın sahibi olduğu sabit olursa, o lukata da lukatayı bulandan daha çok hak sahibidir.

İcma ile kabul ettikleri bir başka husus da şudur: Lukatayı yiyen bir kimse eğer sene geçtikten sonra onu yemiş ve sahibi de ona tazminat ödettirmek isterse bu hakka sahihtir. Şayet lukatayı bulan kişi onu sadaka olarak bağışlamış ise lukatanın asıl sahibi bulana tazminat ödettirmek ile onun ecrini kabul etmek arasında muhayyerdir. Bunların hangisini isterse seçebileceği icmâ' ile kabul edilmiştir. Lukatayı bulan bir kimse sene dolmadan onu sadaka olarak da bağışlayamaz, herhangi bir tasarrufta da bulunamaz. Telef olacağından korkulan kaybolmuş koyunu bulanın yiyebileceğini de icmâ' ile kabul etmişlerdir.^[61]

9- Lukatayı Almak Mı Terketmek Mi Daha Faziletlidir:

Fukaha lukatayı almanın mı, almamanın mı? daha faziletli olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bu konuda hadis-i şerifte lukatanın ve kaybolan hayvan (dalle) da deve olmadıkça alınmasının mubah olduğuna delil vardır. Koyun hakkında da Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır; "O ya senindir, ya kardeşinindir veya kurdundur."^[62] Hz. Peygamber bu buyruğuyla kaybolmuş koyunu almayı teşvik etmektedir. Hiçbir şekilde o şey kaybolsun yahut ca sahibi onu gelip buiuncaya kadar onu bırakınız, dememiştir. Eğer lukatanın terkedilmesi daha faziletli olsaydı, hiç şüphesiz Rasûlullah (sav) kaybolan deve hakkındaki emri gibi mutlaka onun da terkedilmesini emrederdi. Doğrusunu en

iyi bilen Allah'tır.

Maliki mezhebi alimlerinin görüşünün özeli, kişinin bu konuda geniş bir hareket imkanına sahip olduğu şeklindedir. Dilerse lukatayı alır, dilerse almaz. İsmail b. İshak'ın -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- görüşü budur.

el-Müzenî de Şafiî'den şöyle dediğini nakletmektedir: Ben aldığı takdirde emniyetle onu koruyacak olursa, herhangi bir kimsenin lukatayı almamasını uygun görmüyorum. Ayrıca der ki: Lukatanın azı da çoğu da birdir.[\[63\]](#)

10. Bulunan Eşya ve Hayvanlar İle İlgili Hz. Peygamber'den Gelen Rivayetler:

Hadis imamları Malik ve başkalarının Zeyd b. Halid el-Cuhenî'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Bir adam Peygamber (sav)e gelerek, ona lukataya dair soru sordu. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "O bulduğun malın kabını (torbasını) ve bağını iyice belle. Sonra onu bir sene süre ile tanıt (ilan et.) Şayet sahibi gelirse (ona ver), aksi takdirde ona (uygun) gördüğünü uygula." Adam; Peki ey Allah'ın Rasûlü! Ya kaybolan koyun deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "O ya senindir, ya kardeşinindir, yahut kurdundur." Adam: Ya kaybolan deve? diye sorunca, Hz. Peygamber şöyle buyurdu; "Sana ne ondan? Devenin beraberinde içeceği suyu, ayakkabısı vardır. Suya gider (su içer), ağaçtan yer, Sahibi onu buluncaya kadar (ona ilişme..)[\[64\]](#)

Ubeyy (b. Ka'b)ın rivayet ettiği hadiste de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bulduğun malın sayısını, torbasını ve bağını iyice belle. Sahibi gelirse (ona ver), aksi takdirde sen ondan yararlan. "[\[65\]](#) Bu hadiste de sayısının belllenmesi fazlalığı vardır ki bunu da Müslim ve başkaları rivayet etmişlerdir.

İlim adamlarının icma ile kabul ettiklerine göre lukatanın içinde bulunduğu torba (vb. kabı) ile bağı alametlerinden ve lukata üzerindeki delillerden birisidir. Lukata sahibi kaybettiği lukatanın bütün niteliklerini gelip söyleyecek olursa ona teslim edilir.

İbnu'l-Kasım der ki: Bulan onu geri teslim etmeye mecbur edilir. Şayet bir delile bağlı olarak herhangi bir kimse o lukataya hak kazandığını gelip ortaya koyarsa ve bu lukatanın kendisinin olduğunu ispatlayacak olursa, bu durumda lukatayı bulan kişi hiçbir tazminat ödemez.

Gelen kişiye niteliklerini belirtmesi halinde ayrıca yemin ettirilir mi, ettirilmez mi? Bu hususta iki görüş vardır: Birinci görüş Eşlieb'in görüşüdür, İkincisi de İbnu'l-Kasım'ın görüşüdür. Malik, arkadaşları, Ahmed b. Hanbel ve diğerlerine

göre ise bu konuda ayrıca bir beyyine getirme yükümlülüğü yoktur.

Ebu Hanife ve Şafîî ise şöyle derler: Lukatanın kendisine ait olduğuna dair delil ortaya koymadıkça, o lukaıa ona teslim edilmez. Ancak bu hadisin nassına uygun değildir. Eğer lukatanın geri verilmesi için beyyine'(delil) getirmek şart olsaydı, herhangi bir şekilde lukatanın kabının, torbasının, bağının ve sayısının söz konusu edilmesinin bir anlamı olmazdı. Çünkü bir kimse lukataya beyyine ile bütün hallerde hak kazanır. Peygamber (sav)'ın bu gibi durumları açıklamadan susması ise caiz değildir. Çünkü susacak olursa bu, beyanın ihtiyaç vaktinden sonrasına bırakılması demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır, [\[66\]](#)

11- Deve ve Koyun Dışındaki Yitik Hayvanlar:

Hadis-i şerifte deve ve koyunlar açıkça söz konusu edilmiş ve hükümleri beyan edilmiş olduğu halde, onların dışındaki hayvanlardan söz edilmemektedir. (Mâliki mezhebine mensub) ilim adamlarımız inek türünün develere mi, koyunlara mı tabi olduğu hususunda iki farklı görüşe sahiptirler. Yine imamlarımız at, katır ve eşeklerin kaybolması halinde alınıp alınmayacağı hususunda da farklı görüşlere sahiptirler. İbnu'l-Kasım'ın sözünün zahirinden anlaşıldığına göre bu gibi kayıp hayvanlar alınır. Eşheb ve İbn Kinâne ise bunlar alınmaz, derler. Ancak İbnu'l-Kasım'ın görüşü daha sahihtir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Mü'min kardeşinin yitiğini onun adına [\[67\]](#)koru. [\[68\]](#)

12- Yitik Hayvanlara Yapılan Harcamalar:

İlim adamları yitik hayvanlara yapılan harcamalar hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbnu'l-Kasım'ın naklettiğine göre Malik şöyle demektedir: Eğer hayvanları deve vb. bulan kişi, bunlara harcamada bulunacak olursa, yaptığı bu harcamaları rücu' ile sahiplerinden almak hakkına sahiptir. Onun yaptığı bu harcamalar, ister bu konudaki yetkili âminin emriyle olsun, ister emri dışında olsun farketmez. (Yine Malik) der ki: Bulan kişi yaptığı harcama dolayısıyla o hayvanı teslim etmeyebilir ve rehinde olduğu gibi, onda kendisi daha çok hak sahibidir. Şafîî de der ki: Yitik hayvanları bulan kişi, onlara harcamada bulunacak olursa, bu bir tatavvu' (teberru)'dur. Bu görüşü ondan er-Rabîl nakletmiştir. el-Müzenî ise ondan şöyle dediğini nakletmektedir: Hakim harcamada bulunmasını emretmiş ise bu, bir alacak olur. Yaptığını iddia ettiği harcamalar -eğer benzeri bir harcama makul görülüyor ise-kabul edilir (ve ona

ödenir).

Ebu Hanife de der ki: Bir kimse hakimin emri olmaksızın bulduğu mala ve deveye harcamada bulunacak olursa, tatavvuda bulunan birisi olur. Hakimin emriyle harcayacak olursa, o takdirde bu lukatanın sahibinden alacağı bir borç olur, geldiğinde ondan tahsil eder. Sahibi gelecek olursa, onu teslim etmemek hakkına sahiptir. Buluntuya harcama üç gün vb. kadar bir süredir. Sonunda hakim bu şekilde bulunan koyunun vb. satılmasını emreder ve bunlara yapılan harcama hakkında hükmünü verir.[\[69\]](#)

13- Lukata Süresinden Sonra Sahibi Gelir ve Lukatasının Bulan Tarafından Telef Edilmiş Olduğunu Görürse:

Müslim'in Sahih'inde ve diğerlerindeki ifadelere göre; Hz. Peygamberin lukatanın tarif edilmesinden sonra onunla ilgili olarak söylediği: "Ondan yararlan" yahut "ona istediğini yap" veya: "O senindir" ya da: "Onu harcayabilirsin" veya; "Sonra onu ye" ya da: "O Allah'ın bir malıdır, onu dilediğine verir" buyruklarında lukatanın temlik edildiğine delâlet eden bir ifade yoktur. Sahibi geldiği takdirde lukatayı bulanın tazminat ödemeyeceğini ortaya koyan bir husus bulunmamaktadır. Çünkü Zeyd b. Halid el-Cühenî'nin, Peygamber (sav)den rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: "Eğer o lukatanın sahibini bulmayacak olursan, artık sen onu harca ve bu senin yanında bir emanet olsun. Günlerden birgün sahibi gelecek olursa, onu sahibine edâ et." Bir başka rivayette de şöyle denilmektedir: "Sonra onu ye, sahibi gelirse onu sahibine edâ et." Bu hadisi de Buhârî ve Müslim rivayet etmiştir.[\[70\]](#)

İlim adamları da icmâ' ile sahibi ne zaman gelirse, lukataya daha çok hak sahibi olduğunu İttifakla kabul etmişlerdir. Ancak Dâvûd ez-Zahirî'nin benimsediği görüş bundan farklıdır. Ona göre lukatayı bulan kişi tarif (tanıtım süresinden sonra lukataya malik olur. Çünkü bu konudaki buyrukların zahirleri bunu gerektirmektedir. Ancak diğer bütün ilim adamlarına muhalefeti dolayısıyla Davud'un görüşü muteber değildir. Diğer taraftan Hz. Peygamberin: "Onu sahibine edâ et" buyruğu da bunu gerektirmektedir.[\[71\]](#)

11. "Ey babamız! dediler. Sana ne oluyor da Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun? Halbuki biz, elbette onun iyiliğini isteyenleriz.

12. "Yarın onu bizimle beraber gönder de bol bol yesin, oynasın. Biz onu mutlaka koruruz."

"Ey babamız! dediler. Sana ne oluyor da Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun?" el-Hasen'e: Mü'min kıskanır mı? diye sorulunca, o: Ya'kub'un oğullarını nasıl da unutuyorsun? diye cevap vermiştir. Bundan dolayı: "Baba senin için celbedicidir, kardeş ise senden selbedici (sana gelecek olanı alıcı)dır" denilmiştir.

Bunun üzerine Hz. Ya'kub'u herhangi bir yolla oğlundan ayırmayı kararlaştırdılar ve ona: "Ey babamız! dediler. Sana ne oluyor da Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun?"

Denildiğine göre onlar kendi aralarında anlaşp, ikinci olarak konuşanın görüşünü benimseyerek ayrıldıklarında Hz. Ya'kub'a geri dönüp bu sözleri söylediler, Bu buyrukta onların ona bu isteklerini Hz. Yûsufu beraberlerinde götürmeden bir defa daha ilettiklerine ve ileride geleceği üzere Ya'kub'un da bu isteklerini kabul etmediğine delil vardır.

Yezîd b. el-Ka'kâ ile Amr b. Ubeyd ve ez-Zührî; "Bize güvenmiyorsun" buyruğunu (nun harflerini) idğam ile ve işmam yapmaksızın okumuşlardır. Kıyas da bu şekilde okumayı gerektirir. Çünkü idğam yapılan harf sakın olmalıdır.

Talhâ b. Musarrif ise asla uygun olarak açıkça okunan (zahir) iki "nun" ile şeklinde okumuştur. Yahya b. Vessâb ve Ebu Rezîn "te" harfini es-reli olarak; şeklinde okumuşlardır -el-A'meş'ten de rivayet edilmiştir- ki bu da Temimliferin şivesidir. Temindiler: "Sen vurursun" (diye muzaraat harfini esreli) söylerler. Buna dair açıklama daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Diğer kıraat alimleri İse harfin idğamdan önceki haline delâlet etsin diye "nun"ları hem idğam ve hem de işmam yaparak okumuşlardır.

"Halbuki biz elbette onun iyiliğini İsteyenleriz." Onu sana tekrar getirinceye kadar, onu koruyacak, muhafaza edeceğiz, Mukatil der ki: İfadede takdim ve te'hir vardır. Şöyle ki: Yûsuf'un kardeşleri babalarına: "Yarın onu bizimle beraber gönder" âyetinde geçen sözleri söyleyince, babalan da kendilerine: "Onu alıp gitmeniz, muhakkak ki beni tasaya düşürür" (Yûsuf, 12/13) diye cevap vermişti. Bunun üzerine babalarına cevap olmak üzere: "Sana ne oluyor da Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun?" buyruğundaki sözlerini söylediler.

"Yarın onu bizimle beraber" Sahraya (açık havaya) "gönder de bol bol yesin, oynasın." Bu buyruktaki; " Yann" lafzı zarftır. Bu kelimenin aslı Sibeveyh'e göre; şeklindedir. Bu kelime aslına uygun olarak da kullanılmıştır. en-Nadr b. Şumeyl der ki: Tan yeri ile sabah namazı arasındaki vakte denilir. da böyledir, "Bol bol yesin, oynasın" anlamındaki buyruğu Basralılar, " Bol bol yiyelim, oynayalım" şeklinde "nun" harfi ile ve "ayn" harfini de sakın olarak okumuşlardır. Mekkelilerin bilinen okumaları şeklinde ve "ayn" esreli olarak okumaları şeklindedir.

Kûfeliler ise; " Bol bol yesin, oynasın" şeklinde "ya" harfiyle ve "ayn" harfini sakın olarak okumuşlardır. Medineliler ise "ya" harfi ve "ayn" esreli olarak okumuşlardır. Birinci okuyuş (bol bol yiyelim, oynayalım anlamındaki okuyuş) Arapların İsteddiği gibi yemesi halini anlatmak üzere kullandıkları; "İnsan ve deve bol bol yedi" ifadelerinden alınmıştır. Yiyebildiğimiz kadar yiyelim, demektir. Bolca yiyen herkese de; O denilir. Şair der ki:

"Ey Pezâre! Haydi bol bol ye (yayıl); bu yiyeşin sana afiyet olmasın."

Bir başka şair (el-Hansa) da şöyle demektedir:

"(Yavrusunu kaybettiğini) unuttu mu yayılıp otlar, ama hatırladı mı da (yavrusunu kaybetmenin şaşkınlığıyla) gider, gelir."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ölümü benden geri çevirmenden ve bana

Çokça otlayıp yayılan o yüz (deveyi) verişinden sonra nankörlük eder miyim?"

Ma'mer, Katâde'den; Koşup, gider anlamında okuduğunu rivayet etmektedir. en-Nehhâs der ki: O; "Biz yarış yapalım diye gittik" (Yûsuf, 12/17) ifadesinden hareketle böyle okumuştur: Çünkü burada buyruğun anlamı belli bir noktaya kadar koşmak için yarışalım, şeklindedir. Aynı şekilde; "Bol bol yesin" buyruğunda "ayn" harfinin sakın okunması da bu şekildedir. Şu kadar var ki burada yalnız Yûsuf (a.s) söz konusudur. " Bol bol yesin" lafzında "ayn" harfinin esreli okunması koyunların otlamaları anlamından alınmıştır. Yani o böylelikle buna ahşsın ve erkekliğe doğru adım atsın, kimi zaman yesin, küçüklüğü dolayısıyla da kimi zaman oynasın.

el-Kutebî der ki: şeklindeki okuyuş, birbirimizi koruyalım, kollaya-lım, biri diğerine riayet etsin anlamında olup, "Allah seni korusun" manasındaki ifadesinden alınmıştır. "Oynayalım" ise oyun anlamındaki dan gelmektedir. Ebu Amr b. el-A'la'ya: Kendileri peygamber oldukları halde nasıl "oynayalım" dediler, diye sorulunca: Henüz daha peygamber olmamışlardı, diye cevap vermiştir.

Bir diğer açıklamaya göre oynamaktan maksat, mubah olan şekliyle neşelenmek, rahatlamaktır. Yoksa hakkın zıttı olan ve yasak olan oyunlar değildir. Bundan dolayı Hz. Ya'kub onların: "Oynayalım" sözlerine tepki göstermemiştir. Hz. Peygamber'in (Cabir b. Abdullah'a): "Ne diye bakire ile evlenmedin? Sen onunla oynasır, o seninle oynasır" [\[72\]](#) buyruğu da buradan gelmektedir.

Mücahid ile Katâde ise bineğini otlatır, anlamında; diye okumuşlar ve "binek" anlamındaki mefulü hazfedilmiş olarak değerlendirmişlerdir. Ondan sonraki; " Ve oynar" kelimesini de yeni bir cümle olarak (istinaf) ref ile okumuşlardır. Ve: O henüz oyun döneminde olan kimselerdendir, demektir. "Biz onu mutlaka

koruruz." Senin onun hakkında korktuğun herşeye karşı onu koruruz.

Ayrıca onların binekli çıkmış olmaları da muhtemeldir, piyade çıktıkları ihtimali de vardır. Onların Hz. Ya'kub kendilerini gördüğü sürece, Hz. Yûsuf u omuzları üzerinde taşıdıkları, kendilerini göremeyeceği bir yere geldiklerinde ise; ona zarar vermek üzere kendileriyle birlikte koşsun diye bırak akları da nakledilmektedir.[\[73\]](#)

13- Dedi ki: "Onu alıp gitmeniz muhakkak ki beni tasaya düşürür. Siz kendisinden habersizken kurdun onu yemesinden korkarım."

14. Dediler ki: "Andolsun ki, biz güçlü bir topluluk iken onu kurt yerse doğrusu biz zarara uğrayanlar oluruz."

Yüce Allah'ın: "Dedi ki: Onu alıp gitmeniz muhakkak ki beni tasaya düşürür" anlamındaki buyruk ref mahallindedir. Onu alıp gitmeleri halinde Hz. Yûsuf yanında olmayacağından dolayı üzülp tasalanacağını onlara haber vermektedir. "Siz kendisinden habersizken" yani yeyip içmekle meşgul iken "kurdun onu yemesinden korkarım." Çünkü Hz. Ya'kub rüyasında kurdun Hz. Yûsuf a hamle yaptığını, hücum ettiğini görmüştü. O bakımdan kurdun Hz. Yûsuf a zarar vereceğinden korkmuştu. Bu açıklamayı el-Kelbî yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre Hz. Ya'kub kendisini bir dağın zirvesinde, Hz. Yûsuf u da vadinin iç taraflarında imiş gibi görür. Bu halde iken on tane kurdun etrafını sardığını, onu yemek istediklerini görür. Bu kurtlardan birisini uzaklaştırdıktan sonra, yer yarılr ve Yûsuf üç gün süreyle orada saklı kalır.

Buradaki on kurt, onu öldürmeyi kararlaştıran on kardeşidir, onu savunan kişi ise büyük kardeşi Yehudâ'dır. Yerin içinde saklı kalması ise üç gün süreyle kuyuda kalması demektir.

Bir diğer açıklamaya göre Hz. Ya'kub bu sözlerini onların kardeşlerine zarar vereceklerinden korkması üzerine söylemiştir. Kurt dernekle onları kastetmiştir, çünkü o kardeşlerinin Yûsufu öldüreceklerinden korkuyordu. Kurt diyerek onlara karşı durumu örtbas etmek istemişti.

İbn Abbas der ki: Hz. Ya'kub onları kurt diye adlandırmıştı.

Bir diğer açıklamaya göre Hz. Ya'kub kardeşlerinin Yûsuf a zarar vereceklerinden korkmarmıştı, eğer korkmuş olsaydı onlarla beraber Yûsuf u göndermezdi. O gerçekten kurdun zararından korkmuştu. Çünkü çöllerde çoğunlukla kurdun zarar vereceğinden korkulur.

Kurt anlamındaki; kelimesi her bir yandan rüzgarın esişini anlatmak üzere kullanılan-, İfadesinden alınmadır. Ahmed b. Yahya da böyle demiştir. Ayrıca der ki: " Kurt" kelimesi hemzelidir. Çünkü kurt, her bir yandan gelir.

Verş de, Nâfi'den hemzesiz olarak; diye okuduğunu rivayet etmektedir. Çünkü hemze sakın olup ondan önceki harf esreli olduğundan onu hafifletince "ya" harfine dönüşmüştür.

"Dediler ki: Andolsun ki biz güçtü bir topluluk iken onu kurt yerse" yani biz toplu olarak kurdu görüp de sonra kurdu ondan uzaklaştırmayacak olursak "doğrusu biz zarara uğrayanlar oluruz." Koyunlarımızı korumak hususunda da zarar ederiz. Yani kardeşimizden kurdu uzaklaştıramayacak olursak, biz onu koyunlarımızdan hiç uzaklaştıramayız.

Buradaki "zarara uğrayanlar oluruz" ifadesinin, onun hakkını bilmeyen cahillerden oluruz, anlamına geldiği söylendiği gibi, acze düşmüş kimseler oluruz anlamında olduğu da söylenmiştir.[\[74\]](#)

15- Nihayet onu alıp götürdükleri ve kuyunun dibine bırakmayı kararlaştırdıklarında... Biz de kendisine şunu vahyettik: "Andolsun ki bu yaptıklarını, kendilerine haber vereceksin ve onlar da farkına varamayacaklar."

Yüce Allah'ın: "Nihayet onu alıp götürdükleri ve kuyunun dibine bırakmayı kararlaştırdıklarııda" buyruğunda yer alan; " Onu... bırakmayı" buyruğundaki Çok nasb mahallindedir ve; takdirinde olup kuyunun dibinde onu bırakma karan üzerinde birleştiklerinde demektir.

Bu olay ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Hz. Ya'kub, Hz Yûsuf'u kardeşleriyle beraber gönderdiğinde onlardan mutlaka onu koruyacaklarına dair oldukça sağlam ahitler aldı ve Rûbîl'e teslim ederek; Ey Rûbîl! dedi. Bu küçük bir çocuktur. Yavrucuğum benim buna olan şefkatimi de çok iyi biliyorsun. Acıkırsa ona yemek yedir, susarsa ona su ver, yorutursa onu taşı. Sonra da onu çabucak bana geri getir.

Bunun üzerine kardeşleri onu alıp omuzlarında taşımaya koyuldular. Biri onu bıraktı mı mutlaka diğeri onu kaldırıyordu. Ya'kub (a.s) da bir mil kadar bir süre onları uğurladıktan sonra geri döndü. Babalarının kendilerini göremeyecekleri bir yere geldiklerinde, onu taşımakta olan kişi yere bırakıverdi. Neredeyse kemikleri kırılıp, dökülecekti. Bir diğerkardeşine sığındı, fakat onların herbirisinin diğerkinden daha katı, daha kinli ve öfkeli davrandığını gördü. Bu sefer Rûbîl'in yardımına sığınarak: "Sen abilerimin en büyüğüsün. Babamın benim üzerimdeki bıraktığı halef sensin. Bütün kardeşler arasında en yakın da sensin, bana acı, benim güçsüzlüğüm dolayısıyla bana şefkat et." Rûbîl de ona oldukça ağır bir tokat indirerek: Benimle senin aranda hiçbir akrabalık ve yakınlık yoktur. Haydi o, onbir yıldızı çağır da seni ellerimizden kurtarsın, dedi.

Yûsuf böylelikle gördüğü rüyadan dolayı, kardeşlerinin kendisine kin ve öfke

duyduklarını anlayınca, ağabeyi Yehudâ'ya sığınarak şöyle dedi: "Kardeşim! zayıflığıma, acizliğime, yaşımın küçüklüğüne sen şefkat göster de babamız Ya'kub'un kalbine merhametin olsun. Sizler onun vasiyetini ne kadar çabuk unuttunuz, ona verdiğiniz sözü ne kadar çabuk bozdunuz? Yehudâ'nın kalbi yumuşayarak şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, ben hayatta kaldığım sürece sana bir kötülük ulaştıramayacaklar.dır. Arkasından: Kardeşlerim dedi, Allah'ın haram kıldığı bir cam öldürmek en büyük günahlardandır, Haydi bu çocuğu babasına geri görürünüz, o da bize meydana gelen bu olaylardan hiçbirisini babasına anlatmayacağına dair söz versin. Kardeşleri ona şöyle dediler: Allah'a andolsun ki sen böyle yapmakla babamız Ya'kub'un yanında iyi bir yer edinmek istiyorsun. Allah'a yemin olsun, onu bırakmayacak olursan, sent de onunla birlikte öldürürüz. Bu sefer Yehudâ şöyle dedi: Eğer başka bir yolu kabul etmiyor İseniz, işte burada şu oldukça kurak ve ıssız bir kuyu var. Yılanların, türlü haşeratin barınağıdır. Yûsuf'u o kuyuya atınız, eğer ona bir zarar gelirse, zaten istediğiniz odur. Onun kanını dökmekten yana da sorumluluktan kurtulmuş olursunuz, eğer gelen bir yolcu kafilesi vasıtasıyla kurtulabilirse onlar da onu alıp uzak bir yere götürürler. Bu da sizin isteğinizi gerçekleştirir.

Böylece hep birlikte bu görüş etrafında birleştiler. İşte yüce Allah'ın: "Nihayet onu alıp götürdükleri ve kuyunun dibine bırakmayı kararlaştırdıklarında..." buyruğunda anlatılan budur. Bu buyruktaki; "...ında"nın cevabı hazfedilmiştir. Yani onu alıp gittiklerinde ve kuyunun dibine onu bırakmayı kararlaştırdıklarında yaptıkları fitne gerçekten çok büyük idi. Bu edatın cevabının, onların babalarına söyledikleri bildirilen; "Ey babamız! Biz yarış yapalım diye gittik... dediler" (Yûsuf, 12/17) buyruğunda olduğu da söylenmiştir.

Bir diğer görüşe göre ifadenin takdiri şöyledir: Onlar kardeşlerini babalarının yanından alıp kuyunun derinliklerine atmayı kararlaştırdıklarında oraya onu attılar, Basralıların görüşüne göre ifadenin takdiri böyledir. Kûfelilerin görüşüne göre ise; bunun cevabı: "Şunu vahyettik" anlamındaki buyruk olup bunun başına gelen "vav" fazladan gelmiştir. Onlara göre ise "vav" hem ile hem de ile fazladan getirilebilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Nihayet oraya geleceklerinde ve kapıları açılacağında." (ez-Zümer, 39/73) Bu buyruk, "oraya geleceklerinde kapıları açılır" demektir. Yüce Allah'ın:"Nihayet emrimiz geldiğinde ve tandır kaynayınca" (Hûd, 11/40) buyruğu da emrimiz gelip tandır kaynayınca takdirindedir. İmruu'l-Kays da şöyle demektedir:

"Nihayet biz o kabilenin (yerleşik olduğu) alanını geçip de karşımıza çıkınca."

Burada geçtiğimizde karşımıza çıktı, anlamındadır. Yüce Allah'ın; "Nihayet ikisi

de teslim olup onu alını üzere yıkınca ve Biz ona... seslendiğimizde" (es-Saffat, 37/103-104) buyruğu da bu kabilden olup "teslim olup... yıkınca ona... seslendik" takdirindedir.

Yüce Allah'ım "Biz de kendisine... şunu vahyettik" buyruğunda o sırada peygamberliğine delil vardır. el-Hasen, Mücahid, ed-Dahhâk ve Katâde derler ki: Yüce Allah suyun içinde yüksekçe bir taş üzerinde kuyuda bulunduğu sırada ona peygamberlik vermiştir.

el-Kelbî der ki: Yûsuf onsekiz yaşında iken kuyuya atıldı, o sırada küçük değildi. Bununla birlikte onun küçük olduğunu söyleyenlerin kanaati kabul edilecek olsa bile aklen küçük çocuğa nübüvvet verilmesi, ona vahyolunması uzak bir ihtimal görülemez.

Buradaki vahyin yüce Allah'ın: "Ve Rabbin arıya vahyetti." (el-Nahl, 16/68) buyruğunda ilham anlamındaki vahiy olduğu da söylenmiştir. Burada sözü geçen vahyin rüya olduğu da söylenmiştir. Ancak birinci görüş ve Cebrail'in ona vahiy getirdiği kanaati -doğrusunu en İyi bilen Allah'tır ya daha kuvvetli görülmektedir.

Yüce Allah'ın: "Andolsun ki bu yaptıklarını kendilerine haber vereceksin" buyruğu iki şekilde açıklanabilir. Birinci açıklamaya göre yüce Allah, kendisine şunu vahyetti: Kardeşleriyle karşılaşacak ve yaptıklarından dolayı onları azarlayacaktır. Buna göre buradaki vahiy onun kalbine metanet vermek, esenliğe kavuşacağına dair onu müjdelemek üzere kuyuya atılmasından sonra gelmiştir.

İkinci açıklamaya göre ise onların kendisine yapacakları şeyler ona vahiy ile bildirilmiştir. Bu açıklamaya göre ise buradaki vahiy, uyarılması maksadıyla kuyuya atılmasından önce yapılmıştır.

"Ve onlar da farkına varamayacaklar." Senin Yûsuf olduğunu anlayamayacaklar. Şöyle ki: Yüce Allah, Mısır'da işlerin dizginleri onun eline geçince babasına ve kardeşlerine bulunduğu yeri haber vermemesini emretti. Bu: Onlar yüce Allah'ın peygamberlik verip, ona vahyettiğinin farkına varamayacaklar, diye de açıklanmıştır ki bu açıklamayı İbn Abbas ve Mücahid yapmıştır.

"Kendisine şunu vahyettik" buyruğundaki zamirin Hz. Ya'kub'a ait olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah, Hz. Ya'kub'a kardeşlerinin Hz. Yûsuf a yaptıklarını vahiy yoluyla bildirmişti. Ayrıca Hz. Yûsuf un durumunu kendilerine bildireceğini de söylemişti. Onlar ise yüce Allah'ın ona indirdiği vahyin farkında değillerdi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hz. Yûsuf'un kuyuya atılması esnasındaki kıssası ile ilgili olarak zikredilenler arasında es-Süddî ve diğerlerinin naklettiklerine göre- şunlar da vardır: Kardeşleri Yûsuf'u kuyuya sarkıtmaya başladıklarında, o kuyunun kenarına

tutundu. Bu sefer ellerini bağlayıp üzerinden gömleğini çıkardılar. Ey kardeşlerim! dedi, gömleğimi bana geri veriniz. Bu kuyunun içinde hiç olmazsa ona sanlayım, ölürsem kefenim otur, hayatta kalırsam onunla avretimi örterim. Kardeşleri kendisine: Güneş'i, ayı ve onbir yıldızı çağır da onlar seni teselli etsinler ve seni giydirsinler. Bu sefer: Ben hiçbir şey görmedim, diye cevap verdi. Ancak onu kuyuya sarkıttılar, kuyunun ortasına ulaştığı sırada düşüp de ölsün diye onu bırakıverdiler. Kuyuda su olduğundan dolayı suyun üzerine düştü, daha sonra bir kaya parçasına ulaşip üzerine dikildi.

Denildiğine göre düşeceği kaya parçası üzerinde parçalanması kastıyla ipi koparan kişi Şemûn'dur. Hz. Cebrail ise o sırada arşın bacağı altında bulunuyordu. Yüce Allah ona: Kuluma yetiş! diye vahyetti. Hz. Cebrail dedi ki: Ben de çabucak yerimden ayrılıp indim ve atıldıktan sonra ve düşmeden önce onu yakalayıp ve sağsalim olarak kaya parçasının üzerine onu oturttum.

Sözü geçen kuyu haşeratin barındığı bir yerdi. Hz. Yûsuf kaya parçasının üzerinde dikilerek, ağlamaya koyuldu. Ona seslendiklerinde, kendisine acıdıklarını sandı, onlara cevap verdi. Bu sefer üzerine taş atmak istedilerse de Yehudâ onlara engel oldu. Yehudâ, Yûsufa yiyecek getirirdi. Hz. Yûsuf çıplak olarak kuyunun dibine düşünce, Cebrail yanına geldi. Hz. İbrahim de ateşe çıplak olarak atıldığı sırada, Hz. Cebrail kendisine cennet ipeğinden bir gömlek getirmiş ve o gömleği ona giydirmiş idi. Bu gömlek Hz. İbrahim'in yanında bulunuyordu. Daha sonra Hz. Eshak bu gömleği miras almıştı, ondan sonra da Hz. Ya'kub. Hz. Yûsuf büyüüp, serpilince Hz. Ya'kub da bu gömleği bir hılamayı şeklinde sararak onun boynuna asmıştı. Bu gömlek Hz. Yûsuf'tan ayrılmıyordu. Kuyuya çıplak olarak atılınca, Hz. Cebrail bu gömleği çıkartıp Hz. Yûsuf a giydirdi.

Vehb der ki: Hz. Yûsuf kaya parçasının üzerine dikildiğinde şöyle dedi: Kardeşlerim! Her ölenin bir vasiyeti olur, benim vasiyetime kulak veriniz. Onlar: Nedir? diye sorunca şöyle dedi: Hepiniz bir araya toplanıp da biriniz di-gerini teselli ettiğinde benim yalnızlığımı hatırlayınız. Yemek yediğinizde, açlığımı hatırlayınız. İçtiğinizde, benim susuzluğumu hatırlayınız, Yabancı birisini gördüğünüzde, benim garibliğimi hatırlayınız. Genç bir delikanlıyı gördüğünüzde, benim gençliğimi hatırlayınız. Bu sefer Hz. Cebrail ona: Ey Yûsuf! Bunu bırak ve dua ile uğraş, çünkü duanın Allah nezdinde önemli bir yeri vardır, dedikten sonra ona şu duayı öğretti: Ey her garibi teselli eden, her yalnız kalmışın arkadaşı olan, her korkuya kapılmışın sığınağı, herbir sıkıntıyı açıp gideren, her gizli söyleşmeyi bilen ve bütün şikayetlerin kendisine ulaştığı Allah'ım! Ey her topluluğun yanında hazır bulunan, Ey Hayy ve Ey Kayyûm!

Senden başka hiçbir düşüncem ve hiçbir uğraşım olmayacak şekilde, Sen'den umudu kalbime yerleştirmeni, bu halimden beni kurtarıp bana bir çıkış göstermeni diliyorum. Çünkü Sen herşeye gücü yetersin.

Bunun üzerine melekler: Ey ilahımız! Biz bir ses ve bir dua işitiyoruz ki ses küçük bir çocuk sesi, dua İse bir peygamber duası, dediler.

ed-Dahilik da der ki: Cebrail (a.s) Yûsuf kuyuda iken yanına İndi ve ona şöyle dedi: Sana söylediğin taktirde Allah'ın senin bu kuyudan çıkışını çabuklaştıracığı bazı kelimeler öğreteyim mi? Hz. Yûsuf: Öğret deyince, Hz. Cebrail ona şöyle dedi: Deki: Ey herbir masnu'un sani'i, her kalbi kırığın kalbinin onarıcısı, herbir gizli duanın tanığı, herbir topluluğun yanında hazır bulunan, herbir sıkıntıyı açıp gideren, herbir yabancının sahibi olan, herbir yalnızın tesellicisi olan! Bana kurtuluş ve umut gönder, Sen'den başka hiçbir kimseden, hiçbir şey ummayacak hale gelecek şekilde umudunu kalbime sal! Hz. Yûsuf o gece bu duayı defalarca tekrarladi ve Allah da o gecenin sabahında onu kuyudan çıkarttırdı.[\[75\]](#)

16. Akşam ağlaya ağlaya babalarına geldiler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[76\]](#)

1- Hz. Ya'kub'a Verilen Haber:

Yüce Allah'ın: "Akşam... babalarına geldiler" buyruğu geceleyin babalarına geldiler, demektir. Buradaki; "Akşam" kelimesi zarf olup hal mahallinde de kullanılabilir. Akşamleyin geliş sebepleri, karanlıkta mazeret beyan etme güçleri daha ileri olsun diyedir. Bundan dolayı sen gece vakti muhtaç olduğun bir şeyi isteme, çünkü haya gözlerdedir. Herhangi bir hata dolayısıyla da gündüzün Özürl dileme, çünkü özür dilerken dilin dolaşabilir.

Rivayet olunduğuna göre Ya'kub (a.s) onlann ağlayışlarını işitince, ne oluyor size? koyunlara bir şey mi oldu? diye sormuş. Onlar, hayır deyince, peki Yûsuf nerede? diye sormuş. Bu sefer onlann. Biz birbirimizle yarışmaya gittiğimizde, kurt onu yedi demeleri üzerine, Hz. Ya'kub ağlayarak feryadı basmış; peki gömleği nerede? diye sormuş... İleride buna dair açıklama -yüce Allah'ın izniyle- gelecektir.

es-Süddî ve İbn Hibban der ki: Kardeşleri: Yûsuf u kurt yedi deyince, Hz. Ya'kub bayılarak yere düşmüş. Üzerine su dökmüşler, hareket etmemiş, seslenmişler cevap vermemiş. Vehb der ki: Yehudâ ellerini Hz. Ya'kub'un nefes alıp verdiği yerlere koymuş, nefes aldığını farkedememiş, hiçbir damarı hareket

etmemiş. Yehudâ kardeşlerine bunun üzerine şöyle demiş: Din (kıyamet) günü hesaba çekecek olandan vay halimize! Kardeşimizi kaybettik, babamızı öldürdük. Hz. Ya'kub ancak seher vaktinin serinliğinde ayıhp kendisine geldi. Ayıldığında başı Rûbîl'in kucağında idi. Ey Rûbîl! demiş, ben sana güvenip oğlumu teslim etmedim mi? Bu konuda ben senden söz almadım mı? Rûbîl babacığım! Ağlamayı kes, ben sana durumu bildireyim, demiş. Hz. Ya'kub ağlamasını kesince, kardeşi: Babacığım! Biz yarış yapalım diye gittik, Yûsuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş, diye cevap vermiş.^[77]

2- Gözyaşları Neye Alâmettir?

İlim adamlarımız derler ki: Bu âyet-i kerîme bir kimsenin ağlayışının, sözünün doğruluğuna delil teşkil etmediğine delildir. Çünkü bu gözyaşlarının suni olma ihtimali vardır, İnsanlardan bazıları suni olarak gözyaşı akıtabilir, bazısı da akıtamaz.

Suni gözyaşlarının rahatlıkla anlaşılacağı da söylenmiştir. Nitekim bakîmin birisi şöyle der:

"Gözyaşları yanaklara akıp birbirine karışınca,

Kimin gerçekten ağladığı, kimin yalandan ağlaştığı açıkça ortaya çıkar."^[78]

17. Dediler ki: "Ey Babamız! Biz yarış yapalım diye gittik, Yûsuf u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş. Biz doğru söyleyenler olsak bile zaten sen bize inanmazsın."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:^[79]

1- Yarış Yapmak:

Yüce Allah'ın: " Yarış yapalım" fiili "müsâbaka"dan vezninde bir kelimedir. Buradaki yarış ok atma yarışı yapalım, diye de açıklanmıştır. Nitekim Abdullah (b. Mes'ud)ın kıraatinde; " Biz ok atışı yarışı yapalım diye gittik" şeklindedir ki bu da zaten bir çeşit yarıştır. Bu açıklamayı ez-Zeccâc yapmıştır.

el-Ezherî der ki: "Nidâf ok atışı yarışıdır. "Rihân" at yansıdır, "müsabaka" kelimesi ise her iki yarışı da ifade eder. el-Kuşeyrî Ebu Nasr der ki: "Yarış yapalım (müsabaka)" ifadesi ya ok atma yarışı ya at üzerinde yahut ta koşarak yarış yapmak demektir. Koşu yarışından maksat İse kişinin kendisini koşturmayaya alıştırtmasıdır. Çünkü koşu düşmanla savaşmanın bir aracıdır. Kurdu koyunlardan uzaklaştırılmasının da bir yoludur.

es-Süddî ve İbn Hibban der ki: "Yarış yapalım (müsabaka yapalım)" kelimesi hangimizin daha hızlı koşup, öne geçtiğini görelim diye, hızlıca koşalım, anlamındadır.

İbnu'l-Arabî der ki: Müsabaka şeriatte hükmü olan bir iştir ve harikulade bir Özelliştir, savaşa karşı da bir destektir. Hz. Peygamber de bizzat kendisi müsabaka yaptığı gibi, atıyla da yarışmıştır. Hz. Âişe ile koşarak yarışmış ve onu geçmiştir, Rasûlullah (sav) yaşlanınca yine Hz. Âişe ile koşu yarışı yapmış, bu sefer de Hz. Âişe onu geçmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona:

"Bu öbürüne karşılık olsun" diye buyurmuştu. [\[80\]](#)

Derim ki: Seleme b. el-Ekvâ' da Zû Kared'den, Medine'ye döndüklerinde bir kişi ile müsabaka yapmış, Hz. Seleme onu geçmişti. Bunu da Müslim rivayet [\[81\]](#)etmektedir. [\[82\]](#)

2- Müsabakada Aranan Şartlar:

Malik, NafPden, o İbn Ömer'den rivayetine göre Rasûlullah (sav), özel olarak zayıflatılıp eğitilmiş atlar arasında el-Hayfa'dan itibaren yarış yapmıştır. Yarışın son noktası Seniye'tu'l-Veda' idi. Yine Hz. Peygamber bu şekilde zayıflatılmamış atlar arasında da Seniye'den Zureyk oğulları mescidine kadar müsabaka yaptırmıştır. Abdullah b. Ömer de bu yarışa katılanlardan birisi idi. [\[83\]](#) Bu hadis, bu konuda sahih olmanın yanında üç şart ihtiva etmektedir ki bunlar olmaksızın müsabaka caiz değildir. Söz konusu şartlara gelince, yarış yapılacak mesafenin mutlaka bilinmesi gerekir. İkinci olarak atların durumları birbirine eşit olmalıdır. Üçüncü husus ise aynı mesafe ve aynı hedefe kadar özel olarak eğitilip

zayıflatılmış atlar ile bu şekilde eğitilmemiş atlar birbirleriyle yarışa sokulmamalıdır. Eğitilip zayıflatılması ve üzerinde yarış yapılarak bu sünnetin gerçekleştirilmesi gereken atlar ise, fitne zamanlarında müslümanlarla savaşmak için değil de düşmana karşı cihad etmek için eğitilen atlardır.[\[84\]](#)

3- Ok ve Develerle Yarışlar:

Ok ve develerle yarışa gelince. Müslim'in rivayetine göre Abdullah b. Amr: Rasûlullah (sav) ile birlikte sefere çıktık. Bir yerde konakladık. Bizden kimisi çadırını onarıken, kimisi de ok yarışı yapıyordu, diyerek hadisin geri kalan bölümlerini zikretti.[\[85\]](#)

Nesafnin kaydettiği rivayete göre de Ebu Hureyre, Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Ya ok, yahut deve, ya da at yansı olmadıkça yarış dolayısı ile ödül almak yoktur (caiz değildir)."[\[86\]](#)

İbn Ebi Zî'b'in, Nafi' b. Ebi Nafi'den, onun da Ebu Hureyre'den naklettiği hadiste "ok "dan söz edilmiştir. Hicaz ve Irak fukahâsı da bu görüştedirler.

Buhârî de Enes'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav)'ın el-Adbâ' diye bir dişi devesi vardı. Bu deve bir türlü geçilemiyordu. -Humeyd dedi ki: Veya hemen hemen geçilemiyordu.- Bedevi bir Arap genç bir erkek devesi ile Hz. Peygamber'in dişi devesini geçti, bu müslümanlara ağır geldi ve Hz. Peygamber bunu anlayınca şöyle buyurdu; "Dünyadan herhangi bir şey yükseldi mi mutlaka onu alçaltmak Allah'ın üzerindeki bir haktır. (Allah'ın bir [\[87\]](#)kanunudur.)[\[88\]](#)

4- Ödüllü Yarışlar:

Müslümanlar ödüllü yarışın ancak at, deve ve ok yarışlarında caiz olacağını ittifakla kabul etmişlerdir. Şafiî der ki: Bu üçü dışındaki yarışlarda ödüller kumardır.

Kadı Ebu'l-Bahterî ise at, deve ve ok yarışı ile ilgili hadiste "veya kanat (kuşların yarışı)" kelimesini fazladan eklemiştir. Bu ise Ebu'l-Bahterî'nin . Harun Reşid'in hatırı için uydurduğu bir kelimedir. O bakımdan ilim adamları bundan ve başka uydurmalarından dolayı, onun naklettiği hadisleri ter-ketmişlerdir. İlim adamları hiçbir şekilde onun naklettiği hadisi yazmazlar.

Malik'ten de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ancak at ve ok atma yarışlarından ödül alınır, çünkü bunlar savaşanlara karşı güç kaynağıdır. Yine Malik der ki:

Bununla birlikte at yarışlarını, ok atışı yarışından daha çok severiz.

Hadisin zahiri soylu atlar ile normal atlar üzerinde yarış yapmayı eşit görmektedir. Kimi İlim adamları da at dışında her hususta ödüllü yarış uygun görmezler. Çünkü Arapların yarış yapma adetleri bu şekilde idi.

Atâ'dan ise herşey üzerinde ödüllü yarışın caiz olduğunu söylediği rivayet edilmiştir. Ancak onun bu sözü te'vil edilmelidir, çünkü bunun genel olarak her husus hakkında kabul edilmesi, kumarın da caiz görülmesi sonucunu verir ki bu da ittifakla haramdır.[\[89\]](#)

5- Caiz Olan ve Olmayan Ödüllü Yarışlar:

Önceden de belirttiğimiz gibi at ve deve üzerinde ödüllü yarış ancak belli bir noktaya kadar ve belli mesafede yapılırsa caizdir. Ok atışı müsabakası da bu şekildedir. Belli bir nihai hedef, belli bir mesafe ve belli isabet şekli tesbit edilmedikçe ödüllü yarış caiz değildir. Bu isabet türünde ya okun hedefi delip geçmesi ya da başka bir şart koşmaksızın isabet ettirmesi şart koşulmalıdır.

Yarışlarda üç türlü ödül söz konusudur. Birisini vali (yönetici) yahut ta onun dışında bir kimse kendiliğinden, kendi malından ödül verir ve yansı kazanana belli bir ödül tayin eder, galib gelen de o ödülü alır. Yahut ta Ödülü yarışanlardan birisi ortaya koyar. Öbür yarışçı kendisine galib gelirse o ödülü alır, kendisi öbür yarışçıyı geçerse, koyduğu ödülü kendisi alır. Bununla birlikte ödül olarak çıkardığı malı o yolda harcaması ve malını geri almaması da güzeldir. Bu yarış çeşitlerinde (caiz olduklarında) görüş ayrılığı yoktur.

Ödüllü yarışların üçüncü türü hakkında ise görüş ayrılığı vardır. O da şöyledir: Yarışçılardan herbirisi diğer yarışçının ortaya koyduğunun benzeri bir ödül ortaya koyar. Bunlardan hangisi galib gelirse hem kendisinin, hem rakibinin ortaya koyduğu ödülü alır. Bu şekildeki bir yarış aralarına kendilerini geçeceğinden emin olamadıkları üçüncü bir kişiyi (muhallil) sokmadıkça caiz değildir. Eğer bu üçüncü şahıs galip gelirse, her iki ödülü de tek başına alır. Diğer iki yarışçıdan herhangi birisi galip gelirse, kendisinin de diğer arkadaşının da koyduğu ödülü alır ve bu yarışta muhallil olan üçüncü şahsın alacak bir şeyi olmadığı gibi, bir şey vermek yükümlülüğü de yoktur. İkinci yarışçı, yalnızca üçüncü kişiyi geçecek olursa, iki yarışçıdan herhangi birisi yarış kazanmamış gibi olur.

Şafiî mezhebine mensub Ebu Ali b. Hayran der ki: Üçüncü olarak giren muhatlilin atının ne şekilde yürüdüğü, koştuğunun bilinmemesi gerekir. Ona "muhatlil" adının verilmiş sebebi, yarışan iki kişiye yahut ta kendisine alınacak

ödülü helâl kılmaya sebep olmasıdır.

İlim adamlarının ittifaklarına göre şayet bu iki kişi arasında muhallil bulunmayıp yarışılardan herbirisi, eğer yarışı kazanırsa hem kendisinin koyduğu ödülü, hem arkadaşının koyduğu ödülü alacağını şart koşarsa, bu bir kumardır ve caiz değildir.

Ebu Davud'un, Sünen'inde Ebu Hureyre'nin Peygamber (sav)den şöyle buyurduğu rivayeti yer almaktadır: "Her kim iki at arasına bir at katar ve kendisinin yansı kapanacağından emin değil ise bu bir kumar değildir. Ancak kendisinin yarışı kazanacağından emin olmakla birlikte, üçüncü atı sokarsa o bir kumardır."[\[90\]](#)

Muvatta'da da Said b. el-Müseyyeb'den şöyle dediği nakledilmektedir: Araya bir muhallil girdiği takdirde ödüllü at yarışında bir mahzur yoktur, eğer (muhallil) galib gelirse ödülü alır. Şayet kendisi yenilirse, alacak bir şeyi olmaz.[\[91\]](#)

Şafiî ve İlim adamlarının cumhuru bu görüştedir, Ancak bu hususta Ma-lik'in nakledilen görüşleri farklıdır. Bir seferinde; at yansında muhallilin girmesine gerek yoktur ve biz bu konuda Said'in görüşünü kabul etmiyoruz derken, daha sonra da muhallil olmaksızın bu yarış caiz olmaz demektedir. Görüşlerinin daha kuvvetli ve güzel olanı da budur.[\[92\]](#)

6- At ve Deve Yarışlarında Binicilerin Nitelikleri:

Yanş esnasında at ve devenin sırtına ancak buluğa ermiş birisi binici olabilir. Bununla birlikte bineklere asıl sahiplerinin binmesi daha uygundur. Ömer b. el-Hattab (r.a)dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Yarış esnasında atlara sahiblerinden başkası binmesin.

Şafiî de der ki: Yarışta önde olmanın asgari mesafesi bineğin boynunun tamamıyla veya bir bölümüyle önde olması yahut sağrısının tamamı veya bir bölümü ile öne geçmesi gerekir. Ok atma yansında da öne geçiş yine ona göre böyledir.

Bu konuda Muhammed b. el-Hasen'in görüşü de Şafiî'nin görüşüne yakındır.[\[93\]](#)

7- Hz. Peygamberin, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer ile Yarışması:

Peygamber (sav)in, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer ile yarıştığı ve Rasûlullah (sav)in, Hz. Ebu Bekir'i bir at boyu geçtiği, Hz. Ömer'in de üçüncü geldiği

rivayet edilmiştir. Yani Hz. Ebu Bekir'in atının başı Hz. Peygamber'in atının sağrısı ile aynı hizada idi.

"Yûsuf u da eşyamızın" elbisemizin ve kumaşlarımızın "yanında" onları korumak üzere "bırakmıştık. Onu kurt yemiş." Çünkü onlar babalarının: Kurdun onu yemesinden korkarım, dediğini işitince bunu ondan öğrendiler ve bu sözün arkasına sığındılar. Çünkü daha önce Hz. Ya'kub bundan dolayı Yûsuf için korktuğunu izhar etmiş idi.

"Biz" sözümüzde "doğru söyleyenler olsak büe" el-Müberred ve İbn İshak'a göre doğru söylüyor isek dahi "zaten sen bize inanmazsın." Bizim doğru söylediğimizi kabul etmezsin. Hz. Ya'kub da onların suikastte bulunma ihtimallerinin kuvvetli olduğunun açıkça görülmesi ve delillerin söylediklerinin aksine pek çok olması dolayısıyla -ileride açıklanacağı üzere- onların doğru söylediklerine inanmamıştı,

"Biz doğru söyleyenler olsak bile" buyruğunun biz her ne kadar senin nezdinde güvenilir ve doğru söyleyen kimseler olsak bile sen yine bizi doğrulamayacaksın. Çünkü sen bu meselede bizi itham akında tutmaktasın. Buna sebep de Yûsuf a karşı duyduğun aşırı sevgidir. Bu anlamdaki bir açıklamayı et-Taberî, ez-Zeccâc ve başkaları yapmışlardır.[\[94\]](#)

18. Bir de üstüne yalancıkta kanlı gömleğini getirdiler. "Hayır, dedi. Nefisleriniz sizi aldatmış, böyle bir işe sürüklemiş. Artık bana düşen güzel bir sabırdır. Sizin şu söylediklerinize karşı yardımına sığınılacak Allah'tır."

Yüce Allah'ın: "Bir de üstüne yalancıkta kanlı gömleğini getirdiler." buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[95\]](#)

1- Gömlek Üzerindeki Kan:

Yüce Allah'ın: "Yalancıkta kanlı" buyruğu ile ilgili olarak Mücahid şöyle demektedir: Bu kestikleri bir keçi ya da bir oğlağın kanı idi. Katâde: Ceylan kanı idi, demektedir. Yani onlar, üzerinde yalancıkta kan bulunan gömleğini getirdiler. Yüce Allah burada "kan"; "Yalancıkta" diye mastar ile nitelendirmiştir. Buna göre ifade, "gerçeği olmayan kan" anlamında; takdirinde "o şehre sor" (Yûsuf, 12/82) buyruğu gibidir. Fail İle meful bazen mastar olarak da kullanılabilir. Mesela; "Bu emir tarafından sikke olarak vurulmuştur" denilir. Yine dökülmüş su anlamında-, denilir. Yere çekilmiş su anlamında; adil kişi anlamında da; denilir.

el-Hasen ve Hz. Âişe; şeklinde "dal" harfi ile okumuşlardır ki taze kan demektir.

Bunun değişikliğe uğramış kan anlamına geldiği de söylenmiştir ki, bu açıklamayı eş-Şa'bî yapmıştır. Bu kelime aynı zamanda küçük yaştaki çocukların tırnaklarında görülen beyazhk anlamına da gelir. Buna göre gömlek üzerindeki kanın iki rengin birbirinden farklı olması bakımından tırnakta görülen beyazlığa benzetilmiş olması da mümkündür.[\[96\]](#)

2- Hz. Yûsuf un Gömlekleri:

(Malîkî mezhebimize mensub) ilim adamlarımız -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- derler ki: Hz. Yûsuf'un kardeşleri kanı doğruluklarına alamet olarak göstermek isteyince, yüce Allah bu alametle birlikte onunla çelişen bir başka alameti de çıkardı. Bu da onun gömleğinde herhangi bir şekilde parçalayıcı dişlerden gömleğinin kurtulmuş olması, yırtılmamış olmasıdır. Çünkü kurdun Yûsuf'u, üzerinde bulunan gömleği yırtıp parçalamaksızın yemesine imkan yoktur. Hz. Ya'kub gömleği dikkatle inceleyince, onda herhangi bir yırtık ve herhangi bir iz bulmayınca bunu yalan söylediklerine delil gördü ve onlara: Bu kurt ne kadar da hikmetle hareket eden birisiymiş? Yûsuf'u yiyecek ve gömleğini parçalamayacak ha! Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır.

İsrail, Simâk b. Harb'dan, o İkrime'den, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Gömleğın üzerindeki kan bir keçi kanı idi.

Süfyan, Simâk'dan, o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Hz. Ya'kub gömleğe bakınca, yalan söylediniz dedi. Çünkü kurt onu yemiş olsaydı, elbette gömleğini de parçalayacaktı.

el-Maverdînin naklettiğine göre Hz. Yûsufun gömleğinde üç tane alâmet (mucize) vardı. Birincisi babalarına üzerinde yalancıktan kanlı olarak onu götürdüklerinde, ikincisi gömleği arkadan yırtıldığında, üçüncüsü de gömleği babasının yüzüne bırakılınca gözlerinin görüvermesinde.

Derim ki: Ancak bu görüş kabul edilemez. Çünkü kardeşlerinin getirdikleri ve üzerinde yalancıktan kanlı olan gömlek, arkadan yırtılan gömlekle aynı değildir. Müjdecinin Hz. Ya'kub'a getirdiği gömlek de başkadır.

Hz. Yûsuf'un arkadan yırtılan gömleği ile babasına getirildiğinde gözlerinin görmesine sebep teşkil eden gömleğın aynı olduğu da söylenmiştir. İleride yüce Allah'ın izniyle sûrenin sonlarında açıklanacağı gibi.

Yine rivayet edildiğine göre kardeşleri, babalarına: Hayır, hırsızlar onu öldürdü, dediler ve böylelikle sözleri birbirini tutmaz oldu. Babaları da onları itham etti ve onlara şöyle dedi: Önce kurdun onu yediğini iddia ediyorsunuz, eğer kurt onu yemiş olsaydı, dişleri derisine ulaşmadan önce gömleğini parçalardı. Ben ise bu

gömlekte herhangi bir yırtık görmüyorum. Hırsızların onu öldürdüğünü iddia ediyorsunuz, hırsızlar onu öldürmüş olsaydı, şüphesiz gömleğini de alırlardı. Çünkü hırsızlar onun elbisesinden başka neyi istiyorlardı ki? Bunun üzerine: "Biz doğru söyleyenler olsak bile zaten sen btee inanmazsın" dediler. Bu açıklama el-Hasen ve başkalarından nakledilmiştir. Yani bizler, doğruluk sıfatına sahip olsak dahi, yine sen bizi itham edersin.[\[97\]](#)

3- Fıkıhî Meselelerde Emareler ve Karineler:

Fukahâ bu âyet-i kerîmeyi delil kabul ederek, kasâme[\[98\]](#) ve buna benzer hkhî bir takım meselelerde emareleri göz önünde bulundurmuşlar ve ittifakla Hz. Ya'kub'un oğullarının yalan söylemelerine, gömleğin sağlamlığını delil gösterdiğini kabul etmişlerdir. Buna göre bir meseleye bakan bir kimsenin emarelere ve alâmetlere -çelişmeleri halinde- dikkat etmesi, üzerlerinde dikkatle durması gerekmektedir. Bunlardan hangisi ağır basarsa, o ağır basan tarafa göre hüküm verir. İşte bu, ithamın kuvveti demek olup, buna göre hüküm verilebileceği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Bu açıklamayı İb-nu'l-Arabî yapmıştır.

Yüce Allah'ın: "Hayır, dedi. Nefisleriniz sizi aldatmış, böyle bir işe sürüklemiş. Artık bana düşen güzel bir sabırdır" buyruğuna dair açıklamalarımızı da üç başlık halinde sunacağız:[\[99\]](#)

1- Hz. Ya'kub'un Çocuklarının Söylediklerine İnanmayı:

Rivayete göre Hz. Ya'kub'a çocukları: "Onu kurt yemiş" deyince onlara: Kurt onun bir uzvunu olsun geriye bırakmadı mı? Siz de onu bana getirseydiniz, ben de onunla bir teselli bulurdum. Geriye bana bir elbisesini dahi bırakmadı mı? O elbisesinden, onun kokusunu koklardım. Bunun üzerine oğullar: Evet işte kanının bulaşmış olduğu gömleği, dediler. İşte yüce Allah'ın: "Bir de üstüne yalancılıktan kanlı gömleğini getirdiler" buyruğunda anlatılan budur.

Bunun üzerine Hz. Ya'kub ağladı, çocuklarına da şöyle dedi: Bana gömleğini gösteriniz. Ona gömleğini gösterince, onu koklayıp öptü. Daha sonra bu gömleği evirip, çevirmeye başladı. Ancak gömlekte herhangi bir yırtık ve herhangi bir parçalanma görmeyince şöyle dedi: Kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah adına yemin ederim ki, bugüne kadar bunun gibi hikmetli hareket eden bir kurt görmedim. Oğlumu yeyip parçaladığı, onu gömleğinin İçinden çekip

çıkardığı halde üzerindeki gömleğini parçalamamış. Böylelikle Hz. Ya'kub durumun dedikleri gibi olmadığını, kurdun onu yemediğini anladı. Ağlayarak ve üzüntü içerisinde kızmış haliyle onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: Ey çocuklarım! Bana oğlumu gösteriniz, eğer hayatta ise onu tekrar yanıma getiririm. Eğer ölü ise onu kefenler ve gömerim.

Denildiğine göre işte o vakit şöyle dediler: Babamızın sözlerimizin yalan olduğunu nasıl iddia ettiğine bakmaz mısınız? Haydi gelin onu kuyudan çıkartalım ve onu parçalayalım. Daha sonra da organlarından birisini babamıza getirelim, o vakit söylediğimizi doğru kabul eder ve böylelikle ümidini de keser. Bunun üzerine Yehudâ şöyle der: Allah'a yemin ederim bunu yapacak olursanız, hayatta kaldığım sürece size düşman kesilirim ve yaptığınız bu kötülüğü babanıza haber veririm.

Onlar da şöyle dediler: Böyle bir şeyi yapmamıza engel olduğuna göre, haydi gelin ona bir kurt yakalayalım. Bu sefer bir kurt yakalayarak, kurdu iplerle bağladılar. Sonra da onu Hz. Ya'kub'a getirip şöyle dediler: Ey babamız! İşte bizim koyunlanmıza saldıran ve koyunlarımızı yakalayan kurt budur. Kardeşimizi yakalayarak, yüreğimizi parçalayan da bu olabilir. Bunda bizim şüphemiz yoktur, işte Yûsuf'un kanının izleri de onun üzerinde görülmektedir. Bunun üzerine Hz. Ya'kub: Kurdu serbest bırakın, deyince onlar da kurdu serbest bıraktılar. Kurt Hz. Ya'kub'a doğru şirin hareketlerde bulunarak ona yaklaşılmaya koyuldu. Hz. Ya'kub da ona: Yaklaş, yaklaş diyordu. Nihayet kurt yanağını Hz. Ya'kub'un yanağına yapıştırdı, ona: Ey kurt! niçin oğlumu öldürerek, yüreğimi yaktın ve uzun süre kesilmeyecek bir kedere beni boğdun, dedikten sonra şöyle dua etti: Allah'ım sen bunu konuşur. Allah kurdu konuşturunca şöyle dedi: Seni peygamber olarak seçen hakkı için, ben onun etini yemedim. Derisini parçalamadım, onun tüylerinden bir tanesini olsun koparmadım. Allah'a yemin ederim, benim senin oğlundan haberim yoktur. Ben yabancı bir kurdum, Mısır taraflarından kaybetmişim bir kardeşimi aramaya geldim, bitemiyorum hayatta mıdır, ölü müdür? diye. Bu sefer senin oğulları beni yakalayıp bağladılar. Şüphesiz peygamberlerin etlerini yemek bizlere ve bütün yırtıcı hayvanlara yasak kılınmıştır. Allah'a yemin ederim, peygamberlerin evlatlarının yırtıcı hayvanlara yalan iftirada bulundukları bir yerde ben de kalmam.

Hz. Ya'kub onu serbest bırakıp şöyle der: Allah'a yemin ederim ki siz kendi aleyhinize bir delil getirmiş oldunuz. İşte bu dilsiz bir kurttur, bakınız o bile kardeşini aramaya çıkmış. Siz ise kendi kardeşinizi telef ettiniz, esasen ben kurdun sizin onun hakkında söylediğinizden uzak olduğunu, masum olduğunu biliyordum. [\[100\]](#) "Hayır, nefisleriniz sizi aldatmış" size böyle davranmayı güzel

göstermiş "böyle bir işe sürüklemiş." Sizin dediğinizden ve söylediğinizden başka bir iş yapmaya kadar gitmişsiniz.

Daha sonra da Hz. Ya'kub kendisini tahammüle hazırlamak üzere: "Artık bana düşen güzel bir sabırdır, dedi." Bu da bir sonraki başlığın konusudur.[\[101\]](#)

2- Hz. Ya'kub'un Güzel Sabrı:

ez-Zeccâc der ki: Bu buyruk şu demektir: Benim yapacağım ve benim yapmam gerektiğine inandığım, güzel bir şekilde sabretmekten ibarettir. Kutrub da şöyle açıklamıştır: Artık benim sabrım, güzel bir sabır (olmalıdır. Bunun, güzel bir sabır bana daha çok yaraşır, anlamına geldiği de söylenmiştir. O halde (âyet-i kerîmedeki) bu buyruk mübtedadır, haberi de hazf edilmiştir.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber (sav)e güzel sabır hak[\[102\]](#)kında soru sorulmuş o da şu cevabı vermiş: "O beraberinde hiçbir şikayetin bulunmadığı bir sabırdır."

Yüce Allah'ın izniyle sûrenin sonlarında daha geniş açıklamalar da gelecektir.

Ebu Hatim der ki: İsa b. Ömer, Sehl b. Yûsuf'un iddia ettiğine göre bu buyruğu şeklinde okumuş ve şöyle demiş: el-Eşheb el-Ukeylî de böyle okumuştur ve şöyle demiştir: Enes ile Ebu Salih'in, Mushaflarında da böyle idi.

el-Muberred der ki; Güzel bir sabır" ifadesinin ref ile okunması nasb ile okunmasından daha uygundur, çünkü anlamı şöyledir: Rabbim ben güzel bir sabra sahibim. Ayrıca el-Muberred der ki: Nasb ile okunması mastar olarak kabul edilmesine göredir. Yani; "Artık şüphesiz ben güzel bir şekilde sabredeceğim" demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Geceleyin uzunca yürümekten devam bana şikayet etti. Güzel bir şekilde Sabret, (dedim). İşte ikimiz de belâlarla karşı karşıya bulunuyoruz."

Güzel sabır, herhangi bir tahammülsüzlüğün ve şikayetin bulunmadığı sabırdır. Denildiğine göre: Buyruğun anlamı şudur: Ben yüzümden kederin okunacağı, asık bir suratla sizinle oturup kalkmayacağım. Aksine önceden sizinle nasıl idiysem, yine öyle oturup kalkmaya devam edeceğim. Bu ifade de onun, çocuklarını sorgulamaktan vazgeçip onları affettiğine delil olan bir taraf ta vardır. Habib b. Ebi Sabit'ten nakledildiğine göre Hz. Ya'kub'un kaşları gözlerinin üzerine düşmüştü ama, onları bir bezle yukarı doğru kaldırmış. Kendisine: Bu da ne oluyor? denince, şu cevabı vermiş: Aradan geçen uzun zaman ve pek çok keder diye. Bunun üzerine yüce Allah: Beni şikayet mi ediyorsun, ey Ya'kub? deyince, Hz. Ya'kub şu cevabı vermiş: Rabbim bir hata yaptım, ne olur onu bana bağışla!

"Sizin şu söylediklerinize karşı" yani bana söylediğiniz bu yalanlara katlanabilmek için 'Yardıma sığınılacak Allah'tır' îdiye sözlerini tamamladı). "Yardıma sığınılacak Allah'tır" anlamındaki buyruk da mübtedâ ve haberdir. [103]

3- Hz. Ya'kub'un, Oğullarının Verdiği Haberlere Karşı Tutumu:

İbn Ebi Rifâa der ki: Görüş belirten rey sahiplerinin peygamber olarak Hz. Ya'kub'un zannını ele aldıklarında, kendi kanaatlerini itham etmeleri gerekir. Çünkü oğullan kendisine: "Biz yarış yapalım diye gittik. Yusuf u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Ona kurt yemiş" dediklerinde o da kendilerine: "Bayır, dedi. Nefisleriniz sizi aldatmış. Böyle bir işe sürüklemiş. Artık bana düşen güzel bir sabırdır" demişti ve burada isabet etmişti. Daha sonra İse kendisine: "Gerçek şu ki senin oğlun hırsızlık etti. Biz ancak bildiğimize göre şahitlik ediyoruz. Gaybın bekçileri de değiliz" dediklerinde o da: 'Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürüklemiş" (Yûsuf, 12/81-83) demiş ve burada da isabet etmemişti. [104]

19. Bir yolcu kafilesi gelip sucularını yolladılar. O da kovasını sarkıttı. "Aaal... müjde işte genç bir çocuk" dedi. Onu bir ticaret malı gibi sakladılar. Allah İse ne yaptıklarını çok İyi bilendir.

"Bir yolcu kafilesi gelip..." Yani Şam tarafından, Mısır'a doğru yol alıp giden bir arkadaş topluluğu geldi. Bunlar yollarını şaşırmışlardı. Nihayet kuyuya yakın bir yerde konakladılar. Bu kuyu şehirden uzakça kurak bir yerde idi. Çoban ve o yoldan geçip gidenler tarafından kullanılıyordu. Suyu da tuzlu idi, suya Hz. Yûsuf atıldığında suyu tatlanmıştı.

"Sucularını yolladılar." anlamındaki buyrukta zamirlerin müzekker gelmesi manaya göredir. Eğer denilmiş olsaydı, lafza göre zamirler müennes getirilmiş olurdu. Nitekim;" Gelip" anlamındaki fiil de böyledir (müennesdir).

Sucu (el-vârid) ise topluluğa su götürmek üzere, suya giden kişidir. Müfessirlerin naklettiklerine göre bu sucunun adı Mâlik b. Du'r olup bu kişi Arab-ı Ârîbe'den idi.

"O da kovasını sarkıttı." Yani kovasını kuyuya bıraktı, saldı. Bu tabir kovasını doldurmak üzere salmasını anlatmak için kullanılır. Kovasını sarkıttıktan sonra çıkardı, anlamındadır. Bu açıklamalar el-Esmâî ve başkalarından nakledilmiştir.

"vav"lı bir fiil olup muzari ve maştan şeklinde gelir ki; çekip çıkardı anlamındadır. Kovasını salmak demek olan; da böyledir (vav'lıdır.) Ancak

"vav"lı kullanım ağır geldiğinden onu "ya"ya döndürmüşlerdir. Çünkü "ya" harfi "vav" harfinden daha hafiftir. Bu açıklamayı Kûfeli-ler yapmıştır.

el-Halîl ve Sibeveyh ise şöyle derler: Bu Fiil üç harfi aşınca -muzari fiile tabi olarak "ya"ya geri çevirildi.

" Kova"nın asgari çoğul sayısı için, çoğul şekli, diye gelir. Bu çoğul daha da artarsa, denilir ve "vav", "ya"ya dönüştürülür. Ancak bu şekilde çoğulun yapılması, babların da değişik olmasına sebep olup bu değiştirme de tekil ile çoğul arasındaki farkı ortaya çıkarmak için yapılır. şekli de çoğuldur.

Hız. Yûsuf (sarkıtılan kovanın) ipine asıldı. Ondördündeki ay gibi güzel bir çocuk ile karşı karşıya kaldılar. Peygamber (sav) Müslim'in, Sahih'inde yer alan İsrâ hadisinde şunları söylemektedir: "Yûsuf ile karşılaştım. Ona güzelliğinin yansıdığını verildiğini gördüm." [105]

Ka'b el-Ahbar der ki: Yûsuf güzel yüzlü, siyah saçlı, iri gözlü, mutedil yapılı, beyaz tenli, kollan ve pazuları kalın, göbeksiz, göbek çukuru küçük idi. Gülümsediği vakit onun ön dişlerinden adeta bir nur görölürdü, konuştuğu vakit sözlerinde dişlerinin arasından güneş parıltısı görölürdü. Hiç kimse onun niteliğini anlatamaz. Güzelliği geceye göre gündüzün aydınlığı, ışığı gibiydi. Hız. Adem'i yüce Allah'ın yaratıp da içine ruhunu üflediği ve masiyet işlemeyen önceki haline benzerdi.

Denildiğine göre Hız. Yûsuf bu güzelliği, babası Ya'kub'un babaannesi Sa-re'den miras almıştı. Sare'ye güzelliğinin altıda biri verilmişti. Sucu Malik b. Du'r, Hız. Yûsuf u görünce: "Aaa! Müjde işte genç bir çocuk" demişti. Medineli-lerle, Basrahlar bunu; "Aaa! müjde bana! İşte genç bir çocuk* diye okumuşlardır. Ancak İbn Ebi İshak bunu; şeklinde okumuştur ki burada "elif, "ya"ya kalbedilmiştir. Çünkü bu "ya"nın mâ kabli (ondan önceki harf) esreli okunur. "Elifin -burada- esreli okunuşu caiz olmadığından dolayı onun da "ya"ya kalbedilmesi bu esreden bedel kabul edilmiştir.

Kûfeliler ise izafet olmaksızın; "Aaa! Müjde" diye okumuşlardır. Bunun anlamı ile ilgili iki görüş vardır: Bir görüşe göre bu çocuğun adıdır, ikinci görüşe göre de anlamı şudur: Ey müjde! İşte bu, senin vaktin ve zamanındır.

Kata de ve es-Süddî derler ki: Sucu kovasını sarkıttığında, Yûsuf kovaya asıldı. Sucu da: Aaa! müjde, İşte genç bir çocuk! demişti. Katâde der ki: O bu sözleriyle arkadaşlarına bir köle bulduğu müjdesini vermişti. es-Süddî de der ki: O böylelikle adı Büşrâ olan bir adama seslenmişti. (Buna göre anlam şöyle olur: Ey Büşra! İşte genç bir çocuk buldum.)

en-Nehhâs der ki: Katâde'nin görüşü daha uygundur. Çünkü Kur'ân-ı Ke-rîm'de pek az müstesna hiçbir kimsenin adı zikredilmemiştir. Kur'ân-ı Ke-rîm'de

genellikle zamirler ile şahıslardan söz edilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O günde zalim ellerini ısırıp..." (el-Furkan, 25/27) Buradaki zalimden kasıt Ukbe b. Ebi Muayt'tır. Bundan sonra da: "Eyvah banal Keşke filanı dost edinmeseydim." (el-Furkan, 25/28.) diye buyurulmaktadır ki burada da kastedilen kişi Umeyye b. Haleftir. Bu açıklamayı en-Nehhâs yapmıştır.

Müjdeleyerek seslenmenin anlamı İse hazır bulunanlara müjde vermektir. Bu da bir kimsenin; ben müjdeliyorum; demesinden daha pekiştirici bir ifadedir. Tıpkı bir kimsenin: Hayret! demesi gibi ki: Bu da bu gün hayret edilecek bir gündür, bu alametlerinden hayret olunur, ey hayret! Haydi gel! anlamına gelir ki; Sibeveyh'in görüşüne göre açıklama böyledir. es-Süheylî de böyle demiştir. Bir diğer görüşe göre bu şuna benzer: Vay ben ne kadar sevinçliyim, demektir.

"Büşrâ" kelimesi "istibşar'dan mastardır. Bu görüş daha sahihtir, isim olsaydı mütekellim zamirine muzaf olarak gelmezdi. Buna göre; " Müjdeler olsun bana!" ifadesi nasb mahallinde olur. Çünkü bu, izafet terkibine yapılan bir nidadır. Buradaki nidanın anlamı da dikkat çekmektir, yani benim sevincime, benim neşeme dikkat ediniz.

es-Süddî'nin görüşüne göre ise; " Ey Zeyd işte bu bir çocuktur, deme gibi ref mahallindedir. Bununla birlikte; "Ey adam" sözü ile yüce Allah'ın: "Ey şu kullara hasret" (Yâsîn, 36/30) buyruğunda olduğu gibi, nasb mahallinde olması da mümkündür. Ancak "büş-râ" kelimesinin tenvinsiz gelmesi munsarîf olmadığından dolayıdır.

"Onu bir ticaret malı gibi sakladılar." buyruğundaki "o" zamiri Yûsuf (a.s)a aittir. "Vav (...lar.r zamiri ise kardeşlerine aittir. Onu satın alan tüccarlara ait olduğu söylendiği gibi; su almaya giden kişiye ve arkadaşlarına ait olduğu da söylenmiştir.

"Bir ticaret malı gibi" ifadesi ise hal olarak nasbedilmiştir.

Mücahid dedi ki: Onu gizleyen Malik b. Du'r ve arkadaşlarıdır. Onu beraberlerinde bulunan tüccar arkadaşlarından saklamışlar ve onlara şöyle demişlerdi: Bu Şam halkından birisinin yahut ta bu su sahiplerinin bize Mısır'a kadar götürmek üzere verdikleri bir ticaret malıdır. Onlara bu şekilde söylemelerine sebep ise kendileri ne ortak olmaları korkusu idi.

İbn Abbas der ki: Yûsuf kuyudan çıkartıldığında Yûsufun kardeşleri onun bir ticaret malı olduğunu gizlice söylemişlerdi. Çünkü kardeşleri gelip: Bu yaptığınız iş ne kadar kötü demişlerdi. Çünkü bu bizim kaçmayı huy edinmiş bir kölemizdir. Yûsuf'a da İbranice şöyle demişlerdi: Ya bizim kölemiz olduğunu sen de ikrar edersin ve seni bunlara satarız yahut ta seni ellerinden alır öldürürüz. Hz. Yûsuf da: Hayır, ben sizin köleniz olduğumu ikrar edeceğim, diyerek onlara

köleleri olduğu ikrarında bulundu. Kardeşleri de Yûsuf'u onlara sattılar. Yine denildiğine göre; Yehudâ kendi dilleriyle kardeşleri Yûsuf'a: Sen kardeşlerinin kölesi olduğunu itiraf et, çünkü bu şekilde davranmayacak olursan, seni öldüreceklerinden korkarım. Belki Allah böylelikle sana bir çıkış yolu gösterir ve ölümden kurtulursun, demişti. Hz. Yûsuf da kardeşleri kendisini öldürürler korkusuyla gerçek durumunu gizledi.

Onu çıkaran Malik b. Du'r: Allah'a yemin ederim bunun siması köle simasına benzemiyor, deyince kardeşleri o bizim himayemizde büyüdü, bizim ahlâkımızla ahlâktandı, bizim edebimizi aldı, dediler. Bu sefer Malik: Sen bu işe ne dersin ey çocuk? deyince, Yûsuf: Doğru söylüyorlar, cevabını verdi. Onların himayesinde büyüdü, onlann huyunu aldım. Bunun üzerine Malik şöyle dedi: Onu bana satacak olursanız, sizden satın alırım. Bunun üzerine kardeşlerini ona sattılar. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bunu dile getirmektedir:[\[106\]](#)

20. Onu düşük bir fiyata, sayılı bir kaç dirheme sattılar. Bunların ona rağbetleri yoktu.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı da altı başlık halinde sunacağız:[\[107\]](#)

1- Hz. Yûsuf'un Satılması:

Allah'ın: "Onu... sattılar" buyruğu ile aynı kökten hem "satın aldım" hem ne "sattım" anlamında olmak üzere sözlükte; kullanılır. Şair der ki:

"Ve ben Burd'u sattım, keşke Burd'u sattıktan sonra Geceleyin kabirlere tüneyen bir kuş olsaydım."

Burada "satmak" anlamında kullanılmıştır. Bir başka şair de şöyle demek-

"Onu (yayını) satınca, gözlerinden yaşlar taşı, kalbinde de bu işi Kınamaktan dolayı oldukça yakıcı bir elem olduğu halde."

"Düşük bir fiyata" eksik bir fiyata sattılar, demektir, kelimesi bu mastar olup isim yerine kullanılmıştır. Yani onu düşük bir değere, eksik bir pahaya sattılar.

Kardeşleri onun bedelinden faydalanmak maksadında değildi. Onların asıl maksadı babalarının yalnızca kendilerine teveccüh edecek (sevecek) hale gelmesini sağlamaktı.

Denildiğine göre Yehudâ uzak bir yerden Yûsuf'un kuyudan çıkarıldığını görünce, kardeşlerine haber verdi. Onlar da, gelip geçen yolcu kafilesine onu sattılar.

Bir diğer görüşe göre durum böyle değildir. Aksine onlar üç gün sonra durumu öğrenmek üzere kuyuya geldiler, orada yolcu kafilesinin izlerini görünce onları

takib ettiler ve: Bu bizim kaçmış bir kölemizdir, diyerek onu yolcu kafilesine sattılar.

Katâde der ki: "Düşük fiyat'dan kasıt zulüm ile sattılar demektir. ed-Dehhâk, Mukatil, es-Süddî ve İbn Atâ ise "düşük flyaftan kasıt, onu haram bir bedel karşılığında sattıklarıdır, demişlerdir.

İbnu'l-Arabî der ki: Bu tefsirlerin açıklanabilir bir tarafı yoktur. Bununla sadece Yûsuf'a karşılık verilen fiyatın gerçek değeri olmadığına işaret edilmektedir. Çünkü kardeşleri her ne kadar onu sattı iseler de, onlar onun karşılığında alacakları bedelden yararlanmak maksadını gütmüyorlardı. Onların bütün maksatları Yûsuf'un uzaklaşması suretiyle babalarının yalnızca kendilerine teveccüh etmesi suretiyle elde edecekleri faydadan ibaretti. Şayet onu "satın alanlar" (çünkü kelime, hem satmak hem satın almak anlamındadır) gelen kafil idiyse, onu diğer arkadaşlarından gizleyerek yalnız kendilerinin olsun istediklerinden böyle yapmışlardı, demektir. Ya da (aynı maksatla): Bu bizimle birlikte bir ticaret malı olarak gönderildi, demişlerdi. Böylelikle kendilerine göre, karşılığında herhangi bir bedel ödemiş olmuyor, bedelleri karşılığında aldıklarının bütünüyle kâr olduğunu anlatmış oluyorlardı.

Derim ki: İbnu'l-Arabî'nin: "Bununla ona karşılık alınan bedelin onun gerçek kıymeti olmadığına işaret edilmektedir" şeklindeki ifadesi şuna delildir: Şayet kardeşleri onun tam değerini almış olsalardı, bu da caiz olurdu. Ancak durum böyle değildir. O halde bu, es-Süddî'nin ve diğerlerinin söylediklerinin doğruluğuna delildir. Çünkü kardeşleri satılması caiz olmayan bir kişi üzerinde satış akdi yaptılar. Bundan dolayı kardeşlerinin onun bedelini yemeleri helâl olmazdı.

İkrime ve eş-Şa'bî ise az, bir pahaya sattılar, diye açıklamışlardır. İbn Hay-yân ise bozuk ve kalp paraya sattılar, diye açıklamıştır.

İbn Abbas ve İbn Mes'ud'dan nakledildiğine göre Yûsuf'u yirmi dirhem karşılığında sattılar. Kardeşlerinden herbirisi iki dirhem aldı, (çünkü) on kardeş idiler. Katâde ve es-Süddî de böyle demişlerdir.

Ebu'l-Âliye ve Mukatil der ki: Yirmüki dirheme sattılar, onlar onbir kişi idiler. Herbirisi İkişer dirhem aldı. Mücahid de böyle demiştir.

İkrime de kırk dirheme sattılar demektir. Ancak sahabiden gelen rivayet daha uygundur.

"Düşük" anlamındaki kelime "fiyat" anlamındaki kelimenin sıfatıdır, "Dirhem(ler)" ise onun bedeli ve açıklaması (tefsiri yani temyiz)dir. "Dirhemler" şeklindeki çoğulu tekilinin, olmasına göredir. Bu Sibeveylî'e göre çoğul isim de olabilir, ayıya şekilde "he"nin esresinin uzatılması sonucu "ya "ya dönüşmesi de

olabilir. Buradaki med, maksur elifin meddi türünden değildir. Çünkü maksur elifin meddi Basratılara göre şiirde olsun, başka şekilde olsun caiz değildir. Nahivciler şu beyiti naklederler:

"Onun (devenin) on ayakları bütün öğle sıcaklarında çakıl taşlarını (çok hızlı yürüdü) fimden dolayı) Sarrafların dirhemleri sayıp ödedikleri gibi uzaklaştırır."

"Sayılı" anlamındaki kelime de dirhemlerin sıfatıdır. Bu da şuna delildin Paralar onlar nezdinde ağırlık ile değil, sayı ile kullanılıyordu.

Bunun, verilen bedelin azlığını anlatmak için kullanılan bir ifade olduğu da söylenmiştir. Çünkü verilen bu dirhemler azlığından dolayı tartılacak miktan bulamamıştı. Çünkü onlar bir ukiyeden daha aşağı miktardaki bedelleri tartmazdı ki, bir ukiye de kırk dirhemdir.[\[108\]](#)

2- Altın ve Gümüş Paralarda Aslolan Tartı mıdır? Sayı mıdır?

Kadı İbnu'l-Arabî der ki: İki nakitte (altın ve gümüş paralarda) aslolan tartıdır. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Altını altına karşılık, gümüşü gümüşe karşılık ancak eşit tartılarda satınız. Kim daha fazla verir veya daha fazlasını isterse o kimse faize düşmüş olur."[\[109\]](#)

Tartının faydası, ancak miktarın tesbitinde ortaya çıkar. Aynî olmasının bir faydası yoktur, Şu kadar var ki, işlemlerin çokluğu dolayısıyla tartı zor ve ağır geleceğinden insanların yükünü hafifletmek kastı ile bu vakitlerde sayı itibar edilegelmiştir. Öyle ki eğer herhangi bir eksiklikleri veya fazlalıkları söz konusu olmadan miskal veya dirhemler sikke olarak vurulacak olursa, sayı ile bunların birbirleriyle değiştirilmeleri (satımları) caiz olur. Eğer bunların ağırlıkları eksilecek olursa, yine durum tartıya avdet eder. İşte bundan dolayı -önceden de geçtiği gibi- kullanılan paraların kırılmaları veya kenarlarının kırılması yeryüzünde fesat çıkartmaktan sayılmıştır.[\[110\]](#)

3- Dinar ve Dirhemlerin Muayyen Olmaları Şart mıdır?

Dinar ve dirhemlerin tayin ile belirlenip belirlenmeyecekleri hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Bu hususta Malik'ten gelen rivayet de farklıdır. Eşheb bunlar için tayin söz konusu olmayacağı görüşündedir. Ma-lîk'in kuvvetli olan görüşü de budur, Ebu Hanife de böyle demiştir. Ancak İbnu'l-Kasım bunların tayin edileceği kanaatindedir. el-Kerhî'den de bu görüş nakledilmiştir, Şafiî de böyle demiştir.

Bu konudaki görüş ayrılığının sonucu şu şekilde ortaya çıkar: Bizler dinar ve dirhemlerin tayin edilmeyeceği görüşünü kabul edecek olursak, birisi: Ben sana bu dinarları, şu dirhemlere karşılık satıyorum, diyecek olursa (ve bu arada bunlar telef olursa) dinarlar o miktarda dinar sahibinin zimmetine, dirhemler de o miktarda dirhem sahibinin zimmetine taalluk eder. Şayet (tayin edileceğini kabul edersek) bu dirhemler tayin edildikten sonra, telef olurlarsa sahiplerinin zimmetine herhangi bir şey taalluk etmez ve akit batıl olur. Tıpkı ticaret malları ve buna benzer sair ayınların satışında olduğu gibi. [\[111\]](#)

4- Buluntu Çocuk Hür Müdür Değil Midir?

el-Hasen b. Ali (r.a)dan buluntu çocuğun hür olduğuna hükmettiği rivayet edilmiştir. Buna delil olarak da: "Onu düşük bir fiyata, sayılı bir kaç dirheme sattılar" buyruğunu okumuştur. Bu husustaki açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[112\]](#)

5- Hz. Yûsuf'a Rağbet Edilmeyişin Sebebi:

"Bunların ona rağbetleri yoktu" buyruğu ile ilgili olarak rağbet etmeyenlerin kardeşleri olduğu, yolcu kafilesinin olduğu, yolcu kafilesinden su almak üzere kuyuya gidenlerin olduğu söylenmiştir. Durum ne olursa olsun, Yûsuf onların nazarında değer verilmesi gereken birisi değildi.

Kardeşlerinin nazarında değerli değildi. Çünkü onların maksadı karşılığında alınacak olan mal değil, babalarından uzaklaşmasıydı. Kafile nezdinde değerli değildi. Çünkü kardeşleri onun kaçkın bir köle olduğunu söylemişlerdi. Su almaya gelenlerin nezdinde rağbet edilen bir şey değildi. Çünkü arkadaşlarının da kendilerine onda ortak olacaklarından korktular ve karşılığında verilecek az bir bedelin yalnız kendileri tarafından verilmesinin daha uygun olduğunu gördüler. [\[113\]](#)

6- Değerli Şeyi Az Bir Bedele Satın Almak:

Bu âyet-i kerîmede değerli bir şeyi az bir bedele satın almanın caiz olduğuna ve satışın bağlayıcı olduğuna açtık bir delil vardır. Bundan dolayı Malik şöyle demiştir: Bir kimse oldukça değerli bir inciye bir tek dirheme satacak olsa, sonra da kişi: Ben onun inci olduğunu bilmiyordum, onu inciye benzeyen beyaz

boncuk sanmıştım, dese bu satışı onun için bağlayıcı olur ve bu sözüne bakılmaz.

"Bunların ona rağbetleri yoktu" buyruğunun, güzelliğine rağbetleri yoktu, anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü yüce Allah, Hz. Yûsuf'a her ne kadar güzelliğin yarısını vermiş idi ise de ona ikram ve lütuf olmak üzere onu satın alanların nefislerinin onu arzulamalarını gerektirecek sebepleri de bertaraf etmişti.

"Bunların ona rağbetleri yoktu" buyruğunun, Allah nezdindeki yüksek makamını bilmiyorlardı, demek olduğu da söylenmiştir.

Sibeveyh ve el-Kisaî "rağbet etmedim" anlamında; şeklinde "he" harfinin esreli ve üstün okunuşu ile kullanıldığını nakletmişlerdir.[\[114\]](#)

21. Onu satın alan Mısırlı eşine: "Buna kıymet ver, iyi bok. Belki bize faydası dokunur, yahut onu evlad ediniz" dedi. İşte Biz, böylece Yusuf a o yerde İmkân hazırladık ve ona rüya yorumunu öğrettik. Allah emrinde galibtir, fakat İnsanların çoğu bilmezler.

Yüce Allah'ın: "Onu satın alan Mısırlı eşine: Buna kıymet ver, iyi bak" buyruğu ile ilgili olarak anlatıldığına göre; buradaki "satın almak" değiştirmek demektir. Çünkü o bir akit değildi. Yüce Allah'ın: "İşte onlar hidayet karşılığında, sapıklığı satın almış olanlardır" (el-Bakara, 2/16) buyruğunda olduğu gibidir.

Bir diğer görüşe göre onlar durumun zahirine göre bunun bir satın alma olduğunu sanmışlardı. O bakımdan bu lafız da zannın zahirine göre kullanılmıştır

ed-Dahhâk der ki: Onu satan kişi Mısır hükümdarı idi, lakabı da "Azîz"di. es-Süheylî ise adı Kifir'di demektedir. İbn İshak ise şöyle der: Adı İtfir b. Ruveyhib'dir, onu hanımı Râ'îl için satın almıştı. Bunu da el-Maverdî nakletmektedir. Hanımının adının Zelîha olduğuna da söylenmiştir.[\[115\]](#)

Allah, Azîz'in kalbine Yûsuf'un sevgisini yerleştirmiş, o bakımdan o da hanımına ona iyi bakması için tavsiyede bulunmuştu. Bunu da el-Kuşeyrî nakletmektedir. Hanımının adı ile ilgili iki görüşü es-İa'lebî ve başkaları da nakletmektedir.

İbn Abbas der ki: Onu satın alan kişi Mısır hükümdarının veziri Kıtîr'dir. Hükümdarın adı ise er-Reyyân b. el-Velid'dir. Adının el-Velid b. er-Reyyân olduğu da söylenmiştir ki, Amalikalılardan bir kişi idi. Onu satın alanın Hz. Musa dönemindeki Firavun olduğu da söylenmiştir. Çünkü Hz. Musa şöyle

demisti: [116] "Andolsun önceden Yûsuf da size apaçık belgelerle gelmiş idi.(el-Mu'min, 40/34) Bu Firavun dörtyüz yıl yaşamıştı.

Hız. Musa'nın dönemindeki Firavun'un, Hız. Yûsuf'un dönemindeki Fira-vun'un soyundan geldiği de söylenmiştir. İleride Mü'min Sûresi'nde (40/34. âyetin açıklamasında) geleceği gibi.

Hız. Yûsuf'u satın alan bu Aziz, hükümdarın hazinelerinin yöneticisi idi. Hız. Yûsuf'u, Malik b. Du'r'dan yirmi dinara satın almıştı. Ayrıca ona bir takım elbise ve iki çift ayakkabı da vermişti. Hız. Yûsuf'u yol arkadaşlarının akrabalarından satın aldığı da söylenmiştir.

Bir diğerk açıklamaya göre Hız. Yûsuf açık artırma yolu ile satıldı ve değeri ağırlığının bir kaç katı misk, anber, ipek, gümüş, altın, inci ve mücevheratı bu-du ki, bunların gerçek kıymetlerini Allah'tan başka kimse bilemez. Kıtır bu bedel karşılığında onu Malik b. Du'r'dan satın almıştı. Bunu da Vehb b. Münebbih söylemiştir.

Yine Vehb ve başkaları derler ki: Malik b. Du'r, Hız. Yûsuf u kardeşlerinden satın alınca kendisiyle kardeşleri arasında şöyle bir yazılı akit düzenledi: "Bu Malik b. Du'r'un Ya'kub oğullarından satm aldığıdır. Onların adı filan ve filandır. Onlara ait olan bir köleyi yirmi dirheme satın almıştır. Malik'e kölenin kaçkın olduğunu ileri sürmüşler ve bu köleyi ancak zincirlere vurulmuş ve bağlanmış olarak götürmesini şart koşmuşlardır. O da onlara böyle yapacağına dair Allah adına söz vermiştir."

Daha sonra Yûsuf şöyle diyerek onlardan vedalaştı: Siz beni korumadınız, Allah sizi korusun. Siz beni yardımsız bıraktınız, Allah yardımcınız olsun. Siz bana merhamet etmediniz, Allah size merhamet buyursun.

Derler ki: Koyunlar kannlanndaki yavrularını bu çetin vedalaşmadan dolayı taze bir kan şeklinde bırakıverdiler. Hız. Yûsufu altında minder ve üstünde Örtü bulunmaksızın tahta bir eğer üzerinde taşıdılar. Zincire vurulmuş, elleri bağlanmış vaziyette götürdüler.

Kenan hanedanının kabristanının yanından geçtiğinde annesinin mezarını gördü. Onu korumak üzere siyahi bir bekçi koymuşlardı. Bu bekçinin gafıl kalmasından istifade ederek, Yûsuf kendisini annesinin kabri üzerine attı. Kabir üzerinde yuvarlanmaya, kabre sarılmaya, çırpınmaya ve şöyle demeye koyuldu: Anacığım! Başını kaldır, oğlunun zincirlere vurulmuş olduğunu, ellerinin, ayaklarının bağlandığını gör! Beni babamdan ayırdılar. Allah'tan, rahmetinin altında bizi bir araya getirmesini dile, çünkü O merhametlilerin en merhametlisidir.

Bu sırada siyahi onu deve üzerinde göremeyince, aramaya kovuldu. Bir kabir

üzerinde bir beyazlığı farkedince, oraya dikkatle baktı, o beyazlığın o olduğunu anladı. Ayağıyla toprak üzerinde bulunan Yûsuf'a tekme attı, onu toprakta yuvarladı ve canını yakacak şekilde onu dövdü. Yûsuf ona: Yapma dedi. Allah'a yemin ederim ben kaçmadım, kurtulmak kastıyla da bunu yapmadım. Sadece annemin mezarının yanından geçerken ondan vedalaşmak istedim. Bundan sonra da hoşunuza gitmeyecek hiçbir şey yapmayacağım.

Ancak siyahi bekçi ona şöyle dedi: Allah'a yemin olsun ki sen çok kötü bir kölesin, bazen babanı çağırıyorsun, bazen anneni. Sen aynı şeyleri niçin eski efendilerinin yanında yapmıyordun?

Bu sefer Yûsuf ellerini semaya kaldırarak şöyle dua etti: Allah'ım eğer benim, Sen'in nezdinde, Sana yalvarmama yüz bırakmayacak türden bir günahım varsa, atalarım İbrahim, İshak ve Ya'kub'un hatırı için bana mağfiret buyurmanı, bana merhamet etmeni dilerim Sen'den.

Bunun üzerine gökte melekler feryad etti, Hz. Cebrail inip ona: Ey Yûsuf dedi. Sesini kes, çünkü gökteki melekleri bile ağlattın. İster misin ki yerin altını üstüne getireyim? Bu sefer Yûsuf şöyle dedi: Hayır, dur ey Cebrail! Şüphesiz Allah Halim'dir, acele etmez. Cebrail (as) kanadım yere vurdu, her taraf karardı. Toz yükseldi, güneş tutuldu. Kafiledekiler birbirlerini tanımaz oldular. Kafile başkanı: Aranızdan kim büyük bir günah işledi? dedi. Ben şu katlar zamandır yolculuk yapıyorum, hiçbir zaman başıma buna benzer bir musibet gelmedi.

Siyahi bekçi şöyle dedi: Ben şu İbrani köleye bir tokat vurdum, o da ellerini semaya kaldırıp anlayamadığım sözler söyledi. Bize beddua ettiğinden şüphem yok. Kafile başkanı ona: Sen bizi helak etmekten başka bir şey istemiyorsun galiba, haydi onu yanımıza gebe, dedi. Bekçi, Hz. Yûsuf'u kafile başkanının yanına getirince, başkan ona: Ey delikanlı! Bu adam sana bir tokat vurdu ve gördüğün şeyler başımıza geldi, eğer kısas uygulamak istiyorsan dilediğine kısas uygula ve eğer affedecek olursan bizim senden beklediğimiz odur.

Hız. Yûsuf şu cevabı verdi: Allah'ın beni affedeceğini umarak ben de affediyorum. Bunun üzerine karanlık ve tozlar açıldı, güneş görüldü, yerin doğuları ve batıları aydınlandı. Tacir kişi sabah-akşam Hız. Yûsufu ziyaret etmeye, ona ikramda bulunmaya koyuldu ve Mısır'a vancaya kadar bu hal böylece devam etti. Mısır'a vardığında, Hız. Yûsuf Nil'de yıkandı. Allah üzerindeki yolculuğun yorgunluğunu giderdi, ona güzelliğini iade etti. Gündüz şe-iire girdiler, Hız. Yûsuf un nuru duvarları aştı. Onu satmak üzere sundular, hükümdarın veziri Kıtır onu satın aldı. Onu Kıtır'ın satın aldığı görüşünü önceden de geçtiği üzere İbn Abbas söylemiştir. .

Bir başka görüşe göre bu hükümdar Hız. Yûsuf'a iman edip, dini üzere ona tabi

olduktan sonra ölmüştür. Öldüğünde de Hz. Yûsuf ülke hazinelerinin idaresini elinde tutuyordu. Bu hükümdardan sonra ise Kâbus başa geçti, Kâbus kâfir idi. Hz. Yûsuf onu İslâm'a davet ettiyse de kabul etmedi.

"Buna kıymet ver, İyi bak." Yani ona güzel yemek ver, yedir, güzel elbiseler giydirip makamını, mevkiini üstün tut.

"Onun makam ve mevki" (mealde: Ona kıymet ver) aslında bir yerde ikamet etmek anlamına gelen; den alınmadır. Buna dair açıklamalar daha önceden Âl-i İmran Sûresi'nde (3/151. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Belki bize faydası dokunur. Yetiyeceği vakit bazı işlerimizi o görür. "Yahut onu evlad ediniriz." İbn Abbas der ki: Onu satın alan kişi kısırdı, çocuğu olmazdı. İbn İshak da böyle demiştir: Kıtîr hem iktidarsız, hem de kısır idi. Eğer: "Onun mülkü olmakla birlikte, nasıl "yahut onu evlad ediniriz" dedi. Çünkü hem evlad edinmek, hem kölelik birbiriyle çelişen şeylerdir" denilecek olursa, şöyle cevap verilir. Önce onu azad eder, sonra onu evlatlık edinir. Geçmiş ümmetlerde evlad edinmek bilinen bir husustu. İleride yüce Allah'ın izniyle Ahzab Sûresi'nde (33/4. âyet, 5. başlıkta) açıklaması geleceği üzere İslâm'ın ilk dönemlerinde de böyle idi. Abdullah b. Mes'ud der ki: İnsanlar arasında en ileri, feraset sahibi üç kişi vardır. Bunlardan birincisi Hz. Yûsuf taki özelliklerini farkedecek ferasete sahip olan ve: "Belki bize faydası dokunur, yahut onu evlat ediniriz" diyen Aziz, diğeri babasına Hz. Musa hakkında: "Onu ücrette tut, çünkü senin ücrette tuttuklarının en iyisi, kudretli ve emin bir kişidir" (el-Kasas, 28/26) diyen Şuayb'ın kızı ve Hz. Ömer'i kendisinden sonra halife adayı gösterdiğinde Ebu Bekir'dir.

İbnu'l-Arabî der ki: Bu haberi ittifakla zikretmeleri dolayısıyla müfessir-lere hayret doğrusu! Çünkü firaset ileride Hicr Sûresi'nde (.15/75- âyet, 2.baş-hkta) geleceği üzere garib (İslâm şeriatına yabancı) bir ilimdir. Ayrıca durum onların naklettikleri gibi de değildir. Çünkü Ebu Bekir es-Sıddîk Hz. Ömer'i görevlerde deneyerek, uzun süre ve devamlı sohbete devam ederek, onun ilim ve ihsanına muttali oldu ve kendisinden sonra halifelğe aday gösterdi. Bu ise firaset yollarından bir yol değildir. Hz, Şuayb'ın kızı ise ileride Kasas Sûresi'nde (28/26. âyetin tefsiri ve devamında) açıklanacağı üzere apaçık bir delile sahip olmuştu. Mısır Aziz'inin durumunun ise firaset olarak değerlendirilmesi mümkündür. Çünkü onun buna dair açık bir alameti yoktu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"İşte Biz, böylece Yûsuf a o yerde imkân hazırladık" buyruğunda yer alan: "İşte böylece" buyruğundaki "keP" nasb mahallindedir. Onu kardeşlerinden ve kuyudan kurtardığımız gibi, işte böylece ona yerde imkân da hazırladık,

demektir. Yani onu satın alan hükümdarın kalbini ona meylettirdik ve sonunda Yûsuf hükümdarın egemen olduğu ülkede emir vermek ve yasaklamak imkân ve iktidarına sahip oldu.

"Ve ona rüya yorumunu öğrettik." Yani Biz, bunu Hz. Ya'kub'un: "Sana rüya yorumuna dair bilgi öğretecek" (Yûsuf, 12/6) buyruğunu tasdik etmek üzere böyle yaptık. Anlamın: Biz ona tarafımızdan bir söz vahyedelim. Bu sözün yorum ve açıklamasını ve rüya yorumunu ona Öğretelim, diye ona imkân verdik demek olduğu da söylenmiştir. İfade burada tamam olmaktadır.

"Allah emrinde galibtir" buyruğunda "emrinde" anlamını veren: deki "he" zamiri yüce Allah'a racidir, yani hiçbir şey Allah'a galib gelemmez. Aksine O, irade ettiği herbir hususta bizzat galib gelir ve ona: Ol der, o da olur.

Zamirin Hz. Yûsuf'a raci olduğu da söylenmiştir. Yani Allah Yûsuf'un emrinde galib olandır. Onun, işlerini çekip çevirir, korur ve başkasına bırakmaz. Herhangi bir hileci ve düzenbazın hile ve düzeninin onu etkilemesine imkân vermez.

"Fakat insanların çoğu bilmezler." Allah'ın gaybından haberdar değildirler. Buradaki "çoğu" ile herkesin kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü hiçbir kimse gaybi bilemez. Bunun zahiri anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah, dilediği kimseleri kısmen de olsa gaybına muttali kılar. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: "Fakat insanların çoğu" Allah'ın emrinde galib olduğunu "bilmezler." Bunlar ise müşrikler ve kadere iman etmeyen kimselerdir.

Hukemâ bu âyet-i kerîme hakkında şöyle demişlerdir: "Allah emrinde galibtir." Çünkü Hz. Ya'kub rüyasını kardeşlerine anlatmamasını emretmişti. Fakat Allah'ın emri galib gelerek o kardeşlerine rüyasını anlattı.

Daha sonra kardeşleri onu öldürmek istediler, Allah'ın emri galib geldi ve sonunda hükümdar oldu, huzurunda secdeye kapandılar. Yine kardeşler, babalarının teveccühünün yalnız kendilerine münhasır kalmasını istediler. Allah'ın emri galib geldi ve sonunda babalarının kalbi onlara tahammül edemez oldu. Yetmiş yahut seksen yıl sonra bile onu hatırlayıp durdu ve: "Ey Yûsuf un yadigârı üzüntü ve kederim..." (Yûsuf, 12/84) dedi.

Kardeşleri bundan sonra salılı kimseler olmayı tasarladılar, yani tevbe edeceklerini zannettiler. Allah'ın emri galib gelerek, işledikleri günahı unuttular ve bunun üzerinde ısrar ettiler. Sonunda yetmiş yıl sonra Yûsuf un huzurunda bu günahlarını itiraf ettiler ve babalarına: "Gerçekten biz hata eden kimselerdik" (Yûsuf, 12/97) dediler.

Diğer taraftan ağlayarak ve getirdikleri kanlı gömlekle babalarını kandırmak istediler. Allah'ın emri galib geldi ve babaları kanmadı. Bunun yerine: "Hayır, nefisleriniz sizi aldatmış" (Yûsuf, 12/18) demişti. Yûsuf un sevgisinin

babalarının kalbinden çıkmasını İsteyerek, hileye başvurdular. Allah'ın emri galib gelerek, onun kalbindeki Yûsuf un sevgi ve Özlemi daha da arttı. Aziz'in karısı bir plan kurarak önce söze kendisi başlayacak olursa, onu yenik düşüreceğini zannetti, ama Allah'ın emri galib geldi ve sonunda Aziz: "Sen de günahının bağışlanmasını dile. Çünkü sen gerçekten günahkârlardan oldun" (Yûsuf, 12/29) demişti. Sonra Hz. Yûsuf efendisine şarab içi-recek olanın durumunu efendisine hatırlatması suretiyle hapisten kurtulacağını tasarladı, ama Allah'ın emri galib gelerek saki hatırlatmayı unuttu ve Hz. Yûsuf da hapiste daha bir kaç yıl kalmaya devam etti.[\[117\]](#)

22. Tam ergenlik çağına varınca, kendisine bir hüküm ve bir ilim verdik. İşte iyilik yapanları Biz böyle mükâfatlandırırız.

Yüce Allah'ın: "Tam ergenlik çağına varınca" buyruğundaki; "Tam ergenlik çağı" kelimesi Sibeveyh'e göre çoğuldur ve tekilidir. el-Ki-saî ise tekilinin; olduğunu söylemiştir. Nitekim şair de şöyle demiştir:

"Onunla buluşma vaktim, günün en yüksek vakti (öğle sıcağı zamanı)dır. Sanki göğsü ve başı çivit otuyla boyanmış gibi."

Ebu Ubeyd ise bu kelimenin kendi lafzından türemiş Araplarca bilinen bir tekilinin olmadığını iddia etmektedir. Anlamı ise, güç ve kuvvetin tamamlandığı kemal noktasıdır. Bundan sonra eksiklik baş gösterir.

Mücahid ve Katade der ki: "el-eşudd" otuzüç yaşına tekabül eder. Rabia, Zeyd b. Estem ve Malik b. Enes ise bu ergenlik yaşına varmak demektir, diye açıklamışlardır. İlim adamlarının bu husustaki görüşleri daha önceden Nisa Sûresi (4/6. âyet, 3. başlıkta) İle el-En'âm Sûresi'nde (6/151-153- âyetler, 13-başlıkta) yeterli açıklamalarıyla geçmiş bulunmaktadır.

"Kendisine bir hüküm ve bir İlim verdik." Biz onu yönetimin başına getirdik, diye de açıklanmıştır. O, hükümdarın egemenlik alanı içerisinde bizzat hüküm veriyordu. Yani Biz, ona hükmetme bilgisini verdik, anlamındadır.

Mücahid der ki: Biz ona akıl, kavrayış ve peygamberlik verdik, demektir. Buradaki ilimün peygamberlik, ilmin de din olduğu da söylenmiştir. İlmin rüya ilmi olduğu da söylenmiştir. Ona genç bir çocukken peygamberlik verildi, diyenler aynı zamanda ergenlik çağına ulaşınca da Biz onun kavrayış ve bilgisini arttırdık, diye de eklerler.

"İşte İyilik yapanları" yani mü'minleri "Biz böyle mükâfatlandırırız." Yûsuf'un sabrettiği gibi, musibetlere sabredenleri... diye de açıklanmıştır ki, bu açıklamayı ed-Dahhâk yapmıştır.

Taberî der ki: Bu buyruğun zahiri her İyilik yapan hakkında anlaşılmakta ise de,

maksat Muhammed (sav)dir. Yüce Allah'ın buyruğu şu demektir: "Ben Yûsuf a - bunca zorluklarla karşılaştıktan sonra, ona bunca bağış ve İhsanlar verdiğim gibi- seni de aynı şekilde, sana düşmanlıkla yönelen kavminin müşriklerinden kurtaracağım ve yeryüzünde sana iktidar vereceğim."[\[118\]](#)

23. Evinde bulunduğu kadın kendisinden murad almak istedi. Kapıları sımsıkı kapadı ve: "Sana söylüyorum, haydi gel!" dedi. O ise: "Allah'a sığınırım. Doğrusu o, benim efendüdür. O bana iyi bakmış, iyi bir mevkî vermiştir. Gerçekten zalimler kurtuluşa eremezler" dedi.

24. Andolsun ki o kadın ona meyletmişti, o da o kadına meyletmişti. Eğer Rabb'İN burhanını görmemiş olsaydı... Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o, Jhlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.

"Evinde bulunduğu kadın kendisinden murad almak istedi." Bu kadın Aziz'in karışdır. Ondan kendisi üe ilişki kurmasını istemişti.

"Murad almak istemek" aslında yumuşaklıkla dilemek ve taleb-te bulunmak demektir. de otlak aramak demektir. Bu kelimenin; " Yavaşlık"dan geldiği de söylenmiştir. Mesela; "Filan kişi yavaş ve sakın yürür" denilmektedir. Buna göre; "Yumuşak bir şekilde istemek ve taleb etmek" anlamındadır, Erkek hakkında; "Erkek kadından murad almak istedi" denilir. Kadın hakkında da; "Kadın erkekten murad almak istedi" denilir, ise teenni demektir. " Bana mühlet verdi" denilir.

"Kapıları sımsıkı kapadı" anlamındaki buyrukta; " Sımsıkı kapadı "kelimesi çokluk ifade eder. "Kapıyı kapadı" anlamında; denilmez "Kapadı" kipi ise hem çok, hem az hakkında kullanılır. Nitekim el-Ferez dak, Ebu Amr b. el-Alâ hakkında şöyle demektedir:

"Ben Amr b. Ammar'ın yanına gelinceye kadar bir çok kapıları Kilitleyip açmaya devam edip durdum."

Denildiğine göre; kilitlediği kapılar yedi tane idi. Sonja da onu kendisinden murad almaya çağırdı. "Ve sana söylüyorum, haydi gel! dedi."

"Çabuk, haydi" kelimesinin maştan da yoktur, çekimi de yapılmaz.

en-Nehhâs der kî: Bunda yedi ayn kıraat söz konusudur. Bu kıraatlerin en üstünü, sened İtibariyle en sahih olanlan el-A'meş'in, Ebu Vâil'den yaptığı rivayettir. Ebu Vâil dedi ki: Ben Abdullah b. Mes'ud'u; Sana söylüyorum, çabuk yanıma gel!" diye okuduğunu dinledim. Ben ona: Bazıları bu- nu: diye okumaktadırlar, dediysem de o: Ben ancak bana öğretildiği gibi okurum, diye cevap verdi.

Ebu Ca'fer (en-Nehhâs) der ki: Kimisi bunu Abdullah b. Mes'ud'dan, o

Peygamber (sav)den diye de rivayet ederler ki bu da pek uzak bir ihtimal değildir. Çünkü Abdullah b. Mes'ud'un: Ben ancak bana öğretildiği gibi okurum, demesi bu okuyuşun Hz. Peygamber'e merfu bir rivayet olduğunun delilidir. Bu kıraat "te" ve "he" harflerinin üstün olarak okunması şeklindedir.

İbn Abbas, Said b. Cübeyr, el-Hasen, Mücahid ve İkrime'den nakledilen sahih kıraat de budur. Ebu Amr b. el-A'lâ, Âsim, el-A'meş, Hamza ve el-Kisaî de böyle okumuşlardır. Abdullah b. Mes'ud der ki: Kur'ân'a dair katı bir iddiada bulunmayınız. Çünkü o (telaffuzu itibariyle) sizden herhangi birisinin; "Haydi yaklaş, haydi gel" demenize benzer. (Yani bunu farklı telaffuzlarla kullanmanız gibidir).

tbn Ebi İshak en-Nahrî ise; diye "he" harfi üstün, "te" harfi de esreli olarak okumuştur.

Ebu Abdu'r-Rahman es-Sülemî ile İbn Kesir; şeklinde "he" harfi üstün, "te" harfini de ötreli olarak okumuşlardır. Tarafe de der ki:

"Benim kavmim o kadar uzak kimseler değildir, Aşiretten bir çağırıcı: Haydi çabuk olun, dediğinde..."

İşte bu üç kıraatte de "he" harfi meftûhtur.

Ebu Ca'fer, Şeybe ve Nafi' ise; şeklinde "he" harfini esreli "te"yi de üstün okumuşlardır.

Yahyâ b. Vessab da; şeklinde "he" harfini esreli, "ya" sakın, "te" harfi de ötreli olarak okumuştur.

Ali b. Ebi Talib (r.a) ile İbn Abbas, Mücahid ve İkrime'den ise; şeklinde "he" harfi esreli, ondan sonra sakın bir hemze ve "te" harfini de ötreli olarak okudukları rivayet edilmiştir.

İbn Âmir ve Şamlılardan ise; şeklinde "he" harfi esreli, sakın hemze ve "te" harfini de üstün olarak okumuşlardır.

Ebu Ca'fer der ki: "Te" harfinin üstün okunması (te harfinin aslı itibariyle sakın olduğundan ötürü) iki sakının yanyana gelmesinden dolayıdır. Çünkü bu kelime de i'rab edilmemesi gereken; "Vazgeç ve sus" kelimeleri gibidir. Üstün, hareke olarak hafiftir, zira bu kelimede "te"den önce "ya" harfi vardır. "Nerede ve nasü" kelimelerinde olduğu gibi.

Te" harfini esreli okuyanlar da, asloian esre olduğundan dolayı böyle okurlar. Çünkü sakın bir harfe hareke verilecek olursa, esre ile harekelenir.

Ötreli okuyanların böyle okuyuşu ise, bu okuyuşta gaye ve maksat anlamı olduğundan dolayıdır. Yani kadın; "Seni çağırıyorum" demişti. İzafet "ya"sı hafzedildikten sonra "te" harfi ötre üzere bina edilmiştir. Tıpkı; "Orada, ve henüz, sonra" gibi.

Medinelilerin kıraati ile ilgili olarak da iki görüş vardır: Bir görüşe göre üstün okunması önceden geçtiği gibi, iki sakinin yanyana gelmesinden dolayıdır. Bir diğer görüşe göre ise bu kelime; "Hazırlandı, hazırlanır" fiilinden gelmez. "Geldi, gelir" fiili gibi, buna göre; in anlamı: Senin görünüşün gerçekten güzeldir, şeklinde olur. Sana" lafzı ise, başka bir cümle olup bu da; "Seni kastediyorum" demeye benzer.

Hemze ve "te" harfini ötre ile okuyanların kıraatine göre bu "senin için hazırlandım" anlamında bir fiildir. Aynı şekilde; şeklinde okuyanların kıraati de bu anlamdadır.

Ancak Ebû Amr bu kıraati kabul etmez. Ebû Ubeyde -Ma'mer b. el-Mü-Sennâ der ki: Ebu Amr'a "he" harfini esreli, "te" harfini de ötreli ve hemzeli olarak okuyanların kıraati hakkında sorulunca, Ebû Amr şu cevabı verdi: Böyle bir kıraat bâtıldır. Çünkü o bunu; ": Hazırlandım" anlamındaki fiilden getirmektedir. Git, Yemen'e ulaşıncaya kadar boydan boya Arap-ian dolaş, bu şekilde konuşan bir kimse görebilecek misin? Yine el-Kisâî der ki: söyleyişi Araplardan nakledilmiş değildir.

İkrime der ki: "Senin İçin hazırlandım, süslendim, allanıp pullandım" demektir. Bu pek beğenilir bir kıraat değildir, çünkü Arapçada böyle bir kullanım işitilmiş değildir,

en-Nehhâs der ki: Böyle bir kıraat BasraJılara göre güzeldir, çünkü; "Adam hazırlandı, hazırlanır, hazırlanış" diye kullanılır. Buna göre; "Hazırlandı, hazırlanır" fiili tıpkı; "Geldi, gelir" fiili gibi. "Hazırlandım" fiili de; " Geldim" fiili gibidir.

da "he" harfinin esreli okunuşu, "he"nin esreli okunuşunu üstün okunuşuna tercih eden bir kesimin şivesidir. ez-Zeccâc der ki: Bütün kıraatlerin en güzeli "he" ve "te" harflerini üstün olarak; şeklindeki okuyuştur. Tarafer "Benim kavmim o kadar uzak kimseler değildir, Aşiretten bîr çağırıcı: Haydi çabuk olun, dediğinde."

diyerek, "he" ve "te" harflerini üstün olarak kullanmıştır. Şair de Ah b. Ebi Talib (r.a) hakkında şöyle demiştir:

"İrak(lıların) kardeşi, mü'minlerin emirine şunu bildir ki: Yanımıza gelecek olursan,

Hiç şüphesiz Irak da, Iraklılar da sana tealim olmuşlardır. Haydi durma gel, haydi durma gel."

İbn Abbas ve el-Hasen der kî: Süryanice bir kelime olup kadın bununla yanına gelmesi için kendisini çağırmaktadır.

es-Süddî de der ki: Bu Kıptîce: Haydi gelsene! demektir. Ebu Ubeyd de der ki:

el-Kisaî şöyle derdi: Bu aslında Havranhlann kullandığı bîr tabirdir. Daha sonra Hicazlılara geçmiştir ki, gel anlamındadır. Yine Ebu Ubeyd der ki: Ben Havranlı bilgin bir yaşlı zata sordum, o bana bunun kendi şivelerinde kullanılan bir kelime olduğunu söyledi. İkrime de böyle demiştir. Müca-hid ve başkaları ise şöyle demektedirler Bu Arapça bir kelimedir ve kadın bununla onu kendisine gelmesi için çağırmaktadır. Bu kelime herhangi bir şeye yönelmek ve teşvik etmek için kullanılır.

el-Cevherî de der ki: Bir kimseye bağırp onu çağırıldığı vakit; "Ona seslendi, çağırdı" denilir. Şair der ki:

"Bineğini bana ücretle kiralayanın susması beni şüpheye düşürdü,
Eğer onunla kastedilen kendisi olsaydı, şüphesiz feryat eder, bağırp çağırırdı."
Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Herbir genç delikanlı ona {o deveye) feryad ederek şarkı söyler"

Yüce Allah'ın: "O ise Allah'a sığınırım... dedi." Yani senin beni çağırıldığın işten Allah'a sığınır, O'nun beni himaye etmesini isterim.

"Sığınmak" mastardır ve; Allah'a bir sığınışla sığınırım" anlamında olup meful hazfedilir ve hazfedilen fiil dolayısıyla mastar da nasbedilir. Daha sonra mastar - tıpkı mastarın mePule izafe edilmesi gibi-Allah'ın adına izafe yapılır. Nitekim; "Amr'ın uğraytşı gibi ben de Zeyd'e uğradım" demeye benzer.

"Doğrusu o benim efendimdir." Bununla kadının kocasını kastetmektedir. Yani o, benim efendimdir, bana İyilikte bulundu, ben ona ihanet edemem. Bu açıklamayı Mücahid, İbn İshak ve es-Süddî yapmıştır.

ez-Zeccâc da şöyle demektedir: Şüphesiz Allah benim Rabbimdir. Lütfü ile O beni esirgedi, o bakımdan ben O'nun haram kıldığı bir şeyi işleyemem. "Gerçekten zalimler kurtuluşa eremezler."

Haberde nakledildiğine göre^[119] Aziz'in karısı Hz. Yûsuf a: Ey Yûsuf! Yüzün ne kadar güzel, demiş. O şu cevabı vermiş: Ana rahmindeyken Rabbim bana bu sureti verdi. Kadın: Ey Yûsuf! Saçların ne kadar güzel, demiş. O: Kabrimde benim ilk çürüyecek tarafım odur, demiş. Kadın, ey Yûsuf! gözlerin ne kadar güzel, demiş. O: Ben onlarla Rabbime bakacağım, demiş. Kadın: Ey Yûsuf! Başını kaldır da yüzüme bir bak, demiş. O: Âhirette kör olmaktan korkarım, demiş. Kadın: Ey Yûsuf! Ben sana yaklaşıırken, sen benden uzaklaşıyor musun? demiş. Yûsuf: Bununla Rabbime yakınlaşmak istiyorum, demiş. Kadın: Ey Yûsuf! İşte yatağı senin için hazırladım. Haydi benimle beraber yatağa gir. Hz. Yûsuf şöyle demiş: Yatak Rabbime karşı beni gizleyemez, demiş. Kadın: Ey Yûsuf! İpek sergiyi senin için yaydım, kalk da ihtiyacımı gör, demiş. Yûsuf: O takdirde, cennetteki payımı elden kaçırmış olurum, demiş... Bu şekilde kadın ona

sözler söylemiş. O da ona cevap yetiştirip, durmuştu. Nihayet o da kadına yaklaşmak istedi.

Kimisinin naklettiğine göre; kadınlar Hz. Yûsuf a şehvet ve arzu ite meyledip durdular ve bu Allah ona peygamberlik verinceye kadar böyle sürdü. Peygamberlik yerince, Allah ona peygamberlik heybetini verdi. Peygamberlik heybeti dolayısıyla onu gören herkes güzelliğine dikkat edemez oldu.

İlim adamları Hz. Yûsuf'un kadına "meyletmesi'nin mahiyeti hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Kadının meyledişinin masiyet olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Hz. Yûsuf'un meyledişine gelince; "Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı" buyruğu, Rabbinin burhanını görünce o da meyletmedi, anlamındadır. Bunun böyle olması peygamberler hakkında ismetin vacib oluşundan dolayıdır. Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık. Çünkü o ihlâsa erdirilmiş kul-tarımızdandır.*

O halde ifadede takdim ve tehir vardır, yani Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı, ona meyledicekti.

Ebu Hatim der ki: Ebu Ubeyde'ye "Garibu't-Kufân"ı okuyordum. Yüce Allah'ın: "Andolsun ki o kadın ona meyletmişti, o da o kadına meyletmişti" buyruğuna gelince, Ebu Ubeyde şöyle dedi: Burada takdim ve tehir vardır. O bununla şunu söylemek istemiş gibiydi: Andolsun kadın ona meyletti, o da Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı, şüphesiz o kadına meyledecekti.

Ahmed b. Yahya dedi ki: Yani Züleyha masiyet işlemeğe meyletti ve bunda ısrarlı idi. Yûsuf da meyletti ama meylini gerçekleştirmedi. Böylelikle iki meyil arasında bir fark olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu iki görüşü de el-Herevî kitabında ("Garibu'l-Kufân" adlı eserinde) nakletmektedir. Şair Cemil de der ki:

"Büseyne'ye meyletmek geldi içimden; eğer bu gerçekleşseydi, Kalbimdeki o aşkın susamı şlığım gidermişim"

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Meylettim (yapmak istedim) ama yapamadım, yapar gibi oldum ah keşke, Osman'a helallerini (hanımlarını) ağlar bırakıp gelseydin."

Bütün bunlar karar vermek söz konusu olmaksızın, nefsin içinden geçirdikleri eğilimlerdir.

Hz. Yûsuf'un ona meyletmesi, onunla evlenmeyi temenni etmesi şeklinde idi, diye de açıklanmıştır. Onun meyli, onu vurmak ve kendisinden İtip uzaklaştırmak şeklinde olduğu, "burhan"ın ise onu vurmaktan vazgeçmesi diye de açıklanmıştır. Çünkü onu vurmuş olsaydı, bu ona haram bir şekilde yaklaşma kastını güttüğünü, kendisi buna karşı koyarken o kadını dövdüğü intibahını verirdi.

Şöyle de açıklanmıştır: Hz. Yûsuf un meyletmesi de bir masiyetti. O kocanın, hanımının önünde oturuşu gibi oturdu, el-Kuşeyrî, Ebu Nasr, İbnu'l-Enbarî, en-Nehhâs, el-Maverdî ve başkalarının da naklettiklerine göre müfessirlerin çoğunluğu genel olarak bu kanaatte imişler.

İbn Abbas der ki: Uçkurunu çözdü ve onun önüne sünnetçinin oturuşu gibi oturdu. Yine ondan nakledildiğine göre, kadın sırtı üzere yattı, o da bacakları arasında oturup elbiselerini soyundu. Said b. Cübeyr der ki: Şalvarının uçkurunu çözdü. Mücahid der ki: Şalvarını kalçalarına kadar indirdi ve erkeğin hanımının karşısında oturuşu gibi oturdu. İbn Abbas der ki: Yûsuf: "Bu gıyabında ona hiyanet etmediğini bilmesi içindi" (Yûsuf, 12/52) deyince, Hz. Cebrail ona: Ve, ey Yûsuf! Sen ona meylettiğin zaman da öyle mi idi? deyince, hemen: "Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum" (Yûsuf, 12/53) deyivermişti.

Dediklerine göre; İşte böyle bir durumda iken vazgeçmek ilılsa delildir ve büyük bir ecir kazanmaya sebeptir.

Derim kî: İşte şanı yüce Allah'ın ileride yüce Allah'ın izniyle Sâd Sûresi'nde (38/45-47. âyetlerin tefsirinde) ve el-Enbiyâ'da, (21/85-86. âyetlerin tefsirinde) yüce Allah'ın Zülkifl'i övmesinin sebebi bu olmuştur.

Buradaki: "...memiş olsaydı"nın cevabı -buna göre- hazfedilmiş-tir. Yani eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı, meyledip içinden geçirdiğini gerçekleştirmiş olacaktı. Yüce Allah'ın: "Hayır gerçekten kesin bir bilgi ile bilseydiniz" (et-Tekâsur, 102/5) buyruğu da buna benzemektedir ki, bunun cevabı: Siz bu şekilde birbirinizle çokluk yarışına girmezsiniz, şeklindedir.

İbn Atiyye der ki; Bu görüş İbn Abbas'tan ve Selef'ten bir topluluktan rivayet edilmiştir. Derler ki; Bundaki hikmet günahkârlara örnek olmasıdır. Günahkârlar tevbelerinin yüce Allah'ın affına bağlı olduğunu ve -kendilerinden daha hayırlı olan kimseler hakkında- günaha yakınlaşmanın kişiyi helak etmediğini görsünler diye.

Bütün bu açıklamalar Hz. Yûsuf un meylinin, bu kesimin rivayet ettiği şekilde Züleyha'nın bacakları arasına oturup elbiselerini soyunup uçkurunu çözmeye başladığını ve buna benzer davranışlarda bulunduğunu, kadının ise önünde sırt üstü yatmış olduğunu kabul eden kimselerin rivayetlerine göredir. Bu açıklamayı da Taberî nakletmektedir.

Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam der ki: İbn Abbas ve ondan sonrakiler Yûsuf'un da kadına meylettiği hususunda ihtilâf etmezler. Yüce Allah'ı ve Ki-tabı'nı te'vilini onlar daha iyi bilirler. Peygamberler hakkında bilmedikleri bir şeyi söylemeyecek kadar, peygamberleri ta'zim ederler.

el-Hasen de der ki: Şüphesiz yüce Allah peygamberlerin, masiyetlerini onlarla

ayıplasın diye söz konusu etmez. Ancak bunları söz konusu etmesi, siz tevbeden ümit kesmeyesiniz diyedir.

el-Gaznevî der ki: Bununla birlikte peygamberlerin zellelerinin (günahtan korunmuşluklarına aykırı düşmeyen yanılmalarının) hikmetleri vardır. (Bizim gibilerin) Allah'tan korkularının artması, Allah'tan dala çok haya etmesi, isledikleri amelleri beğenmekten (ve onlar dolayısıyla böbürlenmekten, ucb-dan) uzak kalınması, Allah'tan umuttan sonra af nimetinin zevkine varılmasıdır. Peygamberler yanılan kimselerin umutlarının da önderleri olmuşlardır.

el-Kuşeyrî Ebu Nasr der ki: Kimileri de şöyle demiştir: Yûsuf'un bir meyli görüldü, fakat onun bu meyli, fiili kararlaştırmak söz konusu olmaksızın, yaratılış itibarıyla bir hareket ve bir meyil idi. Bu kabilden davranışlardan dolayı ise kul sorumlu tutulmaz. Nitekim kişi, oruçlu iken kalbinden soğuk su içmeyi, lezzetli yemekler yemeyi geçirmekle birlikte yeyip, içmediği ve yeme-içmeye kesin karar vermediği sürece, içinden geçirdikleri dolayısıyla sorumlu tutulmaz. Sözü edilen "burhan" İse onun içinden geçirdiği bu meyil karar haline dönüşmesin diye bundan alıkonulması, engellenmesidir.

Derim ki: Bu güzel bir açıklamadır. Bu açıklamayı yapanlardan birisi de el-Hasen'dir. İbn Atiyye der ki: Bu âyet-i kerîme ile ilgili olarak benim görüşüm şudur: Hz. Yûsuf'un bu olay esnasında peygamber olduğu rivayeti sahih değildir. Bu konuda birbirini destekleyen iki rivayet dahi yoktur. O böyle iken de kendisine bir hikmet ve bir ilim verilmiş mü'min bir kimse idi. O bakımdan bir şeyi işlemeksizin, onu yapma isteği şeklindeki meyle kapılması ve bu işteki günaha rağmen bayağı düşüncelerin gelip geçmesi mümkündür. Şayet bu olay esnasında onun peygamber olduğunu kabul edersek; bana göre ancak hatırdan geçip giden bir düşünce şeklindeki meyletmeyi onun hakkında düşünmek caiz olur ve bu hususta sözü geçen uçkurunu çözmesi ve buna benzer şeylerin hiçbirisi sahih değildir. Çünkü peygamberlikle beraber ismet söz konusudur. "Senin adın peygamberler sicilinde yazılı iken, beyinsizlerin işini nasıl yaparsın?" diye ona söylendiği rivayet edilen söze gelince, bu daha sonraları peygamberlerden birisi olacağının vaadedilmesi anlamındadır.

Derini ki: İbn Atiyye'nin sözünü ettiği bu şekildeki açıklama doğrudur. Ancak yüce Allah'ın: "Biz de kendisine... şunu vahyettik." (Yûsuf, 12/15) diye buyurmuş olması -önceden de açıkladığımız gibi- o sırada peygamber olduğuna delil teşkil etmektedir. Aynı zamanda bu bir grub ilim adamının da kabul ettiği görüştür. Eğer o sırada peygamber idiyse, geriye sadece onun meyletmesi hatırdan geçip giden ve kalpte hiçbir şekilde yer etmeyen meyilden ibarettir. Şanı yüce Allah'ın bütün insanları sorumlu tutmadığı meyi (hemm) de budur. Zira

mükellefin bu gibi meyilleri terketme gücü yoktur. Hz. Yûsuf'un: "Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum" sözü ise -eğer onun söylediği sözlerden kabul edilirse- ben kendimi bu meyil isteğinden temize çıkarmıyorum, demek olur. Yahut ta o bu sözü tevazu ve itiraf olmak üzere söylemiştir ki, daha önce temize çıkartıldığı husustan nefse muhalefet olsun diyedir. Diğer taraftan şanı yüce Allah bulûğu vaktinden itibaren Hz, Yûsufun durumu hakkında: "Tam ergenlik çağına varınca kendisine bir hüküm ve bir İlim verdik" diye -az önce geçtiği gibi- haber vermektedir. Yüce Allah'ın haberi ise doğrunun tâ kendisidir, O'nun nitelemesi sahihtir, sözü haktır. Hz. Yûsuf yüce Allah'ın kendisine öğretmiş olduğu şekilde zinanın, zinaya götüren yolların, kişinin efendisinin, komşusunun ve yabancı kimselerin namuslarına hainlik etmesinin haram olduğu hükmüne uygun olarak amel etmiştir. Hiçbir şekilde Aziz'in karısına bu maksatla yaklaşmamıştır, onun murad alma isteğine olumlu karşılık vermemiştir. Aksine ondan yüz çevirmiş, ondan kaçmıştır. Bu özel olarak ona ihsan edilmiş bir hikmettir ve yüce Allah'ın kendisine öğrettiğine uygun bîr amelidir.

Müslim'in, Sahih'inde Ebu Hureyre (r.a)dan şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Melekler der ki: Rabbim şu filan kulun -o kulunu daha iyi görmekle birlikte- bir kötülük işlemek istiyor. Yüce Allah: Onu gözetleyin, der. Eğer o günahı işlerse, günahı ona misliyle yazınız, eğer onu terkederse o günahı ona bir iyilik olarak yazınız. Çünkü o Benim için o günahı terketmiştir."[\[120\]](#) Yine Hz. Peygamber yüce Rabbinden şöyle buyurduğunu haber vermektedir: "Kulum bir günah işlemeyi içinden geçirip de işlemezse, ona bir iyilik olarak yazılır."[\[121\]](#)

Kulun işlemeyi içinden geçirdiği günahı terketmesi sebebiyle ona bir iyilik olarak yazılıyorsa, o halde böyle bir durumda günah yok demektir. Sahih hadiste de Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Allah ümmetime nefislerinin içlerinden geçirdiklerini işlemedikleri yahut konuşmadıkları sürece affetmiştir."

[\[122\]](#) Bu hadis de daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

İbnu'l Arabî der ki: Medinetu's-Selâm'da sürt imamlardan bir imam vardı ki, nasıl bîr imamdı! İbn Atâ diye bilinirdi. Bir gün Hz. Yûsuf ve ona dair haberler hakkında konuşmaya başladı. Nihayet ona nisbet edilen, hoş olmayan her bir şeyden uzak olduğunu da anlattı. Meclisinden bir başka adam -meclis her kesimden insanlarla dolup, taşıyorken- kalkıp şöyle dedi: Şeyhimiz, efendimiz o halde Yûsuf, meyletti ama tamamlamadı. Bu sefer kendisi; Evet, çünkü inayet oradan başlar.

Şimdi sen alimin ve ilim öğrenenin tatlılığına bak ve avamdan birisinin ne kadar

zekice soru sorduğuna, alim kişinin de ne kadar özlü ve mükemmel cevap verdiğine dikkat et! İşte bundan dolayıdır ki sufi ilim adamları şöyle demişlerdir. Yüce Allah'ın: "Tam ergenlik çağına varınca kendisine bir hüküm ve bir ilim verdik" (Yûsuf, 12/22) buyruğunun ifade etliği anlam şudur; Allah ismetine sebep olması için bunu şehvetin galib geldiği sırada, kendisine ihsan etmişti.

Derim ki: Yüce Allah'ın Hz. Yûsuf'u övmesi ile Hz. Yûsuf'un ismeti ve günahsızlığı sabit olduğuna göre Mus'ab b. Osman'ın şu söyledikleri sahih olamaz: Süleyman b. Yesâr yüz güzelliği İtibariyle insanlar arasında en güzellerden idi. Kadının birisi onu arzuladı, kendisini ona teslim etmek istedi. Süleyman onun bu isteğini kabul etmedi ve kadına öğüt verdi. Bu sefer kadın: Eğer dediğimi yapmazsan, seni rezil ederim, dediyse de yanından çıkıp gitti. Rüyasında Hz. Yûsuf u otururken gördü. Sen Yûsuf musun? deyince, o da: Evet ben meyleden Yûsuf um, sen de meyletmeyen Süleyman'sın. İşte bu velilik derecesinin, nübüvvet derecesinden daha üstün olmasını gerektirir. Ancak böyle bir şeye imkân yoktur. Eğer Hz. Yûsuf'un (o dönemde) peygamber olmadığını kabul edecek olsak dahi, en azından velilik derecesinde İdi. Tıpkı Süleyman'ın korunduğu gibi, o da korunmuş olur. Şayet o kadın Süleyman'ın üzerine kapılan kilitlemiş olsaydı ve karşılıklı olarak aralarında uzun bir konuşma geçseydi, soru ve cevap uzun birliktelikle birlikte sürüp, gitseydi; şüphesiz Süleyman'ın fitneye düşeceğinden ve imtihanının büyüyeceğinden korkulurdu, Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı" buyruğundaki (mastar anlamını ifade eden "...me" burada ref mahallinde olup; "Rabbinin burhanını görmesi olmasaydı" demektir. Cevap ise buyruğu dinleyenin, onu bilmesinden dolayı hazfe-dilmiştir ki, olanlar olurdu demektir.

Burada zikredilen "burhan"ın ne olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmemiştir. Ali b. Ebi Talib (r.a)dan rivayete göre Züleyha evin bir köşesinde inci ve yakutlarla süslü bir taç giydirilmiş, bir puta kalkıp bir örtüyle üzerini kapattı.Hz. Yusuf ona ne yapıyorsun? Diye sorunca,Zeliha:Bu ilahımın beni bu şekilde görmesinden utanırını deyince: Benim Allah'tan utanmam daha bir yaraşır, diye cevap verdi. Bu, bu hususta yapılmış en güzel açıklamadır. Çünkü bu şekildeki cevap ile (Zeliha'ya şirkine karşı) delil getirilmiş olmaktadır.

Denildiğine göre Hz. Yûsuf evin tavanında: "Zinaya yaklaşmayın, o cidden bir hayasızlıktır, kötü bir yoldur" (el-İsra, 17/32) buyruğunu yazılı olarak gördü.

İbn Abbas da der ki: Üzerinde: "Hiç şüphesiz üzerinizde bekçiler vardır" (el-İnfitar, 82/10) yazılı bir el göründü.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: O yüce Allah'ın ahit ve misakını hatırladı.

Bir diğerk görüşe göre ona: Ey Yûsuf! diye seslenildi. Sen peygamberler arasında kayıtlısın, beyinsizlerin amelini mi işliyorsun!

Bir diğerk görüşe göre Hz. Ya'kub'un suretini duvar üzerinde parmaklarını ısırmış, onu tehdit eder halde görünce durdu ve şehveti parmak uçlarından çıktı. Bunu da Katâde, Mücahid, el-Hasen, ed-Dahhâk, Ebu Salih ve Sa-id b. Cübeyr söylemişlerdir.

el-A'meş, Mücahid'den şöyle dediğini rivayet eder: O şalvarını çözünce Ya'kub ona göründü ve: Ey Yûsuf! deyince, Hz. Yûsuf dönüp kaçtı.

Süfyan da, Ebu Husayn'dan, o Said b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet eder: Hz. Yûsuf a, Hz. Ya'kub göründü ve göğsüne bir darbe indirdi. Bunun üzerine şehveti parmak uçlarından çıkıp gitti.

Mücahid der ki: Hz. Ya'kub'un herbir oğlunun oniki erkek çocuğı oldu. Yûsuf un ise sadece iki oğlu oldu, bu şehveti dolayısıyla çocukları azaldı.

Bundan başka açıklamalar da yapılmıştır.

Özetle; âyet-i kerîme'nin sözünü ettiği "burhan" yüce Allah'ın, Hz. Yûsuf a gösterdiği ve bununla imanını pekiştirip, masiyetten uzak kaldığı, Allah'ın âyetlerinden bir âyettir.

"Ondan fenalığı ve fuhşu giderelim diye böyle yaptık" anlamındaki buyrukta yer alan: "Böyle"deki "kef'ın hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olmak üzere merfu olması mümkündür. O zaman ifadenin takdiri şöyle olur: Burhanlar işte böyledir. Aynı zamanda hazfedilmiş bir mastarın da sıfatı olur. Yani Biz ona burhanları işte böyle gösterdik, demektir.

Buradaki "fenalık", şehvet "fuhuş" ise mübaşeretdir. "Fenalık"ın, kötünün, "fuhuş"un zina olduğu da söylenmiştir. Bir diğerk görüşe göre fenalık kişinin arkadaşına hainlik etmesi, fuhuş ise fuhuş işlemektir. Bir diğerk açıklamaya göre "renatik"tan kasıt Azîz diye bilinen hükümdarın cezalandırmasıdır.

İbn Kesir, Ebu Amr ve İbn Âmir "ihlâsa erdirilmiş" anlamındaki kelimeyi "lam" harfini esreli olarak; diye okumuştur ki bu da yüce Allah'a ihlasla itaat eden kimseler demek olur. Diğerkleri ise "lanı" harfini üstün okumuşlardır ki, bu da Allah'ın risaleti İçin ihlâsa erdirdiğı kimseier anlamına gelir. Esasen Hz. Yûsuf bu iki niteliğede sahip idi. Çünkü o hem yüce Allah'a itaatte ihlâs sahibi idi. Hem de Allah'ın risaleti için ihlasa erdirilmiş ve seçilmiş idi. [\[123\]](#)

25. İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkasından boylu boyunca yırttı. Kapının yanında da kadının efendisine rastgeldiler. Kadın dedi ki: "Zevcene kötülük yapmak İsteyenin cezası zindana atılmaktan yahut can yakıcı bir azaptan başka ne olabilir?"

Yüce Allah'ın: "İkisi de kapıya doğru koşular. Kadın onun gömleğini arkasından boylu boyunca yırttı" buyruğuna dair açıklamalarımız: iki başlık halinde sunacağız:[\[124\]](#)

1- Kapıya Doğru Koşan İki Kişi:

Yüce Allah'ın: "İkisi de kapıya doğru koşular" buyruğu ile ilgili olarak ilim adamları şöyle demişlerdir: Bu bir çok anlamın bir araya geldiği Kur'ân-ı Kerîmin mucizevî ve oldukça kısa ifadelerindendir. Şöyle ki: Hz. Yûsuf, Rabbinin burhanını görünce, kadından kaçtı. İkisi de koşuştular. Kadın, onu kendisine geri döndürmek için, o da kadından kaçmak için koşmuş ve kapıdan çıkmadan önce ona yetişmiş ve "kadın onun gömleğini arkasından boylu boyunca yırttı." Üst tarafından tuttuğu gömleği boyun kısmından yırtıldı ve gömleğin alt bölümüne kadar yırtık indi.

"Koşuşma, yarışma" bir şeyi öncelikle yakalama isteği, daha erken ulaşma isteği demektir. " Koşu yarışı" da buradan gelmektedir. Yırtmak, kesmek" anlamsındadır. Çoğunlukla da boylu boyunca yırtma hakkında kullanılır.

Şair Nâbiğa der ki:

"Kılıçlar, ikişerli dokunmuş (Yemen'in) Selûkî diye bilinen zırhlarını boylu boyunca keser. Enlice sert taşlarda da ateş böcekleri gibi kıvılcım çıkartır."

şeklinde "ti" harfî ile ise, enine yırtmalar hakkında kullanılır. el-MufaddaJ b. Harb der ki: Ben bir Mushaf ta: "Kocası gömleğinin arkasından yırtılmış olduğunu görünce" diye yazılı olduğunu gördüm. Ya'kub der ki: Bu kıraatteki; "Sağlam bir deri veya bir elbisedeki yarık ve yırtık" demektir.

" İkisi de ... koşular" lafzındaki "elif" ve ondan sonraki "lam" sakini olduğundan dolayı "elif" lafızda hafifletilmiştir.

Nitekim " İki Abdullah bana geldi" şeklindeki tesniyeli söyleyişte de böyledir. Araplardan aynı ifadeyi; şeklinde hemze-siz olarak fakat "elifi de isbat ile iki sakini bir arada cem ederek okuyanlar da vardır. Çünkü ikinci "elif İdgam edilir, birincisi ise hem med, hem de lîn harfidir. Yine Araplar arasında hem "elifi hem de hemzeyi çıkartarak; "İki Abdullah" diyenler de vardır. Tıpkı kelime üzerinde vakıf yapılması halinde söylendiği gibi.[\[125\]](#)

2- Kıyas, Örf ve Adet:

Âyet-i kerîme'de kıyasa ve itibara (kıyas) delil olduğu gibi, örf ve adet gereğince amele de delil vardır. Çünkü gömleğinin ön ve arka tarafından yırtılmış olması

söz konusu edilmektedir. Bu ise yalnızca Mâlikilerin kitablarında ele aldıkları bir husustur. Çünkü gömlek arkadan çekilecek olursa o taraftan yırtılır, önden çekilecek olursa yine önden yırtılır, çoğunlukla görülen budur.

"Kapının yanında da kadının efendisine rastgeldüer." Yani kapının yanında Aziz'i gördüler. Burada "efendi" ile kocası kastedilmiştir. Kıptî'ler kocaya: Efendi derler. kelimelerinin hepsi aynı anlamda (onunla karşılaştı demek)dir.

Kadın kocasını görünce bir hile yolu aradı ve hemen bir tuzak hazırlayarak: "Dedi ki: Zevcene kötülük yapmak" zina etmek "isteyenin cezası zindana atılmaktan yahut can yakıcı bir azaptan başka ne olabilir?" Yani oldukça acıtacak şekilde vurulmasından başka ne olabilir?

Buyruktaki; " Cezası ne olabilir?" ifadesi mübtedâ, haberi ise;

Zindana atılmak" lafzıdır. " Yahut... bir azab" ise; "Zindana atrimak'ın mahalline atfedilmiştir. Çünkü bunun anlamı hapsedilmekten başka... şeklindedir. Bununla birlikte veya ona can yakıcı bir azab edilmesinden başka... anlamında; şeklinde gelmesi de mümkündür ki bu açıklamayı el-Kisaî yapmıştır.[\[126\]](#)

26. "Benden murad almak İsteyen odur" dedi. Kadının yakınlarından bir şahid de şöyle şahitlik etti: "Eğer gömleği önden yırtıl-diysa kadın doğru söylemiştir. Bu İse yalancılardandır.

27. "Yok eğer gömleği arkadan yırtıldıysa kadın yalan söylemiştir. Bu ise doğru söyleyenlerdendir."

28. Kocası gömleğinin arkasından yırtılmış olduğunu görünce: "Şüphesiz ki bu, siz kadınların hilelerindendir. Doğrusu siz kadınların hilesi büyüktür" dedi.

29. "Yûsuf! Sen bundan vazgeç. Ey kadın! Sen de günahının bağışlanmasını dile! Çünkü sen gerçekten günahkârlardan oldun."

Yüce Allah'ın: "Benden murad almak isteyen odur, dedi. Kadının yakınlarından bir şahit de şöyle şahitlik etti..." buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[127\]](#)

1- Aziz'in Karısının Duygularının Mahiyeti:

İlim adamları der ki: Kadın kendisini temize çıkarmak isteyince ve Yûsufa duyduğu sevgide samimi olmadığı için -çünkü seven kişi sevdiğini tercih eder- "Benden murad almak isteyen odur" diyerek, onun kendisine iftirası ve yalanı karşılığında Yûsuf hakkı söyledi. Nevf eş-Şamî ve başkaları der ki: Sanki Yûsuf önce işin İç yüzünü açıklamak istemedi, fakat kadın ona karşı haksızlık edince

kızdı ve gerçeği söyledi. [\[128\]](#)

2- Kadının Yakınlarından Şahitlik Eden Kişi:

"Kadının yakınlarından bir şahit de şöyle şahitlik etti..." buyruğunda-ki şahitliğin sebebi; iki tarafın söyledikleri birbiriyle çelişince, hükümdarın kimin doğru, kimin yalan söylediğini bilmek için şahide ihtiyaç duymasıydı. O bakımdan kadının yakınlarından birisi şahitlik etti. Yani onun yakınlarından bir hakim hüküm verdi. Çünkü söyledikleri bir hükümdü, bir şahitlik değildi. Bu şahidin kimliği hususunda dört farklı görüş ileri sürülmüştür.

1- Bu, beşikte konuşan bir çocuktur. es-Süheylî der ki: Doğru olan budur. Çünkü bu hususta Peygamber (sav)den varid olmuş bîr hadis vardır ki o hadiste Hz. Peygamber: "Beşikte yalnızca üç kişi konuşmuştur" diyerek aralarında Hz. YûsûPun lehine şahitlik eden kimseyi de saymaktadır. [\[129\]](#)

el-Kuşeyrî Ebu Nasr der ki: Şahitlik eden bu kişi hakkında evde bulunup, beşikte küçük bir çocuk idi ve kadının teyzesinin oğluydu. Said b. Cübeyr, İbn Abbas'tan, o Peygamber (sav)den şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Küçük yaşta dört kişi konuştu." Bunlar arasında da Yûsuf (a.s)ın lehine şahitlik eden kişiyi zikretmektedir. Bu bir görüş.

2- Şahit gömleğin yırtılmasıdır. Bunu da İbn Ebî Necîh, Mücahid'den rivayet etmektedir. Bu da dil açısından sahih bir mecazdır. Çünkü hal dili, kal (söz söyleyen) dilden daha belîğdir. Araplar kimi zaman söz söylemeyi cansız varlıklara da izafe eder ve onlar hakkında taşıdıkları nitelikleri söz konusu ederek haber verirler, Arapların dilinde ve konuşmalarında bunun örnekleri pek çoktur. Bunun en tatlı örneklerinden birisi de birisinin şu sözüdür: Duvar, kazığa: Beni niçin yarıyorsun-' diye sormuş. Kazık, duvara: Beni çakana sor, demiş. Ancak yüce Allah'ın: "Kadının yakınlarından" buyruğu tanıklık edenin gömlek olduğu görüşünü çürütmektedir.

3- Tanıklık eden bu kişi insan da cin de olmayan Allah'ın bir yaratığıdır. Bunu da Mücahid söylemiştir. Ancak bu iddiayı da yüce Allah'ın: "Kadının yakınlarından" kaydı reddetmektedir.

4- Tanıklık eden bu kişi, hikmet sahibi ve akıllı bir adamdır. Vezir işlerinde o kişiyle danışırdı ve bu kadının akrabalarından birisi idi. O esnada da kadının kocası ile birlikte bulunuyordu ve şöyle demişti: Ben kapının arkasında dönüp koşmayı, gürültüyü ve gömleğin yırtılması sesini duydum. Ancak sizden hanginizin ötekinin önünde olduğunu bilemiyorduk. Eğer gömleğin yırtılması ön taraftan ise ey kadın, sen doğru söylüyorsun ve eğer gömlek arka tarafından

yırtılmış ise doğru söyleyen odur. Gömleğe baktıklarında, gömleğin arkadan yırtılmış olduğunu gördüler. Bu da el-Hasen, İkrime, Ka-tâde, ed-Dahhâk ve yine Mücahid ile es-Süddînin görüşüdür.

es-Süddî der ki: Bu şahit, kadının amcasının oğlu idi. Bu görüş İbn Ab-bas'tan da rivayet edilmiştir, bu husustaki sahih görüş budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

-İsrail'in, Simâk'tan, onun da İkrime'den naklettiğine göre- İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Şahitlik eden bu kişi sakallı birisiydi. Süf-yan da, Cabir'den, o İbn Ebi Müleyke'den, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Şahitlik eden bu kişi hükümdarın yakın ve özel adamlarından birisiydi. İkrime de der ki: Şahitlik eden bu kişi çocuk değildi. O hikmet sahibi bir adamdı.

Süfyan, Mansur'dan, o Mücahid'den şahidlik eden bu kişi bir adamdı, dediğini rivayet etmektedir.

Ebu Ca'fer en-Nehhâs der ki: Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya, anlamı en uygun olan açıklama, şahitlik eden bu kişinin aklı eren ve hikmet sahibi bir adam olduğudur. Hükümdar ona danışınca o da ona bu delâlet yoluna başvurmasını söylemişti. Şayet şahitlik eden bu kişi bir çocuk olsaydı, onun Hz. Yûsuf'un lehine şهادeti ayrıca alışılmış hallerden bir delil getirmesine ihtiyaç bırakmayacaktı, çünkü çocuğun söz söylemesi başlı başına bir belge ve bir mucizedir ve bu adeten bilinen bir hususu delil göstermekten daha açık bir delil olurdu. Bununla birlikte bunun böyle olması hadisteki: "Dört kişi küçükken konuşmuşlardır"[\[130\]](#) ifadesine ve bunlar arasında Yûsuf ile ilgisi olan küçüğün sayılmasına muhalif değildir. Çünkü o takdirde anlam, bu kişi yaşlı başlı birisi değil, yaşı küçük birisi olur. Bunda da bir başka delil vardır ki oda şudur: İbn Abbas (r.a) bu hadisi Peygamber (sav)den rivayet etmiştir. Ancak ondan gelen rivayetler, Hz. Yûsuf'un lehine şahitlik eden kişinin küçük bir çocuk olmadığı noktasında birbirini desteklemektedir.

Derim ki: İbn Abbas, Ebu Hureyre, İbn Cübeyr, Hilal b. Yesaf ve ed-Dahhâk'tan rivayet edildiğine göre şahitlik eden bu kişi, beşikte küçük bir çocuk idi. Şu kadar var ki eğer bu konuşan küçük bir çocuk olsaydı, bizatihi onun konuşması delil teşkil ederdi ve bunun için ayrıca gömleğin yırtılması şeklinin delil gösterilmesine gerek duyulmazdı. Küçüğün bu konuşması da harikulade bir olay ve bir çeşit mucize olurdu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Beşikte iken konuşan çocukların kimliklerine dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle Burûc Sûresi'nde (85/4-7. âyetlerin tefsirinde) gelecektir.[\[131\]](#)

3- Alâmetlere Dayanarak Hüküm Vermek:

Eğer bizler şahitlikte bulunan kimsenin küçük bir çocuk olduğunu kabul edecek olursak, -daha önce zikrettiğimiz gibi- bunda emarelere göre amel edişe delil olacak bir taraf olmaz. Şayet şahitlikte bulunan bu kişi eğer bir adam ise, o takdirde lukata ve pek çok konuda alâmete dayanarak hüküm verilebileceğine dair delil olabilir. Hatta Malik hırsızlar ile ilgili bir meselede şöyle demektedir: Eğer hırsızlarla beraber bir takım eşyalar bulunacak olur da bazı kimseler gelip o eşyaların kendilerinin olduğunu iddia edecek olursa, bununla birlikte ellerinde delilleri de bulunmuyor ise, sultan bu hususta hüküm vermek için bekler. Şayet (aynı iddiada bulunarak) onlardan başkaları gelmezse o eşyaları onlara teslim eder.

İmam Muhammed de karı ve kocanın herbirisi ev eşyalarının kendilerinin olduğu iddiasında bulunurlarsa şöyle der: Erkeklere ait ve onlar tarafından kullanılan eşyalar kocanıdır, kadınlara has olan eşyalar kadınıdır. Kadın ve erkek tarafından da kullanılabilen eşyalar ise erkeğe aittir.

Şureylı ile İyas b. Muaviye bu gibi anlaşmazlık konularında alâmetlere dayanarak uygulamalarda bulunurlardı. Bunun da asıl dayanağı bu âyet-i kerîmedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Eğer gömleği önden yırtıldıysa" buyruğundaki; " İdi" şart edatı dolayısıyla cezm mahallindedir. Ancak nahiv açısından açıklanması gereken bir husus vardır. Çünkü şart edatları mazi olan fiili müstakbele (müzariye) çevirir. Oysa bu fiilde bu söz konusu olmaz. el-Muberrred Muhammed b. Yezid der ki: Bu; "İdi" fiilinin gücünden gelmektedir ve bu fiil ile bütün fiillerin gerektiğinde ifade edilebilmesinden dolayıdır.

ez-Zeccâc ise şöyle der: Buyruğun anlamı şeklinde olup eğer ... bilinirse, demektir ve burada bilgi henüz gerçekleşmemiş İdi. "İmek (oluş)" da böyledir. Çünkü bu da bilme anlamını verir.

"Önden yırtıldı" ile mazi fiil şeklinde in haberi verilmektedir. Şair Züheyr'in şu beyitinde olduğu gibi:

"O içinde gizlediği bir aırn kalbinde saklayıp, durdu. Onu ne açıkladı, ne de öne geçti."

Yahya b. Ya'merve İbn Ebi İshak; "Önden" kelimesini "kat", "be" ve "lam" harflerini ötreî olarak okumuştur. "Arka" kelimesini de aynı şekilde okumuştur. ez-Zeccâc der ki: Bu okuyuşuyla bu İki kelimeyi "önce ve sonra" anlamındaki kelimeler gibi iki gaye (nihâilik bildiren kelime) olarak değerlendirmektedir. Sanki; "Onun önünden ve onun arkasından" denilmiş gibidir. Asıl maksadı teşkil

eden muzafu'n-ileyh hazfedilince, muzaf bizatihi gaye yerine geçmiştir. Oysa bundan önce muzafın gayesi, muzafu'n-ileyh idi. Bununla birlikte "lam" ve "ra" harfleri -munsanf olmayana benzetilerek-; şeklinde üstün olarak da okunabilir. Çünkü bu kelime marife olup asıl babından uzaklaştırılmıştır. Mahbûb, Ebu Amr'dan ve; şeklinde hafifletilmiş (be harfleri sakın olarak) ve mecrur okunduğunu rivayet etmiştir.

"Kocası gömleğinin arkasından yırtılmış olduğunu görünce: Şüphesiz ki bu, siz kadınların kilelerindendir... dedi," Denildiğine göre bu sözleri Aziz kadına: "Zevcene kötülük yapmak isteyeninin cezası... başka ne olabilir?" demesi üzerine söylemiştir. Bu sözleri kadına şahidin söylediği de söylenmiştir.

"Keyd; hile": Tuzak ve hile demektir. Bunun anlamı daha önce el-Enfal Süresi'nde (8/18. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Doğrusu siz kadınların hilesi büyüktür." Bu sözleri söyleyenin hileyi "büyüktür" ile nitelendirmesi, içine düştükleri yanlışlıklardan kurtulmak için giriştikleri fitne ve hilelerin büyüklüğünden dolayıdır. Mukatil, Yahya b. Ebî Kesir'den rivayetle Ebu Hureyre'den şöyle dediğini nakletmektedir; Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Hiç şüphesiz kadınların hilesi, şeytanın hilesinden daha büyüktür. Çünkü yüce Allah: "Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır" (en-Nisa, 4/76) diye buyururken, diğer taraftan: "Doğrusu siz kadınların hilesi büyüktür" diye buyurmaktadır."[\[132\]](#)

"Yûsuf sen bundan vazgeç" sözlerini söyleyen şahitlik eden şahıstır. Buradaki "Yûsuf" nidadır ve "yâ Yûsuf" demektir. Nida harfi hazfedilmiştir. "Bundan vazgeç" yani bunu kimseye söyleme ve bunu gizle! demektir.

Daha sonra kadına yönelerek, şöyle dedi: "Ey kadını Sen de günahının bağışlanmasını dile" yani kocandan bu günahını affetmesini, seni cezalandırmamasını iste. "Çünkü sen gerçekten günahkârlardan oldun."

Buradaki; "Günahkârlar" kelimesini müzekker çoğul olarak kullanıp şeklinde müennes çoğul kullanmayışının sebebi, aynı zamanda hem erkek, hem de dişilerden haber vermeyi kastettiğinden dolayıdır. O bakımdan müzekkeri tağlib etmiştir. Mana, sen günahkâr insanlardansın yahut günahkârlar topluluğundansın, şeklindedir. Bu yönüyle yüce Allah'ın: "Gerçekten o kadın kâfirler topluluğundandı." Cen-Neml, 27/43); " Ve o kadın itaat edenlerdendi" (et-Tahrîm, 66/121 buyruklarını andırmaktadır.

Şöyle de denilmiştir; Hz. Yûsuf'a bundan vazgeç, kadına da bu işten bağışlanma dite diyen kişi, onun kocası olan hükümdardır. Bu hususta da iki görüş vardır. Birinci görüşe göre kocası pek öyle kıskanç bir kimse değildi, bundan dolayı hiçbir tepki göstermeyip hareketsiz kalmıştı. Mısır ahalisinin bir çoğunda

kıskançsızlık mevcuttur. İkinci görüşe göre ise yüce Allah ondan kıskançlığı çekip aldı. Ayrıca hükümdarda Yûsufa karşı bir İncelik ve bir nezaket vardı. Böylelikle Hz. Yûsuf bu badireyi atlattı ve kadını da affetti. [133]

30. Şehirde bir kısım kadınlar dediler ki: "Azizin karısı, delikanlısından murad almak istiyormuş. Sevgisi yüreğinin zarını delip girmiş. Biz onu gerçekten apaçık bir şaşkınlık içinde görüyoruz."

31. O kadınların gizliden gizliye kendisini fark edince kendilerine haber gönderdi. Onlara rahatça yaslanacak bir yer hazırladı. Onların herbirine de birer bıçak verdi ve: "Çık karşılarına!" dedi. Kadınlar onu görünce, onun gerçekten büyük bir güzelliğe sahip birisi olduğunu anladılar. Ellerini kestiler ve dediler ki: "Allah'ı tenzih ederiz! Bu bir beşer değildir. Bu ancak çok şerefli bir melektir."

32. Kadın dedi ki: "Kendisi dolayısı ile beni kınadığınız işte budur. Evet, andolsun ben ondan murad almak istedim. Fakat o kendisini korudu. Şayet kendisine emredeceğimi yapmazsa andolsun zindana atılacak ve herhalde zillete uğrayanlardan olacaktır."

"Şehirde bir kısım kadınlar dediler ki..." buyruğundaki; "Kadınlar kelimesi "nûn" harfi ötreli olarak; şeklinde de kullanılır. el-A'meş, sr.-Mufaddal, es-Sülemî böyle okumuşlardır. Bunun çokluk çoğulu ise; setlinde gelir. "Kadınlar dediler..." anlamını ifade etmek üzere; da denilir. -Âyet-i kerîme'de olduğu gibi; da denilir. Tıpkı Bedevi Araplar dedi ki: ..." demek için; ile denilebileceği gibi.

Kadınların böyle söylemesine sebep olayın Mısır halkı arasında yayılması ve bunun sonucunda kadınların da bunu dillerine dolamaları idi. Demliğine göre Azlî'nin sakisinin, fırıncısının, seyisinin ve hapisane müdürünün hanımları, bir diğer görüşe göre ise onun teşrifatçısının hanımı böyle demişlerdir ki; bu görüşler İbn Abbas ve başkalarından nakledilmiştir.

"Azizin karısı delikanlısından murad almak istiyormuş." Delikanlı anlamı verilen "fetâ" kelimesi Arapça'da genç erkek demektir, Dişisine de "fetat" denilir. "Sevgisi yüreğinin zarını delip girmiş" buyruğu, sevgisi ona ga:-b gelmiş, diye açıklandığı gibi, ona duyduğu sevgi kalbinin içine kadar işlemiş, diye de açıklanmıştır. Bu açıklama da Mücahid ve başkalarından nakledilmiştir.

Amr b. Dinar, İkrime'den, İbn Abbas'tan rivayetine göre İbn Abbas: Onun sevgisi kalbinin zarının ta altına kadar geçmiş, diye açıklamıştır. el-Halen ise der ki: Şağaf (mealde: Kalbin zarı) kalbin içi demektir. es-Süddî ve Ebu Ubeyd ise kalbin üzerindeki örtü diye açıklamışlardır ki; bu da kalbin üzerindeki ince deri (zarıdır. Kalbin ortası demek olduğu da söylenmiştir. Bütün bu görüşlerin anlamı

birbirine yakındır, yani onun sevgisi kalbinin İçine kadar ulaşmış ve kalbine hakim olmuş, demektir. en-Nâbiğa der ki:

"Bunun (ağlamamın) önüne öyle bir keder girip engel olmuş ki; (Doktorların) parmakları ile arayıp bulmak istediği kalbin ortası (şağaf) gibi içeri girmiştir."

"eş-Şuğâfın bir hastalık olduğu da söylenmiştir. el-Esmaî de şairin recez vezninde söylediği şu mısraı nakletmektedir:

"O kendisi için bir hastalık (sebebi) olmakla birlikte; yine de arkasından gitmektedir."

Ebu Ca'fer b. Muhammed, İbn Muhaysın ve el-Hasen ise "yüreğinin zararını delip girmiş" anlamındaki kelimeyi; şeklinde "ğayn" yerine "ayn" harfiyle okumuşlardır. İbnü'l-Arabî der ki: Sevgisi kalbini yakmış, demektir. Ayrıca yaygın okuma, birinci şekildir, der.

el-Cevherî der ki: Sevgi kalbini yaktı" demektir. Ebu Zeyd, onu hasta etti, diye açıklamıştır. Bir şeyi sevdiğini anlatmak için de; denilir. Sevgiden dolayı kalbi yanık kimseye de; denilir.

el-Hasen; diye okumuştur. Yani sevgi ta kalbinin içine işlemiş, anlamındadır. en-Nehhâs der ki: Dilcilerin çoğunluğuna göre bu, sevginin ona yaptırmayacağı bir şey kalmamış, demektir. Çünkü; "Dağların en yüksek yerleri ve tepeleri" demektir. Bir kimsenin bir şeye aşın düşkünlüğünü anlatmak için de; denilir. Şu kadar var ki Ebu Ubeyde, İmruu'l-Kays'ın şu beytini nakleder;

"Uyuz olmuş deveyi katranlayan kimaenin katranı uyuz devenin içine işlediği gibi, Ben o kadının kalbini nasta etmişken beni öldürür mü?"

(Ebu Ubeyde) der ki: Burada sevginin verdiği huzursuzluk ve hastalığı buna (yani devenin katranlanmasına) benzetmektedir.

eş-Şa'bf den de şöyle dediği nakledilmektedir: "Ğayn" ile "şeğaf" sevgi demektir. "Ayn" ile "şe'af" delilik anlamındadır. en-Nehhâs der ki: Bu kelime şeklinde "ğayn" harfi esreli olarak da nakledilmiştir. Esasen Arapça'da; şeklinde "ğayn" harfi üstün şeklinde başka bir kullanım bilinmemektedir. Aynı şekilde da böyledir. Bu da; onu sevgiden hasta olmuş halde bıraktı, o hale getirdi, anlamındadır.

Said b. Ebî Arûbe ise el-Hasen'den şöyle dediğini nakletmektedir: Şeğaf kalbin örtüşüdür, şe'af ise kalbin iç tarafındaki kara bir noktacıktır. Sevgi oraya varmış olsaydı, kadın hiç şüphesiz ölürdü. Yine el-Hasen der ki: Şeğafın görünmeyen ve kalbe bitişik olan ince deri (zar) olduğu söylenmiştir ve bu, beyaz bir deridir. İşte Yûsuf'un sevgisi kadının kalbine bu zarın kalbe yapışık olması gibi yapışmıştı.

"Biz onu gerçekten apaçık bir şaşkınlık içinde görüyoruz." Bu davranışıyla onun böyle olduğu görüşündeyiz.

Katâde der ki: Aslında "kocasının delikanlısı" olmakla birlikte "karısının delikanlısı" denilmesi Hz. Yûsuf'un onların yanında köle hükmünde olduğundan ve kadının ona verdiği emirleri uygulamakla yükümlü bulunduğu dolayısıdır. Mukatil'in, Ebu Osman en-Nehdî'den, onun Selman el-Farisi'den naklettiğine göre o şöyle demiş: Aziz'in karısı kocasından Yûsuf'u kendisine bağışlamasını istemişti, o da ona bağışlamıştı ve: Peki onu ne yapacaksın? diye sormuş. Karısı da: Onu evlat edineceğim demişti. Bu sefer kocası: Haydi o senin olsun demiş. Kadın içinde bulunan duygular ile birlikte onu yetişinceye kadar büyüttü. Onun önünde açılıp saçılır, süslenir, onu yumuşak edalarla davet ederdi de Allah onu korudu.

"O kadınların gizliden gizliye kendisini kınadıklarını işitince"; onların kendisini çeşitlendiklerini v.g'yfermek için çeşitli yollara ve çarelere başvurdıklarını işitince... demektir. Bir diğer açıklamaya göre; kendisi kadınları durumdan haberdar etmiş, ancak bu sırrını kimseye açmamalarını istemiş, onlara güvenmişti. Onlarsa kadının sırrını açıkladılar, bundan dolayı kadınların bu davranışlarına "hile" anlamına gelen "mekr" adı verilmektedir.

Yüce Allah'ın: "Kendilerine haber gönderdi" buyruğunda hazfedilmiş ifadeler vardır. Yani kendilerine içine düştüğü duruma onları düşürmek kastı ile bir ziyafete çağırmak üzere haber gönderdi.

Mücahid, İbn Abbas'tan naklen dedi ki: Aziz'in karısı kocasına, ben bir yemek hazırlayıp şu kadınları davet etmek istiyorum, demiş. Kocası da: Yapabilirsin deyince, bir yemek hazırlamış, daha sonra da gelecek kadınlar için odalarını süsleyip döşemiş, sonra da ziyafete katılmaları için onlara haber göndererek zikrettiğim bu kadınlardan hiçbir kimse gelmemezlik etmesin demiş.

Vehb b. Münebbih der ki: Bu kadınlar kırk kişi idiler. Onları zorladığı için ister istemez geldiler. Umeyye b. Ebi's-Salt bunlar hakkında şöyle der:

"Nihayet yanına zorla, istemeyerek geldiler, O da o kadınlar için sedirler ve kebablar hazırlamıştı."

Buradaki; Sedirler, kelimesi "yaygılar" anlamında; diye de rivayet edilir. Vehb b. Münebbih der ki: Nihayet gelip yerlerini aldılar.

"Onlara rahatça yaslanacak bir yer hazırladı." Üzerlerinde yaslanacakları yerler hazırladı. İbn Cübeyr der ki: Her oturlan yerde de içinde bal, turunç ve keskin bir bıçak bulunan bir kâse vardı.

Mücahid ve Said b. Cübeyr: "Yaslanacak yer" kelimesini hemzesiz ve "te" harfi şeddesiz olarak; diye okumuştur. Bu ise Kıptîce'de turunç demektir. Mücahid de bunu böylece açıklamıştır.

Süiyan'ın, Mansur'dan, onun da Mücahid'den rivayetine göre Mücahid de şöyle

demiş: Şeddeli ve hemzeli okuyuş, yiyecek yemek demektir. Ancak şeddesiz ve hemzesiz turunç (ağaç kavunu) anlamındadır. Şair de der ki:

"Biz günahı (şarab'ı) açıktan açığa büyük kaplarla içeriz,

Turuncun da aramızda iğreti alındığını (elden ele dolaştığını) görürsün."

Ezd Şenûeliler de: el-Etrucce ile el-mütke(turunç) aynı şeylerdir, derler. el-Cevherî der ki; Mütke (şeddesiz ve hemzesiz okuyuştan isim) sünnet yapan kadının geriye kesmeden bıraktığı parçanın adıdır. Bu da aslında et ve benzeri şeyleri saran ince bir kabuk demektir. ise sünnet yapılmamış kadın demektir. el-Ferrâ da der ki: Bana Basralılardan güvenilir bir ilim adamının naklettiğine göre şeddesiz olarak; et ve benzeri şeyler üzerindeki ince kabuk (zar) demektir. Kimisi de bunun turunç ile aynı şey olduğunu söylemiştir ki, bunu da el-Ahfeş nakletmektedir.

İbn Zeyd der ki: Kadın onlara turunç ve onunla beraber yenilmek üzere bal hazırlamıştı. Şair de der ki:

"Nimet içinde yedik ve yaslandık, Ve helal içecekleri büyük testileriyim içtik."

en-Nehhâs der ki: Yüce Allah'ın; "Hazırladı" fiili; Hazırlanan şeyler" lafzından alınmadır ki, bu da herhangi bir şey için hazırlayıp araç kıldığın herbir şey demektir.

Şeddeli ve hemzeli okuyuş ile ilgili olarak yapılmış en sahih açıklama Ali b. Ebi Talha'nın İbn Abbas'tan şöyle dediğine dair naklidir Bundan maksat oturacak yer demektir.

Tefsir bilginlerinden bir topluluğun bundan maksadın, yemek olduğunu söylemeleri; "Yaslanarak yenilecek yemek" takdirine göre mümkün olabilir. Tıpkı yüce Allah'ın: "Kasabaya sor." (Yûsuf, 12/82) buyruğu gibi. Bu hazfın olduğuna delil de: "Onların herbirine de birer bıçak verdi" ifadesidir. Çünkü kadınlarla birlikte bıçakların bulunması ancak bıçaklarla kesilecek bir şeyler yemek içindir.

Nitekim (en-Nelîhâs) "trabu'l-Kur'ûn"adlı eserinde de böyle demiştir. "Meûni'l-Kur'ân" adlı eserinde ise şunları söyler; Ma'mer, Katâde'den; "mealde: Yaslanacak yer-"in yiyecek, yemek diye açıkladığını rivayet etmektedir. Bunun yemek yenildiği yahut içildiği veya konuşulduğu esnada üzerine yaslanılan her şey anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu da dilciler tarafından bilinen bir açıklamadır. Ancak kelimenin önceki açıklamasına dair gelen rivayetler sahihtir. el-Kutebî'nin de naklettiğine göre; filan kişinin yanında yemek yedik, anlamında; denilmektedir. kelimesinin aslı şekliyledir. " Tartılan şey ve va'dolunan şey" anlamındaki kelimelerin; "Tarttım, va'dettim" fiillerinden gelmesi gibi. "Yaslanacak yer" anlamındaki kelime ise; "Yaslandım" fiilinden gelmektedir ve

Yaslandı, yaslanır, yaslanmak" diye kullanılır.

"Onların herbirine de birer bıçak..." anlamındaki buyrukta iki meful vardır. el-Kisaî ve el-Ferrâ; " Bıçak" kelimesinin hem müzekker hem de müennes kullanılacağını nakletmektedir. el-Ferrâ şu beyi ti nakleder:

"Soğuk bir sabah vakti, sapı oldukça sağlamlaştırılmış bir bıçak ile Devenin hörgücünde yara açtı."

el-Cevherî: Çoğunlukla bu kelime müzekker kullanılır, demektedir. Daha sonra el-Cevherî şu beyi ti nakleder:

"Zahiren onun samimi öğüt verdiği görünür ama yalnız kaldı mı İşte o boğaza dayanan oldukça keskin bir bıçak olur."

el-Esmaî der kî: Bu kelimenin bilinen şekli yalnızca müzekker olarak kullanıldığıdır.

"Ves Çıt karşılarına, dedi" buyruğundaki: " Dedi" kelimesinin "te" harfinin ötreli okunuşu iki sakinin arka arkaya gelmesinden dolayıdır. Çünkü esreden sonra ötre varsa, ağır okunur. "Te"nin esreli okunuşu ise asla (yani sakin harf harekelenecek olursa esre ile harekelenir ilkesine) göredir.

Denildiğine göre kadın diğerlerine: Ben size söylemedikçe ne bir şey kesiniz, ne bir şey yiyiniz. Daha sonra hizmetçisine: Ben sana: îl'i çağır diyecek olursam, Yûsuf'u çağır, diye emretti. îl ise onların tapındıkları bir putun adıdır. Hz. Yûsuf da çamurda çalışıyordu, peştemalını toplayıp bağlamış, kollarını da kıvrırmıştı. Hizmetçiye -bana rabbi çağır anlamında- bana îl'i çağır dedi. îl İbranice rab demektir. Kadınlar hayrete düştü ve: O nasıl gelebilir, dediler. Bu sefer hizmetçi çıkıp, Hz. Yûsuf'u çağırdı. Hz. Yûsuf yukardan aşağıya inince ev sahibi kadın diğerlerine beraberinizdekileri kesiniz, dedi. "Kadınlar onu görünce, onun gerçekten büyük hir güzelliğe sahip birisi olduğunu anladılar. Ellerini kestiler." Ellerindeki bıçaklarla kemiklere ulaşınca kadar, ellerini kestiler. Bu şekildeki açıklamayı Vehb b, Münebbih yapmıştır. Said b. Cübeyr de der ki: Onu süslemeden, kadınların huzuruna çıkarmadı. Ansızın kadınların yanına çıkınca ondan dolayı dehşete kapıldılar, yüzünün güzelliği, süsleri ve üzerindikilerden dolayı hayrete düştüler, ellerini kesmeye koyuldular. Halbuki onlar bunu yaparken turunçları kestiklerini zannediyorlardı.

'Onun gerçekten büyük bir güzelliğe sahlb birisi olduğunu anladılar." buyruğunun ne anlama geldiği hususunda farklı görüşler vardır. Cu-veybir'in, ed-Dahhâk'tan, onun İbn Abbas'tan rivayetine göre: Onu çok büyük bir şey gördüler ve heybete kapıldılar demektir. Yine ondan gelen rivayete göre, onu görmenin de liseliyle meni ve mezileri aktı. Şair der ki:

"Küçük tepenin üzerinden erkek deveyi gördüler mi Böğürmeye başlarlar ve

hızlıca fişkiran menilerini akıtırlar."

İbn Sem'ân da arkadaşlarından bir gruptan naklettiğine göre şöyle demektedir: Arkadaşları dediler ki: O kadınların aşklarından dolayı mezileri aktı. Vehb b. Münebbih de der ki: Derhal ona aşık oldular ve o mecliste hayret, dehşet ve Yûsuf a kalbten duydukları aşklarından ötürü on tanesi Öldü. Bunun anlamının dehşetlerinden ay hali oluverdiler, olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da Katide, Mukatil ve es-Süddî yapmıştır. Şair de der ki:

"Biz kadınlara teiniz oldukları vakit varınız da ancak Ay hali olduklarında, asla kadınlara yaklaşmayız."

Ancak Ebu Ubeyde ve başkaları bunu kabul etmeyerek şöyle derler: Arap dilinde bu kelime böyle bir anlamda kullanılmaz. Bununla birlikte onu oldukça büyük bir şey gördüklerinden dolayı ay hali olmuş olmaları muhtemeldir. Çünkü kadın kimi zaman korkusundan dolayı, karnındaki yavruyu düşürebilir yahut ay hali olabilir.

ez-Zeccâc der ki: Arapçada; "Onu büyük gördüler" denilir ama -ondan dolayı ay hali oldular anlamında olmak üzere-: denilmez. Çünkü büyük görmek, hiçbir zaman ay hali olmak manasına değildir.

el- Ezherî buna cevap vererek: Ancak ay hali oldu anlamında; denilebilir. Çünkü kadın ilk defa ay hali olduğu takdirde, küçük yaştan büyüklüğe doğru geçiş yapmış olur. Devamla der ki: daki "he" zamir "he"si değil de vakf (sekt, susuş) "he"si olabilir. Ancak bu görüşün aslı yoktur, zira vakf için gelen "he" vasi halinde düşer. Bundan daha uygun görüş, İbnu'l-Enbarî'nin şu açıklamasıdır: Buradaki "he" zamiri fiilin mastarından bedeldir, yani, şeklinde olup ay hali oldular anılamındadır. İbn Abbas'ın birinci görüşüne göre ise "he" zamiri Hz. Yûsuf'a aittir ve Yûsuf u oldukça büyük birisi olarak gördüler ve onu alabildiğine ta'zim ettiler, demektir.

"Ellerini kestiler" buyruğu ile ilgili olarak Mücahid der ki: Ellerini koparırcasına kestiler. Ellerini çizip yaraladılar, diye de açıklanmıştır. İbn Ebi Necîh, Mücahid'den şöyle dediğini rivayet eder: Ellerini bıçaklarla kestiler. en-Nehhâs der ki: Mücahid bu açıklaması ile eli kopup ayıracak şekilde bir kesmeyi kastetmemektedir. Bu bir çizme ve yaralama anlamında bir kesmedir. Dilde ise insanın -mesela- arkadaşının elini çezecek olursa "elini kesti" denilmesi bilinen bir husustur. İkrime, "elleri" lafzını kollarının yenleri diye açıklamıştır ki, bu anlama gelmesi uzak bir ihtimaldir.

Parmaklarını kestiler, diye de açıklanmıştır. Yani kalbleri Hz. Yûsuf ile meşgul olduğundan dolayı ellerini kesip yaralamalarından dolayı hiçbir acı duymadılar. Fiilin şekli kesmenin çok olduğuna işaretir, çokluk herbirisinin bîr kaç yerden

elini yaraladığı anlamına gelme ihtimali olduğu gibi, kadınların sayılarının çokluğu dolayısıyla kullanılmış olma ihtimali de vardır.

"Ve dediler ki: Allah'ı tenzih ederiz." Yani Allah'a sığınırız. el-Esmaî, Na-fi'den; "Allah'ı tenzih ederiz" buyruğunu Ebu Amr b. el-Alâ gibi; şeklinde "şın" harfinden sonra "elifi de okuduğunu nakletmektedir. Asıl kullanım şekli de budur. Bu "elifi hazfeden; "(A): Allah'ı" lafzındaki "elifi onun bedeli kabul eder. Bu kelime şu dört şekilde kullanılır. şekillerinin hepsi de: Seni tenzih ederim, anlamındadır. Yine Haşa ki Zeyd"den diye kullanılır (ve Zeyd kelimesi cer ve nasb edilebilir).

en-Nehhâs der ki: Ben Ali b. Süleyman'ı şöyle derken dinledim: Ben Muhammed b. Yezîd'i şöyle derken dinledim: Bu edatın isminin nasbedilmesi daha uygundur. Çünkü bunun fiil olduğu sahih olarak kabul edilmiştir. Zira Araplar: "Haşa Zeyd"den, derler ve ismin başından da harf (meksur lam edatı) hazfedilmez. Şair Nâbiğa da şöyle demiştir:

"Ve ben kavimlerden hiçbir kimseyi müstesna kılmıyorum,"

Kimi dilci; "Dışında müstesna, haşa" bir edattır, "Müstesna kılıyorum" ise bir fiildir, der.ın fiil olduğuna delil ise, ondan sonra harf-i cerrin gelmesidir. Ebu Zeyd'in naklettiğine göre bir bedevi Arabır "Allah'ım bana ve işiten herkese mağfiret buyur. Şeytan ile Ebu'l-Esbağ müstesna," diyerek bu lafızla sonraki kelimeyi nasb etmiştir,

el-Hasen ise "şm" harfini sakın kılarak diye okumuştur. Yine ondan; diye okuduğu da rivayet edilmiştir. İbn Mes'ud ve Ubeyy ise "lam" harfi olmaksızın; diye okumuşlardır. Şairin şu beyiti de bu kabildendir:

"Ebu Sevban müstesnadır, çünkü o gerçekten

Başkasını kınamaktan ve kötü söz söylemekten yana cimridir."

ez-Zeccâc der ki: Bu kelimenin aslı; " Etraf yakınlarından gelmektedir. Yakın çevre anlamındadır. Mesela; " Filanın yakınlarında idim" denilir. Buna göre Zeyd bundan uzaktır" o bir tarafta, Zeyd bir taraftadır anlamına gelir. İstisnada bir şeyi sözü edilenler arasından bir kenara çıkarmak ve bir kenarda tutmak demektir.

Ebu Ali bu kelime İstisna etmekten faildir. Yani Yûsuf böyle bir şeyden münezzehtir ve Yûsuf kendisine atılan iftiradan uzakta ve bir kenardadır, Yahut ta o insan olmaktan münezzehtir, insanlık bir tarafta o bir taraftadır. Sibeveyh'e göre; istisna cümlesinde cer harfidir. el-Müberred ve Ebu Ali'min açıklamalarına göre ise bir fiildir.

"Bu bir beşer değildir." el-Halîl ve Sibeveyh der ki: "Değildir" edatı; "Değildir" edatı gibidir. Meselâ Zeyd ayakta değildir"; "Bu bir beşer değildir" ile "Onların

anaları değildir" (el-Mücadele, 58/2) denilir.

Kûfeliler de derler ki: Burada "beşer" kelimesinin başına getirilmesi gereken) "be" harfi hazfedildiğinden nasbedilmiştir. Bunun açıklaması da Ah-med b. Yahya'nın dediğine göre şöyledir: Bir kimse; "Zeyd gidici değildir" dediği vakit "be" harfi nasb mahallindedir, sair cer harfleri de böyledir. İşte bu cer harfi hazfedildikten sonra (harfin başına geldiği isim.) mahalline delalet etsin diye nasbedilmiştir. Alımed b. Yahya der ki: el-Fer-râ'nın da görüşü budur. O da şöyle der: edatı tek başına hiçbir amel etmez. Ancak Basralılar onların bu durumda (Zeyd ay gibidir anlamında olmak üzere) demeleri gerektiğini söyleyerek görüşlerinin red edileceğini belirtirler. Çünkü bu;... ay gibidir" anlamındadır.

Ahmed b. Yahya ise şu sözleriyle onlara cevap verir: "Be" harf-i cerri "kePten daha çok bir harf-i cer olarak kullanılabilir. Çünkü "kef' bazen isim olabilmektedir.

en-Nelîhâs ise der ki: Ancak Basralıların görüşü sahihtir ve bu sözde bir çelişki vardır. el-Ferrâ; -Zeyd gidici değildir, anlamında-; denilmesini uygun kabul etmiş ve şu beyiti nakletmiştir

"Allah'a yemin olsun ki sen eğer hür olaan dahi

Esasında sen hür de olamazsın, azad edilmiş köle de olamazsın."

Ve ayrıca el-Ferrâ bunun nasb ile okunmasını açık ifadelerle kabul etmez. Diğer taraftan; "Zeyd'in sana rağbeti yoktur" demenin de; " Amr sana doğru gelmemektedir" demenin de caiz olduğu hususunda nahivciler arasında görüş ayrılığı olduğunu bilmiyoruz. Bundan sonra ise "be" harfini hazfederler ve (başına geldiği ismi) ref ederler. Basralılar ve Kûfeliler ise ref ile; "Zeyd gidici değildir" şeklindeki kullanımı naklederler. Yine Basrahlar bunun Temimlerin söyleyişi olduğunu nakleder ve şu beyiti de zikrederler:

"Sizler Teym'i mi bana eş ve denk kabul ediyorsunuz? Halbuki Teym hiçbir zaman şerefli birisine denk olamaz."

el-Kisaî ise bunun Tihame ve Necidlilerin söyleyişi olduğunu nakletmektedir. el-Ferrâ da refin iki bakımdan daha güçlü olduğunu iddia etmektedir. Ebu İshak dedi ki: Bu bir yanlışlıktır. Çünkü yüce Allah'ın Kitabı ve Ra-sûlünün kullanımı daha güçlü ve daha uygundur.

Derim ki: Hafsa (r.anha)nın MushaFında bu buyruk;" Bu bir beşer değildir" şeklindedir. Bunu el-Gaznevî nakletmektedir.

el-Kuşeyrî Ebu Nasr der ki: Burada kadınlar Hz. YûsuPun suret itibariyle insanlardan daha güzel bir surette olduğunu, hatta bir melek suretinde olduğunu söylemek istemişlerdir. Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır "Andolsun Biz inşam gerçekten en güzel bir surette yarattık."(et-Tîn, 95/4) Bu iki âyet-i

kerîmenin bîr arada anlaşılması şöyledir: Kadınlar "Allah'ı tenzih ederiz" ifadeleri ile Hz. Yûsuf u, Aziz'in karısının onu itham ettiği, kendisine kötü maksatla yaklaşmak istediğinden uzak olduğunu anlatmaktadır. Yani Yûsuf böyle bir şeyden uzaktır. Onların " Allah İçin" sözleri Allah İçin o bundan uzaktır, demektir. Yani Yûsuf bu işten kurtulmuştur, bu surette böyle bir şey yoktur. Bunun da anlamı şudur: Onun masiyetlerden uzaklığı meleklerle benzemektedir. Böyle bir açıklamaya göre ise (âyetler arasında) çelişki yoktur.

Bir diğer açıklamaya göre burada maksat, Hz. Yûsufun aşırı güzelliğinden ötürü sureti itibariyle insanlara benzemesinden tenzih edilmesidir. "Allah'ı" ifadesi de bu manayı te'kid içindir. Buna göre buyruğun anlamı şu olur: Kadınlar melek suretinin daha güzel olduğunu zannederek böyle bir sözü söylediler, onlar yüce Allah'ın: "Andolsun ki insanı en güzel bir surette yarattık" (et-Tin, 99/4) sözlerinden haberdar değillerdi. Çünkü bu bizim Kitabımızda olan bir buyruktur. Bazı zayıf anlayışlı kimseler şöyle zannederler: Eğer kadınların bu sözlerinin gerçeğe ilgisi olmayan bir kanaatleri olsaydı, yüce Allah'ın onlann bu kanaatlerini reddetmesi ve bu sözlerinde yalancı olduklarını beyan etmesi gerekirdi. Ancak böyle bir'görüş batıldır. Zira yüce Allah'a böyle bir şeyin vacib olduğunu kabul edemeyiz. Zaten yüce Allah'ın kâfirlerin küfrü ve yalancıların yalanı ile ilgili olarak haber verdiği bütün hususları hemen akabinde reddetmesi gerekmez. Aynı şekilde "örf ehli kimseler" çirkin kişi hakkında "o şeytan gibidir" derken, güzel kişi hakkında da "o melek gibidir" derler. Yani benzeri görülmemiş demektir. Çünkü insanlar melekleri görmezler. Böyle bir ifade melek suretinin daha güzel olduğu zannına binaen söylenir, yahut ta onun ahlâkının temizliğini, ithamlardan da uzaklığını haber vermek kastıyla söylemiş olabilirler.

"Bu ancak çok şerefli bir melektir." Bu ancak şerefli bir melek olabilir, başka bir şey olamaz. Şair de der ki:

"Sen bir insana mensub da değilsin fakat sen bir mekte mensub) olabilirsin, Sema boşluğundan yağmur gibi inen."

el-Hasen'den de: -"Bu bir beşer değildir" anlamındaki buyruğu-: şeklinde "be" ve "şın" harflerini esreli olarak okuduğu rivayet edilmiştir ki bu: Bu satın alınan bir kul değildir, anlamındadır; böyle birisinin satılmaması gerekir, demektir. O bu şekilde okumakla mastarı ism-i meful yerine kullanmış olur. Yüce Allah'ın: "Deniz avı... size helal kılındı" (el-Maide, 5/96) buyruğunda olduğu gibi ki, denizde avlanmak anlamındadır ve bunun benzerleri de pek çoktur.

Buyruğun şu anlama gelme ihtimali de vardır: Buna değer biçilemez, bunun kıymeti hiçbir şekilde tesbit edilemez. Buna göre "satın almak" anlamındaki

kelime ile satın alınırken onun karşılığında verilen bedel kastedilmiş olur. Mesela bir kimsenin: Bu bine alındı, şeklindeki sözünü reddetmek isterken, bu bine alınamaz demeye benzer. Bu açıklamaya göre ise "be" harfi haber olan mahzuf bir söze taalluk eder. "Bu satın almakla miktarı tesbit edilebilecek bir şey değildir" demeye benzer. Ancak büyük çoğunluğun kıraati daha uygundur. Çünkü ondan sonra "bu ancak çok şerefli bir melektir" buyruğu gelmektedir ki, bu da onun şanını ta'zim gayesi ile melek türünden olduğu söylenerek üstünlüğünü mübalağa yoluyla ifade etmek içindir. Diğer taraftan; (el-Hasen'den gelen rivayet gibi) türünden kelimeler Mushaf ta "ya" ile yazılırlar.

Allah'ın: "Kadın dedi ki: Kendisi dolayısı ile beni kınadığınız işte budur" buyruğu şu demektir: Aziz'in hanımı misafir kadınların Yûsuf a kendilerini kaptırdıklarını görünce, "kendisi dolayısı ile" yani onu sevdiğimden dolayı "beni kınadığınız işte budur" diyerek mazur olduğunu açığa vurmak istedi.

" Şu" burada " Bu" anlamındadır. Taberî'nin tercihi de budur. Buradaki "he" (mealde: Kendisi) zamirinin sevgiye ait olduğu ve; Şu, işaret zamirinin de asıl anlamı üzere kullanıldığı da söylenmiştir. Buna göre mana şöyle olur: İşte kendisi sebebiyle beni kınadığınız sevgi budur, yani bunun sevgisi işte o sevgidir.

"Levm (kınamak)" ise çirkin şeylerle nitelendirmek demektir.

Daha sonra gerçeği ikrar ederek şunları söyledi:

"Evet, andolsun ben ondan murad almak istedim. Fakat o kendisini korudu" yani bu işe yanaşmadı. [\[134\]](#)

"Korunma "ya bu ismin verilış sebebi, masiyetin işlenmesinden koruyup engellemesinden dolayıdır. "Kendisini korudu" ifadesinin, bu işe karşı koydu, zorluk çıkardı, anlamında olduğu da söylenmiştir ki, ikisinin de anlamı birdir.

"Şayet kendisine emredeceğimi yapmazsa, andolsun zindana atılacak" sözleriyle de kadınların huzurunda onu tekrar kötülük işlemeye davet etti ve haya perdesini yırtarak, dediğini yapmayacak olursa zindana atılmakla tehdit etti, İlkın olanlar ikisi arasında ceryan etmişti; ama artık ilk durumunun aksine, kimsenin kınamasından ve söyleyeceğı sözlerden çekinmediğinden böyle konuştu.

"Ve herhalde zillate uğrayanlardan olacaktır" buyruğundaki; " Olacaktır" kelimesi "elif" ile yazılmıştır. Ancak te'kid için getirilen şeddesiz "nûn" gibi okunur. Çünkü te'kid "nûn"u hem şeddeli, hem şeddesiz gelir. Yüce Allah'ın: "Andolsun zindana atılacak" buyruğu üzerinde vakıf "nûn" ile yapılır. Çünkü şeddelidir. Buna karşılık; "Olacaktır" üzerinde vakıf elif ile yapılır. Çünkü şeddesiz "nun"dan dolayı böyle yazılmıştır ve bu bir kimsenin; "Ben bir adam gördüm, Zeyd'i ve Amr'ı gördüm" sözündeki ırab "nun'u (tenvini)na

benzemektedir. Yüce Allah'ın: "Andolsun ki yakalayıp, çekeriz alnından" (el-Alak, 96/15) buyruğu ve benzerleri de buna benzemektedir ki bu gibileri üzerinde vakıf elif ile olur. el-A'sâ'nın şu mısraında olduğu gibi:

"Şeytana asla ibadet etme, Allah'a ibadet et."

Şair burada; "Mutlaka ... ibadet et" demek istemiştir. Vakıf yapması gerektiğinden elif ile vakıf yapmıştır.[\[135\]](#)

33- Dedi ki: "Kabbim ben, zindanı bu kadınların beni kendisine davet edegeldiklerl şeye tercih ederim. Eğer Sen bunların tuzaklarını benden savmazsan, onlara meyleder, cahillerden olurum."

34- Bunun üzerine Rabbi onun duasını kabul etti. O kadınların tuzaklarını üzerinden sardı. Çünkü O, hakkıyla işitendir, bilendir.

Yüce Allah'ın: "Dedi ki: Rabbim ben, zindanı bu kadınların beni davetede geldikleri şeye tercih ederim" buyruğunda "zindanı ifadesi, zindana girmeyi takdirinde olup muzaf hazfedilmiştir. Bu açıklamayı ez-Zeccâc ve en-Nehhâs yapmışlardır. "Tercih ederim"; zindan benim için masiyete düşmekten daha kolay ve daha hafiftir, demektir. Yoksa zindana girmek durum ne olursa olsun mutlaka sevilen bir şey olduğu anlamına değildir.

Nakledildiğine göre Yûsuf (a.s) "Ben zindanı., tercih ederim'l deyince yüce Allah da kendisine şöyle vahyetmiş: "Ey Yûsuf! Sen, ben zindanı tercih ederim demekle kendini zindana atmış oldun. Eğer ben afiyet ve esenliği tercih ederim, demiş olsaydın hiç şüphesiz esenliğe kavuşturulurdun."

Ebu Hatim'in naklettiğine göre Osman b. Affan (r.a); ": Hapse atılmak, zindana atılmak" diye "sin" harfini üstün olarak okumuştur. Bunun aynı zamanda İbn Ebi İslak'ın, Abdu'r-Rahman el-A'rec'in ve Ya'kub'un da kıraati olduğunu nakletmiştir. Bu ise; "Onu hapsetti, hapsetmek" fiilinin mastarıdır.

"Eğer Sen bunların tuzaklarını benden savmazsan" yani bu kadınlam tuzaklarını benden uzaklaştırmazsan...

Kendisini gören kadınların tuzakları diye de açıklanmıştır. Çünkü kadınlar ona Aziz'in karısına itaat etmesini emretmiş ve ona şöyle demişti: Bu kadın mazlumdur ve sen de ona zulmettin.

Bir diğer açıklamada da şöyle denilmiştir: Aziz'İN kansı için ona nasihatte bulunmak üzere herbirisi Hz. Yûsuf'la başbaşa kalmak istedi. Bundan maksat ise kadına belki isteğini kabul eder diye yardımcı olmasını istemek idi. Ancak herbirisi tek başına onunla başbaşa kalınca Hz. Yûsuf a: Ey Yûsuf! Benim ihtiyacımı gör, ben senin için efendinden daha iyiyim, demeye koyularak, ayn ayrı onu kendisinden murad almağa çağırıyor ve ayağını kaydırmaya gayret

ediyordu. Bunun üzerine Hz. Yûsuf: Rabbim, önceleri bir taneydi, şimdi bir topluluk oldular, dedi.

Bir diğer açıklamaya göre Aziz'in karısının tuzağı Hz. Yûsuf u işlemeye davet ettiği hayasızlık idi. O ("bunlar şeklindeki") çoğul ifadesiyle onu kastetmiştir. Hitabında ya onu ta'zim etmek için çoğul kullanmıştır, yahut ta açık (sarih) ifadeyi kullanmayıp üstü kapalı ifadeyi (ta'rizi) kullanmak istediğinden böyle yapmıştır.

Keyd (tuzak) ise hileye başvurmak ve bunda çokça gayret etmek demektir. İnsanların çokça hileye başvurmaları dolayısıyla da savaşa "keyd" denilmiştir. Amr b. Lecâder ki:

"Sana tuzak kurmak için Biçr'in annesi göründü sana, ' Süslenip püslenerek sana kuracağı tuzağı kursun diye."

"Onlara mcyleder(im)" buyruğu şartın cevabıdır, "Meylederim" ifadesi meyledip özlemeyi anlatmak için kullanılan; Meyletti, ederden gelmekte olup mastarı da; diye gelir. Şair der ki:

"Kalbim Hind'e şevk ile meyletti,
Hind gibi birisi zaten şevk ite meylettirir."

Yani, ey Rabbim! Eğer masiyetten uzak durmakta bana lütuf etmeyecek olursan, ben de masiyete düşerim.

"Cahillerden olurum." Yani günah işleyen ve bundan dolayı yerilmeyi ha-keden kimselerden olurum. Yahut cahillerin işini yapan kimselerden olurum.

İşte bu, Allah'ın yardımını olmaksızın hiçbir kimsenin Allah'a İsyan olan bir işten uzak durmadığının delilidir. Aynı şekilde cahilliğin çirkin olduğuna ve cahil kimsenin yerildiğine de delildir.

"Bunun üzerine Rabbi onun duasını kabul etti." Çünkü o: "Eğer Sen bunların tuzaklarını benden savmazsan" diyerek duaya yönelmişti. Bununla Allah'ım onların tuzaklarını benden sav, demiş gibi idi. Yüce Allah da duasını kabul etti, ona lütfetti ve zinaya düşmekten korudu.

"O kadınların tuzakları" denilmesinin sebebi şöyle açıklanmıştır: Çünkü o kadınlar bir topluluktı ve hepsi de ondan murad almak istemişti, Genel olarak; bütün kadınların tuzağı anlamında olduğu da söylenmiştir. Bundan önceki âyet-i kerîmede söz konusu edildiği gibi yalnızca Aziz'in karısının tuzağını kastettiği de söylenmiştir. Ancak umum ifade etmesi daha uygundur.[\[136\]](#)

35. Sonra bütün delilleri gördükleri halde yine de onu bir sûreye kadar zindana atmak, onlarca uygun görüldü.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:[\[137\]](#)

1- Hz. Yûsuf a Dair Görüşler:

"Sonra" Mısır Aziz'i ve onun danışmanları "bütün delilleri gördükleri halde..." Hz. Yûsuf'un suçsuzluğunu, gömleğinin arkadan yırtılması, kadının yakınlarından şahidin şahitlik etmesi, kadınların ellerini kesmeleri ve Hz. Yûsuf ile karşılaşmaları sırasındaki dirençsizlikleri gibi alametleri gördükten sonra, herkesin arasında bu olayın yaygınlık kazanmaması, buna engel olunarak gizlenmesi için onu hapsedmeyi uygun gördüler.

Bir diğer açıklamaya göre burada sözü geçen "deliller" Hz. Yûsuf aralarında bulunduğu sürece üzerlerine açılan bereket kapılan idi, Ancak birinci görüş daha sahihtir. Mukatil, Mücahid'den, o İbn Abbas'tan, İbn Abbas'ın yüce Allah'ın: "Sonra bütün delilleri gördükleri halde yine de onu... uygun görüldü" buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Gömleğin yırtılması bu delillerdendir, şahidin şahitliği bu delillerdendir, kadınların ellerini kesmeleri bu delillerdendir, kadınların onun oldukça büyük bir güzelliğe ss hip olduğunu görmeleri de bu delillerdendir.

Şöyle de denilmiştir: Kadının insanlardan aşın derecedeki utanması ve on dan büsbütün ümidinin kesileceğinden korkması, tümünden elinden gitmesi ye rine ondan uzak kalmaya razı olmaya onu mecbur etti. Böylelikle onu gör meyecek olursa, hastalığının şifa bulacağını zannetmişti. Şair de der ki:

"Kavuşma ümidi bulunan özlem duyan birisinin duyduğu hasret, Hiçbir ümit taşımayan fakat özlem duyan birisîninkine benzemez.

Yahut kadın, hapsedilmekten çekinerek kendisini teslim edeceği ümidiyle onu hapse atmak tuzağı ile karşı karşıya bırakmak istedi. [\[138\]](#)

2- Hz. Yûsuf un Hapsedilmesi:

"Onu... zindana atma" (anlamı verilen); kelimesi fail mevkiindedir. Yani onu hapsedmeleri görüşü onlara uygun görüldü. Bu Sibeveyh'in görüşüdür. el-Müberred ise bu yanlıştır, der. Çünkü fail cümle olmaz. Ancak burada fail; "Uygun görüldü" fiilinin delalet ettiği mastardır. Bu da; "Onlara gelen... görüş uygun görüldü" demektir. Hapfedilmesinin sebebi ise, fiilin ona delâlet etmesidir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Bir haktır, Ebu Musa'nın, baba olduğu kimseye Dağlan diken (yüce Allah)ın muvaffakiyet vermesi."

Burada; "Bunun gerçekleşmesi bir haktır" anlamında olup hazfedilmiştir.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Daha sonra önceden bilmedikleri bir görüşe sahip oldular. Bu ifadenin hazfediliş sebebi ise buyrukta buna delalet eden sözlerin bulunmasıdır.

Aynı şekilde "demek" fiili de hazfedilmiştir, yani "onu zindana atmalıdırlar, dediler" demektir. Baştaki "lam" harfi ise gizli bir yeminin cevabıdır. Fiil müzekker bir fiildir, müennes değildir. Çünkü müennes bir fiil olsaydı; denmesi gerekirdi. Buna da yüce Allah'ın: "Onlarca" denilerek; şeklinde (aynı anlamdaki) müennes zamir kullanılmaması delil teşkil etmektedir. Bu buyrukla adeta kadınlara ve onların yardımcılara dair haber verilmiş ve müzekker kipi tağlib yoluyla kullanılmış gibidir. Bu açıklamayı da Ebu Ali yapmıştır.

es-Süddî dedi ki; Hz. Yûsuf'un hapse atılmasının sebebi Aziz'in karısının Hz. Yûsuf'u kendisini teşhir edip, durumunu yaygınlaştırarak küçük düşürmesinden şikayetçi olmasıdır. Bu açıklamaya göre "onlarca" lafzındaki zamir hükümdara aittir.[\[139\]](#)

3- Hz. Yûsuf'a Süreli Hapis:

"Bir süreye kadar" buyruğu "belirsiz bir süreye kadar" demektir. Bu açıklamayı pek çok müfessir yapmıştır. İbn Abbas der ki: Şehirde yaygınlık kazanmış olan haber kesifinceye kadar, demektir.

Said b. Cübeyr de altı aya kadar diye açıklamıştır. el-Kiyâ'nın naklettiğine göre; o bu ifade ile üç aylık bir süreyi kastetmiş İdi. İkrime ise dokuz yıllık bir süre, el-Kelbî beş yıl, Mukatil de yedi yıllık bir süre kastetmişti, demişlerdir. Bakara Sûresi'nde; "Bir süre" kelimesi ve onun ile ilgili hükümlere dair açıklamalar (el-Bakara 2/36. âyet 6. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Vehb der ki: Hz. Yûsuf oniki yıl hapis kaldı.

Bu buyruktaki;...e kadar" edatı, anlamındadır. Yüce Allah'ın: " Tan yeri ağıncaya kadar" (el-Kadr, 97/5) buyruğu gibi.

Yüce Allah zindana atılmayı Hz. Yûsuf için kadına meyletmesi dolayısıyla bir temizlenme sebebi kılmıştı. Aziz -eğer Hz. Yûsuf'un suçsuzluğunu bilmiş ise- sanki Hz. Yûsuf'un hapse atılmasında kadına itaat etmiş gibi görünüyor.

İbn Abbas der ki: Hz. Yûsuf üç yerde yanıldı. Birincisi, kadına meyledince; buna sebep zindana atıldı. İkincisi rüya yorumunu isteyen kişiye: "Beni efendinin yanında an" (Yûsuf, 12/42) demesi üzerine hapiste bir kaç yıl daha kaldı. Diğer ise kardeşlerine: "Siz gerçekten hırsızlık yaptınız" (Yûsuf, 12/70) dedirtmesi, onlar da buna karşılık: "Eğer o çalmış bulunuyorsa, onun daha evvel bir kardeşi de çalmıştı" (Yûsuf, 12/77) diye cevap vermişlerdi.[\[140\]](#)

4- Zina İçin Hapis Tehdidi İkraha Sayılır Mı?

Yûsuf (a.s) hapse atılmak tehdidi ile zina etmek İçin zorlandı, Beş yıl hapiste kaldığı halde mevkinin büyüklüğü ve şerefının üstünlüğü dolayısıyla böyle bir şeye razı olmadı.

Bir kişi zina etmek üzere zindana atılmakla tehdit edilecek (ikrah) olursa, icma ile zina caiz olmaz. Şayet dövmek ile ikrah söz konusu olursa, ilim adamlarının bu konuda farklı görüşleri vardır. Sahih kabul edilen görüş eğer dövme aşın bir noktaya varırsa, zinanın günahı da, haddi de o kişiden düşer.

Kimi ilim adamlarımız ise o kimseden haddin düşmeyeceğini söylemişlerdir. Ancak bu, zayıf bir görüştür. Çünkü yüce Allah kulu hakkında iki ayn azabı bir araya toplamaz ve iki belâdan birisini tercih etmek ile karşı karşıya bırakmaz. Çünkü böyle bir şey dindeki en büyük zorluklardandır. Halbuki yüce Allah: "Dinde size güçlük vermedi" (el-Hac, 22/78) diye buyurmaktadır. İleride bu hususlara dair açıklamalar yüce Allah'ın İzniyle Nahl Sûresi'nde (16/106. âyet, 4.başlık ve devamında) gelecektir.

Hız. Yûsuf bu ceza ve tehdide rağmen sabretti, kendisine kurulan bu hile ve tuzaklardan dolayı Allah'a sığındı. Önceden de geçtiği üzere yüce Allah da onun duasını kabul buyurdu.[\[141\]](#)

36. Onunla birlikte zindana İki de delikanlı girdi. Bunlardan biri: "Ben rüyamda kendimi şarap sıkıyor gördüm" dedi. Öbürü de: "Ben de rüyamda kendimi başımda ekmek götürüyor, kuşlar da ondan yiyor gördüm" dedi. "Bize bunun yorumunu bildir. Çünkü biz seni iyilik edenlerden görüyoruz."

37. Dedi ki "Size rızıklanmak üzere bir yiyecek gelecek oldu mu, muhakkak onun ne olduğunu size daha gelmezden evvel haber veririm. Bu Rabbimin bana öğrettiği şeylerdendir. Gerçekten ben Allah'a İnanmayan ve kendileri âbireti inkâr eden bir kavmin dinini terkettim;

38. "Atalarım İbrahim, İshak ve Ya'kub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız, yapabileceğimiz bir İş değildir. Bu hem bize, hem İnsanlara Allah'ın lütuf ve kereminden-dır. Fakat insanların çoğu şükretmezler."

Yüce Allah'ın: "Onunla birlikte zindana iki de delikanlı girdi" buyruğundaki: "İki delikanlı" kelimesi in tesniyesi (ikili)dir. Bu kelime (son harfi) "yalıdır. Bunun: "Genç delikanlılar" şeklinde çoğul yapılması şaz'dır. Vehb ve başkalan derler ki: Yûsuf (a.s) bir eşek üzerinde zincire vurulmuş halde, zindana götürüldü. Çarşı-pazar dolaştırılarak:" Bu hanımefendisine karşı gelenin

cezasıdır" diye ilan edildi. O İse şöyle diyordu:" Şüphesiz ki bu ateş parçalarından, katrandan yapılmış elbiselerden, kaynar su içeceğinden ve zakkum yemeğinden daha kolaydır."

Hız. Yûsuf zindana götürüldüğünde, orada artık umutlan kesilmiş, bela ve sıkıntıları alabildiğine artmış kimselerle karşılaştı. Onlara: Sabredin size müjdeler olsun, ecir alırsınız demeye başladı. Onlar da: Ey delikanlı! Ne güzel söz söylüyorsun! Gerçekten seninle birlikte olmak bizim için bereketli bir şeydir. Sen kimsin, ey delikanlı! diye sormaya koyuldular. Hız. Yûsuf da şöyle diyordu: Ben Allah'ın seçkin kulu Ya'kub'un oğlu Yûsuf um. Benim dedem de Allah'a kurban edilmesi adanan İshak'tır. Onun da babası ise Allah'ın Halil'i İbrahim'dir. İbn Abbas der ki: Kadın kocasına bu İbrani köle beni rezil etti. Ben onu hapse atmanı istiyorum deyince, kocası da onu hapse attı. Hız. Yûsuf, zindanda üzüntülü olanları teselli ediyor, hastalan ziyaret ediyor, yaralılan tedavi ediyor, gece boyunca namaz kılıyordu. Odalann duvarlan, çatılan, kapıları da onunla birlikte ağlayıncaya kadar ağlıyordu. Hapis onun sayesinde tertemiz oldu ve hapistekiler de onunla teselli buldular. O bakımdan herhangi birisi zindandan çıktı mı tekrar Yûsuf ile birlikte olmak için zindana geri gelirdi. Zindan sorumlusu da onu sevdi ve onun rahat etmesini sağladı, sonra ona şöyle dedi: Ey Yûsuf! Ben seni öyle bir sevdim ki hiçbir şeyi senin kadar sevemiyorum. Bu sefer Hız. Yûsuf: Senin bu sevginden Allah'a sığınırım, dedi. Adam: Neden böyle diyorsun? deyince, bu sefer şu cevabı verdi: Babam beni sevdi, kardeşlerim bana yapacaklarını yaptılar. Hanımefendim beni sevdi, ben gördüğün bale geldim.

Hız. Yûsuf" hapiste iken hükümdar firmasına ve sakisine kızdı. Şöyle kî: Hükümdar aralarında oldukça uzun bir ömür yaşadığından, ondan sıkılmaya, usanmaya başladılar. O bakımdan hem fırıncısına hem şarapçısına zehirlemesini telkin ettiler. Ancak fırıncı bu isteği kabul etmekle birlikte, şarab sakisi bunu kabul etmedi. Saki gidip, bu durumu hükümdara bildirdi, hükümdar her ikisinin de zindana atılmasını emretti. Bu ikisi de Hız. Yûsuf'la teselli buldular. İşte yüce Allah'ın: "Onunla birlikte zindana iki de delikanlı girdi" buyruğunda anlatılan budur.

Şöyle de denilmiştir: Fırıncı yemeğe zehiri koydu, ancak yemek hazırlanınca saki; Ey Hükümdar! Yeme, çünkü yemek zehirlidir, dedi. Fırıncı da; Ey Hükümdar! İçme, çünkü içkide zehir var, dedi. Bunun üzerine hükümdar sakiye iç dedi, içti ve içtiğinden zarar görmedi. Fırıncıya ise: Ye dediği halde yemedi, yemeği bir hayvana vererek denedi, olduğu yerde hayvan ölü verdi. Her ikisini de bir sene hapse attı, ikisi de bu süre zarfında Hız. Yûsuf ile birlikte kaldılar. Sakinin adı Mencâ, diğerinin adı Mecles İdi. Bunu da es-Sa'lebî, Ka'b'dan

nakletmektedir.

en-Nekkaş der ki: Birisinin adı Şerhem, diğerinin de adı Serhem idi.

Taberî der ki: Rüyada şarap sıktığını gören kimsenin adı Nebû idi. es-Süheyli der ki: Diğerinin ismini de zikretti, ancak ben onu yazıp kaydetmedim.

Yüce Allah'ın: "İki de delikanlı" diye buyurması, bunların ikisinin de köle olmalarından idi. Köle de küçük ya da büyük olsun "fetâ: Genç, delikanlı" diye adlandırılır. Bunu da el-Maverdî nakletmiştir.

el-Kuşeyrî der ki: "Fetâ" kelimesinin örflerinde kölenin adı olma ihtimali de vardır. İşte bundan dolayı da yüce Allah: "Aziz'in karısı delikanlısından (fetâsmdan) murad almak istiyor" (Yûsuf, 12/30) diye buyurmuştur. Bununla birlikte "fetâ" kelimesinin, mülkiyet altındaki bir köle olmasa dahi hizmetçinin adı olma ihtimali de vardır. Bu ikisinin Hz. Yûsuf ile birlikte zindana atılmış olma ihtimali de vardır, daha sonra da ondan önce de atılmış olabilirler. Ancak onunla birlikte, onun bulunduğu hücreye girmişlerdi.

"Bunlardan biri: Ben rüyamda kendüni şarab" yani üzüm "sikiyor gördüm, dedi." Hz. Yûsuf daha önce hapistekilere: Ben rüya tabir ederim, demişti. İşte bu iki gençten birisi arkadaşına: Gei şu İbrani köleyi deneyelim, dediler ve ona herhangi bîr rüya görmedikleri halde soru sordular. Bu açıklamayı İbn Mes'ud yapmıştır. Ancak Taberî'nin naklettiğine göre bu iki kişi Hz. Yûsuf'un bilgisi hakkında ona soru sordular. Kendisi de: Ben rüya tabir ederim, diye cevap vermişti. Bunun üzerine gördükleri rüyalarını yorumlamasını istediler.

İbn Abbas ve Mücalid der ki: Gördükleri rüya doğru bir rüya idi ve ona bu rüyaları hakkında yorum yapmasını istemişlerdi. Bundan dolayı rüyanın yorumu olduğu gibi gerçekleşti.

Sahih hadiste Ebu Hureyre'den, Peygamber (sav)in şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Aranızda rüyası en doğru çıkan, sözü en doğru olan kişidir.

[\[142\]](#)

Bu rüyaların gerçek olmadığı, onu denemek için, ondan yorum yapmasını istedikleri de söylenmiştir. İbn Mes'ud ve es-Süddî'nin görüşü budur.

Aralarından asılan kişi yalan söylemişti, diğeri ise doğru söylemişti, diye de söylenmiştir. Bu görüş de Ebu Miclez'e aittir.

Tirmizî'nin, İbn Abbas'tan rivayetine göre İbn Abbas, Peygamber (sav)in şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Her kim yalan yere bir rüya gördüğünü söyleyecek olursa, kıyamet günü iki arpa arasına düğüm atması istenecektir ve hiçbir zaman ikisi arasına böyle bir düğüm atamayacaktır." Ebu İsa (et-Tirmizî)

dedi ki; Bu hasen bir hadistir. [\[143\]](#)

Ali (r.a)dan da Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Yalan

yere rüya gördüğünü söyleyen kimse kıyamet gününde bir arpa düğümlemekle yükümlü tutulacaktır." Tirmizî dedi ki: Bu hasen bir hadistir. [\[144\]](#)

İbn Abbas dedi ki: Bu iki kişi rüyalarını gördükleri sabahı oldukça üzüntülü ve kederli idiler. Hz. Yûsuf onlara: Ne diye sizi üzüntülü görüyorum? diye sorunca, onlar: Efendimiz! Biz hoşumuza gitmeyecek bir şey gördük, dediler, Hz. Yûsuf onlara: Gördüğünüzü bana anlatın, deyince ikisi de gördükleri rüyayı ona anlattılar ve: Bu rüyamızın yorumunu bize bildir, dediler. Bu da onların bir rüya gördüklerinin delilidir.

“Çünkü biz seni iyilik edenlerden görüyoruz.” Hz. Yûsufun iyiliği hastaları ziyareti, onları tedavi etmesi, üzüntü ve kederlileri teselli etmesi idi. ed-Dahhâk der ki: Zindanda birisi hastalandı mı Hz. Yûsuf ona bakardı, birisi darlığa düştü mü sıkıntısını giderirdi. Muhtaç oldu mu ona mal toplar, onun için dilenirdi.

"İyilik edenlerden" buyruğu güzel bir şekilde bilgi edinmiş bilginlerden, diye de açıklanmıştır. Bunu da el-Ferrâ ifade etmiştir. İbn İshak der ki: "İyilik edenlerden" ifadesi eğer bu rüyamızı yorumlarsan, bize iyilik edenlerden olursun, anlamındadır. Nitekim bir kimsenin: Şu işi yap, iyilik eden birisi olursun, demek bu kabildendir. Hz. Yûsuf da onlara: Ne gördünüz? diye sordu. Fırıncı: Beri üç ayrı tandırda ekmek pişiriyor ve bu ekmeği üç sepete koyup bunları başımın üzerine yerleştiriyor gördüm. Sonra da kuşlar gelip ondan yedi. Diğeri de: Ben de kendimi beyaz üzümünden üç salkım alıp onları üç kaptı sığıttığımı gördüm. Sonra bu üzüm sularını süzüp önceki adetim üzere hükümdara içirdim. İşte yüce Allah'ın: "Ben rüyamda kendimi şarab sıkıyor" üzüm sıkıyor "gördüm" buyruğu buna işarettir. Umardılar bu tabiri böyle (üzüm sıkmak diye) kullanırlar. Bu açıklamayı da ed-Dahhâk yapmıştır.

İbn Mes'ud bunu: "Ben kendimi üzüm sıkıyor gördüm" diye okumuştur. el-Esmaî der ki: el-Mutemir b. Süleyman'ın bana haber verdiğine göre o beraberinde üzüm bulunan bir bedevi görmüş, ona: Beraberinde ne var? diye sormuş. O da: (Beraberimde) "hamr (şarab anlamında)" var, demiş.

Bir diğer açıklamaya göre "şarab sıkıyorum" ifadesi, şarab üzümü sıkıyorum demek olup muzaf hazfedilmiştir. Bu kelime; "Şarab, şarablar" şeklinde; "Hurma ve hurmalar" gibi kullanılır.

Hz. Yûsuf onlara "dedi ki; Size rızklanmak üzere bir yiyecek gelecek oldu mu?" yani evinizden yarın size yiyecek gelecek olursa "muhakkak onun ne olduğunu size dana gelmezden evvel haber veririm." Böylelikle siz de benim rüya yorumunu bildiğimi, bilmiş olacaksınız. Onlar da: Peki öyle olsun, dediler. İkisine de: Size şunlar, şunlar gelecek, dedi ve dediği gibi çıktı.

Bu yüce Allah'ın özel olarak Hz. Yûsuf'a verdiği gayb bilgisinden idi. O, ayrıca

bu bilgiyi yüce Allah'ın kendisine özel olarak verdiğini de beyan etmişti. Çünkü Hz. Yûsuf Allah'a iman etmeyen bir kavmin dinini yani hükümdarın dinini terketmiş idi.

Bana göre ifadenin anlamı şudur: Gerek rüyanın te'vilini bilmek, gerek size gelecek olan yemekleri bilmek, gerekse Allah'ın dinini bilmek (Allah'ın bana öğrettiği bilgilerdendir). O halde öncelikle siz din ile ilgili olan şeyleri dinleyip, kabul ediniz ki hidayet bulaşınız. Bundan dolayı Hz. Yûsuf onları İslâm'a davet etmeden, rüyalarını yorumlamadı. Onlara şöyle dedi: "Ey zindan arkadaşlarım! Darmadağınık bir çok rabler mi hayırlıdır? Yoksa bir tek olan ve kerşeyi hükmü ve iradesi altında tutan Allah mı? Sizin O'nu bırakıp taptıklarınız..." (Yûsuf, 12/39-40) Nitekim ileride de gelecektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Hz. Yûsuf onlardan birisinin öldürüleceğini bilmişti. O bakımdan öldürülecek kişi müslüman olup bununla mutluluğu elde etsin diye onları önce İslâm'a çağırdı.

Bir diğer açıklamaya göre Hz. Yûsuf onlardan birisinin hoş olmayan sonucunu bildiğinden dolayı, sordukları rüyalarını yorumlamak istemedi, onların sordukları hususu bir kenara bırakarak başka bir söz açtı ve onlara şöyle dedi: "Size" rüyada "rıızıldanmak üzere bir yiyecek gelecek oldu mu" mutlaka uyanıklığınız halinde ben size onun yorumunu bildiririm. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır. Bunun üzerine o iki kişi ona şöyle dediler: Bu ariflerin ve kâhinlerin işindendir. Hz. Yûsuf onlara şöyle dedi: Ben kâhin birisi değilim, bu Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Ben sizlere ne kâhinlik yaparak, ne de müneccimlik yaparak bunları haber veriyorum. Bilakis benim size verdiğim haber yüce Allah'tan gelen bir vahiy iledir.

İbn Cüreyc de der ki: Hükümdar bir kimseyi öldürmek istedi mi ona bilinen bir yemek yapar ve o yemeği ona gönderirdi. Buna göre anlam şöyle olur: Size uyanık olduğunuz sırada gelecek yemeği ben size bildiririm. Bu açıklamaya göre "nzıkılanmak üzere bir yiyecek" ifadesi hükümdar tarafından veya başkası tarafından size verilen bir yemek... anlamındadır. Bununla birlikte; Allah tarafından size nzık olarak bir yemek gelirse, anlamında olma ihtimali de vardır.

el-Hasen der ki: Hz. Yûsuf da, -Hz. İsa gibi- ikisine gayba dair bir haber vermişti. Bir diğer açıklamaya göre Hz. Yûsuf, böylelikle bu iki kişiyi İslâm'a davet etmişti. Onların Hz. Yûsuf doğruluğuna delil görmeleri gereken mucize olarak da, onlara gaybı haber vermesini göstermişti. . "Atalarım İbrahim, İshak ve Ya'kub'un dinine uydum." Çünkü bu yüce zatlar hak üzere peygamber idi. "Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız yapabileceğimiz bir iş değildir." Böylesi bize yakışmaz.

" Herhangi bir şey" ifadesindeki; te'kid içindir. "Bana hiçbir kimse gelmedi" derken bu edatı kullanmaya benzer.

"Bu Allah'ın hem bize" bununla Allah'ın kendisini zinadan korumuş olduğuna işaretler. "Hem İnsanlara" yani Allah'ın şirk koştuktan koruduğu mü'minlere "lütuf ve keremindendir,"

Bir diğerk açıklamaya göre "bu Allah'ın hem bize" bizi peygamber kılması suretiyle "hem insanlara" bizi onlara peygamber olarak göndermesi suretiyle "Allah'ın lütuf ve keremindendir" demektir.[\[145\]](#)

39. "Ey zindan arkadaşlarım! Darmadağınık bir çok rabler mi hayırlıdır, yoksa bir tek olan ve herşeyi hükmü ve iradesi altında tutan (Kahhâr olan) Allah mı?

40. "Sizin O'nu bırakıp da taptıklarınız, kendinizin ve babalarınızın adlandırdığı bîr takım isimlerden başkası değildir. Allah bunlara dair hiçbir delil İndirmemiştir. Hüküm ancak Allah'ındır. O kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru din İşte budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."

"Ey zindan arkadaşlarım" ey zindanda benimle birlikte bulunanlar! demektir. Burada "arkadaşlık"ı söz konusu etmesi, o ikisinin de uzun süredir zindanda bulunmalarından dolayısıdır. Nitekim cennet ashabı (arkadaşları) ve ateş ashabı tabiri de böyledir.

"Darmadağınık bîr çok rabler mi" yani küçüklük, büyüklük ve orta hallilikte darmadağınık yalıut ta sayılan itibariyle darmadağınık "bir çok rabler mi hayırlıdır, yoksa bir ve tek olan ve herşeyi hükmü ve İradesi akında tutan Allah mı?"

Denildiğine göre burada hitab, hem iki arkadaş, hem de hapisteki diğerk mahpuslardır. Bunların önlerinde Allah'tan başka tapındıkları putlar vardı. Bu ise onlara karşı susturucu bir delil getirmek demektir.

Yani hiçbir zarar ve fayda veremeyen farklı ilahlar mı hayırlıdır, yoksa "bir tek olan ve herşeyi hükmü ve İradesi altında tutan (Kahlîâr olan)" herşeyi gücüyle kahretmiş, hakimiyeti altına almış "Allah mı?" demektir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Allah mı hayırlıdır, yoksa koştukları ortakları mı?"

(en-Nemi, 27/59) buyruğudur.

Bir diğerk açıklamaya göre o, "darmadağınıklık" ile ilahın birden çok olması halinde bu uydurma ilahların iradelerinin farklı farklı olacağını, birinin diğerklerine üstünlük sağlayacağını ancak,- darmadağınık olmaları halinde hiçbirisinin İlah olmayacağını açıklamıştır,

"Sizin O'nu bırakıp da taptıklarınız kendinizin ve babalarınızın adlandırdığı bir

takım İsimlerden başkası değildir." Hz. Yûsuf putların acizlik ve zayıflıklarını beyan ederek, sizin Allah'tan başka taptıklarınız ancak hiçbir muhteva ve gerçek anlamları olmayan, kendiliğinizden uydurduğunuz, taktığınız bir takım isim sahibi varlıklardan başka değildir.

Bir açıklamaya göre Hz. Yûsuf "isimler" o isimlerin ad olduğu şeyleri kastetmiştir. Yani siz, ancak bir takım putlara tapıyorsunuz ki bunların ilahlık adına isimden başka sahip oldukları hiçbir şeyleri yoktur. Çünkü bunlar cansız varlıklardır. Hz. Yûsuf'un iki kişiye hitaba başlamakla birlikte (tesniye olarak gelmesi gerekirken) çoğul olarak "taptıklarınız" demesi o şirkleri itibarıyla bu iki arkadaşının durumunda olan herkesi kastettiğinden dolayıdır. "Kendinizin ve babalarınızın adlandırdığı bir takım isimlerden başkası" buyruğundaki delâlet dolayısıyla ikinci mePulü hazfetmiştir. Yani sizin kendiliğinizden ilah diye adlandırdığınız bir takım İsimler... takdirindedir.

"Allah bunlara dair" hiçbir kitapta "hiçbir delil" -Said b. Cübeyr buradaki "sultan" kelimesini delil diye açıklamıştır. (Mealde de-böyledir)- "indirmemiştir. Hüküm ancak" herşeyi yaratan "Allah'ındır. O kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretmiştir. Dosdoğru din işte budur, fakat insanların çoğu bilmezler."[\[146\]](#)

41. "Ey zindan arkadaşlarım! Biriniz kurtularak, efendisine şarab sunacak. Diğeri ise asılacak ve kuşlar başından yiyecektir. İşte hakkında sorduğunuz iş (böylece) olup bitmiştir."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[147\]](#)

1- Kurtulacak Kişi:

Yüce Allah'ın: "Biriniz kurtularak efendisine şarab sunacak" buyruğu şu demektir: Sakiye dedi ki: Sen daha önce yaptığın İş olan hükümdara şarab sunma ve şakiliğe üç gün sonra döndürüleceksin. Diğerine de şöyle dedi: Sen ise üç gün içerisinde çağırılacak ve asılarak idam edileceksin, kuşlar da başından yiyecektir. Bu sefer bu kişi Allah'a yemin ederim, ben bir şey görmedim deyince, Hz. Yûsuf ister görmüş ol, ister görmemiş ol "hakkında sorduğunuz iş (böylece) olup bitmiştir™ diye cevap verdi.

Dilciler "içirdi" anlamında olmak üzere; diye iki şekilde kullanıldığını ve anlamın aynı olduğunu nakletmektedirler. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"(Yağmur) Mecdoğullanndan kavmimi de suladı, Numeyrlileri de, Hilal'e mensub diğer kabileleri de suladı."

en-Nehhâs dedi ki: Dilbilginlerinin çoğunluğunun kabul ettiği görüşe göre; "Ona içecek bir şey uzattı ve öbürü de içti" anlamındadır. Yahut ta ağzına su döktü, manasınadır. Buna karşılık; ise ona içecek bir şey tayin etti, anlamına gelir. Allah da şöyle buyurmaktadır: "Ve size tatlı bir su içirdik," (el-Murselât, 77/27)[\[148\]](#)

2- Yalan Rüya Tabir Edilirse:

İlim adamlarımız der kir Bir kimse yalan yere bir rüya gördüğünü söylese, yorumcu da o kişiye rüyasını yorumlayacak olsa, bu yorumun hükmü rüya gördüğünü iddia eden kişiyi bağlar mı? denilecek olsa, biz: Hayır bağlamaz, deriz. Çünkü bu Hz. Yûsuf hakkında böyleydi, zira o bir peygamberdi. Peygamber'in yorumu da bir hüküm demektir. Hz. Yûsuf da: Şöyle şöyle olacak demiştir, zamanı gelince yüce Allah da onun peygamberliğinin gerçek olduğunu ortaya koymak için haber verdiği gibi yaratmıştır.

Denilse ki: Abdu'r-Rezzak, Ma'mer'den, o Katâ'deden şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bir adam Ömer b. el-Hattab'ın yanına gelerek şöyle demiş: Ben kendimi önce ot gibi biter, sonra kurur, sonra biter, sonra bir daha kurur gibi gördüm. Hz. Ömer ona şu cevabı vermiş: Sen önce İman edecek, sonra kâfir olacak, sonra bir daha iman edecek, sonra bir daha kâfir olacak ve kâfir olarak ölecek birisisin, demiş. Bu sefer adam: Hayır bir şey görmedim deyince, Hz. Ömer ona: Yûsuf un arkadaşı hakkında hüküm verildiği gibi senin hakkında da hüküm verilmiş bulunuyor.

Bu soruya bizim cevabımız şudur: Bu özellik Ömer (r.a)dan sonra kimseye verilmemiştir. Çünkü Ömer muhaddes (hakkın kendisine itham olunduğu, hakka

muvafakat eden) bir kimse idi [\[149\]](#) ve o herhangi bir tahminde bulunacak ve onu sözüyle ifade edecek olursa, haber verdiği şekilde meydana gelirdi. Onun bu kabilden gerçekleşen sözleri pek çoktur, bunlardan birisi şudur: Yanına giren bir adama Hz. Ömer, ben senin kâhin birisi olduğunu zannediyorum, demiş. Gerçekten de zannettiği gibi idi. Bunu Buhârî rivayet etmiştir. [\[150\]](#) Bir diğerine göre Hz. Ömer bir adama adını sormuş, o da verdiği cevabında ateşin bütün isimlerini zikrederek bir isim söylemiş, Hz. Ömer ona şu cevabı vermiş: Haydi ailene yetiş, onlar yangında yandılar. Gerçekten dediği gibi olmuş. Bunu da Muvatta' rivayet etmiştir. [\[151\]](#) İleride yüce Allah'ın izniyle el-Hicr Sûresi'nde (15/75. âyetin tefsirinde) buna dair daha geniş açıklamalar gelecektir. [\[152\]](#)

42. Bu ikisinden kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki: "Beni efendinin yanında an." Fakat şeytan ona kendisini efendisinin yanında anmasını unutturdu. Bu yüzden daha nice yıllar zindanda kaldı.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[153\]](#)

1- Peygamberin Zannı Ve Bilgi:

"... Bildiği kimseye dedi ki..." buyruğunda geçen; "Zannettiği" kelimesi burada müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne göre "kesin olarak bildiği" anlamındadır. Katâde ise bunu kesin bilgi ve kanaatin zıttı olan "zan" diye açıklamıştır ve şöyle demiştir; Hz. Yûsuf, o kimsenin kurtulacağını zannetmişti. Çünkü rüyayı tabir eden ancak bir çeşit zanda bulunur, Rabbin ise dilediğini yaratır. Ancak birinci görüş daha sahih ve peygamberlerin haline daha uygundur. Onun bu iki gence rüya tabirine dair söylediklerinin vahiy sonucu olması söz konusudur. Ancak, insanların bu konuda verecekleri hükümler hakkında zan söz konusudur. Peygamberlere gelince, onlar ne şekilde hüküm verirlerse versinler, hakkın kendisidir. [\[154\]](#)

2- "Rab" Kelimesine Dair Açıklamalar:

Yüce Allah'ın: "Beni efendinin yanında an" buyruğundaki "rabbın" kelimesi "efendin" manasınadır. Efendiye "rab" denilmesi, Arap dilinde bilinen bir husustur. Şair el-A'sâ der ki:

"Rabbim kerimdir, hiçbir nimetin tadım bozmaz, Kitabların sahifelerinde

bulunan ifadelerle ona dua edilirse, O da bu duaları kabul eder."

Hız. Yûsuf'un bu ifadesi Şu demektir: Sen bu gördüklerini, benim rüyayı tabir edebildiğimi hükümdara anlat, benim suçsuz yere zindana atılmış bir mazlum olduğumu ona haber ver.

Müslim'in, Sahih'inde ve başka hadis kitaplarında Ebu Hureyre'den Şöyle dediği nakledilmektedir: Raslullah (sav) buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse: Rabbine su getir, rabbine yemek yedir, rabbinin abdestini aldır, demesin ve sizden hiçbir kimse Rabbim demesin. Bunun yerine efendim ve mev-lam desin. Yine sizden herhangi bir kimse benim kulum, benim cariyem demesin, bunun yerine oğlum, kızım, yavrum desin. "[155]

Kur'ân-ı Kerîmde ise: "Beni rabbinin (efendinin) yanında an" ve "rabbine dn" (Yûsuf, 12/50) denildiği gibi: "Doğrusu o benim rabbim (efendin)dir. O bana iyi bakmış, iyi bir mevki vermiştir" (Yûsuf, 12/23) diye buyurulmaktadır. Burada da rabbimden kasıt benim arkadaşım demek olup maksat da Âziz'dir.

Bir Şeyin düzeltilmesi ve tamamlanması işini gerçekleştiren herkes hakkında; "Onu terbiye etti, eder" ve;" o, onun rabbidir" tabirleri kullanılır.

İlim adamları der ki: Hız. Peygamber'in: "Sizden herhangi bir kimse... demesin... desin" buyruğu kullanılması daha uygun olan ismi işaret etmek içindir, yoksa böyle bir ismi kullanmanın haram olduğu anlamında değildir. Diğer taraftan Hız.

Peygamber'in hadisinde de: "Ve cariyeye kendi rabbini doğuracaktır"[156] denilmektedir ki, sahibi ve efendisini doğuracaktır, anlamındadır. Bu da Kur'ân-ı Kerîm'in bu lafzı kullanmasına uygun düşmektedir. O halde bu konuda yasak kılınan husus, bizim bu isimleri kullanmayı adet edinerek, daha uygun ve daha güzel olanı terketmemizdir.

Şöyle de açıklanmıştır: Kişinin benim kulum, benim cariyem demesi iki anlamı bir arada ifade eder. Birincisi gerçek manasıyla kulluk, bu ancak Allah'adır. Buna göre bir kimsenin kölesine: Kulum ve cariyem demesi kendisini ta'zim etmesi anlamına gelir ve yüce Allah'ın kendi zatına izafe ettiği Şeyi kendi kendisine izafe etmesi demektir. Bu caiz değildir. İkinci anlamı ise köleye böyle bir ifade ile hitab etmek, bu isim dolayısıyla onu bir çeşit ksemek demektir. O bunun etkisi altında kalarak itaatsizliğe yönelebilir.

İbn Őa'ban da "ez-Zâat adlı eserinde Şöyle demektedir: "Efendi benim kulum ve benim cariyem demesin. Köle de benim rabbim veya benim kadın rabbim (rabbeti) demesin." Bu ifade de bizim sözünü ettiğimiz Şekilde yorumlanır.

Şöyle de açıklanmıştır: Hız. Peygamber'in; "Kle rabbim demesin, bunun yerine efendim desin" buyurması rabbın yüce Allah'ın ittifakla kullanılmış isimlerinden olduğundan dolaydır. Ancak "es-seyyid (efendi)" nin yüce Allah'ın isimlerinden

olup olmadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Eğer biz, bu Allah'ın isimlerinden değildir, diyecek olursak, o zaman bu iki isim arasındaki fark da ortaya çıkar. Zira herhangi bir karışıklık ve açıklanamayacak bir durum ortada yok demektir. Şayet "es-seyyid" in de Allah'ın isimlerinden olduğunu kabul edecek olursak, hiç şüphesiz rab lafzı gibi meşhur ve çokça kullanılan bir isim değildir, yine arada bir fark olduğu ortaya çıkmaktadır. İbnu'l-Arabî der ki: Bunun Hz. Yûsuf'un şeriatında kullanılmasının caiz olma ihtimali de vardır.[\[157\]](#)

3- Şeytan'ın Unutturması:

"Takat şeytan ona kendisini, efendisinin yanında anmasını unutturdu" buyruğunda yer alan: "Ona... unutturdu" buyruğundaki zamir ile ilgili iki görüş vardır;

1- Bu zamir Yûsuf (a.s.)a aittir. Yani şeytan Hz. Yûsuf'a yüce Allah'ı anmayı unutturdu, demektir. Şöyle ki, Hz. Yûsuf hükümdarın sakisine -onun kurtulacağını ve tekrar hükümdarın eski görevine döneceğini bilince- "beni efendinin yanında an" demiş ve bu esnada Hz. Yûsuf yüce Allah'a şekvasını arz etmeyi, O'nun yardımını niyaz etmeyi unutmuş, bunun yerine bir mahlûka sarılmaya yönelmişti. O bakımdan bir süre daha hapiste kalmakla cezalandırılmıştı. Abdu'l-Azîz b. Umeyr el-Kindî der ki: Hz. Cebrail, Peygamber Yûsuf (a.s.)ın yanına hapse girdi. Hz. Yûsuf onu tanıdı ve: Ey uyarıcıların kardeşi, ne diye ben seni suçlular arasında görüyorum?

Hz. Cebrail şöyle dedi: Ey temiz kimselerin oğlu, temiz kişi! Âlemlerin Rabbinin sana selâmı var ve diyor ki: Âdemoğullarından yardım dilerken utanmadın mı? İzzetim hakkı için hapiste seni bir kaç yıl daha bıraktıracam. Bu sefer Hz. Yûsuf: Ey Cebrail, O benden razı mıdır? diye sordu. Hz. Cebrail: Evet, dedi. Bunun üzerine Hz. Yûsuf: Bu andan itibaren aldırış etmiyorum, cevabını verdi.

Yine rivayet edildiğine göre Cebrail (a.s.) yanına gelerek, bu hususta yüce Allah'ın ona sitem ettiğini ve zindanda kalacağı süreyi uzattığını bildirdi. Cebrail ona: Ey Yûsuf dedi, kardeşlerinin elinden öldürülmekten seni kurtaran kimdir? O: Yüce Allah'tır, dedi. Cebrail: Seni kuyudan çıkaran kimdir? diye sordu. O: Yüce Allah'tır, dedi. Cebrail: Peki seni hayasızlığı işlemekten kim korudu? dedi. O: Yüce Allah, dedi. Yine: Kadınların tuzaklarından seni koruyan kimdi? dedi. Yine: Yüce Allah'tır dedi. Peki nasıl olur da bir mahlûka güvendin ve Rabbinin terkedip O'ndan dilekte bulunmadın, deyince, Hz. Yûsuf şöyle dedi: Rabbim, yanı olarak söylediğim bir sözdü. Ey İbrahim'in, İshak'ın ve yaşlı Ya'kub'un ilahı! Bana merhamet buyurmanı dilerim. Bunun üzerine Hz. Cebrail ona şöyle dedi:

Bundan dolayı senin cezan bir kaç yıl daha zindanda kalmaktır.

Ebu Seleme de, Ebu Hureyre (r.a)den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Allah Yûsuf'a rahmet ihsan eylesin. Eğer: "Beni efendinin yanında an" sözü olmasaydı, hapiste birkaç yıl daha kalmazdı."[\[158\]](#)

İbn Abbas da der ki: Hz. Yûsuf'un bir kaç yıl daha uzun zindanda kalmakla cezalandırılmasının sebebi, iki arkadaşından kurtulacağını zannettiği kişiye: "Beni efendinin yanında an" demiş olmasıydı. Eğer Yûsuf, Rabbini anmış olsaydı, hiç şüphesiz onu kurtarırdı.

İsmail b. İbrahim de, Yunûs'tan, o el-Hasen'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Eğer Yûsuf'un o sözü -"Beni efendinin yanında an" sözünü kastetmektedir- olmasaydı, hapiste kaldığı o uzun süreyi ayrıca kalmazdı." Yunus devamla der ki: Sonra el-Hasen ağladı ve şöyle dedi: Biz ise başımıza bir iş geliyor ve bunu insanlara şekva ediyoruz.

2- "Ona... unutturdu" daki zamirin kurtulan kişiye ait olduğu da söylenmiştir. Yani unutan kişi o idi. Bu da şu demektir: Şeytan sakiye, Hz. Yûsuf u rabbine hatırlatmayı, yani efendisine ondan söz etmeyi unutturdu. Görüldüğü gibi ifadede hafifletilmiş kelimeler vardır, yani şeytan ona, onu (Yûsuf'u sakinin) efendisine anmayı unutturdu, demektir. Bazı ilim adamları bu görüşü tercih ederek, şöyle demektedir: Şayet şeytan Hz. Yûsuf'a Allah'ın anmayı unutturmasa idi, zindanda daha uzun bir süre kalmakla cezalandırılmayı haketmezdi. Çünkü (kendiliğinden) unutan kişi sorumlu tutulmaz.[\[159\]](#)

Birinci görüşün sahipleri de şöyle cevap vermektedirler: "Unutmak" terketmek anlamında da kullanılabilir. O Allah'ı anmayı terkedip şeytan da onu böyle bir şeye çağırınca cezalandırıldı,

İkinci görüşün salıbları böyle diyenlere şöyle cevap vermektedirler: Yüce Allah'ın: "O ikisinden kurtulmuş olan, uzun bir süre sonra hatırladı ve dedi ki..." (Yûsuf, 12/45) buyruğu unutan kişinin Hz. Yûsuf değil, saki olduğunun delilidir. Diğer taraftan yüce Allah'ın: "Muhakkak Benim kullarım üzerinde senin hiçbir tasarrufun olmaz" (el-Hicr, 15/42) buyruğunu da birlikte ele alacak olursak, şunu sorarız: Burada şeytanın peygamberler üzerinde herhangi bir tasallutu yokken, Yûsuf'un unuttuğu iddiasını şeytana izafe etmemiz nasıl doğru olabilir?

Buna da şöyle cevap verilir: Unutma konusunda peygamberlerin yalnız bir halde masumiyetleri söz konusudur. O da tebliğ ettikleri hususlarda Allah'tan verdikleri haberlerdedir. Bu hususta masumdurlar. Meydana gelmesi caiz olan hallerde unutmaları ise, mutlak olarak şeytana nisbet edilir ve böyle bir unutma da ancak yüce Allah'ın onlar hakkında verdiği haberlerde söz konusudur. Bizim bu konuda onlar hakkında (delile dayanmadan) bu tür iddialarda bulunmamız

ca'z değildir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Adem unuttu, o bakımdan zürriyeti de unuttu."[\[160\]](#) Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Ben ancak bir insanım, sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum..,"[\[161\]](#) Önceden de geçmiş bulunmaktadır.[\[162\]](#)

4- Hz. Yûsuf un Fazladan Kaldığı Süre:

"Bu yüzden daha nice yıllar zindanda kaldı" buyruğunda geçen: " (mealde:) Daha nice yıllar "in süresi, hakkında ihtilaf edilen bir zaman parçasıdır. Ya'kub, Ebu Zeyd'den şöyle dediğini nakletmektedir: Bu kelime şeklinde "be" harfi üstün okunarak da kullanılır, şeklinde "be" harfi esreli olarak da kullanılır.

Çoğunluğun dediğine göre: " Şu kadar ve yüz" denilmez. Çünkü bu kelime doksana kadarki sayılan ifade eder.

el-Herevî de der ki: Araplar bu kelimeyi üç ile dokuz arasındaki sayılar için kullanırlar. ile aynı şeylerdir ve her ikisi de bir miktar sayıyı ifade eder. Ebu Ubeyde'nin naklettiğine göre o şöyle demiş: Bu kelime onun yarısı hakkında kullanılır. Bununla birden dörde kadarki sayıları kastetmektedir, ancak bu açıklamanın hiçbir kıymeti yoktur.

Hadis-i şerifte de Rasûlullah (say)ın, Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a)a şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Bıd1 ne kadardır?" O: Üç İla yedi arasındır deyince, Hz.

Peygamber: "Haydi git ve iddialaştığın sayıyı daha da arttır."[\[163\]](#)

Müfessirlerin çoğunluğu da bu görüşte olup bıd'ın yedi olduğu kanaatin-dedirler. Bunu da es-Sa'lebî nakletmektedir.

el-Maverdî der ki: Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a)ın ve Kutrub'un da görüşü budur.

Mücahid der ki: Bu, üçten dokuza kadarki sayıları ifade eder. el-Eşmaî de böyle demiştir.

İbn Abbas ise üçten ona kadar demiştir. ez-Zeccâc'ın naklettiğine göre üç ile beş arasındır. el-Ferrâ der ki: Bıd' kelimesi ancak on ve yirmi ile doksana kadarki sayılarla birlikte zikredilir, yüzden sonrasında kullanılmaz.

Hz. Yûsuf'un hapiste kaldığı süre ile ilgili olarak değişik görüşler vardır:

1- Yedi yıl görüşü, tbn Cureyc, Katâde ve Vehb b. Münebbih böyle demişlerdir. Vehb der ki: Eyyub'un belası (hastalığı) yedi yıl devam etti, Yûsuf da yedi yıl süreyle hapiste kaldı.

2- Oniki yıllık bir süre kalmıştır. Bu görüş İbn Abbas'ındır.

3- Ondört yıl kalmıştır, görüşü. Bu da ed-Dahhâk'ın görüşüdür.

Mukatil, Mücahid'den, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Yûsuf beş

yıl ve bir bîd' hapiste kaldı. Bunun türediği kök İse: Bir şeyi kestim, anlamındaki: dir. Buna göre bu, bir miktar sayı demektir. İşte yüce Allah Hz. YûsuPu önce beş yıl geçirdikten sonra, yedi veya dokuz yıl hapiste bırakmakla cezalandırdı. Burada geçen "bîd'" kelimesi hapiste kaldığı sürenin tamamını değil, sadece ceza olarak kaldığı süreyi ifade eder.

Vehb b. Münebbih de der ki: Hz. Yûsuf yedi yıl hapiste kaldı. Hz. Eyyub da yedi yıl hasta kaldı. Buht Nassar da yedi yıl mesh (sureti hayvana değiştirilmek) ile azab edildi.

Abdullah b. Raşid el-Basrî, Said b. Ebi Arûbe'den şöyle dediğini nakletmektedir: Bîd' kelimesi beş İla oniki arasındaki sayı demektir.[\[164\]](#)

5- Esbaba Sarılmak:

Bu âyet-i kerîmede tam bir yakîn ile olsa dahi esbaba sarılmanın caiz olduğuna delil vardır. Çünkü bütün işler onların sebeblerini yaratanın elindedir. Ama O (sebeb ve sonuçları) bir dizi olarak takdir etmiş, biri diğerine bağlı kılmıştır. O bakımdan bunları harekete geçirmek bir sünnettir. Sonucu Allah'a havale etmek ve O'ndan beklemek ise yakındır. Bunun caiz oluşuna delil ise meydana gelen unutmamanın -Hz. Musa'nın, Hz. Hızır ile karşılaşmasında cereyan ettiği gibi- şeytana nisbet edilmesidir, Bu da apaçık bir husustur. Bunun üzerinde dikkatle düşünmek gerekir.[\[165\]](#)

43. Hükümdar dedi ki: "Rüyamda yedi semiz İneğin, yedi zayıf İnek tarafından yendiğini, bir de yedi yeşil başakla diğerleri kuru (yedi başak) gördüm. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumunu biliyorsanız, şu benim rüyamı açıklayınız."

"Hükümdar dedi ki: Rüyamda yedi semiz İneğin... gördüm." Hz. Yûsuf un kurtuluş zamanı yaklaşınca hükümdar rüyasını gördü.

Hz. Cebrail, Hz. Yûsuf a inerek, selam verdi ve ona kurtuluş müjdesini vererek dedi ki: Allah seni bu zindandan kurtaracaktır. Yeryüzünde sana imkân ve iktidar verecektir, yeryüzü hükümdarları önünde zilletle eğilecek, zorbaları sana itaat edecektir. O, kardeşlerine karşı senin adını yüceltmeyi ihsan olarak verecektir. Bu da hükümdarın gördüğü bir rüya sebebiyle olacaktır ve rüya da şöyle şöyledir. Bu rüyanın yorumu da şu, şudur.

Bundan sonra Hz. Yûsuf un zindanda kaldığı süre, hükümdarın o rüyayı gördüğü vakitten fazlasına uzanmadı, sonunda çıktı. Yüce Allah rüyayı ilkin Hz. Yûsuf a bir belâ ve şiddet, sonunda ise bir müjde ve rahmet kılmıştır. Çünkü en büyük hükümdar olan er-Reyyân b. el-Velid rüyasında kurumuş bir ne-hir'den yedi

semiz ineğin çıktığını, arkasından ise cılız yedi ineğin daha çıktığını, bu zayıf ve cılız ineklerin, semiz ineklerin üzerine giderek, kulaklarından onları -boynuzlan müstesna- yediklerini, diğer taraftan yedi yeşil başağın üzerine, yedi kuru başağın gelerek onları yemeğe başladıklarını ve geriye o yedi yeşil başaktan hiçbir şey kalmadığı halde diğerlerinin hala kuru olarak varlıklarını devam ettirdiklerini görmüştü. İnekler de aynı şekilde zayıf ve cılız halleriyle kalmışlardı. Semiz inekleri yemekten dolayı hiç artmamışlardı.

Bu rüya kendisini dehşete düşürdü, herkese, aralarında bilgi sahibi, kehanet bilgisine, yıldız bilgisine sahip olanlara, arif ve büyücülere, kavminin eşrafına haber gönderdi:: "Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumunu biliyorsanız, şu benim rüyamı açıklayınız" diyerek onlara rüyasını anlattı. Yanında bulunanlar: "Karmakarışık rüyalar" bunlar, diye cevap vermişlerdi.

İbn Cüreyc dedi ki: Atâ bana dedi ki: Karmakarışık rüyalar (edğasu ahlâm) yanlış ve yalan çıkan rüyalar. Cuveybir ise ed-Dahhâk'tan, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Rüyanın kimisi hak, kimisi de karmakarışıktır. Bu sonunculanya yalan rüyaları kastetmektedir.

el-Herevî der ki: Yüce Allah'ın "edğâsu ahlâm" buyruğu karmakarışık rüyalar anlamındadır. Çünkü sözlükte "dığs" bakla, ot ve bunlara benzer şeylerden bir demet demektir. Yani onlar şöyle demişlerdi: Senin bu rüyan açık ve seçik anlaşılır bir rüya değildir. Ahlâm ise karışık rüyalar demektir. Mücahid der ki: "Karmakarışık rüyalar" dehşet verici (asılsız) rüyalar demektir. Ebu Ubeyde derki: "Edğas: Karmakarışık" tabiri te'vili söz konusu olmayan rüyalar.

Yüce Allah'ın: "Yedi semiz inek" buyruğundaki; "Yedi" kelimesinin sonundan "he" (yuvarlak te) hazfedilerek müzekker ile müennes birbirinden ayırılmak istenmiştir. "Semiz" ise ineklerin niteliğidir. Kur'ân-ı Kerîm'in dışındaki İfadelerde bunun "yedi" anlamındaki kelimenin sıfatı olmak üzere; "Semiz yedi inek" şeklinde kullanılması da mümkündür. "Yeşil" anlamındaki kelime de aynı durumdadır.

el-Ferrâ der ki: "O tabaka tabaka yedi gök..." (el-Mülk, 67/3) buyruğu da bu şekildedir. el-Bakara Sûresi'nde (2/19. âyelin tefsirinde) "yedi" anlamındaki kelimenin türeyişi ve anlamına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Ah b, Ebi Talib (r.a) dedi ki: Bir şehire keçi ve ineğin girdikleri görülürse, eğer bunlar semiz iseler bolluk yıllarına delalet eder. Şayet zayıf iseler kıtlık yıllarını işaret ederler. Eğer girdikleri şehir bir deniz kıyısındaki şehir ve yolculuk zamanı ise o görülen İnek ve keçilerin sayı ve hallerine uygun gemiler gelecek demektir.

Aksi takdirde haberde "biri diğerine benzer"[\[166\]](#) denildiği gibi ineğin yüzleri imişcesine, biri diğerinin ardından gelen fitneler demektir. Fitnelere dair bir

diğer haberde de: "O fitneler ineklerin boynuzlarını andır"[\[167\]](#) denilmektedir. Bununla bu fitneler arasındaki benzerlikleri kastetmektedir. Ancak bütün inekler sarı ise o takdirde bu, insanları istila eden hastalıklara işarettir. Şayet renkleri birbirinden farklı, boynuzları çirkin ise ve insanlar onlardan korkuyor yahut ağızlarından ateş ve duman çıkıyor gibi görünüyor ise, o vakit bu hücum edecek bir ordu yahut bir baskın veya onlara baskın yapacak, topraklarına girecek düşmana işarettir. İnek hanıma, hizmetçiye, mahsule ve yıla da delil olabilir. Çünkü hanımdan çocuk gelir ve araziden bitki ile mahsul elde edilir. "Yedi zayıf İnek tarafından yendiğini" buyruğundaki: "Zayıf" kelimesi dan gelmektedir. veznindedir. Bunun şeklinde ve: vezninde olduğu da nakledilmiştir.

Allah'ın; "Ey ileri gelenleri Eğer rüya yorumunu biliyorsanız, şu benim rüyamı açıklayınız" buyruğunda geçen "rüya" kelimesinin çoğulu; diye gelir. Bu rüyanın hükmünün ne olduğunu bana bildiriniz, demektir.

"Eğer rüya yorumunu biliyorsanız" buyruğundaki; Rüya yorumlama, kelimesi Nehri kıyıdan kıyıya geçmek, ibaresinden türetilmiştir. Çünkü; "Nehrin kıyısına kadar ulaştım" demektir. Buna göre rüya tabircisi, rüyanın nereye varacağını tabir edip ifade eder.

"Rüya ...nu" lafzındaki "lam" harfi tebyîn (fiilin -burada yorumun- ne hakkında olduğunu açıklamak) içindir. Yani eğer siz tabir edebiliyorsanız, dedikten sonra neyi tabir edeceklerini beyan etmek üzere "rüya" diye bunu açıklamıştır. Bu açıklamayı da ez-Zeccâc yapmıştır.[\[168\]](#)

44. Dediler ki: "(Bunlar) karmakarışık rüyalar. Biz böyle karışık rüyaların yorumunu bilenler değiliz."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki haslık halinde sunacağız:[\[169\]](#)

1- Rüyaların Yorumunu Bilenler:

Yüce Allah'ın: "Karmakarışık rüyalar" buyruğu ile ilgili olarak el-Ferrâ der ki: Bu buyruğun; şeklinde olması da mümkündür. (el-Ferrâ'nın bu görüşüne göre "dediler" anlamındaki fiilin mef ulü olur.) Ancak en-Nehhâs der ki: Nasb ile gelmesi uzak bir ihtimaldir. Çünkü ifade: Sen te'vil edilebilecek, yorumlanabilecek bir şey görmedin. Gördüğün şeyler karmakarışık rüyalardan ibarettir, demektir.

"Karmakarışık ...lar" kelimesinin tekili dır. Bakliyat, ot ve buna benzer birbirine karışık herşeye böyle denilir. Şair der ki:

"Kendisi sebebiyle görenin al dandığı bir karmakarışık rüya gibi."

"Biz böyle karışık rüyaların yorumunu bilenler değiliz." ez-Zeccâc der kî: Yani biz böyle karmakarışık rüyaların yorumunu bilemeyiz, diyerek te'vili söz konusu olmayan yorumlanamayacak şeyleri bilmediklerini söylediler. Yoksa onlar esasen yorum bilgisini bilmediklerini söylemiş değillerdi.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar "bu rüyanın" yorumunu bilemeyeceklerini söylemişlerdi,

Edgâs da bu açıklamaya göre kimisi doğru, kimisi de batıl rüyalar topluluğu demektir. Bundan dolayı sakî: "Ben size bunun yorumunu haber vereyim" demişti. Böylelikle bu iş için gelenlerin o rüyayı yorumlayamayacak-ları anlaşıldı. Yoksa onlar te'vili, yorumu yapılamayan şeyleri yorumlayabileceklerini iddia etmediler.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar herhangi bir şekilde rüyayı yorumlamak maksadını gütmедiler. Onlar bu rüya ile zihnini meşgul etmesin diye, bunu hükümdarın hatırından silmek istemişlerdi. Bu açıklamaya göre de onlar belli bir bilgiye sahip bulunuyorlardı, demektir.

"Rüyalar" kelimesi çoğuludur. Bu kelime ise "ha" harfî ötreli olarak uyuyanın gördüğü şeye isimdir. Bu kökten olmak üzere "ha" harfî üstün olarak; denilir. Aynı şekilde; "Şunu gördüm" diye (geçişli ya da harf-i cer ile geçişli) de kullanılır. Şair de der ki:

"Rüyamda gördüm onu, Rufeýdaoğullan da onun yakınında idiler. O rüyamda gördüğüm hayali, sakın uzaklaşmasın!"

Bu kelimenin asıl anlamı ağır başlılık ve teenni ile hareket etmektir. Gelişigüzel hareket etmenin (tayş) zıttı olan, "hilm" de buradan gelmektedir. Rüya görmeye bu ismin verilış sebebi, uykunun bir teenni, sükûn ve rahat zamanı olduğundan dolaydır. [\[170\]](#)

2- Rüya İlk Yorumlandığı Şekilde Mi Çıkar?

Âyet-i kerîmede: Rüya ilk yorumlandığı şekle göre çıkar, diyenlerin görüşlerinin doğru olmadığına delil vardır. Çünkü önce ileri gelen kişiler "bunlar karmakarışık rüyalar"dır" dedikleri halde bu gerçekleşmedi. Diğer taraftan Hz. Yûsuf bunu kıtlık ve bolluk yılları diye yorumladı ve yorumladığı gibi çıktı.

Yine bu buyrukta rüyanın uçan bir kuşun ayağı üzerinde olduğu yorumlandı mı olduğu gibi gerçekleştiği şeklindeki kanaatin yanlışlığına da delil [\[171\]](#) vardır.

[\[172\]](#)

45. O ikisinden kurtulmuş olan uzun bir süre sonra hatırladı ve dedi ki: "Ben size bunun yorumunu haber vereyim, hemen beni gönderin."

46. Yûsuf! Ey doğru sözlü! Bize söyler misin yedi semiz ineği yiyen yedi zayıf inek ile yedi yeşil başak ve diğerleri kuru olan (yedi başak) ne demektir? (Söyle) ki İnsanlara döneyim de onlar da belki bilirler."

Yüce Allah'ın: "O ikisinden kurtulmuş olan" yani hükümdarın sakisi "uzun bir süre sonra" İbn Abbas ve diğerlerinden nakledildiğine göre bir müddet sonra "hatırladı." "Sayılı bir vakte kadar" (Hûd, 11/8) buyruğundaki kelime de aynı anlamda olup asıl anlamı genel olarak bir süre demektir. İbn Deresteveyli der ki: (Âyet-i kerîme'de geçeri) "ümme (mealde: Uzun bir süre)" kelimesi "hin; bir süre" anlamında sadece muzafın hâzfedilmesi ve muzafun ileyhın onun yerine getirilmesi halinde kullanılır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya: "Bir süre geçtikten sonra hatırladı" demiş ve buna benzer tabirleri kullanmış gibidir. Ümme esasında pek çok insan topluluğu demektir.

el-Ahfeş der ki: Bu kelime lafız itibariyle tekildir, manası itibariyle çoğuldur. Herbir hayvan cinsi de bir ümmettir. Hadis-i şerifte de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Şayet köpekler ümmetlerden bir ümmet olmasalardı, onların öldürölmelerini emrederdim." [173]

"Hatırladı" yani Yûsuf'un ihtiyacını hatırladı ki oda: "Beni efendinin yanında an." (Yûsuf, 12/42) ifadesidir. en-Nehhâs der ki: İbn Abbas, İkrime ve ed-Dahhâk'ın bilinen kıraati: Uzun bir süre sonra hatırladı" şeklînde "ümme" kelimesinin hemzesini üstün ve "mim"i de şeddesiz olarak okumuştur ki; bu da önceden unutmuş iken sonradan hatırladı, anlamına geir. Şair de der ki:

"Unuttum, halbuki önceden unutmazdım, söylenen hiçbir sözü işte zaman böyledir, diri diri toprağın altına gömer akıllan."

Şubeyi b. Azre ed-Dubaî'den de; şeklinde elif üstün, "mim" harfi sakin ve katıksız bir he ile okuduğu nakledilmiştir. Bu da; gibidir ve her ikisi ayrı birer söyleyiştir, unutmak anlarmndadırlar. Unutmayı anlatmak için de " unuttu, unuttur, unutmak" denilir. İşte; " Unuttuktan sonra hatırladı" şeklindeki kıraat te buna göredir Bunu da en-Nehhâs nakletmiştir. ise akli başından gitmiş adarr demektir.

el-Cevherî der ki: ez-Zührî'nin hadisinde yer alan; kelimesi ise ikrar ve itiraf etti anlamında olup, bu pek meşhur olan (çokça kullanılan) bir kelime değildir.

el-Eşheb el-Ukaylî de şeklinde ve "bir nimetten sonra" anlamında olmak üzere okumuştur ki; Allah ona kurtuluş nimetini ihsan ettikten sonra hatırladı, demektir.

Diğer taraftan şöyle-denilmiştir: Bu kurtulan delikanlı, yüce Allah, Hz. Yûsuf un

bir süre daha hapiste kalmasını hükme bağladığı için unuttu. Bir diğer görüşe göre: Bu delikanlı unutmadı, ancak hükümdarın kendisinin ve fırıncının hapsedilmesine sebep teşkil eden o suçlarını hatırlamasından korktu. İşte "hatırladı" ifadesi, hatırladı ve haber verdi, anlamındadır.

en-Nehhâs derki: " Hatırladı"nın ash şeklindedir. "Zel" harfi mahreç itibariyle "te"ye yakındır. "zel"in "te"ye idgam edilmesi ise caiz değildir. Çünkü "zel" harfi cehridir, "te" harfi ise mehmûstur. idgam edilecek olursa "zel" harfinin cehrîlik sıfatı ortadan kalkar. O;bakımdan "te" harfinin yerine cehri olan bir harf ibdâl edilmiştir, o da "dal" harfidir. "Ti" harfinden daha evla olması ise "ti" harfinin mutbak olmasıdır. Bunun sonucunda bu kelime haline gelmiştir. Bundan sonra da "dal" harfinin rihvet ve lîn sıfatı dolayısı ile "zel" harfi ona idgam edilmiştir.

Daha sonra bu genç delikanlı: "Ben size bunun yorumunu haber vereyim" dedi. el-Hasen -bu anlamdaki buyruğu-: "Ben size bunun yorumunu getireyim" diye okumuş ve: O kâfir nasıl onlara yorumu haber verebilirdi ki diye eklemiştir.

en-Nehhâs der ki: "Size haber vereyim" anlamındaki kıraat sahihtir ve güzel bir kıraattir. Yani (gidip) soracak olucsamt,ben size haber vereyim, anlamındadır.

"Hemen beni gönderin." Bu sözleriyle hükümdara hitab etmiştir. Ancak çoğul ile tazim lafzını kullanmıştır, yahut ta hem hükümdara, hem de onun meclisinde bulunanlara hitab ettiği için çoğul kullanmıştır.

"Yûsuf!" Tekil bir nidadır. Aynı şekilde "ey doğru sözlü" yani ey çok doğru kişi, demektir. "Bize söyler misin?" Bu da şu demektir: Onu gönderdiler, o da Hz. Yûsuf un yanına gelerek: Ey doğru sözlü, diye hîtab edip hükümdarın rüyasına dair ona soru sordu.

"Ki insanlara döneyim de" yani hükümdara ve arkadaşlarına döneyim de "belki" bu rüyanın yorumunu "bilirler." Yahut "belki" senin ilim ve faziletteki üstün değerini "bilirler" de hapisten çıkartılırsın. Onun "insanlar" lafzı ile yalnızca hükümdarı -onu ta'zim etmek üzere- kastetmiş olması ihtimali de vardır.[\[174\]](#)

47. Dedi ki "Yedi yıl adediniz üzere ekin. Yiyeceğiniz az bir miktarın dışındaki tüm biçtiklerinizi başağında bırakın."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[175\]](#)

1- Hükümdarın Rüyası Ve Tedbir:

"Dedi ki: Yedi yıl adediniz üzere ekin. Hükümdar ona rüyasını anlatınca, Hz. Yûsuf da ona rüyasını yorumlamaya başlayarak dedi ki: O gördüğün yedi semiz inek ile yedi yeşil başak, bot verimli yedi yıldır. Zayıf yedi inek ile kuru yedi

başak da kurak geçecek yedi yıl demektir. "Yedi yıl adetiniz üzere ekin" peşipeşine yedi yıl ekmeye devam edin, demektir.

Buradaki: " Adetiniz üzere" mastar olmakla birlikte mastar anlamında değildir. "Ekin" kelimesi; "Ekin ekmekteki adetiniz üzere yedi yıl ekmeye devam edeceksiniz" şeklindedir. Bu kelimenin hal olduğu da söylenmiştir ki bu da; "Adetiniz üzere" demektir. Bunun "yedi yıl"ın sıfatı olduğu da söylenmiştir.

Ebu Hatim, Ya'kub'dan hemzeyi harekeli olarak; şeklinde okuduğunu nakletmiştir ki, Hafs'ın Asım'dan rivayeti de böyledir ve bu İki kıraat, iki ayrı söyleyiştir.

Bunun (ikinci okuyuş şeklinin) hakkında iki açıklama yapılmıştır. Ebu Ha-tim'in görüşüne göre bu den gelmektedir. Ancak en-Nehhâs der ki: Dilbilginleri sadece kullanışını bilirler. Diğer görüşe göre elifin hareke alması boğaz harflerinden olduğundan dolaydır. Bu açıklamayı da el-Ferrâ yapmıştır. Yine el-Ferrâ der ki: İlki üstün, ikincisi sakın olan bütün harflerin eğer ikinci harfi hemze, ne, ayn, ğayn, ha veya hı ise harekelenmesi caizdir. Bu kelimenin asıl anlamı da "adet" demektir. Şair der ki:

"Ondan önce Umel-Huveyria'ten adetini olduğu (alışageldiğin) üzere...

Âl-i İmran Sûresi'nde de (3/11- âyetin tefsirinde) bu kelimeye dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Yiyeceğiniz az bir miktarın dışındaki tüm biçtiklerinizi başağında bırakın." Kurtlanmaması İçin ve daha uzun süre kalabilmesi için bu tedbire başvurulduğu söylenmiştir. Mısır'da uygulama böyledir.

"Yiyeceğiniz az bir miktarın dışında" kaydı, ihtiyaç duyacağınız kadarını çıkartın, demektir. Bu ifadeler Hz, Yûsuf'un verdiği bir emirdir. Birincisi ise (yedi yıl...) verdiği bir haberdir. Birinci cümlemin de -haber olduğu daha zahir görülmekle birlikte- emir olma ihtimali de vardır. Emir olduğu takdirde "ekersiniz" fiili "ekin (mealde olduğu gibi)" anlamına gelir.[\[176\]](#)

2- Şer'i Maslahatlar:

Bu âyet-i kerîme dini, nefsi, akh, nesebi ve mallan korumaktan ibaret olan şer'i maslahatlar görüşünde aslî bir dayanaktır. Bu hususlardan herhangi birisinin elde edilmesini gerçekleştiren herbir şey bir maslahattır. Bunlardan herhangi birisini gerçekleştirmeye engel olan herbir şey de bir mefsedettir, bu mefsedetin önlenmesi ise maslahattır.

Şeriatlerden maksadın, insanlara dünyevî maslahatlarını göstermek olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Bu suretle insanlar yüce Allah'ı tanımak ve O'na ibadet

etmek imkânını elde ederler. Bu ikisi ise uhrevî mutluluğa ulaştırırlar. Yüce Allah'ın bu hususları şer'î hükümlerde göz önünde bulundurması, O'nun bir lütfü ve kullarına bir rahmetidir. Bu hususta O'nun Üzerinde bir görevin varlığı veya kulların bu konuda hak sahibi olmaları söz konusu değildir. Ehl-İ sünnetin bütün muhakkik âlimlerinin kabul ettiği görüş budur. Bu hususun geniş açıklaması fıkıh usulü kitap arındadır.[\[177\]](#)

48. "Sonra bunun ardından yedi kurak yıl gelecek. Saklayacağınız az bir miktarın dışında onlar için önceden biriktirdiğinizi yeyip götürecekler."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[178\]](#)

1- Kuraklığa Karşı Tedbir:

"Yedi kurak yıl" yani yedi kıtlık yılı "gelecek... Onlar İçin önceden biriktirdiğinizi" bu kıtlık yılları için sakladıklarınızı "yeyip götürecekler" buyruğu bir mecazdır. Yani o yıllarda yemeleri uygun olan şeyleri yeyip bitirecekler, demektir. Nitekim şu beyiti söyleyen de buna benzer bir ifade kullanmıştır:

"Gündüzün -ey al dalmış kişi- yanılmaz ve gaflettir, Gecen ise uykudur, helak olmak senin yakanı bırakmaz."

Bilindiği gibi gündüz yanılmaz, gece de uyumaz. Gündüzün İnsan yanılır ve geceleyin uyunur.

Zeyd b, Eşlem de babasından şöyle dediğini nakletmektedir: Hz. Yûsuf iki kişilik bir yemeği tek bir kişinin önüne bırakırdı. O da onun bir bölümünü yerd. Nihayet bir gün aynı miktardaki yemeği bir kişinin önüne koyduğunda o da yemeğin tamamını yeyince, Hz. Yûsuf: İşte bu yedi kıtlık yılının ilk günüdür, dedi.

"Saklayacağınız az bir miktarın dışında" yani tohumluk olarak ekiminizde kullanmak üzere alıkoyacağınız az bir miktarın dışında... demektir. Çünkü tohum olarak kullanılacak bir miktarın bırakılması ile bu temel gıda korunmuş olur. Ebu Ubeyde ise; elde tutacağınız... diye açıklamıştır. Katâde der ki: "Saklayacağınız" biriktireceğiniz demektir ki, anlam birdir. " " Az bir miktarın dışında" buyruğu müstesna olarak nas bedilmiştir.

Bu buyruk, ihtiyaç zamanına kadar gıda maddelerini saklamanın (ihtikâr yapmanın) caiz olduğuna [\[179\]](#)delildir.[\[180\]](#)

2- Kâfirin Gördüğü Rüyanın Hükümü:

Bu âyet-î kerîme kâfirin rüyasının doğru olabileceğine -özellikle de bir mü'min ile alakalı ise- ve gördüğüne uygun olarak gerçekleşeceği aslî bir dayanaktır. Hele görülen bu rüya bir peygamber için belge ve rasûl için bir mucize, seçkin bir kul için tebliğ maksadıyla bir tasdik, yüce Allah ile kullan arasında vasıta olan peygamberin lehine bir delil ise...[\[181\]](#)

49. "Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki insanlar onda yağmura kavuşturulacak ve onda sıkacaklar."

Yüce Allah'ın: "Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki..." buyruğu Hz. Yûsuf'un hükümdarın rüyasında yer almayan bir hususa dair verdiği haberlerdendir. Bu yüce Allah'ın ona verdiği gayb ilmindendi. Katâde der ki: Yüce Allah ona faziletini ortaya koymak, ilmî mevkiini ve bilgisini bildirmek kastı ile kendisine hakkında soru sormadıkları bir yılın bilgisini de faziadan ona vermiş idi.

"insanlar onda yağmura kavuşturulacak" buyruğundaki; " Yağmura kavuşturulacak" fiili; " İmdada çağırmak, imdada yetiş-mek'den, yahut; " İmdada yetişmekken gelmektedir. "Adam imdat istedi"; " İmdat, yetişin" dedi, demektir. İsmi ise; şeklinde kullanılır. "Filan kişi benden yardım (imdat) istedi, ben de onun yardımına koştum" denilir. İsmi de; " Yardıma koşma" şeklinde gelir. Makabli (önceki harf) esreli olduğu için "vav" harfi "ya"ya dönüştürülmüştür, " Yağmur" demektir.

Yağmur yere yağdı, isabet etti" anlamındadır.

Allah ülkeye yağmur yağdırdı, yağdırır" denilir. (Meçhul olarak da): "Yere yağmur yağdırıldı, yağdırılır" denilir. Bu şekilde yağmur yağan yere de; denilir. Buna göre; "İnsanlara yağmur yağdırılır" anlamındadır.

"Ve onda sıkacaklar" İbn Abbas der ki: Üzümleri sıkacaklar ve yağları çıkartılan maddelerden yağ alacaklar. Bu açıklamayı da Buhârî zikretmektedir.[\[182\]](#)

Haccâc da, İbn Cüreyc'den şöyle dediğini rivayet eder: Üzümleri sıkıp şarap yapacaklar, susamdan yağ, zeytinden zeytin yağı çıkaracaklardır. Şöyle de açıklanmıştır: O bu sözleriyle -çokluğunu anlatmak üzere- sütlerin sağılmasını k'astetmiştir. Buna da bitki ve mahsullerin çoğalacağı şeklindeki haberi delildir.

"Suçacaklar" ifadesinin; kurtulacaklar anlamına geldiği de söy lenmiştir ki, bu da kurtuluş yeri anlamını veren; dan gelir. Ebu Ubeyde der ki: Harekeli olarak; "Sığınılacak yer ve kurtulma yeri" demektir. da bu anlamdadır. Ebu Zübeyd der ki:

"Oldukça susamış halde su verecek bir kişiyi imdada çağırıyordu, fakat kimse yetişmedi onun imdadına. Halbuki o korkuya kapılmış olanın kurtarıcı sığınağı idi."

Aynı şekilde; "Filana sığındım" anlamındadır. Ebu'l-Ğavs der ki: "Sdtacaklar"ın buradaki anlamı mahsûl ve ürün elde edecekler demektir. Bu kelime ise; üzüm sıkmak demek olan;den gelmektedir. " Malını elinden çıkarttırdım" manasınadır. İsa "te" harfini ötrftti, "sad" harfini de üstün olarak; diye okumuş olup size yağmur yağdırılacak anlamındadır ve bu da yüce Allah'ın: "Ve Biz sıkıştırıcılardan şarıl şarıl bir su indirdik." (en-Nebe', 78/14) buyruğundan gelmektedir. Aynı şekilde diye "te" harfi ötreli, "sad" harfi esreli okuyuşun - böyle okuyanların kıraatine göre- anlamı da böyledir.[\[183\]](#)

50. Hükümdar dedi ki: "Onu bana getirin." Bunun üzerine elçi yanına gelince, dedi ki: "Efendine dön de o ellerini kesen kadınların hali ne idi? diye sor. Şüphe yok ki benim Rabbim onların hilelerini çok iyi bilendir."

51. (Hükümdar) dedi ki: "Yûsuf tan murad almak İsteddiğiniz zaman durumunuz ne idi?" Kadınlar. "Hâşâ! Allah için biz onun hiçbir kötülüğünü bilmiyoruz" dediler. Azlz'in karısı da şöyle dedi: "Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben ondan murad almak istemiştim. Şüphesiz o doğru söyleyenlerdendir."

"Hükümdar dedi ki: Onu bana getirin." Yani elçi hükümdara gidip, durumu bildirdi. Hükümdar da onu bana getirin, dedi."Bunun üzerine elçi yanına gelince" ve ona zindandan çıkması emrini getirince "dedi ki: Efendine dön de o ellerini kesen kadınların hali ne idi? diye sor." Bunu söyleyerek, hükümdar nezdinde kendisine yapılan iftiradan beri olduğu açıkça anlaşılıp suçsuz yere hapsedildiği ortaya çıkmadıkça zindandan çıkmayı kabul etmedi.

Tirmizî, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "O şerefli oğlu, şerefli oğlu, şerefli oğlu, şerefli (yani İbrahim'in oğlu, İshak'ın oğlu, Ya'kub'un oğlu, YûsuOdur. Eğer ben onun kaldığı süre kadar zindanda kalsam, sonra da elçi yanıma gelse (çıkma) isteğini kabul ederdim."Hz. Peygamber daha sonra: "Bunun üzerine elçi yanına gelince dedi ki: Efendine dön de, o ellerini kesen kadınların hali ne idi? diye sor" buyruğunu okudu. (Devamla) şöyle buyurdu: "Allah'ın rahmeti Lût'un da üzerine olsun, çünkü o: "Keşke size yetecek bir gücüm olsaydı yahut güçlü bir yere sığınabilseydim" (Hûd, 11/80) dediğinde zaten güçlü bir yere sığınyordu. Ondan sonra yüce Allah ne kadar peygamber gönderdiyse, mutlaka kavminin en zirve noktasında idi."[\[184\]](#)

Buhârî de, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Allah, Lût'a rahmet eylesin. O gerçekten güçlü bir yere sığınyordu

ve eğer ben Yûsuf'un zindanda kaldığı süre kadar kalacak olsaydım, hiç şüphesiz çıkmaya davet edenin çağrısını kabul ederdim ve elbette biz İbrahim'den daha bir hak sahibiyiz. Çünkü İbrahim'e: "İnanmadın mı yoksa? demişti de: İnandım fakat kalbimin mutmain olması için" diye cevap vermişti." (el-Bakara, 2/260) [\[185\]](#)

Yine Peygamber (sav)den şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Allah kardeşim Yûsuf'a rahmet İhsan etsin. O gerçekten sabırlı ve tahammülkâr birisi idi. Şayet ben zindanda onun kaldığı süre kadar kalmış olsaydım, hiç şüphesiz çıkmamı isteyen elçinin çağrısına uyardım ve suçsuz olduğunun bilinmesi için böyle bir yola başvurmazdım." [\[186\]](#)

Bu hadise yakın bir rivayet de Malik'in arkadaşı Abdu'r-Rahman b. el-Ka-stm yoluyla, Buhârî'nin Tefsir bölümünde rivayet edilmiştir. İbnu'l-Kasım'ın bu hadisten başka Divan'da bir rivayeti yoktur. [\[187\]](#)

Taberî'nin rivayetinde de şöyle denilmektedir: "Allah, Yûsuf'a rahmet eylesin. Eğer hapiste olan ben olsaydım, sonra da bana haberci gönderil şeydi, çabucak çıkı verirdim. Yûsuf gerçekten halîm (tahammüikâr) ve ağır başlı bir kimse idi." [\[188\]](#)

Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Gerçekten Yûsuf'a, onun sabrına, onun keremine hayret ettim. Allah ona (varsa hatası) bağışlasın, çünkü (rüyadaki) inekler hakkında kendisine soru sorulduğunda; şayet ben onun yerinde olsaydım, beni zindandan çıkartmaları şartını koşmadıkça onlara durumu bildirmezdim. Yine elçinin ona geldiği vakit tutumuna hayret ettim. Onun yerinde olsaydım, onlardan daha çabuk kapıya giderdim." [\[189\]](#)

İbn Atiyye der ki: Hz. Yûsuf'un bu tutumu ağır başlıca ve sabırlıca bir tutumdur. Gerçekten temiz* ve günahsız olduğunun açığa çıkmasını istiyordu. Çünkü rivayet edildiğine göre ö, hapisten çıktıktan sonra hükümdar kendisine bir mertebe verip af ediyor görüntüsüyle onun suçuna sesini çıkarma-yabîlirdi. Bunun sonucunda da insanlar ebediyyen ona bu gözle bakarlar ve: İşte efendisinin hanımından murad almak isteyen kişi buydu, diyeceklerdi. Yûsuf (a.s) temizliğini açıkça ortaya çıkarmak, iffet ve hayır noktasındaki mevkiini gerçek yerine oturtmak istiyordu. İşte ancak o vakit yerini bulmak, mevkiine gelmek için çıkabilirdi. Bundan dolayı yanına gelen elçiye: 'Efendinin yaruna dön ve ona o kadınların halinin ne olduğunu bir sor' demişti. Hz. Yûsuf'un maksadı İse; ancak söyle ona benim günahımı iyice araştırıp tes-bit etsin ve işimi gözden geçirsin, tetkik etsin. Haklı yere mi zindana atıldım, yoksa zulmen mi zindana atıldım, demekti. Özellikle Aziz'in hanımım söz konusu etmeyiş sebebi,

onların yanında bulunduğu süredeki güzel geçimini ve hükümdar Aziz'in onun üzerindeki hakkına riayet etmek istemesi idi.

Peygamber (sav), Hz. Yûsuf'u sabır ve tahammülkârlıkla, ağırbaşlılıkla ve hapisten çıkmakta acele etmemekle övdüğü halde; bizzat kendisi için başkasını övdüğü halden başka bir hali nasıl uygun gördü? denilecek olursa, bunun açıklaması şöyle olur: Peygamber (sav) kendi adına bir başka görüşü tercih etmiştir ki; bu görüşün de kendi açısından güzel bir tarafı vardır. O diyor ki: Ben olsaydım, çıkmakta elimi çabuk tutardım. Sonra çıkmanın akabinde suçsuz olduğumu ortaya koymaya çalışırdım. Çünkü bu kıssalar ye bu gibi olaylar kıyamet gününe kadar insanlar bunlara uysunlar diye sunulmuşlardır. Rasûlullah (sav) da insanların bu işler arasında daha azimetli olan yolu seçmelerini istedi. Çünkü böyle bir olayda daha azimeti! olanı terkedenden bir kimse böyle bir zindandan çıkma fırsatını kullanmayan bir kişi, zindanda kaldığından dolayı zindanda kalma sonucu ile karşı karşıya kalabilir, onu zindandan çıkarmak isteyen, bu işten vazgeçebilir. Yûsuf (a.s), Allah'tan aldığı bilgi sayesinde böyle bir şey olmayacağından emin olsa bile, onun dışındaki diğer insanlar bu konuda emin olamazlar. Buna göre Peygamber (sav)'ın bizzat izlemeyi uygun gördüğü yol, azimet yoludur. Hz. Yûsuf'un izlediği yol ise, büyük bir sabır ve büyük bir tahammül yoludur.

"...O ellerini kesen kadınların hali ne idi? diye sor." Aralarına -açıkça ismi zikredilerek değil de işaret yoluyla- genelin kapsamına Aziz'in kansı da girsin diye çoğul olarak kadınları söz konusu etti. Bu ise aralarında geçirdiği günler ve edepten ötürü idi. İfadede hazfedilmiş kelimeler de vardır. Yani sen ondan o kadınların halinin ne olduğunu bilip öğrenmesini iste demektir.

İbn Abbas der ki: Buman üzerine hükümdar da kadınlara ve bu arada Aziz'in de kansına -Aziz de o sırada ölmüş bulunuyordu- haber göndererek hepsini çağırdı ve: "Yûsuf'tan murad almak istediğiniz zaman durumunuz" haliniz "ne idi?" diye sordu. Çünkü onların herbirisi -önceden de geçtiği üzere- kendisi için Yûsuf'la özel olarak konuşmuştu. Yahut o, bununla herbirisinin (Hz. Yûsuf'a): Sen Aziz'in karısına zulmediyorsun, demesini kastetmişti. İşte bu da Yûsufu kandırarak murad almak yoluna gitmeleri demektir.

"Haşa! Allah için" Allah'a sığınırız "biz onun hiçbir kötülüğünü" yani zina ettiğini "bilmiyoruz, dediler. Aziz'in karısı da şöyle dedi: Şimdi gerçek ortaya çıktı." Onların Hz. Yûsuf'un temiz olduğunu ikrar ettiklerini görüp de eğer inkâr edecek olursa, bu kadınların kendi aleyhine şahitlik edeceğinden korkunca, o da aynı şekilde ikrarda bulundu. Bu da yüce Allah'ın Hz. Yûsuf'a bir lütfü idi.

"Gerçek ortaya çıktı"; yani ayan beyan, açık seçik ortaya çıktı, demektir. Bu

kelimenin aslı; dan gelmekle birlikte, (denilmiştir. Nitekim; " Üstüste döküldüler" kelimesinin aslen; şeklinde olma; " Gözyaşlarını ardıardına sildi" kelimesinin aslen; olması gibi. Bu açıklamayı ez-Zeccâc ve başkaları yapmıştır. aslında bir şeyi kökünden koparmaktır. Mesela saçını dibten kesti, demek için denilir. Ebu Kays b. el-Eslet der ki:

"Miğfer başımı kazıdı artık,

Çok hafif uyku dışında, uykunun zerresini dahi tatmıyorum.

ise; hiçbir verimi olmayan kupkuru bir yıl demektir. Şair Cerir de der ki:

"Büsbütün verimsiz yılın ve kıtlığın önüne katıp sürüklediği kimse, Hiçbir minnet de duymaksızın (nimeti) inkâr da etmeksizin size sığınır.

Şair sanki burada kıtlık yılı anlamına gelen; kelimesini kullanmak isterken kafiye dolayısıyla; " Kurt" kelimesini kullanmış gibidir.

Buna göre; "Gerçek ortaya çıktı" ifadesi açıkça ortaya çıkması ve sağlamca yerleşip, sebat bulması dolayısıyla batıldan ayrıldı, anlamına gelir. Şair der ki:

"Benden Hidâş'a şu haberi ulaştıracak yok mu? Şüphesiz ki o, hak ortaya açıkça çıktığında çok yalan söyleyen ve zalim birisidir."

Bu fiilin; "Hisse, pay" kelimesinden türediği de söylenmiştir. Buna göre; Hakkın, gerçeğin payı, batılın payından ayırdedilmiş, açıkça ortaya çıkmış bulunuyor, anlamına gelir.

Mücahid ve Katâde der ki; Bu ifadenin aslı, Arapların; kökten saçını kopardı, anlamında kullandıkları: sözlerinden alınmıştır. Bir yerden pay alarak kopartılan parçaya denilen "hisse" de buradan gelmektedir. Esreli olarak ise toprak ve taş anlamındadır. Bu açıklamaları el-Cevherî nakletmiştir.

"Ben ondan murad almak istemiştım. Şüphesiz o doğru söyleyenlerdendir. Bu, - Hz. Yûsuf buna dair soru sormamış olsa dahi- kadının tevbesini açığa vurması, Hz. Yûsuf un doğruluğunu, şeref ve haysiyetini gerçekten ifade etmesi anlamındadır. Çünkü ikrarda bulunan bir kimsenin kendi aleyhindeki ikrarı, başkasının onun aleyhindeki şahitliğinden daha güçlüdür. Böylelikle yüce Allah, Hz. Yûsuf un doğruluğunu ortaya koymak için hem şahitliği, hem İkrarı bir arada toplamış bulunmaktadır. Öyle ki hiçbir kimsenin hatırına kötü bir zan gelmesin ve en ufak bir şüpheyi kapılmasın.

(kadınlar için) durumunuz ile (kadınlar için) "murad almak istediniz" Hitab fiillerindeki "nun"un şeddeli gelmesi, müzekker fiildeki "mim" ile "vav"ın yerinde olduğundan [190]dolayıdır.[191]

52. "Bu, gıyabında ona hıyanet etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini şüphesiz hidayete erdirmeyeceğini, onun da bilmesi içindi."

53. "Bununla beraber ben nefisimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis şüphesiz var gücüyle kötülüğü emredicidir. Rabbîm'in rahmet edip esirgediği müstesna. Çünkü Rabbim günahları bağışlayandır, merhamet edendir."

"Bu gıyabında ona hıyanet etmediğimi... bilmesi içindi." Sözlerini kimin söylediği hususunda görüş ayrılığı vardır. Bu sözlerin de Aziz'in karısının sözlerinin bir bölümü olduğu ve daha önce söylediği belirtilen: "Şimdi gerçek ortaya çıktı" (Yûsuf, 12/50) sözlerinin devamı olduğu söylenmiştir. Yani ben doğruyu ikrar edip söylüyorum ki; gıyabında -yani ona yalan söyleyerek ona hainlik etmediğimi, yokluğunda ondan kötü bir şekilde söz etmediğimi, aksine doğru söyleyerek hainlikten uzaklaştığımı bilmesi içindi.

Arkasından: "Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum" dedi. Aksine ondan murad almak isteyen ben idim.

Bu açıklamaya göre Aziz'in karısı bu işi kimin yaptığını ikrar etmiş oluyor. Bundan dolayı da daha sonra: "Çünkü Rabbim günahları bağışlayandır, merhamet edendir" diye eklemiştir.

Bir diğer görüşe göre bu sözler Hz. Yûsuf'un sözleridir. Yani Yûsuf dedi Benim elçiye geri çevirmemin sebebi, Aziz'in benim kendisine gıyabında hıyanet etmediğimi bilmesi içindi. Bu açıklamayı el-Hasen, Katâde ve başkaları yapmıştır.

"Gıyabında" İse o hazır değilken, o butunmuyorken anlamındadır. Hz. Yûsuf bu sözleri hükümdarın huzurunda söylemişti. "Bilmesi içindi" fiilini ise gaib olarak kullanması hükümdarı saymasından dolayı idi.

Şöyle de açıklanmıştır: Hz. Yûsuf bu sözleri elçi kendisine henüz hapiste iken geri döndüğünde söylemişti. İbn Abbas dedi ki: Elçi, Hz. Yûsuf'a durumu haber vermek için geldi. O sırada Cebrail onunla birlikte konuşuyordu. Bunun üzerine Hz. Yûsuf: "Bu gıyabında ona hıyanet etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini şüphesiz hidayete irdirmeyeceğini onunda bilmesi içindi" dedi. Yani ben efendime gıyabında iken hıyanet etmedim. Bunun üzerine Hz. Cebrail ona şöyle dedi: Ey Yûsuf! Peştemahını çözdüğün ve erkeğin karısının önünde oturduğu gibi oturduğun zaman dahi de mi deyince, Hz. Yûsuf da: "Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum" âyetinde sözü geçenleri söyledi.

es-SÜddî der ki: Yûsuf'a, ey Yûsuf! sen şalvarının uçkurunu çözdüğün zamanda mı, diyen Aziz'in karışdır. Bunun üzerine de Yûsuf: "Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum" dedi.

Bir diğer görüşe göre "bu, gıyabında... bilmesi içindi" sözleri Aziz'in sözlerindendir. Yani bu, Yûsufun benim gıyabında ona hainlik etmediğimi ve benim onun "güvenilir" bir kimse oluşunun mükâfatını vermeyi hiç hatırımdan

çıkarmadığını bilmesi içindi. "Allah'ın hainlerin hilesini hiç şüphesiz hidayete erdirmeyeceğini" buyruğu da, hiç şüphesiz Allah hileleri dolayısıyla hainleri hidayete erdirmez, demektir.

Yüce Allah'ın: "Bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum" buyruğunun, kadının söylediği sözlerden olduğu söylenmiştir. el-Kuşeyrî der ki: Zahir olan şudur: Yüce Allah'ın: "Bu... bilmesi İçindi" sözleri ile "bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum" sözleri Hz. Yûsuf'un sözlerindendir.

Derim ki: Eğer bu sözlerin kadının sözlerinden olma ihtimali varsa, Hz. Yûsufu, peştamalı ve şalvarını çözmekten yana temize çıkarmak için bu görüşü kabul etmek daha uygundur. Eğer bu sözleri Hz. Yûsuf'un söylediğini kabul edecek olursak, o takdirde bu önceden de yüce Allah'ın: "O da ona meyletti" (Yûsuf, 12/24) buyruğu hakkında tercih edilen görüşe işaret ettiğimiz üzere, sadece Hz. Yûsuf'un hatırından geçen bir söz ofarak kabul edilebilir.

Ebu Bekr el-Enbarî der ki: İnsanlar arasında "bu, gıyabında ona hıyanet etmediğimi... bilmesi İçindi" buyruğundan itibaren "çünkü Kabbim günahları bağışlayandır, merhamet edendir" buyruğuna kadar nakledilen sözlerin, Aziz'in hanımının söylediği sözlerdendir, diyen kimseler vardır. Çünkü bu buyruklar Aziz'in karısının söylediği: "Ben ondan murad almak istemiştim. Şüphesiz o doğru söyleyenlerdendir" sözlerinden sonra gelmektedir. Hz. Yûsuf'un meylettiğini kabul etmeyenlerin görüşü budur. İşte bu görüşte olanların kanaatlerini esas alanlar derler ki: Yüce Allah'ın: "Aziz'in karısı da şöyle dedi" buyruğundan itibaren "çünkü Rabbim günahları bağışla-yandır, merhamet edendir" buyruğuna kadar birbirine bağlı sözlerdir. Bu sözler arasında gerçek anlamıyla tam bir vakıf yapılmaz. Ancak bizler bu görüşü tercih etmiyor ve bu kanaati beni ms ey emiyoruz.

el-Hasen der ki: Hz. Yûsuf: "Bu, gıyabında ona hıyanet etmediğimi... bilmesi içindi" deyince, Allah'ın peygamberi kendi nefsinin temize çıkarmaktan hoşlanmadığından, hemen akabinde "bununla beraber ben nefsimi temize çıkarmıyorum" deyiverdi. Çünkü kişinin nefsinin temize çıkarması yerilmiş bir davranıştır. Yüce Allah da: "Artık kendinizi temize çıkarmayın." (en-Necm,53/32) diye buyurmaktadır. Zaten biz bunu daha önce Nisa Sûresi'nde (4/49. âyet, 2. başlıkta) açıklamış bulunuyoruz.

Bunun Aziz'in söylediği sözlerden olduğu da söylenmiştir. Yani ben Yûsuf hakkında kötü zan beslemiş olmaktan nefsimi temize çıkarmıyorum, demektir.

"Çünkü nefis hiç şüphesiz var gücüyle kötülüğü emredicidir" kötülüğü arzu eder. 'Rabbimin rahmet edip esirgediği müstesna' buyruğu ise istisna olarak nasb mahallindedir. ise "Kimse" anlamındadır. Yani Rabbimin rahmetiyle esirgeyip

koruduğu kimse müstesna demektir. nın " Kimse" anlamında kullanılması, çokça görülen bir husustur. Nitekim yüce Allah: "Size helal olan kadınlardan... nikahlayınız" (en-Nisa, 4/3) buyruğunda da böyledir. Bu buyruktaki istisna munkau'dır. Çünkü Allah'ın koruması suretiyle merhamet eylediği kimseler kötülüğü emreden nefisten istisna edilmiştir.

Haberde nakledildiğine göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kendisine ikramda bulunup onu yedirdiğiniz ve giydirdiğiniz takdirde sizi alabildiğine kötülüğe götüren, buna karşılık kendisini küçük düşürdüğünüz, çıplak bıraktığınız, aç bıraktığınız takdirde ise sizi son derece ileri hayra götüren bir arkadaşınız hakkında ne dersiniz?" Onlar Ey Allah'ın Rasûlü! Bu yeryüzündeki en kötü arkadaşdır, dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim, şüphesiz ki o böğürleriniz arasında bulunan [\[192\]](#) nefislerinizdir."[\[193\]](#)

54. Hükümdar dedi ki: "Om bana getirin, onu kendime en yakınlardan kılayım. Onanla konuşunca da şöyle dedi: "Sen bugün bizim nezdimizde önemli bir mevki sahibisin, eminsin."

"Hükümdar dedi kfc Onu bana getirin, onu kendime en yakınlardan kılayım." Hükümdar Hz. Yûsuf a nisbet edilen gûnahtan uzak olduğunu kesin olarak anlayıp bu hususta onun güvenilir bir kimse olduğunu gerçekten tesbit edince, aynı şekilde Hz. Yûsuf un ne kadar sabırlı, ne kadar metanetli olduğunu da kavrayınca, nezdinde Hz. Yûsuf un mevkii oldukça büyüdü, onun oldukça güzel hasletlere sahip olduğunu kesinlikle anladı ve dedi kî: "Onu bana getirin, onü kendime en yakınlardan kılayım." Hükümdarın daha önceden onun durumunu kesin olarak bildiğinde: "Onu bana getirin" demekle yetindiğine, He. Yûsuf da İkinci olarak yaptıklarını yapûktan sonra bu sefer hükümdarın: "Onu bana getirin, onu kendime en yakınlardan kılayım" dediğine dikkat etmek gerekir.

Vehb b. Münebbih'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hz. Yûsuf çağırıldığında kapıda durup şöyle dedi: Yarattıklarına karşı Rabbim bana yeter. O'nun himayesi güçlüdür, O'na övgüler yücedir, O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Sonra içeri girdi, hükümdara bakınca, hükümdar tahtından İnip önünde secdeye kapandı. Daha sonra hükümdar onu kendisiyle birlikte tahtına oturttu ve: "Sen bugün bizim nezdimizde önemli bir mevki sahibisin, eminsin" dedi. Hz. Yûsuf da ona: "Beni ülkenin hazineleri üzerine tayin et. Çünkü ben" o hazineleri "İyice koruyayım" onların ne şekilde idare edileceğini çok iyi "bilenim, dedi." (Yûsuf, 12/55)

Denildiğine göre hesabı iyice koruyan ve dilleri iyice bilenim, demektir. Haberde nakledildiğine göre; "Allah kardeşim Yûsufa rahmet eylesin. Eğer beni yeryüzü

hazinelerinin üzerine tayin et, dememiş olsaydı, derhal onu tayin edip görevlendirecekti. Fakat bu sözü bir sene işi geciktirdi."

Denildiğine göre onu hükümdarlığa getirmesi bir seneye kadar geciktirmesinin sebebi, inşaattan demediğinden dolayıdır.

Bu olay (kıssa) ile ilgili şöyle denilmiştir: Hz. Yûsuf, hükümdarın huzuruna girince şöyle dedi: Allah'ım ben, Sen'in haynn ile bunun hayrından dilerim, Bunun da şerrinden, başkasının da şerrinden Sana sığınırım. Sonra hükümdara Arapça selam verdi. Hükümdar: Bu dil de ne oluyor? deyince, Hz. Yûsuf: Bu amcanı İsmail'in dilidir, dedi. Sonra ona İbranice dua etti. Bu sefer: Bu dil ne oluyor? deyince, Hz. Yûsuf: Bu da atalarım İbrahim, İshak ve Ya'kub'un dilidir dedi.

Hükümdar da yetmiş dili konuşurdu. Hükümdar bir dille konuştuğunda, Hz.

Yûsuf da o dille ona cevap verirdi. Hükümdar, Hz. Yûsuf'un bu işine hayret etti.

O sırada Hz. Yûsuf otuz yaşında idi.

Daha sonra hükümdar onu tahtına oturatarak şöyle dedi: Gördüğüm rüyayı bir de senden dinlemek istiyorum deyince, Hz. Yûsuf şöyle dedi: Peki ey hükümdar, sen siyah beyaz renkli, alınlarında beyazlık bulunan oldukça güzel yedi inek gördün. Önün açıldı ve onların Nil'in kıyısından çıkarak, memelerinden sütler aka aka sana göründüler. Sen onlara bakıp güzelliklerinden hayrete düşmüş iken bu sefer Nil kuruyuverdî, suyu çekildi ve yatağının dibi göründü. Çamurundan yedi tane oldukça zayıf, kirli, toza bulanmış, karınları içe çekilmiş, memeleri, butları olmayan buna karşılık azı dişleri ve öğütücü dişleri bulunan el ayakları köpeklerinkini andıran, burunları yırtıcı hayvan larınk i ne benzeyen yedi inek daha gördün. Bu yedi inek semiz ineklere karıştı, yırtıcı hayvanlar gibi onlara saldırdı. Semiz ineklerin etlerini yediler, derilerini parça parça ettiler, kemiklerini ufaladrtar, beyinlerini emdiler. Sen bu şekilde bakıp bu ineklerin zayıf olmalarına, diğerlerini mağlup etmelerine rağmen hiçbir şekilde şişmanlamayıp onları yedikten sonra kilolarının artmayışına hayret ediyorken, bu sefer oldukça taze, yumuşak, tane ve su ile dolu yedi yeşil başak gördün. Onların yanı başlarında ise içlerinde hiçbir su ve hiçbir yeşillik bulunmayan fakat onlarla aynı yerde bitmiş, yedi kuru başak gördün. Bu kuru başakların kökleri toprak ve suyun içerisine gömülmüştü. Sen kendi kendine: Bu da ne oluyor? Bu başaklar verimli ve yeşildir, diğerleri ise siyah ve kurudur. Halbuki hepsi de aynı yerde bitmektedir, hepsinin de kökleri suda bulunmaktadır, diye düşünüyorken aniden bir rüzgar esti, siyah ve kuru başakların yapraklarını meyveli ve yeşil başakların üzerine savurdu. O yeşil başakları ateşe vererek onları yaktı, Böylelikle o yeşil başaklar da siyah ve tozlu oldu. Ey Hükümdar! Sen de dehşete düştün.

Bunun üzerine hükümdar şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, bu rüya her ne kadar hayret edilecek bir şey idiyse de senden bu işittiklerimden daha hayret verici değildir, Peki ey doğru sözlü, bu rüyam hakkındaki görüşün nedir?

Hız. Yûsuf şöyle dedi: Görüşüme göre yiyecek (buğday) topla ve bu verimli yıllar boyunca çokça ekin ek. Çünkü sen eğer bir taş ve çorak bir yere ekecek olsan dahi oradan bile bitki biter. Allah onu büyütür ve bereketlendirir. Daha sonra ekini başağı ve sapı ile birlikte saklamak üzere büyük mahzenler yaparsın. Böylelikle sap ve başak hayvanlara yem olur, tanesi de insanlara yiyecek olur. Diğer taraftan insanlara kendi yiyecek ve mahsullerinden beşte birini senin mahzenlerine kaldırmalarını emret. Senin bu toplayacağın yiyecekler Mısır halkına ve çevrelerindekiyle yeterli olacaktır. İnsanlar çevrendeki bölgelerden gelip senden azık isteyecekler. Senin yanında ise senden önce hiçbir kimsenin toplayamadığı kadar hazinelerin toplanacak.

Bunun üzerine hükümdar şöyle dedi: Peki benim bütün bu işlerimi kim idare edebilecek? Eğer ben bütün Mısır halkını toplayacak olsam dahi, buna güç yetinemezler ve bu hususta onlara güven olamaz. Bu sırada Yûsuf (a.s): "Beni ülkenin hazineleri üzerine tayin et" (Yûsuf, 12/55) dedi. Yani hükmettiğin toprakların hazinelerine.

Buradaki; Hazineler" kelimesi ın çoğulu olup, "elard: ülkenin" başındaki elif-lâm, İzafe (senin ülkenin izafesinin) yerine geçmiştir. en-Nâbiğa'nın şu beyitinde olduğu gibi:

"Onların cömertlik olarak öyle bir özellikleri vardır ki Allah onu Onlardan başkasına vermemiştir, rüyaları da hiç yalan çıkmaz."

"onu kendime en yakınlardan kılayım" buyruğu emrin cevabı olduğundan dolayı fiil cezm edilmiştir. Bu da daha önce geçen: "Bu gıyabında ona hıyanet etmediğimi... bilmesi içindi" (Yûsuf, 12/55) sözlerini Hız. Yûsuf'un zindanda iken söylendiğinin delilidir. Bununla birlikte hükümdarın huzurunda söylenmiş olma ihtimali de vardır. Daha sonra bir başka mecliste de hükümdar te'kid olmak üzere: "Onu bana getirin, onu kendime en yakınlardan kılayım" demiştir. Yani ben onu kendime hfas olarak görevlendireyim ve ülkemin bütün işlerini ona havale edeyim.

Bunun üzerine gidip Hız. Yûsuf'u beraberlerinde getirdiler. Buna da yüce Allah'ın: "Onunla konuşunca" yani hükümdar Yûsuf ile konuşarak, rüyaya dair ona soru sorup Hız. Yûsuf da cevap verince, hükümdar "da şöyle dedi: Sen bugün bizim nezdimizde önemli bir mevki sahibisin." Yani sözü geçerli ve İktidar sahibi bir kimsesin "eminsin" sana hainlik edileceğinden, sana verilen sözde durulmayacağından yana korkun olmasın. [\[194\]](#)

55- "Dedi ki: Beni ülkelerin hazineleri üzerine tayin et. Çünkü ben iyice koruyanı, bilenim."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:[\[195\]](#)

1- Yeryüzünün Hazineleri Üzerindeki Görev:

Yüce Allah'ın: "Dedi ki: Beni ülkelerinin hazineleri üzerine tayin et" buyruğu ile ilgili olarak Said b. Mansur dedi ki: Ben Malik b. Enes'i şöyle derken dinledim: Mısır yeryüzünün deposudur. Sen yüce Allah'ın: "Beni ülkelerinin hazineleri üzerine tayin et" yani onları korumak üzere tayin et, dediğini duymadın mı? Burada "korumak" anlamındaki muzaf hafzedilmiştir. "Çünkü ben" başına getirildiğim görevi "iyice koruyanı" bu görevin gerektirdiği şeyleri "bilenim." Tefsirde şöyle denilmektedir: Ben iyi hesap bilenim ve iyi bir kâtibim. Denildiğine göre o ilk defter tutan ve onlara yazı yazandır.

Şöyle de açıklanmıştır: Ben gıda maddelerini takdir ve tesbit etmekte "iyice koruyanı" açlık yıllarını çok iyi "bilenim" demektir.

Cuveybir, ed-Dahhak'tan naklen, o İbn Abbas'tan dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Allah kardeşim Yûsufa rahmet eylesin. Eğer beni yeryüzü hazinelerinin başına getir, dememiş olsaydı, onu derhal bu işin başına getirirdi.

Fakat böyle demesi onu bir sene geciktirdi."[\[196\]](#)

İbn Abbas der ki: Hz. Yûsuf'un emirliği istediği gün üzerinden tam bir sene geçince ona taç giydirdi ve ona kendi kılıcını kuşandırdı, ona altından bir taht hazırladı. Bu taht inci ve yakutla süslüydü. Üzerine kalın ipekten bir elbise giydirdi. Oturduğu tahtın uzunluğu otuz zira, eni on zira idi. Üzerinde otuz döşek, altmış tane de yastık vardı. Daha sonra ona dışarı çıkmasını emretti. O da dışarıya başında taç olduğu halde çıktı. Kar gibi beyaz bir teni ve ayı andıran bir yüzü vardı. Onun yüzüne bakan yüzünün berrak rengini görürdü. Tahta oturdu ve bütün hükümdarlar ona itaat etti. Diğer Mısır hükümdarı ise evine hanımlarının yanına gitti ve Mısır'ın yönetim işini Hz. Yûsufa havale etti. Kıtîr'i görevinden alarak Yûsuf'u onun yerine tayin etti.

İbn Zeyd der ki: Mısır hükümdarı Fir'avun'un yiyeceklerin dışında pek çok hazineleri de vardı. O bütün yetkisini Yûsufa teslim etmişti, o günlerde de Kıtîr öldü. Hükümdar Hz. Yûsuf'u Aziz'in karısı Raîl ile evlendirdi. Onun yanına girdiğinde: Bu senin daha önce istemiş olduğun şeyden daha hayırlı değil mi? dedi. Hanimi: Ey doğru sözlü, beni kınama. Ben senin gördüğün gibi güzel "bir kadın İdim, fakat benim eski kocam ise kadınlara yaklaşamıyor-du ve sen de

Allah'ın sana verdiği böyle bir güzelliğe sahip idin, o bakımdan ben senin etkinin altına girdim. Hz. Yûsuf, Raîl'in bakire olduğunu gördü. Hz. Yûsuf'un ondan tfraîm ve Menşa' adlarında iki oğlu oldu.

Vehb b. Münebbih de der ki: Yûsuf'un Aziz'in karısı Zeliha ile evlenmesi kardeşlerinin Mısır'a iki girişi arasındaki sürede olmuştu. Şöyle ki Zeliha'nın kocası, Yûsuf henüz hapisteyken ölmüştü. Elindeki malı gitmiş ve Yûsuf'a ağladığından gözlen de kör olmuştu. Zeliha insanlardan dilenir olmuştu, onlardan kimisi o kadına acıyor, kimisi de acıımıyordu. Yûsuf ise haftada bir kavminin büyüklerinden yaklaşık yüz kişilik bir kabile ile birlikte bineklere binerek çıkıyorlardı.

Kadına: Onun görüneceği bir yerde bulunsan, beiki bir şeyler vererek senin yardımına koşar.

Daha sonra ona: Hayır böyle bir şey yapma, belki bu sefer daha önce senin ona karşı yaptığın, ondan murad almak, hapse atılması gibi hususları hatırlar. Bu sefer sana kötülük yapar.

Zeliha: Ben sevdiğimin huyunu sizden daha iyi bilirim, dedi. Daha sonra kfilesiyle birlikte çıkacağı vakte kadar ona görünmedi. Kfileyle birlikte çıktığı sırada, bulurduğu yerde ayağa kalkıp sesi çıkabildiği kadar şöyle dedi: Masiyetleri sebebiyle hükümdarları köle yapan, itaatleri sebebiyle de köleleri hükümdar yapanın şanı ne yücedir!

Hz. Yûsuf: Bu ne oluyor? deyince, onu yanma getirdiler. Kadın: Ayaklarıyla sana hizmet eden, elleriyle saçlarını tarıyan kadın benim. Sen benim evimde büyüdün, sana iyi baktım, fakat ben cehlimden ve haddi aşkınlığımdan ötürü malum kusurları işledim. Yaptığım bu işin vebalini çektim, mahm da gitti, gücüm sarsıldı, zilletim uzadı, gözüm kör oldu. Mısır ahalisi arasında gıpta olunan bir kadınken şimdi onların acıdığı bir kadın oldum. İnsanlardan avuç açıp dileniyorum, kimisi bana acıyıp merhamet ediyor, kimisi acıımıyor. İşte fesad çıkartanların cezası budur.

Yûsuf uzun uzun ağladı, sonra ona şöyle dedi: Peki eskiden kalbinde bana karşı duyduğun sevgiden şu anda içinde bir şeyler artık hissedebiliyor musun? Kadın şu cevabı verdi: Allah'a yemin ederim, yüzüne bir defa bakmak benim için dünyadan ve ondaki her şeyden daha sevdiğim bir şeydir, ama sen bunun yerine, bana kamçının bir ucunu elime ver. Kamçının ucunu eline verdi, kadın onu alıp göğsünün üzerine koydu. Hz. Yûsuf kalbinin hafakanından dolayı, elinde kamçının sallandığını gördü, ağladı. Sonra da evine gitti.

Kadına bir elçi gönderdi: Eğer dul isen seninle evlenebilirim, eğer evli isen seni ihtiyaçtan kurtarabilirim. Kadın elçiye: Hükümdarın benimle alay etmesinden

Allah'a sığınırım. O ben gençken, zenginken, malım ve gücüm yerindeyken beni istememişti de bugün acuze, kör ve fakir bir kadınken mi beni istiyor.

Elçi Hz. Yûsuf a kadının söylediklerini bildirdi. İkinci hafta Hz. Yûsuf kafilesiyle birlikte çıkınca yine kadın yoluna çıktı. Bu sefer Hz. Yûsuf ona şöyle dedi: Elçi sana bizim söylediklerimizi bildirmedi mi? Kadın: Ben de sana bir defa yüzüne bakmamın benim için dünyadan ve dünyadaki herşeyden daha sevimli olduğunu söylemişim. Bunun üzerine Hz. Yûsuf emir verdi, kılık kıyafeti düzeltilerek hazırlandı. Sonra da Hz. Yûsuf a zifafa getirildi. Hz. Yûsuf kalkıp namaz kıldı, Allah'a dua etti. Zeliha da arkasında durdu. Yüce Allah'tan ona gençliğini, güzelliğini ve gözlerini iade etmesini diledi, Allah da ona gençliğini, güzelliğini ve gözlerini iade etti. O kadar ki ondan murad almak istediği günden daha da güzel oldu.

Bu ise Allah'ın haramlarından uzak kalıp iffetini muhafaza etmesine karşılık Allah'ın Hz. Yûsuf a bir lutfu idi. Hz. Yûsuf ona yaklaştığında bakire olduğunu gördü. Ona durumu sorunca kadın şu cevabı verdi: Ey Allah'ın Peygamberi! Kocam kıırdı, kadınlara yaklaşılamıyordu. Sen ise anlatılamayacak derecede bir güzelliğe sahiptin.

Böylelikle rahat ve huzur içerisinde yaşadılar. Hergün Allah onları yeni bir hayırla karşı karşıya getiriyordu. Hz. Yûsufun ondan îfraîm ve Menşâ adında iki oğlu oldu.

Nakledilen rivayetler arasında şu da vardır: Yüce Allah Hz. Yûsufun kalbine hanımının kalbindeki sevgisinin kat kat fazlasını koydu ve ona şöyle dedi: Sana ne oluyor ki ilk seferki gibi beni sevmiyorsun deyince, kadın ona şu cevabı vermişti: Yüce Allah'ın sevgisinin tadını aldıktan sonra bu beni herşeyden [\[197\]](#)alıkoydu.[\[198\]](#)

2- Hz. Yusuf un Görev Alması İle İlgili Görüşler Ve Hükümler:

Kimi ilim adamı der ki: Bu âyet-i kerîmeden, faziletli bir insanın facir bir kimseye ve kâfir bir yöneticiye iş yapmasının mubah olduğu anlaşılmaktadır. Ancak kendisine verilen işte bu görevi verenin kendisine karşı çıkmayacağının bilinmesi şarttır. Dolayısıyla göreve getirilen bu salih insan o işte dilediği gibi ıslahat yapabilmelidir. Şayet salih insanın işleri facir kimsenin tercihi, arzuları ve fücüruna göre yapılacaksa böyle bir şey caiz olmaz.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Böyle bir iş Hz. Yûsuf a has İdi. Bugün böyle bir şey caiz değildir. Ancak birinci görüş sözünü ettiğimiz şarta bağlı kalmak kaydıyla daha uygundur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Maverdî der ki: Şayet görev başına getiren kişi zalim ise, insanlar onun verdiği görevi kabul etmenin caiz olup olmadığı hususunda iki ayrı görüş ortaya atmışlardır.

Bu iki görüşten birisine göre göreve getirilen kişi görevinde hakka göre amelde bulunursa caizdir. Çünkü Hz. Yûsuf Firavun tarafından görev başına getirilmiştir ve çünkü Hz. Yûsuf için göz önünde bulundurulması gereken bizzat kendisinin fiili ve uygulamasıdır. Başkasının fiili değildir.

İkinci görüşe göre ise, böyle bir görevin kabul edilmesi caiz değildir. Çünkü onların verdikleri görevler kabul edilmek suretiyle zalimlere yardım edilmiş olur, onların işleri kabul edilerek o zalimler tezkiye edilmiş olurlar.

Bu görüşü kabul edenler Hz. Yûsuf'un Firavun'un tevcih ettiği görevi kabul etmesi ile ilgili iki türlü cevap verirler:

1- Hz. Yûsuf'un dönemindeki Firavun salih bir kişi idi. Azgın kişi Hz. Musa dönemindeki Firavun'du.

2- Hz. Yûsuf onun amel ve işlerini değil, mülklerinin nezaretini üstlenmişti. O bakımdan bu konuda Hz. Yûsuf'un sorumlu olması söz konusu değildir.

el-Maverdî der ki: Bu iki görüşün mutlak olarak kabul edilmesinden ziyade daha sahih olan zalim tarafından tevcih edilen görevin üç kısma ayrılarak ele alınmasıdır.

1- Bu işe ehil olan kimselerin, bu işi yerine getirmeleri esnasında içtihadla bağlı olmaksızın yapabilmeleri caiz olan işler. Zekat ve sadakalar gibi görevlerin zalimlerden alınması caizdir. Çünkü bu gibi şeylere dair hak sahipleri ile alakalı nass, bu konuda ayrıca içtihadla yer bırakmamaktadır. Bu işin erbabı olan kimselerin bunu tek başına yapabilmelerinin caiz olması da başkalarını taklide gerek bırakmamaktadır.

2- Tek başlarına kararlaştırıp yapmaları caiz olmayan ve harcama yeri konusunda içtihad gereken işler. Fey' malları gibi. Bu malların dağıtımı ile ilgili görevin zalim bir kimseden alınması caiz değildir. Çünkü zalim hak olmayan şekilde tasarrufta bulunur ve hakedilmeyen hususlarda da içtihad eda-

3- Ehil kimselerin kabul etmeleri caiz olan ve içtihadın da söz konusu olduğu görevler. Bir takım kazai meseleler ve ahkâma dair hususların görevi gibi. Böyle bir durumda görev başına getirme akdr geçersizdir. Eğer bu işlere bakmak karşılıklı olarak razı olan iki kişi arasındaki bir hükmü uygulamak için ise yahut mecbur kalmış iki kişi arasında bir vasıta olmak durumunda ise caiz olur. Şayet bu görev dolayısıyla verilecek hüküm bağlayıcılık ve zorlayıcılık ifade ediyor ise, caiz olmaz. [\[199\]](#)

3- Bir Kimsenin Ehli Olduğu Bir Göreve Talib Olması:

Yine âyet-i kerîme bir kimsenin ehil olduğu bir göreve talib olmasının caiz olduğuna delil teşkil etmektedir. Denilse ki: Müslim, Abdu'r-Rahman b. Semura'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) bana şöyle buyurdu: "Ey Abdu'r-Rahman, emirliği isteme! Çünkü eğer sen istedin diye emirlik sana verilecek olursa, sen o işle başbaşa bırakılırsın. Şayet o emirliği İstemeksizin sana verilecek olursa, o göreve karşı sana yardım olunur." [200]

Ebu Burde'den dedi ki: Ebu Musa (el-Eşârî) dedi ki: Beraberimde Eş'arîler-den iki kişi ile birlikte Peygamber ('sav)ın huzuruna vardım. Bu iki kişiden birisi sağımda, birisi solumda idi. Her ikisi de (kendilerine) görev verilmesini istediler. Peygamber (sav) ise misvaklanıyordu. "Ey Ebu Musa! -veya: Ey Abdullah b. Kays-" ne dersin?" diye buyurdu. Ebu Musa dedi ki: Ben de: Seni hak ile gönderen hakkı için yemin ederim. Bana içlerinde neyi sakladıklarını bildirmemişlerdi ve ben onların görev isteyeceklerinin farkına bile varmadım. Şimdi misvakının, büzülmüş dudağı altında iken onu görüyor gibiyim. Şöyle buyurdu: "Biz bu isterimizin başına onu İsteyen kimseleri görevlendirmeyiz -ya da asla görevlendirmeyiz..." diyerek hadisin geri kalan bölümünü nakletti. Bu hadisi de yine Müslim ve başkaları rivayet etmiştir. [201]

Buna verilecek cevab:

1- Yûsuf (a.s)ın görev istemesinin sebebi adalet, ıslâh, fakirlere haklarının ulaştırılması işlerinde kendisinin yerini tutacak kimsenin olmadığını bilmesi idi. O bakımdan böyle bir işi yapmanın kendisi için farz-ı ayn olduğunu gördü. Çünkü orada ondan başka bu işi yapacak kimse yoktu. Günümüzde de hüküm aynıdır. Eğer bir kimse kendisinin hakimlikte veya hisbe görevinde hakkı uygulayacağını bilmekle beraber, onun yerini tutacak uygun bir kimse olmadığını da biliyor ise böyle bir görevi kabul etmesi onun için müteayyin (kaçınılamaz) olur. Böyle bir görevi üstlenmesi de, istemesi de icab eder. Bununla birlikte böyle bir görevi İsteme hakkını kendisine kazandıran niteliklerinden ilmi yetkinliğini, yeterliliğini vb. niteliklerini de bildirmelidir. Tıpkı Yûsuf (a.s)ın dediği gibi. Ama bu işi yapabilecek başkaları var ve başkaları buna elverişli bulunuyor, kendisi de durumu biliyor ise, evla olan görev istememesidir. Çünkü Hz. Peygamber Abdu'r-Rahman b. Semura'ya: "Emirlik isteme" diye buyurmuştur. Aynı şekilde afetlerinin çokluğunu ve ondan kurtulmanın zorluğunu bilmekle birlikte bu gibi görevleri isteyip, onları almaya haris olmak, o kimsenin o görevi kendi nefsi ve maksatları için istediğinin delilidir. Bu durumda olan bir kimsenin ise nefesine yenik düşerek helak olması,

uzak bir ihtimal değildir. İşte Hz. Peygamber'in: "O işiyle başbaşa bırakılır" buyruğunun anlamı budur. Böyle bir görevin afetlerini bildiği ve bu görevin haklarını yerine getirmekte kusurlu hareket edeceğinden korktuğu için bu görevi kabul etmeyip ondan kaçan bir kimse ise, buna rağmen böyle bir görev ile sınanacak olursa, ondan kurtulabilmesi umulur. İşte Hz. Peygamber'in: "Bu göreve karşı ona yardım olunur" buyruğunun anlamı budur.

2- Hz. Yûsuf ben şerefliyim, iyi bir mevki sahibiyim dememiştir. Her ne kadar o Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi "kerim oğlu kerim oğlu kerim oğlu kerim olan İbrahim oğlu İshak oğlu Ya'kub oğlu Yûsuf idiyse de yine aynı şekilde Hz. Yûsuf: Ben güzei ve iyi bir kimseyim de demeyerek o "çünkü ben iyice koruyanını, bilenim" demiştir ve koruyuculuk sıfatı ve ilmi dolayısıyla bu görevi istemiştir. Neseb ve güzelliğine bağlı olarak istememiştir,

3- Hz. Yûsuf bu sözlerini kendisini tanımayanın nezdinde söylemiştir ve kendisini tanıtmak istemiştir. Dolayısıyla bu tutumu yüce Allah'ın: "Artık kendinizi temize çıkarmayınız" (en-Necm, 53/32) buyruğundan bir istisnadır (kapsamına girmez).

4- Hz. Yûsuf böyle bir görevi istemenin kendisi için farz-ı ayn olduğunu görmüştür. Çünkü orada bu göreve layık ondan başka kimse yoktu. Daha kuvvetli görülen görüş de budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [202]

4- İnsanın Sahip Olduğu Nitelikleriyle Kendisini Tanıtması:

Yine âyet-i kerîme insanın kendisini sahip olduğu ilim ve fazilet nitelikleriyle vasfetmesinin caiz olduğuna delildir. el-Maverdî der ki: Ancak bu bütün niteliklerde genel olarak ve mutlak değildir. Bu durumun özel şartları vardır ki, kişinin akrabalık hukukunu gözetmesi yahut zahiren bir kazanca taalluk etmesi hallerine has bir durumdur. Bunun dışındaki hallerde ise bu yasaktır. Çünkü bu durumda insan kendisini tezkiye etmiş, temize çıkarmış, riyakârlık yapmış olabilir. Eğer ondan daha faziletli olan bir kimse onun özelliklerini söyleyecek olsa, elbetteki bu o kimsenin faziletine daha yakışır. Ama Hz. Yûsuf önceden başından geçenler ve aile efradına kavuşabilme umudu gibi sebebler dolayısıyla zaruret gereği, kendisini bu şekilde takdim etmiş [203] idi. [204]

56. İşte böylece o yerde Yûsuf a iktidar verdik. O, orada dilediği yerde konaklardı. Rahmetimizi dilediğimize veririz, iyi hareket edenlerin de ecrini boşa çıkarmayız.

57. Âhlîret mükâfatı ise iman edip de takvaya devam edenler için elbette daha

hayırlıdır.

"İşte böylece o yerde Yûsuf a iktidar verdik. O, orada dilediği yerde konaklardı." Yani onu hükümdarın kalbine yaklaştırmak, onu hapisten kurtarmak suretiyle, ona nimetler ihsan etmiş olduğumuz gibi aynı şekilde ona yeryüzünde imkân da verdik. Yani onu dilediğini gerçekleştirebilme İktidarına sahip kıldık.

el-Kiyâ et-Taberî der ki: Bu buyrukta, mubah olan bir şeye, başkasının gıpta edeceği bir duruma, salah bulunan bir hale ve hakları elde etmeye ulaşmak hususunda hile (yol ve çare) aramanın, caiz olduğuna delil vardır. Yüce Allah'ın: "Eline bir demet sap al, onunla vur ve yeminini bozma!". (Sâd, 38/44) buyruğu da bunun gibidir. Ebû Saîd el-Hudrî'nin, Hayber'deki âmil İle Rasûlullah (sav)a ödediği hurma ve söylediği sözler ile ilgili hadis de bu kabildendir. [\[205\]](#)

Derim ki: İleride de geleceği üzere bu görüş merduttur.

"Ona iktidar verdik" anlamında ve diye kullanılır. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Onları size vermediğimiz bir iktidarı vererek yeryüzünde yerleştirmiş, iktidar vermiş idik." (el-En'âm, 6/6)

Taberî der ki: Büyük hükümdar olan el-Velîd b. er-Reyyân, Yûsuf u Itfir'in görevinin başına getirdi ve Itfir'i azletti. Mücahid der ki; Ayrıca bu büyük hükümdar Hz. Yûsuf un önünde İslâm dinini kabul etti.

İbn Abbas der ki: Hükümdar onu birbuçuk sene sonra hükümdarlığa getirdi.

MukâüTin rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Şayet Yûsuf ben inşaallah iyice koruyanın, bilenim demiş olsaydı, derhal hükümdarlığa getirilirdi."

Daha sonra Itfir öldü. Hükümdar el-Velid de Hz. Yûsufu Itfir'in eşi Râil ile evlendirdi. Hz. Yûsuf onunla gerdeğe girdiğinde bakire olduğunu gördü. Râil'den İfraîm ve Menşâ adında iki oğlu oldu.

Bu kadının Zeliha olduğunu söyleyenler de derler ki: Hayır, Hz. Yûsuf onunla evlenmedi. Zeliha onu kafilesi ile birlikte görünce ağladı, sonra da: Masiyet sebebiyle hükümdarları köle yapan, itaat sebebiyle de köleleri hükümdar yapan Allah'a bamdolsun, dedi. Bunun üzerine Hz. Yûsuf onu da evine aldı ve onun yanında ölünceye kadar baktığı kimseler arasında bulundu. Yûsuf (a.s) onunla evlenmedi. Bu açıklamaları da el-Maverdî zikretmiştir. Bu açıklamalar daha önce Vehb'den nakledilen açıklamalardan farklıdır, es-Sa'lebî de bunu zikretmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hükümdar Mısır yönetim işini Hz. Yûsuf a devredince, Hz. Yûsuf insanlara güzel bir şekilde davrandı, onları İslâm'a davet etmeye koyuldu ve kendisine iman edinceye kadar onlara daveti sürdürdü. Aralarında adeleti uyguladı, erkekler kadınlar ondan memnun kaldı, onu sevdi.

Vehb, es-Süddî, İbn Abbas ve başkaları derler ki: Bundan sonra bolluk ve verimli yıllar girdi. Hz. Yûsuf insanlara tarlaları düzeltmelerini, ıslah etmelerini emretti, alabildiğine ekin ekmelerini söyledi. Mahsuller yetişince verdiği emirle mahsuller toplandı, sonra da bu mahsuller için mahzenleri inşa etti. O sene toplanan mahsuller o kadar çoktu ki, mahzenlere sığmadı. Aynı şekilde her yılın mahsullerini böylece topladı ve bu mahsulü bol yedi yıl bitene kadar böylece sürüp gitti. Daha sonra ise kıtlık ve kuraklık yılları geldi. Hz. Cebrail inerek şöyle dedi: Ey Mısır halkı aç kalınız. Allah onlara yedi yıl süreyle açlığı musallat etti.

Bazı hikmet ehli kimseler şöyle demiştir; Açlığın ve kıtlığın iki alameti vardır. Birincisi nefis yemeği adeten görülenden daha fazla sever ve önceki halinden farklı olarak daha çabuk acıkır, yeterinden fazla yiyecek ister ve alır İkincisi ise yiyecek bulunmaz ve rahatlıkla elde edilemez olur, son derece kıt olur. İşte bu iki alamet te Hz. Yûsuf döneminde bir araya gelmişti. Erkekler, kadınlar, çocuklar: "Açlık, açlık" diye bağrışarak uyandılar. Yiyiyor fakat doymuyorlardı. Hükümdarda uyandığında "açlık, açlık" diye bağırды. Bunun üzerine Hz. Yûsuf ona dua etti. Allah da onun bu hastalığını iyileştirdi. Daha sonra Hz. Yûsuf bütün Mısır topraklarında: Ey insanlar diye seslendi. Sizden hiç kimse hiçbir şey ekmesin. Çünkü tohum da zayi olacak ve hiçbir şey bitmeyecektir.

Bu kıttık seneleri' anlatılamayacak kadar büyük dehşetlerle geldi.

İbn Abbas der ki: Kıtlık başladığı sırada hükümdar gece yarısında acıkıverdi. Ey Yûsuf! Açlık, açlık diye seslendi. Hz. Yûsuf da: İşte kıtlık zamanı geldi, dedi. Kıtlık yıllarının ilki başlayınca bolluk yıllarında hazırlamış oldukları herşey o ilk yılda tükenip bitti. Bu sefer Mısır halkı Hz. Yûsuf dan yi--yecek almaya başladılar. İlk yıl onlara nakit para karşılığında yiyecek sattı. Nihayet Mısır'da Hz. Yûsuf'un eline geçmedik tek bir dinar ve dirhem kalmadı.

İkinci yıl süs eşyaları ve mücevherat karşılığında onlara sattı. Kimsenin elinde mücevherat ve süs eşyası namına bir şey kalmadı.

Üçüncü yıl davar ve binek karşılığında sattı. Nihayet bütün davar ve bineklerini kendisi eline geçirdi.

Dördüncü yıl köle ve cariyelere karşılık onlara satış yaptı ve onların hepsi nihayet eline geçti.

Beşinci yıl ev ve tarlaları karşılığında satış yaptı. Bunların hepsine sahip oldu.

Altıncı yıl ise çocuklarına ve kadınlarına karşılık yiyecek sattı. Hepsini köleleştirdi.

Yedinci yıl ise bizzat kendilerinin köleliği kabul etmeleri karşılığında satış yaptı. Yedinci yılda İse Hz. Yûsuf un kölesi olmadık tek bir hür ve köle kalmadı.

Bunun üzerine insanlar şöyle dedi: Allah'a yemin ederiz. Biz bundan daha üstün ve daha büyük bir mülk görmedik.

Bunun üzerine Hz. Yûsuf Mısır hükümdarına şöyle dedi: Rabbimin bana ihsan ve bağışında yaptıklarını nasıl buluyorsun? İşte şimdi bütün bunlar senindir. Bu konuda görüşün nedir? Hükümdar ona şöyle dedi: İşi sana havale ediyorum, sen dilediğini yap, biz sana tabiyiz. Ben sana itaatten yüz çevirecek bir kimse değilim ve ben de ancak senin kölelerinden birisiyim, senin hizmetkârlarından bir hizmetkârım.

Buna karşılık Yûsuf (a,s) şöyle dedi: Ben onları köleleştireyim diye, on-lan açlıktan kurtarmadım. Ben onların başına bela olayım diye, onları beladan korumadım. Allah'ı da şahit tutarak, seni de şahit tutarak söylüyorum ki, bütün Mısır halkını hiçbir fert hariç olmamak üzere hepsini azad ediyorum. Mallarını, mülklerini onlara geri veriyorum. Senin de mat mülkünü sana benim yolumdan gitmen şartıyla geri veriyorum.

Rivayet edildiğine göre Yûsuf (a.s) da o yıllar zarfında yediği yemeklerle karnını doyurmadı. Kendisine: Yeryüzü hazineleri elinde olduğu halde aç mı kalıyorsun? denilince, şu cevabı verdi: Karnımı doyurursam aç olanları unutacağımdan korkarım. Hz. Yûsuf hükümdarın alıcısına da yemeğini günün ortasında vermesini emretti. Taki hükümdar da açlığın tadını görsün. İşte o zamandan beri hükümdarlar yemeklerini günün ortasında yemeğe başladılar.

Yüce Allah'ın: "Rahmetimizi dilediğimize veririz" buyruğu ise ihsanımızla dilediğimize veririz, demektir. Rahmet ise nimet ve ihsan demektir, "İyi hareket edenlerin de ecrini" yani mükâfatını "boşa çıkarmayız."

İbn Abbas ve Vehb iyi hareket edenlerle, sabredenleri kastetmektedir, demişlerdir. Çünkü Hz. Yûsuf kuyuda iken sabretti, köle iken, zindanda iken sabretti. Kadının kendisini davet ettiği, Allah'ın haram kıldığı şeylere karşı sabretti.

el-Maverdî der ki: Hz. Yûsufa bu "iyi hareket edenler" halinden neyin verildiği konusunda iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre bu yüce Allah'ın onu sınamasına karşılık verdiği sevab ve mükâfattır. İkinci görüşe göre yüce Allah ona bunu ayrıca bir lütuf ve İhsan olmak üzere vermiştir. Bununla beraber sevab ve mükâfatı da âhirette olduğu gibi kalmıştır.

Yüce Allah'ın: "Âhiret mükâfatı ise... daha hayırlıdır" buyruğuna gelince, yani bizim âhirette ona vereceklerimiz ona dünyada verdiklerimizden çok daha hayırlı ve daha fazladır. Çünkü âhiretin mükâfatı devamlıdır, dünya mükâfatı ise kesilir. Âyetin zahiri takva sahibi her mü'min hakkında umumi olduğu şeklindedir. Şu beyitler (bu konuda) nakledilmektedir:

"Allah'ın Rasûlü Yûsufda, senin gibi zulüm ve iftiraya uğrayarak Hapsedilmiş birisine örnek alınacak bir taraf yok mu? O bir süre hapiste güzel bir sabır ile kaldı; Bu güzel sabrı sonunda onu hükümdar yaptı."

Şairlerden birisi de bir arkadaşına şunları yazmıştır:

"Korku dar boğazının arkasında emniyetin geniş alanı vardır. Kendisinden dolayı sevinilen ilk şey hüznün aon demidir. O bakımdan asla ümidini kesme, çünkü yüce Allah Yûsuf a Zindandan kurtardıktan sonra hazinelerinin mülkünü verdi."

Yine bir şair şunu söylemiştir:

"Gelen musibetler son haddine ulaşp da bunlardan dolayı kalpler Eriyecek noktaya vardı mı, Bela yerleşip teselli azaldı mı, İşte bu son noktada kurtuluş olur."

Bu kabilden şiirler pek çoktur. [\[206\]](#)

58. Yûsuf un kardeşleri gelip onun huzuruna girdiler. O kendilerini tanıdığı halde, onlar onu tanımadılar.

Yüce Allah'ın: "Yûsuf un kardeşleri gelip..." buyruğu, Yûsuf un kardeşleri kıtlık musibetine duçar olduklarında azık almak kastıyla Mısır'a geldiler, demektir. Bu da Kur'ân-ı Kerîm'in oldukça mucizevî özlü ifadelerindendir.

İbn Abbas ve başkaları derler ki: İnsanlar kıtlık ve darlık musibetine mübtelâ olup da Ken'ân diyarına da bu musibetler gelince Ya'kub (a.s) çocuklarını azık alıp getirmek üzere gönderdi.

Hız. Yûsuf'un yumuşaklığı, yakınlığı, şefkat ve merhameti, adaleti ve güzel uygulamaları dört bir yana yayıldı. Hız. Yûsuf kıtlık baş gösterince alışveriş yapıldığında bizzat kendisi oturur ve sayılarına göre onlara yiyecek verirdi. Herbir kişi başına bir vesk veriyordu.

"Yûsuf un kardeşleri gelip onun huzuruna girdiler. O" Yûsuf "kendilerini tanıdığı hâlde onlar onu tanımadılar." Çünkü Yûsuf u küçük bir çocukken terketmişlerdi. Onun köleliğinden sonra uzun bir süre geçmişken -ki bu kırk yıldır- böyle bir saltanata ulaşabileceğini hatırlarına getirmemişlerdi.

Bir diğer açıklamaya göre onu tammayışlan bu hükümdarın kâfir bir hükümdar olduğuna inanmaları idi. Bir diğer görüşe göre onun ipek elbise giydiğini, boynunda altın bir gerdanlık olduğunu, başında bir taç bulunduğunu gördüler. Mısır Firavunu kıyafetini giymiş buldular. Hız. Yûsuf İse onları önceki elbise ve kılıklerinde gördü.

Bununla birlikte onların Hız. Yûsuf'u bir perde arkasından gördüklerinden tanımamış olmaları ihtimali de vardır.

Bir diğer açıklamaya göre onu harikulade bir durum sebebiyle tanıyamadılar. Bu

da yüce Allah'ın Hz. Ya'kub'u imtihanlarından bir imtihanı idi. [\[207\]](#)

59. Yüklerini hazırlayınca dedi ki: "Bana baba bir kardeşinizi de getirin. Görüyorsunuz kî ben ölçeği tam veriyorum ve ben misafirperverlerin en iyîsryim.

60. "Eğer onu bana getirmezsensiz, artık sizin yanımda hiçbir ölçeğiniz olmayacaktır. Bana da yaklaşmayın."

61. "Ne yapıp edip onu babasından almaya çalışacağız. Herhalde yaparız8 dediler.

"Yüklerini hazırlayınca" buyruğunda geçen; "Hazırladı" fiili şeklinde kullanılır kî, ben onlar için yol hazırlıklarını elimden geldiğince yaptım, demektir. "Gelin çeyizi" İse gelinin kocasına götürüldüğü vakit gerek duyulan şeylere denilir. Bazı Kûfeliler ise bu kelimenin "cihaz" şeklinde "cim" harfi esreli olarak kullanılmasını da uygun karşılamışlardır. Bu âyet-i kerîmede cihaz (yol hazırlığı), Hz. Yûsuf'un yanından aldıkları azıktır.

es-Süddî der ki: Yûsuf'un kardeşleri ile birlikte -kendileri on kişi oldukları halde- onbir deve vardı. Hz. Yûsuf'a: Geride bıraktığımız bir kardeşimiz de var. Devesi de bizimle birlikte, dediler. Hz. Yûsuf onlara niçin geride kaldığını sorunca, onlar: Babasının ona olan sevgisinden ötürü, diyerek bu kardeşlerinin kendisinden daha büyük bir başka kardeşinin olduğunu ve çöle çıkıp öldüğünü söylediler. Hz. Yûsuf onlara: Sözünü ettiğiniz bu kardeşinizi görmek isterdim ki, böylece babanızın onu niçin sevdiğini ve sizin de doğru söyleyip söylemediğinizi anlamış olurum.

Yine rivayet edildiğine göre onlar Hz. Yûsuf'un yanında öz kardeşi Bün-yamin'i getirinceye kadar Şemûn'u rehin bıraktılar.

İbn Abbas der ki: Hz. Yûsuf tercümana: Onlara de ki dedi: Sizin diliniz, bizim dilimizden farklıdır. Kıyafetiniz de, kıyafetimizden farklıdır. Siz casus olabilirsiniz. Onlar: Allah'a andolsun ki biz casus değiliz. Aksine biz aynı babanın oğullarıyız, o da yaştı, oldukça doğru sözlü bir zattır. Hz. Yûsuf onlara: Kaç kişisiniz deyince, onlar: Biz aslında aniki kardeş idik. Kardeşlerimizden birisi çöle gitti ve orada öldü. Diğerleri nerede? diye sorunca, babamızın yanında, dediler. Bu sefer: Peki sizin doğru söylediğinizi bilen var mı? diye sordu. Onlar da: Burada kimse bizi tanımıyor ki, dediler. Biz sana nesebimizi söylemiş bulunuyoruz, artık senin kalbini bizden yana neyle rahatlatabiliriz? Bunun üzerine Hz. Yûsuf: "Bana baba bir kardeşinizi d« getirin." Eğer doğru söyleyen kimseler iseniz dedi, çünkü ben bu şekilde razı olabilirim. "Görüyorsunuz ki ben ölçeği tam olarak veriyorum." Yani onu tam ve eksiksiz olarak veriyorum, bir de

kardeşiniz adına size bir deve yükü daha fazladan veriyorum. "Eğer onu bana getirmezseniz artık sizin yanımda hiçbir ölçeğiniz olmayacaktır" sözleriyle, eğer kardeşlerini getirmeyecek olurlarsa onlara yiyecek satmayacağını söyleyerek tehdit etti.

"Görüyorsunuz ki ben ölçeği tam veriyorum" buyruğunun iki anlama gelme ihtimali vardır. Birincisi, Hz. Yûsuf onlara daha ucuz fiyata yiyecek sattı, böylelikle tartı olarak daha fazla alabildiler. İkincisi ise onlara (herkese yaptığı gibi) tam ölçekle ölçüp verdi.

"Ve ben misafîrperverlerin en iyisiyim" buyruğu da iki anlama gelir. Birincisine göre ben misafîr ağırlayanların en iyisiyim, demektir. Çünkü Hz. Yûsuf gerçekten onlara iyi muamele etmiş, iyi ağırlamıştı. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır.

İkincisi de ihtimal dahilinde olan bir açıklamadır. Yani güvenilir kimseler arasında misafîr olduğunuz şahısların en liayıdısiyım.

"Misafîr ağırlayanlar" kelimesi, birinci açıklamaya göre "yemek" demek olan; dan alınmadır, İkinci açıklamaya göre ise ev anlamındaki kelimesinden alınmadır.

"Eğer onu bana getirmezseniz, artık sizin yanımda hiçbir ölçeğiniz olmayacaktır." Bundan sonra size hiç yiyecek satmayacağım. Çünkü o bu durumda onların hakettikleri ölçüyü eksiksiz vermiş idi. "Bana da yaklaşmayın" yani o takdirde ben sizleri yanımda yakın kimseler gibi ağırlamayacağım. O bu sözleriyle kendisinden uzak kalmalarını ve bir daha yanına dönmelerini kastetmemişti. Çünkü onları geri dönmeye teşvik etmişti.

es-Süddî der ki: Geri dönsünler diye onlardan rehin dahi istemişti. O bakımdan Şemûn onun yanında rehin kalmıştı.

el-Kelbî der ki: Aralarından Şemûn'u seçmesinin sebebi, kendisini kuyuya attıkları gün aralarında en güzel sözlü ve görüşü en iyi olanın o olmasından dolayı idi.

"Bana yaklaş(may)ın" kelimesi nehy dolayısıyla cezm mahallin-dedir. Bundan dolayı onun sonundaki "nun" ve "ya" hazfedilmiştir. Çünkü bu kelime âyet sonudur. Eğer bu fiil haber olmuş olsaydı, "nun'un harekesinin üstün olması gerekirdi.

"Ne yapıp edip, onu babasından almaya çalışacağız." Yani babasından onu bizimle beraber göndermesini isteyeceğiz. "Herhalde yaparız, dediler."

Yani onu beraberimizde getirmeyi taahhüd ediyoruz, bunun için gerekli yollara baş vuracağız. Şöyle bir soru sorulabilir: Hz. Yûsuf kardeşinin getirilmesini istemekle babasının yeni bir üzüntüye düşmesini nasıl kabul edebildi. Böyle bir

soruya dört türlü cevap verilebilir:

1- Yüce Allah'ın Hz. Ya'kub'un sevap ve eciri daha da büyük olsun diye onu ibtila etmek üzere böyle bir şeyi emretmiş olması, Hz. Yûsuf'un da bu hususu yüce Allah'ın emrine uymuş olması mümkündür.

2- Bununla Hz. Yûsuf, Hz. Ya'kub'un, kendisinin durumuna dikkatini çekmek istemiş olması da mümkündür.

3- İki oğlunun da dönmesi ile Ya'kub'un sevincinin iki kat artması İçin bunu yapmış olabilir.

4- Diğer kardeşlerinden önce öbür kardeşiyle bir araya gelmek suretiyle onun daha erken sevinmesini istemişti. Çünkü ona karşı Özel bir eğilimi vardı. Ancak birinci açıklama daha kuvvetli görülmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

[\[208\]](#)

62. Memurlarına dedi ki: "Bedellerini yüklerinin İçine koyuverin. Belki ailelerine dönünce, bunun farkına varırlar da yine geri dönerler."

Yüce Allah'ın: "Memurlarına dedi ki" buyruğundakh; "memurlarına" lafzını Medineliler, Ebu Amr ve Âsim: şeklinde okumuşlardır. Ebu Hatim, en-Nehhâs ve diğerlerinin tercih ettiği kıraat şekli de budur. Ancak diğer Kû-feliler ise bunu; şeklinde okumuşlardır ki Ebu Ubeyd'in tercih ettiği kıraat budur. Ebu Ubeyd der ki: Bu kelime Abdullah (b. Mes'ud)un Mushaf'ında da böyledir.

es-Sa'lebî der ki: Bunların ikisi de güzel iki ayrı söyleyiştir, tıpkı (çocuk anlamındaki) sabi kelimesinin çoğulunun; şekillerinde gelmesi gibi.

en-Nehhâs der ki: kıraati büyük çoğunluğun kıraatine muhaliftir. Çünkü büyük çoğunluğun kıraatinde elif de yoktur, "nûn" da yoktur. Üzerinde büyük bir ittifakın hasıl olduğu böyle bir kıraat, bu munkatî' senede dayanarak bırakılamaz. Aynı şekilde bu kelimenin; şeklinde çoğulunun yapılması, şeklindeki çoğuldan daha uygun görünmektedir. Çünkü Araplara göre; asgari sayı için kullanılır. Paraların tekrar yüklerin arasına az kimseler tarafından konulabilmesi de daha uygun görünmektedir. Zaten bu memurlar da onların yüklerini düzelten kimselerdi. İşte bundan dolayı onların paralarını yükleri arasına koyma imkânını bulabildiler.

Bu memurların hür kimseler olup ona yardımcıları olmaları da mümkündür. ise, onların (mealde olduğu gibi) aldıkları yiyeceklerin bedelleri de olabilir.

Bu bedellerin dirhem ve dinar türünden olduğu söylenmiştir.

İbn Abbas der ki: Onların eşyalarından kasıt ayakkabılar, deriler ve yolcunun eşyaları idi ki bunlara "ralıl: yük" denilir. İbnu'l-Enbarî der ki: Kaba "rahP denildiği gibi, içinde kalman çadır ve benzerlerine de "ralıl" denilebilir.

"Belki bunun farkına varırlar." Çünkü eşyaları yolda esenlikle yerlerine ulaşmayabilir. Şöyle de denilmiştir; Hz. Yûsuf'un böyle bir yola başvurması, bedellerini bulmaları halinde geri döneceklerini bilmesidir. Çünkü onlar bedelsiz yiyecek kabul etmezlerdi.

Yine şöyle denilmiştir: Bu bedeller ile tekrar yiyecek satın almak için geri dönsünler diye böyle yaptı.

Bir diğer açıklamaya göre Yûsuf (a.s) babasından ve kardeşlerinden yiyeceklerin bedellerini almayı kendisi için çirkin görmüştü. Yine denildiğine göre; bu yolla onun faziletini görsünler ve tekrar ona dönmeyi arzulasınlar diye böyle yaptı.

[\[209\]](#)

63. Babalarına döndüklerinde dediler ki; "Ey babamız! Artık bize ölçek ile azık verilmeyecek. Artık kardeşimizi de bizimle beraber gönder de ölçek alalım. Biz herhalde onu koruyacağız."

64. Dedi ki: "Daha önceden kardeşi hakkında size ne kadar güvendi isem, bunun hakkında da ancak o kadar size güvenebilirim değil mi? Allah en hayırlı koruyucudur, O merhametlilerin en merhametlisidir."

65. Zahire yüklerini açtıkları zaman bedellerinin kendilerine geri verildiğini gördüler. "Ey Babamız! dediler. Daha ne istiyoruz? İşte bu götürdüğümüz bedellerimiz de bize iade edilmiş. Ailemize erzak getiririz, kardeşimizi koruruz. Bir deve yükü daha zahire de alırız. Bu az bir ölçektir."

"Babalarına döndüklerinde dediler ki: Ey Babamız! Artık bize ölçek ile azık verilmeyecek," Çünkü Hz.Yûsuf kendilerine: "Eğer onu bana getirmezseniz, artık sizin yanımda hiçbir ölçeğiniz olmayacaktır" (Yûsuf, 12/60) demişti. Babalarına başlarından geçen olayları, Hz. Yûsuf un kendilerine ikramlarını, Şemûn'un da söyledikleri sözlerin doğruluğunu biiinceye kadar onun yanında rehine kaldığını bildirdiler.

"Artık kardeşimizi de bizimle beraber gönder de ölçek alalım." Yani bu sırada; "Artık kardeşimizi de bizimle beraber gönder de ölçek alalım" dediler.

"Ölçek alalım" kelimesi aslında; şeklinde olup cizm dola-yısı ile "lam" harfinin ötresi hazfedildi, "elif" de iki sakın arka arkaya geldiğinden dolayı hazfedildi.

Haremeyn halkı ile Ebu Amr ve Âsım'ın kiraati; Ölçek alalım" şeklinde "nun" iledir. Diğer Kûfeliler ise; " Ölçek alsın" diye okumuşlardır.

Birinci okuyuş Ebu Ubeyd'in tercihidir. Çünkü bu okuyuşa göre onların hepsi ölçek ile alanlar esasına girerler. Ayrıca Ebu Ubeyd, eğer "ya" ile olursa yalnız kardeş için olduğunu iddia etmiştir.

en-Nehhâs ise şöyle demektedir: Bunun böyle olması gerekmez. Çünkü bu ifade

iki cihetten birisiyle İlgilidir. Ya mana: Kardeşimizi de gönder, o da bizimle birlikte Ölçek alsın, şeklindedir ve bu takdirde hepsi için ölçekle alma söz konusu olur. Yahut da ifadede takdim ve te'hir söz konusu olmaksızın, hepsine delil bulunur. Çünkü Hz. Yûsuf onlara: "Eğer onu bana getirmezsensiz, artık sizin yanımda hiçbir ölçeğiniz olmayacaktır" (Yûsuf, 12/60.) demişti.

"Biz herhalde onu" ona bir kötülük gelmesine karşı "koruyacağız."

"Dedi ki: Daha önceden kardeşi hakkında size ne kadar güvendi isem, bunun hakkında da ancak o kadar size güvenebilirim değil mi?" Yani siz Yûsuf u korumak hususunda gevşek ve kusurlu davrandınız. Nasıl olur da bu kardeşini size güvenerek teslim edebilirim.

"Allah koruması en hayırlı olandır" şeklinde "koruma" anlamındaki kelime temyiz olarak nasbedilmiştir ve bu şekildeki kıraat Medinelilerin, Ebû Amr ve Âsım'ın kıraatidir. Diğer Kûfeliler ise; " Koruyucu" kelimesini hal olarak okumuşlardır. ez-Zeccâc der ki: Bu da temyizdir.

Bu buyrukta Hz. Ya'kub'un diğer oğlunu onlarla beraber göndermesi isteklerini olumlu karşıladığına delil vardır. Âyetin anlamı da şöyle olur: Allah'ın onu koruması, sizin onu korumanızdan daha hayırlıdır.

Ka'b el-Ahbâr der ki: Hz. Ya'kub: "Allah en hayırlı koruyucudur" deyince, Yüce Allah da şöyle buyurdu: İzzetim ve celalim hakkı İçin, Bana tevekkül ettiğine göre, Ben senin iki oğlunu da sana geri göndereceğim.

"Zahire yüklerini açtıkları zaman" diye başlayan buyrukta içinden çıkılamayacak, anlamı müşkil bir ifade bulunmamaktadır. " Daha ne istiyoruz?" ifadesindeki " Ne" edatı nasb mahallinde soru edatıdır. Yani artık bunun ötesinde neyi istiyoruz? demektir. O bize tam Ölçekle verdi, bir de bedellerimizi geri çevirdi. Bu sözleriyle babalarının gönlünü hoş etmek istemişlerdi. Bu edatın nâfiye olduğu da söylenmiştir. Yani biz senden ne para istiyoruz, ne de eşya. Bunun yerine bize geri çevirilen bedellerimiz bize yeterlidir.

Alkame'den; "Bize iade edilmiş" anlamındaki buyruğunda "ra" harfini (ötreli değil de.) esreli okuduğu rivayet edilmiştir. Çünkü bu kelimenin asli; şeklindedir.

"Dal" harfleri birbirine idgam edilince, "dal"ın harekesi "ra" harfine nakledildi.

Yüce Allah'ın: " Ailemize erzak getiririz" yani onlara yiyecek getiririz, demektir. Şair der ki:

"Ben seni erzat getirmek üzere gönderdim, bir yıl orada kaldın

Senin imdadına koşacağın kimselere getireceğin imdat ne zaman gelecek?"

es-Sülemî ise "nun" harfini ötreli okumuştur. Yani erzak konusunda biz onlara yardımcı oluruz, demek olur.

"Bir deve yükü daha zahire de alırsın." Yani Bünyamin adına da bir deve yükü

daha alırız, "bu az bir Ölçektir."[\[210\]](#)

66. Dedi ki: "Etrafınız kuşatılmadıkça onu bana kesin olarak getireceğinize dair Allah'tan sağlam bir taahhüd vermediğiniz sürece, onu sizinle beraber asla göndermem." Artık ona kesin teminatlarını verince, o da: "Allah söylediklerimize vekildir" dedi.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[211\]](#)

1- Taahhüdde Bulunmak Ve Söz Vermek:

Yüce Allah'ın:"Onu bana kesin olarak getireceğinize dair Allah'tan sağlam bir taahhüd" yani kendisine güvenilecek bir söz "vermediğiniz sürece onu sizinle beraber asla göndermem" buyruğu hakkında es-Süddî der ki: Mutlaka kardeşlerini kendisine geri getireceklerine ve onu hiçbir şekilde teslim etmeyeceklerine dair Allah adına yemin ettiler. "Onu bana kesin olarak getireceğinize..." buyruğundaki "lam" yemin lamıdır.

"Etrafınız kuşatılmadıkça" buyruğu ile ilgili olarak Mücahid şöyle demektedir: Helak olmadığınız yahut ölmediğiniz sürece... demektir. Katâde ise der ki: Bu hususta yapabilecek bir şeyiniz kalmadıkça... demektir. ez-Zeccâc da der ki: Bu ibare (müstesna olarak) nasb mahallindedir. "Artık ona kesin teminatlarını verince, o da: Allah söylediklerimize vekildir, dedi." Yani bu yeminimizi gözetleyici ve koruyucudur. Bir diğer açıklamaya göre ahdi koruyandır, tedbir ve adalet ile" işleri çekip çevirendir, demektir.[\[212\]](#)

2- Kefalet:

Bu âyet-i kerîme aynî olarak kefil olmanın ve, kişinin bizzat kendisini teminat olarak vermek suretiyle kefaletin caiz olduğu hususunda aslî bir da-yanaktr. Ancak bu hususta ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Malik bütün arkadaşları ve ilim adamlarının çoğunluğu der ki; Böyle bir kefalet eğer kefil olunan miktar bir mal ise caizdir, Şafiî ise malî konularda kişinin şeref ve haysiyeti dolayısıyla kefil olduğunu ileri sürmesini, zayıf bir şekil olarak kabul etmiştir. Onun Malik'in görüşü gibi bir başka görüşü daha vardır.

Osman el-Bettî ise der ki: Kısas ya da yaralama halinde bir kimseyi getireceğine dair kefil olmakla birlikte, o kişiyi getiremez ise diyeti ve yaralamanın diyetini kendisi ödemekle yükümlü olur. O da bu ödediği diyeti cinayeti işleyen suçlunun

malından almak hakkını elde eder. Zira kefile kısas uygulanması söz konusu değildir. İşte böylelikle kişinin kendi şeref ve haysiyetini ortaya koyarak, kefil olmasıyla ilgi üç ayrı görüş ortaya çıkmaktadır. Doğru olan ise Malik'in bu konudaki ayırım gözetken mütalaasıdır. Bu ve kefaletin malî konularda olmakla birlikte, had veya tazir hususlarında söz konusu olamayacağı şeklindedir. - Nitekim ileride açıklaması gelecektir.[\[213\]](#)

67. Dedi ki "Ey oğullarım! Hepiniz bir kapıdan girmeyin. Ayrı ayrı kapılardan girin. Bununla beraber Allah'tan size gelecek hiçbir şeyi sizden geri çeviremem. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Tevekkül edenler de yalnız O'na güvenip dayanmalıdır."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:[\[214\]](#)

1- Hz. Ya'kub Oğullarının Ayrı Kapılardan Mısır'a Girmeleri:

Hz. Ya'kub'un oğulları, Mısır'a gitmeyi kararlaştırıp o da nazar degeceğinden korktuğundan, onlara Mısır'a tek bir kapıdan girmemelerini emretti. Mısır'ın o sırada dört kapısı vardı. Onbir kişinin tek bir adamın çocukları olduklarından dolayı onlara nazar degeceğinden korktu. Oğulları ise yakışıklı, mükemmel ve güçlü, kuvvetli kişilerdi. Bu açıklamaları İbn Abbas, ed-Dahhâk, Katâde ve başkaları yapmıştır.[\[215\]](#)

2- Nazar Değmeye Karşı Korunma:

Âyetin anlamı bu ise; o takdirde âyet-i kerîmede nazara karşı korunmaya delil var demektir. Nazar ise haktır. Rasûlullah (sav) da şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz göz kişiyi kabre, deveyi de tencereye sokar."[\[216\]](#)

Hz. Peygamber de Allah'a sığınmaya dair dualarından birisinde şöyle buyurmaktadır: "Herbir şeytandan, öldürücü, zehirli herbir haşereden ve insanı çıldırtan herbir gözden Allah'ın tam kelimeleriyle (Allah'a) sığınırım."[\[217\]](#) Bu hadiste de buna delil olacak bir taraf vardır.

Malik, Muhammed b. Ebi Uname b, Sehl b. Huneyf'den naklettiğine göre Muhammed babasını şöyle derken dinlemiştir: Babam Sehl b. Huneyf (Medine'deki) el-Harrâr suyu ile yıkandı. Üzerindeki bir cübbeyi çıkartmıştı. Âmir b. Rabta da ona bakıyordu. Sehl beyaz tenli ve teni güzel birisi idi. Âmir b. Rabia ona dedi ki: Ben bugün gibisini görmedim, bakire bir kızın teni dahi böyle

değil. Selil'i olduğu yerde şiddetli bir karın ağrısı tuttu. Rasûlullah (sav)a gidilerek Sehl'in karnının ağrıdığı ve kıvrandığı haber verildi. O seninle beraber gelemeyecek ey Allah'ın Rasûlü; denildi. Rasûlullah (sav) onun yanına vardı. Selil, Âmir'in söylediklerini ona haber verince, Rasûlullah (sav.) şöyle buyurdu: "Sizden bir kimse ne diye kardeşini öldürmeye kalkışıyor? Niçin bârekallah demedin? Şüphesiz nazar haktır. Haydi bunun için kalk abdest al." Âmir kalktı, abdest aldı. Sehl de Rasûlullah (sav) ile birlikte hiçbir rahatsızlığı olmadan yola koyuldu. Bir diğer rivayette ise Hz. Peygamberin ona: "yıkan" buyurduğu kaydedilmektedir. Bunun üzerine Âmir onun İçin yüzünü, ellerini, kollarını, dizlerini, ayaklarının etrafını ve peşte-malının altını büyükçe bir leğene yıkadı, sonra da bu su Sehl'in üzerine döküldü. Sonra Sehl, Rasûlullah (sav) ile birlikte hiçbir rahatsızlığı olmaksızın yola koyuldu. [\[218\]](#)

Günün birinde Sa'd b. Ebi Vakkas bineğine bindi. Bir kadın ona bakarak şöyle dedi: Sizin bu emiriniz, kendisi de biliyor ki, böğürleri birbirine yakındır. Evine dönmekle birlikte yere düştü. Kadının söyledikleri kendisine ulaşınca ona haber gönderdi ve kadın onun için bir kabta yıkandı. [\[219\]](#)

İşte bu iki hadiste de nazar değmenin hak olduğu ve Peygamber (sav)in dediği gibi kişiyi öldürebileceği de ifade edilmektedir. Ümmetin ilim adamlarının kabul ettiği görüş de budur, ehl-i sünnet'in mezhebi de budur. Bazı bid'at ehli kesimler nazar değmeyi kabul etmemekle birlikte, sünnet ve bu ümmetin ilim adamlarının icmaı onlara karşı bir delildir. Ayrıca vakıada görülenler de onlara karşı bir delil teşkil etmektedir. Nazar değmesi ile kabre giden pek çok kimse vardır ve yine oldukça güçlü pek çok deve de nazar sonucunda tencereye girmiştir. Ancak bu, yüce Allah'ın buyurduğu gibi, Allah'ın meşîeti ile olur. "Allah'ın izni olmadıkça, onunla hiçbir kimseye zarar verebilecek değillerdi." (el-Bakara, 2/102)

el-Esmaî der ki: Nazarı değen bir adam gördüm. Süt veren bir inekten kendisine söz edildi. Bir defada verdiği süt miktan onu hayrete düşürünce: Bu dediğiniz inek hangisidir-diye sordu. Başka bir ineği göstererek, filan inektir dediler. Hem gösterdikleri inek, hem de gözünden saklamak istedikleri inek birlikte ölüverdiler. el-Esmaî der ki: Yine ben bu adamı şöyle derken dinledim: Ben hoşuma giden bir şey gördüm mü, gözümünden bir hararetin çıktığını da hissederim. [\[220\]](#)

3- Müslüman Beğendiği Bir Şey Görürse:

Herbir müslümanın beğendiği bir şey gördü mü "bârekallah" diye tebrikte

bulunması vacibtir. Çünkü bu şekilde bereketlenmesi için dua edecek olursa, mutlaka o sakınılan husus da bertaraf edilmiş olur. Nitekim Hz. Peygamber de Âmir'e: "Ne diye bârekallah demedin?" diye buyurmuştur. İşte bu da nazarı değen kişi, bârekallah dediği takdirde, nazarının zarar vermeyeceği ve o şeyi etkilemeyeceğinin delilidir. Ancak bârekallalı denilmeyecek olursa, işte o vakit nazar zarar verebilir. Tebrik ise kişinin; "Tebarakallahu ahsenu'l-halikîn Allahumme bârik fîhi: Yaratıcıların en güzeli olan Allah'ın şanı ne mübarektir, Allah'ım sen bunu bereketli kıl!" demesiyle olur.[\[221\]](#)

4- Nazarı Değen Kişiden Ne Yapması İstenir?

Bir kimsenin nazarı başkasına değecek olur, o da: Bârekallah demeyecek olursa, bu kimseye yıkanması emredilir. Kabul etmezse, bu işi yapmaya mecbur tutulur. Çünkü özellikle bu konudaki emir vücut içindir. Zira nazar değen kimsenin ölümünden korkulur. Hiçbir kimsenin ise kardeşine faydalı olan şeyi yapmaktan uzak durmak hakkı olmadığı gibi, kendisinin de ona zarar verme hakkı yoktur. Bilhassa eğer, o kimse sebebiyle söz konusu olmuşsa ve bu cinayeti ona karşı işleyen kendisi ise bu böyledir.[\[222\]](#)

5- Nazarı Değmekle Meşhur Olan Kimselere Karşı Alınacak Tedbirler:

Nazar değmesiyle tanınan kimselerin, zararlarının önlenmesi için diğer insanların yanına girmelerine engel olunur. Kimi ilim adamı şöyle demektedir: İmam (İslâm devletinin halifesi) ona evinde kalma emrini verir. Eğer bu kişi fakir bir kimse ise hayatım sürdürecektikadar ona bir şeyler verir ve böylelikle insanlara verebileceği zararın önü alınır.

Böyle bir kimsenin sürgüne gönderileceği de söylenmiştir. Ancak sözünü ettiğimiz İmam Malik'in rivayet ettiği hadis bu görüşleri reddetmektedir. Çünkü Hz. Peygamber Âmir'in ne hapsedilmesini emretti, ne de sürgüne gönderilmesini. Hatta bazen salû bir insanın bile nazarı değebilir ve böyle olması, onun tenkid edilmesine ve bundan dolayı fâsıklıkla nitelendirilmesine sebep teşkil edemez. Böyle bir kimse hakkında; o hapsedilir ve evinde kalması emrolunur, diyen kimselerin görüşü ihtiyat içindir ve bir zararın önlenmesi kastına bağlıdır.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[223\]](#)

6- Kader Ve Nazar:

Malik, Humeyd b. Kays el-Mekkî'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav)ın huzuruna Cafer b. Ebi Talib'in iki çocuğu getirildi. Onları büyüten dadılarına: "Ne diye ben bunların zayıf olduklarını görüyorum?" diye sordu. Dadıları: Ey Allah'ın Rasûlü! Nazardan çok çabuk etkileniyorlar. Bizim bunlara nazara karşı okumamızı engelleyen tek husus, bu konuda senin neyi uygun göreceğini bilemeyişimizdir, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Bunlar için okuyunuz. Çünkü herhangi bir şey eğer kaderi geride bırakacak olsaydı, nazar onu geri bırakır, geçerdi." [\[224\]](#)

Bu hadis munkatı' bir hadis olmakla birlikte Has'amı Esma bint Umeys'in bunu Peygamber (say)dendeğişik rivayet yollarından sabit, muttasıl ve sahih rivayetlerle naklettiği bilinmektedir. Yine bu hadisten anlaşıldığına göre kimi rukyelerle (okumalarla) belâ bertaraf edilebilir ve göz aynı şekilde insanı etkileyebilir, onu zayıf ve nahif düşürebilir. Ancak bu da yüce Allah'ın kaza ve kaderi ile olur.

Denildiğine göre nazar küçük çocukları, büyüklere göre daha çabuk etkiler. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[225\]](#)

7- Nazara Karşı Tedbirler:

Rasûlullah (sav), Ebu Umâme yoluyla rivayet edilen hadise göre nazarı değen kimseye, nazar ettiği kimse için yıkanmasını emretmişti. Burada ise nazara karşı okumayı emretmektedir. İlim adamlarımız der ki: Eğer kimin nazarının değdiği bilinmiyor ise nazara karşı rukye yapılır. (Şer'an meşru görülen dualar okunur.) Şayet kimin nazarının değdiği biliniyor ise, nazan değen kimseye Ebu Uname hadisine uyularak abdest alması emrolunur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Bununla beraber" sizin için korkup, çekindiğim şeylerden "Allah'tan size gelecek hiçbir şeyi geri çeviremem." Yani kadere karşı tedbirin bir faydası olmaz.

"Hüküm" yani emir ve hüküm verme yetkisi, kaza "ancak Allah'ındır. Ben yalnız O'na güvenip dayandım." O'na tevekkül ettim, O'na bağlandım. "Tevekkül edenler de yalnız O'na güvenip dayanmalıdır." [\[226\]](#)

68. Babalarının kendilerine emrettiği şekilde girdiler. Fakat bu Al-lahtan onlara gelecek hiçbir şeyi önleyemezdi. Sadece Ya'kub'un İçindeki bir dileği olup o da

bunu açığa çıkardı. Şüphesiz ki o, kendisine öğrettiğimiz için bir İlim sahibi idi. Fakat insanların çoğu bilmezler.

69. Yûsuf un huzuruna girdiklerinde o kardeşini yanına aldı: "Ben senin kardeşinim, onların yapmış olduklarına artık üzülme" dedi.

70. Onların yüklerini hazırlatıldığında su kabını kardeşinin yükü araşma koy(dur)du. Sonra bir münadi: "Ey kabile! Siz gerçekten hırsızlık yaptınız!" diye bağırdı.

"Babalarının kendilerine emrettiği şekilde" değişik kapılardan "girdiler. Fakat bu Allah'tan" eğer başlarına hoşlanılmayacak bir şeyi getirmeyi rau-rad edecek olsaydı "onlara gelecek hiçbir şeyi Önleyemezdi."

"Sadece ... bir dileği" bu birincisinden yapılmayan (müstesna minh'i farklı, munkatı') bir istisnadır.

"Ya'kub'un İçindeki bir dileği" yani kalbinden geçen bir düşüncesi "olup" bu da, onların dağılarak girmelerini vasiyet etmesinden ibaretti, "o da bunu açığa çıkardı." Mücahid der ki: "Ya'kub'un içindeki dilek" nazar değer korkusu idi. Buna dair açıklamalar da az önce geçmiş bulunmaktadır. Bir diğer açıklamaya göre; hükümdar onların sayılarını ve güçlerini görmesin diye bu tavsiyeyi yaptı. Çünkü kıskanarak veya onlardan çekinerek onları alıp yakalayabilirdi. Bu açıklamayı müteahhîr âlimlerden birisi yapmış, en-Nehhâs da bu görüşü tercih ederek şöyle demiştir: Burada nazarın zaten herhangi bir manası yoktur.

Bu âyet-i kerîme şuna delildir: Müslüman bir kimsenin kardeşini hakkında korktuğu şeylerden sakındırması ve ona kurtuluş ve esenlik yolunu göstermesi gerekir. Çünkü din demek, nasihat demektir, müslüman da müslü-manın kardeşidir.

"Şüphesiz o" yani Ya'kub "kendisine öğrettiğimiz İçin" dini ile ilgili hususlarda "bir ilim sahibi idi. Fakat insanların çoğu bilmezler." Yani Ya'kub'un dini ile ilgili bildiği hususları bilmezler.

Buradaki "bir İlim sahibi idi" amel sahibi idi, diye de açıklanmıştır. Çünkü ilim amele götüren sebeplerin ilkidir. İşte amel kendisine sebep olan şey ile adlandırılmış olmaktadır.

"Yûsuf un huzuruna girdiklerinde o kardeşini yanına aldı." Katâde der ki: Onu kendisine yakınlaştırdı ve kendisiyle beraber kaldı. Bîr diğer açıklamaya göre; her iki kişinin bir evde konaklamalarını emretti. Geriye öz kardeşi yalnız kalınca yanına aldı ve yalnız kalmasından korktum, istemedim, dedi. Kardeşlerinden gizlicede ona: "Ren senin kardeşinim. Onların yapmış olduklarına artık üzülme" kederlenme "dedi."

"Onların yüklerini hazırlandığında su kabını kardeşinin yükü arasına

koy(dur)du." Bünyamin Hz. Yûsuf'u tanıyıp: Beni onlara geri teslim etme deyince, o da şöyle dedi: Ya'kub (a.s)ın benden dolayı ne kadar kederlendiğini biliyorsun. Bu sefer onun gamı, kederi daha da artar. Ancak Bünyamin onlarla birlikte çıkıp gitmek istemeyince, Hz. Yûsuf şöyle dedi: Seni yanımda alıkoymam, senin İçin hoş olmayacak bir şeyi sana nisbet etmedikçe mümkün olmayacaktır. Bünyamin: Aldırmam deyince, su kabını gizlice Bünyamin'in yükünün arasına yerleştirdi.

Hz. Yûsuf bunu ya hiçbir kimsenin kendisine muttali olmayacağı bir şekilde bizzat koydu, yahut da çok yakınlarından birisine böyle bir işi yapmasını emretti. Tecbjfe; bîr işin serbest bırakılması ve bitirilmesi demektir. ise yaralının işini bitirdi, yani öldürdü tabiri de buradan gelmektedir.

Bu âyet-i kerîmede geçen "sikâye; su kabı" ile (72. âyet-i kerîmede gelecek olan) aynı şeylerdir. Bu, orta tarafında kulpu bulunan ve iki yönlü bir kaptır. Hükümdar bunun bir tarafından içerdi. Yiyecekler (buğday) ise öbür tarafı ile ölçülürdü. Bu açıklamayı en-Nekkaş, İbn Abbas'tan nakletmektedir. Esasen kendisi ile içilen herbir kaba; denilir. en-Nekkaş şu mısraı nakleder:

"Biz açıktan açığa büyük kaplarla şar ab içeriz."

Bu su kabının neden yapıldığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Şu'be, Ebu Bişr'den, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: Hükümdarın su kabı gümüşten olup mekkûk (denilen büyükçe su kabı)a benzer idi. Gümüşten olan bu kap, mücevherat kakmalı idi. Bu, başın üzerinde konurdu. Hz. Abbas'ın da cahiliye döneminde böyle bir kabı vardı. Narî b. el-Ezrak da ona Suvâ'nın ne olduğunu sorunca, o suvâ', kap demektir dedi. el-A'şâ'da bu hususta şöyle demektedir:

"Onun başında beyaz unu var ve içilecek kaplan

Ve tencereleri, bir de aşçısı var ve büyükçe kaplar ile gümüşten masaları."

İkrime der ki: Yûsuf'un bu su kabı gümüşten idi. Ancak Abdurrahman b. Zeyd, altındı der. Onlara verdiği yiyeceklerini de onlara gösterdiği aşın iltifatı açığa vurmak kastıyla o kapla ölçmüştü. Yine denildiğine göre su kabıyla ölçülmesinin sebebi, yiyeceğin (buğday'ın) az bulunması idi.

"Sâ'B kelimesi hem müzekker, hem müennes gelir. Onu müennes olarak kabul eden kimse, çoğul olarak; yapar. "Evler" kelimesi gibi.

Onu müzekker kabul edenler ise; şeklinde çoğul yapar. "Elbiseler" kelimesi gibi. Mücahid ve Ebu Salih derler ki: Sâ' denilen şey Himyerlilerin şivesinde "tır-cihâle (fincan, bardak)" denilen şeydir.

Bu kelime değişik şekillerde okunmaktadır. Genel olarak kıraat; seklindedir. Gayn ile ise, Yahya b. Ya'mer'in kıraatidir. (Yahya bu kıraatini açıklayarak) der

ki: Bu kap gümüştten işlenmiş bir kap idi. (Ondan dolayı kUyumcu işlemeciliği kökünden gelen kelimeyi kullanmıştır).

Ebu Recâ'; diye okumuştur. Ötreli bir "sad" sakın "vav" ve "ayn" ile; şeklindeki okuyuş ise Ubeyy'in kıraatidir. Said b. Cubeyr de şeklinde "sâd" ile "elir arasında "ya" harfî ile okumuştur. "Sad" ile "ayn" arasında "elif ile; şeklindeki kıraat ise Ebu Hureyre'nin kıraatidir.

"Sonra bir münadî: Ey kabile! Siz gerçekten hırsızlık yaptınız diye bağırdı." Yani bir münadi bu şekilde seslendi ve durumu bildirdi.

"Bağırdı" vezni çokluk içindir. Münâdî adeta "ey kabile" ifadesini bir kaç defa yüksek sesle tekrarlamış gibidir.

"Kabile" ise üzerinde yiyecek yükletilmiş bulunan deve, eşek ve katır kafilesine denilir.

Mücahid der ki: Onların kabilelerinde eşekten başka hayvan yoktu. Ebu Ubeyde der ki: Bu kelime üzerlerinde yük de konulan ve binilen develere denilir.

Buyruk; ey bu kabile sahipleri! anlamındadır. Yüce Allah'ın: "O şehre sor" (Yûsuf, 12/82) buyruğuna ve "ey Allah'ın at(lı)ları bininiz" yani ey Allah'ın atlarının süvarileri bininiz demeye benzer ki, buna dair açıklamalar ileride gelecektir.

Burada iki itiraz söz konusudur:

1- Denilse ki: Bünyamin isteyerek nasıl Hz. Yûsuf un yanında kalmaya razı oldu? Halbuki bu babasına bir itaatsizlikti. Çünkü babasının kederinin artacağını biliyordu ve Yûsuf bu konuda nasıl Bünyamin'e muvafakat etti? Diğer taraftan:

2- Suçsuz oldukları halde Hz. Yûsuf kardeşlerinin hırsız olduğunu nasıl söyledi. İkinci itiraz da budur.

Birinci itirazın cevabı: Keder zaten Hz. Ya'kub'u dört bir yandan kuşatmış bulunuyordu. Öyle ki Bünyamin'i yitirmesi bile artık büsbütün ona etki etmezdi. Nitekim o Bünyamin'i de yitirdiğini gördüğünde bile: "Vah Yûsuf a keder ve üzüntüm!" (Yûsuf, 12/84) demiş, Bünyamin'i ağzına almamıştı. Diğer taraftan Hz. Yûsuf un, Bünyamin'in yanında kalmasına vahye bağlı olarak muvafakat göstermiş de olabilir. O takdirde hiçbir itiraz söz konusu olmaz.

Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin hırsızlık ettiğini söylemesine gelince, buna verilecek cevap da şudur: O kardeşleri zaten Hz. Yûsuf u babalarından çalıp kuyuya atmışlar, sonra da satmışlardı. İşte bu davranıştan dolayısıyla bu ismi almaya layıktılar. O bakımdan onlara hırsız demek doğru bir niteleme idi. Bir diğer cevap: O bu ifadeleriyle: Ey kabile sahipleri, sizin haliniz hırsızların haline benzedi, yani başkasına ait bir şey, hükümdarın rızası ve bilgisi olmaksızın sizin yanınızda bulunuyor demektir.

Bir diğ er cevap da şöyledir: Bu kardeşiyle birlikte bir arada olmak için ve kardeşini onlardan ayırıp yanında bırakabilmek için başvurduğu bir çare idi. Bu da, Bünyamin'in hükümdarın su kabının kendi eşyaları arasına konulduğunu bilmemesi ve Hz. Y suf un da bunu bizzat ona haber vermemesi esasına binaen böyle kabul edilebilir.

şöyle de açıklanmıştır: İfade soru sormak anlamındadır. Yani siz hırsızlık mı yaptınız? Nitekim yüce Allah'ın: "Ve bu... bir nimettir." (eş-şuar , 26/23) buyruğu da böyledir. Yani senin, benim başıma nimet diye kaktığın şey bu mudur? demektir.

Bu açıklamalardan maksat, Y suf (a.s)a herhangi bir şekilde yalan nisbet etmemektir.[\[227\]](#)

71. Onlara dönerek: "Ne kaybettiniz (ne arıyorsunuz?)” dediler.

72. Dediler ki: "Hükümdarın su kabını kaybettik. Onu getirene bir deve yükü var. Ben buna kefilim."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:[\[228\]](#)

1- "Kefil (Za m)" Kelimesinin Anlamı:

"Onu getirene bir deve yükü var. Ben de buna kefilim" anlamındaki buyrukta geçen; lafzı, burada müfessirlerin çoğunun görüşüne göre deve demektir. Eşek anlamında olduğu da söylenmiştir. Bazı Arapların şivesi de böyledir. Bu açıklamayı Mücahid yapmış ve tercih etmiştir.

Mücahid der ki: Za m (kefil) "ey kafil" diye seslenen m nadinin kendisidir. Za m kelimesi kefil demektir. Ham l, dam n ve kab l aynı şeylerdir. Za m, aynı zamanda reis, başkan anlamına da gelir. şair ( mruu'l-Kays) der ki:

"Ben  yle bir başkanım ki eğer (Bizans Kayseri tarafından) hükümdarlığa getirilmiş olarak şiddetli ve hızlıca dönecek olursam, Bu dönüşümden dolayı bir tarafta uluyarak aralanın gelişini haber veren bir uyarıcı gibiyim."

Leyl  el-Ahyeliyye de kardeşi için söylediği mersiyesinde şöyle demektedir:

" zerindeki gömleği yırtılmış görürsün,

Düşmanla karşılaşma gününde ve utancından onu hasta sanırsın.

Nihayet sancağı kaldırdığında onu

Sancak altında, ordu başında kumandan görürsün."[\[229\]](#)

2- Meçhul Şeye Kefalet:

Eğer: De,ve yükünün ne olduğu bilinmediği (meçhul olduğu) ve meçhulün kefaleti sahih olmadığı halde, bir deve yükü vermeye nasıl kefil olmuştur? denilecek olursa, ona şöyle cevap verilir: Onlar tarafından deve yükü muayyendi ve belirli idi, vesk gibi. O bakımdan böyle bir şeye kefil olmak, sahih olmuştur. Şu kadar var ki, su kabını çalan kimseye verilecek bir mal bedeli idi. Ancak hırsıza böyle bir şeyin verilmesi helal olmazdı. Onların şeri-atlerinde böyle bir şeyin sahih olma ihtimali de vardır. Yahut da bu yükleri araştıran ve su kabını ariyan kimseye karşılıksız verilen bir mal ve ci'âle (armağan) da olabilir.[\[230\]](#)

3- Ödül Vaadi (Ci'âle):

Kimi ilim adamı şöyle demektedir: Bu âyet-i kerîmede iki hususa delil vardır: Birincisi ci'âle'nin caiz oluşudur. Ci'âle zaruret dolayısıyla caiz görülmüştür. Ci'âle'de başka hususlarda caiz olmayacak şekilde cehalet (ödülün mahiyetine dair bilgisizlik) caizdir. Bir kimse: Kim bunu yaparsa ona şu vardır diyecek olursa, bu sahihtir.

Ci'âle'de iki taraftan birisi malumdur, diğer taraf ise zaruret dolayısıyla meçhuldür, bilinmemektedir -ve bu yönüyle icareden farklıdır.- Çünkü icarede her iki taraftan da karşılıklı ivazlar (bedellerim miktarı tesbit edilir. Ci'âle, taraflardan birisi için feshin caiz olduğu akidlerdendir. Şu kadar var ki kendisine ci'âle vaadolunan kimsenin işe başladıktan sonra da, başlamadan da feshetmesi - hakkından vazgeçmeye razı olduğu takdirde- caizdir. Ancak câil (ödül vaadinde bulunan) kendisine ödül vaadolunan (mec'ûlun leh) işe başladığı takdirde bu akdi feshetmek hakkına sahip değildir. Ci'âle akdinde diğer akitlerde olduğu gibi iki akit tarafının da hazır bulunmaları şart değildir. Çünkü bu buyrukta "onu getirene bir deve yükü var" diye buyurulmuştur.

Şafiî de bütün bu hususlarda aynı görüştedir.[\[231\]](#)

4- Ödül Taahhüdü Olmaksızın Yapılan İşlerin Ücretini İstemek:

Bir kimse: Benim kaçmış kölemi getirene bir dinar vaadediyorum, diyecek olsa, kölesini getiren kimeseye vaadettiği bu miktarı ödemesi gerekir. Şayet böyle bir taahhüd olmaksızın kölesini getirecek olur ise, ücret talebi şartı ile onu getirirse, bu ücreti ödemesi gerekir. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim kaçmış bir köleyi getirirse, ona kırk dirhem vardır (verilecektir). "[\[232\]](#) Ayrıca Hz. Peygamber bu konuda bir taahhüt akdi gereğince köleyi getiren ile öyle bir akit olmaksızın getiren arasında bir fark gözetmemiştir.

İbn Huveyzimendad der ki: Bundan dolayı mezhebimize mensub itim adamları şöyle demişlerdir: Bir kimse, birisine kendisinin yapması gereken ve maslahatından olan işleri yapacak olursa, ve eğer bu gibi işleri ücretle yapan kimselerden ise kendisi için bu işleri yaptığı kimsenin ona ücretini vermesi gerekir. Bu ücret miktarı da ecr-i misildir. Derim ki: Bütün bu hususlarda bizim görüşümüz Şafiî'nin görüşünden farklıdır.[\[233\]](#)

5- Kefaletin Hükümü:

Âyet-i kerîmedeki ikinci delil bir kimsenin üzerine kefalet almasının caiz olduğuna dairdir. Çünkü burada kefil olduğunu belirten münadi Yûsuf (a.s)dan başka birisidir.

İlim adamlarımız derler ki; Bir kimse ben bunu yükleniyorum, yahut ben buna kefilim veya ben buna dair teminat veriyorum, yahut bu hususta ben sana karşı kefilim, zaîmim; bu konuda benim teminatım var veya ben bunu kabul ediyorum diyecek olsa, yahut senin bende alacağın olsun, üzerimde benden alacağın olsun, diyecek olsa bütün bu ifadeler bağlayıcı, yerine getirilmesi gereken kefaletlerdir. Fukahâ bir kimsenin canına kefil olursa (canlı olarak getirilmesi taahhüd edilse) buna bağlı olarak malî tazminat ödenmesi gerekir mi gerekmez mi hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Kûfeli ilim adamları derler ki: Bir kimse, bir başkasını canlı olarak getirmeyi tekeffül etse, eğer bu kişi ölecek olursa, o getirilmesi İstenen kişinin üzerindeki hakkı kefil kişi ödemekle yükümlü değildir. Şafîî'den meşhur olarak nakledilen iki görüşünden birisi budur.

Malik, el-Leys ve el-Evzaî derler ki: Bir kimse, birisini canlı olarak getirmeyi tekeffül etse ve o kişi üzerinde de mal borcu bulunuyor ise, o kişiyi getiremeyecek olursa, malı tazmin eder ve o aranan kişiden rücu ile ödediğini alır. Şayet kişinin kendisini taahhüd edip de: Ben malı taahhüd etmiyorum diyecek olursa, herhangi bir malî sorumluluğu olmaz,

Malî tazminat ödemekle yükümlü olduğunu kabul edenlerin delili şudur: Kefil, kefil olduğu kimsenin kan (kısas gibi bir) sebebiyle aranmadığını bilmektedir. Onun aranmasının sebebi ancak mali bir yükümlülüktür. Dolayısıyla bu sebepten ötürü o kimseye kefil olsa ve onu getirmeyecek olursa, bu durumda kefil olduğu kişiyi alacaklısının elinden kaçırmış, uzaklaştırmış gibi olur. İşte bundan dolayı o malı ödemekle yükümlüdür.

Tahavî ise Kûfelîler lehine delil getirerek şöyle demektedir: Kendisine kefil olunanın öTümü sebebiyle (kefil olanın) mal tazminatı ödemesinin bir anlamı yoktur. Çünkü o kişiyi canlı olarak getirmeyi tekeffül etmiştir, malını tekeffül etmemiştir. O bakımdan tekeffül etmediği şeyi ödemek zorunda bırakılması İmkânsız bir şeydir.[\[234\]](#)

6- Malî Kefalet:

Bir kimse, bir diğerinin belli bir mala kefil olması halinde itim adamlarının hak talep eden kimsenin bu malını, bu ikisinden dilediği herhangi birisinden alıp

alamayacağı hususunda farklı görüşleri vardır. es-Sevrî, Kûfeliler, el-Evzaî, Şafiî, Ahmed ve İshak derler ki: Hakkını tamamıyla alıncaya kadar dilediği kimseden alır.

Malik'in de önceleri görüşü bu olmakla birlikte daha sonra bu görüşünden vazgeçerek şöyle demiştir: Borçlu kişi iflas etmedikçe yahut kayıplara karışmadıkça alacaklı kefilinden bir şey alamaz. Çünkü asıl borçludan başlamak daha uygundur. Ancak borçlu ödeyemeyecek durumda ise o takdirde kefilinden alır. Çünkü böyle bir durumda ondan alacağını alamamakta mazurdur. Bu güzel bir görüştür.

Kıyasa göre İse alacaklı kişi bu ikisinden dilediği herhangi birisinden hakkını isteyebilir. İbn Ebi Leylâ der ki: Kişi bir diğerinin adına bir miktar malı taahhüd etse (kefil olsa), bu alacak kefile geçer ve asıl borçlu ibra olur. Ancak, lehine kefil olunan kişinin ikisinden dilediği şahıstan hakkını alabilme hakkına sahiptir, diye şart koşması hali müstesnadır. İbn Ebi Leylâ bu görüşüne şu delili göstermektedir: Ölen şahıs Ebu Katâde'nin kefaleti ile borçtan ibra olmuştur. [\[235\]](#) Ebu Sevr'in görüşü de buna yakındır. [\[236\]](#)

7- Kefaletin Sahih Olduğu Yerler:

Kefalet ancak zimmette taalluk eden, sabit, karar kılmış ve vekâletin sahih olduğu haklarda olur. Buna göre kitabet akdinde kefalet sahih olamaz. Çünkü kitabet borcu sabit ve karar kılmış bir borç değildir. Zira köle eğer kitabet borcunu ödemekten acze düşecek olursa, bu hak karar kılan bir hak olmaktan çıkar ve kitabet akdî de münfesihtir.

Kimsenin, kimsenin yerine ifa edemediği -had gibi- haklara gelince, bunlarda da kefalet olmaz. Ancak durumu gözden geçirilip tesbit edilinceye kadar aleyhinde had İddiası bulunan kişi hapiste tutulur.

Ebu Yûsuf ve Muhammed istisna teşkil ederek had ve kısaslarda kefaleti caiz kabul eder ve şöyle derler: Kendisine iftira edilen yahutta kısas iddiasında bulunan kişi: Benim beyyinem hazır bulunuyor, diyecek olsa üç gün süreyle ona kefil olur. (Yani beyyinesini getirinceye kadar aleyhinde İddiada bulunduğu şahıs üç gün süreyle alıkonulur). Tahavî onların görüşlerine Hamza b. Amr, Ömer, İbn Mes'ud, Cerir b. Abdullah ve el-Eş'as'ın Ashab-ı kiram'ın huzurunda nefis ile kefaleti kabul ederek hüküm vermelerini'delil gösterir. [\[237\]](#)

73. "Allah'a andolsun kî -sizin de bildiğiniz gibi- biz bu yere fesad çıkarmak için gelmedik. Hırsız kimseler de değiliz" dediler.

74. "Eğer yalancılar İseniz cezası nedir?" dediler.

75. "Bunun cezası yükünde bulunan kimsenin kendisinin karşılık olarak alınmasıdır. Biz zalimleri böylece cezalandırırız" dediler

Yüce Allah'ın: Allah'a andolsun ki -sizin de bildiğiniz gibi- biz bu yere fesad çıkarmak için gelmedik" buyruğu ile ilgili olarak rivayet edildiğine göre; onlar hiçbir kimseye haksızlık etmezler, kimsenin ekininde otlatmazlardı. Hatta develerinin ağızlarına kimsenin ekinine zarar vermesin diye torbalar geçirdikleri dahi nakledilmektedir. Daha sonra yüce Allah: "Hırsız kimseler de değiliz" dediklerini bize nakletmektedir. Yine rivayet edildiğine göre onlar yüklerinde bulduktan bedelleri geri getirmişlerdi. Yani bulduğu şeyi geri getiren bir kimse nasıl hırsız olabilir?

"Eğer yalancılar iseniz cezası nedir? dediler" buyruğunun anlamı şudur: Sizin yalan söylediğiniz ortaya çıkarsa bu işi yapanın cezası nedir? Yûsuf un kardeşleri şu cevabı verdiler: "Bunun cezası yükünde bulunan kimsenin kendisinin karşılık olarak alınmasıdır." Yani o kişi köl el eştirilir demektir.

"Bunun cezası" buyruğu mübtedâdır. "Yükünde bulunan kimse" de onun haberidir. İfadenin takdiri de şöyledir: Bunun cezası (kayıp eşyanın) yükleri arasında bulunduğu kişinin köleleştirilmesidir. O halde bu ifade köleleştirmeden kinayedir.

Cümlede te'kid manası da vardır. Nitekim: Hırsızlık yapanın cezası elinin kesilmesidir; işte onun cezası budur, demeye benzer.

"Biz zalimleri böylece cezalandırırız." Yani hırsızlık yaptıkları vakit zalimlere uygulamamız budur, onlar köleleştirilirler.

Bu hüküm Hz. Ya'kub'un dininin hükmü idi. Onların bu söyledikleri sözler ise kendisinden yana güven içerisinde olan, şüphe etmeyen bir kimsenin sözleridir. Çünkü onlar yükleri arasında eşyanın bulunacağı kimsenin köleleştirilmesini kabul etmişlerdi.

Mısırlılara göre ise hırsızın hükmü, aldığı iki katını tazminat olarak Ödemesi şeklinde idi. Bunu da el-Hasen, es-Süddî ve başkaları söylemişlerdir.[\[238\]](#)

İslâm Şeriatının Getirdiği Hükümler ve Önceki Şeriatların Hükümleri:

Daha önce Maide Sûresi'nde (5/38. âyetin tefsirinde) hırsızlıkta el kesme cezasının bundan önceki şeriatlerdeki hükümleri neshedici olduğuna dair açıklamalar yahut Hz. Ya'kub'un şeriafindaki hırsızın köleleştirilmesi hükmünü neshettiğine dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[239\]](#)

76. Bunun üzerine kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aratmaya) başladı. Sonra kabı kardeşinin yükü arasından çıkardı. İşte biz Yûsuf'un lehine böyle bir takdirde bulunduk. Yoksa, o hükümdarın dinine göre kardeşini alıkoyabilecek değildi. Allah'ın dilemesi müstesna. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her ilim sahibi üstünde daha iyi bir bilen vardır.

"Bunun üzerine kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aratmaya) başladı" buyruğunda söz edildiği şekilde; Hz. Yûsuf kalplerine gelebilecek zafla ve şüpheyi bertaraf etmek için diğer kardeşlerinin yükünü aratmakla işe başladı, "Yük" kelimesinin "vav" harfi ötreli de okunur, esreli de okunur. Bunlar İki söyleyiştir. Bu kelime, İçinde eşyanın-korunduğu ve eşyayı himaye eden kaplar hakkında kullanılır.

"Sonra kabı kardeşinin yükü arasından çıkardı." Bünyamin'in yükü arasından hükümdarın su kabını çıkardı, demektir.

" Kabı... çıkardı'daki zamir müennes zamirdir ve bu su kabını müennes kabul edenlere göre böyle kullanılmıştır. Bununla birlikte; " Onu getirene..." İfadesinde ise su kabına ait zamir, müzekker kullanılmıştır,

Hız. Yûsuf'un kardeşleri bu durumu görünce başlarını Önlere eğdiler ve her tûdû zannı beslediler. Bünyamin'e dönerek: Yazıklar olsun sana ey Bünyamin hiç bugün gibisini görmedik, Senin anan Râhîl iki hırsız kardeş doğurmuş, dediler. Kardeşleri kendilerine şöyle cevap verdi: Allah'a yemin ederim, ben bu su kabını çalmadım. Onu eşyanın arasına kimin koyduğunu da bilmiyorum.

Yine rivayet edildiğine göre ona: Ey Bünyamin çaldın mı? dediler. O, Allah'a yemin ederim ki hayır deyince, bu sefer; Peki su kabını senin eşyanın arasına kim koydu, diye sordular. Bu sefer o: Sizin eşyanız arasına aldığınız yiyeceklerin bedelini kim koyduysa o, dedi.

Yine denildiğine göre; kabı araştırmaya koyulan kişi her bir kişinin eşyasını araştırmayı bitirdikten sonra yaptığı bu işten dolayı yüce Allah'a tevbe ederek istiğfar ediyordu.

Katâde ve diğerlerinin ifadelerinin zahirinden anlaşıldığına göre; bu şekilde istiğfar eden kişi Hız. Yûsuf idi. Çünkü o, su kabının nerede olduğunu bildiği halde yüklerini araştırıyordu. Nihayet onların yüklerini araştırmayı bitirdi ve Bünyamin'in yüküne sıra gelince şöyle dedi: Ben bu gencin böyle bir işi yaptığını, herhangi bir şey aldığım zannetmiyorum. Bu sefer kardeşleri ona:

Allah'a yemin ederiz ki, onun yüklerini de araştırmadan buradan ayrılmayacağız. Böylesi senin gönlünü de hoş eder, bizim gönlümüzü de. Bunun üzerine Bünyamin'in yükünü araştırıp arasından su kabını çıkardı.

Hız. Yûsuf tarafından yapılan bu araştırma, kabın çalındığını yüksek sesle ilan eden kişinin kendi görüşüne istinaden hırsızlık yaptıklarını söylemiş olmasını gerektirmektedir. Denildiğine göre: Bütün bunlar yüce Allah'ın bir emri gereği idi. Nitekim şanı yüce Allah'ın: "İşte Biz Yûsuf un lehine böyle bir takdirde bulunduk" buyruğu da bunu pekiştirmektedir. Yüce Allah'ın: "İşte biz Yûsuf'un lehine böyle bir takdirde bulunduk"

buyruğuna ilair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[240\]](#)

1- İlahi Takdir Ve Hileyi Şer'iyye:

Bu buyruktaki; " Takdirde bulunduk" ibaresi böyle yaptık, demek olup bu açıklama İbn Abbas'tan nakledilmiştir. el-Kutebî der ki: Biz böyle düzenledik, İbnu'l-Enbarî de: Biz böyle diledik diye açıklamıştır. Şair de der ki:

"O da istedi, ben de istedim ve bu isteklerin en hayırlısıdır: O gençlik dönemlerinden geçmiş alanlar, ah bir geri gelse."

Bu buyruktan, eğer şeriate muhalif değil ve herhangi bir aslı da çiğnemiyor ise birtakım hilelerle (meşru çare ve yollarla) maksatlara ulaşmanın caiz olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Ebu Hanife usule muhalif olsa ve helâl sınırlarını çiğnese dahi, hileleri caiz gördüğünden bu hususa muhalefet [\[241\]](#)etmektedir.[\[242\]](#)

2- Zekâta Tabi Olan Mallarda Yıl Geçme Şartı (Havelân-I Havi) İle İlgili Çeşitli Hükümler:

İlim adamlarının icma ile kabul ettiklerine göre kişi eğer zekâttan kaçma niyetini taşıyor ise, sene dolmadan önce malında satış ve hibe gibi yollarla tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Yine icma ile kabul ettiklerine göre; eğer yıl bitip de zekât toplayıcısının gelme vakti yaklaşmış ise, artık ne hile yollarına başvurusu helâl olur, ne de malını eksiltmesi. Bir arada bulunan mallarını ayırması da helâl değildir, ayrı olanları bir araya getirip toplaması da helâl değildir.

Malilf der ki: Şayet senenin dolmasından bir ay ve buna yakın bir zaman önce zekâttan kaçmak niyetiyle malından herhangi bir bölümü elinden çıkaracak olursa sene dolduğunda zekât ödeme mükellefiyeti vardır. Bu da Hz. Peygamber'in hadis-i şerifteki: "... zekât mükellefiyeti korkusuyla."[\[243\]](#) buyruğundan alınmış bir hükümdür.

Ebu Hanife ise şöyle demektedir: Eğer sene dolmasından bir gün önce dahi zekâttan kaçmak niyetiyle zekâta tabi mallarını birbirinden ayıracak olur ise

bunun kendisine zararı olmaz. Çünkü sene tamam olmadıkça zekât mükellefiyeti olmaz ve Hz. Peygamber'in: "... zekât mükellefiyeti korkusuyla..." buyruğunun ifade ettiği anlam böyle birisine ancak o vakit yöneltilmiş olur.

İbnu'l-Arabî der kî: Ben Ebu Bekir, Muhammed b. el-Velid el-Fihri'yi ve başkalarını şöyle derken dinlemişimdir: Hocamız baş kadı Ebu Abdullah Muhammed b. Ali ed-Dâmeğânî onbinlerce dinarlık mal sahibi kişi idi. Bu hocamız sene sonu yaklaştı mı çocuklarını çağırır ve onlara: Ben yaşlandım, gücüm takatim kalmadı, bu mala da ihtiyacım yok, o sizindir der, sonra da bu malı evinden çıkartırdı. Hammallar gelir onu sırtlarında çocuklarının evine taşıyıp götürürlerdi. Bir sonraki yılın sonu yaklaştı mı ve herhangi bir iş için çocuklarını çağırdığında bu sefer çocukları: Sabamız biz hayatta kalacağını ümit ediyoruz. Mala gelince, sen hayatta olduğun sürece bizim mala ne gibi bir isteğimiz olabilir ki? Sen de, malın da zaten bizimsin. Haydi bu mah yanına al, derler ve yine hammallar o raalı alır, getirir, Önüne koyardı. O da mah eski yerine geri götürürdü. Bu şekilde mülkiyeti değiştirmek ile Ebu Ha-nife'nin görüşüne göre toplu olan bir malı birbirinden ayırmayı, sonra da ay-n olan bir malı bir araya getirip, toplamayı kastediyordu. Şüphesiz ki bu çok büyük bir İştir. Buhârî -Allah ondan razı olsun- Comî'inde belli bir maksat gözeterek "Kitabu'l-Hiyel" adlı bir bölüm açmıştır.[\[244\]](#)

Derim ki: Yine Buhârî aynı bölümde "zekât ve zekât düşer korkusuyla bir arada bulunan malın dağıtılamayacağı ve dağınık olan malların da bir araya toplanamayacağına dair bir bab"[\[245\]](#) diye bir başlık açmış ve bu başlığın altında da Enes b. Malik'in rivayet ettiği Hz, Ebu Bekir'in ona zekât farizasını yazdığına dair hadisi de kaydetmiştir.[\[246\]](#)

Yine bu başlık altında Talha b. Ubeydullah'ın rivayet ettiği hadisi zikretmektedir ki bu hadise göre "bedevi bir Arap, Rasûlullah (sav)'ın huzuruna saç, sakalı birbirine karışmış halde geldi" diye başlayan hadisini kaydetmektedir. Bu hadisin sonlarında ise "eğer doğru söylemişse kurtuluşa erer" veya "doğru söylemişse cennete girecektir" dediğini zikretmektedir.[\[247\]](#) (Buhârî devamla) kimisi de şöyle demiştir: Yüzyirmi devede, dört yaşına basmış iki dişi deve zekât düşer. Şayet kasti olarak bu develeri tüketir yahut hibe eder veya zekâtтан kaçmak kasti ile bu hususta bir hile yoluna saparsa, ona herhangi bir şey düşmez. (Buhârî) daha sonra da Ebu Hureyre'nin şu hadisini nakletmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sizden herhangi birinizin hazinesi, kıyamet gününde başı tüysüz, gözleri üzerinde iki kara nokta bulunan bir ejderha haline gelir ve o ben senin hazinenim... der."[\[248\]](#)

el-Mühelleb der ki: Buhârînin bu bab ile: Bir kimsenin zekâtı düşürmek için başvurduğu bütün hileli yolların o kimse aleyhine bir vebal olduğunu sana öğretmek istemektedir. Çünkü Peygamber (sav) zekât düşer korkusuyla koyunların bir araya toplanmasını veya dağıtılmasını yasaklamasından bu husus anlaşılmaktadır. Yine Hz. Peygamberin: "Doğru söylediyse kurtulur" buyruğundan da herhangi bir kimse, herhangi bir hileli yola başvurmak suretiyle Allah'ın farzlarından bir şeyi nakzetmek isterse, asla kurtuluşa eremez ve böyle yapmakla da Allah'a karşı mazereti bulunamaz. Fukahânın mal sahibi olan kimsenin sene dolmasına yakın malında tasarrufta bulunmasını caiz görmeleri, bu tasarrufu ile zekâtтан kaçma kastını gütmemesi şartına bağlıdır. Ancak bununla zekâtтан kaçmayı niyet eden kimseden günah hiçbir şekilde düşmez ve Allah onun hesabını en iyi bilendir. Böyle bir kimse de ramazan hilalinin görülmesinden bir gün önce ramazan orucundan kaçarak ihtiyacı bulunmayan bir yolculuğa çıkan ve bununla da Allah'ın mü'minlere farz kılmış olduğu bir ibadetten yüz çeviren kimsenin durumuna benzer. Böyle bir kimse hakkında da tehdit söz konusudur. Nitekim kıyamet gününde herhangi bir yolla zekât vermeyen bir kimsenin develer tarafından çiğnenip ona (zehirinin şiddetinden) başı tüysüz bir ejderha halinde müşahhaslaştırılacağı bilinen bir husustur. Bu da zekâtтан kaçmanın helâl olmadığı ve âhirette bundan sorumlu tutulacağının [249]delilidir. [250]

3- Mübah Olan Hileler:

İbnu'l-Arabî der ki: Şafîî ilim adamlarından kimisi şöyle der: Yüce Allah'ın: "İşte Biz Yûsuf un lehine böyle bir takdirde bulunduk. Yoksa o... kardeşini alıkoyabilecek değildi" [251] buyruğunda mubaha ulaşmak ve hakları ele geçirebilmek için hilenin ne şekilde yapılabileceğine bir delil vardır. Ancak bu, büyük bir yanılmadır. Çünkü yüce Allah'ın: "İşte böylece o yerde Yûsuf a iktidar verdik" (56. âyet) buyruğu hakkında şöyle denilmektedir: Biz Yûsuf'a Aziz'in karısına karşı kendisine hakim olma güç ve iktidarını verdiğimiz gibi, yine Aziz'in yerine yeryüzüne sahip olma iktidarını vermiştik. Yahut da onun verdiği bu örnek, söylemek istediği şeye benzememektedir. eş-Şef avî der ki: Yüce Allah'ın: "Eline bir demet sap al. Onunla vur ve yeminini bozma" (Sâd, 38/44) buyruğu da buna benzemektedir. Ancak bu bir hile değildir. Bu ancak yeminin lafızlara yahut maksatlara göre yorumlanması demektir, Yine eş-ŞePavî der ki: Ebu Said el-Hudrî'nin, Hayber âmili ile ilgili olarak rivayet ettiği hadis de bu kabildendir. Hayber'e zekât toplamak üzere giden kişi Peygamber (sav)e cenîb

diye bilinen kaliteli bir hurma getirmişti...[\[252\]](#) Şafiî ilim adamlarının açıklamasına göre bu hadis-i şerifin maksadı şudur; Hz. Peygamber o kimseye çeşitli türlerde bir araya toplanmış hurma çeşitlerini satıp bunların yerine de satın aldığı cenib veya başka türden hurmayı almasını istemiştir. Maliki'ler ise derler ki: Bu hadisin anlamı, o türden başka tür hurma almasıdır. Böylelikle cenib türü hurma çeşitli türlerdeki bayağı hurma karşılığında alınmış, ayrıca alınan paralar (dirhemler) da faiz olmasın diye bu yola başvurmalarını emretmiştir. Nitekim İbn Abbas da şöyle demiştir: Bir şeye karşılık, bir şey; fazladan alınan dirhemler ise faiz olur.

Yüce Allah'ın: "Hükümdarın dinine göre" buyruğundaki "din" kelimesi İbn 'Abbas'tan nakledildiğine göre onun egemenlik hükümlerine göre demektir. İbn İsa'ya göre ise adetlerine göre demektir, yani o delil otraaksızın da zulmederdi. Mücahid, hükümdarın hükmüne göre diye açıklamıştır ki, hükümdarın hükmünde olmayan şey ise hırsızlık yapanların kökleştirilmesi hükmüdür.

"Allah'ın dilemesi müstesna." Yani ancak yüce Allah su kabı gerekçe olsun ve bu uygulamada ona mazeret olsun diye, Bünyamin'in yükü arasına koymasını dilemesi suretiyle olmuştur.

Katâde der ki: Hükümdarın hükmü (kanunu) hırsızlık yapanın dövülmesi ve iki kat tazminatının ödenmesi şeklindeydi. Ancak yüce Allah -Önceden de geçtiği üzere- onlar tarafından İsrailoğulları arasındaki hükmün söylenmesini murSd etmişti.

"Biz dilediğimizi derecelerle" ilim ve iman ile "yükseltiriz." Bu buyruk; şeklinde de okunmuştur ki; dilediğimizin derecelerini yükseltiriz, yani dilediğimiz kimseleri pek çok derecelere kadar yükseltiriz, anlamındadır. el-En'âm Sûresi'nde (6/83. âyetin tefsirinde) de bu anlamdaki buyruk geçmiş bulunmaktadır.

"Her ilim sahibi üstünde daha iyi bir bilen vardır." İsrail'in, Simak'tan onun îkrime'den, onun da İbn Abbas'tan rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Bu ötekinden daha âlim, diğeri de berikinden daha âlimdir. Allah ise bütün âlimlerin üstündedir.

Süfyan'ın, Abdu'I-A'lâ'dan onun Said b. Cübeyr'den rivayetine göre Said b. Cübeyr şöyle demiştir İbn Abbas -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- ın yanında bulunuyor idik. Bir hadis nakletti, bir adam bundan hayrete düştü ve: Subhanallah dedi, Herbir bilen (âlim'in) üstünde daha iyi bir bilen vardır. İbn Abbas ona şöyle dedi: Ne kadar kötü söyledin. el-Alîm olan Allah'tır ve O herbir âlimin de üstündedir.[\[253\]](#)

77. "Eğer o çalmış bulunuyorsa, onun daha evvel bir kardeşi de çalmıştı" dediler. O vakit Yûsuf bunu içinde gizleyip bunu onlara açıklamadı ve dedi ki: "Sizin durumunuz daha da kötüdür. Allah sizin söylemekte olduğunuzun mahiyetini en İyi bilendir."

78. Dediler ki: "Ey Azizi Onun çok ihtiyar bir babası vardır. Bunun için onun yerine birimizi alıkoy. Biz seni gerçekten iyilik edenlerden görüyoruz."

79. Dedi kü "Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymamızdan Allah'a sığınırız. O takdirde biz elbette zalimleriz demektir."

Yüce Allah'ın: "Eğer o çalmış bulunuyorsa onun daha evvelbîr kardeşi de çalmıştı, dediler" buyruğunun anlamı şudur: Yani bu da diğer kardeşine uymuştur, eğer bize uymuş olsaydı hırsızlık yapmazdı. Bunu söylemekle kardeşlerinin fiilinden uzak olduklarını ifade etmek istediler. Çünkü onunla anaları bir değildi. O eğer çalmış ise, bu herhalde çalan öbür abisine çekmiştir, çünkü neseblerde ortaklık ahlâkî benzerliklere sebeptir.

İlim adamları Hz. Yûsuf a nisbet ettikleri hırsızlığın ne olduğu hususunda farklı görüşlere sahihtirler. Mücahid ve başkalarından rivayet edildiğine göre-, Hz. İshak'ın kızı olan Hz. Yûsufun halası yaşça Hz. Ya'kub'dan büyüktü. Daha yaşlı olmasından ötürü Hz. tshak'ın kemeri ona geçmişti, çünkü yaş büyüklüğüne göre mirasçı oluyorlardı. Bu ise şeriatımızda hükmü nesli olunmuş şeylerdendir. Yine onların şeriatına göre hırsızlık yapan köleleştirilirdi. Hz. Yûsufun halası ise (annesinin vefatından sonra) onu alıp büyütmüş ve onu aşırı derecede sevmişti. Hz. Yûsuf büyüyüp gelişince Hz. Ya'kub halasına; Bana Yûsuf u teslim et, gözümün önünden bir an dahi kaybolmasına tahammül edemiyorum, dediyse de halası da ondan ayrılmak istemedi. Kardeşi Ya'kub'ar Yanımda bir kaç gün daha onu bırak, onu göreyim. Hz. Ya'kub yanından çı-ktı gidince, Hz. İshak'ın kemerini alıp onu Hz, Yûsuf a elbiselerinin altından bağladı. Sonra da: Ben İshak'ın kemerini kaybettim, onu kimin aldığına, kimin ele geçirdiğine bir bakınız dedi. Bu kemer araştırıldı, sonra da: Evde bulunanların üzerini açın, dedi. Herkesin üzeri açılınca, kemerin Hz. Yûsuf ile birlikte olduğu görüldü; bu sefer şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, o artık benim kölemdir. Ben ona dilediğimi yapacağım. Daha sonra Hz. Ya'kub ona geldi, ona durumu bildirince, Hz. Ya'kub da şöyle dedi: Sen bilirsin, eğer böyle bir şey yaptıysa o senin kölen olarak sana teslim edilecektir. Halası, vefat edinceye kadar Hz. Yûsuf u yanında tuttu. İşte kardeşleri: "Eğer o çalmış bulunuyorsa onun daha evvel bir kardeşi de çalmıştı" sözleri ile bu hususa işaret ederek ayıpladılar. İşte Hz. Yûsuf da buradan su kabını -halasının yaptığı şekilde- kardeşinin yükü arasına koymayı öğrenmişti.

Said b. Cübeyr der ki: Hayır, halası ona anne tarafından dedesine ait bir putu çalmasını emretmişti. O da sözü geçen o putu çalıp, kırmış ve yola atmıştı. Onların bu tutumları bir münkeri değiştirmek idi. Kardeşleri ise onu hırsızlık yapmakla nitelediler ve bu işten dolayı onu ayıpladılar. Katâde de böyle demiştir. ez-Zeccâc'm, kitabında nakledildiğine göre çaldığı bu put altından idi.

Atiyye el-Avfî der kir Hz. Yûsuf kardeşleriyle birlikte yemekte bulunduğu bir sırada bir parça et gördü ve onu sakladı. Bundan dolayı onu ayıpladılar.

Şöyle de açıklanmıştır: Hz. Yûsuf sofradaki yemeklerden yoksullara vermek üzere bir şeyler alırdı. Bunu da İbn İsa nakletmektedir. Bir diğer açıklamaya göre kardeşleri Hz. Yûsuf a nisbet ettikleri şeyde yalan söylemişlerdi. Bu açıklamayı da el-Hasen yapmıştır.

"O vakit Yûsuf bunu içinde gizleyip onlara açıklamadı." Yani Hz. Yûsuf onların: "Eğer o çalmış bulunuyorsa onun daha evvel bir kardeşi de çalmıştı" sözlerini içinde gizledi. Bu açıklamayı da İbn Şecere ve İbn İsa yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre Hz. Yûsuf: "Sizin durumunuz daha da kötüdür" sözünü içinden gizli söyledi. Sonra da yüksek sesle "Allah sizin söylemekte olduğunuzun mahiyetini en iyi bilendir" dedi.

Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Yani sizler Yûsuf'a nisbet etmiş olduğunuz hırsızlıktan daha kötü bir durumdasınız. Yüce Allah'ın: "Allah sizin söylemekte olduğunuzun mahiyetini en iyi bilendir" buyruğu ise Allah sizin bu söylediğinizin yalan olduğunu en iyi bilendir. Zaten o iş, Allah rızası için yapılmıştı.

Denildiğine göre Hz. Yûsuf'un kardeşleri o sırada henüz peygamber olmamışlardı.

"Dediler kî: Ey Azizi Onun çok ihtiyar bir babası var. Bunun için onun yerine birimizi alıkoy." Onlar Hz. Yûsuf a "Aziz" lakabı ile hitab ettiler. Çünkü o sırada önceki Aziz -Kıtfîr azledilmiş yahut ölmüş olduğundan- onun yerine geçmiş İdi.

"Onun çok İhtiyar bit babası var" sözleri ise kadr-u kıymeti çok büyük anlamındadır. Yaşça çok büyük olduğunu kastetmemişlerdir. Çünkü ihtiyar bir kimsenin yaşlı olduğu zaten bilinen bir husustur.

"Bunun için onun yerine birimizi alıkoy." Onun yerine birimiz köle olsun, demektir. Şöyle de açıklanmıştır: Bu ifade mecazdır. Çünkü onlar hür olan bir kimsenin, uygulama gereği köleleştirilmesine hüküm verilmiş birisinin yerine köleleştirilmesinin sahih olmayacağını biliyorlardı. Onların bu sözleri, yaptığı işten hoşlanmadığın bir kimseye -seni öldürmesini istemediğin halde bu işten vazgeçmesi hususunda mübalağa ifadesi kullanmak üzere-: Beni öldür de şu şu işi yapma, demeye benzer.

Bununla birlikte onların: "Onun yerine birimizi alıkoy" sözlerinin hakikat anlamında söylenmiş olma ihtimali de vardır. Eğer peygamber idiyseler, hür bir kimsenin köleleştirilmesi kanaatini izhar etmiş olmaları uzak bir ihtimaldir. O halde geriye ancak kefalet yolu ile böyle bir talepte bulunmaları ihtimalinden başkası kalmıyor, Yani senin köleleştirmen gereken kişi, sana gelinceye kadar, birimizi yanında alıkoy. Bununla da Bünyamin'in babasının yanına ulaşması, Hz. Ya'kub'un da durumu açıkça görmesi ve bilmesini kastetmişlerdi. (Ondan sonra gelip Hz. Yûsuf'a köleliğe başlayacaktı).

Ancak Hz. Yûsuf böyle bir şeyi kabul etmedi. Zira hadlerde ve benzeri suçlarda yalnızca kendisine kefil olunanın huzura getirilmesi anlamında karşılıklı rıza ile kefalet caiz olur. Bu kişiyi eline geçirmek isteyen eğer böyle bir kefaleti kabul etmezse, bağlayıcı bir tarafı olmaz. Bu gibi hallerde ise kefil olan kimsenin kefil olunana uygulanması gereken cezayı yüklenmesi ise ic-ma ile caiz değildir.

el-Vadiha'da şöyle denilmektedir: Kişinin zatına kefil olmak -nefs ile kefalet müstesna- bütün hadlerde caizdir. Fukahanm cumhuru da cana kefaletin cevazını kabul etmektedir. Ancak bu konuda Şafîi'den gelen rivayet farklıdır. Bir defasında bunu zayıf kabul ederken, bir diğer sefer bunu caiz görmüştür.

"Biz seni gerçekten iyilik edenlerden görüyoruz" buyruğundaki sözleri ite Hz. Yûsuf u onunla bütün muamelelerinde gördükleri iyiliği ve ihsanını vasfermiş istemeleri muhtemel olduğu gibi, bu sözleriyle: Görüşümüze göre, eğer bunu bizden esirgemeyecek olursan, bize lütfetmiş ve iyilikte bulunacaksın. Bu son açıklama İbn İshak'ın açıklamasıdır.

"Dedi ki: Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını alıkoymamızdan Allah'a sığınırız" buyruğunda yer alan; "Allah'a sığınırız"

İfadesi mastardır. " Alıkoymamız" ise nasb mahallinde olup; Alıkoymamızdan" anlamındadır.

"Bulduğumuz kimseden başkası" ifadesi de; "Almamız" fiili ile nasb mahallindedir. Yani biz suçsuz bir kimseyi, suç işlemiş bir kimseye karşılık alıkoymaktan ve böylelikle yaptığımız akde muhalefet etmekten Allah'a sığınırız. "O takdirde biz" başkasını almamız halinde "elbette zalimleriz demektir."[\[254\]](#)

80. Artık ondan ümldlerini kesince, fısıldanarak bir kenara çekildiler. Büyükleri dedi ki: "Babanızın sizden Allah adına teminat almış olduğunu, daha evvel de Yûsuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmez misiniz? Artık ya babam İzin verinceye yahut benim İçin Allah hükmedinceye kadar katiyyen bu yerden ayrılmam. O, hükmedicileriû en hayırlısıdır."

Allah'ın: "Artık ondan ümidlerini kesince" buyruğundaki; " Ümidlerini kestiler" ifadesi, ile aynı anlamdadır. Nitekim ile "Hayret etti" anlamında; in: Alay etti, eğlendi anlamına gelmeleri gibi.

"Fısıldanarak bir kenara çekildiler." Bir kenara çekilip kendi aralarında fısıldaştılar, demektir.

"Fısıldanarak" kelimesi İse; " Kenara çekildiler" ifadesin-deki zamirden haldir. Bu kelime (hal olan kelime) tekil olmakta birlikte, -âyette de olduğu gibi- çoğul için de kullanılır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi "Onunla özel olarak konuşmak üzere onu yaklaştırdık" (Meryem, 19/52) buyruğunda olduğu gibi, tekil için de kullanılır. Çoğulu ise; "Özel olarak kendi aralarında fısıldaşarak konuşanlar," anlamındadır. Şair de şöyle demektedir:

"Ben öyle bir kimaeyirû ki, diğerleri başbaşa fısıldaştıklarında, Ve yine onlar kuyuya sarkıtılan ip gibi sallanıp durduklarında, İşte orada sen bana tavsiyede bulun, fakat benim hakkımda kimseye tavsiyede bulunma!"

İbn Kesir buradaki "ümitlerini kestiler..." anlamındaki buyruğu şeklinde; 87. âyetteki "Ümidkesmeyin" buyruğunu şeklinde; yine aynı âyetteki "çünkü... ümid kesmez" anlamındaki buyruğu; şeklinde; (er-Ra'd, 13/31) "Şu gerçeği bitmediler mi ki" anlamındaki buyruğu da; şeklinde kalbetmek suretiyle hemzesiz ve "elif iie okumuştur. Bu okuyuşa göre hemze öne alınmış, "ye" harfi sonraya bırakılmıştır. Daha sonra ise hemze "elife kalbedilmiştir. Çünkü elif de öncesi fetlha olan sakin bir eliftir.

Ancak aslolan cemaatin okuyuş şeklidir. Çünkü bu kelimenin mastarı ancak "ya" harfinin başa alınması suretiyle; "Ümid kesmek" şeklinde gelmiştir. kelimesi ise "ümid kesti" anlamındaki; mastarı değildir. Aksine bu: Ona verdim anlamındaki; nun mastarıdır ki bu kelimenin mastarı; " Vermek" şekillerinde gelir.

Bazıları da şöyle demiştir: ile aynı kelimenin iki ayn söyleyişidir. Buna göre; onlar kardeşlerinin kendilerine geri verileceğinden ümitlerini kestiklerinde kendi aralarında başka hiçbir kimse de bulunmaksızın danıştılar ve karşı karşıya kaldıkları bu durum ile İlgili olarak birbirleriyle fısıltı halinde konuştular, "Fısıldaşan" kelimesi ise; ism-i faili anlamında "faîl" veznindedir.

"Büyükleri dedi ki" Katide'nin dediğine göre; bu Rûbîl idi, yaşça en büyükleriydi. Mücahid ise, bu kişi Şem'un idî, görüş itibariyle en ileri derecede olanları oydu. el-Kelbî ise bu kişi Yeliudâ idi, o aralarında en akıllı kişi idi, demektedir. Muhammed b. Ka'b ile İbn İshak İse; o Lavî idi ve Lavî(İs-railoğullannndan gelen) peygamberlerin babasıdır.

"Babanızın sizden Allah adına" oğlunu koruyup onu kendisine geri götürmenize dair "teminat almış" Allah adına söz almış "olduğunu dana evvel de Yûsuf

hakkında işlediğiniz kusuru bilmez misiniz?" Yani siz babanızın sizden Allah adına bir söz almış olduğunu bilmiyor musunuz? Yûsuf hakkındaki kusurunuzu da bilmektesiniz. Bu açıklamayı en-Nehhâs ve başkaları nakletmektedir. Daha evvel, Önceden" buyruğundaki; "...den, dan" edatı; " Bilme...nize" taalluk etmektedir. ın fazladan gelmiş olması mümkündür. O takdirde; " Daha evvel, önceden" buyruğu ile; " Yûsuf hakkında" ibarelerindeki iki zarf da;"İşlediğiniz kusur" fiiline taalluk etmektedir. Bununla birlikte; mastar buna karşılık; Daha evvel" ibaresinin de hazfedilmiş bir fiile mü-teallak olması da mümkündür. İfadenin takdiri de şöyle olur: Yûsuf hakkındaki kusurunuz ise önceden olmuş bir işti. Buna göre bu edat ile fiil, müb-tedâ olarak ref mahallinde (yeni bir cümle başı) olur. Haberi ise; "Daha evvel" ifadesinin kendisine taalluk ettiği (ye olmuş anlamı verilen) hazfedilmiş fiildir.

"Artık, ya babam" dönüşüm İçin "izin verinceye" çünkü ben ondan utanıyorum "yahut benim için Allah" kardeşim ile birlikte gidişim hususunda "hükmedinceye" ve böylelikle onunla beraber babamın yanına gidinceye kadar "katiyyen bu yerden ayrılmam." Burada kalmaya devam edeceğim ve burada ikametimi sürdüreceğim.

" Ayrıldı, ayrılmak" ifadesi zail olmak, göçmek demektir. Bunun başına nefy edatı gelecek olursa müsbet (olumlu anlam) ifade eder.

Buyruğun anlamının şu olduğu da söylenmiştir: Ya Allah benim lehime kılıç kullanıcağıma dair hüküm verir, ben de savaşıp kardeşimi alırım yahut bu konuda acze düşerek mazereti olan birisi suretiyle geri dönerim. Çünkü Hz. Ya'kub: "Etrafınız kuşatılmadıkça onu bana kesin olarak getireceğinize dair Allah'tan sağlam bir taahhüd vermediğiniz sürece..." (Yûsuf, 12/66) demişti. Savaşp acze düşen bir kimsenin ise etrafı kuşatılmış demektir.

İbn Abbas der ki; Yehudâ gazablandığı ve kılıcı aldığı vakit, yüzbin kişi onu geri çeviremezdi. Göğsündeki kılları çuvaldız gibi dikilir, elbisesinden dışarı fırlardı.

Haberde nakledildiğine göre^[255] Yehudâ -aralarında en ileri derecede kızan ve öfkelenen birisi idi- kardeşlerine şöyle demişti; Ya hükümdar ve beraberindekilere siz karşı koyarsınız, ben de bütün Mısır halkına karşı koyarım. Yahut da siz Mısır halkına karşı koyarsınız, ben de hükümdara ve Mısır halkına karşı koyarım. Kardeşleri şu cevabı verdiler: Sen hükümdara ve onunla birlikte olanlara karşı koy, biz de Mısır halkına karşı koyarız. Bunun üzerine kardeşlerinden birisini gönderdi. Mısır'ın çarşılarını saydılar, dokuz çarşı bulunduğunu gördüler. Onlardan herbirisi bir çarşayı üstlendi. Daha sonra Yehudâ, Yûsuf (a.s)'in yanına girip şöyle dedi: Ey Hükümdar! Şayet kardeşimizi bizimle beraber bırakmayacak olursan, öyle bir feryat ederim ki, senin bu

şehrinde karnındaki bebeği düşürmedik hiçbir gebe kadın kalmayacaktır.

Bu, kızmaları esnasında onların bir özelliği idi. Hz. Yûsuf onu kızdırdı ve hoşuna gitmeyecek bir söz söyledi. Yehudâ kızdı ve gittikçe kızgınlığı arttı. Tüyleri kabardı, diken diken oldu. Ya'kuboğullannın herbirîsi böyle oluyordu. Kızıp, köpürdü mü tüyleri diken diken olur, cesedi şişer, sırtındaki kıllar elbisenin altından görülür. Hatta herbir kıldan bir damla kan damlardı. Ayağını yere vuracak oldu mu yer sarsılır ve binalar yıkılırdı. Feryat edip bağırarak olursa, kadın olsun, hayvan olsun, uçan kuş olsun mutlaka karnında ne varsa onu ya hilkati tam veya eksik olarak bırakıverirdi. Kan dökmedikçe yahut Ya'kub neslinden bir el onu yakalamadıkça gazabı dinmezdi. Hz. Yûsuf kardeşi Yehudâ'nın gazabının son noktasına vardığını görünce, küçük bir çocuğuna Kıptice konuşarak elini görmeyeceği bir yerden Yahudâ'nın omuzları arasına koymasını emretti. Bu çocuk Hz. Yûsuf'un dediğini yapınca, gazabı dindi, elindeki kılıcı bıraktı. Kardeşlerinden kimseyi görür ihtimaliyle sağına soluna baktı fakat kimseyi göremedi. Çabucak kardeşlerinin yanına çıkarak dedi ki: Sizden kimse benimle beraber bulundu mu? Onlar: Hayır deyince, peki Şem'ûn nereye gitti? diye sordu. Dağa gitti dediler, o da arkasından çıkıp onunla karşılaştığında büyükçe bir kaya yüklenmiş olduğunu gördü. Bunu ne yapacaksın? diye sordu. O da payıma düşen çarşıya gideceğim ve o çarşıda kim varsa bu kaya parçasıyla kafasını yaracağım. Bu sefer Yehudâ ona: Dön kayayı geri götür yahut denize at dedi, hiçbir iş yapma. İbrahim'i dostu edinen hakkı için yemin ederim, Ya'kub neslinden bir el bana dokundu, dedi.

Sonra da Hz. Yûsuf'un huzuruna girdi. Hz. Yûsuf da aralarında en güçlü ve yakalayışı en çetin olanları idi. Şöyle dedi: Ey İbraniler! Sizler, sizden daha çetin ve güçlü kimse olmadığını mı zannediyorsunuz? Sonra da büyükçe bir değirmen taşına ayağıyla bir tekme vurdu ve bu değirmen taşı duvarın arkasından yuvarlanıverdi. Sonra da tek eliyle Yehudâ'yı yakalayıp onu yanı üzere yıktı ve dedi ki: Haydi demirciler gelsin, bunların ellerini ayaklarını keseceğim, boyunlarını vuracağım, dedi. Daha sonra Hz. Yûsuf tahtına çıktı ve minderi üzerinde oturdu. Su kabının getirilmesini emretti, kabı getirilip önüne konuldu. Daha sonra ona bir vuruş vurdu, bu su kabından bir ses çıktı. Kardeşlerine dönerek şöyle dedi: Bu kabın ne dediğini biliyor musunuz? Onlar: Hayır dediler. Dedi ki: Bu kap şöyle diyor: Bu kimselerin babalarının kalbinde ne kadar gam, keder ve sıkıntı varsa hepsine bunlar sebep olmuştur. Sonra su kabına bir daha vurdu ve dedi ki: Bunun bana haber verdiğine göre bunlar küçük bir kardeşlerini almışlardı, onu kıskandılar, babalarından uzaklaştılar, sonra da onu telef ettiler. Kardeşleri: Ey Aziz! Allah senin kusurlarını setretsin, sen bizim kusurlarımızı

setret. Allah sana lütfetsin, sen de bize lütfet. Su kabına üçüncü bir defa daha vurdu ve dedi ki: Kab diyor ki: Bunlar küçük kardeşlerini kuyuya attılar, sonra onu köleler gibi değersiz bir fiyata sattılar, babalarına da kurdun onu yediğini söylediler. Dördüncü bir defa daha kaba vurdu ve dedi ki: Bana haber verdiğine göre sizler seksen sene öncesinden bir günah işlemişsiniz ve hala o günalınızdan ötürü Allah'tan mağfiret dilememişsiniz, tevbe de etmemişsiniz. Beşinci bir defa daha kaba vurdu ve dedi ki: Kab şöyle diyor: Öldüğünü zannettikleri kardeşleri zamanın sonu gelmeden mutlaka geri dönecek ve insanlara yaptıklarını haber verecektir. Altıncı bir defa daha kaba vurdu ve dedi ki: Kab diyor ki: Şayet sizler gerçekten peygamber olsaydınız, yahut peygamberlerin evlatları olsaydınız yalan söylemezsiniz, babanıza itaatsizlik etmez, kötü davranmazdınız. An-dolsun sizleri bütün alemlere ibret olacak şekilde cezalandıracağım. Bana demircileri çağırın, bunların el ve ayaklarını keseceğim.

Bu sefer yalvarıp, yakarmaya, ağlaştırmaya kovuldular. Tevbe ettiklerini İzhâr ederek şöyle dediler: Gerçekten hayatta ise Yûsuf kardeşimizi bulabilirsek, onun elinin altında itaatkâr bir hizmetkâr oluruz. Ayağıyla bizi çiğneyecek toprağı oluruz.

Yûsuf kardeşlerinin bu durumunu görünce ağladı ve onlara: Haydi yanımdan çıkıp gidiniz, babanıza İhsan olmak üzere sizi serbest bırakıyorum, o olmasaydı gerçekten sizi ibretli bîr şekilde cezalandıracaktım, dedi. [\[256\]](#)

81. Siz babanıza dönün ve deyin ki: "Ey Babamız! Gerçek şu ki oğlun hırsızlık etti. Biz ancak bildiğimize göre şahidlik ediyoruz, gaybın bekçileri de değiliz." Yüce Allah'ın: "Siz babanıza dönün" sözlerini: "Katiyyen bu yerden ayrılmam" diyen kişi söylemişti. "Ve deyin ki: Ey Babamız! Gerçek şu ki oğlun hırsızlık etti."

İbn Abbas, ed-Dahhâk ve Ebu Rezîn;" Gerçek şu ki oğlun hırsızlık etti" buyruğunu; "Gerçek şu ki oğlun hırsızlık yaptı diye itham edildi" diye okumuşlardır.

en-Nehhâs der ki: Bana Muhammed b. Ahmed b. Ömer anlattı, dedi ki: Bize İbn Şâzân anlattı, dedi ki: Bize Ahmed b. Ebî Sureye el-Bağdadî anlattı, dedi'ki: Ben el-Kisâfî'yi: "Ey babamız! Gerçek şu ki oğlun hırsızlık etti, diye itham edildi" şeklinde "sin" harfini ötreli ve şeddeli, "ra"yi da esreli olarak meçhul bir fiil şeklinde okudu. Yani hırsızlığa nisbet edildi ve hırsızlık yaptığı İthâmı altında tutuldu. Nitekim bir kimseyi hainlik, fasikhk veya tacirlik gibi hasletlere nisbet ettiğini anlatmak isteyen bir kimsenin; demesi de bunun gibidir.

ez-Zeccâc der ki: "Hırsızlık etti diye itham edildi" ifadesinin iki anlama gelme

ihtimali vardır. Birincisi onun hırsızlık yaptığı bilindi şeklinde, diğeri ise hırsızlık yapmakla itham edildi şeklinde. el-Cevherî der ki: şeklinde “ra” harfinin esreli okunması, çalınan şeye addır. (Mazisinde üstün, muzâriinde esreli olan) ra harfinin mastarında esreli olarak, "Çalmak" şeklinde gelir.

Yüce Allah'ın: "Biz ancak bildiğimize göre şahitlik ediyoruz" buyruğu ile ilgili olarak açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:[\[257\]](#)

1- Bilgiye Dayalı Şahitlik:

Yüce Allah'ın (söylediklerini bildirdiği): "Biz ancak bildiğimize göre şahitlik ediyoruz" buyruğu ile şunu anlatmak istemişlerdir: Biz hep bildiğimiz şeye şahitlik ettik. Şimdi ise zahire göre şahitlik ediyoruz, gaybı bilmiyoruz. Sanki onlar Bünyamin'in: Sizin yükleriniz arasına bedellerinizi gizlice kim koydu ise, bu su kabını da benim eşyam arasına o koymuştur, sözü dolayısıyla kendilerini itham altında hissetmişlerdi. Bu anlamdaki açıklama İbn İshak tarafından yapılmıştır. Anlamın şu olduğu da söylenmiştir: Biz Yûsuf un nez-dinde hırsızlık yapanın köleleştirileceğine dair şahitliğimizi ancak senin dinine dair bildiğimize göre yaptık. Bu açıklamayı da İbn Zeyd yapmıştır.

"Gaybın bekçileri de değiliz." Yani biz onu senden aldığımız sırada hırsızlık yapacağını bilmiyorduk, bilseydik almazdık.

Mücahîd ve Katâde der ki: Biz senin oğlunun köleleştirileceğini ve işimizin bu noktaya geleceğini bilmiyorduk. Biz gücümüz yettiğince kardeşimizi koruyacağımızı söylemiştik.

İbn Abbas der ki: Onlar bu sözleriyle; kendileri uykuda İken kardeşlerinin geceleyin hırsızlık yaptığını kastetmişlerdi. Çünkü gayb Himyerlilerin lehçesinde gece demektir. Yine ondan nakledildiğine göre biz gece, gündüz, giderken ve gelirken neter yaptığını bilmiyorduk. Şöyle de açıklanmıştır: Bizim gözümüzün önünde olduğu sürece tatsız hiçbir şey olmadı, fakat önümüzden kaybolup gittikten sonra durumları bize gizli kaldı.

Anlamın şu olduğu da söylenmiştir: Çalınan mal onun eşyası arasından çıkarılmıştı. Hatta bizim gözümüz önünde, biz ona bakar dururken, eşyası arasından biz çıkardık, ancak gaybı bilmiyoruz, belki de onlar kendisi hiç çalmamış olduğu halde çaldı diye itham etmiş olabilirler.[\[258\]](#)

2- Bilgiye Dayanarak Yapılan Şahitlik:

Bu âyet-i kerîme hangi yolla bilinirse bilinsin, şahitlik yapmanın caiz olduğu

hükmünü ihtiva etmektedir. Çünkü şahitlik aklen ve şer'an bilgi ile alakalıdır. Bilgisi olmayanların şahitliği dinlenmez ve ancak konuyu bilenlerden şahitlikleri dinlenir. Bütün şahitliklerde aslolan budur, bundan dolayı (mezhebimiz mensubu) ilim adamlarımız şöyle demişlerdin Amanın şahitliği caizdir, kulakları duyanın şahitliği caizdir, dilsizin şahitliği işaretiyle ne demek istediği anlaşıldığı takdirde caizdir. Aynı şekilde yazıya dair şahitlik de -o yazının kendisine ait olduğundan veya filana ait olduğundan kesinlikle emin olması şartıyla- sahih bir şahitliktir.

Buna göre herhangi bir şeye dair kendisinde bir bilgi husule gelen herkesin ona dair şahitlikte bulunması caizdir, isterse aleyhinde şahitlik yapılacak kişi (o işe dair) onu şahit tutmamış olsun. Nitekim yüce Altah da şöyle buyurmaktadır: "Bilerek hak ile şahitlik edenler müstesna," (ez-Zuhruf, 43/86) Rasûlullah (sav) da şöyle buyurmaktadır: "Size şahitlerin en hayırlılarını haber vereyim mi? Şahitlerin en hayırlıları kendisinden istenmeden önce şahitliğini yerine getiren kimsedir."[\[259\]](#) Bu hadis-i şerif daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/282. âyet, 41. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.[\[260\]](#)

3- Yoldan Geçerken Görülen Ve Duyulanlara Dair Şahitlik:

Geçiş halindeki şahitliğe dair İmam Malik'in görüşleri farklı gelmiştir. Geçiş halindeki şahitlik bir kimsenin: Ben filanın yanından geçerken, onun şöyle dediğini duydum, diye yapılan şahitliktir.

Konuyla ilgili iki görüşünden birisine göre böyle bir kimse eğer söylenen sözü tamamtyle kavramış ise şahitlik edebilir. Bir diğer görüşüne göre şahitler; kendisini bu hususta şahit tutmadıkça şahitlik etmez.

Sahihi olan ise konuyu iyice kavraması halinde şahitlik edebileceğidir. İlim adamlarından bir topluluk da bu görüştedir, doğrusu da budur. Çünkü bu şekilde istenen hasıl olmuş ve muayyen olarak konu ile ilgili bilgiyi elde etmiş bulunmaktadır. Doğayı ile lehine şahitlik yapılan kimseye durumu bildirmesi halinde şahitlerin en hayırlısı olur, gizlemesi halinde de şahitlerin en kötüsü olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[261\]](#)

4- Bir Kimsenin Muhtemel Olmayan Bir Hususa Dair Şahitliği:

Bir adam hiçbir şekilde olaya şahit tutulması ihtimali bulunmayan bir şeye tanık olduğunu iddia edecek olursa, o şahitliği reddolunur. Çünkü o batıl bir iddiada

bulunmuştur ve görünen durum da açıktan açığa onun yalancı olduğunu ortaya koymaktadır.[\[262\]](#)

82. "İçinde bulunduğumuz şehire de, beraber geldiğimiz kafileye de sor. Biz gerçekten doğru söyleyenleriz."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız.[\[263\]](#)

1- Doğru Söylediğinden Emin Olanın Tavrı:

"İçinde bulunduğumuz şehire de, beraber geldiğimiz kafileye de sor" sözleri ile Hz. Ya'kub'un huzurunda şahit oldukları hususun gerçek mahiyetini dile getirmek İstemişler ve babalarının da kendilerini itham etmemesi için haklarındaki zannı ortadan kaldırmak istemişlerdir. Onların: "Şehire de sor" demeleri, o şehir halkına sor demektir. Burada muzaf hazfedilmiştir. Şehir ite de Mısır'ı kastetmektedirler. Bir görüşe göre onlar konakladıkları ve oradan yiyecek aldıkları, Mısır kasabalarından bir kasabayı kastetmişlerdir.

Anlamın şu olduğu da söylenmiştir: Kasaba her ne kadar cansız ise de "şehre sor" demeleri, sen Allah'ın peygamberisin. Allah da sana cansızları dahi konuşturur, demektir. Bu açıklamaya göre ise ayrıca muzaf takdirine gerek yoktur. Sîbeveyh der ki: Bir kimsenin Hind'in kölesini kastederek "Hind ite konuş" demesi caiz değildir, çünkü böyle bir ifadenin anlamı kestirilemez. "Kafile" ile ilgili açıklamalar da kasaba ile ilgili açıklamaların aynısıdır.

"Biz" bu sözlerimizle "gerçekten doğru söyleyenleriz."[\[264\]](#)

2- Haklı Olan Kimselerin Haklarındaki Zanlan Bertaraf Etmeleri:

Bu âyet-i kerîmedeki fikhî inceliklerden birisi de şudur: Haklı olan ve gerçek durumundan farklı bir şekilde hakkında zan besleneceğini yahutta vehme kapılanlar bulunacağını bilen bir kimsenin, bu gibi ithamları ve kendisi ile ilgili her türlü şüpheyi ortadan kaldırması, gerçek durumunu açıklaması gerekir. Tâ ki herhangi bir kimsenin aleyhte söyleyecek bir sözü kalmasın. Nitekim Peygamberimiz Muhammed (sav), Hz. Safiyye ile bidikte mescidden çıkıp onu eve götürmek isterken yanından geçen iki kişiye: "Yavaş olun, yanımdaki Huyey kızı Safiyye'den başkası değildir" diyerek bunu yapmıştır. Onu görenler: Subhanallah demiş ve bu durum ağırlarına gitmişti. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştu: "Şüphesiz şeytan insanın içinde kanın ulaştığı yerlere ulaşır. Ben de sizin kalplerinize herhangi bir şeyi bırakıvereceğinden korktum." Bu hadisi Buhârî ve Müslim rivayet [\[265\]](#)etmişlerdir.”[\[266\]](#)

83. Dedi ki: "Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürüklemiş. Artık (bana düşen) güzel bir sabırdır. Allah'ın hep birlikte onları bana kavuşturacağını ümit ederim. Her şeyi bilen, yegâne hüküm sahibi olan şüphesiz ki O'dur,"

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[267\]](#)

1- Nefsin. Süslediği İş:

"Dedi ki: Hayır, nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürüklemiş." Oğlum çalmadığı halde çaldığını söylemeyi süslü göstermiş. Şüphesiz ki bu Allah'ın murad ettiği bir iş dolayısıyla böyle oluyor.

"Artık (bana düşen) güzel bir sabırdır." Benim yapmam gereken iş güzel bir şekilde sabretmektir. Yahut sûrenin baş taraflarında geçtiği üzere, güzel bir şekilde sabretmek benim için daha uygundur, demektir.[\[268\]](#)

2- Sabrın Gereği:

Nefsinde, evladında yahut malında hoşlanmadığı musibet ile karşı karşıya kalan her bir müslümanın, bu hoş olmayan olayı güzel bir sabırla karşılaması görevidir. Bu işi onun başına getirene rıza ve teslimiyet göstermelidir. Bu işi başına getiren ise her şeyi bilen ve hikmeti sonsuz olandır. Müslüman bu gibi durumlarda Allah'ın peygamberi Hz. Ya'kub ile diğer peygamberlere -Allah'ın salat ve selamı

hepsine olsun- uymalıdır.

Said b. Ebu Arûbe, Katâde'den, o el-Hasen'den naklen dedi ki: Kulun yuttuğu iki tür yudum vardır ki, Allah için bunlardan daha sevimlileri yoktur. Bu yudumların birisi kulun güzel bir sabır ve güzel bir metanet ile yudumladığı musibet yudumudur. Diğeri ise kulun tahammülkârlık ve af ile yudumladığı öfke yudumudur.

İbn Cüreyç de, Mücahid'den naklen yüce Allah'ın: "Güzel bir sabır"

buyruğu ile ilgili olarak şöyle dediğini nakletmektedir: Ben bundan dolayı hiçbir kimseye şekva etmeyeceğim (demektir).

Mu katil b. Süleyman, Ata b. Ebi Rebah'dan, o Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İçini açıp (musibetini) yayan kimse sabretmiş olmaz."[\[269\]](#)

Bakara Sûresi'nde de (2/İ55. âyetin tefsirinde) sabrın iik sadme esnasında gösterilmesi gerektiğine dair açıklamalar ile ne kadar eski olursa olsun, musibetini hatırladığında istircâ yapan (innâ lillah.. diyen)in mükâfatına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Cuveybîr, ed-Dahhâk'tan, o İbn Abbas'tan naklen dedi ki: Hz. Ya'kub'a, Hz. Yûsuf dolayısıyla yüz şehit ecir verilmiştir. İşte bu ümmetten olup da karşılaştığı musibetinin mükâfatını Allah'tan bekleyen kimseye de Ya'kub (a.s)ın ecir gibi ecir verilecektir. "Allah'ın hep birlikte onları bana kavuşturacağım ümid ederim." Çünkü Hz. Ya'kub, Hz. Yûsuf'un ölmediği kanaatinde idi. Ona göre sadece Yûsuf'tan haber alamıyordu.

Çünkü Yûsuf kendisi adına hiçbir şey yapamayacak bir köle olarak götürülmüştü. Sonra onu hükümdar satın almıştı. Hükümdarın evinde kalıyor ve kimselere görü nem iyordu. Daha sonra zindana atıldı, yeryüzünde iktidara sahip olunca babasının durumundan haberdar olması için hile (çare)lere başvurdu. Herhangi bir haberci göndermedi. Çünkü kardeşlerinin bunu öğrenip elçinin babasına ulaşmasını engellemeye kalkışmalarını istememişti. Hz. Ya'kub: "onları" demesi ise üç kişi olmalarından dolayıdır. Hz. Yûsuf onun öz kardeşi ve kardeşi dolayısıyla geriye kalarak gelmeyen diğeri. Bu ise: "Katiyyen bu yerden ayrılmam" diyen kişi idi.

"Herşeyi" ve bu arada halimi de çok iyi "bilen" verdiği hükümlerde "yegane hüküm sahibi" ve hikmeti sonsuz "olan şüphesiz ki O'dur."[\[270\]](#)

84. Onlardan yüz çevirip: "Ya esefâ alâ Yûsuf" dedi ve kederinden gözlerine ak düştü. Artık o hüznünü açıklamayıp içinde saklıyordu.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[271\]](#)

1- Kederden Ak Düşen Gözler:

"Onlardan yüz çevirip..." Çünkü RünyamÎn'in de haberini alınca artık Hz. Ya'kub'un kederi doruk noktasına ulaştı ve bütün gücünü kaybetti. Yüce Al-iah, Yûsuf dolayısıyla uğradığı musibetini adeta yeniledi. O bakımdan: "Yâ esefâ alâ Yûsuf" dedi. Oğlu Bünyamin'i unuttu ve onu hatırlamaz oldu.

Bu şekildeki açıklama İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Said b. Cübeyr der ki: Ya'kub (a.s) bizim Kitabımızda yer alan istircâ (innâ lillah...)ı bilmiyordu, eğer bu istircâyı bilseydi, hiçbir şekilde "yâ esefâ alâ Yûsuf" demezdi.

Katâde ve el-Hasen derler ki: Bu ey benim kederim., demektir. Mücahid ve ed-Dehlîk ise: Ey benim son haddine varan tahammülüm anlamındadır, demişlerdir. Şair Küseyyir der ki:

"Kalb nasıl yüz çevirdi ve nefis teselli edilince

Nasıl teselli buldu diye, her ikisine de esef (yazıklar) olsun."

Esef; elde edilemeyen ve geçen dolayısıyla aşın hüznün ve keder demektir. Başına getirilen nida "ya" da: Gel ey esef, çünkü artık bu senin geleceğin vakittir, anlamındadır. ez-Zeccâc der ki: Bu tabirin aslı "yâ esefi: Ey benim kederim" şeklindedir. Fetha hafif olduğundan dolayı sondaki "ya" elife ibdâl edilmiştir.

"Ve kederinden gözlerine ak düştü." Denildiğine göre altı yıl süreyle gözleriyle görmedi, kör olmuştu. Bunu Mukatil söylemiştir. Yine denildiğine göre göze ak düştüğünde az da olsa bir görme olur. Hz. Ya'kub'un halini en iyi bilen ise Allah'tır. Gözlerine ağlamaktan dolayı ak düşmüştü, fakat ağlamasının sebebi kederiydi. Bundan dolayı yüce Allah: "Kederinden" diye buyurmaktadır.

Yine denildiğine göre Hz. Ya'kub namaz kılarken, Hz. Yûsuf önünde enine doğru yatıyordu. Uykusunda hafif horladı, Hz. Ya'kub ona doğru baktı. İkinci bir defa daha horladı, yine Hz. Ya'kub ona baktı. Sonra üçüncü bir defa horladı, yine Hz. Ya'kub hem ondan, hem horlamasından dolayı sevinç ile ona baktı. Yüce Allah meleklerine şunu vahyetti: "Şu benim seçkin kuluma ve ha-lil'İmin oğluna (torununa) bakınız. Bana münacatta iken benden başkasına İltifat edip bakıyor. İzzetim ve celalim hakkı için onlarla yönelip baktığı o iki gözbebeğini ondan alacağım. Kendisini dönüp baktığı kişiden onu seksen yıl süreyle ayıracağım. Tâ ki amel edenler Benim huzurunda ayağa kalkanların, Benim gözetimim altında olduğunu bilmeleri gerektiğini bilsinler." [\[272\]](#)

2- Namazda Sağa Sola İltifat Etmek:

Bu olayda namazda (sağa sola bakarak) iltifat etmenin, namazı iptal etmese dahi bundan dolayı cezanın söz konusu olacağına ve namazın eksik kalacağına delil vardır.

Buharı, Âişe (r.anha)dan şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav)a namazda (sağa sola dönerek) iltifata dair soru sordum da şöyle buyurdu: "Bu şeytanın kulun namazından gizlice çaldığı bir şeydir." [\[273\]](#)

İleride Mü'minin Sûresi'nin baş taraflarında bu hususa dair ilim adamlarının görüşleri -yüce Allah'ın İzniyle- kapsamlı bir şekilde gelecektir. [\[274\]](#)

3- Hz. Ya'kub'un Kederinin Sebebi:

en-Nehhâs der ki: Bir grup kimse Hz. Ya'kub'un -Allah ona ve peygamberimize salât ve selâm eylesin- aşın kederinin sebebinin ne olduğuna dair soru sordular. Bu konuda ilim adamlarının üç türlü cevabı vardır. Bu cevaplardan birisi şöyledir: Hz. Ya'kub, Hz. Yûsuf'un hayatta olduğunu öğrenince dinine zarar geleceğinden korktu. İşte bundan dolayı oldukça kederlendi.

Bir diğer görüşe göre Hz. Ya'kub'un kederlenmesi oğlunu, kardeşlerine küçük yaşına rağmen teslim etmiş olmasıdır. Buna sonradan pişman olduğundan üzülmüştür.

Üçüncü bir açıklamaya göre -ki bu, bu cevapların en açık ve kuvvetli olanıdır- keder yasaklanmış bir şey değildir. Yasaklanmış olan yaygara basmak, elbiseleri yırtmak ve uygun olmayan sözler söylemektir. Peygamber (sav) da: "Göz yaşar, kalb kederlenir ama Rabbi gazablandıran bir şey de söylemeyiz." [\[275\]](#) diye buyurmuştur. Yüce Allah da: "Attık o hüznünü açıklamayıp içiö-de saklıyordu" buyruğu ile bunu açıklamaktadır. Yani Hz. Ya'kub gam ve kederle dolup taşmakla beraber, bunu içinde tutuyor, kimseye açmıyordu. Nitekim kederin saklanıp, gizlenmesi anlamında; ifadesi de buradan gelmektedir. Buna göre; ise keder yolu kendisine karşı tıkanmış kimse demektir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Hani o gamla dolu dolu dua etmişti ." (el-Kalem, 68/48) İçi kederle dolup taşmıştı, demektir, Bu kelimenin, kederini yutan, gizleyen anlamına gelmesi de mümkündür. Bu da kederini örten ve kimseye açmayan kimse demektir. İbn Abbas'dan: Kederini içinde saklayan ve üzüntülü bir kimse, diye açıkladığı nakledilmektedir. Şair de der ki:

"Eğer Şâs'ın musibeti dolayısıyla kederimi içime atıyor idiysem de, Artık bugün ben dilimin bağını çözmüş bulunuyorum."

İbn Cüreyc, Mücahid'den, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Hz. Ya'kub'un kederden gözleri görmez olmuştu. "Artık o hüznünü açıklamayıp içinde saklıyordu."

İbn Abbas, o kederli idi diye açıklamıştır. Mukatil b. Süleyman ise Atâ'dan, o İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "Artık o hüznünü açıklamayıp içinde saklıyordu" buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: O aşırı derecedeki hüznün ve kederini gizliyor, açmıyordu. Demek istiyor ki: Hz. Yûsuf'un hayatta olduğunu bilmekle birlikte, nerede olduğunu bilmiyordu. İşte bundan dolayı oldukça kederli idi.

el-Cevherî der ki: (İbn Abbas'ın açıklamada kullandığı): kelimesi, gizlenip saklanan keder demektir. İşte bu kelime ile aynı kökten olmak üzere; "Adam kederini gizleyip sakladı" denilir. İsm-i faili de; diye gelir.

en-Nelîhâs der ki: "Fılan kişi oldukça kederlidir ve kederinden şikayet etmemektedir" demektir. Şair de der ki:

"Kavmimi (savaşa) teşvik ettim ve ben düşmanla savaşmayı bir şeref saydım, Onlar ise ölüm korkusundan dolayı kederlerini içlerinde saklamışlardı."[\[276\]](#)

85. Dedilerki: "Hâlâ Yûsuf'u anıp duruyorsun. Allah'a andolsun ki sonunda ya kederinden hastalanıp eriyeceksin. Yahut ölüp gidenlerden olacaksın."

86. Dedi ki: "Ben keder ve üzüntümü ancak Allah'a açarım. Ben Allah nezdinden sizin bilmeyeceğiniz şeyleri biliyorum."

"Dediler ki: Halâ Yûsuf'u anıp duruyorsun." Yani çocukları kendisine:

Hâlâ Yûsuf'u anıp duruyorsun, "Allah'a andolsun ki..." dediler.

el-Kîsâî der ki: "Bunu hâlâ yapıyorum, yaparım" demektir el-Ferrâ, ın takdiri olarak var olduğunu yani "Durmaksızın..." şeklinde olduğunu iddia eder ve şu beyiti nakleder:

"(Ona) dedim ki: Allah adına yemin olsun, burada oturup duracağım, İsterse senin önünde başımı ve eklemlerimi koparsınlar."

Yani buradan ayrılmayacağım... demektir. en-Nehhâs der ki: Bu söylediği güzel ve doğrudur.

el-Halîl ve Sibeveyh ise; nın yemin halinde takdir edileceğini iddia etmişlerdir. Çünkü yemin halinde açıklanması zor bir taraf olmaz. Eğer böyle bir takdir vacib olsaydı, bu "lâ" yerine "len" olmalı idi.

Hz. Ya'kub'un oğullarının babalarına bunu söylemelerinin sebebi ise kesin olarak babalarının bu üzüntülü halini devam ettireceğini bilmelerinden dolayıdır.

Mesela; "O bu işi yapmaya devam edip duruyor" denilir ve bunlar iki ayrı söyleyiştir. Bu iki şekil de ancak red ve inkâr ile birlikte kullanılırlar. Şair der ki:

"(Atlar) toz çıkarmaya devam edip durdu, öyle ki onların çıkardıkları tozlar Oldukça rüzgarlı bir günde yukarı doğru yükselen bir suru andırıyordu."

İbn Abbas da; devam edip duruyorsun diye açıklamışım "Sonunda ya kederinden hastalanıp, eriyeceksin" telef olup gideceksin. İbn Abbas ve Mücahid der ki: Hastalığından dolayı ölüme yakın bir hale geleceksin demektir. Şair de der ki:

"Kederim yayıldı, hasta etti beni

Çok eskiden beri de hastalığımı arttırmıştı.

İşte bugünden önce sevgi de böyledir,

Bu da helake götüren sebepler arasındadır."

Katâde bu kelimeyi yaşlanıp çökeceksin diye açıklarken, ed-Dahhâk çürüyüp gideceksin, Muhammed b. İshak aklın başından gidecek diye açıklamışlardır.

el-Ferrâ der ki: Bedenî ve aklî dengesini kaybetmiş kimseye denilir, da aynı anlamdadır.

İbn Zeyd der ki: Bu tabir erzeli ömüre (yaşlılığın en perişan haline)döndürülmüş kişi hakkında kullanılır.

er-Rabî' b. Enes de bu, derisi kemiğine yapışmış (bir deri bir kemik kalmış) kişi demektir. el-Müerric ise kederinden erimiş kimse, el-Ahteş yok olup gitmiş kimse, İbnu'l-Enbârî helak olup gitmiş kimse diye açıklamışlardır. Bunların hepsinin anlamı birbirine yakındır.

Bu kelimenin asıl anlamı kederden, aşktan yahut yaşlılıktan bedenî ya da aklî dengesini kaybetmiş kimse demektir. Bu açıklamalar Ebu Ubeyde ve başkalarından nakledilmiştir. el-Arcî der ki:

"Ben bir sevginin istilasına uğramış birisiyim, bu sevgi benim aklî ve bedenî dengemi bozmuştur, Nihayet çürüyüp gittim ve sonunda hastalık beni alabildiğine inceltti."

en-Nehhâs derki: Bir kimsenin hastalıktan adeta çürüme halini anlatmak için; şeklindeki fiil kullanılır. İsm-i faili ise; şeklinde gelir. Şu kadar var ki, ikinci sekilin tesniyesi ve çoğulu yapılmaz. Tıpkı; "Layıktır, yaraşır" kelimelerinin de tesniye ve çoğullarının gelmeyişi gibi.

es-Sa'lebî der ki: Araplar arasında müzekker olarak İsm-i faili; şeklinde, müennes ism-i failini de; şeklinde söyleyenler de vardır. O bakımdan bu lafız sıfat olarak kullanılacak olursa, hem tesniyesi, hem çoğulu, hem de müennesi kullanılabilir. Ayrıca; "Hastalanıp eridi, erir, hastalanıp eriyiş" diye de kullanılır. İsm-i faili de; şeklinde gelir. İsm-i meful olarak; şekli de kullanılır ve şöyle bir beyit nakledilir:

"Tam bir gün boyunca atlılar takib etti onu,

Onu yakalaaaydılar şayet, hiç şüphesiz helak oluvermişti."

İmruuJ-Kays da der ki:

"Develer sahibi kişinin ölmek noktasında hastalandığını görüyorum, O diyardaki genç ve hasta bir devenin bitip tükenmesi gibi."

en-Nehhâs der ki: Dilbilginleri kederin hasta düşürdüğü kimse hakkında; "Keder onu hasta etti" diye kullanıldığını ve; ın da; ahmak bir adam anlamına geldiğini nakletmişlerdir.

Enes bu kelimeyi "ha" harfî ötreli, "ra" harfini de sakın olarak okumuştur. "Çöven çubuğu gibi" demektir. el-Hasen de "lîa" ve "ra" harflerini ötreli okumuştur.

el-Cevherî der ki: " Çöven (otu)" demektir.

"Yahut ölüp gidenlerden olacaksın." Bu, hepsinin söyledikleri bir sözdür. Bu sözden maksatları ise, bu işin sebebi kendileri olsalar dahi, Hz. Ya'kub'a şefkatleri dolayısıyla ağlayıp kederlenmesini engellemektir.

"Dedi ki: Ben keder ve üzüntümü ancak Allah'a açarını."

Sözlükte; "Açmak" kelimesi aslında insanın saklamaya hazır olmadığı başına gelen helak edici şeyler demektir. Bu kelime; " Onu saçıp dağıttı" ifadesinden gelmektedir. Mecazi olarak musibete de; denilmiştir. Şair Zu'r-Rimme der ki:

"Devemi Meyye'nin (harabesi kalmış) evinin yambaşında durdurdum, Orada sürekli ağladım ve konuştum onunla,

Yağmur yağsın diye dua ettim orasına, öyle ki anıp durduğum musibetten Dolayı, benimle konuşacaktı neredeyse taşları ve oyun alanları."

İbn Abbas der ki: Bu kelime keder ve üzüntüm, demektir. el-Hasen, ihtiyacım diye açıklamıştır. Bunun, hüznün en ileri derecesi anlamına geldiği de söylenmiştir. Gerçek mahiyeti ise sözünü ettiğimiz şekildedir.

"Ve üzüntümü" lafzı da bir öncekine atfedilmiştir. Aynı anlamda olmakla birlikte onu başka bir lafızla tekrarlamıştır.

"Ve üzüntümü ancak Allah'a açarım. Ben Allah nezdinden sizin bilmeyeceğiniz şeyleri biliyorum" Yani ben Yûsuf un rüyasının doğru çıkacak bir rüya olduğunu, benim onun önünde secde edeceğimi biliyorum. İbn Abbas bu açıklamayı yapmıştır. Katâde: Ben yüce Allah'ın bana ettiği İhsanlarından hakkında hüsn-ü zan beslemeyi gerektirecek şeyler biliyorum, diye açıklamıştır.

Denildiğine göre Hz. Ya'kub ölüm meleşine Yûsuf un ruhunu kabzettin mi diye sormuş, o: Hayır diye cevap verince, onun ümitvar olmasını daha bir pekiştirmişti.

es-Süddî der ki: Ben Yûsuf un hayatta olduğunu biliyorum, demektir. Çünkü oğullan kendisine bu hükümdarın davranışını, adaletini, ahlâkını ve sözlerini bildirince Hz. Ya'kub, bu kimsenin oğlu olduğunu hissetti, o bakımdan üniitlendi

ve muhtemeldir ki bu Yûsuf tur dedi.

Yine şöyle dedi: Yeryüzünde doğru sözlü (siddîk) ancak peygamber bir kimse olabilir.

Şöyle de açıklanmıştır: Hz. Ya'kub, ben darda kalanların dualarının kabul edildiğine dair sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum, demek istemişti.[\[277\]](#)

87. "Oğullarım! Gidin, Yûsuf u ve kardeşini arayın, araştırın. Allah'ın rahmetinden de ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez."

"Oğullarımla Gidin, Yûsuf u ve kardeşini arayın, araştırın." İşte bu ifade Hz. Ya'kub'un, Hz. Yûsuf'un hayatta olduğundan kesinlikle emin olduğunun delilidir, Hz. Ya'kub bunu ya rüya ile ya -kıssanın baş tararlarında geçtiği gibi- yüce Allah'ın kurdu konuşturmasıyla ya ölüm meleğinin Hz. Ya'kub'a henüz Yûsuf'un ruhunu kabzetmediğini bildirmesi ile bilmişti. Daha kuvvetli görülen görüş de budur.

Tehaşşüs, aramak, araştırmak, bir şeyi duyu organlarıyla aramak demektir. O bakımdan bu kelime "his"den; "tefa'ül" veznindedir. Yani şu sizden kardeşinizi getirmenizi isteyen ve onu alıkoymakta size karşı bir hileye başvuran adamın yanına gidin, ona ve izlediği yola dair soru sorun.

Rivayete göre ölüm meleği Hz. Ya'kub'a: Sen onu bu taraftan araştır diyerek, Mısır cihetini işaret etmiştir. Denildiğine göre de Hz. Ya'kub yiyecek maddelerinin bedelinin geri ödenmesi ve Hz. Yûsuf'un kardeşinin alıkonulması ile keramet izharı yollarıyla, Hz. Yûsuf'un farkına varmıştır. Bundan dolayı Hz. Ya'kub çocuklarını başka tarafa değil de yalnızca Mısır tarafına göndermişti.

"Allah'ın rahmetinden de ümit kesmeyin." Yani Allah'ın kurtuluşundan yana ümitsiz olmayın. Bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır. Şunu söylemek istiyor: Mü'min Allah'tan kurtuluşu ümid eder, kâfir ise sıkıntılı halde iken ümitsizliğe düşer. Katâde, ve ed-Dalîhâk derki: "Ravhullah", Rahmetullah (Allah'ın rahmeti) demektir.

"Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez" buyruğu Allah'ın rahmetinden ümit kesmenin büyük günahlardan olduğuna delildir.

İleride yüce Allah'ın izniyle buna dair açıklamalar ez-Zümer Sûresi'nde (39/53. âyetin tefsirinde) gelecektir.[\[278\]](#)

88. Bunun üzerine huzuruna geldiklerinde dediler kî: "Ey Aziz! Bizi de, ailemizi de darlık sardı. Fek değerli olmayan bir bedel ile geldik. Bize yine tam Ölçek ver

ve ayrıca bize tasadduk da et. Çünkü Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır."

Yüce Allah'ın: "Bunun üzerine huzuruna girdiklerinde dediler ki; Ey Aziz" Ey sağlam, korunmuş, kendisine zarar veremeyeceğimiz kişi "bizi de, ailemizi de darlık sardı." Bu onların üçüncü defa Mısır'a dönüşleri idi, İfadede hazfedilmiş sözler de vardır. Yani nihayet Mısır'a çıkıp gittiler, Yûsuf'un huzuruna girdiklerinde "taizide, ailemizi de darlık" yani açlık ve ihtiyaç "sardı" isabet etti, dediler.

Bu buyrukta, darlık yani açlık esnasında şikayetin caiz olduğuna delil vardır. Hatta bir kimse fakirlik ve benzeri şeylerden ötürü kendisine darlık ve sıkıntı geleceğinden korkacak olursa, faydalı olacağını umduğu kimselere halini açıklaması vacibtlr. Nitekim kendisini tedavi elmesi için, doktora duyduğu rahatsızlıklardan şikayet etmesinin vacib olması gibi. Böyle bir durum tevekküle aykırı değildir. Ancak bu gibi hallerde şikayetin bir çeşit kızgınlık ve gazablanmak suretiyle olmaması şartı vardır. Musibetlerde sabır ve metanet göstermek ise daha güzeldir.

Dilenmeytp atıflık göstermek daha faziletlidir. Şikayet halinde en güzel söz, Mevla'dan belânın sona ermesini dilemektir. Bu da Hz. Ya'kub'un: "Ben keder ve üzüntümü ancak Allah'a açarım. Ben Allah nezdinden sizin bilmeyeceğiniz şeyleri biliyorum" (Yûsuf, 12/86) demesi ile olur. Yani ben O'nun güzel muamelesini, üstün lütfunu ve kullarına bağışlarını bilirim.

Şekva dinlemek makamında olmayanlara şekvada bulunmak ise -içini açmak ve teselli kastıyla olması hali müstesna- beyinsizliğin ta kendisidir. Nitekim İbn Dureyd şöyle demektedir:

"Sanma ey dehr! Boyun egeceğimi beni bıçaklar gibi Kesip doğrayan bir musibete;

Sen öyle bir kimseyle oturup kalktın ki eğer felekler üzerine yıkılacak olsa, Göğün dört bir yanından; şikayet etmez. Fakat ağzın etrafında balgamdan dolayı biriken köpükleri, Kafasını sallayarak bir kenara bırakan, göğsünden rahatsız bir kimsenin üflemesi gibi gelir, o belalar ona."

Yüce Allah'ın: "Pek değerli olmayan bir bedel ile geldik" buyruğundaki Bedel" kelimesi bir şeyin satın alınması kastı ile verilen bir parça mal demektir. Mesela; "Bir şeyi ticaret mah ve bedeli kıldım" demektir. Darb-ı meselde de; " (Hurma bolluğu ile meşhûr) Hecer'e hurma götürüp ticaret yapmak isteyen gibi" denilmektedir.

"Pek değerli olmayan" kelimesi "bedel" kelimesinin sıfatıdır. Mastarı olan; ise iterek, sürmek ve sürüklemek anlamındadır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda da aynı kökten gelen fiil kullanılmaktadır: "Görmez misin ki Allah bulutları

sürüyor..." (en-Nur, 24/43)

Buradaki anlamı, bu zorla itilen, sürülen bir bedeldir ve bunu herkes kabul etmez. Sa'leb der ki: Buradaki "pek değerli olmayan bedel"den kasıt tam olmayan, eksik bedel demektir, Burada bu bedelin tayini hususunda farklı görüşler vardır. Bu bedelin kurutulmuş et, hurma, kavrulmuş un ve yağ karışımı bir yemek olduğu da söylenmiştir. Bunu el-Vakidî, Ali b. Ebi Talib (r.a)dan nakletmektedir.

Yine denildiğine göre onların göturdükleri bedel eskimiş çuvallar, heybeler ve iplerdi. Bu açıklama da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Yine denildiğine göre Arapların eşyası yün ve sade yağdır. Bu açıklama Abdullah b. el-Hâris'e aittir.

Bir diğer görüşe göre göturdükleri bedel çitlenbik ile bitim diye bilinen Şam bölgesinde yetişen, yenen ve sabun yapmak için yağı çıkartılan bir çeşit taneli yiyecekti. Bu açıklamayı da es-Salih yapmıştır. Bunları yiyecek alımında geçerli kabul edilmeyen fakat insanlar arasında tedavülde kullanılan dirhemlere satmışlar ve: Sen bu dirhemleri bizden yiyecek alımında da kullanılabilen kaliteli dirhemler gibi hesab et, demişlerdi.

Bir diğer açıklamaya göre göturdükleri bedel kalitesiz dirhemlerden ibaretti. Bunu da İbn Abbas söylemiştir. Yine denildiğine göre bu paralar üzerinde Hz. Yûsuf'un sureti yoktu. Çünkü Mısır dirhemleri üzerinde Hz. Yûsuf'un sureti vardı.

ed-Dahhâk der ki: Göturdükleri bedel ayakkabı ve deri idi. Yine ondan nakledildiğine göre elenmiş ve kavrulmuş un idi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Bize yine tam ölçek ver ve ayrıca bize tasadduk da et" buyruğuna dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:[\[279\]](#)

1- Adalet ve Fazilet:

Yüce Allah'ın: "Bize yine tam ölçek ver" ifadesi ile şunu kastetmişlerdi: Sağlam ve kaliteli dirhemlere karşılık verdiğin gibi ver ve bizim dirhemlerimizden dolayı bize eksik verme. Müfessirlerin çoğunluğunun görüşü budur.

İbn Cüreyc der ki: "Bize yine tam ölçek ver" sözleriyle daha önce kardeşleri için Ölçmüş olduğu miktarı vermesini kastetmişlerdi. "Ve ayrıca bize tasadduk da et." Yani kaliteli dirhemlerle, kalitesizler arasındaki farkı da sen bize lütfet. Bu açıklamayı Said b. Cübeyr, es-Süddî ve el-Hasen yapmışlardır. Çünkü mutlak manasıyla sadaka peygamberlere haramdır.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştin Hakkımızdan daha fazlasını bize tasadduk et, demektir. Bu açıklamayı da Süfyan b. Uyeyne yapmıştır. Müca-hid der ki: Sadaka ancak Peygamberimiz Muhammed (sav)a haram kılınmıştır. İbn Cüreyc der ki: Yani kardeşimizi bize geri vermek suretiyle "bize tasadduk da et" demektir. İbn Şecere der ki: "Bize tasadduk da et" yani bizi affet, bize müsamaha ile muamele et, demektir. Bu açıklamaya şairin şu beytini de delil göstermektedir:

"Bize tasadduk et (müsamaha göster) ey Affân'ın oğlu ve ecrini Allah'tan bekle, Başımıza da günler boyunca el-Eş'arî'yi emir tayin et."

"Çünkü Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır." Âliiretteki mükâfatı kastetmektedir. Denildiğine göre bu, sözlü ta'rizler arasında yer alır. Çünkü onların kanaatlerine göre Hz. Yûsuf kendi dinleri üzere değildi. Bundan dolayı onlar: Bu sadakan sebebiyle şüphesiz Allah seni mükâfatlandıracaktır demeyip kendisine böyle bir maksatla söz söyledikleri izlenimini verecek bir ifade kullandılar ve bu ifadeleri, yorumlanmak suretiyle doğru bir anlama gelebilirdi. Bu açıklamayı en-Nakkâş yapmıştır. Hadis-i şerifte de: "Şüphesiz ki ta'riz (üstü kapalı) ifadelerde yalandan bir kurtuluş yolu [\[280\]](#) vardır." [\[281\]](#)

2- Kile İle Ölçenin Ücretini Kim Öder:

Malik ve onun dışındaki ilim adamları (bu buyruğu), kile ile ölçenin ücretini satıcının vermesi gerektiğine delil göstermişlerdir. İbnu'l-Kasım ve İbn Nât derler ki: Malik dedi ki: Kardeşleri Hz. Yûsuf'a: "Bize yine tam ölçek ver" dediler. Kiie ile ölçen bizzat Yûsuf'un kendisi idi. Tartı ile tartan, sayan ve diğerlerinin durumu da böyledir. Çünkü bir kimse yiyeceklerinden sayısı belli bir miktar satacak olur ise o miktar üzerinde akit vacib olur ve kendisinin de o miktarı açıkça ortaya çıkartıp müşterinin hakkını kendi hakkından ayırması gerekir. Şayet bir yığın yahut ta hakkının alınabileceği bir mal şeklinde muayyen bir bölümünü satacak olup da alıcıyı o malla serbest olarak başbaşa bırakırsa, satılan mal üzerinde cereyan eden işlemleri yapmak satın alana aittir. Kile ile ölçmek yahut tartmak suretiyle hakkın alınabileceği şeylerde durum böyle değildir. Çünkü satıcının bedeli hakedebil-mesi ancak sattığının tamamen ödenmesi halinde söz konusudur. Tam olarak teslim söz konusu olmadan satılan maldan bir şey telef" olursa, bu satıcıdan gider.[\[282\]](#)

3- Karşılıklı İlişkilerde İstenen Ek Hizmetlerin Ücretini Ödeyecek Taraf:

Nakit ödemenin kalitesinin tesbit ücretini ödemek de satıcıya aittir. Çünkü dirhemlerini ödeyen satın alıcı, bu dirhemler sağlamdır, der. Kalitesiz olduklarını iddia eden sensin, o halde kendi işini kendin gör. Aynı şekilde bunun faydası satana ait olduğundan dolayı ücreti de onun ödemesi gerekir.

Kendisine kısas uygulanması gereken kimsenin de bu gibi bir sorumluluğu yoktur. Zira böyle bir kimsenin (mesela) kendi elini kesmesi icab etmez. Ancak böyle bir şeyi kendi iradesiyle yapması hali müstesnadır. Çünkü ona farz olan sadece elinin kesilmesini kabul etmesidir. Şayet kısas uygulanmasını isteyen kişi ondan bu işi (kendi elini kesmesini) isteyecek ve bu hususta onunla anlaşacak olursa, kesme ücretini kısas uygulanmasını isteyen kişinin Ödemesi gerekir.

Şafiî de kendisinden nakledilen meşhur görüşünde: Bu tıpkı satıcıda olduğu gibi kendisine kısas uygulanacak olan kişi tarafından ödenmelidir.[\[283\]](#)

4- Allah'ın Lütfundan Dilemek:

Kişinin duası esnasında: Allai'ım bana tasadduk eyle, diye dua etmesi mekruhtur. Çünkü sadaka, sevap elde etmek isteyen kimse tarafından verilir.

Şanı yüce Allah ise bütün nimetler ile mükâfat vermek suretiyle lutufta bulunandır. O'ndan başka bir Rab yoktur.

el-Hasen bir adamın: Allah'ım bana tasadduk eyle dediğini İşitince, şöyle demiş: Be hey adam, şüphesiz Allah tasadduk etmez. Ancak mükâfat almayı uman kimse tasaddukta bulunur. Sen yüce Allah'ın: "Çünkü Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır" buyruğunu hiç duymadın mı? Bunun yerine: Allah'ım bana ver ve bana bol bol lütfedip, bağışla! diye dua et. [\[284\]](#)

89. Dedi ki: "Siz cahiller iken Yûsuf a ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?"

90. "Aaa! Sen, evet sen Yûsuf sun öyle mi?" dediler. O dedi ki; "Ben Yûsuf um, bu da kardeşimdir. Allah bize lütfetti, çünkü kim korkar ve sabrederse herhalde Allah İyilik edenlerin mükâfatlarını boşa çıkarmaz."

91. Dediler kiî "Allah'a yemin ederiz ki Allah seni gerçekten bizden üstün kılmıştır. Doğrusu biz hata işlemiştik."

92. Dedi ki: "Bugün başınıza bir şey kakılmayacaktır. Allah size mağfiret buyursun. O merhamet edenlerin en merhametlisidir.

93. "Şu gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne sürün, hemen görmeye başlayacaktır. Bütün ailenizi de alıp bana getirin."

"Dedi ki: Siz cahiller iken Yûsufa ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?" Bu hatırlatma ve azar anlamında bir sorudur. Kastedilen ise yüce Allah'ın: "Andolsun ki bu yaptıklarını kendilerine haber vereceksin."

(Yûsuf, 12/15) âyetinde sözü edilen husustur.

"Siz cahiller İken" ifadesi de onların Hz. Yûsuf'u aldıkları sırada henüz peygamber olmamış ve yaşlarının küçük olduğuna delildir. Zira ancak bu nitelikte olan bir kimse "cahillikle" nitelendirilir.

Bu buyruk ayrıca o anda, onların hallerinin düzelmiş olduğuna delildir. Yani siz bu işi yaşça küçük ve cahil iken yapmış idiniz. Bu anlamdaki açıklamayı İbn Abbas ve el-Hasen yapmıştır. Buna göre onların söyledikleri nakledilen: "Doğrusu biz hata işlemiştik" şeklindeki ifadeleri yaşlan ilerlemiş olduğu halde, utançlarından ve babalarından korkularından dolayı ona yaptıklarını haber vermedikleri anlamındadır. Bunun, sonucun nereye varacağını bilmeyenler anlamına geldiği de söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Aaal Sen, evet sen Yûsuf sun öyle mi?" dediler. Hz. Yûsuf'un huzuruna girib de: "Bizi de, ailemizi de darlık sardı" (Yûsuf, 12/88) deyip ona itaat gösterip, alçak gönüllülüklerini arzedince, onlara karşı yumuşadı, kalbine rikkat geldi ve kendisini onlara lamtarak: "Yûsuf a ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor

musunuz?" dedi. Bunun üzerine onlar da uyanıp: "Aaa! Sen, evet sen Yûsuf öyle mi? dediler."

Bu açıklamayı tbn İshak yapmıştır. Bir diğer açıklamaya göre Hz. Yûsuf gülümseyince, onu Yûsuf'a benzettiler ve bu konuda ona soru sordular.

İbn Abbas der ki: Hz. Yûsuf kendilerine: "Yûsufa ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?" âyetinde geçen sözleri söyleyince, daha sonra da Yûsuf gülümseyince -Yûsuf (a.s) gülümsedi mi dişleri ipe dizili inci gibi görünürdü- onu Yûsuf'a benzettiler ve soru ile durumu anlamak maksadıyla: "Aaa! Sen, evet sen Yûsuf sun öyle mi?" dediler.

Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre kardeşlen tacını başından çıkar-tıncaya kadar onu tanıyamadılar. Alnının üst tarafında ona dair bir alamet vardı. Hz. Ya'kub'un da onun gibi bir alameti vardı ve bu bir beni andırıyordu. Uz. Yûsuf kendilerine: "Yûsuf a ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?" dediğinde, başındaki tacı kaldırdı ve onu tanıyarak: "Aaa! Sen, evet sen Yûsuf sun öyle mi?" dediler.

Yine İbn Abbas^[285] der ki: Hz. Ya'kub ona oğlunu geri vermesi için bir mektup yazdı. Mektup'ta şöyle deniyordu: Allah'ın haiili, İbrahim'in oğlu, Allah'ın kurbanlıkla fide verip, boğazlanmaktan kurtardığı (zebîlullah) İshak'ın oğlu, Allah'ın seçkin kulu Ya'kub'dan, Mısır Aziz'ine! İmdi bizler belâ ve mihnetlere duçar bir aile halkıyız. Allah dedemi Nemrut ve ateşiyle imtihan etti, daha sonra babam İshak'ı da Allah için boğazlanmakla imtihan etti. Beni de çocuklarım arasında en çok sevdiğim oğlum ile imtihan etti. Sonunda ağlamaktan gözlerim görmez oldu. Ben hiçbir zaman çalmadım, benden çalan bir çocuk da dünyaya gelmedi. Vesselam."

Hz. Yûsuf bu mektubu okuyunca, eklemleri yerinden oynadı, titredi. Derisinin tüyleri diken diken oldu ve gözlerinden boşanırcasına yaş akıttı. Tahammülü ve sabrı kalmadı ve bilinmeyen sırrı açıkladı.

İbn Kesir; "Sen...sin öyle mi?" buyruğunu haber anlamında; "Muhakkak ki sen...sun" diye okumuştur. Bu kıraatin bu haüyle de yüce Allah'ın: "Nimet diye başıma bunu mu kakıyorsun?" (eş-Şuarâ, 26/22) buyruğu gibi istifham olması da mümkündür,

"O da dedi ki: Ben Yûsuf'um." Evet, ben o zulme uğrayan, öldürölmek istenen Yûsuf'um. O; ben, oyum demeyerek olayın büyük bir olay olduğuna işaret etmek istemişti.

"Allah bize" kurtulmak ve hükümdarlık ihsan etmekle "lutfetü, çünkü kim korkar ve sabrederse" kim Allah'tan korkar, musibetlere ve masiyeilere karşı sabredip, direnirse "herhalde Allah iyilik edenlerin" yani Allah'ın verdiği belâ ve

imtihanalarda sabrederek, O'na itaati devam ettirenlerin "mükâfatlarını zayi etmez."

İbn Kesir; "Çünkü kim korkar., .sa" buyruğunu; şeklinde ye harf-i meddi ile birlikte okumuştur. Bu şekildeki kıraat, "Kim" edatının "Kim ki" anlamında ism-i mevsul kabul edilmek suretiyle caizdir. Bu durumda da ism-i mevsulün sılası arasına girer ve bu durumda "ya" harfi de harf-i med olarak telaffuz edilir, başka türlü de olmaz. Buna bağlı olarak; Sabrederse" ref ile okunur. Ayrıca; "Sabrederse" lafzını cezm ile okuyup; "Korkar" lafzı da mahallen meczum kabul edilmek suretiyle okunması da mümkündür. Buna karşılık, da şart edatı olur, "ya" harfi de harf-i med olarak okunur. Cezm alameti ise aslında "ya" harfinin üzerinde bulunan ötrenin hazfedilmesi kabul edilir. Şairin şu be-yitinde olduğu gibi:

"Sonra Dımeşk'a girdiğin vakit geslen[286] Ey Yezid b. Halid b. Yezid diye."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Haberler Ziyadoğulların süt veren sağmal develerinin başlarına Neler geldiğini göstermekte iken, o sana gelmedi[287] mi?

Cemaatin bu buyruğu okuma şeklinin sebebi ise gayet açıktır. "Çünkü..." deki zamir, söylenen sözlere işarettir. Ondan sonraki cümle ise haberdır.

"Dediler ki: Allah'a yemin ederiz ki Allah seni gerçekten bizden üstün kılmıştır" buyruğunda ki: "Seni üstün kılmıştır" ifadesinde aslolan iki hemzeli oluşudur, ikincisi hafifletilerek harf-i med olmuştur. Tahkik ile okunması caiz değildir. Bu kelimenin ism-i faili; "Üstün tutan, tercih eden" şeklinde maştan da; diye gelir. "saçtım, saçmak" ism-i faili de Saçıcı" şeklinde kullanılır. Aynı şekilde bu da; vezninde iken bilahare i'lâl yapılmıştır. Aslı ise şeklinde[288] olup "ya"nın harekesi "se"ye nakledildikten sonra, "ya" elife kalb olunca, iki sakın bir araya geldiğinden iki sakının yanyana gelmesi dolayısı ile bu elif hazfedildi. (Ve böylelikle âyetteki şekil ortaya çıktı).

"Sözü naklettim" demektir. Bunun da ism-i faili-, şeklinde gelir.

Buradaki sözlerinin anlamı da şöyledir: Andolsun ki Allah seni bizlere üstün kılmış. İlim, hilm (affedicilik, cahammülkârlık), hüküm, akıl ve hükümdarlık vererek seni seçmiştir.

"Doğrusu biz hata işlemiştik." Yani günah işlemiş kimselerden idik. Bir kimse günah işlediği takdirde; Hata (günah) işledi, işler" denilir. Bu ifadenin muhtevası içerisinde affedilme isteği de vardır.

İbn Abbas'a şöyle soruldu: Kardeşleri nasıl: "Doğrusu biz hata işlemiştik" dediler. Halbuki onlar bu işi kasti olarak işlemişlerdi. Şu cevabı verdi: Her ne

kadar onlar bu işi kastı olarak işledi iseler de, hakka İsabeti kaçırdıktan sonra ancak bu kasta yöneldiler. İşte bir günah işleyen herkes aynı şekilde üzerinde bulunduğu hak yolu aşarak işler ve sonunda ya şüpheyeye veya masiyete düşer.

"Bugün başınıza bir şey kakılmayacaktır." Yani Hz. Yûsuf -ki halîm ve bu konuda kendisine muvaffakiyet ihsan olunmuş bir kimseydi- dedi ki: "Bugün başınıza bir şey kakılmayacak lîr." Burada ifade bitmektedir.

"Bugün" şu anda anlamındadır.

"Başa kakmak" ise ayıplamak ve azarlamak anlamındadır. Yani bugün artık sizin ayıplanmanız, azarlanmanız, kınanmanız söz konusu değildir. Bu açıklamayı Süfyan es-Sevrî ve başkaları yapmıştır.

Hz, Peygamber'in: "Sizden herhangi birinizin cariyesi zina edecek olursa, ona had olan celdeleri vursun ve bundan dolayı onu azarlayıp ayıplamasın"[\[289\]](#) buyruğu da buradan gelmektedir. Şair Bîşr de der ki:

"Onları başa kakmayan bir kimsenin affedişi gibi affettim, Ve ebedi bir günün cezasına havale ettim."

el-Esmaî der ki; "Onun yaptığı işi çirkin bulduğumu söyledim" anlamındadır. ez-Zeccâc der ki: Bu ifade, benimle sizin aranızdaki muhterem bağın kardeşlik hakkının bozulması söz konusu olmayacaktır. Benden yana göreceğiniz affetmek ve bağışlamak olacaktır, anlamındadır. asıl anlamı itibariyle ifsad etmek, bozmak demektir. Bu anlamıyla Hicazlıların şivesindendir.

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Easûlullah (sav) Mekke'nin fethedildt-ği günü (Ka'be'nin) kapısının iki kenarını yakalayıp insanlar da Bey t'e sığınmış bulundukları sırada şöyle dedi: "Vaadini doğru çıkartan, kulunu muzaffer kılan ve tek başına bütün ordulan yenik düşüren Allah'a hamdolsun." Daha sonra şöyle sordu: "Ey Kureyşliler topluluğu, şimdi (size) ne (yapacağımı) zannedersiniz?" Onlar, hayır dediler. (Çünkü sen) kerim bir kardeş ve kerim bir kardeşin oğlusun. Şu anda da istediğini yapma kudretine sahipsin. Hz.Peygamber de şöyle buyurdu: "Ben de bugün size kardeşim Yûsufun dediği gibi: "Bugün başınıza bir şey kakılmayacaktır" diyorum."[\[290\]](#) Ömer (r.a) dedi ki: Rasûlullah (sav)ın bu sözlerinden dolayı utancımndan her tarafımdan ter boşandı. Çünkü ben onlara Mekke'ye girdiğimiz günü şöyle demiştim: Bugün sizden intikam alacağız ve yapacaklarımızı yaparız. Rasûlullahı (sav) o sözlerini söyleyince, ben de o söylediklerimden utandım.

"Allah size mağfîret buyursun," Fiil müstakbel (muzari) olup dua manasını taşımaktadır. Yüce Allah'tan günahlarını örtüp, kendilerine merhamet buyurmasını diledi.

el-Ahfeş, mealde; başınıza- üzerinde vakıf yapılmasını caiz görmüştür, [\[291\]](#) Birinci şekil İSe kullanılan şekildir. Çünkü; Başınıza," lafzı üzerinde vakıf yapıp "Bugün Allah size mağfiret buyursun" şeklinde bir ibtidâ (okumaya başlamak) mağfiretin bugün gerçekleşmesi konusunda kat'î bir dua olur. Böyle bir şey ise ancak vahye binaen söylenebilir. Bunun böyle olduğu açıktır.

Atâ el-Horasanî der ki: Gençlerden ihtiyaçların karşılanmasını talep etmek, yaşlılardan talep etmekten daha kolaydır. Nitekim Hz. Yûsuf: "Bugün başınıza bir şey kakılmayacaktır. Allah size mağfiret buyursun" dediği halde Hz. Ya'kub da: "Sizin için ileride Rabbimden mağfiret dileyeceğim" (Yûsuf, 12/98) demişti. Yüce Allah'ın: "Şu gömleğimi götürün..." buyruğundaki "şu", "gömlek" kelimesinin sıfatıdır.

"(Gömlek" kelimesi müzekkerdir, şairin şu beyitine gelince:

"Hevazınliler çağırıyor, gömlek (zırh) ise bol ve geniştir. Kemer üzerinde iliklerle bağlanıyor."

ifade; takdirinde olup; gömlek ise; "bol ve geniş bir zırhtır," demektir. [\[292\]](#) Bu açıklamayı da en-Nehhâs yapmıştır.

İbn es-Süddî babasından, o Mücahid'den şöyle demektedir: Hz. Yûsuf onlara şöyle dedi: "Şu gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne sürün, hemen görmeye başlayacaktır." (Mücahid) dedi ki: Hz. Yûsuf kendi gömleğinin Hz. Ya'kub a görmesini geri çevirmeyeceğini bilecek kadar Allah'ı bilen birisi idi. Ancak bu gömlek yüce Allah'ın Hz. İbrahim'e ateşe atıldığında cennet ipeğinden giydirdiği bir gömlek idi. Hz. İbrahim bunu Hz. İshak'a vermişti. Hz. İshak, Hz. Ya'kub'a vermişti. Hz. Ya'kub da bu gömleği gümüş bîr muhafaza içerisine yerleştirmiş ve bunu Hz. Yûsuf'un boynuna asmış idi. Çünkü Hz. Yûsuf'a nazar degeceğinden korkuyordu. Hz. Cebrail de ona şunu bildirmişti: Gömleğini (babana) gönder. Çünkü onda cennetin kokusu vardır. Cennet kokusu ise bir hastaya veya bir belâyâ uğrayana değdi mi mutlaka afiyet bulur.

el-Hasen der ki: Eğer yüce Allah Hz. Yûsuf'a bunu bildirmemiş olsaydı, Hz. Yûsuf babasının tekrar görmeye başlayacağını bilemezdi. Hz. Yûsuf'un gömleğini götüren kişi Yehudâ idi. Yûsuf'a: Üzerinde yalancılıktan kan bulunan gömleğini babana götüren ve onu üzen ben idim. Şimdi de onu sevindirmek ve tekrar görsün diye bu gömleğini de ona ben götüreyim, diyerek gömleği atıp gitti. Bunu da es-Süddî nakletmektedir.

"Bütün ailenizi de alıp bana getirin." Mısır'ı yuri edinmek üzere gelin. Mesûk dedi ki: O sırada erkek-kadın olmak üzere doksanüç kişi idiler.

Şöyle de denilmiştir: Hz. Yûsuf'un gönderdiği gömlek, arkasından yırtılan gömleğidir. Böylelikle zinadan yana korunmuş olduğunu Hz. Ya'kub'un

bilmesini İstemişti. Ancak birinci görüş daha sahihtir. Enes (r.a) yoluyla gelen merfu bir hadiste Peygamber (sav)dan de rivayet edilmiştir. Bunu el-Ku-şeyrî nakletmiştir. Doğrusunu en iyi biten Allah'tır.[\[293\]](#)

94. Kaille ayrılınca babaları dedi ki: "Bana bunak demeyecekseniz, İnanın ki Yûsuf un kokusunu alıyorum." 95- "Allah'a yemin ederiz ki sen hâlâ eski yanlışlığmdasın" dediler.

96. Müjdecî gelince, gömleğini yüzüne sürmesiyle birlikte derhal görmeye başladı ve dedi ki: "Ben sîze sizin bilmeyeceğiniz şeyleri Allah'tan muhakkak biliyorum dememiş miydim?"

97. Dediler ki: "Ey Babamız! Günahlarımızın bağışlanmasını dile. Biz gerçekten günah işleyenler olduk."

98. Dedi ki: "Sizin İçin ileride Rabbİmden mağfîret dileyeceğim. O gerçekten mağfîret buyurandır, Rahîm'dir."

99. Onlar Yûsuf un huzuruna girdiklerinde, o babasını ve annesini bağrına bastı, kucakladı ve: "Allah'ın iradesi ile hepiniz emin olarak Mısır'a girin" dedi.[\[294\]](#)

94- " Kafîle ayrılınca" Şam'a gitmek üzere Mısır'dan çıkıp yola koyulunca demektir. Bu anlamda olmak üzere; "Ayrıldı, ayrılmak" denildiği gibi; "Onu ayırdım, ayırmak" diye de kullanılır. O halde bu fiil hem lâzım (geçişsiz), hem müteaddî (geçişli)dir.

"Babaları" yani babaları huzurunda bulunan akrabaları arasından Mısır'a gitmemiş bulunan torunlarına: "dedi ki: Bana bunak demeyecekseniz, inanın ki Yûsuf un kokusunu alıyorum." Bu sözleri söylediğinde oğullarının bir kısmı Mısır'a çıkıp gitmiş, kendisi de çevresinde bulunanlara: "Bana bunak demeyecekseniz, inanın ki Yûsuf un kokusunu alıyorum" demiş olma ihtimali de vardır.

İbn Abbas der ki: Esen bir rüzgar Hz. Yûsuf'un gömleğinin kokusunu ona taşıyıp götürdü. Aralarında sekiz günlük bir uzaklık vardı. el-Hasen İse on günlük bir uzaklık demiştir. Yine ondan nakledildiğine göre, bir aylık uzaklık demiştir. Malik b. Enes (r.a) der ki: Süleyman (a.s) gözünü açıp kırpmadan önce yanına Belkıs'm tahtını ulaştıran kimse, Hz. Yûsuf'un gömleğinin kokusunu ulaştıran odur.

Mücahid'de der ki: Esen bir rüzgar gömleği evirip çevirdi, dünyada cennet rayihaları saçıldı ve Hz. Ya'kub'a ulaştırıldı. Böylelikle o cennet kokusunu aldı, o dünya da cennet kokusunun ancak bu gömlekte bulunan koku olduğunu biliyordu. İşte bunun üzerine: "İnanın ki Yûsuf un kokusunu alıyorum" yani

kokluyorum, demişti. O halde buradaki kokuyu hissetmek ve almak, koku alma duyusuyla hissetmekten ibarettir.

"Bana bunak demeyecekseniz" ifadesini İbn Abbas ve Mücahid: Bana akılsız, beyinsiz demeyecekseniz, diye açıklamışlardır. Nâbiğa'nın şu beyiti de bu kabildendir:

"(Onun) Süleyman müstesna benzeri yoktur. Hani o mutlak melik ona: İnsanlar arasında dikil ve onları görüş!erindeki hatalardan alıkoy, demişti."

Burada da "görüşteki hatadan" kelimesi akılsızlıktan, beyinsizlikten alıkoy, anlamındadır. Said b. Cübeyr ve ed-Dehhâk ise: Eğer beni yalanlamayacaksınız, diye açıklamışlardır. Çünkü; " Yalan" demektir. " Yalan söyledi" anlamındadır. Şairin şu beyiti de bu türdendir:

"Soylu ve şerefli kimsenin övünmesinde hiç eğrilik olur mu? Yahut çok doğru söz söyleyen kimsenin sözünde hiç yalan olur mu?"

Bu buyruk, beni takbih etmeyecekseniz... diye de açıklanmıştır ki, bu açıklamayı Ebu Amr yapmıştır. Çünkü; Takbih etmek, demektir. Şair de der ki:

"Arkadaşlarım, vazgeçin beni kınayıp takbih, etmekten. Benim geçmişte yaptıklarım reddolunacak şeyler değildir."

İbnu'l-A'râbî der ki: "Bana bunak demeyecekseniz" ifadesi eğer görüşümün zayıf olduğunu ileri sürmeyecekseniz, demektir. İbn İshak da böyle açıklamıştır. Çünkü; Yaşlılıktan dolayı görüşün zayıflaması, anlamındadır. Dördüncü bir görüşe göre; eğer benim şaşkın olduğumu söylemeyecekseniz demektir. Bu açıklamayı da Ebu Ubeyd yapmıştır.

el-Ahfeş der ki: Eğer beni kınamayacaksanız, demektir. Çünkü; " Kınamak ve bir kimsenin görüşünün zayıf olduğunu ifade etmek" anlamındadır. el-Hasen, Katâde ve yine Mücahid der ki: Eğer benim çok yaşlandığımı (bundan dolayı da hezeyan ettiğimi) söylemeyecekseniz demektir.

Hepsinin de anlamı birbirine yakındır ve bütün bu açıklamaların ortak noktası, acizliğini ve zayıf görüşlülüğünü ifade etmektir. Nitekim bir kimse diğerinin âciz olduğunu ifade ettiği vakit; " Onun aciz olduğunu söyledi" fiili kullanılır. Şairin dediği gibi:

"Kınamakla ve acizliğimi söylemekle beni helak etti."

Hatalı konuşmayı ifade etmek için de kullandır. Çünkü; "Söz ve görüşte hata edip, yanılmak" demektir. Nâbiğa'nın şu sözlerinde olduğu gibi:

"... Sen onları hata etmekten alıkoy,"

Yani akılda bozukluktan onları alıkoy. İşte buradan hareketle "kınamak" da akli bakımdan fesad olduğunu söylemek demektir, denilmiştir. Şair de der ki:

"Ey beni kınayan kişiler, bırakın kınamayı ve vazgeçin bu işten. Benim aşkım

uzayıp gitti. Siz de beni kınamayı uzatıp gidiyorsunuz."

Geçen uzun zaman, bir kimsenin halini bozup ifsad edecek olursa; denilir. İbn Mukbil'in şu beyiti de bu anlamdadır:

"Bırak zaman istediğini yapsın, çünkü o

İnsanların halini bozmakla yükümlü tutulursa, o da bozar, ifsad eder."[\[295\]](#)

95- "Allah'a yemin ederiz ki sen hâlâ eski yanlışğındasın, dediler." Yani sen'yine hak yoldan uzakta gitmeye devam ediyorsun. İbn Abbas ve İbn Zeyd dediler ki: Yûsufu sevmek şeklindeki geçmişten beri sürdürü geldiğin yanlışlığın içerisinde, onu unutamıyorsun.

Said b. Cübeyr de: Eski deliliğin devam ediyor, diye açıklamıştır.

el-Hasen der ki: Böyle bir ifade anne babaya karşı iyi davranmamak kabilinden bir davranıştır. Katâde ve Süfyan: Elbetteki sen eski sevgini devam ettirmektesin, diye açıklamışlardır.

Şöyle de açıklanmıştır: Onların bu şekilde konuşmalarına sebep kendi kanaatlerine göre Hz. Yûsuf'un ölmüş olmasıdır. Bir diğer açıklamaya göre ona bu sözleri söyleyen kimseler çocuklarından yanında kalan kimselerdi, onlar durumu bilmiyorlardı.

Yine denildiğine göre bu sözleri Hz. Ya'kub'a onunla birlikte bulunan aile halkı ve yakın akrabaları söylemiştir. Bunu söyleyen kimselerin o sırada küçük yaşta bulunan oğullarının oğulları oldukları da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[296\]](#)

96- "Müjdeci gelince gömleğini yüzüne" yani gözlerine "sürmesiyle birlikte derhal görmeye başladı."

" Geldi" lafzındaki: fazladan gelmiştir.

Müjdeyi getirenin Şem'ûn olduğu söylendiği gibi, Yehudâ olduğu da söylenmiştir. O: Nasıl ki senin gömleğini kana bulanmış haliyle babama götürdüm isem, bugün de bu gömleğini ben götüreceğim, demişti. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

es-Süddî'den nakledildiğine göre o kardeşlerine şöyle demişti: Siz de biliyorsunuz ki musibetin gömleğini ona ben götürmüştüm, şimdi bırakın da sevinç gömleğini de ona ben götüreyim.

Yahya b. Yemân, Süfyan'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Müjdeci Hz. Ya'kub'a geldiğinde ona şöyle sormuştu: Yûsuf'u hangi din üzere bıraktın? O: İslâm üzere demişti, Bunun üzerine Hz. Ya'kub, işte şimdi nimet tamam oldu, dedi.

el-Hasen de der ki: Müjdeci Hz. Ya'kub'un yanına geldiğinde Hz. Ya'kub yanında müjdeciyeye verecek bir şey bulamamıştı. Bu sefer Allah'a yemin ederim, yanımda verecek bir şey bulamıyorum. Yedi gündür de hiç ekmek pi-şirmedim, fakat Allah sana ölüm sekeratını kolaylaştıran, diye dua etti.

Derim ki: Böyle bir dua verilebilecek en büyük mükâfatlardan, bağış ve ihsanların en değerlilerindendir.

Bu ayet-i kerîme müjdeler esnasında bağış ve bol ihsanlarda bulunmanın caiz olduğuna delil teşkil etmektedir. Bu hususta Ka'b b. Mâlik'in uzunca hadisi de delil teşkil etmektedir ki; o hadiste şöyle denilmektedir: "... Bana müjde vermek üzere yüksek sesle bağırdığını işittiğim kişi yanıma gelince, üzerimdeki elbiselerimi çıkardım ve bu müjdelemesine karşılık olmak üzere ona müjdelik olarak verdim," diyerek hadisin geri kalan bölümünü zikretmiştir ki bu hadis bütünü ile Tcbuk gazvesinden geriye kalan üç kişinin kıssası (et-Tevbe, 9/118. âyetin tefsirinde) anlatılırken tamamiyle geçmiş bulunmaktadır. Hz. Ka'b'ın kendisine müjde veren kimseye elbiselerini çıkarıp giydirmesi -başka elbisesi olmamasına rağmen- böyle bir durumda kişinin kendisine müjdelenen şeyin gerçekleştiğini umuyor ise, bu gibi mükâfatları vermenin caiz olduğuna delildir, Ayrıca bu, keder ve üzüntünün zevalinden sonra sevinç izhar etmenin caiz olduğuna da delildir.

Küçük çocukların Kur'ân-t Kerîm'i güze) bir şekilde öğrenmeleri üzerine verilen mükâfatlar ve bu gibi törenlerde yemek ziyafetleri de bu kabildendir. Nitekim Hz. Ömer de Bakara Sûresi'ni hıfzettikten sonra bir kaç deve kesmişti. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Ve dedi ki: Ben size, sizin bilmeyeceğiniz şeyleri Allah'tan muhakkak biliyorum, dememiş miydiniz?" Hz. Ya'kub böylelikle onlara: "Ben keder ve üzüntümü ancak Allah'a açarım. Ben Allah nezdinden sizin bilmeyeceğiniz şeyleri biliyorum" (Yûsuf, 12/86) sözlerini hatırlattı. [\[297\]](#)

97- "Dediler ki: Ey Babamız! Günahlarımızın bağışlanmasını dile. Biz gerçekten günah işleyenler olduk" anlamındaki buyrukta hazfedilmiş ifadeler vardır ki; takdiri şöyledir: Oğulları Mısır'dan geri döndüklerinde: Ey babamız dediler... İşte bu Hz. Ya'kub'a: "Allah'a yemin ederiz ki sen hâla eski yanırlılığındasın" diyen kimselerin ya torunları, yahut akraba ve ailesinden başkalarının olduğuna ve oğullarının bu sözleri ona söylemediğine delildir. Çünkü oğulları, yanında hazır bulunmuyorlardı. Eğer böyle söylemiş olsalardı, bu babalarına karşı hukuka riayet etmemekte ileri derecede bir davranış olurdu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hız. Ya'kub'tan kendileri için mağfiret dilemesini istemelerine sebep ancak onun hakkını helâl etmesi İle altından kalkabilecekleri bir günah yüklenmelerine sebep teşkil eden kederlerin acısını ona tattırmış olmalarıdır.

Derim ki: Bu hüküm, bir müslümana canında, malında veya başka bir hususta - ona zulüm ve haksızlık ederek- eziyet veren herkes hakkında da sabittir. Böyle bir kimsenin o müslümandan helâllik dilemesi, ona yaptığı zulmü ve bu zulmün miktarını bildirmesi gerekir. Acaba kayıtsız ve şartsız (mutlak) helâllik dilemenin faydası var mıdır, yok mudur? Bunda görüş ayrılığı vardır, doğrusu fayda vermeyeceğidir. Çünkü eğer o kimseye değeri ve hatırı sayılır bir haksızlıkta bulunduğunu haber verecek olursa, belki de mazlum böyle bir hakkı gönül hoşluğu ile helâl etmeyebilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Buhârî'nin, Sahih'inde ve başkasında Ebu Hureyre (r.a)dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kimin kardeşine ırzında (şeref ve haysiyetinde) yahut herhangi bir hususta yaptığı bir haksızlığı varsa, dinar ve dirhem bulunmadığı bir gün gelmeden önce o haksızlıktan dolayı ondan helâllik dilesin. (Çünkü helâllik dilemese) eğer salih bir ameli varsa, yaptığı haksızlığı kadar o salih amelinden alınır. Eğer hasenatı yoksa bu sefer (haksızlık yaptığı) arkadaşının günahlarından alınır ona yükletilir."[\[298\]](#)

el-Mühelleb dedi ki: Hız. Peygamber'in: "Ondan yaptığı haksızlık kadarı alınır" buyruğu; yapılan haksızlığın miktarının bilinmesi ve açık seçik bir şekilde ona işaret edilmesi (ye bu haliyle helâllik dilenmesi)ni gerektirmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[299\]](#)

98- "Sizin için ileride Rabbimden mağfiret dileyeceğim." İbn Abbas der ki: Bu sözleriyle duasını seher vaktine ertelerniştı.

el-Müsennâ b. es-Sabbah, Tavus'dan dedi ki: Cuma günü seher vaktine erteledi. O gün aşuraya denk gelmişti. Tirmizî'nin kitabında yer alan ezber (unutmaya karşı) duası ile ilgili İbn Abbas'tan gelen hadiste şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav)ın huzurunda bulunduğumuz bir sırada Ali b. Ebi Talib (r.a) çtkageldi ve dedi ki: Anam-babam sana feda olsun. Bu Kur'ân-ı Kerîm göğsümden sıyrılıp gidiyor, ona yetecek gücü kendimde bulamıyorum. Rasûlullah (sav) ona: "Sana kendileriyle Allah'ın sana fayda vereceği ve sen de bunları başkalarına öğretecek olursan, onlara fayda sağlayacak ve böylelikle öğrendiğine kalbinde sebat verecek sözler öğreteyim mi?" deyince, Hız. Ali: Evet, ey Allah'ın Rasûlü bana bunları öğret deyince, Hız. Peygamber şöyle buyurdu: "Cuma gecesi oldu mu, eğer gecenin son üçte birinde kalkabilirsen - şüphesiz ki o tanık olunan bir andır ve o anda dua makbuldür, Kardeşin Ya'kub

da oğullarına: "Sizin için ileride Rabbimden mağfiret dileyeceğim." demişti. Yani cuma gecesi gelinceye kadar demek istemişti."[\[300\]](#) deyip hadisin geri kalan bölümünü zikretti.

Eyyub b. Ebi Temime es-Sahıyanî, Said b. Cübeyr'den naklen dedi ki: "Sizin için ileride Rabbimden mağfiret dileyeceğim" yani aydınlık geceler diye bilinen (kamerî ayın) onüç, ondört ve onbeşinci gecelerinde mağfiret dileyeceğim, çünkü bu gecelerde yapılan dua kabul olunur. Âmir eş-Şa'bî'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Sizin için ileride Rabbimden mağfiret dileyeceğim." Yani ben önce Yûsuf'a soracağım, eğer o sizi affedecek olursa, ben de sizin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim, demektir.

Süneyd b. Davud dedi ki: Bize Huşeym anlattı, dedi ki: Bize Abdu'r-rah-man b.İshak anlattı, o Muharib b. Disar'dan, o amcasından naklen dedi ki: Seher vakti mescide gelir, İbn Mes'ud'un evinin yanından geçerdim. Onun şöyle dediğini işitirdim: Allah'ım, Sen bana emrettin, ben de itaat ettim. Sen beni çağırdın, ben de çağrına uyarak geldim. İşte bu bir seher vaktidir, bana mağfiret buyur. İbn Mes'ud ile karşılaştım ve ona şöyle dedim: Seher vaktinde söylediğini işittiğim bir takım sözler var. Şöyle cevap verdi: Gerçek şu ki Ya'kub:"Sizin için ileride Rabbimden mağfiret dileyeceğim" sözleriyle onlar için mağfiret dilemeyi seher vaktine ertelemişti.[\[301\]](#)

99- "Onlar Yûsuf un huzuruna" yani orada kendisine ait olan bir saraya "girdiklerinde o, babasını ve annesini bağrına bastı." Denildiğine göre Hz. Yûsuf müjdeci ile birlikte ikİyüz deve ve gerekli yol hazırlığını da göndermişti. Hz. Ya'kub'dan da yanına aile halkıyla ve bütün çoiuk-çocuğuyla gelmesini istemişti. Huzuruna girdiklerinde ana-babasını bağrına basü, yani babasını ve teyzesini bağrına bastı. Çünkü annesi kardeşi BünyamÎn'i doğururken vefat etmişti.

Şöyle de denilmiştir: Yüce Allah rüyasını tahkik için annesine hayat verip diriltti ve ona secde etti. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır. Bakara Sûresi'nde daha önce yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e de anne ve babasını dirilttiği ve ikisinin de ona iman ettiklerine dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Allah'ın iradesi ile hepiniz emin olarak Mısır'a girin." İbn Cüreyc dedi ki: Yani ben inşaallah Rabbimden sizin için mağfiret dileyeceğim, demektir, İbn Cüreyc dedi ki: Bu da Kur'ân-ı Kerîm'În takdim ve te'hirlerinden birisidir. en-Nehliâs der ki: İbn Cüreyc bu görüşü ile onların Mısır'a girdiklerini (ve ondan sonra Hz, Ya'kub'un onlara mağfiret dilediğini) anlatmak istemektedir. Peki nasıl olur da "Allah'ın İradesi ile (inşaallah) Mısır'a... girin." demiş olabilir?

Şöyle açıklanmıştır: Hz. Ya'kub"Allah'ın iradesi ile (inşaallah) sözünü hem

teberrüken söylemiştir, hem de kat'î bir istek olarak ifade etmiştir. "Emin olarak" ise kıtlık çekmekten yana yahut Firavun'dan yana emin olarak... demektir. Çünkü onlar Mısır'a ancak Firavun'un izin vermesine (vizesine) bağlı olarak oraya girebiliyorlardı.[\[302\]](#)

100. Babasını ve annesini tahtın üzerine çıkartıp oturttu. Hepsi onun için secde ettiler. O zaman dedi ki: "Babacığım! İşte bu, önceleri gördüğüm rüyanın tahakkukudur. Rabbim onu doğru çıkardı, bana da iyilikte bulundu. Çünkü beni zindandan çıkardı ve şeytan kardeşlerimle aramı bozmuşken sizi çölden getirdi Şüphesiz Rabbim dilediği şeyi lutfediddir. O hakkıyla bilendir, tam hikmet sahibi olandır."

"Babasını ve annesini tahtın üzerine çıkartıp, oturttu." Katâde dedi ki: Burada "Arş (taht)" kelimesi ile divanını kastetmektedir. Bunun anlamlarına dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır. Kimi zaman "arş" kelimesi ile hükümdarlık, kimi zaman da hükümdarın kendisi kast edilebilir. Nâbi-ğâ ez-Zübyânî'nin şu mısraı da bu kabildendir:

"Niece tahtlar (hükümdarlar) güç ve güvenlik sonrası yok olup gittiler." (Arş'a dair açıklamalar.) önceden (el-A'raf, 7/54) geçmiş bulunmaktadır.

"Hepsi onun için secde ettiler" buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:[\[303\]](#)

1- Hz. Yûsuf'a Secde:

Yüce Allah'ın: "Hepsi onun İçin secde ettiler" buyruğundaki "o" anlamındaki °he" zamiri denildiğine göre yüce Allah'a aittir. Yani onlar yüce Allah'a şükür olmak üzere secdeye kapandılar. H2. Yûsuf da rüyasının tahakkuku için kible gibi idi. Bu açıklama el-Hasen'den rivayet edilmiştir.

en-Nekkâş der ki: Bu bir hatadır, zamir Hz. Yûsuf'a racidir. Çünkü yüce Allah sûrenin baş taraflarında: "Gördüm ki onlar bana secde ediyorlardı." (Yûsuf, 12/4) diye buyurmaktadır. Onların selamlaşmaları ise daha aşağı konumda olanın, daha üst konumda olana, küçüğün de büyüğe secde etmesi şeklinde idi. Hz. Ya'kub, Hz. Yûsuf'un teyzesi ve kardeşleri, Hz. Yûsuf'a secde ettiler. Bunun üzerine Hz. Yûsuf ürpererek: "İşte bu, önceleri gördüğüm rüyanın tahakkukudur" demişti. Hz. Yûsuf'un rüyası ile tahakkuku arasında yirmiiki yıl süre geçmişti.

Selman el-Farisî ile Abdullah b. Şeddâd, kırk yıl geçtiğini söylemişlerdir. Abdullah b. Şeddâd dedi ki: Rüyanın tahakkukunun en fazla gecikeceği süre bu

kadardır, Katâde ise otuzbeş sene demiştir, es-Süddî, Said b. Cübeyr ve İkrîme ise otuzaltı sene geçtiğini söylemişlerdir. el-Hasen, Cısr b. Ferkad ve Fudayl b. İyad ise seksen yit demişlerdir.

Vehb b. Münebbih ise şöyle demektedir: Yûsuf kuyuya onyediyâşında iken atıldı. Babası seksen yıl süreyle onu görmedi, babası ile karşılaştıktan sonra da yirmiüç yıl daha yaşadı ve yüzyirmi yaşında iken vefat etti. Tevrat'ta ise yizyirmialtı yaşında vefat ettiği belirtilmektedir.

Hız. Yûsufun Aziz'in karısından İfraîm ve Menşâ' ile Eyyub'un hanımı Rahmet doğmuştur. Hız. Yûsuf ile Hız. Musa arasında ise dört yüz yıllık bir süre vardır.

Denildiğine göre Hız. Ya'kub, Hız. Yûsuf'un yanında yirmi yıl kaldı. Daha sonra vefat etti. Bir diğer görüşe göre Hız. Ya'kub, Hız. Yûsufun yanında onsekiz yıl kalmıştır. Kimi hadis bilgini kırk küsur yıl kaldığını söylemişlerdir.

Hız. Ya'kub ile Hız. Yûsuf bir araya gelinceye kadar otuzüç yıl birbirlerinden ayrı kalmışlardı. İbn İshak ise onsekiz yıl diye ifade etmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[304\]](#)

2- Secde Vb. Saygı İfadeleri İle Çeşitli Selamlaşmalar:

Said b. Cübeyr, Kalâde'den, o el-Hasen'den naklen, yüce Allah'ın: "Hepsi onun İçin secde ettiler" buyruğu hakkında dedi ki: Bu bir secde değildi, onlar arasında bir gelenektir. Başlarıyla işarette bulunurlardı, onların selamlaşmaları böyleydi.

es-Sevrî, ed-Dahhâk ve başkaları derler ki: Bu bizce bilinen ve ahşâ geldiğimiz secde gibi bir secde idi. Onların selamlaşmaları bu idi. Bir diğer görüşe göre bu rûkû' gibi bir eğilme idi. Yere kapanmak şeklinde secde değildi. İşte onların selamları öne doğru biraz ve normal eğilmek şeklinde idi. Yüce Allah bizim şariatımızda bütün bunları neshetti ve sözle selam vermeyi, eğilmeye bedel kıldı. Tefsir alimleri ise ne şekilde olursa olsun bu secdenin ibadet değil, bir ta-hiyye (selamlaşma) secdesi olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. Katâde der ki: Hükümdarlara verilen selam onlarca böyle idi. Yüce Allah bu ümmete ise; "es-selamu aleyküm" şeklindeki cennet ehlinin selamlaşmalarını ihsan etmiştir.

Derim ki: Bu şekilde bizim şariatımızda neshedilen öne az veya çok eğilme artık Mısır diyarında ve Arap olmayanlarda bir adet halini almıştır. Birbirlerine ayağa kalkmaları da böyledir. O kadar ki herhangi bir kimse kendisi için ayağa kalkılmayacak olursa, içinde kendisine hiç ehemmiyet verilmiyor ve hiçbir kadri yokmuş gibi bir duygu dahi uyanabilir. Aynı şekilde birbirleriyle karşılaştıklarında da biri diğerinin önüne eğilir. Bu artık sürüp giden bir adet, yerleşmiş ve miras olarak devralınan bir gelenek haline gelmiştir. Özellikle de

emir ve başkanların karşılaşmaları halinde bu böyledir. Bunlar bu şekilde davranmakla peygamberi sünnetten yan çizmiş ve sünneti seniyyeden yüz çevirmiş oluyorlar.

Enes b. Malik'in şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! dedik, karşılaştığımız vakit birimiz ötekimizin önüne eğilsin mi? Hz. Peygamber: "Hayır" diye buyurdu. Bu sefer: Birbirimizin boynuna sarılalım mı? diye sorduk yine: "Hayır" diye buyurdu. Bu sefer birbimizle musafahalaşalım mı? dedik. Hz. Peygamber: "Evet" diye buyurdu. Bu hadisi Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr); "et-Temhid" adlı eserinde rivayet etmiştir. [\[305\]](#)

Rasûlüah (sav) -Sa'd b. Muâz'ı kastederek-: "Elendiniz ve hayırlınız için ayağa kalkınız" diye buyurmuştur. [\[306\]](#) (Buna ne dersiniz?) denilirse cevabımız şu olur: Bu belli bir durumun gerektirmesi dolayısıyla Sa'd'a has bir durumdur.

Ayrıca şöyle de açıklanmıştır: Onların ayağa kalkmaları Hz. Sa'd'ı eşekten indirmek için idi. Diğer taraftan eğer kişinin nefsinde olumsuz etki bırakmayacak olursa, yaşça büyük bir adama kalkmak caizdir. Şayet nefsinde etki edecek, bundan dolayı kendisini beğenecek ve ayrıca nefsinin bundan pay sahibi olduğunu görececek olursa, bu konuda (onun için ayağa kalkmak suretiyle) bu olumsuz duygularına destek vermek caiz olmaz. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; "Her kim insanların önünde ayağa kalkmaları kendisini memnun ediyor ise cehennemdeki yerine hazırlansın." [\[307\]](#)

Ashab-ı Kiram'dan -Allah hepsinden razı olsun- nakledildiğine göre Ra-sûlulâlı (sav)ın zatından daha çok kendileri için değerli hiçbir kimse yoktu. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in bu işten hoşlanmadığını bildiklerinden dolayı onu gördüklerinde onun için ayağa [\[308\]](#)kalkmazlardı. [\[309\]](#)

3- İşaret Vb. Şekillerle Selamlaşma, Tokalaşma, Kucaklaşma:

Parmakla işaret hakkındaki kanaatin nedir? diye sorana şöyle cevap verilir: Bu eğer işaretleştigin kişi senden uzak ise caizdir. Çünkü selamlaşma halinde yapılacak budur. Eğer sana doğru yaklaşıyor ise işaretle selam caiz olmaz. Yakın da olsa uzak da olsa olmayacağı da söylenmiştir. Çünkü Rasûlullah (sav)ın şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Bizden başkasına benzemeye çalışan bizden değildir." [\[310\]](#) Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Yahudilerle, hristiyanların selam verdikleri şekilde selamlaşmayın. Çünkü ya-hudilerin selamlaşması el ayalarının içi ile, hristiyanların selamlaşmaları da işaret ile." [\[311\]](#)

Selam verdiği takdirde de eğilmez, selamla birlikte elini öpmez. Çünkü tevazu anlamında eğilmek ancak Allah'ın huzurunda olur. El öpmek ise müs-lüman olmayan kavimlerin\uygulamalarındandır. Onların kendi büyüklerini tazim kastı ile icad ettikleri fiillerinde ise onlara uyulmaz. Peygamber (sav) da şöyle buyurmaktadır: "Acemlerin Kısra'lannın başı ucunda ayakta dikildikleri gibi, siz de benim başı ucumda ayakta dikilmeyin."[\[312\]](#) İşte bu da ona benzemektedir.

Bununla birlikte musafaha (tokalaşmamda mahzur yoktur. Çünkü Peygamber (sav) Habeşistan'dan geldiği sırada Cafer b. Ebi Talib ile musafahalaşmış. Musafahalaşmayı emredip, teşvik etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Musafahalaşın bu kalplerdeki kini giderir."[\[313\]](#)

Galib et-Temmar, eş-Şa'bî'den rivayet ettiğine göre Peygamber (sav)'ın ashabı birbirleriyle karşılaştıklarında musafaha yaparlardı. Yolculuktan geldiklerinde ise birbirlerinin boyunlarına sarılırlardı.

İmam Malik musafahalaşmayı mekruh görmüştür denilecek olursa, deriz ki: İbn Vehb, Malik'ten hem musafahalaşmayı, hem de boyuna sarılmayı (mu-ânaka) mekruh gördüğünü rivayet etmektedir. Mezhebimiz mensublanndan Suhnûn ve başkaları da bu kanaattedir. Ancak Malik'ten bundan farklı olarak musafahanın caiz olduğuna dair rivayet de gelmiştir. Muvatta'da bulunan ifadelerin mana olarak delalet ettiği de budur. Aynı şekilde seleften olsun, haleften olsun ilim adamlarından önemli bir topluluk musafahayı caiz görmüşlerdir.

İbnu'l-Arabî der ki: Malik'in musafahayı mekruh görmesinin sebebi, dinde umumi bir emir olmadığını ve selamlaşma gibi nakledilmiş bir adet olmadığını tabul etmesindendir. Eğer selam kabilinden olsaydı (nakil ile gelmesi açısından) selam ile aynı seviyede olması gerekirdi.

Derim ki: Musafahaya dair ve onu teşvik eden, adet haline getirip onu korumayı teşvike delalet eden hadis-i şerif de gelmiştir. Bu hadisi el-Berâ b. Âzib rivayet etmiştir. el-Berâ dedi ki: Rasûlullah (sav) ile karşılaştım, elimi tuttu. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Ben musafahanın Acemlere ait bir şey olduğunu zannediyordum. Hz, Peygamber şöyle buyurdu: "Musafahalaşmak onlardan çok bizlere yakışır. İki müslüman karşılaşır da aralarında bir sevgi (nişanesi) ve nasihat olmak üzere biri diğerrinin elini tutarsa, mutlaka ikisinin de arasına günahları bırakılır,"[\[314\]](#)

"Bana da İyilikte bulundu. Çünkü beni zindandan çıkardı." Bu konuda lütüfkârlığı elden bırakmayarak, "kuyudan" demedi. Böylelikle kardeşlerine onları: "Bugün başınıza bir şey kakılmayacaktır" sözleriyle affettikten sonra yaptıklarını hatırlatmak istemedi. Derim ki: İşte sufi şeyhlerin kabul ettikleri asıl

da budur: Safa vaktinde cefanın anılması cefadır. Bu, Kitabın da doğruluğuna delil olduğu sahih bir sözdür.

Şöyle de denilmiştir: Çünkü Hz. Yûsuf'un hapse girişi kendi tercihiyle olmuştu ve: "Rabbim, ben zindanı bu kadınların beni kendisine davet edegel-diklen şeye tercih ederim" (Yûsuf, 12/33) demişti. Halbuki kuyuya atılması yüce Allah'ın kendisi için özei bir iradesi ile olmuştu.

Şöyle de açıklanmıştır: Hz. Yûsuf hapiste hırsızlarla, isyankârlarla beraberdi. Kuyuda ise yüce Allah'la beraberdi. Aynı şekilde hapisten kurtulmasın-daki ilahi lütuf daha büyüktü. Çünkü o hapse kendisinin de meylettiği bir iş sebebiyle girmişti. Yine hapse kendi tercihi ile girdiği bilinmektedir. Zira: "Rabbim ben zindanı... tercih ederim" demişti. O bakımdan zindandaki sıkıntı daha çoktu. Yine o zindanda: "Beni efendinin yanında an" (Yûsuf, 12/42) demişti ve bundan dolayı orada (zindanda daha uzun süre kalarak) cezalandırılmış idi.

"Şeytan kardeşlerimle aramı bozmuşken, sizi çölden getirdi." Rivayet edildiğine göre Hz. Ya'kub'un kaldığı yer Ken'ân diyarı idi. Orada da davaları vardı ve çölde yaşıyorlardı. Yine denildiğine göre Hz. Ya'kub bir çöle taşınmış ve orada yerleşmiş idi. Çünkü yüce Allah hiçbir zaman çöl ahalisinden bir peygamber göndermiş değildir. Bir diğer açıklamaya göre Hz. Ya'kub "Bedâ" denilen bir yere çıkmıştı. Burası da belli bir yerin adıdır.[\[315\]](#) Şair Cemil de şu beyitinde burayı kastetmektedir:

"Şağb denilen yerden Bedâ'ya kadar olan. yerleri bana sevdiren sensin Benim vatanım ise bu ikisi dışında kalan bir yerdir."

Hz. Ya'kub'un burada dağın altında bir mescidi de vardır. Nitekim bir topluluk "Bedâ" denilen bu yere gittiklerinde; " Bedâ'ya gittiler" denilir. Tıpkı "el-öavr" denilen yere gittiklerinde; demeleri gibi. Yani: O sizi Bedâ denilen yerden getirdi. Bunu el-Kuşeyrî zikretmiş, el-Maverdî de bunu ed-Dahhâk yoluyla İbn Abbas'tan nakletmiştir.

"Şeytan kardeşlerimle aramı" tbn Abbas'ın açıklamasına göre kıskançlık sokmak suretiyle "bozmuşken..." bir diğer açıklamaya göre; şeytan benimle kardeşlerimin arasındaki ilişkileri bozmuşken; demektir. Böylelikle Hz. Yûsuf lutufkâr bir ifade ile onların işledikleri suçu şeytana havale etmiştir.

"Şüphesiz Rabbim dilediği şeyi lutfedicidir." Yani kullarına lutufkârdır. el-Hattabî der ki: Latif kullarına iyi davranan ve bilmedikleri yerlerden onlara lütuf ile muamelede bulunan, ummadıkları bir yerden onların maslahatına olan şeylere sebebler yaratan demektir. Yüce Allah'ın: "Allah kullarına luttufkârdır, dilediğine nzik uerir"(eş-Şura, 42/19) buyruğu gibi. Bir diğer açıklamaya göre Latif işlerin inceliklerini çok iyi bilendir. Burada maksat ise çokça ikramda bulunan ve rıfk

ile muamele eden demektir.

Katâde der ki; Yüce Allah, Hz. Yûsuf'u kuyudan çıkartmakla, çölden aile halkının gelmesini sağlamakla, kalbinden şeytanın duygularını söküp çıkartmakla lütfetmiştir.

Rivayet edildiğine göre; Hz. Ya'kub yakınları ve çocukları ile birlikte Mısır'a yaklaşp da bunun haberi de Hz. Yûsuf a ulaştığında er-Reyyân adındaki- Firavun'dan babası Ya'kub'u karşılaması için izin vermesini istedi ve gelmekte olduğunu söyledi. Firavun da ona izin verdi. Ayrıca arkadaşlarından yakın olan adamlarına da onunla birlikte binip gitmelerini emretti. Bunun üzerine H?.. Yûsuf beraberinde dörtbin emir ile birlikte, hükümdar da bulunduğu halde, Mısır'ın dışına çıktılar. Herbir emir ile birlikte ise ancak Allah'ın bilebildiği kadar kimseler vardı. Mısır ahalisi de onlarla birlikte bineklerine binip Hz. Ya'kub'u karşılamaya çıktılar Hz. Ya'kub da Yehudâ'nın eline dayanarak yürüyor idi. Hz. Ya'kub atlara, insanlara ve askerlere bakıp dedi ki: Ey Yehudâ! Bu Mısır Firavunu mudur? Yehudâ: Hayır, bu senin oğlun Yûsuf tur dedi.

Onların biri diğerine yaklaşıncı, Hz. Yûsuf önce babasına selam vermek istedi ise de bu hususta ona engel olundu. Çünkü Hz. Ya'kub oğlundan daha faziletli ve buna daha layıktı. O bakımdan Hz. Ya'kub selama başlayarak: Selam sana ey kederleri gideren, deyip ağladı. Beraberinde Hz. Yûsuf da ağladı. Hz. Ya'kub sevincinden ağlamıştı. Hz. Yûsuf ise babasının kederini gördüğü için ağlamıştı.

İbn Abbas der ki: Ağlamak dört türdür: Korkudan ağlamak, tahammülsüzlükten ağlamak, sevinçten ağlamak ve riyakârlıktan dolayı ağlamak.

Daha sonra Hz. Ya'kub: Bunca üzüntü ve kederden sonra gözümü aydınlatan Allah'a hamdolsun, diyerek Mısır'a aile halkından sekseniki kişi ile birlikte girdi. Mısır'dan çıktıklarında ise altıyüzbin küsur kişi idiler. Hz. Musa ile birlikte de böylelikle denizi geçtiler. Bunu da İkrîme, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

İbn Mes'ud'dan nakledildiğine göre Mısır'a erkek, kadın doksanüç kişi girdiler. Hz. Musa ile birlikte altıyüzyetmişbin kişi çıktılar..

er-Rabî' b. Haysem der ki: Mısır'a yetmişikibin kişi olarak girdiler. Musa ile birlikte altıyüzbin kişi olarak çıktılar.

Vehb b, Münebbih der ki: Hz. Ya'kub ve çocukları Mısır'a girdiklerinde erkek, kadın, küçük, büyük doksan kişi idiler. Mısır'dan Musa ile birlikte Firavun'dan kaçarak çıktıklarında ise, altıyüzbeşbiny etmiş küsur savaşçı adam olarak çıktılar. Çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve kötürüimler bu sayıya dahil değildir. Savaşçıların dışındaki çocukların sayısı birmilyonikiyüzbin kişi idi.

Tarihçiler de derler ki: Hz. Ya'kub Mısır'da en gıpta edilecek bir halde ve nimet

içerisinde yirmidört yıl kaldı. Mısır'da vefat etti. Oğlu Yûsuf a da cesedini babası İshak'ın yanında Şam topraklarında defnetmek üzere götürmesini vasiyet etti, Yûsuf da bunu yaptı. Sonra da Mısır'a geri döndü.

Said b. Cübeyr der ki: Ya'kub (a.s) sacdan (tik ağacından) bir tabut içinde Beytu'l-Makdis'e nakledildi. Bu da İso'nun vefatı gününe tesadüf etmişti. Her ikisi aynı kabirde defnedildiler. İşte yahudilerden bu uygulamada bulunanlar buna dayanarak ölülerini Beytu'l-Makdis'e taşırlar. Hz. Ya'kub ile İso ikiz idiler. Aynı mezarda defnedildiler. Her ikisi de yüz kırkyedi yaşında vefat etti. [\[316\]](#)

101. "Rabbim! Sen bana mülk verdin ve bana sözlerin tevilinden öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da âhirette de benim velimsin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni salilüere kat!"

Yüce Allah'ın: "Rabbim! Sen bana mülk verdin ve bana sözlerin tevilinden öğrettin" buyruğu ile ilgili olarak Katâde der ki: Yûsuf (a.s) dışında peygamber olsun, olmasın hiçbir kimse ölümü temenni etmiş değildir. Hz. Yûsufun üzerindeki nimetler kemal derecesine ulaşp da dağınıklıkları bir araya getirilip toplanınca aziz ve celil Rabbi ile kavuşmaya özlem duydu.

Bir diğer açıklamaya göre Hz. Yûsuf ölümü temenni etmiş değildir. Sadece müslüman olarak vefat etmeyi temenni etmiştir, yani ecelim geldiği vakit müslüman olarak canımı al, demek istemiştir. Cumhur'un kabul ettiği görüş de budur.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî der ki: Ancak üç türlü kimse ölümü temenni eder: Ölümünden sonrasını bilmeyen bir kimse, yüce Allah'ın hakkındaki takdirlerinden kaçmak isteyen bir kimse yahut yüce Allah'a kavuşmayı seven ve bu kavuşmayı özleyen kimse.

Sahih hadiste Enes (r.a)dan şöyle dediği sabit olmuştur: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse başına inen bir musibetten dolayı asla ölüü temenni etmesin. Eğer mutlaka Ölümü temenni edecekse, o vakit: "Allah'ım, hayat benim için hayırlı olduğu sürece beni yaşat, eğer ölüm benim için daha hayırlı ise o takdirde de canımı al!" desin." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[317\]](#)

Yine Müslim'de, Ebu Hureyre'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse ölüm kendisine gelmeden önce ölümü temenni etmesin ve gelsin diye dua etmesin. Çünkü sizden herhangi bir kişi öldü mü ameli artık kesilir, mü'min olan kimsenin ömrü ise hayırdan başka bir şeyini arttırmaz." [\[318\]](#)

Bu husus böylece sabit olduğuna göre, Hz. Yûsuf ölümü ve dünyadan gitmeyi temenni etti ve amelinin de kesilmesini istedi, nasıl denilebilir? Böyle bir şey söylemek uzak bir ihtimaldir. Ancak; böyle bir temennide bulunmak onun şeriatında caiz idi, denilebilir

Bununla birlikte fitnelerin ortaya çıkıp galib ve baskın gelmeleri esnasında dinin kaybedilmesi korkusu dolayısıyla "et-Tezkire" adlı kitabımızda da açıkladığımız gibi- ölümün temenni edilmesi caizdir.

Hz. Yûsuf'un duası olarak nakledilen "bana mülk verdin" anlamındaki buyrukta-, teb'îz (yani mülkten bir parçayı ifade etmek içindir. Aynı şekilde "ve bana sözlerin te'vilinden öğrettin" buyruğundaki; da teb'îz içindir. Çünkü Mısır'ın mülkü bütün mülkü ifade etmiyordu, Sözlerin ve rüyaların te'vili ve yorumlanması bilgisi de bütün bilgileri ifade etmiyordu. Burada bu edatın cins için kullanıldığı da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: " halde pisliğin tâ kendisi olan putlardan uzak durun. " (el-Hac, 22/30) buyruğunda olduğu gibi. Bunun te'kid için getirildiği de söylenmiştir Rabbim Sen bana mülk de verdin, sözlerin te'vilini de öğrettin, demek olur.

"Ey gökleri ve yeri yaratan" buyruğu nidanın sıfatı olarak (yaratan anlamındaki fâtır kelimesi) nasb ile gelmiştir ki, burada mü-nâdâ "Rabbim" kelimesidir ve bu da muzaf bir nidadır. İfadenin takdiri ise "Ey Rabbim" şeklindedir.

"Ey gökleri..." buyruğunun ikinci bir nida olması da mümkündür.

"el-Fâtır" yaratan demektir. Şanı yüce Allah bütün varlıkların fâtır'ı (yaratıcı)dır. Yani önceden belirlenmiş bir örnek ve bir başka varlıktan yaratması, söz konusu olmaksızın kayıtsız ve şartsız olarak bütün varlıkları yaratan, başlatan, meydana getiren ve icad eden demektir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Göklerin ve yerin yaratıcısı O'dur." (2/117. âyet, 1. başlıkta) buyruğunda yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır. Ayrıca "el-Kitabu'l Esna fi Şerhi Esmâ'illaki'l-Hüsnâ" adlı eserimizde daha da geniş açıklamalarda bulunduk.

"Dünyada da, âhirette de benim velimsin." Yani dünyada olsun, âhiret-te olsun benim yardımcım ve benim işlerimin gerçek sahibi Sen'sin. "Benim canımı müslüman olarak al ve beni sahlere kat." Bununla üç atası Hz. İbrahim, Hz. İshak ve Hz. Ya'kub'u kastetmektedir.

Şanı yüce Allah, Mısır'da onun canını tertemiz ve pak olarak aldı. Nü'de mermerden bir sanduka içerisinde defnedildi. Çünkü Hz. Yûsuf vefat ettiğinde herkes -ondan bereket umduklarından dolayı- kendi mahallesinde defnedilmesini istemişti. Bu maksatla bir araya gelip toplandılar, hatta birbirleriyle çarpışmak bile istediler. Bu sefer Mısır'da suyun ayrılma yerinde Nil'de defnetme görüşüne

sahip oldular. Böylelikle su onun üzerinden geçecek sonra da bütün Mısır'a dağılmış olacaktı. Bu durumda da hepsi birbirine eşit olacaktı. Bu görüşü benimseyip uyguladılar. Hz. Musa, İsrailoğulları ile birlikte çıktığında, onu da Nil'den çıkartarak tabutunu dört yüz yıl sonra Beytu'l-Makdis'e nakletti. Orada, "ve beni salihlere kat" duası dolayısıyla ataları ile birlikte onu da defnettiler.

Hz. Yûsuf vefat ettiğinde yüzyedi yaşında idi.,

el-Hasen'den nakledildiğine göre; Hz. Yûsuf yedi yaşında iken kuyuya atıldı. Köleliği, hapiste kaldığı süre ve hükümdarlığı da seksen yıl sürdü. Daha sonra akrabaları ile bir araya geldi ve bundan sonra da yirmi üç yıl daha yaşadı. Çocukları îfrâim, Menşâ ve İbn Lehiâ'nın görüşüne göre- Hz. Ey-yub'un hanımı olan Rahmet adında çocukları vardı.

ez-Zührî der ki: Hz. Yûsuf'un oğlu Efrâim'in Nûn adında bir oğlu olmuştu. Nûn'un da Yûşa adında bir oğlu olmuştu. İşte Nûn oğlu Yûşa budur ve Hz. Musa ile birlikteki delikanlı ve onun işlerini gören kişi oydu. Şanı yüce Allah Yûşa'a, Musa (a.s) döneminde peygamberlik vermişti. Hz. Musa'dan sonra da peygamber idi. Eriha'yı fetheden ve orada bulunan zorbaları öldüren odur. Daha önce Maide Sûresi'nde (5/26. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere güneşin batışı, isteği üzere durdurulmuş idi. Hz. Yûsuf'un oğlu Menşâ'nın Musa adında bir oğlu olmuştu ki, bu da İmran oğlu Musa'dan önce idi.

Ancak Tevrat'a inananlar, bir şeyler öğrenmek üzere alim kişinin arkasına düşen ve sonunda yetişen kişinin bu Musa olduğunu iddia ederler. Sözü geçen alim kişi ise gemiyi delen, çocuğu öldüren ve duvarı inşa eden kişidir. Menşâ'nın oğlu Musa da onunla beraber idi ve bu beraberlikleri nihayet belli bir yere kadar devam etti. İbn Abbas ise bunu kabul etmezdi. Gerçek ise İbn Abbas'ın dediğidir, Kur'ân-ı Kerîm'de olan da budur. Diğer taraftan Hz. Yûsuf ile İmran oğlu Hz. Musa arasında bir çok ümmetler ve nesiller geçmiştir. Hz. Şuayb da onlar arasında geçen peygamberlerden birisidir. Allah'ın salat ve selamı hepsine olsun.

[\[319\]](#)

102. İşte bu sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Yoksa onlar hile yaparak işlerini kararlaştırdıkları zaman sen yanlarında değildin.

103. Sen ne kadar hırs göstersen de İnsanların çoğu iman etmezler.

104. Halbuki sen buna karşı onlardan hiçbir ücret de istemiyorsun. O, âlemlere ancak bir öğüttür.

"İşte bu sana vahyettiğimiz gayb haber terbidendir" buyruğundaki "işte bu gayb haberlerindendir" anlamındaki bölüm, rnübtedâ ve haber "sana vahyettiğimiz" anlamındaki bölüm de İkinci haberdur.

ez-Zeccâc der ki: Bununla birlikte; " İşte bu"nun; anlamında buna karşılık, ise onun haberi de olabilir. Gayb haberlerinden olan bu hususları Biz sana vahy ediyoruz, demek olur. Bununla da şu kastedilmektedir: Ey Muhammedi Yûsuf'un durumuna dair sana anlattıklarımız gaybın haberlerindendir.

"Sana vahyettiğimiz" bunu sana vahyetmek suretiyle sana "bunları" öğretiyoruz, demektir.

"Yoksa onlar" Hz. Yûsuf u kuyuya atmak hususunda "hile yaparak" bu maksatla da "islerini kararlaştırdıkları zaman sen yanlarında" Yûsufun kardeşleriyle birlikte "değildin."

Buradaki "hile yaparak" ifadesinin, Hz. Ya'kub'un yanına kana bulanmış gömlek ile geldiklerinde... anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani sen bu hallerin hiçbirisine tanık olmamıştın. Ancak bunları sana Allah bildirdi.

"Sen ne kadar hırs göstersen de insanların çoğu iman etmezler." Hz.

Peygamber Araplar kendisine bu kıssaya dair soru sorup o da bunu kendilerine bildirdiğinde iman edeceklerini sanmıştı. Ancak iman etmediler. İşte bu âyet-i kerîme Peygamber (sav)e teselli olmak üzere İndi. Yani sen hidayet bulmasını dilediğin kimseyi hidayete ulaştıramazsın.

"Hırs gösterdi, gösterir" şeklinde kullanılan fiil; " Vurdu, vurur" gibi kullanılır (aynı babtandır). Pek kuvvetli olmayan bir söyleyişe göre de; şeklinde; gibi de kullanılır. Hırs ise herhangi bir şeyi ihtiyarı île (şiddetle) talep etmek, istemek demektir.

"Halbuki sen buna karşı onlardan hiçbir ücret de istemiyorsun" buyruğundaki; sıladır. Yani sen onlardan herhangi bir mükâfat istememektesin.

"O" yani Kur'ân-ı Kerîm ve vahiy "âlemlere ancak bir öğüttür." Bir öğüt ve hatırlatmadır, başka bir şey değildir.[\[320\]](#)

105. Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki onlar, bunlardan yüz Çevirerek üzerlerinden geçer, giderler.

106. Onların çoğu şirk koşmaksızın Allah'a iman etmezler.

107. Onlar Allah'ın azabından bir kaplayıcının kendilerine gelip çatmasından veya onlar farkında olmadan kıyametin ansızın başlarına kopuvermesinden kendilerini emin mi gördüler?

108. De ki: "İşte bu benim yohundur. Ben Allah'a bir basiret üzere davet ediyorum; Ben de, bana uyanlar da, Allah'ı tenzih ederiz. Ben müşriklerden değilim."[\[321\]](#)

105- "Göklerde ve yerde nice âyetler vardır ki" buyruğundaki; "Nice"

kelimesiyle ilgili olarak el-Halil ve Sibeveyh şu açıklamayı yapmışlardır: Bu başına benzetme edatı olan "kef"ın da getirildiği ve onunla birlikte mebni bir edat haline gelmiş dir. Bu durumda ifadede; "Nice" anlamı ortaya çıkmaktadır, ÂI-i İmran Sûresi'nde (3/146. âyetin tefsirinde) buna dair yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. "Gökler ve yer"deki âyetlere dair açıklamalar da el-Bakara Sûresi'nde (2/164. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Buradaki "âyetler"!!! geçmiş ümmetlerin ilâhî cezalarının etkileri anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani bunlar, bu kalan izler ve eserler üzerinde gereği gibi düşünüp ibret almaktan yana gaflet içerisindedirler.

İkrime ile Amr b. Fâid; "Yer" kelimesini mübtedâ olarak merfu okumuş, haberini de, "Üzerinden geçerler" diye kabul etmiştir.[\[322\]](#) es-Süddî ise bir fiil takdiri ile; şeklinde nasb ile okumuştur.[\[323\]](#) Bu iki kıraate göre de vakıf; " Gökler" kelimesi üzerinde yapılır. İbn Mes'ud ise; "Üzerinden yürür geçerler" diye okumuştur.[\[324\]](#)

106- "Onların çoğu şirk koşturursunuz Allah'a İman etmezler." Bu âyet-i kerîme yüce Allah'ın kendilerinin ve bütün herşeyin yaratıcısı olduğunu kabul eden ve bununla birlikte putlara ibadet eden bir topluluk hakkında inmiştir. Bu açıklamayı el-Hasen, Mücahid, Âmir, eş-Şa'bî ve müfessirlerin bir çoğu yapmıştır. İkrime de der ki: Bununla kastedilen yüce Allah'ın: "Andol-sun ki sen onlara kendilerini kimin yarattığını sorarsan, elbette: Allah diyeceklerdir." (ez-Zuhruf, 43/87) buyruğunda sözü edilenlerdir. Böyle demekle birlikte diğer taraftan yüce Allah'ı asıl sıfatlarından başkaları ile nitelendirir ve O'na ortaklar koşarlar.

Yine el-Hasen'den nakledildiğine göre bunlar hem şirk koşan yanlar, hem de iman eden yanları bulunan kitap ehli kimselerdir, Bir taraftan Allah'a iman etmekle birlikte Muhammed (sav)ı da inkâr etmişlerdir, bunların imanları sahih olamaz. Bunu İbnu'l-Enbarî nakletmektedir.

İbn Abbas da der ki: Bu âyet-i kerîme Arap müşriklerinin şu şekildeki telbiyeleri hakkında nazil olmuştur; Buyur! Senin hiçbir ortağın yoktur, ancak kendisi de senin olan kendisine de, malik olduğu şeylere de malik olduğun bir tek ortağın vardır, diye telbiye getiriyorlardı.

Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre bununla kastedilenler hristiyan-lardır. Ondan nakledilen bir başka rivayete göre bunlar müşebbihedir. İcrha-lî olarak iman etmekle birlikte, tafsili olarak şirk koşturmuşlardır.

Ayet-i kerîmenin münafıklar hakkında indiği de söylenmiştir. Buna göre anlam

göyle olur: "Onların çoğu" kalbiyle kâfir olup "şirk koşmaksızın" diliyle "Allah'a iman etmezler." Bu açıklamayı da el-Maverdî yine el-Hasen'den nakletmiştir.

Ata der ki: Bu, dua ile ilgilidir. Çünkü kâfirler bolluk ve rahatlık zamanlarında Rabblerini unuturlar. Onlara belâ ve musibet gelip çatığında ise yalnız O'na ihlasla dua ederler. Bunu açıklayan: "Her taraftan da şiddetli dalgalar onlara hücum etmeye başlayıp kendilerinin çepeçevre kuşatıldıklarını sandıkları bir sırada..." (Yunus, 10/22); "İnsana Ur sıkıntı gelip çatığında yanı üzereyken... Bize dua eder." (Yunus, 10/12) buyruklarında sözü edilen hallerdir. Bir başka âyet-i kerîmede de şöyle buyurulmaktadır: "... Eğer ona kötülük isabet ederse, bu sefer de uzun uzadıya dua eder." (Fussilet, 41/51)

Bir diğer açıklamaya göre âyet-i kerîmenin anlamı şöyledir: Onlar yüce Allah'a bu helak edici musibetten kendilerini kurtarması için dua ederler. On-lan kurtardığı vakit onlardan herhangi birisi: Filan kişi olmasaydı, biz kurtulamazdık. Köpek olmasaydı, hırsız evimize girerdi ve buna benzer sözler söyleyerek Allah'ın nimetini filan kişiye nisbet ederler. Allah'ın koruyup himaye etmesini de köpeğe nisbet ederler.

Derim ki; Müslümanların avamından pek çoğu bu duruma da, bundan önce söz edilen duruma da düşmektedir. Lâ havle ve !â kuvvete İllâ billahi'l-aliyyi'l-azîm. Yine denildiğine göre bu âyet-i kerîme ed-Duhan (Duman) kıssası hakkında inmiştir. Şöyle ki Mekkelileri kıtlık yıllarında duman sarınca: "Rabbimiz! Bizden bu azabı kaldır. Çünkü biz iman edeceğiz" (ed-Duhan, 44/12) demişlerdi. İşte onların i manian da budur. Şirk koşmaları ise azabın kaldırılmasından sonra küfre geri dönmeleridir. Bunu açıklayan da yüce Allah'ın: "Biz o azabı az bir zaman açıp kaldıracğız. Fakat şüphesiz siz yine geri dönersiniz" (ed-Duhan, 44/15) buyruğudur. Geri dönmek ise ancak bir şeye başladıktan sonra mümkün olur. Buna göre yüce Allah'ın: "Şirk koşniak-sızın" buyruğu onlar şirke geri dönmeksizin... takdirinde olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[325\]](#)

107- "Onlar Allah'ın azabından bir kaplayıcının kendilerine gelip çatmasından..." İbn Abbas der ki: "Kaplayıcı"dan kasıt örtüp bürüyen demektir. Mücahid de onları kuşatacak, bürüyecek bir azab demektir, der. "O günde azab onları hem üstlerinden, hem ayakları altında bürüyecek..." (el-An-kebut, 29/55) buyruğunda da benzeri bir durumdan söz edilmektedir. Katâ-de ise başlarına gelecek bir musibet diye açıklamıştır. ed-Dalîhâk da yıldırımlar ve kapılan çalan azaplarla şiddetli musibetler demektir, der.

"Veya onlar farkında obuadan kıyametin ansızın başlarına kopuverme-siinden kendilerini emin mi gördüler?"

"Ansızın" kelimesi hal olarak nasbedilmistir. Aslında bu kelime mastardır. el-Müberred der ki: Araplardan nekreden sonra İal olarak bir kelimenin gelip kullanıldığı nakledilmiş bir şeydir. Onların; "Bir iş ansızın meydana geldi" şeklindeki sözleridir. en-Nehhâs der ki: Bu kelime umulmadık bir yerden gelen musibet demektir.

"Onlar farkında olmadan" anlamındaki ifade de te'kid içindir.

"Ansızın" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demiştir: Kıyametin koptuğunu belirtecek olan sayha, (çığlık) onlar çarşı pazarlarında ve yerlerinde bulundukları bir sırada kopacaktır. Nitekim ileride de gelecek olan yüce Allah'ın: "Onlar birbirleri ile çekişirlerken kendilerini alacak bir tek çığıktan başkasını gözlemiyorlar" (Yâsîn, 36/49) buyruğunda olduğu gibi. [\[326\]](#)

108- "De ki: İşte bu benim yolumdur" buyruğu mübtedâ ve haberdır. Yani de ki ey Muharnmed, bu benim yolum, sünnetim ve yöntemimdir. Bu açıklamayı tbn Zeyd yapmıştır. er-Rabî' der kî: Bu benim davetimdir. Mukatîl di-nimdir, diye açıklamıştır. Anlam aynîdir. Yani benim üzerinde bulunduğum ve kendisine davet ettiğim yol cennete götürür. "Bir basiret üzere" kesin kanaat ve hak üzere demektir. Filan kişi bu işi basiretle bilir (mustabsir) tabiri de buradan gelmektedir. "Bende" te'kid içindir. "Bana uyanlar da" önceki zamire atfedil mistir.

"Allah'ı tenzih ederim." Yani ey Muhammed, "ve Allah'ı tenzih ederim" de, demektir. "Ben" Allah'tan başka O'na eşler koşan "müşriklerden değilim." [\[327\]](#)

109. Senden önce gönderdiklerimiz de kendilerine vahyettiğimiz şehirli erkeklerden başkaları değildi. Kendilerinden öncekilerin nasıl bir akıbeta uğradıklarını görmeleri için hiç de yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Âhiret yurdu sakınanlar için elbette daha hayırlıdır. Siz hâlâ akıllanmayacak mısınız?

110. Nihayet o peygamberler ümitlerini kesip de (kâfirler de) yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları bir şuada onlara yardımımız gelmiş de, dilediğimiz kurtuluşa erdirilmişti. Ama kâfirler güruhundan azabımız asla geri çevirilemez.

"Senden önce gönderdiklerimiz de kendilerine vahyettiğimiz şehirli ilerden başkaları değildi" buyruğu; "Ona bir melek indirilmeli değil miydi?" (el-En'âm, 6/8) diyenlerin görüşlerini reddetmektedir. Yani biz senden önce -aralarında kadın, cin ya da melek bulunmayan- erkeklere risalet ve peygamberlik vermişizdir. İşte bu, Peygamber (sav)den hadis olarak gelen şu rivayeti(n hadis oluşunu) reddetmektedir: "Kadınlar arasında dört peygamber vardır. Havva,

Âsiye, Musa'nın annesi ve Meryem" buna dair kısmen açıklamalar önceden Al-i İmran Sûresi'nde (3/42. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Şehirlilerden" lafzı, şehir halkından demektir. Bedevilerin çoğunlukla sert ve katı olduklarından dolayı yüce Allah çölde yaşayanlardan peygamber göndermemiştir. Diğer taraftan şehir ahalisi daha makul, daha talıammülkâr, daha faziletli ve daha bilgilidirler.

el-Hasen der ki: Yüce Allah ne çölde yaşayan bedevilerden, ne kadınlardan, ne de cinlerden hiçbir peygamber göndermiş değildir.

Katâde der ki: "Şehirli erkeklerden" ifadesi büyük şehir ahalisinden, anlamındadır. Çünkü onlar daha bilgili ve daha tahammülkârdırlar.

İlim adamları derler ki: Rasûl'ün şartlarından birisi de erkek, İnsan evladı ve şehirde yaşayan birisi olmasıdır. "İnsan evladı" demelerinden kasıt ise yüce Allah'ın: "İnsanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimselere sığınırlandı" (el-Cin, 72/6) buyruğuna istinaden aksi iddia edilmesin dîyedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

" ... Nasıl bir akıbete uğradıklarını görmeleri için hiç de yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı?" Peygamberlerini yalanlayan ümmetlerin azab ile yıkıldıkları yerleri görüp ibret almadılar mı?

"Âhiret yurdu... daha hayırlıdır" anlamındaki buyruk, mübtedâ ye haberdır. el-Ferrâ İse buradaki "yurt"un âhiret ile aynı şey olduğunu ve lafız farklı olduğundan dolayı bir şeyin bizzat kendisine izafe edildiğini iddia etmiştir.

"Perşembe günü" ve; "Dün" tabirlerinde olduğu gibi. Şair de der ki:

"Şayet Abslılar diyarı senin aleyhine olmak üzere kıtlıkla karşı karşıya kalırsa, Sen de zilleti kesin bir tanıyış ile tanırsın."

Buradaki "kesin tanıyış" anlamındaki ifade; gibidir. el-Kisaî ise Arapların; "Birinci namaz" ifadelerini el-Ahfeş ise; "Cami' mescid" tabirlerini delil göstermiştir.

en-Nehliâs der ki: Bir şeyin kendisine izafe edilmesi imkansızdır. Çünkü bir şey ancak onun vasıtası ile bilinen bir şey olsun diye başkasına izafe edilebilir. O bakımdan daha güzel olan; "İlk namaz" denilraesidir. Bununla birlikte; diyenin bu ifadesi;"Farz ilk namazın vaktinde" anlamındadır. Buna "ilk" niteliğinin verilmesi ise namazın farz kılındığı esnada ilk kılınan namaz o olduğundan dolaydır. Ancak birinci görüş daha kuvvetli görünmektedir. Bundan dolayı o namaza aynı zamanda "zuhr" (öğlen) namazı da denilmiştir. Buyruktaki ifadenin takdiri şöyledir: "Âhiret halinin yurdu elbette daha hayırlıdır," Bas-rahların görüşü budur. Bu yurttan kasıt cennettir. Yani orası takva sahipleri için daha hayırlıdır. Bununla birlikte bu buyruk; şeklinde tarifli (belirtili) de okunmuştur.

Nafî, Âsim, Ya'kub ve başkaları ise; "Siz hâlâ akıllanmayacak mısınız?" şeklinde muhatab kipi olarak "te" ile okumuşlardır. Diğerleri ise (akıllanmayacaklar mı anlamında) "ya" ile okumuşlardır.

"Nihayet o peygamberler... ümitlerini kesip de..." buyruğundaki; "ümit kesti" kelimesinin kıraati ve anlamı ile ilgili açıklamalar daha önceden (12/80. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"(Kâfirler de) yalan söylediklerinin ortaya çıktığını sandıkları bir sırada" buyruğunda yer aldığı bu âyet-i kerîmede peygamberlerin tenzihi ve onlara yakışmayan şeylerden masumiyetleri söz konusudur. Bu oldukça büyük ve son derece önemli bir husustur. İnsanın ayağı kaymasın ve bunun sonucunda cehennemin ortasına düşmesin diye bu konu üzerinde durmak gerekmektedir. Buyruğun anlamı şöyledir: Ey Muhammed! Biz senden önce ancak erkek bir takım kimseleri peygamber olarak göndermiştik. Sonra da onların ümmetlerini "o peygamberler... ümitlerini kesinceye kadar" yani kavimlerinin iman edeceklerinden yana ümitlerini kesinceye ve "Kendilerinin yalanlandıklarını kesinlikle bilinceye kadar" (şeklinde zel harfî şeddeli olarak) yani kavimlerinin kendilerini yalanladıklarına kesin olarak ina-nıncaya kadar, o peygamberlerin ümmetlerini azap ile cezalandırmadık.

Anlamanın şu şekilde olduğu da söylenmiştir: Peygamberler kavimlerinden kendilerine iman etmiş kimselerin kendilerini yalanladıklarını sandılar. Peygamberler kendi kavimlerinin değil de kendilerine iman eden kimselerin, kendilerini yalanladıklarını sandılar. Bu da kendilerine uyanların kalplerine şüphe gireceğinden korktular, demektir. Buna göre; " Sandılar" ifadesi bu açıklamaya göre asıl anlamında kullanılmış demektir. İbn Abbas, İbn Mes'ud, Ebu Abdu'r-Rahman es-Sülemî, Ebu Ca'fer b. el-Ka'kâ, el-Hasen, Ka-tâde, Ebu Recâ el-Utaridî, Âsim, Hamza, el-Kisaî, Yahya b. Vessâb, el-A'meş ve Halef şeddesiz olarak; diye okumuşlardır. Yani peygamberlerin kavimleri, peygamberlerin kendilerine haber verdikleri azab konusunda yalan söylediklerini, doğru söylemediklerini sandılar.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Ümmetler peygamberlerin va-adolundukları ilahi yardım konusunda yalan söylediklerini zannettiler. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette de; peygamberler, Allah'ın kendilerine va-adettiğini gerçekleştirmeyeceğini sandılar, diye açıklamıştır. Bu rivayetin sahih olmadığı da söylenmiştir. Çünkü peygamberler hakkında böyle bir şey düşünülemez. Esasen böyle bir zanna sahip olan kimsenin ilâhî yardıma hakkı da olmaz. Diğer taraftan nası olur da; "onlara yardımımız gelmiş de..." denilebilir?

el-Kuşeyrî Ebu Nasr der ki: Eğer bu rivayet sahih olarak sabit ise; maksadın

peygamberlerin içlerinden bunu gerçekten inanmaları söz konusu olmaksızın geçiverdiği ihtimali uzak değildir, Hadis-i şerifte de şöyle dediği kaydedilmiştir: "Yüce Allah ümmetime içinden geçirdiklerini dil ile onu söylemedikçe yahut gereğince amel etmedikçe- bağışlamıştır." [328]

Şöyle de denilebilir: Bunu zannedecek noktaya geldiler. Bu da: Eve yaklaştın, anlamında eve ulaştın demeye benzer.

es-Sa'lebî ve en-Nehhâs, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Bunlar da insandılar, belâ ve musibetlerin uzayıp gitmesinden dolayı zaafa düştüler, unuttular ve kendilerine verilen sözün gerçekleştirilmeyeceğini sandılar. Daha sonra da yüce Allah'ın: "Hatta peygamber kendisine iman edenlerle birlikte Allah'ın yardımını ne zaman gelecek? derlerdi." (el-Bakara, 2/214) buyruğunu okudu.

Tirmizî el-Hakîm der ki: Bize göre açıklaması şöyledir: Peygamberler Allah'ın yardım vaadinden sonra korkuyorlardı. Bu, Allah'ın vaadinin gerçekleşmeyeceğinden ötürü değildi. Aksine nefislerin, bu şartı ve Allah'ın kendilerine vermiş olduğu sözü bozacak türden bir vebal işlemiş olacakları kanaatinden ötürüydü. O bakımdan aradan geçen süre kendilerine göre uzun gelmeye başladığında bu yönüyle ümitsizliğe kapıldılar ve bir takım zanla-ra düştüler. el-Mehdevî de, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Peygamberler insanların karşı karşıya kalabilecekleri şekliyle kendilerine verilen sözün yerine getirilmeyeceğini zannettiler. Buna da Hz, İbrahim'in: "Rabbim ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster?" (el-Bakara, 2/260) âyetini delil göstermiştir. [329]

Birinci kıraat (yalanlandılar anlamındaki "zel" harfinin şeddeli okunuşu) daha uygundur. Mücâhid ve Humeyd ise "kef" harfî üstün, "zel" harfî şedde-siz olarak; şeklinde ve şu anlamda okumuşlardır: Peygamberlerin kavimleri -aziz ve celil olan Allah'ın azabı lütfedip te'hîr ettiğini gördüklerinde- peygamberlerin yalan söylediklerini zannettiler.

Anlam şöyle de olabilir: Peygamberler kavimlerinin küfre sapmak suretiyle Allah'a yalan söylediklerini kesinlikle görünce; işte o zaman peygamberlere bizim yardımımız geldi.

Buhârî'deki rivayete göre Urve, Hz. Âişe'ye yüce Allah'ın: "Nihayet o peygamberler ümitlerini kesip de..." âyeti ile ilgili olarak burada; " Onlara yalan söylendi" şeklinde mi; "Yalanlandılar" şeklinde mi? (okunacak) dedim. Âişe (r.anha): Yalanlandılar, (şeklinde okumalısın)" diye cevap verdi. Bu sefer ben şöyle sordum: Buna göre kavimlerinin kendilerini yalanladıklarına kesin kanaat getirdiler. Buna İse "sanmak" denilmez. O şöyle dedi: Hayır, yemin ederim ki

onlar buna kesin olarak İnanmışlardı. Bu sefer ben ona: "Kendilerine yaian söylendiğini sandıklan..." diyecek oldum, o: Allah'a sığınırız dedi. Hiçbir zaman peygamberler Rabbleri hakkında böyle bir zanda bulunmamışlardır. Bu sefer: Peki bu âyet ne oluyor? deyince, şu cevabı verdi: Orada kastedilenler, Rabblere iman eden ve peygamberleri tasdik eden, peygamberlere tabi olanlardır. Bunların karşılaştıkları belâ ve musibetler onlara uzun geldi, onlara gelen yardım da gecikti. Nihayet peygamberler kavimlerinden kendilerini yalanlayan kimselerden de ümit kestiler ve ayrıca peygamberler kendilerine tabi olanların, kendilerini yalanladıklarını sandıklan bir sırada bizim yardımsınız onlara geldi.[\[330\]](#)

Yüce Allah'ın: "Onlara yardımımız gelmiş" buyruğu ile ilgili olarak iki görüş vardır. Birincisine göre peygamberlere Allah'ın yardımı geldi, şeklindedir ve bu açıklamayı Mücalid yapmıştır. İkincisine göre ise; peygamber-lerin kavimlerine Allah'ın azabı geldi, anlamındadır. Bu açıklamayı da İbn Ab-bas yapmıştır.

" O vakit dilediğimizi kurtarınız" (şeklindeki okuyuş), Peygamberler ve onlarla birlikte iman edenleri kurtarınız, diye açıklanmıştır. Bu buyruğu'Âsım'ın; "Dilediğimiz kurtuluşa erdirilmişti" şeklinde tek bir "nun" ve "ya" harfi üstün olarak okuduğu rivayet edilmiştir. "Kimse" anlamındaki edat da ref mahallinde, fiili de meçhul bir fiil olarak okuduğu rivayet edilmiştir. Ebu Ubeyd bu kıraati tercih etmiştir. Çünkü Hz. Osman'ın Mushaf'ında böyledir. Sair beidelerin Mushafları da tek "nun" ileidir. Ancak İbn Muhaysın mazi bir fiil olarak; "Kurtulmuştu" diye okumuştur. Kimseler" ise fail olduğundan dolayı ref mahallindedir. Diğerlerin kıraatlerine göre ise meful olarak nasb mahallindedir.

"Ama kâfirler" şirk koşan kâfirler "güruhundan azabımız asla geri çevirilemez." Andolsun ki onların kıssalarında olgun akü sahipleri için bir ibret vardır. O uydurulan bir söz değildir. Fakat kendisinden önce olanları doğrulayıcı, gerekli herşeyin açıklayıcısı, iman edecek bir topluluk için de hidayet ve rahmettir.

"Andolsun ki onların kıssalarında" yani Yûsuf, kardeşleri ve boasının kıssasında yahut geçmiş ümmetlerin kıssalarında "bir ibret" düşünülecek öğüt alınıp hatırlanacak bir husus "vardır." Muhammed b. İshak, ez-Zührî'den, o Muhammed b. İbrahim b. el-Haris et-Teymî'den naklen der ki: Hz. Ya'kub yüz kırkyedi yıl yaşadı. Kardeşi İso da onunla birÜkte aynı günde vefat etti ve ikisi de aynı kabir konuldu. İşte yüce Allah'ın: "Andolsun ki onların kıssalarında olgun akıl sahipleri için bir İbret vardır" buyruğundan itibaren sonuna kadarki bölümde kastedilen budur.

"O uydurulan bir söz değildir." Yani Kur'ân-ı Kerîm uydurulan bir söz değildir, yaiut bu kıssa uydurulan bir söz değildir. "Fakat kendisinden önce olanları

doğrulayıcı" yani kendisinden önce indirilmiş bulunan Tevrat, İncil ve yüce Allah'ın sair kitaplarını doğrulayıcıdır. Bu şeküdeki yorum, burada "söz"den kastın Kur'ân-ı Kerîm olduğunu söyleyenlerin yorumudur.

"Gerekli herşeyin açıklayıcısı" kulların gerek duyacakları helâl, haram, şariatler ve ahkâm açıklayıcısı, "iman edecek bir topluluk İçin de hidayet ve rahmettir."

[331]

[1] Hâkim, el-Müstedrek, II, 345.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/183.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/183-184.

[4] İbn Mâce, Nikâh 11; Müsned, IV, 192

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/184-185.

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/185-186.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/186-187.

[8] Bu sayıların her bir cüzünün fetha üzere mebnî olduklarına dikkat çekiyor.

[9] Suyûti, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 498-499.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/187-189.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/189.

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/189.

[13] Beyhakî, Şuabu'l-İmân, IV, 184-185.

[14] Müslim, Ru'yâ 6: Ebû Dâvûd, Edeb 88; Tirmizt, Ru'yâ 10; Dârimi, Ru'ya 7; Müsned, II, 269, 507.

[15] Buhârî, Ta'bir 4; Müslim, Ru'yâ 6-8; Ebû Dâvûd, Edeb 88; Tirmizi, Ru'yü 10; Dârimî, Ru'ya 2: Müsned, II 269, 507.

[16] Müslim, Rüya 9: el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII. 172-173.

[17] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 174, Ebû Hureyre'den ve "Zayıf olduğu" kaydıyla

[18] Kenzu'l-Uminûl, no: 41413. (Kurtubî, Daru'l-Hadis baskısı, IX, 127'den naklen)

[19] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, VI, 380

[20] Kaynağını tesbit edemedik.

- [21] "Kırk" ve "kırkaltı bölümünden bir bölüm olarak: el-Heysemi. Mecmau'z-Zevâid, VII, 174.
- [22] Arapça baskıyı yayına hazırlayanın belirttiğine göre, nüshalardan birisinde "elvi" şeklindedir. Bunun doğru olma ihtimali daha yüksektir.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/189-191.
- [24] "Peygamberlikten geriye müjdeleyecilerden (el-mübeşşirât) başkası kalmadı" anlamında: Buhârî, Ta'bir 5; Müslim, Salât 207-208: Nesâî, Tatbik 62; İbn Mâce, Rüya 1; Muvatta, Ru'yâ 3; Dârimi, Salât 77; Müsned, I, 219, 111, 267, V, 454, VI, 129, 381.
- [25] Buhârî, Ta'bir 3, 4, 10, 14, Bed'u'l-Halk 11, Tib 39; Müslim, Ru'yâ 1, 2; Ebû Dâvûd, Edeb 88; Tirmizî, Ru'yâ 5; İbn Mâce, Ru'ya 4; Müsned, V, 296, 300, 305, 310
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/192.
- [27] Buhârî, Ta 'bir 9.
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/192-193.
- [29] İbn Mâce, Ru'yâ 3. Yakın manada: Buhârî, Tn'bir 26; Müslim, Ru'ya 6; Ebû Dâvûd, Edeb 88; Tirmizî, Ru'yâ 1; İbn Mâce Ru'yâ 9; Dârimî, Ru'yâ 7.
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/193.
- [31] Tabir 41-13: Tirmizi, Ru'yâ 10; İbn Mâce, Ru'yâ 10; Dârimi, Ru'ya 13; Müsned, II. 107, 17,137 de: Medine'deki veba (sıtma)nın Cuhfe ye kaydırılacağı şeklinde yorumladım" anlamında. Müslim'de tesbit edemedik.
- [32] Buhari, Tabir 44; Meğfızî 26; Müslim, Ruyâ 20; İbn Mâce, Ru'yâ 10; Dârimî, Ru'yâ 13. Ancak yorumda; 'ehl-i leylimden öldürülecek kimse" sözkonusu edilmemektedir.
- [33] Dârimi, Ru'yâ 13; Müsned, 1, 271.
- [34] Buhârî, Ta'bir 38, 40, Meğazi, 70. 71: Tirmizî, Ru'ya 10: Müsned, II, 319, 338, 344, III, 86.
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/193-194.
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/194-195.
- [37] Tirmizi, Ru'yâ 6; Müsned, IV 10.
- [38] Tirmizi, Rüya 6; Müsned, IV, 10.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/195.

- [40] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VTII, 195; senedindeki râvilerden tenkide uğramış alanların ve senedinde inkıta' (kopukluk) bulunduğu kaydıyla.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/195-196.
- [42] Daha önce 3. başlıkta geren ilk hadise dair verilen kaynaklar
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/196-197.
- [44] Buhârî, Ta'bir 4, 14, 46; Müslim, Ruyâ 2, 4; Ebû Dâvûd Edeb 88; Tirmizi, Ru'yâ 5; İbn Mâce, Ru'yâ 4; Dârimî, Ru'yâ 5; Müsned, V, 296, 303, 305, 309, 310.
- [45] Müslim, Ru'yâ 5; Ebû Dâvûd, Edeb 88; İbn Mâce, Ru'yâ 4; Müsned, III, 350.
- [46] Buhârî, Tabir 26; Müslim, Ru'yâ 6; Ebû Dâvud, Edeb 88; Tirmizl, Ru'yâ 7; Müsned, II, 269, 395, 507.
- [47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/197-198.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/198-199.
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/200-203.
- [50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/103.
- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/203-205.
- [52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/205.
- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/206.
- [54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/206.
- [55] Daha önce de geçen ve kaynakları gösterilen bu hadisin, bazı kaynaklarda geçtiği yerlerin bir kısmı: Buhârî, Salat 70, Şurut 3, 10, Feraiz 19, 20... Mukâteb 5...; Müslim, Itk 5, 6, 8...; Ebû Dâvûd, Feraiz 12; Tirmizi, Ferâiz 20... Ayrıca bk. el-Mu'cemu'l-Mufehres ti Elfazi't-Hadisi'n-Nebevi, IV, 122, satır 11-20.
- [56] Bu cümlelerin aslını teşkil eden Arapça ibare pek açık değildir. Medineli kesimin kimler oldukları, görüşlerinin ne olduğu ve bu görüşlerinin neden kabul edilmediği gibi hususlar kapalı kalmaktadır.
- [57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/206-208.
- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/208.
- [59] İfk Hadisi ve yer aldığı kaynaklar için bk. Dr. Beşşâr Evvâ'd Ma'rûf ve arkadaşları, el-Müsnedu'l-Câmi', Beyrut 1413/1993, XX, 364-372.
- [60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/209.

- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/209.
- [62] Buhârî. İlm 28, Şirb ve Musakât 12, Lukata 2-4, 9, 11; Müslim, Lukafı 1, 2, 5; Ebû Dâvud, Lukata 1 (7. hadis); Tirmizî, Ahkâm 35; İbn Mûce, Lukata 1; Muvatta, Akdiye 46; Müsned, II, 180, 186, 203, IV, 115-117.
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/209-210.
- [64] Bir önceki başlıkta gösterilen yerler
- [65] Bir önceki başlıkta gösterilen yerler
- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/210-211.
- [67] Hadis olarak tesbit edemedik.
- [68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/211.
- [69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/211-212.
- [70] Buhârî, Lukata 2, 3, 11, Edeb 75; Müslim, Lukata 2, 5, 9; Ebû Dâvûd, Lukata 1 (4. hadis); Müsned, IV, 117.
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/212.
- [72] Buhârî, Nikâh 10, 121, 122, Nafakat 12; Müslim, Rada' 54-58; Ebû Dâvûd, Nikah 3; Dârimî, Nikâh 32; Müsned, III, 294, 302, 308, 314...
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/213-215.
- [74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/215-217.
- [75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/217-221.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/221-222.
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/222.
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/222-223.
- [79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/223.
- [80] Ebû Dâvûd, Cihâd 61; Müsned, VI, 39, 264'te, belirtildiğine göre yarışta ilk seferinde öne geçen Hz. Âişe, ikincisinde öne geçen Hz. Peygamberdir, tbn Mace, Nikah 50; Müsned, VI, 129, 182, 261 ve 280'de ise; sadece yarıştıklarından ve Hz. Âişe'nin öne geçtiğinden söz edilmektedir.
- [81] Müslim, Cihâd 132; Müsned, IV, 51-54
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/223-224.
- [83] Buhârî, Salât 41, Cihâd 56, 57, 58; Müslim, İmare 95; Ebû Davûd, Cihâd 60; Nesâî, Hayl 12, 13; Dârimî, Cihâd 36; Muvatta, Cihâd 45; Müsned, II, 5, 55-56

- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/224.
- [85] Müslim, İmâre 46; Nesâî, Bey'at 25; İbn Mâce, Fiten 9; Müsned, II, 161, 191.
- [86] Ebû Dâvûd, Cihâd 60; Tirmizî, Cihâd 22; Nesâî, Hayl 14; İbn Mâce, Cihâd 44; Müsned, II, 256, 358, 474.
- [87] Buhâri, Cihâd 59, Rikaak 38; Ebû Dâvûd, Edeb 8; Nesâî, Hayl 14; Müsned, 111, 103, 253.
- [88] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/224-225.
- [89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/225.
- [90] Ebû Dâvûd, Cihad 62; İbn Mâce, Cihâd 44; Müsned, II, 505.
- [91] Muvatta, Cihad 46.
- [92] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/225-227.
- [93] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/227.
- [94] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/227-228.
- [95] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/228.
- [96] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/228-229.
- [97] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/229-230.
- [98] Kasâme, mahiyeti ve buna dair fikhî hükümler, el-Bakara, 2/73. âyetin tefsiri ile el-Mâ-ide, 5/106-108. âyetlerin 12. başlık ve devamında geçmiş idi.
- [99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/230
- [100] Yeri geldikçe hatırlatacağımız gibi; Kur'ân tefsirinde esas itibar sahih olan rivayetler ile, nastora dayalı olan ilmî istinbâtlardır. Sağlam bir dayanağı olmayan rivayetlerin ilmî bir değeri olmadığı gibi, Kur'ân'ın anlaşılmasında olumlu bir katkılarının olacağı da söylenemez. Buradaki bu tür açıklamalar buna örnektir.
- [101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/230-232.
- [102] İbn Kesir, Tefsir, IV, 303'te mürsel olduğu belirtilmektedir. Suyûti, ed-Durru'l-Mensür, IV, 514'te el-Hasen'in sözü olarak zikredilmektedir.
- [103] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/232-233.
- [104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/233.
- [105] Müslim, İman 259; Müsned, III, 148,
- [106] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/233-236.

- [107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/237.
- [108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/237-239.
- [109] Kimi lafzan, kimi mana ile olmak üzere: Müslim, Müsâkaat 77, 80, 82-84, 91, 101; Ebû Dâvûd, Buyu 12; Tirmizî, Buyu 23; Nesâî, Buyu 43, 44, 46; Dârimî, Buyu 41; Müsned, II, 2Ö2, III, 9, 93, V, 200, 271, 314, 320, VI, 22.
- [110] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/239.
- [111] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/239-240.
- [112] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/240.
- [113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/240.
- [114] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/240-241.
- [115] Sahili bir senet ile Hz. peygamber'e ya da en azından ashabdan birisine ulaştırılamayan bu tür bilgileri hein ihtiyatla karşılamak gerektiğini, hem de bunların İlâhî Kelam'ın anlaşılmasında pek katkılarının olmadığını hatırlatmamız gerekmektedir.
- [116] Bu sözleri söyleyenin Hz. Musa olduğu görüşü bulunmakla beraber (bk. Kurtubî, el-Mü'minin 40/34. âyetin tefsiri), önceki âyetlerde aktarılan Mü'min şahsın verdiği öğütlerin son bölümleri olduğu görüşü de kuvvetlidir.
- [117] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/241-246.
- [118] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/246-247.
- [119] Bu ve akabinde gelecek bu tür rivayet ve açıklamalardan sonra bir takım değerlendirmeler de gelecektir. Özellikle İbn Aliyye'nin değerlendirmeleri, bu hususta en sağlıklı yaklaşıma bir örnektir. Merhum Kurtubî de en çok tasvip ettiği görüşün o olduğunu açıkça ifade edecektir.
- [120] Buhârî, Tevhid 35; Müslim, İman 205; Tirmizi, Tefsir 6. sure 10.
- [121] Buhârî, Rikaak 31; Müslim, İman 207; Müsned, I, 227, II, 234, 411, 498.
- [122] Buhari, Itk 6, Talâk 11, Eymân 15; Müslim, Eymân 201, 202; Ebû Davûd, Talak 15; Tirmizi Talâk 8; Nesai, Talâk 22; İbn Mâce, Talâk 14, 16; Müsned, II, 425, 474, 481, 491.
- [123] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/247-259.
- [124] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/259.
- [125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/259-260.
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/260-261.

- [127] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/261.
- [128] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/261-262.
- [129] Müsned, I, 309-31 Odaki rivayette "beşikte konuşmuş dört kişi'den biri olarak "Yûsuf'un şahidi" de sayılmaktadır. -Biraz sonra merhum müfessirîmiz de bunların sayılarının dört olduğunu belirten rivayete işaret edecektir.- Ancak; Buhârî, Enbiyâ 48; Müslim, Birr 7, 8; Müsned, 11, 307-308, VI, 17-18de ise 'üç kişi'den söz edilmekte; -Yûsuf'un şahidi söz konusu edilmemektedir:
- [130] Bir önceki nota bakınız.
- [131] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/262-264.
- [132] Âlûsî, Ruhul-Meânî, XII, 224'te; "îlim adamlarından birisi'nin sözü olarak aktarmaktadır.
- [133] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/264-266.
- [134] Tercümemize esas aldığımız Arapça baskıya hazırlayanın belirttiğine göre, yazma nüshaların ikisinde burada 511 anlamdaki ibareler de yer almaktadır: "Şunu bil ki, o kadın, ona karşı beslediği aşırı sevgisi dolayısıyla çağırdığı kadınlar huzurunda mazeretini açıkladığında, işin gerçek yüzünü de ortaya koyarak, "Ben ondan murad almak istedim. Fakat o kendisini korudu" dedi.
- [135] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/266-279.
- [136] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/279-281.
- [137] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/281.
- [138] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/281-282.
- [139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/282-283.
- [140] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/283.
- [141] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/283-284.
- [142] Müslim, Ru'yâ 6; Ebu Davûd. Edeb 88, Tirmizi, Ru'yâ I, 10; İbn Mâce. Ru'yâ 9; Dârimî, Ru'yâ 7; Müsned, II, 269, 507.
- [143] Buhârî, Ta'bir 45; Tirmizi, Ru'yâ 8; İbn Mâce, Ru'yâ 8; Müsned, I, 216, 246, 359
- [144] Ebû Dûvûd, Edeb 88; Tirmizi, Ru'ya 8; Dârimî, Ru'yâ 8; Müsned, I, 76, 90, 91, 101. 129, 131, II, 504
- [145] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/284-289.
- [146] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/290-291.

- [147] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/291.
- [148] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/292.
- [149] Buhârî, Enbiya 54, Menâkibu Ashâbi'n-Nebiyy 6; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 23; Tirmizi, Menâkıb 17; Müsned, II, 339, VI, 55.
- [150] Buhârî'de,tespit edemedik.
- [151] Muvatta'da tespit edemedik. Ancak İbn Abdi'I-Berr, (Muvatta'ı şerhettiği) el-İstizkâr, XIV, 271'de bunu zikretmektedir.
- [152] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/292-293.
- [153] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/293.
- [154] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/293-294.
- [155] Buhârî, Itk 17; Müslim, Elfaz 15; Müsned, II, 316
- [156] Buhârî, İman 37, Itk 8, Tefsir 31. sûre 2; Müslim, İman 1, 5, 6, 7; Ebû Dâvûd, Sünne 16; Tirmizî, İman 4; Nesâî, İman 5, 6; İbn Mâce, Mukaddime 9, Fiten 25; Müsned, II, 365, 426, IV, 129, 130, 164
- [157] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/294-295.
- [158] Bu anlamıyla tespit edemedik. Ancak daha önce bazı bölümleri el-Bakara, 2/260 ile Hûd 11/80'de geçmiş bir hadisin bir bölümü olarak: "... Ve Allah Yûsuf'a da rahmet buyursun. Onun kaldığı kadar hapiste kalmış olsaydım ve ondan sonra davetçi gelip beni çağırıyorsa, hemen çıkardım..." anlamında: Buhârî, Enbiyâ 11, 19, Tefsir 12. sûre 5; Müslim, İman 238; Tirmizi, Tefsir 12. sûre 1; Müsned, II, 322, 326, 346, 384, 389, 416. Bu anlamdaki rivayetler için bk. Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 541.
- [159] Arapça ifade bu anlamda olmakla beraber; uygun şeklin şu olması gerekir: "Yûsuf a Alkîh'i unutturan şeytan olmuş olsaydı, Yûsuf un cezalandırılmayı hak etmemesi gerekirdi. Çünkü unutan kişi sorumlu tutulmaz."
- [160] Tirmizi, Tefsir 7. sûre 3; İbn Sa'd, Tabakat, I, 28.
- [161] Buhârî, Salat 31; Müslim, Mesâcid 90, 92-94; Ebû Dâvûd, Salât 189, 190; Nesâî, Sehv 25, 26; İbn Mâce, İkâmetu's-Salât 129, 133; Müsned, I, 379, 420, 424, 438, 448, 455.
- [162] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/295-297.
- [163] Aynı manada olmak üzere: Tirmîzi, Tefsir 30. sûre 1-4; Müsned, I, 276, 304.
- [164] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/298-299.

- [165] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/299.
- [166] Müsned, V, 391.
- [167] Müsned, IV, 109, V, 33, 35
- [168] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/299-301.
- [169] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/301-302.
- [170] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/302-303.
- [171] Bununla merhum Kurtubî, bu manada varid olmuş hadislerin mutlak olmadıklarına, işaret ettiği şekilde âyetlerin ışığında ele alınmaları ve öylece anlaşılmaları gerektiğine işaret etmektedir.
- [172] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/303.
- [173] Ebû Dâvûd, Edâhî 22; Tirmizî, Sayd 16, 17; Nesâî, Sayd 10; İbn Mâce, Sayd 2; Dârimi, Sayd 3; Müsned, IV, 85, V, 54, 57.
- [174] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/303-305.
- [175] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/306.
- [176] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/306-307.
- [177] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/307.
- [178] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/307.
- [179] Ancak, pahalılaşma sim istemek ve beklemek kastı olmamalıdır. Burada âyet-i kerimede sözü edilen tedbir, maslahatın gereği olan idari bir tedbirdir. İnsanların faydasıdır. Pahalılaşması kastıyla yapılan ihtikâr (karaborsa, stokçuluk) ise; bilinen hadis-i şeriflerle yasaklanmıştır. Bk. Müslim, Musakaat 129, 130; Ebû Dâvûd, Buyu 47; Tirmizî. Buyu 40; İbn Mace, Ticârât 6; Dârimi, Buyu 12; Muvatta, Buyû 56; Müsned, I, 21, II, 33, 351, III, 453, 454, VI, 400.
- [180] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/308.
- [181] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/308.
- [182] M. Fuâd Abdutbâkî, Mu'cemu Ğaribi'l-Kur'ân Mustakrecen min Sahihi'l-Buhâr'i, İstanbul 1985, s. 137
- [183] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/309-310.
- [184] Tirmizi, Tefsir 12. sûre 1; ayrıca Müsned, II, 388 ve 533 kısmen.
- [185] Buhari, Tefsir 12. sûre 5
- [186] Benzer rivayetler: Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 548.
- [187] "Divan'dan kastı muhtemelen Sahih-i Buhârî'dir. Çünkü İbn Hacer,

Fethu'l-Bâri, VIII, 217'de, az önce geçen Buhârînin rivayetlerini serti ederken şunları söylemektedir: 'Meşhur fakih, İmam Malik'in ilminden Müdevve'nin râvileri... Abdurrahman b. el-Kasım'ın Buhârîde buradan başka bir yerde rivayeti yoktur.'

[188] Taberî, Câmiu'l-Beyân, XII, 235.

[189] Taberi, a.g.e., XII, 235-236.

[190] Çoğul için gelen "mira'den sonra gelen çoğul "vav"ı muhatab raûzekkerde hazfedilir ve "mim" sakın okunur. Kurtubî buna işaret etmektedir

[191] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/310-314.

[192] Kaynağını tesbil edemedik.

[193] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/315-317.

[194] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/317-320.

[195] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/320.

[196] Hadis olarak tesbit edemedik

[197] Nakledilen bu rivayetlerin sağlam bir dayanakları olmadığı gibi; ilâhi buyrukların anlaşılmasında olumlu her hangi bir katkıları da yoktur.

[198] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/321-323.

[199] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/323-324.

[200] Buhârî, Eymân 1, Keffârât 10, Ahkâm 5, 6; Müslim, İmâre 13, Eymân 19; Ebû Davûd, Harâc ve İmâre 2; Nesâî, Âdâbu'l-Kuctât 5; Dûrimî, Nüzfir 9\ Müsned, V, 62-63

[201] Buhârî, İcâre 1, İstitâbetu'l-Murteddîn 2; Müslim, İmâre 15; Ebû Davud, Hudûd 1; Müsned IV, 409.

[202] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/324-326.

[203] Buradaki açıklamalara ek olarak İbnu'l-Arâbi'nin sözkonusu ettiği bir husus daha vardır: "Yûsuf (as), mü'min ve peygamber olduğu halde, kâfirin vereceği bir görevi almayı nasıl caiz görmüştür?" sorusuna kısaca şu cevabı vermektedir: "Onun sözlerinin anlamı, görev istemek değildi: O göreve kentlisi geçmek için, istediği o makamı boşaltmasını istemişti..." İbnu'l-Arabî, bu görüşünün doğruluğuna da bir sonraki âyet olan 56, âyet-î kerimesini delil göstermektedir. (İbnul-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân, III, 1092.

[204] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/326.

[205] Buhârî, Buyu' 89, Vekâlet 3, Meğazî 39, İ'tisam 20; Müslim, Müsâkat 94,

95; Dârimî, Buyu 40; Muvatta, Büyü 20, 21; Müsned, III, 45'te şıs anlamdaki bir hadis kaydedilmektedir; Hz. Peygamber'in Hayber'deki haracı toplayıp getirmek üzere atadığı amil, oldukça kaliteli hurmalar getirince; Hz. Peygamber; "Hayber'in tüm hurması böyle mi?" diye sorar. Âmil; hayır, bundan bir ölçek almak üzere, topladığımız adi türden iki ölçek veriyoruz, der Peygamber (sav) bunun faiz olduğunu belirterek, bu uygulamaya reddeder.

Merhum Kurtubî buna işaret ediyor olmalıdır.

[206] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/327-331.

[207] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/331-332.

[208] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/332-334.

[209] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/334-336.

[210] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/336-338.

[211] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/338.

[212] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/338-339.

[213] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/339.

[214] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/339-340.

[215] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/340.

[216] Bu lafız ve mana ile tespit edemedik. Ancak Müsned, V, 146'da şu anlamda bir hadis yer almaktadır: "Ebû Zer'den, dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: Şüphesiz ki, nazar kişiyi, tırmanmış olduğu yüksekçe bir dağdan yuvarlanmış gibi -Allah'ın izni ile- yere yıkar." (Ayrıca bk. el-Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, V, 106; el-Azîzî, es-Sirâcu'l-Münir Şerhu'l-Câmi'i'n-Sağır, I. 427).

[217] Buhârî, Enbiya 10; Ebû Dâvud, Sünne 20; Tirmizî, Tıb 18; İbn Mâce, Tıb 36; Müsned, I, 236, 270.

[218] Buhârî, Tıb 36; Müslim, Seldin 41; İbn Mace, Tıfa 32; Muvatia, Ayn 1, 2; Müsned, III, 486-487.

[219] İbnu'l-Esîr, en-Nikâye, V, 265'te: "Bir kadın Sa'd'ı -Küfe emiri iken- (belden) yukarısını soyunmuş olarak görünce; sizin şu einirinizin böğürleri birbirine yakındır, dedi" anlamında.

[220] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/340-341.

[221] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/342.

[222] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/242.

[223] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/342.

[224] Muvatta, Ayn 3; -daha kısa ve aynı anlamda olmak üzere: Tirmizî, Tıb 17; İbn Mâce, Tıb 33; Müsned, VI, 438.

[225] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/343.

[226] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/343.

[227] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/344-348.

[228] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/348.

[229] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/348-349.

[230] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/349.

[231] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/349.

[232] Amr b. Dinar'dan dedi ki: Peygamber (sav) şöyle dedi: 'Kaçan kölenin (âbikin, bulunup getirilmesine karşılık) ödülü kırk dirhemdir.' (İbn Mevdûd, el-lhtiyâr, IV, 46). Ayrıca bk. ez-Zeylaî, Nasbu'r-Râye, III, 470-471.

[233] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/350.

[234] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/350-351.

[235] Câbir b. Abdullah'tan rivayete göre, namazı kılınmak üzere olan bir cenazenin, Hz. Peygamber: "Borcu var mı?" diye sormuş. Vardsr, cevabım alınca; "arkadaşınızın namazını kılın!" diye buyurmuş. Ebu Katâde, borcunu ben üzerime alıyorum, deyince, namazını kılmış. (Müsned, III, 296; Buhârî, Havâlât 3 -Seleme b. el-Ekvâ'dan-; Tirmizi, Cenâiz 69 -Ebû Katâde'nin oğlu Abdullah'tan-.

[236] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/351.

[237] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/352.

[238] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/352-353.

[239] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/353.

[240] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/354-355.

[241] "... Hanefilerin hileleri kabul ettikleri görüşü yaygınlık kazanmıştır. Çünkü Ebû Yusuf bu hususta bîr kitap telif etmiştir. Ancak gerek ondan, gerek Hanefî mezhebine mensup ilim adamlarının bîr çoğundan meşhur olarak geten görüş ancak "hakkı elde etmek kaşdını gütmek" kaydı ile yapılabileceği şeklindedir... Hilenin (Hanefüere göre) caiz olmasının ilkesi şudur: Eğer haramdan kaçış ve günahı uzak kalmak için yapılırsa güzeldir. Şayet bir müslümanın hakkını iptal için yapılırsa güzel olamaz. Hatta günah ve haksızlıktır." (İbn Hacer, Fetku'l-Bârî, XII, 342)

"el-Muhit'te "Hileler ve Meşruiyeti" diye bir bölüm dahi vardır... Hile, mekruh şeylerden kaçıktır. Haramdan kaçmak ve günahlara düşmekten uzak kalmak için lülelere başvurmakta bir sakınca yoktur. Hatta bu, menduptur. Bir müslümanın hakkını ortadan kaldırmak için hileye başvurmak ise günah ve haksızlıktır. Neseî, "el-Kâfî'de diyor ki: Muhammed b. el-Hasen'den şöyle dediği nakledilmiştir: Hakkı ortadan kaldırmaya götüren hilelerle Allah'ın hükümlerinden kaçmak, müminlerin ahlâkından değildir " (Aynî, Umdetu'l-Kari, XXIV, 108-109)

[242] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/355.

[243] Buhârî, Zekât 34, Hiyel 3; Ebû Dâvûd, Zekât 5 (hadis no: 1580) Tirmizî, Zekât 4, Nesâî, Zekât 5, 10; İbn Mdce, Zekât 11,13; Dârimî, Zekât 8; Muvatta, Zekât 23; Müsned, I, 12, II. 15.

[244] Buhârînin 90 no'lu bölümünü teşkil etmektedir.

[245] Buhârî, Hiyel 3- bâb.

[246] Buhârî, Hiyel 3. Ayrıca; az önce geçen ve "... zekât mükellefiyeti korkusuyla..." ibaresi için gösterilen kaynaklara bakınız.

[247] Buhârî, Hiyel 3.

[248] Aynı yer

[249] Gerek el-Mühelleb'in bu sözleri, gerekse bu husustaki başka görüşler ile bunlara dair gerekçeler için bk. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, XII, 347 vd.

[250] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/356-358.

[251] İbnu'l-Arâbî, Ahkâmu'l-Kur'an, III, 1100'de buradaki 76. âyet-i kerime yerine, biraz sonra da geleceği üzere 56. âyet-i kerimeyi zikretmektedir.

[252] 56-57. âyetlerin tefsirinin baş taraflarında da bu hadise işaret edilmişti. Kaynakları için oraya bakılabilir.

[253] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/358-359.

[254] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/359-362.

[255] Bu haberin sağlıklı ve güvenilir bîr kaynağa dayalı olmadığı, merhum Kurtubî'nin bu ifadesinden de anlaşılmaktadır.

[256] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/363-367.

[257] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/367-368.

[258] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/368.

- [259] Müslim, Akdiye 19; Ebü Dâvûd, Akdiye 13; Tirmizî, Şehâdat 1; İbn Mâce, Ahkâm 18; Afuvaifa, Akdiye 3, Mûsned, IV, 115, 116, V, 193.
- [260] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/368-369.
- [261] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/369.
- [262] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/369.
- [263] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/370.
- [264] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/370.
- [265] Buhârî, İ'tikaf; 11 8, 11, 12, Fardu'l-Humus 4; Bed'u'l-Halk 11, Ahkâm 21; Müslim, Selâm 23, 24; Ebû Dâvûd, Savm 79, Edeb 81; İbn Mâce, Siyam 65; Mûsned, III. 156. 285, VI. 337.
- [266] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/370-371.
- [267] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/371.
- [268] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/371.
- [269] Beyhakî, Şuabu'l-İman, VII, 214, 215.
- [270] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/371-372.
- [271] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/372-373.
- [272] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/373-374.
- [273] Buhari, Ezan 93, Ded'u'l-Halk 11; Ebû Dâvûd, Salât 161; Tirmizî, Cumua 59; Nesâî, Sehv 10; Mûsned, VI, 106
- [274] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/374.
- [275] Buhârî, Cenâiz 44; Müslim, Fedâil 62-, İbn Mâce, Cenaiz 53; Mûsned, III, 194.
- [276] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/374-375.
- [277] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/376-379.
- [278] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/380.
- [279] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/381-383.
- [280] Beyhakî, es-Sünenu'l-Kübrâ, X, 336
- [281] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/383-384.
- [282] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/384.
- [283] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/384.
- [284] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/385.

[285] Suyüti, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 579da biraz daha uzunca kaydettiği bu mektubu, Vehb b. Münebbib'ten diye kaydetmektedir. Böyle olması daha uygundur. Çünkü Hz. Ya'kub'un, boğazlanması emredilenin Hz. İshak olmadığını bilmemesi de mümkün değildir; İbn Abbas'ın böyle bir mektubun yazılmış olduğunu bildirmesi de mümkün değildir. Mektup rivayeti itibariyle sağlam olmadığı gibi; muhtevası da İsrâiliyât'tan olduğunu göstermektedir.

[286] Bu anlamındaki fiil emir olduğu için sonundaki "ye" lûrfinin hazfedilmesi gerekiyordu.

[287] Burada fiilin başındaki ceznı edatı dolayısıyla "ya" harfinin İmfedihnesi gerekirken, harf med olarak okunması muzni'i' aslındaki ötrenin hazfedildiğini kabul etmek, ceznı alamenti olarak değerlendirilmektedir.

[288] Ancak, -Arapça baskıyı hazırlayanın da dikkat çektiği gibi- burada aslının ikinci harfi "ya" değil "vav"dir.

[289] Buhârî, Hudûd 36, Buyu 66, 110; Müslim, Hudud 30-32; Ebû Dâvûd, Hudud 32; Müsned, II, 249. 494.

[290] İbn Hibbân es-Sîretu'n-Nebeviyye, Beyrut 1407/1987, s. 337.

[291] Buna göre buyrukların anlamı şöyle olur: Başımıza bir şey kakılmayacaktır. Bugün Allah size mağfiret buyursun" şeklinde olur.

[292] Yani burdaki bol ve geniş sıftı müennes bir kelime olup gömleğin değil, semai müennes ve mahzuf olan zırh anlamındaki kelimenin sıfatıdır.

[293] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/385-391.

[294] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/391-392.

[295] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/392-394.

[296] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/394-395.

[297] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/395-396.

[298] Buhârî, Mezâlim 10, Rikaak 48; Müsned, II, 506.

[299] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/396-397.

[300] Tirmizi, Deavât 114.

[301] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/397-398.

[302] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/398.

[303] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/398-399.

[304] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/399-400.

- [305] Tirmizî, İsti'zan 31; İbn Mâce, Edeb 15; Müsned, III. 198.
- [306] Buhârî, Cihâd 168, Menâkıbul-Ensar 12; Müslim, Cihâd 64; Müsned, III, 71.
- [307] Ebû Davûd, Edeb 151; Tirmizî, Edeb 13; Müsned, IV, 91. 93. 100
- [308] Tirmizî, Edeb 13.
- [309] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/400-401.
- [310] Ebû Dâvûd, Libas 4; Tirmizî, İsti'zân 7; Müsned, II, 50, 92.
- [311] Tirmizî, İsti'zân 7
- [312] Aynı anlamda olmak üzere: Ebû Dâvûd, Edeb 151; İbn Mâce, Dua 2; Müsned, III, 395, V, 253; ayrıca bk. Müslim, Salât 84.
- [313] Muvatta, Husnu'l-Huluk 16.
- [314] Aradaki soru-cevap olmaksızın, tokalaşmanın günahların bağışlanacağını ifade eden ye el-Berâ b. Âzib (ra.) yoluyla gelen hadisler için bk. Ebû Dâvud, Edeb 141; Tirmizî, İsti'zan 31; İbn Mâce, Edeb 15; Müsned, IV, 289, 293, 303
- [315] Bu açıklamaya göre âyetteki "el-Bedvi" kelimesi çöl anlamında olmaz, sizi Bedâ'dan getirdi, demek olur.
- [316] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/401-405.
- [317] Buhârî, Merdâ 19, Deavât 30; Müslim, Zikr 10, Ebû Dâvud, Cenâiz 9; Nesâî, Cenâiz 1; İbn Mâce, Zühd 31; Müsned, III, 101, 104, 171, 195, 208, 247, 281.
- [318] Müslim, Zikr 13; Müsned, II, 350; yakın ifadelerle aynı anlamda: Nesûl, Cenûiz 1; Dârimî, Rikaak 45; Müsned, II, 263, 309, 316, 514
- [319] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/405-408.
- [320] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/408-409.
- [321] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/410.
- [322] Buna göre anlam şöyle olur: Göklerde nice âyetler vardır. Yerin (âyetleri) üzerinden ise yüz çevirerek geçerler.
- [323] Buna göre de anlam şöyle olur: Göklerde nice âyetler vardır. Yeri de (yarattı.) Onun üzerinde yüz çevirerek geçer,giderler.
- [324] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/410-411.
- [325] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/411-412.
- [326] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/412-413.

[327] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/413.

[328] Buhârî, Eyman 15, Talâk 11; Müslim, İman 201, 202; Ebû Dâvud, Talâk 15; Tirmizî, Talâk 8; İbn Mâce, Talâk 14; Müsned, II, 255, 393, 425. 474, 481, 491.

[329] Bk. Buhari, Tefsir 2. sûre 38.

[330] Buhârî, Enbiyâ 19, Tefsir 12. sûre 6, Ayrıca bk. Tefsir 2. sûre, 38.

[331] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/413-418.

[The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.](#)
[Download **ChmDecompiler** at: http://www.zipghost.com](http://www.zipghost.com)

RAD SURESİ

Dünyanın Küreselliği ve Dönmesi:

1- Yeryüzündeki Komşu Araziler:

2- Komşu Yerlerden Farklı Mahsuller:

3- İnkarcıların İddiaları:

4- Bağlar Ve Ekinler:

5- Aynı Sudan Sulanan Farklı Lezzette Yiyecekler:

1- Rahimlerin Eksiltip Artırmaları:

2- Hamile Kadının Ay Hali Olup Olmaması ile İlgili Görüşler:

3- Hamilelik Süresi:

4- Hamilelik Süresindeki Ay Hesabı:

5- Azami Hamilelik Süresi:

6- Ay Hali, Lohusalık Ve Hamilelik Süreleri:

7- Tabiatçıların Bu Husustaki Kanaatleri:

8- Herşeyin Miktarını Tesbit Ve Tayin Eden, Herşeyi Bilen Yüce Allah'tır:

Gök Gürültüsü ve Yıldırım Esnasında Allah'ı Anmak ve Teşbih:

1- Ahidlerine Bağlı Kalanlar:

2- Ahde Bağlılığın Gereği Ve Tevekkülün Gerçek Mahiyeti:

1 - Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Evliliğin Teşvik Edilmesi:

RAD SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

(Mekke'de mi Medine'de mi indiği hususu ihtilaflıdır. Kırkûç âyettir)

el-Hasen, İkrime, Ata ve Câbir'in görüşüne göre Mekke'de İnmiştir. el-Kelbî ve Mu katil'in görüşüne göre Medine'de inmiştir.

İbn Abbas ve Katâde derler ki: Mekke'de inmiş iki âyeti dışında, Medine'de inmiştir. Bu iki âyet-i kerîme ise yüce Allah'ın: "Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü... birKur'ân olsaydı" (31. âyet) âyetinden itibaren İki âyetin (32. âyetin) sonuna kadar ki buyruklardır.[\[1\]](#)

1. Elif, Lâm, Mîm, Râ. Bunlar Kitabın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen haktır. Fakat insanların çoğu İnanmazlar.

Yüce Allah'ın: "Elif, Lâm, Mîm, Râ. Bunlar Kitabın âyetleridir» buyru ğuna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Sana Rabbinden İndirilen" yani bu Kur'ân "haktır." Müşriklerin: Sen bunu kendiliğinden uydurmaktasın, dedikleri gibi değildir. O halde bu Kitaba sımsıkı sarıl ve ondaki hükümler gereğince amel et. Mukatil der ki: Bu âyet-i kerîme müşrikler; Muhammed Kur'ân'ı kendiliğinden uydurmaktadır, demeleri üzerine inmiştir.

"...en" " Âyetler" üzerine atf ile ref mahallinde veya müb-tedâ olarak merfu'dur. "Haktır" de onun haberidir. Bununla birlikte ism-i mevsulun şu takdirde cer mahallinde olması mümkündür: " Sana indirilenin âyetleri..." Buna göre "haktır" kelimesinin merfu olması ise mübteda takdiri iledir. Bu da; "İşte hakkın kendisi odur" şeklindedir. Yüce Allah'ın (el-Bakara, 2/146-147) buyruğunun: " Onlar bilip, durdukları halde... (bunun) hak olduğunu"şeklindeki okuyuşuna benzemektedir.

el-Ferrâ der ki: " ...en" başına "vav" harfî gelmiş olsa dahi "Kitab"ın sıfatı olarak cer mahallinde de kabul edilebilir. Şöyle denilmesi gibidir: "Bu niktub bize Ebu Hafs el-Faruk'dan gelmiştir." (Burada el-Faruk kelimesinin başına "vav" gelmiş olmakla birlikte Ebu Hafs'ın sıfatıdır). Şairin şu beyiti de bu kabildendir:.

“O efendi himmet ve gayretler sahibi ve savaşın kızıştığı Yerlerde ordunun arslanı olan o hükümdara."

Bununla "efendi, himmet ve gayretler sahibi, ordunun arslanı hükümdara" demek istemektedir. "Fakat insanların çoğu inanmazlar."[\[2\]](#)

2. Allah, O'dur ki gökleri gördüğünüz şekilde direksiz yükseltmiştir. Sonra Arş

üzerinde istiva etmiştir. Güneşe de, aya da emrine boyun eğdirmiştir. Herbiri belirli bir süreye kadar akıp gider. Her işi yerli yerince düzenler, âyetleri uzun uzadtya açıklar. Rabbİnize kavuşacağınıza kesin olarak inanasınız diye.

"Allah, O'dur ki gökleri gördüğünüz şekilde direksiz yükseltmiştir..." âyeti ile yüce Allah, bu Kur'ân'ın hak olduğunu beyan ettikten sonra onu indirenin de kudretinin kemal derecesinde olduğunu beyan etmektedir. O halde siz O'nun kudretinin kemalini tanıyabilmek için, O'nun yarattıklarına ibretle bakınız. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Beyit, sıfatlar arasına "vav" getirilmesine tanık olduğundan, tercümede de buna dikkat edilmiştir.[\[3\]](#)

Gördüğünüz şekilde direksiz" anlamındaki buyruk ile ilgili iki görüş vardır. Birincisine göre; bu gökler sizin de onu gördüğünüz şekilde direksiz olarak yükseltilmiştir. Bu açıklamayı Katâde, İyas b. Muaviye ve başkaları yapmıştır. İkinci görüşe göre ise; bu göklerin direkleri olmakla birlikte, biz bu direkleri göremiyoruz.

İbn Abbas der ki: Bu göklerin Kaf dağı üzerinde direkleri vardır. Bu görüşe binaen şöyle demek de mümkündür: Direklerden kasıt gökleri ve yeri kendisiyle tuttuğu kudretidir ve biz O'nun kudretini göremeyiz. Bu açıklamayı da ez-Zeccâc nakletmiştir. Yine İbn Abbas, bu direk rnü'minin tevhididir demektedir. Göğes kâfirin küfründen dolayı parçalanmaya yüz tutması üzerine direkler konulmuştur. Bu açıklamayı da el-Gaznevî nakletmektedir. Direkler, kelimesi; ın çoğuludur. Şair Nâbiğa der ki:

"(Ve Allah Hz. Süleyman'a şöyle de demişti:) Ve cinleri emrine müsahhar kıl, çünkü Ben onlara izin verdim; Tedmür'ü oldukça enli, ince taşlarla ve direklerle bina etmelerine,"

"Sonra Arş üzerinde istiva etmiştir." Buna dair açıklamalar daha önceden (el-A'raf, 7/54. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Güneşe de, aya da emrine boyun eğdirmiştir." Yani yarattıklarının faydalarına ve kullarının maslahatına olmak üzere her ikisine de boyun eğdirmiştir. Esasen herbir yaratığa yaratıcının emrine boyun eğdirilmiştir.

"Herbiri belirli bir süreye kadar akıp gider." Sözü geçen "belirli süre" dünyanın yok olması ve Kıyametin kopması vaktidir. Orada güneş tortop edilecek, ay söndürülecek, yıldızlar karartılacak ve gezegenler darmadağın olacak,

İbn Abbas der ki: Yüce Allah burada "belirli bir süre" ile bunların ulaştıkları ve aşmaları söz konusu olmayan derece ve menzillerini kastetmektedir. "Belirli bir süre"nin ayın yörüngesini bir ayda, güneşin de yörüngesini bir senede dolaşması anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Her İşi yerli yerince düzenler." Yani dilediği şekilde onu yapar. "Âyetleri uzun uzadıya açıklar." Bu şu demektir; Bütün bunları yapmaya kadir olan öldükten sonra tekrar diriltmeye de kadir olandır. İşte bundan dolayı: "Rabbimize kavuşacağınıza kesin olarak inanınız diye" diye buyurmaktadır.[\[4\]](#)

3. Yeri uzatıp döşeyen, orada sabit dağlar ve ırmaklar var eden O'dur ve O, meyvelerin hepsinden yine kendilerinin içinde ikişer ikişer yaratandır. Geceyi, gündüze O buruyor. Muhakkak bunlarda iyi düşünenler için âyetler vardır.

Yüce Allah göklerdeki âyetleri (belgeleri) beyan ettikten sonra "yeri uzatıp döşeyen... O'dur" buyruğu İle yeryüzündeki âyetleri beyan etmektedir. Yani yeri enine, boyuna yayıp döşeyen O'dur.

"Orada sabit dağlar... var eden" buyruğundaki; " Sabit..ler" kelimesinin tekili (v.b)dir. Çünkü yeryüzü dağlar vasıtası ile sebat bulmaktadır. da sebat bulmak anlamındadır. Antere der ki:

"Ben bunu kesinlikle bilerek (nefsimi) buna sabrettirdim, o da sebat bulmaktadır. Korkağın canı (kaçacak yer bulmak için) bakınıp durduğunda."

Şair Cemil de der ki:

"Temellerini sapasağlam yerleştiren hakkı için yemin ederim, seviyorum onu, Öyle bir sevgiyle ki, alametleri ortaya çıktığında o (sevgi) gizlenir."

İbn Abbas ve Atâ derler ki: Yeryüzünde var edilen ilk dağ, Ebu Kubeys dağıdır.

[\[5\]](#)

Dünyanın Küreselliği ve Dönmesi:

Bu âyet-i kerîme yeryüzünün küre gibi olduğunu iddia edenlerin kanaatleri ile yeryüzünün kapılarının yukarıdan aşağıya doğru üzerine düştüğünü İddia edenlerin kanaatlerini reddetmektedir. İbnu'r-Râvendî'nİN iddiasına göre yer aşağı doğru yuvarlanır gibi olmakla birlikte; yerin altında yukarı doğru yükselen rüzgarı andıran, yukarı doğru çıkan bir cisim de vardır. O bakımdan yukardan aşağı düşen ile aşağıdan yukarı doğru çıkan hacim ve güç itibariyle mutedil hale gelerek birbirleriyle uyum sağlamaktadırlar.

Başkaları ise; yerin birisi yukardan aşağı doğru düşen, diğeri ise aşağıdan yukarı doğru çıkan iki cisimden meydana geldiğini iddia etmişlerdir. Böylelikle bu İki cisim arasında denge kurulmaktadır. İşte yeryüzünün durmasının sebebi budur. Müslümanların ve Kitap ehlinin kabul eniği görüş, yeryüzünün durduğu, sakin olduğu ve uzanıp döşenmiş olduğudur. Yeryüzünün hareketinin adeten meydana

gelen zelzeleler ile ortaya çıktığı şeklindedir.[\[6\]](#)

"Ve ırmaklar" yeryüzü üzerinde akan ve yaratıklar için pek çok faydalar taşıyan sular "var eden O'dur ve O; meyvelerin hepsinden yine kendilerinin içinde ikişer ikişer yaratandır." Burada "ikişer"den kasıt iki çeşit sınıf demektir. el-Ferrâ der ki: Burada "ikişer ikişer"den kasıt erkek ve dişidir. Ancak bu açıklama nassın hilafınadır. Bir diğer görüşe göre "ikişer ikişer"den kasıt iki çeşit demektir. Tatlı-ekşi, yaş-kuru, siyah-beyaz, küçük-büyük gibi.

"Muhakkak bunlarda İyi düşünenler için âyetler" delil olacak belgeler ve alametler "vardır."[\[7\]](#)

4. Yeryüzünde birbirine komşu bir çok parçalar, üzüm bağları, ekinler ve çatalı ve çatalsız hurmalıklar vardır ki; hepsi aynı su ile sulanır. Yine de onlardan bir kısmını lezzetlerinde, bir kısmından üstün kılıyoruz. Şüphesiz bunlarda da aklını kullananlar için âyetler vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:[\[8\]](#)

1- Yeryüzündeki Komşu Araziler:

Yüce Allah'ın: "Yeryüzünde birbirine komşu bir çok kıtalar... vardır"

buyruğunda bir hazf vardır ki anlamı: Yeryüzünde birbirine komşu olan ve olmayan bir çok arazi parçaları vardır. Nitekim yüce Allah'ın: "Ve sizi sıcaktan koruyan elbiseler" (en-Nahl, 16/81) buyruğunda da böyledir. Bunun da anlamı: ... Ve soğuktan koruyan elbiseler... şeklindedir. İşitenin bilmesi dolayısıyla bu, hazfedilmiştir.

"Birbirine komşu yerler" şehirler ve bayındır yerler demektir. Komşu olmayan yerler ise çöller ve bayındır olmayan yerler anlamındadır.[\[9\]](#)

2- Komşu Yerlerden Farklı Mahsuller:

Yüce Allah'ın: "Birbirine komşu" buyruğu birbirine yakın köyler, kasabalar demekdir. Bunların toprakları bir, suları birdir. Bu köy ve kasabalarda ekinler ve bahçeler vardır. Ancak bunların mahsulleri, meyveleri, hurmaları birbirinden Farklıdır. Kimisi tatlı, kimisi ekşi olmaktadır. Aynı ağacın, aynı dalında bile mahsul küçüklük, büyüklük, renk ve tadı itibariyle farklı olabilmektedir. İsterse ay ve güneş bunların hepsine aynı şekilde ışık saçsın.

Bu, şanı yüce Allah'ın vahdaniyetine ve samediyetinin azametini en açık bir

delildir. O'nu tanı yamayıp yoldan sapanların yol göstericisidir.

Şanı yüce Allah: "Hepsi aynı su ile sulanır" buyruğu ile bütün bunların, ancak O'nun meşiet ve iradesi ile olduğuna, O'nun kudretiyle meydana geldiğine dikkat çekmektedir. İşte bu da bütün bunların tabiat kanunları sonucu meydana geldiğini söyleyenlerin görüşünün batıl olduğuna en açık bir delildir. Zira bu eğer su ve topraktan dolayı böyle olsaydı ve bütün bunları yapan tabiat olsaydı, hiçbir şekilde böyle bir farklılık meydana gelmezdi.

Şöyle de denilmiştir: Bu buyrukla getirilen delilin açıklaması şöyledir: Bu buyrukta toprak parçaları arasındaki farklılıklar dile getirilmektedir. Kimi toprak iyi ve güzeldir, kimisi kıraçtır. Halbuki bu iki toprak da birbirine yakın ve komşudur. Bu da aynı şekilde yüce Allah'ın kudretinin kemaline delil olan hususlar arasındadır. Şanı yüce Allah, zalim ve inkarcıların söylediklerinden alabildiğine ulu, yüce ve büyüktür.[\[10\]](#)

3- İnkarcıların İddiaları:

İnkarcı kâfirler -Allah'ın İaneti üzerlerine olsun- herbir olayın yaratıcının yaratması ile değil de kendiliğinden meydana geldiğini kabul etmişler ve ağaçlardan çıkan meyvelerde bunun böyle olduğunu iddia etmişlerdir. Halbuki bunların sonradan yaratılmış olduğunu kabul etmekle birlikte, bunları yaratana inkâr etmektedirler. Ayrıca arazi da kabul etmeyip, İnkâr ederler.

Bir başka kesim de mahsullerin yaratıcı olmaksızın meydana geldiklerini kabul eder, ancak arazi meydana getiren birisinin olduğunu kabul etmişlerdir. Meydana gelen bir şeyin (hadisin) mutlaka bir meydana getiricisi (nuh-disi) gerektiğinin delili ise; bir şey belli bir zamanda meydana gelirken, onun cinsinden olan bir başka şey, bir başka zamanda meydana gelmektedir. Eğer o şeyin kendine ait zamanda meydana gelmesi, o zamanın kendisine tahsis edilmesinden dolayı ise, o takdirde onun cinsinden olan herbir şeyin de onunla aynı zamanda meydana gelmesi gerekirdi.

Şayet meydana geldiği zamanın özellikle tahsisi söz konusu değilse, belli ve özel bir zamanda onun meydana gelmesi, ancak o özel zamanı ona tahsis eden bir kimsenin varlığından dolayı olabilir. Şayet bu tahsisi yapan zatın tahsisi söz konusu olmasaydı, meydana gelen o olayın tahsis edilen o zamandan Önce veya sonra olması arasında herhangi bir fark da bulunmazdı... Bu hususa dair yeterli ve geniş açıklamalar Kelâm İlmi bahislerindedir.[\[11\]](#)

4- Bağlar Ve Ekinler:

“Üzüm bağları” buyruğundaki; “Bağlar” kelimesini el-Hasen “te” harfini esreli olarak; “Orada üzüm bağları yaratandır” takdiri ile okumuştur. O takdirde bu, yüce Allah'ın “orada sabit dağlar... varedendir” buyruğuna atfedilmiş olur. Bununla birlikte -üçüncü âyet-i kerîmedeki-: “Hepsi” kelimesine atf ile cer olması da mümkündür ve ifadenin takdiri: “Meyvelerin hepsinden ve ... üzüm bağlarından...” anlamında olur. Diğerleri ref ile; şeklinde okumuşlardır. Bu da: “Ve aralarında... bağlan vardır” takdirinde olur.

“Ekinler ve çatallı ve çatalsız hurmalıklar...” buyruğunu İbn Kesir, Ebu Amr ve Hafs “bağlar” anlamındaki kelimeye atf ile merfu olarak, yani şu takdire göre okumuşlardır: “Yeryüzünde ekinler ve hurmalıklar da vardır.” Diğerleri ise; Üzüm bağları, kelimesine atf-ı ne-sak ile esreli okumuşlardır. Bu durumda ekinler de, hurmalıklar da “bağlar ve bahçeler” kabilinden olur. Bununla birlikte -az önce geçtiği üzere üçüncü âyet-i kerîmedeki-; “Hepsi” kelimesine daha önce; “Ve... bağlar” kelimesinde geçtiği üzere atf ile okunması da mümkündür.

Mücahid, es-Sülemî ve diğerleri “sad” harfini ötreli olarak; “Çatallı” şeklinde okumuşlardır, diğerleri ise “sad” harfini esreli okumuşlardır. İki ayrı söyleyiştir. Bu iki şekliyle de bu kelime;in çoğuludur. Bu da aynı gövdede birleşen bir ya da iki hurma ağacı demektir. Bundan da baş kısımları dallanır ve böylelikle hurma ağacı olur.

Bunun bir benzeri de; kelimesi olup bunun tekili; “Taze hurma salkımı” lafzıdır. Ebu İshak, el-Bera'dan şöyle dediğini rivayet eder: “Çatallı hurmalık” tabiri bir arada bulunan demektir. “Çatalstz hurmalık” ise birbirinden ayrı hurmalıklar demektir. en-Nehhâs derki: Bu sözlükte de böyledir. Eğer bir tek hurma ağacının içinde (kökünden) bir başka hurma ağacı veya ağaçları çıkıyorsa buna “çatallı” denilir. “Misli ve benzeri” demektir. Peygamber (sav)ın: “” Kişinin amcası babası gîbidir”^[12] buyruğu da buradan gelmektedir. Bu kelimenin tesniye ile çoğulu arasında da fark yoktur, i'rabında da fark yoktur. Eğer çoğul olursa “nun”u i'rab edilir, tesniye olursa “nun”u esreli gelir. Şair der ki:

“İlim ve bilim (tahammülkârhk, cahillikleri bağışlamak) iki şeref hasletidir, Kişi için; güzelliiktirler, ikisi bir arada olduğunda. Bunlar birbirinin mislidir, ikisinin de güzelliğinin tamamlanması, Ancak bunun da, berikinin de bir arada olmasına bağlıdır.”^[13]

5- Aynı Sudan Sulanan Farklı Lezzette Yiyecekler:

“Hepsi aynı sn ile sulanır.” Âdemoğulları gibi, onların kimisi salihdir, kimisi

kötüdür. Babaları ise birdir. Bu açıklamayı en-Nehhâs ve Buhârî yapmıştır.^[14] Âsim ve İbn Âmir; şeklinde "ya" ile yani bütün bunlar aynı su ile sulanır anlamında okumuştur. Diğerleri ise; "Bağlar" kelimesi dolayısıyla "te" ile okumuşlardır. Ebu Hatim ve Ebu Ubeyde de bu okuyuşu tercih etmişlerdir. Ebu Amr da der ki; "Te" ile okumak -Yüce Allah'ın: "Onlardan bir kısmını lezzetlerinde, bir kısmından üstün kılıyoruz" buyruğu dolayısıyla "te" ile okumak daha güzeldir. Çünkü burada görüldüğü gibi; "Onlardan bir kısmı" derken müennes zamir kullanmış, diye müzekker zamir kullanmamıştır.

Hamza, el-Kisaî ve diğerleri ise; "Üstün kılar" anlamında ve daha önce geçen: "Her işi yerli yerince düzenler, uzun uzadıya açıklar... O

Çürüyor." fiillerine uygun olarak "ya" ile okumuşlardır. Diğerleri İse "Biz üstün kılıyoruz" anlamında "nun" ile okumuşlardır.

Cabir b. Abdullah rivayetle der ki: Peygamber (sav)ı, Ali (r.a)a şöyle derken dinledim: "İnsanlar değişik ağaçlardandır. Ben ve sen ise aynı ağaçtan yaratıldık."^[15] Daha sonra Peygamber (sav) "Yeryüzünde birbirine komşu bir çok kıtalar..." buyruğunu "hepsi aynı su ile sulanır" buyruğuna kadar okudu.

"lezzetler" meyvelerCin tatları lezzetleri) demektir. İbn Abbas der ki--Tatlı, ekşi, kimisi Fârisî (kaliteli) hurmadır, kimisi de bayağı ve adi hurmadır.

Ebu Hureyre'den merfu olarak rivayet edilen bir hadise göre Rasûlullah (sav) yüce Allah'ın: "Yine de onlardan bir kısmını lezzetlerinde, bir kısmından üstün kılıyoruz" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir; "Kimisi Fârisî türüdür, kimisi bayağıdır, kimisi tatlı, kimisi de ekşidir."^[16] Bunu da es-Sa'lebî nakletmektedir.

el-Hasen der ki: Bu âyet-i kerîmeden maksat misal vermektir. Şam yüce Allah bunu Âdemoğullarına misal göstertmektedir. Onlar asılları itibariyle birdirler, fakat hayır, şer, iman ve küfür bakımından aynı sudan sulanmış mahsullerin çeşitliliği gibi farklı farklıdır. Şairin şu mısraları da bu kabildendir:

"İnsanlar da yetişen bitkiler gibidirler, bitkiler de çeşit çeşittir, Kimisi sandal ağacıdır, kimisi kâfur, kimisi de sorgun (ban) ağacıdır, Kimi ağaçtan da ömür boyu katran sızar."

"Şüphesiz bunlarda da aklını kullananlar için âyetler", yüce Allah'ın buyruklarını anlayıp kavrayacak kalbe sahip olan kimseler için "alâmetler" vardır."^[17]

5. Eğer şaşıyorsan, asıl şaşılabilecek olan onların: "Acaba biz toprak olduktan sonra mı, biz mi yeniden yaratılacağız?" demeleridir. İşte Rabblerini İnkâr edenler bunlardır. Boyunlarında demir halkalar olacak olanlar da bunlardır. İşte

cehennemlikler de bunlardır. Onlar orada ebediyyen kalacaklardır.

"Eğer şaşıyorsan, asıl şaşılacak olan onların... demeleridir." Yani ey Muhammedi Sen onlar tarafından doğru sözlü ve güvenilir bir kimse olarak biliniyor iken sonradan seni yalanlamalarına hayret edip şaşıyor isen şunu bil ki; onların Öldükten sonra dirilmeyi yalanlamaları, bundan daha çok hayret edilecek bir şeydir.

Şanı yüce Allah hayret edip şaşırmaz. O'nun hakkında öyle bir şey düşünülemez, çünkü hayret, sebepleri gizli ve saklı olan şeyler dolayısıyla nefisteki değişiklikler demektir. Bunu bu şekilde söz konusu etmesi, onların bu tutumlarına peygamberinin ve mü'minlerin hayret etmeleri içindir.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Ey Muhammedi Eğer sen onların gökleri, yeri ve aynı yerden yetişen çeşitli mahsulleri yaratanın Ben olduğumu kabul etmelerine rağmen, öldükten sonra dirilişi ve tekrar yaratmayı inkâr edişlerine hayret ediyorsan, şunu bil ki; onların bu sözleri bütün mahlukatı hayrete düşüren, şaşırtıcı bir sözdür. Çünkü yeniden yaratmak ilkin yaratmak anlamındadır.

Âyeti kerîmenin yaratıcıyı inkâr edenler hakkında olduğu da söylenmiştir. Yani eğer sen değişip duran bir şeyin mutlaka bir değiştiricisi olması gerektiğine dair apaçık delillere rağmen, onların yaratıcıyı inkâr edişlerine hayret ediyorsan, bil ki, asıl hayret konusu onların bu inkâr edişleridir.

Âyet-i kerîmenin ifadeleri ve bu ifadelerin sıralanışı, birinci ve ikinci açıklamaya delil teşkil etmektedir. Çünkü yüce Allah onların: 'Acaba biz toprak olduktan sonra mı?' diriltileceğiz; "biz mi yeniden yaratılacağız?" dediklerini nakletmektedir.

"Biz nü?" buyruğu; " Biz" şeklinde de okunmuştur. (Yani: Sonra mı biz yeniden yaratılacağız? demek olur.)

"Demir halkalar" kelimesi ın çoğuludur. Bu da, etin kendisiyle boyna bağlandığı bir halkadır. Yani Kıyamet gününde onların boyunlarına böyle bir halka geçirilecektir. Yüce Allah'ın: "O zaman boyunlarında tasmalar ve zincirler bulunacak... sonra ateşte yakılacaklar." (el-Mu'min, 40/71-72) buyruğu buna delildir.

Buradaki "demir halkalar"ın onların işleyegeldikleri kötü amelleri olduğu da söylenmiştir.[\[18\]](#)

6. Bir de senden iyilikten önce çarçabuk kötülük getirmeni isterler. Halbuki onlardan önce nice örnekler gelip geçmiştir. Doğrusu Rabbin zulümlerine rağmen İnsanlara yine de mağfired edendir ve şüphesiz Rabbin azabı cidden çetin

olandır.

7- O küfre sapanlar: "Ona Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi?" derler. Sen ancak bir uyarıcısın. Esasen herbir topluluğun bir yol göstericisi olmuştur.

"Bir de senden" aşırı inkârları ve yalanlamaları dolayısıyla "iyilikten önce çarçabuk kötülük" azabı "getirmeni isterler." Bunun, onların: "Ey Allah! Eğer bü Senin katından hakkın kendisi ise durma, bizim üzerimize gökten taş yağdır" (el-Enfal, 8/32) sözlerine işaret olduğu da söylenmiştir.

Katâde der ki: Bunlar afiyetten önce cezayı İstediler. Şanı yüce Allah ise bu ümmetin cezasını Kıyamet gününe kadar tehir etmeyi hükme bağlamıştır.

"İyilikten önce" buyruğu kendisi sebebiyle imanın ve iyiliklerin umulduğu imandan önce, diye de açıklanmıştır.

Nice örnekler" ilahi azab ve cezalar... demektir. Tekili; şeklindedir. el-A'meş'ten onun bu kelimeyi,(akilli) şeklinde "mim" har-tini ötreli "se" harfini de sakın olarak okuduğu rivayet edilmiştir, ki bu da; Müsle'nin çoğuludur. Bununla birlikte; şeklinde "mim" harfinin ötresinin ağırlığı dolayısıyla üstün ile değiştirilmesi de mümkündür. (Tekilinin sonundaki) "he" (yuvarlak te)nin yerine fetha getirilir de söylenmiştir.

el-A'meş'ten bu kelimeyi; şeklinde "mim" harfini üstün, "se" harfini sakın okuduğu da rivayet edilmiştir. Bu da "müsle" kelimesinin çoğuludur. Daha sonra "mim" harfinin ötresini ağırlığı dolayısıyla hazfetmiştir. Bütün bu açıklamaları en-Nehhâs -Allah'ın rahmeti üzerine oisun- zikretmektedir.

Ancak cemaatin kıraatine göre bu kelimenin tekili dır. Temimliler ise bu kelimenin hem "se" harfini, hem "mim" harfini ötreli okurlar. Onların bu kullanışlarına göre kelimenin tekili; şeklinde "mim" harfi ötreli, "se" harfi de sakindir.

"Yüksek köşk, odaüar)" demektir. Bunun (müslenin) fiili ise; şeklinde gelir, mastarında ise "mim" üstün, "se" harfi de sakindir.

"Doğrusu Rabbîn... mağfîret edendir." Yani iman etmeleri halinde müşrikleri, tevbe etmeleri halinde günahkârları affedendir. İbn Abbas der ki: Yüce Allah'ın Kitabındaki en umut verici buyruk: "Doğrusu Rabbin zulümlerine rağmen insanlara yine de mağfîret edendir" buyruğudur.

"Ve" küfür üzere ısrar ettikleri takdirde, "şüphesiz Rabbin azabı cidden çetin olandır."

Hammâd b. Seleme, Ali b. Zeyd'den, o Said b. el-Müseyyeb'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yüce Alfah'ın: "Doğrusu Rabbîn zulümlerine rağmen insanlara yine de mağfîret edendir ve şüphesiz Rabbin azabı cidden çetin olandır" âyeti nazil olunca Rasûluilah (sav) şöyle buyurdu: "Allah'ın affetmesi,

rahmeti ve bağışlaması olmasaydı, hiçbir kimse rahat bir hayat yaşayamazdı ve eğer O'nun cezası, tehdidi ve azabı olmasaydı, herkes de hiçbir şey yapmaksızın dururdu,"[19]

"O küfre sapanlar, ona Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi? derler." Yani onlar bir takım mucizelerin gösterilmesini istediklerinde yüce Allah da peygamberine -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun-: "Sen ancak bir uyarıcısın" yani bildirip, haber verensin "esasen herbir topluluğun bir yol göstericisi olmuştur;" onları Allah'a davet eden bir peygamberi olmuştur, diye buyurdu.

Yol gösterici (el-Hâdî)nİN Allah olduğu da söylenmiştir. Yani sana düşen uyarıp korkutmaktır. Kendilerini hidayete iletmeyi dilediği herbir kavmi hidayete ileten de Allah'tır.[20]

8. Allah, her dişinin neye hamile kalacağını, rahimlerin neyi eksilteceğini, neyi artıracığını bilir. O'nun katında herşey bir ölçü İledir.

9. O görünmeyeni de, görüneni de bilendir. O, çok büyüktür, yüceler yücesidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız,[21]

1- Rahimlerin Eksiltip Artırmaları:

Yüce Allah'ın: "Allah her dişinin neye hamile kalacağını... bilir" buyruğu, erkek olsun, dişi olsun, güzel olsun, çirkin olsun, salih olsun, olmasın neye hamile kaldılarsa onları bilir, demektir.

En'âm Sûresi'nde (6/59. âyet, 1. başlık ve devamında) Gaybın bilgisinin yalnızca Allah'a ait olduğuna ve bu konuda Allah'ın ortağının bulunmadığına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Yine orada Buhârî'de yer alan İbn Ömer'den gelen şu hadisi de zikretmiştik: Rasûlutlah (sav) buyurdu ki: "Gaybın anahtarları beş tanedir..." ve bunlar arasında: "Rahimlerin neyi eksilttiğini de Allah'tan başka hiçbir kimse bilemez" ifadesi de yer almaktadır.[22]

Yüce Allah'ın; "Rahimlerin neyi eksilteceğini, neyi artıracığını bilir" buyruğunun te'vili hususunda ilim adamlarının farkh görüşleri vardır. Katâ-de der ki: Anlamı şudur: Dokuz aydan önce neyi düşürdüğünü ve dokuz aydan sonra neyi artıracığını bilir, demektir. İbn Abbas da böyle demiştir.

Mücahid der ki: Kadın hamile iken ay hali olduğu takdirde bu, çocuğunda bir noksanlık demektir, eğer dokuz aydan fazla hamileliği devam ederse bu da eksilenin tamamlanması demektir. Yine Mücahid'den şöyle dediği nakledilmektedir: Eksiltmekten kasıt rahimlerin eksilttikleri kan demektir,

artırmaktan kasıt ise onlardaki kan artışı demektir.

Bir diğer açıklamaya göre eksiltmek ve artırmak çocuğa raci'dir. Çocuğun bir parmağının veya başka bir uzvunun eksik gelmesi ve bir parmağının yahut başka bir uzvunun fazla gelmesi gibi.

Bir diğer açıklamaya göre eksiltmek, ay hali kanının kesilmesi demektir.

"Artırmak" ise doğumdan sonra gelen lohusalık kanına işarettir.[\[23\]](#)

2- Hamile Kadının Ay Hali Olup Olmaması ile İlgili Görüşler:

Bu âyet-i kerîmede hamile kadının ay hali olacağına delil vardır. Malik'in ve iki görüşünden birisi de Şafiî'nin kabul etliği görüş budur. Atâ, eş-Şa'bî ve başkaları ise hamile kadın ay hali olmaz, demişlerdir. Ebu Hanife de bu görüştedir, delili de (yine) bu âyet-i kerîmedir.

İbn Abbas ise bu âyet-i kerîmenin te'vili ile ilgili olarak şöyle demektedir: Hamile kadınlar da ay hali olur. İkrime ve Mücahid'den de böyle rivayet edilmiştir. Aynı zamanda bu Hz. Âişe'nin de görüşüdür. Hz. Âişe hamile kadınlara gebeliklerinde ay hali olmaları halinde namazı bırakmaları doğrultusunda fetva verirdi. O sırada Ashab-ı Kiram da mevcuttu ve ashabdan hiçbir kimse onun bu görüşüne karşı çıkmamıştı. O bakımdan bu İcma gibidir. Bu açıklamayı İbnu'l-Kassar yapmıştır.

Yine İbnu'l-Kassar'ın naklettiğine göre; iki kişi bir çocuğun kendilerine ait olduğu hususunda anlaşmazlık gösterdiler. Ömer (r.a)m huzurunda davalaş-tılar, Hz. Ömer de çocuğu (benzerliklerden hareket ederek, neseb tesbit eden) kıyafet uzmanlarına arzetti. Kıyafet uzmanları çocuğun her ikisine de ait olduklarını söylediler. Bu sefer Hz. Ömer elindeki kamçı ile ona vurmak istedi. Kureyşli bazı kadınlara durumu sorup: Bu çocuğun durumunun ne olduğuna bir bakınız, dedi. Onlar şu cevabı verdiler: Birinci koca bu kadın ile halvete girdi, sonra da onu bıraktı. Bu kadın hamile olduğu halde ay hali oldu, sonra da iddetinin bittiğini zannetti, İkinci koca da bu kadın ile gerdeğe girince, çocuk ikincisinin suyu ile gelişti. Bunun üzerine Hz. Ömer: Allahu Ek-ber! diyerek (hayretini izhar etti) ve çocuğun birinci adama ait olduğunu söyledi. Hamile kadının ay hali olmayacağını söylemediği gibi, Ashab-ı Ki-ram'dan herhangi bir kimse de böyle bir görüş belirtmemiştir. Bu da bu hususta icma olduğunun delilidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Muhelif kanaati benimseyenler de şöylece görüşlerine delil gösterirler; Hamile eğer ay hali olsaydı ve kadının gördüğü kan ay hali olarak kabul edilseydi, cariyenin istibrâsının bir defa ay hali olması şeklindeki hükmün sahih olmaması

gerekirdi. Oysa bu hükümde icmâ' vardır.

İmam Malik'ten de "Muhammed'in Kitabı"nda hamileyken görülen kanın ay hali olmamasını gerektiren bir görüş de rivayet edilmiştir.[\[24\]](#)

3- Hamilelik Süresi:

Bu âyet-i kerîmede hamilenin bazen yükünü dokuz aydan daha erken, bazen de daha fazla bir süre sonra bırakacağına delil vardır. İlim adamları da hamileliğin asgari süresinin altı ay olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. Yine onların görüşlerine göre Abdu'l-Melik b. Mervan altı aylıkken doğmuştur.[\[25\]](#)

4- Hamilelik Süresindeki Ay Hesabı:

Sözü geçen altı ay, şeriatçe muteber diğer aylarda olduğu gibi, hilal ile sabit olan aylardır. Bundan dolayı mezheb(imiz) de Malik'in bazı arkadaşlarından - zannederim İbn Haris'in kitabında- şu rivayet kaydedilmektedir: Şayet altı aydan üç gün eksik olduğu anlaşılırsa, çocuğun kaldığı bu eksik süre, ayların eksik ve fazla çekmelerinin bir sonucu kabul edilir. Bunu İbn Atiyye nakletmektedir.[\[26\]](#)

5- Azami Hamilelik Süresi:

İlim adamları azami hamilelik süresi hususunda farklı görüşlere sahiptir. İbn Cüreyc, Hz. Sa'd'ın kızı Cemile'den, o Âişe'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Hamilelik süresi yün eğirmekte kullanılan kirmenin gölgesinin yer değiştireceği kadar bir süre dahi iki yıldan fazla olamaz. Bunu Darakutnî nakletmektedir.[\[27\]](#)

Ubeyd b. Sa'd'ın kızkardeşi, Sa'd kızı Cemile dedi ki: Hamileliğin azami süresi üç yıldır. e!-Leys b. Sa'd'dan da böyle nakledilmiştir. Şafî'den ise dört yıl diye nakledilmiştir. Malik'ten bu hususta gelen İki rivayetten birisi de böyledir. Ancak ondan meşhur olan rivayet beş yıl olduğudur. Yine ondan on yılı aşacak olsa dahi, azami bir sınırının olmadığı rivayeti vardır. Bu da ondan gelen üçüncü bir rivayettir.

ez-Zühri'den altı ve yedi (yıl) rivayeti gelmiştir. Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Aşhab-ı Kiram'dan hamileliği yedi yıla kadar uzatanlar vardır. Şafî ise bunun azami süresi dört yıldır, demektedir. Kuleliler ise sadece iki yıldır, derler ve daha fazla bir süre kabul etmezler. Muhammed b. Abdu'l-Hakem der ki: Hamilelik bir senedir, daha fazlası olmaz. Davud (ez-Zahirî.) der ki: Süresi dokuz aydır. Ona göre bu süreden daha fazla bir süre hamile kalınmaz.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Bu meselenin içtihadından başka ve kadınların hamilelik ile ilgiti bilinen durumlarına havale edilmesinden başka bir dayanağı yoktur. Başarı Allah'tandır.

Dârakutnî, el-Veiid b. Müslim'den şöyle dediğini rivayet eder: Ben Malik b. Enes'e dedim ki: Bana Âişe'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir: Kadının hamile kalma süresi İki yıldan fazla bir kirmenin gölgesinin değişmesi) bir süre kadar dahi artmaz. Bunun üzerine: Subhanallah dedi, böyle bir şeyi kim söyler? İşte bizim komşumuz Muhammed b. Aclân'ın kansı dört yılda hamile kalır ve doğumunu yapar. O doğru sözlü bir kadındır, kocası da doğru sözlü birisidir.

Oniki yıl zarfında üç batm gebe kalmıştır. Herbir batında gebeliği dört yıldır.^[28] Ayrıca hunu el-Mübârek'den İbn Mücalid de naklederek der ki: Bizde meşhurdur, Muhammed b. Aclân'ın hanımı dört yıllık bir sürede gebe kalır ve doğumunu yapardı. O bakımdan ona "fil'e hamile kalan kadın" adı verilirdi.

Yine şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bir gün Malik b. Dinar oturmakta iken bir adam ona gelerek şöyle dedi: Ey Ebu Yahya! Dört yıldan beri hamile bulunan ve artık çok büyük bir sıkıntı içerisinde olan bir kadına dua et. Bunun üzerine Malik kızdı, mushafı kapattı ve şöyle dedi: Bunlar bizim peygamber olduğumuzu mu zannediyorlar? Sonra da Kur'ân okumaya devam etti, arkasından dua ettikten sonra şöyle dedi: Allah'ım şayet bu kadının karnında bir afet var ise onu derhal karnından çıkart. Eğer karnındaki dişi ise sen onun yerine ona oğlan ver. Sen dilediğini siler, dilediğini tesbit edersin. Kitabın anası da senin yanındadır. Malik te dua ederken ellerini kaldırdı, etrafındakiler de ellerini kaldırıp dua etti. Daha sonra haberci bu istekte bulunan adama gelerek: Koş hanımına yetiş, dedi. Adam gitti, Malik ellerini indi rmemişti ki adam mescidin kapısında boynu üzerinde dört yaşında siyah saçlı bir oğlanla çıka geldi. Dişleri çıkmış ve göbek bağı kesilmemişti,

Yine rivayete göre bir adam Ömer b. el-Hattab'a gelerek şöyle demiş: Ey Mü'minlerin Emiri! İki yıl süreyle evimde değildim. Geldiğimde hanımımın hamile olduğunu gördüm. Hz. Ömer bu kadını recm etmek hususunda çevresindekilerle istişare etti. Muaz b. Cebel şöyle dedi: Ey Müzminlerin Emiri! Eğer senin bû kadının aleyhine bir yolun varsa da karnındaki yavruya karşı senin lehine bir yol yoktur. O bakımdan bu kadına doğum yapıncaya kadar ilişme. Hz. Ömer o kadına ilişmedi. Nihayet dişleri çıkmış bir oğlan doğurdu. Adam çocuğun kendisine benzediğini görünce; Kabe'nin Rabbine yemin ederim, benim oğlumdur, dedi. Bu sefer Hz. Ömer şöyle dedi: Kadınlar Muaz gibisini doğurmaktan acizdir. Muaz olmasaydı, Ömer helak olup gitmişti.

Yine ed-Dahlîk der ki: Annem beni iki yıl hamilelikten sonra doğurdu. Beni doğurduğunda dişim çıkmıştı.

Yine Malik'ten nakledildiğine göre o, annesinin karnında iki yıl kalmıştır. Üç yıl kaldığı da söylenmiştir. Yİne denildiğine göre Muhammed b. Ac-lân annesinin karnında üç yıl kalmış ve annesi ona hamileyken vefat etmiş, annesinin karnında oldukça şiddetli hareket etçiği görülünce karnı yarılarak çıkartıldığında dişlerinin çıkmış olduğu görülmüş.

Hammad b. Seleme der ki: Herim b. Hayyan'a, "Herim (çok yaşı)" denilmesinin sebebi annesinin karnında dört yıl kalmış olmasıdır.

el-Ğaznevî'nin de naklettiğine göre, ed-Dahhâk annesinin karnında iki yıl süreyle

kaldıktan sonra doğmuş ve doğduğunda dişleri çıkmış olduğundan ona Dahhâk (çok gülen) adı verilmiştir.

Abbâd b. el-Avvâm der ki: Bizim komşumuz olan bir kadın dört yıl hamilelikten sonra saçları omuzlarına kadar uzamış bir oğlan doğurdu. Yanından uçan bir kuşa da "kış" diye söylemişti. [\[29\]](#)

6- Ay Hali, Lohusalık Ve Hamilelik Süreleri:

İbn Huveyzimendâd der kî: Ay halinin, lohusalığın en az ve azami süreleri ile hamileliğin asgari ve azami süreleri hep içtihad yoluyla tesbit edilmiştir. Çünkü bu gibi şeylerin bilgisini yüce Allah insanlara bildirmemiştir. O bakımdan bunlar hakkında herhangi bir hüküm verilirken ancak bizim için zahir olan kadarıyla ve kadınlarda nadir veya mutad olarak görünen kadarıyla hüküm verilir. Biz bir kadının dört veya beş yıl süreyle hamile kaldığını tesbit edersek, buna dayanarak hüküm veririz. Lohusalık ve ay hali ile ilgili olarak, istikrar bulmuş bir durum ile karşı karşıya bulunmadığımızdan, kadınlarda nadiren görülen hususları nazar-ı itibara aldık. [\[30\]](#)

7- Tabiatçıların Bu Husustaki Kanaatleri:

İbnu'l-Arabî der ki: Malikilerden mütesâhil (ilmî delillere itibar etmekte gereken titizliği göstermeyen, gevşek davranan) bazı kimseler, hamileliğin azami süresinin dokuz ay olduğunu nakletmektedir. Ancak böyle bir şeyi (Maliki değil de) ancak Halıkı (helake mensub olan) kişi söyler. Bunlar rahimde hamileliği yönetenlerin yedi gezegen olduğu İddiasında bulunan tabiat-çılardır. Bunlara göre bu gezegenlerin herbirisi anne karnında çocuğu birer ay alır, dördüncü ay da güneşe aittir. İşte çocuk bundan dolayı hareket eder ve kıpırdanmaya başlar. Yedi gezegen arasında yedi ay dolaşması tamamlandıktan sonra sekizinci ayda Zuhâl (Satürn) gezegenine avdet eder. Zuhâl gezegeni de soğukluğuyla onun yetişmesini sağlar. Keşke bunlarla tartışabilsem yahut onlara karşı çarpışabilsem. Ne diye devre tamamlandıktan sonra yine Zühâl'e geri dönüyor da başkasına dönmüyor? Bu konuda bilgiyi Allah mı size bildirdi? Yoksa Allah'a İftira mı ediyorsunuz? Eğer iki gezegenden birisine dönmesi mümkün ise, niçin bu hamileliği düzenleme işi üç veya dört gezegene avdet etmiyor yahut oniarın hepsine İkişer ya da üçer defa dönmüyor? Bu gizli hususlar hakkında batıl zanlara dayanarak tahakküm niye? [\[31\]](#)

8- Herşeyin Miktarını Tesbit Ve Tayin Eden, Herşeyi Bilen Yüce Allah'tır:

"O'nun katında herşey bir ölçü ileler." Yani eksiklik olsun, fazlalık olsun herşeyin ölçüsünü tesbit etmiştir.

"Bir ölçü ileler" buyruğu şöyle de açıklanmaktadır: Çocuğun annesinin karnından çıkışının ölçüsü ve annesinin karnında çıkacağı vakte kadar geçireceği sürenin miktarı hep bellidir.

Katâde ise, nztık ve ecel ile ilgilidir, der. "Miktar (ölçü)" ise miktar anlamındadır. Âyetin genel ifadesi ise bütün bu hususları kapsamaktadır. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.

Derim ki: Bu âyet-i kerîme ile şanı yüce Allah; "O görölmeyeni de, görüneni de bilendir" buyruğu ile kendi zatını övmektedir. Yani O, insanların ve mahlukatın görmediklerini de, gördüklerini de bilendir.

"Gayb" gaib (görünmeyen) anlamında mastardır. Şehâdet (görünen) ise, şahit (görünen) anlamında bir mastardır. Şanı yüce Allah, bununla gayb bilgisinin yalnız kendisine ait olduğunu, insanlara gizli bulunan bâtını kendisinin ihata ettiğini belirterek, bu hususa dikkat çekmektedir. Bu konuda herhangi bir kimsenin kendisine ortak olmasının söz konusu olmadığını belirtmektedir.

Bir takım emare ve alâmetleri delil kabul eden tıp bilginleri ise görmedikleri hususlara dair kat'î kanaat belirtecek olurlarsa, bu bir küfüdür. Şayet bu bir deneydir diyecek olurlarsa, o zaman yaptıklarıyla başbaşa bırakılır ve onların bu durumu (görünmeyi bilmekle) övölene olumsuz bir gölge düşür-meز. Çünkü adetin bozulması mümkündür, ilmin değişikliğe uğraması ise mümkün değildir.

"O çok büyüktür" ki herşey O'ndan aşağıdadır. "Yüceler yücesidir." Müşriklerin söylediklerinden çok yücedir. Kudret ve kahrı ile her şeyin üstündedir. Bu iki isme dair açıklamaları "Şerhu'l-Esmâ'l-Hüsna"da yeterince yapmış bulunuyoruz.

Yüce Allah'a hamdolsun. [\[32\]](#)

10. İçinizden birisi İster sözünü gizlesin, ister onu açıklasın; gece gizlensin ve(ya) gündüzün yoluna gitsin, hepsi birdir.

"İçinizden birisi İster sözünü gizlesin, ister onu açıklasın" buyruğun-daki "sözün gizlenmesi" kişinin kendi kendisine söylediği, içinden geçirdiği sözler demektir. Açığa vurulması ise kişinin başkasına söylediği sözler demektir.

Bu buyrukla kastedilen de şudur: Şanı yüce Allah, İnsanın hayır ve şer türünden gizlediği herbir şeyi, tıpkı haytr ve şer türünden açığa vurduğu her-bir şeyi bildiği gibi bildiğidir.

"İçinizden birisi" ifadesi ya: "Birdir" kelimesinin sıfatıdır. İfadenin takdirî anlamı şöyle olur: İçinizden sözünü gizleyenin gizlemesi de, açığa vuranın açıklaması da birdir.

Bununla birlikte şu anlamda olmak üzere "birdir" anlamındaki kelimeye taalluku da mümkündür: İçinizden bu şekilde davranan ile öbür türlü davranan arasında fark yoktur, bîrdir.

Yine ifadenin takdirinin şu anlamda olması da mümkündür: İçinizden sözünü gizleyenin gizlemesi de, aranızdan sözünü açıklayanın açıklaması da aynı şeydir. Şöyle de olabilir: Aranızdan sözünü gizli söyleyen de, onu açığa vuran da eşittir. Bu da "ikisi de adalet sahibidir" anlamında; Zeyd'de adildir, Amr da demeye benzer. "Birdir" kelimesinin birbirine eşittir anlamında olduğundan ayrıca hazfedilmiş bir muzaf takdirine ihtiyacı yoktur, da denilmiştir.

"Gece gizlensin ve(ya) gündüzün yoluna gitsin." Yani yüce Allah'ın bilgisinde gizli de, açık ta, yollarda açıkça görünen de, karanlıklarda saklanan da birdir. el-Ahfeş ve Kutrub derler ki: "Geceleyin gizlenen" açıkça görünen anlamındadır.

Nitekim onu açığa çıkardım, anlamındaki: ifadesi de buradan gelmektedir. ise o şeyi çıkardım, anlamına gelir. Nitekim kefen soyucusuna "el-muhtefi" denilmesi de buradan gelmektedir. Şair İmruu'l-Kays da şöyle demiştir:

"Onlana (saklandıkları) tünellerinden ortaya çıkmaları

Sanki akşam vakti gürültülü yağın yağmurdan çıkışları gibidir."

Gizlenen, gizlenip saklanan yani bir dehlize giren" demektir.

Nitekim yırtıcı hayvanın inine girdiğini anlatmak üzere kullanılan, ifadesi de buradan gelmektedir.

İbn Abbas der ki: "Gizlenen" bir şeylerin arkasına saklanan ve görünmez hale gelen, "yoluna giden" ise açıkta olup görünen demektir. Mücahid der kî: İşlediği masiyetleri "gizleyen" demektir; "Yoluna giden" ise bu masiyet-leri açıkça işleyen demektir. ın, giden anlamında olduğu da söylenmiştir.

et-Kisaîder ki: " Gitti, gider, gitmek" demektir. Şair de şöyle demektir:

"Bütün herkes erkek develerinin fazla ileri gitmelerini engellerken, Biz ise erkek devemizin bağını çözdük, işte o serbestçe gitmektedir."

Ebu Recâ der ki: "Giden" yeryüzünde geçip giden anlamındadır. Şair de şöyle demektir:

"Şüphesiz ki ben gittim, sen ise gitmiyordun."

el-Kutebî der ki: "Gündüzün yoluna giden" ifadesi ihtiyaçlarını görmek için hızlıca giden demek olup, Arapların; "Su akıp gitti" ifadelerinden alınmıştır. el-

Esmaî der kî: " Yolunu serbest bırak, gitsin" anlamındadır. [\[33\]](#)

11. Onun önünden de, arkasından da kendisini Allah'ın emriyle koruyan izleyicileri vardır. Gerçek şu ki; bir toplum kendi özünde olanı değiştirmedikçe Allah da hallerini değiştirip bozmaz. Allah, bir toplumun da kötülüğünü diledi mi, artık onun geri çevrilmesine imkân yoktur. Onların, O'ndan başka bir vekilleri de olmaz.

Yüce Allah'ın: "Onun... izleyicileri vardır." Yani yüce Allah'ın gece ve gündüz bir diğerrinin yerine geçen melekleri vardır. Gece melekleri yukan çıktı mı, onların akabinde gündüz melekleri gelir.

"el-Melâike" kelimesi müzekker olduğu halde; "İzleyiciler" kelimesinin müennes gelmesi, bu kelimenin çoğulu olmasından dolayıdır. O bakımdan tekil olarak geldiğinde; "İzleyici melek" çoğul olarak geldiğinde de; " İzleyici melekler" denilir. Bundan sonra ise; île cemul-cem' (çokluk çoğulu) yapılır.

Kimisi de bu buyruğu; "Onun önünden de, arkasından da... izleyicileri vardır" diye okumuşlardır ki burada; kelimesi, ın çoğuludur. "Melâike"ye; denilmesi ise; lafzına uygun olması içindir.

Meleklerin bu türlerinin çok olmaları dolayısıyla müennes geldiği de söylenmiştir. "İleri derecede neseb bilgini, çok alim ve çok rivayet bilen" gibi. Bu açıklamayı da el-Cevherî ve başkaları yapmıştır.

"Teafckub (ardından gelmek, izlemek)" ise başlangıçtan sonra bir daha geri dönmek demektir. Nitekim Allah en-Neml Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: "Arkasına bakmaksızın dönüp, gitti." (en-Neml, 27/10) Arkasına dönmeksizin... demektir. Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır: " Biri diğerrinin ardınca tekrarlanan öyle sözler vardır ki, bunları söyleyen -yahut yapan- asla zarar görmez"^[34] dedikten sonra teşbih, tahmid ve tekbiri zikretmektedir. Ebu'l-Heysem der ki: Bunlara "muakkibât" denilmesinin sebebi, gittikten sonra bir daha ardı arkasına geri dönmeleridir. Bu da önce bir iş yapıp sonra tekrar aynı işi yapan kimsenin bu fiilini anlatmak için kullanılan; den gelmektedir. el-Muakkibât kelimesi develer hakkında kullanılacak olursa, sudan içmek için birbirine karışan ve İtişen develerin arka taraflarında duran develer demektir. Biri su için gittiğinde onun yerine bir diğeri girer.

Yüce Allah'ın: "Önünden" İfadesi geceleyin gizlenip saklanana ve gündüzün yoluna gideni "Allah'ın emriyle koruyan izleyicileri vardır" buyruğun-daki koruyup gözetleme (hıfz)ın mahiyeti hakkında farkh görüşler vardır. Bunun, onları yırtıcı hayvanlardan, laşerattan ve zararlı şeylerden korumaları için Allah'tan bir lütuf olarak görevlendirilen melekler olma ihtimali vardır, denilmiştir. Ancak kader geldi mi bu sefer o insanı bu zararlı varlıklarla başbaşa bırakırlar. Bu açıklamayı İbn Abbas ve Ali b. Ebi Talib (r.a) yapmışlardır.

Ebu Miclez der ki: Murad kabilesinden bir adam Ali (r.a)ın yanına gelerek şöyle dedi: Kendini iyice koru, çünkü Muradhlardan bazıları seni öldürmek istemektedir. Hz. Ali şu cevabı verdi: Her kişi ile birlikte onu takdir olunması hali müstesna, zararlara karşı koruyan (hıfzeden) melekler vardır. Kader geldi mi bu sefer kişiyi Allah'ın kaderiyle başbaşa bırakırlar. Şüphesiz ecel son derece sağlam bir kaledir.

Buna göre; "Allah'ın emriyle onu koruyacak..." buyruğu, Allah'ın emri ve izniyle koruyacak... demek olup harfi (edatı) "be" anlamındadır. Bu şekilde sıfat harfler biri diğerinin yerini tutabilir. Buradaki ın, anlamında olduğu da söylenmiştir ki; Allah'ın emrine binaen onu korurlar, anlamına gelir. Bu da anlam itibariyle birincisine yakındır. Yani onların korumaları Allah'tan gelen bir emre binaendir, kendiliklerinden değildir. Bu da et-Hasen'in görüşüdür.

-Benzer bir kullanım olarak:- "Elbisesi olmadığından dolayı ona elbise giydirdim"; denilir. Şanı yüce Allah'ın; "Kendilerini açlıktan doyuran..." (Kureyş, 106/4) buyruğu da bu kabildendir ve bu da; ile aynı anlamı ifade eder.

Bir diğer açıklamaya göre bu melekler o kimseyi azap meleklerinden korurlar ki ona herhangi bir ceza gelip çatmasın. Çünkü yüce Allah herhangi bir kavim kendi nefislerindeki küfür üzere ısrar etmek suretiyle değiştirmedikçe üzerlerindeki nimet ve afiyeti de değiştirmez. Eğer küfür üzere ısrar edecek olurlarsa, o vakit onlar için tayin edilen sürenin vakti gelir ve intikam üzerlerine iner. Böylelikle biri diğerini izleyen koruyucular da onların yanından uzaklaşır.

Bir diğer açıklamaya göre; melekler onları cinlere karşı korurlar. Ka'b der ki: Eğer yüce Allah üzerinize yemenizde, içmenizde ve avretlerinizde sizleri himaye edip koruyan melekleri görevlendirmemiş olsaydı, hiç şüphesiz cinler sizi kapıp giderlerdi.

Azab melekleri de Allah'ın emrindendirler. Özellikle onları "Allah'ın emri ile" diye anmaktadır. Çünkü melekler gözle görülmezler. Nitekim yüce Allah: "De ki: ruh Rabbimin emrindendir" (el-tsra, 17/85) diye buyurmaktadır ki; sizin görebildiğiniz şeylerden değildir, demektir.

el-Ferrâ ise şöyle demektedir: Bu ifadede takdim ve te'hir vardır ve ifadenin takdiri şöyledir: Onun önünden de arkasından da Allah'ın emriyle izleyicileri vardır ve bunlar onu korurlar. Bu ifade Mücahid, İbn Cüreyc ve en-Nehaî'den de rivayet edilmiştir. Azap meleklerinin de, cinlerin de Allah'ın emrinden oldukları şeklindeki açıklamaya göre ise buyrukta ne takdim vardır, ne de te'hir.

İbn Cüreyc der ki: Buyruğun anlamı onun amelini, onun için korur ve tes-bit ederler, şeklindedir ve burada muzâf hazfedil mistir.

Katâde de; bu melekler, onun sözlerini ve fiillerini yazarlar, diye açıklamıştır.

Eğer İzleyiciler melekler İse buyruktaki; "Onun" lafzındaki zamirin yüce Allah'a -önceden zikrettiğimiz gibi- ait olması mümkün olduğu gibi, geceleyin gizlenene ait olması da mümkündür. Bu, bu husustaki görüşlerden birisidir.

Bir diğer görüşe göre: "Onun önünden de, arkasından da İzleyicileri vardır" buyruğu ile Peygamber (sav) kastedilmektedir. Yani melekler, Hz. Peygamber'i düşmanlarına karşı korurlar. Zaten Hz. Peygamber'den de yüce Allah'ın: 'Ona Rabbinden bir âyet İndirilmeli değil miydi?' derler. Sen ancak bir uyarıcısın" buyruğunda söz edilmişti. Yani sizden sözlerini gizlice söyleyenler ile bunu açıkça söyleyenler arasında -Peygamber (sav)e zarar verememesi bakımından- fark yoktur. Aksine onun birbirini izleyen melekleri vardır ve bu melekler onu korurlar. Aynı mananın bütün peygamberler için söz konusu olması da mümkündür. Çünkü daha önce yüce Allah: "Esasen herbir topluluğun bir yol göstericisi olmuştur" (er-Râ'd, 11/7) diye buyurmuştur. Yani bu melekler, bu yol göstericiyi (hidayete ileten) önünden de, arkasından da korurlar, muhafaza ederler.

Dördüncü bir görüşe göre âyet-i kerîme ile kastedilen önlerinde de, arkalarında da koruyucular topluluğu bulunan sultanlar ve emirlerdir. Allah'ın emri geldiği takdirde, bu koruyucuların kendilerine hiçbir faydası olmaz. Bu açıklamayı İbn Abbas ve İkrime yapmıştır. ed-Dahhâk da böyle demektedir: Burada kastedilen Allah'ın emrine karşı kendisini korumaya çalışan ve şirk koşan sultanlardır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu te'vile göre ifadede hazfedilmiş bir nefy vardır ki; takdiri şöyledir: Bunlar o kimseyi Allah'ın emrine karşı koruyamazlar. Bu açıklamayı el-Maverdî zikretmiştir.

el-Mehdevî der ki: Buradaki "izleyiciler"! koruyucular diye kabul edenlerin görüşüne göre anlam şöyle olur: Bu koruyucuların Allah'ın emrine karşı kendisini koruduklarını zan ve vehmeder.

Şöyle de açıklanmıştır: Sözü nü gizli söyleyen ile açıkça söyleyen arasında fark yoktur. Onun birbirini izleyen koruyucuları ve yardımcıları vardır ve bunlar onu masiyet işlemeye iterler, ona verilen herhangi bir öğütten etkilenmesine karşı onu korurlar.

el-Kuşeyrî der ki: Bu, Rabbin azabın hak olacağı vakte kadar mühlet vermesine mani değildir. Şöyle ki: Bu isyankâr kişi uzun süre günah üzerinde ısrar etmek suretiyle nefsinde olanı değiştirecek olursa, bu değiştirme ceza görmesine sebep olur. Böylelikle kendi kendisini cezaya çarptıran kendisiymiş gibi olur. Buna göre yüce Allah'ın: "Allah'ın emrine karşı onu korurlar" buyruğu Allah'ın emrine uymaktan onu akkorlar, anlamına gelir.

Abdu'r-Rahman b. Zeyd de der ki: İzleyiciler (el-muakkibât) yüce Allah'ın

kullan hakkında birbirini izleyen ilahi kaza ve takdirleridir.

el-Maverdî der ki: Bu görüşü kabul eden kimselerin kanaatine göre yüce Allah'ın: "Kendisini Allah'ın emriyle koruyan" buyruğu iki şekilde açıklanır: Birincisine göre onlar bunu ecel gelmediği sürece ölümden korurlar, demek olup bunu ed-Dahhâk söylemiştir. İkinci açıklamaya göre İse onu bu hususta bir kaderinin vakti gelmediği sürece eziyet verici cinlerden ve haşerattan korurlar, demektir. Bu açıklamayı Ebu Uname ve Ka'b el-Ahbar yapmıştır. Takdir olunan şeyin vakti geldi mi bu sefer onu korumaktan vazgeçerler.

Sahih olan ise burada sözü geçen "izleyiciler"in melekler olduğudur, el-Hasen, Mücahid, Katâde ve İbn Cüreyc de böyle demişlerdir. İbn Abbas'tan da bu görüş rivayet edilmiş olup en-Nehhâs da bunu tercih etmiştir. Peygamber (say)in de şu hadisini buna delil göstermiştir: "Gecenin melekleri ile gündüzün melekleri sizin aranızda biri diğerini izler dururlar." Bu hadisi, hadis imamları rivayet etmişlerdir.^[35] Yine hadis imamlarının Amr'dan rivayetlerine göre İbn Abbas; "Onun önünden İzleyicileri, arkasından da gözetleyicileri vardır ki, kendisini Allah'ın emri ile korurlar" diye okumuştur.

Kinâne el-Adevî der ki: Osman (r.a), Peygamber (sav)ın huzuruna girerek şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana kul ile birlikte kaç meleğin bulunduğunu haber verir misin? şöyle buyurdu: "Sağında bir melek var, hasenatı yazar. Solunda bir diğer melek var, bu da seyyiâtı yazar. Sağdaki melek, soldaki meleğin emiridir. Sen bir iyilik işledin mi on olarak yazılır, bir kötülük işledin mi sol taraftaki, sağ taraftakine: Yazayım mı? diye sorar. Öbürü: Hayır, olur ki Allah'tan mağfîret diler yahut O'na tevbe eder, der. Aynı soruyu üç defa tekrarladı mı: Evet yaz, der. Ondan yana yüce Allah bize rahat versin. Bu kişi ne kadar kötü bir arkadaştır. Yüce Allah'ın kendisini gözetlediğini ne kadar az hatırlıyor ve bizden ne kadar az utanıyor? Yüce Allah ise: "O bir söz söylemeye dursun, mutlak onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır." (Kaf, 50/18) İki melek de önünde ve arkada var. Yüce Allah da: "Onun önünden de, arkasından da kendisini Allah'ın emriyle koruyan izleyicileri vardır" diye buyurmaktadır. Bir melek ise senin alnını yakalamıştır, Altah için alçak gönüllülük gösterecek olursan, seni yükseltir, Allah'a karşı büyüklenecek olursan, belini kırar. Dudaklarının üzerinde de iki melek vardır, bunlar senin ancak Muhammed'e ve aile halkına getirdiğin salat-u selâmı tesbit ederler. Bir melek de ağzın üzerinde dikilidir. O yılanın ağzına girmesine fırsat vermez. Gözlerinin üzerinde de iki melek vardır. İşte herbir insan üzerinde on melek bunlardır. Gece melekleri ile gündüz melekleri yer değiştirir, dururlar. Çünkü geceleyin duran melekler, gündüzün duran meleklerle aynı değildir. İşte herbir insan üzerinde bu şekilde yirmi melek vardır.

İblis de gündüzün Ademoğlu ile birliktedir, onun çocukları ise geceleyin (onunla birlikte bulunurlar)."[36] Bunu es-Sa'lebî zikretmektedir.

el-Hasen der ki: Sözü geçen "izleyiciler (el-muakkibât)" her sabah namazında bir araya gelen dört melektir. Taberî'nin tercihinine göre "el-muakkibât" emirlerin ön ve arkalarında yürüyen ordu ve kabilelerdir. Buradaki; "O'nun" lafzında ki zamir de önceden geçtiği gibi bunlara aittir.

İlim adamları -Allah onlardan razı olsun- derler ki: Şanı yüce Allah, emirlerini iki kısma ayırmıştır. Bunlardan bir kısmının, ilgili kimsenin başına gelmesi ve vaki olmasını hükme bağlamıştır. Bunu hiçbir kimse önleyemez ve değiştiremez. Diğer bir kısmı ise geleceğini hükme bağlamakla birlikte, onun gerçekleşeceğini ve vuku bulacağını hükme bağlamamış, bunun yerine tevbe, dua, sadaka ve korumakla (hıfz) ile önleneceğini hükme bağlamıştır.

"Gerçek şu ki; bir toplum kendi özünde olanı değiştirmedikçe Allah da hallerini değiştirip bozmaz." Yüce Ailah bu âyet-İ kerîmede bir toplum da -ya bizzat kendileri, ya kendileri için gözetlemek durumunda olanlar, nezaret edenler, yahut herhangi bir sebep dolayısıyla kendilerinden sayılan bir kimse tarafından- bir değişiklik meydana getirilmedikçe o toplumun durumunu değiştirmeyeceğini haber vermektedir. Meselâ, Uhud günü okçuların kendi nefislerindeki değişiklikleri sebebiyle yüce Allah bozguna uğrayanların (önceki) hallerini değiştirmişti. Buna benzer şeriatte görülebilen başka misaller de vardır. Buna göre âyet-i kerîme; herhangi bir kimse önce bir günah işlemedikçe ona hiçbir şekilde ceza gelmez anlamında değildir. Aksine başkalarının günahları dolayısıyla musibetler de gelebilir. Nitekim Peygamber (sav): Salih kimseler aramızda varken helak edilir miyiz? diye sorulunca, "Eğer fısk ve fücür artacak olursa evet" diye cevabını vermiştir.[37]

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Allah bir toplumun da kötülüğünü" helak ve azabım "diledi mi artık onun geri çevrilmesine imkân yoktur." Denildiğine göre yüce Allah, bir toplumun hastalık ve türlü rahatsızlıklar gibi bir takım bela ve musibetlere uğramalarını diliyecek olursa, onun belasını hiçbir kimse geri çeviremez.

Bir diğer açıklamaya göre yüce Allah, bir kavim hakkında kötülüğü dileyecek olursa, onların basiretlerini köreltir ve onlar da belâ ihtiva eden şeyi tercih eder ve onu işlerler. Böylelikle kendi ayaklarıyla helâklarına doğru yürürler. O kadar ki; onlardan birisi kendi eliyle, kendisini öldürmenin yollarını araştırır, kendi ayakları ile kendi kanını akıtmaya doğru yol alır hale gelir.

"Onların O'ndan başka bir vekilleri" bir sığınakları "da olmaz." es-Süddî'nin yaptığı açıklamanın anlamı budur. Bir diğer açıklamaya göre; Allah'ın azabına

karşı onları koruyacak bir yardımcıları olmaz. Şair de der ki:
"Semada Rahman'm dışında hiçbir yardımcı yoktur."

Dost ve yardımcı -vezin itibariyle- Kadir ve kadîr'e benzer.[\[38\]](#)

12. Size korku ve ümit salarak şimşegi gösteren, yüklü bulutları ortaya çıkaran O'dur.

13. Gök gürültüsü O'na hamd ile melekler de korkusundan teşbih ederler. O yıldırımları gönderip onlarla Allah hakkında mücadele edip dururlarken dilediğini çarpar. O, kudret ve azabı çetin olandır.

Yüce Allah'ın: "Size korku ve ümit salarak şimşegi gösteren" yağmur ile "yüklü bulutları ortaya çıkaran O'dur" buyruğundaki; "Bulutlar" kelimesi çoğul olup bunun tekili; şeklinde gelir. de çoğul olarak kufnlır.

"Gök gürültüsü O'na hamd ile melekler de korkusundan teşbih ederler. O yıldırımları gönderip..." Daha önce Bakara Sûresi'nde (.2/14. âyetin tefsirinde) gök gürültüsü, şimşek ve yıldırıma dair açıklamalar geçmiş bulunduğundan onları burada tekrarlayanın bir anlamı yoktur.

Âyet-i kerîmeden maksat, yüce Allah'ın kudretinin kemalini açıklamak ve cezayı ertelemesinin acizlikten olmadığını anlatmaktır. Yani O, gökte şimşegi yolculukta bulunana korku olmak üzere gösterir. Çünkü yolcu karşı karşıya kalacağı yağmur, dehşet ve yıldırımlar sebebiyle şimşegin vereceği rahatsızlıktan korkar. Nitekim yüce Allah da: "Yağmurdan dolayı bir rahatsızlık" (enrNisa, A/102) diye buyurmaktadır. Yolcu olmayıp ikamel halinde bulunan kimse de şimşegin akabinde yağmur ve bolluk geleceğini ümit eder. Bu anlamdaki açıklamaları Katâde, Mücahid ve başkaları yapmıştır.

el-Hasen der ki: Şimşegin yıldırımlarından korkarak ve kıtlığı ortadan kaldıracak yağmuru ümit ederek... demektir.

"Yüklü bulutları ortaya çıkaran O'dur." Mücahid der kî: Bulutlar su (yağmur) yüklüdür.

"Gök gürültüsü O'na hamd ile... teşbih ederler." Gök gürültüsünün bulutların sesi olduğunu söyleyen kimselerin görüşüne göre, gök gürültüsünün teşbih etmesi onda hayatın yaratılmış olması delil gösterilerek kabul edilebilir. Bu görüşün sıhhatinin delili de yüce Allah'ın: "Melekler de korkusundan teşbih ederler" demesidir. Eğer gök gürültüsü bir melek ise, o da meleklerin kapsamı içerisine girmesi gerekirdi. Gök gürültüsünün de bîr melek olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre de "melekler de korkusundan" buyruğu Allah'ın korkusundan... diye açıklamışlardır. Bu açıklamayı et-Ta-beri ve başkaları yapmıştır.

İbn Ab bas der ki: Melekler yüce Allah'tan korkarlar ama onların korkuları

Âdemoğlunun korkusu gibi değildir. Onlardan bir kimse sağında kim var, solunda kim var bilmez. Allah'a ibadeti bırakıp yemek veya içmekle uğraşmazlar. Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Gök gürültüsü (Ra'd) bulutlan süren bir melektir. Su buharı onun baş parmağının bir çukuru içerisinde. Bu melek bulutlarla görevli olup onları emrolunduğu yerlere sürer ve Allah'ı da teşbih eder. İşte bu gök gürültüsü teşbih etti mi, gökte teşbih getirip sesini yükseltmedik hiçbir melek kalmaz. İşte o vakit yağmur yağar. Yine ondan nakledildiğine göre İbn Abbas gök gürültüsü sesini işitti mi: " Kendisini teşbih İle andığın zatı ben de teşbih ve tenzih ederim" derdi.

Mâlik, Âmir b. Abdullah'tan, o babasından rivayet ettiğine göre Abdullah gök gürültüsünün sesini işitti mi "Gök gürültüsünün lıamd ile meleklerin de korkusundan kendisini teşbih ettiği şanı yüce Allah'ı ben de teşbih ederim" der; daha sonra da şunları söylerdi: Şüphesiz ki bu, yeryüzündekiler için çok ağır bir tehdittir.

Denildiğine göre gök gürültüsü gökle arz arasında bir taht üzerinde oturan bir melektir. Sağında yetmişbin melek, solunda da bir o kadar melek vardır. Sağına dönüp teşbih etti mi hepsi Allah'ın korkusuyla teşbih ederler. Soluna yönelip teşbih etti mi hepsi Allah korkusundan dolayı teşbih ederler.

"O yıldırımları gönderip onlarla... dilediğini çarpar." el-Maverdînin İbn Abbas, Ali b. Ebi Talib ve Mücahid'den naklettiğine göre bu âyet-i kerîme bir yahudi hakkında inmiştir. Bu yahudi Peygamber (sav)e şöyle demişti: Sen bana Rabbinin neden olduğunu bildir, İnciden midir? Yakuttan mıdır? Bunun üzerine bir yıldırım onu çarptı ve yaktı.

Yine denildiğine göre bu âyet-i kerîme Arap kâfirlerinden birisi hakkında inmiştir. el-Hasen der ki: Bu kişi Arap tâğûtlarından bir adamdı. Peygamber (sav) bir kaç kişiyi onu Allah'a, Rasûlüne ve İslâm'a davet etmek üzere gönderdi. Bu azgın kişi onlara şöyle dedi: Bana Muhammed'in Rabbinin mahiyetini, neden olduğunu, gümüşten mi, demirden mi, bakırdan mı olduğunu haber verin. Yanına gidenler onun söylediği bu sözden dehşete kapıldılar. Bunun üzerine bu azgın kişi: Ben Muhammed'in tanımadığı bir Rabbe mi icabet edip çağrısını kabul edeyim, dedi. Peygamber (sav) defalarca ona elçi gönderdiği halde, o yine ona benzeri sözler söylüyordu. Ona gidenlerin, onunla tartıştığı ve İslâm'a çağırdıkları bir sırada aniden bir bulut yükseldi ve bu bulut tepelerinin üzerinde durdu. Gök gürledi, şimşek çaktı ve bir yıldırım düştü. Onlar oturuyorken kâfiri de yaktı. Peygamber (sav)e geri döndüklerinde Rasûlullah (sav)ın ashabından bazıları onlarla karşılaştılar ve karşılaştıkları sahabiler: Sizin adamınız yandı, dediler. Yanından gelenler: Ner-den bildiniz, diye sorduklarında, onlar yüce

Allah Peygamber (sav)e: "O yıldırımları gönderip, onlarla... dilediğini çarpar" âyetini vahyetti, dediler.^[39] Bunu da es-Sa'lebî, el-Hasen'den, el-Kuşeyrî de bu manada Hz. Enes'ten rivayet etmiştir. İleride gelecektir.

Yine denildiğine göre âyet-i kerîme Lebid b. Rabia'nın kardeşi Erbed b. Rabia ile Âmir b. et-Tufeyl hakkında inmiştir. İbn Abbas dedi ki: Âmiroğul-lanndan olan Âmir b. et-Tufeyl ile Erbed b. Rabia Peygamber (sav)in yanına gitmek üzere geldiler. O sırada da Hz. Peygamber mescitte bir grup ashabı ile birlikte oturmakta idi. Mescide girdiler. Âmir'in güzelliği orada bulunanların dikkatlerini çekti ve ona baktılar. Bir gözü kördü ama insanların arasında en yakışıklılardan birisi idî. Peygamber (sav)in ashabından bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Âmir b. et-Tufeyl yanına doğru geliyor. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Onu bırak, şayet Allah hakkında hayır diliyor İse hidayete iletecektir."

Âmir yaklaştı ve Hz. Peygamber'İn yanında ayakta durup: Ey Muhammed dedi. İslam'a girersem bana ne var? Hz. Peygamber: "Müslümanların lehine ne varsa, senin de lehine olur. Müslümanlar aleyhine ne varsa, senin de aleyhine (görevin) olur." Âmir: Peki senden sonra bu işi (başkanlığı.) bana verecek misin? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bu benim işim değildir. Bu Allah'a aittir ve O bunu dilediğine verir." Bu sefer: Peki çöldekilerin yönetimini bana verip şehirleri sen alır mısın? deyince, Hz. Peygamber: "Hayır" diye buyurdu. Âmir: Peki bana ne vereceksin? deyince, Hz. Peygamber şu cevabı verdi: "Ben sana atların dizginlerini veririm, sen de onlar üzerinde Allah yolunda gazaya çıkarsın." Bu sefer Âmir: Bu gün de atların dizginleri benim değil mi? diye sordu. Kalk benimle de, konuşayım, dedi.

Rasûlullah (sav) da kalkıp yanında durdu. Amir İse daha önceden Erbed'e: Benim onunla konuştuğumu görürsen, sen de arkasından dolaş ve kılıcınla boynunu vur, diye İşaret etmişti. Peygamber (sav) ile tartışmaya, ona karşılık vermeye koyuldu. Erbed kılıcını kınından bir kanş kadar çıkarttıktan sonra Allah onu engelledi ve kınından sıyıramadı. Kılıcı üzerinde eli kurudu, kaldı. Yüce Allah da bir yaz gününde ortalıkta bulut olmayan bir günde üzerine bir yıldırım gönderdi ve yaktı. Âmir de kaçarak: Ey Muhammed dedi, sen Erbed aleyhine Rabbine dua ettin ve sonunda onu öldürdün. Allah'a yemin ederim, Medine'yi senin başına eğersiz atlarla ve tüyleri bitmemiş genç delikanlılarla dolduracağım. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah ve Kayleoğul-ları senin bu maksadını gerçekleştirmene engel olacaklardır."

H. Peygamber, "Kayleoğulları" ile Evs ve Hazreçlileri kastetmişti.

Sonra Âmir, Selüloğullanndan bir kadının evinde konakladı. Sabah olduğunda şöyle diyordu: Allah'a yemin ederim, eğer Muhammed ve onun arkadaşı -

bununla ölüm meleğini kastediyor- sahraya benim yanıma gelecek olurlarsa, mızraklarımla onları delik deşik ederim. Yüce Allah bir melek gönderdi ve bu melek kanadıyla ona indirdiği bir darbe ile kaldırıp toprağa yıktı. Anında diz kapağı üzerinde büyükçe bir gudde meydana geldi. Selüloğulla-rından olan kadının evine şunları söyleyerek geri döndü: Bu develerin guddesine benzer bir guddedir. Selullu bir kadının evinde de ölümüm gelecektir. Daha sonra atına bindi ve atının sırtındayken öldü.[\[40\]](#)

Lebid b. Rablâ kardeşi Erbed hakkında bir mersiye söyledi. Bu mersiyede şu beyitler de yer almaktadır:

“Ey göz Erbed için ağlamalı değil inisin?Çünkü biz de hasımlarımız da yorgun ve argın kalkmıştık,

Erbed için Ölümden korkardım ama,

Balık ve aralan yıldızlarının ona musibet vereceğinden korkmazdım.

Gök gürültüsü ve yıldırım canımı yaktı,

O sıkıntılı günlerde imdada yetişen kahraman atının ölümüne sebep olarak."

Yine onun hakkında şunları söylemektedir:

"Şüphesiz, benzersiz en büyük musibet,

Yıldız gibi ılık saçan herbir kardeşi yitirmektir.

Ey hayrın Erbed'i ve üstün şerefli mevkilerin sahibi!

Beni kırık bir boynuz ile yürürcesine tek başıma bıraktın."

Daha sonra Lebid İslâm'a girmişti. -Allah ondan razı olsun.[\[41\]](#)

Gök Gürültüsü ve Yıldırım Esnasında Allah'ı Anmak ve Teşbih:

Ebân, Enes'ten rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Yıldırım aziz ve celil olan Allah'ı zikreden bir kimseye çarpmaz."[\[42\]](#)

Ebu Hureyre (r,a) dedi ki: Peygamber (sav) gök gürültüsü sesini duydu mu şöyle derdi: "Gök gürültüsünün hamd ile meleklerin de korkusundan kendisini teşbih ettiği Allah'ın şanı ne yücedir! O herşeye gücü yetendir." Böyle dediği halde eğer yıldırım ona çarparsa, diyetini ödemek bana aittir.[\[43\]](#)

el-Hatib de Süleyman b. Alî b. Abdullah b. Abbas'dan, o babasından, o da dedesi yoluyla şöyle dediğini nakletmektedir: Bir yolculukta Ömer ile birlikte idim. Gök gürültüsü ve dolu bize isabet etti. Ka'b bize şöyle dedi: Gök gürültüsünü duyan bir kimse o esnada;

"Gök gürültüsünün hamd ile meleklerinden korkusundan kendisini teşbih ettiği Allah'ın şanı ne yücedir" diye üç defa söylerse, o gök gürültüsünde olanlar afiyette olur, kurtulur.[\[44\]](#) Biz de böyle yaptık ve esenliğe kavuştuk. Sonra Ömer b. el-Hattab (r.a) ile karşılaştım. Bir dolu tanesinin burnuna isabet edip onda iz bıraktığını gördüm. Ey mü'mirilerin emiri, bu ne? deyince, o: Burnuma gördüğün gibi iz bırakan bir dolu tanesi isabet etti, dedi. Ben de: Ka'b gök gürültüsünü duyunca bize şöyle dedi: Kim gök gürültüsünü işittiğinde, gök gürültüsünün hamdiyle meleklerin de, korkusundan kendisini teşbih ettiği Allah'ın şanı ne yücedir diye üç defa söylerse o gök gürültüsü esnasında olacıklardan yana esenliğe kavuşur, dedi. Biz de böyle dedik ve esenliğe kavuştuk, bunun üzerine Ömer (r.a) şöyle dedi; Peki niye bize söylemediniz? Biz de bunu söyledik.

Bu anfadaki açıklamalar bundan önce el-Bakara Sûresi'nde (2/14. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"...Allah hakkında mücadele edip dururlarken" buyruğu ile yüce Allah hakkında: O nedendir? diye soran yahudinin tartışması kastedilmektedir. İbn Cüreyc der ki: Bu buyrukla Erbed'in, Peygamber (sav)i öldürmek kararını vermesi halindeki tartışmasını kastetmektedir. Bununla birlikte "Allah hakkında mücadele edip dururlarken" buyruğu hal de olabilir, munkatî" da olabilir.[\[45\]](#)

Enes'ten de rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) müşriklerden ileri gelen birisini İslâm'a davet etmek üzere elçi gönderdi. Bu kişi Allahı Rasûlüne şöyle dedi: Sen bana şu İlahın hakkında haber ver, o gümüşten mi, al-tından mı, yoksa bakır'dan mı? Hz. Peygamber'in gönderdiği elçiye böyle bir şey çok ağır geldi. Hz. Peygamber'e dönüp, durumu bildirdi. Hz. Peygamber yine: "Ona dön ve yine

davet et" diye buyurdu. Adamın yanına döndüğünde bir yıldırımın çarptığını gördü. Rasûlullah (sav)ın yanına döndüğünde de "Allah hakkında mücadele edip dururlarken" buyruğu da inmişti.^[46]

“O kudret ve azabı çetin olandır.” İbnu'l-A'râbî der ki: "Mekr" demektir. Yüce Allah'ın mekri ise hak ile tedbiri anlamındadır. en-Nehhâs ise Allah'ın mekri, hak eden kimseye farkına varmadığı bir yerden, hoşlanmadığı bir şeyi ulaştırmak demektir.

İbnu'l-Yezid'i de Ebu Zeyd'den "O kudret ve azabı çetin olandır" buyruğu hakkında intikamı çetin olandır, dediğini rivayet etmektedir.

el-Ezherî der ki: "el-Mihâl": Kuvvet ve şiddet anlamındadır. "el-Mahl" ise şiddet demek olup buradaki "mim" kelimenin asıl harflerindendir. tabiri ise "filan ile hangimizin daha güçlü olduğu ortaya çıkıncaya kadar karşılıklı gücümüzü denedik" demektir.

Ebu Ubeyd der ki: "el-Mihâl" azab ve hoş gitmeyen şey demektir. İbn Ara-fe de: Tartışma ve mücadele demektir, diye açıklamaktadır. Mesela; " hakkında mücadele etti" anlamındadır.

el-Kutebî der ki: Bu kelime "keyd"i (tuzağı ve tedbiri) çetin olandır, anlamındadır. Aslı da "hile"den gelmektedir. Başındaki "mim" de "mekân" mim'i gibidir. Halbuki bunun da aslı "kevn"den gelmektedir. Diğer taraftan; "Temekkün ettim, imkân ve iktidar buldum" denilir.

el-Ezherî der ki: "el-Mihâl" kelimesindeki "mim" harfinin zaid olduğunu söyleyen İbn Kuteybe yanlıştır. Aksine buradaki "mim" aslî harflerindendir. Eğer bir kelimeyi " vezninde olduğunu görüp de bunun ilk harfi esreli "mim" ise bilelim ki, kelimenin aslî harflerindendir. "Mihâd, milâk, miras" ve buna benzer kelimeler böyledir. Buna karşılık "mifal" veznindeki kelimeler eğer üç harfli kelimelerden geliyor İse, bu kelimelerdeki vav harfi izhar edilir. Mesela "mizved, milivel ve mihver" ile benzeri kelimeler böyledir. (el-Ezherî devamla) der ki: el-A'rec; şeklinde "mim" harfini üstün olarak okumuştur. Bu kıraate göre ise; İbn Abbas'tan bunun açıklaması havi tgüç ve kuvvet) demek olur. Bütün bunları Ebu Ubeyd el-Herevî nakletmektedir. Bundan tek istisna başta İbnu'l-A'râbî'den naklettiğim izdir. Ashab-ı Kiram ile Tabî'nin görüşleri de bu anlamdadır ve bunlar sekiz görüştür:

- 1- Düşmanlığı şiddetli olan demektir. İbn Abbas'ın görüşüdür.
- 2- Güç ve kuvveti şiddetli ve çetin olandır. Bu da İbn Abbas'm görüşüdür.
- 3- Azab ile yakalaması şiddetli olan demektir. Ali b. Ebi Talib'in görüşüdür.
- 4- Öfkesi şiddetli ve çetin olandır. Bu da İbn Abbas'ın görüşüdür.
- 5- Gücü şiddetli, çetin olandır. Mücâhid'in görüşüdür.

6- Gazabı çetin olandır. Bu açıklamayı Vehb b. Münebbih yapmıştır.

7- Kıtlık ile helak etmesi çetin olandır. Bunu da el-Hasen söylemiştir.

8- Hilesi şiddetli olandır. Bu açıklama da Katâde'ye aittir.

Ebu Ubeyde Ma'mer der ki: "el-Mihâl" ve "el-Mumâhale" karşılıklı tedbir ve hile yapmak ve birbiriyle yarışmak, yenişmeye çalışmak demektir, el-A'sâ'nın şu beyitini de nakletmektedir:

"Şeref dalında salınan bir kayın ağacının gece çiği pek çok alan ince bir dalıdır. Bununla birlikte intikam alıp cezalandırması da çok çetindir."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"O bir, takım kimseler arasına girdi ki onların herbirisi ona Çeşitli oyunlar ve çeşitli hile ve tuzaklar kurdular."

Abdu'l-Muttalib de şöyle demektedir:

"Allah'ım şüphesiz kişi kendi evini korur,

Sen de sana yakın yerde ikamet edenleri koru.

Onların haçları, küfür ve inkârları,

Saldırganlık ederek hiçbir zaman senin tedbirine galip gelmesin."[\[47\]](#)

14. Hak davet yalnız O'nadır. O'nu bırakıp çağırdıkları İse kendilerine hiçbir şekilde cevap veremezler. Onların dununu, ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimseye benzer ki o buna asla ulaşacak değildir. İşte kâfirlerin duası da ancak boşunadır.

"Hak olan davet yalnız O'nadır." Yani doğru olan davet yalnız Allah'adır.

İbn Abbas, Katâde ve başkaları bundan kasıt: La İlahe illallah'tır, demişlerdir. el-Hasen de şöyle demiştir: Bundan kasıt: Şüphesiz ki Allah hakkın tâ kendisidir. Dolayısıyla O'na dua etmek hak olan davet demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Duada ihlaslı olmak hak olan davet demektir. Bunu da müteahhir ilim adamlarından bazıları söylemiştir. Bir diğer açıklama da şöyledir: Hak olan davet korku esnasında Allah'a dua etmektir. Çünkü bu durumda Allah'tan başkasına dua edilmez. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O'ndan başka dua edip çağırdığınız herkes kaybolur, gider." (el-İsra, 17/67)

el-Maverdî der ki: Âyetin akışına daha uygun olan açıklama şekli budur. Çünkü yüce Allah: "Onu bırakıp çağırdıkları" yani heykeller ve putlar "ise kendilerine hiçbir şekilde cevap veremezler." Onların hiçbir dualarını kabul edemezler, hiçbir seslenişlerini işitemezler.

"Onların durumu ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimseye benzer ki o buna asla ulaşacak değildir." Aziz ve celil olan Allah, suyu onlann yaptıkları duaların kabul olunmasından yana ümit kestiklerine misal olarak vermiştir.

Çünkü Araplar herhangi bir şekilde erişemeyeceği bir husus için didinip duran kimseye, elinde suyu tutmaya çalışan kimseyi misal verirler. Şair der ki:

"Artık benimle onun arasındaki sevgi sebebiyle Elinde su tutan kimsenin haline döndüm."

Bu misalin anlamına dair üç açıklama yapılmıştır:

1- Allah'tan başka bir ilâha dua edip tapan bir kimse uzaktan ele geçirmek istediği halde suyu ağzına gelsin diye çağıran, bununla birlikte suyu bir türlü diline ulaştıramayan, eliyle suya işaret etmekle birlikte ebediyyen su kendisine ulaşamayan kimsenin durumuna benzer. Çünkü su hiçbir şekilde çağrıya cevap veremez ve hiçbir zaman su böyle bir kimseye ulaşamaz. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır.

2- Allah'tan başkasına dua ve ibadet eden kimse suda hayalini (aksini) gören susuz kimseye benzer. Bu kimse elini suya, su ağzına ulaşsın ister. Halbuki o suyun ona ulaşmasına imkân yoktur. Çünkü onun böyle bir zannı yersizdir, böyle bir şeyi beklemesinin anlamı yoktur. Bu açıklamayı da İbn Ab-bas yapmıştır.

3- Böyle bir kimse suyu elinde tutmak kastıyla avuçlarını açmış kimse gibidir. Ancak bu kimsenin avuçlarında da su namına bir şey kalmaz.

el-Ferrâ buradaki "su"dan kastın kuyu olduğu kanaatindedir. Çünkü kuyu suyun kaynağıdır. Bu misal buna göre ipsiz ve kovasız olarak elini kuyuya uzatan kimsenin durumuna dair bir benzetmedir. Bunun tanığı da şairin şu beyitidir:

"Şüphesiz bu benim babamın ve dedemin suyudur. Onu kazan ve onun duvarını ören benim."

Ali (r.a.) der ki: Böyle bir kimse kuyu kenarında susuz gibidir. Kuyunun dibine de ulaşamadığı gibi, su da kendisine doğru yükselmez.

"Ancak... açan kimse" nin anlamı, ancak iki avucunu "suya" açan kimseye suyun cevap vermesi gibidir. Buna göre mastar (isticâbet: cevap verme) avucunu açan kimseye izafe edilmiş, sonradan da muzaf hazfedilmiştir. Mastarın faili ise "su" kelimesidir. Yani ancak iki avucunu suya uzatanın (çağırışma) icabet edilmesi gibidir. Buna karşılık yüce Allah'ın; "Ağzına gelsin diye" buyruğundaki "lam" da "avuç açma" anlamındaki fiile taalluk etmektedir.

"O buna asla ulaşacak değildir" buyruğundaki zamir de suya aittir, yani su ağzına ulaşacak değildir. Bununla birlikte; "O" zahirinin ağza ait olması da mümkündür, o takdirde ağız suya ulaşamaz anlamında olur.

"İşte kâfirlerin duası da ancak boşunadır" Yani kâfirlerin putlara tapması ancak boştur, boşa çıkacaktır, çünkü şirktir.

Şöyle de açıklanmıştır: Dualannın boşa gitmesi bu dualannın önlerinden kaybolmasıdır. Bu dua sebebiyle ellerine hiçbir şey geçmez. Nitekim yüce Allah bir

başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Allah'ı bırakıp da tapına geldiğiniz şeyler nerede? Onlar gözümüzden kayboldular diyecekler." (el-A'râf, 7/37)

İbn Abbas der ki: Bunun anlamı şudur: Kâfirlerin seslenişleri Allah'a ulaşamaz, Allah onların dualarını kabul etmez.^[48]

15. Göklerde ve yerde bulunanların kendileri de, gölgeleri de ister İstemez sabah-akşam Allah'a secde ederler.

Yüce Allah'ın: "Göklerde ve yerde bulunanların kendileri... ister İstemez... Allah'a secde ederler" buyruğu ile ilgili olarak el-Hasen, Katâde ve başkaları derler ki: Mü'min Allah'a isteyerek, kâfir de istemeyerek kılıç zoruyla secde eder. Yine Katâde'den şöyle dediği nakledilmektedir: Kâfir imanın kendisine fayda vermeyeceği vakit istemeyerek Allah'a secde eder. ez-Zeccâc da der ki: Kâfirin istemeyerek secde etmesinde, itaatle boyun eğmek namına hiçbir şey yoktur, onun secde etmesi yapmacıktır.

İbn Zeyd der ki: "İster" ile İslâm'a isteyerek giren "istememez" buyruğu ile de kılıç korkusuyla İslâm'a giren kastedilmiştir.

Bunun uzun süre müslüman kalarak secdeye alışanların "isteyerek" Allah için kendisini zorlayanın da "istemeyerek" secde etmesi anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna göre âyet-i kerîme mü'minler hakkındadır. Bu açıklamaya göre "yerde" İfadesi yerde bulunanların bir kısmı anlamına gelir.

el-Kuşeyrî der ki: Âyet-i kerîme(n)in açıklanması hususunda İki yol izlenmiştir. Birincisine göre âyet-i kerîme umumi olmakla birlikte, ondan kastedilen husustur. Mü'min isteyerek secde eder, kâfirler ise tıpkı münafıklar gibi zorlanarak ve korkarak secde ederler. Âyet-i kerîme bunlar hakkında yorumlanmıştır, bu açıklamayı el-Ferrâ nakletmektedir. Bu görüşe binaen de şöyle denilmiştir: Âyet-i kerîme mü'minler hakkındadır. Mü'minler arasında kimisi isteyerek secde eder ve secde etmek ona ağır gelmez. Kimisine de ağır gelir. Çünkü ilâhî tekliflere bağlılıkta bir meşakkat vardır. Fakat onlar ihlas ve iman ile bu meşakkate katlanırlar, taki hakka alışınca ve bunu kolaylıkla yapacak hale gelinceye kadar.

İkinci yol -ki sahih olan da budur- âyet-i kerîmenin umum olarak alınması ve açıklanmasıdır. Bunun da İki yolu vardır. Birincisine göre mü'min isteyerek secde eder, kâfir ise secde etmekle emrolunmuştur ve bundan dolayı sorgulanacaktır, tkinci şekil -ki hak olan da budur- de şudur: Mü'min bedeniyle, isteyerek Allah'a secde eder. Mü'min olsun, kâfir olsun, mahlûk olması itibariyle secde eder. O delaletiyle ve yaratıcıya olan ihtiyacı bakımından (hükmen) secde eder. Bu da yüce Allah'ın: "Onu hamd ile teşbih etmeyen hiçbir şey yoktur" (el-

İsra, 17/44) buyruğuna benzemektedir ki, bu da ibadet kastıyla yapılan teşbih değildir, delâleten teşbihtir.

"Gölgeleri de İster istemez sabah-akşam Allah'a secde ederler." Yani bütün mahlukatın gölgeleri sabah-akşam Allah'a secde etmektedir. Çünkü özellikle bu vakitlerde gölgeler açıkça ortaya çıkmakta, bir cihetten diğer bir cihete geçmektedir. Bu da yüce Allah'ın gölgeleri dilediğine uygun olarak evirip çevirmesi ile olur Bu buyruk yüce Allah'ın: "Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin zillette ve itaat ediciler olarak, durmadan sağa-sola dönerek Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?" (en-Nahl, 16/48) buyruğunu andırmaktadır. Bu açıklamayı da tbn Abbas ve başkaları yapmıştır.

Mücahid der ki: Mü'minin gölgesi isteyerek -mü'minin kendisi de itaatkâr olduğu halde- secde eder. Kâfirin gölgesi ise -kâfir hoşlanmayarak- istemeyerek secde eder.

İbnu'l-Enbarî der ki: Gölgelere akıl verilir, onlar da bu akıllan ile secde eder ve Allah'a saygı ile itaat ederler. Nitekim dağlara anlama ve kavrama kabiliyeti verilerek onlara hitab edildiği ve onların da hitab ettikleri belirtilmektedir.

el-Kuşeyrî der ki: Böyle bir açıklama su götürür. Çünkü dağ bir cisimdir. Onun akıl sahibi olması ancak hayat sahibi olmasıyla mümkündür. Gölgeler ise izdir ve arazdır. Bunların hayat sahibi olmaları düşünülemez.

Burada "secde etmek" meyletmek anlamındadır, gölgelerin secde etmeleri bir taraftan bir diğer tarafa meyletmeleridir. Nitekim hurma ağacı secde etti denilirken, meyletti, eğildi anlamındadır.

"Akşam vakitleri" kelimesi;çoğuludur. Bu ise ın çoğuludur. Bu da ikindi vakti ile güneşin batımı arasındaki zamandır. Çoğulun da çoğulu; şeklinde gelir. Ebu Zueyb el-Huzelî der ki:

Temin ederim ki sen ahalisine ikramda bulunduğum evin tâ kendisisin Ve akşam vakitleri gölgelerinde oturduğum."

"Gölgeleri" kelimesinin; "...anlar" üzerine atfedilmesi de mümkündür. Mübtedâ olarak ıterfu olup haberi hazfedilmiş de kabul edilebilir. İfadenin takdiri o zaman şöyle olur: Onların gölgeleri ise, sabah ve akşam vakitlerinde secde ederler.

"Sabah" kelimesinin mastar olması mümkün olduğu gibi; Sabahın çoğulu da olabilir. Bunun çoğul olma ihtimalini, "akşam(lar)" kelimesinin de çoğul olarak kullanılmış olması güçlendirmektedir.[\[49\]](#)

16. De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" De ki: "Allah'tır." Yine de ki: "Öyle İken O'rnı bırakıp da btait kendilerine ne bir fayda ne de bir zarar vermeye

güçleri olmayan bir takım veliler mi edindiniz?" De ki: "Gözü görmeyenle, gören bir olur mu? Yahut karanlıklarla nur bir olur mu?" Yoksa Allah'a O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma kendilerince birbirine benzer mi göründü? De ki "Herçeyi yaratan Allah'tır. O birdir, Kahrâr'dır."

Yüce Allah: "De ki: Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" buyruğu ile peygamberine müşriklere: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" demesini emretmektedir. Bundan sonra da onlara: "Eğer böyle bir şey söylemeyecek ve yaratıcının kim olduğunu bilmeyecek olurlarsa onlara karşı bağlayıcı bir delil olmak üzere; "O Allah'tır" demesini emretmektedir.

"Yine de ki: Öyle iken O'nu bırakıp da... bir takım veliler mi edindiniz?" Bu onların yüce Allah'ın yaratıcı olduğunu itiraf ettiklerine delildir. Aksi takdirde: "Yine de ki: Öyle iken onu bırakıp da... bir takım veliler mi edindiniz" demenin bir anlamı olmazdı. Bunun delili de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Andolsun onlara: Göklerle, yeri kim yarattı? diye sorsan, onlar elbette: Allah! diyeceklerdir." (Lukman, 31/25) Yani sizler bunu itiraf ettiğinize göre ne diye O'ndan başkasına ibadet ediyorsunuz? Hem O'ndan başka tapıklarınızın faydası da yoktur, zararı da yoktur. Şüphesiz ki bu yerinde ve doğru bir delil getirmedir ve bu delil bağlayıcıdır.

Daha sonra yüce Allah onlara bir örnek vererek: "Oe ki: Gözü görmeyenle, gören bir olur mu?" İşte hakkı gören mü'min ile hakkı görmeyen müşrik de böyledir. Buradaki "görmeyen"in, onların Allah'tan başka tapındıkları şeylere örnek, "gören"in ise yüce Allah'a örnek olduğu da söylenmiştir.

"Yahut karanlıklarla, nur bir olur mu?" Yani şirk ile iman bir olur mu?

İbn Muhaysın, Ebu Bekr, el-A'meş, Hamza ve el-Kisâî fiili önceden de -bu şekilde- geçmiş olması dolayısıyla; "Bir olur" şeklinde "ya" ile okumuşlardır. Diğer taraftan; "Karanlıkların te'nisi (dişillliği) de hakiki müenneslik değildir. Diğerleri ise bu fiili "te" ile okumuşlardır, Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiş ve şöyle demiştir: Çünkü müennes ile fiil arasına başka bir kelime girmemektedir.

"Karanlıklar ve nur" iman ve küfrün misalidir. Ancak biz bunun keyfiyetine vakıf olamayız.

"Yoksa Allah'a onun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da yaratma kendilerince birbirine benzer mi göründü?" İşte bu da delil getirmenin en mükemmel ve eksiksiz şekillerinden birisidir. Yani Allah'tan başkası, Allah'ın yaratması gibi yarattı ve bu yüzden onlar yaratmaları birbirine mi benzettiler ve buna bağlı olarak Allah'ın yarattıkları ile ilahlarının yarattıklarını birbirinden ayırtedemeyecek hale mi düştüler?

"De ki: Herşeyi yaratan Allah'tır." Yani ey Muhammed, onlara: "Herzeyi yaratan

Allah'tır" de. O halde bundan dolayı herşeyin de yalnız O'na ibadet etmesi gerekir.

Âyet-i kerîme hem müşriklerin iddialarını, hem de Allah'ın yarattığı gibi yarattıklarını iddia eden Kaderiye'nin iddialarını reddetmektedir.

"O birdir" herşeyden öncedir ve tektir. "Kahhâr'dır." Herşeye galib olandır. O'nun iradesi irade sahibi herkesin, her türlü isteğine galib gelir.

el-Kuşeyrî Ebu Nasr der ki; Âyet-i kerîmenin yaratıcıyı itiraf edip kabul eden kimseler hakkında varid olması uzak bir ihtimal değildir. Yani sen onlara gökleri ve yeri yaratana dair soru sor. Çünkü bu hususta onlara karşı delil getirmek kolaydır ve bu konuda doğru karşılık vermeleri zarurete yakın bir ihtimaldir. Çünkü cansızların ve bütün mahlukların gökleri ve yeri yaratmaktan aciz oldukları bilinen bir husustur. Bu kabul edilip yaratıcının yüce Allah olduğu da ayan beyan ortaya çıktığına göre; Allah'a ortak koşmak nasıl caiz olur? Daha sonra el-Kuşeyrî sözler arasında şunları da açıklar: Şayet kainatın iki yaratıcısı olsaydı, bu yaratma arasında benzerlik olurdu. Bu yaratıcının fiili, diğerinkinden ayırt edilemezdi. peki fiilin iki kişi tarafından yapıldığı nereden bilinebilirdi?[50]

17. O gökten bir su İndirdi de dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür. Bir süs veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de bunun gibi bir köpük çıkar. İşte Allah hak ile bâtılı böyle örnekendirir. Ancak köpük atılır, gider. İnsanlara fayda verecek olan şeye gelince, İşte bu, yerde kalır. Allah örnekleri işte böyle verir.

18. Rabbterin'in çağrısını kabul edenlere etHusnâ vardır. O'nun çağrısını kabul etmeyenlere gelince, yeryüzündeki herşey ve onunla beraber bir o kadarı daha kendilerinin olsa, şüphesiz onları fidye olarak verirlerdi Hesabın kötüsü onlar teindir, barınakları cehennemdir. O ne kötü yataktır!

19. Rabbinden sana indirilenin ancak hak olduğunu bilen kimse kör gibi midir? Ancak selim akıl sahipleri iyice öğüt alır.

Yüce Allah: "O, gökten bir su İndirdi de dereler kendi nükhtarlarınca sel dolup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür..." buyruğunda hak ile bâtıla bir örnek vermektedir. Küfrü suyun üstündeki köpüğe benzetmektedir. Bu köpük yok olup gider. Kıyılarda dağılır, rüzgarlar onu itip darmadağın eder. İşte -ileride açıklayacağımız gibi- küfür de böylece gider ve darmadağın olur.

"Dereler kendi miktarlarınca" yani dolabildikleri kadarıyla "sel olup taşar." İbn Cüreyc, küçüklük ve büyüklükleri miktarınca diye açıklamıştır.

el-Eşheb, el-Ukaylîve el-Hasen; " Kendi miktarlanca" kelimesini "dal" harfini

sakin olarak okumuşlardır. Anlam birdir.

Anlamının: Kendileri için takdir olunan miktar kadarıyla, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Dereler" kelimesi "vâdî'nin çoğuludur. Buna "vâdî" adının verilmiş sebebi, suyun belli bir yerden çıkması ve akması dolayısıyladır. Buna göre "vâdr akan suyun adı olmaktadır. Ebu Ali ise "dereler (vadiler) ...sel olup taşar" tabirinde bir genişletme vardır. Yani sulan sel olup taşar demek olup, bu anlamdaki kelime hazfedilmiştir, der. Yine Ebu Ali der ki: "Kendi tnik-tarlannca" ifadesi de suları kadanyla... demektir. Çünkü vadiler (dere yatakları) bizatihi kendi miktarları kadar akmaz, (Su aktığı miktarda akar).

"Sel de yüze çıkan" yani su üstünde yükselip çıkan "bir köpük yüklenip götürür." ifade burada tamam olmaktadır, bunu Mücahid söylemiştir. Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Bir süs" yani altın ve gümüşten edindikleri bir süs "veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri" Mücahid der ki: Demir, bakır ve kurşun gibi "peylerden de bunun gibi bir köpük çıkar." Bu da ikinci bir misaldir.

Yüce Allah'ın: "Bunun gibi bir köpük" buyruğu şu demektir: Taşan sel sularının üzerinde bir köpük yükseldiği gibi, bu gibi şeylerin üzerinde de bir köpük yükselir. Sel sularının üzerinde köpüklerin yükselmesi, suya yerin toprağının da karışması ve bunun bir köpük oluşturmaktan dolayıdır. Aynı şekilde üzerinde ateş yakılan mücevherat, altın ve gümüş gibi yeryüzünde dağınık bulunan madenlere de toprak karışmış bulunuyor. Bu madenler üzerinde ateşin yakılmasının sebebi ise, madenlerin eriyerek yerin toprağının ondan ayrılmasını sağlamaktır.

"İşte Allah hak ile bâtilı böyle örneklendirir. Ancak köpük atılır, gider" buyruğu ile ilgili olarak Mücahid; " Atılır, gider" tabirini katı olarak (atılır) diye açıklamıştır. Ebu Ubeyde ise der ki: Ebu Amr b. el-Ala dedi ki: -Aym kökten fiil olan-: tabiri, tencere köpüğü dökülünceye ve dibinde de katılaşıncaya kadar kaynadı, anlamındadır. Vadinin uzaklaştırdığı yani bir kenara attığı şey, demektir. Ebu Ubeyde'nin naklettiğine göre o Ru'be'yi bu kelimeyi; diye okuduğunu dinlemiştir. Ebu Ubeyde der kî: Tencere köpük atmaya başladığı zaman; denilir. Esen rüzgar bulutu parçalayıp dağıttığı zaman da; denilir.

"İnsanlara fayda verecek olan şeye gelince, işte bu yerde kalır." Mücâhid der ki: Bu da saf ve katıksız sudur.

Şöyle de açıklanmıştır: Bundan kasıt su ile anlaşılmış hale getirilen altın, gümüş, demir, bakır ve kurşundur. Bu iki örnek de yüce Allah'ın sebatı itibariyle hakka, yok olup gitmesi itibariyle de batıla verdiği İki örnektir. Batıl bazı

hallerde yükselip kabarsa dahi tıpkı köpüğün ve işe yaramayan kötü karışımların yok olup gitmesi gibi yok olur, gider.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'e ve onun kalplere girip etkileyen buyruklarına verdiği bir misaldir. Yüce Allah, Kur'ân-ı Ke-rîm'i hayrının genelliği, faydasının da kalıcılığı itibariyle yağmura benzetmektedir. Kalpleri de dere yataklarına benzetmektedir. Bu kalplere Kur'ân-i Ke-rîm'den girip yerleşeni, dere yataklarına genişlik ve darlıklarına uygun olarak giren sulara benzetmektedir.

tbn Abbas: "O gökten bir su" Kur'ân "indirdi" diye açıklamıştır.

"Dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar." İbn Abbas der ki: Derelerden kasıt kulların kalpleridir. "Sûku'l-Arûs" adlı eserin sahibi (Ebu Ma'ser et-Taberî) der ki: Eğer bu açıklama sahih olarak gelmişse yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'e suyu, kalplere dere yataklarını, muhkem buyruklara saf olanı, müteşabihe de köpüğü misal verip benzetmesi anlamındadır.

Bir diğer açıklamaya göre ise köpük nefsin kibiri, şüphe gaileleridir. Bunlar sebebiyle nefis sahip olmadığı şeylerle kabarır ve yükseldiği bu noktalarda ise çırpınıp durur. Tıpkı sel sularının saf ve berrak akarken dereye bulduğu şeyleri suyun üzerine yükseltmesi gibi. Altın ve gümüş süsüne gelince, bu da üstün ve yüce hallere bir misaldir, tertemiz ahlâka örnektir. Erkeklerin güzellikleri bunlarla ortaya çıkar, salih ameller bunlarla ayakta durur. Tıpkı altın ve gümüşün kadınların süsü olması ve eşyaların kıymetlerinin bunlarla ölçülmesi gibi.

Humeyd, İbn Muhaysın, Yahya, el-A'meş, Hamza, el-Kisâî ve Hafs; " Ateş yakarlar" (mealdeki: Ateşte erittikleri anlamındaki fiil.) buyruğunu "ya" ile okumuşlardır, Ebu Ubeyd de; "İnsanlara fayda veren" buyruğundan dolayı bunu tercih etmiştir. Çünkü yüce Allah, bu buyrukta bir haber vermektedir ve burada muhatab almak söz konusu değildir. Diğerleri ise ifadelerin baş tarafında yer atan: "Öyle iken Onu bırakıp da... bîr takım veliler mi edindiniz?" buyruğu dolayısı ile "ta" ile okumuşlardır. (Bu şekildeki okuyuşa göre de anlam: ... ateşte erittiğiniz şeylerden... şeklinde olur).

Yüce Allah'ın: "Ateşte" buyruğu hafzedilmiş bir kelimeye taalluk etmektedir. Hal mahallindedir. Bunun zülhali ise; Ateşte erittikleri) ifadesindeki "he"dir. İfadenin takdiri de şöyle olur: Üzerinde ateşte yakıp erittikleri esnada ateşte bulunan... demektir. Şanı yüce Allah'ın; "Ateşte" buyruğunda da zülhalin ismi olan "he"ye ait merfu bir zamir vardır. "Ateşte" anlamındaki buyruğun; "Erítettikleri" fiiline taalluk etmesi; " Onun üzerinde ateşte erittim" şeklindeki bir ifade uygun olmayacağından söz konusu olamaz. Çünkü zaten üzerinde ateş yakılan şey ateşin içerisinde bulunur. O takdirde; in ifade ettiği bir anlam olmaz.

"Bir süs... elde etmek için" buyruğu mef ulun leh olur.

"Bunun gibi bir köpük çıkar" anlamındaki buyruk da mübtedâ ve haber olup selin üzerindeki köpük gibi bir köpük çıkar, anlamındadır.

"Köpük çıkar" ifadesinin haberinin "ateşte" ifadesi olduğu da söylenmiştir.[\[51\]](#) el-Kisaî ise şöyle demektedir: "Köpük" kelimesi mübtedâ "bunun gibi" kelimesi onun sıfatıdır. Haberi ise bundan Önceki cümlede yer alan; "ateşte erittikleri şeylerden" anlamındaki buyruktadır.[\[52\]](#)

"Allah örnekleri işte böyle verir." Yani yüce Allah bu örnekleri size açıkladığı gibi, bunları açık ve seçik bir şekilde de verir demek olup ifade burada sona ermektedir. Daha sonra şöyle buyurmaktadır: "Rablerİnin çağrısını kabul edenlere..." buyruğundaki; " Çağrısını kabul edenler" buyruğu; demektir. Bu iki şekil aynı anlamdadır. Nitekim şair şöyle demektedir:

"O sırada çağrıya cevap veren hiçbir kimse, onun çağrısına cevap vermedi."

Bu, daha önceden de geçmişti.

Buyruğun anlamı ise: Allah'ın kendisini davet ettiği tevhide ve nübüvvet ile ilgili bilgileri kabule davet ettiği .şeylere icabet eden, bunları kabul eden demektir. İşte bunlara "el-hüsnâ vardır" (Cennete) el-hüsnâ denilmesinin sebebi, güzellikte en ileri derecede oluşundan dolayıdır. Dünyada ilahi yardım, kıyamette ebedî nimetlerin de el-hüsnâ'nın bir parçası olduğu söylenmiştir.

"O'nun Ona iman etme "çağrısını kabul etmeyenlere gelince yeryüzündeki her şey" bütün mallar "re onunla beraber bir o kadarı daha kendilerinin" mülkü "olsa, şüphesiz onları" Kıyamet gününün azabından kurtulmak İçin "fidye olarak verirlerdi."

Bu buyruğun bir benzeri de Al-i İmran Sûresi'ndedir: "O kâfirlerin mallarının da, evlatlarının da AllahCın azabına karşı asla hiçbir faydası olmayacaktır." (Ali İmran, 3/10); "Şüphesiz kâfir olanlar ve kâfir olarak ölenlerin hiçbirinden, yeryüzü dolusu altını fidye olarak verse bile asla kabul olunmaz," (Al-i İmran, 3/9)

"Hesabın kötüsü onlar İçindir." Yani bunların hiçbir iyilikleri kabul olunmayacak ve hiçbir kötülükleri de affedilmeyecektir.

Ferkad es-Sebahî der ki: İbrahim en-Nehaî bana şöyle dedi: Ey Ferkad! Hesabın kötüsünün ne demek olduğunu biliyor musun? Ben: Hayır dedim, şöyle cevap verdi: Kişinin bütün günahları dolayısıyla hesaba çekilmesi ve en ufak bir şeyinin dahi ihmal edilmemesidir.

"Barınakları" kalacaktan ve yerleşecekleri yer "cehennemdir. O ne kötü yataktır!" Kendileri için hazırladıkları bu yatak ne kötüdür!

"Rabblnden sana indirilenin ancak hak olduğunu bilen kimse kör gibi inidir?" Bu

da yüce Allah'ın mü'min ve kâfire verdiği bir örnektir, rivayete göre bu âyet-i kerîme Hamza b. Abdu'l-Muttalib (r.a) ile Ebu Cehil -Allah'ın laneti üzerine olsun- hakkında inmiştir. Körlükten kasıt, kalp körlüğüdür. Dini bilip tanımayan kimse, kalbi kör bir kimsedir.

"Ancak selim akıl sahipleri İyice öğüt alır."[\[53\]](#)

20. Onlar Allah'ın ahdini yerine getirirler, antlaşmalarını bozmazlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[54\]](#)

1- Ahidlerine Bağlı Kalanlar:

Yüce Allah'ın: "Onlar Allah'ın ahdini yerine getirirler..." buyruğu selim akıl sahiplerinin niteliklerindendir. Ancak Allah'ın ahdini yerine getiren selim akıl sahipleri iyice öğüt alır, demektir.

Buradaki "ahid" bir cins isimdir, Allah'ın bütün ahitlerini yerine getirirler, demektir. Bunlar da Allah'ın kullarına vasiyet ettiği emir ve yasaklarıdır. Bu lafızların kapsamına bütün farzlara bağlılık, masiyeti gerektirici herşeyden de uzak durmak girer.

"Antlaşmalarını bozmazlar" buyruğunda "antlaşmalar"ın cins isim olarak kastedilme ihtimali vardır. Yani bunlar Allah'a itaat uğrunda herhangi bir ahdi aktecek olurlarsa, bunu bozmazlar.

Katâde der ki: Yüce Allah yirmi küsur âyet-i kerîmede kullarına antlaşmalardan söz ederek bunları bozmayı yasaklamıştır. Bu buyrukla muayyen bir antlaşmaya işaret etme ihtimali de vardır ki; buna göre, yüce Allah'ın kullarını ataları Âdem'in sulbünden çıkarttığı sırada onlardan almış olduğu ahit ve misak olabilir. el-Kaffâl der ki: Buradaki ahit onların akıllarında yerleşik bulunan tevliid ve nübüvvet yoluyla bildirilenlere dair delillerdir.[\[55\]](#)

2- Ahde Bağlılığın Gereği Ve Tevekkülün Gerçek Mahiyeti:

Ebû Dâvûd ve başkalarının Avf b. Mâlik'ten rivayetlerine göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (sav)m huzurunda yedi yahut sekiz ya da dokuz kişi idik. Şöyle buyurdu: "Rasûlullah (sav.)a bey'at etmez misiniz?" Henüz yeni bey'at etmiştik, o bakımdan: Biz sana bey'at ettik ya, dedik. Nihayet aynı sözü üç defa tekrarladı. Biz de ellerimizi uzatarak ona bey'at ettik. Birimiz: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Biz sana bey'at etmiş idik. Neye sana bey'at ediyoruz? Şöyle buyurdu: "O'na hiçbir

şeyi ortak koşmamak üzere Allah'a ibadet edeceğinize, beş vakit namazı kılacağınıza, dinleyip itaat edeceğinize -sonra gizlice bir söz söyledi- ve dedi ki: İnsanlardan da bir şey istemeyeceğinize." (Avf b. Mâlik devamla) dedi ki: Yemin ederim, o kişilerden kimisinin kamçısı düşer, hiçbir kimseden o kamçısını kendisine uzatmasını istemezdi.[\[56\]](#)

İbnu'l Arabi der ki: Hatırda tutulması gerek en büyük ahitlerden birisi de O'ndan başka hiç kimseden bir şey istememektir. Ebu Hamza el-Horasanî, âbidlerin büyüklerinden idi. Bir takım kimselerin Rasûlullah (sav)a hiçbir kimseden, hiçbir şey İstemeyeceklerine dair bey'at ettiklerini bildiren hadisi işitti. Bunun üzerine Ebu Hamza şöyle dedi: Rabbim, burada sözü edilenler peygamberini gördükleri sırada ona ahit vermişlerdi. Ben de sana hiç kimseden bir şey istemeyeceğime dair ahit veriyorum. Derken Mekke'ye haccetmek üzere Şam'dan yola çıktık. Geceleyin yolda gittiği sırada bir mazereti sebebiyle arkadaşlarından geri kaldı, sonra da onların arkalarına koyuldu. Onlara yetişmek üzere yolda giderken yolun kenarındaki bir kuyuya düştü. Kuyunun dibine vardığında, belki birisi sesimi işitir diye imdat isteyeyim, dedikten sonra kendisine ahit verdiğim zat beni görür ve beni işitir. Allah'a yemin ederim, insanlara (bu hususta) bir tek kelime dahi söylemeyeceğim, dedi. Aradan fazla bir vakit geçmeden, o kuyunun yanından bir takım kimseler geçti. Kuyunun yol kenarında olduğunu görünce, bu kuyunun ağzının kapatılması gerekir, dediler. Sonra da tahta kesip bu tahtaları kuyunun ağzına yerleştirmeye başladılar ve üzerlerini toprakla örttüler. Ebu Hamza bunu görünce, bu bir ölümdür dedi ve arkasından onlardan yardımına koşmalarını istemeyi düşündü, sonra da: Allah'a yemin ederim (aksi takdirde) ebediyyen buradan çıkamayacağım, dedi. Daha sonra kendisine dönerek: Sen, sem gören kimseyle ahitleşmedin mi? dedi ve sesini çıkarmayıp sustu, tevekkül etti. Arkasından durumunu düşünerek, kuyunun dibinde bir yere yaslandı. Bîr de baktı ki topraklar üzerine düşüyor ve üzerinden tahtalar kaldırılıyor. Bu esnada da: Elini uzat diyen birisinin sesini işitti. (Ebu Hamza) dedi ki: Elimi ona uzattım, bir defada beni kuyunun ağzına kadar çıkardı, fakat çıktığımda kimseyi göremedim. Sahibi görünmeyen bir sesin bana: Tevekkülün meyvesini nasıl buldun? diye sordu. (Ebu Hamza) daha sonra şu beyitleri söyledi:

"Senden, utancım, muhabbetimi açıklamana engelledi,

Senin bana ihsan ettiğin bilgi sayesinde bunu açıklamaya muhtaç etmedin, İşimde bana lütfettin ve benim tanık olunan hallerimi, Benim gaib olanıma açıkladın. Ve hiç şüphesiz lütuf a, lütuf ile yardıma koşulur. İlim ile bana göründün ve adeta, Gaybmda benden hoşlanmayan şeyleri uzaklaştırdığını haber

veriyorsun gibi, Senin heybetinden kendimi yalnızlıkta görüyorken, Senden yana lütuf ile esirgemekle bana ünsiyet veriyorsun. Ölümü sevgide olan bir sevene hayat veriyorsun, Bu ise hayret edilecek bir şeydir, ölümle beraber hayat nasıl olur?"

İbnu'l-Arabî (devamla) der ki: İşte, bu yüce Allah'a ahit veren ve ahdinde bağlılığının mükâfatını eksiksiz ve kemal derecesinde bulan birisidir. Siz de böylesine uyunuz. İnşallah hidayet bulursunuz,

Ancak Ebu'l-Ferec el-Cevzî der ki: Bu adamın böyle bir durumda nefesine karşı yardımcı olması iddiasıyla tevekkül diyerek, sesini çıkarmaması helal değildir. Eğer tevekkülün anlamını iyice kavramış olsaydı, böyle bir durumda yardım ve imdat istemenin tevekküle aykırı olmadığını bilecekti. Nitekim Rasûlullah (sav) Mekke'den çıkışını saklı tutmakla, bir kılavuzu kiralamakla ve bu işi gizlemesini isteyip mağarada gizlenmekle (kendilerine yetiştigi sırada) Sürâka'ya: Bizim bu durumumuzu gizle, kimseye söyleme demekle tevekkülün dışına çıkmamıştı. Buna göre yasak bir işi yapmakla, şer'an övülen tevekkül derecesine ulaşamaz. Kuyuya düşen bu adamın bu şekilde susması ona yasaktır. Bunu şöyle açıklayalım: Şanı yüce Allah Ade-moğluna kendisine gelecek zararları bertaraf edecek bir araç ve yine kendisi vasıtasıyla fayda sağlayacağı bir araç yaratmıştır. Bir kimse tevekkül iddiasıyla Allah'ın yarattığı bu aracı işletmeyecek olursa, elbetteki bu, tevekkülü bilmemek olur, tevazu hikmetini reddetmek olur. Çünkü tevekkül kalbin yüce Allah'a güvenip dayanmasıdır. Yoksa sebepleri kestirip atmak tevekkül için zorunlu bir şey değildir. Bir kimse acıkıp ölünceye kadar dilencilik yapmayacak olursa, cehenneme girer. Bunu Süfyan es-Sevrî ve başkaları söylemiştir. Çünkü yüce Allah esenlik yolunu da göstermiştir. Bir kimse bu esenlik yolunu tutmayıp oturacak olursa, kendi aleyhine (şeytana) destek vermiş olur.

(Devamla) Ebu'l-Ferec der ki; Dolayısı ile Ebu Hamza'nın: "Bir arslan geldi ve beni çıkarttı" şeklindeki sözüne de bakılmaz. Öyle bir şey olsa dahi bu, tesadüf olabilir. Yüce Allah'ın cahil bir kula lütfü da olabilir. Yüce Allah'ın böyle birisine lütfettiği de inkâr olunmaz, buna tepki gösterilmez. Ancak bizzat kendisinin fiili olan olumsuz davranışı red olunur. Bu da yüce Allah'ın kendisine emanet olarak vermiş olduğu nefsinin aleyhine iş yapmaktır. Oysa Allah ona nefsinin korumasını emretmiştir. [\[57\]](#)

21. Onlar Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi bitştirirler. Rabb-lerinden korkarlar ve kötü hesaptan endişe ederler.

22. Onlar Rabblerinin rızasını isteyerek sabrederler. Namazı dosdoğru kılarlar,

kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık in-fak ederler. Kötülüğü, iyilikle savarlar. İşte yurdun akıbeti bunlaradır.

23. O Ada cennetleridir. Onlar oraya ana ve babalarından, eşlerinden, zürriyetlerinden salih olanlarla birlikte gireceklerdir. Melekler de her kapıdan onların yanına girip;

24. "Sabrettiğiniz şeylere karşılık selâm sizlere) Yurdun ne güzel sonucudur bu!" (derler.)[\[58\]](#)

21- "Onlar Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi bitiştirirler" buyruğu sıla-i rahim hakkında zahir (açık bir delil)dir. Bu Katâde ve müfessirlerin çoğunun görüşüdür. Bununla birlikte bütün itaatleri de kapsamına alır.

"Rabblerİnden" bir görüşe göre akrabalık bağına kesmek hususunda, bir diğer görüşe göre bütün masiyetler konusunda "korkarlar ve kötü hesaptan endişe ederler." Kötü hesap, hesaba çekilirken bütün inceliklere varıncaya kadar inceden inceye hesaba çekilmek demektir. İnceden inceye hesaba çekilen kişi de azaba uğratılır.

İbn Abbas ve Saîd b. Cübeyr yüce Allah'ın: "Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi bitiştirirler" buyruğunun anlamı bütün kitaplara ve bütün peygamberlere iman etmektir, derler. el-Hasen ise; bu Muhammed (sav)in hukukuna riayet etmek ve onun hakkını gözetmektir, diye açıklamıştır. Dördüncü bir anlama gelme ihtimali vardır. O da imana salih ameli bitişirmeleridir ve Allah'ın kendilerine bitiştirilmesini emrettiği hususlarda "Kabblerİnden korkarlar ve" bu emri terketmek konusunda "kötü hesaptan endişe ederler."

Bununla birlikte birinci görüş -belirttiğimiz gibi- bu görüşleri de kapsamaktadır. Başarımız Allah'tandır.[\[59\]](#)

22- "Onlar Rabblerinin rızasını isteyerek sabrederler." Buradaki; "Onlar'ın yeni bir cümle olduğu söylenmiştir. Çünkü; "Sabrederler (sabrettiler)" fiili mazi olup; "Bitiştirirler" şeklindeki (muzari) fiile atfedilemez.

Bunun, önce sözü edilenlerin sıfatlarından olduğu da söylenmiştir. Sıfat ise kimi zaman mazi lafzı ile kimi zaman müstakbel (müzari) lafzı ile yapılabilir. Çünkü buyruk; kim bunu yaparsa, ona şu vardır anlamındadır. "Onlar" anlamındaki kelime aynı zamanda şart manasını da ihtiva ettiğinden ve şart cümlesinde de mazi tıpkı müstakbel (muzari) gibi olduğundan da bu şekilde fiilin gelmesi mümkün olmuştur. Bundan dolayı önce "onlar... yerine getirirler" diye (muzari fiil ile) buyurulduktan sonra (mazi fiil ile): "onlar... sabrederler" diye buyurulmakta, daha sonra da ona "kötülüğü iyilikle savarlar" diyerek (yine

muzari fiil kullanılarak) atıf yapılmaktadır.

İbn Zeyd der ki: Bunlar hem Allah'a itaate sabrettiler. Hem de Allah'ın maksiyetlerine karşı sabrettiler. Atâ da der ki: Bunlar musibetlere ve acılara, türlü türlü büyük musibetlere sabrettiler, Ebu İmran ei-Cevnî de der ki: Bunlar Allah'ın rızasını arıyarak, dinleri üzere sabır ve sebat gösterdiler.

"Namazı dosdoğru kılarlar." Namazı farzlarıyla, huşu'uyla, vakitlerinde edâ ederler.

"Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık infak ederler." İbn Abbas'tan nakledildiğine göre bununla farz zekât kastedilmektedir. Bu hususta açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/3- âyet, 25. başlıkta) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Kötülüğü iyilikle savarlar." Yani salih amel ile kötü amelleri uzaklaştırırlar. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. İbn Zeyd der ki: Bunlar şerri hayır ile savar ve bertaraf ederler. Said b. Cübeyr de: Münkeri, maruf ile bertaraf ederler diye açıklamıştır. ed-Dahhâk'ın açıklamasına göre; onlar kötü ve çirkin sözleri selâm ile; Cüveybir'e göre zulmü affetmek ile; İbn Şecere'ye göre günahı tevbe ile; el-Kutebî'ye göre cahilin saygısızlık ve edebsizliğini hilm ile bertaraf ederler. Buna göre saygısızlık, edebsizlik (sefeh) kötülük, hilm ise iyilik olmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bir kötülük işlemek istediklerinde ondan vazgeçer ve Allah'tan mağfiret dilerler. Bir diğer açıklamaya göre şirki, lâ ilahe illallah ile uzaklaştırırlar.

İşte bu hususta toplam dokuz ayrı açıklama ve görüş. Hepsinin de anlamı birbirine yakındır. Bunların birincisi ise umumî bir anlam ifade ettiğinden hepsini kapsamaktadır.

Bu buyruğun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir." (Hûd, 11/114) buyruğudur. Hz. Peygamber'in, Muâz b. Cebel (r.a)a söylediği: "Ve kötülüğün ardından hemen iyiliği yetiştir ki onu silsin. İnsanlarla da güzel bir ahlâk ile geçin"^[60] buyruğu da bu kabildendir.

"İste yurdun" yani âhiretin "akıbeti bunlardır." Bu da cehennem yerine cennettir. Yurt demek olan "eddâr" yarın iki tanedir. İtaat edenlere cennet, isyan edenlere de cehennemdir. Yüce Allah, burada itaatkârları söz konusu ettiğine göre, onların da yurdu elbetteki kaçınılmaz olarak cennettir.

Buradaki "yurt" ile dünyanın kastedildiği de söylenmiştir. İşledikleri itaatlerin karşılığı, dünya yurdunda da onlara verilecektir, demek olur.^[61]

23- "O Adn cennetleridir." Yani onlar için Adn cennetleri vardır. Buna göre "Adn cennetleri" anlamındaki buyruk "âkıbefden bedeldir. Bununla birlikte "yurdun

akıbeti" ifadesinin tefsiri de olabilir. Yani Adn cennetlerine girmek ile onlara mükâfat verilecektir. Çünkü "yurdun akıbeti" terkibi meydana gelecek bir olayı anlatmaktadır. "Adn cennetleri" ise ayn (nesne)dir. Hades (olay) yine onun gibi bir hades ile açıklanır. O halde hazfedilmiş mastar mef'ule izafe edilmiştir. Bununla birlikte "Adn cennetleri"rûn hazfedilmiş bir mü btedanın haberi olması da mümkündür. "Adn cennetleri" cennetin ortası, onun en yüksek yeridir. Buranın tavanı da Rahmân'ın Arşıdır. Bu açıklamayı el-Kuşeyrî Ebu Nasr Abdu'l-Melik yapmıştır.

Buhârî'nin, Sahılı'inde de şöyle denilmektedir: "Allah'tan dilekte bulunduğunuz vakit O'ndan Firdevs'i isteyiniz. Çünkü Firdevs cennetin en orta yeri ve en yüksek yeridir. Onun üstünde de Rahmân'ın Arş'ı vardır, cennetin bütün nehirleri de oradan kaynar."^[62] Eğer bu (el-Kuşeyrînin açıklaması) sahih ise, bu şekilde birçok cennetlerin olma ihtimali de vardır.

Abdullah b. Amr der ki: Cennette "Adn" diye anılan bir köşk vardır. Etrafında burçlar ve yeşil bahçeler vardır. Bu sarayın bin kapısı vardır. Herbir kapının üzerinde beşbin tane çizgili Yemen örtüsü vardır. Buna ancak peygamber, siddîk veya şehid olanlar girebilecektir.

"Adn" kelimesi, bir yerde ikamet etti anlamındaki; dan alınmadır. Nitekim ileride yüce Allah'ın izniyle buna dair açıklamalar Kehf Sûresi'nde (18/31. âyetin tefsirinde) gelecektir.

"Onlar oraya ana ve babalarından, eşlerinden, zürriyetlerinde salih olanlarla birlikte gireceklerdir." Bu buyruğun daha önce geçen; " Bunlar"a atfedilmesi de mümkündür, anlam şöyle olur: İşte bunlarla birlikte ana ve babalarından, eşlerinden, zürri yeti erin den salih olanlara da, yurdun akıbeti bunlaradır.

Bununla birlikte bu buyruğun; Onlar oraya... gireceklerdir"deki merfu zamire (onlar zahirine) atfedilmesi de mümkündür. (Mealde böyle yapılmıştır.) Böyle bir atıf, aralarında nasbedilmiş bir zamirin girmesinden dolayı uygundur. Anlam şöyle de olabilir: Onlar da oraya gireceklerdir. Ana ve babalarından salih olanlar da oraya gireceklerdir. Yani oraya nesepleri dolayısıyla girmeyecekler, girenler salih oldukları için oraya gireceklerdir.

"Olanartda ki... anlarVın şu takdirde nasb mahallinde olması da müjnkündür: Onlar oraya ana-babalarından salih olanlarla birlikte gireceklerdir, Bunlar kendileri gibi amel işlememiş olsalar dahi, yüce Allah, onlara bir ikram ve lütuf olmak üzere yakınlarını da kendilerine katacaktır.

İbn Abbas der ki: Buradaki salih oluş, Allah'a ve Rasûlüne imandır. Eğer onların (salih amelde bulunanların yakınlarının) iman ile birlikte başka İtaatleri de varsa cennete kendi itaatleri sebebiyle girmiş olurlar, yoksa yakınlarına tabi olmak

suretiyle değil.

el-Kuşeyrî der ki: Ancak bu tartışılabilir bir görüştür. Çünkü zaten iman olmadan olmaz ve mutlaka (cennete girmek için gerekli) bir şeydir. O halde salih amelin şart olduğu hususunda söz söylemek, imanın da şart olduğunu söylemek gibidir. Zahir olan (kuvvetli olan) odur ki, buradaki salih oluş, genel olarak bütün ameller hakkındadır. Yani yüce Allah onları cennete akrabaları ile birlikte bir araya getirmek suretiyle yann (kıyamet gününde) bunlar üzerindeki nimet tamamlanmış olacaktır. Her ne kadar cennete herkes kendi ameliyle girecek olsa dahi, yine de yüce Allah'ın rahmetiyle cennete girilecektir.

"Melekler de her kapıdan onların yanına girip" yani onlara ikramda bulunmak üzere Allah tarafından getirdikleri hediyeler ve armağanlarla onların yanlarına girip;[\[63\]](#)

24- "Sabrettiğiniz şeylere karşılık selâm sizlere" diyeceklerdir. Burada "diyeceklerdir" sözü zikredilmemiştir. Selâm sizlere ise siz her türlü afet ve mihnetten yana esenliktesiniz artık, demektir.

Bunun -her ne kadar esenlikte bulunuyor iseler dahi- esenliklerinin devamı için onlara yapılacak bir dua olduğu da söylenmiştir. Yani Allah, size selâmet ve esenlik versin, demektir. Bu da kip olarak haber olmakla birlikte dua anlamındadır ve ubudiyyeti itiraf anlamını da ihtiva etmektedir.

"Sabrettiğiniz şeylere karşılık" sabretmeniz sebebiyle, sabretmeniz karşılığında demektir. Çünkü fiil ile birlikte mastar anlamını verir. başındaki "be" harfi de "selâm sizlere" buyruğunun anlamına taalluk etmektedir. Hazfedilmiş bir kelimeye taalluku da mümkündür, "Bu üstün ikram sabrınız sebebiyledir" demektir. Allah'ın emir ve yasaklarına sabretmeniz sebebiyledir, anlamındadır. Bu açıklamayı da Said b. Cübeyr yapmıştır.

Dünyada fakirliğe sabretmeniz... diye de açıklanmıştır ki bu Ebu İmran el-Cevnî'ye aittir.

Allah yolunda cihada sabretmeniz sebebiyle diye de açıklanmıştır. Nitekim Abdullah b. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir. Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Allah'ın yarattıkları arasından cennete kimlerin gireceğini biliyor musunuz?" Onlar: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Kendileri vasıtasıyla serhadlerin korunduğu, onlar sebebiyle hoş olmayan şeylerden korunulan ve onlardan birisi öldüğünde ihtiyacını içinde gizlemiş ve onu gerçekleştirememiş olarak ölen mücalidlerdir. Melekler bunlara gelir, her kapıdan onların yanına girip: Sabrettiğiniz şeylere karşılık selâm sizlere, yurdun ne güzel sonucudur bu!" (derler.)[\[64\]](#)

Muhammed b. İbrahim de der ki: Peygamber (sav) her sene şehitlerin kabirlerine gider ve şöyle derdi: "Sabrettiğiniz şeylere karşılık selam sizlere, yurdun ne güzel sonucudur bu." Ebu Bekr, Ömer ve Osman (r.anhum) da böyle yaparlardı. Bunu el-Beylakî de Ebu Hureyre'den zikrederek şöyle der: Peygamber (sav) şehitlere giderdi. Dağlar arasından açılan yolun ağzına geldiğinde (Uhud şehidlerine) şöyle derdi: "Sabrettiğiniz şeylere karşılık selam sizlere. Yurdun ne güzel sonucudur bu." Daha sonra Hz. Ebu Bekir de Peygamber (sav)den sonra bunu yapardı. Hz. Ebubekir'den sonra Hz. Ömer de aynı şeyi yaptı, Hz. Ömer'den sonra Hz. Osman da aynı şeyi yaptı.

Hasan-ı Basrî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: Dünyada (ihtiyaç) fazlası olan şeylere karşı sabrettiğiniz için selam sizlere... demektir. Bir diğer açıklamaya göre itaatlere devam, masiyetlerden uzak kalmak suretiyle "sabretmenize karşılık..." demektir. Bu anlamdaki açıklamayı el-Fudayl b. İyad yapmıştır.

İbn Zeyd de der ki: Sevdığınızı kaybetmenize rağmen "sabretmeniz sebebiyle..." Yedinci bir anlama gelme ihtimali de vardır: Şehvetlerin, isteklerin arkasına takılmaya karşı sabrettiğiniz için...

Abdullah b. Selam ile Ali b. el-Huseyn (r.anhum) dediler ki: Kıyamet günü geldiğinde bir münadi: Sabreden kimseler ayağa kalksın, diye seslenir. İnsanlar arasından bir grup insan kalkar. Onlara, haydi cennete doğru gidin, denilir. Melekler onları karşılar ve: Nereye derler, onlar da: Cennete derler. Melekler, hesabınız görülmeden önce mi? diye sorarlar. Onlar evet, diyecekler. Melekler: Siz kimlersiniz? diye soracaklar, onlar da: Biz sabreden kimseleriz diyecekler. Yine melekler: Sizin sabrınızın mahiyeti neydi? diye soracaklar. Onlar: Biz nefislerimizi Allah'a İtaat üzere sabrettirdiğimiz gibi Allah'a ma-siyetlere karşı da sabrettirdik. Dünyada bela ve mihnetlere karşı da sabrettirdik. Ah b. el-Huseyn der ki: Bu sefer melekler onlara: Haydi cennete girin. Salih amellerde bulunanların mükâfatı ne güzeldir, diyeceklerdir. İbn Selâm ise şöyle der: Melekler onlara: Sabrettiğiniz şeylere karşılık selam sizlere! diyeceklerdir.

"Yurdun ne güzel sonucudur bu!" Yani sizin önceden içinde bulunduğunuz yurdun ne güzel sonucudur bu! Siz o yurttan iken, neticede sizi içinde bulunduğunuz bu hale ulaştıracak amellerde bulundunuz. Buna göre "sonuç (anlamındaki el-ukbâ)" bir isimdir "yurftan kasıt ise dünyadır.

Ebu İmran el-Cevnî der ki "Yurdun ne güzel sonucudur bu!" buyruğu cehennem yerine cennet ne güzeldir, demektir. Yine ondan nakledildiğine göre dünyadan sonra cennet ne güzeldir, diye açıklamıştır. [\[65\]](#)

25. Allah'a verdikleri sözü andlanyla sağlamlaştırdıktan sonra bozanlar, Allah'ın bitıştırilmesin! emrettiği şeyi koparanlar, yeryüzünde fesad çıkaranlar (var ya)! İşte lanet de onlarıdır, yurdun kötüsü de onlarıdır.

26. Allah rızkı dilediğine genişletir, daraltır. Onlar ise dünya hayatı dolayısı ile sunardılar. Halbuki dünya hayatı âhirete nisbet-le sadece bir geçimlikdir.

Yüce Allah ahdini yerine getirenleri, emrini bitştirip ifa edenleri söz konusu edip onların mükâfatlarını da zikrettikten sonra "Allah'a verdikleri sözü andlanyla sstğlamlasurdıktan sonra bozanlar..." buyruğu ile de onların aksini söz konusu etmektedir.

"Ahdin bozulması (misak'ın nakzedilmesi)" Allah'ın emrinin terk edilmesi demektir. Akıllarını ihmal etmeleri anlamında olduğu da söylenmiştir. Bunlar yüce Allah'ı tanımak üzere akıllarını kullanıp düşünmeyen kimselerdir.

"Allah'ın bitıştırilmesin i emrettiği şeyi" akrabalık bağlarını ve bütün peygamberlere iman etmeyi "koparanlar, yeryüzünde" küfür ve masiyetleri işlemek suretiyle "fesad çıkaranlar (yar ya)! İşte lanet" yani ilâhî rahmetten kovulmak ve uzaklaştırılmak "de onlarıdır, yurdun kötüsü" yani dönülecek kötü yurt -ki o da cehennemdir- "de onlarıdır."

Sa'd b. Ebi Vakkas dedi ki: Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki burada sözü geçenler Harurî'lerdir (Haricîlerdir.)

Yüce Allah'ın: "Allah rızkı dilediğine genişletir" buyruğuna gelince; yüce Allah, mü'minin akıbeti ile müşrikin akıbetini söz konusu ettikten sonra, dünya hayatında rızkı genişletip yayanın bizzat kendisi olduğunu beyan etmektedir. Çünkü dünya bir imtihan yurduudur. Kâfire geniş bir rızık verilmesi, onun üstün ve değerli olduğuna delil değildir. Bazı mü'minlere az rı-zık verilmesi de onların hakir olduk la nna, küçüklüklerine delil değildir.

" Daraltır" demektir. Yüce Allah'ın: Rızkı kendisine daraltılan kimse..." (et-Talâk, 65/7) demektir. "Daraltır")n yeteri kadar verir anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Onlar ise dünya hayatı dolayısıyla sunardılar." Bununla Mekke müşriklerini kastetmektedir. Onlar dünya hayatı dolayısıyla sunardılar ve ondan başkasını tanımayıp Allah'ın nezdindekileri bilemediler. Bu buyruk "yeryüzünde fesad çıkaranlar" buyruğuna atfedilmiştir. Âyet-i kerîmede takdim ve tehir vardır ki, ifadenin takdiri şöyledir: Sağlamaştırılmasından sonra Allah'ın ahdini bozanlar, Allah'ın bitıştırilmesin! emrettiği şeyi kesenler, yeryüzünde fesad çıkartanlar ve dünya hayatı dolayısı ile şımaranlar (var ya; işte lanet onlarıdır,..)

"Halbuki dünya hayatı âhirete nisbetle" âhiretin yanında "sadece bir geçimlikdir." Yani eşyalardan bir eşya gibidir. Tencere ve küçük bir tepsi gibi bir şeydir.

Mücahid de; geçip giden azıcık bir şey demek olup günün yükseldiğini anlatmak için kullanılan; Gün yükseldi" tabirinden alınmıştır. Böyle bir günün ise mutlaka zeval bulması kaçınılmazdır, der. tbn Abbas der ki: Dünyanın geçimliği, çobanın azığı gibi bir azıktır, demektir.

Bir diğer açıklamaya göre, dünya hayatının geçimliği dünyada iken kendisinden yararlanılan şeyler demektir.

Geçimliğin, âhîret için dünyadan edinilen azık anlamında olduğu da söylenmiştir. Takva ve salih amel gibi.

Yüce Allah "yurdun kötüsü de onlardır" diye durumlarını belirttikten sonra "Allah rızkı dilediğine genişletir, daraltır" buyurarak rızkı dilediğine genişletip yayacağını, dilediğinin rızkını da daraltacağını bildirmekte ve daha sonra da şöyle buyurmaktadır:[\[66\]](#)

27. Kâfir olanlar: 'Kendisine Rabbinden bîr âyet indirilmeli değil miydi?' derler. De ki: "Şüphesiz Allah dilediğini saptırır ve kendisine yönelenleri de doğru yola iletir."

28. Bunlar İman edenlerdir, gönülleri Allah'ın zikri ile huzura kavuşanlardır. Haberinizi olsun ki; kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.

Yüce Allah: "Kâfir olanlar: Kendisine Rabbİnden bir âyet indirilmeli değil miydi? derler" buyruğunda olduğu gibi, Peygamberlerin doğruluğuna delâlet eden tek bir âyet (mucize) gördükten sonra onlara mucizeler gösterme teklifinde bulunmanın bir cahillik olduğunu bir kaç yerde açıklamaktadır.

Bu sözleri söyleyen kişi Abdullah b. Ubeyy ile onun arkadaşlarıdır. Peygamber (sav)den bir takım mucizeler "âyetler" göstermesini istediklerinde bu sözleri söylemişlerdi.

"De ki: Şüphesiz Allah" azze ve celle "dilediğini saptırır." Yani bir takım âyetleri indirdikten ve sizleri bunları delil olarak kullanmaktan mahrum ettikten sonra sapıklıkta bıraktığı gibi, başkalarının inmesi esnasında da sizleri saptırır "ve kendisine yönelenleri de doğru yola iletir."Kendisine" buyruğundaki zamir hakka yahut İslâm'a veya yüce Allah'a racîdir. Yani: O, kalbiyle kendisine dönen kimseleri dinine ve kendisine itaate hidayet eder. Zamirin Peygamber (sav)e ait olduğu da söylenmiştir.

"Bunlar iman edenlerdir" buyruğundaki: "Bunlar" nasb mahal-lindedir. Çünkü mefuldür; Allah iman eden bu kimseleri hidayete iletir demektir. Bunun "kendisine yönelenler" buyruğundan bedel olduğu da söylenmiştir, o da yine nasb mahallinde olur.

"Gönülleri Allah'ın zikriyle huzura kavuşanlardır." Yani yüce Allah'ı tevhid ile

kalpleri sükûna erer. Teselli bulur ve böylelikle huzura kavuşur. Yani bunların kalpleri dilleriyle birlikte Allah'ı zikretmeye devam etmek suretiyle huzur bulur. Bu açıklamayı Katâde yapmıştır.

Mücahid, Katâde ve başkaları da derler ki: Allah'ın zikrinden kasıt Kur'ân-ı Kerîm'dir. Süfyan b. Uyeyne ise, Allah'ın emridir diye açıklamıştır. Mukatîl Allah'ın va'di diye açıklamıştır.

İbn Abbas, Allah'ın adıyla yemin ederek... diye açıklamıştır. Yahut onların kalpleri Allah'ın lütuf ve nimetlerini hatırlayarak huzur bulur, tıpkı O'nun adalet, intikam ve kazasını hatırlamakla titrediği gibi.

"Allah'ın zikri ile" buyruğunun, onlar Allah'ı anarlar, O'nun âyetleri üzerinde dikkatle düşünürler ve böylelikle basiretli bir şekilde kudretinin ne kadar mükemmel olduğunu bilip, tanırırlar, anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Haberiniz olsun ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur."

Buradaki "kalpler"den kasıt mü'minlerin kalpleridir, İbn Abbas der ki: Bu, yemin etmek hakkındadır. Bir kimsenin hasmı Allah adı ile yemin ettiği takdirde, kendisine yemin olunanın kalbi huzura kavuşur.

"Allah'ı anmakla" Allah'a itaat etmekle diye açıklandığı gibi; Allah'ın mü-kâfatıyla, Allah'ın va'diyle diye de açıklanmıştır. Mücahid der ki: Bunlar Peygamber (sav)in ashabıdır.[\[67\]](#)

29. İman edip salih amel işleyenlere ne mutlu![\[68\]](#) Güzel dönüş yeri de onlarındır.

Yüce Allah'ın: "İman edip salih amel işleyenlere ne mutlu" buyruğu mübtedâ ve haberdır. Anlamının: "Onlara ne mutlu" şeklinde olduğu söylenmiştir. Buna göre; " Ne mutlu" kelimesi mübtedâ olarak merfudur. Bununla birlikte şu takdirde nasb mahallinde olma imkânı da vardır: Allah onlara Tuba'yı takdir etmiştir. Buna; "Güzel dönüş yeri de onlarındır" buyruğu da sözü geçen iki şekilde de atfedilebilir ve merfu veya mansub olabilir.

Abdu'r'Rezzak naklederek der ki: Bize Ma'mer, Yahya b. Ebi Kesir'den haber verdi. O, Amr b. Ebi Yezid el-Bikâlî'den, o Utbe b. Abd es-Sülemî'den dedi ki: Bedevî bir Arap Peygamber (sav)in yanına gelerek cennete ve Havza dair ona soru sordu ve: Orada meyve var mıdır? dedi. Hz. Peygamber: "Evet, bir de Tûbâ diye adlandırılan bir ağaç da vardır." Bedevi: Ey Allah'ın Rasûlü bizim yerleri mi zdeki ağaçlardan hangisine benzer? Hz. Peygamber:

"Senin bulunduğun yerdeki ağaçlardan hiçbirisine benzemez. Şam'a hiç gittin mi? Orada ceviz diye bilinen bir ağaç vardır. O ağaç bir gövde üzerinde yükselir ve üst tarafı da yayılır. " Bedevi:

"Ey Allah'ın Rasulü, peki bunun kökünün büyüklüğü ne kadardır?" diye sorunca Hz. Peygamber:

"Şayet yakınlarına ait dört yaşını bitirmiş bir dişi deveye binecek olsan, aşırı yaşlılıktan dolayı göğsünün kemiği kırılıncaya kadar sen bunun gövdesinin etrafını dolaşamazsın" dedi. (ve ravi) hadisin geri kalan bölümünü zikretti.[\[69\]](#) Biz bu hadisin tamamını "et-Tezkire" adlı kitabımızın cennet ile ilgili bahislerinde zikrettik. Yüce Allah'a hamdolsun.

İbnü'l-Mubarek de şöyle demektedir: Bize Ma'mer el-Eş'as'tan, o Abdullah'tan, o Şehr b. Havşeb'ten, o Ebu Hureyre'den naklen dedi ki: Cennette Tuba denilen bir ağaç vardır. Yüce Allah ona: "Kulum için istediği her şeyi yarılarak içinden çıkar", diye buyurur. Bu ağaç da yarılarak ona içinden eğeri, dizginleri ve dilediği bir şekilde bir at çıkartır. Yine içinden dilediği şekilde üzerinde eğer takımları ve dizginleri, yuları bulunan deve çıkartır. İsteddiği gibi en güzel develeri ve elbiseleri de çıkartır.[\[70\]](#)

İbn Vehb de Şehr b. Havşeb yoluyla, o Ebu Umame el-Bahili'den şöyle dediğini nakletmektedir: "Tuba cennetteki bir ağaçtır. Bu ağaçtan bir dalın bulunmadığı tek bir ev yoktur. Ne kadar güzel kuş varsa mutlaka o ağaçtadır, ne kadar güzel meyve varsa mutlaka o ağaçtandır.

Şöyle de denilmiştir: Bu ağacın gövdesi Peygamber (s.a.v.)'in cennetteki köşkündedir. Sonra dalları cennet ehlinin köşklerine yayılır. Tıpkı ilim ve imanın ondan bütün dünyaya yayıldığı gibi.

İbn Abbas der ki: "*Onlara Tubâ vardır.*" Yani onlara sevinç ve göz aydınlığı vardır. Yine ondan nakledildiğine göre "Tubâ" Habeşçe'de cennetin adıdır. Said b. Cübeyr de böyle demiştir. Er-Rabi b. Enes der ki: Tuba, Hint dilinde bahçe demektir. el-Kuşeyri der ki: Eğer bu doğru ise her iki dil arasında bu kelime de bir uyum var, demektir.

Yine Katade der ki: "*Onlara Tubâ vardır.*" Onlara güzellik vardır, demektir. İkrime, onlara bol nimetler vardır, İbrahim en-Nehai onlara hayır vardır diye açıklamıştır

Yine İbrahim en-Nehai'den Allah'tan onlara bir lütuf vardır, diye açıkladığı nakledilmiştir. ed-Dahhak ise onlara imrenilecek şeyler vardır, demiştir.

En-Nehhas der ki: Bütün bu açıklamalar birbirine yakındır. Çünkü "Tubâ" kelimesi "et-Tayyib" kelimesinden "Fu'lâ" vezninde bir kelimedir. Yani hoş ve güzel geçim onlarıdır. Bütün bunlar da "tayyib" (hoş ve güzel) olan şeye racidir. ez-Zeccâc der kî: Tûbâ kelimesi "et-tayyib"den "fu'lâ" vezninde bir kelimedir ki, bu da onların hoşlanacakları bir durum demektir. Kelimenin aslı ise; şeklinde olup "ya" harfi sakın ondan önceki harf ötreli olduğundan dolayı "vav"a

dönüşmüştür. Tıpkı; Zengin, yakîn sahibi dedikleri gibi.

Derim ki: Sahih olan "Tûbâ"nın bir ağaç olduğudur, çünkü sözünü ettiğimiz merfu hadis bunu gerektirmektedir ve es-Süheylî'nin belirttiğine göre de bu sahili bir hadistir. Ayrıca Ebu Ömer bu hadisi et-Temhîd'de de nak-letmektedir.

[71] Biz de hadisi oradan naklettik. Yine bu hadisi es-Sa'lebî de Tef-sir'inde zikretmektedir. el-Mehdevî ile el-Kuşeyrî de Muaviye b. Kurre'den, onun da babasından naklettiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: Tûbâ cennetteki bir ağaçtır, Allah onu kendi eliyle dikmiştir. Ona ruhundan üflemiş olup bu ağaç süs eşyalarını ve güzel elbiseleri bitirir. Bu ağacın dalları cennetin Sur'unun arkasından dahi görülür." [72] Bu tür haberleri daha fazla görmek isteyen es-Sa'lebnin tefsirin)i mütalaa etsin.

İbn Abbas der ki; "Tûbâ" cennetteki bir ağaç olup, onun kökü Hz. Ali'nin köşkündedir. Her mü'minin evinde de bunun bir dalı bulunur.

Ebu Ca'fer Muhammed b. Ali de der ki: Peygamber (sav)e yüce Allah'ın: "Onlara tûbâ vardır. Güzel dönüş yeri de onlarındır" buyruğu hakkında soruldu da şöyle buyurdu: "O kökü benim köşkümde bulunan dallan da cennette uzanan bir ağaçtır." Sonra o ağaç hakkında bir defa daha ona soruldu şöyle buyurdu: "O kökü Ali'nin köşkünde, dallan ise cennete eğilmiş bir ağaçtır" dedi. Bu sefer ona: Ey Allah'ın Rasûlü, onun hakkında sana sorulmuştu, sen: "O kökü benim köşkümde, dallan cennette" diye cevap vermiştin. Sonra bir daha onun hakkında sana soruldu, bu sefer; "O kökü Ali'nin köşkünde, dalları da cennettedir" diye cevap verdin. Bu sefer Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki benim de köşküm, Ali'nin de köşkü yarın cennette birdir ve aynı yerdedir." Yine Hz. Peygamber'den şöyle dediği nakledilmektedir: "O kökü benim köşkümde bulunan bir ağaçtır. Sizin herbirini-zin köşkünde de mutlaka ondan sarkan bir dal vardır,"

"Güzel dönüş yeri de onlarıdır" buyruğundakî: "Dönüş yeri" ile aynı kökten olmak üzere; Döndü, demektir.

İfadenin takdirinin şöyle olduğu da söylenmiştir: İman edip gönülleri Allah'ın zikri ile itminana kavuşanlara ve salih amel işleyenlere Tûbâ vardır. (Onlara ne mutlu)! [73]

30. Seni de öylece, kendilerinden evvel nice ümmetler gelip geçmiş olan bir ümmete, sana vahyettiğimizi kendilerine okuman için gönderdik. Halbuki onlar Rahmanı inkâr ediyorlar. De ki: "O, benim Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Dönüşüm de yalnız O'nadır."

"Seni de öylece, kendilerinden evvel nice ümmetler gelip geçmiş olan bir ümmete, sana vahyettiğimizi" yani Kur'ân-ı Kerîm'i "kendilerine okuman İçin gönderdik." Senden önce pek çok peygamber gönderdiğimiz gibi, seni de peygamber olarak gönderdik, demektir. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Kendilerine Muhammed (sav)'in peygamber olarak gönderildiği kimselere ihsan olunan ni'met, ondan önceki peygamberlerin kendilerine gönderilmiş olduğu kimselere İhsan olunmuş nimetlere benzetilmiştir.

"Halbuki onlar Rahman! İnkâr ediyorlar." Mukatil ve İbn Cüreyc der ki: Bu buyruk, Hudeybiye barışı esnasında barış şartlarını yazmak istedikleri sırada inmiştir. Bu sırada Peygamber (sav), Ali (r.a)'a: "Bismillahirrahmanirra-hîm, yaz" diye emretmişti. Süheyl b. Amr ile müşrikler ise: Biz Rahman olarak ancak Yemame'nİN sahibini biliyoruz. Bunlarla Müseylime el-Kezzâb'ı kastetmişlerdi. O bakımdan "Bismikellalumme (senin adınla ey Allah'ım)" diye yaz, dediler. İşte cahîliye dönemi insanları böyle yazıyorlardı.

Peygamber (sav) de bunun üzerine Hz. Ali'ye: "Yaz, bu Allah'ın Rasûlü Muhammed (sav)'in üzerinde barış yaptığı şartlardır" dedi. Ancak Kureyş müşrikleri: Sen gerçekten Allah'ın Rasûlü olduğun halde buna rağmen biz seninle savaştık ve seni engellemiş olsak, elbette sana zulmetmiş oluruz. Ama bunun yerine sen: "Bu Abdullah'ın oğlu Muhammed'İN üzerinde barış yaptığı şartlardır" diye yaz, dediler.

Peygamber (sav)'in ashabı: Bize izin ver de bunlarla çarpışalım, dedilerse de Hz. Peygamber: "Hayır, bunun yerine istedikleri gibi yaz" dedî ve bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

İbn Abbas da der kî: Bu buyruk, Kureyş kâfirleri hakkında Peygamber (sav) kendilerine: "Rahman'a secde edin" dediği esnada onlar: Rahman da kimmiş? demeleri üzerine inmiştir.

Ey Muhammed onlara "de ki O" Sizin inkâr ettiğiniz "benim Rabbimdir, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur" O'ndan başka ma'bud yoktur. O zatıyla bir ve tektir, isim ve sıfatları farklı farklı olsa dahi.

"Ben yalnız O'na tevekkül ettim" güvenip, dayandım "dönüşüm de yalnız O'nadır." Yarın O'nun huzuruna döneceğim. Bugün de aynı şekilde ben O'na, kazasına nza göstererek, emrine teslim olarak güvenip dayandım.

Denildiğine göre Ebu Cehil, Rasûlullah (sav)'ı (Ka'be'nin) Hicr'inde: "Ey Allah, ey Rahman..." diye dua ettiğini işitince, şöyle demiş: Muhammed bize ilahlara ibadet etmeyi yasaklıyordu. Şimdi kendisi iki ilaha dua etmektedir. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme ve yüce Allah'ın: "De ki: İster Allah diye çağırın, ister

Rahman diye çağırın..." (el-İsra, 17/110) buyruğu nazil oldu. [74]

31. Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü veya onunla yerin parça parça edildiği, kendisiyle ölümlerin konuşturulduğu bir Kur'ân olsaydı... (bu olurdu). Fakat bütün emirler yalnız Allah'ındır. İman edenler hâlâ şu gerçeği bilmediler mi ki; Allah dikseydi, elbette İnsanların tümünü hidayete erdirirdi. Allah'ın va'di gelinceye kadar da o kâfirlerin başına İşledikleri yüzünden ya an-sızın büyük bir musibet gelip çatacak yahut yurtlarının yakına konup duracakta-. Şüphesiz Allah va'dinden dönmez.

Yüce Allah'ın: "Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü... bir Kur'ân olsaydı" şeklindeki bu buyruk, daha önce geçen: "Kendisine Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi?" (er-Râ'd, 13/27) buyruğu ile ilgilidir. Şöyle ki: Mahzumoğullanna mensup olan Ebu Cehil ve Abdullah b. Ümeyye'nin de bulunduğu Mekke müşriklerinden bir topluluk Kâ'be'nin arka tarafında oturdular. Sonra Rasûlullah (sav)a haber gönderdiler. O da yanlarına geldi. Abdullah kendisine; Eğer bizim sana tabi olmamız seni sevindirecek (memnun edecek) ise haydi Kur'ân ile Mekke'nin dağlarını gözümüzün önünde yürüt ve bu dağları bizden uzaklaştır ki ortalık biraz genişlesin. Çünkü burası dar bir arazidir. Bu şehirde bizim için pınarlar ve nehirler akıt, ta ki ağaç dikelim, ekin ekelim. Sen, senin iddia ettiğin gibi Rabbin nezdinde Davud'dan daha önemsiz değilsin, Davud'a ise Rabbi dağları müshahhar kılardı ve dağlar onunla birlikte yürüyordu. Rüzgarları da bize müshahhar kıl, biz bu rüzgarlara binip Şam'a kadar gidelim. Yiyeceklerimizi ve ihtiyaçlarımızı rüzgarın üzerinde oraya giderek görelim. Sonra da aynı günümüzde geri dönelim. Çünkü senin iddia ettiğine göre Süleyman'a da rüzgâr musahhar kılınmıştı. Şüphesiz ki sen Rabbin nezdinde Davud'un oğlu Süleyman'dan daha önemsiz değilsin. Yine bize senin büyük atan Kusay'ı veya senin istediğin ölümlerimizden herhangi bir kimseyi dirilt te ona soralım: Gerçekten senin bu söylediğin bir hak mıdır? Yoksa batıl mıdır? Çünkü İsa ölümleri diriltirdi ve hiç şüphesiz sen Allah nezdinde ondan daha ehemmiyetsiz değilsin. Bunun üzerine yüce Allah da: "Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü... bir Kur'ân olsaydı" âyetini indirdi. Bu anlamdaki açıklamayı ez-Zübeyir b. el-Avvâm, Mücahid, Katâde ve ed-Dahhâk yapmışlardır.

Buyrukta cevap hazfedilmiş olup, takdiri şöyledir: ... (böyle) bir Kur'ân olsaydı, elbetteki bu Kur'ân olurdu. Ancak takdiri cevap îcâz (özlü) olsun diye hazmedilmiştir. Çünkü kelâmın zahirinde zaten buna delâlet vardır. Şair İmruu'l-Kays'in şu beyitinde olduğu gibi:

"Eğer o bir defada ölen bir nefis olsaydı...

Fakat o (hastalığım sebebiyle) parça parça dökülen canlar durumundadır."

Burada canım bir defada çıkmış olsaydı, bana kolay olurdu, demek istemektedir. Katâde'nin görüşünün anlamı budur. O der ki: Eğer size indirilen bu Kur'ân'dan önce herhangi bir Kur'ân (okunan kitap) böyle bir şeyi yapmış olsaydı, sizin Kur'ân'ımız da bunu yapardı.

Cevabın önceden geçtiği ve İfadede takdim ve te'hir olduğu da söylenmiştir. Yani: Onlar yine Rahman'ı inkâr ederler. İstersek Biz, Kur'ân'ı indirip onların teklif ettikleri şeyleri yapsak dahi. el-Ferrâ der ki: Cevabın şu şekilde olmass da mümkündür: Eğer onların bu dedikleri yapılacak olsa hiç şüphesiz ontar yine de Rahman'ı inkâr ederler.

ez-Zeccâc der ki: Yüce Allah'ın: "Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü... bir Kur'ân olsaydı" yine iman etmezlerdi. Burada gizli bulunan cevap yüce Allah'ın: "Eğer Biz onlara gerçekten melekleri indirseydik... yine de Allah dilemedikçe iman etmezlerdi"(el-En'âm, 6/111) buyruğunda açıkça ifade edilmiştir.

"Fakat bütün emirler yalnız Allah'ındır." Yani bütün emirlerin mutlak mâliki, onlardan dilediğini yapan O'dur. Yoksa sizin bu istedikleriniz Kur'ân ile olacak şeyler değildir, bunlar ancak Allah'ın emri ile olur.

"İman edenler hâlâ şu gerçeği bitmediler mi ki" buyruğundaki; Nehaiların şivesinde "bildi" anlamındadır. el-Kuşeyrî de bunu İbn Abbas'tan nakletmiştir. Dîlmediler mi ki, demektir. el-Cevherî de "es Sîhâh" adlı eserinde bunu böyle açıklamıştır.

Hu kelimenin bu anlamda kullanılması Hevazîlilerin şivesi olduğu da söylenmiştir. Bilmedi(ler) mi ki demek olduğu, İbn Abbas, Mücahid ve el-Hasen'den nakledilmiştir. Ebu Ubeyde der ki: Onlar bilmediler ve açıkça anlamadılar mı ki, anlamındadır. Ebu Ubeyde bu hususta Malik b. Avf en-Nasrî'ye ait^[75] şu beyiti de nakletmektedir:

"Benim kimin payına düşeceğimi tesbit etmek için oklarla kur'a çektiklerinde, yol ağzında onlara diyordum ki:

Siz benim Zehdem atlısının oğlu olduğumu bilmez misiniz?"

el-Bakant Sûresi'nde (2/219. âyetin tefsirinde) de bu beyit geçmiş bulunmaktadır. Bu beyitteki; " Benim kimin payına düşeceğimi tesbit etmek için kur'a çektiklerinde" anlamındaki ifade; "Beni esir aldıklarında" şeklinde de rivayet edilmiştir.

Rebâhb. Adîdeder ki:

"Bunlar benim onun oğlu olduğumu bilmiyorlar mı ki?

Her ne kadar aşiretimin topraklarından uzakta bulunuyor isem dahi."

lcKitabu'r-Redd"â.e de; " Benim onun oğlu olduğumu..." şeklinde rivayet

edilmiştir. el-Ğaznevî de bunun bu şekilde "bilmedi...îer mi" anlamında olduğunu nakletmiştir.

Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: İman edenler bitmediler mi ki eğer Allah dilese hiç şüphesiz mucizeleri (âyetleri) görmeksizin dahi bütün insanları hidayete erdirirdi.

Bu kelimenin bilinen anlamı İle "ye's"den geldiği de söylenmiştir. Yani iman edenler hâlâ bu kâfirlerin iman edeceklerinden yana ümit kesmediler mi? Çünkü iman edenler şunu bilirler ki; şüphesiz Allah eğer onların hidayete gelmelerini dilemiş olsaydı, elbette onları hidayete erdirirdi. Çünkü mü'minler kâfirlerin iman etmelerini arzu ederek mucizelerin indirilmesini temenni etmişlerdi.

Ali ve İbn Abbas ise; "İman edenler açıkça bilmediler mi ki..." diye okumuşlardır.

el-Kuşeyrî der ki; İbn Abbas'a yazılı olan şekliyle "bilmediler mi ki" anlamındadır, demeleri üzerine, o şu cevabı vermiş: Kâtibin bunu uyuklu iken yazdığını zannediyorum. Yani bununla bazı harfleri ziyade ederek "bildi" anlamındaki kelime ortaya çıktı.

Ancak Ebu Bekir el-Enbarî şöyle demektedir: İkrime'den, o İbn Ebi Ne-cih'den; "İman edenler açıkça bilmediler mi ki..." şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir. Tilavette bunun doğru olduğunu iddia edenler de bunu delil gösterirler. Ancak böyle bir rivayetin İbn Abbas'tan geldiği batıldır. Çünkü Mücahid ve Saîd b. Cübeyr, İbn Abbas'tan bu kelimeleri Mushaf taki şekliyle, Ebu Amr'ın kıraati ve onun Mücahid'den ve Said b. Cü-beyr'den ikisinin de İbn Abbas'tan rivayet ettiği şekliyle okumuşlardır. Diğer taraftan eğer onların bu kıraatinin "açıkça bilmediler mi ki" anlamındaki kıraat ile eğer Allah'ın, kendilerinin icma'a muhalif olarak okudukları o lafzın anlamını murad ettiğini kabui ediyorlarsa, bizim kıraatimiz zaten o manayı veriyor ve o kıraatin anlamı İle aynı neticeye varıyor. Eğer yüce Allah "bilmek" anlamında olmayan "ümit kesmek" şeklindeki diğer anlamı murad etmiş ise; bu muhalif kıraati tercih edenlerin maksatları ortadan kalkmış olur.

Böyle bir maksadın düşmesi ise Kur'ân-ı Kerîm'i iptal eder ve bu görüşün sahiplerinin iftiracı olmalarını gerektirir.

"Allah dleseydi" buyruğun da ki; şeddeli "nun"dan tahfif edilmiştir ki; "şüphesiz Allah dikseydi" anlamındadır. " ... elbette insanların tümünü hidâyete erdirirdi."

Bu da Kaderiye'nin vb. kanaatlerini reddetmektedir.

"Allah'ın va'di gelinceye kadar da o kâfirlerin başına işledikleri yüzünden ya ansızın büyük bir musibet gelip çatacak" yani küfür ve inatları sebebiyle ummadıkları bir zamanda bîr musibet gelip onları bulacak.

" Musibet" kelimesi ile aynı kökten olmak üzere; "Bir iş başına geldi, bir musibetle karşılaştı" denilir. Çoğulu da; şeklindedir. Bunun mastar olarak asıl anlamı vurmak, çalmaktır. Şair der ki:

"Eskiden beri sahip olduğum, miras aldığım malları da sonradan topladığım bağ, bahçe ve akarları da tüketti. Şarap kâselerini sürahilerin ağızlarına yapıştırmam."

Buyruğun anlamı şudur: Müşriklerin elebaşları olup alay edenlerin başına geldiği gibi, Erbed'e isabet ettiği şekilde bir yıldınm) yahut öldürülen ya da esir edilenlerin başına geldiği gibi, öldürme, kıtlık ve bunun dışında çeşitli azab ve bela türlerinden helak edici bir musibet onlara gelip çatacaktır.

İkrime, İbn Abbas'tan (âyet-i kerîmede geçen ve musibet anlamındaki) el-kâria hakkında musibet demektir, dediğini nakletmektedir. Yine İbn Abbas ve ikrime derler ki: Kâria, Rasûlulah (sav)ın onlar üzerine göndermiş olduğu gözcü birlikler ve küçük askeri birliklerdir.

"Yahut" -Katide ve el-Hasen'in dediğine göre- bu musibet "yurtlarının yakınına konup, duracaktır." İbn Abbas da der ki: Yahut sen onların yurtlarına yakın bir yerde konacaksın, anlamındadır.

Denildiğine göre; âyet-i kerîme Medine'de inmiştir. O zaman anlam şöyle olur: Musibetler onlara isabet edip duracak, onların yurtlarına yahut Medine ve Mekke'nin yakınındaki kasabalar gibi onlara yakın yerlere de inmeye devam edecektir.

"Allah'ın" Katâde ve Mücahidin dediklerine göre Mekke'nin fethine dair "va'di gelinceye kadar."

Bu âyet-i kerimenin Mekke'de İndiği söylenmiştir. Yani musibetler onlara isabet edip duracak ve sen ey Muhammed, onların yanlarından çıkıp Medine'ye gideceksin. Onların yurtlarına yakın bir yerde yahut onları muhasara etmek üzere onların yakınına konacaksın. Sözü geçen bu muhasara Taiflilere ve Hayber kalelerine yapılmıştı. İşte o vakit onlarla savaşmak ve onları kahretmek hususunda sana izin vermek suretiyle Allah'ın va'di de gelecektir. el-Hasen der ki: Allah'ın va'dinden kasıt kıyamet günüdür.[\[76\]](#)

32. Andolsun senden önceki peygamberlerle de alay edilmişti. Ben de o kâfirlere mühlet verdim. Sonra da onları yakalayiverdim. Benim cezalandırmam nasılmış?

33. Her nefisin bütün kazandığını gözetleyen (Allah ile putları bir) mi? Halbuki onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Bunların adla rmi söyleyin. Siz yeryüzünde O'na bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Yoksa siz üstün körü söz mü söylüyorsunuz?" Hayır, bilakis o kâfirlere tuzakları süslü gösterildi ve onlar doğru yoldan alıkondular. Allah kimi şaşırtırsa, artık ona hidayet verecek

hiçbir kimse yoktur.

34. Onlar İçin dünya hayatında bir azap vardır. Âhlret azabı ise elbette daha zordur. Onları Allah'a karşı koruyacak hiçbir kim seleri de yoktur.[\[77\]](#)

32- "Andokun senden önceki peygamberlerle de alay edilmişti. Ben de o kafirlere mühlet verdim, sonra da onları yakalayiverdim." "Alay et-me"nin anlamına dair açıklamalar bundan önce el-Bakara Sûresi'nde (2/14. âyetin tefsirinde) "mühlet verme"ye dair açıklamalar da Âl-İmran Sûresi'nde (3/178. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yani o peygamberlerle alay edildi, onlar küçümsendiler. Ben de kâfirlere iliminde aralarından iman edecek olan kimseler iman etsin diye bir süre mühlet verdim. Hükmümün gelmesi hak olunca, gönderdiğim ceza ile onları yakaladım. "Benim cezalandırmam nasd mı?" Yani Benim onlara yapağımı nasıl buldun? İşte senin kavminin müşriklerine de böyle yaparım.[\[78\]](#)

33- "Her nefsin kazandığını gözetleyen mi?" buyruğundaki; "Gözetleyen" kelimesindeki "kıyam" oturmanın zıttı olan bir kıyam değildir. Buradaki bu kıyam mahlukatın işlerini görüp gözetmek, çekip çevirmek anlamındaki kıyamdır. Nitekim; "Fılan kişi bu iş için ayağa kalktı (bu işi gördü)" denilmesi de bu kabildendir.

Buyruğun anlamı şöyledir: Herbir nefsin kazandıklarını görüp, gözetten yani herbir nefse kazanma gücünü veren, onu yaratan, onu rızıklandıran, onu koruyan ve yaptıklarının karşılığını ona verecek olan O'dur. Bu da O herbir şeyi gözetleyen, koruyandır, asla gafil değildir, demektir.

Şartın cevabı hazmedilmiştir, yani koruyup gözetleyen ve hiçbir şekilde gafil olmayan, gafil olan gibi midir? Anlamın: "Her nefsin bütün kazandığını gözetleyen" yani bilen... demek olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da el-A'meş yapmıştır. Şair de der ki:

"Eğer Kureyş'ten izzet sahibi bir takım adamlar olmasaydı... Allah bildiği halde, siz Beyt'in örtülerini çaldınız."

Buna göre buyruk, Allah herbir nefsin kazandığını bilendir, demektir. Bununla kastedilenin Ademoğulları üzerinde görevli melekler oldukları da söylenmiştir ki, bu görüş ed-Dahhâk'dan nakledilmiştir.

"Halbuki onlar Allah'a ortaklar koştular." Buradaki "halbuki onlar... koştular" anlamındaki buyruk haldir. Onlar ortak da mı koşuyorlar? dernek olur. "Alay edilmişti" buyruğuna ati edilmiş de olabilir, yani onlarla alay edilmişti ve Allah'a da ortak koştular demek olur.

"Allah'a" bir takım putları İlah kabul ederek "ortaklar koştular. De ki: Bunların adlarını söyleyin." Yani ey Muhammed, sen onlara: "bunların adlarını söyleyin" yani isimlerini acımayın, de. Bit da onları tehdit etmek anlamındadır, Yahut: Onlar ancak bu putlara Lat, Uzza, Menat ve Hübel adlarını verebilirler.

"Siz yeryüzünde O'na bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" buyruğundaki istifham (soru), onları azarlamak içindir. Siz O'na böyle bir şeyi mi haber vermeye kalkışıyorsunuz demektir. Bu buyruk mana itibariyle daha Önceden geçmiş bir soruya atfedilmiştir. Çünkü yüce Allah'ın: "Bunların adlarını söyleyin" buyruğunun anlamı, bunlar yaratanların isimlerini mi taşımaktadırlar "yoksa siz yeryüzünde O'na bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" şeklindedir.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Onlara de ki: Siz Allah'a O'nun bilmediği gizli bir şeyi mi haber veriyorsunuz "yoksa siz" O'nun bildiği "zahir bir şeyi mi haber veriyorsunuz" demektir. Eğer onlar; Onun bilmediği gizli bir şeyi haber veriyoruz diyecek olurlarsa, imkansız bir şey söylemiş olurlar. Şayet O'nun bildiği zahir ve açıkta olan bir şeyi söylüyoruz derlerse, onlara; O halde bunların adlarını söyleyin? de. Eğer Lat ve Uzza isimlerim sayacak olurlarsa, onlara: "Allah kendisinin herhangi bir ortağı olduğunu bilmiyor, de."

Yüce Allah'ın: "Yoksa siz... O'na... mi haber veriyorsunuz?" buyruğunun yüce Allah'ın: "Her nefsin bütün kazandığını gözetleyen mi?" buyruğuna atfedildiği de söylenmiştir. Yani herbir nefsi gözetleyen olan Allah'a mı siz bilmediği bir şeyi haber veriyorsunuz? Yani siz Aühah'ın ortağı olduğunu iddia etmektesiniz. Allah ise kendisinin ortağı olduğunu bilmemektedir. Kendisinin bilmediği ve yeryüzünde O'nun ortağı olan bir kimsenin varlığını mı O'na haber vereceksiniz? Yerin dışında ortağı bulunmamakla birlikte- özellikle yeryüzünde ortağı olmasını reddetmesi onların yerde Allah'ın ortakları olduğunu iddia etmeleri dolayısıyladır.

"Yoksa siz zahir bir söz mü söylüyorsunuz?" Yani Allah'ın peygamberlerine indirmiş olduğu açık bir sözü mü söylemektesiniz? Katâde: Batıl bir söz mü söylüyorsunuz? diye açıklamıştır. Şairin şu bey iti de bu kabildendir:

"Sen onların sütleri ve etleri dolayısıyla mı bizi ayıplıyorsun,

Ey Rayta'nın oğlu, bunun utanılacak bir şey olduğu zahirdir (yani batıldır)."

ed-Dahhâk ise yalan bir sözü mü ona haber vermektesiniz, diye açıklamıştır.

Beşinci bir manaya gelme ihtimali de vardır: Zahir olan söz, onların söyleyecekleri sözlerle açığa çıkacak olan bir delil olabilir. O takdirde buyruğun anlamı şöyle olur: Siz bu hususa tanıklık edenler olarak mı bunu ona haber veriyorsunuz, yoksa delil getirerek mi söylemektesiniz?

"Hayır, bilakis o kâfirlere tuzakları süslü gösterildi." Yani bu işi bir kenara bırak, aksine kâfirlere onların yaptıkları hile ve tuzaklar süslü gösterilmiştir. Bunun, bu şekilde bir istidrâk (yani sonradan getirilen bir açıklama) olduğu da söylenmiştir. Yani Allah'ın hiçbir ortağı yoktur, ama kâfirlere yaptıkları hile ve tuzaklar süslü gösterilmiştir.

İbn Abbas ve Mücalid bu anlamdaki buyruğu; "Hayır, o kâfirlere tuzakları (bunu) süslü gösterdi" şeklinde malum fiil ile okumuşlardır. Çoğunluğun kıraatine göre ise kâfirlere hile ve tuzaklarını süslü gösteren yüce Allah'tır, bu işi yapanın şeytan olduğu da söylenmiştir. Diğer taraftan küfrün hile ve tuzak (mekr) diye adlandırılması da mümkündür. Çünkü onların Allah Rasûlüne hile ve tuzak hazırlamaları bir küfür idi,

*Ve onlar doğru yoldan alıkondular." Allah onları doğru yoldan alıkoydu demektir. Hamza ve el-Kİsaî'nin kıraati bu şekildedir, diğerleri ise; "Alıkondular" fiilindeki "sâd"i üstün ile okumuşlardır, başkalarını alıkoydular, demektir.

Ebu Hatim de yüce Allah'ın: "Allah yolundan alıkoydular." (el-Enial, 8/47) buyruğu ile; "Onlar, kâfir olanlar sizleri Mescid-i Haram'dan... alıkoyanlardır." (el-Fetlî, 48/25) buyruklarını nazar-ı itibara alarak üstün ile okumuştur.

"Süslü gösterildi" buyruğu ile "alıkondular" buyruklarında ötreli okuyuş da aynı şekilde güzeldir. Çünkü ehl-i sünnetin görüşüne göre bunu yapanın yüce Allah olduğu bilinmektedir. Bu okuyuşun anlamında kaderin kabulü de vardır, Ebu Ubeyd'İN tercih ettiği kıraat de budur.

Yahya b. Vessâb ile Alkame; "Alıkondular" buyruğunu "sâd" harfîni esreli olarak okuduğu gibi aynı şekilde; "İşte bu bedellerimiz de bize iade edilmiş" (Yusuf, 12/65) şeklinde "ra" harfî esreli olarak, meçhul fiil şeklinde okumuştur. "Alıkondular" anlamındaki fiilin ash; şeklinde; "iade edilmiş" anlamındaki fiilin aslı da; şeklindedir. Birinci "dal" ikincisine idgam edilince onun harekesi makabline (önceki harfe) nakledilerek esreli olmuştur.

"Allah kimi" yardımsız bırakması suretiyle "şaşırtırsa, artık ona hidayet verecek" hidayette muvaffak kılacak "hiçbir kimse yoktur." İşte bu buyruk,

Kûfeliler ile onlara uyanların kıraatinin doğruluğunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü yüce Allah: "Allah kimi şaşırtırsa" diye buyurmaktadır. "Alıkondular" buyruğu da bu şekildedir.

Kıraat âlimlerinin çoğunluğu "ya"sız olarak "dal" harfî üzerinde vakıf yaparlar. (33. âyet-i kerîmenin son kelimesine işaret edilmektedir). Aynı şekilde; "Vekil, yardımcı" (er-Ra'd, 13/11. âyetin son kelimesi) ile; "Koruyucu" (34. âyetin son kelimesi) üzerinde de bu şekilde vakıf yapılıır.

Çünkü; "Bu kadıdır, vekil ve yardımcıdır ve doğruya ileticidir" denildiğinde sakın olduğundan ve tenvin ile karşılaştığından dolayı "ya" harfi hazfedilir. Bununla birlikte; "Ona hidayet verecek hiçbir kimse yoktur" şeklinde ve; "Dost ve yardımcı" " Koruyucu" şeklinde "ya" ile de okunmuştur. Bu da " Bu davetçidir, bu vekil ve yardımcıdır, bu koruyucudur" diye "ya" harfini telaffuz edenlerin söyleyişine uygundur.

Çünkü "ya" harfinin hazfedilmesi, tenvin ile karşılaşması dolayısı ile vasıl halinde söz konusudur. Biz vakıf yaparak, bundan yana kendimizi güvenliğe almış bulunuyoruz. O bakımdan "ya" harfi tekrar geri getirilerek bu kelimeler "Hidayete ileten, dost ve yardımcı ve koruyucu" şeklinde olur. el-Halil de "kadı"ya nida edildiğinde; "Ey kadı" diye "ya" harfinin tesbit ile kullanıldığını kabul etmiştir. Zira nida ile birlikte tenvin söz konusu değildir. " Davet edici, üstün, yüce" kelimelerinde de tenvin olmayacağı gibi.[\[79\]](#)

34- "Onlar için" yani Allah'ın yolunu engelleyen müşrikler için öldürülmek, esir alınmak, çoluk-çocukla/ının esir düşmesi ve bunun dışında çeşitli hastalık ve musibetler ile "dünya hayatında bir azab vardır. Âhîret azabı ise elbette daha zordur" daha çetindir.

"Daha zordur" kelimesi; "Şu şey bana zor, ağır geldi, gelir" tabirinden gelmektedir.

"Onları Allah'a karşı koruyacak hiçbir kimseleri de yoktur." Onlara gelecek Allah'ın azabına hiçbir kimse engel olamaz ve hiçbir kimse o azabı önleyemez. Bu buyruktaki; ise fazladan gelmiştir.[\[80\]](#)

35. Takva sahiplerine va'dolunan cennetin durumu şudur: Altından ırmaklar akar, oranın yiyecekleri de devamlıdır, gölgeleri de. Takva sahiplerinin akıbeti işte budur. Kâfirlerin akıbeti ise ateştir.

Yüce Allah'ın: "Takva sahiplerine vaadolunan cennetin durumu şudur"

buyruğundaki; " Durumu" kelimesinin merfu gelmesi ile ilgili olarak nahivcilerin farklı görüşleri vardır.

Sibeveyh der ki: Bu kelime mübtedâ olarak ref olunmuştur, haberi ise hazfedilmiştir. İfadenin takdiri de şöyledir; "Size okunan buyruklar arasında cennetin misali şudur..."

el-Halil de der ki: Bu kelime mübtedâ olarak ref edilmiş olup bunun da haberi "altından ırmaklar akar" buyruğudur. Yani takva sahiplerine vaadolunan cennetin niteliği, altından ırmaklar akar... anlamındadır. Bu da bir kimsenin: "Benim dediğim Zeyd ayağa kalkar" demesine benzer. Buna göre "benim dediğim"

anlamındaki ifade mübtedâ "Zeyd ayağa kalkar" anlamındaki ifade de onun haberidir.

" Durumu" kelimesi; burada "sıfatı" anlamındadır. Nitekim yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Su onların Tevrat'taki meseli (sıfatıdır. İncil'deki meselleri (sıfatları)na gelince..." (el-Feth, 48/29) Bir başka yerde de: "En yüce mesel Allah'ındır." (en-Nahl, 16/60) diye buyurumaktadır ki, en yüce sıfat anlamındadır.

Ancak Ebu Ati (el-Farisi) bunu kabul etmeyerek der ki: Mesel kelimesinin sıfat anlamına geldiği Araplardan işitilmiş değildir. Bunun anlamı ancak "şebeh (benzerlik)"dır. Nitekim bu kelimelerden birinin diğerinin yerine kullanıldığı da görülmektedir. Mesela; "Senin mislin birisine uğradım" denildiği gibi, " Senin benzerin birisine uğradım" da denilir. Ebu Ali der ki: Diğer taraftan bu anlam bakımından da uygun değildir. Çünkü "mesel" kelimesi eğer "sıfat" anlamında kullanılırsa, ifadenin takdiri; "İçinde nehirlerin bulunduğu cennetin sıfatı..." şeklinde olur ki bu uygun bir anlam olmaz. Zira cennetteki nehirler bizatihi cennetin içindedir, yoksa cennetin niteliği değildir.

ez-Zeccâc der ki: Yüce Allah bizim için gayb olan hususları gördüğümüz şeylerle bize misallendirmiş, örneklendirmiştir. Yani: Cennetin misali altından ırmaklar akan bir cennettir.

Ancak Ebu Ali bunu da kabul etmeyerek şöyle der: Onun bu açıklamasına göre "mesel" kelimesi yine ya "sıfat" veya "şebeh/benzerlik)" anlamlarından birisini ihtiva eder. Her İki şekilde de onun bu dediği uygun düşmemektedir. Çünkü "sıfat" anlamında olursa mana sahili olmaz. Zira sen: Cennetin sıfatı... bir cennettir diyecek olup da "cennet"i haber yapacak olursan, bu da uygun değildir. Çünkü "cennet" sıfat olamaz, aynı şekilde cennetin bir benzeri... bir cennettir demek de uygun değildir. Çünkü "benzerlik (şe-beli)" iki benzer şey arasındaki benzerlik (mümâselet)dir. Bu ise bir olay hakkında kullanılır, cennet ise bir olay değildir. Dolayısıyla birincisiyle ikincisi aynı şeyler olamazlar.

el-Ferrâ da der ki: (Bu buyruktaki) "mesel" kelimesi te'kid için Fazladan getirilmiş olup, anlam şöyledir: " Takva sahiplerine vaadolunan cennetin altından ırmaklar akar." Araplar bu şekildeki kullanımı "mesef" kelimesinde çokça kullanırlar. Şanı yüce Allah'ın: O'nun misli hiçbir şey yoktur." (eş-Şûrâ, 42/11) buyruğuna benzerdir ki; bu da; "O'na benzer hiçbir şey yoktur" demektir.

İfadenin takdirinin şöye oduğu da söylenmiştir: Takva sahiplerine va'do-lunan cennetin niteliği "altından ırmaklar akan" bir cennettir.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Güzellik, nimet ve ebedilikte takva sahiplerine va'dolunan cennet; azab, şiddet ve ebedilikte cehenneme benzer. Bu

açıklamayı da Mukatil yapmıştır.

"Oranın yiyecekleri de devamlıdır" kesintisizdir, ardı arkası kesilmez. Haberde: "Sen bir meyve aldın mı bir diğeri onun yerini tutar" denilmektedir. Biz bu hususları "et-Tezkire" adlı eserimizde açıkladık."

Gölgeleri de" gölgesi de aynı şekildedir demek olup, "aynı şekildedir" anlamındaki ifade hazfedilmiştir. Yani cennetin meyveleri de kesintisizdir, onun gölgesi de zeval bulmaz, İşte bu, Cehmiye'nin cennetin nimetleri zail olur ve yok olur, şeklindeki iddialarını reddetmektedir.

"Takva sahiplerinin akıbeti işte budur. Kâfirlerin akıbeti İse ateştir." Yani yalanlayanların sonunda varacakları yer ve onların son duraklan, içine girecekleri cehennem ateşi olacaktır.[\[81\]](#)

36. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilene sevinirler. Fakat gruplar arasında onun bir kısmını inkâr eden kimseler de vardır. De ki: "Ben ancak Allah'a ibadet edip O'na ortak koşmamakla emrolundum. Ben ancak O'na davet ederim, dönüşüm de yalnız O'nadır."

"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilene sevinirler." Yani kendilerine kitap verilenler arasından bazıları Kur'ân-ı Kerîm'e sevinirler. İbn Selam, Selman, Habeşistan'dan gelen kimseler gibi. Lafız umumî olmakla birlikte maksat Özel kimselerdir. Katâde der ki: Bunlar Muhammed (sav)ın arkadaşlarıdır, bunlar Kur'ân'ın nuru ile sevinirler. Mücahid ve İbn Zeyd de böyle demiştir.

Yine Mücahid'den nakledildiğine göre bunlar kitap ehlinden iman eden kimselerdir. Bunların yahudi ve hristiyanlardan meydana gelen kitap ehlinden bir topluluk olduğu da söylenmiştir. Bunlar kendi kitaplarını tasdik etmesi dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünden sevinen kimselerdi.

İtim adamlarının çoğu da şöyle demektedir: Kur'ân-ı Kerîm'in ilk İnen buyrukları arasında "er-Rahman" adından az söz ediliyordu. Fakat Abdullah b. Selam ve arkadaşları İslâm'a girince Tevrat'ta çokça anılmasına rağmen Kur'ân-ı Kerîm'de "er-Rahman" adının az zikredilmesi onları üzdü. Peygamber (sav)e bunun sebebini sormaları üzerine yüce Allah da şu âyet-i kerîmeyi indirdi: "De ki: İster Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız, çağırın, esasen en güzel isimler O'nundur." (el-İsra, 17/110) Bunun üzerine de Kureyşliler şöyle dediler: Muhammed'e ne oluyor ki önceleri bir tek ilâha davet ederken bugün Allah ve Rahman olmak üzere İki ilâha davet etmeye başladı. Allah'a yemin ederiz ki biz Rahman diye ancak Yemame'nin rahmanını biliriz. Bu sözleriyle Müseylimetu'l-Ke22ab'ı kastediyorlardı. Bunun üzerine de yüce

Allah'ın: "Halbuki onlar Rahmân'ın zikrini inkâr edenlerdir," (et-Enbiyâ, 21/36); "Halbuki onlar Rahmân'ı inkâr ediyorlar" (er-Ra'd, 13/30) buyrukları indi. Kitap ehlinin iman edenleri de "Rahman" adının anılmasından dolayı sevindiler. Yüce Allah da: "Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler sana İndirilene sevinirler" buyruğunu indirdi.

"Fakat güruhlar arasında..." buyruğu ile kastedilenler Mekke müşrikleri ile yahudi, hristiyan ve mecusilerden iman etmeyen kimselerdir. Bunların Peygamber (sav) aleyhine bir araya gelen çeşitli gruplar (hizipler) oldukları da söylenmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre: Müslümanların düşmanları arasından Kur'ân-ı Kerîm'deki buyrukların bir bölümünü inkâr eden kimseler de vardır. Çünkü onlar arasında peygamberlerin kimisini itiraf edip kabul edenler vardı. Kimisi Allah'ın gökleri ve yeri yarattığını da itiraf ediyordu.

"De ki: Ben ancak Allah'a ibadet edip O'na ortak koşturmakla emrolundum" buyruğundaki; "(İlgili): Ortak koşturmak..." anlamındaki buyruk; "İbadet etmek" buyruğuna atf edilerek.nasb ile okunmuştur. Ebu Halid ise yeni bir cümle (istinaf) olmak üzere ref ile okumuştur. Yani O'na hiçbir ortak koşturmaksızın yalnızca O'na ibadet ederim ve müşriklerden uzak olduğumu, Mesih Allah'ın oğludur, Üzeyr Allah'ın oğludur diyenlerden, yahu-diler gibi teşbihe itikad edenlerden uzak olduğumu da belirtirim.

"Ben ancak Ona davet ederim." Yani insanları yalnızca O'na ibadete çağırırım.

"Dönüşüm de yalnız O'nadır." Bütün işlerimde yalnız O'na dönerim.[\[82\]](#)

37. İşte Biz, onu böylece Arapça bir hüküm olarak indirdik. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların hevâ ve heveslerine uyarsan, senin Allah'a karşı ne bir yardımcın olur, ne de bir koruyucun.

"İşte Biz, onu böylece Arapça bir hüküm olarak indirdik." Yani Kur'ân-ı Kerîm'i sana indirip güruhlardan bazıları onu inkâr ettikleri gibi, Biz onu Arapça bir hüküm olarak indirdik.

Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerîm'i bu şekilde nitelendirmesinin sebebi, Muhammed (sav)in üzerine onu Arapça bir Kur'ân olarak indirmekle birlikte Ahzab (güruhlar)ın da bu hükmü yalanlamalarından dolayıdır. Âyetin nazımının şöyle olduğu da söylenmiştir: Senden önceki peygamberlere kitapları kendi dilleriyle İndirdiğimiz gibi, aynı şekilde sana da Kur'ân-ı Kerîm'i Arapça bir hüküm olarak indirdik. Yani Arapların dili ile bir hüküm olmak üzere indirdik.

"Hüküm" ile içindeki ahkâmı kastetmektedir. "Arapça bir hüküm" ile Kur'ân'ın tümünün kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm hak ile bâtıl

birbirinden ayırd eder ve hüküm de koyar.

"Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların" yani Allah'tan başkasına ibadet ve Ka'be'den başka bir tarafa dönmek hususunda müşriklerin "neva ve heveslerine uyarsan, senin Allah'a karşı ne bir yardımcın"

sana yardımcı olacak bir kimsen"olur ne de" O'nun azabından seni koruyacak "bir koruyucun." Burada hitab Peygamber (sav)e olmakla birlikte kasıt onun ümmetidir.[\[83\]](#)

38. Andolsun Biz senden önce peygamberler göndermiş, onlara da eşler ve evlâtlar vermişizdir. Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir âyeti getirmek hiçbir peygamberin yapabileceği bir iş değildir. Herbir va'denin yazılmış bir hükmü vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[84\]](#)

1 - Âyetin Nüzul Sebebi:

Denildiğine göre yahudiler Peygamber (sav)i hanımları dolayısıyla ayıpladılar ve bundan dolayı ona dil uzatıp şöyle dediler: Bu adamın kadınlardan ve nikâhlanmaktan başka bir şey düşündüğünü görmüyoruz. Eğer peygamber olsaydı, peygamberlik onu kadınlarla uğraşmaktan alıkordu. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti kerîmeyi indirdi ve onlara Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın durumunu hatırlatarak: "Andolsun kt Biz senden önce peygamberler göndermiş, onlara da eşler ve evlatlar vermişizdir" diye buyurmuştur. Yani Biz onları Allah'ın helal kılmış olduğu dünya arzularını, isteklerini gerçekleştiren insanlar kıldık. Peygamberin özelliği ise vahiy almaktan İbarettir.[\[85\]](#)

2- Evliliğin Teşvik Edilmesi:

Bu âyet-i kerîme nikâhlanmanın ve evliliğin teşvik edildiğine ve kadınlardan uzak kalmanın yani nikâhlanmamanın da yasak olduğuna delil vardır. Çünkü bu âyet-i kerîmenin de açıkça belirttiği gibi, nikahlanmak peygamberlerin sünnetidir, Sünnet-i seniyye'de de bu anlamda buyruklar vârid olmuştur. Hz. Peygamberi "Evleniniz, çünkü ben sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı övüneceğim."[\[86\]](#) diye buyurmuştur ki, bu hadis-i şerif daha önceden Al-i İmran Sûresi'nde (3/37. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Evlenen kişi dinin yarısını tamamlamış olur. Öbür yarısında

da Allah'tan korksun." [87]

Bu, nikâhın kişiyi zinadan alıkoyduğu anlamındadır. Zinadan uzak durmak ve iffetini korumak ise Rasûlullah (sav)ın, yerine getirilmeleri halinde cenneti taahhüd ettiği iki hususiyetten birisidir. Şöyle buyurmuştur: "Allah kimi iki şeyin kötülüğünden korursa, o kimse cennete girer. İki çenesi arasındaki ile iki bacağı arasındaki." Bunu Muvatta' ve başkaları rivayet etmiştir. [88]

Buhârînin, Sahihinde de Enes (r.a)dan şöyle dediği nakledilmektedir: Üç kişi Peygamber (sav)in hanımlarının evlerine gelerek Peygamber (sav)in ibadeti hakkında soru sordular. Onlara durum haber verilince, onun ibadetlerini azımsar gibi oldular ve şöyle dediler: Biz nerede, Peygamber (sav) nerede? Allah onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamış bulunuyor. Onlardan birileri şöyle dedi: Ben geceleyin devamlı namaz kılacağım. Diğeri: Ben de hiç oruç açmamak üzere yıl boyunca oruç tutacağım. Bir diğeri ise: Ben de evlenmemek üzere kadınlardan uzak duracağım dedi. Rasûlullah (sav) onların yanına gelerek şöyle dedi: "Şöyle, şöyle diyenler sizler misiniz? Bana gelince Allah'a yemin ederim, aranızda Allah'tan en çok korkan kişi benim. O'ndan en çok sakınan kişi benim. Fakat ben hem oruç tutarım, hem yerim. Hem namaz kılarım, hem uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."

[89] Bu hadisi Müslim de bu manada rivayet etmiştir. Bu daha açıktır.

Müslim'in, Sahih'inde de Sa'd b. Ebi Vakkas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Osman (b. Maz'un) kadınlardan uzak kalmak istedi, Peygamber (sav) ona bunu yasakladı. Şayet ona bunu caiz kılmış olsaydı, hiç şüphesiz biz de hayalarımızı burardık. [90]

Yine Al-i İmran Sûresi'nde (3/37. âyetin tefsirinde) çocuk istemenin teşvik edildiğine ve bunu cahillik edip kabul etmeyenlerin kanaatlerinin reddedildiğine dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Ömer b. el-Hattab (r.a.)ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben böyle bir şeye ihtiyacım olmadığı halde bir kadınla evlenirim. Arzu etmediğim halde iki ravi bulunduğu kaydıyla: el- Heysemî, kadınla ilişki kurarım. Ona: Peki ey mü'mirilerin emiri, seni bu şekilde davranmaya iten nedir? diye sorulunca, şu cevabı vermiştir: Yüce Allah'ın, kıyamet gününde Peygamber (sav)in diğer peygamberlere karşı ümmetinin çokluğu ile öğüneceği bir kimseyi de benim zürriy e timden çıkarma arzusudur. Çünkü ben onu şöyle derken dinledim: "Bakire kızlarla evlenmeye bakınız. Çünkü onların ağızları daha tatlı, huyları daha güzel, rahimleri daha doğurgandır. Kıyamet gününde ben sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı öğüneceğim." [91]

Hız. Peygamber'in: "Rahimleri daha doğurgan" buyruğu, çocuk doğurma imkânları daha çok anlamındadır. Çokça çocuk doğuran kadına da aynı kökten gelmek üzere; denilir. Çünkü böyle bir kadın adeta çocukları atarcasına doğurur. Ebû Dâvûd da Ma'kit b. Yesar'dan şöyle dediğini rivayet eder: Bir adam Rasûlullah (savla gelerek şöyle buyurdu: Ben makam ve mevkisi yerinde ve güzellik sahibi bir kadın buldum. Ancak çocuk doğurmuyor, onunla evleneyim mi? Hz. Peygamber: "Hayır" diye buyurdu. İkinci bir defa daha ona geldi, Hz. Peygamber yine yapmamasını söyledi- Üçüncü bir defa daha geldiğinde, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Candan seven ve çok doğurgan kadınlarla evleniniz, çünkü ben diğer ümmetlere karşı (kıyamet gününde) sizin çokluğunuzla öğüneceğim."^[92] Ebu Muhammed Abdu'l-Hak^[93] bunun sahih olduğunu belirtmiştir ki, onun bu kanaati yeter.

"Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir âyeti getirmek hiçbir peygamberin yapabileceği bir iş değildir." Bu sûrede Önceden sözü edilen gösterilmesini tektif ettikleri âyetler mucizelerle bir daha dönmektedir. Yüce Allah bu buyruğu onlar hakkında indirmiştir. İfadenin zahiri yasaklamaktır ve fakat manası nefydir. Çünkü esasen bir kimsenin güç yetiremediği bir şeyi yasaklamak söz konusu olmaz.

"Herbir vadenin yazılmış bir hükmü vardır." Yani Allah'ın hükme bağladığı her bir işin Allah nezdinde yazılmış, yazı ile tesbit edilmiş bir hali vardır. Bunu el-Hasen ifade etmiştir.

Buyrukta takdim ve te'hir olduğu da söylenmiştir. Mana; "Herbir yazının bir va'desi vardır" şeklindedir. Bu açıklamayı el-Ferrâ ve ed-Dahhâk yapmıştır ki yüce Allah'ın yazmış olduğu her bir işin bilinen bir vakti, belli bir süresi vardır, demektir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Herbir haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır" (el-En'âm, 6/67) buyruğudur.

Bununla yüce Allah, azabın indirilmesinin ümmetlerin bu konudaki tekliflerine göre olmayıp aksine her bir va'denin yazılmış bir süresi olduğunu açıklamaktadır. Anlamın her bir sürenin meleklerin kendisine vakıf olamadığı yazılmış bir vadesi ve takdir edilmiş bir durumu vardır, şeklinde olduğu da söylenmiştir ki bunu et-Tirmizî el-Hakîm, "Nevâdiru'l- Usul" adlı eserinde Şehr b. Hav-şeb'den, o da Ebu Hureyre yoluyla rivayet etmiştir. Ebu Hureyre dedi ki: Musa -Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun- Tur-u Sina'ya yükselince Cebbar (olan Allah) onun elinde bir yüzük bulunduğunu gördü ve -O, daha iyi bildiği halde-: Bu nedir, Ey Musa diye sordu. Hz. Musa da şöyle dedi: Bu erkeklerin bir süs eşyasıdır. Yüce Allah şöyle buyurdu: Peki onun üzerinde Benim isimlerimden yahut kelimamdan yazılı herhangi bir şey var mıdır? diye sorunca, hayır dedi. Bu sefer

yüce Allah ona: Sen onun üzerine: "Herbir vadenin yazılmış bir hükmü vardır" yaz, diye buyurdu.[\[94\]](#)

39. Allah dilediğini siler ve bırakır. Ana kltab ise O'nun nezdindedir.

"Allah dilediğini siler ve bırakır." Yani yüce Allah, o yazılı olandan ilgililerinin başına getirmek ve gerçekleştirmek İsteddiği şeyi o Kitaptan siler (yani gerçekleştirir.) "Ve" dilediğini "bırakır." Bu da onu vakti gelinceye kadar erteler demektir. Çünkü;" Kitabı (yazıyı) sildim" İfadesi onun izini giderdim manasınadır. Âyet-i kerimede ki "ve bırakır" buyruğu "onu bırakır" anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Allah'ı çokça anan erkekler ve kadınlar" (el-Ahzab, 33/35) buyruğu gibidir ki, Allah'ı çokça anan kadınlar, demektir.

İbn Kesir, Ebu Amr ve Âsim; "Bırakır" buyruğunu şeddesiz okurlarken diğerleri şeddeli okumuşlardır. Bu da İbn Abbas'ın kıraati olup Ebu Hatim ve Ebu Ubeyd'in tercih ettiği de budur. Çünkü bu şekilde okuyanlar hem sayıca çoktur, hem de bir başka yerde: "Allah iman edenlere dünya hayatında da... sebat verir." (İbrahim, 14/25) buyruğunda şeddeli kullanılmıştır.

İbn Ömer der ki: Ben Peygamber (sav)i şöyle buyururken dinledim: "Allah dilediğini siler, dilediğini de bırakır. Bahtiyarlık, bedbahtlık ve ölüm müstesna."[\[95\]](#)

İbn Abbas da şöyle demektedir: Allah bazı şeyler müstesna dilediğini siler ve bırakır. (Bu müstesna şeyler) yaratmak, ahlâk, ecel, rnk, bahtiyarlık ve bedbahtlıktır. Yine ondan nakledildiğine göre bunlar, Ümmül-Kitab'ın dışında iki kitaptır. Allah bunlardan dilediğini siler, dilediğini de bırakır.

"Ana kltab ise O'mın nezdindedir," Kendisinden hiçbir şeyin değişikliğe uğramadığı kitap demektir. el-Kuşeyrî der ki: Denildiğine göre bahtiyarlık, bedbahtlık, yaratmak, ahlâk ve nzık değişikliğe uğramazlar. O halde âyet bunun dışındaki şeylere dairdir. Ancak böyle bir görüşte bir çeşit tehakküm vardır.

Derim ki: Bu gibi şeyler rey ve içtihad ile kavranamaz. Bunlar ancak tev-kîfî olarak (sağlam rivayetlerden) öğrenilebilir. Eğer bu konuda rivayet sahih olursa, onu kabul etmek gerekir ve bu rivayetin yanında durmak icab eder. Aksi takdirde âyet-i kerîme herşey hakkında umumî olur, daha zahir olan da budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bu anlamda Ömer b. el-Hattab (r.a)dan da İbn Mes'ud, Ebu Vail, Ka'b el-Ahbar ve diğerlerinden de rivayet gelmektedir. el-Kelbî'nin kabul ettiği görüş de budur.

Ebu Osman en-Nehdî'den nakledildiğine göre Ömer b. el-Hattab (r.a) ağlayarak Beyti tavaf ediyor ve şöyle diyordu: Allah'ım, eğer Sen beni bahtiyar kimseler arasında yazdı isen onlar arasında beni bırak. Şayet beni bedbaht ve günahkâr

kimseler arasında yazdı isen, onlar arasından beni sil ve beni bahtiyar ve mağfirete nail olan kimseler arasında yaz. Çünkü Sen dilediğini siler, dilediğini bırakırsın ve Ana kitab da Senin nezdindedir.

İbn Mes'ud da der ki: Allah'ım, eğer Sen beni bahtiyar kimseler arasında yazdı isen, beni aralarında bırak. Şayet benî bedbaht kimseler arasında yazdı isen, beni bedbahtlar arasından sil ve bahtiyar kimseler arasında yaz. Çünkü Sen dilediğini siler, dilediğini bırakırsın. Ana kitap da Senin nezdindedir.

Ebû Vail de çokça şöylece dua ederdi: Allah'ım, eğer bizleri bedbaht kimseler olarak yazdı isen sil ve bizleri bahtiyar kimseler olarak yaz. Eğer bizi bahtiyar kimseler olarak yazdı isen onlar arasında bırak. Çünkü Sen dilediğini silersin, dilediğini bırakırsın. Ana kitap da Senin nezdindedir.

Ka'b da Ömer b. el-Hattab'a şöyle demiş: Eğer Allah'ın kitabındaki bir âyet olmasaydı, kıyamet gününe kadar neler olacağını sana bildirebilirdim. Bu: "Allah dilediğini siler ve bırakır. Ana kitab ise O'nun nezdindedir." buyruğudur.

Malik b. Dinar da kendisine dua ettiği bir kadın hakkında şöyle demiştir: Allah'ım, eğer onun karnındaki yavru kız İse Sen onu erkek olarak değiştir, çünkü Sen dilediğini silersin, dilediğini bırakırsın. Ana kitap da senin nezdindedir.

Buhârî ile Müslim'de Ebu Hureyre'den şöyle dediğine dair nakledilen rivayet önceden geçmiş bulunmaktadır: Ben Peygamber (sav)i şöyle buyururken dinledim: "Her kim rızkının genişletilmesini, ecelinin geciktirilmesini istiyor ve bundan memnun oluyorsa o halde akrabalık bağını gözetsin. [96] Bunun bir benzeri Enes b, Malik'ten de rivayet edilmiştir. Buna göre Rasûlullah (say) şöyle buyurmuştur: "Kim... severse" diyerek aynı lafız ile bu hadisi rivayet etmiştir. [97]

Bu hadis iki türlü yorumlanmıştır: Birisine göre bu geciktirme manevidir, bu da ondan sonra dünyada kendisi hakkında baki kalan güzel övgü, güzel bir anıhş, tekrarlanıp duran ecir ve mükâfattır. Bu durumdaki bir kimse ölmemiş gibidir.

Diğer bir açıklamaya göre yüce Allah, Levh-i Mahfuz'da yazılı olan ecelini erteler. Allah'ın ilminde olan ise sabittir, onun herhangi bir değişikliğe uğraması söz konusu değildir. Nitekim yüce Allah: "Allah dilediğini siler ve bırakır. Ana kitab İse O'nun nezdindedir" diye buyurmaktadır.

İbn Abbas, Rasûlullah (sav)dan: "Allah'ın Ömrünü ve ecelini uzatmasını, rızkını genişletmesini seven bir kimse Allah'tan korksun ve akrabalık bağını gözetsin" şeklindeki sahih hadisi rivayet ettiği İbn Abbas'a: Ömür ve ecelde nasıl artış yapılır? diye sorulunca, o da şu cevabı vermiştir: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O sizi çamurdan yaratandır, sonra bir ecel takdir edendir. O'nun

katında belirli bir ecel daha vardır." (el-En'âm, 6/2) Birinci ecel, kulun annesinin kendisini doğurduğu andan öleceği vakte kadardır. İkinci ecel -yani Allah'ın nezdindeki belirti ecel- ise kişinin vefatından itibaren Berzah'ta yüce Allah'ın huzuruna çıkacağı güne kadarki eceldir ve bunu Allah'tan başka kimse bilmez. İşte kul Rabbinden korkar ve akrabalık bağını gözetirse, yüce Allah Berzah'taki ecelinden birinci (dünyadaki) ömrünün eceline dilediği kadarını ilave eder. Bu kişi şayet isyan eder ve akrabalık bağını koparacak olursa, Allah da dünyadaki ömründen bunu dilediği kadarıyla eksiltir ve Berzah'taki eceline bunu ilave eder. Eğer yüce Allah'ın ezeli ilmindeki ecel kesinleşirse artık onda bir artış veya eksilme söz konusu değildir. Çünkü yüce Allah: "Her ümmetin bir eceli vardır. O eceleri gelince ne bir an geri bırakabilirler, ne de ileri alabilirler" (el-A'raf, 7/34) diye buyurmuştur. Böylelikle rivayet ile âyet arasında bir uygunluk olduğu ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi bu ümmetin en büyük aliminin tercih ettiği görüşe göre bu artış, bizzat ömrün kendisinde ve ecelde -lafzın zahirine göredir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Mücahid de der ki: Yüce Allah bir senenin işlerini Ramazan ayında mülkemleştirir. Dilediğini siler, dilediğini de bırakır. Bundan tek istisna hayat, ölüm, bedbahtlık ve mutluluktur. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

ed-Dahhâk da der ki: Şanı yüce Allah hakkında sevap ve ikabın söz konusu olmadığı, Hafazaların sicillerinde bulunanlardan dilediğini siler, hakkında sevap ve cezanın söz konusu olduğu şeyleri de bırakır. Bu anlamdaki bir açıklamayı da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

el-Kelbî ise der ki: Allah nızık türünden dilediğini siler ve dilediğini arttırır. Ecel türünden de dilediğini siler ve onda dilediği şeyleri arttırır. Yine bunu Peygamber (sav)dan de rivayet etmiştir. Daha sonra el-Kelbî'ye bu âyet-i kerîme hakkında sorulduğunda o şu cevabı vermiş: Yüce Allah bütün sözleri yazar. Nihayet perşembe günü geldi mi hakkında sevab ve ikabın bulunmadığı herbir şeyi bir kenara bırakır. Yedim, içtim, girdim, çıktım vb. şeyleri doğru olarak söylemesi gibi. Sevab ve cezanın hakkında söz konusu olduğu şeyleri de bırakır.

Katâde, İbn Zeyd ve Said b. Cübeyr ise der ki: Allah farz, ve nafilelerden dilediğini siler, nesli eder ve değiştirir. Dilediğini de olduğu gibi bırakır ve nesh etmez. Bütün nâsih de, mensûh da O'nun nezdinde Ümmü'l-Kitab'tadır. Buna benzer bir açıklamayı en-Nehhâs ve el-Melhdevî, İbn Abbas'tan nakletmişlerdir, en-Nehhâs der ki: Bize Bekr b. Sehl anlattı dedi ki: Bize Ebu Salih anlattı, o Muaviye b. Salih'ten, o Ali b. Ebi Talha'dan, o İbn Abbas'tan dedi ki: "Allah dilediğini siler." Yüce Allah buyuruyor ki; Allah Kur'ân-ı Ke-rîm'den dilediğini

değiştirir, nesli eder; “ve bırakır”dilediğini de değiştirmek-sizin bırakır. "Ana kitab ise O'nun nezdindedir." Yani bütün bunlar O'nun nezdinde Ümmü'l-Kitab'tadır. Nâsîh'i ile de, mensûh'u ile de.

Said b. Cübeyr de der ki: O kullarının günahlarından dilediğini mağfiret eder, dilediğini de bırakır, mağfiret etmez.

İkrime der ki: Yüce Allah -tevbe ile- bütün günahları siler. Günahlar yerine de hasenatı bırakır (yazar.) Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyenler müstesna."(el-Furkan, 25/70) Yine el-Hasen der ki; "Allah" eceli gelen kimselerden "dilediğini siler ve" eceli gelmemiş oları kimseleri"bırakır." Yine el-Hasen der ki: Allah babalan siler, oğulları bırakır. Yine ondan nakledildiğine göre; O Haraza meleklerine dilediği günahları unutturur. Kendisine ise asla unutturuamaz.

es-Süddî der ki: "Allah dilediğini" yani ayı "siler ve" güneşi "bırakır." Bunun açıklaması da yüce Allah'ın şu buyruğundadır: "Gece âyetini sildik. Gündüz âyetini de gösterici kıldık." (el-İsrâ, 17/12)

er-Rabîl b. Enes te der ki: Bu husus uyku halinde ruhlar hakkındadır Uyku esnasında Allah ruhları kabzeder, sonra o kimsenin ani bir ölümünü mu-rad ederse ruhunu tutar, bırakmaz. Hayatta kalmasını dilediği kimseye ise ruhunu geri iade eder. Bunun da açıklaması yüce Allah'ın şu buyruğunda yer almaktadır: "Allah ölümleri vaktinde ruhları alır..." (ez-Zümer, 59 42)

Ali b, Ebi Talib de der ki; Yüce Allah nesillerden dilediklerini siler. Yi-ce Allah'ın: "Kendilerinden önce nice nesiller kelâk ettiğimizi... görmezler mi?" (Yasin, 36/31) buyruğunda olduğu gibi. Yine bu nesillerden dilediklerini de bırakır, Yüce Allah'ın: "Bunlardan sonra başka bir nesil var ettik" (el-Mu'minin, 23/33) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah böylelikle bir nesli silerken, bir başka nesli bırakmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada yüce Allah'ın silmesinden kasıt, uzun bir zaman Allah'a İtaat gereğince amel eden, sonra da Allah'a masiyet ile amel edip sapıklığı üzere vefat eden kimsedir. İşte yüce Allah'ın sildiği kişi budur. Bıraktığı (sebat verdiği) kişi ise uzun bir süre Allah'a isyan ile amel ettikten sonra tevbe eden kimsedir. Allah da böyle bir kimseyi kötülükler işleyenlerin arasından siler, iyilik işleyen kimselerin arasına yazar. Bunu da es-Sa'le-bî ve el-Maverdî, İbn Abbas'tan nakletmişlerdir.

Bir diğer görüşe göre; yüce Allah dilediğini -yani dünyayı- siler ve âhire-ti de bırakır.

Kays b. Ubade de Receb ayının onuncu günü hakkında şöyle demektedir: Bu, Allah'ın kendisinde dilediğini sildiği ve dilediği şeyi de bıraktığı bîr gündür.

Mücahid'den ise bunun Ramazanda gerçekleştiğine dair rivayet önceden geçmiş bulunmaktadır.

Yine İbn Abbas der ki: Yüce Allah'ın beşyüz yıllık mesafe devam eden, kırmızı yakuttan iki kapağı bulunan, beyaz inciden bir Levh-i Mahfuz'u vardır. Hergün yüce Allah buna üçyüzaltmış defa nazar eder ve dilediğini bırakır, dilediğini siler.

Ebu'd-Derdâ da, Peygamber (sav)den şöyle dediğini rivayet eder: "Şüphe yok ki şanı yüce Allah, gecenin geri kalan üç saatinde zikri açar. Kendisinden başka hiçbir kimsenin nazar etmediği kitaba bakar. Dilediğini bırakır, dilediğini siler. "

[98]

Akide'de kabul edilen husus ise, Allah'ın kaza (ve kader)inin değişikliğe uğramadığı şeklindedir. Bu silmek ve bırakmak da, hakkında kazanın ezelden beri takdir edildiği şeyler arasındadır. Kazanın mutlaka meydana gelecek ye gerçekleşecek şeyler olduğuna dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır. İşte olduğu gibi kalan (sabit) budur. Kimi şeylerin de bazı sebeplere bağlı olarak da bertaraf edilmesi takdir edilmiştir. İşte silinen de bunlardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Gaznevî der ki: Benim kanaatime göre Levh'de bulunan şey bazı meleklerin onu görebileceğinden dolayı gaybın kapsamından çıkmış olur. Bunun değişikliğe uğrama ihtimali vardır, çünkü yaratıkların yüce Allah'ın bütün ilmini kuşatmalarına imkân yoktur. O'nun özel bilgisinde bulunan eşyanın takdirine ait hususlar asla değişikliğe uğramaz.

"Ana kitap ise O'nun nezdindedir." Yani ecel vb. yazılan şeylerin aslı O'nun nezdindedir.

Ümmü'l-Kitab (ana kitabın) hiçbir şekilde değişmeyen, değişikliğe uğramayan Levh-i Mahfuz olduğu söylendiği gibi; onda bir takım değişikliklerin cereyan ettiği de söylenmiştir. Değişikliğin diğer salıfelerde meydana geldiği de söylenmiştir.

İbn Abbas'a Ummü'l-Kitab hakkında sorulmuş ve şu cevabı vermiştir: Ummü'l-Kitab; Allah'ın yaratacağı şeyleri ile yarattıklarının yaptıklarını bilmesi-dir. O ilmine: Bir kitap ol, dedi (.oldu.) Allah'ın ilminde hiçbir değişiklik olmaz. Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Ummü'l-Kitab'tan kasıt "zikir"dir. Bunun delili de yüce Allah'ın: "Andolsun ki Biz Zikir'den sonra Tevrat'ta... diye yazdık" (e!-Enbiya, 21/105) buyruğudur Bu da onun açıkladığı ilk anlama raci'dir, Ka'b'ın görüşünün anlamı da budur. Ka'b el-Ahbar der ki: Ana kitap şanı yüce Allah'ın yarattığı ve yaratacağı şeyleri bilmesi demektir.[99]

40. Onlara va'dettiğimizin bir kısmını sana göstersek de yahut canını alsak da, sana düşen ancak tebliğ etmektir. Hesap görmek de yalnız Bize aittir.

41. Görmediler mi ki Biz arza geliyoruz da, onu etrafından eksiltip duruyoruz. Allah hükmeder. O'nun hükmünü koğuşturup bozacak yoktur. O, hesabı pek çabuk görendir.

"Onlara va'dettiğünüzün bir kısmını sana göstersek de" anlamındaki buyrukta yer alan; fazladan gelmiştir. İfade onlara va'dettiğimizin yani azabın bir kısmını sana göstersek de... takdirindedir. Burada gösterileceğinden söz edilen şeyin "azab" olduğunun gerekçesi (yine bu sûrede yer alan) yüce Allah'ın: "Onlar için dünya hayatında bir azab vardır." (er-Râ'd, 13/34) buyruğu ile: "O kâfirlerin başına işledikleri yüzünden ya ansızın büyük bir musibet gelip, çatacak yahut..." (er-Râ'd, 13/31.) buyruklarıdır. Yani Biz onlara va'dettiğimiz azabın bir kısmını sana gösterecek olursak "yahut canını alsak da sana düşen ancak tebliğ etmektir." Senin üzerinde tebliğden başka bir görev yoktur. "Hesap görmek" yani amellerinin karşılığını vermek ve cezalandırmak "de yalnız Biz'e aittir."

"Görmediler mi ki?" buyruğunda kastedilenler Mekkelilerdir. "Biz arza geliyoruz da onu etrafından eksiltip duruyoruz." Bu hususta farklı görüşler vardır.

İbn Abbas ile Mücahid "onu etrafından eksiltip duruyoruz" oranın alimlerinin ve sahillerinin vefatıyla eksiltip duruyoruz diye açıklamışlardır. el-Kuşeyrî der ki: Bu açıklamaya göre arzın etrafından kasıt, onun en şereflieleridir.

İbnu'l-Arabî der ki: (Etrafın tekili olan): et-taraf ve et-tarf şerefli, üstün adam demektir. Ancak buna göre bir açıklama uzak bir ihtimaldir. Çünkü âyetten maksat şudur: Biz onlara işlerindeki eksiklikleri gösterdik ki, azaplarının ertelenmesinin Bizim acizliğimizden kaynaklanmadığını bilsinler diye. Ancak İbn Abbas'ın görüşü yahudî ve hristiyanların büyük ilim adamlarının ölümlerine yorumlanırsa, uygun bir açıklama olarak görülebilir. (Çünkü âyet-i kerîme kâfirlere tehdit mahiyetindedir).

Yine Mücahid, Katâde ve el-Hasen derler ki: Bunda kastedilenler müşriklerin eljerinde bulunup da müslümanları galip gelerek ellerine geçirdikleri şeylerdir. Bu açıklama, İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Yine ondan nakledildiğine göre, bundan kasıt, ümrânın yeryüzünün yalnızca bir tarafında söz konusu olacağı noktaya kadar harab olması demektir. Mücahid'den nakledildiğine göre yeryüzünün etrafının eksilmesi, harab olması ve yeryüzü halkının ölmesi demektir.

Vekî b. el-Cerralı, Talha b. Umeyr'den, o Ata b. Ebi Rebah'tan rivayete göre o, yüce Allah'ın; "Görmediler mi ki Biz arza geliyoruz da onu etrafından eksiltip,

duruyoruz" buyruğu hakkında dedi ki: Kasıt fukahâsının ve ahalisinin hayırlılarının gitmesidir.

Ebu Ömer b. Abdül-Berr de der ki: Atâ'nın âyet-i kerîmenin te'vili ile ilgili açıklaması gerçekten güzeldir. İlim ehli bu açıklamayı kabul ile karşılamıştır.

Derim ki: el-Mehdevî de aynı açıklamayı Mücahid ve İbn Ömer'den nakletmektedir. Bu da birinci görüşün aynısıdır, Süfyan, Mansur'dan, o Mücahid'den: "Onu etrafından eksiltip duruyoruz" buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Kasıt fukaha ve ilim adamlarının vefat etmesidir. Dilde bilindiğine göre ise "ettaif" herşeyin en değerli ve üstün olanıdır. Bu ise Ebu Nasr Abdu'r-Rahim b. Abdü 'l-Kerim'in, İbn Abbas'ın beğendiği görüşünden daha farklıdır.

İkrîme ve eş-Şa'bî derler ki: Bundan kasıt noksanlık ve nefislerin kabzedilmesidir, Onlardan birisi de der ki: Eğer yeryüzü gerçek anlamda eksilmiş olsaydı, hiç şüphesiz kişinin defî hacette bulunacak yeri dahi kalmazdı. Bir diğeri de şöyle demektedir: Hiç şüphesiz def-i hacetini yapacağın daracık bir yer dahi bulamazdın, demiştir.

Yine denildiğine göre bu buyrukla kastedilen Kureyşlilerden önceki ümmetlerden helak olanların, helak edilmesi, onlardan sonra da kaldıkları yerlerin, toprakların helak edilmesidir. Yani Kureyşliler kendilerinden öncekilerin helak edildiğini, onlardan sonra da arazilerinin harab olduğunu görmediler mi? Bunun gibi bir şeyin başlarına gelmesinden korkmuyorlar mı?

Bu görüş aynı şekilde İbn Abbas, Mücahid ve İbn Cüreyc'den de rivayet edilmiştir. Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre bundan kasıt, yeryüzünün bereketlerinin, mahsullerinin ve yaşayan insanların eksilmesidir. Bir diğer açıklamaya göre yeryüzünün eksilmesi, yöneticilerinin zulmü ile olur.

Derim ki: Bu, mana itibarıyla doğrudur. Çünkü zulüm ve haksızlıklar ül-ke'eri, ora ahalisinin öldürülmesi ve halkının topraklarından sürülmesi sonucunda tahrib eder ve yeryüzünden bereketin kaldırılmasına sebep olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Allah hükmeder, O'nun hükmünü kovuşturup, bozacak yoktur." Yani hükmünü eksiltmek veya değiştirmek suretiyle kimse O'nun hükmünü bozamaz.'

"O hesabı pek çabuk görendir." Kâfirlerden intikamı da çabucak alır, mü'minlerin mükâfatını da çabucak verir.

Şöyle de açıklanmıştır: Şanı yüce Allah'ın -bundan önce el-Bakara Sûre-sî'nde (2/202. âyet, 2. başlıkta) geçtiği üzere- hesaba çekmek İçin düşünmeye ve bu maksatla parmak ile saymaya (vb. tekniklere) ihtiyacı yoktur.[\[100\]](#)

42. Onlardan öncekiler de tuzaklar kurmuştu. Fakat bütün bu tuzakları boşa çıkarmak, Allah'a aittir. Herkesin ne kazandığını O bilir. Kâfirler de pek yakında bu yurdun sonunun kimin olacağını bileceklerdir.

"Onlardan öncekiler" yani Mekke müşriklerinden öncekiler "de tuzaklar kurmuştu." Peygamberlere karşı tuzaklar kurmuşlar, onlara karşı hileler düzenlemişler ve onları inkâr etmişlerdi.

"Fakat bütün bu tuzakları boşa çıkarmak, Allah'a aittir." Yani tuzak kuranların tuzaktan da Allah'ın bir yaratığıdır. Bu tuzakların Allah'ın İzni olmaksızın zararları olmaz. Bir diğer açıklamaya göre Allah tuzağın en hayırlısını kurandır. Yani O kurdukları tuzaklara karşılık verendir, cezalandırandır.

"Herkesin" hayır ve şer türünden "ne kazandığımı O bilir" ve ameline göre ona karşılık verir. "Kâfirler de pek yakında bu yurdun sonunun" yani sevab, mükâfat ve ceza itibarıyla dünya yurdunun sonunun, yahut âhiret yurdunda mükâfat ve cezanın "kimin olacağını bileceklerdir." Bu buyruk, bu şekliyle bir tehdittir. "Kâfirler" anlamındaki buyruğu Nâfî', İbn Kesir ve Ebû Amr; şeklinde: Kâfir diye tekil olarak okumuşlardır. Diğerleri ise çoğul okumuşlardır. Bununla Ebu Cehû'in kastedildiği de [\[101\]](#)söylenmiştir.[\[102\]](#)

43. O kâfir olanlar: "Sen gönderilmiş bir peygamber değilsin" derler. De ki: "Benimle sizin aranızda bir şahit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar yeter."

"O kâfir olanlar, sen gönderilmiş bir peygamber değilsin, derler." Katâde der ki: Burada kasıt Arap müşriktendir, yani sen bir peygamber veya bir Rasûl değilsin. Sen ancak uydurma bir söz söyleyensin, Hz. Peygamber, onların teklif ettikleri mucizeleri göstermeyince onlar bu sözleri söylediler.

"De ki" yani ey Muhammed onlara de ki: "Benimle sizin aranızda" benim doğru söylediğime, sizin de yalan söylediğinize dair "bir şahit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar yeter." Bu, Arap müşriklerine karşı getirilen bir delildir. Çünkü onlar tefsirlerde belirtildiğine göre kitab ehlinin -aralarından iman eden kimselere- müracaat ediyorlardı.

Şöyle de açıklanmıştır: Kitab ehlinin şahitlikleri davalaşan tarafların arasında hükmü neticeye bağlayacak bir tanıklık idi. Bunlar ise Abdullah b. Selâm, Selman-ı Farisî, Temim ed-Dârî, Necaşî ve arkadaşları gibi, kitab ehlinin iman edenleridir. Bunu da Katâde ve Said b. Cübeyr ifade etmiştir.

Tirmizî, Abdullah b. Selâm'ın kardeşinin oğlundan naklen, şöyle dediğini rivayet eder: Hz. Osman'ın öldürülmesi istenince Abdullah b. Selâm geldi. Hz. Osman ona: Gelişine sebep nedir? diye sorunca, O: Sana yardımcı olmaya geldim, dedi.

Bunun üzerine Hz. Osman şöyle dedi: O halde insanların karşısına çık ve onların benden uzaklaşmalarını söyle, çünkü senin çıkışın benim için içeri girmenden daha hayırlıdır. Bunun üzerine Abdullah b. Selâm insanların karşısına çıkarak şöyle dedi: Ey insanlar! Şunu bilin ki benim cahiliye döneminde adım filan idi. Rasûlullah (sav) bana Abdullah adını verdi. Benim hakkımda Allah'ın Kitabından bir takım âyet-i kerîmeler İndi. Benim hakkımda yüce Allah'ın: "Eğer o Allah tarafından gönderilmiş iken siz onu inkâr etmiş iseniz ve İsrailoğullarından bir şahid de onun bir benzeri üzere şahitlik edip iman etmiş olduğu halde siz büyüklük taslamış iseniz, gerçek şu ki Allah zalimler topluluğuna hidayet vermez" (el-Ahkaf, 46/10) buyruğunu İndirmiştir. Yine benim hakkımda: "De ki; Benimle sizin aranızda bir şahit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar yeter." âyetini indirmiştir...[\[103\]](#) Biz bu hadisi bütünüyle "et-Tezkire" adlı eserimizde nakletmiş bulunuyoruz. Ebu İsa da bu hadis hakkında şöyle demektedir: Bu hasen, garib bir hadistir.

Abdullah b. Selâm'ın cahiliye dönemindeki adı Husayn idi. Peygamber (sav) ona Abduliah adını vermiştir.

Ebu Bişr der ki: Said b. Cübeyr'e: "Ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar" dan kasıt kimdir? diye sordum. O: O kişi Abdullah b. Selâm'dır, dedi.

Derim ki: Bu kişi nasıl Abdullah b. Selâm olabilir? Bu sûre Mekke'de inmiştir. Abdullah b. Selâm ise ancak Medine döneminde müslüman olmuştur.

Bunu es-Sa'lebî nakletmektedir, el-Kuşeyrî de der ki: İbn Cübeyr dedi ki: Sûre Mekke'de inmiştir. İbn Selâm ise bu sureden sonra Medine'de İslâm'a girmiştir. O bakımdan bu âyet-İ kerîmenin İbn Selâm hakkında yorumlanması caiz olamaz. "Yanında kitabın bilgisi bulunan" dan kasıt, Hz. Cebrail'dir, Aynı zamanda bu, İbn Abbas'ın da görüşüdür.

el-Hasen, Mücahid ve ed-Dahhâk der ki: Bu yüce Allah'tır. Onlar bu buyruğu; "Kitabın bilgisi O'nun nezdinden gelmiştir" diye okurlar ve: Burada kasıt Abdullah b. Selâm ile Selman'dır diyenlerin kanaatlerini reddediyorlardı. Çünkü onların görüşüne göre sûre Mekke'de inmiştir, bunlar ise Medine'de İslâm'a girmişlerdir.

Peygamber (sav)den de bu buyruğu aynı şekilde okuduğu zayıf olmakla birlikte da rivayet edilmiştir. Yine bunu Süleyman b. Erkân, ez-Zührî'den, o Salim'den, o da babasından, o da Peygamber (sav)den yoluyla rivayet etmiştir. Mahbub da, İsmail b. Muhammed el-Yemanî'den naklettiğine göre, o da aynı şekilde; "Nezdinden" şeklinde mim, ayn ve dal harfleri-ni esreli olarak; "Kitabın alameti, işareti" anlamında "ayn" harfini ötreli ve "kitab" kelimesini de merfu olarak okumuştur. Abdullah b. Atâ der ki: Ben Ebu Cafer b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b.

Ebi Talib (r. anhum)a şöyle dedim: Yanında kitabın bilgisi bulunan kişinin Abdullah b. Selâm olduğunu iddia etmişlerdir. O şöyle dedi: Hayır, bu kişi Ali b. Ebi Talib (r.a)dır. Muhammed b. el-Hanefîye de böyle demiştir. Bütün mü'minlerdir, diye de açıklanmıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kadı Ebu Bekir b. el-Arabî der ki: Bu kimsenin Hz. Ali olduğunu söyleyen iki esastan birisine dayanır: Ya o kimsenin kanaatine göre Hz. Ali mü'minle-rin en bilginidir; ama gerçek öyle değildir. Çünkü Ebu Bekir, Ömer ve Osman (r.anlum) ondan daha bilgilidirler. Diğer bir sebep ise Peygamber (sav)a atfedilen: "Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır", sözü dol ayısı yi adır, bu da batıl bir hadistir. Peygamber (sav) İlmin şehridir, ashab'ı da bu şehre açılan kapılardır. Bu kapıların kimisi oldukça geniştir, kimisi orta büyüklüktedir ve bu onların ilimlerdeki derecelerine göre değişir. Burada "kitabın bilgisi"ne sahip olanların bütün mü'minler olduğunu söyleyenlerde doğru söylemişlerdir. Çünkü her bir mü'min Kitab'ı bilir ve onun hangi yönden muciz olduğunu idrâk eder. Peygamber (sav)in doğru söylediğine de tanıklık eder.

Derim ki: Buna göre Kitab'tan kasıt Ku'ân-ı Kerîm'dir. Kitabın bilgisine sahip olan kimsenin Abdullah b. Selâm olduğunu söyleyenler ise Tirmizî'nin belirttiği hadise dayanmaktadır. Abdullah b. Selâm hakkında herhangi bir buyruğun inmesine mani bir durum olmadığı gibi, kendisi de bütün mü'minler lafzının kapsamına girmektedir. Bunu, ifadeler arasında yer alan: "O kâfir olanlar" buyruğu da desteklemektedir ki, bununla kastedilenler Kureyşlilerdir. O halde Kitab bilgisine sahip olanlar yahudilerden olsun, hristiyanlardan olsun iman eden kimselerdir. Çünkü bunlar nübüvveti ve Kitabı puta tapı-cılara göre daha iyi bilirler.

en-Nehhâs der ki: Bu kimseden kasıt Abdullah b. Selâm ve başkalarıdır, diyenlerin kanaatlerinin de doğru olma ihtimali vardır, çünkü deliller sahih olup da Kur'ân-ı Kerîm'den önce indirilmiş kitabı okuyan kimseler de bu dilleri tanıyacak olurlarsa artık bu kesin bir husus olur. İşin hakikatini en iyi bilen Allah'tır.[\[104\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/421.

[\[2\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/421-422.

[\[3\]](#) Buhârî, Enbiyâ 19, Tefsir 12. sûre 6, Ayrıca bk. Tefsir 2. sûre, 38.

[\[4\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/422-423.

- [5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/424.
- [6] Burada merhum müfessirimiz, kendi döneminde dile getirilen bir takım görüşleri ele alıp bunları kendisine göre eleştirilene tabi tutmaktadır. Ancak şunu da belirtelim ki; müslümanlara bu hususta nispet ettiği görüşün, müslümanlarca benimsenen tek görüş olmadığı da bilinen bir husustur.
- [7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/425.
- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/425-426.
- [9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/426.
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/426.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/426-427.
- [12] Müslim, Zekât 11; Ebû Dâvûd, Zekât 22; Tirmizi, Menâkıb 28; Müsned, I, 94, II, 322, IV, 165.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/427-428.
- [14] Buhârî, Tefsir 13. sûre
- [15] Bu kadarıyla, ancak Hz. Ali'ye değil de, hazır olanlara hitap olarak: Taberanî, el-Evsat, V, 89. el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IX, 100'de hadisi kaydettikten sonra; "senesinde hem tanımadığım hem hakkında ihtilaf edilmiş raviler vardır" kaydını düşmüştür.
- [16] Tirmizî, Tefsir 13. sûre 2, "hasen-garip bir hadistir" kaydıyla
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/428-429.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/430-431.
- [19] Rivayet, bu şekliyle görüldüğü gibi mürseldir. Bununla beraber, Suyutî, ed-Durru'l-Mensur, IV, 607'de İbn Cerir'in, İbn Abbas'tan diye rivayet ettiğini belirtmektedir.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/431-433.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/433.
- [22] Buhârî, İstiska 29, Tefsir 6. sûre 1; Müsned, II, 24, 52, 58, 122.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/433-434.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/434-435.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/435.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/435.
- [27] Darakutnî, III, 322

- [28] Darakutni, III, 322.
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/435-437.
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/437.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/437-438.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/438.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/439-440.
- [34] Müslim, Mesâcid 144, 145; Tirmizi, Deavât 25; Nesâî, Sehv 92.
- [35] Buhârî, Mevâkîf 16, Tevhîd 23, 33; Müslim, Mesâcid 210; Nesâî, Salat 21; Muvatta', Kasru's-Salâti fi's-Sefer 82; Müsned, II, 257, 312, 486.
- [36] Güvenilir herhangi bir hadis kitabında yer almayan bu rivayeti, Suyûtî, ed-Durru'l-Men-sür, IV, 615-616'da İbn Cerir'in Kinâne el-Adevi'den gelen bir rivayet olarak zikrettiğini belirtmektedir.
- [37] Buhârî, Fiten 4, 28, Menakıb 25, Enbiyâ 7; Müslim, Fiten 1, 2; Tirmizi, Fiten 21, 23; İbn Mâce, Fiten 9; Muvatta. Kelam 22; Müsned VI, 428-429.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/441-446.
- [39] Bk. Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 625-626.
- [40] Bk. Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 611-612.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/447-451.
- [42] Abdullah b. Ebi Zekeriyâ'dan bana ulaştığına göre, gök gürültüsü sesini işitip de "Subhanallah ve bi hamdihi: Allah'i hamd ile teşbih ederim" diyene yıldırım çarpmaz. (Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 624).
- [43] Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 624'de ibn Abbâs'm sözü olarak.
- [44] Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 624-625
- [45] Munkatı olması halinde anlam şöyle olur: "O yıldırımları gönderip onlarla dilediğini çarpar. Onlarsa Allah hakkında mücadele edip dururlar."
- [46] Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 625
- [47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/451-454.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/454-456.
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/456-458.
- [50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/458-460.
- [51] Buna göre ifadenin anlamı: Bunun gibi bir köpük de ateşte çıkar, şeklinde

olur.

[52] Buna göre de anlam şöyle olur: Bunun gibi bir köpük de ateşte erittikleri şeylerden çıkar.

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/460-464.

[54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/464-465.

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/465.

[56] Müslim, Zekat 108; Ebû Dâvûd, Zekât 27; Nesâi, Salât 5; İbn Mâce, Cihâd 41 (nisbeten kısa olarak); Müsned, VI, 27.

[57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/465-467.

[58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/467-468.

[59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/468.

[60] Tirmizî, Birr 55; Müsned, V, 228, 236'da Muâz b. Cebel'den 153, 177'de Ebû Zerr'den.

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/468-470.

[62] Buhari, Cihad 4, Tevhîd 22; Tirmizi, Sıfatu'l-Cenne 4; Müsned, II, 335.

[63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/470-471.

[64] Müsned, II, 168, daha uzunca ve: "... mürâhîdlerdir" yerine: "... fakirler ve muhacirlerdir..." şeklinde. Ayrıca "Abdullah b. Ömer'den" değil, "Abdullah b. Amr b. el Âs'dan,"

[65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/471-473.

[66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/473-474.

[67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/475-476.

[68] Veya: "İman edip salih amel işleyenler var ya! Onlara Tûba vardır"

[69] Taberânî, el-Evsat 1, 255-256; İbn Abdi'l-Berr, et-Temhid, III, 320-321; el-Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, X, 413.

[70] Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, IV, 643.

[71] III, 320-321

[72] Suyûti, ed-Durru'l-Mensâr, IV, 643-644.

[73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/476-478.

[74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/479-480.

[75] Merhum Kurtubî, bu beyiti daha önce, el-Bakara, 2/219. âyet, 4. başlıkta

zikretmiş ve şairin Suhaym b. Vesil el-Yarbuî olduğunu belirtmişti. Beyiti çeşitli vesilelerle zikreden başkaları da aynı adı verirler; Taberî, Câmiu'l-Beyân, XIII, 153; İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, VI, 260; İbn Hişam, Katru'n-Nedâ, s. 61-62: Kurtubî, -Dâru'l-Hadis baskısı-, IX, 329 not: 2

[76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/480-485.

[77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/485.

[78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/486.

[79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/486-489.

[80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/489.

[81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/489-491.

[82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/491-493.

[83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/493-494.

[84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/494.

[85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/494.

[86] Ebû Dâvûd, Nikâh 5; Nesai, Nikah 11; Müsned, III, 158, 245.

[87] "...dinin yarısı" yerine "imanın yarısı..." ve zayıf oldukları da, sika (güvenilir) oldukları da söylenen

[88] Muvatta, Kelam 11; yakın mana ve lafızlarla: Buhâri, Rikaak 23.

[89] Buhârî, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5, Nesâî, Nikâh 4, Müsned, III, 241.

[90] Buhârî, Nikah 8; Müslim, Nikâh 6-8: Tirmîzi, Nikâh 2; Nesâî, Nikâh 4; İbn Mâce, Nikâh 2; Darimî, Nikâh 3; Müsned, I, 176, 183.

[91] Hz. Ömer ile muhatapları arasındaki konuşma ile "öğünme..." bölümü olmaksızın, yakın manada, Hz. Câbir'den ve senesinde zayıf ravi olduğu kaydıyla: el-Heysemî, Mecmâu'z-Zevâid, IV, 259; İbn Mâce, Nikâh 7.

[92] Ebû Dâvûd, Nikâh 3; Nesâî, Nikâh 11.

[93] el-Kettânî, er-Risâktu'l-Mustatrafe, s. 173'de onu tanıtırken şu ifadeleri de kullanmaktadır: "... fakîh, hadisi ve illetlerini bilen, ricali tanıyan... 581 ya da 582'de vefat eden..."

[94] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/494-497.

[95] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 43, senesinde zayıf râvi bulunduğu kaydıyla.

[96] Buhârî, Edeb 12

- [97] Buharî, Buyu 13, Edeb 12; Müslim, Birr 20, 21; Ebû Davûd, Zekât 45
- [98] Taberî, Câmiu'l-Beyân, XIII. 170.
- [99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/497-502.
- [100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/502-504.
- [101] Merhum müfessiriınız bir sonraki âyeti de bu âyet ile birlikte kayd etmiş ve tefsirlerini bir arada yapmıştır. Ancak bizler, bir arada verilmelerini zorunlu görmediğimizden ve sonuncu âyetin tefsirinin buna göre uzun olmasından ayrı ayrı kaydetmeyi uygun bulduk.
- [102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/505.
- [103] Tirmizî, Tefsir 46. sûre 1, Menâkıb 36.
- [104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/505-508.

RAD SURESİ

Dünyanın Küreselliği ve Dönmesi:

1- Yeryüzündeki Komşu Araziler:

2- Komşu Yerlerden Farklı Mahsuller:

3- İnkarcıların İddiaları:

4- Bağlar Ve Ekinler:

5- Aynı Sudan Sulanan Farklı Lezzette Yiyecekler:

1- Rahimlerin Eksiltip Artırmaları:

2- Hamile Kadının Ay Hali Olup Olmaması ile İlgili Görüşler:

3- Hamilelik Süresi:

4- Hamilelik Süresindeki Ay Hesabı:

5- Azami Hamilelik Süresi:

6- Ay Hali, Lohusalık Ve Hamilelik Süreleri:

7- Tabiatçıların Bu Husustaki Kanaatleri:

8- Herşeyin Miktarını Tesbit Ve Tayin Eden, Herşeyi Bilen Yüce Allah'tır:

Gök Gürültüsü ve Yıldırım Esnasında Allah'ı Anmak ve Teşbih:

1- Ahidlerine Bağlı Kalanlar:

2- Ahde Bağlılığın Gereği Ve Tevekkülün Gerçek Mahiyeti:

1 - Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Evliliğin Teşvik Edilmesi:

RAD SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

(Mekke'de mi Medine'de mi indiği hususu ihtilaflıdır. Kırkûç âyettir)

el-Hasen, İkrime, Ata ve Câbir'in görüşüne göre Mekke'de İnmiştir. el-Kelbî ve Mu katil'in görüşüne göre Medine'de inmiştir.

İbn Abbas ve Katâde derler ki: Mekke'de inmiş iki âyeti dışında, Medine'de inmiştir. Bu iki âyet-i kerîme ise yüce Allah'ın: "Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü... birKur'ân olsaydı" (31. âyet) âyetinden itibaren İki âyetin (32. âyetin) sonuna kadar ki buyruklardır.[\[1\]](#)

1. Elif, Lâm, Mîm, Râ. Bunlar Kitabın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen haktır. Fakat insanların çoğu İnanmazlar.

Yüce Allah'ın: "Elif, Lâm, Mîm, Râ. Bunlar Kitabın âyetleridir» buyru ğuna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Sana Rabbinden İndirilen" yani bu Kur'ân "haktır." Müşriklerin: Sen bunu kendiliğinden uydurmaktasın, dedikleri gibi değildir. O halde bu Kitaba sımsıkı sarıl ve ondaki hükümler gereğince amel et. Mukatil der ki: Bu âyet-i kerîme müşrikler; Muhammed Kur'ân'ı kendiliğinden uydurmaktadır, demeleri üzerine inmiştir.

"...en" " Âyetler" üzerine atf ile ref mahallinde veya müb-tedâ olarak merfu'dur. "Haktır" de onun haberidir. Bununla birlikte ism-i mevsulun şu takdirde cer mahallinde olması mümkündür: " Sana indirilenin âyetleri..." Buna göre "haktır" kelimesinin merfu olması ise mübteda takdiri iledir. Bu da; "İşte hakkın kendisi odur" şeklindedir. Yüce Allah'ın (el-Bakara, 2/146-147) buyruğunun: " Onlar bilip, durdukları halde... (bunun) hak olduğunu"şeklindeki okuyuşuna benzemektedir.

el-Ferrâ der ki: " ...en" başına "vav" harfî gelmiş olsa dahi "Kitab"ın sıfatı olarak cer mahallinde de kabul edilebilir. Şöyle denilmesi gibidir: "Bu niktub bize Ebu Hafs el-Faruk'dan gelmiştir." (Burada el-Faruk kelimesinin başına "vav" gelmiş olmakla birlikte Ebu Hafs'ın sıfatıdır). Şairin şu beyiti de bu kabildendir:.

“O efendi himmet ve gayretler sahibi ve savaşın kızıştığı Yerlerde ordunun arslanı olan o hükümdara."

Bununla "efendi, himmet ve gayretler sahibi, ordunun arslanı hükümdara" demek istemektedir. "Fakat insanların çoğu inanmazlar."[\[2\]](#)

2. Allah, O'dur ki gökleri gördüğünüz şekilde direksiz yükseltmiştir. Sonra Arş

üzerinde istiva etmiştir. Güneşe de, aya da emrine boyun eğdirmiştir. Herbiri belirli bir süreye kadar akıp gider. Her işi yerli yerince düzenler, âyetleri uzun uzadtya açıklar. Rabbİnize kavuşacağınıza kesin olarak inanasınız diye.

"Allah, O'dur ki gökleri gördüğünüz şekilde direksiz yükseltmiştir..." âyeti ile yüce Allah, bu Kur'ân'ın hak olduğunu beyan ettikten sonra onu indirenin de kudretinin kemal derecesinde olduğunu beyan etmektedir. O halde siz O'nun kudretinin kemalini tanıyabilmek için, O'nun yarattıklarına ibretle bakınız. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Beyit, sıfatlar arasına "vav" getirilmesine tanık olduğundan, tercümede de buna dikkat edilmiştir.[\[3\]](#)

Gördüğünüz şekilde direksiz" anlamındaki buyruk ile ilgili iki görüş vardır. Birincisine göre; bu gökler sizin de onu gördüğünüz şekilde direksiz olarak yükseltilmiştir. Bu açıklamayı Katâde, İyas b. Muaviye ve başkaları yapmıştır. İkinci görüşe göre ise; bu göklerin direkleri olmakla birlikte, biz bu direkleri göremiyoruz.

İbn Abbas der ki: Bu göklerin Kaf dağı üzerinde direkleri vardır. Bu görüşe binaen şöyle demek de mümkündür: Direklerden kasıt gökleri ve yeri kendisiyle tuttuğu kudretidir ve biz O'nun kudretini göremeyiz. Bu açıklamayı da ez-Zeccâc nakletmiştir. Yine İbn Abbas, bu direk rnü'minin tevhididir demektedir. Göğes kâfirin küfründen dolayı parçalanmaya yüz tutması üzerine direkler konulmuştur. Bu açıklamayı da el-Gaznevî nakletmektedir. Direkler, kelimesi; ın çoğuludur. Şair Nâbiğa der ki:

"(Ve Allah Hz. Süleyman'a şöyle de demişti:) Ve cinleri emrine müsahhar kıl, çünkü Ben onlara izin verdim; Tedmür'ü oldukça enli, ince taşlarla ve direklerle bina etmelerine,"

"Sonra Arş üzerinde istiva etmiştir." Buna dair açıklamalar daha önceden (el-A'raf, 7/54. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Güneşe de, aya da emrine boyun eğdirmiştir." Yani yarattıklarının faydalarına ve kullarının maslahatına olmak üzere her ikisine de boyun eğdirmiştir. Esasen herbir yaratığa yaratıcının emrine boyun eğdirilmiştir.

"Herbiri belirli bir süreye kadar akıp gider." Sözü geçen "belirli süre" dünyanın yok olması ve Kıyametin kopması vaktidir. Orada güneş tortop edilecek, ay söndürülecek, yıldızlar karartılacak ve gezegenler darmadağın olacak,

İbn Abbas der ki: Yüce Allah burada "belirli bir süre" ile bunların ulaştıkları ve aşmaları söz konusu olmayan derece ve menzillerini kastetmektedir. "Belirli bir süre"nin ayın yörüngesini bir ayda, güneşin de yörüngesini bir senede dolaşması anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Her İşi yerli yerince düzenler." Yani dilediği şekilde onu yapar. "Âyetleri uzun uzadıya açıklar." Bu şu demektir; Bütün bunları yapmaya kadir olan öldükten sonra tekrar diriltmeye de kadir olandır. İşte bundan dolayı: "Rabbimize kavuşacağınıza kesin olarak inanınız diye" diye buyurmaktadır.[\[4\]](#)

3. Yeri uzatıp döşeyen, orada sabit dağlar ve ırmaklar var eden O'dur ve O, meyvelerin hepsinden yine kendilerinin içinde ikişer ikişer yaratandır. Geceyi, gündüze O buruyor. Muhakkak bunlarda iyi düşünenler için âyetler vardır.

Yüce Allah göklerdeki âyetleri (belgeleri) beyan ettikten sonra "yeri uzatıp döşeyen... O'dur" buyruğu İle yeryüzündeki âyetleri beyan etmektedir. Yani yeri enine, boyuna yayıp döşeyen O'dur.

"Orada sabit dağlar... var eden" buyruğundaki; " Sabit..ler" kelimesinin tekili (v.b)dir. Çünkü yeryüzü dağlar vasıtası ile sebat bulmaktadır. da sebat bulmak anlamındadır. Antere der ki:

"Ben bunu kesinlikle bilerek (nefsimi) buna sabrettirdim, o da sebat bulmaktadır. Korkağın canı (kaçacak yer bulmak için) bakınıp durduğunda."

Şair Cemil de der ki:

"Temellerini sapasağlam yerleştiren hakkı için yemin ederim, seviyorum onu, Öyle bir sevgiyle ki, alametleri ortaya çıktığında o (sevgi) gizlenir."

İbn Abbas ve Atâ derler ki: Yeryüzünde var edilen ilk dağ, Ebu Kubeys dağıdır.

[\[5\]](#)

Dünyanın Küreselliği ve Dönmesi:

Bu âyet-i kerîme yeryüzünün küre gibi olduğunu iddia edenlerin kanaatleri ile yeryüzünün kapılarının yukarıdan aşağıya doğru üzerine düştüğünü İddia edenlerin kanaatlerini reddetmektedir. İbnu'r-Râvendî'nİN iddiasına göre yer aşağı doğru yuvarlanır gibi olmakla birlikte; yerin altında yukarı doğru yükselen rüzgarı andıran, yukarı doğru çıkan bir cisim de vardır. O bakımdan yukardan aşağı düşen ile aşağıdan yukarı doğru çıkan hacim ve güç itibariyle mutedil hale gelerek birbirleriyle uyum sağlamaktadırlar.

Başkaları ise; yerin birisi yukardan aşağı doğru düşen, diğeri ise aşağıdan yukarı doğru çıkan iki cisimden meydana geldiğini iddia etmişlerdir. Böylelikle bu İki cisim arasında denge kurulmaktadır. İşte yeryüzünün durmasının sebebi budur. Müslümanların ve Kitap ehlinin kabul eniği görüş, yeryüzünün durduğu, sakin olduğu ve uzanıp döşenmiş olduğudur. Yeryüzünün hareketinin adeten meydana

gelen zelzeleler ile ortaya çıktığı şeklindedir.[\[6\]](#)

"Ve ırmaklar" yeryüzü üzerinde akan ve yaratıklar için pek çok faydalar taşıyan sular "var eden O'dur ve O; meyvelerin hepsinden yine kendilerinin içinde ikişer ikişer yaratandır." Burada "ikişer"den kasıt iki çeşit sınıf demektir. el-Ferrâ der ki: Burada "ikişer ikişer"den kasıt erkek ve dişidir. Ancak bu açıklama nassın hilafıdır. Bir diğer görüşe göre "ikişer ikişer"den kasıt iki çeşit demektir. Tatlı-ekşi, yaş-kuru, siyah-beyaz, küçük-büyük gibi.

"Muhakkak bunlarda İyi düşünenler için âyetler" delil olacak belgeler ve alametler "vardır."[\[7\]](#)

4. Yeryüzünde birbirine komşu bir çok parçalar, üzüm bağları, ekinler ve çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır ki; hepsi aynı su ile sulanır. Yine de onlardan bir kısmını lezzetlerinde, bir kısmından üstün kılıyoruz. Şüphesiz bunlarda da aklını kullananlar için âyetler vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:[\[8\]](#)

1- Yeryüzündeki Komşu Araziler:

Yüce Allah'ın: "Yeryüzünde birbirine komşu bir çok kıtalar... vardır"

buyruğunda bir hazf vardır ki anlamı: Yeryüzünde birbirine komşu olan ve olmayan bir çok arazi parçaları vardır. Nitekim yüce Allah'ın: "Ve sizi sıcaktan koruyan elbiseler" (en-Nahl, 16/81) buyruğunda da böyledir. Bunun da anlamı: ... Ve soğuktan koruyan elbiseler... şeklindedir. İşitenin bilmesi dolayısıyla bu, hazfedilmiştir.

"Birbirine komşu yerler" şehirler ve bayındır yerler demektir. Komşu olmayan yerler ise çöller ve bayındır olmayan yerler anlamındadır.[\[9\]](#)

2- Komşu Yerlerden Farklı Mahsuller:

Yüce Allah'ın: "Birbirine komşu" buyruğu birbirine yakın köyler, kasabalar demektir. Bunların toprakları bir, suları birdir. Bu köy ve kasabalarda ekinler ve bahçeler vardır. Ancak bunların mahsulleri, meyveleri, hurmaları birbirinden Farklıdır. Kimisi tatlı, kimisi ekşi olmaktadır. Aynı ağacın, aynı dalında bile mahsul küçüklük, büyüklük, renk ve tadı itibarıyla farklı olabilmektedir. İsterse ay ve güneş bunların hepsine aynı şekilde ışık saçsın.

Bu, şanı yüce Allah'ın vahdaniyetine ve samediyetinin azametini en açık bir

delildir. O'nu tanı yamayıp yoldan sapanların yol göstericisidir.

Şanı yüce Allah: "Hepsi aynı su ile sulanır" buyruğu ile bütün bunların, ancak O'nun meşiet ve iradesi ile olduğuna, O'nun kudretiyle meydana geldiğine dikkat çekmektedir. İşte bu da bütün bunların tabiat kanunları sonucu meydana geldiğini söyleyenlerin görüşünün batıl olduğuna en açık bir delildir. Zira bu eğer su ve topraktan dolayı böyle olsaydı ve bütün bunları yapan tabiat olsaydı, hiçbir şekilde böyle bir farklılık meydana gelmezdi.

Şöyle de denilmiştir: Bu buyrukla getirilen delilin açıklaması şöyledir: Bu buyrukta toprak parçaları arasındaki farklılıklar dile getirilmektedir. Kimi toprak iyi ve güzeldir, kimisi kıraçtır. Halbuki bu iki toprak da birbirine yakın ve komşudur. Bu da aynı şekilde yüce Allah'ın kudretinin kemaline delil olan hususlar arasındadır. Şanı yüce Allah, zalim ve inkarcıların söylediklerinden alabildiğine ulu, yüce ve büyüktür.[\[10\]](#)

3- İnkarcıların İddiaları:

İnkarcı kâfirler -Allah'ın İaneti üzerlerine olsun- herbir olayın yaratıcının yaratması ile değil de kendiliğinden meydana geldiğini kabul etmişler ve ağaçlardan çıkan meyvelerde bunun böyle olduğunu iddia etmişlerdir. Halbuki bunların sonradan yaratılmış olduğunu kabul etmekle birlikte, bunları yaratana inkâr etmektedirler. Ayrıca arazi da kabul etmeyip, İnkâr ederler.

Bir başka kesim de mahsullerin yaratıcı olmaksızın meydana geldiklerini kabul eder, ancak arazi meydana getiren birisinin olduğunu kabul etmişlerdir. Meydana gelen bir şeyin (hadisin) mutlaka bir meydana getiricisi (nuh-disi) gerektiğinin delili ise; bir şey belli bir zamanda meydana gelirken, onun cinsinden olan bir başka şey, bir başka zamanda meydana gelmektedir. Eğer o şeyin kendine ait zamanda meydana gelmesi, o zamanın kendisine tahsis edilmesinden dolayı ise, o takdirde onun cinsinden olan herbir şeyin de onunla aynı zamanda meydana gelmesi gerekirdi.

Şayet meydana geldiği zamanın özellikle tahsisi söz konusu değilse, belli ve özel bir zamanda onun meydana gelmesi, ancak o özel zamanı ona tahsis eden bir kimsenin varlığından dolayı olabilir. Şayet bu tahsisi yapan zatın tahsisi söz konusu olmasaydı, meydana gelen o olayın tahsis edilen o zamandan Önce veya sonra olması arasında herhangi bir fark da bulunmazdı... Bu hususa dair yeterli ve geniş açıklamalar Kelâm İlmi bahislerindedir.[\[11\]](#)

4- Bağlar Ve Ekinler:

“Üzüm bağları” buyruğundaki; “Bağlar” kelimesini el-Hasen “te” harfini esreli olarak; “Orada üzüm bağları yaratandır” takdiri ile okumuştur. O takdirde bu, yüce Allah'ın “orada sabit dağlar... varedendir” buyruğuna atfedilmiş olur. Bununla birlikte -üçüncü âyet-i kerîmedeki-: “Hepsi” kelimesine atf ile cer olması da mümkündür ve ifadenin takdiri: “Meyvelerin hepsinden ve ... üzüm bağlarından...” anlamında olur. Diğerleri ref ile; şeklinde okumuşlardır. Bu da: “Ve aralarında... bağlan vardır” takdirinde olur.

“Ekinler ve çatallı ve çatalsız hurmalıklar...” buyruğunu İbn Kesir, Ebu Amr ve Hafs “bağlar” anlamındaki kelimeye atf ile merfu olarak, yani şu takdire göre okumuşlardır: “Yeryüzünde ekinler ve hurmalıklar da vardır.” Diğerleri ise; Üzüm bağları, kelimesine atf-ı ne-sak ile esreli okumuşlardır. Bu durumda ekinler de, hurmalıklar da “bağlar ve bahçeler” kabilinden olur. Bununla birlikte -az önce geçtiği üzere üçüncü âyet-i kerîmedeki-; “Hepsi” kelimesine daha önce; “Ve... bağlar” kelimesinde geçtiği üzere atf ile okunması da mümkündür.

Mücahid, es-Sülemî ve diğerleri “sad” harfini ötreli olarak; “Çatallı” şeklinde okumuşlardır, diğerleri ise “sad” harfini esreli okumuşlardır. İki ayrı söyleyiştir. Bu iki şekliyle de bu kelime;in çoğuludur. Bu da aynı gövdede birleşen bir ya da iki hurma ağacı demektir. Bundan da baş kısımları dallanır ve böylelikle hurma ağacı olur.

Bunun bir benzeri de; kelimesi olup bunun tekili; “Taze hurma salkımı” lafzıdır. Ebu İshak, el-Bera'dan şöyle dediğini rivayet eder: “Çatallı hurmalık” tabiri bir arada bulunan demektir. “Çatalstz hurmalık” ise birbirinden ayrı hurmalıklar demektir. en-Nehhâs derki: Bu sözlükte de böyledir. Eğer bir tek hurma ağacının içinde (kökünden) bir başka hurma ağacı veya ağaçları çıkıyorsa buna “çatallı” denilir. “Misli ve benzeri” demektir. Peygamber (sav)ın: “” Kişinin amcası babası gîbidir”^[12] buyruğu da buradan gelmektedir. Bu kelimenin tesniye ile çoğulu arasında da fark yoktur, i'rabında da fark yoktur. Eğer çoğul olursa “nun”u i'rab edilir, tesniye olursa “nun”u esreli gelir. Şair der ki:

“İlim ve bilim (tahammülkârhk, cahillikleri bağışlamak) iki şeref hasletidir, Kişi için; güzelliiktirler, ikisi bir arada olduğunda. Bunlar birbirinin mislidir, ikisinin de güzelliğinin tamamlanması, Ancak bunun da, berikinin de bir arada olmasına bağlıdır.”^[13]

5- Aynı Sudan Sulanan Farklı Lezzette Yiyecekler:

“Hepsi aynı sn ile sulanır.” Âdemoğulları gibi, onların kimisi salihdir, kimisi

kötüdür. Babaları ise birdir. Bu açıklamayı en-Nehhâs ve Buhârî yapmıştır.^[14] Âsim ve İbn Âmir; şeklinde "ya" ile yani bütün bunlar aynı su ile sulanır anlamında okumuştur. Diğerleri ise; "Bağlar" kelimesi dolayısıyla "te" ile okumuşlardır. Ebu Hatim ve Ebu Ubeyde de bu okuyuşu tercih etmişlerdir. Ebu Amr da der ki; "Te" ile okumak -Yüce Allah'ın: "Onlardan bir kısmını lezzetlerinde, bir kısmından üstün kılıyoruz" buyruğu dolayısıyla "te" ile okumak daha güzeldir. Çünkü burada görüldüğü gibi; "Onlardan bir kısmı" derken müennes zamir kullanmış, diye müzekker zamir kullanmamıştır.

Hamza, el-Kisaî ve diğerleri ise; "Üstün kılar" anlamında ve daha önce geçen: "Her işi yerli yerince düzenler, uzun uzadıya açıklar... O

Çürüyor." fiillerine uygun olarak "ya" ile okumuşlardır. Diğerleri İse "Biz üstün kılıyoruz" anlamında "nun" ile okumuşlardır.

Cabir b. Abdullah rivayetle der ki: Peygamber (sav)ı, Ali (r.a)a şöyle derken dinledim: "İnsanlar değişik ağaçlardandır. Ben ve sen ise aynı ağaçtan yaratıldık."^[15] Daha sonra Peygamber (sav) "Yeryüzünde birbirine komşu bir çok kıtalar..." buyruğunu "hepsi aynı su ile sulanır" buyruğuna kadar okudu.

"lezzetler" meyvelerCin tatları lezzetleri) demektir. İbn Abbas der ki--Tatlı, ekşi, kimisi Fârisî (kaliteli) hurmadır, kimisi de bayağı ve adi hurmadır.

Ebu Hureyre'den merfu olarak rivayet edilen bir hadise göre Rasûlullah (sav) yüce Allah'ın: "Yine de onlardan bir kısmını lezzetlerinde, bir kısmından üstün kılıyoruz" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir; "Kimisi Fârisî türüdür, kimisi bayağıdır, kimisi tatlı, kimisi de ekşidir."^[16] Bunu da es-Sa'lebî nakletmektedir.

el-Hasen der ki: Bu âyet-i kerîmeden maksat misal vermektir. Şam yüce Allah bunu Âdemoğullarına misal göstertmektedir. Onlar asılları itibariyle birdirler, fakat hayır, şer, iman ve küfür bakımından aynı sudan sulanmış mahsullerin çeşitliliği gibi farklı farklıdır. Şairin şu mısraları da bu kabildendir:

"İnsanlar da yetişen bitkiler gibidirler, bitkiler de çeşit çeşittir, Kimisi sandal ağacıdır, kimisi kâfur, kimisi de sorgun (ban) ağacıdır, Kimi ağaçtan da ömür boyu katran sızar."

"Şüphesiz bunlarda da aklını kullananlar için âyetler", yüce Allah'ın buyruklarını anlayıp kavrayacak kalbe sahip olan kimseler için "alâmetler" vardır."^[17]

5. Eğer şaşıyorsan, asıl şaşılabilecek olan onların: "Acaba biz toprak olduktan sonra mı, biz mi yeniden yaratılacağız?" demeleridir. İşte Rabblerini İnkâr edenler bunlardır. Boyunlarında demir halkalar olacak olanlar da bunlardır. İşte

cehennemlikler de bunlardır. Onlar orada ebediyyen kalacaklardır.

"Eğer şaşıyorsan, asıl şaşılacak olan onların... demeleridir." Yani ey Muhammedi Sen onlar tarafından doğru sözlü ve güvenilir bir kimse olarak biliniyor iken sonradan seni yalanlamalarına hayret edip şaşıyor isen şunu bil ki; onların Öldükten sonra dirilmeyi yalanlamaları, bundan daha çok hayret edilecek bir şeydir.

Şanı yüce Allah hayret edip şaşırmaz. O'nun hakkında öyle bir şey düşünülemez, çünkü hayret, sebepleri gizli ve saklı olan şeyler dolayısıyla nefisteki değişiklikler demektir. Bunu bu şekilde söz konusu etmesi, onların bu tutumlarına peygamberinin ve mü'minlerin hayret etmeleri içindir.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Ey Muhammedi Eğer sen onların gökleri, yeri ve aynı yerden yetişen çeşitli mahsulleri yaratanın Ben olduğumu kabul etmelerine rağmen, öldükten sonra dirilişi ve tekrar yaratmayı inkâr edişlerine hayret ediyorsan, şunu bil ki; onların bu sözleri bütün mahlukatı hayrete düşüren, şaşırtıcı bir sözdür. Çünkü yeniden yaratmak ilkin yaratmak anlamındadır.

Âyeti kerîmenin yaratıcıyı inkâr edenler hakkında olduğu da söylenmiştir. Yani eğer sen değişip duran bir şeyin mutlaka bir değiştiricisi olması gerektiğine dair apaçık delillere rağmen, onların yaratıcıyı inkâr edişlerine hayret ediyorsan, bil ki, asıl hayret konusu onların bu inkâr edişleridir.

Âyet-i kerîmenin ifadeleri ve bu ifadelerin sıralanışı, birinci ve ikinci açıklamaya delil teşkil etmektedir. Çünkü yüce Allah onların: 'Acaba biz toprak olduktan sonra mı?' diriltileceğiz; "biz mi yeniden yaratılacağız?" dediklerini nakletmektedir.

"Biz nü?" buyruğu; " Biz" şeklinde de okunmuştur. (Yani: Sonra mı biz yeniden yaratılacağız? demek olur.)

"Demir halkalar" kelimesi ın çoğuludur. Bu da, etin kendisiyle boyna bağlandığı bir halkadır. Yani Kıyamet gününde onların boyunlarına böyle bir halka geçirilecektir. Yüce Allah'ın: "O zaman boyunlarında tasmalar ve zincirler bulunacak... sonra ateşte yakılacaklar." (el-Mu'min, 40/71-72) buyruğu buna delildir.

Buradaki "demir halkalar"ın onların işleyegeldikleri kötü amelleri olduğu da söylenmiştir.[\[18\]](#)

6. Bir de senden iyilikten önce çarçabuk kötülük getirmeni isterler. Halbuki onlardan önce nice örnekler gelip geçmiştir. Doğrusu Rabbin zulümlerine rağmen İnsanlara yine de mağfiredendir ve şüphesiz Rabbin azabı cidden çetin

olandır.

7- O küfre sapanlar: "Ona Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi?" derler. Sen ancak bir uyarıcısın. Esasen herbir topluluğun bir yol göstericisi olmuştur.

"Bir de senden" aşırı inkârları ve yalanlamaları dolayısıyla "iyilikten önce çarçabuk kötülük" azabı "getirmeni isterler." Bunun, onların: "Ey Allah! Eğer bü Senin katından hakkın kendisi ise durma, bizim üzerimize gökten taş yağdır" (el-Enfal, 8/32) sözlerine işaret olduğu da söylenmiştir.

Katâde der ki: Bunlar afiyetten önce cezayı İstediler. Şanı yüce Allah ise bu ümmetin cezasını Kıyamet gününe kadar tehir etmeyi hükme bağlamıştır.

"İyilikten önce" buyruğu kendisi sebebiyle imanın ve iyiliklerin umulduğu imandan önce, diye de açıklanmıştır.

Nice örnekler" ilahi azab ve cezalar... demektir. Tekili; şeklindedir. el-A'meş'ten onun bu kelimeyi,(akilli) şeklinde "mim" har-tini ötreli "se" harfini de sakın olarak okuduğu rivayet edilmiştir, ki bu da; Müsle'nin çoğuludur. Bununla birlikte; şeklinde "mim" harfinin ötresinin ağırlığı dolayısıyla üstün ile değiştirilmesi de mümkündür. (Tekilinin sonundaki) "he" (yuvarlak te)nin yerine fetha getirilir de söylenmiştir.

el-A'meş'ten bu kelimeyi; şeklinde "mim" harfini üstün, "se" harfini sakın okuduğu da rivayet edilmiştir. Bu da "müsle" kelimesinin çoğuludur. Daha sonra "mim" harfinin ötresini ağırlığı dolayısıyla hazfetmiştir. Bütün bu açıklamaları en-Nehhâs -Allah'ın rahmeti üzerine oisun- zikretmektedir.

Ancak cemaatin kıraatine göre bu kelimenin tekili dır. Temimliler ise bu kelimenin hem "se" harfini, hem "mim" harfini ötreli okurlar. Onların bu kullanışlarına göre kelimenin tekili; şeklinde "mim" harfi ötreli, "se" harfi de sakindir.

"Yüksek köşk, odaüar)" demektir. Bunun (müslenin) fiili ise; şeklinde gelir, mastarında ise "mim" üstün, "se" harfi de sakindir.

"Doğrusu Rabbîn... mağfîret edendir." Yani iman etmeleri halinde müşrikleri, tevbe etmeleri halinde günahkârları affedendir. İbn Abbas der ki: Yüce Allah'ın Kitabındaki en umut verici buyruk: "Doğrusu Rabbın zulümlerine rağmen insanlara yine de mağfîret edendir" buyruğudur.

"Ve" küfür üzere ısrar ettikleri takdirde, "şüphesiz Rabbın azabı cidden çetin olandır."

Hammâd b. Seleme, Ali b. Zeyd'den, o Said b. el-Müseyyeb'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yüce Alfah'ın: "Doğrusu Rabbîn zulümlerine rağmen insanlara yine de mağfîret edendir ve şüphesiz Rabbın azabı cidden çetin olandır" âyeti nazil olunca Rasûluilah (sav) şöyle buyurdu: "Allah'ın affetmesi,

rahmeti ve bağışlaması olmasaydı, hiçbir kimse rahat bir hayat yaşayamazdı ve eğer O'nun cezası, tehdidi ve azabı olmasaydı, herkes de hiçbir şey yapmaksızın dururdu,"[19]

"O küfre sapanlar, ona Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi? derler." Yani onlar bir takım mucizelerin gösterilmesini istediklerinde yüce Allah da peygamberine -Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun-: "Sen ancak bir uyarıcısın" yani bildirip, haber verensin "esasen herbir topluluğun bir yol göstericisi olmuştur;" onları Allah'a davet eden bir peygamberi olmuştur, diye buyurdu.

Yol gösterici (el-Hâdî)nİN Allah olduğu da söylenmiştir. Yani sana düşen uyarıp korkutmaktır. Kendilerini hidayete iletmeyi dilediği herbir kavmi hidayete ileten de Allah'tır.[20]

8. Allah, her dişinin neye hamile kalacağını, rahimlerin neyi eksilteceğini, neyi artıracığını bilir. O'nun katında herşey bir ölçü İledir.

9. O görünmeyeni de, görüneni de bilendir. O, çok büyüktür, yüceler yücesidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız,[21]

1- Rahimlerin Eksiltip Artırmaları:

Yüce Allah'ın: "Allah her dişinin neye hamile kalacağını... bilir" buyruğu, erkek olsun, dişi olsun, güzel olsun, çirkin olsun, salih olsun, olmasın neye hamile kaldılarsa onları bilir, demektir.

En'âm Sûresi'nde (6/59. âyet, 1. başlık ve devamında) Gaybın bilgisinin yalnızca Allah'a ait olduğuna ve bu konuda Allah'ın ortağının bulunmadığına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Yine orada Buhârî'de yer alan İbn Ömer'den gelen şu hadisi de zikretmiştik: Rasûlutlah (sav) buyurdu ki: "Gaybın anahtarları beş tanedir..." ve bunlar arasında: "Rahimlerin neyi eksilttiğini de Allah'tan başka hiçbir kimse bilemez" ifadesi de yer almaktadır.[22]

Yüce Allah'ın; "Rahimlerin neyi eksilteceğini, neyi artıracığını bilir" buyruğunun te'vili hususunda ilim adamlarının farkh görüşleri vardır. Katâ-de der ki: Anlamı şudur: Dokuz aydan önce neyi düşürdüğünü ve dokuz aydan sonra neyi artıracığını bilir, demektir. İbn Abbas da böyle demiştir.

Mücahid der ki: Kadın hamile iken ay hali olduğu takdirde bu, çocuğunda bir noksanlık demektir, eğer dokuz aydan fazla hamileliği devam ederse bu da eksilenin tamamlanması demektir. Yine Mücahid'den şöyle dediği nakledilmektedir: Eksiltmekten kasıt rahimlerin eksilttikleri kan demektir,

artırmaktan kasıt ise onlardaki kan artışı demektir.

Bir diğer açıklamaya göre eksiltmek ve artırmak çocuğa raci'dir. Çocuğun bir parmağının veya başka bir uzvunun eksik gelmesi ve bir parmağının yahut başka bir uzvunun fazla gelmesi gibi.

Bir diğer açıklamaya göre eksiltmek, ay hali kanının kesilmesi demektir.

"Artırmak" ise doğumdan sonra gelen lohusalık kanına işarettir. [\[23\]](#)

2- Hamile Kadının Ay Hali Olup Olmaması ile İlgili Görüşler:

Bu âyet-i kerîmede hamile kadının ay hali olacağına delil vardır. Malik'in ve iki görüşünden birisi de Şafiî'nin kabul etliği görüş budur. Atâ, eş-Şa'bî ve başkaları ise hamile kadın ay hali olmaz, demişlerdir. Ebu Hanife de bu görüştedir, delili de (yine) bu âyet-i kerîmedir.

İbn Abbas ise bu âyet-i kerîmenin te'vili ile ilgili olarak şöyle demektedir: Hamile kadınlar da ay hali olur. İkrime ve Mücahid'den de böyle rivayet edilmiştir. Aynı zamanda bu Hz. Âişe'nin de görüşüdür. Hz. Âişe hamile kadınlara gebeliklerinde ay hali olmaları halinde namazı bırakmaları doğrultusunda fetva verirdi. O sırada Ashab-ı Kiram da mevcuttu ve ashabdan hiçbir kimse onun bu görüşüne karşı çıkmamıştı. O bakımdan bu İcma gibidir. Bu açıklamayı İbnu'l-Kassar yapmıştır.

Yine İbnu'l-Kassar'ın naklettiğine göre; iki kişi bir çocuğun kendilerine ait olduğu hususunda anlaşmazlık gösterdiler. Ömer (r.a)m huzurunda davalaş-tılar, Hz. Ömer de çocuğu (benzerliklerden hareket ederek, neseb tesbit eden) kıyafet uzmanlarına arzetti. Kıyafet uzmanları çocuğun her ikisine de ait olduklarını söylediler. Bu sefer Hz. Ömer elindeki kamçı ile ona vurmak istedi. Kureyşli bazı kadınlara durumu sorup: Bu çocuğun durumunun ne olduğuna bir bakınız, dedi. Onlar şu cevabı verdiler: Birinci koca bu kadın ile halvete girdi, sonra da onu bıraktı. Bu kadın hamile olduğu halde ay hali oldu, sonra da iddetinin bittiğini zannetti, İkinci koca da bu kadın ile gerdeğe girince, çocuk ikincisinin suyu ile gelişti. Bunun üzerine Hz. Ömer: Allahu Ek-ber! diyerek (hayretini izhar etti) ve çocuğun birinci adama ait olduğunu söyledi. Hamile kadının ay hali olmayacağını söylemediği gibi, Ashab-ı Ki-ram'dan herhangi bir kimse de böyle bir görüş belirtmemiştir. Bu da bu hususta icma olduğunun delilidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Muhelif kanaati benimseyenler de şöylece görüşlerine delil gösterirler; Hamile eğer ay hali olsaydı ve kadının gördüğü kan ay hali olarak kabul edilseydi, cariyenin istibrâsının bir defa ay hali olması şeklindeki hükmün sahih olmaması

gerekirdi. Oysa bu hükümde icmâ' vardır.

İmam Malik'ten de "Muhammed'in Kitabı"nda hamileyken görülen kanın ay hali olmamasını gerektiren bir görüş de rivayet edilmiştir.[\[24\]](#)

3- Hamilelik Süresi:

Bu âyet-i kerîmede hamilenin bazen yükünü dokuz aydan daha erken, bazen de daha fazla bir süre sonra bırakacağına delil vardır. İlim adamları da hamileliğin asgari süresinin altı ay olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. Yine onların görüşlerine göre Abdu'l-Melik b. Mervan altı aylıkken doğmuştur.[\[25\]](#)

4- Hamilelik Süresindeki Ay Hesabı:

Sözü geçen altı ay, şeriatçe muteber diğer aylarda olduğu gibi, hilal ile sabit olan aylardır. Bundan dolayı mezheb(imiz) de Malik'in bazı arkadaşlarından - zannederim İbn Haris'in kitabında- şu rivayet kaydedilmektedir: Şayet altı aydan üç gün eksik olduğu anlaşılırsa, çocuğun kaldığı bu eksik süre, ayların eksik ve fazla çekmelerinin bir sonucu kabul edilir. Bunu İbn Atiyye nakletmektedir.[\[26\]](#)

5- Azami Hamilelik Süresi:

İlim adamları azami hamilelik süresi hususunda farklı görüşlere sahiptir. İbn Cüreyc, Hz. Sa'd'ın kızı Cemile'den, o Âişe'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Hamilelik süresi yün eğirmekte kullanılan kirmenin gölgesinin yer değiştireceği kadar bir süre dahi iki yıldan fazla olamaz. Bunu Darakutnî nakletmektedir.[\[27\]](#)

Ubeyd b. Sa'd'ın kızkardeşi, Sa'd kızı Cemile dedi ki: Hamileliğin azami süresi üç yıldır. e!-Leys b. Sa'd'dan da böyle nakledilmiştir. Şafî'den ise dört yıl diye nakledilmiştir. Malik'ten bu hususta gelen İki rivayetten birisi de böyledir. Ancak ondan meşhur olan rivayet beş yıl olduğudur. Yine ondan on yılı aşacak olsa dahi, azami bir sınırının olmadığı rivayeti vardır. Bu da ondan gelen üçüncü bir rivayettir.

ez-Zühri'den altı ve yedi (yıl) rivayeti gelmiştir. Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Aşhab-ı Kiram'dan hamileliği yedi yıla kadar uzatanlar vardır. Şafî ise bunun azami süresi dört yıldır, demektedir. Kuleliler ise sadece iki yıldır, derler ve daha fazla bir süre kabul etmezler. Muhammed b. Abdu'l-Hakem der ki: Hamilelik bir senedir, daha fazlası olmaz. Davud (ez-Zahirî.) der ki: Süresi dokuz aydır. Ona göre bu süreden daha fazla bir süre hamile kalınmaz.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: Bu meselenin içtihadından başka ve kadınların hamilelik ile ilgili bilinen durumlarına havale edilmesinden başka bir dayanağı yoktur. Başarı Allah'tandır.

Dârakutnî, el-Veiid b. Müslim'den şöyle dediğini rivayet eder: Ben Malik b. Enes'e dedim ki: Bana Âişe'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir: Kadının hamile kalma süresi İki yıldan fazla bir kirmenin gölgesinin değişmesi) bir süre kadar dahi artmaz. Bunun üzerine: Subhanallah dedi, böyle bir şeyi kim söyler? İşte bizim komşumuz Muhammed b. Aclân'ın kansı dört yılda hamile kalır ve doğumunu yapar. O doğru sözlü bir kadındır, kocası da doğru sözlü birisidir.

Oniki yıl zarfında üç batm gebe kalmıştır. Herbir batında gebeliği dört yıldır.^[28] Ayrıca hunu el-Mübârek'den İbn Mücalid de naklederek der ki: Bizde meşhurdur, Muhammed b. Aclân'ın hanımı dört yıllık bir sürede gebe kalır ve doğumunu yapardı. O bakımdan ona "fil'e hamile kalan kadın" adı verilirdi.

Yine şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bir gün Malik b. Dinar oturmakta iken bir adam ona gelerek şöyle dedi: Ey Ebu Yahya! Dört yıldan beri hamile bulunan ve artık çok büyük bir sıkıntı içerisinde olan bir kadına dua et. Bunun üzerine Malik kızdı, mushafı kapattı ve şöyle dedi: Bunlar bizim peygamber olduğumuzu mu zannediyorlar? Sonra da Kur'ân okumaya devam etti, arkasından dua ettikten sonra şöyle dedi: Allah'ım şayet bu kadının karnında bir afet var ise onu derhal karnından çıkart. Eğer karnındaki dişi ise sen onun yerine ona oğlan ver. Sen dilediğini siler, dilediğini tesbit edersin. Kitabın anası da senin yanındadır. Malik te dua ederken ellerini kaldırdı, etrafındakiler de ellerini kaldırıp dua etti. Daha sonra haberci bu istekte bulunan adama gelerek: Koş hanımına yetiş, dedi. Adam gitti, Malik ellerini indi rmemişti ki adam mescidin kapısında boynu üzerinde dört yaşında siyah saçlı bir oğlanla çıka geldi. Dişleri çıkmış ve göbek bağı kesilmemişti,

Yine rivayete göre bir adam Ömer b. el-Hattab'a gelerek şöyle demiş: Ey Mü'minlerin Emiri! İki yıl süreyle evimde değildim. Geldiğimde hanımımın hamile olduğunu gördüm. Hz. Ömer bu kadını recm etmek hususunda çevresindekilerle istişare etti. Muaz b. Cebel şöyle dedi: Ey Müzminlerin Emiri! Eğer senin bû kadının aleyhine bir yolun varsa da karnındaki yavruya karşı senin lehine bir yol yoktur. O bakımdan bu kadına doğum yapıncaya kadar ilişme. Hz. Ömer o kadına ilişmedi. Nihayet dişleri çıkmış bir oğlan doğurdu. Adam çocuğun kendisine benzediğini görünce; Kabe'nin Rabbine yemin ederim, benim oğlumdur, dedi. Bu sefer Hz. Ömer şöyle dedi: Kadınlar Muaz gibisini doğurmaktan acizdir. Muaz olmasaydı, Ömer helak olup gitmişti.

Yine ed-Dahlîk der ki: Annem beni iki yıl hamilelikten sonra doğurdu. Beni doğurduğunda dişim çıkmıştı.

Yine Malik'ten nakledildiğine göre o, annesinin karnında iki yıl kalmıştır. Üç yıl kaldığı da söylenmiştir. Yine denildiğine göre Muhammed b. Ac-lân annesinin karnında üç yıl kalmış ve annesi ona hamileyken vefat etmiş, annesinin karnında oldukça şiddetli hareket etçiği görülünce karnı yarılarak çıkartıldığında dişlerinin çıkmış olduğu görülmüş.

Hammad b. Seleme der ki: Herim b. Hayyan'a, "Herim (çok yaşı)" denilmesinin sebebi annesinin karnında dört yıl kalmış olmasıdır.

el-Ğaznevî'nin de naklettiğine göre, ed-Dahhâk annesinin karnında iki yıl süreyle

kaldıktan sonra doğmuş ve doğduğunda dişleri çıkmış olduğundan ona Dahhâk (çok gülen) adı verilmiştir.

Abbâd b. el-Avvâm der ki: Bizim komşumuz olan bir kadın dört yıl hamilelikten sonra saçları omuzlarına kadar uzamış bir oğlan doğurdu. Yanından uçan bir kuşa da "kış" diye söylemişti. [\[29\]](#)

6- Ay Hali, Lohusalık Ve Hamilelik Süreleri:

İbn Huveyzimendâd der kî: Ay halinin, lohusalığın en az ve azami süreleri ile hamileliğin asgari ve azami süreleri hep içtihad yoluyla tesbit edilmiştir. Çünkü bu gibi şeylerin bilgisini yüce Allah insanlara bildirmemiştir. O bakımdan bunlar hakkında herhangi bir hüküm verilirken ancak bizim için zahir olan kadarıyla ve kadınlarda nadir veya mutad olarak görünen kadarıyla hüküm verilir. Biz bir kadının dört veya beş yıl süreyle hamile kaldığını tesbit edersek, buna dayanarak hüküm veririz. Lohusalık ve ay hali ile ilgili olarak, istikrar bulmuş bir durum ile karşı karşıya bulunmadığımızdan, kadınlarda nadiren görülen hususları nazar-ı itibara aldık. [\[30\]](#)

7- Tabiatçıların Bu Husustaki Kanaatleri:

İbnu'l-Arabî der ki: Malikilerden mütesâhil (ilmî delillere itibar etmekte gereken titizliği göstermeyen, gevşek davranan) bazı kimseler, hamileliğin azami süresinin dokuz ay olduğunu nakletmektedir. Ancak böyle bir şeyi (Maliki değil de) ancak Halıkı (helake mensub olan) kişi söyler. Bunlar rahimde hamileliği yönetenlerin yedi gezegen olduğu İddiasında bulunan tabiat-çılarıdır. Bunlara göre bu gezegenlerin herbirisi anne karnında çocuğu birer ay alır, dördüncü ay da güneşe aittir. İşte çocuk bundan dolayı hareket eder ve kıpırdanmaya başlar. Yedi gezegen arasında yedi ay dolaşması tamamlandıktan sonra sekizinci ayda Zuhâl (Satürn) gezegenine avdet eder. Zuhâl gezegeni de soğukluğuyla onun yetişmesini sağlar. Keşke bunlarla tartışabilsem yahut onlara karşı çarpışabilsem. Ne diye devre tamamlandıktan sonra yine Zühâl'e geri dönüyor da başkasına dönmüyor? Bu konuda bilgiyi Allah mı size bildirdi? Yoksa Allah'a İftira mı ediyorsunuz? Eğer iki gezegenden birisine dönmesi mümkün ise, niçin bu hamileliği düzenleme işi üç veya dört gezegene avdet etmiyor yahut oniarın hepsine İkişer ya da üçer defa dönmüyor? Bu gizli hususlar hakkında batıl zanlara dayanarak tahakküm niye? [\[31\]](#)

8- Herşeyin Miktarını Tesbit Ve Tayin Eden, Herşeyi Bilen Yüce Allah'tır:

"O'nun katında herşey bir ölçü ileler." Yani eksiklik olsun, fazlalık olsun herşeyin ölçüsünü tesbit etmiştir.

"Bir ölçü ileler" buyruğu şöyle de açıklanmaktadır: Çocuğun annesinin karnından çıkışının ölçüsü ve annesinin karnında çıkacağı vakte kadar geçireceği sürenin miktarı hep bellidir.

Katâde ise, nztık ve ecel ile ilgilidir, der. "Miktar (ölçü)" ise miktar anlamındadır. Âyetin genel ifadesi ise bütün bu hususları kapsamaktadır. Şanı yüce Allah en iyi bilendir.

Derim ki: Bu âyet-i kerîme ile şanı yüce Allah; "O görölmeyeni de, görüneni de bilendir" buyruğu ile kendi zatını övmektedir. Yani O, insanların ve mahlukatın görmediklerini de, gördüklerini de bilendir.

"Gayb" gaib (görünmeyen) anlamında mastardır. Şehâdet (görünen) ise, şahit (görünen) anlamında bir mastardır. Şanı yüce Allah, bununla gayb bilgisinin yalnız kendisine ait olduğunu, insanlara gizli bulunan bâtını kendisinin ihata ettiğini belirterek, bu hususa dikkat çekmektedir. Bu konuda herhangi bir kimsenin kendisine ortak olmasının söz konusu olmadığını belirtmektedir.

Bir takım emare ve alâmetleri delil kabul eden tıp bilginleri ise görmedikleri hususlara dair kat'î kanaat belirtecek olurlarsa, bu bir küfürdür. Şayet bu bir deneydir diyecek olurlarsa, o zaman yaptıklarıyla başbaşa bırakılır ve onların bu durumu (görünmeyi bilmekle) övölene olumsuz bir gölge düşür-meز. Çünkü adetin bozulması mümkündür, ilmin değişikliğe uğraması ise mümkün değildir.

"O çok büyüktür" ki herşey O'ndan aşağıdadır. "Yüceler yücesidir." Müşriklerin söylediklerinden çok yücedir. Kudret ve kahrı ile her şeyin üstündedir. Bu iki isme dair açıklamaları "Şerhu'l-Esmâ'l-Hüsna"da yeterince yapmış bulunuyoruz.

Yüce Allah'a hamdolsun. [\[32\]](#)

10. İçinizden birisi İster sözünü gizlesin, ister onu açıklasın; gece gizlensin ve(ya) gündüzün yoluna gitsin, hepsi birdir.

"İçinizden birisi İster sözünü gizlesin, ister onu açıklasın" buyruğun-daki "sözün gizlenmesi" kişinin kendi kendisine söylediği, içinden geçirdiği sözler demektir. Açığa vurulması ise kişinin başkasına söylediği sözler demektir.

Bu buyrukla kastedilen de şudur: Şanı yüce Allah, İnsanın hayır ve şer türünden gizlediği herbir şeyi, tıpkı haytr ve şer türünden açığa vurduğu her-bir şeyi bildiği gibi bildiğidir.

"İçinizden birisi" ifadesi ya: "Birdir" kelimesinin sıfatıdır. İfadenin takdirî anlamı şöyle olur: İçinizden sözünü gizleyenin gizlemesi de, açığa vuranın açıklaması da birdir.

Bununla birlikte şu anlamda olmak üzere "birdir" anlamındaki kelimeye taalluku da mümkündür: İçinizden bu şekilde davranan ile öbür türlü davranan arasında fark yoktur, bîrdir.

Yine ifadenin takdirinin şu anlamda olması da mümkündür: İçinizden sözünü gizleyenin gizlemesi de, aranızdan sözünü açıklayanın açıklaması da aynı şeydir. Şöyle de olabilir: Aranızdan sözünü gizli söyleyen de, onu açığa vuran da eşittir. Bu da "ikisi de adalet sahibidir" anlamında; Zeyd'de adildir, Amr da demeye benzer. "Birdir" kelimesinin birbirine eşittir anlamında olduğundan ayrıca hazfedilmiş bir muzaf takdirine ihtiyacı yoktur, da denilmiştir.

"Gece gizlensin ve(ya) gündüzün yoluna gitsin." Yani yüce Allah'ın bilgisinde gizli de, açık ta, yollarda açıkça görünen de, karanlıklarda saklanan da birdir. el-Ahfeş ve Kutrub derler ki: "Geceleyin gizlenen" açıkça görünen anlamındadır.

Nitekim onu açığa çıkardım, anlamındaki: ifadesi de buradan gelmektedir. ise o şeyi çıkardım, anlamına gelir. Nitekim kefen soyucusuna "el-muhtefi" denilmesi de buradan gelmektedir. Şair İmruu'l-Kays da şöyle demiştir:

"Onlana (saklandıkları) tünellerinden ortaya çıkmaları

Sanki akşam vakti gürültülü yağın yağmurdan çıkışları gibidir."

Gizlenen, gizlenip saklanan yani bir dehlize giren" demektir.

Nitekim yırtıcı hayvanın inine girdiğini anlatmak üzere kullanılan, ifadesi de buradan gelmektedir.

İbn Abbas der ki: "Gizlenen" bir şeylerin arkasına saklanan ve görünmez hale gelen, "yoluna giden" ise açıkta olup görünen demektir. Mücahid der kî: İşlediği masiyetleri "gizleyen" demektir; "Yoluna giden" ise bu masiyet-leri açıkça işleyen demektir. ın, giden anlamında olduğu da söylenmiştir.

et-Kisaîder ki: " Gitti, gider, gitmek" demektir. Şair de şöyle demektir:

"Bütün herkes erkek develerinin fazla ileri gitmelerini engellerken, Biz ise erkek devemizin bağını çözdük, işte o serbestçe gitmektedir."

Ebu Recâ der ki: "Giden" yeryüzünde geçip giden anlamındadır. Şair de şöyle demektir:

"Şüphesiz ki ben gittim, sen ise gitmiyordun."

el-Kutebî der ki: "Gündüzün yoluna giden" ifadesi ihtiyaçlarını görmek için hızlıca giden demek olup, Arapların; "Su akıp gitti" ifadelerinden alınmıştır. el-

Esmaî der kî: " Yolunu serbest bırak, gitsin" anlamındadır. [\[33\]](#)

11. Onun önünden de, arkasından da kendisini Allah'ın emriyle koruyan izleyicileri vardır. Gerçek şu ki; bir toplum kendi özünde olanı değiştirmedikçe Allah da hallerini değiştirip bozmaz. Allah, bir toplumun da kötülüğünü diledi mi, artık onun geri çevrilmesine imkân yoktur. Onların, O'ndan başka bir vekilleri de olmaz.

Yüce Allah'ın: "Onun... izleyicileri vardır." Yani yüce Allah'ın gece ve gündüz bir diğerinin yerine geçen melekleri vardır. Gece melekleri yukan çıktı mı, onların akabinde gündüz melekleri gelir.

"el-Melâike" kelimesi müzekker olduğu halde; "İzleyiciler" kelimesinin müennes gelmesi, bu kelimenin çoğulu olmasından dolayıdır. O bakımdan tekil olarak geldiğinde; "İzleyici melek" çoğul olarak geldiğinde de; " İzleyici melekler" denilir. Bundan sonra ise; île cemul-cem' (çokluk çoğulu) yapılır.

Kimisi de bu buyruğu; "Onun önünden de, arkasından da... izleyicileri vardır" diye okumuşlardır ki burada; kelimesi, ın çoğuludur. "Melâike"ye; denilmesi ise; lafzına uygun olması içindir.

Meleklerin bu türlerinin çok olmaları dolayısıyla müennes geldiği de söylenmiştir. "İleri derecede neseb bilgini, çok alim ve çok rivayet bilen" gibi. Bu açıklamayı da el-Cevherî ve başkaları yapmıştır.

"Teafckub (ardından gelmek, izlemek)" ise başlangıçtan sonra bir daha geri dönmek demektir. Nitekim Allah en-Neml Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: "Arkasına bakmaksızın dönüp, gitti." (en-Neml, 27/10) Arkasına dönmeksizin... demektir. Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır: " Biri diğerinin ardınca tekrarlanan öyle sözler vardır ki, bunları söyleyen -yahut yapan- asla zarar görmez"^[34] dedikten sonra teşbih, tahmid ve tekbiri zikretmektedir. Ebu'l-Heysem der ki: Bunlara "muakkibât" denilmesinin sebebi, gittikten sonra bir daha ardı arkasına geri dönmeleridir. Bu da önce bir iş yapıp sonra tekrar aynı işi yapan kimsenin bu fiilini anlatmak için kullanılan; den gelmektedir. el-Muakkibât kelimesi develer hakkında kullanılacak olursa, sudan içmek için birbirine karışan ve İtişen develerin arka taraflarında duran develer demektir. Biri su için gittiğinde onun yerine bir diğeri girer.

Yüce Allah'ın: "Önünden" İfadesi geceleyin gizlenip saklanana ve gündüzün yoluna gideni "Allah'ın emriyle koruyan izleyicileri vardır" buyruğun-daki koruyup gözetleme (hıfz)ın mahiyeti hakkında farkh görüşler vardır. Bunun, onları yırtıcı hayvanlardan, laşerattan ve zararlı şeylerden korumaları için Allah'tan bir lütuf olarak görevlendirilen melekler olma ihtimali vardır, denilmiştir. Ancak kader geldi mi bu sefer o insanı bu zararlı varlıklarla başbaşa bırakırlar. Bu açıklamayı İbn Abbas ve Ali b. Ebi Talib (r.a) yapmışlardır.

Ebu Miclez der ki: Murad kabilesinden bir adam Ali (r.a)ın yanına gelerek şöyle dedi: Kendini iyice koru, çünkü Muradhlardan bazıları seni öldürmek istemektedir. Hz. Ali şu cevabı verdi: Her kişi ile birlikte onu takdir olunması hali müstesna, zararlara karşı koruyan (hıfzeden) melekler vardır. Kader geldi mi bu sefer kişiyi Allah'ın kaderiyle başbaşa bırakırlar. Şüphesiz ecel son derece sağlam bir kaledir.

Buna göre; "Allah'ın emriyle onu koruyacak..." buyruğu, Allah'ın emri ve izniyle koruyacak... demek olup harfi (edatı) "be" anlamındadır. Bu şekilde sıfat harfler biri diğerinin yerini tutabilir. Buradaki ın, anlamında olduğu da söylenmiştir ki; Allah'ın emrine binaen onu korurlar, anlamına gelir. Bu da anlam itibariyle birincisine yakındır. Yani onların korumaları Allah'tan gelen bir emre binaendir, kendiliklerinden değildir. Bu da et-Hasen'in görüşüdür.

-Benzer bir kullanım olarak:- "Elbisesi olmadığından dolayı ona elbise giydirdim"; denilir. Şanı yüce Allah'ın; "Kendilerini açlıktan doyuran..." (Kureyş, 106/4) buyruğu da bu kabildendir ve bu da; ile aynı anlamı ifade eder.

Bir diğer açıklamaya göre bu melekler o kimseyi azap meleklerinden korurlar ki ona herhangi bir ceza gelip çatmasın. Çünkü yüce Allah herhangi bir kavim kendi nefislerindeki küfür üzere ısrar etmek suretiyle değiştirmedikçe üzerlerindeki nimet ve afiyeti de değiştirmez. Eğer küfür üzere ısrar edecek olurlarsa, o vakit onlar için tayin edilen sürenin vakti gelir ve intikam üzerlerine iner. Böylelikle biri diğerini izleyen koruyucular da onların yanından uzaklaşır.

Bir diğer açıklamaya göre; melekler onları cinlere karşı korurlar. Ka'b der ki: Eğer yüce Allah üzerinize yemenizde, içmenizde ve avretlerinizde sizleri himaye edip koruyan melekleri görevlendirmemiş olsaydı, hiç şüphesiz cinler sizi kapıp giderlerdi.

Azab melekleri de Allah'ın emrindendirler. Özellikle onları "Allah'ın emri ile" diye anmaktadır. Çünkü melekler gözle görülmezler. Nitekim yüce Allah: "De ki: ruh Rabbimin emrindendir" (el-tsra, 17/85) diye buyurmaktadır ki; sizin görebildiğiniz şeylerden değildir, demektir.

el-Ferrâ ise şöyle demektedir: Bu ifadede takdim ve te'hir vardır ve ifadenin takdiri şöyledir: Onun önünden de arkasından da Allah'ın emriyle izleyicileri vardır ve bunlar onu korurlar. Bu ifade Mücahid, İbn Cüreyc ve en-Nehaî'den de rivayet edilmiştir. Azap meleklerinin de, cinlerin de Allah'ın emrinden oldukları şeklindeki açıklamaya göre ise buyrukta ne takdim vardır, ne de te'hir.

İbn Cüreyc der ki: Buyruğun anlamı onun amelini, onun için korur ve tes-bit ederler, şeklindedir ve burada muzâf hazfedil mistir.

Katâde de; bu melekler, onun sözlerini ve fiillerini yazarlar, diye açıklamıştır.

Eğer İzleyiciler melekler İse buyruktaki; "Onun" lafzındaki zamirin yüce Allah'a -önceden zikrettiğimiz gibi- ait olması mümkün olduğu gibi, geceleyin gizlenene ait olması da mümkündür. Bu, bu husustaki görüşlerden birisidir.

Bir diğer görüşe göre: "Onun önünden de, arkasından da İzleyicileri vardır" buyruğu ile Peygamber (sav) kastedilmektedir. Yani melekler, Hz. Peygamber'i düşmanlarına karşı korurlar. Zaten Hz. Peygamber'den de yüce Allah'ın: 'Ona Rabbinden bir âyet İndirilmeli değil miydi?' derler. Sen ancak bir uyarıcısın" buyruğunda söz edilmişti. Yani sizden sözlerini gizlice söyleyenler ile bunu açıkça söyleyenler arasında -Peygamber (sav)e zarar verememesi bakımından- fark yoktur. Aksine onun birbirini izleyen melekleri vardır ve bu melekler onu korurlar. Aynı mananın bütün peygamberler için söz konusu olması da mümkündür. Çünkü daha önce yüce Allah: "Esasen herbir topluluğun bir yol göstericisi olmuştur" (er-Râ'd, 11/7) diye buyurmuştur. Yani bu melekler, bu yol göstericiyi (hidayete ileten) önünden de, arkasından da korurlar, muhafaza ederler.

Dördüncü bir görüşe göre âyet-i kerîme ile kastedilen önlerinde de, arkalarında da koruyucular topluluğu bulunan sultanlar ve emirlerdir. Allah'ın emri geldiği takdirde, bu koruyucuların kendilerine hiçbir faydası olmaz. Bu açıklamayı İbn Abbas ve İkrime yapmıştır. ed-Dahhâk da böyle demektedir: Burada kastedilen Allah'ın emrine karşı kendisini korumaya çalışan ve şirk koşan sultanlardır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu te'vile göre ifadede hazfedilmiş bir nefy vardır ki; takdiri şöyledir: Bunlar o kimseyi Allah'ın emrine karşı koruyamazlar. Bu açıklamayı el-Maverdî zikretmiştir.

el-Mehdevî der ki: Buradaki "izleyiciler"! koruyucular diye kabul edenlerin görüşüne göre anlam şöyle olur: Bu koruyucuların Allah'ın emrine karşı kendisini koruduklarını zan ve vehmeder.

Şöyle de açıklanmıştır: Sözü nü gizli söyleyen ile açıkça söyleyen arasında fark yoktur. Onun birbirini izleyen koruyucuları ve yardımcıları vardır ve bunlar onu masiyet işlemeye iterler, ona verilen herhangi bir öğütten etkilenmesine karşı onu korurlar.

el-Kuşeyrî der ki: Bu, Rabbin azabın hak olacağı vakte kadar mühlet vermesine mani değildir. Şöyle ki: Bu isyankâr kişi uzun süre günah üzerinde ısrar etmek suretiyle nefsinde olanı değiştirecek olursa, bu değiştirme ceza görmesine sebep olur. Böylelikle kendi kendisini cezaya çarptıran kendisiymiş gibi olur. Buna göre yüce Allah'ın: "Allah'ın emrine karşı onu korurlar" buyruğu Allah'ın emrine uymaktan onu akkorlar, anlamına gelir.

Abdu'r-Rahman b. Zeyd de der ki: İzleyiciler (el-muakkibât) yüce Allah'ın

kullan hakkında birbirini izleyen ilahi kaza ve takdirleridir.

el-Maverdî der ki: Bu görüşü kabul eden kimselerin kanaatine göre yüce Allah'ın: "Kendisini Allah'ın emriyle koruyan" buyruğu iki şekilde açıklanır: Birincisine göre onlar bunu ecel gelmediği sürece ölümden korurlar, demek olup bunu ed-Dahhâk söylemiştir. İkinci açıklamaya göre İse onu bu hususta bir kaderinin vakti gelmediği sürece eziyet verici cinlerden ve haşerattan korurlar, demektir. Bu açıklamayı Ebu Uname ve Ka'b el-Ahbar yapmıştır. Takdir olunan şeyin vakti geldi mi bu sefer onu korumaktan vazgeçerler.

Sahih olan ise burada sözü geçen "izleyiciler"in melekler olduğudur, el-Hasen, Mücahid, Katâde ve İbn Cüreyc de böyle demişlerdir. İbn Abbas'tan da bu görüş rivayet edilmiş olup en-Nehhâs da bunu tercih etmiştir. Peygamber (say)in de şu hadisini buna delil göstermiştir: "Gecenin melekleri ile gündüzün melekleri sizin aranızda biri diğerini izler dururlar." Bu hadisi, hadis imamları rivayet etmişlerdir.^[35] Yine hadis imamlarının Amr'dan rivayetlerine göre İbn Abbas; "Onun önünden İzleyicileri, arkasından da gözetleyicileri vardır ki, kendisini Allah'ın emri ile korurlar" diye okumuştur.

Kinâne el-Adevî der ki: Osman (r.a), Peygamber (sav)ın huzuruna girerek şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Bana kul ile birlikte kaç meleğin bulunduğunu haber verir misin? şöyle buyurdu: "Sağında bir melek var, hasenatı yazar. Solunda bir diğer melek var, bu da seyyiâtı yazar. Sağdaki melek, soldaki meleğin emiridir. Sen bir iyilik işledin mi on olarak yazılır, bir kötülük işledin mi sol taraftaki, sağ taraftakine: Yazayım mı? diye sorar. Öbürü: Hayır, olur ki Allah'tan mağfîret diler yahut O'na tevbe eder, der. Aynı soruyu üç defa tekrarladı mı: Evet yaz, der. Ondan yana yüce Allah bize rahat versin. Bu kişi ne kadar kötü bir arkadaştır. Yüce Allah'ın kendisini gözetlediğini ne kadar az hatırlıyor ve bizden ne kadar az utanıyor? Yüce Allah ise: "O bir söz söylemeye dursun, mutlak onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır." (Kaf, 50/18) İki melek de önünde ve arkada var. Yüce Allah da: "Onun önünden de, arkasından da kendisini Allah'ın emriyle koruyan izleyicileri vardır" diye buyurmaktadır. Bir melek ise senin alnını yakalamıştır, Altah için alçak gönüllülük gösterecek olursan, seni yükseltir, Allah'a karşı büyüklenecek olursan, belini kırar. Dudaklarının üzerinde de iki melek vardır, bunlar senin ancak Muhammed'e ve aile halkına getirdiğin salat-u selâmı tesbit ederler. Bir melek de ağzın üzerinde dikilidir. O yılanın ağzına girmesine fırsat vermez. Gözlerinin üzerinde de iki melek vardır. İşte herbir insan üzerinde on melek bunlardır. Gece melekleri ile gündüz melekleri yer değiştirir, dururlar. Çünkü geceleyin duran melekler, gündüzün duran meleklerle aynı değildir. İşte herbir insan üzerinde bu şekilde yirmi melek vardır.

İblis de gündüzün Ademoğlu ile birliktedir, onun çocukları ise geceleyin (onunla birlikte bulunurlar)."[36] Bunu es-Sa'lebî zikretmektedir.

el-Hasen der ki: Sözü geçen "izleyiciler (el-muakkibât)" her sabah namazında bir araya gelen dört melektir. Taberî'nin tercihinine göre "el-muakkibât" emirlerin ön ve arkalarında yürüyen ordu ve kabilelerdir. Buradaki; "O'nun" lafzında ki zamir de önceden geçtiği gibi bunlara aittir.

İlim adamları -Allah onlardan razı olsun- derler ki: Şanı yüce Allah, emirlerini iki kısma ayırmıştır. Bunlardan bir kısmının, ilgili kimsenin başına gelmesi ve vaki olmasını hükme bağlamıştır. Bunu hiçbir kimse önleyemez ve değiştiremez. Diğer bir kısmı ise geleceğini hükme bağlamakla birlikte, onun gerçekleşeceğini ve vuku bulacağını hükme bağlamamış, bunun yerine tevbe, dua, sadaka ve korumakla (hıfz) ile önleneceğini hükme bağlamıştır.

"Gerçek şu ki; bir toplum kendi özünde olanı değiştirmedikçe Allah da hallerini değiştirip bozmaz." Yüce Ailah bu âyet-İ kerîmede bir toplum da -ya bizzat kendileri, ya kendileri için gözetlemek durumunda olanlar, nezaret edenler, yahut herhangi bir sebep dolayısıyla kendilerinden sayılan bir kimse tarafından- bir değişiklik meydana getirilmedikçe o toplumun durumunu değiştirmeyeceğini haber vermektedir. Meselâ, Uhud günü okçuların kendi nefislerindeki değişiklikleri sebebiyle yüce Allah bozguna uğrayanların (önceki) hallerini değiştirmişti. Buna benzer şeriatte görülebilen başka misaller de vardır. Buna göre âyet-i kerîme; herhangi bir kimse önce bir günah işlemedikçe ona hiçbir şekilde ceza gelmez anlamında değildir. Aksine başkalarının günahları dolayısıyla musibetler de gelebilir. Nitekim Peygamber (sav): Salih kimseler aramızda varken helak edilir miyiz? diye sorulunca, "Eğer fısk ve fücür artacak olursa evet" diye cevabını vermiştir.[37]

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Allah bir toplumun da kötülüğünü" helak ve azabım "diledi mi artık onun geri çevrilmesine imkân yoktur." Denildiğine göre yüce Allah, bir toplumun hastalık ve türlü rahatsızlıklar gibi bir takım bela ve musibetlere uğramalarını diliyecek olursa, onun belasını hiçbir kimse geri çeviremez.

Bir diğer açıklamaya göre yüce Allah, bir kavim hakkında kötülüğü dileyecek olursa, onların basiretlerini köreltir ve onlar da belâ ihtiva eden şeyi tercih eder ve onu işlerler. Böylelikle kendi ayaklarıyla helâklarına doğru yürürler. O kadar ki; onlardan birisi kendi eliyle, kendisini öldürmenin yollarını araştırır, kendi ayakları ile kendi kanını akıtmaya doğru yol alır hale gelir.

"Onların O'ndan başka bir vekilleri" bir sığınakları "da olmaz." es-Süddî'nin yaptığı açıklamanın anlamı budur. Bir diğer açıklamaya göre; Allah'ın azabına

karşı onları koruyacak bir yardımcıları olmaz. Şair de der ki:
"Semada Rahman'm dışında hiçbir yardımcı yoktur."

Dost ve yardımcı -vezin itibariyle- Kadir ve kadîr'e benzer.[\[38\]](#)

12. Size korku ve ümit salarak şimşegi gösteren, yüklü bulutları ortaya çıkaran O'dur.

13. Gök gürültüsü O'na hamd ile melekler de korkusundan teşbih ederler. O yıldırımları gönderip onlarla Allah hakkında mücadele edip dururlarken dilediğini çarpar. O, kudret ve azabı çetin olandır.

Yüce Allah'ın: "Size korku ve ümit salarak şimşegi gösteren" yağmur ile "yüklü bulutları ortaya çıkaran O'dur" buyruğundaki; "Bulutlar" kelimesi çoğul olup bunun tekili; şeklinde gelir. de çoğul olarak kufnlır.

"Gök gürültüsü O'na hamd ile melekler de korkusundan teşbih ederler. O yıldırımları gönderip..." Daha önce Bakara Sûresi'nde (.2/14. âyetin tefsirinde) gök gürültüsü, şimşek ve yıldırıma dair açıklamalar geçmiş bulunduğundan onları burada tekrarlayanın bir anlamı yoktur.

Âyet-i kerîmeden maksat, yüce Allah'ın kudretinin kemalini açıklamak ve cezayı ertelemesinin acizlikten olmadığını anlatmaktır. Yani O, gökte şimşegi yolculukta bulunana korku olmak üzere gösterir. Çünkü yolcu karşı karşıya kalacağı yağmur, dehşet ve yıldırımlar sebebiyle şimşegin vereceği rahatsızlıktan korkar. Nitekim yüce Allah da: "Yağmurdan dolayı bir rahatsızlık" (enrNisa, A/102) diye buyurmaktadır. Yolcu olmayıp ikamel halinde bulunan kimse de şimşegin akabinde yağmur ve bolluk geleceğini ümit eder. Bu anlamdaki açıklamaları Katâde, Mücahid ve başkaları yapmıştır.

el-Hasen der ki: Şimşegin yıldırımlarından korkarak ve kıtlığı ortadan kaldıracak yağmuru ümit ederek... demektir.

"Yüklü bulutları ortaya çıkaran O'dur." Mücahid der kî: Bulutlar su (yağmur) yüklüdür.

"Gök gürültüsü O'na hamd ile... teşbih ederler." Gök gürültüsünün bulutların sesi olduğunu söyleyen kimselerin görüşüne göre, gök gürültüsünün teşbih etmesi onda hayatın yaratılmış olması delil gösterilerek kabul edilebilir. Bu görüşün sıhhatinin delili de yüce Allah'ın: "Melekler de korkusundan teşbih ederler" demesidir. Eğer gök gürültüsü bir melek ise, o da meleklerin kapsamı içerisine girmesi gerekirdi. Gök gürültüsünün de bîr melek olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre de "melekler de korkusundan" buyruğu Allah'ın korkusundan... diye açıklamışlardır. Bu açıklamayı et-Ta-beri ve başkaları yapmıştır.

İbn Ab bas der ki: Melekler yüce Allah'tan korkarlar ama onların korkuları

Âdemoğlunun korkusu gibi değildir. Onlardan bir kimse sağında kim var, solunda kim var bilmez. Allah'a ibadeti bırakıp yemek veya içmekle uğraşmazlar. Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Gök gürültüsü (Ra'd) bulutlan süren bir melektir. Su buharı onun baş parmağının bir çukuru içerisinde. Bu melek bulutlarla görevli olup onları emrolunduğu yerlere sürer ve Allah'ı da teşbih eder. İşte bu gök gürültüsü teşbih etti mi, gökte teşbih getirip sesini yükseltmedik hiçbir melek kalmaz. İşte o vakit yağmur yağar. Yine ondan nakledildiğine göre İbn Abbas gök gürültüsü sesini işitti mi: " Kendisini teşbih İle andığın zatı ben de teşbih ve tenzih ederim" derdi.

Mâlik, Âmir b. Abdullah'tan, o babasından rivayet ettiğine göre Abdullah gök gürültüsünün sesini işitti mi "Gök gürültüsünün lıamd ile meleklerin de korkusundan kendisini teşbih ettiği şanı yüce Allah'ı ben de teşbih ederim" der; daha sonra da şunları söylerdi: Şüphesiz ki bu, yeryüzündekiler için çok ağır bir tehdittir.

Denildiğine göre gök gürültüsü gökle arz arasında bir taht üzerinde oturan bir melektir. Sağında yetmişbin melek, solunda da bir o kadar melek vardır. Sağına dönüp teşbih etti mi hepsi Allah'ın korkusuyla teşbih ederler. Soluna yönelip teşbih etti mi hepsi Allah korkusundan dolayı teşbih ederler.

"O yıldırımları gönderip onlarla... dilediğini çarpar." el-Maverdînin İbn Abbas, Ali b. Ebi Talib ve Mücahid'den naklettiğine göre bu âyet-i kerîme bir yahudi hakkında inmiştir. Bu yahudi Peygamber (sav)e şöyle demişti: Sen bana Rabbinin neden olduğunu bildir, İnciden midir? Yakuttan mıdır? Bunun üzerine bir yıldırım onu çarptı ve yaktı.

Yine denildiğine göre bu âyet-i kerîme Arap kâfirlerinden birisi hakkında inmiştir. el-Hasen der ki: Bu kişi Arap tâğûtlarından bir adamdı. Peygamber (sav) bir kaç kişiyi onu Allah'a, Rasûlüne ve İslâm'a davet etmek üzere gönderdi. Bu azgın kişi onlara şöyle dedi: Bana Muhammed'in Rabbinin mahiyetini, neden olduğunu, gümüşten mi, demirden mi, bakırdan mı olduğunu haber verin. Yanına gidenler onun söylediği bu sözden dehşete kapıldılar. Bunun üzerine bu azgın kişi: Ben Muhammed'in tanımadığı bir Rabbe mi icabet edip çağrısını kabul edeyim, dedi. Peygamber (sav) defalarca ona elçi gönderdiği halde, o yine ona benzeri sözler söylüyordu. Ona gidenlerin, onunla tartıştığı ve İslâm'a çağırdıkları bir sırada aniden bir bulut yükseldi ve bu bulut tepelerinin üzerinde durdu. Gök gürledi, şimşek çaktı ve bir yıldırım düştü. Onlar oturuyorken kâfiri de yaktı. Peygamber (sav)e geri döndüklerinde Rasûlullah (sav)ın ashabından bazıları onlarla karşılaştılar ve karşılaştıkları sahabiler: Sizin adamınız yandı, dediler. Yanından gelenler: Ner-den bildiniz, diye sorduklarında, onlar yüce

Allah Peygamber (sav)e: "O yıldırımları gönderip, onlarla... dilediğini çarpar" âyetini vahyetti, dediler.^[39] Bunu da es-Sa'lebî, el-Hasen'den, el-Kuşeyrî de bu manada Hz. Enes'ten rivayet etmiştir. İleride gelecektir.

Yine denildiğine göre âyet-i kerîme Lebid b. Rabia'nın kardeşi Erbed b. Rabia ile Âmir b. et-Tufeyl hakkında inmiştir. İbn Abbas dedi ki: Âmiroğul-lanndan olan Âmir b. et-Tufeyl ile Erbed b. Rabia Peygamber (sav)in yanına gitmek üzere geldiler. O sırada da Hz. Peygamber mescitte bir grup ashabı ile birlikte oturmakta idi. Mescide girdiler. Âmir'in güzelliği orada bulunanların dikkatlerini çekti ve ona baktılar. Bir gözü kördü ama insanların arasında en yakışıklılardan birisi idî. Peygamber (sav)in ashabından bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Âmir b. et-Tufeyl yanına doğru geliyor. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Onu bırak, şayet Allah hakkında hayır diliyor İse hidayete iletecektir."

Âmir yaklaştı ve Hz. Peygamber'İn yanında ayakta durup: Ey Muhammed dedi. İslam'a girersem bana ne var? Hz. Peygamber: "Müslümanların lehine ne varsa, senin de lehine olur. Müslümanlar aleyhine ne varsa, senin de aleyhine (görevin) olur." Âmir: Peki senden sonra bu işi (başkanlığı.) bana verecek misin? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bu benim işim değildir. Bu Allah'a aittir ve O bunu dilediğine verir." Bu sefer: Peki çöldekilerin yönetimini bana verip şehirleri sen alır mısın? deyince, Hz. Peygamber: "Hayır" diye buyurdu. Âmir: Peki bana ne vereceksin? deyince, Hz. Peygamber şu cevabı verdi: "Ben sana atların dizginlerini veririm, sen de onlar üzerinde Allah yolunda gazaya çıkarsın." Bu sefer Âmir: Bu gün de atların dizginleri benim değil mi? diye sordu. Kalk benimle de, konuşayım, dedi.

Rasûlullah (sav) da kalkıp yanında durdu. Amir İse daha önceden Erbed'e: Benim onunla konuştuğumu görürsen, sen de arkasından dolaş ve kılıcınla boynunu vur, diye İşaret etmişti. Peygamber (sav) ile tartışmaya, ona karşılık vermeye koyuldu. Erbed kılıcını kınından bir kanş kadar çıkarttıktan sonra Allah onu engelledi ve kınından sıyıramadı. Kılıcı üzerinde eli kurudu, kaldı. Yüce Allah da bir yaz gününde ortalıkta bulut olmayan bir günde üzerine bir yıldırım gönderdi ve yaktı. Âmir de kaçarak: Ey Muhammed dedi, sen Erbed aleyhine Rabbine dua ettin ve sonunda onu öldürdün. Allah'a yemin ederim, Medine'yi senin başına eğersiz atlarla ve tüyleri bitmemiş genç delikanlılarla dolduracağım. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah ve Kayleoğul-ları senin bu maksadını gerçekleştirmene engel olacaklardır."

H. Peygamber, "Kayleoğulları" ile Evs ve Hazreçlileri kastetmişti.

Sonra Âmir, Selüloğullanndan bir kadının evinde konakladı. Sabah olduğunda şöyle diyordu: Allah'a yemin ederim, eğer Muhammed ve onun arkadaşı -

bununla ölüm meleğini kastediyor- sahraya benim yanıma gelecek olurlarsa, mızraklarımla onları delik deşik ederim. Yüce Allah bir melek gönderdi ve bu melek kanadıyla ona indirdiği bir darbe ile kaldırıp toprağa yıktı. Anında diz kapağı üzerinde büyükçe bir gudde meydana geldi. Selüloğulla-rından olan kadının evine şunları söyleyerek geri döndü: Bu develerin guddesine benzer bir guddedir. Selullu bir kadının evinde de ölümüm gelecektir. Daha sonra atına bindi ve atının sırtındayken öldü. [\[40\]](#)

Lebid b. Rablâ kardeşi Erbed hakkında bir mersiye söyledi. Bu mersiyede şu beyitler de yer almaktadır:

“Ey göz Erbed için ağlamalı değil inisin?Çünkü biz de hasımlarımız da yorgun ve argın kalkmıştık,

Erbed için Ölümden korkardım ama,

Balık ve aralan yıldızlarının ona musibet vereceğinden korkmazdım.

Gök gürültüsü ve yıldırım canımı yaktı,

O sıkıntılı günlerde imdada yetişen kahraman atının ölümüne sebep olarak."

Yine onun hakkında şunları söylemektedir:

"Şüphesiz, benzersiz en büyük musibet,

Yıldız gibi ışık saçan herbir kardeşi yitirmektir.

Ey hayrın Erbed'i ve üstün şerefli mevkilerin sahibi!

Beni kırık bir boynuz ile yürürcesine tek başıma bıraktın."

Daha sonra Lebid İslâm'a girmişti. -Allah ondan razı olsun. [\[41\]](#)

Gök Gürültüsü ve Yıldırım Esnasında Allah'ı Anmak ve Teşbih:

Ebân, Enes'ten rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Yıldırım aziz ve celil olan Allah'ı zikreden bir kimseye çarpmaz."[\[42\]](#)

Ebu Hureyre (r,a) dedi ki: Peygamber (sav) gök gürültüsü sesini duydu mu şöyle derdi: "Gök gürültüsünün hamd ile meleklerin de korkusundan kendisini teşbih ettiği Allah'ın şanı ne yücedir! O herşeye gücü yetendir." Böyle dediği halde eğer yıldırım ona çarparsa, diyetini ödemek bana aittir.[\[43\]](#)

el-Hatib de Süleyman b. Alî b. Abdullah b. Abbas'dan, o babasından, o da dedesi yoluyla şöyle dediğini nakletmektedir: Bir yolculukta Ömer ile birlikte idim. Gök gürültüsü ve dolu bize isabet etti. Ka'b bize şöyle dedi: Gök gürültüsünü duyan bir kimse o esnada;

"Gök gürültüsünün hamd ile meleklerinden korkusundan kendisini teşbih ettiği Allah'ın şanı ne yücedir" diye üç defa söylerse, o gök gürültüsünde olanlar afiyette olur, kurtulur.[\[44\]](#) Biz de böyle yaptık ve esenliğe kavuştuk. Sonra Ömer b. el-Hattab (r.a) ile karşılaştım. Bir dolu tanesinin burnuna isabet edip onda iz bıraktığını gördüm. Ey mü'mirilerin emiri, bu ne? deyince, o: Burnuma gördüğün gibi iz bırakan bir dolu tanesi isabet etti, dedi. Ben de: Ka'b gök gürültüsünü duyunca bize şöyle dedi: Kim gök gürültüsünü işittiğinde, gök gürültüsünün hamdiyle meleklerin de, korkusundan kendisini teşbih ettiği Allah'ın şanı ne yücedir diye üç defa söylerse o gök gürültüsü esnasında olacıklardan yana esenliğe kavuşur, dedi. Biz de böyle dedik ve esenliğe kavuştuk, bunun üzerine Ömer (r.a) şöyle dedi; Peki niye bize söylemediniz? Biz de bunu söyledik.

Bu anfadaki açıklamalar bundan önce el-Bakara Sûresi'nde (2/14. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"...Allah hakkında mücadele edip dururlarken" buyruğu ile yüce Allah hakkında: O nedendir? diye soran yahudinin tartışması kastedilmektedir. İbn Cüreyc der ki: Bu buyrukla Erbed'in, Peygamber (sav)i öldürmek kararını vermesi halindeki tartışmasını kastetmektedir. Bununla birlikte "Allah hakkında mücadele edip dururlarken" buyruğu hal de olabilir, munkatî" da olabilir.[\[45\]](#)

Enes'ten de rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) müşriklerden ileri gelen birisini İslâm'a davet etmek üzere elçi gönderdi. Bu kişi Allahı Rasûlüne şöyle dedi: Sen bana şu İlahın hakkında haber ver, o gümüşten mi, al-tından mı, yoksa bakır'dan mı? Hz. Peygamber'in gönderdiği elçiye böyle bir şey çok ağır geldi. Hz. Peygamber'e dönüp, durumu bildirdi. Hz. Peygamber yine: "Ona dön ve yine

davet et" diye buyurdu. Adamın yanına döndüğünde bir yıldırımın çarptığını gördü. Rasûlullah (sav)ın yanına döndüğünde de "Allah hakkında mücadele edip dururlarken" buyruğu da inmişti.^[46]

“O kudret ve azabı çetin olandır.” İbnu'l-A'râbî der ki: "Mekr" demektir. Yüce Allah'ın mekri ise hak ile tedbiri anlamındadır. en-Nehhâs ise Allah'ın mekri, hak eden kimseye farkına varmadığı bir yerden, hoşlanmadığı bir şeyi ulaştırmak demektir.

İbnu'l-Yezid'i de Ebu Zeyd'den "O kudret ve azabı çetin olandır" buyruğu hakkında intikamı çetin olandır, dediğini rivayet etmektedir.

el-Ezherî der ki: "el-Mihâl": Kuvvet ve şiddet anlamındadır. "el-Mahl" ise şiddet demek olup buradaki "mim" kelimenin asıl harflerindendir. tabiri ise "filan ile hangimizin daha güçlü olduğu ortaya çıkıncaya kadar karşılıklı gücümüzü denedik" demektir.

Ebu Ubeyd der ki: "el-Mihâl" azab ve hoş gitmeyen şey demektir. İbn Ara-fe de: Tartışma ve mücadele demektir, diye açıklamaktadır. Mesela; " hakkında mücadele etti" anlamındadır.

el-Kutebî der ki: Bu kelime "keyd"i (tuzağı ve tedbiri) çetin olandır, anlamındadır. Aslı da "hile"den gelmektedir. Başındaki "mim" de "mekân" mim'i gibidir. Halbuki bunun da aslı "kevn"den gelmektedir. Diğer taraftan; "Temekkün ettim, imkân ve iktidar buldum" denilir.

el-Ezherî der ki: "el-Mihâl" kelimesindeki "mim" harfinin zaid olduğunu söyleyen İbn Kuteybe yanlıştır. Aksine buradaki "mim" aslî harflerindendir. Eğer bir kelimeyi " vezninde olduğunu görüp de bunun ilk harfi esreli "mim" ise bilelim ki, kelimenin aslî harflerindendir. "Mihâd, milâk, miras" ve buna benzer kelimeler böyledir. Buna karşılık "mifal" veznindeki kelimeler eğer üç harfli kelimelerden geliyor İse, bu kelimelerdeki vav harfi izhar edilir. Mesela "mizved, milivel ve mihver" ile benzeri kelimeler böyledir. (el-Ezherî devamla) der ki: el-A'rec; şeklinde "mim" harfini üstün olarak okumuştur. Bu kıraate göre ise; İbn Abbas'tan bunun açıklaması havi tgüç ve kuvvet) demek olur. Bütün bunları Ebu Ubeyd el-Herevî nakletmektedir. Bundan tek istisna başta İbnu'l-A'râbî'den naklettiğim izdir. Ashab-ı Kiram ile Tabî'nin görüşleri de bu anlamdadır ve bunlar sekiz görüştür:

- 1- Düşmanlığı şiddetli olan demektir. İbn Abbas'ın görüşüdür.
- 2- Güç ve kuvveti şiddetli ve çetin olandır. Bu da İbn Abbas'm görüşüdür.
- 3- Azab ile yakalaması şiddetli olan demektir. Ali b. Ebi Talib'in görüşüdür.
- 4- Öfkesi şiddetli ve çetin olandır. Bu da İbn Abbas'ın görüşüdür.
- 5- Gücü şiddetli, çetin olandır. Mücâhid'in görüşüdür.

6- Gazabı çetin olandır. Bu açıklamayı Vehb b. Münebbih yapmıştır.

7- Kıtlık ile helak etmesi çetin olandır. Bunu da el-Hasen söylemiştir.

8- Hilesi şiddetli olandır. Bu açıklama da Katâde'ye aittir.

Ebu Ubeyde Ma'mer der ki: "el-Mihâl" ve "el-Mumâhale" karşılıklı tedbir ve hile yapmak ve birbiriyle yarışmak, yenişmeye çalışmak demektir, el-A'sâ'nın şu beyitini de nakletmektedir:

"Şeref dalında salınan bir kayın ağacının gece çiği pek çok alan ince bir dalıdır. Bununla birlikte intikam alıp cezalandırması da çok çetindir."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"O bir, takım kimseler arasına girdi ki onların herbirisi ona Çeşitli oyunlar ve çeşitli hile ve tuzaklar kurdular."

Abdu'l-Muttalib de şöyle demektedir:

"Allah'ım şüphesiz kişi kendi evini korur,

Sen de sana yakın yerde ikamet edenleri koru.

Onların haçları, küfür ve inkârları,

Saldırganlık ederek hiçbir zaman senin tedbirine galip gelmesin."[\[47\]](#)

14. Hak davet yalnız O'nadır. O'nu bırakıp çağırdıkları İse kendilerine hiçbir şekilde cevap veremezler. Onların dununu, ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimseye benzer ki o buna asla ulaşacak değildir. İşte kâfirlerin duası da ancak boşunadır.

"Hak olan davet yalnız O'nadır." Yani doğru olan davet yalnız Allah'adır.

İbn Abbas, Katâde ve başkaları bundan kasıt: La İlahe illallah'tır, demişlerdir. el-Hasen de şöyle demiştir: Bundan kasıt: Şüphesiz ki Allah hakkın tâ kendisidir. Dolayısıyla O'na dua etmek hak olan davet demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Duada ihlaslı olmak hak olan davet demektir. Bunu da müteahhir ilim adamlarından bazıları söylemiştir. Bir diğer açıklama da şöyledir: Hak olan davet korku esnasında Allah'a dua etmektir. Çünkü bu durumda Allah'tan başkasına dua edilmez. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O'ndan başka dua edip çağırdığınız herkes kaybolur, gider." (el-İsra, 17/67)

el-Maverdî der ki: Âyetin akışına daha uygun olan açıklama şekli budur. Çünkü yüce Allah: "Onu bırakıp çağırdıkları" yani heykeller ve putlar "ise kendilerine hiçbir şekilde cevap veremezler." Onların hiçbir dualarını kabul edemezler, hiçbir seslenişlerini işitemezler.

"Onların durumu ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimseye benzer ki o buna asla ulaşacak değildir." Aziz ve celil olan Allah, suyu onlann yaptıkları duaların kabul olunmasından yana ümit kestiklerine misal olarak vermiştir.

Çünkü Araplar herhangi bir şekilde erişemeyeceği bir husus için didinip duran kimseye, elinde suyu tutmaya çalışan kimseyi misal verirler. Şair der ki:

"Artık benimle onun arasındaki sevgi sebebiyle Elinde su tutan kimsenin haline döndüm."

Bu misalin anlamına dair üç açıklama yapılmıştır:

1- Allah'tan başka bir ilâha dua edip tapan bir kimse uzaktan ele geçirmek istediği halde suyu ağzına gelsin diye çağıran, bununla birlikte suyu bir türlü diline ulaştıramayan, eliyle suya işaret etmekle birlikte ebediyyen su kendisine ulaşamayan kimsenin durumuna benzer. Çünkü su hiçbir şekilde çağrıya cevap veremez ve hiçbir zaman su böyle bir kimseye ulaşamaz. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır.

2- Allah'tan başkasına dua ve ibadet eden kimse suda hayalini (aksini) gören susuz kimseye benzer. Bu kimse elini suya, su ağzına ulaşsın ister. Halbuki o suyun ona ulaşmasına imkân yoktur. Çünkü onun böyle bir zannı yersizdir, böyle bir şeyi beklemesinin anlamı yoktur. Bu açıklamayı da İbn Ab-bas yapmıştır.

3- Böyle bir kimse suyu elinde tutmak kastıyla avuçlarını açmış kimse gibidir. Ancak bu kimsenin avuçlarında da su namına bir şey kalmaz.

el-Ferrâ buradaki "su"dan kastın kuyu olduğu kanaatindedir. Çünkü kuyu suyun kaynağıdır. Bu misal buna göre ipsiz ve kovasız olarak elini kuyuya uzatan kimsenin durumuna dair bir benzetmedir. Bunun tanığı da şairin şu beyitidir:

"Şüphesiz bu benim babamın ve dedemin suyudur. Onu kazan ve onun duvarını ören benim."

Ali (r.a.) der ki: Böyle bir kimse kuyu kenarında susuz gibidir. Kuyunun dibine de ulaşamadığı gibi, su da kendisine doğru yükselmez.

"Ancak... açan kimse" nin anlamı, ancak iki avucunu "suya" açan kimseye suyun cevap vermesi gibidir. Buna göre mastar (isticâbet: cevap verme) avucunu açan kimseye izafe edilmiş, sonradan da muzaf hazfedilmiştir. Mastarın faili ise "su" kelimesidir. Yani ancak iki avucunu suya uzatanın (çağırışma) icabet edilmesi gibidir. Buna karşılık yüce Allah'ın; "Ağzına gelsin diye" buyruğundaki "lam" da "avuç açma" anlamındaki fiile taalluk etmektedir.

"O buna asla ulaşacak değildir" buyruğundaki zamir de suya aittir, yani su ağzına ulaşacak değildir. Bununla birlikte; "O" zahirinin ağza ait olması da mümkündür, o takdirde ağız suya ulaşamaz anlamında olur.

"İşte kâfirlerin duası da ancak boşunadır" Yani kâfirlerin putlara tapması ancak boştur, boşa çıkacaktır, çünkü şirktir.

Şöyle de açıklanmıştır: Dualannın boşa gitmesi bu dualannın önlerinden kaybolmasıdır. Bu dua sebebiyle ellerine hiçbir şey geçmez. Nitekim yüce Allah bir

başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Allah'ı bırakıp da tapına geldiğiniz şeyler nerede? Onlar gözümüzden kayboldular diyecekler." (el-A'râf, 7/37)

İbn Abbas der ki: Bunun anlamı şudur: Kâfirlerin seslenişleri Allah'a ulaşamaz, Allah onların dualarını kabul etmez.^[48]

15. Göklerde ve yerde bulunanların kendileri de, gölgeleri de ister İstemez sabah-akşam Allah'a secde ederler.

Yüce Allah'ın: "Göklerde ve yerde bulunanların kendileri... ister İstemez... Allah'a secde ederler" buyruğu ile ilgili olarak el-Hasen, Katâde ve başkaları derler ki: Mü'min Allah'a isteyerek, kâfir de istemeyerek kılıç zoruyla secde eder. Yine Katâde'den şöyle dediği nakledilmektedir: Kâfir imanin kendisine fayda vermeyeceği vakit istemeyerek Allah'a secde eder. ez-Zeccâc da der ki: Kâfirin istemeyerek secde etmesinde, itaatle boyun eğmek namına hiçbir şey yoktur, onun secde etmesi yapmacıktır.

İbn Zeyd der ki: "İster" ile İslâm'a isteyerek giren "istememez" buyruğu ile de kılıç korkusuyla İslâm'a giren kastedilmiştir.

Bunun uzun süre müslüman kalarak secdeye alışanların "isteyerek" Allah için kendisini zorlayanın da "istemeyerek" secde etmesi anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna göre âyet-i kerîme mü'minler hakkındadır. Bu açıklamaya göre "yerde" İfadesi yerde bulunanların bir kısmı anlamına gelir.

el-Kuşeyrî der ki: Âyet-i kerîme(n)in açıklanması hususunda İki yol izlenmiştir. Birincisine göre âyet-i kerîme umumi olmakla birlikte, ondan kastedilen husustur. Mü'min isteyerek secde eder, kâfirler ise tıpkı münafıklar gibi zorlanarak ve korkarak secde ederler. Âyet-i kerîme bunlar hakkında yorumlanmıştır, bu açıklamayı el-Ferrâ nakletmektedir. Bu görüşe binaen de şöyle denilmiştir: Âyet-i kerîme mü'minler hakkındadır. Mü'minler arasında kimisi isteyerek secde eder ve secde etmek ona ağır gelmez. Kimisine de ağır gelir. Çünkü ilâhî tekliflere bağlılıkta bir meşakkat vardır. Fakat onlar ihlas ve iman ile bu meşakkate katlanırlar, taki hakka alışınca ve bunu kolaylıkla yapacak hale gelinceye kadar.

İkinci yol -ki sahih olan da budur- âyet-i kerîmenin umum olarak alınması ve açıklanmasıdır. Bunun da İki yolu vardır. Birincisine göre mü'min isteyerek secde eder, kâfir ise secde etmekle emrolunmuştur ve bundan dolayı sorgulanacaktır, tkinci şekil -ki hak olan da budur- de şudur: Mü'min bedeniyle, isteyerek Allah'a secde eder. Mü'min olsun, kâfir olsun, mahlûk olması itibariyle secde eder. O delaletiyle ve yaratıcıya olan ihtiyacı bakımından (hükmen) secde eder. Bu da yüce Allah'ın: "Onu hamd ile teşbih etmeyen hiçbir şey yoktur" (el-

İsra, 17/44) buyruğuna benzemektedir ki, bu da ibadet kastıyla yapılan teşbih değildir, delâleten teşbihtir.

"Gölgeleri de İster istemez sabah-akşam Allah'a secde ederler." Yani bütün mahlukatın gölgeleri sabah-akşam Allah'a secde etmektedir. Çünkü özellikle bu vakitlerde gölgeler açıkça ortaya çıkmakta, bir cihetten diğer bir cihete geçmektedir. Bu da yüce Allah'ın gölgeleri dilediğine uygun olarak evirip çevirmesi ile olur Bu buyruk yüce Allah'ın: "Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin zillette ve itaat ediciler olarak, durmadan sağa-sola dönerek Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?" (en-Nahl, 16/48) buyruğunu andırmaktadır. Bu açıklamayı da tbn Abbas ve başkaları yapmıştır.

Mücahid der ki: Mü'minin gölgesi isteyerek -mü'minin kendisi de itaatkâr olduğu halde- secde eder. Kâfirin gölgesi ise -kâfir hoşlanmayarak- istemeyerek secde eder.

İbnu'l-Enbarî der ki: Gölgelere akıl verilir, onlar da bu akıllan ile secde eder ve Allah'a saygı ile itaat ederler. Nitekim dağlara anlama ve kavrama kabiliyeti verilerek onlara hitab edildiği ve onların da hitab ettikleri belirtilmektedir.

el-Kuşeyrî der ki: Böyle bir açıklama su götürür. Çünkü dağ bir cisimdir. Onun akıl sahibi olması ancak hayat sahibi olmasıyla mümkündür. Gölgeler ise izdir ve arazdır. Bunların hayat sahibi olmaları düşünülemez.

Burada "secde etmek" meyletmek anlamındadır, gölgelerin secde etmeleri bir taraftan bir diğer tarafa meyletmeleridir. Nitekim hurma ağacı secde etti denilirken, meyletti, eğildi anlamındadır.

"Akşam vakitleri" kelimesi;çoğuludur. Bu ise ın çoğuludur. Bu da ikindi vakti ile güneşin batımı arasındaki zamandır. Çoğulun da çoğulu; şeklinde gelir. Ebu Zueyb el-Huzelî der ki:

Temin ederim ki sen ahalisine ikramda bulunduğum evin tâ kendisisin Ve akşam vakitleri gölgelerinde oturduğum."

"Gölgeleri" kelimesinin; "...anlar" üzerine atfedilmesi de mümkündür. Mübtedâ olarak ıterfu olup haberi hazfedilmiş de kabul edilebilir. İfadenin takdiri o zaman şöyle olur: Onların gölgeleri ise, sabah ve akşam vakitlerinde secde ederler.

"Sabah" kelimesinin mastar olması mümkün olduğu gibi; Sabahın çoğulu da olabilir. Bunun çoğul olma ihtimalini, "akşam(lar)" kelimesinin de çoğul olarak kullanılmış olması güçlendirmektedir.[\[49\]](#)

16. De ki: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" De ki: "Allah'tır." Yine de ki: "Öyle İken O'rnı bırakıp da btait kendilerine ne bir fayda ne de bir zarar vermeye

güçleri olmayan bir takım veliler mi edindiniz?" De ki: "Gözü görmeyenle, gören bir olur mu? Yahut karanlıklarla nur bir olur mu?" Yoksa Allah'a O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma kendilerince birbirine benzer mi göründü? De ki "Herşeyi yaratan Allah'tır. O birdir, Kahrâr'dır."

Yüce Allah: "De ki: Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" buyruğu ile peygamberine müşriklere: "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?" demesini emretmektedir. Bundan sonra da onlara: "Eğer böyle bir şey söylemeyecek ve yaratıcının kim olduğunu bilmeyecek olurlarsa onlara karşı bağlayıcı bir delil olmak üzere; "O Allah'tır" demesini emretmektedir.

"Yine de ki: Öyle iken O'nu bırakıp da... bir takım veliler mi edindiniz?" Bu onların yüce Allah'ın yaratıcı olduğunu itiraf ettiklerine delildir. Aksi takdirde: "Yine de ki: Öyle iken onu bırakıp da... bir takım veliler mi edindiniz" demenin bir anlamı olmazdı. Bunun delili de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Andolsun onlara: Göklerle, yeri kim yarattı? diye sorsan, onlar elbette: Allah! diyeceklerdir." (Lukman, 31/25) Yani sizler bunu itiraf ettiğinize göre ne diye O'ndan başkasına ibadet ediyorsunuz? Hem O'ndan başka tapıklarınızın faydası da yoktur, zararı da yoktur. Şüphesiz ki bu yerinde ve doğru bir delil getirmedir ve bu delil bağlayıcıdır.

Daha sonra yüce Allah onlara bir örnek vererek: "Oe ki: Gözü görmeyenle, gören bir olur mu?" İşte hakkı gören mü'min ile hakkı görmeyen müşrik de böyledir. Buradaki "görmeyen"in, onların Allah'tan başka tapındıkları şeylere örnek, "gören"in ise yüce Allah'a örnek olduğu da söylenmiştir.

"Yahut karanlıklarla, nur bir olur mu?" Yani şirk ile iman bir olur mu?

İbn Muhaysın, Ebu Bekr, el-A'meş, Hamza ve el-Kisâî fiili önceden de -bu şekilde- geçmiş olması dolayısıyla; "Bir olur" şeklinde "ya" ile okumuşlardır. Diğer taraftan; "Karanlıkların te'nisi (dişillliği) de hakiki müenneslik değildir. Diğerleri ise bu fiili "te" ile okumuşlardır, Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiş ve şöyle demiştir: Çünkü müennes ile fiil arasına başka bir kelime girmemektedir.

"Karanlıklar ve nur" iman ve küfrün misalidir. Ancak biz bunun keyfiyetine vakıf olamayız.

"Yoksa Allah'a onun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da yaratma kendilerince birbirine benzer mi göründü?" İşte bu da delil getirmenin en mükemmel ve eksiksiz şekillerinden birisidir. Yani Allah'tan başkası, Allah'ın yaratması gibi yarattı ve bu yüzden onlar yaratmaları birbirine mi benzettiler ve buna bağlı olarak Allah'ın yarattıkları ile ilahlarının yarattıklarını birbirinden ayırtedemeyecek hale mi düştüler?

"De ki: Herşeyi yaratan Allah'tır." Yani ey Muhammed, onlara: "Herzeyi yaratan

Allah'tır" de. O halde bundan dolayı herşeyin de yalnız O'na ibadet etmesi gerekir.

Âyet-i kerîme hem müşriklerin iddialarını, hem de Allah'ın yarattığı gibi yarattıklarını iddia eden Kaderiye'nin iddialarını reddetmektedir.

"O birdir" herşeyden öncedir ve tektir. "Kahhâr'dır." Herşeye galib olandır. O'nun iradesi irade sahibi herkesin, her türlü isteğine galib gelir.

el-Kuşeyrî Ebu Nasr der ki; Âyet-i kerîmenin yaratıcıyı itiraf edip kabul eden kimseler hakkında varid olması uzak bir ihtimal değildir. Yani sen onlara gökleri ve yeri yaratana dair soru sor. Çünkü bu hususta onlara karşı delil getirmek kolaydır ve bu konuda doğru karşılık vermeleri zarurete yakın bir ihtimaldir. Çünkü cansızların ve bütün mahlukların gökleri ve yeri yaratmaktan aciz oldukları bilinen bir husustur. Bu kabul edilip yaratıcının yüce Allah olduğu da ayan beyan ortaya çıktığına göre; Allah'a ortak koşmak nasıl caiz olur? Daha sonra el-Kuşeyrî sözler arasında şunları da açıklar: Şayet kainatın iki yaratıcısı olsaydı, bu yaratma arasında benzerlik olurdu. Bu yaratıcının fiili, diğerinkinden ayırt edilemezdi. peki fiilin iki kişi tarafından yapıldığı nereden bilinebilirdi?[50]

17. O gökten bir su İndirdi de dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür. Bir süs veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de bunun gibi bir köpük çıkar. İşte Allah hak ile bâtilı böyle örneklendirir. Ancak köpük atılır, gider. İnsanlara fayda verecek olan şeye gelince, İşte bu, yerde kalır. Allah örnekleri işte böyle verir.

18. RabbterinİN çağrısını kabul edenlere etHusnâ vardır. O'nun çağrısını kabul etmeyenlere gelince, yeryüzündeki herşey ve onunla beraber bir o kadarı daha kendilerinin olsa, şüphesiz onları fidye olarak verirlerdi Hesabın kötüsü onlar teindir, barınakları cehennemdir. O ne kötü yataktır!

19. Rabbinden sana indirilenin ancak hak olduğunu bilen kimse kör gibi midir? Ancak selim akıl sahipleri iyice öğüt alır.

Yüce Allah: "O, gökten bir su İndirdi de dereler kendi nükhtarlarınca sel dolup taşar. Sel de yüze çıkan bir köpük yüklenip götürür..." buyruğunda hak ile bâtila bir örnek vermektedir. Küfrü suyun üstündeki köpüğe benzetmektedir. Bu köpük yok olup gider. Kıyılarda dağılır, rüzgarlar onu itip darmadağın eder. İşte -ileride açıklayacağımız gibi- küfür de böylece gider ve darmadağın olur.

"Dereler kendi miktarlarınca" yani dolabildikleri kadarıyla "sel olup taşar." İbn Cüreyc, küçüklük ve büyüklükleri miktarınca diye açıklamıştır.

el-Eşheb, el-Ukaylîve el-Hasen; " Kendi miktarlanca" kelimesini "dal" harfini

sakin olarak okumuşlardır. Anlam birdir.

Anlamının: Kendileri için takdir olunan miktar kadarıyla, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Dereler" kelimesi "vâdî'nin çoğuludur. Buna "vâdî" adının verilış sebebi, suyun belli bir yerden çıkması ve akması dolayısıyladır. Buna göre "vâdr akan suyun adı olmaktadır. Ebu Ali ise "dereler (vadiler) ...sel olup taşar" tabirinde bir genişletme vardır. Yani sulan sel olup taşar demek olup, bu anlamdaki kelime hazfedilmiştir, der. Yine Ebu Ali der ki: "Kendi tnik-tarlannca" ifadesi de suları kadanyla... demektir. Çünkü vadiler (dere yatakları) bizatihi kendi miktarları kadar akmaz, (Su aktığı miktarda akar).

"Sel de yüze çıkan" yani su üstünde yükselip çıkan "bir köpük yüklenip götürür." ifade burada tamam olmaktadır, bunu Mücahid söylemiştir. Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Bir süs" yani altın ve gümüşten edindikleri bir süs "veya bir fayda elde etmek için ateşte erittikleri" Mücahid der ki: Demir, bakır ve kurşun gibi "peylerden de bunun gibi bir köpük çıkar." Bu da ikinci bir misaldir.

Yüce Allah'ın: "Bunun gibi bir köpük" buyruğu şu demektir: Taşan sel sularının üzerinde bir köpük yükseldiği gibi, bu gibi şeylerin üzerinde de bir köpük yükselir. Sel sularının üzerinde köpüklerin yükselmesi, suya yerin toprağının da karışması ve bunun bir köpük oluşturmamasından dolayıdır. Aynı şekilde üzerinde ateş yakılan mücevherat, altın ve gümüş gibi yeryüzünde dağınık bulunan madenlere de toprak karışmış bulunuyor. Bu madenler üzerinde ateşin yakılmasının sebebi ise, madenlerin eriyerek yerin toprağının ondan ayrılmasını sağlamaktır.

"İşte Allah hak ile bâtilı böyle örneklendirir. Ancak köpük atılır, gider" buyruğu ile ilgili olarak Mücahid; " Atılır, gider" tabirini katı olarak (atılır) diye açıklamıştır. Ebu Ubeyde ise der ki: Ebu Amr b. el-Ala dedi ki: -Aym kökten fiil olan-: tabiri, tencere köpüğü dökülünceye ve dibinde de katılaşıncaya kadar kaynadı, anlamındadır. Vadinin uzaklaştırdığı yani bir kenara attığı şey, demektir. Ebu Ubeyde'nin naklettiğine göre o Ru'be'yi bu kelimeyi; diye okuduğunu dinlemiştir. Ebu Ubeyde der kî: Tencere köpük atmaya başladığı zaman; denilir. Esen rüzgar bulutu parçalayıp dağıttığı zaman da; denilir.

"İnsanlara fayda verecek olan şeye gelince, işte bu yerde kalır." Mücâhid der ki: Bu da saf ve katıksız sudur.

Şöyle de açıklanmıştır: Bundan kasıt su ile anlaştırılmış hale getirilen altın, gümüş, demir, bakır ve kurşundur. Bu iki örnek de yüce Allah'ın sebatı itibariyle hakka, yok olup gitmesi itibariyle de batıla verdiği İki örnektir. Batıl bazı

hallerde yükselip kabarsa dahi tıpkı köpüğün ve işe yaramayan kötü karışımların yok olup gitmesi gibi yok olur, gider.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'e ve onun kalplere girip etkileyen buyruklarına verdiği bir misaldir. Yüce Allah, Kur'ân-ı Ke-rîm'i hayrının genelliği, faydasının da kalıcılığı itibariyle yağmura benzetmektedir. Kalpleri de dere yataklarına benzetmektedir. Bu kalplere Kur'ân-i Ke-rîm'den girip yerleşeni, dere yataklarına genişlik ve darlıklarına uygun olarak giren sulara benzetmektedir.

tbn Abbas: "O gökten bir su" Kur'ân "indirdi" diye açıklamıştır.

"Dereler kendi miktarlarınca sel dolup taşar." İbn Abbas der ki: Derelerden kasıt kulların kalpleridir. "Sûku'l-Arûs" adlı eserin sahibi (Ebu Ma'ser et-Taberî) der ki: Eğer bu açıklama sahih olarak gelmişse yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'e suyu, kalplere dere yataklarını, muhkem buyruklara saf olanı, müteşabihe de köpüğü misal verip benzetmesi anlamındadır.

Bir diğer açıklamaya göre ise köpük nefsin kibiri, şüphe gaileleridir. Bunlar sebebiyle nefis sahip olmadığı şeylerle kabarır ve yükseldiği bu noktalarda ise çırpınıp durur. Tıpkı sel sularının saf ve berrak akarken dereye bulduğu şeyleri suyun üzerine yükseltmesi gibi. Altın ve gümüş süsüne gelince, bu da üstün ve yüce hallere bir misaldir, tertemiz ahlâka örnektir. Erkeklerin güzellikleri bunlarla ortaya çıkar, salih ameller bunlarla ayakta durur. Tıpkı altın ve gümüşün kadınların süsü olması ve eşyaların kıymetlerinin bunlarla ölçülmesi gibi.

Humeyd, İbn Muhaysın, Yahya, el-A'meş, Hamza, el-Kisaî ve Hafs; " Ateş yakarlar" (mealdeki: Ateşte erittikleri anlamındaki fiil.) buyruğunu "ya" ile okumuşlardır, Ebu Ubeyd de; "İnsanlara fayda veren" buyruğundan dolayı bunu tercih etmiştir. Çünkü yüce Allah, bu buyrukta bir haber vermektedir ve burada muhatab almak söz konusu değildir. Diğerleri ise ifadelerin baş tarafında yer atan: "Öyle iken Onu bırakıp da... bîr takım veliler mi edindiniz?" buyruğu dolayısı ile "ta" ile okumuşlardır. (Bu şekildeki okuyuşa göre de anlam: ... ateşte erittiğiniz şeylerden... şeklinde olur).

Yüce Allah'ın: "Ateşte" buyruğu hafzedilmiş bir kelimeye taalluk etmektedir. Hal mahallindedir. Bunun zülhali ise; Ateşte erittikleri) ifadesindeki "he"dir. İfadenin takdiri de şöyle olur: Üzerinde ateşte yakıp erittikleri esnada ateşte bulunan... demektir. Şanı yüce Allah'ın; "Ateşte" buyruğunda da zülhalin ismi olan "he"ye ait merfu bir zamir vardır. "Ateşte" anlamındaki buyruğun; "Erítettikleri" fiiline taalluk etmesi; " Onun üzerinde ateşte erittim" şeklindeki bir ifade uygun olmayacağından söz konusu olamaz. Çünkü zaten üzerinde ateş yakılan şey ateşin içerisinde bulunur. O takdirde; in ifade ettiği bir anlam olmaz.

"Bir süs... elde etmek için" buyruğu mef ulun leh olur.

"Bunun gibi bir köpük çıkar" anlamındaki buyruk da mübtedâ ve haber olup selin üzerindeki köpük gibi bir köpük çıkar, anlamındadır.

"Köpük çıkar" ifadesinin haberinin "ateşte" ifadesi olduğu da söylenmiştir.[\[51\]](#) el-Kisaî ise şöyle demektedir: "Köpük" kelimesi mübtedâ "bunun gibi" kelimesi onun sıfatıdır. Haberi ise bundan Önceki cümlede yer alan; "ateşte erittikleri şeylerden" anlamındaki buyruktadır.[\[52\]](#)

"Allah örnekleri işte böyle verir." Yani yüce Allah bu örnekleri size açıkladığı gibi, bunları açık ve seçik bir şekilde de verir demek olup ifade burada sona ermektedir. Daha sonra şöyle buyurmaktadır: "Rablerİnin çağrısını kabul edenlere..." buyruğundaki; " Çağrısını kabul edenler" buyruğu; demektir. Bu iki şekil aynı anlamdadır. Nitekim şair şöyle demektedir:

"O sırada çağrıya cevap veren hiçbir kimse, onun çağrısına cevap vermedi."

Bu, daha önceden de geçmişti.

Buyruğun anlamı ise: Allah'ın kendisini davet ettiği tevhide ve nübüvvet ile ilgili bilgileri kabule davet ettiği .şeylere icabet eden, bunları kabul eden demektir. İşte bunlara "el-hüsnâ vardır" (Cennete) el-hüsnâ denilmesinin sebebi, güzellikte en ileri derecede oluşundan dolayıdır. Dünyada ilahi yardım, kıyamette ebedî nimetlerin de el-hüsnâ'nın bir parçası olduğu söylenmiştir.

"O'nun Ona iman etme "çağrısını kabul etmeyenlere gelince yeryüzündeki her şey" bütün mallar "re onunla beraber bir o kadarı daha kendilerinin" mülkü "olsa, şüphesiz onları" Kıyamet gününün azabından kurtulmak İçin "fidye olarak verirlerdi."

Bu buyruğun bir benzeri de Al-i İmran Sûresi'ndedir: "O kâfirlerin mallarının da, evlatlarının da AllahCın azabına karşı asla hiçbir faydası olmayacaktır." (Ali İmran, 3/10); "Şüphesiz kâfir olanlar ve kâfir olarak ölenlerin hiçbirinden, yeryüzü dolusu altını fidye olarak verse bile asla kabul olunmaz," (Al-i İmran, 3/9)

"Hesabın kötüsü onlar İçindir." Yani bunların hiçbir iyilikleri kabul olunmayacak ve hiçbir kötülükleri de affedilmeyecektir.

Ferkad es-Sebahî der ki: İbrahim en-Nehaî bana şöyle dedi: Ey Ferkad! Hesabın kötüsünün ne demek olduğunu biliyor musun? Ben: Hayır dedim, şöyle cevap verdi: Kişinin bütün günahları dolayısıyla hesaba çekilmesi ve en ufak bir şeyinin dahi ihmal edilmemesidir.

"Barınakları" kalacaktan ve yerleşecekleri yer "cehennemdir. O ne kötü yataktır!" Kendileri için hazırladıkları bu yatak ne kötüdür!

"Rabblnden sana indirilenin ancak hak olduğunu bilen kimse kör gibi inidir?" Bu

da yüce Allah'ın mü'min ve kâfire verdiği bir örnektir, rivayete göre bu âyet-i kerîme Hamza b. Abdu'l-Muttalib (r.a) ile Ebu Cehil -Allah'ın laneti üzerine olsun- hakkında inmiştir. Körlükten kasıt, kalp körlüğüdür. Dini bilip tanımayan kimse, kalbi kör bir kimsedir.

"Ancak selim akıl sahipleri İyice öğüt alır."[\[53\]](#)

20. Onlar Allah'ın ahdini yerine getirirler, antlaşmalarını bozmazlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[54\]](#)

1- Ahidlerine Bağlı Kalanlar:

Yüce Allah'ın: "Onlar Allah'ın ahdini yerine getirirler..." buyruğu selim akıl sahiplerinin niteliklerindendir. Ancak Allah'ın ahdini yerine getiren selim akıl sahipleri iyice öğüt alır, demektir.

Buradaki "ahid" bir cins isimdir, Allah'ın bütün ahitlerini yerine getirirler, demektir. Bunlar da Allah'ın kullarına vasiyet ettiği emir ve yasaklarıdır. Bu lafızların kapsamına bütün farzlara bağlılık, masiyeti gerektirici herşeyden de uzak durmak girer.

"Antlaşmalarını bozmazlar" buyruğunda "antlaşmalar"ın cins isim olarak kastedilme ihtimali vardır. Yani bunlar Allah'a itaat uğrunda herhangi bir ahdi aktecek olurlarsa, bunu bozmazlar.

Katâde der ki: Yüce Allah yirmi küsur âyet-i kerîmede kullarına antlaşmalardan söz ederek bunları bozmayı yasaklamıştır. Bu buyrukla muayyen bir antlaşmaya işaret etme ihtimali de vardır ki; buna göre, yüce Allah'ın kullarını ataları Âdem'in sulbünden çıkarttığı sırada onlardan almış olduğu ahit ve misak olabilir. el-Kaffâl der ki: Buradaki ahit onların akıllarında yerleşik bulunan tevliid ve nübüvvet yoluyla bildirilenlere dair delillerdir.[\[55\]](#)

2- Ahde Bağlılığın Gereği Ve Tevekkülün Gerçek Mahiyeti:

Ebû Dâvûd ve başkalarının Avf b. Mâlik'ten rivayetlerine göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (sav)m huzurunda yedi yahut sekiz ya da dokuz kişi idik. Şöyle buyurdu: "Rasûlullah (sav.)a bey'at etmez misiniz?" Henüz yeni bey'at etmiştik, o bakımdan: Biz sana bey'at ettik ya, dedik. Nihayet aynı sözü üç defa tekrarladı. Biz de ellerimizi uzatarak ona bey'at ettik. Birimiz: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Biz sana bey'at etmiş idik. Neye sana bey'at ediyoruz? Şöyle buyurdu: "O'na hiçbir

şeyi ortak koşmamak üzere Allah'a ibadet edeceğinize, beş vakit namazı kılacağınıza, dinleyip itaat edeceğinize -sonra gizlice bir söz söyledi- ve dedi ki: İnsanlardan da bir şey istemeyeceğinize." (Avf b. Mâlik devamla) dedi ki: Yemin ederim, o kişilerden kimisinin kamçısı düşer, hiçbir kimseden o kamçısını kendisine uzatmasını istemezdi.[\[56\]](#)

İbnu'l Arabi der ki: Hatırda tutulması gerek en büyük ahitlerden birisi de O'ndan başka hiç kimseden bir şey istememektir. Ebu Hamza el-Horasanî, âbidlerin büyüklerinden idi. Bir takım kimselerin Rasûlullah (sav)a hiçbir kimseden, hiçbir şey İstemeyeceklerine dair bey'at ettiklerini bildiren hadisi işitti. Bunun üzerine Ebu Hamza şöyle dedi: Rabbim, burada sözü edilenler peygamberini gördükleri sırada ona ahit vermişlerdi. Ben de sana hiç kimseden bir şey istemeyeceğime dair ahit veriyorum. Derken Mekke'ye haccetmek üzere Şam'dan yola çıktık. Geceleyin yolda gittiği sırada bir mazereti sebebiyle arkadaşlarından geri kaldı, sonra da onların arkalarına koyuldu. Onlara yetişmek üzere yolda giderken yolun kenarındaki bir kuyuya düştü. Kuyunun dibine vardığında, belki birisi sesimi işitir diye imdat isteyeyim, dedikten sonra kendisine ahit verdiğim zat beni görür ve beni işitir. Allah'a yemin ederim, insanlara (bu hususta) bir tek kelime dahi söylemeyeceğim, dedi. Aradan fazla bir vakit geçmeden, o kuyunun yanından bir takım kimseler geçti. Kuyunun yol kenarında olduğunu görünce, bu kuyunun ağzının kapatılması gerekir, dediler. Sonra da tahta kesip bu tahtaları kuyunun ağzına yerleştirmeye başladılar ve üzerlerini toprakla örttüler. Ebu Hamza bunu görünce, bu bir ölümdür dedi ve arkasından onlardan yardımına koşmalarını istemeyi düşündü, sonra da: Allah'a yemin ederim (aksi takdirde) ebediyyen buradan çıkamayacağım, dedi. Daha sonra kendisine dönerek: Sen, sem gören kimseyle ahitleşmedin mi? dedi ve sesini çıkarmayıp sustu, tevekkül etti. Arkasından durumunu düşünerek, kuyunun dibinde bir yere yaslandı. Bîr de baktı ki topraklar üzerine düşüyor ve üzerinden tahtalar kaldırılıyor. Bu esnada da: Elini uzat diyen birisinin sesini işitti. (Ebu Hamza) dedi ki: Elimi ona uzattım, bir defada beni kuyunun ağzına kadar çıkardı, fakat çıktığımda kimseyi göremedim. Sahibi görünmeyen bir sesin bana: Tevekkülün meyvesini nasıl buldun? diye sordu. (Ebu Hamza) daha sonra şu beyitleri söyledi:

"Senden, utancım, muhabbetimi açıklamana engelledi,

Senin bana ihsan ettiğin bilgi sayesinde bunu açıklamaya muhtaç etmedin, İşimde bana lütfettin ve benim tanık olunan hallerimi, Benim gaib olanıma açıkladın. Ve hiç şüphesiz lütuf a, lütuf ile yardıma koşulur. İlim ile bana göründün ve adeta, Gaybmda benden hoşlanmayan şeyleri uzaklaştırdığını haber

veriyorsun gibi, Senin heybetinden kendimi yalnızlıkta görüyorken, Senden yana lütuf ile esirgemekle bana ünsiyet veriyorsun. Ölümü sevgide olan bir sevene hayat veriyorsun, Bu ise hayret edilecek bir şeydir, ölümle beraber hayat nasıl olur?"

İbnu'l-Arabî (devamla) der ki: İşte, bu yüce Allah'a ahit veren ve ahdinde bağlılığının mükâfatını eksiksiz ve kemal derecesinde bulan birisidir. Siz de böylesine uyunuz. İnşaallah hidayet bulursunuz,

Ancak Ebu'l-Ferec el-Cevzî der ki: Bu adamın böyle bir durumda nefesine karşı yardımcı olması iddiasıyla tevekkül diyerek, sesini çıkarmaması helal değildir. Eğer tevekkülün anlamını iyice kavramış olsaydı, böyle bir durumda yardım ve imdat istemenin tevekküle aykırı olmadığını bilecekti. Nitekim Rasûlullah (sav) Mekke'den çıkışını saklı tutmakla, bir kılavuzu kiralamakla ve bu işi gizlemesini isteyip mağarada gizlenmekle (kendilerine yettiği sırada) Sürâka'ya: Bizim bu durumumuzu gizle, kimseye söyleme demekle tevekkülün dışına çıkmamıştı. Buna göre yasak bir işi yapmakla, şer'an övülen tevekkül derecesine ulaşamaz. Kuyuya düşen bu adamın bu şekilde susması ona yasaktır. Bunu şöyle açıklayalım: Şanı yüce Allah Ade-moğluna kendisine gelecek zararları bertaraf edecek bir araç ve yine kendisi vasıtasıyla fayda sağlayacağı bir araç yaratmıştır. Bir kimse tevekkül iddiasıyla Allah'ın yarattığı bu aracı işletmeyecek olursa, elbetteki bu, tevekkülü bilmemek olur, tevazu hikmetini reddetmek olur. Çünkü tevekkül kalbin yüce Allah'a güvenip dayanmasıdır. Yoksa sebepleri kestirip atmak tevekkül için zorunlu bir şey değildir. Bir kimse acıkıp ölünceye kadar dilencilik yapmayacak olursa, cehenneme girer. Bunu Süfyan es-Sevrî ve başkaları söylemiştir. Çünkü yüce Allah esenlik yolunu da göstermiştir. Bir kimse bu esenlik yolunu tutmayıp oturacak olursa, kendi aleyhine (şeytana) destek vermiş olur.

(Devamla) Ebu'l-Ferec der ki; Dolayısı ile Ebu Hamza'nın: "Bir arslan geldi ve beni çıkarttı" şeklindeki sözüne de bakılmaz. Öyle bir şey olsa dahi bu, tesadüf olabilir. Yüce Allah'ın cahil bir kula lütfü da olabilir. Yüce Allah'ın böyle birisine lütfettiği de inkâr olunmaz, buna tepki gösterilmez. Ancak bizzat kendisinin fiili olan olumsuz davranışı red olunur. Bu da yüce Allah'ın kendisine emanet olarak vermiş olduğu nefsinin aleyhine iş yapmaktır. Oysa Allah ona nefsinin korumasını emretmiştir. [\[57\]](#)

21. Onlar Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi bitirirler. Rabb-lerinden korkarlar ve kötü hesaptan endişe ederler.

22. Onlar Rabblerinin rızasını isteyerek sabrederler. Namazı dosdoğru kılarlar,

kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık in-fak ederler. Kötülüğü, iyilikle savarlar. İşte yurdun akıbeti bunlaradır.

23. O Ada cennetleridir. Onlar oraya ana ve babalarından, eşlerinden, zürriyetlerinden salih olanlarla birlikte gireceklerdir. Melekler de her kapıdan onların yanına girip;

24. "Sabrettiğiniz şeylere karşılık selâm sizlere) Yurdun ne güzel sonucudur bu!" (derler.)[\[58\]](#)

21- "Onlar Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi bitiştirirler" buyruğu sıla-i rahim hakkında zahir (açık bir delil)dir. Bu Katâde ve müfessirlerin çoğunun görüşüdür. Bununla birlikte bütün itaatleri de kapsamına alır.

"Rabblerİnden" bir görüşe göre akrabalık bağına kesmek hususunda, bir diğer görüşe göre bütün masiyetler konusunda "korkarlar ve kötü hesaptan endişe ederler." Kötü hesap, hesaba çekilirken bütün inceliklere varıncaya kadar inceden inceye hesaba çekilmek demektir. İnceden inceye hesaba çekilen kişi de azaba uğratılır.

İbn Abbas ve Saîd b. Cübeyr yüce Allah'ın: "Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi bitiştirirler" buyruğunun anlamı bütün kitaplara ve bütün peygamberlere iman etmektir, derler. el-Hasen ise; bu Muhammed (sav)in hukukuna riayet etmek ve onun hakkını gözetmektir, diye açıklamıştır. Dördüncü bir anlama gelme ihtimali vardır. O da imana salih ameli bitişirmeleridir ve Allah'ın kendilerine bitiştirilmesini emrettiği hususlarda "Kabblerİnden korkarlar ve" bu emri terketmek konusunda "kötü hesaptan endişe ederler."

Bununla birlikte birinci görüş -belirttiğimiz gibi- bu görüşleri de kapsamaktadır. Başarımız Allah'tandır.[\[59\]](#)

22- "Onlar Rabblerinin rızasını isteyerek sabrederler." Buradaki; "Onlar'ın yeni bir cümle olduğu söylenmiştir. Çünkü; "Sabrederler (sabrettiler)" fiili mazi olup; "Bitiştirirler" şeklindeki (muzari) fiile atfedilemez.

Bunun, önce sözü edilenlerin sıfatlarından olduğu da söylenmiştir. Sıfat ise kimi zaman mazi lafzı ile kimi zaman müstakbel (müzari) lafzı ile yapılabilir. Çünkü buyruk; kim bunu yaparsa, ona şu vardır anlamındadır. "Onlar" anlamındaki kelime aynı zamanda şart manasını da ihtiva ettiğinden ve şart cümlesinde de mazi tıpkı müstakbel (muzari) gibi olduğundan da bu şekilde fiilin gelmesi mümkün olmuştur. Bundan dolayı önce "onlar... yerine getirirler" diye (muzari fiil ile) buyurulduktan sonra (mazi fiil ile): "onlar... sabrederler" diye buyurulmakta, daha sonra da ona "kötülüğü iyilikle savarlar" diyerek (yine

muzari fiil kullanılarak) atıf yapılmaktadır.

İbn Zeyd der ki: Bunlar hem Allah'a itaate sabrettiler. Hem de Allah'ın maksiyetlerine karşı sabrettiler. Atâ da der ki: Bunlar musibetlere ve acılara, türlü türlü büyük musibetlere sabrettiler, Ebu İmran ei-Cevnî de der ki: Bunlar Allah'ın rızasını arıyarak, dinleri üzere sabır ve sebat gösterdiler.

"Namazı dosdoğru kılarlar." Namazı farzlarıyla, huşu'uyla, vakitlerinde edâ ederler.

"Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık infak ederler." İbn Abbas'tan nakledildiğine göre bununla farz zekât kastedilmektedir. Bu hususta açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/3- âyet, 25. başlıkta) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Kötülüğü iyilikle savarlar." Yani salih amel ile kötü amelleri uzaklaştırırlar. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. İbn Zeyd der ki: Bunlar şerri hayır ile savar ve bertaraf ederler. Said b. Cübeyr de: Münkeri, maruf ile bertaraf ederler diye açıklamıştır. ed-Dahhâk'ın açıklamasına göre; onlar kötü ve çirkin sözleri selâm ile; Cüveybir'e göre zulmü affetmek ile; İbn Şecere'ye göre günahı tevbe ile; el-Kutebî'ye göre cahilin saygısızlık ve edebsizliğini hilm ile bertaraf ederler. Buna göre saygısızlık, edebsizlik (sefeh) kötülük, hilm ise iyilik olmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bir kötülük işlemek istediklerinde ondan vazgeçer ve Allah'tan mağfiret dilerler. Bir diğer açıklamaya göre şirki, lâ ilahe illallah ile uzaklaştırırlar.

İşte bu hususta toplam dokuz ayrı açıklama ve görüş. Hepsinin de anlamı birbirine yakındır. Bunların birincisi ise umumî bir anlam ifade ettiğinden hepsini kapsamaktadır.

Bu buyruğun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir." (Hûd, 11/114) buyruğudur. Hz. Peygamber'in, Muâz b. Cebel (r.a)a söylediği: "Ve kötülüğün ardından hemen iyiliği yetiştir ki onu silsin. İnsanlarla da güzel bir ahlâk ile geçin"^[60] buyruğu da bu kabildendir.

"İste yurdun" yani âhiretin "akıbeti bunlardır." Bu da cehennem yerine cennettir. Yurt demek olan "eddâr" yarın iki tanedir. İtaat edenlere cennet, isyan edenlere de cehennemdir. Yüce Allah, burada itaatkârları söz konusu ettiğine göre, onların da yurdu elbetteki kaçınılmaz olarak cennettir.

Buradaki "yurt" ile dünyanın kastedildiği de söylenmiştir. İşledikleri itaatlerin karşılığı, dünya yurdunda da onlara verilecektir, demek olur.^[61]

23- "O Adn cennetleridir." Yani onlar için Adn cennetleri vardır. Buna göre "Adn cennetleri" anlamındaki buyruk "âkıbefden bedeldir. Bununla birlikte "yurdun

akıbeti" ifadesinin tefsiri de olabilir. Yani Adn cennetlerine girmek ile onlara mükâfat verilecektir. Çünkü "yurdun akıbeti" terkibi meydana gelecek bir olayı anlatmaktadır. "Adn cennetleri" ise ayn (nesne)dir. Hades (olay) yine onun gibi bir hades ile açıklanır. O halde hazfedilmiş mastar mef'ule izafe edilmiştir. Bununla birlikte "Adn cennetleri"rûn hazfedilmiş bir mü btedanın haberi olması da mümkündür. "Adn cennetleri" cennetin ortası, onun en yüksek yeridir. Buranın tavanı da Rahmân'ın Arşıdır. Bu açıklamayı el-Kuşeyrî Ebu Nasr Abdu'l-Melik yapmıştır.

Buhârî'nin, Sahılı'inde de şöyle denilmektedir: "Allah'tan dilekte bulunduğunuz vakit O'ndan Firdevs'i isteyiniz. Çünkü Firdevs cennetin en orta yeri ve en yüksek yeridir. Onun üstünde de Rahmân'ın Arş'ı vardır, cennetin bütün nehirleri de oradan kaynar."^[62] Eğer bu (el-Kuşeyrînin açıklaması) sahih ise, bu şekilde birçok cennetlerin olma ihtimali de vardır.

Abdullah b. Amr der ki: Cennette "Adn" diye anılan bir köşk vardır. Etrafında burçlar ve yeşil bahçeler vardır. Bu sarayın bin kapısı vardır. Herbir kapının üzerinde beşbin tane çizgili Yemen örtüsü vardır. Buna ancak peygamber, siddîk veya şehid olanlar girebilecektir.

"Adn" kelimesi, bir yerde ikamet etti anlamındaki; dan alınmadır. Nitekim ileride yüce Allah'ın izniyle buna dair açıklamalar Kehf Sûresi'nde (18/31. âyetin tefsirinde) gelecektir.

"Onlar oraya ana ve babalarından, eşlerinden, zürriyetlerinde salih olanlarla birlikte gireceklerdir." Bu buyruğun daha önce geçen; " Bunlar"a atfedilmesi de mümkündür, anlam şöyle olur: İşte bunlarla birlikte ana ve babalarından, eşlerinden, zürri yeti erin den salih olanlara da, yurdun akıbeti bunlaradır.

Bununla birlikte bu buyruğun; Onlar oraya... gireceklerdir"deki merfu zamire (onlar zahirine) atfedilmesi de mümkündür. (Mealde böyle yapılmıştır.) Böyle bir atıf, aralarında nasbedilmiş bir zamirin girmesinden dolayı uygundur. Anlam şöyle de olabilir: Onlar da oraya gireceklerdir. Ana ve babalarından salih olanlar da oraya gireceklerdir. Yani oraya nesepleri dolayısıyla girmeyecekler, girenler salih oldukları için oraya gireceklerdir.

"Olanartda ki... anlarVın şu takdirde nasb mahallinde olması da müjnkündür: Onlar oraya ana-babalarından salih olanlarla birlikte gireceklerdir, Bunlar kendileri gibi amel işlememiş olsalar dahi, yüce Allah, onlara bir ikram ve lütuf olmak üzere yakınlarını da kendilerine katacaktır.

İbn Abbas der ki: Buradaki salih oluş, Allah'a ve Rasûlüne imandır. Eğer onların (salih amelde bulunanların yakınlarının) iman ile birlikte başka İtaatleri de varsa cennete kendi itaatleri sebebiyle girmiş olurlar, yoksa yakınlarına tabi olmak

suretiyle değil.

el-Kuşeyrî der ki: Ancak bu tartışılabilir bir görüştür. Çünkü zaten iman olmadan olmaz ve mutlaka (cennete girmek için gerekli) bir şeydir. O halde salih amelin şart olduğu hususunda söz söylemek, imanın da şart olduğunu söylemek gibidir. Zahir olan (kuvvetli olan) odur ki, buradaki salih oluş, genel olarak bütün ameller hakkındadır. Yani yüce Allah onları cennete akrabaları ile birlikte bir araya getirmek suretiyle yann (kıyamet gününde) bunlar üzerindeki nimet tamamlanmış olacaktır. Her ne kadar cennete herkes kendi ameliyle girecek olsa dahi, yine de yüce Allah'ın rahmetiyle cennete girilecektir.

"Melekler de her kapıdan onların yanına girip" yani onlara ikramda bulunmak üzere Allah tarafından getirdikleri hediyeler ve armağanlarla onların yanlarına girip;[\[63\]](#)

24- "Sabrettiğiniz şeylere karşılık selâm sizlere" diyeceklerdir. Burada "diyeceklerdir" sözü zikredilmemiştir. Selâm sizlere ise siz her türlü afet ve mihnetten yana esenliktesiniz artık, demektir.

Bunun -her ne kadar esenlikte bulunuyor iseler dahi- esenliklerinin devamı için onlara yapılacak bir dua olduğu da söylenmiştir. Yani Allah, size selâmet ve esenlik versin, demektir. Bu da kip olarak haber olmakla birlikte dua anlamındadır ve ubudiyyeti itiraf anlamını da ihtiva etmektedir.

"Sabrettiğiniz şeylere karşılık" sabretmeniz sebebiyle, sabretmeniz karşılığında demektir. Çünkü fiil ile birlikte mastar anlamını verir. başındaki "be" harfi de "selâm sizlere" buyruğunun anlamına taalluk etmektedir. Hazfedilmiş bir kelimeye taalluku da mümkündür, "Bu üstün ikram sabrınız sebebiyledir" demektir. Allah'ın emir ve yasaklarına sabretmeniz sebebiyledir, anlamındadır. Bu açıklamayı da Said b. Cübeyr yapmıştır.

Dünyada fakirliğe sabretmeniz... diye de açıklanmıştır ki bu Ebu İmran el-Cevnî'ye aittir.

Allah yolunda cihada sabretmeniz sebebiyle diye de açıklanmıştır. Nitekim Abdullah b. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir. Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Allah'ın yarattıkları arasından cennete kimlerin gireceğini biliyor musunuz?"

Onlar: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Kendileri vasıtasıyla serhadlerin korunduğu, onlar sebebiyle hoş olmayan şeylerden korunulan ve onlardan birisi öldüğünde ihtiyacını içinde gizlemiş ve onu gerçekleştirememiş olarak ölen mücalidlerdir. Melekler bunlara gelir, her kapıdan onların yanına girip: Sabrettiğiniz şeylere karşılık selâm sizlere, yurdun ne güzel sonucudur bu!" (derler.)[\[64\]](#)

Muhammed b. İbrahim de der ki: Peygamber (sav) her sene şehitlerin kabirlerine gider ve şöyle derdi: "Sabrettiğiniz şeylere karşılık selam sizlere, yurdun ne güzel sonucudur bu." Ebu Bekr, Ömer ve Osman (r.anhum) da böyle yaparlardı. Bunu el-Beylakî de Ebu Hureyre'den zikrederek şöyle der: Peygamber (sav) şehitlere giderdi. Dağlar arasından açılan yolun ağzına geldiğinde (Uhud şehidlerine) şöyle derdi: "Sabrettiğiniz şeylere karşılık selam sizlere. Yurdun ne güzel sonucudur bu." Daha sonra Hz. Ebu Bekir de Peygamber (sav)den sonra bunu yapardı. Hz. Ebubekir'den sonra Hz. Ömer de aynı şeyi yaptı, Hz. Ömer'den sonra Hz. Osman da aynı şeyi yaptı.

Hasan-ı Basrî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- der ki: Dünyada (ihtiyaç) fazlası olan şeylere karşı sabrettiğiniz için selam sizlere... demektir. Bir diğer açıklamaya göre itaatlere devam, masiyetlerden uzak kalmak suretiyle "sabretmenize karşılık..." demektir. Bu anlamdaki açıklamayı el-Fudayl b. İyad yapmıştır.

İbn Zeyd de der ki: Sevdığınızı kaybetmenize rağmen "sabretmeniz sebebiyle..." Yedinci bir anlama gelme ihtimali de vardır: Şehvetlerin, isteklerin arkasına takılmaya karşı sabrettiğiniz için...

Abdullah b. Selam ile Ali b. el-Huseyn (r.anhum) dediler ki: Kıyamet günü geldiğinde bir münadi: Sabreden kimseler ayağa kalksın, diye seslenir. İnsanlar arasından bir grup insan kalkar. Onlara, haydi cennete doğru gidin, denilir. Melekler onları karşılar ve: Nereye derler, onlar da: Cennete derler. Melekler, hesabınız görülmeden önce mi? diye sorarlar. Onlar evet, diyecekler. Melekler: Siz kimlersiniz? diye soracaklar, onlar da: Biz sabreden kimseleriz diyecekler. Yine melekler: Sizin sabrınızın mahiyeti neydi? diye soracaklar. Onlar: Biz nefislerimizi Allah'a İtaat üzere sabrettirdiğimiz gibi Allah'a ma-siyetlere karşı da sabrettirdik. Dünyada bela ve mihnetlere karşı da sabrettirdik. Ah b. el-Huseyn der ki: Bu sefer melekler onlara: Haydi cennete girin. Salih amellerde bulunanların mükâfatı ne güzeldir, diyeceklerdir. İbn Selâm ise şöyle der: Melekler onlara: Sabrettiğiniz şeylere karşılık selam sizlere! diyeceklerdir.

"Yurdun ne güzel sonucudur bu!" Yani sizin önceden içinde bulunduğunuz yurdun ne güzel sonucudur bu! Siz o yurttan iken, neticede sizi içinde bulunduğunuz bu hale ulaştıracak amellerde bulundunuz. Buna göre "sonuç (anlamındaki el-ukbâ)" bir isimdir "yurftan kasıt ise dünyadır.

Ebu İmran el-Cevnî der ki "Yurdun ne güzel sonucudur bu!" buyruğu cehennem yerine cennet ne güzeldir, demektir. Yine ondan nakledildiğine göre dünyadan sonra cennet ne güzeldir, diye açıklamıştır. [\[65\]](#)

25. Allah'a verdikleri sözü andlarıyla sağlamlaştırdıktan sonra bozanlar, Allah'ın bitiştirilmesin! emrettiği şeyi koparanlar, yeryüzünde fesad çıkaranlar (var ya)! İşte lanet de onlarıdır, yurdun kötüsü de onlarıdır.

26. Allah rızkı dilediğine genişletir, daraltır. Onlar ise dünya hayatı dolayısı ile sunardılar. Halbuki dünya hayatı âhirete nisbet-le sadece bir geçimlikdir.

Yüce Allah ahdini yerine getirenleri, emrini bitiştirip ifa edenleri söz konusu edip onların mükâfatlarını da zikrettikten sonra "Allah'a verdikleri sözü andlarıyla sstğlamlasurdıktan sonra bozanlar..." buyruğu ile de onların aksini söz konusu etmektedir.

"Ahdin bozulması (misak'ın nakzedilmesi)" Allah'ın emrinin terk edilmesi demektir. Akıllarını ihmal etmeleri anlamında olduğu da söylenmiştir. Bunlar yüce Allah'ı tanımak üzere akıllarını kullanıp düşünmeyen kimselerdir.

"Allah'ın bitiştirilmesin i emrettiği şeyi" akrabalık bağlarını ve bütün peygamberlere iman etmeyi "koparanlar, yeryüzünde" küfür ve masiyetleri işlemek suretiyle "fesad çıkaranlar (yar ya)! İşte lanet" yani ilâhî rahmetten kovulmak ve uzaklaştırılmak "de onlarıdır, yurdun kötüsü" yani dönülecek kötü yurt -ki o da cehennemdir- "de onlarıdır."

Sa'd b. Ebi Vakkas dedi ki: Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki burada sözü geçenler Harurî'lerdir (Haricîlerdir.)

Yüce Allah'ın: "Allah rızkı dilediğine genişletir" buyruğuna gelince; yüce Allah, mü'minin akıbeti ile müşrikin akıbetini söz konusu ettikten sonra, dünya hayatında rızkı genişletip yayanın bizzat kendisi olduğunu beyan etmektedir. Çünkü dünya bir imtihan yurdu. Kâfire geniş bir rızık verilmesi, onun üstün ve değerli olduğuna delil değildir. Bazı mü'minlere az rızık verilmesi de onların hakir olduk la nna, küçüklüklerine delil değildir.

"Daraltır" demektir. Yüce Allah'ın: Rızkı kendisine daraltılan kimse..." (et-Talâk, 65/7) demektir. "Daraltır")n yeteri kadar verir anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Onlar ise dünya hayatı dolayısıyla sunardılar." Bununla Mekke müşriklerini kastetmektedir. Onlar dünya hayatı dolayısıyla sunardılar ve ondan başkasını tanımayıp Allah'ın nezdindekileri bilemediler. Bu buyruk "yeryüzünde fesad çıkaranlar" buyruğuna atfedilmiştir. Âyet-i kerîmede takdim ve tehir vardır ki, ifadenin takdiri şöyledir: Sağlamaştırılmasından sonra Allah'ın ahdini bozanlar, Allah'ın bitiştirilmesin! emrettiği şeyi kesenler, yeryüzünde fesad çıkartanlar ve dünya hayatı dolayısı ile şımaranlar (var ya; işte lanet onlarıdır,..)

"Halbuki dünya hayatı âhirete nisbetle" âhiretin yanında "sadece bir geçimlikdir." Yani eşyalardan bir eşya gibidir. Tencere ve küçük bir tepsi gibi bir şeydir.

Mücahid de; geçip giden azıcık bir şey demek olup günün yükseldiğini anlatmak için kullanılan; Gün yükseldi" tabirinden alınmıştır. Böyle bir günün ise mutlaka zeval bulması kaçınılmazdır, der. tbn Abbas der ki: Dünyanın geçimliği, çobanın azığı gibi bir azıktır, demektir.

Bir diğer açıklamaya göre, dünya hayatının geçimliği dünyada iken kendisinden yararlanılan şeyler demektir.

Geçimliğin, âhîret için dünyadan edinilen azık anlamında olduğu da söylenmiştir. Takva ve salih amel gibi.

Yüce Allah "yurdun kötüsü de onlardır" diye durumlarını belirttikten sonra "Allah rızkı dilediğine genişletir, daraltır" buyurarak rızkı dilediğine genişletip yayacağını, dilediğinin rızkını da daraltacağını bildirmekte ve daha sonra da şöyle buyurmaktadır:[\[66\]](#)

27. Kâfir olanlar: 'Kendisine Rabbinden bîr âyet indirilmeli değil miydi?' derler. De ki: "Şüphesiz Allah dilediğini saptırır ve kendisine yönelenleri de doğru yola iletir."

28. Bunlar İman edenlerdir, gönülleri Allah'ın zikri ile huzura kavuşanlardır. Haberinizi olsun ki; kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.

Yüce Allah: "Kâfir olanlar: Kendisine Rabbİnden bir âyet indirilmeli değil miydi? derler" buyruğunda olduğu gibi, Peygamberlerin doğruluğuna delâlet eden tek bir âyet (mucize) gördükten sonra onlara mucizeler gösterme teklifinde bulunmanın bir cahillik olduğunu bir kaç yerde açıklamaktadır.

Bu sözleri söyleyen kişi Abdullah b. Ubeyy ile onun arkadaşlarıdır. Peygamber (sav)den bir takım mucizeler "âyetler" göstermesini istediklerinde bu sözleri söylemişlerdi.

"De ki: Şüphesiz Allah" azze ve celle "dilediğini saptırır." Yani bir takım âyetleri indirdikten ve sizleri bunları delil olarak kullanmaktan mahrum ettikten sonra sapıklıkta bıraktığı gibi, başkalarının inmesi esnasında da sizleri saptırır "ve kendisine yönelenleri de doğru yola iletir."Kendisine" buyruğundaki zamir hakka yahut İslâm'a veya yüce Allah'a racîdir. Yani: O, kalbiyle kendisine dönen kimseleri dinine ve kendisine itaate hidayet eder. Zamirin Peygamber (sav)e ait olduğu da söylenmiştir.

"Bunlar iman edenlerdir" buyruğundaki: "Bunlar" nasb mahal-lindedir. Çünkü mefuldür; Allah iman eden bu kimseleri hidayete iletir demektir. Bunun "kendisine yönelenler" buyruğundan bedel olduğu da söylenmiştir, o da yine nasb mahallinde olur.

"Gönülleri Allah'ın zikriyle huzura kavuşanlardır." Yani yüce Allah'ı tevhid ile

kalpleri sükûna erer. Teselli bulur ve böylelikle huzura kavuşur. Yani bunların kalpleri dilleriyle birlikte Allah'ı zikretmeye devam etmek suretiyle huzur bulur. Bu açıklamayı Katâde yapmıştır.

Mücahid, Katâde ve başkaları da derler ki: Allah'ın zikrinden kasıt Kur'ân-ı Kerîm'dir. Süfyan b. Uyeyne ise, Allah'ın emridir diye açıklamıştır. Mukatîl Allah'ın va'di diye açıklamıştır.

İbn Abbas, Allah'ın adıyla yemin ederek... diye açıklamıştır. Yahut onların kalpleri Allah'ın lütuf ve nimetlerini hatırlayarak huzur bulur, tıpkı O'nun adalet, intikam ve kazasını hatırlamakla titrediği gibi.

"Allah'ın zikri ile" buyruğunun, onlar Allah'ı anarlar, O'nun âyetleri üzerinde dikkatle düşünürler ve böylelikle basiretli bir şekilde kudretinin ne kadar mükemmel olduğunu bilip, tanırırlar, anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Haberiniz olsun ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur."

Buradaki "kalpler"den kasıt mü'minlerin kalpleridir, İbn Abbas der ki: Bu, yemin etmek hakkındadır. Bir kimsenin hasmı Allah adı ile yemin ettiği takdirde, kendisine yemin olunanın kalbi huzura kavuşur.

"Allah'ı anmakla" Allah'a itaat etmekle diye açıklandığı gibi; Allah'ın mü-kâfatıyla, Allah'ın va'diyle diye de açıklanmıştır. Mücahid der ki: Bunlar Peygamber (sav)in ashabıdır.[\[67\]](#)

29. İman edip salih amel işleyenlere ne mutlu![\[68\]](#) Güzel dönüş yeri de onlarındır.

Yüce Allah'ın: "İman edip salih amel işleyenlere ne mutlu" buyruğu mübtedâ ve haberdır. Anlamının: "Onlara ne mutlu" şeklinde olduğu söylenmiştir. Buna göre; " Ne mutlu" kelimesi mübtedâ olarak merfudur. Bununla birlikte şu takdirde nasb mahallinde olma imkânı da vardır: Allah onlara Tuba'yı takdir etmiştir. Buna; "Güzel dönüş yeri de onlarındır" buyruğu da sözü geçen iki şekilde de atfedilebilir ve merfu veya mansub olabilir.

Abdu'r'Rezzak naklederek der ki: Bize Ma'mer, Yahya b. Ebi Kesir'den haber verdi. O, Amr b. Ebi Yezid el-Bikâlî'den, o Utbe b. Abd es-Sülemî'den dedi ki: Bedevî bir Arap Peygamber (sav)in yanına gelerek cennete ve Havza dair ona soru sordu ve: Orada meyve var mıdır? dedi. Hz. Peygamber: "Evet, bir de Tûbâ diye adlandırılan bir ağaç da vardır." Bedevi: Ey Allah'ın Rasûlü bizim yerleri mi zdeki ağaçlardan hangisine benzer? Hz. Peygamber:

"Senin bulunduğun yerdeki ağaçlardan hiçbirisine benzemez. Şam'a hiç gittin mi? Orada ceviz diye bilinen bir ağaç vardır. O ağaç bir gövde üzerinde yükselir ve üst tarafı da yayılır. " Bedevi:

"Ey Allah'ın Rasulü, peki bunun kökünün büyüklüğü ne kadardır?" diye sorunca Hz. Peygamber:

"Şayet yakınlarına ait dört yaşını bitirmiş bir dişi deveye binecek olsan, aşırı yaşlılıktan dolayı göğsünün kemiği kırılıncaya kadar sen bunun gövdesinin etrafını dolaşamazsın" dedi. (ve ravi) hadisin geri kalan bölümünü zikretti.[\[69\]](#) Biz bu hadisin tamamını "et-Tezkire" adlı kitabımızın cennet ile ilgili bahislerinde zikrettik. Yüce Allah'a hamdolsun.

İbnü'l-Mubarek de şöyle demektedir: Bize Ma'mer el-Eş'as'tan, o Abdullah'tan, o Şehr b. Havşeb'ten, o Ebu Hureyre'den naklen dedi ki: Cennette Tuba denilen bir ağaç vardır. Yüce Allah ona: "Kulum için istediği her şeyi yarılarak içinden çıkar", diye buyurur. Bu ağaç da yarılarak ona içinden eğeri, dizginleri ve dilediği bir şekilde bir at çıkartır. Yine içinden dilediği şekilde üzerinde eğer takımları ve dizginleri, yuları bulunan deve çıkartır. İsteddiği gibi en güzel develeri ve elbiseleri de çıkartır.[\[70\]](#)

İbn Vehb de Şehr b. Havşeb yoluyla, o Ebu Umame el-Bahili'den şöyle dediğini nakletmektedir: "Tuba cennetteki bir ağaçtır. Bu ağaçtan bir dalın bulunmadığı tek bir ev yoktur. Ne kadar güzel kuş varsa mutlaka o ağaçtadır, ne kadar güzel meyve varsa mutlaka o ağaçtandır.

Şöyle de denilmiştir: Bu ağacın gövdesi Peygamber (s.a.v.)'in cennetteki köşkündedir. Sonra dalları cennet ehlinin köşklerine yayılır. Tıpkı ilim ve imanın ondan bütün dünyaya yayıldığı gibi.

İbn Abbas der ki: "*Onlara Tubâ vardır.*" Yani onlara sevinç ve göz aydınlığı vardır. Yine ondan nakledildiğine göre "Tubâ" Habeşçe'de cennetin adıdır. Said b. Cübeyr de böyle demiştir. Er-Rabi b. Enes der ki: Tuba, Hint dilinde bahçe demektir. el-Kuşeyri der ki: Eğer bu doğru ise her iki dil arasında bu kelime de bir uyum var, demektir.

Yine Katade der ki: "*Onlara Tubâ vardır.*" Onlara güzellik vardır, demektir. İkrime, onlara bol nimetler vardır, İbrahim en-Nehai onlara hayır vardır diye açıklamıştır

Yine İbrahim en-Nehai'den Allah'tan onlara bir lütuf vardır, diye açıkladığı nakledilmiştir. ed-Dahhak ise onlara imrenilecek şeyler vardır, demiştir.

En-Nehhas der ki: Bütün bu açıklamalar birbirine yakındır. Çünkü "Tubâ" kelimesi "et-Tayyib" kelimesinden "Fu'lâ" vezninde bir kelimedir. Yani hoş ve güzel geçim onlarıdır. Bütün bunlar da "tayyib" (hoş ve güzel) olan şeye racidir. ez-Zeccâc der kî: Tûbâ kelimesi "et-tayyib"den "fu'lâ" vezninde bir kelimedir ki, bu da onların hoşlanacakları bir durum demektir. Kelimenin aslı ise; şeklinde olup "ya" harfi sakın ondan önceki harf ötreli olduğundan dolayı "vav"a

dönüşmüştür. Tıpkı; Zengin, yakîn sahibi dedikleri gibi.

Derim ki: Sahih olan "Tûbâ"nın bir ağaç olduğudur, çünkü sözünü ettiğimiz merfu hadis bunu gerektirmektedir ve es-Süheylî'nin belirttiğine göre de bu sahili bir hadistir. Ayrıca Ebu Ömer bu hadisi et-Temhîd'de de nak-letmektedir.

[71] Biz de hadisi oradan naklettik. Yine bu hadisi es-Sa'lebî de Tef-sir'inde zikretmektedir. el-Mehdevî ile el-Kuşeyrî de Muaviye b. Kurre'den, onun da babasından naklettiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: Tûbâ cennetteki bir ağaçtır, Allah onu kendi eliyle dikmiştir. Ona ruhundan üflemiş olup bu ağaç süs eşyalarını ve güzel elbiseleri bitirir. Bu ağacın dalları cennetin Sur'unun arkasından dahi görülür." [72] Bu tür haberleri daha fazla görmek isteyen es-Sa'lebnin tefsirin)i mütalaa etsin.

İbn Abbas der ki; "Tûbâ" cennetteki bir ağaç olup, onun kökü Hz. Ali'nin köşkündedir. Her mü'minin evinde de bunun bir dalı bulunur.

Ebu Ca'fer Muhammed b. Ali de der ki: Peygamber (sav)e yüce Allah'ın: "Onlara tûbâ vardır. Güzel dönüş yeri de onlarındır" buyruğu hakkında soruldu da şöyle buyurdu: "O kökü benim köşkümde bulunan dallan da cennette uzanan bir ağaçtır." Sonra o ağaç hakkında bir defa daha ona soruldu şöyle buyurdu: "O kökü Ali'nin köşkünde, dallan ise cennete eğilmiş bir ağaçtır" dedi. Bu sefer ona: Ey Allah'ın Rasûlü, onun hakkında sana sorulmuştu, sen: "O kökü benim köşkümde, dallan cennette" diye cevap vermiştin. Sonra bir daha onun hakkında sana soruldu, bu sefer; "O kökü Ali'nin köşkünde, dalları da cennettedir" diye cevap verdin. Bu sefer Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki benim de köşküm, Ali'nin de köşkü yarın cennette birdir ve aynı yerdedir." Yine Hz. Peygamber'den şöyle dediği nakledilmektedir: "O kökü benim köşkümde bulunan bir ağaçtır. Sizin herbirini-zin köşkünde de mutlaka ondan sarkan bir dal vardır,"

"Güzel dönüş yeri de onlarıdır" buyruğundakî: "Dönüş yeri" ile aynı kökten olmak üzere; Döndü, demektir.

İfadenin takdirinin şöyle olduğu da söylenmiştir: İman edip gönülleri Allah'ın zikri ile itminana kavuşanlara ve salih amel işleyenlere Tûbâ vardır. (Onlara ne mutlu)! [73]

30. Seni de öylece, kendilerinden evvel nice ümmetler gelip geçmiş olan bir ümmete, sana vahyettiğimizi kendilerine okuman için gönderdik. Halbuki onlar Rahmanı inkâr ediyorlar. De ki: "O, benim Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na güvenip dayandım. Dönüşüm de yalnız O'nadır."

"Seni de öylece, kendilerinden evvel nice ümmetler gelip geçmiş olan bir ümmete, sana vahyettiğimizi" yani Kur'ân-ı Kerîm'i "kendilerine okuman İçin gönderdik." Senden önce pek çok peygamber gönderdiğimiz gibi, seni de peygamber olarak gönderdik, demektir. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Kendilerine Muhammed (sav)'in peygamber olarak gönderildiği kimselere ihsan olunan ni'met, ondan önceki peygamberlerin kendilerine gönderilmiş olduğu kimselere İhsan olunmuş nimetlere benzetilmiştir.

"Halbuki onlar Rahman! İnkâr ediyorlar." Mukatil ve İbn Cüreyc der ki: Bu buyruk, Hudeybiye barışı esnasında barış şartlarını yazmak istedikleri sırada inmiştir. Bu sırada Peygamber (sav), Ali (r.a)'a: "Bismillahirrahmanirra-hîm, yaz" diye emretmişti. Süheyl b. Amr ile müşrikler ise: Biz Rahman olarak ancak Yemame'nİN sahibini biliyoruz. Bunlarla Müseylime el-Kezzâb'ı kastetmişlerdi. O bakımdan "Bismikellalumme (senin adınla ey Allah'ım)" diye yaz, dediler. İşte cahîliye dönemi insanları böyle yazıyorlardı.

Peygamber (sav) de bunun üzerine Hz. Ali'ye: "Yaz, bu Allah'ın Rasûlü Muhammed (sav)'in üzerinde barış yaptığı şartlardır" dedi. Ancak Kureyş müşrikleri: Sen gerçekten Allah'ın Rasûlü olduğun halde buna rağmen biz seninle savaşırsak ve seni engellemiş olsak, elbette sana zulmetmiş oluruz. Ama bunun yerine sen: "Bu Abdullah'ın oğlu Muhammed'İN üzerinde barış yaptığı şartlardır" diye yaz, dediler.

Peygamber (sav)'in ashabı: Bize izin ver de bunlarla çarpışalım, dedilerse de Hz. Peygamber: "Hayır, bunun yerine istedikleri gibi yaz" dedî ve bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

İbn Abbas da der kî: Bu buyruk, Kureyş kâfirleri hakkında Peygamber (sav) kendilerine: "Rahman'a secde edin" dediği esnada onlar: Rahman da kimmiş? demeleri üzerine inmiştir.

Ey Muhammed onlara "de ki O" Sizin inkâr ettiğiniz "benim Rabbimdir, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur" O'ndan başka ma'bud yoktur. O zatıyla bir ve tektir, isim ve sıfatları farklı farklı olsa dahi.

"Ben yalnız O'na tevekkül ettim" güvenip, dayandım "dönüşüm de yalnız O'nadır." Yarın O'nun huzuruna döneceğim. Bugün de aynı şekilde ben O'na, kazasına nza göstererek, emrine teslim olarak güvenip dayandım.

Denildiğine göre Ebu Cehil, Rasûlullah (sav)'ı (Ka'be'nin) Hicr'inde: "Ey Allah, ey Rahman..." diye dua ettiğini işitince, şöyle demiş: Muhammed bize ilahlara ibadet etmeyi yasaklıyordu. Şimdi kendisi iki ilaha dua etmektedir. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme ve yüce Allah'ın: "De ki: İster Allah diye çağırın, ister

Rahman diye çağırın..." (el-İsra, 17/110) buyruğu nazil oldu. [74]

31. Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü veya onunla yerin parça parça edildiği, kendisiyle ölümlerin konuşturulduğu bir Kur'ân olsaydı... (bu olurdu). Fakat bütün emirler yalnız Allah'ındır. İman edenler hâlâ şu gerçeği bilmediler mi ki; Allah dikseydi, elbette İnsanların tümünü hidayete erdirirdi. Allah'ın va'di gelinceye kadar da o kâfirlerin başına İşledikleri yüzünden ya an-sızın büyük bir musibet gelip çatacak yahut yurtlarının yakına konup duracakta-. Şüphesiz Allah va'dinden dönmez.

Yüce Allah'ın: "Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü... bir Kur'ân olsaydı" şeklindeki bu buyruk, daha önce geçen: "Kendisine Rabbinden bir âyet indirilmeli değil miydi?" (er-Râ'd, 13/27) buyruğu ile ilgilidir. Şöyle ki: Mahzumoğullanna mensup olan Ebu Cehil ve Abdullah b. Ümeyye'nin de bulunduğu Mekke müşriklerinden bir topluluk Kâ'be'nin arka tarafında oturdular. Sonra Rasûlullah (sav)a haber gönderdiler. O da yanlarına geldi. Abdullah kendisine; Eğer bizim sana tabi olmamız seni sevindirecek (memnun edecek) ise haydi Kur'ân ile Mekke'nin dağlarını gözümüzün önünde yürüt ve bu dağları bizden uzaklaştır ki ortalık biraz genişlesin. Çünkü burası dar bir arazidir. Bu şehirde bizim için pınarlar ve nehirler akıt, ta ki ağaç dikelim, ekin ekelim. Sen, senin iddia ettiğin gibi Rabbin nezdinde Davud'dan daha önemsiz değilsin, Davud'a ise Rabbi dağları müshahhar kılardı ve dağlar onunla birlikte yürüyordu. Rüzgarları da bize müshahhar kıl, biz bu rüzgarlara binip Şam'a kadar gidelim. Yiyeceklerimizi ve ihtiyaçlarımızı rüzgarın üzerinde oraya giderek görelim. Sonra da aynı günümüzde geri dönelim. Çünkü senin iddia ettiğine göre Süleyman'a da rüzgâr musahhar kılınmıştı. Şüphesiz ki sen Rabbin nezdinde Davud'un oğlu Süleyman'dan daha önemsiz değilsin. Yine bize senin büyük atan Kusay'ı veya senin istediğin ölümlerimizden herhangi bir kimseyi dirilt te ona soralım: Gerçekten senin bu söylediğin bir hak mıdır? Yoksa batıl mıdır? Çünkü İsa ölümleri diriltirdi ve hiç şüphesiz sen Allah nezdinde ondan daha ehemmiyetsiz değilsin. Bunun üzerine yüce Allah da: "Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü... bir Kur'ân olsaydı" âyetini indirdi. Bu anlamdaki açıklamayı ez-Zübeyir b. el-Avvâm, Mücahid, Katâde ve ed-Dahhâk yapmışlardır.

Buyrukta cevap hazfedilmiş olup, takdiri şöyledir: ... (böyle) bir Kur'ân olsaydı, elbetteki bu Kur'ân olurdu. Ancak takdiri cevap îcâz (özlü) olsun diye hazmedilmiştir. Çünkü kelâmın zahirinde zaten buna delâlet vardır. Şair İmru'u'l-Kays'in şu beyitinde olduğu gibi:

"Eğer o bir defada ölen bir nefis olsaydı...

Fakat o (hastalığım sebebiyle) parça parça dökülen canlar durumundadır."

Burada canım bir defada çıkmış olsaydı, bana kolay olurdu, demek istemektedir. Katâde'nin görüşünün anlamı budur. O der ki: Eğer size indirilen bu Kur'ân'dan önce herhangi bir Kur'ân (okunan kitap) böyle bir şeyi yapmış olsaydı, sizin Kur'ân'ımız da bunu yapardı.

Cevabın önceden geçtiği ve İfadede takdim ve te'hir olduğu da söylenmiştir. Yani: Onlar yine Rahman'ı inkâr ederler. İstersek Biz, Kur'ân'ı indirip onların teklif ettikleri şeyleri yapsak dahi. el-Ferrâ der ki: Cevabın şu şekilde olmass da mümkündür: Eğer onların bu dedikleri yapılacak olsa hiç şüphesiz ontar yine de Rahman'ı inkâr ederler.

ez-Zeccâc der ki: Yüce Allah'ın: "Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü... bir Kur'ân olsaydı" yine iman etmezlerdi. Burada gizli bulunan cevap yüce Allah'ın: "Eğer Biz onlara gerçekten melekleri indirseydik... yine de Allah dilemedikçe iman etmezlerdi"(el-En'âm, 6/111) buyruğunda açıkça ifade edilmiştir.

"Fakat bütün emirler yalnız Allah'ındır." Yani bütün emirlerin mutlak mâliki, onlardan dilediğini yapan O'dur. Yoksa sizin bu istedikleriniz Kur'ân ile olacak şeyler değildir, bunlar ancak Allah'ın emri ile olur.

"İman edenler hâlâ şu gerçeği bitmediler mi ki" buyruğundaki; Nehaiların şivesinde "bildi" anlamındadır. el-Kuşeyrî de bunu İbn Abbas'tan nakletmiştir. Dîlmediler mi ki, demektir. el-Cevherî de "es Sıhâh" adlı eserinde bunu böyle açıklamıştır.

Hu kelimenin bu anlamda kullanılması Hevaznîlilerin şivesi olduğu da söylenmiştir. Bilmedi(ler) mi ki demek olduğu, İbn Abbas, Mücahid ve el-Hasen'den nakledilmiştir. Ebu Ubeyde der ki: Onlar bilmediler ve açıkça anlamadılar mı ki, anlamındadır. Ebu Ubeyde bu hususta Malik b. Avf en-Nasrî'ye ait^[75] şu beyiti de nakletmektedir:

"Benim kimin payına düşeceğimi tesbit etmek için oklarla kur'a çektiklerinde, yol ağzında onlara diyordum ki:

Siz benim Zehdem atlısının oğlu olduğumu bilmez misiniz?"

el-Bakant Sûresi'nde (2/219. âyetin tefsirinde) de bu beyit geçmiş bulunmaktadır. Bu beyitteki; " Benim kimin payına düşeceğimi tesbit etmek için kur'a çektiklerinde" anlamındaki ifade; "Beni esir aldıklarında" şeklinde de rivayet edilmiştir.

Rebâhb. Adîdeder ki:

"Bunlar benim onun oğlu olduğumu bilmiyorlar mı ki?

Her ne kadar aşiretimin topraklarından uzakta bulunuyor isem dahi."

lcKitabu'r-Redd"â.e de; " Benim onun oğlu olduğumu..." şeklinde rivayet

edilmiştir. el-Ğaznevî de bunun bu şekilde "bilmedi...îer mi" anlamında olduğunu nakletmiştir.

Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: İman edenler bitmediler mi ki eğer Allah dilese hiç şüphesiz mucizeleri (âyetleri) görmeksizin dahi bütün insanları hidayete erdirirdi.

Bu kelimenin bilinen anlamı İle "ye's"den geldiği de söylenmiştir. Yani iman edenler hâlâ bu kâfirlerin iman edeceklerinden yana ümit kesmediler mi? Çünkü iman edenler şunu bilirler ki; şüphesiz Allah eğer onların hidayete gelmelerini dilemiş olsaydı, elbette onları hidayete erdirirdi. Çünkü mü'minler kâfirlerin iman etmelerini arzu ederek mucizelerin indirilmesini temenni etmişlerdi.

Ali ve İbn Abbas ise; "İman edenler açıkça bilmediler mi ki..." diye okumuşlardır.

el-Kuşeyrî der ki; İbn Abbas'a yazılı olan şekliyle "bilmediler mi ki" anlamındadır, demeleri üzerine, o şu cevabı vermiş: Kâtibin bunu uyuklu iken yazdığını zannediyorum. Yani bununla bazı harfleri ziyade ederek "bildi" anlamındaki kelime ortaya çıktı.

Ancak Ebu Bekir el-Enbarî şöyle demektedir: İkrime'den, o İbn Ebi Ne-cih'den; "İman edenler açıkça bilmediler mi ki..." şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir. Tilavette bunun doğru olduğunu iddia edenler de bunu delil gösterirler. Ancak böyle bir rivayetin İbn Abbas'tan geldiği batıldır. Çünkü Mücahid ve Saîd b. Cübeyr, İbn Abbas'tan bu kelimeleri Mushaf taki şekliyle, Ebu Amr'ın kıraati ve onun Mücahid'den ve Said b. Cü-beyr'den ikisinin de İbn Abbas'tan rivayet ettiği şekliyle okumuşlardır. Diğer taraftan eğer onların bu kıraatinin "açıkça bilmediler mi ki" anlamındaki kıraat ile eğer Allah'ın, kendilerinin icma'a muhalif olarak okudukları o lafzın anlamını murad ettiğini kabui ediyorlarsa, bizim kıraatimiz zaten o manayı veriyor ve o kıraatin anlamı İle aynı neticeye varıyor. Eğer yüce Allah "bilmek" anlamında olmayan "ümit kesmek" şeklindeki diğer anlamı murad etmiş ise; bu muhalif kıraati tercih edenlerin maksatları ortadan kalkmış olur.

Böyle bir maksadın düşmesi ise Kur'ân-ı Kerîm'i iptal eder ve bu görüşün sahiplerinin iftiracı olmalarını gerektirir.

"Allah dleseydi" buyruğun da ki; şeddeli "nun"dan tahfif edilmiştir ki; "şüphesiz Allah dikseydi" anlamındadır. " ... elbette insanların tümünü hidâyete erdirirdi."

Bu da Kaderiye'nin vb. kanaatlerini reddetmektedir.

"Allah'ın va'di gelinceye kadar da o kâfirlerin başına işledikleri yüzünden ya ansızın büyük bir musibet gelip çatacak" yani küfür ve inatları sebebiyle ummadıkları bir zamanda bîr musibet gelip onları bulacak.

" Musibet" kelimesi ile aynı kökten olmak üzere; "Bir iş başına geldi, bir musibetle karşılaştı" denilir. Çoğulu da; şeklindedir. Bunun mastar olarak asıl anlamı vurmak, çalmaktır. Şair der ki:

"Eskiden beri sahip olduğum, miras aldığım malları da sonradan topladığım bağ, bahçe ve akarları da tüketti. Şarap kâselerini sürâhilerin ağızlarına yapıştırmam."

Buyruğun anlamı şudur: Müşriklerin elebaşları olup alay edenlerin başına geldiği gibi, Erbed'e isabet ettiği şekilde bir yıldınm) yahut öldürülen ya da esir edilenlerin başına geldiği gibi, öldürme, kıtlık ve bunun dışında çeşitli azab ve bela türlerinden helak edici bir musibet onlara gelip çatacaktır.

İkrime, İbn Abbas'tan (âyet-i kerîmede geçen ve musibet anlamındaki) el-kâria hakkında musibet demektir, dediğini nakletmektedir. Yine İbn Abbas ve ikrime derler ki: Kâria, Rasûlulah (sav)ın onlar üzerine göndermiş olduğu gözcü birlikler ve küçük askeri birliklerdir.

"Yahut" -Katide ve el-Hasen'in dediğine göre- bu musibet "yurtlarının yakınına konup, duracaktır." İbn Abbas da der ki: Yahut sen onların yurtlarına yakın bir yerde konacaksın, anlamındadır.

Denildiğine göre; âyet-i kerîme Medine'de inmiştir. O zaman anlam şöyle olur: Musibetler onlara isabet edip duracak, onların yurtlarına yahut Medine ve Mekke'nin yakınındaki kasabalar gibi onlara yakın yerlere de inmeye devam edecektir.

"Allah'ın" Katâde ve Mücahidin dediklerine göre Mekke'nin fethine dair "va'di gelinceye kadar."

Bu âyet-i kerimenin Mekke'de İndiği söylenmiştir. Yani musibetler onlara isabet edip duracak ve sen ey Muhammed, onların yanlarından çıkıp Medine'ye gideceksin. Onların yurtlarına yakın bir yerde yahut onları muhasara etmek üzere onların yakınına konacaksın. Sözü geçen bu muhasara Taiflilere ve Hayber kalelerine yapılmıştı. İşte o vakit onlarla savaşmak ve onları kahretmek hususunda sana izin vermek suretiyle Allah'ın va'di de gelecektir. el-Hasen der ki: Allah'ın va'dinden kasıt kıyamet günüdür.[\[76\]](#)

32. Andolsun senden önceki peygamberlerle de alay edilmişti. Ben de o kâfirlere mühlet verdim. Sonra da onları yakalayiverdim. Benim cezalandırmam nasılmış?

33. Her nefisin bütün kazandığını gözetleyen (Allah ile putları bir) mi? Halbuki onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: "Bunların adla rmi söyleyin. Siz yeryüzünde O'na bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Yoksa siz üstün körü söz mü söylüyorsunuz?" Hayır, bilakis o kâfirlere tuzakları süslü gösterildi ve onlar doğru yoldan alıkondular. Allah kimi şaşırtırsa, artık ona hidayet verecek

hiçbir kimse yoktur.

34. Onlar İçin dünya hayatında bir azap vardır. Âhlret azabı ise elbette daha zorludur. Onları Allah'a karşı koruyacak hiçbir kim seleri de yoktur.[\[77\]](#)

32- "Andokun senden önceki peygamberlerle de alay edilmişti. Ben de o kafirlere mühlet verdim, sonra da onları yakalayiverdim." "Alay et-me"nin anlamına dair açıklamalar bundan önce el-Bakara Sûresi'nde (2/14. âyetin tefsirinde) "mühlet verme"ye dair açıklamalar da Âl-İmran Sûresi'nde (3/178. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yani o peygamberlerle alay edildi, onlar küçümsendiler. Ben de kâfirlere iliminde aralarından iman edecek olan kimseler iman etsin diye bir süre mühlet verdim. Hükmümün gelmesi hak olunca, gönderdiğim ceza ile onları yakaladım. "Benim cezalandırmam nasd mı?" Yani Benim onlara yapağımı nasıl buldun? İşte senin kavminin müşriklerine de böyle yaparım.[\[78\]](#)

33- "Her nefsin kazandığını gözetleyen mi?" buyruğundaki; "Gözetleyen" kelimesindeki "kıyam" oturmanın zıttı olan bir kıyam değildir. Buradaki bu kıyam mahlukatın işlerini görüp gözetmek, çekip çevirmek anlamındaki kıyamdır. Nitekim; "Filan kişi bu iş için ayağa kalktı (bu işi gördü)" denilmesi de bu kabildendir.

Buyruğun anlamı şöyledir: Herbir nefsin kazandıklarını görüp, gözetten yani herbir nefse kazanma gücünü veren, onu yaratan, onu rızıklandıran, onu koruyan ve yaptıklarının karşılığını ona verecek olan O'dur. Bu da O herbir şeyi gözetleyen, koruyandır, asla gafil değildir, demektir.

Şartın cevabı hazmedilmiştir, yani koruyup gözetleyen ve hiçbir şekilde gafil olmayan, gafil olan gibi midir? Anlamın: "Her nefsin bütün kazandığını gözetleyen" yani bilen... demek olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da el-A'meş yapmıştır. Şair de der ki:

"Eğer Kureyş'ten izzet sahibi bir takım adamlar olmasaydı... Allah bildiği halde, siz Beyt'in örtülerini çaldınız."

Buna göre buyruk, Allah herbir nefsin kazandığını bilendir, demektir. Bununla kastedilenin Ademoğulları üzerinde görevli melekler oldukları da söylenmiştir ki, bu görüş ed-Dahhâk'dan nakledilmiştir.

"Halbuki onlar Allah'a ortaklar koştular." Buradaki "halbuki onlar... koştular" anlamındaki buyruk haldir. Onlar ortak da mı koşuyorlar? dernek olur. "Alay edilmişti" buyruğuna ati edilmiş de olabilir, yani onlarla alay edilmişti ve Allah'a da ortak koştular demek olur.

"Allah'a" bir takım putları İlah kabul ederek "ortaklar koştular. De ki: Bunların adlarını söyleyin." Yani ey Muhammed, sen onlara: "bunların adlarını söyleyin" yani isimlerini acımayın, de. Bit da onları tehdit etmek anlamındadır, Yahut: Onlar ancak bu putlara Lat, Uzza, Menat ve Hübel adlarını verebilirler.

"Siz yeryüzünde O'na bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" buyruğundaki istifham (soru), onları azarlamak içindir. Siz O'na böyle bir şeyi mi haber vermeye kalkışıyorsunuz demektir. Bu buyruk mana itibariyle daha Önceden geçmiş bir soruya atfedilmiştir. Çünkü yüce Allah'ın: "Bunların adlarını söyleyin" buyruğunun anlamı, bunlar yaratanların isimlerini mi taşımaktadırlar "yoksa siz yeryüzünde O'na bilmediği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?" şeklindedir.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Onlara de ki: Siz Allah'a O'nun bilmediği gizli bir şeyi mi haber veriyorsunuz "yoksa siz" O'nun bildiği "zahir bir şeyi mi haber veriyorsunuz" demektir. Eğer onlar; Onun bilmediği gizli bir şeyi haber veriyoruz diyecek olurlarsa, imkansız bir şey söylemiş olurlar. Şayet O'nun bildiği zahir ve açıkta olan bir şeyi söylüyoruz derlerse, onlara; O halde bunların adlarını söyleyin? de. Eğer Lat ve Uzza isimlerim sayacak olurlarsa, onlara: "Allah kendisinin herhangi bir ortağı olduğunu bilmiyor, de."

Yüce Allah'ın: "Yoksa siz... O'na... mi haber veriyorsunuz?" buyruğunun yüce Allah'ın: "Her nefsin bütün kazandığını gözetleyen mi?" buyruğuna atfedildiği de söylenmiştir. Yani herbir nefsi gözetleyen olan Allah'a mı siz bilmediği bir şeyi haber veriyorsunuz? Yani siz Aühah'ın ortağı olduğunu iddia etmektesiniz. Allah ise kendisinin ortağı olduğunu bilmemektedir. Kendisinin bilmediği ve yeryüzünde O'nun ortağı olan bir kimsenin varlığını mı O'na haber vereceksiniz? Yerin dışında ortağı bulunmamakla birlikte- özellikle yeryüzünde ortağı olmasını reddetmesi onların yerde Allah'ın ortakları olduğunu iddia etmeleri dolayısıyladır.

"Yoksa siz zahir bir söz mü söylüyorsunuz?" Yani Allah'ın peygamberlerine indirmiş olduğu açık bir sözü mü söylemektesiniz? Katâde: Batıl bir söz mü söylüyorsunuz? diye açıklamıştır. Şairin şu bey iti de bu kabildendir:

"Sen onların sütleri ve etleri dolayısıyla mı bizi ayıplıyorsun,

Ey Rayta'nın oğlu, bunun utanılacak bir şey olduğu zahirdir (yani batıldır)."

ed-Dahhâk ise yalan bir sözü mü ona haber vermektesiniz, diye açıklamıştır.

Beşinci bir manaya gelme ihtimali de vardır: Zahir olan söz, onların söyleyecekleri sözlerle açığa çıkacak olan bir delil olabilir. O takdirde buyruğun anlamı şöyle olur: Siz bu hususa tanıklık edenler olarak mı bunu ona haber veriyorsunuz, yoksa delil getirerek mi söylemektesiniz?

"Hayır, bilakis o kâfirlere tuzakları süslü gösterildi." Yani bu işi bir kenara bırak, aksine kâfirlere onların yaptıkları hile ve tuzaklar süslü gösterilmiştir. Bunun, bu şekilde bir istidrâk (yani sonradan getirilen bir açıklama) olduğu da söylenmiştir. Yani Allah'ın hiçbir ortağı yoktur, ama kâfirlere yaptıkları hile ve tuzaklar süslü gösterilmiştir.

İbn Abbas ve Mücalid bu anlamdaki buyruğu; "Hayır, o kâfirlere tuzakları (bunu) süslü gösterdi" şeklinde malum fiil ile okumuşlardır. Çoğunluğun kıraatine göre ise kâfirlere hile ve tuzaklarını süslü gösteren yüce Allah'tır, bu işi yapanın şeytan olduğu da söylenmiştir. Diğer taraftan küfrün hile ve tuzak (mekr) diye adlandırılması da mümkündür. Çünkü onların Allah Rasûlüne hile ve tuzak hazırlamaları bir küfür idi,

*Ve onlar doğru yoldan alıkondular." Allah onları doğru yoldan alıkoydu demektir. Hamza ve el-Kİsaî'nin kıraati bu şekildedir, diğerleri ise; "Alıkondular" fiilindeki "sâd"i üstün ile okumuşlardır, başkalarını alıkoydular, demektir.

Ebu Hatim de yüce Allah'ın: "Allah yolundan alıkoydular." (el-Enial, 8/47) buyruğu ile; "Onlar, kâfir olanlar sizleri Mescid-i Haram'dan... alıkoyanlardır." (el-Fetlî, 48/25) buyruklarını nazar-ı itibara alarak üstün ile okumuştur.

"Süslü gösterildi" buyruğu ile "alıkondular" buyruklarında ötreli okuyuş da aynı şekilde güzeldir. Çünkü ehl-i sünnetin görüşüne göre bunu yapanın yüce Allah olduğu bilinmektedir. Bu okuyuşun anlamında kaderin kabulü de vardır, Ebu Ubeyd'İN tercih ettiği kıraat de budur.

Yahya b. Vessâb ile Alkame; "Alıkondular" buyruğunu "sâd" harfîni esreli olarak okuduğu gibi aynı şekilde; "İşte bu bedellerimiz de bize iade edilmiş" (Yusuf, 12/65) şeklinde "ra" harfî esreli olarak, meçhul fiil şeklinde okumuştur. "Alıkondular" anlamındaki fiilin ash; şeklinde; "iade edilmiş" anlamındaki fiilin aslı da; şeklindedir. Birinci "dal" ikincisine idgam edilince onun harekesi makabline (önceki harfe) nakledilerek esreli olmuştur.

"Allah kimi" yardımsız bırakması suretiyle "şaşırtırsa, artık ona hidayet verecek" hidayette muvaffak kılacak "hiçbir kimse yoktur." İşte bu buyruk,

Kûfeliler ile onlara uyanların kıraatinin doğruluğunu ortaya çıkarmaktadır. Çünkü yüce Allah: "Allah kimi şaşırtırsa" diye buyurmaktadır. "Alıkondular" buyruğu da bu şekildedir.

Kıraat âlimlerinin çoğunluğu "ya"sız olarak "dal" harfî üzerinde vakıf yaparlar. (33. âyet-i kerîmenin son kelimesine işaret edilmektedir). Aynı şekilde; "Vekil, yardımcı" (er-Ra'd, 13/11. âyetin son kelimesi) ile; "Koruyucu" (34. âyetin son kelimesi) üzerinde de bu şekilde vakıf yapılıır.

Çünkü; "Bu kadıdır, vekil ve yardımcıdır ve doğruya ileticidir" denildiğinde sakın olduğundan ve tenvin ile karşılaştığından dolayı "ya" harfi hazfedilir. Bununla birlikte; "Ona hidayet verecek hiçbir kimse yoktur" şeklinde ve; "Dost ve yardımcı" " Koruyucu" şeklinde "ya" ile de okunmuştur. Bu da " Bu davetçidir, bu vekil ve yardımcıdır, bu koruyucudur" diye "ya" harfini telaffuz edenlerin söyleyişine uygundur.

Çünkü "ya" harfinin hazfedilmesi, tenvin ile karşılaşması dolayısı ile vasıl halinde söz konusudur. Biz vakıf yaparak, bundan yana kendimizi güvenliğe almış bulunuyoruz. O bakımdan "ya" harfi tekrar geri getirilerek bu kelimeler "Hidayete ileten, dost ve yardımcı ve koruyucu" şeklinde olur. el-Halil de "kadı"ya nida edildiğinde; "Ey kadı" diye "ya" harfinin tesbit ile kullanıldığını kabul etmiştir. Zira nida ile birlikte tenvin söz konusu değildir. " Davet edici, üstün, yüce" kelimelerinde de tenvin olmayacağı gibi.[\[79\]](#)

34- "Onlar için" yani Allah'ın yolunu engelleyen müşrikler için öldürülmek, esir alınmak, çoluk-çocukla/ının esir düşmesi ve bunun dışında çeşitli hastalık ve musibetler ile "dünya hayatında bir azab vardır. Âhîret azabı ise elbette daha zordur" daha çetindir.

"Daha zordur" kelimesi; "Şu şey bana zor, ağır geldi, gelir" tabirinden gelmektedir.

"Onları Allah'a karşı koruyacak hiçbir kimseleri de yoktur." Onlara gelecek Allah'ın azabına hiçbir kimse engel olamaz ve hiçbir kimse o azabı önleyemez. Bu buyruktaki; ise fazladan gelmiştir.[\[80\]](#)

35. Takva sahiplerine va'dolunan cennetin durumu şudur: Altından ırmaklar akar, oranın yiyecekleri de devamlıdır, gölgeleri de. Takva sahiplerinin akıbeti işte budur. Kâfirlerin akıbeti ise ateştir.

Yüce Allah'ın: "Takva sahiplerine vaadolan cennetin durumu şudur"

buyruğundaki; " Durumu" kelimesinin merfu gelmesi ile ilgili olarak nahivcilerin farklı görüşleri vardır.

Sibeveyh der ki: Bu kelime mübtedâ olarak ref olunmuştur, haberi ise hazfedilmiştir. İfadenin takdiri de şöyledir; "Size okunan buyruklar arasında cennetin misali şudur..."

el-Halil de der ki: Bu kelime mübtedâ olarak ref edilmiş olup bunun da haberi "altından ırmaklar akar" buyruğudur. Yani takva sahiplerine vaadolan cennetin niteliği, altından ırmaklar akar... anlamındadır. Bu da bir kimsenin: "Benim dediğim Zeyd ayağa kalkar" demesine benzer. Buna göre "benim dediğim"

anlamındaki ifade mübtedâ "Zeyd ayağa kalkar" anlamındaki ifade de onun haberidir.

" Durumu" kelimesi; burada "sıfatı" anlamındadır. Nitekim yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Su onların Tevrat'taki meseli (sıfatıdır. İncil'deki meselleri (sıfatları)na gelince..." (el-Feth, 48/29) Bir başka yerde de: "En yüce mesel Allah'ındır." (en-Nahl, 16/60) diye buyuruimaktadır ki, en yüce sıfat anlamındadır.

Ancak Ebu Ati (el-Farisi) bunu kabul etmeyerek der ki: Mesel kelimesinin sıfat anlamına geldiği Araplardan İşitilmiş değildir. Bunun anlamı ancak "şebeh (benzerlik)"dır. Nitekim bu kelimelerden birinin diğerinin yerine kullanıldığı da görülmektedir. Mesela; "Senin mislin birisine uğradım" denildiği gibi, " Senin benzerin birisine uğradım" da denilir. Ebu Ali der ki: Diğer taraftan bu anlam bakımından da uygun değildir. Çünkü "mesel" kelimesi eğer "sıfat" anlamında kullanılırsa, ifadenin takdiri; "İçinde nehirlerin bulunduğu cennetin sıfatı..." şeklinde olur ki bu uygun bir anlam olmaz. Zira cennetteki nehirler bizatihi cennetin içindedir, yoksa cennetin niteliği değildir.

ez-Zeccâc der ki: Yüce Allah bizim için gayb olan hususları gördüğümüz şeylerle bize misallendirmiş, örneklendirmiştir. Yani: Cennetin misali altından ırmaklar akan bir cennettir.

Ancak Ebu Ali bunu da kabul etmeyerek şöyle der: Onun bu açıklamasına göre "mesel" kelimesi yine ya "sıfat" veya "şebeh(benzerlik)" anlamlarından birisini İhtiva eder. Her İki şekilde de onun bu dediği uygun düşmemektedir. Çünkü "sıfat" anlamında olursa mana sahili olmaz. Zira sen: Cennetin sıfatı... bir cennettir diyecek olup da "cennet"i haber yapacak olursan, bu da uygun değildir. Çünkü "cennet" sıfat olamaz, aynı şekilde cennetin bir benzeri... bir cennettir demek de uygun değildir. Çünkü "benzerlik (şe-beli)" iki benzer şey arasındaki benzerlik (mümâselet)dir. Bu ise bir olay hakkında kullanılır, cennet ise bir olay değildir. Dolayısıyla birincisiyle İkincisi aynı şeyler olamazlar.

el-Ferrâ da der ki: (Bu buyruktaki) "mesel" kelimesi te'kid için Fazladan getirilmiş olup, anlam şöyledir: " Takva sahiplerine vaadolunan cennetin altından ırmaklar akar." Araplar bu şekildeki kullanımı "mesef" kelimesinde çokça kullanırlar. Şanı yüce Allah'ın: O'nun misli hiçbir şey yoktur." (eş-Şûrâ, 42/11) buyruğuna benzerdir ki; bu da; "O'na benzer hiçbir şey yoktur" demektir.

İfadenin takdirinin şöyJe oduğu da söylenmiştir: Takva sahiplerine va'do-lunan cennetin niteliği "altından ırmaklar akan" bir cennettir.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Güzellik, nimet ve ebedilikte takva sahiplerine va'dolunan cennet; azab, şiddet ve ebedilikte cehenneme benzer. Bu

açıklamayı da Mukatil yapmıştır.

"Oranın yiyecekleri de devamlıdır" kesintisizdir, ardı arkası kesilmez. Haberde: "Sen bir meyve aldın mı bir diğeri onun yerini tutar" denilmektedir. Biz bu hususları "et-Tezkire" adlı eserimizde açıkladık."

Gölgeleri de" gölgesi de aynı şekildedir demek olup, "aynı şekildedir" anlamındaki ifade hazfedilmiştir. Yani cennetin meyveleri de kesintisizdir, onun gölgesi de zeval bulmaz, İşte bu, Cehmiye'nin cennetin nimetleri zail olur ve yok olur, şeklindeki iddialarını reddetmektedir.

"Takva sahiplerinin akıbeti işte budur. Kâfirlerin akıbeti İse ateştir." Yani yalanlayanların sonunda varacakları yer ve onların son duraklan, içine girecekleri cehennem ateşi olacaktır.[\[81\]](#)

36. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilene sevinirler. Fakat gruplar arasında onun bir kısmını inkâr eden kimseler de vardır. De ki: "Ben ancak Allah'a ibadet edip O'na ortak koşmamakla emrolundum. Ben ancak O'na davet ederim, dönüşüm de yalnız O'nadır."

"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilene sevinirler." Yani kendilerine kitap verilenler arasından bazıları Kur'ân-ı Kerîm'e sevinirler. İbn Selam, Selman, Habeşistan'dan gelen kimseler gibi. Lafız umumî olmakla birlikte maksat Özel kimselerdir. Katâde der ki: Bunlar Muhammed (sav)ın arkadaşlarıdır, bunlar Kur'ân'ın nuru ile sevinirler. Mücahid ve İbn Zeyd de böyle demiştir.

Yine Mücahid'den nakledildiğine göre bunlar kitap ehlinden iman eden kimselerdir. Bunların yahudi ve hristiyanlardan meydana gelen kitap ehlinden bir topluluk olduğu da söylenmiştir. Bunlar kendi kitaplarını tasdik etmesi dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünden sevinen kimselerdi.

İtim adamlarının çoğu da şöyle demektedir: Kur'ân-ı Kerîm'in ilk İnen buyrukları arasında "er-Rahman" adından az söz ediliyordu. Fakat Abdullah b. Selam ve arkadaşları İslâm'a girince Tevrat'ta çokça anılmasına rağmen Kur'ân-ı Kerîm'de "er-Rahman" adının az zikredilmesi onları üzdü. Peygamber (sav)e bunun sebebini sormaları üzerine yüce Allah da şu âyet-i kerîmeyi indirdi: "De ki: İster Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız, çağırın, esasen en güzel isimler O'nundur." (el-İsra, 17/110) Bunun üzerine de Kureyşliler şöyle dediler: Muhammed'e ne oluyor ki önceleri bir tek ilâha davet ederken bugün Allah ve Rahman olmak üzere İki ilâha davet etmeye başladı. Allah'a yemin ederiz ki biz Rahman diye ancak Yemame'nin rahmanını biliriz. Bu sözleriyle Müseylimetu'l-Ke22ab'ı kastediyorlardı. Bunun üzerine de yüce

Allah'ın: "Halbuki onlar Rahmân'ın zikrini inkâr edenlerdir," (et-Enbiyâ, 21/36); "Halbuki onlar Rahmân'ı inkâr ediyorlar" (er-Ra'd, 13/30) buyrukları indi. Kitap ehlinin iman edenleri de "Rahman" adının anılmasından dolayı sevindiler. Yüce Allah da: "Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler sana İndirilene sevinirler" buyruğunu indirdi.

"Fakat güruhlar arasında..." buyruğu ile kastedilenler Mekke müşrikleri ile yahudi, hristiyan ve mecusilerden iman etmeyen kimselerdir. Bunların Peygamber (sav) aleyhine bir araya gelen çeşitli gruplar (hizipler) oldukları da söylenmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre: Müslümanların düşmanları arasından Kur'ân-ı Kerîm'deki buyrukların bir bölümünü inkâr eden kimseler de vardır. Çünkü onlar arasında peygamberlerin kimisini itiraf edip kabul edenler vardı. Kimisi Allah'ın gökleri ve yeri yarattığını da itiraf ediyordu.

"De ki: Ben ancak Allah'a ibadet edip O'na ortak koşturmakla emrolundum" buyruğundaki; "(İlgili): Ortak koşturmak..." anlamındaki buyruk; "İbadet etmek" buyruğuna atf edilerek.nasb ile okunmuştur. Ebu Halid ise yeni bir cümle (istinaf) olmak üzere ref ile okumuştur. Yani O'na hiçbir ortak koşturmaksızın yalnızca O'na ibadet ederim ve müşriklerden uzak olduğumu, Mesih Allah'ın oğludur, Üzeyr Allah'ın oğludur diyenlerden, yahu-diler gibi teşbihe itikad edenlerden uzak olduğumu da belirtirim.

"Ben ancak Ona davet ederim." Yani insanları yalnızca O'na ibadete çağırırım.

"Dönüşüm de yalnız O'nadır." Bütün işlerimde yalnız O'na dönerim.[\[82\]](#)

37. İşte Biz, onu böylece Arapça bir hüküm olarak indirdik. Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların hevâ ve heveslerine uyarsan, senin Allah'a karşı ne bir yardımcın olur, ne de bir koruyucun.

"İşte Biz, onu böylece Arapça bir hüküm olarak indirdik." Yani Kur'ân-ı Kerîm'i sana indirip güruhlardan bazıları onu inkâr ettikleri gibi, Biz onu Arapça bir hüküm olarak indirdik.

Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerîm'i bu şekilde nitelendirmesinin sebebi, Muhammed (sav)in üzerine onu Arapça bir Kur'ân olarak indirmekle birlikte Ahzab (güruhlar)ın da bu hükmü yalanlamalarından dolayıdır. Âyetin nazımının şöyle olduğu da söylenmiştir: Senden önceki peygamberlere kitapları kendi dilleriyle İndirdiğimiz gibi, aynı şekilde sana da Kur'ân-ı Kerîm'i Arapça bir hüküm olarak indirdik. Yani Arapların dili ile bir hüküm olmak üzere indirdik.

"Hüküm" ile içindeki ahkâmı kastetmektedir. "Arapça bir hüküm" ile Kur'ân'ın tümünün kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm hak ile bâtıl

birbirinden ayırd eder ve hüküm de koyar.

"Andolsun ki sana gelen bunca ilimden sonra onların" yani Allah'tan başkasına ibadet ve Ka'be'den başka bir tarafa dönmek hususunda müşriklerin "neva ve heveslerine uyarsan, senin Allah'a karşı ne bir yardımcın"

sana yardımcı olacak bir kimsen"olur ne de" O'nun azabından seni koruyacak "bir koruyucun." Burada hitab Peygamber (sav)e olmakla birlikte kasıt onun ümmetidir.[\[83\]](#)

38. Andolsun Biz senden önce peygamberler göndermiş, onlara da eşler ve evlâtlar vermişizdir. Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir âyeti getirmek hiçbir peygamberin yapabileceği bir iş değildir. Herbir va'denin yazılmış bir hükmü vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:[\[84\]](#)

1 - Âyetin Nüzul Sebebi:

Denildiğine göre yahudiler Peygamber (sav)i hanımları dolayısıyla ayıpladılar ve bundan dolayı ona dil uzatıp şöyle dediler: Bu adamın kadınlardan ve nikâhlanmaktan başka bir şey düşündüğünü görmüyoruz. Eğer peygamber olsaydı, peygamberlik onu kadınlarla uğraşmaktan alıkordu. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti kerîmeyi indirdi ve onlara Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın durumunu hatırlatarak: "Andolsun ki Biz senden önce peygamberler göndermiş, onlara da eşler ve evlatlar vermişizdir" diye buyurmuştur. Yani Biz onları Allah'ın helal kılmış olduğu dünya arzularını, isteklerini gerçekleştiren insanlar kıldık. Peygamberin özelliği ise vahiy almaktan ibarettir.[\[85\]](#)

2- Evliliğin Teşvik Edilmesi:

Bu âyet-i kerîme nikâhlanmanın ve evliliğin teşvik edildiğine ve kadınlardan uzak kalmanın yani nikâhlanmamanın da yasak olduğuna delil vardır. Çünkü bu âyet-i kerîmenin de açıkça belirttiği gibi, nikahlanmak peygamberlerin sünnetidir, Sünnet-i seniyye'de de bu anlamda buyruklar vârid olmuştur. Hz. Peygamberi "Evleniniz, çünkü ben sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı övüneceğim."[\[86\]](#) diye buyurmuştur ki, bu hadis-i şerif daha önceden Al-i İmran Sûresi'nde (3/37. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Evlenen kişi dinin yarısını tamamlamış olur. Öbür yarısında

da Allah'tan korksun." [87]

Bu, nikâhın kişiyi zinadan alıkoyduğu anlamındadır. Zinadan uzak durmak ve iffetini korumak ise Rasûlullah (sav)ın, yerine getirilmeleri halinde cenneti taahhüd ettiği iki hususiyetten birisidir. Şöyle buyurmuştur: "Allah kimi iki şeyin kötülüğünden korursa, o kimse cennete girer. İki çenesi arasındaki ile iki bacağı arasındaki." Bunu Muvatta' ve başkaları rivayet etmiştir. [88]

Buhârînin, Sahihinde de Enes (r.a)dan şöyle dediği nakledilmektedir: Üç kişi Peygamber (sav)in hanımlarının evlerine gelerek Peygamber (sav)in ibadeti hakkında soru sordular. Onlara durum haber verilince, onun ibadetlerini azımsar gibi oldular ve şöyle dediler: Biz nerede, Peygamber (sav) nerede? Allah onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamış bulunuyor. Onlardan birileri şöyle dedi: Ben geceleyin devamlı namaz kılacağım. Diğeri: Ben de hiç oruç açmamak üzere yıl boyunca oruç tutacağım. Bir diğeri ise: Ben de evlenmemek üzere kadınlardan uzak duracağım dedi. Rasûlullah (sav) onların yanına gelerek şöyle dedi: "Şöyle, şöyle diyenler sizler misiniz? Bana gelince Allah'a yemin ederim, aranızda Allah'tan en çok korkan kişi benim. O'ndan en çok sakınan kişi benim. Fakat ben hem oruç tutarım, hem yerim. Hem namaz kılarım, hem uyurum. Kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."

[89] Bu hadisi Müslim de bu manada rivayet etmiştir. Bu daha açıktır.

Müslim'in, Sahih'inde de Sa'd b. Ebi Vakkas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Osman (b. Maz'un) kadınlardan uzak kalmak istedi, Peygamber (sav) ona bunu yasakladı. Şayet ona bunu caiz kılmış olsaydı, hiç şüphesiz biz de hayalarımızı burardık. [90]

Yine Al-i İmran Sûresi'nde (3/37. âyetin tefsirinde) çocuk istemenin teşvik edildiğine ve bunu cahillik edip kabul etmeyenlerin kanaatlerinin reddedildiğine dair açıklamalar geçmiştir.

Ömer b. el-Hattab (r.a.)ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben böyle bir şeye ihtiyacım olmadığı halde bir kadınla evlenirim. Arzu etmediğim halde iki ravi bulunduğu kaydıyla: el- Heysemî, kadınla ilişki kurarım. Ona: Peki ey mü'mirilerin emiri, seni bu şekilde davranmaya iten nedir? diye sorulunca, şu cevabı vermiştir: Yüce Allah'ın, kıyamet gününde Peygamber (sav)in diğer peygamberlere karşı ümmetinin çokluğu ile öğüneceği bir kimseyi de benim zürriy e timden çıkarma arzusudur. Çünkü ben onu şöyle derken dinledim: "Bakire kızlarla evlenmeye bakınız. Çünkü onların ağızları daha tatlı, huyları daha güzel, rahimleri daha doğurgandır. Kıyamet gününde ben sizin çokluğunuzla diğer ümmetlere karşı öğüneceğim." [91]

Hız. Peygamber'in: "Rahimleri daha doğurgan" buyruğu, çocuk doğurma imkânları daha çok anlamındadır. Çokça çocuk doğuran kadına da aynı kökten gelmek üzere; denilir. Çünkü böyle bir kadın adeta çocukları atarcasına doğurur. Ebû Dâvûd da Ma'kit b. Yesar'dan şöyle dediğini rivayet eder: Bir adam Rasûlullah (savla gelerek şöyle buyurdu: Ben makam ve mevkisi yerinde ve güzellik sahibi bir kadın buldum. Ancak çocuk doğurmuyor, onunla evleneyim mi? Hz. Peygamber: "Hayır" diye buyurdu. İkinci bir defa daha ona geldi, Hz. Peygamber yine yapmamasını söyledi- Üçüncü bir defa daha geldiğinde, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Candan seven ve çok doğurgan kadınlarla evleniniz, çünkü ben diğer ümmetlere karşı (kıyamet gününde) sizin çokluğunuzla öğüneceğim."^[92] Ebu Muhammed Abdu'l-Hak^[93] bunun sahih olduğunu belirtmiştir ki, onun bu kanaati yeter.

"Allah'ın izni olmaksızın herhangi bir âyeti getirmek hiçbir peygamberin yapabileceği bir iş değildir." Bu sûrede Önceden sözü edilen gösterilmesini tektif ettikleri âyetler mucizelerle bir daha dönmektedir. Yüce Allah bu buyruğu onlar hakkında indirmiştir. İfadenin zahiri yasaklamaktır ve fakat manası nefydir. Çünkü esasen bir kimsenin güç yetiremediği bir şeyi yasaklamak söz konusu olmaz.

"Herbir vadenin yazılmış bir hükmü vardır." Yani Allah'ın hükme bağladığı her bir işin Allah nezdinde yazılmış, yazı ile tesbit edilmiş bir hali vardır. Bunu el-Hasen ifade etmiştir.

Buyrukta takdim ve te'hir olduğu da söylenmiştir. Mana; "Herbir yazının bir va'desi vardır" şeklindedir. Bu açıklamayı el-Ferrâ ve ed-Dahhâk yapmıştır ki yüce Allah'ın yazmış olduğu her bir işin bilinen bir vakti, belli bir süresi vardır, demektir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Herbir haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır" (el-En'âm, 6/67) buyruğudur.

Bununla yüce Allah, azabın indirilmesinin ümmetlerin bu konudaki tekliflerine göre olmayıp aksine her bir va'denin yazılmış bir süresi olduğunu açıklamaktadır. Anlaman her bir sürenin meleklerin kendisine vakıf olamadığı yazılmış bir vadesi ve takdir edilmiş bir durumu vardır, şeklinde olduğu da söylenmiştir ki bunu et-Tirmizî el-Hakîm, "Nevâdiru'l- Usul" adlı eserinde Şehr b. Hav-şeb'den, o da Ebu Hureyre yoluyla rivayet etmiştir. Ebu Hureyre dedi ki: Musa -Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun- Tur-u Sina'ya yükselince Cebbar (olan Allah) onun elinde bir yüzük bulunduğunu gördü ve -O, daha iyi bildiği halde-: Bu nedir, Ey Musa diye sordu. Hz. Musa da şöyle dedi: Bu erkeklerin bir süs eşyasıdır. Yüce Allah şöyle buyurdu: Peki onun üzerinde Benim isimlerimden yahut kelimamdan yazılı herhangi bir şey var mıdır? diye sorunca, hayır dedi. Bu sefer

yüce Allah ona: Sen onun üzerine: "Herbir vadenin yazılmış bir hükmü vardır" yaz, diye buyurdu.[\[94\]](#)

39. Allah dilediğini siler ve bırakır. Ana kltab ise O'nun nezdindedir.

"Allah dilediğini siler ve bırakır." Yani yüce Allah, o yazılı olandan ilgililerinin başına getirmek ve gerçekleştirmek İsteddiği şeyi o Kitaptan siler (yani gerçekleştirir.) "Ve" dilediğini "bırakır." Bu da onu vakti gelinceye kadar erteler demektir. Çünkü;" Kitabı (yazıyı) sildim" İfadesi onun izini giderdim manasınadır. Âyet-i kerimede ki "ve bırakır" buyruğu "onu bırakır" anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Allah'ı çokça anan erkekler ve kadınlar" (el-Ahzab, 33/35) buyruğu gibidir ki, Allah'ı çokça anan kadınlar, demektir.

İbn Kesir, Ebu Amr ve Âsim; "Bırakır" buyruğunu şeddesiz okurlarken diğerleri şeddeli okumuşlardır. Bu da İbn Abbas'ın kıraati olup Ebu Hatim ve Ebu Ubeyd'in tercih ettiği de budur. Çünkü bu şekilde okuyanlar hem sayıca çoktur, hem de bir başka yerde: "Allah iman edenlere dünya hayatında da... sebat verir." (İbrahim, 14/25) buyruğunda şeddeli kullanılmıştır.

İbn Ömer der ki: Ben Peygamber (sav)i şöyle buyururken dinledim: "Allah dilediğini siler, dilediğini de bırakır. Bahtiyarlık, bedbahtlık ve ölüm müstesna."[\[95\]](#)

İbn Abbas da şöyle demektedir: Allah bazı şeyler müstesna dilediğini siler ve bırakır. (Bu müstesna şeyler) yaratmak, ahlâk, ecel, rnk, bahtiyarlık ve bedbahtlıktır. Yine ondan nakledildiğine göre bunlar, Ümmül-Kitab'ın dışında iki kitaptır. Allah bunlardan dilediğini siler, dilediğini de bırakır.

"Ana kltab ise O'mın nezdindedir," Kendisinden hiçbir şeyin değişikliğe uğramadığı kitap demektir. el-Kuşeyrî der ki: Denildiğine göre bahtiyarlık, bedbahtlık, yaratmak, ahlâk ve nzık değişikliğe uğramazlar. O halde âyet bunun dışındaki şeylere dairdir. Ancak böyle bir görüşte bir çeşit tehakküm vardır.

Derim ki: Bu gibi şeyler rey ve içtihad ile kavranamaz. Bunlar ancak tev-kîfî olarak (sağlam rivayetlerden) öğrenilebilir. Eğer bu konuda rivayet sahih olursa, onu kabul etmek gerekir ve bu rivayetin yanında durmak icab eder. Aksi takdirde âyet-i kerîme herşey hakkında umumî olur, daha zahir olan da budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bu anlamda Ömer b. el-Hattab (r.a)dan da İbn Mes'ud, Ebu Vail, Ka'b el-Ahbar ve diğerlerinden de rivayet gelmektedir. el-Kelbî'nin kabul ettiği görüş de budur.

Ebu Osman en-Nehdî'den nakledildiğine göre Ömer b. el-Hattab (r.a) ağlayarak Beyti tavaf ediyor ve şöyle diyordu: Allah'ım, eğer Sen beni bahtiyar kimseler arasında yazdı isen onlar arasında beni bırak. Şayet beni bedbaht ve günahkâr

kimseler arasında yazdı isen, onlar arasından beni sil ve beni bahtiyar ve mağfirete nail olan kimseler arasında yaz. Çünkü Sen dilediğini siler, dilediğini bırakırsın ve Ana kitab da Senin nezdindedir.

İbn Mes'ud da der ki: Allah'ım, eğer Sen beni bahtiyar kimseler arasında yazdı isen, beni aralarında bırak. Şayet benî bedbaht kimseler arasında yazdı isen, beni bedbahtlar arasından sil ve bahtiyar kimseler arasında yaz. Çünkü Sen dilediğini siler, dilediğini bırakırsın. Ana kitap da Senin nezdindedir.

Ebû Vail de çokça şöylece dua ederdi: Allah'ım, eğer bizleri bedbaht kimseler olarak yazdı isen sil ve bizleri bahtiyar kimseler olarak yaz. Eğer bizi bahtiyar kimseler olarak yazdı isen onlar arasında bırak. Çünkü Sen dilediğini silersin, dilediğini bırakırsın. Ana kitap da Senin nezdindedir.

Ka'b da Ömer b. el-Hattab'a şöyle demiş: Eğer Allah'ın kitabındaki bir âyet olmasaydı, kıyamet gününe kadar neler olacağını sana bildirebilirdim. Bu: "Allah dilediğini siler ve bırakır. Ana kitab ise O'nun nezdindedir." buyruğudur.

Malik b. Dinar da kendisine dua ettiği bir kadın hakkında şöyle demiştir: Allah'ım, eğer onun karnındaki yavru kız İse Sen onu erkek olarak değiştir, çünkü Sen dilediğini silersin, dilediğini bırakırsın. Ana kitap da senin nezdindedir.

Buhârî ile Müslim'de Ebu Hureyre'den şöyle dediğine dair nakledilen rivayet önceden geçmiş bulunmaktadır: Ben Peygamber (sav)i şöyle buyururken dinledim: "Her kim rızkının genişletilmesini, ecelinin geciktirilmesini istiyor ve bundan memnun oluyorsa o halde akrabalık bağını gözetsin. [96] Bunun bir benzeri Enes b, Malik'ten de rivayet edilmiştir. Buna göre Rasûlullah (say) şöyle buyurmuştur: "Kim... severse" diyerek aynı lafız ile bu hadisi rivayet etmiştir. [97]

Bu hadis iki türlü yorumlanmıştır: Birisine göre bu geciktirme manevidir, bu da ondan sonra dünyada kendisi hakkında baki kalan güzel övgü, güzel bir anıhş, tekrarlanıp duran ecir ve mükâfattır. Bu durumdaki bir kimse ölmemiş gibidir.

Diğer bir açıklamaya göre yüce Allah, Levh-i Mahfuz'da yazılı olan ecelini erteler. Allah'ın ilminde olan ise sabittir, onun herhangi bir değişikliğe uğraması söz konusu değildir. Nitekim yüce Allah: "Allah dilediğini siler ve bırakır. Ana kitab İse O'nun nezdindedir" diye buyurmaktadır.

İbn Abbas, Rasûlullah (sav)dan: "Allah'ın Ömrünü ve ecelini uzatmasını, rızkını genişletmesini seven bir kimse Allah'tan korksun ve akrabalık bağını gözetsin" şeklindeki sahih hadisi rivayet ettiği İbn Abbas'a: Ömür ve ecelde nasıl artış yapılır? diye sorulunca, o da şu cevabı vermiştir: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O sizi çamurdan yaratandır, sonra bir ecel takdir edendir. O'nun

katında belirli bir ecel daha vardır." (el-En'âm, 6/2) Birinci ecel, kulun annesinin kendisini doğurduğu andan öleceği vakte kadardır. İkinci ecel -yani Allah'ın nezdindeki belirti ecel- ise kişinin vefatından itibaren Berzah'ta yüce Allah'ın huzuruna çıkacağı güne kadarki eceldir ve bunu Allah'tan başka kimse bilmez. İşte kul Rabbinden korkar ve akrabalık bağını gözetirse, yüce Allah Berzah'taki ecelinden birinci (dünyadaki) ömrünün eceline dilediği kadarını ilave eder. Bu kişi şayet isyan eder ve akrabalık bağını koparacak olursa, Allah da dünyadaki ömründen bunu dilediği kadarıyla eksiltir ve Berzah'taki eceline bunu ilave eder. Eğer yüce Allah'ın ezeli ilmindeki ecel kesinleşirse artık onda bir artış veya eksilme söz konusu değildir. Çünkü yüce Allah: "Her ümmetin bir eceli vardır. O eceleri gelince ne bir an geri bırakabilirler, ne de ileri alabilirler" (el-A'raf, 7/34) diye buyurmuştur. Böylelikle rivayet ile âyet arasında bir uygunluk olduğu ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi bu ümmetin en büyük aliminin tercih ettiği görüşe göre bu artış, bizzat ömrün kendisinde ve ecelde -lafzın zahirine göredir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Mücahid de der ki: Yüce Ailah bir senenin işlerini Ramazan ayında mülkemleştirir. Dilediğini siler, dilediğini de bırakır. Bundan tek istisna hayat, ölüm, bedbahtlık ve mutluluktur. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

ed-Dahhâk da der ki: Şanı yüce Allah hakkında sevap ve ikabın söz konusu olmadığı, Hafazaların sicillerinde bulunanlardan dilediğini siler, hakkında sevap ve cezanın söz konusu olduğu şeyleri de bırakır. Bu anlamdaki bir açıklamayı da Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

el-Kelbî ise der ki: Allah nızık türünden dilediğini siler ve dilediğini arttırır. Ecel türünden de dilediğini siler ve onda dilediği şeyleri arttırır. Yine bunu Peygamber (sav)dan de rivayet etmiştir. Daha sonra el-Kelbî'ye bu âyet-i kerîme hakkında sorulduğunda o şu cevabı vermiş: Yüce Allah bütün sözleri yazar. Nihayet perşembe günü geldi mi hakkında sevab ve İkabın bulunmadığı herbir şeyi bir kenara bırakır. Yedim, içtim, girdim, çıktım vb. şeyleri doğru olarak söylemesi gibi. Sevab ve cezanın hakkında söz konusu olduğu şeyleri de bırakır.

Katâde, İbn Zeyd ve Said b. Cübeyr ise der ki: Allah farz, ve nafilelerden dilediğini siler, nesli eder ve değiştirir. Dilediğini de olduğu gibi bırakır ve nesh etmez. Bütün nâsih de, mensûh da O'nun nezdinde Ümmü'l-Kitab'tadır. Buna benzer bir açıklamayı en-Nehhâs ve el-Melhdevî, İbn Abbas'tan nakletmişlerdir, en-Nehhâs der ki: Bize Bekr b. Sehl anlattı dedi ki: Bize Ebu Salih anlattı, o Muaviye b. Salih'ten, o Ali b. Ebi Talha'dan, o İbn Abbas'tan dedi ki: "Allah dilediğini siler." Yüce Allah buyuruyor ki; Allah Kur'ân-ı Ke-rîm'den dilediğini

değiştirir, nesli eder; “ve bırakır”dilediğini de değiştirmek-sizin bırakır. "Ana kitab ise O'nun nezdindedir." Yani bütün bunlar O'nun nezdinde Ümmü'l-Kitab'tadır. Nâsîh'i ile de, mensûh'u ile de.

Said b. Cübeyr de der ki: O kullarının günahlarından dilediğini mağfiret eder, dilediğini de bırakır, mağfiret etmez.

İkrime der ki: Yüce Allah -tevbe ile- bütün günahları siler. Günahlar yerine de hasenatı bırakır (yazar.) Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ancak tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyenler müstesna."(el-Furkan, 25/70) Yine el-Hasen der ki; "Allah" eceli gelen kimselerden "dilediğini siler ve" eceli gelmemiş oları kimseleri"bırakır." Yine el-Hasen der ki: Allah babalan siler, oğulları bırakır. Yine ondan nakledildiğine göre; O Haraza meleklerine dilediği günahları unutturur. Kendisine ise asla unutturuamaz.

es-Süddî der ki: "Allah dilediğini" yani ayı "siler ve" güneşi "bırakır." Bunun açıklaması da yüce Allah'ın şu buyruğundadır: "Gece âyetini sildik. Gündüz âyetini de gösterici kıldık." (el-İsrâ, 17/12)

er-Rabîl b. Enes te der ki: Bu husus uyku halinde ruhlar hakkındadır Uyku esnasında Allah ruhları kabzeder, sonra o kimsenin ani bir ölümünü mu-rad ederse ruhunu tutar, bırakmaz. Hayatta kalmasını dilediği kimseye ise ruhunu geri iade eder. Bunun da açıklaması yüce Allah'ın şu buyruğunda yer almaktadır: "Allah ölümleri vaktinde ruhları alır..." (ez-Zümer, 59 42)

Ali b, Ebi Talib de der ki; Yüce Allah nesillerden dilediklerini siler. Yi-ce Allah'ın: "Kendilerinden önce nice nesiller kelâk ettiğimizi... görmezler mi?" (Yasin, 36/31) buyruğunda olduğu gibi. Yine bu nesillerden dilediklerini de bırakır, Yüce Allah'ın: "Bunlardan sonra başka bir nesil var ettik" (el-Mu'minin, 23/33) buyruğunda olduğu gibi. Yüce Allah böylelikle bir nesli silerken, bir başka nesli bırakmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada yüce Allah'ın silmesinden kasıt, uzun bir zaman Allah'a İtaat gereğince amel eden, sonra da Allah'a masiyet ile amel edip sapıklığı üzere vefat eden kimsedir. İşte yüce Allah'ın sildiği kişi budur. Bıraktığı (sebat verdiği) kişi ise uzun bir süre Allah'a isyan ile amel ettikten sonra tevbe eden kimsedir. Allah da böyle bir kimseyi kötülükler işleyenlerin arasından siler, iyilik işleyen kimselerin arasına yazar. Bunu da es-Sa'le-bî ve el-Maverdî, İbn Abbas'tan nakletmişlerdir.

Bir diğer görüşe göre; yüce Allah dilediğini -yani dünyayı- siler ve âhire-ti de bırakır.

Kays b. Ubade de Receb ayının onuncu günü hakkında şöyle demektedir: Bu, Allah'ın kendisinde dilediğini sildiği ve dilediği şeyi de bıraktığı bîr gündür.

Mücahid'den ise bunun Ramazanda gerçekleştiğine dair rivayet önceden geçmiş bulunmaktadır.

Yine İbn Abbas der ki: Yüce Allah'ın beşyüz yıllık mesafe devam eden, kırmızı yakuttan iki kapağı bulunan, beyaz inciden bir Levh-i Mahfuz'u vardır. Hergün yüce Allah buna üçyüzaltmış defa nazar eder ve dilediğini bırakır, dilediğini siler.

Ebu'd-Derdâ da, Peygamber (sav)den şöyle dediğini rivayet eder: "Şüphe yok ki şanı yüce Allah, gecenin geri kalan üç saatinde zikri açar. Kendisinden başka hiçbir kimsenin nazar etmediği kitaba bakar. Dilediğini bırakır, dilediğini siler. "

[98]

Akide'de kabul edilen husus ise, Allah'ın kaza (ve kader)inin değişikliğe uğramadığı şeklindedir. Bu silmek ve bırakmak da, hakkında kazanın ezelden beri takdir edildiği şeyler arasındadır. Kazanın mutlaka meydana gelecek ve gerçekleşecek şeyler olduğuna dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır. İşte olduğu gibi kalan (sabit) budur. Kimi şeylerin de bazı sebeplere bağlı olarak da bertaraf edilmesi takdir edilmiştir. İşte silinen de bunlardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Gaznevî der ki: Benim kanaatime göre Levh'de bulunan şey bazı meleklerin onu görebileceğinden dolayı gaybın kapsamından çıkmış olur. Bunun değişikliğe uğrama ihtimali vardır, çünkü yaratıkların yüce Allah'ın bütün ilmini kuşatmalarına imkân yoktur. O'nun özel bilgisinde bulunan eşyanın takdirine ait hususlar asla değişikliğe uğramaz.

"Ana kitap ise O'nun nezdindedir." Yani ecel vb. yazılan şeylerin aslı O'nun nezdindedir.

Ümmü'l-Kitab (ana kitabın) hiçbir şekilde değişmeyen, değişikliğe uğramayan Levh-i Mahfuz olduğu söylendiği gibi; onda bir takım değişikliklerin cereyan ettiği de söylenmiştir. Değişikliğin diğer salıfelerde meydana geldiği de söylenmiştir.

İbn Abbas'a Ummü'l-Kitab hakkında sorulmuş ve şu cevabı vermiştir: Ummü'l-Kitab; Allah'ın yaratacağı şeyleri ile yarattıklarının yaptıklarını bilmesi-dir. O ilmine: Bir kitap ol, dedi (.oldu.) Allah'ın ilminde hiçbir değişiklik olmaz. Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Ummü'l-Kitab'tan kasıt "zikir"dir. Bunun delili de yüce Allah'ın: "Andolsun ki Biz Zikir'den sonra Tevrat'ta... diye yazdık" (e!-Enbiya, 21/105) buyruğudur Bu da onun açıkladığı ilk anlama raci'dir, Ka'b'ın görüşünün anlamı da budur. Ka'b el-Ahbar der ki: Ana kitap şanı yüce Allah'ın yarattığı ve yaratacağı şeyleri bilmesi demektir.[99]

40. Onlara va'dettiğimizin bir kısmını sana göstersek de yahut canını alsak da, sana düşen ancak tebliğ etmektir. Hesap görmek de yalnız Bize aittir.

41. Görmediler mi ki Biz arza geliyoruz da, onu etrafından eksiltip duruyoruz. Allah hükmeder. O'nun hükmünü koğuşturup bozacak yoktur. O, hesabı pek çabuk görendir.

"Onlara va'dettiğünüzün bir kısmını sana göstersek de" anlamındaki buyrukta yer alan; fazladan gelmiştir. İfade onlara va'dettiğimizin yani azabın bir kısmını sana göstersek de... takdirindedir. Burada gösterileceğinden söz edilen şeyin "azab" olduğunun gerekçesi (yine bu sûrede yer alan) yüce Allah'ın: "Onlar için dünya hayatında bir azab vardır." (er-Râ'd, 13/34) buyruğu ile: "O kâfirlerin başına işledikleri yüzünden ya ansızın büyük bir musibet gelip, çatacak yahut..." (er-Râ'd, 13/31.) buyruklarıdır. Yani Biz onlara va'dettiğimiz azabın bir kısmını sana gösterecek olursak "yahut canını alsak da sana düşen ancak tebliğ etmektir." Senin üzerinde tebliğden başka bir görev yoktur. "Hesap görmek" yani amellerinin karşılığını vermek ve cezalandırmak "de yalnız Biz'e aittir."

"Görmediler mi ki?" buyruğunda kastedilenler Mekkelilerdir. "Biz arza geliyoruz da onu etrafından eksiltip duruyoruz." Bu hususta farklı görüşler vardır.

İbn Abbas ile Mücahid "onu etrafından eksiltip duruyoruz" oranın alimlerinin ve sahillerinin vefatıyla eksiltip duruyoruz diye açıklamışlardır. el-Kuşeyrî der ki: Bu açıklamaya göre arzın etrafından kasıt, onun en şereflieleridir.

İbnu'l-Arabî der ki: (Etrafın tekili olan): et-taraf ve et-tarf şerefli, üstün adam demektir. Ancak buna göre bir açıklama uzak bir ihtimaldir. Çünkü âyetten maksat şudur: Biz onlara işlerindeki eksiklikleri gösterdik ki, azaplarının ertelenmesinin Bizim acizliğimizden kaynaklanmadığını bilsinler diye. Ancak İbn Abbas'ın görüşü yahudî ve hristiyanların büyük ilim adamlarının ölümlerine yorumlanırsa, uygun bir açıklama olarak görülebilir. (Çünkü âyet-i kerîme kâfirlere tehdit mahiyetindedir).

Yine Mücahid, Katâde ve el-Hasen derler ki: Bunda kastedilenler müşriklerin eljerinde bulunup da müslümanları galip gelerek ellerine geçirdikleri şeylerdir. Bu açıklama, İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Yine ondan nakledildiğine göre, bundan kasıt, ümrânın yeryüzünün yalnızca bir tarafında söz konusu olacağı noktaya kadar harab olması demektir. Mücahid'den nakledildiğine göre yeryüzünün etrafının eksilmesi, harab olması ve yeryüzü halkının ölmesi demektir.

Vekî b. el-Cerralı, Talha b. Umeyr'den, o Ata b. Ebi Rebah'tan rivayete göre o, yüce Allah'ın; "Görmediler mi ki Biz arza geliyoruz da onu etrafından eksiltip,

duruyoruz" buyruğu hakkında dedi ki: Kasıt fukahâsının ve ahalisinin hayırlılarının gitmesidir.

Ebu Ömer b. Abdül-Berr de der ki: Atâ'nın âyet-i kerîmenin te'vili ile ilgili açıklaması gerçekten güzeldir. İlim ehli bu açıklamayı kabul ile karşılamıştır.

Derim ki: el-Mehdevî de aynı açıklamayı Mücahid ve İbn Ömer'den nakletmektedir. Bu da birinci görüşün aynısıdır, Süfyan, Mansur'dan, o Mücahid'den: "Onu etrafından eksiltip duruyoruz" buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Kasıt fukaha ve ilim adamlarının vefat etmesidir. Dilde bilindiğine göre ise "ettaif" herşeyin en değerli ve üstün olanıdır. Bu ise Ebu Nasr Abdu'r-Rahim b. Abdü 'l-Kerim'in, İbn Abbas'ın beğendiği görüşünden daha farklıdır.

İkrîme ve eş-Şa'bî derler ki: Bundan kasıt noksanlık ve nefislerin kabzedilmesidir, Onlardan birisi de der ki: Eğer yeryüzü gerçek anlamda eksilmiş olsaydı, hiç şüphesiz kişinin defî hacette bulunacak yeri dahi kalmazdı. Bir diğeri de şöyle demektedir: Hiç şüphesiz def-i hacetini yapacağın daracık bir yer dahi bulamazdın, demiştir.

Yine denildiğine göre bu buyrukla kastedilen Kureyşlilerden önceki ümmetlerden helak olanların, helak edilmesi, onlardan sonra da kaldıkları yerlerin, toprakların helak edilmesidir. Yani Kureyşliler kendilerinden öncekilerin helak edildiğini, onlardan sonra da arazilerinin harab olduğunu görmediler mi? Bunun gibi bir şeyin başlarına gelmesinden korkmuyorlar mı?

Bu görüş aynı şekilde İbn Abbas, Mücahid ve İbn Cüreyc'den de rivayet edilmiştir. Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre bundan kasıt, yeryüzünün bereketlerinin, mahsullerinin ve yaşayan insanların eksilmesidir. Bir diğer açıklamaya göre yeryüzünün eksilmesi, yöneticilerinin zulmü ile olur.

Derim ki: Bu, mana itibariyle doğrudur. Çünkü zulüm ve haksızlıklar ül-ke'eri, ora ahalisinin öldürülmesi ve halkının topraklarından sürülmesi sonucunda tahrib eder ve yeryüzünden bereketin kaldırılmasına sebep olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Allah hükmeder, O'nun hükmünü kovuşturup, bozacak yoktur." Yani hükmünü eksiltmek veya değiştirmek suretiyle kimse O'nun hükmünü bozamaz.'

"O hesabı pek çabuk görendir." Kâfirlerden intikamı da çabucak alır, mü'minlerin mükâfatını da çabucak verir.

Şöyle de açıklanmıştır: Şanı yüce Allah'ın -bundan önce el-Bakara Sûre-sî'nde (2/202. âyet, 2. başlıkta) geçtiği üzere- hesaba çekmek İçin düşünmeye ve bu maksatla parmak ile saymaya (vb. tekniklere) ihtiyacı yoktur.[\[100\]](#)

42. Onlardan öncekiler de tuzaklar kurmuştu. Fakat bütün bu tuzakları boşa çıkarmak, Allah'a aittir. Herkesin ne kazandığını O bilir. Kâfirler de pek yakında bu yurdun sonunun kimin olacağını bileceklerdir.

"Onlardan öncekiler" yani Mekke müşriklerinden öncekiler "de tuzaklar kurmuştu." Peygamberlere karşı tuzaklar kurmuşlar, onlara karşı hileler düzenlemişler ve onları inkâr etmişlerdi.

"Fakat bütün bu tuzakları boşa çıkarmak, Allah'a aittir." Yani tuzak kuranların tuzaktan da Allah'ın bir yaratığıdır. Bu tuzakların Allah'ın İzni olmaksızın zararları olmaz. Bir diğer açıklamaya göre Allah tuzağın en hayırlısını kurandır. Yani O kurdukları tuzaklara karşılık verendir, cezalandırandır.

"Herkesin" hayır ve şer türünden "ne kazandığımı O bilir" ve ameline göre ona karşılık verir. "Kâfirler de pek yakında bu yurdun sonunun" yani sevab, mükâfat ve ceza itibarıyla dünya yurdunun sonunun, yahut âhiret yurdunda mükâfat ve cezanın "kimin olacağını bileceklerdir." Bu buyruk, bu şekliyle bir tehdittir. "Kâfirler" anlamındaki buyruğu Nâfî', İbn Kesir ve Ebû Amr; şeklinde: Kâfir diye tekil olarak okumuşlardır. Diğerleri ise çoğul okumuşlardır. Bununla Ebu Cehû'in kastedildiği de [\[101\]](#)söylenmiştir.[\[102\]](#)

43. O kâfir olanlar: "Sen gönderilmiş bir peygamber değilsin" derler. De ki: "Benimle sizin aranızda bir şahit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar yeter."

"O kâfir olanlar, sen gönderilmiş bir peygamber değilsin, derler." Katâde der ki: Burada kasıt Arap müşriktendir, yani sen bir peygamber veya bir Rasûl değilsin. Sen ancak uydurma bir söz söyleyensin, Hz. Peygamber, onların teklif ettikleri mucizeleri göstermeyince onlar bu sözleri söylediler.

"De ki" yani ey Muhammed onlara de ki: "Benimle sizin aranızda" benim doğru söylediğime, sizin de yalan söylediğinize dair "bir şahit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar yeter." Bu, Arap müşriklerine karşı getirilen bir delildir. Çünkü onlar tefsirlerde belirtildiğine göre kitab ehlinin -aralarından iman eden kimselere- müracaat ediyorlardı.

Şöyle de açıklanmıştır: Kitab ehlinin şahitlikleri davalaşan tarafların arasında hükmü neticeye bağlayacak bir tanıklık idi. Bunlar ise Abdullah b. Selâm, Selman-ı Farisî, Temim ed-Dârî, Necaşî ve arkadaşları gibi, kitab ehlinin iman edenleridir. Bunu da Katâde ve Said b. Cübeyr ifade etmiştir.

Tirmizî, Abdullah b. Selâm'ın kardeşinin oğlundan naklen, şöyle dediğini rivayet eder: Hz. Osman'ın öldürülmesi istenince Abdullah b. Selâm geldi. Hz. Osman ona: Gelişine sebep nedir? diye sorunca, O: Sana yardımcı olmaya geldim, dedi.

Bunun üzerine Hz. Osman şöyle dedi: O halde insanların karşısına çık ve onların benden uzaklaşmalarını söyle, çünkü senin çıkışın benim için içeri girmenden daha hayırlıdır. Bunun üzerine Abdullah b. Selâm insanların karşısına çıkarak şöyle dedi: Ey insanlar! Şunu bilin ki benim cahiliye döneminde adım filan idi. Rasûlullah (sav) bana Abdullah adını verdi. Benim hakkımda Allah'ın Kitabından bir takım âyet-i kerîmeler İndi. Benim hakkımda yüce Allah'ın: "Eğer o Allah tarafından gönderilmiş iken siz onu inkâr etmiş iseniz ve İsrailoğullarından bir şahid de onun bir benzeri üzere şahitlik edip iman etmiş olduğu halde siz büyüklük taslamış iseniz, gerçek şu ki Allah zalimler topluluğuna hidayet vermez" (el-Ahkaf, 46/10) buyruğunu İndirmiştir. Yine benim hakkımda: "De ki; Benimle sizin aranızda bir şahit olarak Allah ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar yeter." âyetini indirmiştir...[\[103\]](#) Biz bu hadisi bütünüyle "et-Tezkire" adlı eserimizde nakletmiş bulunuyoruz. Ebu İsa da bu hadis hakkında şöyle demektedir: Bu hasen, garib bir hadistir.

Abdullah b. Selâm'ın cahiliye dönemindeki adı Husayn idi. Peygamber (sav) ona Abduliah adını vermiştir.

Ebu Bişr der ki: Said b. Cübeyr'e: "Ve yanında kitabın bilgisi bulunanlar" dan kasıt kimdir? diye sordum. O: O kişi Abdullah b. Selâm'dır, dedi.

Derim ki: Bu kişi nasıl Abdullah b. Selâm olabilir? Bu sûre Mekke'de inmiştir. Abdullah b. Selâm ise ancak Medine döneminde müslüman olmuştur.

Bunu es-Sa'lebî nakletmektedir, el-Kuşeyrî de der ki: İbn Cübeyr dedi ki: Sûre Mekke'de inmiştir. İbn Selâm ise bu sureden sonra Medine'de İslâm'a girmiştir. O bakımdan bu âyet-İ kerîmenin İbn Selâm hakkında yorumlanması caiz olamaz. "Yanında kitabın bilgisi bulunan" dan kasıt, Hz. Cebrail'dir, Aynı zamanda bu, İbn Abbas'ın da görüşüdür.

el-Hasen, Mücahid ve ed-Dahhâk der ki: Bu yüce Allah'tır. Onlar bu buyruğu; "Kitabın bilgisi O'nun nezdinden gelmiştir" diye okurlar ve: Burada kasıt Abdullah b. Selâm ile Selman'dır diyenlerin kanaatlerini reddediyorlardı. Çünkü onların görüşüne göre sûre Mekke'de inmiştir, bunlar ise Medine'de İslâm'a girmişlerdir.

Peygamber (sav)den de bu buyruğu aynı şekilde okuduğu zayıf olmakla birlikte da rivayet edilmiştir. Yine bunu Süleyman b. Erkân, ez-Zührî'den, o Salim'den, o da babasından, o da Peygamber (sav)den yoluyla rivayet etmiştir. Mahbub da, İsmail b. Muhammed el-Yemanî'den naklettiğine göre, o da aynı şekilde; "Nezdinden" şeklinde mim, ayn ve dal harfleri-ni esreli olarak; "Kitabın alameti, işareti" anlamında "ayn" harfini ötreli ve "kitab" kelimesini de merfu olarak okumuştur. Abdullah b. Atâ der ki: Ben Ebu Cafer b. Ali b. el-Hüseyn b. Ali b.

Ebi Talib (r. anhum)a şöyle dedim: Yanında kitabın bilgisi bulunan kişinin Abdullah b. Selâm olduğunu iddia etmişlerdir. O şöyle dedi: Hayır, bu kişi Ali b. Ebi Talib (r.a)dır. Muhammed b. el-Hanefîye de böyle demiştir. Bütün mü'minlerdir, diye de açıklanmıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kadı Ebu Bekir b. el-Arabî der ki: Bu kimsenin Hz. Ali olduğunu söyleyen iki esastan birisine dayanır: Ya o kimsenin kanaatine göre Hz. Ali mü'minle-rin en bilginidir; ama gerçek öyle değildir. Çünkü Ebu Bekir, Ömer ve Osman (r.anlum) ondan daha bilgilidirler. Diğer bir sebep ise Peygamber (sav)a atfedilen: "Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısıdır", sözü dol ayısı yi ad ır, bu da batıl bir hadistir. Peygamber (sav) İlmin şehridir, ashab'ı da bu şehre açılan kapılardır. Bu kapıların kimisi oldukça geniştir, kimisi orta büyüklüktedir ve bu onların ilimlerdeki derecelerine göre değişir. Burada "kitabın bilgisi"ne sahip olanların bütün mü'mi nler olduğunu söyleyenlerde doğru söylemişlerdir. Çünkü herbir mü'min Kitab'ı bilir ve onun hangi yönden muciz olduğunu idrâk eder. Peygamber (sav)in doğru söylediğine de tanıklık eder.

Derim ki: Buna göre Kitab'tan kasıt Ku'ân-ı Kerîm'dir. Kitabın bilgisine sahip olan kimsenin Abdullah b. Selâm olduğunu söyleyenler ise Tirmizî'nİN belirttiği hadise dayanmaktadır. Abdullah b. Selâm hakkında herhangi bir buyruğun inmesine mani bir durum olmadığı gibi, kendisi de bütün mü'minleı lafzının kapsamına girmektedir. Bunu, ifadeler anısında yer alan: "O kâfir olanlar" buyruğu da desteklemektedir ki, bununla kastedilenler Kureyşlilerdir. O halde Kitab bilgisine sahip olanlar yahudilerden olsun, hristiyanlardan olsun iman eden kimselerdir. Çünkü bunlar nübüvveti ve Kitabı puta tapı-cılara göre daha iyi bilirler.

en-Nehhâs der ki: Bu kimseden kasıt Abdullah b. Selam ve başkalarıdır, diyenlerin kanaatlerinin de doğru olma ihtimali vardır, çünkü deliller sahih olup da Kur'ân-ı Kerîm'den önce indirilmiş kitabı okuyan kimseler de bu dlilleri tanıyacak olurlarsa artık bu kesin bir husus olur. İşin hakikatini en iyi bilen Allah'tır.[\[104\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/421.

[\[2\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/421-422.

[\[3\]](#) Buhârî, Enbiyâ 19, Tefsir 12. sûre 6, Ayrıca bk. Tefsir 2. sûre, 38.

[\[4\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/422-423.

- [5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/424.
- [6] Burada merhum müfessirimiz, kendi döneminde dile getirilen bir takım görüşleri ele alıp bunları kendisine göre eleştirilene tabi tutmaktadır. Ancak şunu da belirtelim ki; müslümanlara bu hususta nispet ettiği görüşün, müslümanlarca benimsenen tek görüş olmadığı da bilinen bir husustur.
- [7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/425.
- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/425-426.
- [9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/426.
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/426.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/426-427.
- [12] Müslim, Zekât 11; Ebû Dâvûd, Zekât 22; Tirmizi, Menâkıb 28; Müsned, I, 94, II, 322, IV, 165.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/427-428.
- [14] Buhârî, Tefsir 13. sûre
- [15] Bu kadarıyla, ancak Hz. Ali'ye değil de, hazır olanlara hitap olarak: Taberanî, el-Evsat, V, 89. el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IX, 100'de hadisi kaydettikten sonra; "senesinde hem tanımadığım hem hakkında ihtilaf edilmiş raviler vardır" kaydını düşmüştür.
- [16] Tirmizî, Tefsir 13. sûre 2, "hasen-garip bir hadistir" kaydıyla
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/428-429.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/430-431.
- [19] Rivayet, bu şekliyle görüldüğü gibi mürseldir. Bununla beraber, Suyutî, ed-Durru'l-Mensur, IV, 607'de İbn Cerir'in, İbn Abbas'tan diye rivayet ettiğini belirtmektedir.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/431-433.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/433.
- [22] Buhârî, İstiska 29, Tefsir 6. sûre 1; Müsned, II, 24, 52, 58, 122.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/433-434.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/434-435.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/435.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/435.
- [27] Darakutnî, III, 322

- [28] Darakutni, III, 322.
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/435-437.
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/437.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/437-438.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/438.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/439-440.
- [34] Müslim, Mesâcid 144, 145; Tirmizi, Deavât 25; Nesâî, Sehv 92.
- [35] Buhârî, Mevâkîf 16, Tevhîd 23, 33; Müslim, Mesâcid 210; Nesâî, Salat 21; Muvatta', Kasru's-Salâti fi's-Sefer 82; Müsned, II, 257, 312, 486.
- [36] Güvenilir herhangi bir hadis kitabında yer almayan bu rivayeti, Suyûtî, ed-Durru'l-Men-sür, IV, 615-616'da İbn Cerir'in Kinâne el-Adevi'den gelen bir rivayet olarak zikrettiğini belirtmektedir.
- [37] Buhârî, Fiten 4, 28, Menakıb 25, Enbiyâ 7; Müslim, Fiten 1, 2; Tirmizi, Fiten 21, 23; İbn Mâce, Fiten 9; Muvatta. Kelam 22; Müsned VI, 428-429.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/441-446.
- [39] Bk. Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 625-626.
- [40] Bk. Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 611-612.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/447-451.
- [42] Abdullah b. Ebi Zekeriyâ'dan bana ulaştığına göre, gök gürültüsü sesini işitip de "Subhanallah ve bi hamdihi: Allah'i hamd ile teşbih ederim" diyene yıldırım çarpmaz. (Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 624).
- [43] Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 624'de ibn Abbâs'm sözü olarak.
- [44] Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 624-625
- [45] Munkatı olması halinde anlam şöyle olur: "O yıldırımları gönderip onlarla dilediğini çarpar. Onlarsa Allah hakkında mücadele edip dururlar."
- [46] Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, IV, 625
- [47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/451-454.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/454-456.
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/456-458.
- [50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/458-460.
- [51] Buna göre ifadenin anlamı: Bunun gibi bir köpük de ateşte çıkar, şeklinde

olur.

[52] Buna göre de anlam şöyle olur: Bunun gibi bir köpük de ateşte erittikleri şeylerden çıkar.

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/460-464.

[54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/464-465.

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/465.

[56] Müslim, Zekat 108; Ebû Dâvûd, Zekât 27; Nesâi, Salât 5; İbn Mâce, Cihâd 41 (nisbeten kısa olarak); Müsned, VI, 27.

[57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/465-467.

[58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/467-468.

[59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/468.

[60] Tirmizî, Birr 55; Müsned, V, 228, 236'da Muâz b. Cebel'den 153, 177'de Ebû Zerr'den.

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/468-470.

[62] Buhari, Cihad 4, Tevhîd 22; Tirmizi, Sıfatu'l-Cenne 4; Müsned, II, 335.

[63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/470-471.

[64] Müsned, II, 168, daha uzunca ve: "... mürâhîdlerdir" yerine: "... fakirler ve muhacirlerdir..." şeklinde. Ayrıca "Abdullah b. Ömer'den" değil, "Abdullah b. Amr b. el Âs'dan,"

[65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/471-473.

[66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/473-474.

[67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/475-476.

[68] Veya: "İman edip salih amel işleyenler var ya! Onlara Tûba vardır"

[69] Taberânî, el-Evsat 1, 255-256; İbn Abdi'l-Berr, et-Temhid, III, 320-321; el-Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, X, 413.

[70] Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, IV, 643.

[71] III, 320-321

[72] Suyûti, ed-Durru'l-Mensâr, IV, 643-644.

[73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/476-478.

[74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/479-480.

[75] Merhum Kurtubî, bu beyiti daha önce, el-Bakara, 2/219. âyet, 4. başlıkta

zikretmiş ve şairin Suhaym b. Vesil el-Yarbuî olduğunu belirtmişti. Beyiti çeşitli vesilelerle zikreden başkaları da aynı adı verirler; Taberî, Câmiu'l-Beyân, XIII, 153; İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, VI, 260; İbn Hişam, Katru'n-Nedâ, s. 61-62: Kurtubî, -Dâru'l-Hadis baskısı-, IX, 329 not: 2

[76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/480-485.

[77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/485.

[78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/486.

[79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/486-489.

[80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/489.

[81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/489-491.

[82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/491-493.

[83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/493-494.

[84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/494.

[85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/494.

[86] Ebû Dâvûd, Nikâh 5; Nesai, Nikah 11; Müsned, III, 158, 245.

[87] "...dinin yarısı" yerine "imanın yarısı..." ve zayıf oldukları da, sika (güvenilir) oldukları da söylenen

[88] Muvatta, Kelam 11; yakın mana ve lafızlarla: Buhâri, Rikaak 23.

[89] Buhârî, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5, Nesâî, Nikâh 4, Müsned, III, 241.

[90] Buhârî, Nikah 8; Müslim, Nikâh 6-8: Tirmızı, Nikâh 2; Nesâî, Nikâh 4; İbn Mâce, Nikâh 2; Darimî, Nikâh 3; Müsned, I, 176, 183.

[91] Hz. Ömer ile muhatapları arasındaki konuşma ile "öğünme..." bölümü olmaksızın, yakın manada, Hz. Câbir'den ve senesinde zayıf ravi olduğu kaydıyla: el-Heysemî, Mecmâu'z-Zevâid, IV, 259; İbn Mâce, Nikâh 7.

[92] Ebû Dâvûd, Nikâh 3; Nesâî, Nikâh 11.

[93] el-Kettânî, er-Risâktu'l-Mustatrafe, s. 173'de onu tanıtırken şu ifadeleri de kullanmaktadır: "... fakîh, hadisi ve illetlerini bilen, ricali tanıyan... 581 ya da 582'de vefat eden..."

[94] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/494-497.

[95] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 43, senesinde zayıf râvi bulunduğu kaydıyla.

[96] Buhârî, Edeb 12

- [97] Buharî, Buyu 13, Edeb 12; Müslim, Birr 20, 21; Ebû Davûd, Zekât 45
- [98] Taberî, Câmiu'l-Beyân, XIII. 170.
- [99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/497-502.
- [100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/502-504.
- [101] Merhum müfessiriınız bir sonraki âyeti de bu âyet ile birlikte kayd etmiş ve tefsirlerini bir arada yapmıştır. Ancak bizler, bir arada verilmelerini zorunlu görmediğimizden ve sonuncu âyetin tefsirinin buna göre uzun olmasından ayrı ayrı kaydetmeyi uygun bulduk.
- [102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/505.
- [103] Tirmizî, Tefsir 46. sûre 1, Menâkıb 36.
- [104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 9/505-508.

HICR SURESİ

1. Yakında Bileceklerdir:

2. Tûl-i Emet:

1.“Aşılaiıcı Rüzgârlar”:

2. Çeşitli Mahsul ve Mallarda aAşı"nın Mahiyeti:

3. Aşılı Hurma Ağaçlarının Satılması:

4. Yalnız Ağaçları Satın Alanın Meyveyi Satın Alma Durumu:

5. Aşılı ve Aşılaiıcı Hayvanların Satılması:

1. Allah'ın Bilgisi Her Şeyi Kuşatmıştır:

2. Namazın İlk Vaktinde Kılınması ve İlk Safın Fazileti:

3. Namazda ve Cihadda İlk Saf:

1. İblis ve Şeytanlar:

2. Cinsten Yapılan İstisna ile İlgili Görüşler:

1. Allah'ın Has Kulları ve Şeytan:

2. Azın Çoktan ve Çoğun Azdan İstisna Edilmesi:

1. Kurtulanlar ve Helak Olanlar:

2. Olumlu ve Olumsuz İfadelerden İstisna:

1. Peygamberin Hayatına Yemin Onun için Bir Şereftir:

2. Bir Kimsenin Kendisinin ve Başkasının Ömrüne Yemin Etmesi:

3. Allah'tan Başkası Adına Yemin Etmek:

1. Basiret Sahibi Oluş ve Feraset:

2. Tevessüm ve Feraset Bir Hüküm ifade Eder mi?

Bu Âyeti Kenme'nin İhtiva Ettiği Hususlar:

1. Hicr Sahiplerinin Yurduna Girmek:

Hicr Ashabının Kuyularından ve Necis Sudan Yararlanmanın Hükümü:

2. İnsanın Kullanması Caiz Olmayan Yiyecek ve İçecekler Hayvanlara Verilebilir mi?

3. Evcil Merkeplerin Eti:

4. Kişinin Hayvanlarına Yedirmek Kastıyla Necaset Taşımalarının Hükümü'

5. Peygamberlerin ve Salihterin Eserleri:

6. Namaz Kılınabilen ve Kılınamayan Yerler:

8. Gübre ve Pislik Atılan Bahçede Namaz Kılmak:

1. Dünya Ehline İmrenmek:

2. Sürekli Dünya Metasını Arzulamak:

1.Namaza Sığınmak:

2. Bu Âyeti Kerime Secde Âyeti midir?

HICR SURESİ

1-99. ÂYETLERİN TEFSİRİ

Rahman ve Rahim Allah'ın. Adı İle (Mekke'de İnmiştir, Doksan dokuz Âyettir).

1. Elif, Lâm, Râ. Bunlar kitabın ve açık açık anlatan Kurân'ın âyetleridir.

Bunun anlamına dair açıklamalar daha önceden (Yunus, 10/1. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Burada sözü edilen "kitab" ile ilgili olarak, bunun bundan önce indirilmiş bulunan Tevrat ve İncil gibi kitaplar hakkında cins isim olup burada el-Kitabu'l-MÜbîn (açık açık anıatan Kur'ân-i Kerim) ile birlikte sözkonusu edildikleri söylendiği gibi- "kitab"m Kur'ân-ı Kerim olduğu ve onun leri iki adının da btr arada zikredilmiş olduğu da söylenmiştir.^[1]

2. O inkâr edenler, keşke müslüman olsaymışlar diye temenni edeceklerdir.

Bu buyruktaki; Keşke" fiilin başına gelmez. Ondan sonra gelen; fiilin başına girmesini sağlar

Buna göre, Zeyd belki kalkmıştır, Zeyd belki kalkar1 denilir. Buradaki "rmmn "bir şey" anlamında belirsiz bir isim; "temenni edecekler" anlamındaki lafız da onun sıfatı olabilir, Yani, inkâr eden kişi nice şeyi... temenni edecektir anlamında olur.

Nâî, Keşke" lafzının "bejini şeddesin, diğerleri ise şeddeli okumuşlardır. Bu iki ayrı söyleyiştir. Ebu Hatim der ki: Hicazlılar bu edatın "be"si-ni şeddesin okurlar. Şair de der ki:

"BuSRâ dolaylarında keskin bir kılıçla nice darbe ve nice Oldukça geniş açılmış mızrak yarası..."

Temim, Kays ve Rabîa İse bunu şeddeli okurlar. Ayrıca bu edatın, şekillerinde "be" harfinin şeddeli ve şeddesi kullanıldığı da olmuştur.

Aslolan bu edatın az şeyler hakkında kullanılmasıdır. Bununla birlikte çok şeyler hakkında kullanıldığı da olur. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Kâfirler birçok defa keşke müslüman olsaymışlar diye temenni edeceklerdir. Bu açıklamayı da Kuleliler yapmıştır. Şairin şu beyiti de bu kabildendir:

"Şunu bil ki, göz belki pek çok vakit aana bakış bağışlamıştır (bakmıştır). Fakat nihayet bunun da senden yana bir fayda sağlaması sozkonusu değildir."

Kimi ilim adamı da burada bu edatın azük bildirmek için kullanıldığını

söylemiştir. Çünkü onlar bu sözleri her yerde değil, bazı yerlerde söyleyeceklerdir. Bunun sebebi ise aıap ile uğraşacak olmalarıdır, Doğrusunu da en iyi bilen Allah'tır.

Burada Keşke... diye temenni edeceklerdir" ifadesinin, fiilen gerçekleşmiş olaylar hakkında kullanılmış olmakla birlikte (meydana gelecek olan hakkında kullanılması), verilen bu va'din doğruluğundan dolayıdır. Adeta olmuş ve gözle görölmüş gibidir.

Taberânî Ebu'l-Kasım, Câbir b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet eder: Rasulullah (sav) buyurdu ki-. "Benim ümmetimden bazı kimseler cehenneme günahları sebebiyle girecekler ve Allah'ın, orada kalmalarını dilediğı kadar bir süre orada kalacaklardır. Sonra müşrikler onları ayıplayarak: (Dünyada iken.) sizin bize muhalefediniz, tasdikiniz ve imanınız gibi hususların size bir fayda sağladığını görmüyoruz diyecekler. Bunun üzerine yüce Allah, cehennemden çıkarmadık hiçbir muvahhid bırakmayacaktır, Dalia sonra. Rasulullah (sav): "O inkâr edenler keşke müslüman oteaymışlar diye temenni edeceklerdir" âyetini okudu.[\[2\]](#)

el-Hasen der ki: Müşrikler, müslümanların. cennece girdiklerini, kendilerinin de kaldıkları yerin cehennem olduğunu görecekları vakit, keşke müs-lüman olsaydık diye temenni edeceklerdir.

ed-Dahhak da der ki: Bu temenni, dünyada iken hidâyet ile sapıklığı birbirinden açık seçik bir şekilde ayırd edip bunu görebilecekleri halde (canlarının alınması halinde) tahakkuk edecektir.

Mü'minlerin oldukça şeretü ikramlara raazlılar olduklarını, kâfirlerin de zelil olduklarını görecekları sırada, kıyamette olacağı da söylenmiştir. [\[3\]](#)

3- Bırak onları, yesinler, faydalansınlar, emel onları oyalayadur-sun. Yakında bileceklerdir.

Bu buyruğa dair açık I amalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[4\]](#)

1. Yakında Bileceklerdir:

Yüce Allah'ın: "Bırak onları, yesinler faydalansınlar" buyruğı, onlara yönelik bir tehdittir. "Emel onları oyalayadursun" itaatten alıkoysun. Çünkü; Filan şeyden onu alıkoydu" tabiri kullanılır. Ziyadesiz olarak da; O şeyden oyalandı, oyalanır" denilir.

"Yakında" kıyamet gününü görüp de yaptıklarının vebalini tadacaklarında "bileceklerdir."

Bu âyet-i kerime kılıç ile {cihadı emreden âyetle) nesli edilmiştir. [5]

2. Tûl-i Emet:

el-Bezzâr'ın Müsned'inde Enes'den şöyle nakledilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Dört şey bedbalıtlıktır. Gözün donması (Allah korkusuyla yaş akıtmaması), kalbin katılaşması, tûl-i emel ve dünyaya tutkunluk." [6]

Tûl-i emel, şifasız bir hastalıktır. Müzmin bir yaradır. Böyle bir hastalık kalpte yer elti mi, artık kalp bozulur, tedavisi son derece güçleşir. Hastalık ondan bir türlü ayrılmaz, ilacın ona bir faydası olmaz. Doktorlar çaresiz kalır, hukemâ ve ulemâ onun iyileşeceğinden yana ümit keserler.

Emel'in gerçek mahiyeti dünya tutkunluğu ve dünyaya dört elle sarılmak, dünyayı sevmek, âhiretten yüz çevirmektir. Rasulullah (sav)'dan şöyle buyrulduğu rivayet edilmiştir: "Bu ümmetin ilkleri yakın ve zütüd ile kurtulmuştur.

Sonrakileri ise, cimrilik ve emel ile helak olacaktır." [7]

Ebu'd-Derdâ (r.a)'dan Dimaşk mescidi merdivenlerinde ayağa kalkıp şöyle dediği rivayet olunur: Ey Dimaşklılar, size samimiyetle öğüt veren bir kardeşinizin sözlerini dinlemez misiniz? Gerçek şu ki, sizden öncekiler çokça mal toplarlar, yüksek binalar yaparlar ve uzun emellere sahip bulunuyorlardı. Şimdi onların toplulukları darmadağın oldu. binaları medara döndü ve emelleri de bir aldaniş oldu, İşte Ad kavmi; insan sayısıyla, servetlerimle, atlarıyla, askerleriyle ülkeyi doldurmuş taşıyorlardı. Peki, bugün onların geriye bıraktıkları miraslarının tamamını benden iki dirheme olsun kim satın ahr? Bu sözlerinden sonra şu beyitleri okudu:

"Ey kendisinden çok uzaklarda olsa dahi bir çok emeller besleyen Ve bunların en uzakta olanına dahi ulaşacağını iddia eden kişi! Yazık sana! Hiç umduğunu elde edebilir misin ki? Bunların en yakın olanına dahi kavuşacağından yana bir umudun yok."

el-Hasen der ki: Emelini uzun tutan kişi, mutlaka amellerini kötü işler Gerçekten de doğru söylemiştir. Allah razı olsun ondan. Çünkü emel, amele karşı bir tembellik verir, bir gevşeklik ve bir ağırlık doğurur. Bunun arkasından inhana bir şeylerle uğraşır gibi gelir, tembellikler ortaya çıkar. Kişi yere mihlanır kalır, neyaya meyleder. Bu, gözle görülmüş bir husustur. Bunun ayrıca açıklanmasına bu iddiada bulunandan delil istemeye gerek yoktur. Nitekim, emelin kısa

tutulması da kişiyi amele iter, elini çabuk tutmaya götürür ve hayırlı amellerde yarışmaya teşvik eder. [8]

4. Biz, belli bir yazısı olmaksızın hiçbir kasabayı helak etmedik

Yani, Levh-i Mahfuzda kendileri için yazılmış belli bîr va'delerİ olmaksızın hiçbir ahaliyi helak etmedik. [9]

5. Hiç bir ümmet ne ecelinin önüne geçebilir, ne de geciktirebilir.

Bu âyeti kerimedeki; sıladır. Kimse bana gelmedi," demeye benzer.

Buyruğun anlamı şudur: Hiç bir ümmel kendi ecelini aşarak ona bir şey ekleyemez ve ondan önce de va'desİ dolmuş gibi yok olmaz. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "O ecelleri gelince ne bir an geri bırakabilirler, ne de ileri alabilirler." (el-A'râf, 7/34) [10]

6. Dediler ki: "Ey kendisine Zikr (Kuran) indirilen kişi! Mutlaka sen bir delisin.

7. "Doğru söyleyenlerden İsen bize melekler getirmeli değil misin?"

Bu sözleri Kureyş kâfirleri Muhammed (sav.)'a lay yollu söylemişlerdir. Sonra ondan doğruluğuna delil teşkil etsin diye melekleri de getirmesini istemişlerdir.

... meli değil mî" buyruğu da; edatları gibi fiili işlemeye teşviktir. el-Ferrâ: daki "mim" "levlâ" daki "lâm"dan bedeldir, der.

Bir şeyi istilâ etti" ile aynı anlamdaki: Onu istilâ etti" ifadeleri de bunun gibidir, Onunla arkadaşlık ettim" ile O benim arkadaşımıdır" ifadeleri de böyledir. Buna göre "...me-li değil mî" anlamındaki bu edatın haber anlamında olması mümkündür. Mesela; Zeyd olmasaydı Amr vururdu" demek gibi- el-Kisâf de der ki: Haberde de soruda da; ile aynı şeylerdir.

İbn Mukbil der ki:

"Haya olmasaydı, din de olmasaydı taşıdığınız bazı kusurlarınızdan dolayı Elbetteki ayıplardım sizi; siz beni tek gözüm görmüyor diye ayıpladığınız için."

Görüldüğü gibi İbn Mukbil burada; : Olmasaydı" demek istemiştir. en-Nelîhâs da; edatlarının aynı anlamı ifade ettiğini nakletmektedir. Dil bilginleri de buna delil olarak şu beyânı zikrederler:

"Ey hantal herii'n oğulları! Sizler yaşlı develeri kesmeyi en şerefli işiniz olarak saymaktasınız.

Başına, miğfer geçirmiş, silahlarını kuşanıp zırhını giyinmiş kimseleri saymanız gerekmez miydi?"

Burada şairin kullandığı; "...mez miydi" anlamı verilen edat, aynı anlamdadır, [\[11\]](#)

8. Biz, melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman da kendilerine mühlet verilmez.

Hafs, Hamza ve el-Kisaî, Biz o melekleri ancak hak ile indiririz" şeklinde okumuşlar ve Ebu Ubeyd de bu okuyuşu tercih etmiştir. Ebu Bekir ve el-Mufaddal ise; Melekler ancak... indirilir" diye okumuşlar, diğerleri ise; Melekler ancak... iner" diye okumuşlardır. Bunun takdiri; İner" şeklinde iki "te" ile olup hafiflik olsun diye "te'lerden birisi hazfedil mistir. el-Bezzî ise, bu iki "te" ile okumuş, Ebu Hatim de yüce Allah'ın: Onda melekler ve ruh... iner de mer"(el-Kadr, 97/4) buyruğunu nazar-ı itibara alarak bu kıraati tercih etmiştir.

"Ancak hak ile" ancak Kur'ân ile anlamındadır, Mücahid'den, risalet ile diye de açıkladığı rivayet edilmiştir. el-Hasen de: İman etmeyecek olurlarsa, ancak azab ile indiririz, diye açıklamıştır.

"O zaman da kendilerine mühlet verilmez." Yani, melekler onları helak etmek için inecek olurlarsa, onlara mühlet verilmez ve her hangi bir tevbe-leri de kabul olunmaz

Anlamin şöyle olduğu da söylenmiştir; Eğer melekler senin lehine şahid-lik etmek üzere inecek olsalar ve bundan sonra da bunlar inkâr edecek olurlarsa, artık onlara mühlet verilmez. O zaman"ım aslı dır. Aradaki hemze ağır geldiğinden dolayı hazfedilmiştir. [\[12\]](#)

9. Şüphe yok ki o Zikri Biz indirdik. Onu koruyacak olan elbette Biziz.

Yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki o Zikri" yani, Kur'ân'ı "Biz indirdik. Onu" ona bir şey ilave edilmesinden, yahut ondan bir şey eksiltilmesinden yana "koruyacak olan elbette Biziz."

Katade ve Sabit el- el-Bünânî dedi ki: Yüce Allah, o Kitabı, şeytanların ona herhangi bir batılı ilave etmelerine yahut ondan herhangi bir hakkı eksiltmelerine karşı korumuştur. Onu korumayı bizzat yüce Allah üzerine almıştır. O bakımdan o her zaman İçin korunma altındadır. Ondan başka kitaplar hakkında ise; "Allah'ın kitabını korumaları istendiğinden" (el-Maide, 5/4-1) buyruğu ile korumayı kendilerine havale etmiş, onlar da değiştirmiş ve değişikliklere

uğratmışlardır. Bize Şeyh Fakîlî imam Ebu'l-Kasım Abdullah haber verdi. O, babası şeyh fakih imam muhaddis Ebu'l-Hasen Ah b. Halef b. Ma'zûz el-Kûmî et-Tilmisanî'den dedi ki: Büyük hadis alimi büyük alim Fahu'n-Ni-sa bint Ebi Nasr Ahmed b. el-Farac ed-Dîneverî kızı Şühde'ye, Daru's-Selam'dakî evinde 564 yılı Cuma del ahi re1 nin sonlarında, ona kıraat yoluyla denildi ki: Sîze, büyük hadis bilgini, ilmiyle amel, nakibu'n-nukaba Ebu'i-Feva-ris Tarrad b. Muhammed ez-Zeynebî ona kıraaten, sen de işitirken 490 yılında size şöyle haber verdi: Bize, Ali b. Abdullah b. İbra İlim haber verdi, bize Ebu Ali isa b. Muhammed b, Ahmed b. Ömer b. Abduimelik b. Abdula-zi2 b. Güreye -et-Tavmarî diye bilinir- anlattı: Bize, el-Huseyn b. Fehm anlattı dedi: Ben, Yahya b. Eksem'i şöyle derken dinledim: Me'mun'un -henüz emir iken- bir tartışma ve sohbet meclisi vardı. Oraya girenler arasında elbisesi güzel, yüzü güzel, süründüğü kokular hoş bir yahudi de vardı, söz alarak güzel ifadelerle o da konuştu. Meclis dağıldığında Me'mun onu çağırarak, îsrailoğullarından mısın diye sordu. O, evet dedi. Me'mun kendisine: Müslüman ol ki ben sana bazı işler tevdi edeyim, dedi ve ona bir takım vaadler-de bulundu. Ancak bu yahudi şahıs, dinimi ve atalarımın dinini terketmek istemiyorum, deyip gitti. Bir sene geçtikten sonra o adam müslüman olup yanımıza geldi. Bu sefer fıkha dair konuştu ve güzel konuştu. Yine meclis dağıldıktan sonra Me'mun onu çağırarak, sen geçen seferki bizim görüştüğümüz kişi değil misin, diye sordu. O, evet dedi. Bu seter Me'mun: Peki müs-İüman olmana sebep ne oldu diye sorunca şunu anlattı: Senin yanından ayrıldıktan sonra bu dinleri bîr sınamak istedim. Gördüğün gibi ben yazısı güzel olan bir kişiyim. Önce Tevratı aldım, üç nüsha yazdım. Kimisinde ilavelerde bulundum, kimisinde eksiltmeler yaptım. Bunları alıp havraya götürdüm, benden satın alındı. Bu sefer İncil'i elime aldım, yine üç nüsha yazdım, kimisine ilavelerde bulundum, kimisinden eksilttim ve bunları kiliseye götürdüm. Bunlar da benden satın alındı. Bu sefer Kur'ân'ı aldım. Üç nüsha yazdım, bunların kimisini fazlahlıkla yazdım, kimisini eksilttim. Bu mushafları alıp sahaflara götürdüm, bunlar mushafı sabite sahife çevirdiler. Bunlarda fazlalık ve eksiklik olduğunu görünce bir kenara fırlattılar ve satın almadılar. Böylelikle bunun korunmuş bir kitap olduğunu anladım. İşte İslâm'a girişimin sebebi bu oldu.

Yahya b. Ekseni dedi ki: Ben o yıl hacca gittim, Süfyan b. Uyeyne ile karşılaştım. Ben ona bu olayı nakledince, bana şöyle dedi: Yüce Allah'ın kitabında zaten bunu tasdik eden buyruklar vardır. Bu sefer: Nerede diye sordum, O, bana şu cevabı verdi: Şanı yüce Allah'ın, Tevrat ve İncil hakkında: "Allah'ın kitabını korumaları istendiğinden...",(el-Maide, 5/44) buyruğuyla Allah

bu kitapları korumalarını kendilerinden istemişti. Yine yüce Allah; "Şüphe yok ki o Zikri Biz indirdik, onu koruyacak olan elbette Biziz" di ye buyurmaktadır. Yüce Allah bu kitabı bizim için korudu ve o bakımdan zayi olmadı.

Denildiğine göre: "Onu koruyacak olan elbette Biziz" buyruğundaki zamir, Mulummed (sav)'a aittir. Yani Bfz onu, Bize yalan uydurmasına, yahut Bize ona olmadık şeyleri söylemeye kargı onu koruruz. Veya ona bir tuzak hazırlanmasına, yahut öldürülmesine karşı onu koruyacak olan elbette Biziz. Bunun bir benzeri de yüce Aüah'm: "Allah seni insanlardan koruyacaktır" (el-Maide, 5/44) buyruğudur.

Biz'in mübteda olarak ref mahallinde olması, İndirdik"in de haber olması mümkündür, Cümle de Şüphe yok ki"nin haberidir. Bununla birlikte "Biz" anlamındaki zamirin; in ismini te'kfd ile nasb mahallinde olması ve fasıla olmaması da mümkündür. Çünkü ondan sonraki ifade marif'e değil bir cümledir. Cümleler ise nekireîlere sıfat olmazlar. Çünkü onlar da nekire hükümündedirler.

[13]

10. And olsun, senden önceki ümmetler arasında da peygamberler gönderdik.

Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik, demektir, "(Ümmetler (şıalar)" kelimesi; Şîa'nın çoğuludur ve burada "ümmet" demektir. Yani onların ümmetleri arasında peygamberler gönderdik. Bu açıklamayı İbn Abbas ve Katade yapmıştır. ei-Hasen İse, önceki fırkalar arasında diye açıklamışür. Çünkü "şîa" insanlar arasından sözbirliği etmiş, birbiriyle kaynaşmış fırka ve taife demektir. O bakımdan şia ile fırka aynı şey gibidir. Nitekim yüce Allah'ın: 'Ya da sizi birbirinize fırkalar Cşia) halinde... katıp,.."(el-En'âm, 6/65) buyruğu da buradan alınmaktadır. Bunun aslı ise, 'den alınmadır. Bu da, kendisiyle büyük oyunların tutuşturulduğu küçük oyunlar demektir. e!-En"âm Sûresi'nde (işaret olunan âyetle) geçtiği gibi. el-Kelbî der ki: Buradaki "şîa"dan kasıt, kasabalardır.

[14]

11. Ocdara gelen her bir peygamberle mutlaka alay ediyorlardı.

Bu buyruk, Peygamber (sav)'a bir tesellidir. Yani, bu müşriklerin sana yapı-lıklarımın bir benzeri, senden önce gelen peygamberlere da yapılmıştır. [15]

12. Biz böylece onu günahkârların kalplerine sokarız.

13. Öncekilerin sünneti de geçmiş bulunduğu halde, onlar buna yine de

inanmazlar.

"Biz böylece onu" sapıklığı, küfrü, alay ve şirki -el-Hasent Katade ve diğerlerine göre- kavminin "günahkârların"ın "kalplerine sokarız." Yani, önceki ümmetler arasında geçenlerin kalplerine bunları soktuğumuz gibi, kavminin müşrik olanlarının kalbine de böylece onu sokarız, tâ ki onlardan öncekiler kendilerine gönderilen peygamberlere iman etmedikleri gibi, bunlar da sana iman etmesinler, İbn Cüreyc, Mücâhid'den şöyle dediğini rivayet eder: Burada sokulması kast olunan şey, yalanlamaktır. "Sokmak" anlamındaki; Bir şeyi bir şeye girdirmek" demektir. İpin iğneye geçirilmesi gibi, O bakımdan Ona girdi, girer, girmek" denilir ve Onu girdirdi" demek olur. Yol hakkında; ifadesi, yola girdi demektir. Bir şey, kendi türünden olmayan başka bir şeye girdiği gibi, aynı şekilde bir şeyi başka bir şeye girdirme şekli de kullanılır. Bütün halleriyle; vezinlerinden birisiyle gelir. Şair Adiyy b. Zeyd de der ki:

"Seni oldukça zorlu ve çetin bir güne soktular."

"Sin" harfi esreli olarak ip demektir.

Âyet-i kerimede Kaderiyye ve Mutezîle'nin kanaatleri reddedilmektedir.

Buyruğun anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Biz, Kur'ân-ı Kerimi onların kalplerine sokuyoruz da onlar, bunu yalanlıyorlar. el-Hasen, Mücahid ve Katade de tefsir alimlerinin çoğunlukla kabul ettiği görüşü ifade etmişlerdir ki, bu da Mutezileye karşı delil olarak daha bağlayıcıdır. Yine el-Hasen'den: Biz, zikri delili kabul etmelerini sağlamak üzere kalplerine sokarız, diye açıkladığını el-Ğaznevî zikretmektedir,

"Öncekilerin sünneti de geçmiş bulunduğu halde" yani, kâfirlerin helak edilmesi şeklindeki ilahi sünnet geçtiğine göre, bunların da helak oluşları ne kadar yakındır,

"Öncekilerin sünneti de geçmiş bulunduğu halde" buyruğunun bunların yalanlamaları, küfür ve inkâr etmeleri gibi, öncekiler de küfür ve İnkâra saptıklarından dolayı, bunlar da işte öncekilere uymaktadırlar, diye de açıklanmıştır. [\[16\]](#)

14. Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı doğru çıkıp dursalar;

15. Muhakkak ki: "Olsa olsa gözlerimiz döndürülmüş, hatta biz büyülenmiş bir topluluğuz" diyeceklerdir.

Bu işi yapıp durdu," ifadesi, onu gündüzün yaptı, demektir. Mastarı ise şeklinde gelir

Yani, onların gösterilmesini teklif ettikleri mucizeler onlara gösterilecek olsaydı, yine küfürleri üzere ısrar ederler ve gördüklerinin hayal olduğunu ileri sürerlerdi. Tıpkı mucize olan Kur'ân-ı Kerim'e: O bir büyüdür, demeleri gibi.

"Yukarı doğru çıkarlar" ifadesi, yukarı doğru çıktı, çıkar, yükseldi, yük-seîr anlamındaki; dan gelmektedir. Aynı: kökten "meâric" ise, yukarı doğru çıkan basamaklar, merdivenler manasınadır. Yani bunlar, semaya yükselseleil ve melekûtu ve melekleri görseler dahi, yine küfür üzere ısrar ederler. Bu açıklama el-Hasen ve başkasından nakledilmiştir.

Âye,t-i kerimedeki "onlara" zamirinin müşriklere, "...ip dursalar" daki zamirin de meleklerle ait okluğu söylenmiştir. Yani, meleklerin gidip geldiklerini görseler, demek olur kî. eğer bunların gözlerindeki perde semadaki kapıları ve o kapılardan meleklerin inip çıktığını görececek hale gelseler dahi, yine: Bizler gözlerimizle hakikati olmayan şeyler gördük, diyeceklerdir. Bu açıklama da İbn Abbas ve Katade'den nakledilmiştir.

Döndürülmüş" ifadesi, sihir üe kapatılmış demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas ve ed-Dahhâk yapmıştır. el-Hasen büyülenmiş, el-Keîbîgözleriniz perdelenmiş diye açıklamıştır. Yine el-Kelbîden, gözlerimiz kör edilmiş diye açıkladığı nakledildiği gibi, Katade görme imkânımız bizden alınmış diye açıklamıştır. el-Müerric, bizim gözlerimiz döndürülmüş diye açıklamıştır. Cuveybif ise aldatılıp kandırılmış diye açıklarken, Ebu Amr b. el-Alâ: Bu tabir, gözlerimiz ötülmüş ve perdelenmiş anlamındadır, demiştir. Şairin şu beyiti de bu kabildendir:

"Ve üzerinde miğfer bulunan bir güneş doğdu

Ve şiddetli sıcağın gözü örtünmeye (dinmeye) başladı."

Mücahid bu kelimenin engellendi, ahkondu anlamında olduğunu söylemiştir. Evs b. Hacer'ın şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Ve ben uykusuz bir geceye vardım

Ne serbesttir ne de alıkonulmuş birisidir."

Derim ki: Bu açıklamalar birbirine yakın açıklamalar olup, hepsinin ortak tarafı "ahkondu" anlamını ihtiva etmeleridir. İbn Aziz der ki: "Burada gözlerimiz döndürülmüş" tabiri, gözlerimiz kapatılmış anlamındadır- Ve bu ifade; Nehrin ağzım kapallım" ifadesinden gelmektedir Yine: Bu ifadenin şarabın verdiği sarhoşluk (sükr)'dan geldiği de söylenmiştir. Adeta gözler içki içenin sarhoş olması gibi, sarhoş olmuş diye kabul edilir.

İbn Kesir bu kelimeyi şeddesiz olarak; diye okurken, diğerleri şeddeli olarak okumuşlardır.

İbnü'l-Arabî der ki; Şeddesiz okuyuş dolduruldu anlamındadır, el-Mehde-vî ise der ki: Bu kelimenin şeddeli ve şeddesiz okunmasının anlamı gayet açıktır

Şeddeli okuyuş çokluk ifade etmek içindir, şeddesiz okuyuş da aynı anlamı ifade eder. Bilindiği şekliyle; fiili geçişli (müteaddi) değildir. Ebu Ali der ki; Bununla birlikte bu kelimenin görmek hakkında müteaddi olarak kullanıldığının işiülmüş olması da mümkündür. Şeddesiz okuyan bir kimse, bu kelimeyi sarhoşun haiine benzer bir halin gözlerine arız olmasına benzeterek okur. Sanki bakmanın neticesi elde edilemediği için bu da sarhoş gibi kabul edilmiş olur. Şöyle de açıklanmıştır: Bu kelimenin şeddesiz kullanılması, şarabın sarhoşluk vermesi anlamı ile ilgilidir. Şeddeli kullanılışı ise, "gözlerimiz alındı (kör edildik, görmez hale getirildik) "anlamındadır. Bu iki açıklamayı da el-Maverdî nakletmiştir. en-Nehhâs ise der ki: Mücaıid ve el-Hasen'in bilinen kıraatleri bu kelimeyi şeddesiz okuduklarıdır. el-Hasen'in de: Bu, gözlerimiz büyüldü anlamındadır, dediği nakledilmiştir. Ebu Ubeyd ise Ebu Ubeyde'den şeddeli okunmak suretiyle "gözleri döndürüldü" ifadesi, görmeyecek noktaya gelinceye kadar görme imkânları alabildiğine zayıfladı, anlamındadır. el-Ferrâ der ki: Bu kelimeyi şeddesiz okuyan rüzgârın dinmesi anlamında almıştır. en-Nelî-hâs da der ki: Bütün bu açıklamalar birbirine yakın anlamlar ifade eder. Bu anlamlarda a.slolan ise Ebu Amr b. el-Alâ'nın -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-dediğidir: Bu kelime, içki içmekten dolayı meydana gelen sarhoşluktan alınmadır. el-Hasen'in görüşü de budur. Yani, sarhoş kimsenin aklını içki örttüğü gibi, onların da gözlerini örtüp perdeleyen bir şey kendilerini bürümüş olduğu anlamındadır. ise, rüzgârın dinmesi ve durması demektir. Kısacası bu da şaşkınlık vermek, şaşkın bırakmak anlamına racidir. [17]

16. Andolsun ki Biz, gökte burçlar yaratmış ve onu seyredenler için süslemiş izdif.

Yüce Allah, kâfirlerin küfür ve inkârım, putlarının acizliklerinden söz ettikten sonra, vahdaniyetine delil olarak kullanılsın diye kudretinin kemalini sözkonusu etmektedir.

"Burûc" köşkler ve konaklama yerleri demektir. İbn Abbas der ki: Biz, semada güneşe ve aya burçlar yani, konaklama yerleri yaratmışızdır. Bu burçların isimleri şöyledir: Hamel (koç), Sevr (öküz), Cevza (ikiz), Seratan (yengeç), Esed (aslan), Sümbüle (başak), Mizan (terazi), Akrep, Kavs (yay), Ce-dy (oğlak), Delv (kova), Hut (bahk).

Araplar, yıldızların yerlerini ve onların doğuş ve batış hallerini bilmeyi en üstün ilimler arasında sayarlar ve yıldızlar üe yollarını bulurlar, vakitleri, bolluk ve kuraklık zamanlarını onlarla tayin etmeye çıışırlar. Derler ki: Felekte oniki burç

vardır. Her bir burç ise ikibuçuk mildir.

"Burûc" aslında zuhur (çıkma, görünme) demektir. Zinetini açığa çıkarması anlamıyla "kadının teberrucu" tabiri buradan gelmektedir. Yine bu anlamdaki açıklamalar, bundan önce en-Nisa Sûresi'nde (4/78, âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

el-Hasen ve Katade derler ki: Burçlardan kasıt yıldızlardır. Onlara bu ismin verilmesi sebebi ise görünmeleri ve yüksekçe yerde bulunmaları, yükselmeleridir.

Burçların, büyük yıldızlar demek olduğu da söylenmiştir ki, bu açıklamayı Ebû Salih yapmıştır. Bununla da yedi gezegeni kastetmektedir. Başka bir topluluk ise "burçlar"dan kasıt, Allah'ın gökte yaratmış olduğu ve içinde koruyucu bekçilerin bulunduğu yüksek köşkler ve evlerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,

"Ve onu" yani semayı "seyredenler için" ibrel alıp düşünenler için "süslemişsinizdir." Nitekim el-Mülk Sûresi'nde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Andohun Biz dünya semasını kandillerle süsledik." (el-Mülk, 67/5) [\[18\]](#)

17. Ve Biz onu kovulmuş her şeytandan koruduk.

("Kovulmuş" anlamı verilen: Racîm İle aynı kökten gelen) recm kelimesi, taş atmak demektir, Bu kelimenin lanetlemek ve kovmak anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna dair açıklamalar ise daha önceden (Hud, 11/91. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

el-Kisaî der ki: Kur'ân-ı Kerim'de geçen bütün "racîm" kelimeleri sövmek ve hakaret anlamını taşır. el-Kelbînin iddiasına göre ise bütün semavat Hz. İsa dönemine kadar şeytanlardan korunmamıştır. Yüce Allah Hz. İsa'yı gön-derince bu semaların üçünü korumaya aldı ve Rasulullah (sav)'ın peygamberliğine kadar bu böyle devam etti. Hz. Peygamber'in peygamberliğinden sonra ise diğer semalar da k o mm aya alındı ve alılan alevli ateşlerle .semalar şeytanlara karşı muhafaza edildi. İbn Abbas da bu açıklamayı yapmıştır

İbn Abbas der ki; Önceleri şeytanlar, semadan alı konulmuyor, engellenmiyorlardı. O bakımdan semaya giriyor ve oradan aldıkları haberleri kâhinlere telkin ediyorlardı. Kâhinler de bu aldıkları kelimelere dokuz daha katarak bunları yeryüzündekilere anlatıyorlardı. Bu kelimelerin birisi hak dokuzu batıl idî, İşte bu söylediklerinden herhangi bir şeyin gerçek olduğunu görünce, getirdikleri bu hususlarda kâhinleri tasdik ettiler. Meryem oğlu İsa -Ona da annesine de selam olsun- dünyaya geldiği vakit şeytanlar üç semaya yaklaştırılmaz oldu. Muhammed (sav) da dünyaya getince bütün semalara yaklaştırılmaz oldular. O bakımdan şeytanlardan herhangi biri meleklerden bir

söz hırsızlamak istedi mi, o ilerde (es-Sâltât, 37/6 ile, el-Cin, 72/8!de) geleceği üzere mutlaka alevli bir ateş ile taşlanır. [19]

18. Kulak hırsızlığı yapan müstesna; onun ardına da apaçık bir ateş parçası düşmektedir.

Yani ancak kulak hırsızlığı yapan, yani önemsiz ve çabucak birşey alıp kapan kimse müstesnadır. Buradaki istisna munkatı'dır. Bunun muttasıl olduğu da söylenmiştir. Yani kulak hırsızlığı yapan kimselerden müstesna. Yani biz semayı, vahiy ve onun dışındaki şeyleri işitmelerine karşı şeytanlardan korumuşuzdur. Şu kadar var ki kulak hırsızlığı yapan müstesnadır. Çünkü Biz bunların vahiy dışındaki sema haberlerinden herhangi bir haberi işitmelerine karşı semayı korumuş değiliz. Vahiyden ise şeytanlar herhangi bir şey işitmezler. Çünkü yüce Allah: "Çünkü onlar işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır."(eş-Şuarâ, 26/212) diye buyurmaktadır.

Şeytanlar vahiy olmayan herhangi bir şeyi işitecek olurlarsa bunu göz açıp kırpmaktan daha hızlı bir süre içerisinde kâhinlere telkin ediverirler. Daha sonra da bunların arkalarına alevli ateşler gönderilir ve bu ateşler onları ya öldürür yahut azalarını işlemez lîaie getirir. Bu açıklamayı el-Hasen ve İbn Abbas yapmışlardır.

"Onun ardına da apaçık bir ateş parçası* düşmektedir" buyruğundakî: "C -owi): Ardına düşmektedir" ifadesi arkadan ona kavuştu ve ona yetişti, demektir. "Şihab; ateş parçası" ise ışık saçan bir yıldız demektir. da aynı anlamdadır. Yüce Allah'ın: sopanın ucunda bir ateş şu'lesi (alevi)" (en-Neml, 27/7) demektir. Bu açıklamayı İbn Aziz yapmıştın Şair Zu'r-Rimme de der ki:

"Sanki o gece karanlığında yerinden koparılıp ayrılmış ve Alâmetli olup bir şeytanın peşindeki yıldız gibidir."

Yıldız "şihâb" denilmesi ateşi andıran parlaklığı dolayısıyladır

Şöyle de açıklanmıştır: Ateşten bir şu'le parçasına şihâb, yeryüzündekiler için de bir aydınlık (kabes) denilir. Çünkü bu ateş onları yakar ve artık onları yaktıktan sonra eski haline dönmez. Tıpkı ateşin yandıktan sonra eski haline dönmemesi gibi. Ancak yıldız böyle değildir. Yıldız yakacak olursa yine eski yerine avdet eder.

İbn Abbas der ki: Şeytanlar kabileler halinde kulak hırsızlığı yapmak için göğe yükselirler. Mârid denilen inatçı türü tek başına kalarak yukarı doğru çıkar. Bu seter ona alevli bir ateş parçası atılır. Bu parça onun alnına, burnuna yahul da Allah'ın dilediği herhangi bir yerine isabet eder ve alev alır. Alevler içerisinde

arkadaşlarına gelir ve onlara şöyle der: Şunlar şunlar oldu. Ondan bu haberi alan diğerleri ise kardeşleri olan kâhinlere giderler ve (şeytanlar) o öğrendikleri kelimeye dokuz daha ilave ederek bu sözlerini yeryüzündeki insanlara anlatırlar. Bu sözün birisi haktır, dokuzu batıldır. (İnsanlar) onların söylediklerinden bir şeyin gerçekleştiğini görünce bu sefer onların yalan diye söyledikleri bütün sözlerinde de onları tasdik etmeye başlarlar. İleride bu anlamdaki açıklamalar, yüce Allah'ın izniyle Sebel Sûresi'nde (34/23- âyetin tefsirinde) Hz. Peygamber'e merlu (ulaşan bir hadîs) olarak gelecektir.

Atılan bu ateş parçasının öldürücü olup olmadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. İbn Abbas der ki: Atılan bu ateş parçası yaralar, yakar, azalan felç eder; ama öldürme?. el-Hasen ve bir kesim ise, Öldürür derler.

İşittiklerini cinlere ulaştırmadan önce atılan ateş parçalarıyla öldürüldüğü görüşü ile ilgili olarak iki açıklama yapılmıştır. Birincisine göre onlar hırsızlayarak işittikleri sözleri başkalarına iletemeden Önce Öldürülürler. Buna göre semânın haberleri peygamberlerden başkalarına ulaşamaz, İşte bundan dolayı kâhinliğin sonu gelmiştir.

İkinci görüşe göre onlar hırsızlama yoiuyla çaldıklarını kendilerinin dışındaki cinlere telkin ettikten sonra Öldürülürler. Bundan dolayı bir daha aynı şekilde kulak hırsızlığına geri dönemezler. Şayet onların telkinleri ulaşmayacak olsaydı, kulak hırsızlığının sona ermesi ve yakmanın da kesilmesi gerekirdi. Bu açıklamayı da el-Mâverdî nakletmiştik

Derim ki: İleride es-Sâffât Sûresi'nde (37/8) açıklaması gedeceği üzere birinci görüş daha doğrudur. Peygamber (sav)'ın gönderilmesinden önce ateş parçalarının atıldığı konusunda görüş ayrılığı vardır. Çoğunluk bu atışın yapıldığını kabul ederler. Yapıldığını kabul etmeyip bunun ancak Peygamberin gönderilişinden sonra gerçekleştirildiğini söyleyenler de vardır. Yine ileride buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle el-Cin Sûresi'nde ve yine es-Sâffât Sûresi'nde de gelecektir.

ez-Zeccâc der ki: Şihâblaria yapılan atışlar Peygamber (sav)'ın doğumundan sonra meydana gelen ve onun İçin mucize teşkil eden olaylardandır. Çünkü eskiden şairler bunu şiirlerinde söz konusu etmemişlerdi ve hızlıca geçip giden bir şeyi şimşek ve sele benzettikleri gibi, ona benzetmemiş-lerdi, Ancak şunu söylemek de uzak bir ihtimal görülmemelidir: Yıldızların kaymaları eskiden beri vardı. Fakat bu yıldız kayma işi şeytanların taşlanması maksadıyla olmuyordu. Daha sonra Peygamber (sav)'ın doğumu ile birlikte bu şeytanlara atılan şeyler oldu.

ilim adamları derler ki: Bizim görüşümüze göre yüdz kaymasının gördüğümüz

şekilde olması da mümkündür. Sonra bu gördüğümüz şey şeytana ulaştı mı ateş olabilir.

Şöyle de denilebilir Onlara hava boşluğundan ateşten bir şu'le atılır, bize bunun akan bir yıldız olduğu izlenimi doğar.

Şihâb sözlükte yükselen ateş demektir. Ebû Dâvûd, Âmir eş-Şâbîden şöyle dediğini nakletmektedir: Peygamber (sav) peygamber olarak gönderildiğinde şey unlar daha önceden kendileriyle taşlanıp kovulmadıkları yıldızlarla taşlanır oldular. Bunun üzerine Sakifli Abdî Yâ'il b. Amr'a gidip şöyle dediler: Bazı insanlar korku ve dehşete kapıldılar, kötelerini azad ettiler, develerini serbest ve sahipsiz saldılar. Buna sebep ise yıldızlıda gördükleri durum olmuştur. Abd Yâ'il -kor bir adam idi- onlara şöyle dedi: Acele etmeyin ve durumu tetkik edin, Eğer bu bilinen yıldızlar ise, artık bu İnsanların yok oluşlara zamanı yakın demektir. Eğer bilinen yıldızlar değil ise bu meydana gelen bir olaydan ötürüdür. Durumu incelemeye başladılar. Bilinen yıldızların kaymadığını gördüler. Bu sefer: Bu, meydana gelen bir olay dolayısıyla-dırv dediler. Aradan fazla bir zaman geçmeden Peygamber (sav)'ın peygamberliğini açıkladığını işittiler. [20]

19. Yeri de döşeyip yaydık. Orada sağlam kazıklar koyduk ve oralarda ölçülmüş herşeyden bitirdik.

20. Orada hem sizin için hem de nızıklarını temin edemeyeceğiniz kimseler için birçok geçim kaynakları yarattık.

"Yeri de döşeyip yaydık" buyruğunda sözü edilen bu nimeî, yüce Allah'ın nimetlerinden, kudretinin kemaline delâlet eden hususlardan birisidir, tbn Ab-bas der ki: Biz arzı su üzerinde yaydık, demektir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Bundan sonra da yeri yayıp döşedik" (en-Nâziât, 79/30) diye buyurmaktadır. Bir başka yerde de: "Yeri de yayıp döşedik, ne güzel döşeyicileriz Biz" (ez-Zâriyât, 51/48) diye buyurmaktadır.

İşte bu buyruklar yerin küresel olduğunu iddia edenlerin kanaatlerini reddetmektedir ki buna dair açıklamalar daha önceden (er-Ra'd, 13/3. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Orada sağlam kazıklar" yer üzerindeki! sarsmasın diye sabit dağlar -koyduk ve oralarda ölçülmüş her şeyden" İbn Abbas ve Said b, Cübeyr'in dediklerine göre; miktarı tesbî edilmiş ve bilinen bir ölçüde "bitirdik." Burada yüce Allah'ın "ölçülmüş" diye buyurması ölçü ile bir şeyin miktarının bilinmesinden dolayıdır. Şair şöyle demektedir:

"Ben sizinle karşılaşmadan Önce güçlü birisi idim

Bana karşı çıkan her bir hasım için yanımda onun ölçüsü (terazisi) vardı."

Katade dedi kî: Ölçülmüş ifadesi pay edilmiş demektir. Mücahid der ki: Sayılmış, sayısı beîli demektir. Ayrıca; bu ölçülü (mevzun) bîr sözdür, denilecek olursa bu söz nazımdır, nesir değildir, demek olur. Buna göre anlam şöyle olur. Biz yeryüzünde tartı ile ölçülen mücevherat, hayvanat ve madenler yetiştirdik. Yüce Allah canlılar hakkında da: "Onu güzel bir bitki gibi bitirdi." (Al-i İmran, 3/37) diye buyurmaktadır. Buna göre "bitirmekten" kasıt, meydana getirmek ve var etmektir.

Yüce Allah'ın "Oralarda*1 yani dağlarda "ölçülmüş her şeyden" altın, gümüş, bakır, kurşun, kalay hatta zırnık ve sürme gibi herseyi -çünkü bunlar tartı ile ağırlıkları tesbit edilir- "bitirdik" diye açıklanmıştır.

Bu anlamdaki bir açıklama da el-Hasen ve İbn Zeyd'den rivayet edilmiştir. Şöyle de açıklanmıştır: Biz yeryüzünde kile ile ölçülen ve ağırlık ölçüleri ile tartılan meyveler bitirdik. Bir diğer açıklama da şöyledir: Karşılığında para ve değerlerin ölçüldüğü şeyler kastedilmektedir. Çünkü bunlar, karşılığında değer ve paha biçilmeyen şeylere göre daha değerli ve daha faydalıdır.

"Orada hem sizin için, hem de rızıklarım temin edemeyeceğiniz kimseler için bir çok geçim kaynakları yarattık." Geçim kaynaklarından kasıt, kendileri vasıtasıyla geçimlerini sağladıkları yiyecek ve içecek şeylerdir. "(^1*1): Geçim kaynakları'nın tekili; kelimesidir, Cerir'in şu beyiti de bu anlamdadır:

"Zevd'in ailesinin geçimini bana yüklüyorsun Ben ince açılmış ekmekler ile ona katık olacak zeytinyağlı hardalı nerden bulayım?"

Kelimenin aslı ise "ya" harfî harekeli olarak "mefile" vezninde olmak üzere; şeklindedir. Buna dair açıklamalarımız daha önceden el-A'rat Sûresi'nde (7/10. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Buradaki "geçim kaynakları"nın giyecek elbiseler olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da el-Hasen yapmıştır. Bunun hayal süresince rızkın esbabında tasarruf olduğu da söylenmiştir. el-Mâverdi, zahir (kuvvetli) görünen budur, demiştir.

"Hem de rızık kaynaklarını teinin edemeyeceğiniz kimseler" ile binekler ve davarlar kastedilmektedir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Yine ona göre burada kasıt yüce Allah'ın haklarında "onları da sizi de Biz rızık-landırırız" (el-İsra, 17/31) diye buyurduğu köleler ile çocuklardır. "(O-)". "Kimse" kelimesinin bir arada bulunmaları halinde köleleri ve binekleri kapsaması mümkündür. Çünkü akli eren varlıklar ile ermeyen varlıklar bir arada bulunduklarında akli eren varlıklar tağlib edilir. Yani Biz orada sizin için geçim kaynakları, köleler, cariyeler, binekler ve çocuklar ihsan ettik, Onları

rızıklandıran BizLeriz. Onların rızıkını siz veremezsiniz- Bu açıklamaya göre "kimse" kelimesi nasb mahallindedir. Bu anlamdaki açıklamayı Mücahid ve başkaları yapmıştır.

Bununla evcil olmayan hayvanların kastedildiği de söylenmiştir. Saîd der ki: Mansur bize: "hem de rızıklarım temin edemeyeceğiniz kimseler" buyruğunu okudu ve: Bunlar evcil olmayan hayvanlardır, dedi. Bu açıklamaya göre, "kimse" anlamındaki edat, akli ermeyen varlıklar hakkında kullanılmış, demektir. Yüce Allah'ın Onlardan kimisi karnı üzerinde yürür" (en-Nur, 24/45) buyruğunda olduğu gibi.

Bu durumda; Sisın için" buyruğunda yer alan "kef" ile "mim" harfine atf ile cer mahallinde demek olur. Ancak Basrahlara göre bu pek uygun değildi'. Zîra onlara göre zahir ismin zamire -harf-İ cer tekrarlanmaksızın- atfedilmesi caiz değildir. Mesela; Ona ve Zeyd'e uğradım" denilir ama aynı anlamda; demek ancak şiirde caiz olabilir. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Bu gün kalkmış bizi hicvediyor ve bize sövüyorsun Haydi git; senin yaptığına da günlerin getirdiğine de hayret edilecek bîr taraf kalmamıştır."

Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Bakara ile en-Nisâ sûrelerinde geçmiş bulunmaktadır. [\[21\]](#)

21. Hazineleri nezdimizde bulunmayan hiçbir şey yoktur. Biz onları ancak belli bir miktar ile indiririz.

Yüce Allah m: "Hazineleri nezdimizde bulunmayan hiçbir şey yoktur"

buyruğunun anlamı şudur: Yaratıkların rızık ve onların faydalandıkları her ne varsa mutlaka onun hazineleri Bizim nezdimizdedir. Bununla kastedilen de gökten indirilen yağmurdur. Çünkü herşey onun sayesinde bitip yeşerin cl-Hasen der ki; Yağmur, her şeyin hazinesidir. Bir açıklamaya göre "hazine-ler"den kasıt kilitler, anahtarlardır. Yani rıZikkrın anahtarları semada bulunmaktadır. Bu açıklamayı el-Kelbî yapmıştır. İkisinin de anlamı birdir.

"Biz onları ancak belli bir miktar ile indiririz." Yani ama Biz bunları ancak kendi irademize, dileğimize ve yaratıkların ona duydukları ihtiyaca göre indiririz. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Eğer Allah kullarına rızıkı yaysaydı, yeryüzünde elbette azgınlık ederlerdi. Fakat o dilediğini bir ölçü ile indirir." (eş-Şûrâv 42/27)

Ibn Mesud ile el-Hakem b. Uyeyne ve başkalarından rivayet edildiğine göre; hiçbir senenin yağmuru diğerinkinden fazla değildir. Ama Allah bunu dilediği gîbi pay eder Bir kesime yağmur yağdırırken, bir başkalarını mahrum bırakır.

Kimi zaman da yağmur denizlere ve kimsenin bulunmadığı ıssız yerlere yağar. Hazîneler" in çoğuludur. Bu İse İnsanın malmı içinde sakladığı yer demektir. Yine bu kelime; Gizleyip sakladı, saklar" fiilinin de mastarıdır. İnsanın hazinesinde bulunan bir şey, onun için hazırlanmış demektir. Buna göre yüce Rabbin kudreti altında olan her şey adeta onun yanında hazır hale getirilmiş gibidir. Bu açıklamayı el-Kuşeyrî yapmıştır.

Cafer b. Muhammed babasından, o dedesinden şöyle rivayet eder: Arşta yüce Allah'ın karada ve denizde yaratmış olduğu her şeyin bir misali vardır. İşte yüce Allah'ın; "Hazineleri nezdimizde bulunmayan hiçbir şey yoktur"

buyruğunun ifade ettiği anlam budur,

"İndirmek" inşa etmek, varetmek, meydana getirmek demektir Yüce Allah'ın: "Sizin için davarlardan sekiz çift indirdi" (ez-Zümer, 39/6) buyruğunda ve; "Ayrıca kendisinde kem çetin bir güç, hem de insanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik" (el-Hadîd, 57/25) buyruğunda olduğu gibi.

"İndirme"nin vermek anlamında olduğu da söylenmiştir. İlâhî bağışa indirme adının verilmesi, şanı yüce Allah'ın hükümlerinin ancak semâdan indiğinden dolayıdır. [\[22\]](#)

22. Biz, rüzgârları aşılایıcılar olarak gönderdik. Gökten de bir su İndirip onunla sîzleri suladık. Bunları siz biriktiremezsiniz.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[23\]](#)

1.“Aşılایıcı Rüzgârlar”:

Yüce Allah'ın: "Biz rüzgârları... gönderdik" buyruğunda; "Rüzgârlar" kelimesi genel olarak çoğul okunmuştur. Hamza ise bu kelimeyi teki] okumuştur. Çünkü; Rüzgâr" kelimesi kıtız itibariyle tekil oisa dahi, anlam itibariyle çoğuldur. Nitekim: rüzgâr her bir yandan esti, denilince bu demektir. Ayrıca; Düzlük (Arapça karşılığı ço|ul kipindedir) yer ve eski (Arapça karşılığı çoğul kipindedir) elbise" denilmesi de buna benzer. Aynı şekilde Araplar bu şekilde kullanılmaya elverişli olan bütün kelimelerde bu uygulamaya giderler.

Genelin kıraatinin izahı şu şekildedir: Şanı yüce Allah, rüzgârları çoğul olan "aşılایıcılar" kelimesi İle nitelendirmiştir. "Aşılایıcılar" kelimesi ise taşıyıcılar anlamındadır. Çünkü rüzgarlar su, toprak, bulut, hayır ve fayda taşırlar. el-Ezherî der ki: Rüzgârın aşılایıcı olarak nitelen diriime s i bulutları taşımasından dolayıdır. Yani rüzgârlar bulutları yerden kaldırırlar, etrafa yayarlar. Sonra da

ondan yağmurun inmesine sebep olurlar. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Nihayet bunlar (rüzgârlar) ağır yüklü buluttan kaldırıncı ... (el-A'raf, 7/57) Yine dişi develer karınlarında yavru taşıyıp gebe kaldıkları takdirde; Gebe deve" ve; Gebe develer" denilir.

"Aşılayıcılar" ifadesinin aslında' Aşılayıcı (rüzgâr)" anlamında olduğu söylenmiştir ki, asii şekli de budur. Ancak rüzgârın aşılabilmesi bizatihi aşılama yapmış gibidirler. Bu, aşılama özelliğine sahip diye de açıklanmıştır ki, bütün bu açıklamalar doğrudur, Yani bu rüzgârlardan kimisi ağaçları aşılır. Bu da Arapların kendisinden hoşnut kalınan hayat ve yaşantı anlamında, tabirini, yine kendisinde uykunun sözkonusu olduğu gece anlamında, tabirlerini kullanmalarına benzer. Rüzgârlardan bazıları da bulutlarla gelir.

Mesela, 'kal"' harfî esreli olarak; Dişi deve gebe kaldı" denilir. Mastarı da; şekillerinde gelir. Bu şekilde gebe kalan dişi deveye de; Aşılanmış (anlamında)" denilir. Erkek deve onu ilkah etti, aşladı" tabiri ise erkek deve ona suyunu bıraktı ve o da bu .suyu taşıdı, anlamında olur. Bu durumda rüzgârların bulutlara karşı durumu, erkek devenin dişi develere kargı durumu gibidir.

el-Cevherî der ki: rüzgârlar için; Aşılayıcılar" tabiri kullanılır. Bunun yerine; aynı anlamda kullanılmaz- Bu nâdir kullanılan şekillerdendir.

el-Mehdevî, Ebu Ubeyde'den bu iki şeklin aynı anlamda kullanıldığını nakletmektedir. Buna göre o, ikinci şeklin; ile ın çoğulu olduğu ve bundan sonra bu kelimedeki fazla harflerin hafzedildiği kanaatindedir.

Bir diğer açıklamaya göre birinci şekil ile kelimelerinin çoğulu olup, neseb elde etmek üzere aşılama bulunan anlamındadır. Bununla birlikte; kelimesinin "gebe" anlamında olması da mümkündür. Araplar güneyden esen rüzgâra hem aşılama hem de taşıyıcı (hamil) derler. Kuzeyden e.sen rüzgâra ise hem hâib (hiçbir şey taşımayan) hem de akim (kısır) derler,

Ubeyd bin Umeyr der ki: Yüce Allah müjdeleyici rüzgârı gönderir ve bu rüzgâr yeri adeta süpürür. Ondan sonra kaldırıcı rüzgârları gönderir Bunlar da bulutları kaldırır, Daha sonra birbirine kaynaştırıcı rüzgârları gönderir ve bu rüzgârlar da bulutları birbirine kavuşturup kaynaştırır. Ondan sonra da aşılama rüzgârları gönderir. Bunlar da ağaçları aşılır.

Bir diğer açıklamaya göre, aşılama rüzgâr nem taşıyıp bunu bulutlara püskürtür rüzgârlardır. İşte bu nem bulutlarda toplanıp bir araya geldi mi yağmur olur.

Ebu Hureyre (r.a.) da dedi ki: Ben Rasulullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Güney rüzgârı cennettendir ve yüce Allah'ın kitabında sözünü ettiği aşılama rüzgârlar bunlardır; bu rüzgârlarda insanlar için menfaatler vardır."[\[24\]](#) Yine Hz.

Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Ne kadar güney rüzgârı eserse mutlaka Allah onun vasıtası ile bir pınar suyu fişkirtir. "[25]

Ebu Bekir b. Ayyaş der ki: Dört yönden esen rüzgâr bulutta yapacaklarını yapmadıkça hiç bîr buluttan tek bir damla dahi yağmur yağmaz. Saba rüzgârı onu kaldırıp yükseltir. Batıdan esen rüzgâr onu aşlar, güneyden esen rüzgâr onun yağmurunu yağdırır. Kuzeyden esen rüzgâr ise onu dağıtır. [26]

2. Çeşitli Mahsul ve Mallarda aAşı'nın Mahiyeti:

İbn Vetüb, İbnul-Kasım, Eşlieb ve İbn Abdilhakem Malik'ten -lafız Eşlieb'in olmak üzere- şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Yüce Allah: "Biz rüzgarları aşıl原因ılar olarak gönderdik" diye buyurmaktadır. Bana göre buğdayın aşıl原因ması, İlanesinin belirginleşmesi ve başağının görünmesi demektir. Dış kabuğu içerisinde kuruyan mahsuller hakkında bir şey bilmiyorum. Ancak bunların taneleri birbirinden eğer bu şekliyle kuruyacak olursa tanenin dış kabuğundan çıkartılması dolayısıyla herhangi bir şekilde bozulmaması söz konusu oluncaya kadar tanelerinden ayrılır. Ağacın bütününün aşıl原因ması ise önce mahsul vermesi, sonra da düşenlerin düşüp, dalda kalanların da kalmasıdır. Ve bu, ağacın çiçek açması ile olmaz.

İbn Arabî der ki: Malik bu açıklamada ağacın aşıl原因masını, gebe kalmışa benzetmeyi esas almıştır. Çocuk eğer yaratılıp ona ruh üflenecek olursa upkı mahsulün tanesine ayrılması ve başak haline gelmesi gibi olur. Çünkü burada her türlü hamilelik hakkında ortak olarak kullanılacak bîr isim olan aş (lifcılı) kullanılmıştır. O bakımdan hadisi şerifteki: "Peygamber (sav) kıvamına gelmedikçe tanenin satılmasını yasaklamıştır" hadisi de bu anlamda varid olmuştur.[27]

İbn Abdi'l-Berr der ki: İlim ehline göre hurma ağacı hakkında aşıl原因mak (ibar), telkih (aşıl原因mak) demektir. Bu da erkek hurma ağacının tomurcuğunun alınıp dişi Kurma ağacının tomurcuklarının arasına sokulması ile olur. Bu, diğer mahsûllerde ise incir ve buna benzer meyvelerin gözle görülür ve görününce farkcdilebilir hale gelinceye kadar başgöstermesi demektir. Malik ve arkadaşlarına göre bu şekilde erkek organ ile aşıl原因lanan ağaçlarda muteber olan bu aşıl原因madır. Hu türlü aşıl原因mayanlarda muteber olan ise, çiçek açma döneminden sonra ağaçta kalanın kalıp dökülenin de dökülmesi halidir. Ekinde bunun sınını ise yerden bitip yeşermesidir. Bu açıklamayı İmam Malik yapmıştır. Yine ondan aşıl原因masının tanelerinin ayrılabilmesi demek olduğu da rivayet edilmiştir. İlim

adamları şu hususta ihtilâf etmemişlerdir Bir bahçede bulunan tomurcuklanmış dişi hurma ağaçlarının aşılması sonraya bırakılıp aynı durumda olan başkaları aşılacak olursa, onun da hükmü aşılammış olan ağaçların hükmü gibidir. Çünkü o ağaçların aşılama zamanı gelmiş ve artık taneler içerisinde görünmez halde iken sonraları mahsulü görünür bir hale gelmiştir. Şayet bahçenin bir bölümü aşılammış ise aşılammamış olan da onlara tabi olur. Nitekim bahçedeki ağaçların meyvelerinin artık olgunlaşacağı ortaya çıkacak olursa, diğeryer bölümünün de satılmasının caiz olup bu şekilde olgunlaşacağı anlaşılanlara tabi kabul edilir.[\[28\]](#)

3. Aşılı Hurma Ağaçlarının Satılması:

Bütün hadis imamları İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet ederler: Rasu-lullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kim aşılıandıktan sonra bir hurma ağacı satacak olursa; o hurma ağacının meyvesi -satın alan şart koşmadıkça-onu satana aittir. Her kim bir köle satacak olursa o kölenin malı -satın alan onu şart koşmadıkça- satana aittir. "[\[29\]](#)

İlim adamlarımız derler ki: Aşılammış hurmanın satışta şart koşuimadık-ça asıllarla {ağaçlarla.) birlikte saulmayış sebebi şundan dolaydır: Çünkü hurma meyve olarak bu durumda mevcuttur ve çoğunlukla da onun düşeceğinden emin olunur ve bunun bir zarar olmaz. Aşılammamış bir hurma ağacı ise böyle değildir. Zira onun mahsûlünün düşeceğinden emin olunamaz ve o bakımdan böyle bir şeyin varlığı da muhakkak değildir. Bundan dolayı satıcının böyle bir şeyi (mahsûlünü toplamayı) şart koşması da, istisna etmesi de caiz değildir. Çünkü böyle bir haldeki ağacın meyvesi cenin gibidir. Malik'in mezhebinde meşhur olan görüş budur Bunun istisna edilmesinin caiz olduğı da söylenmiştir, Bu da Şafiî'nin görüşüdür. [\[30\]](#)

4. Yalnız Ağaçları Satın Alanın Meyveyi Satın Alma Durumu:

Şayet ağaçlar satın alınıp ela mahsul satana kalırsa, ağaşian satın alanın mahsulü -Mâlik'in meşhur olan görüşüne göre- olgunlaşmadan önce satın alması da caiz olur. Malik bu durumda -akitte müstakil olarak sözkonusu edilmiş olsa dahi-meyvenin asla (ağaca) tabi olarak hüküm taşıdığı görüşündedir. Yine ondan gelen bir rivayete göre; bundan sonra böyle bir satış caiz olmaz. Şafiî, Ebu Hanü'e, es-Sevrîr Zahiri alimler ile hadis ilmiyle uğraşan fukaha da böyle

demişlerdir. Meyvenin olgunlaştığı ortaya çıkmadan önce satılmasını yasaklayan hadislerden daha kuvvetli anlaşılan görüş budur. [31]

5. Aşılı ve Aşılaiıcı Hayvanların Satılması:

Bu bahis ile İlgili hususlardan birisi ete aşılaiıcı develer (el-melâkih)in satılmasıdır. Melâkih, erkek develer demektir Tekili, "Mulkih" gelir. Yine "el-melâkih", karnında yavrusu bulunan dişi deve demektir Bunun tekİİ de "Mul-kaha"dır, "el-Melâkih" ise, dişi develerin karnlarındaki ceninler demek olup bunun Jekili ise "melkûha" diye gelir. Bu da arapların; İşkalı olundu" ifadelerinden alınmadır. Tıpkı Sıtma, oldu" lafzından "mahmûm: Sıtma olmuş" kelimesinin, "C yr h Delirdi" kelimesinden de "mecnûn: deli" kelimesinin gelmesi gibi.

işte bu konuda Hz. Peygamberin yasak bildiren hükmü gelmiştir. Peygamber (sav)'dan, dişi hayvanların karnlarında bulunanları satmak demek olan "el-mecr"i yasakladığı rivayet edildiği gibi[32] medâmîn ve melâkih'in satılmasını da yasaklamıştır.[33]

Ebu Ubeyd der ki: Medâmîn, döl yataklarında bulunan ceninler demektir. Melâkih ise, erkeklerin sulbJerinde bulunan demektir. Bu, Said b. el-Müseyyeb'in ve diğerlerinin de görüşüdür. Bunun aksi de söylenmiş ve şöyle denilmiştir Medâmîn, erkek develerin sırtlarında bulunanlar, Melâkih ise dişi develerin dölllerinde bulunanlardır. Bu da İbn Habîb ve diğerlerinin görüşüdür. Durum ne olursa olsun, müsîüman alimler, bu satışların caiz olmadığını icma ile kabul etmişlerdir. el-Müzenî de İbn Hişarn'dan bir şâhid (tanık beyit) getirerek, "melâkih"in, döl yata ki arın da kî ceninler olduğunu ifade eden bir bedeviye alı şu bey it i zikretmektedir:

"Benim en büyük temennim, döl yataklarında bulunan melâkih'tir Bir aüre sonra o döl yataklarında bulunanlar yavrular,"

el-Cevherî de buna dair tanık olarak şairin şu beyitlerini zikretmektedir:

"Bizler salınmış develeri kovalamayı İnemekten ve dilencilik etmekten daha hayırlı bulduk Hem de bu sene için ve gelecek sene için

Yapılan henüz hamile kalmamış, oldukça yaşlı devenin karnında aşılınmış deve va'dinden de."

Yüce Allah'ın: "Gökten de bir su indirip onunla sizleri suladık" buyruğu, bulutlan yağmur indirdik, demektir, Bir kimsenin üstünde bulunup da onu gölgelendiren her şeye "sema; gök" adı verilir. "Gökten" ifadesinin, gök

tarafından anlamında olduğu da söylenmiştir. İşte Biz, indirdiğimiz bu yağmuru, hem siztn su içme ihtiyacınızı karşılamak için, hem davarlarınızın, hem de topraklarınızın sulanması için yarattık.

ile, in aynı anlamda (suladı) olduğu söylendiği gibi, farklı olduğu da söylenmiştir. Buna dair açıklamalarımız, daha önceden (et-Bakara, 2/60. âyel, 1. başlıkla) geçmiş bulunmaktadır.

"Bunları sizbiriktiremezshnz." Yani, bunun hazineleri sizin yarımızda değildir. Bu suyu depolayan ve dilediğimiz vakit indiren, dilediğimi; vakitle de tutan Biziz. Yüce Allah'ın: "Ve gökten tertemiz bir su indirdik" (el-Fur-kan, 25/48) buyruğu ile: "Gökten belli bir miktarda su indirdik ve o suyu yerde durdurduk. Gerçekten Bizim onu gidermeye de gücümüz yeter" (el-Mumİnun, 23/18) buyrukları da buna benzemektedir.

Si.ilyan der ki; Siz, yağmurun yağmasını önleyemezsiniz, anlamındadır. [\[34\]](#)

23. Muhakkak ki Bizt evet Biz, hem diriltiriz, hem de öldürürüz. Vâris olacaklar da Bizleriz.

Yani, dünyaya ve onun üzerindekiilere mirasçılar Biz olacağız. Bizden başka hiçbir kimse kalmayacaktır. Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: "Arza ve üzerindekiilere elbet Biz mirasçı oluruz* (Meryem, 19/40} buyruğudur. Her şeyin mülkü Allah'ındır. Kullarının mülkü ölmeleri ile sona erer ve bu konudaki iddiaları da biter,

Bu âyeti kerimedeki "diriltme" n in, rahimlerde nutfenin canlandırılması olduğu da söylenmiştir. Öldükten sonra dirilişi yüce Allah bundan sonra: "Şüphe yok ki, Rabbin onları toplayacak olandır" (25. âyet) buyruğunda söz-konusu etmektedir.

[\[35\]](#)

24. Andolsun ki, sizden önce slip geçenleri de Biz bilmişİ/dir, sonra gelenleri de bilmiştir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[36\]](#)

1. Allah'ın Bilgisi Her Şeyi Kuşatmıştır:

Yüce Allah m: "Andolsun ki, sizden önce gelip geçenleri de Biz bilini sizdir, sonra gelenleri de bilmişizdir" buyruğu ile ilgili sekiz ayrı açıklama yapılmıştır:

1- Yaratılıştan bugüne kadar "önce gelip geçenleri" ve henüz yaratılmamış olup, "sonra gelecekleri" bilmişizdir. Bu açıklamayı Katade, İkrime ve başkaları yapmıştır

2- "Önce gelip geçenler"den kasıt ölümler, "sonra gelenler"den kasıt ise hayatta olanlardır. Bunu da İbn Abbas ve ed-Dahhâk söylemiştir.

3- "Önce gelip geçenler"den kasıt, Muhammed ümmetinden olup daha önceden geçenler, "sonra gelenler"den kasıt ise, Muhammed (sav)ın sair ümmeti demektir. Bu açıklama da Mücahid'e aittir.

4- "Önce gelip geçenler"den kasıt, itaat ve hayırda öne geçenler, "sonra gelenler"den kasıt, masiyet ve şer dolayısıyla geri kalanlardır. Bu açıklamayı el-Hasen ve yine Katade yapmışlardır.

5- "Önce gelip geçenler" savaş saflarında önde olanlar, "sonra gelenler" de savaş saflarında geri kalanlar demektir. Bu açıklamayı da Said b. el-Müseyyeb yapmıştır

6- "Önce gelip geçenler" cihadda öldürülenler, "sonra gelenler"den kasıtlı ise, öldürülmeyip hayatta kalanlar demektir. Bu açıklamayı da el-Kurazî yapmıştır.

7- "Önce gelip geçenler" ilk yaratılanlar, "sonra gelenler" sonradan yaratılanlar demektir. Bu açıklamayı eş-Şa'bî yapmıştır.

8- "Önce gelip geçenler" namaz saflarında önde yer alanlar, "sonra gelenler" ise, kadınlar için geri saflarda kalanlar demektir.

İşte bütün bunları yüce Allah bilir. O, var olan ve var olmayan her şeyi bilir. Yarattığını ve kıyamet gününe kadar yaratacağını bilir. Ancak, sekizinci görüş âyetin nüzul sebebidir, Çünkü, Mesaî ve Tirmizî'nin, Ebu'l-Cevzâ'dan rivayetlerine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Rasulullah (sav)'ın arkasında namaz kılan insanların en güzellerinden bir kadın vardı. Bazıları bu kadını görmemek kastıyla ilk safta yerini alıncaya kadar öne geçerken, bazıları da son safta yer almak maksadıyla geri kalmaya çalışırdı. Rükün olduğu vakit, koltuğunun altından arkaya doğru bakardı. Bunun üzerine yüce Allah: "Andolsun ki Biz sizden, önce gelip geçenleri de bilimsizdir, sonra gelenleri de biten İş ızdır" buyruğunu indirdi.^[37]

İbn Abbas zikredilmeksizin Ebu'l-Cevzâ'dan gelen rivayet ise daha sahihtir.^[38]

2. Namazın İlk Vaktinde Kılınması ve İlk Safın Fazileti:

Bu namazda namazın ilk vaktinin faziletli olduğuna ve ilk saftın da faziletine delildir. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Eğer insanlar ezanda ve birinci

saltakileri bilmiş olsalardı, sonra da bu iş için kur'a çekmekten başka bir yol bulmasalardı, hiç şüphesiz kura çekme yoluna giderlerdi.[\[39\]](#)

Buna göre bir kimse zeval vaktinde gelip de imama yakın bir yerde birinci salla yer alırsa, fazilet itibariyle üç mertebeyi elde eder. Vaktin başı, birinci saf ve imama yakınlık. Zevale yakın gelip de son safta yer alır, yahut da birinci saftan geride yer alırsa, böyle bir kimse vaktin başındaki fazileti elde etmekle birlikte birinci safta namaz kılma faziletiyle imama yakın olma faziletini kaçırmış olur. Şayet zeval vaktinde gelir de imamın arkasından başka bir yerde ve fakat birinci safta yer alırsa, böyle bir kimse vaktin başında camiye gelme faziletiyle birinci safin faziletini kazanmış, ancak imama yakınlık faziletini kaybetmiş olur. Eğer zevalden sonra gelir ve birinci safta yer alırsa, vaktin başında gelme faziletini kaçırmış, bununla birlikte birinci safta durma faziletiyle imama yakın olma faziletini elde etmiş olur ve bu böylece devam eder gider. İmama yakın olmak, herkesin elde edebileceği bir yer değildir. Çünkü, Peygamber (sav)'ın: "Aranızdan ergenlik yaşına gelmiş ve olgun akıl sahibi kimseler hemen benim arkamda yer alsınlar."[\[40\]](#) hadisinde düzenlediği gibi olmalıdır. Buna göre imamın yakınında duran kimselerin bu niteliklere sahip olmaları gerekmektedir. Böyle olmayan bir kimse imama yakın bir yerde safta yerini alırsa, onun geri gitmesi istenir, böyle olan bir kimse onun yerine geçer. Çünkü, böyle bir kimsenin imama yakın yerde durması, şeriat sahibinin emrinin bir gereğidir. Tıpkı mihrabın, önce veya sonra gelmiş olsa bile imamın durduğu yer olması gibi. Bu açıklamayı da İbnüM-Ara-bî yapmıştır.

Derim ki: Ömer (r.a)'ın: Ey filan, geriye geç- Ey filan öne geç demesi, ondan sonra da kendisinin öne geçip tekbir alması şeklindeki uygulaması da buna göre yorumlanır. Kâ'b'ın rivayetine göre, bu ümmetten bir adam secdeye kapanır, fakat onun sebebiyle de onun arkasında duranlara mağfiret olunur Ka'b, bu umut ile mescidin arka saflarında namaz kılmanın yollarını arardı. Onun da naklettiğine göre o bunu Tevraua görmüş idi. Bunu da Tirmîzî el-Hakîm, Nevâdirü'l-Usul adlı eserinde zikretmiştir. İleride yüce Allah'ın izniyle es-Saffat Sûresinde bu hususa dair daha geniş açıklamalar gelecektir. [\[41\]](#)

3. Namazda ve Cihadda İlk Saf;

Bu âyet-i kerime, namazda ilk saffın faziletine delil olduğu gibi, savaşta da ilk saffın faziletine delil teşkil etmektedir. Çünkü, düşmanın tam karşısında ayakta dikilmeye ve kulun Allah'a kendisini satmasına denk hiç bir amel yoktur. O

bakımdan, bu safta yer almak için öne geçmek daha faziletlidir. Bu hususta hiç bir görüş ayrılığı yoktur ve anlaşılmayacak kapalı bir tarafı da bulunmamaktadır Savaşta, Rasulullah (sav)'ın önüne hiç bir kimse geçmiyordu. Çünkü o, insanların en kahramanı idi. el-Berâ b. Azib der ki: Allah'a yemin ederim ki, savaş kızıştığında biz onunla kendimizi korurduk. Bizim en kahramanımız ise, ancak onun -Pegyaamber (sav)'ı kastediyor- ile aynı hizada yerini alabiliyordu. [\[42\]](#)

25. Şüphe yok ki Rabbin, onları toplayacak olandır. O, Hakimdir, her şeyi bilendir.

"Şüphe yok kiRabbin, onları" hesaba çekmek ve amellerinin karşılığını vermek üzere "toplayacak olandır. O, Hakîmdir, her şeyi bilendir' buyruğuna dair açıklamalar da daha önceden {el-Bakara, 2/32. âyet. 3- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.[\[43\]](#)

26. Andolsun ki Biz insanı, kuru bir çamurdan değişmiş, şekillenmiş bir balçıktan yarattık.

"Andolsun ki Biz insanı" yani. Âdem (a.s)'ı "kuru bir çamurdan" anla mı verilen "salsâl", İbn Abbas ve başkalarından nakledildiğine göre kuru çamur demektir. Yine bu kelime kuma karıştırılmış sıcak çamurun kuruduktan sonra ses vermesine denilir. Eğer bu, ateşte pişirilecek olursa, o takdirde bu fehılâr (seramik) olur. Bu açıklama da Ebu Ubeyde'den nakledilmiştir. Mü-fessirlerin çoğunun kabul ettiği görüş de budur. Dilciler de şöyle bir mısra nakletmektedirler:

"Ses çıkaran ve yerinde durmayıp çokça hareketli kimsenin koşması gibi."

Mücahid der ki: Salsâl, kokuşmuş çamur demektir. el-Kisaî de bunu tercih etmiş ve şöyle demiştir; Bu, Arapların etin kokmasını anlatmak üzere kullandıkları; Et koktu" tabirinden alınmıştır. İster pişmiş olsun, ister çiğ olsun fark etmez. Bunun muzarî şekli; "" şeklinde, mastarı da; diye gelir. el-Hutay'a der ki:

"işte o, tenceresinde olanı dahi feda eden bir delikanlıdır O elinde, kokuşmuş olan eti dahi bozmaz,"

"Ona değdiği takdirde demir gibi ses veren çamur," demektir.

Hız. Âdem, önce parçalan dağınık toprak halinde idi. Sonra ıslatıldı, çamur oldu. Sonra da "hame-İ mesnûn" yani, değişikliğe uğramış çamur haline gelinceye ve kokuguncaya kadar bırakıldı. Sonra da kurudu ve ondan sonra da ses veren bir

balçık haline geldi. Cumhurun görüşüne göre bu böyledir, el-Bakara Sûresinde (2/31. âyet 1. başlıkta) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Kara çamur" demektir. "Mim" harfinin sakın okunması da aynı anlamdadır Buradan türeyen bir kelime olarak (ve mastanndaki mim harfi sakın okunarak): Kuyunun dibindeki çamuru çekip çıkardım," denilir. (MasEarındaki mim fetlialı olarak): Kuyunun dibindeki çamur çoğaldı," anlamındadır.Kuyuya çamur bıraktım, demek olur. Bu açıklamalar İbn es-Sikkifden nakledilmiştir.

Ebu Ubeyde der ki: "Mim" harfi sakın olarak; kelimesinin çoğulu; şeklinde gelir. Mastarı ise, şeklinde olup, daha sonra da bu isim olarak kullanılmıştır Değişikliğe uğramış" demektir.

İbn Abbas der kî: (Hame-i Mesnûn) ıslanmış, kokuşmuş ve sonra da seramik gibi ses veren hale gelmiş toprak demektir. Mücahid ve Katade'nin görüşü de buna benzemektedir. Onlar derler ki: Hame-i Mesnûn, değişikliğe uğramış ve kokuşmuş çamur demektir. Bu da Arapların; Su değişikliğe uğrayıp kokuştı," ifadesinden alınmıştır. Yüce Allah'ın: Bozul (ma) mt^fel-Bakara, 2/259) buyruğu ile; Değişmeyen su" (Muhammed 47/15) buyruğu da buradan gelmektedir. Şair Ebu Kays b. el-Eslet'in şu beyiti de buradan gelmektedir:

"Susuzluğumu üzüm salkımlarının suyu üzerine dökülmüş miski andıran Kötü kokusu olmayan bir tükürükle giderdi.'

el-Ferrâ der ki: Bu kelime "değişikliğe uğramış" demektir. Bunun da aslı, Arapların; Taşı taşın üzerine sürttüm" ifadelerinden alınmadır. Bu durumda iki taştan çıkan ince toza da; denilir. Biley taşı" da buradan gelmektedir. Şair der ki: "Sonra elimi beline koyup kırmızı kubbeye kadar (çektim)

O da iyice düzeltilmiş (bileylenmiş) bir mermer üzerinde yürüyerek,"

Nakledildiğine göre Yezid b. Muaviye babasına şöyle demiş: Hasan'm oğlu Abdurrahman'ın senin kızın hakkında şiir söylediğini duymadın mı? Muaviye, ne demiş diye sorunca, Yezid dedi ki: O şöyle diyor:

"O, apaydınlıktır; dalgıcın çıkardığı bir inci gibi; Sarıp sarmalanmış cevherden ayrılmış."

Muaviye: Doğru söylemiş, deyince, Yezid: O, şunları da söylüyor dedi:

"Sen onu nisbet edecek olursan, üstün faziletlerin zirvesinde (bulursun) Daha aşağıda onu bulamaim."

Muaviye, yine doğru söylemiş deyince; bu sefer Yezid: Peki, Onun: "Elimi beline doladım..." şeklindeki beyiti hakkında ne dersin deyince^.bu sefer Muaviye, yalan söylemiş, diye cevap verdi.

Eby Ubeyde der ki: (Meale: "Değişmiş" anlamı verilen): "Mesnûn" dökülmüş demektir. Bu da Arapların; Suyu ve başka şeyi yüzün üzerine döktüm"

ifadelerinden alınmıştır. Dökmek, boşaltmak" demektir.

Ali b. Ebi Tallıa da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir; "Mes-nün", kuru olmayan, yaş, nemli demektir Bu da dökülen şey anlamındadır. Çünkü bir şey ancak yaş iken dökülebilir. en-Nehhâs der ki: Bu güzel bir açıklamadır. Çünkü, onu döktüm; anlamında; denilir,

Ebu Amr b. el-Alâ der ki: Hz. Ömer (Allah ondan razı olsun) hakkında rivayet edilen; O suyu yüküne dağıtmaksûn döker ve onu etrafa sıçratarak dağıtmazdı" ifadesi de buradan gelmektedir. Sibeveyh de der ki: "Mesnûn" şekillenmiş, suredendin İmiş demektir. Bu da Yüzün şekli, sureti" tabirinden alınmıştır. Şair Zu'r-Rimme der ki;

"Sana çirkin olmayan, pütüzsüz ve düz, onda her hangi bir siyah ben de bulunmayan, Bir yara bere izi de bulunmayan bir yüz (auret) gösterir."

el-Ahfeş der ki: "Mesnûnw, ayakta ve dimdik dikilen demektir. Bu da Arapların, nlsbeten uzun olan yüz hakkında kullandıkları ii'adclerin-den alınmadır.

Salsâl'ın, ince toprak anlamına geldiği de söylenmiştir. Bunu el-Mehdevî nakletmiştik Salsâl'ın, kokuşmuş çamur demek olduğunu söyleyenlerin ka-naaline göre, bunun köküdür ve ikî i'lam"dan birisini "sadBa dönüştürmüştür.

Bir balçıktan" ifadesi ise "salsaTın (kuru çamurun) türünü açık-İlayLCi bir ifadedir. Bu da; Ben bunu Araplardan bir adamdan aldım, ifadesine benzemektedir. [44]

27. Cânn'ı da daha önceden içeriye nüfuz eden yakıcı ateşten yarattık.

"Cânn'ı da daha önceden" yani, Âdem'in yarat dışdan önce "...yarattık." el-Hasen der ki: Bununla İblis kastedilmektedir Yüce Allah, İblisi, Adem (a.s)'dan önce yaratmıştır. Ona, "Camı" adının verilmesi, gözle görülmeyip gözden saklı olmasındandır.

Müslim'in Sahİh'inde Sabit'in, Enes'ten rivayetine göre Rasûluüah (sav) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah, Adem (a.s)'ı cennette suretlendirdiklen sonra Allah dilediği kadar onu bu haliyle bıraktı. İblis, onun etrafında dönüp bunun ne olduğuna bakmaya koyuldu. Onun, içinin boş olduğunu görünce, bu sefer bu yaratığın, kendi arzularına karşı koyamayacak, hakim olamayacak bir şekilde yaratılmış olduğunu anladı." [45]

"İçeriye nüfuz eden yakıcı ateş" ile ilgili olarak İbn Mes'ud şöyle demiştir: Yüce Allah'ın, Cânn'ı kendisinden yaratmış olduğu deri gözeneklerinden içeriye nüfuz eden ateş (Nârı Semtim), cehennem ateşinin yetmişte bir bölümüdür. İbn Abbas da şöyle demiştir: Semûm, öldürücü sıcak rüzgâr demektir Yine ondan

nakledildiğine göre Semûm, dumanı olmayan ateştir. Yıldırımlar da bu ateşten meydana gelir. Bu, sema ile hicab arasında oluşan bir ateştir. Allah, herhangi bir işi meydana getirecek olursa, bu ateş hicabı delip geçer ve böylelikle yıldırım emrolunduğu yere düşer. İşte sizin işittiğiniz o yıkım sesi, bu hkabın (perdenin) delinip geçilmesinden ötürüdür,

el-Hasen de der ki: Nâr-ı Semûm, önünde hicabın yer aldığı bir ateştir. Sizin işittiğiniz bulutlar arasındaki gürültü, onun sesidir. Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: İblis, kendilerine cin denilen meleklerin kabilelerinden bir kabileye mensuptu. Bunlar, melekler arasında semum ateşinden yaratılmışlardı. (İbn Abbas devamla dedi ki): Kur'ân-ı Kerim'de kendilerinden söz edilen cinler ise, "dumansız ateş"den yaratılmışlardır. (Bk. er-Rah-mân, 55/15.)

Derim ki; Bu, tartışılabilir bir görüştür. Bu konuda tartışmayı ortadan kaldıracabilecek sağlam bir senede ihtiyacı vardır. Zira böyle bir iddia mücerred görüşe dayanılarak ileri sürülemez. Müslim, Urve yoluyla Hz, Âişe'nin şöyle dediğini kaydetmektedir: RasuluJlah (sav) buyurdu ki: "Melekler nurdan yaratıldı. Cân (cinler) de dumansız ateşten yaratıldı, Âdem de size anlatılan şeyden yaratıldı." [46]

Buna göre, Hz. Peygamberin: "Melekler nurdan yaratıldı" buyruğu, bütün meleklerin böyle olmasını gerektirmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

ei-Cevherî der ki: "Mâric", cinlerin kendisinden yaratılmış olduğu dumansız bir ateştir. Semûm ise, sıcak rüzgâr demektir. Buradan; "Günümüz zehir oldu" denilir, Bu şekildeki bir güne; "Zehirli gün" denilir. Çoğulu ise; (f-'U~0 şeklinde gelir. Ebu Ubeyde der ki: Semûm rüzgârı gündüzün eser, nadiren geceleyin de eser. Harûr (çok sıcak) ife? geceleyin eser, nadiren gündüzün eser. el-Kuşeyrî der ki: Oldukça sıcak rüzgâra "semûm" adının verilmesi, derinin mesamatına (gözeneklerine) girmesinden dolayıdır. [47]

28. Hani Rabbin meleklerle şöyle demişti: "Ben, kuru bir çamurdan, değişmiş ve şekillenmiş balçıktan bir beşer yaratacağım;

29. "O halde onun yaratılışım tamamlayıp ona ruhumdan üflediğim zaman siz de derhal onun için secdeye kapanın."

Yüce Allah'ın: "Hani Rabbin meleklerle şöyle demişti..." buyruğu ile ilgili açıklamalarımız daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/30. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ben, kuru bir çamurdan, değişmiş ve şekillenmiş balçıktan bir beşer

yaratacağım. O halde» onun yaratılışını tamamlayıp" onun hilkatini ve suretini düzenleyip "ona ruhumdan üflediğim zaman» siz de derhal onun için secdeye kapanın."

Üfleme*; rüzgârı bir şeyin içinden geçirmek dernektir. Ruh ise, gölc görülemeyen latif bîr cisimdir. Yüce Allah'ın, adeli (sünneti) bu cisim ile bedende hayatı yaratma şeklinde cerayan edegelmiştir. Bunun hakikati İse, yaratmanın yaratıcıya izafe edilmesinden ibarettir Çünkü ruh, Allah'ın yarattığı şeylerdendir. Yüce Allah'ın bunu, kendi nefesine izate etmesi ise, şerefini yükseltmek ve onu yüceltmek içindir. Nitekim: "Benim arzım; Benim semam, Benim evim, Allah'ın devesi, Allah'ın ayV ifadelen de buna benzemektedir. Yine: "Ve kendinden bir ruhtur" (en-Nisâ, 4/171) buyruğu da bu açıdan buna benzemektedir Nisa Sûresi'nde (işaret edilen âyette) buna dair açıklamalar genişçe geçmiş bulunmaktadır. Aynı şekilde "et-Tezkire" adlı eserimizde de ruhun latif bîr cisim olduğuna, nefsin ve ruhun aynı şeyin iki ayrı ada olduğuna dair varid olmuş hadisleri zikretmiş bulunuyoruz. İleride de buna dair açıklamalar inşaallah gelecektir.

"Ruh" hayatın kendisidir, diyen kimseler, bedene ruh verildiği zaman hayat bulur, demek isterler.

"Siz de derhal onun için secdeye kapanın"1 yani, onun için secde edin. Bu secde, bir selâmlama ve bîr İkrâm secdesidir. İbadet kastıyla yapılan bir sücud değildir. Allah, dilediğini üstün kılma hakkına sahiptir. O, peygamberleri meleklerden üstün kılmıştır. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/34. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

el-Kaffâl der ki: Melekler, Hz. Âdem'den daha faziletli idiler. Büyük ve üstün sevap konusunda İşarete bulunmak üzere ona secde etmekle onları sınamış oldu. Mutezilenin kabul ettiği görüş de budur. Bir diğer açıklamaya göre, onlara Âdem'in yakınında Allah'a secde etmeleri emredilmişti ve Hz. Âdem onların .secdeleri için bir kıble durumunda idi. [48]

30. Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan secde ettiler.

31. İblis müstesna O, secde edenlerle beraber olmayı kabul etmedi.

Yüce Allah'ın: "Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan secde ettiler. İblis müstesna" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [49]

1. İblis ve Şeytanlar:

Yüce Allah'ın: "Ben sana emrettiğim halde seni secde etmekten alıkoyan nedir?" (el-A'raf, 7/12) buyruğu dolayısıyla İblis'in de secde etmekle emr olunduğunda hiç bir şüphe yoktur Onu, secde etmekten alıkoyan ise, büyüklük caslaması ve kendisini secde edecek kadar küçük görmemesidir. Nitekim, el-Bakara Sûresi'nde (2/34. âyet, 7. başlıkta) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Diğer taraftan şöyle de denilmiştir: İblis, aslında meleklerden idi. O bakımdan bu istisna, cinsten yapılmış (muttasıl) bir islisnâdır. Başkaları da; İblis meleklerden değildi, derler. O bakımdan, buradaki istisna mun-kaU' bir islisnâdır, demişlerdir. Bütün bunlara dair açıklamalar, yine el-Baka-ra Sûresi'nde (2/34. âyet, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. İbn Abbas der ki: "Cânn" cinlerin babasıdır ve bunlar şeytan değildirler. Şeytanlar, İblis'in çocuklarıdır Onlar ancak İblis ile birlikte öleceklerdir Cinler ise ölürlər, onların kimisi mü'mindir, kimisi kâfirdir. Adem, insanların babasıdır. "Cdrtn" cinlerin babasıdır. İblis ise şeytanların babasıdır. İbn Abbas'ın bu görüşünü el-Maverdî nakletmiştir. el-Bakara Sûresi'ndeki açıklamalar ise bundan farklıdır o bakımdan bu hususla yapılmış açıklamaların orada da takip edilmesi gerekir. [\[50\]](#)

2, Cinsten Yapılan İstisna ile İlgili Görüşler:

Cinslen, aynı cinsten olmayan şeylerin istisna edilmesi, Şafî'ye göre sahihtin Öyle ki bir kimse: Filanın benim üzerimde bir dinar alacağı vardır, ancak bir elbise müstesna, yahut da benden on elbise alacağı vardır, bir ölçek buğday müstesna ve buna benzer şekilde istisnalar yapacak olursa, bu makbul bir istisnadır. Ve sözünü ettiği meblağdan o elbisenin veya buğdayın kıymeti düşülür. Kile ile ölçülenle]; ağırlık ile taitılanlar ve miktar ile belirtilenler arasında hu hususta herhangi bîr fark yoktur.

Malik ve Ebu Han ite -Allah ikisinden de razı olsun- derler ki: Ağırlık ile larlılan şeylerden kile ile ölçülenlerin ve kile ile ölçülenlerden ağırlık ile Lartılanların istisnasının yapılması caizdir. Hatta bir kjrns e buğdaydan dirhemleri, dirhemlerden de buğdayı istisna edecek olursa, kabul edilir. Ancak kıymeti nazar-i itibara alınan şeyleri kile ile ölçülenlerden, yahut ağırlık ile tai - tılanlardan istisna ederse veya kile ile ölçülenleri, kıymeti il'ade edilerek belirtilenlerden istisna ederse, - meselâ: Bir elbise müstesna benim on dinar borcum var yahut da bir dinar müstesna, bemm on elbise borcum var diyecek olursa- böyle bir IsEisnâ sahih olmaz ve bu şekilde borç İkrarında bulunanın bütün meblağı ödemesi gerekir.

Muhammed b. el-Hasen ise der ki: Cinsten olmayan şeyin istisna edilmesi sahih değildir ve ikrarda bulunan kimse, yaptığı ikrarın tamamını ödemekle yükümlü olur.

Şafiî'nin sözünün delili şudur: istisna lafzı, hem cins hakkında kullanılır, hem cinsin dışındaki şeyler hakkında kullanılır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar orada ne batıl, ne de günahı gerektiren bir söz işitirler. «Selam selam» diye bir söz müstesna." (el-Vakıa, 56/25-26) Görüldüğü gibi burada yüce Allah "selâm" sözünü genel olarak boş sözlerden İstisna etmiştir. İşçe bunun bir benzen de: "Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan, secde ettiler, İblis müstesna" buyruğudur. İblis ise meleklerden değildir. Zaten yüce Allalı bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "iblis müstesna, hemen secde etmişlerdi. O ise, cinden olduğu için Rabbinin emrinden dışarı çıkmıştı." (el-Kehf, 18/50) Şair de şöyle demektedir:

"Ve bir şehir ki orada ünsiyet verecek hiç bir dost yok Erkek ceylanlar ile beyaz develerden başka."

Görüldüğü gibi burada şair, erkek ceylanlar ile beyaz develeri "ünsiyel verecek dostlar"dan isLısnâ etmiştir. en-Nâbiğa'nın şu beyiti de buna benzemektedir.[\[51\]](#)

32. Buyurdu ki: "Ey İblis, sen ne diye secde edenlerle beraber olmadın?"

33. "Ben, kuru bir çamurdan, değişmiş ve şekillenmiş bir balçıktan yarattığın beşer için secde edecek değilim" dedi,

34. Buyurdu ki: "O halde çık buradan. Çünkü sen artık kovulmuş birisin."

35. "Hiç şüphesiz kıyamet gününe kadar lanet senin üzerinedir."

Yüce Allah: "Ey İblis, sen ne diye secde edenlerle beraber olmadın?" Yani, secde edenlerden olmana engel olan ne idi?

"Ben, kuru bir çamurdan, değişmiş ve şekillenmiş bir balçıktan yarattığın beşer için secde edecek değilim, dedi." Bu .sözleriyle İblis, büyüklen-mesini, kıskançlığını ve kendisinin ondan daha hayırlı olduğunu açığa vurmuş oldu. Çünkü -kendi kanaatine göre-or ateştedir ve ateş çamuru yiyip bitirir Nitekim buna dair açıklamalar daha önceden el-A.'raf Sûresi'nde (7/12. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Buyurdu ki: O halde çık buradan" yani, semavattan yahut Adn cennetinden veya melekler arasından. "Çünkü sen artık kovulmuş birisin," Yani, alevli ateşlerle taşlanacak, uzaklaştırılacak birisin. Lanetlenmiş ve uğursuzluk sahibi olmuş diye de açıklanmıştır, Bütün bunlara dair yeterli açıklamalar, daha önceden Barkara ve A'raf Sûresi'nde (belirtilen âyetlerde) geçmiş bulunmaktadır.

"Hiç şüphesiz... lanet senin üzerinedir." Burada lanetten kasıt Sad Sûresi'nde de (38/78. âyette) belirtildiği gibi yüce Allah'ın öz lanetidir. [\[52\]](#)

36. "Rabbim, öyleyse bana tekrar diriltilecekler! güne kadar mühlet ver" dedi.

37. Buyurdu ki: "Sen mühlet verilenlerdensin;

38. "Bilinen zamanın günü gelene kadar."

"Rabbim, öyleyse bana tekrar diriltilecekleri güne kadar mühlet ver dedi." İblis'in bu talepte bulunması, yüce Allah nezdindeki üstün mevkiine dua ve istekleri kabul edilecek ehliyetle birisi olduğuna duyduğu güvenden ötürü değildir, O, bunun yerine belası daha bir artsın diye azabının ertelenmesini istemiştir.

Tıpkı esenliğe kavuşacağından ümidini kesmiş bir kimsenin yaptığı gibi. O, öldükten sonra diriltilecekleri güne kadar kendisine mühlet verilmesini istemekle ölmemeyi istemişti, Çünkü öldükten sonra diriliş (baas) gününde de ölüm yoktur, ondan sonra da ölüm yoktur. Ancak yüce Allah: "Buyurdu ki: Sen mühlet verilenlerdensin." Yanif ölümü ertelenen ve geciktirilenlerdensin. "Bilinen zamanın günü gelene kadar." İbn Abbas der ki: Yüce Allah bununla birinci nefha'yu yani bütün canlıların ölümünü gerçekleştirecek nefliyi kastetmiştir. "Bilinen zamanının Allah'ın bilgisini özel olarak kendisine sakladığı zaman olduğu da söylenmiştir ve İblis bu zamanın ne vakit olduğunu da bilmez. İblis de ölecek, sonra diriltilecekür. Çünkü yüce Allah: "Onun üzerindeki her canlı fanidir." (er-Rahman, 55/26) diye buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın İblis ile konuşması hakkında iki görüş vardır. Hu görüşlerden birisine göre yüce Allah onunla elçisi vasıtasıyla konuşmuştur, ikincisine göre ise, İblis'e ikram ve onu kendisine yakınlaştırmak şeklinde değil de tehdidini ağırlaştırmak üzere onunla konuşmuştur. [\[53\]](#)

39. "Rabbim dedi, beni azdırdığından dolayı, yemin ederim ki ben de yeryüzünde onlara (kötülükleri) süslü göstereceğim, onları toptan azdıracağım."

Yüce Allah'ın: "Rabbim dedi, beni azdırdığından dolayı, yemin ederim ki ben de yeryüzünde onlara (kötülükleri) süslü göstereceğim." Buyruğunda geçen azdırmak, (iğva) ile süslü göstermeye dair açıklamalar daha önce A'raf Sûresi'nde (.7/16-17. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Burada sözü edilen İblisin süslü göstermesi iki şekilde olur. Ya masiyetlerin işlenmesi, yahut da onları dünya süsü ile uğraştırarak itaat fiillerini işlemelerini engellemesi

suretiyle olur.

"Onları toptan azdıracam" buyruğunun anlamı da şudur: Ben onları hidâyet yolundan saptırıp uzaklaştıracam. İbn Lehîa Abdullah, Durrâc Ebu's-Semh'den, o, Ebu'l-Heysem'den, o Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İblis dedi ki: Rabbim, izzet ve celâlin hakkı için Âdemoğullarımın ruhları bedenlerinde bulunduğu surece onları azdırmaktan geri durmayacağım. Bunun üzerine Rabb şöyle buyurdu: İzzetim ve celalim hakkı için Ben de onlar Benden mağfiret diledikleri surece günahlarını bağışlayıp duracağım."[\[54\]](#)

40. "Ancak onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların müstesna."

Medinelilerle Kûfelilef: İhlâsa erdirilmişler" kelimesini "lâm" harfini üstün olarak okumuşlardır. Senin özel olarak seçtiğin ve ihlâsa erdirdiğin kimseler müstesna demektir. Diğerleri ise "lâra" harfini esreli okumuşlardır. Sana ibadetlerini fâsid oluştan ve riyakarlıktan arındırarak ih-lâs sahibi olanlar müstesna demektir, Ebu Sumâme'nin naklettiğine göre, Havariler, İsa (a.s)'a yüce Allah'a ihlâs ile ibadet edenler hakkında sormuşlar, o da: "Amel edip de bundan dolayı İnsanların kendisini Övmelerini istemeyen kimsedir" cevabını vermiştir. [\[55\]](#)

41. Buyurdu ki: "Benim uymayı taahhüt ettiğim dosdoğru yol budur:"

Ömer b. el-Hattab der ki: Yani, izleyicisini dosdoğru yol üzerinde yürütüp nihayette onu cennete kadar götüren yo] budur, demektir.

el-İlâsen der ki: Buradaki: Benim uymayı taahhüt ettiğim... buyruğu: Bana götüren,,," anlamındadır

Mücalıkl ve el-Kisaî der ki: Bu ifade Lehdît anlamındadır. Bu, bir kimsenin tehdit ettiği kimseye: Senin izlediğin yol benim aleyhimedir, dönüşün ise bana olacaktır, demesine benzer Yüce Allah'ın: "Çünkü Rabbin gözetlemektedir" (el-Ha.cc, 89^14) buyruğuna da benzer. Buna göre ifadenin anlamı şöyle olur: Bu, nihayet dönüşü Bana ulaşacak bîr yoldur ve Ben de herkese amelinin karşılığını vereceğim. Bu yoldan kasıt, ubudiyet yoludur.

Anlamin; açıklamalar ve belgelerle dosdoğru yolu göstermeyi üstleniyorum, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Tevhit ve hidâyet ile dosdoğru yolu göstereceğim anlamındadır, diye de açıklanmıştır,

İbn Şîrîn, Katade, el-İlâsen, Kay s b. Ubad, Ebu Recâ, Humeyd ve Yakub ise bu

buyruktaki; kelimesini merfu ve tenvinli olarak okumuşlardır ki, oldukça yüce ve dosdoğru bir yoldur. Yani, din ve hakikati itibariyle oldukça yüksektir, anlamına gelir. Ona zarar verilemeyecek kadar yüksek ve saptırılmayacak, eğriitilemeyecek kadar da dosdoğru bir yoldur, anlamında olduğu da söylenmiştir, [\[56\]](#)

42. “Muhakkak Benim kullarım üzerinde senin hiç bîr tasallutun olmaz. Azgınlardan sana uyanlar müstesna.”

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[57\]](#)

1, Allah'ın Has Kulları ve Şeytan:

Yüce Allah'ın: "Muhakkak Benim kullarım üzerinde senin hiç bir tasallutun olmaz" buyruğu ile ilgili olarak ilim adamları şöyle demişlerdir: Bundan kasıt, onların kalpleridir. İbn Uyeyne ise der ki: Benim hakkımı engelleyecek ve çerçevesini aleyhlerine daraltacak şekilde bir günaha düşürmek hususunda şeytanın üzerlerinde bir tasallutu yoktur, demektir. Bunlar Allah'ın hidâyete erdirdiği, beğenip seçtiği ve mümtaz kıldığı kullarıdır.

Derim ki: Şöyle denilebilir: Yüce Allah, Hz- Âdem ile Hz. Havva'nın durumlarını bize bildirirken: "Bunun üzerine şeytan onları oradan kaydırıp..." (el-Bakara, 2/36) diye buyurmaktadır Yüce Peygamberinin ashabından bir grup hakkında da: "... Ancak yaptıkları bazı işler yüzünden şeytan onları yoldan çıkarmak istemişti" (Âli- İmran, 3/155) diye buyurmaktadır? (Buna ne dersiniz?) Buna cevap, sözü geçen hususlardaki açıklamalardır. İblis'in, mü'minle-rin kalpleri ve imanlarının mahalli üzerinde bir tasallutu olmadığı gibi, sonunda kabul edilmeyişe kadar göterecek bir günaha düşürmek konusunda da bir yetki ve otorite sahibi değildir. Aksine onun yapabildiği tevbenin sileceği, izale edeceği, Allah'a sığınmakla da ortadan kaldırabileceği halalara düşürmekten ibarettir. Hz. Âdem'in cennetten çıkartılması, daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/36, âyet, 3- başlıkta) açıklaması geçtiği üzere yasaklanmış ağaçtan yemesinin bir cezas* değildi. Peygamber (sav)'ın ashabına dair açıklamalar da yine Âlî İniran Sûresi'nde (.3/155. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Diğer taraftan: "Kullarım özerinde senin hiç bir tasallutun olmaz" buyruğunun, şanı yüce Allah'ın koruduğu kimseler hakkında has olma ihtimali olduğu gibi, çoğu zaman ve haller hakkında böyle olduğu ihtimali de vardır. Diğer taraftan iblisin tasallutunda bir sıkıntının giderilmesi ve bir kederin izale edilmesi de sözkonusu

olabilir. Hz. Bîlal'e yapıldığı gibi. Çünkü şeytan ona çocuğun ninni ile uyutulmaya çahşması gibi, gidip onu uyutmaya çalışmış ve sonunda Hz. Bilal uyumuştur. Peygamber (sav) da onun ashabı da uyudu ve ancak güneş doğduktan sonra uyandılar. Bundan dolayı dehşete kapılarak: Namazımız hususundaki kusurumuz dolayısıyla bu yaptığımızın kefareti ne olabilir, demeye koyuldular: "Uyku uyumaktan dolayı bir kusur sözkonusu değildir"[58] diyerek, onların sıkıntıları da giderilmiş oldu.

"Azgınlardan sana uyanlar müstesna" sapık ve müşriklerden sana uyanlar müstesna- Yani, onun tasallutu, otoritesi böyleleri üzerindedir. Bunun delili de yüce Allah'ın: "Onun hakimiyeti ancak kendisini dost edinip de onu Allah'a ortak koşanlar üzerinedir" (en-Nalıl, 16/100) buyruğudur. [59]

2. Azın Çoktan ve Çoğun Azdan İstisna Edilmesi:

Bu âyet-î kerime ile bundan önceki âyet-i kerime, azın çoktan, çoğun da azdan istisna edilmesinin mümkün (caiz) olduğuna delildir. Mesela, bir kimse bir dirhem müstesna on dirhem, yahut dokuz dirhem müstesna on dirhem diyebilir. Ahmed b. Hanbel ise der ki: Ancak yan miktar ve ondan daha az olan bir miktarı istisna etmek caiz olur. Bütünden çoğunluğunu teşkil eden bir miktarın istisna edilmesi sahih değildir Bizim delilimiz ise bu âyet-i kerimedir. Çünkü bu âyet-i kerimede "azgınlık*" kelimesi Hkullar*dan istisna edilmiştir. Aynı şekilde kullar da "azgınlardan istisna edilmiştir. İşte burada daha az olanın genel toplamdan istisna edilmesine ve daha çok olanın da genel toplamdan istisna edilmesine, bunların caiz olduğuna delil teşkil etmektedir. [60]

43. "Şüphesiz ki onların hepsine va'dolunan yer cehennemdir."

44. "Onun yedi kapısı vardır. Her kapıya onlardan ayrılmış belli bir pay vardır."

"Şüphesiz ki onların hepsine" İblis'e ve ona uyanlara "va'dolunan yer cehennemdir. Onun yedi kapısı" yani, birbiri üstünde katlan "vardır. Her bir kapıya" her bir tabakaya "onlardan ayrılmış belli" bilinen bir "pay vardır."

İbnü'l-Mübarek der ki: Bize İbrahim Ebu Harun el-Ganavî haber vererek dedi ki: Ben. Hittan b. Abdultaî er-Rakaşî'yi şöyle derken dinledim: Ben, Alı (r.a)'ı şöyle derken dinledim: Cehennemin kapılarının nasıl oidugunu biliyor musunuz!" Biz: O kapılar da bizim kapılarımız gibidir, dedik. Hayır dedi. O fcapi&r-rşê' bu şekilde blıi diğerinin üstündedir. 'Cs-Szltbîşunu âa ckter: Ve ellerini biri

diğerinin üstüne koydu-. Allah, cennetleri arzın üzerine yerleştirdi. Ateşi İse biri diğerinin üstünde (tabakalar halinde) koydu. Bunun en aşağısı cehennemdir. Onun üstü el-Hutama, onun üstü Sekar, onun üstü Calîm, onun üstü Lazâ, onun üstü Saîr, onun üstü de Hâviye'dir. Her bir kapı (tabaka) kendisinin bir üsetekinden yetmiş kat daha sıcaktır.

Derim ki: Evet, bu yorum bu şekilde gelmiştir, Ancak, İlim adamlarının çoğunluğunun kabul ettiğı görüş, cehennemin, ateşin en üst basamağı olduğı ve buranın Muhammed (sav)'ın ümmetinin isyankârlarına tahsis edildiğı şeklindedir, Ahalisinin tamamıyla boşalacağı ve rüzgârların kapılarını bir birine çarpacağı ateş tabakası da budur. Ondan sonra Lazâ gelir, ondan sonra Hulama, ondan sonra Saîr, ondan sonra Sakar, ondan sonra Calîm, ondan sonra da Hâviye gelir.

ed-Dahhâk der ki: Ateşin en üst basamağında Muhammed ümmetinden olanlar, ikincisinde hristiyanlar, üçüncüsünde yahudiler, dördüncüsünde sa-büler, beşincisinde mecusüer, altıncısında Arap müşrikleri, yedincisinde ise münafıklar, Firavun hanedanı ve Hz. İsa'ya sofrâ indirilmesini isteyip de indirildikten sonra onu İnkâr edenlerdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz münafıklar cehennemin en aşağı tabahastndadırlar." (sn-Nisâ, 4/145) Buna dair açıklamalar da daha önce Nisa Sûresi'nde (anılan âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yine.yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun." (el-Mu'min, 40/46) Sofranın indirilişini görenlerden kâfir olanlar hakkında da; "Ama bundan sonra sizden kim kâfir olursa, Ben onu alemlerden kimseyi azaplandırmayacağım bir azapla azaplandıracağım." (el-Maidc, 5/115) diye buyurmaktadır- Muâz b. Cebel <r.a) da bu ümmetin kötü ilim adamlarını cehennemin bu kapılarına ayrı ayrı paylaştırmıştır. Biz bunu "et-Tezki-re" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz.[\[61\]](#)

Tirmizî, İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Cehennemin yedi kapısı vardtr. Bu kapılardan birisi, ümmetime karşı kılıç çeken kimselerdir." CTirmizi) dedi ki: Bu, garip bir hadistir.[\[62\]](#)

Ubey b. Ka'b der ki: Cehennemin yedi kapısı vardır. Bu kapılardan birisi Harûriye'ye (Hâriciler'e) aitti r

Vehb b. Münebbih de der ki: Her iki kapı (tabaka) arasında yetmiş yıllık bir mesafe vardır. Her bir kapı bir üstündekinden yetmiş kat daha sıcaktır. Biz bütün bu hususları aet-Tezkire" adlı eserimizde sozkonusu etmiş bulunuyoruz.

Sellânı et-Tavîl, Ebu Süfyan'dan, o, Enes b. Malîk'ten rivayetine göre Peygamber (sav) yüce Allah'ın: "Onun yedi kapısı vardır. Her kapıya onlardan ayrılmış belli

bîr pay vardır" buyruğu hakkında şöyle dedi: Bir pay

Allah'a şirk koşanlar, bir pay Allah hakkında şüphe edenler, bir pay Allah'tan gafil olanlar, bir pay şehvet ve arzularını Allah'a tercih edenler, bir pay Allah'ın gazabını çekerek öfkelerinden yana rahatlama yoluna gidenler, bir pay Allah'tan alacakları mükafat paylarını kabul etmeyerek arzularını gerçekleştirenler, bir pay da Allah'a karşı büyüklenenlerdir. Bunu, el-Haîmî Ebu Abdullah el-Huseyn b. el-Hasen "Minkacü'd-Din" adlı eserinde zikretmiş ve şunları söylemiştir: Eğer bu hadis olarak sabit ise, Allah'a şirk koşan kimselerden kasıt Seneviyye (iki taun kabul edenler)'dir Şüphe edenlerden kasıt, kendilerinin bir ilâhı var mıdır, yok mudur bilmeyenlerdir. Onun şeriatı hakkında bu şeriat O'ndan mıdır, değil midir şüpheye düşenlerdir. Allah'tan gafil olanlar ise Onu kesinlikle inkâr eden ve varlığını kabul etmeyen dırîlerdir. Şehvet ve arzularını Allah'a tercih edenler ise, Allah'ın rasûîlerini, emir ve nehyini yalanladıklarından ötürü sonuna kadar masiyetlere gömülen ve dalanlardır Allah'ın gazabını çekerek öfkelerini rahatlama yoluna gidenler tse, Allah'ın peygamberlerini ve Allah'ın yoluna davet eden diğer kimseleri öldürenler, kendilerine samimiyetle öğüt verenlere, yahut da yollarından başka bir yol İzleyenlere azap ve işkence edenlerdir. Allah'tan alacakları payı istemeyerek arzularını gerçekleştirenler İse, öldükten sonra dirilişi ve hesabı inkâr edenlerdir. Bunlar, arzu ettikleri şeylere ibadet ederler ve yüce Allah'tan alacakları bütün (mükâfat) paylarını İstemeyenlerdir. Yüce Allah'a karşı gelen ve baş kaldıran isyankârlar ise, İçinde bulundukları durumun hak mı yoksa batıl mı aldırış etmeyerek hiç bir şekilde düşünmeyen ve ibret almayan ve her hangi bir delili kullanmayan kimselerdir. Bununla birlikte şanı yüce Allah, -eğer bu hadis sabit ise- Rasûlünün muradını en iyi bilendir.

Rivayete göre, Selman el-Farisî tr.a) şu: "Şüphesiz ki onların hepsine vadedilen yer cehennemdir" âyetini işitince korkudan üç gün aklı başından gitmiş halde kaçtı. Daha sonra Rasûlullah (sav)'ın huzuruna getirildi. Hz. Peygamber ona durumunu sorunca, şu cevabı verdi: Ey Allah'ın Rasûlü, şu: "Şüphesiz ki onların hepsine vadelenen yer cehennemdir" âyeti indirildi. Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, kalbimi paramparça etti. Bu sefer, şanı yüce Allah: "Takva sahipleri ise muhakkak cennetlerde ve pınar başlarında"(mealindeki 45). âyetini indirdi.

Bilal (r.a) dedi ki: Peygamber (sav) Medine Mescidi'nde tek başına namaz kılıyordu. Bedevi afap bir kacün yanından geçti, arkasında namaza durdu. Hz. Peygamber de arkasında bu kadının namaza durduğunu fark etmedi. Rasûlullah (sav); "Onun yedi kapısı vardır. Her kapıya onlardan ayrılmış belli bir pay vardır" âyetini okudu. Kadın, baygın yere düştü. Kadın düşünce Peygamber

(sav) onun çıkardığı sesi işitti. Namazım bırakıp su getirilmesini istedi. Uz. Peygamber yüzüne su döktü, nihayet kadın ayılıp oturdu. Peygamber (sav): "Ey kadın, bu durumun ne?" diye sorunca, kadın: Bu, Allah'ın indirdiği Kitabında yer alan bir buyruk müdür, yoksa sen bunu kendiliğinden mi söylüyorsun deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Bedevi kadın, bu okuduğum yüce Allah'ın indirdiği Kitabı Kerimi'ndendir" Bunun üzerine kadın şöyle dedi: Peki, benim azalarımın her birisi o cehennem kapılarından birisinde mi azap görecek? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey be-devî kadın, hayır. O kapılarından her birisi için onlardan ayrılmış bir pay vardır. Bu kapıya girme durumunda olanlardan her bir kesim amellerine göre orada azap görecektir" Bunun üzerine kadın şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, ben fakir bir kadıyım. Malım yok. Sadece yedi kölem var. Seni şahid tutuyorum ey Allah'ın Rasûlü, bu kölelerden her birisini cehennem kapılarından bir kapı karşılığında yüce Allah'ın rızası için azad ediyorum. Bunun üzerine Hz. Cebrail gelip şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasûlü, o bedevî kadına, yüce Allah'ın, cehennem bütünü kapılarını ona haram kıldığını, buna karşılık cennetin bütünü kapılarını da ona açtığını müjdele." [63]

45. Takva sahipleri ise muhakkak cennetlerde ve pınar başlarında-dırlar.

46. "Oralara esenlikle, güvenle girin" (denilecek).

"Takva sahipleri ise, muhakkak cennetlerde ve pınar başlarındadırlar." Yani, hayasızlıklardan ve şirkten korunan kimseler "cennetlerde" bağ ve bahçelerde "ve pınar başlarındadırlar."

Bunlar dört tanedir: Su, şarap, süt ve bal pınarları. İnsan Sûresi'nde sözü edilen pınarlar olan Kâfur, Zencebil ve Selsebil ile Mutat fırın Sûresi'nde sözü geçen Tesnime dair açıklamalar ve bu pınarların başında bulunacak kimseler, yüce Allah'ın izniyle orada söz konusu edilecektir.

"Pınarlar" kelimesinin, "ayn" harfinin ötreli okunuşu asla uygun okuyuştur. Esreli okuyuş ise "ya" harfine riâyet iledir. Her iki şekilde de okunmuştur.

"Oralara esenlikle, güvenle girin" buyruğundaki "Oralara... girin, buyruğunu genel olarak "elif vasıl ile ve "hı" harfî de ötreli olarak; "Girdi, girer" flitinin emri şeklinde okumuşlardır. Takdiri de: "Oralara girin (denilecek)'1 şeklindedir.

el-Hasen Ebu'l-Âliye ve Ruveys, Yakub'dan, bir önceki kelimenin sonundaki tenvîn ile "elifi vasıl ve "lu" harfini ise esreli olarak ve; " Girdirildi" den meçhul bir fiil halinde okumuşlardır. Allah onları oraya girdire-cektir, demektir. Sözü geçen kıraat âlimlerinin; "Rahmetle... girin, ceraneie"(el-A'raft 7/49) buyruğu ve benzerlerinde izledikleri yol sondaki tenvînî esreli okuyarak vasıl etmek

şeklindedir. Ancak, onlar burada hemze üzerindeki harekeyi tenvine vermişlerdir Zira, buradaki elif kat' içindir. Ancak, esreden ötreye bir intikal, sonra da ötrede esreye bir intikal olduğundan dolayı dile ağır gelir. (O bakımdan, az önce belirtilen şekilde okumuşlardır.)

"Esenlikle" yani, her türlü hastalık ve afetten kurtulmuş olarak; yüce Allah'ın anlara vereceği bir selam ile» diye de açıklanmıştır. "Güvenle girin" ölmeyeceğinizden, azaba duçar olmayacağınızdan, oradan uza ki aştırmayacağınızdan ve nimetlerin zevale ermeyeceğinden yana emin olarak demektir. [64]

47. Biz, onların göğüslerindeki kini söküp attık. Kardeşler olarak, sedirler üzerinde karşılıklı otururlar

48. Orada onlara hiçbir yorgunluk dokunmaz. Onlar oradan çıkarılacak da değillerdir.

İbn Abbas der ki: Cennetlikler, cennete ilk gireceklerinde karşılıklarına iki pınar çıkar. Bu iki pınardan birisinden içerir. Allah, kalplerinde kin namına ne varsa hepsini giderir. Sonra diğer pınara girerler, orada da yıkanır. Renkleri parıltır, yüzleri arınır ve bol nimetlerin parlaklığı üzerlerinde görünür. Buna benzer bir ifade Ali (ra)'dan da rivayet edilmiştir. Ali h, el-Hü-seyn de der ki: Bu âyet-i kerime Hbu Bekr, Ömer, Ali ve sair ashab-ı kiram hakkında inmiştir. O, bu sözleriyle cahiliye döneminde aralarında bulunan kinin yok oluşunu kastetmektedir- Ancak, birinci görüş daha kuvvetlidir ve âyetin siyakı da buna delil teşkil etmektedir. Yine Alî fr.a) der ki: Ben, Tal-ha ve ez-Zübeyr'in bunda sözü geçenlerden olacağımızı ümid ederim.

"Kin ve düşmanlık" demektir. "Çaldı, hainlik etti" anlamındaki fiilin buradan geldiği söylendiği gibi, bu kelimenin; 'den geldiğini ve bunun da ganimetten hırsızlık yapmak demek olduğu da söylenmiştir. Bunun fiili ise, şeklinde kullanılır. Hainlik anlamında; şekli kullanılır. Nitekim şair şöyle demiştir

"Allah bizim yerimize Nevfel kızı Hamza'yı cezalandırsın. Emanete hainlik edip yalan söyleyen cezalandırması gibi."

Buna dair açıklamalar bundan önce ÂH İmran Sûresi'nde (3/161. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Kardeşler olarak; sedirler üzerinde karşılıklı otururlar." Yani, birbirleri arasındaki ilişkilere riâyetle ve birbirleri ile sevgi ve bağlılık dolayısıyla biri diğerinin arkasına bakmaz. (Yüz yüze otururlar.) Bu açıklama Mücahid ve başkalarından nakledilmiştir. Şöyle de denilmiştir Oturdıkları sedirler,

istedikleri gibi döner ve onlardan kimse kimsenin arkasını görmez. Yine "karşılıklı otururlar" buyruğunun eşleri onlara, onlar da eşlerine sevgi ile yönelirler, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Sedirler" kelimesi, 'ın çoğuludur. "Yeni" kelimesinin çoğulunun oluşu gibi. Bu kelimenin "sürûr"dan geldiği de söylenmiştir. O bakımdan sedir (şerir) adeta sürûr (sevinç) için hazırlanmış yüksekçe bir yer olması dolayısıyla bu ismi almış gibidir. Ancak birinci açıklama daha kuvvetli görünmektedir.

Ibn Abbas der ki: Onlar, yakut, zeberced ve inci ile süslenmiş sedirler üzerinde oturacaklardır. Sedir'in bir ianesi San'a'dan Câbiye'ye kadar ve Aden ile Eyle arasındaki meşale kadar bir alan kaplayacaktır.

"Kardeşler olarak" ifadesi ise, "takva sahipleri"nden hal olmak üzere nasb edilmiştir. Yahut da "oralara... girin" deki zamirden veya "güvenle" anlamındaki kelimedeki zamirden hal olarak nasb edilmiştir. Yahut da "göğüs-lerindeki" buyruğundaki "onlar" anlamını veren zamirden mukadder bîr hal de olabilir.

"Orada onlara hiçbir yorgunluk" bitkinlik, halsizlik "dokunmaz. Onlar oradan çıkarılacak da. değillerdir." Bu da cennet nimetlerinin ebedi ve sonu gelmeyen nimetler olduğuna, cennete girecek olanların orada devamlı kalacaklarına delildir. Orada cennetin yiyecekleri de devamlıdır. "İşte bu bizim rızıhtmızdır, tükeneceği yoktun" (Sâ'd, 8/54). [65]

49. Kullarıma haber ver ki: "Ben, gerçekten Ben Gafur ve Rahimim;

50. "Ve hiç şüphesiz İknim azabım da elbette can yakacak bir azaptır."

Bu âyet-i kerime, Hz. Peygamberin şu buyruğu ile aynı muhtevayı dile getirmektedir: "Eğer mü'min, Allah'ın nezdindeki cezalandırmayı bilecek olsaydı, hiçbir kimse onun cennetine (girmeyi) ümid elmezdi. Şayet kâfir, Allah'ın nezdindeki rahmeti bilmiş olsaydı, hiç bir kimse onun rahmetinden ümid kesmezdi." Bu hadisi Müslim, Ebu Hureyre yoluyla rivayet etmiştir. [66] el-Fâtiha Sûresi'nde (1/3- âyetin tefsirinde) daha önceden geçmişi bulunmaktadır. İşte insanın bu şekilde hem kendisine, hem başkasına hatırlatmada bulunması hem korkutması hem de umutlandırması gerekir. Sağlık halinde korku, hastalık haline göre onda daha baskın bulunmalıdır. Hadis-i şerifte belirtildiğine göre Peygamber (sav) Ashabı kiramın yanına çıkmış ve onların gülmekte olduğunu görünce şöyle buyurmuştur: "Önünüzde cennet ve cehennem bulunuyorken mi gülüyorsunuz?" Bu hususun onlara ağır gelmesi üzerine bu âyet-İ kerime nazil oldu. Bunu da el-Maverdf ve el-Mehdevî zikretmektedir. es-Sa'lebi'nin, İbn Ömer yoluyla naklettiği Mz ise şöyledir: İbn Ömer dedi ki: Peygamber (sav)

Şeybeoğullannın girdiği kapıdan yanımıza çıkıp geldiğinde biz gülüyorduk. Bunun üzerine: "Size ne oluyor ki böyle gülüyorsunuz? Güldüğünüzü görmeyeyim" dedi. İtalia sonra geri döndü, nihayet Hicr'in yanına varınca gerisin geri döndü ve bize şöyle dedi: "Ben çıkıp gittiğimde Cebrail yanıma geldi ve ey Muhammed dedi, niçin rahmetimden kullarınım ümidini kesiyorsun? "Kullarıma haber ver ki, ben gerçekten ben Ğaiûr ve Rahimim ve hiç şüphesiz benim azabım da elbette can yakacak bir azaptır."[\[67\]](#)
Buna göre rahmetten ümid kesmek ümitsizliktir. Devamlı rahmeti ümid etmek de ihmalkârlıktır. İşlerin en hayırlısı ise orta yollu olanlarıdır. [\[68\]](#)

51. Onlara İbrahim'in konuklarından da haber ver.

52. Hani konuklar onun yanına girip: "Selâm" dedilerdi. O da: "Biz sizden -doğrusu- korkuyoruz" demişti.

53. "Korkma, biz sana çok bilgili bir oğul müjdeliyoruz" demişlerdi.

54. Dedi ki: "Bana ihtiyarlık gelip çatmışken mi bana gelip müjde veriyorsunuz? Artık neyi müjdeliyorsunuz?."

Yüce Allah'ın: "Onlara İbrahim'in konuklarından da haber ver" buyruğunda sözü edilen. İbrahim'in konukları, kendisine oğlu olacağı ve Lût kavminin helak edileceği müjdesini veren meleklerdir. Bunlardan daha önceden (Hûd, 11/69, âyet ve devamında) söz edilmişti, İbrahim (a.s)'ın künyesi 'misafirler babası' idi- Hiç bir misafiri ağırlamadan kaçırmamasın diye evinin dört kapısı vardı.

Misafire "dayf" adının verilış sebebi, onun sana izafe edilmesi ve senin yanında konaklamasından dolaydır. Misafirin hükümleri ile ilgili açıklamalar, daha önceden Hûd Süresi'nde (11/69-71. âyetler, 2 ve 3. başlıklarda) yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır. Yüce Ailah'a hamd olsun.

"Hani konuklar, onun yanına gidip" buyruğunda "gidenler"den çoğul diye söz edilmesi, "misafir" anlamındaki kelimenin hem tekil, hem çoğul, hem lesniye, hem müzekker, hem müennes -matar gibi- kullanılmaya elverişli bir isim oluşundan dolaydır. (Aynı kökten gelen):Onu meylettirdi" dernektir. Hadîs-İ şerifte geçen; Güneş batıya doğru meylettiğinde..."[\[69\]](#) ifadesinde bu kökten gelen kelime kullanılmıştır. ise, okun hedeften sapması anlamındadır. Nahivdeki "izafe!" de buradan gelmekledir.

"Selâm dedilerdi" yani, bir selâm verdilerdi. "O da: Biz sizden -doğrusu- korkuyoruz" çekiniyoruz "demişti." Tiz. İbrahim bu .sözleri, buzağıyı önlerine yaklaştırıp onların yemediklerini görmeleri üzerine -Hûd Sûresi'ndc (11/69.

âyetin ve devamının tefsirinde) geçtiği üzere- söylemişti. Hz. İbrahim'in asıl "selâm" sözünü garip karşıladığı da söylenmiştir. Çünkü onların yaşadıkları yerde selâm diye bir adet yoktu.

"Korkma" yani, melekler ona, korkma "... biz sana çok bilgili" Mıkatil'in açıklamasına göre halım (tahammülkâr), cumhurun görüşüne göre de alîm "bir oğul müjdeliyoruz, demişlerdi." Burada da müjdelenen kişi tiz. İs-hak'dır.

"Dedi ki: Bana ihtiyarlık gelip çatmışken mi bana gelip müjde veriyorsunuz?" buyruğundaki; Gelip çatmış" daki maşta rıyyed îr. Yani, ihtiyarlık: bana ve eşime gelip çatmışken.., demektir. Yine buna dair açıklamalar Hûd (11/72. âyet) İle İbrahim (14/39 ve devamında) Sûresi'nde geçmiş bulunmaktadır Hz, İbrahim'in: "Artık bana neyi müjdeliyorsunuz?" îfa-desindeki soru, taaccüb sorusudur. Bunun gerçek manada bir soru (istifham) olduğu da söylenmiştir.

el-Hasen Korkma!" kelimesinin "te" harfini ötreli olarak: diye okumuştur. el-A'meş ise, Bana müfde veriyorsunuz" kelimesini "elifsin" (sonda ye'sa.) okumuştur. Nafîl ve Şeybe ise, "Müjdeliyorsunuz" anlamındaki kelimeyi; şeklinde "nün" harfini esreli olarak {... Bana neyi müjdeliyorsunuz? anlamında) diye okumuştur. Tıpkı Benimle,, mücadele mi ediyorsunuz?" (el-Enâm, 6/80) buyruğunda olduğu gibi. Buna dair açıklamalar da daha önceden (işaret olunan âyet-i kerimede) geçmiş bulunmaktadır İbn Kesir ve İbn Muliaysin ise; şeklinde es-reli "nün" ve şeddeli olarak okumuşlardır. Bunun takdiri ise; "Bana müjdeliyorsunuz" şeklinde olup "nun", "nun"a idğam edilmiştir. Diğerleri ise izafeîsiz olarak; şeklinde "nûn" harini nasb ile (müjdeliyorsunuz anlamında) okumuşlardır. [70]

55- Dediler ki: KBiz sana gerçeği müjdeliyoruz. Onun için, sakın ümid kesenlerden olma!"

"Dediler ki; Biz sana gerçeği" yani, yalan olmayıp hakikat olan bir hususu ve mutlaka oğlunun dünyaya geleceğini "müjdeliyoruz. Onun için sakın" çocuk sahibi olmaktan yana "ümit kesenlerden olma!" Çünkü Hz. İbrahim, aşın yaşlılıktan dolayı çocuk sahibi olmaktan ümidini kesmişti.

Gerjel olarak' Ümid kesenlerden" şeklinde, "elif ile okunmuştur. Ancak, el-A'meş ve Yalıya b, Vessab, "kaftan sonra "elif'siz olarak okumuştur. Bu şekildeki kıraat Ebu Amr'dan da rivayet edilmiştir. Bu İse. "elif-li" olan kıraatin kasredilmiş halidir. Bununla birlikte ikinci okuyuşun -bu şekilde kullananların söyleyişine göre olma ihtimali de vardır. Sakındı, sakınrr" fiili gibi. Ümid keser" fiilinde "nun" hailinin üstün ve esreli okunuşu ise iki ayrı şive olup her ikisiyle

de okunmuştur. Bununla birlikte "nun" harfinin Ötreli söylenişi de nakledilmiştir. Ancak bu fiil her hangi bir şekilde, babından kullanılmaz. Hem mazide, hem muzaride "nun" harfini üstün okuyan kimseler, bu fiildeki iki ayrı söyleyişi bir arada kullanmış demektir. Mazi kullanımında şeklinde kullananlar, muzari kullanımında da; şeklinde kullananların söyleşini almışlardır. Bunu da el-Mehdevî zikretmiştir. [71]

56. Dedi ki: "Rabbinin rahmetinden sapıklardan başka kim ümid kesebilir?"

Yani, doğru yoldan uzaklaşan yalancılardan başka... Bu da şu demektir: Hz. İbrahim yaşının büyüklüğü dolayısıyla çocuk sahibi olmayı uzak bir ihtimal görmüştü. Yoksa yüce Allah'ın rahmetinden ümid kesmiş değildi. [72]

57. "Ey gönderUen elçileri" dedi. wBaşka göreviniz var mı?"

58. Dediler ki: "Gerçekten biz günahkâr bir kavme gönderildik;

59. HLût ailesi bunlardan müstesnadır. Biz onların hepsini mutlaka kurtarıcılarız.

60. "Yalnız karısı müstesna. Onun, mutlaka geride kalanlardan olmasını takdir ellik11

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [73]

1. Kurtulanlar ve Helak Olanlar:

Hz. ibrahim, onîann melek olduklarını öğrenince -çünkü ona harikulade bir olayın haberini vermişlerdi ki, bu da onun oğlu olacağı müjdesiydi- onlara: Başka göreviniz var mı diye sordu. "Görev" anlamı verilen; "Önemli iş" demektir. Yani, sizin durumunuz, işiniz ve geliş sebebiniz nedir? "Dediler ki: Gerçekten biz günahkâr" şirk koşan ve sapmış bulunan "bir kavme gönderildik." İfadede hazfedilmiş sözler vardır. Biz, kendilerini helak edelim diye günahkar bir topluluğa gönderildik, takdirindedir.

"Lût aileşr ona tabi olanlar ve onun dinini kabul etmiş bulunanlar "bunlardan müstesnadır. Biz onların hepsini mutlaka kurtarıcılarız" buyruğun-daki; Biz onları... mutlaka kurtarıc darız" buyruğunu Hamza ve d-Kisaî, şeddesiz olarak, şeklinde ve 'den gelen bir kelime olarak okumuşlardır. Diğerleri ise 'den gelen bir kelime olacak şeddeli okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim bunu tercih

etmişlerdir. Her iki şekil de; kurtarmak anlamındadır.

"Yalnız karısı müstesna." Lût'un ailesinden onun karısı müstesna edilmiştir- Çünkü kansı kâfir idi. O bakımdan o da helak oluştâ günahkârlara iltihak etmiştir, Lût kavminin kıssası, bundan önce el-A'raf Sûresi {7/80. âyet ve devamı) ile Hud Sûresinde (11/64. âyet ve devamında) yeteri kadar açıklamalarla birlikte geçmiş bulunmaktadır.

"Onun mutlaka geride kalanlardan olmasını takdir ettik." Yani, biz onun azapla kalanlardan olmasına hükmettik ve bunu böylece yazdık.

Kalan, kalıcı" demektir. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Gebeliği üzerinden yedi ay geçmiş devenin memelerine kalan sütleri geri çekilsin diye soğuk su vurmayasın. Çünkü sen kimin doğacağını bilmezsin."

Buradaki; memelerde kalan süt demektir. Ebu Bekir ve el-Mufad-dal, Takdir ettik" buyruğunu, burada da, en-Neml Sûresinde de (27/57. âyeti kerimede) "dal" harfini şeddesiz; diğerleri ise şeddeli okumuşlardır. el-Herevî der ki: Bu kelime şeddeli de, şeddesiz de aynı anlamda kullanılır. [74]

2. Olumlu ve Olumsuz İfadelerden İstisna:

Dil bilginleri ile diğerleri arasında olumsuz ifadeden istisnanın olumluluk, olumlu ifadeden istisnanın da olumsuzluk ifade ettiği hususunda'görüş ayrılığı yoktur. Buna göre bir kimse: Onun, benim üzerimde dört dirhem müstesna (ondan da) bir dirhem müstesna olmak üzere on dirhem alacağı vardır" diyecek olsa, bu kimse yedi dirhem borcunu ikrar etmiş olur. Çünkü bir dirhem dörtten istisna edilmiştir. Ve bu, olumsuzdan istisna edildiği için olumluluk ifade eder. Zira, dört dirhem nefy edilmiştir. Bu dört dirhem de olumlu bir ifade olan on dirhemden istisna edilmiştir. O halde istisna edilen bir dirhem, kalan altı dirheme eklenince, borç yedi dirhemi bulmuş olur.

Aynı şekilde bir kimse; Bir dirhem müstesna, onun da üçte ikisi müstesna olmak üzere üzerimde beş dirhem borç vardır'l diyecek olursa, bu kimsenin borcu dört tam dirhem ve üçte bir dirhem olur. Yine; Filanın benim üzerimde dokuz müstesna, sekiz müstesna ondan da yedi müstesna olmak üzere on dirhem alacağı vardır" diyecek olursa, ikinci istisna, kendisinden öncekine, üçüncü istisna ikincisine raci olur. Bu durumda onun üzerinde iki dirhem borcu bulunur. Çünkü on dirhem ispat, sekiz dirhem iradesi de ispattır. Bunların toplamı ise onsekiz eder. Dokuz dirhem nefydir. Yedi dirhem de nefydir. Bunların da toplamı onaltı olur. Onsekizden onaltı çıkacak olursa geriye İki dirhem kalır. Bu da ikrar ile ödenmesi gereken miktar olup bundan başka bir borcu da yok demektir.

Buna göre şanı yüce Allah'ın: "Gerçekten biz, günahkâr bir kavme gönderildik. Lût ailesi bunlardan müstesnadır. Biz onların hepsini mutlaka kurtarıcılarız. Yalnız karısı müstesna" buyruğundan, önce Lût ailesi günahkâr kavimden istisna edildikten sonra "yalnız karısı müstesna" diye buyu-rularak, karısı Lût ailesinden istisna edilmiştir. Böylelikle o da nihayette açıkladığımız gibi günahkârlar kavmi arasına raci olur. İşte talâkla da hüküm böyledir. Bir kimse hanımına: Sen iki müstesna ondan da bir müstesna üç talak ile boşsun" diyecek olursa, iki talak ile bos olur. Çünkü bîr talak, kendisinden istisna olunan üçten geri kalana geri döner. İşle bu kabilden gelen bütün ifadeler böyledir, bunu iyice kavramak gerekir. [75]

61. Nihayet elçiler tût ailesine geldikleri vakit

62. Dedi ki: "Doğrusu siz tanınmadık kimselersiniz."

63. Dediler ki: "Hayır, biz sana onların hakkında şüphe ettikleri şeyi getirdik."

64. "Biz sana gerçekte geldik. Şüphesiz biz doğru söyleyenleriz."

65. "O sebepten gecenin bir bölümünde aileni yola çıkar. Sen de arkalarından git. Sizden kimse arkasına dönüp bakmasın ve em-rolunduğunuz yere doğru gidin."

"Nihayet elçiler Lût ailesine geldikleri vakit dedi ki: "Doğrusu siz tanınmadık kimselersiniz." Ben sizi tanımıyorum, demektir.

Denildiğine göre onlar genç delikanlılar suretinde gelmişlerdi. Hz. Lût onların güzelliklerini görünce, onlar için kavminin fitnesinden korktu. İşte tanımaması da bu demektir.

"Dediler ki: Hayır, biz sana onların hakkında şüphe ettikleri şeyi" ya ni; başlarına geêeceğinden yana şüphelenegeldiklerî azabı "getirdik. Biz sana gerçekte" doğrulukla, azap ile de denilmiştir, "geldik. Şüphesiz biz" onların helaki hususunda "doğru söyleyenleriz. O sebepten gecenin bir bölümünde aileni yola çıkar.* Buna dair açıkâmalar Hud Sûresi'nde (11/80. ayetin tefsirinde} geçmiş bulunmaktadır.

"Sen de arkalarından git." Yani, onlardan kimse geriye kalarak azaba uğramasın diye onların arkalarında yürü. "-Sizden kimse arkasına dönüp bakmasın." Bu buyruk ile, gayretle ve hızlıca yürüsünler ve ansızın sabah onları bastırmasın diye kasabadan uzaklassmlai diye geri dönüp bakmaları yasaklandı. Bunun: Kimse geri kalmasın anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Ve emrohınuğumuz yere doğru gidin," İbn Abbas der kî: Bununla Şam kastedilmektedir, Mukatil de, Lût kavmi kasabalarından bir kasaba olan Safed'i kastetmektedir der; ki, buna dair açıklamalar da önceden geçmiş bulunmaktadır.

Denildiğine göre Hz. Lût, "el-Yakîn" diye biünen bir yerde el-Celil topraklarına doğru gitmiştir. Burada "el-Yakîn" denilmesinin sebebi ise elçîî Hz. İbrahim'in yanından çıkıp gittiklerinde Hz. İbrahim onları uğurlamak için çıkmış ve Cebrail'e de: Bunlar nereden yerin dibine geçirilecekler diye sormuş, Hz. Cebrail de ona: "Buradan" diyerek, ona bir sınır çizerek göstermiş ve Hz. Cebrail gitmişti. Hz. Lût geldiğinde Hz. İbrahim'in yanında oturdu ve her ikisi de o azabı gözetlemeye koyuldular. Yer sarsılmaya başlayınca, Hz. İbrahim: "Allah'a yakın ile (kesinlikle) inandım" demesi üzerine oraya "ei-yakîn" adı verildi. [76]

66. Ona şu kesin emri vahyettik: "Sabaha çıkarken onların arkası mutlaka kesilmiş olacaktır."

67. Şehir halkı sevinerek geldiler.

68. Dedi ki: "Bunlar benim misafirlerimdir. Artık beni küçük düşürmeyin;

69. "Allah'tan korkun ve beni rezil etmeyin."

70. Dediler ki: "Biz senin başka kimselere karışmanı yasaklamadık mı?*

71. Dedi ki: "Eğer evlenecek iseniz, işte bunlar kızlarım!"

"Biz ona" Lut'a "şu kesin emri vahyettik: Sabaha çıkarken onların arkası mutlaka kesilmiş olacaktır." Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Böylece zulmedenlerin ardı arkası kesildi." (el-En'âm, 6/45.)

"Sabaha çıkarken" yani, sabahın ilk vakitlerinde..- Buna dair açıklamalar da daha Önceden (el-En'am, 6/45. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Şehir halkı" yani, Hz. Lût'un içinde bulunduğu şehrin halkı hayasız isteklerini onlarla gerçekleştirirler ümidiyle misafirlerin gelişlerine "sevinerek geldiler. Dedi ki: Bunlar benim misafirlerimdir. Artık beni küçült düşürmeyin" beni utandırmayın "Allah'tan korkun ve beni rezil etmeyin." Buradaki "beni rezil etmeyin" anlamındaki fiilin; dan gelmesi mümkündür. Bu da küçük düşmek ve zelil olmak demektir. Ayrıca; dan gelme ihtimali de vardır, bu da utanmak ve aşırı derecede mahcub olmak demektir. Buna dair açıklamalar daha önce Hu d Sûresi'nde (11/78. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır-

"Dediler ki; Biz senin başka kimselere karışmam yasaklamadık mı?"

Yani, biz sana herhangi bir kimseyi misafir etmemeni söylememiş miydik? Çünkü biz, onlarla hayasızlık olan işimizi görmek istiyoruz. Onlar, bu işleri yaparlarken, yabancı kimseleri buluyorlardı. Bu açıklama el-Hasen'den nakledilmiştir. Yine bu şekildeki açıklamalar, bundan önce el-A'raf Sûresi'nde (7/80. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Biz, herhangi bir kimseye bu hayasızca işi yapmak

isteyecek olursak, onun hakkında bizimle konuşmanı yasaklamadık mı?
"Dedi ki: Eğer evlenecekseniz, İşte bunlar kızlarım!" Yani, onlarla ev leniniz ve harama meyletmeyiniz. Yine buna dair açıklamalar bundan önce Hud Sûresi'nde (11/78-79- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[77\]](#)

72. Hayatın hakkı İçin onlar, gerçekten sarhoşlukları içinde şaşkın bir haldedirler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[78\]](#)

I. Peygamberin Hayatına Yemin Onun için Bir Şereftir:

Kadı Ebu Bekr b. el-Arabî der ki: Bütün müfessirler şöyle demişlerdir: Yüce Allah burada Muhammed (sav)'ın şerefini yükseltmek kastıyla Muhamme-d'ın hayatına yemin ederek, onun kavmi Kureyş'in sarhoşlukları içerisinde ve şaşkınlıklarında serserice gidip geldiklerini, dolaştıklarını haber vermektedir.

Derim ki: Kadı İyad da böyle demiştir: Tefsir alimleri görüş birliği halinde bunun yüce Allah'ın Muhammed (sav)'ın hayat süresine yemin olduğunu söylemişlerdir. Aslolan "umur" kelimesinin "ayn" harfinin ötreli okunma-sidir. Fakat çokça kullanım dolayısıyla üstün okunmuştur. Hayatta kaldığın süre hakkı için ey Muhammed, demektir. Hayatın hakkı için anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu ise ta'zimin ve ona karşı iyi davranıp onu şereflen-dirmenjn en ileri derecesidir. Ebu'l-Cevzâ der ki: Allah, Muhammed (sav)'ın dışında hiç bir kimsenin hayatına yemin etmiş değildir. Çünkü Muhammed (sav), Allah nezdinde bütün mahJukatm en şerefliHeri, en değerlileridir.

İbnü'l-Arabî der ki: Şanı yüce ve münezzeh olan Allah'ın, Hz. Lût'un hayatına yemin ederek onu dilediği kadar şereflelendirmesinin ve yüce Allah'ın Hz. Lût'a verdiği fazilet ve üstünlüğün iki katını da Muhammed (sav)'a şeref olarak vermesinin engeli var msdir? Çünkü Muhammed (sav) yüce Allah nezdinde Hz. Lût'tan daha kerimdir. Ayrıca şanı yüce Allah Hz. İbrahim'e halilliği, Hz. Musa'ya yalnızca kelîmliğİ verdiği halde bunlann her ikisini de Muhammed <sav>'e verdiğini görüyoruz. Dolayısıyla yüce Allah Hz. Lût'un hayatına yemin etmiş ise, hiç şüphesiz Muhammed (sav)'ın hayalı daha üstün ve yücedir. Diğer taraftan zaruret olmaksızın konuşulan konuya bırakıp hakkında sözü edilmedik şeyi konu etmek uygun değildir.

Derim ki: İbnü'l-Arabî'nin bu söyledikleri güzeldir. Çünkü o takdirde yüce Allah'ın Muhammed (sav)'m hayatına yemin, ettiğine dair sözlerinin, Hz. Lût kıssasında itirazı (ara) cümle mahiyetinde olması gerekir

eUKuşeyrî, Ebu'ivNasır Abdurrahim bL Abdulkerim Tefsir'inde der ki; Şöyle demek İhtimali de vardır: Buradaki açıklama Lût kavmi ile ilgili olabilir- Yani onlar, kendi sapıklıkları içerisinde şaşkın bir halde idiler Denildiğine göre Hz. Lûl, kavmine öğüt verip işte bunlar benim ktzlarımdn1, deyince melekler de: Ey Lût, "hayatın hakkı için onlar gerçekten sarhoşlukları İçinde şaşkın bir haldedirler* ve bunlar sabahleyin başlarına ne geleceklerim bilmemektedirler dediler.

Denilse ki: Şanı yüce Allah, incire, zeytine, Tur-ı Sînîn'e yemin ettiğine göre bu yeminde anlaşılmayacak ne var? Ona şöyle cevap verilir: Şam yüce Allah,

herhangi bir şeye yemin etmişse, mutlaka bu o şeyin kendi türünden sayılanlara göre üstünlüğüne bir delildir. İşte Peygamberimiz (sav)'ın da kendisi gibi peygamber olanlardan daha faziletli olması gerekmektedir.

"Amr" ile "umr" aynı anlamda iki ayrı söyleyiştir. Şu kadar var ki, kasem halinde çokça kullanım sözkonusu olduğundan, "ayn" harfi üstün olarak "arnr" şeklinde kullanılır ve; Allah'ın sana uzun ömür vermesini dilerim" demek olur. Eğer; şeklinde söylenirse, bu müpteda olarak mer-fudur, haberi de hazmedilmiştir. Yani, hiç şüphesiz senin ömrün, kendisi adına yemin ettiğim şeylerdendir. [79]

2. Bir Kimsenin Kendisinin ve Başkasının Ömrüne Yemin Etmesi:

İlim adamlarının bir çoğu, kişinin kendisi hakkında "ömrüm hakkı için" diye yemin etmesini mekruh görmüşlerdir. Çünkü bu, hayatım hakkı için anlamındadır, ibrahim en-Nehaî der ki: Kişinin ömrünün hakkı için diye yemin etmesi mekruhtur. Çünkü o, böylelikle kendisinin hayatına yemin etmiş olur. Bu ise, zayıf (karakterli) adamların söyleyeceği sözlerdendir. Malik de buna benzer şöyle demiştir: Erkeklerden zayıf düşmüş olanlar İle kadınlar, senin hayatın hakkı İçin, senin yaşayışın için diye yemin ederler. Böyle bir yemin, erkeklerin kullanacakları yemin türlerinden değildir. Şant yüce Allah'ın bu kıssada buna yemin etmesinin sebebi ise, mevkiin ve şerefın üstünlüğünü, makamın yüksekliğini beyan etmek içindir. Bunun dışındaki yeminler buna kıyas edilemez ve başka yerde bu tür yemin kullanılamaz,

İbn Habib der ki; Bu âyet-i kerimede geçen "ömrün hafcu için" ifadesinin konuşma ve dildeki kullanımına göre değerlendirilmesi gerekir. Katade der ki: Bu şekilde bir kullanım, Arapların konuşma dilinde görülen bir husustur. İbnü'l-Arabî der kî: Ben de bu görüşteyim. Ama şariat bunun kullanımını tesbit etmiş ve bu tür yemini onunla sınırlandırmıştır.

Derim ki: "Ömrün hakkı için ve ömrüm hakkı için" ve benzeri şekillerde kasem, arap dilinde ve fasih konuşmada çok çok kullanılan bir şeydir. Şair Nâbiğa der ki;

"Ömrüm hakkı için -ki ömrüm benim için ömenaiz bir şey değildir- Kurayoğulları benim aleyhime doğru olmayan sözler söylemişlerdir.

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ömrün hakkı için ölüm hiç bir zaman bir delikanlıyı dahi bırakıp gitmez Ve o, iki ucu elde tutulan gevşetilmiş bir ipe benzer."

Bir diğeri şöyle demektedir:

"Ey Süreyya yıldızını Süheyl'e nikahlayan kişi!

Allah adına, Ömrün hakkı için söyle; bunlar nasıl bir araya gelecekler?"

Bir başka şair şöyle demektedir:

"Şayet Kuşeyroğullan benden hoşnut olurlarsa, Allah'ın (adına ömrün) hakkı için derim ki, onun hoşnutluğu da benim hoşuma gider."

Kimi meânî bilginleri şöyle demişlerdir:

Böyle bir kullanım caiz değildir. Çünkü "Allah'ın ömrüne and olsun şeklinde bir ifade kullanılamaz. Zira yüce Allah ezelidir. Bu itirazı ez-Zehrâvî nakletmektedir. [\[80\]](#)

3. Allah'tan Başkası Adına Yemin Etmek:

Adına yeminin caiz olduğu kimseler ile adına yeminin caiz olmadığı kimselere dair açıklamalar, bundan oncu el-Mâide Sûcsî'nde (5/89- âyet, 3-başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yine orada, Alîmed b. Hanbel'in, Peygamber (sav) adına yemin eden kimsenin keffaret ödemesi gerektiğine dair görüşünü de zikretmiş idik. İbn Huveyzimendâd der ki: Herhangi bir hak sebebiyle ta'zim edilmesi caiz olan Allah'tan başka varlıklar adına yemin etmeyi caiz kabul edenler, bu yeminlerin kendilerine keffaretin taalluk ettiği yeminler olduğu görüşünde değildirlere. Ancak böyle bir kimse, yalan söylemeyi kastedecek olsa, kınanan bir kimse olur. Çünkü o, kalben ta'zim etmekle yükümlü olduğu bir şeyi hafife almış olur. Bunlar derîer ki: Yüce Allah'ın: buyruğu, "hayatın hakkı için" anlamındadır. Ayrıca yüce Allah, Peygamberinin hayatına yemin ettiğine göre, bununla hayatı hakkına yemin etmemizin caiz olduğunu bize açıklamayı murad etmiş demektir. İmam Ma-lik'in mezhebine göre ise "hayatın hakkı için"; "Andolsun incire ve zeytine" (et-Tîn, 95/1); "Andolsun Tûr'a ve satır satır yazılmış kitaba" (et-Tûr, 52/1-2); "Andolsun battığı zaman yıldıza" {en-Necm, 53/1); "Andolsun güneşe ve aydınlığına" (eş-Şems, 91/1); "Yemin olsun, bu beldeye; sen bu beldeye bulunmakta iken;... babaya ve ondan doğana" (el-Beled, 90/1-3) gibi. Bu ve benzeri buyruklar: İnciri ve zeytini yaratanın hakkı için, satır satır yazılı kitabın Rabbine andolsun, senin içinde bulunduğun bu beldenin Rabbine, senin yaşayışını ve hayatını yaratana ve Muhammed'in hakkına yemin olsun, demektir. Buna göre son tahlilde yemin ve kase, yaratılmış olan adına değil, şanı yüce Allah'ın zatına yemin ile tahakkuk etmektedir

(Yine) İbn Huveyzimendâd der ki: Yüce Allah'tan başkası adına yemini caiz gören kimseler, Hz. Peygamber'in: "Babalarınız adına yemin etmeyînîz"[\[81\]](#) hadisini tevil ederek şöyle derler: Hz. Peygamber, kâfir babalar adına yemin

etmeyi yasaklamıştır. Nitekim Hz. Peygamber, babalan adına yemin ettikleri vakit şöyle dediğine dikkat edelim: "Şüphesiz dağ, Allah nezdinde sizin ca-hiliye döneminde ölmüş babalarınızdan daha şerefli dir"[\[82\]](#)

İmam Malik ise, az önce geçen hadisi zahiri üzere kabui etmiştir, Yjne İbn Huveyzimendad der ki: Bunu caiz kabul edenler aynca şunu delil gösterirler: Müslümanların yeminleri, Peygamber (sav) döneminden şu günümüze kadar Peygamber (sav) adına yemin etmek şeklinde cereyan edegelmiştir. Hatta günümüze kadar MedineÜler, birisi arkadaşı üe muhakemeleşecek olursa; Bu kabrin içinde barındırdığı zatın hakkı için, bu kabirde yatan zatın hakkı için bana yemin et, der ve bununla Peygamber (sav)'ı kasteder. Aynı şekilde Harem-i Şerif ve büyük meşâir İle rükün, makam, Hz. Peygamberin mihrabı ve orada okunan şeyler hakkına yemin de bu kabildendir. [\[83\]](#)

73. Derken sabah güneş doğarken çığlık onları yakalayiverdl.

74. Derhal oranın üstünü altına getirdik ve üzerlerine balçıktan pişirilmiş taş yağdırdık.

Yüce Allah'ın: "Derken, sabah güneş doğarken çığlık onları yakalayı-verdP buynığundaki; Güneş doğarken" buyruğu, hal olarak nasb edilmiştir ki, güneşin doğuş vakti demektir

Güneş aydınlığını saçtığı vakit; ifadesi kullanılır. Doğduğu vakit de; denilir. Bunların aynı anlamda kullanıldıkları da söylenilmiş-tir. ise, güneşin doğuş vaktinde bulunan kimseler hakkında kullanılır. Tıpkı "sabahı ettiler, akşamı ettiler" tabirleri gibi. İşte âyet-i kerimede kastedilen de budur. (Yani, üzerlerine sabah olup güneş doğduğunda).

Bununla tan yerinin doğuşunun kastedildiği de söylenmiştir. Bir diğer görüşe göre, azabın başlangıcı sabah vaktinde İdi. Ve bu güneşin doğuşuna kadar devam etti. İşte o vakit helakleri tamamlanmış oldu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Buradaki "çığlıktan kasıt, onlara gelen azaptır. "Balçıktan pişirilmiş taş (siccîl)" e dair açıklamalar ise daha önceden (Hud, 11/82. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[84\]](#)

75. Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[85\]](#)

1. Basiret Sahibi Oluş ve Feraset:

Yüce Allah'ın: •'Basiret sahibi olanlar (tevessüm edenler) için" buyruğu ile ilgili olarak, et-Tirmizî el-Hakîm, "Nevâdiru'l-Usul" adli eserinde Ebû Sa-îd el-Hudrî'nin, Rasûlullah (sav)'dan bunu "feraset sahibi olan kimseler için" diye açıkladığına dair bir hadis rivayet etmektedir.[\[86\]](#) Aynı zamanda bu, Mücâhid'in de görüşüdür.

Ebu İsa et-Tirmizî de Ebu Said ei-Hudrî'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Mü'minin ferasetinden sakının. Çünkü o, Allah'ın nuru ile bakar" Daha sonra da yüce Allah'ın: "Elbette bunda basiret sahibi olanlar için ibretler vardır" âyetini okudu, (Tirmizî) dedi ki: Bu garip bir hadistir. [\[87\]](#)

Mukatil ve İbn Zeyd ise, "basiret sahibi olanlar" ifadesini tefekkür eden kimseler diye açıklamıştır. ed-Dahhak da, ibret ile nazar edenler, bakanlar diye açıklamıştır. Şair der ki:

"Ukâz'a bir kabile geldiği her seferinde

Onlar bana ariflerini ckn-uma bakmak için hep gönderecekler mi?"

Katade de bunu, ibret aian kimseler... diye açıklamıştır. Şair Zühre de der ki:

"Onlar arasında samimi arkadaş için oyalanacak şeylere

İbretle bakan kimsenin gözünün göreceği güzel bir görünüş vardır."

Ebu Ubeyde ise, basiret sahibi olanlar diye açıklamıştır. Hepsinin anlamları birbirine yakındır. et-Tirmizî el-Hakîm de Sabit b. Enes b. Malik'in şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz, aziz ve celil olan Allah'ın, insanları tevessüm ile (feraset ile.) tanıyan kullan vardır." [\[88\]](#)

İlim adamları derler ki: "Tevessüm (basiret sahibi olmak)" kelimesi "vesm"den tefe'ul vezninde olup kendisi vasıtası ile varılmak istenen başka bir sonuca delil görülen alamet demektir. O bakımdan, bir kimsede hayrın alametleri görüldüğü vakit, Onda hayrın alâmetlerini gördüm" denilir. Nitekim Abdullah b. Revâha'nın Peygamber (sav)'a hitaben söylediği şu beyit de bu kabildendir:

"Ben sende hayır alâmetlerini aradım ve ben onu {hayrı) buluyorum Allah da bilir ki ben basireti sağlam birisiyim."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ben onun üzerinde bir heybet görürken alâmetlerinden onu tanımaya çalıştım
Ve bu kişi Haşimoğullarıdır, dedim,"

Bir kimse kendisi vasıtasıyla tanınacağı bir alâmeti edinmesini anlatmak üzere de; denilir İfadesi ise, vesmi (ilk bahar yağmu-ru)'nin bitirdiği otu aradı,

demektir. Şair der ki:

"Sabah vakti bahar yağmurunun bitirdiği otu arayan kimsenin karşısına Çıkan yumuşak devm (bir tür hurma ağacı veya sedir ağacı) gibi oldular."

Sa'leb der ki: "Vâsim", tepeden tırnağa kadar sana bakıp süzen kimse demektir.

"Te vessüm", aslında iyiden iyiye ve sağlam düşünmek demektir. Bu da "veârrTden alınmadır. Vesm ise, deve ve benzerlerinin derisinde bir demir parçası ile iz yapmak demektir. Te vessüm İse, ancak güzel ve fitrî bir düşünüş ile keskin bir zekâ ve arı bir düşünce İle mümkün olabilir. Bir başkası da şunu ilave eder: Dünyanın lüzumsuz meşgalelerinden kalbin uzak tutulması» masiyetlerin pisliklerinden arındırılması, kötü huyların bunahkhğın-dan ve dünyanın fuzuli işlerinden ırak tutulması ile olur.

Nehşei, İbn Abbas'tan "basiret sahibi olanlar (te vessüm edenler)" ifadesini, salah ve hayır ehli kimseler diye açıkladığını rivayet etmektedir.

Sufiler ise bunun keramet demek olduğunu iddia etmişlerdir. Şöyle de açıklanmıştır: Te vessüm, bir takım alâmetlerle yapılan istidlaller demektir. Kimi alâmetler herkesin açıkça görebileceği ve ilk anda iarkedebileceği türdendir. Kimi alâmetler ise gizli saklıdır, herkes tarafından görülemez ve ilk anda da İdrâk olunamaz.

el-Hasen der kî: "Basiret sahibi kimseler"den kasıt, işleri basiretle tetkik edip, Lût kavmini helak edenin, bütün kâfirleri helak etmeye kadir olduğunu anlayan kimselerdir. İşte bu, açık ve belli deliller arasında yer almaktadır, İbn Abbas'ın şu görüşü de buna benzemektedir: Bir kimse, bana herhangi bir hususu sordu mu, mutlaka ben. o kimsenin lakin (ince bir anlayış sahibi) olup olmadığını bilmîşimdir.

Şaflî'den ve Muhammed b. el-Hasen'den rivayet edildiğine göre onlar, Kâ'be avlusunda bulunurlarken, mescidin kapısında da bir adam vardı. Onlardan birisi, benîm görüşüme göre bu bir marangozdur dedi. Diğerisi ise hayır, bu demircidir dedi. Orada hazır bulunanlar ellerini çabuk tutarak adamın yanına gittiler ve durumunu sordular. Kişi, bu güne kadar marangozdum, bugünden itibaren demirci oldum, dedi,

Cundeb b. Abdullah eUBecelî'den rivayet edildiğine göre o, Kur'an okuyan bir adamın yanından geçer. Yanında durup şöyle der: Kim başkaları işitsinler diye yaparsa, Allah da onun (kusurlarını) işittirir. Kim de riyakârlık yaparsa, Allah da onun gizli saklı hususlarını ortaya çıkartır. Biz ona: Sen bu adama bir şeyler söylemek ister gibi oldun, dedik. O da şöyle dedi: Bu adam bugün sana Kur'an okur, yarın da harurî (harici) olarak çıkar. O kişi Haru-rilerin başı idi. Adı da Mirdâs'tı.

Hasan-ı Basri'den rivayete göre, onun yanına Amr b. Ubeyd girince şöyle demiş; Bu, Basra gençlerinin efendisidir. Eğer günah işlemeyecek olursa. Fakat, daha sonra kader hakkında söylediklerini söyledi ve sonunda bütün arkadaşları ondan uzaklaştı.

Yine Eyyub'a da: Bu Basra ahalisinin gençlerinin efendisidir, dedi ve bu konuda herhangi bir istisna ve kayıt da getirmedi. Şa'bîden rivayet edildiğine göre o, Dâvûd el-Ezdîye -kendisiyle tartıştığı sırada- şöyle demişti: Sen, başın dağlanmadıkça ölmeyeceksin. Gerçekten de dediği gibi oldu.

Rivayete göre, Ömer b. el-Hattab (r.a)ın huzuruna, aralarında el-Eşter'in de bulunduğu Mezhiçlilerden bir topluluk girdi. Hz. Ömer onu tepeden tırnağa kadar iyice süzdü ve bu Mezhicli erdendir, ama kimdir, dedi: Onlar^ bu Malik b, el-Hâris'dir dediler, Bu sefer Hz. Ömer, ne oluyor buna? Allah kahretsin onu. Ben, müslümanUrın ondan dolayı çok zorlu ve sıkıntılı bir gün ile karşılaşacaklarını görüyorum. Gerçekten de fitnede (Hz. Osman'ın öldürülmesiyle başlayan karışıklıklarda) bilinen rolünü oynadı.

Yine Osman b. Affan (r.a)'dan rivayet edildiğine göre, Enes b. Malik, Hz. Osman'ın huzuruna girmiş. O sırada da Enes, pazara girmiş ve bir kadına bakmıştı. Hz. Osman ona bakınca şöyle demiş: Sizden herhangi bir kimse gözlerinde zinanın eseri bulunduğu halde yanıma giriyor. Enes, Ona: Rasûlul-lalı (sav)'dan sonra vahiy inmeye devam mı ediyor? deyince, Hz. Osman: Hayır dedi. Fakat bu bir burhana dayalıdır. Feraset ve doğruluktur.

Buna benzer örnekler aslıaİM kiram ile tabiin -Allah hepsinden razı olsunden çokça nakledilmektedir. [89]

2. Tevessüm ve Feraset Bir Hüküm ifade Eder mi?

Ebu Bekr İbnü'l-Arabî der ki: Eğer tevessüm ve ferasette bulunmanın manevi yolla bazı hususları idrâk etmek olduğu sabit olursa, hiç şüphesiz bu, herhangi bir hüküm ifade etmez ve hakkında feraset ve tevessümde bulunan hiçbir kimse bundan dolayı sorumlu tutulmaz. Benim Şam'da bulunduğum sırada, Bağdad'ta aslen Şamlı, Maliki mezhebine mensup Kadı'l-Kudât (baş kadı) İyaz b. Muaviye'nin yoluna uygun (onun mezhebine göre) hakimlik yaptığı sıralarda ahkâm ile ilgili hususlarda ferasete istinaden hüküm veriyordu. Bizim hocamız Fahrul-İslam Ebu Bekr eş-Şaşı de bu konuda ona reddiyede bulunmak üzere küçük bir kitapçık yazmıştı. Bunu kendi hattıyla yazmış ve bana vermişti. Onun bu söyledikleri doğrudur. Çünkü, hükümlerin nereden elde edileceği şer'an belli ve kafi olarak bilinmekledir. Feraset ise bunlar arasında, yer almamaktadır. [90]

76. Ve elbette o yerler, işlek bir yol üzerinde bulunuyor.

77. Elbette bunda iman edenler için muhakkak bir ibret vardır.

78. Ashab-ı Eyke de gerçekten zalim kimseler idi.

79. Bu sebeble onlardan intikam aldık. Her ikisi de hâlâ görülüp tanınan bir yol üzerindedirler.

Yüce Allah'ın: "Elbette o yerler" buyruğunda kastedilenler, Lût kavminin 'lirleridir "İşlek bir yol üzerinde..." Ey Muhammedi Senin kavminin n"a giden yolu üzerinde "bulunuyor."

"Elbette bunda iman edenler" tasdik edenler "için bîr ibret vardır."

HAshab-i Eyke de gerçekten zalim kimseler idi." Bu buyruk ile de Şuayb kavmi kastedilmektedir. Bunlar, gerçekten ormanlıkları, bahçeleri ve meyveli ağaçları bulunan kimselerdi, Zaten "Eyke" ağaçlar topluluğu (ormanlık yer) demektir. Çoğulu da; şeklinde geJir. Onların ağaçlarının devm (hurma ağacına benzer, Mısır taraflarında yetişen, meyve veren bir çeşit ağaç) olduğu rivayet edilmektedir. Şair Nâbiğa der kir

"Diş etlerinin çevresi aiirmelenmiş gibi;

Devm ağacındaki güvercinin sekişi gibi yürüyor."

Eyke'nin şehirlerinin adı olduğu söylendiği gibi bir beldenin adı olduğu da söylenmiştir. Ebu Ubeyde der ki: "el-Eyke ve Leyke" onların yaşadıkları şehrin adıdır. Bu da "Mekke'ye "Bekke" demeye benzer.

Hz. Şuayb ve onun kavminin kıssası İle İlgili açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Her ikisi de hâlâ görülüp tanınan bir yol üzerindedirler." Yani, Lût kavminin şehri ile Eyke ashabının yaşadıkları belde bizatihi açık seçik ve belli olan bîr yol üzerinde bulunup, bunların yanlarından geçenler, bunlann halinden ibret alır.

[\[91\]](#)

80. Andolsun ki, Hicr ashab(da peygamberleri yalanlamışlardı.

"Hicr" kelimesinin birkaç anlamı vardır. Bunlardan birisi Kâ'be'nin Hio r'idir. Birisi haram anlamıdır. Nîîekim yüce Allah'ın: buyruğu; "karam ve yasak kılınmış" (el-Furkanr 25/53) demektir. Yine hicr, akıl anlamındadır. Yüce Allah, "hicr Çakıl) sahibi" ie~Vecvt 89/5) diye buyurmaktadır. Gömleğin ön tarafına da "lılcr" denilir. "Hacr" söylenişi daha fasihtir. Kısarak da "hicr" diye anılır. Semud kavminin diyanna da "Hicr" denilir, bu buyrukta kastedilen anlamı da budur,

şehir demektir. Bu açıklamayı el-Ezherî yapmıştır.

Katade der ki: Hicr, Mekke ile Tebuk arasındır ve bu, Semud kavminin bulunduğu vadidir, Taberî de Hicaz ile Şam arasında bulunan topraklara Hicr denilir ve bunlar Hz. Salih'in kavminin yaşadığı yerdir, demektedir.

Yüce Allah'ın burada sözünü ettiği "Peygamberler"den kasıt, yalnızca Hz. Salih'tir. Ancak, bir peygamberi yalanlayan kimse bütün peygamberleri yalanlamış gibidir. Çünkü bütün peygamberler usu! (dinin esasları, itikadi meseleler) bakımından aynı dinin davetçileridir. O bakımdan aralarında fark gözetmek mümkün olamaz.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar, hem Hz. Salih'i, hem ondan sonra gelecek, hem de ondan Önce gelmiş bütün peygamberleri yalaniadılar. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Buhârî'nin İbn Ömer'den rivayetine göre Rasûlullah (sav) Tebûk gazvesi sırasında Hicr denilen yerde konakladığında ashabına, oranın kuyusundan su içmemelerini ve o kuyudan su çekmemelerini emretti. Onlar: Biz, o su ile hamur yoğurduk ve oradan su çektik deyince, Rasûlullah (sav) kendilerine, suyu dökmelerini ve o hamuru bir kenara atmalarını emretti.[\[92\]](#)

Yine Sahih'te İbn Ömer'den rivayete göre Rasûlullah (sav) ve beraberindeki ashabı Semud diyarı olan Hicr'e konakladılar. Oranın kuyularından su çektiler ve çektikleri o su ile hamur yoğurdular. Rasûlullah (sav) kendilerine, çektikleri suyu dökmelerini ve o hamuru develere yedirmelerini emrettiği gibi, dışı devenin gidip içtiği kuyudan su çekmelerini emretti.[\[93\]](#)

Yine İbn Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) ile birlikte Hicr'e yolumuz düştü. Rasûlullah (sav) bize şöyle dedi: "Kendilerine zulmetmiş olanların meskenlerine, onların başına gelen musibetin bir benzeri size gelip isabet eder korkusuyla ancak ağlayarak giriniz," Hz. Peygamber daha sonra devesini dürterek hızla yoluna devam etti.[\[94\]](#)

Bu Âyeti Kenme'nin İhtiva Ettiği Hususlar:

Derim ki: Bu âyet-i kerimede Şari'in (şariat koyucunun) hükmünü beyan edip durumunu açıklığa kavuşturduğu sekiz mesele vardır. İlim adamları bunları bu âyet-i kerimeden çıkarmış ve bunların bazısında fukaiâ farklı görüşlere sahip olmuşlardır: [\[95\]](#)

1. Hicr Sahiplerinin Yurduna Girmek:

Bu gibi yerlere girmenin mekruhluğu: Bazı ilim adamları kâfirlerin kabirlerine girmeyi de buna kıyas etmişlerdir. Bir kimse bu yer ve kabirlere girecek olursa, Peygamber (sav)'ın gösterdiği şekilde ibret almak üzere, korkmak ve oradan çabucak geçmek suretiyle uğramak gerekir. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur "Babil diyarına girmeyiniz. Çünkü orası lanetlenmiştir."[\[96\]](#)

Hicr Ashabının Kuyularından ve Necis Sudan Yararlanmanın Hükümü:

Peygamber (sav) ashab-ı kirama, Semud kavminin kuyusundan çektikleri suyu dökmelerini, o su ile yoğurup pişirdikleri ekmekleri de bir kenara atmalarını emretti. Çünkü o su gazaba uğramış bir kavmin suyu İdi. Yüce Allah'ın gazabından kaçmak kastıyla ondan yararlanmak caiz görülmemiştir. Hz. Peygamber, yoğurdukları hamur hakkında: "Onu develere yediriniz" diye buyurmuştur.

Derim ki: İşte necis suyun ve o necis su İle yoğurulan hamurun hükümü de aynı şekildedir, [\[97\]](#)

2. İnsanın Kullanması Caiz Olmayan Yiyecek ve İçecekler Hayvanlara Verilebilir mi?

Malik dedi ki: Kullanılması caiz olmayan yiyecek ve içeceklerin deve ve hayvanlara yem olarak verilmesi caizdir. Çünkü onların mükellefiyetleri yoktur. İmam Malik, necis olan bal hakkında da aynı şeyi söylemiş ve böyle bir bal arılara yedirilir, demiştir. [\[98\]](#)

3. Evcil Merkeplerin Eti:

Rasûlullah (sav) bu su İle yoğurulan hamurun develere yedirilmesini emrettiği halde, onun atılmasını emretmemiştir. Halbuki Hayber günü evcil merkeplerin etinin atılmasını emretmişti Bu ise, eşek etinin haramlığının daha ağır, necasetinin ve necasetlenmesinin de daha ileri olduğunun delilidir. Rasûluüah (sav) hacamat yaparak para kazanan kimsenin bu kazancını, su taşıyan develere ve kölelere yedirmesini emretmiştir. Ancak bu, bu kazancı haram kılmak için veya necis kabul ettiğinden dolayı değildir, Şafiî der ki: Eğer haram olsaydı, hacamat yapana kazandığı bu parayı kölelerine yedirmesini emretmezdi Çünkü

kişi, kendi zatı İtibariyle taabbüd etmekle yükümlü olduğu gibi, kölesi hakkında da (haklarını yerine getirmek suretiyle) taabbüdle mükelleftir. [\[99\]](#)

4. Kişinin Hayvanlarına Yedirmek Kastıyla Necaset Taşımalarının Hükümü'

Peygamber (sav)'ın, yoğurulan o hamurun develere yedirilmesini emretmesinde, kişinin, köpeklerine yesinler diye neis şeyler taşımalarının caiz olduğuna delil vardır. Ve bu, bizim mezhebe mensup ilim adamları arasından bunu caiz görmeyen ve köpekler necasete gitmek üzere serbest bırakılır, ama sahipleri onlara necaseti alıp götürmez, diyenlerin kanaatlerine muhaliftir. [\[100\]](#)

5. Peygamberlerin ve Salihlerin Eserleri:

Peygamber (sav)'ın dişi devenin içtiği kuyudan su almalarını emretmesi, Peygamber ve talihlerin -aradaki asırlar çok olsa ve izleri ortada olmasa dahi- bıraktıkları izlerle teberrükün caiz olduğuna delildir. Nitekim birincisinde de fesat ehlinin buğzedildiklerine, onların yaşadıkları yurtların ve geriye bıraktıkları izlerin de verildiklerine delil vardır. Bu her ne kadar tali kiki araştırma, cansızların sorumlu olmadıklarını göstermekle birlikte yine böyledir. Çünkü sevilen ile birlikte olan şey de sevilir, hoşlanılmayan ve buğzedilen şeyle birlikte o şeye de buğzedilir. Nitekim Şair Küseyyir şöyle demektedir:

"Onu sevdiğim için siyahları hep severim.

Hatta onu sevdiğimden ötürü siyah köpekleri bile severim.

Bir başka şair de şöyâ demektedir:

"Ben o yurttan, yani Leyla'nın yurdundan geçer giderim. Bir öperim şu duvarı, bir öbür duvarı öperim, Benim kalbimi çelen o diyar değildir, Fakat ben o diyarda kalmış olanı severim." [\[101\]](#)

6. Namaz Kılınabilen ve Kılınamayan Yerler:

Kimi ilim adamı böyle bir yerde namaz kılmayı uygun görmemiş ve: Orada namaz kılmak caiz değildir', çünkü orası bir gazap yurdu ve bir Öfke diyarıdır, demiştir, İbni'l-Arabî der ki: Böylelikle bu bölge, Hz, Peygamber'in: "Yeryüzü benim için hem bir mescid, hem de bir temizlenme yeri kılınmıştır"[\[102\]](#) buyruğunda zikrettiği genel kapsamdan müstesna olmuştur. O bakımdan, bu yerin toprağı ile teyemmüm de caiz değildir, oranın suyundan ab-dest almak da,

orada namaz kılmak da caiz değildir.

Tirmizî de, İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre, Rasûlulâh (sav) yedi yerde namaz kılınmasını yasaklamıştır. Çöplük, hayvan boğazlama yeri (mezbaha), kabristan, yol ağzı, hamam, develerin çöktükleri yerler ve Bey-tullah'ın üzerinde, [103] Bu hususta Ebu Mersed îfe Cabir ve Enes'ten de hadis rivayet edilmiştir. İbn Ömer yoluyla gelen hadisin isnadı pek o kadar kuvvetli değildir. (İsnadında yer alan ravilerden birisi olan) Zeyd b. Cebîra hakkında hıfzı yönünden tenkitlerde bulunulmuştur. [104]

Bizim iiim adamlarımız ayrıca şunu da eklerler: Gasbedilmiş evde, kilisede, havrada, içinde heykel bulunan evde, gasbedilmiş bir arazide veya kıblede uyuyan yalıuc bir adamın yüzü, ya da üzerinde necaset bulunan bir duvar karşısında (namaz kılınmaz).

İbni'l-Arabî der ki: Bu yerlerde namaz kılmak kimisinde başkasının hakkı dolayısıyla yasaklanmıştır, kimisinde yüce Allah'ın hakkı dolayısıyla, kimisinde de muhakkak veya galip zann ile necaset dolayısıyla yasaklanmıştır, içinde bulunan necasetten dolayı namaz kılınması yasak olduğu belirtilen bir yerde - hamam ve kabristanın içinde veya ona doğru- eğer temiz bir bez serilecek olursa, (imam Malik'in) Hel-Müdevvene"sinde belirttiğine göre- caizdir. Ebu Mus'ab ise ondan (Malik'den) yine de mekruh olacağını nakletmektedir. Bizim (Maliki mezhebimize mensup) ilim adamlarımız, eski kabristan ile yeni kabristan arasında -necaset dolayısıyla- fark gözetmişlerdir. Yine müslümanların kabristanı ile müşriklerin kabristanı arasında da fark gözetmişlerdir. Çünkü müşriklerin kabristanı azab yurdudur ve gazabın indiği bir yerdir- Hicr bölgesi gibi. Malik, ael-Mecmua"daL şöyle demektedir: Bir kimse yere bez serecek olsa bile develerin çöktükleri yerde namaz kılamaz. O, sanki böyle bir yerde namaz kılmayı caiz görmeyişinin iki sebebini kabul etmiş gibidir Birincisi, (.dcF-i hacette bulunmak isteyen kimselerin) develerin arkasında gizlenmeye çalışmaları, diğeri ise, develerin ürkererek namaz kılanın namazını ifsad etmeleri. Eğer çökmüş bulunan deve bir tane ise onun yakınında namaz kılmakta bir beis yoktur. Nitekim Peygamber (sav) da sahih hadiste belirtildiğine göre böyle yapardı,

Yine Malik der ki: Zaruret olmaksızın, üzerinde canlı timsalleri (resimleri) bulunan bir yaygı üzerinde namaz kılamazsınız. İbnü'l-Kasım, kible tarafında eğer timsal varsa, namaz kılmayı mekruh gördüğü gibi, gasbedilmiş. bir evde namaz kılmayı da mekruh kabul eder. Şayet kılacak olursa, kıldığı bu namaz geçerli olur Bazıları da Malikten, gasbedilen bir evde küartan namazın geçerli olmayacağını söylediğini nakletmişlerdir. İbnü'l-Arabî der ki: Bana göre buf

gasbedilmiş araziden farklıdır. Çünkü, eve izinsiz girilmez. Araziye gelince, mülk olsa bile mescid olma özelliğini de devam ettirmektedir. Herhangi bir kimsenin mülkünde olması, onun bu mescid olma özelliğini iptal etmez.

Derim ki: Nazarın (kıyasın) ve haberin hakkında delil olduğu sahih görüş, -yüce Allah'ın izniyle- temiz olan her bir yerde kılınan namazın caiz ve sahih olduğudur. Hz. Peygamber'den rivayet edilen: "Şüphesiz ki burası şeytanın bulunduğu bir vadi'dir"[\[105\]](#) şeklindeki ve Ma'mer'in, ez-Zülürf'den rivayetine göre: "Size, gafletin kendisinde isabet ettiği bu yerden çıkınız" dediği rivayetine; Hz. Ali'nin: Rasûlullah (sav) bana, Babil topraklarında namaz kılmayı yasakladı. Çünkü o mePundur, sözüne; Hz. Peygamber'in de Semud kavminin Hicrinden geçtiği vakit: "Bu, azap edienler üzerine ancak ağrıyanlar olarak giriniz" buyruğuna; yine develerin çöktüğü yerlerde namaz kılmayı yasaklamasına ve buna benzer bu hususta yer alan rivayetlere gelince; bütün bunlar, icma ile kabui edilmiş esaslar ve bize ulaşmaları sahili yollarla sabit olmuş deliller ışığında ele alınmalıdır.

İmam Hafız Ebu Ömer Cİbn AbdH-Berr) der ki: Bu hususta, bizce tercih edilen görüş şu ki: Adıgeçen bu vadi ve başka yerlerde, hepsinde namaz kılmak, -orada namaza engel olacak şekilde bir necasetin kat'i olarak bulunduğu bilinmedikçe- caizdir. Uykuda kalarak namaza uyanılmayan yerin, şeytanın bulunduğu bir yer olduğunu, buranın lanetli bir yer olup, o bakımdan orada namaz kılınmaması gerektiğini belirterek gerekçe göstermenin bir anlamı yoktur. Bu konuda kabristanda, Babil yurdunda, develerin çöktükleri yerlerde ve buna benzer bu türden olan yerlerde namazın kılınmasını yasaklayan bütün rivayetler bize göre nesli edilmiştir ve bunlar delil olarak kabul edUemezler. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Yeryüzünün bütünü bana hem bir mescid hem de bir temizlenme yeri kılınmıştır." Hz. Peygamber bize haber vererek bunun, kendisine has üstün faziletlerinden birisi olduğunu belirtmesi de bunu gerektirmektedir. İhm ehlinin kabul ettikleri kanaate göre, onun fazilet ve üstünlüğüne dair olan hususların neshe uğraması, değişikliğe uğraması, eksilmesi caiz ve mümkün, değildir. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bana, benden önce hiç bir kimseye verilmedik beş şey -altı, üç ve dön şey olarak da rivayet edilmiştir- verildi. Bunlar toplam, dokuzdan'[\[106\]](#) daha fazladır ve Hz. Peygamber bunlar arasında şunları da saymıştır: "Ben, kırmızı tenliye de, siyaha da peygamber olarak gönderildim. Düşmanımın kalbine salınan korku ile bana yardım olundu, ümmetim, ümmetlerin en hayırlısı kılındı, bana ganimetler helal kılındı, yeryüzü de bana hem mestid, hem de bir temizlenme aracı kılındı, bana şefa'at verildi, bana geniş kapsamlı söz söyleme gücü (cevâniu'l-kelim)

verildi, ben, uyuyor iken bana yeryüzünün anahtarları verildi, önüme konuldu. Ayrıca bana Kevser verildi ve benim peygamberliğini ile de peygamberlik sona ermiş oldu." Bu özellikleri ashab-ı kiramdan önemli bir topluluk rivayet etmiştir. Onların kimisi, bunların bir kısmını zikrederken, bir kısmı da, başkasının söz-konusu etmediği faziletleri zikretmiştir. Bunların hepsi de sahili hadislerdir, Hz. Peygamberin üstünlük ve faziletlerinde fazlalık (zamanla artış) caizdir, amma, bunların eksilmesi caiz değildir. Nitekim Hz. Peygamberin, peygamber olmadan önce bir kul olduğu, sonra da Rasûl olmadan önce peygamber olduğu bilinen bir husustur. Ondan da böylece rivayet edilmiştir. O şöyle buyurmuştur: "Bana da size de ne yapılacağını bilemiyorum." Bundan sonra ise yüce Allah'ın: "Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın, üzerindeki nimetini tamamlasın ve seni dosdoğru yola iletsin diye..." (el-Fetî, 48/2) buyruğu nazil olmuştur. Yine Hz. Peygamber, bir adamın kendisine: "Ey yaratılmışların en hayırlısı!" dediğini işitince ona: "O dediğin kişi İbrahim'dir!" diye cevap vermiş, yine bir başka seferinde de: "Sizden, hiç bir kimse, benim için Metta oğlu Yunus'tan hayırlı olduğumu söylemesin" ve: "O, seyyid İbrahim oğlu İshak oğlu Yakub oğlu Yusuftun" (Onların hepsine seîam olsun). Bütün bunlardan sonra da: "Ben, Âdemoğulların efendisiyim, Takat övünmek için söylemiyorum" diye buyurmuştur. O bakımdan Peygamber (sav)'ın fazilet ve üstünlüğü, yüce Allah onun ruhunu alıncaya kadar devamlı artıp durmuştur. İşte bundan dolayı btz bu sözü söyledik: Hz. Peygamberin faziletlerinde nesih, istisna ve eksilme caiz değildir amma, bunlarda artış caizdir.[\[107\]](#)

Hz. Peygamberin: "Yeryüzü bana mescid ve temizlenme aracı kılındı" hadisine dayanarak da kabristanda, hamamda ve necasetlerden uzak ve temiz olan her bir yerde namaz kılmayı caiz kabul etmekteyiz. Hz. Peygamber de Ebu Zerr'e şöyle demiştir: "Ve namaz vakti nerede girerse orada namazım kıl. Çünkü yeryüzünün tümü bir mesciddir." Bu hadisi Buhârî zikretmiştir ve bu hadiste herhangi bir yerin tahsisi ayrıca sözkonusu değildir.

İbn Velîb yoluyla gelen şu hadisi cteJil gösterenlere gelince: "Bana, Yalıya br Eyyub haber verdi. O, Zeyd b. Cebîra'dan, o, Dâvûd b. Hüsayn'dan, o, Nafi'den, o, İbn Ömer'den nakletti..." şeklinde, Tirmizî'nin rivayet edip, bizim zikrettiğimiz hadise gelince, bu hadis-i şerif, Zeyd b. Cebîra'nın münferiden rivayet ettiği ve hadis alimlerinin münker kabul ettikleri bir rivayettir. Esasen bu hadis, ancak Yalıya b, Eyyub'un, Zeyd b. Cebîra yoluyla yaptığı rivayetten, başka bir rivayetle müsned olarak bilinen bir hadis değildir, eî-Leys b. Sa'd da, İbn Ömer'in azadlığı Nafi'nin oğlu Abdullah'a yazarak bu hadis hakkında sormuş, Nafi'in oğlu Abdullah da ona şu cevabı vermiştir: Benim bildiğim (babam)

Nai'den, bu hadisi rivayet edenin, babam aleyhine ba-lıl bir söz uydurduğundan ibarettir. Bunu, el-Hulvânî, Said b. Ebi Meryem'den, o, el-Leys'den nakletmiştik Bu rivayette de ayrıca, müşriklerin kabristanının diğerlerinden farklı ve özel bir hükmü olduğundan söz edilmemektedir.[\[108\]](#)

Alı b. Ebi Talib'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir. En candan sevdiğim varlık (sav) bana, kabristanda namaz kılmamı, Babil topraklarında namaz kılmamı yasakladı. Çünkü orası lanetlidir. Bu hadisin isnadı ise zayıftır ve zayıf olduğu icma ile kabul edilmiştir. Bu hadisi Kz. Aliden rivayet eden Ebu Salih ise, Salih b. Abdurrahman el-Ğıfârî'dir, Basralıdır, hadis rivayeti ile meşhur bir kimse değildir. Onun, Hz. Ali'den hadis işittiği de sahih olarak sabit olmamıştır.

Onun dışındaki diğer raviler ise meçhuldürler ve bilinmemektedirler.[\[109\]](#)

Yine Ebu Ömer Cîbn Abdi'l-Berr) der ki: Bu hususta, Hz. Ali'nin kendi sözü olarak -Hz. Peygambere mert u en rivayet edilmeksizin- isnadı hasen olan bir rivayet vardır. Bunu el-Fadl b. Dukeyn rivayet etmiştir. Dedi ki: Bize el-Muğire b. Ebü'l-Hurr el-Kindi anlattı. Dedi ki: Bana, Ebu'l-Anbes flu-cr b. Anbes anlattı, dedi ki: Bizr Ali (r.u) ile birlikte Haruralıların yanına çıkıp gittik, Suriye topraklarını aştıktan sonra, Babil topraklarına girdik. Hy mü'minlerin emiri, akşam oldu nama?: kılalım, namaz, dedik. Kimse ile konuşmak istemedi. Yine, ey mü'minlerin emiri, akşam oldu, dediler. O, evet dedi. Ama ben, Allah'ın yerin dibine geçirdiği bir yerde namaz kılmam.

Muğire b. Ebi'l-Hurr, Kûfeü güvenilir bir ravidir Bunu, Yahya b, Maîn ve başkaları ile etmiştir. Ilucr b. Anbes ise, Hz. Ali'nin arkadaşları arasından ileri gelen birisidir.

Tirmizîde Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Kasülullah {sav) buyurdu ki: "Yeryüzü bütünyle mesciddir, kabristan ve Hamam müstesna."[\[110\]](#) Tirmizî dedi ki; Bu hadisi, Süfyan es-Sevrî, Amr b. Yahya'dan, o, babasından, o, Peygamber (sav)'dan -mürsel olarak- rivayet etmiştir. Ama, sanki bu daha sabit ve daha sahih bir rivayet görünüyor.[\[111\]](#)

(Yine) Ebu Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki: Böylelikle bu, mürseli delil kabul etmeyenlere göre delil gösterilemez. Eğer sabit olsaydı, açıklama dediğimiz şekilde olurdu. Biz, Medtnelilerin mezhebini izleyen bazı kimselerin söyledikleri: Bu hadiste ve başkalarında geçen kabristan ile özel olarak müşriklerin kabristanı kastedilmiştir, demiyoruz. Hz. Peygamber, burada kabristan ve hamam derken, her ikisinin başına da "elif-lam (harfî tarif)" getirmiştir. O bakımdan, bunun belli bir kabristana tahsis edilip bir diğer çeşidinin dışarıda bırakılması, yahut belli bir hamama hasredilip, diğerlerinin

dışarıda bırakılması -bu konuda ondan gelen başka bir rivayet olmaksızın-caiz değildir. Çünkü, o takdirde bu, Kitap ve sünnetten de sahih haberdan de delili olmayan bir iddia olur. Kıyasın da bu hususta bir dahi i olmadığı gibi, bu akıl ile kavranılacak bir husus da değildir. Ayrısca, hitabın fehvası da buna delil olmadığı gibi, bu konudaki rivayet buna delil değildir.[\[112\]](#)

O halde, müşriklerin kabristanı olarak tahsiste bulunanların bu yaptıkları iki şekilden birisiyle mümkündür: Ya bu konuda kâfirlerin, kabristanlarına gidip gelmelerinden ötürü böyle bir kanaate varılmıştır, ancak o takdirde (.hadiste) kabristanın özel olarak anılmasının bir anlamı olmaz, çünkü bu durumda kâfirlerin beden ve ayaklarının bulunduğu her yerin aynı şekilde olması gerekir, Rasûlullah (sav) ise, anlamsız sözler sarf etmekten daha yüce ve üstündür. Yahut da böyle bir tahsis, bu gibi yerlerin gazab bölgesi olmalarından dolayı olabilir. Eğer durum gerçekten böyle olsaydı, Rasûlullah (sav) kendi Mescidini müşriklerin kabristanının olduğu bir yerde bina etmez ve bunun için o kabirleri başka yere taşıyarak orayı düzeltmez, orada da Mescidini inşa etmezdi. Bir kimsenin, içinde namaz kılınması için herhangi bir kabristanı özel olarak tahsis etmesi eğer caiz olsaydı, sırf bu hadis (Mescid-i Nebevi hadisi) dolayısıyla müşriklerin kabristanının özel olarak bu iş için tahsis edilmesi uygun olurdu. Kabristanda namaz kılmayı mekruh gören herkes, kabristanlar arasında ayırım gözetmemektedir. Çünkü, baştaki "elit ve lam" cinse bir işarettir, yoksa ma'hûd olan (bilinen) bir kabristana işaret değildir. Eğer mü s 1 umanlar ile müşriklerin kabristanı arasında bir fark bulunsaydı, Hz. Peygamberin bunu beyan etmesi ve ihmal etmemesi gerekirdi. Çünkü o, beyan edici olarak gönderilmiştir. Cahil bir kimsenin: Şöyle bir kabristanda namaz kılmak caiz değildir, demesi kabul edilirse, bir diğerrinin, şu hamamın da böyle olduğunu söylemesinin kabul edilmesi gerekirdi. Çünkü ha-dis-i şeritte kabristan ve hamamlar söz konusu edilmektedir.

Aynı şekilde hadiste zikredilen "çöplük, hayvan boğazlama yeri" hakkında da, şu çöplük ve şu mezbaha ile şu yol demek caiz olamaz. Çünkü, Allah'ın dininde (bu şekilde delilsiz) hüküm vermeye kalkışmak caiz değildir.[\[113\]](#)

İlim adamları, icma ile şunu kabul etmişlerdir Müşriklere ait kabirler üze-rinde - yer temiz ve tahir olduğu takdirde- teyemmüm caizdir. Aynı şekilde, bii kimse bir kilise yahut bir havrada temiz bir yer üzerinde namaz kılacak olursa, onun kılacağı bu namazın, geçerli ve caiz olduğunu icma ile kabul etmişlerdir.[\[114\]](#)

Bu hususa dair açıklamalar et-Tevbe Sûresi'nde (9/107. âyet 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Bilindiği gibi, kilisenin bir gazap yeri olması, kabristana göre daha ileri bir ihtimaldir. Çünkü, orası Allah'a isyan olunan ve içinde küfür edilen bir yedir Kabristan ise böyle değildin Halbuki, sünneti seniyyede, kilise ve havraların mescid edinileceğine dair ifadeler varid olmuştur. en-Nesaî, Talk b. Ali'den şöyle dediğini rivayet eder: Peygamber (sav)'a gitmek üzere bir heyet olarak yola çıktık. Ona bey'at ettik, onunla birlikte namaz kıldık. Biz, ona bizim topraklarımızda bize ait bir kilisenin olduğunu söyledik.,, diyerek hadisin geri kalan bölümünü nakletmektedir.[115] Sözü geçen bu hadiste şu ifadeler yer almaktadır: "Kendi topraklarınıza döndüğünüzde, kilisenizi kırıp onu mescid edininiz." [116]

Ebû Davud'un da Osman b. Ebi'l Âs'dan naklettiğine göre, Peygamber f sav) kendisine Taif mescidini, müşriklerin putlarının olduğu yerde yapmasını emretmiş idi. [117] Bu hadts, daha önce Tevbe Sûresi'nde (9/107. âyet, 3-başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Diğer taraftan, takva esası üzere kurulmuş Peygamber (sav)'ın Mescidi'nin, müşriklerin kabristanı üzerinde bina edilmiş olması yeterlidir. Bu da kabristanda namaz kılmayı mekruh kabul eden herkese karşı bir delildir.

İste müslümanlara, ister müşriklere ait olsun, kabristanda namaz kılmayı mekruh görenler arasında es-Sevrî, Ebu Hanite, Evzaî, Şafiî ve bunların mezheplerindeki ilim adamları da vardır. Ancak es-SevîTye göre (kılacak olursa) namazını iade etmez. Şafiî'ye göre ise necasetin bulunmadığı bir yerde kabristanda namaz kılacak olursa, kıldığı namaz yeterlidir.[118]

Çünkü bu konuda bilinen hadisler vardır. Ayrıca, Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadise göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Evlerinizde namaz kılınız ve evlerinizi kabristana çevirmeyiniz [119] Ayrıca, Ebu Mersed el-Gatnevî'nin, Peygamber (sav)den rivayet ettiği hadis de bunu gerektirmektedir: "Kabirlere doğru namaz kılmayınız ve kabirler üzerinde oturmayınız." [120]

Bu iki hadis, isnad bakımından sabittirler. Ancak bunlarda, (görüşlerine) delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü, her iki hadisin de tevil edilebilme ihtimali vardır. Tevil edilme ihtimali olmayan bir delil bulunmadıkça, temiz olan her yerde namaz kılmanın yasak olmaması gerekmektedir.

Müslüman fakihlerden hiçbir kimse de-kendisiyle uğraşıl maması gereken mesnetsiz iddialar ile gerek kıyas açısından gerekse de sahih bir rivayet açısından açıklanabilir bir tarafı bulunmayan naklettiğimiz önemsiz görüşler müstesna müslümanların kabristanı iie müşriklerin kabristanı arasında fark

gözetmiş bulunmamaktadır.[\[121\]](#)

8. [\[122\]](#)Gübre ve Pislik Atılan Bahçede Namaz Kılmak:

Ekinleri yetiştirsin diye pislüğün ve necasetin gübre olarak atıldığı bahçede üç defa sulanmadıkça namaz kılınmaz. Bunun gerekçesi ise Dârakutnide-ki şu rivayettir: Mücahid, İbn Abbas'tan, o Peygamber (sav'dan, pislik ve kokuşmuş şeylerin atıldığı bahçe hakkında şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Orası üç defa sulandı mı orada namaz kıl."[\[123\]](#)

Bu hadisi, yine Dârakutnî, Nafi'den, o, İbn Ömer yoluyla rivayet etmiştir. Ona, içine pislikleri ve şu artık gübrelerin atıldığı bahçeler hakkında namaz kılınır mı diye sorulduğunda, o şu cevabı vermişti: Orası üç defa sulandı mı, orada namaz kıl. Bu da Peygamber (.sav)'den merfu olarak rivayet edilmiştir. Ancak, her iki hadis, senet bakımından farklıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır."[\[124\]](#)

81. Biz onlara, âyetlerimîni vermiştik de bunlardan yüzçevirmişlerdi.

Yüce Allah'ın: "Bizonlara, âyetlerimizi vermiştik" buyruğunun dak "âyetlerimizi"; Âyetlerimizle" anlamındadır. Şanı yüce Allah'ın: Kuşluk yemeğimizi getir" buyruğunun; Kuşluk yemeğimizle" demek olduğu gibi.

Burada sözü geçen "âyet"den kasıt, dişi devedir. Çünkü bu dişi devede, pek çok âyetler (belge ve mucizeler) vardı. Kayanın içinden çıkması ve çıktığı sırada yavrulamasının yakın olması, hiç bir dişi devenin ona benzemeyecek kadar iri ve büyük olması, hepsine yetecek kadar çokça süt vermesi gibi. Bununla birlikte Hz. Salih'in, dişi deve dışında kuyu ve buna benzer başka bir takım mucizelerinin olma ihtimali de vardır.

"Bunlardan yüz çevirmişlerdi." Bu âyetlerden gerekli ibretleri almamışlardı.[\[125\]](#)

82. Onlar, güven içinde dağlardan evler yontup oyarlardı.

83. Derken, sabaha girdiklerinde, onları da o çığlık yakalayiverdi.

84. Kazandıkları kendilerine hiç bir fayda vermedi.

Yontmak" Arapçada birşeyi törpüleyerek düzeltmek ve üzerindeki fazlalıkları (keser v.b. aletlerle) tıraş etmek demektir. IfHa" harfi esreli olarak, şeklinde mastarı da; şeklinde "onu yonttu, yontar, yontmak" anlamındadır, ise,

yontmadan geri kalan artıklar demektir. Kendisiyle yontulan alete" denilir. Kur'an-ı Kerim'de de; " Siz, elinizle yonttuğunuz şeylere mî tapıyorsunuz?71 (es-Sâf-fâl, 37/95) yani, keserek, yontarak yaptığınız şeylere mi tapıyorsunuz demektir. Hz, Salih'in kavmi, ileri derecedeki kuvvetleri ile dağları yontarak kendilerine ev yapıyorlardı.

"Güven İçinde"; bu evlerin üzerlerine göçeceğinden, yahut yıkılıp bozulacağından yana güven içinde, diye açıklanmıştır, Ölümünden yana güven içinde diye açıklandığı gibi, azaptan yana güven içinde,, diye de açıklanmış-tır, "Derken, sabaha karşı girdiklerinde" yani, sabah vaktinde "onları da o çılgılık yakalayiverdi."

"Sabah vaktine girdiklerinde" demek olup hal olarak nasb edilmiştir. Burada sözü edilen çılgılık İle ilgili açıklamalar, daha Önce Hûd Süresi (11/67. âyetin tefsirinde.) ve el-Âraf Süresi (7/78. âyetin tefsirinde) geçmiştir bulunmaktadır.

"Kazandıkları kendilerine hiç bir fayda vermedi." Mallarının, dağlarda korunacak kale gibi yerler edinmelerinin ve kendilerine ihsan edilen birçok nimetin hiç bir faydasını görmediler. [\[126\]](#)

85. Biz, gökleri, yeri ve a rai arında ki ler i ancak hak üe yarattık. Şüphesiz o saat gelicidir. O halde «en onlara güzellikle davran.

86. Şüphesiz, senin Rabbin her şeyi yaratandır, her şeyi bilendir.

"Biz, gökleri, yeri ve aralarındakileri ancak hak ile" yani, zeval bulmaları ve yok olmaları için "yarattık." Bir diğer açıklamaya göre, iyi davrananlar ile kötü hareket edenlere amellerinin karşılığını vermek için yarattık. Nitekim, bir başka yerde yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Göklerde ve yerde olan herşey Allah'ındır. (Bu) kötülük edenleri yaptıkları karşılığında ceza-landırması, güzel amelde bulunanları daha güzeli ile mükâfatlandırması içindir." (en-Necm, 53/31')

"Şüphesiz o saat gelicidir. Yam, kıyamet muhakkak gerçekleşecektir ve herkes amelinin karşılığını görecektir.

"O halde sen, onlara güzellikle davrant" Bu da yüce Allah'ın: "Ve onlardan güzel bir şekilde ayrıl." (el-Müzemmil, 73/10') buyruğuna benzemektedir, Yani, ey Muhammedi Sen hatalarını görmezlikten gel ve güzel bir şekilde onları affet. Daha sonra bu, kılıç (savaş.) emri ile nesh olundu. Katade ise der ki: Bunu, yüce Allah'ın: "Onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün." (en-Nisa, 4/91) âyeti nesli etmiştir. Peygamber (sav) da onlara şöyle buyurmuştur: "Andolsun ben, size (boyunları) kesmekle geldim. Ben hasal (kelleleri uçurmak) eniri ile

gönderildim. Ben, ziraat emri ile gönderilmedim. [\[127\]](#) Bu açıklamayı da İkrime ve Mücahid yapmıştır.

Bu buyruğun nesli olmadığı da söylenmiştir. Bu, Hz, Peygamber'e, kendisiyle onlar arasında(ki hususlarda), onlara af etmeye dair bir emirdir. Safh {güzellikle davranmak} ise, yüzçevirmek demektir. Bu açıklama da el-Hasen ve başkasından nakledilmiştir.

"Şüphesiz Rabbin, her şeyi yaratandır." Yani, yaratıklar hakkındaki takdirleri de ahlakı da takdir edendir, "her şeyi" kimlerin hak davete uygun hareket ettiklerini, kimlerin de münafıklık ettiklerini "bilendir," [\[128\]](#)

87. Andolsun, Biz, sana tekrarlanan yediye ve şu Kur'ân-i Azim'i verdik.

İlim adamları, "tekrarlanan yedi (es-Seb'û'l-Mesârû)" hakkında farklı görüşlere sahiptir. Fatiha olduğu söylenmiştir. Bunu Ali b. Ebi Talib, Ebu Hu-reyre, er-Rabî" b. Enes, Ebu'l-Â.liye, el-Hasen ve başkaları söylemişlerdir. Peygamber (sav)'dan da bu husus sabit yollarla rivayet edilmiştir ki, bu da Ubey b. Ka'b ve Ebu Said b, el-Mualla yollarıyla gelen hadislerde sozkonu-su edilmiştir. Bu rivayetler, bundan önce el-Fatiha Sûresi'nin tefsirinde (.1. bab, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Tirmîzî de Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Elhamdülillah (Fatiha suresi) Kur'ân'm da anasıdır, kitabın da anasıdır ve tekrarlanan yedi (es-Seb'ul Mesânî) dir." (Tirmizî) dedi ki: Bu, hasen, sahih bir hadistir. [\[129\]](#) Bu ise bu hususta açık bir delil (nass.) dır, yine bu da el-Fatiha Sûresi'nde (tefsirinin 1. bab, 3- başlığında) geçmiş bulunmaktadır. Şair der kî:

"Size Kur'ân'ı, Ummul-Kitab'ı ve es-Seb'u'l-Mesânî'yi İndiren hakkı için and veriyorum..."

İbn Abbas da der ki: Burada "tekrarlanan yedimden kasıt, yedi uzun sure olan el-Bakara, Ali İmran, en-Nîsa, el-Maide, el-En'âm, el-A'raf ve -birlikte olmak üzere- el-Enfal ve et-Tevbe Sûreleridir. Çünkü, bu iki sure arasında besmele yoktur.

Nesâî, şöyle bir rivayet kaydetmektedir: Bize, Ali b. Hucr anlattı, bize Şerik haber verdi. O, Ebu İshak'dan, o, Said b. Cubeyr'den, o da İbn Abbas'tan, yüce Allah'ın: "Tekrarlanan yedi" buyruğu hakkında dedi ki: Bunlardan ka-sıtv yedi uzun sûredir. [\[130\]](#)

Bunlara "Mesânî (tekrarlananlar)" denilmesinin sebebi, bu sûrelerde ibretlerin, ahkâmın ve hadlerin tekrar edilmesidir. Kimileri de bu görüşü kabul etmeyerek

şöyle demişlerdir: Bu âyeM kerime Mekke'de indirilmiştir. Ve o dönemde henüz uzun sûrelerin hiç birisi indirilmiş değildi. Bu itiraza şöyle cevap verilmiştir: Şam yüce Allah, Kur'an-ı Kerimi önce dünya semasına, sonra da dünya semasından peyderpey indirmiştir. Dünya semasına indirdiği ise, Muhammed (sav/e henüz üzerine indirilmemiş olsa dahi, verilmiş gibidir.

"Tekrarlanan yedi"nin, yedi uzun sûre olduğunu söyleyenler arasında, Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Ömer, Said b. Cübeyr ve Mücahid de vardır. Şair Cerir de der ki:

" Allah Ferezdak'm cezasını versin

Mufasssal sûreleri ve Mesânî'yi kaybetmiş alarak akşamı ettiğinde."

Mesânî'nin, Kur'ân-ı Kerim in tümü olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah, sözün en güzelini müteşabih, tekrar edilen (mesânî) bir kitap halinde indirmiştir." Cez-Zümer, 39/23) Bu, ed-Dalı-hâk, Tavus ve Ebu Malik'in görüşüdür. İbn Abbas da böyle demiştir Kur'ân'a mesânî denilmesinin sebebi ise* hafreTterin ve kıssaların onda tekrar edilmesidir. Abdulmuttalib'in kızı Safiyye de, Rasûlullah (sav) için söylediği mersiyesinde şöyle demektedir:

"O, kendisiyle doğru yolun bulunduğu, yükselen bir nur idi. Ta'zim okunan Kur'ân-ı Kerim'in indirilmesi onun özelliği idi."

Burada "tekrarlanan yedi"den kastın, KurJân-ı Kerim'in emir, nehiy, müjdeleme, uyarıp korkutma (tebşîr ve inzâr), misallerin verilmesi, nimetlerin sayılması, geçmiş nesillere dair haberler olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da Ziyad b. Ebi Meryem yapmıştır.

Sahih olan birinci görüştür, çünkü o bu konuda açık bir nassır. el-Fatiha Sûresi'nde de bu sûreye Mesânî adını vermenin başka sûrelere de aynı adı vermeye engei bir taraf olmadığını açıklamış bulunuyoruz. Şu kadar var ki, Peygamber (sav)'den, eğer herhangi bir hususta tevil ihtimali bulunmayan bir rivayet varid olmuş ve açık bir nass da sabit olmuş ise, o nassın yanında durmak gerekir.

"Ve şu Kur'ân-ı azim'İ verdik" buyruğunda hazfedilmiş ifadeler vardır ve bunun takdiri şöyledir: Fatiha, Kur'an-ı azimin kendisidir. Çünkü Fatiha, İslâm'ın esaslarıyla ilgili hususları kapsamaktadır. Yine buna dair açıklamalar daha önceden Fatiha Sûresi'nde geçmişti,

Ve şuKur'ân-ıAzimin." buyruğundaki "vav"ın fazladan geldiği ve ifadenin takdiri manasının: "Andolsun ki Biz sana tekrarlanan yedi olan şu Kur'ân-ı azim'i verdik" olduğu da söylenmiştir, Şairin şu beyiti de bu türdendir:

"O büyük ve efendi hükümdar,

O gayretler sahibi ve savaşta askeri birliğin aralanma..."

Buna dair açıklamalar da daha önceden yüce Allah'ın: "Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz" (el-Bakara, 2/238) buyruğunu açıklarken, (3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[131\]](#)

88. Sakın bazılarını faydalandırdığımız şeylere iki gözünü dikip uzatma! Onlar için tasalanma da. Müzminlere de kanadını indir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[132\]](#)

1. Dünya Ehline İmrenmek:

Yüce Allah'ın: "Sakın..* İki gözünü dikip u/atma" buyruğunun anlamı şudur: Kur'ân-ı Kerim sayesinde Ben, insanların elinde bulunan şeylere seni muhtaç olmaktan kurtardım, yücelttim. Çünkü Kur'ân-ı Kerimi kendisi için yeterli bir servet görmeyen bizden değildir. Yani, sahip olduğu Kur'ân-ı Kerim ile İhtiyaçtan kurtulduğunu kabul etmeyip -yüce Mevlâ'nın marifetlerine sahip olduğu halde- gözünü dünyanın, süsüne diken bir kimse bizden değildir.

Denildiğine göre, Busra ve Ezriât denilen yerlerden yedi kabile, Kurayza ve Nadirîlilere aynı günde ulaştı. Bu kabilelerle beraber buğday, hoş kokular, mücevherat, denizlerden çıkarılan eşyalar da vardı. Müslümanlar şöyle dedi: Bu mallar bizim olsaydı, bunlarla güçlenir ve bunları Allah yolunda in-fak ederdik. Bunun üzerine yüce Allah: "Andolsun ki Bîz sana tekrarlanan yediği..." buyruğunu indirdi. Yani, bunlar sizin için oraya gelen yedi kabileden daha hayırlıdır. O bakımdan gözlerinizi onlara dikmeyiniz. İbn Uyeyne bu kanaattedir. O bununla ilgili olarak Hz. Peygamberin şu hadisini de zikreder: Kur'ân-ı Kerim ile kendisini zengin görmeyen yani başka şeylere ihtiyaçtan kendisini uzak kabul etmeyen kimse bizden değildir." [\[133\]](#)

Bu anlamdaki açıklamalar bizim bu kitabımızın baş taraflarında (Kur'an'ın faziletleri bölümü Kur'an'ı okuma keyfiyeti ile ilgili bahiste) geçmiş bulunmaktadır. Bazılarım* ifadesi nimetlerde emsal kıldığımız kimseleri demektir. Yani zenginler zenginlik bakımından birbirlerinin emsalidirler. Bu bakımdan âyet-i kerimede bunlara ("çiftler" anlamına gelen): "Ezvac" denilmiştir. [\[134\]](#)

2. Sürekli Dünya Metasını Arzulamak:

Bu âyet-i kerîme dünya metaini arzulayıp ona göz dikmekten uzak kaltn-masını ve onun süretti olarak mevlâsına ibadete yönelmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yüce Allah'ın şu buyruğu da buna benzemektedir: "Onlardan bir kısmına bunlarla kendilerini imtihan edelim diye dünya hayatının süsü olarak verip faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme!" (TaHa, 20/13D

Ancak durum bu şekilde değildir. Çünkü Peygamber (sav)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Bana dünyanızdan kadınlar ve hoş koku sevdirdi. Gözümün nuru da namazda kılındı" [\[135\]](#) Hz. Peygamber de insan olmanın ve insanî fitratın bir özelliği olarak hanımları ile hoş vakit geçirir, güzel koku sürünmeye dikkat ve özen gösterirdi. Yüce Mevlasma seslenmesi esnasında da gözü ancak namaz ile aydınlanırdı. O Rabbine münacaatını, seslenişini bundan daha layık ve daha uygun görürdü. Muhammed (sav)'in dininde İsa'nın dininde olduğu gibi ruhbanlığa yönelmek yoktur. Şanı yüce Allah insana hafif gelen, zorluklardan uzak ve arınmış müsahamakar hamiliği teşri buyurmuştur. O bakımdan insanoğlu dünyanın arzulanan şeylerinden nasibini alır ve yüce Allah'a selim bir kalb ile döner. Faziletli kıraat bilginleri (İslâm alimleri) ile ihlaslı kimseler bugün için lezzet verici şeylerden uzak durarak göklerin ve yerin Rabbine ihlasla yönelmenin daha evla olduğu görüşündedirler. Çünkü dünyada haram şeyler daha baskın halde bulunmaktadır. Kul ise maişeti dolayısıyla kendileriyle birlikte oturup kalkmanın caiz olmadığı kimselere oturup kalkmak şeklinde haramların galip geldiği bir ortamda iyi davranmak zorunda kalmış bulunmaktadır. Böyle anlamak kıraat daha faziletli dünyadan kaçmak bunun İçin daha doğru ve daha adil bir davranış olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "İn-sanEar öyie bir döneme geleceklerdir ki; müslümanın en hayırlı malı -dinini korumak kastıyla fitnelerden kaçarak- dağ başlarında ve yağmurun düştüğü yerler arkalarından gideceği bir koyun (sürüsü) olacaktır."

[\[136\]](#)

Yüce Allah'ın: "Onlar için tasalanma" buyruğu, müşrikler iman etmeyecek olurlarsa onlar için üzülmeye demektir. Anlamın: Dünya hayatında kendilerine verilen meta ve dünyalık dolayısıyla üzütmeye, çünkü âhirette senin bundan daha üstün ve faziletli şeylerin vardır. Şöyle de açıklanmıştır: Eğer on-lar azaba doğru yol alacak olurlarsa onlar için üzülmeye; çünkü onlar azab ehli kimselerdir.

"Mtî'minlere de kanadını indir" sana iman eden kimselere karşı yumuşak davran ve onlara alçak gönüllüce tevazu ile hara ket et.

"Kanadın indirilmesi" aslında, kuşun yavrusunu bağrına basarken kanadını açtıktan sonra üzerine kanadını kapatması hakkında kullanılır. İnsan hakkında

kendisine tabi olanları daha yakınlaştırmayı ve yakın tutmasının bir sıfatı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Mesela: Filan kişi kanadını alçaltan, indiren bir kimsedir, denilirken o vakur ve sakın bir kimsedir, denilmek İstenir. Âdemoğlunun iki kanadı onun İki yanıdır. Yüce Allah'ın: "Elini kanadının (koltuğunun) altına götür" (Tâ-Yılâ, 20/22) buyruğu da buradan gelmektedir. Kuşun kanadı onun eli hükmündedir. Şair der ki:

"Bir kavmin lideri olan için mertlik olarak yeter. Hasta kardeşlerine kanadını uzatman."

Yani onlara alçak gönüllülükle ve yumuşaklıkla davranman. [\[137\]](#)

89. Ve de ki: Şüphesiz ben, evet ben açıkça uyarıcıyım"

90. Nitekim bölüşülenlere de indirmiştik.

Bu ifadede hazfedilmiş sözler vardır Yani: Ben bir azab ile apaçık uyan bir kimseyim, anlamında olup merul olan "azab" kelimesi hazfedilmiştir. Çünkü "uyarmak " zaten buna delildir. Nitekim bir başka yerde de şöyle buyurulmaktadır: "Ben Ad ve Semud'un yıldırımını gibi bir yıldırımla sizi korkutup uyarırım" (Fusilet, 41/13) diye buyurulmaktadır.

Nitekim "anlamındaki kafin fazladan geldiği de söylenmiştir. Yani ben sizi bölüşenlere indirdiğimiz şeyler ile açıkça uyarıcıyım demek olur. Yüce Allah'ın: Onun benzeri hiçbir şey yoktur." (eş-Şûrâ, 42/11) buyruğunda olduğu gibi

Anlamın: Ben sizi bölüşenlerde indirdiğimizin bir benzeri ile açıkça uyanayım, şeklinde olduğu söylendiği gibi, anlamın: "Nitekim biz bölüşenlere de azab indirmiştik ve (95. âyet-i kerime ile birlikte) o alay edip duranlara karşı muhakkak ki Biz sana yeteriz. Artık emrolunduğunu açıkça bildir ve haddi aşan o müşriklerden yüz çevir. Çünkü Biz onlardan birçok sıkıntılar çekmiş olduğun ileri gelenlere karşı sana yeteriz, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Bölüşenler"ın anlamı ile ilgili olarak yedi farklı görüş vardır:

1- Mukatil ve el-Ferra der ki: Bunlar Hac döneminde Velid b. el-Muğire'nin gönderdiği onbir kişidir. Bunlar Mekke'nin dar yollarını, geniş yollarını, dağlardaki yollarını kendi aralarında paylaştırarak bu yollardan geçenlere köle diyorlardı: Aramızda çıkan ve Peygamberlik İddiasında bulunan bu kimseye sakın aldanmayın o bir delidir, bazen o bir sihirbazdır, bazen o bir şairdir, bazen de o bir kahindir, diyorlardı. Onlara bu şekilde "bölüşenler" adının verilmesi bu yolların kendi aralarında paylaşmalarındır. Allah bunların hepsinin canlarını en kötü şekilde aldı. Bunlar ayrıca d-Velid bin el-Muğire'yi Mescidin kapısında hakem olarak tayin etmişlerdi. Peygamber (sav) hakkında ona soru soranlara da:

O adamlar doğru söylediler diye cevap verirdi,

2-Katade der ki: Bunlar Kureyş kafirlerinden bir topluluk olup. Allah'ın kitabım bölüştürerek, bir kısmına şiir, bir kısmına büyü, bir kısmına kehânet bir kısmına da öncekilerin efsaneleri adını vermişlerdi.

3-İbn Abbas der ki: Bunlar kitabın bir bölümüne iman edip bir bölümünü inkâr eden kimselerdir.

4-İkrime de böyle demiştir: Bunlar elil-i kitab kimselerdir. Onlara "bölü-şenler" adının verilmiş sebebi, alay eden kimseler oluşları ve onların kimisinin: Bu sûre benimdir bu sûre de senin olsun, demeleridir. İşte dördüncü görüş de budur.

5-Katade der ki: Bunlar kitaplarını bölüştüler darmadağın ve parçalara ayırdılar ve tahrif ettiler.

6-Zeyd b. Eşlem der ki: Burada kastedilenler, Tiz, Salih'in kavmidir. Bunlar onu öldürmek üzere kâsem ettiklerinden dolayı onlara el-müktesîm'in" (yani yemin eden, kâsem eden kimseler) adı verilmiştir. Nitekim yüce Allah: "Kendi aralarında Allah adına yemin ederek dediler ki: Ona ve aile kalkı-nagece baskın yapalım..," (En-Neml, 27/49) buyruğuyla buna işaret etmektedir.

7-el-Ahfeş der ki: Bunlar karşılıklı olarak yemin ile kendi aralarında bazı hususları, bölüşen bir topluluktu. Denildiğine göre bunlar As b. Vail Ra-bia'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Ebu Cehil b. Hîşam, Ebul-Bahteri b. Uişarn, en-Nadr b. Haris Umeyye b. Haleb ve Münebbih b. Haccac'dırlar. Bunu da el-Maverdi nakletmektedir. [\[138\]](#)

91. Onlar ki, Kur'ân'ı parçalar? avu muşlardı.

Bu, bölüşenlerin niteliğidir. Bunun mübtedâ olup haberinin (.92. âyeti kerimede yer alan): "Andolsun ki onlara elbette soracağız" anlamındaki buyruk olduğu da söylenmiştir.

"Parçalar" kelimesinin tekilinin olup bu kelime bir şeyi darmadağın etmeyi ifade edenden gelmektedir; bu parçaların herbirisine: denilir. Kimi dil bilgini de şöyle demiştir: Bu kelimenin aslî, şeklinde olup "vav" düşürülmüştür Bundan dolayı çoğulu diye gelmiştir. Mesela; "Fırkalar" kelimesinin; ntn çoğulu olması gibi. Bunun da aslî; dır. " Fırka" birlik kelimesinin çoğulunun şeklinde gelmesi de böyledir. Bunun anlamı da az önce "bölüşen" hakkında yaptığımız açıklamalara raci olur.

İbn Abbas der ki: Bu şekilde davrananlar Kur'an-ı Kerîm'in bir bölümüne iman ettiler, bir bölümünü inkar ettiler. Şöyle de açıklanmıştır: Bunlar Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili olarak söyledikleri sözlerini bölümlere, parçalara dağılıp ayırmışlar, onu

yalan, büyü, kehanet ve şiir diye nitelendirmişlerdi, Onu parçalara bölüp dağıttım, ayırdım" demektir. Şair RuJbe de şöyle demektedir:

"Allah'ın dini öyle parçalara ayrılıp dağıtılacak birşey değildir."

Yani Allah'ın dini darmadağın değildir.

Bu kelimeden eksiltelen harfın "lie" olduğu ve bunun aslının; olduğu da söylenmiştir. Çünkü ve bunun sonucu olan-, kelimesi Kureyş lehçesinde sihir ve büyü demektir. Onlar, sihirbaza; sihirbaz kadına da derlei'. Şair de şöyle demektedir:

"Sihirbazın ve sihir yapanın düğümlerine Üfleyenlerden, Rabhime sığınırım."

Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır: Rasûlullah (sav); Büyü yapan kadına da, büyü yaptıran kadına da lanet etmiştir,"

Âyet-i kerimenin anlamı da şöyledir: Bunlar, Kur'ân hakkındaki iftiralarını alabildiğine çoğalttılar; yalan yere söylediklerini oldukça çeşitlendirerek, sihir dediler, öncekilerin masalları dediler, o uydurulmuş bir sözdür, dediler ve daha başka şeyler söylediler.

"Parça, bölüm" kelimesinin harf eksilîlmesi açısından benzeri bir kelime de; "Kenar, dudak" kelimesidir. Bunun aslı da- şeklindedir. Nitekim Arapların; "Yıl" diye kullandıkları kelimenin aslı da; şeklindedir Bu kelimelerden aslî olan "he" harfini eksilterek te'nis için alâmet olarak kullanılan "he (yuvarlak te)"yi kutlanmışlardır.

Bir diğer görüşe göre, bu kelimenin aslı, şeklinde olup bu da nemime^[139] (Laf alıp götürmek) demektir. ise, bühtan ve iftira demektir. Bu da, bir kimsenin birisine iftirada bulunarak onda olmayan özellikleri var diye iddia etmesi demektir. Nitekim; " Ona bühtan ve iftirada bulundu" anlamındadır, İftirada bulundum" anlamındadır.

ei-Kisaî der ki Yalan ve bühtan" demek olup, bunun çoğulu; şeklinde gelir Tıpkı; "Parça, fırka'- kelimesinin çoğulunun; şeklinde gelmesi gibi. Yüce Allah da: "C.el-Ki-safnin anlayışına göre) Onlar ki Kur'ân'ı yalan diye nitelendirmişlerdir." Bunun anlamının, Kur'ân-ı Kerîmden hoşlarına giden bölümlerine iman ettiler, geri kalan bölümlerini de inkâr ettiler şeklinde olduğu da söylenmiştir. Böylelikle onların inkâr ve küfürleri, imanlarını boşa çıkarmış olmaktadır.

el-Ferra'nın kanaatine göre bu kelime; 'den alınmıştır. Bu ise, vadide yetişip diken gibi biten bir bitkinin adıdır.^[140]

92. Rabbine andolsun ki, onların hepsine elbette soracağız.

93. Yapmakta oldukları şeyleri.

"Rabbîne andolsun ki, onların hepsine elbette soracağız." Yani, bu sözü geçen kimselere, dünyada neler yaptıklarını elbette soracağız. Buhârî'de şöyle denilmektedir: İlim ehlinde pek çok kişi, yüce Allah'ın: * Rabbine andolsun ki, onların hepsine elbette soracağız" buyruğunu "La ilahe illallah'a dair onlara som soracağız, diye açıklamışlardır.[\[141\]](#)

Derim ki: Bu, merfu' olarak da rivayet edilmiştir. el-Tirmizî el-Hakîm rivayet ederek der ki: Bize, el-Cârûd b. Muaz anlattı, dedi ki; Bize, el-Fadl b-Musa anlattı, el-Fadl Serik'ten, o, Leys'ten, o, Beşir b. Nelîk'ten, o, Enes b. Malik'ten, o, Rasûlullah (sav)'dan yüce Allah'ın: "Rabbine andolsunki, onların hepsine elbette soracağız. Yapmakta oldukları şeyleri" buyruğu hakkında "(Yani) La ilahe illallah sÖ2ü hakkında" (soracağız) dernektir, diye buyurduğu rivayet edilmiştir.[\[142\]](#)

Ebu Abdullah der ki: et-Tirmizî el-Hakîm der ki: Bize göre bunun anlamı, Lâ ilahe illallah'm doğru ve samimi olarak söylendiğinden ve ona gereği gibi bağlı kalındığından sorulacaktır Çünkü yüce Allah, Kur'an-ı Keriminde ameli de sözkonusu ederek: Tapmakta oldukları şeyleri" diye buyurmakta, söylemekte oldukları şeyleri diye buyurmamaktadır. Her ne kadar sözün de dilin ameli olarak kabul edilmesi mümkün ise de, bununla asıl kastedilen dilcilerin örfe kabul ettikleri sözün söz, amelin de amel olduğu şeklindedir. Rasûlullah (sav)'ın: "Lailahic illallah'tan diye buyurması, ona tam anlamıyla bağlı kalınmadığından ve söylenen o sözün muhtevastna samimiyetle bağlı kalındığından sorulacaktır, anlamındadır, Nitekim Hasanî Basrî de şöyle demiştir: İman, hoş şeyleri temenni etmekle olmadığı gibi, din de temenni ile olmaz. Fakat o, kalplerde yer eden amellerin de doğruladığı şeydir. İşte, Rasûlullah (sav)'ın: "Kim ihlas ile lâ ilahe illallah diyecek olursa cennete girer" diye buyurduğunda, ashabım Ey Allah'ın Rasûlü, bunun îhlasî söylenmesi ne demektir, diye sormaları Üzerine, o da: "Söylediği bu sözün onu Allah'ın haram kıldığı şeyleri işlemekten alıkoyup engellemesidir" diye cevap vermiş olması bundan dolayıdır. Bu hadisi de Zeyd b. Erkam rivayet etmiştir. Yine Zeyd b. ErkanVdan, dedi ki: Rasûluliah (sav.) şöyle buyurdu; "Allah, bana ümmetimden lâ ilahe illallah deyip, ona (batıl) herhangi bir şey karıştırmamış olarak gelen herkese cennetin vacip olacağı ahdini vermiştir." Ey Allah'ın Rasûlü dediler, lâ ilahe UlalJah'a kanştınlacak şey nedir? deyince, şöyle buyurdu: "Dünyaya tutkunluk, dünya için toplamak ve dünya için vermekten uzak kalmak dernektir. Bunlar, peygamberlerin sözlerini söylerler, fakat zorbaların amelleri ile amel ederler." Enes b. Malik de şöyle demektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "La ilahe illallah, dünya ticaretlerini dinlerine tercih etmedikleri sürece kulları Allah'ın gazabından korur. Eğer,

dünyalarının ticaretlerini dinlerine tercih edecek olurlar da, sonra lâ ilâhc illallah diyecek olurlarsa, bu onlara geri döndürülür ve Allah: Yalan söylediniz der." Bu rivayetlerin hepsinin senedi de "Nevâdürü'l-Usul"aâh eserde zikredilmektedir.

[143]

Derim ki; Âyet-i kerime, umumu ile İnsanların, kâfirleri ile mü'minleri İle-hesapsız olarak cennete girenler müstesna- sorgulanacaklarına ve hesaba çekileceklerine delil teşkil etmektedir. "-et-Tezkire* adlı kitabımızda açıkladığımız gibi-

Kâfir, sorgulanıp hesaba çekilecek mi diye sorulursa, buna: Bu konuda görüş ayrılığı vardır, deriz. Biz, buna dair açıklamaları "et-Tezkire"de kaydetmiş bulunuyoruz. Kuvvetli olan görüş kâfirin sorgulanacağı şeklindedir. Hem bu âyet-i kerime dolayısıyla, hem de yüce Allah'ın: Tte durdurun onları, çünkü onlar sorgulanacaklardır." (es-Sai"fat, 37/21) buyruğu ve: "Şüphe yok ki dönüşleri yalnız bizedir, sonra da hesaplarını görmek de süphe-sizyalnız Bize aittir. "(el-Ğaşiye, 88/25-26) buyrukları hesaba çekilip sorgulanmalarını gerektirmektedir,

Denilse ki: Yüce Allah, bir başka yerde: "Suçlularagünahları sorulmaz." (el-Kasas, 28/78); nO günde ne insana, ne cinnegünahı sorulmayacak"(er-Rahman, 55/39); "Allah, onlarla konuşmaz." tel-Bakara, 2/174); "Muhakkak-ki onlar, ogünde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır" (el-Mutaf-fifin, 83/15) diye buyurmaktadır biz de şöyle deriz:

Kıyamette değişik durumlar sozkonusudur. Kimi halde soru sorulacak, konuşulacak, kimi yerlerde de bunlar olmayacaktır. İkrime de şöyle demiştir: Kıyametin durumunda yer yer farklı haller olacaktır. Kimi durumda sorgulama olacak, kimi durumlarda olmayacaktır.

İbn Abbas da şöyle demektedir: Yüce Allah'ın onlara soru sormaması, onlardan haber ve bilgi almak kastıyla soru sormayacağı anlamındadır. Siz böyle yaptınız mı, şöyle yaptınız mı diye sorulmayacaktır. Çünkü yüce Allah, her şeyi bilendir. Ama yüce Allah onlara, azarlama, yaptıklarını başlarına kakma anlamında soru soracak ve onlara: Niye Kur'an'ı Kerime karşı isyan ettiniz, bu konuda deliHnîz nedir diye sorulacaktır. Kutrub da bu görüşü esas kabul etmiştir.

Yüce Allah'ın: "Rabbine an dokun ki, onların hepsine elbette soracağız" buyruğunun, mükellef mü'mînlerle soracağız, anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Sonra, andolsun o günde nimetlerden elbette sor«Za-caksmız" (et-Tekasur, 102/8) buyruğu bunu açıklamaktadır.

Bununla birlikte âyetin umumi bir anlam ifade ettiği görüşünü kabul etmek, daha uygundur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır, [144]

94. Artık emrolunduğunu açıkça bildir. Müşriklerden de yüzçevir.

95. O alay edip duranlara karşı muhakkak ki Biz sana yeteriz.

"Artık emrolunduğuaau açıkça bildir." Sana emrolunan Allah'ın risaleti-ni tebliğ görevini bütün insanlara karşı yerine getir. Tâ ki onlara karşı delil ortaya konulmuş olsun. Çünkü Allah bunu sana emretmiş bulunuyor.

"Yarık" demektir, " Kavim dağıldı" manasınadır. Yüce Allah'ın: Bölük, bölük ayrılacakları bir gün" (er-Rum, 30/43) buyruğunda da bu kökten gelen kelime kullanılmıştı Onu yardım, o da yarıldı" anlamındadır. Aslında bu kelime anlam itibariyle ayırmak ve yarmak ile alâkalıdır. Ebu Zueyb, bir eşeği ve onun sıpalarını söz-konusu ederken, şöyle demektedir:

"Sanki o (sıpa) lar otların üzerine bırakılmış bir örtü gibidir. Ve sanki o, fal oklarını çektirene benzer. O fal oklarının üzerine bir eğilip onları çeker ve dağıtır."

Onları dağıtır, birbirinden ayırır, dernek istemektedir

Yüce Allah'ın: "Altık emrolunduğunu açıkça bildir" buyruğu ile ilgili olarak el-Ferrâ der ki: Yüce Allah bununla emri açıkla demektedir Yani dinini açıkça bildir, ortaya koy anlamındadır. Buna göre buradaki; (U) edatı, (emrolunma) fiili ile birlikte mastar konumundadır. İbnü'l-Arabî der ki: Buradaki "emrolunduğunu açıkla" emri, emrolunduğunu yerine getir, anlamındadır.

"Artık emrolunduğımı açıkça bildir" buyruğunun: Sen onları tevhide davet etmek suretyle, topluluklarını ve sözbirliklerini dağıt. Çünkü onlar, bir bölümü senin çağrım kabul etmek suretiyle ayrılıp dağılacaklardır, anlamında olduğu da söylenmiştir. O takdirde, buradaki "Kâfirlerin topluluğunun dağıtılması" demek olur.

"Müşriklerden de yüzçevir.w Yani, onların alay etmelerini öneinsemek-ten, onların sözlerine aldırmaktan yüzçevir. Çünkü Allah seni onların söylediklerinden, arındırmış, uzak tutmuştur.

İbn Abbas der ki: Bu buyruk, yüce Allah'ın: "Müşrikleri... öldürünüz" (et-Tevbe, 9/5) âyeti ile nesh edilmiştir.

Abdullah b. Ubeyd de der kî: Peygamber (sav) yüce Allah'ın: "Artık emrolunduğunu açıkça bildir" buyruğu ininceye kadar gizli kalmaya devam etti. Bu buyruk indikten sonra o da, ashabı da artık dışarı çıktılar, Mücahid der ki: Bu buyruk ile namazda Kur'ân-ı Kerîm'i açıktan oku, demek istemektedir. "Müşriklerden de yitacevir" ise, onlara aldırış etme, demektir

İbn İshak der ki: Müşrikler kötülük yapmayı sürdürüp, Rasûlullah(sav) ile çokça

alay etmeye başlayınca, şanı yüce Allah da: "Artık emrolundugu-nu açıkça bildir. Müşriklerden de yüzçevir. O alay edip duranlara karşı muhakkak Bfcz sana yeteriz. Onlar ki, Allah üe beraber başka bir ilah tanırırlar. Onlar yakında bileceklerdir" buyruklarını indirdi. Buyruğun anlamı şudur: Sen, emrolunduğunu açıkça bildir, Allah'tan başkasından korkma. Hiç şüphesiz Allah, alay edenlere karşı sana yeterli geldiği gibi, sana eziyet verenlere karşı da O sana yeter. Bu alay edenler Mekke'nin ileri gelenlerinden beş kişi idiler. Bunlar başlarını çeken el-Velid b. el-Muğire'den başka el-Âs b. VâU, el-Esved b. el-Muttalib b. Esed Ebu Zema ve el-Esved b. Abdi Ye-ğus ile el-Haris b. et-Tulâtıla'dır. Allah onların hepsini helak etmiştir. Bedir günü savaşının, bir günde helak edildikleri de söylenmiştir. Çünkü bunlar, Rasûlullah (sav) ile alay eden kimselerdi.

(Yine) îbn tshak'ın belirttiğine göre, bunların helak edilmelerine sebep şudur: Sözü geçen bu kimseler, Beytullahı tavaf ettiklerinde Cebrail (as), Ra-sûlultalı (sav)'a geldi. Hz. Cebrail kalkınca, Rasûlullahı (sav) da kalktı. Onun yanından el-Esved b. el-Muttalib geçti. Hz. Cebrail, el-Esved'in yüzüne yeşil bir yaprak attı, hemen kör oldu ve gözüne bir ağrı girdi. Başını duvara vurmaya koyuldu. Bu sefer, yanından el-Esved b. Abdi Yeğus geçti, Hz. Cebrail onun karnına işaret etti. Bu sefer su içip kanamama hastalığına yakalandı ve karnı irinli su ile dolup şişerek öldü. Yanından el-Velid b. el-Muğire geçince Cebrail, ayak topuğunun alt tarafında bulunan bir yara izine İşaret etti. Bu yara senelerce önce kibirinden elbiselerini yukarı doğru çekerken isabet etmişti. Şöyleki; el-Velid, Huzaalılardan, oklarına tüy takmakta olan bir adamın yanından geçti. Bu oklarından birisi el-Velid'in elbisesine takıldı ve o topuğunda pek önemsiz olan bu yarayı açtı. Hz. Cebrail'in işareti ile bu yarası bir daha açıldı ve ölümü ile sonuçlandı. Yine yanından el-As b. Vâil geçti, onun da ayağının alt tarafındaki çukura işaret etti. Taife gitmek üzere e-şegine bindi. Eşegi çıbrık denilen dikenli bir otun üzerine çöktü. Bu sırada da Âs'ın ayağının çukur tarafına bir diken battı ve Ölümüne sebep oldu. Sonra el-Haris b. et-Tulâtıla yanından geçti. Onun da basma işaret etti, başından irin akmaya başladı ve bu sebepten öldü. [145]

Bunların ölüm sebepleri ile ilgili buna yakın, nisbeten farklı açıklamalar da zikredilmiştir.

Yüce Allah'ın: "Nihayet Allah binalarım temellerinden, yıktı ve üstlerindeki tavan başlarına yıkıldı" (en-Nahl, 16/26) buyruğunda kastedilenlerin bunlar olduğu da söylenmiştir. Böylelikle ölümlerinde onlara gelen bu musibetler - ileride geleceği gibi- üzerlerine yıkılan tavana benzetilmektedir. [146]

96. Onlar ki, Allah ile beraber başka bir ilâh tanırırlar. Onlar yakında bileceklerdir.

Bu, alay edenlerin nitelikleri ile ilgili bir buyruktur. Bunun, mübtedâ olduğu, haberinin de "onlar yakında bileceklerdir" anlamındaki buyruk olduğu da söylenmiştir. [\[147\]](#)

97. Andolsun ki, onların söylediklerinden dolayı göğsünün daraldığını da elbette biliyoruz.

Yüce Allah'ın: "Andolsun ki, onların söylediklerinden" onların seni yalanlamalarından, sözlerini reddetmelerinden, düşmanlarının sana ve ashabına yaptıklarından "dolayı göğsünün" yani kalbinin "daraldığını elbette biliyoruz." Göğüs ile kalbin kastedilmesi, kalbin yerinin göğsün içi olduğundan dolaydır. [\[148\]](#)

98.Artık sen hemen Rabblni hamd ile teşbih et ve secde edenlerden ol.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık İmlinde sunacağız: [\[149\]](#)

1.Namaza Sığınmak:

Yüce Allah'ın: "Artık sen hemen Rabbinin hamd ile teşbih et" Yani, sen hemen namaza koş, namaza sığın. Çünkü namaz teşbihin en ileri derecesi, takdisin de en ileri noktasıdır.

"Teşbih et" buyruğu, yüce Allah'ın: "Ve secde edenlerden ol buyruğunun bir açıklamasıdır. Namazda yüce Allah'a en ileri derecede yakınlık halinin secde hali olduğu açıkça bilinmektedir Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kulun Rabbine en yakın olduğu hal, secdedeki halidir. O bakımdan ihlasla dua ediniz." [\[150\]](#) Bundan dolaydır ki, bu buyrukla özellikle secde hali söz konusu edilmiştir. [\[151\]](#)

2. Bu Âyeti Kerime Secde Âyeti midir?

İbnü'l-Arabî der ki: Bazı kimseler, buradaki emir ile bizatihi secde etmenin emredildiğini sanmışlardır. O bakımdan burada, Kur'ân-ı Kerim'de tilâvet secdesi yapılan yerlerden birisi olduğu görüşünü kabul etmişlerdir. Benr Beytül Makdis Mn -Allah onu arındırsın- Hz, Zekerîyya mihrabında imamlık

yapan zatın burada secde ettiğine tanık oldum, ben de bu âyet-i kerimenin nihâyetinde onunla birlikte secde ettim. Ancak-ilim adamlarının çoğunluğu bu görüşte değildir.

Derim ki: Ebu Bekir en-Nakkâş, Ebu Huzeyfe ile Yeman b. Riâb 'm görüşüne göre burada secde âyeti olduğunu zikretmektedir. O, bunun vacip bir secde olduğu görüşündedir. [\[152\]](#)

99. Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et.

Bu buyruk ile ilgili açıklamalarımızı tek başlık halinde sunacağız:

Yakîn, Ölüm Demektir:

Yüce Allah Peygamberine, kullarının kendisine hizmette kusur etmeleri halinde kendisine ibadet etmesini emretmekte ve bunun, vacip olduğunu belirtmektedir.

Yüce Allah'ın: "Sana yakîn gelinceye kadar" ifadesinin anlamı nedir? Çünkü, zaten "Rabbîne ibadet et" ifadesi ibadet emri için yeterlidir, diyene şöyle cevap verilir:

Bu buyruğun anlamı şudur: Eğer "Rabbime İbadet et" eniri mutlak gelmiş olsaydı, sonra da H2. Peygamber, yüce Allah'a yalnızca bir defa ibadet etmiş olsaydı, bu emre gereken şekilde itaat etmiş olurdu. Yüce Allah'ın: "Sana yakan (Ölüm) gelinceye kadar* diye buyurması ise, ölünceye kadar sen O'na ibadetten ayrılma, anlamında olur.

Peki, şanı yüce Allah: "Ve sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et" diye buyurduğu halde, niçin "ebediyen" diye buyurmamıştır, denilecek olursa, şu şekilde cevap verilir:

"Yakîn" ifadesi, "ebediyyen" ifadesinden daha belîğdir. Çünkü, "ebediy-yen" kelimesinin tek bîr anı ve bütün anları "sonuna dek" ifade etme ihtimali vardır, Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/95. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Maksat, hayatı süresince ibadetin de devamlılığıdır. Nitekim yüce Allah'ın salih kulu şöyle demiştir: "Bayatta olduğum sürece namaz kılmamı, zekât vermemi emretti " (Meryem, 19/3D

Buna bağlı olarak bir kimse hanımına: Sen ebediyyen benden boşsun, diyecek olursa, sonra da: Ben bununla bir gün veya bir ayı kastettim derse, hanımına ric'at yapmakla mükellef olur. Eğer: Hayır, ben hayatı boyunca onu boşamış oldum diye açıklarsa, ona ric'at yapamaz.

"Yakîn* kelimesinin, ölüm anlamına geldiğine delil ise, EnsarJdan olan Um el-Alâ'nın rivayet ettiği hadistir. Bu hanım, Hz. Peygamber'e bey'atte bulunan

kadınlardandır. Bu hadiste şunlar da geçmektedir: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Osman'a -Osman b. Maz'un'u kastediyorum- gelince, ona da yakîn gelmiş bulunmaktadır. Ve ben, onun namına hayır ümid ederim. Allah'a yemin ederim, ben Allah'ın Rasûlü olduğum halde ona ne yapılacağını bilemem" dedikten sonra, hadisın geri kalan bölümünü zikretmektedir,^[153] Bu hadisi, sadece Buhârî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- rivayet etmiştir.

Ömer b. Abdulaziz de şöyle derdi: Ben insanların ölümü yakîn (kesinlik) ile bildikleri halde, ondan çok şüpheyne benzeyen bîr yakîn görmüş değilim. Çünkü onlar, bu yakînlerine rağmen Ölüm için gerekli hazırlığı yapmıyorlar.

Bununla ölümün geleceğinde şüphe ediyorlar demek istiyor gibidir.

Şöyle de denilmiştir: Burada wyakîn'in, yüce Allah'ın, düşmanlarına karşı sana zafer vereceği hususunda şüphe edilmeyen hak anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu görüş, İbn Şecere'ye aittir. Ancak birincisi daha sahihtir. Mücahid, Katade ve el-Hasen'in görüşüdür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Cubeyr b. Nuleyr ise, Ebu Müslim el-Havlânî'yi şöyle derken dinlediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Bana mal toplamam, ticaret yapanlardan olmam vahyolunmadı. Ancak bana: Rabbini hama ile teşbih et, secde edenlerle beraber ol ve yakîa (ölüm) sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et," diye vahyolundu.^[154]

HİCR SÛRESİNİN SONU

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/7

[2] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, VI, 68; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 379'cın bu hadisi, kaydettikten sonrca şunları söylemekledir; "tâbirden farkh ifadelerle bn ıruncılr baş-kn rivayetleri Sahihte yer alınıştır, Taberânî bunu el-EvsafıA rivayet etmiş olup rıtvî-leri -Bessân es-Sayrafî dışında- sahili râvilerindendir Bess:ın dil güvenilir birisidir. Ayrıca aynı manada Etnî Said el-Hudri yoluyJn gelen dah:ı iderriutlı birrıvıyei için bk. VIII, 50-51

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/7-9

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/9

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/9

[6] et-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, ~226 railerinden Hâni1 b. el-Mütevelîldl'in znyıf biri olduğu kaydıyla

[7] Taberânî. el-Mı'ce?nu'l-Evsat, VII. 316: el-Beyliakî. Şuabu'l îman, VII. 345.

- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/9-10
- [9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/11
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/11
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/11-12
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/12-13
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/13-15
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/15
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/15
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/16-17
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/17-19
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/19-20
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/20-21
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/21-23
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/23-26
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/26-27
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/27
- [24] Suyûtî. ed-Durru'l-Mensûr, v, 72. senedinin zayıf okluğu kaydıyla.
- [25] el-Mzîverdî. en-Nuketü ve'l-Uyûn, ilt 155 Gerek el-MS ve l-dîr gerek Kurtubî. rivayet. için kul)andıkl;ın meçhul rivâyet ile hadisin zayıf olduğuna işaret etmektedirler.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/27-29
- [27] Ebu Dauud, Buyu" II: TUmizî, Buyu IV. İbn Mtfce, Ticürü 32: Müşned, in, 221, 250
- [28] İbn Abdi'J-Bcrr. et-Temhîd, XIII, 291-292
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/29-30
- [29] Buharı, BuyuV 90. Şırb 17: Müslim. Buyu 80; Ebû Ddvûd, Büyü' 42: Nesâî, Buyu' 76: İbn Mâce, Ticanî 31; Müsned, H, 9.
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/30
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/31
- [32] Bk. İbn Mâce, TiCLÎrât 24; Muuatta, Buyfi 63: Müsned, III. 42
- [33] Muvatta, Btıyî' 63

- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/31-32
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/32-33
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/33
- [37] Tirmizî, Tefsir 15. sûre 1; Nesâî, İnânc 62; İbn Mâce, İkünetu's-Sakit 68; Miisned, I. 305
- [38] Tirmizî, Tefsir 15. sûre 1.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/33-34
- [39] Buhârî, Ezan 9. 32. Sehnd.il 30; Müslim, Salât 129; Tirmîzî, Sakit YL. Nesâî, Mevükît 22r Ezan 31: Muvatta; Snlâru'J-Cemaâ 6. N'İdS 3; Mu.sn.cd, İL 303, 533
- [40] Müslim, 5nlnt 122: 125; Ebû Dâvûd, Salfit 95: Tirmizî, Salat 54; Nesat, İmîme 23; 26; İbn Mâcer t karnem s-Salai 45; Dârimî, Salât 51; Müsned,], 457, IV, 122.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/34-35
- [42] Müslim. Cihnd79,
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/35
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/36
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/36-39
- [45] Müslim, Birr İlli Müsned, III. 1Ş2. 229, 240, 254
- [46] Müslim, Zühhd 60; Müsned, VI, 153. 168.
- [47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/39-40
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/41-42
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/42
- [50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/42
- [51] Merhum müfessinmiz, bumda herhangi bir beyii zikrçtmeinektedir Arapça yayını hazırlayanın notuna göre bu; "Ben istisnası bulunmayan bir and içtim ki: Benim arkadaşım hakkında hüsn-ü zandan başka bilgim yoktu" beyiti olmalıdır.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/43-44
- [52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/44-45
- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/45
- [54] Bu .senediyle: Müsned, III, 76'da iki ayrı senedle de: Müsned, III. 29 ve 41'de
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/46

- [55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/46
- [56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/47
- [57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/47
- [58] Müslim, Mesâcîd 311- Ebû Davûd, Salûl II; Tirmizî, S;ılât 16; Jvesâî, Mevâkîr 53: İbn Mâce, Snlitr H); Müsned, V. 298.
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/47-48
- [60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/49
- [61] Bk. et-Tezkire, a. 445-
- [62] Tirmizi. Tefsir 15. sûre 2; Müsned, 11, 94
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/49-52
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/52-53
- [65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/53-54
- [66] Müslim, Tevbe 25; Tirmizî, Deavat 99; Müsned, II, 334, 397, 4f
- [67] Bu ve benzeri rivayetler için bk. Suyutî, sd-Durru'l-Mensûr, V.
- [68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/55
- [69] Müslim, Salatu'l-Müsâfirin 293; EbaDâvûd, Cenâiz 51: Tirmizi, Cenâiz 41: Nesûî, Me-vâkî 31. M: İbn Mâce, Cenâiz 30; Dârimî, Sakil. 142: Müsned, IV, 152-
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/56-57
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/57-58
- [72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/58
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/58
- [74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/58-59
- [75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/59-60
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/61
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/62-63
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/63
- [79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/63-64
- [80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/64-66
- [81] Buhari, Eyman ve'n-Niizur 4; Müslim, Eyınân 1; Tirmizî, Nilzûr 8; Müsned, II, 7

[82] Az önceki hadis, Hi;_ Ömer'in babusı :idin; i yemin ettiğinin işitilmesi üzerine vârid olmuştur. Bu fazlalık, hadisin devamı gibi rivüyel edilmiş izlenimini veriyorsa çile, bu fazlalığı -görebildiğimiz kndnnyln- herhangi bir rivayetinde tesbit edemedik.

[83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/66-67

[84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/67

[85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/67-68

[86] et-Tıı-mizi el-Hakim, Nevûdiru'l-Uaûl. II. 222

[87] Tirmizî, Tefsir 15, sûre 6-

[88] el-Tirmizî el-Hakim, Nevâdiru'l-Usûl, İL 222

[89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/68-71

[90] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/71

[91] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/71-72

[92] Buharı, Enbiyâ 17; Müsned, II, 117

[93] Buhârı, Enbiyâ 17; Müslim. Zühd 40; Müsned, [I, 117.

[94] Buhârı, Salâî 53, Enbiyâ 17; Müslim, Zühd 38, 39; Müsned, II, 117, İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/72-73

[95] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/73

[96] Hz. Aliden: "Sevgili Peygamberin bana kabristanda namaz kılmayı yasakladığı gibi.Babil topraklarında namaz kılmamıda yasakladı.Çünkü oerası lanetlenmiştir" şeklinde: Ebu Davud, ssalat 24.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/73-74

[97] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/74

[98] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/74

[99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/74

[100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/75

[101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/75

[102] Buhari, Teyemmüm 1, Salât 56-, Müslim, Mesâdd 3-5; Ebû, Dâvdd, SnlSt 24; Tirmizî, Salat 119, Siyer 5; Nesâi GusL 26,-

[103] Tirmizi, Sala t 14i; İbn Mâce, Mesncid 4.

[104] Tirmizî, Salnr 141. Aynen bk. İbn Abdi'l-Berr: et-Teinhld, V, 225 vd.

[105] Muvatta, Vukut 26.

- [106] İbn Abdi'L-lierr, et-Temhîdr V, 218'de "dokuz" yerine "yedi" şeklindedir.
- [107] Bu rıvıyerlerin hemen tümü daha önce çeşitli vesilelerle geçmiş bulunmaktadır. Kaynakları da omada gösterilmiştir. Burada bu metnin, merhum inüfess irimizin işaret ettiği yerden itibaren Tbn Ahdi I-Bcrr. et-Temhîd, Y. 217 vd.daD alındığını belirtmekle yetiniyoruz.
- [108] İbn Abdi'l-Rerr et-Temhid, v. 225-226
- [109] İbn Abdi'l-Berr: et-Temkld, V: 223-324
- [110] Ebû Dâvûd, SalÜi 24; Tirmizl, S;ıht 119; İbn Mâcet Mesâcid 4; Müsned, III, 33, 96
- [111] Tirmizi, Snlât 119-
- [112] İbn Abdi'l-Berr. et-Temkîd, V, 225
- [113] İbn Abdi'l-Berr: at-Temhîd, V, 230 i
- [114] İbn Abdi'l-Berr. et-Temhîdr V. 229
- [115] Nesâî, Mesâcid 1
- [116] İbn Abti'l-Berr. <st-Temkldr V, 229
- [117] Ebû Dâvûd, Salât 12; İbn Mâce, Mesndrt 3
- [118] İbn Abdri-Berr, et-Temhld, V, 2J0
- [119] Ebû Dâoûd, Salflt 198; Tirmizt, Siilnt 213; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl 1; İbn. Mâce, tkninetu's-Salâ 186; Müsned, II, 6, 12?
- [120] Müslim., Cerhiz, 97, 98; Ebû Dâvûd, Cengiz 73; Tirmizl Cenüiz 57; Nesât, Kible 11; Müs-ned, IV, 135
- [121] İbn Abdi'l-Bcrr, t>t-Temhîd> V, 230
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/75-82
- [122] Dikkat edilirse merhum müfes sininiz yedinci bnşlığı zikretmem iştir. Ancnk merhum inü-fessirin sadece "mesele" deyip bîzîm niüünrnsî: olarak: "Hîcrashabının kuyularından... hükmü" diye açtığımı? başlık, iki no'kt başlık olursa, sırasıyla bu başlık tb (8) no'lu başlık olur.
- [123] Dârakutnî, I, 228.
- [124] Aynı yer.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/82
- [125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/83
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/83-84

- [127] Taberî, XIV, 51de Süfyün b. Uyeyne'nin nçıklaııssı çerçevesinde ve Silfyan ile Hz. Peygamber arasındaki ravî ler zikredilmektizin.
- [128] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/84-85
- [129] Tirmizi, Fedaihu l-Kur'nn 1; Dârimî, Fedâihir]-Ktır'ân 12; Müsned, V, 114-hepsi de yakın ifadelerle-.
- [130] Nesâî, İfritâh 26.
- [131] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/85-87
- [132] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/88
- [133] Buhari, Tevhîd AA, Ebû Dâvûd, Vitr 2Q, Darımı, Salat 171: Müsned, I. 172, \7% 179; " ni..." diye baştaynn açıklama yalnızca- Ebû Dâvûd, Vitr 20: Müsned, I. 172de
- [134] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/88
- [135] Nesâî, işretu'n-NıS 1: Müsned, III, 128, 199. 285
- [136] Buhârî, İman 12; Bed'ıı1-K:ılk 1% MenâkLb 25. Rikaak 34. Filen 14-, Ebû Dûoûd, Fiten 4; Nesâî, İnîTı 30; İbn Mâçe, Fılen 13; Muualta, İsti'zrîn 16: Müsned, III, 6. 30, 43, 57.
- [137] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/88-90
- [138] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/90-91
- [139] Nitekim hadis-i şerifte bu lafız kullanılarak: "Size ei-ndtrın ne olduğunu bildireyim ini? O nemime (ynni) insınlır anısında laf alıp götürmektir" diye buyurmuştur, (Müslim, Birr 102; Dârinti, Riknak 7. Müsned, T. 437)
- [140] Yani bunlar, Kur'nn-ı Kerim'j diken gibi rahatsız edici bir buyruk olarak algılamışlardı diye snılmıştır.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/91-93
- [141] Buhari, İman 18.
- [142] et-Tirmîzî el-Hıldm, Nevâdirul-Usûl, II, 160.
- [143] et-Tirmizi el-Hakîm. Neuâdiru'l-Usuf, J!, 160-161,
- [144] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/93-95
- [145] İbn İshak, Sire, s. 254 -az farkla-
- [146] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/96-98
- [147] Buna göre âyet-j kerimenin anlamı şöyle olur: "Allah ile bember başka bir ilah tanıyanlar yakında bileceklerdir,"
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/98

- [148] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/98
- [149] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/98
- [150] Müslim, Salât 215; Nesât, Tatbik 78: Müsned, II, 421
- [151] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/99
- [152] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/99
- [153] Buhari Onâiz 3T Şehîdat 30: Müsned, VI. 436. Buhari, Ceoâiz 3 ile Müsned, VI, 436'da ",, ona ne yapılncağıını..." yerine; "bnn^ı ne yapılncağıırtı..." şeklindedir.
- [154] Suyûti, ed-Durru'l-Mensur, IV, 105.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/99-101

NAHL SURESİ

1- Davarlar (el-En'âm);

2. Isıtacak Şeyler:

3- Yün Giyinmek:

1. Ağırlıkların Götürülmesi:

2. Genel Olarak Davarlar Özel Olarak da Develer, Yüce Allah'ın Lütuflarındandır

3. Binekler Üzerinde Yolculuk ve Yük Taşımak:

1. Atlar, Katırlar ve Merkepler, Davarlardan Farklıdır:

2. Bineklerin Kiraya Verilmesi:

3. Yük ve Binek Hayvanlarına Yük Vurulması, Yolculuğa Çıkılması ve Yük Taşıtmak İçin Kiralanan Hayvana Fazla Yük Vurmak:

4. Belli Bir Mesafeye Kadar Yük Taşımak Üzere Kiralanan Bineğin Hükümü:

5. At, Katır ve Merkep Etlerini Yemenin Hükümü:

6. Katırların Hükümü:

7. Atlara Zekât Düşer mi?

8. Süs Olmak Özere Yaratılanlar ve Daha Bilmediğimiz Nice Varlıklar:

1. Allah'ın Yarattıkları:

2. Allah'ın Yarattıklarından İnsana Boyun Eğdirilenler:

3. Öğüt Almayı Gerektiren Alâmetler:

1. Deniz ve Çeşitli Etlerin Birbirleriyle Değiştirilmelerinin Hükümü:

2. Çekirge Satımı:

3. Et Yemeyeceğine Dair Yemin Eden Bir Kimse:

4. Denizden Çıkartılan Süs Eşyaları:

5. Kılık ve Kıyafette Riâyet Edilecek Bazı Hususlar:

6. Yüzüklere Yapılacak Nakışların Hükümü:

7. Hz. Peygamberin ve Bazı Zevatın Yüzüklerine Kazdırdıkları İfadeler:

8. Süs Eşyası Takınmayacağına Dair Yemin Eden Kimse:

9. Denizde Akıp Giden Gemiler:

1. Alâmetler ve Yıldızlarla Yol Bulma:

2. Yıldızlarla Yol Bulma Keyfiyeti:

3. Kibleye Dönmenin Hükümü:

Kız Çocuğu Yetiştirmenin Fazileti:

1. Davarlardaki İbretler:

2. İçirmek:

3. Davarların Karınlarından İçirilenler:

4. Lebenu'l-Fakl (Süt Emziren Annenin Kocasın)ın Hükümü:

5. Dışkı ile Kan arasından Çıkan Süt:

6. Meni'nin Necaset ve Tehareti ile İlgili Crörüşler:

7. Sütten Yararlanmak:

8. Afiyetle İçilen Bir Gıda:

9. Tatlı ve Lezzetti Yiyecekleri Yemek:

10. Yeme ve İçme ile İlgili Dualar:

1. Âyetin Önceki Âyetlerle İlişkisi:

2. İçki:

1. Allah'ın Arıya Vahyetmesi (îlhamt):

2. Arıya Verilen İlhamın Mahiyeti:

3. Arıların Hayret Verici Özelliklerinden:

1. Arıların Karınlarından Çıkan:

2. Çeşitli Renklerdeki Bal:

3. Baldaki Şifa:

4. Balın Şifa Oluşu ile İlgili İlim Adamlarının Görüşleri:

5. Bal insanlara Nasıl Şifadır:

6. İshal ve Bazı Rahatsızlıklara Karşı Bal:

7. Tedavinin Hükümü ile İlgili Açıklamalar:

8. Balda Zekât:

9. Düşünen Topluluklar:

1. Çocukların Anneye İzafe Edilmelerinin Anlamı:

2. Torunlar ve Yardımcılar:

3. Ev Hanımının Evinde Hizmet Etmesi:

4. Kocanın Ev işlerinde Hanımına Yardımcı Olması:

5. Erkeğin Hizmetçi Tutma Yükümlülüğü:

1. Müşriklerin Sapıklıklarına Dair Bir Örnek:

2. Kölenin Mülk Edinmesi:

3. Kölenin Hanımını Boşama Yetkisi:

4. Rızkın Mahiyeti:

5. Eşit Olmayan Örnekler ve Müşriklerin Cahilliği:

1. Mesken Nimeti:

2. Taşınabilir Meskenler:

3. Davarların Yünlerinden, Tüylerinden, Kıllarından ve Diğer Azalarından Yararlanmak;

4. Davarların Derileri:

5. Meytenin Derisi Tabaklanmakla Takir Olur mu:

6. Meytenin Derisinden Yararlanmanın Caiz Olmadığına Dair Rivayetler ve Ahmed b. Hatıbel'in Bu Doğrultudaki Kanaati:

7. Domuzun Derisi:

8. Meytenin Derisini Temizleyen Tabaklamanın Mahiyeti:

9. Ev Eşyası ve Benzerleri:

1. Yarattığı Şeylerden Gölgele:

2. Sıgmak ve Barınaklar:

3. Sıcağa Karşı ve Savaşta Koruyucu Elbiseler:

4. Bu Âyet-i Kerimede, Dağlardaki Mağaralardan ve Sıcağa Karşı Koruyucu Elbiselerden Söz Edilmesinin Hikmeti:

5. Düşmanla Savaş ve Cikad için Araç ve Gereç Edinmek:

6. Allah'ın, Nimetlerini Tamamlaması:

1. Üstün Ahlakî Değerlere Çağırın Kur'ân:

2. Adalet ve İhsan'ın Mahiyeti:

3. Akrabalara Birşeyler Vermek:

4. Fakşâ, Münker ve Bağy:

5. Bu Âyetin Ahlâkî ile Ahlâklanmanın Önemi:

6. İyiliği Emredip Kötülükten Alıkoymak ve İhsanın Önemini Vurgulayan Tarikten Bir Olay:

1. Allah'ın Ahdi:

2. Yeminlerin Pekiştirilmesi:

3. Allah'ın Kefil Yapıldığı Yeminlere Bağlılık:

Allah'a Sığınmak:

1. Allah'ın Gazabını Hakedenler:

2. Zorlama İle İlgili Buyruğun Nüzul Sebebi:

3. Zorlamanın (İkrahın) Hükme Etkileri:

4. Öldürülmek Korkusuyla (İkrah) Küfrü Gerektiren Sözleri Söyleyenin Hükümü:

5. Zorlama (İkrah) Dolayısıyla Verilen Ruhsatlar:

6. Çeşitli Fiilleri İşlemek İçin Zorlanma (İkrah):

7. Zorlanan Kimsenin (Mükreh) Boşaması ve Kölelerini Âzâd Etmesi:

8. Zorlama Altında Yapılan Ahş-Veriş:

9. Zorlanan Kimsenin (Mükrehin) Nikâhı:

10. Nikâh ve Cinsel İlişki İçin Zorlama:

11. Kadının Zinaya Zorlanması:

12. Zinaya Zorlanan Kadına, Mehrin Gerekip Gerekmediği:

13. Kocadan Hanımının Zorla Alınmak İstenmesi:

- 14. Zorlama Altında Yapılan Yemin:
- 15. Yeminin Bozulması İçin Zorlamak (İkrâh):
- 16. Mala Gelecek Zarar İkraha Sayılır mı:
- 17. Küfrü Gerektiren Sözleri Söylemek İçin Zorlanan Kimsenin
- 18. Küfre ve Başka Hususlara Zorlanan Kimsenin Ölümü Tercih
Etmesi:
- 19. Zorlama (İkrâh)'m Sınırı:
- 20. Kinayeli İfadeler ve İkraha:
- 21. Küfre Göğüs Açımlar:
- 1. Allah'a Yalan Uydurarak, Kendiliklerinden Helâl ve Haram
Koyanlar:
- 2. Helâl ve Haram Kılma Yetkisi:
- Üstün Faziletlinin Daha Az Faziletliye Uyması:
- Cuma, Cumartesi ve Pazar Günleri Hakkında Ayrımlklar:
- Davet ve Cihad:
- 1. Âyetin Nüzul Sebebi:
- 2, Zulme Uğrayan Kimse, Herhangi Bir Yolla Zulmünün Karşılığını
Alabilir mi;
- 3. Kısasta Eşitlik;
- 4. Lafızlarda Eşitlik:

NAHL SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle
(Mekke'de İnmiştir, Yüzyirmisekiz Âyettir).

el-Hasen, İkrime, Ata ve Câbir'in görüşüne göre bütünyle Mekke'de inmiştir. Bu sûrede şanı yüce Allah, kullarının üzerindeki nimetlerini sayıp dökmesi sebebiyle buna "Sûretu'n-Niam (Nimetler Sûresi)" adı da verilir.

Yüce Allah'ın: "Şayet bir ceza verecek olursanız, size yapılan saldırının misli ile mukabele edin" (126 âyet) buyruğu dışında Mekke'de İndiği de söylenmiştir. Sözü geçen bu âyet-i kerimenin ise, Medine'de Hz. Hamza ile Uhud'da şehid edilenlere uygulanan müsl hakkında indiği belirtilmiştir.

BİR diğ er istisna da yüce Allah'ın: "Sabret, senin sabrın ancak Allak { in} yardımı iledir" (127. âyet) ile: "Ayrıca Rabbin... sonra hicret edenlere.."(110. âyet) buyruklarının da Medine'de indiği söylenmiştir.

"Zulmedildikten sonra Allah yolunda hicret edenlerin..." (41. âyet) buyruğu Habeşistan'a hicret hakkında olup Mekke'de İnmiştir.

İbn Abbas der ki: Bu sûre, Hz. Hamza'nın şehid edilmesinden sonra Medine'de inen üç âyet-i kerime dışında Mekk. de inmiştir. Sözkonusu bu âyet-i kerimeler ise: "Allah'ın ahdini az bir pahaya satmayın... Sabreden lerin mükâfatını elbette yapmakta olduklarının en güzeliyle vereceğiz" (95-97, âyetler) buyruklarıdır.^[1]

1. Allah'ın emri geldi. Artık onun acele gelmesini istemeyin. O, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir; yücedir,

"Allah'ın emri geldi. Artık onun acele gelmesini istemeyin" buyru-ğundaki "geldi" buyruğu, "gelir, gelecek" anlamındadır. Bu, bir kimsenin: Eğer banal İkrâm edersen, ben de sana İkrâm ederim, demesine benzer. Bundan önce de yüce Allah'ın, gerek mazi, gerekse müstakbel (muzari, geniş zaman, gelecek) ile ilgili haber vermelerinin aynı olduğuna dair açıklamalar geçmiş bu Sunmakta dır. Çünkü onun geleceğini bildirdiği şey kaçınılmaz olarak gelecektir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Cennetlikler, cehennemliklere... seslenirler." (el-A'râf, 7/44)

"Allah'ın emrTnden kasıt; şirk üzere ve O'nun Rasûlünü yalanlamaya devam eden kimseler için hazırladığı cezasıdır. el-Hasenr İbn Güreye ve ed-Dah-hâk derler ki: Bu, Kur'ân-ı Kerîm'in getirdiği ve onda yer alan farz hükümleri ile sair ahkâmıdır. Ancak bu anlama gelme ihtimali uzaktır. Çünkü, as-hab-ı kiramdan

herhangi bir kimsenin, yüce Allah'ın farz hükümlerini kendilerine farz kılınmadan önce çabuklaştırılmasını istediğine dair bir nakil gelmemiştir. Azap ve cezanın acele gelmesini isteyenlere gelince; bu Kureyş kâfirlerinden olsun, onların dışındaki kâfirlerden olsun çokça nakledilmiş bir husustur. Öyleki, en-Nadr b. el-Haris: "Ey Allah! Eğer bu senin katından gelmiş hakkın kendisi ise..." (el-Enfal, 8/32) diyerek azabın çabuklaştı almasını istemişti.

Derim ki: ed-Dahhâk(ın) görüşü lehine, Ömer (r,a)'ın şu sözleri delil gösterilebilir Ben, üç hususta Rabbime muvafakat ettim. İbrahim'in Makamı, hi-cab ve Bedir esirleri hususunda. Bunu, Müslim ve Buharı rivayet etmiştir.^[2] Bundan önce el-Bakara Sûresi'nde (2/125- âyetin ilk bölümü, 3, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır,

ez-Zeccâc der ki: Burada, "Allah'ın emri"nden kasıt, yüce Allah'ın, küfürlerine ceza olmak üzere onları tehdit etmiş olduğu azaplardır. O bakımdan bu, yüce Allah'ın: "Nihayet emrimiz gelip tandır kaynaymca,.." (Hûd, 11/40) buyruğunu andırmaktadır.

Burada sözü edilen "Allah'ın emri"nin kıyamet günü olduğu yahut onun yaklaştığına delil teşkil eden alâmetlerinden birisi olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbas derki: "O saat yaklaş ti ve ay yarıldı" (el-Kamer, 54/1) buyruğu nazil olunca, kâfirler şöyle dedi: Bu adam, kıyametin yaklaştığını iddia ediyor, O halde yaptıklarınızın bazılarından uzak duruma. Uzak durdular ve bek-ledile'r. Ancak, herhangi bir şey görmeyince, bu sefer: Biz birşey görmüyoruz, dediler. Bunun üzerine yüce Allah'ın: "İnsanların hesaba çekilecekleri vakit yaklaştı" (el-Enbiyâ, 21/1) âyeti nazil oldu. Yine, bundan korkup çekindiler ve kıyametin yaklaşmasını beklediler. Geçen günler uzayıp durunca, biz birşey görmüyoruz dediler. Bunun üzerine: "Allah'ın emri geldi" âyeti nazil oldu. Rasûlullah (sav) da, müslümanlar da bundan dolayı korkuya kapıldılar. Bu sefer: "Artık onun acele gelmesini istemeyin*" buyruğu inince kalpleri yaUşü ve huzur buldular, Peygamber (sav): "Ben ve kıyamet, şu İki gibi gönderildim" diyerek şahadet parmağı ve onun yanındaki parmağı ile işaret etti. Yani, Hz. Peygamber demek İstiyor ki: Az kalsın kıyamet benim gelişimden önce kopacakken, ben ondan önce gönderildim^[3]

ibn Abbas der ki: Peygamber (sav)'ın peygamber olarak gönderilmesi kıyametin alâmeti erindendir. Cebrail de, Muhammed (sav)'e peygamberlik vermek üzere semâvât ehlinin yanından geçip gittiğinde onlar: Allahtiekber kıyamet koptu demektir, dediler.

"O, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir, yücedir." Yani, O'nun, kıyameti koparmaya kadir olmadığı şeklindeki nitelendirmelerinden

münezzektir. Çünkü Onlar; Hiçbir kimse ölüleri yeniden diriltemez, diyorlardı. Bu sözleriyle de ancak yaratılmış bir kimsenin nitelendirilebileceği acizlikle O'nu nitelendirmiş oldular. Böyle bir nitelendirme ise şirktir.

"Onların ortak koştukları şeylerden" buyruğunun, onların şirk koşmalarından,, anlamında olduğu söylenmiştir. Buyruktaki Şeyler" kelimesinin; Kimse" anlamında olduğu da söylenmiştir ki, O, kendisine ortak koşulan kimselerden yüce ve münezzektir, anlamına gelir. [4]

2. O, kendi emri ile kullarından dilediği kimseler üzerine Eub ile melekleri: "Benden başka hiçbir ilâh olmadığını bildirin. O halde benden korkun" desinler diye indirir.

Melekleri... indirir buyruğunu, ei-Mufaddai b. Âsim; Melekler... iner" diye okumuştur. Burada fiil aslı itibariyle; şeklindedir ve bu Fiilin gerçekleştirilmesi meleklerle isnad edilmiştir. el-Kisaîf Ebû Bekir'den, o, Âsim'dan, -el-Mufaddal'dan farklı olarak- ve el-A'meş'ten; Melekler indirilir" şeklinde meçhul fiil olarak okumuşlardır. el-Cu'ti ise Ebu Bekir'den, o Âsim'dan Melekleri... indiririz" diye faili belli malum fiil olarak okumuşlardır. Diğerleri ise yine, malum bîr fiil olarak; İndirir" diye okumuşlardır. Bu fiildeki zamir, yüce Allah'ın lafcına racidir. Katade'den tse, İndiririz" şeklinde, "nün" İle fakat şeddesiz okuduğu rivayet edilmiştir. el-A'meş ise, "nüzulden" olmak üzere; (Melekler) iner" diye "te" harfi üstün, "ze" harfi de es-reli olarak okumuştur. Melekler" ise, merful olarak melekler iner anlamında fail olarak) okumuşlardır. Allah'ın: Melekler... iner de iner" (el-Kadr, 97/4) buyruğunda olduğu gibi.

"Ruh" buyruğundan kasıt, vahiy demek olup, bu da nübüvvet demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Yüce Allah'ın: "O, kendi emrinden, ruhu kullarından dilediği kimseye gönderir" (el-Mu'min, 40/15) buyruğu da buna benzemektedir. er-Rabi' b. Enes de, Allah'ın keliması olan Kur'ân diye açıklamıştır. Bunun, kendisine uyulması gereken hakkın beyanı olduğu söylendiği gibi, canlıların ruhları diye de açıklanmıştır. Bh açıklamayı da Mücahid yapmıştır. Çünkü beraberinde bir ruh bulunmaksızın hiçbir melek inmez. Aynı şekilde İbn-i Abbas'dan da rivayet edildiğine göre "ruh" şanı yüce Allah'ın ademoglunun suretleri gibî yarattıklarından bir yaratıktır. Semadan beraberinde bunlardan birisi bulunmaksızın hiçbir melek inmez.

Buradaki "ruh" kelimesi rahmet diye de açıklanmıştır ki, bu açıklamayı eL-Hasen ve Katade yapmıştır. Hidâyet diye de açıklanmıştır. Çünkü bedenler ruhlarla hayat bulduğu gibi, kalbler de hidâyet ile hayat bulur, ez- Zec-cac'ın

görüşünün anlamı da budur Çünkü ez- Zeccac şöyle demektedir: Ruh yüce Allah'ın emrine irşad etmek suretiyle İçinde hayatî bir özellik taşıyan herbir buyruktur, Ebu Ubeyde de burada ruhtan kasıt Cebrail'dir diye açıklamıştır.

Yüce Allah'ın; Rı"n ite" buyruğu ruh ile beraber anlamında olup bu da; Elbiseleriyle çıktı" ifadesindeki elbiselerinin de onunla beraber (üzerinde) olması demektir

wEmr 1 ile kullarından dilediği kimseler üzerine' yani Allah'ın peygamberlik için seçmiş olduğu kimseler üzerine,, demektir. Bu da onların: "Ve dediler ki: Bu Kur'ân iki kasabanın birindeki büyük bir adama indirilmeli değil miydi?" (Ez-Zuhuf, 43/31) şeklindeki sözlerini red etmektedir.

"Benden başka hiçbir ilah olmadığını bildirin, o halde Benden korkun desinler diye buyruğu, bu putlara tapmaktan sakındırma emrini İhtiva etmektedir. İşte bundan dolayı inzâr (korturak bildirmek, sakındırmak.) fiili getirilmiştir. Çünkü inzâr aslı itibariyle kendisinden korkulan şeyden sakındırmak demektir. Bu anlama ayrıca; "Benden korkun" buyruğu da delil teşkil etmektedir.

"Bildirin... diye" buyruğundaki , cer harfinin zikredilmemesi suretiyle nasb mahallindedir ki; Küfre sapmış olanları Allah'dan başka hiçbir ilah yoktur, diye uyarıp korkutun" anlamındadır. O halde bu edat cer harfinin düşmesi ile yahut da "uyarıp korkutma (inzar)" bunun hakkında söz konusu olması (mefûl olması) dolayısıyla nasb mahallindedir. [5]

3.O, gökler] ve yeri hak İle yarattı. O, onların ortak koş hıkları şeylerden yücedir.

"O, gökleri ve yeri hak ile" zeval bulmaları ve yok olmaları için "yarattı."

"Hak ile" buyruğunun, kudretine delalet etsinler diye kullarının kendisine İtaat etmek suretiyle ibadet etmelerini istemek hakkına sahlb olduğunu ölümden sonra da mahlukatı yaratacağını bildirmek üzere ,, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"O, onların ortak koştukları şeylerden yücedir. Hiçbir yaratmaya gücü yetmeyen bütün bu putlardan üstündür. [6]

4. O, İnsanı bir mitle den yarattı. Bakarsın ki o, apaçık bir hasım kesilivermiştir.

"O İnsanı bir nutfeden yarattı." Şanı yüce Allah vahdaniyetinin delilini söz konusu ettikten sonra, insa.ru, insanın boşu boşuna yorulup didinmesini ve haddim aşmasını söz konusu etmektedir.

"İnsan" cins isimdir, Bununla Ubey b. Halef el-Cumahî'nin kastedifdiği de

rivayet edilmiştir. Ubey, Peygamber (.sav'l'e çürümüş bir kemik getirerek gelir ve: Acaba Allah, çürüyüp toprak olduktan sonra bunu tekrar diriltir mi, diye sorar. Yine yüce Allah'ın: "İnsan hiç Bizim kendisini bir nutfeden yarattığımıza bakmaz mı? Böyle iken o apaçık bir hasım olup çıkıyor" Vâsîn, 36/77) buyruğunun da bu olay hakkında indiği belirtilmektedir. V^ni insan belden ve göğüs kemikleri arasından çıkan bir sudan yaratılmıştır. Yüce Allah., onu bebek olarak dünyaya gelinceye kadar bir merhaleden bir merhaleye geçirmiştir ve sonunda insan, bu gibi meselelerde tartışıp hasım olacak hale gelmiştir.

Buna göre ifade, insanın yaptıklarının hayret edilecek işler olduğu anlamını taşımaktadır; Çünkü insan "kendi yaratılışını unutarak Bize bir misal getirmektedir." (Yasin, 36/78)

Yüce Allah'ın: "Bakarsın ki o apaçık bir hasım kesilivermiştir" buyruğu düşmanlığı apaçık bir şekilde, yüce Allah'ın kudreti hususunda davala-şan bir kimse olarak ortaya çıkmıştır, demektir.

"Hasım" kelimesi; ile aynı anlamdadır. Tıpkı Uygun, münasip" kelimesinin anlamında olduğu gibi.

Bunun: O batıl ile husumet ettiğini açıkça ortaya koyan kimse demek olduğu da söylenmiştir, "Apaçık (mubîn)" içinde bulunanı sözleri ile açıkça ifa-de eden kimsedir. [7]

5. Davarlar da yarattı ki bunlarda stei ısıtacak şeyler ve birçok menfaatler vardır. Onlardan yersiniz de.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [8]

1- Davarlar (el-En'âm);

Şanı yüce Allah, insanı söz konusu ettikten sonra, insana ihsanlarından söz ederek: "Davarları da yarattı ki..." diye buyurmaktadır. "Davarlar (.el-en'âm)"; deve, inek ve koyun türüdür. Çoğunlukla ifadeleri, develer için kullanılırken, toplu olmaları halinde bu ifade kullanılır. Tek başına koyunlar hakkında bu tabir kullanılmaz şair Hassan der ki:

"Zatü'l-Esabi'cle, el-Civâ'da Azra'ya kadar olan yerlerdeki Bütün izler silindi; orada konaklama yerleri ıpıssızdır. Hashâsoğullarından kalma kurak mı kurak yerler; Toku dumana katan ve bırakılan izleri gömen rüzgârlar ile sema o eserleri yok ediyor.

Oralarda bir zamanlar dost olacak kimseler vardı. Onun yeşil otlakları arasında

develer (neam} ve koyunlar salınırdı."

Görüldüğü gibi burada "neam" kelimesi özel olarak develer hakkında kullanılmıştır

el-Cevheri der ki: "Neam" tekildir "en'âm" ise otlayan malların adıdır. Bu isim çoğunlukla develer hakkında kullanılır. el-Ferra der ki: Bu kelime mü-zekker olup müennesi gelmez, o bakımdan Araplar: Bu, suya giden bir devedir" derler, Bunun çoğulu ise; şeklinde gelir. Oğlak" kelimesinin çoğulunun; şeklinde gelmesi gibi. "En'âm" kelimesi de hem müzekker, hem müennescir. Nitekim şanı yüce Allah, bir yerde: On(lar)ın karınlarından" (en-Nahl, 16/66) diye buyurduğu halde, bir başka yerde de;Onların karınlarından" (el-Mu'mî-nûn, 23/21) diye buyurmaktadır.

Bu buyruktaki Davarları" kelimesinin nasb olarak gelmesi (bir önceki âyetteki) "insan" lafzına atfedil meşinden yalıud mukadder bir fiille nasbedildiğinden dolaydır. Böyle olması daha uygundur. [9]

2. Isıtacak Şeyler:

"Sıcaklık" demektir. Burada yünleriyim, tüyleriyle ve kılları ile ısıtıcı olan elbise, astar ve kürk gibi eşyalar, kastedilmektedir. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, davarların ısıtacak şeyleri, onların nesilleridir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'ır.

el-Cevherî ise, "es-Sıkah"dz diyor ki: "Isıtacak şeyler"den kasıt, develerin yavruları, sütleri ve onlardan alınarak kendileriyle yararlanılan diğer ürünleridir. Nitekim yüce Allah: "Bunlarda sizi ısıtacak şeyler... vardır" diye buyurmaktadır Hadis-i şerifte de: (Aramızdaki.) antlaşmayı kabul ettikleri sürece, develerinden bizim de bir payımız vardır"[10] diye buyurulmaktadır. Aynı zamanda bu kelime, sıcaklık demektir. Bu anlamda olmak üzere Adam ısındı" denilir. Bu şekliyle; "(im\jSjk): Hoşlanmadı* fiili gibi kullanılır. Yine ki, şeklinde; "Susadı" fiili gibi de kullanılır. Esreli olarak; ise, isim olarak "ısıtan şey" demektir, çoğulu da; diye gelir. Mesela; Onun üzerinde ısıtacak bir şey yoktur" denilir, çünkü burada isimdir. Ancak, -aynı anlamı kastederek; denilmez, çünkü bu şekliyle de mastardır

Bu bahçenin soğuğa karşı koruyan serin yerinde otur" denilir. şeklinde ve "fail" veznindeki ifade ise, adam kendisini ısıtacak şey giydi, demektir. Isınmış halde olan bir erkeğin durumunu anlatmak için; Isınmış adam" denilir. Isınmış kadına" demektir. Elbise kendisini ısıttı, kendisi elbise ile ısındı, onunla ısında" demektir. Yine, bu anlamda; Onunla ısındı" diye kullanılır ve bu fiillerin vezni "ifteale"

şeklinde olup, kendisini ısıtacak şeyler giyindi, demek olur Gecemiz ısındı sıcak geçti" anlamında olduğu gibi, Sıcak bir gün" ifadesi de " vezninde gelmiştir. da sıcak gece demektir. Ev ve elbiseyi nitelemek için de aynı şekil kullanılır. Pek çok deve" demektir. Çünkü, develerin biri, diğerini nefesleriyle ısıtır. Bu, şeddeli olarak da kullanılır. Tüyleri ve yağlan pekçok olan develer" anlamındadır. Bu açıklamalar el-Esmaî'den nakledilmiştir. eş-Şemmâh da şöyle bir beyit nakletmektedir:

"Sırtlarında buzlar bulunan tüyleri ve yağları pek çok develer sahibi Nasıl olur da kaybolur?"

Yüce Allah'ın: "Ve birçok menfaatler vardır" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demektedir: Menfaatlerden kasıt, herbir canlının soyudur. Mü-cahid der ki: Kasıt, onların sırtlarına binmek, yük vurmak, sütlerinden, etlerinden, yağlarından yararlanmaktır.

"Onlardan yersiniz de." Özellikle yeme menfeatini tek başına sözkonu-su etmesi, onlardan sağlanan faydaların en büyüğü olduğundan dolaydır. Anlamı, onları kesmeniz halinde ise, etlerinden yersiniz şeklinde olduğu da söylenmiştir. [\[11\]](#)

3- Yün Giyinmek:

Bu âyeti kerime, yün giyinebileceği ne delildir. Rasûlullah (sav) da, ondan önceki Musa ve diğer peygamberler de yün giyinmişlerdir. Muğîre yoluyla gelen hadiste şöyle denilmektedir "(Peygamber) ürerinde yenleri dar, Şam'dan gelme, yünden bir cübbe bulunduğu halde yüzünü yıkadı..."[\[12\]](#) Bu hadisi Müslim ve başkaları rivayet etmişlerdir.

İbnü'l-Arabî der ki: Yün giyinmek, mu Hakilerin ayırıcı vasfı, salihlerin gı-yimî, ashab ve tabiinin alameti idî. Zahid ve ariflerin tercih ettikleri giyimdir-Yün, hem yumuşak, hem kaba ve sert, hem kaliteli, hem orta halli, hem de bayağı şekilleriyle giyilir. İnsanlardan bir topluluğu teşkil eden "sufiyye (mutasavvıflar)" de ona nisbet edilirler. Çünkü, onların çoğunlukla giydiği yündür. Buna göre (sufiyye) kelimesindeki "ye" harfi nisbet içindir. "He" (yuvarlak tei ise, çoğul bildiren te'nis içindir. Suft şeyhlerinden birisi, Beytürl-Mak-dis'de -Allah onu hertürlü pislikten arındırsın- bana şu beyitleri okumuştı:

"İnsanisi-, sufi hakkında anlaşmazlığa düştüler ve ihtilaf ettiler Ve bunun sûf (yün) kelimesinden türemiş olduğunu zannettiler. Ben bu ismi ancak şu şekilde kabul ederim: (Sufî) safa (hoş gönül, temiz kalp) ile muamele eden bir feta demektir. Böylesi de sufi olur ve işte böylesine sonunda sufi adı verilmiştir,"

6. Akşamleyin getirişinizde de, sabahleyin sahverişinMe de onlarda sizin için bir güzellik vardır.

"Güzellik (cemâl)"; kendisiyle güzelleşilen ve süslenilen şey demektir. Yi ne, bu kelime lüsn (güzellik) anlamına gelir. Adam güzelleşti' demektir. mastardır. Güzel erkek" Güzel kadın" de mektir. da aynı anlamdadır. Bu açıklamalar, el-Kisaîden nakledilmiştir, el-isaî, ayrıca şu beyiti de nakleder:

"O, yeni doğan ondördündeki ay gibi güzel bir kadındır Güzelliğiyle bütün insanları geride bırakmıştır,"

Ebu Züeyb de:

"Ey yaralı kalp, sen güzel davranışı elden bırakma.,,"

beyitinde, ey yaralı kalp, çirkin bir sabırsızlık göstermeyerek güzel tutumunu ve hayaya bağlılığını devam ettir, ondan ayrılma, demek istemiştir.

İlim adamlarımız derler ki: Güzellik, surette ve yaratılışın terkinde olduğu gibi, içteki ahlâk ve huyda, fiillerde de sözkonusu olur.

Hilkat ve yaratılış güzelliği, gözün idrâk ettiği ve kalbe mülayim ve uygun düşen bir özelliktir. Nefis, bunun hangi yolla olduğunu bilmeksizin ve onu herhangi bir kimseye de nisbet etmeksizin buna bağlanır.

Huy güzelliği İse, ahlâkın övülmeye değer niteliklerde olması demektir. İlîm sahibi, hikmet, adalet, iffet, öfkeyi yutmak, herkese hayır ve iyilik dilemek gibi. Fiillerin güzelliği ise, insanların menfaatlerine uygun ve onların menfaatlerini sağlamayı, onlardan kötülükleri uzaklaştırmayı gerektirici şekillerde ortaya çıkmaları ile söz konusudur.

Davarların ve bineklerin güzelliği hilkat güzelliği arasındadır. Bu gözle görülen ve basiretlere uygun düşen bir haldir. Bunların çoklukları ve insanların bu davarları gördükleri vakit, bunlar filanın davarlarıdır, demeleri de onların güzel tarafları arasındadır. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır. Çünkü bu develer, gittiklerinde güzellikleri bir araya gelir, muazzam bir görünüm arzederler ve kalpler onların güzelliklerine bağlanır. Çünkü, böyle bir durumda develerin liörgüçleri de sülün bulunduğu memeleri de büyür. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. İşte bu sebepten ötürü meralardan dönüşleri, oraya gidişlerinden önce sözkonusu edilmiştir. Çünkü, o vakit onların süt ve diğer verimleri daha mükemmel hale gelir ve nefis onların gelişlerinden dolayı sevince gark olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Eşheb, Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet eder: Yüce Allah: "Akşamleyin

getirişinizde de sabahleyin salıver iş in izde de onlarda sizin için bir güzellik vardır" diye buyurmaktadır. Bu buyruk, meraya gidip yayılan davarlar hakkındadır. Ancak "revâh", davarların akşam vakti meradan dönüşleri demektir. "Seran" ise, sabahleyin gidişleri demektir. O bakımdan bir kimse de-veîeri meraya sabah vakti bırakıp orada saldığını, onların da meraya yayıldıklarını ifade etmek üzere; denilir. Bu fiilin müteaddi ve lazım (geçişli ve geçişsiz) şekilleri aynıdır. [14]

7. unlsr, kendi kendinize yarı canınız tükenmeden varamayacağınız bir memlekete ağırlıklarınızı yüklenir, götürürler. Şüphesiz Rabbinîz, çok esirgeyici, çok merhamet edicidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç haslık halinde sunacağız: [15]

1. Ağırlıkların Götürülmesi:

Yüce Allah'ın: "Onlar... ağırlıklarınızı yüklenir götürürler" buyruğundaki Ağırlıklar" insanların eşya, yiyecek ve buna benzer taşınacak ağır şeyleri demektir. Bunlar da taşınması insana ağır gelen şeylerdir. Kastın, insanların bedenlerinin taşınması olduğu da söylenmiştir. Buna da yüce Allah'ın: "Yer içindeki ağırlıklarını dışarıya çıkardığı zaman" (ez-Zilzâl, 99/2) buyruğu delil teşkil etmektedir. Buradaki "memleket"ten kasıt, îkrime'nin görüşüne göre, Mekke'dir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu, genel olarak sırt üstünde taşınılarak kendisine ulaşılan her memleket ve belde hakkında yorumlanır.

"Yarı can" ise, canın son derece yorulması ve gayretini ortaya koyması, çabalaması demektir. Genel okuyuş, "şin" harfi esrelidir. el-Cevherî der ki: Meşekkat demektir. Yüce Allah'ın: "Yarı canınız tükenmeden varamayacağınız..." buyruğu buradan gelmektedir. Bu kelime, bazen (şin harfi) ötrdi. olarak da okunabilir îûnu Hbu Ubeyde nakletmektedir.

el-Mehdevî der ki: Bu kelimenin "şîn" harfinin üslûn ve esreli okunması anlam itibariyle birbirine yakındır ve her iki şekli de zorluk ve meşakkat anlamındadır. Bu da asa ve benzer şeylerde görülen ortadan yarıma anlamındaki; 'den gelir. Çünkü, bundan dolayı asa, insanın zorluk ve meşakkatten çektiğinin bir benzerini çeker (kabul edilir). es-Sa'lebî der ki: Ebu Cafer ise, bu kelimeyi "şin" harfi üstün olarak okumuştur. Bunların iki şekli de iki ayn söyleyiştir. Tıpkı; (Her üç kelimenin de ilk harfleri esreli ve üslûn olmak üzere aynı anlam da olup

sırasıyla): Yazılı sahile, alçı, ntıl kelimelerinde olduğu gibi. Şairin şu beyitinde de aynı kelime "şin" harfi esreli ve üstün olarak nakledilir:

"Ve o develer sahibi olup koşar (arkalarından) ve kardeşim onları meşekkatlerinden dolayı Kendisinin {bir yorgunluk sebebi) kabul eder, Ve o çok yorulan bir kimsedir."

Bu kelimenin; Ona meşekkat verdim, veririm" manasıyla mastar anlamında olması da mümkündür. aynı zamanda yarım manasına da gelir. Nitekim, Koyunun yansını aldım1' demektir. Âyet-i kerimede, maksadın bu olma ihtimali de vardır. Yani, siz ancak gücünüz eksilerek ve onun yansı gittikten sonra ulaşabileceğiniz bir yere sizi ulaştırırlar. Bu da şu demektir: Sizi kendi Öz gücünüzün yansı ile diğer yarısının da tükenmesi ile ancak ulaşabileceğiniz bir yere götürürler.

Bu kelime, aynı zamanda dağın bir tarafı manasına da gelir. Nitekim, Um-mu Zerr' hadisinde şöyle denilmektedir: Benî az koyunları bulunan bir ahali arasında (bir dağın bir kenarında) buldu."[\[16\]](#)

Ebu Ubeyd ise, buradaki "şık" kelimesi, bir yerin özel adıdır, der. Bu kel-me aynı zamanda Öz kardeş anlamına da gelir. Mesela: O benim kardeşim ve canımın yarısıdır' denilir.. "Şık", Arap cahillerinden birisinin de adıdır. Yine bu kelimev yan ve taraf anlamına da gelir. İmruul-Kays'ın şu beyittnde bu anlamda kullanılmıştır:

"Arkasında bulunan (bebeği) ağladı mı, bir yanıyla ona yönelir. Diğer yanı yönelmeksizin altımda kalır.1*

O halde bu kelime, müşterek (değişik anlamlarda) kullanılan bir kelimedir. [\[17\]](#)

2. Genel Olarak Davarlar Özel Olarak da Develer, Yüce Allah'ın Lütuflarındandır

Şanı yüce Allah, genel olarak bütün davarları lütfettiğini bildirirken, özel olarak develeri diğer davarlardan farklı olarak ağır yükleri taşımak özellikleriyle sözkonusu etmiştir. Çünkü, koyunlar odaklara salınması ve boğazlanması için, inek türü ekin için, deve türü ise yük taşımak içindir.

Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği nakledilmektedir; Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur; "Bir adam, üzerine yük vurduğu bir ineği önüne katıp gütmekte iken, inek ona döndü ve: Ben bunun için yaratılmadım. Ben, ancak tarla sürmek için yaratıldım, dedi. Bunun üzerine insanlar hayret ve dehşet içerisinde: Subhanallah, hiç bir inek konuşur mu? dediler." Rasûlullah (sav) da şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki ben de, Ebû Bekir de, Ömer de buna iman

ediyoruz." [18]

Bu hadis-i şerif, ineklere yük vurulmayacağına ve sırtlarına binilmeyeceğine, ancak tarla sürmek, etlerinin yenilmesi, besin ve sütlerinin alınması için yaratıldıklarına delildir. [19]

3. Binekler Üzerinde Yolculuk ve Yük Taşımak:

Bu âyet-i kerimede binekler üzerinde yolculuk yapmanın, onlann sırtına yük vurmanın caiz olduğuna delil vardır. Ancak bunun, yük vurmakta aşırıya gitmeksizin, taşıyabilecekleri kadar olması ve bununla birlikte yürümekte de onlara yumuşak davranılarak zora koşulmamaları gerekir. Peygamber (sav) da, hayvanlara şefkat göstermek ve onları rahatlatıp dinlendirmeyi emrettiği gibi, onların yemlerine, sulanmalarına gereken dikkatin gösterilmesini de emretmiştir. Müslim'in rivayetine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sizler, bolluk ve verimli zamanlarda yolculuk yaptığınız vakit develere, yerden hakettikleri paylarını veriniz. Şayet kıtlık ve verimsiz zamanlarda yolculuk edecek olursanız, o takdirde de devenizin gücünü tüketmeden önce varacağınız yere varmakta elinizi çabuk tutunuz." [20] Bu hadisi, Malik Muvatta'da, Ebu Ubeyd'den, o, Halid b. Ma'dân yoluyla rivayet etmiştir [21] Muâvîye b. Kurra da şöyle der: Ebu'd-Derdâ'nın "Demûn" diye anılan bir devesi vardı. Şöyle derdi; Ey Demûn, Rabbinin huzurunda benden davacı olma. , Hayvanlar, dilsizdirler. Onlar, muhtaç oldukları şeyleri kendi adlarına bir çare ve yol bularak ele geçirmek imkânını bulamazlar. İhtiyaçlarını açıkça ilade etme gücüne de sahip değildirler, O bakımdan, her kim bu hayvanlardan gereği gibi yararlandığı halde, onların ihtiyaçlarını karşılamayacak olursa o, Allah'a şükretme imkânını kaybetmiş ve Allah'ın huzurunda kendisinden davacı olunmaya kendisini maruz bırakmış olur.

Matar b. Muhammet! rivayetle der ki; Bize Ebû Dâvûd anlattı, dedi ki: Bize İbn Halid anlattı dedi ki, bize el-Müsseyyeb b. Âdem anlattı, dedi ki: Benv Ömer b. el-Hatfab (r.a)'ı, bir deve güdücüsüne vurduğunu ve ona şöyle dediğini gördüm: Devene güç yetiremeyeceği yükü mü vuruyorsun? [22]

8. Hem binmeniz için, hem de süs olmak üzere atları, katırları ve merkepleri de (yarattı). Ve bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [23]

1. Atlar, Katırlar ve Merkepler, Davarlardan Farklıdır:

Yüce Allah'ın; Atlan" buyruğu, nasb ile atfedilmiş bir kelimedir. Atlan da yarattı, demektir. İbn Ebî Able ise, Atlar, katırlar ve merkepler kelimelerinin tümünü ref ile okumuştur. (Onlara binmeniz içindirler, anlamına gelir).

Atlara "hayl" anlamının verilmesi, yürüyüşü ile böbürlenmesinden dolayıdır. Bunun tekili ise; şeklindedir. Tıpkı; Koyun" kelimesinin; tekili oluşu gibi. Bunun tekilinin olmadığı da söylenmiştir. Buna dair açıklamalar, bundan önce Âli İmran Sûresi'nde (3/14. âyet, 6. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır, ilgili hadisleri de orada zikretmiş bulunuyoruz.

Şanı yüce Allah'ın, burada atları, katırları ve merkepleri ayrıca zikretmiş olması bunların, en'âm (davarlar) lafzının kapsamına girmediğinin delilidir. Bir görüşe göre ise bunlar da "davarlar" lafzının kapsamına girmekle birlikte, yüce Allah bunları binmek özellikleri dolayısıyla ayrıca zikretmiştir. Çünkü at, katır ve merkeplerin ağırlıklı özelliği, binmek kastıyla kullanılmalarıdır. [\[24\]](#)

2. Bineklerin Kiraya Verilmesi:

Yüce Allah, davarları ve binekleri bizim mülkiyetimize vermiş, onları bizim emrimize uyacak hale getirmiş ve bizlere onları müsahhar kılmayı, onlardan yararlanmayı -kendinden bize bir rahmet olmak üzere- vermiştir. İnsanın mülk edinip de emri altında kullanması (teshir'i.) caiz olan hayvanların kiraya verilmesi de ilim ehlinin icmaı ile caizdir ve bu konuda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Yük taşıyan ve binek olarak kullanılan hayvanların kiraya verilmesine dair hükümler fıkıh kitaplarında geçmektedir. [\[25\]](#)

3. Yük ve Binek Hayvanlarına Yük Vurulması, Yolculuğa Çıkılması ve Yük Taşıtmak İçin Kiralanan Hayvana Fazla Yük Vurmak:

Aynı şekilde, binek ve yük hayvanlarının gerek üzerlerine yük vurmak, gerekse de yolculuk yapmak kastıyla kiraya verilebileceği hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Çünkü yüce Allah: "Ağırlıklarınızı yüklenir götürürler" (en-Nahl, 16/7) diye buyurmaktadır.

Yine ilim adamları bir kimsenin yük ve binek hayvanını hayvanın sırtından nerelerde ineceğini ve hangi su başlarında konaklayacağını, yol alışının keyfiyet ve niteliklerini, yolda kaç defa konaklayacağını belirtmese dahi, muayyen

birçelüre gitmek üzere yük ve binek hayvanını kiraya vermesinin caiz olduğunu kabul etmişler ve bütün bu hususlarda insanlar arasında örf en kabul edilen hususları ölçü olarak almayı yeterli görmüşlerdir.

(Maliki mezhebine mensup) ilim adamlarımız derler ki: Kiraya verme, helal ve haram olan hususlarda aynen alış-veriş gibidir. İbnü'l-Kasım da, kumaşın ölçülerini ve boyunu nitelendirmeksizin Merv kumaşı karşılığında, belli bir yere kadar bir binek kiralamanın caiz olmadığını söylemiştir. Çünkü Malik, böyle bir alış-verisi caiz kabul etmez. Ancak alış-veriş bedeli olarak verilmesi caiz olan şeylerin kira ücreti olarak verilebilir.

Derim ki: -İnşaallah- bu hususta görüş ayrılığı yoktur. Çünkü bu bir ica-redir. İbnü'l-Münzir der ki: Kendisinden ilim bellenen bütün ilim ehlinin ic-ma ile kabul ettiklerine göre, bir kimse 10 kafız^[26] buğday taşımak üzere bir binek kiralayacak olsa ve şart koştuğu miktarı bu bineğe yükleyecek olup da bu hayvan telef olursa, kiralayanın herhangi bir sorumluluğu yoktur. Eğer 10 kafız arpa yükleyecek olsa da durum böyledir.

Fakat bir kimse, 10 kafız yüklemek üzere bir binek kiraladığı halde ona 11 kafız yükleyecek olması halinde görüş ayrılıkları vardır. Şafî ve Ebu Sevr, böyle bir kimse hem bineğin değerini tazminat olarak Öder, hem de kirayı öder, derler. İbn Ebi Leyla ise şöyle der: Bu durumda kişi bineğin kıymetini öder ama, ayrıca ücret ödemez.

Bu hususta üçüncü bir görüş daha vardır. Bu görüşe göre de o kimse, kira ücretini öder. Ayrıca hem kira ücretinin bir bölümü, hem de bineğin kıymetinin bir bölümünü öder Fazla olarak ödeyeceği bu bölüm de hayvana şart koştuğundan fazla olarak yüklediği miktar kadardır. Bu en-Nuvman (b. Sâbit, yani Ebu Hanife), Yakub (Ebu Yusuf) ve Mubammed'in görüşüdür.

Malik'in arkadaşı İbnü'l-Kasım der ki: Eğer fazladan konulan bu kafız miktarı hayvanı telef edecek boyutlara ulaşmıyorsa ve benzeri bir yük dolayısıyla hayvanın telef olmayacağı biliniyorsa, kiralayanın tazminat ödeme sorumluluğu yoktur. Bununla birlikte binek sahibinin ilk kira ücreti ile birlikte fazladan konulan kafız'ın ücretini alma hakkı da vardır. Çünkü bu durumda o bineğin telef olması, ona vurulan fazla yük miktarı dolayısıyla değildir.

Bu, mesafenin aşılp aşılmasından farklı bir husustur Çünkü mesafenin aşılması tamamıyla bir haddi aşmaktır, haksızlıktır. O bakımdan az ya da çok miktarda mesafe aşılabilecek olursa, kiralayan tazminat öder. Şart koşulan miktardan fazla yük vurmakta ise hem bir İzin, hem de bir haksızlık (şartı aşmak) söz konusudur. Eğer bu fazlalık normal şartlarda hayvanı telef etmiyor ise, bu durumda hayvanın kiralayana izin verilen hususlar çerçevesinde telef olduğu anlaşılır. ^[27]

4. Belli Bir Mesafeye Kadar Yük Taşımak Üzere Kiralanan Bineğin Hükümü:

İlim ehli, belli ücret karşılığında belli bir yere kadar binek kiralayan ve bu mesafeyi aşp daha sonra da kendisine izin verilen yere geri dönen kişinin hükümü.hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Bir grup ilim adamı, şöyle demektedir; Eğer, belirlenen yeri aşacak olursa, tazminat ödemesi sözkonusudur. Belirlenen sınırın aştığından dolayı ayrıca kira ödemesi sözkonusu olmaz. es-Sevrî böyle demiştir.

Ebu Hanife şöyle demektedir: Ücret, belirlenen mesafe hakkında sözkü-nusudur. Belirlenmeyen mesafe hakkında ücret sözkonusu olmaz, çünkü o, şarta muhalefet etmişti-, o bakımdan, tazminat ödeyecektir. Yakub (Ebu Yusuf) da böyle demiştir.

Şafîî ise şöyle demektedir: Bu durumda belirlediği mesafenin ücretim de, bu mesafenin dışında aştığı miktarın mislinin ücretini de öder. Eğer binek telef olursa, o takdirde kıymetini ödemesi gerekir. Medinelilerin hocaları olan fukahâ-i seb'a da buna benzer bir kanaat belirterek şöyle demişlerdir: Eğer belirlenen mesafeye ulaştıktan sonra daha ileriye gidecek olursa, hayvan herhangi bir zarar görmezse, fazla mesafenin kirasını öder. Eğer hayvan teler olursa tazminatı öcier.

Alımed, İslak ve Ebu Sevr derler ki; Böyle bir durumda hem kira, hem tazminat ödemesi sözkonusudur.

İbnü'i-Munzir der ki: Biz bu görüşü benimsiyoruz.

İbnü'İ-Kasım der ki: Kiralayan kimse, kiraladığı mesafeye ulaşacak olup da daha sonra bir mil ve o civarda bir mesafe yahut birkaç mil veya oldukça fazla sayılacak bir mesafe daha giderse ve hayvan bu durumda telef olursa bu takdirde hayvan sahibi ilk mesafenin kirasını alır ve isterse neye varırsa varsın, fazla mesafenin kirasını, isterse de o mesafeyi aştığı günde bineğinin kıymetini alır,

İbnü'l-Mevvâz der ki: Belirlenen mesafeden fazla bir adım daha gidecek olsa bile tazminat ödemesinin sözkonusu olduğu rivayet edilmiştir.

Belirlenen mesafeden bir mil ve daha fazla bir mesafe gidilmesi halinde İbnü'l-Kasım, Malîk'ten şöyle dediğini nakletmektedir: İnsanların belirlenen mesafede üzerinde durmadığı miktarlar dolayısıyla tazminat sözkonusu değildir.

İlin Habîb, İbn el-Mârişûn ile Esbağdan şöyle dediklerini nakletmektedir: Eğer fazla gidilen mesafe az ise, yahut kira ile tuttuğu uzaklıktan az miktar ileri gittikten sonra kiraladığı mesafeye kadar hayvanı sağ salim geri getirecek olup

hayvan orada, yahut da kiraladığı yere dönerken yolda ölecek olursa, bu durumda fazla mesafenin kira ücretini almaktan başka bir hakkı yoktur. Bu, tıpkı yanında vedîa olarak bırakılan maldan borç aldığı şeyi geri vermesine benzer. Şayet benzeri süre zarfında eğer piyasa fiyatlarının değişebileceği kadar pekçok gün hayvanı alıkoymasını gerektirecek şekilde uzun bir mesafeyifazladan götürecek olursa, o takdirde tazminat öder. Tıpkı belirlenen mesafe ya da zamanın aşılması halinde o aşılan mesafe ve süre içerisinde hayvanın ölmesi gibidir. Eğer bu fazlalık hayvanın ölümünü kolaylaştıracak türden olduğu bilinen bir fazlalık değil ise, izin verilen yere geri döndürülmesinden sonra hayvanın ölmesi, bîr kimsenin yanındaki vediadan borç aldığı miktarı geri vermesinden sonra telef olması gibidir. Eğer sözkonusu Fazlalık çok miktarda ise, o takdirde hayvanın ölümüne bu fazlalık sebep teşkil etmiş kabul edilir. [28]

5. At, Katır ve Merkep Etlerini Yemenin Hükümü:

İbnü'l-Kasım ve İbn Vehb derler ki: Malik dedi ki: Yüce Allah: "Hem binmeniz için, hem de süs olmak üzere atları, katırları ve merkepleri de (yarattı)" diye buyurarak, bunları hem binmek hem de süs olmak üzere yarattığını, etleri yenilsin diye yaratmadığını belirtmektedir. Buna benzer bir rivayet, Eşheb'den de nakledilmiştir. Bundan dolayı bizim (mezhebimize mensup) ilim adamlarımız şöyle demişlerdir: At, katır ve eşeklerin etlerinin yenilmesi caiz değildir. Çünkü yüce Allah'ın, bunlar liakkında binmek ve süslenmek için yaratıldıklarını nass ile belirtmesi, bunun dışındaki özelliklerinin böyle olmadığını delildir, Davarlar hakkında ise: "Onlardan yersiniz de" (en-Nahl, 16/5) diye buyurmaktadır. Bu da, yüce Allah'ın lütfü ve ihsan ettiği, belirttiği ısıtmaları ve başka menieatleri ile birliktedir. Yüce Allah, böylelikle onlar hakkında meşru olan kesimin gerçekleşmesi suretiyle yemeyi bize mubah kılmıştır. İbn Abbas ve el-Hakem b. Uyeyne de bu âyeti delil göstermişlerdir. el-Hakem der ki: At etinin yenilmesi, Allah'ın Kitabı gereğince haram kılınmıştır. Sonra da bu âyeti kerimeyi ve bundan önceki âyeti okuyarak şöyle demiştir: İşte bunlar etleri yenilsin diyer, bunlar da binilsin diyer.

İbn Abbas'a al etini yemeye dair soru sorulunca, bunu mekruh gördüğünü belirterek, bu âyeti okuduktan sonra: İşte bunlar binilsin diye yaratılmış olanlardır, demiştir. Daha sonra bundan önceki: "Davarları da yarattı ki, bunlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok menfaatler vardır" (en-Nali, 16/5.) âyetini okuyup: İşte bunlar da yenilsin diye yaratılmıştır, demiştir.

Malik, Ebu Hanî'e, onların mezheplerine mensup ilim adamları, el-Evzaî,

Mücahid, Ebu Ubeyd ve başkaları da böyle demiştir. Bunlar, Ebû Davud'un, Nesaî ve Dârakutnî ile başkalarının rivayet ettikleri şu hadisi delîl gösterirler: Salih b. Yahya b. el-Mikdâm b. Ma'dikerib babasından, o dedesinden, o Halid b. el-Velid'den rivayetine göre, Rasûlulah (sav) Hayber günü atların, katırların ve eşeklerin; yırtıcı hayvanlardan parçalayıcı azı dişi olan yahut da kuşlardan,pençesi olan hayvanların etlerini yemeyi yasaklamıştır. Dârakut-nî'nin lai'zı bu şekildedir. [29]

Yine en-Nesaî, Halîd b. el-Velid'den rivayete göre o, Peygamber (sav)'i: "Alların, katırların ve merkeplerin ederinin yenilmesi helal değildir" derken dinlemiştir. [30]

Fukaha ve hadis âlimlerinin cumhuru ise söyle demektedir: Bunların etlerinin yenilmesi mubahtır. Ebu Hanife'den de bu görüş rivayet edilmiştir. Bir kesim İse, istisna teşkil ederek bunların etlerinin yenilmesinin haram olduğunu belirtmişlerdir. Önceden belirttiğimiz gibi el-Hakem b- Uyeyne bunlar arasındadır Bu görüş Ebu Hanife'den de rivayet edilmiştir. Ebu Hanife'den bu üç ayrı rivayeti de er-Rûyânî, "Bahru'l-Mezheb alâ Mezhebi's-Şafiî" adlı eserinde nakletmektedir.

Derim ki: Hem nazarın (kıyasın) hem de haberin delil teşkil ettiği sahili görüş, at etlerinin yenilmesinin caiz olduğu ve âyet ile hadisin bu konuda bağlayıcı bir delil ihtiva etmediğidir. Âyet-i kerimede af etlerinin haram oluşuna delil yoktur. Çünkü âyet-i kerime eğer bun? <idil teşkil etmiş olsaydı, aynı zamanda eşek etlerinin yenilmesinin haram olduğuna da delil teşkil etmesi gerekirdi. Bu sûre ise Mekke'de inmiştir.

Peki, Hayber yılı eşeklerin ellerinin yeniden haram kılınmasına ihtiyaç doğuran sebep nedir? Çünkü, -ileride de geleceği gibi- at etinin helal kılındığına daii haberler de sabit olmuştur. Aynı şekilde, şanı yüce Allah, davarları söz-konusu ettiğinde onların çoğunlukla görülen ve en önemli menfaatlerini sözkonusu etmiştir. Bunlar ise, yük taşımaları ve etlerinin yenilmelidir. Bunların sırtına binmeyi, bunlarla çift sürmeyi ve buna benzer diğer menfaatlerini sayı olarak zikretmemiştir. Halbuki, bunların sırtına lıern binilir, kem de bunlarla çift sürülür. Yüce Allah bîr başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Allah, davarları bazısına bitlesiniz, bazısını da yiyesiniz diye sizin için yaratandır." (el-Mu'min, 40/79) Yüce Allah, allar hakkında da: "Hem binmeniz için hem de süs olmak üzere" diye buyurarak, yine çoğunlukla bunların sağladığı menfaatleri ve kullanılış maksatlarını zikretmekte, bunların sırtına yük vurmaya sözkonusu etmemektedir. Halbuki, görüldüğü gibi adarın sırtında da yük taşınabilmektedir. İşte bundan dolayı yüce Allah atların yenilmesini sözkonusu etmemiştir. Bunu

ise yüce Allah, kendisine indirilenleri -ileride de geleceği üzere- açıklama görevini vermiş olduğu peygamberi açıklamış bulunmaktadır. Bu atların binilmek ve süs olmak üzere yaratılmış olmaları, yenilmemelerini gerektirmez. İşte herşeyi konuşturan yüce Yaratıcının konuşturduğu ineğin çift sürmek için yaratıldığını söylediğini görüyoruz. Buna göre adarın binmek için yaratıldığı illetinden hareketle etlerinin yenilmeyeceğini söyleyen kimsenin, ineğin de çift sürmek için yaratılmış olduğundan dolayı etinin yenmemesini söylemesi gerekmektedir. Oysa bütün müslümanlar ineğin etinin yenilmesinin caiz olduğunu icma ile kabul etmiştir. İşte bu hususta sabit olan sünnet gereğince atta da aynı hüküm sozkonusudur.

Müslim, Câbir'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) Hayber günü eîlî merkeplerin etlerini yemeyi yasakladı ve at etlerini yeme iznini verdi. [31]

Nesaînin de Hz, Câbir'den rivayeti şu şekildedir: Rasûlullah (sav) Hayber günü bize at etlerini yedirdi {yemeyi mubah kıldı) ve merkep ellerini yememizi yasakladı. [32]

Yine Hz. Câbir'den gelen bir rivayette de şöyle dediği kaydedilmektedir: Biz, Rasûlullah (sav) döneminde at etini yedik. [33]

Eğer; Hz. Câbir'den gelen Hayber'de at etini yediklerine dair rivayet, bir durumun nakledilmesi ve belli bir husustaki bir meseledir. O bakımdan onların, herhangi bir zaruret dolayısıyla atlan kesmiş olmaları ihümaSi vardır. Bu gibi hallerin gerektirdiği davranışlar, delil teşkil etmez; denilecek olursa, biz 4e şöyle cevap veriri:

Hz. Câbir'den gelen ve onun, Rasûlullah (sav) döneminde at etini yediklerine dair bildirdiği haber, böyle bir ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Eğer biz, böyle bir itirazı kabul edecek olursak ayrıca bu konuda Hz. Esmâ'dart gelen şu badis de bizi desteklemektedir; O, şöyle demektedir: Biz, Medine'de iken Rasûlultah (sav) döneminde bir at kestik ve onu yedik. Bu hadisi de Müslim rivayet etmiştir. [34]

Nassm karşısında herhangi bir tercih edici sebep olmaksızın yapılan her-türlü te'vil, ancak mücerred bir iddia olabilir. Ona hiçbir şekilde iltifat edilmez ve dayanak alınmaz.

Dârakutnî de Esmâ yoluyla gelen hadiste, hiçbir te'vile yer bırakmayacak şekilde güze! bir fazlalık da rivayet etmektedir. Esmâ der ki: RasûlulLalı (sav) döneminde bir atımız vardı. Bu at, ölmek durumuna geldi, biz de onu kestik ve yedik. [35] Görüldüğü gibi bu atın kesilmesi, öleceğinden korkulması sebebiyledir. Bunun dışında başka herhangi bir durum dolayısıyla değildir.

Basan Allah'tandır.

Eğer at da eşek gibi tek tırnaklılardandır, o bakımdan yenilmez, denilecek olursa, şu cevabı veriz:

Bu, kıyas-ı şebeh[36] diye bilinen bir kıyastır. Usul bilginleri bunu kabul edip etmemek konusunda farklı kanaatlere sahiptir. Eğer biz bunu kabul edecek olsak domuz etinin haram [iğ] bu görüşü reddetmektedir. Çünkü, bilindiği gibi domuz, çift tırnaklıdır ve diğer çift tırnaklılardan farklı hükme sahiptir. Şayet, kıyas nassa karşı bir hüküm getiriyor ise, o takdirde bu kıyasın yapılması fasittir, görüşünden hareket edecek olursak, böyle bir itiraza da hiç bir önem atfedilmez, Taberî der ki: Yenilmek için kendilerinden söz edilen hayvanlara binmenin caiz olduğunu iim adamlarının icma ile kabul etmiş olmalarında, binilsinler diye yaratıldıklarından sözedilenlerin etlerinin yenilmesinin caiz oldu-ğuna da aynı şekilde delil bulunmaktadır. [37]

6. Katırların Hükümü:

Katırlar da eşekler ile aynı hükümde kabul edilir. Eğer atların etinin yenilmeyeceğini kabul edersek, o takdirde katırlar eti yenmeyen iki canlıdan türemiş bir türdür. Eğer, at eti yenilir kabul edersek, o takdirde katır, eti yenen ve yenmeyen iki hayvandan doğan bir hayvan demektir. O takdirde de usulde kabul edilen ilkeye göre haram hükmü galip ve baskın kabul edilir.

Aynı şekilde birisi kestiği yenilen, diğeri ise kestiği yenilmeyen kâfir ebeveynden doğanın kestiğinin hükmü de böyledir. Böyle bir ebeveynden doğanın kestiği, çer'i kesim olmaz ve onun kesimi ile kesilen hayvan da helal olmaz. el-En'âm Sûresi'nde (.6/145- âyet 2. başlıkta) eşeklerin etlerinin haram kılınmasına dair açıklamalar geçmiş bulunduğundan bunu tekrarlayanın anlamı yoktu. Eşek etinin haram kılınış illetinin erkek bîr hayvan ile Lut kavminin amelini yapması suretiyle kötü mayasını ortaya çıkarmak olduğu da söylenmiştir, o bakımdan ona da rics (murdar) adı verilmiştir. [38]

7. Atlara Zekât Düşer mi?

Âyet-i kerimede atlara zekât düşmediğine deh'l vardır. Çünkü, Şanı yüce Allah bize, yararlanmayı mubah kıldığı ve onlardan faydalanmak suretiyle bize ikramda bulunduğu lütuflan zikretmektedir. O bakımdan atlar dolayısıyla herhangi bir mükellefiyet -delil olmaksızın- sözkonusu olamaz. Malik, Abdullah

b, Dinar'dan, o, Süleyman b. Yesar'dan, o, İrak b. Malik'den, o, E bu Hureyre'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Müs-iümana kölesi dolayısıyla da, atı dolayısıyla da sadaka (zekât) düşmez."[\[39\]](#)

Ebû Davud'un da, Ebu Hureyre'den rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Atlarda ve kölelerde -kölelerin fitır sadakası müstesna- zekât yoktur."[\[40\]](#)

Malik, Şafiî, Evzaî, Leys, Ebu Yusuf ve Muammer de bu görüştedirler. Ebu Hanite ise der ki: Hepsi dişi» yahut erkek ve dişi karışık olup sâime (odaklarda yayılıyor) iseler her bir ata karşılık, bir dinar zekât vardır. Arzu ederse de bunların kıymetlerini tesbit eder ve her ikiyüz dirheme karşılık beş dirhem zekât verir. O, bu hususta Peygamber (sav)'dan nakledilen böyle bir rivayeti delil göstermektedir: "Sâirne olan atlarda herbirisi için bir dinar vardır."[\[41\]](#) Yine Hz. Peygamberin şu hadîsini de delil gösterir: "At üç türdür..."

Bu hadiste şu ifadeler de geçmektedir: "Gerek bu atların raka belerinde, gerekse de-bineklerinde Allah'ın hakkını unutmaz-"[\[42\]](#)

(Delil olarak gösterdiği) birinci hadise verilecek cevap şudur; Bu, ancak Gavrek es-Sa'dî'nin, Cafer b. Muhammed'den, onun, babasından, onun da Hz. Cabir'den diye rivayet ettiği bir hadistir. Dârakutnî ise der ki: Bu hadisi Cafer'den, sadece Gavrek münferiden rivayet etmiştir ve bu oldukça zayıftır. Ondan öncekiler de zayıf ravilerdir.[\[43\]](#)

Diğer hadise gelince[\[44\]](#) hadiste sözü edilen İrak, eğer savaş çağrısı yapılacak ve düşmanla savaşmak için atına muayyen olarak ihtiyaç hasıl olursa, onunla savaşa çıkması, ihtiyaç duymaları halinde, yolda kalmışları ve binek-sizleri sırtında taşımasıdır. Böyle bir şey, taalluk elUğî takdirde o kimse için vacip olur, Tıpkı zaruret halinde muhtaç, olanların yiyecek ihtiyaçlarını karşılamasının onun için muayyen bir hal alması gibî. İşte bunlar, atların raka-belerindeki Allah'ın hakkıdır.

Şâyet; bu, atların sırtlarındaki hakkı» geriye onların rakabelerindeki hak kalmaktadır denilecek olursa, şu şekilde cevap verilir: Hadis, "onlardaki Allah'ın hakkını unutmaz" şeklinde de rivayet edilmiştir. Dolayısı ile "Allah'ın onlarda ki hakkı" ibaresi ile 'onların rakabelerinde ve sırtlarında ki hakkı' ibaresi arasında herhangi bir fark yoktur. Her ikisinin de İhtiva etliği mana aynı şeye racidir. Çünkü hak, onların tümüne taalluk eder.

İlini ehlinden bir topluluk da şöyle demektedir: Burada sözü edilen hak, bunlara güzel bir şekilde malik olmak, onların tokluk-açlıklarını güzel bir şekilde kontrol etmek, onlara güzel davranmak, onlara ağır gelmeyecek şekilde binmektir.

Nitekim hadis-i şerifte: "Siz bu hayvanların sırtlarını kurulacağınız koltuklar bellemeyiniz" [45] diye buyurulmaktadır Hadiste özellikle on-larm "rakabe"lerinden sözcüldmesi, rakabe ve boyunların, yerine getirilmesi haklar ve görev olarak ifa edilmesi gereken vacipler, farzlar ile ilgili çokça kullanılmasıdan dolayısıdır Nitekim yüce Allah'ın: "O zaman mü'min bir raka-be (köle) azad etmelidir" (en-Nisa, 4/92) buyruğun da bu kabildendir. Yine, Arapların "rakabe"yi taşınır ve taşınma?- mallar hakkında istiare yoluyla kullandıkları çokça görülmüştür. Nitekim Küseyyir şöyle demektedir:

"O, çok iyilik yapan, cömert bir kimsedir. GüleTcesinp tebessüm ettiğinde O gülmesinden ötürü malların rakabeleri kilitlenir."

Aynı şekilde, zekâi düşen hayvanların, kendi cinslerinden belli nisablan vardır. Atlar İçin böyle birşey sözkonusu olmadığına göre, onlar hakkında zekâtın da sozkonusu olmadığı ortaya çıkar. Diğer taraftan, zekâtın yalnızca atların dişilerinde vacip olduğunu söyleyip erkeklerinde sozkonusu olmadığını söylemek de onun (Ebu Hanife'nin) bir çelişkisidir. Çünkü hadis-i şerifte bunlar arasında bir ayırım da gözetilmemektedir. Biz, atlara zekâtın düşmediğini söylerken, alın geliri için değil de, nesli için saklanan bir hayvan olduğunu ileri sürerek dişilerini de erkeklerine kıyas ederiz. Ürkeklerine ise zekât düşmemektedir. O halde, tıpkı katır İle eşeklerde olduğu gibi, atların dişilerinde (kısıraklarda) da zekât vacip değildir.

Yine, Ebu Hanife'den, [ek başına erkeklerine zekât düşmediği gibi, tek başına kısıraklarda da zekât düşmediği şeklinde bir görüşü de rivayet edilmiştir. Cumhurun kabul ettiği görüş de budur.

tbn Abdi'l-Berr der ki: Atların zekâtı ile ilgili Hz, Ömer yoluyla gelen haber, ez-Zuhrî ve başkalarının rivâyetiyie sahihti]. Bu, aynı zamanda Ma-lik'ten de rivayet edilmiştir. Ondan, Cüveyriye'nin ez-Zührîden rivayetüne göre es-Sâib b. Yezid dedi ki: Ben babamın, atların kıymetlerini tesbit ettiğini sonra da bunların zekâtını Ömer'e verdiğini gördüm. Bu ise, Ebu Hani-le'nin ve onun hocası Hammad b. Ebı Süleyman'ın lehine bir delildir. Bununla birlikte İslam âleminin çeşitli bölgelerindeki rukahâdan herhangi bîr kimsenin atlarda ve diğerlerinde zekâtı vacip kabul ettiğini biliniyoruz. Bunu^ yalnızca Cüveyriye Malik'ten rivayet etmiş olup, Cüveyriye sika bîr ravidlr. [46]

8. Süs Olmak Özere Yaratılanlar ve Daha Bilmediğimiz Nice Varlıklar:

Yüce Allah'ın: Süs olmak üzere" kelimesi, takdirî bir fiil ile nasb edilmiştir. Yani, Ve o, onları süs kılmıştır" takdirindedir. Bunun, mefulun leh olduğu da

söylenmiştir.

Süs (zinç)- kendisiyle süslenilen şeydir. Bu güzellik ve süslenme eğer dünya metaından ise, şandır yüce Allah, dünya metaından yararlanma hususunda kullarına izin vermiş demektir. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Develer, sahipleri için bir İzzet kaynağıdır, koyunlar berekettir. Atların perçemlerinde İse hayır vardır." [47]

Bu hadisi el-Berkânî ve Sünen'inde tbn Macc rivayet etmişlerdir. Bundan önce de el-En'âm Sûresi'nde geçmiş bulunmaktadır. Peygamber (sav)'ın izzeti develerde sozkonusu etmesi, develerden giyecek, yiyecek, süt, binek, onların sırtında -her nekadar ileri doğru hücumları, geri doğru kaçışları sözko-nusu olmasa dahi- gaza yapmak suretiyle yararlanılabilmektedir. Bereketin koyunlarda bulunması İse, yiyecek, giyecek, içecek ve çokça yavrulama özellikleri de I ayı siyi a dır. Çünkü koyunlar, bir yılda üç defa yavrulayabilmektedir. Buna bağlı olarak koyunlar sakın mahluklardır. Kendilerine sahiplik edenleri de alçak gönüllülük ve yumuşak davranmaya İterler. Oysaki, çölde yaşayan ve binlerce deve sahibi olan kimseİerin huyu bunun tam aksinedir. Peygamber (sav)'m hayrın, ebediyyen atın perçemlerinde düğümlenmiş olduğunu ifade etmiş olması, atlar vasıtasıyla kazanç ve geçim İçin elde edilecek ganimet ve yine atlar vasıtasıyla düşmanların kahredilmedi, kâfirlerin yenik düşürölmesi ve yüce Allah'ın adının yüceltilmesi dolayısıyla dır.

"Ve bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır." Cumhur: Nice yaratıkları yaratır, diye açıklamıştır. Yerin, karanın ve denizin derinliklerinde insanların görmedikleri ve onlara dair birşeyler işitmedikleri pekçok haşeral ve türlü zehirli hayvanları yaratmasıdır, diye de açıklanmıştır. Yüce Allah'ın: "Ve bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır" buyruğu ile; Allah'ın, cennette cennetlikler için, cehennemde cehennemlikler için yarattığı ve hiç bir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiç bir insanın da hatırına getirmedeği şeyler olduğu da söylenmiştir.

Katade ve es-Süddî derler ki: Bus elbiselerde güve, meyvelerde de kurtların yaratılmasıdır

İbn Abbas ise bu, Arşın altında bir pınardır, demiştir. Bunu, el-Maverdî nakletmektedir.

es-Sa'lebî der ki: tbn Abbas dedi ki: Arş'ın sağında yedi gök ve yedi arz İle yedi denizin yetmiş kat büyüğü nurdan bir nehir vardır. Cebrail, her seher vakti o nehre girer, onunla yıkanır Nuruna nur, güzelliğine de güzellik, büyüklüğüne büyüklük katar. Daha sonra bu yıkanmadan dolayı silkinir- Allah, her-bir tüyden yetmişbin damla çıkartır. Her bîr damladan da yedibin melek çıkar. Hergün

onlardan yetmiş bin melek ReyL-i Ma'mur'a girerler, Kâ'be'ye de yetmişbin melek girer ve kıyamet gününe kadar bir daha dönmezler.

Beşinci bir görüşe göre de, -Peygamber (sav)'dan rivayet edildiğine göre- bu, beyaz bir arz parçasıdır. Bu, güneşin otuz günlük sürede aldığı mesafe kadardır. Şanı yüce Allah'a, yeryüzünde isyan edildiğini bilmeyen yaratıklarla doludur. Asbab, Hz. Peygamber'e: Ey Allah'ın Kasulü, bunlar Âdemo-ğuHarından mıdır! diye sordu. Hz. Peygamber: "Allah'ın, Âdem'i yarattığını dahi bilmezler" diye buyurdu. Bu sefer, peki ey Allah'ın Rasulü, İblis'in bunlara karşı durumu nedir diye sordular, Hz. Peygamber: "Allah'ın, İblis'i yarattığını dahi bilmezler"⁷ dedi ve daha sonra yüce Allah'ın: "Ve bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır" âyetini okudu. Bunu da eİ-Maverdî nakletmektedir.^[48]

Derim ki: Beyhakî'nin eş-Şa'bî'fden naklettiği şu rivayet de bu anlamdadır. eş-Şa'bî dedi ki: Şüphesiz yüce Allah'ın, Endülüs'ün ötesinde, bizimle Endülüs arasındaki mesafe kadar uzaklıkta birtakım kulları vardır. Bunların görüşüne göre, hiçbir yaratık Allah'a isyan etmiş değildir. Bunların çakıl taşları, inci ve yakuttur. Dağlar altın ve gümüşdür. Bunlar, ne tarla sürerler, ne ekin ekerler, ne de bir iş yaparlar. Kapılarının önünde meyveler veren birtakım ağaçlar vardır. Bunlardan yerler. Yine, enli yaprakları bulunan ağaçlar da vardır. Bunlar da onların elbiseleridirler." Beyhaki bunu, "Kitabu'l-Esma ve's-Sıfat" adlı eserinin "Bed'ül-Halk" adlı bölümünde nakletmektedir.^[49]

Musa b. Ukbe Muhammed b. el-Munkedîr'den, o, Cabir b. Abdullah el-En-sarîden rivayetine göre, RasûluHah (sav) şöyle buyarmışEur: "Bana, Arş'ı taşıyan meleklerden olan Allatı'm meleklerinden bir melek hakkında açıklama yapmama izin verildi. Bunun kulağının yumuşağı ile omuz başı arasındaki mesafe, yediyüz yıllık yolculuk mesafesidir."^[50]

9. Doğru yolu göstermek Allah'a aittir Ama onlardan bazısı da eğridir. O dikseydi, elbette hepinizi toptan hidâyete erdirirdi.

"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir." Doğru yolun gösterilmesi, beyan edilmesi Allah'a aittir, demektir. Burada ("göstermek" anlamındaki kelime olan) muzaf hazf edilmiştir.

"Doğruyordan kasıt İslâm'dır. Yani, peygamberler göndermekle, deil ve belgelerle bu yolu açıklamak Allah'a aittir.

"Kasdu's-Sebil" ise, doğru ve istenen yola gitmek için yolun yardımını almak demektir. Mesela, ifadesi, maksada ulaştırın yol, demektir.

"Onlardan bazısı da eğridir." Yani, o yollardan kimisi, haktan sapmış ve hidâyete ulaştırmayan yollardandır. İmrûu'l-Kays'ın su beyiti bu anlamdadır:

"Kimi yollar haktan uzak, kimi orta yollu Ve hidâyettir. Kimisi de feaatlıdır."

Tarafe de şöyle demiştir:

Adevle gemisi yahut İbn Yîmin ge mil erindendir.

Gemici kimi zaman oûtı doğrudan saptırır, kimi zaman da doğru rotada götürür.TM

"Adevlâ" Bahreyn'de bir şehirdir. Adevî de denizci demektir. Bu açıklamaları "es-Sıhah" müellifi yapmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz ki bu benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun, başka yollara uymayın" (el-En'âm, 6/153) Buna dair açıklamalar, daha önceden (el-En'âm Sûresi belirtilen âyet-i kerimenin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Onlar arasından kimisi hak yoldan sapmaktadır. Yani, hak yoldan uzaklaşıp hidâyete bulamamaktadır. Bu gibi kimseler hakkında iki görüş vardır. Bir görüşe göre bunlar, değişik iievâllann mensubu kimselerdir (sapık fırkalardır). Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. İkinci görüşe göre bunlar-yahudiîik, mecusiîik, hırsiiyanlık gibi- küfür dinlerin mensuplarıdır.

Abdullah b. Mes'ud'un mushafında ise, "Kiminiz de eğridir (haktan sapıktır)" anlamındadır. Hz. Ali de; "Kiminiz" diye okumuştur. Anlamanın: "Kiminiz o yoldan sapmaktadır, şeklinde olduğu söylenmiştir. Buna göre,...den, dan" bazı; den, dan" anlamındadır.

İbn Abbas der ki: Yani, Allah kimi hidâyete iletmeyi dilerse, ona imana giden yolu izlemeyi kolaylaştırır- Kimi de saptırmayı murat ederse, ona imana giden yolu ve imanın fûrûunu (yani ona bağlı amelleri) ağırlaştırır.

Yüce Allah'ın: "Doğru yolu göstermek" buyruğunun, sizin yolda gidişiniz ve dönüşünüz... anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Yol" Caniamındaki sebîl) kelimesi, tekil olmakla birlikte çoğul anlamındadır. Bundan dolayı ona raci olan zamir müennes olarak, On(jar)dan bazısı" diye kullanılmıştır. "Sebil: Yol" kelimesi, Hicazlıların şivesinde müennestir. (Ona ait zaminin müennes olması da bundan dolayıdır).

"O dileseydi elbette hepinizi toptan hidâyete erdirirdi" buyruğunda me-şîetin yüce Allah'a ait olduğunu beyan etmektedir. Bu ise, İbn Abbas'm, âyetin tevili ile ilgili yaptığı açıklamanın doğruluğunu ortaya koyarken, diğer taraftan Kaderiyenin ve onlara muvafakat edenlerin kanaatlerini de -önceden de geçtiği gibi- reddetmektedir.[\[51\]](#)

10. Sîzin için gökten bir su indiren O'dur. İçecek de ondandır, hayvanlarınızı yaymakta olduğunuz bitkiler de andandır.

"İçecek (şarab)"; içilen şey demektir. "Bitki (şecer)"in de ne demek olduğu bilinmektedir. Yani, yüce Allah, yağmurlardan bitkiler, ağaçlar ve asmalar (çardak kurulmasını gerektiren ağaçlar) yetiştirir.

Yaymakta olduğunuz" develerinizi otlatmakta olduğunuz (bitkiler...).

Otlakta yayılan hayvan otiadı" demektir. Bu kabilden olan hayvanlara da "sâime" denilir. Otlayan mal" anlamındadır. "Sâim" ile "sâime'nin çoğulu "sevâim" şeklinde gelir. Davarları otlağa çıkardım" demektir. Otlağa çıkararak" Otlağa çıkarılan" demektir, Şair der ki:

"Develeri otlatan (deve çobanı) kadının oğlu, böylesi sana daha uygundur."

"Sevm" aslında merada uzaklara gitmek demektir. ez-Zeccâc der ki: Bu kelime alâmet anlamındaki; 'dan alınmıştır, Yani, bu otlayan hayvanlar, yeryüzünde otlamak suretiyle birtakım alâmetler bırakırlar. Yahut meraya gönderilmek için bu hayvanlara işaretler konulduğu için bu ismi almış da olabilirler.

Derim ki: "el-Haylu'l-Müsevveme" (Âl-i tmrân, 3/14) otlağa salman atlar demek olduğu gibi, "alâmet konulan atlar" anlamına da gelir. Yüce Allah'ın;

"İşaretlenmiş" (Ali-İmran, 3/125) buyruğunda da bu anlamdadır el-Ahfeş der ki: Bu, işaretlenmiş anlamında olduğu gibi, gönderilmişle, elçi olarak görevlendirilmişler anlamında da olur. Mesela; Davarları oraya gönderdi™ anlamındadır. "Sâime" de buradan gelmektedir Kelimenin "ya ve nun" ile çoğul yapılması ise atların işaretlenmiş olmaları ve bunların üzerinde de binicilerinin bulunmasından dolayıdır. [\[52\]](#)

11. O su ile sîzin için ekin, zeytin, hurmalıklar, üzüm ve meyvelerin her türlüünden bitiriyor. Bunda düşünen bir topluluk için elbette birer âyet vardır.

Yüce Allah'ın: "O su ile sizin için ekin, zeytin, hurmalıklar, üzüm ve meyvelerin her türlüünden bitiriyor" buyruğundaki; Bitiriyor"

buyruğunu, Ebu Bekir, Âsım'dan; Bitiriyoruz" şeklinde tazim nûn'uy-la okuduğunu rivayet etmektedir. Ancak, genel olarak bu, Allah sizin İçin bitiriyor anlamında "ya" ile okunmuştur. Arapçada; Yer ekin bitirdi" şeklindeki kullanım ile; kullanımı aynı anlamdadır.

Yine, Bakliyat bitti" ile kullanımı aynı anlamdadır. el-Fer-râ da şu beyiti nakletmektedir:

"Ben, ihtiyaç sahiplerinin evlerinin etrafında bakliyat bitinceye kadar Orada

oturduklarını gördüm."

Buradaki hemzeli kullanım ile hemzesiz kullanım aynı anlamdadır. " Allah onu bitki gibi yetiştirdi" tabiri ile O da bitki gibi yetişmiştir" ifadesi, ğayr-i kıyasi olarak kullanılır. Çocuğun etek bölgesinde tüy bitti" anlamındadır." Ağaç dikti" demektir Aynı kökten olmak üzere; Ecelinin, gözlerinin önünde olduğunu bil" denilir. Çocuğu terbiye ettim, yetiştirdim" Nebat ve bitki yeri" demektir. Mesela; Malları ve çocukları ne güzel gelişip yetişmektedir" anlamındadır. Küçük çocukları yetiştirdi" anlamındadır. Filan oğulları kötü yetişmiş çocuklardır, demektir. Genç delikanlılar hakkında; ifadesi; tecrübesiz gençler anlamına gelir. "Nebât" Yemen'de bir kabilenin adıdır. "Yenbût" da bir ağacın adıdır. Bütün bu açıklamalar el-Cevherf den nakledilmiştir.

"Zeytin" kelimesi 'in çoğuludur. Ağacın kendisine de, mahsulüne de aynı isim verilir. el-En'âm Sûresi'nde (6/141. âyet, 3- başlıkta ve devamında) bu mahsullerin zekâtının hükmü ile ilgili açıklamalar geçmiş bulunmaktadır, burada onları tekrarlamamanın anlamı yoktur.

"Bunda" yani, yağmurların indirilmesinde ve bu mahsullerin yetiştirilmesinde "düşünen bir topluluk için elbette birer âyet" delâlet ve alâmet "vardır." [\[53\]](#)

12. Geceyi ve gündüzü, güneşi ve ay'ı size müsahhar kıldı. Yıldızlara da O'nun emriyle boyun eğdirilmiştir. Bunlarda aklım kullanacak bir topluluk için elbette âyetler vardır.

"Geceyi ve gündüzü..." buyruğu, "geceyi ve gündüzü sizin için sükûn bu lasınız ve lütfundan arayanınız diye yaratmış olması O'nun rahmetinden-dir" fel-Kasas, 28/73) buyruğuna benzemektedir. (Geceyi) sükûn için, (gündüzü) çalışmak için "güneşi ve ayı size müsahhar kıldı. Yıldızlar da O'nun emriyle boyun eğdirilmiştir." Yani, vakitlerin bilinmesi, meyvelerin, ekinlerin olgunlaşması için (.güneş ve aya); karanlıklarda da yol bulmak için yıldızlara boyun eğdirilmiştir, İbn Âmir ve Şam halkı: Güneş, ay ve yıldızlar da müsahhar kılınmışlardır" anlamında mübtedâ ve haber olmak üzere ref ile okumuşlardır. Diğerleri makabline atfederek nasb ile okumuşlardır. [\[54\]](#) 'Hafs, Âsım'dan rivayetle; Yddızlar"ı merfû' olarak; Boyun eğ-dirilmiştir" lafzını da onun haberi olarak okumuştur. Güneşi, ay'ı ve yıldızları da musahhar kıldı" ifadeleri nasb ile; Boyun eğdirilmiştir" ifadesi ise, ref ile okunmuştur. Bu da hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olup, onlara boyun eğdirilmiştir, takdirindedir. Bu kelimeyi nasb ile okuyanların kıraatine göre ise, te'kid edici bir haldir. Yüce Allah'ın; " O, tasdik edici olmak üzere haktır"* Cel-Bakara, 2/91' buyruğunda olduğu gibi.

"Bunlarda aidini kullanacak bir topluluk için elbette âyetler vardf" yani, Allah'tan, onların dikkatlerini çektiği ve kendilerini muvaffak kıldığı şeye dair gelmiş pekçok âyetler vardır, demektir. [55]

13. Ve yine sizin için yerde çeşitli renklerde yarattığı şeyleri de (size müsahhar kıldı). Bunlarda öğüt alan bir topluluk için elbette bir âyet vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [56]

1. Allah'ın Yarattıkları:

"Ve yine sizin için yerde çeşitli renklerde yarattığı şeyleri de." Yani, yeryüzünde sizin için yarattığı şeyleri de size müsahhar kıldı.

" Yarattı demektir. İsm-i faili; şeklinde gelir. "Zürriyef de her iki tür yaratığın (İnsanların ve cinlerin) nesli demektir Ancak Araplar, hemzeyi terkederek J'ye"ye dönüştürmüşlerdir. Çoğulu ise; şeklinde gelir. Allah zürriyeünü artırsın, çoğaltsın" demektir. Topluluğu dağıtmak demektir. Hadiste geçen; Ateş İçin yaratılmış olan zürriyef anlamındadır. [57]

2. Allah'ın Yarattıklarından İnsana Boyun Eğdirilenler;

Şanı yüce Allah'ın, yarattıkları arasında binekler, davarlar, ağaçlar ve bunun dışındaki varlıklar gibi boyun eğdirilmiş itaat altına alınmış olanlar vardır. Böyle olmayanları da vardır. Buna delil de, Malik'in Muvatta'da Kâ'b el-Ahbâr'dan şöyle dediğine dair kaydettiği rivayettir. Şayet benim .söylediğim bazı sözler olmasaydı, yahudiler beni bir eşeğe dönüştürürlerdi. Ona: Peki bu söyler nelerdir, diye sorulunca o şunları okudu;

"Kendisinden daha azametli hiçbir şey bulunmayan Allah'ın zatına, hiç bir iyyinin ve fâcirin dışlarına çıkamadığı Allah'ın eksiksiz kelimelerine; Allah'ın, bildiğim ve bilmediğim bütün güzel İsimlerine, yarattığı, varetği ve yaydığı herbirşeyin şerrinden sığınırım." [58]

Yine, Muvatta'da, Yalıya b. Saîd'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ra-sûlullah (sav) İsrâ'ya götürüldüğünde, cinlerden bir ifritin elindeki bir ateş alevi ile arkasından geldiğini gördü,- Sözügeçen bu hadiste; "Ve yeryüzünde yarattıklarının şerrinden" ifadesi de geçmektedir. [59] Biz, bunu ve bu anlamdaki diğer hadisleri başka yerde zikretmiş bulunuyoruz. [60]

3. Öğüt Almayı Gerektiren Alâmetler:

"Çeşitli renklerde" buyruğundaki; Çeşitli" kelimesi, hal olarak nasbedilmişEir "RenklerMen kasıt, şekil ve görünümleridir. Yani, hayvanların, ağaçların ve diğer yaratıkların şekil ve görünümleri farklı farklıdır.

"Bunlarda" yani, bunların şekil ve çeşitlerinin farklılığında "öğüt alan" ve bütün bu varlıkları müşahhar kumasının yüce Allah'ın vahdaniyetinin alametleri olduğunu, O'ndan başka hiçbir kimsenin bunlara güç yetiremeyeceğini bilen wbir topluluk için elbette bir âyet" bir ibret "vardır." [\[61\]](#)

14. Yine O, denii, ondan taze et yemeniz ve ondan takınacağınız zineti çıkarmanız için emrinize verendir. Gemilerin orada (suları) yarararak gittiklerini görüyorsunuz. O'nun lü t fundan arayası-nız ve şükredesiniz diye.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dokuz başlık halinde sunacağız: [\[62\]](#)

1. Deniz ve Çeşitli Etlerin Birbirleriyle Değiştirilmelerinin Hükmü:

Yüce Allah'ın: "Yine O, denizi... emrinize verendir" buyruğunda sözü edilen denizin emrimize verilmesi, insanlara, onda tasarruf etme imkânının verilmesi, orada gemilere binmek, demirlemek ve buna benzer şekillerde emrimize verilmesi demektir. Bu, Allah'ın üzerimizdeki nimetlerindendir. Allah, dileyeydi denizi bize musallat kılar ve bizi suda boğardı. Denize (el-Bakara, 2/50- âyetin tefsirinde) ve deniz avına dair açıklamalar (el-Mâide, 5/96. âyet, 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Burada, yüce Allah, deniz avını "et" diye adlandırmaktadır.

Mâlik'e göre etler üç cinstir: Dört ayaklı davarların eti bir cins, tüylülerin (kümes hayvanları ve kuşların) eli bir cins, suda yaşayan hayvanların eti de bir başka cinstir. Aynı cinsten hayvanların etlerinin, fazlalıklı olarak satılmaları caiz değildir Bununla birlikte İnek türü ve yabani hayvanların etinin fazlalıklı olarak, kuş ve balık cinsi ederiyle satılması caizdir. Aynı şekilde kuş türü etlerin binek, yabani hayvan ve balık erleriyle fazla hkh olarak da satılmaları caizdir.

FJbu Ha ruf e ise şöyle demiştir: Bütün et çeşitleri asılları gibi farklı türlerdir. Tnek eti.bir tür, koyun eti bir tür, deve eti bir türdür. Yabani hayvanların etleri de aynı şekilde farklı farklıdır. Kuşlar da, balıklar da böyledir.

Şafiî'nin iki görüşünden birisi de bu şekildedir. Diğer de şöyledir: Bütün

davarlar, av hayvanları, kuşlar ve balıklar aynı cinstir, bunlarda fazlalık caiz değildir. Ancak, Şafî mezhebi âlimlerince, Şafî mezhebinin meşhur kabul edilen görüşü birinci görüştür.

Bizim delilimiz şudur: Şam yüce Allah, canlı olan davarların isimlerini farklı farklı zikrederek; "Sekiz çift (yaratmıştır). Koyundan iki çift, keçiden iki cift" (el-En'âra, 6/143) diye buyurduktan sonra: "Deveden de iki çift, sığırdan da iki çift yarattı" (el-fcin'âm, 6/144) diye buyurmaktadır. Bütün bunlardan kasıt, et olduğuna göre, yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Size dört ayaklı davarlar helal kılındı." (el-Maide, 5/1) Bunların, koyun türü ile keçi türünün etlerinin birbirine yakın olduğu gibi, faydaları da birbirlerine yakın olduğundan dolayı, hepsinin ortak özelliğinin et olduğuna işaret edilmektedir. Bir başka yerde de: "Ve canlarının çekecekleri kuş etinden..." (el-Vakıa, 56/21) buyruğundaki "tayr; kuş" kelimesi, "tâir" in çoğuludur Çünkü yüce Allah, bir başka yerde: "Kit kanadıyla uçan kerbir kuş" (el-En'âm, 6/38) diye buyurmaktadır. Böylelikle, bütün kuş etlerini aynı ad altında toplamaktadır. Burada ise, (balık hakkında); "Taze et" diye buyurarak, bütün balık türlerini tek bir çeşit olarak zikretmektedir. Dolayısıyla batıkların küçüğü ile büyüğü aynı özellikleri taşımaktadır. Ibn Ömer'den rivayet edildiğine göre ona, keçi etlerinin koç etleri karşılığında satılması aynı şey midir diye sorulmuş, da: Hayır demiştir. Bu konuda ona muhalefet eden kimse yoktur. O bakımdan bu, adeta icma gibidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Peygamber {savj'ın, yiyecekleri (buğday ve benzerlerini) ancak misli misline satmayı kabul edip aksini nehy et meşinin, bizim mezhebimize muhalif kanaatte olanların lehine delil olacak bir tarafı yoktur. Çünkü, yiyecek mutlak olarak zikredildiği vakit, hem buğdayı, hem de sair yenen şeyleri kap-sar. Eti kapsamaz. Nitekim bir kimse: Ben bugün bir yemek yedim, diyecek olursa, onun et yediği anlaşılmaz. Aynı şekilde Hz. Peygamberin şu hadisi de muhalif kanaate sahip olanlara karşı delil teşkil etmektedir: "İki cins farklı farklı oldu mu, artık İstedığınız gibi satabilirsiniz."[\[63\]](#)

Bunlar ise, birbirinden farklı cinslerdir. Aynı şekilde bizler, etin kuş eti karşılığında fazlakkh olarak satılmasının caiz olduğunu ittifakla kabul etmiş bulunuyoruz. Bunun, illeti ise, zekât düşmeyen bir yiyeceğin, yine zekât düşmeyen bir et karşılığında satılması değildir. Balık etinin de kuş etine karşılık fazlalıklı olarak satılması da böyledir[\[64\]](#)

2. Çekirge Satımı:

Çekirge ile ilgili mezhebi mizde (Maliki mezhebinde) meşhur olan görüş, çekirgenin çekirge karşılığında fazlalıklı olarak satılmasının caiz olduğudur. Suhun'dan bunun yasak olduğu görüşü de zikredilmiştir. Sonraki bazı ilim adamları da bu görüşe meyletmiş ve çekirgenin alınıp bir süre saklanabilen türden olduğu görüşünü belirtmişlerdir. [65]

3. Et Yemeyeceğine Dair Yemin Eden Bir Kimse:

İlim adamları, et yememek üzere yemin eden kimsenin durumu hakkında farklı görüşlere sahiptirler. İbnü'l-Kasım der ki: Bu kişi, sözügeçen bu dört cins etten hangisini yerse yeminini bozmuş olur. Eşlîb ise ael-Mecmua'da şöyle demektedir: Ancak davarların etlerini yemesi hainde yemini bozulur. Yabani hayvanlar ile diğerlerini yediği için yemini bozulmaz. Böylelikle örf ve adete riâyet edilip lügavî lafzın kullanımına tercih edilmiş olur. Bu görüş daha güzeldir. [66]

4. Denizden Çıkartılan Süs Eşyaları:

Yüce Allah'ın: "Ve ondan takınacağınız ziyneti çıkarmanız İçin" buyruğu ile, inci ve mercan kastedilmektedir. Çünkü yüce Allah bir başka yerde: "O iki denizden inci ve mercan çıkar" (er-Rahman, 55/22.) diye buyurmaktadır. Halbuki süs eşyaları ancak tuzlu olduğu bilinen denizlerde sözkonusu olmak-tadır. Zümrüt çeşitleri arasında denizden çıkartılanları olduğu da söylenir, el-Hüzelî inciye nitelendirdiği şu sözlerinde hatalı bulunmuştur:

"Ve onu üzerinde tatlı suyun dolaştığı Amber ve misk kokan bir inciden getirdi." Bu sözleriyle İncinin tadı sudan çıkartıldığını ifade etmektedir. (Bundan dolayı hatalı bulunmuştur).

Buna göre süslenmek haktır. Bu, yüce Allah'ın, Hz. Âdem'e ve onun soyundan gelenlere bir armağanıdır. Hz. Âdem yaratılmakla birlikte cennetin süs-leriyle taçlandırılmıştır. Ona, Hz. Davud'un oğlu Hz. Süleyman'ın ondan miras aldığı yüzük de takılmıştır. Bu yüzüğe, dvâyec olunduğuna göre "Hatemü'l-\z" deniliyordu. [67]

5. Kılık ve Kıyafette Riâyet Edilecek Bazı Hususlar:

Şanı yüce Allah, denizden çıkan süs eşyalarını zikrederek, erkeklere de kadınlara

da genel bir lütuf ve ihsanda bulunduğunu bildirmektedir. Dolayısıyla denizden çıkan herhangi bir şey onlara haram değildir Yüce Allah, erkeklere altın ve ipeği haram kılmıştır, o kadar. Sahihte, Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir; Rasûiullah (sav) buyurdu ki: "ipek giymeyiniz. Çünkü dünyada onu giyen âhirette onu giymeyecektir."[\[68\]](#)

Buna dair açıklamalar inşaallah Hac Sûresi'nde (22/23. âyetin tefsirinde) gelecektir. Bulîârî de İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre, Rasûlullah (sav) ön-ce altından bir yüzük edinmiş ve bu yüzüğün taşını avucun içine doğru yerleştirmişti. Yüzüğün kaşına da "Muhanîmedün Rasûiullah" ifadesini kazdırmıştı. Bunun üzerine ashab da onun gibi yüzük edindiler. Hz. Peygamber, onları bu şekilde yüzük edindiklerini görünce yüzüğü attı ve şöyle buyurdu: "Ben, bu yüzüğü ebediyen bir daha takmayacağım. Bundan sonra gümüşten bir yüzük edindi, bu sefer ashab da gümüş yüzükler edindiler. İbn Ömer der ki: Peygamber (sav)'dan sonra o yüzüğü Ebu Bekir, sonra Ömer, sonra da Osman taktılar. Bu, Hz. Osman'ın elinden Eriş kuyusuna düştüğü vakte kadar böylece devam etti."[\[69\]](#)

Ebû Dâvûd da der ki: insanlar, I iz, Osman'a yüzük elinden düştüğü vak-le kadar muhalefet etmemişlerdi.'[\[70\]](#)

İlim adamları bütün erkekler için gümüş yüzük edinmenin caiz olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. el-Hattâbî der ki: Kadınların gümüş yüzük kullanmaları mekruhtur. Çünkü bu erkeklerin kılık kıyafetleri arasında yer alın TCğer, altın bulamayacak olurlarsa, o gümüşü zaferan veya buna benzer birşeye sarartma yoluna gitsinler, Selef ve halefin âlimlerinin cumhuru, erkeklerin altın yüzük kullanmalarının haram olduğunu ka bu İletmektedirler. Ancak, Ebu Bekir b-Abdurrahman ile Habbab'dan gelen rivayet şaz bir muhalif kanaattir. Bunların herbirisine de bu konudaki neıy ve nesli ulaşmamış olmalıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,

Enes b. Malik'in Rasûlullah (sav)'ın elinde gümüşten yapılmış bir yüzüğü yalnız birgün gördüğünü, sonradan da ashabın gümüşten yüzükler yaptırıp takındıklarını, bunun üzerine Rasûlullah (sav)'ın bu yüzüğünü atarak ashabın da yüzüklerini attığına dair Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği ki -lafız Buhârî'nindir-[\[71\]](#) hadise gelince bu, İlim adamlarına göre İbn Şihab'ın bir yanılmasıdır. Çünkü Rasûlullah (sav)'ın attığı altın yüzüktür.[\[72\]](#) Bunu da Abdulaziz b. Suhayb ile Sabit ve Katade, Enes'ten rivayet etmişlerdir. Bu da İbn Şihab'ın Enes'ien yaptığı rivayete muhaliftir. O bakımdan tek kişi topluluğa muhalefet ettiğinde, topluluğun rivayetini kabul etmek gerekir. Üstelik, İbn

Ömer'in rivayet ettiği hadis de topluluğun rivayeti lehine tanıklık etmektedir.
[73]

6. Yüzüklere Yapılacak Nakışların Hükümü:

Erkeklerin gümüş yüzük kullanmalarının ve gümüşle süslenmelerinin caiz olduğu sabit olmakla birlikte, İbn Şîrîn ve onun dışındaki bir takım ilim adamları, bunlara nakış yapılmasını ve bu arada Allah'ın adının yazılmasını mekruh kabul etmişlerdir. İlim adamlarından bir kesim de bunlara nakış yapmanın caiz olduğunu kabul etmişlerdir.

Diğer taraftan, eğer yüzüğe Allah'ın adını, yahut hikmetli bir söz, yahut Kur'ân-ı Kerîm'den bazı kelimeler nakşedip yüzüğü sol eline koyacak olursa, bu yüzük ile tuvalete girip sol eliyle istinca yapabilir mi? Saîd b. el-Müseyy-yeb ve Malik bunu, hafif (bir kerahet) görmüşlerdir.

Malik'e, eğer yüzükte Allah'ın adı varsa ve bunu sol eline takıyor ise yüzük sol elinde olduğu halde istinca yapabilir mi, diye sorulmuş, o da: Bunun hafif (tenzihi bir kerahet) olacağını ümid ederim, demiştir. Yine Malik'ten, bunu mekruh gördüğü rivayet edilmiştir. Daha uygun olan budur. Bununla birlikte Maliki mezhebine mensup ileri gelen ilim adamlarının çoğunluğu bunun yasak olduğunu kabul etmişlerdir.

Hemmâm, İbn Cüreyc'den, o, ez-Zührî'den, o da Enes'ten şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) tuvalete gittiği vakit yüzüğünü bir kenara bıraktı.

[74]Ebû Dâvûd der ki: Bu, münker bir hadistir. Hadis ancak İbn Cüreyc'den, o, Ziyad b. Sa'd'dan, o da ez-Zührî'den, o, Enes'ten, bilinen rivayete göre ise, Peygamber (sav) önce gümüşten bir yüzük edinmiş, sonra onu bırakmıştır, şeklindedir. Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi de Hemrââm'dan başka kimse rivayet etmiş değildir.[75]

7. Hz. Peygamberin ve Bazı Zevatın Yüzüklerine Kazdırdıkları İfadeler:

Buhârî'nin, Enes b. Malik yoluyla rivayet ettiğine göre, Rasûlullah (sav) gümüşten bir yüzük edinmiş ve ona "Muhammedun Rasûlullah" ibaresini kazıtmış ve şöyle demiştir: "Ben, gümüşten bir yüzük edindim. Ona da "Muhammed Rasûlullah" ifadesini naksettirdim. Hiç kimse bu şekilde (yüzüğe) nakş ettirmesin." [76]

İlim adamlarımız derler ki: İşte bu, yüzük sahibinin yüzüğü üzerinde kendi adını

naksettirmesinin caiz olduğuna delildir. Malik der ki: Halife ve kadıların isimlerini yüzüklerine naksettirmesi, onların özellikleri arasındadır. Hz. Peygamber'in kendi yüzüğünün nakşı gibi herhangi bir kimsenin isim kazdırmasını yasaklaması, Hz. Peygamber'in adı ve Allah'ın İnsanlara gönderdiği Rasûlü olmak sıfatı dolaylıdır.

Şamlılar ise, sultan (ve kamu görevlisi) dışındaki kimselerin yüzük edinmelerinin caiz olmadığını rivayet ederler. Ayrıca bu hususta Ebu Reyhane'den bir hadis de rivayet edilmekle birlikte bu, zayıf olusu dolayısıyla delil teşkil edebilecek özellikte olmayan bir hadistir. Hz. Peygamberin: "Herhangi bir kimsenin kendi yüzüğündeki nakşın benzerini kazdırmayı" yasaklaması ise, bu hususu reddetmekte ve bütün insanların -Hz. Peygamber'in naksettirdiği ifadeyi kazdırmamaları şartıyla- yüzük edinmelerinin caiz olduğuna delil teşkil etmektedir,

ez-Zührî'nin yüzüğü üzerindeki ifade, "Muhammed, Allah'tan afiyet diler" anlamında idi. Malik'in yüzüğüne kazdırdığı ifade ise: "Hasbiyallah ve ni'me'l-vekil: Allah bana yeter, O ne güzel vekildir" şeklinde idi.

Tirmizî el-Hakîm de, "Nevadiru'l-Usuf adlı eserinde, Musa (a.s)'ın yüzüğü üzerinde naksettiği ifadenin; "Her bir vadenin yazılmış bir hükmü vardır" (er-Ra'd, 13/38) anlamındaki buyruk olduğunu zikretmektedir. Nitekim bu, daha önce er-Ra'd Sûresi'nde (anılan âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmakta dır.

Ömer b. Abdulaziz oğlunun bin dirhemlik bir yüzük satın aldığını haber alınca, oğluna şu mektubu yazmıştır: Bana ulaşan habere göre sen, bin dirheme bir yüzük satın almışsın. Şimdi o yüzüğü sat ve ondan bin aç kimseye yemek yedir ve bir dirhemlik demir bir yüzük satın al. Üzerine de: "Kendisinin gerçek değerini bilen kimseye Allah rahmet eylesin" (anlamındaki) ibareyi yazdır. [77]

8. Süs Eşyası Takınmayacağına Dair Yemin Eden Kimse:

Bir kimse, süs eşyası takınmayacağına dair yemin ettikten sonra, inci takınırsa, yeminini bozmuş olmaz. Ebu Hanife de böyle demiştir. İbn Huvey-zimendâd der ki: Çünkü her ne kadar sözlük adı ile süs, inciye de kapsamakta ise, yemin eden kimse yemininde bunu kastetmemişdir. Yeminler ise örl ile tahsis olunurlar. Nitekim bir kimse herhangi bir döşek üzerinde yatmamak üzere yemin edecek olsa, sonra da yerin üzerinde yatarsa, o kişinin yemini bozulmuş olmaz. Aynı şekilde bir kimse herhangi bir kandille aydınlan-mamaya yemin etse ve güneş ışığında otursa yine yemini bozulmuş olmaz. Her ne kadar yüce Allah, yeryüzüne döşek, güneşe de kandil adını vermiş ise de bu böyledir.

Şafiî, Ebu Yusuf ve Muîammed ise şöyle, derler: Bir kimse süs takınmamak üzere yemin eder, sonra da inci takınırsa, bu kimsenin yemini bozulur. Çünkü, yüce Allah: "Ve ondan takınacağınız ziyneti çıkarmanız İçin,.." diye buyurmuştur. Denizden çıkan ziynet ise, inci ve mercandır. [78]

9. Denizde Akıp Giden Gemiler:

Yüce Allah'ın: "Orada yarararak gittiklerini görüyorsun" buyruğunda sözü edilen gemiler ve deniz yolculuğu ile ilgili açıklamalar, daha önce el-Ba-kara Sûresi'nde (2/50. âyet, ile 164. âyet, 3, 4. başlık ve devamlarında) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın; Yararak gittiklerini* buyruğunu, İbn Abbas akıp gittiklerini diye açıklamıştır. Said b. Cübeyr, onların boylu boyunca gittiklerini, el-Hasen de ağırlıklarıyla gittiklerini diye açıklamışlardır. Katade ve ed-Dahhâk ise, bu gemiler aynı rüzgârla ileri doğru da, geri doğru da gidip gelmektedir, Bunun, denizin içerisinde sallanıp durur halde akıp gittikleri anlamında olduğu da söylenmiştir.

Bu kelimenin kökünü teşkil eden; 'ın asıl anlamı, suyu sağdan ve soldan yarmak demektir. Gemi ses çıkartarak suyu yarıp gittiği takdirde; denilir. İşte yüce Allah'ın: "Gemilerin orada (suları) yarararak gittiklerini görüyorsun" buyruğu da buradan gelmektedir. Yani, onların akıp gittiklerini görmektesin, demektir.

el-Cevherî der ki: Yüzücü göğsüyle suyu yarı" demektir Yeri ziraat kastiyla yarıd1' anlamındadır. İyice ekin bitirmesi İçin suyu yerin içerisinde durdurmak anlamı için de aynı kökten gelen kelime kullanılır.

Taberî der ki: Sözlükte bu kelime esen rüzgânın çıkardığı ses demektir. Ta-berî burada bu sesin suda olması kaydını sözkonusu etmeyerek şöyle der: Ebu Uyeyne'nin azadlısı Vâsıl'ın şu ifadeleri de bu kabildendir: Sizden herhangi bir kimse küçük abdest bozmak İsteddiği vakit, rüzgârın hangi taraftan ses çıkarak estiğini tesbit etsin." Böylelikle rüzgâr küçük abdestini üzerine geri sıçratmasın diye rüzgâra yüzüyle yönelmekten uzak dursun.

ttO'nun lütfından ar ayasınız" deniz yolculuğuna, ticaret ve kâr elde etmek maksadıyla çıkasınız, "ve şükredesiniz diye." Bütün bunlara dair açıklamalar bundan önce el-Bakara Sûresi'nde (2/164. âyette, 6. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'a hamd olsun. [79]

15. O, sizi çalkalayıp sallamasın dîye yeryüzünde sabit dağlar, ırmaklar ve

maksatlarınıza ulaş as mı/ diye de yollar koydu.

"O, sizi çalkalayıp sallamasın diye yeryüzünde sabit" yerinde sapasağlam duran "dağlar ...koydu."

Sabit dağlar" kelimesi, Sapasağlam yerleşti ve kaldı" fiilinden gelmektedir. Şair der ki:

"Korkağın canı (kaçacak yer) arayıp dururken, Ben sapasağlam duran bir şekilde sabreden nefsimle sebat gösterdim."

ifadesi, Kûfelilere göre, "sizi çalkalayıp sallamasın diye" takdirindedir. Basmalıların açıklamasına göre ise, sizi çalkalayıp sallamasını İstemediğimiz için... demektir.

" Sağa ve sola çalkalanıp sallanmak" demektir. Bir şey hareket etti, eder" demektir. Dallar yerlerinden oynadı, sağa sola eğildi" demektir. Adam bölünerek sağa sola çalımlı yürüdü" anlamındadır.

Vehb b. Münebbih der ki: Şanı yüce Allah, yeri yarattıktan sonra, çalkalanıp sallanmaya koyuldu. Melekler, bu hiçbir kimseyi sırtında tutmayacak dediler. Sabah olduğunda yere dağlar sabitleştirilmiş idi. Melekler, dağların neden yaratıldığını bilemediler.

Ali b, Ebi Talib (r,a) dedi ki: Yüce Allah, yeri yaratınca sallandı ve sağa sola meyletti ve: Rabbim dedi, Sen üzerimde masiyetler ve günahlar işleyecek, üzerime leşleri ve pislikleri atacak kimseler mi yaratacaksın? Bunun üzerine yüce Allah yere, gördüğünüz ve görmediğiniz dağları bıraktı.

Tirmizî (Sünen'inin) Tefsir bölümünün sonlarında şu rivayeti kaydetmektedir: Bize Muhammed b. Beşşâr anlattı, bize Yezid b. Harun anlattı. Bize, el-Avvâm b. Havşeb haber verdi. O, Süleyman b, Ebi Süleyman'dan, o, Enes b. Malik'ten, o da Peygamber (sav)'dan şöyle dediğini nakletmektedir: "Allah, yeri yarattığında sallanıp çalkalanmaya başladı. Bu sefer dağları yarattı ve dağları yerin üzerine bıraktı. Böylelikle yerin sallanması durdu. Melekler, dağların güç ve kuvvetinden hayrete düştüler, Rabbimiz, yarattıklarından dağlardan daha güçlü birşey var mı dediler, O, evet, demir diye buyurdu. Yine, Rabbimiz, yarattıkların arasında demirden daha güçlü birşey var mı dediler, O, evet ateş diye buyurdu. Melekler: Rabbim, yarattıkların arasında ateşten daha güçlü birşey var mı dediler, O da evet, su diye buyurdu. Melekler, Rabbimiz, yarattıkların arasında sudan daha güçlü birşey var mı diye sordular. Or evet rüzgâr diye buyurdu. Yine melekler, Rabbimiz, yarattıkların arasında rüzgârdan daha güçlü birşey var mı diye sordular, O da, evet sağ eliyle verdiği sadakasını solundan gizleyen Âdemoğludur, diye buyurdu." Ebu İsa (et-Tirmizî) der ki: Bu hadis, garip bir

hadis olup bunun bu yoldan başka bir yolla meri'u' olarak rivayet edildiğini bilmiyoruz.[\[80\]](#)

Derim ki: Bu âyet-i kerimede, sebeplere başvurma ve onları yerine getirmenin en açık bir delili vardır. Halbuki yüce Allah, dağlar olmaksızın da yerin çalkalanmasını durdurmaya kadirdi, Bu anlamdaki açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır.

"İrmaklar" yani, orada ırmaklar yattı veya ırmaklar koydu demektir "'Ve maksatlarınıza" varmak istediğiniz beldelere "ulaşasınız" yolunuzu şaşırmasınız, kaybetmeyesiniz "diye de" geniş "yollar" ve dağ arasından geçitler[\[81\]](#)

16. Ve nice alâmetler de (yarattı) Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[82\]](#)

1. Alâmetler ve Yıldızlarla Yol Bulma:

Yüce Allah'ın: "Ve nice alâmetlerde" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demektedir: Alâmetlerden kasıt, gündüzün yol işaret ve alâmetleridir. Yani O, yollarda kendileri vasıtası ile doğru yolun bulunabildiği birtakım alâmetler yaratmıştır.

"Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar." Yani, geceleyin yıldızlarla yollarını bulurlar.

"en-Necrn" kelimesi tekil olmakla birlikte bununla, çoğul olarak yıldızlar kastedilmektedir. İbn Vessâb, bu kelimeyi şeklinde okumuştur. el-Ha-sen ise "nûn"u damme (otre)li ve "dm" ile okumuş olup maksadı; şeklindeki çoğul olup "vav"ı hâfz ile okumuştur. Şairin şu beyitinde kullanıldığı gibi:

"Aramızda fakir, kadı ve hakemdir,

O da senin, yıldızlar kaybolduğunda auya gitmen (şeklinde)dir,"

Aynı şekilde İbn Vessâb gibi okuyanların kıraati ile ilgili açıklama da böyledir. Ancak bu şekilde okuyanlar, daha hafif olsun diye "dm" harfini de sakın okumuşlardır. Bununla birlikte kelimesinin; Yıldız" kelimesinin çoğulu olması mümkündür.

(Sözü edilen) *Yıldızlar"ın hangileri olduğu hususunda farklı görüşler vardır. el-Ferrâ der ki: Bu yıldızlar, Oğlak takım yıldızı ile Ferkadân (Kuzey ku-tub yıldızı ile onun yanında, onun gibi sabit diğer yıldız)lardır. Bunun Süreyya yıldızı olduğu da söylenmiştir. Şair de şöyle demektedir:

"Nihayet sabahın aydınlanmaya başladığı sırada yıldız doğup Sebzeler demetlenmiş ve biçilmiş olarak bırakılıp gidildiğinde

Onun bir kısmı bükülüp demet yapılmış, bir kısmı da biçilmiş olarak bırakılıp gidildiğinde, demektir ki, bu işler Süreyya yıldızının doğuşu esnasında yapılır.

el-Kelbt der ki; Buradaki alâmetlerden kasıt, dağlardır. Mücahid Ese, bunlardan kasıt yıldızlardır, demektedir. Çünkü, bazı yıldızlarla yol bulunur, bazısı da yol bulmaya yardımcı olmaz ama, alâmet olarak bulunur. Bu açıklamayı Katade ve en-Nehaî yapmıştır,

Yüce Allah'ın: "Ve nice alâmetler de" buyruğunda sözün tamamlandığı, daha sonra da yeni bir cümle ile "onlar, yıldızlarla da yollarını bulurlar" denildiği de söylenmiştir. Birinci görüşe göre buyruğun anlamı şudur; O, kendileri ile yol bulabileceğiniz şekilde sizin için alâmetler ve yıldızlar yarattı. Bu alâmetlerden bir kısmı kendileriyle yol bulunan rüzgârlardır.

Buradaki "yol bulmak"tan kasıtın ne olduğu ile itgiti olarak iki görüş vardır:

Bu görüşlerden birisine göre, yolculuğunuz sırasında yolunuzu bulursunuz demek olup, cumhurun görüşü budur. İkinci görüşe göre ise, kibleyi bulabilirsiniz, şeklindedir. İbn Abbas da der ki: Ben, Rasûlullah (sav)dan, yüce Allah'ın: "Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar" buyruğu hakkında sordum da, O: "Burada sözügeçen yıldız, oğlak takım yıldızıdır. Ey İbn Abbas, Kibleniz ona göre ister karada olunuz, ister denizde olunuz, siz onunla doğru yolunuzu bulursunuz" diye buyurdu. Bunu da el-Maverdî nakletmektedir.[\[83\]](#)

2. Yıldızlarla Yol Bulma Keyfiyeti:

İbnü'l-Arabî der ki: Bütün yıldızlar ile ancak yıldızların doğuşları, batışları, güney yarımküre yıldızları ile kuzey yarımküre yıldızları arasındaki farkı bilen kimseler yol bulabilir. Bunlar ise sonrakiler arasında oldukça azdır. Süreyya yıldızı ile ise, ancak bu tür yıldızlar ile yolunu bulabilen kimseler yol bulabilir. Herkesin yol bulabileceği yıldız ise, oğlak çakım yıldızı ile kuzey kutup yıldızı ve onun yanındaki yıldızdır (Ferkadân). Çünkü bunlar, doğuşları münhasır, belli yerdeki cihetleri sabit ve görünen yıldızlardır. Bunlar, değişmez kutbun etrafında deheran eder, dururlar. O bakımdan bu yıldızlar, yollar kaybedildiği takdirde karada ve denizlerin akıp gitmesi sırasında da denizde, cihet bilinemediği vakit cihet hususunda her zaman için doğru yolu göstericidirler. Bu da geneî olarak kişinin kutup yıldızını sol omuzunun arkasına almasıdır. Onun karşısındaki yön ise kibleyi gösterir.

Derim ki: İbn Abbas'ın, Rasûlullah (sav)'a yıldız hakkında soru sorması üzerine,

Hız. Peygamber'in: "Bu, oğlak Eakım yıldızıdır. Sizin kıbleniz onun üzerindedir-Kara ve denizde olduğunuz vakit onunla doğru yolu bulursunuz" demiştir. Çünkü, oğlak takım yıldızlarının sonu küçük ayıdır. Kıblenin kendisine göre tesbit edildiği kutup yıldızı ise, bu ikisinin arasında yer alır. [84]

3. Kibleye Dönmenin Hükümü:

İlim adamlarımız derler ki: Kibleye yönelmenin hükümü iki şekilde sözko-nu sudur:

Bir kimse eğer kibleyi görüyor ve onu müşahede edebiliyor ise, oraya, yönelmesi, yönünün ona isabet etmesi, bütün bedeniyle de kible cihetine yönelmeyi kastetmesi gerekir,

İkinci durum ise, Kâ'be'nin, namaz kılanın görmeyeceği bir yerde bulunmasıdır. O takdirde sahip olduğu delillerin yardımı ile ona doğru yönelmesi icabeder Bunlar ise güneş, ay, yıldızlar, rüzgâr ve kendisi vasıtası ile hangi cihette olduğunun bilinmesi mümkün olan herbir araçtır. Kâ'be'yi göremeyip içEilad ederek[85] Kâ'be'nin bulunduğu cihetten başka bir tarafa namaz kıtan bir kimse, eğer içtihad edebilme imkanına sahip kimselerden ise, onun namazı olmaz, Eğer, içtihad edip delil kullanarak namaz kıldıktan sonra, namazını bitirdikten sonra, kibleden başka bir tarafa namazını kıldığını anlayacak olursa, namazın vakti çıkmamış ise, namazını iade eder. Ancak bu iadesi de onun için vacip değildir. Çünkü o, farzını emrolunduğu şekilde eda etmiş bulunmaktadır. Bu anlamdaki açıklamalar, bundan önce el-Bakara Sûresi'nde (2/144. âyet, 3- başlık ve devamında) yeterince geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun. [86]

17. Yaratan, yaratmayan gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?

"Yaratan" yüce Allah, "yaratmayan" putlar "gibi olur mu hiç? Artık iyice düşünmeyecek misiniz?" Şanı yüce Allah, hiçbir şekilde yaratamayan, zarar ve fayda veremeyen putlar hakkında, Arapların bu konudaki kullarımlarına uygun olarak, akli eren varlıklara dair haber verirken kullandığı fiillere uygun fiil kullanmış ve haber vermiş bulunmaktadır. Çünkü Araplar, putlara tapıyorlardı, işte bu bakımdan, putlardan; “.. an, kimseler)” lafzı ile söz edilmektedir. Yüce Allah'ın: "Onların ayaklan mı vardır."(el-Arraf: 7/195) buyruğunda olduğu gibi. Bu şekildeki kullanımın sebebinin, "yaratan" da sözü edilen zamir ile birlikte kullanılması olduğu da söylenmiştir, el-Ferrâ der ki: Bu, Arapların: " Ben,

biniciyi ve onun devesini birbirine karıştırdım. Artık bu hangisidir, bu da hangisidir bilemez oldum." sözlerine benzemektedir. Halbuki, bunlardan birisi insan değildir. Oysa, her ikisi hakkında da insan için kullanılan ism-i mev-sul kullanılmıştır

el-Mehdevî der ki: Yüce Allah hakkında; Kim?" ile soru sorulmakla birlikte; Ne?" ile soru sorulmaz. Çünkü, ikincisi ile cins isimler hakkında sofu sorulur. Şanı yüce Allah cins ve türünden bir varlık yoktur. Bundan dolayı tiz. Musa, Firavun kendisine: Rabbiniz kimdir ey Masa?" (Tâ-Hâ, 20/49) diye sorduğunda, cevap vermiş, ancak Firavun kendisine: Âlemlerin Rabbi dediğin nedir?" (eş-Şuarat 26/23.) diye sorduğunda -birinci şekildeki sorusuna cevap vermekle birlikte, ikinci şekildeki- soru tutarsız olduğundan dolayı ona cevap vermemiştir. Âyet-i kerîmenin anlamı şudur: Sözü geçen şeyleri yaratmaya kadir olan elbetteki kendisi yaratılmış bulunan, zarar ve fayda veremeyen varlıklardan ibadete daha bir hak sahibidir. "Bunlar, Allah'ın yarattığıdır. Haydi Ondan başkasının ne yarattığını gösterin ötma." (Lukman, 31/11); "Yerden ne yarattılar bana gösterin?" (Fâtır, 35/40) [\[87\]](#)

18. Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışırsanız, onları sayamazsınız* Şüphesiz Allah, çok mağfiret edendir, çok rahmet edendir.

19. Allah, gizlediklerinizi de, açıkladıklarınızı da bilir,

"Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışırsam, onları sayamazsınız" buyruğuna dair açıklamalar, bundan önce İbrahim Sûresi'nde (14/34. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Şüphesi/ Allah çok mağfiret edendir, çok rahmet edendir. Allah, gizlediklerinizi de, açıkladıklarınızı da bilir." Neyi saklarsanız, neyi açığa vurursanız hepsini bilir. Bütün bunlara dair yeterli açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

[\[88\]](#)

20. Halbuki, Allah'ı bırakıp da çağırdıkları hiçbir şey yaratamazlar. Onların kendileri yaratılmıştır.

21. (Onlar) ölülerdir, diriler değil. Ne zaman diri İtileceklerini de fark edemezler.

Yüce Allah'ın: "Halbuki, Allah'ı bırakıp da çağırdıkları" buyruğunda geçen, Çağırdıkları" kelimesini genel olarak; Çağırdığınız" şeklinde "te" ile okumuşlardır. Çünkü bundan önceki buyruk muhatap kipin-dedir. Ancak, Ebu Bekir, Âsım'dan ve Hubeyre de, Hafs'dan "ye" ile ("çağırdıkları" anlamında)

okuduklarını rivayet etmişlerdir. Yakub'un da kıraati bu şekildedir.

"Gizlediklerinizi de, açıkladıklarınızı da" anlamındaki buyruklar ise, hepsi tarafından "te" ile muhatap kipi olarak okunmuştur Bundan tek istisna, Hubeyre'nin, Hafs'tan, onun da Âsım'dan, "ye" ile okuduğuna dair rivayetidir. (O takdirde: Gizlediklerini de, açıkladıklarını da,,, anlamında olur.)

"Hiçbir şey yaratamazlar." Hiçbir şey yaratmaya güçleri yetmez. "Onların kendileri yaratılmıştır. (Onlar) ölümlerdir." Yani putlar, ölümlerdir. Onlarda can yoktur. İşitmezler, görmezler. Bu da onların cansız oldukları anlamına gelir. Peki, siz hayat sahibi olduğunuz için onlardan daha üstün iken, na-sıl olur da bu putlara ibadet edersiniz?.

Bu tapındığınız putlar, "ne zaman diriltileceklerini de fark edemezler."

es-Sülemî, Ne zaman" kelimesindeki "hemzeHyi esreli olarak okumuştur. Bunlar, iki ayrı söyleyiştir. Bu kelime, daha sonra gelen; Diriltilecekler* fiili ile nasb mahallindedir ve bu, istifham (soru.) anlamında-dır.m Onlar, ne zaman diri İtileceklerini bilmezler, anlamındadır. Yine burada putlardan, tıpkı Âdemoğullanndan söz edildiği gibi sözedilmektedir. Çünkü onlara tapanlar, bu putların söylediklerini anladıklarını, bildiklerini ve Allah nezdinde kendilerine şefaate edeceklerini iddia ediyorlardı. O bakımdan onlara, bu yanlış kanaatlerine göre hitap edilmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Şanı yüce Allah, kıyamet gününde putları canlı varlıklar halinde diriltecek ve bu putlar, kendilerine yapılan ibadetten uzak olduklarını ifade edeceklerdir. Dünyada ise bu putlar cansızdır ve ne zaman diriltileceklerini bilmemektedir.

İbn Abbas der ki: Putlar, diriltilecek ve onlara ruh verilecektir. Putlarla birlikte şeytanları da bulunacaktır ve bunlar kendilerine ibadet edenlerden uzak olduklarını bildireceklerdir. Daha sonra şeytanlar ve müşrikler, verilen emir ile ateşe götürüleceklerdir.

Şöyle de açıklanmıştır: Putlar da kıyamet gününde kendilerine tapanlarla birlikte ateşe atılacaklardır. Buna delil, yüce Allah'ın: "Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz?" (el-Enbiyâ, 21/98) buyruğudur.

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah'ın: "Hiçbir şey yaratamazlar, onların kendileri yaratılmıştır"[\[89\]](#) buyruğu ile ifade tamam olmaktadır. Daha sonra yeni bir cümleye başlanılarak, yüce Allah, müşrikleri ölümler olarak nitelendirmektedir. Buradaki ölüm ise, küfür ölümüdür. "Ne zaman dirİİtileceklerl-ni de fark edemezler" yani, kâfirler ne zaman diriltileceklerini, yani diriliş vaktini bilmezler. Çünkü onlar, öldükten sonra dirilişe iman etmiyorlar ki, Allah'ın huzuruna çıkmak için gereken hazırlıklarını yapsınlar.

Bir diğerk açıklama şöyledir: Onlara kıyametin ne zaman olacağını ne bildirdi? Belki de pek yakındır. [90]

22. Sizin ilâh m iz tek bir ilâhtır. Âhirete inanmayanların ise kalpleri inkâr edicidir. Hem onlar büyüklük taslayanlardır.

23. Şüphe yok ki Allah, onların gizlediklerini de açıklayacaklarını da bilir. Muhakkak O, iu üs tekbirleri sevmez.

"Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır," Şanı yüce Allah, kendisine şirk koşmanın imkânsızlığını açıkladıktan sonra, hak mabudun bir ve tek olduğunu, O'n-dan başka bir Rabb, O'ndan başka bir ilah olmadığını beyan etmektedir.

"Âhirete inanmayanların ise, kalpleri inkâr edicidir." Yani, onların kalpleri, verilen öğüdü kabullenmez ve Öğüt vç hatırlatmanın kalplerine bir etkisi olmaz. Bu, kaderiyenin görüşünü reddetmektedir.

"Hem onlar, büyüklük tamlayanlardır." Yani onlar, hakkı kabul etmeye yanaşmayarak, ona karşı büyüklük taslayan, böbürlenen mütekebbirlerdir. el-Bakara Sûresi'nde (2/34. âyet, 7- başlıkta) tistikbâr'ın (büyüklenmenin), anlamına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Şüphe yok ki Allah, onların gizlediklerini de, açıklayacaklarını da bilir."Yani, onların gizledikleri ve açıkladıkları söz ve davranışlarını da bilir ve onların yaptıklarının karşılıklarını onlara verecektir.

el-Haîl der ki: Şüphe yok ki" kelimesi, tahkik ifade eden bir söz olup, ancak cevap olarak kullanılır. Mesela, onlar bu işi yaptılar denilir. Buna karşılık cevap olarak da, şüphesiz pişman olacaklardır, diye cevap verilir. (Ve bu terkip kullanılır) (Burada) gerçek şu kî: Cehennem ateşi onlaradır, anlamındadır. Bu anlamdaki açıklamalar, bundan önce Hud Sûresi'nde (11/22. ayetin tefsirinde) yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır.

"Muhakkak O, müstekbirleri sevmez." Yani onları mükâfatlandırmaz, onlardan övgü ile söz etmez. el-Hüseyin b. Ali'den nakledildiğine göre o, önlerine ekmek parçaları koymuş ekmeklerini yiyen yoksul kimselerin yanından geçerken ona: Ey Abdullah'ın babası gel beraber yiyelim dediler o da bineğinden inip onlarla birlikte oturdu ve: "Muhakkak O, müstekbirleri sevmez" buyruğunu okudu. Onlarla yemeği bitirdikten sonra: Ben sizin davetinizi kabul ettim, haydi siz de benim davetimi kabul ediniz dedi. Onunla birlikte kalkıp evine gittiler. Onlara hem yemek, yedirdi hem içirdi, hem de bağışlarda bulunduktan sonra yanından ayrıldılar.

İlim adamları der ki: Her bir günahı saklayıp gizlemek mümkündür, kibir

müstesna. Çünkü kibir açıklanması kaçınılmaz bir fiske (yol)dır. Bütün isyanların da asıl esası odur.

Sahih hadiste de şöyle buyurulmuştur: "Mütekebbirler kıyamet gününde toz zerrecikleri gibi haşredileceklerdir. Büyüklenmeleri dolayısıyla insanlar onları ayaklan ile çiğneyecektir."[\[91\]](#) Yahut Hz. Peygamberin şu buyruğunda buyurduğu gibi olacaklardır: "Mahşer günü onların vücutları o kadar küçültülecek ki bu küçülüş nihayet onlara zarar verecektir, Ateşte ise vücutları o kadar büyüyecek ki bu büyüme niyayet onlara zararlı olacaktır." [\[92\]](#)

24. Onlara: "Rabbimiz ne indirdi denildiği zaman: "Geçmişlerin masallarını" derler.

Yüce Allah'ın: "Onlara: Rabbimiz ne indirdi denildiği zaman" buyruğu: Az Önce sözü edilen âhir.ete iman etmeyenlere ve kalpleri ile öldükten sonra dirilişi inkâr edenlere: "Rabbimiz ne indirdi" denildiğinde, ... demektir

Bu sözleri söyleyen kimsenin Nadr b. el-Haris olduğu âyet-i kerimenin-de onun hakkında indiği söylenmiştir. en-Nadr bin el-Haris Hire'ye gitmiş ve orada Kelile ve Dinine ile ilgili anlatılan hikayeleri satın almıştı. Sonra Ku-reyşlilere bu hikayeleri okur ve şöyle dermiş; Muhammed de arkadaşlarına ancak öncekilerin masallarını okumaktadır. Yani onun okuduğu şey, rabbl-mizin indirdikleri değildir.

Müminlerin kâfirlere "Rabbimiz ne indirdi" diye sordukları kâfirlerin de onlara: "Geçmişlerin masallarını" diye cevap verdikleri ve böylelikle geçmişlerin masalları olan bir şeyi kabul etmeyeceklerini, onları inkâr ettiklerini ifade ettikleri de söylenmiştir.

"Esatir: Masallar" kelimesi batıl şeyler, saçma sapan sözler demektir. Buna dair açıklamalar bundan önce En'âm Sûresi'nde (6/25. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Rabbimiz ne indirdi" buyruğu ile ilgili (nahive dair açıklamalar) yüce Allah'ın: "Neyi infak edeceklerini" (el-Bakara 2/215) buyruğu ile ilgili açıklamalar gibidir.

"Geçmişlerin masallarım" ifadesi, hazfedilmiş bir mübtedârun haberi olup ifadenin takdiri: Onun indirdiği, geçmişlerin masallarıdır, şeklindedir. [\[93\]](#)

25. Onlar, kıyamet gününde kendilerinin yüklerini tamamen yüklendikten başka, bilgisizce saptırdıkları kimselerin yüklerinden bir kısmını da yükleneceklerdir.

Dikkat! Taşıyacakları bu yükler ne kötüdür!

"Onlar, kıyamet yününde kendilerinin yüklerini tamamen yüklendikten başka" buyruğunda yer alan, Onlar... kendilerinin yüklerini yüklendikten..." buyruğundaki "lâm"ın "key lâm"ı olduğu ve ondan önceki buyruklar ile alâkalı olduğu söylenmiştir. Bunun, âkibet (sonuç) bildiren "lâm" olduğu da söylenmiştir. Yüce. Allah'ın: "nunda onlara bir düşman, bir tasa olacaktır." (el-Kasas, 28/8) buyruğunda olduğu gibi. Yani, onların Kur'ân ve Peygamber hakkındaki iddiaları, kendi günahlarını geriye herhangi birşey bırakmamak üzere tam olarak yüklenmek noktasına kadar götürecektir. Bu da, dünyada iken, küfürleri sebebiyle onlara isabet eden musibet dolayısıyladır. Buradaki "lân"ıTm, "emir lamV olduğu ve buyruğun tehdit anlamını taşıdığı da söylenmiştir. [94]

"Bilgisizce saptırdıkları kimselerin yüklerinden bir kısmını da yükleneceklerdir." Mücahid der ki: Bunlar, saptırdıkları kimselerin günahlarını da yüklenecekler, bununla birlikte saptırılanların günahından herhangi birşey de eksiltilmeyecektir. Hz. Peygamber'in de şöyie buyurduğu nakledilmektedir: "Herhangi bir davetçi, eğer bir sapıklığa çağırır da, ona tabi olunursa, ona uyanların günahlarının bir benzeri -onların günahlarından hîçbirşey eksiltilmeksizin- verilecektir. Herhangi bir davetçi de, bir hidâyete çağırarak olur da ona uyulursa, o takdirde onlara uyanların ecirleri gibi -ecirlerinden hiçbir şey eksiltilmeksizin- ona da ecir vardır." Bu anlamda olmak üzere Müslim rivayet etmiştir. [95]

Günahlarından" buyruğundaki;...dan..." ifadesi, tab'îz (bir kısmını) ifade etmek için değil, cins içindir Çünkü sapıklığa çağırmanın kimseler, kendilerine uyanların günahı kadar günah alırlar.

Yüce Allah'ın: "Bilgisizce" ifadesi de şu demektir: Onlar, saptırdıklarını, saptırdıkları sebebiyle kazandıkları günahı bilmeksizin başkalarını saptırmaktadırlar. Çünkü bunu bilselerdi, onları saptırma yoluna gitmezlerdi.

"Dikkati Taşıyacakları bu yükler ne kötüdür!" Onların taşıdıkları bu yük ne kötü bir yüktür! Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Andolsun onlar, hem kendi yüklerini taşıyacaklar, hem de kendi yükleriyle birlikte başka yükleri de yükleneceklerdir." (el-Ankebût, 29/13) el-En'âm Sûresinin sonlarında (.6/164. âyet, 2, başlıkla) yüce Allah'ın: "Günahkâr hiçbir kimse başkasının günahını yüklenmez!" (el-En'âm, 6/164) buyruğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. [96]

26. Kendilerinden öncekiler de tuzak kurmuşlardı. Nihayet Allah binalarını

temelinden yıktı; üstlerindeki tavan başlarına yıkıldı ve azap onlara farkedemeyecekleri bir taraftan geldi,

"Kendilerinden öncekiler de tuzak kurmuşlardı." Yani, bunlardan önce geçen peygamberlere karşı, bir takım kavimler küfür ve inkâr ile karşılık vermişlerdi, ancak sapmışlardı, güzel sonuç peygamberlerin olmuştu.

"Nihayet Allah binaların temellerinden yıktı, üstlerindeki tavan başlarına yıkıldı." İbn Abbas, Zeyd b. Eşlem ve başkaları derler ki: Burada sözü edilen kişiler Ken'an oğlu Numrut (Nemrut) ve onun kavmidir. Bunlar semaya çıkmak ve oradakiilerle savaşmak istemişlerdi. Bunun için daha önce oradan semaya doğru yükselmek kastı ile yüksek kuleyi yapmışlardı. Diğer taraftan kartallara malum uygulamalarını yapmışlardı, ancak kule ile birlikte yukarıdan aşağıya düşmüşlerdi. Nitekim buna dair açıklamalar, bundan önce İbrahim Sûresi'nin sonlarında, (15/45-46. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ım "Nihayet Allah, binalarını temellerinden yıktı" buyruğunun anlamı şudur: Yani, O'nun emri binalara ulaştı. Bu, ya bir zelzele ya bir rüzgâr ile olmuştu. Bu da o binalarını yıkmıştı. İbn Abbas ve Vehb derler ki: Bu kulenin semaya doğru yüksekliği, beşbin zira, eni İse üçbin zira idi.

Ka'b ve Mukatil derler ki: Uzunluğu iki fersah idi. Esen bir rüzgâr, başını denize attı ve geri kalan bölümü de üzerlerine yıkıldı. Kule yıkılınca, o gün dehşetten dolayı insanların dilleri karıştı ve 73 dil ile konuşmaya başladılar. Bundan dolayı oraya "Babil" adı verilmişLİr. Bundan önce (bölgede) sadece Süryanice dili mevcuttu. Yine bu anlamdaki açıklamalar, daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/31. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Hürmüz ve İbn Muliaysın "es-5akf kelimesini "sin" ve "kaf harflerini ötreli olarak; Tavanlar11 diye okumuştur. Mücahid ise, "sin" harfini ötreli, ancak "kaf" harfini de hafifleterek sakın okumuştur. Bundan önce (bu sûre, 16, âyette) geçen: "Yıldızlar" ile ilgili iki türlü açıklamada olduğu gibi. Ancak, daha kuvvetle muhtemel olan, burada bu kelimenin; Tavan" kelimesinin çoğulu olduğudur.

"Temeller" kelimesi ise, bina ve yapıların esaslarıdır. İşte bu esaslar sarsılacak olursa bina yıkılır.

Yüce Allah'ın: "Üstlerindeki" buyruğu ile ilgili olarak, İbnu'l-A'râbî şöyle demektedir: Burada "üstlerindeki" ifadesi ile tekidin getiriliş sebebi, kavmin bu tavanlarının altlarında bulunduklarını anlatmak içindir. Araplar; Bir tavan üstümüze çöktü, bir duvar üzerimize yıkıldı" ifadesini ona malik olmaları halinde kullanırlar, fiilen üzerlerine çök-mese dahî. O bakımdan, burada yüce Allah; Üstlerindeki (yuka-rılarımdaki)" ifadesini zikrederek, Arap dilinde

sözkonusu olan bu şüphe ve ihtimali kapsam dışında bırakmak istemiştir. Bu buyruğu ile onlar, tavanlarının altında bulunuyorken, tavanlarının üstlerine yıkıldığını, böylelikle helak olup kurtulamadıklarını anlatmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: "Tavan"dan kasıt, semadır. Yani azap onlara, üzerlerindeki semadan geldi- Bu açıklamayı da İbn Abbas yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre, yüce Allah'ın: "Nihayet Allah binalarını temellerinden yıktı" buyruğu temsili bir ifade olup anlamı şudur: Allah onları helak etti ve onlar da adeta binaları üzerlerine düşüp yıkılan kimseler durumuna geldiler.

Anlamın: Allah amellerini boşa çıkardı ve böylelikle onlar, binaları üzerlerine yıkılan kimseler durumuna geldiler, şeklinde olduğu söylendiği gibi, Allah onların hile ve tuzaklarını boşa çıkardı. Bunun sonucunda da üstün-'den tavanın üzerine yıkıldığı kimsenin helak olması gibi helak oldular, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

Buna göre, üzerlerine tavanın yıkıldığı kimseler hususunda da farklı açıklamalarda bulunulmuştur. İbn Abbas ve İbn Zeyd, az önce geçen şekilde açıklamada bulunurlarken, burada bu şekilde helak edilenlerin Buhârî-Nasr ve beraberindekiler olduğu da söylenmiştir. Bunu da müfessirlerden bazıları dile getirmiştir.

Burada kastedilenlerin, şanı yüce Allah'ın, el-Hicr Sûresi'nde sözkonusu ettiği "bölüşenler" (bk. el-Hicr, 15/90) olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı el-Kelbî yapmıştır. Bu yoruma göre, buradaki temsilin de mahiyeti anlaşılmıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Ve azah onlara farkedemeyecekleri bir taraftan" yani? emniyet içerisinde olduklarını zannettikleri bir cihetten "geldik .İbn Abbas der ki: Bununla yüce Allah, kendisiyle Nemrud'u helak ettiği sivri sineği kastetmektedir. [97]

27. Sonra kıyamet gününde de onları alçaltacak ve diyecek ki: "Hani haklarında anlaşmazlığa düşüp düşmanlık illiğini/ ortaklarını nerede?" Kendilerine ilim verilenler: "Bugün muhakkak zillet ve azap kâfirlere" diyeceklerdir.

Yüce Allah'ın: "Sonra kıyamet gününde de onları alçaltacak" azap ile onları rezil edecek, onları zelil ve hakir düşürecek "ve diyecek ki: Hani haklarında anlaşmazlığa düşüp düşmanlık ettiğiniz" kendileri sebebiyle peygamberlerime adavet gösterip düşmanlık yaptığınız "ortaklarını" kendi kanaatiniz ve iddialarınıza göre Beni bırakıp kendilerine ibadet ettiğiniz uydurma ilahlar "nerede?" Bu soru azar için sorulacaktır.

İbn Kesir; "Ortaklarım kelimesini üstün bir "ya" ve hemzesiz olarak; diye okumuştur. Diğerleri İse "hemze"okumuşlardır. "Anlaşmazlığa düşüp düşmanlık ettiğiniz" anlamındaki kelimeyi Nâft, (ayûi.) şeklinde İzafe şeklinde "nün11 harfini esreli olarak okumuştur ki, haklarında bana düşmanlık ettiğiniz .,, demek olur, diğerleri ise bunu üstün okumuşlardır.

"Kendilerine ilim verilenler İbn Abbas'a göre meleklerdir; müminler olduktan da söylenmiştir. "Bugün muhakkak zillet" bu kıyamet gününde aşağılanmak ve küçülmek "ve azap kafirleredir, diyeceklerdir"[\[98\]](#)

28. Onlar ki nefirlerine zulm edenler olarak melekler ruhlarını alırken: "Biz hiçbir fenalık yapmazdık" diyerek teslim olurlar." "Hayır, Allah sizin bütün yaptıklarınızı çok iyi bilendir."

"Onlar ki nefislerine zulm edenler alarak melekler ruhlarını alırken" buyruğunda anlatılanlar kâfirler İle ilgilidir.

"Nefislerine zulm edenler olarak" anlamındaki buyruk, hal olarak nasb edilmiştir. Yani onlar nefislerini helak olunacak yollara itmiş olduklarından kendilerinin zalimleri olarak melekler ruhlarını alırken "biz hiçbir fenalık yapmazdık* hiçbir şirk işlemezdik "diyerek teslim olurlar" teslimiyet gösterirler. Yani ölüm esnasında Allah'ın rububiyetini ikrar edip, biz kötülük ve şirk namına bir şey işlemezdik, diyecekler; melekler ise onlara: "Hayır" siz kötü işler yapıyordunuz "Allah sizin bütün yaptıklarınızı çok iyi bilendir19 diyeceklerdir.

İkrime der ki: Bu âyet-i kerime Mekke'de müslüman olup hicret etmeyen ve bu bakımdan Kureyşliler tarafından zorla Bedir'e çıkartılarak orada öldürülen bir topluluk hakkında Medine'de inmiştir, O bakımdan Yüce Allah: "Onlar ki" Mekke'de kalmak ve hicreti terketmek suretiyle "nefislerine zulm edenler olarak melekler ruhlarını" kabzedip "alırken biz hiçbir fenalık" yani küfür namına bir şey "yapmazdık, diyerek teslim olurlar" yani onlarla birlikte çıkışlarıyla onlara teslim olurlar.

Bu, üç şekilde açıklanmıştır. Birincisine göre kasıt barıştır bu açıklamayı el-Ahfeş yapmıştır. İkincisine göre teslimiyet göstermektir bu açıklamayı Kutmb yapmıştır Üçüncüsüne göre de itaat edip boyun eğmektir, bunu da Mu-katil dile getirmiştir.

"Hayır, Allah sizin yaptıklarınızı çok İyi bilendir." Onların amelleri kâfirlerin amelleri türündendir, demektir.

Denildiğine göre bazı müslümanlar müminlerin azlığını görünce müşriklerin yoluna döndüler, bu âyer-i kerime onlar hakkında İnmiştir.

Birinci görüşe göre ise kâfir olsun münafık olsun bütün İnkarcılar, dünyadan ancak itaat ile teslimiyet göstererek, boyun eğerek ve zelil olarak ayrılır. Ancak o sıralar onlara tevbenin de imanın da faydası olmaz. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Ama Bizim azabımızı gördüklerinde imanları onlara fayda vermedi." (e\ -Mümîn 40/85^ Bu anlamdaki açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır. Yine el-Enr'al Sûresi'ndede (.8/50-51. âyetlerin tefsirinde) kâfirlerin sırtlarına vurula vurula canlarını verdikleri açıklandığı gibi, el-En-âm Sûresi'nde de (6/8. âyetin tefsirinde) benzeri bir durumdan söz edilmiştir. Biz bu hususu "et-Tezkire" adlı kitabımızda da söz konusu ettik. [\[99\]](#)

29. "O halde içinde ebedi kalıcılar olarak girin cehennemin kapılarından... Büyük İt nenlerin yeri ne kötüdür!"

"O halde içinde ebedi kalıcılar olarak" oradan çıkmamak üzere "girin cehennemin kapılarından..," Bu sözler kendilerine ölümleri sırasında söylenecektir, demektir. Bu, kabir azabının kendilerine haber verilmesidir, diye de açıklanmıştır. Çünkü kabir kâfirler için hazırlanmış cehennemin kapılarından bir kapıdır

Şöyle de açıklanmıştır: Meselâ, cehennemin ikinci basamağında yer alacaklar birincisi dolup ta yerlerini almadıkça, yerlerine ulaşmaya çaktır. Birinciden sonra ikinci basamaktakiler sonra üçüncü basamaktakiler... diye devam edecektir. Bîr diğer açıklamaya göre cehennemin her bir alt tabakasının ayrı bir kapısı vardır. Kimi cehennemlikler bir kapıdan, kimileri de diğer kapıdan girerler.

"Büyüklemlerin" İmana ve yüce Allah'a ibadete karşı büyüklük tasla-yanların kalacakları "yeri ne kötüdür!" Şam yüce Allah bu büyüklemleri hak olan sözleri ile: "Çünkü onlara Allah'tan başka İlâh yoktur, denildiğinde büyüklük tasarlardı" (es-Saff'at, 37/35) diye açıklamaktadır. [\[100\]](#)

30. Takva sahiplerine: "Rabbimiz ne indirdik denildi Onlar da: "Hayır" dediler. Bu dünyada iyi hareket edenlere güzellik vardır. Âhi-ret yurdu ise elbette daha hayırlıdır. Takva sahiplerinin yurdu ne güzeldir!

31. Adn cennetleridir ki, oralara girecekler. Altlarından ırmaklar akar, orada diledikleri onlarındır, İşte Allah takva sahiplerini böyle mükafatlandırır.

32. Onlar ki melekler hoş ve temiz olarak ruhlarını alırlarken: "Selâm size! İşleyegeldiklerinizin karşılığı almak üzere girin cennete derler.

"Takva sahiplerine: Rabbimiz ne indirdi, denildi onlar da: Hayır, derler yani

Rabbİmiz hayır indirdi, derler, ifade burada sona ermektedir. Buna göre; Ne" ifadesi tek bir isimden ibarettir.

Araplardan herhangi bir kimse hac mevsiminde Mekke'ye geldiğinde müşriklere Muhammed (sav) hakkında soru sorarlar, onlar da: Sihirbaz yahut şair, yahui kahin, ya da mecnundur, derlerdi- Müminlere de aynı soruyu sorarlar, onlar da: Allah ona hayrı ve hidâyeti indirdi derler ve bununla Kür'ân'ı Kerim'i kastederlerdi.

Denildiğine göre bu sözler kıyamet gününde iman ehline söylenecektir.

es-Sâlebî der ki: Eğer yüce Allah'ın; "Geçmişlerin masalları" (24. âyet) buyruğunda cevap merfu olduğu halde: "Hayır" buyruğunda ise cevap niçin nasb edilmiştir diye sorulursa cevabımız şu olur: Müşrikler Allah'ın Kur'ân'ı Kerim'i indirdiğine iman etmiyorlardı, o bakımdan onlar: Muhammed'in söylediği o şeyler öncekilerin masallarıdır, demiş gibiydiler, Allah'ın Kur'an'ı indirdiğine iman eden müminler ise: Hayır indirdi, diye cevap vermiş gibidirler. Bu da i'rabdan anlaşılan bir husustur. Aîlah'a lıamd olsun.

Yüce Allah'ın: "Bu dünyada iyi hareket edenlere güzellik vardır" buyruğu ile ilgili olarak; bu sözler yüce Allah'ın sözleridir, denildiği gibi, takva sahiplerinin söyledikleri nakledilen sözlerden olduğu da söylenmiştir. "Güzellikken kasıt cennettir yani şanı yüce Allah'a itaat edenlere cennet verilecektir. "İyi hareket edenlere" bugün dünyada yardım, fetih ve ganimet şeklinde bir "güzellik vardır, Hhiret yurdu ise elbette daha hayırlıdır." Yani onların âliireue elde edecekleri cennet mükâfatı dünya yurdundan daha hayırlı ve daha büyüktür. Çünkü dünya fanidir, âhiret ise bakidir diye de açıklanmıştır.

"Takva sahiplerinin yurdu ne güzeldir" buyruğu iki şekilde açıklanmıştır. el-Hasen der ki: Yani takva sahiplerinin yurdu olarak dünya ne güzeldir! Çünkü onlar bu dünyada işledikleri ameller ile âhiretin mükâfatını ve cennete girmeyi" kazanmışlardır. Bir diğer açıklamaya göre de anlam şöyledir: Takva sahiplerinin yurdu olarak âhiret ne güreldir! Bu da cumhurun açıklamasıdır.

Bu açıklamaya göre de; "Adn cennetleridir ki ...w anlamındaki ifade "yurt" anlamındaki kelimedden bedel olup bundan dolayı mertli olmuştur. Bunun; O yurt... cennetleridir" takdiri ile merfu olduğu da söylenmiştir. Bu buyruk, buna göre yüce Allah'ın: "Takva sahiplerinin yurdu" buyruğunu beyan etmektedir; yahulta mübtedâ olarak merfu kabul edilebilir; ifadenin takdiri şöyle olur: Adn cennetleri, takva sahiplerinin yurdu olarak ne güreldir!

"Oraya girecekler" buyruğu İse sıfat konumundadır. Yani orası girilecek bir yerdir. "Cennetler" anlamındaki kelimenin rnübtetâ olarak merfu olduğu, haberinin "oraya girecekler" anlamındaki buyruk olduğu da söylenmiştir. el-

Hasen'in açıklaması buna göre izah edilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır, "Altılarından ırmaklar akar" buyruğunun anlamına dair açıklamalar bundan önce el-Bakara Sûresi'nde (2/25. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Oradadiledikleri onlarıdır" yani temenni edip istedikleri herşey onlara verilecektir.

"İşte Allah takva sahiplerini böyle mükâfatlandırır." İşte Allah takva sahiplerini bu şekilde mükâfatlandırır.

"Onlar ki melekler, hoş ve temiz olarak ruhlarını alırlarken" buyruğun-dakî; "Ruhlarını alırlar" anlamındaki ifadeyi el-A'meş ve Hamza; her iki yerde de şeklinde "yâ" ile okumuşlardır. Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiştir. Çünkü İbn Mesud'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Kureyşliler meleklerin dışı olduklarını iddia ediyorlardı, siz ise onların geçtikleri yerlerde onları müzekker okuyunuz- Diğer kıraat alimleri ise bunu "te" ile okumuşlardır. Çünkü bununla kastedilen meleklerden bir topluluktur.

"Hoş ve temiz olarak" buyruğu ile ilgili altı görüş vardır:

- 1- Yani şirkten temiz ve arınmışlar olarak
 - 2- Salih kimseler olarak
 - 3- Fiil ve sözleri temiz olarak
 - 4- Yüce Allah'ın karşılaştıkları mükâfatına güvenerek, gönülleri, nefisleri hoş olarak
 - 5- Yüce Allah'a gönül hoşluğu ile yönelerek
 - 6- Vefatları kâfir ve iyilik ile kötülükleri birbirine karıştırmış kimsenin ruhunun kabzedildiğinin aksine güzel, kolay, zorluksuz ve acısız olmak suretiyle...
- Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır

"Selâm size ... derler* buyruğunun iki anlama gelme ihtimali vardır. Birincisi selâmın onların ölümlerinin yaklaştığına dair bir uyan olmasıdır. İkincisi ise bunun cennetle müjdelendi ki eri anlamında olmasıdır. Çünkü selâm, emandır.

İbn Mübarek şunu nakletmektedir: Bana Hayve anlattı, dedi ki: Bana Ebu Sahr haber verdi, Ebu Sahr Muhammed b- Ka'b el-Kurazi'den naklen dedi ki: Mümin kulun canı boğazına gelip dayandığında ölüm meleği ona gelir ve ey Allah'ın dostu, selam sana Allah'ın sana selamım bildiriyorum, der. Daha sonra su., "Onlar ki melekler hoş ve temi/ olarak ruhlarını alırlarken selâm size ... derler" âyetini okudu.

İbn Mesud da der ki: Ölüm meleği müminin ruhunu kabzetmek için geldiğinde; Rabbinin sana selamını bildiriyorum, der.

Mücahid de şöyle demektedir: Mümine gözleri aydın olsun, diye kendisinden sonra çocuklarının salih kimseler oldukları müjdesi verilir. Biz bu hususlara dair

açıklamaları "et-Tezkire" adlı eserimizde yaptık ve orada bu anlamda vârid olmuş haberleri de kaydettik. Yüce Allah'a hamd olsun.

Yüce Allah'ın: "İşleyegeldiklerinizin karşılığı olmak üzere" yani dünya hayatında İşlediğiniz salih amellerin karşılığında "girin cennete" derler. Bunun birisi; Size cennete gireceğiniz için müjdeler olsun, anlamında; diğeri de bu sözlerin onlara âlirette söyleneceği şeklinde olmak üzere iki anlama gelme ihtimali vardır. [\[101\]](#)

33. Kendilerine o meleklerin gelmesinden yahut RabbinİN emrinin gelip çatmasından başkasını mı beklerler? Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmedi. Fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.

Yüce Allah'ın: "Kendilerine o meleklerin gelmesinden... başkasını mı beklerler" şeklindeki bu buyruk, kâfirler ile alakalıdır, Yani onlar, meleklerin zulmetmiş kimseler olarak canlarını almak için kendilerine gelmesinden başka bİrşey mi beklemektedirler?

el-A'meş, İbn Vessâb, Hamza, el-Kisaî ve Halef: Kendilerine o meleklerin gelmesi..." şeklinde "ye" ile okumuşlardır. Diğerleri İse az önce geçtiği gibi "te" ile okumuşlardır.

"Yahut Rabbinin emrinin" Bedir günü gibi öldürölmek yahut zelzele yada yerin dibine geçirilmek gibi azap emrinin... Kıyamet gününün kastedildiği de söylenmiştir. Onlar aslında bu gibi şeyleri beklemiyorlardı. Çünkü bunlara iman etmiş değİllerdi. Ancak onların iman etmeyişleri azaba uğratılma-larını gerektirmiştir. Bundan dolayı bu onlara izafe edilmiştir; ki sonunda onların âkibetleri azaba uğramak olacaktır, demektir.

"Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı." Küfür üzere ısrar etmişler, bunun üzerine Allah'ın emri onlara gelmiş ve helak olmuşlardır.

"Allah onlara" onları azaba uğratmak ve helak etmekle "zulmetmedi; fakat onlar kendilerine" şirk koşmak suretiyle "zulmediyorlardı." [\[102\]](#)

34. Bunun için işlediklerinin cezası onlara isabet etti. Alay edip durdukları da kendilerini çepeçevre kuşatıverdi.

"Bunun için işlediklerinin cezası onlara isabet etti" buyruğunda takdim ve te'hir olduğu söylenmiştir, ifadenin takdiri şöyledir: İşte onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı; o bakımdan işlediklerinin cezası onlara gelip çatmıştı. Allah onlara zulmetmedi, ama onlar kendilerine zulmediyorlardı; bu sebebcen dolayı

küfürlerinin ve kötü amellerinin cezalan onları gelip buldu.

"Alay edip durdukları" yani alaylarının cezası "da kendilerini çepeçevre kuşatıverdi" etraflarını dolanıp sardı[103]

35.Ortak koşanlar dediler ki: "Eğer Allah dileseydi biz de, babalarımız da kendisinden başka hiçbir şeye İbadet etmez, O'nun emrine aykırı olarak hiçbir şeyi haram kılmazdık." Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberlere apaçık tebliğden başka bir görev var mı?"

"Ortak koşanlar dediler ki: Eğer Allah dileseydi biz de, babalarımız da kendisinden başka hiçbir şeye ibadet etmez" buyruğundaki; Hiçbir şeye" buyruğundaki edatı sıladır.

Zeccac der ki: Onlar bu sözlerini alay olsun diye söylemişlerdi. Eğer onlar bu sözlerini İnanarak söylemiş olsalardı elbette mümin olurlardı. Bu buyruğun gerek manası, gerek i'rabı ile ilgili açıklamalar bundan önce el-En'am Sûresi'nde (6/128. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunduğundan burada tekrarlamanın bir anlamı yoktur.

"Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı" buyruğu onlardan öncekiler de peygamberlere bu şekilde yalanlama ve alay ile karşılık vermişler ve bunun sonucunda helak edilmişlerdi.

"Peygamberlere apaçık tebliğden başka görev var mı?" Yani onlara tebliğden başka görev yoktur. Hidâyet ise yüce Allah'a aittir. [104]

36. Andolsun ki Biz her ümmet arasında: "Allah'a ibadet edin ve tâ-ğûtta kaçının⁷¹ diye bir peygamber göndermişizdir. Allah içlerinden kimilerine hidâyet verdi. Kiminin aleyhine olmak üzere sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde gezinin de yalanlayanların sonu nasıl oldu, görün.

"Andolsun ki Biz her ümmet arasında Allah'a ibadet edin" Allah'a ibadet edin, O'nu tevhid edin "ve tâğâtta kaçının" yani tapınılan şeytan, kâhin, put gibi Allah'ın dışındaki her türlü ma'budu ve sapıklığa davet eden herkesi terkedin "diye bir peygamber göndermiştir. Allah İçlerinden kimine hidâyet verdi" kimine kendi dinine ve kendisine ibadete ulaşmak yolunu gösterdi "kiminin aleyhine olmak üzere sapıldık hak oldu." Yani bu konudaki ilâhî hüküm gereğince sapıklık hükmü hak oldu ve sonunda o kimse küfür üzere öldü.

Bu da kaderiyenin kanaatini reddetmektedir. Çünkü kaderiye yüce Allah'ın bütün insanlara hidâyet ve hidâyete ulaşma tevftkni verdiğini iddia etmişlerdir. Şanı

yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: "Allah içlerinden kimine hidâyet verdi, kiminin aleyhine olmak üzere sapıklık hak oldu." Bu hususa dair açıklamalar daha önce bir çok yerde geçmiş bulunmaktadır.

"Şimdi yeryüzünde" ibret almak üzere "gezinin de yalanlayanların sonu nasıl oldu" yani onların sonunda nasıl yıkıldıklarını azab ve helake uğradıklarını "görün." [\[105\]](#)

37. Onların hidâyete ermeleri için hırs göstersen de şüphesiz Allah dalâlette bırakmayı dilediği kimseye hidâyet vermez. Onların hiçbir yardımcısı da yoktur.

"Onların hidâyete ermeleri için hırs göstersen" ey Muhammed, olanca gayretinle onların hidâyete ermelerini istesen "de şüphesiz Allah dalâlette bırakmayı dilediği kimseye hidâyet vermez." Yani Allah, saptırdığı kimseye doğruyu göstermez. Bu da şu demektir: Allah'ın hakkında dalâleti takdir ettiği kimseye Allah hidâyet vermez, İbn Mesud ve Kufelilerin kıraati bu şekildedir. Buna göre; Hidâyet verir" ifadesi müstakbel (muzari) bir fiildir. Bunun mazisi ise; Hidâyet verdi" hidâyet buldu, şeklindedir. Kimse" ise "hidâyet verir" fiili ile nasb mahallindedir. Bununla birlikte; Hidâyet verdi, verir" fiilinin; Hidâyet buldu, bulur" anlamında olması da mümkündür (O takdirde bu buyruklar: Şüphesiz Allah'ın saptırdığı kimse hidâyet bulamaz, anlamında olur,) Bu açıklamayı Ebu Ubeyd, el-Ferrâ'dan nakletmektedir. el-Berra der ki: Nitekim yüce Allah'ın; Yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı" (Yunus, 10/35) şeklinde ve; anlamında (mealde de öyle verilmiştir) okunduğu gibi. Ebu Ubeyd der ki: Biz el-Ferrâ'dan başka böyle bir rivayette bulunan kimse bilmiyoruz. Bununla birlikte el-Ferra naklettiğiyle itham altında değildir.

en-Nahhâs der ki: Bana Muhammed b, Yezid'den nakledildiğine göre; Dalâlette bırakmayı dilediği kimseye hidâyet vermez"

buyruğu sanki Allah'ın dalâlette kalacağını bildiği ve bu konuda onun hakkında böylece takdirde bulunduğu kimse anlamında gibidir. şeklinin, şeklindeki ile aynı anlamda olması, ancak fiilin; veya şeklinde olması halinde mümkün olur. el-Ferra'nın görüşüne göre de anlamındadır. Bu durumda da ref mahallinde olur. Buna ait olan "he" zamiri Eise sıladan hafz edilmiş olur. şüphesiz"m ismine ait olan zamir ise; Dalâlette bırakmayı dilediği" buyruğunda-ki zamirdir. (el-Ferrâ'nın bu okuyuşunun anlamı da az önce verilmiş bulunmaktadır.) Diğerleri ise; şeklinde "ya" harfî ötreli "dal" harfî de üstün olarak okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim bu okuyuşu tercih etmişlerdir. Anlamı da şöyle olur:

Allah'ın saptırdığı kimseye hiçbir kimse hidâyet veremez, Buna delil de yüce Allah'ın: "Allah kimi saptırırsa artık onu doğ ruyolu iletecek olmaz."(el-Araf, 7/186) buyruğudur. Buradaki; Kimi" ise meçhul fiilin naibi faili olmak üzere ref mahallindedir ve aynı zamanda; Kimse" anlamında ism-i mevsûldur. Ona ait zamir ise hazfedilmiş, sılasındaki mukadder zamirdir. "Şüphesiz Allah" anlamındaki; Şüphesizdin ismine ak olan zamir ise; Dalâlette bırakmayı dilediği" fiilin-deki gizli zamirdir.

"Onların hiçbir yardımcıları yoktur" buyruğunun anlamına dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.[\[106\]](#)

38. Onlar var güçleri ile: "Ölecek kimseyi Allah diriltmez diye Allah adına yemin ettiler. Hayır, öyle değil. Bu, O'nun gerçekleş-lirmeyi üzerine aldığı hak bir vaaddir. Fakat insanların çoğu bilmezler.

-Onlar var güçleri ile.... Allah adına yemin ettiler" buyruğu, onların yaptıklarının hayret edilecek bir iş olduğunu anlatmaktadır. Çünkü onlar Allah adına yemin ettiler. Yeminlerini alabildiğine ileri dereceye götürerek ölen kbro-seleri Allah'ın diriltmeyeceğini söylediler. Bu söylediklerinin hayret edilecek birşey olduğuna gelince; onlar bir taraftan Allah'ı ta'zim ettiklerini izhar ediyor ve O'nun adına yemin ediyorlar, sonra da O'nun ölüleri diriltmekten âciz olduğunu ileri sürüyorlar. Ebul-Âliye der ki: Müslümanlardan birisinin müşrikten alacağı vardı. Alacağını ödemesini istediğinde: Ölümünden sonra benim umduğum da şudur., demişti. Bunun üzerine müşrik kişi Allah adına yemin ederek; Allah ölenleri diri İtmeyecektir diye söyleyince bu âyet-i kerime nazil oldu.

Katade der ki: Bize nakledildiğine göre İbn Abbas'a bir adam şöyle demiş: Ey İbn Abbas, bazı kimseler Hz. Alî'nin kıyamet kopmadan önce öldükten sonra tekrar diriltilip gönderileceğini iddia etmektedirler ve bu âyet-i kerimenin buna işaret ettiğini söylemektedirler. İbn Abbas dedi ki: Yalan söylüyor o kimseler. Çünkü o âyet-i kerime bütün insanlar için umumîdir. Eğer Ali kıyamet gününden önce gönderilecek olsaydı, ondan sonra hanımları başkaları İle nikahlanmaz, onun mirasını paylaştırmazdı,

"Hayır" bu onların iddialarım red etmektedir. Hayır mutlaka Allah onları tekrar diriltecektir. Bu onun gerçekleştirmeyi üzerine aldığı hak Wtr vaaddir" buyruğu müekked bâr masdardır Çünkü yüce Allah'ın: "Onları diriltecektir" ifadesi bu husustaki vâde delildir; yahutla Öldükten sonra diriliş vaadi hak bir vaaddir" anlamındadır.

"Fakat insanların çoğu" kendilerinin öldükten sonra diriltileceklerini "bilmekler."

Buhârîde Ebu Hureyre'den nakledilen rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Yüce Allah buyurdu ki: Âdemoğlu -Beni yalanlamak ona düşmediği halde, Beni yalanladı, Âdemoğlu Bana kötü söz söylemek ona yakışmadığı halde bana kötü söz söyledi. Beni yalanlaması. Beni ilkin yarattığı gibi tekrar beni iade etmeyecektir, şeklindeki iddiasıdır. Bana dil uzatması ise; Allah evlad edindi demesidir, Halbuki Ben bir ve tekim, samedtm, doğmamış ve doğurmamış olanım ve hiç kimse kendisine denk olmayanım"[\[107\]](#) Bu hadis önceden de (el-Bakara, 2/116. âyet ikinci başlıkta) geçtiği gibi Üe-ride de (el-Alılab, 33/57. âyet 1. başlıkta) gelecektir[\[108\]](#)

39. Hakkında ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklasın, inkâr edenler de kendilerinin gerçekten yalancı kimseler olduklarını bilsinler diye.

"Hakkında ayrılığa düştükleri şeyleri" öldükten sonra diriliş ile ilgili hususları "onlara açıklasın" onlara açıkça göstereyin; öldükten sonra dirilişi "inkâr edenler" ve gerçekleşmeyeceğine dair yemin edenler "de kendilerinin gerçekten yalancı kimseler olduklarını bilsinler diye." Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Andolsun ki Biz her ümmet arasında kendilerine hakkında anlaşmazlığa düştükleri lîhususları açıklasın diye bir peygamber göndermişizdir. Müşriklerle müslümanların anlaşmazlığa düştükleri hususlar ise pek çoktur. Öldükten sonra diriliş bunlardandır, putlara tapmak bunlardandır; bir topluluğun Muhammed'in hak olduğunu kabul ettikleri halde atalarını taklid etmeleri ve peygamberi izlemelerini engellemiş olması -Ebu Ta-Hb gibi...- da bunlardandır. [\[109\]](#)

40. Birşeyi dilediğim İz zaman sözümüz sadece ona: "Ol" dememizden ibarettir. O da derhal oluverir.

Yüce Allah, böylelikle yaratmanın kendisine ne kadar kolay olduğunu bildirmektedir. Yani ölenleri diriltmek istediğimiz zaman gerek onları diriltmek isteyişimizde gerekse de yaptığımız başka herhangi bir hususta bizim için yorulmak, bitkinlik söz konusu olmaz; çünkü Biz sadece ona; "ol" deriz o da derhal oluverir

Tbn Âmir ve d-Kisâî' O da derhal oluverir" buyruğunu nasb ile; Dememize" atf ile okumuştur.

ez-Zeccac şöyle der: Bunun; Ol" emrinin cevabı olarak nasb ile gelmesi de mümkündür. Diğerleri ise; O da derhal oluverir" anlamında olmak üzere ref ile

okumuşlardır. Buna dair yeterli açıklamalar bundan önce el-Bakara Sûresinde (2/117, âyet 4. başlık vd.) geçmiş bulunmaktadır. İbnu'l-Enbârî der ki: Burada şanı yüce Allah, yaratılmadan önce Allah nezdinde bilinenler hakkında "şey" lafzını kullanması bizzat varedilmiş ve görülmüş gibi oluşundan dolayıdır.

Ayet-İ kerimede Kur'ân'ı Kerim'in mahluk olmadığına delil vardır. Çünkü eğer yüce Allah'ın; "Ol" buyruğu yaratılmış olsaydı, bunun da ikinci bir söze gereği olurdu. İkincisinin üçüncüsüne ...ihtiyacı olur ve böylelikle iş teselsül edip giderdi ki bu da imkânsızdır. Yine bu âyet-i kerimede şanı yüce Allah'm bayırıyla, şerriyle, faydahsıyla, zararlı siy] a bütün olayların irade edicisi olduğuna da deli? vardır.

Buna delil de şudur: Bir kimse kendi egemenlik alanı çerçevesinde hoşuna gitmeyecek bir şey görecektir ve bunu da istemeyecek olursa, bu iki se-bebten dolayı söz konusu olur. Ya onu Farketmeyen ve bilmeyen birisidir ya-İtutta ona güç yetiremeyen ve bu konuda yenik düşürülen birisidir. Şanı yü-ce Allah'ın sıfatları arasında bunları düşünmek mümkün değildir. Diğer taraftan yüce Allah'ın kulların kazandıkları fiillerin de yaratıcısı olduğuna dair deliller ortadadır. Onun İmde etmediği halde herhangi birşeyi yapması da imkânsızdır.

Çünkü fiillerimizin büyük bir çoğunluğu bizim maksad ve irademize muhalif olarak husule gelmektedir. Şayet şanı yüce Rabbimiz, bunları imde eden olmasaydı, Kilerin kasıtsız olarak meydana gelmiş olmaları gerekecekti. Ancak bu tabiatçıların (materyalistlerin) sözleridir. Muvalihîdler ise bunun aksini ve tutarsız olduğunu icma İle kabul etmişlerdir[110]

41. Zulmedildikten sonra Allah yolunda hicret edenleri Biz dünyada elbette güzel bir şekilde barındıracağız. Âhiret mükâfatı ise elbette daha büyüktür; bilmiş olsalardı.

Yüce Allah'ın; "Zulmedildikten sonra Allah yolunda hicret edenleri..." buyruğunda sözü edilen hicretin anlamına dair açıklamalar daha önce en-Ni-sa Sûresi'nde (4/100. âyet 5. başlıkta) geçmiş bakılmaktadır

Hicret: AllaU yolunda yahut Allah'ın dini için vatanları, aile ve yakınları terketmek ve aynı zamanda günah ve kötülükleri de terketmek demektir

Buradaki: " Allah yolunda" buyruğundaki; "...de, da'l edatının "lam" anlamında olup "Allah için hicret edenleri ..." anlamını verdiği söylenmiştir.

"Zulmedildikten" yani Allah yolunda azaba uğratıldıktan sonra . Bu âyet-i kerîme Süheyl, Bilal, Habbab ve Ammar hakkında inmiştir. Mekkeliler istediklerini onlara söyletinceye kadar işkence etmişlerdi. Mekkeliler onları

serbest bırakınca da Medine'ye hicret etmişlerdi. Bu açıklamayı eî-Kelbî yapmıştır.

Âyet-i kerimenin Ebu Cendel b. Süheyl hakkında indiği de söylenmiştir.

Ebu Katade der kî: Burada maksad Muhammed (sav)m ashabıdır. Mekke'de müşrikler onlara zulmetmişler ve yurtlarından çıkarmışlardı sonunda onlardan bir kesim Habeşistan'a gitmişti. Daha sonra yüce Allah onları hicret yurduna yerleştirmiş ve müminlerden onlara yardımcıları takdir buyurmuştu. Bununla birlikte âyet-i kerime herkesi kapsamına almaktadır.

"Biz dünyada elbette güzel bir şekilde barındıracağız" buyruğundaki "güzel bir şekilde" ifadesi ile ilgili altı türlü açıklama yapılmıştır:

1- Bundan kasıt Medine'ye yerleşmektir. Bu açıklamayı İbn Abbas, el-Ha-sen, Şa'bî ve Katade yapmıştır.

2- Maksad güzel rızıktır. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır.

3- Düşmanlarına karşı yardım edeceğiz, demektir. Bu açıklamayı ed-Dahhâk yapmıştır.

4- Onlara dūgru sözlülük ve güzel övgü ihsan edilecektir. Bunu da İbn Cü-reyc nakletmektedir.

5- Bundan kasıt fethedip ele geçirdikleri ülkelerle ellerine geçirdikleri, yönetimleri altına aldıkları bölgelerdir.

6- Maksad dünyada onlardan sonra kalan, onların övgü ile anılmaları ve dünyada soylarından gelenlerin sahip oldukları şereftir.

Yüce Allah'ın lutfu ile onlar bütün bunları elde edebilmişlerdi, Allah'a hamd olsun.

"Âhiret mükâfatı İse mutlaka daha büyüktür" yani Allah Teâla'nın âhi-rette vereceği mükâfat herhangi bir kimse tarafından görülmeden önce bilinemeyecek kadar büyüktür: "Nereye bakarsan orada pek çok nimetler ve büyük bir saltanat görürsün." (el-İnsan, 76/20)

"Bilmiş olsalardı" yani keşke zalimler bu gerçeği bilmiş olsalardı. Bunun müminlere raci olduğu da söylenmiştir. Yani eğer müminler âh i ret sevabını görüp müşahede edecek olsalar, onun mükâfatının dünya hayatındaki güzelliklerden daha büyük olduğunu da bileceklerdir.

Rivayete göre Ömer b. el-Hattab (ra) muhacirlere devletten atıyyel erini ödediğinde şöyle dermiş: Bu, Allah'ın size dünyada vaı d ettiğidir. Âhirette sizin için sakladıkları ise elbette daha çoktur. Sonra da onlara bu âyet-i kerimeyi okurdu. [\[111\]](#)

42. Onlar, sabredenler ve ancak Rabblerine tevekkül edenlerdir:

" Onlar" buyruğu bir önceki âyet-i kerimede geçen; "... ler-den" bedeldir. Bunun; "onları elbette barındıracağız'K*nlamında-ki zamirden bedel olduğu söylendiği gibi, bunun "onlar dinleri iteere sabredenlerdir" takdirinde olduğu da söylenmiştir.

"Ve ancak Rabblerine tevekkül edenlerdir" bütün işlerinde O'na güvenip dayananlardır.

Tahkik ehli bazı kimseler şöyle demiştir: İnsanların en hayırlısı bir musibet ile karşı karşıya kaldığında sabreden, bîr işten acze düştüğünde tevekkül edendir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar, sabredenler ve ancak Rabblerine tevekkül edenlerdir.'[\[112\]](#)

43. Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimizte erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.

44. (Onları) apaçık belgelerle, kitaplarla (gönderdik). İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın ve onlar da iyice düşünsünler diye sana da bu zikri indirdik.

Yüce Allah'ın: "Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik" buyruğundaki; "Vahy ettik* ifadesi genel olarak; şeklînde "ya" ile ve "ha" harfî üstün olarak okunmuştur[\[113\]](#) Hafs ise Asım'dan -İşaret edilen şekilde- "azamet nunu" ve "ha" harfini esreli olarak okumuştur. Bu âyet-i kerime Muhammed (sav)ın peygamberliğini inkâr edip: Allah elçisi insan olmayacak kadar büyüktür, ne diye bize bir melek göndermedi, diyerek peygamberliğini inkar eden Mekke müşrikleri hakkında inmiştir. Yüce Allah onların bu iddialarını: "Biz senden önce* ey Muhammed, geçmişteki ümmetlere "de kendilerine vahyettğimiz erkeklerden" Âdemogullannndan "başkasını peygamber göndermedik" buyruğu ile onların iddialarını reddetti.

"Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun." Sufyan der ki: Bununla kitap ehlinin müminlerini kastetmektedir. Onlara sorduğunuz takdirde bütün peygamberlerin birer beşer olduğunu size haber vereceklerdir. Anlamın" şöyle olduğu da söylenmiştir: Si^ kitap ehline sorunuz, onlar iman etmeseler dahi bütün peygamberlerin beşer arasından gönderildiğini iti raf.edeceklerdir. Bu anlamdaki bir açıklama İbn Abbas ve Mücahid'den de rivayet edilmiştir İbn Abbas der ki: Zikir ehli Kur'ân ehli demektir. İlim ehli oldukları da söylenmiştir ki, anlamları birbirlerine yakındır.

"Apaçık belgelerle ve kitaplarla" denildiğine göre "apaçık belgelerle"

anlamındaki buyruk, "göndermedik" buyruğuna taailuk etmektedir. İfadede takdim te'hir vardır. Yani Biz senden önce apaçık belgelerce ve kitaplarla ancak kendilerine vahy ettiğimiz erkekleri peygamber olarak göndermişizdir. Bu el-Kelbî'nİN görüşüdür.

Şöyle de açıklanmıştır; ifadede "gönderdik" buyruğunun delil olduğu hazfedilmiş sözler de vardır. Biz onları apaçık belgelerle ve delillerle gönderdik, demektir. Bu durumda "apaçık belgelerle" buyruğu "göndermedik" anlamındaki buyruğa taalluk etmemektedir. Çünkü; Başka" edatından önceki ifadeler (bu buyrukta göndermedik anlamındaki fiildir) bu edattan sonra gelen ifadelerde amel etmez. O bakımdan bu, takdiri olarak var olduğu kabul edilen "gönderdik" fiiline taalluk etmekte olup, onları apaçık belgelerle gönderdik, demektir. "Apaçık belgeler" anlamındaki kelimenin ^bilmiyorsanız" anlamındaki [afzın mefulu olduğu ve "apaçıkbelgelerle" anlamındaki kelimenin başındaki "be" harfinin zâid olduğu, yahutta kastediyorum" takdiri ile nasb edildiği de söylenmiştir. Nitekim el-Aşa da şöyle demiştir:

"Kabileye korku salan birşey gelecek olursa o koruyamaz da Böyle bir söz de söyleyemez; ancak o ayıplanan bir kimsedir."

Bu ifade, bu sözlerimle ayıplanan kimseyi kastediyorum, anlamına gelir. "Apaçık belgelerden kasıt kesin deliller ve burhanlardır. "ez-Zubur" ise kitaplar demektir. Buna dair açıklamalar daha önce Al-i İmran Sûresi'nde (3/184. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"İnsanlara* ahkâm vaad ve tehdit türünden olan şeylerden "ne indirildiğini" söz ve davranışlarıyla "açıklayanın ve onlar iyice düşünsünler" ve böylelikle ibret alsınlar "diye sana da bu zikri" yani Kur'an'ı "indirdik." Buna göre Rasûlullah (sav) şanı yüce Allah'ın Kitabında mücmel bıraktığı namaz, zekât ve buna benzer etraflıca açıklamamış olduğu hükümlerden, yüce Allah'ın muradını beyan edicidir. Bu anlamdaki açıklamalar bundan önce kitabımızın mukaddimesinde yeteri kadarı ile geçmiş bulunmaktadır. [\[114\]](#)

45. Kötülükleri planlayanlar Allah'ın kendilerini yere batıracağından, yahut farkedemeyecekleri bir taraftan kendilerine azabın gelip çatacağından yana emin mi oldular?

46. Yahut onlar dönüp dolaşırken kendilerini-yakalayivermesin-den... Onlar âciz bırakamazlar.

47. Yahut kendilerini korku içerisinde iken yakalamasından. Rab-biniz gerçekten Raûftur, Rahimdir.

"Kötülükleri planlayanlar Alin hin kendilerini yere batıracağından... emin mi oldular" buyruğu İslâm'ı çürütmek uğrunda bir takım hile ve yollara başvuran müşriklere tehdittir. İbn Abbas der ki: Kendilerini Karun'u yerin dibine batırdığı gibi batıracağından yana emin mi oldular?

Yerin bir parçası yerin dibine geçü" demektir. Allah onu yerin dibine geçirdi" anlamındadır. Yüce Allah'ın: Bizonu da evini de yere geçirdik" (el-Ka-sas, 28/81) buyruğu da buradan gelmektedir. Aynı şekilde; Yerin dibine geçti" denildiği gibi; Yerin dibine geçirildi' de denilir.

Âyet-i kerimedeki soru inkâr anlamındadır. Yani onlar yalanlayanların başına gelen ceza gibi bir cezasının kendilerini de gelip bulmayacağından yana emin olmamalıdır.

"Yahut" Lut kavmine ve başkalarına yapıldığı gibi farkedemeyecekleri bir taraftan kendilerine azabın gelip çatacağından yana emin mi oldular?" Bunun-ia Bedir gününün kast edildiği de söylenmiştir. Çünkü onlar o gün helâk edildiler ve hesaplarına hiç öyle bir şeyi katmamışlardı.

"Yahut onlar" Katade'nin açıklamasına göre yolculuk ve tasarruflarında bulunarak "dönüp dolaşırken kendilerini yakalayivermesinden- Onlar aciz bırakamazlar." Onlar Allah'tan kurtulamazlar, anlamındadır.

"Onlar dönüp dolaşırken" ifadesinin yalaklarında dönüp dururlarken ve nerede olurlarsa olsunlar, anlamında olduğu söylendiği gibi; ed-Dahhak gece ve gündüz gidip gelirlerken, diye açıklamıştır.

"Yahut kendilerini korku içerisinde iken.,," İbn Abbas, Mücahid ve diğerlerinin açıklamasına göre mallarından, davarlarından ve ekinlerinden eksiltmek suretiyle "yakalamasından." İbnu'l-A'râbî de böyle demiştir: Yani mal, can ve meyve, mahsullerini gittikçe azaltıp eksilterek sonunda onlara tamamıyla helak edinceye kadar bunu sürdüreceğinden yana (emin mi oldular)?

ed-Dahhak: Korku içerisinde iken" ifadesinin (korku demek olan) "l'iaP'den geldiğini söylemiştir. Yani o, bir kesimi azab ile yakalayıp diğer bir kesimi terk etmek suretiyle geri kalan kesimin de helak edilenlerin başına inenin benzerinin üzerlerine ineceğinden korkması demektir.

el-Hasen der ki: "Korku içerisinde iken" ifadesidir kasabayı helak ile yakalarken, diğer kasabanın da aynı helakten korkması demektir. Bu da bir önceki sözün aynısıdır, Her ikisi de birinci anlama racidir, Eksilmek" demektir, ile Zaman onun imkânlarını eksiltti" anlamındadır. Mesela;'an kişi benim hakkımı eksik verdi' anlamındadır. Şair Zu'r-Rimme der ki:

"Hayır, bilakis kimi zaman bîr bulutun, kimi zaman da dostça toprak kaldıran Sıcak yaz rüzgârının hakkını eksik verdiği bir diyara olan iştiyaktır o."

Şair Lebid de şöyle demektedir:

"Benim konaklayıp göçüşüm onu {n etini) eksilti (rahatlattı)."

Yani onun etini, yağını azalttı. el-Heysem bin Adiy de der ki: "(^ycıı) Eksiltmek" anlamında Ezdişenûelilenn şivesinde kullanılır. Sonra da şu beyâtı nakleder:

"Onların ahitlerin.de duralayışları benim malımı eksiltip durdu

Ve sonunda boynuma sea çıkartan zincir ve halkaları hediye bıraktı."

Said b. el-Müseyyeb de der ki: Ömer b. el-Hattab İr.a) minber üzerinde iken şöyle dedi: Ey insanlar yüce Allah'ın: "Yahut kendilerini korku içesin-de iken yakalamasından" buyruğu hakkında ne dersiniz? Hazır bulunanlar seslerini çıkarmadılar. Üzeyroğullanndan bir adam kalkıp şöyle dedi: Bu birim kullandığımız bir şivedir. Ey müminlerin emiri, burada "korku içerisindeyken" ifadesi eksiltirken demektir. Bunun üzerine bir adam kalkıp şöyle dedi: Ey filan alacağının durumu ne oldu, o: Onu eksitim (tehavvuf) dedi. Adam-dönüp Hz. Ömer'e durumu bildirince Hz. Ömer: Peki Araplar bunu şiirlerinde bu anlamda kullanmışlar mıdır deyince; evet dedi. Bizim kabilenin şairi Ebu Kebir el-Huzelî oldukça irileşmiş ve dolmuş haldeki hörgüçü yolculuk dolayısıyla eksilen, zayıflayan devesini şu beyitiyle vafsetmektedir:

"Yolculuk onun üst üste yığılmış ve semirmiş hörgüciinü eksiltip durdu. Tıpkı keserlerin kayın dalını eksiltip İnceltmeleri gibi.

Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: Ey insanlar, divanınız olan cahiliye şiirini iyi bilmeye bakınız. Çünkü orada Kitabınızın tefsiri ve sözlerinizin manaları vardır

el-Leys b. Sa'd der ki: Burada; Korku içerisinde iken" ifadesi çabucak ve alelacele anlamındadır. İşlarniş olduğunuz günahlarınız dolayısıyla sizleri azarlayarak ... anlamında olduğu da söylenmiştir. Bü açıklama İbnl Abbas'dan da rivayet edilmiştir. Katade ise der ki: "Korku içerisinde iken yakalamasından" cezalandırmasından yahut afetmesinden ... demektir.

"Rabbınız gerçekten Raûftur, Rahimdir." Cezalandırmakta acele etmez, mühlet verir. [\[115\]](#)

48. Allah'ın yarattığı şeylerin gölgelerinin, zilletle ve itaat ediciler olarak, durmadan sağa-sola dönerek Allah'a secde ettiklerini görmüyorlar mı?

Hamza, el-Kisaî, Halef, Yahya ve el-A'meş, bütün insaniara hitap oimak üzere " Görmüyor musunuz" anlamında "te" ile okumuşlardır. Diğerleri ise, kötülükleri planlı yanlardan haber vermek üzere "ye" e okumuşlardır. Tercih olunan kıraat

şekli de budur.

"Yarattığı şeylerin" yani, gölgesi bulunan ve dik duran ağaç veya dağ gibi her bir cismin.. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Her ne kadar bütün eşya Allah'ın buyruklarını dinleyip itaat ediyor ise de, özel olarak bunlar zikredilmiştir.

"Gölgelerinin zilletle ve itaat ediciler olarak durmadan sağa sola dönerek" anlamındaki buyrukta geçen: Gölgelerinin... sağa sola dönerek" anlamındaki buyruğu, Ebu Amr, Yakub ve başkaları, "gölgeler" kelimesinin müennesliği dolayısıyla "te" ile okumuşlardır. Diğerleri ise "ye" ile okumuşlardır. Ebu Ubeyd, bu okuyuşu tercih etmiştir. Bir taraftan bir tarafa eğilip durarak... anlamındadır. Çünkü gölge, günün başlangıcında bir halde iken, daha sonra çekilip arkasından da günün sonuna doğru bir başka hale avdet eder. Göğenin bir yerden bir başka yere dönüp durması ve meyletmesi onun secdesidir. İşte bu bakımdan akşam üzeri gölgesine, Dönmek (gölge)" adı verilmiştir. Çünkü bu durumda gölge batıdan doğuya doğru dönmüş olur. Dönüş dönmek" anlamındadır. Yüce Allah'ın: Allah'ın emrine dönünceye kadar" (el-Hucurât, 49/9) buyruğu da buradan gelmektedir. Bu anlamda bir açıklama, ed-Dalîhâkf Ka-tâde ve başkalarından da rivayet edilmiştir. Yine bu anlamdaki açıklamalar, daha önce Ra'd Sûresi'nde (13/15. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. ez-Zeccâc der ki: Bu buyrukla cismin secde etmesini kastetmektedir Cismin secde etmesi ise, onun emre itaat etmesi ve onda ilahi sanatın etkilerinin görülmesi demektir. Bu da bütün cisimler hakkında umumidir.

"Zilletle ve itaat ediciler olarak" boyun eğenler ve küçülmüşler olarak, demektir. Küçüklük ve zillet" anlamındadır. Adam küçüldü, zelil oldu" demektir. İsm-i faili diye gelir. Allah onu zelil etti" anlamındadır. Şair Zu'r-Rimme de şöyle demektedir:

"Geriye Muhayyis denilen hapisanede zelil olan bir kimse ile Topraklarından başka yerde deliğine sinmiş kimselerden başkası kalmadı."

el-Maverdi, bu beyti bu şekilde Zu'r-Rimme'ye nisbet etmiş, el-Cevherî bu n Ferezdak'a ait olduğunu söylemiş ve "el-Muhayyis" denilen yerin bir zamanlar Irak'ta bulunan bir hapisanenin adı olduğunu belirtmiştir. Zillet gösterilen, zelil olunan yer demektir. Bir başkası (-Ali r.a.-) de şöyle demektedir:

"Sen benim akıllı mı akıllı olduğumu görmüyor musun?. Nâfî' denilen hapisaneden sonra Mtihayyis'i bina ettim,"

"Yemîni Sağ" buyruğunda, "sağHı tekil olarak kullandığı halde "şimal; Sol" kelimesini çoğul kullanmıştır. Çünkü "yemin* kelimesi tekil olsa bile çoğul anlamını verir. Şayet "sağlara ve sollara", "sağ ve sollara" yahut da "sağa ve sola" ya da "sağlara ve sola" denilse yine caiz olur. Çünkü anlam çokluk ifade

etmek içindir. Aynı şekilde bîr şeyde İki alâmet bir arada bulunduğu takdirde birisini çoğul, birisini de tekil getirmek Arapların adetidir. Yüce Allah'ın: Allak kalplerine ve kulaklarına da mühür vurmuştur" (el-Bakara, 2/7) buyruğu ile; Onları karanlıklardan nura çıkarır" (el-Ba-kara, 2/257) buyruklarında olduğu gibi. Şayet bu âyetlerde: Onların kulaklarına" ve; Nurlara" denilmiş olsaydı, bu da caiz olurdu. Bununla birlikte "yemin: Sağ" kelimesinin; 'ın lafzına, "sola" kelimesinin de onun manasına irca' edilmesi dolayısıyla bu şekilde gelmiş olduklarını kabul etmek mümkündür, Arap dilinde bunun benzeri pek çoktur. Şair der ki:

"Gelenler ve Teymliler, Sebe' diyarının dağlarının zirve sindedirler Camışların derisi onlann boyunlarını yaralamış bulunuyor."

Görüldüğü gibi, burada şair; Deriler" demeyerek "deri" demekle yetinmiştir, Şöyle de açıklanmıştır: "Sağ" anlamındaki kelimenin tekil zikredilmesi, güneş doğduğunda bir kimse kibleye karşı ise gölgesi sağa doğru yayılır. Son-ra da bir şekilde şimale (kuzeye) doğru meyleder, sonra da sola birçok hallerde meylettiğinden dolayı çoğul olarak, (Sollarla) dîye buyurulmuş-[\[116\]](#)

49. Göklerde olan, yerde olan canlılar ve melekler de hiç kibirlenmeden Allah'a secde ederler.

50. Üstlerinde (hakim) olanRabblarından korkarlar ve emrolunduk larını yaparlar.

“Göklerde olan, yerde olan canlılar" yani, yerüzerinde hareket eden her bir canlı varlık "ve melekler de* yani, yeryüzünde bulunan melekler de Rabb-lerine "hiç kibirlenmeden Allah'a secde ederler." Özellikle yer meleklerini sözkonusu etmesi, mevki itibariyle şereflerinden dolayıdır. Yüce Allah, onları diğer canlılardan -canlıların kapsamına girseler biie- ayrıca ve müstakil olarak zikretmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: "O ikisinde meyveler, kurma ağaçları ve nar vardır" (er-Rahmân, 55/68) buyruğunda olduğu gibi.

Şöyle de açıklanmıştır: Meleklerin ayrıca zikredilmeleri, kanatlı oluşlarından ve böylelikle de diğer canlıların kapsamına girmeyişlerinden dolayıdır. İşte bu sebeble ayrıca zikrolunmuşlardır

Yüce Allah'ın; "Göklerde olan... Allah'a secde ederler" buyruğu ile melekler, güneş, ay, yıldızlar, rüzgârlar ve bulutlar; "yerde olan canlılar" buyruğu ile de yeryüzü meleklerinin de secde ettikleri belirtilmektedir. Bütün bunlar Rabblarına ibadete karşı büyüklenmezler, İşte bu, meleklerin Allah'ın kızları olduğu iddiasında bulunan Kureyşlilerin kanaatlerine de bir reddir.

"Üstlerinde olan Rabblerinden korkarlar" buyruğu Rabblerinin ceza ve azabından korkarlar demektir. Çünkü helak edici azap ancak semâdan iner. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Onlar, kendi kudretlerinin üzerinde bulunan Rabblerinin kudretinden korkarlar. Bu açıklamaya göre ifadede hazfedilmiş kelimeler vardır.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: "Üstlerinde olan Rabblerinden korkarlar" buyruğu ile kastedilenler meleklerdir. Melekler, yeryüzünde bulunan bütün canlılardan daha yukarıda oldukları halde Rabblerinden korkarlar, Buna göre, onlardan daha aşağıda bulunanların Rabblerinden korkmaları öncelikle sözkonusudur. Bunun delili de yüce Allah'ın: "Ve emrolunduk-larını yaparlar" buyruğudur ki, bununla da kastedilenler meleklerdir[117]

51. Allah buyurdu ki: "İki ilâh edinmeyin. O, ancak tek bir ilâhtır. O halde yalnız Benden korkun."

Yüce Allah'ın: "Allah buyurdu ki: İki ilâh edinmeyin." Anlamın, iki varlığı iki ayrı ilâh edinmeyin şeklinde olduğu söylendiği gibi, buradaki "İki" İfadesinin ayrıca te'kid için, geldiği de söylenmiştir. Hak olan ilâh, birden çok olmayacağına ve birden çok olan her bir varlık da ilâh olmayacağına göre, sadece "iki" zatın ilâh edinilmesinden söz edilmekle yet ini I mistir. Çünkü kasıt, hak ilâhın birden çok olmayacağını anlatmaktır.

"O, ancak tek bir ÜâhW." Onun mukaddes zatı bir ve tektir Daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/T63 ve 164. ayetlerin tefsirlerinde) geçtiği üzere, O'nun vahdaniyetinin aklî ve şer'î delilleri ortaya konulmuş bulunmaktadır. Ayrıca biğ bunları "Şerhu'l-Esmâ" adlı eserimizde "el-Vâhtd" ism-i şerifini açıklarken zikretmiş bulunuyoruz. Şanı yüce Allah'a iamd olsun.

"O halde yalnız Benden korkun" buyruğuna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/40. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [118]

52. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'uundur. Din de daima ve yalnız O1 nadir. Buna rağmen hâlâ A11 alı dan başkasından mı korkuyorsunuz?

"Göklerde ve yerde ne varsa O'mındur. Din de daima O'nadır" Din: itaat ve-ihlâs demektir, Daima her zaman" anlamındadır. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır. el-Cevherî de nakletmiştir. Devam etti, eder" anlamındadır. Bir kimse bir işe devam eder ve onu sürekli yaparsa; Adam işe devam etti" denilir.

Buyruk, Allah'a her zaman ebediyyen İtaat gereklidir, anlamındadır. Bu

kelimenin "daima" anlamında olduğunu söyleyenler arasında el-Hasen, Mücahid, Katade ve ed-Dahhak da vardır. Yüce Allah'ın: Onlar için sürekti bir azab da vardır" (es-Saffat, 37/9) buyruğunda da aynı kelime kullanılmıştır. ed-Düeli der ki:

"Ben hiçbir zaman ebediyen, zaman boyu devam edecek bir kan karşılığında, Kalıcılığı az olan bir övgüyü kabul edemem."

el-Gaznevî, es-Sa'lebî ve başkaları ise (aynı beyi ti.) şöylece nakletmişler-dir:

"Ebediyen zaman boyunca yergi karşılığında Kalıcılığı bir gün olabilen azıcık övgüye razı olamam."

'in, yorgunluk ve bitkinlik anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani kul itaatinde yorgun düşse dahi, Allah'a itaat icab eder, demektir. Şairin şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır.

"Bitkinlik ve yorgunluktan dolayı o tutmaz bacağı.

Açlık (tan dolayı) da onun değersiz kemikleri dahi dişlenmez."

İbn Abbas; ın; vacib ve kaçınılmaz olarak, anlamında olduğunu söylemiştin el-Ferrâ ile el-Kelbî ise halis ve katıksız olarak açıklamışlardır.

"Buna rağmen hâlâ Allah'dan başkasından mı korkuyorsunuz?" Yani Allah'dan başkasından korkmamalısınız. Buradaki; Başka" kelimesi; Korkuyorsunuz" ile nasb edilmiştir. [\[119\]](#)

53. Sahip olduğunuz her bir nimet Allah'tandır. Sonra size herhangi bir sıkıntı gelip çatığında O'na yalvarıp yakarırıntt.

54. Nihayet O, sizden sıkıntıyı giderdiğinde ise içinizden bir grup Rabblcriue şirk koşuverirler,

55. Kendilerine verdiğimizize nankörlük etsinler diye. Öyle ise faydalanın bakalım, yakında bileceksiniz.

Yüce Allah'ın: "Sahip olduğunuz her bir nimet Allah'tandır" buyru-ğundaki; Her bir" edatının el-Ferrâ ceza (şart) edatı anlamında olduğunu söylemiştir.

Sahip olduğunuz" deki "be" harfî ise şu takdirde hazfedilmiş bir fiile taalluk etmektedir: Elinizde bulunan ..," şektindedir.

"Her nimet" beden sağlığı, geniş nızık, evlat sahibi olmak ... hepsi Allah'tandır

Anlaman: Sizin elinizde bulundurduğunuz Allah'tandır şeklinde olduğu da söylenmiştir, "Sonra size herhangi bir sıkıntı14 hastalık, belâ ve kıtlık gibi "gelip

çatığında Ona yalvarıp yakarırsınız." Ona niyaz edersiniz, O'na dua edersiniz,

"Feryat etti, eder, feryat etmek" demektir. ın anlam itibariyle Böğürmek" gibi olduğu da söylenmiştir. Bazıları da "bö-ğüren bir buzağı keykeli" (Tâ-Hâ, 20/88)

buyruğunu; linde (son kelime "hı" yerine "cim" harfi ile) okumuşlardır ki, bunu da el-Alı-feş nakletmektedir. Kişi Allah'a niyaz etti, yalvarıp, yakar-dr demektir. el-A'sâ da bir ineği anlatırken şunları söylemektedir:

"(Yavrusunu kaybettiği için) üç gün, üç gece dolaşıp durdu.

Yalnızca (yavrusu için) aranması, şefkati ve feryad edip böğürmesi vardı."

"Nihayet O sizden sıkıntıyı giderdiğinde" belâ ve hastahklannıza son verdiğinde "ise içinizden bîr grup Rablerine şirk koyuverirler," Bu belânın ortadan kaldırılmasından ve yalvarıp yakarmaktan sonra O'na ortak koşarlar.

İfade, helak olmaktan kurtulduktan sonra şirk koşmanın oldukça hayret edilecek bir iş olduğu anlamındadır. Bu anlam Kur'an-ı Kerîm'de birkaç defa tekrar edilmektedir. Bundan önce ise el-En'am Sûresi'nde (.6/63,64. âyetlerde) ve Yunus Sûresi'nde (10/12. âyet) geçmiş bulunmaktadır, İleride (is-ra.)ve diğer sûrelerde de gelecektir. ez-Zeccac der ki; Bu küfre sapanlara has Hir durumdur.

"Kendilerine verdiğimiz nankörlük etsinler diye" yani Allah onların sıkıntı ve belâlarını gidermek gibi onlara ihsan etmiş olduğu Allah'ın nimetlerini inkâr etsinler, onlara karşı nönkörlük etsinler diye böyle yapıyorlar. Bu da: inkâr etsinler diye şirk koşuyorlar, demektir. Buna göre âyetin başındaki "lam" lam-ı key'dir, akıbet lam'ı (... sonunda nankörlük etsinler diye anlamında) olduğu da söylenmiştir.

"Kendilerine verdiğimiz nankörlük etsinler diye" buyruğunun nimeti küfür ve İnkâra sebep kılsınlar diye, anlamında olduğu da söylenmiştir ki, bütün bu davranışlar kötü davranışlardır. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Nankörlük nimet ihsan edenin (nimetini kesmesi doğrultusunda) içini boar."

"Öyle ise faydalanın bakalım." Bu, tehdid manasını ihtiva eden bir emirdir. Abdullah (bin Mesud) ise bunu; De ki: Faydalanın bakalım" diye okumuştur.

"Yakında" sonunuzun nereye varacağını "bileceksiniz." [\[120\]](#)

56. Kendilerine verdiğimiz rızıkdan o bilmezlere bîr pay ayırırlar. Allah'a andolsun ki, uydurajç İd iğiniz şeylerden elbette sorguya çekileceksiniz.

"Kendilerine verdiğimiz ılıklardan o bilmezlere bir pay ayırırlar*" Yüce Allah-onların cahilliklerinden bir başka çeşidini söz konusu etmektedir. Onların zarar ve fayda verip vermediklerini bilmedikleri şeylere -putlara- bu putlara yaklaşmak kasdı ile mallarından bir miktar ayırdıklarını dile getirmektedir. Bu açıklamayı Mücahd, Katade ve başkaları yapmıştır. Buna göre "bilmezler" müşriklerin kimliği olmaktadır. Bunun putların niteliği "vav'r ve "nun" İle çoğul yapılarak akıl sahipleri gibi kendilerinden söz edildiği de söylenmiştir. Buna

göre burada "bilmezler" vasft O (şey)" lafzına aittir. "Bilme"'nin mePulu de hazfedilmiştir. İfadenin takdiri şu anlamdadır: Bu kafirler hiçbir şey bilmeyen kafirlere bir pay ayırırlar. el-En'am Sûresi'nde yüce Allah'ın: Zxnlanncâ: Bu Allah'ın, bu da O'na koştığımız ortaklanmı-zındır, dediler" (el-En'am, 6/136) buyruğunu açıklarken bunun tefsiri geçmiş bulunmaktadır.

Daha sonra yüce Allah, haber kipinden hitap kipine geçerek: "Allah'a an-dolsun ki uydurageldiğiniz şeylerden" Allah'ın bunları size emrettiği şeklinde uydurduğunuz iftiralardan "elbette sorguya çekileceksiniz" ve bundan dolayı ayarlanacaksınız, dîye buyurmaktadır. [\[121\]](#)

57. Bir de onlar kulan Allah'a isnad ederler. Hâşâ! O, münezzehtir. Halbuki candan arzuladıklarını da kendileri için isterler.

"Bir de on Ur kızları Allah'a isnad ederler. Bu buyruk, Huzaahlar ile Ki-nânelîler hakkında İnmiştir ki, onlar meleklerin Allah'ın kızları olduğunu iddia ediyorlar ve (kız çocuklarını öldürerek) kızları kızlara gönderin, derlerdi.

"Hâşâ! O, münezzehtir!" Şanı yüce Allah, kendi zatını kendisine nisbet ettikleri evlat edinmekten tenzih ve ta:zim etmektedir.

Halbuki candan arzuladıklarını da kendileri için isterler." Yani erkek çocukları kendileri için isterken kız çocuklarını istemezler. Buna göre; ref ma ha Hindedir. Haberi ise "kendileri için isterler" buyruğudur. Hâşâ! O münezzehtir" buyruğunda ifade tamam olmaktadır.

el-Ferrâ ise (reP mahallinde değil de) nasb mahallinde olmasını şu takdirde olmak üzere caiz kabul etmektedir Halbuki carıdan arzuladıklarını da kendileri için isterler," ez-Zeccac bunu kabul etmeyerek şöyle der: Araplar bu gibi durumlarda bu şekilde değil de; Kendileri için isterler" şeklinde kullanırlar.

[\[122\]](#)

58. Onlardan bîrine kız çocuğu müjdesi verilince kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir.

"Onlardan birine kız çocuğu müjdesi verilince" yani onlardan birine kız çocuğu doğduğu haber verilirse "kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir." Yüzünün ifadesi değişir, demektir. Yoksa burada beyazlığın zıddı olan siyahlığı kast etmemektedir. Bu, o kimsenin ki2 çocuğunun doğumu dolayısıyla kederlendiğinin kinaye yolu ile ifade edilmesidir. Araplar hoşuna gitmeyen bir şey ile karşılaşan herkes hakkında; "Gam ve kederden dolayı yüzü simsiyah

kesildi" derler. Bu açıklamayı ez-Zeccac yapmıştır. el-Maverdi'nin naklettiğine göre ise burada kasıt siyah renktir ve bu cumhurun görüşüdür, diye ekler.

"Kendisi pek öfkeli olarak" kederle dolu olarak, demektir. İbn Abbas oldukça üzüntülü, hüzünlü diye açıklamıştır. el-Ahreş de der ki: Bu öfkesini saklayıp açığa vurmadı, anlamındadır.

Şöyle de denilmiştir: Bundan kasıt kederinden dolayı ağzını kapatıp hiçbir şekilde konuşmayan kederli, üzüntülü kimsedir. Bu da "kırbanın ağzını kapatmak" demek olan; dan alınmıştır. Bu açıklamayı Ali b. İsa yapmıştır. Bu anlamdaki açıklamalar bundan önce Yusuf Sûresi'nde (12/84. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[123\]](#)

59. Kendisine verilen kötü müjdeden ötürü kavminden gizlenir. Aşağılanmayı göze alarak onu alıkoysun mu, yoksa onu diri diri toprağa mı gömsün? Bakî Verdikleri hükümleri ne kadar kötüdür!

"Kendisine verilen kötü müjdeden" yani kız çocuğu olması dolayısıyla karşı karşıya kaldığı keder, utanç ve arlanmadan "ötürü kavminden gizlenir." Saklanır, onlara görünmemeye çalışır. "Aşağılanmayı" küçük görünmeyi "göfçe alarak onu alıkoysun mu" buradaki "onu" zamirinin müzekker gelmesi; müjdeden" (kelimesinde mündemiç) şeye ait olduğundan dolayıdır.

İsa es-Sakafî "Aşağılanmayı göze alarak" anlamındaki buyru şeklinde okumuştur. Bu iki söyleyiş de Kureyş şivesinde (aynı anlamda) kullanılır. Bu açıklamayı el-Yezidî yaptığı gibi Ebu Ubeyd de el-Kisaîden nakletmektedir. el-Ferrâ da şöyle demektedir: Bu Temim şivesinde "az" anlamındadır. el-Kisaî de belâ ve meşakkat anlamındadır, der. el-Han-sâ da şöyle demiştir:

"Biz canlarımızı belâ ve meşakkate sokarız. Hoş olmayan günde (savaşta) Canları belâ ve meşakkate sokmak, onları daha bir hayatta bırakıcıdır."

el-A'meş ise bunu; Kötülüğüne rağmen onu alıkoysun mu" diye okumuştur. Bunu en-Nahhas zikretmiş ve şöyle demiştir: el-Cahdeî İse; Yoksa onu (o dişiği) diri diri toprağa mı gömsün" şeklinde müennes zamiri kullanarak (58. âyetteki):... fcız çocuğu ..." kelimesine iade etmektedir. Ancak bu şekilde okuması halinde; Onu alıkoysun mu" kelimesindeki zamiri de bu şekilde okuması icabeder.

"Aşağılanma"mn kız çocuğa raci olduğu da söylenmiştir. O kız çocuğu kendisi nezdinde aşağılanmış olmasına rağmen ahkoysun mu anlamındadır. Zamirin babaya raci olduğu da söylenmiştir. Yani kendisine rağmen alıkoysun mu yoksa

diri diri toprağa mı gömsün? Bu da onların kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeleri uygulamalarına işarettir.

Katade der ki; Mudar ve Huzaalılar kız çocukları diri diri gömerlerdi. Bu konuda en katı olanlar ise Temi mi İlerdir. Onlar bu uygulamalarına yenik düşme korkulan ile kız çocuklarına denk olmayan kimselerin onlarla evlenmek istemelerini gerekçe göstermişlerdi. Ferezdak'ın amcası Sa'sa'a Naciye böyle bir işin yapılacağını fark edecek olursa kız çocuğun babasına yavrusunu hayatta bıraksın diye deve gönderirdi. İşte el-Ferezdak şu beyit ile övünerek buna işaret etmektedir:

"Diri diri gömülen kız çocuklarını engelleyen ve canlı olarak gömölme istenenleri Hayatta tutarak gömölmemelerini sağlayan benim amcamdır."

" Onu diri diri gömme"nin tanınmayacak hale gelinceye kadar insanlardan gizleyip saklamak, anlamında olduğu da söylenmiştir. Tıpkı kimsenin görmemesi için toprağa gömülen kişi gibi bu anlama gelme ihtimalide vardır.

[\[124\]](#)

Kız Çocuğu Yetiştirmenin Fazileti:

Müslim'in Sahih'inde Âişe (r.anhâ)dan şöyle dediğı sabit olmuştur: Beraberinde iki kız çocuğu bulunan bir kadın yanıma geldi. Benden birşeyler istedi. Yanımda tek bir hurma tanesinden başka bir şey yoktu. Ona bu hurma tanesini verdim. O kadın da hurma tanesini alarak iki kız çocuğu arasında paylaştırdı, kendisi de ondan hiçbirşey yemedi. Sonra kızları ile birlikte çıkıp gitti. Peygamber (sav) yanıma girince ona kadının durumunu anlattım. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Her kim (bir ve daha fazla) kız çocukları ile imtihan olunur da onlara iyilikte bulunacak olursa o kız çocukları onun için cehennem ateşinden bir perde teşkil ederler."[\[125\]](#) Bu hadiste kız çocuklarının bir sınanma aracı olduklarına delil teşkil eden ifadeler vardır. Daha sonra Hz. Peygamber onlara karşı sabırla hareket edip iyilikte buınup güzel davranmanın, ateşten koruyucu olduğunu haber vermektedir.

Yine Âişe (r.anhâ)dan şöyle dediğı nakledilmiştir: Yoksul bir kadın İki kız çocuğunu taşıyarak yanıma geldi. Ben ona üç hurma verdim. Bu hurmalardan herbirisini kız çocuklarına verdi, Diğer tek hurmayı da yemek üzere ağızına götürürken iki kız çocuğu o hurma tanesini düşürmesine sebep oldu. Bu sefer o yemek istediğı tek Eıurmayı iki kız çocuğu arasında bölüştürdü. Bu durumu beni hayrete düşürdü. Kadının yaptığını Rasulullah (sav)a nakledince şöyle buyurdu: "Şüphesiz aziz ve celil olah Allah, o kadına cenneti vacip kılmıştır, yahut onu cehennem ateşinden azad etmiştir "diye buyurdu.[\[126\]](#)

Enes b. Malik'den de şöyle dediğı nakledilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim balığ olacakları yaşa kadar iki kız çocuğuna bakacak olursa kıyamet gününde o bu halde benimle gelir" diyerek parmaklarını birbirine bitiştirdi.[\[127\]](#) Bu iki hadisi de aynı şekilde Müslim (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) rivayet etmiştir.

Hafız Eb» Nuaym da el-Amesş'den o Ebu Vail'den o Abdullah'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kimin bir kız çocuğu bulunur da onu te'dip ederr edebini güzelleştirir ve ona (ihtiyaç duyacağı bilgileri) öğretir de bu öğretimini de güzelleştirmiş olup Allah'ın kendisine ihsan etmiş olduğu nimetlerden o ktz çocuğuna da ihsan edecek olursa, bu kız çocuğu onun için cehennem ateşinden bir örtü yahul bir perde olur."[\[128\]](#) Akıl bin Ullefe'den kızı el-Cerba'ya lalip olunduğunda o şöyle demiş;

"Ben oyum ki eğer bana bin (dinar) mehir, köleler Ve bol süt veren develer

verilecek olsa bile Benim en sevdiğim damadım kabirdir."

Abdullah b. Tabir de şöyle demiştir:

"Kız çocuğu babası olan herkesin eğer kız çocuğu yoluyla akrabalık (sıhriyet) Öğünülecek bir şey ise onun üç tane damadı var demektir. Ona riâyet eden koca, onu saklayan kafesi ve onun üzerini örtecek olan Kabri ki, hepsinin hayırlıları kabridir."

"Baki Verdikleri hükümleri ne kadar kötüdür!" Yani kız çocuklarını yaratıcılarına ait kabul edip erkek çocukları kendilerinin kabul etmek suretiyle verdikleri hüküm ne kötüdür!

Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Erkekler sizin, dişiler O'nun mu? O taktirde bu insafsızca bir paylaştırmadır?" (en-Necm, 53/21-22) Yani bu haksızca, zalimce bir paylaştırmadır. İleride (bu âyetlerin tefsirinde) bu hususta başka açıklamalar da gelecektir. [\[129\]](#)

60. Kötü örnek -esasen- âhirete iman etmeyenlerindir. En yüce örnek ise Allah'ındır. O, mutlak galiptir, Hakimdir.

"Kötü örnek" yani cahillik ve küfür gibi kötü nitelikler "esasen âhirete iman etmeyenlerindir.1'Asıl şu yüce Allah'a kız çocuklarını nisbet edenlerindir. Burada sözü edilen "kötü örneksin onların yüce Allah'ı eş ve çocuk sahibi olmak ile vafsetmeierî olduğu söylendiği gibi, kötü örnekten kastın azap ve cehennem ateşi olduğu da söylenmiştir.

"En yüce örnek ise Allah'ındır." İhlas ve tevhid gibi en yüce vasıflar O'na aittir. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. Onun yaratıcı, rızık verici, kadir ve alnellerin karalığını verici olmak suretiyle en ustun sıfatlara sahip olması manasında olduğu da söylenmiştir

İbn Abbas şöyle demektedir: "Kötü örnek" ateştir, "en yüce örnek" ise Allah'tan başka ilâh olmadığına şehadet getirmektir. Bunun "Onun gibi hiçbir şey yoktur11 gerçeği olduğu söylendiği gibi "ol yüce örnek ise Allah'ındır" buyruğunun yüce Allah'ın: "Allahgöklerin veyerin nurudur. Bu nurunun misali „,"(en-Nur, 24/35) buyruğuna benzediği de söylenmiştir.

Şanı yüce Allah: "Artık Allak hakkında örnekler bulmaya kalkışmayın" (en-NahJ, 16/74) diye buyurmuşken, yüce Allah örneği nasıl kendi zatına izafe etmiştir, diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Şanı yüce Allah'ın: "Artık Allah hakkında Örnekler bulmaya kalkışmayın" buyruğundan kasır, başka varhkların O'na benzemesini ve eksiklik gerektiren misalierî vermeye kalkışmayın. Yüce Allah'a eksiklik ve yaratıklara benzemeyi gerektiren misaller,

örneklet vermeye kalkışmayın, demektir. En yüce örnek yüce Allah'ın benzersiz ve eşsiz şekilde vasf edilmesidir. O» zalimlerin ve inkarcıların söylediklerinden alabildiğine yüce ve büyüktür,

"O mutlak galiptir, Hakimdir" buyruğunun anlamına dair açıklamalar da...a önceden (mesela, el-Bakara, 2/32, âyet ilel29- âyetlerde) geçmiş bulunmaktadır. [\[130\]](#)

61. Eğer Allah, İnsanları zulmlerinden ötürü sorgulayacak olsaydı, üzerinde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat O, insanları belirlenmiş bir va'deye erteler. Artık ecelleri geldiği zaman ne bir saat geciktirilirler, ne de öne geçebilirler.

"Şayet Allah, insanları Mimlerinden" küfür ve Allah'a iftiralarından "ötürü sorgulayacak" ve onların cezalarını dünyada acilen verecek "olsaydı üzerinde" yani yer üzerinde "hiçbir canlı bırakmazdı." Burada yerin sözü geçmemekle birlikte ona ait bir zamir vardır. Çünkü yere yüce Allah'ın: "Hiçbir canlı" buyruğu delil teşkil etmektedir. Çünkü canlı (dâbbe) ancak yer üzerinde hareket eder. Anlam ise kâfir bir canlı bırakmaz, şeklindedir. O halde bu özel bir anlam taşımaktadır. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Eğer o küfürleri sebebi ile babaları helak edecek olsaydı, elbetteki onların çocukları da olmazdı.

Âyette umurun kastedildiği de söylenmiştir. Yani şanı yüce Allah insanları işlediklerinden ötürü sorgulayacak olsa, bu yeryüzü üzerinde ister bir peygamber, ister başka türden hiçbir canlı bırakmazdı. el-Hasen'in görüşü budur. İbn Mesud bu âyet-i kerimeyi okuyarak şöyle demiştir: Allah diğer mahrukatı günahkârların günahları sebebi ile sorgulayacak olsa, azap, yuvaları-daki kara böcekler dahil olmak üzere bütün yaratıkları kapsar. Gökten yağmur yağdırmaz, yerden bitki bitirmez, bunun sonucunda da bütün canlılar ölür giderdi. Fakat yüce Allah affetmekte ve lütuf ile muamele etmektedir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Çoğunu da affeder" (eş-Şura, 41/30) diye buyurmaktadır.

"Artık ecelleri" ölüm va'deleri ve ömürlerinin son demleri "geldiği zaman ne bir saat geciktirilirler ve ne de öne geçebilirler." Bu buyruğun anlamı daha önceden (el-A'râf, 7/34. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

Yaratıklar arasında zulme sapmamış müminler de bulunduğu halde yüce Allah nasıl olur da herkesi helak eder, diye sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Allah zalimin helakini intikam ve ceza olarak takdir eder, müminin he-lâkına karşılık İse âhirette sevap ve mükâfat verir.

Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben Kasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinledim; "Allah bir kavme azap etmeyi

murad edecek olursa, azap aralarında bulunan herkese isabe eder, sonra da niyetlerine göre diriltirler."[\[131\]](#)

Um Seleme'den nakledildiğine göre ona yerin dibine geçirilecek orduya dair som sorulmuştu. Bu soru ise İbn ez-Zübery'in (Mekke'de halifeliğini ilan ettiği) günlerde idi. Um Seleme şöyle dedi: Rasûlullah (say) dedi ki: "Beyt'e birisi sığınacaktır. Ona bir ordu gönderilecek bu ordu yeryüzünün düzlük bir yerinde iken onlar da yerin dibine geçirilecekler." Ben ey Allah'ın Rasûlü peki aralarında bu işten hoşlanmayan veya zorla getirilmiş kimselerin durumu ne olacak, diye sordum. Söyle buyurdu: "O da onlarla birlikte yerin dibine geçirilir fakat kıyamet gününde niyetine göre diriltir"[\[132\]](#)

Biz bu hususa dair açıklamalarımızı güzel ve etraflı bir şekilde Uet-Tez-kire" adlı eserimizde yapmış bulunuyoruz. Yeterli açıklamalar da bundan önce el-Mâide (5/105. âyetin tefsirinde) ve el-En'am Süresi'nin sonlarında (6/164. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Şam yüce Allah'a hamd olsun.

"Artık ecelleri geldiği zaman" buyruğunun artık kıyamet günü geldiği zaman ... anlamında olduğu söylenmiştir, Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[133\]](#)

62. Onlar hoşlanmadıkları şeyleri Allah'a İsnad ederler. Dilleri de yalan yere en güzel akıbetin kendilerinin olduğunu söyler. Şüphesiz ateş onlaradır ve onlar önden gönderilecek olanlardır.

"Onlar hoşlanmadıkları şeyleri" yani kız çocuklarını 'Allah'a isnad ederler. Dilleri de yalan yere" yalan sözler söyleyerek "en güzel akıbetin kendilerinin olduğunu söyler." Mücahid der ki: Bu, oğulların kendilerinin kız çocuklarının da Allah'ın olduğunun söylemeleridir.

Yalan yere" kelimesi; Söyler" kelimesinin nıefuludur....unu" lafzı î.se "yalanMan bedel olarak nasb mahal ünedir. Çünkü onun ne olduğunu açıklamaktadır. "Gitael âkıbefin güzel mükâfat anlamında olduğu söylenmiştir ki, bı açıklamayı ez-Zeccâc yapmıştır.

tbn Abbas, Ebu'l-Aliye, Mücalid ve İbn Muhaysın "yalan" anlamındaki laf-zi;! şeklinde "keT, "zel" ve "be!t harflerini Milleri" kelimesinin sıfatı olmak üzere ötreli okumuşlardır.[\[134\]](#) Yine; "Dillerinizin yalan yere nite-leye geldiği..."

buyruğundaki; Yalan yere" kelimesini de bu şekilde okumuşlardır'[\[135\]](#)

ise Çok yatan söyleyenin çoğuludur. "Rasûl" kelimesinin çoğulu rusul, sahur (çok sabreden) kelimesinin çoğulunun subur, şekûr (çokça şükreden.) kelimesinin çoğulunun da "şükür" diye gelmesi gibi.

siz, siz" ifadesi onların kanaatlerini red etmekte olup ifade burada tamam olmaktadır. Yani bu sizin iddia ettiğiniz gibi değildir. "Ateş onlaradır" hakikaten onlara ateş azabı verilecektir. Buna dair yeterli açıklamalar da ha önceden (Hud, 11/22. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve onlar önden gönderilecek olanlardır." Yani ateşte unutulmuş olarak terk edileceklerdir. Bu açıklamayı İbnu'l-A'râbî, Ebu Ubeyde, el-Kisaî ve el-Fer-râ yapmıştır, Said bin Cübeyr ve Mücalid'in de görüşü budur. İbn Abbas ve yine Said bin Cübeyr Onlar uzaklaştırılmış olacaklardır diye de açıklamışlardır. Katade ve el-Hasen ise: Onlar cehenneme önden ve çabucak götürüleceklerdir, demektir, diye açıklamışlardır.

Suya önden giden kimse'1 demektir. Nitekim Hz. Peygamber: Ben sizin aranızda Havz'a en önce varacak olanım"[\[136\]](#) diye buyurmuştur. Şair el-Katâmi de der ki:

"Onlar bizim sohbet arkadaşlarımız oldukları halde bizden daha çabuk gittiler. Tıpkı arkadan gelecek su alacak olanların önünden gidenler gibi,"

Buradaki; Önden gidenler" su aramak için önden giden kimseler demektir. Su almak için geride kalan, sonradan gelenler" demektir.

Verş rivayetine göre şeklinde "ra" harfini esreli ve şedde-siz olarak okumuştur. Aynı zamanda bu, Abdullah b. Mesud ile İbn Abbas'ın da kıraatidir. Onlar günah ve masiyette aşırı kaçmış (ifrata kaçmış) kimseler idiler, anlamındadır Mesela; Filan kişi filana karşı aşırıya gitti" denilirken, ona kendisine söylediğinden daha fazla kötü sözler söyledi demektir.

Kâri Ebû Cafer ise; şeklinde "ra" harfini esreli ve şeddeli olarak okumuştur. Onlar Allah'ın emrini zayı etmiş, riâyet etmemişlerdi, demektir. Bu da görevde tefrit (kusurlu kalmak) demektir. [\[137\]](#)

63. Allah'a an dolsun ki senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Şeytan onların yaptıklarını kendilerine süsleyip hoş göstermiştir. İşte o, bugünde onların veilsidîr. Onlara çok acıklı bir azap da vardır.

"Allah'a andolsun ki senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Şeytan onların yaptıklarını pis ve kötü işlerini "kendilerine süsleyip hoş göstermiştir." Bu Peygamber (sav)a bir tesellidir. Ondan önce gelen peygamberlere de kavimlerinin İnkâr ile karşılık verdikleri hatırlatılmaktadır.

"İşte o, bugünde onların velisidir" yani kendi iddialarına göre dünyada kendilerine yardımcı olacak kimsedir. "Onlara" âhirette "çok acıklı bir azap davardır" buyruğundaki: "İşte o, bugünde" yani kıyamet gününde "onların

velisidir" cehennem ateşinde onlarla birlikte, dernektir. Sadece "bugün" diye söz edilmesi kıyamet gününün üzü dolayısıyladır.

Şöyle de açıklanmıştır: Kıyamet gününde onlara: İşte bu sizin veliniz ve yardım em iz dır, Haydi sizi bu azaptan kurtarması için ondan yardım isteyiniz, denilecek ve but onlara bir çeşit azar olmak üzere söylenecektir. [\[138\]](#)

64, Biz sana bu Kitabı ancak hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeyleri kendilerine açıkça anlatman için ve iman edecek bir kavme hidâyet ve rahmet olmak üzere indirdik.

"Biz sana bu Kİtabı yani Kur'ân-ı Kerîm'i ancak hakkında din ve hükümlere dair "anlaşmazlığa düştükleri şeyleri kendilerine açıkça anlatman için" ve bu açıklaman ile onlara karşı gereken şekilde delil ortaya konulsun diye Buradaki "hidâyet ve rahmet olmak üzere" anlamındaki buyruklar, "açıtça anlatman için" anlamındaki buyruğun mahalline atfedil mistir. Çünkü onun mahellen i'rabı nasbdır. ifadenin anlamı şudur: Biz sana Kitabı ancak insanlara açıklayıcı ölsün diye İndirmişizdir. "Hidâyet" yani doğru yolu gösterici ve müminlere rahmet olmak üzere gönderdik. [\[139\]](#)

65. Allah gökten su indirir de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltir. Şüphesiz bunda dinleyen bir topluluk için bir âyet vardır.

"Allah gökten" buluttan "su indirir de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltir" buyruğu ile tekrar nimetlerin sayılıp dökülmesine ve ilahî kudretin kemalinin açıklanmasına dönülmektedir.

"Şüphesiz bunda" Allah'tan gelen buyrukları kulaklarıyla değil de kalpleriyle "dinleyen bir topluluk için âyet" öldükten sonra dirilişe ve Allah'ın vahdaniyetine apaçık bir dalalet ve bir belge "vardır." Çünkü onlar, tapındıkları uydurma ma'budların hiçbir şeye güç yeti remedi ki erini bilmişlerdir, işte bu apaçık bir delil teşkil etmektedir

Bu işitmeleri kulaklarıyla değü kalpleriyle olmalıdır. Çünkü yüce Allah: "Çünkü gözler kör olmaz asıl göğüslerdeki kalpler kör olur" (el-Hacc, 22/46) diye buyurmaktadır. [\[140\]](#)

66. Davarlarda da sizin için elbette ibret vardır. Size onların karın Larındaki dışkı ile kan arasından içenlerin boğazından kolaylıkla geçen hâlis bir süt

İçiriyoruz*

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı on başlık halinde sunacağız: [\[141\]](#)

1. Davarlardaki İbretler:

Yüce Allah'ın: "Davarlarda" buyruğunda geçen davarlara dair geçen açıklamalar daha önce (ei-En'âm, 6/142'de) geçmiş bulunmaktadır. Burada kasıt deve, inek, koyun ve keçiden ibaret olan dört hayvan türüdür.

"Sizin için elbette bir İbret" Allah'ın kudretine, vahdaniyetine ve azametine delâlet "vardır." İbret asıl anlamı itibariyle birşeyin hakikatinin benzerlik yolu ile tanınabilmesi için, birşeye temsil ile benzeltilmesi, anlatılmasıdır. Yüce Allah'ın: "... ibret alın .," (el-Haşr, 59/2) buyruğu da buradan gelmektedir.

Ebu Bekr el-Verrak der ki: Davarlardaki ibret, bu hayvanların sahiplerine musahhar kılınması, onlara itaat etmesi yanında, senin Rabbine karşı gelip isyan etmen ve her hususta O'na muhalefet etmendir. Hiç şüphesiz günahı olmayan bir varlığın günahkar bir varlığı sırtında taşıması en büyük ibretlerdendir. [\[142\]](#)

2. İçirmek:

Size ... içiliyoruz" buyruğunun Medineliler, İbn Âmir ve Ebu Bekr'den gelen rivayete göre Âsim "mim" harfini üstün olarak; İçirdi, içirir" kökünden gelen bir fiil olarak okumuştur. Diğerleri ile Hafs'ın rivayetine göre Âsim "mim" harfini ötreli olarak den gelen bir fiil gibi okumuşlardır. Küreliler ile Mekkelilerin kıraati bu şekildedir. Bunların iki ayrı şive oldukları söylenmiştir. Lebîd der ki:

"Kavmim Necdoğullarına su içirdiği gibi,

Numeyre de Hilalli kabilelere de hep su içircniştir." [\[143\]](#)

Şöyle de açıklanmıştır: Eğer sen, elinden onun dudaklarına içmek üzere içecek bir şey uzatacak olursan, o takdirde: Ona su içirdim" denilir. Şayet ona içecek için nöbet ayırsan yahut kendisi ağzıyla içsin ya da ekinini sulasın diye takdim edecek olursan, o takdirde: Ona su içirdim {sulama imkânı verdim)" denilir. Bu açıklamayı İbn A212 yapmıştır ve daha önceden de (el-Bakara, 2/60. ayet 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Bir kesim; (Davarlar) size içirirler" anlamında okumuşlardır ki bu da zayıf bir kıraat olup içirenler davarlardır, demektir. "Ye" ile de okunmuştur ki o takdirde; Allah (azze ve celle) size İçirir, anlamında olur. Ancak kıraat alimleri ilk iki

şekilde okumuşlardır "Nun" harfinin üstün okunması Kureyşlilerin şivesidir. Ötreli okunması İse Himyerlilerin şivesidir. [\[144\]](#)

3. Davarların Karınlarından İçirilenler:

"Onların karınlarındık i..." buyruğunda yer alan zamirin neye ait olduğu hususunda farklı görüşler vardır Zamirin önce gelen cem-i müennese (dişil çoğul olan "davarlar" anlamındaki lafza) raci olduğu söylenmiştir. Sibe-veyh der ki: Araplar: "Davarlar"dan tek bir kişi İmiş gibi haber verirler, İb-nul-A'râbî der kî: Benim görüşüme göre Sibeveyh bu kanaatini yalnızca bu ayet-i kerimeye istinaden dile getirmiştir. Böyle bir şey onun konumundaki birisine uygun değildir, onun idrâkine yakışmaz.

Şöyle de açıklanmıştır. Çoğul lafzı olan cins isim, hem müzekker hem mü-enne geldiğinden dolayı: Onlar davarlardır1' denilebildiği gibi -aynı anlamda olmak üzere-, da denilebileceğinden onlara ait olan zamirin müzekker (ve tekil) olarak gelmesi caizdir. Bu açıklamayı ez-Zeccâc yapmıştır.

el-Kisâî ise şöyle demektedir: Buyruğun anlamı bizim sözünü ettiğimiz varlıkların karınlannda... şeklindedir O bakımdan burada zamir sözü geçene aittir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: Hayır, çünkü o bir öğüttür. Artık dileyen onunla Öğüt alsın." (Abese, 80/11-12) Şairde şöyle demektedir:

"Kursaklarının tüytt) yolunmuş yavrular gibi."

Burada da zamir çoğul hakkında tekil olarak gelmiştir. Bunun benzerleri pek çoktur.

el-Kisâî de der ki: "Onların karınlarındakl" buyruğu, onların bazılarının karınlarındakt ... anlamındadır. Çünkü erkeklerinin sütleri yoktur. Hbu Ubey-de'nin esas kabul ettiği açıklama da budur.

el-Ferrâ ise der ki; Davarlar" ile Davar" aynı şeydir ve bu, müzekker olarak gelir. O bakımdan Araplar Bu suya gelen bir davadır" derler. Bundan dolayı burada zamir "davarlar" anlamındaki "davar" lafzına raci olmuştur. İbnu'l-A'râbî de der ki: Burada zamirin müzekker gelmesi cem' manasına racidir. Müenneslik ise cemaat anlamına aittir.

O bakımdan burada cem' lafzını nazar-ı itibara alarak zamiri müzekker getirdiği gibi, el-Mürninûn Sûresi'nde cemaat lafzını nazar-ı itibara alarak; "Onların karınlarında olanlardan size içiririz" (e(-Müminun, 23/21) diye buyurmuştur. İşte bu açıklama ile mana güzel bir hal almaktadır. Cemaat lafzını nazar-ı itibara alarak müennes kullanım ile, cem lafzını nazar-ı itibara alarak müzekker kullanım "Yebrîn'in kumlarından ve Filistin Teyhasmın kumlarından daha

çoktur." [145]

4. Lebenu'l-Fakl (Süt Emziren Annenin Kocasın)ın Hükümü:

Değerli ilim adamlarından birisi olan kadı İsmail bu zamirin aidiyetinden lebenu'l-fahlin [146] haramlık ifade ettiği hükmünü çıkarmış ve şöyle demiştir. Burada zamirin müzekker gelmesi, davarların erkeklerine raci oluşundan dolayıdır. Çünkü sütün erkeklere ait olduğu kabul edilir. Bundan dolayı Peygamber (sav) Hz. Âtşe, Ebu Kuays'm kardeşi olan Eflah ile ilgili hadiste geçtiği üzere bunu kabul etmek istemeyince [147] Peygamber (sav) lebenü'l-fahlin haramlık gerektirdiği hükmünü vermiştir. O halde; "süt emzirmek kadından, cima ile aşılacak erkektendir." Böylelikle sütte her ikisi arasında ortaklık cereyan etmektedir.

Lebenü'l-fahlin haramlık hükmünü getirdiğine dair açıklamalar bundan önce en-Nîsa Sûresi'nde (4/23. âyet 7. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun. [148]

5. Dışkı ile Kan arasından Çıkan Süt:

Yüce Allah: "Size onların karınları ad a t i dışkı ile kan arastadan ... halis bir süt giriyoruz" buyruğu ile, sütün dışkı ile kan arasından halis olarak çıkmasındaki kudretinin azametine dikkatlerimizi çekmektedir.

Dışkı" işkembeye doğru inen pislikler demektir. Bunlar dışarı çıkarsa artık bunlara aynı isim verilmez. Mesela işkembenin içinde bulunanları çıkarttım, demek için; tabiri kullanılır,

Buyruğun anlamı şudur: Hayvanın yediklerinin bir bölümü işkembede kalır, bir bölümünden de kan oluşur. Daha sonra süt bu kandan süzülüp çıkar. Şam yüce Allah sütün bu işkembedeki dışkı ile damarlardaki kandan çıktı-ğım bize bildirmektedir.

İbn Abbas der ki; Hayvan yemini yer, yem işkembede yerini aldıktan sonra, işkembede yediklerini pişirir. Altta kalan dışkı ortada kalan süt, üste çıkan ise kan olur. Karaciğer ise bunlar üzerinde görevlidir. Kanı paylaştırmayı ayırd eder ve damarlarda akmasını sağlar. Sütü de memeye akıtır. Dışkı ise olduğu hali ike İşkembenin içinde katır. (Bu), en üstün seviyede ve yeterli bir hikmettir. Uyarılar ise fayda vermiyor." (el-Kamec, 54/5)

"Halis" buyruğu ile kan ve dışkı aynı yerden olmakla birlikte sütün, kanın

kırmızılığından ve dışkının pisliğinden arınmış olduğunu kastetmektedir. İbn Balır der ki: Beyazı halis ve saf anlamındadır, Şair en-Nâbiğa da şöyle demektedir:

"Yenleri bembeyaz, omuzları yeşil,."

Bununla, şair (halis kelimesini kullanarak), yenlerin beyazlığını kastetmektedir. Sütün bu şekilde çıkması ancak her bir şeyi maslahat gereği yerine getiren ve gerçekleştiren kimsenin kudretiyle olur. [\[149\]](#)

6. Meni'nin Necaset ve Tehareti ile İlgili Crörüşler:

en-Nakkâş der ki: Bu buyrukta meninin necis olmadığına delil vardır, Başkası da aynı görüşü dile getirmiş ve şu sözleriyle de bunu delillendirmek İstemiştir: Nasıl ki süt, dışkı ile kanın arasından içimi kolay ve halis olarak çıkıyor ise, meninin de aynı şekilde sidiğin çıktığı yerden temiz çıkması mümkündür.

tbnu'l-A'râbî der ki: Şüphesiz ki bu, büyük bir bilgisizlik ve oldukça çirkin bir mukayesedir. Süt ile ilgili gelen haber ilâhi kudretten sadır olan bir nimet ve bir lütuf olduğu belirtilmekte ve böylelikle bundan İbret alınması istenmektedir. Bütün bunlar, sütün halis ve lezzetli olmakla nitelendirilmesini gerektirmiştir, Meninin süte ilhak edilebilmesi, yahut ona kıyas edilebilmesi ise, bu durumda olmadığından dolayı mümkün değildir.

Derim ki: Ancak buna şöyle diyerek karşılık verebiliriz: Mükerrerem kılınmış insanın kendisinden yaratıldığı meninin çıkmasından daha büyük ve daha üstün bir minnet ve lütuf olabilir mi? Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: a0 su, omurga ile göğüs kemikleri arasından çıkar." (et-Tânk, 86/7) Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah sizin için kendinizden eşler yarattı. Eşlerinizden de size oğullar ve torunlar yarattı. ° (en-Nahl, 16/72) Bu da İlâhi lütuf ve ihsanın en ileri derecesidir.

Eğer meni, sidiğin geldiği yerden çıkması dolayısıyla necis olur denilecek olursa, biz şöyle deriz: Bu da bizim kast ettiğimizdir. Necaset arızidir, onun aslı ise tahir olmasıdır. Şöyle de denilmiştir: Meninin çıktığı yer -özellikle kadın için bu böyledir- sidiğin çıktığı yerden başkadır. Çünkü İlim adamlarının da belirttikleri gibi, erkeklik organının kadına girip çocuğun çıktığı yer, sidiğin çıktığı yerden ayrıdır. Buna dair açıklamalar, daha önce el-Bakara Sû-resi'nde geçmiş bulunmaktadır.

Şayet: Meninin aslı kandır, o bakımdan o necistir, denilecek olursa, biz de; böyle bir iddia, misk örneği ile çürütülür. Çünkü, miskin de aslı kandır ve misk tabirdir, deriz. Meninin tahir olduğunu söyleyenler arasında Şafiî, Ah-med,

İshâk, Ebu Sevr ve başkaları da vardır. Çünkü, Âişe (r.anha) şöyle demiştir: Ben onu (meni) Rasûlullah (sav)'m elbisesinden kuru olduğu hallerde tırnağım ile kazıyordum. [\[150\]](#)

Şafiî de der ki: Kazınmıyacak olsa bile bunda bir mahzur yoktur, Sa'd b. Ebi Vakkas elbisesindeki meniye ovalar ve çıkartırdı. İbn Abbas der ki: Meni, balgam gibi birseydir. Sen onu bir izhir otu ile izale et yahut bir bez parçası ile sil. [\[151\]](#)

Denilse ki: Hz, Âişe'nin şöyle dediği sabittir: Ben, Rasûlullah (sav)'ın elbisesinden meniye yıkardım ve elbisesindeki yıkama İzleri gözlerinin önünde olduğu halde o elbise ile namaza çıkardım. [\[152\]](#)

Biz de şöyle deriz: Hz. Âişe'nin necaset gibi, elbiselerden izale edilen şeylerden tiksindiği gibi ondan da tiksindiği için yıkamış olması ihtimali vardır. Böylece bu konu ile ilgili hadisler bir arada telif edilmiş olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Malik, arkadaşları ve Evzaî, meninin necis olduğunu söylemişlerdir. Malik der ki: Elbisedeki ihtilam(meni)ın yıkanması bize göre vaciptir ve bu husus üzerinde icma edilmiştir. Aynı zamanda Kürelilerin de görüşü budur. Ömer b. el-Hattab, İbn Mes'ud ve Câbir b. Semura'dan da elbiselerinden meniye yıkadıklarına dair rivayetler zikredilmiştir. Ancak, bu hususta İbn Ömer ile Hz. Âişe'den farklı rivayetler gelmiştir. İşte meninin necis ve tahir oluşu ile ilgili bu iki görüşe göre tabiin arasında da farklı kanaatler dile getirilmiştir-[\[153\]](#)

7. Sütten Yararlanmak:

Bu âyet-i kerimede, İçmek ve başka yollarla sütten yararlanmanın caiz oluşuna delil vardır. Meytenin (leşin) sütünden yararlanmak ise caiz değildir. Mey-tenİN sütü necis bir kapta bulunan tahir bir sıvıdır. Çünkü meytenin sütünün bulunduğu memesi necistir, süt ise tabirdir. Bu-süt sağılacak olursa, o takdirde necis olan bir kaptan alınmış olur.

Ölmüş kadının sütü hususunda ise, bizim mezheb âlimlerimiz farklı görüşlere sahiptir. Kimisi: İnsan hayatta iken de, ölü halde iken de tahir olduğundan dolayı ölmüş kadının sütü de tabirdir derken, kimisi de; ölüm ile necis olur, o bakımdan sütü de necistir demiştir. Her iki görüşe göre de (böyle bir süt emilecek olursa), süt emme yoluyla hurmîyet (süt akrabalığı) sabit olur. Çünkü, süt emen küçük çocuk, tıpkı hayatta olan kadından süt emdiği gibi o ölen kadının sütü ile gıdalanıp beslenir. Çünkü Rasûlullah (sav): "Süt emmek, et yapan ve kemiği

geliştiren şeydir"[154] diye buyurmuş ve bu konuda (hayatta olmak gibi) tahsis yoluna gitmemiştir. Buna dair açıklamalar, bundan önce en-Nisa Sûresi'nde (4/23. âyet, 6. başk ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. [155]

8. Afîyetle İçilen Bir Gıda:

"İçenlerin boğazından kolaylıkla geçer" buyruğu, lezzetli, afîyetle ve içenin herhangi bir şekilde boğazında durup kalmayan bir içecek, demektir.

(Aynı kökten olmak üzere); Şöyle denilir: İçecek, boğazdan kolaylıkla geçti, geçer'v; İçen, onu kolaylıkla içti" Ben onu kolaylıkla içtim, içerim." Bu fiil, hem müte-addi (geçişli) olur, hem de olmaz. Daha güzel kullanım şekli ise; Onu kolaylıkla içtim" şeklindeki kullanımıdır. Bana mühlet "ver, bana karşı aceleci davranma" denilir. Yüce Allah da: Onu yudum yudum içmeye çalışacak, rahatça boğazından geçiremeyecek" (İbrahim, 10/17) diye buyurmaktadır, Boğazında tıkanan lokmayı indirmeyi sağlayan şey" demektir. Bu kabilden olmak üzere Su, boğazda tıkanan lokmaları (hıçkırıkları) rahatlıkla geçirir" denilir. Şair el-Küme'î'nin şu mısraı da buradan gelmektedir:

"Böylelikle o, boğazıma tıkanan lokmayı geçirten ve bunu gideren birşey oldu." Rivayet edildiğine göre, hiçbir kimse süt içerken nefes borusuna kaçmış değildir. Hatta bu, Peygamber (sav)'dan da rivayet edilirç. [156]

9. Tatlı ve Lezzetli Yiyecekleri Yemek:

Bu âyet-i kerimede, tatlı ve lezzetli yiyecekler yemenin cevazına delil vardır. Bunun, zühde aykırı olduğu, yahut zühdü uzaklaştırdığı söylenemez. Ama bunların, uygun şekilde, israfa kaçmaksızın ve aşırıya gitmeksizin kullanılmaları gerekir. Bu anlamdaki açıklamalar, bundan önce el-Maide Sûresi'nde (5/87. âyet, 1. başlık ve devamında) ve başka yerlerde (el-A'raf, 20/31. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Sahih hadiste Enes'ten göyle dediği rivayet edilmiştir: Ben, Rasûlullah (sav)'a, elimdeki bu kab ile bal, nebiz, süt ve su gibi bütün içecek çeşitlerini sunmuş bulunuyorum [157]

Bazı kurra (ilim adamı), bal peltesini ve sütü mekruh görmekle birlikte, genel olarak ilim adamları bunları yemeyi mubah kabul etmiştir. el-Ha-sen'den rivâyet edildiğine göre o, beraberinde Malik b. Dinar'ın da bulunduğu bir sofrada bulunuyorken bal peltesi getirilmiş, Malik onu yernek istememişti. Bunun üzerine el-Hasen ona şöyle demiş: Ye, çünkü soğuk su bundan daha büyük bir

lütuf ve ihsandır. [\[158\]](#)

10. Yeme ve İçme İle İlgili Dualar:

Ebu Dâvûd ve başkalarının rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) sütün getirildi, O da içti. Ve şöyle buyurdu: "Sizden herhangi bir kimse bir şey yiyecek olursa, Allah'ım, bunu bizim için mübarek kıl ve bize ondan daha hayırlısını yedir" desin. Sütün içirilecek olursa bu sefer Allah'ım, bunu bizim için mübarek kıl ve bize bundan çokça ver" desin. Çünkü, sütün başka hem yiyecek, hem içecek yerini tutan birşey yoktur." [\[159\]](#)

İlim adamlarımız derler ki: Hem nasıl böyle olmasın ki? Çünkü sütün, insanın ilk gıdasıdır. Sütün ile insanın bedeni gelişir. Sütün bedeni dimdik ayakta tutan ve rahatsız edici her türlü özellikten uzak bir gıdadır. Şanı yüce Allah sütün, ümmetlerin en hayırlıları olan bu ümmetin hidâyeti hususunda Hz. Cebrail'e âlâmet kılmıştır. Nitekim sahih hadiste şöyle denmektedir: "Cebrail bana içinde şarap bulunan ve sütün bulunan birer kap getirdi. Ben, sütün kabını tercih ettim. Bu sefer Cebrail bana; Sen, fıtratı tercih ettin. Eğer şarabı tercih etmiş olsaydın, ümmetin azgınlardı, dedi." [\[160\]](#)

Diğer taraftan Hz. Peygamber'in, sütün daha da ziyadeleşmesi için dua edilmesini tavsiye etmesi, sütün çokluğu bolluğun, hayır ve bereketlerin fazlalığının bir alameti olduğunu gösterir. O halde sütün herşeyiyle mübarektir. [\[161\]](#)

67. Hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden de, İçki çıkarır ve onlardan güzel bir rızık edirsiniz. İşte aklını kullanan bir topluluk için hiç şüphesiz bunda bir âyet vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[162\]](#)

1. Âyetin Önceki Âyetlerle İlişkisi:

Yüce Allah'ın: "Hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden... buyruğu ile ilgili olarak et-Taberî şöyle demektedir:

İfade; Hurma ve üzüm ağaçları meyvelerinde... rızık edindiğiniz şeyler vardır" takdirinde olup burada; hazfedilmiştir. Bunun hazf edildiğine yüce Allah'ın: Onlardan" buyruğudur.

Burada hazfedilen kelimenin "şey" kelimesi olduğu da söylenmiştir ki, birbirine yakın açıklamalardır.

"Onlardan" ifadesinin, sözü geçenlerden anlamında olduğu söylenmiştir. Bu durumda, sözde hazfedilmiş tabir yok demektir. Daha uygun olanı da budur. Bununla birlikte "meyvelerinden" anlamındaki buyruğun, "davarlar" kelimesine atfedilmesi de mümkündür. Yani, hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinde de sizin için ibretler vardır. Bununla birlikte;...ondaki* İfadesine atfedilmiş olması da mümkündür. Yani, Biz aynı şekilde sizlere hurma ve üzüm ağaçlarının meyvelerinden de içilecek şeyler içiririz. [\[163\]](#)

2. İçki:

"İçki"; sarhoşluk veren şey demektir. Dildeki meşhur anlamı budur, İbn Abbas der ki: Bu âyet-i kerime, içkinin haram kılınmasından önce inmiştir. Burada içki ile şarap; güzel nızık ile de bu iki ağaçtan helal olarak yenilip içilen herşeyi kastetmektedir. İbn Cübeyr, en-Nehaî, eş-Şa'bî ve Ebu Sevr de bu görüştedir.

Buradaki "seker (içki)" kelimesinin, Habeşçe'de sirke anlamında, "güzel nızık"ın İse yiyecekler anlamında olduğu da söylenmiştir. Sekerin, helâl ve tatlı meyve suları olduğu da söylenmiştir. Ona bu ismin verilış sebebi, bir süre kaldığı takdirde, bazen sarhoşluk verici bir içki haline dönüşmesindendir. Sarhoşluk verecek hale geldi mi, haram olur.

İbnu'l-Â'râbî der ki: Bu görüşlerin en doğru olanı, İbn Abbas'ın görüşüdür. Bunun da iki anlamı vardır. Ya bu buyruk, içkinin haram kılınışından öncedir, yahut da buyruğun anlamı şöyledir: Allah sizlere, hurma ağaçlarının ve üzüm ağaçlarının meyvelerini nimet olarak ihsan etmiştir. Haddinizi aşarak Allah'ın size haram kıldığı şeyleri bunlardan çıkartıyorsunuz. Helal kıldığı şeyler, menfeacinize uygundur ve sizin mutedil olmanıza yardımcıdır. Ancak, sahih olan görüş, bu buyruğun içkinin haram kılındığından önce indirildiğidir. O takdirde bu âyet-i kerime mensûhtur Çünkü bu ayet-i kerime, ilim adamlarının ittifakı ile Mekke'de inmiştir. İçkinin haram kılınması ise Medine'de gerçekleşmiştir.

Derîni ki: "Seker" kelimesinin sirke, yahut da tatlı meyve suyu anlamını kabul edersek, nesh sözkonusu değildir. Bu durumda âyet-i kerime muhkem olur. Bu güzel bir görüştür. İbn Abbas der ki: Habeşliler sirkeye "seker" derler. Ancak cumhurun kanaatine göre seker, şarap (içki) demektir. İbn Mes'ud, İbn Ömer, Ebu Rezin, el-Hasen, Mücahid, İbn Ebi Leyla, el-Kelbî ve daha önce adı anılan diğerleri hep bu görüştedirler. Bunlar, sözbirliği halinde şöyle derler: Seker, yüce

Allah'ın, bu iki ağacın meyvelerinden haram kıldığı (içecek) Şeylerdir. Dilliler de böyle demişlerdir. Seker, içkinin ve sarhoşluk veren herşeyin adıdır, derler. Buna dair de Şu beyiti delil gösterirler:

"Onlar ayıkken ne ktdrlere; topluluk halinde içki ierlerse de ne ktdrlere? Mzzâ (sarhoşluk veren bir çeşit nebiz) ile seker {içki} onlarda etki ettiği vakit.

"Güzel fizik" ise, yüce Allah'ın bu iki ağacın meyvelerinden helâl kıldığı Şeylerdir.

Yüce Allah'ın: "İçki çıkarır ve onlardan..." buyruğunun, inkârı istifham anlamında bir haber olduğu da söylenmiştir. Yani siz, ondan içki ediniz ve güzel n-zık olan sirkeyi, kuru üzümü ve hurmayı bir kenara mı bırakırsınız.? Bu da yüce Allah'ın: "Onlar, ebedi (mi) kalırlar?" (el-Enbiyâ, 21/34) buyruğuna benzemektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu Ubeyde der ki: Seker, yemek demektir. Meselâ: Bu senin sekerindir denilirken, bu senin yiyeceğin (yemek)dir, demektir. Ebu Ubeyd, Şu mısraı da (bu anîama delil olmak üzere) nakleder:

"Sen, Şerefli kimselerin kusurunu yemek (yedirmeleri mi) kabul ettin?"

Yani, onların yemek yedirmelerini yerilmelerine sebep gördün.

Taberî'nin tercih ettiği görüş de budur. Ona göre seker, yenilen Şeyler ile hurma ve üzüm meyvelerinden içilmesi helal olan Şeylerdir. Bu da güzel n-zık ile aynı Şeydir. Yani, lafızları değişik olmakla birlikte ikisinin de anlamı birdir, yüce Allah'ın, Hz. Yakub'un söylediğini naklettiği; "Ben, keder ve zn tümü ancak Allah'a açarım" (Yusuf, 12/86) buyruğu gibidir. Bu açıklama güzel bir açıklamadır ve buna göre nesih sözkonusu değildir.

Ancak ez-Zeccâc Şöyle demektedir: Ebu Ubeyde'nin bu açıklaması bilinen bir Őey değildir. Tefsir bilginleri de buna muhalif kanaattedirler. Onun naklettiği beyitte de lehine delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü ondan başkasının kanaatlerine göre bunun anlamı, insanların kusur diye kabul ettiği hallerinin içki içip sarhoş olmak olduğunu belirttiği Şeklindedir.

Hanefî mezhebi âlimleri Şöyle derler: Buradaki "seker" kelimesi ile kastedilen sarhoşluk vermeyen nebizlerdir. Buna delil de, Şanı yüce Allah'ın kullarına yaratmış olduğu bu gibi Şeyler dolayısıyla onlara minnet etmesidir. Ancak, helal kılınmış birşey ile minnet sözkonusu olur. Haram olan birşeyle olmaz. O halde bu, sarhoşluk verecek derecede olmayan nebîzleri (meyve su-lannı) içmenin caiz oluşuna delildir. EĞer sarhoşluk verecek dereceye gelirse, o takdirde bunlar caiz olmaz. Onlar bu kanaatlerini, sünnetten Peygamber (sav)'ın söylediği rivayet edilen Şu buyruk ile desteklemektedirler: "Allalı, Şarabı bizatihi harara kıl mıştır.

Onun dışındaki içeceklerden ise sarhoş olmayı haram kıl mıştır. "[164]

Ayrıca, Abdülmelik b. Nafi'nin, İbn Ömer'den yaptığı şu rivayeti de delil gösterirler: Bir adamın, Rasûlullah (sav)'a, rûknün yanında bulunuyorken geldiğini gördüm, O, Hz. Peygamber'e, İçinde İçecek bulunan bir kab uzattı. Hz. Peygamber onu ağzına doğru kaldırınca, sert olduğunu gördü ve sahibine geri verdi. Bunun üzerine hazır bulunanlardan birisi ona: Ey Allah'ın Rasulü! O haram mıdır diye sordu, Hz. Peygamber: "Adamı bana getiriniz" diye buyurdu. Adam getirilince, Hz. Peygamber kabı ondan aldı. Sonra su getirilmesini istedi. O, suyu kaba boşalttı, sonra da onu ağzına kaldırınca, yüzünü ekşitti. Yine su getirilmesini istedi, bu suyu yine o kabın üzerine boşalttıktan sonra şöyle dedi: "Bu kabların (İçerisindeki içeceklerin) sertleştiğini göreceksiniz, o takdirde onların içlerindeki su ile kırmız." [165]

Yine rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'e nebiz hazırlanır, O da aynı gün ondan içermiş. İkinci ya da üçüncü gün olup değişikliğe uğramışsa, onu hizmetçisine içirir [166] Şayet haram olsaydı, onu hizmetçisine içirmezdi.

Tahavî der ki; Ebu Avn es-Sakafî de, Abdullah b. Şeddad'dan, o, İbn Ab-bas'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Şarap, azıyla, çoğuyla bizatihi haram kılınmıştır. İçecek her bir şeyden ise, seker (sarhoşluk veren) haram kılınmıştır.

Bunu Dârakutnî de rivayet etmiştir [167]

İşte bu ve benzerî hadislerden anlaşıldığına göre, şarap dışındaki içecekler, bizatihi (ayniyle) haram kılındığı gibi diğer içecekler ayniyle haram kılınmış değillerdi Hanefî'ler derler ki: Hamr (şarap), üzümün şarabıdır ve bunda görüş ayrılığı yoktur, Yine Hanefîlerin delilleri arasında Şüreyk b. Abdullah'ın şu rivayeti de yer almaktadır: Bize, Ebu İshak el-Hemezanî anlattı, o, Amr b. Meymun'dan dedi ki: Ömer b. el-Hattab dedi ki: Bizler, bu develerin etlerini yeriz. Fakat, karnımızda bu deve etlerini nebizden başka bir şey de parçalamaz (hazmettirmez). [168] Şüreyk dedi ki; Ben, es-Sevrî'yi, zamanının en büyük alimi Malik b. Miğvel'in evinde nebiz içerken gördüm.

Bunlara cevaba gelince: Hanefîlerin: Şanı yüce Allah, kullarına İçecekleri hatırlatarak minnette bulunmaktadır, O'nun minnette bulunması ise ancak helal olan şeylerle sözkonusudur, şeklindeki sözleri doğrudur. Şu kadar var ki bunun, önceden de açıklamış olduğumuz gibi, içkinin haram kılınışından önce olma ihtimali vardır. O takdirde az önce açıkladığımız gibi bu (mübah-JıkJ, nesholmuş olur.

İbnu'l-A'râbî der ki; Bu, haber kipinde olduğu halde nasıl nesh olur? Çünkü haberin neshi sözkonusu değildir, denilecek olursa, buna şöyle cevap veririz: Bu, şeriâtı tahkiki olarak anlamamış olanların söyleyeceği bir sözdür. Bundan önce

de açıkladığımız gibi, eğer haber hakiki olarak var olan şey hakkında yahut da yüce Allah'ın bir lütfü olarak sevap vermesi ile ilgili ise, neshin sözkonusu olmayacağı haber türü işte budur. Ancak haber, eğer şer'i bir hüküm ihtiva ediyorsa, hükümler değiştirilir ve nesh olur. Hüküm ister haber kipi ile, ister emir kipi ile gelmiş olsun farketmez. Ve hiçbir zaman nesh lafzın kendisiyle alakalı değildir. Onun ihtiva ettiği hüküm ile alakalıdır Şayet bu gerçeği kavrayacak olursanız, o takdirde şanı yüce Allah'ın şu buyruğunda, kâfirler hakkında haber vermiş olduğu ahmak sınıfın dışına çıkmış olursunuz: "Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip değiştirdiğimiz de, -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-: Sen,, ancak bir iftiracısın, dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler."(en-Nahl, 16/101) Yani, bu itirazı yapanlar, şanı yüce Rabbin, dilediğini emredeceğini, dilediği mükellefiyeti koyacağını, adaletinin bir tecellisi olarak bunlardan dilediklerini kaldırıp, dilediğini olduğu gibi bırakacağını ve Ummu'l-Kitab'ın O'nun nez-dinde olduğunu bilmeyen kimselerdir.

Derim ki: (İbnü'l-Arabî'nin bu ifadeleri) oldukça ağırdır. Çünkü o, bu ifadelerinin kapsamına kıt anlayışları itibariyle, hayırlı iim adamlarım kâfirlere katmaktadır. Mesele, usulî (usul-i fikh'a dair) bir meseledir. Şöyle ki, şer'î hükümlere dair haberlerin neshi caiz midir, değil midir? Bu konuda görüş ayrılığı vardır. Sahih olan ise, bu âyet-i kerime ve benzerleri dolayısıyla bunun caiz olduğudur. Diğer taraftan bir hükmün meşruiyetine dair verilen haber, o meşru hükmün, yerine getirilmesi talebini ihtiva etmez. İşte nesh olunduğuna dair delil getirilen şer'î hüküm de sözügeçen bu taleptir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hanefilerin sözkonusu ettikleri hadislere gelince; birinci ve ikinci hadisler zayıftırlar Çünkü Hz. Peygamber'den sabit nakil ile şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sarhoşluk veren herbir içecek haramdır."[\[169\]](#)

Yine tiz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Sarhoşluk veren herbîr şey hamr'dır ve sarhoşluk veren herbir şey de haramdır."[\[170\]](#)

Bir başka hadisinde ete şöyle buyurmaktadır: "Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır"[\[171\]](#)

Nesaî de {'bu hadisleri kaydettikten sonra) şöyle demektedir: İşte bunlar, sağlam ve adaletli ravilerdir. Sahih nakil yapmakla meşhur olmuşlardır, Ab-dulmelik ise, kendi türünden büyük bir topluluğun desteğini alacak olsa bile, bunlardan tek birisine karşı dahi duramaz. Başarı Allah'tandır.[\[172\]](#)

(Hanefi'lerin delil gösterdikleri) üçüncü hadise gelince; bu hadis sahih olsa bile Hz. Peygamber elbetteki onu sarhoşluk verici bir içki olarak hizmetçiye

içirmiyordu. Onu, ancak kokusu değiştiği için hizmetçiye içirmekte idi. Çünkü Peygamber (sav), kendisinden kötü bir kokunun alınmasından hoşlanmazdı. İşte, Hz. Zeyneb'in ona verdiği baldan dodayı, hanımlarının Hz, Pey-gamber'e hile yoluna başvurmalarının sebebi de budur. Ona, biz senden mc-ğafir, yani hoş olmayan bir koku alıyoruz, demişlerdi. Daha sonra da Hz, Peygamber bunu içmedi. İleride buna dair açıklamalar et-Tahrim Sûresinde gelecektir.

İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadise gelince; İbn Abbas'm kendisinden, Ata, Tavus ve Mücahid'den, buna muhalif kanaatte olduğu rivayeti gelmiştir. Onun şöyle dediğini nakletmelerdir: Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır. Bunu ondan Kays b. Dinar rivayet etmiştir. Sarhoşluk veren şey hakkındaki fetvası da böyledir. Bunu da Dârakutni söylemiştir[173]

Birinci hadisi ise, İbn Abbas'tan Abdullah b. Şeddâd rivayet etmiştir, Ancak, önemli bir topluluk da bu konuda ona muhalefet etmiştir. O bakımdan Peygamber (sav)'dan sabit olan hadisler dolayısıyla onun bu kanaatte olduğunu söylemek mümkün olmamaktadır.

Hz. Ömer'in söylediği rivayet edilen: (Yediğimiz deve etini) midelerimizde ancak nebiz parçalar (hazmettirir) sözüne gelince, zikrettiğimiz deliller gereğince, hiç şüphesiz ov sarhoşluk verici olmayan şeyleri kastetmiştir.

Nesaî de, Utbe b. Ferkad'den şöyle dediğini rivayet etmektedir Ömer b. el-Hattab'ın içtiği nebiz, sirkeye dönüştürülmüş idi. en-Nesaîder kir Bunun doğruluğunun delili ise, es-Saib yoluyla gelen hadistir. ei-Haris b. Miskin'den dinlerken, kendisine kiraaten (elde okunan metine göre o) dedi ki: İbnü'l-Kasım'dan: Bana Malik anlattı, o, İbn Şiliab'dan, o, es-Saib b. Ye^İd'den ona haber verdiğine göre Ömer b. el-Hattab yanlarına çıkarak şöyle dedi: Ben, filan kimseden şarap kokusu aldım. O bunun tılâ içkisi[174] olduğunu iddia etti. Ben, içtiği şeye dair soru soranın. Eğer sarhoşluk veren birşey ise, ona cel-de cezası veririm. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattab (r.a) ona tam olarak had vurdu.[175]

Yine Hz. Ömer, Rasûlullah (sav)'ın minberi üzerinde irad ettiği hutbesinde şöyle demişti: İmdi ey insanlar! Şarabın haram olduğu hükmü indiğinde şarap üzüm, bal, hurma, buğday ve arpadan olmak üzere beş şeyden yapılırdı. Şarap (ıamr) akıllı örtüp perdeleyen şeydir.[176] Bu, daha önce ei-Maide Sûresi'nde (5/90. âyet, 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

İbrahim en-Nehaînin, Ebu Cafer et-Tahavînin -ki çağının önder ilim adamı idi- nebizi helal kabul ettikleri, Süryan es-Sevrî'nin de nebiz içtiği söylenecek olursa, deriz ki: Nesaî kitabında, sarhoşluk veren nebizleri helal kılan ilk kişinin İbrahim en-Nehaî olduğunu söylemiştir. [177] Bu ilim adamının bir yanılmasıdır. Bizler

ise ilim adamlarının yanılmalarına karşı uyarılmış bulunuyoruz. Sünnet dururken hiçbir kimsenin söylediği söz delil olamaz.

Yine Nesaî, Lbnü'l-Mübarek* ten şöyle dediğini nakletmektedir: İbrahim müstesna, hiçbir kimseden sarhoşluk veren şeylere dair ruhsatın sahih olarak rivayet edildiğini görmedim. Ebu Usame de der ki: Ben, Abdullah el-Mübarek'tendaha çok ilim talebine düşkün kimse görmedim. Bu maksatla Şam diyarını, Mısır'ı, Yemen'i, Hicaz'ı dolaşmıştır.[\[178\]](#)

Tahavî ve Süfyan'a [\[179\]](#)gelince, onların nebizi mubah kabul ettikleri sahih olarak sabit olsa bile, bu konuda sünnetten sabit olanlarla birlikte sarhoşluk veren şeylerin haram kılındığı hususundaki imamların görüşlerine karşı onların kanaatleri delil olarak gösterilemez. Diğer taraftan Tahavî, "İhtilafa dair yazdığı büyük eserinde"[\[180\]](#)bunun aksi görüşü de zikretmektedir. Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr, "et Temkid" adlı eserinde şöyle demektedir: Ebu Cafer et-Tahavîder ki: Ümmet, üzüm suyunun sertleşip kaynaması ve köpük atması halinde, şarap olduğunu ve bunu hela] kabul edenin kâfir olacağını ittifakla kabul etmiştir. Ancak, ıslatılan kuru hurmanın suyunun kaynayıp sarhoşluk verecek hale gelmesi halinde, hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir. İşte bu, Yahya b. Ebi Kesir'in, Ebu Hureyre'den, onun da Peygamber (sav)'dan rivayet ettiği: "İçki (hamr) şu iki ağaçtandır: Hurma ağacı ve üzüm ağacıdır) hadisi ile amel etmediklerini göstermektedir. Çünkü onlar, bu hadisi kabul etmiş olsalardı, ıslatılan hurma suyunu helal kabul edenleri de tekfir etmeleri gerekirdi. İşte böylelikle haram kılınan şarabın kapsamına, sertleşen ve sarhoşluk verecek dereceye ulaşan üzüm suyundan başka birşeyin girmediği sabit olmaktadır. (Tahavî devamla.) der ki: Diğer taraftan haram kılma hükmünün, yalnızca onunla alakalı olması ve başkasının ona kıyas edilmemesi ile, başkasının da ona kıyas edilmesi hallerinden birisi sözkonu.sudur. Biz, onların hepsinin ısıtılan hurma suyunu kaynayıp çok miktarda sarhoşluk vermesi halinde şaraba kıyas ettiklerini görüyoruz. Kuru üzümün ıslatılması halinde de hüküm böyledir. (Tahavî devamla) der ki: O halde buna kıyasen, sarhoşluk veren bütün içeceklerin de haram olmaları icabeder. Diğer taraftan Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir: "Sarhoşluk veren herbîr şey haramdır," İşte bu hadis, herkes tarafından kabul edildiği için, senedinin zikredilmesine bile gerek görülmemiştir- Bu hususta aralarında görüş ayrılığı, hadisin tevili ile ilgilidir. Kimisi: Hadiste, sarhoşluk veren şeylerin cinsini kastetmiştir, kimisi de; sarhoşluğun gerçekleşmesi halini kastetmiştir, derler. Tıpkı, fiilen öldürme meydana gelmedikçe, öldürene katil denilemeyeceği gibi.[\[181\]](#)

Defim ki: İşte bu, Tahavînin de bunu haram kabul ettiğinin delilidir. Çünkü o şöyle demektedir: Buna kıyasen, sarhoşluk veren bütün içeceklerin haram olması gerekir.

Darakutnî Sünen'inde, Âişe (r.anhaVdan, şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Şüphesiz Allah, şarabı (içkiyi) adı dolayısıyla haram kılmamıştır. Onu, akibeti dolayısıyla haram kılmıştır. Akibeti, şarabın akibeti gibi olan herbir içecek, tıpkı şarabın haram olmast gibi haramdır."[\[182\]](#)

İbnü'l-Münzir der ki: Kûfeliler, illetli birtakım haberleri delil diye getirmişlerdir. İnsanlar, herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşecek olursa, o takdirde o anlaşmazlık konusunun, Allah'ın Kitabına ve Rasuiümin sünnetine havafe edilmesi gerekir. Kimi tabiinden, çok miktarda içilmesi haînde, sarhoşluk veren içecekleri içtiğine dair gelen rivayetlere gelince; bunların birtakım günahları vardır ki, bu günahlardan dolayı Allah'tan mağfîret dilemektedirler. Bu ise, İki ihtimalden birisinden uzak olamaz: Ya bu kanaatte olan kimse, işitmiş olduğu hadisi tevil etmekte hata etmiştir, yahut günah işlemiştir. Olur ki, yüce Allah'a çokça İstiğfar etmektedir. Peygamber (sav) ise, hem bu ümmetin öncekilerine hem sonrakilerine karşı Allah'ın hüccetidir,

ÂyeM kerimenin tevili İle İlgili olarak şöyle denilmiştir: Bu âyet-i kerime, ibret alınsın diye sozkonusu edilmiştir. Yani, bu eşyayı yaratana kadir olan, öldükten sonra diriltmeye de kadirdir, Böyle bir ibret, şarabın helal veya haram olması halinde, herhangi bir farklılık arzetmez. Çünkü, sarhoşluk verici İçkilerin yapıldığını belirtmek, haram oluşa delil değildir. Bu da yüce Allah'ın: "De ki: İkisinde de hem büyük bir günah, hem.de insanlar için bazı faydalar vardır" (el-Bakam, 2/219) buyruğuna benzemektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,[\[183\]](#)

68. Rabbin, bal arısına şunu vahyetti: "Dağlarda, ağaçlarda ve yapacakları çardaklarda evler edin."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[184\]](#)

1. Allah'ın Arıya Vahyetmesi (îlhamt):

"Rabbin, bal arısına şunu vahyetti" buyruğunda sözü geçen vahiy ile ilgili açıklamalar, Önceden geçmiş bulunmaktadır. Vahyin, ilham anlamına gei-diğini de orada belirtmiş idik. (Âli İmran, 3/44. âyet, 1, başlık) İlham, şan: yüce Allah'ın, zahiri herhangi bir sebep bulunmaksızın, kalpte yarattığı şeydir. Bu da,

yüce Allah'ın: "Herbir nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona hem kötülüğü, hem de takvayı iklam edene ki..." (eş-Şems, 91/7-8) buyruğu kabilin dendir. Hayvanlar da bunlar arasındadır. Şanı yüce Allah'ın, hayvanlarda kendi menfaatlerini idrâk etmeleri, zararlardan sakınıp hayatlarını çekip çevirmeleri ile ilgili yarattıkları bu ilhamlar kabilindendir. Şanı yüce Allah, cansız varlıklar hakkında da bu türden haber verdiği bir buyruğunda: "O gün bütün haberlerini anlatacaktır. Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir" (ez-Zibâl, 99/4-6) diye buyurmaktadır.

İbrahim e\Rarbt dev ki. A.Z.İ2 ve celi.1 olan Allah'ın, cansız varlıklardamahiyeti idrâk olunamayan bir kudreti vardır. Bu cansız varlıklara Allah'tan bir Rasul gelmediği halde, yüce Allah bu varlıklara bunları tanıtmıştır. Yani, ilham vermiştir. Tevil alimleri arasında burada sözügeçen "vahyin ilham anlamında olduğu konusunda görüş ayrılığı yoktur.

Yahya b. Vessâb, Bal arısına" kelimesini, "ha" harfini üstün olarak okumuştur. Buna, bu İsm'in verilmiş sebebi ise, yüce Allah'ın, o andan çıkan balı nihle olarak (bağış oiarakr bal ansı demek olan nahle ile aynı kökten.) vermiş olmasıdır. Bu açıklamayı ez-Zeccâc yapmıştır

el-Cevherî der ki: kelimesi, an demek olup, erkek ve dişi hakkında da kullanılır. Ancak, denilmesi (erkek arı) müstesna, "Nalıl" kelimesi, Hîcazlıların şivesinde niüennestir. Aynı şekilde çoğulu ile tekili arasındaki tek fark "he (yuvarlak te)" olan bütün kelimeler böyledir.

Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre PeygamberCsav) şöyle buyurmuştur: "Bütün sinekler cehennem ateşindedir. Allah, o sinekleri cehennemliklere azap (sebebi) yapacaktır. Arılar bundan müstesnadır." Bunu, Tirmizî el-Hakîm, "Neuâdiru'l-Usul" adlı eserinde zikretmektedir.[\[185\]](#)

İbn Abbas'tan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav), karıncanın, arının, hüdhüd (çavuş kuşu)nun ve göçegeo kuşunun öldürülmesini yasaklamıştır. Bu hadisi de Ebu Dâvûd rivayet etmiştir[\[186\]](#) İleride de, yüce Allah'ın izniyle en-Neml Sûresi'nde (27/18. âyetin tefsirinde) gelecektir.[\[187\]](#)

2. Arıya Verilen İlhamın Mahiyeti:

"Dağlarda, ağaçlarda" buyruğu, arının sahipleri olmaması hali ile ilgilidir. "Ve yapacakları çardaklarda evler edin." İşte Allah, arılarının meskenlerini bu üç yerde tesbit etmiştir Ya dağlarda ve dağ kovuklarında, ya ağaç kovuklarında, yahut da Âdemoğullarının yapacakları yüksek tepelerdeki bal

yapma yerleri, kovanlar, duvar ve benzeri yerlerdedir, (J^j-*) lafzı burada "hazırladı" anlamındadır. Ancak, çoğunlukla bu, dal ve kerestenin dikkatle dizilmesi ve gölgelik olarak kullanılması için çardak yapılması hakkında kullanılır. Bedir günü, Rasûlullah (sav)'a yapılan el-Arîş (gölgelik) da buradan gelmektedir. "Arş" lafzı da bu köktendir. "(^Art j J-ş» J-j*): Hazırladı, hazırlar, (çardak yaptı, yapar)" denilerek, "ra" harfi hem esreli, hem de ötreli telaffuz edilir. Bu iki şekilde de bu kelime okunmuştur. İbn Âmir, ötre ile, diğerleri ise esreli okumuşlardır. Âsım'dan ise burada farklı rivayetler gelmiştir. [\[188\]](#)

3. Artların Hayret Verici Özelliklerinden:

İbnu'l-Arâbî der ki: Yüce Allah'ın, anda yarattığı hayret verici özelliklerden birisi de ona, kovanlarını altıgen olarak yapmasını ilham etmesidir. Böylelikle kovanı tek bir parça imiş gibi birbirine bitişmiş olmaktadır Çünkü, üçgenden ongene kadar bütün şekillerin herbirisi kendi benzerleriyle yan yana getirilecek olursa, bunlar bitişik olmaz ve mutlaka aralarında birtakım açıklıklar olur Bundan tek İstisna altıgendir. Altıgen, benzerleriyle bir araya getirilecek olursa, tek bir parça imiş gibi birbirine bitişik bir hal alır.

69. "Sonra, her üründen ye de Rabbinin kolaylıklar gösterdiği yollara git." Karınlarından çeşitli renklerde içecek çıkar. Onda İnsanlar için şifa vardır. İşte bunda da düşünen bir topluluk için elbette bir âyet vardır.

"Sonra her üründen ye." Çünkü arı, ancak çiçekli bitkilerden (ve ağaçlardan) yer. "Ye de Rabbinin kolaylıklar gösterdiği yollara git." Rabbinin yollarından yürü. Burada yolların yüce Allah'a izafe edilmesi, o yolların yaratanın O oluşundan dolayıdır Yani, dağlarda ve ağaçlar arasında rızık talebi için Rabbinin yollarından geç.

Kolaylıklar gisterdiği" kelimesi)'ın çoğulu olup inkıyâd eden demektir. Yani, itaat eden ve müsahhar kılınmış olarak Rabbinin yollarından git, demektir. Bu durumda bu kelime **an"nın halini açıklamaktadır. Yani an, arkadaşlarının gittiği yere itaat ile uyarak gider ve gelir. Çünkü arı, gittikleri yerlerde arkadaşlarının arkasından gider. Bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır.

"Kolaylıklar gösterdiği" buyruğunun, yollar ile alakalı olduğu da söylenmiştir. Yani, yüce Allah arının imlediği yolları kolaylaştırmış ve oradan gidip gelmeleri için bu yolları kolay izlenir hale getirmiştir. Bu açıklamayı et-Ta-berî tercih etmiştir. Bu durumda bu anlamdaki kelime "yolların halidir Ya'sub (bey arı),

arıların efendisidir. Onun durduğu yerde dururlar, yürüdüğü yerde yürürler. Yüce Allah'ın: "Karınlarından çeşitli renklerde içecek çıkar. Onda insanlar için şifa vardır" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı dokuz başlık halinde sunacağız: [\[189\]](#)

1. Arıların Karınlarından Çıkan:

Burada hitab, nimetlerin sayılıp dökülmesi ve ibret almaya dikkatlerin çekilmesi için yine haber kipine dönmekte ver "Karınlarından çeşitli renklerde içecek çıkar* yani, bal çıkar diye buyurmaktadır İnsanların büyük çoğunluğu balın, arının ağzından çıktığı görüşündedir. Ali b. Ebi Talîb (r.a) da, dünyayı küçümseyici ifadeler ile sözkonusu ederken şunları söylemektedir: Âdemoğlunun bu dünyada giyindiği en şerefli elbise, bir kurtçuğun tükrü-ğüdür. İçtiklerinin en şerefli İse, bir arının çıkardığı pisliktir.

Bu ifadenin zahirinden, balın ağızdan başka bir yerden çıktığı anlaşılmaktadır. Özetle, bal arıdan çıkmakta, ancak ağzından mı, alt tarafından mı çıktığı bilinmemektedir. Ancak, güzel bir balın ortaya çıkabilmesi, arıların kendilerini himaye etmeleri halinde mümkün olabilmektedir. el-Gaznevî'nin naklettiğine göre Aristoteles, arının ne şekilde bal yaptığını görmek üzere camdan bir kovan yapmış. Ancak arı, camın iç tarafını çamur ile sıvamadık-ça, bir türlü çalışmamış.

Yüce Allah: Arının yediklerinin, sadece karnında (bala) dönüşmesinden dolayı "karınlarından* diye buyurmuştur. [\[190\]](#)

2. Çeşitli Renklerdeki Bal:

Yüce Allah'ın: "Çeşitli renklerde..." buyruğu, balın kırmızı, beyaz, sarı, katı, daha sıvı gibi çeşitlerini kastetmektedir. Ana bir, takat yavrular farklı farklıdır. İşte bu, gıdaların çeşitliliğine göre ilâhî kudretin balı çeşit çeşit kıldığının delilidir. Tıpkı arıların kondukları yerlerin farklı oluşuna göre baliarı-nırt da farklı tadı vermesi gibi. İşte Hz. Zeyneb'in, Peygamber (sav)'a: "Bu balı yapan arılar Urfut (Muğaylan) ağacından yemiş [\[191\]](#) söylerinin anlamı budur. O, bu sözlerini balın kokusunu mağafir kokusuna benzetmesi münasebetiyle söylemişti. [\[192\]](#)

3. Baldaki Şifa:

Yüce Allah'ın: "Onda, insanlar için şifa vardır buyruğundaki zamir, cumhurun görüşüne göre bala aittir. Yant, balda insanlar için şifa vardır. İbn Ab-bas, el-Hasen, Mücahid, ed-Dahhâk, el-Ferrâ ve İbn Keysan'dan gelen rivâyete göre, zamir Kur'ân-ı Kerim'e racidir. Kur'an-ı Kerimde insanlara şifa vardır, demektir en-Nehhâs der ki: Bu, güzel bir açıklamadır. Yahut da, size anlattığımız bunca âyet ve kesin delillerde insanlar için bir şifa vardır anlamındadır. Balda şifa vardır, diye de açıklanmıştır. Bu açıklama da aynı şekilde açıkça anlaşılan bir açıklamadır Çünkü, tedavide kullanılan macun ve içeceklerin pek çoğunun aslı baldandır. Kadı Ebu Bekir İbnu'l-A'râbî der ki: Zamirin Kur'an-ı Kerim'e ait olduğunu söyleyenlerin görüşü bana göre uzak bir ihtimaldir. Onlardan bu görüşün sahih olarak nakledildiği görüşünde değilim. Bu görüş, naklen sahih olsa dahi, akten sahih değildir. Çünkü, bütün açıklamalar bat ile ilgilidir. Burada Kur'ân-ı Kerim'den söz edilmemektedir.

İbn Atiyye der ki: Cahil ba^ı kimseler, bu âyet-i kerime ile Ehli Beyt ile Haşimoğullarının kastedildiği kanaatindedirler. Arı diye bunlar kastedilmektedir. İçecek ise, Kur'an-ı Kerim ve hikmettir. Bu cahillerden birisi bunu, Abbasi hükümdarı Ebu Cafer el-Mansur'un meclisinde sözkonusu ettiğinde, orada hazır bulunanlardan birisi şöyle demiş: Allah senin yiyecek ve içeceğini Haşimoğullarının karınlarından çıkanlar kılsın emi. Bu sözleriyle hazır bulunanları güldürdüğü gibi, öbür iddiayı ileri süren kişi de şaşırıp kaldı ve bu sözünün de ne kadar gülünç olduğu ortaya çıkmış oldu. [\[193\]](#)

4. Balın Şifa Oluşu İle İlgili İlim Adamlarının Görüşleri:

Yüce Allah'ın: "Onda, insanlar için şifa vardır" buyruğunun, genel ve kapsamlı olup olmadığı hususunda görüş ayrılıkları vardır. Bir kesim, bu buyruğun her durum ve herkes için umumî olduğu görüşündedir. Mesela, İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre o, herhangi bir yara veya başka bir şeyden şikâyet edip rahatsızlandı mı, mutlaka onun üzerine bal koyardı. Hatta, vücudunda bir yer irin toplayacak olursa, onun üzerine bile bal sürerdi.

en-Nakkâş, Ebu Vecra'den, bah sürme olarak gözlerine çektiğini, balın ishal yapıcı olarak kullanıldığını ve ba3 ile tedavi olduğunu nakletmektedir. Rivayete göre, Avf b. Malik el-Eşcaî, hastalanınca ona sana ilaç vermeyelim mî diye sorulunca o da bana su getirin demiş. Çünkü yüce Allah: "Ve Biz gökten bereketli bir su indirdik" (Kar", 50/9) diye buyurmaktadır. Sonra da: Şimdi de bana bal getirin, demiş. Çünkü yüce Allah: "Onda insanlar için şifa vardır" diye

buyurmuştur. Bir de bana zeytinyağı getirin. Çünkü yüce Allah: "Mübarek bîr ağaçtandır" (en-Nur, 24/35) diye buyurmaktadır. Ona bütün bu dediklerini getirdiler, hepsini birbirine karıştırıp içtî ve iyileştî.

Kuru ilim adamı da: Bu buyruk umumîdir. Sirke ile bal karıştırılıp birlikte pişirilecek olursa, bütün hastalıklara karşı her durumda kendisinden yararlanılabilecek: bir tedavi karışımı olur.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Bu, hususî bir mana ifade etmektedir. Her hastalıkta ve herkeste umumî olarak şifa olmasını gerektirmemektedir. Aksine bu, şifa verdiğine dair bir haberdur. Tıpkı diğer İlaçların kimi kimselerde ve bazı hallerde şifa olmaları gibi; o da öyle bir şifadır. Âyet-i kerime balın bir ilaç olduğunu haber vermektedir. Çünkü bal, çokça şifa veren birşeydir. Gerek içilerek, gerek macun halinde kullanılan bütün ilaçlarda bir karışım ve bir yardımcı unsurdur. Buv ilk olarak tahsis edilen umumî bir lafız da değildir. Kur'an-ı Kerim, bu kabilden ifadelerle doludur. Arap dilinde de hususi bir mana ifade eden, umumi lafızlar, umumi bir mana ifade eden hususi lafızlar çokça kullanılır.

Bu buyruğun, umuma delalet etmediğini gösteren hususlardan birisi de "şifa" kelimesinin olumlu bir cümle içerisinde nekire (belirtisiz) olmasıdır. Dalcilerin ve ilim ehlinin muhakkıkları ile, çeşitli usul alimlerinin ittîfakı ile böyle bir ifade umum teşkil etmez. Ama, sıdk ve azimet ehli bir kesim bu buyruğu umumî ifadesiyle kabui etmişler ve bütün ağrı ve hastalıklar için bal vasıtasıyla şifa aramışlardır. Kur'an-ı Kerim'in bereketi ve sağlam tasdik ve ya-kînleri sayesinde de hastalıklarından şifa buluyorlardı. İbnü'l-Arabî der kî: Kimin niyeti zayıf düşer ve onun adet ve alışkanlıkları dini yakinine galip getirirse o, bu buyruğu tabiplerin sözlerine göre anlamaya çalışır. Halbuki hepsi de dilediğini yapanın hikmeclerindendir. [\[194\]](#)

5. Bal insanlara Nasıl Şifadır:

Bir kimse: Biz, balın faydalı olduğu kimseleri de gördük, zarar verdiği kimseleri de gördük. Bal nasıl olur da bütün insanlara şifa olabilir? diyecek olursa, ona şöyle cevap verilir: Su, her şeyin hayatının sebebidir. Halbuki biz, suyu bedendeki bir rahatsızlık halinde kullanılması gereken şeklin zıddına kullanıldEğı taktirde, sudan ölen kimseleri de gördük. Bununla birlikte içilen ilaçların birçoğunda balın şifa verici olduğunu da gördük. Bu anlamdaki bir açıklamayı ez-Zeccâc yapmıştır.

Doktorlar, "sikencübîn" denilen ilacın, heitürlü hastalıkta genel olarak faydalı

olduğunu söz birliğı halinde söylüyor ve öve öve bitiremiyorlar. Bunun aslı İse, baldır. Sair macunlar da böyledir. Üstelik Peygamber (sav) da bu konudaki müşkil ve rahatsızlık verici hali sona erdirmiş ve ihtimal anlamını ortadan kaldırmış bulunuyor. Uz, Peygamber, karnındaki bir rahatsızlıktan şikâyet eden kimseye bal içmesini emretmesi üzerine, bu rahatsız kişinin kardeşi, Hz. Peygamber'e, bal içtiğinden dolayı dalia bir ishal oldu, diye haber verince, Hz. Peygamber, yine bal içmeye devam etmesini emretti ve sonunda iyileşti. Hz. Peygamber de: "Allah doğru söylemiştir, fakat kardeşinin karnı yalan söyledi." [195]

6. İshal ve Bazı Rahatsızlıklara Karşı Bal:

Zındık doktorlardan kimisi, bu hadise itiraz ederek şöyle demiştir: Tabîb-ler, balın ishal yaptığım itifakla kabul etmişlerdir. Nasıl olur da ishal olan bir kimseye bal tavsiye edilebilir?

Buna cevap: Bu söz, Peygamberine tam bir tasdik ile inanan kimse için bizatihi haktır. Bu kimse, Peygamberin tayin ettiği ve emrettiğı şekilde samimi bir niyet ile ve inanarak balı kullanacak olursa, hiç şüphesiz onun menfaatini görür ve bereketinden yararlanır. Tıpkı hadiste sözü geçen bal içen bu kimse ve başkalarının karşı karşıya kaldığı gibi.

Tabiplerin bu hususta nakledilen ittifaklarına gejince, bunun ittifakla kabul edilen bir husus olduğunu söyleyen kimse bilgisizliğini ortaya koymaktadır. Çünkü o bu konuda herhangi bir kayıt getirmemiş ve mutlak bir ifade kullanmıştır Oysa İmam Ebu Abdullah el-Mazerî der ki: Şunun bilinmesi gerekir ki: İshal, pekçok sebeplerden dolayı arız olur. Kimi ishal, çokça yemekten ve ishal yapıcı şeylerden meydana gelir. Doktorlar, böyle bir ishale karşı kullanılacak ilacın kişiyi tabiatıyla ve ondaki etkileriyle başbaşa bırakmasından ibarettir. Kğer onun bu tabii durumu ishale karşı yardımcı bir tedaviye gerek duyulursa, gücü kaldığı sürece bu konuda ona yardıma olunur. Çünkü bu durumdaki birisinin ishalini durdurmak zararlıdır, derler. Bu husus açıklık kazandığına göre şöyle deriz: Hadiste sözü geçen kimsenin, karnını tıka basa doldurmasından ve çokça yemesinden dolayı ishal olma ihtimali vardır. Bu bakımdan, Peygamber (sav) ona bal içmesini emretti. İshal olmasın: gerektiren maddî sebep tamamıyla yok oluncaya kadar bal içmeye devam etmesini söyledi. Sonunda ishali durdu ve böylelikle bal içme ona uygun aen-miş oldu. Bu, bizzat tıp mesleğıyle teshir edilen birşey olduğuna göre. o halde bu mesleğe İstinaden itiraz eden kimsenin cahilliğı ortaya çıkmış oîur d-Mazerî devamla) der ki: Biz,

doktorların onu tasdik etmesi suretiyle Peygamberimizin söylediği bir sözü güçlendirme yoluna gidecek değiliz. Aksine, doktorlar onu yalanlamaya kalkışacak olursa, biz de onları yalanlarız ve onanın kâfirliklerini dile getiririz. Diğer taraftan Peygamberimizi de tasdik etmekleri geri durmayız, Eğer, söylediklerinin doğruluğunu müşahedeler ile bize ispM etmeye kalkışacak olurlarsa, o takdirde Rasûlullah (sav)fm sözünü uygun şaliyle tevil etmek ve sahih bir şekilde onu açıklamak yoluna gideriz. Çünkâ onun hiçbir şekilde yalan söylemediğinin delilleri açıkça ortadadır. [\[196\]](#)

7. Tedavinin Hükümü İle İlgili Açıklamalar:

Yüce Aüah'm: "Onda insanlar için şifa vardır" buyruğunda, ilaç İçmek ve buna benzer vesilelerle ilaç kullanmanın caiz olduğuna delil vardır. İleri gelen ilim adamlarından bunu mekruh gören kimselerin kanaatine muhalif olmakla birlikte bu böyledir, Aynı zamanda bu buyruk, bir kimsenin ancak başına gelecek bütün belâlara razı olması ile veliliğinin tamam olabileceğine ve böyle bir kimsenin tedavi yoluna başvurmasının caiz olmadığını söyleyen sufilerin görüşlerini de reddetmektedir. Tedavi olmayı inkâr edip kabul etmeyenlerin bu tutumlarının bir anlamı yoktur.

Sahih hadiste, Hz. Câbir'den rivayete göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur; "Her bir hastalığın bir ilacı vardır. O hastalığın ilacı isabet etti mi, Allah'ın imiyle İyileşİr." [\[197\]](#)

Ebû Dâvûd ve Tirmîzî de, Usame b. Şureyk yoluyla gelen şöyle bir rivayeti kaydederler. Usame dedi ki: Bedevi Araplar, Ey Allah'ın Rasulü, tedavi olmayalım mı? dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Olun ey Allah'ın kullan! Tedavi olunuz. Çünkü Allah, ne kadar hastalık koyduysa, mutlaka onun için de bir şifa veya bir ilaç koymuştur. Tek bir hastalık müstesna." Ey Allah'ın Rasulü, o hangisidir? dediler. O: "Yaşlanmak" diye buyurdu. Bu lafı* Tirmî-zî'nindir.

Tirmizî: Hasen, sahih bir hadistir demiştir. [\[198\]](#)

Tirmizî'nin Ebu Huzâme'den rivayetine göre o da babasından, şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav)'a şöyle sordum: Ey Allah'ın Rasulü! Okuduğunuz bir rukye (dua, zikir), kendisiyle tedavi olduğunuz bir ilaç ve bizim herhangi bir sakınmamız, acaba Allah'ın kaderinden bir şeyi geri çevirir mi, ne dersin? Hz. Peygamber: "Bu da Allah'ın kaderin dendir" diye buyurdu. [\[199\]](#)

Tirmizî der ki: Bu, hasen bir hadistir. Ve Ebu Huzâme'nin bundan başka bir hadisi de bilinmemektedir. [\[200\]](#)

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizin ilaçlarınızın herhangi birisinde eğer hayır namına birşey varsa, bu ya bir hacamat bıçağının açtığı bir yarada, yahut bir içim balda, yahut da bîr ateş ile dağlamadadır. Bununla birlikte ben, dağlanmayı pek sevmiyorum." [201] Bu hadisi, Sahih (-i Buhârî ve Müslim) rivayet etmiştir,

Bu konudaki hadisler, sayılmayacak kadar pek çoktur. Tedavinin ve rukye yapmanın mubah olduğunu ilim adamlarının cumhuru kabul etmiştir.

Rivayete göre İbn Ömer, yüzünün bir tarafına isabet eden hafif bir felç dolayısıyla dağlanmış ve akrep sokmasından dolayı rukye ile tedavi olmuştur [202]

İbn Sîrin'den nakledildiğine göre, İbn Ömer, çocuklarına tiryak içirmiş.

Malik de: Bunda bir beis yoktur demiştir. Ancak, bunların mekruh oldu-ğu görüşünde olanlar, Ebu Hureyre'nin naklettiği şu rivayetini delil gösleri^r-ler, Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Bir millet, küçüğü ile büyüğü ite cennete girmiştir. Bunlar (dünyada) ne kendilerine rukye yapılmasını isterler, ne dağlanırlar, ne herhangi bir şeyin uğursuzluğuna inanırlardı. Bunlar. Rabb-lerine tevekkül ederlerdi, [203]

Bu kanaati savunanlar derler ki: O halde mü'mine düşen Allah'a güvenerek, O'na tevekkül ederek, O'na dayanarak ve yalnız O'na yönelerek bu gibi şeyleri terketmektir. Çünkü yüce Allah, kişinin ıastalıklı günlerini de, sağlıklı günlerini de bilmiştir. Bütün insanlar bunu azaltmaya, ya da arttırmaya bütün gayretleriyle çalışacak olsalar dahi buna güçleri yetmez. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "İster yeryüzünde, ister nefislerinizde meydana gelen herbir musibet, mutlaka Bizim onu yaratmamızdan önce o bir jfei-taptadır." (el-Hadid, 57/22)

Bu kanaate sahip olanlar arasında fazilet sahibi ve esere (rivayete) bağlılıklarıyla meşhur bir topluluk da vardır. Aynı zamanda bu, İbn Mes'ud'un ve Ebu'd-Derda'nın da -Allah ikisinden razı olsun- görüşüdür.

Osman b. Alfân, vefatıyla sonuçlanan hastalığında Abdullah b. Mes'ud'un yanına gelmiş. Hz. Osman ona: Şikâyetin ne diye sormuş, o, günahlarım diye cevap vermiş, Hz. Osman, canın birşey çekiyor mu diye sormuş, o. Rabbim rahmetini, diye cevap vermiş. Hz. Osman: Sana doktor çağırmayayım mı diye sorunca, o da; zaten beni hastalandıran o tabiptir diye cevap vermiş... hadisin geri kalan kısmı ileride bütünyle, yüce Allah'ın İzniyle et-Vakıa Sûresi'nin faziletine dair açıklamalar sırasında (bk. el-Vâkıa, 56. Sûre'nin mukaddimesi) gelecektir.

Veki' dedi ki: Bize, Ebu Hilâl, Muaviye b. Kurra'dan anlattı, Muaviye dedi ki: Ebu'd-Derda hastalandı Onu ziyarete gittiler ve: Sana bir tabib çağırmayalım mı dediler, o, beni yatağa düşüren tabiptir dedi er-Kabi' b. Haysem de bu görüştedir-Saîd b. Cübeyr rukye yapmayı mekruh görmüştür. el-Ha-sen de süt ve bal dışında bütün ilaçların içilmesini mekruh görürdü.

Ancak birinci görüşü benimseyenler, hadis ile ilgili olarak; bunda tedavi olmamaya dair bir delil bulunmadığını söyleyerek cevap vermişlerdir. Çünkü, bu konuda Hz. Peygamber1 in, mekruh olan bir dağlama türünü kastetmiş olma ihtimali vardır. Zira, Peygamber (sav), Ahzab gününde isabet aldığı ok dolayısıyla kolunun dağlanması emir buyurup şöyle demiştir: "Şifa üç şeydedir.1' Az önce geçtiği gibi. Diğer taraftan Hz. Peygamber rukye ile tedaviden Allah'ın Kitabı'nda olmayan şeyleri okumak ile tedavi yoluna gitmeyi kastetmiş olabilir. Çünkü yüce Allah, ileride açıklaması geleceği üzere: "Kur'an'dan mü'mînler için bir şifa ve rahmet olanı kısım kısım indiririz" (el-İsra, 17/82) diye buyurmaktadır. Kendisi de ashabına rukye yapmış ve onlara rukye yapmalarını da emretmiştir. İleride geleceği üzere[204]

8. Balda Zekât:

Malik ve mezhebine mensup bir grup ilim adamının kanaatine göre bal. her ne kadar yenilen ve gıda olarak kullanılan bîr mahsul ise de onda zekfu yoktur. Bu konuda Şafî'nin Farklı görüşleri vardır. Yeni mezhebinde kesin alarak ifade ettiği husus, balda zekât ol madığıdır. Eîbu Hanife ise, az olsun, çok olsun balda zekâtın vacîb olduğu görüşündedir. Çünkü ona göre balda nisab şartı yoktur, Muhammet! b. el-İlasen de şöyle demiştir: Rai, sekiz feraka'[205] ulaşmadıkça ona zekât düşmez. Bir terak ise otuzaltı İrak nthna tekabül eder.

Ebu Yusuf da der ki: Her on tulumda bir tulum zekât düşer. Bu görüşünde, Tîrmizî'nin İbn Ömer'den yaptığı rivayeti delil gösterir, tbn Ömer dedi ki: RasûLullah (sav) şöyle buyurdu: "Balın, her on tulumunda bir tulum zekât vardır." Ebu İsa (et-Tirmizî) dedi ki: Bu hadisin İsnadı tenkid edilmiştir. Peygamber (sav)'dan bu hususta sahih pek birşey bulunmamaktadır. İlim ehlinin çoğunluğunun kanaatine göre de uygulama buna göredir. Ahmed ve İs-hak da bu görüştedirler Kimi ilim adamı da bala zekât düşmez demişti[206]

9. Düşünen Topluluklar:

Kİşte bunda da düşünen" yani ibret alan "bir topluluk için elbette bir âyet vardır." Arı üzerinde dikkatle düşünmek ve onun bu hayret verici durumları üzerinde inceden inceye tefekkür etmek, bu ibretin bir parçasıdır. Bünyesinin zayıflığına rağmen ona bu incelikli sanatı ilhamı edenin, farklı durumlarında maharetli bir şekilde çeşitli yollara başvurma ilhamını verenin kesin olarak yüce Allah olduğuna kesinlikle inanılır. Tıpkı; "Rabbin bal arısına şunu vahyetti..." âyetinde dile getirildiği gibi. Diğer taraftan an, ekşi, acı, tatlı, tuzlu ve hatta zararlı otlardan bile yemektedir. Şanı yüce Allah ise bunları tatlı ve şifalı bir bal halinde yaratmaktadır. İşte bunda da O'nun yüce kudretine bir delil vardır. [\[207\]](#)

70. Sizi Allah yarattı. Sonra sizi O öldürecek. İçinizden kimi ömrünün en kötü zamanına kadar geri götürülür. Bildikten sonra hiç-birşeyi bilmez olsun diye. Şüphesi/ Allah, herşeyi bilendir, herşeye gücü yetendir,

"Sizi Allah yarattı. Sonra sizi O öldürecek." Bu buyruğun anlamı açıktır "İçinizden kimi, ömrünün en kötü zamanına kadar geri götürülür."

Yani, en geri ve en aşağı haline kadar geri götürülür. Şöyle de açıklanmıştır: Yani, gücünün azaldığı, aklının azaldığı bîr hiale gelir; bunaklık ve benzeri hallere kadar düşer. İbn Abbas der ki: Bundan maksat, ömrün en aşağı derecesidir. Yani, akli ermeyen küçük çocuk gibi olur. Anlamlar birbirlerine yakındır.

Buharî'nin Sahih'inde En.es b. Malik'in şöyle dediği kaydedilmektedir; Rasûlullah (sav) Allah'a sınığımı1 ve şöyle derdi:

lah'ım, tembellikten sana sığınırım, korkaklıktan sana sığınırım, yaşlanıp kocamaktan sana sığınırım, cimrilikten sana sığınırım,"[\[208\]](#)

Sa'd b. Ebi Vakkas'm rivayet ettiği hadiste de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: Ömrün en kötü zamanına geri döndürülmekten de sana sığınırım."[\[209\]](#) Bu hadisi de Buharî rivayet etmiştir.

"Bildikten sonra hiçbir şeyi bilme/, olsun diye." Yani, tekrar çocukluk haline dönüp bundan önce bitmiş olduğu şeyleri, aşın yaşlılıktan dolayı bilmez hale gelsin diye. Mü'min hakkında böyle bir durumun söz konusu olmayacağı söylenmiştir. Çünkü mü'minden bilgisi çekilip alınmaz. Anlamın: ilim sahibi iken, hiçbir şey ile amel edemesin şeklinde olduğu da söylenmiştir Burada amelden ilim diye sözedilmiştir. Çünkü amelin ilme ihtiyacı vardır. Diğer taraftan, yaşlılığın, kişinin ameline etkisi, ilmindeki etkisinden daha ileri derecededir.

Âyette, anlatılmak istenen ise, öldükten sonra dirilişi inkâr edenlere karşı delil getirmektir. Yani kişiyi bu hale geri döndüren, onu öldürmeye, sonra da tekrar diriltmeye de kadirdir. [\[210\]](#)

71. Allah, fizik hususunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar, - hepsi bu rızıkta eşit olmak üzere- müklerini ellerinin altındakilere geri vermezler. O halde bunlar, Allah'ın nimetini bilerek mi inkâr ediyorlar?

"Allah, rızık hususunda kiminizi kiminizden üstün kıldı." Yani, kiminizi zengin, kiminizi fakir, kiminizi hüül, kiminizi köle kıldı.

Rızık hususunda "üstün kılınanlar... rı/ıklarını ellerinin altındakilere geri vermezler." Yani, efendi, mal bakımından köle ile sahibi eşit olsun diye kendisine rızık olarak verilen herhangi bir şeyi, kölesine vermek istememektedir. Bu, yüce Allah'ın, puta tapanlara verdiği bir misaldin Yani sizin köleleriniz, sizinle eşit olmadığına göre, nasıl benim kullarımı bana eşit kılıyorsunuz? Sahip oldukları kölelerinin kendi mallarında ortaklıkları sözkonusu olmadığına göre, onların da Allah'a ibadette O'nun dışındaki putları, heykelleri ve onların dışında kendilerine tapınılan melekler ve peygamberleri -halbuki hepsi de Allah'ın kullan ve yaratıklarıdır- ortak koşmaları da caiz olamaz. Bu anlamdaki açıklamayı Taberî naklettiği gibi, İbn Abbas, Mücahid, Katade ve başkaları da bu şekilde açıklamışlardır.

Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, bu aye-i kerime Mecran lırlı-yanları hakkında inmiştir. Onlar, İsa Allah'ın oğludur deyince, yüce Allah onlara; "Üstün kılınanlar... nızıklarım ellerinin altındakilere geri vermezler"

buyruğunu indirdi. Yani efendi, sahip olduğu kölesine» efendi ile köle malda eşit ofsun diye rızıkını, malını geri vermediğine göre, siz nasıl olur da kendiniz için razı olmadığınız bir hususa Benim için rıza gösteriyor ve böylelikle kullarım arasından oğlumun olduğunu iddia ediyor?

Bunun bir benzen de ileride gelecek olan: "(Allah) size kendi nefislerinizden bir misal getirdi. Size rızık olarak verdiklerimizle eliniz altındaki kölelerinizin size ortak olup, o rızıkta hep birlikte eşit olmayı ve kendiniz gibi hür olan diğer ortaklarınızdan çekindiğiniz gibi onlardan da çekinmeyi kabul eder misiniz?" (er-Rûm, 30/28)

Bu buyruk aynı zamanda biraz sonra geleceği gibi, kölenin mülk edinene eyeceğine delildir. [\[211\]](#)

72. Allah, sizin için kendi nefislerinizden eşler yarattı. Eşlerinizden de size

oğullar ve torunlar yarattı. Sizi güzel ve temiz şeylerden rımkandırdı. Şimdi onlar batıla inanıyorlar da Allah'ın nimetlerini inkâr mı ediyorlar?

"Allah, size kendi nefislerinizden eşler yarattı" buyruğunda ki- önceden geçiği gibi "yarattı" anlamındadır,

"Kendi nefislerinizden eşler" buyruğu ile Hz. Âdem'i ve ondan Havva'yı yaratmış olduğunu kastetmektedir. Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: O, sizlere kendi nefislerinizden, yani, kendicins ve türünüzden ve sizin hilkatiniz gibi eşler yarattı. "Andolsun ki, size, kendi nefislerinizden (içinizden) öyle bir peygamber gelmiştir ki..," (et-Tevbe, 9/128) buyruğu da bunun gibidir. Yani, sizin gibi ÂdemoğluHarından bir peygamber... demektir.

Bu buyruk ile cinlerle evlenip onlarla birlikte ilişki kurduklartna inanan Arapların kanaatleri reddedilmektedir. Öyle ki, Amr b. Hind'in, cinlerden bir Gul ile evlendiği ve onu görüp de ürkmesin diye şimşeğe karşı gizlediği rivayet edilmiştir. Gecenin birisinde şimşek parlayıp bu Gul, bunu görünce,

Amr demiş ve kaçıp gitmiş; bir daha da onu görememişti. Bu, bu gibi şeylere İnanan Arapların uydurdukları yalanlardandır. Yüce Allah'ın hüküm ve hikmeti açısından bunlar mümkün görünse bile; böyledir.

Bu buyruk, aynı zamanda cinlerin varlığını inkâr eden, onların yemek yemelerini imkânsız kabul eden filozofların kanaatlerini de reddetmektedir.

"Eşler*den kasıt, erkeğin eşidir. Bu da onun gibi olan ikinci tür demektir. Çünkü erkek, tek başına bir tektir. Ona eşi eklenince bu sefer çift olurlar. Eşin, bu buyrukta kadına değil de erkeğe izafe edilmesi, -önceden de geçtiği gibi- erkeğin varlıkta kadının aslını teşkil etmesinden dolayıdır.

"Eşlerinizden de size oğullar ve torunlar yarattı buyruğu ile ilgili açık lamalarımızı beş başlık halinde sunacağım[212]

1. Çocukların Anneye İzafe Edilmelerinin Anlamı:

Yüce Allah'ın: "Eşlerinizden de size oğullar ve torunlar yarattı" buyruğu, oğulların nimet olarak sayıldığı hususunda açıktır. Oğullar ise, erkek ve zevcesinden dünyaya gelir. Ancak doğan yavru, annede yaratılıp ondan ayrıldığı için burada eşlere izafe edilmişlerdir. Bundan dolayı kölelikle dev hürriyette de çocuk anneye tabidir ve mal olup olmamak bakımından da annesi gibidir.

İbnü'l-Arabî der ki: Ben, Medinetü's-SelanVda Hanbelî mezhebi mensuplarının imamı olan Ebu'l-Vefa Ali b. Akil'i şöyle derken dinledim: Mat oluş bakımından çocuk annesine tabidir. Kölelik ve hürriyet hususunda da annenin hükmünü aln.

Çünkü çocuk, hiçbir kıymeti ve mali hiçbir değeri, hiçbir faydası olmayan bir nutfe olarak babadan ayrılır. O, ne kazanmışsa, annesi ile ve annesinden kazanmıştır. İşte bundan dolayı annesine tabi olur. Tıpkı bir kimse, bir başkasının toprağında bir hurma yiyip, yediği hurmanın bir çekirdeğinin de elinden yere düşmesi, sonra da bu çekirdeğin bir hurma ağacı olması halinde olduğu gibi. Böyle bir ağaç, ümmetin icmaı ile yiyenin değil, arazi sahibinin mülküdür. Çünkü bu çekirdek, yiyenden kıymetsiz bîr şey iken ayrılmıştır-[213]

2. Torunlar ve Yardımcılar:

" Ve torunlar yarattı" buyruğu ile ilgili olarak, İbnü'l-Kasım, Ma-lik'ten rivayetle şöyle demektedir: Ben, Malik'e, yüce Allah'ın: "Oğullar ve torunlar" buyruğu hakkında sordum da o, şöyle dedi: Burada geçen "halede (mealde; torunlar)" görüşüme göre hizmetçiler ve yardımcıları demektir. İbn Abbas'tan da, yüce Allah'ın bu buyruğu ile ilgili olarak, bunlar yardımcılarıdır, sana yardımcı olan herkes; Senin hafidin olur" dediği rivayet edilmiştir. Ona: Peki, Araplar böyle bir kullanımı biliyorlar mı diye sorunca, o: Evet bilirler ve kullanırlar da; diye cevap verdikten sonra, şairin şu beyitini hiç duymadınız mı, diye sormuştu:

"Hizmetçiler, çevrelerinde çabucak hizmete koşuştular Ve develerin yuları da ellerine teslim edildi."

el-A'sâ da şöyle demiştir:

"Develere şarkı söyleyenler, arkalarından hızlıca koştuklarında, ben onları Henüz hamile kalmamış develerime karşı, Yemenli dişi develerle yükümlü tuttum."

İbn Arefe der ki: Araplara göre "hafede" yardımcıları demektir. Bir kimse, bir işi itaatle ve çabucak yaparsa, ona "hâfid" denilir. Kunuî duasında geçen Sana doğru koşarız ve çabucak senin hizmetine geliriz" ifadesi de buradan gelmektedir.

"Hatedân" da, hızlıca gelmek demektir.

Ebu Ubeyd der ki: "Hafid, çalışmak ve hizmet etmek demektir. eî-Halil b. Ahmed de der ki: Araplara göre "hafede", hizmetçiler demektir. Mücalıld de böyle demiştir. el-Ezherî ise şöyle demiştir: Hafede'nın, oğulların oğulları (torunlar) olduğu da söylenmiştir. Bu açıklama İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. İki kızkardeş anlamında olduğu da söylenmiştir. Bunu İbn Mes'ud, Alka-me, Ebu'd-Dulâv Said b. Cübeyr ve İbrahim söylemişlerdir. Şairin şu beyitleri bu kabildendir:

"Nefsim eğer bana itaat etseydi, hiç şüphesiz onun Çokça sayıda hafedleri olurdu.[214]

Fakat bu nefis hep bana karşı çıkıyor

kimselerin damat olmasından hoşlanmıyor, tiksiniyor."

Zır. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet eder: Hafede, damatlardır. İbrahim ;x-böyle demiştir. Manalar birbirine yakındır. el-Asmaî der ki: Kadın tarafının erkek akrabalara "haten" denilir. Babası, kardeşi ve benzerleri gibi. "Sıır" ise. iier iki taraftan akrabalara deniir. Mesela, filan kişi filan oğullarının sihn oldu, onlarla sıhrî akrabalık kurdu denilir. Abdullah'ın: "(Hafede) kadın yoluyla akrabalar demektir" sözünün ise, her iki anlama gelme ihtimali vardır. Onun bu sözleriyle hem kadının babasını (kayınpederi) kastetmiş olma ihtimali vardır, hem de buna benzer diğer akrabalarını kastetmiş olabilir. O, size eşlerinizden oğullar ve başkalarıyla evlendireceğiniz kızlar da yaratmıştır, böylelikle sizin bu kızlarınız sebebiyle damatlarınız olur, anlamını kastetmiş de olabilir. İkrime der ki: Hafede, kişiye çocukları arasından faydası dokunan kimseler demektir, Bu kelimenin aslı; den gelmektedir ve bu da hızlıca yürümek için kullanılır. Küseyyir'in, az önce de nakledilen:

"Hizmetçiler aralarında hızlıca gidip geldiler..."

Beyi tinde olduğu gibi.

şekillerinin, hizmet ettim anlamında İki ayn söyleyiş olduğu da söylenmiştir. Tekil ve çoğulu: Hizmetçi, hizmetçiler" şeklinde gelir. şeklinde de kullanılır.

el-Mehdevî der kir "Hafede" kelimesini, hizmetçiler anlamında kabul edenler, takdiri kastederek, kendisinden önceki İfadelerden munkatı kabul ederler. Ve şöyie buyurulmuş gibi değerlendirirler: "O, size hizmetçiler yarattığı gibi, eşlerinizden oğullar da yaratmıştır." Derim ki: el-Ezherî'nin ifade ettiği şekilde hafedenin çocukların çocukları demek olması, Kurân-ı Kerimin zahirinden anlaşılandır. Hatta, Kur'ân-i Kerim'in nassı bile bunu ortaya koymaktadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eşlerinizden de size oğullar ve torunlar yarattık." Yüce Allah, bu buyruğunda torunlar (hafede) ile oğullar eşlerden yarattığını ifade etmektedir.

İbnu'l-A'râbî der ki: Bence daha zahir {daha kuvvetli} olan, yüce Allah'ın; "Oğullar ve torunlar" buyruğunda kastedilen, oğulların kişinin sulbünden olma oğulları, torunların ise, ogulun oğulları olduğudur. Lafzın kuvveti bakımından bundan da daha ötesi olmaz. Bu durumda âyet-i kerimenin takdiri şöyle olur: O, size eşlerinizden oğullar, oğullardan da torunlar yaratmıştır. Bu anlamdaki bir açıklamayı el-Hasen de yapmıştır. [\[215\]](#)

3. Ev Hanımının Evinde Hizmet Etmesi;

Mücahid, İbn Abbas, Mâlik ve dil bilginlerinin, burada geçen "hafe-de*nin, hizmetçi ve yardımcılar demek olduğu şeklindeki görüşlerinden hareketle fer'i bir hüküm çıkarma yoluna gidersek, şunu söyleyebiliriz: Bu durumda çocuğun ve hunimin hizmet etmesi, en harikulade bir beyanla Kur'ân-ı Kerim'den de anlaşılmış olmaktadır. Bunu İbnü'l-Arabî ifade etmektedir. Buharî ve başkaları Sehl b. Sn'd'dan şöyle dediğini rivayet ederler; Hbu Useyyid cs-Saidi, Peygamber (sav)'ı kendi düğününe davet etti. Onlara hizmet eden onun hanımı idi. [\[216\]](#) Bu hadis, bundan önce Hud Suresi'nde, (11/69-71. âyetler, 10. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Sahihte de, Hz. Âi-se'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav)'ın Kâ'be'ye göndereceği kurbanlık develerin gerdanlıklarını kendim ellerimle büktüm...! [\[217\]](#)

İşte bundan dolayı ilim adamlarımız şöyle demişlerdir: Evin hanımı; yatakları yapmak, yemek pişirmek ve evi süpürmek -kendi durumuna ve kendi durumundakilerin adetlerine uygun olarak- ile mükelleftir. Çünkü yüce Allah: "Ondan da kendisinde sükûn bulsun dîye eşini yaratan O'dur" (el-Aüfv 7/189) diye buyurmaktadır. Adeta yüce Allah, eşlerimizde sükun bulmayı, onlardan yararlanmayı ve adete göre bir çeşit hizmetlerinden faydalanmayı bir arada ihsan etmiş gibidir. [\[218\]](#)

4. Kocanın Ev işlerinde Hanımına Yardımcı Olması:

Erkek, hafif hizmet işlerinde hanımına hizmet eder ve ona yardıma olur. Çünkü Hz. Âişenin rivayetine göre Peygamber (sav) de, ev halkının işlerini görür, ezan sesini işitti mi de evden çıkardı. [\[219\]](#)

Malik'in görüşü de bu doğrultudadır O, erkek hanımına yardımcı olur, demiştir. Peygamber (sav)'ın ahlâki arasında, ayakkabısını dikmesi, evi süpürmesi, elbiselerini^ n söküğünü) dikmesi de vardı. Hz. Âişe'ye: Rasûlullah (sav) evinde neler yapardı diye sorulunca, şöyle demişti: O da insanlardan bir İnsandır/Rendi elbisesini temizler, koyununun sütünü sağlar ve kendi hizmetini kendisi görürdü [\[220\]](#)

5. Erkeğin Hizmetçi Tutma Yükümlülüğü:

Erkek, yalnızca bir hizmetçinin masraflarını karşılar. Servet ve evinin durumuna göre daha fazlasının masraflarını karşılar da denilmiştir Çünkü bu, şesiatin aslî kaynaklarından birisi olan örf ile alakalıdır. Bedevi Arap kadınları ile çöllerde

yaşamakta olan kadınlar, suyun ta (Ulaştırılması işlerinde, hayvan bakımlarında kocalarına hizmet eder, yardımcı olurlar. Şehirlerde yaşayan dar geçimli erkekler, hafif işlerde hanımına hizmet eder, ona yardımcı olur. Zengin olanlar ise, kocalarından hizmetçi isterler ve eğer böyle bir konumda İseler, kadınlar da kocaları gibi rahat yaşarlar. Şayet anlaşmazlığı gerektiren bir durum olursa ve kadın kocasına (hizmetçiyi) şart koşmuş ise, bu konuda kendisinin hiçbir şekilde kendi işlerini gören bir kimse olduğu bilinmediğine dair şahit tutar ve o takdirde koca da onun işlerini gördürmek üzere hizmetçi tutmayı kabul etmiş ise, buna göre hüküm verilir ve bu husustaki anlaşmazlık da ortadan kalkar.

"Sizi güzel ve temiz şeylerden" meyveler, tahıllar ve hayvanlardan "rızıklandırdı. şimdi onlar batıla" İbn Abbas'ın açıklamasına göre putlara "inanıyorlar da Allah'ın nimetlerini" yani, İslâm'ı "İnkâr mı ediyorlar?" [\[221\]](#)

73. Allah'ı bırakıp da kendilerine göklerden de, yerden de bir rızık vermek imkânı bulunmayan ve esasen (buna) güçleri yetmeyen şeylere taparlar.

74. Artık, Allah hakkında örnekler bulmaya kalkışmayın. Çünkü Allah bilir, siz bilmezsiniz.

"Allah'ı bırakıp da kendilerine göklerden de" yağmur suretinde "yerden de" bitki suretinde "hiçbir rızık vermek imkânı bulunmayan ve esasen" buna ve hiçbir şeye "güçleri yetmeyen şeylere" putları kastetmektedir, "taparlar-"

el-Ahfeş der ki: Hiçbir" kelimesi, "rızıkodan bedeldir. ei-Ferrâ der ki: Bu kelime, rızık kelimesi onda amel ederek nasb edilmiştir. Yani onlar, kendilerine hiçbir rızık verme imkânı bulamayan şeylere (putlara) taparlar. [\[222\]](#)

75. Allah şöyle bir örnek verin Hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul ile kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de andan gizli ve açık in fak edip duran kişiyi. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Hamd Allah'ındır. Ama onların çoğu bilmezler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız; [\[223\]](#)

1. Müşriklerin Sapıklıklarına Dair Bir Örnek:

"Allah şöyle bir Örnek verir" buyruğu ile yüce Rabbimiz, müşriklerin sapıklıklarına dikkat çekmektedir. Bu buyruk, kendisinden önce geçen yüce Allah'ın, üzerlerindeki nimetleri iJe İlgili açıklamaları ve tapındıkları ilâhlarının bunları yapamadıklarına dair buynjkları Üe, tam bir ahenk içerisinde.

"Allah şöyle bir örnek verir" yani, şöyle bir benzetmede bulunur. Sonra, bu örneği sözkonusu ederek şöyle buyurmaktadır: "... başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul." Yani size göre, başkasının mülkiyeti altında bulunan ve kendi işi namına hiçbir şeye güç yetiremeyen bir köle ile kendisine güzel rızık verilmiş hür kimse bir olmadığı gibi, işte Ben de bu putlarla bîr olmam.

Bu âyet-i kerimede misal gösterilen, bu nitelikte başkasının mülkiyetinde bulunan ne mal bakımından, ne de kendi işini görmek açısından, hiçbir şeye güç yetiremeyen ve efendisinin iradesi ve emri altında bulunan bir köledir.

Ayet-i kerimede bütün kölelerin bu nitelikte olmaları gereği anlaşılmamalıdır. Çünkü, olumlu cümle içerisinde gelen nekire (belirtisiz isim) önceden de geçtiği gibi, dil bilginlerince kapsayiahğı gerektirmemektedir. Sadece bir lek kişiyi ifade eder. Eğer bu nekire, emir yahut nehiyden sonra gelir veya bir mastara izafe edilmiş ise, o takdirde şayıl (yaygın) genel bir anlam ifade eder. Mesela bir kimse: Bir adamı azad et ve hiçbir adamı da hakir düşürme ifadesinde nekire, emir ve nehiyden sonra gelmiştir. Master ise, bir köle azad etmek terkibi gibidir, O bakımdan, hangi köleyi azad ederse, bu bitabın sorumluluğunun dışına çıkmış (emri yerine getirmiş) olur ve böyle bir durumda bundan İstisna yapılırsa sahih olur.

Katade der ki: Bu, mü'min ve kâfire dair bir örnektir, Katade, bu açıklamasıyla, başkasının mülkiyetindeki kölenin, kâfir olduğu kanaatini ortaya koymaktadır. Çünkü böyle bir kâfir, yaptığı ibadetten âhirette hiçbir şekilde fayda görmeyecektir. Diğer taraftan, "kendisine tarafımızdan güzel bir rıjule verip de..." buyruğunda da mü'mmin kastedildiğini_kabul etmektedir, Ancak, birinci görüş tevil bilginlerinin çoğunluğunun kabul ettiği görüştür,

el-Asam der ki: Burada başkasının mülkiyetindeki köleden kasıt, kimi hallerde efendisinden daha güzel bir yaratılış ve daha güzel yüze sahip olabilen ve bununla birlikte efendisinin önünde zilletle boyun eğen, ancak efendisinin izin verdiği şeylere güç yetirebilen bir kimsedir. İşte, yüce Allah misal vermek üzere bunu zikretmiştir. Yani, sizin ve kölelerinizin hali bu olduğuna göre, nasıl olur da cansız taşları yüce Allah'a, yaratmasında ve O'na İbadette ortak "kılıyorsunuz?

Halbuki bu taşların aklı da ermiyor, hiçbir «rv de işitmiyorlar. [\[224\]](#)

2. Kölenin Mülk Edinmesi:

Müslümanlar, bu âyet-i kerime ile bundan öncekinden, kölenin, mülkiyet konusunda hürden daha aşağı mertebede olduğunu ve mülkiyetine verilecek olsa dahi, hiçbir şeye malik olamayacağını anlamışlardır. Irak bilginleri derler ki: Kölelik, mülkiyete aykırıdır. O bakımdan köle, hiçbir durumda hiçbir şeye malik olamaz. Yeni mezhebinde Şafî'nin kabul ettiği görüş budur. el-Hasen ve İbn Şirin de böyle demişlerdir.

Onlardan kimisi de şöyle demiştir: Köle mülk edinmekle birlikte mülkiyeti nakıstır. Çünkü, efendisi ne zaman islerse mülkiyetindeki şeyi ondan alabilir. Bu, Malik'in ve ona tabi olanların görüşüdür. Şafî'nin kadim mezhebindeki görüşü de, Zahirî mezhep bilginlerinin görüşü de budur. Bundan dolayı bizim (Maliki mezhebine mensup) ilim adamlarımız şöyle demişlerdir: Zekât, keffaretler gibi malî ibadetler, efendisinin hizmetini kesmesini gerektiren hac, cihad ve buna benzer bedeni ibadetler köleye vacib değildir.

Bu meselenin faydası şudur: Kölenin, efendisi köleye bir cariyeyi mülk olarak verecek olursa, köle de kendi mülkü obruk o cariyeye ile ilişki kurabilir. Köleye efendisi, kırk koyunu mülk olarak verecek olup da üzerinden bir yıl geçecek olursa, o koyunların zekâtını vermek efendiye vacip değildir. Çünkü bu koyunlar başkasının mülküdür. Kölenin de zekâtlarını vermesi gerekmez. Çünkü kölenin mülkü istikrarlı bir mülkiyet değildir.

Irakî der ki: Kölenin bu durumda cariyeye ile Miski kurması caiz olmaz. Zekât Eise önceden olduğu gibi nisab miktarı malda efendiye aittir. Her iki kesimin lehine cie bu meselenin delilleri hilaf (mezhepler arası görüş ayrılıkları, mukayeseli mezhepler hukuku) kitaplarında ele alınır. Bizim lehimize en açık delil, yüce Allah'ın: "Allah sizi yaratan, sonra size rızık veren... dır." (er-Rûm, 30/40) buyruğudur. Burada yüce Allah, nızık ve yaratma bakımından hür ile köleyi birbirine eşit kılmıştır, Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Kim, malı bulunan bir köleyi azad ederse..." [\[225\]](#) Burada görüldüğü gibi, Hz. Peygamber malı köleye izafe etmiştir. İbn Ömer de, kölesinin kendi malından odalık edindiğini görür ve bu yaptığını ayıpla ma zdı. Rivayete göre de İbn Abbas'ın bir kölesi, hanımını iki talak ile boşayınca, İbn Abbas ona; mülkiyeti gereği (cariye olarak) onu geri almasını emretmişti. İşte bu da kölenin elinde bulunan şeylere malik olabileceğine ve efendisi ondan almadığı sürece, malikin kendi mümkündeki tasarrufları gibi tasarrufta bulunabileceğine bir delildir. Doğrusunu

en iyi bilen Allah'tır. [\[226\]](#)

3. Kölenin Hanımını Boşama Yetkisi:

Bazı ilim adamları, bu âyet-i kerimeyi kölenin boşama yetkisinin efendisinin elinde olduğuna ve cariyenin satılmasının da onu boşamak demek olduğuna delil göstermişlerdir. Bunu delil gösteren ilim adamları, yüce Allah'ın: "Hiçbir şeye gücü yetmeyen" buyruğuna dayanırlar ve şöyle derler: Bu buyruğun zahiri, kölenin hiçbir şeye güç yetiremeyeceğini ifade eder. Ne mülk edinebilir, ne de başka birşey. Bu buyruk umumîdir ve öyle kalmıştın Ancak bunun hilafına delâlet eden bir delilin bulunması hali müstesna. Ama bizim, İbn Ömer ve İbn Abbas'lan naklettiğimiz hususlar bit konuda tahsis bulunduğu delildir. Doğrusunu en İyi bilen yüce Allah'tır. [\[227\]](#)

4. Rızkın Mahiyeti:

Ebu Mansur (el-Matûridî), akidesinde şöyle demektedir: Rızık, gıdalandı-ran ve gıdalandırmayı gerçekleştiren şeydir. Bu âyet-i kerime ise, böyle bir tahsisi reddetmektedir. Aynı şekiMe yüce Allah'ın: "Ve onlara verdiğimiz rı-zıhlardan infak ederler" (el-Bakara f 2/3) ile "Size verdiğimiz rızıktan in-fak edin" (el-Bakara, 2/254) buyrukları ve benzeri buyruklar da böyledir. Yine Uz. Peygamber'in: "Benim rızkım mızrağımın gölgesi altında yaratıldı"[\[228\]](#) hadisi ile: "Ümmetimin azıkları atlarının toynaklarında ve mızraklarının sivri uçkundadır"[\[229\]](#) hadisi de böyledir. Ganimet bütünüyle rızıktır. Kendisinden yararlanılması sahih (mümkün) olan herşey bîr nzıktır. Rızkın bir takım dereceleri vardır. En üst derecesi gıda olarak besleyici olanıdır, Rasûlullah f sav) şu hadisi şerifinde de yararlanma yollarını şöylece zikretmektedir "Âdemoğlu, malım malım, der. Acaba yiyip de tükettiğin, yahut giyip de eskittiğin, ya da tasadduk edip de (Allah nezdinde) geçerli ecir olarak bıraktığın şeyden başka senin malın var mıdır?"[\[230\]](#)

Binek ve benzeri şeyler de giyimin kapsamına girer. Muhaddislerin sözleri arasında sema, -yant hadis dinlemek- bir rızıkttır, denilmektedir ki, bu da doğrudur[\[231\]](#)

5. Eşit Olmayan Örnekler ve Müşriklerin Cahilliği:

"Kendisine tarafımızdan güzel bir rızık verip de..." buyruğunda sözü edilen mü'min kişidir. Kendi şalisi hakkında ve malında Allah'a itaat edendir. Kâfir ise, itaat uğrunda hiçbir harcamada bulunmadığından dolayı hiçbir şeye sahip olamayan köle gibidir...

"Bunlar hiç eşit olurlar mı?" Eşit olmazlar demektir. 1\ Burada Bunlar hiç eşit olurlar mı?" diye buyurup (lesniye olarak): Hiç ikisi eşit olurlar mı?" diye buyurmaması, önce geçen: Kişi" lafzının durumu dolayısıyla ayıştır. Çünkü bu kelime müphem bir isimdir. Hem tekil, hem tes-niye, hem çoğul, hem müzekker, hem müennes için kullanılabilir.

Yüce Allah'ın: "...başkasının mülkiyetinde bulunan bir kul" buyruğu ile "kendisine,, bir rızık verip* ifadeleri ile, cinste şüyu' kastedilmiştir. (Yani, bu türden olan bütün insanlar bir olamazlar>.

"Hamd Allah'ındır. Ama onların çoğu bilmezler." Hamde layık olan, hanı di hak eden yalnızca O'dur; Onu bırakıp tapındıkları putlar ve varlıklar değildir. Zira putların, onlar üzerinde herhangi bir nimet ve ihsanları, herhangi bir iyilikleri yoktur ki, bundan dolayı onlara hamd edilsin. Eksiksiz hamd, yalnız Allah'ındır, çünkü nimet verip yaratan O'dur.

"Ama onların" müşriklerin "çoğu" hamdin, yüce Allah'a ait olduğunu ve bütün nimetlerin O'ndan geldiğini "bilmezler." Burada hepsi kastedilmekle birlikte "çoğu"nun sözkonusu edilmesi, umum kasts ile kullanılan hususî bir ifade olması dolayısıyladır.

Hayır, insanların çoğu bunu bilmezler anlamındadır. Çünkü insanların çoğu müşriktir, diye de açıklanmıştır. [\[232\]](#)

76. Allah, İki adamı da örnek verir; Bunlardan birisi dilsiz, hiçbir şeye gücü yetme*. Üstelik sahibine bir yüküttür. Onu her nereye yönelişe hiçbir hayır getirmez. Hiç bu kişiY adaletle emreden ve kendisi dosdoğru yol üzerinde bulunan kişi İle bir olur mu?

"Allah, iki adamı da örnek verir. Bunlardan biri dilsiz..." Bu da yüce Allah'ın kendi zatına ve puta dair vermiş olduğu bir başka örnektir. Hiçbir şeye gücü yetmeyen ve dilsiz varlıktan kasıl, puttur. Adaletle emreden zat ise yüce Allah'tır. Bu açıklamayı Katade ve başkaları yapmıştır. İbn Abbas da der ki: Buradaki dilsiz köleden kasıt, vaktiyle Hz. Osman'a ait olan bir köledir. Hz. Osman ona müslüman olmasını teklif ediyor, o bunu kabul etmiyordu, Hz. Osman ise adaletle emrediyordu. Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, H?~ fbu Bekir ile ona ait olan kâfir bir köleye dair örnektir.

Dilsizin, Ebu Cehil, adaletle emreden kişinin ise, Anslı Ammâr b. Yâsir olduğu da söylenmiştir. Ans, Mezliçlilerin bir koludur. Ammâr, Ebu Celül'in bağlı olduğu kol olan Mahzumoğullarının antlaşmalısı idi. Ebu Cehil, Ammar'a müslüman olduğu için işkence ettiği gibi, Sümeyye'ye de işkence ediyordu. O da Ebu Cehil'in kölesi idi. Birgün ona şöyle demişti: Sen, Muhammed'e güzelliği dolayısıyla, onu sevdiğin için iman ettin. Daha sonra da elindeki mızrağını, ona sapladı. İslam uğrunda ölen ilk şehid o kadındır. Allah ona rahmet eylesin. Bu bilgiler en-Nakkâş'ın ve başkalarının kitabından aktarılmıştır. Yine buna dair açıklamalar, etraflı bir şekilde, yüce Allah'ın izniyle ikrah âyetinde (bu sûrenin 10â. âyetinde) gelecektir.

Ata der ki: Dilsizden kasıt, Ubeyy b. Haleftir. O, hayırlı hiçbir şey söylemezdi, "Üstelik sahibine bir yükür." Yani, kavmine bir yük teşkil etmektedir. Çünkü hem onlara eziyet eder, hem de Osman b. Maz'un'a eziyet ederdi. Mı-katil der ki: Bu buyruk, Hişam b. Amr b. el-Haris hakkında inmiştir. Bu kişi, hayırlı işleri pek az, Peygamber (sav)'a düşmanlık eden kâfir bir kimse idi.

Dilsizin kâfir, adaletle emreden kişinin ise mü'min olduğu ve bunun, her iki taraf hakkında genel olarak birer örnek olmak üzere geldiği de söylenmiştir. Bu görüş, İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir ve güzel bir görüştür. Çünkü umumîdir.

"Ebkem fdilsiz)'1; konuşamayan kimse demektir. Akli ermeyen kimse olduğu da söylenmiştir. İştirmeyen ve görmeyen kimsedir diye de açıklanmıştır. Tefsirde ise, şöyle denilmektedir; Burada dilsizden kasıt, puttur. Bununla yüce Allah, bu putun hiçbir şeye gücünün yetmediğini, hiçbir şey yapamadığını beyan etmektedir. Başkası onu bir yerden bir yere taşımakta, onu yontmaktadır. O bakımdan bu put sahibine yükür, Allah ise, adaletle emre-dendir ve gücü herşeye yetendir, herşeye üstün ve galip gelendir.

"Üstelik sahibine bir yükür" buyruğunun şu anlamda olduğu da söylenmiştir: O, velisine (işini ve ihtiyaçlarını görüp karşılayana) ve yakınlarla ağır bir yükür. Sahibine de, amcasının oğluna da bir vebaldir. Kendisini gözetenlere ağır geldiğinden dolayı yetime de "keli" denildiği olur. Şairin şu beyi-tinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Gençlik çağına gelmeden önce kellin {yetimin) malını çokça yer. Eğer o kellin {yetimin) kemiği henüz pek güçlü değilse."

Bu kelime aynı zamanda oğlu ve babası olmayan kişi hakkında da kullanılır. Bakıma muhtaç çocuk anlamına da gelir. Çoğulu, "kulûl" diye gelir. Bıçak köreldi, kesmez oldu" demektir.

Cumhur "onu her nereye yöneltse, hiçbir hayır getirmez" buyruğunda-ki; Onu... yöneitse" şeklinde okumuşlardır, mushafın hattı da bu şekildedir. Yani, efendisi

onu nereye gönderirse, hayır namına birşey getiremez. Çünkü o, ne birşey bilir, ne söyleneni anlar, ne de onun ne söylediği anlaşılır, L-hya b. Vessâb İse, meçhul bit r'il olarak, Of nereye yönel-! diye okumuştur. İbn Mes'ud'dan; (Nereye) yönelirîse)" diye oku-[233]

77. Gökledn ve yerin gaybı Allah'ındır. Saat hadisesi İse, ancak bir göz kırpma gibidir. Yahut o daha da yakındır. Şüphesiz Allah, herşeye gücü yetendir.

"Göklerin ve yerin gaybı Allah'ındır" buyruğunun anlamına dair açıklamalar, dalıa önceden (Hud, 11/123. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmakta-dtr. Bu da yüce Allah'ın: "Çünkü Allak bilir, siz bilmezsiniz" (en-NahJ, 16/74) buyruğu ile alakalıdır. Yani, helal ve haramı tesbit ederek şariat koymak, ancak, işlerin akıbetlerini ve maslahatlarını bilgisiyle kuşatana yaraşır. Siz ise ey müşrikleri Bunları kuşatamadınız, O lıalde ne diye (hakimiyet iddiasında bulunarak) hüküm ve şariat koymaya kalkışıyorsunuz?

"Saat hadisesi ise, ancak bir göz kırpma gibidir" Ve siz o vakit amellerinizin karşılığını göreceksiniz.

Saat, kendisinde kıyametin kopacağı vakittir. Ona bu ismin veriliş sebebi, bütün canlıların, bir tek sayha (çığlık) ile öleceği bir anda, insanların onunla ansızın karşılaşmalarından dolayıdır Lemh (göz kırpmak) ise, hızlıca bakmak demektir. Buyruğun açıklaması şöyledir: Kıyamet mutlaka geleceğinden dolayı, yakınlığı, göz kırpmaya benzetilmiştir.

ez-Zeccâc der kîr Bu buyrukla, kıyametin bir göz kırpması kadar bir süre içerisinde geleceğini kastetmemişler. Burada, yüce Allah'ın bunu gerçekleştirme kudretinin hızı, sür'ati anlatılmaktadır Yani, O, bir şeye oî der, o da derhal oluverir.

"Göz kırpma" misalinin veriliş sebebinin, semanın yerden uzaklığına rağmen, kişilerin semayı görmesinden dolayı olduğu da söylenilmiştir.[234]

Bunun, kıyametin yakınlığının temsilî bir ifadesi olduğu da söylenmiştir. Mesela, bir kimsenin, sene dediğin ancak bir andır demesi ve benzeri ifadeler de böyledir. Anlamın, şöyle olduğu da söylenmiştir: Bu, Allah indinde böyledir. Yoksa yaratıklar için böyle değildir. Yüce Allah'ın: "Çünkü onlar, onu uzak görürler. Biz ise onu yakın görürüz" (el-Meânc, 70/6-7) buyruğu buna delildir, "Yahut o daha da yakındır" buyruğundaki "yahut", şüphe ve tereddüt için değil, muhatap, hangisini isterse o Örneği canlandırırsın diyerdir. Bunun, muhatabın .şüphesi dolayısıyla geldiği de söylenmiştir, Buradaki "(jî): Yakut" in, Hatta" anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Şüphesiz Allah, herşeye gücü yetendir." Bu buyruğa dair açıklamalar ise, bundan önce <el-Bakarat 2/20, âyetin tefsirinde) yeçmiş bulunmaktadır. [\[235\]](#)

78. Allah sizi, analarınızın karınlarından, kendiniz hiçbir şey bilmediğiniz halde çıkardı. Size kulaklar, gözler, gönüller verdi.Şükredesiniz diye.

Yüce Allah: "Allah sizi, analarınızın karınlarından, kendiniz hiçbir şey bilmediğiniz halde çıkardı" buyruğunda,Allah'ın ihsan ettiği nimetler arasında sizi, annelerinizin karnından hiçbir şey bilmeyen bebekler halinde dünyaya çıkartmasının bulunduğunu söz konusu etmektedir. Bu hususta üç görüş vardır.

1- Siz, babalarınızın sulblerinde iken, sizden alınan ahde dair hiçbir şey bilmiyordunuz,

2- Sizin hakkınızda takdir edilmiş bahtiyarlık ve bedbahtlığa dair hiçbir şey bilmiyordunuz,

3- Menfeatlerinize dair hiçbir şey bilmiyordunuz.

Buyruğun burasında ifade tamam olduktan sonra, yüce Allah yeni bir cümle halinde: "Size kulaklar, gözler, gönüller verdi" diye buyurmaktadır.Yani, kendileri vasıtasıyla bilip idrak ettiğiniz bunca azaları verdi. Çünkü yüce Allah, kullarını, annelerinin karınlarından çıkarmadan önce bu azaları yaratmıştı.Bunların işlevlerini ise, annelerinin karnından çıkardıktan sonra onlara ihsan etmiştir. Yani, kendisiyle emir ve nehyi dinlemeniz için size kulakları, ilâhî kudretin sanatının eserlerini görmeniz İçin gözleri, bunları vasıtası ile de O'nu bilmeye ulaşmantz için gönülleri vermiştir.

Gönüller" kelimesi, (aijJO'in çoğuludur. Tıpkı, Karga" kelimesinin çoğulunun, şeklinde gelmesi gibi.

Yüce Allah'ın: "Size kulaklar**, verdi" buyruğunun zımnında, konuşmayı ihsan ettiği dile getirilmektedir. Çünkü, işitmeyen bir kimse konuşamaz. Eğer işitme duyusu sağlam ise, konuşma da sözkonusu olur

el-A'meş, İbn Vessâb ve Hamza, burada geçen; Anneleriniz" buyruğunu ve Nûn Sûresi'ndekı (24/61), ez-Zümer (39/6) ve en-Necm (53/32) sû-relerindeki aynı kelimeyi, "hemze" ve "mim" harflerini esreli olarak okumuşlardır. el-Kisaî ise, "hemze"yi esreli, umîm"i de üstün okumuştur. Böylece okuması itbâ do la yi siyi a dır Diğerleri ise, aslına uygun-olarak "hemze"yi Ötre, umim"i de üstün, okumuşlardın Analar" kelimesinin aslı, şeklindedir. "Minimden sonra "he" harfi te'kid için ilave edilmiştir. "Suyu döktüm" anlamındaki; (ciy»i) ifadesinde "he" harfini ilave etmeleri de böyledir Oysa bunun aslı; şeklindedir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-Fatiha Sûresi'nde (4. bölüm 29, başlıkta) geçmiş

bulunmaktadır.

"ŞükredeslnLe diye" buyruğu ile ilgili iki türlü açıklama yapılmıştır;

1. Nimetlerine şükredesiniz diye

2. O'nun sanatının eserlerini göresiniz diye. Çünkü onları görmek şükre götürür.

[236]

79. Gök boşluğunda musahhar kılınmış ktışlan görmüyorlar mı? Onları, Allah'tan başkası tutmuyor. Şüphe yok ki bunda, iman edecek bir topluluk için âyetler vardır.

Yüce Allah'ın: "Gök boşluğunda musahhar kılınmış kuşları görmüyorlar mı? Onları Allah'tan başkası tutmuyor^ buyruğundaki; Görmüyorlar mı?" buyruğunu, Yahya b. Vessâb, el-A'rneş, îbn Amir, Hamza ile Yakub, muhatap kipi olmak üzere; Görmüyor musunuz?" şeklinde "te1" ile okumuşlardır. Ebu Ubcyd de bu okuyuşu tercih etmiştir. Diğerleri ise, durumlarını haber vermek üzere "ye" ile ("görmüyorlar mı?" şeklinde) okumuşlardır.

"Müsahhar kılınmış", yüce Allah'ın emrine boyun eğdirilmiş demektir. Bu açıklamayı, el-Kelbî yapmıştır. Bunun, sizin menfaatleriniz için boyun eğdirilmiş, anlamında, olduğu da söylenmiştir.

"Gök boşluğunda" buyruğundaki; Boşluk" serna ile arz arasındaki yere denilir. Boşluğun, semaya izafe edilmesi ise, yerden yüksek oluşundan dolayıdır.

Yüce Allah'ın: "Müsahhar kılınmış buyruğu, bunu mUsahhar kılanın, birisinin varlığına ve bu kuşlara tasarrufta bulunma imkânını veren bir tedbir edicinin bulunduğu delildir.

"Onları" gerek kanatlarını açarken, gerek loplarken, gerekse saflar halinde uçarken, "Allah'tan başkası tutmuyor." YÜce'Allalı, bununla, bu kuşları vahdaniyetine delil görerek nasıl ibret almaları gerektiğini beyan ederek: "Şüphe yok ki bunda" Allah'a ve O'nun peygamberlerinin getirdiklerine, "iman edecek bir topluluk için âyetler" alâmetler, ibretler ve delâletler var-dır" diye buyurmaktadır. [237]

80. Allah, evlerinizi size huzur bulacağınız meskenler kıldı. Size, davar derilerinden, gerek göçtüğünüz günde ve gerek konduğunuz günde hafifçe taşıyacağınız evler ve yünlerinden» tüylerinden ve kıllarından bir süreye kadar giyecek, dönecek ve ticareti yapılacak bir meta verdi.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı, dokuz'[\[238\]](#)' başlık halinde sunacağız-[\[239\]](#)

1. Mesken Nimeti:

Yüce Allah'ın: "Allah evlerinizi size... kıldı* buyruğu, size bunları yaptı, demektir. Üzerinde olup seni gölgelendiren herşeye, tavan ve sema, seni üzerinde taşıyan her şeye arz, seni dört tarafından örten herşeye duvar denilir. İşte bunların hepsi, düzenli bir şekilde biraraya gelip bitecek olursa, meydana gelen mekâna da "beyt; ev" denilir.

Bu âyet-i kerimede yüce Allah, evleri insanlar üzerindeki nimetler saymaktadır. Yüce Allah, öncelikle şehirlerde yapılan evleri sözkonusu etmektedir. Bunlar uzun süre ikamet etmek üzere yapılırlar. Yüce Allah'ın: "Mesken" buyruğu, sizin, içlerinde sakin olup yerleşeceğiniz, azalarınızın hareketlerinin yavaşlayıp rahatlayacağı yer demektir. Bazen, azalar meskenin içinde hareket eder, başka bir yerde sakin olabilir. Ancak burada ifade çoğunlukla görülen duruma göre dile getirilmiştir. Yüce Allah'ın bunu, nimetler içerisinde sayması şundan dolayıdır. O. eğer dilemiş olsaydı, insanı tıpkı yörüngelerinde hareket eden yıldızlar gibi, devamlı hareket eden, çalkalanan bir varlık haline geçirebilirdi. Ve o durumda insan da hiç şüphesiz Allah'ın irade ettiği gibi ve yarattığı gibi olurdu. Eğer yüce Allah insanı yer gibi hareketsiz yaratmış olsaydı, yine O'nun yaradığı ve irade ettiği gibi olacaktı. Ama O, insanı her iki şekilde de tasarrufta bulunup iki hal arasında durumu değişip duran bir varlık olarak yarattı ve davranış ve hareketlerinin bir keyfiyeti ve bîr mekânı oldu.

Huzur bulmak, mesken edinmek¹¹ tekile de çoğula da sıfat olabilen bir mastardır.

Daha sonra yüce Allah, taşınabilen ve yolculuk hallerinde kullanılan meskenleri sözkonusu etmektedir ki, bu da bir somaki başlığın konusudur. [\[240\]](#)

2. Taşınabilir Meskenler:

Yüce Allah: "Size, davar derilerinden gerek göçtüğünüz günde ve gerek konduğunuz günde hafifçe taşıyacağınız evler... verdi" buyruğunda sözü geçen, "hafifçe taşınacak evler" derilerden ve benzerlerinden yapılan evler ile yolculuk sırasında taşımanız kolay olan çadır ve oraklar demektir

Göçmek" kelimesi, ol aramak kastıyla çölde yol almak, bir yerden başka yere geçmek demektir, Antere'nin şu beyitinde bu anlamda kullanılmıştır:

Kendilerinden ayrılmayı beklediğim kimseler göçüp gittiler. Onların ayrılıklarını

alaca karga Haber verdi.

Bu kelime aynı zamanda, deve üzerindeki hevdec anlamına da gelir. Şair der ki:

"Söyle bana şu göç edenler seni üzdü mü, ayrıldıklarında,

Ve kargalar, ayrılığın yaklaştığını hızlı uçuşlarıyla haber verdiğinde."

Bu kelime, "ayn" harfi hem sakın, hem üstün ile okunmuştur. "Saç" demek olan; kelimesinin aynı zamanda, şeklinde de kullanılması gibi.

Şöyle denilmiştir: Bu kelimenin, hem derilerden, hem kıtlardan, hem yünlerden yapılmış evleri (çadırları) umumî olarak kapsama ihtimali de vardır. Çünkü bu unsurlar da deridendir. Zira bunların hepsi derilerde sabit bulunurlar. İbn Selâm bu kanaattedir. Güzel bir ihtimaldir.

Yüce Allah'ım "Yünlerinden" anlamındaki buyruk ile yeni bir cümle başlamaktadır. Giyecek, dōşenecek... yarattı" diye buyurulmuş gibidir ki, bununla giyilecek elbiseler, yere serilen sergiler ve benzeri şeyler kastedilmektedir. Şair der ki:

"O, hevdeçlerde bulunanlar, sem üzdü mü? Güzel giyecek ve yaygılar ile ayrıldıkları gün."

Burada yüce Allah'ın: "Davar derilerinden" buyruğu ile, önce açıkladığımız şekilde, sadece derilerden yapıma evleri kastetme ihtimali de vardır. O takdirde yüce Allah'ın; "Yünlerinden" buyruğu, "davar derilerinden™ buyruğuna atıf olur. Yani, yine sizlere, yünlerinden evler... yarattı, verdi demek olur.

İbmj'l-A'rabî der ki: Bu, o bölgelerde yaygın bir durumdur Bizim topraklarımız bu meskenlerden oldukça uzak kalınmıştır O bakımdan, bizim buralarda çadırlar ancak keten ve yünden yapılmaktadır. Peygamber (sav)'m. deriden bir çadırı vardı. Taif derisinden yapılanlar ise, en pahalı ve yapimiti-bariyle en üstün, dış görünüşü de en güzel olanları idi. Hz. Peygamber bunu lüks görmemiş, böyle bir çadırı İsrâf kabul etmemişti. Çünkü bu, şanı yüce Allah'ın, ihsan etmiş olduğunu belirterek, lütfunu hatırlattığı ve kendisinden vararlanmava izin verdiai ine talar diındır. Bunun, eerek içinde barınmak. gerekse gölgelenmek hususundaki çeşitli menfaatleri açıkça ortada olup insanın bunlara muhtaç olmaması mümkün değildir. Cereyan eden garip olaylardan birisi de şudur: Ben, muhaddislerden birisiyle, zahid.Uk taslayan ganilerden birisinin ziyaretine gittim. Ketenden yapılmış bir çadır içerisinde iken yanına girdik, Benim mulhaddis arkadaşım, misafir olarak onu kendi evine götürme teklifinde bulundu ve şöyle dedi: Burası çok sıcak olan bir yerdir. fV senin için daha rahattır ve benim de senin adına gönlümü daha bir hoş eder. Zahid geçinen kişi şu cevabı verdi: Bu bize hakir görünse bile, aslında bu bile bize fazladır. Ben ona şöyle dedim: Hayır, durum zannettiğin gibi değildir. Çünkü, zahidlerin önderi Allah Rasulü'nün bile Taif

derisinden bir cadın vardı. O, bu çadırı ile birlikte yolculuğa çıkar ve onda gölgelenir-di. Adam, şaşırıp kaldı ve cevap vermekten acze düştüğünü görünce, onu arkadaşımıyla başbaşa bırakarak yanından çıkıp gittim. [\[241\]](#)

3, Davarların Yünlerinden, Tüylerinden, Kıllarından ve Diğer Azalarından Yararlanmak;

"Ve yünlerinden, tüylerinden ve kıllarından bir süreye kadar... bir meta verdi" buyruğu ile yüce Allah, koyunların yünleri, develerin tüyleri, keçilerin kılları ile yararlanmaya izin vermektedir. Tıpkı bunlardan daha önemli şeylerden yararlanmaya izin verdiği gibi. Bu da bunları boğazlayarak etlerini yemek suretiyle yararlanmaktır. Yüce Allah, burada pamuk ve keteni sö7. konusu etmemektedir. Çünkü bunlar, bu buyruklarla < ilk > muhatap olan Arap topraklarında bulunmamaktaydı. Yüce Allah da üzerlerine ihsan etmiş olduğu nimetleri sayıp dökmektedir Onlar, kavrayabilecekleri ve bilip tanıdıkları hususlarla muhatap alınmışlardır. Bunların yerlerini tutan ve bunlar gibi iş gören şeyler de kullanım ve nimet bakımından bunlar gibi değerlendirilmelidir. Bu buyruk, şanı yüce Allah'ın: "'Ve gökten, içinde dolu bulunan bazı dağlardan, (dolu) indirir" (en-Nut, 24/43) buyruğuna benzemektedir, yüce Allah, onlara bu hitabında "dolu" dan söz etmektedir Çünkü onlar, dolunun yağışını bilirlerdi. Ve bu onlarda çokça görülürdü. Ancak, kardan söz edilmemektedir. Çünkü, ülkelerinde kar görülüyordu. Halbuki, nicelik ve menfeati'itibariyle kar da dolu gibidir. Peygamber (sav) da, temizleyicilik konusunda, kar'ı ve dolu'yu birlikte sözkonusu ederek şöyle buyurmuştur: "Allah'ım beni, (günahlarımı) su ile, karla ve dolu ile yıka."[\[242\]](#)

İbn Abbas der ki; Kar, semadan İnen beyaz bir şeydir, ama ben onu hiç görmedim.

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah'ın, pamuk ve keteni anmayışı, ancak rahat ve lüksten yiizçevirmek dolayısıyla olmuştur. Zira, Allah'ın salih kullarının giyecekleri yünden ibarettir. Ancak, bu tartışılır bir kanaattir. Çünkü, yüce Allah: "Ey Âdemoğulları, size avret yerlerinizi Örtecek bir libas ile, giyinin süsleneceğiniz bir elbise indirdik" (el-A'raf, 7/56) diye buyurmaktadır. Nitekim buna dair açıklamalar, A'raf" Sûresi'nde (anılan âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bu sûrede ise yüce Allah: "Sizi sıcaaktan koruyacak elbiseler..." (81. âyet) diye buyurmakta ve "elbiseler" kelimesinde pamuk Üe ketene işaret etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Giyecek, dōşenecek..." ile ilgili olarak el-Halü şöyle demektedir:

Yani, bir birine ektenmiş, katılmış meta demektir. Bu da; Çoğaldı" kökünden gelmektedir. Şair der ki:

"Birbirine geçmiş hurma salkımı gibi pek çok ve oldukça siyah, Sırtın(m) sağını da solunu da süsleyen bir saç..."

İbn Abbas bu kelimenin, elbise anlamına geldiğini söylemiştir ki, az önce geçmiş bulunmaktadır.

Bu âyet-i kerime yün, tüy ve kıllardan her durumda yararlanmanın caiz olduğunu ihtiva etmektedir. Bundan dolayıdır ki, bizim (mezhebimize mensup Maliki) ilim adamlarımız şöyle demişlerdir: Meytenin yünü ve kılları ta-hirdir. Her durumda ondan faydalanmak caizdir. Ona pislik bulaşmış olma ihtimali dolayısıyla da yıkanır. Um Seleme de. Peygamber (sav)'dan bunu böylece rivayet etmiştir, Buna göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Tabaklandığı takdirde, meytenin derisinde, yıkandıkt takdirde de yün ve kıllarında (kullanmak açısından) bir beis kalmaz,"^[243] Çünkü bunlar, ölümün sirayet etmediği şeylerdendir. Bu kılların, eti yenilen hayvanlardan olması ile eti yenilmeyen canlıların kılı olması arasında fark yoktur, insanın kılı, domuz kılı gibi. Bütün bunlar tabirdir. Ebu Hanife de bu görüştedir. Ancak, o bizden daha ileriye giderek şöyle demektedir: Boynuz, diş ve kemik de saç ve kıl hükmündedir. Çünkü bütün bunlarda ruh yoktur. Dolayısıyla hayvanın ölümünden ötürü bunlar necis olmazlar.

Hasan-ı Basrî, Leys b. Sa'd ve el-Evzaî de şöyle demektedirler: Bütün kıl-lar necis olmakla birlikte, yıkanmakla tabir olurlar.

Şafiî'den ise bu konuda üç rivayet vardır: Birincisine göre saçlar < kıllarj. yün, tüy tabirdir, Ölümle necis olmazlar. İkincisine göre necis olurlar, üçüncüsüne göre ise, Âdemoğlunun saçı ile başka km nınki arasında fark vardır. Âdemoğlunun saçı tabirdir, diğerleri ise necistir.

Bizim delilimiz, yüce Allah'ın: "Yünlerinden" âyetindeki umumî ifadedir. Şam yüce Allah, bunlardan yararlanma nimetini hatırlatarak. bİ7.e minnet etmekte ve meytenin kıl ve tüylerini, şer'i usule göre kesilmiş olandan ayrı mütalaa ederek tahsis etmemektedir. O halde bu buyruk, -bunu engelleyecek bir delil ortaya konulmadıkça- umumîdir, Diğer taraftan aslolanın, bunların ölümden önce (ahir oldukları hususunda icmâl vardır. Ölüm dolayısıyla bunların necasete dönüştüklerini iddia eden kimselerin bu konuda delil getirmeleri gerekir. Yüce Allah'ın: "Meyte (leş)... size haram kılındı" fel-Mâ-ide, 5/3.) buyruğu vardır. Ve bu da onların tümünü ifade eden bir tabirdir, denilecek olursa, bİ7 şöyle cevap veririz: Sözünü ettiğimiz buyrukla bu umumu tahsis ederiz. Çünkü, i*yim" sö/konusu edilmek suretiyle, bu konuda açık bir nas bulunmaktadır. Sizin delil diye ileri sürdüğünüz âyet-i kerimede ise, bundan açıkça söz edilmediğine göre,

bizim delilimizin kabulü öncelikle söz konusudur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bağdat'ta, Şafî mezhebinin önder İtim adamı Şeyh İmam Ebu İshak, kılın yaratılış itibari ile hayvana bitişik bir parçası olduğunu esas almaktadır. Çünkü bu kıl ve tüy, hayvanın gelişmesiyle gelişir ve diğer bölümleri gibi ölümü ile necis olur.

Ona, şöylece cevap verilmişir: Gelişip büyüme, hayat taşımanın delili değildir. Çünkü bitki de gelişir ve büyür, Takat o hayatta bir varlık olarak kabul edilmez. Onlar, bu görüşlerine, hayvanın üzerinde onunla birlikte bulunan şeyin gelişmesini esas alacak olurlarsa, biz de, hayat olmadığına delil olan duyarsızlığın delil olduğu, hayattan ayrı oluşu esas kabul ederiz. Hanefîle-rin sözünü ettikleri kemik, diş ve boynuzun, kıla benzediğine gelince; mezhebimizde meşhur olan görüş, bunların da et gibi necis olacaklarıdır.

Bununla birlikte, İbn Vehb, Ebu Hanire ile aynı görüşü ifade etmiştir.

Bizim mezhebimizde üçüncü bir görüş daha vardır: Boynuzların uçları ve tırnaklar, acaba bunların kökleri gibi mi kabul edilir, yoksa kılları gibi mi? Bu konuda mezhebimizde iki görüş vardır. Aynı şekilde kıla benzeyen kuş tüyleri sac hükmünde, kemiğe yakın olanın hükmü de kemik hükmündedir. Bizim delilimi?: ise., Hz. Peygamberin; "Meytenin hiçbir şeyinden yararlanmayınız"

[244] hadisidir. Bu, meyte hakkında ve onun bütün cüzlerine dair umumî bir hükümdür. Bundan hakkında delil bulunan şeyler istisna edilir. Bu istisnanın katM delillerinden birisi de, yüce Allah'ın: "Dedi ki: Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek?"(Yasin, 36/78) buyruğudur. Bir başka yerde de yüce Allah: "Kemiklere de bak. Onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz" (el-Bakara 2/259) ile; "Kemiğe de et giydirdik" fcl-Mu'mının, 23/14) ve "Çürümüş, dağılmış kemikler olduktan sonra mj...*(en-Nâziât, 79/11) diye buyurmaktadır. O halde, aslolan kemiklerdir. Ruh ve hayat, tıpkı et ve deride olduğu gibi, kemiklerde de vardır. Abdullah b. Ukeym yoluyla gelen hadisle de şöyle buyum t maktadır: "Meyvenin, posLundan, da sinirlerinden de yararlanmayınız. [245]

Sahihte, Peygamber (sav'l'm, Hz. Meymune'ye ait olan koyun hakkında: "Neden onun postundan yararlanmadınız" demesi üzerine onlar: Ey Allah'ın Jtasulü, o bir meytedir (leş) deyince Hz. Peygamber de: "Sadece onun yenilmesi haram kılınmıştır" diye cevap verdi.[246] Kemik yenilmez denilecek olursa, biz de şöyle deriz:

Hayır, kemik yenilir. Özellikle süt emmekte olan devenin, oğlağın ve kuşların kemikleri yenilebilir. Büyüklerinin kemikleri, közde kızartılarak yenilir. Bundan

önce zikrettiğimiz buynikkr, kemikle hayatın bulunduğuna delildir. Hayal sebebiyle temiz olan ve yenilip kullanılması da boğazlanmak suretiyle inübai olan bir şey ise, ölüm dolayısıyla necis olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[247\]](#)

4. Davarların Derileri:

Yüce Allah'ın: "Davar derilerinden,." buyruğu, canlı ve ölü deriler hakkında umumîdir. O bakımdan, tabaklanmayacak olsa dahi, meytenin (leşin) deri (ve postuından yararlanmak caizdir. İbn Şiliab ez-Zührî ve el-Leys b. Sa'd da böyle demiştir, Talıavî de şöyle demektedir: Biz, fukalâdan herhangi bir kimsenin -cl-Lcys müstesna- tabaklanmadan önce, meytenin postunun satılmasının caiz görüldüğünü söyleyen kimseden nakledilmiş bir görüş buluim-dik. Ebu Ömer (İbn Abdi'l-BerrJ der ki: O, bu sözleriyle, tabiinden sonra gelen, İslâm yurdunun belli başlı bölgelerindeki lelva imamı fukahayı kastetmektedir. İbn Şîhab'a nisbet edilen görüş, ondan sahih olarak nakledilmiştir. Ancak bu, ilim adamlarının çoğunluğunun kabul etmediği bir görüştür. Her ikisinden de (İbn Şiliab ve el-Lcys'ten de) bu görüşün muhalıfi kanatte /Idukları rivayet edilmişse de birinci görüşleri daha meşhurdur.

Derim ki; Dârakutnî, Sünen'inde, Yahya b. Eyyûb'un, Yunus ve Akîl'den, onların, ez-Zührî'den rivayet ettikleri hadis ile [\[248\]](#) Bakiyye'nin, ez-Zebîdîden rivayet ettiği hadis [\[249\]](#), Muhammed b. Kesir el-Abdi ile Ebu Seleme el-Minkâ-rî'nin, Süleyman b. Kesir1 den, onun, ez-Zübrî'den rivayet ettikleri hadis [\[250\]](#)'i zikretmektedir. Bu hadislerden sonra da: Bunlar, sahih senetlerdir, demektedir. [\[251\]](#)

5. Meytenin Derisi Tabaklanmakla Takir Olur mu:

Meytenin derisi, postu, tabaklanmakla tahir olur mu, olmaz mı hususunda tîEm adamlarının farklı görüşleri vardır. İbn Abdilhakem, Maîik'ten, bu hususta İbn Şihab'ın görüşüne benzer bir görüş nakletmektedir. İbn Huveyzi-mendâd, kitabında bunu yine İbn Abdüllıakem'den nakletmektedir. İbn Hu-veyzimendad der ki; Bu, aynı zamanda ez-Zührî ve ei-Leys'in de görüşüdür. Maük'in kuvvetli olan görüşü ise İbn Hakem'in naklettiği görüşüdür. Bu da tabaklamanın meytenin derisini tahir kılmamakla birlikte, kuru şeylerde ondan yararlanmayı mubah kıldığı ancak üzerinde namaz kılınamayacağı ve içinde yemek yenemeyeceği

şeklindedir, İbn Kasım'tn eî-Müdevvene'smde de şöy-denilmektedir: "Bir kimse tabaklanmamış meyte derisini gasb edip de bunu telef edecek olursa onun kıymetini ödemesi gerekir." Bu görüşün Malikin görüşü olduğu da nakledilmiştir. Ebu'l-Ferec'ın naklettiğine göre ise Malik: Bir kimse başkasına ait bir meyte derisini gasb edecek olursa ona bir şey düşmez. İsmail ise bu tabaklanmamış meyte derisinin bir mecusiye ait olması hali müstesnadır demiştir.

İbn Vehb ile İbn Abdilhakem İse Malik'den böyle bir deriyi satmanın caiz olduğu görüşünü rivâyet etmektedirler. Bu ise -sadece domuz istisnası ile-bütün meyte derileri hakkında böyledir. Çünkü tezkiyenin (.şer'î kesimin) domuzda herhangi bir etkisi olmaz. Tabaklamanın herhangi bir etkisinin olmaması ise öncelikle söz konusudur.

Ebu Ömer {İbn Abdil Ber) der ki: Tezkiye edilmiş herbir hayvanın derisinin abdest ve başka maksatlar için kullanılması caizdir. Bununla birlikte Malik tabaklandıktan sonra meyte derisinden yapılmış kaptan abdest almayı mekruh görü'dü. Bununla birlikte ondan farklı görüşler nakledilmiştir. Bir seferinde o: Ancak kendisi için böyle bir kabtan abdest almayı mekruh gördüğünü ve böyle bir deri üzerinde namaz kılmak ve onu satmak mekruhtur, demiştir. Bu hususta arkadaşlarından (mezhebine mensub ilim adamlarından) bîr grup da ona uymuşlardır. Ancak Medineli Malikilerin önemli bir çoğunluğu bunun mubah olduğu, kullanılmasının da caiz olduğu görüşündedirler. Çünkü Rasûlullah (sav) şöyle buyurmaktadır: "Herhangi bir hayvan postu tabaklanacak olursa o temiz olur,"^[252] Hicaz ve Irak'ın fıkıh ve hadis alimlerinin birçoğu da bu görüştedir. İbn Vehb'in tercih ettiği görüş de budur. ^[253]

6. Meytenin Derisinden Yararlanmanın Caiz Olmadığına Dair Rivayetler ve Ahmed b. Hatıbel'in Bu Doğrultudaki Kanaati:

İmam Ahmed b. Hanbel -Allah ondan razı olsun- tabaklanacak olsa dahi meyte derisinden yararlanmanın hiçbir şekilde caiz olmadığı kanaatindedir. Çünkü ona göre derisi de eti gibidir. Ancak tabaklandıktan sonra yararlanabileceğini belirten rivayetler onun görüşünü reddetmektedir. Ahmed b Hanbel, Ebû Davud'un rivayet ettiği Abdullah b. Ukeyn'ın hadisini delil göstermektedir. Abdullah dedi ki: Cüheyne topraklarında ben henüz genç bir delikanlı iken Rasûlullah (sav)ın bize mektubu okundu: "Meytenin derisinden de sinir ve damarlarından da yararlanmayın," Bu hadisin bir diğer rivayetinde de: "Vefatından bir ay önce"

[254] kaydı da vardır. Bunu el-Kasim bin Muhay-mire Abdullah b, Ukeym'den rivayet etmiştir. O dedi ki: Bizim bir takım hocalarımızın bize anlattıklarına göre Peygamber (sav) onlara yazdı... Dâvûd b. Ali dedi ki: Ben Yahya b. Mâln'e bu hadis hakkında sordum, o bu hadisin zayıf" olduğunu belirterek şöyle dedi: Hiçbirkıymeü' yoktur. Çünkü o: Bana hocalar anlattı, demektedir, Ebu Ömer (ibn Abdi'l-Berr) der ki: Bu hadis sabit olsa dahi İbn Abbas, Âi-ş, Seleme b. el-Mulabbik ve diğerlerinden gelen rivayetlere muhalif olma ihtimali vardır. Çünkü İbn Ukeym'in "Meytenin derisinden... faydalanmayınız" diye rivayet ettiği hadisin "tabaklanmadan önc^ anlamında olma ihtimali vardır. Muhalif olmama ihtimali eğer varsa, biz onu bu hadislerle muhali!" olarak değerlendirme imkânına sahip olmayız ve mümkün olduğunca her iki haber gereğince amel etmeye çalışmalıyız. Abdullah b. Ukeym'in rivayet ettiği hadis her ne kadar Rasûlullah (sav)'ın vefatından -rivayette de belirtildiği gibi- bir ay önce varid olduğu söz konusu ise de Hz. Meymune'nin olayı ile İbn Abbas'm ondan: "Herhangi bir deri tabaklandı mı artık o tabir olur"[255] hadisini vefatından bir cuma önce hatta bundan da daha kısa bir süre önce işiymiş olma ihtimali vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[256]

7. Domuzun Derisi:

Bizce meşhur olan görüş, domuzun derisinin hadisin kapsamına girmediği ve hadisteki umumî mananın bunu kapsamadığı şeklindedir. Şafî mezhebine göre köpeğin durumu da böyledir. el-Evzaî ve Ebu Sevr'in kanaatine göre ise tabaklanmak ile ancak eti yenen hayvanların derileri tahir olur. Ma'n b. İsa'nın Malik'ten rivayet ettiğine göre ona domuzun derisinin tabaklanması halinde hükmünün ne olduğu sorulmuş, o da bunu mekruh görmüştür. İbn Vaddâh der ki: Ben Suhnûn'u onda bir mahzur yoktur derken dinledim. Muhammed b. e]-Hakem, Dâvûd b- el-Ali ve mezhebine mensub (Zahiri) ilim adamları da böyle demişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber: "Hangi deri (ihâb) olursa olsun tabaklandı mî, o tahir olur"[257] diye buyurmuştur. Ebu Ömer (ibn Abdi'l-Berr) der ki: Hz. Peygamber bu sözleri ile kendilerinden yararlanılmaya alışılmış ve genel olarak derileri kastetmiş olma ihtimali vardır. Domuz bu anlam çerçevesinde değildir. Çünkü domuzun derisinden yararlanmak alışılmış bir şey değildir. Zira tezkiye (şer'i kesim) nin onda bir etkisi olmuyor. Bir başka delil en-Nadr b. Şumey'n söylediği şu sözlerdir: "İhâb" inek, koyun ve deve derisine denilir. Bunun dışında kaianlara ise "cıld" denilir, "İhâb" denilmez.

Derim ki: Aynı şekilde köpeğin derisi ile eü yenmeyen diğer hayvanların derilerinden yararlanmak alışlagelmiş birşey değildir. O bakımdan bunlar tabaklanmakla temiz olmazlar. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur; "Yırtıcı hayvanlardan parçalayıcı azı dişi olan hayvanın yenilmesi haramdır"[\[258\]](#)
O halde, tıpkı domuzun tezkiyesi seri kesim sayılmadığı gibi, bu gibi hayvanların da tezkiye edilmesi, şer'i kesim sayılmaz. Nesâî de, el-Mikdam b, Ma-dikerib'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) ipeği, altını ve parsların postlarının serilerek üzerlerine oturulmasını yasaklamıştır.[\[259\]](#)

8. Meytenin Derisini Temizleyen Tabaklamanın Mahiyeti:

Fukaha meytenin derisini tahir kılan tabaklamanın mahiyetinin ne olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Mâlikî mezhebine mensub ilim adamları -ki,mezhebinin meşhur gönşüdür- şöyle demişlerdir: Tuz yahut selem ağacı yaprağı yahut şap veya bundan başka, deriyi tabaklamaya yarayan her ne ile deri tabaklanırsa tabaklansın o deriden yararlanmak caizdir.

Ebu Hanife ile arkadaşlarının böyle dediği gibi, Dâvûd (b. Ali ez-Zahiri)nin görüşü de budur.

Şafiînin bu meselede iki görüşü vardır. Birinci görüşü nakledilen görüş ile aynıdır. Diğerine göre ise ancak şap ve selem ağacı yaprağı ile tabaklama deriyi tahir kılar. Çünkü Peygamber (sav) döneminde alışlagelmiş tabaklama şekli bu idi. el-Hattâbî de -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- en-Nesâî'nin Peygamber (sav)'nm hanımı Meymune yolu ile gelen hadisi buna göre açıklamıştır- Bu hadise göre Rasûlullah (sav) Kureyş'e mensub bir takım adamların adeta bir at kadar olan koyunlarını çekerlerken yanlarından geçmiş ve onlara: "Keşke bunun postunu alsanız" deyince, onlar: Bu bir meytedir, diye cevap verince, Rasûlullah (sav): "Bunu su ve selem ağacı yaprağı temizler" diye buyurdu.[\[260\]](#)

9. Ev Eşyası ve Benzerleri:

Yüce Allah'ın: "(ûûî): Döşenecek..." buyruğuntıakî "esâs" ev eşyası demektir. Bunun tekili de; < inil) şeklinde gelir. Ebu Zeyd el-Ensârî'nLn görüşü budur. et-Umevî ise şöyle demektedir: Esâs, ev eşyasıdır. Bunun çoğulu; ile, şeklinde gelir. Başkaları ise şöyle demektedir: Bütün mal çeşitlerine el-Esâs denilir. Bunun kendi lafzından tekili yoktur. el-Haiil de şöyle demektedir; Bu kelime, aslından eşyanın çokluktan dolayı ve çoğa-lıncaya kadar birbiri üstüne

toplanması anlamındadır Çok saç anlamındaki; ifadesi de buradan gelmektedir. Bir kimsenin saçları çoğalıp birbirine sarılacak olursa; denilir, Nitekim İmruu'l-Kays da şöyle demiştir:

"Birbirine geçmiş hurma salkımı gibi pek çok ve oldukça siyah. Sırtındın} sağını da, solunu da süsleyen bir saç..."

Hsâs'ın, giyilen ve yaygı olarak kullanılan eşyalar olduğu da söylenmiştir, Esâs edindim" demektir. İbn Abbas (r.a)'den rivayete göre bu kelime mal anlamındadır.

Bir süre" ile ilgili açıklamalar, bundan önce (el-Bakara, 2/36. âyet, 6, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Burada bu kelime, -her insan hakkında kendi durumuna göre- muayyen olmayan bir süre demektir. Bu da kişinin ya ölümüdür yahut da "esâs" kabul edilen bu eşyayı kaybettiği, elinden yitirdiği süredir.

Şairin şu beyitinde de bu kelimenin kullanıldığını görüyoruz:

"O hevdeçlerde bulunanlar, üzdü mü seni, Güzel giyecek ve yazgılarla ayrıldıkları gün?"[\[261\]](#)

81. Allah, yarattığı şeylerden, sizin için gölgeler yaydı. Dağlarda sığınıp barınacağınız yerler yarattı. Sizi, sıcağın koruyacak elbiseler ve kendi kuvvetinizden koruyacak zırhlar bağışladı. İşte O, teslimiyetle itaat edesiniz diye üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [\[262\]](#)

1. Yarattığı Şeylerden Gölge:

Yüce Allah'ın: H(. İtAlül): Gölge", kendisi ile gölge yapılan ev, ağaç ve bu kabilden hertürlü şeye denilir.

"Yarattığı şeylerden" buyruğu, gölge yapan herbir şeyi kapsar. [\[263\]](#)

2. Sığınmak ve Barınaklar:

Yüce Allah'ın: "(öUSVO: Sığınıp barınacağınız yerler" buyruğu, OTyin çoğuludur. Yağmur, rüzgar ve buna benzer başka şeylere karşı koruyucu olan yer demektir Burada dağlardaki mağaralar kastedilmektedir. Şanı yüce Allah, bu'mağaraları, insanların sığınabilmelerine hazır olarak yaratmıştır. Onlar, bu mağaralara sığınır, onlarla korunur ve içlerine girerek diğer yaratıklardan ayrı ve

uzak kalabilirler.

Sahih'te yer alan rivayete göre, Peygamber (sav), ilk dönemlerde Hircı dağında ibadete çekilir ve orada günlerce kalırdı,,[\[264\]](#)

Buhârî'nin Salih'inde şöyle denilmektedir: Rasûlullah (say), Mekke'den hicret etmek üzere ve kavminden kaçarak dinini kurtarmak maksadıyla arkadaşı Ebu Bekir ile birlikte çıktı. Nihayet her ikisi de Sevr dağındaki bir mağaraya vardılar. Orada üç gece saklı kaldılar. Mağarada yanlarında henüz genç bir delikanlı olan Ebu Bekir'in oğlu Abdullah da kalıyordu. Abdullah, anlayış kabiliyeti yüksek ve becerikli birisi idi. Sabahın karanlığı darılmadan, seher vakti yanlarından ayrılır, Mekke'de geceyi geçirmiş gibi Kureyşliler ile birlikte sabahı ederdi, Hz. Peygamber ile, Hz. Ebu Bekir'e, tuzak mahiyetinde her ne işitirse, onu iyice beller ve karanlık bastı mı, buna dair haberi onlara ulaştırırdı. Hz. Ebu Bekir'in azadlısı, Âmir b. Führeyre de, (o civarda) bol sütlü sağmal koyun sürüsü otlatır ve akşamdan bir müddet geçtiğinde, sürüyü Rasûlullah ile Hz. Ebu Bekir'in yanına getirirdi. Onlar da sağıp taze süt içerek sükûnet içerisinde gecelerlerdi. O süt, kendi sağmallarının sütü idi- İçine kızgın taş konularak ısıtılıyordu. Nihayet, gecenin sonunda, Amir b. Führeyre, sağmal koyunlara yine seslenir ve tekrar otlatmaya götürürdü. Amir aynı işi, orada kaldıkları sürece bütün geceler boyu yaptı... Bu hadisi, [ek başına Buhârî rivayet etmiştir.[\[265\]](#)

3. Sıcağa Karşı ve Savaşta Koruyucu Elbiseler:

yüce Allah'ın: "Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler" buyruğu ile kastedilenler, giyilen" gömleklerdir. "(^siLt1): (Mealde); elbiselerdin [ekili; 'dır.

"Kendi kuvvetinizden koruyacak zırhlar" buyruğunda ise, (aynı lafız ile.) savaşta insanları koruyan zırhları kastetmektedir, Ka'b b. ZühreMn şu beyi-ti de bu anlamdadır:

"Burunları yüksek (şerefli ve aziz} kimselerdir ve kahramandır anlar. Savaşlarda onların giyindikleri, Davud'un dokuduğu zırhlardır." [\[266\]](#)

4.Bu Âyet-i Kerimede, Dağlardaki Mağaralardan ve Sıcağa Karşı Koruyucu Elbiselerden Söz Edilmesinin Hikmeti:

Bir kimse kalkıp: yüce Allah: "Dağlarda sığınıp barınacağınız yerler yarattı" diye buyurmakta, fakat düzlük ovalardan söz etmemektedir. Yine yüce Allah: "Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler" diye buyurduğu halde, soğuk

gözetmemektedir, diyecek olursa, ona şu şekilde cevap verilir;

Arapların etrafı dağlık idi. Onların çevrelerinde düz ovalar yoktu. Onların yaşadıkları iklim sıcaktı, soğuk değildi. Bu bakımdan yüce Allah, onlara, kendilerine has birtakım nimetleri zikretti. Nitekim, az önce geçtiği üzere, onlara, özel olarak yün ve başka şeyleri verdiği halde -bunlardan söz etmekle birlikte- pamuktan, ketenden ve kardan söz etmemiştir. Çünkü bunlar, onların ülkelerinde bulunan şeyler değildi. Ata el-Horasanî ve başkaları da bu anlamda açıklamalarda bulunmuşlardır. Yine, bunlardan birisinin sözkonusu edilmesi, diğerine de delâlet eder- Şairin şu beyitleri bu türdendir:

"Hayır isteyerek bir yere gitmek istediğimde Bilemiyorum o ikisinden hangisi gelip beni bulacak? Benim aradığım bir hayra doğru mu gidiyorum, Yoksa kendisinin beni aradığı bir şerre doğru mu?" [\[267\]](#)

5. Düşmanla Savaş ve Cihad için Araç ve Gereç Edinmek:

İlim adamları derler ki; Yüce Allah'ın: "Ve İçendi kuvvetinizden koruyacak zırhlar" buyruğu, kulların, düşmanlarına karşı savaşta yararlanmak üzere cihad araçları edinmelerine delildir. Peygamber (sav) da, yaralanmaya karşı korunmak üzere -şehâdeti istiyor olmakla birlikte- zırh giyinmişti. Kulun kendisini ölüm tehlikelerine ve mızrak yaralarına, kılıç darbelerine maruz bırakarak, teslim ederek şeliâdete talib olmak hakkı yoktur. Ancak, savaş elbiselerini de düşmanına karşı savaşında kendisine güç unsuru olmak üzere giyinir ve yüce Allah'ın sözü en üstün olsun diye, çarpışır. Bundan sonra da Allah, dilediğini yapar. [\[268\]](#)

6. Allah'ın, Nimetlerini Tamamlaması:

"İşte O, teslimiyetle İtaat edesiniz diye, üzerinizdeki nimetini böylece tamamlamıştır." İbn Muhaysın ile Humeyd, yüce Allah'ın: O... tamamlamıştır" anlamındaki buyruğu, iki 'te' ile; şeklinde ve; kelimesini de fail olarak ref ile okumuştur [\[269\]](#) Diğerleri ise, "ye" harfini ötreli olarak okumuşlardır ki, nimetleri tamamlayan Allah'tır, anlamını verir.

Teslimiyet... edesiniz" kelimesini İbn Abbas ve İkrime, "te" lie "lâm" harflerini üstün okumuşlardır. Yaralardan salim olasınız, kurtulasmiz demek olur. Ancak, bu kıraatin senedi hayıftır. Bunu, Abbâd b. el-Avvam, Han-zala'dan, o, Şehr'den, o da İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Diğerleri ise, "te" harfini ötreli olarak

okumuşlardır. Bu da, Allah'ın nimetlerine şükür olmak üzere, O'nu bilip tanımaya ve O'na itaate teslimiyet gösterip İtaatle boyun eğsiniz diye, demektir. Ebu Ubeyd der ki: Tercih edilen, genelin kıraatidir. Çünkü, yüce Allah'ın bize nimet olarak ihsan ettiği İslâm, yaralardan selâmete erişmek (kurtulmak) nimetinden daha üstün, daha faziletlidir. [270]

82. Eğer yüzçevirirlerse, sana düşen ancak açıkça tebliğden ibarettir.

"Eğer" dikkatle düşünmekten, istidlal etmekten ve iman etmekten "yüz çevirirlerse, sana düşen... ancak tebliğden ibarettir." Yani, sana tebliğde bulunmaktan başka birşey düşmez. Hidâyete iletmek ise Bize aittir [271]

83. Onlar, Allah'ın nimetini itiraf ederler. Sonra da onu inkâr ederler. Onların çoğu kâfir kimselerdir.

"Onlar Allah'ın nimetini itiraf ederler." es-Süddî der ki: Bu nimetle Mu-hammed (sav)'ı kastetmektedir. Yani onlar, Muhammed (sav)'ın nübüvveti-nî bilmektedirler. "Sonra da onu inkâr ederler" yalanlarlar, Mücâhid der ki: Yüce Allah bununla, bu sûrede kendilerine karşı sayıp döktüğü nimetleri kastetmektedir. Yani onlar, bu nimetlerin Allah'tan geldiğini bilip durmaktadırlar. Ancak, "biz bunları atalarımızdan miras aldık" sözleriyle bu nimetleri bile bile inkâr ederler. Benzeri bir açıklamayı Katade de yapmıştır.

Avn b. Abdullah der ki: Bu, kişinin filan olmasaydı şu olacaktı. Filan olmasaydı, başıma bu gelmezdi, demesidir. Halbuki onlar, fayda ve zararın yalnız Allah'tan geldiğini de bilmektedirler

el-Kelbî de der ki: Bunun anların şudur: Rasûlullah (sav) onlara, bütün bu nimetleri bildirip tanıınca, onlar da buntarı kabul edip itiraf ettiler ve: Ever, bunların hepsi Allah'ın nimeti erindendir. Fakat, ilahlarımızın şefaati ile, deyiverdiler.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar, Allah'ın nimetleri İçerisinde yüzer dururlar ve nimetleri tanırlar. Fakat, onlara karşı gereken şükrü terk etmek suretiyle bu nimetleri inkar ederler.

Altıncı bir anlama gelme ihtimali de vardır: Onlar, bu nimetleri darlık zamanlarında itiraf ederler, rahat ve bolluk zamanlarında inkâr ederler.

Yedinci bir İhtimal: Onlar, sözleriyle bu nimetleri itiraf ederler, fiilleriyle inkâr ederler.

Sekizinci bir İhtimal: Onlar, kalpleriyle bu nimetleri itiraf etmekle birlikte,

dilleriyle inkâr ederler. Bunun bir benzeri de, yüce Allah'ın: "Kalpleri onlara inandığı kaide... onları inkâr ettiler" (en-Neml, 27/14) buyruğudur.

"Onların çoğu" az önce de geçtiği üzere, tamamı, "kâfir kimselerdir." [272]

84. O günü hatırla ki. her ümmetten birer şahit göndereceğiz. Sonra o kâfirlere İzin de verilmeyecek, onlardan razı etmeleri de istenmeyecek.

"O günü hatırla ki, her ümmetten birer şahit göndereceğiz" buyruğu, yüce Allah'ın: "Her ümmetten birer şahit getireceğimiz zaman halleri nice olur" (en-Nisa, 4/41) buyruğuna benzemektedir. Daha Önce (buna dair açıklamalar.) geçmiş bulunmaktadır.

"Sonra o kâfirlere izin de verilmeyecek yani, özür dilemek ve söz söylemek için onlara izin verilmeyecektir. Bu da yüce Allah'ın: "Onlara izin de verilmeyecek ki, özür dilesinler" (el-Mürselât, 77/36) buyruğuna benzemektedir. Bunlar ise, el-Hicr Sûresi'nin baş taraflarında geçtiği üzere -ve ileride de geleceği gibi- kâfirlerin üzerine cehennemin kapatılacağı vakit olacaktır.

"Onlardan razı etmeleri de istenmeyecek." Yani, Rabblerini razı etmekle yükümlü tutulmayacaklardır. Çünkü ahi ret, yükümlülüklerin söz konusu olacağı bir yurt değildir. Dünyaya gelip tevbe etmelerine de izin verilmeyecek, Razı etmelerinin istenmesi" asıl itibariyle; İçinden olumsuz hisîer beslemek" anlamındadır. İşte, içinden geçirdiği bu olumsuz duyguları ona açıkça söyleyecek olursa, o takdirde; Ona sitem etti" denilir Kendisine sitem olunan kişi, sitem edeni sevindirecek bir tutum takınırsa, o takdirde; Razı etmiş" olur. Bu kökten isim; şeklinde gelir ki, bu da kendisine sitem edilen kişinin, sitem edeni razı edecek bir hale gelmesi demektir. Bu açıklamayı el-Herevî yapmıştır. Şair en-Nâbiğa şöyle demektedir:

"Eğer ben zutme uğramış isem, senin zulmettiğin bîr kulum.

Ve eğer sen razı etmesi istenen bir kimse isen, zaten senin gibi birisi razı eder," [273]

85. O zalimler, azabı görünce, azaplar) hafifletilmeyeceği gibi, onlara mühlet de verilmeyecektir.

"O zalimler" şirk koşanlar "azabı", cehennem azabını oraya girmek suretiyle "görünce azapları hafifletilmeyeceği gibi, onlara mühlet de verilmeyecektir" süre tanınmayacaktır. Çünkü onların orada tevbe etmeleri söz-konusu olmayacaktır.

[274]

86. Şirk koşanlar, koştukları ortaklarını görünce: "Rabbimlz, Seni bırakıp tapındığımız ortaklanınız işte bunlardır" diyecekler. Bunlar da onlara: "Şüphe yok ki siz yalancılarsınız" diyerek cevap yetiştireceklerdir,

87. Onlar, o gün Allah'a teslim olacaklar. Bütün uydurdukları da kendilerini bırakıp gitmiş olacaktır.

"Şirk koşanlar, koştukları ortaklarını görünce" yani, dünyada iken tapındıkları put ve heykellerini gördüklerinde... Bu da yüce Allah'ın, onların tapındıkları mabudlanm diriltip onlar da arkalarından gidecekleri ve mabud-lan kendilerini cehenneme kadar götürecekleri vakit olacaktır.

Müslim'in Sahihinde şöyle denilmektedir: "Her kim her hangi bir şeye ibadet ediyor idiyse, haydi onun arkasından gitsin. Güneş'e tapmış olan güneşin arkasından gidecek. Aya tapınmış olan ay'ın arkasından gidecek- Tağut-Jara tapınmış olan da tağutların arkasından gidecek...'l Müslim, bu hadisi Ertes'den rivayet etmiştir.[\[275\]](#)

Tirmîzî'nin Ebu Hureyre yoluyla rivayet ettiği bu hadiste, şu ifadeler yer almaktadır: "Haç'a tapınmış olana, tapındığı haçı temsil olunacak. Suretlere tapınmış olana, tapındığı suretleri, ateşe tapınmış olana ateşi temsil olunacak ve hepsi de dünyada iken tapındıklarının arkasından gideceklerdir..,"[\[276\]](#)

"Kabhimîz, Seni bırakıp tapındığımı/ ortaklarımız" yani, kendilerini sana ortak koştuklarımız, "işte bunlardır, diyecekler. Bunlar da onlara: «Şüphe yok ki siz yalancılarsınız» diyerek cevap yetiştireceklerdir." Yani, bu tapındıkları ilahlar, onlara bu sözlerle cevap vereceklerdir. Bunun anlamı şudur; Onlar, dile gelerek kendilerine tapınmış olanları yalanlayacaklar. İlah olmadıklarını ve onlara, kendilerine Eapmalannı emretmemiş olduklarını söyleyecekler. Allah, putları bu şekilde konuşturacak ve bunun sonucunda kâfirlerin rezillikleri ortaya çıkacaktır. Bununla, tapındıkları meleklerin kastedildiği de söylenmiştir.

"Onlar", yani müşrikler, o gün Allah'a teslim olacaklar." Allah'ın azabına teslimiyet gösterecek, O'nun izzeti önünde boyun eğeceklerdir.

İbadet eden de, kendisine ibadet olunan da Allah'ın haklarında vereceği hükme teslimiyet gösterecek ve buna uyacaklardır, diye de açıklanmıştır "Bütün uydurduktan da kendilerini bırakıp gitmiş olacaktır." Yani şeytanın, kendilerine küfrü gösterdiği şeyler ile uydurma ilâhlarının umdukları şefaati de önderinden kaybolup gitmiş olacaktır. [\[277\]](#)

88. Kâfir olup da Allah'ın yolundan alıkoyanların Biz, -çıkaragel-diklerî fesatlara karşılık- azaplarına azap katacağız.

Yüce Allah'ın: "Kâ^flr olup tfaAllah'myohmdanalıkoyanların Biz... azaplarına azab katarız" buyruğu ile ilgili olarak İbn Mes'ud şunları söylemiştir: Uzun hurma ağaçları gibi kıskaçları olan akrepler, deve boyunları gibi yılanlar, yine boyunları uzun ve buhtî denilen develeri andıran ve onları vuracak olan ejderhalar, demektir. İşte azaplarına katılacak olan azap budur.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Bunlar, ateş azabından zemheri soğuğuna çıkartılacaklar, Buranın aşırı soğuğundan çabucak ateşe dönmeye çalışacaklardır. Anlamanın şu şekilde olduğu da söylenmiştir: Biz, önderlerin azabını ayak takımlarının azabına göre daha fazla vereceğiz. İki azaptan birisi, küfürlerine karşılık olacaktır, diğeri Ese başkalarını Allah'ın yolunu izlemekten alıkoymalarının karşılığı olacaktır.

"Çıkarageldikleri fesatlarına karşılık" dünyada işledikleri küfür ve ma-siyetlere karşılık, demektir. [\[278\]](#)

89. O gün, her ümmetin İçinden kendilerine karşı birer şahit göndereceğimiz gibi, seni de bunların üzerine bir şahit olarak gönderdik. Ve Biz sana bu Kitabı herşeyi açıklayan bir hidâyet, bir rahmet ve müsiümanlara bir müjde olmak üzere kısım kısım indirdik.

"O gün, her ümmetin içinden kendilerine karşı birer şahit göndereceğimiz gibi..." Bu şahitler, peygamberlerdir. Bunlar, kıyamet gününde ümmetlerine karşı risaletlerini tebliğ ettiklerine, ümmetlerini imana davet ettiklerine şahitlik edecekler. -Peygamber bulunmasa dahi- her zamanda mutlaka şa-lût vardır. Bunların kimlikleri hakkında da İki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre bunlar, peygamberlerin halifeleri olan hidâyet önderleridir. İkinci görüşe göre ise bunlar, Allah'ın göndermiş olduğu peygamberlerin şe-riatlerini kendileri vasıtasıyla muhafaza etliğı ilim adamlarıdır.

Derim ki: Buna göre Allah'ı tevhid eden kimselerin bulunmadığı hiçbir dönem olmamıştır. Kus b. Sâide ve Zeyd b. Amr b. Nufeyi gibileri. Zeyd b. Amr hakkında da Peygamber (sav): "Tek başına bir ümmet olarak gönderilecektir" [\[279\]](#) diye buyurmuştur. Satih ve Varaka b. Nevfel gibileri de böyledir. Varaka hakkında da Peygamber (sav): "Ben, onu ccnnptin ırmaklarına dalar gördüm" diye buyurmuştur

İşte bunlar ve bunlar gibi olanlar, kendi çağdaşlarına karşı bîr hüccet ve birer

şahittirler. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: "Seni de bunların üzerine bir şâiid olarak gönderdik" buyruğu(na) dair açıklamalar, bundan önce el-Bakara Sûresi (2/143. ayet, i. başlık) ile en-Nisa Suresi'nde (4/41. ayetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Biz sana bu kitabı her şeyi açıklayan... olmak üzere kısım kısım indirdik" buyruğu: "Biz, kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık" (el-En'âm, 6/38) buyruğuna benzemektedir ve daha önceden geçmiş bulunmaktadır. (Açıklaması için) oraya bakılabilir,

Mücahid der ki: Her şeyi açıklayan olması, helal ve haramı gereği gibi açıklamasıdır. [\[280\]](#)

90. Şüphesiz Allah, adaleti, ihsanı, akrabaya vermeyi emreder. Fahsâyı, münker ve bağıyi yasaklar. İyice dinleyip tutasınız diye size öğüt verir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [\[281\]](#)

1. Üstün Ahlakî Değerlere Çağırın Kur'ân:

Rivayet edildiğine göre, Osman b. Maz'ûn şöyle demiştir: Bu âyet, nazil olduğunda, ben bunu Ali b. Ebi Talib (r.a)'a okudum. O, hayrete düştü ve şöyle dedi; Ey Galib hanedanı! Ona uyunuz. Felah bulursunuz. Allah'a yemin ederim, Allah onu size, ahlakın üstün değerlerini emretsin diye göndermiştir. Bir başka hadiste de nakledildiğine göre, E bu Talib'e: Senin kardeşinin oğlu, yüce Allah'ın üzerine: "Şüphesiz ki Allah adaleti, İhsanı... emreder" buyruğunu indirdiğini iddia ediyor denilince, şöyle demiş: Kardeşimin oğluna uyunuz. Allah'a yemin ederim ki o, size ancak güzel olan ahlakî değerleri emreder,

İkrime der ki: Peygamber (sav) el-Velid b. el-Mugire'ye: "Şüphesiz ki Allah adaleti, İhsanı... emreder" âyetini sonuna kadar okudu. el-Velid ona: Kardeşimin oğluf bir daha oku demiş_ Hz. Peygamber, bir daha bu âyeti ona okuduktan sonra, el-Velid şunları söylemiş: Allah'a yemin ederim, bu sözün kendine has bir farklılığı, bir çekiciliği vardır. Onun gövdesinin yaprakları bolf üstü de meyve vericidir. Kesinlikle bu bir insan sözü değildir.

el-ĞaznevnİN naklettğine göre bunu okuyan Osman b. Maz'un imiş. Osman da şöyle demiş: Önceleri Rasûlullah (sav)'dan haya ettiğimden dolayı İslâm'a girmiştim. Bu, ben onun yanında iken bu âyet-İ kerimenin indiği vakte kadar böylece devam etti. O vakit iman kalbimde iyice yer etti. Sonra bu âyeti el-Velid b. ei-Muğire'ye okudum, o da şöyle dedi: Kardeşimin oğlu, tekrar oku. Ben, ona

tekrar okuyunca: Allah'a yemin ederim» bu sözün kendine has bir tatlılığı vardır... dedi ve haberin geri kalan kısmını zikretti.

İbn Mes'ud der ki: Bu, Kur'ân-ı Kerim'de, uyulacak her bir hayrın ve uzak durulması gereken her bir şerrin dile getirildiği en kapsamlı âyet-i kerimedir.

en-Nakkaş da şöyle demektedir: Deniliyor ki, adlin zekâtı İhsan, güç yetirmenin affetmek, zenginliğin zekâtı iyilik yapmak, makam ve mevkiin zekâtı ise, kişinin kardeşlerine (mektup) yakmasıdır. [\[282\]](#)

2. Adalet ve İhsan'ın Mahiyeti:

İlim adanılan adalet ve ihsanın açıklanması husus'unda farklı görüşlere sahiptirler- İbn Abbas der ki: Adalet "la ilahe illallah"-, ihsan ise farzların edâ edilmesidir.

Adaletin farz, ihsanın da nafile olduğu söylenmiştir. Sütyan b. Uyeyne der ki: Burada adalet, insanın içinin dosdoğru olmasıdır. İhsan ise, insan içinin açığa vurduğundan daha üstün, değerli ve faziletli olmasıdır.

Ati b. Ebi Talib der ki: Adalet, insafla hareket etmek, ihsan ise lütufta bulunmak ve erdemlice davranmak demektir.

İbn Atîyye der ki: Adalet farz olan İnanç, emanetlerin eda edilmesi hususundaki şer'î hükümler, zulmün terk edilmesi, insafla hareket etmek ve hakkı sahiplerine vermektir. İhsan ise teşvik olunmuş her bir işi yapmaktır. Bazı işlerin tamamı teşvik, (mündep) edilmiştir. Kimi işler de tarzdır. Şu kadar var ki, onun yeterli olan sınırını yerine getirmek, adaletin sınırları içerisinde, Onu, yeterli olan miktardan fazlasıyla yapıp tamamlamak ise, ihsana girmektedir.

İbn Abbas'ın açıklaması su göl ürür. Çünkü farzların eda edilmesi, Rasûlullah (sav)'ın, Cibrîl'in soru sorduğu hadiste-de açıkladığı gibi tarzların eda edilmesidir. İşte adalet de budur İhsan ise, Peygamber (sav)'ın, Cibril hadisinde cevaplandığı şekilde açıklamasının gereğine uygun olarak diğer tamamlayıcı işler ve mündep fiilleri yerine getirmektir. Çünkü Hz. Peygamber, (Cibril hadisi diye bilinen hadiste) Cebrail'in sorusuna: "(İhsan), Allah'a sen O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir Sen O'nu görmüyorsan dahi, o seni görmektedir" diye cevap vermiştir. [\[283\]](#) O bakımdan, eğer bu açıklama İbn Abbas'ın sahih olarak nakledilmiş ise, herhalde mükemmel şekliyle farzların yerine getirilmesini kastetmiş olmalıdır,

İbnü'l-Arabî der ki: Adalet, kul ile Rabbi arasında, yüce Allah'ın hakkını, kişinin kendi nefsini korumasına tercih etmesi, O'nun rızasını kendi arzusundan önde tutması, yasaklarından uzak kalarak emirlerini yerine getirmesidir Kişinin,

kendisine karşı adaleti ise, nefsinı helak edecek şeylerden alıkoymasídır. Nitekim yüce Allah: "Ro-bbinin huzuruna varmaktan korkup, nefsinı hevedan alıkoyan..." (en-Nâziât, 79/40) diye buyurmaktadır. Kişinin, tama' ettikleri şeylerin arkasından gitmekten uzak durması, her hal ve hususta kanaatten ayrılmamak (kişinin kendisine karşı adaleti kapsamındadır). Kişinin kendisi ile sair insanlar arasında adalet yapmasına gelince; nasihati (samimi olarak iyiliğini istemeyi, öğüt vermeyi) karşılıksız yapması. a  çok her hususta hıyaneti terk etmesi, her bakımdan öbür insanların haklarını adil olarak vermesi, söz ve davranış ile hiç bir kimseye gizli ve de açık kötölük yapmaması, onlardan gelip İsabet eden belalara karşı sabredip katlan-maşıdır. Bunun asgari ölçüsü ise, insaî'dır. (Haklarını vermek ve onlara eziyeti terk etmektir).

Derim ki: Adaletle dair bu etraflı açıklamalar, güzel ve mutedildir. İhsana gelince, ilim adamlarımız şöyle demiştir thsan, fiilinden mastardır. İki manada kullanılır: Birincisi, bizatihi teaddi etmesi (fiilin geçişli olması), kişinin; Filan işi güzel yaptım" yani onu mükemmel yaptım, demesi buna örnektir. Bu da; Filan şey güzel oldu" şeklinden hemzeli olarak nakledilmiş bir fiildir. İkinci anlamı ise, bir harfî cer ile tead-df etmesidir. Bu da; Filana ihsanda bulundum" demek gibidir. Yani ben ona, kendisine yararlı olacak şeyler yaptım, demektir.

Derim ki: İşte bu âyet-i kerimede ihsanın bu İki anlamı da aynı anda kastedilmiştir. Çünkü şanı yüce Allah, mahlukatın birbirlerine iyilik yapmalarını sever. Öyle ki, sana ak kafesteki bir kuşa, evindeki kediye bile iyiliğini esirgememen gerekir. Halbuki yüce Allah'ın, yaratıkları bu iyilik ve ihsanları da muhtaç değildir. Esasen bütün ihsan, nimet, lütuf ve minnetler hep O'ndandır

"Cibril hadisi" diye bilinen hadiste ise, ikinci manası ile değil de birinci manası ile ele alınmıştır. Esasen birinci anlamı ile ihsan, ibadetin dikkatli ve güzel bir şekilde yapılması, İbadeti sahih kılan ve tamamlayan bütün özellikleriyle eda etmeye riayet edilmesi, ibadetteki hukukun gözetilmesi, gerek ibadete başlarken, gerekse de devam ederken, yüce Allah'ın azamet ve celâlinin hatırdı tutulması ile olur. İşte Hz. Peygamber'in: "Allah'a, sen O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Sen O'nu görmüyorsan dahi, O seni görmektedir" buyruğu ile kastettiği de budur. Böyle bir murakabe allında olduğunu kabul eden kalp sahiplerinin iki hali sözkonusudur: Bunlardan birincilerine hakkın müşahede edilmesi hali galip gelir ve adeta kişi Allah'ı görüyormuş gibi olur. Peygamber (sav)'ın: "Ve benîm gözbebeğim namazdır"[\[284\]](#) hadisi ile bu hale işaret etmiş olma ihtimali vardır. İkincisi ise, bu dereceye ulaşamamakla birlikte cenab-ı Hakkın, kişinin kendisine muttali olduğunu, O'nu görmekte olduğunu bilme halinin baskın ve ağırlıklı olarak hissedilme halidir, İşte yüce Allah'ın: "O seni

kalkınca da görür, secde edenler arasındaki dolaşmanı da" (eş-Şuarâ, 26/218-219) buyruğu ile: "Mutlaka o işe daldığınızda Biz üzerinize şahidiz" (Yunus, 10/61) buyruklarında buna işaret edilmektedir. [\[285\]](#)

3. Akrabalara Birşeyler Vermek;

Yüce Allah: "Akrabaya vermeyi emreder" buyruğu ile, onlara malından vermeyi kastetmektedir. Nitekim yüce Allah'ın: "Akrabaya hakkını ver"(e\-İsrâ, 17/26.) buyruğu da bunu dile getirmektedir. Yani, akrabalık hakkını gözet. Bu buyruk burada mendup olan bir amelin, vacip olana atfedilmesi kabili ndedindir. İşte Şat'iî bu buyruğu, ileride de açıklanacağı üzere, mükâtep köleye vermenin vücubuna delil göstermiştir. Özellikle akrabaları zikretmesi ise, akraba haklarının daha sağlam ve onları gözetmenin daha vacip oluşundan dolayıdır. Çünkü, şanı yüce Allah'ın ismini, kendisinin Rahman isminden türettiği "rahim (akrabalık)" hakkını pekiştirmek ve bu bağı gözetmeyi, kendi zatının haklarını gözetmek olarak gördüğünü vurgulamak içindir. Nitekim sahih hadiste şöyle buyrulmuştur: "(Yüce Allah "rahime; (akrabalık bağına)" dedi ki:) Seni gözeteni Benim de gözetmeme, senin bağını koparanı da Benim de koparmama razı gelmez misin?" [\[286\]](#)

Özellikle akrabalar fakir iseler daha bir gözetilmelidirler. [\[287\]](#)

4. Fakşâ, Münker ve Bağy:

Yüce Allah'ın: "Fahşâyı, münker ve bağyi yasaklar" buyruğundaki fah-şâ, söz ya da davranış türünden olsun, çirkin olan her şey demektir. İbn Ab-bas ise, zina diye açıklamıştır. Münker, şeriatın o işi nehyetmek suretiyle reddettiği herşeydir. Bu, genel olacak bütün masiyetleri, kötü ve aşağılık davranışları, çeşitli türleriyle bayağılıkları kapsar. Münkerin şirk demek olduğu da söylenmiştir.

Bağy; kibir, zulüm, kin ve haddi aşarak haksızlık yapmak demektir. Gerçek mahiyeti sınırı aşmaktır. Bu münkerin kapsamına girer. Ancak yüce Allah, zararının çokluğu dolayısıyla ona verdiği önemi belirtmek üzere özellikle sözkonusu etmiştir, Hadis-i şerifte de Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Yapılan bir bağyden (haddi aşmaktan), daha çabuk cezası verîlen hiçbir günah yoktur." [\[288\]](#) Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Bağî kişinin mutlaka sırtı yere getirilmiştir." [\[289\]](#)

Yüce Allah, kendisine karşı haksızlıkta bulunulan (bağye maruz kalan) kimseye

ilâhî yardımını va'detmiştir İndirilmiş kitapların birisinde şu hüküm yer almaktadır: Eğer bir dağ diğer bir dağa haksızlık edecek olursa, (Allah o haksızlık yapan dağı dümdüz eder. [\[290\]](#)

5. Bu Âyetin Ahlâkı ile Ahlâklanmanın Önemi:

İmam Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Bulîârî, Sahih "inde şöyle bir başlık açmıştır: "Yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah adaleti, İhsanı, akrabaya vermeyi emreder. Fahşayı, münJter ve bağıyi yasaklar. İyice dinleyip tutası-nız dîye size öğüt verir" buyruğu ile: "Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir" (Yunus, 10/23); "Sonra yine ona haksızca saldırırsa, elbette Allah ona yardım eder" (el-Hacc, 22/60) buyrukları ve müslüman aleyhine olsun, kâfir aleyhine olsun kötülüğü kışkırtmayı terk etmek. [\[291\]](#)

Bu başlıktan sonra Hz. Âişe'nin, Lebid b. el-A'sam'ın, Peygamber (sav)'a büyü yapması hakkındaki hadisini söz konusu etmektedir. İbn Battal der ki: ı Buharı) Allah ondan razı olsun, bu âyet-i kerimelerden, müslüman ya da kair aleyhine kötülüğü harekete getirip kışkırtmayı terketme anlamını çıkartmıştır, Nicekim \\z. Âişe'nin hadisi de buna delildir. Çünkü orada Hz. Pey-gamber'in şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Allah mademki bana şifa vermiş bulunuyor, artık ben de insanların aleyhine herhangi bir kötülüğü kışkırtmaktan, harekete getirmekten hoşlanmıyorum." Bunun açıklaması da -Allah en iyi bilendir ya-şöyledir: O (Buharı), yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki Allah adaleti, ihsanı... emreder buyruğunda kötülük İşleyene ihsanda bulunup, onun köcülüğüne ceza vermeyi terk etmenin mendup olduğu anlamını çıkartmıştır. Denilse ki: Haksızlığı yasaklayan âyetler hakkında böyle bir yorum yapmak nasıl sahih olabilir? Şu şekilde cevap verilir: Bunun da açık-.aması -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya-şöyledir: Yüce Allah kullarına, "sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir" buyruğunda haddi aşmanın za-rarının haddi aşana raci olacağını bildirip, kendisine haksızlık yapılan yardımcı olmayı taahhüd ettiğinden dolayı, kendisine karşı haksızlıkta bulunulan kişinin yüce Allah'a bu yardım taahhüdü dolayısıyla şükretmesi ve kendisine haksızlık yapana af ile kargılık vermesi daha uygundur. Nitekim Peygamber (sav) da kendisine büyü yapan ya hu d iye bu şekilde davranmıştır. An-cak. yüce Allah'ın: "Şayet bir ceza verecek olursanız, size yapılan saldırının misliyle mukabele edin" (en-Nalıl, 16/126) buyruğu gereğince intikam aima hakkına sahiptir, Ama o, yüce Allah'ın: "Bununla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa, muhakkak bu üzerinde kararlılıkla durmaya değer işlerdendir" (eş-Şura, 42/43) buyruğundan hareketle affetmeyi

tercih etmiştir, [\[292\]](#)

6. İyiliği Emredip Kötülükten Alıkoymak ve İhsanın Önemini Vurgulayan Tarikten Bir Olay:

Bu âyeH kerime, iyiliği emredip münkerden alıkoyma gereğini ihtiva etmektedir. Bunlara dair açıklamalar daha önceden (ÂH İmran, 3/21-22. âyet-erinin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Rivayet edildiğine göre bir topluluk, kendilerine zekât toplayıcı ve vali (âmil) olarak tayin edilmiş bir zatı, Abbasi hükümdarlarından Ebu Cafer el-Mansur'a dava eder. Ancak bu vali, kendisini şikâyet edenlere karşı delillerini ortaya koyarak onları mağlup etmiş, aleyhine öyle pek büyük bir zulüm ispat edemediklerini, hiç bir hususun haksızlık yapmadığını ortaya koymuş. Şikâyet eden topluluk arasından bir delikanlı ayağa kalkarak şöyle demiş: Mü'minlerin emiri! Allah, adalet ve ihsanı emretmektedir. Evet, gerçekten o adaletlidir, ama ihsan yapan bir kimse değildir. Ebu Cafer, bu gencin isabetli söz söylemesine hayret eder ve tayin ettiği âmilini görevden alır. [\[293\]](#)

91. Ahidleştığınız zaman, Allah'ın ahdini eksiksiz yerine getirin. Yeminleri pekiştirdikten sonra bozmayın. Hem Allah'ı üzerinize kefil yapmışken (nasıl bozarsınız)? Şüphe yok ki Allah, yaptıklarınızı bilir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[294\]](#)

1. Allah'ın Ahdi:

Yüce Allah'ın: "\-Allah'ın ahdini eksiksiz yerine getirin" buyruğu, dil ile akdolunan ve insanın yükümlülük üstlendiği ahş-veriş, akrabalık bağım gözetmek veya dine uygun herhangi bir husustaki antlaşmaların tümünü kapsayan umumî bir lafızdır. Bu âyet-i kerime aynı zamanda yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki Allah adaleti, ihsanı... emreder (en-Nahl, 16/90) buyruğunu da kapsamaktadır. Çünkü o âyet-i kerime bu işi yapınız, bu işten de uzak kalınız anlamındadır. Bu buyruk böylelikle öncekine atfedilmiş olmaktadır.

Âyet-i kerîmenin. Peygamber (sav)'a, İslâm üzere bey'at hususunda indiği söylendiği gibi, cahiliye döneminde yapılp İslâm'ın da bağlı kalınmasını istediği antlaşmalara bağlılık hakkında İndiği de söylenmiştir. Bunu da Ka-tade,

Mücahid ve İbn Zeyd ifade etmiştir Ancak âyet umumî olup, -açıkladığımız gibi- bütün bu hususları kapsamına alır.

Sahîh'te, Cubeyr b. Mut'im'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İslâm'da hilt(hak üzere dayanışmak için sözleşmece gerek yoktur. Ancak, cahiliye döneminde bu türden ne kadar antlaşma yapılmış ise, İslâm ancak onun gücünü artırır."[\[295\]](#) Bununla hakkın yardımına koşulması, hakkın yerine getirilmesi ve hak sahiplerinin gözetilmesini kastetmektedir

İbn İshak'ın sözünü ettiği Hilfu'l-Fudûl buna örnek gösterilebilir. İbn İshak der ki: Kureyş kabileleri şerefi ve nesebi dolayısıyla Abdullah b. Cud'ân'ın evinde toplandılar. Bunlar Mekke'de ister Mekkeli olsun İster olmasın, haksızlığa uğramış birisi buldular mı, mutlaka onun haksızlığı giderilinceye kadar yanında yer alacaklarına dair akidleştiler ve antlaştılar, Kureyş, o bakımdan bu antlaşmaya "Hilfu'l-Fudûl" adını verdi. Yani, faziletlere dair yapılmış hilf (antlaşma). Burada sözü geçen fudûl "fadTın çokluk çoğuludur, Fels'in çoğulunun fûlus gelmesi gibi. Yine İbn Tshak'ın, İbn Şîhab'dan rivayetine göre, o şöyle demiş: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Ben, Abdullah b. Cud'an'ın evinde bir antlaşmaya tanık oldum ki, onun karşılığında kırmızı develere sahip olmayı tercih etmem. İslâm geldikten sonra bile (şu sırada) o antlaşma gereğince (yardıma) çağırılacak olsam, hiç şüphesiz bu çağrıya icabet ederim,"

İbn İshak der ki: Velid b. Utbe, Hüseyin b. Ali'nin alacağı olan bir malı vermek istemedi. Çünkü Velid o sırada Medine emiri olduğundan otoritesine güveniyordu. Hüseyin b. Ali (r.a) ona şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, ya hakkımı bana verirsin, yahut da kılıcımı alıp sonra da Rasûlullah (sav)'ın Mescidinde dikilip ve Hilfu'l-Fudûl'un gereği olarak bana yardım için davette bulunurum. Bunun üzerine Abdullah b. ez-Zübeyr de şöyle dedi: Ben de Allah adına yemin ederim ki, eğer bizi çağıracak olursa, şüphesiz ben de kılıcımı alırım ve onun yanında hakkını alıncaya kadar yahut da hep birlikte ölünceye kadar dikilir yerimi alırım. el-Misver b. Mahreme de bu haberi alınca o da aynı sözleri söyledi. Abdurrahman b. Osman b. Ubeydullah et-Teymî de bu haberi alınca, o da bunun gibi bir söz söyledi, Bu sefer Velid, bunu haber alınca Hz. Hüseyin'e hakkım verdi.

İlim adamları derler ki: İşte cahiliye döneminde yapılmış bulunan bu antlaşmayı İslâm daha bir pekiştirmiş, Peygamber (sav) da, "İslâm'da hilf yoktur" buyruğunun genel kapsamı dışında tutarak, ona özel bir konum vermiştir,

İslâm'da böyle bir antlaşmaya gerek olmayışının hikmetine gelince, zaten şariat zalimden hakkın alınması hükümlerini ihtiva etmektedir. Ondan alınan hakkın mazluma ulaştırılmasını emretmiştir. Bu, esasen mükellefler arasından gücü

yeten herkes üzerinde umumî bir görev olarak şeriatin asli hükümleri gereğince vacip kılınmış bir şeydir. Şeriat, bu hükümleri gereğince zalimlere karşı kullanılacak ve izlenilecek yoîu tesbit etmiş bulunuyor. Yüce Allah şöyle buyuruyor; "Ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır. İşte bunlar için çok acıklı bir azab vardır." (eş-Şûrâ, 42/42)

Sahih'te de şöyle buyurulmaktadır: "Zalim yahut mazlum olsun kardeşine yardımcı ol" Onlar, Ey Allah'ın Rasulü! Haydi mazlumken ona yardım ettik-Zalimken nasıl yardım edebiliriz. Hz. Peygamber: "Onu alıkoyarsın -bir rivayette de: Zulmünü engellersin- işte ona yardım etmek budur" diye buyurdu. [\[296\]](#)

Hz. Peygamber'in: "İnsanlar zalimi görüp de, onun ellerini (zulümden) çekmeyecek oîurlarsa, aradan fazla bir zaman geçmeksizin, kendi nezdinden onların hepsini kuşatacak bir azap gönderir"[\[297\]](#) buyruğu da daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[298\]](#)

2. Yeminlerin Pekiştirilmesi:

"Yeminleri pekiştirdikten" yani onları sağlamlaştırmayı ağır ifadelerle güçlendirdikten "sonra bozmayı ise, "Pekiştirmek" anlamındadır. ile, Pekiştirdi" anlamında olup, iki ayrı söyleyiştir. [\[299\]](#)

3. Allah'ın Kefil Yapıldığı Yeminlere Bağlılık:

"Hem Allah'ı üzerinize kefil yapmışken" O'nu şah id tutmuşken "nasıl bozarsınız?" Buyruk, Allah'ı koruyucu yapmışken yahut onlara bağlı kalacağınıza dair Allah adına taahhüde bulunmuşken diye de açıklanmıştır. Burada yüce Allah'ın: "Pekiştirdikten sonra" buyruğu ile azîm ve kararlılıkla pekiştirilmiş yemin ile İağiv yemini arasındaki farka işaret edilmektedir.

İbn Vehb ile İbnü'l-Kasım, Malik'ten şöyle dediğini naklederler: Pekiştirmek, bir kimsenin aynı şey hakkında defalarca yemin etmesi ve o şey hakkında üç veya daha fazla yeminleri tekrarlaması demektir. Mesela, Allah'a yemin ederim ki, bundan daha aşağısını yapmayacağım, Allah'a yemin ederim ki, bundan daha aşağısını yapmayacağım, demek gibi. Böyle bir yeminin keff-fareti, yemin keffaretinde olduğu gibi bir keffarettir.

Yahya b. Said de şöyle demektedir: Burada sözü edilenler, ahidlerdir. Ahid de bîr

yemindir. Ancak aralarındaki fark, ahdin keffaretinin olmayışıdır. Peygamber {sav} da şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde ahdini bozan herkesin bu ahbine hainliği miktannca onun arka yanı başında bir sancak dikilir ve bu filanın ahbine hainliğidir denilir.[\[300\]](#)

Allah adına yemine gelince, şanı yüce Allah, bir tek yerde yemin keffaretini söz konusu etmiştir. Bu da, "yemin-i mun'akide" diye bilinen yemine riâyet etmemek halinde söz konusudur.

İbn Ömer der ki: Yeminin pekiştirilmesi, bir kimsenin iki defa yemin etmesiyle olur. Tek bir deta yemin edecek olursa, bunda keffaret söz konusu değildir. Bu türden açıklamalar önceden, el-Mâide Sûresi'nde (5/89. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[301\]](#)

92. İpliğini sağlamca eğirdikten sonra söküp bozan kadın gibi olmayın. Bir ümmet, diğer bir ümmetten daha çoktur diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat aracı ediniyorsunuz... (ha)? Herhalde Allah sizi bununla imtihan eder. Hakkında anlaşma/lığa düştüğünüz şeyi O kıyamet gününde elbette size açıklayacaktır.

"İpliğini sağlamca eğirdikten sonra söküp bozan kadın gibi olmayın" buyruğunda geçen, Söküp bozmak, nakz etmek" ile aynı şeylerdir. Bu köklerden isim; ile, şeklinde gelir. Birincisinin çoğulu (âyette geçtiği üzere); şeklindedir.

Bu âyet-i kerime, yemin eden, ahidleşen ve ahdini sağlamlaştırıp pekiştirdikten sonra bozan kimseyi, yününü eğirip sağlam bir şekilde bükükten sonra çözen kadının durumuna benzetmektedir. Rivayet olunduğuna göre Mekke'de, Amr b. Ka'b b. Sa'd, b. Teym b. Murre kızı Rayta diye bilinen ahmak bir kadın varmış. Ve bu kadın bu şekilde yaparmış. İşte bu benzetme onadır. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır, Abdullah b. Kesir ve es-Süddî de bunu nakletmekle birlikte, kadının adını vermemişlerdir.

Mücahîd ve Katade ise, bu bir misaldir. Yoksa muayyen bir kadın ile ilgisi yoktur, demişlerdir.

Âyet-i kerimedeki; Sağlamca" kelimesi, hal olmak üzere nasb edilmiştir. Hile ve fesat" ise aldatmak, kandırmak, kötülük yapmak istemek gibi anlamlara gelir, Ebu Ubeyde der ki: Doğru olmayan her bir işe bu isim verilir

"Bir ümmet, diğer bir ümmetten çoktur diye..." buyruğu ile ilgili olarak müfessirler şöyle derler: Bu âyet-i kerime, şu şekilde davranan Araplar hakkında nazil olmuştur: Bir Arap kabilesi, bir başka kabile ile antlaştıktan sonra, bunlardan birisine sayıca çok ve güçlü bir kabile gelip de onun ahdini bozmasını,

karşı tarafı aldatmasını isteyecek olursa, o kabile de ilk antlaşma yaptığı kabilenin ahdini bozar, hainlik eder ve bu büyük kabilenin yanında yer alırdı. - Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır-, İşte yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: Sİ2, bir kesim diğer bir kesimden daha çoktur, yahut malları daha fazladır diye ahidleri bozmayınız. Müşrik düşmanlarınızın dünyada sayıca çok olduğunu ve bolluk içinde olduklarını göreceksiniz, bundan dolayı yeminlerinizi bozmaya kalkışmayınız. Maksat, kâfirlerin ve mallarının çokluğu sebebiyle tekrar küfre dönmeyi yasaklamaktır.

el-Ferrâ da şöyle demektedir: Buyruğun anlamı şudur: Bir toplum sayıca az, siz de çoksunuz; yahut aksine siz az onlar da çok diye, o toplulukla yeminlerle pekiştirip sağlamlaştırdığını ahidlerinizi bozmayınız.

Daha çok" kelimesi O şey artıp çoğaldı" ifadesinden alınmadır. "Bununla" daki zamirin, Allah'ın emrettiği ahde bağlılığa ait olma ihtimali olduğu gibi, "daha çok oluş"a ait olma ihtimali de vardır. Yani, yüce Allah kullarını, birbirlerini kıskanmaları, birilerinin diğerlerine üstün olmak istemeleri ile mübtelâ kılmış ve kimin kendi nefesine karşı mücadele vererek, muhalefet edeceğini, kimin de nefesine uyarak hevâsı gereğince amel edeceğini ortaya çıkarmak kastıyla, onları imtihan etmiştir. Yüce Allah im "Herhalde Allah sizi bununla imtihan eder. Hakkında" öldükten sonra diriliş ve bunun dışında "anlaşmazlığa düştüğünüz şeyi O, kıyamet gününde elbette size açıklayacaktır" buyruğunun anlamı işte budur. [302]

93. Eğer Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de hidâyete erdirir. Yaptıklarınızdan muhakkak sorguya çekileceksiniz.

"Eğer Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı." Sizi, tek bir dine sahip kılardı. "Fakat O, dilediğini" onlar hakkında âdil bir hüküm olarak onları yardımsız bırakmak ve muvaffakiyet vermemek suretiyle "saptırır, dilediğini de" kendilerine onlara bîr lütuf ve ihsan olmak üzere tevfikmi Üsûlin etmek suretiyle "hidâyete erdirir." Ve O, yaptığından sorumlu tutulmaz, aksine siz sorumlu tutulursunuz. Âyet-i kerime, önceden de geçtiği üzere, kaderi görüşü benimseyenlerin kanaatlerini reddetmektedir.

(Bir önceki âyette geçen); Elbette... açıklayacaktır"buyruğu ile Muhakkak sorguya çekileceksiniz" buyruklarındaki şeddeli "nün" ile birlikte gelen "lâm", hazfedilmiş bir kaseme delil teşkil etmektedir. Allah'a andolsun ki, size açıklayacaktır ve andolsun ki, sorguya çekileceksiniz demektir. [303]

94. Yeminlerinizi aranızda hile ve fesad aracı edinmeyin. Çünkü o takdirde, sapasağlam yerleştikten sonra ayak kayıverir ve Allah yolundan alıkoyduğunuz İçin kötülüğü tadarsınız. Büyük bir azabı hak edersiniz.

"Yeminlerinizi aranızda hile ve fesad aracı edinmeyin" buyruğu, te'kid olmak üzere tekrar edilmiştir. "Çünkü o takdirde sapasağlam yerleştikten sonra ayak kayıverir." Bu da, bu husustaki nehyin daha ileriye götürülmesi demektir. Çünkü veminlere baalı kalmanın dinde önemi çok büyüktür ve insanlar arası ilişkilerde çokça tekrarlanır, Yani, yeminlerinizi içten içe, aldanmak ve fesad çıkarmak: kastı He yapmayın. O takdirde ayak (lannız) sapasağlam yerleştikten sonra kayıverir. Bu da, Allah'ın bilinip tanınmasından sonra, yeminlere bağlı kalınmamak suretiyle ayakların kayacağı anlamındadır. Bu, dosdoğru bir durumda iken, büyük bir kötülüğe düşen ve ona gömülen kimsenin durumunu anlatmak için kullanılmış bir istiareidir. Çünkü ayak kayacak olursa, kişiyi hayırlı bir durumdan kötü bir duruma nakleder. İşte Kü-seyyir'in şu mısraı da bu kabildendir:

"İkimiz de yanyana gelince, ben sebat ettim, onun ise ayağı kaydı."

Araplar, afiyette iken belâya duçar olan, yahut zor bir duruma düşen hakkında da "ayağı kaydı" tabirini kullanırlar. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Eğer sen ileri geçecek isen, senin ileri geçişin engellenecektir. Ayakların kayacak olursa da öldürülürsün."

Bir şey hakkında yanlışlık yapan kimseye de "o işte ayağı kaydı" denilir.

Bundan sonra yüce Allah, dünya azabı ve âhirette de büyük azab ile tehditte bulunmaktadır. Bu tehdit, Rasûlullah (sav)'a olan ahdini bozan kimseler hakkındadır. Çünkü önce ona ahid verdiği halde, daha sonra verdiği ahdini bozan ve imandan çıkan kimseler olmuştur. Bundan dolayı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah yolundan alıkoyduğunuz için kötülüğü tadarsınız." Dünyada kötülüğün tadılması, onların.başlarına gelen ve hoşlanmadıkları şeylerdir. [\[304\]](#)

95. Allah'ın ahdini az bir pahaya satmayın. Çünkü Allah katında olan sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz.

96. Sizin yanınızdaki tükenir. Allah'ın nezdindekiler ise kalıcıdır. Sabredenlerin mükâfatını elbette yapmakta olduklarının güzeli ile vereceğiz.

"Allah'ın ahdini az bir pahaya satmayın." Yüce Allah bu buyruk ile. rüşveti ve ahidleri bozmak karşılığında mal almayı yasaklamaktadır. Yani, az bir dünyalık

karşılığında ahidlerinizi bozmayın. Dünyalığın -çok olsa dahi- az olmakla nitelendirilmesi, zeval bulacak şeylerden olmasından dolayıdır. O bakımdan, kesin olarak dünyalık azdır. Yüce Allah'ın: "Sizin yanınızdaki tükenir, Allah'ın nezdindekiler İse kalıcıdır" buyruğu ile kastedilen de budur. Bu buyrukla yüce Allah, dünyanın durumu ile âhiretin durumu arasındaki farkı açıklamaktadır. Birisi tükenip bitmekte, sonu gelmekte, Allah'ın nez-dîndeki bağışlar, lütuflan ve cennetlerinin nimetleri ise, ahidini eksiksiz yerine getiren ve yaptığı akidlerde sebat gösteren kimseler için asla son bulmayacaktır, Şu beyitleri söyleyen ne güzel söylemiş:

"Malın helâli de haramı da bir gün gelir tükenir.

Yarına, geriye günahları kalır.

Allah'ından korkup gerçek takva sahibi olmak,

Ancak kişinin içeceğinin de yiyeceğinin de helâl ve teiniz olmasına bağlıdır."

Bir başka şair de bu konuda şöyle demektedir:

"Farzet ki dünya bütünüyle kendiliğinden senin önüne getirilmektedir.

Peki, sonunda bu değişmeyecek midir?

Senin dünyanın ancak bir gölge gibidir,

Seni gölgesinde barındırdı, sonra da zeval bulacağını ilan etti."

İslâm ve itaat üzere ve masiyetlere karşı "sabredenlerin mükâfatını elbette yapmakta olduklarının" itaatlerinin "güzel ile vereceğiz." Verilecek olanların, itaatlerden daha güzel olmakla nitelendirilmesi, itaatlerin dışında kalan güzelliklerin mubah olmalarından dolayıdır. Mükâfat ise, ancak Allah'ın vaadi gereğince itaatler için söz konusudur.

Âsim ve İbn Kesir, Elbette... mükâfatlandıracağız" şeklinde tazim "nun"uyla okumuşlardır. Diğerleri ise, "ya" ile (mükâfatlandıracaktır, anlamında) okumuşlardır.

Denildiğine göre, şu "...satmayın" ile bir sonraki âyetin buraya kadarki bölümü, Kindei, Âbisoğlu İmruu'l-Kays ile onun hasmı İbn Esva' hakkında inmiştir. Bunlar, bir toprak hakkında anlaşmazlığa düşmüş, İmruu'l-Kays yemin etmek İsteyince, bu âyet-i kerimeyi işitmiş, bunun üzerine yemin etmekten vazgeçmiş ve arkadaşının haklı olduğunu ikrar etmiş. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[305\]](#)

97. Erkek olsun, kadın olsun kim mümin olduğu halde salih amel işlerse Biz, şüphesiz ona çok güzel bir hayat yaşatırız. Ve bunları elbette işlediklerinin en güzeli ile mükâfatlandıracağız.

"Erkek olsun, kadın olsun kim mümin olduğu halde salih amel işlerse Biz,

şüphesiz ona çok güzel bir hayat yaşatırız" buyruğu, şart ve cevabını ihtiva etmektedir, "Çok güzel bir hayafın mahiyeti hakkında beş görüş ileri sürülmüştür:

- 1- İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Ata ve ed-Dahhâk'a göre helâl rızık demektir.
 - 2- Hasan-ı Basrî, Zeyd b. Vehb ile Vehb b. Münebbih'e göre kanaat demektir. ,el-Hakem, bunu İkrime'den, o da İbn Abbas'm görüşü olarak rivayet etmiştir. Aynı zamanda Ali b. Ebi Talib (r.a)'tn da görüşü budur.
 - 3- Yüce Allah'ın, itaatleri işleme muvaffakiyeti demektir. Çünkü itaatleri işlemek, kişiyi Allah'ın rızasına ulaştırır. Bu anlamdaki açıklamayı da ed-Dahhâk yapmıştır. Yine ed-Dahhâk şöyle demiştir: Bir kimse, mü'min olarak salih amel işleyecek olursa, ister darlık içinde olsun, ister bolluk içinde olsun, onun hayatı güze) hayattır. Buna karşılık Allah'ı anmaktan yüz çeviren, Rab-bi'ne iman etmeyen salih amel de işlemeyen bir kimsenin geçimi dardır ve onun hayatında hayır namına bir şey yoktur.
 - 4- Mücahid, Katade ve İbn Zeyd de der ki: Cüze! hayattan kasıt, cennettir. el-Hasen de böyle demiştir. e!-Hasen devamla der ki: Cennet dışında hiç bir kimse için güzel hayat söz konusu değildir. Bunun, mutluluk olduğu da söylenmiştir. Bu görüş; İbn Abbas'dan rivayet edilmiştir.
 - 5- Ebû Bekr el-Verrâk da der ki: Güzel bayattan kasıt, itaatin tatlılığıdır. Sehl b. Abdullah et-Tüsterî der ki: Güzel hayat, kulun kendi tedbirinden vazgeçerek, tedbirini hakka havale etmesi demektir. Cafer-i Sadık da şöyle demiştir: Güzel hayat, marifetuñiah ve Allah'ın huzurunda doğru ve samimi duruştur. Bunun, yaratıklardan müstağni kalmak ve hakka muhtaç olduğunu bilmek olduğu söylendiği gibi, kader-i İlâhiye rıza göstermektir, diye de açıklanmıştır.
- "Ve bunları elbette İşlediklerinin en güzeli ile* âlirette "mükâfatlandıracağız." Şanı yüce Allah önce "ona çok güzel foir.hayat yaşatırız" diye buyurduktan sonra, "ve bunları elbette... mükâfatlandıracağız" diye buyurması, "Kim" kelimesinin hem tekil hem çoğul için kullanılabilmesinden dolayıdır. Bir seferinde zamir tekil olarak lafza, diğerinde ise çoğul olarak manaya ait olmuştur. Bu türden açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır.
- Ebu Salih der ki: Tevrat'a inanan bir grup insan ile İncil'e inanan bir grup insan ve putlara tapan bir başka grup insan oturdular. Bunlardan birisi, biz daha faziletliyiz dedi, diğerleri de; biz daha faziletliyiz deyince bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. [\[306\]](#)

98. Kur'ân'ı okuyacağın zaman, o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı tek başlık halinde sunacağız: [\[307\]](#)

Allah'a Sığınmak:

Bu âyet-i kerime, daha önce geçen yüce Allah'ın: "Ve biz sana bu kitabı her şeyi açıklayan... olmak üzere kısım kısım indirdik" (en-Nalıl, 16/86) âyeti ile alâkalıdır. Sen, işte bu özellikteki Kitabı okumaya başlıyacağında, şeytanın karşına dikilerek seni Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmekten, içindeki hükümlerle amel etmekten alıkoymak istemesine karşı Allah'a sığın. Yoksa Kur'ân okuduktan sonra Allah'a sığınmayı kastetmemektedir. Bilakis bu buyruk şu ifadeye benzer: Yemek yiyeceğin vakit Bismillah de. Yemek yemek isteyecek olursan Bismillah de, demektir.

Cübeyr b. Mut'un, babasından şöyle dediğini rivâyet eder: Ben, Rasûlul-lah (sav)'ı namaza başlarken şöyle buyurduğunu dinledim:

Allah'ım, Ben, şeytandan, onun dürtmesinden, kibirlenişinden {kibirliğe itmesinden) ve onun (batıl) telkinlerinden sana sığınırım."[\[308\]](#)

Ebu Said el-Hudri'nin rivayet ettiğine göre de, Peygamber (sav) namazda kıraatten önce istiâzede bulunurdu.[\[309\]](#)

el-Kiyâ et-Taberî der ki: Seleften bazılarında, mutlak olarak kıraatten sonra istiâzede bulundukları da nakledilmiştir. Bunlar, yüce Allah'ın: "Kur'ân okuyacağın (okuduğun) zaman, o kovulmuş şeytan'dan Allah'a sığın" buyruğunu delil göstermişlerdir. Buyruğun zahirinin, isûâzenin kıraatten sonra olmasını gerektirdiğinde hiç şüphe yoktur. Çünkü yüce Allah'ın: "Artık namazı bitirdiğiniz zaman, ayakta iken, otururken ve yanlarınız üzere iken Allah'ı anın" (en-Nisâ, 4/103) buyruğuna benzemektedir. Ancak, bu anlama gelme ihtimali yoktur.

Çünkü bu da yüce Allah'ın: "Söz söylediğinizde de adaletli olunuz" (el-En'âm, 6/152) buyruğu ile: "(Peygamberin) hanımlarından ihtiyacınız olan bir şey istediğinizde, onlardan perde arkasından i stepin" (el-Alız ab, 33/53) buyruklarına benzemektedir. Bu buyruktan maksat, daha önce bir istekte bulunduktan sonra perde arkasından onlardan bir şey işlemek değildir. Yine bir kimsenin: Konuşursan doğru söyle, ihrama girecek olursan guslet demesine de benzer. Ki, bu da ihram'a girmeden guslet anlamındadır. Bütün bunların anlamı, böyle bir şey yapmak istediğin vakit şunu yap, şeklindedir. İşte burada istiâze emri de böyledir.

Bu anlamdaki açıklamalar önceden geçtiği gibi, istiâze hakkındaki yeterli açıklamalar da bundan önce, <bk. Giriş bölümü, istiâze ile ilgili bahisler) geçmiş bulunmaktadır.[\[310\]](#)

99. Doğrusu, iman edip yalnız Rabbleri'ne tevekkül edenler üzerinde onun hiç bir hâkimiyeti yoktur.

100. Onun hâkimiyeti, ancak kendisini dost edinip de (onu) O'na ortak koşanlar üzerindedir.

"Doğrusu, iman edip yalnız Rabbleri'ne tevekkül edenler üzerinde" azdırmak ve küfre sürüklemek hususunda "onun hiç bir hakimiyeti yoktur." Yani, şeytanın insanları Allah tarafından bağışlanmayacak bir günaha zorla İtmeye kudreti yoktur. Bu açıklamayı Süfyan yapmıştır. Mücahid de der ki: Şeytanın, elinde dostlarını kendisine davet ettiği masiyetlerin hak olduğuna dair hiç bir delili yoktur.

Şöyle de açıklanmıştır: Seylan'ın, onlar üzerinde hiç bir hâkimiyeti söz konusu değildir. Çünkü Allah'ın düşmanı İblis -Allah'ın laneti üzerine olsun-: "Yemin ederim ki ben de... onları toptan azdıracağım. Ancak onlardan, ihlâsa erdirilmiş kulların müstesna" (el-İfır, 15/39-40) deyince, yüce Allah da kendisine; "Benim kullarım Üzerinde senin hiç bir tasallutun olmaz. Azgınlardan sana uyanlar müstesna" (el-Hıcr, 15/42) diye buyurmak suretiyle, kullar üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiş bulunuyor.

Derim ki: Biz, bundan önce bunun, tahsisin söz konusu olduğu umumî bir İfade olduğunu açıklamış idik. Çünkü İblis, Hz. Âdem ile Hz. Havva'yı tasallutu neticesinde hataya düşürüp kandırmış, fazilet sahibi kimselerin hatırlarına; Eabbini kim yarattı, gibi sorulan getirmek suretiyle şaşırtma yoluna gitmiştir.

Nitekim el-A'ruf Sûresi'nin sonlarında (7/200. âyetin tefsirinde) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Onun hakimiyeti, ancak kendisini dost edinip" ona itaat edip "de onu Allah'a ortak koşanlar üzerinedir." Bir kimseyi veli (dost) edinmek, ona itaat etmek demektir. -Aynı kökten olmak üzere-; Ondan yüz çevirdim" anlamındadır.

" Ona" ifadesinin, Allah'a... demek olduğunu, Mücahid ve ed-Dahhâk ifade etmişlerdir. Bu zamirin, şeytana raci olduğu da söylenmiştir. er-Rabi' b. Enes ve el-Kutebî böyle demişlerdir ki, anlamı şöyle olur; Onlar, şeytan sebebiyle (Allah'a) ortak koşmaktadırlar. (İşte onun hakimiyeti de böylelerinin üzerindedir.) Mesela, Ben bu söz sebebiyle kâfir oldum" denilir. Senin sebebinle filan kişi alim oldu" demektir. Yani, şeytanın dost edindiği kimseler (bu dostluk sebebiyle) Allah'a ortak koşan kimseler olurlar. [\[311\]](#)

101. Biz, bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip değiştirdiğimizde, -Allah neyi

indireceğini en iyi bilen olduğu halde- "sen ancak bir iftiracısın" dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler.

102. De ki: "Onu Ruhu'l-Kudüs, Rabbinden hak olarak indirmiştir. İman edenlere tam bir sebat vermek için ve müslümanlara hidâyet ve müjde olsun diye."

"Biz bir âyeti, diğer bir âyetin yerine getirip değiştirdiğimizde -Allah neyi indireceğini en iyi bilen olduğu halde-..." buyruğunun, Biz önceki bir şeriatı, sonradan gönderdiğimiz yeni bir şeriat ile değiştirdiğimizde... anlamında olduğu söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn Bahr yapmıştır. Mücahid der ki: Biz bîr âyeti kaldırıp, onun yerine başka bîr âyeti koyacak olursak... demektir. Cumhur da: Biz, bir âyeti onlara öncekinden daha ağır gelen bir başka âyet ile nesli ettiğimizde... diye açıklamışlardır.

Nesli ve tebdil (değiştirmek); bir şeyi kaldırmakla birlikte bir başkasını onun yerine koymak demektir. Nesh'e dair açıklamalar, daha önce el-Baka-ra Sûresi'nde (2/106. âyetin tefsirinde) yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır.

"Sen ancak bir iftiracısın" yalan söyleyen ve kendiliğinden uyduran bir kimsenin "dediler." Diyenler, Kureyş kâfirleridir. Onlar bu sözlerini hükmün değiştirilmesini görmeleri üzerine söylemişlerdi, yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: "Hayır, onların çoğu bilmezler." Hükümleri teşri edenin de, birinin yerine diğerini koyup değiştirenin de Allah olduğunu bilmezler, Yüce Allah'ın: "De ki: Onu Ruhu'l-Kudüs... indirmiştir" buyruğunda, Ruhu'l-Kudüs'ten kasıt Hz. Cebrail'dir. O, nesh edeni ve, nesh edileni iie Kur'ân'ın tamamını indirmiştir. Sahih bir isnadla Âmir eş-Şa'bî'den şöyie dediği rivayet edilmektedir: "Üç yıl süreyle israfil, Muhammed (sav)'a vahiy getirmekle görevlendirildi. O, birer, ikişer kelimeyi getirirdi. Daha sonra Hz. Cebrail Ona, Kur'ân-ı Kerim'i indirdi."

Yine Müslim'in Sahihinde belirtildiğine göre, yeryüzüne o güne kadar hiç inmemiş bir melek, Hamd (Fatiha) Sûresi'ni Hz. Peygamber'e indirmişti^[312] Nitekim bu husustaki açıklamalar, bundan önce el-Fatîlha Suresi'nde (nüzulü ve ahkâmı ile ilgili bölüm, 3- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Rabbinden" Rabbinin kelimelerinden "hak olarak indirmiştir." "İman edenlere" içindeki delil ve belgelerle "tam bir sebat vermek için, müslümanlara hidâyet ve müjde olsun diye." ^[313]

103- Andolsun ki onların: "Ona muhakkak bir İnsan öğretiyor" dediklerini biliyoruz. İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık

bir Arapçadır.

"Andolsun ki onların: Ona muhakkak bir insan öğretiyor, dediklerini biliyoruz" buyruğunda, Hz. Peygamber'e öğretiyor dedikleri bu şahsın ismi hususunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre sözü geçen bu kişi, el-Fâ-kîi b. el-Muğîre'nin kölesi olup adı Cebr idi. Önceleri hristiyanken sonra İslama girdi. Kureyş'in kâfirleri, Peygamber (sav)dan -ümmî olup hiç bir kitap okumamış olduğu halde- geçmiş ve gelecek olaylara dair haberleri işittiklerinde: Ona, bunları muhakkak Cebr öğretmektedir, diyorlardı. Cebr ise Arap olmayan bir kimse idi. yüce Allah da onların bu iddialarını şöylece cevaplandırmaktadır: "İnkâra sarakastettikleri o kimsenin dili yabancısıdır. Bu ise apaçık bir Arapçadır." Hiç bir insanın ve cinnin tek bir sûresine ve daha fazla bir bölümüne karşı çıkarak benzerini meydana koyamadığı böyle bir sözü Arap olmayan Cebr ona nasıl öğretebilir?

en-Nakkâş'ın naklettiğine göre, Cebr'in efendisi onu dövüyor ve ona şöyle diyordu: Muhammed'e sen öğretiyorsun ha! O: Allah'a yemin ederim ki hayır. Bilâkis o bana öğretiyor ve beni doğruya iletiyor, diyordu.

İbn İslak der ki: Bana nakledildiğine göre, Peygamber (sav) el-Hadramî oğullarının kölesi olan ve Cebr adındaki hristiyan bir kölenin yanında çokça otururdu. Bu kişi, (önceki) kitapları okuyan birisi idi. Bunun üzerine müşrikler: Allah'a andolsun ki, Muhammed'in bu getirdiklerini ona şu hristiyan Cebr'den başkası öğretmiyor.

İkrime ise, bu kişinin adı Yaîş idi, el-Hadramî oğullarının bîr kölesi idi. Rasûlullah (sav) ona Kur'ân-ı Kerim'i öğretiyordu. Bu el-Maverdî nakletmektedir. es-Sa'lebî'nin, İkrime ve Katade'den naklettiğine göre bu, Muğîre oğullarının bir kölesi olup adı Yaîş idi. Arapça oimayan kitapları okumasını bilirdi. Kureyşlilerin: Şüphesiz ona bir insan öğretiyor, demeleri üzerine bu âyet-i kerime indi.

et-Mehdevî'nin, İkrime'den naklettiğine göre bu, Âmir b. Lüey oğullarının bir kölesi olup adı Yaîş idi.

Abdullah b. Müslim el-Hadramî dedi ki: Bizim, Aynu't-Temrliler'den hıris-tiyan iki kölemiz vardı. Bunlardan birisinin adı Yesar, diğerinin adı da Cebr idi. el-Maverdî ile el-Kuşeyrî ve es-Sa'lebîde böyle nakletmelerdir, Şu kadar var ki es-Sa'lebî şunları da söylemektedir: Bunlardan birisinin adı Nebt, künyesi Ebu Fukeyhe idi. Diğerinin adı ise Cebr idi. Bunların ikisi de kılıç yapar ve kılıç bileyleydi. Elllerinde bulunan bir kitabı okuyorlardı. es-Sa'lebî (devamla) der ki: Bunlar, Tevrat ve İncil'i okurlardı. el-Maverdî ve el-Meh-devî ise Tevrat

okurlardı, demişlerdir. Rasûlullah (sav) bunların yanlarından geçer, onların okuyuşlarını dinlerdi. Müşriklerin: Bunlardan öğreniyor, demeleri üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirerek müşrikleri yalanladı.

Bir diğer görüşe göre, müşrikler bu sözleriyle Selman el-Farisî (r.a)'ı kastetmişlerdi. Bunu ed-Dalîhâk ifade etmiştir.[\[314\]](#)

Bir diğer görüşe göre bu kişi, Bel'âm adında Mekke'deki bir İristiyan idi. Bu, Tevratı da okuyan birisi idi. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

Müşrikler de, Rasûlullah (sav)'ı bunun yanına girip çıkarken görüyorlardı. O bakımdan ona bunu öğreten ancak Bel'âm'dır dediler. el-Kutubî der ki: Mekke'de, Rumca konuşan ve Ebu Meysere diye anılan İristiyan bir adam vardı. Kîmî zaman Peygamber (sav) onun yanında otururdu. Kâfirlerin: Şüphesiz Muhammed ondan öğreniyor, demeleri üzerine bu âyet-i kerime indi.

Bir rivayete göre ise bu kişi Utbe b. Rabia'nın kölesi Addâs'tır. Bunun, Hu-veytîb b. Abduluzza'nın kölesi Abis İle İbnü'l-Hadramî'nin kölesi Yesar Ebu Fukeyhe oldukları da söylenmiştir. İkisi de İslâm'a girmişlerdi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır.

Derim ki: Bunların hepsi ihtimal dahilindedir. Çünkü Peygamber (sav) değişik zamanlarda, Allah'ın kendisine öğrettiklerinden bunlara da öğretmek kastıyla bunların yanında oturmuş olabilir. Bu da Mekke'de oluyordu. en-Neh-lîs der ki: Bu sözler birbirleriyle çelişen sözler değildir. Çünkü bu iddiada bulunanların bütün bunlara işarette bulunmuş olmaları ve bunların Hz. Pey-gamber'e öğrettiklerini iddia etmiş olmaları muhtemeldir.

Derim ki: Ancak, ed-Dahhâk'ın, kastedilen bu kişinin Selman olduğuna dair ifadesi uzak bir ihtimaldir. Çünkü Selman, Peygmaber (sav)'ın yanına Medine'de iken gelmiş idi (ve müslüman olmuştu.) Bu âyet-i kerime ise Mekke'de inmiştir.

"İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancısıdır" buyruğunda -ki: İnkâra sapmak" meyletmek demektir. Doğrudan meyletti, saptı" anlamındadır. el-A'raf Sûresi'nde de (7/180. âyetin 2. bölümü, 1, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

İnkâra saparak" lafzını Hamza, şeklinde "ya" ve "ha" harflerini üstün olarak okumuştur. Yani onların, meyledip işarette bulundukları dil, Arapça olmayan bir dildir.

Ucme (acemilik): Saklamak ve açıklamanın zıddı demektir. Erkek için; kadın için de; denilir. Açık-seçik konuşamayan anlamındadır "Kuyruk sokumu"na: denilmesi ise, gizli ve saklı olmasından dolayıdır. Hayvan" demektir. Çünkü hayvan kendi halini açıkça ifade edemez. Kitabın anlaşılmayan yönlerini (gerekli noktalamalarla) izale ettim" demektir. Araplar kendi dillerini bilmeyen ve kendi dilleriyle konuşmayan herkese "A'cemî" derler. el-Ferrâ derki: A'cem, dilinde

ucmelik bulunan kimse demektir. İsterse Araplardan olsun. A'cemi yahut acemi ise, aslen acemlerden (Arap olmayanlardan) olan demektir. Ebu Ali der ki: A'cemi, fasih ve açık konuşamayan demektir. Araplardan olsun yahut olmasın farkctmez. Aynı şekilde A'cem ve A'cemî de, fasih olsa dahi Aceme mensıb olan kimse demektir.

"Dil" ile Kur'ân'ı kastetmiştir. Çünkü Araplar, kasideye ve beyite de dil (lisan) derler. Şair der ki:

"Kötülük lisanını (kaside ve beyitini) bize hediye ediyorsun da, Hainlik ediyorsun. Bense senin hainlik edeceğini zannetmemiştim."

Burada "lisan" ile şair, kasideyi kastetmektedir.

"Bu ise apaçık bir Arapçadır." Yani, Arapça olup en fasih ve anlaşılır ifadelerledir. [\[315\]](#)

104. Allah'ın âyetlerine iman etmeyenleri şüphesiz ki Allah hidâyete erdirmez. Onlara can yakıcı bir azab da vardır.

"Allah'ın âyetlerine iman etmeyenleri" yani, şu Kur'ân-ı Kerime iman etmeyen müşrikleri "şüphesiz ki Allah hidâyete erdirmez. Onlara can yakıcı bir azab da vardır." [\[316\]](#)

105- Ancak Allah'ın âyetlerine iman etmeyenler, yalan uydurup düzerler. İşte yalancıların tâ kendileri onlardır.

"Ancak, Allah'ın âyetlerine iman etmeyenler, yalan uydurup düzerler."

Bu, onların Peygamber (sav)'ı yalan uydurmakla nitelendirmelerine verilen bir cevaptır.

"İşte yalancıların tâ kendileri onlardır." Bu da onların yalancılıkla nitelendirilmelerinin ileri bir derecesini ifade etmektedir. Yani onların söyledikleri yalana nisbetle bütün yalanlar az sayılır. Mesela, filan kişi yalan söyledi, denilir ama, o yalancıdır denilmeyebilir.

Çünkü fiil kullanıldığı zaman bunun gerçekten durumu ifade etme ihtimali de vardır, öyle olmayabilir de. Ancak, sıfat olarak kullanılacak olursa, bu sıfat o kimseden ayrılmaz. Bundan dolayı Âdem, Rabbine karşı geldi ve sınırı aştı denilir ama, Âdem, isyankâr ve haddi aşandır, denilmez. Eğer, filan kişi yalan söyledi. O bakımdan o yalancıdır, denilecek olursa, o takdirde bu, o kimsenin yalancılık vasfının ileri derecede olduğu anlamındadır. Bu açıklamayı el-Kuşeyrî

yapmıştır. [\[317\]](#)

106. Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan müstesna olmak üzere, kim imandan sonra Allah'ı tanımaz ve fakat küfre göğüs açarsa, işte Allah'ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azab da vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yirmi bir başlık halinde sunacağız: [\[318\]](#)

1. Allah'ın Gazabını Hakedenler:

Yüce Allah'ın: "Kim, imandan sonra Allah'ı tanımaz..." buyruğu, daha önce geçen: Teminleri pekiştirdikten sonra bozmayın" (en-Nahl, 16/91) buyruğu ile ilişkilidir, Bu şekilde küfre saparak ahidlerini bozanlar, ileri derecede yalancılık vasfına sahip olurlar. Çünkü buyruk: Rasûhıllah (sav)'a bey'at ettikten sonra irtidat etmeyiniz, anlamındadır. Yani kim imanından sonra küfre sapar ve irtidat ederse, Allah'ın gazabı onun üzerinedir.

el-Kelbî der ki: Bu buyruk, Abdullah b. Sa'd b. Ebi Şerh, Mikyes b. Suba-be ve Abdullah b. Hatal ile Kays b. el-Velid b. el-Muğire hakkında inmiştir. Çünkü bunlar imanlarından sonra kâfir olmuşlardır. Daha sonra ise "zorlanan müstesna olmak üzere" diye buyurmaktadır. ez-Zeccâc der ki: "Kim imandan sonra Allah'ı tanımaz" buyruğu, (bir önceki âyette sözü edilen) Allah'a yalan uydurup düzenlerden bedeldir. Yani, ancak iman ettikten sonra Allah'ı inkâr eden kimseler, yalan uydurup düzerler. ez-Zeccâc istisnanın sonuna kadar ifadenin tamam olmadığı kanaatine vardığından, bunu makabli ile alakalı kabul etmiştir. el-Ahfeş ise, "(<*)": Kim..." ifadesinin mübtedâ olduğunu, haberinin ise mahzuf olduğunu söylemiştir. Bu haberin zikredil-meyerek ikinci; "(O-")-. Kim'in haberi ile yetini!mistir. Bu da bir kimsenin: Kim bize gelir ve kim ihsan ederse, biz de ona ikram ederiz" İfadesine benzemektedir. [\[319\]](#)

2. Zorlama İle İlgili Buyruğun Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Zorlanan müstesna olmak üzere" buyruğu, tefsir âlimlerinin görüşüne göre, Ammâr b. Yâsir hakkında inmiştir. Çünkü Ammâr (r.a) kendisinden istedikleri şeylere kısmen yaklaşmış idi. İbn Ab bas der ki: Müşrikler onu, babasını, annesi Sümeyye'yi, Suheyb'İ, Bilâl'ı, Habbab'ı ve Salim'i alıp onlara işkence etmeye başladılar. Sümeyye, iki deveye bağlandı ve

ön tarafına bir harbe saplandı. Ona, sen erkekler sebebiyle İslâm'a girdin, denildi. Hem kendisi hem de kocası Yâsir öldürüldü. İslâm tarihinde ilk öldürülen (gehid edilen) kişiler bunlardır. Ammâr ise, zor ve baskı altında diliyle onların istediklerini söyledi. Bunu Rasûlullah (sav)'a arzedince, Rasûlul-lah (sav) da ona: "Kalbini nasıl buluyorsun?" deyince O, iman ile dopdoiu ve huzur bulmuş olarak, diye cevap verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) ona: "Bir daha aynı şeyi yapmaya kalkışacak olurlarsa, sen de öyle yap" diye buyurdu. [320]

Mansur b. el-Mu'temir, Mücahid'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: İslâm tarihinde ilk kadın şehid Ammar'ın annesidir. Onu Ebu Cehil öldürmüştür. Erkeklerden ilk şehid İse Ömer (ra)in azadlısı Mihcâ'dır. Yine Mansûr, Mücâhid'den şöyle dediğini nakletmektedir: İslâm'ı (müslüman olduklarını) ilk olarak açığa vuranlar şu yedi kişidir: Rasûlullah (sav), Ebû Bekir, Bilâl, Hab-bâb, Suhayb, Ammâr, annesi Sümeyye.

Rasûlullah (sav)'ı, Kureyş'ten gelebilecek zararlara karşı Ebu Talib, Ebu Bekr'i kavmi himaye etti. O bakımdan Kureyşliler diğerlerini alarak onlara demir zırhlar giydirdiler. Sonra da güneşte onları bırakıp zırhların kızmasını sağladılar. Nihayet demir ve güneşin aşırı harareti onları alabildiğine bitkin düşürdü. Akşam vakti Ebu Cehil yanında bir harbe ile geldi. Onlara sövmeye, onları azarlamaya koyuldu. Sümeyye'nin de yanına gitti, ona da sövüp saymaya, oldukça çirkin sözler söylemeye başladı. Daha sonra elindeki harbeyi rencinden sapladı ve ağzından çıktı. Böylelikle Hz. Sümeyye'yi (r.an-ha> şelüd etmiş oldu. (Mücaliid devamla) dedi ki: Diğerleri İse, kendilerinden istenen sözleri söylediler. Bilâl müstesna. O, Allah yolunda canını feda etmeyi göze aldı. Ona işkence yapmaya ve: Dininden dön, demeye koyuldular. Kendisi ise "ehad, ehad" deyip duruyordu. Nihayet onun bu direnmesinden usandılar. Sonra, ellerini kollarını bağlayarak boynuna da liften bir ip bağladılar ve kendi çocuklarına teslim ettiler. Onlar da Mekke çevresindeki dağlar arasında onunla oyuncak gibi oynamaya koyuldular. Nihayet onlar da ondan usanıp onu terk ettiler. Ammâr dedi ki: Hepimiz onların istedikleri sözleri söyledik. Allah rahmetiyle imdadımıza yetişmemiş olsaydı (helak olurduk). Ancak Bilâl, Allah uğrunda canını önemsemedi. Kavmi de onu önemsemeyerek işkenceye maruz kaldı ve sonunda usanıp bıraktılar.

Sahih olan ise, Uz. Ebu Bekir'in, Bilâl'i satın alıp onu âzâd ettiğidir.

İbn Ebi Necîh'in, Mücaiid'den rivayet ettiğine göre Mekke'de bazı kimseler iman etmişlerdi. Muhammed (sav)'ın Medine'de bulunan ashabından birisi onlara: Yanımıza hicret ediniz. Bizler sizi yanımıza hicret etmedikçe kendimizden göremeyiz, dediler.

Bunun üzerine Medine'ye gitmek kastıyla Mekke'den çıktılar. Kureyşliler yolda onlara yetiştiler. Onları, işkenceye maruz bıraktılar, bunlar da istemeyerek, zor ve baskı altında kalarak küfrü gerektiren sözler söylediler. İşte bu âyet-i kerime onlar hakkında nazil oldu.

Bu İki rivayeti Mücahid'den, İsmail b. İshak nakletmektedir.

Tirmizî ise, Âişe (r.anha)'dan şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Ammâr, iki şey arasında muhayyer bırakıldıkça, mutlaka onların en doğru olanını tercih etmiştir." Bu hadis hasen, garib bir hadistir. [\[321\]](#)

Enes b. Malik'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Şüphesiz cennet üç kişiye hasret duyar: Ali, Ammâr ve Sel-man b. Rebia." Tirmizî dedi ki: Bu, garib bir hadistir. Ve biz bunun, el-Ha-san b. Salih'in rivayet ettiği yoldan başka bir yoldan geldiğini bilmiyoruz. [\[322\]](#)

3. Zorlamanın (İkrahın) Hükme Etkileri:

Yüce Allah, zorlama (ikrah) halinde küfrü, müsamaha ile karşılayıp bundan dolayı sorgulamadığından, ilim adamları da şeriatın bütün t'er'î hükümlerini bu asla göre yorumlamışlardır. Bu fer'î hükümler için zorlama söz konusu olduğu takdirde bundan dolayı kişi sorumlu tutulmaz ve buna herhangi bir hüküm terettüp etmez. Peygamber (sav)'dan rivayet edilen meşhur haberde de bu husus ifade edilmiştir: "Ümmetimden hata, unutma ve işlemek üzere zorlandıkları şey (in sorumluluğu) kaldırılmıştır." [\[323\]](#)

Bu haberin senedi sahih olmasa dahi, ilim adamlarının ittifakı ile, ihtiva ettiği mana sahihtir. Bunu, Kadı Ebu Bekir b. el-Arabî ifade etmiştir.

Ebu Muhammed Abdulhak ise, hadisın isnadının sahih olduğunu sözko-nusu etmiş ve şöyle demiştir: Ebu Bekir el-Asilî bunu, ael-Fev'id"de, İbnü'l-Münzir de "Kitabü'l-İknâ"da. zikretmiştir. [\[324\]](#)

4. Öldürülmek Korkusuyla (İkrah) Küfrü Gerektiren Sözleri Söyleyenin Hükümü:

İlim ehli icma ile, öldürüleceğinden korkacak kadar küfre zorlanan (İkrah olunan) kimsenin, kalbi İman ile dolu olduğu halde kâfir olursa, günahkâr olmayacağını, hanımının ondan bâin (boş) olmayacağını ve hakkında küfür hükmü verilmeyeceğini kabul etmişlerdir. Malikin, Kûfelilerin ve Şafiî'nin görüşü budur.

Ancak, Muhammed b. el-Hasen şöyle demiştir: Bir kimse, şirki açığa vuracak olursa, zahiren o mürted olur. Kendisi ile yüce Allah arasında ise müs-lümandır. Hanımı ondan bâin talâk Üe boş olur, ölürse namazı kılınmaz. Babası müslüman olarak ölürse, babasından da miras almaz.

Ancak, Kitap ve Sünnet bu kanaati reddetmektedir. Çünkü yüce Allah burada: "Zorlanan müstesna olmak üzere" diye buyurduğu gibi, başka yerlerde de şöyle buyurmaktadır: "Onlardan gelecek bir zarardan korunmaya çalışmanız müstesna" (Ali tmran, 3/28); "Nefislerine zulmedenler olarak canlarını alacağı kimselere melekler: Ne işte idiniz? derler. Onlar: Biz, yeryüzünde mustaz'af kimselerdik derler," (en-Nisâ, 4/97) Bir başka yerde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ancak çare bulamayan, yol bulamayan erkek kadın ve çocuklardan mustaz'af olanlar müstesna." (en-Nisâ, 4/98) Böylelikle yüce Allah, mağlup düşürülmeleri söz konusu olmadıkça Allah'ın emrettiklerini terk etmeyen mustaz'aflan mazur görmektedir. İkraah altında bulunan kişi ise ancak mustaz'aftır ve Allah'ın emirlerini yerine getirmekten imtina etmeyen birisidir. Bu açıklamayı Buhârî yapmıştır.[\[325\]](#)

5. Zorlama (İkraah) Dolayist İle Verilen Ruhsatlar:

ilim adamlarından bir kesimin kanaatine göre (ikrah halinde) ruhsat, yalnızca sözle ilgilidir. Fiil hakkında ise ruhsat sözkonusu değildir. Meselâ, Allah'tan başkasının önünde secde etmek, kıbleden başka bir tarafa namaz kılmak, müslüman bir kimseyi öldürmek yahut vurmak ya da malını yemek, yahut zina etmek, İçki içmek, faiz yemek gibi zorlamalar halinde ruhsat söz konusu değildir. Bu görüş, Hasan-ı Basrî -Allah ondan razı olsun- den rivayet edilmiştir. eUEvzaî ile bizim (mezhebimize mensup) ilim adamlarımızdan Suhnûn'un kanaati de budur.

Muhammed b. el-Hasen ise der ki: Esir olan bîr kimseye: Bu puta secde et, aksi takdirde seni öldürürüz denilecek olursa, eğer put kible tarafında ise, secde etsin ve yüce Allah'ın önünde secde etmek niyetini taşıyın. Şayet kıbleden başka bir tarafa ise, onu öldürecek olsalar dahi secde etmemelidir.

Sahih olan ise, kıbleden başka bir tarafta olsa dahi, secde edebileceğidir. Böyle bîr durumda da secde etmek niye uygun olmasın ki? Çünkü Sahih'te İbn Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûluüah (sav) Mekke'den Medine'ye gelişinde, bineği üzerinde yüzü hangi tarafa dönük olursa olsun (nafile) namaz kılardı. İşte yüce Allah'ın: "Bundan dolayı nereye dönerseniz Allah'ın yüzü oradadır" (el-Bakara, 2/115) âyeti bu hususta nazil olmuştur.[\[326\]](#)

Bir rivayette ise: Bineği üzerinde de vitir kılardı. Şu kadar var ki, bineği üzerinde farz namaz kılmazdı, denilmektedir. [\[327\]](#)

Güvenlik halinde, yolculuk sebebiyle bineğin üzerinden inmenin vereceği yorgunluk dolayısıyla, yolculukta bu şekilde namaz kılma mubah olduğuna göre, böyle bir durumda bu niçin mubah olmasın?

İkrah dolayısıyla ruhsatın yalnız söze münhasır olduğunu kabul edenler, İbn Mes'ud'un şu sözünü delil gösterirler; Otorite sahibi bir kimsenin bana vuracağı iki kamçıyı Önleyebilecek ise, söylemeyeceğim hiç bir söz yoktur. Burada İbn Mes'ud ruhsatı söze münhasır olarak dile getirmiş, davranıştan söz etmemiştir. Ancak, İbn Mes'ud'un bu sözünde delil olacak taraf yoktur. Çünkü burada sözün, misal olarak zikredilmiş olma ihtimali vardır ve o, fiilin de aynı hükümde olduğunu kastetmiş olabilir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Kişi içten içe imanını muhafaza etmesi şartıyla, fiilî ya da sözlü ikrah arasında fark yoktur. Bu görüş, Ömer b. el-Hattab ve Meklül'den rivayet edilmiştir. Malik ile Iraklılardan bir kesimin görüşü de budur. İbnü'l-Kasım'ın, Malik'den rivayetine göre bir kimse içki içmeye, namazı terketmeye yahut Ramazan günü oruç açmaya zorlanacak olursa, bu kimseden günai kaldırılmıştır. [\[328\]](#)

6. Çeşitli Fiilleri İşlemek İçin Zorlanma (İkrah):

İlim adamları, icma ile şunu kabul etmişlerdir: Başkasını öldürmek üzere zorlanan bir kimsenin, o kimseyi öldürmeye kalkışması, döverek veya başka bir yolla onun haram olan haklarını çiğnemesi caiz değildir. Böyle bir baskıya maruz kalan kişi, başına gelen bu musibete sabreder, başkasına zarar vermek suretiyle kendisini kurtarmaya kalkışması helâl değildir, dünya ve âhi-rette Allah'tan esenlik dilemekle yetinir.

Zina konusunda görüş ayrılığı vardır. Mutarrif, Esbağ, İbn Abdî'l-Hakem ve İbnü'l-Mâcişûn derler ki: Hiç kimse bu işi yapamaz. Öldürülecek olsa dahi yapmamalıdır. Yapacak olursa günahkârdır ve ona had uygulamak gerekir. Ebu Sevr ve el-Hasen de böyle demişlerdir.

İbnü'l-Arabî der ki: Sahih olan, böyle bir kimsenin zinaya kalkışmasının caiz olduğu ve böyle bir kimseye haddin -gerekli olduğunu görenlerin aksine-gerekmediğidir. Çünkü bunlar, böyle bir kimsenin şehvetinin hilkatten gelen bir şehvet olduğunu ve bunun için ikrahın düşünülemeyeceğini kabul etmişlerdir. Ancak bunlar, şehveti asıl hareket ettiren sebepten gafil kalmışlardır. Bu ise, böyle bir şeye mecbur edilmektir. Zaten onun hükmünü kaldıran da budur. Had

ancak ihtiyarî bir sebebin ortaya çıkardığı şehvet dolayısıyla gereklidir. Bu durumda haddi gerekli görenler, bir şeyi zıddına kıyas etmişlerdir. O bakımdan bunlar, kendiliklerinden doğruya isabet ettirememişlerdir.

İbn Huveyzimendâd da "Ahkâm"mda şöyle demektedir: Mezhebimize mensup ilim adamlarımız, kişinin zinaya ikrah edilmesi halinde, hükmün ne olacağı konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Kimisi böylesine had uygulanır demişlerdir. Zira o, bu işi kendi ihtiyarı ile yapmaktadır. Kimisi de buna had gerekmez, derler. İbn Huveyzimendâd dedi ki: Sahih olan da budur. Ebu Hanife de şöyle demektedir: Eğer onu zinaya zorlayan kişi sultan (devlet yetkilisi)'nden başkası ise, ona had uygulanır. Onu zorlayan kişi sultan ise, kıyasa göre had vurulması gerekir. Ancak ben istihسانen ona had vurulmaması gerektiği kanaatindeyim. İki arkadaşı (Ebu Yusuf ile Muhammed) ona muhalefet ederek şöyle derler: Her iki durumda da böylesine had gerekmez. Onlar bu konuda, erkekliğin sertleşmesini göz önünde bulundurmayıp şöyle demişlerdir: Zina işlemekle öldürülmekten kurtulacağını bildiği takdirde bu işe kalkışması caiz olur. İbnü'l-Munzir de der ki: Bu durumda böylesine had gerekmez, bu konuda zorlayan kimsenin devlet yetkilisi olması ile olmaması arasında da bir fark yoktur. [\[329\]](#)

7. Zorlanan Kimsenin (Mükreh) Boşaması ve Kölelerini Âzâd Etmesi:

İlim adamları, zorlama altındaki kimsenin hanımını boşaması ve kölesini âzâd etmesi hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Şafiî ve mezhebine mensup ilim adamları: Bu konuda ona hiç bir şey düşmez, derler, İbn Vehb'in, İbn. Ömer, Ali ve İbn Abbas'dan naklettiğine göre onlar, böyle bir kimsenin boşamasının hiç bir hüküm ifade etmediği görüşünde idiler. İbnü'l-Münzir de, İbn ez-Zübeyr, İbn Ömer, İbn Abbas, Ata, Tavus, el-Hasen, Şureyh, el-Kasım, Salim, Malik, el-Hvzaî, Ahmed, İshâk ve Ebu Sevr'den de bu görüşü nakletmektedir.

Bir başka kesim ise böyle birisinin boşamasını geçerli kabul etmişlerdir. Bu görüş eş-Şa'bî, en-Nehaî, Ebu Kjlâbe, ez-Zührî ve Katade'den rivayet edilmiştir. KOfeli ilim adamlarının görüşü de budur. Ebu Hanife der ki: İkraһ altında bulunan kimsenin boşaması geçerlidir. Çünkü böyle bir kişinin ikrah ile kaybolduğı, rızadan daha fazla birşey değildir. Kıza ise boşamada -tıpkı alay olsun diye bu işi yapan kimsede olduğu gibi- şart değildir.

Ancak bu batı) bir kıyastır. Alay olsun diye hanımını boşayan kimse, kendi rızası ile boşamayı gerçekleştirmeyi kastetmiştir. Zorlanan bir kimse ise, hanımını boşamaya razı da değildir, böyle bir niyete de sahip değildir, tiz. Peygamber ise:

"Ameller ancak niyetler iledir"[\[330\]](#) diye buyurmuştur. Buharı'de de şöyle denilmektedir: İbn Abbas, hırsızların zorlaması sonucu hanımını boşayan kimse hakkında: Bunun hiç bir kıymeti yoktur, demiştir.[\[331\]](#) İbn Ömer, İbn ez-Zübeyr, eş-Şa'bî ve el-Hasen de böyle demişlerdir. eş-Şa'bî de şöyle der: Hırsızlar, böyle bir kimseyi zorlayacak olurlarsa bu talak değildir. Eğer devlet yöneticisi (sultan) onu zorlayacak olursa, o takdirde bu bir talaktır. İbn Uyeyne bunu açıklayarak söyle demektedir: Çünkü hırsız, böyle bir kimseyi öldürmeye kalkışır. Devlet yöneticisi ise bu durumda kimseyi öldürmez. [\[332\]](#)

8. Zorlama Altında Yapılan Ahş-Veriş:

Zorlama altında bulunan (mükreh) ile baskı altında bulunan (madğût)'ın alış verişinin iki hali sözkonusudur. Birincisi kişinin yerine getirmekle yükümlü olduğu bir hak (vazife) dolayısıyla malını satması halidir. Böyle bir satış geçerlidir, uygundur. Fukahâya göre bu satışta dönüş söz konusu değildir. Çünkü böyle bir kimsenin o sattığı malın dışındaki bir şeye üzerindeki hakkı hak sahibine ödemesi gerekir. Böyle bir işi yapmadığına göre, onun bu malı satışı, kendi tercihi ile yapmış gibidir ve o bakımdan böyle bir satış onun için bağlayıcıdır.

Zulmen zorlanarak, yahut baskı altında tutulan kimsenin satışı ise, satanın aleyhine olmak üzere caiz değildir. Bu durumda böyle bir kimsenin herhangi bir bedel ödemediği kendi eşyasını alması öncelikle söz konusudur. Bu durumda müşteri de ödediği bedeli gider o zalimden alır. Şayet eşya telef olmuşsa, bu durumda ikrah altında satan, o malın bedelinden veya kıymetinden hangisi daha fazla ise, -eğer müşteri, zalimin yaptığı bu haksızlığı bilmeyen birisi ise- zatından alır. Mutarrif der ki: Zorlanan kimsenin durumunu bilen müşteriler, satın aldıkları kölelerin ve ticaret mallarının -tıpkı gasıp gibi- tazminatını öderler. Satın alanın, bu satın almadan sonra köleler hakkındaki âzâd yahut tedbir (ölümünden soma âzâd olmalarını söylemesi) yahud vakıf gibi yeni tasarrufları, zorlanan kimseyi (mükrehi) bağlamaz ve o kendi malını geri almak hakkına sahiptir. Suhnûn der ki: Mezhebimize mensup ilim adamları da, Irak alimleri de ittifakla mükrehin, zulüm ve haksızlık esası üzere yapılacak satışları caiz değildir, demişlerdir. Bu bir icmadır. [\[333\]](#)

9. Zorlanan Kimsenin (Mükrehin) Nikâhı:

Mükrehin nikâhına gelince, Suhnûn der ki: Mezhebimize mensup ilim adamları, mükieh erkek ve kadının nikâhının batıl olduğunu icma ile (ittifakla) kabul etmişler ve şöyle demişlerdir: Böyle bir nikâh üzere devam etmek caiz değildir, çünkü böyle bir nikâh akdi gerçekleşmemiştir.

Muhammed b. Suhnûn der ki: İraklılar, ikrah altındaki kimsenin nikâhını caiz kabul etmiş ve şöyle demişlerdir: Bir kimse bir kadına on bin dirhem mehir ile ödemek üzere nikâhlanmaya zorlanacak olursa ve o kadının dengi olan diğer kadınların mehri bin dirhem ise, bu nikâh caizdir; fakat onun ödemekle mükellef olduğu mehir miktarı bin dirhemdir, bundan fazlası batıl olur. Muhammed (b, Suhnûn) der ki: Iraklılar bin dirhemden fazlasını iptal ettikleri gibi, zorlama sebebiyle nikâhı da iptal etmeleri gerekir. Onların bu görüşleri, Ensar'dan olan Hizam kızı Hansa yoluyla gelen hadiste sabit olan sünnete [334] de Peygamber (sav)'ın nikâhlanmalan hususunda kadınlarla İstişare edilmesini emreden sünnete de muhaliftir. Buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. O bakımdan onların bu görüşlerinin bir anlamı da yoktur. [335]

10. Nikâh ve Cinsel İlişki İçin Zorlama:

Nikâh için zorlanmakla birlikte, cinsel ilişki ve nikâha razı olmak için zorlanmayan bir kimse, bu şekilde nikâhlandığı bir kadın ile cinsel ilişkiye geçecek olursa, bize göre miktarı tesbit edilen mehir esas alınarak nikâhı geçerlidir ve ona had uygulanmaz. Şayet: Ben nikâha razı olmayarak onunla cinsel ilişkiye geçtim, diyecek olursa, ona had ve miktarı tesbit edilmiş mehri ödemek düşer. Çünkü bu kimse miktarı tesbit edilen mehri iptal etmek için iddiada bulunmaktadır. Şayet kadın, erkeğin nikâha zorlandığını bilerek bu işe kalkışacak olursa, ona da had uygulanır.

Nikâhı kabul etmeye ve cinsel ilişkiye zorlanan kadına had düşmez ve onun mehir alma hakkı olur, ilişkiye geçen erkeğe had uygulanır. Bu mesele iyice bellenmelidir. Bunu Suhnûn ifade etmiştir. [336]

11. Kadının Zinaya Zorlanması:

Kadın, zinaya zorlanacak olursa, ona had düşmez. Çünkü yüce Allah: "Zorlanan müstesna olmak üzere" diye buyurmuştur. Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Allah, ümmetimin hata, unutma ve zorlanarak yaptıkları şeylerini atfetmiştir." [337] Yüce Allah'ın: "Kim onları zorlarsa, şüphe yok ki Allah, onların

zorlanmalarından sonra mağfiret ve rahmet edicidir." (en-Nûr, 24/33) buyruğu da bunu gerektirmektedir ki, burada sözü edilenler zinaya zorlanan cariyelerdir.

Köle tarafından zinaya zorlanan cariye hakkında Hz. Ömer'in verdiği hüküm de bu şekilde olup, o cariyeye zina cezası uygulanmamıştır.

İlim adamları, zinaya zorlanan kadına had uygulanmayacağını ittifakla kabul etmişlerdir. Malik de şöyle demektedir: Kadın, kocası bulunmaksızın hamile olduğu görülüp de, ben zina etmek için zorlandım, diyecek olursa, onun bu iddiası kabul olunmaz ve ona had uygulanır.

Ancak bu hususta onun bir beyyinesi bulunuyor yahut kanları akararak gelmiş veya zorlanırken yanına varılmış olması veya buna benzer durumunun lesbi edilmesi hali müstesnadır.

Malik, bu hususta Ömer b. el-Hattab'ın şu sözlerini delil göstermektedir: Muhsan olmaları halinde ve beyyine bulunup yahut hamilelik görülüp veya itiraf söz konusu ise, erkek ve kadınlardan zina edenlerin re'cm edilmeleri Allah'ın Kitabında yer alan bir gerçektir.[\[338\]](#)

İbnü'l-Münzir der ki: Ben, bu hususta birinci görüşü kabul etmekteyim. [\[339\]](#)

12. Zinaya Zorlanan Kadına, Mehrin Gerekip Gerekmediği:

Zorlanarak kendisiyle zina edilen kadına mehir vermenin gerekip gerekmediği hususunda görüş ayrılığı vardır. Ata ve ez-Züherî derler ki: Böyle bir kadına mehr-i misil verilmesi gerekir. Bu, Malik, Şafiî, Alîmed, tshak ve Ebu Sevr'in de görüşüdür. es-Sevrî der ki: Onunla zina eden erkeğe had uygulanacak olursa, mehir de söz konusu olmaz. Bu görüş, eş-Şa'bî'den de rivayet edilmiştir. Malikin mezhebine mensup ilim adamları da, rey ashabı da bu görüştedirler. İbnü'l-Münzir ise birinci görüş sahih olandır, demektedir. [\[340\]](#)

13. Kocadan Hanımının Zorla Alınmak İstenmesi:

Bir kimse hanımını ellerine vermesi helal olmayan kimselere teslim etmeye zorlanacak olursa, onu verir ve bu uğurda kendisini ölüme bırakmaz. Onu kurtarmak için herhangi bir eziyete de katlanmasına gerek yoktur.[\[341\]](#) Bu konudaki asıl dayanak, Buhârînin, Ebu Hureyre'den yaptığı şu rivayettir: Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İbrahim (a.s), Sara ile hicret etti. Onunla bir şehire girdi. Orada krallardan bir kral yahut zorbalardan bir zorba vardı. Bu kral ona, o kadını bana gönder, diye haber gönderdi. Hz. İbrahim onu

gönderdi. Kral, Sâra'ya gitmek üzere kalktı, o da kalkıp abdest ahp namaz kıldı ve şöyle dua etti: Allah'ım, eğer ben Sana ve senin peygamberine iman etmiş isem şu kâfiri bana musallat etme. Birden hırıltılı nefes almaya başladı ve ayağını yere vurmaya koyuldu."[342]

Bu hadis, aynı zamanda Sârâ'nın kınanacak bir hali sözkonusu olmadığı gibi, zorlanan bir kadın için kınamanın; halvetten daha büyük işler dolayısıyla da haddin sözkonusu olmayacağına delil teşkil etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [343]

14. Zorlama Altında Yapılan Yemin:

Zorlanarak yemin edenin (miikreh'in) yemini İse Malik, Şafî, Ebû Sevr ve ilim adamlarının çoğunluğuna göre hiç bir şey gerektirmez. İbn Mâcişûn der ki: Bir kimse yemin etmeye zorlanacak olursa, ister Allah'a itaat olan bir hususa dair yemin etsin, ister masiyel olan bir hususa dair yemin etsin farket-mez.

Mutarraf de şöyle demektedir: Bir kimse, Allah'a isyanı gerektirecek bir hususa yahut da İşlenmesi itaat da olmayan, masiyet de olmayan bir hususa dair yemine zorlanacak olursa, bu husustaki yemin hükümsüzdür. Eğer, mesela yöneticinin fasık bir kimseyi yakalayarak ona talâk ile içki içmeyeceğine dair yemin ettirse, yahut fasıkhk etmeyeceğine, yapacağı işinde kimseyi aldatmayacağına dair yemin etmeye zorlasa, yalıl da baba oğlunu terbiye etmek maksadıyla yemin ettirirse, böyle bir yemin bağlayıcıdır, İsterse ikrah altında bulunan kimse yükümlü tutulduğu bu hususlarda hala etmiş dahi olsa farketmez. İbn İlabib de böyle demiştir.

Ebu Hanife ve KûfelÜerden ona uyanlar ise şöyle derler: Böyle bir kimse bir İş yapmamak üzere yemin edip de sonradan yapacak olursa, yeminini bozmuş olur. Derler ki: Çünkü zorlanan bir kimse için yapacağı bütün yeminlerde kinayeli ve üstü kapalı ifadeler ile başka şeyleri kastetme imkânı vardır. Bu kişi yemininde, kinayeli ve Üstü kapalı ifadelere başvurmayıp niyeti de zorlandığı şeye muhalif olan başka yönleri kaymadığına göre, o kimse yemini kastetmiş demektir.

Birinci görüşün savunucuları ise şöyle detil getirirler: Bir kimse yemine zorlanacak olursa, onun niyeti elbetteki sözüne muhaliftir. Çünkü o, hakkında yemin ettiği şeyi istememektedir. Buna zorlanmış bulunmaktadır. [344]

15. Yeminin Bozulması İçin Zorlamak (İkrâh):

İbnü'l-Arabî der kî: Garip İhususlardan birisi de bizim (Maliki mezhebine mensup) ilim adamlarımızın, yemini bozmaya dair zorlama yapılırsa, bunun sonucunda yemin bozulur mu, bozulmaz mı konusunda farklı görüşlere sahip olmalarıdır. Bu, aslında Irak âlimlerinin ortaya attıkları ve onlardan bize sirayet etmiş bir meseledir. Keşke bu mesele de oimasaydı, onlar da olmasaydı. Ey mezhebimize mensup ilim adamları söyleyin bana, yeminin zorlama sonucu bağlayıcı olmadığı hususu ile, zorlama ile yeminin bozulmayacağı hususu arasındaki fark nedir? Artık Allah'tan korkun, basiretlerinize dönün ve böyle bir rivayete kanmayın. Çünkü bu, dirayet hususunda olumsuz bir damgadır. [\[345\]](#)

16. Mala Gelecek Zarar İkrahi Sayılır mı:

Bir kimse, yemin etmek için zorlanıp da etmediği takdirde onun bir miktar malının alınması söz konusu olursa; -haksızca vergi alımlar, zalim vergi toplayıcılar ve haksızlık yapanların uygulamalarında görüldüğü gibi- bu konuda Malik şöyle demektedir: Böyle bir hususta takiiye (korunma) yoluna gidilmez. Kişi, yemini ile ancak bedenine gelecek zararı defetme yoluna gidebilir, malına gelecek zararı değil.

İbnu'l-Mâcişûn der ki: Böyle bir kimse, kendi malına gelecek zararı def ederek, bedenine gelecek bir zarardan korkmayacak olsa dahi yemin eder. İbnü'l-Kasim ise, MutarriPin kanaatini kabul eder ve o da bu görüşü Malik'den rivayet eder. İbn Abdilhakem ve Esbağ da böyle demişlerdir.

Derim ki: İbnü'l-Mâcişûn'un görüşü sahih olandır. Çünkü kişinin malını savunması, canını savunması gibidir. el-Hasen ve Katade'nin de görüşü budur, ileride gelecektir. Rasûlullah (sav) da şöyle buyurmuştur: "Muhakkak kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız size haramdır." [\[346\]](#) Yine bir başka hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Müslümanın her şeyi müslümana haramdır: Kanı, malı ve ırzı (şeref, haysiyet ve namusu)." [\[347\]](#)

Ebu Hureyre de şöyle rivayet etmektedir: Bir adam, Rasûlullah (sav)'a gelerek: Ey Allah'ın Rasulü dedi, ne dersin bk adam gelip malımı almak İsterse (ben ne yapayım)? Hz. Peygamber: "Ona malını verme" diye buyurdu. Adam: Peki ya benimle çarpışacak olursa ne dersin? Hz. Peygamber: "Sen de onunla çarpış" diye buyurdu. Yine adam: Peki, ya beni öldürecek olursa görüşün nedir? diye sorunca, Hz. Peygamber: "Sen şehidsin" diye buyurdu. Bu sefer adam: Peki, ya

ben onu öldürecek olursam görüşün nedir? diye sorunca, Hz. Peygamber bu sefer: "O da ateştedir" diye buyurdu. Bu hadisi Müslim rivayet etmiş olup, [\[348\]](#) buna dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır.

Muarrif ve İbnü'l-Mâcişün derler ki: Bir kimse, "kendisinden yemin etmesi istenmeden önce, malına ve bedenine gelebilecek bir zarardan korkarak, zalim yöneticiye karşı kendisinden istenmeden önce yemine başlayıp da ona yemin edecek olursa, bu yemine bağlı kaiması icabeder. İbn Abdîlhakem ve Esbağ da böyle demişlerdir. Yine İbnü'l-Mâcişün, zalim bir kimse tarafından yakalanıp da kendisine yemin ettirmeden önce elbette [\[349\]](#) talâkı ile yemin edecek olur da bu zalim kişi onu -yalan söylediği halde- bırakacak olursa, yemin eden kişi de dövülmekten ve öldürülmekten, malının alınmasından korkarak yemin etmiş ise, eğer korku ihtimalinin ağır basması ve zulmünden kurtulmak ümidi ile kendiliğinden yemin etmiş ise, bu kimse bu şartlar altında ikrâh çerçevesi içerisine girmiş olur ve ona bir şey düşmez. Şayet kurtulmak ümidi ile yemin etmemiş ise, o takdirde o kimse iânîs (yeminini bozmuş) olur. [\[350\]](#)

17. Küfrü Gerektiren Sözleri Söylemek İçin Zorlanan Kimsenin

Gözönünde Bulundurması Gereken Hususlar:

Muhakkik ilim adamları şöyle demişlerdir: Zorlanan bir kimse, küfrü gerektiren sözler söyleyecek olursa, bu sözleri ancak kinayeli ifadelerle söylemesi caiz olur. Çünkü bu gibi kinayeli ifadeler kullanmak suretiyle yalandan kaçıp kurtulma imkânı vardır. Bu şekilde söylenmeyecek olursa, kişi kâfir olur. Çünkü zorlamanın kinayeli ifadeler üzerinde herhangi bir etkisi söz konusu olmaz. Mesela, bir kimseye; Allah'ı inkâr et" denilecek olursa, o da; diye "yâ"yı ilave ederek söyler. (Oyalanan kimseyi inkâr ediyorum demektir.) Aynı şekilde böyle birisine: Nebi'yi inkâr et, denilirse, o da şöyle der: "Nebiyyi inkâr ediyorum" diye şeddeli söyler. Bu da yüksekçe bir yer demektir. Yine, sofrayı andıran şekilde kuru hurma dallarından yapılan şey hakkında da kullanılır. O bu sözü söylerken, kalbiyle bunlardan birisini kasteder, böylelikle küfürden ve küfrün günahından da uzak durmuş olur. Şayet ona hemzeli olarak; Nebî'i inkâr et, denilecek olursa, o da "haber veren kimse"yi kastederek, Nebî'i inkâr ediyorum, der. Yani, Tulayha, Mü-seylemetü'l-Kezzâb gibi herhangi bir haber veren kimseyi kast eder. Ya da bununla, şairin hakkında şu beyiti söylemiş olduğu Nebî'i de kasL edebilir:

"Bir araya toplanmış, un gibi çakıl yığınının yakınındaki yüksekçe yerinde

(nebi') İnce ve ufalmış çakıl yığınınına döndü." [\[351\]](#)

18. Küfre ve Başka Hususlara Zorlanan Kimsenin Ölümü Tercih Etmesi:

İlim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir: Bir kimse küfür üzere zorlanıp da öldürülmeyi tercih edecek olursa, Allah nezdinde ruhsatı tercih eden kişiden daha büyük ecir air.

Ancak, işlenmesi helâl olmayan ve öldürülme dışındaki bir fiili işlemeye zorlanan kimse hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malikî mezhebine mensup ilim adamları derler ki: Bu gibi durumlarda, zor olan yolu seçmek, öldürülmeyi ye dövülmeyi tercih etmek, Allah nezdinde ruhsat olanı yapmaktan daha faziletlidir. Bunu İbn Habib ve Suhnûn zikretmişlerdir.

İbn'Suhnûn ise, Iraklılardan şunu nakletmektedir: Bir kimse, öldürülmek yahut bir azasının kesilmesi veya ölümle sonuçlanmasından korkulacak şekilde dövülmek ile tehdit edilecek olursa, bu kimse şarap içmek yahut domuz eti yemek gibi zorlandığı işi yapabilir. Şayet öklürölünceye kadar denileni yapmayacak olursa, bunun günahkâr olacağından korkarız. Çünkü böyle bir kimse muztar (zaruret ile karşı karşıya bulunan) kimse gibidir.

Habbâb b. el-Eret şunu nakletmektedir: Rasûlullah (sav)'a, Kâ'be'nin gölgesinde elbisesine yastık gibi yaslanmış olduğu bir sırada şikayette bulunduk ve ben (Ona) şöyle dedim: Bizim için Allah'tan yardım dilemez misin, bizim için dua etmez misin? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Sizden öncekiler arasından {iman eden adam) yakalanır, yerde ona bir çukur kazılır, o çukura bırakılır. Testere getirilir, başının üzerine konulur ve ikiye bölünürdü. Demir taraklarla taranarak et ve kemiği bir birinden ayrılırdı. Fakat bütün bu yapılanlar, o kimseyi dininden alıkoymazdı. Allah'a yemin ederim ki O, binici, San'a'dan Hadramût'a kadar kalbinde Allah'ın korkusu ile, kurdun koyunlarına saldıracağı korkusundan başka hiç bir şeyden korkmaksızın (güvenlik içerisinde) yol alacağı bir hale kadar bu işi tamamlayacaktır. Fakat siz acele ediyorsunuz." [\[352\]](#)

Peygamber (sav) geçmiş ümmetlerden Allah yolunda o, zor şeylere sabretmeleri ve işkenceden kurtulmak kastıyla kalbjerinde imanı gizlemeyip zahiren de kâfir olmayışlarından övgü ile sö;/ etmektedir. İşte bu dövülmeyi, öldürülmeyi, hakir düşürülmeyi ve cennetler yurdunda ikâmeti ruhsata tercih edenlerin delilidir. İleride buna dair daha geniş açıklamalar, yüce Allah'ın izniyle Uhdûd (85. Sûre. olan el-Bur'ûc) Sûresİ'nde gelecektir.

Ebu Bekir Muhammed b. Muhammed b. el-Ferac b. el-Bağdadî şöyle demektedir: Bize, Şureyh b. Yunus, İsmail b. İbrahim'den anlattı. O, Yunus b.

Ubeyd'den, o, el-Hasen'den naklettiğine göre, Museylime'nin bazı gözcüleri, Peygamber (sav)'ın ashabından iki kişiyi yakalayıp Museylime'nin yanına götürdüler. Onlardan birisine: Sen Muhammed'in Allah'ın Rasulü olduğuna şahidlik eder misin diye sordu, o, evet dedi. Bu sefer: Peki, benim de Allah'ın rasulü olduğuma şahidlik eder misin diye sorunca, adamın yine: Evet demesi üzerine onu serbest bıraktı. Diğerine de: Muhammed'in Allah'ın Rasulü olduğuna şahidlik eder misin diye sordu o; Evet dedi. Bu sefer: Peki, benim de Allah'ın rasulü olduğuma şahidlik eder misin, diye sorunca adam: Ben sağırım, kulaklarım işitmiyor, dedi. Müseyyime bunu önüne alarak boynunu vurdu.

Kurtulan kişi, Peygamber (sav)'ın yanına varıp: Helak oldum, dedi. Hz. Peygamber: "Seni helak eden nedir?" diye sorunca, başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Senin arkadaşın sağlam olan yolu seçti. Sen de ruhsat yolunu seçtin. Şu anda halin ne ise osun." Adam: Şehadet ederim ki sen Allah'ın Rasulüsün, dedi. Hz, Peygamber de: "Şu anda sen, ne üzere isen öylesin" diye buyurdu. [353]

Zalim yöneticinin, kişinin kendisi hakkında yahud bir adamı ya da onun malını kendisine göstermesi üzerine yemin ettirmesi ile ilgili olarak el-Ha-sen şöyle demiştir: O kişiye, yahud da malına zarar geleceğinden korkarsa, (yalan yere) yemin etsin ve yeminin de keftaretini ödemesin. Kendisi yahud kendi malı hakkında yemin etmesi halinde de Katade'nin görüşü budur, ilim adamlarının bu husustaki görüşleri daha önceden geçmiş bulunmaktadırlar.

Musa b. Muaviye'nin naklettiğine göre, Malik'in arkadaşlarından Ebu Sa'îd b. Eşres'e Tunus'daki sultan, öldürmek istediği bir adam hakkında o kimseyi evinde barındırmadığına ve onun nerede olduğunu bilmediğine dair yemin ettirdi. Bunun üzerine İbn Eşres de ona istediği şekilde yemin etti ve o gün İbn Eşres hem o kimsenin bulunduğu yeri biliyordu, hem de yanında barındırmış idi. Sultan ona, üç talak ile yemin etmesini söyledi, İbn Eşres de ona istediği şekilde yemin ettikten sonra hanımına benden ayrı dur dedî. Hanımı da ondan ayrı durdu. Arkasından İbn Eşres bineğine binip Keyrevân'da el-Behlûl b. Râşid'in yanına gitti. Ona olanları anlattı. el-Beh-lûl ona: Malik, senin yeminin yalan olduğu için hanımın senden boş olur der. İbn Eşres ona şöyle dedi: Ben de Malik'i böyle derken dinledim. Eakat ben bu konuda ruhsat istiyorum veya buna yakın, bu anlamda bir söz söyleyince el-Behlûl b. Raşid ona şöyle dedi: Hasan-ı Basrî'nin dediğine göre ise, sen yemininde halis değilsin (yemininin hükmü yoktur) demiştir. Bunun üzerine İbn Eşres, el-Hasen'in görüşünü kabul ederek hanımına döndü.

Abdumelik b. Habib de şunu anlatmaktadır: Bana, Ma'bed, el-Müseyyeb b.

Şerik'den anlattı, o da Ebu Şeybe'den dedi ki: Ben, Enes b. Maîk'e bir kimseye karşılık yakalanan bir diğer kimsenin durumu hakkında: O kimseyi yemin ederek koruyabilecekse. senin görüşüne göre yemin eder mî? diye sordum, o da: Evet dedi. And ederim ki, yetmiş yalan yemin etmek, bir müsiü-manın bulunduğu yeri göstermekten bana daha kolay gelir.

İdris b. Yahya da dedi kî: Velid b. Abdulmelik casuslara, casusluk ederek insanlarla ilgili haberleri kendisine getirmesini emrederdi. Bu casuslardan birisi Recâ b. Hayve'nin ders halkasında oturdu. Oradakilerden birisinin Velid'e dil uzattığını gördü. Velid, durumu Reca'ya biîdirerek, ey Reca dedi. Senin meclisinde benden kötü şekilde söz ediliyor ve sen buna karşı çıkmıyorsun öyle mi? dedi. Reca: Böyle bir şey olmamıştır ey Mü'minlerin Emiri deyince, Velid ona: Kendisinden başka ilah olmayan Allah adına yemin eder misin? deyince o: Kendisinden başka ilah olmayan Allah adına, dedi. Bunun üzerine Velid, emir vererek casusa yetmiş kırbaç vuruldu. Bu casus, Recâ ile karşılaştığında şöyle dermiş; Ey Reca, benim sırtımda yetmiş kamçının izi durduğu hâlde, senin yüzün suyu için yağmur İstenir. Recâ da şöyle derdi: Senin için sırtına vurulan yetmiş kamçı, müslüman bir kimsenin öldürülmesinden daha hayırlıdır. [\[354\]](#)

19. Zorlama (İkrâh)'m Sınırı:

İkrahın sınırları hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Ömer b. el-Hattab (r.a)'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir. Kişiyi korkutacak yahut bağlayacak veya dövecek olursan o, kendi nefsi adına emniyette değildir.

İbn Mes'ud da şöy[e demiştir: Benden iki kamçıyı dahi uzaklaştıracığını bilip de söylemeyeceğim hiç bir söz yoktur.

el-Hasen de der ki: Kıyamet gününe kadar takiiye yapmak mü'min için caizdir. Şu kadar var ki, şanı yüce ve mübarek olan Allah, başkasının ölümüne sebep teşkil edecek bir davranışı takiiye olarak kabul buyur ma m ıştır.

en-Nehaî der ki: Zincire vurup bağlamak ikrahtır, hapse atmak ikrahtır. Ma-lik'in görüşü de budur. Ancak Malik şöyle der: Korkutucu tehdit de bir ikrahtır. Vele ki bu haksızlık yapan kimsenin zulmü tahakkuk ettiğinde ve tehdit ettiğim yerine getirdiğinde bu korkutma gerçek i eş meşe bile. Ancak, Malik ve mezhebine mensup ilim adamlarına göre, dövme ve hapse atmanın belirli bir süre ile sınırlandırılması söz konusu değildir. Bu, acıtacak kadar dövmek ile sınırlandırılmıştır. Hapis ise, zorlanan kimsenin sıkıntıya düşeceği ve dallanacağı süre ile tahdit edilmiştir. Yine Malik'e göre, sultanın (devlet yetkilisinin) da, başkasının da zorlamaları bir ikrahtır.

Kûfeli bilginler çelişkiye düşerek, şarab içmek ve meyteyî yemek için hapse atmayı, zincire vurmayı ikrah kabul etmemişlerdir. Çünkü bu iki sebepten dolayı kişinin telef olacağından korkulmaz [\[355\]](#) Oysa HaneFiler, bu iki şekli de kişinin: Filanın bende bin dirhem alacağı vardır, şeklindeki ikrarında ikrah olarak değerlendirmişlerdir.

İbn Sulurûn der ki: Fukahânın ileri derecedeki acı ve ızdırap veren uygulamaları ikrah kabul etmek üzere icma etmeleri, İkrâhın kişinin Ölümü ile sonuçlanmayan hususlarda da söz konusu olduğuna delildir. Malik de, bir kimsenin tehdit, hapse atılmak veya dövülmek ile bir yemin etmeye zorlanacak olursa, bu yemini yapıp bundan dolayı yeminini bozmuş olmayacağı kanaatini benimsemiştir, Şafîî, Ahmed, Ebu Sevr ve ilim adamlarının çoğunluğunun görüşü de budur. [\[356\]](#)

20. Kinayeli İfadeler ve İkrah:

Kinayeli ve üstü kapalı ifadeler (tarizler) arasında, yalana ihtiyaç bırakmayacak olanlar vardır diye sabit olmuş ifade de bu bahsin kapsamındadır.

el-A'rneş'in, İbrahim en-Nehaî'den rivayetine göre o şöyle demiştir: Adamın birisine senden söylediğine dair bir takım sözler ulaşacak olursa, senin: Allah'a yemin olsun ki, hiç şüphesiz Allah senin hakkında bu kabilden ne söylediğimi [\[357\]](#) bilir" demende bir mahzur yoktur. AbdulmeÜk b. Habib der ki, Bu: Şüphesiz Allah benim söylediğimi bilir anlamındadır. Fakat ifade zahiri itibariyle böyle bir şey söylemediği manasınadır. Bu durumda yemin ederken bu sözleri söyleyenin yeminini bozması (yalan olması) söz konusu olmadığı gibi, bu sözünde yalan söylemesi de mevzubahis değildir.

en-Nehaî der ki: Onların, kendilerine gelecek zararları önledikleri ve değişik anlamlara gelme ihtimali bulunan yemin ifadeleri vardı. Onlar, bu ifadeleri kullanmakla yalan söyledikleri görüşünde de değillerdi ve yalan yemin ettikleri kanaatinde de değillerdi. Abdumelik dedi ki: Onlar, bu gibi ifadelere; hak hususunda bir hile ve bir aldatmaya dair olmaması şartıyla, ta-rizli (kinayeli) ifadeler adını verirlerdi.

Yine el-A'rneş der ki: İbrahim en-Nehaî, yanına birisi gelip de karşısına çıkmayı istemiyor idiyse, evinde mescid edindiği yerde oturur ve cariyesine şu talimatı verirdi: Ona git de ki: Allah'a and olsun ki o, mesciddedir.

Muğire'nin, İbrahim'den rivayetine göre, askeri birlik arasında yer alan bir kimseye, komutanlarına arz edildikleri vakit şöyle demesini caiz görüyordu: Allah'a yemin ederim, benden başkasının bana doğruyu göstermesi söz konusu

olmadıkça, ben doğru yolu bulamam. Yine benden başkasının beni bineğin sırtında taşıması müstesna, bineğim yoktur ve buna benzer sözleri söyleyebileceğini kabul ederdi. Abdülmelik der ki: O, "benden başkası" sözleriyle yüce Allah'ı kastetmektedir. Çünkü ona doğru yolu gösteren de, bineğin sırtında taşıma imkânı veren de O'dur. Bu gibi bir durumda kişinin yalan yere yemin ettiği ve sözünde yalancı olduğu görüşünde değillerdi. Ancak onlar, bu sözlerin aldatmak, zulüm ve hakkı inkâr etmek uğruna söylenmesini mekruh kabul ederler; bu işi yapmaya kalkışan kimselerin, bu aldatmalarında günahkâr olmakla birlikte, yeminleri dolayısıyla keffarete bulunmalarının vacib olmadığı görüşündeydiler. [\[358\]](#)

21. Küfre Göğüs Açımlar:

"Fakat küfre göğüs açılsa" yani, küfrü kabul için göğsüne genişlik verirse... demektir.

Bunu yüce Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Bu, aynı zamanda kaderiyenin görüşünü de reddetmektedir.

Göğüs" kelimesi mefûl olarak nasb edilmiştir. "... İşte Allah'ın gazabı onların üzerinedir ve onlar için çok büyük bir azab" olan cehennem azabı "da vardır. [\[359\]](#)

107. Bunun sebebi, onların dünya hayatını âhiretten daha çok sevmeleri ve Allah'ın hiç şüphesiz kâfirler topluluğuna hidâyet vermemesidir.

108. İşte onlar, Allah'ın kalblerini, kulaklarını ve gözlerini mühür-lediği kimselerdir. Ve onlar, gafil olanların tâ kendileridirler.

109. Şüphesiz ki onlar, âhirette de hüsrana uğrayanların tâ kendileridirler.

"Bunun" yani bu gazabın "sebebi, onların dünya hayatını âhiretten daha çok sevmeleri" dünyayı âliiretc tercih etmeleri "ve Allah'ın, biç şüphesiz kâfirler topluluğuna hidâyet vermemesidir" buyruğundaki Ve Allah'ın hiç şüphesiz" buyruğundaki Hiç şüphesiz" edatı, Bunun sebebi, onların" anlamındaki buyruğuna atf ile cer mahallindedir.

Daha sonra yüce Allah, bu kâfirlerin niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır: "İşte onlar, Allah'ın" verilen öğütleri kavramalarını önlemek üzere "kalblerini" yüce Allah'ın kelamını işitmeye karşı "kulaklarını" Allah'ın âyet ve belgelerine bakmaya karşı "gözlerini mühür-lediği kimselerdir. Ve onlar" kendileri hakkında ilahi muradın ne olduğundan yana "gafil olanların tâ kendileridirler."

"Şüphesiz ki onlar, âhirette de hüsrana uğrayanların tâ kendileridirler." Bu buyruğun anlamına dair açıklamalar daha önceden (Hûd, 11/22'de) geçmiş bulunmaktadır. [\[360\]](#)

110. Ayrıca şüphe yok ki Rabbin, işkenceye uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere; evet Rabbin, muhakkak bundan sonra Gafurdur, Rahimdir.

Yüce Allah'ın: "Ayrıca, şüphe yok ki Rabbin, işkenceye uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere..." buyrukları, hep Ammâr (r.a) hakta rt da dır. Yani, cihad üzere sabredenlere demektir. Bu açıklamayı en-Nehhâs nakletmiştir. Katade ise der ki: Bu âyet-i kerime, müşriklerin azap ve işkencelerinden sonra Medine'ye hicret etmek üzere çıkan bir topluluk hakkında inmiştir. Bunların kimlikleri daha önceden bu sûrede (16/106. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Bunun, İbn Ebi Şerh hakkında indiği de söylenmiştir. Bu, irtidad edip müşriklere katılmıştı. Peygamber (sav) da Mekke'nin feth edildiği günü öldürülmesini emretmiş idi. Abdullah, Osman (r.a)'ın himayesini istedikten sonra, Peygamber (sav) da onun bu himayesini kabul etmiş idi. Bunu Nesaî, İbri-me'den, O da İbn Abbas'dan şöylece zikretmektedir: en-Nahl Sûresi'nde yer alan: "Kalbi iman ile dolu olduğu halde zorlanan müstesna olmak üzere... onlar için çok büyük bir azab vardır" buyruğu nesh edilerek, bundan yüce Allah, istisnada bulunup şöyle buyurmuştur: "Sonra, şüphe yok ki Rabbin, işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere, sonra da cihad edenlere ve sabredenlere, evet Rabbin muhakkak bundan sonra Gafurdur, Rahimdir" diye buyurmuştur. Burada kastedilen kişi ise, Mısır valiliği yapmış bulunan, Abdullah b. Sa'd b. Ebi Serh'dir. Bu, Rasûlullah (sav)'ın kâtipliğini yapıyordu. Şeytan onun ayağını kaydırdıktan sonra kâfirlere katılmıştı. Hz. Peygamber de Mekke'nin feLİ edildiği gün öldürülmesini emretmişti- Osman b. Alfân (r,a) onun için himaye istedi, Rasûlulâh (sav) da onun bu himaye isteğini kabul etmişti. [\[361\]](#)

111. O gün, gelen herkes kendi nefsi için mücadele edecek. Herkese yaptıklarının karşılığı eksiksiz olarak verilecek ve onlara asla zulmedilmeyecektir.

"O gün, gelen herkes kendi nefsi için mücadele edecek." Yani, şüphesiz Aİlah, öyle bir günde bağışlaması ve merhameti çok bol olandır. Veya sen onlara: "O

gün gelen herkesün) kendi nefsi İçin mücadele edece(ği)" yani, kendisi için tartışıp delil getireceği bir gün olacağını hatırlat. Haberde nakledildiğine göre herkes, kıyamet günü: Nefsim, nefsim diyecektir. Bu ise, o günün şiddet ve dehşetinden dolayı böyle olacaktır. Muhammed (sav) ise, müstesna olacaktır. O, ümmeti hakkında dilekte bulunacaktır.[\[362\]](#)

Hz. Ömer (r.a)'den nakledildiğine göre o, Ka'b el Ahbâr'a şöyle demiş: Ey Ka'b! Bizi korkut, bizi heyecanlandır, bize anlat, bizi uyar. Bunun üzerine Ka'b ona şöyle demiş: Ey Mü'minlerin emiri! Nefsim elinde olana yemin ederim ki, eğer kıyamet günü yetmiş peygamberin amelî ile dahi gidecek olsan, senin önünde öyle anlar gelecek ki, kendinden başka hiç bir şey seni ilgilendirmeyecektir. Gerçek şu ki, cehennemin öyle bir kaynayıp coşması vardır ki, diz kapakları üzerine düşmeyecek mukarreb bir melek ve seçkin bir peygamber yoktur. Hatta İbrahim el-Halil dahi, Haîllîğini zikrederek: Rabbim, ben Senin halilin İbrahim'im. Ve bugün Senden, kendimden başka bir şey istemiyorum, diyecektir. Bunun üzerine Hz. Ömer ona şöyle sorar: Ey Ka'b! Peki, sen bu söylediklerini Allah'ın kitabının hangi âyetinde bulabiliyorsun. O, şu cevabı verir: Yüce Allah'ın: "O gün, gelen herkes kendi nefsi için mücadele edecek. Herkese yaptıklarının karşılığı eksiksiz olarak verilecek ve onlara asla zulmedilmeyecektir" buyruğu bunu göstermektedir.

İbn Abbas da bu ayet-i kerime hakkında şunları söylemiştir: Kıyamet gününde insanların tartışmaları devam edip gidecektir. Hatta ruh, bedenden davacı olacak ve: Rabbim diyecektir. Ruh Sendendir, onu Sen yarattın. Benim, kendisiyle yakalayacağım elim, kendisiyle yürüyeceğim ayağım, kendisiyle göreceğim gözüm, kendisiyle duyacağım kulağım, kendisiyle kavrayıp belleyeceğim aklı yoktu. Nihayet, ben bu bedenim içine girdim. O bakımdan, Sen bu bedene azabın çeşitlerini kat kat ver ve beni kurtar, diyecektir. Bunun üzerine beden de şöyle diyecektir: Rabbim! Sen beni elinle yarattın. Ben, tahta gibi bir şeydim. Benim kendisiyle yakalayacağım elim, kendisiyle yürüyeceğim ayağım, kendisiyle göreceğim gözüm, kendisiyle işiteceğim kulağım yoktur. Nihayet bu, bir nur ışığı gibi geldi ve onun vasıtasıyla dilim konuşmaya, onunla gözüm görmeye, onunla ayağım yürümeye, onunla kulağım işitmeye başladı. O bakımdan, çeşitli azapları buna kat kat ver ve beni bu azabdan kurtar. Devamla dedi ki: Allah, her ikisine kör ile kötürümün misalini verecektir. İkisi de içinde çeşitli meyveler bulunan bir bahçeye girer-ier. Kör, meyvenin nerede olduğunu görmez, ancak kötürüm ise buna bir türlü elini uzatamaz. Bunun üzerine kötürüm, köre: Yanıma gel, beni taşı. Ben de yiyeyim, sana da yedi reyim, diye seslenir. Kör, kötürümün yanına yaklaşır, onu sırtında taşır. Ve böylelikle o meyveden yerler. Bu durumda

azab kimindir? İşte berikinize de azab gösterilecektir, diye buyurur. Bunu, es-Sa'le-bî nakletmektedir. [363]

112. Allah, şöyle bir kasabayı örnek olarak verir: O kasaba, güven ve huzur içindeydi. Rızkı da kendisine her bir yandan bol bol geliyordu. Fakat o(ranın ahalisi), Allah'ın emirlerine karşı nankörlük etti de, Allah da ona, ısrarla işledikleri yüzünden açlık ve korku elbisesini tattırdı.

"Allah, şöyle bir kasabayı, örnek olarak verir" diye başlayan bu buyruk, müşriklere dair anlatılanlarla alâkalıdır. Rasûlullah (sav), Kureyş müşriklerine beddua ederek şöyle demişti: "Allah'ım! Mudar üzerindeki baskını daha da artır ve bu yılları onlar için Yusuf'un (kıtlık) yılları gibi yap." [364] Bunun üzerine kıtlık belasına uğratıldılar, o kadar ki, kemikleri yemekle karşı karşıya kaldılar. Rasûlullah (sav) da onlara yiyecek gönderdi ve bu yiyecek aralarında dağıtıldı. "O kasaba, güven ve huzur içindeydi." Oranın ahalisi hiç bir şekilde rahatsız ve tedirgin edilmezlerdi. "Rızkı da kendisine her bir yandan" karadan ve denizden "geliyordu." Bunun bîr benzeri de yüce Allah'ın: "Her şeyin mahsullerinin toplandığı güven dolu bir haremde..." (ei-Kasas, 28/57) âyetidir.

"Fakat o, Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler." Bu buyruktaki; Nimetler" kelimesi, 'in çoğuludur. Güç, kuvvet" kelimesinin çoğulu oluşu gibi. "Nimetler" kelimesinin tekilinin; olduğu da söylenmiştir. Sefil" kelimesinin çoğulunun gelmesi gibi. Burada sözü geçen nankörlük Muhammed (sav)'ın yalanlanma-sıdır.

"Allah da ona" oranın halkına, "ısrarla işledikleri" küfür ve masiyetler "yüzünden, açlık ve korku elbisesini tattırdı." Yüce Allah'ın burada, açlık ve korkuya "elbise" adını vermesinin sebebi, zayıflık, renklerinin değişmesi, hallerinin kötülüğünün üzerlerinde tıpkı bir elbise gibi açıkça görülmesinden dolaydır.

Buradaki "korku" kelimesini Hafs b. Gıyâs, Nasr b. Âsim, İbn Ebi İslâk, el-Hasen ile Abdulvaris'in, Ubeyd ve Abbas'in kendisinden rivayetlerine göre Ebu Amr, şeklinde nasb ile "ona... tattırdı" anlamındaki fiilin mefulü, Açlık... elbisesi" üzerine atf ile okumuşlardır. Allah da ona... açlık elbisesini ve korkuyu tattırdı, demek olur.

Buradaki korkudan kaslın, Peygamber (sav)'ın gönderdiği etraflarını sarıp dolaşan sedyeleri olduğu da söylenmiştir.

Tatmak, aslında ağız ile olur. Daha sonra bu, istiare yolu ile karşı karşıya kalınan belâlar hakkında da kullanılmıştır. Yüce Allah, burada Mekke'yi diğer şehirlere

misal olarak göstermiştir. Yani bu şehir Allah'ın Beyt'inin yakınlarında bulunmakla birlikte ve Mescid(-i Haram)ı imar etmesine rağmen, bu belde ahalisi küfre sapıp nankörlük edince, kıtlık musibeti ile karşı karşıya kaldığına göre, diğer şehirlerin durumu nasıl olur?

Buranın Medine olduğu da söylenmiştir. Medine, Rasûlullah (sav)'a iman ettikten sonra Osman b. Aftan'ın öldürülmesi dolayısıyla Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etmiş oldu. O şehirde, Rasûlullah (sav)'ın vefatından sonra meydana gelen çeşitli fitnelerle de Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük etmiş oldu.

Peygamber (sav)'ın hanımları Hz. Âişe ile Hz. Hafsa'nın görüşleri budur. Bunun, diğer şehirler arasında bu nitelikte bulunan her hangi bir şehir olduğu ve böyle bir şehrin misal verildiği de söylenilmiştir. [\[365\]](#)

113. Andokun ki, onlara kendilerinden bir peygamber geldi de onu yalanladılar. Bu sebeple onlar zulmederlerken azab kendilerini yakalayiverdi.

Yüce Allah'ın: "Andolsun ki onlara kendilerinden bir peygamber geldi de onu yalanladılar" buyruğu, bu misal verilen şehrin Mekke olduğunun delilidir. Aynt zamanda bu ibn Abbas, Mücahid ve Katade'nin de görüşüdür.

"Bu sebeple... azab kendilerini yakalayiverdi." Bu dı Mekke'de başgös-teren açıklıktır. Kıtlığın ve açlığın bu azabın bîr parçası olduğu da söylenmiştir.

114. Artık Allah'ın sizi rımklandırdığı şeylerden helâl ve temiz olarak yiyin ve Allah'ın nimetine şükredin; eğer O'na ibadet ediyorsanız.

"Artık Allah'ın sizi rızıklandırdığı şeylerden, helâl ve temiz olarak yeyin." Yani, ey müslümanlar topluluğu! Ganimetlerden yeyin, demektir. Hitabın, müşriklere yönelik olduğu da söylenmiştir. Çünkü Peygamber (sav), onlara karşı kalbi yumuşa yarak yiyecek göndermişti. Bu da, yedi yıl süre ile açıklıkla müptelâ olmaları sonucunda olmuştu. Araplar, Peygamber (sav)'ın emri ile onlara giden yiyecek kervanlarını göndermez olduğundan, yakılmış kemikleri, leşleri, ölmüş köpekleri, derileri ve ilhiz diye bilinen kana bulanmış deve tüyünü yemeye başlamışlardı. Daha sonra, Mekke'nin ileri gelenleri bu sıkıntılarla karşı karşıya kalınca, Rasûlullah (sav) ile konuşarak şöyle demişlerdi: Erkeklerin karşı karşıya kaldığı azab bu. Teki, ya kadınların ve çocukların halinin ne olduğunu düşünebiliyor musun? Ebu Süfyan da ona şöyle demişti: Ey Muhammedi Sen, akrabalık bağlarını gözetmeyi ve atfetmeyi emreden bir din getirdin. İşte senin

kavmin helak olmuş bulunuyorlar. Hadi onlar için Allah'a dua et. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) da onlara dua etti ve onlara yiyecek götürülmesine -henüz daha müşrik oldukları bîr sırada- izin verdi. [\[366\]](#)

115- O, size ancak ölüyü, kanı, domuz etini, bir de Allah'dan başkasının adı anılarak boğazlanmış olanları haram kıldı. Kim çaresiz kalırsa, saldırmamak ve haddi aşmamak şartı ile yiyebilir. Şüphesiz Allah Ğafûr'dur, Rahîm'dir.

Bu buyruk İle ilgili yeterü açıklamalar, bundan önce el-Bakara Sûre-si'nde (2/173- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[367\]](#)

116. Dillerinizin yalan yere niteleyegeldiği şeyler için: "Şu helâldir, şu da haramdır" demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Şüphe yok ki Allah'a karşı yalan uyduranlar iflah olmazlar.

117. Pek az bir menfaat; ama onlar için acıklı bir azab vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı İki başlık halinde sunacağız; [\[368\]](#)

1. Allah'a Yalan Uydurarak, Kendiliklerinden Helâl ve Haram Koyanlar:

Yüce Allah'ın: Niteleyegeldiği" buyruğunda, mastariy-yedir. Nitelemesi için, nitelemesi suretiyle demektir. "Lâm"ın, sebep bildiren lâm olduğu da söylenmiştir. Siz, yalan yere nitelediğiniz için böyle söylemeyiniz demektir. Bu da: Siz, yalan yere nitelendirdiğiniz için bunu söylemeyiniz demektir kî, dillerinizin yalan yere nitelemede bulunması sebebiyle bu sözleri söylemeyiniz anlamındadır. Buradaki "Yalan" kelimesi, "kef", "zal" ve "be" harlleri öltreli olarak şeklinde, "diller"in sıfatı olarak da okunmuştur. [\[369\]](#) Daha önceden de (16/62. âyette) geçmiş bulunmaktadır. el-Hasen, yalnızca burada: şeklinde "kef" harfini üstün, "zel" ye be harflerini de esreli olarak; 'in sıfatı olmak üzere okumuştur ki, ifadenin takdiri şu anlamdadır: Dillerinizin yalan nitelemesi sebebiyle... demeyiniz, demektir. Bunun, dan bedel olarak böyle okunduğu da söylenmiştir ki, anlamı şöyle olur: Dillerinizin nitelendirmiş olduğu o yalan şeye siz, bu helâldir, bu da haramdır demeyiniz, çünkü Allah'a yalan iftira etmiş olursunuz.

Âyet-i kerime, Bahîralan, Şaibeleri haram kılıp buna karşılık davarlann karınlarında bulunan ceninleri -ölü dahi olsalar- helal kılan kâfirlere bir hitab-dır.

Buna göre yüce Allah'ın: "Şu helâldir" buyruğu, davariann karınlarında bulunan ölümlere işarettir. Ve onların, haram olduğu halde helâl kıldıkları her şeye bir İşarettir. "Şu da haramdır" buyruğu da Bahîrelere, Şaibelere ve haram kıldıkları diğer şeylere bir işarettir.

"Şüphe yok ki, Allah'a karşı yalan uyduranlar iflah olmazlar. Pek az bîr menfaat... vardır." Yani onların içinde bulundukları dünya nimetleri pek yakında son bulacaktır. ez-Zeccâc: Onların, ellerinde bulundurdıkları meta (fayda) pek azdır, diye açıklamıştır. Bu ifadenin: Onlar için pek az bir menfaat vardır, sonra da can yakıcı bir azaba döndürüleceklerdir, anlamında olduğu da söylenmiştir.

[\[370\]](#)

2. Helâl ve Haram Kılma Yetkisi:

Dârimî Ebu Muhammed, Müsned'inde (Sünen'inde) senedini kaydederek şöyle demektedir: Bize Harun, Hafs'dan haber verdi. O, el-A'meş'den dedi ki: Ben İbrahim'in asla: (Bu) helâldir, haramdır dediğini duymadım. Ama o şöyle derdi: Bunu mekruh görürlerdi, bunu müstehab görürlerdi.

İbn Vehb dedi kî: Malik dedi ki: İnsanların, bu helâldir, bu da haramdır diyerek fetva vermeleri uygun değildir. Bunun yerine şu ve şu işten sakının ve ben bu işi yapmam... demelidirler. Bunun anlamı da şudur; Helâl ve haram kılmak, ancak aziz ve celil olan Allah'ın yetkisindedir. Herhangi bir kimsenin muayyen bir şey hakkında -yaratıcı yüce Allah'ın bu husustaki hükmü haber vermiş olması hali müstesna- bunu açıkça ifade etme yetkisi yoktur.

İçti had yolu ile haram olduğu kanaatine ulaşılan şey hakkında ise kişi: Ben bunu mekruh görmekteyim, demelidir. İşte Malik de daha önce geçen fetva verme ehliyetine sahip kimselere uyarak böyle yapardı.

Denilse kî; O, hanımına: Sen bana haramsın diyen kimse hakkında, o kadın o adama haram olur ve bu üç talak hükmündedir, demiştir. Buna şöyle cevap verilir: Malik, Ali b. Ebi Talib'in böyle birisi: Hakkında hanımı ona haram olur dediğini haber aldığından, ona uymuştur. Diğer taraftan, müçtehid o şeyin haram olduğuna dair delili kuvvetli görecektir, böyle bir şeyi söylemesinde de bir mahzur yoktur. Mesela, C.hadis-i şerifte belirtilen) altı şey dışındaki riba (faiz) için haramdır, demesi bu kabildendir. Malik -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu gibi durumlarda bu kelimeyi mutlak olarak çokça kullanmıştır. Çünkü böyle bir işlem haram olup faizin cereyan ettiği mallar hakkında faizli muamele uygun olmadığı gibi, mesâlihe, muhalif (maslahatlara) olup, şer'i maksatların dışına çıkmış olan hususlarda da böyle denilebilir. Çünkü bu konudaki deliller

kuvvetlidir. [\[371\]](#)

118. Biz sana daha önce anlattığımız şeyleri de, yahudilere haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmemiştik. Ama onlar kendilerine zulmediyorlardı.

"Biz sana daha önce anlattığımız şeyleri." el-Ervâm Sûresi'nde (6/146. âyette) geçen hususları "da yahudilere haram kılmıştık." Yüce Allah, davarların etinin bu ümmete helâl olduğunu beyan etmekle birlikte, yahudilere bunlardan bazılarının haram kılındığını açıklamaktadır. "Biz onlara" haram kıldığımız şeyleri harâmı kılmak suretiyle "zulmetmemiştik." Ama onlar kendi kendilerine zulmettiklerinden, Biz de onlara ceza olmak üzere bu gibi şeyleri haram kılmıştık. Daha önce en-Nisa Sûresi'nde (4/160-162, âyetlerde) geçtiği gibi. [\[372\]](#)

119- Sonra şüphesiz Rabbîn, bilmeyerek kötülük işleyen, sonra da bunun arkasından tevbe edip hallerini düzeltenlerin lehine olmak üzere -elbette senin Rabbin bundan sonra- Gafûr'dur, Rahimdir.

Yüce Allah'ın: "Sonra şüphesiz Rabbin, bilmeyerek kötülük İşleyen" İbn Abbas'ın açıklamasına göre, şirk koşan... Bu buyruğa dair açıklamalar, bundan önce en-Nisa Sûresi'nde (4/17-18. âyetler, 2 ve 3. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır. [\[373\]](#)

120. Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti. Allah'a itaatkârdı. Hanüdi. O, müşriklerden olmamıştır.

Yüce Allah'ın: "Gerçekten İbrahim başlı başına bir ümmetti, Allah'a itaatkârdı, Hanıfdî" buyruğu ile, son peygamber Muhammed (sav), Arap müşriklerini İbrahim'in dinine davet etmektedir. Çünkü o, onların atası ve şeref kaynakları olan Beyt'in banisi idi. Ümmet (burada), pek çok hayrı şahsında toplayan adam demektir. Bunun diğer çeşitli anlamlarına dair açıklamalar ise, daha önceden (el-Bakara, 2/128. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Vehb İle İbnü'l-Kasım, Malik'den şöyle dediğini naklederler: Bana ulaştığına göre Abdullah b. Mes'ud şöyle demiş: Allah, Muâz'a rahmet eylesin. O, başlı başına bir ümmetti, Allah'a itaatkâr birisiydi. Ona: Abdurrahman'ın babası, aziz ve celil olan Allah, İbrahim (a.s)'dan böylece söz etmiştir. (Sen bunu Muaz hakkında nasıl söylersin?) demeleri üzerine, İbn Mes'ud şöyle demiş: Ümmet,

insanlara hayrı öğreten kimse-demektir. Allah'a itaatkâr (kânit) ise, itaat eden kimse demektir. Kunut (itaatkârlık) ile ilgili açıklamalar, daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/116. âyet, Ş. başlık ile, 238. âyet 5. başlıkta) "Hamîd" ile ilgili açıklamalar da el-En'âm Sûresi'nde (6/89- âyet; ayrıca bk. el-Bakara, 2/135-âyet) geçmiş bulunmaktadır. [\[374\]](#)

121. O, O'nun nimetlerine şükredendi. Onu beğenip seçmiş, kendisini dosdoğru yola iletmişti.

122. Biz ona, dünyada bir güzellik verdik. Şüphesiz o, âhirette de mutlaka salihlerdendir.

"O, O'nun nimetlerine" buradaki; Nimetler" kelimesi "nimet" in çoğuludur. Az önce buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Şükredendi. Onu beğenip seçmiş, kendisini dosdoğru yola iletmişti. Biz ona, dünyada da bir güzellik verdik." Bu güzelliğin iyi evlat olduğu söylendiği gibi, güzel övgü olduğu, peygamberlik olduğu, teşehüdde Muham-med (sav) ile birlikte ona da salâ ve selâm getirilmesi olduğu da söylenmiştir. Bütün din mensupları, mutlaka Hz. İbrahim'i dost bilirler, diye de açık-Janmıştır. Bir diğer açıklamaya göre ise, onun misafir ağırlama geleneği ve kabrinin ziyaret edilmesinin sonraki dönemlerde devam etmesidir.

Esasen yüce Allah bütün bunları ona vermiş ve daha fazlasını da ihsan etmiştir: "Şüphesiz ki o, âhirette de mutlaka salihlerdendir" buyruğundaki; ...den: Birlikte, beraberliğinde" anlamındadır. Sahillerle beraberdir demektir. Çünkü o, dünyada da salihlerle beraber idi. Buna dair açıklamalar, daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/130. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[375\]](#)

123. Sonra Biz sana: "Hanif olarak İbrahim'in dinine uy. O, müşriklerden de olmadı" diye vahyettik.

İbn'Ömer der ki: Cebrail (a.s) Hz. İbrahim'e öğrettiği şekilde Hz. Muham-med'e de Hac menasikinde ona uyması emredilmiştir. Taberî de şöyle demektedir: Putlardan uzaklaşmak ve tslâm ile bezenip süslenmek hususunda ona uymakla emrolunmuştur. Hz. Peygambere terk etmesi emrolunan hususlar müstesna bütün konularda onun dinine tabi olması emredilmiştir diye de açıklanmıştır. Bunu, el-Maverdî'nin naklettiğine göre, Şafiî mezhebine mensup ilim adamlarından birisi söylemiştir. Sahih olan görüş ise, fer'î meseleler dışında şeriatın ön gördüğü İtikadî meselelerde tabi olma emridir. Çünkü yüce Allah: "Sizden her biriniz için

bir şeriat ve bir yol tayin ettik" (el-Maide, 5/48) diye buyurmuştur. [\[376\]](#)

Üstün Faziletlinin Daha Az Faziletliye Uyması:

Bu âyet-i kerimede, daha fazilet)inin, daha az faziletli olana -önceden geçmiş bulunan aslî konularda- tabi olup bunlar gereğince amel etmesinin caiz olduğuna ve bu hususta üstün fazilet sahibinin faziletine hiç bir gölge düşmeyeceğine delil vardır. Çünkü son peygamber Hz. Muhammed'in, bütün peygamberlerden daha faziletli olduğu bir gerçektir. Bununla beraber ona, kendisinden Önceki peygamberlere uyması emredilerek: "O halde sen de onların hidâyetlerine (el-En'âm, 6/90) diye buyurulmaktadır. Burada da yüce Allah: "Sonra Biz sana: Hanif olarak İbrahim'in dinine uy... diye vah-yettik" diye buyurmaktadır. [\[377\]](#)

124. Cumartesi, ancak onda ihtilâfa düşenlere farz kılınmıştı. Şüphesiz kî Rabb'ın ihtilâf edegeldikleri şey hakkında kıyamet günü aralarında hükmedecektir.

Cuma, Cumartesi ve Pazar Günleri Hakkında Ayrılıklar:

"Cumartesi, ancak onda İhtilâfa düşenlere farz kılınmıştı." Yani, Cumartesi İbrahim'in şeriatinde yoktu ve onun dininde yer almıyordu. Aksine onun dini müsamahakâr ve ağır hükümleri İhtiva etmeyen bir dindi. Cumartesi ise, yahudilere amelleri reddetmeleri ve geçim konusunda alabildiğine geniş ve serbest hareket etmeyi terk etmedikleri İçin ağırlaştırılmış bir hüküm olarak, o gün hakkındaki anlaşmazlıkları sebebiyle öngörülmüştü. Daha sonra »İsa (a.s), Cuma gününe gereken hürmetin gösterilmesini öngören hükmü getirip şöyle demişti: Her yedi günden bir gününüzü ibadete ayırınız. Onlar da; Biz, yahudilerin bayramlarının bayramımızdan sonra olmasını istemiyoruz diyerek, Pazar gününü tercih ettiler.

İlim adamları, Cumartesi hakkında meydana gelen görüş ayrılığının keyfiyeti ile ilgili olarak farklı görüşlere sahiptirler. Bir kesim şöyle demektedir: Musa (a.s) onlara, Cuma gününü ibadete ayırmalarını emretmiş ve bu günü tayin etmiş; bugünün diğer günlerden daha faziletli olduğunu onlara haber vermişti. Ancak onlar, Hz. Musa İle Cumartesi gününün daha faziletli olduğu konusunda tartışılar. Bunun üzerine yüce Allah da Hz. Musa'ya: "Onları kendileri adına seçtikleri ile başbaga bırak" diye buyurdu.

Bir diğer görüşe göre yüce Allah, bugünü onlara tayin etmeksizin, Cuma

gününde tazimde bulunmalarını emretti. Ancak onlar, bugünün tayini hususunda anlaşmazlığa düştüler ve yahu diler Cumartesi gününü tayin ettiler. Çünkü (onlara göre) yüce Allah o gün yaratmayı bitirmiş idi. Hristiyanlar ise Pazar gününü tayin ettiler. Çünkü yüce Allah, bugünde yaratmaya başlamıştı. Bunun sonucunda her bir din müntesibi, içtiadı ile tesbit ettiğı günü ibadete ayırmakla yükümlü kılındı. Yüce Allah bu ümmet için ise, kendinden bir lütuf ve bir nimet olmak üzere, -bu işi onların içtiadlarına bırakmaksızın- Cuma gününü tayin etti. O bakımdan bu ümmet, ümmetlerin en hayırlısı oldu,

Sahih'te Ebu Hureyre'den şöyle dediğı rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Biz (ümmet olarak) sonra gelenleriz. Kıyamet gününde de ilkleriz. Biz, cennete ilk girecek olanlarız. Ancak, kitab onlara bizden Önce verildi, bize de kitab onlardan sonra verildi. Bu hususta onlar anlaşmazlığa düştüler. Allah da onların hakkında anlaşmazlığa düştüğü hakkı bize gösterdi. İşte onların hakkında anlaşmazlığa düşüp de Allah'ın bizi kendisine ilettiğı gün - Cum'a günüdür, diyerek- bugündür. Bugün bizim, yarın yahudile-rin, yarından sonraki gün de hristiyanlanndır."[\[378\]](#)

Hz. Peygamber'in: "Bu, hakkında anlaşmazlığa düştükleri bir gündür" buyruğı, Allah onların ibadete ayıracakları günü tayin etmemiştir, diyenlerin görüşlerini pekiştirmektedir. Çünkü eğer yüce Allah onlara bugünü tayin etmekle birlikte onlar bu konuda inat göstermiş, olsalardı, "onda ihtilâfa düşenler" diye buyurmazdı. Bunun yerine "onda ihtilâfa düştüler ve inatlaştılar" denmesi gerekirdi. Yine bu kanaati pekiştiren hususlardan birisi de Hz. Peygamber'in: "Allah, bizden öncekilere Cuma gününü isabet ettirmeyip şaşırttı" [\[379\]](#) diye buyurmuş olmasıdır. İşle bu, bu hususta açık bir nastır. Bunun bazı rivayet yollarında şu ifadeler yer almaktadır: "İşte bu, Allah'ın onlara farz kılıp da kendilerinin de hakkında anlaşmazlığa düştükleri günleridir" denilmektedir.[\[380\]](#) Bu da birinci görüşün lehine bir delildir. Ayrıca: "Allah bizden öncekilere Cumayı farz kılmıştı. Onlar ise, bugün hakkında anlaşmazlığa düştüler. Yüce Allah İse bizi bugüne hidâyet eyledi. Bu hususta insanlar bizden sonra gelmektedirler"[\[381\]](#) şeklinde de rivayet edilmiştir. [\[382\]](#)

125. Rabbînin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel yolla mücadeleni yap. Şüphesiz ki Rabbîn, yolundan sapanları da en İyi bilen in tâ kendisidir; O, hidâyette olanları da çok iyi bilendir.

Bu buyruğı dair açıklamalarımızı tek bir başlık halinde sunacağız: [\[383\]](#)

Davet ve Cihad:

Bu âyet-i kerime Mekke'de, Kureyşlilere karşı silah kullanmama emrinin verildiği, buna karşılık Hz. Peygamber'c, Allah'ın dinine ve şeriatine nazik ve yumuşak ifadelerle, sert ve azarlayıcı olmayan ifadelerle davet etmekle emrolunduğu sırada inmiştir. Müslümanların, kıyamet gününe kadar bu şekilde öğüt vermeleri gerekmektedir. O bakımdan bu âyet-i kerime, muvahhid olup günahkâr kimselere nisbetle muhkemdir. Ancak kâfirlerle savaş bakımından nesli olunmuştur.

Kâfirlere karşı bu halleri uygulaması ve savaşmaksızın bu yolla iman edeceği umulan kimseler hakkında bu âyet muhkemdir, de denilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Onda ihtilâfa düşenlere..." buyruğu ile kastedilen, açıkladığımız gibi Cuma günüdür. Onlar bu konuda, peygamberleri Musa ve İsa'ya muhalefet etmişlerdi. Bu buyruğun daha önce geçen buyruklarla ilişkisine gelince; Peygamber (sav)'a hakka tabi olması emri verilmekle birlikte, Allah bu ümmeti de o Peygambere muhalefet etmekten sakındırmaktadır. Muhalefet edecek olurlarsa, yahudilerin aleyhine hükümleri ağırlaştırdığı gibi, onların üzerindeki hükümleri de ağırlaştırır. [\[384\]](#)

126. Şayet bir ceza verecek olursanız, size yapılan saldırının misliyle karşılık verin. Sabrederseniz, andolsun ki bu, sabredenler için daha hayırlıdır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[385\]](#)

1. Âyetin Nüzul Sebebi:

Tefsir bilginlerinin büyük çoğunluğu, bu âyet-i kerimenin Medine'de indiğini kabul etmektedirler. Bu âyet-i kerime, Uhud günü Hz. Hamza'ya müslu yapılması (azalarının kesilmesi) hakkında inmiştir. Bu husus, Sahih-i Buhârî'de Siyer bölümünde söz konusu edilmektedir.

en-Nehhâs ise bu âyetin Mekke'de İndiği kanaatindedir. Anlamı itibariyle de kendisinden önce Mekke'de inmiş buyruklar ile güzel bir bağlantısı vardır. Çünkü burada davet olunan ve kendisine öğüt verilenden, kendisiyle tartışılana, oradan da yaptığı fiile karşılık ceza verilene tedrici olarak geçiş yapılmaktadır. Ancak, cumhurdan gelen rivayet daha sağlamdır.

Dârakutnî'nin rivayetine göre ibn Abbas şöyle demiş: Müşrikler, Uhud'da öldürülenleri bırakıp gittikten sonra Rasûluîlah (sav) öldürülenlerin yanına gitti. Hoşuna gitmeyen bir manzara ile karşılaştı. Hamza'nın karnının yarılmış olduğunu, burnunun ve kulaklarının kesilmiş olduğunu görünce şöyle dedi: "Eğer kadınlar üzülmecek, yahut benden sonra izlenecek bir sünnet olmayacak olsaydı, Allah onu yırtıcı hayvanların ve kuşların karnından (kıyamet gününde) dirilteceği vakte kadar bırakırdım. And ederim ki, onun yerine yetmiş kişiye müsle yapacağım." Daha sonra bir örtü getirilmesini istedi, onunla yüzünü örttü. Ayakları dışarıda kaldı. Rasûluîlah (sav), bu örtüyle yüzünü kapattı, ayaklarının üzerine de izhir otu koydu. Sonra onu öne geçirerek üzerinde on defa tekbir getirdi. Daha sonra (şehidler) birer birer getirilip (cenaze namazları kılınmak üzere) konuluyordu, Hamza ise mekânında duruyordu. Sonunda Hz. Hamza'nın üzerine yetmiş namaz kılmış oldu. Çünkü (Uhud'da) öldürülenlerin sayısı yetmiş idi. ŞeStidler defnedilme işi bitirildikten sonra şu: "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et... Sabret, senin sabrın ancak Allah ilemdir." (125-127) âyetleri indi. Rasûluîlah (sav) da sabretti ve kimseye müsle uygulamadı.[\[386\]](#) Bunu, İsmail b. İslâk da E bu Hureyre yoluyla rivayet etmiştir. Ancak İbn Abbas'ın bu rivayeti daha tanıdır.

Taberi de, bir grubun şöyle dediğini nakletmektedir: Bu âyet-i kerime, herhangi bir haksızlıkla karşı karşıya kalan kimsenin, eğer eline imkân geçirecek olursa, ancak uğradığı haksızlık kadarıyla karşılık vermesi ve bunu aşmaması hususunda inmiştir. Bunu, el-Maverdî de, ibn Sirîn ve Mücahid'den nakletmektedir. [\[387\]](#)

2, Zulme Uğrayan Kimse, Herhangi Bir Yolla Zulmünün Karşılığını Alabilir mi;

Başkası tarafından malı alınarak zulme uğramış, bir kimse ile daha sonra o zalim kişi, zulmettiği kimseye bir mal emanet edecek olursa, zulme uğrayan kişinin zalimin kendisine zulmettiği miktarda, o emanete hainlik etmesinin caiz olup olmadığı hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Bir kesim, bunu yapabilir demişlerdir. İbn Sirîn, İbrahim en-Nelâî, Süfyan ve Mücahid bunlar arasındadır. Bu görüşü savunanlar, bu âyet-İ kerimeyi ve lafzının umumî oluşunu delil göstermişlerdir.

Malik ve onunla birlikte bir başka kesim ise: Onun böyle bir şey yapması caiz değildir, derler ve Rasûlullah (sav)'ın şu buyruğunu delil gösterirler: "Sana emanet verene emanetini tastamam öde. Ama sana hainlik edene sen hainlik

etme." Bu hadisi Dârakutnî rivayet etmiştir. [\[388\]](#) Bu hususta yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/194. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

İbn İshak'ın Müsned'inde de yer aldığına göre bu hadis-i şerif, başkasının karısı ile zina eden bir kimse hakkında varid olmuştur. Bu kişi daha sonra, diğerinin kendi hanımını yanında bırakıp yolculuğa çıkmak suretiyle zina edenin hanımını eline geçirmiş oldu. Bu adam bu mesele hakkında Rasûlullah (sav) ile istişare edince, Hz. Peygamber ona şöyle dedi: "Sana bir şey emanet edene sen emanetini tastamam öde. Sana hainlik edene sen hainlik etme." Buna göre İmam Malik'in mal ile ilgili hususlardaki görüşü pekişmektedir. Çünkü hıyanet bu hususta söz konusudur. Hıyanet büyük bir aşağılıktır, ondan kurtuluş yoktur. O bakımdan kişinin kendi adına bundan uzak durması gerekir. Eğer kendisine emanet olarak bırakılmamış bir maldan hakkını alacak imkânı bulursa, bunun caiz olma ihtimali yüksektir ve sanki Allah onun lehine hüküm vermiş gibidir. Mesela, hakim tarafından verilen hüküm gereğince hakkını alması gibi.

Şöyle de denilmiştir: Bu âyet-i kerime neshedilmiştir. Onu nesheden âyet-i kerime ise: "Sabret, senin sabrın ancak Allah iledir" (en-Nahl, 16/127) buyruğudur. [\[389\]](#)

3. Kısasta Eşitlik;

Bu âyet-i kerimede kısasta, misli misline uygulamanın caiz olduğuna delil vardır. Bir kimse eğer bir demir ile başkasını öldürmüş ise o da onunla öldürülür. Taş ile öldüren taş ile öldürülür. Bununla birlikte vacib olan miktar aşılmaz. Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/194. âyet, 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. [\[390\]](#)

4. Lafızlarda Eşitlik:

Yüce Allah, bu âyet-i kerimede, maruz kalınan eziyetleri "ukubet: ceza (mealde; saldırın)" diye adlandırmıştır. Ukubet ise gerçekte ikincisidir (saldırıya karşılık verilen cezadır.) Bu kullanımın sebebi, iki lafzın birbirine eşit olması (müsavat) ve sözün başına uygun düşmesi içindir. Bu buyruk burada: "Ve onlar tuzak kurdular, Allah da tuzaklarına karşılık verdi" (Âl-i İmrân, 3/54.) buyruğu ile, "Allah da onlarla alay eder" (el-Bakara, 2/151 buyruklarının tam aksinedir. Çünkü burada ikinci kelime (Allah'ın tuzak kurması ve alay etmesi) mecazdır,

birincisi hakikattir. Bu açıklamayı İbn Atiyye yapmıŖtır. [\[391\]](#)

127. Sabret, senin sabrın ancak Allah iledir. Onlar için üzülmeye. Kurmakta oldukları tuzaklardan dolayı da sıkıntıya düşme.

128. Çünkü Allah sakınanlarla ve daima iyi davrananlarla beraberdir.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı bir başlık halinde sunacağız:

Allah İle Sabır ve Müşriklerin Yaptıklarına Aldırmamak: İbn Zeyd der ki: Bu buyruk savaş emri ile nesii olmuştur. İnsanların çoğunluğu, bu buyruğun muhkem olduğu görüşündedir. Yani, onların yaptıkları müslenin benzeri müslle ile cezalandırmaktan vazgeçip affetmek suretiyle sabret. "Onlar için" Uhud'da öldürülenler için "üzülme!" Çünkü onlar Allah'ın rahmetine kavuşmuş bulunuyorlar.

"Kurmakta oldukları tuzaklardan dolayı da sıkıntıya düşme" buyruğun daki Sıkıntı" kelimesi, 'in çoğuludur. Şair şöyle demektedir:

"Darlıkları üzerimizden açtı ve rahatlatıp genişletti."

Cumhur, bu kelimenin "dat" harfini üstün okumuştur. İbn Kesir ise "dal" harfini esreli okumuştur. Bu kıraat Nâfi'den de rivayet edilmiştir. Ancak, bu rivayet edenlerin bir yanlışlığıdır. Kimi dilciler de şöyle demiştir: "Dat" harfinin esreli ve üstün okunuşu mastar olarak iki ayrı şivedir, el-Alıfeş der kî: Bu kelimenin "dat" harfinin üstün ve esreli okunuşu; Daraldı, daralır" fiilinin mastarıdır, demek olur, Onların küfürlerinden dolayı göğsün daralması. el-Ferrâ ise şöyle der: "Dat" harfi üstün ile okunursa, kalbine darlık veren, kalbini daraltan şey, demek olur. Esre ile okunursa, genişleyip daralan şey hakkında kullanılır. Elbise ve ev gibi. İbn es-Sikkât ise şöyle demiştir: Bu ikisi arasında hiçbir fark yoktur. O bakımdan göğsünde darlık vardır denilirken, "dat" harfi her iki şekilde de okunur.

el-Kutebî de şöyle demektedir: kelimesi, 'in şeddesiz halidir. Sen, kendini sıkıntıya sokma, denilmiştir ve buradaki "ye" harfinin şeddesi hafifletilmiştir. Tıpkı; Kolay" kelimesi gibi. İbn Arefe der ki: Adam cimrilik etti" demektir. Fakir düştü" anlamındadır.

"Çünkü Allah, sakınanlarla ve dalma iyi davrananlarla beraberdir" buyruğu da şu demektir: Allah, hayasızlıklardan ve büyük günahlardan sakınanlarla yardımı, desteği, iyiliği ve desteklenmesi ile beraberdir. İhsanın anlamına dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Herim b, Hibban'a ölümü sırasında: Bize tavsiyede bulun, denilince o, şu cevabı vermişti; Ben size, Allah'ın âyetlerini ve Nahıl Sûresi'nin sonunda yer alan: "Rabbinin yoluna hikmetle... davet et"

âyetinin sonuna kadar olan emirlerini yerine getirmenizi tavsiye ederim. en-Nahl Sûresi burada sona ermektedir. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. [\[392\]](#)
en-NAHL SÛRESİ'NİN SONU

-
- [1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/105
[2] Buhârî, Salar 32, Tefsir 2. sûre 9; Müslim, Fedâilü'VSnhâbe 24 (muhtasar okınıkh Dâ-rimî, Mcnâsik 33 (kısmen): Müsnsd, I, 23, 24. 36.
[3] el-Vahidî, Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân, s. 284
[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/105-107
[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/107-109
[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/109
[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/109-110
[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/110
[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/110-111
[10] Buradaki "dif İnfzına "deve" iniainının verilebileceği, İbnn'l-Esir, en-Nikâye, il, 12-1'te-kî açıklama ve buradakine yukıo örnekten de unkişilabilmektedir.
[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/111-112
[12] Müslim, Tahâre 79; Ebû Dâvûd, Ta hâre 60
[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/112-113
[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/113-114
[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/115
[16] Buhârî, Nikâh 82; Müslim, FedMuVSahibe, 92
[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/115-116
[18] Baharî, Feda i I u Ashâbi'ii-Nebiyy 5, Enbiyâ 54; Müslim, Fedâilu's-Salınbe 12; Müsned, II, 245.
[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/116-117
[20] Müslim, İiinre 178; Müsned, II, 378 (yakın lafızlarla)
[21] Muvatta, İSii'itfn 38.

- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/117-118
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/118
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/118
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/118-119
- [26] Bir kafiz 24.432 gramdır. Rkz.1 Şer'i Ölçü Birimleri ve Fıkkî Hükümleri, Sh. 162
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/119-120
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/120-121
- [29] Ebû Dâûd, Kt'ime 32; Nesâî, Sayd 30; Darakutni, IV, 287
- [30] Nesai, Sayd 30.
- [31] Buhârî, Meğâzi 38, Zebûl» 27; Müslim, S:ıyd 36; Ebû Dâvûd, Et ime 25.
- [32] Nesâî, Sayd29
- [33] Nesâî, Sayd 20
- [34] Müslim, Sayd 38
- [35] Dârakutnî, IV, 290. Aynen bk. Ebû Dâûd, Elime 25- 32, 33; Nesâî, &ıyd 29, 30, 32; Tirmizî, Et'ime 5; İbn Mâûe, Zebntû 14.
- [36] Kıyâs-ı Şebek: Nass ile hükmü belirtilen asla başvurularak, hükmü bulunmak istenen ferin [kıyasa esas olan) nsiHnrd.fi çeşitti benzerlerinin bulunması dolayısıyla, müaehi-tlirt fei'L en yakın bulduğu asb göre kıy:ıs ederek hükmünü çıkarmaya çalışması demektir... (M. Ebu Zehra. Usulu'l-Fzkh, Kahire rnrihsiz, s. 248, vd. eş-Şeyh Muhn mineci el-Hıdarî. Usuli'l-Fıkk, Kahire 1389/1969, s. 328 vd.)
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/121-124
- [38] et-Tîrmizî el-Hakîm, Nevâdiru'I-U\$ûl, I. 543-544, İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/125
- [39] Buhârî, Zekât 46; Müslim, Zekât 8; Ebû Dâvûd, Zekâî 11; Tirmizî, Zekât 8; Nesâî, Ze-kiît 16, 17; İbn Mûce, Zekât 15; Muvatta, Zekât 37: D&rimî, Zekât 10; Müsned, II. 242. 249, 254, 410, 432, 469, 477.
- [40] Ebû Dâvûd, Zeknt 11.
- [41] Dârakutî, II, 126.
- [42] Buhârî, Mennkıb 28. Tefsir 99. sûre 1. Şırb U, İ'isânı 24: Müslim, Zekât 24, Nesâî, Hnyl 1; İbn Mâce, Cîhâd 14; Muvatta, Cîhüd 3: Müsned, II, 262.

[43] Dârakutni, II. 126.

[44] Bu başlıktaki bilgiler ve burudan itibaren başlığın sonuna kudarki bölünler çoğunluk-hı İbn Abdül-Berr, et-Temhid, IV, 213-218 sayfeler :ını]nd:i yer almaktadır.

[45] Dârimi, İlii'zSr 39; Müsned, Mi 430-441. IV, 234,

[46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/125-127

[47] İbn Mace, Sünen 69,

[48] et-Mâverdî III, 181'de rivayetin pek güvenilir olmadığına işaret etmek üzere-, 'rııvjye; rivayet edildiğine göre" şeklinde sığa kullanıldığı gibi, merhum Kurtubî de aynı ifadeyi kullanmıştır.

[49] es-Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, V, 113-114.

[50] Ebâ DâvCtd, Sünne 18; ayrıca bk. Tabemnt. d-Evmt, II, A2% V, 212, VII, 200 ve el-Hey-semî. Mecmau'z-Zevâid, I, 80.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/127-129

[51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/129-131

[52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/131-132

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/132-133

[54] Bu okuyuşa göre âyetin anlamı şöyle olun Geceyi ve gündüzü size müsabhar kıldı. Güneşe, ay'n ve yıldızlara cki O'nun emriyle boyun eğdirilmiştir...

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/133-134

[56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/134

[57] Bu tabir Hz. Ömer'in Hîiıid b. Velice yıldıgı bir mektubunda geçmektedir. (İbnü'l-Esir. en-Nihâye, II, 156)

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/134

[58] Muvatta' Şenr 12

[59] Muvatta', Şear 10

[60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/134-135

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/135

[62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/135-136

[63] Müslim, Miîsaknat Sİ; Ebû Dâvûd, Buyu* 12. Aynı manada ve yakın lafızlarla: Tirmî-zl, Buyu1 23; Nesâî, Buyu" 44, 50; Müsned, V, 19

- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/136-137
- [65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/137
- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/137
- [67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/138
- [68] Buhârî Libâs 25; Müstim, Libâs 11; İbn Mâce, Libâs 16: Müsned, III, 101. JDünyad; i ipek giyinenlerin, 3hİrett.en bîr paylarının olmıyacığınr belirîc-n rivayetler için bk. Buhârî, Cumıııı 7, Bııyııı 40. Efıme 29, Eşrıbe 28. Edeb 66: Müslim, Libâs 4-10; Eb&Dâvûd, Salât 213. İİbfls 7; Nesâî, Cımım il, Salütu'l-İdeyn 5; Muvatta, Libâs 18...
- [69] Buhârî, Libas 46; Ebû Dâvûd, Hntem 1: Nesâî, Zîne 53
- [70] Ebû Dâvûd, Hatem 1.
- [71] Buhârî, Libâs 47; Müslim, Libâs 59, 60, Nesûi, Zîne 81.
- [72] Buhârî, Libas 45, 53, Eyınsn 6; Müslim, Libns 62; Mesaî, Zîne 47; İbn Mâce, Libâs 41; Müsned, II, İS, 34. 60. 68, 36, 96, 127, 128. 153
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/138-139
- [74] Tirmizi Libâs 6, "hasen-garib bir hadistir" kaydıyla.
- [75] Ebû Dqvûd, Tahâre 10.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/139-140
- [76] Buhârî, Libas 54; Nesâî, Zîne 50; İbn Mâce, Libâs 39; Müşned, III, 187.
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/140-141
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/141
- [79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/141-142
- [80] Tirmizi, Tef&ir 3369 no'hı hadis; Müsned, III, 124.
- [81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/142-144
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/144
- [83] el-M; lverdî, en-Nüket, 111, 183- Hadîsin sahih olmadığı belirtilmiştir. (Aynı yer, 315 no'hı dipnot).
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/144-146
- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/146
- [85] Görüldüğü kadarıyla buradaki "İctîhûd ederek" lafzım gerek yoktur. Hiıttı daha sağlıklı ifnde "ictihdd etmeyerek" şeklinde olmasıdır.
- [86] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/146-147

[87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/147-148

[88] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/148

[89] Merhum miiffessirin demek istediği şudur; LNe zaman?" anlamındaki iafii aynı zaman-dii bir soru edatıdır. Bı cümlede ise bir zaman zarfı olarak, sonra gelen fiil ile nasb ko-numundndır. Normalde cümlede bu lafız fiilden sonra gelmesi gerekirken, soru anlamını ihtiva eden bir edat oluşundan dolayı dahn önce gelmiştir.

[90] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/148-150

[91] Tirmizi, Kıyâne 47; Müsned, II, 179. t Aynı manada farklı lafızlarla).

[92] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/150-151

[93] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/151-152

[94] Key Lâını" diye kabul edilirse .ınlm: "Taşısınlar diye, uşunabrı için..." şeklinde; "akıbet lamı" dıye kabul edilirse; "...sonunda taşısınlar..r" iinlîmındı; "ennir lâmr kabul edilirse: "...haydi yüklerini tamamen tnşısınJ^r..."; :ınlıntnda olur.

[95] Bu lafızlarla: Tirmizî, Um 15; İbn Mâce, Mukaddime 14; aynı anlamda farklı lafızlarla: Buh&ri, t Usa in 15; Müslim, ilm 15, Zeknt 69; Tirmizî, Ilm 15; Nesâî, Zekât 64; İbn Mâ-ce, Mukaddime 14; Dârimi, Mukaddime 44; Müsned, II. 505, IV, 362, 383, 430, 433-

[96] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/152-153

[97] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/153-155

[98] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/155-156

[99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/156-157

[100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/157-158

[101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/158-161

[102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/161

[103] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/162

[104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/162-163

[105] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/163

[106] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/164-165

[107] Buharı, Tefsir 2. sure 8, 112. sûre 1, 2; Nesâî, Cenâiz 117; Müsned, II, 317, 350, 394,

- [108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/165-166
- [109] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/166-167
- [110] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/167-168
- [111] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/168-169
- [112] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/169-170
- [113] O takdirde buyruğun anfcunj şöyle olur: Biz semden önce kendilerine vnliyolunan erkeklerden biışkiisini peygamber göndermedik.
- [114] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/170-171
- [115] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/172-174
- [116] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/174-176
- [117] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/177
- [118] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/178
- [119] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/178-179
- [120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/180-181
- [121] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/181-182
- [122] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/182
- [123] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/182-183
- [124] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/183-184
- [125] Buhâri, Zekâl 10, Edeb 18; Müslim, Birr 147; Tirmizî, Bîrr 13; Müsned, VT, 33, SS, 166. 243.
- [126] Müslim, Birr 148; Müsned, VI, 92
- [127] Müslim, Birr 149; Tirmizî, Bîrr 13
- [128] el-Heyseml, Mecmau'z-Zevâid. VIII, 158'de belirttiğine göre; bu hadisi Taberânî (el-Ke-bîr'de) rivayet etmiş olup, senedindeki rüvilerden Talhn b. Zeyd hadis uyduran birisidir.
- [129] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/185-186
- [130] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/186-187
- [131] Buhârî, Fîlen 19; Müslim, Cennet 84; Müsned, II, 40, 110.
- [132] Buhârî, Büyü' 49; Müslim, Fiten 4, 7. 8; Ebû Dâvûd, Mehdi 11; Tirmizî, Fiten 10; Ne-sâî Menaslkunl-Hacl 112 ibn Mâce, Fiten 30; Müsned, VI, 105, 259, 289...
- [133] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/187-189

[134] Buna göre buyruğun antomı şöyle olur: VtUın söyleyen o dilleri en güzel ülabeuin ...

[135] Bu durumda bu âyetin bu böKinîniin anlamı şu şekilde olur. "Ynlan söyleyen dillerinizin niteleye geldiği şeyler için ,,"

[136] Buhârî, Rîknflk 53, Fiten i; Müslim, Feda il 25, 26. 31, 32: İbn Mâcç, Filen 5, Ziihd 36; Müsned, T, 257, 384..., II. 403. III, 18. 62,... 1VS 313- 351, V, 41, 86...

[137] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/189-190

[138] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/191

[139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/191-192

[140] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/192

[141] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/192-193

[142] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/193

[143] Bununki Lebid her İki söyleyişi de aynj beyitte kullanmış bulunmaktadır

[144] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/193-194

[145] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/194-195

[146] Lebenu'l Fahls Kadının süte kendisi dolayısıyla sahip olduğu kocasının (ister y kadını boşamış olsun, ister ölmüş olsun, isterse halen onunki evli bulunsun), sut çocuğun süt bübasj olması demektir. Bundan dolayı hem çocuk hem baba tarafından neseben haram olanlar, bu rürden süt akrabalığı dolayısıyla da haram olur. (Dr. V. ez-ZuhayJî, el-Fıkku'l-lslâmî, VI], 14i, 175) Aynca biraz sonrîi işarete bulunulacak oLın en-Nisâ, 4/23. âyet 7. başlığa bakınız.

[147] Bk, Bukârî, Nikâh 117; Müslim, fada' 7 vd.; Ebû Dâvûd, Nikâh 7; Tirmisî, R:ıdün 2; Ne-sâî. Nikâh 52; İbn Mücer Nikâh 38; Muuatta\ Radâ' 2, 31 Dârimi, Nikâh 48; Müsned, VI, 194.

[148] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/195

[149] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/195196

[150] Benzer lafahrin ve aynı manada: Müslim, Tntâre 105, 106, 109, Ebû Dûvûd, Tahrîre 134: TirmUt, Tabure 85, 86; Nesûî, Tahrîre 18\$; İbn Mâce, Tah.lre 82; Müsned, VI. 35, 67, 97, 125, 132, 135, 213, 239, 263= 280

[151] Tirmizi, Tahare 86.

[152] Buhari, Vudü 64 Müslim, Tnhüre 110; EbûD&uûd, T;ılıâre 134: Tirmizl Tahrîre 8(r,Ne-sâl, Talin re 187; İbn Mâce, Ta hâre 81.

- [153] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/196-198
- [154] Ebu Dâvud, Nikah S; Muvatta, Radâ" 11 CSaîd b. el-Müseyyeb'Ln sözü olarak); Müsned, I, 432.
- [155] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/198
- [156] Suyuti, ed'Durru'l-Mensûr, V, 141
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/198-199
- [157] Müslim, Eşribe 89i Müsned, III, 247
- [158] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/199
- [159] Ebû Dâvûd, Eşribe 21; Tirmizî, Deavât 54; Müsned, I, 22% 284
- [160] Buhârî, Enbiyû 24, 48, Tefsir 17. sûre 3, Eşribe 1; Müslim, İman 272; Tirmizî, Tejsir 17 sûre 1; Nesâî, Eşribe 41; Dârimî, Eşribe 1; Müsned, II, 282, 512
- [161] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/199-200
- [162] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/200
- [163] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/200-201
- [164] Nesûî, Eşribe 48. Bu anlamdaki rivayetlerin bir takım illetlerine tek tek işaret ettikler! sonra Nesâî, "doğru ohın sika (güvenilir) râvjlerin îbn Abbâs'tnn (onun sö2Ü olduğu) geklindeki rivayetleridir" demektedir,
- [165] Nesât, Eşribe 48. Ayrıca bk. Dârakutnî, IV, 264
- [166] Müslim, Eşribe 80-82
- [167] Bu lafızlarla Dara kutu i'de tesbit edemedik. Ancak Zeylaî, Nasbu'r-Râye, IV, 306'd;1 el-Ukaylî tarafından ed-Duafâ'dz zikredildiğini, mvilerindeD Muhamined b. Furat dolayısıyla illetli olduğunu belirtmektedir. Knrtubî'nin burada zikrettiği ve Hnefî Mezhebi'nce delil kabul edilen btı rivâyetlerin değerlendirilmesi için de aynı yeje bakılabilir.
- [168] Darakutni, IV, 259, 260, 261.
- [169] Buhârî VudıV 71. Eşribe 4. 10; Müslim, Eşribe 67. 68: Ebû Dâvûd, Eşribe y, Tirmizi, Eşribe 2; îbn Mâce, Eşribe 9. 10: Mupatta, Eşribe 9; Dârimî, Eşribe 8: Müsned, VI, 36,
- [170] Bukârî, Edeb 80, Ahkâm 22. Meğîîzj 60; Müslim, Eşribe 60: Ebû Dâvûd, Tişî ibe 5; Tir-misî, Esri be 3, 2; Nesâî, Eşribe 48; İbn. Mâce, Eşribe 9- 13, 14; Dârimî, Eşribe 8: Mu vatta, Daiñflyfl 8; Miisned, I, 274. 289, 350, II, 16. 29..., III, 63, 66..., IV. 410, 416, 417. V. 356, VI. 314, 333

[171] Ebû Dâvûd, Eşribe 5; Tirmizî, Eşribe 3; Neşâî, Eşribe 25: İbn Mâce, Eşribe 10; Dârimî, Eşribe 8; Müsned, II: 91, 167. 179, III, 343.

[172] Nesâî, Eşribe «İ8: 5Ğ99 no'lu badisin sonunda.

[173] Darakutni, IV, 256

[174] Tıla (ya tta; müselles): Üzüm suyunun kaynatıldıktan sonra üçte ikisinin gidip geriye üçte biri kaian ve sarhoşluk veren içkidir. (Dr. Vehbe ez-Zuhaylî, el-Fikhu'l-İslâmî, VI, 153, 155, 163; Neomi'cUDin en-Neseî, Talibetu't-Talebe fi'l-İsttlâhâtî'l-Fıkhiyye, Bağdat 1311, s. 158-159) Malumatın doğruluğu ikinci kaynakta da tesbit edildi

[175] Nesâl Eşribe 48

[176] Buhari, Tefsir 5- sûre 10, Eşribe 5; Müslim, Tefsir 32, 33: Ebû Dâvûd, Eşribe 1; Nesâl, Eşribe 20.

[177] Bu manadaki rivayetleri Wesâî, Eşribe 57'de zikretmekteclir.

[178] Nesâî, Eşribe 57.

[179] Buradan itibaren iklibas: İbn Abdi'l-Berr, &t-Temhîd, I, 256

[180] Tahavî'nin yüzoftız cüz dokıyJannda 'İktılâfu'l-Fukahâ"' ndlj bir eseri olduğu bilinmektedir. (Şuny el-Amnûc, Şerku Müşkili'l-Âsâr'a Mukaddime, Beyrut 1415/1994, L 82)

[181] İbn Abdi: -Bejy'den iktibas, burada sonn ermektedir.

[182] Darakutni, IV, 257.

[183] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/201-208

[184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/208

[185] et-Tirmizî el-H.tkîm. Nevâdiru'l-Usûl, i, 544- Ancak Ebû Hureyre'nin sözü olarak. Değişik rivayetler ve Cnı rivdyec/erfn rfegerferuYrrrriei'en fç/n bk. eİ-Hevsemî, Zevâid, IV. 41. X, 390

[186] Ebû Dâvûd, Edeb 1Ö4; İbn Mûce> Suyd 10; Dârimh Edalı' 26: Müsned, I, 332, 34

[187] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/208-209

[188] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/209

[189] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/210

[190] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/210-211

[191] Buharî. Tnlâk 8. Hivel 12: Müslim, Tplâk 21: Ebû Dâvûd, Eşribe II: Müsned, VI, 59.

- [192] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/211
- [193] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/211-212
- [194] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/212-213
- [195] Buhârî, Tıb 4. 24: Müslim, Selam 91: Tirmizî, Tıb 31: Müsned, III. 19, 20. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/213-214
- [196] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/214
- [197] Müslim, Selâm 6Ç>: Müsned, III, 335
- [198] Ebû Dâvûd, Tıb 1; Tirmizî, Tıb 2; Müsned, IV. 27
- [199] Tirmizî, Tıb 21; İbn Mâce, Tıb 1; Müsned, III. 421.
- [200] Tirmizî, Tıb 21 de: "Ehû Hıızâüie'nln bab;ısınrl:ın., diye bundan başka bir rivneyei bilinmemektedir" şeklindedir. Nitekim Müsned, İIL 421de ondan geldiği kaydedilen rivayetlerin hepsi de hadisin değişik senedlerle rivayetinden ibarettir.
- [201] Buhari, Tıb 4; Müslim, Selam 71: Müsned, III.343.
- [202] Muvatta, Ayn 14
- [203] Hadisi bu ilifziylı teshil edemedik. Ancak Hz. Peygamber bu ünmeiten olup
hesapsız girecek yetmişim kışjden sö* etliğinde; bunhınn nitelikleri sorulunca, burada kaydedilenleri zikreden rivâyeîlerl vardır: Buhârî, Tıb 17. 42, Rik:ı:ık 50; Müslim, İmar 371. 372. 374: Tıruzî. Sıl;Hit'l-Kıv:İme 16: Müsned. I, 4ül. 403, 45i.
- [204] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/215-217
- [205] Bir fenik (ya &,v. Sirk): Oiuılh ntd kjıdcır olun ynni İÜ kg'n denk bir kıptır. Bağdat (ya d:ı kak) rıtlı 408 gı\, Mısır rıfı ise yaklaşık 430 gr.dır. (Dr. Velıbc ei-Zııhnylı. el-Fıkhu'l-İslâiHıt I. 75). M. Necıııddin el-Kürdü'nîn incelemesine göre ise bir Bnğckıt Rıflı 401.143 rıll, Mısır ntlj ise 449.28 gr.rtır lel-Küidî, Şerl! Ölçü Birimleri.... s. 203) l;er:ık'in on:üti rıtlj olduğunu d;i İbnn'l-Esir (en-Nihâye, III. 196uten naklen belırmckrc'dıı, (s. 159> Bunu göre nıerhunı nülesfiinınızıtı ~bıı feıak'ıo omz;ıltı İrnk rırlt olduğunu" söylemesinde bir ynnılının sözkonusu olmalıdır
- [206] Tirmizi, Zekat 9
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/217
- [207] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/217

- [208] Buhari, Tefsir 16. sûre 1, Deaviit 42: Müslim, Zikr ^, ^2: Ebfi. Dâuûd» Vitr 32; Nesâî, İstıfze 6; Müsned, m. III 113 117
- [209] Buhari, Cihad 25, Deavat 41, 44; Nesai, İstiaze 5, 6, 27: Müsned, I. 183. 186.
- [210] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/217-218
- [211] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/219-220
- [212] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/220-221
- [213] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/221
- [214] Bu beyitin "Nefsim bana İtaat etseydi eğer; Onun hizmetçisi olurdu; hem bu büyük bir iş sayılmaz" şeklinde anlaşılması da mümkündür.
- [215] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/221-224
- [216] Buhâri, Mik:îl 71. 77. 78. Eşrîbe 7, Eyiniin 21: Müslim, EŞiibe 86: İbn Mâce, Nikah 24. Müsned, m, 498
- [217] Buhâri H^cc 106. J11. Vekâlet 14: Müslim, Hacc 362, 364, 366, 369; Ebû Dâvûd, Men. nsik 16; Ne&âî, Mendsik 66, 68; Müstied, VI. 78, 223, 238
- [218] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/224
- [219] Buhâri, Fiân 44. Nafaka t 3, Edeb 40: Tinniz'i, Sıfatu'l-Kiyfune 45: Müsned, VI, 49. 126. 206.
- [220] Müsned, VI, 256
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/224
- [221] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/225
- [222] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/225-226
- [223] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/226
- [224] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/226-227
- [225] Hadisin devam] şöyledir: "... efendi şan koşmadıkça, kölenin malı köleye aittir." Ebû Dâuûdj Itk İlt lirinizi, BuyıV 25; İbn Mâce ilk. 8. Aync:ı Buhâri, Şirb 17; Müslim, Bu-vıT 80: Ebû Dûvûd, Buyu' 42 de v:ıkrn ifadelerle,
- [226] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/227-228
- [227] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/228
- [228] Buhârî, Cihfld 88: Müsned, II, 50. 92
- [229] Kaynağını lesbît edemedik.
- [230] Müslim, ZüJıd 3; Tirmizî, Zülüğ 31. Tefsir 102. sürt lıNetâl, Vesây;î 1;

Müsned, IV, 1\.

[231] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/228-229

[232] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/229-230

[233] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/230-232

[234] Yani senin. uzaklığındı rağmen görülebildiğine göre. kıyameti de öylece uzkn görmemelisiniz.

[235] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/232-233

[236] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/233-234

[237] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/234-235

[238] Merhum müfessir başlıkların on olduğunu soyle/ntkîe: faJerr beşinci başftı zikretme-/İlıntı bnşlğn geçmekledir. Kendisinin "iiltlfcı bnşlık..." diye verdiği sıralar t;ınt-

[239] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/235

[240] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/235-236

[241] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/236-238

[242] Müslim, Mesâcîd H7-, Ebû Dâvûd, Salfit 121; Nesâî, T:ıhnre 4s, İftiînh 15; İkn Mâce, İkt:ı- ,v.otınl4r 1 nArİniî l;ı1:V M- Müsned. II. 2M. 494.

[243] Aynı anlamda ve çok nz lafız farkıyla: Dârakutnî, v 47. Derinin tabnklünmakh hiıkmûrtii ihıjvâ eden hadislerin yerleri için bk. el-Mu'cemu'l-Mufehres UElfâzi'l-

[244] Bu mnnndn olmak üzere: EbCt Dâvûd, Libâs 39; Tirmizî, Libas 7; Nes&i, Fern" > İbv, -a itMt ?ı-, - jwy;sjW. TV. HİCL 3U.

[245] Bir önceki notrn gösterilen kaynaklar

[246] Buhâri, Buyu1 101; Müslim, Hryz 100, 102-, Ebû Dâvûd, Libas 37; Tirmizî, Lihıus 7; sâî, Fera' 5.

[247] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/238-241

[248] Dârakutnî, 1,41

[249] Dârakutnî, I, 42

[250] Dârakutnî, 1.43

[251] Dârakutnî, I, 44

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/241-242

[252] Müslim, Hayz 105; Ebâ Dâvûd, Libas 33; Nesâî, FenT 20, 30, 31; Dârimi,

Ettahi 20; Müsned, I> 219, 227..., VI. 73, 104...

[253] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/242-243

[254] Daha öhce 3 nolu başlıkta geçen bı rindisin kaynaklan d;ı orada gösterilmiştir. 0) Beşinci bnşlığm sonunda geçen bı hadisin kaynaklan dn orada gösterilmiştir.

[255] Beşinci başlığın sonunda geçen bu hadisin kaynakları da orada gösterilmiştir.

[256] İbn Abdi'l-Berr, et-Temhid, IV, 162-165.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/243

[257] Beşinci başlığın sonunda geçen bn hadisin kaynaklan da omda gösterilmiştir.

[258] Bukâri, Ğebaib 29; Müslim, Sayd 3; Ebû Dâvûd, Erime 32; Nesâî, Sayd 28; İbn Mâtx. S;ivd 13: Muvatta. Savd 13. 14: Müsned, II, 36, 418.

[259] Nesai, Fera 7; Müsned, IV, 132.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/244

[260] Ebü Dâvûd, Libâs 38; Nesât. FenT 5; Müsned, VI, 334,

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/244-245

[261] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/245-246

[262] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/246

[263] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/246

[264] Buhârî, Beytu'l-Vahy 2; Müslim, îman 73...

[265] Buhârî, Menâkjbı'l-Ensâr 45. Libâs 16.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/246-247

[266] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/247

[267] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/247-248

[268] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/248

[269] Buna göre buyruk: Onun nimeti... tanının olımışnır, demek ohır.

[270] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/248-249

[271] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/249

[272] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/249-250

[273] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/250-251

[274] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/251

- [275] Buhârî, Ezan 129, Tevhîd 24, Rikaak 52; Müslim, İman 299; Müsned, \I, 275, 293, 534. Ancak, gerek Müslim'de gerek diğer kaynaklarda sahabeden olan ravî, Enes değil, Ebû Hureyre'dir.
- [276] Tirmizî, Sıfatu'l-Cenne 20; Müsned, II7 368
- [277] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/252-253
- [278] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/253
- [279] Müsned 1, 190.
- [280] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/253-254
- [281] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/254-255
- [282] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/255
- [283] Buhârî, iman 37. Tefsir 31. si're 2: Müslim, İman ~>1: Ebû Dâvûd, 5li rint lû, Tirmizi, İvıvın 4: İbrı Mâce, Mukaddime 9: Müsned. 1, 27, 51, 53, 319, II, 107, 426, IV, 129, 164.
- [284] Nesâî. İsrerun-Nisâ 1: Müsned, III. 128. :99. 285.
- [285] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/255-257
- [286] Buhârl, Tefsir 47, sûre 1; Müslim, Birr 16; Ebû Dâvûd, Zeknî 45; Tirmizi, Bkr 9: Müsned, I, 191. 194.
- [287] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/257-258
- [288] Aynı manada yakın infizJnrki: EbûDûuûd, Edeh 43; Tirmizi, Sıfatu'l-Kıyâme 57; İbn Mace, Zıihd 23; Müsned, V, 36. 38.
- [289] Hadîs olarak tesbit edemedik
- [290] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/258
- [291] Buhârî, Edeb 57.
- [292] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/258-259
- [293] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/259-260
- [294] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/260
- [295] Müslim, FedSiLus-Sahabe 206: Ebû Dâvûd, Fervîiz 17; Tirmizi, Siyer 30; D&rimÎ, Siyer 81; Müsned, I, 190, 317, 329. II, 180, 205. 207.., IV, 83, V, 61. Aynı manada yakın tirVı-deJerJe: Suhârl, Kefniet 2, Erteb 64: Müslim, Fectf ilıı's-Snhûbe 204. Sadece; "İslam'da hılf yoktur kısmı.
- [296] Buhârî, MezâJını 4, İkraah 7; Tirmizl, Fiten 68; Dârimî, Rikacık 40; Müsned, III, 99, 201.

- [297] Tirmizî, Fiten 8, Tefsir 5. sûre 17; Müsned, L 9.
- [298] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/260-262
- [299] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/262
- [300] Buhari, Cizye 22, Eöeb 99; Müslim, Ciltfrt 11-16; Ebû Dâvûd, Clh3d 150; Timizi, Si--■r- 28. Filen 26; İbnMâce, Cihid 42; Dârimî, BıyıVII; Afüsned, f, 417, 441, II, 16, 48... rv-ı rniamı iltivî etmekle beraber, kimi rivayetlerde bazı Ufız farklılıklarıyla.
- [301] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/262-263
- [302] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/263-264
- [303] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/265
- [304] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/265-266
- [305] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/267-268
- [306] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/268-269
- [307] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/269
- [308] Ebû Dâvûd, Sakıt 119; İbn Mâce, İkametu's-Salâc 2: Musned, III, 80, 81, 83, 85; ayrıca bk. Musned, [, 404, VI, 156.
- [309] Ebû Dâvûd, Snlât 120; Tirmizî, SalSt 65; D&rimî, Sulat 33.
- [310] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/269-270
- [311] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/271
- [312] Müslim, SaLftu'L-Müsflfirîn 254; Nesâî, İlli tâli 25.
- [313] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/272-273
- [314] Bu kişinin Selimin-ı Fârisi olma ihtimali çok uzaktır. Çünkü Selraân (r;ı) - Kuımbînin biraz sonrı belirteceği gibi- Medine'de mısKıman olmuştur; bu âyet ise Mekke'de inmiştir. Diğer taraftan, burada da kastedilen kişinin kimliğinin flyetin anlaşılmasında olumlu herhangi bir katkısı olmadığı açıkça ortadadır.
- [315] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/273-275
- [316] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/276
- [317] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/276
- [318] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/277
- [319] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/277
- [320] Hükim, el-Müstedrekr II, 357.
- [321] Tirmizî, Menâkıb 34.

[322] Tirmizî, Menâkıb 33- Tirmizî'nin eldeki baskılı mislminde n s:ıdece: "Selinan" denilmekte, bab başlığında ise: -Menakıbu's-Selrânî'l-Frmsi <r;ı>" denilmektedir,

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/277-279

[323] İbn Mâce, Talnk 16.

[324] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/279

[325] Buhârî, İkraḥ (89.) bölümün başında dsha geniş açıklamalar için, meselâ, el-Askalânî, Fethu'l-Bâri, XII, 328, vd.ns bakılabilir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/280

[326] Müslim, Salâtul-Müsüflrîn 33; Nesâî, Saiat 23; Müsned, II, 20.

[327] Müslim, SaLitul-Müsâfirîn 39; Nesâî, Saki t 23.

[328] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/280-281

[329] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/281-282

[330] Bu hndisin zikreclildiği bazı yerler: BuMrî, Bed'ıı'J-Vahy 1, tman 41.

Nikâḥ 5. Tn 1:11c U...: Müslim, İn:İre 155: Ebû Dâvûd, Tnklk 11; Tirmizl, Fectöilu'L-Cihâd 16; Nesai, TnMrc 59...: İbn Mâce, Zülücl 26: Miisned, I. 25. 43...

[331] Buharı, Tnlâk 11.

[332] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/282-283

[333] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/283-284

[334] Dul bir kadın iken, babası Hansa'yi evlendirdi. Ancak Hansa bu işten hoşlanmadı. Ra-sûlulilah'n nrz edince, o ci.n babasının nikâlını geçersiz saydı. (Buhârî, Nikâḥ 42, İkraḥ 3, Hiyei 11: EbûDâv&d, Nikâlı 25: NeŞâi, Nikâḥ 35; Dârimî, Nikâḥ 14; Muvatta, Nikâḥ 25; Müsned, VI, 328).

[335] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/284

[336] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/284

[337] İbn Mâce, Tnlâk 16.

[338] Buharı, Hııclfld 31; Müslim, Hııclûd 15. Muvatta, Hudûd 8; Masned, I, 40, 55-

[339] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/285

[340] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/285

[341] Bu görüşe delil gösterilen hu d is ile ilgili olarak şu söylenebilir: Bu hadîs, bu görüşe delil olamaz. Çünkü Hz. İbrahim'in, Alkilim bir peygamberi olarak,

böyle bir duruma karşı korunacağından emin bir durumda olması ihtimali vardır. Sara da mü'min olarak gös-Leri] e bilecek en büyük direnci göstermiş ve karşı koymuştur. Allah'tan bu ?orbaya knr-şı kendisine yardımcı olmasını istemiştir. Sonuç olai'lık şnını söylemek dalın uygun görülebilir: Böyle bir sınavla karşı karşıya ksıhn erkek ve kadın, ikrâlıa boyun eğmemek için bütün güçleriyle karşı koymalıdırlar. Ayrıca Hü: Peygamberin: "... ;iilesi (hanjmonı savunurken öldürülen şehiddir,.. " {Ebû Dâvûd, Sünne 29: Nesâî, Talırınıu'd-Dein 23; Tirmizî, Diyat 21) diye buyurmuş olması bu uğurda işin nerelere kadar göze nlinabilece-ğini/ahniMsı gerektiğini işaret çimektedir.

[342] Buhari, İkrâh 6, Buyu 100: Müsned, II. 404.

[343] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/285-286

[344] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/286-287

[345] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/287

[346] I Veda Haca hutbesinin bir bölümünü teşkil eden bu buyrukların geçtiği yerlerin bazdan: Buhâri, Hacc 132. Meğâzi 77...: Müslim, H:ıcc 147, Kasâme 29. 30; Tirmizî, Tefsir 9. sûre 2, Fiten 2; İbn Mâce, Mennsik 76, Fiten 2: Dârimt, Menâsik 72; Müsned, III. 313. 371...

[347] Müslim, Birr 32;£6û D&vûd, Ecleb 35: Tinnizî, Bin 18: İbn Mâce, Fiten 2; Müsned, II. 277, 360.

[348] Müslim, İman 225.

[349] Mâ I ikilere göre "belt; kesinlikle koparmak' lafzı ile yn fr.ı bir defada yahut ayrı ayrı üç~ lafzı ile boşamak; Hanelilere göre üç defa yahut bir bâin talâk ile boşamaktır... (Sn di Kbû Ceyb, el-Kamûsu'l-Fıkkî, Beynıl 1408/1988, s. 31). Ayrıca bk. Buhâri, Talâk 11. 41: Ebû Dâvûd, Talâk 10. İl 39: Tirmizî, Talâk 2, 5: Nesâî, Talâk 8, 10, 22: İbn Mâce, Talâk 19..

[350] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/287-288

[351] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/288-289

[352] Bukârî, Menâkib 25, Menitkıbıfî-Ensâr 29, İkıâh J: Ebû Dâvhd, C.ihJd 97; Müsnuğ, V, 109, 111, vi, 395-

[353] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensür, V, 172.

[354] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/289-291

[355] Kurtubî nin tercümeğe esas aktığımız baskısına göre ynpılncak olursa: "... korkulmaz* yerine korkulur' şeklinde olmalıdır. Anc:ık bu hem mantıkî değildir; hem de Hanefî Mezhebine dnir fıkıh kilapkırmchlti (meselâ, el-İltiyân II, 106-

107) ifadelere uygun değildir. Tercümede bu hıfzın bu şekilde kaydedilmesi bundandır.

[356] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/292

[357] Aynı zamanda: "... senin hakkında bir şey söylemediğini bilir" anlamında

[358] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/292-293

[359] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/293-294

[360] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/294

[361] Nesaî, Tahrîmu'd-Dem 15.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/295

[362] Kıyamet Günündeki Hz. Peygamberin Mahşerde bulunan herkes hakkında yapacağı şefaate dair hadisteki belli bir konuma iş:ret edilmektedir. Meselâ bk, Müslim, ııan 326-327; Tirmizî, Sıfııurl-Kıyııme 10: el-Mu'eeınu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadisi'n-Nebe-vi, II], 149, satır: 58 vd.

[363] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/296-297

[364] Mesel. Buhârî, Ezan 128: Müslim, Mesâcid 294-295: Müsned, II, 239, 255... Hadisin geçtiğı ciğer yerler; en-Nis;1. 4/148-149. âyelirt tefsirinde zikredilmişti.

[365] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/297-298

[366] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/299

[367] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/300

[368] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/300

[369] Yalan söyleyen dillerinizin niteleyegeklığı şeyler için... rınlınıında olur.

[370] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/300-301

[371] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/301-302

[372] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/302

[373] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/303

[374] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/303

[375] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/304

[376] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/304-305

[377] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/305

[378] Buhârî, Cumııa 1. 12; Müslim, Cumııa 19. 20; Nesâl, Cumua 1; Müsned, II. 243. 249. 312.

- [379] Müslim, Cumua 22, 23; Nesâî, Cumua 1; İbn Mâce, İkametü's-Salât 88
- [380] Müslim, Cumua 21
- [381] Müsned, II, 236. 388. 491.
- [382] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/305-307
- [383] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/307
- [384] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/307
- [385] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/308
- [386] Dârakutnî, W, 118
- [387] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/308-309
- [388] Dârakutnî, 111, 35
- [389] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/309-310
- [390] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/310
- [391] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/310
- [392] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/310-311

İSRA SURESİ

1. Tenzih (Subhân)'in Anlamı:

2. İsrâ:

3. Allah'ın Kulu:

4. İsrâ ve Bu Konudaki Rivayetler:

5. Birinci Mesele: İsrâ, Hz. Peygamber'in Ruhû İle mi, Bedeni İle mi Olmuştur:

6. İkinci Mesele: İsrâ'nın Gerçekleştiği Tarih:

7. Üçüncü Mesele: Namazın Farz Kılınması ve Farz Kılındığı Sıradaki Namaz Şekli:

8. Mescid-i Haram'a, Mescidi Nebvî'ye ve Beytü'l-Makdis'e Yolculuk Yapmak

9. İsrâ'nın Hikmeti:

Geride Bıraktıklarının Ağlaması Dolayısıyla Ölünün Azab Görmesi Söz konusu mudur?

1. Allah'ın Helak Etmedeki Sünneti:

2. İlahî Emirlere İtaat ve Helak Oluş:

3. Helak Oluş:

1. Allah'ın Hükmü ve "Kadâ" Kelimesinin Anlamları:

2. Anne Babaya İyi Davranmanın Önemi:

3. Anne-Baba'ya Sövlmesine Sebep Teşkil Etmemek, Onlara Kötü Davranmamak:

4. Anne-Baba'nın Caiz olan Taleplerine Muhalefet Etmemek:

5. Ebeveynin İsteklerine İtaate Bir Örnek:

6. Anne İle Babanın Hakları Arasında Bir Karşılaştırma:

7. Anne ve Baba Kâfir İseler:

8. Cihad İçin Anne-Babanın İzni:

9. Cihada Çıkmak İçin Müşrik Anne ve Babanın İzni Alınır mı:

10. Anne Babanın Sevdiklerini Gözetmek;

11. Anne Babanın Çocuğu Yanında Yaşlanması Hali:

12. Anne-Baba'ya Tahammülün Ölçüsü:

13. Anne-Baba'yı Azarlamamak:

14. Anne-Babaya Karşı Şefkat ve Merhamet:

15. Anne-Baba'ya Merhamet:

16. Anne-Baba'ya Mağfiret Dilemek:

1. Akrabalara ve Diğer Hak Sahiplerine Haklarını Vermek:

2. Savurganlığın Yasaklanması:

3. Kişinin Canının Çektiği Şeylere Harcamada Bulunması:

1. Muhtaçlardan Yüzçevirmenin Adabı:

2. Âyetin Nüzul Sebebi:

3. Muhtaçlara Söylenmesi Gereken Sözler:

1. Cimrilik:

2. İnfakın Ölçüsü Var mı:

3. İsrâf:

4. İsrâfın Zararı:

1. Fakirlik Korkusuyla Çocukların Öldürülmesi:

2. Büyük Bir Günah:

Zinaya Yaklaşmamak:

1. Zulmen Öldürülenin Velisinin Yetkisi:

2. Kısasta Aşırı Gitmek:

3. Çünkü Veli, Yardıma Mazhar Olmuştur;

1. Yetimin Malına Kötü Maksatla El Sürmemek:

2. Ahde Bağlılık:

1. Ölçü ve Tartıda Doğruluk:

2. Adalet En Hayırlısıdır:

1. Bilmedik Şeyin Ardına Düşmek:

2. Benzeştirenlerin (Kaaiflerin) Dediklerine Göre Hüküm Vermek:

3. Zeyd ve Oğlu Usame İle İlgili Cahiliyyenin İddiaları:

4. Çocuğun Kime Ait Olduğu Hususunda Anlaşmazlık Olursa Kıyafet

Bilginlerine Başvurmak:

5. Kaiflerin Kanaatlerini Delil Kabul Edenlerin Görüş Ayrılıkları:

6. İnsan ve Organlarının Sorumluluğu:

1. Kibirle Yürümek Yasağı:

2. İhtiyaç Sahibi Olmadığı Halde Avcılık Yapmak:

3. Kibirlenmek, Fıtrata da, Tabiata da, Kâinata da Aykırıdır;

4. Allah Tarafından Hoşlanılmayan Şeyler:

5. Raksetmek:

İSRA SURESİ

1-111. ÂYETLERİN TEFSİRİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile (Mekke'de İnmiştir, Yüzonbir Âyettir)

Bu sûre, üç et müstesna Mekke'de inmiştir: Birisi; "Yakında seni bu yerden çıkarmak için mutlaka rahatsız edecekler" (76. âyet) buyruğu olup Rasûlullah (sav)'a, Sakif heyeti gelip yahudiler: Burası peygamberlerin geldikleri diyar değildir, dedikleri vakit inmişti.

İkinci âyet yüce Allah'ın: "Ve de ki: Rabbim, beni doğruluk girişi ile girdir, doğruluk çıkarışı ile çıkar" (80. âyet) buyruğudur.

Üçüncüsü ise: "Hani sana, şüphesiz Rabbin insanları çepeçevre kuşatmıştır..." (60.) âyetidir. Mukatîl der ki; Yüce Allah'ın: "...Çünkü bundan önce kendilerine ilim verilmiş olanlara,,," i 01. âyet) buyruğu da Medine'de inmiştir. İbn Mes'ud (r.a) da, Beni İsrail (İsra) Kehf ve Meryem Sûreleri hakkında şunları söylemiştir: Bu sureler, kimi erken dönemlerde ilk nazil olan sûrelerdendir hem de benini ilk öğrendiğim sûreler arasında yer alırlar.[\[1\]](#)

1. Kulunu geceleyin Mescîd-İ Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescîd-i Aksâ'ya götüren münezzehtir. Ona, âyetlerimizden bazısını gösterelim diye. Şüphesiz ki O, İşitendir, görendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz [\[2\]](#) başlık halinde sunacağız:[\[3\]](#)

1. Tenzih (Subhân)'in Anlamı:

Yüce Allah'ın: Münezzehtir" buyruğu, mastar yerinde kullanılan bir isimdir. Ancak bu, isim olarak mütemekkin (ismin bütün özelliklerine haiz) değildir. Çünkü, i'rab şekillerine göre hareketlerinde değişiklik olmamaktadır. Başına "elif ve İâm" gelmez. Aynı şekilde bundan fiil türetilmez. Sonunda zâid iki harf bulunduğundan dolayı da munsarîf değildir.

" Teşbih ettim, teşbih etmek" denilir- Tıpkı Yemin keffaretini ödedim, ödemek gibi. Bu ismin anlamı, yüce Allah'ın her türlü eksikliklerden tenzih edilmesi ve uzak olduğunun ifade edilmesidir. Bu, yüce Allah'ın büyük bir zikridir. Başkası hakkında bunun kullanılması uygun değildir. Şairin:

"Bana onun övülmesi(ne dair ifadeler) ulaşınca derim ki: Övülmeye değer olan Alkame bundan uzaktır."

beyitinde bu kelimenin kullanılması oldukça nadiren görülen bir ifadedir.

Cennetle müjdelenmiş on kişiden birisi olan Talha b. Ubeydillah el-Fey-yâd'dan rivayete göre o, Peygamber (sav)'a şöyle sormuş: Subhanallah'ın anlamı ne demektir? Hz. Peygamber de: "Allah'ı her bir kötülükten tenzih etmektir" diye cevap vermiştir. [4]

Sibeveyh'in görüşüne göre, bu kelime de âmil olan, lafzından değil de onun manasındaki bir fiildir. Çünkü bu lafızdan fiil kullanılmaz. Bu da; Kalçalan üzerine oturup, bacakları dirseklerinden bükerek diktikten sonra, ellerinin de bacaklarının etrafından birbirine kavuşturmak şeklindeki oturuş" ile, Arapların örtüye bürünürken örtünün, bir ucunu sağ kolunun üzerinden sol omuzuna, öbür ucunu da sol kolu üzerinden sağ omuzu üzerine atarak örtünmesi ifadelerine benzer. Sibeveyh'e göre buyruğun takdiri; Allah'ı mutlak olarak tenzih ederim" şeklindedir. Buna göre "Subhanallahı" ifadesi, mutlak olarak tenzih etmek, yerine geçmektedir. [5]

2. İsra:

Yüce Allah'ın: "Kulunu geceleyin... götüren" buyruğundaki; Geceleyin götürdü" fiili iki şekilde kullanılır: (Jr) ile şeklinde. Tıpkı ile, Su içirdi" kelimelerinin kullanışı gibi. Nitekim bundan önce de (el-Bakara, 2/60. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Şair der ki:

"İkizler burcundan yürüdü üzerine bir yürüyen Şimal onun üzerine doluyu yağdırarak."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Örtüsünün arkasında olan o güzel yüzlüyü selamla! Geceleyin yürüdü sana; önceden gelmiyorken."

Böylelikle şairler her iki beyitte de her iki söyleyişi bir arada kullanmış bulunmaktadır.

İsrâ; geceleyin yürümek demektir. Geceleyin yürüdü ve yürümek" denilir. Şair de şöyle demektedir:

"Ve çiğın yağdığı bir gece yürüdüm,

Ve o gece yürümekten hiç bir şey de beni alıkoymadı."

'ın, gecenin ilk saatlerinde yürümek, 'ın ise, son demlerinde yürümek, anlamında olduğu da söylenmiş ise de, birincisi daha çok bilinen bir anlamdır. [6]

3. Allah'ın Kulu:

Yüce Ailah'ın: "Kulunu" buyruğu ile ilgili olarak İlim adamları şöyle demişlerdir: Şayet Peygamber (sav)'ın bundan daha şerefli bir ismi olsaydı, o üstün haldeki durumunu anlatmak İçin o adı ile anardı. Bu anlamda olmak üzere şu beyitler söylenmiştir;

"Ey kavm, kalbim, Zehra'nın yanındadır İşiten de, gören de bunu bilir. Beni ancak; ey Onun kulu diye çağırınız, Çünkü o, isimlerimin en sere dişidir."

Bu beyitler de daha önceden (el-Bakara, 2/23 buyruğunu açıklarken) geçmiş bulunmakladır.

el-Kuşeyrî der ki: Yüce Allah onu yüce huzuruna yükseltip de en yüksek yıldızların da üstüne çıkardığında, ümmeti için tevazu olmak üzere kulluk isminden ayırmadı. [7]

4, İsra ve Bu Konudaki Rivayetler:

isrâ, bütün hadis eserlerinde sabit olmuştur. Sahabeden gelen bu hadisler İslâm diyarının her bir yerinde rivayet olunmuştur. Bu yönüyle İsra hadisleri mütevâtir hadislerdendir. en-Nekkaş bu hadisleri rivayet eden yirmi sahabiyyi zikretmektedir. Sahih(-i Müslim)'in Enes b. Malikten rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Bana, Burak getirildi. O beyaz, uzunca, eşekten daha yüksek, katırdan daha alçak boylu, ön ayaklarını gözünün gördüğü son noktaya koyan bir binektir. Ona bindim ve nihayet Bey-tü'l-Makdis'e vardım. Onu, peygamberlerin bineklerini bağladığı halkaya bağladım. Sonra, Mescide girdim, orada iki rek'at namaz kıldım. Daha sonra çıktım. Cibril (a.s) bana, birisi şarap, diğeri süt dolu iki kap getirdi. Ben, süt bulunan kabı tercih ettim. Cibril bana: Fıtratı tercih ettin, dedi. Sonra semaya doğru yükseldik..." diye hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir. [8]

Buharı ile Müslim'de bulunmayan rivayetlerden birisi de, el-Âcurrî ve Semerkandî'nin kaydettikleri rivayetlerdir. et-Acunî, Ebu Said el-Hudn'den, yüce Allah'ın: "Kulunu geceleyin, Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa Ya götüren münezzehtir" buyruğu ile ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) İsra'ya yürütüldüğü geceyi bize anlattı. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Bana, hayvanlar arasında en çok katıra benzeyen bir binek getirildi. Durmayıp oynayan kulakları vardı. Bu önceden peygamberlerin bindiği Burak idi. Ben de buna bindim. Yola koyuldu. Ön ayaklarını gözünün gördüğü son noktaya koyarak koşardı. Sağ tarafımdan, ey Muhammed, biraz yavaş ol ki sana birşeyler sorayım diye bir ses işittim. Ancak,

ben ona iltifat etmeden yoluma devam ettim. Sonra, sol tarafımdan ey Muhammed, yavaş ol diye bir ses işittim. Ben de ona iltifat etmeksizin yoluma devam ettim. Sonra da üzerinde dünya zinetlerinin her türlü bulunan, ellerini yukarı doğru kaldırmış, yavaş ol ki sana birşeyler sorayım, diyen bir kadın karşıma çıktı. Yine ona iltifat etmeksizin yoluma devam ettim. Sonra, Beytül-Makdis'e, Mescid-i Aksa'ya geldim. Binekten indim, peygamberlerin dana önceden (bineklerini) bağladıkları halkaya Burağı bağladım, arkasından Mescide girdim, içinde namaz kıldım.

Cebrail bana: Ey Muhammed, neler işittin, diye sordu. Ben ona: Sağımdan, ey Muhammed, yavaş ol sana bazı şeyler soracağım diye bir ses işittim. Ancak ben ona iltifat etmeksizin yoluma devam ettim. O: Bu, yahudilerin da-vetçisi idi. Eğer durmuş olsaydın, ümmetin ya hu dil esirdi. (Hz. Peygamber devamla) buyurdu ki: Sonra solumdan bir ses işittim. Yavaş ol, sana bazı şeyler sorayım, dedi. Yine ben ona iltifat etmeksizin yoluma devam ettim. (Cibrail) dedi ki: O da hristiyanların davet çışi idi. Eğer durmuş olsaydın, senin ümmetin hristiyanlaşırđı. (Devamla Hz. Peygamber) buyurdu ki: Sonra karşıma dünya zinetlerinin ti er türlüünü üzerine takınmış, ellerini yukarı doğru kaldırmış bir kadın karşıma çıktı. Yavaş ol, diyordu. Ben de ona İltifat etmeksizin yoluma devam ettim. (Cibrail) dedi ki: O da dünyadır. Eğer durmuş olsaydın, hiç şüphesiz dünyayı âhirete tercih etmiş olurdun.

(Hz. Peygamber devamla) buyurdu ki: Sonra bana birisinde süt, diğerinde ise şarap bulunan iki kap getirildi. Bana, al ve iç, hangisini istersen alabilirsin denildi. Ben de sütü aldım ve içtim. Cibrail bana: Fıtrata İsabet ettin. Eğer şarabı almış olsaydın, ümmetin azgınlaşmış olurdu, dedi.

Daha sonra, Âdemoğullarının ruhlarının üzerinde yükseldikleri Mi'rac geldi. Gördüğüm şeylerin en güzeli o idi. Sizler, Ölen bir kimsenin gözünü ona doğru nasıl diktiğine hiç dikkat etmediniz mi? Bizi yukarı doğru çıkardılar. Nihayet dünya semâsının kapısına geldik. Cibrail, kapının açılmasını istedi. Bu kim, diye soruldu o, Cibraii dedi. Beraberinde kim var, diye sordular o, Muhammed dedi. Peki, ona risalet verildi mi, diye soruldu o, evet dedi. Bana kapıyı açtılar, bana selam verdiler. Beraberinde yetmiş bin melek ve fier biriyle yüz bin melek bulunan, İsmail diye tanınan bir meleğin semayı korumakta olduğunu gördüm: "Rabbinin ordularını O'ndan başka kimse bilmez" (el-Müddesir, 74/31) buyruğunu okudu ve hadisin geri kalan bölümlerini zikrederek, daha sonra şöyle dedi: "Sonra, beşinci semaya gittik. Orada kavmi arasında sevilen bir kişi olan İmran oğlu Harun ile karşılaştım. Etrafında ümmetinden ona tabi pek çok kimse vardı. Peygamber (sav) onun niteliklerini belirterek şöyle dedi: Sakalı uzundu.

Nerdeyse göbeğine kadar ulaşacaktı. Sonra, altıncı semaya gittik. Orada Musa ile karşılaştım. Bana selam verdi ve beni çok güzel karşıladı. -Peygamber (sav) onu da vaslederek şöyle buyurdu-: Saçı fazla bir adamdı, üzerinde iki gömlek olsa dahi yine onun saçları aralarından çıkardı..."[9]

el-Bezzar'ın rivayetine göre de, Rasûlullah (sav)'a bir at getirildi ve onun sırtına bindi. Onun attığı her bir adım, gözünün değdiği en uzak noktada idi... diye hadisin geri kalan bölümlerini anlattı.[10]

Burak'ın nitelikleri ile ilgili olarak İbn Abbas yoluyla gelen hadiste şöyle denilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Ben, Hicr'de uyumakta iken bana birisi geldi. Ayağı ile beni harekete getirmek istedi. Ben, o kişinin arkasından gittim, bir de baktım ki, Cebrail (a.s)'in beraberinde katırdan daha aşağı ve eşekten daha yukarı, yüzü insan yüzüne benzeyen, ayağı tek tırnaklı, kuyruğu öküz kuyruğu, yelesi at yelesine benzeyen bîr binek ile birlikte Mescid'in kapısında ayakta dikildiğini gördüm. Cibril (a.s) bu bineği bana yaklaştıınca, hayvan ürktü ve yelesi kabardı. Cibril (a.s) sırtını sıvazlayarak: Ey Burak, Muhammed'den ürkmeyin, dedi. Allah'a yemin ederim ki, Muhammed (sav)dan daha faziletli ve Allah nezdinde ondan daha değerli mu-karreb bir melek yahut gönderilmiş bir peygamber (rasul) sırtına binmiş değildir. Bunun üzerine Burak şöyle dedi: Ben onun böyle olduğunu bildim. O büyük şefaatin sahibinin o olduğunu da biliyorum. Bununla birlikte ben, onun şefaati kapsamında olmayı arzu ederim. Bunun üzerine şöyle dedim: Yüce Allah'ın izniyle sen de benim şefaatin kapsamında olacaksın..."[11]

Ebu Said Abdulmelik b. Muhammed en-Neysaburî de, Ebu Said el-Hud-rî'den şöyle dediğini nakleder: Peygamber (sav), dördüncü semada İdris (a.s)'ın yanından geçince, şöyle dedi: Kendisini göreceğimiz bize va'dolunan ve ancak bu gece görebildiğimiz salih kardeşe, salih peygambere merhaba! tiz. (Peygamber devamla) buyurdu ki: Orada İmran'ın kızı Meryem de vardı. İnciden yetmiş köşkü vardı. Yine İmran'ın kızı, Musa'nın annesinin de kapıları inci ile süslenmiş tahtları, tek bir parçadan yapılmış kırmızı mercandan yetmiş köşkü vardı. Mi'rac, beşinci semaya çıkınca, oradakilerin de teşbihi: Karı ve ateşi bir arada bulunduranın şanı ne yücedir! şeklinde idi. -Bunu bir defa dalı söyleyen bir kimse, onların sevabı gibi sevap alır.- Cibril (a.s) kapının açılmasını istedi. Ona kapı açıldı. Aniden, olgunluk yaşında bir adam ile karşılaştım. Ondan güzel bu yaşta bir adam görülmüş değildir. Gözleri iri, sakalı nerdeyse göbeğine ulaşıyordu. Hemen hemen sakalı yarı yarıya siyah beyaz karışımı idi. Etrafında oturmuş kimseler vardı. Onlara birşeyler anlatıyordu. Ey Cebrail, bu kimdir?

dsye sordum; o, kavmi arasında sevilen kişi Harun'dur, dedi..." ve hadisın geri kalan bölümünü zikretti.

İşte Buhârî ile Müslim'in dışında kalan, îsra ile ilgili hadislerden kısaltılarak sunduğumuz bir nebze. Bu hadisleri, Ebu'r-Rabi Süieyman b. Seb' eksiksiz olarak "Şifâü"s-Sodûr" adlı eserinde zikretmiştir, tlırn ehli ile siyer bilginleri arasında namazın, Peygamber (sav)'a Mekke'de îsra gecesi semaya uru-cu (çıkışı) esnasında farz kılındığında görüş ayrılığı olmamakla birlikte, İs-ra'nın tarihi ile namazın şekli hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İsra, Hü. Peygamber'in ruhu veya bedeni ile mi olmuştur? İşte bunlar, âyet-i kerime ile ilgili üç ayn meseledir. Bunlar üzerinde durulması ve gerekli araştırmaların yapılması gerekir. Ayrıca bunlar, bu husustaki hadislerin nakledilmesinden daha ehemmiyetlidir. Ben bu hususlar ile ilgili olarak, tesbil edebildiğim kadarıyla ilim adamlarının görüşlerini ve rukalânın farklı kanaatlerini -Allah'ın yardımı ile- zikretmeye gayret edeceğim. [\[12\]](#)

5, Birinci Mesele: İsrâ, Hz. Peygamber'in Ruhu İle mi, Bedeni İle mi Olmuştur:

isrânın, Hz. Peygamber'in ruhu ile mi, cesedi ile mi olduğu hususunda, selefın de halefın de görüş ayrılığı vardır. Bir kesim, İsrânın ruh ile gerçekleştiğı, bedenın ise yattığı yerden ayrılmadığı ve îsra'nın hakikatleri ihtiva eden bir rüya olduğu görüşündedir. Çünkü, esasen peygamberlerin rüyaları da bir haktır, Muaviye ile Uz. Âişe bu kanaatte olduğu gibi, bu görüş el-lâscn ve İbn İshak'tan da nakledilmiştir.

Bir diğer kesim de şöyle demiştir: İsrâ, beden ile uyanık olarak Beytü'l-Makdis'e kadar ve oradan da ruh ile olmuştur. Bunlar, yüce Allah'ın: "Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren münezzehtir" buyruğunu delil göstermişlerdir. Bu buyrukta yüce Allah, Mescid-i Aksa'yı İsrânın son noktası olarak zikretmektedir. Bu görüş sahiplen derler ki: Eğer îsrâ, Hz. Peygamber'in bedeni ile birlikte Mescid-i Aksa'dan daha ileriye olmuş olsaydı, hiç şüphesiz bu da söz-konusu edilirdi. Çünkü böyle bir işin, beden ile olması övgü olarak daha ileri derecededir.

Selefın ve müslümanların büyük çoğunluğu ise İsrânın, beden ile ve uyanıkken gerçekleştiğı görüşündedir. Hz. Peygamber, Mekke'de Burak'a binmiş, Beytü'l-Makdis'e ulaşmış, orada namaz kıldıktan sonra da yine bedeniyle İsrâ devam etmiştir. İşaret ettiğimi?, haberler ile âyet-i kerime de buna delâlet etmektedir. Hz. Peygamber'in bedeniyle ve uyanık olarak İsrâsının gerçekleşmesinde

imkânsız ve olmayacak bir taraf yoktur. Zahir ve hakikat terkedüerek tevil yoluna ise, ancak nassın zahir ve hakikati üzere kabut edilmesinin imkânsız olması halinde söz konusudur. Eğer İsrâ uykuda gerçekleşmiş olsaydı, burada "kulunun ruhuyla" denilerek "kulunu" diye buyurmazdı. Yine yüce Allâh'ın; "Göz, başka yöne kaymadı ve aşmadı rfa"(en-Necm, 53/7) buyruğu da buna delildir. Eğer bu olay uykuda iken gerçekleşmiş olsaydı, bunda bir alâmet ve bir mucize olacak taraf olmazdı. Um Hânî Hz. Pey-gamber'e: Sen insanlara bunu anlatma, seni yalanlarlar, demezlerdi. Ebu Bekr es-Siddîk (bunu tasdik etmesi dolayısıyla) üstün bir fazilete sahip olmazdı, Kureyşlilerin de ileri geri konuşmalarına, onu yalanlamalarına da imkân bulunmazdı. Çünkü Kureyşliler, Uz. Peygamber'in verdiği bu haberi yalanlamış, hatta iman etmiş birtakım kimseler irtidat dahi etmişlerdi. Eğer bu rüya ile olmuş olsaydı, hiçbir şekilde buna tepki gösterilmezdi. Hatta müşrikler ona şöyle demişlerdi: Eğer sen doğru söylüyor isen, haydi bize kervanımızla nerede karşılaştığını bildir, demişler, o da şu cevabı vermişti: "Kervanınız, filan filan yerde idi. Ben oradan geçtim, filan kişi korktu. Bunun üzerine o kimseye: Ne gördün ey filan, denildiğinde o, ben birşey görmedim ancak develer gerçekten ürktü 1er diye cevap vermişti." Bu sefer Hz. Peygam-ber'e: Peki kervamn bize ne zaman ulaşacağını haber ver, demeleri üzerine, Hz. Peygamber: "Kervanınız size şu, şu günü gelecektir" dediğinde onlar, hangi saatte diye sordular. Bu sefer Hz. Peygamber: "Bilemiyorum, acaba güneşin bu taraftan doğuşu mu daha erken gerçekleşecek, yoksa kervanın bu taraftan görünüşü mü daha erken olacak." O gün gelince bir kişi: İşte güneş doğdu demiş, diğeri ise: İşte sizin kervanınız da göründü, demişti. Peygamber (sav)'dan, Beytül-Makdis'in nitelikleri hakkında soru sormuşlardı. Hz. Peygamber de önceden Beytül-Makdis'i hiç görmediği halde onlara niteliklerini söyleyivermişti.

Sahih'de Ebu Hureyre'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Ben, Hicr'de bulunuyorken Kureyş bana tsrâ'ma dair soru soruyorlardı. Beytüt-Makdis hakkında iyice tesbît edemediğim bazı hususlara dair bana soru sordular. Bundan dolayı daha önce benzeri görülmedik bir 'sıkıntıya düştüm. Yüce Allah, Beytül-Makdis'i kaldırıp gözlerimin önüne getirdi. Her ne hakkında bana som sordularsa, ben de onlara cevaplarını verdim.

"[13]

Hiz. Âişe ile Muaviye'nin: "İsrâ, ancak Rasûlullah (sav)in ruhu ile gerçekleşmiştir" şeklindeki sözlerine de şöylece itiraz edilmiştir. O sırada Hz. Âi-şe'nin yaşı küçüktü ve bu olaya şahit olmamıştı. Bu konuda o, Peygamber (sav)'dan hadis de rivayet etmiş değildir. Muaviye ise, o dönemde olaya tanık

olmamış kâfir bir kimse idi. Bu konuda o, Peygamber (sav.)'dan da badis rivayet etmiş değildir. Bu konuda söylediklerimizden daha fazla bilgi sahibi olmak isteyenler, Kadı İyad'ın "eş-Şifa" adlı kitabından olayı takib etmelidirler. Orada bu konuda kalbe şifa verici bilgiler elde edeceklerdir.

Hiz. Âişe'nin, kanaatinin lehine, yüce Allah'ın: "Sana gösterdiğimiz o rüyayı... ancak İnsanlara bir fitne kıldık." (el-İsra, 17/60) buyruğunu delil göstermişler ve burada yüce Allah'ın buna "rüya" adını verdiğini söylemişlerdir. Ancak, yüce Allah'ın: "Kulunu geceleyin... götüren münezzehtir" buyruğu bunu reddetmektedir. Uykuda gerçekleşen bir olay hakkında "geceleyin yürüten" tabiri kullanılmaz. Aym şekilde gözle görmeye de ileride bu sûrede açıklaması geleceği üzere "rüya" denilir. Konu ile ilgili sabit haberlerde İs-râ'nın, beden ile gerçekleştiğine açık bir delâlet vardır. Eğer, aklen yüce Allah'ın kudreti çerçevesinde caiz (mümkün) görülen herhangi bir hususa dair haber varid olacak olursa, -özellikle de harikulade olayların gerçekleştiği dönemde bu söz konusu ise- onu inkâra kalkışmanın bir yolu yoktur. Peygamber (sav)'ın bir çok mi'racları vardır. Bunlardan bazılarının rüya ile olma ihtimali uzak değildir. O bakımdan, Hiz. Peygamberin, sahih hadiste yer alan: "Beyt'in yanında uyku ile uyanıklık arasında bulunduğum bir sırada..."[14] hadisi de buna göre yorumlanır. Diğer taraftan, İsrânın gerçekleşmesinden sonra tekrar uykuya geri döndürölmesi ihtimali de vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [15]

6. İkinci Mesele: İsrâ'nın Gerçekleştiği Tarih:

İlim adamlarının, bu hususta da görüş ayrılığı vardır. Bu hususta İbn Şi-hab'dan farklı rivayetler gelmiştir. Musa b. Ukbe'nin O'ndan rivâyef elliğine göre, Hiz. Peygamber'in Beylül'l-Makdis'e İsra hadisesi, hicret İçin Medine'ye çıkışından bir sene önce gerçekleşmiştir. Yunus'un, ondan (İbn Şi-hab'dan), onun Urve'den, onun Âişe'den rivayetine göre İse üz. Âişe şöyle demiştir: Hadice (r.anha) namaz farz kılınmadan önce vefat etmiştir. İbn Şi-hab da der ki: Bu, peygamber (sav)'a peygamberlik görevinin verilışinden yedi yıl sonra olmuştur.

el-Vakkasî'nİN, İbn Şihab'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: Hiz. Peygambere, peygamberliğin verilışinden beş yıl sonra İsrâ gerçekleşmiştir. İbn Şihab der ki: Oruç, Bedir'den önce, Medine'de farz kılındı. Zekât ve hac yine Medine'de farz kılındı. Şarap içmek ise Uhud'dan sonra haram kılındı.

İbn İshak der ki: Hiz. Peygamber'in, Mcscid-i Haram'dan, Mescid-i Aksâ'ya ki o aynı zamanda Beytül'l-Makdis'tir- İsra hadisesi İslâm'ın Mekke'de kabileler arasında yaygınlık kazandığı dönemde gerçekleşmiştir. Yunus b. Bukeyr ise

ondan şöyle dediğini rivayet etmektedir. Hadice (r.anha) Peygamber (sav) ile birlikte namaz kılmıştır. İleride bu rivayet gelecektir.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) der ki: İşte bu da İsrâ'nın hicretten birkaç yıl önce gerçekleştiğini göstermektedir. Çünkü Hz. Hadice, hicretten beş yıl önce vefat etmiştir. Üç ve dört yıl önce vefat ettiği de söylenmiştir. İbn İshak'ın kanaati ise, İbn Şîhab'ın kanaatinden farklıdır Bununla birlikte -az önce geçtiği üzere- İbn Şîhab'dan konu ile ilgili farklı rivayetler de gelmiş bulunmaktadır.

el-Harbî şöyle der: İsrâ, hicretten bir sene Önce Rebiülahir ayının 27. gecesini gerçekleştirmiştir. Ebu Bekr Muhammed b. Alî b. el-Kasım ez-Zehebî ise "Tarihinde şöyle demektedir: İsrâ, Mekke'den Beytü'l-Makdis'e olmuştur. Oradan da semaya uruc tahakkuk etmiştir ve bu Peygamber (sav)'ın peygamber olarak gönderilişinden onsekiz ay sonra gerçekleşmiştir. Ebu Ömer der ki: Ben, siyer bilginlerinden ez-Zehebî'nin naklettiği bu görüşü belirtmiş bir kimse olduğunu bilmiyorum. O, bu sözünü siyer bilginleri arasından, bu ilmin kendisine izafe edildiği kişilerden her hangi bir kimseye isnad etmediği gibi, bu konuda görüşü öbürlerinin kanaatine karşı delil gösterilebilecek bir kimseye de ref etmiş (senediyle zikretmiş) değildir. [\[16\]](#)

7. Üçüncü Mesele: Namazın Farz Kılınması ve Farz Kılındığı Sıradaki Namaz Şekli:

Namazın farz kılınışı İle farz kılındığı esnadaki namaz şekline gelince, bunun, Mekke'de, Hz. Peygamber'in semaya mi'rac'a yükselişi esnasında, İsrâ'nın gerçekleştiği gece farz kılındığı hususunda ilim ehli ile siyer bilginleri arasında görüş ayrılığı yoktur. Bu husus, Sahih (i Buhârî ve Müslim) de ve başkalarında açıkça ifade edilmiştir.

Ancak, namazın farz kılındığı esnadaki şekli hususunda görüş ayrılığı vardır. Âişe (r.anha)'den gelen rivayete göre, namaz ikişer rekat olarak farz kılınmıştır. Daha sonra ikâmet halindeki namaza İki rekat daha ilave edilerek dörde tamamlandı, yolculuk halindeki namaz da İki rekat olarak olduğu gibi bırakıldı. eş-Şa'bî, Meymun b. Melıran Muhammed b, tshak da böyle demişlerdir.

eş-Şa'bî, akşam namazı bundan müstesnadır derken, Yunus b, Bukeyr de şöyle demektedir: İbn İshak dedi ki: Daha sonra Cibril (a.s), Peygamber (sav) İsrâ gecesini namaz Hz. Peygambere farz kılındığında Hz. Peygamber'in yanına geldi ve vadinin bir tarafına ayak topuğunu vurdu, oradan bir su fışkırdı. Cibril, abdest alırken, Muhammed (sav)'da ona bakıyordu. Yüzünü yıkadı, burnuna su verdi, ağzına su alarak çalkaladı. Başına, kulaklarına mesh ettikten sonra topuklarına

kadar da ayaklarını (yıkadı) ve ön tarafına da su serpti. Daha sonra kalktı, iki rekat namaz kıldı ve bu iki rekatte de dört defa secde etti. Rasûlullah (sav) geri döndüğünde, Allah gözüne aydınlık vermiş, ruhu hoşnut olmuş ve yüce Allah'ın emrinden sevdiği bir husus kendisine gelmiş halde döndü. Hz. Hadice'nin elinden tutarak bu pınara geldi. Tıpkı Hz. Cebrail'in abdest aldığı gibi o da abdest akit. Sonra iki rekat ve iki re-kalte de (toplam) dört secde yapmak üzere - Hz. İladice ile birlikte- namaz kıldı. Daha sonra Hz. Hadice ile birlikte namaz kılıyorlardı.

Yine İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre namaz, ikamet halinde dört rekat, yoiculuk halinde de iki rekat olarak farz kılındı. Nâfi' b. Cübeyr ile el-Hasen b. Ebî'l-Hasen ei-Basrî de böyle demişlerdir İbn Cüreyc'in görüşü de budur. Peygamber (sav)'dan da buna uygun rivayetler nakledilmiştir. Bu konuda rivayette bulunanlar, Cebrail (a.s)'in, İsrâ'nın gerçekleştiği gecenin sabahında zevale doğru İndiği ve Peygamber (sav)'a namazı ve vakitleri öğrettiği hususunda görüş ayrılıkları yoktur.

Yunus b. Bukeyr de Ebu'l-Muhacir'in azadhsı Salim'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Meymun b. Mehran'ı şöyle derken dinledim: Namaz, ilkin ikişer rekât farz kılındı. Daha sonra Rasûlullah (sav) dört rekât kıldı ve bu bir sünnet oldu. Böylelikle namaz, misafire (iki rekât) olarak karar oldu ve bu haliyle de namaz tamamdır.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Ber) der ki: Bu delil olarak gösterilemeyecek türden bir isnaddır. Onun; "Bu böylece bir sünnet oldu sözü" münker bir ifadedir. Aynı şekilde eş-Ş;1 binin yalnızca akşam namazını istisna edip sabahı söz konusu etmemesinin de bir anlamı yoktur. Müslümanlar akşam namazı ile sabah namazı müstesna olmak üzere, ikâmet halindeki namazların farzlarının dört rekât olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. Onlar bunu ancak amelî olarak ve oldukça yaygın bir nakil ile bilmişlerdir. Bu konuda ilk ve asıl farzın kaç rekât olduğu hususundaki görüş ayrılıklarının kendilerine hiçbir zararı olmaz. [17]

8. Mescid-i Haram'a, Mescidi Nebevî'ye ve Beytü'l-Makdis'e Yolculuk Yapmak

Ezan'a dair açıklamalar -yüce Allah'a hamd olsun- el-Mâide Sûresi'nde (5/58. âyet, 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Ali İmnın Sûre-si'nde (3/97. ayet, 1. başlıkta) ise, yeryüzünde (Allah'a ibadet için) yapılmış ilk mescidin Mescid-i Haram olduğu, ondan sonra da Mescid-i Aksa olduğu geçmiş bulunmaktadır. Bu iki mescid arasında da kırk yıllık bir süre bulunduğu ise, Ebu

Zerr yoluyla gelen hadisten anlaşılmaktadır. Hz. Süleyman'ın Mescid-İ Aksâ'yı bina edip ona dua etmesi ile ilgili rivayet de, Abdullah b. Amr yoluyla gelen hadiste zikredilmektedir. Bu iki hadisin bir arada nasıl aiv taşıtacağına dair açıklamalar da orada geçmiş bulunduğundan, bu konu için oraya başvurulabilir, burada o bilgileri bir daha tekrarlamamanın bir anlamı yoktur.

Burada, Hz. Peygamberin:

"Üç mescid dışındaki (mescidkre.) yükler bağlanmaz: Mescid-i Haram'a, Benim bu mescidime ve İlyâ mescidine yahut Beytül-Makdis'e."[\[18\]](#) Bu hadisi İmam Malik, Ebu Hureyre yoluyla rivayet etmiştir.

Bu hadiste bu üç mescidin sair mescidlerden daha faziletli olduğuna delil teşkil eden ifadeler vardır. Bundan dolayı ilim adamları şöyle demişlerdir: Bir kimse, ancak yolculukla veya binek sırtında ulaşabileceği bir mescidde namaz kılmayı adayacak olursa, böyle bir adağı yerine getirmesin, kendisine yakın olan mescidde namaz kılsın. Bundan tek istisna, sözü edilen üç mes-ciddir. Bunlardan herhangi birisinde namaz kılmayı adayan bir kimse, bu mes-cidlerde namaz kılmak üzere yolculuğa çıkar.

İmam Malik ve ilim ehlinde bir topluluk da, düşmana karşı bir serhad karakolunda (ribatıa) ribat yapmayı adayan bir kimsenin, böyle bir ribatın bulunduğu yerde bu adağını yerine getirmesi gerekir. Çünkü böyle bir iş, yüce Allah'a bir itaattir.

Ebu'l-Bahterî ise, bu hadisin rivayetinde "el-Cened mescidini" de İlave etmiştir. Ancak bu ifade sahih değildir ve uydurmadır. Buna dair açıklamalar, bundan önce Kitabımızın Mukaddime bölümünde geçmiş bulunmaktadır. [\[19\]](#)

9. İsra'nın Hikmeti:

Yüce Allah'ın: "Mescid-i Aksâ'ya" buyruğunda bu mescide "el-Aksâ" niteliğinin verilmiş sebebi, onun İle Mescid-i Haram arasındaki uzaklıktır, O gün ziyaret ile tazim olunan yeryüzünde Mekkelilere en uzak mescid o idi. Daha sonra yüce Allah: "Çevresini mübarek kıldığınız" diye onu nitelemektedir. Denildiğine göre bu mübarek kılış, mahsullerle ve akan ırmaklarla İdi. Bir diğer görüşe göre ise, etrafında defnedilmiş bulunan peygamber ve sa-lihlerle mübarek kılınmıştır. Mukaddes kılınması da bundan dolayıdır.

Muâz b. Cebel de Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Yüce Allah buyuruyor ki: Ey Şam, sen Benim ülkelerimin en seçkinisin. Ve Ben, sana doğru kullarımın en seçkinlerini gönderiyorum. "[\[20\]](#)

"Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye" buyruğu hitabın çeşitlendirilmesi[21] kabilindendir. Yüce Allah'ın, ona göstermiş olduğu ve insanlara bildirdiği hayret verici âyetler ile Mekke'den Mescid-i Aksâ'ya -bir aylık mesafe olmasına rağmen- bir gecede geceleyin yürütülmesi, semaya urucu (yükselişi) - Müslim'in Sahih'i'nde ve di gederinde sabit olduğu üzere- bütün peygamberleri teker teker nitelikleriyle anlatması, işte bu âyetler arasındadır. "Şüphesiz ki O, işitendir, görendir." Buna dair açıklamalar daha önceden (en-Nisâ, 4/58. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [22]

2. Biz, Musa'ya da kitabı verdik. Ve onu: "Benden başka hiç bir vekil edinmeyin" diye İsrailoğullarına bir hidâyet kıldık.

Yani, Muhammed (sav)'a, mi'raci lütfettiğimiz gibi, Musa'ya da kitabı yani Tevrat'ı vermek suretiyle lütuf ta bulunduk. "Ve onu" yani o kitabı "...bir hidâyet kıldık."

Burada hidâyet kılınanın Hz. Musa olduğu söylendiği gibi, buyruğun anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Kulunu geceleyin götüren de, Musa'ya kitabı veren de münezzehtir. Böylelikle yüce Allah, gaip ifadeden sonra kendi zatı hakkında haber vermek şeklindeki ifadeyi kullanmaktadır.

Şöyle de denilmiştir: Kulunu geceleyin götüren münezzehtir" buyruğu: anlamı: Biz onu geceleyin yürüttük, anlamındadır. Buna, ondan sonra gelen yüce Allah'ın; "Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye" buyruğu buna delildir. O halde: "Biz, Musa'ya da kitabı verdik" buyruğu da bu manaya göre böyle zekredilmiştir.

Edinmeyin diye" buyruğunu Ebû Amî; şeklinde "ya" ile ("edinmesinler diye" anlamında) okumuştur, diğerleri ise "te" ile okumuşlardır. O takdirde ("ya" ile okunması halinde) hitabın çeşitlendirilmesi kabilinden olur.

"Vekil", Mücahid'den nakledilen görüşe göre ortak anlamındadır. İşlerini üstlenecek kefil diye de açıklanmıştır ki, bunu da el-Ferrâ nakletmektedir. İşlerinde kendisine tevekkül edecekleri bir Rab, diye de açıklanmıştır ve bu açıklamayı ei-Kelbî yapmıştır. ei-Ferra "kâfi" demektir, demiştir.

İfadenin takdiri şöyle olur: "Biz ona kitapta, Benden başka bir vekil edinmeyin diye emrettik." Takdirin: Edinmemeniz için... anlamında olduğu da söylenmiştir.

Vekil işin kendisine havale edildiği, bırakıldığı kimse demektir. [23]

3. (Ey) Nuh ile birlikte taşıdıklarımızın soyundan gelenler! Şüphesiz o, çok

şükreden bir kuldu.

Bu buyruk, nida olmak üzere: Ey Nuh ile birlikte taşıdıklarımızın soyundan gelenler! takdirindedir. Bu açıklamayı Mücahid yapmış, İbn Ebi Necilî de bu açıklamayı ondan rivayet etmiştir.

Zürriyet (soydan gelen!er)'den kasıt, Kur'ân-ı Kerîm'in kendisine karşı de-lü getirdiği herkestir. Bunlar da, yeryüzünde bulunan bütün insanlardır. Bu açıklamayı el-Mehdevî yapmıştır. el-Maveidî de der ki: Bu buyrukla Hz. Musa İle İsrailoğullarından gelen onun kavmi kastedilmektedir. Buyruğun anlamı da; Ey Nuh ile birlikte taşıdıklarımızın soyundan gelenler! Allah'a ortak koşmayınız, şeklindedir.

"Nûh" (a.s) dan söz edilmesi, alaları üzerindeki boğulmaktan kurtulma nimetini onlara hatırlatması içindir. Süfyan'ın Humeyd'den, onun, Mücahidden rivayetine göre, Mücahid -'zürriyet" kelimesini:- şeklinde "üe" harfî üstün, "ra" ve "ye" harflerini de şeddeli okumuştur. Bu kıraati aynı zamanda Âmir b. el-Vacid, Zeyd b. Sabit'den rivayet etmiştir. Yine Zeyd b. Sabit'den, bu kelimeyi; şeklinde "zel" harfini esreli, "re" harfini de şeddeli olarak okuduğu da rivayet edilmiştir.

Diğer taraftan H2. Nuh'un, Allah'a, nimetlerine karşı çokça şükreden ve hayrı ancak Allah'dan bilen, çok şükredici bir kul olduğunu beyan etmektir. Katade der ki: Hz. Nuh, bir elbise giydiğinde: Bismillah der, onu çıkardığında da: Elhamdülillah derdi. Ma'mer de ondan böyle dediğini rivayet etmiştir. Yine Ma'mer, Mansur'dan, o, İbrahim'den şöyle dediğini rivayet eder: Hz. Nuh'un şükürü şuydu; O, yemek yedi mi, bismillah derdi. Yemek yemeyi bitirdi mi de: Elhamdülillah, derdi.

Selman-ı Farisi dedi ki: (Hz. Nuh'un çok şükreden bir kul olduğunun söz-konusu edilmesi) yemek yedikten sonra yüce Allah'a hamd etmesi idi. İm-ran b Süleym de der ki: Hz. Nuh'a çok şükreden bir kul denilmesinin sebebi, yemek yedikten sonra, "dilerse hiç şüphesiz beni susuz bırakabilecek olan, ama bununla birlikte bana yemek yediren Allah'a uamd olsun" demesi; bir şey içtikten sonra da: "Dilerse hiç şüphesiz beni aç bırakabilecek olan, bununla birlikte de bana içiren Allah'a hamd olsun" bir şey giydiğinde de: "Dilerse hiç şüphesiz beni çıplak bırakabilecek olan, bununla birlikte beni giydiren Allah'a hamd olsun"; ayağına bir şey giydiği vakit de: "Dilerse ayaklarım! çıplak bırakabilecek olan, bununla birlikte de ayağıma giyecek bir şey ihsan eden Allah'a hamd olsun"; def-i hacette bulunduktan sonra ise: "Dile-seydi bunu içimde bırakabilecek olan, bununla birlikte bu rahatsız? edici şeyleri benden çıkartan Allah'a hamd olsun..," demesi idi,

Âyet-i kerimenin anlatmak istediği şudur: Siz, Nuh'un soyundan gelen kimselersiniz. Nuh İse çok şükreden bir kul idi. Cahil atalanndansa ona uymanız size daha yakışan bir tutumdur.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Allah, Hz. Musa'yı, Nuh'un soyundan kıldığı için o Allah'a çok şükreden bir kuldu. Şöyle de açıklanmıştır: Buradaki "soyundan gelenler" ifadesinin, "edinmeyin" fiilinin ikinci mefulü, "bir vekil" buyruğu ile de çoğulun kastedilmiş olma ihtimali vardır. Bu, her iki kıraate, - yani; Edinmeyin" buyruğunun "ye ve te" ile okunması kıraatlerini kastediyoruz- uygundur. Aynı şekilde yine her iki kıraatte de "soyundan gelenler" ifadesinin yüce Allah'ın: "Vekil" buyruğundan bedel olması mümkündür, çünkü çoğul anlamındadır. Şöyle buyurulmuş gibidir: Ey Nuh ile birlikte taşıdıklarımızın soyundan gelenler... başka hiç bir vekil edinmeyin.

"Soyundan gelenler" anlamındaki kelimenin, "kastediyorum ve onu övüyorum" anlamındaki tüllerin takdirleri ile nasb edilmesi de mümkündür. Çünkü Araplar, övmek ve yermek kastıyla söyledikleri isimleri nasb edebilirler. "Soyundan gelenler" anlamındaki ifadenin, fiilini "ya" ile okuyanların kıraatine göre, zamirden bedel olarak reP ile okunması da mümkündür.[\[24\]](#) Ancak böyle bir açıklama, bu fiili "te" ile okuyanlara göre güzel olmaz. Çünkü gaib muhatabdan bedel yapılmaz.

Diğer taraftan "soyundan gelenler" anlamındaki kelimenin, her iki okunuşa göre İsrailoğullarından bedel olarak cer ile okunması da mümkündür.[\[25\]](#)

Yüce Allah'ın: Edinmeyin diye..." buyruğunda yer alan;...me..." ise, "ya" ile okuyanların kıraatine göre cer edatının hıazfı ile nasb mahallindedir ve İfade: Edinmesinler diye Biz onlara hidâyet verdik, takdirinde olur. "Te" ile okuyuşa göre ise, bunun zaid gelmesi ve "söylemek" anlamındaki fiilin de -önceden geçtiği gibi- takdir edilmiş olması da mümkündür. (Biz onlara vekil edinmeyin dedik, anlamına gelir.) Bunun, açıklayıcı (müfessire) ve "yani" anlamında olması ve i'rabta bir mahallinin bulunmaması da mümkündür. Bu durumda; edatı da'nehiy İçin olur ve bu takdirde ifade, haber kipinden nehye geçiş yapmış olur.[\[26\]](#)

4. Biz, kitapda İsrailoğullarına şunu hükmettik: "Siz yeryüzünde iki defa fesat çıkaracak ve muhakkak alabildiğine büyükleneceksiniz."

Yüce Allah'ın; "Biz, kitapda İsrailoğullarına şunu hükmettik buyruğun -daki "kitap" lafzım, Said b. Cübeyr ve Ebu'l-Âliye, çoğul olarak; Kitaplarda" diye

okumuşlardır. Bununla birlikte bazen tekil lafzı ile çoğul anlamı kastedilebilir. O takdirde her iki kıraatin de anlamı bir olur. Hükmettik" buyruğu, İbn Abbas'ın açıklamasına göre bildirdik, haber verdik demektir. Katade, hükmettik diye açıklamıştır. Çünkü kadâ (hükmetme) nin asıl anlamı, bir şeyi sağlam yapmak (ilıkâm) ve onu bitirmek demektir. Bunun, valiyettik anlamında olduğu da söylenmiştir. Bundan dolayı yüce Allah: İsrâilîloğullarına..." diye buyurmuştur.

Katade'nin açıklamasına göre Üzerine, hakkında" anlamında olur. Yani, Biz, onlar hakkında şunu hükmettik demek olur. İbn Abbas da böyle bir açıklamada bulunmuştur. "Kitap'dan kasıt ise Levh-i Mahfuz'dur.

"Siz, yeryüzünde" yani Şam, Beytü'l-Makdis ve onlara yakın olan yerlerde. "İki defa fesat çıkaracak(siniz)" buyruğundaki; Sîz... fesat çı-karacakCsiniz)" anlamındaki kelimeyi İbn Abbas, Siz... İfsad edileceksiniz" şeklinde, İsa es-Sakafî ise, Siz fesat bulacaksınız" diye okumuşlardır. Her iki -kıraatin anlamı da birbirine yakındır:- Çünkü ifsad olundukları takdirde kendileri de fesad bulurlar. Fesad'tan kasıt ise Tevrat'ın hükümlerine muhalefet etmektir.

"Ve muhakkak alabildiğine büyükleneceksiniz." Büyüklük taslayacak, haddi aşacak, azgınlaşacak, ileri gidecek, galip gelecek ve haksızlıklarda bulunacaksınız, demektir. "(JUJj ja_iü): Fesat çıkaracak ve... büyükleneceksiniz" anlamındaki fiillerin başına gelen "lâm", önceden de geçtiği Üzere gizli bir kasemi göstermek üzere gelen "lâm"lardır. [27]

5. İşte o ikisinden birincisinin vakti gelince, üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik. Onlar da evlerin aralarına kadar girip araştırdılar. Bu, yerine getirilmiş bir vaad idi.

"İşte o ikisinden birincisinin vakti gelince" yani, onların çıkaracakları iki fesattan birincisinin vadesi gelince, "üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik" buyruğunda kastedilenler, Babillilerdir. Birinci seferinde İrmiya'yı yalanlayıp, yaralamaları ve hapse atmaları üzerine bu gönderilenlerin başında Buhtnassar vardı. Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır.

Katade de şöyle demektedir: Üzerlerine Calût gönderildi, o da onları öldürdü. Calût ve kavmi, güçlü olan kimselerdi.

Mücahid de şöyle demiştir: Parslardan bir grup asker, durumlarını tecessüs edip öğrenmek üzere yanlarına geldi. Beraberlerinde Buhtnassar da vardı. Diğer arkadaşları arasından söylediklerini o anladı. Daha sonra, herhangi bir savaş olmaksızın Fars diyarına geri döndüler. İşte bu, ilk seferinde olmuştu. Ve bu sırada evlerin aralanna kadar girmeleri söz konusu olmuştu, fakat savaş

olmamıştı. Bunu, el-Kuşeyrî Ebu Nasr nakletmektedir.

el-Mehdevî'nin, Mücahid'den naklettüğine göre ise, Buhtnassar üzerlerine geldi, ama İsrailoğullan onu yenilgiye urattı. Sonra ikinci defa üzerlerine geldi, bu sefer onları öldürdü ve yurtlarını yıkıp tahrip etti. Bunu, İbn Ebi Necih Mücahid'den rivayet etmiş olup, en-Nehhâs da nakletmiş bulunmaktadır.

Muhammed b. İshâk da uzunca naklettiği bir haberde şöyle demektedir: Bozguna uğrayan ve yenilen kişi, Babil hükümdarı Senhârib idi. Senhârib, beraberinde altı yüz bin sancak ile geldi. Her bir sancağın altında yüz bin süvari vardı. Beytü'l-Makdis'in çevresinde ordugâhını kurdu. Yüce Allah, onu bozguna uğrattı ve Senârib ile onun yazıcılarından beş nefer müstesna hepsi öldü. O sırada adı Sıddîka olan, İsrailoğullannın hükümdarı, Senhârib'i ta-kib etmek üzere asker gönderdi ve Senârib beş askeri ile birlikte yakalandı. Bunlardan birisi Buhtnassar idi. Boyunlarına zincirler vuruldu ve yetmiş gün süre üe Beytü'l-Makdis ile Ilya çevresinde onları dolaştırıp durdu. Onların her birisine iki arpa ekmeği veriyordu. Sonra onları serbest bıraktı, onlar da geri döndüler. Yedi yıl sonra Senârib öldü, onun yerine Buhtnassar geçti. İsrailoğullan arasında kötü olaylar artık durdu. Haram şeyleri helal bildi-ler, peygamberleri Şi'ya'y» öldürdüler. Buhtnassar üzerlerine geldi, askerleriyle birlikte Beytü'l-Makdis'e girdi. İsrailoğullnnnı bitirip tüketinceye kadar öldürdü.

tbn Abbas ve İbn Mes'ud dedi ki: İlk fesat, Hz. Zekerîya'mn öldürölmesi idi. İbn İshak da der ki: Birinci seferki bozgunculukları, Allah'ın peygamberi Şi'ya'yı, ağaç içinde iken öldürmeleridir. Şöyle ki; Hükümdarları Sıddîka ölünce, işlerinin düzeni bozuldu ve hükümdarlık için birbirleriyle yarışa girdiler. Peygamberlerinin sözlerine kulak asmadılar. Yüce Allah, Peygambere: sen, kavmine konuşma yapmak üzere ayağa kalk, Ben de senin vasıtanla onlara vahiy indireceğim, dedi. Yüce Allah'ın ona vahyettikleri bitince, onu öldürmek üzere üzerine yürüdüler. O da onlardan kaçtı. Önünde bir ağaç açılıverdi, o da ağacın içine girdi. Şeytan, arkasından yetişip elbisesinin bir tarafını çekiverdi ve o elbise parçasını görmelerini sağladı. Bunlar da bir testere getirerek ağacın ortasına yerleştirdiler. Ağacı testere üe biçtiler, sonunda onü ikiye böldüler. Peygamberleri de ağacın içinde iken kesmiş oldular. İbn İshak'ın naklettiğine göre ilim adamlarından birisi ona şunu haber vermiş: Hz. Zekerîya öldürölmemyip ölmüşü. Öldürölren kişi Şi'yâ peygamberdir.

Said b. Cübeyr de, yüce Allah'ın: "Üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik, onlar da evlerin aralarına kadar girip araştırdılar" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Burada kastedilen kişi, Musul'daki Babil hükümdarı ve Ninovalı Senârib'dir. Bu ise, İbn İshak'ın dediğinden farklıdır. Doğrusunu en iyi bilen

Allah'tır

Bir başka görüşe göre burada kastedilen kişiler Amalikalılardır. Bunlar kâfir idiler. Bunu el-Hasen söylemiştir.

Fesat ettiler, kötûk işlediler, öldürdüler (mealde; girip araştırdılar)" demektir. Aynı şekilde ile fiilleri de bu anlamdadır. Bu açıklamayı İbn Aziz yapmıştır. el-Kutebî'nin görüşü de böyledir. İbn Abbas ise bunu; şeklinde noktasız "ha" ile okumuştur. Ebu Zeyd dedi ki: ile, hep aynı manada olup geceleyin etrafı kuşatmak, baskın yapmak anlamındadır. el-Cevherî de der ki: lafzı, Evlerin aralarına kadar girip araştırdılar" cümlesindeki fiilin mastarıdır. Yani, evlerin aralarına girerek orada ne varsa araştırıp durmaya çalıştılar. Tıpkı bir haber almak, bulmak isteyen kimsenin yaptığı gibi. da aynı anlamdadır. ise, geceleyin gelen tufan demektir. Ebu Ubeyde'nin görüşü budur.

et-Taberi der ki: Onlar, evlerin aralarını dolaşarak onları yakalayıp giderken de gelirken de öldürüyorlardı. O, bu açıklamalarıyla dilcilerin konu ile ilgili bütün görüşlerini bir arada zikretmiş olmaktadır. İbn Abbas der ki: Evler ve meskenler arasında yürüdüler, gidip-geldiler demektir. el-Ferrâ da: Sizi, evleriniz arasında öldürdüler, diye açıklamış ve Hassan'ın şu beyitini nakletmiştir:

"Muhanuned'in kılıcı ile, (düşman ile) karşılaşmış da

O askerler arasında düşmanları öldüren kişi bizdendir."

Kutrub da: Bu, indiler, anlamındadır, der ve şu beyiti nakleder:

"Biz, silah zoruyla onların yurtlarına indik.

Ve onların ileri gelenlerini zincire vurarak geri döndük."

"Bu, yerine getirilmiş bir vaad idi." Yani, yerine gelecek ve asla değiştirilmeyecek bir hüküm idi. [28]

6. Sonra size, bunlara karşı tekrar üstünlük verdik. Mallarla, oğullarla yardımınıza yetiştik. Sayınızı da çoğalttıkça çoğalttık.

"Sonra sîze, bunlara karşı tekrar üstünlük verdik." Yani siz, tevbe ve itaate yöneldikten sonra sizi onlara karşı üstün bir konuma çıkardık, galip gelmenizi sağladık. Denildiğine göre bu, Hz. Davud'un, Calût'u veya bir başkasını öldürmesiyle olmuştur ki, onların düşmanlarını öldürenin kimliği hususundaki görüş ayrılıklarına göre bu "üstün gelme" izalı edilir.

"Mallarla, oğullarla yardımınıza yetiştik" ve sonunda eski halinize gelmenizi sağladık. "Sayınızı da çoğalttıkça çoğalttık." Düşmanınızdan daha kalabalık ve daha fazla askere sahip oldunuz.

"Nefir" kelimesi kişinin aşiretinden kendisi ile birlikte savaşa çıkan kimselere

denilir. Bunu anlatmak için de "Nefir" ile "Nâfır" denilir. Kadir ile Kadir kelimeleri gibi kullanılır. Bununla birlikte "nefir" kelimesinin "nerV'in çoğulu olması da mümkündür. Kelîb (in Kelb'in), Maîz (kelimesinin Ma'z'ın), Abîd (kelimesinin Abd'in çoğulu olduğu) gibi. Şair de şöyle demiştir:

"Baba (lan) itibariyle Kahtan (lılar) ne kadar üstündür!

Hîmyerliler de savaşa çıkan kimseler (nefir) olarak ne de •üstündürler!7'

Buyruğun anlamı şudur: Onlar, bu ilk olaydan soma birbirlerine daha bir katıldılar, daha çok birbirlerinin yardımcısı oldular. Hallerini daha bir düzelttiler.

Bu da yüce Allah'ın, itaate dönüşlerine karşılık onlara bir mükâfatı idi. [29]

7. Eğer iyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz. Kötülük ederseniz, kendi (aleyhi)nize. Artık diğerinin vakti gelince kederiniz yüzünüzden belli olsun, Mescid'e ilk defa girdikleri gibi girsinler ve üstünlük sağlayıp da ele geçirdikleri her şeyi mah-vetlîkçe etsinler diye.

"Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz." İyiliğinizin faydası size ait olacaktır.

"Kötülük ederseniz kendinize" Kendi aleyhinize demektir. Bu, bir kimsenin: Selam sana deyip de; Selâm üzerine" anlamına gelmesi gibidir. Şair de buna benzer olarak şöyle demiştir:

"Ve aonra da elleri ve ağzı üzerine yıkılmış olarak düştü."

Görüldüğü gibi burada "lam" harfi: "Üzerine" anlamında kullanılmıştır.

et-Taberî şöyle demektedir: Buradaki "lam"; anlamındadır. Yani, Eğer kötülük işlerseniz onadır." Bu da; kötülük ona döner, demektir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir." (cz-Zilzal, 99/5) Burada da "lam" harfî...e, a anlamındadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Amelinin karşılığı ve cezası ona aittir, demektir, el-Hüseyn b. el-Fadl da şöyle demektedir: Onun, kötülükleri bağışlayan bir Rab-bi vardır.

Diğer taraftan bunun, İşin ilk başında Israiloğullarına yöneltilmiş bir hitap olma ihtimali de vardır. Yani siz, önce kötülük ettiniz, o bakımdan öldürüldünüz, çoluk çocuğunuz esir alındı, yurdunuz tahrib olundu. Sonra iyilikte bulundunuz, o bakımdan tekrar hükmünüz, üstünlüğünüz size geri döndü ve haliniz de düzeldi.

Bu hitabın, Peygamber (sav) dönemindeki israiloğullarına yöneltilmiş olma ihtimali de vardır: Yani siz, geçmişlerinizin isyanları karşılığında cezayı hak etmiş olduklarını biliyorsunuz. O bakımdan (aynı şeyi yaparsanız) o cezanın bir

benzerini siz de beklemelisiniz.

Ya da bu anlamda Kureyş müşriklerine yönelik bir hitap olma ihtimali de vardır.

"Artık diğerinin" yanı, ikinci fesat çıkartmanızın "vakti gelince..." Bu, onların ikinci defada Hz. Zekeriya'nın oğlu Hz. Yahya'yı öldürmeleri sırasında olmuştu. Hz. Yahya'yı, İsrailoğullarından Lâhet diye bilinen bir hükümdar öldürmüştü. Bu açıklama el-Kutebî'ye attır, et-Taberi ise adının Hircdos olduğunu söylemektedir ki, Tarih'inde bunu zikretmektedir. Bu hükümdarı Hz. Yahya'yı öldürmeye, Ezbil adındaki bir kadın zorlamıştı.

es-Süddî der ki: İsrailoğullarının, Hz. Zekeriya'nın oğlu Hz. Yahya'ya çok ikramda bulunan ve her hususla onunla istişare eden bir hükümdarları vardı. Bu hükümdar Hz. Yahya ile, bir karısının başka bir kocadan olma kızıyla evlenmek istediği hususunda danışınca, Hz. Yahya bu işi yapmaması gerektiğini söyledi ve ona: Bu kız ile evlenmek sana helal değildir, dedi. Ancak, annesi Yahya (a.s)'a bundan dolayı kinlendi. Bilahare kızına ince ve kırmızı renkli elbiseler giydirdi. Ona güzel kokular sürdü ve İçki içmekte iken onu hükümdarın yanına gönderdi. Kızına, hükümdara görünmesini ve eğer yanına gelmesini isteyecek olursa, isteğini yerine getirmedikçe ona karşı koymasını telkin etti. Hükümdar, onun bu isteğini kabui etmesi halinde ise, Ze-keriya'nın oğlu Yahya'nın başını altından bir leğende getirmesini istemesini söyledi. Kız, annesinin dediklerini yaptı ve nihayet hükümdar, Hz, Zeke-riya'nın oğlu Hz. Yahya'nın başını getirdi. Aftın tepsi içerisinde getirilen baş, onun önüne konulduğunda da hâlâ baş: O kız sana helal olmaz, o kız sana heial olmaz, diye konuşuyordu. Sabahı ettiğinde "kan kaynayıp coşuyordu. Üzerine toprak attı, yine kan toprağın üstünde kaynamaya devam etti. Kanın üzerine toprak koydurmaya devam edip durdu ve nihayet bu kanın üzerine konulan toprak şehrin surunun yüksekliğine erişti, yine kaynayıp duruyordu. Bunu es-Sa'lebî ve başkaları nakletmektedir.

Hafız İbn Asâkir de "(Dimaşk) Tarihinde, el-Hüseyn b. Ali'den şöyle dediğini nakletmektedir: Bu hükümdarlardan birisi ölmüş, geriye hanımını ve kızını bırakmıştı. Onun kaidesi de kirallığını miras almıştı. Kardeşinin hanımı ile evlenmek istedi. Bu hususta Hz. Zekeriya'nın oğlu Hz. Yahya ile danıştı. O dönemde hükümdarlar peygamberlerin emri gereğince uygulama yapıyorlardı. Hz. Yaliya ona: Sen o kadınla evlenme. Çünkü o, bir fahişedir, dedi. Kadın, kendisiyle evlenmekten söz ettiğini, ancak o kimseyi kendisiyle evlenmesinden vazgeçirdiğini anlayınca, bu kanaat sana nereden geldi, diye sordu. Nihayet bu telkinin Hz. Yahya tarafından yapıldığını öğrenince şöyle dedi: Ya Yahya'yı öldürür yahut da hükümdarlıktan vazgeçer. Bunun üzerine kızını süsleyip

püsledikten sonra: Herkesin huzurunda amcanın yanına git. O seni görünce seni çağırarak ve seni yanında oturtacak. Sana, dile benden ne dilerse; benden ne istersen mutlaka onu sana vereceğim, diyecek. Bu sözleri sana söyledi mi, sen de ona: Yahya'nın başından başka bir şey istemiyorum, diyeceksin.

(el-Hüseyn b, Ali) devamla dedi ki: Hükümdarlardan herhangi bir kimse ileri gelen kimselerin önünde herhangi bir şey söyleyip de onu yerine getirmeyecek olursa, onun hükümdarlığı elinden alınırdı. Kız, annesinin dediklerini yerine getirdi. O bakımdan, bir taraftan Yahya'yı öldürmek isteğinden dolayı ölür gibi oluyordu, diğer taraftan hükümdarlığından vazgeçmeyi düşünürken de ölür gibi oluyordu. Nihayet, hükümdarlığını tercih ederek onu öldürdü. O kızı annesi yerin dibine geçti. İbn Cüd'an dedi ki: Ben bunu, İl> nü'l-Müseyyeb'e anlattım. O da bana şöyle dedi: Peki, sana Zekeriya'nın nasıl öldürüldüğünü haber vermedi mi? Ben hayır deyince, şöyle dedi: Zeke-riya da oğlu öldürülünce onlardan kaçıp kurtulmak istedi. Onu takip ettiler. Uzunca gövdeli bir ağacın yanından geçti, ağaç kendisine doğru gelmesini istedi ve rüzgârın savurduğu elbisesinin bir parçası da dışarıda kaldı. Ağaca doğru geldiklerinde, ondan sonra Hz. Zekeriya'nın izini bulamadılar. O elbise parçası dikkatlerini çekince, testere getirilmesini istediler, ağacı biçince, onu da ağaçla birlikte biçmiş oldular.

Derim ki; Taberî'nin "et-Tarihü'l-Kebîr"inde şöyle denilmektedir: Bana Ebu Said anlattı, dedi ki: Bize Ebu Muaviye, el-A'meş'ten anlattı. O, el-Min-hâl'den, o, Said b. Cübeyr'den, o, İbn Abbas'tan dedi ki: Meryem oğlu İsa, Zekeriya oğlu Yahya'yı, havarilerden on iki kişi ile birlikte insanlara (dini) öğretmek üzere gönderdi. Bunların yasak olduğunu bildirdikleri şeyler arasında, erkek kardeşin kızı ile evlenmek de vardı. Hükümdarlarının ise, kendisinden hoşlandığı kızkardeşinin bir kızı vardı... dedikten sonra bu haberi bu anlamda olmak üzere nakletti.

İbn Abbas'tan da şöyle dediğini nakletmektedir: Zekeriya oğlu Yahya, insanlara (dini) öğretmek üzere, havarilerden on iki kişi ile birlikte gönderildi. İnsanlara öğrettikleri şeyler arasında kız kardeşin kızı ile evlenmemek de vardı. Hükümdarlarının ise, bu şekilde hoşlandığı bir kız kardeşinin kızı vardı, onunla evlenmek isterdi. Her gün mutlaka yerine getirdiği bir isteği olurdu, Bu kızın annesi, bunların kız kardeşin kızını nikâhlayamayacağını yasakladıklarını haber alınca, kızına şöyle dedi: Hükümdarın yanına girdiğinde, o sana: Bir ihtiyacın var mı, diye soracak olursa sen de, ihtiyacım Zekeriya'nın oğlu Yahya'yı boğazlamandır, diyeceksin. Hükümdar ona: Benden başka bir şey iste deyince, kız: Hayır, senden başka birşey istemiyorum, dedi. Başka bir istekte bulunmaması üzerine, o da bir leğen getirilmesini istedi. Hz. Yahya'yı da getirtti ve boğazını kesti.

Kanından bir damla yere düştü. Bu kan kaynayıp durdu ve yüce Allah üzerlerine Bulitnassar'ı gönderinceye kadar kaynaması devam etti. Buhtnassar da, içten içe bu kan üzerinde, bu kan duru-luncaya kadar onlardan pek çok kimseyi öldürmeyi kararlaştırdı. Bu kanın üzerinde onlardan yetmiş bin kişi, bir rivayete göre ise yetmiş beş bin kişi öldürdü.

Said b. el-Müseyyeb dedi ki: İşte bu, her bir peygamberin diyetidir. İbn Abbas'tan da şöyle dediği nakledilmiştir: Yüce Allah, Muhammed (sav)'a şunu vahyetti: Ben, Zekeriya oğlu Yahya karşılığında yetmiş bin kişi Öldürdüm. Ben, senin kızının oğlu dolayısıyla da yetmiş bin kişiden aya, yetmiş bin kişi daha öldüreceğim.

Semîr b. Atiye'den de şöyle dediği nakledilmiştir: Beytü'l-Makdis'teki kaya üzerinde yetmiş peygamber öldürülmüştür ki, Yahya b. Zekeriya onlardan birisidir.

Zeyd b. Vâkid'den de şöyle dediği nakledilmektedir: Ben, Yaliya (a.s)'m başını, Dimaşk mescidini yapmak istedikleri sırada gördüm. Onun başı, doğu tarafından mihraba bitişik kubbenin temellerinden birisinin altında idi. Teni ve saçları hiç değişikliğe uğramaksızın olduğu gibi duruyordu.

Kurre t>. Halid'den de şöyle dediği nakledilmektedir: Sema, Yahya b. Zekeriya ile el-Hüseyn b. Ali dışındaki kimse için ağlamamı ştır. Sema'nın kızışması onun ağia maşdır.

Süfyan b. Uyeyne'den dedi ki: Âdemoğlunun en çok yalnızlık çekeceği Üç yer vardır: Dünyaya geldiği gün. O, bir üzüntü ve keder yurduna çıkıp gelir. Ölülerle beraber ilk gecesini geçireceği vakit. O, Jiiç benzerlerini görmediği kimselere komşu olur. Bir de öldükten sonra diriltileceği gün. O vakit de benzerini görmediği bir tablo ile karşı karşıya kalacaktır. İşte yüce Allah, Hz. Yahya ile ilgili olarak bu üç yerde de şöyle buyurmaktadır; "Doğduğu günde, vefatı gününde ve diri olarak kaldırılacağı günde selâm olsun ona." (Meryem, 18/15) Bütün bu bilgiler sözü geçen "Tarih*ien nakledilmiştir.

Son defada üzerlerine gönderilen kişinin kim olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Bunun, Buhtnassar olduğu söylenmiştir.

el-Kuşeyrî Ebu Nasr böyle demiş ve başka bir kimseden de söz etmemiştir. es-Süheylî bu sahih değildir, demektedir. Çünkü, Hz. Yahya, Hz. İsa'nın göge kaldırılmasından sonra öldürülmüştür. Buhtnassar ise, Meryem oğlu İsa (ikisine de selam olsun)'dan uzun bir süre önce yaşamıştır. İskender'den de önce yaşamıştır. İskender ile İsa arasında üçyüz yıla yakın bir süre vardır. Ancak burada, ikinci defa ile Hz. Şi'ya'yi öldürmeleri kastedilmiştir.

Buhtnassar o sırada hayatta idi. İşte İsrailoğullarım öldüren, Beytü'l-Makdis'i

yıkan, Mısır'a kadar onları takip ederek oradan da çıkartan odur.

es-Sa'lebî der ki: Zekeriya oğlu Yahya'yı öldürdükleri vakit, İsrailoğulâ-nnın üzerine giden Buhtnassar'dır diyen kimseler, hem siyer hem de ahbar bilginlerine göre yanlış söylemiş olur. Çünkü, bunların hepsi de Buhtnassar'ın İsrailoğullan üzerine İrmiya döneminde Şi'ya'yı öldürmeleri üzerine gittiğini icma ile kabul etmişler ve şöyle demişlerdir: İrmiya ve Buhtnassar'ın, Bey-tü'l-Makdis'i tahrip ettiği dönemden, Zekeriya oğlu Yahya'nın (ikisine de selam olsun) doğumuna kadar, 46i yıl geçmiştir. Çiinkü onlar, Beytül-Makdis'in yıkılmasından, Kusek (Kırış, Kuruş) döneminde imar edildiği zamana kadar, yetmiş yıl geçtiğini tesbit etmişlerdir. Mescid'in imar edilişinden, İskender'in Beytül-Makdis'i ele geçirdiği tarihe kadar ise 88 yıl geçtiğini kabul ederler. Daha sonra İskender'in hükümdarlığından Yahya'nın doğuşuna kadar da 330 yıl geçtiğini kabul ederler.

Derim ki: Bütün bunları da, et-Taberî, "Tarihlinde -Allah'ın rahmeli üzerine olsun- zikretmektedir. es-Sa'lebî der ki: Bunlar arasında sahih olan, Mu-harnmed b. İshak'ın şu naklettikleridir: Allah, İsa'yı aralarından kaldırıp onların da Yahya'yı -bazıları ise Zekeriya'yı derler- öldürmeleri üzerine Allah, Babil hükümdarlarından birisini üzerlerine gönderdi. Bu hükümdarın adı Hi-redos İdi. O, Babilliler ile birlikte üzerlerine yürüdü ve Şam'da onlara karşı zafer kazandı. Ordularının kumandanına da şöyle dedi: Eğer Allah bana zafer verip Beytül-Makdis'i elime geçirecek olursam, kanları askerlerimin ara-sında akıncaya kadar onları öldürmeye devam edeceğim. Bunun üzerine, bu şekilde kanları akıncaya kadar israiloğullannın öldürölmesini emretti. Başkanları Beytül-Makdis'e girdi ve orada kaynamakla bulunan kanlar gördü. Onlara, bu nedir diye sorunca, şu cevabı verdiler: Bu, takdim edip de kabul olunmayan bir kurbanın kanıdır. Seksen yıldır bizden hâlâ kabul edilmedi.

Bu sefer; Hayır bana doğruyu söylemedim* dedi. O kanın üzerine, ileri gelenlerinden 77 kişi öldürdü, Takat kan bir türlü dinmedi. Yetişkin çocuklarından 700 kişi getirip o kanın üzerinde kestirdi, yine kan dinmedi. Bir daha çocuklarından ve eşlerinden 7000 kişi getirilmesini emretti. Onları da o kanın üzerine kestiği halde yine kan dinmedi. Ey İsrailoğullan dedi. Sizden erkek, dişi öldürmedik kimse bırakmazdan önce bana doğruyu söyleyiniz. Bundan dolayı uğradıktan sıkıntıyı görünce, şöyle dediler: Bu, bizden bir peygamberin kanıdır. O, Allah'ı gazaplandıran pek çok işi yapmaktan vazgeçmemizi istiyordu. Biz de onu öldürdük. İşte bu onun kanıdır. Adı da Yahya b. Zekeriya idi. Bir göz kırpacak kadarlık bir süre dahi Allah'a isyan etmediği gibi, bir masiyet işlemeyi de içinden geçilmemişti.

Bu sefer: İşte şimdi bana doğruyu söylediniz dedi, secdeye kapanarak söyle dedi:

İşte böyle İşler yaptığınız için sizden intikam alınıyor. Bunun üzerine kapıların kapatılmasını emredip şöyle dedi: Burada, Hiredos'un askerlerinden kim varsa onları dışarı çıkartınız, israiloğullarıyla baş başa kalıp şöyle dedi: Ey Allah'ın Peygamberi, Ey Zekeriya oğlu Yahya! Rabbim de, Rab-bin de-senden dolayı kavminin başına gelen bu musibeti biliyor. Onların hepsini yok etmeden önce, Allah'ın izniyle artık kaynaman dursun. Bunun üzerine, yüce Allah'ın izniyle Yahya b. Zekeriya'nın kanı durdu, o da onları öldürmeye son vererek şöyle dedi: Rabbim, gerçekten ben de İsrailoğullannın iman ettiğine iman ettim ve onu tasdik ettim.

Yüce Allah, Peygamberlerin ileri gelenlerinden birisine, bu başkan gerçekten samimi bir mü'mindir, diye vahyetti. Daha sonra bu başkan şöyle dedi: Allah'ın düşmanı Hiredos bana, kanlarınız askerlerinin arasında akıncaya kadar sizden pek çok kimseyi öldürmemi emretti. Ben ona isyan etmem. Bunun üzerine bir hendek kazmalarını ve deve, at, kalır, eşek, inek, koyun gibi her türü davarlarını getirmelerini emretti. Bunları da, kan askerinin bulunduğu yere akıncaya kadar kesti. Arkasından önceden öldürülmüş olanların getirilmesini emretti ve öldürülen davarların üzerlerine atıldılar. Sonra da onları bu halde bırakıp Babil'e geri döndüler. İsrailoğullan, neredeyse tama-miyie yok olup gideceklerdi.

Derim ki: Bu hususta nîsbeten uzun, merfu bir hadis de varid olmuştur ki, bu hadis Huzeyfe yoluyla rivayet edilmiştir ve biz bunu "et-Tezkire" adlı eserimizde Mehdi'nin haberleri ile ilgili bölümlerde kısım kısım kaydettik. Burada da âyetin anlamını açıklayacak ve tefsir edecek bazı bölümleri zikredeceğiz. Ta ki, bununla birlikte ek bir açıklamaya ihtiyaç kalmasın.

Huzeyfe dedi ki: Ey Allah'ın Rasulü, dedim. Beytü'l-Makdis, Allah nezdin-de büyük, kadri kıymeti oldukça yüksektir. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "O, en üstün ve değerli evlerdendir. Allah onu, Davud b. Süleyman (ikisine de selâm olsun) için altın, gümüş, inci, yakut ve zümrütten bina ettirmiştir," Şöyle ki: Davud oğlu Süleyman (a.s) onu bina edince yüce Allah, cinleri ona müsahhar kıdı. Cinler de ona maden yataklarından altın ve gümüş getirdiler. Mücevheratı yakut ve zümrütü getirdiler. Yine yüce Allah ona, bu çeşitli maden ve taşlardan, Beyti bina edinceye kadar cinleri ona müsahhar kıdı. Huzeyfe dedi ki: Ben, ey Allah'ın Rasulü dedim. Peki, bu (değerli) eşya Beytü'l-Makdis'ten nasıl alındı? Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "İsrailoğul-ları, Allah'a asi olup peygamberleri öldürünce Allah da üzerlerine, Mecusi-lerden olan Buhtnassar'ı musallat etti. O, yedi yüz yıl hükümdarlık etmişti. İşte yüce Allah'ın: "İşte o ikincisinden birincisinin vakti gelince, üzerinize çok güçlü kullarımızı gönderdik, onlar da evlerin aralarına kadar girip araştırdılar. Bu, yerine getirilmiş bir vaad idi"

buyruğu bunu anlatmaktadır. Beytül-Makdis'e girdiler. Erkekleri Öldürüp, kadınları ve çocukları esir aldılar. Kıymetli malları ve Beytül-Makdis'te bulunan bütün bu çeşitli şeyleri toplayıp aldılar ve yüz yetmiş bin arabaya yükleyerek bunları taşıdılar. Sonunda Babil topraklarına götürüp bunları bıraktılar, Babil topraklarında İsrailoğullarını hizmetlerinde kullandılar, alçatmışlarolarak, ceza ve ibretli eziyetler ile onları mülkiyetlerinde tuttular. Bu yüz yıl devam etti.

Daha sonra yüce Allah, onlara merhamet buyurarak, Fars krallarından birisine, Babil'deki Mecusîlerin üzerine yürümesini ve İsrailoğullarından ellerinde bulunanları kurtarmasını ilham etti, o hükümdar da, bunların üzerlerine yürüdü, Babil topraklarına girdi. İsrailoğullarından geri kalan kimseleri, Mecusîlerin ellerinden kurtardığı gibi, Beytül-Makdis'e ait bulunan süs eşyalarının da kurtarılmasını sağladı ve Allah bu eşyaları Ük seferinde olduğu gibi oraya geri döndürdü ve onlara şöyle dedi: Ey İsrailoğulları! Tekrar ma-siyetlere dönecek olursanız, biz de tekrar sizleri esir almaya ve öldürmeye avdet ederiz. Yüce Allah'ın; "Rabbinizin size merhamet edeceğini umabilirsiniz. Eğer dönerseniz, biz de döneriz" (İsrâ, 17/8) buyruğu işte buna işaret etmektedir. İsrailoğulları, Beytül-Makdis'e geri döndüklerinde yine masiyet-iere döndüler. Allah da üzerlerine Rum hükümdarı Kayser'î musallat etti. Yüce Allah'ın: "Artık diğerinin vakti gelince, kederiniz yüzünüzden belli olsun; Mescide ili: defa girdikleri gibi girsinler ve üstünlük sağlayıp da ele geçirdikleri her şeyi mahvettikçe mahvetsinler diye" buyruğu da bunu anlatmaktadır. Karada ve denizde onların üzerine hücum etti. Kadınlarını ve çocuklarını esir aldı. Onları öldürüp mallarını ve kadınlarını aldı. Beytül-Makdis'de ne kadar süs eşyası varsa hepsini alarak yüz yetmiş bin arabaya yükledi ve nihayet bunları Altın Kılıcı'ne bıraktı. İşte bunlar, şimdi oradadırlar. el-Mehdî, bunları oradan geri alıp Beytül-Makdis'e geri götürünceye kadar orda kalacaktır. Bu mal ise, bin yediyüz gemi yüküdür. Bu gemüer, Yafa limanında demirleyecektir. Ve oradan Beytül-Makdis'e nakledilecek ve Allah, orada öncekileri de, sonrakileri de bir araya getirecektir..." diye hadisin geri kalan bölümlerini nakletmektedir.^[30]

"Artık diğerinin" iki kerinin, ikincisinin "vakti gelince" buyruğundaki ('il.) edetanın cevabı hazfedümiştir ki, bunun takdiri de: "Onları gönderdik" şeklindedir. Buna daha önce geçen: "Üzerinize... gönderdik" ifadesi delil teşkil etmektedir.

"Kederiniz yüzünüzden belli olsun." Çoluk çocuğunuzun esir alınması ve öldürölmeniz sebebiyle, kederinizin, üzüntünüzün etkileri yüzlerinizde belli olsun diye, dernektir. Buna göre; Belli olsun" fiili, hazfedilmiş bir müteallaka taalluk etmektedir. Kederinizin yüzünüzden okunmasını sağlayacak işleri sizlere

yapacak kullar gönderdik, anlamındadır. Burada "yüfc-ter'den kastın, ileri gelenler olduğu da söylenmiştir. Yani o ileri gelenleri zelil etsinler, alçaltsınlar diye.

el-Kisaî, bu kelimeyi: Kederinizin yüzünüzden belli olmasını sağlayayım" anlamında "nun" iie ve "hemze"yi üstün olarak okumuştur. Bu da yüce Allah'ın, kendi zatından ta'zim ile haber veren bir fiildir. Daha önce geçen: "Hükmettik, gönderdik, üstünlük verdik" fiillerini nazar-ı itibara alarak böyle okumuştur. Ali'den de buna yakın bir rivayet nakledilmiştir. Bunu da Ubeyy'in, Mutlaka belli olmasını sağlayalım" anlamındaki "nun" ve te'kid harfi ile okuyuşu doğrulamaktadır. Ebu Bekr, el-A'meş, İbn Vessâb, Hamza ve İbn Âmir ise, şeklinde "ya" ile tekil ve hemzesini de üstün olarak okumuşlardır ki, bunu da iki türlü açıklamak mümkündür. Birincisine göre, Allah, kederinizin yüzünüzden okunmasını sağlasın diye anlamında, ikincisi ise, o vaad, sizin yüzünüzden kederin okunmasına sebep olsun diye, şeklinde olur. Diğerleri ise, şeklinde "ya" ile ve "hemze"yi de çoğul olmak üzere ötreii okumuşlardır. Yani, üzerinize göndereceğimiz güçlü, kuvvetli kullarımız, kederinizin yüzlerinizden okunmasını sağlasınlar diye...

"Mescid'e ilk defa girdikleri gibi girsinler ve üstünlük sağlayıp da, ele geçirdikleri her şeyi mahvettikçe etsinler diye" buyruğundaki; Ocrşeyi yıksınlar, mahvetsinler" demektir. Kutrub da yıksınlar diye açıklamıştır. Şair de şöyle demektedir:

"İnsanlar ancak iki türlü amel ederler. Amel edenlerin birisi Bina ettiğini tahrip edip yıkar, diğeri ise yükseltir."

"Üstünlük sağlayıp ele geçirdikleri" yani, topraklarınızdan ellerine geçirip galip oldukları "her şeyi mahvettikçe etsinler diye." [\[31\]](#)

8. Rabbinizin size merhamet etmesi umulur. Eğer dönerseniz, Biz de döneriz. Öyle ya; Biz, cehennemi kâfirlere bir zindan yaptık.

"Rabbinizin size merhamet etmesi umulur" buyruğu, kendi kitaplarında kendilerine verilen haberlerdendir. Umulur" buyruğu, yüce Allah'tan onların sıkıntılarını gidereceğine dair bir vaaddir. Yüce Allah bu ifadeyle vaadde bulunduğu vakit, onu gerçekleştireceği anlamındadır. "Size merhamet etmesi." Sizden intikam almasından sonra size merhamet etmesi "umulur." Nitekim böyle olmuştur. Al lalı, sayılarını artırmış ve onlardan hükümdarlar var etmiştir.

"Eğer dönerseniz Biz de döneriz." Onlar da gerçekten döndüler, Allah da üzerlerine Muhammed (sav)'ı gönderdi. İşte onlar küçülmüşler olarak cizyeyi

Ödemektedirler. Bu açıklama İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Ancak bu, bundan önce hadiste ve başka rivayetlerde geçen görüşlere muhaliftir, el-Ku-şeyrî der ki: Kâfirler eliyle îsrailoğullan iki defa cezalandırıldı, müslümanlar eliyle de bir defa cezalandırıldı. Bu ise onların tekrar fıska dönmeleri üzerine Allah'ın da azab ile onlara dönmesi sonucu olmuştur. Buna göre, Kata-de'nin yaptığı açıklama doğru bir açıklama olarak ortaya çıkmaktadır.

"Öyle ya; Biz, cehennemi kâfirlere bir zindan yaptık" buyruğundaki: Kelimesi, hapis demek olan; den gelmektedir. el-Cevherî der ki: Aleyhine olmak üzere daraltıp sıkıştırdı ve etrafını kuşattı" demektir. Dar ve cimri" anlamındadır. Yine bu kelime, hasır anlamına da kullanıldığı gibi, böğür anlamına da gelir. el-Esmaî der ki: At ve develerin böğür tarafında enine doğru görülen bir damar ile ondan yu-kari doğru böğrün bitim yerine kadar olan yerdir. Yine bu kelime, hükümdar anlamına da gelir. Çünkü hükümdar, başkasının görebileceği bir yerde bulunmayıp perde arkasında bulunur. Şair Lebid de der ki:

"Ve boyun kısımları oldukça kaim bir takım güğümler ki, Sanki anlar hükümdar kapısının yanı başın da ayakta duran cinleri andırmaktadırlar,"

Bu beyit,

"Ve yerlerini almış kaim enaeli kimseler ki..."

Şeklinde de rivayet edilmekte olup, Kalın enseli" kelimesi; Yerlerini almış kimseler"den bedel olmak üzere de rivayet edilmiştir ki, sanki; nice boynu kaim kimseler var ki... demiş gibidir. Ebu Ubey-de'den ise:

"Hasırın yanıbaşında ayakta duruyorlar..."

Şeklinde de rivayet edilmiştir. Yani, en-Nu'man b. Munzir'in, sevdiği hasırın yanıbaşında duruyorlardı, anlamında olur. Bu keime aynı zamanda hapishane, zindan manasına da gelir. Yüce Allah da: Öyle ya. Biz, cehennemi kâfirlere bir zindan yaptık" diye buyurmaktadır. el-Kuşeyrî der ki: Yere serilen şeye de "hasır (hasır)" denilir. Çünkü dokuma esnasında biri diğerini hasretmekte (sıkıştırmakta) dır.

el-Hasen der ki: Cehennemi kâfirlere bir döşek ve bir yatak kıldık, anlamındadır. O, bu açıklamasında hasır'ın, serilen sergi demek olduğu kanaatini benimsemiştir. Çünkü Araplar, küçük sergiye hasır derler. es-Sa'lebî der ki: Bu da güzel bir açıklamadır. [\[32\]](#)

9. Gerçekten bu Kur'ân, en doğru olana iletir ve salih amellerde bulunan mü'minlere kendileri için muhakkak büyük bir mükâfat olduğunu da müjdeler;

10. Âhlîrete İman etmeyenlere de, şüphesiz pek acıklı bir azap hazırlamış olduğumuzu da.

"Gerçekten bu Kur'ân, en doğru olana iletir." Yüce Allah, Miracı söz konusu ettikten sonra, İsrâîloğulları ile ilgili hükmünü söz konusu etti. Bu ise, Muhammed (sav)'ın peygamberliğine delâlettir. Daha sonra, yüce Allah'ın onun üzerine indirdiği Kitabın hidâyet bulmaya sebep olduğunu da beyan etmektedir. "En doğru olan "dan kasıt ise, en mutedil, en doğru ve eğri büyrülükten en uzak olan yol demektir. O halde;...an" hazfedilmiş bir mevsuf un sıfatıdır. En doğru olan yola, demektir. ez-Zeccâc der ki: Hallerin en doğrusu olan hale iletir, demektir ki, bu da Allah'a ve peygamberlerine iman etmektir. el-Kelbî ve el-Ferrâ da böyle demişlerdir.

"Saüh amellerde bulunan mü'minlere..." Buna dair açıklamalar, daha önceden (el-Bakara, 2/25. âyet, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

"... Kendileri için muhakkak büyük bir mükâfat" yani cennet "olduğunu da müjdeler. Âhirete iman etmeyenlere de" yani, onların düşmanlarına da ceza olduğu müjdesini verir.

Kur'ân-ı Kerim'in büyük bir bölümü vaad ve tehditlerden ibarettir. Ham-za ve e!-Kisâf; şeklinde şeddesiz, "ya" harfi üstün, "şin" harfi de öt-reli olarak okumuşlardır ki, (yine "müjdeler" anlamındadır) önceden de söz konusu edilmiş idi. (Bk. Âli İmran, 3/39- âyet). [\[33\]](#)

11. İnsan, hayra dua ediyormuş gibi şerre de dua eder. İnsan, çok acelecidir.

"İnsan hayra dua ediyormuş gibi" Rabblne, kendisine afiyet ihsan etmesi için dua etmesi gibi, 'şerre de dua eder." İbn Abbas ve başkalarının dediklerine göre bu, kişinin kendisi ve çocukları hakkında dadanıp sıkıldığı esnada, kabul olunmasını arzulamadığı şekilde, Allah'ım onu heiâk et ve benzeri ifadelerle beddua etmesidir. Şayet Allah, o kimsenin kendisi hakkında yaptığı bedduayı kabul edecek olursa, o kişinin helak olması gerekirdi. Ancak, yüce Allah lütfuyla bu konuda onun bedduasını kabul etmez. Bu buyruğun bir benzeri de şu âyet-i kerimedir: "Eğer Allah insanlara hayrı çabukça istedikleri gibi şerri de çabucak veriver şeydi..." (Yunus, 10/11)

Denildiğine göre bu âyet-i kerime en-Nadr b. el-Hâris hakkında inmiştir. O; dua eder ve bu arada şöyle derdi: "Allah'ım, eğer bu Senin tarafından gelmiş bir hak ise Sen, üzerimize semadan taş yağdır, yahut bize can yakıcı bir azab gönder." (el-Enfal, 8/32)

Şöyle de denilmiştir. Kasıt, bir kimsenin mubah olan bir şeyi isterken dua ettiği gibi, yasak olan bir şeyi istemek için dua etmesidir. Şair İbn Cami' de şöyle

demektedir:

"Tavaf edenler arasında ben de Beyt'i tavaf ediyorum
Ve elbisemin yere sürünen eteklerini de yukarı çekerek
Geceleyin sabaha kadar secde ediyorum
Ve o indirilmiş muhkem (Kur'ân) dan okuyorum.

Yusufun kederini gideren olur ki,

Bana da o mahmili (hevdeci) içinde bulunan kadını müsahhar kılar diye."

Âyet-i kerimedeki İnsan... dua eder" buyruğunun hem lafzında hem de hatta "vav" hazfedilmekle birlikte, mana itibariyle hafz edilmemiştir. Çünkü bu ref mahallindedir. Burada "vav"ın hazfediliş sebebi, ondan sonra sakın bir 'Îâm"ın gelmesidir.

Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: Biz de Ze-banileri çağınveririz."(el-Alak, 96/18); Allah, bâtılı mahveder." (eş-Şûrâ, 42/24); Allah, mü'minlere... verecektir." (en-Nisa, 4/146); Nida edenin... sesleneceği" (Raf, 50/41); Uyarılar ise fayda vermiyor." (el-Kamer, 54/5)

"İnsan pek acelecidir." Acelecilik onun karakteridir. O bakımdan, hayrı isterken acelecilik yaptığı gibi, şerri isterken de acelecilik yapmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bununla yüce Allah, Âdem (a.s)a ruhu tamamiyle yerleştirmeden önce kalkmak istemesine işaret etmektedir.

Seiman der ki: Yüce Allah'ın, Âdem'den ilk yarattığı şey, onun başıdır. Yüce Allah, onun bedeninin sair bölümlerini yaratırken, o bakıp duruyordu. İkinci vaktinde ayakları onlara ruh üflenmemiş halde kalmıştı. Bu sefer: Rabbim, gece olmadan acele buyur, dedi. Yüce Allah'ın; "İnsan pek acelecidir" buyruğu buna işaret etmektedir. İbn Abbas da der ki: Ona üflenmiş ruh göbeğine ulaşınca, bedenine bakmaya başladı ve kalkmak istedi, ancak güç yetiremedi. Eşte Allah'ın; "İnsan pek acelecidir" buyruğu buna işaret etmektedir.

İbn Mes'ud da şöyle demektedir; "Ruh, Âdem'in gözlerine girince, cennet meyvelerine bakmaya başladı, Karnına gelince canı yemek istedi. Ruh ayaklarına ulaşmadan acele edip cennet meyvelerine kavuşmak için yerinden kalkmak istedi. İşte yüce Allah'ın: "İnsan aceleden yaratılmıştır" (el-Enbiya, 21/37) buyruğu bunu anlatmaktadır. Bunu da el-Beyhakî zikretmiştir.

Müslim'in Sahih'inde Enes b. Malik'ten rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah, Âdem'e cennette suret verince, onu Allah dilediği kadar bir süre öylece bıraktı. İblis onun etrafında dolaşır ve ona; nedir diye bakıyordu. Onun karnının boş olduğunu görünce, böylelikle kendisine hakim olamayacak bir yaratık olarak halk edileceğini anladı." [34] Bu hadis daha önceden de geçmiştir bulunmaktadır.

Şö'yle de açıklanmıştır: Peygamber (sav) Hz. Sevde'ye bir esir teslim etmişti. Bu kişi geceleyin inlemeye başladı. Ona, durumunu sorunca: Ben, şu bağın oldukça sıkı olmasından ve esir düşmekten dolayı İnliyorum, dedi. Hz. Şevde, kollan üzerindeki bağı biraz gevşetti. Uykuya daldıktan sonra esir kaçtı. Durumu Peygamber (sav)'a bildirince o da: "Hay Allah senin ellerini koparsın" diye beddua etti. Sabah olduğunda bu bedduanın gerçekleşmesini umuyordu.

Peygamber (sav) da şöyle buyurdu: ;'Ben, yüce Allah'tan, aile halkımdan hak etmeyen kimselere yaptığım bedduayı bir rahmet kumasını istedim. Çünkü ben de bir beşerim. Sair insanların gazap ettiği gibi gazap ederim." Bunun üzerine de bu âyet-i kerime nazil oldu. Bunu, ei-Kuşeyri Ebu Nasr -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- zikretmiştir.

Müslim'in Sahih'inde de Ebu Hureyre'den şöyle dediği nakledilmektedir: Ben, Rasûlullah (sav.)'ı şöyle buyururken dinledim: "Allah'ım, Muhammed de ancak bir beşerdir. O da sair insanların gazap ettiği gibi gazap eder. Ben, Senin nezdinde asla caymayacağın bir ahid almış bulunuyorum. Herhangi bir mü'mine (haksız yere) eziyet eder, yahut hakaret eder veya sopa vuracak olursam onu Sen o kimseye bir keffaret ve kıyamet gününde kendisi sebebiyle Sana yakınlaşma vesilesi kıl"[35]

Bu hususta Hz. Âişe ve Hz. Cabir'den de hadisler rivayet edilmiştir.

"İnsan pek acelecidir" buyruğunun şu anlamda olduğu da söylenmiştir: O, az da olsa âcil olanı, çok dahi olsa sonradan verilecek olana tercih eder. [36]

12. Biz, gece ile gündüzü İki âyet kıldık. Gece âyetini sildik, gündüz âyetini de gösterici kıldık. Rabbinizden bir lütuf arayasınız, günlerin sayısını ve hesabı bilesiniz. İşte Biz, her şeyi gereği gibi açıkladık.

"Biz, gece ile gündüzü iki âyet kıldık." Vahdaniyetimize, varlığımıza, ilim ve kudretimizin kemaline iki alâmet kıldık. Her ikisinin de âyet olma özelliği şuradadır: Onların her birisi bilinmeyen bir yerden gelmekte, yine bilinmeyen bir yere gitmektedir. Birisi eksilirken diğeri artmakta ve bunun aksi olmaktadır, işte bu{nlar} da bir(er) âyettir. Aynı şekilde gündüzün aydınlık olması, gecenin karanlık olması da böyledir. Buna dair açıklamalar daha önceden, (el-Bakara, 2/164. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Gece âyetini sildik." Yüce Allah, burada "geceyi sildik" diye buyurmaktadır. Ayeti geceye ve gündüze izafe etmesi, sözü geçen iki âyetin onlar hakkında söz konusu olduğunu, bizatihi kendilerinin olmadığını göstermektedir. "Sildik" görünmez kıldık, demektir.

Haberde yer aldığına göre yüce Allah, Cebrail (a.s)'a emretti, o da kanadını ayın yüzünden geçiri verdi. Böylelikle ayın ışığı sönmüş oldu. Halbuki ay daha önce ışık saçıcı olma özelliği ile güneşi andırıyordu. Ayda görülen siyahlık işte bu silmenin bir etkisidir.[\[37\]](#)

İbn Abbas da şöyle demektedir: Allah, güneşi yetmiş cüz, ayı da yetmiş cüz kılmıştır. Ayın nurundan altmış dokuz cüzü sildi ve bunları güneşin ışığına kattı. O bakımdan güneş, yüz otuz dokuz cüz, ay ise bir cüz aydınlığa sahiptir. Yine ondan nakledildiğine göre: Allah, arşının nurundan iki güneş yarattı. Ezeli ilminde güneş olarak yaratacağını takdir buyurduğu ismi; dünya ve onun doğulan iie batıları arasındaki uzaklık kadar yarattı. Ayı da güneşten küçük yarattı. Cebrail (a.s)'ı gönderdi, o da kanadını ayın üzerinden üç defa geçirdi. Ay da o gün bir güneş idi. Onun aydınlığı giderildi, geriye nuru kaldı. İşte ayda görmekte olduğunuz siyahlık bu silmenin bir izidir. Eğer, ayı da güneş olarak bırakmış olsaydı, gece gündüzden ayırt edilemezdi.

Ondan gelen birinci rivayeti es-Sa'lebî, ikincisini ise ei-Mehdevî naklet-miştir, ileride merfu bir rivayet olarak gelecektir.

Ali (r.a) ile Katade şöyle demişlerdir: Yüce Allah, "silmek" ile ayda bulunan siyah beneği kastetmektedir. Böylelikle ayın ışığının, güneşin ışığından daha az olması ve bu suretle de gecenin gündüzden ayrılması sağlanmış oldu.

uGündü2 âyetini de gösterici kıldık." Yani, Biz onun güneşini, etrafın görünmesi için aydınlatici kıldık. Ebu Amr b. el-Alâ da, onun aydınlığında görülmektedir, diye açıklamıştır. el-Kisaî der ki: Bu, Arapların gündüz aydınlanıp artık görülebilecek bir hale geldiğinde, "(j1+Jlj^uf): Gündüz gördü (gösterdi)" şeklindeki tabirlerinden gelmektedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu, Arapların bir kimsenin arkadaşları pis ve murdar kimseler olduğu takdirde, demelerini andırmaktadır. Yine binekleri zayıf olan bir adama da; demeleri de bu kabildendir, tşte, gündüzün insanlar ve sair yaratıkları görebiliyor iseler, gündüze de "gösterici (görücü)" denilmektedir.

-Katibinizden bir lütuf arayınız" buyruğu ile geçiminizi sağlamak için tasarrufta bulunmayı kastetmekledir, Geceleyin sükûn bulmayı söz konusu etmeyi ise, gündüz hakkında söz konusu edilenlerle yetinmesi dolayısıy-ladır. Bir başka yerde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "Geceyi, içinde dinlenmeniz için, gündüzü ise aydınlık olarak yaratan O'dur." (Yunus, 10/67)

"Yılların sayısını ve hesabı bilesiniz." Eğer Allah bunu yapmamış olsaydı, gece gündüzden ayırt edilemeyecek, hesap ve sayı bilinemeyecekti.

"İşte Biz, her şeyi gereği gibi açıkladık." Teklif ile ilgili hükümleri hep açıkladık. Bu da Allah'ın: "Her şeyi açıklayan" (en-Nah\, 16/89); "Biz, o kitapta hiç bir şeyi

eksik bırakmadık" (el-En'âm, 6/38) buyruklarına benzer.

İbn Abbas'tan rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah, yaratıklarını halk edip, yaratıklarından geriye Âdem'den başkası kalmayınca, arşının nurundan bir güneş ve bir ay yarattı. Her ikisi birlikte iki güneş İdi. Allah'ın ezeli ilminde güneşi güneş olarak bırakması takdir edilmiş olanı Allah, dünya gibi, onun doğulan ve batıları arasındaki kadar yarattı. Al-lah'm ilminde ay olarak yaratacağı takdir edilmiş olanı da Allah, büyüklük itibariyle güneşten daha küçük yarattı. Ancak, onun küçük oluşu, semanın fazla yüksekliği ve yerden çokça uzaklığından dolayısıdır. Şayet yüce Allah, güneşi ve ayı ilk yarattığı gibi bırakmış olsaydı, gece gündüzden ayırt edilemeyecekti.

Ücretle çalışan hiç bir kimse ne zamana kadar çalışacağını, oruç tutan bir kimse, ne zamana kadar oruç tutacağını, iddet bekleyen bir kadın nasıl id-det bekleyeceğini bilemeyecekti. Aynı şekilde namaz ve hac vakitleri de bilinmeyecekti. Borçların vadelerinin ne zaman geldiği, ne zaman tohum saçacaklarını ve ekin ekeceklerini, ne zaman bedenlerini rahatlatmak için dinlenmeye çekileceklerini bilmeyeceklerdi. Adeta, Allah kullarına -ki O, kendilerine kendi nefislerinden daha çok merhamet edendir- rahmet nazarıyla baktı da Cebrail'i gönderdi. O da kanadını üç defa ayın yüzü üzerinden geçirdi. O gün ay bir güneş idi. Bu vesile ile ayın ışığı söndürüldü ve geriye aydınlığı (nuru) kaldı. İşte yüce Allah'ın: "Biz, gece ile gündüzü iki âyet kıldık" buyruğu bunu anlatmaktadır."[\[38\]](#)

13. Her İnsanın amelini kendi boynuna ayrılmayacak şekilde doladık. Kıyamet günü de yayılmış bir halde karşısında bulacağı bir kitap çıkarırız.

14. "Oku kitabını! Bugün kendine karşı iyi hesaplayıcı olarak kendin yetersin."

Yüce Allah'ın: "Her insanın amelini kendi boynuna ayrılmayacak şekilde doladık" buyruğu ile ilgili olarak, ez-Zeccâc şöyle dernekledir: Burada "boyurTun söz konusu edilmesi, gerdanlığın boyundan ayrılmadığı gibi, (amelin de) ayrılmayacağını anlatmak için kullanılan bir tabir oluşundandır.

İbn Abbas der ki: Amelini" kelimesi, kişinin ameli ve hakkında takdir olunan hayır ve şen kabilinden işlerdir. Nerede otursa olsun, bu ameli ondan ayrılmaz. Mukatil ve el-Kelbî derler ki: *Kişinin hayrı da şerri de kendisiyle birliktedir. Amelinden dolayı hesaba çekilinceye kadar ameli ondan ayrılmayacaktır.

Mücahid de der ki: Bundan kasıl, kişinin ameli ve rızkıdır. Yine ondan nakledilen bir rivayete göre, her doğan kişinin boynunda bir yaprak (sahile) vardır. Ve o yaprakta bahtiyar mı olduğu, bedbaht mı olduğu yazılıdır.

el-Hasen der ki: "Amelini kendi boynuna ayrılmayacak şekilde doladık" buyruğundan maksat; onun bedbahtlığı, bahtiyarlığı, hakkında yazılmış bulunan hayır ile şer, hakkında tesbit edilmiş takdî-i ilahidir ki, ezelde bunlar paylaştırıldığı vakil, payına düşenlerin ondan ayrılmayacağı tespit edilmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre, bununla yüce Allah, kulun mükellefiyetini kast etmiştir. Yani Biz ona, şeriata bağlı kalmayı takdir ettik. Eğer o, emrolundu-ğu işi yapmak ister ve yapmaması islenen şeylerden de uzak kalmak isterse, bu da onun için imkân dahilinde olan bir şeydir.

"Kıyamet günü de yayılmış bir halde karşısında bulacağı bir kitap çıkarırız." Bununla, boynunda yazılı bulunan ve ondan ayrılmayacak şekildeki amel kitabı kastedilmektedir, el-Hasen ve libu Recâ, Mücahid, İnsanın amelini" ifadesini "elif'siz olarak; İnsanın uğurunu" diye okumuşlardır. Şu haberdeki bu kelime de bu anlamdadır:

Allah'ım, Senin hayrından başka bir hayır, Senin uğurundan başka bir uğur yoktur, Senden başka Rabb da yoktur."[\[39\]](#)

ibn Abbas, el-Hasen, Mücahid, İbn Muhaysın, Ebu Cafer ve Yakub ise, ("çıkartırız* anlamındaki kelimeyi) "ya" harfi üstün, "ra" harflı ötreli olmak üzere; Çıkar" diye okumuşlardır ki bu, boynundaki ameli ona karşı bir kitap halinde çıkar, anlamındadır. Buna göre; Bir kitap" kelimesi hal olarak nasb edilmiştir. Anlamanın şöyle olma ihtimali de vardır: Boynundaki ameli çıkar ve bir kitap oluverir.

Yahya b. Vessâb ise, "ya" harfini ötreli, "ra" harfini esreli; Çıkarır" diye okumuştur. Bu kıraat, Mücahid'den de rivayet edilmiştir ki, Allah çıkarır, demek olur.

Şeybe, Muharnred b. es-Semeyka' ve aynı zamanda Ebu Cafer'den de gelen rivayet ise, "ya" harfi ötreli, "ra" harfi üstün olmak üzere, meçhul fiil halinde; şeklinde ve "boynundaki ameli ona bir kitap olarak çıkartılır" anlamında okumuşlardır. Diğerleri ise, "nûn" harfi ötreli, "ra" hadi t'sreli; Çıkartırız" şeklinde okumuşlardır.

Ebû Amr bu kıraatin lehine, Ayrılmayacak şekilde doladık" buyruğunu delil göstermiştir.

Ebu Cafer, el-Hasen ve İbn Amr, "karşısında bulacağı" anlamındaki kelimeyi, "ya" harfi ötreli, "lam" üstün, "kut" harfi de şeddeli olmak üzere; Kendisine verileceği' anlamında okumuşlardır. Diğerleri ise, "ya" harfi üstün ve şeddesiz olarak okumuşlardır ki, yayılmış bir halde karşısında bulacağı bir kitap... anlamındadır.

Yüce Allah'ın: "Yayılmış bir halde" diye buyurması, iyilik ile müjdenin

çabuklaştırılması, kötülük dolayısıyla da azarlamanın çabuklaştırılması içindir. Ebu's-Sevvâr el-Adevî: "Her insanın amelini kendi boynuna ayrılmayacak şekilde doladık" âyetini okuduktan sonra şunları söylemektedir: Bu sahifeler iki defa açık tutulur ve bir defa da katlı bulunur. Ey Âdemoğlu, sen hayatta bulunduğun sürece, açılmış olan sahifene istediğin şeyi yazdır. Öldükten sonra bu sahife dürülür ve nihayet diriltileceğin vakit de bu sahife açılır.

"Oku kitabını!" el-Hasen der ki: Kişi ümmî olsun, olmasın kendi kitabını bizzat okuyacaktır.

"Kendine karşı İyi hesaplayıcı olarak" kendini iyi bir hesaba çeken olarak "kendin yetersin." Salihlerden birisi şöyle demektedir: İşte bu senin kitabın, dilin onun kalemi, tükürüğün onun mürekkebi, azaların onun sahi-leleri, kendi Halaza meleklerine yazdıran sensin. Ona hiç bir şey eklenmediği gibi, hiç bir şey de eksiltilmemiştir. Ondan, herhangi bir bölümü kabul etmeyip inkâr edecek olursan, bu sefer bizzat senin kendinden senin aleyhine o hususta şahit olunacaktır.[\[40\]](#)

15- Kim doğru yolu bulursa, ancak kendi lehine doğru yolu bulmuş olur. Kim de sapıklığa düşerse, o da ancak kendi aleyhine sapmış olur. Hiç bir yük taşıyıcı başkasının yükünü yüklenmez. Biz, bir râsul göndermedikçe azab ediciler değiliz.

"Kim doğru yolu bulursa, ancak kendi lehine doğru yolu bulmuş olur. Kim de sapıklığa düşerse, o da ancak kendi aleyhine sapmış olur." Yani, herkes kendi nefsinden dolayı hesaba çekilir. Başkasından dolayı hesaba çekilmeyecektir, Buna bağlı olarak hidâyet bulan kimsenin hidâyetinin mükâfatı kendisinedir. Sapan kimsenin küfür ve İnkârının cezası da onun aleyhinedir.

"Hiç bir yük taşıyıcı, başkasının yükünü yüklenmez" buyruğuna dair açıklamalar, bundan önce el-En'âm Süresi'nde (6/164. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas der ki: Âyet-i kerime, el-Velid b. el-Muğire hakkında inmiştir. O, Mekkelilere şöyle demişti: Bana uyun, Muhammed'i inkâr edin. Ben de sizin günahlarınızı yükleneyim. Bunun üzerine bu âyeti kerime indi. Yani el-Vclid, sizin günahlarınızı taşıyamayacaktır. Bilakis, her bir kimsenin günahı kendi aleyhine olacaktır.

(Günah anlamındaki "vizr" kelimesinin kullanımı ile ilgili olarak) şöyle denilir: Günah kazandı, kazanır" demektir. Esasen "vızı" kelimesi ağır gelen, ağır yük demek olup, bunun çoğulu "evzâr" şeklinde gelir. "Günahlarını sırtlarına

yüklenerek..." (el-En'âm, 6/31) buyruğunda da aynı şekilde kullanılmıştır ki, günahlarının ağır yükleri anlamındadır.

Yük taşıdı" anlamında kullanılır ki, ismi faili, "vâzir" şeklinde gelir. Sultanın, devlet idaresinin ağır yüklerini taşıyan yardımcısına da "vezîr" denilmesi buradan gelmektedir. "Vâzir"in sonundaki "te" harfi nefisten kinayedir. Yani, günahkâr hiçbir nefis, bir başkasının günahı dolayısıyla sorumlu tutulmayacaktır. O kadar kî anne, kıyamet gününde evladı ile karşılaşacak ve şöyle diyecektir: Oğulcuğum, benim bağrım senin yatağın değil miydi, benim göğsüm senin için bir su kaynağı değil miydi, karnım senin için bir kab değil miydi? O, evet öyleydi anneciğim, diyecektir. Annesi de: Oğlum, işte gerçekten günahlarım bana çok ağır gelmektedir. Haydi, benim yerime bir günah olsun yükleniver. O, beni bırak anacığım, çünkü bugün ben kendi günahlarımla uğraşmaktayım, senin günahlarını taşıyacak durumum yok, diye cevap verecek. [41]

Geride Bıraktıklarının Ağlaması Dolayısıyla Ölünün Azab Görmesi Söz konusu mudur?

Âişe (r.anha), bu âyet-i kerimeden hareketle, İbn Ömer'in: "Ölen kişi, yakınlarının ağlaması dolayısıyla azaba uğratılır"[42] şeklindeki kanaatini reddetmiştir. İlim adamları derler ki: Hz. Âişe'yi bu kanaati reddetmeye iten husus, onun bu konudaki hadisi duymamış olması ve bu iddianın âyet-i kerime ile tearuz halinde olduğunu görmesidir. Ancak, Hz. Âişe'nin bunu reddetmesinin bir sebebi yoktur. Çünkü bu anlamdaki rivayet pek çok yoldan gelmiştir. Hz. Ömer, onun oğlu, Muğire b. Şu'be, Kayle bint Mahreme gibi. Bunlar rivayeti kesin ve açık ifadelerle nakletmektedirler. O bakımdan bunların bu rivayetleri dolayısıyla hatalı olduklarını söylemenin haklı bir gerekçesi yoktur. Diğer taraftan, âyet-i kerime ile hadîs-i şerif arasında herhangi bir zıtlık da söz konusu değildir. Çünkü hadis-i şerifin sözünü ettiği bu durumlar, ağlayıp ağıt yakmanın, ölenin vasiyeti, adet ve uygulamasından olması halinde söz konusudur. Nitekim cahiliye dönemi insanları böyle yapmaktaydı. O kadar ki, Tarafe şöyle demiştir:

"Ölecek olursam, layık olduğum şekilde benim için ağıt yak

Ve ölümüm dolayısıyla elbisenin yakalarını parçala ey Mabed'in kızı!"

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ve bir seneye kadar (her gün benim için ağlamaya devanı edin) sonra selâmın adı üzerinize olsun (selam olsun sizlere). Zaten tam bir yıl ağlayıp duran artık (ondan sonra ağlama3a) mazurdur,"

Buhârî de bu kanaattedir. İlim ehlerinden bir gurup da -ki, Dâvûd (ez-Zâ-lıirî) da

bunlardandır- hadisin zahirinin bildirdiğine inanmakta ve ölünün, yakınlarının ağıt yakmaları dolayısıyla azap gördüğünü kabul etmektedir. Çünkü o, ölümünden önce bu işi yapmamalarını söylemeyi ve bu hususta onlara gerekli şekilde te'dipde bulunmayı ılma! etmiştir Bu sebepten, bu konudaki kusurlu davranışmdan ve yüce Allah'ın: "O ateşten nefislerinizi ve ailelerinizi koruyunuz" (et-Tahrim, 66/6) buyruğu gereği Allah'ın kendisine emrettiği şeyi terk ettiğinden dolayı azab görecektir. Başkasının günahından dolayı değil. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Biz, bir rasûl göndermedikçe azab ediciler değiliz." Yani Biz, insanları başıboş bırakmadık. Aksine peygamberler gönderdik. Bu buyruk -akıl bir şeyin çirkin ve güzel olduğuna hükmedebilir, mubah ve yasak olduğu hükmünü verebilir diyen Mu'tezile'nin kanaatlerinin aksine- ahkâmın ancak şariat ile sabit olduğuna delildir. el-Bakara Sûresi'nde (2/29. âyet, 2. başlıkta) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Cumhurun kanaatine göre bu buyruk dünyadaki azab ile ilgilidir. Yani, yüce Allah bir ümmete risalet gönderip onları uyarıp korkutmadan önce o ümmeti heîâk etmez.

Bir kesim ise bunun hem dünya, hem âhiret hakkında umumî olduğunu kabul etmekte ve buna yüce Allah'ın şu buyruğunu gerekçe olarak göstermektedirler: "İçine her bir grup atıldığında bekçileri onlara: Size uyarıcı bir peygamber gelmedi mi, diye sorarlar? Onlar: Evet, gerçekten bize uyarıp korkutan geldi, derler."(el-Mülk, 67/8-9)

İbn Atiyye der ki: İlgili buyruklar üzerinde düşünmenin neticesinde varılan kanaat şu ki: Yüce Allah, Âdem (a.s)'ı tevhid ile gönderip inanç esaslarını evlatları arasında yayması, mutlak yaratıcının varlığına delil teşkil eden delilleri de ortaya koyması, ayrıca, her bir kimsenin iman etmesini ve Allah'ın şariatına tabi olmasını gerektiren şekil, fitratların kötülüklerden uzak bulunması; herkesin belli bir imana sahip olmasını ve Allah'ın şariati-ne uymasını gerektirmektedir, Daha sonra aynı husus, kâfirlerin suda boğulmasından sonra Nuh (a.s) zamanında da yenilendi. Bu âyet-i kerimenin lafızları aynı zamanda kendilerine risaletin ulaşmadığı kimseler hakkında da benzeri bir kanaatin söz konusu olması gerektiğini ihtimal olarak ifade etmektedir. Kendilerine risaletin ulaşmadığı kimseler, bazı ilim ehlinin varlığını kabul ettiği "fetret dönemi" insanlarıdır. Şanı yüce Allah'ın, kıyamet gününde onlara, delilere ve çocuklara peygamber göndereceğine dair gelen rivayet ise, sahih olmayan bir hadistir. Ayrıca şariatın âhiretin teklif yurdu olmadığına dair verileri de böyle bir şey olmamasını gerektirmektedir.

el-Mehdevî der ki: Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, yüce Allah, kıyamet

gününde fetret ehline, sağır ve dilsizlere bir peygamber gönderecektir. Ve bunlar arasından dünya hayatında o peygambere itaat etmesini isteyen kimseler de itaat edecektir, demiş ve bu âyel-i kerimeyi okumuştur. Bunu Ma'mer, İbn Tavus'dan, o, babasından, o, Ebu Hureyre yoluyla rivayet etmiş, eniNehhâs da bunu zekretmiştir.

Derim ki: Bu rivayet mevkuftur. İleride yüce Allah'ın izniyle Tâ-Hâ Sûre-si'nin sonlarında merfu okrak gelecektir, ama sahîh değildir.

Bir takını kimseler şunu delil göstermişlerdir: İssız adalarda bulunan insanlar, islâm'ı işitip iman edecek olurlarsa, geçmiş dönemler hakkında onlar için teklif söz konusu değildir. Bu doğru bir iddiadır. Davetin kendisine ulaşmadığı bir kimse, aklî bakımdan azaba müstelağ değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

[43]

16. Bir ülkeyi helak etmek istediğimiz zaman, onun nimet ve refahtan şırmamış elebaşlarına emrederiz de arada fâsıklık ederler. Artık üzerlerine söz hak olur. Biz de onu kökünden yıkar, helak ederiz.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç baslık halinde sunacağız: [44]

1. Allah'ın Helak Etmedeki Sünneti:

Bundan önceki âyet-i kerimede yüce Allah, peygamberler göndermeden herhangi bir ülkeyi helak etmeyeceğini haber vermektedir. Buna sebep ise, öyle bir şey yapacak olursa bunun O'nun için çirkin ve güzel olmayacağından dolayı değil, ama bu O'nun bir va'didir ve O'nun vadinden cayması söz-konusu değildir. Eğer yüce Allah, va'dini gerçekleştirdiği halde bir ülkeyi helak etmek isteyecek olursa, oranın nimet ve refahtan şırmamış olan elebaşlarına emir verir, onlar da orada fâsıklık ve zulüm yaparlar. O bakımdan o ülke aleyhine yıkılıp helak edilmesine dair ilâhî buyruk hak olur.

Böylelikle, yüce Allah, helak olan kimsenin kendi İradesiyle helak olduğunu bize bildirmektedir. Bununla birlikte sebepleri yaratan ve bu sebepleri gayelerine doğru sürükleyen O'dur. Tâ ki, yüce Allah'ın ezeli buyruğu yerini bulup gerçekleşsin diye. [45]

2. İlahî Emirlere İtaat ve Helak Oluş:

Yüce Allah'ın: Emrederiz" buyruğunu Ebu Osman en-Nehdî, Ebu Recâ, Ebu'l-Âliye, er-Rabi', Mücahid ve el-Hasen, "mim" harfini şeddeli olarak; Amirlik makamına getiririz, yönetici yaparız" diye okumuşlardır. Bu, Ali (r.a)'ın da kıraatidir ki, onların kötülerini onlara musallat eder, yönetici kılarız. Onlar da o ülkede İsyan ederler. İşte onlar bunu yaptılar mı, Biz de onları helak ederiz, demektir. Ebu Osman en-Nehdî der ki: Bu kelimenin "mim" harfinin şeddeli okunması, Biz onları yetki ve otorite sahibi emirler yaparız, anlamına gelir. İbn Aziz de bu açıklamayı yapmıştır. Çünkü; Onlara musallat oldu, yetki ve otoriteyle onları yönetti" demektir.

Yine el-Hasen, Katade, Ebu Hayve eş-Şa'mî, Yakub ve Harice de, Nafi' ile Hammad b. Seleme'den, o, İbn Kesir, Ali ve İbn Abbas'dan -ikisinden (Nafi ve Hammad'dan) farklı rivayetler ile- şeklinde "elif" harfini medli ve şed-desiz olarak okumuş olduklarını rivayet etmişlerdir. Bu da; onların zorbalarını ve amirlerini çoğalttık demektir ki, bu açıklamayı el-Kisaî yapmıştır.

Ebu Ubeyde der ki: şeklinde med ile ve; şeklinde medsiz olarak; onu çoğlaüm anlamında İki ayrı şivedir.

Hadis-i şerifte geçen: En hayırlı mal çok yavru yapan bir kısarak, yahut da yolun iki kenarında dizilmiş aşılı hurma ağaçlarıdır"[46] ifadeleri de bu kabildendir.

İbn Aziz de böyle demiştin Medli okuyuş da medsiz okuyuş da aynı anlamda olup, ikisi de çoğalttık demektir.

Yine el-Hasen ve Yahya b. Ya'mer'den, şeklinde medsiz ve "mim" harfini esreli olarak okudukları da rivayet edilmiştir. Bu okuyuş İbn Abbas'dan da rivayet edilmiştir. Katade ve el-Hasen derler ki: Onları çoğalttık demektir. Buna yakın bir açıklama Ebu Zeyd ve Ebu Ubeyde tarafından da nakledilmiştir. Ancak, el-Kisaî bunu kabul etmeyerek şöyle demektedir: Çokluğu anlatmak için ancak medli olan şekil kullanılır. Bunun aslı; şeklinde olup, "hernze"ler hafifletilmiş (ve med yapılmış) dır. Bunu da el-Melıdevî nakletmektedir.

es-Sıhah'ta da şöyle denilmektedir: Ebu'l-Hasen dedi ki: Onun malı çoğaldı" anlamındadır. O kişiler çoğaldılar" demek olur. Şair de şöyle demiştir:

"Onlar çok kalabalık kimselerdir. O bakımdan ataları az kimselerin payını miras almazlar."

şeklinde med ile, Allah onun malını çoğalttı, anlamındadır, es-Sa'lebi der ki: Pek çok olan bir şeye de; denilir. Bundan gelen fiil kullanılarak: O kavim çoğaldılar, çoğalırlar" denilir. İbn Mes'ud der ki: Cahîliye döneminde biz, sayıca çoğalan bir kabileye: Filan oğullarının sayısı kala b alık la ştı, çoğaldı, derdik. Şair Lebid de şöyle demektedir:

"Her hür bir kadının evladı olanların âkibeti

Azalmaktır. İsterse sayılmayacak kadar çok olsunlar.

Eğer yükselirlerse düşerler (ölürler) ve bir gün çoğalacak olurlarsa

Sonunda helak olurlar, kötülükle karşı karşıya kalırlar."

Derim ki: Sahih bir hadis olan, Herakliyyus hadisinde de şöyle denilmektedir: Andolsun ki, Ebu Kebşe oğlunun (Rasûlullah'ı kastediyor) işi alabildiğine büyümüş (çoğalıp yayılmış) bulunuyor. Gerçek şu ki, Asfar oğullan (Bizanslılar) hükümdarı bile ondan korkmaktadır. "[47]

Ancak bütün buradaki fiiller müteaddi değildir. el-K.isaî'nin, bu anlamda kullanılışı kabul etmeyişi de bundandır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Mehdevî der ki: okuyuşu da bir şiveye uygundur. Bunun teaddi etmesi ise şöyle açıklanır: Bu fiil "imar etmek" fiiline benzemektedir. Çünkü çokluk, imara en yakın olan bir fiildir, O bakımdan: "İmar etti" fiili nasıl teaddi ettiyse onu da böylece müteaddi kabul ederler.

Diğerleri ise bu fiili emr'den geien bir kelime olarak; Emrederiz" şeklinde okumuşlardır. Yani Biz, onların ileri sürecek bir mazeretleri kalmamak üzere uyarmak, korkulmak ve tehdit olmak üzere onlara itaati emrederiz "de orada fasıldık ederler." Bize isyan ederek itaatın dışına çıkarlar. "Artık üzerlerine söz" İbn Abbas'tan nakledilen açıklamaya göre azab tehdidi "hak olur" icabeder.

Bu şekildeki okuyuşun, Biz onları âmirler kıldık, anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü araplar, "emir veren âmir ve kendisine emir verilmeyen kişi" anlamında;derler. Buyruğun, biz oranın müstekbir olanlarını göndeririz anlamında olduğu da söylenmiştir. Harun dedi ki: Bu, Ubey'in de kıraatidir. Nitekim o şöyle okumuştur: Oranın günahkârlarının büyüklerini göndeririz de orada faşıklık ederler." Bunu el-Ma-verdî nakletmektedir.

en-Nehhâs da şöyle der: Harun, Ubey'in kıraatinin şöyle olduğunu söylemektedir: BİZ, bir ülkeyi helak etmek istediğimiz zaman, orada günahkârlarının büyüklerini (.ileri gelenlerini, büyüklük taslayalanlarını) göndeririz, onlar da orada hilakârlık yaparlar, artık üzerlerine söz hak olur."

Bununla beraber 'in, "çoğaltırız" anlamında olması da mümkündür. Önceden de geçtiği üzere -Hz. Peygamber'in: En hayırlı mal, çokça nesil veren kısraktır" buyruğu da buradan gelmektedir. Bazılarına göre; hadisteki; ifadesi yine aynı hadiste geçen; Aşılanmış" kelimesine lafzan tabi ohnak için kullanılmıştır. Sabah gidenler, akşam gelenler" deyiimi ile hadis-î şerifteki;

Sizler, ecir kazanmamış ve günah kazanmış olarak geri dönünüz." [48] hadisine benzemektedir. Buna göre, ifadesinin, Allah onları çoğalttı, anlamında olduğu söylenemez. Bunun yerine; Allah onu çoğalttı" denilir. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim, genelin kıraatini tercih etmişlerdir. Ebu Ubeyd de şöyle demektedir:

Bizim bu kıraati tercih edişimizin sebebi, bu kelimenin üç manası olan, emretmek, amirlik ve çokluk manalarının aynı anda bir arada ifade edilmesinden dolayıdır.

"Mütref", nimetlere gark olmuş kimseler demektir. Emrin bunlara verildiğinin özellikle sözkonusu edilmesinin sebebi ise, diğerklerinin onlara tabi olmasından dolayıdır. [\[49\]](#)

3. Helak Oluş:

Yüce Allah'ın: "Biz de onu kökünden yıkar helak ederiz" buyruğunda, böyle bir ülkeyi kökünden helak edeceğini bildirmektedir. Aynı fiil kökünden mastarın getirilmesi ise, onların başına gelecek azabı mübalağa yoluyla ifade etmek içindir.

Peygamber (sav)'ın hanımı Zeyneb bint Cahş (r.anha) yoluyla gelen sahih hadiste şöyle dediğı kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) bir gün dehşete kapılmış ve yüzü kızarmış halde dışarı çıkarken: "Allah'tan başka hiç bir ilah yoktur. Gerçekten yaklaşmış olan bîr kötülükten dolayı vay Arapların haline! Bugün Ye'cuc ile Me'cuc şeddinden şunun gibi bir gedik açıldı" deyip baş parmağı ile onun yanındaki (şehadet) parmağını halka yapıp gösterdi, Hz. Zeyneb dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, peki aramızda salih kimseler de bulunduğu halde helak edilir miyiz, dedim. Şöyle buyurdu: "Evet, kötülük çoğalacak olursa. [\[50\]](#)

Bu husustaki açıklamalar ile masiyetler baş gösterip bunlara karşı çıkılarak değıştirilmeyecek olurlarsa, herkesin toptan helakine sebep olacağına dair açıklamalar, daha önceden (el-Entâl, 8/25. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[51\]](#)

17.Nuh'tan sonra nice nesilleri helak etik.Rabbinin, kullarının bütün günahlarından hakkıyla haberdar ve görücü olması yeter.

Nuh'tan sonra nice nesilleri helak ettik. Yani, nice kavimler küfre sapmış ve helak olmuş gitmişlerdir.Bu buyrukla yüce Allah, Mekke kafirlerini korkutmaktadır. El-en'am Suresi'nin baş taraflarında (6/6) Karn (nesil)'a dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır, yüce Allah'a hamd olsun.

"Rabbinin, kullarının bütün günahlarından hakkıyla haberdar" onları bilen "ve görücü" amellerini gören "olması yeter." Buna dair açıklamalar da daha önce (el-Bakara, 2/96. ayetin tefsirinde geçmiş bulunmaktadır. [\[52\]](#)

18. Kim bu çabuk geçeni İsterse, Biz de burada istediğimiz kimseye dilediğimizi çabucak veririz. Sonra da onu cehenneme koyarız. O burayı, kınanmış ve kovulmuş olarak boylar.

19. Kim de mü'min olarak âhireti diler ve bunun için gereği gibi çalışırsa, işte onların çalışmaları makbul olur.

"Kim, bu çabuk geçeni..." yani, dünyayı... Çabuk geçen yurdu... demek olup, sıfat zikredilerek mevsuf kastedilmiştir- "İsterse, Biz de burada istediğimiz kimseye dilediğimizi çabucak veririz." Yani, Biz ancak dilediğimiz kadarını ona veririz, sonra da ameli dolayısıyla sorgularız. Akibeti ise, "kınanmış ve kovulmuş olarak" yani Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış olarak ateşe girmek olur.

İşte bu fasık, riyakâr, yüze karşı övücülerin niteliğine dairdir. Bunlar, islâm ve itaat kılığına bürünürler. Ama bundan maksatları, çabucak geçen bu dünyada acilen ele geçirecekleri ganimet ve başka şeylere nail olabilmektir. Onların bu maksatla yaptıkları amelleri âhirette kabul olunmayacaktır ve dünya da onlara ancak kendileri için kısmet olarak ayrılmış olan şeyler verilir. Daha önce Hud Sûresi'nde, bu âyet-i kerimenin oradaki mutlak âyetleri kayıtladığını açıklamış bulunuyoruz. Buna dikkat edilmelidir.

"Kimde mü'min olarak..." Çünkü itaatler ancak mü'min kişi tarafından yapılırsa makbuldür; "âhlretl dilerTM âhiret yurdunu ister "ve bunun için gereği gibi çalışırsa." Yani, âhirette ecrini almak için itaatlerde bulunursa, "işte onların çalışmaları makbul olur." Onların bu amelleri geri çevrilmez. Kat kat mükâfatlandırılır, diye de açıklanmıştır. Yani, onların yaptıkları iyilikler on kat fazlasıyla, yetmiş kat, hatta yedi yüz kat, hatta pek çok kat fazJasiyla.mükâfatlandırılır. Nitekim Ebu Hüreyre'den rivayet edilen hadiste de böyle denilmektedir. Ona: Sen. Rasûlullah (sav)'ın: "Muhakkak Allah bir tek ha-seneye karşı bir milyon basene İle mükâfat verir" dediğini duydun mu diye sorulduğunda o, şöyle demiştir: Ben onu şöyle buyururken dinledim: "Muhakkak Allah, bir tek haseneye karşılık iki milyon hasene ile mükâfat verir,"[\[53\]](#)

20. Herbirine, onlara da bunlara da RabbİnİN nimetinden ardarda veririz. Rabbînin bağışı ahkonmuş değildir.

21. Onların kimini kiminden nasıl üstün kıldığımıza bir bak! Elbette âhiret, dereceleri itibariyle de daha büyüktür, üstün kılmak bakımından da daha büyüktür.

22. Allah ile beraber başka bir ilâh edinme! Sonra kınanmış ve kendi başına bırakılmış olursun.

"Herbirine, onlara da bunlara da Rabbinin nimetinden ardarda verimiz." Yüce Allah, mü'minleri de kâfirleri de rızıklandırdığını bildirmektedir.

"Rabbinin bağışı akkonmuş" engellenmiş, hapsedilmiş "değildir." Buradaki "alikonmuş" anlamındaki; kelimesi; Alıkoydu , engelledi, alıkoyar, engeller" den gelmektedir. Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: 'Onların kimini kiminden" rızık ve amel bakımından "nasıl üstün kıldığımıza bir bak." O bakımdan kimisi çokça amel etmekte, kimisi az amel etmektedir. "Elbette âhiret" mü'minler için "dereceleri itibariyle de daha büyüktür, üstün kılmak bakımından da daha büyüktür." Kâfire, dünyada bir sefer genişlik verilecek olsa ve mü'mine dünyada yine aynı şekilde bir sefer daraltılacak olursa âhiret, amelleri dolayısıyla yalnız bir defa pay edilir. Artık âhirette birşeyleri etden kaçırın kimse bir daha onu ele geçirip telâfi edemez. Yüce Allah'ın: "Allah ile beraber başka bir ilâh edinme" buyruğunda hitap, Peygamber (sav)'a olmakla birlikte, maksat onun ümmetidir. Hitabın, cins olarak insana yönelik olduğu da söylenmiştir.

"Sonra kınanmış ve kendi başına bırakılmış" yardımcısı, dostu bulunmayan bir halde terkedilmiş "olursun." [\[54\]](#)

23. Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin. Anne ve babaya iyi davranın. Eğer onlardan biri veya ikisi yanında ihtiyarlığa ererse sakın onlara öf deme. Onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle.

24. Merhametinden dolayı onlara alçak gönüllülük kanadını indir ve de ki: "Rabbinı, onlar beni küçükken nasıl terbiye ettilerse, Sen de onlara öyle rahmet et!"

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onaltı başlık halinde sunacağız: [\[55\]](#)

1. Allah'ın Hükümü ve "Kadâ" Kelimesinin Anlamları:

"Rabbin şunları hükmetti." Yani, bağlayıcı ve vacip olmak üzere emretti. İbn Abbas, el-Hasen ve Katade şöyle demişlerdir: Bu hüküm, kazaî bir hüküm değil; emir vermek anlamındaki bir hükümdür.

İbn Mes'ud'un Mushafında ise Tavsiye etti..." şeklindedir. Bu, aynı zamanda İbn Mes'ud'un arkadaşlarının da, İbn Abbas, Ali ve diğerlerinin de kıraatidir. Ubey b.

Ka'b'ın nezdinde de böyledir. İbn Abbas der ki: Bu buyruk aslında; Ve Rabbin şunları tavsiye etti" şeklinde olup, iki vav'dan birisi (diğerine) bittiğinden dolayı Rabbin şunları hükmetti" diye okunmuştur. Çünkü eğer bu Allah'ın takdiri anlamında bir hükmü olsaydı, hiç bir kimsenin Allah'a asi olmaması gerekirdi. ed-Dahhâk da der ki: Mushaf in yazılışı esnasında "vav" ile "sad" birbirine karışarak; Vasiyet etti" kelimesi; Hükmetti" şeklinde tashif (hat itibariyle yakın kelimelerde benzer harflerden birini diğerinin yanına yazmak! olmuştur.

Ebu Hatim İbn Abbas'tan ed-Dahhâk'ın görüşüne benzer bir söz nakletmektedir. Meymun b. Mehran'ın şöyle dediği nakledilmektedir: Hiç şüphesiz İbn Abbas'ın bu görüşü, bir nur ve bir aydınlığa sahiptir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O, dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyetti-ğimizi... size de şariat yaptı." (eş-Şura, 42/13) Diğer taraftan Ebu Hatim, İbn Abbas'ın böyle bir sözü söylemiş olduğunu kabul etmemekte ve şöyle demektedir: Biz bu görüşü kabul edecek olursak, zındıklar elimizdeki musha-fa dil uzatırlar. Diğer taraftan dil bilgini ilim adamlarımız ve başkaları da şöyle demektedir: "Kaza (hüküm vermek) sözlükte bir kaç anlamda kullanılır: Birisi emretmek anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Rabbin şunları hükmetti (emretti): Kendisinden başkasına ibadet etmeyin" buyruğunda hükmetmek, emir vermek anlamındadır. Bir diğer anlamı yaratmaktır. Yüce Allah'ın: "Böylece onları yedi gök olmak üzere yarattı." (Fussilet, 41/12) Görüldüğü gibi burada "kaza" kelimesi, halketti, yarattı, anlamındadır. Bir diğer anlamı hükmetmek, hüküm vermek anlamındadır. Yüce Allah'ın: "İstediğin hükmü ver."(Tâ-Hâ, 20/72) Yani, ne hükmedeceksen et, demektir. Yine bu kelime, işi bitirmek anlamındadır. Yüce Allah'ın: "İşte hakkında sorduğunuz iş olup bitmiştir" (Yusuf, 12/41) buyruğunda olduğu gibi. Yani bu işiniz (böylece) olup bitmiştir, demektir. Yüce Allah'ın: "Menâsikinizi bitirince" (el-Bakara, 2/200.) buyruğu ile: "Namaz bittiğinde" (el-Cuma, 62/10) buyruğu da böyledir. İrade etmek, dilemek anlamında da kullanılır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Bir işe hükmedince, ona yalnızca ol der, o da oluverir." (Ali-İmran, 3/47) Ahid anlamında da kullanılır. Yüce Allah'ın: "Biz, Musa'ya o buyruğu vahyettiğimizde sen batı tarafında değildin" (el-Kasas, 28/44) buyruklarında olduğu gibi.

"Kaza" kelimesinin bütün bu anlamlara gelme ihtimali olduğuna göre, masiyetlerin Allah'ın kazası (hükmü) ile olduğunu söylemek caiz olmaz. Çünkü şayet bu kelime ile "emretmek" kastedilecek olursa, böyle bir şeyin kabul olunmayacağında görüş ayrılığı yoktur. Çünkü yüce Allah masiyetlerin işlenmesini emretmiş değildir. Çünkü O, fahşâyı (kötülükleri, hayasızlığı) emr etmez.

Zekertya b. Sellâm dedi ki: Bir kişi, el-Hasen'e gelerek, hanımını üç talak ile boşadığını söyledi. Ona: Sen, hem Rabbine asi oldun, hem de hanımın senden bâin talâk ile boş oldu, dedi. Adam: Allah bunu benim hakkımda böylece hükmetmiştir (kaza etmiştir) deyince, fasûi bîr kişi olan el-Hasen ona şöyle dedi: Hayır, Allah böyle bir şeyi hükmetmiş (kaza etmiş) değildir. Yani Allah bunu emretmemiştir, diyerek şu: "Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin..." âyetini okudu. [56]

2. Anne Babaya İyi Davranmanın Önemi:

Şanı yüce Allah kullarına, kendisine ibadet edip kendisini tevhid etmelerini emretmiş, anne ve babaya İyilikte bulunmayı da bununla birlikte zikretmiştir. Tıpkı onlara şükretmeyi kendi yüce zatına şükretmekle birlikte zikrettiği gibi. O hem: "Rabbin şunları hükmetti: Kendisinden başkasına ibadet etmeyin, anne ve babaya iyi davranın" diye, hem de: "Bana ve ana-baba-na şükret. Dönüş yalnız Banadır" (Lukman, 31/14) diye buyurmaktadır.

Sahih-i Buhârî'de, Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediği nakledilmektedir Peygamber (sav)'a: Aziz ve celil olan Allah'ın en sevdiği amel hangisidir, diye sordum, o: "Vaktinde kılınan namazdır" diye buyurdu. Sonra hangisidir, diye sordum, "Anne-babaya iyilik yapmaktır" diye buyurdu. Ben: Sonra hangisidir diye sordum, o da: "Allah yolunda cihaddır" dedi. [57]

Böylelikle Peygamber (sav), anne-babaya iyilik yapmanın, İslâm'ın en büyük direklerinden birisi olan namazdan sonra amellerin en faziletlisi olduğunu haber vermekte ve bunu tertip ve mühlet anlamını veren "sümme; sonra" ile sıralamış bulunmaktadır. [58]

3. Anne-Baba'ya Sövilmesine Sebep Teşkil Etmemek, Onlara Kötü Davranmamak:

Anne-babanın sövilmesine sebep olmamak, onlara kötü davranmamak anne-babaya iyilik yapmak ve iyi davranmak çerçevesi içerisindedir. Çünkü bunların aksini yapmanın büyük günahlardan olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Bu husustaki sabit sünnet de böylece varid olmuştur. Nitekim Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Amr'dan rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kişinin anne babasına sövmesi büyük günahlardandır." Ey Allah'ın Ra-sûlü, hiç bir kimse anne babasına söver mi? diye sormaları üzerine o şöyle buyurdu: "Evet,

bir başkasının babasına söver, o da onun babasına söver. Başkasının annesine söver, o da onun annesine söver."[\[59\]](#)

4. Anne-Baha'nın Caiz olan Taleplerine Muhalefet Etmemek:

Anne-babanın, caiz olan istek ve maksatlarında muhalefet etmek anne babaya kötü davranma çerçevesindedir. Nitekim onların maksatlarına uygun hareket etmek de onlara iyilikte bulunmaktır, Buna göre anne-baba yahut onlardan herhangi birisi çocuklarına, kendilerine itaat edilmesi vacip olan bir işi emredecek olursa ve eğer bu emir masiyeti gerektirmiyor İse, o emr olunan husus aslı itibariyle mubah kabilinden olsa bile, onlara itaat etmek vacip olur. Mendup kabilinden olması halinde de durum böyledir. Bazı kimselerin kanaatine göre ise, onların mubah emirleri, çocuk hakkında o emrin mendup olmasını gerektirir. Mendubu emretmeleri ise, o emrin mendupîu-ğundaki tekidi daha bir artırır. [\[60\]](#)

5. Ebeveynin İsteklerine İtaate Bir Örnek:

Tirmizî, İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet eder: Nikâhım altında sevdiğim bir kadın vardı. Babam İse ondan hoşlanmıyordu. Bana, onu boşamamı emrettiği halde ben kabul etmedim. Durumu Peygamber (sav)'a açınca o şöyle buyurdu: "Ey Ömer'in oğlu Abdullah! Hanımını boşa." (Tirmizi) dedi ki: Bu kasen, sahih bir hadistir. [\[61\]](#)

6. Anne İle Babanın Hakları Arasında Bir Karşılaştırma:

Sahih'in rivayetine göre Ebu Hureyre şöyle demiş: Bir adam, Peygamber (sav)'a gelerek şöyle sordu: Benim güzel sohbet ve arkadaşlığıma insanlar arasında en layık kimdir? Peygamber: "Annendir" diye buyurdu. Sonra kimdir, diye sorunca, Hz. Peygamber; "Sonra yine annendir" diye buyurdu. Adam: Sonra kimdir, diye sorunca, Hz. Peygamber yine: "Sonra yine annendir" diye buyurdu. Adam, sonra kimdir diye sorunca, bu sefer Hz. Peygamber: "Sonra babandır" diye buyurdu. [\[62\]](#)

İşte bu hadis-i şerif, anneyi sevip ona şefkat göstermenin baba sevgisinin Üç misli olması gerektiğine delildir. Çünkü Peygamber (sav) anneyi üç defa, babayı da dördüncüsünde yalnızca bir defa söz konusu etmiştir. Şimdi bu husus bu

şekilde anlaşıldığı gibi, esasen vakıa da buna tanıklık etmektedir. Şöyle ki: Hamileliğin zorluğu, doğumun zorluğu, süt emzirme ve terbiye zorluğu yalnızca annenin çektiği zorluklardır. Babanın bu zorluklarla bir İlgisi yoktur. İşte bu üç aşamada babanın herhangi bir katkısı bulunmamaktadır,

Malik'ten de rivayet edildiğine göre, adamın birisi ona şöyle demiş: Benim babam Sudan'da bulunuyor. Bana, yanıma gel diye mektup yazdı. Annem ise benim gitmemi engelliyor. Bu sefer İmam Malik: Babana itaat et, annene de asi olma, dedi.

Malik'in bu sözlerinden, onun her ikisine de itaat edilmesinin eşit olduğu kanaatine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

el-Leys (b. Sa'd)'a da bu mesele hakkında sorulunca, o da anneye itaati emretmiş ve annenin ebeveyne gösterilecek itaat ve iyi davranışın Üçte ikisi miktarda sahip olduğunu ileri sürmüştür. Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadis ise annenin, ebeveyne gösterilmesi gereken itaat ve iyiliğin dörtte üçüne sahip olduğuna delildir. Ve bu, bu konuda muhalif kanaate sahip olanlara karşı da bir delildir. el-Muhasibi "Kitabu'r Riâye"de ebeveyne gösterilmesi gereken iyilik ve itaatin, dörtte üçünün annenin hakkı, dörtte birinin de babanın hakkı olduğu hususunda İlim adamları arasında hiç bir görüş ayrılığı bulunmadığını iddia etmektedir. Bu, Ebu Hureyre (r.a) yoluyla rivayet edilen hadisin muktezasına göre ileri sürülmüş bir görüştür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[63\]](#)

7. Anne ve Baba Kâfir İseler:

Anne babaya iyi davranmak müslüman olmaları haline mahsus değildir. Aksine, anne-baba kâfir iseler dahi evlatları onlara iyi davranır ve eğer onların zimmet ve benzeri ahidleri var ise, iyi muamelede bulunur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sizinle din hususunda savaşmamış, sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara iyilik yapmanızı... Allah size yasaklamaz." Cel-Mümteherine, 60/8)

Buhârî'nin Sahılı'inde de Esmâ (r.anba)'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Kureyşliler, Peygamber (sav) ile antlaşma yaptıkları sırada banş süresi içerisinde annem, babası ile birlikte müşrik olduğu halde yanıma geldi. Ben, Peygamber (sav)'a durumu sorup şöyle dedim: Annem benim ona iyilikte bulunmam ümidi ile yanıma geldi. Ona iyilikte bulunayım mı, onu gözeteyim mi? O: "Hvet, ona iyilikte bulun, onu gözet" diye buyurdu. [\[64\]](#)

Yine Hz. Esmâ'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber (sav) döneminde annem, benim kendisine iyilik yapmam ümidiyle yanıma geldi. Ben, Peygamber

(sav)'a; Ona iyilikte bulunayım mı, akrabalık bağını gözeteyim mi? diye sordum.

O: "Evet" diye buyurdu.^[65]

İbn Uyeyne dedi ki: Aziz ve celil olan Allah da onun hakkında: "Sizinle din hususunda savaşmamış... olanlara adaletli davranmanıza Allah size yasaklamaz"

(el-Mümtahine, 60/8) buyruğunu indirdi.^[66] Birincisi muallaktır, ikincisi ise müsneddir.^[67]

8. Cihad İçin Anne-Babanın İzni:

Anne babaya iyilikte bulunmak, onlara karşı iyi davranmanın kapsamına -eğer cihad farz-ı ayn değilse- onların iznini almadan cihad etmemek de vardır. Sahih'te, Abdullah b. Amr'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bir adam, Peygamber (sav)'m yanına gelerek, cihad etmek için ondan izin istedi. Hz. Peygamber: "Annen baban hayatta mıdır?" diye sordu. O, evet deyince Hz. Peygamber: "Sen onlar hakkında (onlara iyilik yapmak suretiyle) cihad et." diye buyurdu. Bu, Müslim'in lafzıdır.^[68]

Sahih'in dışındaki hadis kitaplarında da şöyle demektedir: Evet, ve onları ben ağlıyor bırakıp geldim. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Git, onları ağ-latüğün gibi güldür."^[69] Bir başka rivayette de şöyle denilmektedir: "Senin, annen baban ile birlikte onların (yanlarındaki) yatakta uyuman, onların seninle gülüşüp seninle oynamaları, senin için benimle cihad etmenden daha faziletlidir." Bunu da İbn Huveyzimendad nakletmektedir.^[70]

Buhârî bu hadisi "Birrü'l-Valideyn" (Anne-Babaya İyi Davranmak) bölümünde şu lafızlarla zikretmektedir: Bize Ebu Nuaym haber verdi. Bize Süf-yan, Ata b. es-Saib'den haber verdi. O, babasından, o, Abdullah b, Amr'dan dedi ki: Bir adam, Peygamber (sav.)'a, hicret etmek üzere bey'at etmeye geldi. Ancak bu sırada anne-babasını ağlar bırakıp gelmişti. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Onların yanlarına dön ve onları ağlattığın gibi güldür."^[71]

İbnü'l-Münzir dedi ki: Bu hadis-i şerif nefir (farz-ı ayın olan seberberlik çağrısı) vuku bulmadığı sürece anne babanın izni olmaksızın cihada çıkmanın yasaklığını ihtiva etmektedir. Eğer nefir söz konusu olursa, o takdirde zaten herkesin cihada çıkması vacip olur. Bu husus Ebu Katade yoluyla gelen hadiste gayet açıktır. Rasûlullah (sav), kumandanlar ordusunu (Mute ordusunu) gönderdi... Bu arada Zeyd b. Harise, Cafer b. Ebi Talib ve İbn Revâ-ha'nın başından geçenleri de söz konusu etmekle birlikte, Rasûlullah (sav)'ın

münadisinin bundan sonra: Topluca namaza! diye nida etmesi üzerine herkesin toplandığını da söz konusu etti. Bunun üzerine (Hz. Peygamber) Allah'a hamd-ü senada bulunduktan sonra şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Haydi çıkınız, kardeşlerinizin yardımına koşunuz. Hiç kimse de geri kalmasın." Bunun üzerine, oldukça sıcak bir günde insanlar piyade olarak ve binekli olarak savaşa katılmak üzere yola çıktılar.[\[72\]](#)

İşte Hz. Peygamber'in: "Kardeşlerinize yardımcı olmak üzere çıkınız" diye buyurması, cihaddan geri kalmak hususunda mazur görülebilen nefir (umumi seferberlik) çağrısı söz konusu olmadığı hallerde olacağına delildir. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in: "Ama hep birlikte savaşa çıkmanız İstenirse, hep birlikte savaşa çıkınız"[\[73\]](#) hadisi de bununla birlikte aynı gerçeği dile getirmektedir.

Derim ki: Bu hadis-i şeriflerde şuna da delil vardır: Farzlar, yahut mendup-lar eğer bir arada bulunacak olursa, bunlar arasından daha önemli olana öncelik tanınır. Ru anlamdaki açıklamaları el-Muhasibi, "Kitabu'r-Riâye" adlı eserinde yeterince açıklamış bulunmaktadır.[\[74\]](#)

9. Cihada Çıkmak İçin Müşrik Anne ve Babanın İzni Alınır mı:

Cihad farz-ı kifaye ise, kişinin cihada katılmak için müşrik anne-babasının iznini alıp almayacağı hususunda ilim adamları, farklı görüşlere sahiptirler. es-Sevrî, onların İznini almaksızın gazaya gitmez, der. Şafiî ise: Onların iznini almaksızın gazaya gidebileceğini söylemiştir.

İbnü'l-Münzir de şöyle demektedir: Dedeler de babalar gibidir, nineler de anneler gibidir. O bakımdan kişi yine onların iznini almaksızın gazaya çıkamaz. Ben, onlar dışında kardeşler ve sair akrabaların da iznini almayı gerektiren herhangi bir delil bilmiyorum. Ama Tavus, kız kardeşlerin ihtiyaçlarını karşılamının, Allah yolunda cihaddan daha faziletli olduğu görüşünde idi. [\[75\]](#)

10, Anne Babanın Sevdiklerini Gözetmek;

Anne babanın sevdikleri kimseleri gözetmek de anne-babaya iyiliğin tamamlayıcı unsurlarındandır, Çünkü Salılvte İbn Ömer'den şöyle dediği nakledilmektedir: Ben, Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Hiç şüphesiz bir kimsenin babasının sevdiği kimseleri babasının vefatından sonra

gözetmesi de ona karşı İyi davranmanın en ileri derecesidir." [76]

Ebu Useyd -ki, Bedir'e katılmışlardandır- şöyle demektedir: Peygamber (sav) ile birlikte oturuyordum. Ona, Ensar'dan bir adam geldi ve şöyle dedi; Ey Allah'ın Rasûlü! Annem ve bababım vefat etmesinden sonra benini onlara karşı iyi davranışım olarak sayılacak ve yapabileceğim bir iyiliğim kaldı mı? Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Evet, onlara dua edersin, onlara mağfiret dilersin. Onlardan sonra onların verdikleri sözleri yerine getirirsin, arkadaşlarına ikramda bulunursun. Ancak onlar vasıtasıyla mevcut bulunan akrabalık bağlarını da gözetirsin. İşte geriye senin üzerinde kalanlar bunlardır." [77]

Uz. Peygamber de, Hz, Hatice'ye karşı iyi davranmak, ona vefakârlık göstermek kastıyla -hanımı olduğu halde- hanımının arkadaşlarına hediyeler gönderirdi. Ya anne-baba hakkında ne düşünülebilir! [78]

11. Anne Babanın Çocuğu Yanında Yaşlanması Hali:

Yüce Allah: "Eğer onlardan biri veya ikisi yanında ihtiyarlığa ererse" buyruğu ile, özellikle onların yaşlanma hallerini söz konusu etmiştir. Çünkü bu, zayıflıkları ve yaşlılıkları dolayısıyla durumlarında meydana gelen değişiklikten ötürü anne-babanın, evlatlarının iyiliklerine daha çok muhtaç oldukları bir durumdur. Yüce Allah, böyle bir durumda onların hallerine gereken riâyeti ve titizliği, daha önce emretmiş olduğu dereceden daha ileri boyutlarda emretmektedir. Çünkü böyle bir durumda anne-baba, çocuklarının bakımına muhtaç düşerler. Yaşlılık halinde anne-babanın, çocuklarının bakımına ihtiyaçları, çocuğun küçüklüğünde onların bakımına duyduğu ihtiyaca benzer. O bakımdan yüce Allah bu buyrukta özellikle bu hali söz konusu etmektedir.

Aynı şekilde kişinin uzun bir süre böyle kalması, adeta onun bu durumun istiskal etme (ağır bulma, zor görmeye sebep olur) kişiyi usandırır ve çokça sıkıntısı artar. Anne-babasına karşı gazabı su yüzüne çıkar, onlara karşı Öfkelenir, evlatları olmasına rağmen ve dine bağlılığın azlığından ötürü onlara karşı kötü davranmaya kalkışır, Kişinin, hoşlan mayısının açığa çıktığı asgari hal İse, sıkıntıdan dolayı tekrarlayıp duran solumasıdır. Yüce Allah ise onlara yumuşak nitelikte sözler söylemeyi ve onlara öylece karşılık vermeyi, bu sözünün de her türlü kusurdan arınmış ohnasını emrederek: "Sakın onlara öf deme, onları azarlama, onlara tath ve güzel söz söyle" diye buyurmaktadır.

Müslim, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (.sav) buyurdu ki: "Burnu yere sürtülsün, burnu yere sürtülsün, burnu yere sürtülsün." Kim ey

Allah'ın Rasûlü! diye soruldu, o da şöyle buyurdu: "Yaşlılık halinde ebeveyninden birisi yahut ikisi yanında bulunup da sonra buna rağmen cennete giremeyen kişinin."[\[79\]](#)

Buhârî de: "Anne babaya iyilik" bahsinde şöyle demektedir: Bize Müsed-ded anlattı. Bize, Bîşr b. el-Mufaddal anlattı, bize Abdurrahman b. tshak anlattı. O, Ebu Said el-Makburi'den, o, Ebu Hureyre'den, o, Peygamber (sav)'dan dedi ki: "Yanında anıldığım halde bana selat (ve selam) getirmeyen adamın burnu yere sürtülsün, Anne-babası yahut onlardan birisi yaşlılık halinde yetişip de onlar vasıtasıyla cennete girmeyen kişinin de burnu yere sürtülsün. Ramazana erişip de sonra kendisine mağfiret olunmadığı halde Ramazan ayını bitiren kişinin de burnu yere sürtülsün."[\[80\]](#)

Bize İbn Ebi Üveys anlattı. Bana kardeşim, Süleyman b. Bîlâl'den anlattı. O, Muhammed b. Hilal'den, o, Sa'd b. İslak b. Ka'b b. Ucre es-Sâlimî'den, o babası (r.a)'dan dedi ki: Ka'b b. Ucre (r.a) dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Minber'in yanında hazır bulununuz.™ Hz, Peygamber (hücrelerinden) çıkınca minbere çıktı. Minberin ilk basamağına çıktığında: "Amin" dedi, sonra ikincisine çıktı yine: "Amin" dedi, sonra üçüncüsüne çıktı, yine: "Amin" dedi. Konuşmasını bitirip minberden indiğinde biz: Ey Allah'ın Rasûlü, dedik. Bugün senden biz öyle bir söz işittik ki, daha önce bunu söylediğini hiç işitmemiştik. Hz. Peygamber: "Dediğimi duydunuz mu?" diye buyurdu, bizler: Evet dedik. Uz. Peygamber şöyle buyurdu: "O, Cibril (a.s)'dır. Önüme çıktı ve şöyle dedi: Ramazana yetişip de kendisine mağfiret olunmadan bu ayı bitiren kişi Allah'ın rahmetinden uzak kılınsın. Ben de: Âmin dedim. Yine ikinci basamağa çıktığımda: Yanında senin adın anılıp da sana se-lât (ve selam) getirmeyen kişi de (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun, dedi, ben de: Âmin dedim. Üçüncüsüne çıktığımda: Yanında anne-babası, yahut onlardan birisi yaşlanıp da onlar sebebiyle cennete giremeyen kişi (Allah'ın rahmetinden) uzak düşsün, dedi, ben de; Âmin dedim."[\[81\]](#)

Bize Ebu Nuaym anlattı, bize Seleme b. Verdân anlattı (dedi ki): Enes (r.a)'ı şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sav) minberin bir basamağını çıktı, âmin dedi. Sonra bir basamak daha çıktı yine: Âmin dedi, sonra bir basamak daha çıktı yine: Âmin dedi. Sonra, minberin üzerine çıkıp oturdu. Ashabı ona; Ey Allah'ın Rasûlü! Ne diye âmin dedin diye sordular, o da şöyle buyurdu: "Bana Cibril (a.s) geldi ve dedi ki: Yanında adın anıldığı halde sana salât (ve selâm) getirmeyen kişinin burnu yere sürtülsün. Ben, âmin dedim. Yine an-ne-babasına yahut onlardan birisine yetiştiği halde onlar sebebiyle cennete giremeyen kişinin

de burnu yere sürtülsün dedi, ben de âmin dedim" diyerek hadisin geri kalan bölümlerini zikretti. [82]

O halde mutlu olan kişi, anne-babaya iyilik yapma fırsatını ganimet bilerek bu konuda elini çabuk tutan; böylelikle onların ölümünden sonra fırsatı elinden kaçırmamaya gayret eden kişidir. Çünkü fırsat elinden kaçacak olursa, bundan dolayı pişman olur. Bedbaht olan kişi, onlara karşı kötü davranandır, özellikle de onlara iyilik yapma emri o kişiye ulaşmış ise. [83]

12. Anne-Baba'ya Tahammülün Ölçüsü:

"Onlara öf deme!" Yani, onlara bir sıkıntı ifade edecek en ufak bir söz söyleme. Ebû Recâ el-Utaridi'den şöyle dediği nakledilmektedir: Of, bayağı, basit ve gizli söylenen sözdür. Mücahid de der ki: Yani sen yaştı olandan, küçükken senden gördükleri küçük ve büyük necasetlerini görecek olsan bile, onları tiksinti verici görüp de öf dahi deme. Ancak âyet-i kerime bundan daha umumidir. "Of" ile "tur" aslında tırnakların pislikleridir. Bu şekilde tiksinti veren ve istiskal olunan her bir şeye "öf ona" denilir.

el-Ezherî der ki: Tut, aynı zamanda önemsiz ve basit şey demektir. Burada bu kelime; şeklinde tenvinli ve esreli olarak okunmuştur. Nitekim bu tür ses ifade eden sözler de esreli ve lenvinli okunur. Mesela kişi; " Sus ve vazgeç" denilir.

Bu kelime "hemze" csreli olarak. ve (hemze ötreli "fe" harfi sakın olarak; İle, şeklinde "fe" harfi şedde-siz olmak üzere on şekilde kullanılır. Hadiste de; Elbisesinin bir ucunu burnunun üzerine bıraktı, sonra da uf, uf dedi" [84] denilmektedir. Ebu Bekir dedi ki: Bu, alınan kokudan tiksiniildiğini ifade eder.

Kimisi de bu kelimenin, az ve önemsiz görmek anlamında olduğunu ve bunun, az demek olan; den geldiğini söylemiştir. el-Kutebî der ki: Bu kelimenin aslı, senin üzerine düşen kül, toprak ve buna. benzer şeyleri liflemekten ve yine bir yerde oturmak isterken, orada rahatsızlık verici şeyleri izale etmek kastıyla üflemekten gelmektedir. O bakımdan bu kelime ağır karşılanan her şey için söylenir olmuştur. Ebu Amr b. el-Âlâ der ki: Of, tırnaklar arasındaki kire, t uf ise kesilen tırnaklara denilir.

ez-Zeccâc der ki: Of, pislik demektir. el-Esmaî de şöyle dernektedir: Of kulak pisliği, tuf İse tırnak pisliğidir. Bu kelime çokça kullanılarak sonunda rahatsızlık duyulan her bir şey hakkında kullanılır olmuştur.

Mi b. Ebi Talib (r.a)'dan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ra.sûlullah (sav) buyurdu ki: "Eğer yüce Allah, anne-babaya kötü davranmak hususunda "öf" den

daha bayağı bir şey olsaydı, elbetteki onu da zikrederdi.^[85] O bakımdan iyi davranan kişi, yapmak istediği şekilde yapsın. O, asla cehenneme girmeyecektir. Anne babasına kötü davranan kişi de istediği şekilde amelde bulunsun, o asla cennete girmeyecektir."

İlim adamlarımız derler ki: Anne-babaya öf demenin en kötü ve adi bir şey olması, onları red ve inkâr etmenin, nimete karşı nankörlük oluşundan, terbiyeyi red ediş ve yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de tavsiyeyi kabul etmeyiş oluşundan dolaydır. "Öf" kelimesi, reddedilen, kabul olunmayan her şeye karşı söylenen bir sözdür. Dundan dolayt İbrahim (a.s) da kavmine: "Uf size ve sizin Allah'tan başka taptıklarınıza!" (el-Enbîya, 21/67) Yani, hem sizi kabul etmeyip reddediyorum, hem de sizinle birlikteki bu putları, demiştir. ^[86]

13. Anne-Baba'yı Azarlamamak:

Yüce Allah'ın; "Onları azarlama" buyruğundaki; Azar" şiddetle reddetmek ve kaba davranmak demektir.

Onlara tatlı ve güzel söz söyle" yumuşak ve incelikli söz söyle. Babacığım, anneciğim deyip onları isimleriyle zikretmeyerek, künyeleriyle onları çağdırmamak gibi. Bu açıklamayı Ata yapmıştır. İbn Beddâh et-Tucibi de der ki: Ben, Said b. el-Müseyyeb'e şöyle dedim: Kur'ân-ı Kerim'de yer alan anne babaya iyilik ile ilgili her bir hususun ne manaya geldiğini biliyorum. Bundan tek istisna, yüce Allah'ın: "Onlara tatlı ve güzel söz söyle" buyruğudur. Bu kavli kerimin mahiyeti nedir? İbn Müseyyeb dedi ki: Bu, uslu bir kölenin, kaba ve haşin efendisine karşı söyleyeceği sözler demektir. ^[87]

14. Anne-Babaya Karşı Şefkat ve Merhamet:

Yüce Allah'ın: "Merhametinden dolayı onlara alçak gönüllülük kanadını indir" buyruğu, onlara karşı duyulacak şefkat ve merhameti onlara karşı gösterilecek alçak gönüllülüğü anlatmak için kullanılan bir istiareidir. Onlara karşı gösterilecek alçak gönüllülük, tıpkı yönetilenlerin emire, kölelerin de efendilerine gösterdikleri gibi olmalıdır. Nitekim Said b. el-Müseyyeb de buna işaret etmektedir. Yüce Allah burada, kanadın yukarı doğru kaldırıp aşağı doğru alca İtinasını, kuşun yavrusu kanadını kaldırmasına misal olarak vermektedir.

"Zül", yumuşaklık demektir. Cumhur bunu "zel" harfini ötreli olarak okumuştur ve buna göre bu kelime; Yumuşadı, yumuşar" kökünden gelir. Zillet, mezellet

kelimeleri de buradan geldiği gibi, bu nitelikte olana da denilir.

Said b. Cübeyr, İbn Abbas ve Urve b. ez-Zübeyr ise, "zili" şeklinde "zel" harfini esreli okumuşlardır. Bu kıraat Âsım'dan da rivayet edilmiştir ki; Kolaylıkla bilinebilen, idare olunabilen ve bu vasfı açıkça ortada bulunan binek" ifadesinden alınmadır. Bu tabir, çekilmesi, istenen tarafa götürülmesi kolay olan hayvanlar, binekler hakkında kullanılır.

Bu âyetin hükmü gereğince insanın anne ve babasına karşı sözlerinde, davranışlarında, onlara bakışında en hayırlı bir alçak gönüllülük niteliğinde olması gerekir. Onlara sert ve keskin bakmamalıdır. Çünkü böyle bir bakış onlara gazap edenin bir bakışıdır. [88]

15. Anne-Baba'ya Merhamet:

Bu âyet-i kerimede hitap Peygamber (sav)'a olmakla birlikte maksat, onun ümmetidir. Çünkü o dönemde Hz. Peygamber'in anne-babası yoktu. Diğer taraftan yüce Allah'ın: "Sana uyan mü'minlere de kanadını indir." (eş-Şuarâ, 26/215) buyruğunda ise, "alçakgönüllülük" ifadesi zikredilmemektedir. Bu âyet-i kerimede zikredilmesinin sebebi ise, hakkın büyüklüğü ve te'kid edilmesidir.

Merhametinden dolayı" buyruğundaki;...den" edatı, cinsi beyan etmek içindir. Yani, alçak gönüllülük kanadının indirilmesi insanın ruhunda yer etmiş bulunan merhametten ötürü olmalıdır. Yoksa böyle bir şey İzhar edilsin diye olmamalıdır. Gayenin son noktasını ifade etmek için olması da mümkündür.

Daha sonra yüce Allah kullarına, babalarına, anneferine rahmet okumalarını, onlara dua etmelerini emretmektedir. Onlar sana nasıl merhamet etti iseler, sen de onlara öylece merhamet etmelisin. Onlar sana nasıl şefkatle dav-randılarsa, sen de onlara öylece şefkatli davranmalısın. Çünkü sen küçükken, birşey bilmezken ve ihtiyaç içindeyken seni koruyup gözettiler, seni tercih ettiler, gecelerini uykusuz geçirdiler. Kendileri aç kaldılar, seni doyurdular, çıplak kaldılar, seni giydirdiler. O bakımdan, senin onlara yaptıklarının karşılığını verebilmen, ancak küçüklükteki haline onlar büyüklüklerinde ulaştıkları takdirde mümkün olabilir ve onların (vaktiyle) sana yaptıklarını sen de onlara yapabilirsin. Bununla birlikte onların bu konuda öncelikli davcanma faziletleri vardır. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Bir evladın babasına karşılığını vermesi, ancak onu köle bulup satın alması ve sonra da onu azad etmesi halinde düşünülebilir." [89] İleride bu hadise dair açıklamalar Meryem Suresi'nde (19/92. âyet, 2, başlıkta) gelecektir. [90]

16, Anne-Baba'ya Mağfiret Dilemek:

Yüce Allah'ın: "Rabbim, onlar beni küçükken nasıl terbiye ettilerse..." buyruğunda özellikle terbiye etmelerinin sözkonusu edilmesi, kulun anne-babasının şefkatini, onu terbiye ederken yorgunluklarını hatırlasın diyerdir. Bu, onun anne-babasına karşı şefkat ve bağıllığını daha bir artırsın, diyerdir. Bütün bunlar mü'min olan anne-baba hakkındadır. Kur'ân-ı Kerim ise, önceden de geçtiği üzere (et-Tevbe, 9/113- âyet, 2. başlık ve devamında) ötmüş müşriklere en yakın akrabalarından olsalar dahi, mağfiret dilemeyi yasaklamış bulunmaktadır. İbn Abbas ve Katade'den ise bütün bunların: "O çılgın ateşlikler oldukları açıkça ortaya çıktıktan sonra akrabaları dahi olsalar müşriklere Peygamberin de mü'minlerin de mağfiret dilemeleri olur şey değildir" (et-Tevbe, 9/113) buyruğu ile bütün bunlar nesh edilmiştir. Buna göre müslüman bir kimsenin anne-babası eğer zınnı iseler, Allah'ın burada ona kendisine emrettiği şekilde onlara karşı davranır. Ancak, küfür üzere öldükten sonra onlara Allah'tan rahmet dileyemez. Çünkü sözü geçen âyet-i kerime ile yalnızca bu nesh edilmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Bu buyruk, neshe konu olacak bir yer değildir. Çünkü, - önceden de geçtiği gibi- burada sözkonusu edilen, hayatta kaldıkları sürece müşrik anne ve babaya dünyada rahmet ile dua etmektir. Yalui da bu âyetin (et-Tevbe Sûresi'ndeki âyetin) umumî ifadesi öbürü ile tahsis edilmiştir ve âhirci için rahmet kasiedümemiştir. Özellikle de yüce Allah'ın: "Rabbim... Sen de onlara öyle merhamet et" buyruğunun Sa'd b. Ebi Vak-kas hakkında indiği de söylenmiştir. Çünkü o, İslâm'a girdikten sonra, annesi de kendisini elbisesiz vaziyetle güneşte kızmış taşlar üzerine almıştı. Durum Hz. Sa'd'a anlatılınca o da: Ölürse ölsün demişti, bunun üzerine bu âyet-i kerime inmiştir.

Âyet-i kerimenin müslüman olan anne-babaya dua etmek hakkında hususi olduğu da söylenmiştir. Doğrusu, önceden de belirttiğimiz gibi, âyetin umum ifade etliğidir. İbn Abbas da şöyle demektedir: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Kim anne-babasını razı ederek akşam» eder ve öylece sabahı ederse o, cennetle açılmış iki kapısı bulunduğu halde akşamı ve sabahı etmiş olur. Eğer onlardan birisini razı etmişse bir kapısı bulunur. Kini de anne-babasını kızdırarak akşam ve sabah edecek olursa o da, cehennem ateşine giden açık iki kapısı bulunarak akşam ve sabahı eder. Onlardan birisini kızdırmışsa bir kapısı bulunur." Bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü! Anne-baba-sı ona zulmederse de mi? diye sorunca, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Anrie-babası ona zulmetse dahi, anne-babası ona zulmetse dahi, anne-ba-bası ona zulmetse dahi" diye buyurdu,^[91]

Biz, Câbir b. Abdullah (r.a)'dan, muttasıl bir isnad ile şöyle dediğini rivayet etmekteyiz: Bir adam, Peygamber (sav)'a gelip şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, babam benim malımı aldı. Peygamber (sav): "Babanı bana getir" dedi. Cibril (a.s), Peygamber (.sav)'a inerek şöyle dedi: "Aziz ve celil olan Allah sana selam söylüyor ve sana şöyle diyor: O yaşlı adam yanına gelecek olursa, sen ona kulaklarının işitmediği, takat içinde söylemiş olduğu bir şeyi sor." Yaşlı adam gelince, Peygamber (sav) ona şöyle sordu: "Neden senin oğlun seni şikâyet ediyor? Sen onun malını almak mı istiyorsun?" Yaşlı adam: Ona sor ey Allah'ın Rasûlü. Ben, ondan islediğim o malı ya halalarından birisine, ya teyzelerinden birisine, ya kendime harcamayacak mıyım? Bunun üzerine Rasûlullah (sav) ona şöyle buyurdu: "Hadi sen bunları bir kenara bırak da, senin kulaklarının işitmediği, fakat içinde söylediğin bir şeyi bana haber ver:' Yaşlı adam şöyle dedi: Allah'a and olsun, ey Allah'ın Rasûlü! Yüce Allah, sana olan kesin inancımızı artırıp durmaktadır. Ben, gerçekten içimde bir şey söyledim ama, kulaklarım daha onu işitmiş değildir. Hz. Peygamber: "Haydi söyle ben de dinleyeyim" diye buyuranca adam (şu beyitleri) söyledi:

"Yeni doğmuş bir bebekken seni besledim. Gençken de senin ihtiyaçlarını karşıladım.

Senin için kazandıklarımın ardı arkasına sen içip durdun. Bir gece, hastalığıyla misafirin olsa eğer, benim gecem

Senin o hastalığın dolayısıyla ancak uykusuz geçer ve yerimde rahat edemem. Sanki sana isabet eden, senden Önce bana isabet etmiş de o bakımdan Göz yaşlarım durmayıp akıyordu.

Senin helak oluşundan dolayı korkup duruyordum ve şüphesiz ki ben, Ölüm vaktinin tayin edilmiş olduğunu da bilmekteyim. Nihayet senden birşeyler umduğum bu yaşına ulaştığın vakit Bana verdiğin karşılık, bîr sertlik ve bir kabalık oldu. Sanki nimetler verip lütufta bulunan senmişim gibi. Ah! Keşke benim babalık hakkıma riâyet etmesen bile, Hiç olmazsa yakın komşunun yaptığını yapabiliyaeydin Ve bana komşuluk hakkını verip de senin olmayan bir maldan Bana karşı cimrilik etmeseydin."

Bunun üzerine Peygamber (sav) oğlunun yaka tarafından elbiselerini yakalayarak şöyle dedi: "Sen de, malın da banana aitsiniz." et-Taberânî dedi ki: el-Lahmî bu hadisi, İbnü'l-Munkedir'den bu şekilde tamam olarak ve ;iir ile birlikte yalnızca bu sened ile rivayet etmektedir. Bunu da Ubeydul-ah b. Halasa münferiden rivayet etmiştir.^[92] Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. ^[93]

25- Rabbinîz İçinizdekini en İyi bilendir. Eğer salih kimseler olursanız şüphesiz

ki O, kendine dönenleri gerçekten bağışlayıcıdır.

"Rabbiniz içinizdekini en iyi bilendir." içinizde anne-babanıza karşı merhamet ve onlara şefkat inancı mı, yoksa bunun dışında onlara karşı gelmek yahut zahiren riyakârlık olmak üzere onlara itaat ediyor görünmek mi istediğinizi bilir. İbn Cübeyr der ki: Yüce Allah, bir yanlışlık ve bir yanlışlığı gibi kişinin, an-ne-babasına yahut da onlardan birisine onlara kötü davranmak kastı olmaksızın yaptığı davranışı kastetmektedir. İşte yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer salih kimseler" anne-babaya iyilik yapmak niyetinde samimi kimseler "olursanız, şüphesiz ki O" Allah, istemeyerek yaptığınız yanlışlığı affeder.

"Kendine dönenleri gerçekten bağışlayıcıdır." Yüce Allah, burada bağışlama vaadinde bulunmakla birlikte bunu hem salih olma, hem de tekrar tekrar şanı yüce Allah'a itaatin sınırlarına dönme şartına bağlamaktadır.

Said b. eî-Müseyyeb der ki: Bundan kasıt, önce tevbe eden, sonra günah işleyen, sonra tevbe eden, sonra bir daha günah işleyen kullardır.

İbn Abbas (r.a) der ki: Evvâb (dönen), günahlarını hatırladığı vakit bunlardan dolayı Allah'tan mağfiret dileyen, günahlarını bilen kimsedir,

Ubeyd b. Umeyr der ki: Bunlar, yalnız kaldıklarında günahlarını hatırlayan, sonra da yüce Allah'tan mağfiret isteyen kimselerdir. Bu açıklamalar birbirlerine yakındırlar.

Avn el-Ukaylî der ki: Dönen kimseler (evvâbûn), kuşluk namazını kılan kimselerdir. Sahih hadiste de şöyle denilmektedir: "Evvâbîn namazı, deve yav-

rulannın, yerin ısınmasından dolayı yere çöktükleri vakit kılınan namazdır."[\[94\]](#)

Bu lafzın, gerçek manası; "döndü, döner" anlamına gelen; fiilinden gelmektedir. [\[95\]](#)

26. Akrobaya hakkını ver. Yoksula da, yolda kalmışa da. Ama saçıp savurma.

27. Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytansa Rabbine karşı çok nankördür.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[96\]](#)

1. Akrabalara ve Diğer Hak Sahiplerine Haklarını Vermek:

Yüce Allah: "Akrabaya hakkını ver" buyruğu ile bize şunu emretmektedir: Anne-babanın hakkına riâyet ettiğin gibi, akrabalık bağını da gözet. Diğer taraftan yoksula ve yolda kalmışa da tasaddukta bulun. Ali b. el-Hüseyn, yüce Allah'ın: "Akrabaya hakkını ver" buyruğu hakkında: Bunlardan kasıt, Peygamber (sav)'ın akrabalarıdır, demiştir. Peygamber (sav)'a, bunlara haklarının beytü'i-malden verilmesini emretmiştir. Yani, gaza ve ganimetlerden elde edilenler arasından yakın akrabaların payından akrabaların hakkını ver.

O takdirde bu, yöneticilere yahut da onların görevlerini yerine getirmek durumunda olanlara yönelik bir hitaptır. Muayyen olarak yerine getirilmesi gereken akrabalık bağlarını gözetmek, ihtiyaçları gidermek, muhtaç olan kimseleri mal ile gözetmek ve her türlü yoila yardım ve destek olmak şeklindeki ameller, bu âyetin kapsamı içerisinde mütalaa edilmiştir. [\[97\]](#)

2. Savurganlığın Yasaklanması:

"Ama saçıp savurma" buyruğu, hak olmayan yerde harcamakta bulunmak suretiyle israf etme, demektir.

Şafî (r.a) şöyle demiştir: Saçıp savurmak, malı hak olmayan yerde harcamak demektir. Hayır ameide savurganlık sözkonusu olmaz. Cumhurun görüşü de bu şekildedir. Eşheb Malik'den şöyle dediğini nakletmektedir: Saçıp savurmak, malı hak yolla elde etmekle birlikte onu hak olmayan bir yere koymak demektir ki, bu da israftır ve yüce Allah'ın: "Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir" buyruğu dolayısıyla haramdır.

Ayrıca "kardeşleri" buyruğu, onlarla aynı hükümde oldukları anlamındadır. Çünkü savurgan bir kimse, tıpkı şeytanlar gibi fesat çıkarmak için çalışan bir-kimsedir. Yahut da onlar, şeytanların kendilerine hoş gösterdiği şeyleri yaptıkları için, ya da yarın cehennemde onlarla birlikte zincire vurulacakları için böyle buyurulmuştur; diye üç ayrı açıklama vardır.

Buradaki "ihvan; kardeşler" kelimesi neseb dışındaki kardeş anlamı ile;'in çoğuludur. Şanı yüce Allah'ın: "Ancak mü'minler kardeşler" (el-Hu-curât, 49/10) buyruğu da bu kabildendir.

"Şeytansa Rabbine karşı çok nankördür." Yani, ona tabi olmaktan ve fesat hususunda ona benzemekten çokça sakınıınız.

Şeytan, cins bir isimdir. ed-Dahhâk; "Şeytanın kardeşleri" şeklinde, şeytan kelimesini tekil olarak okumuştur. Enes b. Malik (r.a)'ın Mushaf'ında da bu

böylece sabit olmuştur. [\[98\]](#)

3. Kişinin Canının Çektiği Şeylere Harcamada Bulunması:

Bir kimse, ihtiyaç miktarından fazla arzu ettiği şeylerde malını harcayacak olursa ve böylelikle malını tükenmekle karşı karşıya getirirse, o kimse savurgan bir kimsedir. Şayet, malının kârını canının çektiği şeylere harcamakla birlikte, aslını veya sermayesini koruyabiliyor ise, bu kimse savurgan bir kimse değildir.

Haram bir alanda tek bir dirhem dahi harcayan bir kimse savurgan kabul edilir ve o, haranı olan şeyde harcadığı dirherm hususunda haar altına alınır. Ancak, malının tükenmesinden korkulmadığı sürece, canının çektiği şeylerde malını bol bol harcaması dolayısıyla hacr altına alınmaz. [\[99\]](#)

28. Şayet Rabbinden umduğun bir rahmeti arayarak onlardan yüz-çevirirsen, o halde kendilerine ağır gelmeyecek bir söz söyle.

Bu buyruğa dair açıklamalarımın üç başlık halinde sunacağız: [\[100\]](#)

1. Muhtaçlardan Yüzçevirmenin Adabı:

Şanı yüce Allah, bu: "Şayet Rabbinden umduğun bir rahmeti arayarak onlardan yüzçevirtsen* buyruğu ile özel olarak, Peygamberini kastetmektedir. Bu, hayret verici bir te'dip, son derece incelikli harikulade bir ifadedir, yani sen onlardan zengin ve güç yetirdiğin halde küçümseyen bir kimsenin yüzçevirişi ile yüzçevirerek onları mahrum etme. Onlardan, ancak -şanı yüce Allah'tan, dilencinin ihtiyacını kollayıp gözetebileceğin şekilde önüne bir hayır kapısını açacağını umduğun takdirde- ancak herhangi bir acizlik halinde ya da bir engelin bulunması halinde yüzçevirebilirsin. Eğer onlara yardım etme imkânın yoksa, en azından onlara ağır gelmeyecek güzel sözler söyle. [\[101\]](#)

2. Âyetin Nüzul Sebebi:

Âyetin nüzul sebebi ile ilgili olarak İbn Zeyd şöyle demektedir: Bu âyel-i kerime, Rasûlullah (sav)'dan kendilerine bir şeyler vermesini isteyen, Hz. Feygambcr'in de kendilerine birşeyler vermek istemediği bir takım kimseler hakkında inmiştir. Çünkü Hz. Peygamber, onların mallarını külu yerlere

harcayacaklarını biliyordu. O bakımdan onların kötülük ve fesadlarına yardımcı olmamak, onlara birşeyler vermemek suretiyle ve ecir almak arzusuyla onlardan yüz çeviri yordu.

Ata el-Horasanî de, yüce Allah'ın: "Şayet Rabbinden umduğun bir rahmeti arayarak onlardan yüzçevirirsen" buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Bu, anne-baba ile ilgili değildir. Müzeyne'den bazı kimseler Peygamber (sav)'a gelerek, kendilerini taşıyacak bir binek vermesini istediler, Hz. Pey-gamber'in de: "Size verecek binek bulamıyorum." demesi üzerine bunlar, üzüntülerinden dolayı gözleri yaşlarla dola dola geri döndüler. (Bk. et-Tev-be, 9/92) Bunun üzerine de yüce Allah: "Şayet Rabbinden umduğun bir rahmeti arayarak anlardan yüzçevirîrsen..." buyruğunu indirdi. Buradaki "rahmeften kasıl ise, ley'dir. [\[102\]](#)

3. Muhtaçlara Söylenmesi Gereken Sözler:

Yüce Allah: "O halde, kendilerine ağır gelmeyecek bir söz söyle" buyruğu ile, böyleleline dua elmesini emretmektedir. Yani, onlara yapacağın dua ile onların fakirliklerini onlara kolaylaştır. Şöyle de açıklanmıştır: Onlara, kendileri İçin hayırlı bir çıkış yolu ve hallerinin düzelmesini ihtiva edecek şekilde dua et. Bir diğer açıklama da şöyledir: Ey Muhammed, elinin darlığı dolayısıyla onlara birşeyler vermekten "yüz çevirecek olursan" onlara ağır gelmeyecek güzel sözler söyle. Yani, onlara güzel söz söyleyerek uzun uzun mazeretini anlat, azıklarının genişlemesi için onlara dua et ve de ki: Bir şey bulacak olursam veririm, ikramda bulunurum. Çünkü böyle bir tutum, istekli bulunan kimsenin ruhunu tıpkı ona birşeyler vermiş gibi etkiler. Hz. Peygamber de kendisinden birşey istendiğinde eğer yanında verecek bir şey bulunmuyor ise, yüce Allah'tan bir rızık gelir beklentisiyle susardı, çünkü boş çevirmekten hoşlanmazdı. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Peygamber (sav) da, kendisinden bir şey istenip de yanında verecek birşey bulunmuyor ise şöyle derdi: "Allah, lütr'undan bize de size de ihsan buyurur inşa-allah." Bu açıklamaya göre "rahmet"den kasıt, Allah'tan beklenen nızıktır. İbn Abbas, Mücahid ve İkrime'nin görüşü de budur. Onlardan" buyruğundaki zamir bundan önce kendilerinden söz edilen anne-babalar, akrabalar, yoksullar ve yolculardır, "Ağır gelmeyecek bîr söz" İse yumuşak, latif ve hoş söz demektir ve fail anlamında mef uldür. Açıkladığımız gibi, onlara güzel vaadde bulun, anlamındadır. Şu beyitleri söyleyen ne güzel söylemiş:

"Dilenenlere içimden gelerek vereceğim gümüş bir param olmazsa şayet, Ben,

en azından onlara karşı yumuşak davranırım. Böylelikle dilenenler benim huyumdan hayır görmekten yana mahrum kalmazlar.

Ya benim bağışımı elde ederler, yahut da benim güzel bir şekilde onlara karşılık verdiğimi görürler."

İfadesi, sana bu şeyi hazırladım, anlamındadır. (Ağır gelmeyecek diye meâllendirdiğimiz "meysûr" ile aynı kökten gelen fiili kullanmıştır). [\[103\]](#)

29. Elini boynuna bağlanmış kılma! Onu büsbütün de açma! Yoksa sonra kınanmış, yaptığına pişman olur kalırsın.

Bu buyruğa dair açıklamalarımız dört başlık halinde sunacağız: [\[104\]](#)

1. Cimrilik:

Yüce Allah'ın: "Elini boynuna bağlanmış kılma" buyruğu, kalbinden gelerek malından herhangi bir şey çıkarıp vermeye güç yetiremeyen cimrinin halini ifadelendirdiği bir mecazdır. Böyle bir kimseye yüce Allah, kişinin eliyle tasarrufta bulunmasını engelleyen ve eli boynuna bağlayan demir halkayı misal vermektedir.

Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinde Ebu Hureyre (r.a)'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) cimri ile sadaka veren kimsenin misalini, üzerlerinde demirden cübbeler bulunan iki kişiye benzetmektedir. Bunların elleri (bu ciibbelerirt etkisi ile) göğüslerine, boğazlarına kadar çıkmıştır. Sadaka veren kişi, sadaka verdiği her seferinde bu cübbesi genişler. Nihayet bu cübbe parmak uçlarını da kapatır ve onun ayak izlerini dahi silecek hate gelir. Cimri kimsenin bu cübbesi sadaka vermek istediği her seferinde daha da daralır ve her bir halka yerini .daha da (sıkıştırarak) alır. Ebu Hureyre (r.a) dedi ki: Ben, Rasûlullah (sav)'ı, parmağı ile yakasında bu şekilde hareket yaptığını gördüm. Keşke sen de onun bunu genişletmek isterken hareket ettiğini ve onun da genişlemediğini (anlatmak isterken) bir görseydin. [\[105\]](#)

2. İnfakın Ölçüsü Var mı:

"Onu büsbütün de açma" buyruğu ile, elin açılmasını malın gitmesine misal olarak vermektedir. Çünkü avucun kapatılması İçinde bulunanları turnasına,

açılması ise içinde bulunanların gitmesine sebeptir.

Bütün bunlar Peygamber (sav)'a hitab olmakla birlikte, maksat onun ümmetidir. Bu türden hitablar Kur'ân-ı Kerim'de pek çoktur. Peygamber (sav) ümmetinin efendisi ve onları Rabblarına ulaştıran vasıtaları olduğundan dolayı bu konuda Arapların adeti üzere onları kastetmek üzere bizzat Hz. Peygamberi sözkonusu etmiştir. Aynı şekilde Peygamber (sav) ertesi güne birşeyler saklamazdı. O, açlıktan dolayı karnına taş bağlayacak derecede acıkırdı. Ashab-i Kiramdan pek çok kimse Allah yolunda bütün mallarını infak ederlerdi. Peygamber (sav) bundan dolayı onları azarlamaz ve onların bu yaptıklarını olumsuz bulmazdı. Çünkü onların yakinteri son derece sağlam ve basiretleri oldukça güçlüydü. Şanı yüce Allah'ın, infakta aşırı gitmeyi ve elinde bulunan ne varsa hepsini çıkarıp vermeyi yasaklaması ise, sadece elinden gidenlere hasret ve pişmanlık duyacağından korkulan kimseler içindir. Aziz ve celil olan Allah'ın vaadine ve infak ettiği şeylere karşılık pek çok mükâfat ve sevap vereceğine güvenen ve bundan emin olan kimseler ise, bu âyet-i kerime de kastedilen kimseler değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Şöyle de denilmiştir: Burada hitab özel olarak Peygamber (sav)'a hastır. Yüce Allah, bu buyruğu ile infakın keyfiyetini ona öğretmekte ve iktisatlı davranmasını emretmektedir.

Câbir (b. Abdillâh) ve İbn Mes'ud dediler ki: Bir delikanlı, Peygamber (sav)'ın yanına gelerek şöyle dedi: Annem senden şunları şunları ister. Hz. Peygamber: "Bugün elimizde hiçbir şey yok" diye buyurdu. Bu sefer şöyle dedi: Sana, bana gömleğini giydirmeni söyledi, deyince, Hz. Peygamber de gömleğini çıkartıp ona verdi ve evde elbisesin oturdu, Cabir yoluyla gelen rivayette şu ilave vardır; Bilal, namaz için ezan okudu, Rasûlullah (sav)'ı beklediler, ancak dışarı çıkmadı. Kalplere farklı düşünceler geldi. Birisi (Hz. Peygamber'in hücrelerinden) içeriye girdi, elbisesi olmadığını gördü, bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."

[\[106\]](#)

Bütün bunlar, hayır yollarında infak ile ilgilidir. Fesat uğrunda ini akın ise, azı da çoğu da -önceden geçtiği gibi- haramdır. [\[107\]](#)

3. İsrâf;

Bu âyet-i kerime, mü'minler arasından ilk olarak bir şeyler isteyen kimselere verebileceği ne kadarsa hepsini vermeyi yasaklamaktadır. Böylelikle daha sonra geleceklere verebilecek birşeyler bulunabilsin diye. Ya da bu şekilde verecek olursa, intakta bulunan kişi, bakmakla mükellef olduğu kişileri zayı etmesin diye

bu yasak söz konusudur. Şu hikmetli söz de bu kabildendir: Ben, ne kadar israf gördümse, mutlaka onunla birlikte bir hakkın da zayi edildiğini gördüm.

Bu âyet-i kerimeler, halin fıkı ile ilgili âyetlerdendir. Kişiler, ayrı ayrı na-zar-ı itibara alınmadıkça bunun (kişiler hakkındaki) hükmü beyan edilemez. [\[108\]](#)

4. İsrafın Zararı:

"Yoksa sonra kınanmış, yaptığına pişman olur kalırsın" buyruğu ile ilgili olarak İbn Arefe şöyle demektedir: Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: İsraf etme, malım telef etme! O takdirde sen, harcayacak ve tasarrufla bulunacak imkânını kaybetmiş, pişman bir kimse oluverirsin. Tıpkı, yerinden kal-kamayan (hasır) deve gibi olursun ki, bu da yerinden kalkabilecek gücünü de kaybetmiş olan deve demektir. Şanı yüce Allah'ın; "Göz, hor ve hakir, yorulmuş olarak yine sana dönecektir" (el-Mülk, 67/4) buyruğundaki; Yorulmuş olarak" ifadesi de aynı kökLen gelmektedir ki, bitip tükenmiş demektir. Kata de der ki-. Bu, yaptığına pişman olarak, demektir. Bu açıklamasıyla o bu kelimeyi "hasret" den gelmiş kabul etmektedir ki, buradan gelme ihtimali uzaktır. Çünkü "hasret"den l'ail; ile şekillerinde gelir, denilmez.

"Kınanmış" kelimesi ise, malını telef ettiğinden dolayı kınanan kimse, yahut da kendisine birşeyler vermediği kişi tarafından kınanan kişi demektir. [\[109\]](#)

30. Şüphesiz ki Rabbin, dilediğinin rızkını genişletir ve daraltır. Şüphesiz O, kullarından gerçekten haberdardır, hakkıyla görendir. [\[110\]](#)

31. Evlatlarınızı fakirlik korkusu ile öldürmeyin. Onları da sizi de Biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[111\]](#)

1. Fakirlik Korkusuyla Çocukların Öldürülmesi:

Bu âyeti kerimeye dair açıklamalar -Yüce Allah'a hamd olsun ki- daha önce el-En'âm Sûresi'nde (6/156. âyet, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır,

"İmlâk: Fakirlik korkusu", fakirlik ve bir şeye malik olmamak demektir, "Bir kimsenin elinde malâka denilen büyük ve düzgün taşlardan başka bîr şey kalmaması" demektir. Şair el-Hüzdî, bir avcıyı vassfederken şöyle demektedir:

"Derken onun karşısına, kısa boylu ve yıpranmış elbiseli bir avcı çıktı O, büyük

ve düz taşlar (malaka) üzerine çıkacak olsa, avcı da çıkardı."

Şemir der ki: fiili, hem lazım (geçişsiz)dır, hem müteaddi (geçişli)dir. O bakımdan kişinin fakir düşmesi halini anlatmak için de kullanılır, Zaman, elindeki avucundakîni alıp götürdü" anlamındadır. Şair Evs de şöyle demektedir: "Ve yanımda ne varsa büyük ve zorlu sıkıntılar alıp götürdü (beni fakir düşürdü)." [\[112\]](#)

2. Büyük Bir Günah:

Yüce Allah'ın; "Bir günah" anlamındaki; buyruğunu cumhur, "hı" harfi esreli, "ti" sakın, hemzeli ve kasr ile okumuşlardır. İbn Âmir ise, "hı" ve "ti" harflerini üstün, hemzeli ve kasr ile okumuştur. Ebu Cafer Yezid de böyle okumuştur. Bu iki kıraat de "kasti günah işledi" anlamındaki den alınmıştır.

İbn Arefe der ki: Bir kimsenin günah işlemesi halinde; Günah işledi" denilir. Kasti olarak veya olmayarak hatalı bir yol izledi, denilmek istenirse de, denilir. Bununla birlikte; Hata ve günah işledi" fiilinin; Kasti otsun olmasın hata yolunu izledi" anlamında da kullanıldığı olur.

el-Ezherî der ki: Bir kimse kastî olarak hata işlerse Hata işledi, işler" denilir. Bu da; Günah işledi, işler" ile aynı anlamdadır. Eğer kasıt gütmeyecek olursa; denilir ki; mastarları da şekillerinde gelir. Şair de şöyle demiştir:

"Hata ve doğrularımın beni baş başa bırak

Onlar bana aittir. Nihayet tüketip bitirdiğim şey bir mal (dan ibaret)dır."

" Hata" isim olarak: " yanlışlık yapmak" yerinde kullanılan bir isimdir ve bu da doğruluğun zıddıdır. Bu kelime iki türlü kullanılır. Birincisi kasr ile kullanılması ki, güzel olan budur. Diğeri ise med ile kullanılmasıdır, bu da az kullanılır.

İbn Abbas (r.a) dan da; (uW) şeklinde "hı" harfini üstün, "ti" harfini sakın ve hemze ile okuduğu rivayet edilmiştir. İbn Kesir ise, "hı" harfini esreli, "ti" harfini üstün, hemzeyi de med ile ("Hitaen" şeklinde) okumuştur, en-Nehhâs şöyle demektedir: Ben, bu kıraatin açıklanabilir bir tarafı olduğunu bilmiyorum. Bundan dolayı da Ebu Hatim bu kıraati yanlış kabul etmektedir. Ebu Ali ise der ki: Bu kelime; 'in mastarıdır. Her ne kadar; diye bir kullanım bulamıyor isek de; şeklinde bir kullanım tes-bit edebiliyoruz. Bu ise; 'in mutavaat kipidir. İşte bu bize böyle bir kullanımın doğru olabileceğini göstermiştir.

Şairin şu beyiti de bu kabildendir:

"Atılan oklar onun karnına bir türlü, isabet etmedi (hata etti) Benim günümü de erteledi, artık ben acele etmiyorum."

Bir başka şairin bir yaban ineğini nitelendirirken söylediği şu beyiti de bu

türdendir:

"Avcı ona isabet ettiremedi (hata etti), nihayet ben onu, Burnunu bir su birikintisine koymuş gördüm."

el-Cevherî der ki: Ona isabet ettiremedi (hata etti, tutturamadı)" anlamındadır. Evfa b, Mutarrif el-Mâzinî de şöyle demiştir:

"Hey!... Bildirin Câbir'e arkadaşlığımı ve Senin arkadaşın öldürülmedi, diye. Atılan oklar onun karnına bir türlü isabet etmedi Ve benim (ölüm) günümü erteledi, acele etmedi."

el-Hasen İse, şeklinde "İn" ve "ti" harflerini üstün, hemze'yi de med ile okumuştur. Ebu Hatim şöyle demektedir: Dilde böyle bir kullanım bilinmemektedir ve bu caiz olmayan bir yanlışlıktır. Ebu'l-Feth de şöyle demektedir: Hata" kelimesinin, Hata ettim" kelimesi ile İlgisi; Bağış" kelimesinin: Bağışladım, verdim" kelimesi ile ilgisine benzer. Bu da mastar anlamında bir isimdir.

Yine el-Hasen'den; "hı" harfîni üstün, "ti" harfîni de iki üstün ile ve hemzesiz olarak okuduğu da rivayet edilmiştir. [\[113\]](#)

32. Zinaya yaklaşmayın. O, cidden hayasızlıktır, kötü bir yoldur.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı tek başlık halinde sunacağız; [\[114\]](#)

Zinaya Yaklaşmamak:

İlim adamları derler ki, yüce Allah'ın: "Zinaya yaklaşmayın" buyruğu, zina etmeyin, demekten daha belîğdir. Çünkü bu, zinaya yakın düşmeyin, demektir. "Zina", kelimesi, hem med ile hem de kasır ile okunur, iki ayrı söy-leyişcîr. Şair der ki:

"Senin söylediğin şeyin farziyeti

Zinanın farziyetinin (farz cezasının) reem. oluşu gibidir."

"Bir yol" lafzı ise, temyiz olarak nasb edilmiştir. İfade, o yol kötü bir yoldur, takdirindedir. Çünkü cehennem ateşine götürür. Zina, büyük günahlardandır. Büyük günah olduğu hususunda da, çirkinliği hususunda da görüş ayrılığı yoktur. Özellikle de komşunun helal hanımı ile oîursa. Çünkü zinadan dolayı başkasına ait olan çocuk, başkası tarafından hizmette kullanılır, evlat edinilir, buna benzer miras ve suların karışımı (aynı rallime farklı menilerin dökülmesi) dolayısıyla neseblerin bozuluşu gibi pek çok zararları vardır.

Sahih hadiste belirtildiğine göre Peygamber (sav) bir çadırın kapısı önünde

doğumu yaklaşmış hamile bir kadının yanından geçti. Peygamber şöyle buyurdu: "Muhtemeldir ki, (bu cariye'nin sahibi) onunla ilişki kurmak istiyor." Orada bulunanlar, evet dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Ona, kendisiyle birlikte kabrine girecek bir lanet ile onu lanetlemek istedim. (Eğer onu kendi evladı kabul ederse) helâl olmadığı halde onu naşî] (kendisine) mirasçı yapacak? Ve onu hizmetinde kullanması -kendisine helâl olmadığı halde- nasıl hizmetinde kullanacak?"[\[115\]](#)

33. Allah'ın haram kıldığı canı hak ile olmadıkça öldürmeyin. Kim zulmedilerek öldürülürse Biz, velisine bir güç ve yetki vermişizdir. O halde o da öldürmekte aşırıya gitmesin. Çünkü o, zaten yardıma mazhar olmuştur.

Yüce Allah'ın: "Allah'ın haram kıldığı canı, hak ile olmadıkça öldürmeyin" buyruğunu dair açıklamalar, bundan önce el-Ervâm Sûresi'nde (6/151 âyet, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Kim zulmedilerek öldürülürse Biz, velisine bir güç ve yetki vermişizdir. O halde o da öldürmekte aşırıya gitmesin. Çünkü o, zaten yardıma mazhar olmuştur" buyruğuna dair açıklamalarımız) da üç başlık halinde sunacağız: [\[116\]](#)

1. Zulmen Öldürülenin Velisinin Yetkisi:

"Kim, zulmedilerek™ yani öldürülmesini gerektiren bir sebep olmaksızın "Öldürülürse Biz, velisine" onun kanını talep etmek hakkına sahip olanlara "bir güç ve yetki vermişizdir."

İbn İluveyzimendâd der ki: Velinin erkek olması gerekir. Çünkü yüce Allah veliyi tekil ve müzekker olarak zikretmiştir, İsmail b. İshak da, yüce Allah'ın: "Biz velisine bir güç ve yetki vermişizdir" buyruğunda, kadının, "veli" lafzının mutlak olarak kullanımının dışında kaldığına delil bulunmaktadır. Hiç şüphesiz, kadınların kısasta her hangi bir hakları yoktur. Bundan dolayı kadının, kısas hakkını affetmesinin de bir etkisi olmaz ve onun kısas uygulanmasını gerçekleştirme yetkisi de yoktur.

Muhâlif görüşte olanlar ise şöyle demektedir: Burada "veli"den kasıt mirasçıdır. Zaten yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir." (ct-Tevbe, 9/71) Bir başka yerde de: "İman edip de hicret etmeyenlere gelince; hicret edene kadar sizin onlarla hiç bir velayetiniz yoktur." (el-Enfal, 8/72) Yine yüce Allah, bir başka yerde: "Akıbalılar, Allah'ın

Kitabınca birbirlerine daha yakındırlar" (el-Enfal, 8/75) dîye buyurmaktadır. Bu ise, diğer mirasçıların da kısas hakkını talep edebileceklerini kabul etmeyi gerektirmektedir. Sözünü ettikleri velinin, zahiri itibariyle müzekker olup tekil olduğu iddialarına gelince, müzekker ile müennesinin (eril ve dişilinin) eşit olduğu cins isim olan lafızlar gibidir. Bu görüş ayrılığının geri kalan diğer bilgileri ise, hilaf (mukayeseli mezhepler fıkhı) kitaplarında yer alır.

"Bir güç ve yetki (sulta) vermişizdir." Yani Biz, ona bir otorite vermişizdir. Dilerse katili öldürür, dilerse affeder, dilerse de diyet alır. Bu açıklamayı İbn Abbas -r.a-, ed-Dahhâk, Eşheb ve Şafiî yapmışlardır.

İbn Vehb de der ki: Malik dedi ki: Buradaki "sultan (güç ve. yetki}" Allah'ın emridir. İbn Abbas ise, kesin delildir demiştir, Bunun, katilin kendisine teslim edilmesi için istemesi demek olduğu da söylenmiştir.

İbnu'l-Arabî der ki: Bu görüşler birbirlerine yakındır. Bunların en net olanları ise, Malik'in dediği: Burada sultandan kaşıtın Allah'ın emridir, şeklindeki açıklamasıdır. Diğer taraftan şanı yüce Allah'ın emri açık bir nas halinde vaki olmadığından dolayı, ilim adamlarının bu hususta farklı görüşleri vardır, İbnü'l-Kasım, Malik ve Ebu Hanife'nin, bundan kastın özellikle öldürmedir dediklerini nakletmektedir. Eşheb ise şöyle demektedir: Bundan kasıt, az önce sözünü ettiğimiz gibi muhayyer olması demektir, Şafiî de böyle demiştir. Bu anlamdaki açıklamalar, bundan önce el-Bakara Sûresi'nde (2/178. âyet, 1. başk ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. [\[117\]](#)

2. Kısasta Aşırı Gitmek:

"O halde, o da öldürmekte aşırıya gitmesin" buyruğu ile ilgili olarak üç ayrı açıklama yapılmıştır:

1- Katilden başkasını öldürmeye kalkışmasın. Bu, el-Hasen, ed-Dahhâk, Mücahid ve Said b. Cübeyr'in görüşüdür.

2- Arapların yaptıkları gibi velisi olduğu kimsenin yerine iki kişi öldürmeye kalkışmasın.

3- Katile müsle yapmasın (azalarını kesmesin). Bunu da Talk b. Habib söylemiştir. Aslında bunların hepsi de kastedilmiştir, çünkü bunların hepsi yasak kılınmış olan aşırılığa gitmektir. Yine buna dair yeterli açıklamalar, el-Bakara Sûresi'nde (2/178. âyet 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Cumhur, Aşırıya gitmesin" diye "ya" ile okumuşlardır kî, bundan kasıt velidir, ibn Âmir, Hamza ve el-Kisaî ise, şeklinde; "(kısas uygulayacak kişi) aşırıya gitme!" anlamında "te" ile okumuşlardır ki, Huzey-fe'nin kıraati de böyledir. el-

Âlâ b. Abdülkerim, Mücahid'den şöyle dediğini rivayet eder: Bundan maksat, ilk katile hitaptır. Yani bize göre, ey Katil! Sen, (öldürmek suretiyle) aşırıya gitme demektir.

Taberî ise şöyle demektedir: Bu, Peygamber ile ondan sonraki yöneticilere hitap manasınadır. Yani, (ey bu gibi hükümleri uygulamakla yükümlü olan yöneticiler) katilden başkasını öldürmeyiniz! Ubey'in Mushaf'ında ise: Öldürmekte aşırıya gitmeyiniz" şeklindedir. [\[118\]](#)

3, Çünkü Veli, Yardıma Mazhar Olmuştur;

Yüce Allah'ın: "Çünkü o" buyruğunda kastolunan velidir. "Zaten yardıma mazhar olmuştur" ona yardım olunmuştur.

Eğer: Nice maktul velisi vardır ki, yardımsızdır, hakkını alamamaktadır denilecek olursa, cevabımız şudur: Yardım, kimi zaman delilin açıkça ortaya çıkmasıyla, kimi zaman da bunun gereğinin tam olarak yerine getirilmesiyle, üçüncü olarak da her ikisi birlikte sözkonusu olmak suretiyle gerçekleşir. Hangisi olursa olsun bu şüphesiz ki, şanı yüce Allah'tan bir yardımdır.

İbn Kesir de, Mücahid'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Şüphesiz ki öldürülen kişi yardıma mazhar olmuştur, demektir. en-Nelîhâs da der ki; Buyruk: Muhakkak Allah ona velisi vasıtasıyla yardım eder demektir. Yine bu buyruğun, übeyy (r.a)'tn kıraatinde şu şekilde olduğu rivayet edilmiştir: Öldürmekte aşırıya gitmeyin. Çünkü o maktulün velisi zaten yardıma mazhar olmuştur."

en-Nehhâs der ki: Daha açık olan bu ("aşırıya gitmesin" fiilinin) "ya" ile olması ve veli için söz konusu edilmesidir. Çünkü eğer öldürme hakkına sa-hîp ise o kimseye "aşırıya gitmesin" denilebilir. Bu ise velinin bîr hakkıdır. Bununla birlikte "te" ile (aşırıya gitmeyin) anlamında olması da mümkündür, yine bu hitap veliye olur. Ancak bu durumda (gaibden) muhataba geçişe ihtiyaç vardır.

ed-Dehhâk der ki: Kur'ân-ı Kerim'de öldürme ile ilgili ilk nazil olan buyruk budur ve bu buyruk Mekke'de inmiştir. [\[119\]](#)

34. Ergenlik çağına erinceye kadar -en güzel şekilde olması müstesna- .yetimin malına yaklaşmayın. Bir de ahdi yerine getirin. Çünkü ahidden sorumluluk vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[120\]](#)

1. Yetimin Malına Kötü Maksatla El Sürmemek:

Yüce Allah'ın: "Ergenlik çağına erinceye kadar -en güzel şekilde olması müstesna- yetimin malına yaklaşmayın" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden el-En'âm Sûresi'nde (6/151- âyet, 10. başlık ve devamında} geçmiş bulunmakladır. [\[121\]](#)

2. Ahde Bağlılık:

Yüce Allah'ın: "Bir de ahdi yerine getirin" buyruğu ile ilgili açıklamalar birkaç yerde, (mesela; el-Bakara, 2/42, âyet; en-Nahl, 16/91-92 vd.) geçmiş bulunmaktadır. ez-Zeccâc der ki: Allah'ın emrettiği ve yasakladığı herbir şey ahdin kapsamı içerisinde yer alır.

"Çünkü, ahidden sorumluluk vardır" buyruğunda:...den" hazf edilmiştir. Yüce Allah'ın: Ve emrolunduklarını yaparlar" (et-Tahrim, 66/6.) buyruğunda; ... şeyi..." lafzının hazf edildiği gibi.

Denildiğine göre, ahde dair sorgulama, onu bozan kimseleri azarlamak için yapılacaktır. Ona, sen ahdini bozdun ha? denilecektir. Nitekim kız çocuğunu, diri diri gömene azarlamak için sorulacağı gibi. [\[122\]](#)

35- Ölçtüğünüzde tam ölçün ve dosdoğru terazi ile tartta. Bu, hem daha hayırlı, hem sonuç itibariyle daha güzeldir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[123\]](#)

1. Ölçü ve Tartıda Doğruluk:

"Ölçtüğünüzde tam Ölçün" buyruğuna dair açıklamalar, bundan önce el-En'âm Sûresi'nde (6/152. âyet, 12. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bu âyet-i kerime ölçmenin, satıcının görevi olmasını gerektirmektedir. Yusuf Sûresi'nde de bu'hususla dair açıklama geçtiğinden dolayı, (12/88. âyet, 2. başlıkta) tekrarlananın anlamı yoktur.

"Kustâs" kelimesi, "kaf" harfi ötreli olarak kullanıldığı gibi, esrelî olarak (kıstas şeklinde) de kullanılır. Bu, Rumcada terazi demektir. Bu açıklamayı İbn Aziz yapmıştır. ez-Zeccâc da şöyle demektedir: Kıstas, küçük olsun büyük olsun terazi demektir. Mücahid de: Kıstas, adalet anlamındadır, der. O da: Bu Rumca

bir kelimedir, derdi. Bu buyrukla insanlara şöylece hitab edilmiş gibidir: Tartılarınızı adaletli tartınız.

İbn Kesir, Ebu Amr, Nafi', İbn Âmir ve Ebu Bekir'in rivayetine göre Asım, bu kelimeyi "el-Kustas" şeklinde "kaf harfini ötreli olarak okumuşlardır. Ham-za, e!-Kisaî ve Âsim yoluyla Hafs da, "kar harfini esreli olarak (el-Kıstas şeklinde) okumuşlardır ki, iki ayrı söyleyiştir. [\[124\]](#)

2. Adalet En Hayırlısıdır:

"Bu, hem daha hayırlı, hem sonuç itibariyle daha güzeldir" buyruğu şu demektir: Ölçüyü tam yapmak ve teraziye dengede tutmak, Rabbinin nezdinde daha hayırlı ve daha mübarektir.

"Hem sonuç itibariyle" yani akıbeti itibariyle "daha güzeldir."

el-Hasen der ki: Bize nakledildiğine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir kimse, bir haramı elde edebilecek güce sahip olduğu halde, bunu terkeder ve buna sebep de yalnızca yüce Allah'ın korkusu ise, mutlaka Allah âhiretten önce dünyada acilen onun yerine o kimseye ondan daha hayırlısını verir." [\[125\]](#)

36. Bilmediğin bir şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalbin her biri ondan sorumludur.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [\[126\]](#)

1. Bilmedik Şeyin Ardına Düşmek:

Yüce Allah'ın: "Bilmediğin bir şeyin ardına düşme" buyruğu, hakkında bilgin olmayan ve seni ilgilendirmeyen şeyin arkasına düşme, demektir.

Kacade der ki: Görmediğin halde gördüm, duymadığın halde duydum, bilmediğin halde bildim demeyeceksin. Bu açıklamaları İbn Abbas (r.a) da yapmıştır. Mücahid der ki: Hakkında bilgin olmayan bir hususu sözkonusu ederek hiç bir kimseyi yermeye kalkışma. İbn Abbas (r.a) da yine aynı görüşü dile getirmiştir. Muhammed b. el-Hanefiyye der ki: Bundan kasıt yalan sahiciliktir. el-Kutebî der ki: Zan ve tahminlerin peşinden gitme, demektir. Bütün bunlar birbirine yakın açıklamalardır.

Aslında batıl ve hak olmayan şeyleri ileri sürüp iftira etmek" demektir. Hz. Peygamberin: Biz, Nadr b. Kinane oğullan olarak ne annemize söveriz, ne de

babamızı reddederiz"[127] buyruğunda da bu kökten gelen kelime kullanılmıştır. Şair eî-Kümeýt de şöyle demektedir:

"Ben, suçsuz kimseye günahsız yere iftirada bulunmam Namuslu ve iffetli kadınlar da -arkalarından gidilecek olsa-ben izlerini takip edip arkalarından gitmem."

Onun izini takip ettim demektir. "el-Kafe" diye anılan kimselere bu ismin verilış sebebi, başkalarının izlerini takib etmelerinden dolayıdır. Her şeyin kafıyesi ise onun sonu anlamındadır. Şiir kafıyesi de buradan gelmektedir. Çünkü o, beytin sonunda gelir. Peygamber (sav)'in İsmi olan "ei-Mukaffi" de bu kökten gelmektedir. Çünkü o peygamberlerin sonuncusudur. Benzerliklerin izlerini takip eden kişiye "kaif" denilmesi de buradan gelmektedir. Kaif, bu işini yaptığı takdirde bunu anlatmak üzere, denilir. "Fe" harfi "kafa takdim edilmek suretiyle; "i tzi takip ettim" de denilir,

İbn Atıyye der ki: Bu kelimenin bu şekilde kullanılışı, Arapların bazı kelimelerle oynadığı gibi bununla da oynamış olduğu ihtimalini vermektedir. Nitekim, "leamrî: ömrüm hakkı için" demek isterken, "reamlî" demeleri böyledir.

et-Taberî de bu fiili bir kesimin; şeklinde fiili gibi kullandıklarını da nakletmektedir.

Münzir b. Said'ın kanaatine göre ise, bu şekildeki kullanış Kendisine doğru çekti" fiilinin kullanılışına benzemektedir.

Özetle bu âyet-i kerime yalan söz söylemeyi, iftirada bulunmayı ve buna benzer asılsız ve adi sözler söylemeyi yasaklamaktadır.

el-Kisaî'nin naklettiğine göre bazı kimseler "ka" harfini ötreli, "fe" harfini de sakın olmak üzere; diye okumuşlardır. el-Cerrah, kalp anlamındaki el-Fuâd kelimesini; şeklinde, "fe" harfini üstün olarak okumuştur. Bu, bazılarının şivesidir. Ancak, Ebu Hatim ve başkaları bunu kabul etmemişlerdir. [128]

2. Benzeştirenlerin (Kaaiflerin) Dediklerine Göre Hüküm Vermek:

İbn Huveyzimendad der ki: Bu âyet-i kerime, kafc (benzerlik) ile hüküm vermeyi ihtiva etmektedir. Çünkü yüce Allah: "Bilmediğin bir şeyin ardına düşme" (burada "düşme" anlamındaki kelime ile kalenin aynı kökten geldiğini hatırlatalım) diye buyurduğuna göre bu, bizim bilgi sahibi olduğumuz şeylere göre hüküm vermemizin caiz olduğuna delildir. Buna göre insanın bildiği yahut zannı galip İle öyle olduğunu anladığı her bir şeye göre hüküm vermesi caiz olur. İşte kur'a ve mahsullerin tahmininin kabul edileceğine dair delilimiz de budur. Çünkü bu da bir çeşit galip zandır ve kelimenin anlamı genişletilerek buna da

"ilim" adı verilebilir. Kaif de çocuğu, aralarındaki benzerliklerden hareket ederek babasına katar (babasının kim olduğunu tes-bit eder). Bu, tıpkı takibin, aralarındaki benzerlik dolayısıyla (kıyas yapar-ken) fer'i asla katması gibidir. Sahih'te de Hz. Âişe'den şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav) yüzünden sevinç parıltıları okunarak yanıma girip şöyie dedi: "Zeyd b. Harise ile Üsâme b. Zeyd üzerlerinde ayaklarını dı-şarda bırakan fakat başlarını örttükleri bir kadife parçası bulunduğu halde Mü-cezziz'in, gelip onlara bakarak, şüphesiz bu ayaklar birbirlerindendir, dediğine dikkat etmez misin?"[\[129\]](#) Yunus b. Yezid yoluyla gelen hadiste ise, "ve MÜ-cezzîz, kaif İdi" denilmektedir.[\[130\]](#)

3. Zeyd ve Oğlu Usame İle İlgili Cahiliyyenin İddiaları:

İmam Ebu Abdullâh el-Mazeri der ki: Cahiliyye mensupları, Usame'nin nesebi hakkında ileri geri konuşuyorlardı. Çünkü Usame oldukça siyah tenli idi. Babası Zeyd ise pamuktan da beyazdı. Ebu Dâvûd, Ahmed b. Salih'den böylece nakletmektedir. Kadı îyad da şöyle demektedir: Ahmed'den başkaları ise, Zeyd'in, katıksız ve parlak beyaz tenli olduğunu, Usame'nin de oldukça esmer olduğunu söylemişlerdir.[\[131\]](#) Zeyd b. Harise, Keib kabilesinden halis Araptır. İleride yüce Allah'ın izniyle el-Alızâb Sûresi'nde (.33/4. ayet, 5. başlıkta) geleceği gibi, esir düşmüştür, Kelb kabilesinden halis Arabtır. [\[132\]](#)

4. Çocuğun Kime Ait Olduğu Hususunda Anlaşmazlık Olursa Kıyafet Bilginlerine Başvurmak:

İlim adamlarının çoğunluğu, çocuğun kime ait olduğu hususunda anlaşmazlık sözkonusu olduğu takdirde kıyafet bilginlerine (el-Kafe) başvurulacağına, Peygamber (sav)'tn, sözü geçen kaifin sözleri üzerine sevinmesini delil göstermişlerdir. Hz. Peygamber ise hiç bir zaman batıl ile sevinecek veya bundan dolayı memnun olup onu beğenecek bir kimse değildir.

Ancak Ebu Hanife, tsliak, es-Sevrî ve onların arkadaşları, Peygamber (sav), liân hadisinde benzerliği kabul etmeyişini delil alarak, kaiflerin hükümlerini kabul etmemişlerdir. Liân ile ilgili hadis, yüce Allah'ın izniyle en-Nûr Sûresi'nde gelecektir. [\[133\]](#)

5. Kaiflerin Kanaatlerini Delil Kabul Edenlerin Görüş Ayrılıkları:

Kaiflerin dediklerini kabul edenler de kendi aralarında; "acaba onların görüşleri hem hür, hem de cariyeye kadınların çocuklarında mı delil kabul edilir, yoksa yalnızca cariyelerin çocukları hakkında'mı delil kabul edilir?" hususunda iki ayrı görüşe sahiptirler.

Birinci görüş, (yani hem hür kadınların, hem cariyelerin çocukları hakkında kabul edileceği görüşü) Şafiî ile İbn Vehb'in rivayetine göre Malik'in görüşüdür. Ancak, Maliki mezhebinde meşhur olan görüş, bunun yalnızca cariyenin çocuğuna münhasır olduğu şeklindedir. Sahih olan ise, İbn Vehb'in Ma-lik'den rivayet ettiği görüş ile Şafiî (r.a)'ın kabul ettiği görüştür. Bu konuda asıl delili teşkil eden hadis, hür kadınlar hakkında vaki olmuştur. Çünkü Üsame de, onun babası da hür idiler. Hükmün delilinin esas kabul edildiği sebep -ki bu hükmü vermenin sebebi de odur- nası ortadan kaldırılabilir?

Bu usul bilginlerine göre caiz olmayan bir yöntemdir.

Aynı şekilde bu görüşü kabul edenler, tek bir kaifin görüşü ile yetinilir mi, yoksa şahidlik olduğundan dolayı mutlaka İki kişinin kanaati mi gerekli olduğu hususunda da ihtilaf etmişlerdir. İbnü'l-Kasim birinci görüştedir. Bu hususa dair haberin zahiri hatta nassi da bunu ifade etmektedir. Malik ve Şafiî -Allah ikisinden de razı olsun- ise ikincisini kabul etmişlerdir. [\[134\]](#)

6. İnsan ve Organlarının Sorumluluğu:

"Çünkü kulak, göz ve kalbin herbiri ondan sorumludur." Yani, bunların herbirisi kazandıklarından dolayı sorumlu tutulacaktır. Kalb, düşündüğü ve inandığı şeylerden, kulak ve göz görüp duyduklarından sorumlu tutulacaklardır.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Şanı yüce Allah, insana işittiklerinden, gördüklerinden ve kalbinden geçirdiklerinden soracaktır. Bunun bir benzeri de Hz. Peygamberin şu buyruğudur: "Hepiniz birer çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlu tutulacaksınız." [\[135\]](#)

İnsan, organlarının çobanıdır. Buyrukta: İşte bütün bunlardan insan sorumlu tutulacaktır, denilmiş gibidir. O halde burada bir mu7.afın hazfedilmesi sözkonusudur.

Ancak, delil olmak bakımından birinci anlamı daha belîğdir. Çünkü insanın organları tarafından yalanlanması da sözkonusu olacaktır. Bu İse, rüsvay-hğm en ileri derecesidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bugün Biz ağızlarına mühür vururuz ve neler kazandıklarını elleri Bize söyler ve ayakları şahidlik eder," (Yâsîn, 36/65); "Oraya geldiklerinde kulakları, gözleri, derileri, işlediklerini bildirerek aleyhlerine şahidlik edecektir." (Fussilet, 41/20)

Burada kulak, göz ve kalpten; Bunkrûn her biri)" diye söz edilmesi bunların idrak duyulan oluşlarından ve bu âyef-i kerimede sorumlu olarak söz konusu edildiklerinden dolayıdır. Bu, akli eren varlıkların bir halidir. İşte bundan dolayı onlardan bu şekilde söz edilmiştir. Sibeveyh, -Allah'ın rahmeti ezerine olsun- yüce Allah'ın: "Gördüm ki onlar bana secde ediyorlardı" (Yusuf, 12/4) buyruğu hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: Yüce Allah'ın, burada yıldızlar hakkında akli eren varlıkların 2amirini kullanma sebebi şundandır: Allah, bu yıldızları akli eren varlıkların fiili olan secde etmekle vâsfettiğinden dolayı, yine akli eren varlıklara ait zamiri onlar için kullanmış bulunmaktadır. Nitekim bu açıklamalar daha önceden (anılan âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. ez-Zeccâc'ın naklettiğine göre de Araplar hem akli eren varlıklar hakkında, hem de ermeyen varlıklar hakkında; Onlar" zahirini kullanırlar. ez-Zeccnc ve et-Taberi de (buna örnek olmak üzere) şu beyili zikrederler:

"el-Livâ'daki konaklamadan sonraki bütün konaklamaları ve O günlerden sonraki her türlü yaşayışı zem eyle."

Bu ise, durulması gereken bir sınırı göstermektedir. Ancak bu beyitte "günler" yerine "kavimler" de rivayet edilmiştir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[136\]](#)

37.Yeryüzünde kibir ve azametle yürümcl çünkü sen hiç bir zaman yeri de yaramazsın, boyca da asla dağlara erişemezsin.

38. Kötü olan bütün bunlar, Rabbinin katında hoşlanılmayan şeylerdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[137\]](#)

1, Kibirle Yürümek Yasağı:

Yüce Allah'ın: "Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme" şeklindeki bu buyruğu, böbürlenip kibirlenmeyi yasaklamakta, alçak gönüllülüğü emretmektedir.

"Aşırı derecede sevinip şımarmak" demektir. Yürürken büyüklenmek anlamında olduğu söylendiği gibi, insanın kendi haddini, hududunu aşması diye de açıklanmıştır.

Kalede: Bu, yürüyüşte büyüklenip böbürlenmek demektir, der. Yine bunun, azgınlık etmek ve kibirlenmek anlamında olduğu söylendiği gibi, gayret ve çalışkanlık ile işe sarılmak anlamında olduğu da söylenmiştir.

Bu görüşler birbirlerine yakın olmakla birlikte, iki kısma ayrılırlar: Bu kısımların birisi verilmiştir, diğeri övülmüştür. Büyüklenmek, azmak,

böbürlenmek, insanın haddini aşması verilmiştir. Ama sevinmek ve gayret ise ovül-miş bir şeydir. Şanı yüce Allah, bunlardan birisi ile kendisini vasfetmiş bulunmaktadır. Meselâ; sahih hadiste: "Allah'ın, kulunun tevbesi dolayısıyla sevinmesi..."[138] denilmektedir. Tembellik ise şer'an yerilmiş bir şeydir ama, ciddiyet ve gayret onun zıddıdır. Hatta bazen büyüklenmek ve onun anlamındaki tutumlar da övülen bir davranış olabilir. Bunun hükmü, Allah'ın düşmanlarına ve zalimlerine karşı yapılırsa böyledir,

Ebu Hatim Muhammed b. Hibban, İbn Cabir b. Atik'den, o babasının senediyle Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Gayret (kıskançlık)'ın bazısını aziz ve celil olan Allah buğz eder. Bazısını da Allah sever. Kibirin kimisini yüce Allah sever, kimisine de Allah buğzeder. Allah'ın sevdiği gayret, din hususundaki gayrettir. Allah'ın buğzettiği gayret ise, din dışı hususlardaki gayrettir. Allah'ın sevdiği büyüklenmek kişinin, savaşırken kendi kendisine büyüklenip böbürlenmesidir, sadaka verirken (halinden memnun olması) dır. Allah'ın buğzettiği böbürlenmek ise, batıldaki böbürlenmedir." Bunu, Ebû Dâvûd da Musennef'inde (Sünen'inde) ve başkaları da rivayet etmiştir.

[139] Şu beyitler bu hususa dairdir:

"Yer üzerinde ancak mütevazı olarak yürü. Çünkü onun altında senden çok daha yüce nice kimseler vardır. Eğer sen güç, kuvvet, koruma ve koruyuculara sahip isen, Senden daha güçlü ve daha çok korumaları bulunan nice kimseler ölmüş bulunuyor." [140]

2. İhtiyaç Sahibi Olmadığı Halde Avcılık Yapmak:

İnsanın, ihtiyacı bulunmaksızın, -kendisini yüce bilerek- avlanmaya ve benzeri şeylere yönelmesi bu âyet-i kerimenin kapsamına girmektedir ve böyle bir tutum hayvana işkencedir, anlamsız ve boş yere böyle bir iş yapmaktır.

Bir kimsenin, nadiren bir gün dinlenmesi veya bir günün bir saatinde dinlenmesi ve böylelikle ilim okumak, yahut namaz kılmak gibi hayırlı işleri yapabilmek için gerekli gücü toparlamak kastıyla rahat edip dinlenmeye çalışması, kendisine gelmeye çalışması, bu âyetin kapsamına girmez.

"Kibir ve azametle" kelimesini cumhur, "ra" harfini Üstün olarak okumuşlardır. Yakub'un naklettiğine göre İse bazıları İsm-i fail olarak, (kibirli ve azametli anlamında) "ra" harfini esreli okumuşlardır. Ancak, birincisi daha belîğdir. Çünkü; Zeyd koşarak geldi" ifadesi, Zeyd koşucu olarak geldi" ifadesinden daha belîğdir. İşte bu kelime de böyledir. Bunun mastar olarak kullanılması, ism-i fail

olarak kullanılmasından daha belîğdir. [\[141\]](#)

3. Kibirlemek, Fıtrata da, Tabiata da, Kâinata da Aykırıdır;

"Çünkü sen hiç bir zaman yeri de yaramazsın." Yani, yerin iç tarafına girerek orada neler olduğunu bilemezsin. "Boyca da asla dağlara erişemezsin." Yani, boyunun uzunluğunu ve haddini aşmaya kalkışmak suretiyle hiçbir zaman dağların seviyesine ulaşamazsın.

"Elbiseyi yardı"; yeri katetti" demektir. yerdeki geniş bir bölüm" demektir.

Yani sen, büyüklenmenle ve üzerinde yürümek suretiyle yeryüzünü asla yaramayacaksın.

"Boyca da asla dağlara erişemezsin." Azametle yani kendi gücünle sen bu seviyeye gelemezsin. Aksine sen zelil bir kulsun. Altından da üstünden de kuşatılmış bulunuyorsun. Kuşatılmış bir kimse, muhasara altında ve güçsüz demektir. O bakımdan büyüklenmek sana yakışmaz.

Burada "yerin yarı İması "ndan kasıt, mesafesinin kat edilmesi değil, aşağı doğru delinmesidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Ezheri der ki: Sen onu katedemezsin anlamındadır. en-Nehhas da bu daha açıkça anlaşılan bir ifadedir, der. Çünkü bu, genişlik düzlük ve ova anlamındaki; dan alınmıştır. Yine, Filanın yolculuğu, güç ve kuvveti ve koruması titandan daha ileridir" denilir.

Rivayet olunduğuna göre Sebe', dünyanın doğusundan batısına kadar da-ğıyla, ovasıyla bütün yer yüzünü eline geçirmişti. İleri gelen bir çok kimseyi öldürmüş ve esir almıştı. Bundan dolayı da ona Sebe' denilmiştir. Herkes onun itaatine girmişti. Bu durumu görünce, arkadaşlarından ayrılıp tek başına üç gün süreyle uzlete çekildi, sonra yanlarına çıkıp şöyle dedi: Ben, hiç bir kimsenin nail olmadığı şeylere nail olduğumu gördüğümünden, öncelikle bu nimetlere şükretmekle İşe başlamayı uygun gördüm. O bakımdan, görüşüme göre en uygun şey, güneşe doğduğu vakit secde etmektir. Bunun üzerine güneşe secde etmeye başladılar. İşte güneşe İbadetin başlangıcı böyle olmuştur. Büyüklenmenin, tekebbürün ve şımarmanın akıbeti işte budur. Bundan Allah'a sığınırız. [\[142\]](#)

4. Allah Tarafından Hoşlanılmayan Şeyler:

"Kötü olan bütün bunlar, Rabbinin katında hoşlanılmayan şeylerdir" buyruğundaki Bu daha önce sözü edilen, Allah'ın yerine getirilmesini emredip

yasaklanmasını istediği şeylere bir işarettir. Bu işaret edatı hem tekil için hem çoğu) için, hem müennes hem müzekker için kullanılabilir.

Âsim, İbn Âmir, Hamza, el-Kisâ ve Mesrûk, Kötü olan"ı zamire iza-feli olarak okumuşlardır. Bundan dolayı da; Hoşlanılmayan" şeklinde ve;...dir"in haberi olarak nasb halindedir. Hoşlanılmayan şey, kötü şey" demektir. Allah'ın razı olmadığı ve emretmediği her şeydir.

Yüce Allah, "Rabbin şunları hükmetti..."(el-İsrâ, 17/23) buyruğundan itibaren "hoşlanılmayan şeylerdir" buyruğuna kadar emrolunan ve yasak kılınan bir takım şeyleri söz konusu etmektedir. O bakımdan burada bütün bun-lann hepsinin kötülük olduğunu haber vermesi düşünülemez. O takdirde emr olunan şeylerle yasak kılınan şeyler birbirinin içine girer. Ebu Ubeyd de bu kıraati tercih etmiştir. Çünkü Ubey'in kıraatinde; Bütün bunların günahları..." diye okumuştur, Böyie bir kıraal ise ancak izafet için söz-konusu olabilir.

İbn Kesir, Nâfi' ve Ebû Amr ise, tenvin ile; Bir günalı" diye okumuşlardır. Yani, Allah ve Rasûlünün yasak kıldığı her bif şey bir günahdır demektir. Buna göre söz hem "sonuç itibariyle daha güzeldir" (el-İsrâ, 17/35 buyruğunda tamam olup sona ermekte, daha sonra da yeni bir buyruk olmak üzere: "Bilmediğin bir şeyin ardına düşme... yürüme" (el-İsrâ, 17/36-37) diye buyurduktan sonra da tenvinli olarak Çünkü bütün bunlar birer günahdır" diye buyurmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Evlatlarınızı... öldürmeyin" (el-İsrâ, 17/31) buyruğundan itibaren bu âyete kadar birer kötülüktür, bunlar arasında iyilik olan her hangi bir şeyden söz edilmemiştir. O bakımdan "bütün bunlar" buyruğu, yalnızca yasaklanan şeyleri kapsar, başka şeyi kapsamaz, demişlerdir.

Yüce Allah'ın: "Hoşlanılmayan şeyler" buyruğu ise, "kötü olan"ın sıfatı olmayıp ondan bedeldir. İfadenin takdiri de şöyle olur: Bütün bunlar birer kötülüktür ve hoşlanılmayan şeylerdir.

"Hoşlanılmayan şeyler" anlamındaki kelimenin;...dir"in ikinci haberi olup ve Bütün bunlar" lafzı dolayısıyla böyle geldiği de söylenmiştir. Bir kötülüktür" ifadesi ise bundan önce sözü edilen bütün bu şeylerdeki manaya hamledilir.

Kimisi de bu, "(hoşlanılmayan şeyler)"; seyyie (kötü olan şey)" in sıfatıdır demektir. Çünkü bunun müennesliğı hakiki olmadığından dolayı mü-zekker olan bir kelime ile vafedilmesi mümkündür. Ebu Ali el-Farisî ise bu görüşü zayıf kabul eder ve şöyle der: Eğer müennesten müzekker olarak söz edilecek olursa, ondan sonrasının da müzekker olması gerekir. Bu konuda kaidenin nazar-ı itibara alınmaması, müsned fiilin müennesten önce gelip mü-

"Onun şimşek çaktığı gibi çakmış bir bulut yoktur, Ve onun bitirdiğini bitirmiş bir arazi de yoktur."

Ancak bu, Araplarca çirkin görülen bir kullanımdır. Bir kimse. Bir arazi, bitki yetiştirdi" diyecek olsa, bu çirkin bir İfade olmaz. Ebu Ali (el-Fârîsî) da der ki: Fakat, yüce Allah'ın; Hoşlanılmayan şeyler" buyruğunun, Kötü olan bir şey"den bedel olması mümkündür. Aynı şekilde "Rabbinin katında" buyruğundaki tamirden hal; buna karşılık "Rabbinin katında" buyruğunun da "kötü olan"ın sıfatı mahallinde olması da mümkündür. [\[143\]](#)

5. Raksetmek:

İlim adamları bu âyet-t kerimeyi, raksetmenin ve bu işi sürdürmenin yerilen bir şey olduğuna delil göstermişlerdir. İmam Ebu'l-Vefâ b. Akıl der ki: Kur'ân-ı Kerim, raksı yasakladığını açık nass ile ifade ederek: "Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme" diye buyurmuş ve kibirlenen]eri yermiştir. Raks, kibirlenip azgınlaşmanın en ileri derecesidir. Bizler, neşe ve sarhoşluk vermeye ortak özellikleri dolayısıyla nebizi şaraba kıyas etmiyor muyuz? Ne diye mızrabı ve onunla birlikte şiirin bestelenerek söylenmesini, tanbur, zurna ve davula - aralarındaki ortak özellik dolayısıyla- kıyas etmiyoruz ki? Sakallı bir kimsenin - hele bir de yaşlı olursa- rakedip nağmelere ve vurgulara göre alkış tutması ne kadar çirkin bir şeydir! Özellikle nağmeli sesler, kadın ve tüyü bitmemiş çocukların sesi ise. Acaba, önünde ölüm, sorgulanmak, haşr ve sırat bulunan, bundan sonra da cennet ya da cehennemden birisine gideceği belli olmayan bir kimsenin raks ile hayvanlar gibi şaha kalkmasının, kadınlar gibi alkışlamasının güzel bir tarafı olabilir mi? An dolsun ki, ömrüm boyunca öyle hocalarımı gördüm ki, sürekli olarak onlarla oturup kalkmama rağmen gülmek şöyle dursun, tebessüm ettikleri İçin bir tek dişleri dahi görülmuş değildir.

Ebu'l-Ferec tbnü'l-Cevzî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle demektedir: İlim adamlarından birisinin, İmam el-Gazali -Allah ondan razı olsun- bana anlattığına göre o şöyle demiştir: Raks, ancak ortun ile ortadan kalkabi-len iki omuz arasındaki bir ahmaklıktır.

İleride el-Kehf Sûresi'nde (18/14. âyet, 2. başlıkta) ve başka yerlerde (Luk-man, 31/â. âyetin tefsirinde) yüce Allah'ın izniyle bu bahise dair daha geniş açıklamalar gelecektir. [\[144\]](#)

[\[1\]](#) Buhâri, Tefsir 17. sfire

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/315

[2] 1, 2, 3, 4. başlıklar zikredildikten sonra, tekrar "1. taşlık" diye yeni başlık sırası verilmekte, anc'fk-3. başlığın sonra 4. taşlık yerine. 5. başlık denilmektedir. Böylelikle ilk başlıktan itibaren nnitesclsileri sayüsn toplara b;ıştık sayısı dokuz olmaktadır,

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/315

[4] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, V. IB2'de belirtildiğine göre, bu açıklama Nnfi' b. el-Ezmkın sonun sı üzerine, Abdullah b. Abbfs'a :ı ittir.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/316

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/316-317

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/317-318

[8] Müslim, İman 259: MiLtned, III, 148.

[9] Sıyûtî, ed-Durru'l-Mensür, V, 195

[10] Suyûrî, a.g.e., V, 199.

[11] Gerek Buhârî ve Müslim'in kaydettikleri rivayetleri ve gerek onların dışındaki kaynaklarda yer alan diğer rivayetlerin önemli bir bölümünü bir arada görmek üzere özellikle bk. el-Heyseuî. Mecmau'z-Zevâid, I. 64-78: İbn Kesir, Tefsiru'l-Ku.rJân.i't-As'im, V'. 4-39: Sıyûtî, ed-Durru'l-Mensür, V. 182-234.

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/318-321

[13] Müslim, İman 278

[14] Buhûrl, lîed'ıt'l-Hnlk 6: Müslim, İman 264, Nesâî, Sîlâl 1; Müsned, IV. 207

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/321-323

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/323-324

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/324-325

[18] Muvatta, Cunıııı 16 (ancak, '15 cuşeddu'r-rihplu; yükler bağlanmaz, vurulmaz" yerine: "İS tı'melu'İ-Mntiyy: binekler yola konulmaz..." lafzıyla); Bahân, Fadlu's-Salâli fî Mescid-i Mekke ve'l-Medine 1, 6. Savın 67. Cezâu's-Sayd 26; Müslim, Hacc 415, 511; Bbû Dâvûd, Menâsik 94: Tirmizl, Salât 126: Nesâî, Mesrrid 10; Dârimî, Salât H2-t Müsned, II. 234, 238,,... 111, 7. 34, 93, VI, 7, 397

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/325-326

[20] Elimizin altındaki kaynaklarda hadis olarak tesbit edemedik.

[21] Tdvjnu'l-Hitab (hitabın çeşitlendirilmesi): Diğer adı ile "iltifat" diye bilinen edebî bir sa-natur. '-Gaibten muhataba geçiş, ya da onun aksine geçiş" (Dr. İn'âm

Fevvâl Akküvî, el-Mu'cemu'l-Mufasssal fi Ulami'l-Belâğü,..., Beyrut 141.V1992, s. 209) diye tarif edilir. Burada cenabı Allah önce: "Yürüttü" diye buyurup kendi zatından gaib şahıs olarak söz ederken, "ona gösterilim diye" buyruğunda da mitiekellî» kipi ile söz etmektedir.

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/326-327

[23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/327-328

[24] Nuh ile birlikte taşıdıklarımızın soyund;ın gelenler. Bentten büşkii hiçbir vekil edinmesinler, anlamındadır.

[25] Nuh ile birlikte taşıdıklarımızın soyundan gelen İsnüloğullanna bir hidâyet kıldık,, anlamına gelir.

[26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/328-330

[27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/330-331

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/331-333

[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/334

[30] Kurtubî, et-Tetkire, s. 704 vd. Bütün bu rivayetlerin sıhhati su götürdüğü gibi; bu buyrukların anlaşılmasına da bir kntkılığı yoktur.

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/334-342

[32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/342-344

[33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/344-345

[34] Müslim, Bin- 111; Müsned, III, 152, 229. 240. 254.

[35] Müslim, Biri' 91; Müsned, 11. 493. Aynı nnLımdn ynkın rivayetler: Müslim, Birr 90, 92-94; Müsned, II, 316-317, 390, 449, III. 33.

[36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/345-347

[37] İmam Kurtubnıin rivayeti doğrudan Uz. Peygambere nisbet etmediğine, sadece "ve fi'J-haberi; haberde yer aldığına göre": diyerek, kesin bir ifade kullanmadığına dikkat et mek gerekir.

[38] Suyûti. ed-Durru'I-Mensur, V. 2<f7'de senedinin v;lhî (kabul edilemeyecek kadar gevşek ve zayıf) olduğu kaydıyla.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/347-349

[39] Müsned, II. 220

[40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/350-351

[41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/352-353

[42] Bu manadaki hadislerin bulunduğu yerler için bk. el Mu'cemu'l-Müfehres li

Elfâzi'l-Ha-disi'n-Nebevî, I, 213, "bvıkS" maddesi

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/353-355

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/355

[45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/355

[46] Müsned, III, 468

[47] Buhârî, Bed'u'l-Vahy 6. Cihâd 102, 122, Tefeir J, sûre 4-, Müslim, Cihâd 74; Müsned, I, 263.

[48] İbnMûce, Cenâiz 50.

[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/356-358

[50] Buhârî, Enbiyâ 7, Menâkıb 25, Firen 28; Müslim, Fiten 2; Tirmizi, Fiten 23; Müsned, VI, 428, 429.

[51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/358-359

[52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/359

[53] Cenâb-ı Allah'ın, yapılan iyilikleri pek çok kat fazlasıyla mükâfatlandıracağına dair ilyer ve hadisler oldukça çok olmakla beraber; bu lafızda bir rivayeti tesbit edemedik.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/360

[54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/361

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/362

[56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/362-363

[57] Buhârî, Mevakîtu's-Salât 5, Cihâd 1, Edeb 1, Tevhid 48; Müslim, İman 137-139; Tirmizî, Salât 13, Birr 2; Nesâî, Mevâkîf 13; Müsned, I, 409-410, 418, 421, 444, 448, 451.

[58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/363-364

[59] Müslim, İmân 146; Tirmizî, Birr 4; Mümed, II, 164,

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/364

[60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/364

[61] Tirmizî, Talâk 13; Ebû Dâvûd, Edeb 120; İbn Mâce, Talâk 36; Müsned, 51, 42, 53, 157.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/364

[62] Bukârî, Edeb 2; Müslim, Birr 1, 2; Tirmizî, Birr 1; İbn Mâce, Edeb 1; Müsned, II, 327-328, 391.

[63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/365

- [64] Buharl, Cizye 18, Edeb 8; Müslim, Zekât 50, Hibe 29; Ebû Dâvûd, Zekât 34; Müsned, VI, 544, 347.
- [65] Buhari, Edeb 7; Müslim, Zekât 49.
- [66] Buhari, Edeb 7.
- [67] Meihun Kurlubî, bu sözleriyle her iki hadisi kastediyorsa, ikisi de inüsnedir.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/365-366
- [68] Buhârî, Cihâd 138, Edeb 3; Müslim, Birr 5; Ebû Dâvûd, Cihâd) 31; Nesâî, Cihâd 5: Müs-ned, II, 165, 188. 193, 197, 221.
- [69] Ebû Dâvûd, Cihâd 31; Nesâî, Bey al 10; İbnMâce, Cihâd 12; Müsned, II, 160, 194, 198.
- [70] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, V, 263.
- [71] Buhari. el-Edebt'l-Müfred, Lübnan tarihsiz, s. 5
- [72] Müsned, V, 299, 301.
- [73] Buhârî, CezânVSayd 10, Cihâd 1", 27, 194, Cizye 22; Müslim, Hacc 445, İnâre 85: Ebû Dâvûd, Cihâd 2; Tirmizî, Siyer 33; Nesâî, Bey'at 15: İbn Mâce, Cihâd 9. Dârimî, Siyer 69: Müsned, I, 226, 266, 316, 355, 111, 401, VI, 466
- [74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/366-367
- [75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/367-368
- [76] Müslim, Birr 11-13; EbûDâvûd, Edeb 120; Tinnizi, Birr 5: Müsned, I], 88, 91, 97, 111
- [77] Ebû Dâvûd. Ualeb 120; İbn Mâce, Edeb 2; Müsned, IH, 498.
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/368
- [79] Müslim, Birr 9, 10; Müsned, II, 346.
- [80] Tirmhî, Deavflt 100; Müsned, II, 254.
- [81] İbn Kesir, V, 62
- [82] İbn Kesir, V, 63
- [83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/368-370
- [84] İbnii'l-Esir. en-Nîhâye, I, 55. Ayıncı, bk. Ebû Dâvûd, , İsliskaa 9
- [85] Bırayı kadar ve: Zikrederdi" yerine "lünım ederdi": Suyûtî, ed Durru'l-Mensûr, V. 258
- [86] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/370-371

- [87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/371-372
- [88] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/372
- [89] Müslim, Itk 25; Ebü Dâv&d, Edeb 120; Tirmizl, Birr 8; İbn Mâee, Edeb 1; Müsned, II, 230, 263, 516, 445.
- [90] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/372-373
- [91] Suyutî, ed-Durru'i-Msnsûr, V, 268.
- [92] Taberânî, et-Mu'cemu's-Sağîr, s. 392-2; el-Mu'cemu'l-Kebir, VII, 293-295. el-Heysemî, Afee-mau'z-Zevâid, IV, 55'Le luclisi üikrettikten sonra şunları kaydetmektedir: "... Senesinde tantmndıgımı kimseler vardır. e-I-Miiilkedir b. Muhnmed zayıf bir râvidir. Alımed si-k.1 (güvenilir) olduğunu söytenişlr. Ancak İmlis bu şekliyle münkerdir. Rivayet sened-lerirKİeki râvileri sahili Kivileri olun rmihriisar bir lakım rivayetleri dalıa önceden geçmiş hıhınınntndır..." ol-llcyscnıTnin îşısreî ettiği rivayet! erden ikisi, İbn Mâcet\"n\"irÂX 63 de görülebilir.
- [93] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/373-375
- [94] Müslim, SalaLırl-Müsâfırın 143-144; Müsned, IV, 366. 367, 372, 375. Özellikle IV, 366 ve 375't.eki açıklamalar, "evvribîn namazı"nın kuşluk namazı olduğunu ortaya koymaktadır.
- [95] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/375-376
- [96] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/376-377
- [97] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/377
- [98] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/377-378
- [99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/378
- [100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/378
- [101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/378
- [102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/379
- [103] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/379-380
- [104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/380
- [105] Buhârî, Libâs 9; Müslim. Zekât 75, 76; Nesâl, Zekât 61; Müsned, II, 523. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/380-381
- [106] el-Vâhidî, Esbâbu Nüzûti'l-Kur'ân, s 294; eserin muhakkikinin notuna göre senedi zayıftır.
- [107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/381-382

[108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/382

[109] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/382

[110] Arapça baskıyı lıtırtoynnlann ifade eniğine göre inüfe'Hf, bu âyet-i kerime ile ilgili her-hangi bir nçiklniTîîdî) bulunmadıĝ gibi, ekle bılunnn nüshaların herhangi birisinde de 'buna dair bir açıklama tespit edilememiştir.

[111] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/383

[112] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/383-384

[113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/384-385

[114] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/385-386

[115] Müslim, Nik:lh 139; Ebû Dâvûd, Nik.nh 44: Dârünî, Siyer 38; Müsned, V, 195: VI, 446.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/386

[116] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/387

[117] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/387-388

[118] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/388

[119] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/389

[120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/389

[121] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/389-390

[122] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/390

[123] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/390

[124] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/390-391

[125] Taberi, XV, 85

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/391

[126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/391

[127] İbn Mâce, Hıdûd 37; Müsned, V, 211, 212.

[128] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/391-392

[129] Bukârî, Menâkıb 23, Ferâiz 31; Müslim, Radn' 38-40; Ebû Dâvûd, Talâk 31: Tirmizl, Ve-lâ 5; Nesâl, Talâk 51; İbn Mâce, Ahkâm 21; Müsned, VI. 38: 226.

[130] Müslim, Radâ: 40

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/393

[131] Ebü DâvCtd., Talâk 31'de az önce geçen hadisi kaydettikten sonra şu notu

düşmektedir: "Ahmed b. Salih'i şöyle derken dinledim: Usame k:ıran gibi oldukça siyalı, Zeyd de pamuk gibi oldukça beyaz idi."

[132] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/393

[133] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/393-394

[134] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/394

[135] Buhârî, Cumııa 1], Cen.îiz 5L-: Müslim, İniâre 20; Ebû Dâvûd, İmâ re 1, 13; Tirmizî, Cihâri 27; MüaneA. II v vi .

[136] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/394-395

[137] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/396

[138] Buhârî, Deavâi 4; Müslim, Tevbe 2-8; Tirmizî, Sıfalı'l-Kıynme 49, Dc:ıvâi 98; Dârimî, Rikîuık 19; Müsned, I, 383, II. 316. VI, 61. 98

[139] Ebû Dâvûd, CihSd 104; Nesâî, Zckrt 66; Dârimî, Niknh 37; Müsned, V, 445, 446 (iafzî bazı farklılıklarla)

[140] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/396-397

[141] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/397

[142] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/397-398

[143] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/398-400

[144] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/400

KEHF SURESİ

1.Yeryüzünün Zinetleri;

2. Güzel Ameller:

1. Mağaraya Sığınan Delikanlılar:

2. Dinini Yaşamak İçin Zalimlerin Baskısından Kaçmak ve Uzletin Mahiyeti

3. Allah'tan Doğruya İletmesini İstemek:

1. Dikilmelerinin Anlamı:

2. Mutasavvıfların Bu Âyeti Raks ve Vecdlerine Delil Göstermeleri:

1. Köpekleri:

2. Köpek Barındırma İle İlgili Rivayetler:

3. Beslenmeleri Mubah Olan Köpeklerin Nitelikleri:

4. Hayır ve Salâh Sahibi Kimseleri Sevmenin Bereketi:

1. Paralarıyla Birilerini Göndermeleri:

2. Alınmasını İstedikleri Yiyecek ve Dikkatli Davranma İstekleri:

3. Vekâlet ve Sıhhati:

4. Vekâlet Akdinin Mahiyeti ve Delilleri:

5. Vekâletin Caiz Olduğu Alanlar:

6. Mazereti Olanlarla Olmayanların Vekil Tayin Etmesi:

7. Âyet, Ortaklığın da Caiz Oluşuna Delildir:

Kabirler Üzerinde Mescid Edinmek, Kabirlerde Namaz Kılmak,

Kabirlerde Bina Yapmak ve Benzeri Fiiller:

Tabutta Defin ve Kabir;

1. Geleceğe Dair Verilen Sözlerde "İnşaallah" Kaydını Koymak:

2. Yeminde (İnşaallah diyerek) İstisna Yapmak:

Ashab-ı Kehfin Halihazırdaki Durumu:

1. Herşey Allah'ın Kudretiyledir:

2. "Maşâallah", "Lâ Havle Velâ Kuvvete İlla Billah" Dualarının Fazileti:

1- Hz. Musa'nın İki Denizin. Birleştiği Yere Yolculuğu:

2- İlim Talep Etme Adabı:

3- Musa (aşkın Yanındaki Genç Delikanlı:

4- "Çok Yıllar (Hukub)"ın Anlamı:

1- İlim Öğrenme Edebi:

2- Öğrenci ve İlim Adamı:

1- Allah'ın İlmine Nisbetle İnsanın Bilgisi:

2- Hızır'ın Bu Uygulamasından Çıkarılan Fıkhi Hükümler:

Duaya Dair Bir Mesele:

- 1- Misafir Kabul Etmeyen Kasaba Halkı:
- 2- Misafir Etmeyen Kasabanın Kimliği:
- 3- Benzer Hallerde Farklı Tutumlar:
- 4- Aç Kimsenin Yiyecek İstemesi:
- 5- "Cidar: Duvar" Kelimesi:
- 6- Kur'ân-ı Kerim'de Mecaz:
- 7- Hızır'ın Yıkılmaya Yüz Tutmuş Duvarı Düzeltmesi:
- 8- Yıkılmaya Yüz Tutmuş Yerlerden Geçmek:
- 9- Evliyanın Kerametleri:
- 10 Veli, Veli Olduğunu Bilebilir mi?
- 11-Velilik Mal-Mülk Sahibi Olmaya Engel midir?
- 12- İcare Akdinin Hükümü:
- 13- Yapılan İşlerin Akıbeti:
- 1- Musa'nın Beraberindeki Delikanlıdan Söz Edilmeme Sebebi:
- 2- İncelikli İfadeler Kullanmak:
- 3- Hızır (as)ın Tasarruflarını Şerf Hükümlerden Sıyrılmaya Delil Gösterenler:
- 4- Hızır Ölü Müdür? Diri Midir?:
- 5- Hızır'ın, Musa (as)a Vasiyeti:
- 1- Zülkarneyn'e Sed Yapma Teklifi:
- 2- Fesad Ehli Olanları Hapsetmek İçin Hapishane Yapımı:
- 1- Yüce Allak'ın Verdiği İmkânları Kullanmayı Tercih Etmek:
- 2- Yöneticinin Yönettiklerine Karşı Görevleri ve İslâm Devleti'nde Mali Siyaset:
- 1- Amelleri İtibariyle Zararda Olanlar:
- 2- Allah Nezdinde Değer Taşıyan Kişiler ve Ameller:

KEHF SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle (Mekke'de İnmiştir, Yüzon Âyettir)

Bütün müi'essirlerin görüşüne göre Mekke'de inmiştir. Bir kesimden, sûrenin baş tarafından itibaren: "Kupkuru bir toprak yaparız" (8. âyette kadar olan bölümün Medine'de indiği görüşü de rivayet olunmakla birlikte, birinci görüş daha sahihtir.

Bu sûrenin faziletine dair, Enes yoluyla gelen hadiste şöyle rivayet edilmektedir: Her kira bu sûreyi okuyacak olursa ona, sema ile arz arasını kaplayan bir nur verilir ve onun sayesinde kabir fitnesinden muhafaza olunur.^[1]

İshak b. Abdullah b. Ebi Ferve dedi ki: Râsulullah (sav) şöyle buyurdu: "Ben sizlere, azametleri gökler ile yer arasını dolduran, yetmiş bin meleğin uğurladığı ve onu okuyana da benzerinin verileceği bir sûre göstereyim mi?" Onlar: Göster ey Allah'ın Râsulü, dediler. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Bu, Ashab-ı Kehf Sûresi'dir. Kim bu sûreyi Cuma günü okursa, üç gün fazlası ile birlikte gelecek Cumaya kadarki günahlan mağfiret olunur. Ona, semaya ulaşan bir nur verilir ve Deccal'in fitnesinden muhafaza olunur." Bunu, es-Sa'le-bî de zikrettiği gibi. el-Melıdevî de bunu bu anlamda zikretmiştir.^[2]

Dârimî'nin Müsned'inde Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Her kim, Cuma gecesini Kehf Sûresi'ni okuyacak olursa, bir nur kendisi ile el-Beytü'l-Atik arasındaki mesafeyi onun İçin aydınlatır.^[3]

Müslim'in Sahih'inde, Ebu'd-Derdâ'dan, rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim, Kehf Sûresi'nin baş tarafından on âyet-i kerime ezberliyecek olursa Deccal'a karşı korunur." ^[4] Bir başka rivayette ise "Kehf Sûresi'nin sonundan" denilmektedir.^[5]

Yine Müslim'de, en-Nevvas b. Sem'ân yoluyla gelen hadiste şöyle denilmektedir: "Kim ona -yani Deccal'a- yetiyecek olursa, ona karşı Kehf Sûresi'nin baş taraflarını okusun." ^[6]

Bunu es-Sa'le-bî de nakletmiş ve şöyle demiştir; Semure b. Cundub dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Kim, ezbere Kehf Sûresi'nden on âyet-i kerime okuyacak olursa, Deccal fitnesinin ona bir zararı olmaz." ^[7] Kim, sûrenin de tamamını okursa cennete girer. ^[8]

1. Hamd, kuluna Kitabı indiren ve onda hiç bir eğrilik komayan Allah'adır ki,
2. O, dosdoğru bir Kitaptır. Kendi katından şiddetli bir azabı bildirmek, salih

ameller işleyen müminlere de güzel bir mükâfat olduğunu müjdelemek için (indirilmiştir).

3. Ki, o mükâfat içinde ebediyen kalacaklardır.

"Hamd, kuluna Kitabı indiren ve onda hiç bir eğrilik komayan Allah'adır ki, o dosdoğru bir Kitaptır" buyruğu (ile ilgili olarak), İbn İshak'ın naklettiğine göre Kureyşliler, en-Nadr b. el-Hâris ve Ukbe b. Ebi Muavt'ı, ya-hudi ilim adamlarına gönderdiler ve onlara şu talimatı verdiler: Muhammed hakkında bunlara soru sorun ve onlara, Muhammed'in niteliklerini anlatın. Neler söylediklerini bildirin. Çünkü onlar, kendilerine ilk kitap verilmiş kimselerdir. Ve onların yanında bizim sahip olmadığımız türden Peygamberlerin getirdiği bilgiden malumat vardır. Bunun üzerine en-Nadr ile Ukbe yola çıktılar ve Medine'ye gittiler. Medine'ye varıp yahudi ilim adamlarına, Râsulullah (sav) hakkında soru sordular. Onlara durumunu anlattılar, söylediği sözlerin bir bölümünü haber verdiler ve şöyle dediler: Siz, Tevrat ehlisiniz. Biz size, bizim bu arkadaşımızın durumunu bildirmeniz için geldik. Yahudi İlim adamları onlara şöyle dedi: Bizim size söyleyeceğimiz üç hususu ona sorunuz. Eğer bunlara dair size haber verecek olursa o, Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. Şayet bunu yapmayacak olursa o, Allah'a yalan uyduran bir kimsedir. O takdirde uygun gördüğünüzü ona yaparsınız. Siz ona, eski zamanda ayrılıp gitmiş genç bir takım delikanlıların durumla-nının ne olduğunu sorunuz. Çünkü, gerçekten onların hayret edilecek bir halleri olmuştu. Yine ona, dünyanın doğruları ve batılarına ulaşmış, oldukça dolaşmış bir kimseye dair soru sorunuz. Onun haberi ne olmuştur? Yine ona Ruh hakkında sorunuz, o nedir? Eğer size bunları haber verecek olursa, ona uyunuz, o bir peygamberdir. Eğer yapmayacak olursa, biliniz ki o, yalan uyduran bir kimsedir. Onun hakkında uygun göreceğiniz uygulamayı yapınız.

en-Nadr b. el-Haris ile Ukbe b. Ebi Muayt, Medine'den dönüp Mekke'ye geldiler ve Kureyşlilere şöyle dediler: Ey Kureyşliler topluluğu! Biz sizlere, sizin ile Muhammed arasında ayrıl edici hükmü vermenizi sağlayacak bir çözüm getirdik. Yahudi ilim adamları bizlere, ona sormamızı istedikleri bazı hususlar söylediler. Ve eğer bunlar hakkında size haber verirse o bir peygamberdir. Vermeyecek olursa, yalan uyduran bir kimsedir ve onun hakkında uygun gördüğünüzü yapınız, dediler.

Bunun üzerine Râsulullah (sav)'a gelip şöyle dediler: Ey Muhammed, sen bizlere, ilk zamanlarda ayrılıp gitmiş genç delikanlıların durumunu haber ver. Çünkü onların başından hayret edilecek şeyler geçmişti. İkinci olarak sen bize,

yeryüzünün doğularına ve batılarına gitmiş, oldukça dolaşmış bir adam hakkında haber ver, ayrıca bizlere Ruh'un ne olduğunu da bildir.

Râsulullah (sav) onlara: "Yarın size bu istediğiniz hususları haber vereceğim" deyip, "inşaallah" demedi. Onlar da yanından ayrılıp gittiler. İddia edildiğine göre Râsulullah (sav) onbeş gün geçtiği halde yüce Ailah bu konuda ona bir vahiy indirmede ve Cebrail de yanına gelmedi. Nihayet Mekke-liler, yalan haberler yayarak: Muhammed bize yarın haber vereceğini vadet-tiği haide, işte bu onbeşinci günün sabahı. Kendisine sorduğumuz herhangi bir şeyi haber vermedi, dediler. Nihayet vahyin gecikmesi Râsulullah (sav)'i üzdü, kederlendirdi. Mekkelilerin konuştukları ona ağır geldi. Daha sonra Cibril (a.s), Allah Cc.c) nezdinden ona Kelîf ashabının sözkonusu edildiği sûreyi getirdi. Bu sûrede, Hz. Peygamber'e, onlar için üzülmekten dolayı serzenişte bulunduğu gibi, ona sordukları genç delikanlıların durumu ile dünyayı dolaşıp gezmiş adamın haberini ve Ruh'un mahiyetine dair sorduklarının cevabını getirdi.

İbn İshak dedi ki: Bana nakledildiğine göre Râsulullah (sav), Hz. Cibril'e: "Ey Cibril! Senin hakkında olumsuz kanaat beslememize sebep teşkil edecek kadar bizden uzak kaldın" dedi, Cibril ona: "Biz, ancak Rabbinin emri ile ineriz. Bizim Önümüzdeki, arkamızdaki ve bu ikisinin arasındaki her şey yalnız O'nundur. Rabbin unutkan değildir" (Meryem, 19/64) diye cevap verdi.

Şanı yüce Allah sûreye, kendi yüce zatına hamd ile ve Râsulünün nübüvvetini sözkonusu ederek başladı. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr etmişlerdi. Yüce Allah, bu sûreye: "Hamd, kuluna Kitabı indiren... Allah'adır ki" diye buyurdu. Yani, Muhammed'e Kitabı indiren Allah'dır. Sen, Benim tarafımdan gönderilmiş bir Râsulsün. Yani bu, onların senin nübüvvetine dair sordukları hususu tahkik ile ifade etmektedir, "Ve onda hiç bir eğrilik komayan" yani Kitabı, hiç bir tutarsızlığı bulunmayan, son derece mutedil ve uygun şekliyle indiren Allah'adır. "Kİ o, dosdoğru bir Kitaptır. Kendi katından" yani, seni Râsul olarak gönderen Rabbinin nezdinden "şiddetli bir azabı" dünyada acil cezasını, âhirette de can yakıcı azabını "bildirmek, salih ameller işleyen mü'minlere de güzel bir mükâfat olduğunu müjdelemek için" indirmiştir. "Ki, o mükâfat içinde ebediyen kalacaklardır." Yani, kendilerinden başkalarının seni yalanladığı, senin getirdiğin hususlarda seni tasdik eden ve emretmiş olduğun amelleri işleyen kimseler, içinde ebediyen Ölmeyecekleri ebedilik yurdunda olacaklardır.

"Ve: Allah çocuk edindi, diyenleri uyarmak için" (el-Kehf, 18/4.) indirmiştir. Yani Allah, Kureyşlileri: Bizler Allah'ın kızları olan meleklerle ibadet ediyoruz, dediklerinden dolayı uyarmak içindir. Halbuki "onlarında" kendilerinden

ayrılmalarını ve dinlerini ayıplamalarını büyük bir şey olarak değerlendiren "babalarının da buna dair hiç bir bilgisi yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük!" (el-Kehf, 18/5)

Bununla, onların: Melekler Allah'ın kızlarıdır, sözlerini kastetmektedir. "Onlar, ancak yalan söylerler. Bu söze iman etmezler diye arkalarından üzümlere kendini helak edeceksin nerdeyse." (el-Kehf, 18/6) Çünkü Hz. Peygamber, onların iman edeceklerini umuyor idi. Umudu gerçekleşmeyince onlara üzüldü. Bununla, ona böyle yapma, denildi.

İbn Hişam dedi ki: Kendini helak edeceksin" buyruğu, Ebu Ubeyde'nin bana naklettiğine göre, nefisini helake sürükleyeceksin, anlamındadır. Şair Zu'r-Rimme de şöyle demiştir:

"Ey kederin kendisini helak ettiği kişi!

Takdirin elinden uzaklaştırdığı bir şey sebebiyle..."

Bu kelimenin çoğulu; şekillerinde gelir. Bu beyit, Zu'r-Rimme'ye ait bir kasidede yer almaktadır.

Araplar da; Bütün gayretimi ortaya koyarak ona nasihat verdim ve onun için kendimi helak ettim" derler.

"Hangisi daka güzel amelde bulunacak diye onları imtihan etmek için yeryüzünde bulunanları Biz ona bir süs yaptık." (el-Kelîf, 18/7) İbn İshak dedi ki: Yani, onların hangisinin emrime daha çok tabi olacağını, Benim itaatim gereğince amel edeceğini ortaya çıkarmak için böyle yaptık. "Bununla beraber Biz, onun" yani yerin üstünde "olan şeyleri elbet kupkuru bir toprak yaparız." (el-Kelîf, 18/8) Çünkü yeryüzünün üzerindeki her şey fanidir ve zeval bulacaktır. Dönüş de Bana olacaktır ve Ben herkese amelinin karşılığını vereceğim. O bakımdan, senin bu dünyada görüp duyduklarından dolayı kederlenme, bunlar seni tasalandırmasın.

İbn Hişam dedi ki: Toprak" kelimesi, yerin yüzü demektir. Çoğulu da; şeklinde gelir. Zu'r-Rimme, küçük bir ceylan yavrusunu anlatırken şöyle demektedir:

"Sanki o, başın kemiklerinde (etki yapan.) bir şarap sarhoşluğunun Kuşluk vaktinde toprağın üzerine attığı bir yavru gibidir."

Bu beyit, ona ait bir kasidede yer almaktadır. Saîd (toprak), aynı zamanda yol anlamına da gelir. Nitekim hadiste şöyle denilmektedir: " Suudât'da oturmaktan sakınınız."^[9] Yollarda oturmaktan sakınınız, demek istemektedir.

"Kupkuru" İfadesi hiç bir şey getirmeyen yer demek olup çoğulu: şeklinde gelir. Yağmur yağmayan yıl" demektir. Çoğulu da: Yağmur yağmayan yıllar" anlamındadır. Ayrıca böyle bii yılda kıtlık, kuraklık ve darlık da bulunur. Zu'r-Rimme, bir deveden söz ederken şöyle demektedir:

"Vurup itmek ile kıtlık ve sıkıntılar, karınlarında bulunanları tüketip bitirdi. Geriye sadece oldukça kalın kaburga kemikleri kaldı."

İbn İshak dedi ki: Daha sonra Hz. Peygamber'e sordukları bir husus olan genç delikanlıların kıssası ile ilgili vahyi aldı. Orada şöyle buyurulmak-tadır: "Sen, Kekfve Rakîm ashabını âyetlerimiz arasında hayret edileceklerden mi sandın?" (el-Kehf, 18/9) Yani, Benim kullarım arasında koymuş bulunduğum âyetlerim (delil ve belgelerim) arasında bunlardan daha çok hayret edilecek şeyler de vardır.

İbn Hişam dedi ki: Rakîm, onların durumlarına dair haberin yazılı olduğu, yazılı belge demek olup çoğulu "rukum" gelir. el-Accâc dedi ki:

"Ve yazılı bulunan mushafın karar kıldığı yer hakkı için."

Bu mısra da onun recez vcznindeki bir kasidesinde yer almaktadır.

İbn İshak dedi ki: Daha sonra şöyle buyurmaktadır: "Hani o yiğit delikanlılar bir mağaraya sığınmışlar ve şöyle demişlerdi: Rabbimiz! Bize, tarafından bir rahmet, işimizde bize doğruyu bulma başarısını ver! Bunun üzerine Biz de, nice yıllar mağarada kulaklarına vurduk. Sonra da iki zümreden hangisinin bekledikleri süreyi daha iyi hesap ettiğini ayırt edelim diye onları uyandırdık." (el-Kelif, 18/10-12) Daha sonra şöyle buyurulmakta-dsr: "Biz, sana onların kıssalarını gerçek şekli ile" doğru olarak bildirmek suretiyle "anlatalım: Gerçekten bunlar, Rabblarına iman eden genç yiğitlerdi. Biz de onların hidâyetlerini artırmıştık. Dikilip de: Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz, O'ndan başkasını ilah diye çağırmayız. O takdirde gerçekten son derece batıl bir söz söylemiş oluruz, dediklerinde Biz, kalplerine sabır ve metanet vermiştik." (el-Kelif, 18/13-14) Yani onlar, sizin bana bilginiz olmadık şeyleri ortak koştuğunuz gibi ortak koşmadılar.

İbn Hişam dedi ki: "Şetat: Batıl söz" hakkı aşır geçmek, aşırıya kaçmak demektir. A'şa b. Kays b. Sa'lebe de şöyle demektedir:

"Siz, (bize zulmetmekten) vazgeçecek inisiniz? Esasen haksızlık yapan ve aşırı giden kimseleri ancak

Yağın da, fitillerin de (tedavi etmek amacıyla) içine doldurulurken kaybolup gittiği derin bir yara gibi hiç bir şey (haksızlığından) alıkoymaz."

Bu beyit de-ona ait bir kasidede yer almaktadır.

İbn İshak dedi ki: "Şunlar, şu bizim kavmimiz, Ondan başka ilahlar edindiler. Bari onlara dair açık bir delil getirselerdi." (el-Kehf, 18/15) İbn İshak dedi ki: Yani kesin, susturucu bir delil getirselerdi ya... demektir. "Artık, Allah'a karşı yalan uydurandan daha. zalim kim olabilir. Madem ki onlardan ve Allah'dan başka tapmakta olduklarından ayrıldınız, o halde mağaraya sığının. Rabbiniz

size rahmetinden genişlik versin, işinizde size faydalı olanı hazırlasın. Güneş, doğduğu zaman, mağaların sağ tarafına yöneldiğini, battığında da onların sol yanlarından kayıp gittiğini görürdün. Kendileri ise oranın geniş bir yerinde idiler." (el-Kehf, 18/15-17)

İbn Hişam dedi ki: Meyletti, kayıp gitti" demek olup; den gelmektedir. Nitekim Ebu'z-Zahf el-Küleybî de bir beldeyi vasf ederken şöyle demektedir:

"Kurak otlağın gittiğimiz yoldan sapa kalması,

Üç gün susuz bırakılan ve dördüncüsünde suya salınan develeri çokça yorar."

Bu iki mısra da onun recez veznindeki bir kasidesinde yer almaktadır. "Sol yanlarından kayıp gittiğini" onlara değmeyip, sol tarafında onları bıraktığını "görürdün" demektir. Şair Zu'r-Rimme şöyle demektedir:

"Muşrif denilen yerin dağı andıran kum tepelerini sol taraflarında bırakıp geçen, Sağ taraflarında da el-Fevâris diye bilinen kum tepelerinin bulunduğu hevdeçlerinde bulunankadınlara (bakakaldım)."

Bu beyit de Zu'r-Rimme'ye ait bir kasidede yer almaktadır. (sakili}; Genişçe yer" demek olup, çoğulu da; şeklindedir. Şair de şöyle demektedir:

'Sen, kavmine rüsvaylık ve aşağılık (elbisesini) giydirdin Öyle ki, onların saygı duyulması gereken şeyleri mubah kabul edildi ve yurtlarının düzlüklerine dahi girilmiş oldu."

"Bu, Allah'ın âyetlerindendir." (el-Kehf, 18/17) Yani, kitap ehlinde onların durumlarını bilen kimselere karşı bir delildir. Kitap ehlinde bunlara, sana onlar hakkında soru sormayı emreden kimselere karşı onlara dair haberi gerçek surette verdiği için, senin peygamberliğinin doğruluğu hakkında açık bir belgedir. "Allah kime hidâyet verirse, o doğru yola erdirilmiştir. Kimi de saptırırsa artık onun için doğru yola erdirecek bir veli bulamazsın. Onlar uyuyor oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Biz onları sağ yanlarına, sol yanlarına çeviriyorduk. Onların köpeği ise, giriş yerinde iki kolunu uzatmıştır." (el-Kehf, 18/17-18)

İbn Hisara dedi ki: Giriş yeri," kapı demektir. Adi, Abd b. Vehb olan el-Absî de şöyle demektedir:

"Bana karşı kapısı asla kapanmayan ve benim oradaki iyiliğim Münker olarak kabul edilmeyen geniş, düzlük bir arazideki..."

Bu beyit, ona ait birkaç beyitten oluşan şiir de yer almaktadır. Bu kelime aynı zamanda "avlu" anlamına da gelir, Çoğulu; şeklindedir.

"Yanlarına çıkıp onları görseydin, mutlaka onlardan geri dönüp kaçırdın... Onların işine galip gelen kimseler ise..."(el-Kehf, 18/18-21) buyruğunda kastedilen kimseler, aralarından yönetici ve hükümdarlık sahibi kimseler demektir. "Mutlaka biz, yanlarında bir mescid edineceğiz dediler. Sayıları üçtür,

dördüncüleri köpekleridir diyecekler" (el-Kehf, 18/22.) buyruğunda kastedilen, bunlara dair soru sorutmasını Kureyşlilere emreden yalıu-dilerin ilim adamlarıdır. "Beştir, altıncıları da köpekleridir, diyecekler. Bu gay-bı taşlamaktır. Yedidir, sekizincileri köpekleridir, diyecekler. De ki:Rabbim onların sayısını en iyi bilendir. Onları pek az kimseden başkası bilemez. O halde bunlar hakkında zahir olan şeyden başkasıyla mücadele etme." Yani, onlarla bu konuda (bilgin olmadığı halde) tartışma. "Bunlara dair onlardan kimseye bir şey sorma."Çünkü onların bu gençlere dair bir bilgileri yoktur. "Hiç bir şey hakkında sakın: Ben bunu mutlaka yarın yapacağım, deme! Meğer ki Allah dilemiş ola. Unuttuğun zaman Rabbini an ve: Umulurki Rabbim beni bundan, doğruya daha yakın olana erdirir, de." (el-Kehf, 18/22-24) Yani, onların sana sordukları herhangi bir şey hakkında, bu mesele hakkında dediğin gibi, ben yarın size haber vereceğim demeyerek, "inşaallah" diye istisna yap. Unuttuğun takdirde de Rabbini an ve Rabbimin, sizin bana hakkında soru sorduğunuz şeyin doğru olanına beni ileteceğini umarım, de. Çünkü sen, Benim bu hususta sana ne yapacağımı bilemezsin.

"Onlar mağaralarında üçyüzyıl kaldılar, dokuz daha kattılar." Yani, onlar böyle söyleyecekler. Sen "de ki: Allah, ne kadar kaldıklarını en iyi bilendir. Göklerin ve yerin gaybt yalnız O'nundur. O, ne güzel görendir, ne güzel işitendir. Bunların, O'ndan başka hiçbir velileri yoktur. O, kimseyi hükmüne ortak yapmaz" {el-Kehf, 18/25-26) Yani. onların sana sordukları şeylerden hiçbir şey ona gizli kalmaz.[\[10\]](#)

Derim ki: Siret'de (İbn Hişam'ın Sİret'inde) Kehf ashabının haberine dair yer alan bilgiler bunlardır, biz de bunları orada yer aldığı şekliyle zikrettik. Zülkarneyn'İN haberine dair açıklamalar ileride gelecektir. Bu açıklamaları naklettikten sonra, tekrar sûrenin baştarafına dönerek diyoruz kî:

"Hamd... Allah'adır" ifadesinin anlamına dair açıklamalar, daha önceden geçmiş bulunmaktadır. el-Ahfeş, el-Kisaî, el-Ferrâ, Ebû Ubeyd ve tevil bilginlerinin büyük çoğunluğunun iddiasına göre bu sûrenin başında bir takdim-tehîr vardır ve buyruk: "Kuluna Kitabı indiren ve onda hiç bir eğrilik koma-yan ve onu dosdoğru olarak indiren Allah'a hamd olsun" demekür. Bu buyruktaki; Dosdoğru" kelimesi, hal olarak nasb edilmiştir. Kaladc ise şöyle demektedir: ifade, Kur'ân-ı Kerîm'deki siyakı üzeredir, takdim İle tehir sözkonusu değildir. Buyruğun anlamı da şöyledir: Biz, o kitapta bir eğrilik koraadık. Aksine onu dosdoğru bir kitap kıldık. ed-Dahhak'ın açıklaması da güzeldir ve ona göre buyruk: O dosdoğru bir kitaptır, demek olup, bu da: Hikmeti dosdoğru olup hatası, tutarsızlığı ve çelişkisi bulunmayan kitap anlamındadır.

"Dosdoğru" buyruğunun, önceki kitapları tasdik eden kitap, anlamında oiduğu söylendiği gibi, ebedî olarak taşıdığı hüccetlerle dosdoğrudur, diye de açıklanmıştır. Eğrilik" kelimesi mefulün bihtir. "Ayn" harfi esre-li olarak kullanılırsa dinde, görüşte, İşte ve yolda eğrilik anlamındadır. Üstün okunursa, (avec) ise kereste, duvar ve benzeri cisimlerdeki eğriliği anlatır, buna dair açıklamalar daha önceden (Al-i İmran, 3/99) geçmiş bulunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de hiçbir eğrilik, yani hiçbir kusur yoktur. Onda çelişki ve aykırılık bulunmaz. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Eğer o, Mlah'dan başkasından gelseydi, elbette içinde birbirini tutmayan birçok şeyler bulurlardı." (en-Nisa, 4/82)

O, Kur'ân-ı Kerim'i mahluk kılmadı, diye de açıklanmıştır. Nitekim İbn Abbas'ın, yüce Allah'ın: "Hiç bir eğriliği olmayan, Arapça bir Kur'ân olarak (indirilmiştir)" (ez-Zümer, 39/28) buyruğunu, o mahluk değildir diye açıkladığı rivayet edilmiştir. Mukatil, "eğriHk" kelimesini tutarsızlık ve aykırılık, diye açıklamıştır. Şair de şöyle demektedir:

"Ben arkadaşşıma saygım dolayısıyla sevgimi sürekli kılarım Sevgide eğri olan kimseden de hayır gelmez."

"Kendi katından" yani, kendi nezdinden, tarafından "şiddetli bir azabı bildirmek..." bu azabı bildirecek kişi de Muhammed veya Kur'ân-ı Ke-rim'dir. İfadede hazf edilmiş kelimeler vardır. Yani, kâfirlere Allah'ın cezasını bildirmek içia... takdirindedir. Bu şiddetli azab ise dünyada da olabilir, âhirette de olabilir.

"Kendi katından" buyruğunu Ebu Bekr, Asım'dan rivayetle "dal" harfi sakın ile birlikte işmam ile ve "nûn" harfini de esreli, "he" harfini ise sonunda vasi edilmiş bir "ya" ile okumuştur. Diğerleri "dal" harfini ötreli, "nûn" harfini sakın, "he" harfini de Ötreli okumuşlardır. el-Cevherî der ki: Katı, tarafı" kelimesi şeklinde olmak üzere üç türlü kullanılır. Şair de şöyle demiştir:

"Çenelerinden ta boynuna kadar..."

Yüce Allah'ın: "Salih ameller İşleyen mü'minlere de güzel bir mükâfat olduğunu" ki, o da cennettir "müjdelemekİçin (indirmiştir). Ki, o mükâfat içinde ebediyen" sonu gelmemek üzere "kalacaklardır" ve devamlı olup sonları gelmeyecektir.

"...lere... olduğunu" ifadesi, anlamındadır. Ancak, buradaki "müjdelemek" anlamındaki kelime, eğer beyân (temyiz) kabul edilecek olursa; de, "be" harfi takdirine gerek kalmaz. "Güzel bir mükâfat"; cennete götürecek büyük sevap ve mükâfat demektir. [11]

4. Ve: "Allah, çocuk edindi" diyenleri uyarmak için (indirmiştir).

5. Onların da, atalarının da buna dair hiç bir bilgisi yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük! Onlar ancak yalan söylerler.

"Ve: Allah, çocuk edindi, diyenleri uyarmak İçin" buyruğunda sözko-nusu edilenler yahudilerdir. Onlar, Uzeyr Allah'ın oğludur, demişlerdir. Hıristiyanlar: Mesih Allah'ın oğludur, dediler. Kureyşliler de: Melekler Allah'ın kızlarıdır, dediler. Sûrenin baştarafındaki uyarı korkutmak umumdur. Bu ise, Allah'ın oğlu vardır, diyen kimseler hakkında özel bir korkutup uyarmadır.

"Onların da, atalarının" geçmişlerinin "da buna dair hiç bir bilgisi yoktur." Onlar, bu sözlerini bilerek söylemiyorlar. Çünkü onlar, herhangi bir delile bağlı olmaksızın geçmişlerini taklid ederek bu iddiada bulunmuşlardır.

"Ağızlarından çıkan bu söz ne büyük!" buyruğundaki: "Söz" kelimesi temyiz olarak nasb edilmiştir. Bu söz, söz olarak ne büyüktür! demektir. el-Hasen, Mücahid, Yahya b. Ya'mer ve İbn İshak ise bunu merfu' olarak okumuşlardır. Yani, o söz çok büyüktür, demek olup, kastedilen de onların Allah çocuk edindi, şeklindeki iddialarıdır. Bu kıraate göre ayrıca hafz edilmiş kelime takdirine gerek yoktur. Bir şey, büyük ve azametli olduğu takdirde; denilir. ise, adam yaşlandı, anlamındadır.

"Ağızlarından çıkan bu söz" iradesi ise sıfat mahallindedir. "Onlar, ancak yalan söylerler" yalandan başka bir şey söylemezler. [\[12\]](#)

6. Bu söze iman etmezler diye arkalarından üzülererek kendini helak edeceksin nerdeyse.

"Bu söze" Kur'ân-ı Kerim'e "iman etmezler diye arkalarından üzülererek" küfürde kalışlarına kederlenerek ve öfkelenerek Üzülererek" kelimesi, temyiz olarak nasb edilmiştir- "kendini helak edeceksin" kendini helak edip öldüreceksin "nerdeyse" demektir. Buna dair açıklamalar da önceden geçmiştir. "Arkalarından" kelimesi, "Arkası, İzi" kelimesinin çoğuludur. da denilir. Yani, onların senden yüz çevirip arkalarını dönüp gitmelerinden dolayı kendini nerdeyse helak edeceksin, anlamındadır. [\[13\]](#)

7. Hangisi daha güzel amelde bulunacak diye onları İmtihan etmek için, yeryüzünde bulunanları Biz ona bir süs yaptık.

Yüce Allah'ın: "Yeryüzünde bulunanları Biz ona bîr süs yaptık" buyruğu ile ilgili

açıklamalarımızı iki başlık halind e sunacağız: [\[14\]](#)

1.Yeryüzünün Zinetleri;

Yüce Allah'ın: "...Yeryüzünde bulunanları Biz ona bir süs yaptık" anlamındaki buyrukta yer alan; "...bulunanlar" ile "Bir süs" kelimeleri iki ayrı mef'ûldür Buradaki "süs C'zinet.)" yeryüzünde bulunan her şeydir. O bakımdan bu ifade umumdur, çünkü hepsi de bunları yoktan var edene delildir. İbn Cübeyr, İbn Abbas'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Burada "süs" ile erkekleri kastetmiştir. İkrime'nin rivayetine göre İbn Abbas ve ayrıca Mücahid'in görüşlerine göre buradaki süsten kasıt, halifeler ve emirlerdir.[\[15\]](#)

İbn Ebî Necih de Mücahid'den, o, İbn Abbas'tan, yüce Allah'ın: "Yeryüzünde bulunanları Biz ona bir süs yaptık" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: İlim adamları yeryüzünün süsüdür.

Bir kesim de şöyle demektedir: Yüce Allah bununla davaları, elbiseleri, meyve ve mahsulleri, yeşillikleri, sulan ve buna benzer süs özelliğini taşıyan şeyleri kastetmektedir. Çıplak dağlar ile süs özelliği bulunmayan yılanlar ve akrepler gibi şeyler ise; bunun kapsamına girmemektedir.

Ancak, buyruğun umum ifade ettiğı ve yeryüzünde bulunan her bir şeyin yaratılması, sanatı ve muhkem kılınışı açısından bir süs özelliğini taşıdığı görüşü daha uygundur.

Âyet-i kerime, Hz. Peygamber'! (sav) teselliye daha ileriye götürmektedir. Yani, ey Muhammedi Dünya ve dünyada yaşayanlar sebebiyle üzülp kederlenme! Çünkü Bizler bunları, dünyada yaşayanlar için bir imtihan ve bir sınama sebebi kıldık. Onlardan kimisi iyice düşünür ve iman eder, kimisi inkâr eder. Diğer taraftan önlerinde kıyamet günü vardır, gelecektir. O halde onların küfre sapmaları senin gözünde büyümesin. Nasıl olsa Biz, onlara amellerinin karşılığını vereceğizdir. [\[16\]](#)

2. Güzel Ameller:

Bu âyet-İ kerimenin anlamı, Peygamber (sav)'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "Şüphesiz ki, dünya yeşildir, tatlıdır. Allah da sizi orada halifeler yapmıştır, sizin nasıl amelde bulunacağınıza bakmaktadır."[\[17\]](#) Hz. Peygamber'in şu buyruğu da bunu andırmaktadır: "Sizin için en çok korktuğum şey, Allah'ın size karşı çıkartacağı dünya hayatının

süsüdür." (Bir adam); Dünya hayatının süsü nedir? diye sordu, O: "Yeryüzünün bereketleridir" diye buyurdu.^[18] Bu hadisleri Müslim ve başkaları, Ebu Said el-Hudrî yoluyla rivayet etmişlerdir.

Anlamları da şudur: Dünya, lezzeti itibariyle insanın hoşuna gider. Görünüşü İtibari ile de beğenilir bir durumdadır, Görünüşü, insanın hoşuna giden, lezzet ve tadı güzel olan meyveler buna örnektir. Allah bunlarla, hangilerinin daha güzel amelde bulunacağını ortaya çıkarmak için kullarını imtihan etmektedir, "Daha güzel amelde bulunmak'tan kasıt İse, dünyalığa karşı kimin daha zahid, ve dünyalığı kimin daha çok terk edeceğinin ortaya çıkarılması demektir.

Kulların, Allah'ın süslü gösterdiği bu hususlarda, Allah'ın masiyetinden uzak durmaları ise, ancak Allah'ın bu konuda kendilerine yardımcı olması ile mümkündür. Bundan dolayı Hz. Ömer, Buhârî'nin naklettiğine göre şöyle dermiş: Allah'ım! Bizler, Senin bize süslü ve güzel gösterdiğin şeylerle sevinmekten başkasını yapamayız. Allah'ım! Ben Senden, bunu hakettiği şekilde intak etme inkânını bahşetmeni diliyorum.^[19] Böylelikle Hz. Ömer, yüce Allah'dan bu güzellikleri hak olan yerlerde harcayıp infak etmeye Allah'ın kendisine yardımcı olması için dua etmiştir. İşte Hz. Peygamber'in: "Kim, o malı (aldığı kimseden) gönül hoşluğu ile alırsa, o kimseye o malda bereket ihsan olunur. Her kim de onu hırs ve tama' ile alırsa, yediği halde doymayan kimseye benzer"^[20] buyruğu bu demektir.

İşte dünyalıktan pekçok şey elde etmek isteyen kimse de, ne ele geçirirse bir türlü onunla yetinmez. Aksine, bütün gayretiyle daha çok dünyalık toplamaya çalışır. Bunun sebebi, yüce Allah'dan ve Râsulünden gelen buyrukları gereği gibi kavrayamamaktır. Çünkü dünyalık ile birlikte fitneye düşmek ve kurtulamamak, çoğunlukla görülen bir husustur. Fitneden uzak kalan, kendisine: yetecek kadar rızık verilen ve Allah'ın kendisine verdikleri ile yetinen kimse, gerçekten kurtulmuş olur,

İbn Atiyye der ki: Babam, -Allah ondan razı olsun- yüce Allah'ın: "Hangisi daha güzel amelde bulunacak diye" buyruğu hakkında şöyle derdi: Güzel amel, iman ile birlikte malı hak olan yerden almak, hak olan yere harcamak, farzları eda etmek, haramlardan uzak durmak ve mendup olan işleri de çokça işlemektir.

Derim ki: Bu, güzel bir sözdür. Lafızları itibari ile özlüdür, anlamı itibariyle de belîğdir. Peygamber (sav I ise bunu tek bir cümlecikte toplamıştır. Bu onun, Süfyan b. Abdullah esSekafTnin kendisine: Ey Allah'ın Râsulü! İslâm hususunda bana öyle bir söz söyle ki, senden sonra ona dair hiç bir kimseye soru sormayayım -bir başka rivayette İse "senden başka" şeklindedir- demesi üzerine

söylediği: "Allah'a iman ettim de, sonra da dosdoğru ol"[21] sözüdür. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

Süfyan es-Sevrî de şöyle demiştir: "Daha güzel amel" dünya hayatında daha çok zâhid olmak demektir. Ebu İsâm el-Askalanî de aynı şekilde: "Daha güzel amel" demek, dünyayı daha çok terk etmek demektir, demiştir.

Zühde dair ilim adamlarının ifadeleri farklı farklıdır. Kimileri şöyle demiştin Zühde, emelin kısa tutulmasıdır. Yoksa katı şeyler yemek ve aba giyinmek değildir. Bu ifadeler Süfyan es-Sevrî'ye aittir.

Bizim (Maliki mezhebine mensup) ilim adamlarımız da şöyle demektedir: Süfyan, bu.sö2ünde doğru söylemiştir. Allah ondan razı olsun. Çünkü emelini kısa tutan kimse, yiyeceklerine ileri derecede özenmez, giyecekleri hususunda da ince eleyip sık dokumaz. Dünyadan kolayına gelen kadarını alır ve kendisini maksuduna ulaştıracak kadarıyla yetinir.

Bir kesim de şöyle demiştir: ÖvuS inekten de, övülmeyi sevmekten de nefret etmek demektir. Bu da el-Evzaî'nin ve bu görüşü kabul eden başkalarının kanaatidir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Dünyayı tümüyle terk etmek, zühdün kendisidir. Kişi onu terketmeyi ister sevsin, ister bundan hoşlanmasın. Fudayl'ın da görüşü budur,

Bişr b. el-Haris'ten şöyle dediği nakledilmektedir: Dünyayı sevmek, İnsanlarla karşılaşmayı sevmek demektir. Dünyaya karşı zahid olmak ise, insanlarla karşılaşmakta zahid olmak (ona rağbet etmemek) dir.

Yine Fudayl'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Dünyada zahid olmanın aîameti İnsanlara karşı zahid olmaktır. Bir başka kesim de şöyle demektedir: Dünyayı terk etmeyi, dünyalığı ele geçirmekten daha çok sevmedikçe kişi za-İnd olamaz. Bu da İbrahim b. Edhem'in görüşüdür. Bir diğer kesim de şöyle demektedir: Zühde, kalbin İle dünyaya zahid olmak (rağbet etmemek) dir. Bu görüş de İbnü'l-Mübarek'e aittir. Bir diğer kesim de şöyle demektedir: Zühde, ölümü sevmektir. Ancak, birinci görüş mana itibariyle bütün bu görüşleri kapsayan umumî bir görüştür, o bakımdan onu kabul etmek daha uygundur. [22]

8. Bununla beraber Biz, onun üstünde olan şeyleri elbet kupkuru bir toprak yaparız.

Bu buyruğa dair açıklamalar daha önceden (İbn İshak'dan yapılan nakiller sırasında) geçmiş bulunmaktadır. Ebu Selîl dedi ki: Bundan kasıt, adeta bitkisi koparılmış bitkisiz topraktır. kesmek demektir, Yağışsız yıl" ifadesi de buradan

gelmektedir. Recez vezninde şair şöyle demektedir:

"Yağmur yağmayan o yıllar, onları önüne katıp sürüklemiştir."

"Adeta koparılıp izale edilmişçesine üzerinden herhangi bir bitki, imar ve benzeri hiçbir şey bulunmayan yer" demektir.

Bu buyrukta kıyamet günü kastedilmektedir. O günde yer, dümdüz olacak, arkasında gizlenilip saklanılacak bir yer bulunmayacaktır.

en-Nehhas der ki: Sözlükte "Bitki bulunmayan yer" demektir, el-Kisaî de şöyle demektedir: tabiri, "yerde bitki ve ekin namına bir şey kalmadı" demektir. Bir topluluğun bir yerde bulunan bitki ve ekini tamamiyle yiyip bitirdiklerini anlatmak için kullanılır. Bu şekilde ekini yiyilip bitirilmiş araziye de; denilir.

[\[23\]](#)

9- Sen, Kehf ve Bakîm ashabını hayret edilecek âyetlerimizden mi sandın?

Sibeveyh'in görüşüne göre, "Yoksa... mi, ma, mu" edatı, başına is-tiflâm (soru) hemzesi gelmeksizin kullanılacak olursa, hem; "Yoksa, hayır" hem de istifham hemzesi anlamındadır. Ve munkatı' diye bilinen de budur. Buradaki bu edatın "kendini heiâk edeceksin nerdeyse" deki İstifham anlamına atıf olduğu, yahut inkârı istifham hemzesi anlamında olduğu söylenmiştir.

Taberi der ki: Bu, Peygamber (sav)'ın, Kehf ashabının hayret edilecek bir durumda olduğunu zannetmesi üzerine takriri bir istifham olup onun bu durumunun inkârı (yani durumun aslında böyle olmadığı) anlamındadır. Yani, sana bu hususta soru soranların bu konuyu sana karşı büyük gösterdikleri gibi, senin gözünde de bu iş büyümesin. Çünkü Allah'ın sair âyetleri onların bu kıssalarından daha büyük ve daha yaygındır. İbn A.bbas, Mücahid, Ka-tade ve İbn tsliak'ın görüşü budur.

Burada hitap Peygamber (sav)'a dır. Şöyle ki: Müşrikler ona, bir türlü bulunamayan genç delikanlılar, Zülkarneyn ve Ruh'a dair soru sormuşlardı. - Önceden geçtiği üzere- vahyin gelmesi de gecikmişti. Vahiy gelince yüce Allah Peygamberine şöyle dedi: Ey Muhammedi Sen, Kehf ve Rakım ashabının hayret edilecek âyetlerimizden olduğunu mu sandın? Yani, onlar âyetlerimizden hayret edilecek şeyler değildir. Bilakis, âyetlerimiz arasında onların haberlerinden daha çok hayrete düşürecek olanlar da vardır.

el-Kelbî dedi ki: Göklerin ve yerin yaratılışı onların haberlerinden daha çok hayret edilecek bir şeydir. ed-Dahhak dedi ki: Benim, seni haberdar ettiğim gaybe dair hususlar, bunlardan daha çok hayret edilecek şeylerdir, el-Cüneyd de şöyle demektedir: Senin, İsra olayın daha çok hayret edilecek bir husustur. el-

Maverdîde şöyle demektedir: İfadenin anlamı nefîydir. Yani, Bizim bu konuda sana haber verişimiz sözkonusu olmasaydı, sen öyle bir şey zannetmeyecektin. Ebu Sehl de şöyle demektedir: Bu istifham, takrir anlamındadır. Yani, sen böyle bir şey mi zannettin? Gerçek şu ki; onlar hayret edilecek bir durumdaydılar.

Kehf (mağara), dağın içindeki geniş bir oyuk demektir. Geniş olmayana ise, ğâr (mağara) denilir. en-Nakkaş, Enes b. Malik'den şöyle dediğini nakletmektedir: Kehf demek, dağ demektir. Ancak bu, dilde meşhur olan bir anlam değildir.

"Rakım" hakkında ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. İbn Abbas der ki: Kur'ân'da ne varsa hepsini biliyorum, dört şey .müstesna: Bunlar; Gislîn (el-Hâkka, 69/36), Hannân, (Meryem, 19/13), Evvâh (et-Tevbe, 9/114) ve Ra-kîm kelimeleridir. Bir seferinde de ona Rakîm'e dair soru sorulmuş, o da şu cevabı vermişti: KaTb, Rakim'in çıkıp ayrıldıkları bir kasaba olduğunu iddia etmişti. Mücahid de, Rakım bir vadidir, demiştir. es-Süddî ise: Rakîm, mağaranın üzerindeki kaya parçasıdır, demiştir.

İbn Zeyd de şöyle demiştir: Rakîm, Allah'ın, durumunu bize karşı örttüğü ve ona dair olayı bize açıklamadığı bir kitaptır (yazıdır). Bir başka kesim de şöyle demektedir: Rakîm, bakırdan bîr tablet üzerindeki bir ya2ıdır. İbn Abbas da şöyle demiştir: Kâfirler, ellerinden kaçan genç delikanlıların olayını yazdıkları ve bunu kendileri İçin bir tarih başlangıcı olarak kabul ettikleri, üzerinde, aralarından ayrıldıkları zamanı ve kaç kişi olduklarını, kimlerle birlikte bulunduklarını kaydettikleri kurşundan bir tabeladır. el-Ferra da böyle demiştir: Rakîm, kurşundan bir tablet olup orada isimlerini, neseble-rini, dinlerini ve kimden kaçtıklarını yazmışlardı.

İbn Atiyye der ki: Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre bu toplum, olayları tarihleriyle tesbit eden bir toplumdur. Bu ise, o ülkenin önemli bir meziyetidir ve faydalı bir iştir. Bütün bu görüşler ise, "er-Rakîm" kelimesinin anlamından çıkartılmıştır. "Yazılmış bir kitaptır" (el-Mutaffîfîn, 83/9) buyruğu da buradan gelmektedir, (oldukça zehirli bir yılan türü olan) "el-Erkam" ad) da çizgileri dolayısıyla buradan geldiği gibi suyun akıp saptığı yer anlamındaki "Rakmetü'l-Vadi" de buradan gelmektedir.

İbn Abbas'dan gelen rivayetler arasında çelişki sözkonusu değildir. Çünkü birinci görüşü o, Ka'b'dan işitmişti. İkinci görüşü İse, sonradan Rakim'in anlamım öğrenmesi üzerine ifade etmiş olma ihtimali vardır.

Said b. Cübeyrde ondan şöyle dediğini rivayet etmekledir: İbn Abbas, Kehf ashabını söz konusu ederek şöyle dedi: Bu genç delikanlıların önada olmadıkları anlaşılnca, yakınları onları araştırıp bulmak istediler. Onları bulamadılar. Durum, hükümdara arz edilince şöyle dedi; İleride bunların oldukça önemli bir

durumları olduğu ortaya çıkacaktır. Sonra, kurşun bir tablet hazırlattı ve üzerine İsimlerini yazıp onu hazinesine koydurdu, tşte "Rakîm" denilen şey bu tabi enir. Şöyle de denilmiştir: Hükümdarın sarayında iki mü'min şahıs vardı. Bunlar, bu gençlerin durumunu, isimlerini ve neseblerini kurşun bir tablete yazdırdıktan sonra bakırdan bir sandukanın içine yerleştirdiler ve bu sandukayı da inşaatın içerisine yerleştirdiler. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yine Ibn Abbas'dan nakledildiğine göre Rakîm, yanlarında bulunan ve içinde İsa (a.s)!ın dininden şeriat olarak benimseyip kabul ettikten hükümlerin yazılı olduğu bir kitaptır.

en-Nakkaş ise, Katade'den şöyle dediğini nakletmektedir: Rakîm'den kasıt, onların kullandıkları gümüş paradır.

Enes b. Malik ve eş-Şa'bî de şöyle demektedir: Rakîm, onların köpekleridir, ikrime ise, Rakim divit demektir, demiştir.

Rakîm'in, Hz. Hızır'ın doğrulttuğu duvarın altında bulunan gümüş levhalar olduğu da söylenmiştir. BİR diğer görüşe göre Rakîm ashabı, üzerlerine mağaranın kapandıktan sonra, onlardan her birisinin kendi sal İh amellerini sözkonusu ederek kurtulan kimselerdir.[\[24\]](#)

Derim ki: Bu hususta Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiği bir haber vardır.[\[25\]](#) Buhârî de bu kanaati benimsemiştir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Yüce Allah, Kehf ashabına dair haber vermekle birlikte, Rakîm ashabı hakkında hiç bir haber vermemiştir.

ed-Dahhak da şöyle demektedir: Rakîm, Rum diyarında bulunan ve içinde Kehf ashabını andıran bir şekilde uyuyor gibi bulunan yirmi bir kişinin bulunduğu bir mağaradır. Buna göre Rakîm ashabı, Kehf ashabının başından geçenler gibi başlarından bir olay geçen başka bir takım delikanlılardır. Doğrusunu en İyi bilen Allalı'dır.

Rakîm'in, içinde Kehf in bulunduğu ve Filistin yakınlarında bir vadi olduğu da söylenmiştir. Bu kelime, su yatağı demek olan "Rakmetü'l-Vadi"den alınmadır. Mesela, sen rakme'den ayrılma, diife (kıyıyı) yi bırak, denilir. Bu açıklamayı da el-Gaznevî nakletmektedir.

İbn Atiyye dedi ki: Pek çok kimseden işittiğime göre Şam'da (Suriye topraklarında) İçinde birtakım ölümler bulunan bir mağara varmış. O mağaraya yakın yerlerde bulunanlar, bunların Kehf ashabı olduğunu iddia ederler. Bunların da üzerlerinde Rakım diye adlandırılan bir mescid ve bina ve bir de (yakınlarında) kemikleri çürümüş bir köpek de bulunmaktadır.

Endülüs'te Gırnata taraflarında Levşe adlı bir kasabanın yakınlarında içinde bir takım ölümlerin bulunduğu, beraberlerinde de çürümüş bir köpek bulunan bir

mağara vardır. Onların çoğunluğunun etleri kemiklerinden soyulmuş olmakla birlikte; bazılarının da etleri durmaktadır. Pek çok asırlar ve nesiller geçmiş bulunmakla birlikte onların hakkında herhangi bir bilgi izine rast-layamadık. Bazı kimseler bunların Kehf ashabı olduğunu iddia etmektedir. Ben de, 504 yılında onların bulundukları yere girdim ve bu halde olduklarını gördüm. Üzerlerinde bir mescid bulunuyordu. Onlara yakın bir yerde de Rakîm diye adlandırılan Rum yapısı bir bina da vardı. Bu, adeta bazı duvarları geriye kalmış harabe bir saraya benziyordu. Bu harap olmuş ve mezkur yerden uzak düzlük bir yerde idi. Gımata'mn yüksek taraflarında kıble cihetinde ise, Dakyus şehri diye anılan eski bir Roma kenti bulunmaktadır. Biz bu kentin kalıntıları arasında mezar ve benzeri oldukça garip eserlere rastgeldik.

Derim ki: İbn Atiyye'nin Endülüs'te gördüğünü söylediği Ashab-ı Kehf'den başkalarıdır. Çünkü yüce Allah, Ashab-j Kehf hakkında: "Yanlarına çıkıp onları görseydin, mutlaka onlardan geri dönüp kaçardın ve hiç şüphesiz onların korkusuyla dolardın" (AS. âyet) diye buyurmaktadır, ibn Abbas da Mu-aviye'ye, onları görmek istemesi üzerine şöyle demişti: Yüce Allah, senden daha hayırlı olan bîr kimseye bu hususta müsaade etmemiştir. Bu buyruğa dair açıklamalar kıssanın sonunda gelecektir.

Mücahid de yüce Allah'ın: "Hayret edilecek âyetlerimizden mi sandın?" buyruğu hakkında şöyle demektedir: Onlar gerçekten hayret edilecek bir durumda idiler, ibn Güreye de ondan, böyle dediğini rivayet etmektedir. O, kanaatine bu ifadenin Peygamber (sav)'ın onların hayret edilecek bir durumda olduklarını kabul etmesinin İnkâr edilmediği görüşündedir. Yine İbn Ebî Necîh, şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bunlar bizim âyetlerimiz arasında en-hayret edilecek olanları değildir, demektir. [26]

10. Hani o yiğit delikanlılar mağaraya sığınmışlar ve şöyle demişlerdi: "Rabbimiz, bize tarafından bir rahmet, İşimizde bize doğruyu bulma başarısını ver!"

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [27]

1. Mağaraya Sığınan Delikanlılar:

Yüce Allah'ı n: "Hani, o yiğit delikanlılar mağaraya sığınmışlar... di" buyruğu ile ilgili olarak rivayet edildiğine göre bunlar, kâfir hükümdar Dakyus -Dakinûs ve Dakyanûs da denilmektedir- şehrinin ileri gelenlerinin oğullarından bir topluluk

idiler. Yine rivayet edildiğine göre bunlar, alun bilezikler takınan, boyunlarına gerdanlıklar takan ve örüklü kimselerdi. Bunlar, Rumlardan olup Hz, İsa dinine tabi olmuşlardı. ITz. İsa'dan önce oldukları da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır.

İbn Abbas dedi ki: Dakyânûs diye bilinen hükümdarlardan birisi, Üfsûs (Eiesus, Efes) denilen Bizans şehirlerinden bir şehri eline geçirir. Bu şehrin Tarasus (Tarsus) olduğu da söylenmiştir. Bu hükümdar, İsa (a.s) döneminden sonra idi. Putlara tapınmayı emrederek, şehir halkını da putlara tapmaya davet etti. Gizlice Allah'a İbadet eden yedi genç vardı. Onların bu durumları hükümdara iletilince, hükümdardan korkup geceleyin kaçtılar. Beraberinde köpek bulunan bir çobana rastladılar. Çoban da onlara katıldı ve mağaraya sığındılar. Hükümdar onları mağaranın ağzına kadar takip etti. Onların mağaraya girdiklerinin izini görmekte birlikte, çıktıklarının izini lesbit edemedi. Bunun üzerine mağaradan içeriye girdiler. Allah, onların basiretlerini kör ettiğinden hiç bir şey göremediler. Bunun üzerine hükümdar: Üzerlerine mağaranın kapısını kapatınız. Böylelikle mağaranın içinde açlıktan ve susuzluktan ölsünler! talimatını verdi.

Mücahid'in, yine İbn Abbas'dan rivayetine göre, bu genç delikanlılar, putlara ibadet eden, onlara kurban kesen ve Allah'ı inkâr eden bir hükümdarın dini üzere idiler. Şehir halkı da bu konuda hükümdara tabi olmuştu.

en-Nakkaş'ın naklettiğine göre, bu genç delikanlılar Havarilerden birisinden yahut kendilerinden önce iman eden müzminlerden birisinden bazı bilgiler edindiler ve Allah'a iman edip basiretleri ile de insanların yaptıkları işin çirkinliğini gördüler. O bakımdan, bu hak dine ve Allah'a ibadete bağlandılar. Bu durumları hükümdara götürüldü ve ona şöyle denildi: Bunlar senin dininden ayrıldılar, senin ilâhlarını hafife alıp onları inkâr ettiler.

Hükümdar onları huzuruna çağırdı ve kendi dinine tabi olmalarını, ilâhlarına da kurban kesmelerini emretti. Bu yoldan ayrılacak olurlarsa onları öldürülmekle tehdit etti. Rivayet olunduğuna göre onlarda bu hükümdara: "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir... Madem ki onlardan ve Allah'dan başka tapmakta olduklarından ayrıldınız..." C15-16. âyetler) dediler

Yine rivayet edildiğine göre, buna yakın sözlerle ona cevap vermeleri üzerine hükümdar onlara şöyle dedi: Siz, akli ermeyen, akılsız gençlersiniz. Ben de size karşı aceleci davranmayacak, bunun yerine size karşı temkinli hareket edeceğim. Haydi evlerinize gidiniz, durumunuzu iyice düşünüp görüşünüzü tesbit ediniz ve benim dinîme geri dönünüz. Bu sözlerinden sonra da onlara bir süre belirledi. Daha sonra belirlediği bu süre zarfında yolculuğa çıktı. Gençler, dinlerini kurtarmak için kaçmak konusunda birbirleriyle danıştılar. Birisi onlara şöyle

dedi: Ben, fi Lan dağda bir mağara biliyorum. Babam, oraya koyunlarını götürürdü. Haydi biz de oraya gidelim ve Allah bize önümüzü açıncaya kadar orada saklanalım. Kivâye: olunduğuna göre, sopa ve top oynayarak çıktılar, topu kimse onların kaçtığını farketmesin diye, gidecekleri yol istikametinde yuvarlıyorlardı.

Yine rivayet edildiğine göre bunlar, bilgili ve kültürlü kimseler idi. Bir bayram törenine katılmak üzere çıktılar ve herkes ile birlikte bunlar da atlarına bindiler. Daha sonra sopalarıyla oynamaya koyuldular ve bu şekilde kaçıp kurtuldular.

Vehb b. Münebbih'in rivayetine göre; önceleri Hz. Meryem'in oğlu Hz. İsa'nın Havarilerinden birisi, bu As(ıab-ı Kehf in bulunduğu şehire girmek istiyordu. O bakımdan hamamı bulunan birisinin yanında ücretle işçi girdi ve orada çalışmaya başladı. Hamamın sahibi, onun işinde çok büyük bir bereket olduğunu gördü ve bütün işlerini ona teslim elti. Şehirden bazı gençler bu adamı ile tanıştılar. O da onlara yüce Allah'ı tanıttı ve onlar da ona iman ettiler, dini üzere o kişiye tabi oldular. Onunla içli dışlı oldukları her tarafa yayıldı. Birgün, sözü geçen hamama hükümdarın oğlu bir kadın ile başba-şa kalmak istedi. Ancak, havari bu işi yapmamasını ona söyledi, o da yapmadı. Bir defa daha geldi, yine bu işi yapmamasını istedi. Ancak, hükümdarın oğlu ona sövüp saydı ve yanındaki fahişe ile birlikte hamama girmekte kararlı olduğunu gösterdi. Hamama girmekle birlikte ikisi de orada öldüler. Bunun üzerine o havari ve arkadaşları bunları öldürmek ile suçlandı. Hep birlikte kaçıp mağaraya girdiler. Kehf ashabının şehirlerinden çıkışları konusunda bundan başka açıklamalar da vardır.

Köpeğe gelince; rivâye edildiğine göre, onlara ait bir av köpeği idi. Bir başka rivayete göre onlar, yolda giderken köpeği bulunan bir çobana rast geldiler. Çoban da kanaatlerini kabul ederek onlara uydu, köpek de onlarla birlikte gitti. Bunu da İbn Abbas söylemiştir. Köpeğin adı Mumrân idi. Kitmir olduğu da söylenmiştir.

Kehf ashabının isimlen ise Arapça değildir. Onların isimleriyle ilgili bilgiyi veren senet oldukça gevşektir. Taberî'nin naklettiği isimler şöyledir: En büyükleri ve onlar adına konuşan kişi olan Mekseimînâ, Mahseymilînînâ ve Yemliha; -uyandıktan sonra aralarından şehire gümüş para vererek gönderdikleri kişi budur.- Martûs, Keşentûş, Deynamûs, Yetûnus ve Birûnus. Mu-katil dedi ki: Köpek, Mekselmînâ'ya ait idi. En yaşlıları oydu ve koyunları bulunan birisi idi.

[\[28\]](#)

2. Dinini Yaşamak İçin Zalimlerin Baskısından Kaçmak ve Uzletin Mahiyeti

Bu âyet-i kerime, insanın dinini kurtarmak için ailesini, çocuklarını, yakın akrabalarını, arkadaşlarını, vatanını ve mallarını dininde fitneye düşürülmek korkusu ile karşı karşıya kalacağı mihnetler dolayısıyla dini uğrunda kaçıp hicret etmek hususunda açık bir hüküm ihtiva etmektedir. Peygamber (sav) da dinini kurtarmak için yurdundan kaçmıştır. Ashabı da böyle yapmıştır. en-Nahl Suresi'nde (.16/81. âyet, 2. başlıkta) geçtiği üzere mağarada bir süre kalmış olduğu gibi, yüce Allah da bunu et-Tevbe Sûresi'nde (9/40. âyette) açık bir nas ile ifade etmiştir; bu buyruğa dair açıklamalar daha Önceden geçmiş bulunmakladır. Hepsi de dinlerinin esenliğe kavuşması ve kâfirlerin fitnesinden kurtuluş ümidiyle vatanlarından göç etmiş, kendi topraklarını, yurtlarını, ailelerini, çocuklarını, yakınlarını, kardeşlerini, terk etmişlerdir. Buna göre, dağlarda yaşayıp mağaralara girmek insanlardan ayrılarak yaratıcı ile başbaşa kalmak ile zalimlerden kaçmanın cevazı, peygamberlerin ve Allah'ın gerçek dostlarının bir sünnetidir. Rasûlullah (sav), uzletin faziletine dikkat çektiği gibi, ilim adamlarından bir topluluk da, özellikle fitnelerin başgösterme-si ve insanların bozulması döneminde bunun faziletine dikkat çekmişlerdir. Yüce Allah da Kitabında bunu açık nas ile belirterek: "O halde mağaraya sığın" diye buyurmaktadır.

İlim adamları derler ki: İnsanlardan ayrılıp uzlete çekilmek, kimi zaman dağlarda ve dağ yollarında, kimi zaman deniz kıyılarında ribatlarda (serhad-lerde), kimi zaman da evlerde olur. Haberde şöyle denilmektedir: "Fitne oldu mu, bulunduğun yeri gizle ve dilini de tut!" Burada da özellikle herhangi bir yer sözkonusu edilmemektedir. İlim adamlarından bir kesim de uzleti, -eğer onlar arasında bulunuyorsan- kötülükten ve kötülük işleyen kimselerden kalbinle ve amelinle uzak durmak, diye kabul etmişlerdir. İbnü'l-Mü-barek uzleti açıklarken şöyle demektedir: Uzlet, beraberinde bulunduğun topluluğun Allah'ı anmaya dalmaları halinde senin de aynı şekilde onlarla Ak-re dalmandır. Başka bir şeye dalaçak olurlarsa, senin susmandır.

el-Bağavi, İhtı Ömer'den, o, Peygamber (sav)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "İnsanlarla oturup kalkan ve onların eziyetlerine sabreden bir mü'min, onlarla birlikte oturup kalkmayan ve eziyetlerine sabretm ey enden daha hayırlıdır."[\[29\]](#) Yine Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir. "Mü'minler İçin manastır olarak evleri ne iyidir!"[\[30\]](#) Bu hadis, el-Ha-sen ve başkalarından hasen olarak gelen rivayetlerdendir.

Ukbe b. Amir de, Rasûluah, (sav)'a: Kurtuluş nedir ey Allah'ın Rasûlü? diye sorunca, Hz. Peygamber şöyle cevap vermişti: "Ey Ukbe, dilini tut, evin sana

yetsin ve günahların dolayısıyla da ağla." [31] Yine Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İnsanlar, öyle bir zamana erişeceklerdir ki, müslüman kişinin en hayırlıları fitnelerden kaçarak dinini kurtarmak kastiyle kendileriyle dağların başlarında dolaşacağı ve yağmur düşen yerleri bulup arkalarından gideceği koyunları olacaktır." [32] Bu hadisi Buhârî rivayet etmiştir.

Ali b. Sa'd da el-Hasen b. Vâkid'den şöyle dediğini nakletmektedir: Ra-sûlullah (sav) buyurdu ki: "Yüzseksen yılı oldu mu, artık ümmetim için bekârlık, uzlet ve dağ başlarında ruhbanlık etmek helâl olacaktır." [33]

Yine Ali b. Sa'd, Abdullah b. el-Mübarek'den, o, Mübarek b. Fedale'den, o, el-Hasen'den, o, Rasûlullah (sav)'a ref ederek şöyle dediğini nakletmektedir: "İnsanlar, öyle bir zamana geleceklerdir ki, dinine bağlı bir kimsenin dininin esenliğe kavuşması, ancak dini ile bir dağın tepesinden, bir başka dağın tepesine, yahut bir yerden bir başka yere kaçıp giden kimse için mümkün olacaktır. Artık böyle bir şey oldu mu, maişet ancak Allah'a isyan ile elde edilir. Ve bu da oldu mu, artık bekârlık helal olur." Ey Allah'ın Rasûlü diye sordular, sen bize evlenmeyi emrettiğin halde bekârlık nasıl helal olur? Şöyle buyurdu: "Böyle bir şey oldu mu, kişinin fesada uğraması, anne-babası eliyle gerçekleşecektir. Anne-babası olmazsa, bu sefer onun helak oluşu zevcesi vasıtasıyla olacaktır. Eğer onun zevcesi yoksa, onun helaki çocuğu vasıtasıyla olacaktır. Eğer çocuğu yoksa, onun helaki, yakın akrabaları ve komşuları vasıtasıyla gerçekleşecektir." Bu nasıl olur ey Allah'ın Rasûlü, diye sordular, o da şu cevabı verdi: "Geçim darlığı dolayısıyla onu ayıplarlar ve gücünün yetmediği şeylerle onu mükellef tutarlar. İşte o vakit o da kendisinin helak olmasıyla sonuçlanacak yollara sapar." [34]

Derim ki: Bu hususta insanların durumları birbirinden farklıdır. Nice kişi mağaralarda ve dağlardaki oyuklarda kalabilecek güce sahip olabilir. Bu, uzletin en üstün halidir. Çünkü Allah'ın, peygamberliğinden önceki dönemlerde Peygamberi için seçip tercih ettiği hali budur. Ayrıca Kitab-ı keriminde de bu genç delikanlılardan haber verirken, nass ile tesbit ettiği ha! de budur. Çünkü yüce Allah: "Madem ki onlardan ve A İlah'dan başka tapmakta olduklarından ayrıldınız, o halde mağaraya sığınınız" diye buyurmaktadır.

Nice kimseler için de evinde uzlete çekilmek kendisi için daha kolay ve daha sıkıntısızdır. Bedîr'e katılmış bazı kimseler de Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra bu şekilde uzlete çekilerek evlerinde oturmuş ve kabirleri dışında hiçbir yere çıkıp gitmemişlerdi.

Bazı kimseler de bu ikisi arasında ortalarda bir yerdedir. Bu kişi, insanlarla

oturup kalkmaya ve onların eziyetlerine sabredebilir. O, zahiren onlarla birlikte olmakla birlikte b tinen onlara muhaliftir.

tbn 'l-Mübarek şöyle demektedir: Bize, Vuheyb b. el-Verd anlattı, dedi ki: Bir adam, Vehb b. Münebbih'in yanına gelip şöyle dedi: Ahali, içine d  t kl ri bu hale düştü. Ben de kendi kendime onlarla birlikte olmama kararını verdim. Vehb: Hayır b yie yapma, dedi.       insanlarla birlikte olmak senin için kaçınılmaz bir şeydir. Onların da seninle birlikte olmaları onlar için kaçınılmazdır. Senin onlara bir çok ihtiya ın oidu u gibi, onların da sana bir çok ihtiyaçları vardır. Ama sen, onlar arasında işiten bir sa ır ve gören bir k r, konuşan bir dilsiz ol. Şöyle de denilmiştir: İnsanlardan uzakla mayı sağlayan her bir yer, da  ar ve da ba larının kapsamına girmektedir. Mescidlerde itikat' etmek, r bat yapmak ve zikir için sahillerde bulunmak, insanların  erlerinden kaçarak evlerden ayrılmamak gibi.

Hadis-i  eritlerde da  ba ları, dağlar ve koyunların arkasından gitmek gibi hususların söz konusu edilmesi -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- çoğunlukla uzlete çekilmek için seçilen yerlerin bunlar oluşundan dolayısıdır. O halde -belirttiğimiz gibi- insanlardan uzakla mayı sağlayan her b r yer bunun kapsamına girmektedir. Muvafakiyet Allah'tandır, günahlardan korunmak da O'nun l truyla olur.

Ukbe b.  mir şöyle demektedir: Ben, Ras lullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Rabbim, bir dağın tepesinde koyun otlayan, namazı için ezan okuyup namaz kılan kimsenin halini be enir. Aziz ve celil olan Allah şöyle buyurur: Kuluma bakınız, ezan okuyor, namaz için kamet getiriyor ve Benden korkuyor. Ben, kuluma ma fıret ettim ve onu cennetime koyaca ım." Bu hadisi Nes   rivayet etmiştir.[\[35\]](#)

3. Allah'tan Doğruya İletmesini İstemek:

Yüce Allah'ın: "...İ imizde bize doğruyu bulma başarısını ver" buyruğu şunu göstermektedir: Onlar, kendilerini takip edenlerden kaçtıktan sonra duaya yöneldiler ve yüce Allah'a s  narak: "Rabbimiz, bize tarafından bir rahmet" yani bir ma fıret ve bir n zık "içimizde de bize doğruyu bulma başarısını ver" b   doğruya muvaffak kıl, dediler.

İbn Abbas: Ma aradan esenlikle çıkmayı nasib et, diye açıklamıştır. Bize doğruyu göster, diye de açıklanmıştır, İşte bu anlam dolayısıyla Hz. Peygamber, herhangi bir sıkıntıya düştü m  hemen namaza s  ınırdı.[\[36\]](#)

11. Bunun üzerine Biz de nice yıllar mağarada kulaklarına vurduk.

Bu buyruk, yüce Allah'ın onları uyuttuğunu anlatan bir tabirdir. Bu da Kur'ân-ı Kerîm'in Arapların benzerini meydana getiremeyeceklerini İkrar ve itiraf ettikleri oldukça fasih ifadelerindendir. ez-Zeccac dedi ki: Biz onların sesleri işitmelerini engelledik. Çünkü uyuyan bir kimse bir ses işitti mi uyanır.

İbn Abbas da şöyle demektedir: Biz, kulaklarına uykuyu vurduk. Yani, seslerin kulaklarına nüfuz etmelerini önleyecek şekilde tıkadık. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Biz, kulaklarına vurduk. Yani, onların dualarını kabul ettik, kavimlerinin onlara kötülük yapmalarını önledik ve onları uyuttuk.

Bütün bu anlamlar birbirine yakındır. Kulrub da şöyle demiştir: Bu, Arapların: Emirîni, yönetimi altındaki kimseleri fesal işlemekten alıkoymasını anlatmak için "emirîni yönetimi altındakilerin ellerine vurdu (alıkoyması)" tabiri ile efendinin, ticaret yapma iznini verdiği kölesini tasarruftan alıkoymasını anlatmak üzere kullandıkları, "efendi, kölesinin eline vurdu" tabirlerine benzemektedir. el-Esved b, Ya'kub -ki, gözleri görmeyen birisiydi- şöyle demektedir:

"Ve başıma gelen zor olaylardan birisi de -ey Babasız kalmayasıca- şudur ki: Yeryüzüne bana fearşj setler vuruldu. (Gözlerim görmediği için her taraf bana tıkanık gibi geliyor)."

Özellikle "kulakların söz konusu edilmesine gelince; uykunun ve uyku rahatının bozulmasına en büyük etken organın o oluşundan dolayıdır. Uyuyan bir kimsenin uykusu ancak kulağının işittiği seslerden dolayı bozulur. Uykunun başka türlü bozulması nadirdir. Ve sağlam bir uyku da ancak kulağın bir şey duymaması halinde mümkün olur. Uykuda kulağın söz konusu edilmesiyle ilgili ifadelerden birisi de Hz. Peygamber'in: "İşte bu. şeytanın kulağına işediği bîr kimsedir" ifadesidir. Bunu da Sahîlî(-i Buhârî ve Müslim) rivayet etmiştir.^[37] Hz. Peygamber bu sözleriyle, uzun süre uyuyan ve geceleyin kalkmayan (namaza uyanmayan) kimseyi kastetmektedir.

"Nice" kelimesi, "yıllar" kelimesinin sıfatıdır. Yani, sayılı yıllar onları uyuttuk demektir. Bu ifade ile kasıl, çokluğu anlatmaktır. Çünkü az bir sürenin "nice" ile belirtilmesine gerek yoktur. Zira, "az süre uyku"nun ne kadar olduğu örfen bilinmektedir.

mastar olup "saymak" demektir. ise, sayı anlamındadır. Ebu Ubeyde der ki: "Nice" kelimesi, mastar (mefûl-i mutlak) olarak nasb edilmiştir.

Bir topluluk da şöyle demektedir: Yüce Allah, bu yılların sayısını daha sonra beyan ederek şöyle buyurmaktadır: "Onlar, mağaralarında üçyüz yıl kaldılar, dokuz daha kattılar." (el-Kehf, 18/25) ^[38]

12. Sonra da o iki zümreden hangisinin, bekledikleri süreyi daha İyi hesap ettiğini ayırt edelim diye onları uyandırdık.

Yüce Allah'ın: "Sonra da... onları uyandırdık" buyruğu, uykularından sonra onları uyandırdık, demektir. Diriltilen veya uykusundan kaldırılan kimseye "neb'ûs (uyandırılan)" denilir. Çünkü bu kimse daha önceden yerinden kalkmaktan ve bir takım İşleri yapmaktan alıkonulmuş bulunmaktadır.

"İki zümreden hangisinin, bekledikleri süreyi daha iyi hesap ettiğini ayırd edelim diye" buyruğundaki; " Ayırt edelim (lafzı anlamıyla; bilelim) diye" ifadesi, sözü edilen o şeyin varlık alemine çıkması ve müşaha-de olunacak bir hale gelmesini anlatan bir tabirdir. Bu da Arapların kullandıktan ifadelere uygundur. Yani, Biz bunu varlık âleminde ortaya çıkmış haliyle bilelim, ortaya çıkartalım demektir. Yoksa, yüce Allah zaten her iki zümreden hangisinin bu süreyi daha iyi bildiğini bilmekte idi.

ez-Zihrî, Ayırt etsin diye" anlamında "ye" ile okumuştur. "İki hizb (zümre)" ise, İki kesim, iki fırka demektir.

Âyetin zahirinden anlaşıldığına göre, iki zümreden birisi, genç delikanlıların kendileridir. Çünkü onlar kendilerinin az bir süre uykuda kaldıklarını zannetmişlerdi. İkinci zümre ise, genç delikanlıların durumu iîe İlgili tarih kaydının bulunduğu ve genç delikanlıların, dönemlerinde uykudan uyandırıldıkları dönemdeki şehir halkıdır. Müessirlerin çoğunluğunun görüşü budur.

Bir diğer kesim İse şöyle demektedir: Bunlar, kâfirlerden iki ayrı zümredir. Kehf ashabının uykuda kaldıkları süre hakkında anlaşmazlık içerisinde idiler.

Bunların, mü'min İki ayrı zümre oldukları söylendiği gibi, âyetin lafızları ile ilişkisi bulunmayacak şekilde başka görüşler de ileri sürülmüştür.

" Daha iyi hesap etti" ifadesi, mazi bir fiildir. "Süreyi" ifadesi de mef ulun bih olarak nasb edilmiştir. Bu açıklamayı da Ebu Ali yapmıştır. el-Perrâ ise temyiz olarak nasb edildiğini söylerken, ez-Zeccâc zari olmak üzere nasbedildiğini söylemiştir. Bu iki zümreden hangisinin bekledikleri süreyi daha iyi hesap ettiğini ayırd edelim diye... demek olur. "Nihai vakit" demektir. Mücahid bunun sayı anlamında olduğunu söylemiştir. Bu ise, manayı daha iyi kavratmak kastıyla mana ile bir tefsirdir.

Taberi ise bu kelimenin; " Bekledikleri" fiili ile nasbedildiğini söylemiştir. İbn Atiyye ise: Bu, uygun bir açıklama değildir demektir. Bunun, temyiz olarak nasb edildiğini söyleyenlerin görüşüne gelince; daha iyi hesap etti" anlamı

verilen kelimenin vezni olan): vezni, istisnalar dışında rubaî fiilden yapılmaz. Daha iyi hesap etti" ise, rubaî bir fiildir. Ancak bu görüşün lehine şöylece delil getirilebilir: Rubaî (dört harfli fiil) de bu vezin çokça kullanılmıştır. Bir kimsenin: O, ne kadar çok mal verir ve ne kadar çok hayır işler" demesi gibi. Nitekim Peygamber (sav), havuzunun niteliğine dair şöyle buyurmuştur: Suyu süttten daha beyazdır."[\[39\]](#) Ömer b. el-Hattab da: Öyle bir kimse bunların dışında kalan şeyleri daha bir zayi eder" demiştir. [\[40\]](#)

13. Biz, sana onların kıssalarını gerçek şekliyle anlatalım: Gerçekten bunlar, Rabblarına iman eden genç yiğitlerdi. Biz de hidâyetlerini arttırmıştık.

Yüce Allah'ın: "Sonra da iki zümreden hangisinin bekledikleri süreyi daha iyi hesabettiğini ayırt edelim diye" buyruğu, genç delikanlıların uykuda kaldıkları süre hakkında bir görüş ayrılığının ortaya çıktığını ifade ettiğinden, yüce Allah" "Biz, sana onların kıssalarını gerçek şekliyle anlatalım" buyruğu ile onların gerçek durumlarını bildiğini haber vermektedir. "Gerçekten bunlar... genç yiğitlerdi" buyruğu da şu demektir: Onlar, genç ve henüz yaşları küçük kimseler olup aracısız olarak iman etmeleri dolayısı ile de onlar hakkında "fütüvvet; yiğitlik, delikanlılık" hükmünü vermiştir.

Dil bilginleri de böyle demişlerdir: Fütüvvet'in başı imandır. Cüneyd de şöyle demiştir: Fütüvvet; mevcudun karşılıksız verilmesi, eziyetin önlenmesi, şekvanın terk edilmesidir. Yine fütüvvet'in, haramlardan kaçınmak ve üstün ahlâkî değerleri işlemekte eli çabuk tutmak olduğu da söylenmiştir. Bundan başka açıklamalarda da bulunulmuştur. Bu da gerçekten güzel bir açıklamadır. Çünkü manası itibariyle "fütüvvet: genç ve yiğit olmak" ile ilgili İleri sürülmüş bütün görüşleri kapsamına alır.

"Dizde hidâyetlerini artırmıştık." Yani, herşeyden ilişkiyi kesip Allah'a yönelmek, insanlardan uzaklaşmak, dünyaya rağbet etmemek (züld) gibi sa-lih amel işlemelerini kolaylaştırmıştık. Bu, imandan ayn olarak yapılan güzel işlerdir.

es-Süddî şöyle demektedir: Yüce Allah, onların hidâyetlerini çobanın köpeğini - havlayıp kendilerine dikkat çekmesi korkusu ile- taşılayıp uzaklaştırdıkları sırada, onların hidâyetlerini artırmıştı. Çünkü köpek, dua eden bir kimse gibi, ön ayaklarını semaya doğru kaldırınca, Allah onun konuşmasını sağlayarak şöyle demişti: Ey gençler, ne diye beni kovuyor, niçin beni taşılıyorsunuz, niçin beni vuruyorsunuz? Allah'a yemin ederim, siz O'nu bilip tanımadan kırk yıl öncesinden ben O'nu biüp tanımıştım.

Allah, böylelikle onların hidâyetlerini artırmıştı. [\[41\]](#)

14. (Hükümdarlarının önünde) dikilip de: "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz O'ndan başkasını ilah diye çağırmayız. O takdirde gerçekten son derece batıl bir söz söylemiş oluruz" dediklerinde Biz, kalplerine sabır ve metanet vermiştik.

"Biz, kalplerine sabır ve metanet vermiştik" buyruğu, ileri derecedeki kararlılık ve sabrın bir ifadesidir. Allah, onlara öyle, bir azim, sabır ve metanet ihsan etmişti ki, kâfirlerin önünde: "Bizim Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz O'ndan başkasını ilah diye çağırmayız. O takdirde gerçekten son derece batıl bir söz söylemiş oluruz" demişlerdi. Dehşete kapılmak, ruhî zayıflık ve güçsüzlük, münasebet yönü ile çözümlü benzediğinden dolayı; nefsin güçlülüğü, kararlılığı ve ileri derecede metanet göstermesi de sağlamlığa ve metanete benzemektedir. İşte bundan dolayı (âyet-i kerimenin bu bölümünde geçen ve "sabır ve metanet" anlamı verilen kelimeyle aynı kökte olmak üzere): Filan kişi dehşete kapılmaz, sabır ve metanet sahibidir" tabiri dehşet, savaş ve benzeri hallerde korkuya kapılmamasını anlatmak için kullanılır. Hz. Musa'nın annesinin kalbine metanet verilmesi de bu kabildendir.

Yine yüce Allah'ın: Kalplerinizi pekiştirmek ve onunla ayaklar (iniz) a sebat vermek için tfe..."(el-Enfâl, 8/11) buyruğu da bu kabildendir ki, buna dair açıklamalar önceden (anılan âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Dikilip de... dediklerinde" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki ballık halinde sunacağız: [\[42\]](#)

1. Dikilmelerinin Anlamı:

Yüce Allah'ın: "Dikilip de... dediklerinde" buyruğunun üç anlama gelme ihtimali vardır:

1- Bunun, onların -önceden de geçtiği gibi- kâfir hükümdarın huzurunda ayağa kalkıp dikilmelerinin anlatılması amacıyla zikredilmiş olmasıdır. Bu, hükümdarın dinine muhalefet ettikleri ve Allah uğrunda onun heybetine aldırış etmedikleri için kalplerine sebat verilmesini gerektiren bir konudur.

2- İkinci anlamının şöyle olduğu söylenmiştir: Bu genç delikanlılar, sözü edilen şehrin ileri gelen büyüklerinin çocukları idiler. Bunlar, aralarında anlaşma ve sözleşme sözkonusu olmaksızın bu şehrin dışına çıktılar ve arka taraflarında bir araya geldiler. Onların en yaşlıları şöyle dedi: Ben içimde, gerçek Rabbinin

göklerin ve yerin Rabbi olduğu kanaatini besliyorum. Onlar da: Bizler de aynı kanaati içimizde buluyoruz, dediler. Bunun üzerine hep birlikte kalkıp: "Bizim Kabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Biz Ondan başkasını ilah diye çağırmayız. O takdirde gerçekten son derece batıl bir söz söylemiş oluruz" dediler. Yani, eğer biz O'ndan başka bir ilaha ibadet edecek olursak, hiç şüphesiz zalimce ve imkânı bulunmayan bir iddiada bulunmuş oluruz.

3- Üçüncü olarak; onların dikilmeleri Allah'a doğru kaçmak ve insanları terk etmek hususunda kararlılıkla yerlerinden kalkıp gitmeleri demektir. Nitekim bir kimse tam bir gayret ve kararlılık ile bir işi yapmak istediği takdirde: "Filan kişi bu iş için dikildi" tabiri kullanılır. [\[43\]](#)

2. Mutasavvıfların Bu Âyeti Raks ve Vecdlerine Delil Göstermeleri:

İbn Atiyye der ki: Ayağa dikilmek ve söz söylemek hususunda sufiler, yüce Allah'ın; "Dikilip de.- Bizim Kabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir... dediklerinde" buyruğunu delil diye kabul etmişlerdir.

Derim ki: Bu, doğru olmayan bir delillendirmedir. Çünkü bu âyet-i kerimede kendilerinden söz edilenler, ayağa dikilip Allah'ın hidâyet ettiği şekilde Allah'ı andılar, kendilerine ihsan etmiş olduğu nimet ve bağışlan dolayısıyla O'na şükrettiler. Sonra da kavimlerinden korkarak, onlardan ilişkilerini kesip Rabblarına yöneldiler. İşte Allah'ın rasûüerinde, peygamberlerinde, azimet sahibi (hakta sebatlı, kararlı) veli ve dostları hakkındaki sünneti (kanunu) budur. Bu nerede! ayaklan vurarak, elleri açıp raksetmek nerede. Özellikle de bu zamanımızda tüysüzlerden ve kadınlardan güzel seslilerin nağmelerini İşitmek nerede! Heyhat! bu ikisi arasında gökler ile yer arasındaki gibi bir uzaklık vardır. Diğer taraftan böyle bir tutum, ileride yüce Allah'ın izniyle Lukman Suresi'nde açıklaması da geleceği üzere ilim adamlarının tümüne göre haramdır. Yine Subhân <İsra) Suresi'nde de yüce Allah'ın: "Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme" buyruğu tefsir edilirken de (el-İsra, 17/37; 5- başlıkta) yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

İmam Ebu Bekr et-Tarsusî de su filerin bu konudaki kanaatleri hakkında kendisine soru sorulması üzerine şöyle demektedir: Raks ve vecde gelmeye gelince bunu, ilk olarak ortaya atanlar, Samirînin adamlarıdır, Sâmirî, onlara böğüren bir ceset halinde buzağıyı yapınca, onlar vecde gelerek etrafında kalkıp raksetmeye koyuldular. İşte bu, -ileride de geleceği Üzere- kâfirlerin dinidir; buzağıya İbadet edenlerin yoludur. [\[44\]](#)

15. "Şunlar, şu bizim kavmimiz, O'ndan başka ilâhlar edindiler. Bari onlara dair açık bir delil getirselerdi. Artık Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir!"

Yüce Allah'ın: "Şunlar, şu bizim kavmimiz, O'ndan başka ilahlar edindiler" buyruğu şu demektir: Onların kimisi diğerine: Şunlar, şu bizim kavmimiz, yani gu bizim çağdaşlarımız ve bizim şehrimizde bizimle birlikte yaşayanlar, herhangi bir delile bağlı olmaksızın atalarını taklit ederek putlara tapındılar. "Bari onlara dair açık bir delil" yani, putlara tapmalarına dair açık bir belge "getirselerdi" getirmeli değiller miydi? Buradaki: "C f*M) Onlara" zamirinin, ilahlara raci olduğu söylenmiştir. Yani bunlar, putların ilahlar olduğuna dair apaçık bir delil getirmeli değiller miydi?

Onların; "Bari ...se..." sözleri, âciz bırakmak anlamında bir teşviktir, Onlar, böyle bir delil getirme imkânına sahip olmadıklarına göre, bu putların ilâhiiklanna dair iddialarına da iltifat etmemek gerekir. [\[45\]](#)

16. "Madem ki onlardan ve Allalı'dan başka tapmakta olduklarından ayrıldınız, o halde mağaraya sığının. Rabbî'niz size rahmetinden genişlik versin, İşinizde size faydalı olanı hazırlasın."

"Madem ki onlardan ...ayrıldınız" buyruğu, denildiğine göre yüce Allah'ın onlara hitabı cümlesindendir. Yani: Siz, onlardan ayrıldığınıza göre, o halde mağaraya sığınınız. Bunun, -İbn Atiyye'nin naklettiğine göre- başkanları

Yemlîha'run söylediği sözler cümlesinden olduğu da söylenmiştir. el-Ğazne-vi de bu sözler onlara, başkanları Mekselmînâ tarafından söylenmiştir, demiştir. Yani, sizler onlardan ve onların taptıklarından uzaklaşıp ayrıldığınıza göre... dedikten sonra, burada "Allah'dan başka" istisnası getirilmiştir. Yani sizler Allah'a İbadetten uzaklaşmadınız, O'nu terk etmediniz. O bakımdan bu, munkatı bir İstisnadır.

İbn Atiyye der ki: Bunun munkatı istisna olması, Ashab-ı Kehf'in kendilerinden kaçtıkları kimselerin, Allah'ı tanımamaları ve Allah'ı hiç bir şekilde bilmedikleri ve ancak putların ilah olduklarına inandıkları varsayımına göredir. Eğer bizler, Araplar gibi Allah'ı tanımakla birlikte putlarını ibadette Allah'a ortak koşan kimseler olduklarını varsayacak olursak, o takdirde istisna muttasıl olur. Çünkü ayrılıp uzaklaşmak, -Allah hakkında müsnesnâ olmak üzere- kâfirlerin bütün ibadet ettikleri şeyler hakkında sözkonusu omuş olur. Abdullah b. Mes'ud'un Mushaf'ında ise bu buyruk; "Allah'ın dışında tapmakta olduklarından"

şeklindedir. Katade dedi ki: Bu buyruğun tefsiri işte budur.

Derim ki: Buna, Hafız Ebu Nuaym'in, Ata el-Horasanî'd en, yüce Allah'ın: "Madem ki onlardan ve Allah dan başka tapmakta olduklarından ayrıldınız" buyruğu hakkında naklettiği şu sözü de delil teşkil etmektedir: Hem Allah'a, hem de O'nunla birlikte başka bir ilâha tapınan bir kavme mensup bir grup genç delikanlı vardı. Bu genç delikanlılar, bu ilahlara ibadetten uzaklaşmakla birlikte, Allah'a ibadetten uzaklaşmadılar.

İbn Atiyye der ki: Katade'nin açıklamasına göre buradaki: dan başka"...dan başka" takdirinde olur. "Allah'dan başka tapmakta oldukları" buyruğundaki; ...lan" ise nasb mahallinde ve yüce Allah'ın: Onlardan... ayrıldınız" buyruğundaki zamire atf olur.

Bu âyetin muhtevası şudur: Onların bir kısmı diğerine şöyle dediler: Bizler, kâfirlerden uzaklaşıp yalnızca Allah'a ibadete yöneldiğimize göre, mağara bizim sığınağımız, barınağımız olsun ve Allah'a güvenip dayanalım. Şüphesiz ki O, rahmetini önümüzde açacak, bize yayacaktır ve bizim işimize faydalı ve kolay olanı da hazırlayacaktır.

Bütün bunlar, dünya nazar-ı itibara alınarak yapılan bir dua olmakla birlikte, âhiretleri hususunda da Allah'dan, tam bir ümit ve güven sahibi olduklarını göstermektedir. Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn (r.a) dedi ki: Ashab-ı Kehf'in mesleği, kılıç, ayna ve benzeri şeyleri düzeltmek ve onlardaki pürüzleri gidermek idi. Mağaranın adı da Hayûm idi.

" Faydalı olan" kelimesi, "mim" harfi hem esreli hem üstün olarak okunmuş olup; kendisinden yararlanılan şey (irtifalı) demektir. İnsanın dirseğine de aynı şekilde; denilir. Bu kelime, aynı zamanda "mim" harfi üstün ve "fe" harfi esreli olarak (merîak şeklinde) da kullanılır. Dileklerden "mim" harfi üstün ve "fe" harfi esreli (merfik şeklinde! okunmasını, "mescid" gibi ismi mekân olarak kabul edenler de vardır. Bununla birlikte bu iki şekil, iki ayrı söyleyiştir. [\[46\]](#)

17. Güneş doğduğu zaman, mağaralarının sağ tarafına yöneldiğini, battığında da onların sol yanlarından kayıp gittiğini görürdün. Kendileri ise oranın geniş bir yerinde idiler. Bu, Allah'ın âyetlerindendir. Allah kime hidâyet verirse o doğru yola erdirilmiştir. Kimi de saptırırca, artık onun için doğru yola erdirecek bir veli bulamazsın.

18. Onlar, uyuyor oldukları halde sen onları uyanık sanırdın. Biz onları sağ yanlarına da, sol yanlarına da çeviriyorduk. Onların köpeği ise, giriş yerinde iki kolunu (ön ayaklarını) uzatmıştı. Yanlarına çıkıp onları görseydin, mutlaka onlardan geri dönüp kaçırdın ve hiç şüphesiz onların korkusu ile dolardın.

"Güneş doğduğu zaman mağaralarımın sağ tarafına yöneldiğini... görürdün." Yani, ey bu buyruklara muhatap olan kimse! Sen, güneşin doğduğu sırada onların mağaralarından meyledip gittiğini görürdün. Yani, sen onları görmüş olsaydın, bu halde olduklarını görecektin. Yoksa burada muhatabın, onları muhakkak gördüğü anlamında bir hitap değildir.

"Meyledip bir tarafa çekilmek" anlamındadır. "Meyletmek" demektir. Gözü bir tarafa kaymış olan bir kimseye "el-Ezver" denilmesi de buradan gelmektedir. Gözün dışındaki kaymalar hakkında da kullanılır. Nitekim İbn Ebt Rebia şöyle demiştir:

"Ve onların korkusuyla yanım meyi etmektedir (ezver)."

Antere'nin şu mısraında da bu kelimenin kökünden gelen fiil kullanılmaktadır:

"Mızrakların boynuna indirdiği şiddetli darbelerden dolayı yana meyletti."

Mute Gazvesi ile ilgili hadiste de Rasûlullah (sav)'ın, Abdullah b. Revâ-ha'nın tahtında Cafer ile Zeyd b. Hârise'nin tahtına nisbetle bir meyil (izvi-râr) gördüğü zikredilmektedir."[\[47\]](#)

Haremeyn ahalisi ile Ebû Amr, "Yöneldi" kelimesini "te" harfini "ze" harfine idğam ile okumuşlardır. Bunun da aslı: şeklinedir. Âsim, Hamza ve el-Kisâî "ze" harfini şeddesiz olarak diye okumuşlardır. İbn Âmir: diye okumuştur. el-Ferra, şeklinde okunduğunu nakletmiştir ki, hepsinin de anlamı birdir.

"Battığında da onların sol yanlarından kayıp gittiğini görürdün" anlamındaki buyrukta geçen; "Onların ...dan kayıp gittiğini" buyruğunu cumhur, "onları öylece bırakıp gittiği" anlamında "te" ile okumuşlardır. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Katade ise, "onları bu hallerinde ter-kettiğini" diye açıklamıştır. en-Nehhas bu, dilde bilinen bir manadır derken, BasrahlaT, bir kimseyi terk etmeyi anlatmak üzere; "Onu terk etti, eder" denildiğini nakletmektedirler.

Buyruğun anlamı şudur Onlara bir keramet olmak üzere güneş hiç bir şekilde isabet etmiyordu. Bu da İbn Abbas'ın görüşüdür. Yani, güneş doğduğunda, mağaralarının sağ tarafına doğru meylederdi. Güneş battığı takdirde ise mağaralarının sol tarafından meylederdi. Böylelikle günün başlangıcında da, sonunda da güneş onlara isabet etmezdi. Onların mağaraları, Rum diyarında (küçük ve büyük) ayı yıldızlarına doğru bakıyordu. Güneş doğarken de, batarken de, doğudan batıya doğru hareket ederken de onlardan başka tarafa kayıyor ve sıcağı ile onları rahatsız etmemek, tenlerinin rengini değiştirmemek, elbiselerini de eskitmemek için güneş ışığı onlara ulaşmıyordu.

Şöyle de denilmiştir: Mağaralarının güney tarafından da batı tarafından da güneşe karşı birer engeli vardı. Onlar da bu iki engelin köşesinde bulunuyorlardı.

ez-Zeccâc'ın kanaatine göre ise, mağaranın herhangi bir tarafa açılan ve bunu gerektiren bir kapısı bulunmaksızın güneşin bu durumu, Allah'ın âyetlerinden bir âyet idi.

Bir kesim, bu kelimeyi; şeklinde "ye" ile kesmek anlamına gelen; mastarından gelen bir fiil olarak okumuşlardır. Yani, mağara gölgesi ile onlara gelen güneş ışığını kesiyordu.

"Battığında da onların sol yanlarından kayıp gittiğini" buyruğunun şu anlama geldiği söylenmiştir: Yani, güneş ışığından az miktar onlara cleği-yordu. Bu ise altın ve gümüşün kırıntısı anlamına gelen; kelimesinden alınmadır. Güneş ışınlarının az bir bölümü onlara ulaşıyordu, anlamındadır. Bunlar, bu görüşlerini şöyle açıklamaktadırlar: Akşam vakti güneş ışın-tarının onlara değmesi, bedenlerini ıslah edici bir özelliğe sahipti.

Özetle söyleyecek olursak, bu konudaki âyet (ilâhî belge) şudur: Yüce Allah, bu niteliklere sahip bir mağarada onları barındırdı. Günün büyük bir bölümünde üzerlerine güneş ışığının gelmesi dolayısıyla rahatsız olacakları bir başka mağarada onları barındırmadı. Bu açıklamaya göre, bir bulutun gölge yapması, yahut bir başka sebep dolayısıyla güneş ışığının onlara ulaşmasının engellenmesi mümkündür. Maksat onların, gerelt bedeni değişiklik, gerekse de tenlerinin renginin değişmesi, diğer taraftan sıcak ya da soğuktan rahatsız olmak gibi rahatsız edici her bir şeyin, ulaşmasına karşı korunduklarının açıklanmasıdır.

"Kendileri İse oranın" yani mağaranın "geniş bir yerinde idiler buyru-ğundaki: Geniş yer" demektir. Çoğulu; İle şeklinde gelir. Şair de şöyle demektedir:

"Kimse başka bir tarafa sapmaksızın ve yalnız başına ayrı da kalmaksızın Her bir vadiyi ve her bir genişliği adamlarla ve atlarla dolduranlar bizleriz."

Buyruk, onların kendilerine hava, esinti ve meltemlerinin isabet edeceği bir halde olduklarını anlatmaktadır.

"Bu, Allah'ın âyetlerindendir." Allah'ın onlara bir lütrudur. Bu da ez-Zec-cac'ın konu ile ilgili açıklamasını pekiştirmektedir. Tefsir bilginleri şöyle demektedir: Onlar, uyuyor oldukları halde, gözleri açıktı. O bakımdan onları gören herhangi bir kimse onları uyanık zannederdi. Şöyle de açıklanmıştır; Uyanık bir kimsenin yattığı yerde çokça dönüp durması gibi, onların da çokça dönüp durmalarından ötürü, sen onların uyanık olduklarını zannederdin.

"Uyanık (kimseler)" kelimesi,

kelimesinin çoğuludur ve bu da uyanık bulunan kimse demektir.

"Onlar uyuyor oldukları halde" ifadesi ise, Araplann; "Onlar, rükû, sücud ediyor ve oturuyor oldukları halde" ifadesine benzemekle olup çoğul olanlar mastar ile nitelendirilmişlerdir.

"Biz onlan sağ yanlarına da sol yanlarına da çeviriyorduk" buyruğu hakkında İbn Abbas der ki: Yer onların etlerini yiyip bitirmesin diye böyle yapıyordu. Ebu Hureyre dedi kî: Her yıl onlar iki defa döndürülüyorlardı. Yılda bir defa döndürüldükleri de söylenmiştir. Mücahid de şöyle demektedir: Her yedi yılda bir defa döndürülüyorlardı. Bir başka kesim de şöyle demektedir: Ancak son dokuz yılda döndürülmüşlerdir. Üç yüz yıl içerisinde ise döndürülmediler. Müfessirlerin konu ile ilgili açıklamalarının zahirinden anlaşıldığına göre; onların bu döndürülmeleri Allah'ın bir fiili idi. Bununla birlikte, Allah'ın emriyle bir mHek tarafından yapılması ve böylelikle bu fiilin yüce Allah'a izafe edilmesi de mümkündür. [48]

Yüce Allah'ın: "Onların köpeği ise giriş yerinde İki kolunu (ön ayaklarını) uzatmıştı" buyruğuna dair açıklamalarımız ise dört başlık halinde sunacağız: [49]

1. Köpekleri:

Yüce Allah'ın: "Onların köpeği" buyruğu ile ilgili olarak Amr b. Dinar şöyle demektedir: Akrepten alınan sözlerden birisi de, "gece veya gündüz Allah Nuh'a salât ve selâm eylesin" diyen herhangi bir kimseyi sokmaması; köpekten alınan ahidlerden birisi de: "Onların köpeği ise giriş yerinde iki kolunu uzatmıştı" diyerek, üzerine gelen her hangi bir kimseye zarar vermemesidir.

Müfessirlerin çoğunun kanaatine göre burada sözü edilen köpek, gerçek bir köpektir. -Mukatil'in dediğine göre- onlardan birisinin av köpeği yahut ekinini veya koyunlarını bekleyen bir köpeği idi. Köpeğin rengi ile ilgili -es-Sa'lebî'nin de sözünü ettiği şekilde- çok fazla görüş ayrılıkları vardır. Bunun hülasası şudur: Hangi renkte olduğunu söylersen isabet edersin. O kadar ki, onun rengi taş rengi veya sema renginde idi dahi denilmiştir. Aynı şekilde köpeğin adı konusunda da görüş ayrılığı vardır. Hz. Ali'den Reyyan, İbn Ab-bas'dan Kıtmir, el-Evzaîden Müşir, Abdullah b. Selam'dan Basîr, Ka'bdan Sılı-ya, Vehb'den Nîkyâ olduğu söyledikleri nakledilmiştir. Kıtmîr olduğu da söylenmiştir kî, bunları es-Sa'lebî nakletmektedir.

Onların dönemlerinde tıpkı günümüzde bizim şeriatimizde caiz olduğu şekilde köpek beslemek, alıkoymak da caiz idi.

İbn Abbas der ki: Kehf ashabı, geceleyin kaçtılar. Ve bunlar yedi kişi İdiler. Beraberinde köpeği bulunan bir çobanın yanından geçtiler. O da dinlerini kabul ederek arkalarından gitti.

Ka'b dedi ki: Onlar, bir köpeğin yanından geçtiklerinde köpek onlara havladı. Onu kovdular. Ancak, geri döndü, defalarca onu kovdular. Bu sefer köpek, arka ayakları üzerine dikilip ön ayaklarını dua eden bir kimsenin yaptığı şekilde semaya doğru kaldırıp dile geldi ve: Benden korkmayın, çünkü ben Allah'ın sevdiklerini seviyorum. Siz uyuyun, ben de sizi koruyayım, size bekçilik edeyim, dedi. [\[50\]](#)

2. Köpek Barındırma İle İlgili Rivayetler:

Sahih (-İ Müslim) de, İbn Ömer'den gelen rivayete göre, Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim, -av yahut davar köpeği müstesna- bir köpek barındırarak olursa, her gün onun ecrinden iki kırat eksilir."[\[51\]](#) Yine Sahih (-i Müslim), pbu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav.) buyurdu ki: "Kim, -davar (çoban) yahut av veya ekin köpeği müstesna- bir köpefc edinirse, her gün onun ecrinden bir kırat eksilir. "[\[52\]](#)

ez-Zührî dedi ki: İbn Ömer'e, Ebu Hureyre'nin bu hadisi rivayet ettiği nakledilince şöyle dedi: Allah Ebu Hureyre'ye rahmet ihsan eylesin. O, ekin sahibi bir kimse idi; (o bakımdan bu hadisi iyi bellemiş').[\[53\]](#)

Görüldüğü gibi sabit olan sünnet av İçin, ekinleri beklemek ve davalarını korumak için köpek beslemenin caiz olduğuna delildir. Bunların dışında herhangi bir menfaat söz konusu olmaksızın köpek besleyenlerin ecrlerinin eksileceğinin belirtilmesi ise, ya köpeğin müslümanları korkutmasından, havlamasıyla onları şaşırtmasından dolayıdır yahut eve meleklerin girmesine mani olduğundan dolayıdır, ya da -Şafî'nin görüşüne göre- köpeğin necaseti dolayısıyladır. Yahut da herhangi bir faydası olmayan bir şeyi edinmeye dair yasağın çiğnenme cesaretinin gösterilmesinden dolayıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır.

Konu İle ilgili iki rivayetten birisinde "iki kırat" denilirken, diğesinde de: "Bir kırat" denilmektedir. Bu, biri diğesinden daha çok e7iyet veren iki köpek türü hakkında olması ihtimaline binaendir. Mesela, Hz. Peygamberin öldürölmesini emrettiğı siyah küpek buna bir örnektir. Hz. Peygamber, Hz. Ca-bir yoluyla gelen hadiste açıkça belirtildiğı gibi, köpeklerin öldürölmesini neh-yettiğı hadisinde, bu gibi siyah köpekleri (öldürölmeyecekler arasında sayarak) bu istisnaya sokmamıştır. Bu hadisi de Sahih (i Müslim) rivayet etmiş olup, buna göre Hz. Peygamber devamla şöyle buyurmuştur: "İki gözü üzerinde iki nokta bulunan simsiyah köpeğı biihassa dikkatli olunuz (öldürünüz)."[\[54\]](#)

Sevap eksilme sebebinin, yerlerin farklılığı dolayısıyla olma ihtimali de vardır. Mesela, Medine veya Mekke'de köpek barındıran kimsenin ecrinden İki kırat, başka yerde barındıranın ecrinden de bir kırat eksilmesi söz konusu olabilir. Edinilmesi mubah olan köpek barındırma ise, tıpkı at ve kedi gibi ecrin eksilmesine sebep olmaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır. [\[55\]](#)

3. Beslenmeleri Mubah Olan Köpeklerin Nitelikleri:

Malik'e göre beslenmesi mubah olan çoban köpeği, davarlarla birlikte giden köpektir. Yoksa evde hırsızlara karşı onları koruyan köpekler değildir. Ekin köpeği İse, ekinleri geceleyin veya gündüzün vahşi hayvanlara karşı koruyan köpeklerdir; hırsızlara karşı koruyan değil.

Malik'in dışındaki ilim adamları ise, davar ve ekin hırsızlarına karşı köpek edinmeyi de caiz kabul etmişlerdir. Köpeğin hükümleri ile ilgili yeterli açıklamalar, daha önceden el-Maide Sûresi'nde (5/4. âyet, 4. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun. [\[56\]](#)

4. Hayır ve Salâh Sahibi Kimseleri Sevmenin Bereketi:

İhn Atiyye dedi ki: Babam -Allah ondan razı olsun- bana şunu anlatmıştı: Ben, Mısır camiinde, Ebu'l-Fadl el-Cevheri'yi, 469 yılında vaaz kürsüsünde şunfan söylerken dinledim: Hayır ehli kimseleri seven kimse, onların bereketinden bir şeylere nail olur. Bir köpek, fazilet ehli kimseleri sevdi ve onlarla birlikte arkadaşlık etti, Allah da indirdiği muhkem Kitabında ondan söz etti.

Derim ki: Bir köpek, salih ve veli kimselerle arkadaşlık edip bunlarla birlikte bulunduğundan dolayı bu üstün dereceye nail olup yüce Allah Kitabında sozkonusu ettiğine göre, mü'min ve muvahhid olup evliyayı ve salih kimseleri seven kimselerle birlikte oturup kalkanlar hakkındaki kanaatimiz ne olabilir! Hatta bu, Peygamber (sav)'a sevgi besleyen, bununla birlikte kemal derecelerine kusurları sebebiyle ulaşamayan mü'miR kimselere bir tesellidir. Sahil» (i Buhârî ve Müslim), Enes b. Malîk'den şöyle dediğini rivayet etmek-tedir(ler): Ben, Allah Rasûlü (sav) ile birlikte mescidden çıkıyorken, Mesctd'in kapısında bir adam bizimle karşı karşıya geldi ve: Ey Allah'ın Rasûlü dedi, kıyamet ne zaman kopacak? Rasûlullah (sav): "Kıyamet için ne hazırladın?" diye sordu. Adam, boyun eğer gibi oldu, sonra da ey Allah'ın Rasûlü ben, kıyamete çokça namaz, oruç ve sadaka hazırlamış değilim. Ancak Allah'ı ve Ra-sûlünü seviyorum. Hz.

Peygamber şöyle buyurdu: "Sen, sevdiklerinle berabersin."[\[57\]](#)

Bir rivayette de Enes b. Malik şöyle demiştir: İslâm'a girdikten sonra Peygamber (sav.Vın: "Sen, sevdiklerinle berabersin" buyruğundan daha çok hiç bir şeye sevinmiş değiliz. Enes dedi ki: Ben, Allah'ı, Rasûlü'nü, Ebu Bekir ve Ömer'i seviyorum. Her ne kadar onların amelleriyle amel etmediysem de onlarla birlikte olacağımı ümid ediyorum.[\[58\]](#)

Derim ki: Enes'in sözünü ettiği bu husus, nefis sahibi her bir müslüma-nı da kapsar. Her ne kadar biz de kusurlu kimseler isek de bunu ümid ediyoruz. Ehil kimseler olmasak dahi rahmet-i rahmanı umarız. İşte bir köpek, bazı kimseleri sevdiği için Adalı da onu o kimselerle birlikte zikretti. Peki ya biz, imana tam bir inanç ile bağlanmış ve İslâm sözünü söylemiş, Peygamber (sav')'ı da seven kimseler olduğumuza göre... "Andolsun ki Biz, Ademo-ğullarını şerefli ve üstün kıldık. Onlara karada ve denizde taşıyacak vasıtalar verdik. Kendilerine hoş ve temiz nızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan oldukça üstün kıldık." (ei-İsrâ, 17/70)

Bir kesim de şöyle demiştir: Onlarla beraber bulunduğu söz konusu edilen köpek, gerçek bir köpek değildir. Onlardan birisidir. Bu, mağaranın kapısı yanında, onların Önünde durmuş ve oturmuş birisi idi... Nitekim ikizler burcuna tabi olan yıldızda da köpek denilmesi bundan dolayıdır. Çünkü bu yıldızın ikizler burcuna bağlı oluşu köpeğin insana tabi oluşu gibidir. Ayrıca ona el-Cebbar (ikizlerin bir adı) köpeği de denilir. İbn'Aüyye dedi ki: Bu kimseye, aynı yere bağlı kalan ve oradan ayrılmayan hayvan adı, bundan dolayı verilmiştir. Ancak köpeğin ön ayaklarını uzatmış olduğundan söz edilmesi, bu görüşü zayıflatmaktadır. Çünkü Örfen bu, gerçek anlamıyla köpeğin bir sıfatıdır. Peygamber (sav)'ın: "Sizden, her hangi bir kimse koHarım köpek gibi yaymasın"[\[59\]](#) diye buyurması da bu kabildendir.

Ebu Ömer el-Mutarriz da "Kitabu'l'Yevakât" adlı eserinde; Onların köpeklerinin sahibi ^giriş yerinde iki kolunu uzatmıştı" diye okunduğunu nakletmektedir. Burada "kâlib (köpek sahibi)" İfadesi ile -nakledilen rivayete göre- bu adamın kastedilmiş olma ihtimali vardır. Çünkü yukarı doğru bakmak kastıyla yüzün kaldırılmasıyla beraber kolların uzatılması ve yere yapışmak, kendisini saklamaya çalışan ve şüphelenilmesini istemeyen kişinin durumudur. "Kâlib" kelimesi ile köpeğin kendisinin kastedilmiş olma ihtimali de vardır. Cafer b. Muhammed es-Sadık da, -köpek sahibi anlamında- bu kelimeyi böylece okumuştur.

"İki kolunu uzatmıştı" buyruğunda, ism-i fail (uzatıcı idi, anlamında) amel

etmiştir. Ve burada (mealde görüldüğü gibi) mazi fiil anlamındadır. Çünkü bu bir halin hikâyesidir. Bununla köpeğin yaptığı haber verilmek kastı güdütmemiştir. Zira (kol), dirsek ucundan orta parmak ucuna kadar olan bölgenin adıdır. Diğer taraftan: Kolların (ön ayakların) uzatılması, sürenin uzunluğundan dolayıdır diye açıklandığı gibi, köpek de uyudu ve bu da bu konudaki ilahi belgelerden birisidir, diye de açıklanmıştır. Köpeğin, gözleri açık olarak uyuduğu da söylenmiştir.

"Giriş yeri" kelimesi, (avlu gibi) boşluk, düzlük demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas, Mücahid ve İbn Cübeyr yapmıştır; ki, mağaranın önündeki boşluk anlamındadır. Çoğulu da: ile şeklinde gelir. Mağaranın kapısı anlamına geldiği de söylenmiştir. İbn Abbas da bu açıklamayı yapmıştır.

"Hiç bir yakıtım bulunmadığı ve bana karşı önündeki düzlüğü kapanmayan bir yere (konakladım). Ve benim orada yaptığım iyilikler bilinmektedir; kimse bunları reddetmez."

Bu beyit, daha önceden de geçmiş bulunmaktadır.

Ata da şöyle açıklamıştır: Bundan kasıt, mağara kapısının eşiğidir. Nitekim; "Kapalı kapı" demektir. "Kapıyı kapattım" anlamındadır. "el-Vasid" aynı zamanda kökleri birbirine yaktn bitki anlamına da gelir. O bakımdan bu kelime müşterek bir lafızdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. "Yanlarına çıkıp onları görseydin" buyruğunu cumhur, "vav" harfini esreli olarak, el-A'meş ve Yahya b. Vessâb İse ötreli olarak okumuştur.

"Mutlaka onlardan geri dönüp kaçardın." Yani t sen eğer onları göreceksin olsaydın onlardan kaçardın "ve hiç şüphesiz onların korkusu Üe dolardın."

Buna sebep ise yüce Allah'ın etraflarını kapatıp sardıracağı korkunç hal ile onları bürüyen heybettir. Bunun, bulundukları yerin korkunçluğu dolayısıyla olduğu da söylenmiştir. Sanki yüce Allah onları, zahiren korkunç ve issi² bir yere bannmalarını sağlamak suretiyle, insanların onlardan uzaklaşmasını sağlamak istemiş gibidir.

Şöyle de denilmiştir: İnsanlar, bu korku dolayısı ile onlara yaklaşamıyor ve böylelikle İnsanlar tarafından görülmeleri alıkonulmuş oluyordu. Hiç bir kimse onlara yaklaşma cesaretini gösteremiyordu. Bir diğer açıklamada da şöyle denilmektedir: Onlardan kaçmak, saçlarının ve tırnaklarının uzunluğundan dolayıdır. Bunu da el-Mehdevî, en-Nehhâs, ez-Zeccâc ve el-Kuşeyrî zekre t mislerdir. Böyle olması, uzak bir ihtimaldir. Çünkü uyandıklarında biri diğerine: Bir gün veya bir günün bir bölümü uykuda kaldık, demişti. İşte bu, onların saçlarının ve tırnaklarının olduğu halde kaldığına delildir. Ancak; onlar bu sözleri, tırnaklarına ve saçlarına bakmadan önce söylemişlerdir, denilmesi

müstesna,

ibn Atıyye dedi ki: Onların durumları hakkında doğru olan şu ki: Yüce Allah, uykuya daldıkları sıradaki hallerini olduğu gibi muhafaza etmiştir. Böylelikle bu, hem onlar için hem de başkaları için bir belge teşkil etsin. Onların elbiseleri de eskimedi ve herhangi bir nitelikleri de değişikliğe uğrama-ı. eire giden kişi sadece o şehrin alametlerini ve binalarını tanıyamamış-".. işer kendi nefsinde de benimseyemeyeceği bir durum sözkonusu olsay-:... elbetteki bu, onun için daha da önemli olurdu.

N'âfî, tbn Kesîr, İbn Abbas, Mekkeliler ile Medineliler;" Onlar dolar taşardı" şeklinde mübalağa olmak üzere lam" harfini şeddeli olarak okumuşlardır. Yani, defalarca dolar taşardı, demek olur. Diğerleri ise, "lam" harfini şeddesiz olarak okumuştur. Şeddesiz okuyuş da dilde daha meşhurdur. el-Muhabbal es-Sa'dînin şu beyitinde ise bu kelimenin "lam" harfi şeddeli olarak geçmektedir:

"en-Nu'man ihramh iken insanlara saldırıp öldürdüğü vakit Sen de Ka'b b. Avfdan (alacağın) zincirleri doldurdukça doldur."

Cumhur, "Korku" kelimesini "ayn" harfini sakın olarak; Ebu Cafer ise ötreli olarak okumuştur. Ebu Hatim: Bu iki okuyuş iki ayrı söyleyiştir, demektir. "Kaçardı" kelimesi hal olarak riasb edilmiştir. "Korku" anlamındaki kelime ise ya ikinci mefuldür veya temyizdir. [60]

19. İşte böylece kendi aralarında soruştursunlar diye onları uyandırdık. Ardından içlerinden biri: "Ne kadar kaldınız?" dedi. "Bir gün veya bir günün birazı kaldık" dediler. Dediler ki: "Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilendir. Şimdi siz, birinizi bu gümüş paranız ile şehre gönderin de baksın; hangi yemeği daha temiz bulursa ondan size bir rızık getirsin. Dikkatlice hareket etsin ve sakın sizi kimseye farkettirmesin.

20. "Çünkü onlar, sizi ele geçirirlerse sizi ya taşlarlar yahut kendi dinlerine döndürürler. O takdirde ebediyen iflah olmazsınız."

"İşte böylece kendi aralarında soruştursunlar diye onları uyandırdık" buyruğundaki; "Uyandırmak"; hareketsiz iken harekete getirmek anlamındadır. Buyruğun anlamı da şöyledir: Biz, onları uyuttuğumuz, hidâyetlerini artırdığımız ve uykudayken evirip çevirdiğimiz gibi onları uyandırdık da. Yani, onları daha önceki elbiselerinde ve eski hallerinde herhangi bir değişiklik olmaksızın uykularından uyandırdık. Şair, şöyle demektir:

"Ve seher vaktinde uyandırdığım; hepsi birlikte ama, kimisi henüz yeni sarhoş olmuş,

Kimisi el yordamıyla önünü görmeye çalışır halde kalkan samimi genç arkadaşlar..."

Yüce Allah'ın: "Kendi aralarında soruşturunsunlar diye" buyruğundaki "lam" lam-ı sayrûra (oluş) lâm'ı diye bilinir. "Akıbet lâm"ı ile aynı şeydir. Yani, bu noktaya varsınlar diye bir anlam ifade eder. Yüce Allah'ın: "Çünkü sonunda onlara bir düşman, bir tasa olacaktır" (el-Kasas, 28/8) buyruğundaki "lam" da böyledir.

O halde onların uykularından uyandırılmaları birbirlerine soruşturunsunlar diye olmamıştı.

Yüce Allah'ın: "Bir gün veya bir günün birazı kaldık, dediler" buyruğuna gelince, onların böyle demelerine sebep, sabah öğleden önce mağaraya girmeleri, yüce Allah'ın da onları gündüzün son saatlerinde uyandırmış olmasıdır. O bakımdan onların başkanları Yemlîha veya Mekselmînâ: Uyuduğumuz süreyi en iyi bilen Allalî'dir, diye cevap verdi. [61]

Yüce Allah'ın: "Şimdi siz, birinizi bu gümüş paranız ile şehre gönderin..." buyruğuna dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [62]

1. Paralarıyla Birilerini Göndermeleri:

İbn Abbas dedi ki: Onların ellerindeki paraları bahar mevsiminde doğan deve yavrusunun ayak tabanını andırıyordu. İbn Abbas'ın bu sözünü en-Neh-hâs nakletmektedir.

İbn Kesir, Nâfî, İbn Âmir, el-Kisâî ve Âsım'dan rivayetle Hafs, "Gümüş paranız ile" kelimesini "re" harfini esreli olarak okumuşlardır. Ebu Amr, Hamza ve Âsım'dan rivayetle Ebu Bekir ise bu kelimeyi "ra" harfini sakın olarak okumuşlar ve ağırlığı dolayısıyla esreyi hazf etmişlerdir. Bu iki okuyuş, iki ayrı söyleyiştir. ez-Zeccac ise bu kelimeyi "vav" harfini esreli, "ra" harfini de sakın olarak okumuştur.

Onların aç olarak uyandıkları ve yiyecek almak üzere gönderdikleri kişinin Yemlîlîhâ olduğu da söylenmiştir ki, el-Gaznevî'nin naklettiğine göre bu, yaşça en küçükleri idi. Şehir ise, Üfsus (Efes) şehridir. Tarsus olduğu da söylenmiştir Bunun, cahiliye döneminde adı: da Üfsus idi. İslam gelince oraya Tarsus adını vermişlerdir.

İbn Abbas dedi ki: Bunlarla birlikte kendi çağlarında bulunan kiralın resmini taşıyan dirhemler vardı. [63]

2. Alınmasını İstedikleri Yiyecek ve Dikkatli Davranma İstekleri:

Yüce Allah'ın: "Baksın, hangi yemeği daha temiz bulursa..." buyruğu nu İbn Abbas, hangi hayvanın kesim itibariyle daha helal olduğuna baksın, diye açıklamıştır. Çünkü onların yaşadıkları şehrin ahalisi, bir pul adına hayvanlarını kesiyorlardı. Aralarında imanlarını gizleyen bir topluluk vardı. İbn Abbas: Genel olarak şehir halkı mecusi idi, demektedir.

"Hangi yemeği daha temiz bulursa" ifadesinin, daha bir bereketli olduğunu görürse anlamında olduğu da söylenmiştir. Yine denildiğine göre arkadaşları, gönderdikleri kimseye, kimse onları farketmesin diye iki ya da üç kişilik bir yiyecek diye zannedilecek, ancak pişirilmesi halinde de bir topluluğa yetecek kadar bir miktar almasını istediler. Bundan dolayı alınan bu yiyeceğin pirinç olduğu söylenmiştir. Kuru üzüm olduğu, hurma olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Dahatemiz" ifadesinin, daha hoş anlamında olduğu söylendiği gibi, daha ucuz anlamında kullanıldığı da söylenmiştir.

"Ondan size bir rızık" sizin için bir gıda "getirsin, dikkatlice hareket etsin." Yani, şehre girişinde ve yiyeceği satın alışında gereken dikkati gösterecek "ve sakın sizi kimseye farketmesin" kimseye durumunuzu haber vermesin. Şöyle de denilmiştir: Eğer o, farkedilecek olursa, hiç bir zaman diğer kardeşlerini içine düşüğü bu zor duruma düşürmesin.

"Çünkü onlar sizi ele geçirirlerse, sizi ya taşlarlar..." ez-Zeccac dedi ki: Yani size taş atarlar, sizi taşa tutarlar. Ki, bu öldürme şekillerinin en kötüsü-dür. Bu ifade, size söver sayarlar, tahkir ederler diye de açıklanmış ise de, birinci açıklama şekli daha sahihtir. Çünkü onların kıssaları ile ilgili daha önceden geçen açıklamalardan da anlaşıldığına göre onların öldürülmeleri isteniyordu . Taşa tutmak ise geçmiş dönemlerde, -yine bundan önce açıklandığı üzere- insanların dinlerine muhalefet etmenin bir cezası idi. Çünkü böyle bir cezalandırma, hepsinin ortaklaşa bu cezalandırmaya katılmalan açısından, bütün o din mensuplarını daha bir rahatlatıcı idi. [64]

3. Vekâlet ve Sıhhati:

Aralarından biri sinin, gümüş para ile gönderilmesi, vekâlete ve vekâletin sıhhatine bir delildir. Ali b. Ebi Talib (r.a) da kardeşi Akil'i, Osman (r.a) nezdinde vekil tayin etmişti. Genel olarak vekâletin sıhhati hususunda herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Vekâlet, cahiliye döneminde de, İslâm geldikten

sonra da bilinen bir uygulamadır. Nitekim, Abdurrahman b. Avf da, Umeyye b. HalePi Mekke'de bulunan aile halkı ve diğer yakınları üzerine vekil bırakmıştı. Yani, onları korumalarını istemişti. Umeyye de o sırada müşrik idi. Buna karşılık Abdurrahman b. Avf da Umevy'e bu yaptıklarına misliyle bir mükâfat olmak üzere Medine'de bulunan yakınlarını korumayı tekeffül etmişti. Buhârî, Abdurrahman b. AvPdan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Umeyye b. Halef İle Mekke'de bulunan aile halkım ve yakınlarımı (sâ-ğıye) koruması, benim de onun Medine'de bulunan yakınlarını korumam üzere bir belge düzenledik. Ben, adım (Abdur)Ralıman diye sözkonusu edince, o: Ben Rahman diye bir kimse tanımıyorum. Benimle cahiliye dönemindeki İsmi zikrederek yazış, dedi. Ben de onunla Abdu Amr diye yazıştım... diyerek hadisin geri kalan bölümünü zikretti[65]

el-Esmaî dedi ki: " Kişinin aile halkı ve yakınları, kişiye meyleden, onun yanına gelen kimseler" demektir. Bu kelime, meyletmek anlamındaki; fiilinden alınmadır. Bir şeye meyleden veya onunla birlikte bulunan her şey hakkında bu fiil kullanılır. Bu açıklamalar onun "Kitabu'l-Efâl" adh eserinden nakiedilmiştir. [66]

4. Vekâlet Akdinin Mahiyeti ve Delilleri:

Vekâlet, bir nâiblik akdidir. Şanı yüce Allah, bu akde duyulan ihtiyaç ve bu akid sayesinde bir takım maslahatlar gerçekleşeceğinden dolayı izin vermiştir. Çünkü herkesin bütün işlerini başkasının yardımını olmadan veya rahatlıkla kendiliğinden yerine getirme imkânı bulunmaz. O bakımdan kişi bu işleri için kendisini rahatlatacak kimseleri vekil tayin eder.

İlim adamlarımız, vekâletin sıhhatine Kitab-ı Kerimden bir takım âyetleri delil göstermişlerdir. Bu âyetlerden birisi, açıklamakta olduğumuz âyet-i ketime ile, yüce Allah'ın: "...Onu (zekâtı) toplamakla görevlendirilenlere.." (et-Tevbe, 9/60); "Şu gömleğimi götürün de..." {Yusuf, 12/93} buyruklarını delil göstermişlerdir. Sannet-i seniyyeden buna delil teşkil edecek hadisler pek çoktur. Bunlardan birisi Urve el-Bârikî yoluyla rivayet edilen hadistir ki, bu hadis daha önceden el-En'âm Sûresi tefsirinin sonlarında (6/164. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Câbir b. Abdullah rivayetle dedi ki: Hayber'e çıkmak istedim. Rasûluilah (sav)'ın yanına varıp ona şöyle dedim: Ben, Hayber'e çıkmak istiyorum. Bana şöyle dedi: "Benim oradaki vekilimin yanına varırsan, sen ondan onbeş vesk (hurma) al. Senden buna dair (bu tahsilatı yapabilme yetkisine sahip olduğuna dair) bir alâmet isteyecek olursa, sen de elini onun gırtlığının üzerine koy!" Bu hadisi de Ebu Dâvûd rivayet etmiştir. [\[67\]](#)

Bu anlamdaki hadisler pek çoktur. Diğer taraftan ümmetin bu akdin caiz oluşu üzerinde icmâ' etmesi de yeterli bir delildir. [\[68\]](#)

5. Vekâletin Caiz Olduğu Alanlar:

Vekâlet, niyâbeten (vekâlet yoluyla) yerine getirilmesi caiz olan bütün haklarda caizdir. O bakımdan gasıp (gasbettiği mal hususunda) birisine vekâlet verecek olsa bu caiz olmaz. Kendisi vekil durumunda olur. Çünkü yapılması haram olan bütün işlerde de vekâlet caiz olmaz. [\[69\]](#)

6. Mazereti Olanlarla Olmayanların Vekil Tayin Etmesi:

Bu âyet-i kerimede oldukça güzel bir müjde vardır. O da şudur: Onların aralarından birisini vekil tayin etmeleri, kendilerine bir zarar gelir korkusuyla herhangi bir kimsenin varlıklarını farketmesi korkusu dolayısıyla takiye ile

birlikte sözkonusu olmuştu.

Mazeret sahibi olan kimselerin, başkalarını vekil tayin etmelerinin caiz olduğu ittifakla kabul edilmiştir. Mazereti bulunmayan kimsenin başkasını vekil tayin etmesine gelince, cumhur böyle bir vekâletin caiz olacağını kabul etmiştir. Ebu Hanife ve Suhnun ise caiz değildir, demişlerdir. İbnu'l-Ara-bî der ki: Suhnun, bu görüşünü Esed b. el-Furat'tan almış ve hakimliği döneminde buna göre hüküm vermiş gibi görünüyor. O, belki de bunu zulüm ve zorba kimselere karşı, onlardaki hakları almak ve onları zelil etmek için yapıyordu ki, bu da hakkın kendisidir. Çünkü vekâlet bir yardım ve destektir. Batıl ehli kimselere ise yardım ve destek olunmaz.

Derim ki: Bu, güzel bir açıklamadır. Din ve l'azilet sahibi olan kimseler, fiilen hazır bulunsalar ve o işlerini görebilecek sağlığa sahip olsalar dahi başkalarını vekil tayin edebilirler. Hazır bulunan ve sağlıklı olan kimsenin başkasını* vekil tayin etmesinin caiz ve sahili oluşunun delili, Buhârî, Müslim ve başkalarının, Ebu Hureyre'den naklettikleri şu rivayettir: Ebu Hureyre dedi ki: Bir kimsenin Peygamber (sav)'da belli yaşta bir deve alacağı vardı. Hz. Peygamberin yanına gelerek bu devesini ödemesini isledi. Hz. Peygamber de: "Bunun istediği hakkını veriniz" diye buyurdu. Onun hakkı olan yaştaki deveyi aramakla birlikte bulamadılar. Ancak, yaşça ondan daha büyük deve bulabildiler. Hz. Peygamber yine: "Onu veriniz" diye buyurdu. Adam şöyle dedi: Sen, bana hakkımı tas tamam verdin. Allah da sana tastamam ihsan etsin, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki, sizin en hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir." [70] Laliz Buhârî'ye aittir.

İşte bu hadis, sahih olmakla birlikte ayrıca hazır bulunan ve bedenen sağlıklı bir kimsenin başkasını vekil tayin etmesinin caiz olduğuna delildir. Çünkü Peygamber (sav) ashabına, kendisine vekâleten borcu olan yaştaki deveyi vermelerini emretmişti, jşte bu, onun bu konuda onlara verdiği bir vekalettir. Peygamber (sav) hasta da değildi, yolculukta da bulunmuyordu. Bu ise, Ebu Hanife ile Suhnun'un: Hazır bulunan ve bedenen sağlıklı olan bir kimsenin, ondan davacı olan kişinin rızası müstesna başkasını vekil tayin etmesi caiz değildir, şeklindeki görüşlerini reddetmektedir. Çünkü bu hadis, onların bu konudaki görüşlerine muhaliftir. [71]

7. Âyet, Ortaklığın da Caiz Oluşuna Delildir:

İbn Huveyzimendad der ki: Bu âyet-i kerime, ortaklığın caiz olduğu hükmünü de ihtiva etmektedir. Çünkü (sözü edien) gümüş para, hepsine ait idi. Aynı şekilde

âyet, vekâletin caiz olduğu hükmünü de ihtiva eder. Çünkü onlar aralarından birisini göndermiş ve yiyecek satın almak üzere onu vekil tayin etmişlerdi. Arkadaşların birlikte yemek yemeleri ve yiyeceklerini birlikte karıştırmalarının caiz olduğu hükmünü de ihtiva eder. Biri diğerinden daha çok yese bile. Daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/220. âyet, 6. başlıkta) geçtiği üzere yüce Allah'ın: "Şayet onlarla bir arada yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir"(el-Bakara, 2/220) buyruğu da buna benzemektedir. Bundan dolayı bizim mezhebimize mensup ilim adamları, kendisine sadaka verilen ve bunu zengine ait bir yiyeceğe karıştırıp onunla birlikte yiyen bir yoksulun bu davranışının caiz olduğunu söylemişlerdir. Yine mezhebimiz alimleri, mudaraba yapan ortağın, kendisine ait yemeği başkasının yemeğine karıştırıp o kimseyle birlikte yemesinin caiz olduğunu da söylemişlerdir. Rasûlullah (sav) da kendisine kurbanlık almak üzere ashabdan birisini vekil tayin etmiş bulunmaktadır.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Âyet-i kerimede buna dair bir delil yoktur. Çünkü onlardan her bir kişinin, gönderdikleri şahsa başlı başına para vermiş olması ihtimali de vardır. O takdirde o kişinin alışverişinde ortaklık söz konusu olmaz. Yine bu konuda ancak şu iki hadis dayanak teşkil etmektedir: Bunlardan birisine göre İbn Ömer, kuru hurma yiyen bir topluluğun yanından geçmiş ve şöyle demiştir: Rasûlullah (sav), bir kimsenin hurmaları ikişer ikişer yemesini, kardeşinin kendisine izin vermesi hali müstesna nehyetmiştir[72]

Diğeri ise, Ebu Ubeyde'nin komutanlığındaki el-Habat sedyesine dair hadis-i şeriftir[73]

Ancak bu, konuya delaleti bakımından birincisinden daha geridedir. Zira, Ebu Ubeyde'nin o gazvede kendilerine gıda teşkil edecek şeyleri asgari ölçüde yetecek kadar verme ve onları bunun için bir araya toplamama ihtimali de vardır. Derim ki: Bu görüşün aksine, Kitab-ı Kerimden delil teşkil eden buyruklar arasında yüce Allah'ın: "Şayet onlarla bir arada yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir"(el-Bakara, 2/220) buyruğu ile; "Sizin için topluca veya ayrı ayrı yemenizde de bir vebal yoktur" Cen-Nur, 24/61) buyrukları da vardır. Yüce Allah'ın izniyle ileride açıklaması gelecektir. [74]

21. Böylece bulunmalarını sağladık ki, Allah'ın vadinin gerçek olduğunu ve kıyametin kopacağına asla şüphe bulunmadığını bilsinler. Hani onlar kendi meselelerini aralarında tartışıyorlardı. Bunun üzerine: "Üzerlerine bir bina yapın" demişlerdi. Rabbleri onları daha iyi bilendir. Onların işine galip gelen kimseler İse: "Mutlaka biz, yanlarında bir mescid edineceğiz" dediler.

"Böylece bulunmalarını sağladık." Yani, başkalarını onlara muttali kıldık ve onları açığa çıkardık.

"Bulunmalarını sağladık" fiili, "Buldu" fiilinin hemze ile müteaddi olmuş (geçişli yapılmış) şeklidir. Aslında bu, ayağın tökezlenme-si hakkında kullanılır.

"Ki, Allah'ın va'dinin gerçek olduğunu... bilsinler" buyruğunda Kehf ashabının dönemlerinde uyandırıldığı müslüman ümmet kastedilmektedir. Çünkü Dakyanus ölmüş, aradan birkaç nesil geçmiş, o sırada da o ülkeye salı bir kimse hükümdar olmuştu. O bakımdan, bu ülke ahalisi öldükten sonra hasredilmek ve kabirlerden cesetlerin diriltilmesi hususunda ihtilâfa düşmüşlerdi. Bu konuda bazıları şüphe ve tereddüde düşmüş, böyle bir dirilişi uzak bir ihtimal görmüş ve: Ancak ruhlar hasredilir. Cesedi de toprak yer, demeye koyulmuşlardı. Başka bir kesim ise, ruh da ceset de hep birlikte diriltilir, demişlerdi. Bu hükümdara, kabul edilmesi zor bir mesele haline geldi, şaşırıp kaldı, bu hususu diğer insanlara nasıl açıklayabileceğini bilemez oldu. Sonunda kıldan elbiseler giyip küller üzerinde oturmaya başlamış, bu hususa dair delil ve açıklama için yüce Allah'a niyaza koyulmuştu. Yüce Allah da sonunda Kehf ashabının bulunmasını sağlamıştı.

Denildiğine göre Kehf ashabı, aralarından birisini kendilerine yiyecek getirmek üzere şehire gönderdiklerinde hem kişi olarak, hem de aradan geçen uzun zaman dolayısı ile elindeki paralar, şehir halkı tarafından tanınmamış ve garip karşılanmıştı. O bakımdan bu kişi hükümdarın huzuruna çıkartıldı. Hükümdar, salih bir zat idi. O da, beraberindekiler de iman etmişlerdi. Bu kimseyi görünce: Bu, hükümdar Dakyanus döneminde şehirlerinden çıkan delikanlılardan birisi olabilir. Ben de yüce Allah'a onları bana göstermesi için dua edip duruyordum, dedi. Bu gence durumunu sordu, o da ona durumunu anlattı. Hükümdar bu işe çok sevindi ve şöyle (çevresindekilere) dedi; Allah size (böylece) bir belge göndermiş olabilir. Haydi bununla mağaraya doğru gidelim. Şehir halkı ile birlikte onların yanlarına gitmek üzere bineklerine bindiler. Mağaraya yaklaştıklarında Yemliha: Sizden korkmamaları için on-lann yanına ben gireceğim, dedi. O da yanlarına girip durumu arkadaşlarına haber verdi ve bu gelen topluluğun İslâm ümmeti olduğunu onlara söyledi. Rivayet edildiğine göre onlar bu işe çok sevindiler, hükümdarın yanına çıktılar, onu tazim ettiler, o da onları tazim elti. Sonra da mağaralarına geri döndüler.

Rivayetlerin çoğunluğu, Yemliha'nın durumu onlara haber vermesi ile birlikte - ileride geleceği üzere- gerçek anlamıyla öldüklerini bildirmektedir. Cesetlerin diriltilmesi hususunda şüphe içerisinde bulunanlar da bu konuda kesin bir kanaate sahip olmuş oldu. Yüce Allah'ın: "Bulunmalarını sağladık ki, Allah'ın

va'dinin gerçek olduğunu... bilsinler" buyruğunun anlamı da işte budur. Yani, hükümdar ve onun yönetimi altındakiler, kıyametin de hak olduğunu, öldükten sonra dirilmenin de hak olduğunu bilsinler diye...

"Hani onlar kendi meselelerini aralarında tartışıyorlardı." Onlar bu tek kişiyi, Ashab-t KehPin haberlerinin doğruluğuna delil kabul ettiler ve yanlarına girmekten çekindiler. Bunun üzerine hükümdar: Bunların üzerine bir bina yapın, dedi. Genç delikanlıların dini üzere olan kimseler de: Onların yanında bir mescid edinin, dediler.

Rivayet edildiğine göre kâfir bir kesim: Biz buraya ya bir kilise yahut misafirhane bina edelim, demişler. Ancak müslümanlar onlara engel olarak: Hayır, biz onların yanında bir mescid edineceğiz, demişlerdi.

Yine rivayet edildiğine göre; bazıları mağarayı üzerlerine kapatmak ve mağarada onları görünmeyecek bir halde bırakmak istemişlerdi. Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre yüce Allah ise o sırada onların izlerinin görülmesini engellemiş ve görülmelerini engelleyecek şekilde onları perdele-mişti. İşte onlara bir alamet olmak üzere üzerlerine bir bina yapmaya iten sebep de budur.

Yine denildiğine göre hükümdar; altından bir sanduka içerisinde onları defnetmek İstedi. Rüyada onlardan birisini gördü, kendisine şöyle dedi: Sen bizi altın bir sanduka içerisine koymak istiyorsun. Böyle bir işi yapma. Biz, topraktan yaratıldık ve ona döneceğiz. Bizi halimize bırak. [75]

Kabirler Üzerinde Mescid Edinmek, Kabirlerde Namaz Kılmak, Kabirlerde Bina Yapmak ve Benzeri Fiiller:

Burada kimileri yasak, kimileri caiz bir takım meseleler sözkonusudur. Kabirler üzerinde mescid yapmak, kabristanda namaz kılmak, kabirlerin üzerinde bina yapmak ve buna benzer sünnetin sözkonusu ettiği bir takım hususlar yasaktır, caiz değildir. Çünkü Kbu Dâvûd ve Tirmizî'nin rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Rasulullah (sav) kabri ziyaret eden kadınları, ka-birier üzerinde mescid yapan ve kandil yakanları ianetlemiştir. Tirmizî dedi ki: Bu konuda Ebu Hureyre ve Âişe'den de rivayetler gelmiştir. İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadis de basendir.

[76]

Buhârî ile Müslim de, Hz. Âişe'den rivayet ettiklerine göre, Um Habibe ile Um Seleme, Habeşistan'da gördükleri ve içinde bir takım tasvirler bulunan bir kiliseden Rasulullah (sav)'a söz ettiler Rasulullah (sav) da şöyle buyurdu: "O kimseler arasında salih bir kişi bulunup da bu salih kişi Öldü mü, hemen onun kabri üzerine bir mescid inşa eder ve orada bu suretleri yapıverirlerdi. Bunlar,

kıyamet gününde yüce Allah huzurunda mahlukaün en kötüleridirler." Lafız Müslim'e aittir.[\[77\]](#)

İlim adamlarımız derler ki: işte bu müslümanlara, Peygamberlerin ve ilim adamlarının kabirlerini mescide çevirmelerini haram kılmaktadır. Hadis imamları, Ebu Mersed el-Ganevî'den şöyle dediğini rivayet ederler: Ben, Rasulullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "KabU'lere doğru namaz kılmayınız ve kabirler üzerinde oturmayınız." Bu hadisin lafzı da Müslim'e aittir.[\[78\]](#)

Yani, kabirleri yöneldiğiniz bir kıble edinerek, onlar üzerinde veya onlara doğru -yahudiler ve hristiyanların yaptıkları gibi- namaz kılmayınız. Çünkü bu, o kabirlerde bulunan kimselere ibadet etmeye götürür. Nitekim pullara ibadete sebep de bu olmuştu. Peygamber (sav) benzeri bir durumdan sakındırmakta ve buna gÖEüren yolları kapatarak şöyle buyurmaktadır: "Peygamberlerinin ve aralarındaki salih kimselerin kabirlerini mescid edinen bir kavme Allah'ın gazabı çok şiddetlidir."[\[79\]](#)

Buhârî ile Müslim, Hz. Âişe ile Abdullah b. Abbas'dan şöyle dediğini rivayet ederler: Rasulullah (sav) hastalanınca kendisine ait bir örtüyü yüzünün üzerine koymaya başladı. Örtü yüzünün üzerinde iken nefes almada güçlük çekince, onu yüzünden açtı ve bu haliyle şöyle buyurdu: "Allah'ın laneti ya-hudilerle hristiyanlar üzerine olsun. Çünkü onlar peygamberlerinin kabirlerini mescid edindiler." Hz. Peygamber bununla, onların yaptıklarını yapmaktan sakındırıyordu.[\[80\]](#)

Müslim de, Hz. Cabîr'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasulullah (sav) Kabrin alçı ile sıvanmasını, üzerine oturulmasını ve üzerine bina yapılmasını yasakladı.

[\[81\]](#) Bu hadisi ayrıca Ebu Dâvûd ve Tirmizî de Hz. Cabir'den rivayet etmişlerdir. O dedi ki: Rasulullah (sav), kabirlerin alçı ile sıvanmasını, kabirlerinin üzerine yazı yazılmasını, üzerlerine bina yapılmasını ve üzerlerinden geçerek çiğnenmelerini yasakladı. Tirmizî dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir.[\[82\]](#)

Sahih (i Müslim) de, Ebu'l-Heyyâc el-Esedî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ali b. Ebi Talib bana şöyle dedi: Rasulullah (sav)'ın beni gerçekleştirmek üzere gönderdiği bir işe ben de seni göndereyim mi: Ne kadar heykel görürsen, mutlaka onu dümdüz edecek, tanınmaz bir hale getireceksin, ne kadar yükseltilmiş kabir görürsen, mutlaka onu dümdüz edeceksin -Bir rivayette de: Ne kadar suret görürsen mutlaka onu da dümdüz edecek, tanınmaz hale getireceksin- denilmektedir. Bu hadisi Ebu Dâvûd ve Tirmizî de rivayet etmiştir.

[\[83\]](#)

İlim adamlarımız derler ki: Bu hadisin zahiri kabirlerin nisbeten tümsek-1 estirilmesini, yükseltilmesini men etmekte ve alçak olmasını gerektirmektedir. Kimi ilim adamı da bu görüşü benimsemiştir.

Ancak cumhur, ortadan kaldınılması emrolunan bu yükseltmenin, deve hörgücünü andıran bir tepe görünümünden daha fazla olanı hakkındadır. Kabrin, kendisi vasıtası ile tanınmasını ve saygı duyulmasını sağlayacak bir tümseklikte olması gerekir. -Malik'in, Muvatta'da zikrettiğine göre-, Peygamberimiz Muhammed (sav)'ın ve İki arkadaşının (Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in) -Allah onlardan razı olsun- kabirleri de bu şekildedir.^[84] Dârakut-nî'nin, İbn Abbas yoluyla rivayetine göre, babamız Adem (a.s)'ın kabri de bu şekildedir.^[85]

Cahiliye döneminde Ölüyü tazim ve yüceltmek kastıyla kabrin üzerinde gereğinden fazla binanın yükseltilmesine gelince, bu şekildeki bir bina yıkılır ve ortadan kaldırılır. Çünkü böyle bir iş, âhiretin ilk konağında dünyevi zinetin kullanılması ve kabirleri tazim edip onlara İbadet eden kimselere benzemek söz konusudur.

İşle bu hususlar ve bu konudaki nehyin zahiri dolayısı ile, bu gibi işlerin haram olduğunun söylenmesi gerekir.

Kabrin, deve hörgücü gibi tümsekleştirihnesine (.tesnime) gelince bu, bir karış kadar yükseltilmesi demek olup devenin hörgücü (senam)'den alınmış bir kelimedir, Kabrin üzerindeki toprakları rüzgârın savurmamast için Üzerine su serpilir. Şafiî, kabrin çamur ile sıvanmasında bir sakınca yoktur der. Ebu Hanife de şöyle demektedir: Kabir, alçı ile de çamur ile de sıvanmaz ve üzerinde düşecek şekilde bina da yükseltilmez. Bununla bîr miktar -bir alamet olmak üzere- taşların konulmasında bir mahzur yoktur. Çünkü Ebu Bekir el-Eslem rivayetle şöyle demiştir: Bize Müsedded anlattı, bize Nuh b. Durâc anlattı o, Cafer b. Muhammed'den naklen dedi ki: RasuLullah (sav)'ın kızı Patıma, Hamza b. Abdulmuttaiib'in kabrini her cuma günü ziyaret eder. Onun kabrine alamet olmak üzere bir taş parçası koymuştu. Bunu da Ebû Ömer (b. Abdi'l-Berr) zikretmiştir^[86]

Tabutta Defin ve Kabir;

Bu buyruğun işaret ettiği caiz meselelerden birisi de tabutla defin meselesidir. Bu, özellikle gevşek arazîde caizdir. Rivayete göre Danyal (a.s) taştan bir tabut içerisinde imiş. Yusuf (a.s) da kendisi için camdan bir tabut yapılmasını ve kendisine ibadet olunur korkusu ile de bir kuyuya atılmasını vasiyet etmiş ve

böylece Musa -Allah'ın salat ve selamı hepsine olsun- dönemine kadar kalmıştır. Hz. Musa'ya, onun tabutunu oldukça yaşlı bir kadın göstermiş, o da o tabutu kaldırıp İshak (a.s)'ın bulunduğu hazireye koymuştu. Sahih'de, Sa'd b. Ebi Vakkas'dan nakledildiğine göre o, ölümüyle sonuçlanan hastalığında şöyle demiş: Bana da tıpkı Rasulullah (sav) yapıldığı gibi lahid açınız ve üzerime kerpiçleri dikine yerleştiriniz^[87]

Lahid önce yerin yarılması, sonra da- eğer yer sert ise yarığın kible tarafından bir başka kabrin kazılarak ölünün oraya yerleştirilmesine, üzerinin de kerpiç ile kapatılmasına denir. Bize göre bu, kabri (dikey) yarık şeklinde açmaktan daha faziletlidir. Çünkü yüce Allah'ın Rasulüne seçtiği şekil budur. Ebu Hanife de bu görüşü kabul etmiş ve sünnet olan lahid şeklinde kabri açmaktır, demiştir. Şafiî ise sünnet olan, kabri yeri yarararak açmaktır, demiştir.

Lahid şeklindeki kabirde kireç kullanılması mekruhtur. Şafiî ise kireç kullanmakta bir mahzur yoktur, çünkü o da bir çeşit taştır, demiştir. Ebu Hanife ve arkadaşları ise bunu mekruh görürler. Çünkü kireç, yapılan binayı sağlamlaştırmak için kullanılır. Kabir ve içindekiler ise çürümeye mahkûmdur, ona sağlamlık uygun düşmez. Buna göre, taş ile kireç arasında bir fark kalmamaktadır. Bir diğer görüşe göre kireç, ateşin bir izini taşır. O bakımdan- tefe'ül yoluyla- mekruh kabul edilir. Bu görüşe göre taş ile kireç arasında fark görülmektedir.

Fakihler şöyle demektedir: Kerpiç ve kamış kullanmak müstehaptır. Çünkü rivayete göre Peygamber (sav)'ın kabri üzerine bir demet kamış konulmuştur. Büyük ilim adamı İmam Ebu Bekr Muhammed b. el-Fa di el-Hanefi -Ailalı'nın rahmeti üzerine olsun- den nakledildiğine göre o, kendi bölgelerinde yerin gevşekliği dolayısıyla tabut kullanmanın caiz olduğunu söylemiş ve şöyle demiştir: Demirden dahi tabut kullanılacak olursa bunda bile bir mahzur yoktur. Ancak, onun iç tarafına toprak serilmeli ve ölü tarafından üst kesimi çamurla sıvanmalı, ince kerpiçler de ölünün sağ ve soluna yerleştirilmelidir ki, böylelikle bu lahid konumuna gelsin.

Derim ki: Peygamber (sav)'ın kabrine kadife parçasının yerleştirilmesi de bu kabildendir. Çünkü Medine toprağı hem su sızdıTM-, hem de tuzlu (kıraç) bir arazidir. (Hz. Peygamber'in azadlısı) Şükran dedi ki: Allah adına yemin ederim ki, kabirde Rasulullah (sav)'in altına kadife parçasını yerleştiren benim. Ebu İsa et-Tirmizî dedi ki: Şükran'ın bu hadisi hasen, garip bir hadistir^[88]

22. "Sayıları üçtür, dördüncüleri köpekleridir" diyecekler. "Beştir, altıncıları köpekleridir" de diyecekler. Bu, gaybı taşlamaktır. "Yedidir, sekizincileri

köpekleridir" diyecekler. De ki: "Rabbim, onların sayısını en iyi bilendir. Onları pek az kimseden başkası bilemez." O halde bunlar hakkında zahir olan şeyden başkası ile mücadele etme! Bunlara dair onlardan kimseye birşey sorma!

"Sayıları üçtür, dördüncüleri köpekleridir, diyecekler" buyruğ undaki; "diyecekler" kelimesindeki zamir ile Tevrat sahipleriyle Muhamed (sav)'ın çağdaşları kastedilmektedir. Çünkü onlar, âyet-i kerimede belirtilen bu şekilde Ashab-ı Kehf in sayısı hususunda görüş ayrılığına düşmüşlerdi.

Bununla, hristiyanların kastedildiği de söylenmiştir. Bir grup İristiyan, Necran'dan, Peygamber (sav)'ın huzuruna gelmişlerdi. O sırada Ashab-ı Kehf söz konusu edildi. Hristiyanların Yakubiye kolu, bunlar üç kişiydiler, dördüncüleri de köpekler idi, dedi. Nasturiler, beş idiler, altıncıları da köpekleri idi, dediler. Müslümanlar da: Yedi kişi idiler, sekizincileri de köpekleri idi, dediler.

Bu buyruğun müşriklere, Peygamber (sav) Ya Kehf ashabına dair soru sormalarını emreden yahudilerin durumunu haber verdiği de söylenmiştir.

Yüce Allah'ın: "Sekizincileri de köpekleridir" anlamındaki buyruğun başına gelen "vav" harfi, nahivcilere göre sayılarına dair verilen haberin sonuna gelmiş bir atıf "vav"ıdır ki, bu da onların durumunu açıklamak ve bu sayının haklarında söylenen nihai sayı olduğuna delâlet etmek içindir. Eğer bu "vav" kullanılmayacak olsaydı bile yine ifade doğru olurdu. Aralarında İbn Haleveyh'in de bulunduğu bir kesim ise bu vav'ın "vav-ı semaniye (sekiz va-vı)" olduğunu da söylemişlerdir.

es-Sa'lebî'nin, Ebu Bekir b. Ayyaş'dan naklettiğine göre Kureyşliler, sayı sayarken altı, yedi ve sekiz der ve böylelikle sekizin başına "vav" harfini getirirlerdi. el-Kaffâl de buna yakın bir görüş naklederek şöyle demektedir: Bazıları Araplara göre sayının son noktası yedidir. Eğer yediden fazla sayıya gerek duyulacak olursa, başına bir vav getirilmek suretiyle yeni bir haber cümlesine geçilir. Yüce Allah'ın: "Tevbe edenler, ibadet edenler ...ve kötülüklerden vazgeçirmeye çalışanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlardır" (et-Tevbe, 9/112) buyruğu da bu türdendir. Yine buna cehennem kapılarını söz konusu ettiği âyet-i kerimede: "Nihayet onlar oraya geleceklerinde kapıları açılacak" (ez-Zümer, 39/71) buyruğunda "vaV"sız iken, cennetten söz edince İse: "Ve kapılan açılacağında" (ez-Zümer, 39/73.) diye "vav" getirilmiştir. Bir başka yerde de: "Sizden hayırlı olmak üzere Allah'a teslim olan... hanımlar" diye buyurduktan sonra, "vav" ile "ve bakireler" (et-Tahrim, 66/5) diye buyurmaktadır.

O halde; şimdi bize göre on nasıl tam ve nihai bir sayı ise, onlarda*da o zaman

yedi öylece saymanın bir nihayeti kabul ediliyordu.

el-Kuşeyri Ebu Nasr da şöyle demektedir: Böyle bir İddia, bir delile dayanılarak ileri sürülmüş değildir. Onlara göre yedinin nihai bir sayı olduğu nereden çıkmaktadır? Diğer taraftan yüce Allah'ın: "O Allah'dır ki, O'ndan başka hiç bir ilah yoktur. Melik'tir, Kuddûs'dür, Selâm'dır, Mü'min'dir, Müheymin'dir, Aziz'dir, Cebbar'dır, Mütekebbir'dir" (el-Haşr, 59/23) buyruğu ile bu iddia nakzedilmekte (çürütülmekte) dir Çünkü görüldüğü gibi burada sekizinci ismin başına vav getirilmiş değildir.

Kelif ashabının yedi kişi olduğunu ileri sürenlerden bir topluluk da şöyle demişlerdir: Yüce Allah'ın: "Yedidir, sekizincileri köpekleridir" buyruğunda "vav" harfinin getirilmesi, bu sayının onların durumunu bildiren gerçek sayı olduğuna dikkat çekmek ve kitap ehlinin bu hususta ileri sürdüğü sayılardan farklı olduğunu belirtmek içindir. Bundan dolayı yüce Allah bundan önceki iki sayı ile ilgili olarak, "bu gaybı taşlamaktır" diye buyurduğu halde, üçüncü sayıdan sonra bunu söz konusu etmemekte ve bu sayı hakkında her hangi bir tenkitte bulunmamaktadır. Bununla yüce Allah, Peygamber'ine, onlar yedi kişi idiler, sekizincileri de köpekleridir, demiş gibidir.

Recm (taşlamak) ise, zanna dayalı olarak söz söylemektir. Zan ve tahmin yoluyla söylenen her bir şey hakkında; "Bu hususta tahmini kanaat belirtti, o tahmine dayalı olarak ileri sürülmüştür..." denilir. Nitekim şair de şöyle demektedir:

"Savaş, ancak sizin bildiğiniz ve tattığınız gibidir.

Yoksa onun hakkında zanna dayalı olarak söylenen aözler gibi değildir."

Derim ki: el-Maverdî ile el-Ğaznevî şunu naklederler: İbn Cüreyc ile Muhammed b. İshak dediler ki: Kelif ashabı sekiz kişi idiler. Onlar, yüce Allah'ın: "Sekizincileri köpekleridir" buyruğunu, köpeklerinin sahibi olan kişidir, diye yorumlamışlardır. Bu da nahivcilerin "vav" ile ilgili kanaatlerini ve bu "vav"ın onların dedikleri türden bir "vav" olduğu görüşünü güçlendirmektedir. el-Kuşeyrî ise şöyle demektedir: Yüce Allah: "Dördüncüleri ile altıncıları" buyruğunda "vav"ı kullanmamıştır. Eğer durum bunun aksine olsaydı kullanılması caiz olurdu, Böyle bir "vav"ın hikmet ve illetini araştırmaya koyulmak, uzak bir ihtimal ve bir tekellüftür. Bu da yüce Allah'ın bir başka yerdeki: "Biz, hiç bir kasabayı belli bir yazısı olmaksızın helak etmedik" <el-Hicr, 15/14) buyruğu ile, bir başka yerdeki: "Biz, uyarıcılar olmaksızın hiç bir ülkeyi helak etmiş değiliz... hatırlatmadır" (eş-Şuarâ, 26/209) buyruklarına benzemektedir.

"De ki: Rabbim onların sayısını en İyi bilendir" âyet-i kerimesinde yüce Allah, Peygamberine, onların sayısı hakkındaki bilgiyi Allah'a havale etmesini

emretmekte, sonra da insanlar arasından bunu bilen pek az sayıda kimse olduğunu bildirmektedir. Bundan maksat ise, Ata'nın görüşüne göre kitap ehlinen pek az bir topluluktur. İbn Abbas da şöyle derdi: İşte ben de bu az sayıdaki kimselerdenim. Onla yedi kişi idiler, sekizincileri ise onların köpekleridir. Daha sonra İbn Abbas bu yedi kişinin isimlerini zikretti, köpeklerinin de adı Kıtmir olup, benekli bir köpek idi; kısa boylu köpeklerden daha yüksek, tarla köpeklerden de daha alçak boylu olduğunu da zikretmektedir. Muhammed b. Said b. el-Müseyyeb ise o, bir Çin köpeği idi demiştir. Sahih ise onun, Zübeyrî olduğudur. Yine Muhammed b. Said b. el-Müseyyeb dedi ki: Neysabûr'da -bu husus kendisi için mukadder olmayanlar müstesna- benden bu hadisi yazmadık hiç bir muhaddis kalmamıştır. Ebu Amr ellim de bunu benden yazmıştır.

"O halde bunlar hakkında zahir olan şeyden başkası ile mücadele etme!" Yani, Ashab-ı Kent'hakkında ancak Bizim sana vahyettiğimiz ile mücadelede bulun ve tartış. Bu, onların sayılarına dair bilginin yüce Allah'a havale edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. "Zahir olan şeyle mücadele"nin, durum sizin söylediğiniz gibi değildir sözünü ve benzeri sözleri söylemek demek olduğu ve bu hususta Farazi herhangi bir şeye ihtiyacın olmadığı anlamına geldiği de söylenmiştir.

Bu buyrukta yüce Allah'ın, onların sayısını hiç bir kimseye açıklamadığına dair delil vardır. Bundan dolayı yüce Allah: "Zahir olan şeyden başkasıyla" diye buyurmuştur. Bunun anlamı, geçip giden bir mücadele ve tartışmadır. Nitekim şair de bu kelimeyi bu anlamda kullanmıştır:

"Bu ise, utancı aenden uzaklaşıp gidecek bir şikâyet konusudur."

Yüce Allah, bu âyet-i kerimede, Hz. Peygamber'e tartışmayı mubah kılmış değildir. "Zahir olandan başkasıyla" buyruğu kitap ehlinin onunla ne şekilde tartışmaları gerektiği konusunda bir istiaaredir. Onun onlara cevap verip kanaatlerini reddetmesine tartışma adı verilmiş, sonra da bu tartışma "zahir olmak" ile kayıtlandırılmışım Böylelikle yerilmiş tartışma ile gerçek tartışma arasındaki farkı ortaya koymaktadır.

Yüce Allah'ın: "Bunlar hakkında" buyruğundaki zamir, Ashab-ı Kehf e aittir. "Onlardan" buyruğundaki zamir ise, Hz. Peygamber'e karşı çıkan kitap ehline aittir. Yüce Allah'ın: "Bunlar hakkında... mücadele etme" buyruğu ise, onların sayıları hakkında mücadele etme, demektir. "Sayılan" anlamındaki kelimenin hafz edilmesi, ifadenin zahiri itibariyle buna zaten delâlet etmesinden dolayıdır.

"Bunlara dair onlardan kimseye bir şey sorma" buyruğu ile ilgiii olarak rivayet edildiğine göre; Hz. Peygamber, (önce) onlar hakkında Necran hris-tiyanlarına

soru sormuş ve bu sebepten dolayı da soru sorması ona yasaklanmıştır. Bu ilmi herhangi bir hususta, müslümanların kitap ehline başvurmalarının yasaklandığına delil olmaktadır.[\[89\]](#)

23. Hiç bîr şey hakkında sakın: "Ben bunu mutlaka yarın yapacağım" deme.

24. Meğer ki Allah dilemiş ola. Unuttuğun zaman Rabbinİ an ve: "Umulur ki Kabbim beni bundan doğruya daha yakın olana erdirir" de.

"Hiç bir şey hakkında sakın: Ben bunu mutlaka yarın yapacağım deme. Meğer ki Allah dilemiş ola" buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başk halinde sunacağız;
[\[90\]](#)

1. Geleceğe Dair Verilen Sözlerde "İnşaallah" Kaydını Koymak:

İlim adamları derler ki: Yüce Allah, Peygamberi, kâfirlerin, kendisine ruh, mağaraya çekilen gene W ve ZüYkarneyn hakkında soru sormaları üzerine: Yarın sorularınızın cevabını size bildireceğim deyip bu hususta (inşaallah diyerek) istisna yapmaması dolayısıyla sitemde bulunmaktadır. Onbeş gün süre ile Hz. Peygamber'e vahiy gelmedi. Sonunda bu ona ağır gelmeye başladı, kâfirler de bundan dolayı asılsız dedikodular yaymaya koyuldular. Hz. Peygamber'e bu sûre sıkıntısını gidermek üzere nazii oldu. Bu âyet-i kerimede de, yarın ben şu şu işi yapacağım, şeklinde herhangi bir hususa dair işi Allah'ın meşîetine bağlamadan söz söylememesi emredilmektedir. Böylelikle verdiği haberi gerçekleştireceğini kesin olarak ifade etmemiş olur. Çünkü: Ben, bu işi yapacağım, dediği halde yapmayacak olursa, yalan söylemiş olur.

Ama ben bu işi Allah dilerse (İnşaallah) yapacağım diyecek olursa, bu durumda haber verdiği şeyi muhakkak olarak gerçekleştireceğine dair söz vermemiş olur.

Yüce Allah'ın: Bir şey hakkında" buyruğundaki "lâm"...de, da" konumundadır.

Yahut da bu, Bir şey için" denilmiş gibi de olabilir. [\[91\]](#)

2. Yeminde (İnşaallah diyerek) İstisna Yapmak:

İbn Atiyye der ki İnsanlar, bu âyet-i kerime (tefsirin) de, yeminde istisnaya dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Âyet-i kerime ise yeminler hakkında değildir. Âyet, ancak yemin dışındaki sözlerde istisna yapmanın sünnetine dairdir. Yüce Allah'ın; Meğer ki Allah dilemiş ola" buyruğunda, zahiri ifadenin gerektirdiği ve

i'caz (veciz söz söyleme) nin güzel kıldığı bir hazf de vardır ki, ifadenin takdiri; "Meğer ki Allah dilemiş ola demedikçe" yahut da; "Allah dilerse demen müstesna" takdirindedir. O halde âyet; Allah'ın dilemesini söz konusu etmedikçe... anlamındadır. Buna göre "Allah'ın dilemesi müstesna (inşaallah)" şeklinde söylenen sözler, yasak kılınmış sözlerden değildir.

Derim ki: İbn Atiyye'nin tercih edip beğendiği görüş el-Kisai, el-Ferra ve el-Ahfeş'in de görüşüdür, Basralılar: Bu; "Allah'ın meşîeti ile olması müstesna" anlamındadır, derler. Buna göre bir kimse: Ben bu işi inşaallah yapacağım diyecek olursa anlamı, Allah'ın meşîetiyle yapacağım demek olur,

İbn Atiyye der ki: Bir kesim buradaki; "Meğer ki Allah dilemiş ola" buyruğunun daha önce geçen; " Sakın ... deme* buyruğundan istisnadır. (İbn Atiyye devamla) der ki: Bu, Taberî'nin naklettiği ve reddolunan bir görüştür. Bu, o kadar yanlış ve tutarsızdır ki, bunun nakle-dilmemesi gerekirdi.

Yeminde istisna ve bunun hükmüne dair açıklamalar ise daha önceden el-Maide Sûresi'nde (5/89- âyet, 16. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[92\]](#)

"Unuttuğun zaman Rabbini an" buyruğuna dair açıklanması gereken bir tek mesele vardır. O da; unutmaktan sonra hatırlama emrinin verilmesidir. Burada emrolunan hatırlama hakkında farklı görüşler vardır. Bunun, yüce Allah'ın: "Umulur ki Rabbim beni bundan doğruya daha yakın olana erdirirde" buyruğu olduğu söylenmiştir. Mür'essîr Muhammed ef-Kûfî şöyle demektedir: İşte bunlar, verdiği sözünde istisna yapmayan herkesin lafiûlarıy-la söylemekle emrolunduğu buyruklardır ve bunlar, istisnayı unutmamanın keiTâretidir.

Cumhur ise şöyie demektedir: Bu, böyle bir tahsis sözkonusu olmaksızın yapılması emrolunan bir duadır. Bunun, kişinin yemini esnasında söylemeyi unuttuğu "inşaallah" sözü olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas'dan nakledildiğine göre bir kimse istisnada bulunmayı unutup da bir sene sonra dahi bunu hatırlayacak olursa, -eğer yemin etmiş İse- (istisna yaptıktan sonra) yemininde hânîs (yeminini bozmuş) olmayacağını söylemiştir. Aynı zamanda bu Mücahid'in de görüşüdür. İsmail b. İshak da bu görüşü Ebu'l-Âliye'den, yüce Allah'ın: "Unuttuğun zaman Rabbİni an" buyruğu ile Üglîl olarak nakletmektedir. O: Onu hatırladı mı istisna yapar, demiştir. el-Hasen de: Bunu hatırladığı mecliste olduğu sürece yapabilir, demiştir. İbn Abbas ise, iki yıllık bir süre içerisinde bu istisnayı yapar, demiştir. Bu görüşünü de eî-öazne-vî nakletmektedir. O, şöyle der: O takdirde bu, günahtan kurtulmak kastıyla istisnada bulunmakla (ihmai edilen) teberrükün böylelikle telafi edileceği şekilde yorumlanır. Bir hüküm ifade edecek istisna ise, ancak yemin ile muttasıl olarak yapıldığı takdirde sahih olur.

es-Süddî der ki: Bununla, unutup da hatırladığı her bir namaz kastedilmektedir. Bunun, unutmaman için Allah'ın adını anarak istisna yap, anlamında olduğu da söylenmiştir: Onu ne zaman unutursan hemen hatırla, diye de açıklanmıştır. Bir diğer açıklamaya göre: Bir şeyi unuttun mu, Allah'ı hatırla, O da sana o şeyi hatırlatır, şeklindedir. Ondan başkasını unuttuğunda veya kendini unuttuğunda, sen onu hatırla, diye de açıklanmıştır ki, zikrin (anmanın, hatırlamanın) gerçek anlamı da budur.

Bu âyet-i kerime, Peygamber (sav)'a bir hitaptır. Daha sahih kabul edilen bir görüşe göre yeni bir söz başlangıcıdır. Bunun, yeminde istisna ile bir ilgisi yoktur. Diğer taraftan bu âyet, Uz. Peygamber'İN bütün ümmetini de kapsamaktadır. Çünkü bu çokça meydana gelen bir iş olduğundan dolayı bütün insanların karşı karşıya bulundukları bir husustur. Başarıya ileten Allah'dır. [\[93\]](#)

25. Onlar, mağaralarında üçyüz yıl kaldılar, (buna) dokuz yıl daha kattılar.

Bu, yüce Allah'ın, onların mağarada kaldıkları süreye dair verdiği bir haberidir. İbn Mes'ud'un kıraatinde: "Dediler ki: Onlar... kaldılar" şeklindedir.

Taberî der ki; israiloğu 11ları onların bulunmalarından sonra Peygamber (sav)'a kadar geçen süre hakkında görüş ayrılığına düştüler. Onlardan kimisi, üçyüzdokuz yıl kaldılar, demişlerdir. Şanı yüce Allah da Peygamberine, bu sürenin uykuda geçirdikleri süre olduğunu, bundan sonraki sürenin ise insanlar tarafından bilinemeyeceğini haber vermektedir. Böylelikle yüce Allah, buna dair bilginin kendisine havale edilmesini emretmektedir.

İbn ACiyye der ki: Buna göre yüce Allah'ın (bu âyetteki) birinci: "kaldılar" buyruğu ile mağaradaki uykuyu kastetmektedir. İkinci "kaldıkları" İfadesi İle de onların yerlerinin bilinmesinden Muhammed (sav)'a kadar geçen süreyi, yahut da cesetleri çürüyerek ortadan kalktıkları süreye kadar geçen süreyi kastetmektedir, Mücahid: Kur'ân'ın indiği süreye kadar, diye açıklarken, ed-Dahhâk: Öldükleri vakte kadar, diye açıklamıştır. Kimi tefsir alimi de şöyle demektedir: Yüce Allah: "(Buna) dokuz daha kattılar" diye buyurun-ca, insanlar bu dokuzun saat mi, gün mü, hafta mı, ay mı, yıl mı olduğunu bilemediler. İsrailoğulları da buna göre görüş ayahğına düştüler. Yüce Allah da bu dokuz hususunda bilginin kendisine havale edilmesini emretmektedir. Buna göre buradaki "dokuz"un ne olduğu müphem bırakılmıştır. Arap dilinin zahirinden anlaşılan ise, bu dokuzun yıl olduğudur. Ashab-ı Kehf in durumlarından anlaşılan da şudur: Onlar, Hz.İsa'dan kısa bir süre sonra hükümdara karşı çıkmışlardı, sonra mağaraya girmişlerdi. Bu sırada Havarilerden bazıları da

hayatta bulunuyordu. İleride geleceği üzere bundan başka görüşler de ifade edilmiştir. el-Kuşeyrî der ki: Buradaki "dokuz"dan, dokuz gün, dokuz saat diye birşey anlaşılmaz. Çünkü bundan önce yıllardan söz edilmiştir. Nitekim sen: Yanında yüz dirhem ve beş vardır, dersen, bundan anlaşılan beş dirhemdir.

Ebu Ali der ki: "Dokuz daha kattılar" kalıplarına dokuz daha kattılar demek olup, "kalış" anlamındaki kelime hazf edilmiştir, ed-Dahhak da şöyle demektedir: Yüce Allah'ın: "Onlar, mağaralarında üçyüz kaldılar" âyeti nazil olunca, bunu duyanların: Yıl mı, ay mı, hafta mı, gün mü diye sormaları üzerine, yüce Allah da: "Yıl" anlamındaki buyruğu indirdi.

en-Nekkaş'ın da naklettiği bir rivayet şu anlamdadır: Ashab-ı Kehf, güneş senesi hesabıyla üçyüz yıl kaldılar. Burada, arabî Peygamber'e haber vermek sözkonusu olduğundan ayrıca dokuz da zikredilmiştir. Zira onun anlayacağı yıllar kamerî yıllardır. Bu süre fazlalığı ise, her iki hesap arasındaki fazlalıktan gelmektedir. el-Gaznevî de buna yakın bir açıklama zikretmiştir. Yani, güneş senesi ile ay senesi arasındaki farka göre bu dokuz yıl söz konusu edilmiştir. Çünkü, otuzüç yıl ve dört aylık bir sürede bir yıl fark olur. Buna göre üçyüz (güneş) senesinde dokuz yıllık bir fark olur.

Cumhur, "Üçyüz yû" lafzındaki "yüz" anlamındaki kelimeyi tenvin ve "yıl" anlamındaki kelimeyi de nasb ile -takdim ve tehir üzere- okumuşlardır. Yani, şeklindeki ifadenin sıfatı mevsufa takdim edilerek okumuştur. Buna göre "yıl" anlamındaki kelime, bedel veya atf-ı beyandır. Tefsir ve temyiz olarak nasb edildiği ve; " Yıllar" kelimesinin; " Yıl" kelimesinin mahallinde olduğu da söylenmiştir.

Hamza ve el-Kisaî ise, "yüz" anlamındaki kelimeyi "yıllar" anlamındaki kelimeye izafe ederek okumuş ve tenvinî terk etmiştir. Onlar, bu kfraatleriyle "yıllar" anlamındaki çoğul kelimeyi "yıl" anlamında tekil gibi değerlendirmiş gibi görünüyorlar. Çünkü her ikisinin de anlamı birdir. Ebu Ali der ki: Meşhur olan kullanılışa göre, tekil isimlere izafe oiunan üçyüz adam, üçyüz elbise gibi sayılar, bazen çoğullara da izafe edilebilir. Abdullah b. Mes'ud'un Mushaf'ında da -(yıl anlamındaki kelime) tekil olarak-: "Üçyüz yıl" şeklindedir.

ed-Dahhâk, "yıl" anlamındaki kelimeyi, "vav" ile çoğul yaparak; diye okumuştur. Ebu Amr, "dokuz" anlamındaki kelimeyi cumhura muhalif olarak "te" harfini üstün oimak üzere; (ûli) şeklinde okumuştur. Cumhur ise "te" harfini esreli olarak okumuştur.

el-Ferrâ, el-Kisaî ve Ebu Ubeyde derler ki: İfade; "Onlar, mağaralarında üç yüz yıl süre ile kaldılar" takdirindedir. [94]

26. De ki: "Allah ne kadar kaldıklarını en iyi bilendir. Göklerin ve yerin gaybı yalnız O'nundur. O ne güzel görendir, ne güzel işitendir! Bunların O'ndan başka hiç bir velîleri yoktur. O, kimseyi hükmüne ortak yapmaz."

Yüce Allah'ın: "De ki: Allah ne kadar kaldıklarını en iyi bilendir buy ruğu Mücahid'in görüşüne göre; ölümlerinden itibaren haklarında Kur'ân-ı Kerim'in buyrukları indiği vakte kadar; yahut ed-Dahhak'ın görüşüne göre öldükleri vakte kadar, demektir. Ya da -önceden geçtiği üzere- çürüyerek değişmeleri vaktine kadar kaldıkları süreyi en iyi bilen Allah'dır, diye açıklanmıştır. Bir diğer açıklamaya göre mağarada kaldıkları süredir. Bu ise, yüce Allah'ın -fazlasını ve eksikliğini sözkonusu etseler dahi- yahudilerden nakledip zikrettiği süredir. Yani, buna dair bilgiyi Allah'dan ya da O'nun, bu bilgiyi öğrettiği kimselerden başka, hiç bir kimse bilmez. Çünkü "göklerin ve yerin gaybı yalnız O'nundur."

"O, ne güzel görendir, ne güzel işitendir!" O, ne iyi gören, ne iyi işitendir demektir. Katade dedi ki: Allah'dan daha İyi gören ve daha iyi işiten hiç bir kimse yoktur. Bunlar, idrâki ifade eden bir takım tabirlerdir. Bununla birlikte; buyruğunun, O'nun vahiy ve irşadı ile sen, hidâyet yolunu getireceğin delilleri ve işlerden hak olanı gör ve bunu âleme duyur, anlamında olduğu da söylenmiştir. O takdirde bunlar, birer taaccüp fiili değil de iki emir olurlar. Anlamın: Allah'ın onlar hakkında söylediklerini bunlara göster ve İşittir şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Bunların, O'ndan başka hiç bîr velileri yoktur." Yani, Ashabı Kehf in korunmalarını Allah'dan başka üstlenecek herhangi bir velileri, dost ve yardımcıları yoktur. "Bunların" lafzındaki zamirin Muhammed (sav)'ın çağdaşı olan kâfirlere ait olma ihtimali de vardır. Yani, Ashab-ı Kehf'in kaldıkları süre hususunda görüş ayrılığına düşen bu kimselerin, işlerini çekip çevirmeyi üstlenecek Allah'dan başka bir velileri, dost ve yardımcıları bulunamaz. Nasıl O'ndan daha iyi bilen kimse olabilir? Yahut O'nun kendilerine öğretmesi olmaksızın bir şey öğrenmeleri nasıl mümkün olabilir?

"O, kimseyi hükmüne ortak yapmaz" buyruğundaki Ortak yapmaz" kelimesinin "ya" harfî ile "kef" harfî, yüce Allah hakkında, haber anlamında ötreli olarak okunmuştur. İbn Âmir, el-Hasen, Ebu Recâ, Katade ve el-Cahderî ise, Ortak koşma" şeklinde "te" harfî ile ve "kef" harfî de sakın olarak Peygamber (sav)'a hitab olmak üzere okumuşlardır. O takdirde "ortak koşma" anlamındaki bu okuyuş, daha önce geçen, "O ne güzel görendir, ne güzel işitendir" (buyruğunun: O'nun buyruklarını göster ve işittir, anlamına) atıf olur. Mücahid ise, "ya" harfini

ötreli ve "kef" harfini de sakın olarak okumuş olmakla birlikte, Yakub: Bu okuyuşun uygun izahını bilemiyorum, demiştir. [\[95\]](#)

Ashab-ı Kehf Halihazırdaki Durumu:

Ashab-ı Kehf, ölüp çürüdüler mi, yoksa hâlâ uykuda olup cesetleri mab-hız mudur hususunda görüş ayrılığı vardır. İbn Abbas'dan rivayet edildiğine göre o, Şam taraflarında katıldığı gazalardan birisinde, mağaranın yanından ve mağaranın bulunduğu dağın yakınından bir takım kimselerle birlikte geçmiş, onunla birlikte bulunanlar da onunla beraber (mağaraya doğru) yürümüşler, bir takım kemikler bulunca da: işte bunlar Ashab-ı Kehf in kemikleridir demişler. İbn Abbas da onlara: Bunlar, uzun bir süreden beri ölüp yok olmuş bir topluluktur, demiş, Onun bu sözlerini işiten bir rahibin: Ben, Araplardan bunu bilen bir kimsenin bulunduğunu zannetmiyordum demesi üzerine ona: Bu, bizim Peygamberimizin amcasının oğludur, demişler.

Bir kesim de Peygamber (sav)'in: "Andolsun ki, Meryem oğlu isa beraberinde Ashab-ı Kehf olduğu halde haccedecektir. Çünkü onlar henüz daha haccetmemişlerdir" dediğini rivayet ederler. Bunu, İbn Atıyye nakletmektedir. [\[96\]](#)

Derim ki: Tevrat ve İncil'de, Meryem oğlu İsa'nın Allah'ın kulu ve Rasu-lü olduğu, onun haccetmek veya umre yapmak üzere er-Revha denilen yerden geçeceği, yahut da yüce Allah'ın ona bu ikisini yapma imkânını vermekle birlikte, Havarilerini Kehf ve Rakim ashabı kılacağı ve bunların haccetmek üzere yola koyulacakları belirtilmektedir. Çünkü onlar hac da etmemişler ve henüz Ölme mislerdir. Biz, bu haberi tamamtyle "et-Tezkire" adh eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Buna göre Ashab-ı Kelif, uykudadırlar ve kıyamet gününe kadar ölmeyeceklerdir. Onlar, kıyametin kopmasından az bir süre önce öleceklerdir. [\[97\]](#)

27. Rabbinin Kitabından sana vahyolunanı oku. O'nun »özlerini değiştirebilecek yoktur. Sen Ondan başka bir sığınak asla bulamazsın.

"Rabbinin Kitabından sana vahyohınanı oku. O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur" buyruğunun, Ashab-ı Kehf kıssasının bir parçası olduğu söylenmiştir. Yani, sen Kur'ân-ı Kerim'e uy. Allah'ın sözlerini değiştirecek olmadığı gibi, O'nun, Ashab-ı Kehf kıssasına dair verdiği haberde bir yanlışlık da yoktur. et-Taberî: Allah'ın kendisine karşı asi oianlara, Kitabına muhalefet edenlere

tehditte bulunmak üzere söylediklerini değiştirebilecek kimse yoktur, diye açıklamıştır.

Eğer Kur'ân-ı Kerim'e uymayacak ve ona muhalefet edecek olursan, "sen, Ondan başka bir sığınmak" bir barınak "asla bulamazsın." Bunun, yönelecek cihet bulamazsın anlamında olduğu da söylenmiştir ki, bu anlamı, (*%*) kelimesi karşılar. Bunun da asıl anlam: meyletmekten gelir. Zaten bir kimseye sığınılacak olursa, ona da meyledilmiş olur. el-Kuşeyrî Ebu Nasr Ab-durrahim dedi ki; Ashab-ı Kehf kıssasının sonu işte budur.

Muaviye, Bizans topraklarına doğru el-Madik gazasında, beraberinde İbn Abbas'ın da bulunduğu bir sırada, Ashab-ı Kehf in içinde bulunduğu mağaraya kadar geldi. Muaviye: Bu mağaradakilerin üzerleri açılrsa da biz de onları görsek! dedi. İbn Abbas ona: Allah senden daha hayırlı olan kimsenin dahi onları görmesini engellemiş ve; "Yanlarına çıkıp onları görseydin, mutlaka onlardan geri dönüp kaçardın" (Kehf, 18/18) diye buyurmuştur. Ancak, Muaviye: Ben onların durumunu bilmedikçe bu işten vazgeçmem diyerek, bu maksatla bir takım kimseleri gönderdi. Bunlar mağaraya girince, Allah da üzerlerine bir rüzgâr gönderdi ve onların mağaranın dışına çıkmalarını sağladı. Bunu da es-Sa'lebî zikretmektedir.

Nakledildiğine göre, Peygamber (sav) yüce Allah'dan onları kendisine göstermesini dilemiş. Yüce Allah da: Sen onları dünya yurdunda asla görmeyeceksin. Ama sen onlara, senin rîsaletini tebliğ etmen ve onları imana davet etmek üzere ashabının hayırlılarından dört tanesini gönder. Bunun üzerine Peygamber (sav), Cibril (a.s.)'a: Ben bunları nasıl göndereceğim, diye sorunca, Cibril şöyle dedi: Elbiseni yay ve onun kenarlarından birisine Ebu Bekir'i, diğerine Ömer'i, üçüncüsüne Osman'ı, dördüncüsüne de Ali b. Ebi Talib'i oturt. Sonra da Süleyman'ın emrine verilmiş ve kolaylıkla yumuşak bir şekilde esip giden rüzgârı çağır. Yüce Allah, o rüzgâra sana itaat etmesini emre-decektir. Hz. Peygamber, Cibril'in dediğini yaptı ve rüzgâr onları mağaranın kapısına kadar götürdü. Mağaranın kapısından bir taş söküp çıkardılar. Köpek onların üzerine hamle yaptı. Onları görünce başını hareket ettirdi, kuyruğunu sallamaya koyuldu, başıyla da onlara; girin diye işarette bulundu. Onlar da mağaradan içeri girdiler ve Allah'ın selamı, rahmet ve bereketi üzerinize olsun, dediler. AUah, genç delikanlılara ruhlarını geri iade etti: Hep birlikte ayağa kaıkıp: Ve aleykumusselam ve rahmetullahi ve berakâtuhu diyerek selamı aldılar. Ashab onlara: Ey genç delikanlılar! Gerçek şu ki, Abdullah oğlu Peygamber Muhammed -Allah'ın selat ve selamı üzerine olsun- size selamlarım iletiyor. Ashab-ı Kehf: Gökler ve yer var oldukça, Allah'ın Ra-sulü Muhammed'e de

selam olsun. Tebliğ ettiğiniz için size de selam olsun diyerek, Hz. Peygamber'in dinini kabul ettiler ve İslama girdiler. Sonra da: Bizden de Allah'ın Rasülü Muhammed'e selam söyleyiniz. Daha sonra da aynı yerlerine uzandılar ve Mehdi'nin çıkacağı ahir zamana kadar uykularına çekildiler.

Denildiğine göre Mehdi, onlara selam verecek, Allah da onları diriltecek, sonra bir daha uykularına çekilecekler ve arttk kıyamet kopacağı vakte kadar kalkmayacaklardır. Hz. Cibril, Rasulullah (sav}'a onların bu yaptıklarını haber verdi. Arkasından aynı rüzgâr, bu dört sahabiyi geri götürdü. Peygamber (sav) onlara: "Kelîf ashabını nasıl buldunuz?" diye sorunca, onlar da durumu haber verdiler. Bunun üzerine Peygamber (sav): "Allahım! Beni, ashabımı ve akrabalarımı ayırma. Beni, benim ehli beytimi, benîm has yakınlarımı ve ashabımı sevenlere de mağfiret buyurTM diye dua etti.

Denildiğine göre, Ashab-ı Kehf, Hz. Mesih'den-once mağaraya girmişlerdir. Yüce Allah da Hz. Mesih'e onların durumlarını haber verdikten sonra, Hz. İsa ile Hz. Muhammed (İkisine de selam olsun) arasındaki dönemde diri İtilmişlerdir. BİR diğEer görüşe göre Kehf ashAbı, Musa (a.s)'dan önce idiler. Hz. Musa'ya inen Tevrat'ta onlardan söz edilmektedir. İşte yahudilerin Rasulullah (sav)'a onlara dair soru sormalarının sebebi de budur.

Ashab-ı Kehf in mağaraya Hz. Mesth'den sonra girdikleri de söylenmiştir. Bunların, hangisinin doğru olduğunu en iyi bilen Allah'dır. [\[98\]](#)

28. Sabah akşAm Babblerinin rızasını dileyerek O'na dua edenlerle beraberliğini sebatla sürdür. Dünya hayatının güzelliğini isteyerek gözlerin onlardan başkasına kaymasın. Kalplerine, Bizi anmaktan yana gaflet verdiğimiz, hevâ ve heveslerine uymuş, İşinde haddini aşmış kimselere de İtaat etme!

Yüce Allah'ın: "Sabah akşAm Rabblerinin rızasını dileyerek O'na dua edenlerle beraberliğini sebatla sürdür" şeklindeki bu buyruğu, el-Hn'âm Sûresi'nde yer alan: "Sırf O'nun rızasını dileyerek sabah akşAm Rabblerine dua edenleri kovma" (d-Bn'im, 6/52) buyruğuna benzemektedir. Buna dair açıklamalar da orada geçmiş bulunmaktadır.

Selman-ı Farisi Cr.a) dedi ki: Kalpleri tslâm'a ısıdırılmak istenen Uyeyne b. Hısn ile el-Akra b. Habis , Rasulullah (sav)'ın yanına gelerek şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasülü! Sen, meclisin baş tarafına otursan da yanımızdan şu kişileri ve onların cübbelerinin kötü kokularını bizlerden uzaklaştırsan... -Onlar, bu sözleriyle Selman, Ebu Zer ve müslümanların fakir olanlarını kastediyorlardı. Üzerlerinde yünden cübbeler bulunuyordu ve bunlardan başka da giyecek

birşeyleri yoktu.- İşte o vakit biz de senin yanına oturur, seninle konuşur ve senden birşeyler öğrenirdik. Bunun üzerine yüce Allah: "Rabbinin Kitabından, sana vahyolunanı oku. O'nun sözlerini değiştirebilecek yoktur. Sen, O'ndan başka bir sığınak asla bulamazsın. Sabah akşam Rabblerinin rızasını dileyerek O'na dua edenlerle beraberliğini sebatla sürdür... Gerçekten Biz, zalimler için etrafını saran duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış bir ateş hazırlamışızdır" buyruğuna kadar olan bölümler, (27-29. âyetler) nazil oldu. Bununla yüce Allah onları cehennem ile tehdit ediyordu. Bunun üzerine Peygamber (sav) kalkıp ashab-ı kiramın bu fakîrlerini aramaya koyuldu. Nihayet onları mescidin arka taraflarında yüce Allah'ı zikreder halde bulunca, şöyle dedi: "Ümmetimden bir takım kimselerle birlikte beraberliğimi sürdürme emrini verinceye kadar canımı almayan Allah'a hamd olsun. Hayatta da sizinle birlikte kalacağım, ölümüm de sizinle birlikte olacaktır."[\[99\]](#)

"Rabblerin rızasını" O'na itaati "dileyerek..." Nasr b. Âsim, Mâlik b. Dinar ve Ebu Abdurraîman, "sabah akşam" buyruğunu; Şeklinde okumuşlardır. Buna dair delilleri ise, Mushaftaki yazılışının da "vav" ile olmasıdır. Ancak, Ebu Cafer en-Nehhas şöyle demektedir: Böyle yazılması bu şekilde okunmasını gerektirmez. Çünkü, "hayat" ile "salat" kelimeleri de "vav" ile yazılmıştır. Arapiar ise hemen hemen bu (sabah anlamındaki "el-ğadaât") kelimeyi bu şekilde "ğudves" diye kullanmazlar. Çünkü ne şekilde kullanılacağı bilinmemektedir.

el-Hasen'in; Gözlerini onlardan başkasına kaydırma!" şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir ki, gözlerin, dünya süsünü talep ederek onlardan dışarda kalan ve dünyaya yönelmiş kimselere yönelmesin, demektir. Bu kıraati el-Yezidi nakletmektedir. "Gözlerin onları hakir ve küçük görmesin" anlamına geldiği de söylenmiştir. Nitekim: " Filan kişiyi göz görmez". Yani, o hakirdir, küçümsenen bir kimsedir, denilmesi de bu kabildendir.

"Dünya hayatının güzelliğini isteyerek." Fakirleri meclisinde kovma teklifinde bulunan ve bu ileri gelen kimseler ile oturmak suretiyle zinete kendini kaptırarak... demektir. Peygamber (sav) böyle bir işi yapmak istemedi. Ancak, yüce Allah ona böyle bir işi yapmasını da yasaklamıştır. Buradaki buyruk, yüce Allah'ın: "Eğer şirk koşarsan andolsun ki amelin boşa çıkar" (ez-Zümer, 39/65) buyruğundan daha ileri değildir. Her ne kadar Allah onu şirk koşmaktan himaye etmiş olsa da, ona böyle hitab buyurmuştur.

" istersin" fiili, hal mevkiinde olup, (isteyerek anlamını verir) mu-zari bir fiildir. Dünya hayatının güzelliğini zinetini isteyerek gözlerin onlardan başkasına kaymasın, demektir. Nitekim, İmruu'l-Kays da şöyle demektedir:

"Ona, ağlamasın gözün dedim. Çünkü biz, bir hükümdarlık ele geçirmeye çalışıyoruz. Yahut da (bu uğurda) ölür de mazur görülürüz." Bazıları da "gözlerin onlardan başkasına kaymasın" anlamındaki ifadenin: "Gözlerini onlardan başkasına kaydırma!" şeklinde olması gerektiğini iddia etmişlerdir. Çünkü buradaki: "Kaymasın" anlamı verilen fiil, bizatihi müteaddi (geçişli) dir.

Bu iddiada bulunana şöyle cevap verilir: Tilavette varid olan "gözler" anlamındaki kelimenin merfu' olarak gelmesi, mana itibariyle onların mansub olmaları ile ilgilidir. Çünkü, "gözlerin onlardan başkasına kaymasın" anlamındaki ifade, "Gözlerin onlardan başkasına yönelmesin, bakmasın" konumundadır. Gözlerinin onlardan başkasına bakmaması ise, sen gözlerini onlardan başkasına kaydırma demektir. Burada fiil gözlere is-nad ediilmiş olmakla birlikte, gerçekte Peygamber (sav)'a tevcih edilmiştir. Nitekim yüce Allah: "Artık onların malları... seni imrendirmesin" (et-Tevbe, 9/55) buyruğunda da İmrendirmeyi mallara isnad etmiştir. Oysa mana; ey Mu-hammed! Sen onların mallarına imrenme demektir. Bu konuda ez-Zeccac'ın şu sözü daha da açıklık getirmektedir: Buyruğun anlamı şudur: Sen, gözlerini onları bırakıp güzel görünüş sahibi, zinet ve debdebe içerisinde bulunan başkalarına çevirme.

"Kalplerine bizi anmaktan yana gaflet verdiğimiz, neva ve heveslerine" yani şirke "uymuş, işinde haddini aşmış kimselere de itaat etme." buyruğuna gelince ed-Dalîhâk'dan, o, İbn Abbas'dan, yüce Allah'ın: "Kalplerine Bizi anmaktan yana gaflet verdiğimiz... kimselere itaat etme" buyruğu

hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu buyruk, Umeyye b. Halef el-Cumahi hakkında inmiştir. Çünkü o. Peygamber (sav.)'a hoşuna gitmeyen fakirlerden uzaklaşıp MekkeiÜenn ileri gelenlerini yaklaştırmaya çağırmişti. Bunun üzerine yüce Aİlâlı da: "Kalplerine Bizi anmaktan yana gaflet verdiğimiz... kimselere de itaat etme" buyruğunu indifa: "Kalplerine Bizi anmaktan" tevhidi kabul etmekten "yana gaflet verdiğimiz... kimselere de itaat etme!" demektir.

"İşinde haddini aşmış" kimse ile ilgili olarak da şöyle denilmiştir da haddi aşmak, kusurlu hareket etmek ve imanı terk etmek sureliyle acizliğini öne çıkarmak şeklindeki tefritten gelmektedir. Bunun, haddi aşmak anlamındaki ifrattan geldiği de söylenmiştir. Bunlar şöyle demişlerdi: Bizler, Mu-darlîlâların eşrafıyız. Biz İslâm'a girsek, bütün İnsanlar da İslâm'a girer. Bu ise, tekebbürden ve sözlerde ifrata kaçmaktan ileri geliyordu.

" Haddini aşmış" ifadesinin, eskiden beri kötülükte devam edegelen anlamında olduğu ve bunun; "Bu işi o daha önceden yapmıştı" ifadesinden geldiği de

söylenmiştir.

'Kalplerine... gaflet verdiğimiz" buyruğunun, kendilerini gaflet içerisinde bulduğumuz... anlamında olduğu da söylenmiştir.

Nitekim; "Fiian ile karşılaştım ve onu Övdüm" ifadesinin, ben onu övülmeye değer buldum, anlamında olması da böyledir. Arar b. Ma'-dikerib de Haris b. Ka'boğullarma:

Allah'a yemin ederim, biz sizden istedik ve sizi cimri görmedik. Sizlerle çarpıştık, Sizi korkak bulmadık. Sizlerle hiciv!eştik, yine sizi yenik düşüremedik" demiştir,

Yüce Allah'ın: "Kalplerine Bizi anmaktan yana gaflet verdiğimiz... kimselere de itaat etme" âyetinin Uyeyne b. Hısn el-Fezarî hakkında indiği söylenmiştir. Bunu Abdurrezzak nakletmektedir. en-Nehhas da bunu Süf-yan es-Sevrî'den nakletmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allalı'dır. [\[100\]](#)

29. De ki: (O) Rabblnizden gelen haktır. Artık dileyen iman etsin, dileyen kâfir olsun. Gerçekten Biz, zalimler için etrafını saran duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış bir ateş hazırlamışızdır. Eğer feryad edip yardım isterlerse, erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su İle yardımlarına varılacaktır. O ne fena içecektir ve orası ne kötü bir konaktır!"

Yüce Allah'ın: "De ki: (O) Rabbinizden gelen haktır. Artık dileyen iman etsin, dileyen kâfir olsun" buyruğundaki "haktır" anlamındaki kelime, hazf edilmiş bir mübtedânın haberi olmak üzere merfu'dur. Yani, "de ki o... haktır" anlamındadır. Bunun mübtedâ olarak merfu' olduğu, haberinin yüce Allah'ın: "Rabbinizden(dir)" buyruğunda olduğu da söylenmiştir. Âyetin anlamı da şudur Ey Muhammedi Sen, şu kalplerine Bizi anmaktan yana gaflet verdiğimiz kimselere de ki: Ey insanlar! Hak, Rabbinizden gelendir. Buna muva-fakiyet vermek de, yardımsız bırakmak da O'na aittir. Hidâyete iletmek de. sapıklıkta bırakmak da Onun elindedir. O, dilediğine hidâyet verir ve o kimse iman eder. Dilediğini de sapıklıkta bırakır, o kimse de kâfir olur. Bunlardan herhangi birisindeki tasarruf benim yetkim dahilinde değildir. Hakkı -zayıf olsa dahi- dilediğine veren ve -güçlü ve zengin olsa dahi- dilediğini haktan mahrum bırakan Allah'dır. Ben de sizin heva ve hevesinize uyarak mü'minlerİ kovacak değilim. Dilerseniz iman ediniz, dilerseniz küfre sapını?..

Ancak bu, İman ile küfür arasında muhayyer bırakmak ve bu konuda ruhsat vermek anlamında değildir. Bu bir tehdit ve bir korkutmadır. Yani, eğer küfre sapacak olursanız, O, sizin İçin cehennem ateşini hazırlamış bulunuyor. Ve eğer

iman edecek olursanız, size cennet vardır.

"Gerçekten Biz, zalimler için" yani, hakkı bile biie inkâr eden kâfirlere, "etrafını saran duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış bir ateş ha zırlamış izdir."

el-Cevherî der ki: "Duvar" kelimesi, kelimesinin tekilidir. Bu da evin avlusu üzerinde uzatılan şeye denilir. Pamuktan yapılmış her bir hücreye de bu isim verilir. Nitekim şair Ru'le de şöyle demektedir:

"Ey, el-Carud'un oğlu el-Münzir'in oğlu Hakem,

Şan ve şerefın yüksek duvarı senin üzerinde uzatılmış bulunuyor."

" Etrafı surla çevrilmiş ev" denilir. Selâme b. Cendel de (İran hükümdarlarından) Perviz'İ ve onun, en-Nu'man b. el-Münzir'i fillerin ayaklan altında öldürmesini söz konusu ederek şöyle demektedir:

"en-Nu'man" etrafı surla çevrili evden sonra

Tavanını fillerin göğüsleri teşkil eden bir eve sokan odur."

İbnü'l-A'râbî der ki: " Duvarları" kelimesi, surları anlamındadır. İbn Abbas'dan nakledildiğine göre bu, ateşten bîr duvardır. el-Kelbî de şöyle demektedir: Cehennem ateşinden bir parça çıkacak ve bu, kâfirlerin çevresini bir ağıl gibi kuşatacaktır. el-Kutebî der ki: Buradaki "duvar (es-Surâ-dik)"den kasıt, büyükçe bir çadırın etrafında bulunan engel demektir. İbn Aziz de böyle açıklamıştır.

Bunun, kıyamet gününde kâfirleri çepeçevre kuşatacak bir duman olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın, el-Murselât Suresi'nde: "Haydi, üç kola ay-nlmış bir gölgeye gidin" (el-Murselât, 77/30) buyruğu ile: "Kapkara bil gölgede" (el-Vâkıa, 56/43) buyruğunda sözünü ettiği budur. Bu açıklamayı Katade yapmıştır.

Bunun, dünyanın etrafını çevrelemiş deniz olduğu da söylenmiştir. Ya'lâ b. Umeyye şöyle demektedir: Rasulullah (sav) buyurdu ki: "Deniz, cehennemdir." Daha sonra da Hz. Peygamber: "Etrafım saran duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış bir ateş" buyruğunu okuduktan sonra şöyle buyurdu: "Allah'a yemin ederim ki, ben de hayatta olduğum sürece ona girmeyeceğim ve ondan bir damla dahi bana isabet etmeyecektir" diye buyurdu. Bunu el-Maverdî zikretmektedir.

[\[101\]](#)

İbnü'l-Mübarek, Ebu Said el-Hudrt'den, Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Cehennem ateşinin etrafını saran duvarları, oldukça enli, dört tane duvardır. Bu duvarların her birisi kırk yılhk yol mesafesi kadardır." Bu hadisi Ebu İsa et-Tirmizî de rivayet etmiş olup, onun hakkında: Bu basen, sahih, garip bir hadistir, demiştir, [\[102\]](#)

Derim ki: İşte bu, "sürâdik: Duvarlar"ın, kâfirlerin üstünde yükselecek olan duman veya ateş olduğuna ve duvarlarının da vasfedilen şekilde olduğuna delildir.

Yüce Allah'ın: "Eğer feryad edip yardım isterlerse, erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir su ile yardımlarına varılacaktır" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demektedir; "el-Muhl (erimiş maden gibi su)", zeytinyağı tortusu gibi oldukça katı bir sudur. Mücahid ise bunu kan ve irin diye açıklamıştır. ed-Dahhâk, bu siyah bir sudur ve şüphesiz ki, cehennem de karadır, suyu da karadır, ağacı da karadır, cehennemlikler de karadır. Ebu Ubeyde dedi ki: "el-Muhl", yeryüzünde bulunan madenlerden demir, kurşun, bakır, kalay ve buna benzer eritilen ve kaynayarak kabaran her şeydir. İşte buna el-Muhl denilir. Buna benzer bir açıklama İbn Mes'ud'dan da nakledilmiştir. Said b. Cübeyr de: Harareti en ileri derecesine ulaşmış olandır, diye açıklamıştır. Yine Said b. Cübeyr der ki: el-Muhl, bir çeşit katrandır. Mesela, Deveyi katranladım" denilir. Böylesine de "Katranlanmış" denilir. Bunun, zehir olduğu da söylenmiştir.

Bütün bu görüşlerin ihtiva ettiği anlam birbirine yakındır.

Tirmizî'de de Peygamber (sav)'dan yüce Allah'ın: "Erimiş maden gibi (el-Müh O" buyruğu hakkında şöyle dediği nakledilmektedir: "Bu, zeytinyağı tortusuna benzer. Onu, yüzüne yakınlaştırdı mı, yüzünün derisi soyulup düşer."

Ebu İsa dedi ki: Bu hadisi ancak Rişdîn b. Sa'd yoluyla biliyoruz. Rişdîn hakkında ise, hıfzı bakımından tenkitlerde bulunulmuştur.[\[103\]](#)

Ebu Umame'den de, Peygamber (sav)'ın, yüce Allah'ın: "Ona irinli sudan içirilecektir. Onu yudum yudum içmeye çalışacak..." (İbrahim, 14/16-17) buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Su, ağzına yaklaştırılır, ancak ondan tiksindir. Ona, daha da yaklaştırıldı mı, yüzünü kavurur ve başının perçemi düşer. O suyu içti mi de bağırsaklarını parçalar ve nihayet bağırsakları arkasından çıkar. İşte yüce Allah da: "Bağırsakları paramparça eden kaynar sudan içirilen kimseler" (Muhammed, 47/15) diye buyurmaktadır. (Yine bir başka yerde): "Eğer feryad edip yardım isterlerse, erimiş, maden gibi yüzleri kavuran bir su ile yardımlarına varılacaktır. O, ne fena içecektir ve orası ne kötü bir konaktır!" diye buyurmaktadır" (Tirmizî) dedi ki: Bu, garip bir hadîstir.[\[104\]](#)

Derim ki: İşte bu, bu hususta nakledilen görüşlerin doğruluğuna ve bunların kastedildiğine delildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır, Dil bilginleri de bunu aynı şekilde ifade etmişlerdir. es-Sıhah'da-. "el-Mühla", erimiş bakır demektir" denilmektedir. İbnu'l-A'râbîder ki: el-Mühl, eritilmiş kurşun demektir. Ebu Amr da; el-Mühl, zeytinyağı tortusu demektir, der. Yine el-Mühl, kan ve irin demektir. Hz. Ebu Bekir de şöyle demiştir: Beni, şu iki elbisemle defnediniz. Çünkü nihayet bunlar kan ve irine (el-mühî) ve toprağa ait olacaktır.

"Orası ne kötü bir konaktır" buyruğu ile ilgili olarak Mücahid: O ne kötü bir toplanma yeridir diye açıklamıştır. O, bununla bu kelimenin (arkadaşlık demek

olan) murat'aka anlamı ile ilgili olduğu kanaatinde gibidir. İbn Ab-bas, konaklanacak yer, Ata da karar kılınacak yer diye açıklamışlardır. Döşek ve yatak diye de açıklanmıştır. el-Kutebî meclis demektir, demiştir. Bunların anlamları birbirlerine yakındır. Aslı ise, dayanıp yaslanılacak yer demektir. İşte aynı kökten olmak üzere; "Koluna yaslandım" demektir. Şair şöyle demiştir:

"Koluna yaslanarak ona dedi ki: Ey delikanlı!

Günün kuşluk Yakti saatleri kavmi önüne katmış sürüp götürüyor."

Koluna yaslanıp da uykusu gelmeyen kimse kendi halini anlatmak üzere; der. Ebu Zueyb el-Hüzelî de der ki:

"Başbaşa kaldığım kişi uyudu da, ben geceyi koluna yaslanarak uykusuz geçirdim. Sanki gözümde (çok acı bir ağaç olan) sütleğen ağacının usaresi sıkılmış gibi[105]

30. İman edip güzel amellerde bulunanlara gelince, şüphesiz kî Biz, iyi amel edenin ecrini boşa çıkarmayız.

31. İşte onlara, evet onlara, altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtları üzerinde kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler giyeceklerdir. O, ne güzel mükâfattır, orası ne güzel konaktır!

Yüce Allah, kâfirlere hazırlamış olduğu hakir kılıcı azabı söz konusu ettikten sonra mü'minlerin görecekları mükâfatları söz konusu etmektedir. İfadede hazfedilmiş sözler de vardır. Yani Biz, onlar arasından güzel amellerde bulunanların mükâfaatını boşa çıkarmayız. Mü'min olmayanlardan güzel amelde bulunanlara gelince, onların amelleri ise boşa gidecektir.

"Amel" kelimesi, temyiz olmak üzere riasb edilmiştir. Bununla birlikte; "İyi... eden" kelimesinin mefulü de kabul edilebilir.

"Şüphesi ki Biz, iyi amel edenin ecrini boşa çıkarmayız" buyruğunun, bir ara cümlesi olduğu, haberin ise yüce Allah'ın: "İşte onlara, evet onlara... Adn cennetleri vardır" buyruğu olduğu da söylenmiştir.

"Adn cennetleri" cennetin göbeğidir. Yani, cennetin ortasıdır, diğer cennetler onun etrafındadır. Çoğul lafzı ile söz konusu edilmesi ise genişliğinden ötürüdür. Çünkü oranın her bir bölgesi başbaşa bir cennet olmaya elverişlidir. "Adn"ın, ikamet etmek anlamında olduğu söylenmiştir. Bir yerde İkamet etti anlamında: denilir. " O beldeyi vatan edindim" anlamındadır. "Develer filan yerde kaldılar ve oradan ayrılmadılar" demektir. İşte Adn cennetleri" ifadesi de buradan gelmekte olup, ikamet olunacak cennetler anlamındadır. Madene "el-Ma'din"

denilmesi de buradan gelmektedir. Çünkü insanlar orada yaz kış kalırlar. Her şeyin merkezine de o şeyin "ma'dini" denir, "Âdin" ise, merada kalan dışı deve demektir. "Aden" de bir şehirdir. Bu açıklamaları el-Cevherî yapmıştır.

"Altılarından ırmaklar akan" ifadelerine dair açıklamalar, daha önceden bir kaç yerde geçmiş bulunmaktadır. (Mesela, bk. et-Tevbe, 9/72; er-Rad, 13/23)

"Orada... altın bileziklerle süslenecekler" buyruğundaki: " Bilezikler" kelimesi 'ın çoğuludur. Said b. Cübeyr dedi ki: Onların her birisinin üç bileziği olacaktır. Birisi altından, birisi gümüşten, birisi de inciden.

Derim ki: Bu, Kur'ân-ı Kerim'de nas ile belirtilmiş bir husustur. Burada "altın bilezik" diye buyurulmuştur. el-Hac (22/23) ile Fâtır (35/33) de ise, "altın ve inciden" diye buyurulmakta, ed-Dehr (76/21) Suresi'nde ise "gümüşten bilezikler" denilmektedir. Ebu Hureyre de der ki: Can dostum (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Mü'minin (cennette) takınacağı süsler (dünyada iken)

abdestin ulaştığı yere kadar ulaşacaktır." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir^[106] el-Ferrâ "süslenecekler" anlamındaki kelimeyi "ye" harfi üstün, "ha" harfi sakın, "lam" harfi ise şeddesiz ve üstün olmak üzere; diye okumuştur, Kadın, göze hoş gelen şeyleri (süsleri) giyinip takındığı zaman; denilir. " O şey gözüme hoş geldi" anlamındadır. Bu açıklamayı en-Nelîhas nakletmektedir. Bilezik (sivâr); kadının giyindiği bir süs eşyası olup, çoğulu; şeklinde gelir. Bu çoğulun çoğulu ise diye gelir. Nitekim; "Hem üzerine altın bilezikler bırakılmalı... değil miydi" (ez-Zuhurf, 43/53) âyetindeki "bilezikler" anlamındaki kelime, bir kıraatte bu şekilde çoğulun çoğulu olarak okunmuştur. Bununla birlikte; 'ın normal bir çoğul olması da mümkündür. Yüce Allah da: "Orada... altın bileziklerle süslenecekler" diye buyurmakta (ve çoğul olarak bu şekil kullanılmaktadır, Bu açıklamayı el-Cevherî yapmıştır.

İbn Aziz şöyle demektedir: "Bilezikler" kelimesi, Bilezikler" kelimesinin (çokluk.) çoğuludur. Bu ise, ile, 'ın çoğuludur.

Bilezik, kola altından takınılan süs eşyasıdır. Bu, gümüşten olursa buna "kulb" denilir. Çoğulu ise, "kilebe" şeklinde gelir. Eğer bu boynuz yahut fil dışından yapılmış ise, "meseke" adını alır. Çoğulu da "mesek" diye gelir, en-Nehhas der ki: Kutrub, "Esavir: bilezikler" kelimesinin tekilinin "isvar" şeklinde geldiğini nakletmektedir. Ancak Kutrub, oldukça istisna nakillerde bulunan bir kimsedir. Yakub ve başkaları ise bu görüşü almamış ve bunu söz konusu etmemişlerdir. Derim ki: "es-Sıhah"da şu ifadeler yer almaktadır: Ebu Amr b. el-Alâ dedi ki: "Esâvir" in tekili isvâr'dır. Müfessirler de şöyle demektedir: Kırallar, dünyada bilezikler ve taşlar giyindikleri için yüce Allah bu süsleri cennetliklere verecektir.

"İnce ve kalın İpekten yeşil elbiseler giyeceklerdir" buyruğundaki *îündüs* oldukça ince ve nahif olan demektir. Bunun tekili "sündüse" şek:-nxie gelir. Bu açıklamayı da el-Kisaî yapmıştır. "İstebrak" ise, İkrime'den nakledildiğine göre kalın olan ipeğe denir. "Harir" ile aynı şeydir. Şair der ki:

"Kimi zaman onların bedenlerine yapışan ince elbise giydiklerini görürsün. Kimi zaman da kalın ipektir, on(lar)ın giydiği."

O halde istebrak, dibac (yani kalın ipek) demektir. İbn Balır ise, altın ile dokunmuş olandır, diye açıklar. el-Kutebî bu kelimenin Arapçaâştınlmış Farsça bir kelime olduğunu söyler. el-Cevherî de bunun küçültme isminin, "ubeyrık" şeklinde olduğunu söyler. Bu kelimenin "el-berîk"den "İstef afe" veznine sokulmuş bir kelime olduğu da söylenmiştir. Doğrusu bu kelimenin her iki dilde de uygun düşen (sesieş) kelimelerden olduğudur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de, daha önceden de geçtiği üzere Arapça olmayan bir kelime yoktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır.

Özellikle yeşil olanın söz konusu edilmesi ise, yeşilin göze uygun düşmesinden dolayıdır. Zira beyaz renk, görmeyi dağıtır ve rahatsız edicidir. Siyah renk yerilir. Yeşillik ise, beyazlıkla siyahlık arasındadır. Bu da ışınlan bir araya toplar. Doğrusunu en iyi bilen Alialı'dır.

Nesâî'nin rivayetine göre, Abdullah b. Amr b, eİ-Âs şöyle demiştir: Rasu-lullah (sav)'ın huzurunda bulunduğumuz bir sırada yansna bir adam gelip şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasulü! Bize cennet elbiseleri hakkında haber ver. Bunlar, Allah tarafından özel olarak mı yaratılacaktır, yoksa belli bir şekilde mi dokunulacaktır? Hazır bulunanların bazdan buna güldüler. Ona; "Ne diye gülüyorsunuz? Bilen birisine soru soran bir cahile mi?" Adam, az veya kısa bir süre oturdu, bunun üzerine Rasulullalı (sav) şöyle buyurdu: "Cennet elbiselerine dair soru soran kişi nerede?" Adam: O kişi İşte buradadır ey Allah'ın Rasulü, deyince, Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Hayır, cennetteki meyveler yarılarak bu elbiseler aradan çıkacaktır." Hz. Peygamber bu sözü üç defa tekrarladı.[\[107\]](#)

Ebu Hureyre dedi ki: Mü'mtnîn evi, ortasında elbiseler dikilen bîr ağacın bulunduğu içi oyulmuş bir incidir. Mü'min, parmağı İle -veya iki parmağı da demiş olabilir- inci ve mercan ile süslenmiş yetmiş elbise alır. Bunu, Yahya b. Selam Tefsirin'de, İbnü'l-Mübârek de er-Rekaik adlı eserinde zikretmişlerdir. Biz de bunun senedini et-Tezkire adlı kitabımızda kaydettik. Hadiste de nakledildiğine göre, cennet ehlinden her birisinin üzerinde her biri ayrı bir renk olmak üzere iki yüzlü elbise olacaktır. Bunlar, işitenin hoşuna gidecek bir sesle konuşurlar. İki yüzden birisi diğerine: Ben, Allah'ın dostu için senden daha değerliyim. Çünkü ben, onun bedenine bakan taraftayım, sen öyle değilsin, der.

Diğeri ise: Hayjr, ben Allah'ın dostuna senden daha yakın ve değerliyim. Çünkü ben onun yüzünü gördüğüm halde sen görmüyorsun, der.

Yüce Allah'ın: "Orada tahtları üzerinde kurularak" buyruğundaki; "Tahtlar" kelimesi, in çoğuludur. Bu örtülerle süslenip bezenmiş tahtlar demektir. Bu şekilde süslenmiş örtüler altındaki döşekler olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı ez-Zeccac yapmıştır. İbn Abbas der kî: Bunlar, altından tahtlar olup, inci ve yakut ile süslenmişler, üzerlerinde de Örtüler bulunur. Bu tahtların bir tanesi San'a'dan, Eyle'ye kadar ve Aden ile Câbiye'ye kadar olan bir alanı kapsar. "Kurularak, yaslanarak" kelimesinin aslı; şeklindedir. Nitekim "Yaslandı" kelimesinin aslı; dır. Yaslanış'ın aslı da; kelimesidir. Bir şey üzerine dayanarak yaslanma anlamındaki; kelimesi de buradan gelmektedir. Bu kelime "vav" te'ye kalb edildikten sonra idğam yapılmıştır. "Çokça dayanıp yaslanan adam" demektir.

"O ne güzel mükâfattır, orası ne güzel konaktır" buyruğunda kastedilen ise cennetlerdir. Burada ifade "orası ne kötü bir konaktır" buyruğunun' aksinedir ki, buna dair açıklamalar az önce geçmiş bulunmaktadır. Şayet, Ne güzel!" kelimesi; şeklinde gelseydi yine caiz olurdu, çünkü bu, cennet için kullanılmış olurdu. Nitekim "orası ne güzel konaktır" ifadesinde de böyle gelmiştir. (Yani, cennet kastedilmektedir.)

el-Berâ b. Âzib'in rivayetine göre bedevi bir Arap, Veda Haccı esnasında Rasulullah (sav)'ın huzurunda ayağa kalktı. Peygamber (sav.)' da o sırada Ara-fat'da el-Adbâ diye anılan dişi devesi üzerinde vakfede bulunuyordu. Bedevi dedi ki: Ben, müslüman bir adamım. Bana şu: "İman edip güzel amellerde bulunanlara gelince..." âyeti hakkında haber ver. Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Sen de onlardan uzakta değilsin, onlar da senden uzakta değillerdir. Burada sözü edilenler şu dört kişidir: Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali. Sen, kavmine bu âyet-i kerimenin bunlar hakkında inmiş olduğunu bildir." Bu hadisi el-Maverdî zikretmiştir. [\[108\]](#)

en-Nehlias da "Meâni'l-Kufân" adlı eserinde bunu senediyle kaydetmekte ve şöyle demektedir: Bize Ebu Abdullah Ahmed b. Ali b. Sehî anlattı, dedi kî: Bize, Muhammed b. Humeyd anlattı, dedi ki: Bize, Yahya b. ed-Durays anlattı. Yahya, Züheyr b. Muaviye'den, o, Ebu İshak'dan, o, el-Berâ b. Âzib'den naklen dedi ki: Bedevi bir Arap kalktı... diyerek hadisi zikretti. Yine es-Süheylî de bunu "Kitabu'l-Â'lam" [\[109\]](#) adlı eserinde senediyle birlikte zikretmiştir. Biz de bütün bunları icazet yoluyla rivayet etmekteyiz. Yüce Allah'a Jıstmd olsun. [\[110\]](#)

32. Onlara o iki adamı misal ver! Onlardan birine iki üzüm bağı vermiş, iki

bağın etrafını hurma ağaçlarıyla donatmış, aralarında ekinler bitirmiştik.

33. Bu iki bağ, mahsullerini vermiş, hiç bir şeyi eksik bırakmamıştı. Bunların arasında bir ırmak da akıtmıştı.

34. Onun ayrıca bir geliri de vardı. Bu yüzden arkadaşıyla konuşurken arkadaşına dedi ki: "Ben, malca senden zenginim, sayıca da senden güçlüyüm."

Yüce Allah'ın: "Onlara o iki adamı misal ver" şeklindeki bu buyruğu, dünyalık dolayısıyla kendisini üstün ve güçlü bilen, buna karşılık müminlerle birlikte oturup kalkmaktan (büyüklendiği için) çekinen kimseye verilmiş bir misaldir. O bakımdan bu buyruk, yüce Allah'ın: "Sabah akşam Rablerinin rızasını dileyerek O'na dua edenlerle beraberliğini sebatla sürdür" (Kehf 18/28) buyruğu ile alakalıdır.

Burada örnek verilen iki kişinin adı ve bunların muayyen olarak kim oldukları hususunda farklı görüşler vardır. el-Kelbî der ki: Âyet-i kerime Mekke ahalisinden Mahzumoğullarına mensup birisi, mü'min olup adı Ebu Seleme Abdullah b. Abdilesed b. Hilâl b. Abdullah b. Ömer b. Mahzura olan ve Peygmaber (sav)'dan önce Umm Seieme'nin kocası oları; diğeri İse kâfir olup el-Esved b. Abdilesed olan iki kardeş hakkında inmiştir. Aynı zamanda es-Sâffat Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Aralarından birisi diyecek ki: Gerçekten benim bir dostum vardı..." (es-Sâffât, 37/51) buyruğunda sözü edilen iki kardeş de bunlardır. Bunların her birisine dön bin dinar miras kalmıştı. Onlardan birisi malını Allah yolunda harcayıp daha sonra kardeşinden kendisine bir şeyler vermesini İstedi, kardeşi de bilinen sözlerini söyledi... Bunu, cs-Sa'lebî ve el-Kuşeyrî zikretmişlerdir.

Âyet-i kerimenin Peygamber (sav) ile Mekke ahalisi hakkında indiği de söylenmiştir.

Bir görüşe göre de bu buyruk, Allah'a iman eden herkes ile inkâr eden herkese dair bir misaldir.

Bir başka görüşe göre bu, Uyeyne b. Hısn ile arkadaşlarının ve Selman, Suheyb ve arkadaşlarının bir misalidir, İbn Abbas'ın görüşüne göre Allah onları, birileri mü'min olup adı Yahuda otan İsrailoğullarından iki kardeşe benzetmektedir. Mukatil ise bu kişinin adının Temliha olduğunu söylemiştir. Diğeri ise kâfir olup adı Kartuş idi. İşte yüce Allah'ın es-Sâffat Sûresi'nde sözünü ettiği iki kişi de bunlardandır, Muhammed b. el-Hasen el-Mukri de bunu böylece sözkonusu ederek şöyle demektedir: Bu iki kişiden hayırlı olan zatın adı Temliha, diğेरinin adı da Kartuş idi. Bunlar, ortaklılar. Daha sonra mallarını paylaştırdılar. Bunların her birine üç bin dinar düştü. Mü'min olanı bin dinara köle satın alıp onları azad

etti, bin dinara elbise satın alıp çıplakları giydirdi, bin dinara da yiyecek satın alarak açları yedirdi. Aynı şekilde mcscidler inşa etti, hayır işleri yaptı.

Diğeri ise, sahip olduğu mal ile varlıklı kadınlarla evlendi, adar, İnekler satın aldı ve bunlar çoğaldı. Aşırı derecede bunların yavruları artıp durdu. Parasının geri kalanıyla da ticaret yaptı. Büyük bir kâr sağladı ve bütün çağdaşlarından daha zengin oldu. Birincisi ise muhtaç düştü. Bir bahçede ücretle çalışmak istedi ve kendi kendisine: Eski ortağım ve arkadaşımın yanına gidip ondan, bahçelerinden birisinde beni çalıştırmasını istesem umarım bu benim İçin daha uygundur, diyerek arkadaşının yanına gitti ise de, önündeki teşrifatçıların kabalıkları ve çokluğu dolayısıyla nerdeyse ona ulaşamayacaktı. Arkadaşının yanına varınca arkadaş onu tanıdı ve ihtiyacını sordu. Ona: Peki, seninle malımızı yan yarıya bölüştürmedik mi? Ma\ına ne yapım? Arkadaşı şu cevabı verdi: Ben, o malımla daha hayırlı ve daha kalıcı olan şeyleri satın aldım. Arkadaşı kendisine: Sen gerçekten bunu tasdik edenlerden misin"1 Ren. kıvemetin kopacağını zannetmiyorum. Görüşüme göre de sen anni mahrum bırakmaktan başka bir şey değildir. Benim, malımı ne şekilde kullandığımı görmüyor musun? Nihayet malım işte gördüğün bunca servet ve bu güzel duruma geldi. Bu durumumuzun sebebi, benim kazanıp kâr sağlamam, senin ise beyinsizce harcamandır. Haydi, yanımdan çek git, dedi. Daha sonra Kur'ân-ı Kerim'de sözünü ettiği şekilde mahsullerinin üzerine yüce Allah'ın, semadan göndermiş olduğu afet ile bu zenginin varlığı ve mahsulleri toptan imha edildi. es-Sa'leb'î bu olayı bir başka lafızla nakletmekle birlikte; onun da ihtiva ettiği anlam buna yakındır.

Ata dedi ki: Bunlar, sekizbin dinarı olan iki ortak idiler. Denildiğine göre, bu serveti babalarından miras almışlardı. Ve bunlar iki kardeş idi. Bu serveti aralarında paylaştılar. Onlardan birisi, bin dinara bir arazi satın aldı. Diğeri ise: Allah'ım, filan kişi bin dinara bir arazi satın aldı. Ben de bin dinara karşılık Senden cennette bir arazi satın alıyorum, deyip o bin dinarı tasad-duk etti. Daha sonra birincileri diğer bin dinara bir ev yaptı. Öteki: Allah'ım, filan kişi bin dinara bir ev inşa etti. Ben de, bin dinara karşılık Senden cennette bir ev satın alıyorum diyerek, bin dinarı tasadduk etti. Daha sonra birincileri evlenip bu evliliği dolayısıyla bin dinar harcadı. Öteki: Allah'ım! Filan kişi bin dinar harcayarak bir kadın ile evlendi, ben de Senden bin dinara karşılık cennet kadınlarından istiyorum, diyerek bin dinar tasadduk etti. Daha sonra diğeri, bin dinara hizmetçiler ve çeşitli eşyalar satın aldı. Öteki: İşte ben de Senden, cennette bin dinara karşılık hizmetçi ve eşyalar satın alıyorum deyip bin dinar tasadduk etti.

Daha sonra ileri derecede muhtaç oldu ve: Olur ki, arkadaşımın bana bir iyiliği dokunur, diyerek arkadaşının yanına gitti, arkadaşısı ona: Malına ne oldu deyince, o da yaptıklarını anlattı. Bu sefer, arkadaşısı: Sen gerçekten bu söylediklerini tasdik eden birisi misin? Allah'a yemin ederim, ben de sana hiç bir şey vermeyeceğim, dedikten sonra ona şöyle dedi: Sen, semanın ilahına ibadet ediyorsun. Bense ancak bir puta ibadet ediyorum. Bunun üzerine öbürü, Allah'a yemin ederim buna öğüt vereceğim, dedi ve öğüt verip hatırlatmalarda bulundu, korkuttu. Bu sefer diğeri: Haydi beraber gidelim, balık avlayalım.- Kim daha çok balık avlayacak olursa o kişi hak üzeredir, dedi. Öteki: Kardeşim, gerçek şu ki, dünya Allah nezdinde iyilik yapana bir mükâfa-at, kâfire de bir ceza kılınmayacak kadar değersizdir.

Böyle demekle onu kendisi ile birlikte ava çıkmaya zorladı. Allah, her ikisini de sınıadı. Kâfir olan ağını atıyor, putunun adını, anıyor ve ağı balıkla dolup taşarak çekiyordu. Mü'min ise Allah'ın adını anarak ağına attığı halde, ağına bir şey takılmıyordu. Diğeri ona: Durumu nasıl görüyorsun? İşte dünyada benim payım da, konumum da, etrafımdakilerin sayısı da senden daha fazladır. Eğer senin iddia ettiğin bu gerçek ise, âhirette de böylece ben senden daha üstün olacağım, dedi.

(A1a> dedi ki: Onlar üzerinde görevli olan melek, bu işe üzüldü. Bunun üzerine yüce Allah, Hz. Cebail'e bu meleği alıp cennetlere götürmesini ve inü'min kişinin o cennetlerdeki yerlerini göstermesini emretti. Melek, Allah'ın mü'min kişi için hazırladıklarını görünce, şöyle elledi: İzzetin hakkı için o sonunda buraya varacak olduktan sonra, dünyada karşı karşıya kalacağı durumların hiç bir zararı olmaz. Diğer taraftan kâfirin cehennemdeki yerini de gösterince aynı melek şöyle dedi: Bunun da varacağı yer burası olduktan sonra, izzetin hakkı için onun dünyadan elde ettiklerinin hiç bir faydası olmaz.

Daha sonra yüce Allah müminin canını aldı, kâfiri de nezdinden gönderdiği bir azab ile helak etti. Mü'min, cennete yerleşip Allah'ın kendisi için hazırladıklarını görecektir ve arkadaşları ile birlikte birbirlerine soru soracaklarında o; "Gerçekten benim bir dostum vardı, o diyordu ki: Gerçekten sen inananlardan mısın?" (es-Sâffat. 37/51-52) buyruğunda sözü edilenleri söyleyecektir. Bunun üzerine bir münadi de şöyle seslenecektir: Ey cennet ehli! "Siz de tekrar bakar mısınız? Baktı ve onu cehennemin ortasında gördü," (es-Sâffat 37/51) İşte bunun üzerine "onlara o iki adamı misal ver..." âyeti nazil oldu.

Yüce Allah bu sûrede bu iki kardeşin dünyadaki hallerini beyan ettiği gibi, âhiretleki hallerini de es-Sâffat Sûresi'nde: "Gerçekten benim bir dostum vardı. O diyordu ki, gerçekten sen inananlardan mısın... İşte çalışanlar böylesi için

çalışsınlar" (es-Sâffat, 37/51-61) âyetleri beyan etmektedir.

İbn Atiyye dedi ki: İbrahim b. el-Kasım el-Kâtip, "Acaibü'l-Bilâd" adlı eserinde Tinîs Gölü'nün burada sözü edilen iki bahçe olduğunu zikretmektedir. Bu iki bahçe, iki kardeşe ait idi. Onlardan biri hissesini diğerine sattı ve bu aldığı bedeli Allah'a itaat yolunda harcadı. Diğer de, bu yaptığı dolayısıyla onu ayıpladı ve aralarında -sözü edilen- konuşma cereyan etti. Allah da bir gece içerisinde o bahçeyi su altında bıraktı. Bu âyet-i kerime ile Allah onu kast etmiştir.

Diğer görüşe göre, yüce Allah'ın bu ümmete vermiş olduğu bir misaldir, daha önceden meydana gelmiş bir duruma ait bir haber değildir. Bundan maksat ise, dünyaya rağbeti azaltmak ve rağbeti âhirete yöneltmektir. Bu örneği, bir uyarı ve bir korkutma olarak zikretmiştir. Bu görüşü de el-Maverdi nakletmektedir. Ancak âyetin siyakı bunun aksine delildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır.

"İki bağın etrafını hurma ağaçları ile donatmış" yani, bu bahçelerin çevresini hurma ağaçları ile çevirmiştik.

"yan ve taraf" demektir. Çoğulu, "ELraf" şeklinde gelir, " Topluluk, filan kimsenin etrafını kuşamlar, çevirdiler" denilir. Yüce Allah'ın: "Melekleri de Arşın etrafını kuşatmış olarak..." (ez-Zümer, 39/75) buyruğu ek buradan gelmektedir.

"Aralarında ekinler bitirmiştik." Yani Biz, üzüm bağının etrafını hurma ağaçları ile çevirmiş, üzüm bağlarının ortasında da ekin bitirmiştik.

"Bu iki bağ" yani, bunların her birisi, "mahsullerini" eksiksiz olarak "vermiş"dir. Bundan dolayı yüce Allah burada tekil olarak; "Vermiş" diye buyurmuş, " İkisi de vermişlerdi" diye buyurmamıştır.

(Her ikisi anlamına gelen):ile, lafzı tekil midir, yoksa tesniye midir, hususunda görüş ayrılığı vardır. Basralılar bunun tekil olduğunu söylemişlerdir. Çünkü, onlara göre bu iki keime tesniye olan bir lafzı te'kid etmek için tıpkı çoğulu te'kid etmek için kullanılan; lafzma benzetmektedir. O bakımdan bu, tesniye olmayan müfred bir isimdir. Eğer bundan sonra zahir bir isim gelecek olursa bu lafız ref, nasb ve cer hallerinde de aynı şekilde olur. O bakımdan; " Her iki adamı gördüm, bana her iki adanı geldi ve yolum her iki adama da uğradı" denilir (ve hiç birisinde bu lafzın şekli değişmez). Eğer bir zamire bitecek olursa, sondaki elif, cer ve nasb hallerinde "ya"ya kalbedilerek: "Her ikisini gördüm ve her ikisine de yolum uğradı" denilir. Tıpkı "Onlara, üzerlerine" demek gibi.

el-Ferra ise şöyle demektedir: Bu, tesniye bir lafızdır. "Hepsi, bütünü" lafzından alınmış olup, somındaki lam, tahfif edilmiş ve tesniye dolayısıyla elif ilave edilmiştir. Müennes için kullanılan; de böyiedir. Bunlar, ancak muzaf olarak

kullanılırlar ve tekil olarak kullanılmazlar. Şayet tekil olarak kullanılacak olsa o takdirde; denilir. el-Ferra bu görüşüne şairin şu beyi tini de delil göstermektedir: "Onun (deve kuşunun) her iki ayağının her birinde bir tek fazlalık çıkıntı vardır. İki ayağının her birisinde böyle bir fazlası vardır."

O, bununla iki ayağından birisini kastettiğinden tekil kullanmıştır.

Ancak bu görüş Basrahlara göre zayıftır. Çünkü, eğer bu kelime tesniye olsaydı, nasb ve cer halinde zahir isim ile birlikte kullanıldığı takdirde "elifin "ya"ya dönüşmesi icabederdi. Çünkü; kelimesinin anlamı, kelimesinin anlamından farklıdır. Zira, ikincisi kuşatıcılık için kullanılırken, diğeri belli bir şeye delalet etmektedir. Burada beyiti nakledilen şairin "elifi hazfetmesi ise zarureten dolaydır ve o bu "elifi zâid olarak takdir ettiğinden dolayı hazfetmiştir. Zarureten söylenen bir sözün ise delil olarak kullanılması caiz değildir. Böylelikle bunun; "Benimle beraber" anlamındaki kelime gibi müfred bir isim olduğu sabit olmada ancak tesniyeye delalet etmek için kullanılmıştır. Nitekim Arapların: "Biz" şeklindeki kelimeleri, tek müfred bir isim olmakla birlikte iki ve daha fazla kişiye delalet etmektedir. Buna şair Cerir'in şu sözleri de delildir: "Uname'nin her iki günü de engel olma günüdür. Biz, ona ancak seyrek seyrek gitsek bile."

Böylelikle şair burada bu lafzı tek bir gün hakkında haber vermek için kullanmıştır. Nitekim, yüce Allah'ın Vermiş" buyruğunda da haber tekil olarak gelmiştir. Eğer tesniye olsaydı, bunun için "İkisi de vermişti" diye buyurması gerektiği gibi, şairin de burada; "İki gün" demesi gerekirdi.

Aynı şekilde; "ikisi" lafzının "elifi hususunda da ihtilaf edilmiştir. Sibeveyh, bu "elifin te'nis için olduğunu ve buradaki "te" harfinin de lamu'l-fi'l üç harfli kelimenin son harfi) den bedel olduğunu ve aslında bunun "vav" olduğunu, kelimenin aslının ise; şeklinde geldiğini söylemiştir. Bu "vav"ın "te"ye ibdatine sebep ise, 'te' harfinde müenneslik alameti bulunduğundan dolaydır. deki "elif ise, zamir ile birlikte "ya"ya dönüşebilir ve bu durumda müenneslik alameti olmaktan çıkar. O halde "vav" harfinin te'ye ibdali, te'nis'in tekidi demek olur. Ebu Ömer el-Cermî ise şöyle demektedir: Buradaki "te" mülhaktır, (Sonradan getirilmiştir). "Elif" ise, lamu'l-fi'l'dir, el-Cermî'ye göre bu kelimenin takdiri vezni; şeklindedir. Ancak durum onun dediği gibi olsaydı, Arapların bu kelimeyi ism-i mensub yapmaları halinde; demeleri gerekirdi. Ancak, bunun yerine; diyerek "te"yi düşürmüş olmaları, onların bunu; "Kız kardeş" kelimesini nisbet yaparak; demeleri şeklindeki "te" gibi değerlendirdiklerini göstermektedir. Bu açıklamayı el-Cevherî yapmıştır.

Ebu Cafer en-Nehhâs ise şöyle demektedir: Nahiv bilginleri, Kur'ân-ı Kerim

dışında, manayı gözönünde bulundurarak; "Bu iki bağ, mahsullerini vermişler,.." denilmesini caiz kabul etmişlerdir. Çünkü, bunun tercih olunan anlamı, "Her ikisi de vermişlerdir" şeklindedir.

el-Ferrâ -aynı anlamı ifade etmek üzere- denilmesini de uygun kabul etmiş ve şöyle demiştir: Çünkü bu; "Her iki bahçe de" demektir. (et-Ferra) dedi ki: Abdullah (b. Mes'ud)'un kıraatinde de; şeklindedir. Buna göre ei-Ferrâ'mn kanaatine göre anlam: O, iki bağın hepsi de yemişlerini vermiştir" şeklindedir.

"Mahsul" hurma ve sair ağaçtann meyveleri hakkında kullanılır. Bununla birlikte yenilen her bir şey hakkında da bu lafız kullanılabilir. Yüce Allah'ın: "Yiyecekleri... devamlıdır" (er-Ra'd, 13/35) buyruğu da bu kabildendir.

"Hiç bir şeyi eksik bırakmamıştı." Herşeyi tam ve mükemmel vermişti.

"Bunların arasında da bir ırmak akıtmıştık." Yani, iki bahçenin ortasından bir ırmak akıtmış ve ona akacak yer (yatak) yapmıştık.

"Onun, ayrıca bir geliri de vardı" buyruğundaki; "Gelir" kelimesini Ebu Cafer, Şeybe, Âsim, Yakub ve İbn Ebi İshak, peltek "se" ile "mim" harflerini üstün olarak okumuşlardır. Aynı şekilde; "Nihayet bütün serveti yok edildi" (42. âyet) buyruğunda da bu şekilde ve; in çoğulu olarak okumuşlardır. el-Cevherî dedi ki: "Gelir, mahsul" kelimesi, ile in tekilidir. in çoğulu ise, şeklinde gelir. el-Ferra da; in çoğulu; şeklinde gelir demiştir.in çoğulu, şeklinde de gelir. aynı şekilde nemâiandırılan mal, anlamına gelir. Ebu Amr ise bu kelimeyi peltek "se" ötreli, "mim" harfini de sakın olarak okumuş ve bunu "çeşitli mallar" diye açıklamıştır. Diğerleri İse her i-ki harfi de ötreli olarak okumuşlardır.

İbn Abbas, altın, gümüş ve çeşitli mallar, diye açıklamıştır. Bundan önce el-En'âm Sûresi'nde (6/99. âyet, 4. başlıkta) buna dair geniş açıklamalar geçmiş bulunmaktadır,

en-Nehhas şunu nakletmektedir: Bize Ahmed b. Şuayb anlattı, dedi ki: Bana, İmran b. Bekkâr haber verdi, dedi ki, bize İbrahim b. el-Alâ ez-Zübîdî anlattı, dedi ki, bize Şuayb b. İshak anlattı, dedi ki, Harun dedi ki: Bana Eban, Sa'leb'den anlattı. O, el-A'meş'den naklettiğine göre Haccac şöyle dedi: Eğer ben, "ayrıca onun bir geliri de vardı" anlamındaki buyruğu her hangi bir kimsenin; diye okuduğunu işitecek olursam, şüphesiz dilini keserim. Bunun üzerine ben el-A'meş'e: Sen bunu kabul ediyor musun dedim o, hayır bunu kabul etmeyi gerektirecek hiç bir taraf yok ki, dedi O bakımdan o, diye okur ve bunu; in çoğulu olarak kabul ederdi.

en-Nehhas dedi ki: Bu görüğe göre; in çoğulu; şeklinde gelir. Bundan sonra; in çoğulu ise diye gelir. Bu da Arap dilinde güzel bir şekildir. Ancak, birincisinin doğru olma ihtimali daha kuvvetlidir, doğrusunu en iyi bilen Allah'dır. Çünkü

yüce Allah'ın; "Bu îkl bağ mahsullerini vermiş" buyruğu, onun mahsul ve meyvesinin bulunduğu bir delildir.

"Bu yüzden, arkadaşı ile konuşurken arkadaşına dedi ki..." sözlü olarak onun kanaatini red ederek cevap verdi, demektir.

Muhavere; karşılıklı cevap vermek demektir Tehâvür de birinin diğerine cevap vermesi demektir. Mesela, "Onunla konuştum da o bana karşılık olarak cevap vermedi" denilir. Aynı anlamda olmak üzere tabirleri de kullanılır.

"Ben, malca senden zenginim, sayıca da senden güçlüyüm" buyru-ğundaki "nefer: sayı" kelimesi, on kişiden daha aşağı sayıyı anlatmak üzere kullanılan "raht": demektir. O, burada -önceden açıklandığı üzere- kendisine tabi olanları, hizmetçileri ve çoluk çocuğunu kastetmiştir.[\[111\]](#)

35. O, nefsine zulmede ede bağına girdi. Dedi ki: "Bunun ebediyen yok olacağını sanmıyorum."

36. "Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet Rabbime döndürülecek olsam dahi, elbette döneceğim yer itibariyle bundan daha hayırlısını bulurum."

"O, nefsine" küfrü sebebiyle "zulmede ede bağına girdi." Denildiğine göre, mü'min kardeşinin elinden tutarak onu bağında, bahçesinde gezdiriyor ve ona bağ ve bahçesini gösteriyordu.

"O, nefsine zulmedende" anlamındaki buyruk, hal mevkiinde bir cümledir. Küfrü sebebiyle kendisini cehenneme sokan bir kimse, elbetteki nefsine zulmeden bir kimsedir.

"Dedi ki: Bunun ebediyen yok olacağını sanmıyorum." Sözleriyle, bu dünya yurdunun yok olacağını kabul etmedi. "Kıyametin kopacağını da sanmıyorum." Yani ben, öldükten sonra diriliş diye bir şey olacağını zannetmiyorum. "Şayet Rabbime döndürülecek olsam dahi" yani, eğer öldükten sonra diriliş süz konusu olsa bile; O, dünyada bana bunca nimetleri verdiği gibi benim, O'nun nezdindeki üstün konumum ve değerim dolayısıyla bana bunlardan daha iyi ve değerlisini verecektir. İşte yüce Allah'ın: "Elbette döneceğim yer İtibariyle bundan daha hayırlısını bulurum" ifadesinin anlamı da budur. O, bu sözlerini, kardeşinin kendisini öldükten sonra dirilmeye, amellerin karşılıklarının görülmesine iman etmeye çağırması üzerine söylemiştir.

Mekke ve Medine mushaflarında "Bundan" kelimesi yerine; "Bu ikisinden" şeklindedir. Basralılarla Kürelilerin Mushaf'ında ise tekildir. Tesniye daha uygundur. Çünkü buradaki zamirin, "iki bağ "a etmesi daha yakın bir ihtimaldir.

[\[112\]](#)

37. Arkadaşı ona cevap vererek dedi ki: "Seni önce topraktan, sonra da bir damla sudan yaratan, sonra seni tam bir adam yapana kâfir mi oldun?"

38. "Fakat ben (derim ki): O, Allah'dır, benim Rabbimdir. Ben, Rabbime kimseyi ortak koşmam."

"Arkadaşı" ismi ile ilgili farklı görüşlere göre Yahucla veya Temliha "ona cevap vererek dedi ki: Seni önce topraktan, sonra da bir damla sudan yaratan, sonra seni tam bir adam yapana kafir mi oldun?" sözleriyle ona öğüt verdi ve hiç bir kimsenin inkâr etme imkânı bulamadığı ve kendisinin de itiraf ettiği bu şeylerin yaratılmasını, tekrar yaratıp diriîtmekten daha büyük şeyler olduğunu ona açıkladı.

"Seni tam bir adam yapan" ifadesi, seni boyu poşu, hilkatı mutedil, azalan sağlıklı ve erkek yapan demektir.

"Fakat ben (derim ki); O, Allah'dır, benim Rabbimdir" anlamındaki buyruğu, Ebu Abdurrahman es-Sülemi ile Ebu'l-Âliye; şeklinde okumuştur. el-Kisaî'den de: "Fakat O Allah'dır..." diye ve "Ancak durum şu ki: O, Allah'dır, benim Rabbimdir" anlamında okuduğu, böylelikle de; in ismini içinde gizli kabul ettiği de rivayet edilmiştir. Diğerleri ise; şeklinde "elifi isbat ile okumuşlardır. el-Kisaî dedi ki: Buyrukta takdim ve tehir vardır, ifadenin takdiri de şöyledir: "Fakat Allah; O'dur, benim Rabbimdir" şeklindedir. Burada; "Ben"deki hemze, çokça kullanım dolayısıyla söyleyiş hafif olsun diye hafzedilmiş ve iki "nûn"dan biri diğerine idğam edildikten sonra da "ben" anlamındaki zamirin "elifi vasıl halinde hafzedilmiş, vakıf halinde ise isbat edilmiş (okunmuş) olmaktadır.

en-Nehhas dedi ki: el-Kisaî, eî-Ferrâ ve el-MazÎnî'nin kanaatine göre bunun aslı; şeklindedir. Hemzenin harekesi önceki edatın "nûn"una verildikten sonra hemze hafzedildi ve iki nûn da birbirine idğam edilmiştir. O bakımdan bunun üzerinde vakıf yapılırsa, şeklinde okunur. Bu ise,"Ben" zamirinin "elifidir ve bunun harekesinin beyanı için böyle okunur. Ebu Ubeyd de şöyle demiştir: Bunun aslı; Fakat ben, şeklindedir. Elif hafzedildikten sonra iki nun yanyana geldiğinden dolayı şeddeli okunmuştur, el-Kisaî de bize şu beyiti okumuştur:

"Allah için sen Abalı ve yalan söyleyenin İftiralarından uzak birisisin."

Görüldüğü gibi şair burada; kelimesi ile; Allah için sen" demek istemiş ve "Allah" lafzının iki "lam"ından birisini düşürdükten başka; Muhakkak ki sen" ifadesinin "elifini de hafzetmiştir. Bir başka şair ise aslına uygun olarak şöyle demiştir:

"Göz ucuyla bana iftira ediyor ve sen suçlusun diyorsun.

Üstelik benden de uzaklaşıp ayrılıyorsun. Ama ben senden uzaklaşmayacağım." Burada şair; ile, Ama ben" demek istemiştir.

Ebu Hatim dedi ki: Âsım'dan; " Ama bana gelince (derim ki):

O Allah'tır benim Rabbimdîr." diye okuduğunu rivayet etmişler ve durak yapmaksızın okunması halinde "elifin okunmasının lahn olduğunu iddia ettiğini nakletmişlerdir. ez-Zeccac ise şöyle demektedir: Durak yapmaksızın (id-râc ile) okumak halinde burada "elifin de okunması güzel bir şeydir. Çünkü, "ben" anlamındaki: zamirinden "elif hazfedilmiş ve burada bu "eli-f"i onun yerine getirmişlerdir. Ubey'in kıraatinde ise bu buyruk; Ama ben O, Allah'tır, Rabbim'dii (derim)" şeklindedir. İbn Âmir ile el-Mesilî, Nâfi'den ve Rüveys'den, onlar da Yakub'dan vakıf ve vasıl halinde de "elifin isbatı ile; şeklinde okuduğu nakledilmiştir. Şair de şöyle demektedir:

"Aşiretin sıyrılmış kılıcıym benî tanıyın benî Ben, zirvelere tırmanmış Humeyd'im."

el-A'şâ da şöyle demiştir:

"Ben, saçlarım ağardıktan sonra naaıl olur da Kafiye çalmaya yönelirim? Utanç olarak bu yeter."

Vakıf yapılması halinde "elifin okunacağında ise görüş ayrılığı yoktur.

"O, Allah'dır, benim Rabbimdir" buyruğundaki "O" zamiri, kıssa, şan ve durum zamiri olarak bilinir. (Yani, durum şu ki, Allah benim Rabbimdir demek olur.) Bu da yüce Allah'ın: "Bakarsın ki, o kâfirlerin gözleri dehşetle yerinden fırlayarak..." (el-Enbiya, 21/97) buyruğu ile; "De ki: O, AUah'dır, bir tekdir" (el-İhıas, 112/1) buyruğuna benzemektedir. "Ben, Rabblme kimseyi ortak koşmam" buyruğun mefhumu, diğer kardeşinin yüce Allah'a ortak koşan, O'ndan başkasına ibadet eden bir kimse olduğuna delalet etmektedir.

O bu sözleri ile şunu kastetmiş olma ihtimali de vardır: Ben, zenginliği de fakirliği de ancak O'ndan bilirim. Ve bilirim ki eğer O, dünyalığa sahip olan kimseden dünyalığı almak isterse buna kadirdir, bana fakirliği veren de O'dur.

Bu sözleriyle şunu kastetmiş de olabilir. Senin, öldükten sonra dirilişi inkâr etmen, yüce Allah'ın buna güç yetirememesi manasınadır, Bu ise, şanı yüce ve münezzeh olan Rabbin âciz olduğunu ileri sürmek demektir. O'nun âciz olduğunu ileri süren kimse, O'nu yaratıklarına benzetmiş demektir. Bu ise, Allah'a ortak koşmak ile aynı şeydir. [\[113\]](#)

39. "Bağına girdiğin zaman maşaallah, Allah'ın yardımı olmadan (hiç bir şeye) güç yetirilemez, demeli değil miydin? Her ne kadar malca ve evlâtça benî kendinden az görüyorsan da;

40. "Belki Rabbim bana senin bağından daha hayırlısını verir, se-ninkinin üzerine İse gökten bir felâket indiriverir de kaypak bir toprak haline geliverir;

41. "Yahut suyu yerin dibine çekiliverir de bir daha onu aramaya gücün yetmez."

Yüce Allah'ın: "Bağına girdiğin zaman maşaallah, Allah'ın yardımı olmadan (hiç bir şeye) güç yetirilemez, demeli değil miydin?" buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız; [\[114\]](#)

1. Herşey Allah'ın Kudretiyledir:

Yüce Allah'ın: "Bağına girdiğin zaman maşallah, Allah'ın yardımı olmadan (hiçbir şeye) güç yetirilemez demeli değil miydin" buyruğu, bu sözleri kalbin ile söylemeli değil miydin demektir. Bu sözler, mü'minin kâfire bir azan, ona bir tavsiyesi ve onun sözünü de reddetmesi mahiyeti adedin Çünkü o: "Bunun ebediyen yok olacağını sanmıyorum" (Kehf 18/35) demişti.

Bu buyruktaki; Ma..." ref, mahallindedir ki, bunun da takdiri: Bu bahce, Allah'ın meşîeti ile, anlamındadır. ez-Zeccâc ile el-Ferrâ şöyle demişlerdir: Bu iş, Allah'ın dilemesi ve iradesiyledir. Yani o, Allah'ın meşîetiyle, iradesiyle olmuştur, demektir. Bunun, cevabının hazfedildiği de söylenmiştir ki, bu da; Allah'ın dilediği olur, dilemediği de olmaz" demektir.

"Allah'ın yardımı olmadan (hiç bir şeye) güç yetirilemez." Yani, senin eînde toplanan bunca mal, yüce Allah'ın kudret ve kuvveti ile, Senin öz kudret ve gücünle değildir. Eğer Allah dilerse maundaki bu bereketi kaldırır ve bunca mal senin elinde toplanıp bir araya gelmezdi. [\[115\]](#)

2. "Maşâallah", "Lâ Havle Velâ Kuvvete İlla Billah" Dualarının Fazileti:

Eşheb dedi ki: Malik dedi ki: Evine giren her bir kimsenin bunu (âyet-i kerimede geçen "maşâallah..." sözlerini, söylemesi gerekir, İbn Vehb de dedi ki: Hafs b. Meysere bana şöyle dedi: Ben, Vehb b, Münebbih'in kapısı üzerinde "Maşâallah, Allah'ın yardımı olmadan hiç bir şeye güç yetirümez" yazılı olduğunu gördüm. Peygamber (sav)'ın da Ebu Hureyre'ye şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Ben sana cennet hazinelerinden olan bir sözü öğreteyim mi? -yahut cennet hazinelerinden bir hazine olan bir sözü demiştir" Öğret ey Allah'ın Rasûlü dedim, şöyle buyurdu: "Bu, La havle velâ kuvvete illa billah'dır. Kul bunu söyledi mi, Aziz ve Celi! olan Allah da: Kulum esenlik buldu ve (Bana)

teslimiyetini arzetti, diye buyurur. "[116]

Bu hadisi Müslim Sahih'i'nde, Ebu Musa'dan rivayetle zikretmektedir. Bu rivayette şöyle denilmektedir (Rasûlullah) buyurdu ki: "Ey Ebu Musa, yahut ey Abdullah b. Kays, ben sana cennet hazinelerinden ofan bir sözü öğreteyim mi? - Bir rivayette ise: Cennet hazinelerinden bir hazine olan bir sözü... denilmektedir." Ben: O nedir ey Allah'ın Rasûlü deyince, şöyle buyurdu: "(O), La havle velâ kuvvete illa billah'dır" dedi. [117]

Yine Ebu Musa'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir; Rasûlullah (sav) bana dedi ki: "Ben sana cennet hazinelerinden olan bir sözü öğreteyim mi? -Yahut da cennet hazinelerinden bir hazine olan bir sözü-" diye buyurdu. Ben de; Buyur, öğret dedim. Şöyle buyurdu: "(Bu), La havle velâ kuvvete illa bil-lahil aliyyi'l-azim (sözü)dür" dedi. [118]

Yine rivayet olunduğuna göre bir kimse evine girince yahut çıkınca; "Bismillah, maşaallah, la kuvvete illa billah" diyecek olursa, şeytanlar onun önünden kaçışır giderler, yüce Allah da üzerine bereketler indirir.

Hiz. Âişe de şöyle demiştir: Kişi, evinden çıkıp da "Bismillah" diyecek olursa, melek kendisine: Doğruya iletildin (hidâyet buldun) der. Eğer "maşaallah" derse, melek ona: Bu (kötülüklere karşı) sana yeterli gelir, der. Eğer "la kuvvete illa billah" derse, melek ona: Koruma akına alındın, der.

Bu hadisi, Tirmizî ayrıca Enes b. Malik'den gelen rivayetle de kaydetmektedir. Enes b. Malik dedi ki: Rasûkullah (sav) şöyle buyurdu: "Her kim, -evinden çıktığı vakit- Bismillah, tevekkeltü alallah la havle vela kuvvete illa buları diyecek olursa, ona: (Bu sözler musibetlere karşı) sana yeterli gelir ve sen koruma altına alındın, denilir, şeytan da ondan uzaklaşır." (Tirmizî) dedi ki: Bu, garip bir hadistir, biz bunu yalnızca bu yoldan bilmekteyiz. [119]

Bu hadisi Ebû Dâvûd da rivayet etmekte olup şu fazlalığı da kaydetmiştir: Ona şöyle der: "Hidâyete İletildin, (musibetlere karşı bu sözler) sana yeterli gelir ve koruma altına alındın." [120]

İbn Mace de bu hadisi Ebu Hureyre'den rivayet etmektedir. Buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kişi, meskeninin yahut evinin kapısından çıktığında, onunla birlikte onun üzerinde görevli iki melek bulunur. Eğer Bismillah derse, o iki melek ona: Hidâyet buldun, derler. La havle vela kuvvete illa billah derse, korundun, derler, Tevekkeltü alallah derse, bunlar sana yeter, derler. Bu sefer onunla birlikte olan iki kişi (ins ve cin şeytanları) onunla karşılaşırlar, şöyle derler: Doğru yola İletilmiş, korunmuş ve söyledikleri sözler kendisine yeterli gelmiş bir kimseden ne istersiniz." [121]

el-Hakim Ebu Abdullah da "Ulumu'l-Hadis" adlı eserinde şöyle demektedir: Muhammed b. İshak b, Huzeyme'ye, Peygamber (sav)'ın: "Cennet ile cehennem birbiri ile tartıştılar. Bu -yani cennet- bana zayıf kimseler girecektir der., "[122] hadisinde geçen "zayıflar" ile kimler kastedilmektedir? Muhammed b. İshak dedi ki: (Zayıf kimse), güç ve kuvvetten uzak olduğunu, hiç bir güç ve kuvvete sahip olmadığını ifade eden kimsedir. Yani, (bunu anlatan sözleri) günde yirmi veya elli defa tekrarlayandır.

Enes b. Malik de dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Kim, bir şey görüp de onu beğenecek olursa, "maşaallah la kuvvete illa billah" derse ona hiç bir nazar değmez." [123] Bir kesim de şöyle demiştir: Maşaallahu kâne: Allah'ın dilediği olur, deyip de kendisine her hangi bir şey isabet eden herkes, mutlaka ona razı olur,

Yine rivayet olunduğuna göre dört şeyi söyleyen kimse dört şeyden emin olur Bu sözü söyleyen nazar değmesinden yana emin olur, hasbunal-lah ve ni'mel vekil diyen şeytanın desiselerinden emin olur, ufevidu emri ilal-lah diyen şeytanın hile ve tuzaklarından emin olur, lâ ilahe illa ence subha-neke innî kuntu minezzalimîn diyen kimse de üzüntü ve kederden emin olur.

"Her ne kadar malca ve evlatça beni kendinden az görüyorsan da..." buyruğundaki; "...sa" şart edatı olup; Beni görüyorsan..." ise, ondan dolayı cezm edilmiş bir fiildir. Cevabı ise: "BelkiRabbim..." buyruğudur, " Ben" ise, fasıla okup İrabta mahalli yoktur. Bununla birlikte, "nun" ile (hazfedilmiş) "ya"yı tekid için nasb mahallinde olması da mümkündür.

İsa b. Ömer "Her ne kadar... beni kendinden az görüyorsan da" buyruğundaki " Az" kelimesini ref iie okumuş ve o, böylelikle; Ben" kelimesini mübtada ve: " Az" kelimesini de onun haberi olarak kabul ederken cümleyi de ikinci meful konumunda değerlendirmektedir. Birinci meful ise, "beni... görüyorsan" anlamındaki fiilin sonundaki "nun" ile "ye"dir. Ancak "ye" harfi kesrenin kendisine delâlet etmesi dolayısıyla hazf edilmiştir. "Ye"yi isbat ile okumak da oldukça güzeldir ve aslolan da budur; çünkü hakikatte isim odur.

"Belki" olurki Rabbim "bana, senin bağından daha hayırlısını" âhiret-te; dünyada da denilmiştir, "verir, senlnkinin" senin bağının "üzerine ise gökten bir felâket" gökten atılacak şeyler "indlriverir."

"Felâket" kelimesinin tekiii şeklinde gelir. Bunu el-Ahfeş, el-Kutebî ve Ebu Ubeyde söylemiştir. İbnü'l-A'râbî ise şöyle demektedir: Bu kelime hem bulut, hem yastık, hem de yıldırım anlamına gelir. et-Cevheri de şöyle demektedir: "Azab" demektir. Ebu Ziyad el-Küllâbî der ki: "Bir araziye husban isabet etti" demek, çekirge istilasına uğradı, demektir. Yine bu kelime hesap manasına da

gelir. Nitekim yüce Allah: "Ay ve güneş bir hesap i/edir" (er-Rahman, 55/5) diye buyurmaktadır. Burada da "husbân" kelimesi bu şekilde açıklanmıştır. ez-Zeccâc der ki: Husbân, hesap'tan gelmektedir. Yani o, senin bahçenin üzerine hesap azabını gönderir. Bu ise elferînin kazandıklarının hesabı demektir. O halde burada ifade, muzafın hazfedilmesi tû-ründendir. Yine bu kelime, bir defada atılan kısa boylu oklar demektir, Kis-ralar bu şekilde ok atarlardı. Semadan atılan şeyler ise azaptır.

"...de kaypak bir toprak haline geliverir." Yani, üzerinde hiç bir bitkinin bitmediği ve hiç bir ayağın sağlamca duramadığı bir arazi oluverir. Bu, en zararlı arazi türüdür. Oysa bu felaketten önce o en faydalı bir bağ ve bahçe idi.

"Kaypak" kelimesi, "toprak" kelimesinin sıfatını tekid içindir. Yani, o dümdüz olacağından dolayı ayaklar üzerinden kayacaktır. Nitekim; "kaygan yer" demektir. Aslında bu, " Ayağı kaydı, kayar" fiilinden bir mastardır. " Ayağını - başkası- kaydırır" demektir. -Aynı zamanda- atın kuyruk tarafı anlamındadır. Şair Ru'be şöyle demektedir:

Sanki o, (karın bölgesinde) beyaz renk bulunan ve arka tarafı da siyah beyaz renkli olandır."

"Ayağın üzerinde sebat edemediği yer," demektir. de aynı anlamdadır, " Tıraş" anlamında; "Başını tıraş etti, eder" manasınadır. Hu açıklamaları el-Cevherî yapmıştır. Tıraş edilmiş" anlamındadır.

Burada maksat o yerin kaygan ve kaydırın olması değildir. Aksine, anlatılmak istenen tıraş edilen bir baş üzerinde nasılkı saç kalmıyorsa, o bahçede, bitki kalmayacağıdır. Bu açıklamayı da el-Kuşeyrî yapmıştır.

"Yahut suyu yerin dibine çekîliverir." O takdirde daha önce suyu en bol bir arazi iken, sudan büsbütün mahrum bir arazi haline geir.

"Çekilmek" aslında mastar olup isim yerinde kullanılmıştır. Nitekim: "Oruçlu, oruçsuz, adaletli, razı olunan, faziletli, çokça ziyarette bulunan adam..," tabirlerinde de aynı şekilde kullanılmıştır. "Ağıt yakan kadınlar" tabiri de böyledir. Bu kullanımda miizekker, müennes, tesniye ve temi' aynıdır değişmez. Amr b. Kût-sûm der ki:

"Onun aail atları onun için ağıt yakar

Yularları takılmış ve üç ayakları üzerinde durup dördüncüsünün toynağını yere değdirmiş olarak."

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Ey Dubaa! Onların gözyaşlarını peş peşe akıt ve Ayakta ağıt yakanlara cevap ver. (sen de katıl)!"

Görüldüğü gibi bu iki beyitte de tekil ve mastar olarak gelen kelime: " Ağıt

yakan kadınlar" anlamındadır.

Bu buyruk burada: "Yahut onun suyu yerin dibine çekilmiş bir su oluverir" diye açıklanmıştır. Buna göre burada muzaf hazf edilmiştir. Tıpkı "o kasabaya sor" (Yusuf, 12/82) buyruğunda (kasaba ahalisine sor, anlamında) olduğu gibi. Bunu da en-Nehhas nakletmektedir, el-Kisaî ise, bunu; "Yerin dibine çekilmiş su" diye açıklamıştır. Nitekim; "Su yerin dibine çekildi, çekilir..." demektir. (Son mastarda) "vav" harfinin ötreli olması dolayısıyla hemze ile gelmesi de mümkündür. gözü, başının iç tarafına doğru çekildi," anlamındadır. Bunun, şekli ise bu fiilin bir başka kullanım şekli (şivesi) dir. Şair şöyle demiştir:

"Gözü basma doğru çekildi mi, yoksa çekilmedi mi?"

"Güneş battı, batır" demektir. Ebu Züeyb de şöyle demektedir:

"Zaman denilen şey" bir gece ve onun. gündüzünden

Bir de güneşin doğup sonra da batışından başka bir şey midir?"

"... bir daha onu aramaya gücün yetmez." Yani, yerin dibine çekilmiş olan suyu bir daha geri çeviremezsin ve hiç bir yolla buna gücün yetmez. Şöyle de açıklanmıştır: O suyun yerine ondan başka bir su da bulamazsın, arayamazsın. İşte mü'min kişinin kardeşiyle tartışması ve onu uyarması burada sona ermektedir. [\[124\]](#)

42. Nihayet bütün serveti yok edildi. Bu sebepten onun İçin harcadıklarına pişmanlık duyarak ellerini oğuşturmaya başladı. Çardakları üzerine çökmüş ve: "Ne olurdu, Rabbime hiç bir kimseyi ortak koşmacaydım!" diyordu.

"Nihayet, bütün serveti yok edildi" buyruğundaki: "Yok edildi" meçhul fiilinin ismi (nâib-i faili, sözde öznesi) hazf edilmiştir ki, o da mastardır. Bununla birlikte daha sonra gelen mecrur ismin "bütün serveti" anlamındaki kelimenin) ref mahallinde olması da mümkündür. "Bütün serveti yok edüdi" ifadesi, malı tamamıyla telef edildi, demektir. Bu yüce Allah'ın, kardeşinin kendisine yaptığı uyarılardan gerçekleştirdiği ilk husustur.

"Bu sebepten, onun için harcadıklarına pişmanlık duyarak ellerini oğuşturmaya başladı." Yani kâfir, pişmanlık duyarak bir elini diğerine vurmaya koyuldu. Çünkü pişman olan kimsenin yaptığı iş budur,

Şöyle de denilmiştir: O, sahip olduğu servetini evirip çeviriyor, ancak serveti arasında harcadıklarının yerini tutacak bir şey bulamıyordu. Bu anlama gelmesi ise bazen "mülk sahibi olma"nın "elde tutma" ile ifade olunmasından dolayıdır ki, bu da Arapların: Mülkiyetinde mal vardır, anlamında: " Elinde mal vardır" şeklindeki tabirlerinden alınmıştır, "Bu sebepten. . başladı" ifadesi, bu telef

etmenin geceleyin gerçekleştiğine delildir. Yüce Allah'ın; "Onlar uyurlarken hemen onu Rabbin tarafından dört bir yanından saran bir bela sardı da kapkara kesiliverdi" (el-Kalem, 68/19-20) buyruğuna benzemektedir.

"Ben bu ev için bu kadar harcadım, bu eve bu kadar harcadım" anlamında denilir.

"Çardakları üzerine çökmüş" yani, artık bir bölümü diğeri üzerine düşmüş ve tamamıyla boşalmış oldu. Bu ifade, "Yıldızların doğuş zamanlarında (mutad olan şekilde) yağmur yağmadı" tabirinden alınmıştır. de bunun gibidir. "Ev boşaldı" demektir.

Çöktüğü zaman da bu tabir kullanılır. Allah'ın: "İpte zulümleri sebebiyle onların, bomboş (harap olmuş) evleri." (en-Nenil, 27/52)

Bunun, yıkılmış anlamında olduğu da söylenmiştir. Nitekim (bu buyrukta da olduğu gibi) "o, çardakları üzerine çökmüştür," yani, çanları üzerine düşüp yıkılmıştır, denilmektedir.

Yüce Allah, böylelikle o kimsenin hem bütün mahsullerini yok etti, hem de ana sermayesini. Bu ise, karşı karşıya kalınan musibetlerin en büyüğüdür. Bu, onun azgınlığının bir karşılığı (cezası) İdi.

"Ve ne olurdu, Rabblme hiç. bir kimseyi ortak koşmasaydım, diyordu." Yani, keşke Rabbinin üzerimdeki nimetlerini bilip tanımış olsaydım, bunların yüce Allah'ın kudretiyle gerçekleştiğini bilseydim ve O'nu inkâr ederek kafi: olmasaydım. Bu, fayda vermeyecek bir zamanda duyduğu bir pişmanlıktı. [\[125\]](#)

43. Ona Allah'dan başka yardım edecek bir topluluk yoktu. Kendisi de kendisini kurtaramadı.

Yüce Allah'ın: "Ona, Allah'dan başka yardım edecek bir topluluk yoktu" buyruğundaki; "Bir topluluk" kelimesi, "...du (idi)"in ismidir. Ona" laFzı da onun haberidir. "Ona ...yardım edecek"

buyrukları sıfat mahallinde olup yardım edici bir topluluk demektir. Bununla birlikte (kâne: İdi firlinin) haberi olması da mümkündür. Sibeveyh'e göre birinci şekil daha uygundur. Çünkü "ona" anlamındaki kelime bundan önce gelmiştir. Ebu'l-Abbas ise ona muhalefet etmekte ve bu konuda yüce Allah'ın- "Kimse de O'nun dengi değildir" (el-İhlas, 112/4) buyruğunu delil göstermektedir. Sibeveyh'e, bununla birlikte ikinci şekli de caiz kabul etmektedir.

"Ona... yardım edecek" fiili "bir topluluk" kelimesinin çoğul anlamında olması dolayısıyla böyle (çoğul olarak) gelmiştir. Çünkü bu kelime, kimseler anlamındadır. Eğer bu fiil lafza uygun olarak gelmiş olsaydı, buyruğun; şeklinde

olması gerekirdi. Yani, onun kendilerine sığınacağı taraftarları ve bir topluluğu yoktu, demek olurdu.

"Kendisi de kendisini kurtaramadı." Katade'nin açıklamasına göre, kendisini (başına gelen bu felaketlere karşı) koruyamadı, demektir. Bu. Elinden gidenlerin yerine başkalarını geri alabilecek gücü bulamadı, diye de açıklanmıştır.

"Bir topluluk" kelimesinin ıstikakına (kökten türeyişine) dair açıklamalar daha önceden Al-i İmran Sûresi'nde (3/13. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Sondaki "he" (yuvarlak te) ise, ortasından eksilen "ya" harfinin yerine gelmiştir. Çünkü bu kelimenin aslı, dır.

Böyle olması ise; fiilinden gelmesi dolayısıyladır. Çoğulu: ile şeklinde gelir, Yani onun, Allah'ın azabına karşı kendisini koruyacak, Allah'ın azabını engelleyecek aşireti, yakınları yoktu. Varlıklarıyla övünüp durduğu hizmetçileri, çocukluk çocuklarını ise elinden çıkarmış, kaybetmiş bulunuyordu. [\[126\]](#)

44. İşte bu durumda velayet, hak olan Allah'ındır. O, mükâfatı da hayırlı olandır, sonuçlandırması da hayırlı olandır.

"İşte bu durumda velayet, hak olan Allah'ındır" buyruğunda yer alan; "C tJt*): İşte bu durumda (asıl anlamı; orada)" buyruğunda zarf olduğu halde, âmilin ne olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Bunda, "ona... bir topluluk yoktu" anlamındaki buyruğun amil olduğu söylenmiştir ki, ona yardım edecek bir topluluk yoktu, ve orada da öyle bir şey yoktu anlamındadır. Yani, orada ona yardım olunmadığı gibi, kendisi de kendisini kurtaramadı. Maksat ise, ona isabet eden azabdan kendisini kurtaramadığıdır.

Bir başka görüşe göre; "kendisi de kendisini kurtaramadı" buyruğunda ifadenin tamamlandığını ve "işte bu durumda" buyruğunda âmil olan kelimenin "velayet" olduğu da söylenmiştir. Bu durumda ifadenin takdiri, takdim ve tehir olduğu esasına göre; "Orada velayet, hak olan Allah'ındır" şeklinde olup, Kıyamette velayetin Allah'ın olacağı anlamındadır. Ebu Arar ve el-Kisaî ise, Hak olan" kelimesini "veiâyef'e sıfat olmak üzere ref ile okumuşlardır. Medineliler ile Hamza ise "Allah" lafza-i celâlinin sıfatı olarak esre ile okumuşlardır. İfade "Hak sahibi olan Allah..." takdirindedir. ez-Zeccâc der ki: Bu kelimenin mastar ve te'-kid olmak üzere nasb ile okunması da caizdir. Nitekim; Bu gerçekten senindir demek de böyledir.

el-A'meş, Hamza ve el-Kisaî, "velayet" kelimesini "vav" harfini esreli olarak okumuşlar, diğerleri ise üstün okumuşlardır. Bu iki okuyuş da aynı anlamdadır, Üstün okuyuşun "muvâlât (veli ve dost edinmek)" dan geldiği söylenmiştir. Yüce

Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Allah, iman edenlerin velisidir" (el-Bakara, 2/257); "Bunun sebebi şudur: Çünkü Allah iman edenlerin velisidir." (Muhammed, 47/11) Esreli okuyuşu ise sultan (egemenlik, otorite), kudret ve emirlik anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Ve o günde emir yalnız Allah'ındır" (el-İnfîtâr, 82/19) Yani, o günde mülk ve hüküm yalnız O'nundur. O'nun emri hiç bir kimseye havale edilmez. Esasen her zaman için mülk yalnız Allah'ındır. Fakat, kıyamet gününde ki batıl olsa bu husustaki bütün iddialar ve her türlü vehim ortadan kalkmış olacaktır.

Ebu Ubeyd de şöyle demiştir: Bu kelimenin "vav" harfi üstün okunması halinde yaratıcının sıfatı otur, esreli okunursa, yaratılmışın sıfatı olur.

"O, mükâfatı da hayırlı olandır..." Yani, Allah, kendisine iman edenlere dünyada da âhirette de daha hayırlı mükâfat verecek olandır. Aslında kendisinden mükâfat beklenen O'ndan başka kimse yoktur. Ancak O, cahillerin zanlarındaki bir beklenti dolayısıyla böyle buyurmuştur. Ki O, kendilerinden mükâfat umulanların en hayırlısıdır, demek olur.

"Sonuçlandırması da hayırlı olandır" anlamındaki buyrukta yer alan; "(Cii): Sonuçlandırma" kelimesini Âsim, el-A'meş, Hamza ve Yahya, "kaf" harfini sakın, diğerleri ise ötreli okumuşlardır ki, her ikisi de aynı anlamdadır. Yani O, kendisinden uman ve kendisine iman eden kimselere en hayırlı âkibeti verendir, "Bu, filanın işinin sonu, âki-betidir" diye kullanılır. [\[127\]](#)

45. Onlara dünya hayatının misalini de ver. O, gökten indirdiğimiz, sonra yeryüzünün bitkileriyle karışan bir suya benzer. Sonra o bitki, rüzgârların kökünden koparıp savurduğu çerçöpe döner. Allah her şeye kadir olandır.

"Onlara dünya hayatının misalini de ver." Bu mü'min ve fakir kimseleri yanından kovmanı isteyen şu mütekebbirlere dünya hayatının misalini ver. Yani, onlara bu dünya hayatının neye benzediğini anlat.

"O, gökten indirdiğimiz, sonra yeryüzünün bitkileri ile" olgunlaşınca-ya kadar "karışan bir suya benzer." Denildi ki: Bitkiler, üzerlerine su indikten sonra birbirlerine karışırlar. Çünkü bitkiler yağmur ile karışırlar ve çoğalırlar. Bu anlamdaki ifadeler geniş açıklamalarıyla daha önceden Yunus Sû-resi'nde (10/24. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Hukemâ, şöyle demişlerdir: Yüce Allah'ın dünyayı suya benzetmesinin sebebi, suyun belli bir yerde karar kılmayışıdır. Dünya da aynı şekilde kimseye kalmaz. Diğer bir sebep, suyun belli bir halde karar kılmadığı gibi, dünyanın da öyle kararsız oluşudur. Ayrıca su, nasıl kalmayıp geçip gidiyorsa, dünya da böylece

fanidir. Yine hiç bir kimse suya girip de ıslanmadan çıkamaz. Dünya da böyledir. Kim dünyaya dalarsa, dünyanın fitne ve afetinden kurtulamaz. Su, belli bir ölçüde olursa faydalı olur ve bitkinin yeşermesini sağlar. Ancak, belli ölçüyü aşacak olursa zarar verir ve telef edicidir. Dünyada da aynı şekilde ihtiyaç kadarı fayda verir. Fazlası ise zararlıdır.

Peygamber (sav)'in hadisinde nakledildiğine göre; bir adam ona: Ey Allah'ın Rasülü! demiş. Ben, umduklarını elde eden, korktuklarından emin olan (fevz bulan) kimselerden olmak istiyorum. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Dünyayı bırak ve ondan durgun su gibi bir miktar al. Ondan az bir şey yeterli gelir. Ondan çok miktarı ise azgınlaştırır."[\[128\]](#)

Müslim'in Sahihi'nde de Peygamber (sav)'ın söyle dediği kaydedilmektedir: "İslâm'a giren, ihtiyacı kadar kendisine rızık verilen ve Allah kendisine verilenlere kani olma lütfunu ihsan ettiği kimse, felah bulmuştur."[\[129\]](#)

"Sonra o bitki, rüzgârların kökünden koparıp savurduğu" yani darmadağın ettiği "çerçöpe döner." Kuruluşundan dolayı param parça, darmadağın, kırılıp dökülmüş çerçöp olur. Yani, ona gelen suyun kesilmesiyle bu hale gelir. İfadenin buna delâlet etmesi dolayısıyla îcâz olsun diye bu ifade hazf edilmiştir.

"Kuru bir şeyi kırmak" demektir. (^-^0; bitki hakkında kullanılırsa, kurumuş ve kırılmış olanları kastedilir. Aynı şekilde oduncunun istediği gibi alabildiği çürümüş ağaç hakkında da kullanılır, Arapların, cömert bir kimse hakkında;"Filan ancak çürümüş bir asmadır" ifadeleri de buradan gelmektedir. "Bedenen zayıf adam" demektir. "Filan kişi ona şefkat gösterdi" demektir. "

Dişi devenin memesindeki sütü sağdı" anlamındadır. "Tirit hazırladı" denilir. İşte Abdumenaf in oğluna, adı Amr olmakla birlikte Haşini denilmesi bundan dolaydır. Nitekim Abdullah b. ez-Zib'ara da onun hakkında şöyle demektedir:

"O, yücelerin Amr'ı, kavmine tirit hazırladı

Mekke'li adamlar ise kıtlık ve kuraklık içinde olup zayıf düşmüşlerdi."

Buna sebep de şuydu: Kureyşliler, yıllarca kıtlıkla karşı karşıya kaldılar ve bu kıtlık bütün servetlerini alıp götürdü. Hâşim, Şam'a çıktı ve çok miktarda ekmek pişirilmesini emr etti. Bu ekmekleri çuvallara doldurarak develer üzerinde taşıdı ve Mekke'ye kadar getirdi. İşte bu ekmekleri kınp tirit yaptı. O develeri de kesti. Sonradan da aşçılara bu develeri pişirmelerini emretti. Arkasından kazanlardan tencereleri doldurup bütün Mekke ahalisini doyurdu. İşte bu, Mekkelilerin kendilerine isabet eden o kıtlık yıllarından sonra karşı karşıya kaldıkları ilk bolluk olmuştu. Bundan dolayı Amr'a, Hâşim denilmişti.

"Rüzgârların kökünden koparıp savurduğu" darmadağın ettiği... Bu açıklamayı Ebu Ubeyde yapmıştır. İbn Kuteybe savurduğu, İbn Keysan onu götürüp

getirdiği, İbn Abbas evirip çevirdiği diye açıklamıştır ki, anlamlar birbirine yakındır.

Talha b. Musarrif bu buyruğu; diye okumuştur. el-Kisaî der ki: Abdullah'ın kıraatinde ise bu, şeklindedir.

Rüzgâr bir şeyi saçıp savurduğunda, havaya uçurduğunda: "Rüzgâr onu havaya uçurdu, uçurur" denilir. el-Ferra ise, "Adamı atından devirdim" şeklindeki bir kullanımı da nakletmektedir. Sibeveyh ve el-Ferrâ, şu beyiti de Zikrederler:

"Ben ona dedim ki: Çok hızlı gitme. Atı yorma.

Çünkü böyle yapmazsan o seni terkinin geri tarafından savurup devirir ve sen de kayarsın."

"Allah her şeye kadir olandır." Yoktan var etmek, var olanı yok etmek ve diriltmek gibi. O, her türlü eksiklikten münezzehtir. [\[130\]](#)

46. Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Ama bakî kalacak olan salih amellerdir. Rabbinin nezdinde sevapça da hayırlıdırlar, emelce de hayırlıdırlar.

"Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür" buyruğunda, -tekil gelen-: "Zî-net: süs" kelimesinin -ikil olarak-şeklinde gelmesi de mümkündür. Bu kelime, ister ikil ister tekil olsun, mübtedânm (mal kelimesinin) haberidir.

Mal ve oğulların dünya hayatının süsü olmasının sebebi, malın güzel ve faydalı olmasından, oğulların da güç ve savunma kaynağı olmalarındandır. O bakımdan her ikisi de dünya hayatının süsüdürler. Ancak beraberlerinde mal ve oğulların sıfatlarının bir karinesi de vardır. Çünkü buyruğun anlamı şudur: Mal ve oğullar, şu hakir ve aşağılık dünyanın süsüdür. O bakımdan, kendinizi onların arkasından koşturmayın, tabi kılmayın.

Bu buyruk böylece Uyeyne b. Hısn ile onun benzerlerine zenginlik ve şerefleri dolayısıyla iftihar etmelerine kargılık bir red mahiyetindedir. Yüce Allah bununla, dünya hayatının süsü olan bir şeyin rüzgârın savurduğu kurumuş çerçöp gibi gelip geçici olduğunu, kalıcı olmayan bir aldaniş olduğunu haber vermektedir. Geriye ise ancak kabir azığı ve âhiret hazırlığı olan şeyler kalır. Eskiden beri şöyle denirdi: Sen, gönlünü mala bağlama. Çünkü o geçip giden bir gölgedir. Kadınlara da bağlama. Çünkü bugün seninle beraberdirler, yarın senden başkalarıyla. Yöneticiye de kalbinden bağlanma. Çünkü o bugün senin lehinedir, yarı başkasının lehine olur. Esasen bu hususta yüce Allah'ın: "Mallarınız da, evlatlarınız da sizin için ancak bir fitnedir" (et-Teğâbun, 64/15) buyruğu yeterlidir. Yine bir başka yerde yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak ki, eşleriniz ve evlatlarınızdan size düşman olanlar vardır. O halde onlardan

sakının." (et-Teğabun, 64/14)

'Ama baki kalacak olan" yani, Selman'ın, Suhayb'ın, müslüman fakirlerin yaptıkları itaatler, Hsalih amellerdir. Rabbinin nezdinde" bunlar, "sevapça da hayırlıdırlar" üstündürler, "emelce de hayırlıdırlar." Yani, salih ameli bulunmayıp mal sahibi, oğul sahibi olan kimseden emelleri daha üstün ve de-geriidir. Dünya hayatının zînetinde hayır yoktur. Ancak bu yönüyle yüce Allah'ın: "O günde cennetliklerin kalacakları yer çok hayırlı ve dinlenecekleri yer çok güzeldir." (el-Furkan, 25/24) buyruğunu andırmaktadır[131]

Şöyle de denilmiştir: Burada "hayırlı o!uş"tan kasıt, cahillerin kendi kanaatlerince daha hayırlı olduğunu zannettikleri şeylerden daha hayırlı olduğudur. İlim adamları, "baki kalacak olan salih ameller" buyruğu hakkında farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. İbn Abbas, İbn Cübeyr, Ebu Meysere ve Amr b. Şurahbil bunların beş vakit namaz olduklarını söylerler. Yine İbn Abbas bunların söz ve fiil türünden olsun âhirete kalacak olan her türlü salih amel olduğunu söylemiştir. İbn Zeyd de böyle demiş olup, et-Taberî de bu görüşü tercih etmiştir. İnşaallah sahih olan açıklama da budur. Çünkü sevabı âhirete kalan her bir şey hakkında bu hükmün verilmesi caizdir.

Ali (r.a) da şöyle demiştir: Ekin iki türdür. Mal ve oğullar dünya ekinidir. Âhiret ekini ise kahcı salih amellerdir. Allah, kimi zaman bunları bir arada bazı kimselere verebilir.

Cumhur şöyle demiştir: Burada kaiıcs olan salih amellerden kasıt, faziletleri nakledilmiş bulunan sözlerdir: Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim. Hamd, Allah'a mahsustur. Allah'dan başka hiç bir ilah yoktur, Allah en büyüktür. Her türüü güç ve takat, ancak yüce ve büyük olan Allah iledir.[132] Bu hadisi Muvatta'da Umare b, Sayyad'dan, o, Sajd b. el-Müseyyeb'den rivayet etmiştir. Umare b, Sayyad, Said b. el-Mü-seyyeb'i, "baki kalacak olan salih ameller" hakkında şöyle derken dinlemiş: Bu, kulun: "Allah en büyüktür. Allah'ı her türlü noksanlıktan tenzih ederim. Hamd, Allah'a mahsustur. O'ndan başka hiç bir ilah yoktur. Her türlü güç ve takata ancak Allah iledir,"[133]demesidir.

Bu hadisi, Nesâî de müsned olarak Ebu Said el-Hudrî'den şöylece rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Baki kalacak olan salih amelleri çokça işleyiniz." Onlar hangileridir ey Allah'ın Rasûlü? diye sorulunca şöyle buyurdu: "Tekbir (Allahu ekber), Tehlil (La ilahe illallah), Teşbih (Subhanallah), Elhamdülillah ve La havle velâ kuvvete illa billah (bütün güç ve kudret ancak Allah iledir)" (demektir.) Ebu Muhammed Abdulhak -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- sahih olduğunu belirtmiştir.

Katade'nin rivayetine göre de Rasûlullah (sav) eline bir dal ahp onun yapraklarını silkeledi ve şöyle buyurdu: "Müslüman bir kimse, "subhanallahi velhamdu lillahi ve lâilâhe illallahu vallahu ekber: Allah'ı her türlü eksiklikten tenzih ederim, hamd Allah'a mahsustur, Allah'tan başka hiç bir ilah yoktur, Allah en büyüktür" diyecek olursa, bunun yapraklarının düştüğü gibi onun da günahları dökülür. Ey Ebu'd-Derda! Bunlar (söylemek) ile senin arana engel olunmadan önce bunları al (öğren). Çünkü bunlar cennet hazinelerinden ve sözün en seçkinlerindendir. Hem bunlar, baki kalacak olan sa-lih amellerdir." Dunu, es-Sa'lebî zikretmiş olup, İbn Mace bu manada Ebu'd-Derdâ yoluyla gelen bir hadis olarak şöylece zikretmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Subhanallahi, velhamdu lillahi, ve lâilâhe illallahu vallahu ekber sözlerine devam etmeye çalış. Çünkü bunlar, tıpkı bu ağaç yapraklarını döktüğü gibi günahları silkelerler."[\[134\]](#)

Bu hadisi, Tirmizî de el-A'meş'den, o, Enes b. Malik yoluyla rivayet etmiştir. Buna göre Rasûlullah (sav), yaprakları kurumuş bir ağacın yanından geçti. Bir asa ile ona vurdu, yakrakları etrafa savrulunca şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki, Elhamdu lillahi ve Subhanallahi ve La Ūâheillallahu Vallahu ekber demekten dolayı, tıpkı bu ağacın yaprakları döküldüğü gibi kulun da günahları dökülür." (Tirmizî) dedi ki: Bu, garip bir hadistir. Biz, el-A'meş'in, Enes'den hadis duyduğuna dair bir şey bilmiyoruz. Ancak, onu görmüş ve ona nazar etmiştir.[\[135\]](#)

Yine Tirmizî, İbn Mes'ud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İsra'ya götürüldüğüm gece İbrahim (a.s) ile karşılaştım. Ey Muhammed! Benden ümmetine selam söyle ve şunları da bildir, dedi: Şüphesiz ki, cennetin toprağı hoş ve güzeldir, suyu tatlıdır. Ancak orada bitki yoktur. Oraya dikilecek ve ekilecek bitkiler Subhanallahi Velhamdu lillahi ve La ilahe illallahu Vallahu Ekber'dir," (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, garip bir hadistir.[\[136\]](#) el-Maverdî de bu manada olmak üzere bu hadisi rivayet etmiştir. Orada şöyle denilmektedir: ...ben: Cennete ekilecek ve dikilecek şeyler nelerdir diye sordum, şöyle buyurdu: "La havle velâ kuvvete illâ billah'tır, dedi."[\[137\]](#)

İbn Mace'nin de Ebu Hureyre'den naklettiğine göre ağaç dikmekle meşgul iken, Rasûlullah (sav) yanından geçti ve: "Ey Ebu Hureyre! Şu diktiğin şey nedir: Diye sordu. Ben de ona: Dikilecek bazı şeyler (fidanlar), dedim. Şöyle buyurdu: "Ben sana bundan daha hayırlı dikilecek fidanları göstereyim mi: Subhanallahi velhamdulillahi ve lâilâhe iUallahu vallahu ekber. Bunların her birisi karşılığında cennetle de bir ağaç dikilir."[\[138\]](#)

Şöyle de denilmiştir; Baki kalacak olan salih ameller, niyetler ve içten verilen kararlardır. Çünkü bunlar sayesinde ameller kabui olunur ve semava-ta yükseltilir, bu açıklamayı da el-Hasen yapmıştır.

Ubeyd b. Umeyr ise bunlar, kız çocuklarıdır demiştir. Buna da âye-i kerimenin baştafları delalet etmektedir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür." Bundan sonra ise: "Ama baki kalacak olan salih amellerdir" diye buyurmaktadır ki, bununla da salih kız çocukları kastedilmektedir. Çünkü bunlar, kendilerine iyilikle davranan babaları için âhirette hem sevapça hayırlıdırlar, hem de emelce hayırlıdırlar. Buna da Âişe (r.anha)'nın rivayet ettiğı şu hadis delil teşkil etmektedir: Yanıma yoksul bir kadın girdi...[\[139\]](#) Biz, bu hadisin Nah! Sûresinde yüce Allah'ın: "Kendisine verilen kötü müjdeden ötürü kavminden gizlenir" (en-Nahl, 16/59) buyruğunu açıklarken zikretmiş bulunuyoruz.

Rivayet olunduğına göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ümmetinden birisini gördüm. Ateşe atılması emredildi, Kız çocukları ona sınıksız sarıldı ve feryad etmeye koyularak: Rabbimiz, o dünya hayalinde iken bize iyilikte bulunuyordu, demeye koyuldular, yüce Allah da onlar sebebiyle o kimseye merhamet buyurdu."[\[140\]](#)

Katade de, yüce Allah'ın: "Bu bakımdan Rabbinin onlara, bunun yerine daha temiz ve hayırlısını ve daha merhametlisini vermesini diledik" (el-Ke-hf, 18/81) buyruğı hakkında şöyle demektedir: Yüce Allah onlara, o oğulun yerine bir kız çocuğı ihsan etti. Onunla bir peygamber evlendi, o kız çocuktan o peygamberin, hepsi de peygamber olan oniki oğlu oldu. [\[141\]](#)

47. O günde dağları yürüteceğiz. Ve sen, yeryüzünü çırılçıplak göreceksin. Onları da hiç birini bırakmaksızın mahşerde toplamış olacağız.

"O günde dağları yürüteceğiz ve sen yeryüzünü çırılçıplak göreceksin"

buyruğı ile ilgili olarak kimi nahtvciler şöyle demiştir: İfadenin takdiri şöyledir: Dağları yürüteceğimiz o günde, haki kalacak olan salih ameller Rab-bin'in nezdinde daha hayırlıdır.

en-Nehhâs ise şöyle demektedir: Bu, buyruğun başına gelen "vav" harfi dolayısıyla yanlıştır. Dağları yürüteceğimiz o günü hatırlat anlamında olduğı da söylenmiştir. Yani dağları, yeryüzündeki yerlerinden kaldırıp bulutları yürüttüğümüz gibi yürüteceğimiz günü hatırla. Nitekim yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: "Halbuki onlar (dağlar) bulutların gitmesi gibi giderler" (en-

Neml, 27/88) diye buyurmaktadır.

Daha sonra dağlar kırılıp dökülecek ve tekrar yere iade olacaklardır. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Dağlar, parça parça ufalandığı, dağılmış toz haline geldiği zaman" (el-Vâkıa, 36/5-6) diye buyurmaktadır.

İbn Ke.sir, d-Hasen, Ebu Amr ve İbn Âmir; "O günde... yürütülecek" şeklinde "te" harfi ötreii "ye" harfi üstün; " Dağlar" kelimesini de meçhul fiil dolayısıyla ötreii okumuşlardır.

tbn Muhaysın ile Mücahid, O günde dağlar yürüyecek" şeklinde "te" harfi üstün olarak ve; "yürüdü" fiilinden muzari olmak üzere okumuşlar, "dağlar" anlamındaki kelimeyi merfu olarak okumuşlardır.

Ebu Amr'ın kıraatinin delili, yüce Allah'ın: "Dağlar yürütüldüğü saman" (et-Tekvir, 81/3) âyetidir. İbn Muhayyan'ın kıraatinin delili ise: "Dağlar da yürür" (et-Tur, 52/10) buyruğudur. Ebu Ubeyd ise "nün" ile ve "yürüteceğiz" anlamındaki kıraati tercih etmiştir. Buna sebep ise yüce Allah'ın: "Onları da... mahşerde toplamış olacağız" buyruğudur.

"Çırılçıplak" ifadesinin anlamı ise, açıkta, görünür, üzerinde orayı örtecek dağ, ağaç, yapı gibi şeylerin bulunmadığı bir hak- sokacağız, demektir. Yani, "o sırada yeryüzünün mahsulleri kökten koparılmış, dağları sökülmüş, binaları yıkılmış, açıkta görünür ve meydanda olacaktır. Tefsir bilginleri bu görüştedirler. "Ve sen yeryüzünü çırılçıplak göreceksin" ifadesinin, içinde bulunan hazineler ve malları açığa çıkmış olacaktır, anlamında olduğu söylenmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "İçinde ne varsa dışarıya bırakıp bütününü boşaldığı." (el-İnşikak, 84/4); 'Yer, içindeki ağırlıklarını dışarıya çıkardığında." (el-Zilza], 99/2) Bu da Aia'nın görüşüdür.

"Onları da hiç birini bırakmaksızın" hiç birini terketmeksizin "mahşerde" yani Rabbin huzurunda durmak için tayin edilmiş olan yerde "toplamış olacağız."

Şunu terkettim, bıraktım" denilir. Nitekim Antere de şöyle demiştin

"Azaları yere yıkılmış olarak terkettim onu. Diğerlerinin ise kimi yarah, kimi yere yıkılmıştı."

"öadr etmek" de buradan gelmektedir, çünkü bu da sözüne bağlı kalmayı terketmek demektir. Su birikintisine "el-Ğadâr" denilmesinin sebebi, akan suyun onu bırakıp gitmesinden dolayıdır. Kadının saç örüklerine (çoğulu olan:) "el-Gadâir" denilmesinin sebebi ise bu örüklerini arkasına atmasından dolayıdır.

Yüce Allah burada, Biz onları iyileriyle, günahkârlarıyla, cînleriyle, insanlarıyla mahşerde toplamış olacağız, diye buyurmaktadır. [\[142\]](#)

48. Saf halinde Rabbine arz edilecekler. "Andolsun ki, ilk kez sizi nasıl yaratmış

İsek öylece Bize geldiniz. Hatta size va'dettiğimi-zi yerine getireceğimiz bir zaman tayin etmediğimizi ileri sürmüştünüz."

"Saf halinde Rabbine arz edilecekler" buyruğundaki; "Saf halinde" kelimesi, hal olarak nasb edilmiştir. Mukatil der ki: Buniar, namazdaki saflar gibi biri diğerinin arkasında saflar halinde arz edileceklerdir. Her bir ümmet ve her bir zümre bir saf olacaktır. Yoksa hepsi tek bir saf olacaklardır, demek değildir. "Saf halinde" hep birlikte, anlamında olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah: "Sonra da saf halinde gelin" (Tâ-Hâ, 20/64) buyruğu da, hep birlikte gelin, demektir. Bunun, ayakta arzedileceklerdir, anlamında olduğu da söylenmiştir.

Hafız Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Mende'nin, "Kitabu't-Tevhidainde Muaz b. Cebel'den rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Muhakkak, şanı yüce ve mübarek olan Allah, kıyamet gününde dehşetli olmayan fakat yüksek bir sesle şöyle nida edecektir: Ey kullarım! Gerçek şu ki Ben Allah'ım. Benden başka hiç bir ilâh yoktur. Merhametlilerin en merhametlisi, hakimlerin en hakimi, hesap görenlerin en çabuk hesap göreniyim, Kullanın! Bu gün sizin için hiç, bir korku da yoktur ve siz üzölmeyeceksiniz de. Haydi, delilinizi hazırlayınız, vereceğiniz cevabı kolaylaştırın iz. Hiç şüphesiz siz sorguya çekileceksiniz ve hesabınız görölecektir, Ey Meleklerim! Kullarımı hesaplarının görölmesi için parmak uçlarına göre (veya parmak uçları üzerinde) saflar halinde ayakta dkiniz,"

Derim ki: Bu hadis, bu âyetin tefsiri hususunda gayet açık ve açıklayıcıdır. Müfessirlerin birçoğu bunu zikretmemektirler. Biz ise bunu "et-Tezkire" adlı kitabımızda kaydettik ve bu hadisi oradan naklettik. Yüce Allah'a hamd olsun.

"Andolsun ki, ilk kez sizi nasıl yaratmış idiysek öylece Bize geldiniz." Yani onlara şöyle denilecektir: Andoisun ki siz, huzurumuza çıplak ayaklı, elbisesiz, beraberinizde mal ve evlat olmaksızın geldiniz. Tek tek geldiniz; diye de açıklanmıştır. Bunun delili yüce Allah'ım "Andolsun sizi ilk defa yarattığımız gibi yapayalınız, teker teker huzurumuza geldiniz" (el-En'âm, 6/94) buyruğudur ki, buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır, ez-Zeceac da şöyle demektedir: Sizi yarattığımız gibi, öldükten sonra da işte dirilttik, demektir.

"Hatta size... ileri sürmüştünüz" buyruğu, öldükten sonra dirilişi inkâr edenlere bir hitaptır. Yani siz, dünyada iken hiç bir zaman öldükten sonra diriltilmeyeceğinizi ve diriliş için bir araya getirilmeniz için size bir vakit tayin etmediğimizi dahi iddia etmiştiniz,

Müslim'in Sahih'i'nde Âişe (r.anha) dan şöyle dediği rivayet edilmektedir:

Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "İnsanlar, kıyamet gününde çıplak ayaklı, elbisesiz ve sünnelsiz olarak halledileceklerdir." Ey Allah'ın Rasûlü! Erkekler ve kadınlar birbirlerine bakacaklar, öyle mi? diye sordum. Şöyle buyurdu: "Ey Âişe! Durum, birbirlerine bakmalarına imkân vermeyecek kadar dehşetli ve ağır olacaktır."[\[143\]](#)

Buna dair açıklamalar daha önce el-En'âm Sûresi'nde (6/94. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[144\]](#)

49. Kitap ortaya konmuş olacak, günahkârları onun içindekilerden korkuya kapılmış göreceksin. "Vay bizim halimize! Bu kitaba ne olmuş, küçük büyük birşey bırakmamış, sayıp dökmüş" diyecek ler. Onlar, İşlediklerini de hazır bulacaklardır. Rabbin kimseye zulmetmez.

"Kitap, ortaya konmuş olacak" buyruğundaki "el-Kitap" cins isim olup iki anlama gelir. Birincisine göre bunlar, kulların ellerinde bulunacak olan amel kitapları (defterleri) dir. Bu açıklama Mukatil'e aittir. İkincisine göre ise, hesabın konulacağı (görüleceği) demektir. Bu açıklamayı da el-Kelbî yapmıştır. Burada hesap'dan "kitap" diye söz edilmiştir. Çünkü o zaman insanlar yazılmış olan amellerine göre hesaba çekileceklerdir.

Ancak, birinci görüş daha güçlüdür. Bunu Jbnü'l-Mübarek zikretmiş olup şöyle demektedir: Bize el-Hakem veya Ebu'l-Hakem, -Nuaym tereddüt etmiştir- İsmail b. Abdurrahman'dan, o, Esedoğullanndan bir adamdan naklen dedi ki: Hz. Ömer, Ka'b'a şöyle dedi: Ne oluyor ey Ka'b! Haydi bize âhireöe olacaklardan sözet! O da olur ey müminlerin emiri dedi. Kıyamet günü oldu mu, Levh-i Mahfuz kaldırılır ve mahlukattan ameline bakmayacak hiç bir kimse kalmayacaktır. - (Devamla) dedi ki:- Sonra, kulların amellerinin yazılı olduğu sa-hifeler getirilir. Bunlar Arşın etrafında yayılırlar. İşte yüce Allah'ın: "Kitap, ortaya konmuş olacak. Günahkârları, onun içindekilerden korkuya kapılmış göreceksin. Vay bizim halimize! Bu kitaba ne olmuş, küçük büyük hiç bir şey bırakmayıp sayıp dökmüş" buyruğunda kastedilen budur. -el-Esedî dedi ki: "Küçük" şirkten aşağı olan günahlardır, "büyük" ise şirkdir ve bunların hepsini sayıp dökmüş olacaktır-. Ka'b dedi ki: Daha sonra mü'min çağırılır ve kitabı ona sağ tarafından verilir. O da o kitaba bakarken, iyilikleri insanlar tarafından görülmektedir. Kötülüklerini ise, kendisi okur. Buna sebep ise, onun: Benim iyiliklerim vardı ve bunlardan söz edilmemektedir, demesin di-yedir. Yüce Allah ona bütün ameli göstermeyi murad ettiğinden böyle olacaktır. Nihayet o, kitapta yazılı olanların eksik olduğunu görecektir ve bütün bunların sonunda ise, kendisine mağfiret

olundugunu, -şüphesiz ki sen cennet eh-lindensin (denildiğini)- görecek. İşte o vakit arkadaşlarına yönelecek ve sonra da: "İşte ahn okuyun kitabımı! Ben, zaten hesabıma gerçekten kavuşacağımı biliyordum" (el-Hakka, 69/19-20) diyecektir. Daha sonra kâfir çağırılacak, ona da kitabı solundan verilecek. Sonra da bu kitabı dürülüp arkasına konulacak ve boynu geriye doğru bükülecektir. İşte yüce Allah'ın; "Kitabı arkasından verilecek kimseye gelince" (el-Inşikak, 84/10) buyruğunda anlatılan budur. O da kitabına bakacak, bütün kötülüklerinin insanlara da görüldüğünü görecek. Kendisi de iyiliklerine bakacak. Tâ ki o: Ben, işlediğim kötülüklerden dolayı mı mükâfatlandırılıyorum, demesin.

Fudayl b. İyad da bu âyet-İ kerimeyi okudu mu şöyle derdi: Vay başımıza geleceklere! Büyük musibetler gelmeden önce küçüklerden dolayı yüce Allah'a koşunuz.

İbn Ab bas da şöyle demektedir: Küçükten kasıt gülümsemek, büyükten kasıt da gülmektir. Bununla yüce Allah'a isyan olarak yapılanlarını kastetmektedir. Bunu da es-Sa'lebî nakletmektedir. el-Maverdî'nin İbn Abbas'dan naklettiğine göre, küçükten kasıt gülmektir.

Derim ki: Şayet masiyetten dolayı değilse, gülmenin küçük bir günah olma ihtimali vardır. Çünkü masiyete rıza göstererek gülmek ve masiyete razı olmak bir masiyettir. Buna göre ise gülmek büyük günah ulur. Böylelikle bu iki görüş bu şekilde telif edilmiş olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'dır. Yahut da el-Maverdî'nin naklettiği rivayette gülmek, tebessüm olarak yorumlanabilir. Nitekim yüce Allah: "Sözünden dolayı gülercesine tebessüm edip dediii..."(en-Neml, 27/19) diye buyurmaktadır.

Said b. Cübeyr de şöyle demektedir: Küçük günahlar dokunmak, öpmek gibi. Büyük günahlar ise, fuhşiyat ve zina işlemektir. Buna dair açıklamalar daha Önceden en-Nisâ Sûresi'nde (4/31- âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Katade der ki: Bunlar, işledikleri her bir şeyin yazılmış olacağından şikâyet edeceklerdir. Ancak, hiç bir kimse zulme uğramaktan şikâyet edemeyecektir. O bakımdan sizler de küçük ve önemsiz bulduğunuz günahlardan alabildiğine sakınınız. Çünkü bu küçük günahlar sahipleri aleyhine toplanıp bir araya gelir ve sonunda o kimseyi helak ederler. Yine bu açıklama önceden de geçmiş bulunmaktadır.

"Sayıp dökmüş" ifadesi ise, onları çepeçevre kuşatmış ve hepsini birer birer saymış demektir. Burada sayıp dökmenin kitaba İzafe edilmesi, anlam genişletilerek (mecazi olarak) kullanılmıştır.

"Onlar, işlediklerini de hazır bulacaklardır." Yani, bütün yaptıklarının sayılıp dökülme işleminin hazır olduğunu göreceklerdir. Amellerinin karşılığını hazır

bulacaklardır, diye de açıklanmıştır.

"Katibin kimseye zulmetmez." Yani, kimseyi başkasının suçundan dolayı sorumlu tutmaz ve hiç bir kimseyi yapmadığından dolayı muaheze etmez. Bu açıklamayı ed-Dehhak yapmıştır.

Şöyle de denilmiştir: Hiç bir itaatkârın sevap ve mükâfatı eksik verilmez. Hiç bir isyankârın da cezası artırılmaz. [\[145\]](#)

50. Hani Bİ2 meleklerle: "Âdem'e secde edin demiştik de, İblis'den başkası hemen secde etmişlerdi O ise cinden olduğu İçin Rab-binin emrinden dışarı çıkmıştı. O halde onlar sizin düşmanınız-ken siz Beni bırakıp da onu ve onun soyunu veliler mi ediniyorsunuz? Zalimlerin ne kötü değiş tokuşudur bu!"

"Hani Biz meleklerle: Âdem'e secde edin demiştik de, İblis'den başkası hemen secde etmişlerdi. O ise cinden olduğu için Rabbinin emrinden dışarı çıkmıştı" buyruğuna dair yeterli açıklamalar daha önce el-Bakara Sû-resi'nde (2/34, âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Cafer en-Nehhâs dedi ki: 13ü âyet-i kerime ite ilgili olarak şöyle bir soru sorulmaktadır: "Cinden olduğu İçin Rabbinin emrinden dışarı çıkmıştı" buyruğunun anlamı nedir? Bu hususla iki görüş vardır. Birincisi d-Halil ve Sibeveyh'in görüşüdür, Buna göre anlam: Ona emir verilince, emrinin dışına çıkmak isteği (fisk) ona geldi ve o da asi oldu. Bu durumda onun Rabbinin emrinin dışına çıkması (fiskı)nın sebebi, Rabbinin emridir. Nitekim; açlıktan dolayı ona yemek yedirdim, demek de bu incelik vardır. Diğer görüş ise, Muhammed b. Kutrub'un görüşü olup, buna göre: Rabbinin emrini reddetmekten dolayı o fasık oldu, anlamındadır.

"O halde onlar, sizin düşmanınızken siz Beni bırakıp da onu ve onun soyunu veliler mi ediniyorsunuz?" yüce Allah, kâfirleri azarlamak sureliyle .şöyle ekmektedir: Ey Âdemoğullan! Siz, onu ve onun soyundan gelenleri, onlar sizin düşmanlarınız iken nasîi olur da veli, dost edirsiniz? Bu buy-nıkLii -tekil olarak geçen-: "Düşman" kelimesi, düşmanlar demek olup, cins isimdir.

"Zalimlerin ne kötü değiş tokuşudur bu!" Yani, Allah'a ibadet etmek yerine şeytana ibadet etmek ne kötü bir şeydir! Yahut da Allah yerine İblis (i veli edinmek) ne kötüdür!

İbiis'in, kendi sulbünden zürriyeti olup olmadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. eş-Şa'bî dedi ki: Bir adam bana, İbiis'in karısı var mıdır diye sordu ben: Bu, benim hazır bulunmadığım bir düğündür, dedim. Daha sonra yüce Allah'ın: "Onu ve onun soyunu veliler mi ediniyorsunuz" buyruğunu hatırladım, burada karısı

olmaksızın onun zürriyetinin olmayacağını anladım, bunun üzerine ona: Evet dedim.

Müeahid dedi ki: İblis, kendi fercini yine kendisinin fercine soktu ve beş tane yumurta çıkardı. İşte zürriyetinin aslı budur. Bir diğer görüşe göre yüce Allah onun sağ baldırında bir erkeklik organı, solunda da ona bir fere yaratmıştır. O da bunu ötekine birleştirmekte ve her gün onun on tane yumurtası çıkmaktadır. Her bir yumurtadan, erkek ve dişi olmak üzere yetmiş şeytan çıkmaktadır, Hu şeytan, çıkmakla birlikte uçuverir. Babaları nezdinde mevkileri en yüksek olanları, Ademoğulları arasında en büyük fitne çıkarıcılarıdır.

Kimileri de şöyle demiştir: İbiis'in ne çocukları, ne de zirriyeti vardır. Onun zürriyeti, şeytan arasındaki yardımcılarıdır,

el-Kuşeyrî Ebu Nasr da der ki: Özetle, yüce Allah, İbiis'in bir zürriyetinin ve ona tabi olan kimselerin bulunduğunu haber vermiştir. Bunlar, Ade-moğullarına vesveselerde bulunurlar ve onların düşmanındırlar. Bizim için onların doğum keyfiyetleri ile İblis'ten zirriyetin meydana gelmesine dair sabit herhangi bir rivayet yoktur. Ü bakımdan bu konuda söz söylemek sahih nakle bağlıdır.

Derim ki: Bu konuda sahih olarak sabit olan el-Humeydî'nin "el-Cem' bey-ne-s-Sahiheyn" adlı eserinde İmam Ebu Bekir el-Berkanî'den naklettiği rivayettir. O, kendi kitabında müsned olarak Ebu Muhmmmed Abdulğani b. Sa-id ehHafız'dan, o Âsım'dan, o Ebu Osman'dan, o, Selman'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir; Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Pazara ilk giren kişi de sen oima, son çıkan kişi de sen olma. Çünkü şeytan orada yumurtlamış ve orada yavrulanmıştır."[\[146\]](#)

İşte bu, şeytanın kendi sulbünden zürriyeti bulunduğunun delilidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Atiyye der ki: Yüce Allah'ın: "Onun soyunu" buyruğu, münker işleyip kişiyi batıla sürükleyen kimselerin vesvese veren şeytanlardan olmalarını gerektirmektedir.

Taberî ve başkalarının da naklettiğine göre Mücahid şöyle demektedir: İb-lis'in soyu şeytanlardır. O bunları şöyle sayardı: Zelenbûr, pazarlarla görevlidir, O, sema ile arz arasındaki bütün pazarlara sancağını diker. Bu sancağı ilk atılan dükkân ile son kapanan dükkân üzerine koyar. Seber ise, musibetlerle görevlidir. Bu kimse (musibetler vukuunda) yüzlere vurmayı, yakaları yırtmayı, vaveyla iie dua etmeyi ve savaşa çağırmayı emreder. el-A'ver ise, zina yapılan kapılar üzerinde görevlidir. Mesûd, haberler ile görevlidir. O, haberleri alır insanların ağzına bırakır. İnsanlar ise (tetkik edecek olurlarsa) bu haberlerin aslı olmadığını görürler. Tasim bir kimse evine girip de selam vermeyip, Allah'ın adını da anmayacak olursa, ev eşyasından kaldırılmayan şeyleri ve güzelce yerine

yerleştirilmeyen şeyleri ona gösterir. Yemek ye-yip de Allah'ın adını anmayacak olursa, onunla beraber yer.

el-A'meş der ki: Bazen eve girdiğimde Allah'ın adını anmıyor ve selam vermeyebiliyorum. Bir abdest leğenini görür: Bunu kaldırın derim ve evdeki lerle tartışmaya koyulurum. Sonra durumu hatırlar: Dâsim, Dâsim (bunlar onun işidir, ondan Allah'a sığınırım) derim.

es-Sa'lebî ve başkaları Mücahid'den ayrıca şunu da naklederler: el-Ebyad ise, Peygamberlere vesvese verendir. Sahr, Süleyman (a.s)'ın yüzüğünü çalandır. Velhân, taharet ile görevlidir ve bu hususta o, vesvese telkin eder. eî-Akyes, namazla görevlidir, namazda vesvese verir. Murre, çalgılar ile görevlidir. Künyesi de budur. (Ebu'l-Mezâmîr) el-Hufâf, çöllerde bulunur, insanların yönlerini kaybetmelerini ve nereye gideceklerini bilmemelerini sağlar, el-Gaylân da onlardan birisidir.

Ebu Mutîl Meçhul b. el-Fadl el-Neseî, "Kitabu'l-Lulüyyat"da, Mücahid'den şöyle dediğini nakletmektedir: el-Hufâf, içki ile görevlidir. Lekus ise, insanları birbirine karşı kışkırtmakla görevlidir, d-A'ver, sultanın kapılarında görevlidir. (Devamla) dedi ki: ed-Darânî de şöyle demektedir: İblis'in "el-Mütekadî" diye bilinen bir şeytanı da vardır. Bu kimse Ademoğlunun yirmi sene öncesinden gizlice işlemiş olduğu (hayırlı) bir ameli çıkartır ve Ademoğlu da bundan açık olarak süz eder (ihlâsla yaptığı ameline riya bulaştırır).

İbn Atiyye der ki: Bu ve buna benzer rivayetler sahih bir senet ile gelmemiş rivayetlerdendir. en-Nekkâş, bu anlamda uzun uzun rivayetler nakletmiş ve şahinlikten alabildiğine uzak hikâyeler toplamıştır. Ben, bu hususta Müslim'in kitabında yer alan şu hadisten başka sahih bir hadisle karşılaşmadım: Namaz ile görevli Hinzib adında bir şeytan vardır.[\[147\]](#) Tirmizî de, el Velehân diye adlandırılan abdest ile görevli bir şeytan bulunduğunu zikretmektedir.[\[148\]](#)

Derim ki; İsmi tayiniyle ilgili olarak söylenen bu sözler doğrudur' Ancak, İblis'in birtakım tabilerinin, yardımcılarının ve askerlerinin bulunduğu kat'î olarak bilinen bir husustur. Biz, sahih hadiste de zikrettiğimize göre -Mücahid ve başkalarının da söylediği gibi- kendi sulbünden olan çocukları vardır.

Müslim'in Sahihinde de Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Şüphesiz şeytan, bir adam suretine girer. Bir topluluğun yanına varır ve onlara yalan sözler nakleder. Bunlar, etrafa dağılırlar, onlardan birisi de şöyle der: Ben, yüzünü bildiğim, fakat adının ne olduğunu bilemediğim bir adamı şöyle derken dinledim, der...

el-Bezzâr'ın Müsned'inde Selman ci-Farisî'den söyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Eğer gücün yetiyorsa, pazara ilk giren ve

oradan son çıkan kimse olma. Çünkü orası şeytanın bir savaş alanıdır ve sancağını da oraya diker."[\[149\]](#)

Ahmed b. Hanbd'in Müsned'inde de şöyle denmektedir: Bize Abdullah b. el-Mubarek haber verdi. Bize Süfyan, Ata b. es-Satb'den anlattı, o Ebu Abdurrahman es-Sülemî'den, o Ebu Musa el-Eşarîden dedi ki: İblis, sabah olup da askerlerini etrafa yayınca şöyle der: Müslüman birisini sapıtan kimseye ben tacı giydireceğim. Birisi ona şöyle der: Ben, filana telkinde bulunmaya öyle devam ettim ki, sonunda hanımını boşadı. Aradan fazla geçmeden evlenir diye cevap verir. Bir başkası da şöyle der: Ben, filanın yakasını anne-babasına isyan etmedikçe bırakmadım. (İblis) der ki: Aradan fazla zaman geçmez, onlara iyi davranır. Bir diğeri şöyle der: Ben, içki içinceye kadar filanın yakasını bırakmadım. İblis, sen ha! der. O da şöyle söyler: Sonunda zina edinceye kadar da filanın yakasını bırakmadım. O, yine: Sen ha! der, şeytan devamla der ki: Ben, adam öldürünceye kadar yine filanın yakasını bırakmadım. İblis, sen, sen ha! der.

Müslim'in Sahih'inde Uz. Cabir'den şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlul-lah (sav) buyurdu ki: "İblis, tahtını suyun üzerine koyar. Sonra da birliklerini etrafa gönderir. Mevki itibariyle ona en yakın olanları en büyük fitne çıkartabıknleridir. Onlardan biri getir, ben şu şu işleri yaptım der, o, bir şey yapmadın, der. Sonra yine onlardan birisi gelir ve: Ben, onunla ailesi arasına tefrika sokmadan onu terketmedim, der, Bunun üzerine İblis onu kendisine yakınlaştıır. Veya fravi) dedi ki; Onu yanından ayırmaz ve sen ne iyisin, der.

[\[150\]](#) Bu hadis de daha Önceden geçmiş bulunmaktadır.

Ben, Hocam, İmam Ebu Muhammed Abdu'l-Mu'ti'yi İskenderiye serhad-dinde şöyle derken dinledim: el-Beydâvî diye adlandırılan bir şeytan vardır. Bu şeytan, aralıksız iftar etmeksizin oruçlarını sürdüren fakirlere görünür. Açlık onlarda sağlam bir yer edinin beyinlerine zarar verecek hale gelince, onlara öyle bir ışık ve öyle bir nur gösterir ki, etraflarındaki bütün evler bu aydınlıkla dolar taşar. Onlar, artık maksatlarına ulaştıklarını ve bunun Allah'dan olduğunu zannederler, oysa durum hiç de zannettikleri gibi değildir. [\[151\]](#)

51. Ben göklerin ve yerin yaradılışında da kendilerinin yaratılışında da onları şahid tutmadım. Ben zaten saptıranları asla yardımcı edinmiş değilim.

52. O gün buyurur ki: "Bana ortak olduklarını zannettiklerinizi çağırın." Onlar da çağıracaklar, fakat bunlar kendilerinin çağrılarına olumlu karşılık vermeyeceklerdir. Aralarına derin bir vadi de koyarız.

53. Günahkârlar ateşi görünce İçine düşeceklerin kendileri olacaklarını anlayacaklar; fakat ondan kaçacak bir yer de bulamayacaklardır.

"Ben, göklerin ve yerin yaratılışında da kendilerinin yaratılışında da onları şahid tutmadım" buyruğunda geçen ("onları" anlamındaki) zamirin İblis'e ve onun soyundan gelenlere ait olduğu söylenmiştir. Yani ne göklerin ve yerin yaratılışında ne de kendilerinin yaratılışında onlara danıştım. Aksine Ben onları dilediğim şekilde yarattım.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Ben, İblis'i ve onun soyundan gelenleri göklerin ve yerin yaratılışında da "kendilerinin" yani müşriklerin "yaratılışında da onları şahid tutmadım." Peki nasıl olur da müşrikler Beni bırakıp onları veli edindiler?

Başka görüşe göre yüce Allah'ın: "Ben...onları şahid tutmadım" buyruğundakî zamir müşriklere ve genel olarak bütün insanlara raci'dir. Buna göre âyeti kerime, münecimlerden, tabâ'iiyyûn (karakter lahlilcilerin)dan, hadlerine düşmeyen iddialarda bulunan tabiplerden ve bu gibi hususlarda ileri-geri konuşan ve onlardan sayılan kimselerden oluşan çeşitli görüş sahiplerinin kanaatlerinin reddedilmesini de ihtiva etmektedir.

İbn Atiyye der ki: Ben babamı (Allah ondan razı olsun) söyle derken dinledim: el-Mehdiyye'de, Fakih Ebu Abdullah Muhammed b. Muâz el-Mehdî'yi şöyle derken dinledim: Ben Abdulkhak es-Sakalî'yi bu kanaati belirtirken ve bu âyet-i kerime ile ilgili olarak böylece açıklamada bulunurken dinledim. O âyet-İ kerimenin bu gibi taifelerin kanaatlerini reddetmekte olduğunu söylüyordu, Bu kanaati bir lakını usûlcüler de zikretmişlerdir.

İbn Atiyye der ki: Ben de derim ki: Öncelikle bu âyet-i kerimede kastedilen İblis ve onun soyundan gelenlerdir. Bu açıklama ile hem sözü edilen taifelerin kanaatlerinin reddedildiği görüşü; hem de cahillere, Araplara ve-. Bu vadinin güçlü ve büyük sahibine sığınırım, diyerek cinleri ta'ziu edenlerin kanaatlerine dair bir reddi ihtiva ettiği seklindeki görüşler açıklık kazanmaktadır. Çünkü bütün bu fırkalar İblis ve onun soyundan gelenlere Ea-yık olmadığı bir şekilde şirin gözükmeye çalışırlar, Halbuki asıl bunların hepsini saptıranlar İblis ve onun soyundan gelenlerdir. O halde "saptıranlar" ile öncelikle kastedilenler onlardır ve sözü edilen bu taifeler de onların kapsamına girmektedir.

es-Sa'lebî der ki: Kimi ilim ehli: "Ben göklerin... yaratılışında... onları şahid tutmadım" buyruğu; Felekler yeryüzünde ve birbirleri üzerinde bir takım etkilere sahiptirler, diyen münecimlerin kanaatlerini; "yerin yaratılışında da" buyruğu ise: Yer küreseldir, diğer felekler onun altından cereyan etmektedir. İnsanlar ise yerin üzerinde ve feleklerin altında yapışıktırlar; diyen hendese ile

vığraşanların kanaatlerini; "kendilerinin yaratılışında da..." buyruğu ise; nefislerde asıl etki sahibi olan tabiatlardır iddiasında bulunan karakter tahlilcilerin kanaatlerini reddetmeyi ihtiva etmektedir,

Ebu Ca'Fer "Ben... onları şahid tutmadım" anlamındaki buyruğunu ta'zim anlamı ifade etmek üzere "nûn" ve elif ile: " Biz onları şahid tutmadık" şeklinde okumuştur. Diğerleri ise ("ben..." anlamında) "te" ile okumuşlardır. Bu okuyuşlarına delil: "Ben zaten... edinmiş değilim" buyruğudur. Yani göklerin ve yerin yaratılışında onların yardımlarım almadığım gibi, onlara danışmadım da.

"Ben zaten saptıranları" yani şeytanları, bir görüşe göre de kâfirleri "asla yardımcı edinmiş değilim".

" Yardımcı" anlamında kullanılmıştır. Bir kimsenin yardımı alınıp, onunla güç kazanıldığı takdirde: "Fılanın yardımını, desteğini aldım" denilir. Bu ifade aslında; " Elin pazusu" tabirinden alındıktan sonra, yardım ve destek manasına kullanılmıştır. Çünkü elin gücü pa-zudan gelir. Birisine herhangi bir hususça yardım edilip, ona bu konuda güç verilecek olursa; denilir. Allah'ın: " Pazunu (gücünü) kardeşinle pekiştireceğiz" (ei-Kasas, 28/35) buyruğu, kardeşini sana yardımcı yapacağız, demektir. Burada "el-adud" kelimesi temsili bir ifade olarak (pazı demek olmakla birlikte,güç anlamında) kullanılmıştır. Çünkü yüce Allah'ın herhangi bir kimsenin yardımına ihtiyacı yoktur. Özellikle saptıracıları söz konusu etmesi ise yergi ve azarın daha ileri çapta olması içindir.

Ebu Cafer el-Cahderî de "değilim" anlamındaki buyrukta yer alan "ie" harfini üstün ile; "Değilsin" şeklinde okumuştur, yani; Ey Muhammedi sen saptıracıları asla yardımcı edinmiş değilsin, demek uıur.

"Adud" kelimesi sekiz türlü okunabilir:

1- "Ayn" harfi üstün, "dat" harfi öLrdi okuyuş. Cumhur'un kıraati olup, en fasih söyleyiş budur.

2- -Ayn" harfi üstün, "daf" harfi sakın okuyuş. Bu da Temim oğullarının şivesidir.

3- "Ayn" harfi de, "dat" harfi de ötreli okuyuş. Ebu Amr ile el-Hasen'in kıraatidir.

4- "Ayn" harfi ötreli, "dat" harfi sakın okuyuş. İkrime'nin kıraatidir.

5- "Ayn" harfi esreli, "dat" harfi üstün okuyuş. ed-Dahhak'ın kıraatidir.

6- "Ayn" harfi de, "dat" harfi de üstün okuyuş. Bu da İsa b. Ömer'in kıraatidir.

7- Marun el-Kari' de "ayn" harfi üstün, "dat" harfi esreli bir okuyuşu nakletmektedir.

8- Sekizinci okuyuş da (kul anlamında) kitf, (baldır anlamında) fihz diyenlerin söyleyişine uygun olarak "ayn" harfi esreli, "dat" harfi de cezimli okuyuştur.

"O gün buyurur ki: Bana ortak olduklarını zannettiklerinizi çağırın"; yüce Allah'ın Benim ortaklarım nerede, diyeceği günü hatırlayın. Bu da: Bana ortak koşmuş olduklarınızı çağırın da Benim sizi azaplandırmama engel olsunlar, demektir. Yüce Allah bu sözleri puta tapıcılara söyleyecektir.

"Buyurur" anlamındaki fiili Hainza, Yahya ve İsa b. Ömer "nûn" ile; " Deriz" şeklinde okumuşlardır. Diğerleri ise "ya" ile (buyurur) anlamında okumuşlardır. Çünkü yüce Allah burada: "Bana ortak zannettiklerinizi" diye buyurmuş, fakat bize ortak zannettiklerinizi... diye buyurmamış-tır.

"Onlar da çağıracaklar" yani denileni yapacaklar.

"Fakat bunlar kendilerinin çağrılarına olumlu karşılık vermeyeceklerdir", Onların yardım isteklerini kabul etmeyecekler, az da olsa onlardan azabı uzaklaştıramayacak, ona engel olamayacaklardır.

"Aralarına derin bir vadi de koyarız". Enes b. Malik der ki: Buradaki "derin vadi" (tnevbık) cehennemde kan ve irinle dolu bir vadidir. İbn Abbas da şöyle demiştir: Biz mü'mirilerle, kâfirler arasında bir engel koyduk, demektir.

Putlar İle onlara ibadet edenler arasında böyle bir engel koyacağız diye de açıklanmıştır. Bu da yüce Allah'ın: "Sonra onları birbirinden tamamen ayıracağız" (Yunus, 10/28) buyruğuna benzemektedir.

İbnu'l-A'râbî der ki: İki şey arasında engel teşkil eden her bir şeye; (âyet-i kerime'de kullanıldığı gibi) "mevbık" denilir.

İbn Vehb, Mücahid'den yüce Allah'ın: "derin bir vadi" buyruğu hakkında şunları söylediğini nakletmektedir: Cehennemde "mevbık" diye adlandırılan bir vadi vardır. Nevf el-Bikâlî de böyle demiştir. Ancak o; Bu derin vadi cehennemliklerle mü'minlerin arasında engel teşkil edecektir, ilavesini de yapmıştır.

İkrime der ki: Bu, cehennemde ateş halinde akan bir nehirdir. Onun iki kıyısında katırları andıran siyah yılanlar vardır. Bu yılanlar onları yakalamak için üzerlerine gittiğinde kendilerini ateşe atarak kurtulmaya çalışacaklardır.

Zeyd b. Dirhem de Enes b. Malik'ten şöyle dediğini rivayet eder: "Mevbık" cehennemde kan ve irinden bir vadidir.

Ata ve ed-Dahhak: Bu, cehennemde helak edici bir yerdir, demişlerdir. İşte bu anlam ilişkisi dolayısıyla; "(tiL,1 *j^i «i^D: Günahları onu alabildiğine helak etti" denilir.

Ebu Ubeyde bunu hetâk oluş için tesbit edilmiş bir vade diye açıklamıştır.

el-Cevherî der ki: " helak oldu" demektir. ise bu fiil kökünden mefil

veznindendir. Yüce Allah'ın: "Aralarına derin bir vadi de koyarız" buyruğu da buradan gelmektedir.

Bu fiilin bir diğer kullanım şekli; olup, üçüncü bir kullanım da her iki kipinde esreli olmak üzere; şeklindedir. "Onu helak etti" anlamındadır. Züheyr der ki:

"Kim malı ile güzel övgüleri satın alırsa,

Şeref ve haysiyetini helak edici her türlü çirkinliğe karşı korumuş olur."

el-Ferrâ der ki: Yüce Allah onların dünya hayatındaki ilişkilerim âhirette helak oluşlarına sebep kılmıştır. [\[153\]](#)

Günahkârlar ateşi görünce" buyruğundaki: "Gördü" fiilinin asli; şeklindedir. "Ya" harfi, hem kendisi hem de ondan önceki harf fethalı olduğundan dolayı "elif" e kalbedilmiştir. Bundan dolayı Kûfeliler bu fiilin "ya" ile yazılacağını iddia etmişlerdir. Bazı Basrah-lar da bu hususta aynı kanaatdedirler. Ancak aralarında Muhammed b. Ye-zid'in de yer aldığı işin erbabı Basralı ilim adamları bu fiili "elif" ile yazarlar. en-Nehhas der ki: Ben Ali b. Süleyman'ı şöyle derken dinledim: Ben Mu-hammed b. Yezid'i şöyle derken dinledim: "Gitti, attı" ve buna benzer aslı itibariyle "ya"lı olan bütün fiiller ancak "elif" ile yazılır. Yazıda, kelimenin aslının "ya"lı yahutta "vav"lı olması arasında fark gözetilmez. Tıpkı lafızla aralarında bir fark olmadığı gibi. Şâyel "ya" harfli olanların "ya" ile yazılması gerekmiş olsaydı, "vaV"lıların da "vav" ile yazılması gerekirdi. Bununla birlikte onlar bu konuda çelişkiye düşerek; "Attı" fiilini "ya" ile yazarken; "Onu attı" fiilini "elif" ile yazarlar. Şayet bu yazmanın illeti onun "ya"lı oluşu olsaydı, bu fiili de (elif ile değil) ya ile yazmaları gerekirdi. Diğer taraftan onlar; "Kuşluk vakitleri" kelimesini; in çoğulu olarak; "Kisveler" kelimesini de; "in çoğulu olarak kutlanmaktadırlar. Ve "vav"lı olan bu kelimeleri "ya" ile yazmaktadırlar. Bu ise asıl kaideye binaen kabû edilemez ve isbatlanamaz bir görüştür.

"İçine düşeceklerin kendileri olacaklarını anlayacaklar" buyruğundaki; "Anlayacaklar" (anlamı verilen) fiil, burada yakın ve bilgi anlamında kullanılmıştır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Onlara: Silahlarını kuşanmış ikibin kişi hakkında Zarurinizi (keain kanaat ve bilginizi) söyleyiniz, dedim."

Buradaki "zannediniz" kesin hiliniz anlamında olup daha önceden (Bk. el-Bakara, 2/46) de geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas der ki: Ateşe düşenlerin kendileri olacağına kesin kanaat gelirdiler, demektir. Şöyle de açıklanmıştır: Onlar cehennemi uzakça bir yerden görecekler, kendilerinin oraya düşeceklerini sanacaklar ve derhal bu cehennem ateşinin

kendilerini aliveroçeğini zannedecekler.

Haberde belirtildiğine göre: "Kâfir cehennemi kırk yıllık bir mesafeden görür ve kendisinin oraya hızlıca düşeceğini zanneder (kesinlikle anlar)."[\[154\]](#)

Alkame'den rivayete göre o, bu âyetin bölümünü; "Orada coplanacaklarını anlayacaklar" diye okumuştur.

"Fakat ondan kaçacak bîr yer de bulamayacaklardır." Çünkü onları herbir yandan kuşatmış olacaktır, el-Kutebî: Kendisine yönelip gidecekleri bir başka yer bulamayacaklardır, demektir. Sığınacakları, barınacakları bir yer bulamayacaklardır, diye de açıklanmıştır. Mana birdir. Bir başka açıklamaya göre putlar, ateşi müşriklerden uzaklaştırabilecekleri bir yer, bir imkân bulamayacaklardır, demektir.[\[155\]](#)

54. Andolsun kî BİZ, bu Kur'ân'da insanlara her misali geniş geniş açıkladık. İnsan ise tartışması herşeyden çok olandır.

55. İnsanlara hidâyet geldiği zaman, onları iman etmekten ve Rabblerinden mağfiret dilemekten alıkoyan tek şey; ancak öncekilerin başına gelen sünnetin kendilerine de gelip çatmasını, yahut onlara gözleri önünde azabın gelmesini beklemeleridir.

56. Biz peygamberleri ancak müjdeleyici ve korkutucu kimseler olmak üzere göndeririz. Kâfir olanlar ise hakkı yerinden kaydırmak İçin batıl İle mücadele verirler. Âyetlerimi ve kendisi İle tehdit edildikleri şeyi ise alaya alırlar.

57. Kendisine Kabbinin âyetleri hatırlatılıp, onlardan yüz ç e v i -ren, iki elinin önden gönderdiğini unutandan daha zalim kim olabilir? Gerçekten Biz onların kalpleri üstüne onu iyice anlamalarına engel perdeler, kulaklarına da bir ağırlık koyduk. Sen onları doğru yola davet etsen -bile o bakımdan- ebediyyen hidâyete eremezler.

58. Bununla beraber Rabbin Gafurdur, rahmet sahibidir. O zaman şayet onları kazandıkları yüzünden sorgulasaydı, elbette onlara azabı çabuklaştırdı. Fakat onlar için belirlenmiş bir zaman vardır ki, onun karşısında hiçbir sığınak bulamayacaklardır.

59. İşte zulmettikleri vakit helak ettiğimiz ülkeler! Biz, onları helak İçin de belli bir süre tayin etmiştik.

"Andolsun ki Biz, bu Kur'ân'da insanlara her misali geniş geniş açıkladık" buyruğunun iki anlama gelme ihtimali vardır:

1- Yüce Allah'ın Kur'ân'ı Kerim'de insanlara anlattığı çeşitli ibretler ve geçmiş, kavimler.

2- Onlara rubûbiyetinin delillerine dair yaptığı açıklamalar. Buna dair açıklamalar daha önce el-İsra Sûresi'nde (17/41, âyet ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Birinci anlama göre bu bir azardır, ikincisine göre ise bir açıklamadır.

"İnsan İse tartışması herşeyden çok olandır." Yani insanın tartışması, mücadelesi pek çoktur. Burada kastedilen en-Nadr b. el-Hâris ve onun Kur'ân hakkındaki tartışmalarıdır. Âyetin Ubeyy b. Halef hakkında olduğu da söylenmiştir.

ez-Zeccac der ki: Buyruk; kâfir tartışması herşeyden çok olandır, anlamındadır. Bu buyrukla kâfirin kastedildiğinin delili ise (biraz sonra gelecek olan): "Kâfir olanlar ise hakkı yerinden kaydırmak için bâtil ile mücadele verirler" buyruğudur.

Enes, Peygamber (sav)den şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Kıyamet gününde kâfirlerden bir adam getirilir. Allah ona: Benim sana rasûlüm-le gönderdiklerime karşı tutumun ne oldu, ne yaptın? diye sorar. Adam der ki: Rabbim Sana iman ettim, rasûllerini tasdik ettim, kitabın gereğince amel ettim. Allah ona der ki: İşte bu senin (amellerinin yazılı olduğu) sahifen! Onda bu söylediklerinin hiçbirisi yok. Adam der ki: Rabbim ben bu sahifede yazılı olanları kabul etmiyorum. Bu sefer ana şöyle denir: İşte hafaza melekleri! Onlar da senin aleyhine şahidlik ediyorlar. Adam der ki: Rabbim ben onları da kabul etmiyorum. Hem onları nasıl kabul edeyim ki, onlar ne benim nezdimdendirler ne de benim tarafımdan. Yüce Allah şöyle buyurur: İşte kitabın anası olan Levli Mahfuz! O da bu şekilde senin hakkında şahidlik ediyor. Adam der ki: Rabbim Sen beni zulümden korumadın mı? (Bana zulmetmeyeceğini bildirmedi mi?) Yüce Allah şöyle buyurur-. Evet, korudum. Adam der ki: Rabbim ben kendi aleyhime kendimden olmadıkça hiçbir şahidi kabul etmem. Yüce Allah şöyle buyurur: Derhal Biz de senin aleyhine, senin nefsinden bir şahid göndereceğiz. Adam kendi nefsinden, kendi aleyhine kimin şahidlik edeceği hakkında düşünürken ağzına mühür vurulur. Sonra da azalan dile gelerek şirk koştüğünü söylerler. Daha sonra konuşmasına da müsaade edilir. Azalarının biri diğerine lanet okuyarak cehennem ateşine girer. Azalarına der ki: Allah'ın laneti üzerinize olsun, ben sizin için mücadele edip duruyordum. Bu sefer azalan ona şöyle der: Allah'ın laneti senin üzerine olsun, sen yüce Allah'tan tek bir sözün dahi gizlenemeyeceğini bilmiyor muydun? İşte yüce Allah'ın: "İnsan İse tartışması herşeyden çok olandır" buyruğu bunu anlatmaktadır. Bu hadisi bu manada Müslim yine Enes (ra)dan rivayet etmiştir.[\[156\]](#)

Müslim'in, Sahih'inde Ali (ra)dan gelen rivayete göre Peygamber (sav) bir seferinde gelip -kendisi ve Fatıma (ranha) içerde bulunuyorlarken- kapılarını

çalar. Ve: "Namaz kılmaz mısınız?" diye buyurur. Ali (ra) der ki: Ey Allah'ın Rasûlü dedim, canlarımız Allah'ın elindedir. O bizi canlandırmak istedi mi canlandırır. Ben bu sözleri Rasûlullah (sav)a söyleyince o da ayrılıp gitti. Sonra da onun elini baldırına vurarak: "İnsan ise tartışması herşeyden çok olandır" buyruğunu okuyup, gittiğini duydum.[\[157\]](#)

"İnsanlara hidâyet* Kur'ân, İslâm ve Muhammed (sav) "geldiği zaman onları iman etmekten ve Rabblerinden mağfîret dilemekten alıkoyan tek şey, ancak öncekilerin başına gelen sünnetin" yani onları helak etmek hususundaki sünnetimizin "kendilerine de gelip çatmasını... beklemeleridir." Yani onları iman etmekten alıkoyan şey, Benim onlar hakkında bu husustaki hükümümüdür. Eğer Ben onlar hakkında iman edeceklerine dair hüküm vermiş olsaydım, iman ederlerdi.

"Öncekilerin başına gelen sünnet"den kasıl, kökten imha edici azap hususunda öncekilere uygulanması adet haline gelmiş azaptır.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: İnsanları iman etmekten alıkoyan tek şey, onların kendilerinden öncekilerin başına gelen sünnetin kendilerinin de başına gelmesini istemeleridir. Buna göre burada hazfedilmiş ifadeler vardır.

Öncekilerin sünneti ise (imha edici) ilâhî azabı gözleriyle görmek istemektir. Müşrikler bunu İstediler ve: "Ey Allah! Eğer bu, senin katından hakkın kendisi ise... yahut bize acıklı bir azap gönder" (el-Enfai, 8/32) demişlerdi.

"Yahut onlara gözleri önünde azabın gelmesini beklemeleridir" buyruğunda yer alan; "Gözleri önünde" kelimesi hal olarak nasb edilmiştir. Göz, görerek anlamındadır. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. el-Kel-bî: Bu Bedir günü kılıçtan geçirilmeleridir derken; Mukatil kasıt, ansızın gelmesini istemektir, demiştir.

Ebu Ca'fer, Asım, A'meş, Hamza, Yahya ve Kisaî iki ötre ile; diye okumuşlar ve bununla azabın bütün tür ve çeşitlerini kastetmişlerdir. Buna göre bu kelime; in çoğuludur. "Yol" kelimesinin çoğulunun; gelmesi gibi.

en-Nehhas der ki: el-Ferra'nın görüşüne göre iki ötreli okuyuş; in çoğulu olup ardı arkasına ayrı ayrı, kısım kısım demektir. Yine ona göre; güz göre göre anlamında olması da mümkündür.

el-A'rec der ki: Onun kıraati iki ötreli olup topluca, hep birlikte anlamındadır, Ebu Amr ise; onun kıraati; şeklinde olup, gözleri önünde göz göre göre anlamındadır, demiştir. [\[158\]](#)

"Biz Peygamberleri ancak" iman edenleri cennet ile "müjdeleyici ve" kâfir

olanları da azap ile "korkutucu kimseler olmak üzere göndeririz." Bu buyruğun benzerleri daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Kâfir olanlar İse hakkı yerinden kaydırmak İçin batıl ile mücadele verirler." Denildiğine göre bu buyruk, Rasûlullah (sav) hakkında tartışarak sihirbaz, deli, şair ve kahin gibi değişik kanaatler ileri süren "bölüşenler" hakkında nazil olmuştur. Önceden (el-Hicr, 15/8990. âyetler ve tefsirinde) geçtiği gibi.

"Yerinden kaydırmak" buyruğu yerinden izale etmek, iptal edip çürütmek anlamındadır. Bunun asıl anlamı ayağın kayması manasınadır. "Ayağı kaydı" demektir. Muzari' ve mastarı: d'Ye gelir. "Güneş semanın ortasından (batı'ya doğru) kaydı" demektir. "delili çürük oldu" anlamındadır. "Allah onu (delilini) çürüttü" demektir. ise kaydırmak demektir. Sırat köprüsünün niteliği hakkında da Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Ve cehennemin üzerine köprü kurulur, artık şefaath(e) izin verilir ve tahakkuk eder. Onlar (köprüden geçerlerken) Allah'ım esenlik ver, Allah'ım esenlik ver, diye dua ederler*'. Ey Allah'ın Rasûlü! Köprü nedir? diye sorulunca, O: "(iÂy '^ji-î): Üzerinde ayakların kaydığı kaygan bir yerdir" diye buyurdu...[\[159\]](#)

Şair Tarafe der ki;

"Ey EM Münzir, sen vefakârlığı isteyip durdun ve onu pek büyük bildin, Tıpkı bir deve gibi, ayağı kaydırıcı zeminlerden de uzak geçtin."

"Âyetlerimi" Kur'ân-ı Kerim'i "ve kendisi ile tehdit edildikleri" korkutuldukları "şeyi ise alaya alırlar."

"Kendisi ile tehdit edildikleri şeyi" buyruğunckki; mastar manasını verir. Buna göre, kendilerine yapılan tehditleri alaya ahrlar, anlamındadır. Bunun; ism-i mevsûlu anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani onlar Kur'ân-ı Kerim'i ve kendisi ile tehdit edildikleri, korkutup uyarmaları, alaya aldılar yani bir oyun ve batıl bir şey olarak bellediler. el-Baka-ra Sûresi'nde (2/231. âyet 4. başlıkta) buna dair açıklamalar geçmiştir.

Bunun Ebu Cehil'in tereyağı ve hurmayı alıp, işte zakkum budur, demesi İle ilgili olduğu da söylenmiştir. Bir diğer görüşe göre bu, onların Kur'ân-ı Kerim hakkında: O bir sihirdir, anlamsız rüyai ardır, öncekilerin efsaneleridir, şeklindeki sözlerine işarettir. Allah Rasûlü hakkında da: "Bu sizin gibi bir adamdan başka mıdır?" (ei-Enbiya, 21/3); "Ve dediler ki: Bu Kur'ân iki kasabanın birindeki büyük bir adama indirilmeli değil miydi?" (ez-Zuh-ruf, 43/31); "Ama kâfirler: Allah bu misal ile ne kastetmiştir, derler" (el-Ba-kara, 2/26) demişlerdi. [\[160\]](#)

"Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp, onlardan yüz çeviren...den daha zalim

kim olabilir". Yani Rabbinin âyetleri ile kendisine öğüt verildiği halde bunları önemsemeyen ve bunları kabul etmeyerek yüz çeviren kimseden daha zalim kimse olmaz, demektir.

"İki elinin önden gönderdiğini unutan" küfür ve masiyetlerini terkedip bunlardan tevbe etmeyen demektir. Burada "nisyân (unutmak)" terketmek anlamındadır. Anlamın kendisi için önden neler gönderip ne tür bir azabı ha-kettiğini unutan... şeklinde olduğu da söylenmiştir, her iki mana da birbirine yakındır.

"Gerçekten, Biz onların kalpleri üstüne onu iyice anlamalarına engel perdeler, kulaklarına da bir ağırlık koyduk" küfürleri sebebiyle Biz onlara böyle yaptık, yani imanın kalplerine ve kulaklarına girmesine Biz engel olduk.

"Sen onları doğru yola" hidâyete yani imana "davet etsen bile o bakımdan ebediyyen hidâyete eremezler." Bu buyruk, muayyen kimseler hakkında inmiştir. Aynı zamanda bu Kaderiyenin görüşlerini de reddetmektedir. Bu âyet-i kerime ile aynı anlamı dile getiren bir lakım âyet-i kerimeler el-İsra Sûresi'nde (17/46. âyette ve tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. [\[161\]](#)

"Bununla beraber, Rabbin Gafurdur" yani gûnalılan bağışlayıcıdır, "rahmet sahibidir." Bu da yalnız iman ehline mahsustur, kâfirlerin bundan payları yoktur. Buna delil de yüce Allah'ın: "Muhakkak Allah, kendisine şirk koşulmasını mağfîret etmez" (en-Nisâ, 4/48,116) buyruğudur.

"Rahmet sahibidir" buyruğu ile ilgili dört açıklama söz konusudur:

1- Af edicidir.

2- Mükâfat ve sevap verendir. Bu iki açıklamaya göre bu buyruk, yalnızca İman ehline hastır. Kâfirlerin bunda bir payları yoktur.

3- Nimet sahibidir,

4- Hidâyet verendir. Bu iki açıklamaya göre de bu buyruk hem iman ehlini, hem kâfirleri kapsar. Çünkü yüce Allah dünya hayatında rû'mine nimetini ihsan ettiği gibi kâfire de nimet verir. Her ne kadar onun hidâyeti yi e kâfirler doğru yolu bulmayıp mü'minler doğru yolu bulsalar da, hidâyetini mü'mine açıkladığı gibi, kâfire de açıklamıştır.

"Şayet onları kazandıkları" küfür ve masiyetler "yüzünden sorgula-saydı elbette onlara azabı çabuklaştırırdı." Fakat o mühlet verir. "Fakat onlar için belirlenmiş bir zaman" kendisinden sonraya bırakılmayacakları, geciktirilmeyecekleri tesbit edilmiş bir süreleri, bir ecelleri "vardır."

Yüce Allah'ın şu buyrukları da buna benzemektedir: "Her bir haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır" (ehEn'âm,. 6/67); "Her bir va'denin yazılmış bir hükmü vardır (sûresi belirlenmiştir)". (er-Ra'd, 13/38) Yani bu ecel geldi mi

ister dünyada, ister âhirette olsun geriye kalmaz.

"Onun karşısında hiçbir sığınak" İbn Abbas ve İh Zeyd'in açıklamalarına göre barınak "bulamayacaklardır". d-Cevherî bu açıklamayı "es Sıhah"ta nakletmiştir.

" Sığındı, iltica etti" demektir. "Ondan kendisini kurtarmasını istedi" demektir.

Mücahid korunak diye açıklarken, Katade dost, yardımcı, veli; Ebu Ubey-de kurtuluş yeri diye açıklamıştır. Bu (yine kurtuluş yeri demek olan): Mahîs diye de açıklanmıştır. Bu açıklamaların anlamı birdir. Araplar: "Kurtulmayasica!" derler. Şairin şu beyti de bu kabildendir:

"Kurtulmayasica sen kendini

Terkettin Âminlere, hiçbir yara almaksızın".

el-A'sâ da şöyle demektedir:

"Bazen ev sahibinin gafil olduğu anı yakalamak isterim, O da bana karşı kendisini korumak isteyebilir ama sonra da (kendisini benden) koruyamaz.

(Kurtulamaz)." [\[162\]](#)

"İşte zulmettikleri vakit helak ettiğimiz ülkeler" buyruğunckki:

"İşte" mübtedâ olarak ref mahallindedir. "Ülkeler" anlamındaki (el-Kurâ) kelimesi de sıfat yahut bedeldir. " (Kendilerini) helak ettik" buyruğu da haber mahallinde olup manaya ha mi edil mistir, çünkü burada "ülkelerin halkı, ahalisi" anlamındadır.

"İşte" anlamındaki kelime; "Zeyd'i vurdum" kullanılışını kabul edenlerin görüşüne göre nasb mahallindedir. Yani işte Bizim sana Ad, Semûd, Medyen ve Lût kavmi ülkeleri gibi, haberlerini anlatmış olduğumuz ülkeleri zulmedip küfre sapmaları üzerine helak ettik.

"Biz onları helak için de belli bir süre" yani geride kalmayan ileri de gitmeyen, bilinen bir vakit "tayin etmiştik".

"Onları helak etmek için" anlamındaki kelimenin; seki indeki okunuşu helak edilmeleri için belirlenen vakic demektir. ise "Helak edildilerden" (ism-i zaman)dır. Âsim bu kelimeyi "mim" ve "lam" harflerini üstün ile: şeklinde okumuştur ki bu da; Helak oldu, fiilinin mastarıdır. el-Kisaî ve el-Ferrâ bu kelimenin; şeklinde "mim" harfini üstün, "İarrTı da esreli okumuşlardır, en-Nehhâs der ki: el-Kisaî dedi ki: Bu okuyuşu ben daha çok severim, çünkü bu kelime; Helak oldu fiilinden gelmektedir.

ez-Zeccac der ki: Bu bir zaman ismidir ve ifadenin takdiri: Onların helak edilecekleri vakit anlamındadır. Nitekim: "Dişi deve, erkek deve tarafından aşılandığı zamana uygun geldi (doğurdu)" sözlerine benzemektedir. [\[163\]](#)

60. Hani Musa genç delikanlısına şöyle demişti: "Ben iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmadan gideceğim yahut çok yıllar geçireceğim."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[164\]](#)

1- Hz. Musa'nın İki Denizin. Birleştiği Yere Yolculuğu:

"Hani Musa genç delikanlısına şöyle demişti" buyruğunda geçen "Musa" ilim adamlarının ve tarih bilginlerinin büyük çoğunluğunun görüşüne göre; Kır'ân-ı Kerim'de sözü edilen Musa b. İmran'dır. Kur'ân-ı Kerim'de başka bir Musa'dan söz edilmemektedir. Aralarında Nevf el-Bikâli'nin de bulunduğu bîr kesim de şöyle der: Burada sözü edilen kişi İmran oğlu Musa değildir. Bu Yakub'un oğlu, Yusuf'un oğlu, Menşa'nın oğlu Musa'dır. Bu İmran oğlu Musa'dan önce peygamber olmuştur.

Ancak bu görüşü Sahih-i Buhârî'de belirtildiğine göre İbn Abbas ve daha başkaları reddetmişlerdir. [\[165\]](#)

Onun genç delikanlısı ise Yûşa' b. Nündür. el-Mâide Sûresi (5/26. âyetin tefsirinde) ile Yusuf Sûresi'nde (12/101. âyetin tefsirinde) ondan söz edilmişti. Burada sözü edilen Musa'nın Menşâ oğlu olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre ise onun genç delikanlısı Yuşâ b. Nûn değildir,

"Durmadan gideceğim" kesintisiz olarak yürümemi sürdüreceğim, demektir. Şair de şöyle demektedir:

"Allah kavmimi var ettiği sürece

Hamd ederim O'na, sözlerimle, güzel övgülerde".

"Durmadan gideceğim" (manasını verdiğimiz) tabirinin senden hiç ayrılmayacağını anlamında olduğu da söylenmiştir.

"İki denizin birleştiği" birbirlerine kavuştukları "yere varıncaya kadar..." Katade der ki: Bu, Bizans ve İran denizidir. Mücahid de böyle demiştir. İbn Atiyye der ki: Bu, Azerbaycan'ın arka taraflarından Fars topraklarındaki büyük denizden ayrılan kuzeyden güneye doğru akan bir koldur. Bu görüşe göre; Şam bölgesinin karasına yakın olan yerdeki iki denizin bir araya geldiği yer iki denizin kavuştuğu yer olmalıdır.

Bu iki denizin Ürdün denizi ile Kulzul (Kızıl) denizi olduğu söylendiği gibi, Tanca yakınlarındaki iki denizin birleştiği yer olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da Muhammed b. Ka'b yapmıştır. Ubey b. Ka'b'dan bunun Afrika'da olduğunu söylediği rivayet edilmiştir. es-Süddî der ki: el-Kurr ve er-Ress denilen nehirler olup bunlar Ermenistan'dadır.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Bu, Endülüs'ün kıyılarının bulunduğu okyanustur. Bunu da en-Nekkaş nakletmiştir, bu da çokça zikredilendir. Bir başka kesim de şöyle demektedir. İki denizden kasıt Musa ile Hızır (ikisine de selam olsun)dır. Ancak bu zayıf bir görüştür. İbn Abbas'tan da nakledilmiş olmakla birlikte bu sahih değildir. Çünkü hadislerden anlaşıldığına göre buradaki deniz suların bulunduğu bir denizdir.

Bu kıssanın sebebi de Buhârî ile Müslim'in Ubey b. Ka'b'dan yaptıkları şu rivayette yer almaktadır. Ubey b. Ka'b Rasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinlemiştir: "Musa (as) İsrailoğullarına bir hutbe irad etmek üzere ayağa kalktı, Kendisine: İnsanların en bilgilisi kimdir? diye soruldu. O da: Benim, dedi. İlmi, Allah'a havale etmediği için yüce Allah ona sitem etti. Ona şunu vah-yetti: Benim iki denizin birleştiği yerde bir kulum var. O senden daha bilgilidir. Musa: Rabbim, onunla nasıl görüşebilirim? diye sorunca, yüce Allah şöyle buyurdu: Beraberine bir balık al, onu bir zenbile koyarsın. Balığı kaybedeceğin yerde o kulu da orada bulacaksın" diye hadisin geri kalan bölümlerini nakletti. -Lafız Buhârî'ye aittir.[\[166\]](#)

İbn Abbas der ki: Musa (as) ve kavini Mısır topraklarında üstünlük sağlayınca kavmini Mısır'da yerleştirdi. Orada yerleşme işleri tamamlandıktan sonra yüce Allah kendisine: Onlara Allah'ın günlerini hatırlat, diye emir verdi. O da kavmine hitab etti, onlara Allah'ın kendilerine ihsan etmiş olduğu hayırları, nimetleri, Firavun hanedanından onları kurtarışını, düşmanlarını helak edişini ve kendilerini yeryüzünde onların yerine halifelik makamına getirişini hatırlattıktan sonra şunları söyledi: Ve Allah .sizin peygamberinizle özel bir şekilde konuştu. Onu kendisi için beğenip seçti. Kendi nezdinden onun üzerine bir sevgi bıraktı. Sizlere ne istedinizse hepsinden verdi, sizi yeryüzündeki insanların en faziletlisi kıldı. Önceleri zelilken sizi aziz kıldı, fakır iken zengin kıldı. Cahil iken size Tevrat'ı verdi.

İsrailoğullarından birisi ona şöyle dedi: Biz senin bu söylediklerini biliyoruz. Yeryüzünde senden daha bilgili bir kimse var mıdır? Ey Allah'ın peygamberi! Hayır, deyince yüce Allah ilmi kendisine havale etmediği için ona sitem etti. Allah, Cibril (as)ı gönderdi: Ey Musa! Benim ilmimi nereye tevdi ettiğimi (kime verdiğimi) sen ne bilirsin, dedi. İki denizin birleştiği yerde senden daha bilgili bir kulum vardır... diyerek hadisin geri kalan bölümlerini nakletti.[\[167\]](#)

İlim adamlarımız der ki: Hadiste zikredilen: "O senden daha bilgilidir" ifadesi şu demektir: O teferruat kabilinden bir takım vakaların; muayyen, belirli bir takım olayların hükümlerini senden daha iyi bilir, yoksa mutlak olarak senden daha bilgilidir, demek değildir. Buna delil de Hızır'ın, Musa (as)a söylediği şu

sözlerdir: Hiç şüphesiz sen, benim bilmediğim Allah'ın sana öğretmiş olduğu bir bilgiye sahipsin. Ben de Allah'ın bana öğretmiş olduğu fakat senin bilmediğin bir bilgiye sahibim. Buna göre onların her birisi diğerine nisbeyle bir bakıma daha bilgilidir. Onların birisinin bildiği diğerinin bilmediği konuda, bilen bilmeyenden daha bilgilidir.

Musa (as) bunu işitince onun faziletli nefsi ve bilmediklerini öğrenmek için üstün gayreti dolayısıyla, kendisi hakkında: O senden daha bilgilidir, denilen kişi ile kavuşma arzusu harekete geçti. O bakımdan buna karar verdi ve zilletle boyun eğerek onunla görüşmenin yolunu sordu. Her halükârda yola koyulmakla emrolundu. Kendisine: Bir zembilde tuzlanmış bir balık taşı, diye emredildi. Bu balığın canlanıp onu kaybedeceğin yerde o kişi ile kavuşacaksın, diye haber verildi. O da gayretle, arzu ve istekle: "Ben iki denizin birleştiği yere varıncaya kadar durmadan gideceğim" diyerek teklifini kabul eden delikanlısıyla birlikte yola koyuldu.

"Yahut çok yıllar geçireceğim buyruğundaki: ""çok yıllar" kelimesi "ha" ve "kaP harfleri ötreîi olarak okunmuştur ki zaman demektir, çoğulu; şeklinde gelir. Bu kelimenin (tekilinin) "kaf" harfi sakın olarak da okunur. Bu da seksen yıl demektir, bundan daha fazla bir süre olduğu da söylenmiştir. Çoğulu; şeklinde gelir. kelimesi, tekili olup bu da; yıllar, demektir. [\[168\]](#)

2- İlim Talep Etme Adabı:

Bu buyruktaki fikhî inceliklerin bazıları şunlardır: İlim adamı daha çok bilgi elde etmek maksadıyla yolculuğa çıkabilir, bu hususta hizmetçi ve arkadaşının yardımını alabilir. Fazilet sahibi ve ilim adamı kimselerle karşılaşma fırsatını - bulundukları bölgeler uzak olsa dahi- bir ganimet bilmelidir.

Selef-i Salih'in adeti de hep bu idi. Bundan dolayı ilim için yolculuk yapanlar bu hususta üstün pay sahibi oldular, gayretleriyle üstün başarılar elde ettiler, ilimlerde ayaklarıyla yere sağlam bastılar. O bakımdan gerek şan-ian-şöhreleri, gerek ecirleri, gerekse de faziiyetleri bakımından en üstün payı elde ettiler.

Buharı der ki: Cabir b. Abdullah bir hadis için Abdullah b. Üneys'in yanına bir aylık mesafeyi katcdip gitti. [\[169\]](#)

3- Musa (as)ın Yanındaki Genç Delikanlı:

Yüce Allah'ın: "Hani Musa genç delikanlısına şöyle demişti" buyruğu ile ilgili olarak iim adamlarının üç görüşü vardır:

1-Bu onunla birlikte olup ona hizmet eden hizmetçisiydi. Arapçada "el-fetâ" genç, delikanlı demektir. Hizmetçiler çoğunlukla genç olduklarından dolayı güzel edebin bir neticesi olarak hizmetçiye "fetâ" denilmiştir. Şeriat-'da, Peygamber (sav)ın şu buyruğunda görüldüğü gibi bu edebi teşvik etmiştir: "Sizden herhangi bir kimse benim kölem, benim cariyem, demesin bunun yerine genç oğlum, genç kızım (fetâye-fetâli) desin"[\[170\]](#)

İşte bu alçak gönüllülüğe bir teşviktir. Yusuf Sûresi'nde (12/36. âyetin tefsirinde) bu açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Âyel-i kerimede "fetâ"dan kasıt hizmetçidir. Bu da Yusuf (as)ın oğlu İf-râim'in oğlu Nun oğlu Yuşa'dır. Bunun Musa (as)ın kızkardeşinin oğlu olduğu da söylenmiştir.

2-Burada "Musa'nın fetâsı" denilmesi bu kişinin -hür olsa dahi- ilim öğrenmek için onunla birlikte bulunmasından dolayıdır. Bu da birinci mana ile aynıdır.

3- Ona fetâ denilmesi, kölenin yerini tutmasından dolayıdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır; 'Yusuf, fetâlarma (görevlilerine): Bedellerini yüklerinin içine koyuverin... demişti". (Yusuf, 12/62); "Aziz'in karısı, hizmetçi delikanlısından (fetâ) murad almak istiyormuş." (Yusuf, 12/30)

İbnu'l-Arabî der ki: Kur'ân-i Kerim'in ifadesinin zahirinden anlaşılan onun köle olduğudur. Hadiste de bu kimsenin Yûsa b. Nûn olduğu belirtilmektedir. TefsiriKe dair gelmiş rivayetler) de belirtildiğine göre o, onun kızkardeşinin oğludur. Bütün bunlar ise kafi olarak söylenebilecek hususlardan değildir. Bu konuda tevakkuf etmek (görüş açıklamamak) daha iyidir. [\[171\]](#)

4- "Çok Yıllar (Hukub)"ın Anlamı:

Allah'ın: "Yahud çok yıllar geçireceğim" buyruğu ile ilgili olarak Abdullah b. Ömer der ki: Hukub, seksen yıl demektir. Mücahid, yetmiş yıldır. Ka-tade, uzun bir süredir derken, en-Nehhâs şunları söyler: Dilbilginlerinin bildiklerine göre hukub ve hıkbe sınırlan belirli olmayan, belirsiz bir zaman demektir. "Raht" ve "kavim" kelimeleri de müphem ve sınırları belli olmayan (insan topluluğu) demektir. Bunun çoğulu da "ehkaab" diye gelir. [\[172\]](#)

61. Nihayet onlar, bu İki deniz arasının birleştiği yere ulaşınca balıklarını unuttular. Balık denizde bir deliğe doğru yolunu tutmuştu.
62. Uzaklaşıp, geçtikleri vakit genç adamına: "Kuşluk yemeğimizi getir. Bu yolculuğumuzdan gerçekten yorgun düştük" dedi.
63. Dedi ki: "Gördün mü; o kayaya sığındığımız zaman doğrusu ben balığı unutmşum. Onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadı. O şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitti."
64. Musa: "İşte, dedi. Aradığımız o ya." Hemen İzlerini takip ederek gerisin geriye döndüler.
65. Orada kendisine tarafımızdan bir rahmet vermiş ve nezdimiz-den bir ilim öğretmiş olduğumuz kullarımızdan bir kul buldular.

"Nihayet onlar, bu iki deniz arasının birleştiği yere ulaşınca balıklarını unuttular. Balık denizde bir deliğe doğru yolunu tutmuştu" buyruğunda yer alan: ""İkisinin arasındaki zamir iki denize aittir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır (meal de bvına göre yapılmıştır).

"Delik" gidecek yer, demektir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Katade ise, su donmuş ve o bakımdan içinden gidilecek bir gedik gibi bir hal almıştı, demiştir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre balığın yol aldığı yer boş kaldı. Musa da balığı takip ederek bu boş yerin üzerinden yürüdü. Nihâyel yol onu denizdeki bir adaya kadar götürdü. İşte orada Hızır'ı buldu.

Ancak rivayetlerin ve Kitabın zahiri onun Hızır'ı deniz kıyısında buiup gördüğünü göstermektedir.

"Balıklarını unuttular" diye buyurulmakla birlikte, unutan sadece Musa'nın yanındaki genç delikanlıdır. O bakımdan anlam şöyledir denilmiştir: O gördüğü balığın bu halini Musa'ya bildirmeyi unuttu, birlikte olduklarından doıayı unutmak ikisine de nisbet edildi. Bu yönüyle yüce Allah'ın: "O iki denizden inci ve mercan çi^ar" (er-Rahman, 55/22) buyruğunu andırmaktadır. Halbuki bunlar

ancak tuzlu denizden çıkartılmaktadır. Şu buyruk ta bu kabildendir: "Ey cin ve insanlar topluluğu! İçinizden size âyetlerimi okuyan... peygamberler gelmedi mi?"(el-En'âm, 6/130) Halbuki peygamberler sadece insanlardan gönderilmiştir, cinlerden peygamber gönderilmemiştir.

Buhârî'de de şöyle denilmektedir: "(Musa) genç delikanlısına dedi ki: Benim senden istediğim, balığın senden ayrılacağı vakti ve zamanı bana bildir-mendir. Delikanlı ona: Sen bana fazla bir yükümlülük yüklemedin, dedi. İşte aziz ve celil olan Allah'ın: "Hani Musa genç delikanlısına" yani Yûsa' b. Nûn'a -ki adının böyle olduğu (hadisin ravilerinden) Said b. Cübeyr tarafından verilmemiştir, "- "dedi ki..." buyruğu bunu anlatmaktadır. O toprağı nemli bir yerde bir kayanın gölgesinde bulunuyor iken -Musa da uykuda iken-balık (zembil içinde) hareket etmeye başladı. Beraberindeki genç delikanlı onu uyandırmayayım dedi, uyanınca da ona durumu bildirmeyi unuttu. Balık hareketini sürdürdü, nihayet denize daldı. Yüce Allah denizin balık üzerinden geçmesi gereken akıntısını tultu. Adeta o taşta iz bırakırcasına, iz bıraktı. (İbn Cüreyc) dedi ki: Amr bana dedi ki: İşle bu şekilde adeta onun izi taşın içinde imiş gibi çıkıyordu, dedi ve iki elinin baş parmakları ile onlara bitişik olan (şehadet) parmaklarını halka yaptı. Bir diğer rivayette şöyle denilmektedir: Yüce Allah balığın üzerinden akıntının geçmesini engelledi ve böylelikle üzerinde bir tak gibi oldu. (Musa) uyanınca, arkadaşları kendisine balığın durumunu haber vermeyi unuttu. Günün geri kalan bölümünü ve gece boyunca yol aldılar. Ertesi günü Musa yanındaki delikanlıya: "Kuşluk yemeğimizi getir. Bu yolculuğumuzdan gerçekten yorgun düştük" elledi. Musa (as) Allah'ın emretmiş olduğu yeri geçip geride bırakıncaya kadar yorgunluk duymamıştı. Beraberindeki genç delikanlı ona: "Gördün mü; o kayaya sığındığımız zaman doğrusu ben babğı unutmuşum. Onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadı dedi, [\[173\]](#)

Her ikisinin de unuttuğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah: "Balıklarını unuttular" buyruğunda unutmayı ikisine nisbet etmiştir. Çünkü balığı ilkin taşıyan -taşıma emri kendisine verilmiş olduğundan- Musa (as) idi. Yollarına devam ettikten ve bir süre yol aldıktan sonra balığı yanındaki delikanlı taşımıştı.

"Uzaklaşıp geçtikleri vakit" onlar balığı orada unutarak terk ettikleri vakit... demektir.

Musa (as) kuşluk yemeğini isteyince genç delikanlı onunla konuşurken unutmayı kendisine nisbet etti. İki denizin birleştiği yer olan kayanın yanına ulaştıklarında ise yüce Allah her ikisinin de unuttuğunu zikretmektedir. Çünkü Musa (as) da unutmakta ortak; unutmak (nisyân) geride bırakmak

anlamındadır. Nitekim birisine dua ederlerken: "Allah ecelini geciktirsin, tehir etsin" diye dua etmeleri de bu anlamdadır.

Kayanın yanından ayrılıp gittiklerinde balıklarını taşımayı da geriye bırak-ular (unuttular) ve hiçbirisi balığı taşımadı. O bakımdan her ikisinin balığı bırakıp oradan ayrılıp gitmeleri dolayısıyla unutmanın her ikisine de nisbet edilmesi uygun düşmüştür,

"Kuşluk yemeğimizi getir" buyruğu ile ilgili bir hususu açıklamamız gerekmektedir, Bu da yolculuklarda azık edinmek meselesidir. Bu bir, tek ve kahhâr olan Allah'a tevekkül ettikleri iddiası ile kuraklık bölgeleri ve çölleri azık edinmeksizin aşmaya kalkışan bilgisiz ve cahil sufilerin kanaatlerini reddetmektedir. Çünkü işte Allah'ın peygamberi ve onun Kelimi Musa yeryüzünde yaşayan bir insan olarak ve kulların Rabbine tevekkül etmesine; iyiden iyiye bilmesine rağmen azık edinerek yola çıkmıştır.

Buhârî'nin, Sahih'inde belirtildiğine göre, Yemenlilerden bir takım kimseler azık edinmeksizin hacca gelirler ve: Biz tevekkül eden kimseleriz, derlerdi. Hacca geldiklerinde de insanlardan dilenirlerdi. Bunun üzerine yüce Allah: "Birde azık edinin" buyruğunu indirdi^[174] Bu hadis daha önce el-Ba-kara Sûresi'nde (2/197. âyet 12. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Musa (as)'ın beraberinde aldığı azığın ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır, İbn Abbas'ın dediğine göre bir zembil içinde tuzlanmış bir balık idi. Onlar sabah-akşam bu balıktan yerlerdi. Deniz kıyısındaki kayalığa vardıklarında beraberindeki genç zembili koydu, Deniz akıntısı balığa değince zembil içindeki balık hareket etmeye başladı. Zembili devirdi ve balık denizde yolunu aidi. Genç delikanlı da Musa'ya balığın bu durumunu hatırlatmayı unuttu.

Bir diğer görüşe göre balık Hızır'ın bulunacağı yeri göstermek üzere bir delildi; çünkü hadiste: "Beraberinde zembil içinde bir balık taş. Balığı kaybedeceğin yerde o kişiyi bulacaksın" denilmektedir. Buna göre o, bu balığın dışında başka bir şeyi beraberinde azık olarak götürmüş olmalıdır. Bunu da hocamız İmam Ebu'l-Abbas nakletmiş ve tercih etmiştir.

İbn Atiyye der ki: Babam (Allah ondan razı olsun) dedi ki: Ben Ebu'l-Fadl el-Cevherî'yi vaazı esnasında şöyle derken dinledim: Musa rûnâcatta bulunmak üzere yola koyuldu. Kırk gün yemek ihtiyacı duymaksızın orada kaldı. Ama bir insanın yanına gitmek için yola koyulunca günün bir bölümünde dahi acıktı.

"Yorgun düştük" yorulduk demektir. "Nesab" yorgunluk ve meşakkat anlamındadır. Burada açlığı kastettiği de söylenmiştir. İşte bu ifade insanın hissettiği acı ve hastalıkları bildirmesinin caiz olduğuna, bunun kadere rızaya da, ilahi kaza ve takdire teslimiyete de aykırı olmadığına delildir. Ancak bu

bildirmenin herhangi bir usanç ve kızgınlığın etkisi ile sadır olmaması şarttır.

"Onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadı" buyruğunda-ki: " Onu hatırlamamı" ifadesi fiil ile birlikte mastar anlamında olup "Onu... unutturmadı" buyruğundaki zamirden bedel-i istimal olmak üzere nasb mahallindedir. Bu da zahirin (açık ismin) zamirden bedel olmasıdır, yani bana onu hatırlamayı unutturan şeytandan başkası değildir. Abdullah (b. Mes'ud)un, Mushaf ında bu buyruk: "Onu hatırlamamı bana unutturan şeytandan başkası değildir" şeklindedir.

Bu ifadeleri Musa (as)ın: Benim senden tek istediğim balığın senden ayrılacağı vakti (ve yeri) bana haber vermenden ibarettir demesi, üzerine Yûşa'nın: Sen benden fazla bir şey istemiyorsun, şeklindeki sözleri dolayısıyla son söylediği bu sözleriyle özürünü beyan etmiş oluyordu.

"O şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup, gitti" buyruğundaki ifadelerin, Yuşa'nın, Musa (as)a söylediği sözlerin bir bölümü olma ihtimali vardır. Balık insanlara hayret verecek şekilde denizde yol aldı demektir. Bununla birlikte; "o denizde yolunu tutup, gitti* ifadesinin verdiği haberin tamamını teşkil etmesi daha sonra da hayret ve şaşkınlık ifade eden bir sözü kullanarak kendisinin bu işe şaştığını belirtmek üzere; "Bu, şaşılacak bir şeydir" demiş olması da mümkündür. Hayret konusu ise balığın ölmüş olmasına, sol yarısının yenilmiş olmasına rağmen daha sonra dirilmesidir.

Ebu Şüca', et-Taberî kitabında der ki: Ben bu balığı gördüm. Bu tek gözlü ve bir balığın yansıdır. Öbür yansında hiçbir şey yoktur. İbn Atiyye der ki; Ben de bu balığı gördüm. Hiçbir şey bulunmayan öbür yarısında akında kılıçık dahi bulunmayan ince bir kabuğu vardır[175]

"O... yolunu tutup, gitti" buyruğunun yüce Allah tarafından verilmiş bir haber olma ihtimali de vardır, Bu da iki şekilde açıklanabilir: Ya Musa (as)ın balığın denizde yol almasından dolayı hayret ettiğini, buna şaşıp kaldığını haber vermesi manasındadır. Ya da balığın şaşılacak bir şekilde yol alışını insanlara haber vermesi anlamındadır.

Buhârî de bu âyetin kıssası ile ilgili olarak İbn Abbas'tan rivayet edilen ga-rib (hayret edilecek) hususlardan birisi de şudur; Bu balığın dirilmesinin sebebi, orada değdiği şeyi mutlaka canlandıran hayat pınarı (ab-ı hayat) diye adlandırılan bir pınar suyunun ona değmiş olmasıydı[176]

Tefsir'de belirtildiğine göre alâmet balığın canlanması idi. O bakımdan şöyle denilmiştir: Musa yol yorgunluğundan sonra yanında alı hayatın bulunduğu kayaya konaklayınca suyun bir kısmı balığa değdi, o da canlandı.

Tîrmizî naklettiği hadisinde der ki: Süfyan dedi ki; Bir takım kimseler bu

kayanın yanında ab-ı hayatın bulunduğunu ve bu pınarın suyu neye değer-se onun yaşayıp, gittiğini iddia ederler. (Devamla) dedi ki: Bu balığın bir kısmı yenilmişti. Ona bu sudan bir damla değince hayat buldu^[177]

"el-Arûs" adlı eserin sahibinin naklettiğine göre: Musa (as) hayat pınarından abdest aldı. Sakalından bir damla balığın üzerine düşünce, balık canla-nıverdi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"İşte aradığımız o ya" buyruğu, Musa yanındaki delikanlıya dedi ki: Balığın bu durumu ve onu yitirmiş olmamız bizim aradığımız şeydi. Kendisini bulmak üzere geldiğimiz adam işte oradadır, demektir.

Bunun üzerine yollarını kaybetmemek için gerisin geri izlerini takip ederek geri döndüler. Buhârî'de şöyle denilmektedir:

"... Hızır'ı denizin ortasında elbisesiyle örtünmüş olarak küçük bir yeşil yaygı üzerinde buldular. Örtüsünün bir tarafını ayaklarının altına, diğer tarafını başının akına almıştı. Musa ona selam verdi. Yüzünü açarak: Senin bulunduğun yerde selam diye bir şey var mı? Sen kimsin? dedi. Ben Musa'yım dedi. İsrailoğlunun Musa'sı mı? diye sordu. Musa: Evet deyince, ne işin var? diye âordu. Musa dedi ki: Sana Öğretilen doğru ilimden bana da öğretmen üzere geldim, dedi..."^[178] ve hadisin geri kalan bölümlerini zikretti.

es-Sa'lebî de "el-Arâis" adlı eserinde der ki: Musa ve beraberindeki genç delikanlı Hızır'ı suyun üzerinde yeşi! bir yaygıya uzanmış uyur halde buldular. Üzerinde de yeşil bir örtü vardı. Musa ona .selam verdi, yüzünü açıp dedi ki: Bizim bu topraklarımızda selam da nerden geldi? Sonra başını kaldırıp olurdu ve: Sana da selam olsun, ey İsrailoğullarının peygamberi, dedi. Musa ona: Sen beni nereden tanıyorsun? Benim İsrailoğullarının peygamberi olduğumu, sana kim haber verdi!" dedi. Hızır: Sana beni haber veren ve benim bulunduğum yeri bildiren bana söyledi, dedikten sonra şöyle devam etti: Ey Musa, senin İsrailoğulları arasında bir meşguliyetin vardı. Musa (as) dedi ki; Rabbim beni sana uyayım ve senin bilginden bir şeyler öğreneyim diye gönderdi. Sonra oturup, konuşmaya koyuldular. Bu sırada dişi bir kırlangıç geldi ve gagasıyla sudan aldı... ileride geleceği üzere hadisin geri kalan bölümünü zikretti.

"Orada "kullarımızdan bir kul buldular" buyruğundaki ukuTdan kasıt cumhurun görüşüne ve sabit hadisler gereğince Hızır (as)dır. Görüşüne itibar edilmeyen bir takım kimseler muhalefet ederek: Musa'nın gördüğü bu şahıs Hızır değildir, bir başka alimdir, demişlerdir. el-Kuşeyrî de bu görüşü nakleder ve şöyle der: Bir takım kimseler bu kişi salih bir kuldur, demişlerdir. Ancak doğru olan görüş bunun Hızır olduğudur. Çünkü Peygamber (sav)dan varid olan haberler bunu böylece bildirmişlerdir.

Mücahid der ki: Hızır'a bu ismin verilış sebebi namaz kıldığđ vakit etrafının yeşermesidir.

Tirmizîde yer alan rivayete göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Hızır'a bu ismin verilış sebebi, beyaz bir posta oturup o postun altının aniden sarsılarak yeşermesidir" (Tirmizî der ki): Bu sahih, ga-rib bir hadistir.[\[179\]](#)

Buradaki post (ei-ferve)den kasıt yeryüzüdür. Bunu el-Hattabî ve başkaları böylece açıklamışlardır,

Hızır, cumhurun kanaatine göre bir peygamberdir. Onun peygamber olmayıp salih bir kul olduğu da söylenmiştir. Ancak âyet-i kerime peygamberliğine tanıklık etmektedir. Çünkü onun fiillerinin iç yüzü ancak vahiy ile olabilir. Aynı şekilde bir kimse ancak kendisinden daha üstün bir kişiden öğrenir ve ona uyar. Peygamber olmayan bir kimsenin ise peygamberden üstün olması mümkün değildir.

Bir görüşe göre o bir melek idi. Yüce Allah İviusa'ya o melekten ona öğretmiş olduğu bâtın ilminin bir bölümünü öğrenmesini sağlamıştı. Ancak birinci görüş doğru olandır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Kendisine tarafımızdan bir rahmet gelmiş..." Bu âyet-i kerimedeki "rahmet" peygamberlik demektir, nimet olduğu da söylenmiştir.

"Ve nezdimizden bir ilim öğretmiş olduğumuz..." Buyruğundaki ilim de gayb ilmidir. İbn Atlıyye der ki: Hızır'ın bilgisi kendisine vahiy ile verilmiş, işlerin içyüzlerini bilmek ilmi idi. Onun yaptığı fiillerin hükümleri zahiren görülen şekillere göre verilmezdi, Diğer taraftan Musa'nın bilgisi, insanların söz ve fiillerinin zahirine göre hüküm ve fetva vermek ilmi idi.[\[180\]](#)

66. Musa ona: "Sana öğretilen doğru ilimden bana da öğretmen İçin sana tabi olayım mı?" dedi.

67. O dedi ki: "Doğrusu sen benimle beraber olmaya asla dayanamazsın."

68. "Sen İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl dayanacaksın?" 69.0 da: "İnşallah sen beni sabredki bulacaksın. Sana hiç bir işte karşı gelmeyeceğim" dedi.

70. "Bana uyarsan sana o hususta açıklama yapıncaya kadar bana hiçbir şey sorma" dedi.

Yüce Allah'ın: "Musa ona: «Sana öğretilen doğru ilimden bana da öğretmen için sana tabi olayım mı?» dedi" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde

sunacağız: [\[181\]](#)

I- İlim Öğrenme Edebi:

Yüce Allah'ın: "Musa ona: Sana... tabi olayım mı? dedi" buyruğundaki bu soru oldukça yumuşak ifadelerle sorulmuş, son derece edebli bir tavır takınmanın hitabını dile getirmektedir. Böyle bir şey senin için uygun düşer mi? sana ağır gelmez mü* demektir. Bu da hadis-i şerifte geçen: Rasûlullah (sav)ın nasıl abdest aldığını bana gösterebilir misin? sorusundaki üslûbu andırmaktadır.

Bir yorum şekline göre el-Mâide Sûresi'nde (5/112. âyetin tefsirinde) açıklandığı üzere; "Rabbin. gökten bize bir sofrâ indirebilir mi?" (el-Mâide, 5/112) buyruğundaki soru da bu kabildendir, [\[182\]](#)

2- Öğrenci ve İlim Adamı:

Bu âyet-i kerimede öğrencinin -mertebeler farklı olsa dahi- ilim adamına tabi olacağına dair delil vardır. Musa'nın, Hızır'dan ilim öğrenmesinde onun Musa'dan daha faziletli olduğuna delil teşkil edecek bir taraf olduğu zannedilmemelidir. Çünkü İstisnai olarak daha faziletli olan kimse faziletçe kendisinden aşağıda olanın bildiklerini bilmeyebilir. Fazilet de Allah'ın üstün kıldığı kimseye aittir. Hızır bir veü olsa dahi Musa ondan daha faziletlidir. Çünkü o bir peygamberdir, peygamber de veliden faziletlidir. Eğer bir peygamber idiyse, Musa'nın risalet sahibi olması dolayısıyla ondan üstün olduğu açıktır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Doğru ilimden" ifadesi "bana da öğretmen için" (anlamındaki) fiilin ikinci mef ulü'dür.

Hızır, "dedi ki; Doğrusu sen benimle beraber olmaya asla dayanamazsın." Yani Ey Musa, benim sahip olduğum ilmin tecellilerini görmeye tahammülün olmaz. Çünkü senin bilmiş olduğun zahir bilgisi benim yaptıklarına uygun değildir. Sen hatalı olduğunu göreceğin ve ondaki hikmet yönü sana haber verilmemiş, doğru yulu gösterilmemiş, bir şeye nasıl tahammül edersin!" Yüce Allah'ın: "Sen İç yüzünü kavrayamadığın bir şeye nasıl dayanacaksın" buyruğunun anlamı İşte budur. Peygamberler hiçbir zaman münke-re karşı sessiz duramazlar. Münkere karşı tepki göstermemeleri caiz değildir. Yani adetin üzere ve (peygamber olarak) hükmün gereği sen benim yapacaklarıma karşı sessiz duramazsın.

"İç yüzünü" kelimesi failden aktarılmış temyiz olarak nasb edilmiştir. Manası ifadenin zannında bulunan bir fiilin mutlak mef ulü olduğu da söylenmiştir.

Çünkü yüce Allah'ın: "kavrayamadığın" fiili; "sana haber verilmemiş..." demektir. "Sana haberi bildirilmemiş kir seyc..." denilmiş gibidir. Mü-cahid de buna işaret etmiştir. İşlerden haberdar (Habîr) ise isterin gizliliklerini ve işlerin haber alınan iç yüzlerini bilen kimse demektir.

Yüce Allah'ın: "O da; İnşaallah sen beni sabredici bulacaksın" buyruğu, Allah'ın izni ve iradesiyle sabredeceğim demektir. "Sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim" yani ben kendimi sana itaate mecbur edeceğim.

Âyet-i kerimedeki istisna (inşaallah) hakkında acaba bu "sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim" buyruğunu da kapsar mı kapsamaz m»? hususunda farklı görüşler vardır. Bunun yüce Allah'ın: "Allah'ı çokça zikreden erkeklerle, zikreden kadınlar" (el-Ahzab, 33/35) buyruğunda olduğu gibi kapsar, denildiği gibi o sabır hususunda istisnada bulunmuş ve sabretmiştir de denilmiştir. "Sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim" buyruğunda (inşallah diyerek) istisna yapmamıştır. O bakımdan hem itiraz etti, hem de soru sordu.

İlim adamlarımız der ki: Onun bu şekilde davranmasının sebebi şudur: Sabır gelecekteki bir hadisedir. Bu konuda durumunun ne olacağını bilmiyordu. İsyan etmeyeceğini belirtmesi ise hali hazırda gerçekleşen ve verilen bir karardır. O bakımdan bu hususta istisnada bulunmak, kararlı olmaya aykırıdır.

Aralarında şöylece bir ayırım görmek de mümkündür: Masiyet işlemenin ve onu terketmenin hilâfına sabır her şeyiyle (ve Allah'ın tevfiği olmadan) bizim kazandığımız bir şey değildir. Oysa masiyet işlemek ve sabrı terk etmek tamamen bizim kesbimizdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Bana uyarsan sana o hususta söyleyinceye kadar bana hiçbir şey sorma, dedi." Yani ben onu sana açıklamadıkça sen bana sorma. Bu Hızır'ın bir te'dibi ve arkadaşlıklarının devamını gerektirecek sebebi göstermesidir. Eğer sabretmiş ve arkadaşlığı devam etmiş olsaydı, hayret edilecek şeyler görecekti. Ancak çokça itirazlarda bulundu, ondan dolayı ayrılımları ve birbirlerinden uzak düşmeleri kaçınılmaz oldu, [\[183\]](#)

71. Bunun üzerine ikisi yola koyuldular. Nihayet bir gemiye bindiklerinde o bu gemiyi deliverdi. "İçindekileri suda boğmak için mi onu deldin? Atıdolsun ki sen büyük bir iş yaptın" dedi.

72. O: "Ben sana benimle beraber olmaya asla dayanamazsın demedim mi?" dedi.

73. "Unuttuğum şeyden dolayı bana çıkışma, şu işimde de bana güçlük çıkarma" dedi.

Yüce Allah'ın "Bunun üzerine ikisi yola koyuldular. Niftâyet bir gemiye bindiklerinde o bu gemiyi deliverdi" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[184\]](#)

1- Allah'ın İlmine Nisbetle İnsanın Bilgisi:

Müslim'in, Sahih'inde ve Buhari'de şöyle denilmektedir: "...Denizin kıyısında yürümeye koyuldular. Bir gemi geçti, kendilerini gemiye almak üzere sahipleriyle konuştular. Hızır'ı tanıdıklarından ondan ücret almaksızın gemiye bindirdiler. Gemiye bindikten sonra, Musa bir de baktı ki Hızır, gemi tahtalarından birisini keserle yerinden söküp çıkarmış. Musa ona dedi ki: Bunlar bizi ücretsiz olarak taşıdılar, sen kalktın içinde bulunanlar suda boğulsun diye onların gemilerini deliverdin: "Andolsun ki sen büyük bir iş yaptın. O: Ben sana benimle beraber olmaya asla dayanamazsın, demedim mi? dedi. (Musa) Unuttuğum şeyden dolayı bana çıkışma, şu işimde de bana güçlük çıkarma, dedi"

Rasûlullah (sav) buyurdu ki: Bu birincisi Musa'nın unutmasının bir neticesi idi. Derken bîr kuş gelip, geminin kenarına (harfine) kondu. Gagasını bir defa denize sokup, çıkardı. Hızır ona dedi ki: Benim de bilgimin, senin de bilginin Allah'ın ilmine göre durumu ancak bu kuşun bu denizden eksilttiğine benzer. [\[185\]](#)

İlim adamlarımız derler ki: "Geminin kenarı" onun kıyısı ve en dıştaki yanı demektir. Dağın kenarı (harfî), sivri olan zirve kısmıdır. Burada ilim ma'lum (bilinen şey) anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Onun ilminden hiçbir şey kuşatamazlar" (el-Bakara, 2/255) buyruğunda olduğu gibi; onun malumatından yani bildiği şeylerden hiçbir şey kuşatamazlar, demektir. Hızır'ın bu ifadesi bir temsildir. Yani benim bildiklerimle, senin bildiklerinin Allah'ın ilmi karşısında sözü edilmez. Tıpkı kuşun bu denizden aldıklarından denizin suyuna nisbetle hiçbir etkisinden söz edilemeyişi gibi. bu hususu denizi örnek göstererek anlatmasının sebebi ise, bizim gördüklerimiz arasında en çok miktarı en çok olanın deniz oluşundan dolayıdır. Burada "eksiltme" lafzı da temsil ve kavratma kastı ile kullanılmış bir mecazdır. Zira Allah'ın ilminde eksilme söz konusu olmadığı gibi, onun bildiklerinin (ilminin) de sonu olmaz. Bu hususu Buhari açıklamış ve şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim, benim de bilgimin, senin de bilginin Allah'ın ilmi karşısında durumu, ancak bu kuşun gagasıyla denizden aldığı gibi olabilir.

Tefsir'de Ebu'l-Âliye'den şöyle dediği nakledilmektedir: Hızır'ın gemiyi delmesini Musa'dan başka kimse görmedi. Çünkü Hızır ancak yüce Allah'ın

göstermeyi dilediği kimsenin gözüyle görülebilen birisiydi. Eğer gemi sahipleri onu görmüş olsalardı, gemiyi delmesini engellerlerdi.

Şöyle de denilmiştir: Gemi sahipleri bir adaya çıkmışlar, geride Hızır kalmış ve gemiyi o vakit delmişti.

İbn Abbas der ki: Hızır gemiyi deldiğinde Musa bir kenara çekildi ve kendi kendisine şöyle dedi: Ben bu adamın arkadaşlığını ne yapayım? İsrailoğul-ları arasında sabah-akşam onlara Allah'ın Kitabını okuyor, onlar da bana ita-at ediyorlardı. Hızır ona, ey Musa dedi. İçinden neyi geçirdiğini sana haber vermemi ister misin? O, evet deyince, Hızır şunları şunları içinden geçirdin, dedi. Musa da, doğru söyledin, diye cevap verdi. Bunu da es-Sa'lebî "el-Arâ-is" adlı eserinde zikretmektedir. [\[186\]](#)

2- Hızır'ın Bu Uygulamasından Çıkartılan Fıkhi Hükümler:

Gemiyi delmesinde, yetimin velisinin uygun görmesi halinde, yetimin malını eksiltebileceğine delil vardır, Mesela yetimin malına bir zalimin göz dikmesinden korkacak olursa, onun bir kısmını tahrip edebilir. Ebu Yûsuf der kî: Yetimin malının geri kalanını korumak maksadıyla, yetimin velisinin, malın bir bölümünü yöneticinin gönlünü hoş etmek için vermesi caizdir.

Hamza ve el-Kisâi "suda boğasın diye" anlamındaki kelimeyi "nûn" harfi yerine "yâ" harfi ile şeklinde ve "lam" harfi mansûb olan "İçindekileri" anlamındaki kelimeyi fiilin faili olarak; şeklinde merfu okumuşlardır. ("İçindekiler boğulsun diye" anlamına gelir).

Çoğunluğun kıraatine göre; "Suda boğmak İçin" buyruğundaki "lâm" meal (âkibet ve sonuç) "lâm"ıdır. Yüce Allah'ın: "Çünkü sonunda onlara bir düşman, bir tasa olacaktı" (el-Kasas, 28/8) buyruğundaki "lamva" benzemektedir. Hamza'nın kıraatine göre ise burdaki "lâm", "key îâm'f dır (.,. için anlamını verir).

Musa (as); beni suda boğman için, demedi. Çünkü o halde diğer insanlara karşı duyduğu şefkat ve onların haklarına riâyet daha baskındı.

"Büyük" kelimesi hayret edilecek, şaşılacak anlamındadır. Bu açıklamayı el-Kutebî yapmıştır. Münker (görülmedik) bir iş diye de açıklanmıştır ki bu da Mücahid'in açıklamasıdır. Ebu Ubeyde ise bu kelime pek büyük bir musibet demektir der ve şu beyiti delil gösterir:

"Benim akranlarım benden görülmedik, alışılmadık Pek büyük ve pek müthiş bir musibetle karşılaştılar."

cl-Ahfeş der ki: Bir iş şiddetli ve celin bir hal aldığı vakit; denilir. Bunun ismi

de; şeklinde gelir.

"Unuttuğum şeyden dolayı bana çıkışma... dedi" buyruğunun anlamına dair iki görüş vardır. Birincisine göre İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir; Bu ta'riz (üstü kapalı) ifadelerdendir. Diğer görüşe göre; o unuttu ve bundan dolayı da özür diledi. Bu ifadede unutmamanın sorumlu tutulmamayı gerektirmediğine, unutanın tekliften sorumlu olmadığına, talak ve daha başka hükümlerin unutmaya taalluk etmediğine delil vardır. Buna dair açıklamalar önceden geçmiştir. Eğer ikincisinde de unutsaydı, yine özür dileyecekti. [\[187\]](#)

74. Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocuğa rastgeldiler. O hemen çocuğu öldürdü. (Musa) dedi ki: "Tertemiz bir cana, başka bir can karşılığında olmaksızın kıydın öyle mi? Gerçekten sen çok kötü bir şey yaptın."

75. Dedi ki: "Ben sana benimle beraberliğe asla dayanamazsın demedim mi?"

76. "Eğer bundan sonra sana birşey soracak olursam, artık benimle arkadaşlık etme. O takdirde tarafımdan mazur sayılırsın" dedi.

"Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocuğa rastgeldiler. O hemen çocuğu öldürdü." Buhârî'de şöyle denilmektedir: Ya'la dedi ki: Said dedi ki: Oyun oynamakta olan çocuklar gördü. Kâfir bir çocuğu alıp yere yatırdıktan sonra onu bıçakla kesti. "(Musa) Dedi ki: Tertemiz" hiç günah işlememiş "bîr cana, başka bir can karşılığında olmaksızın kıydın öyle tni?" [\[188\]](#)

Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin Sahihinde de şöyle denilmektedir: Sonra gemiden çıktılar. Kıyıda yürüyorlarken Hızır başka çocuklarla oynayan bir çocuk gürdü. Hızır eliyle kafasını tuttu ve kafasını koparıp onu öldürdü. Musa ona dedi ki: "Tertemiz bir cana, başka bir can karşılığında olmaksızın kıydın öyle mi? Gerçekten sen kötü bir şey yaptın. Dedi ki: Ben sana benimle beraberliğe asla dayanamazsın demedim mi?" (Süfyan b. Uyeyne) Dedi ki: Bu İse birincisinden daha ağır idi. "Eğer bundan sonra sana bir şey soracak olursam, artık benimle arkadaşlık etme. O takdirde tarafımdan mazur sayılırsın, dedi." Bu, Buhârî'nin lafzıdır [\[189\]](#)

Tefsir'de de şöyle denilmektedir: Hızır, oynamakta olan çocukların yanından geçti. Bir çocuğu yakaladı, aralarında ondan daha güzeli yoktu. Bir taş aldı, kafasını kırıp, beynini parçalayınca kadar o taşla kafasını dövdü ve onu öldürdü, Ebu'l-Âliye der ki: Onu Musa'dan başkası görmüyordu, Görmüş olsalardı bu işi yapmasına engel olurlardı.

Derim ki: Bu üç durum arasında herhangi bir tutarsızlık yoktur. Çünkü önce taşla

kafasını kırmış olması, sonra onu yatırıp kesmiş, sonra da kafasını koparmış olması muhtemeldir. Bunların hangisinin olduğunu en iyi bilen Allah'tır. Sahih rivayetlerde yer alan bize yeter.

Cumhur "tertemiz (günahsız)" anlamındaki kelimeyi; şeklinde "elif" ile okumuşlardır, Kürelilerle, İbn Âmir ise "elif:siz ve "ya" harfini şeddeli olarak; diye okumuşlardır. Anlamın bir olduğu söylenmiştir. Bunu tla el-Kisâi demiştir. Sa'leb der ki; "Elif"siz ve "ya"nın şeddeli okunuşu daha belîğdir. Ebu Amr da der ki: ".Elifle okuyuş, hiç bir şekilde günah işlememiş demektir. "EliPsiz ve "ya"nın şeddelisi şeklindeki okuyuş ise günah işlemiş, sonra tevbe etmiş kişi demektir.

Yüce Allah'ın: "Bir erkek çocuk" buyruğunda geçen "çocuğun" balığ olup olmadığı hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. el-Kel-bî der ki: Bu çocuk balığ idi ve iki kasaba arasında yol kesicilik yapardı. Babası da bu iki kasabadan birisinin büyükleri arasında idî. Annesi ise öbür kasabanın büyükleri arasında yer alıyordu. Hızır bu çocuğu alıp yere yıktı ve kafasını bedeninden kopardı.

el-Kelbî der ki: Bu çocuğun adı Şemûn idi. ed-Dahhak adının Haysûn olduğunu söyler. Vehb ise der ki: Babasının adı Sülâs, annesinin adı da Ruh-mâ idi.

Süheylî'nin naklettiğine göre babasının adı Kâzîr, annesinin adı da Seh-vâ imiş.

Cumhur ise der ki: Çotuk henüz balığ değildi. Bundan dolayı Musa; hiç günah işlememiş, tertemiz bir cana kıydın, diye itiraz elti. Diğer taraftan "ğu-lâm" lafzının gerektirdiği budur. Çünkü balığ olmamış erkek çocuğa ğulâm denilir. Aynı durumdaki kız çocuğa ise câriye denilir. Hızır'ın onu öldürmesi, onun iç yüzünü ve sahih hadiste belirtildiği üzere kâfir tabiatlı oluşunu bilmesinden idi. Diğer taraftan eğer yetişmiş olsaydı, anne- babasını küfre zorlayacaktı. Eğer bu hususta Allah'ın izni varsa, küçük bir çocuğun öldürülmesi de imkânsız bir şey değildir. Çünkü dilediğini yapan ve dilediğine kadir olan yüce Allah'tır.

"el-Arâis" adlı eserde belirtildiğine göre Musa, Hızır'a: "Tertemiz bir cana başka bir can karşılığında olmaksızın kıydın öyle mi?" deyince, Hızır kızdı ve çocuğun sol kolunu kopartıp, üzerinden eti sıyırdı. Kolunun kemiği üzerinde şunların ya2ılı olduğunu gördü: Bu bir kâfirdir, ebediyyen Allah'a iman etmeyecektir.

Birinci görüşün sahipleri, Araplar, ğulâm adını genç delikanlı hakkında da kullanmaya devam ettiklerini söyleyerek, görüşlerine delil getirirler. Leylâ el-Ahyeliyye'nin şu beyiti de bu kabildendir:

"Kendisinde bulunan o onulmaz hastalıktan şifaya kavuşturdu onu, Bir delikanlı ki (ğulâm) mızrağını salladığında orayı (kanla) sular."

Sâfvan da Hassân'a şöyle demiştir:

"Benden karşılık olarak kılıcın sivri ucunu al, çünkü ben,

Kendisi ile hicivleşildiği zaman şair olmayan bir delikanlıyım (ğulâm)."

Haberde nakledildiğine göre; bu genç yeryüzünde fesad çıkartıyor. Anne-babasına ise böyle bir şey yapmadığına dair yemin ediyordu. Onlar da çocuklarının yemine güvenerek, yemin ediyor ve kendisini cezalandırmak isteyenlere karşı himaye ediyorlardı. Karşıt görüştekiler derler ki: Yüce Allah'ın: Eğer bunun yaptığı kötülükler birilerini öldürmek olsaydı, "Başkabir can karşılığında olmaksızın" buyruğu gereği öldürülmesinde bir sakınca olmaması gerekirdi, İşte bu da bu gencin yaşça büyük olduğunun delilidir. Yoksa baliğ olmamış olsaydı bir başkasını öldürmesi karşılığında öldürülmesi gerekmezdi. Onun öldürülmesinin caiz oluşu isyankâr ve baliğ olduğundandı.

İbn Abbas der ki: Bu yol kesen bir genç idi. İbn Cübeyr'in kanaatine göre de bu kişi teklif yaşına ulaşmıştı. Çünkü Ubeyy ve İbn Abbas'ın kıraati şu şekildedir: "Çocuğa gelince o bir kâfirdi. Anne-babası ise mü'min idiler."^[190] Küfür ve iman ise mükelleflerin nitelikle-rindendir. Mükellef olmayan kimse hakkında ancak anne-babasına tabi olarak bu hükümlerden birisi verilir. Bu çocuğun anne ve babası ise nass ile mü'min idiler. Onun hakkında kâfir adının kullanılması ancak baliğ olması halinde söz konusu olur. O halde bu görüşün kabul edilmesinden başka yol yoktur.

"Gulam: Çocuk" kelimesi karsı cinse aşırı şehvet ve düşkünlük duymak-anlamına gelen "iğtilâm"den türemiştir.

"Çok kötü" kelimesi ile "Büyük bir iş" (71. âyetin sonu) kelimelerinden hangisinin daha baliğ olduğu hususunda insanlar arasında görüş ayrılığı vardır. Bir kesim şöyle demiştir: Burada açıkça bir öldürme vardır. Öbüründe ise ilende gerçekleşmesi beklenen muhtemel bir öldürme vardır. O bakımdan buradaki ifade daha baliğdir.

Bir başka kesim şöyle demektedir: Burada bir kişinin öldürülmesi; öbür tarafta bir topluluğun öldürülmesi söz konusudur, O bakımdan oradaki ifade daha baliğdir.

İbn Atiyye der ki: Kanaatimce bunlar iki ayrı mana içindir. Yüce Allah'ın: "Büyük bir iş" buyruğu beklenen ve gerçekleşmesi umulan olayın büyüklüğü bakımından daha korkunç ve daha dehşetlidir. Diğer taraftan "çok kötü bir şey" anlamındaki kelimede ise apaçık bir fesat görülmektedir. Çünkü onun hoşlanmadığı iş, fiilen meydana gelmiş bulunuyor. Bu da açıkça anlaşılan bir husustur.

"Eğer bundan sonra sana bir şey soracak olursam, artık benimle arkadaşlık etme" buyruğunda koşulmuş bir şart vardır ve bu şart bağlayıcıdır. Müslümanlar şartlarına bağlı kalırlar. Yerine getirilmesi en çok gerekli şart ise peygamberlerin

bağlı kalmayı taahhüt ettikleri şartlardır. Peygamberlerin şartlarına bağlı kalmaları bir yükümlülüktür.

"O takdirde tarafımdan mazur sayılırsın" buyruğu kayıtsız ve şartsız olarak tek bir defa ile kişinin mazur sayılabileceğine ve ikinci defadan itibaren delilin ortaya konulmuş olacağına delil teşkil etmektedir, Bu açıklamayı İb-nu'i-Arabî yapmıştır. İbn Atiyye der ki: Aynı şekilde bu kıssa bekleme süreleri üç gün olarak öngörülmüş bir takım hükümlerdeki vadelere de dayanak olabilir. Bunu dikkatle- düşünmek gerekir.

"Artık benimle arkadaşlık etme" buyruğunu, Cumhur bu şekilde okumuş olup bana tabi olma, benimle birlikte gelme, demektir. el-A'rec ise "Kesinlikle benimle arkadaşlık etme" şeklinde "teT" ve "be" harflerini fethâlî, "nun" harfini de şeddeli olarak okumuştur. Bu kelime " Bana tabi olma, bana arkadaşlık etme" şeklinde de okunmuştur. Ya'kub i.se; şeklinde "te" harfini ölrđi "ha" harfini de esreli okumuştur. Bu okuyuşu da Sehl, E bu Amr'dan rivayet etmiştir. e!-Kisâi der ki: Benim .seninle arkadaşlık etmeme, seninle beraberliğime müsaade etme, demektir.

"O takdirde tarafımdan mazur sayılırsın" yani benimle arkadaşlık etmeyi urketmekte mazur görüleceğın bir noktaya varmış olacaksın.

Cumhur "Tarafımdan" kelimesini "dal" harfini ütreli okumuş olmakla birlikte Nâfi' ve Âsim "nun" harfini şeddesiz okumuşlardır. Çünkü sonuna mütekeltim "ya"sı gelmiş, bir; "Taraf" kelimesidir. Ve bundan dolayı da "ya"dan önceki harf benzeri diğer kelimelerde olduğu gibi esreli gelmiştir. Ancak Ebu Bekr'in rivayetine göre Âsim, "lam" harfini üstün, "dal" harfini sakın, "nun" harfini de şeddesiz olarak okumuştur. Yine Âsim'dan "lam" harfini ötreli, "dal" harfini de sakın okuduğu da rivayet edilmiştir. İbn Mü-cahid der ki: Bu yanlıştır. Ebu Ali der ki; Böyle bir yanlışlık iddiasının rivayet cihetinden olma ihtimali vardır. Arapçadaki kıyasa göre doğrudur.

Cumhur "Mazur" şeklinde okumuşlardır. Ancak İsa buradaki "zel": harfini Ötreli okumuştur. ed-Dânînin naklettiğine göre Ubeyy, Peygamber (sav)dan "re" harfini esreii ve ondan sonra da bir harf-i med olan "ya" ile: diye okuduğunu rivayet etmektedir. [\[191\]](#)

Duaya Dair Bir Mesele:

Taberî senedini kaydederek der ki; Rasûlullah (sav) birisine dua etti mi kendisine dua etmekle başladı. Bir gün buyurdu ki: "Allah'ın rahmeti bizim ve Musa'nın üzerine olsun. Eğer arkadaşının yaptıklarına sabretmiş olsaydı, hayret edilecek

şeyler görecekti. Ancak o: "Artık benimle arkadaşlık etme. O takdirde tarafımdan mazur sayılırsın" dedi.[\[192\]](#)

Müslim'in, Sahih'indeki İfade ise şu şekildedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: 'Allah'ın rahmeti bizim ve Musa'nın üzerine olsun. Eğer acete etmemiş olsaydı, hayret edilecek şeyler görürdü. Fakat o arkadaşından utandı, sabretmiş olsaydı hayret edilecek şeyler görecekti." (Ravi devamla) Dedi ki; Peygamberlerden birisini andı mı önce kendisine (dua etmekle) başlardı: Allah'ın rahmeti üzerimize ve şu kardeşimin üzerine olsun (derdi)[\[193\]](#)

Buharî'de de şöyle denilmektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Allah, Musa'ya rahmet eylesin. Arzu ederdik ki daha da sabretsin; tâ ki (yüce Allah) bize onların başlarından geçeni anlatmış olsun."[\[194\]](#)

Sanki Musa (as) ona tekrar muhalefet edip ters düşmekten ve ağır bir şekilde yaptıklarına tepki göstermekten utanmış gibiydi. [\[195\]](#)

77. Yine gittiler. Nihayet bir kasaba ahalisinin yanına vardılar. Ora halkından yiyecek İstediler. Fakat kendilerini misafir etmeyi kabul etmediler. Orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar buldular. O bu duvarı doğrultuverdi. Dedi ki: "Dikseydin, elbet buna karşılık bir ücret alırdım."

78. O da dedi ki: "İşte bu benimle, senin ayrılışımı/dır. Dayanamadığın şeylerin İç yüzünü sana haber vereyim..."

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı onüç başlık halinde sunacağız; [\[196\]](#)

1- Misafir Kabul Etmeyen Kasaba Halkı:

"Nihayet bir kasaba ahalisinin yanına vardılar." Müslim'in, Sahih'inde Uhey b. Ka'b'dan, Peygamber (sav)dan (şöyle dediği rivayet edilmektedir: Adi ve bayağı kimselere uğradılar. Bunlar meclisleri dolaştılar da "ora halkından yiyecek istediler. Fakat kendilerini misafir etmeyi kabul etmediler. Orada yıkılmaya yüz tutmuş" -meyletmiş, yan yatmış demek istiyor- "bir duvar buldular da* Hızır eliyle "bu duvarı doğrultuverdi." Musa ona dedi ki: Biz bunların yanına bizi misafir etmeleri için geldik, onlar bize yiyecek dahi vermediler. "Dileseydin elbet buna karşılık bir ücret alırdın. O da dedi ki: İşte bu benimle senin ayrılışımızda-. Dayanamadığın şeylerin İç yüzünü sana haber vereyim." Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Allah, Musa'ya rahmet buyursun. İsterdim ki sabretmiş olsun- tâ ki Allah bize onların haberlerini anlatsın."[\[197\]](#)

2- Misafir Etmeyen Kasabanın Kimliği:

İlim adamları bu kasabanın hangisi olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Katâde'nin dediğine göre bu Ubulle'dir. Muhammed b. Şîrîn de böyle demiştir. Bu en cimri ve semadan (ilahi rahmetten) en uzak bir kasabadır. Buranın Antakya olduğu söylendiği gibi, Endülüs'te bir adadaki bir kasaba olduğu da söylenmiştir. Bu da Ebu Hureyre ve başkalarından rivayet edilmiştir. Bunun el-Cezîre'u'l-Hadra (yeşil ada) olduğu söylenir.

Bir kesim de burasının Azerbaycan taraflarında Bacervan diye bilinen bir yerdir. Süheylî de buranın Berkâ olduğunu nakletmektedir, es-Salebî der ki: Bu, Nasıra diye bilinen ve hristiyanların da kendilerine nisbet edildiği, Bizans şehirlerinden bir şehirdir.

Bütün bu görüş ayrılıkları Musa (as)'ın kıssasının yeryüzünün hangi tarafında cereyan ettiği ile ilgili görüş ayrılıklarına binaendir. Bunun hangisinin gerçek olduğunu en iyi bilen Allah'tır. [\[198\]](#)

3- Benzer Hallerde Farklı Tutumlar:

Musa (as), Şuayb'ın kızlarının koyunlarını suladığı vakitteki yemeğe olan ihtiyacı Hızır ile birlikte kasabaya geldikleri vakittekinden daha fazlaydı. O, Şuayb'ın kızlarından yiyecek istemeksizin iik iş olarak koyunlarını suladı. Kasabada ise Hızır'la birlikte yiyecek istediler. Bu hususta ilim adamlarının değişik, etraflı açıklamaları vardır. Bunlardan birisi şudur: Musa, Medyen'deki olayda tek başına idi. Hızır kıssasında ise başkasına tabi idi.

Derim ki: Bu kıssanın baş. taraflarında beraberindeki delikanlıya söylediği: "Kuşluk yemeğimizi getir. Bu yolculuğumuzdan gerçekten yorgun düştük." (Yiehf 18/62) sözleri de bu manayı ihtiva etmektedir. Arkadaşı Yûşa ile birlikte oluşuna uygun bir şekilde açlığını hissetmiş oldu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Şöyle de açıklanmıştır: Musa'nın bu yolculuğu bir te'dib yolculuğu olduğundan dolayı, zorlukları karşılamak işi ona bırakıldı. Ancak öbür yolculuğu bir hicret yolculuğu idi. O bakımdan ilahi yardım ve gıdasını kolaylıkla sağlamak gibi lütuflara mazhar oldu. [\[199\]](#)

4- Aç Kimsenin Yiyecek İstemesi:

Bu âyet-i kerîme'de yiyecek istenebileceğine ve acıkan kimsenin -cahil mutasavvıfların aksine- açlığını giderecek miktardaki şeyleri istemesinin vacip olduğuna delil vardır. Çünkü "istifam" yemek yedirmeyi istemek demektir. Burada kasıt kendilerinin misafir edilmesini istemektir. Buna delil yüce Allah'ın: "Fakat kendilerini misafir etmeyi kabul etmediler" buyruğudur. İşte bundan dolayı o kasaba halkı yerilmeyi hak ettiler. Peygamberimiz'in (sa-lât ve selam ona) kendilerini nitelendirdiği şekilde bayağılık ve cimrilik ile nitelendirilmeye layık görüldüler.

Bu âyet-i kerîme ile ilgili olarak Katade der ki: En kötü kasaba misafir kabul etmeyen, yokunun hakkını vermeyen kasabadır.

Bundan da anlaşıldığına göre onları misafir edip ağırlamak, kasaba halkı için vacip idi. Hızır ve Musa (ikisine de selam olsun) kendileri için bir hak olan misafirliği istediler. Peygamberlere, faziletli kimselere ve evliyaya daha yakışan da budur. Ziyafete dair gerekli açıklamalar -yüce Allah'a hamd olsun ki- daha önce Hud Sûresi'nde (11/69-71. âyetlerin tefsiri 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Allah, Harirî'ye merhamet buyursun. Çünkü o bu âyet-i kerîme'yi hafife almış, edep sınırlarının dışına çıkmış, doğru olmayan ifadeler kullanmış ve ayağı kaymıştır. O bu âyet-i kerîme'yi dilenciliğe ve dilenirken de ısrar etmeye delil göstermiş, bunu yapanın da ayıplanmayacağını ve bunun bir eksiklik olmadığını belirtmiş ve şöyle demiştir:

"Eğer redd ohmuraan, reddolunmakta bir eksiklik yoktur, Senin için; çünkü senden önce Musa da redd olundu, Hızır da."

Derim ki: Bu din ile oynamaktır. Peygamberlere gereken saygıyı göstermekten sıyrılmaktır. Bu edebî bir tekerleme ve bayağı bir yanılmadır. Allah, Selef-i Salih'e rahmet eylesin. Oniar üstün akıl sahibi herkese vasiyette bulunmakta oldukça üstün gayret göstermiş ve şöyle demişlerdir: Her ne ile oynarsan oyna, ama sakın dininle oynama. [\[200\]](#)

5- "Cidar: Duvar" Kelimesi;

Yüce Allah'ın: " Bir duvar" buyruğu ile söyleyişi aynı anlamdadır. Peygamber (sav) de: " Tâ ki su bahçenin etrafında yükselttiğin yerlere (duvar diplerine) ulaşınca kadar sulamaya devam et" [\[201\]](#) diye buyurmuştur.

"Etrafında bir duvar yapılmış yer" demektir. Asıl anlamı yüksekliktir, "Ağaç yerden yükseldi" demektir. "el-Cuderî: Çiçek hastalığı" da buradan gelmektedir.

6- Kur'ân-ı Kerim'de Mecaz:

Yüce Allah'ın: "Yıkılmak isteyen (mealde yıkılmaya yüz tutmuş)" yıkılmaya yakın demektir. Bu bir mecaz ve kelimenin anlamını genişletmedir. Hadiste, Peygamber (sav): "meyletmiş, yan yatmış" diye açıklamıştır. İşte bu Kur'ân-ı Kerim'de mecazın varlığına bir delil teşkil etmektedir. Cumhur'un görüşü de budur. Konuşan ve canlı tarafından yerine getirilmesi uygun olan bütün fiiller eğer bir cansıza yahut bir hayvana nisbet edilecek olursa bu bir istiaredir. Yani bunların yerine bir insan olsaydı, bu fiili yerine getirecekti, Böyle bir anlatım üslûbu, Arapların konuşmalarında, şiirlerinde pek çoktur. Bunlardan birisi el-A'sâ'nın şu beyitidir

"Vazgeçer misiniz? Zalimlik edeni vazgeçiremez hiçbir şey, Yağı da, fitilleri de karnın içine geçiren bir mızrak yarası gibi."

Burada görüldüğü gibi vazgeçirmeyi mızrak yarasına izafe etmiş bulunmaktadır. Bir diğer şairin şu beyiti de bu kabildendir:

"Mızrak, Ebu Berâ'nın göğsüne saplanmak ister, Ama Akîloğullarının kanından yüz çevirir,"

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Şüphesiz develer(in)le beni bir araya getiren bir zaman, Elbetteki iyiliği dokunacak bir zamandır."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Kurak ve uzak bir yerde onların kafaları koparıldı, Tıpkı çapaların yeri yarması gibi -kılıçların keskin taraflarına doğru gelmek istediklerinde-"

Burada şair kılıçların tepelerine inişini, çapaların yere saplanmasına benzetmekleedir. Çapalar yere saplanır ve adeta çıkmamacasına derine iner.

Hassan b. Sabit de der ki:

"Eğer adiliğin nesebi olsaydı o hiç şüphesiz çirkin yüzlü, Sakiflilere mensub, bir gözü kör köle olurdu."

Antere de der ki:

"Göğsüne saplanan mızrak yaralarından (atım) yana meyletti, Ve bana gözyaşları ile göğsündeki hırıltılarla şikâyet etti."

Sonra da bu manayı şu süzieriyle anıkladığımız görüyoruz:

"Eğer karşılıklı konuşmanın ne olduğunu bilmiş olsaydı, şüphesiz şikâyet ederdi."

Bu kabilden sözler gerçeklen çoktur. İnsanların konuşma esnasında benim evim filanın evine bakar demeleri, hadis-i şerifte geçen "ateş Rabbine şikâyetle bulundu"[\[203\]](#) ifadesi de bu kabildendir.

Bazıları da Kur'ân'da mecaz olduğunu kabul etmezler. E bu İshak el-İsfe-râyînî, Ebu Bekr Muhammed b. Davûd el-Asbaham ve başkaları bunlardandır. Çünkü yüce Aliah'ın ve Rasûlünün sözlerini, fazilet ve din sahibi kimseler için hakikate hamledip, yorumlamak daha uygundur. Çünkü yüce Allah Kitabında haber verdiği üzere bize hakkı anlaür. Bu konuda getirdikleri delillerden birisi de şudur: Eğer yüce Ailah bize mecazi ifadelerle hitap etse idi; -aynı şeksde, Kur'ân-ı Kerim'in mecazi ifadeler taşıyan bir kitap olmakla da nitelendirmesi gerekirdi. Hakikati bırakıp mecaza yönelmek, ifade etmekten acizliği gerektirir. Bu ise yüce Allah hakkında imkânsız bir şeydir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O gün onların 'dilleri, elleri ve ayakları yaptıkları herşeyi söyleyerek aleyhlerine şehadet edeceklerdir." (en-Nûr, 24/24); "O gün de Biz cehenneme doldun mu? diye soracağız . O da: Daha var mı? diyecek." (Kâf, 50/30); "O ateş onları uzaktan görünce onun büyük bir öfke ile çıkaracağı şiddetli uğultusunu işiteceklerdir." (el-Furkan, 25/12); "O (ateş) yüz çeviren ve arkasına donen kimseyi çağırır." (el-Meârk, 70/17); "Ateş (cehennem) Rabbine şikâyetle bulundu"[\[204\]](#) "Ateş ile cennet birbirleriyle tartışılar."[\[205\]](#) liu ve benzeri ifadeler hakikattir. Bunları yarattp herşeyi konuşuran bunları da konuşuracaktır.

Müslim'in, Sahih'inde Enes (ra) yoluyla gelen hadise göre, Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ağzına mühür vurulur, baldırına: Konuş denilir. Baldırı, eti, kemikleri konuşmaya başlar ve yaptıklarını söylerler. Bu şekilde kendi nefsinden şahitler getirilerek ileri sürebilecek bir mazeretinin bırakılmaması içindir. Bu (şekilde muamele görececek kişi) münafıktır. İşte, Allah'ın kendisine gazaplanacağı kimse de budur." [\[206\]](#)

Bunlar âhirette olacaktır. Dünyaya gelince, Tirmizî de Ebu Said el-Hud-rî'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Nefsim elinde olana yemin olsun ki; yırtıcı hayvanlar insanlarla konuşmadıkça, kamçısının ucu ve ayakkabısının bağı kişi ile konuşarak, baldırı kendisinden sonra aile halkının neler yaptıklarını ona haber vermedikçe kıyamet kopma -yacaktır." Ebu İsa dedi ki: Bu hususta, Ebu Hureyre'den de gelmiş bir rivayet vardır ve bu hasen, garib bir hadisür. [\[207\]](#)

7- Hızır'ın Yıkılmaya Yüz Tutmuş Duvarı Düzeltmesi:

Yüce Allah'ın: "O bu duvarı doğrultuverdi" buyruğu ile ilgili olarak denildiğine göre duvarı yıktıktan sonra onu tekrar bina etmeye koyuldu. Bunun üzerine Musa (as): "Dileseydin elbet buna karşılık bîr ücret alırdın"

dedi. Çünkü bu, ücrete hak kazandıran bir iştir.

Ebu Bekr el-Enbârî'nin İbn Abbas'tan naklettiğine göre; Ebu Bekr, Rasûlullah (sav)ı bu buyruğu: "Orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. (Hızır) onu yıktı, sonra onu yeniden bina etmeye koyuldu" diye okumuştur. Ebu Bekr (el-Enbârî) dedi ki: Eğer hadisin senedi sahih ise; bu Rasûlullah (sav)ın Kur'ân-ı Kerim'i tefsiri kabilindendir. Bazı nakikiler de Kur'ân-ı Kerim'in tefsiri olan ifadeleri bir yere yerleştirmişler ve bu böylelikle -bir takım kastî dil uzatanların söyledikleri gibi- Osman'ın Mushaf'ından, Kur'ân'dan eksilmiş bölümleri olarak nakledilmiştir.

Said b, Cübeyr der ki: Eliyle duvarı sıvazladı ve onu doğrultunca o da doğrultuverdi, Sahth olan görüş ve peygamberlerin, hatta velilerin fiillerine daha çok benzeyen tavır bu olmalıdır.

Kimi haberlerde şöyle denilmektedir; Bu duvarın kalınlığı o dönemin arşını ite otuz arşın idi. Yeryüzündeki uzunluğu beşyüz arşın, eni elli arşın idi. Hızır (as) eliyle onu düzeltti, o da düzeliverdi. Bunu da es-Sa'lebt "el-Arâ-is" adlı eserinde zikretmiştir.

Bunun üzerine Musa, Hızır'a: "Dikseydin elbet buna karşılık bir ücret alırdın" yani yiyeceğin bir yemek alırdın, dedi.

İşte bu, evliyanın kerametine bir delildir. Aynı şekilde bu hususta Hızır (as)ın halleriyle ilgili olarak anlatılan bütün hususlar olağanüstü işlerdendir. El betteki bunları keramet kabul edişimiz, onun bir peygamber değil bir veli olduğunu kabul etmemiz halinde söz konusu olur.

Yüce Allah'ın: "Ben bunları kendiliğimden yapmadım" (82. âyet) buyruğu onun nebi olduğuna ve ona diğer peygamberlere vahyolunduğu gibi teklif ve ahkâm vahyedildiğine delil teşkil etmektedir. Şu kadar var ki o bir ra-sûl değildi.

Doğruyu en iyi bilen Allah'tır. [\[208\]](#)

8- Yıkılmaya Yüz Tutmuş Yerlerden Geçmek:

İnsana düşen yıkılmasından korkulan, yana doğru kaymış herhangi bir duvarın akında oturmamaktır. Aksine böyle bir yerden geçecek olursa çabucak geçmelidir, Çünkü, Peygamber (sav)ın hadisinde şöyle buyurulmuştur: "Sizden herhangi bir kimse yıkılmaya yüz tutmuş bir ttrbâlîn yanından geçecek olursa

oradan hızlı yürüyüp geçsin." [\[209\]](#)

Ebu Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm der ki; Ebu Ubeyde şöyle derdi: Tırbâi manastıra ve yüksekçe binaya benzeyen, Acemlerin gözetleme yerlerini andıran benzer bir yerdir (kule) Cerir der ki:

"Zayıflıktan damarları görünen, onu kapıp istediği yere götürdü, Sanki o bir tırbal üzerinde oturdu."

"es-Sıkah"da şöyle denilmektedir; Tırbâi, duvarın yüksekçe bölümü, dağın uçurum kenarlarındaki büyükçe kaya demektir. Şam bölgesinin tarabîlî (tırba'lîn çoğulu) oranın manastırları demektir. Küçük abdest bozarken belini yukarı doğru yükseltmesini anlatmak üzere de; denilir. [\[210\]](#)

9- Evliyanın Kerametleri:

Sabit haberlerin ve mütevâtir âyetlerin delâleti üzere evliyanın kerametleri sabittir. Kerametleri ya inkarcı bir bidatçı yahut haktan sapmış bir fasık-tan başkası inkâr etmez. Yüce Allah'ın -bundan önce geçtiği üzere- Meryem ile ilgili olarak haber vermiş olduğu yaz ayındaki kış meyveleri, kış ayında yaz meyvelerinin yanında bulunması, kendisinin emir vermesi üzere kurumuş olan hurma ağacının meyve verivermesi gibi -ki Meryem konu ile ilgili görüş ayrılıkları bulunmakla birlikte peygamber değildir.- Yine Hızır (as) vasıtası ile meydana gelen geminin delinmesi, çocuğun öldürülmesi, duvarın onanıp düzeltilmesi de kerametlere delildir.

Kimi ilim adamı der ki: Hızır hakkında peygamberdir demek caiz değildir. Çünkü ahad haberlere dayanarak birisinin peygamber olduğunu söylemek caiz değildir. Bilhassa te'vil edilme ihtimali olmayacak şekilde tevatür ile, ümmetin icma'ı ile, Peygamber (sav)ın: "Benden sonra peygamber yoktur" [\[211\]](#) hadisi rivayet edilmiş bulunmaktadır. Yüce Allah da: "Vepeygamberlerin sonuncusudur" (el-Ahzab, 33/40) diye buyurmaktadır. Hızır ve İlyas ise bu keramet ile birlikte hayattadırlar. O bakımdan ikisinin de peygamber olmamaları gerekir. Çünkü peygamber olsalardı, bizim peygamberimizden sonra bir peygamber olması gerekirdi. Ancak İsa (as)ın ondan sonra ineceğine dair hadislerde delilin ortada olması dolayısıyla o, bundan müstesnadır.

Derim ki: Hızır da -önceden geçtiği üzere- bir nebi idi. Bizim peygamberimizden sonra elbette bir nebi gelmeyecektir. Bu ela ondan sonra hiçbir kimse nübüvvet İddiasında (doğru olarak) bulunmayacaktır, demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[212\]](#)

10 Veli, Veli Olduğunu Bilebilir mi?

Veli olan bir kimsenin kendisinin veli olup olmadığını bilmesinin mümkün olup olmadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Bir görüşe göre kendisinin veli olduğunu bilemez. Onun vasıtasıyla meydana gelecek olağanüstü olaylar, korku ve dininde fitneye düşüp ayağının kayma ihtimali bulunan bir husus olarak değerlendirmesi gerekir. Çünkü bunun ayağını kaydıracak bir husus yahut onun için bir istidrâc olup olmadığından emin olamaz.

es-Serrî (es-Sakatî)den şöyle dediği nakledilmektedir: Bir kimse bir bahçeye girse, her bir ağacın tepesinden bir kuş gayet anlaşılır bir lisanla onunla konuşarak: Ey Allah'ın velisi selam olsun sana, dese bu işin ayağının kaydırılacağı bir husus olduğundan korkmayacak olursa, hiç şüphesiz bu husus sebebiyle onun ayağı kaymış olur. Çünkü kendisinin bir veli olduğunu bilecek olsaydı, korkmasına gerek kalmaz ve kendisini emniyette hissederdi. Halbuki velinin şartlarından birisi ise (ölüm halinde) meleklerin onun üzerine ineceği vakte kadar havf (korku) halini sürdürmesidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "... Melekler üzerlerine: Korkmayın, üzülmeyin ve size uad olunan cennetle sevinin, diye inerler." (Fussilet, 41/30)

Diğer taraftan veli dünyadan saadet ile ayrılacağı takdir edilmiş olan kimsedir. Akıbetler ise örtülüdür. Hiçbir kimse ecelinin bu şekilde bitip bitmeyeceğini bilemez. İşte bundan dolayı Peygamber (sav): "Ameller ancak hatimelerle (dünyadan son ayrılış haliyle)dir"[213] diye buyurmuştur.

İkinci görüşe göre velinin kendisinin veli olduğunu bilmesi mümkündür. Nitekim, Peygamber (sav)in veli olduğunu bilmesi mümkündür. O halde başkasının kendisinin Allah'ın velisi olduğunu bilmesinin mümkün olacağında görüş ayrılığı da yoktur. Bundan dolayı velinin kendisinin veli olduğunu bilmesi mümkün kabul edilmelidir.

Peygamber (sav) ashabı arasından Aşere-i Mübeşşere'nin durumlarını haber vererek cennetliklerden olduklarını bildirmiştir. Ancak bu onların havf (korku)larını ortadan kaldırmamıştır. Aksine yüce Allah'ı daha bir ta'zîm ediyorlar, daha çok korkuyorlar ve heybet duyuyorlardı. Aşere-i Mübeşşere için bu mümkün olduğuna, bunu bilmeleri de kendilerini havfın sınırlarının dışına çıkarmadığına göre başkaları da böyledir.

Şîblî şöyle derdi: Ben bu cihetin emanıyım. O vefat edip de defnedildikten sonra aynı gün Deylemliler, Dicle'yi aştılar, karşı tarafa geçtiler, Bağdat'ı istila ettiler. İnsanlar: Birisi Şîblî'nin ölümü, diğeri ise; Deylemlilerin Dicle'nin karşı kıyısına geçmeleri karşı karşıya kaldığımız iki musibettir, derlerdi.

Bunun bir istidrâc olma ihtimali vardır, denilemez. Çünkü böyle bir şey caiz olsa peygamberin kendisinin nebt olduğunu ve Allah'ın velisi olduğunu da bilmemesi mümkün kabul edilmelidir. Çünkü bu bir istidrâc olabilir. Böyle bir şey - mucizeleri iptal anlamına geleceğinden- caiz olmadığına göre bu da caiz (mümkün) değildir. Çünkü bunu kabul etmek kerametleri de iptai etmek olur. Bel'âm vasıtası İle kerametlerin ortaya çıkıp bundan sonra da -yüce Allah'ın: "O da onlardan sıyrılıp, çıktı" (el-A'raf, 7/175) buyruğu dolayısıyla dinden sıyrılmasına dair- gelen rivayetlere gelince; bir defa bu âyet-i kerimede onun veli olduğu sonra da veliliğin ondan, sıyrılıp alındığına dair bir ifade yoktur. Onun keramete benzer şeyler gösterdiğine dair yapılan nakillere gelince, bunlar ahad haberlerdir. Kesin bilgi sahibi olmayı gerektiren ifadeler değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Keramet ile mucize arasındaki farka gelince, kerametın şartlarından birisi gizii tutulmasıdır. Mucizenin şartlarından birisi ise açığa çıkarılmasıdır.

Bir görüşe göre keramet ortada bir iddia olmaksızın görülen haldir. Mucize ise peygamberlerin peygamberlik davası ile birlikte çıkan bir haldir. Onlardan peygamberliklerine dair delil istenir ve bunun akabinde mucize ortaya çıkar. Bu kitabımızın mukaddimesinde mucizenin şartlarına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Hiçbir ortağı bulunmayan bir ve tek olan yüce Allah'a hamd u senalar olsun.

Kerametlerin sabit olduğuna delil teşkil edecek mahiyette varid olmuş hadislere gelince: Bunlardan birisi Buhârî'nin kaydettiği, Ebu Hureyre'den gelen bir rivayettir. Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sav) on kişilik bir seriy-ye'yi (düşmanı) gözetlemek üzere gönderdi. Onların başlarında Ömer b. el-Hattab (ra)ın oğlu, Âsım'ın dedesi olan Âsım b. Sabit el-Ensârî'yi^[214] emir tayin etti. Uşfân ile Mekke arasında bir yer olan el-Hed'e'ye kadar yol aldılar.

Orada bulundukları bir sırada Lihyânoğulları diye anılan Huzeyllilerden bir takım kimselere kendilerinden süz edildi. Lihyânoğulları hepsi de iyi ok atıcısı olan ikiyüz kişi dolaylarında bir süvari birliği ile üzerlerine gittiler, izlerini takip ettiler. Sonunda (seriyyedekilerin) Medine'den azsk olarak beraberlerinde aldıkları, yedikleri hurma artıklarını buldukları bir yere kadar gittiler. Bunun üzerine: Bu Yesrib hurmasıdır, diyerek izlerini takip etmeye devam etteler. Âsım ve beraberindekiler onları görünce Fedfed diye bilinen yüksekçe bir tepeye sığındılar. Gelen süvariler etraflarını kuşattı ve onlara; İnin, bize teslim olun. Sizden hiçbir kimseyi öldürmeyeceğimize dair söz ve teminat veriyoruz, yemin ediyoruz, dediler. Seriiyenin kumandanı Âsım b. Sabit dedi ki: Allah'a yemin ederim ki ben bugün bir kâfirin himayesine sığınarak buradan inmeyeceğim.

Allah'ım sen bizim durumumuzu peygamberine haber ver. Lihyanoğullarından olan okçular, ok atmaya başladılar ve yedi ok ile Asım'ı öldürdüler. Onlardan üç kişi söz ve ahidlerine güvenerek indiler. Bu üç, kişi ensardan olan Hubeyb, İbnu'd-Desinne ve bir başka kişi idi. Onları ellerine geçirdikten sonra yaylarının kirişlerini çözüp, onları bağladılar. Üçüncü kişi: tşte bu, verilen sözü bozan ilk harekettir. Allah'a yemin ederim, ben sizinle birlikte olmam. -Şehid edilenleri kastederek- Bunlar bana örnektir, dedi. Beraberlerinde götürmek üzere, onu çekip sürüklemek istedilerse de kabul etmedi ve sonunda onu da öldürdüler.

Hubeyb ve İbnu'd-Desinne'yi beraberlerinde götürdüler ve Bedir vakasından sonra bunları Mekke'de sattılar. Hubeyb'i, Haris b. Âmir b. Nevfel b. Abdimenafogulları satın aldı. Bedir günü Haris b. Amir'i öldüren, Hubeyb idi. Hubeyb yanlarında esir kaldı.

Ubeydullah b. İyad'ın dediğine göre, Haris'in kızı kendisine şunu anlatmış: "Onu (öldürmek üzere) karar verdikleri için Haris'in kızıdan (etek) tra-şı olmak üzere bir ustura istedi, O da bu usturayı ona verdi. Farkında olmadığım bir sırada, onun yanına gitmiş bulunan oğlumu aldı. Kadın dedi ki: Ustura elinde bulunduğu halde oğlumu baldırının üstünde oturtmuş olduğunu gördüm. Öyle bir dehşete kapıldım ki korktuğumu Hubeyb de yüzümden anlamıştı. Onu öldüreceğimden mi korkuyorsun? Asla böyle bir şey yapacak değilim, dedi. Haris'in kızı der ki: Allah'a yemin ederim, Hubeyb'ten daha hayırlı hiçbir esir görmüş değilim. Allah'a yemin ederim, bir gün elinde bir üzüm salkımı bulunduğunu ve ondan yemekte olduğunu gördüm. Bu sırada kendisi zincirlere bağlı idi ve Mekke'de de meyva namına bir şey yoktu. Haris'in kızı derdi ki: Hiç şüphesiz o yüce Allah'ın Hubeyb'e gönderdiği bir rızıktı. Hubeyb'i öldürmek üzere onu Harem'in dışına çıkarttıkları vakit, Hubeyb onlara: Bırakın iki rek'at namaz kılayım, dedi. İki rek'at namaz klimasına müsaade ettiler, Sonra dedi ki: Eğer benim ölümünden korktuğumu zannetmeyecek olsaydınız daha da kıldardım.

Sonra şöyle dua etti: "Allah'ım onların hepsini tek tek tesbit etmişsindir. Onların herbirisini layık olduğu şekliyle arka arkaya öldür. Onlardan geriye kimseyi bırakma." Daha sonra da dedi ki:

"Müslüman olarak öldürüldükten sonra aldırış etmem,

Allah yolunda hangi yanıma düşüp öldüğüme.

Bu ölüm Allah için olmuşsa eğer, dilerse O;

Azaları parça parça edilmiş bir vücudun eklemlerini mübarek kılar."

Harisoğulları -sonra- onu öldürdüler.

Bu şekilde idam edilen herbir müslüman için iki rek'at namaz kılma sünnetini ilk başlatan Hubeyb oldu.

Yüce Allah öldürüldüğü günü Âsım'ın duasını kabul buyurdu. Peygamber (sav) ve ashabına onların durumları ve karşı karşıya kaldıkları haller haber verildi.

Âsım'ın Öldürüldüğü kendilerine haber verilen Kureyş kâfirlerinden bazıları ona ait olduğunu bilecekleri vücudundan bir parça getirsinler diye bir takım şâhıslar gönderdiler. Çünkü Âsım, Bedir günü onların ileri gelenlerinden birisini öldürmüştü. Yüce Allah Âsım'ın üzerine adeta bîr gölge, bir bulut gibi eşek arısı sürüsü gönderdi ve arılar Kureyş'in gönderdikleri adamlara karşı Âsım'ı korudular, onun etinden bir parça kesme imkânını bul ama -dılar. [\[215\]](#)

İbn İshâk bu kıssa ile ilgili olarak der ki: Âsım b. Sabit öldürüldüğünde Kuzeyli iler, Sa'd b. Şubeydin kızı Sülâfe'ye salmak maksadıyla onun başını almak istediler. Çünkü Sülâfe'nin, Uhud'da iki oğlu öldürülünce; eğer onun başını eline geçirecek olursa kafatası ile şarap içeceğine dair adak adamıştı. Aneak gönderilen arılar onun kafasını almalarına imkan vermemişti.

Bu arılar onlara engel olunca kendi aralarında: Akşam oluncaya kadar ona ilişmeyin, dediler. Akşam olunca arılar yanından uzaklaşacak, biz de kafasını alırız. Daha sonra yüce Allah vadide bir sel baskını gönderdi, bu sel Âsım'ı alıp gitti. Âsım yüce Allah'a hiçbir müşrike el cleğdirmemek ve hayatta kaldığı sürece hiçbir müşrikin kendisine elinin dokunmasına imkân vermemek üzere süz vermişti. Yüce Allah da hayatında kabul etmediği bu işi vefatından suma da engelledi.

Rasûluüah (sav)ın tek başına gözcü olarak gönderdiği Amr b. Ümeyye ed-Damîden şöyle dediği nakledilmektedir: Hubeyb'in idam edildiği dar ağacının yanına vardım, üzerine çıktım. Bununla birlikte çevredeki gözcülerden korkuyordum, hemen onu çözdüm, yere düştü. Sonra aşağı indim, bir süre bekledim. Ona doğru baktım, adeta yer onu yutmuştu.

Bir başka rivayette şöyle denilmektedir: Şu ana kadar biz Hubeyb'in cesedinin ne olduğunu bilmiyoruz. Bunu Beyhakî zikretmiştir. [\[216\]](#)

11-Velilik Mal-Mülk Sahibi Olmaya Engel midir?

Veli olan bir kimsenin kendisi ile malını ve bakmakla yükümlü olduğu ço-luk-çocuğunu koruyacağı şekilde mal-mülk sahibi olması kabul edilmeyecek bir şey değildir. Hem veli, hem de fazilet sahibi olmakla birlikte Ashab-ı Ki-ram'ın mallarının bulunmuş olması bize yeterlidir. Onlar başkalarına karşı delildir. Müslim'in, Sahih'indeki rivayete göre Ebu Hureyre, Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Bir adam geniş düzlük bir arazide bulunuyorken, bir bulut içerisinde: Filanın bahçesini sula! diye bir ses işitti.

Bunun üzerine bu bulut o tarafa doğru çekildi ve sularını kara taşlık bir yere boşalttı. Oradaki su yataklarından birisi bu suyun tamamını içine aldı. Adam bu suyu takip etti. Elindeki çapası ile suyu bir tarafa doğru yönlendiren, bahçesinde dikilmiş bir adam gördü. Ey Allah'ın kulu, dedi, senin adın ne? Adam, bu soruyu soranın bulutta işitmiş olduğu sesin zikrettiği ismi vererek filandır, dedi. Sonra da soruyu sorana: Ey Allah'ın kulu, benim adımla ne diye sordun!" deyince, şu cevabı verdi: Ben şu .suyu akıtan bulut içerisinde senin adını zikrederek filanın bahçesini sula, diyen bir ses işittim. Sen bu bahçeyi (mahsulünü) ne yapıyorsun!" Adam dedi ki: Madem böyle diyorsun, sana söyleyeyim. Ben bu bahçeden aldığım mahsule bakarım, üçte birini sadaka olarak veririm. Üçte birini ben ve geçindirmekle yükümlü olduğum ço-luk-çocuğumla yeriz. Geri kalan üçte birini tekrar bu bahçeye (tohum olarak) geri iade ederim." Bir rivayette de şöyle denilmektedir: "Üçte birini yoksullara, dilencilere ve yolculara ayırırım."[\[217\]](#) Derim ki: Peygamber (sav)mn şu hadisi buna aykırı değildir: "Sizler gelir getirecek mal-mülk, ticaret edinmeyiniz. O takdirde dünyaya meyledersiniz." Bu hadisi Tircizî, İbn Mes'ud'dan gelen rivayet yoluyla kaydetmiş olup hakkında: İlasen bir hadistir, demiştir.a) Bu hadis, daha çok mal ile başkalarına karşı öğünmek, daha çok nimetlere gömülmek ve dünyanın süs ve güzellikleriyle daha çok yararlanmak isteyen kimseler hakkında yorumlanır. Çeşitli gelir kaynaklarını, dinini ve geçindirmekle yükümlü olduğu kimseleri korumak, geçim sağlamak maksadıyla edinen kimselere gelince; bu niyetle geçim kaynaklarına sahip olmak, en faziletli amellerdendir. Bu gibi mallar da en faziletli mallardandır. Peygamber (sav)da şöyle buyurmuştur: "Salih olan mal, salih olan kişiye ne güzel de yakışır."[\[218\]](#) İnsanlar, evliyanın kerametleri ile ilgili çokça söz söylemişlerdir. Bizim burada açıkladıklarımız yeterlidir. Doğru yolu izleme başarısını veren Allah'tır. [\[219\]](#)

12- İcare Akdinin Hükümü:

Yüce Allah'ın: "Dileseydin elbet buna karşılık bîr ücret alırdın" buyruğunda icare akdinin caiz olduğuna ve sahih oluşuna delil vardır. İcare ileride yüce Allah'ın izniyle el-Kasas Sûresi'nde (28/23-28.âyetler, 12. başlık ve devamında) da geleceği üzere peygamberlerin ve velilerin sünnetidir.

Cumhur; Elbette... ücret alırdın" diye okurken Ebu Amr diye okumuştur. Bu da İbn Mes'ud, el-Hasen ve Katâde'nin okuyuşudur. Her iki okuyuş aynı kökten gelen, aynı anlamda iki ayrı söyleyiştir. Bu da; "Tabi oldu, takva sahibi oldu"

demeye benzer.

Bazı kıraat alimleri "zel" harfini "te"ye idğam ederken, bazıları da idğam etmemişlerdir.

Ubey b. Ka'b'ın naklettiği hadiste; "Dileseydin, sana ücret vermelerini isteyebilirdin" denilmektedir,

Bu ifade Musa (as) tarafından itiraz olsun diye değil, teklif suretinde bir soru şeklinde söylenmiştir. Bunun üzerine Hızır, ona: "Dedi ki: İşte bu" senin kendin için koşmuş olduğun şart gereğince "ayrılışımdır." Onun "benimle senin" ifadelerini tekrarlayarak "ikimizin" demeyişi te'kid manasını ihtiva etsin diyedir. Sibeveyh der ki: Nitekim, Allah benden ve senden kim yalanaysa onu rezÜ etsin, sözünün bizden kim yalancıysa... anlamında kullanılması da böyledir.

İbn Abbas der ki: Gemide ve çocuk hakkında Musa'nın söyledikleri Allah içindi. Duvar ile ilgili olarak söylediği sözler ise bir kısım dünyalığa talip olmak maksadıyla kendisi içindi. İşte ayrılışın sebebi bu olmuştur.

Vehb b. Münebbih der ki: Bu duvarın yüksekliği altıyüz arşın idi. [\[220\]](#)

13- Yapılan İşlerin Akıbeti:

"Dayanamadığın şeylerin iç yüzünü sana haber vereyim" buyruğunda geçen "te'vil: işin iç yüzünü bildirmek" bir şeyin sonu, akıbeti demektir. Yani ona: Ben sana yaptıklarımı, ne diye yaptığımı haber vereyim, dedi.

Musa ile Hızır (İkisine de selâm olsun)ın başından geçen olaylar Üe ilgili bu âyetlerin tefsiri hakkında denildi ki: Bunlar bir taraftan Musa <as>a karşı bir delildi, bir taraftan da onun bu tutumunun hayret edilecek olduğunu ifade eder. Şöyle ki; Geminin delinmesine tepki gösterince ona şöyle seslenildi: Ey Musa, sen o sandukada denize atılmış iken ne haldeydin, şimdi bu tedbirin ne oluyor? Çocuğun öldürülmesini tepkiyle karşılayınca ona şöyle denildi: Sen Kıpti'ye bir yumruk vurup onu öldürürken nerdeydin? Senin bu tepkin ne oluyor? Duvarın doğrultulupvermesine karşı çıkınca da ona şöyle seslenildi: Senin Şuayb'ın kızları yerine kuyunun üzerindeki taşı ücretsiz olarak kaldırman neydi? Buna niye itiraz ediyorsun? [\[221\]](#)

79. "O gemi denizde çalışan yoksullarındı. Ben onu kusurlu yapmak istedim. Çünkü arkalarında her (sağlam) gemiyi zorla gasbe-den bir hükümdar vardı.

80. "Erkek çocuğa gelince, annesi de, babası da mü'min kimselerdi. Bunun anne-babasına azgınlık ve nankörlük ederek onları sıkıntıya sokmasından endişe ettik.

81. "Bu bakımdan, Babbinin onlara bunun yerine daha temiz ve hayırlısını ve

daha merhametlisini vermesini diledik.

82. "O duvara gelince; şehirdeki iki yetim erkek çocuğundu. Altında da onlara ait bir define vardı. Babaları salih bir kimseydi. Bu sebeble, Rabbin ikisinin de rüştlerine ermelerini ve -Rabbinden bir rahmet olmak üzere- definelerini çıkarmalarını diledi. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte senin tahammül gösteremediğin şeylerin İç yüzü budur."

"O gemi denizde çalışan yoksullarındı" buyruğunu: "Miskin (yoksul) fakirden daha iyt durumdadır" diyenler bu görüşlerine delil göstermişlerdir. Bu anlamdaki açıklamalar yeteri kadar et-Tevbe Sûresi'nde (9/60. âyet, 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

Şöyle de denilmiştir: Bunlar aslında ticaretle uğraşan kimselerdi. Fakat az bir malla denizin ortasında yolculuk yaptıkları ve belli bir duruma karşı kendilerini korumaktan yana zayıf düşmüş oldukları için, onlar hakkında "miskinler (yoksullar) tabiri kullanılmıştır. Zira içinde bulundukları bu hat sebebiyle onlar şefkate muhtaç kimselerdi, Bu açıklama senin dehşete yahut zor bir duruma düşmüş, zengin bir kimseye: Miskin (zavallı) demene benzer.

Ka'b ve başkaları derler kî: Bu gemi on tane yoksul kardeşe babalarından miras kalmıştı. Bunların beşi kötürüm, beşi de denizde çalışıyorlardı,

Şöyle de denilmiştir: Bunlar yedi kişi idiler. Bunların her birisinin ötekinden farklı bir kötürümlüğü vardı. en-Nekkâş bunların sakatlıklarının adını da zikretmektedir. Bunlardan çalışanlardan birisi cüzzamlı, diğerinin bir gözü kör, üçüncüleri topal, dördüncülerinin hayaları şişkin, beşincileri ve aynı zamanda en küçükleri olanları hiçbir şekilde ateşi düşmeyen devamlı hummalı birisi idi. Çalışamayan beş kişiye gelince, bunların birisi kör, birisi sağır, birisi dilsiz, birisi yatalak, diğeri de deli idi. Çalıştıkları deniz de Fars ve Rum ülkeleri arasında bir denizdi. Bunları es-Sa'Iebî nak[etmiştir.

Bazıları 'Yoksullar" anlamına gelen "mesakin" kelimesini "sin" harfini şeddeli olarak; diye okumuşlardır. Bu hususta görüş ayrılığı vardır. Bunun gemi tayfaları anlamına geldiği söylenmiştir. Çünkü "messâk" geminin dümenini tutan kimseye denilir. Bütün gemi hizmetleri için elverişli ve uygundur. O bakımdan hepsine birden "messâkîn" adı verilmiştir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: "Messâkîn" (deri demek olan) meşk tabak I ayıcılığı işiyle uğraşanlar, demektir.

Ancak daha güçlü delile dayanan okuyuş şekli "miskin" kelimesinin çoğulu olarak "mesâkîn: yoksullar" okuyuşudur. Bunun da anlamı şudur: Gemi kendilerine şefkat duyulması gereken zayıf, güçsüz bir topluluğa ait idi.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. "Ben onu kusurlu yapmak istedim." Onu ayıplı kılmak istedim, "O şeyi ayıplı, kusurlu kıldım" demektir. Kusurlu olan şeye de; ile denilir.

"Çünkü arkalarında her (sağlam) gemiyi zorla gasbeden bir hükümdar vardı" {diye meali verilen) bu buyruğu İbn Abbas ve İbn Cübeyr "Sağlam" kelimesi ziyadesiyle okumuşlardır. Aynı şekilde İbn Abbas ve Osman b. Affan'ın da; "Sağlam, kusursuz" ilavesiyle okudukları nakledilmiştir.

kelimesi asıl anlamı itibariyle: "Arkasında" demektir. Bazı müfessirler derler ki: Bu hükümdar onların arkalarında idi ve ona döneceklerdi. Çoğunluk ise bu kelimenin orada gidecekleri yerde, Önlerinde anlamında olduğunu kabul etmektedirler. İbn Abbas ve İbn Cübeyr'in bunu:

"Onların önlerinde sağlam her bir gemiyi gasbederek alan bir hükümdar vardı" şeklindeki kıraatleri bunu desteklemektedir,

İbn Atiyye der ki: "Arkalarında" kelimesi kanaatimce asıl manası üzeredir. Çünkü bu gibi lafızlar zaman göz önünde bulundurularak kullanılır. Şöyle ki: Daha önceden meydana gelmiş, var olmuş olan bir olay, emam (ön, ön-ce)dir. Ondan sonra gelen olay ise arkadır, o da geriye kalan demektir. Bu ise ilk anda anlaşılan manadan farklı bir manadır. Bundan dolayı bu gibi lafızları geçtikleri yerde iyice düşünecek olursak bu kaidenin sürekli uygulama alanı bulunduğunu görebiliriz. Buna göre bu âyet-i kerimenin manası şudur: Bunların yaptıkları bu işlerinden sonra zaman itibariyle bu hükümdarın gasb etmesi olayı gelir. "Önlerinde" diye okuyanlar ise bununla mekânı kastetmişlerdir. Yani sanki onlar belli bir yere gidiyorlarmış (ve orada bu gasb olayı cereyan edecekmiş) gibi bir manaya gelir, Peygamber (sav)ın: "Namaz önündedir (ileride kılınacaktır)"[222] hadisinde de mekân itibariyle önü kastetmektedir. Yoksa unların içinde bulundukları (ve bu sözün söylendiği) o vakit zaman itibariyle namazın önünde (öncesinde) idi, Bu açıklamayı iyice düşününüz. Böyle bir açıklama bu konudaki lafız karışıklıklarından yana rahata kavuşturur, Taberî'nin Kitab'ında Katadî'den "arkalarında... bîr hükümdar vardı" buyruğu ile ilgili olarak şöyle dediği nakledilmektedir: Bu, önlerinde demektir. Nitekim yüce Allah'ın: "Arkalarında cehennem vardır. "(el-Câsiye, 45/10) Halbuki cehennem onların önlerinde bulunmaktadır. Bu açıklama sağlıklı bir açıklama değildir. Esasen bu el-Hasen b. el-Hasen'in kızmasına sebep teşkil eden Arapçanın fesahatine uygun olmayan açıklama şekilleridir. Bunu ez-Zeccâc söylemiştir.

Derim ki: Bu imamın tercih ettiği bu görüşü daha önceden İbn Arafe de ifade etmiştir, el-Herevî der ki: İbn Arafe dedi ki: Kişi soruyor: İleride önünde olduğu halde nasıl olur da "arkasından" demektir? Ebu Ubeyd ile Ebu Ali Kutrub'un

iddialarına göre bu kelime ezdad (zıd anlamlılardandır. Ve burada "verâ (arka)" "kuddâm (ön)" anlamındadır. Ancak bu bir sonuç vermez. Çünkü "emâm" kelimesinin "vera" kelimesinin zıddı olması zaman ile ilgili anlatımlarda uygun düşmektedir. Mesela bir adam Receb ayında, Ramazan ayında gerçekleştirmek üzere sana bir vaatte bulunacak olur da sonra da: "Daha senin arkanda -önünde olsa dahi- Şa'ban da vardır" diyecek ol!sa bu uygun bir ifadedir. Çünkü Şa'ban, Ramazan ayına yakınlaştırıcı ve Recebin yerine geçen bir zamandır. Bu görüşe aynı şekilde ei-Kûşeyrî de işaret etmiş ve şöyle demiştir: Bu ifade vakitler, zamanlar ile ilgili bu şekilde kullanılabilir. Yoksa mekân itibariyle senin arkanda bulunan bir kişi hakkında; önündedir denilmez. ei-Ferrâ der ki: Ondan başkaları bunu caiz kabul etmişlerdir.^[223] Gemide bulunanlar bu hükümdarın durumunu bitmiyorlardı. Yüce Allah bu durumu Hızır'a bildirince o da gemide böyle bir kusur meydana getirdi. Bunu ez-Zeccac da nakletmektedir, el-Maverdî der ki: "Verâ" kelimesinin "emam" kelimesi yerine kullanılması hususunda Arap dilbilginlerinin üç ayrı görüşü vardır:

1-Her durum ve her mekânda kullanılması mümkündür, zıt anlamlı kelimelerdendir. Nitekim Allah: "Arkalarında (verâ) cehennem vardır." (el-Câsiye, 45/10) buyruğunda: "Önlerinde" anlamındadır. Şair şöyle demektedir: "Mervânoğulları benim dinleyip itaat edeceğimi mi umar? Hem benim kavmim Tfemim'dir ve uçsuz bucaksız çöller de arkam (verâ)dadır."

Bununla: Ünümde demek istemiştir.

2- Verâ kelimesi zaman ile ilgili anlatımlarda emam (ön) yerine kullanılır. Çünkü insan bu zamanları aşır geçerek ve onun arkasında kalmış olurlar. Başka yerde bu şekilde kullanımı mümkün değildir.

3- Karşılıklı ve biri diğerinin arkasında bulunan, yüzü arkası bulunmayan iki taşta olduğu gibi cisimlerde kullanılabilir, başkaları hakkında kullanılamaz. Bu Ali b. İsa'nın görüşüdür.

Sözü edilen hükümdarın ismi hakkında farklı görüşler vardır. Adının Huded b, Buded olduğu söylendiği gibi el-Cdendî olduğu da söylenmiştir ki bunu da es-Süheyli ifade etmiştir. Buhârî gasb yoluyla herbir gemiyi alan bu hükümdarın adını zikrederek bu kişi Huded b. Buded idi, demektedir.^[224] Öldürülen çocuğun adı ise Ceysur'du. Biz adını Yezid el-Mervezî'nin rivayetinden el-Camî'de böylece kaydettik. Bundan başka bir rivayette ise -ha harfi ile Haysûr'dır. Bende kitabın haşiyesinde üçüncü bir rivayet daha vardır ki o da Haysûn'dur.^[225] Bu hükümdar güzel ve iyi olan herbir gemiyi gasbedip müsadere ediyordu. İşte Hızır'ın bu gemiyi kusurlu kılıp, delmesinin sebebi

budur.

Bu uygulamadan, maslahatın yönü muhakkak olarak bilindiği takdirde me-sâlih ile amel edilebileceğine dair bir fikhî hüküm anlaşılmaktadır. Aynı şekilde bir bölümünü ifsad etmek suretiyle malın tamamını ıslah etmenin caiz olduğu da anlaşılmaktadır ki; az önce geçmiş bulunmaktadır.

Müslim'in, Sahîh'inde geminin delinmesindeki hikmet şu sözlerle açıklanmaktadır: Nihayet karşılıksız olarak gemileri gasb eden kişi gelince onun delinmiş olduğunu gördü ve ona ilişmeden geçip, gitti. Sonra da bir tahta parçasıyla onu düzelttiler...[\[226\]](#)

Bu kıssadan zorluk ve sıkıntılara sabretmenin teşvik edildiği anlaşılmaktadır. Böyle hoşlanılmayan bu gibi hallerin kapsamında nice faydalar vardır. Nitekim yüce Allah'ın: "Bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur" (el-Bakara, 2/216) buyruğunun anlamı da budur.

"Erkek çocuğa gelince annesi, babası da mü'min kimselerdi" buyruğu ile ilgili olarak sahih hadiste şöyle denilmektedir: "Bu çocuk hakkında mühür basıldığı zaman o kâfir olarak mühürlenmişti" denilmektedir.[\[227\]](#)

Bu İfadenin zahiri onun baliğ olmadığı görüşünü desteklemektedir. Bununla birlikte baliğ olmakla beraber ona dair verilmiş bir haber olma ihtimali de vardır, daha önce geçmiş bulunmaktadır.

"Bunun anne-babasına azgınlık ve nankörlük ederek, onları sıkıntıya sokmasından endişe ettik" buyruğu ile ilgili olarak; bu sözlerin Hızır (as)'ın sözleri olduğu söylenmiştir. İfadelerin akışı da buna tanıklık etmektedir. Pek çok müfessir de bu görüştedir. Yani bizler bu çocuğun azgınlık ve nankörlük ederek, -anne-babasını zorluğa ve sıkıntılara düşürmesinden korktuk. Yüce Allah bu gibi hal ve maksatlarla insanları öldürmek hususunda içtihatla bulunmayı ona mubah kılmıştı.

Bu buyrukların yüce Allah'ın buyrukları olduğu ve Hızır'ın da onun buyruğunu ifadelendirmiş olduğu da söylenmiştir. Taberî der ki: Bu ("endişe ettik" ifadesi) "Bildik" demektir. İbn Abbas da böyle demiş ve: Bildik demektir, diye açıklamıştır, Bu ise yüce Allah'ın: "Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarlarsa" (el-Bakara, 2/229) buyruğunda bilmeyi "havf (korkmak)" diye ifadelendirmesine benzetmektedir,

Ubeyy'in: "Rabbin...bildi" diye okumuş olduğu rivayet edilmiştir

Buradaki "endişe (haşyet)" in mekruh görmek, hoşlanmamak anlamına geldiği de söylenmiştir. Mesela birbirleriyle kavga ederler korkusuyla, onları birbirinden ayırdım derken, bu işten hoşlanmadığım, istemediğim için bunu yaptım, demek istenir.

İbn Atiyye der ki: Bu yorumun en güçlü açıklaması -lafız buna uygun görülmemekle birlikte- ifadenin istiare olduğudur. Yani bu, yaratıkların ve muhatabların zannına göre böyledir: Eğer onlar o çocuğun halini bilmiş olsalardı anne ve babasını sıkıntıya sokacağından korkarlardı. İbn Mes'ud da; " Rabbin korktu" diye okumuştur ki burada istiare olduğu apaçıktır. Bu da Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah hakkında kullanılan "belki, olur ki, umulur ki" anlamındaki tabirlere benzemektedir.[\[228\]](#) Bütün bunlardaki umut-landırııcı ifadeler, beklentiler, korku ve endişe ihtimalleri, ey muhataplar- sizin kendi durumunuza göre dir.

Onları sıkıntıya sokmasından" buyruğu onlara zora koşmasından, ağır yükümlülüklerle karşı karşıya bırakmasından... endişe ettik, demektir. Yani onların çocuklarına karşı duydukları sevgi, arkasından gitmelerine sebep teşkil edecek, ikisi de sapacak ve onun dininin yolunu tutacaklardı, demektir.

"Bu bakımdan Rabbinüi onlara bunun yerine daha temiz... vermesini diledik" buyruğunda "bunun yerine" anlamındaki lafzını cumhur "be': harfini üstün, "dal" harfini de şeddeli okumuştur. Âsim ise "be" harfini sakın, "dal" harfini de şeddesiz okumuştur. Allah'ın unlanı bir evlat ihsan edip bağışlamasını diledik, demektir.

"Daha teiniz ve hayırlısını" buyruğu da daha teiniz bir dine sahip ve salah sahibi birisini vermesini diledik, demektir. Burada: "Yerine vermek, değiştirmek" fiili; şeklindeki kullanımı ile aynı manayadır. (Cumhurun okuyuşu birinci şekilden, Asım'ın okuyuşu da ikinci şekildedir.) Nitekim; " Mühlet verdi, indirdi"; fiillerinde ve benzerlerinde de durum böyledir.

"Ve daha merhametlisini" buyruğunu tbn Abbas "ha" harfini (sakın değil) ötreli olarak okumuştur. Şair der ki:

"Kendisinden yumuşaklık ve merhamet görülen Bir kıza nasıl zulmedilebilir!"

Diğerleri ise bu harfi sakın olarak okumuştur. Ru'be b. el-Accac'ın şu be-yitinde de böyle kullanılmıştır;

"Ey.rahmeti İdris'e indiren, Ve ey laneti tblis'e indiren."

Ebu Amr'dan ise farklı rivayetler gelmiştir.

"Merhamet" kelimesi", "Temiz ve hayırlı" kelimesine at-fedilmiştir. Sonundaki "eliP' te'nis içindir. Müzekkeri "elif'siz olarak; şeklinde gelir.

Burada "ruhm"ın "rahim (akrabalık bağı)" anlamına geldiği de söylenmiştir. İbn Abbas da bu buyruğu; "Akrabalık bağına daha bir gözetin"[\[229\]](#) diye okumuştur.

Aynı şekilde: "Daha temiz" yerine: şeklinde okumuştur.

İbn Cübeyr ve İbn Cüreyc'den nakledildiğine göre; o çocukları yerine o anne ve babaya bir kız çocuk verildi. el-Kelbî der ki: Bu kız çocukla peygamberlerden

birisi evlendi ve o kızın da bir peygamber oğlu oldu. Yüce Allah onun vasıtası ile ümmetlerden birisine hidâyet verdi. Katade, oniki peygamber doğurdu, demiştir. Yine İbn Cüreyc'ten nakledildiğine göre çocuğun annesi çocuk öldürüldüğü-günü müslüman olacak bir çocuğa hamile idi. Öldürülen ise kâfirdi. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre annesi bir kız çocuğu doğurdu. O da bir peygamber doğurdu.

Bir rivayette de yüce Allah o anne ve babaya o çocuklarının yerine yetmiş peygamber doğuran bir kız çocuğu verdi. Ca'fer b. Muhammed de bunu babasından nakletmiştir.

İlim adamlarımız derler ki: Bu uzak bir ihtimaldir. İsrailoğulları dışındaki ümmetler arasında pek çok peygamber gönderildiği bilinmemektedir. Bu kadın da İsrailoğullarından değildi,

Bu âyet-i kerimeden şu anlaşılmaktadır: Çocuklar her ne kadar insan ciğerinin bir parçası ise de onları yitirmek musibeti böylelikle hafifletilmiş olur. Esasen kaza ve kadere teslim olan kimsenin akıbeti aydınlıktır.

Katade der ki: O çocukları doğduğunda anne-babası sevinmişti. Öldürüldüğünde de onun için üzülmüşlerdi. Ama hayatta kalmış olsaydı, onların helak olmalarına sebep olacaktı. O bakımdan herkese düşen yüce Allah'ın kazasına rıza göstermektir. Şüphesiz ki yüce Allah'ın, mü'minler hakkındaki hoşlarına gitmeyen takdiri, sevdikleri şekildeki takdirlerinden onlar için daha hayırlıdır.

"O duvara gelince şehirdeki İki yetim erkek çocuğundu." Bu iki çocuk yaşça küçük idiler. Bunu onları ""yetim" olmakla nitelendirmiş olması karinesinden anlamaktayız. Bu çocukların adları Asram ve Surâyım idi. Peygamber (sav) da: "Baliğ olduktan sonra yetimlik söz konusu değildir"¹ diye buyurmuştur. Kuvvetli (zahir) olan görüş budur. Eğer yetim idilerse, onlara şefkat duymak anlamıyla baliğ olduktan sonra da yetimlik vasfını taşımaya devam etmeleri ihtimali de vardır.

İnsanlar hakkında yetimliğin babayı kaybetmek ile, onların dışındaki canılarda ise annenin kaybedilme siyi e söz konusu olacağına dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/83- âyet 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır,

"Şehirde (Medine)" buyruğu da kasabaya (el-karyeye) medine denilebileceğine delil vardır. "Ben diğer kasabaları (e!-kura) yiyen bir kasaba(ya hicret etmek) ile emrolundum."^[230] hadisinde de karye (kasaba) medîne (şehir) anlamında kullanılmıştır. Hicret hadisinde de: "Sen kimlere aitsin (kimlerdensin)" diye soruya muhatap olan adam, Mekke'yi kastederek: "Ben, medine ahalsindenim" demiştir.

"Altında da onlara ait bir define vardı." İnsanlar bu define hususunda farklı

görüşlere sahiptirler. İkrime ve Katade derler ki: Bu pek çok miktarda bir mal idi. Define (kenz) admdan anlaşılan budur. Çünkü kenz sözlükte bir araya toplanıp getirilmiş mal demektir. Buna dair açıklamalar da daha önceden (et-Tevbe, 9/34. âyet 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas der ki: Bu yerin altına gömülmüş bir sahifedeki bir bilgi idi. Yine ondan şöyle dediği nakledilmiştir: Bu üzerinde: Bismillahirrahmanirrahîm. Kadere iman eden kimsenin nasıl üzüldüğüne hayret ederim. Rızka iman eden kimsenin nasıl çalışıp didindiğine şaşarım. Ölümüne inanan bir kimsenin nasıl sevindiğine şaşarım. Hesaba inanan bir kimsenin nasıl gaflete düştüğüne şaşarım. Dünyaya ve dünyanın, dünyada yaşayanların hallerinin değişip durmasına inanan kimsenin, yine dünyaya rahat ve huzur içerisinde meyle-dişine şaşarım. Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, Muhammed Allah'ın Rasû-lüdür, yazılı, altından bir levha idi.

Buna yakın bir rivayet İkrime'den ve Ğufra'nın azatlı kölesi Ömer'den de rivayet edilmiştir. Ayrıca Osman b. Affan bunu Peygamber (sav)dan rivayet etmiştir.

"Babaları salih bir kimse İdi" lafzının zahirinden ve ilk olarak hatıra gelen manadan anlaşıldığına göre bu onların Öz, en yakın babalandır. Yedinci babaları olduğu da söylenmiştir. Bu Ca'fer b. Muhammed'in görüşüdür. Onuncu göbekten babalan olduğu da söylenmiştir. Bu atalarının salihliğinden söz edilmiyor olmakla birlikte, onun salihliği sebebiyle bu çocukları korunmuş idi. Bunun adı Kâşih'di. Bu açıklama Mukatil'e aittir. Annelerinin adı da Dinyâ idi. Bunu da en-Nekkaş zikretmiştir.

Bu buyrukta yüce Allah'ın salih olan bir kimseyi bizzat koruduğu gibi, ondan neseb itibariyle uzaklarda bulunan çocuklarını, torunlarını dahi koruyacağına delil vardır. Yüce Allah'ın, salih bir kimse dolayısıyla soyundan yedi kişiyi muhafaza edeceğine dair rivayet nakledilmiştir: Yüce Allah'ın: "Benim velim o kitabı indiren Allah'tır ve o salihleri veli edinir." (el-A'raf, 7/196) buyruğu da buna delildir.

Yüce Allah'ın: "Ben bunları kendiliğimden yapmadım" buyruğu Hızır'ın bir nebi olmasını gerektirmektedir. Bu konudaki görüş ayrılığı önceden geçmiştir.

"İşte senin tahammül gösteremediğin şeylerin iç yüîEÜ" yani açıklaması "budur."

"Tahammül gösteremediğin" buyruğunu bir kesini; şeklinde "sin"den sonra "te" ile okumuşlardır. Cumhur ise "te"siz olarak; iye okumuştur. Ebu Hatim der ki: Mushaf ların hattında olduğu gibi biz de böyle okuruz.

Burada açıklığa kavuşturulması gereken beş husus vardır: [\[231\]](#)

1- Musa'nın Beraberindeki Delikanlıdan Söz Edilmeme Sebebi:

Bu âyetlerin başında da sonunda da Musa'nın beraberindeki genç adamdan hiç söz edildiğini duymadık diye soran birisine şöyle cevap verilir: Bu hususta görüş ayrılığı vardır. İkrime, İbn Abbas'a: Genç kişi Musa ile birlikte olduğu halde niçin ondan söz edildiğini görmüyoruz? diye sorunca, İbn Abbas şöyle demiş: O genç kişi o sudan içti ve ebedileştirildi. O ilim adamı da onu aldı ve onu bir gemiye kapattıktan sonra onu denize saldı. Bu gemi kıyamet gününe kadar deniz dalgaları üzerinde onu yüzdürecektir. Çünkü onun o sudan içmemesi gerekirdi, ama içti.

el-Kuşeyri der ki: Eğer bu sabit ise burada sözü edilen genç şahıs Yûşa b. Nûn değildir. Çünkü Yûşa b, Nûn, Musa (as)dan sonra uzun bir süre yaşadı ve onun halifesi oldu. Daha kuvvetli görülen odur ki Musa, Hızır ile karşılaşınca beraberindeki genç delikanlıyı geri gönderdi.

Hocamız İmam Ebu'l-Abbâs der ki: Kendisine tabi olunanı (Musa'yı) söz konusu etmekle yetinüp tabi olanı zikretmeye gerek görmemiş olma ihtimali de vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[232\]](#)

2- İncelikli İfadeler Kullanmak:

Hızır'ın, çocukların hazinelerini çıkartmayı yüce Allah'a izafe ederken gemiyi delme işini "onu kusurlu yapmak İstedim" diyerek kusurlu yapmayı kendisine izafe etmiş olması nasıl izah edilir? diye sorana şöyle cevap verilir:

Duvarın düzeltilmesinde iradenin yüce Allah'a isnad edilmesi, uzun bir zaman sonra ve gaybîardan olan bir hususa dair oluşundan dolayıdır. Her ne kadar Hızır da bunu irade etmiş idiyse de böyle bir iradede bulunmayı ona öğreten Allah'tır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu tamamıyla hayır bir iş olduğundan dolayı yüce Allah'a izafe etmiştir. Geminin kusurlu kılınmasını da edebe riâyet ederek kendi nefesine izafe etti. Çünkü bu bir kusur lafzı ite ifade edilmektedir. Bu hususta iradeyi yalnızca kendisine isnad etmek suretiyle edebini göstermiştir. Nitekim İbrahim (as) da: "Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur" (eş-Şuarâ, 26/80) sözlerinde daha önce geçen fiilde ve sonrasında fiili yüce Allah'a isnad edip, hastalanma fiilini kendisine isnad ederken, aynı şekilde edebe riâyet etmiştir. Çünkü hastalanmak bir eksiklik ve bir musibet anlamını taşır. O halde yüce Allah'a ancak güzel görülen lafızlar izafe olunur, çirkin görülen lafızlar izafe edilmez. Bu da yüce Allah'ın: "Hayır ancak senin elindedir" (Âl-i İmran, 3/26) buyruğuna benzemektedir. Sadece hayır zikredilmiş olup, şerr O'na nisbet

edilmemiştir. Her ne kadar hayır da, şerr de, zarar da, fayda da O'nun elinde olsa dahi. Çünkü, O herşeye kadir olandır ve O herşeyden haberdar olandır. Peygamber (sav)ın aziz ve celil olan Rabbinin kıyamet gününde şöyle buyuracağına dair bize yaptığı nakli ileri sürerek itiraza kalkışmak, yerinde değildir: Kıyamet gününde yüce Allah şöyle buyuracaktır; "Ey Âdemoğlu, Ben hastalandığım halde sen Beni ziyaret etmedin. Ben senden, Bana yemek yedirmeni istediğim halde sen Bana yemek yedirmedin. Senden, Bana su içirmeni istediğim halde sen Bana su içirmedin..,"[\[233\]](#) Çünkü bu, hitapta bir tenezzüldür ve sitemde oldukça lutufkârane bir ifadedir. Bunun da manası, celal ve ikram sahibi olan Allah'ın lutuflan-nı, O'nun bu amellere vereceği mükafatın ne kadar çok olduğunu anlatmaktır. Bu kabilden açıklamalar daha önceden de geçmiş bulunmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kendi zatı hakkında dilediği İfadeyi kullanmak Allah'ın hakkıdır. Bizler ise ancak O'nun bize izin vermiş olduğu güzel vasıfları ve şerefli fiilleri O'nun hakkında kullanabiliriz. Her türlü eksiklikten, afetten çok yüce ve münezzehtir, alabildiğine yüksektir.

Çocuk hakkında da; "Diledik" ifadesini kullandığını görüyoruz. Burada öldürmeyi kendi nefesine, onun yerine daha hayırlı birisim vermeyi de yüce Allah'a izafe etmiş gibidir.

" Rüşt, reşittik" ise hem hilkatin hem de aklın kemâl derecesini anlatır. Buna dair açıklamalar daha önceden el-En'âm Sûresi'nde (6/151-153. âyetler 12. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun. [\[234\]](#)

3- Hızır (as)ın Tasarruflarını Şerf Hükümlerden Sıyrılmaya Delil Gösterenler:

Hocamız İmam Ebu't-Abbas der ki: Bâtîniye'nin zındıklarından bir kesim bir rakım şer'î hükümlerin (haklarında) uygulanmasını gerekli kılan bir yol izlemeye kalkışmışlar ve şöyle demişlerdir: Bu genel şer'î hükümler ile, peygamberler ve avam hakkında hüküm verilir. Veliler ile havasa gelince, onların bu gibi nasslara ihtiyaçları yoktur. Onlardan istenen, kalplerinde doğan şeylerden ibarettir. Kalplerinde etkin olarak geçen düşünceler ile onlar hakkında hüküm verilir. Yine bunlar derler ki: Buna sebep ise kalplerinin bulandırıcı konulardan arınmış, ağyardan uzak düşmüş olmasıdır. Bu sebepten ötürü onlara ilahi ilimler ve Rabbani hakikatler tecelli eder. Kâinatın sırlarına vakıf olurlar, cüz'iyâtın ahkâmını bilirler. Böylelikle şeriatın külliyâtına dair hükümlere ihtiyaçları kalmaz. Nitekim Hızır da böyle davranmıştır. O kendisine tecelli eden ilimler

vasıtası ile Musa'nın nezdinde bulunup Kitaptan anlaşılan hükümlere ihtiyaç duymamıştır.

Onların yaptıkları nakiller arasında şu da vardır: Müftüler sana fetva verecek olsa dahi sen fetvayı kalbine sor.

Hocamız -Allah ondan razı olsun- dedi ki: Böyle bir söz söylemek zındıklıktır ve küfürdür. Bu sözleri söyleyen öldürülür ve tevbe etmesi dahi istenmez. Çünkü bu sözler kat'î olarak bilinen şer'i hükümleri inkâr etmektir. Yüce Allah'ın sünneti, hükümlerinin ancak kendisiyle kulları arasında elçilik vazifesini yapan rasûlleri aracılığıyla bilinmesi şeklindedir ve hikmeti bunu gerektirmiştir. Rablerinin mesajlarını ve kelâmını alıp tebliğ edenler onlardır. Onun şariat ve hükümlerini onlar açıklarlar. Yüce Allah bu görev için onları seçmiş ve bu önemli vazifeyi onlara vermekle, onları ayrıcalıklı kılmıştır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah, meleklerden ve insanlardan rasûller seçer. Muhakkak Allah herşeyi işitendir, herşeyi görendir" (el-Hacc, 22/75) 'Allah peygamberliğini kime vereceğini çok iyi bilendir." (el-En'âm, 6/24); "İnsanlar tek bir ümmetti. Allah da peygamberleri müjdele-yici ve korkutucular olmak üzere gönderdi..." (el-Bakara, 2/213) ve buna benzer daha başka âyet-i kerimeler. Özetle söyleyecek olursak, Yüce Allah'ın emir ve nehiylerini ihtiva eden, hükümlerini bilmenin tek yolunun ancak peygamberler olduğu ve ancak onlar vasıtasıyla bunların öğrenileceği konusunda kat'î bir bilgi ve kesin bir yakîn vardır. Bu konuda ümmetin selefi de, halefi de icmâl halindedir. Her kim: Peygamberlerin dışında ve peygamberlere ihtiyaç bırakmayacak şekilde Allah'ın kendisi vasıtasıyla emir ve yasaklarının bilinebileceği başka bir yol bulunduğunu söyleyecek olursa bu kimse kâfirdir, öldürülür, tevbe etmesi de istenmez. Bu konuda onunla tartışıp, ona soru sorup cevap vermeye de gerek yoktur. Diğer taraftan böyle bir iddia Peygamberimiz Muhammed (sav)dan sonra bir takım peygamberlerin varlığını da kabul etmek demektir. Oysa yüce Allah onu peygamberlerinin ve rasûllerinin sonuncusu kılmıştır. Ondaki başka ne bir nebî ne de bir rasûl gelecektir.

Bunu şöyle açıklayabiliriz: Ben hükümleri kalbimden alırım, kalbimde geçen ne ise yüce Allah'ın hükmü odur ve gereğince amel ederim. Bu varken ayrıca Kitab ve sünnete ihtiyacım yoktur, diyen bir kimse özel olarak kendisinin nebî olduğunu iddia etmiş demektir. Böyle bir iddia, Peygamber (sav)ın: "Ruhu'l-Kudüs (Cebrail) Benim kalbime şunu üfledi (telkin etti)" hadisinde [\[235\]](#) söylediklerini andırmaktadır. [\[236\]](#)

4- Hızır Ölü Müdür? Diri Midir?:

İnsanların cumhuru, Hızır (as)ın ölmüş olduğu kanaatindedir. Bir kesim de şöyle demektedir: O hayat pınarından içtiğinden dolayı hayattadır, yer-yüzündedir ve Beytullah'ı haccetmektedir.

İbn Atiyye der ki: en-Nekkaş bu hususta uzun uzadıya açıklamalarda bulunmuş, kitabında Ali b. Ebi Tâlib'ten ve başkalarından hiçbirisi de ayakları üstünde duramayacak şekilde pek çok şeyler zikredip nakletmiştir. Eğer, Hızır (as) hayatta olup da haccetse idi, İslâm milleti arasında görülmesi gerekirdi. Eşyanın tafsilatını bütün incelikleriyle bilen yüce Allah'tır. O'ndan başka Rab yoktur. Elan, Hızır tas)ın ötmüş, olmasını gerektiren hususlardan birisi de Peygamber (sav)ın şu hadis-i şerifidir: "Şu gecenizi görüyor musunuz? (yüzyıl sonra) Bugün yeryüzünde bulunanlardan hiçbir kimse kalmayacaktır." [\[237\]](#)

Derim ki: Buhâri de bu görüştedir. Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî de bunu tercih etmiştir. Ancak sahih olan ikinci görüştür; yani ileride belirteceğimiz üzere o hayattadır.

Hadisi Müslim, Sahih'inde, Abdullah b. Ömer'den gelen rivayet yoluyla kaydetmektedir. Abdullah b. Ömer dedi ki: "Rasûlullah (sav) hayatının sonlarına doğru bir gece bize yatsı namazını kıldırdı. Sonra ayağa kalkıp dedi ki: Şu gecenizi görüyor musunuz? Bundan itibaren yüz seneye kadar yeryüzünde bulunanlardan hiçbir kimse kalmayacaktır." İbn Ömer dedi ki: İnsanlar Rasûlullah (sav)ın söylediği o sözler hakkında kendi aralarında yüz sene ile ilgili söyledikleri sözlerde yanıldılar. (Onların yüz sene sonra kıyametin kopacağına dair söyledikleri sözlerine işaret ediyor.) Oysa, Peygamber (sav) şunları söylemişti: "Bugün yeryüzünde bulunanlardan kimse kalmayacaktır. " O bu sözleriyle bu neslin (bu süre zarfında) ölmüş olacağını kastetmiştir. [\[238\]](#)

Bunu aynı şekilde Câbir b. Abdullah yoluyla da rivayet etmektedir. (Ca-bir) dedi ki: Ben, Rasûlullah'ı vefat etmeden bir ay önce şöyle buyururken dinledim: "Siz kıyametin ne zaman kopacağı hakkında bana soru soruyorsunuz. Onun bilgisi ancak Allah'ın nezdindedir. Ben, Allah adına yemin ederim ki yeryüzünde doğmuş bulunan hiçbir nefis üzerinden (bu andan itibaren) yüzyıl geçmeyecektir." [\[239\]](#) Bir diğer rivayette Sâlim'in şöyle dediği kaydedilmektedir: Biz kendi aramızda: "O gün yaratılmış bulunan" (nefislerden) diye konuştuk." [\[240\]](#)

Bir başka rivayette de şöyle denilmektedir: "Bugün doğmuş bulunan hiçbir nefsin üzerinden yüzyıl geçtikten sonra hayatta kalacak yoktur." [\[241\]](#)

Sikâye (Hac mevsiminde hacılara su dağıtmak) ile görevli Abdu'r-Rahrnan bunu

tefsir ederek ömürlerin eksilmesidir, demiştir.^[242] Ebu Said el-Hûd-rî'den de buna yakın bir hadis rivayet edilmiştir^[243]

İlim adamlarımız derler ki; Bu hadisin muhtevası özetle şudur: Peygamber (sav) vefatından bir ay önce Âdemoğullarından o esnada hayatta bulunan herhangi bir kimsenin ömrünün (o andan itibaren) yüzyılı aşmayacağını bildirmiştir. Çünkü, Peygamber (sav); "Doğmuş bulunan her bir nefis" diye buyurmuştur. Bu lafız ise melekleri ve cinleri kapsamaz. Zira onlar hakkında bu ifadenin kullanılması doğru değildir. Akıl sahibi olmayan canlılar da bunun kapsamına girmez. Çünkü Hz. Peygamber: "Yeryüzünde bulunan canlılardan bir kimse" diye buyurmuştur. Burada da ifade aslı itibariyle akıl sahibi varlıklar hakkında kullanılan bir ifadedir. O kasıt Âdemoğullarından başkası olamaz. İbn Ömer de bu manayı açıklamış ve şöyle demiştir: O bu sözleriyle (bu zaman zarfında) bu neslin ölmüş olacağını kastetmiştir.

Hz. Peygamber'in: "Doğmuş bulunan hiçbir nefis" ifadesinin umûmî oluşu dolayısıyla Hızır hayattadır, diyenlerin görüşlerinin batıl olduğuna, bu hadisi delil gösterenlerin lehine delil olacak bir tarafı yoktur. Çünkü onun her ne kadar istiğrakı (bütünü kapsayıcılığı) pekiştirici ise de onun hakkında özel bir nass değildir. Aksine bu umûmî ifadenin tahsis edilmesi mümkündür. Nitekim bu hadis İsa (as)ı da kapsamına almamaktadır. İsa (as) ölmediği gibi öldürülmedi de; o Kur'ân'ın nassı ve manası gereğince hayattadır. Aynı şekilde bu hadis - hayatta olmakla birlikte- Deccal'i de kapsamına almaz. Dec-cal'in hayatta oluşuna delil ise el-Cessâse hadisi diye bilinen hadistir^[244] Aynı şekilde bu hadis Hızır (as)ı da kapsamaz ve Hızır İnsanlar tarafından da görülmez. Onlarla beraber oturup kalkanlardan da değildir ki; birbirleriyle konuştukları vakit Hızır mıdır? diye kimsenin hatırandan geçmesin. İşte bu gibi umûmî ifadeler özel halleri kapsamaz.

Ashab-ı Kehf'in de hayatta oldukları, İsa (as) ile birlikte haccedecekleri -önceden geçtiği gibi- de söylenmiştir, Aynı şekilde daha önce belirttiğimiz gibi İbn Abbas'ın görüşüne göre Musa'nın genç adamı da bu haldedir.

Ebu îshâk es-Sa'lebî "el-Arâis" adlı kitabında şunları söylemektedir. Sahih olan Hızır'ın uzun ömür verilmiş ve gözlerin görmesine karşı perdelenmiş bir peygamber olduğudur. Muhammed b. el-Mütevekkil, Damra b. Ra-bia'dan, o Abdullah b. Şevzeb'den şöyle dediğini nakletmektedir: Hızır (as) Farisoğu Uanndandır. İlyas da İsrailoğullanndandır. Bunlar her sene hac mevsiminde bir araya gelirler. Amr b. Dinar'dan da şöyle dediği nakledilmektedir: Hızır da, İlyas da, Kur'ân yeryüzünde kaldığı sürece hayatta

kalacaklardır. Kur'ân kaldırıldı mı onlar da ölecekler.

Hocamız İmam Ebu Muhammed Abdu'l-Mû'ti b. Mahmud b. Abdi'l-Mû'ti el-Lahrnî, Kuşeyrî'ye ait "er-Risale" şerhinde salih pek çok erkek ve pek çok kadından bir takım hikâyeler nakletmektedir ki, bunlara göre bu kimseler Hızır (as)ı görmüş ve onunla karşılaşmışlardır. Bunların toplamı, en-Nekkâş, es-Sa'lebî ve diğerlerinin de zikrettikleri ile birlikte onun hayatta olduğuna dair zannı oldukça kuvvetlendirmektedir.

Müslim'in, Sahih'inde yer alan hadiste şöyle bu vurulmuşsun "Deccal, Medine yakınlarındaki verimsiz yerlerden birisine gelecektir. O gün insanların en hayırlı olan bir adam -yahut- insanların en hayırlılarından bir adam onun karşısına çıkacaktır..." Hadisin sonlarında şu kaydedilmektedir; Ebu İs-hâk dedi

ki; Denildiğine göre bu adam Hızır (as)dır[245]

İbh Ebi'd-Dünya "ehHevâtif adlı eserinde Ali b. Ebi Tâiib (ra)'a ulaşan mevkuf bir senet ile naklettiğine göre Ali (ra) Hızır ile karşılaşmış ve (Hızır) ona şu duayı öğretmiş ve bu duayı her namazın akabinde tekrarlayan kimseye pek büyük bir sevap, mağfiret ve rahmet olacağını da zikretmektedir. Dua şöyledir:

Cl) tik. Müslim, Fiten 119 vd; Kbü Dâvûd, Metâhim 15; Tirmîzi, Firen 66; İbnMâce, Fiten

"Ey bir şeyi işitmek, başka bir şeyi işitmekten alıkoymayan! Ey isteklerin kendisini şaşırtmadığı! Ey ısrar edenlerin ısrarlarından ötürü kendisine usanç gelmeyen! Bana affının serinliğini, mağfiretinin tatlılığını tattır."

Yine Ömer b. el-Hattâb (ra)dan, Ali b. Ebi Tâlib (ra)ın Hızır'dan duyduğu belirtilen bu duaya yakın bir duayı işittiğini de zikretmektedir. İlyâs'ın, Peygamber (sav) ile bir araya gelişini de zikretmiştir.

İlyâs (as)ın, Peygamber (sav)ın dönemine kadar kalışı mümkün olduğuna göre Hızır'ın hayatta kalışı da mümkündür. Senede bir defa Beyt'in yanında bir araya geldiklerini ve ayrıldıktan vakit şu sözleri söylediklerini de nakletmektedir:

"Maşaallah, maşaallah! Kötülüğü Allah'tan başkası kimse önleyemez. Maşaallah, maşaallah! Ne kadar nimet varsa hepsi Allah'tandır. Maşaallah, maşaallah! Allah'a tevekkül ettim, güvenip, dayandım, Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!"

İlyâs'a dair bilgiler de yüce Allah'ın izniyle es-Sâffat Sûresi'nde (37/123. âyet-i kerime'nin tefsirinde) gelecektir.

Ebu Ömer b. Abdî'l-Berr, "et-Temhid" adlı eserinde Ali (ra)dan şöyle dediğini zikretmektedir: Peygamber (sav) vefat edip de üzeri bir örtü ile örtülünce evin bir tarafından söyleyeni görülmeyen bir ses işitildi. Onlar bu sesi işitiyorlar fakat bu sesin sahibini görmüyorlardı. Şöyle diyordu: Allah'ın selamı, rahmet ve

bereketleri üzerinize olsun. Ey bu hâne halkı, selam size. Her bir nefs ölümü tadacaktır. Şüphesiz Allah ölen herkesin halefidir. Yokolup giden herkesin yerine geçecek olan başkasını verir. Her bir musibete karşı teselli kaynağıdır. O bakımdan Allah'a güvenin, O'ndan ümit edin. Çünkü şüphesiz ki asıl musibettede ilahi mükâfattan mahrum olandır. Onların kanaatlerine göre bu sözleri Hızır (as) söylemişti. Kastettiği ise Peygamber (sav)'ın ashabıdır.

Hızır. Peygamber'in hadisindeki "yeryüzünde" ifadesindeki "elif-lam" cins için değil ahd içindir. Bu da Arap topraklarıdır. Buna delil ise onların bu topraklarda tasarruf etmeleri ve çoğunlukla orada bulunmalarıdır.

Bu ifadeyle Ye'cuc ve Me'cuc'un yaşadığı topraklar, Hint ve Sind taraflarında bulunan kulakların duymadığı, hakkında hiçbir şey bilinmeyen uzak adalar girmez.

Deccal'e dair (itiraz ile ilgili olarak) bir cevap vermek gerekmez.

Süheylî der ki: Hızır'ın ismi hususunda insanlar birbirinden oldukça farklı kanaatlere sahiptir. İbn Münebbîh'ten şöyle dediği nakledilmektedir: O, Eb-leyâ b. Melkân b. Fâliğ b. Şâlth b. Erfahşed b. Sâmb. Nûh'dur. Bir diğer görüşe göre o, İbn Âmîl b. Sümahikîn b. Erya b. Alkâmâ b. İysû b. İshâk'dır, Babası bir hükümdar imiş, annesi de Farslı olup adı da Elma İmiş. O, mağarada kasabadaki adamlardan birisinin koyunları arasından kendisini her gün emziren bir koyun ile birlikte bulunmuş. Onu bulan bu adam alıp beslemiş. Gençlik yaşına gelip de - babası olan- hükümdar bir kâtip edinmek istemiş. İbrahim ile Şit üzerine indirilen sahifeleri yazmak üzere bu konuda bilgi ve maharet sahiplerini toplamış. Onun huzuruna gelen kâtiplerden birisi de oğlu Hızır imiş. Kendisi de oğlunu tanıımıyormuş. Yazısının ve bilgisinin güzel olduğunu görmüş ve onun bu üstün özelliklerini ve durumunu araştırınca oğlu olduğunu öğrenmiş. Onu yanına alıp insanların işlerini görmek ve yönetmek üzere görevlendirmiş. Ancak daha sonra Hızır anlatılması uzun sürecek bir takım sebebler dolayısıyla hükümdarın yanından kaçmış. Nihayet Hayat Pınarı'nı bulmuş ve ondan içmiş. O, Deccal çıkıncaya kadar hayatta kalacaktır. Deccal'in öldüreceği, bölüp parçalayacağı sonra da yüce Allah'ın hayat vereceği adam işte odur. Peygamber (sav)'ın dönemine yetişmediği de söylenmiştir. (Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır).

Ancak bu görüş sahih değildir.

Buhârî ve aralarında hocamız Ebu Bekr İbnu'l-Arabî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-nin de bulunduğu hadis ehlinde bir kesim şöyle demişlerdir: O, Peygamber (sav)'ın belirttiği: "Yüzyılın nihâyetinde bugün yeryüzünde bulunanlardan hiçbir kimse kalmayacaktır." Yüzyılın bitmesinden önce vefat etmiştir. Çünkü o bu sözleriyle, bu sözü söylediği zaman hayatta olanlardan

kimse hayatta kalmayacaktır, demek istemiştir.

Derim ki: Biz bu hadisi ve bu hadis ile ilgili açıklamaları zikrettik ve Hızır'ın şu ana kadar hayatta olduğunu açıkladık. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır. [\[246\]](#)

5- Hızır'ın, Musa (as)a Vasiyeti:

Denildiğine göre Hızır, Musa (as)dan ayrılmak isteyince Musa ona: Bana tavsiyede bulun, demiş. O da şunları söylemiş: Çokça tebessüm et, ama çok gülme. Israrı bırak. Gereksiz hiçbir işi yapma. Hata edenleri yaptıkları hatalar dolayısıyla ayıplama.

Ey İmran'ın oğlu hatan dolayısıyla da ağla! [\[247\]](#)

83. Sana, Zülkaracyn'i de soruyorlar. De ki: Size ona dair haber okuyayım:

84. Gerçekten, Biz ona yeryüzünde büyük bir iktidar vermiş ve ona her şeyin yolunu göstermiştik.

85. O da bir yol tuttu.

86. Nihayet güneşin battığı yere ulaşınca onu kara çamurlu bir pınarda batıyor gördü. Onun yanında bir kavim buldu. Dedik ki: "Ey Zülkarneyn onları istersen azaplandırabilirsin yahut onlara güzel muamelede de bulunabilirsin."

87. Dedi ki: "Kim zulmederse onu azaplandıracağız. Sonra o Rab-bine döndürülecek, Babbî de onu şiddetli bir azab ile azablan-diracak.

88. "Fakat kim iman edip de salih amel işlerse onun için en güzel bir mükâfat vardır. Ona emrimizden en kolay olanı söyleyeceğiz."

89. Sonra bir başka yol tuttu.

90. Nihayet güneşin doğduğu yere vardığı zaman onun güneşe karşı kendilerine hiçbir siper yapmadığımız bir kavmin üzerine doğduğunu gördü.

91. İşte böyle. Zaten Biz ellerinde ne bulunuyor idiyse, hepsini ilmimizle kuşatmıştık.

"Sana, Zülkarneyn'i de soruyorlar. De ki: Size ona dair bir haber okuyayım" buyruğu ile ilgili olarak İbn İshak dedi ki: Zülkarneyn'e dair haberlerde belirtildiğine göre, ona başkalarına verilmemiş olan şeyler verilmişti. Sebebler onun için alabildiğine çoğaltılmış ve kolaylaştırılmıştı. Nihayet yeryüzünün doğularına da, batılarına da gitmişti. Ayağı nereye bastıysa ora halkına üstün kılındı. Nihayet doğuya, batıya, ötesinde hiçbir mahlûkun bulunmadığı yerlere kadar yolculuklarını bitirdi, İbn İshak der ki: Arap olmayanlardan bir takım haberler nakleden kimselerin bana anlatıtlarına göre Zülkarneyn ile ilgili bilgilerden miras olarak ders aldıklarına göre o, Mısır ahalisinden olup adı Yunanlı Merzubân b. Merdube imiş. Yunan b. Yâfes b, Nuh'un soyundanmış. İbn Hisam der ki: Adı İskender olup, İskenderiye'yi kuran odur. Bundan dolayı şehir

ona nisbet edilmiştir.

İbn İshak der ki: Bana, Sevr b. Yezîd, Halid b. Ma'dân el-Kelâiden -ki Hâ-lid pek çok kimseye yetişmiş bir kişi idi- anlattığına göre, Rasûlullah (sav)a Zülkarneyn'e dair soru sorulmuş. O da şu cevabı vermiş: "O yeryüzünü alt tarafından İzlediği yollarla tamamen dolaşmış bir hükümdardır." Hâlid dedi ki: Ömer b. el-Hattab (ra) bir adamın birisine: Ey Zülkarneyn! diye seslendiğini işitince şöyle demiş: Allah'ım mağfiretini dilerim. Sizler peygamberlerin isimlerini kullanmakla yetinmeyerek şimdi de meleklerin isimlerini mi kullanmaya başladınız? İbn İshak der ki: Zülkarneyn'in bunların hangisi olduğunu en iyi bilen Allah'tır. Rasûlullah gerçekten bunu söyledi mi, söylemedi mi Allah bilir. Doğru onun söylediğidir.

Derim ki: Ali b. Ebi Tâlib (ra)dan da Ömer (ra)tn sözünün bir benzeri rivayet edilmiştir. O birisinin diğerine: Ey Zülkarneyn! diye seslendiğini işitince şöyle demiş: Peygamberlerin isimlerini kullanmanız size yetmedi de meleklerin isimlerini mi kullanmaya başladınız?

Yine ondan gelen bir rivayete göre Zülkarneyn salih, hükümdar bir kul idi. O, Allah'a samimiyetle bağlanmış, Allah da ona yardımcı olmuştu.

Allah tarafından gönderilmiş ve yüce Allah'ın ona yeryüzünü fethetmeyi nasib etmiş olduğu da söylenmiştir.

Dârakutnî, "Ki ta b u 'I Ah bâr "da, Rabâkîl adındaki bir meleğin Zülkarneyn'e İndiğinden söz etmektedir. Kıyamet gününde yeryüzünü katlayıp, dürececek olan melek de budur. O -kimi ilim adamının naklettiğine göre- yeryüzünü birbirinden çözüp ayıracak ve bütün mahtukatın ayaklan (yüce Allah'ın yeniden yaratacağı yer olan) es-Sâhire'nin üzerine düşecektir.

es-Süheylî der ki: Bu, bu meleğin yeryüzünün doğu ve batısını kateden Zülkarneyn'in üzerine inmekle görevlendirilmiş olmasına benzemektedir. Nitekim Hâlid b. Sinan'a ateşin musahhar kılınması ile ilgili kıssa da ateş üzerinde görevli olan meleğin durumuna uygun düşmektedir. Bu görevli melek ise Malik'tir. Ona ve bütün meleklerle selam olsun.

İbn Ebi Hayseme, "Kİtabu'l SedA"adh eserinde Hâlid b. Sinan el-Absî'yi söz konusu eder ve onun peygamber olduğunu bildirir. Bu peygambere meleklerden ateşin bekçisi Malik'in görevlendirilmiş olduğunu bildirir. Hâlid b. Sinan'ın peygamberliğinin alâmetlerinden (mucizelerinden) birisi de şu idi: Nâru'l-Hadesân diye adlandırılan bir ateş mağaradan insanlar üzerine çıkıyor ve onları yakıyordu. Onlarsa bu ateşi geri çeviremiyorlardı. Hâlid b. Sinan bu ateşi geri çevirdi ve bir daha da bu ateş oradan çıkmadı.

Zülkarneyn'in adının ne olduğu ve hangi sebepten ötürü kendisine bu ismin

verildiği hususunda pek çok görüş ayrılıkları vardır. Adının Yunan -Makedonyalı Kral İskender olduğu söylenmiştir. Adının Hermes olduğu söylendiği gibi Herdis olduğu da söylenmiştir. İbn Hişâm der ki: O, Vail b. Hîm-ye'in oğullarından, Himyerli es-Sa'b b. Zi Yezen adını taşır. İbn İshak'ın görüşü de az önceden geçmiş bulunmaktadır.

Vehb b. Münebbih der ki: Zülkarneyn, Romalıdır.

Taberî de Peygamber (sav)dan bir hadis zikrederek Zülkarneyn'in bir Romalı genç olduğunu bildirmektedir. Ancak bu, senedi oldukça gevşek (vâ-hî) bir hadistir. Bunu da İbn Atîyye ifade etmiştir.

es-Süheylî der ki: Haberler ilminden anlaşıldığına göre; bunlar iki kişi idiler. Bunlardan birisi İbrahim (as) döneminde olup denildiğine göre; Şam'da bulunan Bi'ru's-Seb' hususunda onun hükmüne başvurduklarında, İbrahim (as)ın lehine hüküm veren kişidir.

Diğeri ise İsa (as) dönemine yakın bir zamanda yaşamıştır.

Onun İbrahim (as) döneminde yahut ondan az bir süre önce yaşamış azgın hükümdar olan ve Erendâseb oğlu Beyurâseb'i öldürmüş bulunan Efri-dun (Feridun) olduğu da söylenmiştir.

Ona bu ismin (Zülkarneyn) verilış sebebi ile ilgili görüş ayrılıklarına gelince; Onun iki tane saç örüğünün bulunduğu ve bundan dolayı ona bu ismin verildiği söylenmiştir ki, bunu es-Salebî ve başkaları nakletmektedir, Çünkü örükler de başın kamları (boynuzları -ki Zülkarneyn boynuzları olan, boynuz sahibi demektir-)dır. Şairin şu beyitinde de böyledir:

"Örüklerinden yakalayarak öptüm ağzını, Su içmesi yasaklanmış sıtmalının, kaya çukurunda birikmiş soğuk suyu içmesi gibi."

Denildiğine göre; o krallığının ilk dönemlerinde rüyasında güneşin iki tarafını yakalıyormuş gibi görmüş, bunu anlatınca güneşin aydınlattığı her tarafa galip gelip hükmünün altına geçireceği şeklinde yorumlanmış, bundan dolayı da ona Zülkarneyn adı verilmiş.

Bir diğer görüşe göre; bu ismin ona verilış sebebi hem doğuya hem batıya ulaşmış olmasıdır. O böylelikle adeta dünyanın iki boynuzunu eline geçirmiş gibi oldu.

Bir kesim de şöyle demektedir: Güneşin doğuş yerine varınca oradaki boynuzlan görmüş, yahutta onun etrafındaki şeytanın iki boynuzunu görmüş, o bakımdan ona Zülkarneyn adı verilmiş.

Vehb b. Münebbih der ki: Sarığının altında iki tane boynuzu (örüğü) vardı.

İbnu'l-Kevvâ, Ali (ra)a, Zülkameyn'e dair: O bir peygamber miydi, yoksa bir

hükümdar mıydı? diye sormuş. Şu cevabı vermiş: Ne bu, ne o, O sa-lih bir kul idi. Kavmini yüce Allah'a davet etti. Onun bir karn'ım (alnının bir tarafını) yaraladılar. Sonra yine onları davet etti, bu sefer diğerini yaraladılar. O bakımdan ona Zülkarneyn denildi.

Zülkarneyn'in çağı hakkında da görüş ayrılığı vardır. Kimisi Musa'dan sonra İdi derken, kimisi İsa'dan sonraki fetret döneminde yaşamıştır, der. İbrahim ve İsmail döneminde olduğu da söylenmiştir. Hızır (as) onun en büyük bayrağını taşıyan idi. Biz bunu el-Bakara Sûresi'nin (el-Bakara, 2/259. âyetin) tefsirinde zikretmiş bulunuyoruz.

Hülasa; yüce Allah ona yeryüzünde iktidar vermiş, bütün hükümdarların itaatine girdiği bir hükümdardır.

Rivayete göre bütün dünyaya hükmetmiş olan krallar dörttür, tkisi mü'min, ikisi kâfirdir. Mü'min olanlar Davud oğlu Süleyman (ikisine de selam olsun) ile İskender, kâfir olanlar ise Nemrut ve Buht Nassar'dır. Bu ümmet arasında da beşinci birisi daha bütün dünyaya hakim olacaktır. Çünkü yüce Allah: "Onu bütün dinlerin üstüne hakim kılmak için..." (et-Tevbe, 9/33) diye buyurmuştur, bu da Mehdî'dir.

Şöyle de denilmiştir: Ona Zülkarneyn denilmesinin sebebi, her iki cihetten de oldukça asil bir soydan gelmiş olmasıdır. Hem baba tarafı, hem anne tarafı şerefli aile mensubu idiler.

Bir diğer görüşe göre; onun çağında kendisi hayatta olduğu halde insanlardan iki kam (nesil) helak olmuştur. Yine denildiğine göre; bu ismin ona verilmiş sebebi, savaştığı vakit aynı anda hem İki eliyle hem de bineğinin iki yanından savaşması idi. Ona zahir ve bâtın ilmi verildiği için bu ismin verildiği de söylenmiştir. Bir diğer görüşe göre o, karanlığa ve nura girdiğinden dolayı, bir başkasına göre de o hem Fars'lara hem de Rumlara hakim olduğundan dolayı bu ismi almıştır.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[248\]](#)

"Gerçekten, Biz ona yeryüzünde büyük bir iktidar vermiş..." Ali (ra) dedi ki: Yüce Allah ona bulutları musahhar kılmış ve yollar önünde alabildiğine açılmış, önü hep aydınlatılmış idi. O bakımdan onun için gece de gündüz de birdi. Ukbe b. Âmir yoluyla gelen hadisçe, Peygamber (sav) kendisine Zülkarneyn hakkında soru soran kitab ehlinde bir takım kimselere şöyle demiştir: "O önceleri Rumlardan bir delikanlı idi. Sonra kendisine hükümdarlık verildi. Mısır'a gelinceye kadar yeryüzünde yol aldı. Orada İskenderiye diye anılan bir şehir inşa etti. Bu işi bitirince ona bir melek geldi ve onu yükseltti. Kendisine altında bulunanlara bir bak, dedi, O da sadece yaptığım şehri görüyorum, ondan başka

bir şey görmüyorum, dedi. Melek ona: İşte o yerin tamamıdır. Senin etrafını çevirdiğini gördüğün o siyahlık ise denizdir. Yüce Allah sana yeri göstermek murad etti. Sana orada bir saltanat verdi. Haydi yeryüzünde yürü, cahile öğret, ilim adamına da güç ve sebat ver."[\[249\]](#)

"Ve ona herşeyin yolunu göstermiştik." İbn Abbas der ki: Dilediğine ulaşmasına sebep teşkil edecek her bir şeye dair bilgi vermiştik. el-Hasen der ki: Dilediği yere ulaşması imkanını vermiştik. Bir açıklamaya göre; mahlukatın gerek duyacağı herşeyden vermiştik. Bir diğer görüşe; göre hükümdarların şehirleri" fethetmek, düşmanları kahretmek için kendilerine yardımcı olacak herşeyden vermiştik, demektir.

"Sebeb (mealde; yol)" ise halat ve ip demektir. Kendisi vasıtası ile bir şeye ulaşılan her şey hakkında istiare yoluyla kullanılır olmuştur.

O da bir yol tuttu" buyruğunu İbn Âmir, Âsim, Hamza ve el-Kisâi "eliFi kat' ile (yani hemze şeklinde) okumuşlardır. Medineliler ve Ebu Amr ise; şeklinde vasi ile okumuşlardır. Kendisine verilmiş olan se-beblerden (yollardan) bir yolu izledi, demektir.

el-Ahfeş der ki: Bu iki ayrı okuyuşta fiilin kullanılmış iki şekli olan: aynı manadadır. Tıpkı; Onun terkisine bindim, fiili gibi. Yüce Allah'ın; "Meğer ki hızlıca hırsızlayıp bir şey kapan olsun; hemen arkasından parlak, delici bir alev ona yetişir" (es-Sâffât, 37/10) buyruğundaki fiil de bu türdendir, "Hasen-be-sen; kabîh-şakîh: güzel-mü zel; çirkin-mirkin" gibi kelâmda itbâ' da bu köktendir, en-Nahhâs der kî: Ebu Ubeyd, Kûfelîlerin kıraatini tercih etmiş ve: Çünkü bu yol almaktan gelmektedir, diyerek açıklamıştır. O da, el-Asrnai de; yol alıp ona yetişmemesi halinde; şeklinin kullanılacağını yetişmesi halinde ise; şeklinin kullanıldığını nakletmişlerdir. Ebu Ubeyd der ki: "Güneş doğarken onların ardından gittiler" (eş-Şuarâ, 26/60) buyruğunda da bunun gibidir.

en-Nahhâs der ki: Böyle bir ayırımı el-Asmai nakletmiş olsa dahi bir gerekçe yahutta bir delil olmadıkça kabul edilmez. Yüce Allah'ın: "Güneş doğarken onların ardından gittiler" buyruğunda onlara yetiştiklerinden söz edilmemektedir. Söz edilen: Musa (as) ve arkadaşları denizden çıktıktan sonra, Firavun ve arkadaşlarının onların geçtikleri yerden geçince deniz üzerlerine kapanmış olduğudur. Bu hususta doğru olan bu fiilin her üç şeklinin de aynı anlamda ayrı söyleyişler olduğudur ve üçü de yol almak manasınadır. Bu yol almakla birlikte yetişmenin olması da mümkündür. Söz konusu olmaması da mümkündür.

"Nihayet güneşin battığı yere ulaşınca onu kara çamurlu bir pınarda batıyor gördü" buyruğunda geçen "Kara çamurlu" kelimesini İbn Âsim, Âmir, Hamza ve el-Kisâi sıcak anlamında, diye okumuşlardır. Diğerleri ise "elif'siz ve hemzeli

okumuşlardır. Yani dibe çöken kara çamuru bol demektir. "Kuyunun çamurunu çekip çıkardım" demektir. Buna karşılık; "ise kuyunun dibindeki kara çamur çoğaldı" demektir. Bununla birlikte Âsim ve diğerlerinin kıraatinin de hemzeli kıraatten gelmesi ve hemzenin tahfif edilerek "ya"ya kalb edilmiş olması da mümkündür. Bazen her iki kıraat bir arada açıklanarak: O pınar hem sıcak, hem de kara çamurlu idi, denilir.

Abdullah b. Amr dedi ki: "Peygamber (sav) battığı vakit güneşe baktı ve şöyle dedi: "İşte, Allah'ın kızgın ateşi. Eğer Allah'ın emri onu alıkoymasaydı, yeryüzünde ne varsa hepsini yakardı."[\[250\]](#)

İbn Abbas dedi ki: Bunu bana Ubeyy, Rasûlullah kendisine okuttuğu şekilde: (*v- Oî" ^) diye okuttu.

Muâviye de: O "elif" ile dir, deyince Abdullah b. Amr b. el-As: Ben mü'minlerin emiri ile aynı kanaatteyim, deyince aralarında Ka'b'ı hakem tayin ederek: Ey Ka'b, Tevrat'ta sen bunu nasıl olduğunu görüyorsun, diye sordular. O: Benim gördüğüm kara bir pınarda battığı şeklindedir, diyerek İbn Abbas'a uygun kanaat belirtti.

Şair -ki o Yemenli hükümdar Tubba'dır- dedi ki:

"Zül karneyn bende a önce müslümandı,
Bir hükümdardı. Hükümdarlar ona itaat eder, secde ederdi,
Doğulara ve batılara kadar ulaştı. Hikmeti sonsuz ve yol
Göstericinin emrinin yollarını arayarak.
Gördü, güneşin battığı vakitte batış yerinin,
Siyah birikmiş bir çamurlu pınarda battığını."

el-Kaffâl der ki: Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Maksat güneşin kendisine ulaşip temas edinceye kadar doğuş ve batış yerine ulaştığı değildir. Çünkü güneş yere yapışmaksızın arzın etrafında sema ile birlikte deveran eder ve yeryüzünde bilinmeyen bir yerdeki bir pınara sığmayacak kadar-, hatta güneş yeryüzünden kat kat daha büyüktür. Bundan maksat onun batı ve doğu taraflarından yeryüzünün ma'mur olduğu en uç noktalara kadar varlığıdır. İşte o vakit onun gözüne güneşin kara çamurlu bir suda battığı görüldü. Nitekim bizler düzlük bir arazide güneşin yerin içine girdiğini görüyoruz. Bundan dolayı yüce Allah: "Onu, güneşe karşı kendilerine hiçbir siper yapmadığımız bir kavmin üzerine doğduğunu gördü" diye buyurmaktadır. Bundan maksat ise güneşin doğuşu esnasında onlara çarptığını ve değdiğini anlatmak değildir. Aksine güneşin üzerine ilk doğduğu kimselerin durumunu anlatmak istemiştir.

el-Kutebî der ki: Bu pınarın denizin bir parçası olması da mümkündür. Güneşin bu pınarın arka tarafında yahut onunla beraber, ya da onun yakınında batması

mümkündür. Böylelikle sıfat, o sığata sahip olanın yerine ikame edilmiş olmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,

"Onun yanında da bir kavim buldu." Yani o pınarın yanında yahut o pınarın bittiğı yerin yakınında bir kavim buldu, Bunlar Cabers halkı idi. Sürya-nice'de buna Cercîsâ denilir. Burada, geriye kalanları Salih (as)a iman etmiş, Semûd neslinden bir kavim yaşamaktaydı. Bunu es-Süheylî nakletmiştir.

Vehb b. Münebbih dedi ki: Zülkarneyn, Rumlardan birisi olup, Rum yaşlı kadınlanndan birisinin oğlu idi. Bu kadının ondan başka da çocuğı yoktu. Adı, İskender'di. Ergenlik yaşına geldiğinde -salih bir kul idi- Yüce Allah ona: Ey Zülkarneyn dedi. Ben seni yeryüzü ümmetlerine göndereceğim. Bunların dilleri birbirinden farklıdır. Bu ümmetler yeryüzündeki bütün ümmetlerdir. Bunlar sınıf sınıftır. İki ümmetin arasında yeryüzünün bütün boylamı yer alır. İkiisi arasında da yeryüzünün bütün enlemi bulunmaktadır. Kimileri de yeryüzünün ortasındadırlar. Cinler, insanlar, Ye'cuc ile Me'cuc bunlardandır. Yeryüzü boylamının aralarında bulunduğı iki ümmete gelince, bunların birisi güneşin batı tarafında olup Nâsîk diye anılır. Diğeri ise güneşin doğu tarafındadır. Buna da Mensik denilir. Yeryüzü enleminin aralarında bulunduğı iki ümmete gelince; bunların birisi yeryüzünün sağ yansındadır ve bunlara Hâvîl denilir. Diğeri ise sol bölümünde olup, bunlara da Tâvîl denilir.

Zülkarneyn dedi ki: Ey ilahım. Sen, beni boyutlarını senden başka hiçbir kimsenin bilemediğı büyük bir iş için seçtin. Bana bu ümmetlerle hangi güçle baş edeceğimi, hangi sabırla bunlara katlanacağımı, hangi dille bunlarla konuşacağımı haber verir misin? Ben yanımda hiçbir güç yokken onların dillerini nasıl anlayacağım? Yüce Allah şöyle buyurdu: Sana yüklemiş olduğum bu görevi başarı ile yerine getirmeni sağlayacağım. Kalbine bir genişlik vereceğim ve herbir şeyi anlayabileceksin. Kavrayışını sağlamlaştıracacağım, herşeyi kavrayabileceksin. Sana bir heybet vereceğim, hiçbir şeyden de korkmayacaksın. Aydınliğı ve karanlığı emrine vereceğim, ikisi senin askerlerinden bîr asker olacak. Aydınlık senin önünde yol gösterecek, karanlık arkandan seni koruyacak.

Kendisine bu sözler söylenince, kendisine uyanlarla birlikte yola koyuldu. Güneşin battığı yerin yakınında bulunan ümmete doğru yürüdü. Çünkü ümmetler arasında ona en yakın o idi. Bu ümmetin de adı Nâsîk'di. Orada sayısını Allah'tan başka kimsenin bilmediğı pek büyük kalabalıklar, Allah'tan başkasının güç yetiremeyeceğı pek büyük çapta güç ve kuvvet buldu. Oldukça değişik diller ve değişik inanışlarla karşılaştı. O da onların çokluklarına karşı karanlıkla çıktı. Onların etraflarına her taraftan onları kuşatacak kadar karanlık askerlerinden üç

askeri çevrelerine yerleştirdi, Nihayet bu karanlık onları tek bir yerde topladı. Daha sonra aydınlıkla onların üzerine girdi. Kendilerini yüce Allah'a ve O'na ibadete davet etti. Kimisi ona iman etti, kimisi kâfir oldu ve onun önünde engel teşkil etti. Yüz çevirenler üzerine karanlığı saldı, dört bir yandan onları kapladı. Bu karanlık ağızlarından, burunlarından, gözlerinden girdi. Evlerine girdi, herbir taraftan onları kuşattı. Şaşırıp kaldılar, dalgalar halinde birbirlerine girdiler. Helak olmaktan korkmaya başladılar. Hep bir ağızdan: Biz iman ettik, diye bağıştılar. Bu sefer üzerlerindeki karanlığı açtı ve kılıç zoruyla onları eline geçirdi, davetini kabul ettiler. Batıdaki bu insanlardan pek büyük toplulukları asker etti ve hepsini tek bir ordu haline getirdi. Sonra da onları kumandası altına alarak yola koyuldu. Arkalarından karanlık onları ileri doğru götürüyor ve arkasından (gelecek tehlikelere karşı) onu koruyordu. Aydınlık ise önlerinden gidip ona yol gösteriyordu.

Yeryüzünün sağ tarafında bulunan Havil denilen ümmete ulaşmak üzere yeryüzünün sağ tarafından yol alıyordu. Yüce Allah onun elini, kalbini, aklını ve görme duyusunu musahhar kıldı. Bîr iş yaptı mı yanlışlık yapmıyordu. Büyükçe bir nehire yahut bir denize varacak olurlarsa ayakkabı parçaları gibi küçük tahta parçalarından gemiler yapar ve kısa bir süre içerisinde bunları bir araya getirirdi. Bu gemilerin bitiminden sonra beraberinde bulunan bütün ümmetleri bunlara doldururdu. Denizleri, nehirleri aştıktan sonra bu parçaları birbirinden çözer ve herbir kişiye bir tahta parçası verirdi. Böylelikle bunu taşımaktan yorulmazdı.

Nihayet, Havil denilen ümmetin butunduğu yere geldi. Bunlara da Nâsik denilen ümmete yaptığını yaptı. Onlar da iman ettiler. Onların işini bitirdikten ve askerlerini beraberine aldıktan sonra yeryüzünün diğer tarafına gitmek üzere yola koyuldu. Nihayet güneşin doğuş yeri yakınındaki Mensik'e ulaştı. Bunlara da aynı şeyleri yaptı ve ilkinde yaptığı şekilde bunlardan da ordular aldı. Daha sonra Tâvil üzerine gitmek üzere yeryüzünün sol tarafına doğru yola koyuldu. Bu ümmet Hâvil'in karşı tarafında bulunan ümmetti ve bu iki ümmet arasında yeryüzünün enlemi bulunuyordu. Bunlara da öncekilere yaptığını yaptı. Daha sonra yeryüzünün ortalarında bulunan cinlerden, insanlardan, Ye'cuc ve Me'cuc'tan oluşan ümmetlerin üzerine yöneldi.

Doğu tarafında Türklerin diyarının sol noktasına bitişik yere kadar geldiğinde, insanlardan salih olan bir ümmet ona şöyle dedi: Ey Zülkarneyn şu iki dağın arasında sayılamayacak kadar pek çok Allah'ın yarattığı bir takım varlıklar vardır. Bunlar insanlara benzemezler, bunlar hayvanları andırırlar. Otları yerler, yırtıcı hayvanların yaptığı gibi çeşitli canlıları ve evcil olmayan hayvanları avlarlar, Yılan, akrep, kertenkele ve yüce Allah'ın yeryüzünde canlı

olarak yaratmış olduğu her türlü haşeratı yerler. Bir yıl içerisinde yüce Allah'ın yarattığı hiçbir varlık onlar kadar artıp çoğalmaz. Eğer durum böylece devam edecek olursa, yeryüzünü dolduracaklar ve orada bulunanları sürececekler. Biz sana belli bir gelir vermenin karşılığında bizimle onlar arasında btr set yapar mısın? diye bu sözün geri kalan kısımlarını da nakletti. İleride Ye'cuc, Me'cuc ve onlardan bir tür olan Türklerin niteliklerine dair yeterli açıklamalar gelecektir.

"Dedik ki: Ey Zülkarneyn" el-Kuşeyrî Ebu Nâsr der ki: Eğer Zülkarneyn bir peygamber idiyse bu bir vahiydir, eğer peygamber değil ise o takdirde bu, yüce Allah tarafından ona gelmiş bir ilhamdır.

Onları İstersen azaplandırabilirsin yahut onlara güzel muamelede bulunabilirsin." İbrahim b. es-Serrî der ki: Yüce Allah, Muhammed (sav)ı "Eğer sana gelirlerse aralarında ister hükmet, ister anlardan yüz çevir" (el-Mâide, 5/42) vb. buyruklarda muhayyer bıraktığı gibi onu da bu iki husustan birisini işlemekte muhayyer bırakmıştır.

Ebu İshâk ez-Zeccac der ki: Bu buyruğun anlamı şu ki: Yüce Allah bu iki hükümden birisini seçmekte onu serbest bırakmıştır.

en-Nahhas der ki: Ancak Ali b. Süleyman onun bu görüşünü reddetmiştir. Çünkü, Zülkarneyn'in peygamber olduğu sahih olarak sabit değildir ki bu şekilde hitab etmesi söz konusu olsun. O yüce Rabbi hakkında:

"Sonra o, Rabbine döndürülecek" nasıl desin ve nasıl: "Onu azaplandı-racağız" diyerek çoğul olarak hitab etsin? Buna göre ifadenin takdiri şöyledir: Biz Ey Muhammed dedik. Onlar da: Ey Zülkarneyn... dediler.

Ebu Ca'fer en-Nehhas der ki: Ebu'l-Hasen'in söylediği bu sözün hiçbir manası yoktur. Çünkü yüce Allah'ın: "Dedik ki: Ey Zülkarneyn..." buyruğunda yüce Allah'ın ona çağında bulunan bir peygamber vasıtası ile böylece hitab etmiş olması mümkün olduğu gibi, Peygamberine: "Bundan sonra ister karşılıksız bırakın, ister fidyeye alın." (Muhammed, 47/4) dediği gibi; ona da böyle bir şey söylemiş olması mümkündür.

Yüce Allah'ın: "...Onu azaplandıracağız. Sonra o, Rabbine döndürülecek" buyruğunda açıklanması zor görülen hususa gelince; bunun da takdiri şöyledir; yüce Allah: "Onları İstersen azaplandırabilirsin..." buyruğunda belirtildiği gibi onları öldürmek ile diğer taraftan: "Yahut onlara güzel muamelede bulunabilirsin" buyruğunda da onları hayatta bırakmak arasında muhayyer bırakınca o da o kavme şunları söyledi: "Kim zulmederse" yani aranızdan küfür üzere kalmaya devam ederse "onu" öldürmek suretiyle'azaplan-dıracağtz. Sonra o" kıyamet gününde "Rabbine döndürülecek, Rabbi de onu" cehennemde oldukça çetin "şiddetli bir azap ile azaplandıracak.

"Fakat kim" küfürden tevbe edip "iman edip de salih amel işlerse..."

Ahmed b. Yahya dedi ki: "Onları istersen azaplandırabilirsin, yahut onlara güzel muamelede bulunabilirsin" buyruğunda yer alan; nasb mahallindedir. Bununla birlikte merfu kabul edİ-lîrse; o da doğru olur ve; "Yahutta o (yapacağın iş)...," anlamında olur. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Haydi yürümeye koyul, ya ihtiyacınız olan bir işi göreceksiniz Yahutta güzel bir öğle uykusu ile bir arkadaş bulacaksınız."

" Onun için en güzel bir mükâfat vardır" buyruğunu Medineliler, Ebu Amr ve Âsımr şeklinde (tenvinli ve fethalı değil de) mübtedâ yahutta İstikrar^[251] üzere ref ile okumuşlardır. ise izafet İle cerr mahallindedir. İzafet dolayısıyla da tenvin hazfedilir. Onun için âhirette Allah nezdinde en güzel bir mükafat -ki o da cennettir- vardır. Burada görüldüğü gibi mükâfat cennete izafe edilmiştir. Allah'ın: "Hakku'l-Yakîn"; (el-Vakıa, 56/95); Ve şüphesiz âhiret yurdu..." (el-En'âm 5/32) buyruklarında olduğu gibi. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır.

"En güzel bir mükâfat" -diye meali verilen- "el-Hüsna" ite sa-lih amellerin kastedilme İhta mali de vardır.

Mükâfatın Zülkarneyn tarafından verilmesinin de kastedilmiş olması mümkündür. Yani ben ona bağışta bulunurum ve fazladan da ona lütfederim.

İki sakinin arka arkaya gelmesi dolayısı ile tenvinin hazfî caiz olduğu gibi uel-hüsna" kelimesinin Basralılara göre bedel olarak, Kûfeliilere göre ise tercüme olarak ref mahallinde olabilir. İbn Ebi İshak'ın; şeklindeki kiraati buna göre açıklanır. Ancak burada tenvin hazfedilmez, hazfedilme-mesi daha güzeldir. Sair Kûfeliiler ise tenvinli ve nasb ile; diye okumuşlardır ki bu da; "ceza olarak ona el-Hüsna vardır" takdirinde demektir.

el-Ferrâ der ki: "mükâfat olarak" kelimesi temyiz olarak nasb edilmiştir. Masdar (mef ul-ü mutlak) olarak nasb edildiği de söylenmiştir, ez-Zeccac ise der ki: Bu hal konumunda bir mastardır; yani"Ona karşılık olarak bu verilecektir" demek olur.

İbn Abbas ve Mesrûk ise mansub fakat tenvinsiz oiarak; diye okumuşlardır. Bu okuyuş İbn Ebi Hatim'e göre iki sakinin yanyana gelmesi dolayısıyla tenvin hazfedilmiştir. Ötreli ve tenvinsiz okuyuşun iki izahından birisinde olduğu gibi.

en-Nehhâs der ki: Ancak bu ondan başkalarına göre bir yanlışlıktır. Çünkü burası, iki sakin dolayısıyla tenvinin hazfedileceği bir yer değildir ve buna göre ifade; "İyiliğinin mükâfatı olarak ona sevab vardır" takdirindedir.

"Sonra bir başka yol tuttu." Bundan önce bu fiilin çeşitli kullanım şekillerinin aynı manada olduğuna dair açıklamalar geçmiştir. Başka bir yol izledi ve çeşitli konaklardan geçti, anlamındadır.

"Nihayet güneşin doğduğu yere vardığı zaman" buyruğunda geçen;" "Doğduğu yer" kelimesini Mücahid ve İbn Muhaysin "mim" ile "lam" harfini üstün ile okumuşlardır, "Güneş ve yıldızlar doğdu, doğmak, doğuş" denilir. "Lam" harfinin üstün ve es-reli okunuşu aynı zamanda güneşin doğuş yeri anlamına da gelir. Bu açıklamaları el-Cevherî yapmıştır.

Yani o, sonunda kendileri ile güneşin doğuş yeri arasında insan diye kimselerin bulunmadığı bir kavmin bulunduğu yere vardı. Güneş ise bunun ötesinde oldukça uzak bir yerde doğuyordu. İşte yüce Allah'ın: "...Bir kavmin üzerine doğduğunu gördü" buyruğunun anlamı budur.

Bunlar hakkında görüş ayrılıkları vardır. Bunların kim olduklarına dair Ve-hb b. Münebbih'in kanaati önceden geçmiş bulunmaktadır. Ona göre bunlar Mensik adında ve Nâsîk denilen ümmetin karşısında yer alan bir ümmet idi. Mukatil de böyle demiştir. Katade ise her ikisine de Zinc denildiğini söylemiştir. el-Kelbî ise bunlar Tarîs, Hâvîl ve Mensik adını taşıyan ümmetlerdi, demiştir. Bunlar çıplak ayaklı, elbisesiz ve hakka kargı kör kimselerdi. Köpekler gibi birbirlerine yaklaşır ve eşekler gibi birbirlerine karışırldı.

Bunların Câbelk ahalisi olduğu da söylenmiştir. Bunlar da Hûd'a iman etmiş olan Âd kavminin mü'mirilerinin soyundan geliyorlardı. Süryanice'de bunlara Markîsâ denilir.

Güneşin battığı yerde bulunanlar ise Cabers ahalisidir. Bu iki şehirden her birisinin onbin kapısı ve her bir kapısı arasında bir fersahlık mesafe vardır. Cabelk'in ötesinde başka ümmetler de vardır. Bunlar ise Tâfil ve Târis'dirler. Ye'cuc ile Me'cuc'e komşudurlar. Cabers ve Cabelk ahalisi, Peygamber (sav)a iman etmişlerdir. İsrâ gecesi onların yanından geçmiş, onları davet etmiş, onlar da davetini kabul etmişlerdir. Diğer ümmetleri de davet ettiği halde onun çağrısını kabul etmediler. Bunu da es-Süheylî zikreder ve şöyle der:

Ben bütün bunları Mukatil b. Hayyân'ın, İkrime'den, onun İbn Abbas'tan, onun da Peygamber (sav)dan rivayet ettiği uzunca bir hadisten özetledim. Bunu Taberî de, MukauTe kadar senedi ile kayd ettikten sonra, Mukatil tarafından Peygambere nisbet ederek naklettiği bir hadis olarak rivayet etmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"...Güneşe karşı kendilerine hiçbir siper yapmadığımız" yani güneşin doğuşu esnasında ona karşı kendilerini koruyabilecek bir engelleri bulunmayan "bir kavmin üzerine doğduğunu gördü."

Katade der ki: Bu kavim ile güneş arasında herhangi bir örtü yoktu. Çünkü onlar üzerinde bina yapılamayan bir yerde bulunuyorlardı. O bakımdan onlar bir takım tüneller içerisinde yaşıyorlardı. Güneş çekilip gitti mi maişetlerini kazandıkları

yerlere ve tarlalarına geri dönerler. Yani içine girip, barınacakları ne dağdaki bir mağaraları, ne de güneşe karşı kendilerini koruyacak bir evleri vardı, Umeyye dedi ki; Ben, Semerkant'ta insanlarla konuşan bir takım kişiler gördüm. Onlardan birisi dedi ki: Çin'i aşip geçinceye kadar yola koyulup gittim. Ona: Seninle onlar arasında bir gün, bir gecelik kadar bir mesafe vardır. Bunun üzerine ben de onları bana gösterecek bir adamı ücretle tuttum. Nihayet sabahleyin onların yurduna vardım. Onlardan herhangi bir kimsenin kulağını altına yatak gibi yaydığını, diğerini de yorgan gibi üzerine örttüğünü gördüm. Benim yol arkadaşım onların dilini biliyordu. Onlarla birlikte geceyi geçirdik. Ne diye geldiniz, diye sordular. Biz güneşin nasıl doğduğunu görmek için geldik, dedik. Bu sırada bir çingirak sesi gibi bir ses işit tik. Ben baygın düştüm, uyandığımda bana sürdükleri yağla vücudumu ovalıyorlardı. Güneş su üzerinde doğunca suyun üzerinde adeta zeytinyağını andırıyordu. Semanın bir tarafı da bir çadır şeklinde idi. Güneş yükselince beni tünellerine soktular. Gün yükselip güneş tepelerinden yana doğru kayınca balık avlamak üzere çıktılar. Avladıkları bu batıkları güneşe bırakıyor ve pişiyordu.

İbn Cüreyc der ki: Bir gün onlara bir ordu geldi. Oranın ahalisi onlara: Siz burada iken güneş doğmasın. Onlarsa güneş doğmadıkça buradan gitmeyeceğiz, dediler. Daha sonra: Bu kemikler nedir? diye sordular. Onlara: Allah'a and olsun ki bu kemikler üzerlerine güneşin doğduğu bir ordunun kemikleridir, hemen buracıkta ölüverdiler, dediler. (İbn Cüreyc) dedi ki: Bunun üzerine hemen gerisin geri kaçmaya koyuldular.

el-Hasen der ki: Onların yaşadıkları yerde ne dağ ne de ağaç vardı. Orada bina yapılamıyordu. Üzerlerine güneş doğdu mu suya girerlerdi. Güneş yükseldi mi sudan çıkarlar ve hayvanların otladığı gibi otlarlardı.

Derim ki: Bu sözler orada hiçbir şehir bulunmadığını göstermektedir. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır. Onların bir bölümünün suya girdiği, bir bölümünün de tünellere girdiği de söylenebilir. O takdirde el-Hasen ile Katade'nin sözleri arasında çelişki söz konusu olmaz.[\[252\]](#)

92. Sonra bir yol tuttu.

93. Nihayet İki dağ arasına ulaştığı zaman önlerinde hemen hemen hiçbir söz anlamayan bir kavim buldu,

94. Dediler ki: "Ey Zülkarneyn! Gerçekten Ye'cûc ve Me'cûc bu yerde bozgunculuk yapanlardır. Sana bir vergi versek de buna karşılık bizimle onların arasında bir set yapıversen."

95. Dedi ki: "Rabbimin bana verdiği imkânlar daha hayırlıdır. Siz bana (bedeni)

güçle yardım edin ki, sizinle onların arasına sağlam bir set yapayım.

96. "Bana büyük demir parçaları getirin." Nihayet dağlatın İki yanını tam denkleştirdiği vakit: "Üfleyin" dedi Nihayet onu bir ateş haline getirince: "Getirin bana üzerine erimiş bakır dökkeyim" dedi.

97. Artık onu ne aşabildiler, ne de onu delmeye güç bulabildiler.

98. "İşte bu, Rabbimden bir rahmettir. Rabbimin va'dl gelince onu dümdüz eder. Rabbimin va'di haktır" dedi.

"Sonra bir yol tuttu."

"Nihayet İki dağ arasına ulaştığı zaman..." bunlar Ermenistan ve Azerbaycan taraflarında iki dağdır. Ata el-Horasanî, İbn Abbas'tan: "tki dağ arasına" buyruğundan kasıt, Ermenistan ve Azerbaycan'daki iki dağdır, dediğini rivayet etmektedir.

"Önlerinde* yani o dağların arka taraflarından "hemen hemen hiçbir söz anlamayan bir kavim buldu." (Mealindeki buyrukta): "Anla(ma)yan" kelimesini Hamza ve el-Kisaî "ya" harfini ötreli "kaf" harfini esreli olarak; şeklinde; fiilinden muzari diye okumuşlardır. Bu da kendileri konuşmakla birlikte konuştuklarına başkalarını anlatamayanlar anlamındadır. Diğerleri İse "ya" harfini de "kaP harfini de üstün okumuşlardır ki; bu da anlamayanların kendileri olduğu manasındadır. Her iki kıraat te sahihtir. Bu; hem kendileri başkalarının sözlerini anlamıyorlar, hem de kendileri başkalarına söylediklerini anlatamıyorlar, demektir.

İnsanlardan salih bir ümmet ona: "Dediler ki: Ey Zülkarneyn! Gerçekten Ye'cuc ve Me'cuc bu yerde bozgunculuk çıkaranlardır."

el-Ahfeş dedi ki: "Ye'cûc" kelimesini hemzeli okuyanlar "Me'cûc" kelimesindeki hemzeleri asıldan kabul eder ve "Ye'cûc"un vezni "yefûT, "Me'cûc"un vezni de "mef ûl" olur. Bu şekliyle-, "Ateşin alev alması, alevlen-mesi"nden türemiş gibidir. Hernzesiz telaffuz edenler ve bunları fazladan "elif" olarak kabul edenler ise "Yâ'cûc" diye söylerler ki; bu; den "Mâ'cûc" de; den gelmiş olur. Bu iki özel isim de munsarîf değildir. Ru'be (bu söyleyişe uygun olarak) der ki:

"Şayet Yâ ette ve Macuc hep birlikte,

Âd kavmi de avdet edip, Tubba'ı galeyana getirecek olurlarsa..."

Bunu el-Cevherî zikretmektedir:

Şöyle de açıklanmıştır: Bunlar Arapça olmayan iki isim olduklarından dolayı munsarîf değildirler. Tıpkı Tâlût ve Câlût gibi. Ayrıca bunlar Arapça kökten de türemiş değildirler. Munsarîf olmalarını önleyen ise Arapça olmayışları, nıarife ve müennes oluşlarıdır.

Bir kesim de şöyle demiştir: Bu iki kelime; den gelmekte olup, Arapçalaştırılmışlardır. Munsarîf olmayışlarının illeti ise marife ve te'nis'dir.

Ebû Ali der ki: Bu iki kelimenin Arapça olmaları da mümkündür. Çünkü "Ye'cûc" kelimesini hemzeli okuyanlara göre bu kelime "Cerbua" kelimesinin fiili yef ûl veznindedir. Bu da; ateş aleviyle etrafı aydınlattı, demek olan; dan gelir. Alev almak anlamındaki; da; "Acı, tuzlu" ifadesi de buradan gelmektedir. Hem2esi2 telaffuz edenlerin ise bu kelimedeki hemzeyi hafifleterek "elif'e kalb etmiş olması mümkündür. (Baş anlamındaki); in hemzesiz okunuşu gibi. "Me'cûc" kelimesi de; den mef'ul veznindedir. Her iki kelime ıstikak bakımından aynı kökten gelirler. Bunu hemze'siz okuyanların da hemzeyi hafifletmiş olmaları mümkün olduğu gibi; bu kelimenin den "fâûl" vezninde olması da mümkündür. Her iki kelimenin munsartf olmayış sebebi ise müenneslik ve marife oluşlarıdır. Çünkü kabile ismini andırmaktadırlar.

Yeryüzünde fesad çıkarmalarına gelince, bu hususta farklı görüşler vardır. Said b. Abdulaziz der ki: Onların fesad çıkarmaları Âdemoğullarını yemeleridir. Bir kesim de şöyle demektedir: Onların fesad çıkarmaları beklenen bir şeydi. Yani fesad çıkaracaklar. O bakımdan onlardan korunmak maksadıyla böyle bir istekte bulundular.

Bir diğer kesim de şöyle demektedir: Fesad çıkarmaları zulüm, baskı, öldürmek ve insanların yaptığı bilinen diğer fesad şekilleridir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Onların nitelikleri, setlerinden çıkışları ve Yâfes'İN çocukları olduklarına dair bir takım haberler de varid olmuştur. Ebu Hureyre, Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Nuh (as)ın, Sâm, Hâm ve Yâfes adında oğulları oldu. Araplar, Farslar ve Rumlar, Sâm'ın çocuklarıdır, hayır da bunlardadır.

Ye'cuc, Me'cuc, Türkler ve İskitler de Yâfes'İN çocuklarıdır, bunlarda hayır yoktur. Kıptfler, Berberîier ve Sudan (yani siyahiler) Hâm'ın çocuklarıdır." [253]

Ka'b el-Ahbar dedi ki: Âdem (as) ihtilam oldu ve suyu (menisi) toprağa karıştı. Bundan dolayı üzüldü, o bakımdan (Ye'cuc ile Me'cuc) bu sudan ya-ratıdılar. Bundan dolayı onlar anne tarafından değil de, baba tarafından bize ulaşırlar.

Ancak bu haber su götürür bir haberdır. Çünkü peygamberler (Allah'ın sa-"ât ve selamı üzerlerine olsun) ihtilâm olmazlar. Onlar (Ye'cuc ile Me'cuc) Yâ-fes'in çocuklarıdır. Nitekim Mukâtil ve başkaları da böyle demişlerdir.

Ebu Said el-Hudrî, Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Onlardan (yani Ye'cuc ile Me'cuc'den) herhangi bir kimsenin sulbünden bin

adam doğmadıkça birisi ölmez."

Ebu Said (el-Hudrî) dedi ki: Bunlar Ye'cuc ile Me'cuc'un soyundan gelen yirmibeş kabiledirler. Gerek bunlardan, gerekse de Ye'cuc ile Me'cuc'den birisinin sulbünden bin kişi doğmadıkça bir kişi Ölmez. Bunu el-Kuşeyrî nak-! etmektedir.

Abdullah b. Mes'ud dedi ki: Peygamber (sav)a Ye'cuc ile Me'cuc hakkında soru sordum. O şöyle buyurdu: "Ye'cuc ile Me'cuc iki ümmettirler. Bu ümmetin herbirisi dörtyüzbin ümmettir. Bu ümmetin herbirisinin sayısını da Allah'tan başka hiç kimse bilmez. Onlardan birisinin sulbünden hepsi de silah :aşıyacak yaşa gelen bin erkek çocuk doğmadıkça, kimse ölmez." Ey Allah'ın Rasûlü, bize onların niteliklerinden söz et denilince, şöyle buyurdu: "Bunlar üç sınıftırlar. Bir sınıf dağ selvisini -ki bu Şam topraklarında yetişen ve her-birisinin yüksekliği yirmi zira'ı bulan bir ağaçtır- gibidir. Bir diğer kesimin eni boyu yaklaşık bir zira' kadar aynıdır. Bir diğer kesim ise bir kuağını kendisine yatak yapar, öbür kulağını da yorgan yapar, Bunların karşısına fil, ya-nani hayvan, domuz ne çıkarsa mutlaka onu yerler. Aralarından öleni de yerler. Onların öncü kuvvetleri Şam topraklarında, ardçıları da Horasan'da olacaktır. Bunlar doğudaki nehirleri içecekler, Taberiye gölünü içecekler. Allah, Mekke, Medine ve Beytulmakdîs'e girmelerini de engelleyecektir."[\[254\]](#)

Ali (ra) da şöyle demiştir: Onlardan bir kesimin boyu bir karıştır. Bunla-ın yırtıcı hayvanlar gibi pençeleri ve parçalayıcı azı dişleri vardır. Güvercinler gibi birbirlerine seslenirler, Hayvanlar gibi çiftledirler, kurtlar gibi ulurlar. Sıcağa ve soğuğa karşı kendilerini koruyacak tüyleri vardır. Kulakları çok büyüktür. Bunlardan birisi kışı içinde geçirdikleri bir tüydür. Diğerisi ise yazı içinde geçirdikleri bir deridir. Bunlar şeddi kazırlar, tam onu delip çıkacakları vakit yüce Allah onu eski haline geri çevirir. Yüce Allah'ın izniyle onu yarın deleriz, diyecekler. İşte o vakit onu delecek ve çıkacaklardır. İnsanlar kalelere sığınarak korunmaya çalışacaklar. Bunlar semaya doğru ok atacaklar, attıkları ok kana bulanmış olarak kendilerine geri dönecektir. Sonra yüce Allah onları boyunlarında çıkacak (ve develerin, koyunların burunlarında meydana gelen kurtçuklara benzer) kurtçuklarla helak edecektir. Bunu el-Gaznevî zikretmektedir.

Ali (ra) da, Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Ye'cuc dörtyüz tane kumandanları bulunan bir ümmettir. Me'cuc da böyle. Onlardan herhangi birisi ata binmiş bin tane çocuğunu görmedikçe ölmez."[\[255\]](#)

Derim ki: Ebu Hureyre yoluyla gelen merfu bir hadisi İbn Mâce, Sünen'in-de rivayet etmiş bulunmaktadır. Buna göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

"Ye'cuc ile Me'cuc her gün (şeddi delmek maksadıyla) kazıyıp dururlar. Tanı güneşin ışığını görmeye yaklaştıklarında başlarındaki (âmîr) şöyle der: Haydi geri dönün, artık bunu yarın kazırsınız. Ancak yüce Allah öncekinden daha sağlam bir şekilde iade eder. Nihayet onların (şedde kalacakları) süre dolacağında ve yüce Allah onları insanların üzerine göndermeyi murad edeceğinde, yine şeddi kazıyacaklar ve güneşin ışığını görmeye yaklaştıkları bir noktada amirleri geri dönün, yüce Allah'ın izniyle yarın onu kazıyacaksınız (ve deleceksiniz) der. Böylelikle (inşaallah diyerek) istisna yapmış olacaklar. (Ertesi gün) tekrar oraya geleceklerinde onu bıraktıkları şekilde bulacaklar ve orayı da kazıyacaklar. İnsanların üzerine yürüyecekler, suyu içip kurutacaklar. İnsanlar kalelerine sığınarak onlara karşı korunmak isteyecekler. Oklarını yukarı doğru atacaklar, okları üzerlerinde kan izleri olduğu halde geri dönecek. -Ravi der ki: Hıfzettığıme göre böyle.- Bunun üzerine: Bizler yeryüzündeki insanları kahrettik. Semadakilerin de üzerine çıktık. Bunun üzerine yüce Allah, boyun bölgelerinde bir takım kurtçukları üzerlerine salacak ve bunlarla onları öldürecektir." Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Nefsim elinde'olana yemin ederim ki yeryüzü hayvanları onların etlerinden dolayı semirecek ve memeleri süt ile dolacaktır."[\[256\]](#)

Vehb b. Münebbth dedi ki: Zülkarneyn bunları gördü. Onlardan birisinin boyu bizden orta boylu bir adamın boyunun yarısı kadardır. Tırnakların olduğu yerde onların hayvan pençelerini andıran tırnakları vardır. Yırtıcı hayvanlar gibi azı dişleri ve parçalayıcı dişleri vardır, Çeneleri deve çenelerini andırır. Kılırları serttir. Bütün vücutlarını örtecek kadar kıllıdırlar. Herbirleri-nin büyükçe iki kulağı vardır. Bunlardan birisini yorgan olarak kullanır, öbürünü de yatak olarak. Onların herbiri ecelinin ne zaman geleceğini de bilir. Eğer erkek ise sulbünden bin tane erkek çıkmadıkça ölmez. Dişi ise bin dişi doğurmadıkça ölmez.

es-Süddî ile ed-Dahhâk derler ki: Türkler Ye'cûc ile Me'cûc'den küçük bir bölümdür. Bunlar ortaya çıkıp değişiklikler yapmaya koyuldular. Zülkarneyn gelip şeddi yaptı ve şeddin bu tarafında kaldılar.

es-Süddî der ki: Sed yirmi bir kabile üzerine yapıldı. Onlardan tek bir kabile şeddin beri tarafında kaldı, bunlar da Türklerdir. Bunu da Katade demiştir.

Derim ki: Eğer bu böyle ise şunu bilelim ki Peygamber (sav) Ye'cûc ile Me'cûc'u nitelendirdiği gibi; Türkleri de nitelendirmiştir. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Müslümanlar yüzleri kat kat kalkanı andıran, giydikleri, kıldan elbiseler olan kıl İçerisinde yürüyen" -bir başka rivayette de; kıldan yapılmış ayakkabılar giyen -"bir kavim olan Türklerle savaşılmadıkça kıyamet kopmayacaktır." Bu hadisi Müslim, Ebu Dâvûd ve başkaları rivayet etmiştir.

[257]

Peygamber (sav) sayılarını, çokluklarını ve ne kadar güçlü olduklarını bildiğinden dolayı: "Türkler size İlişmedikçe siz de onlara ilişmeyiniz" diye buyurmuştur.[258]

Onlardan şu dönemde yüce Allah'tan başka hiçbir kimsenin sayılarını bilmediği ve yüce Allah'tan başka kimsenin müslümanlardan geriye püskürte-meyeceği pek çok ümmetler çıkmış bulunmaktadır. Bunlar sanki Ye'cûc ve Me'cûc yahutta bunların mukaddimleri (öncü kuwetleri)dirler.

Ebu Davûd'da, Ebu Bekre'den gelen bir rivayete göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Ümmetimden bir takım kimseler Dicle adı verilen bir nehrin yakınında Basra diye adlandırılan düz bir yerde konaklayacaklar. Bu nehrin üzerinde bir köprü olacaktır. Oranın ahalişi çoğalacak ve orası muhacirlerin -İbn Yahya dedi ki: Ebu Ya'mer dedi ki: Müslümanların -şehirlerinden bir şehir olacaktır.- Âhir zamanda ise yüzleri geniş, gözleri küçük, Kantûrâ-oğuşan gelecek ve bu nehrin kıyısına konaklayacaklardır. O şehrin ahalişi üç gruba ayrılacak. Bir grup İneklerin kuyruklarının arkasına takılıp çöle gidecekler, bunlar helak olacaklar. Bir grup kendileri için (bunlardan teminat) alacak ve böylece kâfir olacaklar. Bir grup da çoluk-çocuklarını arkalarına alacak ve savaşa koyulacaklar. İşte şehidler bunlardır." [259]

"Basra" gevşek, yumuşak taş demektir. Basra şehrine bu isim bundan dolayı verilmiştir. "Kantûrâoğulları" Türklerdir. Denildiğine göre; Kantura İbrahim (sa)ın cariyelerinden birisinin adıdır. Bu cariyenin Hz. İbrahim'den çocukları oldu. Türkler de bunların soyundan geldi. (Allah en iyisini bilir).[260]

"Sana bir vergi versek de buna karşılık bizimle onların arasında bir set yaptırırsen" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [261]

1- Zülkarneyn'e Sed Yapma Teklifi:

"Sana bir vergi versek..." ifadesi güzel bir edeble sorulmuş bir sorudur.

" Vergi" belli bir miktarda mal, anlamındadır. Bu kelime "ra" harfinden sonra "elif" ile (harâc şeklinde) diye de okunmuştur. "Elif"siz söyleyiş, "elif"li söyleyişe göre daha özel bir anlam ifade eder. O bakımdan; " Kendi baş vergini ve şehrinin haracını öde" denilir.

el-Ezherî der ki: Harâc keimesi vergi, fey malı, cizye ve gelir anlamlarında

kullanılır. Aynı şekilde harâc mallarda verilmesi gereken farz hisselerin de adıdır. "EliPsiz "hare" ise mastardır.

"Buna karşılık bizimle onların arasında bir sed yapıversen" buyruğun-daki sed; "redm; yığılarak yapılan engel" demektir. Redm birbiri ile bitişik ve kaynaşmış şekilde üstüste yapılan yığma demektir, "Yamanmış elbise" demektir. Bu açıklamayı el-Herevî yapmıştır.

Mesela: "Yarığı (çatlağı, çukuru) kapattım" demektir. Redm aynı zamanda isim olup, sed demektir. Redm'in şedden daha belîğ bir anlam ifade ettiği de söylenmiştir. Çünkü sed kendisi ile bir boşluğun, açığın kapatıldığı herşey anlamındadır. Redm ise taş, toprak ve buna benzer şeyleri tam bir engel teşkil edecek şekilde üstüste koyup yerleştirmek demektir. Nitekim elbisesini kalın ve üstüste yamalarla yamayan bir kimsenin halini anlatmak üzere -bu kökten- denilir. Antere'nin şu mısra'ı da burdan gelmektedir.

"Acaba şairler yama yapılması gereken bir yeri, (yamamaksızın) terk ettiler mi?" Üstüste terki edilecek, söylenmesi gereken bir sözü söylemeksizin bırakmışlar mıdır, demektir.

"Sed" kelimesi "sin" harfî üstün olarak; diye okunmuştur, el-Halil, ile Sîbeveyh şöyle derler: "Sin" ötreli olursa isim olur, üstün olursa mastardır. el-Kisaî der ki: Üstün ve ötreii okuyuş aynı anlamdaki iki ayrı söyleyiştir. İkrime, Ebu Amr b. el-A'lâ ve Ebu Ubeyde de şöyle derler: Allah tarafından yaratılmış olup da insanların herhangi bir katkıda bulunmadıkları engeller için ötreli söyleyiş, insan tarafından yapılmış olanlar için de üstünlü söyleyiş kullanılır. Ancak bu görüşü kabul eden kimselerin "sin" harfîni burada üstün ile okumaları, bundan önceki; "İki dağ arasına" lafzını da ötreli okumaları gerekir.

Ebu Hatim ise İbn Abbas ve İkrime'den, Ebu Ubeyde'nin söylediklerinin aksini nakletmektedir, İbn İshak da şöyle demektedir: Gözlerinle gördüklerini "sin" harfî ötreli olarak "süd" şeklinde, görmediklerini de üstün ile "sed" şeklinde zikredersin. [\[262\]](#)

2- Fesad Ehli Olanları Hapsetmek İçin Hapishane Yapımı:

Bu âyet-i kerîmede hapishaneler yapıp, fesad ehli kimseleri burada hapsetmeye, onları diledikleri şekilde tasarrufta bulunmalarını engellemeye, fesadları üzere bırakılmayacaklarına, aksine canlarını incitecek şekilde dövül eceklerine, hapsedileceklerine yahutta kefalet altında bırakılacaklarına -Ömer (ra)ın yaptığı gibi- delil vardır. [\[263\]](#)

"Eabbiinin bana verdiği İmkânlar daha hayırlıdır..." buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız: [\[264\]](#)

1- Yüce Allak'ın Verdiği İmkânları Kullanmayı Tercih Etmek:

"Rabbimin bana verdiği imkânlar daha hayırlıdır" buyruğunun anlamı şudur: Zülkarneyn onlara dedi ki: Yüce Allah'ın bana vermiş olduğu güç. ve hükümdarlık imkânları sizin vereceğiniz vergiden ve mallarınızdan daha hayırlıdır, ama beden gücüyle bana yardım ediniz. Yani aranızdan beden ile çalışacak kimseler ve adamlar ile şeddi yapmakta kullanacağım araçlar veriniz. Bu da yüce Allah'ın aralarında cereyan eden bu konuşmada Zülkarneyn'i bir te'yididir. Çünkü orada bulunanlar eğer ona belli bir vergi vermek üzere aralarından mal toplayıp vermiş olsalardı, kimse ona yardım etmezdi. O şeddi bina etme işini ona bırakırlardı. Bizzat ona yardımcı olmaları ise onun için daha güzeldi ve bu işin daha çabuk bitmesini sağladı. Belki de bu şekilde çalışmalarını onun kendisine vereceklerinden söz ettikleri vergiden daha da fazla miktara tekabül ediyordu.

Yalnız İbn Kesîr "bana verdiği imkânlar" (anlamındaki) lafzı; şeklinde iki "nun" ile, diğerleri ise tek "nûn" ile; diye okumuşlardır. [\[265\]](#)

2- Yöneticinin Yönettiklerine Karşı Görevleri ve İslâm Devleti'nde Mali Siyaset:

Bu âyet-i kerîmede hükümdar kimsenin yönettiklerinin ülkelerini korumakla yükümlü olduğuna, onların gediklerini kapatmak, serhadlerini düzeltip sağlamlaştırmak için çalışmasının farz olduğuna, bunları da faydalarını görecektir olan yönetilenlerin mallarından ve kendi himayesi ve gözetimi altında hazinelerinde toplanan hak ettiklerinden karşılayacağına delil vardır. İsterse bu hakları yerine getirmek isterken bütün malları tükenmiş olsun ve bu yükümlülükler servetlerini tamamen bitirmiş olsun. Yönetilenler bütün bu açıkları, gedikleri kendi mallarından kapatmakla yükümlü oldukları gibi yöneticinin de onlara güzel bir şekilde bakması, koruması görevidir. Bu da üç şartla olur;

- 1- Hiçbir hususta kendisini onlara tercih etmeyecek.
- 2- Önce muhtaç olanların ihtiyaçlarını görmekle işe bağlayacak, onlara yardımcı olacak.
- 3- Vereceği atıyyelerde (devlet hazinesinden yapacağı bağışlarda) konumlarına

uygun olarak aralarında eşitlik sağlayacak.

Bundan sonra bu hazine tamamıyla bitip boşalacak olursa, karşılaşılan olaylar görülmesi gereken bir işi ortaya çıkmasına sebep olurlarsa, mallarından önce canlarını ortaya koyarlar. Bunun faydası olmazsa o takdirde belli bir değerlendirmeye göre mallarından alınır ve güzel bir tedbir ile bu mallar harcanır.

İşte, Zülkarneyn'e çekindikleri Ye'cûc ile Me'cûc saldırısını kendilerinden önlemesi maksadı ile ona mal vermelerini teklif ettiklerinde, O: Benim malınıza ihtiyacım yok, benim size ihtiyacım var. O bakımdan "siz bana (bedeni) güçle yardım edin" yani benimle birlikte bizzat hizmette bulunun, dedi. Çünkü benim yanımda mal var, sizin yanınızda da adam var. Onların verecekleri malın kendilerine ihtiyacı ortadan kaldırmayacağını, eğer bu malı bir ücret olarak alırsa bunun ihtiyaç duyduğu asıl gücü azaltmış olacağını, o bakımdan tekrar onlara ücretle çalıştırmak için müracaat edeceğini gördü. Dolayısıyla bedenen hizmetçe bulunmalarının daha uygun olduğunu tesbit etti.

Bu konuda ilke şudur: Hiçbir kimsenin malı karşı karşıya kalınacak bir zaruret olmadıkça helâl olmaz. Bu durumda da bu mal gizli değil açıkça alınır. Bir takım kimseleri tercih ederek, kayırarak değil, adaletle harcanır. Kişisel baskı ve dayatma usulüyle değil, cemaatin görüşüne göre harcanır. Doğruya muvaffak kılan yüce Allah'tır. [\[266\]](#)

"Bana büyük demir parçaları getirin" yani bana büyük demir parçalarını verin, elime teslim edin. Onlara araç taşımalarını emretmiş oldu. Bütün bunlar hibe anlamı taşımaksızın vermeye davettir. Bu ona gerekli araçları elleriyle vermeye bir çağrıdır. Çünkü o kendilerinden vergi almayacağını söylemişti. Geriye sadece gerekli araçları verme ve bedenen çalışmaya çağırmaktan başka bir şey kalmıyordu.

"Büyük demir parçaları" demir kesitleri demektir. kelimesinin aslı toplanıp, bir araya gelmek demektir. Aslanın boynunun çevresinde toplanan tüylere; " Arslan yelesi" denilmesi de buradan gelmektedir. "Kitabı yazdım ve harflerini bir araya getirip topladım" demektir.

Ebu Bekr ve el-Mufaddal; şeklinde gelmek fiilindenmiş gibi okumuşlardır. Bu da; "Bana demir kütleleri getirerek geliniz" anlamındadır. Cer harfi düşünce (kütle anlamındaki "zübar" kelimesi) fiil ile nasbedilmiştir. Şairin şu mısra ında olduğu gibi:

"Sana hayrı emrettim..."

Burada da cer edatı hazfedildiğinden fiil nasbetmiştir.

Cumhur "züber" kelimesinin "be" harfini üstün olarak okumuştur. el-Ha-sen ise bunu ötreli okumuştur. Her iki şekilde de büyük parça demek olan "zübre'nin çoğuludur.

"Nihayet dağların iki yanını" yaptığı inşaat ile "tam denkleştirdiği vakit" demektir. Asıl söz konusu olan inşaat olduğundan dolayı ayrıca zikredilmeyerek hazfedil mistir.

" Dağların İki yanını" buyruğu ile ilgili olarak Ebu Ubeyde der ki: Kasıt dağın iki yanıdır. Ona "sade Feyn" isminin verilış sebebi iki yanın birbirlerine tesadüf etmesi yani birbirlerinin karşılarında bulunması, biri diğerine mülakât olmasıdır.

Bu açıklamayı ez-Zühri^[267] ve İbn Abbas yapmıştır. Biri diğerinden sanki yüz çeviriyormuşçasına "sudûPdan gelen bu isim verilmiştir. Şair der ki:

"Onun aydınlığı dağın her iki yanını da aşp geçiyor, Karanlıktaki kandil gibi alev saçıyor."

Yüksekçe binaya da dağın kenarına (yar'ına) benzetilerek "sade f" denilir. Hadis-i şerifte de şöyle denilmektedir: "Meyletmek üzere olan bir sade fin yanından geçti mi hızlıca yürürdü,"^[268] Ebu Ubeyd dedi ki: Sade f ve hedef yüksekçe ve büyük her yapıya verilen isimdir.

İbn Atıyye der ki: "İki sade P karşılıklı iki dağa verilen isimdir. Yalnız birisine "sade f" denilmez. Ama ikisine "sade fân" denilir. Çünkü biri diğerine tesadüf etmektedir.

Nâfi', Hamza ve el-Kisâf; kelimesini "sad" harfi üstün ve şeddeli "dai" harfi de üstün olarak okumuştur. Aynı zamanda bu Ömer b, el-Hat-tab (ra)ın ve Ömer b. Abdulaziz'in de kıraatidir. Bu, Ebu Ubeyde'nin de tercih ettiği kıraattir. Çünkü en meşhur olan lügat (söyleyiş) budur.

İbn Kesîr, İbn Âmir ve Ebu Amr ise "sad" ve "dal" harflerini ötreli okumuşlardır. Ebu Bekr yoluyla gelen rivayetinde Âsim ise "sad" harfini Ötreli, "dal™ harfini sakın okumuştur. "Curf" ve "cüruf gibi. Bu da bir tahfiftir.

İbnu'l-Macişûn "sad" harfini üstün, "dal" harfini ötreli okumuştur. Kata-de ise "sad" harfini üstün "dal" harfini sakın okumuştur. Bütün bu okuyuşların anlamı birdir ve karşılıklı iki dağ demektir.

"Üfleyin, dedi" buyruğundan itibaren âyetin sonuna kadar buyruğun anlamı şudur; Körüklerle, demir kütleleri üzerine üfleyin. Çünkü o bir kat demir kütlesi ve taş konulduktan sonra odun ve kömürü tutuşturup ateş bunları kızdıncaya kadar körüklemelerini emrederdi. Demirin üzerine ateş yakıldı mt o da tıpkı ateş gibi olur. İşte yüce Allah'ın; "Nihayet onu bir ateş haline getirince" buyruğunun anlamı budur. Sonra da Câyet-İ kerîmede geçen): "el-Kıtr" ile ilgili görüş ayrılıklarına göre: Eritilmiş bakır yahut kurşun veya demir getirilir, bunu da

hazırlanmış olan bu tabakanın üzerine boşaltırdı. Bu şekilde birbirlerine kaynaşıp iyice birbirine geçip yapıştıktan sonra tekrar yeniden aynı şekilde bir tabaka daha koyardı. Bu da iş tamamlanıncaya kadar ve bu boşluk da son derece sağlam bir dağ haline gei inceye kadar devam etti.

Katade der ki: Bu dağ çizgili bir elbise gibidir. Bir yol siyah ve bir yol kırmızıdır.

Rivayet edildiğine göre bir adam Rasûlullah (sav) gelmiş ve: Ey Allah'ın Rasûlu, ben Ye'cûc ile Me'cûc şeddini gördüm, demiş. Peygamber ona: "Onu nasıl gördün" deyince, şu cevabı vermiş: Ben onu çizgili bir elbise gibi gördüm, bir yol san, bir yol kırmızı, bir yol sihaytı. Rasûlullah (sav): "Sen onu gerçekten görmüşsün" diye buyurdu.[\[269\]](#) "Nihayet onu bir ateş haline getirince" buyruğu ateş gibi olunca demektir.

"Getirin bana üzerine erimiş bakır dökeyim" buyruğu da şu demektir: Bana bakır getirin, onun üzerine dökeyim, anlamında takdim ve te'hir yapılmış bir ifadedir.

"Getirin bana" buyruğunu; şeklinde okuyanlara göre anlamı şu olur: Gelin onun üzerine bakır boşaltayım ki, müfessirlerin çoğuna göre "kıtr" eritilmiş bakır, demektir. Bunun da aslı; "Damlamak'tan gelmektedir. Çünkü eritilmesi halinde suyun damlaması gibi o da damlar. Bir başka kesim de "kıtr" eritilmiş demirdir derken, aralarında İbnu'l-Enbarî'nin de yer aldığı bîr başka kesim, eritilmiş kurşun demektir, der. Bu kelime; "Damladı, damlar,. Biz ona erimiş bakır pınarını sel gibi akıttık" (Sebe1, 34/12) buyruğunda ki "el-kıtr" kelimesi de buradan gelmektedir. [\[270\]](#)

"Artık onu ne aşabildiler" Ye'cûc ile Me'cûc üzerine çıkamadılar, ona tırmanamadılar. Çünkü bu sed dağın seviyesine gelmiş dümdüz kaygan bir zemindi. Dağ da aşılamayacak kadar yüksekti. Şeddin yüksekliği ikiyüzelli zira' idi. Rivayete göre iki dağ arası uzunluğu ikiyuz fersah, eni de elli fersah idi. Bunu da Vehb b. Münebbih söylemiştir.

"Ne de onu delmeye güç bulabildiler." Buna sebep ise hem eninin fazla oluşu, hem de çok sağlam bir yapı oluşudur. Sahih hadiste Ebu Hureyre yoluyla gelen rivayette Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Bugün Ye'cûc ile Me'cûc şeddinden bu kadar bir gedik açıldı" dedi ve Vehb b. Münebbih parmaklarını doksan gibi birbirine getirdi. Bir rivayette de: Baş parmak ile şehadet parmağını halka yaptı, diyerek hadisin geri kalan kısmını zikretmektedir. [\[271\]](#)

Yahya b. Sellâm, Sa'd b. Ebi Arûbe'den, o Katâde'den, o Ebu Raff'den, o Ebu

Hureyre'den şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: Ye'cuc ile Me'cuc her gün şeddi del(meye çalış)Orlar. Nihayet tam güneş ışığını gördüklerinde başlarındaki: Geri dönün, onu yarın deleceksiniz, der. Ama yüce Allah önceki gibi en sağlam şekline iade eder. Nihayet onların süreleri dolunca yüce Allah da insanların üzerine onları göndermeyi murad edeceği vakit kazımaya koyulurlar ve güneşin ışığını görecekt noktaya yaklaştıklarında başlarında bulunan kişi: Haydi geri dönün, inşaallah onu kazıyacaksınız (deleceksiniz) der. Tekrar oraya geleceklerinde onu bıraktıkları şekilde bulacaklar, şeddi delecekler ve insanların üzerine çıkacaklar."[\[272\]](#) Hadîs az Önce geçmiş bulunmaktadır.

"Ne de... güç bulabildiler" buyruğunu Cumhur "ti" harfini şed-desiz olarak okumuştur. Bunun; anlamında bir söyleyiş olduğu da söylenmiştir. Şöyle de denilmiştir: Hatta aynen budur. Çünkü Araplarca bu fiil çokça kullanıldığından dolayı kimileri "te" harfini tamamen hazfederek; diye kullanmışlardır. Bazıları da "tf harfini hazfederek; diye kullanmışlardır. Bu da-, anlamındadır ve bu meşhur bir söyleyiştir.

Yalnız Hamza "ti" harfini şeddeli okumuştur ki o da bu okuyuşuyla fiilin; şeklinde olduğuna işaret etmek istemiş gibidir. Sonra da "te" harfini "tf harfine idğam edip, "ti" harfini şeddeli okumuştur. Bu da izah bakımından zayıf bir kıraattir. Ebu Ali İse caiz değildir, demiştir.

el-A'rneş de "Artık onu ne aşabildiler, ne de onu delmeye güç bulabildiler" buyruğunda her iki yerde de "te" harfi ile okumuştur. [\[273\]](#)

"İşte bu, Rabbinden bir rahmettir" sözlerini söyleyen Zülkameyn'dir. "Bu" ile de yaptığı şedde, buna güç yetirmeye, Ye'cûc ile Me'cûc'ten gelecek zararı önlemek suretiyle ondan yararlanmaya işaret etmiştir. İbn Ebi Abte; "Bu" zamirini müennes (ve rahmete işaret) olarak; diye okumuştur.

"RabbimİN vaadi" yani kıyamet günü, bir diğer görüşe göre oniann çıkacakları vakit "gelince onu dümdüz eder" yerle bir olur, demektir.

Dümdüz" kelimesi ile yüce Allah'ın: "Yer parça parça ve dümdüz edildiğinde" (el-Fecr, 89/21) buyruğunda da aynı kökten gelen kelime kullanılmıştır. İbn Arafe der ki: Yer, herhangi bir yüksekliği olmaksızın dümdüz edildiğinde, demektir. Yüce Allah'ın: "Onu dümdüz eder" buyruğu da bu kökten gelmektedir, el-Yezidî der ki: Bu da dümdüz etmesi demektir. Hörgücü gitmiş deveye de; denilir. el-Kutebî der ki; Onu yere yapışmış ve alçaltılmış kılar, demektir. el-Kelbî ise kırık, dökük parçalar haline getirir anlamındadır, demiştir. Şair der ki: "Sabah yola çıkandan başkası bir mağarayı parça parça edip de yıkan var mıdır?"

el-Ezherî der kî: Bu fiil dövüp, ufalamak anlamındadır.

diye okuyan dağın küçük bir tepe haline getirilmiş olması anlamını kasteder. Çünkü bu kelime dağ seviyesine ulaşmayan küçük tepe hakkında kullanılır. Çoğulu da; diye gelir.

Hamza, Âsim ve el-Kîsaî ise hörgücü olmayan deve demek olan "ed-Dek-kâ"ya benzeterek med ile; diye okumuşlardır.

Buyruk şu takdirde olup, ondan hazfedilmiş bir ifade vardır: Onu bir tepecik gibi kılar. Böyle bir takdir kaçınılmazdır. Çünkü sed müzekkerdir ve sonu hemze ile biten bu kelime ile sıfatlandırılamaz.

Şeklinde okuyanlara gelince; bu da yıkılıp, ufalanmayı ifade eden; fiilinin mastarıdır.

Etti, kıldı fiilinin yarattı anlamında olma ihtimali de vardır, O takdirde; hâl olarak nasb edilir. Bunu med ile (yani sonu hemze ile) okuyanların kıraatinde de nasb ile okunması da aynı şekilde iki şekilde açıklanabilir. [274]

99. O gün onları birbiri içine dalgalanır bir halde bırakmışızdır. Sûr'a da üfürühnüş olacaktır. Bu suretle hepsini toplayacağız.

100. O gün kâfirleri cehennemle yüzyüze getiririz.

101. Onlar ki, Senim öğüdüme karşı gözleri perdeli İdi. Dinleyecek güçleri de yoktu,

102. O kâfirler, Beni bırakıp kullarımı veliler edineceklerini tnl sandılar? Biz, cehennemi o kâfirlere bir konak olarak hazırladık.

103. De ki: "Amelleri açısından en çok ziyana uğrayanları sîze haber verelim mi?

104. "Onlar o kimselerdir ki, dünya hayatında yaptıkları boşa gitmiştir. Üstelik kendilerinin muhakkak İyi yaptıklarını zannederler.

105. "Onlar, Rabblerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edip amelleri boşa gitmiş olanlardır. Biz kıyamet günü onlar için Ölçü tutmayacağız.

106. "İşte böyle. Onların cezası kâfir oldukları, âyetlerimi ve peygamberlerimi alaya aldıkları için cehennemdir."

107. Gerçekten iman edip, salih ameller işleyenlerin ise konakları Firdevs cennetleridir.

108. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar. Oradan ayrılmak da istemezler.

109. De ki: "Rabbimin sözleri için denîz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak, Rabbünün sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."

110. De ki; "Ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Yalnız bana ilâhınızın ancak tek

bir İlâh olduğu vahyediliyor. Artık kim Rabbi-ne kavuşmayı ümid ediyorsa; salih bir amel işlesin ve Rabbî-ne İbadetinde kimseyi ortak koşmasın."

"O gün onları birbiri içine dalgalanır bir halde bıraknuşızdtr" buyruğunda "bırakmısızdır" daki zamir yüce Allah'a aittir. Yani Biz kıyamet gününde cinleri ve insanları birbiri içine dalga dalga karışacak halde bırakırız.

Şöyle de açıklanmıştır: Biz o gün yani Şeddin (süresinin) tamamlanacağı vakitte Ye'cûc ile Me'cûc'u birbiri içine dalgalanır halde bırakacağız.

Burada "dalgalanma" tabiri, herhangi bir keder ya da korkudan dolayı aklı başından gitmiş, hayret içerisinde ve biri diğerinin içine karışmış olduğu halde gidip gelmelerini anlatmak maksadıyla kullanılan bir istiaredir. Bununla kendilerini birbirine karışan deniz dalgalarına benzetmektedir.

Bir başka açıklamaya göre; Bizler Şeddin açılacağı gün Ye'cûc ile Me'cûc'u dünyada çoklukları dolayısıyla birbirine karışmış halde bırakacağız.

Derim ki: Bunlar üç ayrı görüştür. En kuvvetlileri ortadaki görüştür. En uzak ihtimalde olanı sonuncusudur. Birinci görüş de güzel bir görüştür. Çünkü yüce Allah'ın: "Rabbünün va'di gelince" buyruğunun te'vilinde kıyametin söz konusu olduğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Sûr'a da üfürülmüş olacaktır" buyruğu ile ilgili açıklamalar daha önceden el-En'âm Sûresi'nde (6/73. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Bu suretle hepsini" yani cinleri ve insanları kıyametin Arasat'ında "toplayacağız."

"O gün kâfirleri cehennemle yüzyüze getiririz" yani onlara açıktan açığa gösteririz.

"Onlar ki, Benim öğüdüme karşı gözleri perdeli idi," Onlar yüce Allah'ın kesin belgelerine bakmayan, gözü örtütü kimseler durumunda idiler. "Onlar kî anlamındaki; "kâfirler'e sıfat okrak cer mahallindedir.

"Dinleyecek güçleri de yoktu," Yani yüce Allah'ın kelâmını kulak verip dinleyecek takatleri yoktu, onlar sağır durumunda idiler.

"O kâfirler, Beni bırakıp da kullarımı" İsa'yı, melekleri ve Uzeyr'i "veliler edineceklerini" ve Benim kendilerini cezalandırmayacağımı -buna göre ifadede bir hazf vardır- "mı sandılar?"

ez-Zecçac Bunun kendilerine fayda sağlayacağını mı sandılar? anlamındadır, demiştir.

Ali, İkrime, Mücahid ve İbn Muhaysın "...mı sandı(lar)" kelimesini "sin" harfini sakın ve "be" harfini ötreli olarak okumuşlardır. Bu da; bunun onlara yeterli geleceğini mi sandılar? anlamındadır. "Biz, cehennemi o kâfirlere bir konak

olarak hazırladık." [\[275\]](#)

"De ki: Amelleri açısından en çok ziyana uğrayanları size haber verelim mi..." buyruğundan itibaren: "... Biz, kıyamet günü onlar için Ölçü tutmayacağız" buyruğuna kadafki âyetlere dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[276\]](#)

1- Amelleri İtibariyle Zararda Olanlar:

"De ki: Amelleri açısından en çok ziyana uğrayanları size haber verelim mi?" buyruğunda şuna delâlet vardır: Kimi insanlar iyilik yaptığı zannı ile bir amelde bulunur. Ancak onun ameli boşa gitmiştir. Amelin boşa gitmesini gerektiren ya itikad bozukluğudur ya da riyakârlıktır. Burada maksat ise küfürdür.

Buhârî kaydettiği bir rivayette Mus'ab'ın şöyle dediğini rivayet eder: Babama: "De ki: Amelleri açısından en çok ziyana uğrayanları size haber verelim mi?" buyruğunda kastedilenler Hârûrâlîlar (Haricîler) midir? diye sordum. O: Hayır, dedi. Onlar yahudiler ve hristiyanlardır. Yahudiler, Mu-hammed (sav)ı yalanladılar. Hristiyanlar ise cenneti inkâr ettiler ve orada ne yiyecek var, ne de içecek, dediler. Hârûrâlîlar ise iyice sağlamlaştırdıktan sonra Allah'ın ahdini bozan kimselerdir. Sa'd onları fasıklar diye adlandırıyordu [\[277\]](#)

Âyet-i kerîme azar manasını ihtiva etmektedir. Yani, Benden başkalarına ibadet eden şu kâfirlere de ki: Yarın onların bütün yaptıkları boşa çıkacak, bütün ümitlerinin boş olduğunu anlayacaklardır. O bakımdan onlar amelleri itibariyle en çok zarara uğrayacaklar olacaktır. Bunlar aynı zamanda "o kimselerdir ki dünya hayatında yaptıkları boşa gitmiştir. Üstelik kendilerinin* Benden başkasına ibadet etmek suretiyle"muhafckak iyi yaptıklarını zannederler."

İbn Abbas der ki: Bununla Mekke kâfirlerini kastetmektedir. Ali (ra) ise bunlar Hâricilerdir yani Hârûrâlîlardır, Bir seferinde de: Bunlar manastırlarına çekilmiş rahiplerdir, demiştir.

Rivayete göre İbn el-Kevvâ ona (Ali -ra.-e) amelleri açısından en çok ziyana uğramış olanlar hakkında soru sormuş, ona sen ve arkadaşların, diye cevap vermiştir.

İbn Atiyye der ki: Ancak bundan sonra gelen yüce Allah'ın şu buyruğu bütün bu görüşlerin zayıf olduğunu ortaya koymaktadır: "Onlar, Rabblerinin ayetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edip, amelleri boşa gitmiş olanlardır."

Bu taifeler arasında ise Allah'ı inkâr eden, O'na kavuşmayı, öldükten sonra

dirilişı, amellerin karşılıklarının verilmesini inkar eden yoktur. Bunlar ancak putlara tapan Mekke müşriklerinin vasıflandır. Ali ile Sa'd (ra)ın sözünü ettikleri kimseler ise bu âyet-i kerîmeden paylarına düşeni almış bulunan kimselerdir.

"Amelleri açısından " buyruğu temyiz olarak nasbedilmiştir. "Boşa gitmiştir" buyruğunu, Cumhur "be" harfini esreli olarak okumuştur. İbn Abbas ise "be" harfini üstün olarak okumuştur. [\[278\]](#)

2- Allah Nezdinde Değer Taşıyan Kişiler ve Ameller:

"Biz, kıyamet günü onlar İçin ölçü tutmayacağız" buyruğundaki "Tutmayacağız" buyruğunu Cumhur azamet "nûn"u ile (yani yüce Allah'a ra-ci' olan birinci çoğul zamiriyle) okumuşlardır. Mücahid ise gaib "ya"sı ile okumuştur kî; Allah onlar için ölçü tutmayacaktır, anlamında olur. Ebu Ubeyd b. Umeyr ise; diye okumuştur. O takdirde ölçü anlamındaki kelimenin sonunu "elif siz olarak şeklinde okumalıdır. Nitekim mücahid de aynı şekilde; "Kıyamet gününde hiçbir ağırlıkları olmayacaktır" diye okumuştur.

Ubeyd b. Umeyr der ki: Kıyamet gününde iriyarı, uzun boylu, çok yiyen -çok içen birisi getirilir de yüce Allah nezdinde sivrisinek kanadı kadar bir ağırlığı olmayacaktır.

Derim ki: Bu ve benzeri bir kanaat, kişisel görüşe dayanılarak söylenemez, Bu manada merfu bir hadis olarak Buhârî ve Müslim'in, Sahih'lerinde Ebu Hureyre'den gelen bir hadis sabit olmuştur. Buna göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde iriyarı, oldukça şişman adam gelecek de sivrisinek kanadı kadar bir ağırlığı olmayacaktır. Arzu ederseniz: "Biz kıyamet günü onlar için ölçü tutmayacağız" buyruğunu okuyunuz." [\[279\]](#)

Onların hiçbir mükâfatları olmayacaktır, demektir. Onların bütün amellerine azab ile karşılık verilecektir. Çünkü onların kıyamet günü kurulacak terazilerde tartılabilecek türden hiçbir iyilikleri bulunmayacaktır. İyiliği bulunmayan kimse ise cehennemdedir.

Ebu Said el-Hudrt der ki: Tihâme dağlan gibi ameller getirilecek fakat bunların hiçbir ağırlığı olmayacaktır.

Şöyle de açıklanmıştır; Buyruğun mecaz ve istiare kastı ile zikredilmiş olma ihtimali de vardır, O gün onların bizim yanımızda hiçbir kıymetleri olmayacaktır, denilmiş gibidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

(Zikrettiğimiz) hadis-i şerifteki fıkıhı incelikler arasmda şunlar da vardır: Şişmanlamak için gayret gösterenlerin şişmanlığı yerilmektedir. Çünkü bu

maksat ile yiyecekler için bir takım külfetlere girilir ve üstün ahlâkî değerler bırakılarak bunlarla meşgul olunur. Hatta lüks ve şişmanlamak maksadı ile yeteri miktardan fazla yemek yemenin haram olduğuna dahi delil de görülebilir. Nitekim peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz şanı yüce Allah tarafından en çok buğzedilen adamlar, şişman habr (ilim adam)dır."[\[280\]](#)

İmran b. Husayn tarafından rivayet edilen hadiste Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Sizin en hayırlınız benim çağdaşlarımdır. Sonra onların arkasından gelenlerdir, -İmran dedi ki: Kendi neslinden sonra iki mi yoksa üç nesil mi zikrettiğini bilemiyorum. Ondan sonra, sizden sonra öyle bir kavim gelecek ki şahidlik etmeleri istenmeksizin şahidlik edecekler. Hainlik edecekler, kendilerine güvenilmeyecek, adakta bulunacaklar, adaklarını yerine getirmeyecekler ve aralarında şişmanlık başgösterecektir."[\[281\]](#)

İşte bu, yericî bir ifadedir. Buna sebep de şudur: Kişinin isteği ile (kes-biyle) meydana gelen şişmanlık çokça yemekten ve oburluktan; rahatlıktan, güvenlik duymaktan ve nefsin arzu ve isteklerini sınır tanımadan yerine getirmekten dolaydır. Böyle bir kimse Rabbinin değil, nefsinin kuludur. Bu durumda olan bir kimse hiç şüphesiz harama düşer. Haramdan oluşan her bir ete ateş her şeyden çok yaraşır. Nitekim yüce Allah kâfirleri pek çok yediklerinden ötürü yererek şöyle buyurmaktadır: "Kâfirler ise; onlar faydalanırlar ve davalarının yediği gibi yerler. Kalacak yerleri ise ateştir onların," (Muhammed, 47/12)

Mü'min onlara benzemeye çalışacak ve bütün hal ve zamanlarında onların nimetlerden istifade ettiği gibi istifade etmeye kalkışacak olursa, iman hakikati nerede kalır? İslâm'ın görevlerini yerine getirmek nerde kalır? Yemesi, içmesi çoğalan bir kimsenin oburluğu da artar. Yemeye, içmeye daha düşkün olur. Geceleyin tembelliği ve uykusu artar, gündüzü ise boş işlerle geçer, Gecelen uyur kalır, el-A'râf Sûresi'nde (7/31. âyet 4. başlıkta) bu anlamdaki açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Yine aynı sûrede (8 ve Ş.âyederin tefsirinde) Mizan'dan söz edilmiş, o Mizan'ın, amel sahifelerinin kendilerinde tartılacağı iki kefesinin bulunduğu belirtilmiştir, tekrarlamamanın anlamı yoktur.

Peygamber (sav) da İbn Mes'ud'un hurma ağacına tırmanırken ince bacakları dolayısıyla ashabın gülmesinden ötürü şöyle demişti; "Sizler yeryüzü ahalisinin amelleri ağırlığınca gelecek bir bacadan dolayı mı gülüyor-sunu?"[\[282\]](#) Bu şahısların da tartılacağına delildir. Bunu da el-Gaznevî zikretmiş bulunmaktadır.[\[283\]](#)

"İşte böyle" buyruğuyla tartılmamaya, ölçü tutmamaya işaret edilmektedir. Mübtedâ olarak ref mahallindedir. "Onların cezası" anlamındaki buyruk da onun haberidir. "Cehennemdir" buyruğu, "işte böyle" anlamındaki mübtedâ'dan yahut ta "kâfir oldukları...için" buyruğundaki dan bedeldir. Bu "mâ" (matar manasını veren) mastariyyedir.

Alaya almak (istihza) hafife almak ve alay etmek demektir. Buna dair açıklamalar da önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[284\]](#)

"Gerçekten İman edip, salih ameller işleyenlerin ise konakları Firdevs cennetleridir." Katade der ki: Firdevs, cennetin tepesi, en ortası, en yüksek yeri, en üstün ve en yüce yeridir. Ebu Uname el-Bâhilî der ki: Firdevs cennetin göbeğidir. Ka'b da der ki: Cennetler arasında Firdevs cennetinden daha yücresi yoktur. Orada iyiliği emredip münkerden alıkoyanlar vardır.

Buhârî'nin, Sahih'inde Ebu Hureyre yoluyla gelen rivayette şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kim Allah'a ve Rasûlüne iman eder, namazı dosdoğru kılar, Ramazan orucunu tutarsa yüce Allah üzerinde onu cennete sokma hakkı olur. Allah yolunda ister cihad etsin, isterse de doğduğu toprakta otursun," Ey Allah'ın Rasûlü, dediler, insanlara müjdelemiyelim mi? Şöyle buyurdu: "Cennette yüz derece vardır. Yüce Allah bu dereceleri Allah yolunda cihad edenler için hazırlamıştır. Her iki derece arası gök ile yer arası kadardır. Bu sebepten yüce Allah'tan dileyeceğiniz vakit O'ndan Firdevs'i isteyiniz. Firdevs cennetin en ortası ve cennetin en yücresidir. -Zannedirim şöyle de buyurdu-: Onun üstünde de Rahman'ın Arşı vardır. Cennet ırmakları oradan kaynar." [\[285\]](#)

Mücahid dedi ki: Firdevs, Rumca'da bahçe demektir. el-Ferrâ: O Arapça bir kelimedir, der, Firdevs cennette bir bahçedir. Firdevs aynı şekilde Yemâme'den beride bir bahçe adıdır. Çoğulu, ferâdîs gelir Umeyye b. Ebi's-Salt es-Sakafî der ki:

"Ö sıralarda onların evleri yüksekçe idi.

Orda ferâdîs (Firdevsler) vardı, sarımsaklar ve soğan (vardı).*

el-Ferâdîs aynı zamanda Şam'da bir yerin adıdır. ise çardaklı üzüm asması demektir.

"Onlar orada ebediyyen kalıcıdır." Devamlı orada kalacaklardır.

"Oradan ayrılmak da istemezler." Başka bir yere götürülsünler istemezler. Bu buyrukta geçen "el-hivel" tahvîl anlamındadır ki, Ebu Ali bunu böylece açıklamıştır. ez-Zeccac der ki: "Yerini değiştirdi" de nilir. Vezin itibariyle; "Büyüdü, irileşti" gibidir. Bununla birlikte bu kelimenin "hile" kökünden

gelmesi de mümkündür. Yani onlar oradan başka bir yere gitmek için çare aramazlar.

el-Cevherî der ki: Tehavvül, bir yerden bir başka yere taşınmak demektir. İsim "hivel" gelir. Yüce Allah'ın: "Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar. Oradan ayrılmak (hivel) da İstemezler" buyruğu da buradan gelmektedir.

"De ki: Rabbimin sözleri İçin deniz(ler) mürekkep olsa buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak" yani o denizlere sayıca yahut ağırlık itibariyle o kadarını da eklesek "Rabbimln sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir."

ifadesi bir şeyin bitip, boşalmasını anlatmak için kullanılır. Buna dair açıklamalar önceden (bk. en-Nahl, 16/96) geçmiş bulunmaktadır.

Ubeyy'in, Mushaf ında; "Yardımcı olarak" kelimesi; "şeklindedir. Mücahid, İbn Muhaysin ve Umeyd de böyle okumuşlardır. (Buna göre âyet meali: Bir o kadar daha mürekkep getirsek, demek olur).

Bu kelimenin mansub olarak gelmesi, temyiz ya da hal olduğundan dolayıdır.

İbn Abbas dedi ki: Peygamber (sav) yahudilere: "Size ilimden ancak pek az bir şey verilmiştir." (el-İsrâ, 17/85) deyince ona şöyle dediler: Bize Tevrat verilmişken bu nasıl olabilir? Kendisine Tevrat verilmiş olanlara pek büyük bir hayır verilmiş demektir. Bunun üzerine: "De kii Rabbimin sözleri için denîz(ler) mürekkep olsa...o denizUer) tükenir" âyeti nazil oldu. [\[286\]](#)

Şöyle de denilmiştir: Yahudiler: Sana hikmet verilmiş bulunuyor. Her kime hikmet verilmiş ise ona pek büyük bir hayır da verilmiş demektir. Sonra da kalkmış sen ruh hakkında bir şey bilmediğini iddia ediyorsun, dediler. Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurdu: "De ki: Bana Kur'ân, size Tevrat verilmiş olsa bile bunların Allah'ın kelimelerine nisbeti pek azdır."

İbn Abbas dedi ki: "Rabbimİn sözleri" Rabbimin öğütleri anlamındadır. Şöyle de açıklanmıştır: "Kelimeler" ile sonu gelmez kadîm kelâmını kastetmiştir. Bu tek bir kelâm olsa dahi -tek tek kelimeler ihtiva ettiğinden ötürü-çoğul olarak ifade edilmesi mümkündür ve çünkü bu tek tek kelimeler onun yerini tutar. Dolayısıyla onun bir olan kelâmını anlamak için şanını yüceltmek kastıyla çoğul kipiyle ifade edilmesi mümkündür. el-A'sâ der ki:

"Bir yüz ki rengi tertemiz, arı durudur,

Süsler onu boynuyla birlikte; gerdanlar ve bilekler."

Görüldüğü gibi burada gerdan tek olmakla birlikte çoğul kullanılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de: "Bizsizin velifariniziz." (Fussilet, 41/31); "Şüphesiz Zikr'i Biz indirdik" (el-Hicr, 15/9); "Şüphesiz hayat verenler ve öldürenler, Bizleriz" (el-Hicr, 15/23) diye buyurulmaktadır. "Şüphesiz İbrahim tek başına bir ümmetti" (en-Nahl, 16/120) buyruğu da böyledir; çünkü o tek başına bir

ümmetin yerini tutuyordu.

Şöyle de denilmiştir: Kelâmından anlaşılan mefhumlara delâlet eden ibareler ve delil oluş şekilleri, yönleri bitip tükenmez. es-Süddî der ki: Eğer deniz Rabbimin kelimelerine mürekkep olsa, mükâfat yurdu olan cennetin sıfatları bitip tükenmeden önce deniz biter, tükenir.

İkrime de şöyle demiştir: Lâ ilahe illallah, diyenin sevabı tükenmeden deniz tükenir.

Bu âyetin bir benzeri de yüce Allah'ın: "Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa ve deniz de ardından yedi deniz daha ona katılsa yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi." (Lukman, 31/27)

Hamza ve el-Kisâî de "tükenmeden" anlamındaki fiili "te" ile değil de "ye" ile okumuşlardır. Bu okUuUŞa Sebeb (aynı kökten) fiilin önceden geçmiş olmasıdır; (Anlam aynıdır) [\[287\]](#)

"De klı Ben ancak sîzin gibi bir beşerim. Yalnız bana...vahyedUiyor,n

Yani ben ancak yüce Allah'ın bana öğrettiklerini bilebilirim. Allah'ın ilminin ise sayımı-dökümü imkânsızdır. Ve ben sizlere ancak Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığını tebliğ etmekle emrolundum,

"Artık kim Rabbine kavuşmayı" O'nu görmeyi, O'nun mükâfatını almayı "ümid ediyorsa" ve cezasından da korkuyorsa "salih bir amel işlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın."

İhlas ve Riya:

İbn Abbas dedi ki: Bu âyet-i kerîme Cündeb b. Züheyr el-Âmirî hakkında nazil olmuştur. O dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, ben yüce Allah için bir amelde bulunuyorum. Sadece yüce Allah'ın rızasını diliyorum. Şu kadar var ki başkası tarafından da bilinecek olursa bu beni sevindirir, Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Muhakkak Allah hoş ve temizdir. Ancak hoş ve temiz olanı kabul eder, O (ihlasla yapılması gerektiği halde) kendisinde ortak koşulan hiçbir şeyi kabul etmez." Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. [\[288\]](#)

Tavus dedi ki: Bir adam, ey Allah'ın Rasûlü dedi. Ben Allah yolunda ci-had etmeyi seviyorum. Bununla birlikte benim konumumun ne olduğunun görülmesini de seviyorum. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Mücahid dedi ki; Bir adam, Peygamber (sav) gelerek dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü ben sadaka veririm, akrabalık bağına gözetirim. Burtlan da ancak yüce Allah için yaparım. Benim bunları yaptığımdan sözedilir ve bundan dolayı övülecek olursam da bu beni sevindirir ve hoşuma gider. Rasûlullah (sav) sustu, birşey demedi. Bunun üzerine yüce Allah: "Artık kim Rabbine kavuşmayı ümid

ediyorsa salih bir amel İşlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın" buyruğunu İndirdi.

Derim ki: Bunların hepsi kastedilmiş hususlardır. Âyet-i kerîme bütün bunları da, bunların dışındaki diğer amelleri de kapsar. Bundan önce Hûd Sûre-si'nde (11/15- âyetin tefsirinde} bütün insanlar arasında ilk olarak haklarında hüküm verilecek olan üç kişi ile ilgili Ebu Hureyre'den gelen sahih hadisi zikretmiş bulunuyoruz. en-Nisâ Sûresi'nde de, (4/36. âyet, 1. başlıkta) riyaya dair açıklamalar geçmiştir. Orada konu ile ilgili haberleri yeteri kadar zikrettik.

el-Maverdî der ki: Bütün tevil ehli alimler şöyle demiştir; "Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın" buyruğunun anlamı, işlediği ameliyle kimseye karşı riyakârlık yapmasın şeklindedir.

et-Tirmizî el-Hakîm (yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun) de "Nevâdiru'l-Usûl" adlı eserinde şunu rivayet etmektedir: Bize babam -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- anlattı, dedi ki: Bize Mekki b. İbrahim anlattı, dedi ki:

Bize Abdu'l-Vâhid b. Zeyd, Ubâde b. Nüsey'den anlattı, dedi ki: Ben Şeddâd b. Evs'ın yanına, namaz kıldığı yerde iken gittim; ağlıyordu. Ona: Ey Abdu'r-Rahman'ın babası seni ağlatan sebep ne? dedim. Dedi ki: Bir gün Rasûluilah (sav)dan duyduğum bir hadistir. O sırada yüzünde hoşuma gitmeyen bir ifade görmüştüm. Şöyle dedim: Anam babam sana feda olsun, ey Allah'ın Rasûlü. Yüzünü bu şekilde görmeme sebep nedir? O şöyle dedi: "Benden sonra ümmetim adına korktuğum bir iş" Ben: Bunun mahiyeti nedir? ey Allah'ın Rasûlü dedim. Şöyle buyurdu: "Şirk ve gizli şehvet." Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Senden sonra ümmetin şirk koşacak mı? Şöyle buyurdu: "Ey Şeddâd onların güneşe, aya, taş, puta tapmaları manasına hayır. Fakat amelileriyle insanlara karşı riyakarlık yapacaklar." Ben: Riya şirk midir? dedim. O; "Evet" diye buyurdu. Ben: Peki gizli şehvet nedir? diye sordum. Şöyle buyurdu: "Onlardan birisi oruçlu olarak sabah eder, dünya isteklerinden bir istek hatırına gelir ve bunun için orucunu açar."[\[289\]](#) Abdu'l-Vahid dedi ki: el-Hasen'le karşılaştım. Ben ona: Ey Ebu Said dedim. Bana riya'dan haber ver. O bir şirk midir? O, evet dedi. Sen yüce Allah'ın: "Artık kim Rabblne kavuşmayı ttmid ediyorsa, salih bir amel işlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın" âyetini okumuyor musun?[\[290\]](#)

İsmail b. İshak rivayetle dedi ki: Bize Muhammed b. Ebi Beki anlattı, dedi ki: Bize el-Mu'temir b. Süleyman, Leys'ten anlattı. Leys, Şehr b. Havşeb'den dedi ki: Ubâde b. es-Samit ile Şeddâd b. Evs oturuyorlardı. Şöyle dediler: Biz bu ümmet adına şirkten ve gizli şehvetten korkarız. Gizli şehvet kadınlar tarafından gelir. Yine dediler ki: Rasûluilah (sav)ı şöyle buyururken dinledik: "Her kim

riyakârlık yapmak maksadıyla bir namaz kılacak olursa şirk koşmuş olur. Kim riyakârlık maksadıyla oruç tutarsa şirk koşmuş olur." Sonra yüce Allah'ın: "Artık kim Rabbine kavuşmayı üraid ediyorsa salih bir amel İşlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın" âyetini okudu.[\[291\]](#)

Derim ki: Gizli şehvetin mahiyetine dair bundan farklı açıklamalar da yapılmıştır. Biz bu açıklamayı en-Nisâ Sûresi'nde (4/36.âyet, 1.başlıkta) yapmış bulunuyoruz.

Selîl b. Abdullah dedi ki: el-Hasen'e ihlas ve riya hakkında soru soruldu. Şu cevabı verdi: İyiliklerinin gizlenmesini, buna karşılık kötülüklerinin gizlenmemesini İstemek ihlâstandır. Şayet yüce Allah senin hasenatını açığa çıkartacak olursa: Bu senin lütfün ve senin ihsanıdır, dersin. Bu benim yaptığım benim kendi işim değildir, desin ve yüce Allah'ın: "Artık kim Rabbine kavuşmayı ümid ediyorsa salih bîr amel islesin ve Rabbine ibadetinde kimseyle ortak koşmasın" âyetini ve: "Verdiklerini verirlerken, Rabblarının huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler..." (el- Mu'minûn, 23/60) âyetlerini hatırlasın. Bunlar İhlâsla amel ettikleri halde amellerinin kabul olunmayacağından korkan kimselerdir. Riyakârlığa gelince; o da nefsin amelinin payını dünyada istemesi demektir. Ona: Bu nasıl olur diye soruldu. Şu cevabı verdi: Her kim kendisi ile yüce Allah arasında kalması gereken bir amel ile Allah'tan başkasının rızasını ve âhiret yurdundan başkasını arayacak olursa o riyadır.

İlim adamlarımız -yüce Allah onlardan razı olsun- derler ki: Riya kimi zaman kişiyi insanların kendisi ile alay edecekleri bir noktaya kadar götürebilir. Nakledildiğine göre Tahir b. el-Huseyn, Ebu Abdullah el-Merve2î'ye şöyle sormuş: Ey Abdullah'ın babası, ne zamandan beri Irak'a geldin? O da şu cevabı vermiş: Ben, Irak'a yirmi yıldan beri geldim ve otuz yıldan beri oruçluyum. Ona: Abdullah'ın babası, biz sana bir husus hakkında soru sorduk. Sen bize iki hususa dair cevap verdin.

el-Asmaî'nin naklettiğine göre; bir gün bii bedevi namaz kıldı ve namazını uzattıkça uzattı. Yanında da bazı kimseler vardı. Ona: Sen ne güzel namaz kıldın, dediler. O da: Bununla birlikte bir de oruçluyum, demiş.

Bu nerede çabucak kılan el-Eşâs b. Kays'a: Sen çabucak namaz kıldın, demeleri üzerine: O da: Ama ona riyakârlık karışmadı, deyip onların namaz kılışını önemsemeyişlerinden riyakâr olmadığını belirterek ve namazda yap-mactlıktan kaçmış olduğunu bildirerek kurtulması nerededir?

Yine en-Nisâ Sûresi'nde (az önce belirtilen yerde) Lukman'ın riyakârlığın ilacına dair sözleri geçmiş ve bunun ameli gizleyip saklamak olduğu bildirilmiştir.

Yine et-Tirmizî el-Hakîm rivayetle der ki: Babam -yüce Allah'ın rahmeti üzerine

olsun- bize anlattı, dedi ki: Bize el-Himmâni haber verdi, dedi ki: Bize Cerir, Leys'ten haber verdi. O bir hadis hocasından, o Ma'kil b. Yesâr'dan dedi ki: Ebu Bekr bu hususta Rasûlullah (sav) hakkında şahidlikte bulunarak dedi ki: Rasûlullah (sav) şirki söz konusu etti ve şöyle buyurdu: "O sizin içinizde karıncanın yürüyüşünden bile daha gizlidir. Ben sana kendisini yerine getirdiğin takdirde senden küçüğüyle büyüğüyle şirki uzaklaştıracak bir şeyi göstereyim mi?"

Şöyle dersin: "Allah'ım bildiğim halde, Sana bir şey ortak koştuktan Sana sığımnım, bilmediğim şeylerden ötürü de mağfiretini dilerim." Bu sözleri üç defa tekrarlıyacaksın."[\[292\]](#)

Ömer b. Kays el-Kindî dedi ki: Muaviye'yi minber üzerinde iken şu: "Artık kim Rabbine kavuşmayı ümid ediyorsa..." âyetini okuduğunu dinledim. (Devamla) dedi ki: Bu semadan inmiş son âyettir.

Ömer (ra) dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Bana şu vahyolundu: Her kim: "Artık kim Rabbine kavuşmayı ümid ediyorsa salih bir amel işlesin" âyetini okursa, onun için Aden'den Mekke'ye kadar içerisini kendisine dua eden ve kendisi için mağfiret dileyen meleklerin dolduracağı bir nur yükseltilir."[\[293\]](#)

Muâz b. Cebel dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Kim Kehf Sûre-si'nin başını ve sonunu okuyacak olursa onun için tepeden tırnağa kadar bir nur olur. Kim onun tamamını okursa, bu onun için yerden göğe kadar bir nur olur."[\[294\]](#)

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre adamın birisi ona şöyle demiş: Ben içimden geceleyin bir süre namaz kılmayı geçiriyorum. Ancak uyku beni bastırıyor. Ona şöyle dedi: Gecenin istediğin saatinde uyanmak istiyorsan yatağına çekildiğin vakit: "De ki: Rabbimin sözleri için...11 buyruğundan itibaren surenin sonuna kadar oku. Yüce Allah gecenin istediğin saatinde seni uyandıracaktır.

Bu faziletleri es-Sa'lebî -yüce Allah ondan razı olsun- zikretmiş bulunmaktadır. Ebu Muhammed ed-Darimînin Müsned'inde de şöyle denilmektedir: Bize Muhammed b. Kesir, el-Evzaî'den haber verdi: O Abde'den, o Zir b. Hubeyş'ten dedi ki: Her kim Kehf Sûresi'nin sonlarını geceleyin uyanmak istediği bir vakit için okursa o vakit uyanır. Abde dedi ki: Biz bunu denedik ve böyle olduğunu gördük."[\[295\]](#)

İbnu'l-Arabî dedi ki: Hocamız et-Turtuşî el-Ekber şöyle derdi: Zamanınızı denk olan kimselerle karşılıklı hücumla ve kardeşlere gidip gelmekle geçirmeyin. Yüce Allah beyanını: "Artık kim Rabbine kavuşmayı ümid ediyorsa salih bir amel işlesin ve Rabbine ibadetinde kimseyi ortak koşmasın" buyruğu ile nihayete erdirmiştir."[\[296\]](#)

-
- [1] Mıâz b. Eoes el-Cuhenîden rivayete göre. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştır: "Kim KehF Sfiresi'nin baş taraftarı ile sonlarını okursa, bu sûre onun için tepeden tırnağa, kadar bir nur olur. Kim de tamamını okursa, onun için gök ile yer arasında bir nur olur." iMüsned, III. 439)
- [2] Yakın manada Hz. Âişe'den gelen bir rivayet: Süyyirî. ed-Durru'l-Mensur, V, 356.
- [3] Dârimi, Fedaili'l-Kuran 18.
- [4] Müslim, Salâm'l-Müsâtirin 257: Ebâ Dâvûd, Metnim 14; Müsned, V, 196, VI. 449.
- [5] Müslim, SaJStu-Mils.tfirîn 257: Ebâ Dâvûd, Melâlîm 14.
- [6] Müslim, Fiten 110; Ebû Dâvûd, Melâhîl 14; Tirmizî, Fiten 59: İbnMâce, Fiten 33
- [7] Bu hadisi Semure b. Cundub'ın rivayeti ile tesbit edemedik. Esasen, Müslim'in Ebu'd-Derdâ'dnn kaydettiği az önce zikredilen rivayet buna ihtiyaç bırakmamaktadır.
- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/523-524
- [9] Müsned, 111,61
- [10] İbn Hişam, Siret, I. 240-244.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/524-532
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/533
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/533-534
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/534
- [15] İbn A.tiyye, el-Muharrar, X, 365'deki Madenin tercümesi şöyledir: "İbn Cilebeyr, İbn Ab-bâs'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Bununla erkekleri kasten niş tir. Miicahid de böyle demiştir, İkrime'nin İbn Abbas'ının rivayetine göre, "süs" ile halifeler, âlimler ve
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/534-535
- [17] Müslim, Zikr 99; Tirmizî, Fiten 26; İbn, Mâce, Fiten 19; Müsned, III, 19, 61,
- [18] Müslim, Zekât 123. Ayrıca bk. Bukârî, Zekât 47, Cihılcl 37, Rikaak 7;

Müslim, Zekât 121. 122: Nesûî, Zekât 81; 76» Mâce, Fiten 18; Müsned, II, 7, 21, 91.

[19] Buhârî, Rikaak 11

[20] Buhârî, Zekât 50, Vesâyâ 9. Rikaak 11; Müslim, Zekât 96; Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyame 29; Nesâî, Zekât 50, 93; Dârimî, Rikaak 37; Müsned, III, 434,

[21] Müslim, İman 62; Müsned, III, 413, IV, 385.

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/535-537

[23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/537-538

[24] Buhârî, kare 12; Müslim, Zikv 100; Ebû Dâvûd, BııyV 28; Müsited, II. İlâ. IV. 274-275

[25] Bir önceki nota takınız. Ayrıca; Müsned, IV, 274te "Rakûırden kastedilenlerin bu üç kişi olduğu nçıkhnmsı, bizz;ıl Hz. Peygambere nrfedilmektedir.

[26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/538-541

[27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/542

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/542-544

[29] Tirmizî, Sıfam'l-Kiyâne 55: İbn Mâce, Fiten 23: Müsned, II, 43, V, 365

[30] Yakıtı manada bir rivayeti es-Sehâvî, el-Mekasidu'lHasene, 1258de zikretmektedir. iKur-tubl. Dnrul-Hadis baskısı, X, 369. dn: 2).

[31] Tirmizî, Züht) 61; Müsned, IVT 148, 158, V, 259

[32] Buhârî, İman 12, Mennkıb 2% BedVl-Halk 15, Rikank 34, Firen 14; Nesâî, İman 30; İbn Mâce, Fiten 13; Muvatta', İstizan 16: Müsned, III, 6. 30, 57.

[33] ... yüz seksen..." yerine: "... üçyüz seksen..." şeklinde: İbnvrl-Cevîî, el-Mevdûât, III. 198de mevzu (uydurma) bir hadis olduğunu söylemektedir.

[34] Elimizin altındaki kaynaklarda tesbit edemedik

[35] Ebû Dâvud, Snlatu's-Sefer 3: Nesâî, Ezan 26; Müsned, IV, 145 (kısmen), 157.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/544-546

[36] Müsned, V, 388'de belirtildiğine göre, "Peygamber (sav) önemli (ya da; zorlu ve stkın--. ı; bit dununla karsı karsıya kaldı mı. namaz kılarıdı."

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/547

[37] Buhârî, Tehecciid 13. BecTıı'l-Halk 11; Müslim, SılatırUMiisâfirin 205; Nesâî, Kıynnul-Lcyl 5; İbn Mâce, İfcımcıus-Salât 174; Müsned, I, 375, ^H, II,

26O: 427.

[38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/547-548

[39] Peygamber (sav); "Benîm Havz'ından suyu), kardan daha beyazdır (beyâdan)" (Müslim, Tahüre 36: Tirmizî, Sıfatı'l-Kıyâne 15..) diye buyurmuştur.

[40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/548-549

[41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/550

[42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/551

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/551-552

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/552-553

[45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/553

[46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/553-555

[47] İbn Hişm, Siret, IV, 18.

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/555-558

[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/558

[50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/558-559

[51] Buhârî, Zebâih 6; Müslim, Mıısâkaat 51, 52, 54, 55: Tirmizî, Sayd 17; Nesâî, Sıyd 12, 13. 14: Dârimî, Sayd 2, Muvatta1, fti'zSn 13; Müsned, II, 4, 8. 37. 47, 55, 60, 101. 113, 147, 156

[52] Buhârî, Hars 3, Bed'u'l-Halk 17; Müslim, Mıısakaat 53, 56-60; EbüD&vûd, Edâhi, 22; Tirmizî, Sayd 17: Nesâî, Sıyd 10, 12. 14; İbn Mâce, Sayd 2; Müsned, II, 267, 345.

[53] Müslim, Mıısâkııal 46. }8; Tirmizî, Sayd 17-, Müsned, El, 4,

[54] Müslim, Mıısîkam 47; Müsned, TIL 333.

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/559-560

[56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/560

[57] Buhârî, Fedâ il u Ashâbi'n-Nebjy 6. Edeb 95, 96, Ahkâm 10; Müslim, Bire 161-164: Tirmizî, Ziihd 50; Müsned, III. 104, 110. 165, 167, 168, 172. 173, 178...

[58] Bahârî, Fedâilü Aslınbî'n-Nebiyy 6: Müslim, Birr 163; Müsned, III, 227T 288.

[59] Buhârî, Ezan 141; Müslim, Salât 23î; Tirmizt, Saint 69; Nesâî, İftitâh 89,

Tatbik 53; İbn Mâce, İkametn's-SaUit 21; Dârimi, Salât 75; Müsned, 111, 115, 177, 179, 191...

[60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/561-564

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/564-565

[62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/565

[63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/565-566

[64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/566-567

[65] Buhârî, Vekfilet 2

[66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/567

[67] Ebû Dâvûd, Akdiyc 30.

[68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/567-568

[69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/568

[70] Buhârî, Vekâler 5, İstikraz 6. 7; Müsned, II, 377, 393, 431. Ayrıca bk.

Müslim, Miis.İkm

[71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/568-569

[72] Buhârî, Mezâlim 14, Etime 44; Müslim, Eşribe 150; Ebû Dâvûd, Etline 43; Tirmizî, Etime 16; Dârimî, Et'ime 25; Müsned, II, 7, 46, 81, 103-

[73] el-Habat Gazvesi ile ilgili rivayetler için bk.: Buhârî, Zebâih 12, Meğâzi 65; Müslim, Sayd 17-21; Ebû Dâvûd, Et'ime 46; Müsned, IH, 311.

[74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/569-570

[75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/571-572

[76] Ebû Dâvud, Cenâiz 7. 78; Tirmizî, Salât 121; Nesâî, Cenâiz 104; Müsned, I, 229, 287, 324, 337

[77] VI) Buhârî, Salâl İs, 54, Cenâiz 71. Menâkıbu'l-Ensâr 37; Müslim, Mesâcid 16; Nesâî, Me- sifeid 13; Müsned, VI. 51

[78] Müslim, Cenâiz 97, 9&JBia D&vüd, Cenâiz 73; Tirmizî, Cenniz 57; Nesâî, Kible 11; Müsned, IV, 135.

[79] Muvatta, Kısru's-Snln 85; Müsned, II, 246 (kısmen).

[80] Bukârî, Cenniz 62. 96, Enbiyâ 50, Meğzi 83; Müslim, Mesâcid 19-22, Eb&Dâvûd, Ce-niuz 72, Nesâî, Mesâcid 13. Cenniz 106; Dârimî, Salât 120; Muvatta, Medine 17; Müs ned, I, 218. II. 284, 285... VI. 34. 80, 121, 146...

[81] Müslim, Cenâiz 94; Ebû Dâvûd, Cenâiz 72; Tirmizî, Cenâiz 5»; Nesâî,

CenÜiz 96-98; İbn Mâce, Cenâiz 43; Müsned, III, 295; VJ, 299 (Um Seleme'den), III, 332 ile 399 (kısmen)

[82] Ebû Dâvûd, Cenâiz 72; Tirmizî, Cenniz 58; Nesâî, Cenniz 96.

[83] Müslim, Cenâiz 93; Ebû Dâvûd, Cenâiz 68; Tirmizî, Cenniz 56; Nesâî, Cenüiz 99; Müsned, I. 96, 129, 145

[84] Muvatta'da böyle bir rivayet tesbit edemedik. Anok Bukâri, Cenâiz 96'da: Süfynn et-Teraıtör'in Peygamber (snv)in kabrini -deve hörgiicil gibi- tilmsekleştirilniş gördüğüne dair ifadeleri yer nlnaktadır.

[85] Dârakutnî, 11, 70.

[86] İbn Abdi'l-Berr, et-Temhîd, III, 234.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/572-575

[87] Müslim, Cenâiz 90; Nesâî, Cenâiz 85; İbn Mâce, Cenâiz 39; Müsned, 1, 169, 173, 184.

[88] Timiz'i, Cenâiz 55. Ancak bu manada gelen bnşkn livnyerler de vnrdr. Bk. Müslim, Cemiz 91; Tirmizl, Cenâiz 55; Nesâî, Cenâiz 88; Müsned, L 228. 355-İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/575-576

[89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/576-580

[90] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/580

[91] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/580-581

[92] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/581

[93] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/581-582

[94] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/582-584

[95] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/584-585

[96] İbn Atiyye el-Mıkarrar, X, 391

[97] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/585-586

[98] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/586-588

[99] el-Vahidî, Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân, s. 305-306; Suyûtî, ed-Durru'lMensur, V, 380.

[100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/588-591

[101] el-Mâvercî, en-Nuket, III, 30J. Bu sekliyle rivayetten bu sözlerin tümünün Rasiilullah (sav)a ait olduğı izlenimi doğmaktadır. Ancak bu rivayet, Müsned, IV, 223'de şu şekildedir: "Peygamber, deniz Cehennem'in kendisidir, diye buyurdu. Ya'IS'ya -etrafındakiler (bir şeyler)- söyleyince, Yâ'IS elledi ki: Yüce

Allah'ın: "Etrafını saran duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmış" diye buyurduğunu görmüyor musunuz? Ya'lâ'nın canı elinde olana yemin ederim ki, Rabbinin huzuruna çıkarılınca kadar oraya girmeyeceğim, Yüce Allah'a kavuşuncaya kadar ondan bana bir damla dahi isabet etmeyecektir."

[102] Tirmizi, Sıfatu Cehennem 4: Müsned, III, 29

[103] Tirmizî, Sıfatlı Cehennem 4; Müsned, V, 265.

[104] Tirmizî, Sıfatu Cehennem 4.

[105] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/592-595

[106] Müslim, Tahâre 40; Nesâî, Tahâre 109; Müsned, II, 232, 371

[107] Müsned, II. 203. 225

[108] el-Maverdî, en-Nüket, III, 304

[109] es-Süheylî'ye ait bu eserin tam adı, SuyCıfî, &l-ttkan. I, 10'da belirttiğine göre: "et-Ta'ri-fu oe'l-İ'lâm fîmâ Vekaa fi'l-Kur'âni mine'l-Esmâi ve'l-A'lâm" şeklinde olup İbn Asâkir'in de buna bir zeyli vardır.

[110] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 10/596-599

[111] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/7-14.

[112] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/14-15.

[113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/15-18.

[114] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/18.

[115] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/18-19.

[116] Müsned, II, 298, 335, 520. "... la havle velâ kuvvece iilâ biilâh'tır" bölümüne kadar: II, 355, 363, 403. 469, 525, 535- Ayrıca bk.- V, 145, 150, 152, 157, 179, 265

[117] Buhâri, Meğâzi 38, Deavât 50, 67, Kader 7, Tevhîd 9; Müslim, Zikir 45-47; Ebü Dâvüd, Vitr 26; Tirmizî, Deavât 57; yakın lafızlarla: Müsned, IV, 402, 403.

[118] Müslim, Zikr 44; İbn Mâce, Edeb 59; Müsned, IV, 407, 418.

[119] Tirmizî, Deavât 34

[120] Ebü Dâvüd, Edeb 102

[121] İbn Mâce, Dua 18

[122] Hadisin tamamı için bk.: Buhârî, Tefsir 50. sûre 1; Müslim, Cennet 34-36; Tirmizî, Sıfatu'l-Cenne 22; Müsned, II, 276, 314, 450, III, 79.

- [123] el-Heysetnî, Mecmau'z-Zevâid, V, 109, râvilerinden Ebû Bekr el-Hüzeli'nin "oldukça za.-
- [124] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/19-24.
- [125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/24-25.
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/25-26.
- [127] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/26-27.
- [128] Elimizin altındaki kaynaklarda tesliit edemedik,
- [129] Müslim, ZekSt 125; Tinnizî, Zıhd 35; Müsned, II, 168, 173.
- [130] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/27-30.
- [131] Bundan dolayı olarak cehennemliklerin kalıç yerlerinin hayırlı olacağı manası anlaşılrsa hile, cehennemliklerin kalacağı yerde hayır olmadığı gibi, salih amellerin daha hayırlı olduğu belirtilmekle birlikte, salih olmayan amellerde hayır bulunduğu manası anlaşılmalıdır. Merhum müfessir âyetlerin muhtevalarını bu yönleriyle birbirine benzetmektedir.
- [132] Muvatta, Kır'ân 23
- [133]
- [134] İbn Mâce, Edeh 56. Hadis ile ilgili olarak ez-Zevâid'den nakledildiğine göre râvilerin-den: Ömer h, fiâşid, çeşitli bakımlardan tenkid edilmiştir.
- [135] Tirmizî, Deavât 97. Bundan sonraki ifadeler elimizdeki matbu nüshada bulunmamaktadır.
- [136] Tirmizî, Deavât 57.
- [137] el-Mâverclî, en-Nuket, III, 310-3V1, Müsned, IV. 418.
- [138] İbnMâce, Edeb 56.
- [139] Bukârî, Zekat 10, Eden 18; Müslim, liirr 147; Tinnızl, Hin 13; Müsned, VI, 33, HH, 166. 243.
- [140] Hadis olarak yerini teshit ödemedik. Meçhul bir kip (uıviye; rivayet olundu...) kullanması, esasen rivayetin pek güvenilir olmadığını ortaya koymaktadır
- [141] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/30-33.
- [142] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/34-35.
- [143] Muslim, Cennet 56: İbn Mâce, Zülul 33; Müsned, VI, =>3.
- [144] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/35-36.

- [145] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/37-39.
- [146] Aynı manada, yakın lafızlarla bir hadis: Müslim, FedSilu's-Sahâbe 100.
- [147] Müslim, Selâm 68.
- [148] Timizi, Tahâre 43; İbn Mâce, Tatiâre 48; Müsned, V, 136
- [149] Müslim, Fedâilüs-Sahâbe 100
- [150] Müslim, Sıfâru'l-Münâfikîn 67
- [151] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/39-43.
- [152] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/43-45.
- [153] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/45-47.
- [154] Müsned, III, 75
- [155] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/47-48.
- [156] Müslim, Zühd 16, 17.
- [157] Buhâri, Tellettik! 5, Tefsir 18. sûre 1, frisam İH; Müslüm, Salâtu'l-Müsâfirîn 206; Müs-ned, i, 112
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/49-51.
- [158] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/51-52.
- [159] Buhârî, Tevhîd 24; Müslim, İman 302; Müsned, III, 17.
- [160] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/52-53.
- [161] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/53.
- [162] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/54-55.
- [163] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/55.
- [164] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/56.
- [165] Buhârî, İlm AA, Tefsir İH. sûre 2, 3; Müslim, Fedlil 170; Tinnizt, Tefsir 18. sûre I, Mus-ned, V, 117. 11H.
- [166] Buhârî, İlm AA, Enbiyâ Z7, Tefsir 18. sûre 2, }, 4; Müslim, Kedâil 170; Tirmizî, Tefsir 18 sûre 1; Müsned, V, 117, 118
- [167] Suyûti, ed-Durru'l-Mensar, V, 418
- [168] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/56-58.
- [169] Buhârî, İlm 19
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/58-59.
- [170] Buhârî, İtk 17; Müslim, Elfâz 13-15, Ebû Dâvûd, Eclefc. 75; Müsned, II, 316, 423, 444, 463. 4H4, 4yi. 496, 508.

- [171] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/59.
- [172] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/59.
- [173] Buhârî, Tefsir 18. sûre 3
- [174] Buhârî, Hacc 6; Ebû Dâvûd, Menâsik 4
- [175] Hâla balıkçılarda satılan bir halik çeşidi olup Mağrib (Ffis)lilar buna "Hûtu Mûsâ; Musa Balığı" adını verirler. Fransızca buna "sûl" denilmektedir. (İbn Atiyye. el-Mukarrar, X, 424, dn: 19İ)
- [176] Buhârî, Tefsir 18. sûre 4.
- [177] Tirmizî, Tefsir 18. sûre 1.
- [178] Buhârî, Tefsir İH. sûre 3; Müsned, V, 12(1
- [179] Tirmizi, Tefsir 18. sûre 3.
- [180] Bütün bu rivayetlerin doğruluğunu ancak Allah bilir.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/60-66.
- [181] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/66.
- [182] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/66-67.
- [183] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/67-68.
- [184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/68-69.
- [185] Buhârî, tim 44, Enbiyâ 27, Tefsir 18. sûre 2, 4; Müslim, FeclM 170;
Tirmizî, Tefsir 18. sûre 1; Müsned, V, 118
- [186] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/69-70.
- [187] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/70-71.
- [188] Buhârî, Tefsir 18. sûre 3; Müsned, V, 120
- [189] Buhârî, tim 4-4, Enbiyâ 27, Tefsir İH. sûre 2, 4; Müslim, Fedâil 170;
Tirmizî, Tefsir 18. sûre 1; Müsned, V, 118
- [190] Buhârî, Tefsir 18. sûre 2.
- [191] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/71-75.
- [192] Müsned, V, 121 (az farkla)
- [193] Müslim, Fedai! 172
- [194] Buhârî, İlm 44, Enbiyâ 27, Tefsir 18. sûre 2, 4; Tirmizi, Tefsir 18. sûre 1;
Müsned, V, 118.
- [195] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/75-76.
- [196] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/76.

- [197] Müslim, Fedâil 170; Buhârî, İlm 44
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/76-77.
- [198] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/77.
- [199] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/77-78.
- [200] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/78-79.
- [201] Yakın lafızlarla-. Buhârî, Tefsir 4. sûre 12, Sulh 12, Müsâkaat 6-8;
Müslim, Fedâil 129; Ebû. Dâvûd, Akdiye 31; Tirmizî, Ahkâm 26, Tefsir 4 sûre
13, İbn Mûce, Mukaddime 2; Wâî, Kudât 19, 27; Müsned, I, 166.
- [202] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/79.
- [203] Buhârî, Bed'ul-hHik 10, Mcvâkitü's-Salât 9; Tirmizî, Cehennem 9, İbn
Möce, Zührl 38; Muuattâ', Vukiil 27, 2H; Müsned, II, 23«, 277. 462, 503
- [204] Bir önceki nota bakınız.
- [205] Buhârî, Tefsir 50. sike 1; Müslim, Cennet 34-36; Tinnîzî, Sıfatu'L-Cenne
22; Miisned, II, 276, 314, 450, III, 79.
- [206] Müslim, Zühd 16
- [207] Tinnîzî, Fiten 19, Müsned, 111, 84.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/79-82.
- [208] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/82-83.
- [209] İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, 111, 117.
- [210] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/83.
- [211] Meselâ: Buhârî, Meğâzî 78; Tirmizî, Menâkıb 20; Müsned, I, 177, 179,
182, 184, III, 32, ÜS, VI, 369, 43».
- [212] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/83-84.
- [213] Buhârî, Kader 5, Rikaak 33; Müsned, V, 335-
- [214] Âsim b. Sabit, Âsim b. Ömer in dayımıdır; dedesi değildir, (Hkz. İhn
Hâcer. Fethu'l-Bâ-rî, VII, 361)
- [215] Buhârî, Cihâd 170, Meğâzî, 10, 28; Müsned, II, 294, 3U.
- [216] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/84-88.
- [217] Müslim, Zuhd 45, Müsned, II. 296
- [218] el-Azm, es-Sirâci't-Munir Şerhu'l-C&mii's-Sağlr, III, 418 (.3) Mdsned, IV,
197. 202.
- [219] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/88-89.

- [220] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/89-90.
- [221] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/90.
- [222] Hadis, Hz. Peygamber in hacda akşam ile yatsı namazlarını hır arada (cem ile) kılması ile ilgilidir. Buhârî, Hacc 95; Müslim, Hacc 276; Ebû Dâvûd, Hacı-63; İbn Mâce, Me-nâsik 59 v,s...
- [223] Gerek el-Ferrâ'mn Meânî'l-Kur'ân adlı eserine, gerekse Kurtubî'nin el-Ferrâ'nın kanaatlerini genellikle naklettiği kaynak olan en-Nehhâs'ın İ'râbu'l-Kur'ân'ına baktığımız halde, el-Ferrâ'nın: "o'- demektedir kimi kastettiğini teshil edemedik.
- [224] Buhârî, Tefsir 18. sûre 3
- [225] Uk. İhn Hacer, Fethu'l-Bârî, VİN, 274
- [226] Müslim, Fetlâil 172
- [227] Bu şekliyle: Müslim, Feciâil 172; Müsned. V, 119; Buhârî, Enbiyâ 27, TeFsic 18 sûre 2, 3, 4 ile Miisned, V, 120de: "Çocuğa gelince n kâfir idi" anlamında
- [228] Yüce Al!ah"m bu gibi umutlandıran buyruklarının kesin vaad anlamında olduğuna işaret etmektedir.
- [229] Ebû Dâvûd, Vesâyâ 9
- [230] Buhârî Fedailü'l-Medine 2; Müslim, Hacc 488; Muvatta, Medine 5; Müsned, II, 537.
- [231] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/91-99.
- [232] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/99.
- [233] Müslim, Birr43
- [234] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/99-100.
- [235] Devamı: "... kimse rızkını tamamlamadan asla ölmeyecektir. Binâenaleyh Allah'tan korkun ve (rızkınızı) güzel bir şekilde arayın." {el-Aclnî, Keşfu'l-Hafa, I, 231, hn, 707de belirtildiğine göre hadisi İbn Ebi'd-Diinya, Ebû Nuaym, Taberâni, et-Bezzar ve Hâkim rivayet etmiş, Hakim sahih olduğuna söylemiştir).
- [236] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/101-102.
- [237] Hadis biraz sonra tam olarak ve nisbeten farklı rivâyeileriyle zikredilecek ve kaynakları orada gösterileceklerdir.
- [238] Müslim, FedâilüTs-Sahâbe 217; Buhârî, Mevâkitu's-Salât 40; Ebû Dâvûd,

Melâhim 18; Tirmizî. Fiten 64

[239] Müslim, Fedâilus-Sahâbe 218; Tirmizî, Fiten 64

[240] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 220

[241] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 218

[242] Aynı yer

[243] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 219- Ayrıca bk. Buhârî, İlm 41, Mevâkîtu's-Salât 20; Müsned, 1,93, 140,11, 88, 121, 131-

[244] Müsned, VI, 373, 413, 417, 418.

[245] Müslim, Fiten 112

[246] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/102-106.

[247] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/106.

[248] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/107-111.

[249] Suyûti, ed-Durnî'l-Mensur, V, 437. Zülkarneyn'e dair görüşlerin hepsi de, itibar edilebilecek sağlam bir delil niteliğinde değildir. Çünkü bunların hiçbirisi sahih sünnete dayalı görüş değildir.

[250] Müsned, II, 207 (az farkla).

[251] İstikrar (yani hal) üzere ref ile değil, nasb ile okunması halinde söz konusu olabilir. (Bk. Hısayn b. Ebi'l-İzz et-Hemedînî, el-Ferîd fi İ'rûbi'l- Ku^âni'l-Mecîd, III, 367)

[252] Zülkarneyn'e dair daha önce kayd ettiğimte değertendirmeye ek olarak şunu da belirtelim: Ztlkarneyn kıssası ile ilgili olarak anlatılanlar da; diğer hususlara dair söylenen ya da ileri sürülen görüşlerin tabi tutuldukları aynı kıstaslara tabidir. Dolayısıyla Kur'an'dan ya da sahih sünnetten bir delile dayanılarak yapılan açıklamalar dışındaki diğer açıklamaları her zaman için ihtiyatla karşılarız. Bu gibi rivayet ve nakilleri aklın ve ilmin süzgecinden geçirmek zorundayız.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/111-120.

[253] Tirmizî, Tefsir 37. sûre 4, Menâkıb 69 "hasen bir hadistir" kaydıya; Müsned, V, 9-10, U'de şöyle bir rivayet yer almaktadır: Semûre'den, Peygamber (sav)'den buyurdu ki: "Sâm, Arapların babası, Hâro, Haberlilerin babası, Yâfes, Rumların babasıdır,"

[254] İhnu'l-Cevzî, el-Mevzüât, I, 206'da; uydurma olduğunu ifade etmektedir.

[255] Elimizin altındaki hadis kaynaklarında cesbit edemedik.

[256] İbn Mâce, Fiten 33.

[257] Buhârl, Cihâd 96; Müslim, Fiten 62-65; Ebû Dâvûd, Melâhim y; İbn Mâce, Fiten 36; Müs-
ned, II, 239, 271, 475, 493.

[258] Ebû D&v&d, Melâhim 11; d-Heysemî Mecmau'z-Zevâid, V, J04, "Havilerinden Mervân b. Sâlim'in Metruk (yaptığı rivayetler alınmayan bir ravi) olduğu" kaydıyla

[259] Ebû Dâvûd, Melâhim 10.

[260] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/120-126.

[261] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/126.

[262] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/126-127.

[263] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/127.

[264] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/127.

[265] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/127-128.

[266] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/128-129.

[267] el-Mâverdî, en-Nuket ve'l-Uyûn, III, 343'cle "ez-Zührî" yerine: "el-Ezherî"

[268] İbn Kesîr, en-Nihâye, III, 17de bu lafızla; Müsned, II, 356'cla: "Peygamber yan yatmış bir duvarın (cidar) ya da hir bahçe duvarının (hâit) yanından geçti de yürüyüşünü hızlandırdı..." şeklînde

[269] İbn Kesir, Ttfsir, V, 192'de bu hadisi İbn Cerîrden naklettikten sonra; "Bu, mürsel bir hadistir" kaydını düşmekledir.

[270] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/129-131.

[271] Buhârî, Enbiyâ 7; Müslim, Fiten 3; Müsned, II, 341, 530 (Ebîi Hureyre'den); Buhârî, Fiten 4, 28, Talâk 24; Müslim, Fiten 1, 2; Tirmisl, Fiten 23; İbn Mâce, Fiten 9; Müsned, VI, 428, 429 (Zeyneb hint Caş'tan).

[272] İbn Mâce. Fiten 33.

[273] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/131-

133.

[274] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/133.

[275] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/134-136.

[276] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/136.

[277] Buhârî, Tefsir 18. sûre 5. Sözü geçen Mus'ah, Sa'd b. Ebi Vakkas'ın oğlu Mus'abclır, Buna göre Sa'd'dan kasıt da babası Sa'd h Ebî Vakkas'ıdır. (tbn Hacer, Fetku'l-Bârî, VIII, 278)

[278] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/136-137.

[279] Buhârî, Tefsir 18. sûre 6; Müslim. Sıfatul-Münâfikîn 18.

[280] Bk. el-Aclânî, Keşfu'l-Hafâ, I. 248, h. no: 761.

[281] Bukûrî, Şehâdât 9, Fedâilu Ashâbin-Nebiyy 1, Rikaak 7, Eymân 27; Müslim, FedâiluV Sahâbe 214; Ebû Dâvûd, Sünne 9; Tirmizi, Fiten 45; Nesâî, Eymân 29; Müsned, IV, 426, 427, 440.

[282] Müsned, î, 114, 420-42 İde: Ashabın bazılarının Abdullah b. Mesudun bacaklarının inceliğine gülmeleri üzerine; Hz. Peygamber: "Kıyamet gününde Lü bacakların Uhıddan daha ağır basacaklarını" bildiren bir rivayet yer almaktadır.

[283] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/137-139.

[284] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/139-140.

[285] Buhari, Cihâd 5, Tevhîcl 22; Müsned, I(, 335.

[286] el-Vâhidî, Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân, s 307; Sıyutî, ed-Durru'lMensûr, V, 333de ayrı anlamdaki bir rivayeti kaydetmektedir. Ancak orada bu seheble indiği belirtilen hu değil; yakın manadaki Lukmân, 31/27-28, âyetleri olduğu Zikredilmektedir,

[287] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/140-141.

[288] el-Vahidî, Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân, s, 307, Bu rivâyerin senedini "uydurmacılar zinciri" oluşturduğu, rivayetle ilgili notta teSirtilmektedir.

[289] Bu manadaki rivâyeiter için bk.: İbn Mâee, Ztthd 21; Müsned, IV, 124, 126.

[290] Neoâdirul-Usûl, II, 585.

[291] Müsned, IV, 126.

[292] Nevâdiru'lUsûl, II, 583- Yakın bir rivayet; Müsned, IV, 403.

[293] el-Hâkim, el-Müstedrek, II, 371, ilgili notta, "et-Telkis'de (râv i [erinden) Ebû Kurrâ'nın, zayıf görülmemekle birlikte nisbecen meçhul bir râvi olduğu" kaydedilmekte; el-Hey-semî, Mecmau'z-Zevûid, X, 126'cla: "Ebû Kurra'dan en-Nadr b. Şumeyl'den başkası hadis rivayet etmemiştir" denilmektedir.

[294] İbn Kesir, V, 131de belirttiğine göre sadece İ, Ahmed Larafından rivayet edilmiştir.

[295] Dârimî, Fedâilui-Kur'ân 18-

[296] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/141-146.

MERYEM SURESİ

1- Allah'ın Rahmeti:

2- Allah'ın Kula Zekerıyyâ (as):

3- Gizli ve Açık Dua:

1- Kemiklerinin Zayıflayıp Gevşediğini Zikretmesinin Sebebi:

2- Ağaran Saçlar

3-'Duâ Ânının Adabı:

1- Hz. Zekerıyyâ'nın Evlat Sahibi Olmak İstemesinin Sebebi:

2- Peygamberlerin Mirası:

3- Kıraat Farkı ve Açıklamaları:

4- Hz, Zekerıyyâ'nın Kısır Hanımı:

5- Duada Sözlerin Seçimine Dikkat:

6- Zekerıyyâ (as)ın Çocuk İstemesinin Sebebi:

7- Çocuk İstemek Üzere Dua Etmenin Hükümü:

1- "Bana Mirasçı Olacak..."

2- Yahya (as)ın Mirasçı Oluşunun Anlamı:

3- Zekerıyyâ (as)ın Ya'kub (as) İle Akrabahlığı:

4- Kendisinden Rabbin Rızı Olduğu Kut: Yahya (as):

1- İbadet Yeri (Mihrab):

2- Mihrab'ın Cemaatin Namaz Kıldığı Yerden Yüksek Olmasının Hükümü:

3- Bu Âyet-i Kerîmedeki Vahyin Anlamı:

4- İşaret ve Yazının Hükümü:

5- Dilsizin Yazısının Hükümü:

1- Hurma Ağacının ve Hurmanın Mahiyeti:

2- Rızık Talebi için Çalışmak:

3- Rızık Elde Edilmesi İçin Çalışma Yükümlülüğü:

4- Meryem (as)ın Yediği ve Lohusalara Uygun Yiyecekler:

1- "Birisini Görürsen..."

2- Konuşmamak Suretiyle Oruç Tutmak ve Hz. Meryem'in Suskunluğu:

3- Hiçbir İnsanla Konuşmamayı Adayan Kimsenin Hükümü:

1- Hz. Meryem'in İşareti:

2- İsa (as)ın Konuşması:

3- İsa (as)ın Bu Sözleri Kaderiyye'nin Görüşlerini Reddetmektedir:

4- İşaret Söz Yerine Geçer mi?

5- Dilsizin Zina İftirası ve Liân Yapması:

1- Sözünde Duran Peygamber: İsmail (as):

2- Sözünde Durmak:

3- Söz Vermenin Önemi:

4- Hibe (Bağış) Vaadinde Bulunmak:

5- İsmail (as) Kime Peygamber Gönderilmişti?

6- İsmail (as)ın Ümmetine Emirleri:

1- Ağlayarak Secdeye Kapananlar:

2- Kur'ân Âyetlerinin Kalbe Tesiri:

3- Tilâvet Secdesi Kime Vaciptir:

4- Secde Âyeti Okunurken Yapılacak Dua:

1- Kötü Halefler:

2- Namazı Yitirenler, Terkedenler:

3- Namazdan Hesaba Çekilmek ve Ta'dil-i Erkân:

1- Herkes Cehenneme Uğrayacaktır:

2- Cehenneme Uğramanın Mahiyeti ile İlgili Görüşler:

3- "Ancak Yemin Gereği..."

4- Cehennemden Kurtuluş ve Cennete Giriş; Aynı Konu ile İlgili

Nassların Birlikte Mütalaasına Örnekler:

5- Gerçekleştirilmesi Kesin Olan Hüküm:

Mahşere ve Cennete Geliş:

1-"Halbuki Rahmân'a Evlâd Edinmek Yaraşmaz."

2- Çocuk Babasının Kölesi Olabilir mi?:

3- Ortak Olunan Kölenin Azad Edilmesi Halinde Erkek Ya Da Kadın

Olması Fark Eder mi?:

4- Burada Hatırlatılması Uygun Bir Hadis-i Şerif:

MERYEM SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

İcma' ile Mekke'de indiği kabul edilmiştir; 98 âyet-i kerîmedir.

Bedir vakasında yüce Allah, Kureyş kâfirlerinin İleri gelenlerinin öldürülmesini takdir edince Kureyş kâfirleri: İntikamınızı Habeş topraklarındakilerden alabilirsiniz, dediler. Necaşi'ye hediyeler gönderiniz ve ona görüş sahibi adamlarınızdan iki kişiyi yollayınız, Belki size yanında bulunan Kureyşlileri geri verir. Siz de onları Bedir'de öldürülenleriniz karşılığında öldürürsünüz.

Kureyş kâfirleri, Amr b. el-Âs ile Abdullah b. Ebi Rebia'yı gönderdiler. Rasûlullah (sav) onların gönderildiklerini haber aldı. O da Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi gönderdi ve onunla beraber Necaşi'ye hitaben bir mektup yolladı. Amr, Necaşi'nin yanına vardı, ona Rasûlullah (sav)'ın mektubunu okudu. Sonra (Necaşi) Ca'fer b. Ebî Talib İte muhacirleri çağırdı. Rahiplere, keşişlere haber göndererek onları bir araya getirdi. Arkasından Cafer'e kendilerine Kur'ân okumasını emretti. O da "Kâf, Ha, Yâ, Ayn, Sâd" diye başlayan Meryem Sûresi'ni okudu. Gözlerinden yaşlar boşalarak yerlerinden kalktılar. İşte yüce Allah'ın; "... İman edenlere sevgi bakımından en yakınlarını da: Biz hristiyanlarız, diyenleri bulursun. Bu aralarında keşişlerin, rahiplerin olmasından ve onların büyüklük taslamamalanndandır. " (el-Mâide, 5/82) -Ravi bir sonraki âyetin sonuna kadar okudu- buyrukları bunlar hakkında indirilmiştir. Bu hadisi Ebu Dâvûd zikretmiştir.^[1]

(İbn İshak'a ait) Sîret'te, Necaşi'nin şöyle dediği kaydedilmektedir; Allah'tan gelenlerden bildiğin bir şeyler var mı? Ca'fer: Evet, dedi. Necaşi ona: Hadi onu bize oku, dedi. O da "Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd" (diye başlayan Meryem Sûresin)! okudu. Kendilerine okunanı dinleyince -Allah'a andolsun- Necaşi de, keşişleri de sakallan ıslanıncaya kadar ağladılar.

Necaşi dedi ki: Bu ve Musa'nın getirdikleri hiç şüphesiz aynı kaynaktan beslenmektedir, gidiniz. (Size gelince Kureyş elçileri) Allah'a andolsun bunları size ebediyyen teslim etmeyeceğim... diyerek haberin geri kalan bölümlerini zikretti^[2]

1. Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd
2. (Bu) Rabbinin kulu Zekeriyâ'yı rahmetle anışıdır.
3. Hani o, Rabbine gizlice niyaz edip, yalvarmıştı;
4. Demişti ki: "Rabbim gerçekten kemiklerim zayıflayıp gevşedi; ağarmış saçıyla başım, alev alıp tutuştu. Rabbim, Sana duam sayesinde bedbaht olmadım.

5. "Gerçekten ben arkamdan gelecek akrabamdan endişe ediyorum. Hanımım da kısırdır. Bundan dolayı bana lûtfundan bir veli bağışla!
6. "Ki bana da mirasçı olsun, Yakuboğullarına da mirasçı olsun. Rabbim, Sen onu rızanı kazanacak bir kişi kıl."
7. (Allah buyurdu): "Ey Zekerîyyâ! Gerçekten, Biz sana Yahya adında bir oğul müjdeleriz. Bundan önce kimseye bu adı vermemiştik. "
8. Dedi ki: "Rabbim zevcem kısır bir kadın, benim İse yaşlılıktan kemiklerim kurumuşken nasıl oğlum olabilir?"
9. (Melek) dedi ki: "Öyle (fakat); Rabbin buyurdu ki: Bu Benim için pek kolaydır. Çünkü sen daha önce bir şey değilken seni yarattım. "
10. (Zekerîyyâ): "Rabbim, bana bir alâmet ver" dedi. "Senin alâmetin sapasağlam olduğun halde insanlarla tam üç gece konuşama-mandır" buyurdu.
11. Mabedden kavminin karşısına çıkıp, onlara: "Sabah-akşam teşbih edin" diye İşaret etti.
12. "Ey Yahya, kitabı tam bir kuvvetle al. " Biz ona hikmeti çocuk iken verdik.
13. Katımızdan ona bir kalp inceliği ve bir temizlik te verdik. O takva sahibi bir kimse İdi.
14. Ana-babasına karşı İtaatkârdı. Büyüklük taslayan ve isyankâr bir kimse değildi.
15. Doğduğu günde, vefatı gününde ve diri olarak kaldırılacağı günde selâm olsun ona.

"Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd." Sûrelerin başlarında (bu kabilden bulunan harflere dair) açıklamalar önceden (el-Bakara, 2/1. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas "Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd" ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "Kâf harfî "KâfPden, "ha" harfî "Hacirden, "ya" harfî "HakîrrTden, "ayn" harfî "Ha-lîm"den, "Sâd" harfî de " Sâdık"dandır. Bunu İbn Aziz el-Kuşeyrî, İbn Abbas'tan nakletmektedir. Anlamı da şudur: O mahlukatına kâfi gelendir, kullarına hidâyet verendir. O'nun kudreti onların ellerinin üzerindedir. Onları bilendir, vaadinde sadık olandır. es-Sa'lebî bunu et-Kelbî, es-Süddî, Mücahid ve ed-Dahhak'tan nakletmektedir. Yine el-Kelbî şöyle demiştir: "Kâf" Kerim, Kebir ve Kâfi'den. "Ha" harfî Hâdî'den, "ya" harfî Rahîm'den. "Ayn" harfî Alîm ve Azîm'den. "Sad" harfî Sâdık'tan gelir. Anlam birdir.

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Bu, yüce Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Ali (ra)dan da: Bu yüce Allah'ın ismidir, dediği nakledilmiştir. O Ey Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd, bana mağfîret buyur, dermiş. Bunu

da el-Gaznevî zikretmektedir.

es-Süddî der ki; Bu yüce Allah'ın kendisi zikredilerek, kendisine dua edildiğinde îstenenleri bağışladığı, duaları kabul ettiği İsm-i A'zam'ıdır.

Katade ise bu, Kur'ân'ın isimlerinden bir isimdir, demiştir. Bunu da Ab-du'r-Rezzak, Ma'mdr'den, o t& Katade'den nakletmektedir.

Bunun sûrenin ismi olduğu da söylenmiştir. el-Kuşeyrî'nin harflerin baş tarafları ile ilgili olarak tercih ettiği görüş budur. Buna göre şöyle denilmiştir: İfade yüce Allah'ın: "Kâf, Hâ, Ya, Ayn, Sâd" buyruğu ile tamam olmaktadır. Bu adeta sûrenin ismini bildirmek gibidir. Nitekim: Filan kitap yahut filan böiünü, dedikten sonra maksada geçmen de buna benzemektedir.

İbn Ca'fer bu harfleri mukatta' olarak (kopuk kopuk) okumuştur. Diğerleri ise vasi ile okumuşlardır. Ebû Amr ise "he" harfini imâle iie "yâ" harfini de üstün İle okumuştur. İbn Âmir ve Hamza İse aksi şekilde okumuştur, el-Kisaî, Ebu Bekr ve Halef ise hepsini imale ile okumuşlardır. Medineliler, Nâ-fi' ve başkaları İse ikisi arasında okumuşlardır. Diğerleri ise fetha ile okumuşlardır.

Hârice'den gelen rivayete göre el-Hasen "kafi ötreli olarak okumuş. Başkaları da onun "hâ" harfini de ötreli okuduğunu nakletmektedir. İsmail b. İs-hak'ın naklettiğine göre ise o, "yâ"yı ötreli okumuş.

Ebu Hatim der ki: "Kâf, "hâ" ve "yâ" harflerinin ötreli okunması caiz değildir.

en-Nahhâs der ki: Medinelilerin kıraati bu hususta en güzel yoldur. "Hâ" ve "yâ" harflerinde de imale caizdir. el-Hasen'in kıraati ise bazı kimselere açıklanması oldukça zor geldiğinden dolayı: Böyle bir kıraatin caiz olmadığını dahi söylemişlerdir. Ebu Hatim bunlardan birisidir. Bu konuda kabule değer açıklama ise Harun el-Kâri'in yaptığı açıklamadır. O şöyle der: el-Hasen ref i işmam ile okurdu. Bu ise onu (sessiz olarak) ima ettiği (işaretle gösterdiğini) anlamına gelir. Nitekim Sîbeveyh'in naklettiği gibi Araplar arasından "salât ve zekât" derken "vav"a ima edenler vardır. O bakımdan Mushaf ta (bu kelimeler) "vav" ile yazılmışlardır. Nafi', İbn Kesir, Âsim ve Ya'kub da "sad" harfinin okunuşu esnasında açıkça "dal"i de telaffuz etmişlerdir. Ebu Ubeyd'in tercih ettiği de budur. Diğerleri ise bunu ("dal" harfini sonraki âyetin ilk harfi olan "zel" harfine) idğam ile okumuşlardır. [3]

"Bu, Rabbinin kulu Zekeriyyâ'yi rahmetle anışıdır. Hani o Rabbine gizlice niyaz edip, yalvarmıştı. " Buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [4]

1- Allah'ın Rahmeti:

"Rabbinin... rahmetle anışıdır. * Buyruğunda geçen: "Anış" kelimesinin merfu oluşu ile ilgili üç görüş vardır. el-Ferrâ der ki: Bu "Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd" ile ref edilmiştir. Ancak ez-Zeccac şöyle demektedir: Buna imkan yoktur. Çünkü "Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd" yüce Allah'ın Zekerıyyâ'ya dair bize vermiş olduğu haberler cümlesinden değildir. Yüce Allah bize hem ona dair, hem ona verilen müjdeye dair haber vermiş olmakla birlikte "Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd" onunla ilgili kıssadan değildir.

el-Ahfeg İse şöyle demektedir: İfadenin takdiri: Rabbini2in size kıssa olarak anlattıkları arasında Rabbinin rahmetle anısı da vardır, şeklindedir.

Üçüncü görüşe gelince: Buyruğun anlamı: Size okumakta olduğu bu buyruklar Rabbinin rahmetle anışıdır.

Bir diğer görüşe göre bunun merfu olması, bir mübtedânın takdiri dolayısıyladır, Bu Rabbinin rahmetle anışıdır, demektir.

el-Hasen bu buyrukları; "Rabbinin rahmetini hatırlattı" diye okumuştur. Kur'ân'dan okunan bu bölümler Rabbinin rahmetini hatırlattı, demektir.

Emir olarak; "Hatırlat" şeklinde de okunmuştur, "Rahmet" kelimesi yuvarlak "te" ile yazılır. Üzerinde vakıf yapıldığı zaman "he" diye vakfedilir. Buna benzeyen bütün kelimeler de bu şekildedir. Bu hususta nahivciler arasında görüş ayrılığı da yoktur. Bu konuda şunu gerekçe gösterirler: Bu "he" (yuvarlak te) isimler ile fiilleri birbirinden ayırdet-mek için olup isimlerin müennesliğini gösterir. [5]

2- Allah'ın Kula Zekerıyyâ (as):

el-Ahfeş; "Kulu" buyruğu "rahmet" kelimesi ile mansubtur, demiştir. "Zekerıyyâ" kelimesi de ondan bedeldir. Bu da; "Bu Zeyd'in Amr'ı dövüşünü anıştır" demeye benzer. Burada "Arnr" kelimesi darb (dövme) ile nasb edilmiştir. Nitekim "kulu" kelimesi de "rahmet" ile nasb edilmiştir.

Burada takdim ve te'hir olduğu da söylenmiştir. Anlamı da şöyle olur: Rabbinin kulu Zekerıyyâ'yi bir rahmet ile anışıdır. Buna göre "kulu" kelimesi "zıkr: anış" ile nasb edilmiştir. Bunu da ez-Zeccac ile el-Ferrâ zikretmişlerdir. Bazıları da ref ile; diye okumuşlardır ki bu da Ebu'l-Âliye'nin kıraatidir. (Bu, kulu Zekerıyyâ'nın Rabbinin rahmetini anıtıdır, anlamında olur).

Yahya b. Ya'mer; şu anlamda olmak üzere nasb ile okumuştur: Bu Kur'ân, Allah'ın kulu Zekerıyyâ'nın rahmetini anmaktadır.

"Zekerıyyâ" kelimesinin söylenişi ve kıraati ile ilgili açıklamalar, bundan önce Âl-i İmrân Sûresi'nde (3/37. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [6]

3- Gizli ve Açık Dua:

"Hani o, Rabbine gizlice niyaz edip, yalvarmıştı" buyruğu: "Rabbimize y edvara yakara ve gizlice dua edin. Gerçek şukiO, haddi aşanları sevmez" (el-A'raf, 7/55) buyruğunu andırmaktadır ki, buna dair açıklamalar önceden (belirtilen âyet 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Âyet-i kerîmedeki "nida" (mealde; niyaz etmek) dua ve rağbet anlamındadır. Yani o bu şekilde ibadet ettiği mihrabında Rabbine seslenmişti. Buna delil de yüce Allah'ın: "0 mihrabda durmuş namaz kılarken, melekler ona seslendiler" (Âl-i İmran, 3/39) buyruğudur.

Bu buyruk namazda iken yüce Allah'a niya2 ettiği gibi, duasının da o namazda iken kabul edildiğini açıklamaktadır.

Bu dua ve niyazını niçin gizli yaptığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Bir görüşe göre bunu yaşanmış olduğu bir dönemde çocuk sahibi olmayı dilediği için kınanmasın diye kavminden gizli yapmıştır. Çünkü bu, dünyevi bir husustur. Eğer bu husustaki isteği kabul edilirse amacını elde etmiş olacaktı. Kabul edilmeyecek olursa bunu kimse bilmeyecekti.

Bir diğer açıklamaya göre o, bu duasını yüce Allah'tan başka hiçbir kimse tarafından bilinmeyerek ihlâsh olmak üzere böyle yapmıştır.

Bir başka görüşe göre: Gizli ameller daha faziletli ve riyakârlığın karışma ihtimali daha bir uzak olduğundan dolayı o bu yalvarışını gizli yapmıştı.

"Gizlice" demek, gecenin ortasında, kavminden habersiz ve gizli olarak yaptı demektir, diye de açıklanmıştır.

Hepsi ihtimal dahilindedir. Birincisi daha kuvvetli görünmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (az önce belirtilen yerde) duanın gizli yapılmasının müstehab olduğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. 13u âyet-i kerîme bu hususta açık bir nasstır. Çünkü şanı yüce Allah bundan dolayı Zekerîyyâ (as)ı övmektedir.

İsmail dedi ki: Bize Müsedded anlattı, dedi ki: Bize Yahya b. Said, Üsa-me b, Zeyd'den anlattı. O Muhanîmed b. Abdu'r-Rahman'dan -İbn Ebi Keb-şe'dir- o Sa'd b. Ebi Vakkas'tan, o Peygamber (sav)dan dedi ki: "Zikrin hayırlısı gizli olandır, rızkın hayırlısı da yeterince olandır."[\[7\]](#) Bu buyruk, umumîdir.

Yunus b. Ubeyd dedi ki: el-Hasen kunutta imamın sesini yükseltmeksi-zin dua etmesi, arkasında bulunanların da âmin demesi görüşünde idi. Sonra Yunus: "Hani o Rabbine gizlice niyaz edip, yalvarmıştı" buyruğunu okudu.

İbnu'l-Arabî der ki: Malik, kunutu gizli okur, Şafîî ise açıktan okur. Ku-nut'u açıktan okumak daha faziletlidir. Çünkü, Peygamber (sav) kunut duasını açıktan yapardı. [8]

"Demişti ki: Rabbim, gerçekten kemiklerim zayıflayıp gevşedi" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık[9] halinde sunacağız. [10]

1- Kemiklerinin Zayıflayıp Gevşediğini Zikretmesinin Sebebi:

"Demişti ki: Rabbim, gerçekten kemiklerim zayıflayıp gevşedi" buyru-ğundaki: "Gevşedi" kelimesinin üç harfi de harekeli olarak (üslün ile) okunmuştur, zayıfladı demektir. Zayıflamayı anlatmak üzere; "Zayıfladı, zayıflar, zayıflamak" fiili kullanılır. Zayıf, zayıflamış bulunan" demektir. Ebu Zeyd dedi ki: Bu fiil; şekillerinde kullanılır.

"Kemik" i söz konusu etmesinin sebebi, kemiğin bedenın direği olmasından, bedenın onunla ayakta durmasından, bedenın yapısının esasını teşkil etmesinden dolaydır. Kemik zayıflayıp gevşedi mi, bedenın sair kuvvetleri de buna bağı olarak zayıflar. Çünkü bedendeki en güçlü ve en sağlam odur. Bizzat kendisi gevşeyip zayıflayacak olursa onun dışındakiler daha da gevşek olur.

Kemiğin ayette tekil olarak zikredilmiş olması, tekilin cins anlamını vermesinden dolaydır. Ayrıca onun maksadı bedenın direği ve bedeni ayakta tutan, bedenın meydana geldiği unsurların en sağlamı olanın zayıflayıp gevşemiş olduğunu anlatmaktır. Eğer çoğul gelmiş olsaydı bir başka manayı kastetmiş olurdu. Çünkü onun kemiklerinin bir bölümü değil, tamamı zayıflamışlardı. (Mealde bu manayı yansıtmak için "kemikler" diye çoğul tercüme edilmiştir).

[11]

2- Ağaran Saçlar

"Ağarmış saçıyla başım, alev alıp tutuştu" buyruğunda "baş" anlamındaki kelimenin son harfi olan "sin"i, Ebu Amr, sonraki kelimenin "şın" harfine idğam ile okumuştur.

Bu buyruk, Arap dilindeki istiarelerin en güzellerindendir. Yanıp tutuşmak (iştiâl) ateşin aydınlığının yaygınlaşması demektir. Ağarmanın başa ya-yıması buna benzetilmiştir. Yani ben yaşlandım ve zayıfladım demek istemiştir. Burada yanıp tutuşmayı saçın yeri ve saçın bittiği yer olan başa izafe ettiğini, buna

karşılık başı herhangi bir şeye izafe etmediğini görüyoruz. Çünkü muhatabın bu başın Zekerıyyâ (as)a ait olduğunu bilmesi ile yetinil-miştir.

"Ağarmış saç... kelimesinin nasb edilmesi iki şekilde açıklanabilir. Birincisi mastardır. Çünkü "Yanıp, tutuştu" fiili, ağardı demektir. Bu el-Ahfeş'in görüşüdür,

ez-Zeccac ise temyiz olarak mansûbtur, der. en-Nehhas der ki: el-Ahfeş'in görüşü daha uygundur. Çünkü bu bir fiilden türetilmiştir. Onun mastar (me-ful-i mutlak) olması daha uygundur.

Şeyb (saçın ağarması), beyaz saçların, siyaha karışması demektir. [12]

3-'Duâ Ânının Adabı:

İlim adamları derler ki: Kişi dua ettiğinde yüce Allah'ın üzerindeki nimetlerini ve O'nun önünde alçak gönüllülüğüne yakışır sözleri ifadelendirmesi müstehabtır. Çünkü yüce Allah'ın: "Gerçekten kemiklerim zayıflayıp, gevşedi" buyruğu ile Allah'ın huzurunda alçak gönüllülük açığa vurulmaktadır. "Rabbim, Sana duam sayesinde bedbaht olmadım" buyruğu da yüce Allah'ın onun yaptığı duaları lutfuyla kabul etmesini itiyat haline getirdiğini açığa vurmaktadır. Yani ben, Sana dua ettiğimden dolayı bedbaht olmadım. Bu da: Ben, Sana dua ettiğim zaman benim duamı boşa çıkarmadın, demektir. Bu da: Eskiden beri yaptığım duaları kabul etmeye beni alıştırırdın, demektir. Bir iş için yorulup maksadını elde etmeme halini anlatmak için de; "Bu iş için yorulup didindi maksadını elde edemedi (bedbaht oî-du)" denilir.

Birisinden nakledildiğine göre; ihtiyaç sahibi kimse ondan bir istekte bulunurken: Ben filan vakit kendisine iyilikte bulunduğun kimseyim, demiş. O da: Bize yine bizim yaptığımızı vesile koyarak dilekte bulunan kimse hoş sefa geldi, demiş ve ihtiyacını karşılamış. [13]

"Gerçekten ben, arkamdan gelecek akrabamdan endişe ediyorum, hanımım da kıırdır. Bundan dolayı bana lütfundan bir veli bağışla!" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [14]

1- Hz. Zekerıyyâ'nın Evlat Sahibi Olmak İstemesinin Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Gerçekten ben arkamdan gelecek akrabamdan endişe ediyorum" buyruğundaki: "Endişe ediyorum" fiilini Osman b. Af-fân, Muhammed b. Ali ve

Ali b. el-Huseyn O.anhum) ve Yahya b. Ya'mer "hı" harfini üstün "fe" harfini şeddeli "te" harfini esreli olarak; şeklinde; "Akraba" kelimesinin "ya" harfini de sakın (harf-i med şeklinde) okumuştur. Çünkü bu haliyle kelime, fiil dolayısıyla ref mahallindedir. Bu okuyuşun anlamı: Akrabalarım öldükleri için kesilmiş bulunuyorlar, demektir.

Diğerleri ise "hı" harfini esreli, "fe" harfini sakın, "te" harfini ötreli olarak okumuşlardır. "Akraba" anlamındaki "el-mevâli" kelimesinin "ya" harfini de nasb ile okumuşlardır. Çünkü bu fiil dolayısıyla nasb mahallindedir. Burada "el-Mevâli" kelimesi akrabalar, amcaoğulları ve neseb itibariyle ondan sonra gelen asabedir. Araplar amca çocuklarına da "el-mevâli" derler. Şair det ki:

"Yavaş geliniz amcamısın çocukları, yavaş olunuz Mevâlîmiz (amca oğulları); Aramızda defnedilmiş olan şeyleri eşelemeyiniz."

İbn AJbbas, Mücahid ve Katade dediler ki: Malına mirasçı olmalarından, uzak akrabalarının mirasına kanacaklarından ve çocuğundan başkalarının mirasını alacağından çekinmişti.

Bir kesim de şöyle demiştir: Mevâlîsi (amca çocukları, uzak akrabaları) dini ihmal eden kimselerdi. Ölümü ile dinin zayi olacağından korktu. O bakımdan kendisinden sonra dinin gereklerini yerine getirecek birisini istedi. Bu görüşü ez-Zeccac nakletmiştir.

Bu görüşe göre malına mirasçı olacak kimseyi dilemiş değildir. Çünkü peygamberlere mirasçı olunmaz. Âyet-i kerîmenin te'vili ile ilgili olarak bu iki görüşten sahih olanı da budur. O (salât ve selâm olsun ona) ilim ve nübüvvet bakımından mirasçı olacak kimseyi dilemiştir, mal mirasçılığını değil. Çünkü, Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğu sabittir: "Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız. Ne bıraktıysak o sadakadır."[\[15\]](#)

Ebû Davud'un Kitabı'nda da şöyle denilmektedir: "İlim adamları peygamberlerin mirasçılarıdır. Peygamberler miras olarak ne dirhem ne de dinar bırakmışlardır, onlar ilmi miras bırakmışlardır."[\[16\]](#) "ileride "Bana da... mirasçı olsun" buyruğu açıklanırken, daha geniş açıklamalar yapılacaktır. [\[17\]](#)

2- Peygamberlerin Mirası:

Yukanda zikredilen bu hadis-İ şerif müsned tefsir tütündendir. Çünkü yüce Allah: "Ve Süleyman, Davud'a mirasçı oZd«."(en-Neml, 27/16) diye buyurmaktadır. Zekeriyâ (as)ın da şöyle dua ettiğini bize nakletmektedir: "Bundan dolayı bana lütfün dan bir veli bağışla ki bana da mirasçı olsun,

Yakuboğullarına da mirasçı olsun." Bununla umumun tahsisi de söz konusudur. Diğer taraftan Süleyman (as), üavud (as)dan geriye bıraktığı herhangi bir malı miras almış değildir. Ondan hikmeti ve ilmi miras almıştır. İşte Yahya da aynı şekilde Yakuboğullanna mirasçı olmuştur. Kur'ân te'vili bilgisinde yetkin kimseler böyle açıklamışlardır. Bundan Rafizîler müstesnadır. Diğer bir istisna da el-Hasen'den onun: "Bana" mal cihetiyle "Yakuboğulları-na da" peygamberlik ve hikmet bakımından "mirasçı olsun" şeklindeki açıklamasıdır. Esasen, Peygamber (sav)ın buyruğuna muhalif olan her bir görüş reddedilir ve terkedilir. Bu açıklamayı Ebû Ömer (İbn Abdî'l-Berr) yapmıştır.

İbn Atiyye der ki: Müfessirlerin çoğunluğu Zekerîyyâ (as)ın mal bakımından kendisine mirasçı olacak kimseyi istediği kanaatindedir. Peygamber (sav)ın: "Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız" buyruğu ile umumu kastetmemis olması, aksine peygamberlerin çokça rastlanılan halini dile getirmek maksadıyla söylenmiş olması ihtimali de vardır. Bunun üzerinde iyice düşünmek gerekir. Bununla beraber Zekerîyyâ (as)a daha çok yakışan ve daha kuvvetli görülen, onun ilim ve din bakımından kendisine mirasçı olacak kimseyi istemiş olmasıdır. O takdirde burada mirasçılık istiare yoluyla kullanılmış olur. Nitekim o "veli" talebinde bulunurken özel olarak bir evlât istemediğini görüyoruz. Yüce Allah da ona bu isteğini en mükemmel şekliyle vermiş oldu.

Ebu Salih ve başkaları derler ki: Yüce Allah'ın; "Yakuboğullarına da mirasçı olsun" buyruğundan kasıt; ilim ve peygamberliktir. [\[18\]](#)

3- Kıraat Farkı ve Açıklamaları:

"ıJ^JCtf)- Arkamdan gelecek... den" buyruğunu İbn Kesir med ile, hemze ile ve "ya" harfini fetha ile okumuştur. Yine ondan nakledildiğine göre o, kasr ile ve "ya" harfini fetha ile gibi okuduğu da nakledilmiştir. Diğerleri ise hemze, med ve "ya" harfini sakin olarak okumuşlardır.

Kıraat alimleri"Endişe ediyorum" fiilinin ilk harfinin -Osman (ra)dan naklettiğimiz müstesna- esreli okunduğunu kabul etmişlerdir. Osman (ra)ın kıraati ise hem "şaz"dır, hem de doğru olma ihtimali oldukça uzaktır. Hatta kimi ilim adamı caiz olmadığı kanaatindedir. Bu ilim adamları şöyle itiraz etmişlerdir: Kendisi daha hayatta iken, ölümünden sonra anlamında olmak üzere nasıl "arkamdan gelecek akrabam kesilmiştir" diyebilir?

en-Nehhas der ki: Bu kıraatin lehine şöyle bir te'vil mümkündür: O; "arkamdan gelecek" ifadesi ile "ölümünden sonra" yi kastetmemis olmalıdır. Bunun yerine o vakitte arkasında bulunanları kastetmiş olabilir, Ancak bu da uzak bir

ihtimaldir ve o dönemde onların azalmış ve kesilmiş olduklarına dair bîr delile gerek vardır. Çünkü yüce Allah onların: "Meryem'in bakımını hangisi üzerine alacak diye kalemelerini atarlarken..." (Aİ-i İmran, i/44) buyruğunda, sayıca çok olduklarına delil teşkil eden ifadeleri bize bildirmiş bulunmaktadır.

İbn Atiyye der ki: "Arkamdan" zaman itibariyle benden sonra, demektir. O bakımdan bu el-Kehf Sûresi'nde (18/79- âyetin tefsirinde) geçtiği üzere "ve-râ: Arka" kelimesinin burada da zaman hakkında kullanıldığını göstermektedir. [\[19\]](#)

4- Hz, Zekerıyyâ'nın Kısır Hanımı:

"Hanımım da kısırdır" buyruğunda sözü edilen hanımının adı Kabîloğ-lu Fâkûâ kızı î'şâ'dır. Fâkûzâ kızı, Hanne'nin kızıkadışidir. Bunu et-Taberî demiştir. Hanne ise daha önceden Âl-i İmran Sûresi'nde (3/35. âyet, 1. başlıkta) açıklandığı üzere Meryem'in annesidir.

el-Kutebî der ki: Zekerıyyâ'nın hanımı, İmran'ın kızı î'şâ'dır. Bu görüşe göre Yahya, İsa (ikisine de selâm olsun)nın gerçek manada teyzesinin oğlu demektir. Öbür görüşe göre ise annesinin teyzesinin oğludur. İsrâ'nın anlatıldı ğı hadiste ise, Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "... Orada iki teyze çocuğu Yahya ve İsa ile karşılaştım... "[\[20\]](#) denilmektedir. Bu ise birinci görüşün (el-Kutebînin görüşünün) lehine bir delildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,

"Âkir: Kısır"; yaşının ilerlemiş olması dolayısıyla doğum yapamayan kadın demektir. Yine buna dair açıklamalar Âl-i İmran Sûresi'nde (3/40. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bu kelime aynı zamanda yaşlılık söz konusu olmaksızın doğum yapamayan kısır kadınlar hakkında da kullanılır. Yüce Allah'ın: "Dilediğini de kısır bırakır" (eş-Şûrâ, 42/50) buyruğu da bu manadadır. Erkekler hakkında "akîr" aynı anlamdadır. Âmir b. et-Tufeyl'in şu beyi ti de bu türdendir:

"Ne kötü bir gencim demektir; şayet bir gözü kör, kısır ve korkak isem, Her su başına gidildiğinde (gidenlerin) önünde mazeretim ne olur!" [\[21\]](#)

5- Duada Sözlerin Seçimine Dikkat:

Zekerıyyâ (as)tn: "Bundan dolayı bana tütfundan bir veli bağışla" sözleri bir dilek ve bir duadır. Açıkça oğul ifadesini kullanmaması bunun halinden anlaşılması ve hanımının kısırlığı dolayısı ile de böyle bir ihtimalin uzaklığı dolayısıyladır.

Katade der ki: O bu duayı yetmiş küsur yaşında iken yapmıştı. Mukatil ise doksanbes/ yaşındayken yapmıştı, demektedir. Daha uygun görünen budur. Çünkü o, kanaatine göre yaşlılığından ötürü erkek çocuğunun olmayacağını zannetmişti. Bundan dolayı da: "Benim ise yaşlılıktan kemiklerim kurumuşken..." (8. âyet) demişti.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: O çocuk sahibi olmayı diledi. Daha sonra da bu çocuğun kendisine mirasçı olacak yaşa gelinceye kadar yaşaması şeklinde duasının kabul edilmesini istedi. Böylelikle çocuk sahibi olma isteği kabul edilirken bunun erken vefat edip maksadın gerçekleşmemesi korkusundan bu şekilde dua etmişti. [22]

6- Zekerıyyâ (as) ır ı Çocuk İstemesinin Sebebi:

İlim adamları derler ki: Zekerıyyâ (as) ın çocuk istemesi dinini üstün kılmak, peygamberliğini canlandırmak, ecir ve mükâfatını kat kat arttırmak içindi, yoksa dünya için yapılmış bir dua değildi. Rabbi de onu, dualarını kabul etmeye ahştırmıştı. Bundan dolayı o: "Rabbim, Sana duam sayesinde bedbaht olmadım" demişti. Yüce Allah'ın üzerindeki nimetlerini şefaatçi kılarak bu şekildeki bir duası, güzel bir vesiledir. Üzerindeki lütfunun daha bir çoğalmasını, lütfunu dile getirerek istemektedir. Rivayate göre Cömert Hatem'in karşısına bîr adam çıkmış. Hatem ona: Sen kimsin? diye sorunca, O: Ben kendisine geçen yıl iyilikte bulunduğun kişiyim, diye cevap verince, Hatem: Bizi ileri sürerek şefaatçi kılan kimse hoş sefa geldi, diye cevap vermiş.

Zekerıyyâ (as) izinsiz olarak olağanüstü bir dilekte bulunmaya nasıl kalkıştı, diye sorulursa su şekilde cevap verilir; Peygamberler döneminde böyle bir duada bulunmak caizdir. Nitekim Kur'ân-t Kerîm'de de bu hususa açıklık getiren buyruklar vardır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Zekerıyyâ ne saman onun yanına mihraba girdiyse, yanında bir rızık buluyordu. Ey Meryem, bu sana nereden geliyor? dedi. O da: Bu, Allah'tandır. Şüphesiz Allah dilediğine hesapsız rızık verir, dedi." (Âl-i İmran, 3/37) O bu olağan üstü durumu görünce artık duasının kabul olunacağı doğrultusundaki umudu daha bir sağlamlaştı, O bakımdan yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Orada Zekerıyyâ, Rabbine dua etti: Rabbim bana katından çok temiz bir soy bağışla. Sen duayı işitensin, dedi." (Âl-i İmran, 3/38) [23]

7- Çocuk İstemek Üzere Dua Etmenin Hükümü:

Birisi kalkıp dese ki Bu âyet-i kerîme dua edip çocuk istemenin caiz olduğuna delildir. Halbuki yine yüce Allah bizleri mal ve evlat fitnelerinden sakındırmış, bunların sebep olacakları çeşitli kötülöklere dikkatlerimizi çekerek şöyle buyurmuştur: "Mallarınız da, evlatlarınız da sizin için ancak bir fitne (sınama aracı Mir." (et-Teğabun, 64/15) Yine şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak ki eşleriniz ve evlatlarınızdan size düşman olanlar vardır. O halde onlardan sakının." (et-Teğabun, 64/14)

Buna cevap şudur: Çocuk sahibi olmak maksadı ile dua etmek daha önceden Âl-i-İmran Sûresi'nde (3/37. âyet, 3. başlıkta) açıklandığı üzere Kitap ve sünnetten bilinen bir husustur. Diğer taraftan Zekerîyyâ (as) kayıtlı olarak dilekte bulunmuş ve: "Çok temiz bir soy" (Âl-i-İmran, 3/38) ile: "Rabbim, sen onu rızanı kazanacak bir kişi kıl" diye dua etmiştir. Çocuk bu niteliklere sahip olduktan sonra dünyada da, âhirette de anne-babasına faydalı olur. Böyle bir çocuk düşmanlık ve fitne kapsamından çıkar, sevinç kaynağı ve nimete sebep olma kapsamına girer. Peygamber (sav) da hizmetçisi Enes'e şöylece dua etmiştir: "Allah'ım, sen ona çokça mal ve evlat ver ve ona verdiklerini de mübarek kıl."[\[24\]](#) Böylelikle verdiklerini mübarek kılması için dua etmek suretiyle çokluğun helake götürebilen türünden sakınmış olmaktadır, tşte Allah'ın kullarının çocuklarına hidâyet vermesi hususunda Mevlâia-anna böylece niyaz etmeleri gerekir. Dünyada da, âhirette de kurtuluşları için dua etmelidir. Bu yolla peygamberlere (hepsine salal ve selam olsun) ve fazilet sahibi kimselere uymuş olsun. Buna dair açıklamalar daha önceden Âl-i-îmran Sûresi'nde (3/37. âyet, 4, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[25\]](#)

"Ki bana da mirasçı olsun, Yakuboğullarına da mirasçı olsun. Rabbim, onu rızanı kazanacak bir kişi kıl!" buyruğuna dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[26\]](#)

1- "Bana Mirasçı Olacak..."

"Bana da mirasçı olsun... da mirasçı olsun" buyruğunda-ki fiilleri Mekke'liler, Medineliler, el-Hasen, Âsim ve Hamza ref ile okumuşlardır. Yahya b, Ya'mer, Ebu Amr, Yahya b. Vessâb, el-A'meş ve el-Kisaî ise her iki fiili de cezm ile okumuşlardır. Ancak bunlar Sibeveyh'in görüşüne göre: "Bağışla" fiilinin cevabı değildirler. İfadenin takdiri: "Eğer onu bağışlarsan, o bana da mirasçı olur... da mirasçı olur" takdirindedir. Ancak birinci görüş mana itibariyle daha uygundur.

[27] Çünkü o belli niteliklere sahip bir mirasçı dilemişti. Yani, sen bana durumu ve nitelikleri bunlar olan bir veliyi tarafından bana bağışla, demektir, Çünkü velilerden mirasçı olmayanlar da vardır. O bakımdan o: Bana mirasçı olacak olanı bağışla, demiş olmaktadır. Bu açıklamayı Ebu Ubeyd yapmış olup, cezm kıraatini reddetmiş ve şöyle demiştir: Çünkü o takdirde cezm kıraati -şart cümlesi şeklinde-: Eğer Sen onu bağışlarsan o da mirasçı olur, anlamında olur. Yüce Allah bunu ondan daha iyi bildiği halde nasıl olur da böyle bir şeyi haber verdiği düşünülebilir?

en-Nehhâs der ki: Bu oldukça ileri seviyede bir delildir. Çünkü nahivci-lere göre emrin cevabında şart ve cevabı manası vardır. Mesela: Allah'a itaat et. O da seni cennete sokar, denilir ve bu, eğer O'na itaat edersen seni cennete koyar, demek olur. [28]

2- Yahya (as)ın Mirasçı Oluşunun Anlamı:

en-Nehhâs der ki: "Ki bana da mirasçı olsun, Yakuboğullarına da mirasçı olsun" buyruğu ile ilgili olarak ilim adamlarının üç türlü cevabı vardır: Buradaki mirasçılığın nübüvveti miras almak olduğu söylendiği gibi, hikmeti miras almak olduğu da söylenmiştir. Mal mirasçılığı olduğu da söylenmiştir.

Peygamberliği miras almak şeklindeki görüşün kabul edilmesi imkânsızdır. Çünkü peygamberlik miras alınmaz. Eğer miras alınabilen bir şey olsaydı, bir kimsenin kalkıp: İnsanbr Nuh (as)a mensubturlar. -Ki o mürsel bir nebidir- demesinin de doğru olması gerekirdi.

İlim ve hikmet mirasçılığı olduğuna dair görüş güzel bir görüştür. Hadîs-i şeriPte de: "İlim adamları peygamberlerin mirasçılarıdır" denilmiştir. [29]

Malına mirasçı olma görüşüne gelince, bu da İmkânsız bir şey değildir. Her ne kadar bazı kimseler, Peygamber (sav)m: "Biz miras bırakmayız, geriye bıraktıklarımız bir sadakadır" [30] hadisi dolayısıyla bunı kabul etmemiş iseler de, bu hadiste bunun imkânsızlığına delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü bir kimse bazen kendisi hakkında çoğul kipiyle haber verebilir. Ayrıca bu hadis, bizim sadaka olarak terkettiğimiz miras alınmaz, anlamında da yorumlanabilir. Çünkü, Peygamber (sav) geriye kendisinden miras alınacak bir şey bırakmamıştır. Onun geriye bıraktığı hayatta iken yüce Allah'ın kendisine şu buyrukları ile mubah kıldığı şeylerdir: "Bilin ki; ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Rasûlüne... aittir." (el-Enfai, 8/41) Çünkü burada "Allah'a aittir" buyruğu; Allah yolunda harcanır, demektir. Rasû-lullah

(sav) hayatta olduğu sürece onun maslahatına olan hususlar da Allah yolunun kapsamı içerisinde. Bazı rivayetlerde: "Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız. Geriye bıraktığımız sadakadır" denilmektedir şeklindeki itiraza gelince; Bu rivayet hakkında da her iki te'vil geçerlidir. Çünkü; "Geri bıraktığımız" ifadesindeki ism-i mevsul olup, anlamındadır. (Yani bizim sadaka olarak geriye bıraktıklarımız miras alınmaz). Diğer yorum (ki onun kendisinden miras alınacak bir şey bırakmaması yorumu olup) bu durumda olan bir kimseden miras alınmaz, şeklindedir.

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr dedi ki: Peygamber (sav)ın: "Biz miras bırakmayız. Geriye bıraktığımız sadakadır" buyruğunun te'vili hususunda ilim adamlarının iki ayrı görüşü vardır: Birinci görüş -ki bu çoğunluğun kabul ettiğı ve cumhurun benimsediğı görüştür- Peygamber (sav)ın bıraktıkları miras alınmaz, o geriye ne bırakmışsa sadakadır. İkinci görüşe göre ise; Peygamberimiz (sav)a mirasçı olunmaz. Çünkü yüce Allah'ın ona verdiği özelliğı dolayısıyla o malının tümünü faziletinin daha bir artması için sadaka kılmıştır. Nitekim nikâh hususunda da yüce Allah'ın kendisine mubah kıldığı, başkasına ise haram kıldığı özellikler vardır. Bu görüşü de aralarında İbn Uleyye'nin de bulunduğu kimi Basralı ilim adamı benimsemiştir. Sair İslâm âlimleri ise birinci görüşü benimsemişlerdir.

[\[31\]](#)

3- Zekerıyyâ (as)ın Ya'kub (as) İle Akrabalığı:

"Ya'kuboğullarına da" buyruğı ile ilgili olarak Ya'kub, İsrail'in kendisidir denilmiştir. Zekerıyyâ (as) da İmran kızı Meryem'in kızkardeşi ile evli idi. Onun nesebi de Ya'kub (as)a ulaşır. Çünkü nesebi Davud oğlu Süleyman'ın soyundan gelir. O ise Ya'kub'un oğlu Yehuda'nın soyundandır. Zekerıyyâ (as), Musa'nın kardeşi Harun'un soyundandır. Harun ve Musa, Ya'kub'un oğlu La-vi'nin soyundan gelirler. Peygamberlik de İshak oğlu Ya'kub kolundan idi.

Şöyle de denilmiştir: Burada Ya'kub'tan kastedilen İmran b. Mâsân'nın kardeşi Ya'kub b. Mâsân'dır. Mâsân ise Meryem'in babasıdır. İmran ile Ya'kub da Davud oğlu Süleyman'ın soyundan gelirler. Çünkü Ya'kub ve İmran, Mâ-sân'ın oğullandır. Ma'san oğulları da İsrailoğullarının başkanlarıdır. Bu açıklamayı Mukatil ve başkaları yapmıştır.

el-Kelbî der ki: Ya'kuboğulları (Zekerıyyâ)nın dayıları idiler. Burada kastedilen Ya'kub, Mâsân oğlu Ya'kub'dur. Hükümdarlık bunlarda idi. Zekerıyyâ ise Musa'nın kardeşi Harun b. İmran'm soyundan gelirdi,

Katade, Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Yüce Allah

Zekerıyyâ'ya rahmet buyursun. Kendisinin mirasçılarında ona bir zarar gelecek değildi." [32]

"Ya'kub" ismi Arapça olmadığından dolayı munsarîf değildir. [33]

4- Kendisinden Rabbin Rızî Olduğu Kut: Yahya (as):

"Rabbim, Sen onu rızanı kazanacak bir kişi kıl!" Yani ahlâkı ve davranışları itibariyle kendisinden razı olunacak bir kişi olsun. Senin kaza ve kaderine razı olacak bir kişi olsun diye de açıklandığı gibi; kendisinden razı olacağın salih bir kişi olsun diye de açıklanmıştır. Ebu Salih de: Babasını peygamber kıldığın gibi, kendisini de peygamber kıl, diye açıklamıştır. [34]

"Ey Zekerıyyâ" diye başlayan buyrukta bir hazf vardır. Yani yüce Allah onun duasını kabul buyurdu ve: "Ey Zekerıyyâ. Gerçekten, Biz sana Yahya adında bir oğul müjdelimiz" buyurdu, demektir. Böylelikle bu müjde şu üç hususu ihtiva etmiş oluyordu:

1- Duasının kabul edilmesi: Bu bir keramet (üstünlük ve şerefidir.

2- Ona oğul ihsan edilmesi. Bu da bir güçtür.

3- İsminin yalnızca kendisine has olması.

Ona bu adın verilisinin anlamına dair açıklamalar daha önceden Âl-i İmran Sûresi'nde (3/39- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Mukatıl dedi ki: Ona "Yahya" adını verdi. Çünkü o yaşlı bir babanın ve kocamış bir hanım olan bir annenin evladı olarak hayat bulmuştu. Ancak bu su götürür bir açıklamadır. Çünkü daha önceden de belirtildiği gibi, Zekerıyyâ (as)ın hanımı çocuk doğurmayan kısır bir kadın idi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Bundan önce kimseye bu adı vermemiştik. " Yani, Yahya'dan önce bu ismi kimseye vermiş değildik. Bu açıklamayı İbn Abbas, Katade, İbn Eşlem ve es-Süddî yapmıştır. Yüce Allah isim vermeyi anne-babaya bırakmamakla da ona lütufta bulunmuş idi.

Mücahid ve başkaları: "Adaş" kelimesinin eş ve benzer anlamında olduğunu söylemişlerdir. Bu da yüce Allah'ın: "Onun adıyla anılan bir kimse biliyor musun? (Meryem, 19/65) buyruğuna benzemektedir. Burada bu kelime onun eş ve benzerinin olduğunu biliyor musun? anlamını vermektedir. Sanki bu kelime; "yücelikten" türetilmiş gibidir. Ancak böyle bir açıklamanın doğru olma ihtimali uzaktır. Çünkü onun İbrahim ve Musa (ikisine de selam olsun)dan faziletli olmadığı bilinen bir husustur. Ancak Âl-i İmran Sûresi'nde de önceden

açıklandığı gibi, seyyidlik, hasûrluk gibi özel bir takım hususlarda daha faziletli olduğunu söyleme hali müstesnadır. Yine İbn Abbas der ki: Bu kısır kadınlar onun gibi bir evlat doğurmadı, demektir. Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Ali ah burada "öncelik" şartını koşmuştur. Çünkü ondan sonra ondan daha faziletlisini yaratmayı murad etmiştir ki; o da Muhammed (sav)dır.

Bu âyet-i kerîmeden güzel isimlerin tercih edilmeye değer olduğuna delil vardır ve buna tanıklık etmektedir. Araplar da isim koyarken bu yolu seçerdi. Çünkü bu gibi isimler daha değerli ve dikkat çekicidir. Ayrıca bunların lakaplaştırılmaktan uzak olma ihtimali de daha yüksektir. Nitekim şair şöyle demiştir;

"İsimleri çok güzel, kırmızı renkli elbiselerinin eteklerini de Aşağıya kadar sarkıtırlar, saçakları yere değer, "

Ru'be nesebini soran büyük neseb bilgini el-bekrî'ye: Ben el-Accac'ın oğluyum, demiş. O da ona: Çok özlü cevap verdin ve kendini çok iyi tanıttın, demiştir. [35]

"Dedi ki; Rabbim... nasıl oğlum olabilir?" Bu ifade, yüce Allah'ın verdiği haberi kabul etmemek anlamında değildir. Aksine kısır bir hanımdan ve oldukça yaşlı bir kocadan bir çocuk dünyaya getiren yüce Allah'ın kudretine hayret ettiğini ifade etmek üzere söylenmiştir.

Bundan önce Âli İmran Sûresi'nde (3/40. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere başka türlü açıklamalar da yapılmıştır.

"Benim ise yaşlılıktan kemiklerim kurumuşken" yani oldukça yaşlanmış, son derece kurumuş ve kaskatı kesilmiş bulunuyorken... Bu anlamın bir benzerini; kelimesi vermektedir.

et-Asmaî dedi ki: "Kurudu ve katılaştı, kurur, katılaştır" demektir. de tıpkı; gibi yaşı oldukça ilerledi ve kocadı, manasına gelir. denilir ki; büyüdü, yaşı ilerledi anlamındadır. Bunun da aslı; şeklindedir. Çünkü bu fiîün kökü "vav"lıdır. "Vav"ı "ya" ile değiştirmişlerdir. Çünkü "ya" da "vaV'in kardeşidir ve ondan daha hafiftir. (Bu surede) âyetler de "ya" harfleri ile bitmektedir. Bu kelimeyi; şeklinde okuyanlar kesre ve "ya" ile birlikte ötreyi hoş karşılamadığından dolayı böyle kullanmışlardır. Şair def ki:

"Ancak küçük yaştakilerin özrü kabul edilebilir ama Zaman içerisinde eskimiş ve zamanın yaşlandırdığı kimse mazur kabul edilemez. "

İbn Abbas; diye okumuştur. Ubeyy'in Mushaf'ında da böyledir. Ancak Yahya b. Vessâb, Hamza, el-Kisaî ve Hafs ise "ayn" harfini esreli olarak; diye okumuşlardır. kelimesi ile kelimelerini de nerede olurlarsa olsunlar böylece okumuşlardır, Hafs da özel olarak; ötreli okumuştur. Diğer kıraat âlimleri de

hepsini bu şekiide okumuşlardır, bunlar iki ayrı söyleyiştir.
ın, çok katı anlamına geldiği de söylenmiştir. O bakımdan oldukça katı kalpli
olan hükümdar hakkında; denilir. [36]

"Dedi ki: Öyle; Rabbin buyurdu ki: Bu, Benim İçin pek kolaydır." Yani melek
ona dedi ki: "Öyle buradaki "kef" ref mahallindedir. Yani durum böyledir, sana
denildiği gibidir: "Bu, Benim için pek kolaydır." el-Ferrâ onu yaratmak Benim
için pek kolaydır, diye açıklamıştır.

"Çünkü Ben daha önce" yani Yahya'dan önce "bir şey değilken seni yarattım. "
Medineliler, Basraîlarla, Âsim (ilsük): Seni yarattım" diye okumuşlardır. Diğer
Kûfeliler İse ta'zim anlamını vermek üzere "nûn" ve "elif ile çoğul olarak; "Seni
yarattık" diye okumuşlardır. Ancak birinci kıraat Mushaf hattına daha uygun
düşmektedir.

"Sen bîr şey değilken" yani yüce Allah seni yokluktan sonra ve sen hiç bir
şekilde var değilken yarattığı gibi; Yahya'yı da yaratmaya var etmeye kadirdir.
[37]

"Rabbim, bana bir alâmet ver. " Bu duası iie meleklerin kendisine verdiği
müjdeden sonra hanımının gebe kalışına dair bir alâmet istedi. Bunu yüce
Allah'ın kendisine; "Çünkü sen daha önce birşey değilken seni yarattım"

buyruğuna rağmen istemesi, itmt'nanırın daha da artması içindir. Yani bana bir
alâmet vermekle nimetini tamamla, bu alâmet nimeti daha bir arttır-sın. Bana
lütuf ve ihsanlarını daha da çoğaltsın.

Şöyle de açıklanmıştır: O Yahya'nın doğumu müjdesinin yüce Allah'tan olup
şeytandan olmadığını kendisine gösterecek bir alâmet istemişti. Çünkü bu
konuda İblis ona bir vehim vermişti. Bu açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır; es-
Süddî'nin açıklamasının manası da budur. Ancak böyle bir açıklama su götürür.
Çünkü yüce Allah daha Önceden Âl-i İmran Sûresi'nde de geçtiği üzere,
meleklerin kendisine seslendiğini haber vermiştir.

"Senin alâmetin sapasağlam olduğun halde insanlarla tam üç gece
konuşamamandır" buyurdu. Buna dair açıklamalar daha önceden Âl-i İmran
Sûresi'nde (3/41. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bunları tekrarlamının
anlamı yoktur. [38]

"Mabedden kavminin karşısına çıkıp onlara: -Sabah-akşam teşbih edin» diye
İşaret etti" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [39]

1- İbadet Yeri (Mihrab):

"Mabed'den kavminin karşısına çıkıp..." Mihrab (ma'bed) onlar için namaz kılınan yerden daha şerefli idi. Mihrab en yüksek yer ve oturulacak yerlerin en şerefli idi. Onlar yüksek yerlerde mihrab yaparlardı, Buna delil de ileride geleceği üzere Dâvûd (as)m mihrabıdır. (Bk. Sâd, 38/21. âyetin tefsiri) Bu kelimenin iştikakı hususunda görüş ayrılığı vardır. Bir kesim milv rab'dan ayrılmayan bir kimse, şeytana ve şehvetlere karşı savaş verir gibi ol feslime "harb"den alınmıştır, demektedir. Bir başka kesim de mihiab'tan ayrılmayan bir kimse adeta yorulup didinen gibi olduğundan dolayı -"re" harfi fethalı olarak- "el-hareb"den alındığını kabul etmektedir. [\[40\]](#)

2- Mihrab'ın Cemaatin Namaz Kıldığı Yerden Yüksek Olmasının Hükümü:

Bu âyet-i kerîme İmamlık eden kimsenin imamlık ettiği kimselerden daha yüksekçe bir yerde bulunmasının namazlarında meşru olduğuna delil teşkil etmektedir.

Bu mesele hakkında çeşitli bölgelerin fakihleri farklı görüşlere sahiptir. İmam Ahmed ve başkaları mimber kıssasını delil göstererek bunu caiz kabul ederken, Malik az miktardaki yüksekliği değil de çok miktardaki yüksekliği kabul etmemekte, onun mezhebine mensub ilim adamları kabul etmeyişi imamın büyükle ne bileceği korkusu ile gerekçelendi rmektedirler.

Derim ki: Ancak bu tartışılır bir konudur. Bu konuda en güzel rivayet Ebû Davud'un, Hemmam'dan yaptığı şu rivayettir. Buna göre Huzeyfe, Medâin'de bir dükkanda insanlara imamlık yapmıştır. Ebu Mes'ud onun gömleğinden yakalayarak onu çekmiş, namazını bitirince şöyle demişti: Sen onların bu işi yasakladıklarını -yahut bu işin yasaklandığını- bilmiyor muydun? diye sorunca, Huzeyfe: Biliyordum, sen beni çekince, bunu hatırladım, dedi. [\[41\]](#)

Yine Adiyy b. Sabit el-Ensarî'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Zannederim Medâin'de Ammâr b. Yasir ile birlikte bulunan bir adam bana anlattı. Namaz için kamet getirildi, Ammâr b. Yasir öne geçti. Bir dükkanın üzerine çıkarak namaz kıldı. İnsanlar ise ondan daha aşağıda bulunuyordu. Huzeyfe öne geçti ve onu ellerinden yakaladı. Ammâr da ona tabi oldu. Nihayet Huzeyfe onu aşağı indirdi. Ammâr namazını bitirince Huzeyfe ona: Ra-sûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinlememiş miydin? "Bir adam bir topluluğa imam olacağı vakit onların ayakta durdukları yerden daha yüksekçe bir yerde ayakla durmasın" veya buna yakın bir

ifade kullandı. Ammâr dedi ki: İşte sen benim elimden yakalayınca sana uymamın sebebi de budur. [42]

üerim ki: İşte burada üç tane sahâbi bu işin yasaklandığını haber vermektedirler. Onlardan herhangi bir kimse minber hadisini diğerine karşı delil göstermemiştir. Böylelikle bu, o hadisin mensuh olduğunu göstermektedir. Bunun mensuh olduğuna delil teşkil eden hususlardan birisi de şudur: Burada namazdan ayrı olarak fazladan bir amel vardı. Bu da inip çıkmaktır. Namazda konuşma ve selam verip alınan nesh olduğu gibi, bu da nesh edilmiştir. Bu ise bizim mezhebimize mensub ilim adamlarının gerekçe diye gösterdikleri, Peygamber (sav) kibire düşmekten korunmuş idi, şeklindeki gerekçelerinden daha uygundur. Zira pek çok imamda kibir bulunmamaktadır. Kimisi de sözü edilen minberin yükseklığının az olduğunu da belirtip (Mâlikî mezhebinin görüşüne) delil diye göstermiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [43]

3- Bu Âyet-i Kerîmedeki Vahyin Anlamı:

"Sabah akşam teşbih edin diye işaret etti" buyruğundaki; "İşa-retetti" kelimesi el-Kelbî, Katade ve İbn Münebbih: Onlara işaret etti, diye açıklamışlardır, el-Kutebî; ima etti; Mücahîd, yerin üzerinde yazı yazdı, İkrîmc bir kitaba yazdı, diye açıklamıştır. Arapça'da "vahiy" yazmak demektir. Zu'r-Rimme'nin şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Sahifelerin iç taraflarında bir yazı (vahiy) kalıntısını Andıran o dört siyah at dışında...

Antere de şöyle demiştir:

"Kisra döneminde kalmış sahafelerdeki bir yazı (vahiy) gibi ki Onları açık-aeçik konuşamayan bir Arap olmayana hediye etmiştir.

"Sabah-akşam" iki zarftır.

el-Ferrâ "akşam" anlamındaki kelimenin müennesinin kullanılacağını ve müphem olması halinde müzekkerinin de kullanılabileceğini ileri sürmüş, ayrıca;

"Akşam" şeklinin, şeklinin çoğulu olabileceğini de söylemiştir. [44]

4- İşaret ve Yazının Hükümü:

İşaretin hükmüne dair açıklamalar daha önceden Âl-i İmran Sûresi'nde (3/41. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

İlim adamlarımız bir kimseyle konuşmamak üzere yemin edip de ona bir mektup

yazan yahut bir elçi gönderenin hükmü hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Malik dedi ki: Ağızla konuşmayı niyet etmesi hali müstesna, yeminini bozmuş olur. Daha sonra bu görüşünden dönerek: Mektup yazarken ni-yey taşımaz. Ancak mektup sahibine ulaşmadan önce onu geri çevirmedik-çe, yeminini bozmuş olur.

İbnu'l-Kasım der ki: O şahıs mektubunu okuduğu takdirde yemin edenin yemini bozulmuş olur. Aynı şekilde yemin eden kişi de hakkında yemin olunanın mektubunu okuyacak olursa yine hüküm böyledir.

Eşheb der ki: Yemin eden kişi mektubu okuyacak olursa yemini bozulmaz, bu açıktır. Çünkü onunla konuşmadığı gibi kendisi de konuşmaya başlamamıştır. Ancak yemin ederken onun sözünün manasını da bilmek İstememek kastını gütmüş ise; o takdirde yeminini bozmuş olur. İbnu'l-Kasım'ın görüşü de buna göre açıklanır,

Şayet, mutlaka onunla konuşacağına dair yemin edecek olursa, ağızdan ağıza onunla konuşmadıkça yemininin gereğini yerine getirmiş olmaz.

İbnu'i-Mâcişûn der ki: Eğer şunu bilirse mutlaka ona bildirecek yahut ona haber verecek, diye yemin ederse ve bu maksatla ona bir mektup yazar yahut bir elçi gönderirse, yemininin gereğini yerine getirmiş olur. Şayet o hususu ikisi de öğrenmiş olurlarsa, ona bildirmediği yeminini yerine getirmiş olmaz. Çünkü her ikisinin de bilgisi farklı farklıdır. [45]

5- Dilsizin Yazısının Hükmü:

Malik, Şafî ve Kûfeliler ittifakla şunu kabul etmişlerdir: Dilsiz eliyle talâkı yazacak olursa bu, onun için bağlayıcı olur. Kûfeliler derler ki: Ancak bu kimsenin günlerce konuşması engellenmiş olan bir kişi olması müstesnadır. Bu kişi boşamayı yazı ile bildirecek olursa hiçbir şekilde caiz olmaz.

Tahavî der ki: Dilsizlik ârizî olan konuşamamaktan farklıdır. Nitekim bir hastalık vb. sebebier dolayısıyla ârizî olarak bir gün yahut buna yakın bir süre cimadan âciz olmak cimadan ümit kesilmiş acizlikten farklıdır ve kadının ayrılmayı tercih etmesi hususunda deliliğe benzer. [46]

"Ey Yahya! Kitabı tam bir kuvvetle al!" buyruğunda hazfedilmiş ifadeler vardır. Anlamı şudur: Sonunda onun bir oğlu oldu. Yüce Allah doğan çocuğa: "Ey Yahya, Kitabı tam bir kuvvetle al" diye emir buyurdu. Bu ise kelâmın delâlet ettiği bir ihtisardır.

"Kitab" tan kastın Tevrat olduğunda görüş ayrılığı yoktur.

"Tam bir kuvvetle" yani tam bir gayret ve ciddiyetle al, demektir. Bu açıklamayı Mücahîd yapmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Maksat o kitabın bilgisidir. Onun iyice bellenmesi, gereğince amel edilmesidir. Bu da emirlerine bağlanmak, onun yasaklarından uzak durmakla olur. Bu açıklamayı Zeyd b. Eşlem yapmıştır. Önceden de el-Bakara Sûresi'nde (2/63. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Biz ona hikmeti daha çocuk iken verdik." Bunun şer'î hükümler ve bunları bilmek olduğu söylenmiştir. Ma'mer'in rivayetine göre çocuklar Yahya'ya: Haydi gel, seninle oyuna gidelim, demişler. O da: Ben oyun oynamak için yaratılmadım, demiş. İşte bundan dolayı yüce Allah: "Biz ona hikmeti daha çocuk iken verdik" diye buyurmuştur,

Katade de der ki: O sırada iki ya da üç yaşında idi, Mukatil: Üç yaşında idi, demektedir.

"Çocuk iken" hat olarak nasb edilmiştir.

İbn Ab bas dedi ki: Her kim ergenlik yaşına gelmeden önce Kur'ân'ı okuyabilirse işte o, çocuk iken kendisine hikmet verilenlerdendir.

Bu âyeti kerimenin tefsiri ile ilgili olarak Abdullah b, Ömer yolu ile Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Kıyamet gününde bütün Âdemoğulları günah işlemiş olarak geleceklerdir. Ancak Zekeriyâ'nın oğlu Yahya müstesna." [\[47\]](#)

Katade dedi ki: Yahya (as) küçük olsun, büyük olsun bir günah işleyerek asla Allah'a asi olmadığı gibi, bir kadına da yaklaşmayı içinden geçirme-mistir. Mücahid dedi ki; Yahya (as)ın yediği ot cinsinden şeylerdi. Yanaklarında göz yaşlarının değişmez, sabit aktığı yollar vardı. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce yüce Allah'ın: "Bir efendi, nefsinin sakındıran..." (Âl-i İm-ran, 39) buyruğuna dair açıklamalarda bulunurken geçmişti.

Yüce Allah'ın: "Katımızdan ona bir kalp inceliği" buyruğundaki; Kalp inceliği"; "hikmet" anlamındaki kelimenin üzerine atfedilmiştir.

İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah'a yemin ederim ki ben "el-Hanân (kalp inceliği)"in ne demek olduğunu bilmiyorum.

Müfessirlerin cumhuru şöyle demişlerdir: el-Hanân şefkat, rahmet ve muhabbet demektir. Bu da kalbî (ruhî) fiillerden bir fiildir.

en-Nehhâs der ki: Hanân kelimesinin manası ile ilgili olarak İbn Abbas'tan iki görüş nakledilmiştir. Birisine göre bu, yüce Allah'ın rahmet ile atıfette bulunmasıdır. Diğer açıklamasına göre insanları küfür ve şirkten kurtarsın diye onun kalbine verilen insanlara karşı rahmet ve şefkat duygusudur. Bunun aslı dışı devenin yavrusuna şefkat ve özlem duyması demek olan; dan gelmektedir.

şekillerinin aynı anlamdaki iki ayrı söyleyiş olduğu söylendiği gibi ikincisinin, birincisinin tesniyesi olduğu da söylenmiştir. Ebu Ubeyde der ki; Araplar rahmetini kastederek aynı anlamda olmak üzere; ile "Rabbim, şefkat ve merhametini dilerim" derler. İmmu'l-Kays te şöyle demiştir:

"Şemece b. Cennoğullan keçilerini sağlamak üzere karşılıksız verirler,
{Bu hallere düştük demek istiyor) Ey merhametliler merhametlisi, bize şefkat ve merhamet eyle!"

Şair Tarafe de şöyle demektedir:

"Ey Ebu Münzir, bitirip tükettin (bizleri) bir kısmımızı
{hayatta bırak} hiç olmazsa;
Artık şefkat ve merhametini dileriz; çünkü kimi kötülük
kimisinden daha hafiftir."

ez-Zemahşerî der kî: "Kalp inceliği" burada anne babasına ve başkalarına atıfet ve şefkat duyarak, merhamet etmek demektir. Sibeveyh de şu beyti zikretmektedir:

"Dedi ki: Benim bütün işim şefkat ve merhamet (hanân)dır; senin buraya gelmenin sebebi ne? Bir akrabalığın mı var? Yoksa sen bu kabileyi tanıyan birisi misin?"

İbnu'l-A'râbî dedi ki: el-Hannân, yüce Allah'ın sıfatlarından birisidir, er-Rahîm demektir. "el-Hannân" ise atıfet ve rahmet demektir. Yine bu kelime nazık ve bereket anlamına da gelir.

İbn Atiyye der ki: Arapça da el-Hannân aynı şekilde yüce Allah için, uğrunda katlanılan, göğüs gerilen, büyük işler, zorluklar demektir. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in Bilâl hakkındaki sözlerinde de bu tabiri manada kullanmıştır: "Allah'a yemin ederim. Eğer siz bu köleyi öldürecek olursanız. Ben onun kabrini "hannân" edinirim, Bu haberi el-Herevî zikretmiş olup, şöyle demektedir: Bilal ile ilgili hadiste de şöyle denilmektedir: Varaka b. Nevfel onun yanından işkence görmekte iken geçti ve dedi ki: Allah'a yemin ederim. Eğer onu öldürecek olursanız, ben onu hannân edinirim. Yani teberrüken gelir, ellerimi ona sürerim, [\[48\]](#)

el-Ezherî der ki: Yani ben ona şefkat ve merhamet dilerim, onun için Allah'tan rahmet talep ederim. Çünkü o cennetliklerdendir.

Derim ki: "Hannân" atıfet demektir. Mücahid de böyle demiştir. Yine bu kelime bizim ona atıfetimiz, meylimiz, yönelmemiz yahut la onun bütün mah-lukata atıfeti ve meyli demektir. el-Hutay'a da şöyle demektedir:

"Bana merhamet eyle! Herşeyin mutlak maliki sana hidâyet veresice Şüphesiz her bir konuma uygun söylenecek bir boz vardır. "

İkrime bunun muhabbet demek olduğunu söylemiştir. Erkeğin hanımına şefkat ve merhamet duyması demek olan: "hanne", birbirlerine karşı duydukları sevgiden dolayıdır. Nitekim şair de böyle demiştir:

"Şefkat ve merhamet, dedi; ne diye geldin buraya?

Senin bir aksaklığın mı var; yoksa kabileyi tanıyan birisi misin?"

"Bir temizlik de verdik" buyruğunda geçen "zekât" temizlemek, bereket, hayır ve iyilik yollarında arttırmak demektir. Yani, Biz onu insanların faydasına olmak üzere mübarek kıldık. O onları hidâyete iletiyordu. Şu anlama geldiği de söylenmiştir: Şahidlerin bir insanı tezkiye edip temize çıkardıkları gibi, Biz de ondan güzel övgülerle süz etmek suretiyle tezkiye ettik.

"Zekât"ın burada onu anne-babasına sadaka olarak verdik, anlamında olduğu da söylenmiştir ki bu açıklamayı İbn Kuteybe yapmıştır.

"O takva sahibi bir kimse idi." Yani Yüce Allah'a itaat edendi. Bundan dolayı ne bir günah işledi, ne de bir günah işlemeyi İçinden geçirdi. [49]

"Ana-babasma karşı itaatkârı." Buyrukta "itaatkâr" anlamı verilen "el-Berr" "be'den sonra "elif ile "el-Bârr": anlamındadır. Bu da iyiliği pek çok olan kimse demektir.

"Büyüklük taslayan... bir kimse değildi." Büyüklük taslayan anlamındaki "cebbar" büyüklenen kimse, demektir.

İşte bu buyruklar, Yahya (as)t yumuşak huylu ve alçak gönüllü olmakla nitelendirmektedir. [50]

"Doğduğu gün de... selâm olsun ona..." Taberî ve başkaları selâm'ın eman anlamında olduğunu söylemişlerdir. İbn Aüyye der ki: Bence daha kuvvetli olan görüş şudur: Buradaki selâm bildiğimiz tahiyye (selâm verme)dir. Bu emandan daha şerefli ve daha üstündür. Çünkü İsyankâr olmadığı belirtilmek suretiyle zaten onun için emân gerçekleşmiş olmaktadır. Bu da emânın asgarî derecesidir. Fakat asıl şeref insanın son derece zayıf, muhtaç, çarelerinin oldukça az, gücükuvveti azametli yüce Allah'a muhtaç olduğu bir dü-nemde ve konumlarda yüce Allah'ın ona selam vermesidir.

Derim ki: Bu güzel bir açıklamadır. Bu anlamdaki bir açıklamayı Yahya (as)ın öldürülmesi ile ilgili olarak el-İsra Sûresi'nde (17/7. âyetin tefsirinde) Süfyan b. Uyeyne'den zikretmiş idik.

Taberî de el-Hasen'den şunu nakletmektedir: İsa ile Yahya -ki teyze çocuklarıdır- birbirleriyle karşılaştılar. Yahya, İsa'ya: Benim için Allah'a dua et çünkü sen benden hayırlısın, dedi. İsa da ona; Hayır, asıl sen benim için

Allah'a dua et, sen benden hayırlısın. Çünkü Allah sana selâm vermiş, ben ise kendi kendime selâm verdim. (Bu sûrenin 33. âyet-i kerimesinde zikredilen hususa işarettir).

Kimi ilim adamı bu âyet-i kerîmeden selâm hususunda Hz. İsa'nın daha faziletli olduğu sonucunu çıkartmış ve bunu şöyle açıklamıştır: Onun kendi kendisine selâm vermek hususunda na2ının kabul edilmesi ve bunu gerektirecek şekilde yüce Allah nezdindeki üstün mevkiinin muhkem olan bu Kitab'da halinin zikredilmiş olması; makamı itibariyle kendisine selâm verilmesinden daha üstün olduğunu ortaya koymaktadır,

İbn Aüyye der ki: Bunlann herbirisinin kendisine uygun bir açıklaması vardır.

[\[51\]](#)

16. Kitab'ta Meryem'i de an. Hani o kendi ailesinden, doğu tarafında bir yere çekilmişti.

17. Sonra onlarla kendi arasına bir perde germişti. Derken, Biz ona ruhumuzu gönderdik. Ona tam bir insan suretinde göründü.

18. "Senden Rahman'a sığınırım. Eğer takva sahibi bir kimse isen" dedi.

19. O da dedi ki: "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim."

20. Meryem dedi ki: "Bana hiçbir insan eli değmemiş İken ve ben iffetsiz de olmadığımı göre benim nasıl bir oğlum olabilir?"

21. Dedi ki: "Evet Durum dediğin gibidir. Fakat, Rabbin: O, Bana ko-laydır. Biz onu İnsanlar için bir âyet ve Biz'den bir rahmet k1^ lacağız, diye buyurdu. Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir. "

22. Derken ona hamile kaldı. Onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi.

23. Sonunda doğum sancısı onu kuru bir hurma ağacına dayanmaya mecbur etti. "Keşke bundan önce ölseydim de büsbütün unutulsaydım" dedi.

24. Ona aşağısından: "Üzülme, RabbÎn senin altında küçük bir ırmak akıttı" diye seslendi.

25. "O kuru hurma ağacını kendine doğru salla! Senin üzerine de-rİlmİs, taze hurma düşecektir. "

26. "Artık ye, İç, gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görürsen de ki: Gerçekten ben, Rahmana oruç adadım. Onun için bugün hiçbir insanla konuşmam. "

"Kitabta Meryem'i de an." Yani kıssayı sonuna kadar zikret. Bu, birincisinden ayrı, yeni bir kıssanın başlangıcıdır. Hitap, Muhammed (sav)edir. Yani

kudretimizin kemalini bilmeleri için onlara bu kıssayı öğret.

"Hani o kendi ailesinden" beraberinde bulunanlardan "doğu tarafında" doğu cihetinde "bir yere çekilmişti. "

"Hani o... çekilmişti" buyruğunda geçen ve "hani" anlamı verilen; Meryem'den bedel-i istimaldir. Çünkü zamanlar, içinde barındırdıkları şeyleri de kapsar (onlara da şamildir).

"İntibâz" uzaklaşmak, tek başına ayrılıp çekilmek demektir.

Meryem'in niçin ayrılıp bir kenara çekildiği hususunda farklı görüşler vardır. es-Süddî der ki: Ay halinden yahut İohusahktan temizlenmek için ayn bir yere çekilmişti. Başkaları ise, yüce Allah'a ibadet etmek için uzaklaşmıştı, demektir. Bu güzel bir açıklamadır. Çünkü Meryem (selâm olsun ona) mabedin koruyuculuğu, hizmeti ve orada ibadet etmek için vakfedil misti. Bu maksatla insanlardan ayrı bir tarafa çekilmişti. Kendisini tek başına İbadete vermek için mescidin doğu tarafında mihraba yakın bir yerde mescide girmişti. Cibril (as) da onun yanına girmişti.

"Doğu tarafında" buyruğu doğu cihetinde bir yer demektir. Şark (doğu) "re" harfi sakın olarak söylenir ki, kendisinden güneşin doğduğu (görülen) yer demektir. "Re" harfi üstün olarak "eş-Şerak" ise güneşin kendisi demektir.

Burada özellikle "doğu" tarafının zikredilmesi, onların doğu tarafını ve nurların çıktığı yeri ta'zim etmelerindendi, Onlara göre doğu ciheti diğer bütün cihetlerden daha faziletliydi. Bunu et-Taberî nakletmektedir.

İbn Abbas'dan da şöyle dediğini naklet(il)mektedir; Ben, Hristiyanların doğuyu niçin kible edindiklerini insanlar arasında en iyi bilenim. Bu, yüce Allah'ın: "Hani o kendi ailesinden doğu tarafında bir yere çekilmişti" buyruğu dolayısıyladır. Onlar İsa (as)ın doğduğu ciheti kible edindiler ve şöyle dediler: Eğer yeryüzünde doğu tarafından daha hayırlı bir yer bulunmuş olsaydı Meryem, İsa (as)ı o tarafla doğururdu.

Meryem (as)ın peygamberliği hususunda görüş ayrılığı vardır. Ona bu şekilde bir elçi gönderilmesi ve melek ile konuşması dolayısıyla peygamber olduğu söylendiği gibi, onun bir peygamber olmadığı, onunla bir beşer imiş gibi konuştuğu, onun meleği görmesinin tıpkı Cibril'in iman ve İslâm ile ilgili soru sorması esnasında Dıhye (el-Kelbî) suretinde görülmesi gibidir, diye de açıklanmıştır. Ancak birinci görüş daha kuvvetlidir. Bu hususa dair yeterli açıklamalar önceden Âl-i İmran Sûresi'nde (3/42. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamd olsun.

"Derken, Biz ona ruhumuzu gönderdik. " Burada ruhtan kastın İsa (as)ın ruhu olduğu söylenmiştir. Çünkü yüce Allah ruhları cesetlerden önce yaratmıştır.

Onun yarattığı bu ruhu, İsa (as)ın Meryem'in karnında yarattığı cesedine yerleştirmiştir.

Burada ruhtan kastın Cebrail olduğu da söylenmiştir. Ruhun yüce Allah'a izafe edilmesi özelliği; değeri ve şerefi dolayısıyladır. İfadenin zahirinden anlaşılan Cebrail (as) olduğudur. Çünkü şöyle buyurulmaktadır: "Ona" melek kendisine hilkat itibariyle eksiksiz "tam bîr insan suretinde göründü."

"Bir insan" kelimesi burada ya tefsir (temyiz) yahut haldir.

Meleğin ona insan suretinde görünmesinin sebebi ise, aslî suretinde Cibril (as)ı görebilecek yahut ona bakabilecek takatinin bulunmayışıdır. Meryem (as) İnsan suretinde güzel bir şekle sahip bir adamın perdeyi aşarak yanına gelmiş olduğunu görünce; kendisine kötülük yapmak isteyen birisi olduğunu zannettiğinden:

"Senden, Rahman'a sığınırım. Eğer takva sahibi" yani Allah'tan korkan takvalı "bir kimse isen, dedi."

el-Bikâlî der ki: Cibril (as), şanı yüce ve mübarek Rahmân'ın anılışından dolayı dehşetinden geri çekildi.

es-Sa'lebî dedi ki: "Takî (mealde: Takva sahibi bir kimse)" salih bir insan idi, Bu işine hayret ederek ondan Rahman'a sığındı,

"Takî" kelimesinin "mef ul" anlamında fail vezninde olduğu söylenmiştir. Yani eğer sen kendisinden sakınılması gereken birisi isen, senden Allah'a sığınırım, demektir.

Buhârî'de Ebû Vâil'in şöyle dediği bildirilmektedir: Meryem takva sahibi olan bir kimsenin: "Eğer takva sahibi bir kimse İsen" sözü üzerine vazgeçeceğini bildiğinden böyle demişti[52]

Bir görüşe göre Takî o dönemde bilinen facir bir kimsenin adı idi. Bu Vehb b. Münebbih'in görüşüdür. Bunu Mekkî ve başkaları da nakletmiştir. İbn Atiyye der ki: Bu zayıf bir görüştür, tahmine dayalı ileri sürülmüştür. Bunun üzerine;

"O" Cibril (as): "da dedi ki: Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçisiyim. Sana temiz bir oğul vermeye geldim." Burada "oğul vermeyi (hibe)" kendi tarafından diye ifade etmesinin sebebi, ona bunu haber verenin kendisi oluşundan dolayıdır.

Vcrş, Nâfi'den rivayetle: "Beni Allah sana bir oğul versin diye gönderdi" anlamını verecek şekilde; diye okumuştur.

"Vereyim diye" şeklindeki hemzeli okuyuşun manaya hamledil-mesi gerektiği de söylenmiştir. Yani (yüce Allah buyurdu ki); Ben onu (Cebrail'i) sana bir oğul vereyim, diye gönderdim, demektir. Diğer taraftan hemzesiz olarak "ya" İle (Nafi'in) okuyuşunun hemzeli anlamında olması, sonradan hemzenin

hafifletilmiş olması ihtimali de vardır.

Meryem onun bu sözlerini işitince; bunun hangi yolla gerçekleşeceğini sormak üzere:

"Dedi ki: Bana hiçbir insan eli" nikâh yoluyla "değmemiş iken ve ben iffetsiz" zaniye "de olmadığımı göre; benim nasıl bir oğlum olabilir?" Meryem (as)ın burada bunu söz konusu etmesi te'kid içindir. Çünkü onun "bana İnsan eli değmemiş" ifadesi, helâl ve haram bütün yolları kapsar.

Şöyle de açıklanmıştır: O yüce Allah'ın kudreti dışında herhangi bir şey görmüş değildir. Ancak bu çocuğun nasıl olacağını öğrenmek istemişti: Gelecekte evlenecek ve kocasından mı çocuğu olacak yoksa yüce Allah bunu vasıtasız olarak mı yaratacaktı?

Rivayete göre Cibril (as) ona bu sözleri söyledikten sonra gömleğinin yakasına ve yenine üfleyiverdi. Bu açıklamayı İbn Cüreyc yapmıştır.

İbn Abbas der ki: Cibril (as) parmağı ile gömleğinin kolunu yakaladı ve ona üfledi. Derhal İsa (as)a gebe kaldı.

Taberî dedi ki: Hristiyanlar, Meryem (as)ın, İsa (as)a onüç yaşında iken gebe kaldığını, İsa (as)ın göğsü kaldırılınca kadar otuziki yıl ve bir kaç gün dünyada kaldığını, Meryem (as)ın onun göklere kaldırılmasından sonra altı yıl daha yaşadığını iddia ederler, Buna göre Meryem (as) elli küsur yaşında vefat etmiş demektir.

"Biz onu insanlar İçin bir âyet" kudretimize dair hayrete düşürücü bir belge "ve" ona iman eden kimseler için "bir rahmet kılacağız." buyruğunda: "Biz onu... kılacağız" buyruğundaki "lam", hazfedilmiş bir fiile taalluk etmektedir. Yani, Biz onu... olmak üzere yaratacağız, anlamındadır.

"Buna dair hüküm verilmiş, bitmiştir." Levh-i Mahfuz'da yazılmış ve tak dir edilmiştir. [\[53\]](#)

"Onunla yalnız başına uzak bir yere çekildi." Yani gebe kaldığı yavrusu ile birlikte uzakça bir yere ayrılıp, gitti. İbn Abbas dedi ki: Vadinin en uzak yerine gitti, Bu ise Beyt Lahm vadisidir. Bu vadi ile İlyâ arasında dört millik bir mesafe vardır. Kavminin kendisini kocasız çocuk doğurması dolayısıyla ayıplayacağından kaçmak için uzaklaşmıştı.

İbn Abbas der ki: O gebe kalmakla birlikte derhal onu doğurdu.

İfadenin zahirinden anlaşılan da budur. Çünkü yüce Allah, gebe kaldığını bildirmesinin akabinde kavminden uzakça bir yere çekildiğini haber vermektedir. İleride geleceği üzere başka görüşler de vardır.

"Sonunda doğum sancısı onu kuru bir hurma ağacına dayanmaya mecbur etti*

buyruğundaki: "Onu mecbur etti" fiili; "Geldi" fiilinin hemze ile müteaddi (geçişli) kılınmış şeklidir. Bu anlamı vermek üzere meselâ Filan yere gelmesini sağladı, gelmek zorunda bıraktı" denilir.

Nitekim; "Onu götürdü, gitmek zorunda bıraktı" kullanımı da bu şekildedir. Şubeyi^[54] ile Âsım'dan rivayete göre o bu kelimeyi; şeklinde -aniden karşı karşıya kalmak anlamındaki- len gelen bir fiil olarak okumuştur. ^[55]

Ubeyy'in, Mushaf'ında ise; "Doğum sancısı onu... dayanmaya mecbur edince... " şeklindedir. Züheyr der ki;

"Ve Bize ulaşmak maksadıyla yola koyulmuş bir komşu ki, Korku ve ümit onu (Bize) gelmek zorunda bıraktı."

Cumhur -"Doğum sancısı" anlamındaki-: kelimesini "mim" harfini üstün olarak okumuştur. İbn Kesir'den gelen rivayete göre ise o bunu esreli okumuştur ki; bu da doğum sancısı ve ağrıları demektir.

"Kadın doğum sancı ve ağrılarını çekti, çeker, doğum sancısı, doğum sancısı çekmek" demektir, "Doğumu yaklaşmış dişi deve" anlamındadır.

"Kuru bir hurma ağacına dayanmaya... " buyruğu da, onun gebe bir kadının doğum ağrıları dolayısıyla tutunacak bir şeye ihtiyaç duyması gibi, dayanacak ve tutunacak bir şey aramış gibi olduğuna İşarettir. "Üzerinde herhangi bir dal ve yaprak bulunmayan çölün ortasında kurumuş hurma gövdesi kütüğü" demektir. Bundan dolayı sadece; Hurma ağacına dememiştir.

"Keşke bundan önce ökeydim de..." Dindarlığı bakımından şu iki sebep dolayısıyla ölümü temenni etti:

1-O dine bağlılığı noktasında kendisi hakkında kötü zanlarda bulunulacağından ve ayıplanarak bundan dolayı fitnelere maruz kalacağından korktu.

2-Kendisi sebebiyle bir takım kimseler ona iftiraya kalkışmasını, kendisine zina nisbetinde bulunmasını İstememiştir. Çünkü böyle bir şey, kişiyi helak eder.

Bu şartlar çerçevesinde ölümü temenni etmek, caiz olur. Bu hususa dair yeterli açıklamalar -yüce Allah'a hamd olsun ki- Yusuf Sûresi'nde (12/101. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Derim ki: Duyduğuma göre Meryem (as): Ey Allah'tan başka kendisine ibadet olunacak kişi çık, diye bir ses duymuş. O da bundan dolayı üzülerək: "Keşke bundan önce ökeydim de büsbütün unutulsaydun, dedi" buyruğun-daki "unutulan şey" anlamındaki (sonradan İkinci kelimenin) "nûn" harfi es-reli okunuşuna göre, buradaki "Büsbütün unutulmak": Arapça'da unutulmaya layık ve kaybolunmasından ötürü rahatsız olunmayan değersiz şey demektir. Yolcu bir kimsenin küçük bir kazığı, bir ip parçasını vb. unutması gibi. Yine, Araplardan nakledildiğine göre; konakladıkları bir yerden ayrılmak istedikleri vakit:

"Unutmanız muhtemel şeylere dikkat ediniz" derlermiş. Buradaki; kelimesi, in çoğulu olup değersiz ve unutulabilecek türden şeyler demektir. el-Kumeyt'in şu beyiti de bu kabildendir:

"Kudaahlar bizleri Kelp (oğullann)a bir köprü mü kılacak? Halbuki ben Meadlılar arasında önemsiz bir kimse olmadığım gibi, o ulara sonradan katılmış bir kimse de değilim. "

el-Ferrâ der ki: Bu kelime kadının hastalığı esnasında kullandığı ve attığı bez parçalan demekcir. Buna göre Meryem'in: "Büsbütün unutulsaydım" sözleri bir kenara atılmış bir ay hali bezi (gibi) olsaydım, anlamındadır. kelimesi "nün," harfî üstün olarak da okunmuştur. (Esreli okuyuş ile) bunlar iki ayrı söyleyiştir. "Engel, tek" kelimelerinde olduğu gibi,

Muhammed b, Kâ'b el-Kurazî ise bunu hemzeli olarak ve "nün" harfî de esreli olarak: diye okumuştur. Nevf el-Bikâlî ise "nün" harfini üstün ve hemzeli olarak şeklinde; yüce Allah'ın ecelini ertelemesi anlamındaki kökten gelir gibi okumuştur. Bunu Ebu'l-Feth ve ed-Dânî, Muhammed b. Ka'b'dan da nakletmişlerdir.

Ebu Bekr b. Habib ise şeklinde hemzesiz olarak "sin" harfini şeddeli ve "nün" harfini üstün okumuştur.

Taberî'nin Meryem kıssası ile ilgi! i olarak naklettikleri arasında şu da vardır: Meryem (as), İsa (as)a gebe kalınca kızkardeşi (ablası da) Yahya'ya gebe kalmıştı. Ablası onu ziyarete geldiğinde: Ey Meryem, benim gebe kaldığımın farkında mısın? diye sormuştu. [Meryem de ona: Benim de aynı şekilde gebe olduğumun farkında mısın? Dedi. [\[56\]](#) Ablası ona: Ben karnımdakinin senin karnındakine secde ettiğini hissediyorum. Çünkü rivayete göre ablası karnındaki ceninin başını Meryem'in karnına doğru döndürdüğünü hissediyordu. es-Süddî dedi ki: İşte yüce Allah'ın: "Muhakkak Allah sana, Allah'tan bir kelimeyi (İsa'yı) doğrulayıcı bir efendi, nefsinin sakındıran ve sa-lihlerden bir peygamber olmak üzere Yahya'yı müjdeler." (Âl-i İmran, 3/39) buyruğunda da buna işaret vardır.

Yine Taberî'nin onun kıssası ile ilgili olarak zikrettikleri arasında şu da vardır; Meryem (as), Yusuf en-Neccâr (marangoz) diye bilinen tsrailoğulların-dan birisi ite birlikte bulunduğu yerden kaçmıştı. Bu kişi onunla birlikte mes-cidde hizmetkârlık ediyordu. Taberî bu konuda uzun uzadıya açıklamalarda bulunur.

el-Kelbl dedi ki: Yusuf a -ki ona zinadan gebe kaldığı söylenmişti- şöyle denildi: Şimdi hükümdar onu öldürecek. Bunun üzerine Yusuf onunla kaçtı. Yolda Meryem'i öldürmek istedi. Cibril (as) ona gelerek: Bu Ruhul-Kudüs'ten dolayı böyledir, dedi.

İbn Atiyye der ki: Bütün bunlar zayıf iddialardır. Bu kıssa ayrıca onun gebe

kalmış olmasını ve kadınların alışılmış şekildeki gebelik döneminin devam ettiğini gerektirmektedir. Sekizinci ayda İsa'yı doğurduğuna dair rivayetler birbirini desteklemektedir. Bu görüşü İkrime ifade etmiştir. İşte bundan dolayı İsa (as)ın bu özelliğini korumak üzere sekizinci ayda doğan çocuklar yaşamazlar. Dokuzuncu ayda doğurduğu söylendiği gibi, altıncı ayda doğurduğu da söylenmiştir. Ancak bizim İbn Abbas'tan zikrettiğimiz rivayet daha sahih ve daha güçlüdür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Ona aşağısından... seslendi" buyruğundaki; lafzının "mim" harfi hem üstün hern de esreli olarak okunmuştur. [\[57\]](#)

İbn Abbas dedi ki: "Kimse"den kasıt Cibril'dir, İsa (as) annesi kavminin yanına getirinceye kadar hiç konuşmadı. Alkame, ed-Dahhak ve Katade böyle demiştir. İşte bu durum, bu işin yüce Allah'ın pek büyük bir muradı bulunduğu olağanüstü işlerden bir iş olduğuna dair Meryem'in lehine tanıklık eden bir belgedir, Yüce Allah'ın: "Üzülme" buyruğu da ona seslenilen sözün mahiyetini açıklamaktadır. Bu da; doğum yaptın diye üzülme, demektir.

"Rabbin senin altında küçük bir nehir yarattı" buyruğunda geçen "seriy" den kasıt İsa (as)dır. Çünkü seriy, pek büyük özellikleri bulunan ve efendi demektir. el-Hasen der ki: Allah'a andoîsun ki o gerçekten "seriy" bir adam idi. tabiri ise; filân filâna lütuf ve İkramda bulundu, anlamındadır. "Filan kişi oldukça şerefli bir kavme mensub, şerefli bir kimsedir" demektir.

Cumhur ise (burada geçen seriy kelimesinin mealde olduğu gibi); hurma kütüğünün yakınındaki su arkma işaret olduğunu söylemiştir. İbn Abbas dedi ki: Bu, suyu kesilmiş küçük bir ırmak idi. Yüce Allah bunu Meryem için yeniden akıttı. Irmak (yatağın)a bu ismin verilmiş sebebi, suyun içinde akmasından dolayıdır. Şair der ki:

"O tek kulplu bir kovadır, ondan su çeken kimsenin Küçük ırmaktan su içtiği vakit, yana yatarak ses çıkarır."

Şair Lebid de şöyle demektedir:

"Her ikisi ırmağın ortasına doğru ilerlediler ve ayıkladılar, Üzerini misk otu kaplamış bir pınarı otlardan ve sazlardan. "

Ona seslenenin İsa (as) olduğu da söylenmiştir. Bu da bir mucize, bir âyet (alâmet ve belge) olup onun kalbine de sükûn vermek içindi. Ancak birinci görüş daha kuvvetlidir.

İbn Abbas İse; "Ona alt tarafından... bir melek seslendi" diye okumuştur.

İlim adamları dedi ki; Cibril (as); Meryem'in üzerinde bulunduğu yerden daha alçakça bir yerde idi.

"O kuru hurma ağacını kendine doğru salla! Senin üzerine derilntfş taze hurma

düşürecektir. Artık ye, iç, gözün aydın olsun..." buyruğuna dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[58\]](#)

1- Hurma Ağacının ve Hurmanın Mahiyeti:

Yüce Allah, Meryem (as)a hurma kütüğünü "salla!" emrini vererek, ona ölü hurma kütüğünü canlandırmakla, ölüleri diriltmek şeklinde ortaya çıkan bir başka belgeyi gösterdi.

Yüce Allah'ın; "Kuru hurma ağacı kütüğünü" "be" harfi te'kid için fazladan gelmiştir. Mesela; "Dizginleri tut, elini ver" demek gibi. Yüce Allah'ın: "Tavana bir ip bağlasın" (el-Hac, 22/15) buyruğunda da "be" harfi bu şekildedir.

Buyruğun: Sen hurma ağacının üzerinde bulunan taze hurmayı kendine doğru silkele, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Düş(ür)ecektir" kelimesini şeklindeki okuyuşta iki "te"den birisi "sin" harfine idğam edilmiştir.

Hamza ise; şeklinde şeddestz olarak okumuş olup, başkasının "sin" harfine idğam ettiği "te"yi de hazfetmiştir.

Âsim ise Hafs'ın rivayetine göre "te" harfini ötreli, şeddesiz ve "kaf" harfini esreli olarak okumuştur.

İki "te" harfi izhar edilerek; diye okunduğu gibi;şeklinde "ya" harfi ile ve (ondan sonra gelen) "te" harfi(nin "sin" harfine) idğamı ile de okunmuştur. Ayrıca; şeklindeki okuyuşlar da vardır. "Te" harfi ile okumalarda kasıt hurma ağacıdır, "ya" harfi ile okumalarda kasıt hurma ağacının kütüğüdür. İşte toplam dokuzu bulan bu kıraatlerin hepsini de ez-Zemahşerî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- zikretmiş bulunmaktadır.

"Taze hurma" kelimesi "sallama" emri üe nasb edilmiştir. Yani sen bu kuru hurma ağacı kütüğünü sallayacak olursan, üzerine derilmiş taze hurma düşecektir.

Özetle söyleyecek olursak; bu kelimenin nasb edilme sebebi kıraatlerin manalarına uygun olarak değişiklik gösterir. Bir seferinde fiil hurma ağacının kurumuş kütüğüne isnad edilirken, bir seferinde sallamaya, bir diğer seferinde ise hurma ağacının kendisine İsnad edilmektedir.

"Derilmiş" buyruğu derilmeye hazır, olgunlaşmış ve yenilebilecek hurma, demektir. Bu da; "Meyveyi devşirdim, topladım" ifadesinden gelmektedir.

İbn Mes'ud'dan rivayete göre o "Senin üzerine derilmeye hazır taze ve bernî türünden bir hurma düşürecek" diye okumuştur.

Mücahid dedi ki: "Derümiş taze hurma" ile kastedilen acve türü diye bilinen

hurmadır.

Abbas b. el-Fadl dedi ki: Ben Ebu Amr b. el-Alâ'ya yüce Allah'ın: "Taze hurma" buyruğunun mahiyeti hakkında soru sordum da o bana: Tam dev-şirilmeye hazır, yenilmeye elverişli, diye cevap vermiş ve bunu şöyle açıklamıştı. Kuru olmayan, onu toplamak isteyen de elini uzattığı zaman uzak düşmeyen demektir. Sahih olan da budur.

el-Ferrâ dedi ki: İle eşanlamli (derilmiş anlamında)dır. O bununla bu kelimenin iki halinin,ile Oun maktul anlamına; ile un da; yaralı anlamına gelmesine benzediği kanaatindedir. el-Ferrâ'dan başkası ise şöyle demiştir: bir tek hurma ağacından koparılıp, bittiği yerden alınmış olan hurma, demektir. Bunlar (görüşle rine delil olarak da) şu beyti nakletmektedirler:

"Verimi pek bol bahçelerde olgun meyveler ve meyvelerinin Kopartılıp, alınması yakın (yüksekte olmayan) ağaçların dalları...

İbn Abbas dedi ki: Bu, içi boşalmış bir hurma kütüğü idi, Bunu sallayınca kütüğün üst taraflarına baktı, aniden dallarının çıkmış olduğunu gördü. Dallarına baktı, bu sefer dallardan hurma tomurcuklarının çıktığını gördü. Sonra yeşerdi, arkasından sarardı, daha sonra kızardı ve yeni olgunlaşmış hurma haline geldi, arkasından taze hurma oluverdi, Bütün bunlar bir göz açıp kapayıncaya kadar tamamlandı. Taze hurmalar onun önüne, hem de hiçbir şekilde yara bere almadan dökülmeye başladı. [59]

2- Rızık Talebi için Çalışmak:

Bazıları bu âyet-i kerîmeyi şuna delil göstermişlerdir; Rızık her ne kadar kesin ise de, yüce Allah Âdemoğlunu elinden geldiğince rızık için çalışmakla görevlendirmiştir. Çünkü o, Meryem (as)a bir mucize vermek için hurma ağacını sallamasını emretti, Halbuki onu sallamaksızın mucize daha ileri çapta olacaktı.

[60]

3- Rızık Elde Edilmesi İçin Çalışma Yükümlülüğü:

Rızık kazanılması için çalışma yükümlülüğü ve buna dair emir yüce Allah'ın kullarındaki bir sünnetidir. Bu -zâhidlik taslayan bir takım cahillerin söylediklerinin aksine- tevekküle de aykırı değildir. Bu manadaki açıklamalar ve bu husustaki görüş ayrılıkları da daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Halbuki daha önceden rızık kendisine, rızık kazanmak için herhangi bir yola başvurmaksızın geliyordu. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ze-

keriyyâ ne zaman onun yanma mihraba girdiyse, yanında bir rızık buluyordu." (Âi-İ İmran, 3/37) Doğum yapınca hurma ağacım sallaması emredildi.

İlim adamlarımız derler ki: Kalbinde hiçbir düşünce yokken Allah da onun bedenini yorulmaktan kurtardı. Ancak İsa'yı doğurup onun sevgisi kalbinde yer edince iç dünyası da onun hakkında ve onun durumu ile meşgul olunca, bu sefer rızıkını kazanma işini O'na havale etti ve kulları hakkında geçerli olan sebeblere yapışmak şeklindeki ilâhî sünnete göre davranmasını emretti. .

Taberî, İbn Zeyd'den naklettiğine göre İsa (as) annesine; Üzülme, demiş. Annesi ona: Benim kocam da yok, kimsenin cariyesi de olmadığım halde ve sen benimleyken nasıl olur da üzülmeyleyim? İnsanlara karşı ileri sürebileceğim herhangi bir mazeretim var mı ki? "Keşke bundan önce ölseydim de büsbütün unutulsaydın, dedi" İsa (as) ona: Ben senin ayrıca konuşmana gerek bırakmayacağım, dedi. [61]

4- Meryem (as)ın Yediği ve Lohusalara Uygun Yiyecekler:

er-Rabf b, Haysem dedi ki: Bu âyet-i kerîme dolayısıyla bana göre lohu-sa kadının en İyi yiyeceği taze hurmadır. Yüce Allah eğer lolvusa kadın için taze hurmadan daha iyi bir şey olsaydı, şüphesiz onu Meryem'e yedirirdi.

Bundan dolayı da: Ta o zamandan bu yana lohusalara hurma yedirmek adet olagelmıştır. Tahnîk (yeni doğmuş çocuğun ağzına çalınan çiğnenmiş az miktardaki hurma) için de böyledir.

Denildiğine göre kadının doğum yapması zorlaşacak olursa, en iyisi ona taze hurma yedirmektir. Hastaya da baldan faydalı bir şey yoktur. Bunu da ez-Zemahşerî zikretmiştir.

İbn Vehb dedi ki: Malik dedi ki: Yüce Allah: "Derilmiş taze hurma" diye buyurmuştur. Bu da dalındaki hurma meyvesinin altından delinmeksizin ve bozulmaksızın kendiliğinden olgunlaşması demektir. Dalındaki hurmanın olgunlaşması için böyle bir uygulama mekruhtur. Malik bununla bu işin, bir meyvenin vaktinden önce olgunlaşmasını çabuklaştırmak olduğunu ve kimsenin böyle bir iş yapmaya kalkışmaması gerektiğini, birisi bunu yapacak olursa bu halinin o meyvenin satılmasını caiz kılmayacağını ve olgunlaşmış olduğu hükmünü taşımayacağını anlatmak istemiştir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-En'âm Sûresi'nde (6/99. âyet, 6. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun.

Talhâ b. Süleyman'dan rivayete göre o; "Derilmiş" kelimesindeki "cim" harfini "nûn" harfine tabi kılarak esreli okumuştur. Yani Biz senin için akan küçük

ırmakta ve taze hurmada iki fayda takdir ettik: Bunlardan birisi yiyip, içmendir. İkincisi ise gönlünün teselli bulması ve ferahlamasıdır. Çünkü bunların ikisi de mucize idi. İşte yüce Allah'ın: "Artık ye, İç, gözün aydın olsun" buyruğunun anlamı da budur. Yani sen derilmiş taze hurmadan ye, akan sudan iç, peygamber olan evladını görmekle de gözün aydın olsun.

"Aydın olsun" kelimesi "kaf" harfî üstün olarak okunmuş olup cumhurun kıraati böyledir. et-Taberî ise "kaP harfî esreli olarak okumayı da nakletmektedir ki; bu Necidlilerin şivesidir. Bu fiilin mûzârîsi "kaP harfî esreli de söylenir, ötreli de kullanılır. "Allah gözünü aydın etti, onun gözü de aydın oldu" demektir. Bu kelime soğuk anlamına gelen; den alınmıştır. Diğer taraftan sevinç gözyaşı serindir, keder gözyaşı da sıcaktır. Bazıları bu görüşün zayıf olduğunu belirterek şöyle demişlerdir: Bütün gözyaşları sıcaktır. "Allah gözünü aydın etti" ifadesi Allah onun gözüne karar ve sükun buluncaya kadar sevdiği şeyleri görmeyi nasip etmekle ona huzur ve sükûn verdi, demektir, "Filan kişi benim gözbebeğimdir, tabiri ona yakın oimakla benim ruhum huzur ve sükûn bulur, demektir.

eş-Şeybânî der ki: "Gözün aydın olsun" buyruğu, uyu anlamındadır. Yemeye, içmeye ve uyumaya onu teşvik etmiştir.

Ebû Amr der ki: "Allah gözünü aydın etti" ifadesi ona uyku verdi ve uykusuzluğunu giderdi, demektir.

"Gözün" temyiz olarak nasb edilmiştir. Bu; "Gönlün hoş olsun" demeye benzer. Gerçekte fiil, göze ait olmakla birlikte burada fiil göz sahibine nakledilmiş bulunmaktadır. Gerçek manada fail olan bir kelime ise tefsir (temyiz) olarak nasb edilmiştir. "Gönlüm hoş oldu, her tarafım yağ doldu, her tarafımdan ter boşandı" ifadeleri de bunun gibidir. Buna benzer ifadeler pek çoktur. [62]

"Eğer insanlardan birini görürsen de ki: Gerçekten ben Rahmana oruç adadım" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız. [63]

1- "Birisini Görürsen... "

"Görürsen'in aslı (te'kid ve cezmden önce): şeklindedir. Burada hemze hazfedilip fethası "re" harfine nakledildiğinden; şekline dönüşmüştür. Daha sonra birinci "ya" harfî harekeli olduğundan kendisinden önceki harf de meftuh olduğundan "elife kalb edilmiştir. Bu sefer birisi "ya"dan "elife dönüşmüş olan harf, diğeri müenneslik "ya "sı olmak üzere iki sakın harf arka arkaya gelince, iki sakının arka arkaya gelişi dolayısıyla "elif" hazfedilince oldu. Sonra da cezm

alâmeti olarak "nûn" hazfedildi. Çünkü; "... se" şart edatıdır. ise sıladır. Geriye; kaldıktan sonra şeddeli te'kid "nûn"u girmiştir. Bu sebepten de iki sakın arka arkaya geldiğinden te'nis "ya"sı esreli olmuştur. Çünkü şeddeli "nûn" birisi sakın tılan iki "nun" demektir. O bakımdan fiil; haline gelmiştir. İbn Düreyd'in şu mtsrında da böyledir:

"Sen benim başımın renginin... e benzediğini görüyorsan"

el-Efveh'in şu mısraında da benzer bir şekilde kullanılmıştır:

"Sen eğer başımı... küçümsediğini görürsen"

Burada "nun"un gelmesi; tevtiesi (zemin hazırlaması) dolayısıyladır. Nitekim kasem "lam"ının gelmesi dolayısıyla da böyle bir "nun" gelir.

Talha, Ebu Ca'fer ve Şeybe ise; şeklinde "ya" lıar-fini sakın "nûn" harfini üstün ve şeddesiz olarak okumuşlardır. Ebu'l-Feth, bu şâz bir kıraattir, demiştir. [64]

2- Konuşmamak Suretiyle Oruç Tutmak ve Hz. Meryem'in Suskunluğu:

Şanı yüce Allah'ın: "De ki: Gerçekten ben... adadım" buyruğu şartın cevabını teşkil etmektedir ki, bunda takdirî bazı ifadeler de vardır. Yani; eğer birisi sana çocuğun hakkında soru soracak olursa sen: "De ki: Gerçekten ben Rahman'a oruç* yani konuşmamayı "adadım." Bu şekildeki açıklamayı İbn Abbas ve Enes b. Malik yapmıştır. Ubeyy b. Ka'b'ın kıraatinde: "Gerçekten ben Rahman'a konuşmamak suretiyle oruç adadım" şeklindedir. Bu, Enes'ten de rivayet edilmiştir. Yine ondan "vav"lı olarak; diye okuduğu da rivayet edilmiştir. İki laFzın (yani rivayetin) farklı oluşu, bu fazlalığın Kur'ân'ın bir lafzı olarak değil, tefsir olarak zikredilmiş olduğunu göstermektedir. Burada "savm; oruç" ile birlikte "vav" harfinin (Enes'ten gelen ikinci rivayette olduğu gibi) getirilmesi halinde, bu susmanın oruçtan ayrı bir şey olduğunu kabul etmek imkânı vardır. Ancak hadis ehlinden ve dil ravilerinden gelen ve birbirini destekleyen haberler savmın, susmanın kendisi olduğu şeklindedir. Çünkü savm, ahkayr mak anlamına gelmektedir. Susmak (samt) ise konuşmakta uzak durmak anlamındadır.

Bunun bilinen oruç olduğu da söylenmiştir. Onlar oruçlu oldukları gün işaretle bulunmaları müstesna konuşmamakla da yükümlü idiler. Enes (ra)ın "vav" ile okuyuşu buna göre açıklanır. Diğer taraftan oruç tuttıkları gün konuşmamak yükümlülüğü adakla birlikte söz konusu olurdu. Nitekim bizim ümmetimizden herhangi bir kimse Beytullah'a yürüyerek gitmeyi adayacak olursa bu, onun hac yahut umre kastı ile ihrama girmesini gerektirir.

Bu âyet-i kerîmenin anlamı şudur: Yüce Allah, Meryem (as)a, Cibril (as) -yahut

az önce geçen görüş ayrılıklarına binaen oğlu- vasıtası ile insanlarla konuşmaktan uzak durmasını ve bu konuda utanmasının önlenmesi için de oğluna işi havale etmesini ve böylelikle mucizenin açıkça ortaya çıkararak, mazur olduğunun kesinlikle ortaya çıkmasını sağlamasını emretmişti.

Âyetin zahirinden anlaşıldığına göre âyet-i kerîmede geçen bu lafızları söylemesi, kendisine mubah kılınmıştı. Cumhurun kabul ettiği görüş budur. Bir kesim de şöyle demiştir; "De" emri sözlü olarak değil, işaretle bunu anlat demektir.

Zemahşerî der ki: Bu görüşe göre sefih (şirret) kimselere karşı susmak vaciptir. İnsanların en zelillerinden birisi de, kendisine karşı şirretlik edecek kendisi gibi şirret birisini bulamayan şirret kimsedir. [\[65\]](#)

3- Hiçbir İnsanla Konuşmamayı Adayan Kimsenin Hükümü:

Hiçbir insanla konuşmamayı adayan bir kimsenin bu adağı Allah'a yakınlaşma (kurbet)dır. O bakımdan bu adağını yerine getirmesi gerekir, denilebileceği gibi: Bu bizim şeriatimizde caiz değildir. Çünkü böyle bir adak hareket alanını daraltır ve nefse azaptır. Bir kimsenin güneşte ayakta durmayı vb. şeyleri adamasına benzer. Buna göre bizim şeriatimizde değil de onla-rın semtinde susmayı adamak caizdi. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiştir. İbn Mes'ud böyle bir adakta bulunan kimseye konuşmasını emretmiştir, doğru olan da budur. Çünkü Ebu İsrail ile ilgili Buhârî'nin İbn Ab-bas'tan rivayet ettiği hadis bunu gerektirmektedir.^[66]

İbn Zeyd ve es-Süddî der ki: Onların sünnetinde oruç hem yemekten hem de konuşmaktan uzak durmayı gerektiriyordu.

Derim ki: Bizim oruç tutmaktaki sünnetimiz (yolumuz) ise çirkin sözler söylemekten uzak durmaktır. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse oruçlu olduğu vakit çirkin söz söylemesin, cahillik etmesin. Bir kimse onunla çarpışmaya yahut onunla sovuşmeye gelirse, o: Gerçek şu ki ben oruçluyum, desin." ^[67]

Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim yalan ve kötü söz söylemeyi ve onun gereğince aniel etmeyi terketmeyecek olursa o kimsenin yemesini, içmesini terketmesine Allah'ın bir ihtiyacı yoktur." ^[68]

27. Onu taşıyarak kavmine götürdü. "Ey Meryem, gerçekten sen görülmedik bir iş yaptın" dediler.

28. "Ey Harun'un kardeşi!; Senin baban kötü bir adam değildi. Anan da ahlâksız bir kadın değildi. "

"Onu taşıyarak kavmine götürdü." Rivayete göre Meryem (as) gördüğü mucizeler ite mutmain olarak kalbi yatışıp yüce Allah'ın bu konuda mazeretini açıklayacağını bilince; kavminden ayrıtlıp çekildiği o uzakça yerden oğlunu taşıyarak götürdü.

İbn Abbas dedi ki: Güneş doğduğu sırada kavminin yanından ayrıldı, öğlen vakti de beraberinde taşıdığı bir bebek ile yanlarına geldi. Gebe kalması ve doğurması bir gündüzün üç saati içerisinde tamamlandı.

el-Kelbî dedi ki: Kavminin farkına varmadığı bir şekilde doğumunu yaptı,

lohusalık dolayısıyla da kırk gün bekledi. Sonra da bebeğini taşıyarak kavminin yanına gitti. Beraberinde bir bebek bulunduğu halde onu görmelerinden ötürü üzüldüler. Çünkü yakınları salih bir aile halkı idi. Bu halini tepkiyle karşılayarak: "Gerçekten sen görülmedik bir iş yaptın" yani bir kimsenin iftira ortaya atması gibi çok büyük bir şey yaptın "dediler. "

Mücahid dedi ki: "Pek büyük bir iş"tir. Said b. Mes'ade de: Yani asla görülmedik, olmadık bir iş yapın demektir, diye açıklanmıştır, ile aynı anlamdadır. Zinadan olma çocuk da iftira olunmuş, görülmedik bir şey gibidir. (O bakımdan ona bu sözleri söylediler). Yüce Allah'ın: "Elleri ve ayakları arasında bir iftira düzüp getirmemeleri" (el-Mümtehine, 60/12) buyruğu: Kocalarından olmadığı halele, doğurdukları bir çocuğu kocalarının nesebine ilhak etmek kastını gütmemeleri demektir, "En ileri derecede çalışır, çabalar" anlamındadır. Ebu Ubey-de der ki: "Hayret edilecek ve çok az rastlanılan şey" demektir, el-Ahfeş de böyle açıklamıştır, bu kelimenin hayret edilecek bir şey anlamında olduğunu söylemiştir. (Mastarı olan): ise kesmek demektir. Adeta harikulade bir iş yahut hayret edilecek ve çok az rastlanılan bir iş olduğundan, sözü kesen (söylenecek söz bırakmayan) bir İş olduğundan dolayı bu manada kullanılır.

Kutrub dedi ki: Bu kelime yeni kaplara verilen addır. Yani sen daha önce hiçbir kimsenin yapmadığı yeni bir şey yaptın demektir.

"Görülmedik bir iş" anlamındaki buyruğu Ebu Hayve şeklinde "ra" harfini sakın olarak okumuştur.

es-Süddî ile Vehb b. Münebbih dediler ki: İsa (as> beraberinde taşıyarak kavminin yanına gittiğinde İsrailoğulları haberi birbirinden duydular, erkek ve kadınlarıyla toplandılar. Kadınlardan birisi onu dövmek üzere el kaldırdı. Yüce Allah onun vücudunun yarısını kurutu verdi. Bu haliyle oradan taşınıp götürüldü. Bir başkası kanaatimce bu zina etmiştir, dedi. Derhal yüce Allah onu dilsiz yaptı. Bu sefer insanlar onu dövmekten, ona el kaldırmaktan yahut onu rahatsız edici bir söz söylemekten uzak durdular. Önünde alçak sesle ve yumuşak sözlerle konuşmaya koyuldular. Bunun üzerine: "Ey Meryem! Gerçekten sen görülmedik" pek büyük "bir iş yaptım, dediler. "

Şair recez vezninde şöyle demiştir:

"Bana üzerinden bir yıl geçmiş oldukça adi, güvelenmiş,

Kurtlanmış Hacır hurması yedirdi.

Sen onu da çok büyük bir iş kabul ediyordun. "

"Ey Harun'un kardeşi" buyruğunda geçen "kardeşlik"ın anlamı ve "Harun'un kim olduğu hususunda farklı görüşler vardır.

Bir görüşe göre; Musa'nın kardeşi olan Harun'dur. Maksat da şudur; Biz seni İbadette Harun gibi zannediyorduk. Nasıl olur böyle bir iş yaparsın? demektir.

Bir başka açıklamaya göre: Meryem, Musa'nın kardeşi Harun'un soyundan geliyordu. Ona kardeşlik suretiyle nisbet edilmiş oldu. Çünkü onun soyundandır. Nitekim Temimli olan birisine "Ey Temim'in kardeşi", Araplardan olan birisine "Ey Arapların kardeşi" denilir.

Bir başka açıklamaya göre: Onun Harun adında baba bir kardeşi vardı. Çünkü bu isim Musa'nın kardeşi Harun'un adının bereketinden yararlanmak maksadıyla İsrailoğulları arasında çokça verilen bir isimdi. İsrailoğullarında da örnek bir kişi kabul ediliyordu. Bu açıklamayı el-Kelbî yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre; burada sözü geçen Hanın, o dönemde salih bir zat idi. Öldüğü günü cenazesinde hepsi de Harun adını taşıyan kırkbin kişi vardı.

Katade de şöyle demiştir: O dönemde İsrailoğulları arasında kendisini tamamen yüce Allah'a veren ve Harun diye bilinen âbid birisi vardı. Meryem'i önceleri onun yolunda gittiğinden dolayı onun kardeşi olarak andılar. Çünkü o da ma'bedlerin hizmetlerini görmek üzere vakfedilmişti. Yani, Ey Sali-ha Kadın! Sen böyle bir iş yapacak birisi değildin.

Ka'b el-Ahbar da rnü'minterin annesi Aîşe (ranha)ın huzurunda şöyle demişti: Meryem, Musa'nın kardeşi Harun'un kızkardeşi değildi. Aîşe (ranha) ona: Yalan söyledin, dedi, Ka'b ona: Ey mü'minlerin annesi! Eğer Rasûlullah (sav) böyle bir şey demişse cihetteki o daha doğru söyler, daha iyi bilir. Aksi takdirde ben bildiğim kadarıyla aralarında altıyüz yıllık bir zaman süresi vardır. Bunun üzerine Âîşe (ranha) sesini çıkarmadı.^[69]

Müslim'in, Sahih'inde el-Muğîre b. Şu'be'den söyle dediği nakledilmektedir: Ben Necran'a vardığımda bana şunu sordular: Sizler "Ey Harun'un kızkardeşi!" diye okuyorsunuz halbuki Musa, İsa'dan şu kadar, şu kadar yıl öncedir. Rasûlullah (sav)ın huzuruna gelince buna dair ona soru sordum. Şöyle buyurdu: "Onlar peygamberlerinin ve kendilerinden önceki salihkrin isimlerini ad olarak veriyorlardı. "^[70] Bu hadisin Sahih'in dışındaki rivayet yollarının birisinde de şöyle denilmektedir: Hristiyanlar ona (Muğîre b. Şu'be'ye): Senin arkadaşın Meryem'in Harun'un kızkardeşi olduğunu iddia ediyor. Halbuki aralarında altıyüz yıllık bir zaman vardır, Muğîre ne diyeceğimi bilemedim, dedi ve hadisin geri kalan bölümünü zikretti. ^[71]

Yani burada isimler arasında bir benzerlik olduğu anlaşılıyor. Bundan da peygamberlerin isimlerini vermenin caiz olduğu anlaşılmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,

Derim ki: Sahih hadis Musa ve İsa ile Harun arasında uzun bir zaman süresi geçtiğini göstermektedir. ez-Zemahşeri der ki: Musa, Harun ve İsa arasında bin yıl yahutta bundan daha fazla bir zaman vardı. O bakımdan Meryem (as)ın Musa ile Harun'un kızkardeşi olduğu düşünülemez. Eğer Musa'nın kardeşi Harun'un kızkardeşi olduğu görüşü doğru kabul edilecek olursa o takdirde, es-Süddî'nin açıkladığı şekilde kabul edilebilir. Yani onun neslinden olduğu için ona böyle denilmiş olabilir. Bu da bir kabileye mensub olan bir adama: Ey filanların kardeşi! demeye benzer. Peygamber (sav)ın şu hadisi de bu kabildendir: "Sudahların kardeşi ezan okumuş bulunuyor. O bakımdan ezanı kim okursa kamet getirecek olan da odur."[\[72\]](#) Bu da birinci görüştür.

İbn Atîyye der ki: Bir kesim şöyle demiştir: O dönemde adı Harun olan fâcir bir kişi vardı, Onu ayıplamak ve azarlamak maksadı ile onu Harun'a nis-bet ettiler. Bu görüşü Taberi zikretmiş olmakla birlikte bunu söyleyenin adını vermemiştir. Derim ki: Bunu el-Gaznevî, Said b. Cübeyir'den nakletmektedir. Buna göre o ahlâksızlıkta örnek gösterilecek kadar ileri fâsık bir kişi idi. Ona nisbet edildi. Bunun da anlamı şudur: Senin baban da, annen de bu türden bir iş yapacak kimseler değillerdi. Sen nasıl böyle bir şey yaptın.

Bu gibi ifadeler ise açıkça konuşma seviyesinde ta'riz (üstü kapalı) ifadelerdir. Bize göre bu tür ifadeler haddi gerektirir.

Yüce Allah'ın izniyle bu hususa dair görüşler ve açıklamalar en-Nûr Sûresi'nde gelecektir.

Ancak bu son görüşü sahih hadis reddetmektedir. Hadis bu konuda açık bîr nass'tır. Bunun karşısında artık kimsenin söyleyecek bir sözü de yoktur. Hadisin sıhhati konusunda da en ufak bir şüphe söz konusu değildir, Yüce Allah'a hamd olsun.

Amr b. Leca et-Teymî; "Senin baban kötü bir adam değildi" anlamındaki buyruğu; (;>-j^î)lîl âtfü) şeklinde okumuştur. [\[73\]](#)

29. Bunun üzerine çocuğa işaret etti. Onlar: "Beşikte bulunan bîr çocuk ile nasıl konuşuruz?" dediler.

30. Dedi kî: "Ben Allah'ın kuluyum. Bana kitap vermiş ve beni peygamber kılmıştır.

31. "Nerede olursam beni mübarek kıldı. Hayatta olduğum sürece namaz kılmamı, zekât vermemi emretti.

32. "Beni valideme iyi davranan birisi kıldı. Mütekebbir, bedbaht kılmadı.

33. "Doğduğum günde, vefatım gününde ve diriltileceğim günde selâm banadır."

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[74\]](#)

1- Hz. Meryem'in İşareti:

"Bunun üzerine çocuğa işaret etti. Onlar: Beşikte bulunan bir çocuk ile nasıl konuşuruz dediler." (Görüldüğü gibi) Meryem (as) kendisine verilen konuşmama emrine riayet etmiştir. Bu âyet-i kerimede: "Gerçekten benRah-man'a oruç adadım" (Meryem 19/26) diyerek konuştuğu kastedilmemiştir. Onun işaret ettiği ifade edilmiştir. Bununla yüce Allah ona "de" emrini vermekle işaret etmesini emretmiştir, diyenlerin görüşü de pekiştirilmiş olmaktadır.

Rivayet edildiğine göre Meryem (as) bebeğe işaret edince, onlar: Bu kadının bizi hafife alması, bizim İçin zina etmesinden daha ağır bir iştir. Daha sonra da ona dili ile itiraf ettirmek kastıyla: "Beşikte bulunan bir çocuk ile nasıl konuşuruz" dediler.

Buradaki: "İdi (mealde bulunan)" lafzından kasıt mazi değildir. Çünkü beşikte olan herkes hakkında bu fiti kullanılacak otursa maksat hal-i hazırda onun beşikte olduğudur.

Ebu Ubeyd ise bu kelimenin burada zâid (fazla) olduğunu söylemiştir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Bizim şerefli olan komşularımız..."

Bu kelimenin burada var olmak ve meydana gelmek anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Ödeme zorluğu çekmekte olan birisi ise" (ei-Bakara, 2/280) buyruğunda olduğu gibi. Buna dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır.

İbnu'l-Enbârî der ki: Bu kelimenin: "Çocuk" kelimesini nasbetmiş iken fazladan geldiğini söylemek mümkün olmadığı gibi; oluş, meydana geliş anlamını ifade ettiğini söylemeye de imkân yoktur. Çünkü oluş ve meydana geliş anlamına kullanılmış olsaydı, burada ayrıca haberine ihtiyaç kalmazdı. Bu gibi durumda mesela; "Sıcaktır denilir ve bu kadarıyla yetinilir. Doğrusu şudur: "... an" kelimesi ceza ve "Olan" kelimesi ise muzari fiil anlamındadır.

İfadenin takdiri de şöyledir: "Beşikte bulunan bir çocukla biz nasıl konuşuruz?" Bu da; "O; Bağış kabul etmeyen bir kimseye ben nasıl bağışta bulunabilirim?" ifadesinin; "... kabul etmez birisine... anlamındadır." (Görüldüğü gibi) mazi bazen şart cümlesinde muzari anlamında kullanılabilir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Dilerse sana bunlardan daha hayırlı, altından nehirler akan bahçeler verebilen... Allah, yüceler yücesidir." (el-Furkan, 25/10) buyruğunda; "tıp: Dilerse..." şart cümlesindeki bu mazi fiil muzari olarak;

takdirindedir.

Yine "her kimin bana bir iyiliği dokunursa, benden de ona onun misli bir iyilik dokunur" cümlesinde kullandığımız mazi; şartı, muzari olarak; takdirindedir.

Burada "beşik"den kasıt denildiğine göre beşiği andıran yüksekçe bir kerevet idi. Bir başka görüşe göre burada beşik anne kucağıdır. Şöyle de açıklanmıştır: Yani biz küçük yaşından ötürü beşikte uyutulması gereken bir bebekle nasıl konuşuruz? İsa (as) onların bu sözlerini duyunca yattığı yerden kendilerine: "Ben Allah'ın kuluyum* dedi. Buna dair açıklamalar bir sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir: [\[75\]](#)

2- İsa (as)ın Konuşması:

Denildiğine göre İsa (as) süt emmekte idi. Onların konuştuklarını duyunca süt emmeyi bırakıp yüzünü onlara çevirip, sol tarafına dayandı ve sağ işaret parmağı ile onlara işaret edip: "Ben Allah'ın kuluyum" dedi. Böylelikle onun ilk sözleri yüce Allah'a kulluğunu itiraf etmek, O'nun rubûbiyeü'ni dile getirmek oldu. Bununla kendisinden sonra kendisi hakkında aşırıya kaçacak olanların kanaatlerini de reddetmiş oluyordu. Kendisine verdiğini söylediği kitap ise İncil'dir.

Denildiğine göre; o bu halde iken Allah ona kitabı verdi. Kitabı kavradı ve öğrendi. Ona Âdem'e bütün isimleri öğrettiği gibi peygamberliği de verdi. Oruç tutar ve namaz kılardı. Ancak bu, bundan sonraki başlıkta açıklayacağımız üzere son derece zayıf bir görüştür.

Şöyle de açıklanmıştır: O benim hakkımda -henüz kitap üzerine indirilmiş iken ezelden beri bana kitabı vereceği ve beni peygamber kılacağı şeklinde- hüküm vermiştir. Bu açıklama daha doğru bir açıklamadır.

"Nerede olursam beni mübarek kıldı." Yani dinde, dine çağırarak ve dini öğretmek hususlarında beni bereketlerle donattı ve faydalı kıldı. et-Tüs-terî'nin açıklamasına göre: Beni iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan, sapık kimselere doğru yolu gösteren, mazluma yardım eden, korkup dehşete kapılmış olana kucak açan kıldı.

"Hayatta olduğum sürece namaz kılmamı, zekât vermemi emretti." Yani -son olarak aktarılan ve sahih olan görüşe göre- mükellefiyet yaşına gelip bunları edâ etmek imkânını bulacağım vakit mutlaka bunları eda edeceğim.

"Hayatta olduğum sürece" ifadesi zarf olarak nasb mahallin-dedir. Hayatım boyunca... demektir.

"Beni valideme iyi davranan birisi kıldı." İbn Abbas dedi ki: O "valideme iyi

davranan birisi kıldı" deyip de "anne-babama" demeyince onun yüce Allah tarafından olduğu bilinmiş oldu.

"Beni mütekebbir" yani gazaplandıgt vakit vuran, kıran, kendisini büyük ve azametli gören -denildiğine göre; cebbar (mütekebbir) hiçbir kimsenin kendisi üzerinde hakkı bulunduğu kanaatini taşımayan demektir-; "bedbaht" yani hayırdan mahrum, ziyana uğramış "kılmadı," İbn Abbas, annesine karşı kötü davranan diye açıkladığı gibi, Rabbine isyan eden diye de açıklanmıştır. Şöyle de açıklanmıştır: O beni emrini terkederek, -İblis emrini terkettiğinde bedbaht olduğu gibi- beni bedbaht kılmadı. [76]

3- İsa (as)m Bu Sözleri Kaderiyye'nin Görüşlerini Reddetmektedir:

Malik b. Enes -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu âyet ile ilgili olarak der ki: Kaderiyye'nin aleyhine bu âyet ne kadar da ağır bir delildir! İsa (as) kendisi hakkında hükme bağlanmış, kaderi haber vermekte, ölünceye kadar olacak şeyleri bildirmektedir.

İbn Zeyd ve başkalarından bu âyetin kıssaları çerçevesinde rivayet edildiğine göre; İsa (as)ın sözlerini işitince kulak kesildiler ve: Şüphesiz ki bu çok büyük bir iştir, dediler.

Yine rivayet edildiğine göre İsa (as) bebekken bu âyet-i kerîmeyi konuştu. Sonra bebeklerin, çocukların hali üzere yaşadı. Nihayet çocukların adeti üzere yürüdü ve çocukluğunu yaşadı. Onun o dönemdeki konuşması, annesinin temizliğini açıkça ortaya koymak içindi. Yoksa o yaşta aklı eren bir kişi olarak konuşmuş değildir. Bu, kıyamet gününde yüce Allah'ın organları konuşturmasına benzer. Onun konuşmasının bu halden sonra devam ettiği nakledilmediği gibi, bir günlükken yahut bir aylıkken namaz kıldığına dair bir rivayet de nakledilmiş değildir. Doğuşu esnasından itibaren küçük yaşta konuşmasının, teşbihinin, öğüt verip namaz kılmasının devamı söz konusu olsaydı, şüphesiz ki bu gibi hallerin gizli saklı kalmasına imkân olmazdı. İşte bütün bunlar bu doğrultudaki görüşün tutarsızlığına delâlet etmekte ve bu görüşü ileri sürenin cahilliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu aynı zamanda İsa (as)ın yahudi ve hristiyanların kanaatlerine muhalif olarak beşikte bir bebekken konuştuğuna delildir. Buna delil de bütün fırkaların annesine zina ettiği gerekçesiyle hadd vurulmadığı üzerinde icma etmiş olmalarıdır. Onun zinadan uzak olduğu gerçeği İsa (as)ın beşikte bir bebek iken konuşması ile tahakkuk etmiştir.

Bu âyet-î kerîme namazın, zekâtın, anne ve babaya iyi davranmanın bizden

önceki ümmetlere ve geçmiş nesillere de farz olduğuna delildir. Bu gibi hususlar hükmü sabit ve değişmez türdendir. Buna dair emirler hiçbir şe-riatte nesh edilmiş değildir,

İsa (as) son derece mütevazi idi. Ağaç (yaprakları)nı yer, yün ve kıldan dokunmuş elbiseler giyer, toprak üzerinde oturur. Akşamı ettiği yerde uyurdu, meskeni yoktu. Allah'ın salât ve selâmı üzerine olsun. [77]

4- İşaret Söz Yerine Geçer mi?

İşaret söz söylemekle aynı ayardadır. Sözden anlaşılanı işaret de anlaür. Hern nasıl böyle olmasın kî? Yüce Allah Meryem (as) hakkında: "Bunun üzerine çocuğa işaret etti" diye buyurmakta ve orada bulunanlar onun maksadını ve ne demek istediğini anlayarak: "Beşikte bulunan bir çocuk ile nasıl konuşuruz" dediler. Buna dair yeterli açıklamalar Âl-i İmran Sûresi'nde (3/41. âyet, 3-başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [78]

5- Dilsizin Zina İftirası ve Liân Yapması;

Kuleliler: Dilsizin zina iftirası da, liân yapması da sahih değildir, derler. Benzeri bir görüş eş-Şa'bî'den de rivayet edilmiştir. Evzaî, Ahmed ve İshak ta bu görüştedirler. Onlara göre zina iftirası (kazf) ancak sarîh zina tabiri kullanılarak sahih olur. Onun anlamına gelecek ifadelerle olmaz. Dilsiz bir kimsenin böyle bir şey söylemesi ise zorunlu olarak mümkün değildir. O halde dilsiz kimse de kâzif (zina iftirasında bulunan kimse) olamaz. Diğer taraftan zina işareti, helal veya şüpheli ilişki kurma işaretinden ayırt da edilemez.

Yine bu görüş sahipleri derler ki: Liân bize göre bir takım şahidliklerdir. Dilsizin şahidliği ise icma ile kabul edilmez. İbnu'l-Kassar der ki: Onların, zina iftirası ancak açık ifade ile sahih olur, şeklindeki sözleri Arapça dışındaki diğer diller ile (yapılması halinde kabul edildiğinden) bâtıldır. Dolayısıyla dilsizin işareti de böyledir. Dilsizin şahidüğü hususunda sözünü ettikleri icma' iddiası da yanlıştır. Çünkü Malik dilsizin şahidliğinin, işaretinin anlaşılması halinde kabul edileceğini ve şahidi i k lafzını kullanmanın yerini tutacağını açıkça ifade etmiştir. Dil ile şahidiikte bulunmaya güç yelirmek halinde ise şahidlik, ancak lafız ile tahakkuk eder.

İbnu'l Münzir de der ki: Muhalif görüşü savunanlar dilsizin boşamasının, alış-verişlerinin, vesair hükümlerdeki tasarruflarının bağlayıcı olduğunu kabul ediyorlar. Zina İftirasında bulunmanın da böyle olması gerekir. el-Mühel-leb

dedi kî: Fıkhnın bir çok meselesinde işaret, söz söylemekten daha güçlü bile olabilir. Peygamber (sav)ın: "Benim peygamber olarak gönderilişim ile kıyamet şu ikisi gibidirler"[79] hadisi buna örnektir. Biz onun peygamber olarak gönderilişi ile kıyametin birbirine yakınlığını şehadet parmağı ile orta parmağın birbirlerine olan yakınlığından anlamaktayız. Aklın icmaı ile kabul ettiğine göre; gözle görmek haberden daha kuvvetli olduğunun kabul edilmesi, işaretin bazı konularda söz söylemekten daha güçlü olduğunun da delilidir.

"Doğduğum günde" yani dünyada -Âl-i İmran Sûresi'nde (3/35-36. âyetler, 8. başlıkta) geçtiği gibi şeytanın dürtmesinden esenlikteyim diye de açıklanmıştır.- "Vefatım gününde" yani kabirde "ve diriltileceğim günde"

yani âhirette "selâm" yani yüce Allah'tan esenlik "banadır." ez-Zeccac dedi ki: Bundan önce "selâm", "elif'siz ve "lârrTsız olarak zikredilmiş idi. O bakımdan bu ikincisinde "es-selâm" şeklinde "elif ve "lâm"lı olarak zikredilmesi uygun düşmüştür.

Bu üç halin söz konusu edilmesine gelince dünyada hayatta iken, kabirde ölü iken, âhirette de ölümden sonra dirilişi halinde bütün bu hallerde kendisine selâm dilemiştir, el-Kelbînin konu ile ilgili açıklamasının anlamı budur.

Bundan sonra beşikteki konuşması, çocukların konuşma yaşına ulaşınca kadar kesildi.

Katade dedi ki: Bize anlatıldığına göre İsa (as)ı bir kadın ölüleri diriltiyor, anadan doğma körü ve abraşı iyileştiriyor ve bir takım mucizeleri gösteriyor görünce şunları söyledi: Seni taşıyan karna, sana süt emziren memeye ne mutlu! Bunun üzerine İsa (as) ona şöyle dedi: Yüce Allah'ın kitabını okuyan, ondaki hükümlere uyan ve gereğince anıe! edene ne mutlu! [80]

34. İşte hakkında şüpheye düştükleri Meryem oğlu İsa, hak söze göre budur.

35. Allah'ın çocuk edinmesi olacak şey değildir. O bundan münezzehdir. Bir işe hükmettiğinde ona yalnızca; "Ol" der. O da oluverir.

36. Muhakkak Allah, benim de Rabbîmdir, sizin de Rabbinizdir. O halde yalnız O'na ibadet edin. Dosdoğru yol budur.

37. Cemaatler kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. O büyük günde hazır olacaklarından dolayı yay o kâfirlerin haline!

38. Bîze gelecekleri günde nasıl İştirirler, ne biçim görürler! Fakat zulmedenler bu günde apaçık bir sapıklık içindedir.

39. Sen onları İşin bitriliverileceği hasret günü ile korkut. Halbuki onlar bundan gaflet içindedirler. Onlar hâlâ inanmazlar.

40. Arza re üzerindeki elbet Biz mirasçı oluruz ve yalnız Bize döndürülürler.

"İşte... Meryem oğlu İsa... budur." Yani, Bizim sözünü ettiğimiz kişi, Meryem oğlu İsa'dır. Onun hakkındaki inancınız böyle olsun. Yahudilerin söyledikleri gibi siz de; -haşa- o bir zina çocuğudur ve o Yusuf en-Neccar'ın oğludur, demeyin. Hristiyanların dedikleri şekilde, o bir ilahtır yahut bir ilah oğludur, da demeyin.

"Hak söze göre" buyruğu ile ilgili olarak el-Kisaî bu, İsa'nın bir sıfatıdır, demiştir. Yani hak söz olan Meryem oğlu İsa işte budur. -el-Hakk, aziz ve ce-lil olan Allah olmakla birlikte- ona: "Allah'ın kelimesi" adı verildiği gibi "Hak söz" diye de adlandırılmıştır.

Ebu Hatim de; o hakkın sözüdür, anlamındadır demiştir. İfadenin takdirinin şu şekilde olduğu da söylenmiştir: Bu sözler hak sözlerdir. İbn Abbas dedi ki: Bu söz İsa (sa)ın sözü olup o söz haktır, batıl değildir. Burada "söz", "hakk"a izafe edilmiştir. Bu yönüyle yüce Allah'ın: "(Bu) kendilerine verilmiş gerçek sözdür." (el-Ahkaf, 46/İĞ) buyruğuna benzemektedir. Buradaki: "Gerçeğin sözü" ifadesi; "Gerçek söz" demektir. Yine yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Âhiretyurdu elbette daha hayırlıdır." (d-En'âm, 6/32) burada da; "Âhiretin yurdu" (anlamındaki bu ifade); "Âhiret yurdu" takdirindedir.

Âsim ve Abdullah b. Âmir; şeklinde hal olarak nasb ile okumuştur ki; Ben hak olarak bir söz söylüyorum demektir. Âmilî ise "bu" anlamındaki işaret isminin manasıdır. ez-Zeccac ise şöyle demektedir: Burada (söz anlamındaki "kavi" kelimesi) mastar olup: Ben hak olan sözü söylüyorum, demektir. Çünkü ondan önceki ifadeler buna delildir.

Bunun bir övgü olduğu söylendiği gibi, iğrâ (teşvik) anlamında olduğu da söylenmiştir, [\[81\]](#)

Abdullah; şeklinde, el-Hasen "kaf: harfi ötreli olarak; diye okumuştur. el-En'âm Sûresi'ndeki: "Sözü haktır, O'nun" (el-En'âm, 6/73) buyruğu da böyledir. (Bu okuyuşlardaki): şekilleri hep aynı anlamda olup "söz söylemek" demektir, jafzı da (korku, korkmak) böyledir.

"Hakkında şüpheyi düşükleri ifadesi de İsa (as)ın sıfat! arındandır. Yani hakkında şüphe ettikleri hak söz olan Meryem oğlu İsa budur.

"Şüpheyi düşükleri" lafzı, anlaşmazlığa düşükleri diye de açıklanmıştır.

Abdu'r-Rezzak dedi ki: Bize Ma'mer, Katade'den, yüce Allah'ın: "İşte hakkında şüpheyi düşükleri Meryem oğlu İsa hak söze göre budur" buyruğu hakkında şöyle dediğini haber verdi: İsrailoğulları bir araya gelerek aralarından dört kişi çıkardılar. Her bir kesim kendi ilim adamını öne sürdü. Göğe yükseltildiği vakit İsa hakkında tartışmaya koyuldular. Onlardan birisi dedi ki: O Allah'tır. Yere

indi, dirilttiği kimseleri diriltti, öldürdüklerini öldürdü. Sonra da semaya yükseldi, Bunlara Ya'kubiyye denilir.

Geri kalan üç kişi: Yalan söyledin, dediler. Arkasından iki kişi üçüncülerine: Sen onun hakkında görüşünü söyle, dediler. O da şöyle dedi: O, Allah'ın oğludur. Bunlara Nasturîler denilir.

Geri kalan iki kişi: Sen de yalan söylüyorsun, dediler.

Daha sonra diğer iki kişiden birisi ötekine: Sen onun hakkında ne dersin, diye sordu. O da: O, için üçüncüsüdür, Allah bir ilâhtır, o da bir ilahtır, annesi de bir ilâhtır, dedi. Bunlar Hristiyanların hükümdarları olan İsrallilerdir.

Dördüncüsü de: Yalan söylüyorsun dedi. Aksine o Allah'ın kulu, Rasûlü, ruhu ve kelimesidir. Bunlar ise müslümanlardır. -Onun (Katade'nin) dediğine göre -bu dört kişiden her birisine uyanlar oldu. Bunlar birbirleriyle çarpıştılar. Müslümanlara karşı üstünlük sağlandı. İşte yüce Allah'ın: "İnsanlar arasından adaletle emredenleri öldürenlere..." (Al-i İmran, 3/21) buyruğu buna işaret etmektedir. Katade dedi ki: İşte yüce Allah'ın (burada) haklarında "cemaatler kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler" buyruğunda kastettiği kimseler bunlardır. İsa (as) hakkında ihtilâfa düştüler ve ayrı ayrı cemaatlere bölündüler. Yüce Allah'ın: "Hakkında şüpheye düştüğünüz" şeklindeki Ebu Abdu'r-Rahmân es-Sülemî'nin ve başkalarının "te" harfi ile kıraatinin manası budur.

İbn Abbas dedi ki: Meryem'in amcasının oğlu Meryem'i oğlu ile birlikte Mısır'a alıp götürdü. Şerrinden korktukları hükümdar ölünceye kadar orada oniki yıl kaldılar. Bunu el-Maverdî nakletmektedir.

Derim ki: Gördüğüme göre Mısır Tarihinde ve İncil'de şunlar zikredilmektedir: Görüldüğü gibi Mesih (as) Beyt Lahm'da dünyaya geldiği sırada Hi-rodos hükümdar idi. Yüce Allah rüyada Yusuf en-Neccar (marangoz Yusuf)'a şunu vahyetti: Kalk bu çocuğu annesiyle beraber al, onu Mısır'a götür. Benim sana söyleyeceğim vakte kadar orada kal. Çünkü Hi-rodos İsa'yı öldürmek için takib ettirmeyi kararlaştırmış bulunuyor, Yusuf uykudan uyandı. Rab-binin emrini yerine getirdi. Mesih (as)ı ve annesi Meryem'i alıp Mısır'a geldi. Mısır'a geldiği sırada Kahire'nin dış taraflarında bulunan el-Belesan kuyusu yakınlarında konakladı. Meryem (as) elbiselerini o kuyunun başında yıkadı. Belesan (pelesenk, balsam, mürver) sadece o bölgede yetişir. Hristiyanların vaftiz yağına karıştırılan yağ da buradan çıkartılır. Bundan dolayı Mısırlılar döneminde tek bir şişesinin pek büyük bir değeri vardı. Mesela Konstantiniye (İstanbul), Sicilya, Habeşistan, Nûbe (Yukarı Sudan), Frank hükümdarları ve diğer hükümdarlara Mısır hükümdarları tarafından böyle bir hediye gönderildiği vakit oldukça üstün bir değere sahip hediye olarak kabul ediliyordu. Değerli bütün hediyelerden daha

çok bu hediyeı seıiyorlardı. İşte bu yolculuk esnasında Mesih, Eşmunin ve şu anda el-Muhraka diye bilinen Kaskam'a kadar geldi. Bundan dolayı! hristiyanlar burayı şu ana kadar ra'zim ederler ve Fışh bayramında buraya her yerden gelirler. Çünkü burası Mesih'in Mısır topraklarında vardığı son noktadır. Buradan Şam'a (Suriye'ye) dönmüştür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [82]

"Allah'ın çocuk edinmesi olacak şey değildir.* Yani Allah için böyle bir şey gerekmez ve imkânsızdır.

Bu buyruktaki: Söz için bir sıladır. Yani hiçbir çocuk edinmemiştir. ise nin ismi ref konumundadır. Yüce Allah'a çocuk edinmek yakışmaz. Çocuk edinmek O'nun sıfatlarından değildir, demektir. Arkasından onların bu iddialarından zatmı ten2ih ederek: "O bundan" yani çocuğu bulunmasından "münezzehtir*" diye buyurmaktadır.

"Bir işe hükmettiğinde ona yalnızca: Ol, der. O da oluverir." Buna dair açıklamalar el-Bakara Sûresinde (2/117. âyet, 3. başlıkta) yeterlice geçmiş bulunmaktadır. [83]

"Muhakkak, Allah benim de Rabbimdir, sMn de Rabbînizdir." Medineli-ler, İbn Kesir ve Ebu Amr üstün ile; (jO şeklinde, Kûfeliler ise yeni bir ifade başlangıcı olmak üzere hemzeyi esreli okumuşlardır. Ubeyy'in arada: "Dedi ki: Ben Allah'ın kuluyum" buyruğuna atfeden "vav" olmaksızın şeklindeki okuyuşu buna delildir. Üstün okuyuş ile ilgili bir takım görüşler vardır:

1. Halil ve Sibeveyh'in görüşüne göre anlarm "Ve çünkü Allah benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir" şeklindedir. Aynı şekilde; "Şüphesiz ki mescidler de Allah'a mahsustur'1 (el-Cin, 72/18) buyruğunda da böyledir. O halde burada: onlara göre nasb ma-hallindedir.

1. el-Ferrâ "lam"ın hazfedilmesi esası üzere cer mahallinde olmasını caiz kabul ettiği gibi;

3. "Ve bana hayatta olduğum sürece namazı, zekâtı ve; "

Allah'ın benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olduğunu tavsiye etti" anlamında cer mahallinde olmasını caiz kabul ettiği gibi; cer mahallinde olacağını da kabul etmiştir.

4. e!-Kisaî de şu anlamda ref mahallinde olmasını uygun görmüştür: "Durum şu ki, Allah benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir."

5. Bu hususta beşinci bir görüş daha vardır ki, o da şudur: Ebu Ubeyd'in naklettiğine göre bu görüş, Ebu Amr b, el-Ala'ya aittir. Buna göre bu buyruk; "Ve muhakkak Allah benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir diye hükmetti"

anlamındadır. Buna göre bu, yüce Allah'ın; "Bir işe hükmettiğinde" buyruğundaki; "İşe" buyruğuna atfedilmiştir. Yani yüce Allah bir işe hükmettiğinde.., ve muhakkak Allah... diye hükmetti, demektir. Ancak gerek bu takdire göre gerekse de üçüncü takdire göre bununla (durak yaptıktan sonra okumaya) başlanılmaz. Geri kalan diğer şekillere göre başlangıç caizdir. "O halde yalnız O'na ibadet edin. Dosdoğru yol" hiçbir eğriliği bulunmayan dosdoğru din "budur." [84]

"Cemaatler kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler" buyruğunda; zaidir. Cemaatler kendi aralarında ihtilâf ettiler, demektir. Katade; Birbirleriyle ihtilâf ettiler demektir, diye açıklamıştır.

Kitap ehline mensub çeşitli fırkalar İsa (as)ın durumu hakkında anlaşmazlık içerisindeyler. Yahudiler ona dil uzatmak ve onun büyücü olduğunu ileri sürmekle, hristiyanların Nasturi fırkası o Allah'ın oğludur demekle, Melkâ-rîfler için üçüncüsüdür, Yakubîler Allah'ın kendisidir; demekle ihtilâfa düşmüşlerdir. Hristiyanlar ağırya kaçtılar, ifrata düştüler, yahudiler kusur ile tefrite düştüler. Buna dair açıklamalar daha önceden en-Nisâ Sûresi'nde (4/171. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İbp Abbas da dedi ki: Burada "ahzâb (cemaatler)"den kasıt, Peygamber (sav)a karşı ayrı gruplar halinde duran ve onu yalanlayan müşriklerdir.

"O büyük günde* kıyamet gününde "hazır olacaklarından" o günü görecekerinden "dolayı vay o kâfirlerin haline!"

Hazır olmak" mastar anlamındadır. Hazır olmak (şuhûd), hazır bulunmak demektir. Onların hazır bulunmalarının kastedilmiş olması muhtemeldir. Hazır olmanın zarfa (güne) izafe edilmesi ise, hazır oluştun o günde gerçekleşeceğinden ötürüdür. Nitekim; "Filan günü savaşmaktan ötürü, filan kişinin vay haline!" tabiri o günde hazır bulunmasından dolayı vay haline, demektir.

"Hazır olmak (anlamındaki "meşhed" kelimesinin) mahlukatın görecekerleri ve tanık olacakları yer anlamında olduğu da söylenmiştir. Nitekim insanların kendisinde hasredilip toplanacakları yere Mahşer denilmesi de böyledir.

Şöyle de açıklanmıştır: Danışmak maksadıyla bir araya toplanarak Allah'ı inkâr ve: Allah için üçüncüsüdür, görüşü üzerinde söz birliği ettikleri büyük toplantıda bir araya gelmelerinden ötürü kâfirlerin vay haline! [85]

"Bize gelecekleri günde nasıl İştirler, ne biçim görürler!" buyruğu hakkında: Ebu'l-Abbas dedi ki: Araplar bu tür ifadeleri teaccub (hayret) halinde kullanırlar.

Mesela; dedikleri zaman; bu Zeyd ne biçim işitir, ne biçim görür! demek isterler. O bakımdan bunun manası, onların bu hallerine peygamberlerinin hayret etmesi gerektiğine dikkat çekmektir.

el-Ketbî der ki: Kıyamet gününde şanı yüce ve mübarek olan yüce Allah, İsa (as)a: "İnsanlara: Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilâh edinin, diye sen mi söyledin?" (el-Mâide, 5/116) diyeceği Kıyamet gününde onlardan daha ileri derecede İşiten ve gören hiçbir kimse olmayacaktır.

Buradaki "işitme"nin itaat etmek anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani o günde onlar yüce Allah'a ne kadar da itaat edeceklerdir, demek olur.

"Fakat o zulmedenler bu günde" yani dünyada "apaçık bir sapıklık içindedir." Kişinin kendisi gibi bir anneden doğmuş, yemiş, içmiş, ihtiyacını karşılamış ve bir takım şeylere gerek duymuş bir kimsenin ilâh olduğuna inanmasından daha büyük bir sapıklık var mıdır? Bu vasma sahip olan bir kimse hiç şüphesiz kördür, sağırdır ama âhirette azabı göreceği vakit işitecektir ve görecektir. Fakat bunun ona faydası olmayacaktır. Bu anlamdaki açıklamaları Katade ve başkaları yapmıştır. [\[86\]](#)

"Sen onları İşin bitirilivereceği hasret günü Ue korkut." Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediği rivayet olunmuştur: Cehenneme girip de cennette elinden kaçırdıkları için kendisine hasretler çekeceği bir köşkü bulunmayan hiçbir kimse yoktur. Bir diğer açıklamaya göre: Amel defteri sol tarafından verileceğinde hasret çekilecektir,

"İşin bitiriliverileceği" yani hesabın bitirilip cennetliklerin cennete, cehennemliklerin de ateşe sokulacakları vakit, demektir.

Müslim'in, Salih'inde Ebu Said el-Hudri (ra)dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme girdikten sonra kıyamet gününde ölüm adeta siyah karışımı, beyaz renkli bir koçmuş gibi getirilecek. Cennet ile cehennem arasında durdurulacak. Ey cennetlikler! Bunu tanıyor musunuz? diye sorulacak. Kafaların! kaldırıp, boyunlarını uzatarak bakacaklar ve: Evet bu ölümdür, diyecekler. (Ebu Said devamla): Dedi ki: -Sonra: Ey cehennemlikler! denilir. Bunu tanıyor musunuz? Onlar da kafalarını kaldırıp, boyunlarını uzatarak bakacaklar ve: Evet bu ölümdür, diyecekler.- (Ebu Said) dedi ki: -Bu sefer verilen emir üzerine- o koç kesilecek. Sonra şöyle denilecek: Ey cennetlikler! Artık ebedisiniz. Ölüm diye bir şey olmayacaktır ve ey cehennemlikler! Artık ebedisiniz. Ölüm olmayacaktır. -Sonra Rasûlullah (sav): "Sen onları işin bit irili-vereceği hasret günü ile korkut. Halbuki onlar bundan gaflet içindedirler. Onlar hâlâ İman etmezler" buyruğunu

okudu." [\[87\]](#) Hadisi Bunârî bu manada îbn Ömer'den, İbn Mâce Ebu Hureyre'den, Tirmizî de Ebu Said'den mer-fu olarak rivayet etmiş ve hakkında: Hasen, sahih bir hadistir demiştir.

Biz bunu "et-Tezkire" adlı eserimizde zikrettik ve orada bu hadis ve ayetler gereğince kâfirlerin cehennemde ebediyyen kalacaklarını beyan ettik. Bu açıklamalarımız da: Gazap sıfatı kesintiye uğrar (son bulur.) İblis ve ona uyan Firavun, Haman, Karun ve bunlara benzer kâfirler cennete gireceklerdir, diyenlerin kanaatlerini reddetmek üzere zikrettik. [\[88\]](#)

"Arza ve üzerindekiyle elbet Biz mirasçı oluruz." Yani orada sakin olanları Biz öldürürüz ve ona Biz mirasçı oluruz.

"Ye" kıyamet gününde "yalnıa; Bize döndürülürler." Herkese amelinin karşılığını veririz. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Hicr Sûresi'nde (15/23. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. [\[89\]](#)

41. Kitapta İbrahim'i de an. O son derece doğru sözlü bîr peygamberdi.

42. Hani babasına: "Babacığım, demişti. İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin?"

43- ".Babacığım, ilimden sana gelmeyen bana geldi. Bana uy ki seni dosdoğru yola ileteyim.

44. "Babacığım, şeytana İbadet etme! Muhakkak şeytan Rahmana âsi olmuştur.

45. "Babacığım, doğrusu Rahman'ın azabı sana dokunur da şeytanın velisi olursun diye korkarım."

46. Dedi ki; "Ey İbrahim! Sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen seni mutlaka taşlarım. Uzun bir süre benden uzaklaş, yanımdan git!"

47. Dedi ki: "Selâm olsun sana. Ben, Rabbimden senin İçin mağfiret İsteyeceğim. Çünkü Rabbim bana gerçekten merhametli ve lütufkârdır.

48. "Ben sizi de, sizin Allah'tan başka taptıklarınızı da terkediyorum. Yalnız, Rabbime dua ediyorum. Rabbime dua etmekle bedbaht olmayacağımı ümit ederim."

49. İbrahim onları ve onların Allah'tan başka taptıklarını terkedin-ce Biz ona İshak'ı ve Ya'kub'u bağışladık. Onların hepsine peygamberlik verdik.

50. Ve Biz onlara rahmetimizden bağışladık ve onlara doğruyu söyleyen yüce bir dil verdik.

"Kitapta İbrahim'i de an. O son derece doğru sözlü bir peygamberdi."

Yani sana indirilen kitab olan bu Kur'ân-ı Kerîm'de İbrahim'in de kıssasını, haberini oku.

"Son derece doğru sözlü (sıddîk)"ın anlamına dair açıklamalar daha önceden en-Nisâ Sûresi'nde (4/69-70.âyet, 1.başlıkta) sıdkın türediği kökü (iştikakı) ile ilgili açıklamalar da Bakara Sûresi'nde (2/23-âyetin tefsirinde) geçtiğinden dolayı burada tekrarlamaya gerek yoktur.

Âyet-i kerîmenin anlamı sudun Ey Muhammedi Kur'ân-ı Kerîm'de İbrahim'in durumunu da onlara oku. Çünkü onun soyundan geldiklerini biliyorlar. Şüphesiz ki o hanîf bir mü si umandı, Allah'a denk tuttuğu ortaklar koşmuyordu. Bunlar ne diye Allah'a ortak koşuyorlar! O, yüce Allah'ın: "Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirebilir?" (el-Baka-ra, 2/130) buyruğunda dile getirdiği gibidir,

"Hani babasına" önceden de (el-A'raf, 7/74. âyetin tefsirinde) geçtiği gibi Âzer'e "babacığım, demişti." Bu lafza dair açıklamalar da Önceden Yusuf Sûresi'nde (12/4. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"İşitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeye* putları kastediyor. "Niçin ibadet edersin?" İbadet etmenin sebebi nedir?

"Babacığım, İlimden sana gelmeyen" Allah'a kesin inanış, onu biliş, ölümden sonra neler olacağı, Allah'tan başkasına ibadet edenlerin azap göreceğine dair bilgiler, "bana geldi. Bana" seni kendisine davet ettiğim şeylere "uy ki, seni dosdoğru yola iletayım." Kurtuluşun kendisiyle gerçekleşeceği dosdoğru dini göstereyim.

"Babacığım, şeytana ibadet etme!" Onun sana emrettiği küfür ve İnkârda ona uyma. Çünkü masiyet hususunda herhangi bir şeye veya kimseye itaat eden ona ibadet etmiş olur.

"Muhakkak şeytan Rahman'a âsi olmuştur* buyruğundaki; in fazladan gelmiş bir sıra olduğu söylendiği gibi; "Oldu" anlamında olduğu da söylenmiştir. Hal (isyankârdır) manasına geldiği de söylenmiştir. Yani o Rahman'a karşı isyankârdır. Asi ile aynı anlamdadır. Bunu el-Kisaî söylemiştir.

"Babacığım" eğer şimdiki halin üzere ölecek olursun "doğrusu Rah-mân'ın azabı sana dokunur da şeytanın velisi" ateşte onunla beraber "olursun diye korkarım."

"Korkanm", bilirim anlamına da kullanılır. Aslî manası üzerinde de kullanılmış olabilir. O takdirde anlam şöyle olur: Ben küfrün üzere öleceksin de ilâhî azaba çarptırılacaksın diye korkarım.

"Dedi ki: Ey İbrahim! Sen benim ilâhlarımdan" onları bırakıp başkalarına yönelmek suretiyle "yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen seni mutlaka

taşlarım." el-Hasen dedi ki: Taşa tutanm, ed-Dahhak ise sözlü olarak seni taşlarım yani sana söver ve sayarım. İbn Abbas; seni döverim diye açıklamışlardır. Senin iç yüzünü, durumunu açıklarım, diye de açıklanmıştır.

"Uzun bir süre benden uzaklaş, yanımdan git." İbn Abbas dedi ki: Yani benden sana kötü bir şey isabet etmeden, şeref ve haysiyetini kurtarmış olarak beni terket, benden uzaklaş. Taberî de bunu tercih etmiştir.

Uzun bir süre" İfadesi buna göre İbrahim (as)den haldir. el-Hasen ve Mücahid, bu kelimenin uzun bir süre anlamında olduğunu söylemişlerdir. e!-Mühelhü"nin şu beyitinde de bu anlamdadır:

"Ölümü dolayısıyla sapasağlam dağlar bile parçalandı, Dul kadınlar onun için uzun bir aüre ağladı."

el-Kisaî dedi ki: "Uzun süre ondan ayrılıp, uzaklaştım" denilir. Bu açıklamaya göre kelime zarftır. Uzun bir dönem, uzun bir süre anlamındadır.

"Dedi ki: Selam olsun sanal" İbrahim (as) ona kötü bir şekilde karşılık vermedi. Çünkü kâfir olması dolayısıyla onunla savaşmakla emrolunma-mıştı. Cumhurun kanaatine göre kasıt burada selâmlaşmak anlamında bu sözü söylemeyip onu terkedip, bırakmak anlamı ile silm yapmak (barış yapmak)tır.

Taberî dedi ki: Benden yana emin ol, demektir. Bu açıklamaya göre kâfire öncelikle selâm verilmez.

en-Nekkaş, dedi ki: Burada halîm (kötülöklere tahammöl eden) bir kimsenin, sefih (beyinsiz, şirret) bir kimseye nasıl hitap edeceği gösterilmektedir. Yüce Allah'ın: "Cahiller onlara kitap ettiklerinde onlar: Selâm, derler." (el-Furkan, 25/63) buyruğunda olduğu gibi.

Kimisi de ona; "Selâm olsun sana" demesi, ayrılma maksadıyla bir selamlaşmadır, demişlerdir. Bunlar kâfire hem selâm vermeyi ve ondan önce selâm vermeyi caiz kabul etmişlerdir.

İbn Uyeyne'ye: Kâfire selâm vermek caiz midir? diye sorulmuş. O: Evet, demiştir. (Çünkü) Yüce Allah: "Sizinle din hususunda savaşmamış, sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara iyilik yapmanızı ve onlara adaletli davranmanızı Allah size yasaklamaz. Çünkü Allah adaletli davrananları sever." (el-Mümtebine, 60/8) diye buyurduğu gibi; "İbrahim de ve onunla beraber olanlar da sizin için gerçekten uyulacak güzel bir örnek vardır." (el-Mümtebine, 60/4) diye buyurmuştu. İbrahim de babasına: "Selâm olsun sana" demişti.

Derim ki: Âyet-i kerîmeden anlaşılan kuvvetli görüş, Süfyan b. Uyeyne'nin dediğidir. Ancak bu hususta sahih iki hadis vardır. Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Yahudi ve hristiyanlara öncelikle siz selâm vermeyiniz. Onlardan herhangi birisi ile yolda karşılaşacak olursanız onu

yolun en dar tarafından geçmek zorunda bırakınız." Bu hadisi Buhârî ve Müslim rivayet etmiştir.^[90]

Yine Buhârî ve Müslim'de Üsâme b. Zeyd'den gelen rivayete göre Peygamber (sav), el-Hâris b. el-Hazrecoğulları (diyarı)nda bulunan Sa'd b. Ubâde'yi rahatsızlığı dolayısıyla ziyaret etmek üzere terkisine de Üsâme b. Zeyd'i bindirmiş olarak, altında Fedek mamulü bir kadifenin bulunduğu, bunun da üzerinde bir semeri bulunan bir eşeğe binmiş idi. -Bu Bedir vakasından önceydi- Müslümanlarla putlara tapan müşriklerden ve yahudilerden oluşan kimselerin oturduğu bir yerden geçti. Aralarında Abdullah b. Ubeyy b. Selûl da vardı. Yine o mecliste Abdullah b. Revâha da bulunuyordu. Bineğin çıkardığı toz-toprak mecliste oturanların üzerine gelince, Abdullah b. Ubeyy, elbisesi ile burnunu örttü, sonra da şöyle dedi: Üzerimize toz çıkarmayınız. Peygamber (sav)da onlara selâm verdi...^[91]

Birinci hadis kâfirlere ilk olarak selâm vermeyi terk etmek gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü selâm bir ikramdır. Kâfir ise ikrama ehil değildir.

İkinci hadis ise bunun caiz olduğunu göstermektedir. Taberî dedi ki: Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadis Üsâme'nin rivayet ettiği hadise karşı gösterilemez. Çünkü bu hadislerin biri diğerine muhalif değildir, Zira Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadis genel bir mana ifade eder. Üsâme'nin rivayeti ise anlamının hususî olduğunu ortaya koymaktadır.

en-Nehaî dedi ki: Bir yahudi yahut bir hristiyanın yanında göreceğin bir ihtiyacın varsa ona ilk olarak selâm verebilirsin. Bununla Ebu Hureyre'nin: "İlk olarak siz onlara selâm vermeyiniz" diye rivayet ettiği hadisin üzerimizdeki bir hakkı yerine getirmek yahut onlar nezdinde görmeniz gereken bir ihtiyatınızın bulunması, arkadaşlık, komşuluk ya da yolculuk hakkı gibi onlara öncelikle selâm vermenizi gerektirecek bir sebebin bulunmaması hali için söz konusu olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Taberî dedi ki: Seleften onların kitab ehli olan kimselere selâm verdiklerine dair rivayetler gelmiştir. İbn Mes'ud da yolda beraber yolculuk yaptığı bir dihkan'a (eski İranlı toprak ağası) bu şekilde davranmıştır.

Alkame dedi ki: Ben ona ey Abdu'r-Rahman'ın babası, onlara bizim tarafımızdan öncelikle selâm verilmesi mekruh değil mi? diye sordum. O, evet öyledir ama arkadaşlık hakkı vardır, dedi.

Ebu Usame evine gitti mi yolda müslüman olsun, hristiyan olsun, küçük olsun, büyük olsun kime rastlarsa hepsine selâm verirdi. Bu hususta ona soru sorulunca şöyle cevap verdi: Bize selâmı yaymamız emrolunmuştur.

el-Evzaî'ye bir kâfirin yanından geçip ona selâm veren müslümanın durumu

hakkında soruldu. O şöyle dedi: Eğer selâm verecek olursan senden önceki salih kimseler de selâm vermiştir. Şayet vermeyecek olursan yine senden önceki salihler de selâm vermeyi terketmişlerdir.

Hasen el-Basrî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Müslümanların da, kâfirlerin de bulunduğu bir meclise tığrarsan onlara selâm ver.

Derim ki: Birinci görüşün sahipleri deül olarak selâmın bir tahiyye (selamlaşma) anlamında olduğu ve bu ümmete has olduğunu delil gösterirler. Çünkü Enes b. Malik yoluyla gelen hadiste Rasûlulah (sav)ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Şüphesiz yüce Allah benim ümmetime onlardan Önce hiç kimseye vermediği üç hususiyet vermiştir: Biri selâmdır ki bu cennetliklerin selamlaşmalarıdır." Bu hadisi et-Tîrmizî el-Hakîm rivayet etmiştir.[\[92\]](#) Senedi ile birlikte el-Fatiha Sûresi'nde (amin bahsi, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yine yüce Allah'ın: "Rabbimden senin için mağfîret isteyeceğim" buyruğunun anlamına dair açıklamalar da geçmiş bulunmaktadır.

Âyet-i kerîmede "selâm" kelimesinin merfu gelmesi mübtedâ olduğundan doıayıdır. Nekre olmakla birlikte caiz oluşunun sebebi, tahsis edilmiş bir nekre oluşundan dolayıdır. O bakımdan marifeye benzemektedir.

"Çünkü Rabbim bana gerçekten merhametli ve lütüfkârdır" buyruğunda geçen "Merhametli ve lütüfkâr" (anlamı verilen kelime): Oldukça ileri derecede lütuf ve ihsanda bulunan demektir. Birisine iyilikte bulunmayı anlatmak üzere; denilir. el-Kisaî der ki: "Bana iyilikte bulundu, lütfetti" denilir. el-Ferrâ der ki: "Çünkü Rabbim bana gerçekten merhametli ve lütüfkâr-dır" buyruğu, kendisine dua ettiğim vakit duamı kabul eden, herşeyi bilen lütüfkârdır demektir. [\[93\]](#)

"Ben sizi de, sizin Allah'tan başka taptıklarınızı da terk ediyorum" buyruğundaki "terketmek (uzlet)" ayrılmak demektir. Bu lafza dair açıklamalar daha önceden el-Kehf Sûresi'nde (18/16. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Rabbime dua etmekle bedbaht olmayacağımı ümit ederim" buyruğu şöyle açıklanmıştır: O bu duası ile yüce Allah'ın kendisine kendileri ile güç kazanacağı ve kavminden ayrıldığından ötürü yalnızlık çekmesini önleyecek şekilde aile ve çoluk-çocuk bağışlamasını murad etmiştir. Bundan dolayı (bir sonraki âyette) şöyle buyurmaktadır:

"İbrahim, onları ve onların Allah'tan başka taptıklarını terkedince Biz ona İshak'ı ve Ya'kub'u bağışladık." İbn Abbas ve başkalarından nakledildiğine göre; Biz onun yalnızlığını evlat bağışlamakla giderdik, ona teselli verdik.

Ümit eder"İn şuna delil olduğu söylenmiştir: Kul hiçbir zaman gelecekte Rabbini tanımaya devam edip etmeyeceği konusunda kesin bir şey söylememelidir.

Bununla babasının hidayet bulması için dua ettiği de söylenmiştir. "Ummak, ümit etmek" anlamını veren bu lafız, şüphe ifade eder. Çünkü babasına yaptığı bu duanın kabul edilip edilmeyeceğini bilmiyordu. Ancak birinci açıklama daha kuvvetlidir.

"...Ve onlara doğruyu söyleyen yüce bir dil verdik." Yani onlardan güzel övgülerle söz ettik. Çünkü bütün diller onlardan güzelce söz etmektedir. "Dil (anlamındaki lisan)" kelimesi hem müzekker hem müennes olarak kullanılabilir. Buna dair açıklamalar da daha önceden (Âl-i İmran, 3/78. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[94\]](#)

51. Kitapta Musa'yı da an. O ihlâsa erdirilmiş bir rasûl ve bir peygamberdi.

52. Bil ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve onu kendimize yaklaştırarak özel bir şekilde konuştuk.

53. Ona rahmetimizden kardeşi Harun'u peygamber olarak bağışladık.

"Kitapta Musa'yı da an." Yani Kur'ân-ı Kerîm'den onlara Musa kıssasını da oku. "O" Rabbine ibadetinde riyakarlık yapmayan "ihlâsa erdirilmiş bir rasûl ve bir peygamberdi."

"İhlâslı ibadetinde riyakârlık yapmayan" demektir. Kûfeliler, "lam" harfini üstün olarak okumuşlardır. Biz onu ihlâslı ve onu seçilmişlerden kıldık, anlamına gelir. "Bîz ona Tur'un sağ tarafından" yani Musa'nın sağ tarafından "seslendik." Cuma gecesi onunla konuştuk. Sesin cihetinden geldiği ağaç, Musa, Meci-yen'den Mısır'a doğru giderken dağın yan tarafında ve Musa'nın sağında bulunuyordu. Bu açıklamayı Taberî ve başkaları yapmıştır. Çünkü dağların sağı da olmaz, solu da olmaz.

"Ve onu kendimize yaklaştırarak özel bir şekilde konuştuk" buyruğun-daki; "Özel bir şekilde konuştuk" kelimesi hal olarak nasb edilmiştir. Yani, Biz onunla (arada bir vasıta) olmaksızın konuştuk. Şöyle de açıklanmıştı: Mevkiinin yakınlaşması için Biz onu oldukça yakınlaştırdık ve nihayet onunla konuştuk, Vekr" ve Kabîsa, Süfyan'dan o Ata b. es-Sâib'den, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan yüce Allah'ı n: "Ve onu kendimize yaklaştırarak özel bir şekilde 'konuştuk' buyruğu hakkında şöyle dediğini zikretmektedir; Yani, Musa (as) (meleklerin) kalem seslerini işitinceye kadar yakınlaştırıldı.

"Ona rahmetimizden kardeşi Harun'u peygamber olarak bağışladık."

Bu da Rabbinden dilekte bulunarak: "Bana ailemden bir yardımcı ver. Kardeşim Harun'u" (Ta-Ha, 20/29-30) diye dua etmesi üzerine olmuştu. [\[95\]](#)

54. Kitapta İsmail'i de an. O sözünde duran rasûl bir peygamberdi.

55. O, ehline namazı ve zekâtı emrederdi. Ve o Rabbt katında makbul bîr kimse idi.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [\[96\]](#)

1- Sözünde Duran Peygamber: İsmail (as):

"Kitapta İsmail'i de an!" buyruğundaki İsmail'in kimliği hususunda farklı görüşler vardır. Hazkiye) oğlu tsmail olduğu söylenmiştir. Allah onu kavmine peygamber olarak göndermiş, onlarsa kafasının derisini yüzmüşlerdi. Yüce Allah da onu kavmi hakkında dilediği azabı seçmekle muhayyer bırakmıştı. Buna karşılık kendisi Rabbinden (kavmini) affetmesini dilemiş ve kendisine vereceği sevaba razı olmuştu. Böylelikle affedilip cezalandırılmaları hususunda kavminin işlerini Rabbine havale etmişti.

Cumhur ise burada sözü edilen İsmail'in Arapların atası, kurban edilmek istenen İbrahim oğlu İsmail olduğunu kabul etmiştir.

Kurban edilmek istenen kişinin İshak olduğu söylenmiş ise de, daha önceden geçtiği üzere (Hud, 11/73. âyet, 1.başlıkta) birinci görüş daha kuvvetlidir. Yüce Allah'ın izniyle cs-Sâffât Sûresi'nde 07/102. âyette) de gelecektir.

Her ne kadar onun dışındaki diğer peygamberlerde de doğru sözlülük ve sözünde durmak özelliği varsa da, özellikle bu niteliği ile söz konusu edilmesi onun için bîr şereflendirme ve bir ikramdır. Nitekim halım, evvâh ve sîd-dîk gibi lakapların verilmesi de bu kabildendir. Diğer taraftan onun sahip olduğu hasletler arasında meşhur olan niteliği de budur. [\[97\]](#)

2- Sözünde Durmak:

Sözünde durmak, övülmeye değer bir özelliktir. Nebi ve rasûllerin ahlâkındandır. Bunun zıttı sözünü yerine getirmemek, yerilmiştir. Bu ise daha önceden et-Tevbe Sûresi'nde (9/75-78. âyetler, 7. başlıkta) geçtiği üzere fâsık ve münafıkların huylarındandır.

Yüce Allah peygamberi İsmail (as)dan övgüyle söz ederek onu sözünde durmakla nitelendirmiştir. Bunun nasıl olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Bir açıklamaya göre o boğazlanmaya sabredeceğine dair söz vermiş ve onun yerine fidye olarak koç getirilinceye kadar buna sabrelmiştir. Bu kurban edilmesi istenenin İsmail (as) olduğu görüşünde olanların açıklamasıdır.

Bir diğerk açıklamaya güre o, birisine bir yerde karşılaşmak üzere söz vermişti. İsmail (as) geldi ve sözl eştiğı adamı bir gün bir gece bekledi. Ertesi gün adanı geldi ve ona: Dünden beri burada seni bekliyorum, dedi. Bir diğerk görüşe göre onu orada üç gün beklemiştir.

Peygamberimiz Muhammed (sav) da peygamber olarak gönderilmeden önce aynısını yapmıştır. Bunu en-Nekkaş zikrettiğı gibi Tirmizî ve başkaları da Abdullah b. Ebi't-Hamsâ'dan rivayet etmişlerdir. Buna göre Abdullah dedi ki: Ben peygamber (sav) ile peygamber olarak gönderilmeden önce bir alış-ve-riş yaptım. Bende bir miktar alacağı kaldı. Ona bu alacağını bulunduğı bu yerde getirip kendisine vereceğıme dair söz verdim, fakat unuttum. Üç gün sonra verdiğim sözü hatırladım. Geldiğimde bir de ne göreyim, hâlâ yerinde duruyor. Bana şöyle dedi: "Ey genç adam! Gerçekten beni zora koştun. Üç günden beri ben burada seni bekliyorum." Ebu Davud'un lafzı ile rivayet bu şekildedir.^[98]

Yezid er-Rukaşî'nin dediğıne göre; İsmail (as) sözleştiğı o kimseyi yirmi-iki gün beklemiştir. Bunu da el-Maverdî nakletmektedir. İbn Selâm'ın kitabında onu bir sene beklediğı zikredilmektedir. ez-Zemahşeri de bunu İbn Ab-bas'dan şöylece nakletmektedir: O arkadaşına bir yerde bekleyeceğıne dair söz vermiş ve onu bir yıl beklemiş.

el-Kuşeyrî de bunu zikretmiş ve şöyle demiştir: Cibril (as) ona gelip şu sözleri söyleyinceye kadar bir sene süreyle yerinden ayrılmadı: Sana geri donün-ceye kadar oturup kendisini beklemeni söyleyen o tacir İblis'tir. Artık sen burada kalma; çünkü o buna değmez. Bu ise oldukça uzak bir ihtimaldir ve sahih değildir.

Şöyle de açıklanmıştır: İsmail ne söz vermişse mutlaka onu tastamam yerine getirmiştir. Bu ise sahih bir açıklamadır, âyetin zahiri de bunu gerektirmektedir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.^[99]

3- Söz Vermenin Önemi:

Peygamber (sav)ın: "Söz vermek bîr borçtur"^[100] buyruğı bu kabildendir. Bir rivayette de: "Mü'minin vaadi vacibür;" yani mü'minlerin ahlakında verilen sözün yerine getirilmesi vacibtir, denilmektedir.

Ancak biz şunu söylüyoruz: Bu farz anlamıyla vacib değildir. Çünkü Ebu Ömer (İbn Abdî'l-Berr)in naklettiğıne göre ilim adamları icma ile şunu kabul etmişlerdir: Bir kimse birisine belli bir miktar inal vermeye söz verse, o kimse diğerk alacaklılar arasında (onlar gibi) bir hak sahibi olarak görülmez. Bundan

dolayı biz şöyle deriz; Böyle bir söze bağlı kalmak, güzel ve insani bir gerekliliktir. Ancak mahkemede hakim tarafından bunun gereğince hüküm verilmez, Araplar sözde durmakla övünür ve över, sözde durmamayı ve ahdi bozmayı da yererler. Diğer ümmetler de böyledir. Bu beyiti söyleyen şair ne güzel söylemiş:

"Hür bir kişi bir arkadaşına ihtiyacın] görmek üzere «evet» diyecek olursa, Onu yerine getirir; çünkü hür kimse verdiği sözün teminatıdır."

Sözünde duranın övülmeye, teşekkürle layık olduğu, sözünde durmamanın da yerilmeyi hak ettiği hususunda görüş ayrıl ığı yoktur. Yüce Allah da sözünde duranı ve adaklarının gereğini yerine getireni övmüştür, övgü olarak bu yeter. Buna muhalefet edene de bu kadar yergi yeter. [\[101\]](#)

4- Hibe (Bağış) Vaadinde Bulunmak:

Malik dedi ki: Birisi, birisinden kendisine bir şeyler hibe etmesini istese o da ona: Evet, dedikten sonra bunu yerine getirmeme kanaatine sahip olsa, görüşüme göre onun evet demiş olması bağlayıcı değildir.

Malik dedi ki: Şayet bu bir borcun ödenmesi için yapılmış bir istekse ve ondan borcunu kendi adına ödemesini istemiş o da: Evet demişse, bu esnada ona şahitlik edecek kimseler bulunuyor ise, en uygun olan şu ki, onun evet demesinin bağlayıcı olduğudur.

Ebu Hanife mezhebine mensub ilim adamları, el-Evzai, Şafiî ve diğer fu-kaha şöyle demişlerdir: Böyle bir vaatte bulunmak dolayısıyla hiçbir şey gerekmez. Çünkü bu gibi sözler ariyet olarak kabzedilmemiş bir takım menfaatlerdir ve ariyet gelip geçici bir şeydir. Ariyetin dışında ise ya şahıslar söz konusudur, yahut hibe edilmiş fakat kabzedilmemiş aynların varlığı söz konusudur. Bunların sahibinin de bunlardan geri dönmek hakkı vardır.

Buhârî de; "Kitapta İsmail'i de an. O sözünde duran rasûl bir peygamberdi." (âyetini kaydettikten sonra) şöyle demektedir: İbn Eşva' verilen söze göre hüküm vermiştir. Bunu da Semura b. Cundub'dan nakletmektedir. (Yine) Buhârî dedi ki: Ben İshak b. İbrahim'in, İbn Eşva' hadisini deli] gösterdiğini gördüm. [\[102\]](#)

5- İsmail (as) Kime Peygamber Gönderilmişti?

"O rasûl bir peygamberdi" buyruğu ile ilgili olarak denildiğine göre; İsmail (as) Curhumulara peygamber olarak gönderilmiştir.

Bütün peygamberler söz verdiler mi sözlerinde dururlardı. Özellikle İsmail (as)ın

zikredilmesi, onun için bir ikramdır, bir teşrifi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[103\]](#)

6- İsmail (as)ın Ümmetine Emirleri:

"O ehline" el-Hasen'in dediğine göre ümmetine "...emrederdi." İbn Mes'ud'un rivayetinde; "O ehline (yani) Curhumlulara ve çocuklarına namazı ve zekâtı emrederdi" şeklindedir.

"O, Rabbi katında makbul bir kimse İdi." Yani kendisinden hoşnud olunan tertemiz ve salih bir kimseydi.

el-Kisaî ve el-Ferrâ dediler ki: "Makbul, razı olunmuş kimse" şeklinde kullananlar bunu; "Razı oldum" fiilinden getirerek bina ederler. Yine derler ki: Hicazlılar -aynı anlamda olmak üzere-: "Makbul, razı olunmuş" derler.

Yine el-Kisaî ve el-Ferrâ şöyle demişlerdir: Araplar arasında (tesniye olmak üzere):diyenleri de diyenleri de vardır. Birinci tesniye şekli; den, ikinci tesniye şekli ise; den gelmektedir. Basnılı-lar ise ancak; "İki razı oluş" ve "İki artış" demeyi uygun görürler.

Ebu Cafer en-Nehhas dedi ki: Ben Ebu İshak ez-Zeccac'ı şöyle derken dinledim: Onlar yazıda hata ederek "ribâ" kelimesini "ya" ile yazarlar. Bundan daha ağır olmak üzere ikinci bir hata daha işleyerek (tesniyesini); diye yazarlar. Halbuki bu kelimenin tesniyesi ancak şeklinde geir. "Rıza" kelimesinin tesniyesinin; şeklinde geldiği gibi. Yüce Aîtah da şöyle buyurmaktadır: "İnsanların malları arasında artış göstereyin diye verdiğiniz herhangi bir faiz. (riba).. (er-Rûm, 30/39) [\[104\]](#)

56. Kitapta İdris'i de zikret. Gerçekten o çok doğru sözlü bir peygamberdi.

57. Biz onu yüce bir makama yükselttik.

"Kitapta İdris'i de zikret. Gerçekten o çok doğru sözlü bir peygamberdi* buyruğunda geçen İdris (as) kalemle ilk yazı yazan, ilk elbise diken ve ilk dikişli elbise giyen kişidir. Aynı zamanda yıldızlar ilmi (astronomi) ile matematik ve yıldızların hareketi ile ilk ilgilenen kişidir. Ona "İdris" adının verilmesi yüce Allah'ın kitabını çokça ders etmesi (okuması)dır. Yüce Allah ona Ebu Zerr hadisinde belirtildiği gibi otuz sahife indirmiştir. [\[105\]](#)

ez-Zemahşerî dedi ki: İdris'e bu adın verilmesi yüce Allah'ın kitabını çokça okumasıdır. Adı Ahnûh idi. Ancak (ona İdris adının verilmesiyle ilgili bu

açıklama) doğru değildir. Çünkü eğer bu isim "ders"den "if 11" vezninde olsaydı gayr-ı munsarîf oluşu için gerekli iki sebepten sadece birisi bulunurdu ki o da özel isim oluşudur ve o takdirde munsarîf olurdu. Gayr-ı munsarîf olması Arapça bir isim olmadığına delildir. Aynı şekilde "İblîs" kelimesi de Arapça değildir ve bazıların iddia ettiği gibi "İblâs (ümilsiz kılmak, ümitsizliğe düşürmek)"den gelmemektedir. Ya'kub kelimesi "el-akîb"den, İsrail kelimesi de "İsrâ'V"den -İbn es-Sikkât'in ileri sürdüğü gibi- değildir. Bu konuda tahkikle bulunamayan ve gerekli maharete sahip olamayan kimselerin bu gibi hataları çoktur. Bununla birlikte İdris (as)ın kelimesinin anlamının Arapçaya geçmiş olduğu dilde buna yakın olma ihtimali de vardır. Bundan dolayı da ravi bunu "ders"ten türemiş sanmış olmalıdır.

es-Sa'lebî, el-Gaznevî ve başkaları da şöyle derler: İdris, Nuh (as)ın de-desidir. Ancak bu da yanlıştır. el-A'raf Sûresi'nde (7/59 âyetin tefsirinde) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Aynı şekilde "Sîyref'de Nuh (as)ın Lamek oğlu olduğu, Lamek'in babasının Müteveşlîh, onun babasının Ahnûh olduğu ve bunun iddia ettiklerine göre peygamber İdris olduğu kaydedilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır. Âdemoğlu Harından ilk nübüvvet verilen kişi ve kalemle yazı yazan ilk kişi odur. Babasının adı Yered'dir, onun babası Mehlâîl, onun babası Kay-nân, onun babası Yâneş, onun babası da Âdem oğlu Şit'lidir. Allah'ın salât ve selâmı üzerlerine olsun[106]

"Biz onu yüce bir makama yükselttik." Enes b. Malik, Ebu Said el-Hud-rî ve başkaları dediler ki; Dördüncü semaya yükselttiğini kastetmektedir. Bu, Peygamber (sav)dan da rivayet edilmiştir. [107] Ka'b el-Ahbâr da böyle demiştir. İbn Abbas ve ed-Dahhak ise: Kastedilen altıncı semadır, demişlerdir. Bunu da el-Mehdevî zikretmektedir.

Derim ki: Buhârî'de, Şerik b. Abdullah b. Ebi Nemir'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Ben Enes b. Malik'i şöyle derken dinledim; Ka'be mescidinden Rasûlullah (sav)ın İsrâ'ya yürütüldüğü gece,, diye nakledilen hadiste her bir semada isimlerini verdiği bir takım peygamberler vardır. Bunlardan birisi de ikinci semada bulunduğu belirtülen İdris'lidir.[108] Ancak bu bir yanılmadır. Doğrusu İclris'in dördüncü semada olduğudur. Sabit e!-Bunânî, Enes b. Malik'len, onun Peygamber (sav)dan yaptığı rivayet te bu şekildedir. Bunu da Müslim, Sahih'inde zikretmiş bulunmaktadır[109]

Malik b. Sa'saa'dan rivayetle dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Beni semaya yükselttiklerinde dördüncü semada İdris'in yanından geçtim." Bunu da Müslim

rivayet etmiştir^[110]

İbn Abbas, Ka'b ve başkalarının dediklerine göre semaya yükselliliş sebebi şudur; Bir gün bir ihtiyacını görmek üzere güneşin sıcağından rahatsız oldu. Rabbim dedi: Ben bir gün bu şekilde yürüdüm, peki onu tek bir günde beşyüz yıllık taşıyanın hali ne olabilir? Allah'ım, güneşin onun üzerindeki ağırlığını kısmen hafiflet. O bununla güneşin yörüngesi ile görevli meleği kastetmişti. İdris (as) demişti ki: Allah'ım, sen onun üzerindeki ağırlığından kısmen de olsa hafiflet, onun sıcağından bir bölümünü kaldır. Melek sabah olunca daha önce görmediği şekilde güneşin hafiflemiş olduğunu ve gölgelendiğini gördü. Rabbim dedi; Beni güneşi taşımak için yarattın, hakkımda hüküm verdiğin şeyin mahiyeti nedir? Yüce Allah şöyle buyurdu: İdris kulum Benden senin üzerindeki güneş yükünü ve sıcaklığını hafifletmemi diledi. Ben de onun dilediğini kabul ettim. Melek: Rabbim dedi; Beni onunla bir araya getir ve benimle onun arasında bir dostluk peyda et.

Yüce Allah ona izin verdi ve o da İdris'in yanına vardı. İdris (as) Allah'a dua ediyordu. Dedi ki: Bana haber verildiğine göre sen meleklerin en değerlileri ölüm meleğinin yanında da sözü geçen birisisin. Benim ecelimi geciktirsin diye bana nezdinde şefaatte bulun ki şükürümü ve ibadetimi daha da arttırayım.

Melek dedi ki: Eceli geldiği vakit Allah hiçbir nefsi ertelemez. Meleğe şu cevabı verdi: Ben bunun böyle olduğunu biliyorum, fakat böylesi nefsimde daha hoş gelir. Evet, dedi. Sonra kanadı üzerinde onu semaya kadar çıkardı ve güneşin doğuş yerinde onu bıraktı. Daha sonra ölüm meleğine dedi ki: Benim Âdemoğullarından bir arkadaşım var. Ecelini geciktiresin, diye nezdinde şefaatçi olmamı İstedi. (Ölüm Meleği) dedi ki: Bu benim yapabileceğim bir şey değildir. Fakat onun öğrenmesini de istiyor isen ona ne zaman öleceğini söyleyebilirsin. Melek: Peki, dedi. Sonra (ölüm meleği) kayıtlarına baktı ve şöyle dedi: Sen bana öyle bir insan hakkında soru soruyorsun ki, ben onun ebediyyen öleceğini görmüyorum. Öbür melek: Bu nasıl olur deyince, ölüm meleği söyle dedi: Ben onun ancak güneşin doğuş yerinde öleceğini görüyorum. Melek: Senin yanına geldiğimde ben onu orada bırakıp geldim, dedi. (Ölüm Meleği) dedi ki: Gtt, zannederim sen onu ölmüş göreceksin, Allah'a yemin ederim, İdris'in ecelinden geriye hiçbir şey kalmamıştır. Melek döndüğünde onu ölmüş, buldu.

es-Süddî de şöyle demiştir: Bir gün uyudu ve güneşin sıcağı onu oldukça bastırdı. Bundan dolayı sıkıntı içerisinde kalkıp, şöyle dua etti: Allah'ım güneşin, güneş meleği üzerindeki sıcaklığını hafiflet ve güneşin ağırlığına karşı ona yardımcı ol. Çünkü o kızgın bir ateş üzerinde görevlidir.

Güneşle görevli melek baktı ki kendisine nurdan bir taht kurulmuş, Sağında

yetmişbin melek, solunda bir o kadar melek kendisine hizmet ediyor, onun hükmü altında onun emirlerini ve işlerini görüyorlar. Güneş meleği; Rabbim bunlar bana nereden geldi deyince, (yüce Allah) şöyle buyurdu; Âdemoğullarından İdris diye anılan bir adanı sana dua etti. Sonra Ka'b'ın anlattığına yakın hadisi zikretti. Güneşle görevli melek ona: Görülmesini istediğin bir ihtiyacın var mıdır? diye sordu. O: Evet, keşke güneşi görsem diye arzu ediyorum. Melek kanadı üzerinde onu yükseltti ve onu uçurdu. Dördüncü semada iken ölüm meleğinin semada sağa sola baktığını gördü. Güneş meleği ona selâm verdi ve ey İdris dedi; bu ölüm meleğidir, ona selâm ver. Ölüm meleği subhanallah sen bunu ne diye buraya kadar yükselttin dedi. Ona cenneti göstereyim diye onu yükselttim deyince (ölüm meleği) dedi ki: Yüce Allah bana İdris'in ruhunu dördüncü semada almamı emretti. Ben, Rabbim dedim. İdris dördüncü semaya nereden gelecek dedim, buraya indim onu seninle birlikte gördüm. Hemen ruhunu kabzetti ve onu cennete yükseltti. Melekler cesedini dördüncü semada defnettiler. İşte yüce Allah'ın: "Biz onu yüce bir makama yükselttik" buyruğu buna işaretir.

Vehb b. Münebbih dedi ki: İdris'in bir günde yükseltilen ibadeti dönemindeki bütün yeryüzündeki insanların ibadeti kadardı. Melekler bundan hayrete düştüler. Ölüm meleği onu tanıma şevkini duydu. Rabbinden onu ziyaret etmek için izin istedi, ona izin verdi. İnsanoğlu suretinde yanına vardı. İdris (as) gündüzleri oruç tutardı, iftar vakti gelince meleği kendisiyle beraber yemek yemeğe çağırdı, yemeği kabul etmedi. Üç gün bu şekilde onu çağırdığı halde kabul etmeyince İdrîs durumundan şüphelendi ve ona: Sen kimsin? dedi. Ben ölüm meleğiyim, dedi. Rabbinden seninle birlikte olmak için izin istedim, bana izin verdi.

İdris: Senden bir ihtiyacımı karşılamamı istiyorum, dedi. Melek, nedir? diye sorunca, İdris: Ruhumu kabzetmeni istiyorum, dedi. Yüce Allah meleğe ruhunu kabzet, diye vahyetti. O da ruhunu kabzetti ve bir süre sonra tekrar ruhunu ona geri iade etti. Ölüm meleği ona sordu: Ruhunu kabzetmemde-ki fayda nedir? İdris dedi ki: Ölümün sıkıntılarını tadıp, ona daha ileri derecede hazır olayım diye.

Bir süre sonra İdris ona: Senin başka bir ihtiyacımı görmeni istiyorum, dedi. Melek; O nedir? deyince şu cevabı verdi: Beni semaya yükseltmeni istiyorum. Cennet ve cehennemi göreyim. Yüce Allah onu semavata yükseltmesine izin verdi. Cehennemi gördü, baygın düştü. Ayılınca: Bana cenneti göster, dedi. Onu cennete girdirdi. Daha sonra ölüm meleği ona: Eski yerine dönmen için oradan çık, dedi. Bir ağaca yapıştı ve buradan daha çıkmam, dedi. Yüce Allah aralarında

hakemlik etmek üzere bir melek gönderdi. Melek: Ne diye dışarı çıkmıyorsun? dedi. O: Çünkü yüce Allah: "Her nefis ölümü tadacaktır" (Âl-i İmran 3/185) diye buyurmuştur ve ben ölümü tattım, dedi. Yine: "Sizden oraya (cehenneme) uğramayacak yoktur" (Meryem 19/71) dedi ve ben ona uğradım. Yine yüce Allah: "Onlar oradan çıkartılmayacaklardır" (el-Hicr 14/48) dediği halde ben nasıl çıkartılacakmışım?

Yüce Allah ölüm meleğine buyurdu ki: "O iznimle cennete girdi. Benim emrimle oradan çıkar." O bakımdan o cennette hayattadır. İşte yüce Allah'ın: "Biz önu yüce bir makama yükselttik" buyruğu buna işarettir. [\[111\]](#)

en-Nehhâs dedi ki: İdris'in: "Onlar oradan çıkartılmayacaklardır" (d-Hî-cr 14/48) buyruğunu okuması şöyle açıklanabilir: Yüce Allah'ın bu gerçeği İdris'e öğretmiş olması sonra da bu hükmün Kur'ân-ı Kerîm'de indirilmiş olması mümkündür.

Vehb b. Münebbih dedi ki: O bakandan klris kimi zaman cennet nimetlerinden yararlanır. Kimi zaman da semada meleklerle birlikte yüce Allah'a ibadet eder. [\[112\]](#)

58. İşte bunlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği, Âdem'in soyundan, Nuh ile taşıdıklarımızın soyundan, İbrahim ve İsrail soyundan olan peygamberlerdendir. Bizim hak yola ilettiğimiz ve seçtiklerimizdendir. Onlara Rahman'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[113\]](#)

1- Ağlayarak Secdeye Kapananlar:

"İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği, Adem'in soyundan" yalnızca İdris'i kastetmektedir. "Nuh ile taşıdıklarımızın soyundan" yalnızca İbrahim'i kastetmektedir. "İbrahim* bununla da İsmail, İshak ve Ya'kub'u kastetmektedir. "Ve İsrail soyundan olan" Musa, Harun, Zekeriya, Yahya ve İsa'yı kastetmektedir. "Peygamberlerdendir." Böylelikle İdris ve Nuh'un, Âdem (as)a, İbrahim'in Nuh (as)a, İsmail, İshak ve Ya'kub'un İbrahim (as)a yakın olmak şerefleri vardır.

"Bizim hak yola" yani İslâm'a "İlettiğimiz ve" iman ile "seçtiklerimizdendir. Onlara Rahman'ın âyet'leri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."

"Okunduğunda" buyruğunu Şib! b. Abbâd el-Mekkî müzekker olarak "te" harfî

yerine "ya" ile okumuştur. Çünkü burada hem müenneslik hakiki değildir, hem de araya başka bir kelime girmiştir.

Yüce Allah bunları Allah için huşu' duymak ve ağlamakla nitelendirmektedir. el-İsra Sûresi'nde (17/109. âyetin tefsirinde) buna dair açıkla malar geçmiş bulunmaktadır,

"Ağladı, ağlar, ağlamak" diye kullanılır. Ancak Hali] şöyle demektedir: Eğer "ağlamak" kelimesi inedsiz olarak (kasr ile) kullanılacak olursa, o takdirde bu "hüzün" gibidir yani (ağlamanın) sessiz olanıdır. Nitekim şair şöyle demektedir: "Gözüm ağladı ve onun zaten ağlaması gerekir. Halbuki ağlamanın da faydası yok, feryadın da.: Secdeye kapanırlar" buyruğu hâl olarak nasb edilmiştir, " Ağlayarak" da ona atfedilmiştir. [\[114\]](#)

2- Kur'ân Âyetlerinin Kalbe Tesiri:

Bu âyet-i kerîmede Rahmân'ın âyetlerinin kalplerde etkili olduğuna delâlet vardır. el Hasen dedi ki: "Onlara Rahmân'ın âyetleri okunduğunda" namazda iken "ağlayarak secdeye kapanırlardı."

ei-Asamm dedi ki: Rahmân'ın âyetlerinden kasıt, O'nun tevhid edilmesini ve belge ve delillerini ihtiva eden kitaplardır. Onlar bunları okuduklarında secde ediyorlar ve bunları hatırladıklarında da ağlıyorlardı.

Ancak İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bundan kasıt, özel olarak Kur'ân-i Kerîm'dir. Onlar Kur'ân'ı okuduklarında secde ederler ve ağlarlardı. el-Kiya (et-Tabert) dedi ki: Onun bu sözlerinden bütün peygamberlere okunanın Kur'ân-ı Kerîm olduğu anlaşılmaktadır. Ancak durum böyle olsaydı Kur'ân-ı Kerîm'in özel olarak Rasûlullah (sav)a indirilmiş olması söz konusu olmazdı. [\[115\]](#)

3- Tilâvet Secdesi Kime Vaciptir:

Ebu Bekr er-Razî (el-Cessâs) bu âyet-i kerîmeyi secde âyetini okuyanın da dinleyenin de tilâvet secdesi yapmasının vacip olduğuna delil göstermiştir. el-Kiya (et-Taberî) de; bu uzak bir ihtimaldir, demektedir. Çünkü bu vasıf yüce Allah'ın bütün âyetlerini kapsamaktadır. Secde etmenin ağlamakla birlikte olması ve peygamberlerin -Allah'ın salât ve selâmı üzerlerine olsun- yüce Allah'ı ve âyetlerini ne kadar ta'zim ettiklerini ve ta'zim etme yollarını açıklamaktadır. Bu buyrukta üzel bir âyetin okunması halinde böyle bir secdeye kapanma gereğine delâlet yoktur. [\[116\]](#)

4- Secde Âyeti Okunurken Yapılacak Dua:

İlim adamları derler ki: Secde âyetini okuyan kimsenin orada o secde âyetine uygun bir duada bulunması gerekir. Meselâ, es-Secde Sûresi'ndeki secde âyetini okuduğu vakit şöyle dua eder:

Allah'ım, beni zatın için secde edenlerden, hamdin ile teşbih edenlerden kıl. Senin emrine karşı büyüklük tıslayanlardan olmaktan sana sığınırım,"

el-İsra Sûresi'ndeki secde âyetini okuduğunda da şöyle dua eder: "Allah'ım, beni Senin için ağlayanlardan ve Senin önünde zillet ile eğilenlerden kıl."

Şayet bu âyeti okursa şöyle dua eder;

Allah'ım, beni kendilerine nimet ihsan olunmuş, hidayete erdirilmiş, Senin için secde eden, âyetlerinin okunması esnasında ağlayan kullarından eyle!" [\[117\]](#)

59. Bunlardan sonra ise namazı terkeden, arzularına uyan bir kavim geldi. İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklar.

60. Tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyenler müstesna. İşte onlar cennete girecekler ve hiçbir şekilde zulme uğratılmazlar.

61. Rahman'in kullarına ğayb ile vaad ettiği Adn cennetlerine (gireceklerdir). O'nun va'd ettiği muhakkak gerçekleşecektir.

62. Onlar orada boş sözler işitmezler. İşittikleri ancak selâmdır. Onlara orada sabah ve akşam rızıklart verilecektir.

63. İşte kullarımızdan takva sahibi olanlara miras olarak vereceğimiz cennet budur.

Bu buyruğa (59. âyet) dair açıklamalarımızı dört başlık [\[118\]](#) halinde sunacağız: [\[119\]](#)

1- Kötü Halefler:

"Bunlardan sonra ise namazı terkeden,.. bir kavim geldi." Kötü nesil ve evlâtlar geldi. Ebu Ubeyde dedi ki: Bize Haccac, İbn Cüreyc'ten anlattı. O Mü-cahid'den şöyle dediğini nakletti: Bu, kıyametin kopacağına yakın ve bu ümmetin yani Muhammed (sav)'ın ümmetinin salih insanların katmayacağı bir zamanda olacaktır. Sokaklarda birbirSeriyle zina edeceklerdir.

el-A'raf Sûresi'nde (169. âyetin tefsirinde): "Sonra... bir kavim" e dair

açıklamalar geçmiş olduğundan burada tekrarlamamanın anlamı yoktur. [\[120\]](#)

2- Namazı Yitirenler, Terkedenler:

Yüce Allah'ın: "Namazı terkeden...ler" buyruğunu Abdullah ve el-Hasen; "Namazları terk eden... ler" şeklinde çoğul olarak okumuşlardır. Bu buyruk bir yergidir. Namazı terketmenin kişiyi helak eden büyük günahlardan olduğu hususunda da açık bir nasıttır. Bu konuda da görüş ayrılığı yoktur. Ömer (ra) şöyle demiştir; "Namazı zayi eden (kaybeden, terkeden) onun dışındaki şeyleri daha bir zayi eder." [\[121\]](#)

Bu âyet-i kerîme ile kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler vardır. Mücahid, bunlar yahudilerden sonra gelen hristiyanlardır, demiştir. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî ve yine Mücahid ile Atâ şöyle demişlerdir: Bunlar MuKammed (sav)m ümmetinden âhir zamanda gelecek bir topluluktur. Yani bu ümmet arasında bu niteliklere sahip kimseler bulunacaktır. Ancak bu âyet-i kerîmede kastedilenler onlardır, (demek istemiş) değildir.

Yine namazı zayi etmenin (mealde; terketmenin) anlamı hususunda farklı görüşler vardır. el-Kurazî, bu onu inkâr etmek ve küfür demek olan kaybetmek demektir.

el-Kasım b. Muhaymire ile Abdullah b. Mes'ud şöyle demişlerdir Bu, vakitlerini kaybetmek ve haklarını gereğince yerine getirmemek demektir. Sahih olan da budur. Kılınacak olsa dahi hakları ihlâl edilecek, sahih olmayacak ve yerini de bulmayacaktır (edâ edilmiş olmayacaktır). Çünkü Peygamber (sav) namaz kıldıktan sonra gelip kendisine selâm veren kimseye: "Geri dön namaz kıl, sen namaz kılmadın" sözünü üç defa söylemiştir. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir, [\[122\]](#)

Huzeyfe (ra) da doğru-dürüst namaz kılmayan bir kimseye şöyle demiş: Sen ne zamandan beri bu şekilde namaz kılıyorsun? O: Kırk yıldan beri, demiş. Ona: Sen namaz kılmış değilsin, eğer sen bu şekilde namaz kıldığın halde ölmüş olsaydın Muhammed (sav)ın fitratı dışında bir şey üzere ölmüş olacaktın. Sonra şöyle dedi: Kişi çabuk namaz kılmakla birlikte namazını eksiksiz ve güzel kılabilir. Hadisi Buhârî rivayet etmiştir, lafız da Nesâî'ye aittir. [\[123\]](#)

Tirmizî'de de Ebu Mes'ud el-Ensârî'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlulah (sav) buyurdu ki: "Kişinin kendisinde gereği gibi doğrulmadığı bir namaz yeterli olmaz." Yani rükû ve sücudu doğru-dürüst yapmayan kimseyi kastetmektedir. (Tirmizî) Dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. Peygamber

(sav)ın ashabından ve onlardan sonra gelenlerden olan ilim ehline göre amel de buna göredir. Onların görüşlerine göre kişi rükû ve sücudu eksiksiz yerine getirmelidir. Şafiî, Ahmed ve İshak şöyle demişlerdir: Rükû' ve sü-cudda vücudunu doğrultmayan kimsenin namazı fâsıd'tır. [\[124\]](#)

Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İşte o namaz münafık'nın namazıdır. Oturur ta güneş şeytanın iki boynuzu arasına geleceği vakti gözetler. O zaman kalkar, yüce Allah'ı ancak pek az zikrettiği dört rek'at gagalar. " [\[125\]](#)

İşte bu, bu şekilde davrananlara bir yergidir.

Ferve b. Halid b. Sinan dedi ki: Dahhak'ın arkadaşları bir seferinde kendilerine ikinci namazını kıldırarak emirin geciktiğini gördüler. Nerdeyse güneş batacağı. Bunun üzerine Dahhak bu âyet-i kerimeyi okudu, sonra şöyle dedi: Allah'a andolsun, onu zayi etmektense onu bırakmak benim için daha iyidir.

-Bu hususta söylenecek sözlerin özeti sudun Abdesüni, rükûunu, sücudunu mükemmel bir şekilde yapmaya çalışmayan bir kimse namazı gereği gibi korumuş olmaz. Namazı gereği gibi korumayan da onu kaybetmiş olur. Onu kaybedenin başkalarını kaybetmesi ise daha da beklenir. Nitekim namazı gereği gibi koruyan bir kimsenin de Allah dinini korur. Namazı olmayanın dini de olmaz.

el-Hasen dedi ki: Bunlar mescidleri işlemez hale getirdiler, çeşitli sanatlarla ve sebeblerle meşgul oldular.

"Arzularına uyan" ifadesinden kasıt ise, lezzet veren şeylerin ve masiyetlerin arkasından gidenlerdir. [\[126\]](#)

3- Namazdan Hesaba Çekilmek ve Ta'dil-i Erkân:

Tirmizî ve Ebu Davud'un, Enes b. Hakim ed-Dabbi'den rivayetlerine göre o Medine'ye gelmiş ve Ebu Hureyre ile karşılaşmış, Ebu Hureyre ona şöyle demiş: Ey delikanlı! Sana bir hadis nakledeyim mi? Umulur ki yüce Allah onunla seni faydalandırır. (Enes b. Hakim); Ben de, naklet, dedim. Dedi ki; "Kıyamet gününde insanların hesaba çekilecekleri ilk amelleri namaz olacaktır. Şanı yüce ve mübarek olan Allah meleklerine -kendisi en iyi bildiği halde-; Kulunun namazına bir bakınız. Onu tamam mı kılmıştır, yoksa eksiltmiş midir? der. Eğer namazının tam olduğu ortaya çıkarsa onun lehine tam olarak yazılır. Şayet ondan bir şey eksiltmiş ise şöyle buyurur: Bakın bakayım acaba kulumun nafil namazı var mıdır? Eğer onun nafil namazları varsa kulumun farz namazlarını kıldığı nafilelerden tamamlayınız. Daha sonra diğer ameller de buna göre ele alınır."

Yunus dedi ki: Zannederim "Peygamber (sav)dan..." diye hadisi nakletti. Lafız Ebu Davud'undur, [\[127\]](#)

Yine Ebu Davud dedi ki: Bize Musa b. İsmail anlattı. Bize Hammad anlattı, Bize Davud b. Ebi Hînd, Zûrâre b. Evfâ'dan anlattı. O Temim ed-Dârî'den o Peygamber (sav)dan bu manada (hadisi naklettikten sonra) dedi ki: "Sonra zekât da böyle ele alınır. Sonra da diğer ameller buna göre ele alınır." [\[128\]](#)

Bunu Nesâî de Hemmam'dan, o el-Hasen'den, o Hureys b. Kablsa'dan, o Ebu Hureyre (yoluyla) rivayet etmektedir. (Ebu Hureyre) Dedi ki: Ben Ra-sûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinledim; "Kıyamet gününde kulun kendisinden ilk hesaba çekileceği husus onun namazıdır. Eğer namazı düzgün çıkarsa kurtuldu, iflah oldu, demektir. Eğer bozuk çıkarsa hüsrana uğradı, zarar etti -Hemmam dedi ki: Bilemiyorum bu Katade'nin sözünden mi yoksa rivayetin aslından mı.- Eğer farzından bir şey eksik çıkarsa, bakın bakalım kulumun farzından eksik bıraktığını kendisi ile tamamlayacağı nâfilesi var mıdır? diye buyurur. Sonra da diğer amelleri de buna göre muamele görür." [\[129\]](#)

Ebu'l-Avvâm ona muhalefet ederek bu hadisi Katade'den, o el-Hasen'den, o Ebu Rafî'den, o Ebu Hureyre yoluyla rivayet etmiştir. (Buna göre) Peygamber (sav) buyurdu ki: "Kıyamet gününde kulun kendisinden hesaba çekileceği İlk husus onun namazıdır. Eğer eksiksiz olduğu görülürse ona tam olarak yazılır. Şayet ondan bir şeyler eksiltmiş ise şöyle buyurur: Bakın bakalım, onun farzından zayi ettiğini kendisi ile tamamlayacağı bir nâfilesini buluyor musunuz? Sonra da sair amellerinin hesabı buna göre görülür." [\[130\]](#)

Nesâî dedi ki: Bize İshak b. İbrahim haber verdi. Dedi ki: Bize en-Nadr b. Şumeyl anlattı. Dedi ki: Bize Hammad b. Seleme, el-Ezrak b. Kays'tan bildirdi. (el-Ezrak) Yahya b. Ya'mer'den, o Ebu Hureyre'den, o Rasûlullah (sav)dan naklen buyurdu ki: "Kıyamet gününde kulun kendisinden hesaba çekileceği ilk husus onun namazıdır. Eğer onu eksiksiz' kıldıysa (mesele yok.) Aksi takdirde yüce Allah şöyle buyuracak: Bakın bakalım, kulumun bir nâfilesi var mıdır? Eğer onun nâfilesi olduğu görülürse onunla farizayı tamamlayın, diye buyurur. " [\[131\]](#)

Ebu Ömer b. Abdil-Berr, "et-Temhid" adlı eserinde der ki: Farz namazın nâfileden tamamlanması -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- ancak bir farz namazı yanılarak, unutarak kılmaz yahut onun rükû' ve sücudunu doğru-dü-rüst yapmaz ve bunun miktarını bilmez ise, söz konusu olur. Namazı terke-den yahut unuttuktan sonra hatırladığı halde kasti olarak onu kılmayan, farzını edâ etmeyerek nâfile ile -bunu brtûğı "ve havttl%<i>ğ,v halde- meşgul olursa, bunun

farzı nafilesinden tamamlanmaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bu hususta Şamlıların rivayet ettikleri münker bir hadis vardır. Bu hadisi Muharnmed b, Himyer, Amr b. Kays es-Sekûnî'den, o Abdullah b. Kurt'dan o Peygamber (sav)dan rivayet etmektedir. Buyurdu ki: "Kim bir namaz kılar da bu namazının rükû' ve sücudunu tam yapmazsa tamamlanıncaya kadar getirdiği teşbihlerden o namazına ilave yapılır." Ebu Ömer dedi ki: Böyle bir hadis, Peygamber (sav)dan bu rivayet yolunun dışında belllenmiş değildir. Ancak bu yol da pek güçlü bir yol değildir. Eğer sahih ise manası şöyle olur: O -bir namazı kendi kanaatine göre tam kılmış olduğu halde hükûrn itibariyle tam değildir. (İşte bu hadiste söz konusu edilen bu gibi haller olmalıdır).

Derim ki: İnsanın kıldığı farz namazı da, nafileyi de güzelce kılması gerekir. Tâki Rabbine kendisini yakınlaştıracak farzından ayrı fazladan bir nafilesi olsun. Nitekim şanı yüce Allah (kudsi hadiste) şöyle buyurmuştur: "Kulum, nafilelerle bana yakınlaşmaya devam eder ve nihayet Ben de onu severim..."[132]

Çünkü farzın kendisi ite tamamlanacağı bir nafilenin de mana itibariyle hükmü farz ile aynı olmalıdır. Dolayısıyla farzı güzel ve doğru-dürüst kılmayan bir kimsenin nafile namazı doğru-dürüst kılmaması öncelikle söz konusudur. Gerçek şu ki: İnsanlar kıldıkları nafile namazları son derece eksik ve kusurlu kılmaktadırlar. Buna sebep ise nafilenin kanaatlerince hafife alınması ve nafileleri önemsemeyişleridir. Sanki nafilenin, hiç önemi yokmuş gibi davranıyorlar. Allah'a yemin ederim ki: Parmakla gösterilen ve ilim adamı olduğu zannedilen bir takım kimselerin bile bu şekilde nafile kıldıkları görülmektedir. Hatta farzlarını bile bu şekilde kılanlar vardır. Hadisi bilmediğinden dolayı farzını horozun gagalaması gibi gagalarlar. Peki ya bilgisi olmayan cahillerin hali nedir?

İlim adamları derler ki: Kişinin rükûunda, aradaki kalkışlarında, secdelerinde ve oturuşlarında doğru-dürüst azalan yerine gelmeden rükûu da, sü-cûdu da, rükudan kalkışı da, secdeler arasındaki oturuşu da yerini bulmaz. İşte rivayet bakımından sahih olan görüş budur. İlim adamlarının cumhuru da, kıyas ehlinin çoğunluğu da bu kanaattedir. Aynı zamanda İbn Vehb ve Ebu Mus'ab'ın, Malik'ten rivayeti de budur. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/3. âyet, 14. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Durum böyle olduğuna göre; bu şekilde kılınan bir nafile ile cehalet ve yanılmak esasları üzere eksik kılınmış olan farzlar nasıl tamamlanacaktır? Ak sine bu şekilde kılınmış bütün namazlar sahih değildir, makbul değildir. Çünkü hepsi de istenen şekilde kılınmamıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: "Arzularına uyan" buyruğu ile ilgili olarak Ali (ra)dan gelen

rivayete göre o şöyle demiştir: Burada kastedilen kişi yüksek bina yapan, başkalarının dikkatini cezbeden bineğe binen ve meşhur olacak türden elbise giyendir.

Derim ki: Arzular (şehevât) insanın hevâsına uygun düşen arzu ettiği, uygun bulunduğu ve kendisinden çekinmediği şeylerdir. Sahih hadiste de şöyle denilmektedir: "Cennet hoşlanılmayan şeylerle çevrelenmiş; ateş de arzularla Cşeh'evâtla) çevrelenmiştir."[\[133\]](#)

Ali (ra)ın söylediği nakledilen bu sözde bunların bir bölümünü ifade etmektedir. "İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklar." İbn Zeyd kötülük yahut sapıklık veya hüsrân diye açıklamıştır. Şair der ki:

"Her kim hayırla karşılaşırsa insanlar onun hu halinden övgü ile söz ederler, Kim de azgınlık ederse bu azgınlığı (ğayy) dolayısıyla kınayanları elbette bulunur."

Abdullah b. Mes'ud dedi ki: Bu cehennemde bir vadidir.

Dilbilginlerine göre de ifadenin takdiri şöyledir; Onlar böyle bir ğayy ile karşılaşacaklardır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kim bunları işkrse o günah(ian) İle karşılaşır." (el-Furkan, 25/68)

Kuvvetli görülen görüşe göre ğayy (cehennemdeki) vadinin adıdır. Çünkü azgın olanlar (ğavi'ler) sonunda oraya gideceklerdir.

Ka'b dedi ki: Ahir zamanda ellerinde inek kuyruklarını andıran kamçılar taşıyan bir takım kimseler ortaya çıkacaktır. Sonra da: "İşte onlar ğayy ile karşılaşacaklardır" yani onlar cehennemde helak olacaklar ve sapacaklardır. Yine ondan nakledildiğine göre; ğayy cehennemde dibi en derin, harareti en fazla bir vadidir. Orada "el-behim" diye anılan bir kuyu vardır ki; cehennemin alevi yavaşladıkça yüce Allah bu kuyuyu açar ve onunla cehennem tekrar alevlenir, İbn Abbas dedi ki: Ğayy, cehennemde bir vadidir. Cehennemin vadileri onun sığağından Allah'a sığınrlar. Yüce Allah bu vadiyi zinayı ısrarla sürdüren, sürekli içki içen, vazgeçmeksizin faiz yiyen, anne-babasına itaat etmeyen, yalan şahidlikte bulunan ve kocasından olmadığı halde kocasından olduğunu iddia ettiği bir çocuk peydahlayan kadınlara hazırlamıştır. [\[134\]](#)

"Tevbe eden" yani namazı terk etmekten, zayi etmekten, arzu ve heveslerinin arkasına gitmekten vazgeçerek Rabbine itaate dönen, O'na "iman eden ve sallh amel işleyenler müstesna. İşte onlar cennete girecekler."

"Girecekler" buyruğunu Ebu Cafer, Şeybe, İbn Kesir, İbn Mu-haysın, Ebu Amr, Ya'kub ve Ebu Bekir ("ya" harfi ötreli) "hı" harfi üstün olarak; "Girdirilirlr" diye okumuşlardır. Diğerleri ise "ya" harfini üstün olarak okumuşlardır.

"Ve hiçbir şekilde zulme uğratılmazlar." Yani salih amellerinden hiçbir şey eksiltilmez. Hatta onların her bir iyiliği on mislinden, yediyüz misline kadar yazılır.

"Rahman'ın kullarına ğayb ile" yani kendisine ibadet eden ve Onu görmediği (ve başkası tarafından da görülmediği) hallerde bile O'na olan ahidini koruyanlar, "va'dettiği Adn cennetlerine (gireceklerdir)."

Bu buyruktaki "Adn cennetleri" Önceki âyette geçen "cennet"den bedel olduğundan dolayı nasb edilmiştir. Ebu İshak ez-Zeaceac dedi ki: Mübteda olarak; şeklinde okunması da mümkündür. Ebu Hatim dedi ki; Eğer hat ("eliF" ile "te" şeklinde müennes, salim, çoğul olarak) olmasaydı bunun; şeklinde olması gerekirdi. Çünkü ondan önce geçen ifade: Cennete girecekler" şeklindedir.

"Gayh ile" buyruğu ile ilgili bir açıklama da onlar görmedikleri halde cennete iman etmişler, şeklindedir.

"O'nun vaadettlği muhakkak gerçekleşecektir."

Buyruğundaki:"Gerçekleşecektir"kelimesi; Gelmek"ten meful isimdir. Sana ulaşan her bir şeye sen de ulaşmışsın demektir. O bakımdan: Üzerinden altmış yıl geçti; dediğin gibi; altmış yıl geride bıraktım, da denilir. Yine: Filanın bana iyiliği dokundu, denildiği gibi, ondan iyilik gördüm, de denilir.

el-Kutebî dedi ki: Burada "gerçekleşecektir" (anlamı verilen) kelimesi, gelecektir manasınadır. Yani ism-i meful olup ism-i fail manasınadır.

Bu kelime hemzelidir çünkü kökü; "Geldi, gelindendir. Hem-ze'yi hafifleterek okuyan bunu "elif olarak okur.

Ta beri dedi ki: Burada "vaad" vaad olunan şey demek olup o da cennettir. Yüce Allah'ın dostları O'na gideceklerdir, demektir.

"Onlar orada" yani cennette "boş sözler İşitmezler."

"Boş (lağv)'in anlamı batıl, çirkin, fuzuli sözler ve faydasız sözlerdir, Şu hadiste de aynı kelime bu manada kullanılmıştır "Cuma gününde arkadaşına imam hutbe okumakta iken: Dinle diyecek olsan (dahi) lağvetmiş (boş söz söylemiş) olursun." [135] Buradaki: "Lağvetmiş olursun ifadesi; diye de rivayet

edilmektedir.[136] Bu ise Ebu Hureyre'nin şivesidir. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Kendilerini boş sözlerden, çirkin, söz söylemekten alıkoyan Hacı kabilelerinin Rabbi hakkı için." [137]

İbn Abbas dedi ki: Lağv, yüce Allah'ın zikrinin geçmediği bütün sözlerdir. Yani onların cennetteki sözleri yüce Allah'a hamdetmek ve O'nu teşbih etmektir.

"İşittikleri ancak selâm'dır.*1 Yani onlar selâm işitirler. Buradaki istisna munkatf dır. Yani onların birbirlerine verdikleri selâmlarını ve herşeyin mutlak maliki

yüce Allah'ın selâmını iletirler. Bu açıklamayı Mukatil ve başkaları yapmıştır. "Selâm" bütün hayırları ifade eden kapsamlı bir isimdir. Buyruğun anlamı da şöyledir: Onlar orada yalnız sevdikleri sözleri iletirler.

"Onlara orada sabah ve akşam rızkı verilecektir." Sabah-akşam canlarının çektikleri yiyecek ve içecekler verilecektir. Yani bu iki zaman arasındaki süre kadar fasılalarla verilecektir. Zira orada sabah da yoktur, akşam da. Yüce Allah'ın: "Sabah esişinde bir aylık yol alırdı. Akşam da bir aylık yol giderdi." (Sebe' 34/12) buyruğu da bir aylık kadar süre demektir. Bu anlamdaki açıklamaları İbn Abbas, İbn Cüreyc ve başkaları yapmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah onlara cennetliklerin hallerinin oldukça mutedil olduğunu bildirmektedir. Araplarca en rahat ve huzur verici nimet sabah-akşam yiyecek ve içecek imkânını bulmaktır.

Yahya b. Ebi Kesir ve Katade dediler ki: Araplardan o dönemlerde hem sabah, hem akşam yemeği buldular mı, böyle bir kimse nimet içinde kabul edilirdi. İşte bu buyruk bu sebepten nâzıl olmuştur.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani onların cennetteki rızıkları kesintisizdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ardt arkası kesilmez ve asla men olunmaz." (el-Vakıa, 56/33) Bu buyruk bir kimsenin: Ben sabah-akşam seni anıp duruyorum, demesine benzer; seni hatırlayışım daimadır, süreklidir, demektir.

Burada "sabah" buyruğunun özel lezzetleriyle meşgul olmadan önce; "akşam" buyruğunun lezzetlerini karşılamayı bitirdikten sonra, anlamına gelme ihtimali de vardır. Çünkü arada bir halden bir diğer hale geçiş zamanları girmektedir. Bu da nihayet birinci görüşün kapsamı içerisindedir.

ez-Zübeyr b. Bekkâr, İsmail b. Ebi Üveys'den şöyle dediğini nakletmektedir: Malik b. En es dedi ki; Mü'minler bir günde iki defa yemek yer. Sonra da yüce Allah'ın: "Onlara orada sabah ve akşam rızıkları verilecektir" âyetini okudu ve şöyle dedi: Yüce Allah oruçta mü'minlere sabah yemeği yerine sahur yemeğini verdi ki, Rabblerine ibadet etmek için onunla güç bulsunlar.

Şöyle de denilmiştir: Bunun zikredilip sebebi şudur: Sabah yemeğinin şekli ve nitelikleri, akşamının şekil ve niteliklerinden farklıdır. Bunu ise ancak hükümdarlar bilirler. İşte cennette de sabah rızık, akşam rızıkından farklı olacaktır. İçinde bulundukları nimet ve huzurları daha bir artsın diye nimetleri çeşitlenip, duracaktır.

et-Tirmizî el-Hakîm, "Nevâdiru'l-Usûrde Eban'dan onun eî-Hasen'den ve Ebu Kilâbe'den şöyle dediklerini nakletmektedir: Bir adam: Ey Allah'ın Rasû-lü dedi, cennette gece var mıdır? Şöyle buyurdu: "Seni böyle bir soru sormaya iten ne oldu?" O: Ben yüce Allah'ı Kitab-i Kerîm'inde "onlara orada sabah ve akşam

rızıkları verilecektir" buyurduğunu gördüm. Ben: Gece sabah ile akşam arasında kalan bir zamandır, dedim. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Orada gece diye bir şey olmayacaktır. Sadece ışık ve nur vardır. Sabahı öğleye, öğleni sabaha döndürür. Yüce Allah'tan dünyada iken kılmış oldukları namaz vakitlerinde yüce Allah'tan onlara en değerli hediyeler gelir ve melekler onlara selâm verir." İşte bu, âyetin anlamını en ileri derecede beyan etmektedir. Biz "et-Tezkire" adlı eserimizde bunu zikretmiş bulunuyoruz.

İlim adamları derler ki: Cennette gece ve gündüz yoktur. Onlar ebediy-yen nur İçerisindedirler. Gece ve gündüz kadar sürelerini perdelerin indirilmesinden, kapıların kapatılmasından anlarlar. Gündüz süresini de perdelerin kaldırılıp, kapıların açılmasından anlarlar. Bunu da Ebu'l-Ferac el-Cevzî, el-Mehdevî ve başkaları zikretmişlerdir.

"İşte kullarımızdan takva sahibi olanlara miras olarak vereceğimiz cennet budur." Oraya gireceklerin hallerini nitelendirdiğimiz cennet İşte budur.

"Miras olarak vereceğimiz" buyruğu şeddesizdir. Ancak Ya'kub "vav" harfini üstün "ra" harfini de şeddeli olarak okumuştur. Tercih edilen okuyuş-ise şeddesiz olanıdır. Çünkü yüce Allah'ın: "Sonra kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik." (Fatir, 35/32) diye buyu-rulmuştur. İbn Abbas dedi ki: Yani, Bana karşı takvâh olana ve itaatim gereğince amel edenlere (miras olarak vereceğimiz cennet budur).

Bu ifadede takdim ve te'hir olduğu da söylenmiştir ki takdiri şöyledir: "Kullarımızdan takva sahibi olanlara... miras veririz "[138]

64. Biz, ancak Rabbî'nin emriyle ineriz. Bizim önümüzdeki arkamızdaki ve bu ikisinin arasındaki her şey yalnız O'nundur. Rabbin unutkan değildir.

65. Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi'dir. O halde O'na İbadet et ve O'na ibadetinde sebat göster. O'nun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?

Tirmizî'deki rivayete göre İbn Abbas dedi ki: Rasûlullah (sav) Cibril'e: "Bizi ziyaret etmekte olduğundan daha sık etmeni engelleyen nedir?" Bunun üzerine şu: "Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz" âyeti sonuna kadar nazil oldu. (Tirmizî)

Dedi ki: Bu hasen, garib bir hadistir. [139]

Bunu Bu hân de rivayet etmiştir: Bize Haltâd b. Yahya anlattı. Bize Ömer b. Zir anlattı. Dedi ki: Ben babamı Said b. Cübeyr'den naklederken dinledim: Said b. Cübeyr, İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) Cibril'e şöyle demiş: "Bizi ziyaret etmekte olduğundan daha sık ziyaret etmene engel nedir?" Bunun üzerine: "Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz" âyeti nazil oldu. (Devamla)

dedi ki: İşte bu Muhammed (sav)a cevap teşkil etti. [\[140\]](#)

Mücahid dedi ki: Meleğin, Rasûlulah (sav)a gelişi gecikti. Bir süre sonra ona gelince: "Gecikmene sebep ne oldu?" diye sordu melek dedi ki: Siz tırnaklarınızı kesmezken, bıyıklarınızı kısaltmazken, parmak aralarınızı temizlemezken, misvak kullanmazken size nasıl gelelim? Mücahid dedi ki: İşte bu âyet, bu hususta nazil olmuştur.

Yine Mücahid, ayrıca Katade, İkrime, ed-Dahhak, Mukatil ve el-Kelbî dedi ki: 'Peygamber (sav)a kavmi Ashabu'l-Kehf ile Zülkarneyn kıssaları ve Nuh'a dair soru sorduklarında onlara ne cevap vereceğini bilemedi. Cibril (as)ın kendisine sorduklarına dair bîr cevap getireceğini ümit etti. Ancak, Cibril'in, Peygamber (sav)a gelmesi de gecikti. İkrime: Ona cevap getirmesi kırk gün gecikti derken, Mücahid: Ontki gün gecikti demektedir. Onbeş gün geciktiği söylendiği gibi, onüç gün ve üç gün de söylenmiştir. Peygamber (sav): "Bana gelişin o kadar gecikti ki başka düşünceler beni aldı ve seni özledim" dedi. Cibril (as): Ben daha da özlem duydum, Fakat ben emir kuluyum, gönderildiğim takdirde inerim, gönderilmeyecek olursam gelemem. Bunun üzerine: "Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz âyeti ile: "Andolsun kuşluk vaktine. Örtüp bürüdüğünde geceye ki, Rabbin seni terk de etmedi, sana darılmadı da" (ed-Duha, 93/1-3) buyruklarını indirdi. Bunu es-Sa'lebî, el-Vâhidî, el-Kuşeyrî ve başkaları da zikretmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu buyruk cennet ehtinin hali hakkında haber vermektedir. Onlar cennete girecekleri vakit: Biz bu cennetlere ancak Rabbimizin emriyle iner konaklarınız, diyeceklerdir. Buna göre âyet-i kerîme kendisinden Önceki buyruklarla ilişkili olmaktadır.

Zikrettiğimiz görüşlere binaen de şöyle den i i mistir: Âyet-i kerîme kendisinden önceki buyruklarla ilişkili değildir. Kur'ân-ı Kerîm bir çok sûrelerden meydana geirmiştir. Sûreler de bir takım cümleler ihtiva elmektedir. Kimi zaman bir cümle diğer bir cümleden ayrı olabilir.

"Biz... ancak ineriz" yani yüce Allah buyurdu ki: "Ey Cibril! De ki: Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz." Bu da iki şekilde açıklanabilir: Birincisi O bize emrederse biz de senin üzerine ineriz. İkincisi Rabbin sana emir verdiği takdirde biz (o emri) üzerine indiririz.

Buna göre birinci açıklamada "emir" meleklerin inmesi ile ilgilidir. İkinci açıklamaya göre İse buyrukların indirilmesi ile ilgilidir.

"Bizim önümüzdeki" nin bllgisParkamızdaki ve bu ikisinin arasındaki herşey yalnız O'nun'dur" Allah'mdır. İbn Abbas ve İbn Güreye dedi ki: Dünya ile ilgili olarak önümüzden geçmiş ulanlar yine dünyada bizden sonra olacaklarla âhiret ve "bu ikisinin arasındaki" yani Berzah âleminde olanlar "yalnız O'nundur."

Katade ve Mukatil dedi ki: "Bizim önümüzdeki" âhiret İle ilgili hususlar "arkamızdaki" dünyada geçmiş olanlar "ve bu ikisinin arasındaki" iki Nef-ha (Sûr'a üfürüş) arasında bulunanlar -ki ikisi arasında kırk yıl vardır.- "herşey yalnız O'nundur."

el-Ahfeş dedi ki: "Bizim önümüzdeki" yaratılışımızdan önce olanlar "arkamızdaki" ölümümüzden sonra olacaklar "ve bu ikisinin arasındaki herşey" yaratılışımızdan öleceğimiz vakte kadar olacak herşey demektir.

Bir diğer açıklamaya göre: "Bizim önümüzdeki" sevap, ceza ve âhirete dair işler, "arkamızdaki" dünya hayatında yaptığımız ameller "ve bu İkisinin arasındaki herşey" yani bu vakitten kıyamet gününe kadar meydana gelecek herşey demektir.

Beşinci bir anlama gelme ihtimali de vardır: "Bizim önümüzdeki" sema ile "arkamızdaki" yer "ve bu ikisinin arasındaki" yani sema İle arz arasındaki "herşey" demektir.

İbn Abbas ta bir rivayette şöyle demiştir: "Bizim önümüzdeki" dünyadaki, arzdaki "arkamızdaki" -bir önceki görüşün aksine semavatı kastediyor-"ve bu İkisinin arasındaki herşey" bununla da havayı (atmosferi) kastediyor, "yalnız O'nundur."

Birinci görüşü el-Maverdî, ikincisini de el-Kuşeyrî zikretmiştir.

ez-Zemahşerî dedi ki: Geçmiş ve geride kalmış ömürlerimiz ile hali hazırda içinde bulunduğumuz durum, diye de açıklanmıştır. Burada "bu İkisinin arasındaki herşey" anlamında: (^i & k>) denilerek; (tekil işaret zamiri kullanılıp) (Jbi^L.) diye (şeklinde tesniye zamiri) kullanılmayışının sebebi; Sözünü ettiğimiz şeyler arasındaki herşey maksadı güdüldüğünden do-laytdır.

Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğunda da böyle kullanılmıştır: "O çok yaşlı da değildir, çok genç de değildir. İkisi arasında bir dinçtir." (ei-Bakara, 2/68) yani sözünü ettiğimiz iki tür arasında demektir.

"Rabbln unutkan değildir" yani O, sana rîsaletini göndermeyi diledi mi gönderir, bunu unutmaz. Anlamin şöyle olduğu da söylenmiştir: Sana vahyin gelmesi gecikse dahi O seni unutmuş değildir. Şöyle de açıklanmıştır: O öncesiyle, sonrasıyla herşeyi bilendir. O hiçbir şeyi unutmaz. [\[141\]](#)

"Göklerin, yerin ve İkisi arasında bulunanların Rabbi'dir." Yani O, her ikisinin Rabbi, yaratıcısı, ikisinin arasında bulunanları yaratan ve onların ve aralarında bulunanların mutlak mâlikidir. Bütün zamanları çekip çeviren O olduğu gibi, eşyayı da çekip çeviren O'dur.

"O halde O'na ibadet et." Bu sebepten ötürü O'nu tevhid et.

Bu buyrukta kulların kazandıkları fiillerin yüce Allah tarafından yaratılmış, meydana getirilmiş olduğuna delâlet vardır, Nitekim hak ehlinin söylediği de budur, hak görüş de budur. Çünkü burada bulunan "Rab" lafzının ihtiva ettiği manalar arasında, mutfak mâlik manasından başkasına hamededilmesine imkân yoktur. Onun sema ile arz arasında bulunan herşeyin mâliki olduğu sabit olduğuna göre, bunun kapsamı içerisine elbette mahlukatın kazandıkları (fiilleri) de girer ve O'na ibadet etmek vacip olur, Çünkü O'nun kayıtsız ve şartsız olarak mâlik olduğu sabit olmuştur. İbadetin gerçek manası ise tam bir alçak gönüllülük ile itaat etmektir. Mutlak mâlik ve ma'bûdun dışında kimse ibâdete lâayık olamaz. "Ve O'na ibadetinde sebat göster." O'na sebatla itaat et. Sana vahyin gelişinin gecikmesinden ötürü üzülmeye. Bunun yerine emrî bulunduğun ile meşgul ol.

"Sebat göster" kelimesindeki "ti" harfi aslında "te"du\ "Te" ile "sad" aralarındaki farklılık dolayısıyla bir arada telaffuzları ağır geldiğinden dolayı "te"nin yerine "ti" kullanılmıştır. Nitekim "savm"dan; "Oruç tuttu" denilir.

"O'nun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?" İbn Abbas dedi ki: Bununla sen O'nun bir evlâdının yani benzerinin yahut O'nun mislinin yahut O'nu andıran bir varlığın bulunduğunu ve o varlığın Rahman olan adım ha-kettiğini, o ada layık olduğunu biliyor musun? Mücahid de böyle açıklamıştır.

"Adıyla anılan kelimesi; "Ki bu da karşılıklı olarak aynı adı taşımak" lafzından gelmektedir.

İsrail, Simâk'dan o İkrime'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Sen herhangi bir kimsenin O'nun adı olan "er-Rahmân": adını taşıdığını bilir misin?

en-Nehhâs dedi ki: Bu benim bildiğim kadarıyla bu husustaki rivayetler arasında isnadı en değerli olandır. Ayrıca sahih bir görüştür. Allah'tan başkasına "er-Rahmân" denilmez.

Derim ki: Buna dair geniş açıklamalar. Daha önce, Besmele bahsinde (21.başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'a hamd olsun.

İbn Ebi Necîh, Mücahid'den: "O'nun adıyla anılan bir kimse biliyor musun?" buyruğu hakkında: O'na benzer kimse biliyor musun? diye açıkladığını rivayet etmiştir.

İbmi'l-Müseyyeb: Ona denk... Katade ve el-Ketbî ise yüce Allah'tan başka Allah adıyla anılan yahut ta Allah'tan başka kendisine Allah denilen bir kimsenin varlığını biliyor musun? diye açıklamışlardır.

Burada soru edatı olumsuzluk edatı anlamındadır, bilmezsın demektir.

Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır. [\[142\]](#)

66. İnsan: "Ben öldükten sonra mı diriltilip çıkarılacak mışım?" der.

67. İnsan daha önce hiçbir şey değilken, gerçekten Bizim kendisini yarattığımızı düşünmez mi?

68. Rabbin hakkı için onları ve şeytanları elbette hasredeceğiz, sonra cehennemin etrafına dizleri üzere (çökmüş olarak) elbette hazır edeceğiz.

69. Sonra her bîr kesimden Rahmân'a karşı küfürde daha cesur, şiddetli kim ise onu ayırırız.

70. Hem oraya atılmaya kimlerin daha lâayık olduğunu da en iyi Biz biliriz.

71. Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu, Rabbinin gerçekleştirmeyi üzerine aldığı kesin bir hükümdür.

72. Bundan sonra takva sahiplerini kurtarıyoruz. Zalimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak terkederiz.

"İnsan: Ben öldükten sonra mı diriltilip çıkarılacak mışım? der." Burada insan'dan kasıt Ubeyy b. Haleftir. Eline geçirdiği çürümüş kemikleri eliyle ufalayarak, dedi ki: Muhammed, ölümden sonra diriltileceğimizi iddia ediyor. Bunu el-Kelbî söylemiş, el-Vâhidî, es-Sa'lebî ve el-Kuşeyrî de zikretmişlerdir. el-Mehdevî dedi ki: Âyet-i kerîme ei-Velid b. el-Muğîre ve arkadaştan hakkında nazil olmuştur. Bu da İbn Abbas'ın görüşüdür.

"Ben... diriltilip çıkarılacak mışım?" anlamındaki buyruğun başında yer alan "lâm" te'kid içindir. Sanki ona: Öldüğün takdirde şüphesiz tekrar diriltileceksin denilmiş de o da: "Gerçekten ben öldükten sonra mı diriltilip çıkarılacak mışım?" demiş gibidir. O bu sözlerini inkâr eden bir edâ ile söylediğinden dolayı birincisinde olduğu gibi cevabın başında da "lâm" gelmiş bulunmaktadır. Eğer (bu şekilde söylenmiş bir söz kabû edilmeden) kendisi ibtidâen böyle bir söz söylemiş olsaydı "lam" gelmezdi. Çünkü bu, hem te'kid hem de olumluluk için kullanılır. Halbuki o öldükten sonra dirilişi inkâr eden birisidir.

İbn Zekvân -soru edatı olmaksızın-: "Öldüğüm zaman" diye haber olmak üzere okumuştur. Diğerleri ise kendi usullerine uygun olarak hemze ile istifham olmak üzere okumuşlardır.

el-Hasen ve Ebû Hayve: "Ben diri olarak (mı) çıkacak mışım?" diye okumuştur. O (insan) bu sözlerini alay olsun diye söylemiştir. Çünkü onlar öldükten sonra dirilişe inanmıyorlardı.

Burada "insan"dan kasıt kâfirdir.

"İnsan" yani bu sözleri söyleyen kişi "daha önce" soru sormadan ve bu sözü

söylemeden "önce, hiçbir şey değilken, gerçekten Bizim kendisini yarattığımızı düşünmez mi?" bunu hatırlamaz mı? Çünkü tekrar yaratmak, ilkin yaratmak gibidir. Niye bunda çelişki görüyor ki?

Âsim dışında Kûfeliler, Mekkeliler, Ebu Ömer ile Ebu Ca'fer "Düşünüp ibret almaz mı?" şeklinde okurken, Şeybe, Nâfi' ve Âsim ise şed-desiz olarak; "Düşünmez mi?" diye okumuşlardır. Tercih edilen şeddeli okuyuştur ve bunun aslı; Bunun tercih edilmesine sebep İse yüce Allah'ın: "Ancak özlü akıl sahipleri öğüt alır. "(ez-Zümer, 39/9) buyruğu ve benzerlerinde bu şekilde gelmiş olmasıdır, Ubeyy'in kıraati de; şeklindedir. Bu kıraat tefsir olarak kabul edilir. Çünkü, Mushaf'ın hattına aykırıdır.

Ubeyy'in kıraatinin anlamı düşünmez mi? şeklindedir. Şeddesiz (Şeybe, Nâfi' ve Âsim'in kıraatleri) ise uyanıp dikkat etmez mi, bilmez mi? şeklindedir. Bu açıklamayı en-Nehhâs yapmıştır.

"Rabbin hakkı için onları ve şeytanları elbette hasredeceğiz." Yüce Allah mü'minleri hasredeceği gibi onları hasredeceğine dair delili ortaya koyduktan sonra, kendi zatına kasem etmekte ve şeytanları da hasredeceğini bildirmektedir. Denildiğine göre; her kâfir bir şeytan ile birlikte aynı zincire vurulmuş olarak haşredilecektir. Nitekim yüce Allah: "Toplayınız zulmedenleri ve onlara eş olanları" (es-Saffat, 37/22) diye buyurmaktadır.

ez-Zemahşerî dedi ki: "Ve şeytanları" buyruğunda ki "vav"ın atıf için olması da mümkündür. "Beraber" anlamında olması da mümkündür. Bununla birlikte "beraberlik" anlamı daha kuvvetli görülmektedir. Yani onlar kendilerini azdırmış ve saptırmış, arkadaşları olan şeytanlarla birlikte hasredilecekler ve herbir kâfir bir şeytan ile biriikte aynı zincire vurulacaktır.

Desen ki: Bu, "insan" ile özel olarak kâfirlerin kastedilmesi halinde uygundur. Pekt ya genel olarak bütün insanlar kastedilmiş İse şeytanlarla birlikte haşredilmeleri nasıl uygun görülebilir? Derim ki: Bütün insanlar aralarında kâfirler, şeytanlarla birlikte olmak üzere bir defada haşredileceklerine göre, tıpkı şeytanların kâfirlerle birlikte hasredilmesi gibi (bütün İnsanlar da) şeytanlarla birlikte hasredilmiş olur. Desen ki: Amellerinin karşılıklarının görülmesi halinde birbirlerinden ayrıldıkları gibi, haşirde de bahtiyarlarla bedbahtlar niye birbirlerinden ayrı değildir. Derim ki: Mahşerde birbirlerinden ayrılmayacaklar ve cehennem etrafında diz üstü çöcekleri yerde hazır edilecekler. Onlarla birlikte ateşin yanına getirilecekler; tâki bahtiyar olan insanlar da yüce Allah'ın kendilerini kurtarmış olduğu halleri görsünler, böylelikle sevinçlerine sevinç katılmış olsun, kendilerinin ve Allah'ın düşmanlarının cezalarından ötürü de sevin sin, onların da kötülükleri, hasretleri ve Allah'ın dostlarının bahtiyarlıkları,

kendi hallerine sevinmelerinden ötürü de kendilerini öfkeliendirecek şeyler daha da artsın.

Desen ki: Dizleri üstü hazır edilmeJerinin anlamı nedir? Derim ki: Eğer "insan" tabiri özel anlamı ile (yani kâfir diye) tefsir edilecek olursa anlam şöyle olur: Onlar mahşerden cehennemin kıyısına hesap için durdurulacakları yerdeki hallerinde olduğu gibi şiddetlice sürüklene sürüklene, itile kaktla getirileceklerdir. Buraya gelişleri dizleri üstünde olacak, ayakları üzerinde yürüyerek gelmeyeceklerdir. Çünkü hesap için durdurulmuş olanlar, dizleri üstünde bulunmakla nitelendirilmişlerdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Her ümmeti de diz çökmüş göreceksin." (el-Câsiye, 45/28) Yani karşılıklı sözleşme ve çeşitli alış-veriş, ve intikal durumlarında alışılagementmiş hat olan dizler üzerinde çökmüş olacaklardır. Bu şekilde gelişleri huzursuzluk, tedirginlik ifadesi olduğundan dolaydır. Böyle bir duruş, rahat ve huzurun zıttı bir mana ifade eder. Yahut ta karşı karşıya kalacakları ve ayakları üzerinde durma takatlerini bırakmayacak şiddetli hallerden ötürü dizleri üzerine kapaklanacaklardır.

Eğer "insan" umumi manasıyla ele alınırsa o takdirde: Onlar cehennemin kıyısına varacaklarında diz üstü çökecekler demek olur ki; bu da diz üstü çökmenin mevkıf de (hesap için durdukları yerde) diz üstü çöktükleri gibi burada da haklarında takdir edilmiş bir hal olduğu kabul edilmesi suretiyle bu açıklama yapılabilir. Çünkü bu da mükâfat ve cezanın görüleceği yere varılmasından önce hesap için durmaya tabi olan hususlardandır.

Şöyle de denilmektedir: "Sonra onları cehennemin etrafında dizleri üzere elbette hazır edeceğiz" buyruğunun anlamı Mücahid ve Katade'den nakledildiğine göre dizleri üzerine çökmüş olarak hasredeceğiz, demektir. Yani onlar içinde bulundukları halin dehşetinden ötürü ayakta duramayacaklardır.

"Cehennemin etrafına" buyruğunun, cehennemin içinde anlamında olması da mümkündür. Mesela, evin iç tarafında çevirmişler olarak oturanların durumunu anlatmak üzere: "Gelenler evin etrafında oturdular" demek te buna benzer. Buna göre "cehennemin etrafına" ifadesinin cehenneme girdikten sonra gerçekleşecek olması mümkündür. Cehenneme girmeden önce olması da mümkündür,

"Dizleri üzere" kelimesi Dizleri üzerinde çökmüş kişi' kelimesinin çoğuludur. Bu fiil; "Dizüstü çöktü, çöker, dizüstü çökmek" şeklinde kullanılır. "Ona diz çöktürdü" demektir. Topluluk hakkında aynı şekilde; da kullanılabilir. Aynı şekilde "cim" harfinden sonraki harf esreli olduğu için "tim" harfi esreli olarak; Dizleri üzere çökmüşler" denilebilir.

İbn Abbas dedi ki: Bumda bu kelime "cemaatler haiinde" anlamındadır. Mukatil

de; Ayıt ayrı topluluklar halinde diye açıklamıştır. Bu açıklamaya göre bu kelime üç ayrı söyleyişi ile; in çoğuludur ki, bu da bir araya gelmiş, toplanmış taşlar ve toplanmış toprak anlamındadır. Yani içki-ciler ayrı, zina etmişler ayrı ve bu şekilde gruplar halinde toplanacaklardır, demektir. Şair Tarafe de şöyle demiştir:

"İkisinin üzerinde iki toprak yığını görürsün,

Bir de muntazam bir şekilde dizilmiş enlice sağlam taşlar."

el-Hasen ve ed-Dahhak, dizleri üzere çökmüşler olarak diye açıklamışlardır. Bu te'vile göre kelimenin çoğulu bundan önce geçtiği gibidir. Buna se-beb ise yerin darlığıdır. Yani tam anlarruyia oturmak imkânını bulamayacaklardır.

Birbirleri ile davalaşmak için dizleri üzere çökecekler, diye de açıklanmıştır. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır "Sonra muhakkak sizler kıyamet gününde Rabbinizin huzurunda muhakeme olacaksınız." (ez-Zümer, 39/31) el-Kumeyt de şöyle demektedir:

"Onlar ileri gelenlerini dizleri üzere çökmüş bıraktılar.

Kendileri ise o efendilerinin dışında birbirleriyle zincire vurulmuş haldedirler."

"Sonra her bir kesimden" yani her bir ümmet ve her bir din mensubundan "Rahmân'a karşı küfürde daha cessus ve şiddetli kim İse onu ayırırız" çıkartırız.

en-Nehhâs dedi ki; Bu âyet-i kerîme i'râb cihetinden müşkildir. Çünkü bütün kıraat âlimleri; "Kim ise" kelimesini reP ile okumuşlardır. Yalnız Sibeveyh'in, kendisinden naklettiğine göre Harun el-Karî bunu nasp ile okumuştur ve "ayırırız" anlamındaki fiilin mefulü olmuştur.

Ebu İshak bu kelimenin merfu okunuşu ile ilgili olarak üç görüş olduğunu bildirmektedir.

1- Sibeveyh'in naklettiği el-Halil b. Ahmed'in görüşü. Buna göre hikâye (söylenecek bir sözü nakletmek) üzere merfû'dur. Yani: Sonra, Biz azgınlığı dolayısı ile kendilerine: Rahmân'a karşı küfürde daha cesur ve şiddetli hangileridir, denilecek. Her bir kesimden (böyle olanları) ayıracağız. el-Halil şu beyiti nakletmektedir:

"Ve ben yiğidin nezdinde öyle bir konumda olurum ki:

(Ona): Ne senin için bir sakınca vardır, ne de mahrum edilirsin (denilir)."

Yani ben kendisine: Senin için bir sakınca da yoktur, mahrum da bırakılmayacaksın, denilen bir kişi konumunda olurum,

Ebu Ca'fer en-Nehhâs dedi ki: Ben Ebu İshak'ın bu görüşü tercih edip beğendiğini gördüm. O: Çünkü tefsir alimlerinin söyledikleri sözlerin manası da budur, demiştir. Onun iddiasına göre: 'Sonra her bir kesimden... ayırırız' buyruğunun manası şudur: Sonra, Biz her kesimden en ileri derecede azgın olanları mertebelerine göre ayırırız. Sanki azgınlıkları en şiddetli olanların azabı

ile başlanılacak, sonra mertebe itibariyle onlardan sonra gelenlere geçilecek gibi bir mana anlamıştır. Âyetin anlamı ile ilgili olarak Ebu İshak'ın sözlerinin lafzan ifadesi budur.

2- Yunus dedi ki: "Ayırırız" fiili amel etmeyen fiiller durumundadır. Buna göre; "...den kim" ise mübtedâ olarak ref edilmiştir. et-Mehdevî ise söyle demektedir: Buradaki "ayırırız" anlamındaki fiil, Yunus'a göre muallaktır. Ebu Ali der ki: Bunun manası ise bu fiil; "Şiddetli kim ise" ibaresinin mahallinde amel eder yoksa amelinin lağvedilmiş olduğu manasına değildir. el-Halil ve Sibeveyh'e göre ise böyle bir fiil muallak olmaz. Çünkü tahakkuku söz konusu olmadığı sürece, ancak şüphe ve benzeri manalar ifade eden fiiller muallak olur.

3- Sibeveyh dedi ki: "...den kim ise" kelimesi ötre üzere mebnî-dir. Çünkü bu edat hazf hususunda benzerlerinden farklıdır. Zira -en faziletli olanı gördüm maksadı ile- ile denilecek olursa, bu çirkin olur. Bunun için denilmesi gerekir. Bununla birlikte; de hazf caizdir.

Ebu Ca'fer dedi ki: Ben nahivciler arasında bu hususta Sibeveyh'in hata ettiğini söylememiş bir kimse bilmiyorum. Ebu İshak'ı da şöyle derken dinledim: Benim görebildiğim kadarıyla Sibeveyh "Kİta6"ında sadece iki yerde hata etmiştir. Bu da onlardan birisidir. (Devamla Ebu İshak) dedi ki: Biz biliyoruz ki Sibeveyh; (it) kelimesini izafe edilmeden ve müfred olduğu takdirde i'rab edilir kabul etmiştir. Ya muzaf olduğu takdirde bunu nasıl meb-ni kabul eder?

Bildiğim kadarıyla Ebu İshak (bu hususta) yalnızca bu üç görüşü zikretmektedir. Ebu Ali ise der ki: Sibeveyh'in görüşüne göre burada bu edatın meb-ni olması vacibtir. Çünkü ondan kendisi ile marifelik vasfını kazanacağı lafız hazfediiştir ki, o da kendisine ihtiyaç duyulmasına rağmen zamirdir. Tıpkı; "Öncesinden, sonrasında" lafızlarından hazf edildiği gibidir. Buralarda muzafın, muzafun ileyhe İhtiyacına rağmen, kendisi ile marifelik vasfını kazanacakları muzafun iieyhler hazfediiştir. Çünkü sıra, mev-sûlu açıklar ve onu beyan eder. Tipti muzafun ileyh muzaf'ı beyan edip tahsis ettiği gibi. -

Ebu Ca'fer dedi ki: Ebu İshak'ın sözünü ettiği bu üç görüşün dışında dört görüş daha vardır. el-Kisaî dedi ki: " Ayırırız" fiilî bir manaya dairdir. Meselâ, "Elbiselerden giyindim, yemekten yedim" demek bu türdendir. Halbuki bu fiil; "...den... kim ise" de amel etmediğinden onu nasb etmesi de söz konusu değildir. ei-Mehdevî şunu da ekler: Ona göre bu fiil: "Her bîr kesimden" ibaresinin mahallinde amel etmektedir. Buna karşılık "...den... şiddetli kim ise" İfadesi yeni bir cümle olup mübtedâ olarak meifu'dur. Sibeveyh vâcib (yerine getirilmesi gerekli) anlamın ifade edildiği hallerde de "...den..." in gelmesinin vacip olduğu görüşünde değildir.

el-Ferrâ dedi ki: Buyruk, sonra Biz nida ile (seslenerek) ayırırız, demektir. Buna göre "ayırırız" fiili nida ederiz, anlamındadır. el-Mehdevî der ki: "Nida etti" fiilinden sonra bir cümle geliyorsa muallak olur. Meselâ "Zannettim" fiili manada amel eder, fakat lafızda amel etmez.

Ebu Ca'fer dedi ki: Ebu Bekr b. Şukayr'ın naklettiğine göre bazı Kûfeliler; "..den kim..." lafzında şart ve ceza manası olduğunu söylemişlerdir. İşte bundan dolayı ondan önceki fiil kendisinde amel etmemiştir. Anlamı da şöyle olun Sonra bizler her bir kesimden... -ister birbirleriyle ortak vasıfları olsun, ister olmasın- ayırırız. Bu da bir kimsenin; ifadesinin; "ister gazap etsinler, ister etmesinler ben o topluluğu dövdüm" anlamında olması gibidir.

Ebu Ca'fer dedi ki: İşte bunlar toplam olarak altı görüştür. Ayrıca Ali b. Süleyman'ın, Muhammed b. Yezîd'den naklen şöyle dediğini de dinledim: "...den... kim ise" lafzı: "KesirTe taalluk etmektedir. O halde mübtedâ olarak merfu'dur. Anlamı da şöyle olur: Sonra Biz birbirlerine benzeyen kimselerden yani birbirleriyle yardımlaşanlardan Rahman'a karşı cesur ve şiddetli olduğunu gördükleri kimseleri ayırırız. Bu da güzel bir açıklamadır.

el-Kisâî "Teşâyu"un yardımlaşmak anlamında olduğunu nakletmektedir.

"Cesur ve şiddetli" kelimesi de temyiz olarak nasb edilmiştir.

"Hem oraya atılmaya kimlerin daha layık olduğunu" kimlerin cehennem ateşine girmeyi hakettiğini "da en iyi Biz biliriz."

"Girdi, girer, girmek" denilir. Bu (fiil olarak, binası itibariyle): Geçip gitti..." ile; "Yukarıdan aşağı düştü" fiillerine benzemektedir.

el-Cevherî dedi ki: Bir kimseyi ateşe koyup, orada bırakmayı anlatmak üzere; denilir. Yine bir kimseyi, onu yakmak maksadı ile ateşe bırakma halini anlatmak üzere de "elif" ile; denilir.

Yüce Allah'ın: "Ve alevli ateşe atılacaktır." (el-İnşikak, 84/12) buyruğu; şeklinde de ("larn" harfî şeddeli ve "ya" harfî ötreli "sad" harfî de üstün olarak) okunmuştur. Bunu ("lam" harfîni) şeddesiz olarak okunmasına göre ise fiil "Filân kigi ateşte yandı" kullanımından gelmektedir. Bu âyet-i kerîmede; "Atüma" kelimesinin "sad" harfinin ötreli okunması bu kabildendir. el-Accâc dedi ki:

"Allah'a and ol sun ki; eğer ateşte yanmayacak olsaydık..."

Yine bir işin aşırı şiddetli sıcak olduğunu anlatmak için de; denilir. et-Tuhavî'nin şu beyti böyledir:

"Kahraroanlıktan bitip tükenmez onların, isterse

Ardı arkasına savaşın şiddet ve sıkıntılarını çekmiş olsunlar."

ile ateşin hararetiyle ısındım demektir. Ebu Zeyd dedi ki:

"Ve ben onların savaşlarının sıcaklığıyla ısındım. Neredeyse donacak kimsenin

aşırı soğuktan ısındığı gibi."

Karşı konulamayacak kadar kahraman bir kimseyi nitelendirmek üzere de; Lafzî anlamıyla-: Filânın ateşiyle ısınılmaz, denilir,

"Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu, Rabbinin gerçekleştirmeyi üzerine aldığı kesin bir hükümdür" buyruğuna dair açıklamalarımızı da beş başlık halinde sunacağız: [\[143\]](#)

1- Herkes Cehenneme Uğrayacaktır:

Yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki aranızda..." buyruğu bir kasedir. Baştaki "vav" harfî bu kaseyi (yemini) ihtiva etmektedir. Peygamber (sav)ın şu hadisi de bunu açıklamaktadır "Müslümanlardan olup ta üç çocuğu ölen bîr kimsenin -yemin gereği olanı müstesna- ateşin dokunması mümkün değildir. [\[144\]](#)

ez-Zührî dedi ki: Sanki: "Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur" âyetini kasteder gibidir. Bunu Ebû Dâvûd et-Tayâlisî zikretmektedir. [\[145\]](#)

Hz. Peygamber'tn: "Yemin gereği müstesna" ifadesi de müsned tefsir kabilindendir. Çünkü bu hadiste sözü edilen kase ilim ehline göre yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur" buyruğunda kastedilendir. Kase ile yüce Allah'ın: "Andolsun tozutup savuranlara" buyruğundan itibaren: "Şüphesiz vaad olduğunuz elbette doğrudur. Ve şüphesiz ki din elbette gerçekleşecektir." (ez-Zâriyüü 51/1-6) buyruğunun kastedildiği de söylenmiştir. Birinci görüş daha meşhurdur, ikisinin de anlamı birbirine yakındır. [\[146\]](#)

2- Cehenneme Uğramanın Mahiyeti ile İlgili Görüşler:

İnsanlar cehenneme uğramanın mahiyeti hakkında farklı görüşlere sahiptir. Burada uğramanın (vürûd) girmek anlamında olduğu söylenmiştir. Câbir b. Abdullah'tan rivayete göre o şöyle demiştir: Ben Rasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinledim: "Uğramak, girmek demektir, İster iyi olsun, ister kötü olsun oraya girmeyecek kimse kalmayacaktır. Mü'minler için serin ve esenlik olacaktır. Tıpkı İbrahim için olduğu gibi." "Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırsınız. Zalimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak ter keder iz." Bu hadisi Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr), "et-Temhîd" adlı eserinde senediyle birlikte zikretmektedir. [\[147\]](#)

Bu aynı zamanda İbn Abbas'm, Halid b. Mâ'dâ'nın İbn Cüreyc ve başkalarının da görüşüdür. Yunustan rivayet edildiğine göre o; "Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak kimse yoktur" buyruğundaki "uğramak (vürûd)" girmek demektir, diye "uğrama"nın tefsirini de zikrederek okurdu. Bazı raviler bu konuda hataya düşerek onun bu açıklamasını da Kur'ân diye nak-letmişlerdir,

Darimî'nin, Müsned'inde Abdullah b. Mes'ud'dan gelen rivayete göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İnsanlar ateşe uğrayacaklar sonra amei [eriyle oradan uzaklaşacaklardır]^[148] Kimisi bir göz açıp kapamak gibi; sonra kimisi rüzgar gibi, kimisi atın koşması gibi, kimisi yüklen arasında hızlıca koşturan binici gibi, kimisi hızlıca yürüyen kişi gibi (oradan ayrılacaklardır.)"^[149]

İbn Abbas'tan da bu mesele hakkında Haricilerden Nafi' b. el-Ezrak'a şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben ve sen mutlaka oraya uğrayacağız. Beni yüce Allah o ateşten kurtaracaktır. Sana gelince sen (bunu) yalanladığın için seni kurtaracağını zannetmiyorum.

Cehenneme uğramanın muhakkak oluşuyla biriikte oradan ayrılışın bilin-meyişinden dolayı pek çok ilim adamı oldukça korkmuştur. Biz bunu "et-Tezkire" adlı eserimizde açıklamış bulunuyoruz.

Bir kesim şöyle demektedir: Uğramaktan kasıt Sırat'ın üzerinden geçiştir. Bu görüş İbn Abbas, İbn Mes'ud, Ka'b el-Ahbâr ve es-Süddî'den de rivayet edilmiştir. Ayrıca es-Süddî bunu İbn Mes'ud'dan, o Peygamber (sav) yoluyla da rivayet etmektedir. el-Hasen de bu görüştedir. O şöyle demiştir: Uğramak, girmek demek değildir. Mesela sen: Ben Basra'ya uğradım, ama içine girmedim, diyebilirsin. O halde burada uğramaktan kasıt, Sırat'ın üzerinden geçecekleridir. Ebu Bekr el-Enbârî dedi ki: Dil bilginlerinden bazıları el-Hasen'in bu görüşüne dayanarak açıklamalar yapmış ve yüce Allah'ın: "Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmışlardır" (el-Enbiyâ, 21/101) buyruğunu delil göstererek şöyle demişlerdir: Yüce Allah'ın kendilerine, kendilerini oradan uzaklaştırmayı taahhüt ettiği kimseler ateşe girmeyecektir. Bu görüşün sahipleri (72. âyetin başındaki "bundan sonra" anlamındaki kelimeyi): diye peltek "se': harfini üstün olarak okurlardı. (Buna göre: Oradan takva sahiplerini kurtarıyoruz, anlamında olur).

Ancak birinci görüşü savunan diğerleri buna karşı şunu delil gösterirler: Yüce Allah'ın: "İşte onlar oradan uzaklaştırılmışlardır" buyruğunun anlamı orada azap görmekten ve o ateş ile yakılmaktan uzak tutulacaklardır, demektir. Ve şöyle derler: Oraya girdiği halde bunun farkına varmayan, ondan Ötürü herhangi bir acı ve ızdırap duymayan bir kimse gerçek manada ondan uzaklaştırılmış bir

kimsedir. Yine yüce Allah'ın: "Sonra takva sahiplerini kurtarırsınız" buyruğundaki; "Sonra" kelimesinin ötreli okunuşunu da delil gösterirler ve bu oraya girdikten sonraki bir kurtuluşun delilini teşkil etmektedir, derler.

Derim ki: Müslim'in, Sahih'inde şöyle denilmektedir: "Sonra köprü cehennem üzerine kurulur. Ve artık şefaahat tahakkuk eder, Allah'ım esenlik ver, Allah'ım esenlik ver, derler." Ey Allah'ın Rasûlü köprü nedir? diye sorulunca şöyle buyurdu: "O çok kaygan ve üzerinde durulması zor bir yerdir. Onda kancalar ve Necid taraflarında bulunan üzerinde de dikencik bulunan es-Sa'dân diye bilinen dikenler vardır, Mü'minler göz açıp kaparcasına şimşek gibi, rüzgar gibi, kuş gibi, en asil atlar gibi ve develer gibi (üzerinden) geçerler. Kimisi tamamıyla yarasız beresiz kurtulur, kimisi yara bere almış olarak serbest bırakılır, kimisi de cehennem ateşine itilip atılır."[\[150\]](#)

Sırat'ın üzerinden geçmek bu âyet-i kerîmenin ihtiva ettiği cehennem ateşine uğramaktır, içine girmek değildir, görüşünde olanlar da bu hadisi delil göstermişlerdir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Buradaki "uğramak (vürûd)" yüksekçe yerden bakmak, muttali olmak, yakınına gelmek şeklinde olacaktır. Çünkü onlar hesabın görüleceği yerde bulunacaklar. Bu da cehenneme yakındır. Hesap halinde cehennemi görecekler, ona bakacaklar. Daha sonra yüce Allah, takva sahibi olan kimseleri o bakıp gördükleri cehennemden kurtaracak ve cennete gocerülecekler. "Zalimleri ise... terkederiz" cehenneme götürölmeleri emredilir. Yüce Allah; "Medyen suyuna varınca" (vürûd ile aynı kökten) (el-Kasas, 28/23) diye buyurmaktadır ki; bu da uraya yaklaşınca demektir. İçine girince demek olamaz. Züheyr de şöyle demiştir:

"O kadınlar tertemiz, arj ve duru ve derin yerleri maviye çalan suyun başına geldiklerinde,

Çadırını kurup, ikamet etmiş kimse gibi (güvenlik duyduklarından dolayı) asalarını bıraktılar."

Hafsa (r.anhâ), Rasölullah (sav)ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Bedir ve Hudeybiye'ye katılanlardan hiçbir kimse ateşe girmeyecektir.1' Ben: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur" buyruğu nerede kaldı? Rasölullah (sav) buyurdu ki: "Sen ne diyorsun? "Bundan sonra takva sahiplerini kurtarırsınız, zalimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak terkederiz" (buyruğu var ya)" Bu hadisi Müslim, Um Mubeşşir yoluyla rivayet etmektedir. Um Mubeşşir dedi ki: Ben, Peygamber (sav)ı Hafsa'nın yanında şöyle buyururken dinledim... deyip, hadisi zikretti[\[151\]](#)

ez-Zeccâc yüce Allah'ın: "Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmışlardır." (el-Enbiyâ, 21/101) buyruğu dolayısıyla bu görüşü tercih etmiştir.

Mücahid de şöyle demektedir: Mü'minlerin ateşe uğramaları dünya yurdunda mü'mi ne isabet eden humma (ateş yüksekliği) dir. İşle m üT minin cehennem ateşinden payı budur. Bunu geri çeviremez.

Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Rasûlullah (sav) ateşi yükselmiş bir hastayı ziyaret etti. Peygamber (sav) ona dedi ki: "Müjdeler olsun sana! Şanı yüce ve mübarek olan Ailah buyuruyor ki: O benim ateşinidir. Ben onu (cehennem) ateşinden payı olsun diye mü'min kuluma musallat ederim."[\[152\]](#) Bu hadisi Ebu Ömer (İbn Abdi'l-Berr) senedi ile kaydederek dedi ki: Bize Abdu'l-Vâris b. Sufyan anlattı, dedi ki: Bize Kasım b. Asbağ anlattı, dedi ki: Bife Mu-hammed b. İsmail es-Sâîğ anlattı, dedi ki: Bize Ebu Üsâme anlattı, dedi ki: Bize Abdu'r-Rahman b. Yezid b. Cabir anlattı. O ismail b. Ubeydullah'tan, o Ebu Salih el-Eşârî'den, o Ebu Hureyre'den, o Peygamber (sav)dan: Peygamber bir hastayı ziyaret etti... diyerek hadisin geri kalan bölümünü zikretti. Ayrıca hadiste: "Humma (sıtma ve yüksek ateşli hastalık) mü'mininin cehennem ateşinden payına düşendir" diye buyurmuştur.[\[153\]](#)

Bir kesim de şöyle demektedir: Burada uğramak (vürûd) kabirde ona bakmaktır. Kurtuluşa nail olan o ateşten kurtarılır ve oraya girmesi takdir edilmiş olan da oraya girer. Daha sonra ya şefaitle oradan çıkar, yahut ta yüce Allah'ın rahmeti ile şefaatten başka bir sebeble çıkar. Bunlar İbn Ömer'in rivayet ettiği şu hadisi delil gösterirler: "Sîzden herhangi bir kimse öldüğü takdirde sabah ve akşam onun kalacağı yer kendisine gösterilir..."[\[154\]](#)

Veki', Şu'be'den, o Abdullah b. es-Sâib'den, o bir adamdan, o da İbn Ab-bas'ian rivayete göre yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur" buyruğu hakkında: Bu kâfirlere bir hitaptır, demiştir.

Yine ondan gelen rivayete göre o, daha önce kâfirler hakkında vârid olmuş: "Rabbîn hakkı için onları ve şeytanları elbette hasredeceğiz. Sonra onları cehennemin etrafına dizleri üzere elbette hazır edeceğiz. Sonra her bir kesimden Rahmana karşı küfürde daha cesur ve şiddetli kim ise onu ayırırız. Hem oraya atılmaya kimlerin daha layık olduğunu en iyi Biz biliriz" buyruklarında kâfirler hakkındaki bu hükümlere paralel olarak: "Şüphe yok ki ("aranızda" yerine): aralarında oraya uğramayacak hiç kimse yoktur" diye okuduğu rivayet edilmiştir. Aynı şekilde İkrime ve bir topluluk da böyle okumuştur. Bu kıraate göre cehenneme uğrayacaklar çeşitli gruplar olmayacaktır. (Sadece kâfirler

uğrayacaktır).

Bir kesim de şöyle demektedir: Burada: "Aranızda" ile kastedilenler kâfirlerdir. Yani, Ey Muhammed! onlara de ki: Aranızda... Böyle bir te'vilin de aynı şekilde açıklaması kolaydır. "Aranızda" ifadesindeki "kef (...nız...) yüce Allah'ın; "Onları ve şeytanları elbette hasredeceğiz. Sonra onları cehennemın etrafına dizleri üzere (çökmüş olarak) elbette hazır edeceğiz" buyruğundakİ "onlar" zamirine aittir. Bu zaminin "onlar"a raci' olduğu red olunamaz. Benzeri bir durum, yüce Allah'ın şu buyruğunda da görölmektedir: "Ve Rableri onlara son derece temiz bir şarap içirmiştir. İşte bu, gerçekten sisin için bir mükâfattır. Yaptıklarınızın karşılığını da fazlası ile görmüşsünüzdür." (el-İnsan, 76/21-22) ise; bu onlar için bir mükâfattır, anlamındadır. Görüldüğü gibi buradaki muhatap zamiri de (tefsir edilmekte olan buyruklarda olduğu gibi) "he" harfine (gaib zamire) gitmektedir.

Çoğunluk ise şöyle demektedir: Burada muhatap bütün âlemdir. Herkesin cehenneme uğraması kaçınılmazdır, Bundan dolayı zaten uğramak ile ilgili görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Biz ilim adamlarının bu konudaki görüşlerini açıklamış bulunuyoruz. Uğramanın (vürüdun) zahirinden anlaşılan girmektir. Çünkü Peygamber (sav) (bu başlığın baş taraflarında) zikredilen hadiste: "Mutlaka ateş ona degecektir, temas edecektir" diye buyurmaktadır. Çünkü bunun sözlükte anlamı değmek ve temas etmektir. Ancak bu, mü'min-ler için serin ve selâmet olacaktır. Oradan esenlikle kurtulacaklardır.

Halid b. Ma'dân dedi ki: Cennet ehli cennete girecekleri vakit şöyle diyecekler: Rabbimiz bizim ateşe uğrayacağımızı buyurmuş muydu? Onlara denilecek ki: Siz uraya uğradınız ve orayı kül haline getirdiniz.

Derim ki: Bu görüş değişik ve dağınık görüşleri bir arada toplamaktadır. Ancak cehennem ateşi oraya uğrayacak kimseyi alevi ve harareti ile rahatsız etmeyecektir. Mü'min kimse böylelikle ondan uzaklaştırılmış ve kurtarılmış olacaktır. Şanı yüce Allah'tan, lütuf ve keremiyle bizleri ondan kurtarmasını ve oraya esenlikle uğrayıp giren ve oradan ganimete nail olmuş olarak çıkan kullarından eylesin.

Peygamberler de ateşe girecekler midir? diye sorulursa, deriz ki: Bu konuda mutlak bir ifade kullanamayız, ancak şunu söyleyebiliriz: Bu bahsin baş tarafında zikrettiğimiz hadisin delil olduğu üzere bütün insanlar oraya uğrayacaklardır. Günahkârlar günahları sebebiyle oraya girecekler, Allah'ın dostları ve bahtiyar kimseler de onlara şefaet etmek için oraya girecektir. Her iki giriş arasında ise pek büyük bk fark vardır.

İbnu'l-Enbârî de Osman (ra)ın Mushaf inin ve genelin kıraatinin lehine delil

olmak üzere şöyle der: Dilde gaibe hitaptan, muhataba hitab lafzına geçiş mümkündür. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Rabbleri onlara son derece temiz bir şarap içirmiştir. İşte bu gerçekten sizin için bir mükâfattır. Yaptıklarınızın karşılığını da fazlasıyla görmüşsünüzdür." (el-tnsan, 76/21-22) Böylelikle yüce Allah gaib zamirin yerine muhatablara ait hitab zamirini kullanmıştır. Bu türden açıklamalar daha önce Yunus Sûresi'nde (10/22-23. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[155\]](#)

3- "Ancak Yemin Gereği..."

Peygamber (sav)ın: "Yemin gereği müstesna..." (anlamındaki) istisnanın munkatf bir istisna olma ihtimali vardır: Ama yeminin gereğini yerine getirmek için (girilecektir), demektir. Bu Arap dilinde bilinen bir üslûptur. Manası ise ateş ona asla temas etmeyecektir. İfade burada tamam olmaktadır, daha sonra yeni bir cümleye başlayarak: "Yemin gereği müstesna" diye buyurmuştur. Yani ama yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur" buyruğundaki yeminin gereğinin de yerine getirilmesi kaçınılmaz bir şeydir. Bu ise ya Sırat'ın üzerinden geçiştir yahut cehennem ateşini görmektir ya da herhangi bir zarar gömleksizin esenlik içerisinde oraya girmektir ve bunda cehennem ateşinin hiçbir şekilde dokunması söz konusu olmayacaktır. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi birinizin üç çocuğu ölür de (bunların acısının) mükâfatını Allah'tan beklerse mutlaka cehennem ateşine karşı ona kalkan olurlar." [\[156\]](#)

Kalkan (cunne): Koruyucu ve perde, demektir. Ateşten korunan ve ateşe karşı siper edilen ve perdelenen bir kimseye, ateş asla temas etmeyecektir. Eğer ateş ona dokunursa herhangi bir şekilde korunmuş olmaz. [\[157\]](#)

4- Cehennemden Kurtuluş ve Cennete Giriş; Aynı Konu İle İlgili Nassların Birlikte Mütalaasına Örnekler:

Bu hadis Ük hadîsi tefsir etmektedir. Çünkü bunda "ecrin Allah'tan beklenmesi (hisbe)" söz konusu edilmektedir. Bundan dolayı Malik bunu açıklayıcı olmak üzere eseri (bunun üzerine bir hanımın ona sorduğu soru ve Peygamberin cevabı) ile birlikte onu açıklayıcı olmak üzere zikretmektedir.

Yine bu ikinci hadise Buharî'nin, Ebu Hureyre'den rivayet ettiği şu hadis kayıt getirmektedir. Buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kimin henüz ergenlik yaşına ulaşmamış üç çocuğu ölürse bunlar onun için cehennem ateşinden bir perde olurlar -yahut cennete girer." [\[158\]](#)

Peygamber (sav)'ın ergenlik yaşına gelmemiş ve henüz günahları yazılacak yaşa ulaşmamış anlamında olan: "Henüz ergenlik yaşına gelmemiş" ifadesi -ilim adamlarına göre- müslümanların çocuklarının cennette olduklarına bir delildir. -Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.- Çünkü rahmet onların babalarına nazil olduğu takdirde, rahmete nail olmamış kimse dolayısıyla rahmete nail olmaları imkânsız bir şey olur. Bu müslüman çocukların cennette olduklarına dair ilim adamlarının icma ile kabul ettikleri bir husustur. Bu konuda ancak Cebriye'den bir kesim istisna teşkil ederek, durumlarının ilâhî me-şîcte ait olduğunu söylemişlerdir. Bu ise kendilerine muhalefet edilmesi caiz olmayan ve aynı şekilde haklarında, yanlışlık yapmaları düşünülemeyen hüccet olan kimselerin icma ile reddedilmiş ve terkedilmiş bir görüştür. Buna ek olarak Peygamber (sav)'dan gelmiş adaletli ve güvenilir ahad rivayetler de vardır. Ayrıca Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Bedbaht kimse annesinin karnında bedbaht olan kimsedir, bahtiyar kimse de annesinin karnında bahtiyar olan kimsedir. Melek iner ve onun ecelini, amelini ve rızkını yazar." [\[159\]](#) Bu hadis tahsis edilmiştir. Hiç şüphesiz henüz ameli yazılacak yaşa gelmeden önce ölen müslüman çocuklar, annelerinin karnında bahtiyar olan ve bedbaht olmayanlardandır. Buna delil ise konu ile ilgili hadîsler ve icmadır.

Peygamber (sav)'ın Âişe (ranhâ)ya söylediği bildirilen şu sözler de bu durumdadır; 1;Ey Âişe! Şüphesiz Allah cenneti yarattı ve oraya girecekleri de henüz babalarının sulblerinde iken yarattı. Ateşi de yarattı ve oraya girecek kimseleri de -henüz babalarının sulblerinde oldukları halde- yarattı."

13u hadis delil olamaz, zayıftır, icma ile ve konu ile ilgili rivayetler ile red olunur. Bu hadisi rivayet eden Talha b. Yahya zayıftır, rivayeti delil gösterilmez. Ayrıca bu hadis, onun tek başına (münferiden) rivayet ettiği hadislerdendir. Ona

iltifat edilmez.

Şu'be, Muaviye b. Kurra b. İyaz el-Muzenî'den, o babasından, onun da Peygamber (sav)dan rivayetine göre Ensar'dan birisinin küçük bir oğlu öldü. Ona üzüldü, kederlendi, Rasûlullah (sav) ona dedi ki; "Cennet kapılarından hangisine gidersen oğlunun senin için o kapının açılmasını istediğini görmek, seni sevindirmez mi?" Ey Allah'ın Rasûlü! dediler. Bu ona mı hastır yoksa genel olarak bütün müslümanlar için de böyle midir? Peygamber: "Hayır. Bütün müslümanlar için geneldir" diye buyurdu.[\[160\]](#)

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki; Bu hadis sabit ve sahih bir hadistir. Yani sözünü ettiğimiz Cumhurun icmaı ile böyledir. Aynı zamanda bu hadis Tal-hâ b.-Yahya'nın rivayet ettiği hadislerle çelişmekte ve onu reddetmektedir.

Yine Ebu Ömer dedi ki: Bu hadis ve buna benzer rivayetlerin bence izahı şudur: Dunlar farzlarını gereğince eda etmeye devam eden, büyük günahlardan kaçınan, uğradığı musibete karşı sabredip ecrini Allah'tan bekleyen kimseler içindir. Çünkü hitap o dönemde ancak çoğunluğunun durumu bu vasfettiğimiz şekilde olan bîr topluluğa yöneltilmişti ki onlar da Ashab-ı Ki-ram'dır. Yüce Allah onların hepsinden razı olsun.[\[161\]](#)

en-Nekkaş kimi ilim adamından şunları söylediğini nakletmektedir: Yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur"

buyruğunu; "Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmışlardır." (el-Enbiyâ, 21/101} buyruğu neshetmektedir. Ancak bu zayıf bir iddiadır, çünkü burası neshin söz konusu olacağı yerlerden değildir.[\[162\]](#)

Biz bundan önce, eğer kişiye ateş dokunmayacak olursa oradan zaten uzaklaştırılmış demek olduğunu açıkladık. Haberde; "Ateş kıyamet gününde mü'mine: Çabuk geç ey mü'min! senin nurun benim alevimi söndürüyor, diyecektir" denilmektedir.[\[163\]](#)

5- Gerçekleştirilmesi Kesin Olan Hüküm:

Yüce Allah'ın: "Bu, Rabbînin gerçekleştirmeyi üzerine aldığı kesin bir hükümdür" buyruğunda geçen: ilâhî hükmü kesin vacip kılmak demektir. Yani bu kesin olacak bir şeydir. ise; yüce Allah'ın hakkınızda vermiş olduğu hüküm budur, demektir, İbn Mes'ud dedi ki: Bu (gerçekleştirilmesi) farz olan bir yemindir, anlamındadır.[\[164\]](#)

"Bundan sonra takva sahiplerini kurtarız. Zalimleri İse orada dizleri üzerine çökmüş olarak terkederiz." Bu da önceki âyet-i kerîmede geçen "uğrama (vürûd)"un girmek anlamında olduğunun delillerindendir. Çünkü yüce Allah burada zalimleri girdiririz, diye buyurmamıştır. Bu hususa dair yeterli açıklamalar (az önce) geçmiş bulunmaktadır.

Bu hususta kabul edilen görüş şudur: Büyük günah sahibi kimse oraya girse dahi günahı kadar cezalandırılacak, sonra kurtulacaktır.

Mürcie oraya girmeyecektir derken, Vaîdiyye orada ebeddiyyen kalacaktır, derler. Yine buna dair açıklamalar önceden birden çok yerde geçmiş bulunmaktadır.

Âsim el-Cahderî ve Muaviye b. Kurrâ "Bundan sonra... kurtarız" şeklinde den ("cim" harfî) şeddesiz olarak okumuşlardır. Bu aynı zamanda Humeyd, Ya'kub ve d-Kisaî'nin de kıraatidir. Diğerleri ise bunu sakil ("cim" harfini şeddeli olarak) okumuşlardır.

İbn Ebi Leylâ (sonra anlamındaki kelimeyi) "orada" anlamına gelecek şekilde peltek "se1" harfini üstün olarak; diye okumuştur. zarftır. Ancak mebnidir, türetilmiş olduğu bir kökü yoktur. Bundan dolayı (mesela): "Bu" işaret isminin mebni olduğu gibi bu da mebnidir. Sonundaki "he" harfinin harekeyi açığa çıkarmak için gelmiş olması mümkündür. Vasil halinde hazfedilir. Bununla birlikte "yer'in müennes olduğunu belirtmek için de gelmiş olabilir. O takdirde vasi halinde "tc" diye okunarak sabit kalır. [\[165\]](#)

73. Âyetlerimiz onlara açık açık okunduğunda kâfirler, mü'minle-re derler ki: "Bu İki kesimden hangisinin makamı daha hayırlı, oturup kalktığı kimseleri daha İyidir?"

74. Halbuki bunlardan önce hem malı mülkü itibariyle hem de görünüşü İtibariyle onlardan daha üstün olan nice nesilleri helak etmiş bulunuyorum

75. De ki: "Kim sapıklıkta İse Rahman ona verdiği mühleti uzattıkça uzatsın. Nihayet kendilerine vaad olunanı, azabı ya da kıyameti göreceklerinde hangisinin makamca daha kötü ve askerce daha zayıf olduğunu bileceklerdir."

"Âyetlerimiz onlara açık açık okunduğunda" buyruğunda sözü edilenler; yüce Allah'ın: "Ben öldükten sonra mı diriltilip çıkarılacak mışım?" (66. âyet) diye kendilerinden söz edip haklarında: "Zalimleri ise orada dizleri üzerine çökmüş olarak terkederiz" buyurduğu bu kâfirlere Kur'ân-ı Kerim okunduğu vakit ellerinde tuttukları dünyalık ile güç, kuvvet sahibi olduklarını ileri sürerler ve şöyle derler: Eğer biz batıl üzere isek peki ne diye malca daha çokluğuz, sayıca

daha güçlüyüz? Onların bu sözlerden kayıtları, mustaz'af insanları şüpheye düşürmek ve onlara malı çok olan kimsenin bu durumunun dininde de haklı olduğunun delili olduğu şeklinde yatmış bir kanaat vermektir. Onlar bu sözleriyle kâfirler arasında fakir, müslümanlar arasında da zengin bulunduğuna hiç dikkat etmiyor, gibidirler. Yüce Allah'ın gerçek dostlarını dünyaya aldanmaktan uzak tuttuğunu ve ona aşırı meyletmekten onları koruduğunu bilmiyor gibidirler.

"Açık açık" buyruğu lafızları ağır ağır ve tane tane okunan, manaları oldukça özlü, maksatları açıkça ortaya koyan demektir.

Bu buyruklar, ya muhkemdirler, ya muhkemler ile açıklanmış müteşâbih-tirler, ya da Rasûlullah (sav) bunları sözüyle ya da fiiliyle açıkça beyan etmiştir. Yahut bu âyetlerin i'cazı açıkça ortadadır. İşte i'cazı açıkça ortada olan âyetlerle onlara meydan okunmuştur. Hiçbir kimse onlara karşı durmaya, benzerlerini getirmeye güç bulamamıştır. Ya da bu âyetler apaçık deliller ve kesin belgelerdir.

"Açık açık" anlamındaki "beyyinâf'ın te'kid için hâl gelmesi (gramer açısından) en uygun açıklamadır. Yüce Allah'ın: "Halbuki o... doğruyalayan, gerçeğin ta kendisidir" (el-Bakara, 2/91) buyruğuna benzemektedir. Çünkü yüce Allah'ın âyetleri esasen, ancak açık ve kesin belgedirler.

"Kâfirler" buyruğuyla Kureyş'in müşrikleri olan en-Nadr b. el-Hâris ve arkadaşlarını kastetmektedir. "Mü'mînlere" buyruğuyla da Peygamber (sav)'ın ashabının fakirlerini kastetmektedir. Bunlar oldukça yoksul idiler, yaşayışları da mahrumiyet içinde idi, elbiseleri eski püskü idi. Müşrikler ise saçlarını tarıyorlar, başlarını yağıyorlar, en güzel elbiselerini giyiniyorlardı. O bakımdan mü'mînlere: "derlet" di "ki: Bu iki kesimden hangisinin makamı daha hayırlı, oturup kalktığı kimseleri daha iyidir?"

"Makamı (oturup kalktığı yeri)" anlamındaki; kelimesini İbn Kesir, İbn Muhaysın, Humeyd ve Şibl b. Abbâd "mim" harfini ötreli olarak okumuşlardır ki bu da kâinan yer, ikamet yeri demektir. Bunun ikamet etmek anlamında mastar olması da mümkündür. Diğerleri ise "mim" harfini üstün olarak okumuşlardır. Bu da oturup kalkılan ev ve mesken anlamındadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Makam önemli işler için kendisinde durulan mekân demektir. İki kesimden hangisinin mevki ve yardımcıları daha çoktur, demektir.

"... Oturup, kalktığı kimseleri daha iyidir?" buyruğundaki ve "oturup kalktığı kimseler" anlamı verilen; kelimesini İbn Ab bas "meclisi" diye açıklamıştır. Yine ondan görünüşü, manzarası diye açıkladığı rivayet edilmiştir. Sözlükte ise bu, meclis ve toplantı yeri (nâdî) anlamındadır. "Dâ-ru'n-Nedve" de buradan gelmektedir. Çünkü müşrikler burada kendi işleriyle ilgili görüşmeler yapar, danışırldı. "Mecliste (nâdî) onunla birlikte oturdu" demektir. Şair de şöyle

demoştır;

"Ben orada el-Velid ailesi ve Ca'ferün ailesi) ile otururum,"

CÂyet-i kerîmede) bu kelime (nedy) "faîl" vezninde olup topluluğun meclisi ve oturup konuştukları yer demektir. "Nedve, nâdî, muntedâ ve müteneddâ" kelimeleri de aynı anlama gelir. Eğer hazır bulunanlar ayrılacak olurlarsa buna "nedîy (meclis, toplantı yeri)" denilmez. Bu açıklamayı el-Cevheî yapmıştır.

[\[166\]](#)

"Halbuki bunlardan önce hem malt mülkü itibariyle" pek çok malı, eşyası bulunan "...nice nesilleri" nice ümmet ve toplulukları "helak etmiş bulunuyoruz." Şair "mal, mülk" anlamındaki (aynı kökten gelen) kelimeyi kullanarak şöyle demoştır:

"Ve birbirine girmiş, -meyvesinin çokluğundan aşağı sarkmış hurma salkıtlı gibi- kökünden dahi pek bol, Ve omuzları süsleyen simsiyah bir saç..."

"Esâs" aynı zamanda ev eşyası anlamındadır. Bunun, eski ev eşyası ile bunların giyilenlerinin en adi ve bayağıları anlamında olduğu da söylenmiştir, el-Hasen b. Aî et-Tûsi de şu beyi ti nakletmektedir;

"Bizim Ummu'l-Velid'den ayrıldığımızdan beri uzun zaman geçti.

Ve artık ev eşyalarımız (zamanla eskidiğinden) adi ve bayağı hale geldi,"

İbn Abbas dedi ki: Bu kelime hey'et ve görünüş demektir. Mukatil ise elbise anlamında olduğunu söylemiştir.

"Görünüş": Güze! görünüş anlamındadır. Bu kelime beş türlü okunmuştur. Medincliler hemzesiz olarak ve "ya" harfini şeddeli;şeklinde; Kûfeliler hemzeli; diye okumuşlardır. Ya'kub'un naklettiğine göre ise Talha şeddesiz tek "ya" ile; diye okumuştur. Süfyan, el-A'meş/ten, o Ebu Zabyan'dan, o İbn Abbas'tan; "Kılık, kıyafet" şeklinde "ze" harfi üe okuduğunu nakletmektedir. Bunlar dört kıraattir. Ebu İs-hak dedi kî: Bu kelimenin; şeklinde ve sonrasında hemze olan bir "ya" ile okunması da mümkündür.

en-Nehhâs dedi ki: Burada Medinelilerin kıraati güzeldir. Bu da iki şekilde açıklanabilir:

1- Bu kelimenin, "Gördüm"den türetilmiş olması sonradan hemze hafifletilerek yerine "ya" getirilmiş olması, daha sonra da iki "ya"nin birbirine idğam edilmiş olması şeklinde. Bunun güzel oluşu ise, âyet sonlarının birbirine uymasıdır. Çünkü (bu sûrede) âyet sonları hemzeli değildir. İşte buna binaen İbn Abbas bunun görünüş anlamına geldiğini söylemiştir. Buyruk; hem malı mülkü itibariyle, hem de elbisesi itibariyle, anlamında olur.

2- Nimetten dolayı terlerinin, derilerinin semirmiş görünmesi demektir. Bu

açıklamaya göre ise hemzeli okuyuş caiz değildir.

Verş'in, Nâfi'den, İbn Zekvân'ın da İbn Âmir'den; şeklindeki okuyuşları da birinci şekil ile açıklanır. Kûfelilerin ve Ebu Amr'ın kıraati de böyle olup asıl üzere "görmek" anlamındaki fiilden gelir.

Talha b. Musarrif'in kıraati ise tek bir "ya" ile; şeklinde oiup yal-nış olduğunu zannediyorum. Bazı nahivciler şöyle açıklamışlardır: Bunun aslı hemze iken "ya"ya dönüştürülmüştür. Daha sonra iki "ya"dan birisi haz-fedilmiştir.

el-Mehdevî dedi ki: Bu kelimenin;şeklimle olması sonra da bu hemzenin "ya"ya dönüştürüldükten sonra iki "ya" olması, bilahare hemzenin harekesinin "ya"ya nakledildikten sonra ilk "ya'nın hazfedilmiş olması da mümkündür. Nitekim kimisi bu kalb (dönüştürme) esasına göre; diye de okumuştur ki; bu da beşinci kıraattir. Sibeveyh kelimesinin;

"Gördü" anlamında kullanıldığını da nakletmiştir.

el-Cevherî dedi ki: Bu kelimeyi hemzeli okuyan bunu görünüş anlamında; "Gördüm" fitlinden gelmiş kabul eder. Bu ise gözün görmüş olduğu güzel hal ve açıktaki giyiniş anlamına gelir. Ebu Ubeyde de, Muham-med b, Numeyr es-Sakafi'ye a't Şu beyiti nakletmektedir:

"Senden ayrıldıkları günü özledi seni hanımlar, Güzel görünümlü eşyaların, yanında (olduklarında),"

Bunu hemzesiz okuyanlara gelince; ya hemzeyi hafifleterek okumuşlardır. Yahut da bu kelime; "Renkleri güzelleşti ve derileri doldu" anlamındaki kökten gelmektedir.

tbn Abbas, Ubeyy b. Ka'b, Said b. Cübeyr, el-A'sam, el-Mekkî ve Yezid el-Berberi'nin "ze" harfî ile; "Kılık, kıyafet itibariyle" şeklindeki okuyuşları ise hey'et (görünüş) ve güzellik demektir.

Bununla birlikte bunun "topladım" anlamına gelen; kökünden gelmesi de mümkündür. O takdirde bunun aslı; olup "vav" harfî "ya"ya kalb edilmiş olur.

Peygamber (sav)ın: Yeryüzü benim için toplanıp bir araya getirildi[167] hadisinde de aynı kelime kullanılmıştır,

Buyruğun anlamı şudur: Bunların Allah'ın azabına karşı kendilerine hiçbir faydası yoktur. Bunlar istedikleri kadar yaşasınlar, nihayet öleceklerdir ve ömürleri uzasa dahi ulagacakları nokta azap olacaktır. Yahut; yüce Allah'ın kendilerini yakalamak üzere göndereceği dünya azabı gelip onları bulacaktır.

[168]

"De ki; "Kim sapıklıkta küfürde İse Rahman ona verdiği mühleti uzattıkça uzatsın." Cahilliğinin azgınlığında ve küfrü içerisinde onu terkedip, bıraksın.

Burada lafız emir olmakla birlikte, anlamı haberdır yani sapıklık içerisinde olana yüce Allah uzunca bir süre verir. Nihayet onun aldanişı da uzayıp gider. Bu ise onun azabının daha çetin olmasına sebep olur.

Şu buyruklar da buna benzemektedir: "Onlara mühlet vermemiz, ancak günahlarını arttırmaları içindir." (Âl-i İmrarî, 3/178); "Biz de onları azgınlıkları içerisinde kör ve şaşkın terkederiz." (el-En'âm, 6/110) Buna benzer buyruklar pek çoktur. Yani istediği kadar yaşasın, ömür boyunca kendisine istediği kadar genişlik verilsin, nihayetinde varacağı yer ölüm ve ceza olacaktır. Bu da en ileri derecede tehdit ve korkutmadır.

Bir görüşe göre bu, Peygamber (sav)ın yapması emrolunan bir duadır. Mesela; Benim malımı çalanın yüce Allah elini kessin, denildiği zaman bu, hırsıza bir bedduadır.

"Rahman ona verdiği mühleti uzattıkça uzatsın" buyruğu şartın cevabıdır. Bu açıklamaya göre yüce Allah'ın "uzattıkça, uzatsın" anlamındaki buyruğu haber olmaz,

"Nihayet kendilerine vaad olunanı... göreceklerinde" buyruğunda "görecekler" diye çoğul gelmesi Kim" lafzının hem tekil, hem çoğul için kullanılabilmesinden dolayıdır.

"İse" mazi ile birlikte kullanılacak olursa, müstakbel (müzan) anlamında olur. (Muzari olarak): Kendilerine vaad olunanı görecekleri vakte kadar, anlamındadır. Burada "azap" ya yüce Allah'ın, onlara karşı mü'minlere yardım edip muzaffer kılmak suretiyle mü'minterin onları kılıçla ve esir almakla azaplandır-malarıyla olacaktır. Yahut kıyametin kopması ve onların cehenneme gitme-leriyle olacaktır.

"Hangisinin makamca daha kötü ve askerce daha zayıf olduğunu bileceklerdir." O vakit gerçekler açıkça ortaya çıkacaktır. Bu da onların: "Bu iki kesimden hangisinin makamı daha hayırlı, oturup kalktığı kimseleri daha iyidir" şeklindeki sözlerine bir cevaptır. [\[169\]](#)

76. Allah hidâyete erenlerin hidâyetini arttırır. Kalıcı olan salih ameller ise sevap bakımından da Rabbin yanında hayırlıdır, akıbetçe de daha hayırlıdır.

"Allah, hidâyete erenlerin hidâyetini arttırır." Müminleri hidayetleri dolayısıyla mükâfatlandırır ve onlara yardımını da arttırır. Onların hidâyetlerine karşılık bir mükâfat olmak üzere yakînlerinin artışına sebep teşkil edecek âyetler indirir.

Şöyle de açıklanmıştır; Başkalarının inkâr ettikleri nâsih ve mensûhu tasdik etmeleri suretiyle onların hidayetlerini arttırır. Bu anlamdaki açıklamaları el-

Kelbî ve Mukatil yapmıştır.

Üçüncü bir anlama gelme ihtimali de vardır: Yani "Allah hidayete erenlerin" itaate yönelmeleri suretiyle "hidayetini" cennete yol bulmalarını "arttırır."

Anlamlar birbirlerine yakındır.

Amellerin artışı, imanın ve hidayetin artışının anlamı ile ilgili açıklamalar daha önceden Âl-i İmran Sûresi'nde (3/173. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Kalıcı olan salih ameller" ile ilgili açıklamalar daha önceden el-Kehf Sûresi'nde (18/46. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Sevap bakımından" yani mükâfat açısından "da Rabbin yanında hayırlıdır, akıbetçe de" yani âhirette kâfirlerin kendisiyle dünyada iken öğünüp durdukları şeylerden "daha hayırlıdır."

"Akıbet" kelimesi mastardır. Yani bunların bu İşleri yapanlara dönüşleri sevap itibariyle daha hayırlı olacaktır. "Bu senin için daha faydalıdır" anlamındadır, "Akıbetçe de daha hayırlıdır" buyruğu; dönüş itibariyle daha hayırlıdır diye de açıklanmıştır. Çünkü herkes (dünyada iken) yaptığı ameline döndürülecektir (amelinin karşılığını görecektir). [\[170\]](#)

77. O âyetlerimizi inkâr eden ve: "Elbette bana mal ve evlât verilir" diyen kimseyi gördün mü?

78. Acaba gaybı görerek mi büdi? Yoksa Rahmân'dan bir söz mü aldı?

79. Hayır, öyle değil. Biz onun dediğini yaz(dır)ıp azabını da uzattıkça uzatırız.

80. Onun dediklerini Biz ondan miras alacağız ve o, Bize tek başına gelecektir.

"O âyetlerimizi inkâr eden... kimseyi gördün mü?" Laftz Müslim'in olmak üzere hadis imamlarının rivayetine göre; Habbâb dedi ki: Benim el-Âs b, Vâil'de bir alacağım vardı. Alacağımı tahsil etmek maksadıyla yanına gittim. Bana dedi ki: Muhammed'i inkâr etmedikçe borcunu ödemeyeceğim. Ben de ona şöyle dedim: Sen ölüp tekrar diriltilecek olsan dahi onu asla inkâr etmeyeceğim. Bu sefer dedi ki: Ben öldükten sonra diriltilecek miyim? İşte o vakit benim malım ve evlâdım olacaktır. Ben de borcunu öderim. Veki' dedi ki: İşte el-A'meş böyle dedi: Bunun üzerine şu: "O âyetlerimizi İnkâr eden ve: Elbette bana mal ve evlât verilir diyen kimseyi gördün mü?" buyruğu; "o Bize tek başına gelecektir" buyruğuna kadar nazil oldu.

Bir rivayette de şöyle denilmektedir: Ben cahiiiye döneminde kuyumcu idim. el-Âs b. Vâil'e bir iş yaptım, sonra ücretimi ondan istemek üzere yanına gittim...

Bunu Buhârî de rivayet etmiştir [\[171\]](#)

el-Kelbî ve Mukatil dedi ki: Habbab kuyumcu idi. el-Âs'a bir süs eşyası yaptı, sonra da ondan ücretini istedi. el-Âs: Bugün sana yanımda ödeyecek bir şey yok, dedi. Habbab dedi ki: Alacağımı verinceye kadar yanından ayrılmayacağım. el-Âs dedi ki: Habbab ne oluyor sana? Sen önceden böyle değildin. Sen şüphesiz alacağınızı güzel bir şekilde isteyen birisiydin. Habbab dedi ki: Ben senin dinin üzere idim. Bugün ise İslâm dini üzereyim, Senin dininden ayrılmış bulunuyorum, Bu sefer dedi ki: Peki sizler cennette attın, gümüş ve ipek olduğunu iddia etmiyor musunuz? Habbab: Evet deyince, bu sefer el-Âs şöyle dedi: O zaman -alay olmak üzere- cennette senin alacağınızı ödeyin-ceye kadar bana mühlet ver. Allah'a yemin ederim, şayet senin dediğin gerçek Çıkarsa hiç şüphesiz senin alacağınızı orada öderim. Allah'a yemin ederim, ey Habbab! Sen ve arkadaşların oraya girmeye benden daha layık olmayacaksınız. Bunun üzerine yüce Allah: "O âyetlerimizi İnkâr eden... kimseyi gördün mü?" buyruğunu diğer âyetlerle birlikte indirdi. Burada kastedilen kişi el-Âs b. Vâil'dir.

"Acaba gaybı görerek mi bildi?" İbn Abbas dedi ki: Yani Levh-i Mahfuz'a mı baktı? Mücahid de; O gaybı mı biliyor ki, cennette olup olmadığım bile-bilsin, diye açıklamıştır.

"Yoksa Rahmandan bir söz mü aldı?" Katade ve es-Sevrî dedi ki: Yani salih amel mi işledi? Bir görüşe göre bu ahitten kasıt tevhiddir. Bir diğer açıklamaya göre buradaki ahit söz vermek anlamındadır. el-Kelbî de şöyle açıklamıştır: O yüce Allah ile Allah'ın kendisini cennete sokacağına dair sözleşmiş midir?

"Hayır". Bu söz ile onun iddiası reddedilmektedir, yani böyle bir şey olmamıştır. O gaybı da görüp bilmemiştir, Rahmân'ın nezdinde de herhangi bir ahid almamıştır. Yüce Allah'ın; "Hayır" anlamındaki buyruğu ile ifade tamam olmaktadır.

el-Hasen dedi ki; Âyet-i kerîmeler el-Velid b. el-Muğire hakkında inmiştir. Ancak birincisi daha sahihtir, çünkü sahih kitaplarda kaydedilen odur.

"Ve evlât" kelimesini Hamza ve el-Kisaî, ikinci "vav"ı ötreli olarak okumuşlar, diğerleri ise üstün ile okumuşlardır. Ötre ve üstün okuyuş hakkında iki farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre bunlar iki ayrı söyleyiş olup, anlamları aynıdır. ile denilir. Tıpkı ile denildiği gibi, {İkisi de yokluk anlamındadır). el-Haria b. Hillize de şöyle demiştir;

"Ben nice topluluklar gördüm ki andolsun, Pek çok malları olmuş ve çocukları" Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Keşke filan kişi annesinin karnında kalsaydı (doğmayaydı) Ve keşke filan kişi bir eşek yavrusu olsaydı."

İkinci açıklamaya göre Kaysklar bu kelimeyi "vav" harfî ötreli olarak çoğul,

üstün olarak tekil kabul ederler.

et-Maverdî dedi ki: Yüce Allah'ın: "Elbette bana mal ve evlât verilir" buyruğu iki türlü açıklanmıştır. Birincisine göre; O yüce Allah'ın kendisine itaat ve ibadete vaad ettikleri ile alay olmak üzere: Cennette bana bunlar verilecektir, demek istemiştir. Bu açıklamayı el-Kelbî yapmıştır. İkincisine göre o: Bunlar dünyada bana verilecektir demek istemiştir, bu da cumhurun görüşüdür. Bunda da muhtemel iki açıklama vardır: Birincisi: Eğer ben atalarımın dini ve ilâhlanma ibadet üzere kalmaya devam edecek olursam, hiç şüphesiz bana mal ve evlât verilecektir. İkinci ihtimale göre: Eğer ben batıl üzere bulunsaydım, hiçbir şekilde bana mal ve evlât verilmezdi.

Derim ki: el-Kelbî'nin görüşü hadisın zahirinden anlaşılan manaya daha yakındır. Hatta bu hadislerin nassları buna delil teşkil etmektedir. Mesrûk dedi kî: Ben Habbab el-Eret'i şöyle derken dinledim: Sehmoğullarından el-Âs b. Vâil'İN yanına ondaki bir -alacak hakkımı istemek üzere gitmiştim. Bana, Muhammed (sav)ı İnkâr etmedikçe sana vermeyeceğim, dedi. Ben de ona: Sen ölünceye ve hatta dirilinceye kadar bu olmayacaktır. Bana: Ben öleceğim sonra da diriltilecek miyim? dedi. Ben: Evet, dedim. Bu sefer şöyle dedi: Orada benim malım ve evlâdım olacaktır, sana o vakit alacağını veririm. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. Tirmizî dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir^[172]

Yüce Allah'ın "Acaba gaybı görerek mi bildi?" buyruğunda-ki "elif" istifham (soru edatı) içindir. Çünkü ondan sonra; "Yoksa" gelmiştir. Bu sorunun anlamı da azardır. Bunun aslı; şeklinde olup, İkinci "elif", vasi elifi olduğundan dolayı hazfedilmiştir.

Peki; "Allah mı hayırlıdır..." (en-Neml, 27/59) buyruğu ile: "İkierkeği mi haram AıZdı..."(el-En'âm, 6/143-144) buyruklarında olduğu gibi niçin "eîiftten sonra med ile okumadılar, denilecek olsa şöyle cevap verilir: Bu kelimelerde aslolan iki tane "elif"tir. Bunlar da ikinci "elif yerine istifham (soru) ile haberi birbirinden ayırdetmek için ikinci "elifi med ile değiştirmişlerdir. Çünkü eğer medsiz olarak sadece; "Allah hayırlıdır" denilecek olsa, istifham ve haber birbirine karışır. Ancak; "Görerek mi bildi?" buyruğunda böyle bir medde ihtiyaç yoktur. Çünkü istifham "elifi meftuntur, haber "elifi meksûrdur, Çünkü istifham halinde "elif üstün olarak "Görüp bildi mi, iftira etti mi, seçti mi, mağfîret diledin mi?" denilirken haberde "elif" esreli olarak; "Görüp bildi, İftira etti, beğenip seçti, onlara mağfîret diledin" denilir. Görüldüğü gibi buradaki farkı üstün ve esre ile göstermekle yetinmişler, başka bir farka da ihtiyaç görmemişlerdir.

Hayır, asla" Kur'ân-ı Kerîm'in ilk yansında geçmemektedir. Bu edat Kur'ân-ı Kertm'in ikinci yarısında zikredilmektedir^[173] İki anlamı vardır: Birincisi hak

ve gerçek budur anlamında, ikincisi hayır anlamındadır. "Hak ve gerçek budur" anlamında olduğu yerde; ondan önceki kelime üzerinde vakıf caiz olur. Bundan sonra "gerçek budur" anEamı ile bu edatla okumaya başlanılır. Şayet "hayır, asla" anlamında ise o takdirde bu kelime üzerinde vakıf caiz olur, bu âyette olduğu gibi. Çünkü anlam: Hayır durum böyle değildir, şeklindedir. Bununla birlikte "Söz" buyruğu «zerinde durak yapılarak; ile ibtidâ yapılabilir. Buyruk, gerçek şu ki "Bizonun dediğini yazıp..." anlamında olur. Nitekim yüce Allah'ın: (el-Mu'minûn, 23/100)de ki buyruğunda da; üzerinde durak yapılabilir.^[174] kelimesi üzerinde de durak yapılabilir.^[175] (O takdirde anlam şöyle olur): "Belki geride bıraktıklarımla salih amel işlerim. Gerçek şu ki..," (el-Mu'mînun, 23/100)

Yüce Allah'ın: "Ayrıca onların bana is-nad ettikleri bir suç da vardır. Onun için beni Öldürmelerinden korkuyorum, buyurdu ki: Asla" (eş-Şuarâ, 26/14-15) buyruğunda vakıf; kelimesi üzerindedir, çünkü anlamı şöyledir: Hayır durum zannettiğin gibi değildir. "İkiniz âyetlerimizle gidin." Burada bu edata "gerçek şu ki" anlamım vvermek, uygun değildir.

el-Ferrâ dedi ki: Bu edat -muzâri fiille, uzak istikbal manasını kazandıran: durumundadır. Çünkü bir sıladır ve bu bir red edatıdır. Sanki bu anlamı ile yetinilmesi bakımından; Evet, ile Hayır gibidir. (el-Fer-ra devamla) der ki: Eğer bunu kendisinden sonraki lafzın sılası kabul edecek olursak, üzerinde durulmaz. Kabe'nin Rabbi hakkı için hayır, demek gibi. Burada bu edat üzerinde durulmaz. Çünkü bu ifade "Kabe'nin Rabbi hakkın için evete benzemektedir. Yüce Allah da "Andolsun ay'a ki hayır" (el-Müddessir, 74/32) diye buyurmaktadır. Burada bu edat üzerinde durmak çok çirkindir, çünkü yeminin sılasıdır.

Ebu Ca'fer Muhammed b, Sa'dân da bu edat ile ilgili olarak el-Ferra ile aynı görüşte idi. el-Ahfeş te şöyle demektedir: Bu edat sakındırmak ve azarlamak anlamındadır. Ebu Bekr el-Enbârî dedi ki: Ben Ebu'l-Abbas'ı şöyle derken dinledim; Kur'ân'ın tümünde bu edat üzerinde durak yapılmaz. Çünkü bu bir cevaptır ve asıl mananın tamamlanması ondan sonra gelen buyruklarla tahakkuk eder. Ancak birinci görüş, tefsir âlimlerinin kabul ettiği görüştür.

"Biz, onun dediğini yazıp..." yani söylediği sözleri onun için tesbit edeceğiz ve âhirette ona bunların cezasını vereceğiz.

"Azabını da uzattıkça uzatacağız" azabına azab katacağız.

"Onun dediklerini Biz ondan miras alacağız." Yani dünyada kendisine vermiş olduğumuz malını ve evlâdını ondan alacağız.

İbn Abbas ve başkaları şöyle demiştir: Biz onu helak ettikten sonra malı ve evlâdı Bize miras kalacaktır. Şöyle de açıklanmıştır: Âhirette kavuşmayı temenni

ettiği mal ve evlâttan onu mahrum bırakacağız ve bunları ondan başka kimselere, müslümanlara vereceğiz.

"Ve o Bize" malı, evlâdı ve kendisine yardım edecek aşireti, akrabaları olmaksızın "tek başına gelecektir." [\[176\]](#)

81. Onlar Allah'tan başka ilâhlar edindiler ki onlarla aziz olalar.

82. Hayır, öyle değil. Onların ibadetlerini reddedip onlara karşı olacaklar.

"Onlar Allah'tan başka ilâhlar edindiler ki onlarla aziz olalar." Bu buyruk Arap müşriklerini kastetmektedir.

"Aziz olmak", kendilerine yardımcı ve koruyucu olmaları demektir. Kastedilen de çocuklardır. "el-İz" aynı zamanda oldukça bol yağmur anlamına da gelir. Bu açıklamayı el-Herevî yapmıştır.

İfadenin zahirinden anlaşıldığına göre bu kelime, Allah'tan başka ibadet ettikleri ilâhlara râci'dir. Tekil gelmesinin sebebi, mastar anlamında oluşundan dolayıdır. Yani onlar vasıtası ile izzet, güç, kuvvet eide etsinler ve böylelikle Allah'ın azabından kendilerini koruyabilsinler, demektir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "Hayır, Öyle değil" yani durum zannettikleri, umdukları gibi olmayacaktır. Aksine onlara ibadet ettiklerini inkâr edeceklerdir. Yani putlar kendilerine tapındıklarını kabul etmeyeceklerdir. Yahut ta ilâhlar, müşriklerin kendilerine ibadet ettiklerini inkâr edeceklerdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz, sana onlardan uzak olduğumuzu bildiriyoruz. Onlar Bize ibadet etmiyorlardı. (el-Kasas, 28/63) Çünkü putlar cansız varlıklardır, ibadetin ne olduğunu bilmezler,

"Onlara karşı olacaklar." Yani onlara karşı güdülen davalara yardımcı olacaklar ve onları yalanlayacaklar. Mücahid ve ed-Dahhak'dan: Onlara düşman olacaklar, diye açıkladıkları nakledilmiştir. İbn Zeyd dedi ki: Onların aleyhine bir belâ olacaklar. İlâhları hasredilecek, İlâhlarına akıl verilerek konuşacaklar ve şöyle diyecekler: Rabbimiz, seni bırakıp da bize ibadet eden bu insanları azaplandır.

"Hayır öyle değil" buyruğunun burada "lâ; hayır" anlamında olma ihtimali olduğu gibi "gerçek şu ki" anlamında olma ihtimali de vardır. "Gerçek şu ki onların ibadetlerini reddedecekler" demek olur.

E bu Nehîk bu edatı tenvin ile; şeklinde okumuştur. Bununla birlikte onun bu edatın "kef" harfini ötreli ve üstün diye okuduğu da rivayet edilmiştir. el-Mehdevî dedi ki: Bu edat. red, azar, uyarıp dikkat çekmek ve önceden geçen sözün manasını reddetmek anlamındadır. Bazen de kendisinden sonraki ifadenin muhakkak olduğunu ve ona dikkat çekmek için de kullanılır. Yüce Allah'ın:

"Gerçek şu ki, insan muhakkak azar" (el-Alak, 96/6) buyruğunda olduğu gibi. Burada bu lafız üzerinde vakıf yapılmaz. Ancak birinci manaya göre vakıf yapılabilir. Eğer aynı anda her iki mana da elverişli ise üzerinde vakıf da yapılabilir; ondan önce vakıf yapılarak onunla yeniden okumaya da başlanılabılır.

Yüce Allah'ın "Hayır, öyle değil. Onların İbadetlerini reddedip onlara karşı olacaklar" buyruğundaki bu edatı tenvinli okumakla birlikte "kef" harfini de üstün okuyanlara göre bu kelime; "Zayıfladı, cılız düştü" fiilinin mastarıdır. Mansub okunması da mahzuf bir fiil dolayısıyla dır. Anlamı da şöyle olur: Böyle bir görüş ve inanış alabildiğine cılızdır. Bundan maksat onların: "Onlarla aziz olalar" diye ilâhlar edinmeleridir. Bu açıklamaya göre hem bir önceki âyetin son kelimesi üzerinde vakıf yapılabilir, hem de bu edat üzerinde vakıf yapılabilir.

Cemaatin kıraatinde de aynı şekildedir. Çünkü bu edat burada kendisinden önceki ifadeleri reddetmeye de elverişlidir, kendisinden sonra gelen buyrukların muhakkak olarak gerçekleşeceğini ifade etmeye de elverişlidir.

Tenvinle birlikte "kef harfinin ötreli okunduğunu rivayet edenlere gelince; bu da aynı şekilde mahzuf bir fiil ile nasp edilmiştir. Sanki ilâhları kastetmek suretiyle: "Onların hepsi kendilerine yaptıkları ibadetlerini inkâr edeceklerdir."

Derim ki: Böylelikle bu edatın dört manası olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tahkîk: O da bit edatın, gerçek şu ki, nefyetmek, dikkat çekip uyarmak, yemine stla manalarıdır. Bu manalardan sadece birinci anlama gelmesi halinde üzerinde vakıf yapılır.

el-Kisal dedi ki; "Lâ: Hayır" sadece nefyeder. "Kellâ" ise bir şeyi nefy bir şeyi de isbal eder. Mesela birisi sana: "Sen hurma yedin" diyecek olursa, sen: "Asla (kellâ), gerçek şu ki ben bal yedim, hurma değil" dersin. Burada kendisinden önceki nefyedilmekle sonraki ise tahkik edilmektedir.

"Zıt (karşı olmak)" tek kişi de olabilir, topluluk da olabilir. Düşman (aduv) ve rasûl gibi.

Burada "2it"tın mastar mahallinde olduğu da söylenmiştir. Yani onlara karşı yardımcı olacaklardır. Bundan dolayı bu kelime çoğul gelmemiştir. Bu da yüce Allah'ın: "Onlarla aziz olalar" buyruğunun bir karşılığıdır.

"İzz: (aziz olmak)" mastardır. Dolayısıyla onun mukabilinde kullanılan da böyledir.

Diğer taraftan şöyle de denilmiştir: Âyet-i kerîme pullara ibadet edenler hakkındadır. Burada putlar da aklı eren varlıklar gibi -kâfirlerin bu husustaki vehimleri doğru varsayılarak- değerlendirilmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: (Âyet) Mesih'e yahut meleklerle, yahut cinlere, ya da

şeytanlara ibadet eden kimseler hakkındadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.
[\[177\]](#)

83. Bilmez misin ki; Biz şeytanları, kâfirler üzerine salarız da onları alabildiğine teşvik ederler.

84.O bakımdan sen onlar için acele etme! Biz onlara mükemmel bir şekilde sayarız,

85.O günü Biz takva sahiplerini Rahmân'ı huzuruna binekli olarak toplayacağız.

86. Suçluları ise susamışlar olarak cehenneme süreriz.

87. Rahmân'ın yanında ahd almış olanlardan başkası şefaate sahip olmayacaktır.

"Bilmez misin ki; Biz şeytanları, kâfirler üzerine salarız." Şeytanların onları azdırması için musallat ederiz. Bu da İblis'e: "Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle yerinden oynat..." (el-İsra, 17/64) diye buyurduğu zaman olmuştu,

Denildiğine göre burada "salarız" buyruğu serbest bırakırız, anlamındadır. Aynı kökten olmak üzere; "Deveyi serbest bıraktım" demektir. Yani, Biz onları şeytanlarla başbaşa bırakınız ve şeytanların telkinlerini kabul etmeye karşı onları korumayız. ez-Zeccâc hazırlarız anlamındadır, demiştir.

"Onları alabildiğine teşvik ederler." İbn Abbas dedi ki: Onları itaatten isyana doğru iteder. Yine ondan nakledildiğine göre; onları kötülüğe oldukça teşvik ederler, Bu işe devam et, devam et, diye diye sonunda onu ateşe düşürürler, şeklinde açıkladığı da nakledilmiştir.

Birinci açıklamasını es-Sa'lebî, ikincisini el-Maverdî nakletmektedir ki, ikisinin de anlamı birdir.

ed-Dahhak, onları alabildiğine azdırırlar diye açıklarken, Mücahid onları harekete ve galeyana getirirler, demektir, der. Peygamber (sav) hakkında rivayet edilen şu haberde de (âyet-i kerimedeki) aynı kökten gelen kelime kullanılmıştır: "O namaza kalktığında ağladığından ötürü içinden tencerenin hareket edip kaynamasını andıran bir kaynama vardı (işitilirdi)." [\[178\]](#)

"Tencere oldukça kaynadı", "Kışkırtmak ve teşvik etmek" demektir. Yüce Allah'ın: "Bilmez misin ki? Biz şeytanları kâfirler üzerine salarız da onları alabildiğine teşvik ederler" yani masiyetleri işlemeye teşvik ederler.

Bu kelime aynı zamanda karışmak, birbirine girmek anlamına da gelir, "Bir şeyin bir bölümünü, öbür bölümüne kattım" demektir. Bu açıklamaları el-Cevherî yapmıştır.

"O bakımdan sen onlar için acele etme." Onlar için azap isteme. "Biz onlara mükemmel bir şekilde sayarız." el-Kelbî dedi ki: Onların ecellerini sayarız. Yani onların günlerini, gecelerini, aylarını, yıllarını, tâki azabın geleceği süreye kadar sayarız. ed-Dahhak: Nefeslerini sayarız, İbn Abbas: Dünyada onların yıllarını saydığımız gibi nefeslerini de sayarız, diye açıklamışlardır.

Adımlarını sayarız, lezzetlerini sayarız, anlarını sayarız, saatlerini sayarız diye de açıklanmıştır.

Kutrub dedi ki: Biz onların amellerini tam anlamıyla sayarız, demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Sen onlar için acele etme. Bizim onları geciktirmemizin sebebi günahları artsın diyedir.

Rivayet edildiğine göre; Me'mun bu sûreyi okumuş, yanında fukahâdan bir grup da olduğu halde bu âyet-İ kerimeye kadar gelmiş, başıyla kendisine öğüt versin diye İbn es-Simâk'a işaret edince, o da şöyle demiş: Nefesler sayılı olduğuna, bunların uzamaları söz konusu olmadığına göre; bunların tükenişi ne kadar çabuk olacaktır. İşte bu anlamda ulmak üzere şöyle denilmiştir:

"Hayatın belli nefeslerden ibarettir, sayılır; geçtikçe her bir nefesin

Onunla hayatın bir parça eksilir.

Her gece sana hayat veren (aslında) seni öldürmekte, Sana şarkı söyler gibi görünenin maksadı aslında alay etmektir."

Denildiğine göre Âdemoğlunun bir gün, bir gece boyunca aldığı nefeslerin sayısı yirmidörtbin nefestir. Onikibini gündüzün, onikibini de gecele-yindir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bu nefesler tamı tamına sayılıp, dökülmektedir. Yaşanacak nefeslerin sayısı bellidir. Bunların daha da uzaması söz konusu değildir. Ne kadar da çabuk bitip tükenmektedirler! [\[179\]](#)

Mahşere ve Cennete Geliş:

"O gün, Biz takva sahiplerini Rahmanın huzuruna binekti olarak toplayacağız." İfadede bir hazf vardır. Biz Rahmân'ın cennetine ve O'nun lütuf ve ihsan yurduna onları toplayacağız demektir. Bu da yüce Allah'ın: "Ben, Rabbime gidiyorum. Pek yakında beni doğru yola iletecektir." (es-Sâffât, 37/99) buyruğuna benzemektedir. Hadis-i şerifteki şu ifade de bunu andırmaktadır: "Kiram hicreti Allah'a ve Rasûlüne olursa, onun hicreci Allah'a ve Rasûlünedir." [\[180\]](#)

"Vefd (mealde; binekli olarak)" hey1 et olarak gelenlere verilen isimdir. Nitekim "savm, fatr ve zevr (oruç tutanlar, oruç açmış olanlar, ziyaretçiler)" denilmesi de böyledir. Vefd kelimesinin tekili "vâfid"dır. Rakb ve râkib, sahb ve sâhib (binekliler-binekli, arkadaşlar-arkadaş) gibi. Bu kelime;den gelmekte olup, fetih

yahut önemli bir iş için hükümdara gitmek anlamındadır. el-Cevherî dedi ki; "Elçi olarak emiria huzuruna vardı" demektir. Bu işi yapana da "vafid" denilir, çoğulu ise "vefd" diye gelir, Tıpkı "sâhib" ve "sahb" kelimesi gibi. "Vefd"in çoğulu ise "vifâd ve vufûd" diye gelir, İsmi, vifâde gelir. "Onu emire ben gönderdim" demektir. Tefsir'de şöyle denilmektedir: "Vefden (binekli olarak)" yani itaatlerinin asil bineklerine binmiş olarak, demektir. Çünkü elçi çoğunlukla binekli olur. "Vefd" ise binekliler demektir. Bunun tekil olarak gelmesi mastar oluşundan dolayıdır.

İbn Güreye dedi ki: Asil develer üzerinde, hey'etler halinde demektir. Amr b. Kays el-Mülât dedi ki; Mü'rain kabrinden çıktığı vakit ameli en güzel bir surette ve en hoş bir koku ile onu karşılar. Ona: Beni tanıyor musun? diye sorar. O: Hayır, ancak yüce Allah sana çok hoş bir koku ve çok güzel bir suret vermiştir, der. O da der ki: Ben dünyada iken de böyleydim. Ben senin salih amelinim. Dünyada iken ben sana uzun süre bindim. Şimdi bugün sen bana bineceksin. Daha sonra da: "O gün Biz takva sahiplerini Rah-mân'ın huzuruna binekli olarak toplayacağız" âyetini okudu. Kâfirin karşısına da arneli en çirkin suretle ve en kötü koku ile çıkar. Ona beni tanıdın mı? der. O da: Hayır, der. Şu kadar var ki Allah sana çok çirkin bir suret ve çok kötü bir koku vermiştir. Ona şu cevabı verir: Ben dünyada iken de böyleydim. Ben senin kötü amelinim. Dünyada iken sen uzun zaman bana bindin. Şimdi bugün ben sana bineceğim. Sonra da: "Onlargünahlarını sırtlarına yüklenmiş oldukları halde..." (el-En'âm, 6/31) buyruğunu okudu. Ancak bu sened bakımından sahih değildir. Bunu (Ebu bekr) İbnu'l-Arabî, "Si-râcu'l-Muridîn" adlı eserinde zikretmektedir. Yine bu haberi Ebu Nasr, Ab-du'r-Rahim b. Abdu'l-Kerim el-Kuşeyrî de Tefsir'inde İbn Abbas'tan bu lafızda ve bu manada zikretmiş bulunmaktadır.

Yine İbn Abbas'tan şunu nakletmektedir: Atlan seven kimse yüce Allah'ın huzuruna küçük-büyük pislik yapmayan, dizginleri kırmızı yakuttan, yeşil zümrütten, beyaz inciden, eğerleri yeşi! ve kalın ipekten atlar üzerinde gelecektir. Develere binmeyi sevenler de küçük-büyük pislik yapmayan, dizginleri yakuttan, zümrütten, asil develer üzerinde gelecektir. Gemilere binmeyi seven kimseler de yakuttan, gemilerle suda batmaktan ve dehşetti fırtınalardan yana güvenlik akında oldukları halde geleceklerdir.

Yine el-Kuşeyrî, Ali (ra)dan şöyle dediğini nakletmektedir: Bu âyet-i kerîme nazil olunca Ali (ra) şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Ben kralları ve onların heyetlerini gördüm. Ne kadar heyet gördüysem hepsi binekliydiler. Allah'ın heyetleri nasıldır? Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Onlar ayakları üzerinde hasredilmeyecekler, arkadan itilerek götürülmeyecekler ama onlara cennet

develerinden develer götürülecek, insanlar benzerlerini görmemişlerdir. Bunların eğerleri altın, dizginleri zümrüttür. Cennetin kapısını çalacakları vakte kadar bunlara bineceklerdir."

Bu haberi Ali (ra)dan zikreden es-Sa'lebî'nin lafzı daha açıktır: Ali (ra) dedi ki: Bu âyet-i kerime nazil olunca, Ey Allah'ın Rasûlü! dedi. Ben hükümdarları ve onların heyetlerini gördüm, Ne kadar heyet gördüysem hepsi bi-nekli idi. Şöyle buyurdu: Ey Ali! Yüce Allah'ın huzurundan ayrılıp gitme zamanı geldiğinde melekler mü'minleri beyaz develerle karşılarlar. Bunların eğerleri ve dizginlen altından olacaktır. Her binicinin üzerinde Öyle bir elbise olacak ki bu dünyadan daha değerlidir. Her mü'min böyle bir elbise giyecek, sonra da binekleri onları sırtlarında taşıdıkları halde yol alacaklardır. Develerin sırtında nihayet cennetin kapısına geleceklerinde melekler onları karşılayacaklar: "Selam olsun üzerinize, tertemiz geldiniz. Hemen oraya ebediler olarak girin." (ez-Zümer, 39/73) diyeceklerdir."

Derim ki: Bu haber onların ancak (hesab için durulacak yer olan) Mev-kıf ten itibaren bineklere binip elbise giyineceklerini açıkça ifade etmektedir. Kabirlerden çskacakları vakit ise yayandırlar, ayakları da çıplaktır, üzerlerinde elbise olmayacaktır ve sünnetsiz olacaklardır. Bu halde de hesap yerine gideceklerdir. Buna delil de İbn Abbas'ın rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir. Rasûlullah bir öğüt vermek üzere kalktı ve şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Sizler yüce Allah'ın huzuruna çıplak ayaklı, elbisesiz ve sünnetsiz olarak hasredileceksiniz (topianacaksınız.)"[\[181\]](#) Hadisi Buharı ve Müslim rivayet ettiği gibi, tamamıyla yüce Allah'ın izniyle el-Mü'minun Sûresi'nde de gelecektir. Bundan önce de Âl-i İmran Sûresi'nde (3/169-170.âyetler, 3-başlıkta) Abdullah b. Ürieys'in rivayetiyle bu manada geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun.

Bahtiyar kimseler için bu iki halin de hasıl olması uzak bir ihtimal değildir, Bu durumda İbn Abbas'ın hadisi tahsis edilmiş olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Ebu Hureyre dedi ki: Develerin sırtında geleceklerdir, İbn Abbas da şöyle açıklamıştır: Onlar kendilerine cennetten getirilecek develere binmiş olacaklardır. Bunların eğerleri altından, yularları ve dizginleri zümrütten olacaktır. Bunların üzerinde haşredileceklerdir.

Ali (ra) da şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim; ayakları üzerinde hasredilmeyecekler. Aksine bunlar eğerleri altından dişi develer üzerinde yine eğer takımları yakuttan asil atlar sırtında haşredileceklerdir. İçlerinden bunların yürümelerini geçirecek olurlarsa yürürler, hafif hareket ettirirlerse uçarlar.

Az önce İbn Abbas'tan nakledildiği gibi; söyle de açıklanmıştır: Onlar sevdikleri

şekilde deve, at ya da gemiler üzerinde geleceklerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Burada " bi ne kli olarak" geleceklerinin söylenmiş olması, Araplara göre binekli heyetlerin, genelde müjdelere getirmeleri ve kendilerine verilecek müjdelik ve mükâfatları beklemelerinden ötürüdür. Takva sahibi kimseler de kendilerine verilecek ilâhî bağış ve mükafatları bekleyeceklerdir.

"Suçluları ise susamışlar olarak cehenneme süreriz." Sürmek (sevk); hızlıca yürümeyi istemek demektir. "(1jjj): Susamışlar olarak" demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas ve Ebu Hureyre (Allah ikisinden de razı olsun) ile el-Ha-sen yapmıştır.

el-Ahfeş, el-Ferrâ ve İbnu'l-Arabî: Çıplak ayaklı ve piyade olarak diye açıklamışlardır.

Bunun grup grup, fevc fevc anlamına geldiği de söylenmiştir. el-Ezherî de şöyle açıklamıştır: Yani suya giden develer gibi susamışlar olarak ve piyade olarak haşredileceklerdir.

"Filanoğullarının su alanları geldi" denilir.

el-Kuşeyrî dedi ki: Yüce Allah'ın bu buyruğu susuzluğa delildir. Çünkü genelde suya susuzluk dolayısıyla gidilir. Tefsir'de şöyle denilmektedir: Bunlar piyade ve susamışlar olarak hatta susuzluktan boyunları kopmuş olarak geleceklerdir. Günahkârların cehennem ateşine sürülmeleri gerçekleşeceğinde, takva sahibi kimseler de cennete doğru toplanacaklardır.

Yüce Allah'ın: "Susamışlar olarak" kelimesinin, gelmek anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da: Sana ikram olsun diye geldim, anlamında demeye benzer. Biz onları ateşe girmeleri için süreceğiz demektir.

Derim ki: Bu görüşler arasında bir çelişki yoktur. Buna göre günahkârlar cehenneme susamışlar olarak, çıplak ayaklı, bineksiz ve gruplar halinde sürüleceklerdir. İbn Arafe dedi ki: Vird: Suyu giden topluluk demektir. Susamış kimselere bu ismin verilmesi sebebi, suya gitmek istemeleridir. Nitekim oruçkılar anlamına; (f^# fy), Ziyaretçi topluluk anlamına; demek de böyledir, Buna göre bu mastar lafzı üzere bir isimdir. Tekili ise; Oj'j) şeklindedir. Yine "vird" suya gelen kuş ve deve topluluğu anlamındadır. Aynı zamanda bu, içmek üzere başına gidilen su anlamında da kullanılır. Bu ise bir şeye, bir şey ile imada bulunmak kabilindendir. Yine vird, Kur'ân'ın bir bölümü anlamında da kullanılır. Mesela, virdimi okudum, denilir. Vjrd, belli bir sürede ve belli aralıklarla gelen sıtma günü anlamında da kullanılır. Zahirinden anlaşıldığı kadarıyla bu, müşterek (birden çok mana hakkında) kullanılan bir lafızdır. Şair de kuyuyu vasfederken şöyle demektedir:

"Su almak üzere gelenler, onun etrafında kalabalık oluşturdıkları vakit o da dolar."

Bu mısırda "el-vird", su (almak) isteyen kimseler, demektir.

Şefaât:

"Rahmanın yanında ahd almış olanlardan başkası şefaate sahip olmayacaklardır." Yani bu kâfirier hiçbir kimseye şefaât etmek imkânım bulamayacaklardır. Rahmân'ın yanında ahd almış olanlar ise müslümanlardır. Onlar şefaât etme imkânına sahip olacaklardır. Bu bir şeyin kendi cinsinden olmayan bir şeyden istisna edilmesidir. Yani "Rahmanın yanında ahd almış olanlar" şefaât edeceklerdir. Buna göre; Alan" nasb mahallindedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu "Sahip oKmaytecaklardır" daki (çoğul anlamını veren) "vav"dan bedel olmak üzere ref mahallindedir. Yani yüce Allah nezdinde hiç kimse şefaât etmek imkânını bulamayacaktır. Ancak "Rahmân'ın yanında ahd almış olanlar" şefaât etmek imkânını bulacaklardır. Buna göre istisna, muttasıl olur.

Yüce Allah'ın: "Suçluları İse susamışlar olarak cehenneme süreriz" buyruğundaki "suçlular" bütün kâfir ve isyankârları kapsamına alır. Sonra bunların -günahkâr mü'minler dışında- şefaate sahip olamayacaklarını haber vermektedir. Bunlar şefaate, kendilerine şefaâtçi olunmak suretiyle sahip olacaklardır. Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Ben şefaât edip duracağım. Nihayet, Rabbim la ilahe illallah Muhammedun Rasûlullah, diyen kimseler hakkında da şefaâtimi kabul buyur, diyeceğim. O şöyle diyecek: Ey Muhammed! O sana ait değildir, ama o Bana aittir." Bunu Müslim bu manada rivayet etmiştir.

[\[182\]](#) Daha önceden de geçmiş bulunmaktadır.

Fazilet ehli, ilim ehli salih kimselerin şefaât edeceklerine ve şefaâtlerinin kabul edileceğine dair haberler birbirini pekiştirmektedir. Birinci görüşe göre ifade yüce Allah'ın: "Onlar, Allah'tan başka ilâhlar edindiler ki, onlarla aziz otalar"(81. âyet) buyruğu ile ilişkilidir. Yani, yarın putlara tapanların hiçbir kimseye şefaâtleri kabul edilmeyeceği gibi, putların da kimseye şefaâtleri kabul edilmeyecektir. Herhangi bir kimsenin kendilerine şefaât etme imkânını da bulamayacaklardır. Yani, hiçbir şefaâtin onlara faydası olmayacaktır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Artık şefaât edenlerin şefaâti onlara fayda vermez." (el-Müddessir, 74/48)

Şöyle de açıklanmıştır: Biz takva sahiplerini de, günahkârları da hiçbir kimse şefaât imkânına sahip olmadığı halde hasrederiz. "Rahman'in yanında ahd almış olanlardan başka" yani yüce Allah şefaât hususunda kendisine izin verdiği takdirde bu kimseler şefaât edebilecektir. Nitekim yüce Allah şöyle

buyurmaktadır: "Onun izni olmaksızın nezdin.de. kim şefa'at edebilir?" (el-Ba-kara, 2/255)

Bu ahid ise yüce Allah'ın: "Yoksa Rahmandan bir söz (ahid) mü aldı?" (78.âyet) buyruğunda sözü edilen ahiddir. Bu ise iman'ı ve sahibinin kendisi vasıtası ile şefa'at edecekler arasına ulaşabileceği bütün salih amelleri ifade eden kapsamlı bir lafızdır.

İbn Abbas dedi ki: Ahidden kasıt İla ilahe illallah'tir. Mukatil ve İbn Ab-bas da dedi ki: Lâ İlahe illallah deyip, Allah'ın güç ve yardım'ı dışında hiçbir güç ve kuvvete sahip olmadığını itiraf eden ve ancak yüce Allah'tan ümid eden kimseler şefa'at edebilecektir.

İbn Mes'ud dedi ki: Rasûlullah (sav)ı ashabına şöyle derken dinledim: "Sizden herhangi bir kimse sabah-akşam Allah nezdinde bir ahid edilmekten âciz kalır mı?" Ey Allah'ın Rasûlü! Bu ne demektir? diye soruldu. Şöyle buyurdu: "Her sabah ve akşam:

"Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi-açığı bilen Allah'ım! Ben bu dünya hayatında Senden başka hiçbir İlah olmadığına, ortağın bulunmaksızın bir ve tek olduğuna, Muhammed'in kulun ve Rasûlün olduğuna şehâdet ettiğimi Sana ahdediyorum. Beni bana bırakma, çünkü eğer beni bana bırakacak olursan, beni hayırdan uzaklaştırır, kötülüğe yaklaştırırsın. Ben ancak Senin rahmetine güvenirim, Nezdinde kıyamet gününde bana tastamam vereceğin bir ahdin olsun. Şüphesiz ki, Sen sözünden caymazsın." Kul bunu söyledi mi yüce Allah onun üzerini mühürler ve Arşın altına koyar, Kıyamet günü oldu mu bir münadi; Allah'ın nezdinde, ahdi olanlar nerededir diye seslenir. Bu kimse kalkar ve cennete girer. "[183]

88. "Rahman evlât edindi" dediler.

89. Andolsun ki siz pek çirkin bir şey söylediniz.

90. Bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp dağılarak yıkılacak.

91. Rahmân'a evlât İsnad ettiler diye.

92. Halbuki Rahmân'a evlâd edinmek yaraşmaz.

93. Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahmân'ın huzuruna ancak kul olarak gelecektir.

94. Andolsun ki, hepsini kuşatıp onları teker teker saymıştır.

95. Hepsi Kıyamet gününde O'na yalnız başlarına gelirler.

"Rahman evlâd edindi, dediler" buyruğu ile yahudileri, hristiyanları, meleklerin

Allah'ın kızları olduklarını iddia edenleri kastetmektedir.

Yahya, el-A'meş, Hamza, el-Kîsaî, Asım ve Halef "Evlâd" kelimesini dört yerde "vav" harfî ötreli, "lâm" harfî de sakın olarak okumuşlardır. Birincisi bu sûrede - az önce geçmiş bulunan "Elbette bana mal ve evlûd verilir. " (77. âyet) buyruğunda, diğeri: "Rahman, evlâd edindi dediler... Halbuki Rahmân'a evlâd edinmek yaraşmaz." (88 ve 92. âyetler) buyruklarında, bir de Nuh Sûresi'nde "...malı ve evlâdı..." (Nuh, 71/21) buyruğunda.

tbn Kesir, Mücahid, Humeyd, Ebû Amr ve Ya'kub sadece Nuh Sûresi'nde onlara muvafakat etmişlerdir. Geri kalan kıraat âlimleri hepsinde "vav" ve "lâm"ı üstün olarak okumuşlardır. Bu iki okuyuş "Arap ve Urb, Acem ve Ucm" demek gibi iki ayrı söyleyiştir. Şair der ki:

"Ben nice topluluklar gördüm ki andolsun, Pekçok malları olmuş ve çocuklain."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Keşke filân kişi annesinin karnında kalsaydı (doğmasaydı). Ve keşke filân kişi bir eşek yavrusu olsaydı."

Yine bu manada en-Nabiğa şöyle demektedir:

"Yavaş ol, feda olsun sana bütün kavimler,

Ve ayrıca sahip olduğum ne kadar mal ve evlat varsa."

Burada Nâbiğa "vav" ve "lam" harflerini üstün okumuştur. Kâyslilar ise "vav" harfîni ötreli olarak çoğul, üstün olarak da tekil kabul ederler. el-Cev-herî dedi ki: "Vav" harfî ve "lam" harfî üstün söyleyişte tekil de olabilir, çoğul da olabilir, "Vav" harfî ötreli ve "lam" in sakın olması halinde de böyledir. Esedoğullarının ata sözlerinden birisi de şudur: "Senin oğlun, senin topuklarını (lohusalık kanı dolayısıyla) kana bulayandır."

"Vav" harfî ötreli çoğul, "vav" harfî üstün tekil olabilir. Mesela "usd"(ars-lanlar) kelimesinin "esed"in çoğulu oluşu gibi. "Vav" harfinin esreii okunuşu ötreli okunuşunun bir başka söyleyişidir. en-Nehâs dedi ki: Ebu Ubey-de aralarında fark gözeterek şöyle demektedir: "Vav" ve "lam" harfleri üstün söylenirse, hem hanım, hem de çocuklar hakkında bir arada kullanılır. Ebu Ca'fer dedi ki: Bu dilbilginlerinden hiçbir kimsenin bilmediği ve red olunan bir görüştür. Her iki söyleyiş te ancak kişinin kendi çocukları ve çocuklarının çocukları hakkında kullanılır. Şu kadar var ki: "Lam" harfinin üstün okunuşu Arap dilinde daha çok kullanılır. Nitekim şair şöyle demiştir:

Tavas ol, feda olsun sana bütün kavimler

Ve ayrıca sahip olduğum ne kadar mal ve evlât varaa,"

Ebu Cafer dedi ki; Ben, Muhammed b. el-Velid'i şöyle derken dinledim: "Vav" harfî ötreli ve "lam" harfî sakın söyleyişin, "vav" ve "lam" harflerinin Üstün

söyleyişinin çoğulu olması da mümkündür. Diğer taraftan her iki söyleyişin aynı anlamda olma ihtimali de vardır. Nitekim Acem ve Ucm, Arab ve Urp da denilmektedir. Az önce de geçtiği gibi.

"Andolsun ki siz, pek çirkin bir şey söylediniz." Son derece görülmedik, pek büyük bir iddiada bulundunuz. Bu açıklamayı İbn Abbas, Mücahid ve başkaları yapmıştır. el-Cevherî dedi ki: "Pek çirkin" son derece çirkin durum, büyük musibet" demektir.

Yüce Allah'ın: "Andolsun ki siz pek çirkin bir şey söylediniz" buyruğunda da bu lafız, bu manada kullanılmıştır. Fail vezninde; de böyledir. in çoğulu şeklinde gelir, "Fılan kişinin başına pek büyük bir musibet geldi "demektir. aynı şekilde şiddet anlamında gelir. "çokluk ve güç" anlamındadır. Şair recez vezninde şöyle demiştir:

"Ben önceleri son derece sağlam, güçlü iten o kadınlar

Çok dehşetli ve korkunç bir şekilde benden uzaklaşıp, gittiler."

el-Cevherî'nin açıklamaları burada sona ermektedir.

Ebu Abdullah ve Ebu Abdu'r-Rahmân es-Sülemî bu lafzı hemzeli, üstün olarak okumuşlardır. en-Nehhas dedi ki: Fiil olarak: şeklinde kullanılır. İsm-i fail; diye gelir. İsmi ise şeklinde gelir. Bu da görülmedik ve pek büyük bir iş yapmayı anlatır. Yine recez vezninde şair şöyle demektedir:

"Benim dengim kimseler benden görülmedik şeyler gördüler, Oldukça büyük bir musibet ve oldukça görülmedik şeyler."

(Bu) en-Nehhas'tan başkasından nakledilmiştir.

es-Sa'lebî dedi ki: Bu kelime üç türlü söylenir. Birincisi hemzenin esreli okunuşu, bu genelin kıraatidir. İkincisi hemzenin üstün okunuşu, bu da es-Sülemî'nin kıraatidir. Üçüncüsü şeklînde; gibi okuyuş, bu da bazı Arapların söyleyişidir. Bu söyleyiş de İbn Abbas ve Ebu'l-Âliye'den rivayet edilmiştir. Bu söyleyiş sanki "ağırlık" anlamından alınmış gibidir. Nitekim; "Yük ona ağır geldi, gelir" denilir.

"Bundan dolayı nerdeyse gökler parçalanacak" çatlayacak. Gerek bu âyet-i kerîmede gerekse de eş-Şûrâ Sûresi'nde (42/3) genel olarak kıraat alimleri "Nerdeyse" kelimesini "te" ile okumuşlardır. Nâfi', Yahya ve el-Kisaî ise öncesinden fiil geçtiğinden dolayı "ya" ile okumuşlardır. Diğer taraftan " (Gökler) çatlayacak" kelimesini de Nâfi', İbn Kesir, Hafs ve başkaları "ya" den sonra "te" ve "ti" harfi de şeddeli olmak üzere -burada ve eş-Şûrâ Sûresi'nde (42/3'te) "tefattur"dan gelen bir fiil olarak okumuşlardır. Yat-nız Şûra Sûresi'nde Hamza ve İbn Âmir bu şekilde onlara uygun okumuş, burada ise; (iijkiii) şeklinde "infitar" kökünden gelen muzari bir fiil olarak okumuştur.

Ebu Arnr, Ebu Bekr ve el-Mufaddal her iki sûrede de bu şekilde okumuştur. Ebu Ubeyd'in tercih ettiği kıraat de budur. Buna yüce Allah'ın: "Gök ya-nldığı zaman" (el-İnfitar, 82/1) buyruğu ile; "Gök bile o sebeble yarılmış" (el-Müzzemmil, 73/18) buyruklarında aynı kökten gelmiş olmasından dolayı tercih etmiştir.

"Ve yer yarılacak." O da çatlayıp birbirinden ayrılacak; diye buyurulmuştur.

"Ve dağlar parçalanıp dağılarak yıkılacak." İbn Abbas dedi ki: Yani oldukça şiddetli bir gürültü ile dökülecek, yıkılacak. Hadis-i şerifte de: "Allah'ım, yıkıncıdan ve yerin dibine geçirilmekten sana sığınırım."[\[184\]](#) diye buyurulmuştur.

Şemîr dedi ki: Ahmed b. Ğıyâs el-Mervezî dedi ki: Burada geçen "el-hedd", yıkım demektir. "el-Hedde" yerin dibine geçmek demektir. el-Leys ise bu oldukça şiddetli ytkım demektir, demiştir. Mesela, bir duvarın bir defada yıkılması gibi. Ayrıca; da denilir ki; bu iş beni yıktı ve beni çok etkiledi, anlamındadır. Bu açıklamaları el-Herevî yapmıştır.

el-Cevherî der ki: "Binayı yıktı ve zayıflattı" anlamındadır, "Musibet onu sarstı" "Dağ parçalandı" demektir. el-Asmaî dedi ki: "Zayıf ve güçsüz adam" demektir. Bir kişi, diğer kişiyi tehdit edecek olursa; ben zayıf bir kimse değilim anlamında: der.

İbnu'l-A'rabî dedi ki: Erkeklerden; "cömert, eli açık olan" demektir. Korkak ve güçsüz kimse hakkında "he" harfî esreli olarak bu kelime kullanılır. Buna delil olarak da şu beyiti nakleder:

"Savaşlarda korkak değildir onlar, Dizlerin üzerine kuşaklar sarıldığında."

Duvar ve buna benzer şeylerin yıkılma sesleridir." Bu kökten olmak üzere; "Yıkılırken ses çıkardı, çıkarır, yıkılma sesi" denilir.

Yerden uğultulu olarak deniz tarafından gelen ve kıyıdakilerin duydukları ses, demektir. Bazen bundan dolayı zelzele dahi olabilir.

en-Nehhas dedi ki: Bu kelime, bu şekliyle mastardır (mutlak mePul'dür.) Çünkü "Parçalanıp, dağılarak yıkılacak" anlamındadır. Başkaları ise bu kelimenin hal olduğunu söylemektedir ki, yıkılarak anlamım verir.

"Rahmân'a evlâd isnâd ettiler diye" buyruğundaki: Diye" lafzı el-Ferrâ'ya göre nasb mahallindedir. Çünkü bu iddia ettiler diye ve iddia ettiklerinden dolayı anlamındadır. Buna göre bu, cer edatının düşmesi dolayısıyla nasb mahallindedir. el-Ferrâ'nın iddiasına göre el-Kisaî de şöyle demiştir; Bu bir cer edici takdiri ile cer mahallindedir.

İbnu'l-Mubarek şunu zikretmektedir: Bize Misâr, Vâsıl'dan anlattı. O Avn b. Abdullah'tan dedi ki: Abdullah b, Mes'ud dedi ki: Dağ dağa: Ey filan, bugün

senin yanından Allah'ı zikreden bir kimse geçti mi? diye sorar. Evet derse bundan dolayı sevinir. Sonra Abdullah; "Rahman evlâd edildi dediler" âyetini okudu. (Avn) dedi ki: Sen onların yalan sözleri işittiklerini, buna karşılık hayırlı sözleri işitmediklerini mi zannedersin? Yine devamla dedi ki: Bana Avf, Ğalib b. Acıeb'ten anlattı. Dedi ki: Bana Mina mescidinde Şamlılardan bir adam anlattı. Dedi ki: Yüce Allah yeryüzünü, oradaki ağaçları yarattığında yeryüzünde ne kadar ağaç varsa Âdemoğulları o ağacın yanına gittiler mi, mutlaka ondan bir menfaat elde ededer ve o ağaçtan faydalanırlar. Yeryüzü ve ağaçlar, Âdemoğullarının günahkârları o pek büyük olan sözü söyleyinceye kadar yani: "Rahman evlâd edildi" deyinceye kadar bu halde devam ettiler. Onlar bu sözü söyledikten sonra yeryüzü bundan ürperdi. Ağaçlar ise diken çıkardı.

İbn Abbas dedi ki: Dağlar ve üzerinde bulunan ağaçlar, denizler ve İçinde bulunan balıklar bu sözden ürperdiler. İşte bundan dolayı balıklarda ve ağaçlarda dikenler oldu.

Yine İbn Abbas ve Ka'b dediler ki: Gökler de, yer de, dağlar da bundan dolayı dehşete kapıldılar. Bütün mahlukat da aynı şekilde. Yalnız insanlar ve cinler müstesna. Bütün yaratıklar neredeyse yok olacaklardı. Melekler bu işe çok öfkeleniler. Cehennem alev aldı, ağaçlar diken yaptı. Yeryüzü karardı ve kuraklaştı. (Bunlar) günahkârlar; Allah evlâd edildi dedikleri zaman oldu.

Muhammed b. Ka'b dedi ki: Allah'ın düşmanları neredeyse başımıza kıyametin kopmasına sebep olacaklardı. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bundan dolayı nerdeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp dağılarak yıkılacak. Rahmana evlâd isnad ettiler diye."

İbnu'l-Arabî dedi ki: O doğru söylemiştir, Çünkü bu gerçekten daha önceden kaza ve kaderin hakkında geçmiş olduğu bir sözdür. Eğer sanı yüce ve mübarek olan yüce yaratıcı, kâfirin küfründen zarar görmeyen, mü'minin imam dolayısıyla yücelmeyen, kâfir mülkünü eksiltmediği gibi, mü'minin de mülkünde bir şeyler arttırması, söz konusu olmamış olsaydı, dillerden böyle bir söz de dökülmezdi. Fakat o Kuddûs, Hakîm ve Halîm'dir. Artık bundan sonra batılcıların neler söylediklerine aldırış bile etmez.

"Halbuki Rahmân'a evlâd edinmek yaraşmaz" buyruğuna dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[185\]](#)

1-"Halbuki Rahmân'a Evlâd Edinmek Yaraşmaz."

Bu buyruk ile yüce Allah kendi zatının çocuk sahibi olmasını nefyetmektedir. Çünkü el-Bakara Sûresi'nde (2/116. âyet, 4. başlıkta) açıkladığımız gibi, çocuğun

babasının cinsinden olmasını ve sonradan meydana gelmiş olmayı gerektirir. Yani böyle bir şey yüce Allah'a yakışmaz. O bununla nitelendirilemez ve O'nun hakkında böyle bir şey mümkün değildir. Çünkü çocuk mutlaka bir babadan olur ve babası olur, aslı olur. Şanı yüce Allah ise bundan pek yüce ve pek mukaddestir, Şair söyle demiştir:

"Oldukça yüksek bir tepenin dümdüz kayasının başında, Onun aşağısında ne düzlüğe gerek vardır, ne de bir dağa."

"Göklerde ve yerde kim varsa hepsi Rahmanın huzuruna ancak kul olarak gelecektir" buyruğundaki; edatı nefy edatıdır. Yani göklerde ve yerde bulunanların hepsi başka hiçbir surette değil, kıyamet gününde sadece Allah'a ubudiyeti ikrar ile ü'nun huzurunda zilletle boyun eğmiş olarak gelecektir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirildiği gibi: "Hepsi de huzuruna küçülmüşler olarak geleceklerdir." (en-Neml, 27/87) Yani zelil ve alçalmalar olarak, küçülmüşler olarak geleceklerdir. Yani bütün yaratıklar O'nun kuludur. Onlardan herhangi birisi nasıl olur da O'nun evlâdı olabilir? O zalimlerin ve inkarcıların söylediklerinden alabildiğine yücedir.

"C^hO: Gelicidir (gelecektir)" kelimesi hatta "ya" iledir. Aslı itibariyle tenvinlidir, hafifletilmek maksadıyla tenvin hazfedilmiş ve (sonraki er-Rah-mân kelimesine) izafe edilmiştir. [\[186\]](#)

2- Çocuk Babasının Kölesi Olabilir mi?:

Bu ayet-i kerîmede çocuğun babasının kölesi olmasının - oğlunu satın alır ve ona matik olur. Kendisi onu azad etmedikçe, ona rağmen çocuğu azad edilmez, diyenlerin aksine- çocuk babasının kölesi olarak mülkiyetine girmeyeceğine delil vardır.

Yüce Allah çocuk sahibi olmak İle mülkiyet arasındaki aykırılığı da açıklamış bulunmaktadır. Buna göre baba herhangi bir tasarruf türü ile oğlunun maliki olursa ona rağmen azad edilir.

Bu âyet-i kerîmeden bu hükme delil çıkarma şekline gelince, yüce Allah evlâd olmayı ve kul olmayı iki zıt konumda zikretmektedir. Birincisini reddederken ötekisini isbat etmektedir. Eğer bu ikisi bir arada bulunabilecek olsaydı, bu sözün delil olabilecek şekilde bir faydası olmazdı. Sahih hadiste de şöyle denilmiştir: "Bir evlâdın babasının hakkını ödemesi ancak onu köle olarak bulması ve sonra onu azad etmesi halinde mümkün olabilir." [\[187\]](#) Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

Baba onun üstündeki mertebesine rağmen oğlunu mülkiyetine alamadığına göre,

oğlun babasını mülkiyetine alamaması -bu konuda ondan daha geride olduğundan dolayı- öncelikle söz konusudur. [\[188\]](#)

3- Ortak Olunan Kölenin Azad Edilmesi Halinde Erkek Ya Da Kadın Olması Fark Eder mi?:

İshak b. Râheveyh, Peygamber (sav)ın; "Her kim bir köledeki ortaklığını azad edecek olursa..." [\[189\]](#) buyruğunun te'vili ile ilgili olarak şu kanaati ileri sürmüştür: Maksat yalnızca erkek köleler olup dişi köleler söz konusu edilmemiştir, o bakımdan bir kimse dişi köledeki ortaklığını azad edecek olursa bu geri kalan kısmı da azad edilmek suretiyle tamamen hürriyetine kavuşturulmaz.

Ancak bu görüş selefın de, ondan sonrakilerin cumhurunun kabul ettiği görüşün aksinedir. Çünkü onlar erkek ile dişi arassnda (bu konuda) fark gözetmezler, Çünkü kul (abd) lafzı ile cinsi kastedilmektedir. Nitekim yüce Allah; "Göklerde ye yerde kim varsa hepsi Rahman in huturuna ancak kul olarak gelecektir" diye buyurmuştur. İşte bu, kesin olarak erkek olsun, dişi olsun kölelerin tümünü ifade eder. İshak'ın dayandığı delil ise (Arapçada) dişi köle için "abde" lafzının kullanıldığının nakledilmiş olmasıdır. [\[190\]](#)

4- Burada Hatırlatılması Uygun Bir Hadis-i Şerif:

Buhârî, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şanı yüce ve mübarek Allah buyuruyor ki: Âdemoğlu, Beni yalanladı. Ancak, Beni yalanlamak ona yakışmaz. Bana dil uzattı, ancak onun böyle bir şey yapması ona yakışmaz. Onun, Beni yalanlaması O, beni ilkin yarattığı gibi tekrar yaratmayacaktır. Mahlukatı ilkin yaratmış olması onu tekrar iade etmek!iğimden Benim için daha kolay değildir, iddiasında bulunmasıdır. Bana dil uzatmasına gelince; onun Allah evlâd edindi, demesidir. Halbuki Ben, Ehad'im (bir ve tekim), Samed'im (herkesin ihtiyacım gören, hiç kimseye muhtaç olmayanım), doğmadım, doğrulmadım ve hiç kimse Benim eşim ve dengim değildir." [\[191\]](#) Bu hadis daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/116. âyet, 2. başlıkta İbn Abbas'tan yakın lafızlarla) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. Böyle bir yerde bunu tekrarlamak gerçekten uygun düşmemektedir.

"Andolsun ki hepsini kuşatıp" sayılarını bilip "onları teker teker saymıştır." Bu

ifade bir te'kididir. Yani onlardan hiçbir kimse ona gizli-saklı kalmaz.

Derim ki: Biz O'nun isimleri arasında "el-Muhsî" diye bir isminin olduğunu da biliyoruz. Yani sünnette Ebu Hureyre'nin, Tirmizi tarafından rivayet edilen hadisinde bunu görüyoruz[192]

Bu fiilin kökü de buna delil teşkil etmektedir. Üstad Ebu İshak el-İsferâ-yînî dedi ki: Onlardan birisi de "el-Muhsî" adıdır. Mahlukatın çok oluşu O'nun herşeyi bilmesine engel değildir. O'nu meşgul etmez. Mesela ışığın aydınlığı, rüzgarın şiddetlenmesi, yaprakların ardı arkasına düşmesi gibi. O bu hallerde her bir yaprağın hareketinin bütün cüzlerini bilir. Her şeyi yaratan O iken bilmemesi nasıl söz konusu olabilir! Nitekim şöyle buyurmuştur; "Yaratan bilmez mi hiç? O Latiftir, herşeyden haberdardır." (el-Mülk, 67/14) İbn Abbas'ın tefsirinde: "Andolsun ki hepsini kuşatıp onları teker teker saymıştır" buyruğunun tefsiri ile ilgili olarak şöyle dediği nakledilmektedir: Bu-nunîa O'na kulluğu ikrar ettiklerini ve rububiyetine tanıklık ettiklerini kastetmektedir. [193]

"Hepsi kıyamet gününde O'na yalnız başlarına gelirler." Yani tek başlarına, yardımcısız, beraberlerinde kendilerine fayda sağlayacak mallar da bulunmaksızın gelirler. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O günde malın da, evlâdın da hiç faydası olmaz. Allah'a salim kalb ile gelmiş olanlar müstesna." (eş-Şuarâ, 26/88-89) Sadece dünyada iken işlemiş olduğu amel lerinin faydası olacak. Yüce Allah'ın: "Hepsi... gelecektir" buyru

faydası olacak. Yüce Allah'ın: "Hepsi... gelecektir" buyruğunda "gelecektir" anlamındaki ism-i failin tekil gelmesi "hepsi" anlamında-ki kelirrtenin lafzına binaendir. Manaya göre okunacak olsaydı, "(•jî)": Geleceklerdir" diye çoğul olması gerekirdi.

el-Kuşeyrî dedi ki: Bu buyrukta şuna işaret edilmektedir: Sizler kendiniz adına - ki herkes O'nun kulu olduğu halde- çocuklarınızın köleleştirilmesi-ne razı olmazken, kendiniz için razı olmadığınız şeylere nasıl olur da O'nun için razı olursunuz? Yine benzeri bir husustan dolayı kendileri için kız çocukları istemezken; melekler Allah'ın kızlarıdır, dediklerini belirterek bu görüşlerini reddetmektedir. Yüce Allah bundan pek yüce ve münezzehtir. Yine; Putlar Allah'ın kızlarıdır, demeleri de bu kabildendir. Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: "Ortaklarına ait olan Allah'a ulaşmaz ama, Allah'a ait olanlar ise ortaklarına ulaşır." (el-En'âm, 6/136) [194]

96. Muhakkak iman edip salih amel işleyenlere Rahman bir sevgi var edecektir.

"Muhakkak iman edip" tasdik edip "salih amel işleyenlere Rahman" kullarının kalbinde "bir sevgi var edecektir." Nitekim Tirmizî, Sa'd ve Ebu Hu-reyre (Allah ikisinden de razı olsun)den rivayet etçğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah bir kulu sevdi mi, Cibril'e: Ben filânı sevdim, sen de onu sev diye nida eder. Bunun üzerine o da semâda nida eder. Sonra (ona) sevgi yeryüzündekiler arasına iner, İşle yüce Allah'ın: "Onlara Rahman bir sevgi var edecektir" buyruğu bunu anlatır." Allah bir kula da buğz etti mi, Cibril'e; Ben filana buğzediyorum, diye nida eder, O da semâda (öylece) nida eder. Sonra yeryüzünde de ona karşı duyulan nefret iner." Tirmizî dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir.^[195] Bu hadisi bu manada Buhârî, Müslim rivayet ettikleri gibi Malik de, Muvatta'da rivayet etmiştir^[196]

"Nevadiru't-Usûl"de şöyle denilmektedir: Bize Ebu Bekir Sabık el-Üme-vî anlattı dedi ki: Bize Ebu Malik ei-Cenbî anlattı. O Cüveybir'den, o ed-Dah-hak'tan, o İbn Abbas'tan dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz Allah salihlerin kalplerinde ve mukarreb melekler nezdinde rnü'mine ülfeti (iyi kaynaşmayı), ağır başlılığı ve kibarlığı vermiştir. Daha sonra yüce Allah'ın: "Muhakkak İman edip, salih amel işleyenlere Rahman bir sevgi var edecektir" âyetini okudu."^[197]

Bu âyetin kimin hakkında indiğı hususunda farklı görüşler vardır. Ali (ra) hakkında nazil olduğı söylenmiştir. el-Berâ b. Âzib'in rivayetine göre Rasûlullah (sav) Ali b. Ebi Talib'e şöyle demiştir: "Ey Ali! De ki: Allah'ım, benim için nezdinde bîr ahid kıt, mü'rninlerin kalplerinde de benim için bir sevgi var et." Bunun üzerine bu âyet>i kerîme nazil oldu. Bunu es-Sa'lebî nakletmektedir.

İbn Abbas İse: Abdu'r-Rahmân b. Avf hakkında inmiştir, demiştir. Yüce Al-iah kulların kalplerinde onun için bir sevgi yaratmıştır. Onu gören bir mü'min mutlaka ona saygı gösterirdi. Onu gören bir müşrik ya da bir münafık olsun, mutlaka onu tazim ederdi.

Herim b. Hayyân da şöyle derdi: Bir kimse kalbiyle yüce Allah'a yönelecek olursa mutlaka yüce Allah da iman ehlinin kalplerini ona yöneltir ve sonunda Allah, onlar tarafından seilmeyi ve ona rahmet etmeyi, ona rızıklan-dınır. Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah kıyamet gününde mü'minlerin ve meleklerin kalplerinde onlar için bir sevgi var edecektir.

Derim ki: Mü'min dünyada sevildiğine göre âhirette de böyle olacaktır. Çünkü yüce Allah ancak takva sahibi bir mü'mini sever ve ancak halis ve tertemiz olandan razı olur. Yüce Allah lütuf ve insanıyla bizleri de onlardan kılsın,

Müslim'in rivayetine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûluüah (sav) buyurdu ki: "Yüce Allah bir kulu sevdi mi Cibril (as)ı çağırır ve Ben filan kişiyi seviyorum. Onu sen de sev der. Bunun üzerine Cibril onu sever, .sonra da semâda şöyle seslenir: Şüphesiz Allah filan kişiyi sever, siz de onu seviniz. Bunun üzerine semâdakiler de onu sever. Sonra yeryüzünde onun için kabul mazhariyeti konulur. (Yüce Allah) bir kula da buğz etti mi Cibril (as)ı çağırır ve der ki: Ben filana buğzediyorum. Sen de ona buğz et. Bunun üzerine Cibril ona buğzeder, sonra semâdakiler arasında: Şüphesiz Allah filân kişiye buğzeder, siz de ona buğzediniz diye seslenir. Bunun üzerine onlar da ona buğzederler. Daha sonra yeryüzünde de yeryüzündekilerin ona buğzet-mesi sağlanır."[\[198\]](#)

97. Biz onu, onunla takva sahiplerini arıjdekyesin, İnad edenleri de korkutasın diye senin dilinle kolaylaştırdık.

"Biz onu... senin dilinle kolaylaştırdık" buyruğunda kasıt Kur'ân-ı Ke-rîm'dir. Yani Biz onu senin dilin olan Arap dili ile açıkça ortaya koyduk. Üzerinde düşünen, tefekkür eden kimselere de kolay kıldık.

Biz bu kitabı senin üzerine insanların anlamalarının kolaylaşması maksadıyla Arapça indirdik, diye de açıklanmıştır.

"Onunla takva sahiplerini müjde leyesin, inad edenleri de korkut as in diye" buyruğundaki: "înad edenler" in çoğulu olup ileri derecede düşmanlık eden demektir. Yüce Allah'ın: "Halbuki o düşmanların en azılı ötenidir. "(el-Bakara, 2/204) buyruğunda da bu kökten gelen kelime kullanılmıştır. Şair de şöyle demiştir:

"Gecemi sessizce kederlerimle fiaildaşarak geçiriyorken sanki ben, Tartışma kabiliyetleri yüksek ve ileri derecede düşman kimselerle tartışıyor gibiyim."

Ebu Ubeyde dedi ki: "el-Eledd: İnad eden, aşırı düşman" hakkı kabul etmeyen ve batılı ileri süren demektir. el-Hasen dedi ki: Hakka karşı sağır kimseler demektir. er-Rabî kalpteki kulakları sağır olanlar demektir; Mücahid, fâ-cir kimseler demektir; ed-Dahhak batıl uğrunda mücadele verenler demektir; İbn Abbas da düşmanlıklarında aşırıya gidenler demektir, diye açıklamışlardır.

Bu kelimenin, hiçbir şekilde istikamet üzere olmayan zalim, anlamında olduğu da söylenmiştir. Anlam birdir.

Özellikle bunların uyarılmasından söz edilmesi, İnâtçılığı olmayan kimsenin, itaat çemberine girmesinin kolay oluşundan dolayıdır. [\[199\]](#)

98. Bunlardan önceki zamanlarda nice nesilleri helak ettik. Şimdi onlardan birisini görüyor yahut gizli seslerini bile işitiyor musun?

"Bunlardan önceki zamanlarda nice nesilleri" nice insan topluluklarını, nice ümmetleri "helak ettik." Bununla yüce Allah Mekkelüeri korkutmaktadır. "Şimdi onlardan birini görüyor, yahut gizli bir seslerini bile işitiyor musun?" buyruğu nasb mahallindedir. Sen onlardan herhangi bir kimse görüyor ya da buluyor musun? anlamındadır.

"Yahut gizli seslerini bile işitiyor musun?" Onların sesleri sedaları sana geliyor mu? Bu şekildeki açıklama İbn Abbas ve başkalarından nakledilmiştir. Yani onlar ölmüş ve artık amelleriyim karşılaşmış bulunuyorlar.

"Kısık dahi olsa seslerini (işitiyor musun?)" diye de açıklanmıştır ki bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır, Şöyle de açıklanmıştır: Bu kelime anlaşılmayan ses veya hareket demektir. Bu açıklamayı da el-Yezidî ve Ebu Ubeyde yapmıştır, "Kafilenin rikzi (anlaşılmayan sesi)" tabiri bu kabildendir. Ebu Ubeyde, Lebîd'in şu beytini nakletmektedir:

"O (yaban ineği) kendisine arkadaşlık edecek kimsenin seslerini duymaya çalıştı; fakat daha onu görmeden,

Korktu (ondan); çünkü arkadaş (sandığı) onu avlayacak olandır."

"Gizli ses" anlamına geldiği de söylenmiştir. Mızrağın ucunu yere batırdı anlamındaki (ç*^1 3?j) de buradan gelmekledir. Tarafe de şöyle demektedir:

"(Devemin) iki kulağı ister gece yokuluğundaki en hafif sesler olsun, isterse de Yüksekçe söylenen sözleri olsun; (onları) doğru olarak işitir."

Şair Zu'r-Rime'de avcı ve köpeklerin seslerini işiten bir öküzü nitelendirirken şöyle demiştir:

"O gizli bir fısıltıyı (rikzi) işitmeye kulak verecek olursa, onu iyi takib eder ve maharetle işitir, O gizli sesi dahi; hem onun. işitmesi yalan değildir (doğru işitir.)"[\[200\]](#)

Rikâz da gömülmüş mal demektir. Doğruyu en iyi bilen yüce Allah'tır. [\[201\]](#)

MERYEM SÛRESİ'NİN SONU

[\[1\]](#) Ebû Davud'un Sünen'inde ya da el-Merâstl'in de böyle bir rivayet tespit edemedik.

[\[2\]](#) İbn Hişâm, es-Siretu'it-Nebeviyye, I, 266. Habeşistan'a hicret ve buna bağlı

diğer olay lar için bk. Mtl&ned, I, 201 v.d., I, 461, V, 290, v.d.; İbn Hişâm, es-Stre, I, 255 v.d.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/149-150.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/151-153.

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/153.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/153.

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/153-154.

[7] Müsned, I, 172, 180, 187. Her üç yerde de "Sa'd b. Mâlikten" diye zikredilmekle bitlikle; Sa'd b. Mâlik (el-Kureşpin Sa'd b. Ebî Vakkâsın kendisi olduğu bilinen bir husustur. (İbni't!-Esir, Usdu'l-Gâbe, II, 214). Ayrıca Ahmed b. Hanbel bu rivayetleri (I, 168'den itibaren başlayan) "Sa'd b. Ebî Vakkas'ın Müsnetii" kapsamında zikretmiş bulunmaktadır.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/154-155.

[9] Ancak, görüleceği üzere başlıklar üçlür.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/155.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/155-156.

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/156.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/156-157.

[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/157.

[15] Buhârî, Hum* 1, Feclâilu Ashâhi'n-Nebiyy 12, Meğâzî, 14, 38...; Müslim, Cihâd 49-52, 54, 56; Ebû Dâvâd, İnme 19; Tirmizî, Siyer 44; Nesâî, Fey' 9, 16; Muvatta', Kelâm 27; Müsned, I, 4, 6, 9..., II, 463, VI, 145, 262.

[16] Ebû Dâvûd, tim 1; Tirmizl, tim 19; ibn M&ce, Mukaddime 17; Dârimi, Mukaddime 52; Miisned, V, 196.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/157-158.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/158-159.

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/159.

[20] Buhârî, Enbiyâ 43, Menakıbul-Ensac 42; Müslim, İman 259; Nesâî, Salât 1; Müsned, III, 148, IV, 208.

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/160.

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/160-161.

[23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/161.

- [24] Buhârî, Savm 6l, Deavât 26, 47; Müslim, Feclâilu"s-Sahâbe 141-143; Tirmızl, Menâkıb 45; Müsned, III, 194, 24H, VI, 430
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/161-162.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/162.
- [27] en-Nehhîls, İ'râbu'l-Kur'ân, II, 303'deki ifadeleri şöyledir: "Birinci okuyuş şekli olan ref ile okuyuş Arapça açısından daha uygun ve daha güzeldir Bu hususta delil de EbCı Ubeydin söyledikleridir. Gerçekten onun delili güzeldir..." diyerek Ebû Ubeyd'in açıklamasını aktarmaktadır.
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/162-163.
- [29] Beşinci âyet ikinci başlıkta da geçen bu hadisin kaynakları orada gösterilmişti.
- [30] Bir önceki nota bakınız.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/163-164.
- [32] Suyûtî, ed-Durrtı'l-Mensûr, V, 480.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/164.
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/165.
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/165-166.
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/166-167.
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/167.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/167-168.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/168.
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/168.
- [41] Ebû Dûvûd, Salât 66
- [42] Ebû Dâvûd, Salat 66
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/168-169.
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/169-170.
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/170-171.
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/171.
- [47] Suyûtî, ed-Durrtı'l-Mensûr, V, 4H6
- [48] İbnu'l-Esîr, tn-Nihâye, I, 452
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/171-174.

- [50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/174-175.
- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/175.
- [52] Buhârî, Tefsir 18. sûre başlangıcında
- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/175-180.
- [54] İbn Atiyye, el-Muharrar..., XI, 20-21'de: "Şibl b. Azra" şeklindedir.
- [55] Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Doğum sancısı onu aniden kuru bir hurma ağacının yanına getirdi, demek olur.
- [56] Köşeli parantez içindeki ifadeler: Taberî, Câmiu'l-Beyân, XVI, 63'den.
- [57] Meal esreli okunuşuna göredir, üstün okuyuşa göre: Aşağısında bulunan kimse ona seslendi, demek olur.
- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/180-184.
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/184-186.
- [60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/186.
- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/186.
- [62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/187-188.
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/188.
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/188-189.
- [65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/189-190.
- [66] Hz. Peygamber, hutbe irâd etmekte iken bir adamın güneşte ayakta dikildiğini gördü. Durumunu sorunca, adının Ebû İsrail olduğu ve konuşmamak, oruç tutmak, güneşte durmak ve oturmamak üzere adakta bulunduğu cevabını alır, Hz. Peygamber; orucunu devam ettirmesi dışında diğer hususlardan vazgeçmesini emretmelerini buyurur. (Bu-Mrî, Eyinân 31; Eba Dâvûd, Eymân 19; İbn Mâee, Keffârât 21; Muvattâ, Nüzûr 6; Müs-Md, IV, 1681.
- [67] Bukâri, Savm 2; Müslim, Siyam 163; EbûD&vûd, Savm 29; Nesât, Siyam 42; Muvatta', Siyam 57; ilüsned, II, 245, 257, 273, 313, 462, 465, 504.
- [68] Buhârl, Savm 8, Edeb 51; £66 Dâvâd, Savm 26; Tirmizî, Savm 16; İbn Mâee, Sivâm 21
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/190.
- [69] Suyûtî, ed-Durrul-Mensûr, V, 507'de belirttiğine göre linini İl>n Ebû Hatim, İbn Şîrîn'den: "Bana haber verildiğine göre Ka'b elledi ki..." peklinde kaydetmektedir ki; tbn Şiirinin bu rivayeti kimden naklettiği meçhuldür.
- [70] Müslim, Âtlâb 9; Tirmizî, Tefsir 19. sûre 1; Müsned, IV, 252

- [71] Taberî, Câmiu'l-Beyân, XVI, 78
- [72] Ebû Dâvûd, Salât 30; Tirmizî, Salât 32; İbn Mâce, Ezan 3; Müsned, EV, 1Ö9
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/191-194.
- [74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/195.
- [75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/195-196.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/196-197.
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/197-198.
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/198.
- [79] Buhârî, Tefsir 79. sûre 1, Rikaak 39, Talâk 25; Müslim, Cümua 43, Fiten 132-135; İbn Mâce, Mukaddime 7, Fiten 25, Dârimî, Rikaak 46; Müsned, V, 92, 103, 108
- [80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/198-200.
- [81] Övgü oluşuna göre; "Hak olan bu söz ne güzeldir!" anlamına iğrâ oluşuna göre; "(sen bu hususta) bu hak sözden ayrılma'l' anlamına gelir.
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/200-203.
- [83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/203.
- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/203-204
- [85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/204-205.
- [86] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/205.
- [87] Buhârî, Tefsir 19. sûre 1; Rikaak 51; Müslim, Cennet 40, 42, 43; Tirmizî, Tefsir 19. sûre 2, Sıfatu'l-Cenne 20; İbn Mâce, Zühd 38j Dârimî, Rikaak 90; Müsned, II, 118, 120, 121, 261, 377, 423, 513.
- [88] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/205-206.
- [89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/206.
- [90] Müslim, Selâm 13; Ebû Dâvûd, Edeb 137; Tirmizî, Siyer 41, İstizan 12; Müsned, II, 263, 266, 546, 444, 459, 525
- [91] Bahârî, Merdâ 15, Edeb 115, İstizan 20; Müslim, Cihâd 116; Müsned V, 203
- [92] et-Tirmizî el Hakim, Nevâdirü's-Süle, I. 697
- [93] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/207-212.
- [94] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/212.
- [95] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/213.

- [96] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/214.
- [97] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/214.
- [98] Ebû Ddvûd, Edeb 82
- [99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/214-215.
- [100] el-Heysemî, Mecmau'z-Zev&id, IV, 166; -senedinde zayıf ravi bulunduğu kaydıyla-.
- [101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/215-216.
- [102] Buhari, Şehâdât 28
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/216-217.
- [103] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/217.
- [104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/217.
- [105] Merhum Kurtûbî'nin "Ebû Zerr Hadisi" ile hangi hadisi kastettiğini tespit edemedik. Ancak Ebû Zerrin Peygamber (sav)e bir takım sorularını ihtiva eden bir hadiste Hz. Pey-gamber'e genel olarak bütün peygamberlere, özel olarak da Hz. Âdem e dair sorularını ihtiva eden bir hadis vardır ki, orada da Hz. İdris den söz edilmemektedir. (Hk, Müs-ned, V, 178, 179, 26fı; İhtı SaU Tabakat, I, 54.
- [106] İhtı Hişam, es-Siretu'n-Nebeviyye, 1, 4-5
- [107] İdris'in dördüncü semâda olduğunu gösteren rivayetler için bk.: Buhari, Bed'u'l-Ilalk 6, Menâkıbul-Ensâr 42; Müslim, İman 259, 264; Nesâî, Salât 1; Müsned, İH 148, 268; IV 207, 209
- [108] Buhâri, Tevhid 37
- [109] Müslim, İman 259
- [110] Müslim, İman 264
- [111] bu rivayetlerin Ka'b ile Vehb b. Münebbih'ten gelen ilâhî buyrukların anlaşılmasına bir katkıları olmadığı gibi Peygambere kadar ulaşan sahih bir senedi de zikredilmemektedir. İsrîi itiyattan olmaları ihtimali çok yüksektir.
- [112] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/218-222.
- [113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/222.
- [114] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/222-223.
- [115] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/223.

- [116] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/223-224
- [117] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/224.
- [118] GörüSeceği gibi başlıklar üçtür.
- [119] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/224-225.
- [120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/225.
- [121] Muvattâ., Vukûtus-Salât 6; Hz. Ömer CraTin valilerine gönderdiği bir mektup (genel-ge)den.
- [122] Buhârî, Ezan 122, İsti'zân 18, Ey mân 15; Müslim, Salât 45; Ebû Dâv&d, Salât 143; Tirmizl, Salât 110; Nesâî, tftitâh 7, Tatbik 15, Sehv 67; İbn Mâce, İkametus-Salât 72; Müs-ned, IV, 340.
- [123] Nesâî, Sehv 66; Buhari, Ezan 119; Müsned, V, 3«4, 396
- [124] Tirmizi, Salât al
- [125] Müslim, Mesâcid 195; Eftü Dâuûd, Salât 5; Tirmizl, Salât 6; Nesâî, Mevâkit 9; Müsned, III, 149
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/225-227.
- [127] Ebû Davûd, Salât 144; Tirmizi, Salât 188; İbn M&ce, İkametu's-Salât 202; Müsned, II, 290, 425
- [128] Ebû Dâvûd, Salât 144.
- [129] Nesâl, Salât 9, Tirmizt, Salât 188
- [130] Nesâî, Salât 9
- [131] Nesâî, Saiât 9
- [132] Buhari, Rikaak 38; Müsned, VI, 256
- [133] Müslim, Cennet 1; Ebü Dâvûd, Sünne 22; Tirmizl, Sıfatul-Cenne 21; Jvesdi, Eymân 3; Dârimî, Rikaak 117; Müsned, II, 260, 333, 354, 380, III, 153, 254, 284
- [134] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/227-230.
- [135] Bukârî, Cumua 36; Müslim, Cumua 11; Ebû Dâvûd, SalâC 229; Tirmizî, Cuimua 16; Mesaî, Cumua 22, Salâtu'l-îydeyn 21; İbnMâce, İkametüs-Salât «6; Muvatta, Cumua 6; Dâ-rimî, Salât 195; Müsned, II, 272, 280, 393, 396, 485, 518, 532

[136] Müslim, Cumua 12; Müsned, II, 244

[137] Bu beyit Lisânu'L-Arab, XII, 520'de bu şekildedir. Ancak daha önce el-Batcara, 2/187. 3yet 2. başlıkta da geçmiş olup gerek orada gerekse geçtiği başka yerlerde (meselâ Ta-beri, C&miu'l-Beyân, II, 413 ve notunda belirtildiği üzere el-Accâc'ın Üivan'ında) ilk kelime buradaki gibi: "ve Rabbi" şeklinde değil "ve rubbe" şeklindedir. Bu şekliyle an lamı için ilk geçtiği yere ha kıla bil ir.

[138] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/230-233.

[139] Tirmizl, Tefsir 19- sûre i Aynca: Bukârî, lied'ul Halk 6, Tefsir 19. sûre 2; Müsned, I 231, 234

[140] Buhûrl, Tevhîd 28; Müsned, I, 357.

[141] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/234-236.

[142] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/236-237.

[143] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/238-245.

[144] Buhârl, Cenâiz 6, Eymân 9; Müslim, Hirr 150; Tirmizl, Cenâiz 64; Nesâî, Cenaiz 25; Müsned, II, 276, 473, 479.

[145] Ahmed Ahdurrahmân el-Hennâ, Minhâtu't-Ma'bOd fi. Tertibi Müsnedi't-Tayâlisî Ebi Dâ-vüd, II, 46

[146] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/245-246.

[147] Müsned, III, 328-329; İbn Abdrl-Berr, el-htUkâr, VIII, 327.

[148] Hu kadarıyla; Müsned, I, 433, 435.

[149] Dûrîmî, Rikaak 89; Tîrmizî, Tefsir 19 sûre 5, 6

[150] Buhari, Tevhîcl 24; Müslim, iman 302; Müsned, III, 17.

[151] Müslim, Fedailu's-Sahabe 163;İbn Mace, Zühd 33; Müsned, VI, 285, 362.

[152] Tirmizî, Tıb 35; İbn Mâce, Tıh 18; Miisned, II, 440 İbn Abdi'l-berr, et-Temkid, VI, 3Î9, el-İsüzkâr, Vlû, 330

[153] İbn Abdi'l-berr, et-Temkid, VI, 3Î9, el-İsüzkâr, Vlû, 330

[154] Buharı, Cenâiz 90, Rikssak 42; Müslim, Ceune! 6% 66: Nesâî, Cenâiz 116; İbn Mâce, Zühd 32; Muvatta', Cenâi?. 47; Müsned, II, 51, 11.-5, 123.

[155] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/246-250.

[156] Aynı manada yakın lafızlarla Buhâri, İlm 36, Cenâiz 6, Eymâtı 9; Müslim, Hin 150, 152; Tirmizî, Cenâiz 64; Nesai, Cenâiz 25; İbn Mâce, Cenâiz 57; Muvatta, Cenâiz 38, 39; Müs-ned, I, 121,11, 239-240, 378.

[157] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/251.

[158] Buhâri, İlm 36, Cenâiz 6 (Enes'ren), 92; Müslim, Birr 153; İbn Mâce, Cenâiz 57; (Uibe h. Ahd ile Ömer b. el-HaLtalVdan); Nesâi, Cenâiz 25, Müsned, li, 276, 473, 510, 536,

[159] Müslim, Kader 3 (yakın ifadelerle, Abdullah h. Mesudun sözü olarak; İbn Mâce, Mukaddime 7: Dörimî, Mukaddime 231 (kısmen, Abdullah b. Mesud'un sözü olarak).

[160] Nesâi, Cenâiz 22; İlin Alıd'l-Uerr, et-Temhîd, VI, 349; el-İstızkâr, VIII, 325-326

[161] İbn Abdi'l-Berr, et-Temhîd, VI, 349 vd

[162] Çünkü nesh için gerekli şartlardan birisi de nesh olduğu ileri sürülen buyruğun haber muhtevasını taşımasıdır

[163] Hadisi Suleym b. Mansur b. Ammâr, babası Mansur b. Ammâr'dan rivâyet etmiştir. Hadis rivayeti kabul görmemiş birisidir. (lik. ez-Zehebî, Mizânu'l-İtidâl, V, 312)

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/251-253

[164] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/253.

[165] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/253-254.

[166] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/254-256

[167] Bu lafızla: İbn MĞce, Fiten 9; aynı manada olmak üzere ve bu lafzın da kullanıldığı bazı rivayetler için bk.: Müslim, Fiten 19; Tirmizî, Fiten 14; Müsned, IV, 123, V, 278, 284.

[168] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/256-258.

[169] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/258-259.

[170] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/259-260.

[171] Buhârl, Buyu' 29, İcâre 15, Tefsir 19. sûre 3, 4, 6, Husûmât 10; Müslim, Sıfâtul-Mûna-fikîn 35; Tirmizî, Tefsir 19. sûre 7; Müsned, V, 110, 111.

[172] Tirmizî, Tefsir 19- sûre 7

[173] Kur'ân-ı Kerîm'in ikinci yarısında bu lafız ilk olarak burada geçmektedir. Bundan soma otuiki defa daha zikredilmiştir. lîk. M, Fuâd AbdüJbakî, el Mu'cemit'l-Mufehres ti Elfâsi'l-Kur'âni'l-Kerîm, s. 612-620)

[174] O taktirde anlamı şöyle olur: "Belki geride bıraktıklarım la salih amel işlerim. Asla..."

[175] O taktirde de anlamı şöyle olur: "Belki geride bıraktıklarım la salih amel İşlerim. Gerçek şu ki..."

[176] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/260-265.

[177] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/265-267

[178] Nesâi, Sehv 18; Müsned, IV, 25, 26; ayrıca EbûDâvûd, Salât 157de: "el-Mircel; tencere" yerine "errsihâ; değirmen" laFzı ile.

[179] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/267-269

[180] Buharl, İman 41, Itk 6, Menâkıbu'l-Ensâr 45, Nikâh 5, Ey mân 41; Müslim, imârc 155; Ebû Dâvûd, Talâk IV, Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 16; Nesâl, Tahâre 59, Talâk 24, EymSn

[181] Buhârî, Enbiyâ 8, 48, Tefsir 5. sûre 14, 21. sûre 2; Müslim, Cennet 58; Tirmizî, Sıfa-tu'l-Kıyâme 3, Tefsir 80. sûre 2; Nesâi, Cenâiz 118, 119; Müsned, II, 223, 229, 235-

[182] Müslim, İman 326

[183] Hakim. el-Mustedrek, II, 377

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/269-275

[184] İbnul-Esîr, en-Nikaye fi Gâribi'l-Hadis, V, 250

[185] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/275-280.

[186] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/280-281.

[187] Müslim, Itk 25; Ebû Dâvûd, Edeb 120; Tirmizî, liirr 8; İbn Mâce, Edeb 1; Müsned, II, 230, 263, 376. 445.

[188] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/281-

282.

[189] Buhârî, Şirket 5, 14, Itk 5; Müslim, Itk 1, Eymân 47, 48, 51; Ebû Dâvûd, Itak 6; Tirmi-zî. Ahkâm 14; Nesâî, Duyu' 105, 106; İbn Mâce, Itk 7; Müsned, I, 56, II, 15, 112.

[190] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/282.

[191] Buhârî, Tefsir 2. sûre 8, 112. sûre I, 2; Nesâî, Cenâiz 117; Müsned, II, 317, 350, 394.

[192] Tirmizi, Deavât H2; İbn Mâce, Duâ 10,

[193] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/282283.

[194] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/283-284

[195] Tirmizî, Tefsir 19. sûre 6

[196] tik. Buhârî, Bed'u'l-Halk 6, Edeb 41, Tevhîd 33; Müslim, Birr 157; Muvatta, Şear 15; Müsned, II, 267, 341, 413, 509, 514, V, 259, 263.

[197] et-Tirmizî, el-Hakîm, Nevâdirul-Usûl, I, 662, II, 507.

[198] Müslim, Birr 157; Müsned, 11, 341, 413, 509.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/284-285.

[199] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/285-286.

[200] Burada beyitteki lafızların anlamına dair iki satırlık açıklama, tercüme içinde yer almış olduğundan ayrıca tercüme edilmemiştir

[201] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/286-288.

TAHA SURESİ

Yüce Allah'ın Ta-Hâ ve Yâsîn Sûrelerini Okuduğuna Dair Hadis'in Açıklaması:

Nüzul Sebebi:

1- Musa (as)ya Ayakkabılarını Çıkartmasının Emredilmesindeki Hikmet:

2- Ayakkabı İle Namaz Kılmak:

3- Çıkartılan Pabuçlar Nereye Konur:

4- Ayakkabılarda Necaset Bulunursa:

5- Mukaddes Tuvâ Vadisi:

Söylenen Sözü Güzelce Dinlemek:

1- Bu Buyrukta "Allah'ı Zikretme"nin Anlamı:

2- Uyuyarak ya da Unutarak Namaz Vaktini Geçiren Kimse:

3- Kasten Namazı Terk Eden:

4- Uyuyanın Ve Benzeri Durumda Olanların Sorumlulukları:

5- Bir Namazı Başka Bir Namaz Vaktinde Hatırlayanın Durumu:

6- Namazda İken Geçirdiği Namazı Hatırlamanın Hükümü:

7- Uyuyup Kalmak Suretiyle Namazı Vaktinde Kılamamak:

Gizli Tatulan Kıyamet Anı:

1- Musa (as)ın Elindeki Asa:

2- Soruya İstenilenden Fazla Cevap Vermek:

3- Asasına Yaslanması ve Onunla Yaprak Silkelemesi:

4- "Başka İhtiyaçlar":

5- Asanın Faydaları:

1- Hitab Musa ve Harun'adır:

2- İyiliği Emretmek, Kötülükten Nehyetmek:

3- Emredip Nehyetme Üslubu:

4- Öğüt Alması Yahut Korkması Umulan Firavun:

1- Korkmak Fitrîdir:

2- Allah'ın Beraberliği:

1- Geçmiş Kavimler:

2- İlimlerin Tedvin Edilip Yazılmaları ve Hadisin Yazılması:

3- Hadisin Yazılmasında Dikkat Edilecek Hususlar:

4- Yanılmayan ve Unutmayan Yüce Allah:

"Bu İkisi Gerçekten Sihirbazdır" Buyruğunun Okunuşu Ve Dilcilerin Açıklamaları:

İyiliği Emredip, Kötülükten Sakındırmak Ve Mutasavvıfların Raks Ve

Semâ' Yapmalarının Hükümü:

Bid'at Ve Masiyet Ehli Kimselerle Oturup Kalkmamak, Onlardan Uzaklaşmak Ve Onları Sürmek:

Bu Âyetle Siğillerin Tedavisi:

1- Cennetteki Hayat:

1- Peygamberlerin İşledikleri Hatalar ve Günahlar Onları

Mertebelerinden Düşürecek Çapta Değildir:

2- Söze Peygamberlerin Hatalarını Ya Da Yüce Allah'ın Müteşûbih

Vasıflarını Zikrederek Başlamanın Hükümü:

3- Atamız Âdem'i Hatası Dolayısıyla Ayıplamak:

4- Günah İşleyenler Kaderi Delil Gösterebilirler mi?

5- Adem. (as)m Şaşırmaması:

6- Âdem'e İsyankâr ya da Şaşkın Denebilir mi?

Bu Âyetin Nüzul Sebebi İle İlgili Bazı Görüşlerin Değerlendirilmesi:

TAHA SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Tâ-Hâ (as) Sûresi'nin, Mekke'de indiği ittifakla kabul edilmiş bir görüştür. Ömer (ra)ın İslâm'a girişinden önce inmiştir.

Dârakutnî'nin, Sünen'indeki rivayete göre Enes b. Malik (ra) şöyle demiştir: (Bir gün) Ömer bir kılıç kuşanmış olarak çıktı. Kendisine: Enişten dinini değiştirdi, denildi. Bunun üzerine onların (eniştesi ile kızkardeşinin) yanma gitti. Orada da muhacirlerden Habbâb diye anılan birisi de vardı. Tâ-Hâ Sûresi'ni okuyorlardı. Yanmadaki yazıyı bana da veriniz, ben de onu okuyayım, dedi. -Ömer (ra) okumayı bilirdi.- Kızkardeşi kendisine: Sen pissin, ona ise tertemiz olanlardan başkası dokunamaz. Kalk, guslet yahut abdest al. Bunun üzerine Ömer (ra) kalktı, abdest aldı. Yazılı belgeyi aldı ve Tâ-Hâ'yı okudu.^[1]

İbn İshak bunu daha uzunca şöylece zikretmektedir:

Ömer, Rasûlullah (sav)ı bulup öldürmek maksadıyla kılıcını kuşanarak çıktı. Yolda Nuaym b. Abdullah ile karşılaştı. Ona: Nereye gitmek istiyorsun ey Ömer diye sordu. Ömer: Dininden donen, şu Kureys'in dirliğini bozan, onları beyinsizlikle itham eden, dinlerini ayıplayan, ilâhlarına dil uzatan Muham-med'e gidip onu öldürmek istiyorum. Nuaym ona şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, ey Ömer! Sana asıl senin içinde olanlar tuzak kuruyor, seni aldatıyor. Sen zanneder misin ki Abdumenâfoğulları Muhammed'i öldürdüğü halde yeryüzünde senin yürümene imkân vereceklerdir? Niçin kendi ailene dönüp de onların işlerini yoluna koymayı düşünmüyorsun? Ömer: Hangi ailemden söz ediyorsun? deyince, Nuaym dedi ki: Senin enişten ve amcanın oğlu Saîd b. Zeyd ile kızkardeşin Hattab'ın kızı Fâtıma'yı kastediyorum. Allah'a yemin ederim, onlar müslüman olmuşlar ve Muhammed'e dini üzere tabi olmuşlar. Bana kalırsa sen asıl git, onlarla uğraş.

Bunun üzerine Ömer kızkardeşi ve eniştesini bulmak üzere geri döndü. Yanlarında Habbâb b. el-Eret de vardı. Beraberinde de Tâ-Hâ Sûresi'nin yazılı olduğu bir sahife bulunuyordu. Bunu onlara öğretiyordu. Ömer (ra)ın sesini işitmeleri üzerine Habbab onların odalarından birine yahut da evin bir tarafına gizlendi. Hattab kızı Fatıma da sahifeyi alıp üzerine oturdu. Ömer eve yaklaştığı sırada Habbab'ın onlara okuduğu Kur'ân'ın sesini işitmişti. Ömer içeri girince Duymuş olduğum bu lakırdılar neyin nesiydi? Ona; Sen bir şey işitmiş olamazsın dediler. Hayır, Allah'a yemin ederim. Ben sizlerin Muham-med'e dini üzere tabi olduğunuzu haber almış bulunuyorum, dedi ve hemen eniştesi Said b. Zeyd'in üzerine atıldı. Kızkardeşi Hattab'ın kızı Fatıma onu kocasından

uzaklaştırmak üzere ayağa kalkınca ona bir tokat attı ve yüzünü yaraladı. Ömer bunu yapınca kızkardeşi de eniştesi de ona: Evet, biz müs-lüman olduk. Allah'a ve Rasûlune iman ettik, ne istiyorsan yap, dediler.

Ömer, kardeşinin yüzündeki kanı görünce yaptığına pişman oldu, aklı başına geldi. Kızkardeşine: Az önce okuduğunuzu duyduğum şu sahifeyi bana ver de Muhammed'İN neler getirdiğine bir bakayım, dedi.

Ömer okuma yazma bilen birisi idi, Bu sözleri söyleyince kızkardeşi kendisine: Biz senin ona bir zarar vereceğinden korkarız, dedi. Bu sefer kızkardeşine: Korkma, dedi ve kendi ilâhları adına yemin ederek okuyup onlara geri vereceğini söyledi. Ömer bu sözleri söyleyince kardeşi müslüman olacağı umuduna kapıldı ve ona dedi ki: Kardeşim sen şirk üzeresin ve pissin, buna ise ancak temiz olanlar el sürebilir.

Bunun üzerine Ömer kalktı ve yıkandı. Kızkardeşi de kendisine içinde Tâ-Hâ'nın yazılı bulunduğu sahifeyi uzattı. Ömer Tâ-Hâ Sûresi'nin baş taraflarını okuyunca dedi ki: Bu ne güzel, bu ne şerefli sözler! Habbab onun bu sözleri söylediğini işitince yanına çıktı ve ona dedi ki: Ey Ömer! Allah'a andol-sun ki ben yüce Allah'ın, Peygamberinin duasını özellikle senin hakkında kabul etmiş olacağını ümit ederim. Çünkü ben dün onu şöyle dua ederken dinledim: "Allah'ım sen İslâm'ı ya Ebu'l-Hakem b, Hişam ile, yahut Ömer b. el-Hattab ile güçlendir," Allah'tan kork ey Ömer, Allah'tan!

Bunun üzerine Ömer ona: Ey Habbab! Bana Muhammed'İN yerini söyle. Onun yanına gidip, İslâm'a gireyim, dedi ve hadisin geri kalan bölümlerini zikretti.^[2]

Yüce Allah'ın Ta-Hâ ve Yâsîn Sûrelerini Okuduğuna Dair Hadis'in Açıklaması:

Dârimî Ebu Muhammed, Müsned'inde Ebu Hureyre'den gelen bir rivayeti senediyle kaydederek, Rasûlullah (sav)m şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Şüphesiz şanı yüce ve mübarek olan Allah gökleri ve yeri yaratmadan ikibin yıl önce Tâ-Hâ ve Yâsîn sûrelerini okumuştur. Melekler bu Kur'ân'ı dinleyince: Bu kitabın üzerine ineceği ümmete ne mutlu! Bu buyrukları ezberleyecek kalplere ne muclu. Bu sözleri telaffuz edecek dillere ne mutlu!"^[3] dediler.

İbn Fûrek dedi ki Peygamber (sav)ın: "Şanı yüce ve mübarek olan Allah Tâ-Hâ ve Yâsîn sûrelerini... okudu" demesinin anlamı şudur: O kelâmını o zaman melekler arasından dilediği kimselere açıkladı, işittirdi ve kavratmış demektir. Araplar bir şeyi takip edip, izlediğin vakit "onu kıraat ettin" derler. Mesela; "Bu dişi devenin hiç yavrusu olmadı" demektir. İşte bu şekilde anlaşıldığı vakit, ifade

de bir yanlış anlaşılmaya meydan kalmaz.

Onun kıraat edilmesi ise, yüce Allah'ın Kitabını yaratmış olduğu ibarelerle ve ihdas ettiği yazı ile dinletmesi, kavratmasıdır. İşte bizim, Allah'ın ke-Jâmını kıraat ettik, (okuduk) sözlerimizin anlamı da budur. Yüce Allah'ın: "Artık Kur'ân'dan size kolay geleni okuyun." (ekMüzzemmil, 73/20) buyruğu ile: "Artık ondan, kolayınıza geleni okuyun." (Aynı âyet) buyruğundaki kıraatin manası da budur.

Kimi (mezhebimize mensub) ilim adamımız da şöyle demiştir: Peygamber efendimizin: "Okudu" buyruğu, o sözleri söyledi, demektir. Bu ise mecazi bir ifadedir. Arapların: Denedim, tecrübe ettim anlamında, ben bu sözün tadına baktım, demeye benzer. Yüce Allah'ın: "Allah da ona ısrarla işledikleri yüzünden açlık ve korku elbisesini tattırdı." (en-Nahl, 16/112) buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır. Yani yüce Allah onları bu şekilde imtihan etti, mübtelâ kıldı, demektir. Korku gerçek manada tadına bakılan bir şey olmadığı halde, bundan "tadına bakmak" diye söz edilmesi tadına bakmanın gerçekte diğer organlarla değil, sadece ağızla oluşundan dolayıdır.

İbn Fûrek dedi ki: Ancak ilk söylediğimiz bu haberin yorumu hususunda daha doğrudur. Çünkü yüce Allah'ın kelâmı ezeli ve kadîmdir. Bütün hadislerden (sonradan meydana gelmiş herşeyden) öncedir.

O, yarattıklarından dilediği kimselere, dilediği vakitlerde ve zamanlarda, dilediği sözlerini işittirmiş ve kavratmıştır. Yoksa O'nun bizzat kelâmının var oluşunun, belli bir müddet ve zaman ile alâkalı olduğu kastedilmiş olamaz, [4]

1. Tâ-Hâ.

2. Biz, sana Kuran'ı güçlük çekmen için İndirmedik.

3. Ancak korku duyan kimseye öğüt almak üzere Cgönderdik.)

4. O, yeri ve yüksek gökleri yaratan Allah tarafından İndirilmiştir.

5. Rahman Arş'a İstiva etti.

6. Göklerde, yerde, onların arasında ve nemli toprağın altında olanların hepsi O'nundur.

7. Sen sözünü açığa vursan da muhakkak O, saklı olanı da, ondan gizli olanı da bilir.

8. Allah O'dur ki; O'ndan başka ilâh yoktur. En güzel isimler yalnız O'nundur.

"Tâ-Hâ" buyruğunun anlamı hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Ebu Bekr es-Sıddîk (ra): Bu sırlardan bir sırdır demiştir. Bunu el-Gaz-nevî nakletmektedir. İbn Abbas: Ey adam, demektir der. Bunu da el-Beyha-kî

zikretmektedir. Bunun Uklülür arasında bilinen bir şive olduğu da söylenmiştir. Aklılar arasında bilinmektedir, diyenler de vardır. el-Kelbîdedi ki; Sen Aklılar arasında bir adama: Ey adam diye seslenecek olursan ona: "Tâ-Hâ" demediğin sürece sana karşılık vermez. Bu hususta et-Taberî şairin şu beytini nakletmektedir:

"Savaşta Tâ-Hâ'yı çağırdım, fakat bana karşılık vermedi,

Kendi adına kurtulmayı istediğinden (ve bu maksatla kaçtığından) korktum."

Abdullah b. Amr dedi ki: Aklıların şivesinde habibi (ey sevdiğim) anlamındadır. Bunu da el-Gaznevî nakletmiştir. Kutrub da şöyle demektedir: Bu Taylı ların şivesindedir. Daha sonra Yezid b. el-Mühelhil'in şu beyitini nakletmektedir:

"Ey adam! Hiç şüphesiz beyinsizlik sizin özelliklerinizdendir, Lanetli bir topluluğu Allah mübarek kılmasın."

el-Hasen de aynı şekilde Tâ-Hâ'nın, ey adam anlamında olduğunu söylemiştir. İkrime de böyle demiştir. İkrime, Süryanice'de de bunun böyle olduğunu söylemiştir ki, bunu da el-Mehdevî nakletmektedir. el-Maverdî de bunu aynı şekilde İbn Abbas'tan da Mücahid'den de nakletmektedir. et-Tabe-rî ise bunun Nabatice'de ey adam, anlamında olduğunu nakletmiştir. es-Süd-dî'nin, Said b. Cübeyr'in ve yine İbn Abbas'ın da görüşü budur. O (et-Tabe-rî) şu beyiti nakletmektedir:

"Ey Tâ-Hâ (adam) beyinsizlik sizin huylarınızdandır, Allah lanetlilerin ruhlarını takdis etmesin."

Yine İkrime dedi ki: Bu Habeşçe'de ey adam, demek anlamındadır. Bunu da es-Sa'lebî nakletmektedir.

Doğrusu şudur: Bu lafız her ne kadar başka bir dilde de bulunmakta ise de - önceden belirttiğimiz gibi- Arapça'dır. Ve bu Akk, Tay' ve Uklülür arasında bir Yemen bölgesi şivesidir.

Bunun yüce Allah'ın isimlerinden bir İsim ve O'nun adına yaptığı bir yemin olduğu da söylenmiştir. Bu da aynı şekilde İbn Abbas (nûdan rivayet edilmiştir. Tâ-Hâ'nın, yüce Allah'ın Peygamber (sav)a -ona Muhammed adını vermesi gibi- verdiği bir isim olduğu da söylenmiştir. Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Benim, Rabbimin nezdinde on tane ismim vardır" diye buyurmuş ve bunlar arasında Tâ-Hâ ile Yâsîn'i saymıştır.^[5]

Şöyle de denilmiştir. Bu lafız, bu sûrenin adıdır ve bu sûrenin anahtarı durumundadır. Yüce Allah'ın, bilgisini özel olarak Rasûlüne verdiği "Allah'ın kelâmının kısaltılmışı olduğu da söylenmiştir.

Bir başka görüşe göre Tâ-Hâ, mukatta' harflerden olup bu harflerin her biri bir anlama delâlet etmektedir. Bu harflerin hangi anlamda oldukları hususunda da

görüş ayrılığı vardır. Bir görüşe göre "Tâ" Tûbâ ağacıdır, "Hâ" ise ateşin bir adı olan "Hâviye" demektir, Araplar bazen bir şeyin bir bölümünü zikrederek onun tümünü kastederler. Sanki bunlarla yüce Allah, cennet ve cehenneme yemin etmiş gibidir.

Said b. Cübeyr dedi ki: "Tâ" Peygamber efendimizin Tâhir ve Tayyib isimlerinin başlangıcıdır, Hâ da onun Hadi isminin başlangıcıdır.

Bir diğer görüşe göre "Tâ" ey ümmetine şefaati tama' eden, "Hâ" ise ey yüce Allah'ın kullarını hidayete ileten demektir.

"Tâ"nın taharetten, "Hâ"nın hidayetden kısaltma olduğu da söylenmiştir. Sanki yüce Allah Peygamberi (sav)ne: Ey günahlardan tahir (temiz) ve insanları gaybları en iyi bilene hidayet eyleyen kişi, diyor gibidir.

Bir diğer görüşe göre "Tâ" gazilerin davullarını (tubûl) "Hâ" ise onların kâfirlerin kalplerindeki heybetini ifade eder. Bunu da yüce Allah'ın şu buyrukları açıklamaktadır: "O kâfirlerin kalplerine korku salacağız." (Âl-i İmran, 3/151); "Kalplerine de korku saldı." (el-Ahzâb, 33/26)

"Tâ"nın cennet ehlinin cennetteki Urab'ı (sevinci), "Hâ"nın da cehennem ehlinin cehennem ateşi içerisindeki hevânı (aşağılıkları) demek olduğu da söylenmiştir.

Altıncı bir görüşe göre "Tâ-Hâ", hidayet bulan kimseye ne mutlu demektir. Bu görüş Mücahid ile Muhammed b. el-Haneftyye'ye aittir.

Yedinci bir görüşe göre "Tâ-Hâ" sen yeryüzüne bas, demektir. Çünkü Peygamber (sav) ayaklan şişinceye kadar namazın sıkıntılarına tahammül ediyor ve ayaklarını sırayla dinlendirmek gereğini duyuyordu. O bakımdan kendisine yere bas denildi, yani sen bu şekilde dinlenme ihtiyacını göreceksin kadar kendini yorma! Bunu da İbnu'l- Enbarî nakletmektedir.

Kadı İyad'ın "eş-Şıfa" adlı eserinde naklettiğine göre er-Rabi' b. Enes şöyle demiş: Peygamber (sav) namaz kıldığında ağırlığını bir ayağına verir, diğerini rahat tutardı. Bunun üzerine yüce Allah ona: "Tâ-Hâ" yani ey Muhammed yere bas, "Biz, sana Kur'ân'ı güçlük çekmen için indirmedik" buyruklarını indirdi.

ez-Zemahşerî dedi ki: el-Hasen'den bunu "Tahh" şeklinde okuduğu ve bunun da yere basmak emri diye açıklandığı nakledilmektedir. Bu rivayete göre, Peygamber (sav) teheccüd namazı kıldığında ağırlığını bir ayağına veriyordu. Ona her iki ayağını da yere basması emri verildi. Bu okuyuşun aslı sakın hemze olup onun hemzesi "he"ye kaib edilmiştir. Nitekim; deki hemze "elif" kalb edilmiştir. Şu mısraın bir bölümünde de ("la"dan sonraki kelime) hemze "elif"e kalb edilmiştir:

"Bu nimetleri afiyetle içinize sindiremiyesin..."

Sonra buna binaen bu emri yapmıştır; sonundaki "he" ise sekt (susarken telaffuz

edilen) "he"sidir. [6]

Nüzul Sebebi:

Mücahid dedi ki: Peygamber (sav) ve ashabı gece namaz kıldıklarında, uzun süre namaz kıldıklarından ötürü göğüslerine ip bağlıyorlardı. Daha sonra bu farz nesh edildi ve bunun üzerine bu âyet-i kerîme indi.

el-Kelbî dedi ki: Peygamber (sav)a Mekke'de iken vahiy nazil olunca çokça ibadele koyuldu. İbadeti de oldukça ağırlaştı. Bu âyet-i kerîme ininceye kadar epey bir süre bütün gece namaz kılmaya koyuldu. Yüce Allah ona; yükünü hafifletmesini, namaz kıldığı gibi bir miktar da uyumasını emretti. Böylelikle bu âyet-i kerîme gece boyunca namaz kılmayı nesh etmiş oldu. Bu âyetten sonra (geceleyin) hem namaz kılıyor, hem uyuyordu.

Mukatil ve ed-Dahhâk dedi ki: Kur'ân-ı Kerîm, Peygamber (sav)a İnmeye başlayınca ashabı ile birlikte kalkıp gece namazı kıldılar. Kureyş kâfirleri; Allah bu Kur'ân'ı, Muhammed'İN üzerine ancak yorulsun diye indirmiştir, dediler. Bunun üzerine yüce Allah şu buyruklarını indirdi: "Tâ-Hâ" yani ey adam, "Biz, sana Kur'ân'ı güçlük çekmen İçin indirmedik." İleride geleceği üzere yomlasın diye indirmedik. Bu görüşe göre Tâ-Hâ" : Yere bas" demek olur. Bu durumda "he" ile "elif" yere ait zamir olur. Yani namazlarında iki ayağınla yere bas. Sonra hemze harfî hafifletilerek sakın bir "elife dönüşmüştür.

Bir kesim de bunu "Tahh" diye okumuştur. Bunun aslı ise; olup, yere bas demektir. Hemze hafifledikten sonra yerine sekt "he"si getirilmiştir.

Zir b. Hubeyş. dedi ki: Bir adam Abdullah b. Mes'ud'un önünde "(medsiz olarak) "Tâ-Hâ. Biz, sana Kur'ân'ı güçlük çekmen için İndirmedik" buyruğunu okudu. Abdullah onu: "Tı-Hi" diye düzeltti. Bunun üzerine adam; Ey Abdu'r-Rahman'ın babası, yüce Allah ona ayağıyla veya iki ayağıyla yere basmasını emretmedi mi? O: "Tı-Hi" dedi ve devamla: Rasûlullah (sav) bunu bana böylece okuttu.

Ebu Amr ve Ebu İshak "He"yi imâle ile "Tı"yı da üstün olarak okumuşlardır. Ebu Bekr, Hamza, el-Kisaî ve el-A'meş ise her iki harfi de imâle ile okumuşlardır. Ebu Ca'fer, Şeybe ve NâfT ise ikisi arasında okumuş, Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiştir. Diğerleri İse tefhim ile (Tâ-Hâ şeklinde) okumuşlardır.

es-Sa'lebî dedi ki: Bunların hepsi sahih ve fasih söyleyişlerdir. en-Nehhâs dedi ki: Arapça dilbilginlerinin çoğunluğuna göre burada imalenin açıklanabilir bir tarafı yoktur. Bunun da iki sebebi vardır: Birincisi evvela burada ne "ya" harfi vardır. Ne de esre vardır ki; imale olsun. İkinci sebep ise "Ta" imaleye engel harflerdendir. İşte bunlar iki açık engeldir. [7]

"Biz, Sana Kur'ân'ı güçlük çekmen için indirmedik" buyruğundaki; "İndirmedik" lafzı; "İndirilmedi" diye de okunmuştur. Bundan ötürü de "Kur'ân" kelimesi birinci okuyuşa göre üstün iken, ikinci okuyuşa göre ötrelidir.

en-Nehhâs dedi ki: Kimi nahvciier şöyle demektedir: Buradaki "lam" ne-fy "lârrTıdır. Bazıları buna "lam el-cuhûd (reddetme lamı)" derler. Ebu Ca'fer dedi ki: Ben Ebu'l-Hasen b. Keysân'ı şöyle derken dinledim: Bu "lam", "hafd lam"ı (cer lamûdır. "Biz Kur'ân'ı sana bedbahtlık için indirmedik" anlamındadır.

Bedbahtlık (anlamındaki şekâ)" kelimesi ise, hem med ile hem kasr ile okunur ve bu kelime "vav"hdır. Bedbahtlığın dilde asıl anlamı ise yorgunluk ve sıkıntı demektir. Biz Kur'ân'ı sana yorulman için indirmedik, demek olur. Şair der ki:

"Akıl sahibi akl sebebiyle nimetler arasında bedbahttır, Cahilliğin kardeşi ise bedbahtlık içerisinde nimettedir (zanneder.)"

Buna göre "güçlük çekmen"; onlara ve küfürlerine aşırı derecede üzülmekle iman etmiyorlar diye hasret çekmek suretiyle yorulasın diye indirmedik demek olur. Bu durumda yüce Allah'ın şu buyruğunu andırır: "Su söze iman etmezler diye arkalarından üzülmekle kendini helak edeceksin nerdeyse." (el-Kehf, 18/6) Yani, sana düşen sadece lebliğ edip hatırlatmaktan İbarettir. Ri-saletinin gereğini yerine getirmek ve güzel surette öğüt vermek hususlarında kusurun olmadıktan sonra, ne olursa olsun onlar mutlaka iman edecekler diye bir görevle görevlendirilmiş değilsin.

Rivayet edildiğine göre Ebu Cehil -Allah'ın laneti üzerine okun- ile en-Nadr b. el-Hâris, Peygamber (sav)a: Sen bedbaht birisisin, çünkü atalarının dinini terkettin demişlerdi. Bununla onlara şöylece cevap verilmek istendi: İslam dini ve bu Kur'ân-ı Kerîm her türlü güzel arzu ve isteğe kavuşmanın basamağıdır. Her türlü mutluluğu idrâk etmeye sebeptir. Asıl kafirlerin İçinde bulundukları durum bizzat bedbahtlığın tâ kendisidir.

Sıraladığımız görüşlere binaen Peygamber (sav) geceleyin ayakları şişin-ceye kadar namaz kılmıştır. Cebrail ona: Kendini o kadar fazla yorma, çünkü nefsinin de senin üzerinde bir hakkı vardır. Yani bu Kur'ân-ı Kerîm nefsinin ibadette tüketesin, onu son derece zorluklarla karşı karşıya bırakasın diye indirilmediği gibi, sen ancak müsamahakâr Hanîflik ile gönderilmiş bulunuyorsun. [8]

"Ancak korku duyan kimseye öğüt olmak üzere" buyruğu hakkında Ebu İshak ez-Zeccâc dedi ki; Bu buyruk, Güçlük çekmen" buyruğundan bedeldir. Biz bu Kitabı ancak bir öğüt olmak üzere indirdik, demektir. en-Nehhas dedi ki: Bu açıklamanın doğru olma ihtimali uzaktır. Ebu Ali de "öğüt verme"nin güçlük

çekmek demek olmadığını belirterek bu açıklamayı kabul etmemiştir.

Burada "Öğüt olmak üzere" kelimesi mastar olarak nasb edilmiştir. Yani, Biz onu sana, onunla bir öğüt veresin diye indirdik. Yahut da bu mePulün leh'dir. Yani, Biz bu Kur'ân'ı senin üzerine ondan ötürü güçlük çekmen için indirmedik. Biz onu sana ancak öğüt olsun diye indirdik.

el-Huseyn b. el-Fadl dedi ki: Bu buyrukta bir takdim ve te'hir vardır. Bunun anlamı da şudur: Biz, Kur'ân-ı Kerîm'i sana ancak korku duyan kimseye öğüt olmak üzere ve sen güçlük çekmeyesin diye indirdik, takdirindedir.

"O yeri ve yüksek gökleri yaratan Allah tarafından indirilmiştir" buyruğundaki: "İndirilmiştir" kelimesi mastar (meful-ü mnutiak)dır.

Biz, onu... indirdik" demektir. Bunun "öğüt" buyruğundan bedel olduğu da söylenmiştir, Ebu Hayve eş-Şamî bu kelimeyi: "Bu... indirilmiştir" anlamında merfu olarak okumuştur.

"Yüksek" kelimesi pek yüce, pek yüksek anlamında olup; in çoğuludur. Bu da; "Büyük ve küçük" kelimelerinin çoğulunun; "şeklînde gelmesine benzer.

Yüce Allah azametine, mutlak egemenliğine ve celaline dair haber verdikten sonra şöyle buyurmaktadır:

"Rahman Arş'â İstiva etti." Burada "er-Rahman" lafzının medh üzere mansub gelmesi caizdir. Ebu İshak dedi ki: Bedel olarak cer mahallinde de olabilir.^[9]

Said b. Mes'ade dedi ki: Ref ile okunursa, o Rahman...dır, anlamında olur, en-Nehhas dedi ki: Mübteda olarak merfu olması da caizdir, O takdirde haber de: "Göklerde, yerde, onların arasında... olanların hepsi O'nundur"

buyruğu olur. Bu takdirde bu âyetin sonunda vakıf yapılmaz.

"Yaratan" kelimesindeki zamirden bedel kabul ettiğimiz takdirde, o zaman beşinci âyet-i kerîmenin sonunda vakıf mümkün olur. Mahzuf bir mübtedâ-nın haberi olduğu takdirde de böyledir ve buna göre dördüncü âyet-i kerîmenin sonunda vakıf yapılmaz.

"İstiva"nın anlamına dair açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/54. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Şeyh Ebu'l-Hasen ve başkalarının kabul ettiği görüşe göre; yüce Allah, yaratıklar hakkında söz konusu olduğu şekilde herhangi bir keyfiyet veya bir sınır söz konusu olmaksızın Arş'ı üzerinde istiva etmiştir.

İbn Abbas dedi ki: Bununla şunu kastetmektedir: O, olmuşları yarattığı gibi kıyamet gününe kadar ve kıyamet gününden sonra olacakları da yaratandır.

"Göklerde, yerde, onların arasında ve nemli toprağın altında olanların hepsiO'nundur." Bununla altında ne bulunduğunu yüce Allah'tan başka hiçbir kimsenin bilmediği o malum kayanın altındakileri yalnız kendisinin bildiğini

kastetmektedir.

Muhammed b. Ka'b: Kastettiği yedinci arzdır derken, İbn Abbas da şunları söylemiştir: Yer bir balık üzerindedir. Balık da denizin üzerindedir. Balığın iki yanı, başı ve kuyruğu da Arşın altında bir araya gelmektedir. Denizde yeşil bir kaya üzerindedir. Semanın yeşilliği de oradan gelmektedir. Yüce Allah'ın hakkında: "Eğer sen bir kaya içinde veya göklerde yahut yerde o/-san..." (Lukman, 31/16) buyruğunda sözünü ettiği kaya da budur. Bu kaya ise bir öküzün boynu üzerindedir, bu öküz de nemli toprak üzerindedir. O nemli toprağın altında ne olduğunu da Allah'tan başkası bilmez.

Vehb b. Münebbîh dedi ki: Yeryüzünde yedi deniz vardır. Yerler de yedi tanedir. Herbirisi arasında bir deniz vardır. En alttaki deniz ise cehennemin kenarı üzerinde kapanmıştır. Eğer bunun büyüklüğü, suyunun çokluğu ve soğukluğu olmasaydı, cehennem, üzerindeki herşeyi yakıp bitirecekti. Yine o şöyle demiştir; Cehennem rüzgarın sıırımdadır, rüzgarın sırtı da karanlıktan bir perde üzerindedir. Bunun büyüklüğünü Allah'tan başka kimse bilmez. Bu perde de nemli toprak üzerindedir. Mahlukatın bilgisi bu nemli toprağa kadar uzanmıştır.

[\[10\]](#)

"Sen sözünü açığa vursan bile muhakkak O saklı olanı da O'ndan gizli olanı da bilir." İbn Abbas dedi ki: "Saklı olan (sır) insanın kimsenin görmediği bir yerde gizlice başkasına söylediği sözlerdir." O'ndan gizli olan "Cahfâ)" ise, insanın kendisinden başka hiç kimseye sözünü etmediği, içinde sakladığı şeylerdir. Yine ondan nakledildiğine göre; saklı olan kişinin içinden geçirdikleridir. Ondan da gizli olan ise, henüz olmamış fakat ileride olacak ve hatırandan geçecek olan şeylerdir. Sen bugün içinden ne geçirdiğini bi-lebiliyorsun ancak yarın içinden ne geçireceğini bilemezsin. Yüce Allah ise bugün İçinden geçirip sakladığını da yarın içinden geçirip saklayacağını da bilir.

Yüce Allah gizli, saklı olanı ve O'ndan da gizli olanı bilir, demektir.

Yine İbn Abbas dedi ki: "Saklı olan (sır)", Âdemoğlunun içinde gizleyip sakladığıdır. "Ondan gizli olan (ahfâ)" ise Âdemoğlunun ileride yapacağı fakat halihazırda bilmediği ve kendisi için saklı olan şeyler demektir. Yüce Allah ise bütün bunları bilir. O'nun geçmişe dair bilgisi de, geleceğe dair bilgisi de birdir. Bütün yaratıklar O'nun ilminde tek bir nefis gibidirler.

Katade ve başkaları der ki; «Saklı olan" insanın nefsinde gizleyip sakladığıdır. "Ondan da gizli olan" ise henüz olmamış ve hiçbir kimsenin de içinde gizlemediği şeylerdir.

İbn Zeyd dedi ki: "Saklı olan" mahlukattan gizlenip saklanan, "ondan da gidi olan" ise yüce Allah'ın gizleyip sakladıklarıdır. Ancak Taberî bu açıklamayı

kabul etmeyerek şöyle demektedir; Ondan da saklı olandan kasıt, henüz insanın sır olarak dahi içinden geçirmedeği, fakat ileride içinden geçireceği şeylerdir. İbn Abbas'ın dediği gibi.

"Allah O'dur ki O'ndan başka ilâh yoktur. En güzel isimler yalan O'mındur." Bu buyruktaki "Allah" lafzı mübtedâ olarak yahut mukadder bur mübtedâCnın haberi) olması dolayısıyla yahut da "bilir" buyruğundaki zamirden bedel olarak merfu'dur.

Şanı yüce Allah kendi zatını tevhid etmektedir. Şöyle ki: Rasûlullah (sav 1 müşrikleri yüce Allah'a, O'na hiçbir şeyi ortak koştuklarının bir ve tek olarak ibadete çağırmıştır. Bu onlara pek ağır geldi. Ebu Cehil onun Rahman adını da zikrettiğini görünce, el-Velid b. Muğiyre'ye dedi ki: Muhammed bizlere Allah ile birlikte bir başka ilâha dua ve ibadet etmeyi yasaklarken, kendisi hem Allah'a hem de Rahrnân'a dua etmektedir. Bunun üzerine yüce Allah: "De ki: İster Allah diye dua edin, ister Rahman diye dua edin. Hangisi ile dua ederseniz edin. Esasen en güzel isimler O'nundur." (el-İsra, 17/110 (buyruğunu indirdi.

Yüce Allah bir ve tektir. İsimleri ise pek çoktur.

Daha sonra: "Allah O'dur ki Ondan başka ilâh yoktur. En güzel isimler yalnız O'nundur" diye buyurmaktadır. el-A'raf Sûresi'nde (7/180, âyet, 1.başlık ve devamında) buna dikkat çekilmiş idi. [\[11\]](#)

9. Sana, Musa'nın haberi geldi mi?

10. Hani o bir ateş görmüştü de ailesine: "Siz burada durun, çünkü ben bir ateş gördüm. Belki size ondan bir parça kor getiririm ya da ateşin yanında bana yol gösteren bulurum" demişti.

11. O ateşin yanına vardığında ona: "Ey Musa" diye seslenildi.

12. "Gerçekten Ben senin Rabbinim, hemen pabuçlarını çıkar. Çünkü seti kutsal vadi Tuvâ'dasın.

13. "Ben seni seçtim. Şimdi sana vahyolanı dinle!

14. "Ben, evet Ben Allah im. Benden başka ilâh yoktur. Öyleyse Bana ibadet et ve Beni zikretmek için namaza kalk."

15. "Muhakkak kıyamet saati gelecektir. Her nefis yaptığıının karşılığını görsün diye vaktini gizli tutarım."

16. "Ona iman etmeyen ve hevâsına uyan kimse ondan seni alıkoymasın. O takdirde helak olursun."

"Sana Musa'nın haberi geldi mi?" Meâni (el-Kur'ân'a dair eser yazan) ilim adamları dedi ki: Bu bir sorudur? İsbat ve icabdır. Sana gelmedi mi?

anlamındadır. Anlamının sana gelmiştir, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bu açıklama İbn Abbas'a aittir. el-Kelbî dedi ki: Henüz Musa'ya dair haber ona gelmemişti. Daha sonra ona Musa'ya dair haberi verdi.

"Hani o bir ateş görmüştü de ailesine: Siz burada durun. Çünkü ben bir ateş gördüm. Belki size ondan bir parça kor getiririm ya da ateşin yanında bana yol gösteren bulurum, demişti."

İbn Abbas ve başkaları dedi ki: Bu, Musa (as)ın kayınpederi ile olan anlaşma süresini bitirip ailesi ile birlikte Medyen'den Mısır'a gitmek üzere yola koyulduğu sırada otmuştu. O sırada yolunu da şaşırmişti. Musa (as) oldukça gayretli (kıskanç) birisi idi. Hanımını görmesinler diye, kıskançlığından ötürü geceleyin sair insanlarla birlikte olur, gündüzün onlardan ayrı kalırdı. Şanı yüce Allah'ın Hmindekilerin tahakkuk etmesine sebep teşkil etsin diye arkadaşlarını da kaybetti. Gece oldukça karanlıktı.

Mukaül'in dediğine göre, kış mevsiminde bir cuma gecesi idi. Vehb b. Münebbih'in dediğine göre de Musa annesine dönmek maksadı ile Şuayb'dan izin istemişti. Ona izin vermiş, o da koyunlarını da beraber alarak hanımı ile birlikte yola çıkmıştı. Otdukça soğuk, karlı bir gecede bir oğlu dünyaya geldi. O sırada yolunu kaybetmiş, koyunları da etrafa dağılmıştı. Musa ateş yakmak istediye de elindeki çakmak taşları hiçbir şekilde çakmadı. Aniden yolun sol tarafında uzaklarda bir ateş gördü "de ailesine: Siz burada durun" olduğunuz yerde kalın "çünkü ben bir ateş gördüm." İbn Abbas dedi ki; O ateşe doğru gittiğinde bir de ne görsün, ateş bir hünnap ağacında yanmaktadır. Bu ışığın özelliği ve o ağacın oldukça yeşil olması karşısında hayretle yerinde durdu. Ne ateşin ileri derecedeki sıcaklığı, ağacın yeşilliğinin güzelliğini etkiliyordu, ne de ağacın oldukça yaş olması, yeşilliğinin güzelliği, ateşin güzel ışığını etkiliyordu.

el-Mehdevî'nin naklettiğine göre; rivayet edildiği üzere, o ateşi bir böğürtlen ağacında görmüştü. Ona doğru gitti, fakat ağaç ondan geriye çekildi. Bunun üzerine o da içinde bir korku hissederek geri döndü. Sonra ağaç ona yaklaştı ve yüce Allah onunla ağaçtan konuştu,

ei-Maverdî dedi ki: (O gördüğü) Musa'ya göre nâr (ateş); yüce Allah'ın nezdinde ise nur idi.

Hamza; "Ailesine: Siz burada durun" anlamındaki buyruğu; şeklinde "he" harfi ötreli olarak okumuştur. el-Kasas Sûresi'nde (28/29. âyette) de böyle okumuştur. en-Nehhâs dedi ki: Bu okuyuş; "Ey adam ben ona uğradım" diyenlerin şivesine uygundur. Böylece o asla uygun okumuş olmaktadır. Bu okuyuş caiz olmakla birlikte; Hamza bu iki yerde özel olarak benimsediği asıl okuyuş kaidesine muhalefet etmiştir.

Burada: "Siz burada durun" deyip de "burada ikamet edin" dememiş olması ikametın devamlı kalışı gerektirmesinden dolayıdır. Ancak burada kullanılan fiil bunu gerektirmez.

"Gördüm" demektir. Bu açıklamayı da İbnu'l-Arabî yapmıştır. Yüce Allah'ın; "Şayet onlarda bir reşittik görürseniz." (en-Nisa, 4/6) buyruğunda da bu kelime kullanılmış olup, "...bilirseniz..." anlamındadır. Ses için kullanılırsa işitmek manasınadır.

"el-Kabes" ateşten alınan bir alev demektir, "el-Mikbas" da aynı anlamdadır. "Ben ondan bir ateş aldım, alırım" da o bana ateşten bir alev verdi, demektir. de aynı anlamdadır.

"Ben ondan bilgi elde ettim" anlamına gelir, el-Yezidî dedi ki: "Ben o adama bir bilgi öğrettim ve ona ateş verdim" demektir. Eğer onun için başkasından ateş istemişsen, o takdirde: demek gerekir. et-Kisâî dedi ki: Bu fiilin nâr (ateş) ve ilim hakkında kullanılması arasında fark yoktur. Her ikisi hakkında: de kullanılır.

"Yol gösteren" kelimesi burada yola ileten demektir.

"O ateşin yanına vardığında ona" el-Kasas Sûresi'nde belirtildiği gibi. ağaçtan yani ileride geleceği üzere ağaç tarafından ve onun yakınlarından: "Ey Musa diye seslenildi."

"Gerçekten Ben, senin Rabbinim. Hemen pabuçlarını çıkar; çünkü sen kutsal vadi Tuvâ'dasın" buyruğuna dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

[\[12\]](#)

1- Musa (as)ya Ayakkabılarını Çıkartmasının Emredilmesindeki Hikmet:

Yüce Allah'ın "Hemen pabuçlarını çıkar" buyruğu ile ilgili olarak Tirmi-zî'de rivayet edildiğine göre Abdullah b. Mes'ud, Peygamlîer (sav)ın şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Musa'nın üzerinde Rabbi kendisiyle konuştuğu gün yünden bir elbise, yünden bir ciibbe, yünden bir takke, yünden bir şalvar vardı. Ayakkabıları ise ölmüş bir eşeğin derisinden yapılmıştı." (Tirmizî) Dedi ki: Bu garip bir hadistir. Biz bunu sadece Humeyd el-A'rec (ki Humeyd İbn Ali el-Kûfî'dir) yoluyla biliyoruz ve onun rivayet ettiği hadisler münker-dir.

Mücahid'in arkadaşı Humeyd b. Kays el-A'rec el-Mekkî ise sika bir ravidir [\[13\]](#)

"Gerçekten Ben" buyruğunu herkes esreli okumuştur. Yani ona seslenilerek: Ey Musa denildi, demektir. Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiştir. Ancak Ebu Amr, İbn Kesir, İbn Muhaysın ve Humeyd, nidayı amel ettirerek hemzeyi üstün olarak okumuşlardır.

İlim adamları Musa (as)a ayakkabılarını çıkartma emrinin veriliş sebebi

hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Ayakkabı (na'l) yere karşı ayakları korumak üzere giyilen şeydir.

Bir görüşe göre ona pabuçlarını çıkartıp atma emrinin verililiş sebebi, ne-cis olmalarıydı. Çünkü bu ayakkabılar seran uygun bir şekilde kesilmiş bir hayvan derisinden mamul değildi. Bunu Ka'b, İkrime ve Katade söylemiştir.

Bir başka görüşe göre ona bu emrin verililiş sebebi, mukaddes vadinin bereketine nail olması, ayaklarının da bu vadinin toprağına temas etmesiydi. Bu açıklamayı da Ali b. Ebi Talib (ra), el-Hasen ve İbn Cüreyc yapmışlardır.

Bir başka açıklamaya göre ona pabuçlarını çıkartma emrinin verililiş sebebi, yüce Allah ile münacatta bulunurken huşu ve tevazu içindir. Nitekim se-lef-i salihîn de Beytullah'ı tavaf ederken böyle yapmışlardır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu o yeri ta'zim etmek için verilmiş bir emirdir. Nitekim Harem-i Şerefi ta'zim etmek için oraya ayakkabılarla girilmez.

Said b. Cubeyr dedi ki: Ona, Ka'be'ye ayakkabısız girildiği gibi, sen de yere çıplak ayakla bas, denildi. Hükümdarların örfünde huzurlarına girildiği vakit ayakkabıların çıkartılması ve insanın son derece mütevazî görünmesi bilinen bir husustur. Sanki Musa (as)a bu anlamda böyle bir emir verilmiş gibi görünüyor. Ayakkabılarının leş derisinden yahutta başka bir deriden yapılmış olmasının önemi yoktur. İmam Malik de, Peygamber (sav)'ın pek şerefli kemiklerini ve pek değerli cüssesini barındıran Medine toprağına saygısından ötürü, Medine'de binek sırtına binmeyi kendisi için uygun görmezdi. Peygamber (sav)'ın mezarlar arasında ayakkabısı ayağında olduğu halde yürümekte olan Beşir b. el-Hasâsiyye'ye söylemiş olduğu şu sözler de bu kabildendir: "Sen böyle bir yerde bulunduğun vakit ayakkabılarını çıkart." Beşir dedi ki: Bunun üzerine ben de ayakkabılarımı çıkarttım. [\[14\]](#)

Beşinci bir görüşe göre bu, onu kalbinin çoluk-çocuğıyla, ailesiyle meşgul olmaktan kurtarmaktan ibarettir. Nitekim aile ve ev ahalisini anlatmak üzere nâl (pabuç) tabiri kullanılır. Nitekim rüya yorumunda da böyledir. Bir kimse ayakkabı giymekte olduğunu görürse o evlenecek demektir.

Bir başka açıklamaya göre yüce Allah ona nur ve hidayet sergisini yaymıştı. Alemlerin Rabbinin sergisini ayakkabısı ile çiğnememesi gerekirdi.

Musa (as)a, ilk farz kılınan emrin pabuçlarını çıkartma emri olma ihtimali de vardır. Nitekim Muhammed (sav)a ilk verilen emirler: "Kalk ve uyar. Yalnız Rabbinî yücelt, elbiseni temizle, pisliklerden uzak dur." (el-Müddessir, 74/2-5) buyruklarıdır.

Bundan maksadın ne olduğunu en İyi bilen Allah'tır. [\[15\]](#)

2- Ayakkabı İle Namaz Kılmak;

Nakledildiğine göre Musa (as) ayakkabılarını çıkartmış ve onları vadinin arka taraflarına atmıştı.

Ebu'l-Ahvas dedi ki: Abdullah, Ebu Musa (el-Eş'arî)'ye evinde ziyaretine gitmişti. Namaz kılınacak oldu. Bunun üzerine Ebu Musa kamet getirdi ve Abdullah'a: Geç, namaz kıldır dedi, Abdullah: Sen öne geç, çünkü evinde bulunuyorsun, dedi. Bunun üzerine o da öne geçti ve ayakkabılarını çıkarttı.

Abdullah ona: Sen o kutsal vadide mi bulunuyorsun, dedi. [\[16\]](#)

Müslim'in, Sahih'tnde yer aldığına göre Said b. Yezid şöyle demiştir: Ben Enes'e; Rasûlullah (sav) pabuçlarını çıkartmaksızın namaz kılar mıydı? diye sordum: O, evet dedi. [\[17\]](#) Bunu Nesâî de rivayet etmiştir. [\[18\]](#)

Abdullah b. es-Saib'den gelen bir rivayete göre de Peygamber (sav) Mekke'nin fethi günü namaz kıldırmış ve pabuçlarını sol tarafına bırakmıştır. [\[19\]](#)

Ebû.Dâvûd'daki rivayete göre de Ebu Said el-Hudrî (ra) dedi ki: Rasûlullah (sav) ashabına namaz kıldırmakta iken aniden pabuçlarını çıkarıverdi ve onları sol tarafına koydu. Arkasında namaz kılanlar bunu görünce onlar da ayakkabılarını çıkardılar. Rasûlullah (sav) namazı bitirince: "Ayakkabılarınızı çıkarmanıza sizi iten sebep nedir?" dedi. Onlar: Biz senin ayakkabılarını! çıkardığını gürdük. Biz de ayakkabılarımızı çıkardık. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Cibril bana geldi ve bana pabuçlarımda pislik olduğunu haber verdi." (Devamla) dedi ki: "Sizden biriniz mescide geldiği vakit baksın, eğer pabuçlarında bir pislik yahut rahatsızlık verici bir şey görürse onu silsin ve onlarla namaz kılsın." [\[20\]](#)

Ebu Muhammed Abdu'l-Hakk bu hadisin sahih olduğunu bildirmiştir. Bu hadis kendisinden önceki iki hadisi te'lif etmekte, aralarındaki çelişkiyi kaldırmaktadır. Şer'î usule göre kesilmiş bir hayvan derisinden olup ayrıca kendileri cemiz olmaları halinde pabuçlarla namaz kılmanın caiz olduğu hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Hatta kimi ilim adamı şöyle demiştir: Onlarla namaz kılmak daha faziletlidir. Yüce Allah'ın -önceden de geçtiği gibi-; "Her mescidde ziynetinizi alın" (el-A'râf, 7/31) buyruğunun anlamı da budur, İbrahim en-Nehaî pabuçlarını çıkartanlar hakkında: Keşke ihtiyaç sahibi bir kimse gelip de bu ayakkabıları atıp, gitse! demiştir. [\[21\]](#)

3- Çıkartılan Pabuçlar Nereye Konur:

Eğer pabuçlarını çıkartacak olursan, onları önünde bırak. Çünkü Ebu Hu-reyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse namaz kılacak olursa, pabuçlarını çıkartıp önünde bıraksın."[\[22\]](#) Ebu Hu-reyre de eî-Makburî'ye şöyle demiştir: Onları çıkartıp, önünde bırak ve müslüman bir kimseyi onlar sebebiyle rahatsız etme.[\[23\]](#)

Abdullah b. es-Sâib (ra)ın, Peygamber (sav)dan pabuçlarını çıkartıp, sol tarafına koyduğuna dair rivayeti ise onun imam oluşu ile açıklanır. Şayet sen imam olursan yahut yalnız başına namaz kılmakta isen, arzu edersen böyle yapabilirsin. Ancak cemaat arasında bulunuyor ve safta isen, ayakkabılarınla sol tarafında namaz kılan şahsı rahatsız etme. Onları ayaklarının arasına da koyma, seni uğraştırırlar. Fakat ayaklarının ön tarafında bırak.

Cübeyr b. Mut'im'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kişinin pabuçlarını ayaklarının arasında bırakması bir bidattir. [\[24\]](#)

4- Ayakkabılarda Necaset Bulunursa:

Şayet kan, Ademoğlunun sidiği gibi pis, necis oldukları icma ile kabul edilmiş bir pisliğin ayakkabılarda bulunduğu muhakkak ise, bu pisliği su ile yıkamaktan başka hiçbir şey temizlemez. Malik, Şafiî ve çoğu ilim adamlarına göre hüküm böyledir.

Davarlann sidiği ve kurumamış olan kaba pislikleri kabilinden necaseti hususunda ihtilâf edilmiştir. Ayakkabı ve pabuçların toprağa sürtülmekle temiz olup olmadıkları hususunda bizim (Maliki) mezhebimizde iki görüş vardır.

el-Evzaî ve Ebu Sevr herhangi bir tafsilata girişmeksizin bu gibi pisliklerin toprağa sürtülmesinin yeterli olacağını mutlak olarak ifade etmişlerdir.

Ebu Hanife ise şöyle demektedir: Böyle bir pislik kuruyacak olursa bunu sürtmek ve ovalamak necaseti izale eder. Necaset yaş ise, -sidik müstesna- yıkamaktan başka bir şey onu izale etmez. Sidik ise ona göre ancak yıkanmakla temizlenebilir.

Şafiî de şöyle demektedir: Bunların hiçbirisini sudan başka bir şey temizlemez.

Sahih görüş ise şöyle diyenlerin görüşüdür: Silmek ve sürtmek suretiyle ayakkabılardaki bu tür necasetler temizlenir. Çünkü Ebu Sâid'in rivayet ettiği hadis[\[25\]](#) bunu gerektirmektedir. Şayet ayakkabı yahut pabuç bir leş derisinden yapılmış ise, eğer bu leşin derisi tabaklanmamış ise ittifakla necis-tir. Ancak daha önce en-Nahl Sûresi'nde (16/80. âyet, 60. başlıkta) geçtiği üzere, ez-Zührî ile el-Leys'in kanaatleri bu hususta istisna teşkil etmektedir.

et-Tevbe Sûresi'nde (9/108. âyet, 10.başlıkta) da necasetin izale edilmesi ile ilgili açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamd olsun. [26]

5- Mukaddes Tuvâ Vadisi:

"Çünkü sen kutsal vadi Tuvâ'dasın" buyruğunda geçen "mukaddes": Kutsal, tertemiz edilmiş demektir. el-Kuds da temizlik, taharet, tahir oluş anlamındadır. Mukaddes arz, tertemiz edilmiş anlamındadır. Bu ismin ona verilmiş sebebi yüce Allah'ın kâfirleri oradan çıkartmış olması ve mü'minlerle orayı imar etmiş olmasıdır.

Yüce Allah bazı zamanları, diğer bazılarını üstün kıldığı gibi bazı yerleri de başka yerlere üstün kılmıştır. Nitekim bazı canlılar için de bu böyledir. Allah dilediğini üstün kılmak hakkına sahiptir. Buna göre oranın mukaddes oluşu kâfirlerin oradan çıkartılıp mü'minlerin oraya yerleştirilmiş olmasından kaynaklanmıyor. Çünkü bu özellik başka yerlerde de vardır.

"Tuvâ" tbn Abbas, Mücahid ve diğerlerinden nakledildiğine göre vadinin adıdır. ed-Dahhâk: O durulmuş bir şeyi andıran dairemsi ve derin bir vadidir.

İkrime "Tuvâ"nın "ti" harfini esreî (Tıvâ) şeklinde okurken diğerleri ise "Tuvâ" diye okumuşlardır.

el-Cevheri der ki: "Tuvâ" Şam bölgesinde bir yerin adıdır. "Ti" harfi esreli de okunabilir, ötreli de okunabilir. Bu kelime munsarîf da kabul edilmiştir, gayr-ı munsarîf da. Bunu munsarîf kabul edenler orayı bir vadi ve bir mekân ismi kabul eder ve belirtisiz (nekre) sayar. Munsarîf kabul etmeyenler ise orayı bir belde ve bir bölge olarak kabul eder ve onu marife olarak değerlendirir. Kimisi de şöyle demiştir; "Tuvâ" tıpkı "tıvâ" gibidir. Bu da katlanıp, durulmuş şey demektir. Yüce Allah'ın: "Kutsal vadi Tuvâ" buyruğu hakkında da burası iki defa katlanmış yani kutsanmıştır, diye açıklamışlardır.

el-Hasen dedi ki: Burada bereket ve takdis (kutsama) iki defa tekrarlanmıştır.

el-Mehdevî, İbn Abbas (ra)dan şöyle dediğini nakleder: Buraya "Tuvâ" de-niliş sebebi, Musa (as)ın buradan geceleyin geçmiş olması (tavâhu)dır. Çünkü bu vadiden geçtiğinde önce üst taraflarına doğru çıktı, (sonra indi.) O bakımdan bu kelime burada asıl lafzından olmayan bir başka kelimenin kendisinde amel ettiği bir mastar (mef ul-i mutlak)dır.

Sanki: "Çünkü sen" içinde gidip geldiğin "kutsal vadi Tuvâ'dasın." Yani sen yürüyerek katlayıp geçtiğin bir vadidesin, denilmiş gibidir.

el-Hasen dedi ki: Bunun anlamı, İki defa takdis edilmiş demektir. Buna göre bu isim; "Onu katlayıp, dürdüm (aşıp, geçtim)"den mastardır, [27]

"Ben seni" risalet için "seçtim."

Medineliler, Ebu Amr, Âsim ve el-Kisaî "Ben seni seçtim" diye okurlarken Hamza; "Biz seni seçtik" şeklinde okumuştur. An-iam birdir, ancak burada birinci okuyuş şu iki sebepten ötürü daha uygundur: Evvela bu okuyuş hatta daha uygundur. İkinci olarak ifadenin akışına da daha yatkındır. Zira yüce Allah: "Ey Musa! Gerçekten Ben senin Rabbî-nim, hemen pabuçlarını çıkart" diye buyurmuştur. İşte bu akışa uygun olarak hitab devam etmiştir. Bu açıklamayı en-Nehhâs yapmıştır.

"Şimdi sana vahyolanı dinle" buyruğu ile ilgili açıklarımızı tek başlık halinde sunacağız: [\[28\]](#)

Söylenen Sözü Güzelce Dinlemek:

İbn Atiyye dedi ki: Bana babam -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- anlattı, dedi ki: Ben Ebu'l Fa di el-Cevherî'yi -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle derken dinledim: Musa (as)a; "Şimdi sana vahyolanı dinle" denilince, o bir taşın üzerinde durdu, bir taşa dayandı. Sağ elini soluna koydu, sakalını göğsüne dayadı ve dinlemek üzere durdu. Giydiği bütün elbise de yündü.

Derim ki: Gereği gibi güzelce dinlemeyi yüce Allah övmüş bulunmaktadır: "Onlar sözü işitip en güzeline uyarlar. İşte onlar Allah'ın kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir." (ez-Zümer, 39/18) Aksi niteliklere sahip olanları da yermiş ve şöyle buyurmuştur: "Onların neyi dinlediklerini Biz pek iyi biliriz." (el-İsrâ, 17/47)

Böylelikle yüce Allah dikkatini toplayarak sözünü dinlemek üzere kulak verenleri övmüş ve kullarına da böyle bir edeble edeblenmelerini emrederek şöyle buyurmuştur: "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki, merhamet olunasınız." (el-A'râf, 7/204) Burada da: "Şimdi sana vahyolanı dinle" diye buyurmaktadır. Çünkü böylelikle yüce Allah'tan gelen buyrukları kavrama, anlama lütfuna erişilir.

Vehb b. Münebbih'ten şöyle dediği rivayet edilmektedir: Dinlemenin âdabından bazıları şunlardır: Organların hareketsiz durması, gözün sağa-sola bakmaması, kulak kabartması, dikkatini toplamak, gereğince amel etmeye karar vermek. İşte yüce Allah'ın sevdiği şekilde dinlemek budur. Bu ise kulun azalarını tutması ve onları başka şeylerle meşgul etmemesi ile olur. Aksi takdirde kalbi dinledikleriyle uğraşamaz, başka şeylerle meşgul olur. Gözü sağa-sola bakmasın ki, kalbi gördükleriyle oyalanmasın. Dikkatini toplasın ki, dinlediğinden başka

şeyler içinden geçmesin. Ayrıca kavramaya karar vermeli ve kavradığıyla da amel etmelidir.

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: İlmin başı dinlemek, sonra kavramak, sonra bellemek, sonra amel etmek, sonra da onu yaymaktır. Kul yüce Allah'ın Kitabına, Peygamberinin sünnetine, Allah'ın sevdiği üzere samimi bir niyet ile kulak verip dinleyecek olursa, Allah da sevdiği şekilde ona duyduklarını kavratır ve kalbinde ona bir nur verir. [29]

"Ben, evet Ben Allah'ım. Ben'den başka ilâh yoktur. Öyleyse Bana ibadet et ve Beni zikretmek için namaza kalk!" buyruğuna dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [30]

1- Bu Buyrukta "Allah'ı Zikretme"nin Anlamı:

Yüce Allah'ın: "Beni zikretmek için" buyruğunun açıklanması hususunda farklı görüşler vardır. Bunun, beni namazda anman İçin namaz kıl, anlamına gelme ihtimali olduğu gibi, namaz kıldığın için Ben de seni en yüceler arasında övgüyle anayım, anlamına geldiği de söylenmiştir. Buna göre mastarın bir faile veya bir mef'ule izafe edilmiş olma ihtimali vardır.

Bir diğer açıklamaya göre anlam şöyledir: Tevhid'ten sonra namaza dikkat et ve onu koru. Bu da namazın değerinin büyüklüğüne dikkat çekmektir. Zira namaz yüce Allah'a bir yakarıştır, O'nun huzurunda durmaktır. Bu açıklamaya göre namaz, zikrin kendisidir. Nitekim yüce Allah: "Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit Allah'ın zikrine koşun" (el-Cuma, 62/9) buyruğunda namazı zikir diye adlandırmıştır.

Bir açıklamaya göre bundan maksat şudur: Sen unuttun mu namaz kıl. Nitekim hadîste: "Onu hatırladığı vakit kılıversin"[31] diye buyurulmaktadır ki bu unutmakla namazın sakıt olmadığını (düşmediğini) gösterir. [32]

2- Uyuyarak ya da Unutarak Namaz Vaktini Geçiren Kimse:

Malik ve başkaları Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedirler: "Her kim uyuyarak yahut unutarak bir namazı geçirecek olursa, onu hatırladığında hemen o namazı kılıversin. Çünkü yüce Allah: "Beni zikretmek İçin namaza kalk" diye buyurmuştur. "[33]

Ebu Muhammed Abdu'l-Gani b, Said Haccac b. Haccac'dan -ki bu Yezid b.

Zürey'İN kendisinden rivayette bulunduğu ilk Haccac'dır şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bize Katade anlattı. O Enes b. Malik'ten dedi ki: Rasûlul-lah (sav)a uyuyup ta namaz vaktini geçiren ve namazı unutan kişinin durumu hakkında soru sorulmuş, o da şöyle buyurmuştur: "Onun kefareti o namazı hatırladığı vakit kılmasıdır." İbrahim b, Tahmân da Haccac'dan onun gibi rivayette bulunarak ona uymuştur. Hemmam b. Yahya da Katade'den böylece rivayet etmektedir.[\[34\]](#)

Dârakutnî de Ebu Hureyre'den, o Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Her kim bir namazı unutacak otursa, o namazın vakti onu hatırlayacağı vakittir." [\[35\]](#)

Peygamber (sav)ın: "Onu hatırladığında onu kılıversin" buyruğu uyuyanın da unutanın da, az olsun, çok olsun namazının kazasının vacip oluşuna delildir. Genci olarak ilim adamlarının görüşü de budur. Bununla birlikte pek önemi olmayan gaz bir görüş de nakledilmiştir. Bu görüşün önemsenmeyiş sebebi ise, hadisin nassına muhalif olmasıdır. Bu şaz görüşe göre eğer kazası yapılacak namazlar beşten fazla olursa kazası gerekmez.

Derim ki: Yüce Allah namazın kılınmasını emretmiş ve: "Güneşin (batıya) kaymasından, gecenin karanlığına kadar namazı dosdoğru kıl..."(el-İsrâ, 17/78) âyeti ve daha başka âyetlerle de muayyen bazı vakitleri nass ile tayin etmiştir. Gece kılınması gereken namazı gündüzün kılacak olursa yahut aksini yaparsa, o bu işi yüce Allah'ın kendisine emrettiğine uygun yapmış olmaz. Bu yaptığından dolayı da sevap almaz ve böyle bir kimse isyan etmiş bir kimsedir, İşte bu durumda olan kimsenin vaktinde kılmadığı, kazaya kalmış namazını kaza etmemesi gerekirdi. Eğer Peygamber (sav)ın: "Kim uykuda olduğu İçin yahut unuttuğu için bir namazı geçirecek olursa onu hatırladığında kılıversin" buyruğu olmasaydı, hiçbir kimsenin vaktinin dışında kıldığı namazından faydalanması söz konusu olmazdı. Bu itibarla böyle birisinin kıldığı namaz kaza değil eda olur. Çünkü kaza ayrı ve yeni bir emirle yapılandır. İlk emirle yapılan değildir. [\[36\]](#)

3- Kasten Namazı Terk Eden:

Kasti olarak namazı terkeden kimseye gelince; yine cumhura göre bunun asi olsa bile namazını kaza etmesi farzdır. Ancak Davud (ez-Zahirî) bu kanaatte değildir. Şafiî mezhebine mensub Ebu Abdî'r-Rahman el-Eşarî de ona muvafakat etmiştir. Bu görüşü ondan tbnu'l-Kassâr nakletmektedir.

Kasten namazı vaktinde kılmayan kimse ile unutan ve uyuyan kimse arasındaki

fark, günahm kaldırılmış olmasındadır. Kasten terkeden günah kazanır, bununla birlikte hepsinin de kaza etmeleri gerekir.

Cumhurun delili yüce Allah'ın: "Namazı kılınız" diye buyurmuş olması ve bunun vaktinde olması ya da olmaması arasında fark gözetmemiş olmasıdır. Bu ise vücub (farziyyet) ifade eden bir emirdir. Aynı şekilde uyuyanın ve unutanın da -günahkâr olmamalarına rağmen- namazlarını kaza etmekie emro-lundukları sabit olmuştur. O halde kasti olarak namazını geçirenin kaza etmesi öncelikle söz konusudur.

Yine Peygamber Efendimizin: "Kira bir namazı uyur ya da unutur da geçirirse" buyruğu da bunu ifade eder. Çünkü unutmak (nisyan) terketmekle aynı şeydir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar Allah'ı unuttular. O da onları unuttu." (et-Tevbe, 9/67); "Allah'ı unuttukları için Allah'ın da kendilerine, kendilerini unutturduğu kimseler..." (d-Haşr, 59/19) Bu nisyânın, unutma ile olması ile olmaması arasında fark yoktur. Çünkü yüce Allah hakkında nisyân söz konusu değildir. Onun hakkında bu tabirin kullanılmasının anlamı, onları terk etmektir. "Biz bir âyeti nesh eder ya da unutturur-sak" (el-Bakara, 2/106) buyağında da nisyân terk etmek anlamındadır. Hatırlamak da nisyândan sonra da olabilir, başka bir şeyden sonra da olabilir. Nitekim yüce Allah (kudsî hadiste): "Benî kendi nefsinde zikreden Ben de kendi zatımda anarım."[\[37\]](#) diye buyurmaktadır. Şanı yüce Allah'ın unutulması (nisyânı) söz konusu değildir. Onun için bu fiilin ne anlama geldiğini az Önce açıklamış bulunuyoruz. Buna göre Peygamber (sav)ın: "Onu hatırladığı zaman" buyruğu, onu bildiği zaman demektir.

Aynı şekilde İnsanlara karşı olan borçların ödenmesinin belli bir vakti varsa bu vakit gelmekle bunların ödenmesinin vücubu sözkonusu olduktan sonra, (ödenmezse) kazası (ödenme gereği) ortadan kalkmaz. Ancak bu gibi zimmetteki borçları ibra düşürür. Yüce Allah'ın borçları hususunda ibranın sahih olmaması ve bunların kazasının ondan gelmiş bîr izin olmadıkça düşmemesi de öncelikle söz konusudur.

Diğer taraftan bizler ittifakla şunu kabul etmiş bulunuyoruz: Kasti olarak ve özürsüz bir şekilde Ramazan orucunun bir gününü terkeden bir kimsenin, o günü kaza etmesi farzdır. Namaz da aynı şekildedir. Şayet Malik'ten: Kasti olarak namazı terkeden bir kimse ebediyyen onu kaza etmez, dediğine dair bir rivayet vardır, denilecek olursa; şunu belirtelim ki bundan maksat geçmiş olanın asla geri dönmeyeceğine bir işarettir yahut da bu, bu davranışın vebalinin ne kadar ağır olduğunu anlatmak için söylenmiş bir söz olarak kabul edilmelidir. Nitekim İbn Mes'ud ve Ali (Allah ikisinden de razı ol-sun)'in: "Bir kimse Ramazan'da kasten oruç yiyecek olursa, isterse sene boyunca oruç tutsun bu ona kefarettir."

olmaz" şeklinde rivayet edilen sözleri buna benzemektedir..

Ayrıca kazanın edâ yerine geçirilmesi yahut arkasından tevbe edilmesi mükellefiyetin hakkının yerine getirilmesi açısından kaçınılmaz bir şeydir. Bundan sonra da yüce Allah dilediğini yapar.

Ebu'l-Mutavves babasından, o Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kasti olarak Ramazan'dan bir gün yiyen bir kimse bütün yılı oruçla geçirecek olsa dahi onun yerini tutmaz."[\[38\]](#) Eğer bu rivayet sahih ise bunun vebalinin büyüklüğünü anlatması anlamına gelme ihtimali vardır. Bu ise zayıf bir hadis olup, bunu Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.

Kazaya kalan namazın keffaretine dair sahih hadisler gelmiş bulunmaktadır. Bazılarında ise bir günün kaza edileceği de belirtilmiştir. Yüce Allah'a hamd olsun. [\[39\]](#)

4 Uyuyanın Ve Benzeri Durumda Olanların Sorumlulukları:

Peygamber (sav)ın: "Her kim uyuyarak yahut unutarak bir namazı geçirecek olursa..." hadisi Peygamber (sav)ın: "Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan..."[\[40\]](#) hadisinin umum ifadesini tahsis etmektedir. Sorumluluğun kaldırılması demek, günahın kaldırılması demektir. Yoksa üzerindeki Farzın kaldırıldığı anlamında değildir. Bu hadis Peygamber (sav)ın: "...Vc ergenlik yaşına kadar çocuktan"[\[41\]](#) sözü -tek bir rivayette gelmiş olsa dahi- kabilinden değildir, Bu asıl kaideyi iyice bellemek gerekir. [\[42\]](#)

5- Bir Namazı Başka Bir Namaz Vaktinde Hatırlayanın Durumu:

Bu kabilinden olmak üzere ilim adamları, geçmiş bir namazı bir başka namazın son vaktinde iken hatırlayan yahut da namaz kılarken bir namazı geçirdiğini hatırlayan kimsenin durumu hakkında farklı görüşlere sahiptirler.

Bu hususta İmam Malik'in görüşü özetle şöyledir: Bir namazı geçirdiğini, başka bir namaz vaktinde hatırlayan bir kimse, eğer bu geçirdiği namazlar beş ve daha az ise unuttuğundan (sırasıyla) başlar. İsterse içinde bulunduğu vaktin namazı geçsin. Şayet geçirdiği namaz vakitleri bundan daha fazla ise, bu sefer vakti girmiş olan namazı kılmakla başlar.

Ebu Hanife, es-Sevrî ve el-Leys'in görüşü de buna yakındır.

Şu kadar var ki Ebu Hanife ve mezhebine mensub ilim adamları derler ki: Bize göre eğer vakit hem geçen namazlara hem de vakti girmiş namaza elverişli

bulunuyor ise, bir gün ve bir gecelik namazlarda tertib vacibtir. Şayet içinde bulunulan vakit namazının geçeceğinden korkarsa, onu korumakla başlar. Eğer geçmiş namazları bîr gün ve geceden fazla ise, onlara göre tertib va-cib değildir. Tertibin vacib olduğu görüşü es-Sevrî'den rivayet edilmiştir. O az İle çok arasında fark görmez. Şafii mezhebinde de varılan sonuç budur. Şafîî der ki: Tercihe değer olan, içinde bulunduğu vakit geçmeyecek olursa, geçmiş namazla başlamaktır. Eğer böyle davranma yarak vakit namazını kılmakla başlayacak olursa bu dahi ona yeter.

el-Esrem, Ahmed'in görüşüne göre altmış sene ve yukarısında dahi tertibin vacib olduğu görüşünü nakletmekte ve şöyle demektedir: Bir kimse içinde bulunduğu vakitten önceki namazı hatırlamakta ise, herhangi bir namaz kılmaması gerekir. Çünkü kılacağı o namaz fasid olur.

Dârakutnî'nin rivayetine göre Abdullah b. Abbas (ra) şöyle demiştir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse farz bir namazı hatırlayacak olursa, içinde bulunduğu (vakit) namazı(nı) kılmakla başlasın. Onu bitirdikten sonra bu sefer unuttuğunu kılsın." (Hadisin ravilerinden) Ömer b. Ebi Ömer meçhuldür.

[\[43\]](#)

Derim ki: Eğer bu sahih olsaydı, içinde bulunulan vaktin namazını kılmaya başlama gereği hususunda Şafîî'nin lehine bir delil olurdu. Sahih olan görüş ise sahih hadis derleyicilerinin Cabir b. Abdullah'tan geldiğini belirttikleri şu rivayettir: Ömer (ra) Hendek günü Kureyş kâfirlerine sövüp saymaya başladı ve dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a yemin ederim ki neredeyse güneşin batmaya yaklaştığı bir vakte kadar ikindi namazını kılamayacak-tım. Rasûluilah (sav) şöyle buyurdu: "Allah'a yemin ederim, ben daha kılmadım." Bunun üzerine el-Buthân denilen yere indik. Rasûluilah (sav) abdest aldı, biz de abdest aldık. Rasûluilah (sav) güneş battıktan sonra ikindi namazını kıldı. Ondan sonra da akşam namazını kıldı. [\[44\]](#)

İşte bu, vakti girmiş namazı kılmaya başlamadan önce geçmiş namazı kılmakla başlanacağına dair bir nasıttır. Özellikle akşam namazının vakti birdir, oldukça dardır. Bizce meşhur olan görüşe göre uzayıp giden bir vakiv değildir, Önceden geçtiği üzere Şafîî'de de böyledir. Tirmizî'nin rivayetine göre de Ebu Ubeyde b. Abdullah b. Mes'ud babasından rivayet ettiğine göre müşrikler Rasûluilah (sav)'ı Hendek günü dört vakit namazı kılmaktan meşgul ederek, alıkoydular. Nihayet gecenin yüce Allah'ın dilediği kadar bir bölümü geçip gidince Bilâl'e ezan okuması için emir verdi, o da kalkıp ezan okudu. Sonra kamet getirip öğle namazını kıldı, sonra kamet getirip ikindiye kıldı, sonra kamet getirip akşamı

kıldı, sonra da kamet getirip yatsıyı kıldı. [45]

İşte ilim adamları bunu bir namaz vaktini geçiren kimsenin o namazı belli bir vakitte hatırlayacak olursa, geçtiği şekilde sırasına uygun (tertib ile) kılacağına delil göstermişlerdir. Ancak geçirdiği namazları, vakti girmiş fakat çıkmasına az kalmış, vakti daralmış bir namaz vaktinde hatırlayacak olursa, üç ayrı görüşleri vardır; Bir görüşe göre geçmiş namazı kılmakla başlar. İsterse içinde bulunduğu vakit çıksın. Malik, el-Leys, ez-Zührî ve başkaları -önceden açıklamış olduğumuz gibi- bu görüştedir.

İkinci görüşe göre; mevcut vakit namazını kılmakla başlar. el-Hasen, eş-Şafiî, hadis fukahası, el-Muhasibî ve Maliki mezhebine mensub İbn Vehb bu görüştedirler.

Üçüncüsüne göre; muhayyerdir, dilediğini önce kılabilir. Bu da Eşheb'in görüşüdür.

Birinci görüş şöyle açıklanır: Kılınması gereken namazların sayısı çoktur, Eğer bu şekilde namazlar çoksa mevcut vaktin namazını kılmakla başlayacağı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Bu açıklamayı Kadı İyad yapmıştır.

Azın miktarı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malik'ten gelen rivayete göre beş ve daha aşağısıdır, Câbir'in hadisi dolayısıyla dört ve daha aşağısıdır da denilmiştir. Altı vakit namazın çok olduğu hususunda mezhebimizde görüş ayrılığı yoktur. [46]

6- Namazda İken Geçirdiği Namazı Hatırlamanın Hükümü:

Namaz kılmakta iken geçmiş bir namazı hatırlayana gelince; eğer imam ile birlikte ise tertibin vücubunu kabul edenler de etmeyenler de, o namazını tamamlayıncaya kadar imamla birlikte kalmaya devam eder, demişlerdir. Bu hususta asıl delil Malik ve Dârakutnî'nin rivayet ettikleri İbn Ömer'den gelen şu hadistir: "Sizden herhangi bir kimse bir namazı unuturda o namazı ancak imamla birlikte iken hatırlayacak olursa imamla beraber namaz kılsın. O namazını bitirdikten sonra bu sefer kendisi unutmuş olduğu namazı kılsın. Sonra da imam ile birlikte kıldığı namazı iade etsin." Darakutnînin lafzı ile hadis böyledir. Musa b, Harun da dedi ki: Bize bunu bir de Ebu İbrahim et-Tercümanî anlattı, dedi ki: Bize Said bu hadisi zikretti ve bunu Peygamber (sav)a ref etti. Ancak bunu ref etmekle yanlışmıştır, şayet bu hadisi ref etmekten sonraları vazgeçmiş ise doğruya eriştirilmiş demektir. [47]

Diğer taraftan ilim adamları arasında farklı görüşler vardır. Ebu Hanife ve

Ahmed b. Hanbel derler ki: Hatırladığı namazı kılar, sonra da imam ile birlikte kıldığı namazı kılar. Ancak bu iki namaz arasında beş vakitten fazla olması hali - az önce Kûfelilerden naklettiğimiz üzere- müstesnadır. Bu aynı zamanda Medineli olup, Malik'in mezhebine mensub bir topluluğun da görüşüdür. et-Hirakfnin nakline göre Ahmed b. Hanbe! de şöyle demiştir: Her kim başka bir namazı kılmakta iken bir namazı hatırlayacak olursa, o kılmakta olduğu namazı tamamlar, hatırladığı namazın da kazasını yapar, eğer vakit elverişli ise kılmış olduğu vakit namazını tekrar kılar. Şayet o namazı kılmakta iken vaktin çıkacağından korkarsa, kanaatime göre o namazı iade etmez, kıldığı o vakit namazı onun için yeterli olur, üzerindeki namazın da kazasını yapar.

Malik dedi ki: Bir vakit namazını kılmakta iken, bir başka namazı (geçirdiğini) hatırlayan kimse, eğer İki rekat kılmış ise iki rekatın sonunda selâm verir. Şayet imam ise kıldırmakta olduğu namazı da, cemaatin onun arkasında kıldıkları namazları da yıkılır ve batıl olur. Mâlikî mezhebinde zahir (kuvvetli) görülen görüş budur. Ancak kıyası belli bir oranda önceleyen onun mezhebine mensub ilim adamlarına göre hüküm böyle değildir. Çünkü onun kılmakta olduğu namaz esnasında bir başka namazı geçirdiğini hatırlayacak olursa ve bu namazın da bir rekatini kılmış ise, buna bir rekat daha katar ve selam verir. Şayet üç rekatini kılmış olduğu bir namazda geçirdiği bir namazını hatırlayacak olursa, ona dördüncü bir rekat daha ilave eder. Bu namazı da fasit olmayıp nafil olur. Eğer iddia edildiği gibi namazı bozulup batıl olsaydı ona bir rekat daha ilave etmesi emrolunmazdı. Nitekim bir rekat kıldıktan sonra abdesti bozulursa ona bir rekat daha ilave etmez. [48]

7- Uyuyup Kalmak Suretiyle Namazı Vaktinde Kılamamak:

Müslim'in rivayetine göre Ebu Katade: Rasûlullah (sav) bize bir hutbe irad etti deyip, abdest kabı ile abdest almayı söz konusu ettiği hadisi uzun uza-drya zikretti. Bu hadiste şunları da söyledi: Sonra Peygamber buyurdu ki: "Sizin bana uymanız gerekmez mi?" Sonra buyurdu ki: "Şunu bilin ki uykudan dolayı Jcusr söz konusu değildir. Asıl kusurlu hareket ediş, bir sonraki namazın vakti gelinceye kadar namazı kılmayanın yaptığıdır. Kim bunu yaparsa (uyur-kalırsa) uyanacağı vakit o namazı kılsın. Ertesi günü de o namazı aynı vaktinde kılsın." [49]

Dârakutnî de bu hadisi bu şekilde Müslim'in lafızlarının aynısı ile rivayet etmiştir. [50]

Bu hadisin zahiri kazaya kalmış namazın hatırlanması esnasında bir defa ve bir sonraki gün aynı vakti gelince de bir defa olmak üzere iki defa kılınmasını gerektirmektedir. Hadisin zahirinden anlaşılan bu hükmü Ebû Davud'un İmran b. Husayn yoluyla rivayet ettiği hadis desteklemektedir. O olayı söz konusu ettikten sonra sonlarında şunları söylemektedir: "Sizden her kim ertesi günün sabah namazını sağlıklı bir şekilde idrâk edecek olursa, o namaz ile birlikte bir de onun gibisini de kaza kılsın."[\[51\]](#)

Derim ki: Ancak bu zahirinden anlaşıldığı üzere kabul görmemiştir. Kazaya kalmış olan namaz yalnız bir defa iade edilir. Çünkü Dârakutnî'nin rivayetine göre İmran b. Husayn şöyle demiştir: Biz Rasûlullah (sav) ile bir gaza da -yahut bir seriyye geceleyin yol yürüdük. Seher vakti girince konakladık, ancak güneş sıcağı bizi uyandırıncaya kadar uyanamadık. Her birimiz yerinden korku ve dehşetle uyanıp fırlıyordu. Rasûluliah (sav) uyanınca bize emir verdi, biz de oradan yola koyulduk. Güneş yükselinceye kadar yolumuza devam ettik. Kafiledeki I er ihtiyaçlarını gördüler, sonra Bilal'e emir verdi. O da ezan okudu ve iki rekat namaz kıldık. Sonra yine ona verdiği emir üzerine Bilal kamet getirdi ve sabah namazını kıldık. Ey Allah'ın Peygamberi! dedik. Biz bu namazı ertesi günü aynı vakitte kaza etmeyelim mi? Rasûluliah (sav) onlara dedi ki: "Allah size hem faizi yasaklayacak, hem de sizden faiz mi alacak"[\[52\]](#)

el-Hattabî dedi ki: Bu şekilde (iki kere) kaza yapacağını vacip olarak kabul etmiş bir kimse bilmiyorum. Ancak kaza esnasında vaktin faziletini de elden kaçırmamak için müstehab olarak bunu emretmiş olma ihtimali vardır. Sahih olan ise bu hadis gereğince ameli terketmektir; çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah size faizi yasaklarken sizden onu kabul mü edecek?"

Diğer taraftan İmran b. Husayn yoluyla gelen hadisin sahih rivayet yollarında bu fazlalığın hiçbir bölümü yoktur. Ancak Ebu Katade'nin zikredilen hadisinde bu vardır. Bu da beyan ettiğimiz gibi ihtimallidir.

Derim ki: el-Kiya et-Taberî "Ahkâmu'l-Kur'ân" adlı eserinde belirttiğine göre seleften kimisi, Peygamber (sav)'ın: "Her kim bir namazı unutacak olursa onu hatırlayacağı vakit kıl iversin. Bu namazın bundan başka bir kef-fareti yoktur" buyruğuna muhalefet ederek şöyle demiştir: O namazın bir sonraki gün vakti girinceye kadar sabretsin, o vakit namaz kılsın. Sabah namazı geçti mi ertesi günü kılsın. Ancak bu, nasstan uzak ve şaz bir görüştür. [\[53\]](#)

Gizli Tatulan Kıyamet Anı:

"Muhakkak kıyamet saati gelecektir. Her nefis yaptığığın karşılığını görsün diye vaktini gizli tutarım™ âyeti müşkildir.

Said b. Cübeyr'den: "Vaktini gizli tutarım" buyruğunda hemzeyi üstün olarak okuduğu rivayet edilmiş ve onu açığa çıkarırım diye açıklamıştır.

"Karşılığını görsün diye" yani onu açığa çıkarmak, amellerin karşılığının görülmesi için olacaktır. Bu açıklamayı Ebu Ubeyd, el-Kisaîden, o Muhammed b. Sehl'den, o Vika' b. İyâs'tan, o Said b. Cübeyr yoluyla rivayet etmiş*-tir. en-Nehhâs dedi ki; Bu rivayetin bundan başka yolu yoktur.

Derim ki: el-Enbârî de bunu "Kitabu'r-Red" adlı eserinde böylece rivayet etmiştir: Bana babam anlattı, bize Muhammed b. el-Cehm anlattı, bize el-Fer-râ anlattı, bize el-Kisaî anlattı. Ve bize Abdullah b. Naciye anlattı, bize Yusuf anlattı, bize Yahya el-Himmânî anlattı, bize Muhammed b. Sehl anlattı. en-Nehhâs dedi ki: Bu isnattan daha iyisi şudur: Yahya el-Kattan, es-Sevrî'den, o Ata b. es-Said'den, o Said b. Cübeyr'den rivayet ettiğine göre, (l^îlsrî) lafzında, hemzeyi ötreli olarak okumuştur.

İbn Cübeyr'in hemzenin üstün okuduğuna dair sözü geçen isnadla rivayet edilmiş olması hakkında Ebu Bekr el-Enbarî dedi ki: Bunun anlamı, ben onu izhar ederim, şeklindedir. Çünkü bir şeyin izhar edişini anlatmak üzere; "Ben onu izhar ettim, ederim" denilir. el-Ferrâ da İmruu'l-Kays'ın şu beytini zikretmektedir:

"Şayet siz hastalığı gömerseniz, biz onu açığa çıkarmayız.^[54] Ve eğer savaşı harekete geçirecek olursanız biz de oturmayız."

Kimi' dil bilginleri şöyle demiştir: Bu kelimenin hemzesinin ötreli okunuşu ile "ben bunu açığa çıkartırım" anlamında olması mümkündür. Çünkü bir şeyi açığa çıkardım, manasına; denilir. O bakımdan bu kök, zıt anlamlı kelimelerdendir. Hem gizlemek ve örtmek anlamı, hem de açığa çıkarmak anlamı vardır.

Ebu Ubeyde dedi ki: Bu fiilin aslî üç harfli oluşu ile başına hemze ziyade edilmesi (âyet-i kerîmede olduğu gibi) aynı anlamı ifade eder. en-Neh-hâs dedi ki: Bu güzel bir açıklamadır. İbn Ebi'l Hattab da bunu nakletmiştir ki, o da doğruluğu hususunda hiçbir şüphe bulunmayan dilci önderlerinden bir önderdir. Sibeveyh de ondan rivayet etmiş ve buna göre şu beyi ti okumuştur:

"Şayet siz hastalığı gizleyecek olursanız, biz onu açığa çıkarmayız, Ve eğer savaşı canlandırıp harekete geçirecek olursanız oturmayız."

Aynı şekilde bunu Ebu Ubeyde, Ebu'l-Hattab'dan "nun" harfini ötreli olarak rivayet etmiştir, İmruul-Kays şöyle demektedir:

"Onları içinde bulundukları deliklerinden çıkardı (gizledi anlamına da gelen hafâ); sanki onları,

Akşamleyin yağan gürültülü bir yağmur çıkarmışça sına (yine aynı anlam ve kökteki fiil)"

Burada; onları dışarı çıkardı, manasınadır. Bu beyit "akşamdan gürültülü..." ibaresi yerine "üstüste yığılmış buluttan" anlamındaki ifadelerle de rivayet edilmiştir.

Ebu Bekr el-Enbân dedi ki: Âyetin bir başka tefsiri de vardır: "Muhakkak kıyamet saati gelecektir...un" buyruğunda ifade sona ermektedir. Ondan sonra ise takdiri olarak: "Ben onu ner-deyse kopartacağım." Daha sonra: "Her nefis yaptığının karşılığını görsün diye vaktini gizli tutarım" diye başlanır.

Şair Dabi' el-Burcumî der ki:

"İçimden geçirdim fakat yapmadım, az kalsın yapacaktım ve keşke, Osman'ı hanımları kendisi için ağlayacak halde bıraksaydım."

Burada da görüldüğü gibi şair "keşke yapsaydım" demek istemiştir ve burada Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi, bu fiille birlikte uygun başka bir fiili takdir ederek beyici söylemiştir.

Derim ki: en-Nehhas'ın tercih ettiği görüş budur. Bundan bir önceki görüşün zayıf olduğuna işaret etmiştir.

O dedi ki: Deniyor ki "Şevi açıkladı, açıklar" demektir. Yine "açıkladı" manasına; denildiği söylenmektedir. Ancak bu pek bilinen bir kullanım şekli değildir. (Devamla) dedi ki: Ben Ali b. Süleyman'ı: "Onu gizli tutarım"ın manası onun için müşkil görününce bu görüşü kabule meyletti ve dedi ki: Bunun da manası hemzenin üstün okunuşunun manası gibidir, en-Nehhas ise şöyle demektedir: Ancak, burada bunun anlamı, ben onu açıklarım, şeklinde değildir. Özellikle de hemzenin üstün ile okunuşu şaz bir kıraattir. Yaygın ve sahih olan bir kıraat, nasıl şaz bir kıraate göre açıklanabilir. Halbuki burada ifade takdiri daha uygundur. Buna göre de ifadenin takdiri şöyledir: Kıyamet saati gelecektir ve neredeyse Ben onu getireceğim. Buradaki "gelecektir" ifadesi "Ben onu getireceğim" ifadesinin takdir edildiğine delildir. Sonra dedi ki: Burada "onu (vaktini) gizli tutarım" ifadesi de yeni bir başlangıçtır. Bu sahih bir anlamdır. Çünkü yüce Allah kıyametin kendisi demek olan Saati de gizlemiştir, insanın öleceği anı da gizlemiştir. İnsanın buna dair bilgileri açık olmadığından dolayı, böylece tevbeyle geciktirmeyerek amelde bulunmasının sağlanması istenmiştir.

Derim ki: Buna göre yüce Allah'ın: "Karşılığını görsün diye" buy-ruğundaki ("diye" anlamı verilen) "lam" harfi "gizli tutarım" anlamındaki fi-iie taalluk etmektedir,

Ebu Ali de dedi ki: Bu selb (böyle bir şeyi ortadan kaldırmak) kabilindendir. Zıt anlamlı ifadelerden değildir. Burada "onu gizli tutarım" ifadesinin anlamı onun

gizliliğini kaldırırm, demektir. "Hafâ" kelimesi üzerindeki örtü demektir. Bunun tekili "hı" harfi esreli oiarak; şeklinde olup çoğulu da "ahfrye" şeklinde gelir ve bu da kırbanın etrafına sarılan şey demektir. Onun üzerindeki bu örtü ortadan kalktı mı, kendisi de açığa çıkar, İşte onun şikâyet sebebini ortadan kaldırdım, anlamında: onun husumette bulunmasını kabul ettim ve bunu tekrarlamasına gerek bırakmadım anlamında; ifadeleri de bu şekilde (bu kalıba) uygundur.

Ebu Hatim de el-Ahfeş'ten şöyle dediğini nakletmektedir: Buradaki; te'kid edici ve zâiddir. Buna benzer bir ifade de yüce Allah'ın şu buy-ruğındadır: "Elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremeyecektir." (en-Nur, 24/40) Çünkü yüce Allah'ın burada sözünü ettiği üs-tüste karanlıklar esasen bakan ile kendisine bakılan arasında engel teşkil etmektedir.^[55] Bu anlamda ki açıklama İbn Cübeyr'den de rivayet edilmiştir, ifadenin takdiri de şöyledir: Kıyamet saati gelecektir. Ben her bir nefis yaptığının karşılığını görsün diye onun vaktini gizli tutarım. (Meal de buna göredir).

Şair der ki:

"Savaşa hızlıca atılır, silâhını kuşanmış olarak, Rakibine hemen hemen nefes aldırılmaz."

Şair burada "hiç nefes aldırılmaz" demek istemiştir. Bir başka gair de şöyle demektedir:

"Ve bana isabet edenler dolayısıyla nefsimi kınamayacağım, Ve ele geçirdiklerim ile de nerdeyse başarılı olamayacağım,"

Burada "ele geçirdiklerimle başarılı olamayacağım" anlamındadır. Görüldüğü gibi burada; "Neredeyse" ifadeyi te'kid için gelmiştir.

Bir başka açıklamaya göre: "Onu gizlemeye pek yaklaştım" demektir. Çünkü bir kimse; "Zeyd neredeyse kalkacaktı" dediğinde kalkmış olması ihtimali de vardır, kalkmamış olması ihtimali de. Onun bunu tamamen gizleyip saklamış olduğu ise, başka bir yerdeki ifadelerin delâleti ile burada yapılabilecek itiraza cevap teşkil etmektedir. Lugatçiler derler ki: ın manası, Araplara göre ben onu az kalsın yapacaktım, fakat yapmadım demektir. ise bir süre geciktikten sonra yap-tsm, anlamındadır. Buna delil de şanı yüce ve azametli olan Allah'ın: "Nihayet o ineği boğazladılar, fakat az kalsın yapamayacaklardı." (el-Bakara, 2/71} buyruğudur. Yani onlar böyle bir ineği bulmakta oldukça zorlandıklarından bir süre geciktikten sonra bu işi yapabildiler. tabirinde, eğer ifade pekiştirilsin diye kullanılmış ise, ben yapmadım, yapmak noktasına dahi yaklaşmadım, anlamında da olabilir.

Burada: ifadesinin, ben onu gizli lutmak istiyorum, anlamında olduğu da söylenmiştir. el-Enbarî dedi ki: Dunun delili de fasahatli şairin şu sözleridir:

"O da istedi, ben de istedim ve bu en hayırlı bir istektir.

Şayet geçmişte kalan, şevkin oyai anı sınırın bir bölümü geri dönse."

Görüldüğü gibi burada bu fiil istemek, irade etmek anlamındadır.

es-Sa'lebînin naklettiğine göre İbn Abbas ve çoğu müfessirler de şöyle demişlerdir: Bu, neredeyse Ben onu kendimden dahi gizleyeceğim, Ubeyy'in, Mushaf'ında da bu böyledir. İbn Mes'ud, Mushaf'ında ise: "Ben onu neredeyse kendimden dahi gizleyeceğim, herhangi bir yaratık onu nasıl bilebilir anlamındadır. Kimi kıraatlerde de: "Ben onu size nasıl açıklarım" ifadesi de vardır. Bu gibi açıklamalar, Arapların konuşmalarında adet edindikleri anlatım üslubuna göre yapılmıştır. Şöyle ki: Onlardan herhangi bir kişi bir hususu gizlemekte aşırıya kaçacak olursa: O işi neredeyse kendimden dahi gizleyecektim, der. Şanı yüce Allah'a ise hiçbir şey gizli kalmaz. Bu anlamdaki açıklamaları Kutrub ve başkaları yapmıştır. Şair de şöyle demektedir:

"Hind'in benimle beraber olduğu günler; Ona haber veririm: Kendi nefsimden gizlediğim ihtiyaçlarımı ve sırlarımı."

Elbetteki nefsinden de gizlemiş olduğu şeyleri ona haber vermesi söz konusu değildir. (Gizlemekte aşırı titizlik gösterdiği şeyleri dahi, ona açıklayacak demektir).

Peygamber (sav)'ın şu buyruğu da bu kabildendir: "Ve sağ elinin verdiğini, sol eli bilmeyecek derecede gizlediği sadaka veren bir kimse.."[\[56\]](#)

ez-Zemahşerî dedi ki: Bunun: Ben neredeyse onu kendimden dahi gizleyeceğim, anlamında olduğu da söylenmiştir. Ancak ifadelerde böyle bir şeyin hazfedildiğine dair delil yoktur. Kendisine delâlet edecek ifadeler bulunmadan hazfedilen ifadeler bulunduğu iddialara itibar edilmez.

Bu iddiada bulunanları aldatan şey Ubeyy'in, Mushaf'ındaki: Neredeyse Ben onu kendimden dahi gizleyeceğim, açıklaması ile bazı Mushaf larda: Ben onu neideyse kendimden dahi gizleyeceğim, nasıl olur da onu sîze açıklarım, ifadeleridir.

Derim ki: Ben neredeyse onu kendimden dahi gizleyecektim, diye açıklama yapanların bu sözlerinin şu anlama geldiği söylenmiştir; Yani onu gizlemek, Benim taranandandır. Onu gizleyen Benim, Benden başkası değil.

Yine Ebu'l-Abbas'tan: Ben onu neredeyse kendimden gizleyecektim, dediği rivayet edilmiştir. Bunu Talha b. Amr, Ata'dan da rivayet etmiştir. Ayrıca Ali b. Ebi Talha da İbn Abbastan şöyle dediğini rivayet eder: Ben onu kimseye açıklamam.

Said b. Cübeyr'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Onu gizlemiştir. Bu açıklama ise buradaki in zâid olduğunu kabul edenlere göredir. Yani kıyamet

saati gelecektir ve Ben onu gizlemekteyim.

Kıyamet saatinin gizlenmesindeki fayda ise, korkutmak ve kıyametin korkusunu hissettirmektir.

Şöyle de denilmiştir: "Karşılığını görsün diye" ifadesinin (bir önceki âyette geçen): "Namaza kalk" buyruğuna taalluk ettiği de söylenmiştir. Buna göre ifade de takdim ve te'hir söz konusu olur. Yani "her bir nefis yaptığıının karşılığını görsün diye" Beni anıp-hatırlaman için namazı kıl. "Muhakkak kıyamet saati gelecektir. Ben onu gizil tutarım." Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bu buyruğun yüce Allah'ın; "Gelecektir" buyruğuna taaliuk ettiği de söylenmiştir, Kıyamet, her nefis yaptığıının karşılığını görsün diye gelecektir, demek olur.

"O'na İman etmeyen ve hevâsına uyan kimse O'ndan" yani O'na iman edip O'nu tasdik etmekten "seni alıkoymasın" engellemesin. "O takdirde helak olursun."

Bu, nehyin cevabı olarak nasb mahallindedir. [\[57\]](#)

17. "O senin sağ elindeki nedir? Ey Musa."

18. "O asanıdır, ona dayanırım, onunla koyunlarıma yaprak silkelerim ve ondan başka işlerimde de yararlanırım" dedi.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[58\]](#)

1- Musa (as)ın Elindeki Asa:

Yüce Allah'ın: "O senin sağ elindeki nedir?" hitabı denildiğine göre yüce Allah tarafından Musa'ya vahiy yoluyla yapılmıştır. Çünkü yüce Allah: "Şimdi sana vahyolanı dinle!" (Tâ-Hâ 20/13) diye buyurmuştur. Peygamber olacak kimsenin de bizzat kendi şahsında, kendi nübüvvetini kendisi vasıtasıyla bileceği bir mucizesinin bulunması kaçınılmaz bir şeydir. Böylelikle yüce Allah ona bu maksatla اساسında ve kendi nefsinde gösterdiği mucizeleri göstermiştir.

Ağaça kendisine gösterdiklerinin kendi şahsı hakkında kendisi için yeterli bir mucize olma ihtimali de vardır. Daha sonra el ve asa bunu pekiştirmiş ve kavmine karşı ortaya koyacakları deliller omuştur.

"O... nedir?" buyruğundaki "Ne" edatı hususunda farklı görüşler vardır. ez-Zeccâc ile el-Ferrâ'nın görüşüne göre bu, nakıs bir isim olup "senin sağ etin" kelimesine ism-i mevsuf omuştur ve: Bu elinde bulunan nedir? demektir. Yine o burada; in: "Bu" anlamında olduğunu da söylemiştir. Bunun yerine; de kullanılabilir. Yani; bu elindeki şey nedir?

Bu sorunun sorulmasından kasıt, konu ile ilgili açıklamayı yaptırmaktır. Tâ ki Musa; O benim asamdır, demek suretiyle itirafta bulunduktan sonra, ona karşı delilin sabit olması söz konusu olsun. Yoksa yüce Allah zaten ezelden beri onun ne olduğunu biliyordu.

İbnu'I-Cevherî dedi ki: Kimi rivayetlere göre yüce Allah, Musa (as)ın bu konumda asayı kendi nefesine izafe etmesinden dolayı sitemde bulunmuş ve ona: Sen hayret verici hususları güresin diye bu asanı yere bırak! O vakit bu asaya malik olmadığını ve bunun sana izafe edilemeyeceğini bileceksin, denildi.

İbn Ebi İshak, Hüzeyililerin şivesine uygun olarak; "Asam" diye okumuştur. "Asam müjde..." (Yusuf, 12/19); "Hayatım" (el-En'âm, 6/162) şeklindeki okuyuşlar da böyledir. Bunlara dair açıklamalar önceden (belirtilen âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. el-Hasen İse iki sakinin arka arkaya gelmesi dolayısıyla; diye "ya" harfini esreli olarak okumuştur. Hamza'nın; "...ne de siz beni kurtarabilirsiniz" (İbrahim, 14/22) şeklindeki okuyuşu da böyledir. İbn Ebi İs-hak'tan ise "ya"yı sakin olarak okuduğu nakledilmiştir. [\[59\]](#)

2- Soruya İstenilenden Fazla Cevap Vermek:

Bu âyet-i kerîmede sorulan soruya istenenden fazla cevap verilebileceğine delil vardır. Çünkü ona: "O senin sağ elindeki nedir? Ey Musa" diye sorulduğunda şu dört hususu söz konusu etmişti: Asayı kendisine izafe etmişti. Halbuki uygun olan o bir asadır demesiydi. İkinci olarak ona dayandığı, üçüncüsü koyunlarına onunla yaprak silkelediğini, dördüncü olarak da mutlak olarak başka işlerinde ondan yararlandığını zikretti. Böylelikle Musa (as) esasının en büyük ve belli başlı faydalarını zikrettikten sonra, diğerlerini de topluca ifade etmiş oluyordu.

Hadis-i şerifte belirttiğine göre Peygamber (sav)a deniz suyu hakkında soru sorulmuş: "O suyu temiz, meytesi de helal olandır."[\[60\]](#) diye buyurmuştur. Bir kadın da kaldırdığı küçük çocuğu, Peygamber'e göstererek: Bunun için hac olur mu? diye sormuş. O da: "Evet. Senin için de ecir vardır" diye buyurmuştur.[\[61\]](#) Hadiste bunun benzerleri pek çoktur. [\[62\]](#)

3- Asasına Yaslanması ve Onunla Yaprak Silkelemesi:

"Ona dayanırım" yani yürürken, dururken, ağırlığımı ona veririm. "Dayanmak, yaslanmak" da buradan gelmektedir.

"Onunla... yaprak silkerhn" buyruğundaki: "Silkelerim" kelimesi " harfinin esreli

olarak da okunduğunu en-Nehhâs nakletmektedir, Bu en-Nehî'nin kıraatidir. Onunla yaprak silkelerim, demektir. Yani yapraklarını düşürmek maksadıyla ağaç dallarına vururum. Böylelikle benim koyunlarım o yaprakları daha kolay yiyebilir. Recez vezninde şöyle denilmiştir:

"Sopayla yaprak silkelerim koyunlarıma, İnce erak ve pelesenk yapraklarını."

Koyunlarına siikî, silkeledi" şeklindeki kullanımın muzarisinde "ha" harfî ötreli gelir. Ancak; "Adama tebessüm etti" anlamındaki kullanımın müzariinde "he" harfî üstündür. Aynı şekilde iyiliğe elini çabuk tuttu, anlamındaki; ifadesinde de müzari' bu şekilde gelir. Mütেকellim kipi de; şeklindedir. Nitekim Ömer (ra)ın:

"Gündüzün kendimi tutamayıp oruçlu olduğum halde (zevcemi) öptüm."[\[63\]](#) hadisinde de aynı kökten gelen fiil kullanılmıştır.

Şimr dedi ki: Neşeye gelip arzuladım, canım çekti, anlamındadır. in, anlamında kullanılması da mümkündür. Şair dedi ki:

"Gördüğünden dolayı tekbir getirdi ve kalpten sevindi, öncesinden sitem ettiği bir nefse de müjde verdi."

Bu kelimenin asıl anlamı gevşekliktir. Mesela; "Gevşek adam" ve "Gevşek eş" denilir.

İkrime bu kelimeyi "sin" harfî ile okumuştur, Bunlar da aynı anlamda iki ayrı söyleyiştir. Anlamlarının farklı olduğu da söylenmiştir. Nüktah olursa ağacın yaprağını silkelemek demektir. Noktasız olursa koyunları uyarmak demektir. Bu açıklamayı el-Maverdî naklettiği gibi ez-Zemahşerî de böyle nakletmiştir.

İkrime'den "sin" harfî ile okunuşun: Ben sopamla koyunlarımı alıkoymak, uyarmak üzere üzerlerine giderim, anlamındadır. Buna göre bu kelime koyunları alıkoymak, engellemek demek olur. [\[64\]](#)

4- "Başka İhtiyaçlar":

Yüce Allah'ın: "Başka işlerimde de yararlanırım." Onunla başka ihtiyaçlarımı da görürüm, demektir. "İşler, ihtiyaçların tekili; şekillerinde gelir. Buradaki "başka" anlamındaki; kelimesinin tekil gelmesi "işler" anlamındaki kelimenin çoğul manasını ihtiva etmesinden dolayıdır. Ancak bilindiği gibi akıl ermeyen varlıkların çoğullarına tabi olan kelimelerde tekil olmak söz konusudur ve bu şekilde onlardan söz edilir. Çünkü böyle bir çoğul, tekil ve müennes gibi kabul edilir. Yüce Allah'ın: "En güzel isimler Allah'ındır, O halde O'na bunlarla dua edin" (el-A'raf, 7/180) buyruğu ile: "Ey dağlar, siz de onunla teşbih ectm."(Sebe', 34/10) buyruklarında da böyledir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-A'râf

Sûresi'nde (7/180. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[65\]](#)

5- Asanın Faydaları:

Bazıları asaların faydalarını sayıp, dökmeye koyulmuştur. Bunlardan birisi de İbn Abbas'tır. O dedi ki: Bir kuyunun başına varacak olsam da kovanın ipi kısa gelirse, asamı ona eklerim. Güneşin ışığından etkilenecek olursam onu yere saplar ve üzerine bana gölge yapacak bir şey bırakırım. Yerdeki haşerelerden herhangi birisinden korkacak olursam, asamla onu öldürürüm. Yürüdüğüm takdirde onu omuzuma bırakırım, üzerine yayımı, ok torbamı ve azık torbamı asarım. Yırtıcı hayvanlara karşı koyunları onunla savunurum.

Meymûn b. Mihrâm'dan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Asa tutmak peygamberlerin sünneti ve mü'min kimsenin alâmetidir.

Hasan-ı Basrî dedi ki: Asanın altı özelliği vardır: Peygamberlerin sünnetidir, salihlerin ziynetidir, düşmanlara karşı silahtır, zayıfların yanında yardımcıdır, münafıklara keder sebebidir, itaatlerin artışında yardımcıdır.

Denildiğine göre; mü'minle birlikte asa bulunuyor ise şeytan ondan kaçır. Münafık ve günahkâr kimse ondan çekinir. Namaz kılacağı vakit onu kıblesine (sütire diye) koyar, yorulduğu vakit ona güç verir,

Haccac bir bedevi ile karşılaşmış, ona: Nereden geliyorsun ey bedevi diye sormuş, o: Çölden demiş. Peki elindeki nedir? diye sormuş. O da: Elimdeki asanıdır. Namaz kılmak için onu yere saplarım, hazırlayacağımı şeyler için onu hazır bulundururum. Onunla bineğimi sürerim. Onunla yolculuğumda güç kazanırım. Adımlarımı daha geniş atmak için ona dayanırım. Onun yardımı ile akar suları geçerim, tökezlemekten yana beni korur. Üzerine elbisemi bırakırım, böylelikle beni sıcağa karşı korur, soğuğa karşı ısıtır. Bana uzak olan şeyi bana yakınlaştırır. Azığımı onun üzerinde taşıyım, su kabımı ona asanım. Döğüşürsem onunla kendimi korurum. Onunla kapıları çalarım. Uyuz köpeklerle ve saldırgan vahşi hayvanlara karşı onunla kendimi korurum. Çarpışmalarda mızrağın yerini tutar, denk kimselerle döğüşeceğim vakit de kılıcın yerini. Ben onu babamdan miras aldım, benden sonra da oğluma miras bırakacağım. Onunla koyunlarıma yaprak silkelirim. Onunla gördüğüm daha sayılamayacak kadar pek çok ihtiyacımı görürüm.

Derim ki: Asanın faydaları pek çoktur. Şeriatte de bir kaç yerde asanın dah-li bulunmaktadır: Önu açık olan yerlerde asa Ktble'ye sütire diye konulur. Peygamber (sav)'ın küçük bir harbesi vardı. Önu açık yerlerde önüne yere sapla, ona karşı namaza dururdu. Bayram günü namaza çıktığı vakit harbenin Kıblesine

konulmasını emreder ve ona doğru namaz kılardı. Bu ise sahih hadiste sabit olmuştur.[\[66\]](#)

Harbe, aneze ve neyzek ile alet aynı şeylerin adıdır.

Peygamber Efendimizin bir tarafı eğri bir bastonu vardı. O Hacer-i Esved'i (tavaf sırasında) Öpme imkânını bulamadığı vakit bu bastonuyla ibaret eder (istilâm yapar)dı. Bu da yine sahih hadiste sabittir.[\[67\]](#)

Mırvatla' da yer alan rivayete göre es-Saib b. Yezid şöyle demiştir: Ömer b. el-Haltab (ra), Ubeyy b. Ka'b ile Temim e-d-Darî'ye m üs 1 umanlara onbir rekat nüniaz kıldırılmalarını emretmişti, imam olan kişi Miûn (âyet sayısı yüz dolaylarında olan sûreler) okurdu. Biz de uzun süre ayakta durmaktan dolayı bastonlarımıza, asalarımıza dayanırdık. Bu namazdan ancak tan yeri ağar-dığı vakit dağılabiliyorduk.[\[68\]](#) Buhârî ile Müslim'de yer aldığına göre Peygamber (sav)ın elinde, üzerine dayandığı bir sopası vardı.[\[69\]](#)

Hatibin bir kılıca yahut bir asaya dayanarak hutbe okuyacağı hususunda icma vardır.

O halde asa şerefli bir soydan, değerli bir kökten gelmektedir. Asanın önemini cahilden başkası inkâr etmez. Yüce Allah Musa'nın asasında pek çok büyük belgeleri, muhteşem mucizeleri bir arada göstermiş idi. Bunları gören inatçı sihirbazlar dahi iman etmişti. Süleyman (as)da hutbe okumak, öğüt vermek ve uzunca namaz kılmak için asa edinmişti.

İbn Mes'ud, Peygamber (sav)ın asa ve harbesinin muhafızı idi.[\[70\]](#) O elindeki asa ile hutbe okuyordu[\[71\]](#) -Asanın durumunun şeref ve üstünlüğünü ifade etmek için bu kadarı da yeterlidir.- Halifeler ele, büyük hatipler de böyle davranmışlardır. Dilleri açık ve belîğ, katıksız Araplar da adetleri gereği baston ve sopa edinirler ve konuştukları vakit toplantılarda ve hutbe irad ettiklerinde buna dayanırlardı.

Şuûbîler (Arap hatiplerinin ellerine) baston almalarını ve bir takım hususları asa ile işaret ederek anlatma yolunu seçmelerini tepki ile karşılamışlardır. Şuûbiyye ise Araplara buğz eder ve Arap olmayanların üstünlüklerini iddia ederler.

Malik dedi ki: Ata b. es-Sâib baston alır ve bununla güç kazanırdı. Yine Malik dedi ki: Adam yaşlandı mı gençler gibi kalmaz, o kalkacağı vakit asa ile güç kazanır.

Derim ki: Kimi şairlerin dedikleri gibi yürüyüşünde de asa ile güç kazanır

"Önceleri sapasağlam iki ayağıma dayanarak yürürdüm,

Bu sefer birileri tahtadan olan üzerine (dayanarak) yürür oldum."

Malik (Allah'ın rahmeti üzerine olsun ve Allah ondan razı olsun) dedi ki:

Yağmur yağdığında insanlar ellerine sopalarını alarak çıkar, üzerine dayanarak giderlerdi. Hatla gençler onların asalarını sakarlardı. Bazen Rabia yanında oturduğu zatlardan birisinin asasını alır ve ona dayanarak ayağa kalkardı.

Asanın faydalarından birisi de kişinin hem onları ıslah etmek, hem kendisinin, hem de kendisiyle birlikte onların halini düzeltmek için onunla hanımlarını vurması da vardır. Peygamber (sav)ın -bu hadisin rivayetlerinden birisinde- şu sözleri de bu kabildendir: "Ebu Cehm'e gelince; o asasını omuzundan aşağı indirmez." [72]

Yine Peygamber (sav)ın tavsiyede bulunduğu bir adama: "Aile halkının üzerinden asanı kaldırma. Ali ah uğrunda onları korkut." [73] dediği de rivayet edilmiştir. Bunu Ubâde b. es-Sâmit rivayet etmiş, Nesaî de kaydetmiştir.

Peygamber (sav)ın şu hadisi de bu kabildendir: "Kamçını aile halkının göreceği yere as." [74] Daha önce bu en-Nisa Sûresi'nde (en-Nisa, 4/34. âyet, 11. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Yine asanın faydalarından birisi de, bu dünya yurdundan geçişe dikkat çekmesidir. Nitekim zahidlerden birisine şöyle sorulmuş: Yaşlı da hasta da olmadığın halde ne diye asaya dayanarak yürüyorsun? O şu cevabı vermiş: Böylelikle misafir olduğumu ve buranın ayrılıp gitme yurdu olduğunu biliyorum. Asa yolculuk aracıdır. Bu noktadan hareketle şairlerden birisi de şöyle demiştir: "Asa taşıdım fakat onu taşımamı gerektiren benim ne zayıflığı m dır. Ne de yaşlılık dönemine girmiş olmamdır. Fakat ben kendimi onu taşımakla yükümlü görüyorum; Nefsime ikamet edenin misafir olduğunu bildirmek için." [75]

19. "Onu bırak, Ey Musa!" buyurdu.

20. Onu bıraktığı gibi hızlıca koşan bir yılan oluverdi.

21. "Onu al, korkma! Biz onu ilk şekline döndürürüz" buyurdu.

22. "Başka bir alâmet olmak üzere de elini koltuğunun altına götür. Kusursuz, hastalıksın, bembeyaz olarak çıkacaktır.

23. "Sana en büyük âyetlerimizden gösterelim diye."

"Onu bırak! ey Musa! buyurdu." Yüce Allah nübüvveti ve yükümlülüklerini omuzlamak üzere «gitmek istediğinden, ona asasını bırakmasını emretti.

Musa "onu bıraktığı gibi" yüce Allah o asanın nitelik ve arazını dönüştürdü. Bu asa çatallı idi. Onun çatal kısmı ağır oldu ve hareketli bir yılan dönüşüverdi. Bu yılan Kızılca yürüyor, taşları yutuyordu. Musa (as) onu bu halele görünce çok ibretli bir hal görmüş olduğundan "arkasına bakmaksızın, dönüp gitti" (en-Neml,

27/10) Yüce Allah da ona; "Onu alr korkma" diye buyurdu. Buna sebep ise onun "içten içe bir korkuya kapılmış olması idi." (Tâ-Hâ, 20/67) Yani insanların (bu gibi hallerde) duyduklarını o da duymuştu.

Rivayet edildiğine göre Musa yılanı elbisesinin yenleri ile almış, ona bu şekilde alması yasaklanmıştı. Bu sefer onu eliyle yakaladı ve önceden olduğu gibi asa oldu. İşte onun ilk hali budur. Yüce Allah'ın bu mucizeyi ona göstermesi, Firavun'un yanında asasını bırakacağı vakit ondan korkmamasını sağlamaktı.

Denildiğine göre bundan sonra asa onunla birlikte yürüyor, onunla konuşuyor, üzerine eşyalarını asıyor, o çatal kısmı geceleyin mum gibi önünü aydınlatıyordu. Su almak islediği vakit çatal bölümü adeta bir kovaya dönüşüyordu. Canı bir meyve çekti mi onu yere saplar ve hemen o meyveyi veriyordu.

Denildiğine göre bu asa, cennetteki mersin ağacındandır. Yine denildiğine göre bu asayı ona Cebrail getirmiştir. Herhangi bir meleğin getirdiği de söylenmiştir. Yine denildiğine göre Şuayb (as) ona şöyle demiş: Şu evden bir asa al, eline bu asa geçmiş. Bu ise Adem (as)ın asası olup. cennetten indiğinde onu beraberinde almıştı. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Onu bıraktığı gibi hızlıca koşan bir ydan oluverdi." en-Nehhâs dedi ki: Buradaki "yılan" anlamındaki kelimenin sonu iki ötre olduğu gibi, iki üstün okunması da mümkündür. Nitekim, "Dışarı çıktım, bir de ne göreyim, Zeyd oturuyor" denirken oturduğunu bildiren kelimenin hem iki ötre, hem iki üstün olarak söylenmesi mümkündür.

"Yılan" anlamındaki lafız üzerinde durulacak olursa "he" ile diye durulur. "Süratle ve çabucak yürümek" demektir.

İbn Abbs.s'lan nakledildiğine göre asa taşları, ağaçları yutan erkek bir yılanı dönüşüverdi. Onun herşeyi yuttuğunu görünce ondan korktu ve kaçtı. Kimilerinden nakledildiğine göre o, bu yilandan korktu. Çünkü Âdem'in yilandan neler çektiğini biliyordu.

Denildiğine göre Rabbi kendisine: "Korkma" deyince korkusundan eser kalmadı ve o kadar huzurlu oldu ki, elini ağzına soktu ve iki çenesinden yakaladı.

"Biz onu ilk şekline döndürürüz." Ali b. Süleyman'ı şöyle derken dinledim^[76] İfadenin takdirinde hazfedilmiş; " vardır. "Musa kavmi arasından seçti." (d-A'raf, 7/155) buyruğunda da benzer bir harf-i cerrin takdirî olarak varlığı gibi. Burada "ilk şekli" anlamındaki kelimenin mastar olması da mümkündür. Çünkü ifadenin anlamı, Biz onu geri çevireceğiz, döndüreceğiz şeklindedir.

"Başka bir alâmet" asanın dışında "olmak üzere de elini koltuğunun altına görür." Kur'ân-ı Kerîm'in dışında; "Götür" fiilinin şeklinde "mim" harfi fethalı ve

esreli olabilir. Çünkü iki sakın arka arkaya gelmiştir. Ancak daha hafif oluşundan dolayı üstün daha güzeldir, aslına uygun olarak da esreli olması uygundur. Ötretî olması da itbâ' üzere (önceki harfîn harekesine uydurulmakla) olur.

“El” anlamındaki "yed" kelimesinin aslı; Buna delil ise çoğulunun; şeklinde, küçültme isminin de; şeklinde gelmesidir.

Âyet-i kerîmedeki "el-cenâh" pazu ve koltuk demektir Bu açıklamayı Mü-cahid yapmıştır. Ayrıca o buradaki;"; altına' anlamındadır. Kut-rub dedi ki: Bundan kasıl "yakana sok"tur. Recez vezninde şairin şu mısraı da bu kabildendir:

"Ben onu göğsüme ve bağrıma basarım."

Bunun "yanına" anlamında olduğu da söylenmiştir. Burada yan kelimesinin "cenah" ile ifadelendirilmesi söz konusudur. Çünkü kişinin yanı cenahın (kanadın) yerinde ve meyillidir. "Kendi tarafına" anlamında olduğu da söylenmiştir. Mukatil buradaki; "nın; "(f): Beraber" anlamında olduğunu söylemiştir. Elin cenahıyla beraber olsun, demek olur.

"Kusursuz, hastalıksız, bembeyaz olarak çıkacaktır." Yani herhangi bir barâş hastalığı olmaksızın, geceleyin de gündüzün de ay ve güneş gibi, hatta ondan da daha ileri derecede aydınlatan ve pırıl pırıl bir nur olarak görülecektir, îbn Abbas ve başkalarından nakledildiğine göre eli onun ten renginden farklı bir nur halinde çıktı.

"Bembeyaz" hal olarak nasb edilmiştir. Munsarîf olmayışının sebebi bu kelimede iki te'nis "elifinin ondan ayrılmamak üzere bulunmasıdır. Sanki bu "eliflerin ondan ayrılmayışı (gayr-ı munsarîf olmak için gerekli iki illetten) ikincisi gibi görülmüş ve nekre halinde munsarîf olmadığı kabul edilmiştir. Bu İki te'nis "elifinin, te'nis "he"sinden ("te"sinden) farklılığı şudur: Te'nis "he"si kimi zaman isimden ayrılabilir.

"Kusursuz" buyruğundaki; sıladır.

Musa (as) elini yakası açık, Mısır işi yün cübbesinin içinden gözleri kamaştıracak güneş ışığını andıran şekilde parıldar haliyle çıkardı.

"Bir alamet olmak üzere" kelimesi "beyaz"den bedel olarak nasb edilmiştir. Bu açıklamayı el-Ahfeş yapmıştır. en-Nehhâs dedi ki: Bu güzel bir görüştür.

ez-Zeccâc da şöyle demektedir: Yani, Biz sana başka bir âyet daha verdik, yahut vereceğiz anlamındadır. Çünkü "kusursuz, hastalıksız, bembeyaz olarak çıkacaktır" diye buyurması, ona bir başka âyet (mucize) vermiş olduğunu göstermektedir,

"Sana en büyük âyetlerimizden gösterelim diye." Burada "en büyük" anlamında; denilmesi gerekirken; denilmesi, âyet sonlarına uyması içindir. Burada takdiri bir ifadenin bulunduğu da söylenmiştir. Biz âyetlerimizden o en büyük olanı sana

gösterelim diye, demektir. Buna delil de İbn Abbas'ın: Musa'nın el mucizesi, onun mucizelerinin en büyüğüdür, şeklindeki açıklamasıdır. [77]

24. "Firavun'a git! Çünkü o iyice azmıştır."

25. Dedi ki: "Rabbim, göğsümü genişlet;

26. "İşimi kolaylaştır.

27. "Bir de dilimden bağı çöz ki,

28. "Sözümü anlasınlar.

29. "Bana ailemden bir yardımcı ver.

30. "Kardeşim Harun'u,

31. "Onunla sırtımı pekiştir;

32. "Ve onu İşimde ortak yap!

33. "Tâ ki, Seni çok teşbih edelim,

34. "Seni çok analım.

35. "Çünkü Sen bizi hakkıyla görensın."

"Firavun'a git! Çünkü o iyice azmıştır." Yüce Allah, Musa (as)ı asa ve el (mucizesi) ile teselli edip ona Rasül olduğuna delil olan hususları gösterdikten sonra, Firavun'a gidip davet etmesini emretti.

"yice azmıştır" İsyân etmiş, büyüklük taslamış, küfre girmiş, zorbalık etmiş ve haddi aşmıştır, demektir.

"Dedi ki: Rabbim, göğsümü genişlet, İşimi kolaylaştır. Bir de dilimden bağı çöz ki sözümü anlasınlar. Bana ailemden bir yardımcı ver, kardeşim Harun'u." Bu sözleriyle risaletin tebliğı için yüce Allah'tan kendisine yardımcı olmasını diledi. Denildiğine göre yüce Allah, kendisine Firavun'un kalbini bağlamış olduğunu ve onun iman etmeyeceğini bildirmişti. Bunun üzerine Musa (tıs) şöyle demişti: Rabbim, Sen kalbini bağlamışken bana ona gitmemi nasıl emredersin? Ona rüzgar ile görevli meleklerden birisi geldi, ey Musa dedi. Allah'ın sana emrettiği göreve git. Bunun üzerine Musa: "Rabbim, göğsümü genişlet" dedi. Yani Sen ona genişlik ver, iman ve nübüvvet ile onu nurlandır. "İşimi kolaylaştır." Bana vermiş olduğun Firavun'a risaleti tebliğ emrini kolaylıkla yerine getirebilmem için yardım et. "Bir de dilimden bağı çöz." Küçükken ağzında söndürmüş olduğu kor ateşten ötürü dilindeki ağırlığı kastetmektedir.

İbn Abbas dedi ki: Dilinde bir ağırlık vardı. Şöyle ki: Ü günün birinde daha küçükken Firavun'un kendisini kucağına aldığı bir sırada ona bir tokat vurdu, arkasından sakalını tutup yola koyuldu. Firavun, Âsiye'ye: Bu benim düşmanımdır. Haydi kesicileri çağır! dedi. Asiye: Yavaş ol dedi, o küçük bir

çocuktur. Eşyayı birbirinden ayırt edemiyor. Daha sonra iki leğen getirtti. Bunlardan birisine kor ateş, diğerine mücevher koydurdu. Cibril, Musa (as)ın elini alarak ateşe uzattırdı ve o ateşi kaldırıp dilinin üzerine koydu. İşte dilindeki ağırlık bundan olmuştu.

Rivayete göre eli yanmış, Firavun da onu tedavi etmek için çok gayret göstermiş idiyse de iyileşmemizi. Musa, Fintvun'u davet edince, o: Sen beni hangi rabbe davet ediyorsun, diye sormuş. O da: Senin iyileştirmekten acze düştüğün elimi İyileştirene, demişti.

Kimilerinden nakledildiğine göre de: Elinin iyileşmeyişi sebebi Firavun ile birlikte elini aynı yemek kabına uzatmayarak, aralarında karşılıklı yemek yeme lükLükunun oluşmaması içindi.

Acaba dilindeki bu ağırlık sonradan çözüldü mü yoksa devam mı etti hususunda farklı görüşler vardır. Yüce Allah'ın: "İstediğin sana verildi. Ey Musa (Tâ:Hâ, 20/36) buyruğunun delil olduğu üzere bu ağırlık çözülmüştür denildiği gibi, büsbütün çözülmemiştir. Firavun'un söylediği bize nakledilen: "Ve sözünü nerede ise açıklayamayan" (ez-Zuhruf, 43/52) buyruğu buna delildir. Diğer taraftan Musa (as): Dilimin bağını büsbütün çöz, dememiştir. İşte bu dilinde bir parça ağırlık ve tutukluk kaldığını göstermektedir.

Bir diğer görüşe göre yüce Allah'ın: "İstediğin sana verildi" buyruğunun delil olduğu üzere büsbütün çözülmüştür. Firavun'un: "Ve sözünü nerede ise açıklayamayan" (ez-Zuhruf, 43/52) demiş olması, onu terbiye ettiği dönemlerdeki bu bağın bulunduğunu bilmekle birlikte, rahatsızlığın ortadan kalkmış olduğunu henüz kesin tesbit edememiş oduğundandı.

Derim ki: Bu açıklama tartışılabilir bir açıklamadır. Çünkü durum böyle olmuş olsaydı Musa (as), Firavun İle gayet açık ve akıcı bir üslupla konuştuğunda: "Ve sözünü nerede ise açıklayamayan" demezdi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bir diğer açıklamaya göre; dilindeki bu ağırlık, Rabbi ile münacaatı esnasında meydana gelmiştir. Tâ ki O'nun izni olmaksızın başkasıyla konuşmasın.

"... ki sözümü anlasınlar" Benim kendilerine söyleyeceklerimi bilsinler ve iyice kavrasınlar. Fıkıh, Arap dilinde anlamak ve kavramak demektir. Bir bedevi İsa b. Ömer'e: Ben senin anlayış (fık) sahibi bir kimse olduğuna tanıklık ederim İşte buradan hareketle; "Adam aniadı (fakih oldu)" ve; "Filan kişi ne bilir, ne beller" denilir. "O şeyi sana kavrattım, bellettim" demektir. Daha sonra fıkıh şariat ilminin özel adı olmuştur. Bu ilmi bilene de fakih denilir. "Fakih oldu" demektir. "Fakihlik" anlamındadır. Bu ilimle uğraşmayı anlatmak üzere de; Allah ona fikhı öğretti, fıkıh ile uğraştı, fikhı öğrendi" denilir, İlim hususunda karşılıklı olarak tartışmayı anlatmak için kullanılır. Bu açıklamayı el-Cevherî yapmıştır.

"Vezir, yardımcı" demektir. Çünkü bu kişi sultanın üzerindeki vizri yanı ağırlığı taşır. Nesai'de yer alan bir rivayete göre el-Kasım b. Muhammed dedi kî; Haiamı (Aişe r.anha'yı) şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse bir işin yönetimi başına getirilecek olursa Allah o kimse hakkında hayır dileğinde ona salih bir vezir nasip eder. Unutursa hatırlatır, hatırlarsa kendisine yardımcı olur."[\[78\]](#)

Peygamber (sav)m şu buyruğu da bu muhtevayı dile getirmektedir: "Allah'ın gönderdiği herbir peygamber ve işbaşına getirdiği herbir halifenin mutlaka iki türlü sırdaşı vardır. Bir tür sırdaşlar ona iyiliği emreder ve onu iyiliğe teşvik eder. Öbür tür sırdaşlar ise, ona kötülüğü emreder ve onu işlemeye teşvik ederler. Günahtan korunan İse Allah'ın koruduğu kimselerdir." Bunu Buharı rivayet etmiştir.[\[79\]](#)

Musa, yüce Allah'tan kendisine bir vezir (yardımcı) ihsan etmesini diledi. Ancak yardımcılığının sadece yardımcılık çerçevesine münhasır kalmasını istememiştir. Çünkü bunu istemiş olsaydı, peygamberlikte ona ortak olmazdı. Peygamberlikte ortaklığını istememiş olsaydı, böyle bir dilekte bulunmaksızın da onu görevlendirebilirdi.

Yardımcı olarak kimi istediğini açıkça tayin ederek: "Kardeşim Harun'u" demiştir, Hârûn keEimesi "vezir (yardımcı)" kelimesinden bedel olarak nasb edilmiştir. Takdim ve te'hir esası üzere de "kıl" anlamındaki kelime ile de mansub olabilir. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur Ve kardeşim Harun'u bana vezir yap. Harun, Musa (ikisine de selam olsun)dan bir yaş daha büyüktü. Üç yaş daha büyük olduğu da söylenmiştir.

"Onunla sırtımı pekiştir." ("Sırt" anlamı verilen:) el-Ezr; iki yan arası, sırt demektir. Yani onunla beni güçlendir. Yine "el-ezr" güç kuvvet anlamındadır, "Onu güçlendirdi" demektir. Yüce Allah'ın: "Sonra onu gittikçe kuvvetlendirmiş" (el-Feth, 48/11) buyruğu da böyledir. Ebu Talib dedi ki:

"Bizim atamıK Haşini değil midir ki, o gücünü pekiştirmişti ve, Evlatlarına mızrak sallayıp kılıç kullanmalarını tavsiye etmişti."

"el-Ezr"in yardım anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani, kendisi vasıtasıyla işimin doğru yola gireceği şekilde onu bana yardımcı kıl demek istemiş şair de şöyle demiştir:

"Onun yardımı ile ben işimi doğrultup pekiştirdim ve inandım ki o. Gideceği yolları daralmış fakirliğin kardeşidir."

Harun (as), Musa (as)a nisbetle etine daha dolgun, daha uzun boylu, daha beyaz tenli ve dili daha fasih idi. Musa (as)dan üç yıl önce vefat etmişti. Alnında bir beni vardı. Musa (as)ın da bunun yumuşağı üzerinde bir beni vardı. Dilinin

kenarında da bir beni vardı. Bu ise ne ondan önce kimsede görülmüştür, ne ondan sonra kimsede görülecektir. Dilindeki ağırlığın sebebinin bu olduğu dahi söylenmiştir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Ve onu İşimde" nübüvvette ve risaletin tebliğ edilmesinde "ortak yap!"

Müfessirler derler ki: Harun o sırada Mısır'da idi. Yüce Allah da Musa'ya Harun ile birlikte gitmesini emretti. Harun'a da Mısır'da iken Musa'yı karşılamasını emretti. Onu (Mısır'a) bir merhale kala karşıladı ve kendisine vahyolu-nanı haber verdi. Musa da ona dedi ki: AHah bana Firavun'a gitmemi emredince, ben Rabbimden seni de benimle birlikte rasûl kılmasını istedim.

Kıraat alimleri genel olarak: "Kardeşim... pekiştir" şeklinde hemzeyi vasi ile, buna karşılık; "Ortak yap" lafzında dua olmak üzere hemzeyi üstün okumuşlardır. Yani, ey Rabbim onunla sırtımı pekiştir ve benimle birlikte işimde onu da ortak kıl!

İbn Âmir, Yahya b. el-Harîs, Ebu İlayve, el-Hasen ve Abdullah b. Ebi İs-hak ise; -aynı lafızları- şeklinde kat' "elifi ile ve; diye okumuşlardır. Yani ey Rabbim ben onunla sırtımı pekiştirecek ve onu işime ortak kılacağım demektir.

en-Nehhas dedi ki: Böyle okuyanlar bu iki fiili "bana ailemden bir yardımcı kıl" sözüne cevap olarak cezm mahallinde kabul etmişlerdir. Ancak bu kıraat, hem şaz hem de açıklanması zor bir kıraattir. Çünkü böyle bir yerde cevap, şart ve ceza manasını taşır,

O vakit de: Şayet aile halkımdan bana bir yardımcı kılacak olursan onunla sırtımı pekiştir ve onu işimde ortak kıl, demek olur. Onun işi ise peygamberlik ve asalettir. Böyle bir şey ise onun yetkisinde değil ki, bunu ayrıca haber verebilsin. O, yüce Allah'tan kardeşini peygamberlikte kendisine ortak kılmasını dilemiştir.

"Kardeşim" kelimesinde İbn Kesir ve Ebu Amr "ya" harfini üstün okumuşlardır.

"Tâ ki Seni çok teşbih edelim." Burada teşbihin, Senin için namaz kılalım anlamında olduğu söylenmiştir. Dil ile teşbih anlamına gelme ihtimali de vardır. Yani Seni celaline yakışmayan şeylerden tenzih edelim. "Çok" anlamındaki kelime de hazfedilmiş bir mastarın sıfatıdır. Zamanın sıfatı olması da mümkündür. Buradaki "kef'lerin birbirine idğam edilmesi güzeldir. "Seni çok analım" buyruğunda da böyledir.

"Çünkü Sen bizi hakkıyla görensın." el-Hattabî dedi ki: el-Basîr (çok iyi gören) işlerin gizliliklerini bilen demektir. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur.

Ey bizi bilen ve küçüklüğümüzde bizim imdadımıza yetişerek, bize iyilikte bulunan! Aynı şekilde bu hususta da Sen bize ihsanda bulun! [\[80\]](#)

36. "İstediğin sana verildi Ey Musa" buyurdu.
37. "Andolsun ki sana başka bir sefer daha lütufta bulunmuştuk.
38. "Hani annene vahyolan şeyleri vahyetmiştik:
39. "Musa'yı sandığın içine koy ve onu denize bırak. Deniz onu kıyıya çıkarsın. Benim de düşmanım, onun da düşmanı olan onu alır ve Ben tarafımdan senin üzerine bir muhabbet bıraktım. Benim gözetimim altında yetiştirİlesİN diye.
40. "Şunu da hatırla; Kızkardeşin gelip: Buna süt verecek birini göstereyim mi size? demişti. Böylece seni yine annene döndürdük. Gözleri aydın olup üzülmesin diye. Ve sen birisini öldürmüştün ama, yine de seni gamdan kurtardık ve seni deneyip mihnetten mihnete uğrattık. Sonra Medyenliler arasında senelerce kaldın, sonra bir takdir gereği geldin Ey Musa!
41. "Ve seni Kendim için seçtim.
42. "Sen ve kardeşin âyetlerimle gidin! Beni anmakta gevşeklik göstermeyin!"

"İstediğin sana verildi Ey Musa, buyurdu." Rabbinden göğsüne genişlik vermesini, işlerini kolaylaştırmasını ve diğer sözü edilen hususları isteyince onun dileğini kabul etti. İstediğini, arzuladığını ona verdi.

"İstek, istenen ve dilenilen şey" demektir. Bu kelime "fu'l" vezninde olup, "mef ûl" manasınadır. Nitekim pişirilmiş (mahbûz) anlamında "hubz" (ekmek)" ile "me'kul" (yenen şey) anlamında "ukl" demeye benzer.

"Andolsun ki sana" bundan önce "başka bir sefer daha ltufta bulunmuştuk." Bu da şanı yüce Allah'ın onu tâ baştan beri düşmanların kötülüklerine -ki bu da onların doğan İsrailoğullannın erkek çocuklarını boğazlamaları idi- karşı koruması idi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. "Minnet etmek" İyilikte bulunmak, lütufta bulunmak demektir.

"Hani annene vahyolan şeyleri şöylece vahyetmiştik." Buradaki "vah-yetmiştik" buyruğunun, ilham vermiştik anlamında olduğu söylenmiştir. Denildiğine göre ona uykuda iken vahy etmişti. İbn Abbas da, peygamberlere vahyettiği gibi ona da vahyetmişti, demiştir.

"Musa'yı sandığı» İçine koy." Mukatil dedi ki: Firavun hanedanından İman eden kişi, o sandığı yapan, ağaçlarını kesen kişidir. Adı Hizkîl (Hazkiel) olup bu sandık Arabistan inciri ağacından yapılmıştır.

"Ve onu denize" Nü nehrine "bırak."

"Deniz onu kıyıya çıkarsın." el-Ferrâ dedi ki: "Onu denLte bırak" buyruğu bir emirdir. Bu emirde aynı zamanda nrücâzât (karşılık vermek) da vardır. Yani sen onu at, deniz onu kıyıya çıkaracaktır. Nitekim yüce Allah'ın:"Bi-zim yolumuza

uyun da günahlarınızı biz yükleniriz." (el-Ankebut, 29/12) buyruğunda da böyledir.

"Benim de düşmanım onun da düşmanı olan onu alır." Burada kasıt Firavun'dur. Bunun üzerine annesi bir sandık yaptırdı, içine de bir deri parçası yaydı ve Musa'yı koydu. Üst tarafını ve aradaki boşluklarını ziftledi, sonra da Nil nehrine bıraktı. Bu nehrin büyükçe bir kolu Firavun'un sarayının içinden akardı. Yüce Allah sandığı bu kolun içinde Firavun'un evine doğru sürükledi.

Rivayet edildiğine göre; o sandığın dibine atılmış pamuk yerleştirdi. Musa'yı içine koydu ve etrafını ziftleyip alçıladıktan sonra suya bıraktı. İrmağın bir kolu Firavun'un bahçesinden akıyordu. Firavun, Âsiye İle birlikte havuzun başında otumyorken aniden sandığı görüverdiler. Verdiği emir üzerine bu sandık oradan çıkartıldı. Sandığın açılması ile birlikte insanlar arasında en güzel surete sahip bir küçük çocuk gördü. Allah'ın düşmanı kendisini tutamayacak kadar ileri derecede onu sevdi.

Kur'ân'ın zahirinden anlaşıldığına göre su, sandığı Firavun'un (sarayının) kıyısına bırakmıştır. Firavun da bu sandığı kıyıda bulup alınmasını emretmiştir. Bununla birlikte suyun Firavun'un bulunduğu yerdeki ırmağın ağzına doğru kıyıda bir yere bırakmış olma ihtimali de vardır. Daha sonra ırmak bunu havuzun bulunduğu yere kadar götürmüş olabilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Denildiğine göre onu bulan Firavun'un kızı idi. Bunun barış hastalığı vardı. Bu sandığı açınca şifa buldu.

Yine rivayet edildiğine göre; sandığı çıkardıkları vakit, açmak istediler, ancak buna güçleri yetmedi. Kırmaya çalıştılar, başaramadılar. Âsiye yaklaştı, sandığın iç tarafında bir nur gördü, o uğraşarak sandığı açtığı anda gözlen arasında (alnında) nur parıldayan küçük bir yavru gürdü. Bu yavru süc yerine parmağını emiyordu. Onu çok sevdiler. Firavun'un da barış hastalığına yakalanmış bir kızı vardı. Doktorlar ona; bu ancak deniz taraflarında bulunacak insana benzer bir varlığın tükürüğü ile tedavi olabilir, demişlerdi: Barış hastalığına yakalanmış bu kızı barış bulunan yeriye, tükürüğünü sürdürdü ve iyileşti.

Bir görüşe göre yüzüne bakmakla birlikte iyileşiverdi, Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bir diğer görüşe göre onu Firavun'un hanımına ait cariyeler bulmuştu. Firavun insanlar arasında yüzü en güzellerden bir yavru görünce alabildiğine onu sevdi. İşte yüce Allah'ın: "Ve Ben tarafımdan senin üzerine bir muhabbet bıraktım" buyruğu bunu anlatır.

İbn Abbas dedi ki: Onu hem Allah sevmiştir, hem de kullarına sevdirmiştir. İbn Atiyye dedi ki: Ona öyle bir güzellik vermişti ki; gören onu sevmeden kendisini

alıkoyamazdı.

Katade dedi ki; Musa'nın gözlerinde bir güzellik, bir hoşluk vardı. Onu kim görse mutlaka sever, aşık olurdu.

İkrime dedi ki: Yani Ben sana öyle bir güzellik ve öyle bir hoşluk verdim ki, seni gören herkes mutlaka sever.

et-Taberî dedi ki: Bu, Ben senin üzerine rahmetimi bıraktım, anlamındadır. İbn Zeyd de şöyle demiştir: Ben seni gören herkesin seni sevmesini sağ-ladım. Öyle ki Firavun dahi seni sevdi ve onun şerrinden kurtulabildin. Mü-zahim kızı Âsiye de seni sevdi ve evlât edindi.

"Benim gözetimim altında yetiştirilesin diye." İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah'ın muradı şudur: Annen seni sandığa koyup denize bıraktığında Firavun'un hanımının cariyeleri aldığında ve içinde ne var diye sandığı açmak istediklerinde, onlardan birisi: Siz bunu hanımefendinize götürmedikçe açmayınız, çünkü böyle bir şey sizin onun yanındaki değerinizi arttırır ve sizleri içinde birşeyler buldunuz da onu alıkoydunuz, diye itham etmemesi için böyle davranmanız gerekir, dediğinde bunları Ben hep görüyordum. Bunun üzerine cariyeleri sandığı kapalı haliyle hanımefendilerine getirdiler. Onu açlığında benzeri asla görülmedik bir bebek gördü. Allah onun içine Musa'nın sevgisini koydu. Onu alıp Firavun'un yanına girdi ve ona: "Benim için de, senin için de bir gözbebeğin (olsun)" (et-Kasas, 28/9) deyince Firavun ona; Senin için olabilir, benim için hayır, demişti. Bize ulaştığına göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur; "Eğer Firavun evet o benim için de senin için de bir gözbebeğidir demiş olsaydı, iman eder ve tasdik ederdi." Bunun üzerine hanımı: Bunu bana bağışla ve onu öldürme! dedi. O da onu hanımına bağışladı.

Bir diğer açıklamaya göre: "Benim gözetimim altında yetiştirilesin diye" buyruğu Benim gözetimim altında terbiye edilesin, beslenip büyütülesin demektir. Bu açıklamayı da Katade yapmıştır.

en-Nehhâs dedi ki; Bu mana dilde bilinen bir manadır. Meselâ, ata güzel bir şekilde bakıldığını anlatmak üzere; denilir. Ben bütün bunları gözetimim akında yetiştirilesin diye yaptım, demektir.

Buradaki "diye" anlamı verilen "lâm" harfinin bundan sonra gelen yüce Allah'ın: "Şunu hatırla; Kızkardeşin gelip" buyruğuna taalluk etmektedir ve burada takdim ve tehir söz konusudur. Bu buyruktaki; Hani" (mealde: Hatırla) "yetiştirilesin diye" anlamındaki fiilin zarfıdır.

"Yetiştirilesin diye" buyruğundaki "vav" harfinin zâid olduğu da söylenmiştir.

İbnu'l-Ka'ka' bunu "lam" harfi ile "ayn" harfini sakın olarak, emir kipinde okumuştur. İfadenin zahiri muhatap olmakla birlikte kendisine emir verilen

gaibtir. (Buna göre anlam: "Yetiştiril" şeklinde olur ki; seni yetiştirsınler, demektir.

Ebu Nuheyk ise "te" harfini üstün olarak okumuştur. Senin yapacağın işler ve tasarrufların Benim meşîetim ve gözetimim altında olsun, demek olur. Bu açıklamayı da el-Mehdevî zikretmiştir.

"Şunu da hatırla ki, kızkardeşin gelip" buyruğunda yer alan: "Şunu da hatırla... gelip* buyruğundaki âmil ya "bıraktım" anlamındaki ya da "yetiştirilesin" anlamındaki fiildir. Bununla birlikte bunun: "Hani... vahyetmiştik" buyruğundan bedel olması da mümkündür.

Kızkardeşinîn adı da Meryem idi.

"Buna süt verecek birini göstereyim mi size? demişti." Çünkü kızkar-deşi durumunun ne olduğunu öğrenmek üzere çıkmıştı. Firavun, Musa'yı hanımına bağışlayınca ona süt emzirecek birilerini aradı. Kızkardeşi gelene kadar, kimseden süt almayı kabul etmemişti. Onu alıp göğsüne dayadı ve memesini ona verdi. Hemen sevinçle onu emmeye koyuldu, ona sen bizim yanımızda kal, dediler. Kızkardeşi: Benim sütüm yok, dedi fakat ben sizlere ona bakacak ve ona gerçekten samimiyetle muamele edecek birilerini gösterebilirim, dedi. Bu kimdir? dediler. Benim annemdir, dedi. Peki sütü var mı? diye sordular. Kardeşim Harun'un sütünü ona verir, dedi. Harun, Musa'dan bir yaş daha büyüktü. Üç yaş ve dört yaş daha büyük olduğu da söylenmiştir. Şöyle ki: Firavun, İsrailoğullarına acımış ve dört yıl süre ile çocuklarını öldürme hükmünü kaldırmıştı. İşte Harun da bu zaman zarfında doğmuştu. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

Nihayet annesi geldi ve onun memesini almayı kabul etti. İşte yüce Allah'ın: "Böylece seni yine annene döndürdük" buyruğu bunu anlatmaktadır. Ubeyy'in, Mushaf'ında: "Böylece seni... döndürdük" buyruğu; şeklindedir, (mana aynıdır).

"Gözleri aydın olup, üzülmessin diye" Abdu'l-Hamid'in, İbn Âmir'den rivayetine göre o; kelimesini "kaf" harfini esreli olarak okumuştur, el-Cevherî dedi ki; Bu fiil; "Gözüm onunla aydın oldu" şekillerinde kullanılır. Her iki kullanımın da mastarı; şeklinde gelir. "Gözü aydın adam" demektir. "Gözleri soğudu" anlamındadır, Allah kendisine gözü aydın olup artık daha ilerisini istemeyecek kadar verdi" demektir. Gözü soğuyuncaya ve hararet bulmayuncaya kadar diye de açıklanmıştır. Denildiğine göre sevincin gözyaşı serin, kederin gözyaşı sıcakmış. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce Meryem Sûresi'nde (19/25-26. âyetler, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Üzülmessin diye" yani seni yitirdiği için üzülmessin diye böyle yaptık.

"Ve sen birisini öldürmüştün." İbn Abbas dedi ki: Kâfir bir Kıptî'yi öldürmüştü.

Kâb da şöyle demişti: O sırada oniki yaşında idi. Müslim'in, Sahih'inde de-ileride (el-Kasas, 28/15-16. âyetlerin tefsirinde) geleceği üzere-"onu hataen öldürmüştü" denilmektedir[81]

"Ama yine de seni gamdan kurtardık." Korkuya kapılmaktan, öldürülmekten, hapse atılmaktan yana seni güvenlik altında tuttuk.

"Ve seni deneyip mihnetten mihnete uğrattı." Yani risalete elverişli hale gelinceye kadar seni sınadıkça sınadık. Katade dedi ki: Seni imtihan ettik. Mücahid; Seni alabildiğine arındırıp temizledik, demektir,

İbn Abbas dedi ki: Risaletten önce seni bir takım hususlarla sınadık. Bunların ilki annesi kendisine Firavun'un çocukları boğazladığı bir yılda gebe kalmıştı. Sonra onun suya atılması, sonra annesinin memesinden başka kimseden süt almaması, sonra Firavun'un sakalını çekmesi, sonra inci yerine kor ateşi eline alması ve bununla Firavun'un öldürmesi tehlikesini uzaklaştırması. Arkasından Kıptî'yi öldürmesi ve etrafını gözetleyerek korku içerisinde çtkıp gitmesi. Bilahare insanları yönetmeye alışmak üzere koyun çobanlığı yapması...

Denildiğine göre bir gün bir oğlak koyun sürüsünden kaçtı. Günün uzunca bir bölümü onu takip etti, onu çok yordu. Sonra da onu alıp öptü ve bağrına bastı.

Ona: Hem beni yordun, hem kendini yordun demiş, ona kızmamış tır.

Vehb b. Münebbih dedi ki: İşte bundan dolayı yüce Allah onu ketim edindi. Daha önceden en-Nisa Sûresi'nde (4/164. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Medyenliler arasında senelerce kaldın." Bununla anlaştığı iki şıklı sürenin daha eksiksiz olan on yıllık süreyi kastetmektedir. Vehb dedi ki: Şu-ayb'ın yanında yircnisekiz yıl kalmıştır. Bunun on yılı hanımı Şuayb kızı Safûrâ'nın mehri idi. Onsekiz yıl da çocuğu doğuncaya kadar yanında ikamet etti.

"Sonra bir takdir gereği geldin. Ey Musa" İbn Abbas, Katade ve Abdu'r-Rahman b. Keysan dediler ki: Bununla nübüvvet ve risalete uygun hale geldin, demek istenmektedir. Çünkü peygamberler ancak kırk yaşında peygamber olurlar. Mücahid ve Mukatil, "bir takdir gereği" buyruğunu bir vade gereği, diye açıklamışlardır.

Muhammed b. Ka'b da şöyle demiştir: Sonra sen Benim, senin hakkında geleceğini takdir etmiş olduğum kadere uygun olarak geldin, demektir. İkisinin de anlamı birdir. Yani sen Bizim seni rasûl olarak göndermeyi murad ettiğimiz vakit geldin. Şair de şöyle demiştir:

"O hilafete nail oldu ya da onun için bir kaderdi,

Nitekim Musa'nın Rabbine belli bir kader gereği vardı gibi."

"Ve seni Kendim için seçtim" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle

demektedir: Seni vahyim ve risaletim için seçtim. Burada; "Seni... seçtim" buyruğunun san'at'tan alınma, yarattım anlamında olduğu söylenmiştir. Bunun kullanma emir ve nehiylerimi tebliğ etmen için sana güç verdim, ilim öğrettim demek olduğu da söylenmiştir.

"Sen ve kardeşin âyetlerimle gidin.* İbn Ab bas: Ona indirilmiş olan dokuz âyeti kastetmektedir, der.

"Beni anmakta gevşeklik göstermeyin." İbn Abbas dedi ki: Risalet hususunda asla zaafa düşme. Katade de böyle açıklamıştır. Hiçbir şekilde fütura kapılmayın. Gevşemeyin, diye de açıklanmıştır. Şair dedi ki:

"Muhammed o mutlak ilah kendisine geçmiş ve geride kalmış (Günahlarını) bağışladığından beri Asla gevşemedi, zaaf göstermedi."

Bu kelime zaaf gösçermek, fütur göstermek, zayıflamak, bitip tükenmek anlamlarına gelir. İmruu'l-Kays da şöyle demektedir:

"Diğer yüzücüler (atlar) zaaf gösterip, yorulduklarında tırnaklarını Sert yerlere vurup toz çıkartırlarken; (benim atını) hızlıca yürümeye devam eder."

"Bu işi görmekte zaafa düştüm..." denilir. İsm-i faili; dir. Müennes İsm-i fail de; dır. "Ben onu zaafa düşürdüm, yordum" anlamındadır. "Fılan kişi hâlâ bu işi yapmaya devam eder" demektir. Ebân da âyetin anlamını böylece açıklamış ve delil olarak da Tarafe'nin şu beytini göstermiştir:

"Sanki önlerindeki o muazzam tencereler,

Kurdukları kubbelere (çadırlara) benzer; hiç durmaksızın kaynayıp dururlar."

Yine İbn Abbas'tan bunun "gecikmeyin" anlamında olduğu nakledilmiştir.

İbn Mes'ud'un kıraatinde: "Beni anmakta gevşekliğe kapılmayın" şeklindedir. Anmaktan kasıt; Bana hamdetmek, Benim şanıma, şerefimi yüceltmek ve risaletimi tebliğ etmektir. [\[82\]](#)

43. "İkiniz Firavun'a gidin. Çünkü o, haddini aşmıştır.

44. "Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır yahut korkar."

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[83\]](#)

1- Hitab Musa ve Harun'adır:

Yüce Allah'ın: "İkiniz Firavun'a gidin" buyruğundan önce: "Sen ve kardeşin âyetlerimle gidin" (Tâ-Hâ, 20/40) denilmişti. Burada ise "ikiniz gidin" denilmektedir. Bu şöyle açıklanmıştır: Yüce Allah bu âyet-i kerîmede Musa ve Harun'a, Firavun'a davette bulunmak üzere gitmelerini emretmektedir. Önce yalnızca Musa'ya -ona şeref kazandırmak için- hitab ettikten sonra te'kid için bunu tekrarlamış bulunmaktadır.

Bir başka açıklama da şöyledir: Bununla onlardan birisinin gitmesinin yeterli olmadığını açıklamaktadır. Bir diğer görüşe göre; birincisindeki emir bütün insanlara gitme emridir, ikincisinde ise Firavun'a gitme emri verilmiştir. [\[84\]](#)

2- İyiliği Emretmek, Kötülükten Nehyetmek:

"(Ma yumuşak söz söyleyin" buyruğunda iyiliği emredip münkerden alıkoymanın caiz oluşuna delil vardır. Ayrıca bunun, elinde güç ve kuvvet bulunduranlara kaçşı yumuşaklıkla yapılacağına da delil vardır. Bununla birlikte onun (bu güçlülere karşı) korunacağı da teminat altına alınmıştır. Nitekim: "Ona yumuşak söz söyleyin" diye buyuruiüüğü gibi: "Korkmayın çünkü Ben sizinle beraberim. İşitir ve görürüm." (46. âyet) diye buyurduğuna dikkat edelim, O halde bu şekilde davranmak, öncelikle bizim için söz konusu olmalıdır. İşte o vakit emredip alıkoyan kimse istediğini elde eder, arzusunu gerçekleştirir. Bu da açıkça görülen bir husustur. [\[85\]](#)

3- Emredip Nehyetme Üslubu:

İlim adamları yüce Allah'ın: "Yumuşak söz" buyruğunun anlamı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Aralarında el-Kelbî ve İkrime'nin yer aldığı bir kesim şöyle demiştir: Bu ona künyesi ile hitap edin demektir. İbn Abbas, Mücahid ve es-Süddî de böyle demiştir. Künyesinin de Ebu'l-Abbas olduğu söylenmiştir. Ebu'l-Velid olduğunu, Ebu Murre olduğunu söyleyenler de vardır. Bu görüşe göre, kâfir bir kimse ileri gelen, etkin ve müslüman olması ümit edilen birisi İse, künyesiyle hitap etmek caizdir. Müslüman olacağı ümit edilmese dahi bu caiz olabilir. Çünkü ümitlenmek belli ameli gerektiren hakikat değildir.

Peygamber (sav)da: "Size bir kavmin nezdinde değerli olan birisi geldiği takdirde ona değer veriniz." [\[86\]](#) diye buyurmuş ancak, müslüman olacağını ümit

ederseniz diye buyurmamıdır. İşte kâfire künyesi ile hitap etmek te ona değer vermenin bir parçasıdır.

Peygamber (sav) Safvan b. Umeyye'ye; "İn ey Vehb'in babası" diyerek, ona künyesiyle hitab etmiş. Sa'd'a da: "Ebu Hubab'ın söylediklerini duymuyor musun?" demiş ve bununla da Abdullah b. Ubeyy'i kastetmiştir.

İsrâ'Hyât'ta rivayet edildiğine göre Musa (as) bir sene boyunca Fira-vun'un kapısında ayakta bekledi. O dışarı çıkıncaya kadar ona sözünü ulaştıracak bir elçi bulamadı ve aralarında yüce Allah'ın bize nakletmiş olduğu olay cereyan etti.

Bu da ondan sonra gelen mü'minlere zalimler ile aralarında geçecek olaylara dair bir teselli kaynağıdır. Hidayet bulanları en iyi bilen senin Rab-bindir. Yine denildiğine göre Musa ona: Benim getirdiklerime iman eder, âlemlerin Rabbine ibadet edersen, ölüme kadar asla yaslanmamak üzere genç kalacaksın, yine ölünceye kadar elinden alınmayacak hükümdarlığın olacak ve dört yüz yıl yaşayacaksın, öldüğün takdirde de cennete gireceksin. İşte sözü edilen "yumuşak söz" budur.

İbn Mes'ud da şöyle demektedir; "Yumuşak söz" yüce Allah'ın bize aktardığı üzere şunlardır: "De ki: Sen temizlenme^ istiyor musun? İster misin ki sana Rabbine giden yolu göstereyim de korkâsın?" (en-Nâziât, 79/18)

"Yumuşak sözün, Musa (as)ın söylediği şu sözler olduğu da söylenmiştir: Ey Firavun, biz âlemlerin Rabbi olan senin de Rabbinin elçileriyiz.

Ona bu şekilde Firavun adıyla hitap etmesinin sebebi, kendisine hitap edildiğinde kullanılan isimler arasında en sevdiği ismin o oluşundandır. Nitekim hükümdar, kral vb. isimler de bu kabildendir.

Derim ki: "Yumuşak söz" sert olmayan sözdür. "O şey yumuşadı, yumuşar" denilir. "Yumuşak" denildiği gibi "ya" harfi şeddesiz ve sakın olarak da kullanılır, çoğutu da şeklinde gelir.

Musa (as)a, Firavun'a yumuşak söz söylemekle emrolunduğuna göre; ondan daha aşağı mertebede bulunan kimselerin de hitabında buna uyması daha uygundu. İyiliği emrederken sözlerinde buna dikkat etmesi daha uygundur. Nitekim yüce Allah el-Bakara Sûresi'nde (2/83- âyet, 8. başlıkta) geçtiği üzere'insanlara güzellikle söz söyleyin" (el-Bakara, 2/83) diye buyurmaktadır.

Yüce Allah'a hamd olsun. [\[87\]](#)

4- Öğüt Alması Yahut Korkması Umulan Firavun:

"Belki öğüt alır yahut korkar" buyruğunun anlamı şudur: Yani sizin umudunuza

ve sizin beklentinize göre bu böyledir. Burada umut ve beklenti insanlar ile ilgilidir. Nahivcilerin büyüklerinden Sibeveyh ve başkaları böyle demiştir. Buna dair açıklama el-Bakara Sûresi'nin de baş taraflarında (2/21. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

ez-Zeccac dedi ki: "Belki, umulur ki..." kelimesi umut ve beklenti ifade eden bir kelimedir. Yüce Allah akıllarıyla kavrayacakları bir üslupla onlara hitab etmiştir. Burada edatın soru anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani bak bakalım, o öğüt alacak mı? demektir. Bunun; anlamında olduğu da söylenmiştir. (Öğüt alsın yahut korksun diye, demek olur.)

Bir görüşe göre bununla yüce Allah, Harun'un Musa'ya: "Belki o öğüt alır yahut korkar" diye söylemiş olduğunu haber vermektedir. Bu açıklamayı da el-Hasen yapmıştır.

Şöyle de denilmiştir; Kur'ân-ı Kerîm'deki bu ve benzeri umut ve beklenti ifade eden edatların tamamı fiilen meydana geErmş ve gelecek hususlar hakkında kullanılmıştır. Firavun da boğulduğu esnada hatırlamış ve korkmuş, bu sebepten dolayı da: "İsrailoğullarının imarı ettiklerinden başka bir ilâhın olmadığına inandım. Ben de müslümanlardanım." (Yunus, 10/90) demiş, ancak bu iman ona fayda vermemişti. Bu açıklamayı Ebu Bekr el-Verrâk ve başkaları yapmıştır.

Yahya b. Muâz da bu âyet-i kerîme hakkında şöyle demektedir: Ben ilâhım, diyen kimselere karşı senin yumuşak davranman bu şekilde olması gerektiğine göre, ilâh bizzat sensin diye(rek ortak koşa)nlara karşı yumuşak davranman nasıl olmalıdır?

Bir diğer açıklama da şu şekildedir: Firavun, Musa kendisini davet ettiğinde söylediği sözlere dikkat etti. Bu hususta hanımıyla danıştı, o iman etti ve ona da iman etmesi yönünde telkinde bulundu. Haman ile danıştı, Haman: Sen önceleri her şeyin sahibi bir kral iken başkasının mülkü olacaksın. Rab iken başkasının rabliğini kabul edeceksin, bunun için yapma, dedi, Sonra da: Ben sana gençliğini geri veririm dedi, sakalını siyaha boyadı. İlk saç boyayan o oldu. [88]

45. "Ey Rabbimiz! Biz, bize karşı aşın gitmesinden veya azgınlığını arttırmasından korkarız" dediler.

"Ey Rabbimiz! Biz bize karşı aşırı gitmesinden veya algınlığımız arttırmasından korkarız, dediler" buyruğu ile ilgili olarak ed-Dahhak: "Aşırı gitmedi acele etmesi diye; "azgınlığımız arttırmasrını da haddi aşarak düşmanca davranması diye açıklamıştır. en-Nehhâs da şöyle demektedir: İfadenin takdiri şöyledir. Biz, bizim aleyhimize aşırıya kaçarak olmadık bir iş yapacağından korkarız. el-Ferrâ

dedi ki: "Bir işi yaptı" demektir. ise aşırıya gitti, anlamındadır. "Terketti" demektir.

Cumhur: "Aşırı gitmesi" şeklinde "ya" harfini üstün "ra" harfini öt-relî olarak okumuştur. Bu da elini çabuk tutarak bizi cezalandırmakta acele edeceğinden korkarız anlamındadır. Su almak üzere topluluğun önünden giden kişiye; denilmesi de buradan gelmektedir. Yani bizler günahta ileriye gitmiş, aşırıya kaçmış bir kimsenin yapacağı gibi bizi azaba, işkenceye uğratacağından korkarız. Bu açıklamayı ei-Müberred yapmıştır.

Aralarında İbn Muhaysın'ın da yer aldığı bir kesim bu kelimeyi "ya" ve "ra" harfleri üstün olarak okumuştur. el-Mehdevî dedi ki; Bu bîr söyleyiş olabilir. Yine ondan "ya" harfî ötreli, "ra" harfi de Üstün olarak okuduğu da nakledilmiştir. Bunun, herhangi bir kimsenin ya da sebebin etkisi altında kalarak bize karşı acelecilik edeceğinden korkarız, demektir.

Bir başka kesim "ya" harfini ötreli "ra" harfini de esreli olarak okumuşlardır. İbn Abbas, Mücahid, İkrime ve İbn Muhaysın da böyle okumuşlardır. Bu da bize vereceği eziyette, yapacağı işkencelerde çok ileriye gitmesinden korkarız, demek otur. Şair recez vezninde şöyle demektedir:

"Bu dev gibi adam bize çok fazla eziyet etti ve elini çabuk da tuttu." [\[89\]](#)

46. Buyurdu ki: "Korkmayın! Çünkü Ben sizinle beraberim. İşitir ve görürüm."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[90\]](#)

1- Korkmak Fitrîdir:

İlim adamları dedi ki: Onların da sair İnsanlarda olduğu gibi kendileri adına korkmaları üzerine, yüce Allah kendilerine Firavun'un da, kavminin de onlara eziyet verme imkânı bulamayacağını haber verdi, öğretti.

Bu âyet-i kerîme, ben korkmam diyenlerin kanaatlerini reddetmektedir. Düşmanlardan korkmak yüce Allah'ın peygamberlerinin, velilerinin -kendisini bilip ona güvenmelerine rağmen- bir sünnetidir,

Hasan-ı Basrî'nin -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- kendisine Âmir b. Abdullah hakkında haber verene söylediği sözleri gerçeklen güzeldir. Bu kişiye göre Âmir b. Abdullah arkadaşları ile birlikte Şam yolunda bir suyun kenarında konaklamışlar. Arslan gelip onlarla suyun arasında durmuş. Âmir suya kadar gitmiş, ihtiyacı olan suyu almış. Kendisine: Kendini tehlikeye attın, denilince şöyle demiş: Kılıç ve mızrakların karnıma teker teker saplanmaları yüce Allah'ın

benim kendisinden başka bir şeyden korktuğumu bilmesinden daha sevdiğim bir iştir. Bunu duyan Hasan-ı Basrî şöyle demiş: Âmir'den daha hayırlı olanlar korkmuş, Musa (as) haber getiren kişi kendisine: "İleri gelenler seni öldürmek için hakkında danışıyorlar. Çık git, muhakkak ben sana öğüt verenlerdenim" deyince korku ile etrafı gözeterek o şehirden çıkıp: "Rabbim, beni zalimler topluluğundan kurtar." (el-Kasas, 28/20) demişti. Yine onun hakkında şöyle buyurulmaktadır: "Nihayet şehirde korku ile gözetleyerek sabahı etti." (el-Kasas, 28/18) Bu buyruklarda korktuğunu gördüğümüz gibi; sihirbazlar da iplerini ve sopalarını yere bıraktıkları hali anlatırken: "Musa içten içe bir korkuya kapıldı. Biz ona: Korkma dedik, çünkü üstün gelecek olan sensin." (Tâ-Hâ, 20/67-68) diye buyurmaktadır.

Derim ki: Peygamber (sav)in Medine çevresinde müslümanları ve mallarını korumak maksadıyla Hendeği kazması da bu kabildendir. Halbuki o hiçbir kimsenin ulaşamayacağı seviyede Rabbine tevekkül eden ve O'na güvenen kimse idi. Diğer taraftan herkesin de bildiği gibi; onun ashabı kendi yurtlarını bırakıp bir sefer Habeşistan'a, bir başka sefer Medine'ye göç ettiler. Çünkü Mekke müşriklerinin kendilerine zarar vereceğinden korkuyorlardı. Kendilerine yapacakları işkencelerle dinleri sebebiyle azaba uğratılmaktan korktukları için kaçıyorlardı.

Ömer (ra) da Esmâ bintü Umeys'e: Biz sizden önce hicret ettik. O bakımdan sizden daha çak Rasûlullah (sav)a yakın olmaya hak sahibiyiz deyince, Esmâ binti Umeys şu cevabı vermişti: Doğruyu söylemedin ey Ömer, asla. Allah'a yemin ederiz, sizler Rasûlullah (sav) ile birlikte idiniz. O aranızdaki açları yedirir, cahillerinize öğüt verirdi. Biz ise Habeşistan'da bizimle akrabalıkları bulunmayan, bize uzak, (dinlerini) buğz ettiğimiz bir diyarda -yahut bir yerde- bulunuyorduk. Bu ise Allah ve Rasûlü uğrunda idi. Allah'a yemin ederim, senin bu söylediklerini Rasûlullah'a nakletmedikçe ne bir yemek yiyeceğim, ne de bir şey içeceğim, Biz orada eziyetler görüyorduk ve korkuyor idik... Hadisi uzun uzadıya Müslim rivayet etmektedir.[\[91\]](#)

İlim adamları der ki: Yüce Allah'ın Âdemoğullarının nefislerinde yaratmış olduğu tabiatın dışında, kendisi hakkında haber veren kimseler yalancıdırlar. Yüce Allah İnsanın tabiatına kendisine zarar ve acı verecek yahut telef edecek şeylerden kaçmayı yerleştirmiştir.

Yine dediler ki: Düz bir arazide saldırgan ve yırtıcı bir hayvandan kendisini savunacak kılıç, mızrak, ok, yay ve buna benzer hiçbir silahı bulunmayan kimseye bu halinden daha zararlı hiçbir şey yoktur. [\[92\]](#)

2- Allah'ın Beraberliği:

"Çünkü Ben sizinle beraberim" yardımım, desteğim ve Firavun'a kadir oluşumla beraberim demektir. Bu bir kimsenin emir tarafından himaye edilmesini anlatmak istediği zaman:

Emir filan kişi ile birlikte, demeye benzer.

"İşitir ve görürüm" yani hiçbir gizli şeyin dahi kendisinden gizli ve saklı kalmayacağını ve herşeyi bilip, idrâk ettiğini anlatmaktan ibarettir. Âlemlerin Rabbi Allah'ın şanı ne yücedir! [\[93\]](#)

47. "Artık ona varıp deyin ki: Muhakkak biz senin Rabbin tarafından gönderilmiş rasûlleriz. O halde İsrailoğullarım bizimle gönder. Onlara azab etme! Biz sana Rabbin tarafından bir âyet ile geldik. Selâm olsun hidayete uyanlara.

48. "Gerçekten bize: Muhakkak azab, yalanlayan ve yüz çevirenler üzerinedir, diye vanyolundu."

49. "Sizin Rabbiniz kimdir? Ey Musa" dedi.

50. "Rabbimiz, bütün herşeye hilkatini verip sonra da ona doğru yolu gösterendir" dedi.

"Artık ona varıp deyin ki Muhakkak biz senin Rabbin tarafından gönderilmiş rasûlleriz" buyruğunda hazfedilmiş ifadeler vardır. Yani sonra ona gittiler ve ona bu sözleri söylediler.

"O halde İsrailoğullarını bizimle gönder." Onları serbest bırak. "Onlara" angarya işlerle ve yaptıkları işlerde onları yormak suretiyle "azab etme!"

İsrailoğulları Firavun'un eli altında oldukça çetin bir azap içerisinde bulunuyorlardı. Oğullarını boğazlıyor, kızlarını diri bırakıyordu. Çamur, kerpiç ve şehir inşaatında altından kalkamayacakları işlerle onları yükümlü tutuyordu.

"Biz sana Rabbin tarafından bir âyet ile geldik." İbn Abbas dedi ki: Bununla âsa ve el mucizelerini kastetmektedir.

Denildiğine göre Firavun ona: Bu mucize nedir? diye sormuş; o da elini gömleğinin yakasına soktukten sonra güneş ışığını andıran bir parıldayış ile bembeyaz çıkarıvermişti. Onun ışığı, güneşin nurunu gölgelemişti, buna hayret etti. Asa mucizesini ona ancak toplandıkları tören gününde göstermişti.

"Selam olsun hidayete uyanlara!" ez-Zeccâc dedi ki; Yani hidayete uyan kimse yüce Allah'ın gazabından ve azabından kurtulmuş, esenliğe kavuşmuş olur. O bu ifadesiyle ona selam vermek maksadını gülmemişti. Buna delil ise bu sözlerinin

karşılaşmalarının veya hitabının başında söylenmemiş olmasıdır.

el-Ferrâ dedi ki: "Selam hidayete uyanlara!" demek kasdı ile; ile demek arasında bir fark yoktur.

"Gerçekten bize: Muhakkak azab" yani dünya hayatında yok olup, helâk olmak, âhiret hayatında da cehennemde ebedi kalmak, Allah'ın peygamberlerini "yalanlayan ve" iman etmekten "yüz çevirenler üzerinedir, diye vahyolundu." İbn Abbas dedi ki: Bu âyet-i kerîme muvahhidler için en büyük ümit kaynağıdır, çünkü onlar ne yalanlamışlardır ne de yüz çevirmişlerdir.

"Sizin Rabbiniz kimdir? Ey Musa." Firavun'un, Harun'u söz konusu etmeyip, Musa'yı söz konusu ettiğinin belirtilmesi, âyet sonlan (arasında uyum) dolayısıyladır.

Şöyle de açıklanmıştır: Özellikle onun adını söylemesi, risaletin, yüce Allah ile konuşmanın ve mucizelerin sahibinin o oluşundan dolayısıdır.

Bir diğer görüşe göre; her ikisi de -Harun susuyor idiyse dahi- risaleü tebliğ etmişlerdir. Çünkü konuşma esnasında ancak bîr kişi konuşabilir. Birisinin sözü kesildi mi öbürü onu destekler ve te'yid eder. Böylelikle buradan hareketle biz bir ilmî fayda elde ediyoruz, İki kişiye bir görev verilecek olursa, bu görevi onlardan birisi yerine getirirken diğeri kişi de onun yanında bulunmakla birlikte, kimi zaman ona ihtiyaç duyulur, kimi zaman ihtiyaç duyulması dahi onlar kendilerine verilen görevi eksiksiz yerine getirmiş, onu ifa etmiş ve mükâfat almayı hak etmiş olurlar. Çünkü yüce Allah: "İkiniz Fİ-ravun'a gidin" (43, âyet); "Sen ve kardeşin... gidin" (42. âyet) ve; "Ona deyin ki" diye buyurmakta ve her ikisine de gidip ona emredilenleri söylemelerini emretmiş bulunmaktadır. Sonra yüce Allah Firavun'un onlara hitap ettiğinde: "Sizin Rabbiniz kimdir?" dediğini haber vermekte ve bununla Harun'un da Musa (ikisine de selam olsun) ile birlikte olduğunu bildirmektedir.

Musa: "Rabbimiz, bütün herşeye hilkatini verip, sonra da doğru yolu gösterendir, dedi," Yani bizim Rabbimiz sıfatları ile bilinir, O'nun, O filandır denilecek şekilde (mahlukat gibi) özel bir ismi yoktur. Aksine o bütün kâinatı yaratandır. Her bir yaratığa belli şekil ve sureti veren O'dur. Eğer onlarla konuştuğunda her ikisi de cevap vermiş olsalardı, yüce Allah'ın: Rabbimiz... dediler, diye buyurması gerekirdi.

"Hilkatini" anlamındaki lafız, "verip" anlamındaki fiilin ilk mefulüdür. Yani O, her bir şeye gerek duydukları şekilde ve kendilerine uygun olacak şekilde hilkatlerini verendir. Yahut ikinci meful de olabilir. Yani her bir şeye suretini ve ondan sağlanacak faydaya uygun olan şeklini veren O'dur. Bu; geleceği üzere ed-Dahhak'ın görüşüne göredir.

"Sonra da doğru yolu gösterendir" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas, Saîd b. Cübeyr ve es-Süddî şöyle demişlerdir: O her bir şeye kendi türünden onun öbür tekini, eşini vermiş, sonra da onunla ilişki kurma yolunu, yiyecek elde etme, içecek elde etme ve meskene sahip olma yolunu göstermiştir.

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmiştir: Sonra ona kaynaşmak, bir araya gelmek ve çiftleşmek yolunu göstermiştir.

el-Hasen ve Katade dedi ki: O her bir şeye kendisine uygun olanı vermiş ve halini ıslâh edip, düzeltecek olanı göstermiştir.

Mücahid de şöyle demektedir: O her bir şeye bir sure vermiştir ki, insanların yaratılış ve suretlerini diğer hayvanlara, canlılara vermediği gibi, hayvanlara verdiği yaratılışı da insanlara vermemiştir, O her bir şeyi ayrı ayrı yaratmış ve belli bir ölçü ile takdir etmiştir. Şair şöyle demektedir:

"Her "jir şeyi O ayrı bir hilkatte yaratmıştır. İşte Allah böyledir, O ne dilerse yapar."

Yani O, dilediği gibi yaratır ve suret verir, Bu Atıyye ve Mukatil'ın de görüşüdür. ed-Dahhak dedi ki: Her bir varlığa kendisine uygun ve kendisinden beklenen faydaya elverişli bir hilkat vermiştir. Yani eli yakalamak, ayağı yürümek, dili konuşmak, gözü görmek, kulağı işitmek için yaratmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Her bir şeye ilham ettiği bilgi yahut sanatı vermiştir.

el-Ferrâ da şöyle demektedir: O erkeği kadın için yaratmıştır. Her bir erkeğe de kendisine uygun dişiler yaratmıştır. Sonra da erkeğin dışisine gideceği yolu göstermiştir. Buna göre ifadenin takdiri şöyledir: O her bir şeye kendi yaratılışının bir benzerini vermiştir.

Derim ki: Bu İbn Abbas'ın açıklaması ile aynı anlamı ifade eder. Ayet-i kerîme genel anlamı İle bütün bu görüşleri kapsar. Zaide, el-A'meş'den: "Herşeye hilkatini verip..." buyruğunu (son kelimedeki) "lam" harfini cezm yerine üstün ile okumuştur. Bu aynı zamanda İbn Ebi İshak'ın da kıraatidir. Ayrıca bunu Nusayr, el-Kisaî'den ve başkalarından da rivayet etmiştir. Şu demektir: O, Âdemoğullanna gerek duydukları herşeyi verendir.

Her iki kıraat mana itibariyle birbirine uygundur. [\[94\]](#)

51. "Geçmiş asırlar halkının halleri nicedir?" dedi.

52. Dedi ki: "Onların bilgisi Rabbimin yanında bir kitaptadır. Rab-bîm yanılma ve unutmaz."

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[95\]](#)

1- Geçmiş Kavimler:

"Geçmiş asırlar halkının halleri nicedir?" Onların durumu nedir? Halleri nedir? Musa (as) kendisine onların bilgisinin Allah'ın nezdinde olduğunu bildirdi. Yani bu senin hakkında soru sorduğun şey, gayb ümindendir. Yüce Allah'ın bilgisini kendisine sakladığı ve kendisinden başka kimsenin bilmediği bir bilgi türündendir. Ben de ancak senin gibi bir kulum. Bana gaybları bilen verdiğini haberlerden başkasını bilmem. Geçmiş asırlardaki kavimlerin durumlarına dair bilgi yüce Allah'ın nezdinde Levh-i Mahfuz'da yazılı bulunuyor.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Önceki asırların ahalisinin bunu kabul etmeyişlerinin sebebi nedir? Yani neden onlar da senin Rabbinden başkasına ibadet ettikleri halde yok olup gittiler?

Şöyle de açıklanmıştır; O, Musa (as)a önceki nesillerin amelleri hakkında soru sormuştur. O da kendisine bu amellerinin Allah tarafından tesbit edilmiş olduğunu ve O'nun nezdindeki bir kitapta kayıtlı bulunduklarını bildirdi. Yani bunların yaptıkları yazılıdır. Yarın onlara bu amellerinin mükafatını ya da cezasını verecektir.

Musa (as) "kitap" ile Levh-i Mahfuz'u kastetmiştir. Bunun kimi meleklerle birlikte bulunan bir kitap olduğu da söylenmiştir. [\[96\]](#)

2- İlimlerin Tedvin Edilip Yazılmaları ve Hadisin Yazılması:

Bu âyet-i kerîme ve buna benzer geçmiş ve gelecek olan âyetler, ilimlerin tedvin edilip unutulmamaları için yazılmaları gerektiğine delil teşkil etmektedir. Çünkü ezberlemek, yanlışlık ve unutmak gibi bir takım tehlikelere maruz kalabilir. İnsan bazen duyduğunu ezberlemeyebilir, O bakımdan bu bilgiyi elden kaçırmamak için onu yazı ile belgeler.

Bizler muttasıl bir isnad ile Katade'den şunu rivayet ediyoruz: Ona: Senden duyduklarımızı yazalım mı? diye sorulmuş. O da şöyle demiş: Latif ve Ha-bir olan, sana yazdığını haber vermişken seni yazmaktan alıkoyan nedir? Çünkü O: "Onların bilgisi Rabbimin yanında bir kitaptadır. Rabbim yanılmaz ve unutmaz" diye buyurmuştur.

Müslim'in, Sahih'inde kaydedildiğine göre Ebu Hureyre (ra) dedi ki: Ra-sûlullah (sav) buyurdu ki: "Allah yaratıkları yaratmayı hükmettiğinde, Kendisine ait ve nezdinde bulunan kitabında, Kendi üzerine şunu yazdı: Şüphesiz rahmetim gazabımı geride bırakır. "[\[97\]](#)

el-Hatib Ebu Bekr de senedini kaydederek Ebu Hureyre'den şöyle dediğini

nakleder: Ensar'dan bir adam, Peygamber (sav)'ın huzurunda oturur, ondan hadis dinler. Bu onun hoşuna gider, fakat onu bellemezdi. Bu halinden, Rasûlullah (sav)a şikayette bulundu. Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Ben senden hadislerini dinliyorum, hoşuma da gidiyor, fakat onu belleyemiyorum. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) yazı yazmaya işaret ederek: "Sağ elinin yardımını al" diye buyurdu[98]

Bu açık bir nasıttır. Ashab'ın ve Tabiîn'in cumhuru ilmin yazılarak, tedvin edilmesinin caiz olduğunu kabul etmişlerdir. Rasûlullah (sav) Hac'da irad etmiş olduğu hutbenin, Yemen'den bir adam olan Ebu Şah'ın yazılıp kendisine verilmesini istemesi üzerine yazılmasını emretmişti. Bunu da Müslim rivayet etmiştir.[99]

Amr b. Şuayb babasından, o dedesinden rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İlmi yazı ile kaydediniz." [100]

Muavîye b. Kurra dedi ki: İlmi yazmayan kimsenin ilmi ilim olmaktan çıkar. Kimileri de yazmanın yasak olduğu kanaatindedir. Ebu Nasra rivayet ederek dedi ki: Ebu Said'e: Sizin bu hadisinizi yazalım mı diye sorulmuş, o da: Siz bunu niye Kur'ân gibi değerlendiriyorsunuz? Bunun yerine biz nasıl ezbedediysek, siz de öylece ezberleyin, demiştir.

Yazmayanlar arasında eş-Şa'bî, Yunus b. Ubeyd ve Halid el-Hazzâ da vardır. Halid dedi ki: Tek bir hadis müstesna hiçbir şey yazmadım. Onu da ezberledikten sonra sildim. İbn Avn ve ez-Zührî de yazmayanlardandır. Bunların kimisi önce yazar, sonra onu ezberledikten sonra silerdi. Böyle yapanlardan birisi Muhammed b. Şîrîn ve Âsim b. Damra'dır,

Hişanı b. Hassan dedi ki: Ben "el-A'mâk hadisi" diye bilinen hadis dışında asla hadis yazmadım. Onu da ezberledikten sonra sildim.

Derim ki: Biz Halid el-Hazzâ'dan da bunun benzeri bir sözü zikretmiş bulunuyoruz. "el-A'mâk" diye bilinen hadisi de Müslim, kitabının sonlarında rivayet etmiş bulunmaktadır: "Rumlar, el-A'mâk denilen yere -yahut ta şüphe raviden olmak üzere Dâbik'a inmedikçe... kıyamet kopmayacaktır." [101] Bu hadisi Müslim, Fiten bölümünde zikretmiş bulunmaktadır.

Kimisi de ezberler, sonra da ezberlediğini yazardı. el-A'meş, Abdullah b. İdris, Huşeym ve başkaları bunlardandır. Bu da ezberleme için bir ihtiyattır. Genel olarak yazmak daha iyidir,

Âyetler ve hadisler de bu doğrultuda vârid olmuştur. Ömer, Ali, Câbir ve Enes (Allah hepsinden razı olsun) rivayet edilen kanaat bu olduğu gibi; onlardan sonra gelen el-Hasen, Atâ, Tavus, Urre b, ez-Zübeyr gibi tabiîn'in büyükleri ile onların

ardından gelen ilim ehlinden de nakledilen kanaatler bu doğrultudadır. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Bir de ona levhalarda kerşeye ait bir öğüt ve herşeye dair açıklamayı yazdık." (ei-A'raf, 7/145); "An-dolsun Biz, Tevrat'tan sonra Zebur'da: Arza Benim salih kullarım mirasçı olur, diye yazdık." (el-Enbiya, 21/105); "Bize hem bu dünyada, hem de âhi-rette iyilik yaz." (el-A'raf, 7/156); "Küçük-büyük herşey satır satır yazılıdır." (en-Necm, 54/52)

Burada da yüce Allah: "Onların bilgisi Babbimin yanında bit kitaptadır" diye buyurmaktadır. Ve buna benzer daha başka âyet-i kerîmeler.

Yine ilim, ancak yazmak ile sağlam bir şekilde tesbit edilebilir. Yazdıktan sonra karşılıklı okuma, ders arkadaşlarıyla müzakere, zaman zaman kontrol etme, gereği gibi koruyup belleme, müzakere etme, soru sorma, na-kilcilerin ve güvenilir ravilerin naklettiklerini kontrol etme ile ancak sağlam-laştırılabilir.

Diğer taraftan ilk nesilden yazı yazmayı mekruh gören ve bunu benimsemeyenlerin bu tutumlarının sebebi, henüz kendileri ile Peygamber arasında fazla bir zaman geçmemiş olması, isnadda zikredilen ravilerin sayısının az olması ve yazmak suretiyle yazanın yazdığına güvenerek, İsnadı ihmal edeceğinden yahut da onu iyice belleyip gereğince amel edeceğinden yüz çevirmelerinden korkulmasıdır.

Şimdilerde ise aradaki zaman uzayıp gittiğine, isnadda zikredilenlerin sayısı zaman kısa olmadığından dolayı çok olduğuna, senedyolian değişik olduğuna, nakilde bulunanların isimleri birbirine benzediğine, nisyan denilen âfet ânz olduğuna, yanılmadan emin olunmadığına göre; ilmin, yazmak suretiyle kaydedilmesi daha uygundur ve konu ile ilgili şüpheleri gidericidir. Hem yazmanın vücubuna dair deliller de daha kuvvetlidir.

Ebu Saîd'in, Peygamber (sav)dan rivayet etmiş olduğu ve Müslim tarafından kaydedilmiş bulunan: "Benden bir şey yazmayın, kim Kur'ân'ın dışında bir şey yazmış ise onu silsin"[\[102\]](#) hadisini delil getiren kimseye cevabımız şudur:

Bu önceleri böyleydi, daha sonra yazmaya dair vermiş olduğu emir İle Ebu Şah ve başkalarına bunu mubah kılmış olması iie nesh edilmiştir. Aynı şekilde bu Kur'ân-ı Kerîm'e, Kur'ân'dan olmayan şeylerin karışmasını engellemek içindi. Yine Ebu Said'den gelen rivayet de böyledir: Biz Peygamber (sav)ın hadis yazmamıza izin vermesini çok istedik, fakat kabul etmedi.[\[103\]](#)

Eğer bu hadis sağlam ve belenmiş bir hadis ise bu hicretten önce ve hadisle uğraşıp Kur'ân'ın ihmal edileceğinden emin olunmadığı dönemlerde olmuş olmalıdır.[\[104\]](#)

3- Hadisin Yazılmasında Dikkat Edilecek Hususlar:

Ebu Bekr el-Hatib dedi ki: Hadisin siyah (mürekkep) ile yazılması gerekir. Sonra özellikle renkli değil de siyah mürekkebin kullanılması gerekir. Çünkü siyah, renklerin en koyusudur. Ve siyah mürekkep en uzun ömürlüdür. İlim ehlinin de aleti, marifet sahiplerinin aracıdır.

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'in naklettiğine göre o şöyle demiş: Bana babam anlattı, dedi ki; Şafî, beni meclisinde bulunduğum bir sırada gömleğimin üzerinde bulunan mürekkebi gizlemeye çalışırken gördü ve; Onu niye örtüp saklıyorsun, dedi.

Elbise üzerinde mürekkep mertliktendir, çünkü onun gözlere görünen rengi siyah olsa bile basiretlerde görünen rengi beyazdır.

Halid b. Yezid de dedi ki; Hadis ile uğraşan kimsenin elbisesinde mürekkep gelinin elbisesindeki hoş koku gibidir. Ebu Abdullah el-Beievî bu anlamda şöyle demiştir:

"Mürekkep hokkalarının mürekkebi erkeklerin kokusudur, Kadınların kokusu ise zaferandan yapılır.

Bu bunların elbiselerine yakışır,

Öteki de iffetli kadının elbisesine yaraşır."

el-Maverdî'nin naklettiğine göre Abdullah b. Süleyman şunu anlatmış: Elbiselerinin bir tarafı üzerinde bir sarılık izi görünce, hokkadan mürekkep alıp o sarılığı onunla boyamış, sonra da: Bizim için mürekkep zaferandan daha güzeldir, diyerek şu beyti okumuş:

"Zaferan bakirelerin kokusudur,

Mürekkep hokkalarının mürekkebi de erkeklerin kokusudur." [\[105\]](#)

4- Yanılmayan ve Unutmayan Yüce Allah:

"Rabbim yanılmaz ve unutmaz" buyruğunun anlamı hususunda beş görüş vardır: Birinci Görüş: Bu, yeni bir ifadenin başlangıcıdır. Yüce Allah bu iki vasıftan tenzih edilmektedir. Bundan önce de ifade "bir kitaptadır" buyruğunda bitmiştir. ez-Zeccâc da böyle demiştir. "Yanılmaz" anlamı verilen; ise: "Biz yerde helak olduktan, sonra mı..." (es-Secde, 32/10) buyruğunda geçtiği gibi "helak olmak (ölmek)" anlamında kullanılmıştır. "Ve unutmaz" hiçbir şey unutmaz demektir. Böylelikle yüce Allah'ı helak olmaktan ve unutmaktan tenzih etmiş olmaktadır.

İkinci' Görüş: "Rabbün yanılmaz" hata etmez demektir. Bu açıklama İbn Abbas'a göredir. Yani, Rabbim kâinatı idare etmekte asla hata etmez. Birisine eğer süre

tanırsa bir hikmet dolayısıyla ona süre tanır. Birisinin de azabını çabucak vermişse yine bir hikmet dolayısıyla azabını acilen vermiştir.

Üçüncü Görüş: "Yanılmaz" buyruğu kaybolmaz anlamındadır. İbnu'l-A'ra-bî şöyle demiştir: "Daların aslı kayboluştur. Meselâ, bir kimse ezberlediği ve bellediği şeyi unutursa; denilir. Buna göre "Rabbim, yanılmaz ve unutmaz" buyruğu, O'ndan hiçbir şey kaybolmaz ve O (bilgisiyle) herşeyin yanındadır, demektir.

Dördüncü görüş: ez-Zeccâc tarafından ifade edilmiş, en-Nehhâs da benimsemiştir buyruğun en uygun açıklaması da bu görünmektedir: Yüce Allah kendisinin hiçbir şekilde yazı yazmaya ihtiyacı olmadığını haber vermektedir. Yani hiçbir şeye dair bilgi ve onun bilinmesi O'ndan uzak değildir ve onlara dair bildiklerinden hiçbir şeyi de unutmaz.

Derim ki: Bu açıklama İbnu'l-Arabi'nin açıklamasının kapsamı içerisindedir.

Beşinci Görüş: "Rabbim yandırmaz ve unutmaz" buyruğu "bir kitaptadır" buyruğunun sıfatı konumundadır. Yani bu kitap yüce Allah'tan kaybolmaz, çıkmaz. "Ve unutmaz" bu kitabı da hiçbir şekilde unutmaz, demektir, O halde bunların ikisi de "bir kitaptadır" in sıfatı durumundadır. Bu açıklamaya göre de âyet-i kerîmede ifade muttasıldır ve "bir kitaptadır" buyruğu üzerinde vakıf yapılmaz. Araplar bulamadıkları bir şeyi anlatmak maksadıyla; "O şeyi kaybettim" derler. Bir şeyi bıraktıkları yerde bulamayacak olurlarsa; "Ben onu bıraktığım yerde bulamadım" derler.

el-Hasen, Katade, İsa b. Ömer, İbn Muhaysın, Âsim el-Cahderî ile Şibl'in rivayetine göre İbn Kesir; diye okumuştur. Bunun da; Rabbim onu kaybetmez ve unutmaz, demektir. İbn Arafe der ki: Araplara göre dalâlet asıl maksadın dışındaki bir yolu izlemektir. Mesela; "Yolu kaybetti (şaşırdı), o şeyi yitirdi" denilir. İşte "ya" harfini öneli okuyanların kıraati de buradan gelmektedir. O kaybetmez, yitirmez demektir. Arapların bu konuda anlatım şekilleri böyledir.

[\[106\]](#)

53. "O, yeryüzünü size bir döşek yapan, sizin İçin orada yollar açan ve gökten yağmur indirendir." Biz onunla bitkilerden çiftler çiftler çıkardık.

54. Siz de yeyiniz, davarlarınıza dayedinizi. şüphe yok ki bunlarda tam akıl sahipleri için belgeler vardır.

55. Bîz sizi ondan yarattık. Ona İade ederiz. Bir kere daha yine ondan çıkarırız.

"O yeryüzünü size bir döşek yapan" buyruğundaki: "O" lafzı "Rabbim" lafzının bir sıfatıdır. Yeryüzünü size bir döşek yapan Rabbim yanılmaz, demektir. Bunun:

hazfedilmiş bîr mübtedânın haberi olması da mümkündür. O, öyle bir Rabdir ki... demek olur. Kastettiğim Rab O'dur ki... anlamında takdir edilecek bir fiilin mansubu da olabilir.

Kûfeliler burada ve ez-Zuhurf Sûresi'nde (43/10. âyette); "Bir döşek" şeklinde "mim" harfini üstün "ne" harfini sakın olarak okumuşlardır. Diğerleri ise; diye okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de bunu tercih etmişlerdir. Sebeb ise bütün kıraat imamlarının: "Biz yeri bir beşik yapmadık mı?" (en-Nebe', 78/6) buyruğunda hep bu şekilde okumuş olmalarıdır. en-Nehhâs dedi ki: (Bu ittifakla okunduğu üzere) çoğul kıraati daha uygundur. Çünkü tekil kıraat, mastardır. Burası hazfedilmiş bir ifadenin yani; takdirinin kabul edilmesi halinde, mastarın kullanılabileceği bir yer değildir.

el-Mehdevî dedi ki: Bu buyruğu Kûfelîler gibi okuyanların kıraatine göre bu kelimenin yaymak gibi bir anlamı ifade eden mastar olması mümkündür. Yani;" O yeri sizin için belli bir şekilde yaymıştır." Bununla birlikte muzafın hazfedilmiş olduğu da kabul edilebilir, "O, yaygılara sahip bir özetliktir" demek olur. Bu kelimeyi diğerleri gibi okuyanların kıraatine gelince; bunun döşek (el-fîrâş) gibi müfred olması caiz olduğu gibi "mehd" in çoğulu olup, isimler gibi kullanılarak kırık çoğul yapılmış olması da mümkündür. Diğerlerinin kıraatinin anlamı da şöyle olur; Biz orayı bir döşek ve üzerinde karar bulacağınız bir karargah kıldık, demek olur.

"Sizin İçin orada yollar açan..." buyruğuna şu buyruklar da benzemektedir: "Allak yeri sizin için bir sergi kılınıştır; tâ kî onun geniş yollarında gidesiniz." (Nuh, 71/19-20); "O ki yeri size döşek kılmış ve yolunuzu bulabilmeniz için orada size yollar da açmıştır." (ez-Zuhurf, 43/10)

"Ve gökten yağmur indirendir" buyruğunun anlamına dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/22. âyet, 164. âyet, 7. başlıkta ve el-En'âm, 6/99. âyet, 1.başlıkta ve benzer yerlerde) geçmiş bulunmaktadır.

Burada Musa (as)ın sözleri son bulmaktadır. Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz onunla..."

Bütün bunların Musa (as)ın söylediği sözler olduğu da söylenmiştir. Yani, Biz onunla tarlaların sürülmesi ve diğer işlemlerinin yapılması suretiyle anlamındadır. Çünkü gökten indirilen su, bitkilerin çıkıp yeşermesine sebeptir.

"Çeşitli bitkilerden çiftler çiftler çıkardık." Yani çeşitli türler ve birbirine benzeyen bitkiler çıkardık. Türleri, çeşitleri birbirinden farklı değişik sınıflardan bitkiler çıkardık, anlamındadır. el-Ahfeş dedi ki; İfadenin takdiri bitkilerden çeşitli çiftler çıkardık şeklindedir. Bitkinin de çeşitli olması söz konusu olabilir. Buna göre "çeşitli" anlamındaki kelimenin "çiftler çiftler" kelimesinin sıfatı

olabildiği gibi "bkkiler" in sıfatı da olabilir,

"Çeşitli* kelimesi bîr şeyin dağılması anlamında; den alınmıştır. "Darmadağınık iş" anlamında da; denilir. "İş darmadağınık oldu" demektir. de bu anlamdadır. "Teşettüt" de böyledir. "Onu darmadağın etti, demektir. "Kavmim, benim bir olan İşimi darmadağın, etti." kendisi darmadağın olan şey, demektir. Ru'be bir deveyi vassfederken şöyle demektedir:

"Onlarla birlikte geldi, fakat onlardan apayrı bir yol izledi, O bu arada tozu dumana da katıyordu."

"Dişleri eğri-büğrü ağız" demektir. "Darmadağın kişiler" "Darmadağın şeyler" demektir. Ayrı gelen kimseleri anlatmak üzere; "ayn ayrı geldiler" denilir. Tekili ise: dır. Bu açıklamaları el-Cevherî yapmıştır.

"Siz de yiyiniz, davarlarınıza da yediriniz" buyruğundaki emir mubahlık bildirmektedir.

"Yediriniz" emri "Davarlar ot otladı" "Davarların sahibi onları otlattı" yani otlağa saldı demektir. Bu fiil hem lâzım hem de müteaddi gelir.

"Şüphe yok ki bunlarda tam akıl sahipleri için belgeler vardır."

"Akıllar" demek olup, bunun tekili; şeklinde gelir. Onlara (nihayetden gelen) bu ismin verilmiş sebebi, nihayette onların görüşlerine başvurulduğundan dolayısıdır. Onlara (nehyetmekten geldiği kabul edilerek) nefsi çirkinliklerden nehyedip, alıkoydukları için bu ismin verildiği de söylenmiştir.

Bütün bunları Musa (as) şanı yüce Allah'ın varlığını "sizin Rabbiniz kimdir ey Musa" sözüne cevap olmak üzere Firavun'a karşı delil getirmek üzere söylemiştir. O böylelikle yüce yaratıcının şu anda yaptıklarının, varlığına delil gösterilmesi gerektiğini açıklamış olmaktadır,

"Biz sizi ondan yarattık." Âdem (as)ı kastetmektedir, çünkü o yerden yaratılmıştır. Bu açıklamayı Ebu İshak ez-Zeccâc ve başkaları yapmıştır. Her bir nutfe topraktan yaratılmıştır, diye de açıklanmıştır. Kur'ân'ın zahiri de buna delildir. Ebu Hureyre'nin de şöyle dediği rivayet edilmektedir: RasûlulJah (sav) buyurdu ki:

"Doğan her bir çocuğun üzerine mutlaka gömüleceği çukurun toprağından serpilir." Bunu hafız Ebu Nuaym, İbn Şîrîn ile ilgili açtığı babta rivayet etmiş ve: Bu Avn yoluyla gelen hadis olarak garip bir hadistir. Biz bunu ancak Ebu Asım en-Nebîl yoluyla kaydetmiş bulunuyoruz. Bu da Basralı ilim adamlarının güvenilir ve belli başlı alimlerindendir.

Bu hususa dair İbn Mes'ud'dan gelen rivayet ile geniş açıklamalar el-En'âm Sûresi'nde (6/2.âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Ata el-Horasanî dedi ki: Nutfe, rahime düştü mü, rahim ile görevli olan melek

gider, onun gömüleceği yerin toprağından alır ve gelip bu nutfenin üzerine serper. Böylelikle yüce Allah o canlı varlığı nutfeden ve topraktan yaratır. İşte yüce Allah'ın: "Biz sizi ondan yarattık, ona iade ederiz. Bir kere daha yine ondan çıkarırız" buyruğu bu demektir.

el-Berâ b. Âzib (ra)ın rivayet ettiği hadiste, Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğu bildirilmektedir: "Mü'min kulun ruhu çıktı mı melekler onu (semalara doğru) çıkartırlar. Kaç melek grubu yanından o ruhu geçirirlerse mutlaka onlar da; Bu hoş ve güzel ruh neyin nesidir? diye sorarlar. Onlar da: Bu -dünyada iken onun hakkında kullanılan en güzel ismini zikrederek- filan oğlu filandır, derler. O ruha kapıların açılmasını isterler, kapılar açılır. Her bir semanın mukarreb melekleri bir diğer semaya onu uğurlarlar. Nihayet yedinci semaya kadar ulaşır.

Aziz ve celil olan Allah da şöyle buyurur: "Kulun lehine İltıyân'de konulacak bir kitap yazınız ve onu tekrar yere iade ediniz. Çünkü ben onları or-dan yarattım, onları oraya iade ederim. Bir defa daha onları yine ondan çıkartırım." Bunun üzerine ruhu tekrar cesedine iade edilir" diye hadisin geri kafan kısmını zikreder. [\[107\]](#)

Biz bu hadisi bütünüyle "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Aynı zamanda bu Ali (ra) yoluyla da rivayet edilmiş olup es-Sa'lebî zikretmiştir. Ölümden sonra "ona iade ederiz. Bir kere daha" diriliş ve hesap için "yine ondan çıkarırız?." Buradaki "bir kere daha" buyruğu "ona iade ederiz" buyruğuna değil de "sizi ondan yarattık" buyruğuna râci'dir. Bu da bir kimsenin: "Dişi bir deve ve bir ev satın aldım ve bir dişi deve daha" demesine benzer. Biz sizi yerden çıkardık, ölümden sonra bir defa daha yine yerden çıkartacağız, demektir. [\[108\]](#)

56. Andolsun, Biz ona âyetlerimizin hepsini gösterdik de o yalanladı ve yüz çevirdi.

57. "Sen büyüyle bizi topraklarımızdan çıkarmaya mı geldin, Ey Musa" dedi.

58. "Andolsun biz de sana senin büyü gibi bir büyü getiririz. Bizimle senin aranda bir buluşma yeti ve vakti belirle ki, sen de biz de caymayalım. Düz ve geniş bir yer olsun."

59. "Sizinle karşılaşma zamanımız tören günü olsun. Kuşluk vakti insanlar toplansınlar" dedi.

60. Firavun dönüp hilesini topladı, sonra geldi.

61. Musa onlara: "Vay size! Allah'a yalan uydurmayın. Yoksa sizi az-ab ile helak eder. O'na İftira eden zaten zarar eder" dedi.

"Andolsun Biz ona âyetlerimizin hepsini gösterdik." Musa'nın peygamberliğine

delil teşkil eden bütün mucizeleri gösterdik. Yüce Allah'ın tevhidine delil olan bütün belgeleri gösterdik, diye de açıklanmıştır.

"O yalanladı ve yüz çevirdi" iman etmedi. İşte bu, onun inat ederek küfürde direndiğini göstermektedir. Çünkü o, bütün belgeleri, kendisine verilen haber ile duyarak değil, gözleriyle gördü, müşahade etti. Yüce Allah'ın şu buyruğu da buna benzemektedir: "Kalbleri onlara İnandığı halde zulümle büyüklenmeleri sebebiyle onları inkâr ettiler." (en-Neml, 27/14)

"Sen büyüyle bizi topraklarımızdan çıkarmaya mı geldin, ey Musa, dedi." Firavun, Musa (as)'ın getirdiği bunca belge ve mucizeyi görünce bunlar büyüdür, dedi. Yani sen, insanlara sana uyulmasını, iman etmeyi gerektiren bir mucize ile geldiğin izlenimini vermek maksadıyla geldin. Tâ ki sen bu topraklarımıza ve bize üstünlük sağlayasın,

"Andolsun biz de sana senin büyü gibi bir büyü getiririz." Biz de senin getirdiğinin bir benzeri ite sana karşı çıkacağız. Tâ ki insanlar bu getirdiklerinin Allah'tan gelmediğini açıkça görsünler, bunu anlasınlar.

"Bizimle senin aranda bir buluşma yeri ve vakti belirle!" buyruğundaki mastardır. Sen bize bir vade belirle, demektir. Bunun sözleşilen yerin ismi (ism-i mekân) olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğu da bu anlamdadır: "Şüphesiz ki onların hepsine vaad olunan yer cehennemdir." (el-Hicr, 15/43) Burada "mev'id"; vaad olunan yer demektir. Aynı şekilde bunu vaad olunan zamanın adı (ism-i zaman) olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Onlara vaad olunan zaman sabahdır." (Hud, 11/81) Buna göre anlam şöyle olur: Sen bizim için ya belli bir gün yahut da bilinen bir yer tayin et.

el-Kuşeyrî dedi ki: Daha kuvvetli görülen bunun bir mastar olduğudur. Bundan dolayı şöyle demiştir: "Ki sen de biz de caymayalım" yani bu vaade muhalefet etmeyelim. Vaade muhalefet ise, bir şeye söz verip onu yerine getirmemek demektir, el-Cevheri dedi ki: Mîâd, vaidl eşmek, vaidleşme zamanı, vaidleşme yeri demektir. "Mev'id" de böyledir.

Ebu Ca'fer İbnu'l-Ka'kâ", Şeybe ve el-A'rec -caymayalım, ona muhalefet etmeyelim anlamındaki kelimeyi- ce2m ile; şeklinde ve "belirle" fiilinin cevabı olarak okumuşlardır. Bunu merfu olarak okuyanlara göre bu kelime, "mev'id: buluşma yer ve zamanı"nın sıfatıdır. İfadenin takdiri de: Caymanın söz konusu olmadığı bir va'de, sözleşilen yer ve zaman, demek olur,

"Düz ve geniş bir yer olsun" buyruğundaki "suvâ: Düz ve geniş" kelimesini İbn Amir, Âsim ve Hamza, "sin" harfini ötreli olarak, diğerleri ise esre-li olarak (sivâ şeklinde) okumuşlardır. Bunlar da iki ayrı söyleyiştir. "Tuvâ ve Tivâ" gibi. Ebu

Ubeyd ile Ebu Hâkim, "sin" harfinin esreli okunuşunu tercih etmişlerdir, çünkü üstün ve'fasih olan söyleyiş budur. en-Nehhâs da: Esreli okuyuş daha çok bilinen ve meşhur olan bir söyleyiştir, der. Bununla birlikte hepsi de "vav" harfini tenvinli okumuşlardır. el-Hasen'den de böyle rivayet edilmiştir. Yine ondan farklı olarak "sin" harfini ötreli, fakat "vav" harfini tenvinsiz okuduğu da rivayet edilmiştir.

Bunun manası hususunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre; bu yerden başka bir yer, demektir. Bu açıklamayı el-Kelbî yapmıştır. Bir diğer görüşe göre şu demektir: Herkesin bizim açıkça ortaya koyduğumuzu, açık-seçik bir şekilde görebilecekleri düz bir yer, demektir. Bu açıklamayı da İbn Zeyd yapmıştır. İbn Abbas ortalama bir yer, Mücahid insafla belirlenmiş bir yer diye açıklamışlardır. Yine Mücahid ve Katade'den, bizimle senin aranda âdil bir yer olsun, diye açıkladıkları nakledilmiştir.

en-Nehhâs dedi ki: Tefsir alimleri bu kelimenin adaletli ve insaflica bir yer anlamında olduğunu söylemişlerdir. Bu da güzel bir açıklamadır. Sibeveyh dedi ki: Sivâ ve süvâ adaletli, âdil demektir. Yani İnsaflica belirlenmiş, iki yer arasında adaletli olan bir yer anlamında olur. Bu tabirin aslı ise med ile; "(jlaJl «Ij- J o-k-): Evin ortasında oturdu" ifadesinden alınmıştır. Herşeyin va-satt ise onun en mutedil, en iyi yeri demektir. Hadiste de Peygamber (sav)ın: "Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık," (el-Bakara, 2/143) buyruğunu "adlen (en mutedil) demektir" diye açıkladığı rivayet edilmiştir.[\[109\]](#)

Şair Züheyr şöyle demiştir:

"Bize zillet ve zulmün olmadığı bir yol gösterin ki, Bu da bizim aramızda adaletli bir çözümü gösterebilir."

Ebu Ubeyde ve el-Kutebî iki kesim arasında vasat (adaletli bîr yer) demektir, diye açıklamışlardır. Ebu Ubeyde, Musa b. Cabir el-Halefî'nin şu beyi tini zikretmektedir:

"Bizim atamız Kaya yani Kays-ı Aylan ile el-Fizr arasında Ortada {sevâ} bir yerde konaklamıştı."

Sözü edilen "el-Fizr" Sa'd b. Zeyd-i Menat b, Temim'dir.

el-Ahfeş dedi ki: "Süvâ, sivâ" eğer "gayr: başka, dışında..." yahut ta âdil ve mutedil anlamında kullanılır ise; üç türlü söylenişi vardır. Şayet "sin"i öt-reli yahut esreli söyleyecek olursak, bu sefer her iki söyleyişte de kasr ile okunur. Eğer üstün okursak med ile okunur. Buna göre "şiven ve süven" denilirken "seva" denilir. Bu da iki kesim arasında adaletli ve vasat anlamındadır. Musa b. Câbir dedi ki:

"Biz atamızı öyle bir yerde konaklamış bulduk ki..."

diyerek (az önce zikrettiğimiz) beyti zikreder.

"Düz ve geniş (süva) bîr yer" in, orta yollu bir yer anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu görüşün sahibi (delil olarak) şu beyiti zikretmektedir:

"Eğer benim sevdiğim temenni etse, benden başkasına yönelmez, Yahut ben temenni edecek olaam, ondan başkasına yönelmem."

Senden başka bir adama uğradım, denilirken; şeklinde her üç türlü söyleyiş de kullanılabilir. İki kişi için; "Onlar bu işte eşittirler" denilebileceği gibi; de denilebilir. Çoğul için tekil şekli medli olarak kullanıldığı gibi; diye de çoğulu kullanılabilir. Kıyas dışı olmak üzere; "Onlar birbirlerine eşittirler" denilmektedir.

"CCîlSC >: Yeri" kelimesi "belirle" anlamı verilen; fiilinin ikinci mefulüdür.

"Mev'id: Buluşma yer ve zamanı" kelimesinin mefulü yahut zarfı olarak mansub kabul edilmesi uygun değildir. Çünkü bu kelime sıfat almış bulunmaktadır. Fiiller gibi amel eden isimler ise sıfat alır yahut küçültme ismi yapılacak olurlarsa artık fiile benzeyiş özellikleri ortadan kalkmış olacağından amel etmeleri uygun durmaz. Bunun ikinci mef ulun yerini tutan bir zarf olarak kabul edilmesi de uygun değildir. Çünkü "mev'id" kelimesinden sonra eğer bir zarf gelecek olursa, Araplar onu zarflarla birlikte gelen mastarlar gibi değerlendirmezler. Aksine bu konuda isi geniş tutarlar.

Yüce Allah'ın: "Onlara vaad olunan vakit sabaktır" buyruğu ile "Sizinle karşılaşma zamanımız tören günü olsun" buyruğu gibi.

"Tören günü" hususunda farklı görüşler vardır. Bunun süslandıkları ve bir araya gelip toplandıkları bir bayram olduğu söylenmiştir. Bu görüş Katade, es-Süddî ve başkalarına aittir. İbn Abbas ve Said b, Cübeyr İse şöyle demişlerdir: Bu aşura günü idi. Said b, el-Müseyyeb de şöyle demiştir: Bu onların pazar (panayır) günleri idi. Bu günde süslenirlerdi. Katade de böyle demiştir. ed-Dahhak ise bunun cumartesi günü olduğunu söylemiştir. Nevruz günü olduğu da söylenmiştir. Bunu da es-Sa'lebî zikretmektedir.

Bu günün Halic'in kırılma geçirdiği bir gün olduğu da söylenmiştir. Onlar bugün evlerinden dışarı çıkarlar, etrafı seyreder, gezerler, piknik yaparlardı. İşte o vakit Mısır diyarı da Nil'den yana emin olur kabul edilirdi.

el-Hasen el-A'meş, İsa es-Sekafî, es-Sülemî ve Hubeyre'nin rivayetine göre Hafs: "Tören günü(nde)" şeklinde nasb ile okumuştur. Bu kıraat Ebu Amr'dan da rivayet edilmiştir. Yani sözünüz tören gününde gerçekleşecektir. Diğerleri ise mübtedanın haberi olarak, ref ile okumuşlardır.

"Kuşluk vakti insanlar toplansınlar" yani insanların toplanma zamanı da kuşluk vakti olsun. Burada; "Gün" anlamındaki kelimeyi merfû' okuyanların kıraatine

göre ref mahallindedir. "Kuşluk vakti insanlar toplansınlar" buyruğunun atıf ile gelmesi de ref ile kıraati pekiştirmektedir, çünkü bu edat zarf olmaz. Eğer sarıh mastar olursa o vakit zarf olur. "Hacıların gelmesi" gibi. Çünkü ben sana hacıların gelmesi zamanı geleceğim diyen bir kimse herhangi bir şekilde; demez. en-Nehhâs der ki: Bundan daha uygunu bunun "tören" anlamındaki kelimeye atf ile cer mahallinde olmasıdır. "Kuşluk vakti (ed-Duha)" müennes-tir. Araplar bunu "he" koymaksızın küçültme ismini yaparlar ki; onun küçültme ismi; "Kuşluk vakti" lafzına benzemesin. Bu açıklamayı da en-Nehhâs yapmıştır.

el-Cevherî de şöyle demektedir: "Güneşin doğuşundan sonraki zaman" demektir. Bundan sonra "duhâ" vakti gelir ki, bu da güneşin etrafı aydınlatma zamanıdır. Bu kelimenin "elif-i maksur" olup müennes de gelir, müzekker de gelir. Bunun müennes olduğunu kabul edenler; "Kuşluk vakti" lafzının çoğulu olduğu kanaatindedir. Müzekker olduğunu kabul eden kimseler ise; bunun "surad" ve "nuğar" gibi "fu'al" vezninde isim olduğunu kabul ederler. Bu da "seher" kelimesi gibi (süresi itibariyle) belirsiz bir zarftır. "Ben ona kuşluk vakti rastladım" denir. Eğer bu günün kuşluk vakti kastedilirse tenvinsiz söylenir. Bundan sonra gelen vakte med ile; denilir ki, bu da güneşin tepeye doğru yükselme vaktidir.

Özellikle kuşluk vaktinin tesbit edilmesi, günün başlangıcı oluşundandır. Aralarındaki karşılaşma uzayıp gidecek olursa yeterli zaman kalmış olacaktır.

İbn Mes'ud, el-Cahderîve diğer rivayetlere göre; diye okumuşlardır ki bu: "Allah'ın insanları kuşluk vaktinde toplaması" gibi bir anlama gelir. Kimi kıraat alimi de; diye okumuşlardır ki; bu da Ey Firavun senin insantan... toplaman, anlamındadır. Yine el-Cahderîden "biz toplayalım" anlamında diye okuduğu da rivayet edilmiştir.

Onlarla o günde karşılaşmak üzere sözleşmesi, Allah'ın kelimesinin yücelmesi, dininin galibiyeti, kâfirin susturulması, bâtılın can çekişerek yuk olmasının, herkesin ve hıncahınç kalabalıkların gözü önünde gerçekleşmesini istemesidir. Böylelikle, Hakka isteği bulunanın isteği daha bir güçlensin, bâtıla lan n ve onların taraftarlarının da keskin kılıçlan köre I sin. Bu pek önemli işten, göçebeler ve, şehirliler arasında da çokça söz eden bulunsun. Şehirlerde oturanlar, çadırlarda yaşayanlar arasında bunun haberi yaygınlaşsın.

"Firavun dönüp hilesini" ve büyü hünerlerini "topladı." Maksat sihirbazların toplanmasıdır, İbn Abbas dedi ki: Bunların her birisi ile birlikte pek çok ip ve sopa bulunmak üzere, yetmişiki sihirbaz idiler. Dört yüz kişi oldukları söylendiği gibi, onikibin, ondörtbin kişi oldukları dahi söylenmiştir. Hatta İbnu'l-Munkedir seksenbin kişi olduklarını söylemiştir.

Bir görüşe göre bunlar Şem'ûn diye anılan bir kişinin başkanlığını İttifakla kabul etmişlerdi. Bir diğer görüşe göre başkanlarının adı Yuhanna idi. Beraberinde oniki usta sihirbaz vardı. Bu ustaların her birisinin beraberinde yirmi kalfa, bunların her birisi ile beraber de bin yetişkin sihirbaz vardı. Bir başka görüşe göre bunlar Feyyümlü üçyüzbin kişi, Said'den üçyüzbin kişi ve köylerden üçyüzbin kişi olmak üzere toplam dokuzyüzbin sihirbaz idiler. Bunların başı da kör bir kimse idi.

"Sonra" tayin edilen yer ve zamanda "geldi."

"Musa onlara" yani Firavuna ve büyüklere "vay sizel" Bu onlara helak olmaları için bir bedduadır. Mastar manasınadır. Ebu İshak ez-Zeccâc der ki: Bu; "Allah veyli onların yakalarından düşürmedi." Onlardan ayırmadı, anlamında mansubtur. Bunun yüce Allah'ın: "Vay bize... kim kaldırdı bizi." (Yasin, 36/52) buyruğunda olduğu gibi, nida olma ihtimali de vardır.

"Allah'a yalan uydurmayın." O'na yalan uydurup iftira da bulunmayın, O'na ortak koşmayın. Mucizelere: Bunlar büyüdür, demeyin.

"Yoksa sîzi azab İle helak eder." Katından göndereceği bir azab ile sizi kökten imha eder.

ile aynı anlamda olup, helak oldu, demektir. Bunun aslı saçı kökünden kesmek anlamındaki; den gelir.

Kûfeliler: "Sîzi... helak eder" diye; den gelen müzari bilfiil olarak okumuşlardır. Diğerleri ise, şeklinde; den gelen müzari bir fiil olarak okumuşlardır. Bu, Hicazlıların şivesidir. Birincisi ise Temimoğullarının şivesidir. Fiil nehyin cevabı olarak nasbedilmiştir. el-Ferez-dak şöyle demektedir:

"Ey Mervanoğlu, bırakmadı zamanın sıkıntıları, Maldan geriye hiçbir şey; hepsini yok etti; yahutta kalan ufak-tefek kırıntılardır."

ez-Zemahşerî dedi ki: Bu öyle bir beyittir ki, hâlâ biniciler (bu işin erbabı) i'rabım düzeltmek İçin çarpışıp dururlar.

"O'na iftira eden zaten zarar eder." Hüsrana uğrar, helak olur. Yüce Allah hakkında izin vermediği iddialarda bulunan, O'nun rahmet ve mükâfatını kaybeder. [\[110\]](#)

62. Büyücüler durumlarını aralarında karşılıklı konuştular. Da-nışmalarını da gizli yaptılar.

63. Dediler kis "Bu ikisi gerçekten sihirbazdır. Sizi sihirleriyle yurdunuzdan çıkarmak ve sizin en güzel olan bu yolunuzu yok etmek istiyorlar.

64. "O bakımdan bütün becerilerinizi bir araya getirip saf saf gelin. Çünkü bugün

kim üstün gelirse umduğunu elde eder."

"Büyücüler durumlarını aralarında karşılıklı konuştular." Birbirleriyle danıştılar. "Danışmalarını da gizli yaptılar." Katade dedi ki: "Dediler ki:"

Eğer bunun ortaya koyacağı bir büyü ise onu yeneriz. Şayet onun getirdiği, Allah'tan ise o vakit bu işin karşısında durmamız mümkün değildir. işte aralarında gizlice konuştukları buydu.

Aralarında gizledikleri sözün: "Bu ikisi gerçekten sihirbazdır" âyeti ile ifade edilenler olduğu da söylenmiştir ki bu es-Süddî ve Mukatîl'in görüşüdür, Bir diğer açıklamaya göre gizledikleri: Eğer o bizi yenik düşürürse biz ona uyarız, sözleridir. Bunu da el-Kelbî söylemiştir. Buna delil de sonunda sergiledikleri tutumlarıdır.

Bir başka görüşe göre onların gizlice konuştukları, Musa (as)ın kendilerine: "Vay size! Allah'a yalan uydurmayın" sözünü söylediğinde; "bu bir sihirbaz sözü değildir" sözleridir.

"Gizilkonuşmak" anlamı verilen "en-necvâ" kelimesi "münâcât (kendi aralarında konuşmak)" demek olur. Bu hem isim, hem mastar olarak kullanılabilir. Buna dair açıklamalar daha önceden en-Nisa Sûresinde (4/114. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[111\]](#)

"Bu İkisi Gerçekten Sihirbazdır" Buyruğunun Okunuşu Ve Dalcilerin Açıklamaları:

Yüce Allah'ın: "Bu İkisi gerçekten sihirbazdır" buyruğu Ebu amr; diye okumuştur Bu kıraat Osman, Aîşe (Allah nu Ebu Amr; diye okumuştur. Bu kıraat Osman, Âîşe (Allah ikisinden de razı olsun) ve onlardan başka sahabilerden de rivayet edilmiştir. el-Hasen, Said b. Cübeyr, İbrahim en-Nehaî ve başka tabiîler de böyle okumuştur. Kıraat alimlerinden İsa b. Ömer ve Asım el-Cahderî -en-Nehhâs'ın naklettiğine göre de böyle okumuşlardır. Böyle bir kıraat i'raba uygun olmakla birlikte, Mushaf'a muhaliftir.

ez-Zihrî, el-Halil b. Ahmed, el-Mufaddal, Eban. İbn Muhaysın, İbn Kesir ve Haf'sın rivayetine göre Âsim ise; şeklinde "nun" harfini şedde-siz olarak ve; "İki sihirbazdır" diye okumuşlardır. İbn Kesir ise; "Bu ikisi" lafzının "nûn'unu şeddeli okumuştur. Bu şekildeki kıraat hern Mushaf'a muhalif olmaktan, hem i'rab bakımından yanlışlıktan kurtulmuştur. Bu da; bu ikisi ancak iki sihirbazdır, demek olur.

Medineliler ve Kûfeliler ise "nûn" harfini şeddeli olarak; şeklinde ve; diye okumuşlar, Ancak bu okuyuşlarıyla Mushaf'a uygun okurlarken, i'raba muhalefet etmişlerdir.

en-Nehhâs dedi ki; Bunlar imamlardan belli bir çoğunluğun rivayet etmiş olduğu üç ayrı kıraattir. Abdullah b. Mes'ud'dan; "Bu ikisi ancak iki sihirbazdır" şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir. el-Kisaî de Abdullah'ın kıraatinin; şeklinde "lâm"sız olduğunu söylemiştir. el-Fer-râ da Ubeyy'in kıraatinin; şeklinde olduğu söyler. İşte bunlar da tefsir olarak değerlendirilecek farklı üç ayrı kıraattir. Hatları Mushaf'a uygun olmadığından dolayı bu şekilde okumak caiz değildir.

Derim ki: İlim adamlarınsn, Medine ve Kûfelilerin kıraati ile ilgili olarak altı görüş vardır. Bunları İbnu'l-Enbarî "Kitabu'r-Red" adlı eserinde, en-Nehhâs da 'Trabu'l-Kur'ân" adlı eserinde, el Mehdevî de Tefsir'inde zikretmişlerdir. Onlardan başkaları ise; bu açıklamaları naklederken birinin sözünü diğerinkine karıştırmıştır. Ancak böyle bir kıraati bazıları da hatalı görmüşler. O kadar ki Ebu Amr; Ben; diye (Medineliler ile Kûfeli-ler gibi) okumaktan Allah'tan haya ederim, demiştir.

Urve, Âişe (r.anha)dan rivayet ettiğine göre ona şöyle soruldu: Yüce Allah; "Fakat onlar arasında ilimde yüksek bir dereceye erenler" (en-Nisa, 4/162) diye buyurduktan sonra; "Namaz kılanlar" denilmistir.^[112] el-Maide Sûresi'nde de: "îman edenlerle, yakudiler ve sabî'ler..." (el-Maide, 5/69) denilmiş^[113] "Ve: "Bu ikisi gerçekten sihirbazdır"^[114] diye buyurulmuştur. Bu konuda ne dersin? şu cevabı verdi: Ey kızkardeşimin oğlu! Bu katibin bir yanlışlığıdır^[115]

Osman b. Affan (ra) da şöyle demiştir: Mushaf ta lahn vardır. (Arap dil kurallarına aykırı yazımlar vardır.) Araplar dilleriyle bunu düzelteceklerdir.^[116] Eban b. Osman da şöyle demiştir: Ben bu âyeti babam Osman b. Affan'ın huzurunda okudum, bu bir lahn ve bir hatadır, dedi. Bu sefer birisi ona: Niye onu değiştirmiyorsun? deyince, o da: Onu bırakın dedi. Çünkü helali haram kılmıyor, haramı da helal kılmıyor, dedi.

Bu husustaki altı görüşten ilkinde göre el-Haris b. Ka'boğullarının ve Ze-bid, Has'am ve Kinane b. Zeyd'in lügati (şivesi) olduğu şeklindedir. Onlar tesniyenin refini de, nasbini da, cer'ini de "elif ile yaparlar ve (şu üç hale birer örnek olmak üzere mesela) şöyle derler;

"İki Zeyd geldi, iki Zeyd'i gördüm, iki Zeyd'e uğradım." Yüce Allah'ın önceden geçtiği gibi (Yunus, 10/16. âyetin tefsirinde): "Onu size bildirmezdi" (Yunus, 10/16) buyruğunda böyledir, el-Ferrâ da, -ve ben kendisinden daha fasih bir kimse görmedim dediği Ese-doğullarından bir adama ait şu beyiti

nakletmektedir:

"Tıpkı yılanın çenesini kapatması gibi, o da çenesini kapattı ve eğer yılan, Dişlerini geçirmek için uygun bir yer bulursa sonuna kadar batırır ve asla bırakmaz."[\[117\]](#)

Araplar: "Ellerini kırdım ve üstüne bindim" ifadelerini; anlamında (yani "ya" ile kullanmaları gerekirken "elif ile) kullanırlar. Şair der ki:

"Bizden azık olarak iki kulağı arasında bir darbe aldı.

Bu darbe de onu, ardı arkası kesilmiş olarak toz-toprağa buladı."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Onlar onun üstüne uçtular, sen de onun üstüne uç." Burada; demesi gerekirdi.

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Şüphesiz onun babası ve babasının babası, Şerefte en ileri dereceye ulaştılar."

Burada da; demiş gibidir.

Ebu Ca'fer en-Nehhâs dedi ki: Bu açıklama âyet-i kerîme ile ilgili yapılmış açıklamaların en güzelidir. Çünkü bu şekildeki kullanım bilinen bir kullanımdır. İlim ve emanetine güvenilir kimseler de nakletmiş bulunmaktadırlar ki, Ebu Zeyd el-Ensârî bunlardan birisidir. Şu sözler de onundur; Eğer Sibeveyh: Bana kendisine güvendiğim kişi anlattı, diyecek olursa, beni kastetmektedir. Yine Ebu'l-Hattab el-Ahfeş de bu kullanımı nakletmiş bulunmaktadır ki; bu da dilin önderlerinden birisidir. el-Kisaî de el-Ferrâ da dahil hepsi: Bu el-Haris b. Ka'boğullarının şivesidir, demişlerdir. Ebu Ubeyde de Ebu'l-Hatiab'dan bunun Kinaneoğullarının şivesi olduğunu nakletmektedir. el-Mehdevî der ki: Ondan başkası bunun Has'amlıların bir şivesi olduğunu nakletmektedir.

en-Nehhâs dedi ki: Bu hususta en açık ifade Sibeveyh'in şu görüşüdür; Şunu bil ki sen tekil olan bir kelimeyi tesniye yapacak olursan, ona iki şey ziyade edersin. Bunlardan birisi harf-i meddir, diğeri de harf-i lîndir. îrab harfi de budur. Ebu Ca'fer dedi ki; Sibeveyh'in: "îrab harfi de budur" demiş olması kelimenin aslının değişmemesini gerektirir. Buna göre: "Bu ikisi" ifadesi onun kabul ettiği bu asıl kaideye göre gelmiş olmaktadır, bunu bilelim. Nitekim yüce Allah: "Şeytan onlara galip ve üstün geldi" (el-Mücadele, 58/19) diye buyurmuş; şeklinde kullanmamıştır. Bu şekilde gelmesi kelimenin aslına delâlet etmesi içindir. Aynı şekilde burada "Bu ikisi gerçekten sihirbazdır" buyruğu da böyledir. Eğer önder dil bilginleri bu şiveyi rivayet etmiş iseler, herhangi bir kimse böyle bir kıraati de inkâr etmeyi aklından geçiremez.

İkinci görüşe göre buradaki; "(Üıl): Muhakkak ki, gerçekten" kelimesi; "Evet" anlamındadır. Nitekim el-Kisaî, "Âsım'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Araplar bazen "muhakkak" edatını "evet" anlamında kullanırlar. Sibeveyh de

bunun yine "evet" anlamında kullanıldığını nakletmektedir. Muhammed b. Yezid ile Kadı İsmail b. İshak da bu görüşü kabul ediyorlardı. en-Nehhâ.s dedi ki; Ben de Ebu İshak ez-Zeccac ile Ali b. Süleyman'ın bu görüşü kabul ettiklerini gördüm. ez-Zemahşerî dedi ki: Ebu İshak ayrıca bu görüşü beğenirdi.

en-Nehhâ.s dedi ki: Bize Ali b. Süleyman da anlattı dedi ki: Bize Abdullah b. Ahmed b. Abdi's-Selam en-Neysaburî anlattı. Daha sonra da burada sözünü ettiğim Abdullah b. Ahmed ile karşılaştım, o bana anlattı dedi ki: Bana Umeyr b. el-Mütevekkil anlattı. Bize Haris b. Abdu'l-Muttalib oğullarından Muhammed b. Musa en-Nevfeu", anlattı, dedi ki: Bize Ömer b. Cumey' el-Kûfî, Ca'fer b. Muhammed'den anlattı. Ca'fer, babasından o, Ali b. el-Hu-seyn'den, o babası (el-Huseyn)den, o Ali b. Ebi Talib'den -Allah hepsinden razı olsun- dedi ki: Ben? Rasûllullah (sav)ı minberi üzerinde;

"Muhakkak (evet), hamd yalnız Allah'ındır, O'na hamdeder ve O'ndan yardım dileriz" dedikten sonra da: "Ben bütün Kureyşli-îerin en fasih konuşanıyım. Benden sonra fasih kişi de Eban b. Said b. el-Âs'dır" dediğini sayamayacağım kadar çok duymuşumdur.

Ebu Muhamed el-Haffâf dedi ki; Umeyr dedi ki: Arap dili bilginleri ve nahiv bilginlerine göre bunun irabı "Şüphesiz ki hamd, yalnız Allah'ındır" şeklinde nasb iledir. Ancak Araplar; Muhakkak, şüphesiz" edatını; "Evet" anlamında da kullanırlar. Bununla, Rasûllullah (sav) sanki; "Evet, hamd Allah'a mahsustur" demek istemiş gibidir. Çünkü cahitiye dönemi hatibleri hutbelerine "neam: evet" diyerek başlardı. Şair de bu edatı "neam: evet" anlamında şöylece kullanmaktadır:

"Sen sözünde durmadın dediler, ben de: Evet belki de, dedim,
Sözünde durmayan kimse yücelere ulaşır ve susamışın yüreğine su serper."
Abdullah b. Kays er-Rukayyât da şöyle demektedir:

"Sabahın erken vaktinde genç kızlar.

Beni kınıyorlar, ben de kınıyorum onları.

Diyorlar ki; saçların ağarmış bulunuyor,

Ve yaşlandın, ben de onlara: Evet öyledir, dedim."

Buna göre şanı yüce Allah'ın: Bu ikisi gerçekten sihirbazdır" buyruğunun: Evet, bunların ikisi sihirbazdır" anlamında olması ve bu edatın ismini nasb etmemesi mümk'ndür.

en-Nehhâ.s dedi ki: Bana; Dâvûd b. el-Heysem nakletti, dedi ki: Bana Sa'leb şu beyti nakletti:

"Ah, keşke bilseydim! Sevenin yüreğini yakan

Onların aşklarından bir şifa var mıdır? Evet, o kavuşmadır."

en-Nehhâs dedi ki: Bu güzel bir görüştür. Ancak bir husus var. ü da şudur; "Evet, Zeyd çıkmaktadır" denilir ve hemen hemen burada (âyet-i kerîmede olduğu gibi değil de) "lam" hiç kullanılmaz. Eğer nahivci-ler bu konuda söz söylemiş ve: Burada "iam"ın takdimi niyet edilir demirlerse, (buna diyecek bir itiraz kalmaz.) Nitekim şair şöyle demiştir:

"Dayım şüphesiz ki sensin, kimin dayısı Car îr olursa, Yücelere nail olar ve o da dayılarına ikramda bulunur."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ummul-Huleys oldukça yaşlı bir koca-karıdır. Koyunun boyun kemiğine dahi razı olur."

Burada birinci beyitte "dayım" kelimesinin, ikinci beyitte "Ummu'l-Huleys" kelimesinin başında "lam" harfi gelmesi gerekirken, bir sonraki kelimeye getirilmiştir.

ez-Zeccâc dedi ki: Bu âyet-i kerîmede bu buyruk; Köşeli parantez içindeki ihareler, el-Ferrâ, Menâni'l-Kur'ân, II, 184*deki ifadelen esas alınarak tercüme edilmiştir. Bu ikisi gerçekten şüphesiz sihirbazdır" takdirinde olup daha sonra mübtedâ hazfedilmiştir.

el-Mehdevî dedi ki: Ancak Ebu Ali ile Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî bunu kabul etmemişlerdir. Ebu'l-Feth dedi ki: Burada hazfedildiği belirtilen: "İkisi" anlamındaki zamir marife olmadıkça hazfedilmez. Marife olduğu takdirde de marife oluşu sebebiyle "lam" ile te'kid edilmesine ihtiyaç kalmaz. Müekkedin hazfedildikten sonra te'kid edenin bırakılması da uygun bir şey değildir.

Üçüncü görüşü el-Ferrâ kabul etmiş olup şöyledir: Ben buradaki ("Hazâ": Bu" lafzındaki "elifin bir destek (deâme) olduğu görüşündeyim. iTesniye yapılınca ona bir nûn ilâve edip nûn, hiçbir şekilde ortadan kalkmaksızın olduğu haliyle bırakılmıştır. Tıpkı Arapların: O kimse kt... diyerek, daha sonra çoğula delâlet eden bir "nûn" ilâve edip]:[\[118\]](#)

"Yakında bulunan kimseler bana geldi, yanında bulunan kimseleri gördüm, yanında bulunan kimselere uğradım" dedikleri gibi.

Dördüncü görüş; bazı KûfeÜlerin görüşüdür. Buradaki "elif deki "elife benzer. Bu "elif değişmez.

Beşinci görüş: Ebu jshak dedi ki: Eski nahivcüler buradaki "he'nin gizlenmiş olduğunu söylerler. Yani; "Gerçek şu ki bu ikisi sihirbazdır" demektir. Ibnu'l-Enbârî dedi ki: "İnne"nin nasbettiği "ne" harfi gizlendikten sonra artık "bu ikisi" anlamındaki kelime "inne"nin haberidir. "İki sihirbazdır" anlamındaki kelimenin de gizli olan "ikisi" anlamındaki zamir mer-fu olmasını sağlamaktadır. İfadenin takdiri de; şeklinde olup: "Gerçek şu ki; bu ikisi şüphesiz iki sihirbazdırlar"

demektir.

Bu şekilde cevap verenlerin görüşüne göre daha uygunu "he"nin, "inne"nin ismi oluşu "bu ikisi" anlamındaki zamirin mübteda olarak merfu gelişi, ondan sonrasının da mübtedânın haberi olduğudur.

Altıncı görüş: Ebu Ca'fer en-Nehhâs dedi ki; Ben Ebu'l-Hasen b. Keysân'a bu âyete dair soru sordum, dedi ki: Düersen sana nahivcilerin cevabı gibi cevap veririm, dersen kendi görüşümü belirterek cevap veririm. Ben ona: Kendi görüşünle cevap ver, dedim. Bana dedi ki: Bana İsmail b. İshak bu âyet hakkında soru sordu, ona şöyle dedim: Benim kabul ettiğim görüşe göre "haza; bu" şekli hem ref, hem nasb, hem cer hallerinde aynı kaldığına; tesniye-nin de müfredi değiştirmemesi gerektiğine göre; ben de tesniyeyi tekil gibi kabul ettim. Bana dedi ki: Bu ne kadar güzel bir görüştür; ama keşke bir de senin bu görüşüne ışık tutması açısından senden önce birisi bu görüşü söylemiş olsaydı. İbn Keysan dedi ki: Ben de ona dedim ki: Kadı da (ki İbn Key-san'a soru soran İsmail b. İshak'ın kendisidir) bu görüştedir. Ve onun görüşü benim görüşüme ışık tutar dedim, o da gülümsedi.

"Sizi sihirleriyle yurdunuzdan çıkarmak ve sizin en güzel olan bu yolunuzu yok etmek istiyorlar" sözleri, Firavun'un büyücülere söylediği söz-Serindendir. Yani bunların maksatları sizin izlemekte olduğunuz dininizi bozmaktır. Nitekim Firavun'un söylediği bize nakledilmiş bulunan şu sözleri de bü kabildendir: "Çünkü ben onun dininizi değiştirmesinden yahut yerde bozgunculuk çıkarmasından korkuyorum. jtdjAü'min, 40/26)

"Fılanın yolu (tarikâtı) güzeldir" denilir, bu (taponun gidişi güzeldir demektir. Yine "bir kavmin izlediği yol, söyledikleri sözlerin en değerlisidir" denilmiştir. "İşte yolunu (tarikâtını) izlemeleri gereken ve kendisine uymaları gereken kişi budur" sözü de bu kabildendir.

Buyruğun anlamı şudur: Bunlar sizin ileri gelenlerinizi, sizin başınızda bulunanları kendilerine doğru çekerek, kendi yollarından götürmek istiyorlar yahut da en ideal insanlar olan İsrailoğullannı alıp götürmek istiyorlar. Çünkü her ne kadar onlar sizin hizmetiniz altında bulunuyor iseler de, ne-sebleri peygamberlere kadar ulaşmaktadır. Ya da: Bunlar sizin yolunuzu izleyen insanları alıp götürmek istiyorlar, anlamında olup muzaf hazfedilmiş olabilir.

"el-Müslâ: En güzel" kelimesi "el-emset"in müennesidir. Nitekim el-efdalın müennesi olarak el-fudlâ denilmesi de böyledir, "Tarikat" kelimesinin mü-ennes getirilmesi de lafza binaendir. Bununla erkekler kastedilse bile. Mü-ennesliğin çoğul olması dolayısıyla bu şekilde gelmiş olması mümkündür.

el-Kisaî dedi ki: "Sizin yolunuz" yani sizin sünnetiniz, gitmekte olduğunuz yol

demektir. "el-Müslâ: En güzel" ise bir sıfattır. "Yaşlı kadın" demek kabildendir. Araplar da hidayeti ve dosdoğru yolu kastederek; Filan kişi en güzel olan yol (et-tarîkatu'l-muslâ) üzeredir, derler.

"O bakımdan bütün becerilerinizi bir araya getirin" buyruğundaki ("Bir araya getirmek" anlamı verilen:) "el-icmâ" işi sağlam tutmak ve bir şeye kesin karar vermek demektir. Mesela; "Çıkmaya azmettim, karar verdim" demektir.

Bütün bölgelerde kıraat âlimleri, bu kelime "Bir araya getirin" şeklinde okumuşlardır. Ancak Ebu Amr bu kelimeyi; şeklinde "elifin vas-lı ile ve "mim" harfini de üstün olarak okumuştur. Buna delil olarak yüce Allah'ın: "Firavun dönüp hilesini topladı, sonra geldi." (60. âyet) buyruğunu göstermektedir.

en-Nehhâs dedi ki: Bana Muhammed b. Yezid'den nakledildiğine göre o şöyle demiş: Ebu Amr'ın, bu şekildeki kıraatinden başka türlü okuması gerekirdi.

Okuması gereken bu kıraat insanların çoğunun benimsediği okuma şeklidir,

Çünkü o yüce Allah'ın: "Firavun dönüp hilesini topladı" buyruğunu delil göstermiştir. Evet, bu böyle sabit olmuştur, fakat bunun kendisinden sonra gelen "bir araya getirin (toplayın)" kelimesinin de bu şekilde okunmasına delil olması uzak bir ihtimaldir. Bunun yerine bundan sonra gelen bu kelimenin; "karar verin, bu işe ciddiyetle sarılın" anlamında; şeklinde olma ihtimalini yükselti») Onun belirttiği şekildeki kıraate delil olan husus önceden geçtiğine göreYsonradan gelen (kökü bir) bu kelimenin farklı bir manada olması icab eder, Mesela; "Karar verilmiş bir iş" denilir.

en-Nehhâs dedi ki: Bununla birlikte Ebu Amr'ın kıraatinin sahih olduğunu ortaya koyan husus şu anlama gelmesidir: Siz ne kadar çare, tedbir ve beceriye sahip iseniz onları arka arkaya, hep birlikte, bir araya getiriniz. Bu açıklamayı Ebu İshak da yapmıştır.

es-Sa'lebî dedi ki: "Elifin kat' ile "mim'in de esreli (ki büyük çoğunluğun kıraati böyledir) okunuşunun iki türlü açıklanması mümkündür. Birincisi bir araya getirip toplamak manasıdır. Meselâ; şeklindeki kullanımların ikisi de (o şeyi toplayıp, bir araya getirdim) aynı anlamdadır, "es-Sihâh"da şöyle denilmektedir; " Onu bir araya getirdim, topladım" demektir. Ebu Züeyb de (yaban) eşekleri(ni) nitelendirirken şunları söylemektedir;

"Sanki onlar Nübâyı' vadisindeki el-Ciz denilen yer ile Zü'l-Arcâ'ların arasında bir araya gelip toplanmış, hedef (ya da talan edilecek şeyler dırlar."

Burada da görüldüğü gibi bu kelime "bir araya gelip toplanmak" anlamını ihtiva etmektedir,

İkinci açıklamaya göre bu kelime, işi sağlam tutmak, azimli olmak, karar vermek demektir. Şair şöyle demiştir;

"Ah keşke -ki temennilerin faydası yok-,

Bir gün olsun işimi sağlama almış olarak sabahı edebil şeydim?"

"Saf saf gelin." Mıkatil ve el-Kelbî hep birlikte bir arada gelin, diye açıklamışlardır. Bunun, daha heybetli olmanız için saflar halinde dizilmiş olarak gelin, anlamında olduğu da söylenmiştir.

Buradaki "saf" kelimesinin nasb ile gelmesi Ebu Ubeyde'nin görüşüne göre meful oluşundan dolayıdır. O dedi ki: Mesela; "Ben namazgaha gittim" denilir. Ebu Ubeyde'nin bu açıklamasına göre anıant: Tören günü toplanacağınız yere gidiniz, demektir.

Arapların fasihlerinden birisinin "Ben (namazgahı kastederek) saffa geledim" dediği nakledilmiştir.

ez-Zeccac da şöyle demiştir: Burada anlamın: Sonra insanlar dizilmiş ol-dukiarı halde, siz geliniz şeklinde olması da mümkündür. Buna göre bu buyrukta "saf" kelimesi hal konumunda mastar demektir. Bundan dolayı çoğul gelmemiştir.

"...ib... gelin" buyruğu "mim" harfî ve "ya" harfî esreli olarak da okunmuştur. Çünkü hemzeli okumayanlar hemzenin yerine bedel olarak "elif getirirler.

"Çünkü bugün kim üstün* yani galip "gelirse umduğunu elde eder."

Bütün bunlar, sihirbazların birbirlerine söyledikleri sözlerdir. Firavun'un onlara söyledikleri sözler olduğu da söylenmiştir. [\[119\]](#)

65. Oedîler ki: "Ey Musa, sen mi bırakırsın, yoksa ilk bırakan bî mi olalım?"

66. O "Hayır, siz bırakın" dedi. Bir de baktı ki: Onların ipleri ve değnekleri büyülerinden ötürü kendisine yürüyorlannış gibi geldi.

67. Musa içten İçe bir korkuya kapıldı.

68. Biz ona: "Korkma!" dedik. "Çünkü üstün gelecek olan sensin.

69. "Sağ elindekini bırak, onların yaptıklarını yutacak. Onların yaptıkları ancak bir büyücü hilesidir. Büyücü ise nereye giderse iflah olmaz."

70. Derken büyücüler secdeye kapandılar. "Harun ve Musa'nın Rabblne iman ettik" dediler.

71. Dedi ki; "Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz? Muhakkak ki o, size büyüü öğreten büyüünüzdür.

Andolsun ki sizin el ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hurma dallarına asacağım. Hangimizin azabının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu da mutlaka bileceksiniz."

Sihirbazlar "dediler ki: Ey Musa, sen mi" elinden asanı "bırakırsın yoksa ilk bırakan biz mi olalım?" Böylelikle Musa'ya karşı edebli davranmış ve bu onların

iman etmelerine sebep teşkil etmiştir.

"Os Hayır, siz bırakın dedi. Bir de baktı ki onların ipleri..." ifadesinde hazfedilmiş kelimeler vardır. Yani "onlara; Siz bırakın" dedikten sonra, onlar da bıraktılar. Buna da ifadelerin anlamı delil teşkil etmektedir.

el-Hasen: "Ve değnekleri" buyruğunu ("ayn" harfini esreii okumak yerine): şeklinde "ayn" harfini ötreli olarak okumuştur. Harun el-Karî dedi ki: Temİmoğuüannın söyleyişi bu şekildedir. el-Hasen de onların söyleyişlerini esas alır. Diğerleri ise "sad"ın esresine tabi kılmak suretiyle "ayn" harfini esre ile okurlar. "Kovalar, yaylar" kelimelerinin iki türlü söylenişi de bu şekildedir.

"Büyülerinden ötürü kendisine yürüyor lar mış gibi geldi." İbn Abbas, Ebu Hayve, İbn Zekvân ve Ya'kub'tan Ravh; "Gibi geldi" kelimesini -"ya" yerine-"te" ile okumuşlardır. Bu okuyuşlarıyla onlar müennes olduklarından ötürü "asalar" ve "ipleri" lafızlarını göz önünde bulundurmuş olmaktadırlar.

Büyücüler iplerini cıvaya batırmışlardı. Güneşin ısısı bunlara isabet edince kımıldamaya ve hareket etmeye başladılar. el-Kelbî dedi ki: Musa'ya yerde yılanların dolup taşıdığı ve bu yılanların karınları üzere yürümekte oldukları intibanı verdiler.

"Gibi geldi" anlamındaki kelime; şeklinde "gibi güründüler" anlamında okunmuştur. Bunun anlamı ile; in anlamı aynıdır. Böyle okunuşu, (İbn Abbas ve diğerlerinin okuyuşu olan gibi açıklanır). Bu kelimeyi; şeklinde "ya" ile okuyanlar fiilin failini onların hileleri kabul etmektedir. Bu kelime; şeklinde "nun" harfi ile de okunmuştur ki, sınamak ve denemek maksadıyla bu şekilde gösterenin yüce Allah olduğu manasına gelir.

Failin "yürüyorlarmış gibi" anlamındaki kelime olduğu da söylenmiştir. Buna göre baştaki; "Yürüyorlarnuş gibi" lafzı ref mahallindedir. Onun gözlerine, onların yürüdükleri görünüyordu, demek olur. Bu açıklamayı ez-Zeeca yapmıştır. el-Ferrâ ise bunun nasb mahallinde olduğunu iddia etmiştir. Yani bu; demek olup sonradan "be" harfi hazfedilmiştir.

Birinci şekle göre anlam şöyledir: Onların büyüleri ve hilelerinden ötürü onların yürümekte olduklarını zannedecek hale geldi. ez-Zeccâc dedi ki: Bu kelimeyi harfi ile okuyanlar; ı nasb mahallinde kabul ederler. Yani bunların yürümek özelliğine sahip oldukları intibai uyanmıştı. Bununla birlikte bunun "...gibi geldi'deki zamirden bedel, ref mahallinde olması da mümkündür. Bu zamir de iplere ve sopalara râci'dir. Buradaki bedel de bedel-i istimaldir.

"Musa içten İçe bir korkuya kapıldı." Yani içinde böyle bir korku gizledi. Bu korkunun farkına vardı, yahut hissetti, diye de açıklanmıştır. Bu kor-kunun sebebi yılanlardı. Çünkü önceden de geçtiği üzere insan tabiatına arız olan

sebebler bunu gerektirir.

Şöyle de açıklanmıştır: O asasını yere bırakmadan önce insanların bu işe kanarak sapmalarından korkmuştu. Bir diğer açıklama da şöyledir: Asayı yere bırakmasını emreden vahyin kendisine gelişi gecikince, insanların asasını yere bırakmadan önce dağılacaklarından ve böylelikle sapıtacaklarından korkmuştu.

Kimi hakikat ehli kimseler de şöyle demiştir: Sebeb Musa (as)'ın sihirbazlarla karşılaşp: "Vay size! Allah'a yalan uydurmayın, yoksa sizi azab ile helak eder" {Si. âyet) dediğinde, yan carafına baktığında Cebrail'in sağında olduğunu görüverdi. Ona; Ey Musa! Allah'ın dostlarına karşı yumuşak davran, dedi. Musa ona; Ey Cebrail! Bunlar büyücüdür. Mucizeyi iptal etmek, Fira-vun'un dinîni desteklemek, Allah'ın dinini reddetmek maksadıyla pek büyük bir sihir ortaya attılar. Sen kalkmış bana: Allah'ın dostlarına yumuşak davran, diyorsun. Bunun üzerine Cebrail ona şöyle dedi: Onlar şu andan ikinci namazına kadar yanında kalacaklar, ikinci namazından sonra ise cennette olacaklar. Cebrail kendisine bu sözleri söyleyince Musa'nın içinde bir korku belirdi ve Allah'ın benim hakkımdaki bilginin ne olduğunu ben nasıl bilebilirim? Belki ben şimdi bu durumdayım, Allah'ın benim hakkımdaki bilgisi ise bunların önceki hali gibi, şu andaki halimin hilâfına da olabilir, diye bir düşünce geçti. Yüce Allah onun kalbindekileri bildiğinden ona şunları vahyetti; "Biz ona: Korkma, dedik. Çünkü üstün gelecek olan sensin." Dünyada onları yenik düşüreceksin, cennette de üstün derecelerde bulunacaksın. Buna sebep de peygamberlik ve yüce Allah'ın seni seçmiş olması dolayısıyla sana vermiş olduğu nübüvvettir.

"Korku" kelimesinin asli; olup, "hı" harfî esreli olduğundan dolayı "vav" harfî de "ya"ye kalb olmuştur.

"Sağ elindeki ni bırak. Onların yaptıklarını yutacak." Asanı bırak diye buyurulmadı. Bunun, asanın küçüklüğünü anlatmak kaslı ile söylenmiş olması da mümkündür. Yani onların ip ve sopalarının çokluğunu aldırma. Sen sağ elinde bulunan, hacim itibariyle oldukça küçük o biricik sopacığın bı-rakıver. Yüce Allah'ın kudreti ile o bir tane olmasına, onların yaptıklarının da pek çok olmasına, senin sopanın küçüklüğüne, onların büyülerinin de büyüklüğüne rağmen onları yutuv erecektir.

Bu ifadenin asayı ta'zim için kullanılmış olma ihtimali de vardır. Yani sen pek çok ve pek büyük olan cisimlere önem verme, senin sağ elinde bütün dünyadan daha büyük bir şey vardır. Bunlar pek çok olmasına rağmen senin asan kargısında pek az ve küçük kalırlar. Allah'ın izniyle asan onları yutacak ve mahvedecektir.

"(' iüfcy Yutacak" kelimesi emrin cevabı olmak üzere cezrn ile gelmiştir. Yani

eğer sen asanı bırakırsan onların yaptıklarını alıp yutacaktır, denilmiş gibidir. es-Sülenî ve Hafs bu kelimenin "lam" harfini sakın olarak; den gelen bir fiil olmak üzere okumuşlardır. İbn Zekvân, Ebû Hayve es-Şamî ve Yahya b. el-Hâris ise; şeklinde "te" harfinin hazf; ve "fc" harfini ref ile o "yutacaktır" anlamında okumuşlardır. Burada hitab Musa (as)adır. Asaya olduğu da söylenmiştir.

"Sûratle alıp, yakalamak" anlamındadır. Bu fiil "kaf harfi esreli olarak; şeklinde kullanılır ki; ben onu hızlıca, sûratle, aldım, yakaladım demektir.

Ya'kub'tan nakledildiğine göre; "Sûratli, hafif hareket eden ve maharetli" anlamında olmak üzere kullanılır. "Câ Duvarın düşmesi, yıkılması" demektir. "Havuz dibinden çöktü ve genişledi" demektir. ile yutar fiilleri aynı anlamda olup "yutar" demektir. Daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/115-117. âyetlerin tefsirinde) yavaş yavaş bir şeyi yutmayı anlatmak üzere; in kullanıldığına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Aynı şekilde; "Onu yuttu" anlamındadır,

"Onların yaptıklarını" yani onların ortaya koyduklarını "yutacak." Aynı şekiide "onların yaptıkları" yani onların ortaya koydukları o şey "ancak bir büyücü hilesîdir."

Bu buyruktaki "büyücü" kelimesi -Asım dışında- Kûfeliler tarafından; "Büyü" anlamında olmak üzere "sin" harfi esreli "ha" harfi de sakın olarak okunmuştur. Bu kıraat iki şekilde açıklanır: Birincisi "hile" anlamındaki "keyd" kelimesinin hazf takdiri söz konusu olmaksızın doğrudan "sihre" muzaf olmasıdır. (Bir büyü hiiesidir, demek olur). İkincisi ise, ifadede hazf takdiri olmak üzere "büyü sahibinin sihri" anlamında olur. Diğerleri ise, "yap-mak" kökünden gelen fiilin unda cereyan etmesi suretiyle; "Hilesi" diye okumuşlardır. ise ameli Önleyen "kâffe"dır ve dolayısıyla burada (ism-i mevsul gibi ona ait olacak şekilde) "he" zamiri takdir edilmez. " Büyücü" kelimesi ise (hile kelimesine) izafe ile okunmuştur.

Burada "et-keyd (hile)" bu kıraate göre gerçekte "büyücü "ye muzaftır. Büyüye değildir. Bununla birlikte ("ma"dan önce gelen; (60 edatının hemzesinin: "Çünkü onların yaptıkları ancak bir büyücünün hi-le.sidir" anlamında olmak üzere üstün gelmesi de mümkündür.

"Büyücü ise nereye giderse iflah olmaz." Yeryüzünün neresine giderse gitsin, kurtulamaz, muradına eremez. Hile yaptığı zaman kurtulamaz diye de açıklanmıştır. el-Bakaru Sûresi'nde (2/102. âyet, 3. başlık ve devamında) büyücünün hükmü ve büyüünün anlamına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Bu konuyu oradan takip edebilirsiniz.

"Derken büyücüler" bu büyük işi ve asadaki bu olağanüstü özelliği

gördüklerinde "secdeye kapandılar." Çünkü bu asa onların hile yoluyla ortaya koymuş oldukları bütün ip ve sopalarını yutuvermişti. Bunlar üçyüz deve yükü kadardı. Daha sonra tekrar eski haline döndü ve yüce Allah'tan başka bunca sopa ve ipin nereye gittiğini hiç kimse bilemedi. Bu hususa dair açıklamalar ve asa ile ilgili yeterli bilgiler, bundan önce el-A'raf Sûresi'nde (7/115-117. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır,

"Harun ve Musa'nın Rabbine iman ettik dediler."

"Dedi ki: Ben size izin vermeden O'na İman mı ettiniz?"

"Ona İman etti" anlamında olmak üzere; denildiği gibi; da denilebilir. Yüce Allah'ın: "Bunun üzerine kendisine Lût iman etti." (el-An-kebut, 29/26) buyruğunda birinci şekil; buna karşılık el-A'raf Sûresi'nde Firavun: "Ben size izin vermeden Önce mi ona iman ettiniz... dedi." (el-A'raf, 7/123) buyruğunda da ikinci şekil kullanılmıştır. Onun söylediği bu sözler, onların yaptıklarını reddetmek manasına bir tepki İdi. Yani siz haddinizi aştınız ve benim size emretmediğim işi yaptınız.

"Muhakkak ki o size büyüü öğretene büyüünüzdür." O, bunu öğretmekte size başkanlık edendir. Onun size galip gelmesinin biricik sebebi, bu konuda sizden daha becerikli olmasındandır.

Firavun bu sözleriyle insanları şüpheye düşürmek İstemişti. Tâ ki insanlar büyücülere uyarak, onların iman ettikleri gibi inanmasınlar. Gerçekte Firavun onların Musa'dan hiçbir şey öğrenmediklerini biliyordu. Onlar Musa, Mısır'a geri dönmeden hatta doğmadan önce bile büyüü öğrenmişlerdi. "Andolsun ki sizin el ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hurma dallarına asacağım." Buradaki; "...de, da"; "...e, a" anlamındadır. Nitekim Suveyd b. Ebi Kâhil de böyle kullanmıştır:

"Onlar Abdî (Abdül-Kays'ten) olan o kimseyi hurma ağacına astılar, Şeybanhlar ancak burnu keaik birisi eliyle helak olsunlar."

Firavun o büyücüler vefat edinceye kadar -yüce Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- el ve ayaklarını kesti ve idam etti.

İbn Muhaysın burada ve el-A'raf Sûresi'nde: "Elbette keseceğim" ile "Elbette sizi asacağım" anlamındaki fiilleri; ile diye "elifi üstün ve birinci fiilde "ti" harfîni, ikinci fiilde de "lam" harfîni şeddesiz olarak; Kesti ve: Astı kökünden gelmiş oiarak okudu.

"Hangimizin" ben mi yoksa Musa'nın Rabbi mi "azabının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu da mutlaka bileceksiniz." [\[120\]](#)

72. Dediler ki: Bize gelen apaçık delillerle ve bizi yaratana seni üstün tutmayız.

Ne hüküm vereceksen ver sen ancak bu dünya hayatında hükmedersin.

73. "Gerçekten biz Rabbimize İman ettik ki günahlarımızı ye bizi işlemeye zorladığın büyüyü bağışlayarak bizi affetsin. Allah hem daha hayırlıdır, hem daha kalıcıdır."

74. Gerçek şu kî: Kim Rabbine günahkâr olarak gelirse onun için cehennem vardır, orada ölmez de dirilmez de.

75. Kim de O'na mü'min olarak salih amelde bulunmuş halde gelirse onlar İçin en yüksek dereceler vardır.

76. Altından ırmaklar akan Adn cennetleri. Onlar orada ebedidirler. İşte arman kimselerin mükafatı budur.

Büyücüler "dediler ki: Bize gelen apaçık delillerle ve bizi yaratana seni üstün tutmayız" tercih etmeyiz.

İbn Abbas dedi ki: Bununla kendilerine gelen kesin bilgi ve yakîni kastetmişlerdir. İkrime ve başkaları da şöyle dediler: Onlar secdeye kapandıklarında yüce Allah cennetteki yerlerini kendilerine gösterdi. İşte bundan dolayı Firavun'a "seni üstün tutmayız" dediler. Firavun'un hanımı: Kim galip geldi? diye soruyordu. Ona: Musa ve Harun galip geldi, denilince o da: Ben de Musa ve Harun'un Rabbine İman ettim, demişti. Firavun una adamlarını gönderdi ve şu talimatı verdi; En büyük ve yüksek kayayı bulunuz, eğer inancını sürdürecektse o kayayı onun üzerine bırakınız. Yanına vardıklarında başını kaldırıp semaya baktı, cennetteki yerini gördü ve inancını dile getiren ifadelerini sürdürdü, ısrar etli. Bu esnada da ruhu kabz edildi, cesedinde ruh olmadığı halde kayayı üzerine bıraktılar,

Şöyle de denilmiştir: Büyücülerin önde gelen kimseleri Musa'nın esasını, neler yaptıklarını görünce güvendiği bir kimseye şunları söyledi: Şu yılanı bak, korktu mu korkmadı mı, eğer korkarsa cinlerdendir, şayet korkuya kapılmayacak olursa kendisinin bilgisinden hiçbir beşeri eserin kaybolmadığı mutlak yaratıcının bir takdiridir. O güvendiği şahıs: Hayır hiç korkmadı deyince, sihirbazların ileri gelenleri: Ben Harun'un ve Musa'nın Rabbine iman ettim, dedi.

"Ve bizi yaratana" anlamındaki buyruk, yüce Allah'ın: "Bize gelen apaçık delillere" buyruğuna atfedilmiştir. Yani biz seni ne bize gelen apaçık delillere tercih ederiz, ne de bizleri yaratana üstün tutarız.

Bu buyruğun bir yemin olduğu da söylenmiştir; yani Allah'a andolsun ki seni.. üstün"%[utmayız.

"Ne hüküm vereceksen ver" yani vereceğin hüküm ne ise onu ver.

"Vereceğin hüküm ne ise" buyruğundaki; "Ne" fiili ile beraber geldiği vakit,

master durumunda olan değildir. Çünkü o fiillere muttasıl gelir, bu ise mübtedâ ve haberin başına gelmiştir.

İbn Abbas dedi ki: Sen ne yapacaksan onu yap demektir. Vereceğin hüküm her ne ise -yanı ellerin ayakların kesilmesi ve hurma dallarına asılması hükmünü-ver, diye de açıklanmıştır. "Hüküm vereceksen" kelimesinin sonunda "ya" harfinin vasi halinde hazfedilmesinin sebebi (bu harfin) sakın oluşu ve tenvinin de sakın oluşudur. Sibeveyh ise vakf halinde bu kelimede "ya" harfinin okunmasını tercih etmiştir. Çünkü artık iki sakın illeti ortadan kalkmış olur.

"Sen ancak bu dünya hayatında hükmedersin." Yani senin vereceğin emirler ancak dünya hayatında geçer. "Dünya hayatı" anlamındaki terkip zarf olarak mansub gelmiştir. Yani sen ancak bu dünya hayatındaki meta ile ilgili olarak hüküm verebilirsin, yahut sen bu dünya hayalı süresince hüküm verebilirsin, anlamında olup mefulun hazfedildiği kabul edilebilir.

İfadenin takdiri şöyle de olabilir: Sen ancak bu dünya hayatının işleri hakkında hüküm verirsin. Bu durumda "hayat": kelimesi meful olarak nasb edilmiş olur, "mâ" da kendisinden önce gelen: "İnne"nin amelini önleyen (kâf-fe) olur.

el-Ferrâ ise merfu okumayı caiz kabul etmiştir. Ancak buradaki "mâ"nın ism-i mevsul kabul edilmesi ve "hükmedersin" anlamındaki fiilin sonundaki "he" zamirini hazfedip daha sonra: "Bu dünya hayatı" terkipini de merfu kabul etmek mümkündür.

"Gerçekten biz Rabbimize iman ettik." Allah'ın, hiçbir ortağı söz konusu olmaksızın bir ve tek olduğuna ve Musa'nın getirdiklerine inandık.

"Ki günahlarımızı" -üzerinde bulundukları şirki kastediyorlar.- "ve bizi işlemeye zorladığın büyüüyü bağışlayarak bizi affetsin."

"Bizi işlemeye zorladığın" anlamındaki buyrukta bulunan; edatı "günahlarımız" kelimesine atf ile nasb mahallindedir. Bunun i'rabtan mahalli olmayıp nefy edaü olduğu da söylenmiştir. Bu takdirde anlam şöyle olur: Bizim büyücülükten ötürü kazandığımız günahları bağışlayacağını ümit ederiz ve sen bizi bu büyücülüğe zorlamadığın halde "biz bunu yapmıştık."

en-Nehhâs dedi ki: Birincisi daha uygundur. el-Mehdevî de: Birincisinin uygun olduğu uzak bir ihtimaldir, çünkü onlar: "Eğer galip gelen biz olursak herhalde bize bir mükâfat var değil mi?" (el-A'raf, 7/113) demişlerdi. Bu sözler zorlanan kimselerin söyleyecekleri sözler değildir. Ayrıca ikrah da zaten bir günah değildir. Her ne kadar küçükken büyüüyü öğrenmek üzere zorlanmış olmaları düşünülebilirse dahi bu böyledir.

el-Hasen dedi ki: Bunlara çocukken büyü öğretiliyordu. Sonra da büyüüyü kendi iradeleriyle yaptılar.

Buradaki "mâ" edatının mübtedâ olarak ref mahallinde olması, haberin mukadder olması da mümkündür. İfadenin takdiri şöyle olur: Ve senin bizi işlemeye zorladığın büyüün günahı bizden kaldırılmıştır.

"Büyüyü" kelimesi bu görüşe ve birinci açıklama şekline göre "işlemeye zorladığın" anlamındaki fiile taalluk eder. "Mâ"nın nefy edatı olduğunu söyleyen görüşe göre ise "günahlarımızı" anlamındaki kelimeye taalluk etmektedir.

"Allah hem daha hayırlıdır, hem daha kalıcıdır." O'nun mükâfatı daha hayırlı ve daha kalıcıdır, demektir. Burada muzaf hazfedilmiştir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Şöyle de açıklanmıştır: Bizim için Allah senden daha hayırlıdır. O'nun bize vereceği azap da senin azabından daha kalıcıdır. Bu da Firavun'un: "Hangimizin azabının daha şiddetli ve kalıcı olduğunu da mutlaka bileceksiniz" sözlerinin cevabını teşkil etmektedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Eğer biz Allah'a itaat edersek, O bizim için daha hayırlıdır. İsyan edecek olursak O'nun azabı da seninkinden daha kalıcıdır.

"Gerçek şu ki, kim Rabbine günahkâr olarak gelirse..." Bunun iman ettikten sonra sihirbazların söylediği sözlerden olduğu söylendiği gibi, yüce Allah'ın söylediği sözlerin başı olduğu da söylenmiştir.

"Gerçek şu ki" ifadesindeki zamir, işe ve şe'ne râci'dir. (Zamir-i şa'ndır). Bununla birlikte: "Gerçekten kim... gelirse" anlamında olması da mümkündür. Şairin şu beyitinde de böyledir:

"Şüphesiz kim bir gün kiliseye girecek olursa,
Orada yabani öküz yavruları ve ceylanlarla karşılaşır."

Burada şair: "Gerçek şu ki..." demek istemiştir. Yani durum şudur: Günahkâr olan kimse ateşe girecektir, mü'min olan kimse de cennete girecektir. Buradaki günahkâr (mücrim), kâfir demektir.

Masiyetler işleyen ve günah kazanan kimse olduğu söylenmiş ise de, birinci anlam daha uygun görünmektedir. Çünkü bundan sonra: "Onun için cehennem vardır, orada ölmez de dirilmez de" diye buyurmaktadır. Bu ise daha önceden en-Nisâ Sûresi'nde (4/116. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde açıklandığı üzere inkarcı ve yalanlayıcı kâfirin niteliğidir. Böyle bir kimse ne hayatından istifade eder, ne de ölüm dolayısıyla rahat yüzü görür. Şair der ki:

"Söyleyin bana ölüp de bedbahtlığı sona ermeyen,
Tadı bulunan bir hayat da sürmeyen bir kimseye kim ne yapabilir?"

Şöyle de açıklanmıştır: Kâfirin canı hançeresinde askıda kalır. Yüce Allah'ın onun hakkında haber verdiği şekilde; ne bu canı hançeresinden ayrılarak ölür, ne de bedeninde karar bularak hayat bulur.

"Kim Rabbİne günahkâr olarak gelirse" buyruğunun anlamı; kim Rab-binin

huzuruna gelmek için tesbit edilen vakitte bu halde gelecek olursa, demektir.

"Kim de ona mü'min olarak" yani iman üzere ölüp, O'nu tasdik ederek vefat edip "salih amelde bulunmuş halde gelirse" itaat etmiş, kendisine verilmiş emirleri yerine getirmiş ve yasak kılınmış şeylerden de uzak kalmış ise "onlar için en yüksek" nitelendirilemeyecek kadar üstün "dereceler vardır."

Aynca yüce Allah'ın: "Kimde O'namü'min olarak... gelirse" buyruğu burada sözü geçen "mücrim; günahkâr" ile müşrikin kastedildiğine delil teşkil etmektedir.

"Altından" yani (onlar için) o cennetlerin köşklerinin ve tahtlarının altından - önceden de geçtiği gibi- şaraptan, baldan, süttten ve sudan "ırmaklar akan Adn cennetleri" (vardır). Bu buyruk hem dereceleri açıklamaktadır, hem de "dereceler"den hedeldir. Adn ise ikamet, temelli kalmak demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Kehf, 18/30-31) âyetlerin tefsirinde geçmiş bulunmaktadır,

"Onlar orada ebedidirler" devamlı kalıcıdır.

"İşte arınan" küfür ve isyandan kendisini temizleyen "kimselerin mükâfatı budur."

Bunların büyücülere ait sözler olduğunu söyleyenler de şöyle demektedir: Büyücülerin bu gerçekleri Musa'dan yahut da İsrailoğullarından dinlemiş olmaları ihtimali vardır. Çünkü Mısır'da bulunan İsrailoğulları arasında, büyücülerden bazı kimseler de vardı. Yine Firavun hanedanından iman eden kişi de onlar arasında bulunuyordu.

Derim ki: Bunun iman etmeleri üzerine yüce Allah'ın kendilerine ilham vererek bu ilham ile söylediği sözler olma ihtimali de vardır. Doğrusunu eniyi bilen Allah'tır. [\[121\]](#)

77. Andolsun ki Biz Musa'ya şunu vahyettik: "Kullarımla geceleyin yola çık! Yetişmeden yana korkun ve endişen olmaksızın onlar için denizde kupkuru bir yol aç."

78. Firavun askerleriyle onların ardınca gitti. Ancak kendilerini denizden ne kapladıysa, kapladı.

79. Firavun kavmini saptırdı, hidayet yolunu göstermedi.

" Andolsun ki Biz Musa'ya şunu vahyettik; Kullarımla geceleyin yola çık." Bu hususa dair yeterli açıklamalar önceden geçmişti.

"Yetişmeden" Firavun ve askerlerinin size kavuşmasından "yana korkun ve endişen olmaksızın onlar için denizde kupkuru" yani camursuz ve susuz "bir yol aç." Daha önceden el-bakara Sûresi'nde (2/50. âyetin tefsirinde)

Musa'nın denize (asasını) vuruşu, denize künyesiyle hitap etmesi ve Fi-ravun'un suda boğulması ile ilgili açıklamalar geçmiş bulunduğundan bun-lan tekrarlamanın antamı yoktur.

İbn Güreye dedi ki: Musa (as) ile birlikte bulunanlar! İşte Firavun, arkamızdan yetişti, işte önümüzde de deniz, bizi örtecek, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: "Yetişmeden yana korkun ve endişen olmaksızın" buyruğunu indirdi. Yani Firavun'un sana yetişmesinden yana korkma, eğer denizin içirie dalacak olursan sana degeceğinden ve içinde boğulmaktan yana da endişelenme!

"Korkun... olmaksızın" buyruğunu Hamza, emrin cevabı olmak üzere "Korkma" diye okumuştur, İfade: Sen denizde onlara yol açacak olursan, bundan dolayı korkma! takdirindedir. Diğer taraftan Endişen olmaksızın" buyruğu da: Sen endişeye düşmeyerek... takdirinde yeni bir cümledir. Yahut da aslında bu (da emrin cevabı olarak) cezmedilmiş. fakat (sın harfinin) fethasının doyurulmuş şekli (işbâi) ile elif (-İ maksûra) gelmiştir. (O takdirde anlam burada da: Endişelenme şeklindedir.) Bu da yüce

Allah'ın: "Onlar da bizi yoldan saptırdılar" (el-Ahzab, 33/67) buymğundaki (işba' için getirilmiş) elif gibidir. Yahut bu, şairin şu sözüne (bu yönüyle) benzemektedir.

"Sanki sen benden önce Yemenli bir esir görmemiş gibisin."

Bu da sahih olan fiilde harekenin hazfedilin esi gibi hazfın yapıldığı varsayımına göredir.[\[122\]](#) el-Ferrâ'nın görüşü budur. Bir başka şair de şöyle demiştir

"Sen önce Zebbân'ı hicvettin sonra Zebbân'ı hicvettiğin için, Özür dileyerek geldin; (böylelikle) sen ne hicvetmiş oldun, ne de (esenlikte bırakarak) terketmiş oldun."[\[123\]](#)

Bir diğer şair de şöyle demiştir;

"Haberler Ziyadoğullarınm süt veren develerinin neyle karşılaştıklarını

anlatıp dururken, (Buna dair) haberler sana gelmedi mi?"[\[124\]](#)

en-Nehhâs dedi ki: Yüce Allah'ın Kitabının şiirdeki bu gibi şâz söyleyişlere göre yorumlanması hataların en çirkin seki Heri ndendir. Aynı şekilde onun örnek göstermiş olduğu bu şiirler hiçbir yönüyle âyet-i kerîmeye benzememektedir. Çünkü "ya" ile "vav" harfleri "eliften farklıdır. Zira bu iki harf hareke aldıkları halde, "elif hareke aimaz. Ayrıca şair çaresiz kaldığı takdirde bu iki harfi harekeli kabul edebilir, sonra da cezm dolayısıyla bu hareke hazfedilir, "elifte böyle bir şey yapmaya imkan yoktur. Birinci kıraat ise daha açık ve anlaşılırdır. Çünkü ondan sonra gelen "Endişen olmaksızın" kelimesinin cezimsiz olduğu hususunda İcma vardır. Ve bunda üç takdir söz konusudur:

Birincisi "korkun... olmaksızın" buyruğu muhatabın hali konumunda olabilir. İfadenin takdiri de şöyle olur: Sen korkuya kapılmadan ve endişelenmeden onlar için denizde kupkuru bir yol aç.

İkinci takdir; Yolun sıfatı konumunda olabilir, çünkü sıfat olan "kupkuru oluş" üzerine atfedilmiştir ve buna göre ifadenin takdiri; Sen onda (o yolda) korkmaksızın... takdirindedir. Böylelikle ona ait olan sıfat hazfedilmiş demektir.

Üçüncü takdire gelince: Önceki ile ilgisi olmayan ve: Sen korkmayacaksın korkmaksızın, takdirinde hazfedilmiş bir mübtedânın haberi olabilir.

"Firavun, askerleriyle onların ardınca gitti." Firavun beraberinde askerleri bulunduğu halde onları izledi. " Onların ardınca gitti" buyruğu, şeklinde "teT: harfi şeddeli olarak da okunmuştur. Bu takdirde " Askerleriyle'deki "be" harfi fiilin ikinci mefuf geçiş yapmasını sağlamış olmaktadır. Çünkü bu fiil tek başına (yani harfi cer olmaksızın) tek bir mefule geçiş yapar. Yani Firavun askerleri iîe birlikte onların arkasından yetişmek maksadıyla onların ardından gitti. Bu da, emir kılıcı da beraberinde bulunduğu halde bindiğini anlatmak üzere bu harf-i cerr-i kullanarak: demeye benzer.

Bu fiili kat' ile; şeklindeki okuyuşa göre ise fiil iki mef ule geçiş yapar ve bu durumda "be" harfinin zaid olması da mümkündür. Fiiiin tek bir mef ule geçiş almasıyla yecînilmesi de mümkündür. Nitekim aynı anlamda olmak üzere; " ile: Onu izledi" ve; ile "Ona yetişti" denilir. Bu durumda "askerleriyle" buyruğu da hal konumunda olur. "Askerlerini önünden yürüterek onları takip etti" denilmiş gibidir.

"Ancak kendilerini denizden ne kapladıysa kapladı." Yani denizden on-ıarı boğacak kadar su isabet etti. Burada "kapladıysa kapladı" şeklindeki tekrar, tanzim ve durumun bilinmesinin anlatılması maksadı iledir.

"Firavun kavmini saptırdı, hidayet yolunu göstermedi." Yani Firavun onları doğru yoldan saptırıp uzaklaştırdı, onları hayra ve kurtuluşa iletmedi. Çünkü o, Musa (as) ile beraberinde bulunanların kendisinden önce gidemeyeceklerini ve Önlerinde deniz bulunduğundan dolayı elinden kurtulamayacaklarını zannetmişti. Ancak Musa (as) asasıyla denize vurunca, denizde ontiki yol ayrıldı ve bu yollar arasındaki sular yukarı doğru dağlar gibi yükseldi. eş-Şuarâ Sûresi'nde de; "Ardından deniz ayrılıp her bir tarafı büyük bir dağ gibi oldu" (eş-Şuarâ, 26/63) diye buyurulmaktadır. Her bir kol (sıpt), bu yolların birisini izledi. Yüce Allah dağ gibi ayrılan sulara: Sizlerde pencereler olsun, diye emredince, bunlar arasında birbirlerini görmelerini sağlayacak şekilde pencere gibi delikler açıldı, birbirlerinin sözlerini duyar oldular. Bu ise en büyük mucizelerden, en büyük belgelerden biri olmuştu.

Firavun gelip denizde yol açılmış, suyun da yukarı doğru yükselmiş olduğunu görünce, beraberindeki askerlerine denizin kendi heybeti dolayısıyla bu hali aldığı vehmini verdi. Beraberinde bulunanlarla birlikte denize girdi ve deniz üzerlerine kapanıverdi.

Yüce Allah'ın: "Hidayet yolunu göstermedi" anlamındaki buyruğun Fi-ravun'un onları saptırmalarını te'kid manasına olduğu da söylenmiştir. Bununla birlikte bir başka görüşe göre bu, Fîravun'un: "Ben size ancak gördüğümü gösteriyorum ve ben sizi doğru yoldan başkasına da iletmiyorum" (el-Mu'min, 40/29) buyruğuna bir cevaptır ve yüce Allah onun bu iddiasını böylece yalanlamaktadır.

İbn Abbas dedi ki: "Hidayet yolunu göstermedi" yani o bizzat kendisini hidayete iletmedi, aksine kendisini de kavmini de helake sürükledi. [\[125\]](#)

80. Ey İsrailoğulları! Gerçekten Biz sizi düşmanınızdan kurtardık ve sizinle Tur'un sağ yanında sözleştik. Sîze kudret helvası ve bildircin da İndirdik.

81. Size verdiğimiz güzel rızıktan yeyin ve bu hususta haddi aşmayın. Çünkü o takdirde gazabım gelip sizi bulur, gazabım her kime gelip çatarsa yıkılır gider.

82. Muhakkak Ben tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyip hidayet üzere olana da çok çok mağfiret ediciyim.

"Ey İsrailoğulları! Gerçekten Biz sizi düşmanınızdan kurtardık." Yüce A]lahı, Firavun'dan kurtardıktan sonra şükretsınler diye onlara bu sözleri söylemişti,

"Ve sizinle Tur'un sağ yanında sözleştik" buyruğunda geçen "yan" anlamındaki kelime "sözleştik" fiiinin ikinci mef ulu olmak üzere nasb edilmiştir. Bunun zarf olarak nasb edilmesi uygun düşmez. Çünkü bu müphem olmayan, katsksız bir mekân zarfıdır. Fiillerin ve mastarların mekân zarflarına teaddi etmesi (geçiş) müphem olmaları halinde harf-i cersiz olur.

Mekkî dedi ki: Bu hakkında görüş ayrılığı bulunmayan bir esastır. Âyetin takdiri şöyledir: Biz sizinle Tur'un yan tarafına gelmek üzere süzleştik. Daha sonra bundan mızaf hazfedilmişler.

en-Nehhâs dedi ki: Yani Biz. Musa'ya sizlere size kendisi ile birlikte çıkmanızı emretsin diye emir verdik. Çünkü yüce Allah sizin huzurunuzda onunla konuşacak ve siz de bu kelâmı işitecektiniz.

Şöyle de açıklanmıştır: Firavun'un suda boğulmasından sonra, Musa'ya Tur'un sağ tarafına gelmesi ve burada kendisine Tevrat'ı vermesi vaadinde bulunmuştu. Buna göre verilen söz Musa'ya verilmiştir. Ancak bu hususta onlara hitap edilmesi, bu sözün kendileri dolayısıyla verilmiş olmasından dolayı idi.

"Sizinle... sözleştik" buyruğunu Ebu Amr "vav"dan sonra "eliP'siz olarak okumuş, Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiştir. Çünkü burada "vaadetmek (söz vermek)" yüce Allah tarafından özellikle Musa'yadır. "Sözleşmek" ("eliPli okuyuşun manası) ise ancak iki kişi tarafından yapılır. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'ndc (2/51. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Sağ" (anlamındaki: el-eymen) kelimesi de "yan" anlamındaki kelimenin sıfatı olduğundan dolayı nasb edilmiştir. Dağın kendisinin ne sağ, ne solu olur. O bakımdan birisine: Dağın sağ tarafından git, denilecek olursa bu, sen dağı sağ tarafına al git, demektir. Musa (as) da dağa geldiğinde, dağ onun sağ tarafında bulunuyor idi.

"Size kudret helvası ve bildircin da indirdik." Yani Tîh'te üzerinize bunları indirdik. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/57. âyet, 2. başlıkla) geçmiş bulunmaktadır.

"Size verdiğimiz güzel rızıktan" yani rızkın lezzetlisinden "yeyin." Helalinden yeyin anlamında ulduğı da söylenmiştir. Çünkü herhangi bir insanın bu rızkın meydana gelmesinde emeğı ve katkısı yok ki buna bir şüphe girsin.

"Ve o hususta haddi aşmayın." İçinde bulunduğunuz bolluk ve afiyet sizi isyankârlığa götürmesin, çünkü tuğyan, caiz olmayana doğru haddi aşmaktır. Anlamin şöyle olduğu da söylenmiştir: Sizler nimete^karşı nankörlük ederek bu nimetleri size ihsan edene şükrelnıeyi unutmayınız.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Sizler bu nimetler yerine başkalarını istemeye kalkışmayınız. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Siz daha hayırlı olanı böyle daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyorsunuz?" (el-Bakara, 2/61)

Bir diğer açıklama da şu şekildedir: Siz bu nızıktan bir gün ve bir gecelikten fazlasını saklamaya kalkışmayınız. İbn Abbas dedi ki: Saklayıp biriktirdikleri kurtlandı. Eğer onlar bunu yapmamış olsalardı, ebediyyen hiçbir yiyecek kurtlanmazdı,

"Çünkü o takdirde gazabım gelip sizi bulur." Yani hakkınızda vacip olur ve üzerinize iner.

Gelip... bulur" kelimesi yüce Allah'ın: "Haddi aşmayın" buyruğun-daki nehyin cevabı olarak başına gelen "fe" ile nasb edilmiştir.

"Çünkü o takdirde gazabım gelip sîzi bulur. Gazabım her kime gelip çatarsa yıkılıp gider."

el-A'meş, Yahya b. Vessâb ve el-Kisâî "Gelip ... bulur" anlamındaki fiildeki "ha" harfini -esre yerine- öt re ile; şeklinde ve; "Kime gelip çatarsa" lafzını da birinci "lam"ı -esre yerine- ötrc ile okumuşlardır. Diğerleri ise (her iki kelimedeki, her

iki harfi de) esreli okumuşlardır ve bunların ikisi de ayrı birer söyleyiştir.

Ebu Ubeyde ve başkasının naklettiğine göre; bir şeyin gelmesi vacip olduğunda denilir. Gelip çatığında ise; şekli kullanılır, el Ferrâ da böyle demiştir: "Hulul" mastarında (muzariinde aynu'l-fiilin) ötreli gelmesi, vuku bulmak demektir. Esreli gelmesi ise vacip olmak anlamındadır.

Her İki mana da birbirine yakın olmakla birlikte; esreii okuyuş daha uygundur. Çünkü bütün kıraat alimleri yüce Allah'sn:

"Ve kalıcı azabın da kimin başına ineceğini..." (Hud, 11/39) buyruğunda bu kelimeyi icma ile esreli okumuşlardır.

"Allah'ın gazabı" cezası, intikamı ve azabı demektir.

"Yıkılır, gider" buyruğu, ez-Zeccâc dedi ki: Helak oldu, demektir. Yani bu kimse cehennem ateşinin dibi olan "el-Hâviye"ye gider demektir. Bu da yukarıdan aşağıya doğru düşmeyi anlatan; den gelmektedir. "Filan öldü" demektir.

İbnu'l-Mubarek şunu nakletmektedir: Bize İsmail b. 'Ayyaş haber verdi, dedi ki: Bize Sa'lebe b. Müslim anlattı, o Eyyub b. lieşir'den, o Şufey el-Asba-hi'den dedi ki: Cehennemde Saûd diye adlandırılan bir dağ vardır. Kâfir kırk yıl süreyle tırmandığı halde tepesine ulaşamaz. Yüce Allah da; "Ben onu Sa-ûd'a (sarpyokuşa) sardıracağım." (el-Muddessir, 74/17) diye buyurmaktadır. Yine cehennemde "Hevâ" diye adlandırılan yüksek bir bina vardır. Kâfir bu binanın üst tarafından aşağı doğru atılır ve kırk yıl süre ile o aşağı doğru inmeye devam eder de bunun dibine daha ulaşmış olmaz. İşte yüce Allah da: "Gazabım her kime gelip çatarsa yıkılır gider" diye buyurmaktadır. Daha sonra hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir. Biz bu hadisi "et-Tezkire" adlı kitabımızda zikretmiş bulunuyoruz.

"Muhakkak Ben" şirkten "tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyip hidayet üzere olana da çok çok mağfiret ediciyim." Ölünceye kadar imanı üzere kalmaya devam edene "mağfiret ediciyim" demektir. Bu açıklamayı Süfyan es-Sevrî, Katade ve başkaları yapmıştır. İbn Abbas dedi ki: İmanında şüphe etmeyen kimseye... demektir. Bu açıklamayı da el-Maverdî ve el-Mehdevî zikretmişlerdir. Seril b. Abdullah et-Tüsterî İle yine İbn Abbas şöyle demişlerdir: Sünnete ve cemaate bağlılığını sürdüren kimseye... anlamındadır. Bunu da es-Sa'le-bî nakletmiştir, Enes dedi ki: Peygamber (sav)'ın sünnetini izleyen kimse söz konusudur. Bunu el-Mehdevî zikretmiş, el-Maverdî, bunu er-Rabî' b. Enes'ten de nakletmiştir.

Diğer bir görüşe göre: İsabetli ameî yapan kimselere... anlamındadır. Bu açıklamayı da İbn Zeyd yapmıştır. Yine İbn Zeyd'den nakledildiğine göre her

kim nasıl davranacağını bilmek üzere İlim öğrenirse bu durumda olacaktır. Birincisini ei-Mehdevî, ikincisini de es-Sa'lebî zikretmiştir.

eş-Şa'bî, Mukatil ve el-Kelbî de şöyle demişlerdir; Bu işlerin iyi olanına mükâfat, kötü olanlarına ceza olduğunu bilen kimselere... demektir. el-Ferrâ da böyle demiştir. Başka bir görüşe göre: "Hidayet üzere olana" yani Peygamber (sav)ın ehl-i beytini dost edinmeye, veli edinmeye devam edene demektir. Bu açıklamayı da Sâblt ei-Bünânî yapmıştır. Bütün bu görüşlerin en güzeli yüce Allah'ın İzniyle birinci görüştür ve diğer görüşler de onun kapsamına girmektedir.

Vekî', Süfyan'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Bizîer yüce Allah'ın: şu buyruğunun şöylece açıklandığını dinliyorduk: "Muhakkak Ben" şirkten "tevbe eden" şirkten sonra ise "iman eden ve" namaz kılıp oruç tutarak "sa-Uh amel İşleyip hidayet üzere olana" ve bu şekilde ölene "da çok çok mağfiret ediciyim."

[\[126\]](#)

83. "Kavminden erken gelmek için seni aceleye iten nedir, ey Musa!"

84. "Onlar da arkamdan geliyorlar. Rabbim razı olası diye ben huzuruna gelmek için acele ettim" dedi.

85. Buyurdu ki: "Senden sonra Biz kavmini fitneye düşürdük. Sonra Sâmirî de onları saptırdı."

86. Musa kızgın ve kederli bir şekilde kavmine döndü. Dedi ki: "Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmadı mı? Yoksa aradan geçen süre size uzun mu geldi? Yahut üzerinize Rabbinizden bir gazabın gelmesini mi istediniz de bana olan vaadinizde durmadınız?"

87. Dediler kî: "Biz kendi güç ve isteğimizle vaadine muhalefet etmedik. Fakat kavmin süs eşyasından İğreti aldığımız ağırlıklar yüklenmiştik de onları attık. Sâmirî de böylece attı."

88. Onlara böğüren bir buzağı heykeli yaptı. Dediler Öt: "Bu sizin de ilâhmızdır, Musa'nın da İlâhıdır, o unuttu."

89. Onun, hiçbir sözlerine karşılık veremediğini, onlara bir zararının dokunmadığını, bir fayda da sağlayamadığını görmezler mi?

"Kavminden erken gelmek için seni aceleye İten nedir, ey Musa?" Ondan önce seni gelmeye ne itti?

Denildiğine göre; burada kavimden kasıt, büLün İ.srailoğullarıdır. Buna binaen şöyle denilmiştir: O, İsrailoğullarının başına Harun'u yerine halef bırakmış, kendisi ise beraberinde yetmiş kişi ile birlikte tayin edilen vakitte hazır

bulunmak üzere gitmişti.

"Onlar da arkamdan geliyorlar." O bu sözleriyle kavminin arkasından ve bu tarafa doğru yürümekle olduklarını kastetmemiştir. Bu sözleriyle: Onlar benim yakınımda bulunuyorlar ve benim kendilerine dönmemi bekliyorlar, demek istemişti.

Şöyle de açıklanmıştır: Hayır Harun'a, İsrailoğulları ile birlikte izini takip edip kendisine yetişmeleri emrini vermiştim.

Bir kesim de şöyle demiştir: O "kavim" ile seçtiği yetmiş kişiyi kastetmişti. Musa, Tur'a yaklaştığında yüce Allah'ın kelâmını dinleme şevki dolayısıyla onlardan daha çabuk hareket ederek önlerine geçmişti.

Bir başka açıklama da şöyledir: O sözleşilen şekilde Tûr-i Sina'ya gelince, Rabbine kavuşma şevkini duydu. Yüce Allah'a olan aşırı şevkinden dolayı aradaki mesafe kendisine çok uzak geldi, bundan dolayı o kadar sıkıldı ki, gömleğini dahi yırttı. Fakat yine de dayanamayarak onları geride bırakıp tek başına gitti. Huzurda durunca şanı yüce ve mübarek olan Allah: "Kavminden erken gelmek için seni aceleye iten nedir, ey Musa?" diye sordu. O ise ne cevap vereceğini kestiremeyip şaşırdı ve cevap oimak üzere: "Onlar da arkamdan geliyorlar, dedi." Yüce Allah kendisine acele etme sebebini sorduğu halde, o kavminin arkasından gelmekte olduklarını bildirdi. Daha sonra da: "Rabbim razı olasın diye ben huzuruna gelmek için acele ettim, dedi." Böylelikle şevkini ve Allah'ın rızasını aramaktaki samimiyetini dile getirmiş oluyordu.

Abdu'r-Rezzak, Ma'mer'den, o Katade'den yüce Allah'ın: "Rabbim razı olasın diye ben huzuruna gelmek için acele ettim" buyruğu hakkında: Sana olan şevkimden dolayı (böyle hareket ettim) diye açıkladığını nakletmektedir.

Âişe (ranha) da uyumak üzere yalağına çekildiğinde: ei-Mecîd'i getirin, derdi. Bunun üzerine ona Mushaf getirilir, onu alır, göğsüne bastırır ve o şekilde uyurdu. Bununla teselli bulurdu. Bunu Süfyan. Misar'dcn, o Aişe (r^nha) dan rivayet etmektedir.

Peygamber (sav)da yağmur yağdığında elbiselerini çıkartır ve yağmur tenine değinceye kadar elbisesiz kalır ve şöyle derdi: Çünkü bunun Rabbimin yanından gelişi yepyenidir."[\[127\]](#) İşte Rasûlullah (sav)ın ve ondan sonrakilerin bu gibi davranışları yüce Allah'a duyulan şevk kabilindendir. Bundan dolayı yüce Allah'ın (kudsî hadiste) şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "İyi insanların Bana kavuşmaya olan şevkleri epey uzadı. Onlara kavuşmaya Benim şevkim onlarınkinden fazladır."[\[128\]](#)

İbn Abbas dedi ki: Elbette yüce Allah bunun sebebini biliyordu. Lakin Musa (as)a rahmet olmak, bu sözleriyle ona ikramda bulunmak, kalbine sükûnet

vermek ve ona karşı duyduğu merhamet dolayısıyla: "Kavminden erken gelmek İçin seni aceleye İten nedir, ey Musa?" diye buyurdu. O da Rabbi-ne cevap olmak üzere: "Onlar da arkamdan geliyorlar" dedi.

Ebu Hatim der ki: İsa dedi ki: Temimoğulları: -"onlar..,lar" anlamında:-şeklinde "elifi maksura" ile söylerler. Hicazlılarsa medli olarak; derler. el-Ferrâ; "Onlar da arkamdan geliyorlar" diye okunduğunu da nakletmektedir.

Ebû İshak ez-Zeccâc, bu okuma şeklinin uygun bir açıklaması bulunmadığını riddia etmiştir, en-Nehhâs dedi ki: Bu onun dediği gibidir. Çünkü bu edat izafe yapılan bir kelime değil ki; "Benim hidayetimde benzesin. Diğer taraftan şu iki husustan birisi de mutlaka süz konusudur: Bu ya müphem bir isimdir, buna göre izafet yapılması imkansızdır. Yahut da; Onlar" anlamındadır, yine izafe olmaz. Çünkü ondan sonraki ifadeler onu bütün! emektedir ve bu maîfedir,

İbn Ebi İshak, Nasr ve Ruveys, Ya'kub'dan; şeklinde hemzeyi esreü, "se"yi sakın olarak okumuşlardır. Bu da; anlamındadır, İki ayrı söyleyiştir. (Mealdeki anlamıyla: Arkamdan, izimden)

"Rabbim razı olasın diye ben huzuruna gelmek için acele ettim." Yani gelmemi emretmiş olduğun yere benden razı olasın diye acele edip geldim, Niteki'mf" Aceleci adam ve aceleciliği apaçık adam" denilir. Acele, geç hareket etmenin, geç davranmanın aksidir.

"Senden sonra, Biz kavmini fitneye düşürdük." Yüce Allah'ın varlığına delil göstermelerini istemek suretiyle onları «knedik, sınıdık.

"Sonra Sâmirî de onları saptırdı." Yani onları sapıklığa davet etti. Yahut da sapıklıklarına o sebep oldu.

Şöyle de açıklanmıştır: Biz onları fitneye düşürdük, yani buzağıya tapmayı kendilerine süslü gösterdik. Bundan dolayı Musa (as): "Zaten o ancak senin fitnendir" (el-A'raf, 7/155) demiştir.

İbn Abbas (ra) dedi ki: Sâmirî ineğe tapan bir topluluktandı. Mısır topraklarına gelmişti ve zahiri itibariyle İsrailoğulları dinine girmişti. Kalbinde ineklere tapma duygusunu hâlâ taşıyordu.

Kimisine göre de Sâmirî Kıbtîlerden idi. Musa (as)ın komşusu olup ona iman etmiş, onunla birlikte Mısır'dan dışarıya çıkmıştı.

Bir diğer açıklamaya göre o, İsrailoğullarının büyüklerinden birisi idi. es-Sâmirâ diye bilinen bir kabileye mensubtu. Bunlar Şam topraklarında bilinen bir kabiledir. Said b. Cubeyr dedi ki: Sâmirî, Kimiân ahalisindendi.

"Musa kızgın ve kederli bir şekilde kavmine döndü." (Bu buyrukta: "ki2-gın ve kederli bir şekilde" anlamındaki ifadeler) hal'dir. Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/150. âyetin tefsirinde) geçmiş

bulunmaktadır.

"Dedi ki: Ey Kavmim! Rabbinîz size güzel bir vaadde bulunmadı mı?" Yüce Allah kendisine itaati sürdürdükleri takdirde cenneti vaad etti ve ayrıca Musa (as) diliyle Tevrat'ta kelâmını kendilerine işittireceği sözünü de vermişti. Böylelikle Tevrat'ta bulunan hükümler gereğince amel etsinler ve amellerine karşılık mükâfatı hak etsinler.

Bir görüşe göre on! ara yardım ve zafer vaadinde bulunmuştu. Bir diğer görüşe göre onun vaadi; "Muhakkak Ben tevbe eden, İman eden ve salih amel işleyip hidayet üzere olana da çok çok mağfiret edeceğim." (82. âyet) buyruğunda dile getirdiğidir.

"Yoksa aradan geçen süre size uzun mu geldi?" Yani -denildiği üzere-siz bunları unuttunuz mu? Aradan geçen uzun bir süre dolayısıyla bir şey unutulabilir.

"Yahut üzerinize Rabbinizden bir gazabın gelmesini mi istediniz de Bana olan vaadinizde durmadınız?" Bu buyruktaki: "Gelmesi" hakkınızda bunun vacip olup inmesi., demektir. Gazab da ceza ve musibet, intikam demektir. Yani yoksa sizler Allah'ın gazabının sizi gelip bulmasına sebep teşkil edecek bir fiil mi yapmak istediniz!* Çünkü hiçbir kimse Allah'ın gazabını istemez, ama ilâhî gazaba sebep teşkil edecek işler yapabilir.

"...Bana olan vaadinizde durmadınız?" Çünkü onlar Musa (as)a Tur dağından geri dönünceye kadar yüce Allah'a itaate devam edeceklerine söz vermişlerdi. Bir diğer açıklamaya göre; hemen arkasından gelmek üzere kendileriyle sözleşmiş olduğu halde onlar duraksadılar.

"Dediler ki: Biz kendi güç ve isteğimizle vaadine muhalefet etmedik" buyruğundaki: "Kendi güç ve isteğimizle" lafzı NâfT, Âsim ve İsa b. Ömer tarafından "mim" harfi üstün olarak okunmuştur. Mücahid ve es-Süd-dî, "kendi güç ve takatimizle" demektir diye açıklamışlardır. İbn Zeyd de şöyle açıklamıştır: Biz kendimizi tutamadık, yani buna mecbur kaldık.

İbn Kesir, Ebu Amr ve İbn Âmir ise bu kelimeyi "mim" harfini esreli olarak okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de bunu tercih etmişlerdir. Çünkü üstün şive budur. Bu da; "Bir şeye malik oldum, malikim" fiilinin mastarıdır, Burada mastar faile izafe edilmiş, meful de hazfe-dilmiştir. Şöyle denilmiş gibidir: Biz kendi imkanlarımızla doğruya muhalefet etmedik, aksine hata ettik. Bu onların hata ettiklerini itirafıdır.

Hamza ve el-Kisâî ise "mim" harfini ötreli olarak okumuşlardır ki; bu da, biz kendi otoritemiz ve sultamızla... anlamındadır. Yani bizler hiçbir şeye malik değildik ki sana vermiş olduğumuz söze muhalefet etmiş olalım.

Diğer taraftan şöyle denilmiştir: Yüce Allah'ın: "Dediler ki" buyruğu umumî

olmakla birlikte, maksad özel kimselerdir. Yani Musa, Tur'dan kendilerine geri dönünceye kadar Allah'a itaat üzere sebat eden kimseler: "Biz kendi güç ve isteğimizle vaadine muhalefet etmedik" dediler. Bunlar oni-kibin kişi idiler, bütün İsrailoğulları ise toplam akıyüzbin kişi idi.

"Fakat kavmin süs eşyasından iğreti aldığımız ağırlıklar yüklenmiştik de onları attık" buyruğunda ki: "Yüklenmiştik" anlamındaki kelimenin "ha" harfi ötreli, "mim" şeddeli ve esrelidir. Nâfi', İbn Kesir, İbn Âmir, Hafs ve Ru-veys böyle okumuşlardır. Diğerleri ise her iki harfi de üstün ve şeddesiz okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim bu okuyuşu tercih etmişlerdir. Çünkü oniar kavmin süs eşyalarını beraberlerinde taşıyıp getirmişler, bunları zorla taşımamışlardır.

Musa (as) İle beraber çıkmayı istediklerinde Kıptîlerden süs eşyalarını iğreti olarak almışlardı. Bir bayramları yahut bir ziyafetleri dolayısıyla toplantıya gidecekleri izlenimini vermişlerdi.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu onların Firavun hanedanından deniz kendilerini sahile attığı vakit aldıkları şeylerdi. Bunlara "ağırlıklar (evzâr)" deniliş sebebi bunların hepsinin günah oluşlarıdır. Yani bunları almak kendilerine helâl değildi, ganimet onlara helâl kılınmamıştı. Aynı şekilde dilde de "evzâr" ağırlıklar, ağır yükler demektir.

"... onları attık" yani beraberimizde bulunan süs eşyalarını taşımak bize ağır geldi. Biz de erisinler diye onları ateşe bıraktık.

Şöyle de açıklanmıştır: Biz geri dönüp bu hususta görüşünü açıklayasm diye onları Sâmirî'ye attık.

Katade dedi ki: İsrailoğulları, Musa (as)m geciktiğini görünce Sâmirî kendilerine şöyle dedi: Onun size geri dönüşünün gecikmesinin sebebi, yanımızda bulunan süs eşyalarıdır. Bunun üzerine bütün bu süs eşyalarını toplayıp Sâmirî'ye verdiler. O da bunları alıp ateşe attı ve bunlardan kendilerine bir buzağı yaptı. Sonra da o buzağının üzerine elçinin -ki Cibril (as)dir-atının ayağının izinden bir avuç bıraktı.

Ma'mer dedi ki: Cibril (as)ın üzerinde bulunduğu at, hayatın kendisi idi. O bakımdan bu aldığı avucu buzağının üzerine bırakınca, hemen böğürtüsü olan bir buzağı heykeline dönüşüverdi.

İbn Abbas dedi ki: Süs eşyaları ateşte eriyince, Sâmirî geldi ve Harun'a: Ey Allah'ın peygamberi, ben de elimde olanı bırakayım mı? -O da Sâmirî'nin de diğerleri gibi süs eşyası getirmiş olduğunu zannediordu.- Sâmirî erimiş süs eşyası arasına o toprağı attı ve böğürtüsü olan bir buzağı ol dedi, dediği gibi oldu. Buna sebep ise sınamak ve denemektir. Bu buzağı tek bir defa böğürdü ve daha sonra onun gibi de boğürmedi.

Bir diğerk açıklamaya göre onun böğürüp ses çıkarması, rüzgar ile oluyordu. Çünkü o bu buzağıda bir takım delikler yapmıştı. Rüzgar onun içine girdi mi ses çıkarıyordu; canlı değildi. Bu da Mücahid'in görüşüdür.

Birinci görüşe göre etten, kemikten bir buzağı oımuştur. Bu da el-Hasen, Katade ve es-Süddî'nİN görüşüdür.

Hammad, Simâk'dan o Saİd b. Cubeyr'den, o da İbn Abbas'tan rivayete göre İbn Abbas şöyle demiş: Harun buzağıyı yapmakça olan Sâmirî'nin yanından geçti. Bu nedir? diye sordu. O da: Bu fayda verir ve zarar vermez demişti. Bunun üzerine Allah'ım ona nefsinde olana uygun olmak üzere Senden istediğini ver, dedi. Bunun üzerine Sâmirî de: Allah'ım, Senden bunun böğürmesini dilerim, dedi. Buzağı böğürdüğü vakit secdeye kapanıyorlardı. Bu böğürme de Harun'un yaptığı bu duadan dolayı olmuştu.

İbn Abbas dedi ki: Bu buzağı canlı bir buzağı imiş gibi böğürdü.

Rivayet edildiğine göre Musa (as) şöyle demiş: Rabbina, şu Sâmirî beraberlerindeki süs eşyalarından böğürtüsü olan bir buzağı heykeli yaptı. Bu heykeli ve bu böğürtüyü yaratan kim? Şanı yüce ve mübarek olan Allah; Ben, diye buyurdu, Musa (as) dedi ki: İzzetin, celâlin, yüceliğın, azametın ve saltanatın hakkı için senden başka kimse onları saptırmadı. Yüce Allah: "Ey hikmetliler hikmetlisi doğru söyledin" dedi... Bütün bunlar daha önceden el-A'raf Sûresİ'nde (7/148. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Dediler ki: Bu sizin de İlâhınızdır, Musa'nın da ilâhıdır." Sâmirî ve ona uyanlar demektir. -Ki bunlar teşbihe meyilli kimseler idiler. Zira: "Onların nasıl tanrıları varsa sen de bize böyle bir tanrı yap." (ei-A'raf, 7/138) demişlerdi,

"O unuttu." Yani Musa bu konuda şaşırdı ve ilâhını gidip başka yerde aradı. Bulunduğu yeri bilemedi. Rabbine giden yolu da şaşırdı.

Anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Musa ilâhını burada bırakıp gitti; gidip başka yerde aradı.

İsrail, Simâk'dan, o İkrime'den o da İbn Abbas'lan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Musa sizlere bunun kendisinin de ilâhı olduğunu söylemeyi unuttu, demektir.

Buradaki hitabsn Sâmirî hakkında bir haber olduğu da söylenmiştir. Yani Sâmirî Musa'nın kendisine emretmiş olduğu imanı terketti ve o bakımdan şaşırp sapıttı. Bu açıklamayı İbnuM-A'rabî yapmıştır.

Yüce Allah onların bu iddialarına karşı delil getirerek şöyle buyurmaktadır:

"Onun hiçbir sözlerine karşılık veremediğini" onlarla hiçbir şekilde konuşmadığını, bir diğerk açıklamaya göre hiçbir şekilde tekrar böğüremeyip ses çıkaramadığını "onlara bir zararının dokunmadığını, bir fayda sağla yamadığını

görmezler mîl" O halde o nasıl ilâh olabilir? Musa (as)ın ibadet ettiği ise zarar verir, fayda sağlar, mükafat verir, ihsanda bulunur ya da engeller.

"Karşılık veremediğini" buyruğu; takdirindedir, Bundan dolayı da fiil merfu olarak gelmiş; şeddesiz gelmiş ve zamir hazfedilmiş tir. Görmek, bilmek ve zannetmek fiillerinin, bu şekilde gelmeleri halinde, tercih edilen açıklama şekli budur. Şair dedi ki:

"Hint kılıçlarından (onlar gibi genç ve dinç) gençler arasında bulunanlar biliyorlar ki, Çıplak ayaklı olsun, ayakkabılı olsun, herkes mutlaka ölecektir."

Zamir bazen bu (vb.) edatların şeddeli olmasına rağmen yine de hazfe-dilebilir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Eğer sen Dabbı (Dabboğullarından) birisi olsaydın yakınlığımı bilirdin, Ama (sen) kalın dudaklı zencinin birisisin."

Burada; "Ama sen" takdirindedir. [\[129\]](#)

90. Andotsun ki daha önce Harun onlara şöyle demişti: "Ey kavmim, siz bununla ancak sınandınız. Muhakkak skin Rabbiniz, Rahmanadır. O halde bana uyun, emrime İtaat edin."

91. Onlar: "Musa bize dönünceye değin biz buzağıya ibadete mutlaka devam edeceğiz" dediler.

92. "Ey Harun" dedi. "Onların sapıttıklarını görünce seni alıkoyan ne oldu

93. "Bana uymaktan? Yoksa emrime karşı mı geldin?"

"Andolsun ki daha önce" yani Musa geri dönüp yanlarına dönmeden önce "Harun onlara şöyle demişti: Ey kavmim siz bununla" yani bu buzağı ile "ancak sınandınız" imtihan edildiniz ve onun sebebiyle sapıklığa uğratıldınız.

"Muhakkak sizin Rabbiniz, Rahmandır." Buzağı değildir. "O halde" gerçek Rabbinize ibadet hususunda "bana uyun"; SâmirînİN emrine değil de benim "emrime İtaat edin." Yahut da Musa'ya doğru yol almak hususunda bana uyun, buzağıyı bırakın. Ancak ona karşı geldiler ve:

"Onlar: Musa bize dönünceye değin, biz buzağıya ibadete mutlaka devam edeceğiz." O vakit bizim bu buzağıya ibadet ettiğimiz gibi onun da ibadet edip, etmeyeceğini göreceğiz. Bu nedenle buzağıya ibadetimizi kesinlikle sürdüreceğiz, "dediler."

Onlar Musa da buzağıya ibadet edecek sandılar. Bunun üzerine Harun buzağıya ibadet etmeyen onikibin kişi ile birlikte onlardan ayrıldı. Musa geri döndüğünde onlar buzağının etrafında rakedip duruyorlardı. Bu esnada onların çıkardıkları

sesleri ve gürültüleri duyunca beraberinde bulunan yetmiş kişiye: İşte bu, (onların içine düştükleri) fitnenin sesidir, dedi. Kardeşi Harun'u görür görmez sağ eliyle başından, sol eliyle de sakalından öfke ile yakaladı ve: -

"Ey Harun, dedi. Onların sapıttıklarını" yollarını şaşırdıklarını ve kâfir olduklarını "görünce seni alıkoyan ne oldu, bana uymaktan."

"Bana uymaktan" buyruğundaki; olumsuzluk edatı fazladan gelmiştir. Emir ve tavsiyeme uymaktan seni alıkoyan ne oldu, demektir.

Onların yaptıklarını reddedip tepkiyle karşılamak hususunda bana uymayı engelleyen ne oldu diye açıklandığı gibi; anlamının şu olduğu da söylenmiştir: Niçin onlarla çarpışmadın? Çünkü sen kesinlikle biliyorsun ki ben onların arasında olsaydım mutlaka küfre saptıkları için onlarla vuruşurdum.

Onlar fitneye düşünce gelip bana kavuşmaktan seni alıkoyan ne oldu? diye de açıklanmıştır.

"Yoksa emrime karşı mı geldin?" Bununla şunu anlatmak istemişti: Onlar yüce Allah'a ibadet etmedikleri halde senin aralarında kalman bana karşı gelmen demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

Şu anlamda olduğu da söylenmiştir: Niye onlardan ayrı durmadın? Senin onlardan ayrılışın onlara bir azar ve bu yaptıklarından vazgeçmeleri gerektiğine dair bir tavır olurdu.

"Yoksa emrime karşı mı geldin?" buyruğunun anlamının şu olduğu söylenmiştir: O kardeşine yüce Allah'ın bize naklettiği şekilde şu emri vermişti: "Musa kardeşi Harun'a: Kavmim içinde yerime geç, ıslah et, fesadçı-ların yoluna da uyma, dedi." (el-A'raf, 7/142) Ama Harun aralarında kalıp onları bu işten alıkoymak ve yaptıklarına tepki göstermek hususunda daha ileri dereceye gitmediğinden dolayı, kendisine karşı gelmekle ve emrine aykırı hareket etmekle onu nitelendirdi. [\[130\]](#)

İyiliği Emredip, Kötülükten Sakındırmak Ve Mutasavvıfların Raks Ve Semâ' Yapmalarının Hükümü:

Bütün bu buyruklar iyiliği emredip, münkerden alıkoymanın, münkeri değiştirmenin, münker ehlinden ayrılıp uzaklaşmanın, onlar arasında kalmaya devam edenin -bilhassa yaptıklarından razı ise- onlarla aynı hükümde olacağının acık bir delilidir, Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden Âl-i İm-ran, (3/104,110,159. âyet, 8. başlık), en-Nisâ (4/114. âyetin tefsiri) el-Mâide, e!-En'âm (6/68,93) el-A'raf (7/157. âyetin tefsiri) -ve el-Enfal sûrelerinde geçmiş bulunmaktadır. (Ayrıca İmam Kurtubî'nin hayatı ve eserlerine dair hazırladığımız bölüm sahife: 47, "Tasavvufa Yaklaşımı" başlığına bakılabilir.)

İmam Ebu Bekr et-Tu'tuşî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)ye şöyle bir suru sorumuş: Fakih efendimiz sufilerin tutumları hakkında ne der? Bu arada kendisine -Allah hayatta olduğu sürece onu muhafaza buyursun- şu da bildirilmektedir: Bir takım kimseler bir araya gelirler, yüce Allah'ı ve Muham-med (sav)ı çokça zikrederler. Daha sonra onlar ellerindeki çubukla bir deriye vururlar. Onlardan kimileri de kalkar, rakseder ve baygın olarak yere düşünceye kadar vecde gelir. Sonra da yiyecek bir şeyler getirirler... Bunlarla bulunmak caiz midir, değil midir? Bu hususta Allah'tan ecrinizi vermesini dileyerek bize fetva veriniz. Onların söyledikleri sözler de şunlardır:

"Ey yaşlı kişi günahlardan vazgeç, Darmadağın olmadan ve hatalara düşmeden., Kendin için salih amel işle, Amel sana faydalı olduğu sürece. Gençliği sorarsan o geçip gitti, Başına da aklar işte düştü."

Ve buna benzer sözler ve bu gibi hususlar hakkında (ne dersiniz?) Cevap; Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Şunu bil ki sufilerin izledikleri yol tembelliktir, cahilliktir, sapıklıktır. İslâm ise ancak Allah'ın Kitabı ve Rasûlünün sünnetinden ibarettir. Raksa ve vecde gelmeye gelince; onu ilk ortaya atanlar Sâmirî'nin yanında yer alanlardır. Sâmirî onlara böğüren bir buzağı yapınca, ayağa kalktılar, onun etrafında raksetmeye ve vecde gelmeye koyuldular.

İşte bu kâfirlerin dinidir, buzağıya tapanların yoludur. Çubukla vurmaya gelince; müslümanlar yüce Allah'ın Kitabından başka şeylerle uğraştırmak maksadıyla onu ilk olarak zındıklar icad etmişlerdir. Peygamber (sav) ise ashabı ile birlikte oturduğunda vakarlarından dolayı adeta başlarının üzerine kuşlar konrauşçasına duruyorlardı. Buna göre devlet yöneticisinin ve onun vekili durumunda olanların bu gibi kimseleri mescidlere gelmekten ve başka yerlerde bulunmaktan alıkoymaları gerekir. Allah'a ve" Âhiret gününe iman eden bir kimsenin bunlarla birlikte bulunması helal değildir. Bâtılları hususunda onlara yardımcı olmaması

gerekir. İşte bu MaSik'in. Ebu Hanifenin. Şafiî'nin, Ahmed b. Hanbel'in ve bunlar gibi diğer müslüman imamların mezhebidir. Başarı Allah'tandır. [\[131\]](#)

94. Dedi ki: "Anamın oğlu! Sakalıma, başıma yapışına! Bana: İsrailoğulları arasında tefrika çıkardın ve benim sözüme uymadın, diyeceğinden korktum."

95. "Senin bu yaptığın nedir? Ey Sâmirî" dedi.

96. "Onların görmediklerini ben gördüm. Bunun için elçinin bastığı yerden bir avuç almıştım da onu bıraktım. Nefsim de bana böyle süsledi" dedi.

97. Dedi ki: "Haydi git! Çünkü sen hayatta oldukça: 'Ne siz bana dokunun, ne ben sîze dokunayım' diyeceksin. Sana verilmiş ve asla geri bırakılmayacak bir va'de vardır. Şimdi de taptığın İlâhına bir bak. Biz onu -andolsun ki- yakacak, sonra da denize savurup darmadağın edeceğiz."

98. Sizin ilâhınız ancak kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır. İlmi herşeyi kuşatmıştır O'nun.

"Dedi ki: Anamın oğlu! Sakalıma, başıma yapışma!" İbn Abbas dedi ki: Saçlarını sağ eliyle, sakalını da sol eliyle yakalamıştı. Çünkü Allah'ın dini için duyduğu gayret ona büsbütün hakim olmuştur. Sen böyle bir şey yapma! Çünkü bunu görenler senin bana bu şekilde davranmakla, beni küçümsediğini yahut cezalandırdığını zannedecekler.

Şöyle de açıklanmıştır: Musa (as) onu ne hafife almak, ne de cezalandırmak maksadıyla böyle yakalamıştı. Bir insanın kendi sakalını tutması gibi, onu da öylece tutmuştu. Buna dair gerekli açıklamalar el-A'raf Sûresi'nde (7/150. âyetin tefsirinde) yeterince geçmiş bulunmaktadır. Peygamberinin neyi mu-rad ettiğini en iyi bilen yüce Allah'tır,

"Bana: İsrailoğulları arasında tefrika çıkardın ve benim sözüme uymadın diyeceğinden korktum." Yani -sen bana onlarla birlikte katmayı emretmiş bulunuyorken ben onları bırakıp çıkacak olsaydım bir takım kimselerin benim arkamdan geleceklerinden, bir takım kimselerin de bu2ağı ile birlikte kalacaklarından korktum. Belki de iş birbirlerinin kanlarını dökecek noktaya kadar da gelebilirdi. Ayrıca bu işten vazgeçin, diye onları alıkoymaya kalkışsaydım, aralarında bir çarpışma çıkacağından ve bundan dolayı senin beni kınayacağından da korktum. İşte Harun (as)ın, Musa (as)ın: "Yoksa emrime karşı mı geldin?" sözlerine karşı cevabı budur. el-A'raf Sûresi'nde ise şöyle dediği bildirilmektedir; "Bu kavim beni gerçekten zayıf buldu. Neredeyse beni öldüreceklerdi bile. Sen de bana düşmanları sevindirecek bir iş yapma!" (el-A'raf, 7/150) Çünkü sen bana onlarla birlikte kalmayı emretmiş bulunuyordun.

Bu açıklamalar önceden geçmiş idi.

"Ve benim sözüme uymadın" Benim dediklerimi yerine getirmek hususunda tavsiyem gereğince uygulama yapmadın "diyeceğinden korktum." Bu şekildeki açıklamayı Mukatil yapmıştır. Ebu Ubeyde de şöyle açıklamıştır: Sen benim yanına geleceğim vakti ve geri dönüşümü beklemedin, (diyeceğinden korktum).

Daha sonra Musa (as) onu bıraktı ve Sâmirî'ye yönelerek:

"Senin bu yaptığın nedir ey Sâmirî, dedi." Yani bu yaptıklarını yapmaya seni iten ne oldu, senin bu halin ne, ne yaptın böyle? Katade dedi ki: Sâmirî, Sâmira diye bilinen bir kabileden olup, İsrailoğulları arasında büyük değer verilen birisiydi. Ancak, Musa (as) denizi aşmış geçtikten sonra Allah'ın düşmanı münafıklık yapmaya başladı. İsrailoğulları yolda Amalikalıların putlarının önünde ibadet etmekte olduklarını görünce: "Ey Musa, onların nasıl tanrıları varsa sen de bize böyle bir tanrı yap, dediler." (el-A'raf, 7/138) Sâmirî onların bu sözlerini ganimet bildi ve buzağıya tapmaya eğilimi olduklarını anladığından onlara buzağı yaptı.

Sâmirî, Musa'ya cevap olmak üzere;

"Dedi ki; Onların görmediklerini ben gördüm.TM Yani ben Cibril (as)ı "ebedi" hayat atı üzerinde gördüm. Benim içimden de onun izinden bir avuç almak geçti. Ben bu aldığım avucu neye bırakırsam mutlaka onun canı, eti ve kanı otur. Onlar senden kendilerine bir tanrı yapmanı isteyince, benim nefsim de bana bu işi yapmayı güzel ve süslü gösterdi.

Ali (ra) dedi ki: Cibril, Musa (as)ı semaya yükseltmek üzere indiğinde, bütün insanlar arasından Sâmirî onu gördü. O da, o atın izinden bir avuç aldı.

Sâmirî'nin şöyle dediği de söylenmiştir: Ben Cibril'i atının üzerinde gördüm. O gözün uzanabildiği en uzak noktaya kadar adımını atabiliyordu. Benim içimden onun izinden bir avuç almak geçti. Ben onu neyin üzerine bırakırsam hemen onun canı ve kanı olur.

Şöyle de denilmiştir: O, Cibril'i indiği günü erkeği arzulayan cins bir kısrak üzerinde görmüştü. Denizden geçmek için de Firavun'un atlarının önünden gitmişti.

Şöyle de denilmektedir: Sâmirî'nin annesi onu doğurunca Firavun öldürür korkusuyla bir mağaraya bırakmıştı. Cibril (as) gelip Sâmirî'nin avucunu ağzına yerleştirdi. Böylelikle o bai ve süt emmeye başladı. Cibril zaman zaman onun yanına gider gelirdi, işte Cibril'i ta o zamandan tanıyordu. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/148. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yine-denildiğine göre Musa (as) birisi öküz, diğeri de at suretinde baimundan İki heykelcik yapıp bunları Nit nehrine attığında, Yusuf (as)ın kabrinin

bulunmasını istemişti. Onun kabri Nil'de Ustan bir tabutun içersinde idi. Öküz bu tabutu boynuzu üzerinde taşıyarak getirmişti. İşte Sâmirî bu esnada Musa (as)ın söylediği sözleri işitmişti. Musa (as)ın söylediğini duyduğu bu sözleri tekrarladi ve elçinin atının bastığı yerden aldığı bir avucu da yaptığı buzağının içine yerleştirdi. Bunun üzerine de buzağı böğürmeye başladı.

"Onların görmediklerini" anlamındaki buyruğu Hamza, el-Kisaî, el-A'meş ve Halef muhatap kipi olarak "te" ile; "Sizin görmediklerinizi..." diye okumuşlardır. Diğerleri ise gaib kipi olarak "ya" ile ("Onların görmediklerini..." diye) okumuşlardır.

Ubeyy b. Ka'b, İbn Mes'ud, el-Hasen ve Katade noktasız olarak "sad" harfiyle; diye okumuşlardır. el-Hasen'den; kelimesini "kaf harfi ötreli ve "sad" harfi ile okuduğu rivayet edilmiştir. Diğerleri ise: "Bir avuç almıştım" diye "dât" harfi ile okumuşlardır.

Bu iki okuyuş arasındaki farka gelince, diğerlerinin okuyuşuna göre "avuçlamak (kabzetmek)" elin tamamıyla olur. "Sad" harfiyle (kabzetmek) ise parmak uçlarıyla yapılır. Mesela "ağzın tümüyle yakalamak" demek olan; lı) üe dişlerin uçları ile bir şeyi kesip parçalamak anlamına gelen; kelimeleri de bunlara benzemektedir. "Kaf" harfi ötreli olarak "kub-da" ise kabzedilen miktar demektir. Bunu da el-Mehdevî zikretmektedir.

el-Cevherî ise "sad" harfi ve "kaf" harfi ötreli olarak; kelimesinden söz etmeyip, sadece "kaf" harfi ötreli ve "dat" harfi ile söylenen; kelimesini kaydetmektedir ki; bu da eline avucuna aldığı herhangi bir şey demektir. Mesela-, "Ona bir avuç sevik yahut hurma verdi" denilir. "Kaf" harfinin üstün kullanıldığı da olur. "Kaf harfi esreli olarak ve "sad" harfi ile "el-kıbs" kelimesi ise çok sayıdaki insan demektir. Şair el-Kümeýt söyle demektir:

"Sizindir ziyaret olunan Allah'ın iki mescidi ve bir de çakıl taşları, Fakiriyle, zenginiyle yine onun çok sayıdaki insanları da."

"...da onu bıraktım." Buzağının içine attım.

"Nefsim de bana böylece süsledi." Bana bunu süslü gösterdi. Bu açıklamayı el-Ahfeş yapmıştır. İbn Zeyd dedi ki: İçimden böyle geçti, nefsim bana bunu telkin etti. İkisinin de anlamı birbirine yakındır.

Musa ona:

"Dedi ki: Haydi" aramızdan "git. Çünkü sen hayatta oldukça ne siz bana dokunun, ne ben size dokunayım, diyeceksin." Hayat boyunca ne ben kimseye dokunurum, ne de kimse bana.

Musa (as) onu kavminin arasından sürüp uzaklaştırdı. İsrailoğullanna onunla oturup kalkmamalarını, ona yaklaşmamalarını ve onunla konuşmamalarını bir

ceza olmak üzere- emretmiş idi. Şair de şöyle demektedir:

"Temi mi il er, Sâmirî'ye ve onun şu sözlerine benzerler: Şunu bilin ki; Sâroirî ne kimseye dokunmak ister, ne kimsenin kendisine dokunmasını."

el-Hasen dedi ki: Yüce Allah Sâmirî'ye ve ondan olanlara ceza olmak üzere kıyamet gününe kadar kendisine dokunmamayı, kendisinin de başkalarına dokunmamasını diye tesbit etmiştir. Yüce Allah adeta onun mihnetini kimseye dokunmaması ve kimseye de ona dokunma imkânını vermemesi suretiyle daha bir ağırlaştırmış gibidir. Bunu dünyada onun için bir ceza oia-rak tesbit etmiştir.

Şöyle de denilmektedir: O vesveseye mübtela olmuştu. Vesvese esas itibariyle o zamandan beri görülegelmıştır.

Katade de şöyle demektedir: Onların kalıntıları bugüne kadar devam etmektedir. Onlar şu "lâ misas (dokunmak yok)" sözlerini söyler dururlar. Onlardan birisi bir diğerine dokunacak olursa, aynı anda her ikisi de sıtmaya tutulurlardı.

şöyle de denilmektedir: Musa, Sâmirî'yi öldürmek istedi. Yüce Allah ona: Onu öldürme, çünkü o cömert birisidir, dedi.

Yine denildiğine göre Musa kendisine: "Haydi git. Çünkü sen hayatta oldukça: Ne sîz bana dokunun, ne ben size dokunayım diyeceksin" deyince bundan korktu ve kaçmaya koyuldu. Çöllerde yırtıcı ve vahşi hayvanlarla beraber serserice dolaşmaya başladı ve sonunda insanlardan kendisine dokunacak hiç kimse bulamaz oldu. Adeta "dokunma yok" diyene benzedi. Buna sebep ise kendisinin insanlardan uzaklığı, insanların da ondan uzak oluşuydu. Nitekim şair şöyle demektedir;

"O, eğimi olan bayraklar taşıyandır,

Ve nihayet Ezdliler "lâ misâs (dokunma yok)" derler."[\[132\]](#)

Bid'at Ve Masiyet Ehli Kimselerle Oturup Kalkmamak, Onlardan Uzaklaşmak Ve Onları Sürmek:

Bu âyet-i kerîme bid'at ve masiyet ehli kimselerin sürgüne gönderilmesi, onlardan uzak kalınması, onlarla oturup kalkılmaması hususunda aslî bir dayanaktır, bir delildir. Peygamber (sav), Ka'b b. Malik ile onunla birlikte geriye bırakılan kimselere böyle davranmıştır.[\[133\]](#) Aynı şekilde Harem-i Şerife katil olduktan sonra sığınan kimseler de kimi fakihlere göre öldürülmez, onunla herhangi bir muamelede bulunulmaz, ondan bir şey alınmaz, ona bir şey satılmaz. Bu ise onun oradan çıkması için bir zorlamadır.

Zina cezasında, sürgüne göndermek de bu kabildendir. Bütün bunlara dair açıklamalar yerlerinde geçmiş bulunmaktadır. Bunları tekrarlayanın bir anlamı

yoktur. Hamd yalnız Allah'adır.

Harun el-Karî dedi ki: Bu lafzın Arapça söylenişi "mim" harfî üstün, "sin" harfî de esreli olmak üzere; şeklidir. Nahivciler bu hususta açıklamalarda bulunmuşlardır. Sîbeveyh dedi ki: Bu kelime; "O adamı döv" denilmesinde olduğu gibi, esre üzere mebnîdir.

Ebu İshak ise şöyle demektedir: Bu söyleyiş bir nefydir. "Sin" in esreli oluşu, onun te'nis alâmeti olduğundan dolayıdır. Mesela; "Ey kadın sen (bu işi) yaptın (mı?)" denilir.

en-Nehhâs dedi ki: Ben Ali b. Süleyman'ı şöyle derken dinledim: Ben Muhammed b. Yezid'i şöyle derken dinledim: Bir kelime üç bakımdan da illetli oldu mu artık onun mebnî olması gerekir. İki cihetten illetli oldu mu mun-sarîf olmaması gerekir. Çünkü munsarîf olmayıştan sonra geriye sadece mebnî olmak kalır. Buna göre; " Ona dokun, ona yetiş" tabirleri üç bakımdan illetlidirler, Evvela bunlarda adi özelliği vardır, ikinci olarak bunlar müennestir, üçüncü olarak bu kelimeler marifedir. Bunların mebnî olmaları vacip olup da "sin" den önceki "elif, sakın olduğundan dolayı, iki sakının arka arkaya gelişinden ötürü "sin" harfî esreli olmuştur. Tıpkı; "Adamı döv" demek gibi. Ben Ebu İshak'ın bu görüşün hatalı olduğu kanaatinde olduğunu gördüm. O Ebu'l-Abbâs'ı bir kadına "Firavun" adını verecek olursa, bunun mebnî olması gerektiğine ikna ettiğini de gördüm." Ancak bu görüşte kimse bulunmamaktadır.

el-Cevherî, "es-Sihâh" adlı eserinde şöyle demektedir: Arapların "la nie-sâsi" demeleri, "Katâmi" demelerine benzer. Bunun esre üzere mebnî olması mastardan adi olmasıdır ki; bu da "mess" dir. Ebu Hayve de "la mesâsi" diye okumuştur.

"Sana verilmiş ve asla geri bırakılmayacak bîr vâde vardır." Kıyamet gü nünü kastetmektedir, "el-Mev'id (vâde)" mastardır. Yani senin azaba uğra-tılman için belirlenmiş bir vâde, bir süre vardır.

İbn Kesir ve Ebu Amr bu kelimeyi "lam" harfî esreli olarak; diye okumuşlardır ki; bunun iki manası vardır; Birinci anlamı: Sen bu va'de geleceksin ve bunun geri bırakılmadığını göreceksin. Nitekim: Beti onun övülür bir kişi olduğunu gördüm, anlamında: demek de buna benzer. İkincisi ise tehdit anlamında olur. Yani senin bu vakte ulaşman kaçınılmaz bir şeydir.

Diğerleri ise: Allah sana vermiş olduğu bu va'deyi geri bırakmayacaktır, anlamında "lam" harfini üstün olarak okumuşlardır,

"Şimdi de taptığın" tapmayı sürdürdüğün "ilâhına bir bak" buyruğun-daki; "Sürdüğü" kelimesinin asıl şekli; dir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Ancak o aâil binekler, onun farkına vardılar. O bakımdan gözlerinin ucuyla ona

bakıyorlardı."

Buradaki; kelimesi takdirindedir.

el-A'meş de bu kelimeyi aslına uygun olarak iki "lam" ile okumuştur. İbn Mes'ud'un kıraatinde bu kelime "zı" harfi esreltdir. Bir işi gündüzün yaptığını anlatmak isteyen; der. Aynı şekilde; ile dahi diyebilir. Burada "zı" harfini üstün ve tek "lam" ile kullanan "tahfif maksadıyla birinci "lam"ı hafzetmiş olur. "Zı" harfi esreli olarak kullanan ise "iam"ın harekesini "zı" harfine vermiş olui.

"Bîz onu -andolsun ki- yakacağa" kelimesini kıraat alimleri umumi olarak "nun" harfini ötreli ve °ra" harfini şeddeli olarak; den gelmiş bir şekilde okumuşlardır. el-Hasen ve başkaları ise "nun" harfini ötreli, "ha" harfini sakın, "ra" harfini şeddeli; den okumaktadır.

Ali, İbn Abbas, Ebu Ca'fer, İbn Muhaysın ve Eşheb el-Ukaydî; şeklinde "nun" harfini üstün ve şeddesiz olmak üzere "ra" harfini de ötreli okumuşlardır. Bu da; den gelen bir fiildir. Ve onu birbirine sürttüm, törpüledim anlamındaki fiilden gelir.

Arapların; "işitilecek şekilde dişlerini birbirine gıcırdattı" tabirleri de buradan gelmektedir. Bu kıraat; Biz onu eğelerle törpüleyeceğiz, demektir. Eğe ve törpü demek olan; "el-mibred"e: de denilir.

İlk iki kıraat; ateşle yakmak anlamını verir. Bu iki işlemin yapılmış olması da mümkündür.

es-Süddî dedi ki; Buzağı boğazlandı, bir buzağının boğazlanması esnasında kanının aktığı gibi onun da kanı aktı. Sonra da kemiklerini eğe ile törpü-ledi ve yaktı.

İbn Mes'ud'un kıraatinde: "Andolsun onu mutlaka boğazlayacağız, sonra da onu yakacağız" şeklindedir. Et vtı kan yakıldığı takdirde kül olur ve bu durumda da denize savrulması mümkün olur. Altının kül olması söz konusu değildir.

Şöyle de açıklanmıştır: Musa altını ne ile küle dönüştüreceğini bilmişti. Bu da onun mucizelerindendi.

"Onu savurup darmadağın edeceğiz" demektir. Ebû Recâ bu kelimeyi "sin" harfini ötreli olarak da okumuştur. Bunların her birisi ayrı birer söyleyiştir.

Savurmak (nesf): Bir şeyi rüzgar alıp götürsün diye silkelemek demektir, ile aynı anlama gelir. "el-Minsef" buğdayın (unun) kepeğinin kendisiyle alındığı alettir. Bu ise üst tarafı yüksekçe ve etrafı eğimli bir şeydir, "en-Nüsâfe" ise ondan düşen şeye denilir. Mesela; "Sen kepeği ayır ve katıksız olanı (has olanı) ye." Yine; "Fılan kişi bize sakalı bir minsefmiş gibi geldi" denilir. Bunu da Ebu Nasr Ahmed b. Hatim nakletmektedir. Yine "el-minsefe" kendisi ile yapılan söküldüğü alet (kazma vb.) demektir. "Onu yıktım, söktüm anlamındadır. Deve

otu kökünden kopararak yedi" demektir. Bir şeyi kökünden söktüm" demektir. Bu açıklamalar İbn Zeyd'den nakledilmiştir.

"Sizin ilahiniz" buzağı değil "ancak kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır, timi herşeyi kuşatmıştır O'nun." O ne yaparsa ilme istinaden yapar.

kelimesi temyiz olarak mansub gelmiştir. Mücahid ile Katade; O ilmiyle herşeye genişlik vermiştir" diye okumuşlardır. [\[134\]](#)

99. İşte geçmiş olanların haberlerinden sana böylece anlatıyoruz. Şüphe yok ki sana katımızdan bir zikir verdik.

100. Kim O'ndan yüz çevirirse muhakkak o kimse kıyamet gününde ağır bir yük yüklenecektir.

101. O kimseler onda (günah yükünün altında) ebediyyen kalacaklardır. Kıyamet gününde de o kendileri için ne kötü bir yük olacaktır!

102. Sûr'a üfürüldüğü güne Biz, günahkârları, o gün gözleri göğher-miş olduğu halde, hasrederiz.

103. Kendi aralarında gizlice: "Siz ancak on gün eğlendiniz" diye fı-sıldışırlar.

104. Biz onların ne söylediklerini çok iyi biliriz. Onların daha iyi yolda olanları der ki: "Siz ancak bir gün eğlendiniz."

İşte... böylece" buyruğundaki "kef" harfi hazfedilmiş bir mastarın sıfatı konumundadır. Yani, Biz sana Musa'nın haberini anlattığımız gibi "işte geçmiş olanların haberlerinden" de "sana böylece anlatıyoruz." Ay

nı şekilde geçmişlerin haberlerinden bir takım kıssalar anlatıyoruz ki, senin için bir teselli olsun ve senin doğruluğuna delil teşkil etsin.

"Şüphe yok ki sana katımızdan bir zikir verdik." Yani Kur'ân'ı verdik. Kur'ân'a "zikir" denilmesinin sebebi, onda bulunan öğütler ve hatırlatmalar dolayısıyladır. Nitekim Rasûle de "zikir" adı verilmiştir. Buna sebep ise zikrin onun üzerine nazil olmasıydı.

Şöyle de açıklanmıştır: "Şüphe yok ki sana katımızdan bir zikir verdik"

şeref verdik, demektir. Nitekim bir başka yerde: "Şüphesiz ki o senin için bir zikirdir." (ez-Zuhruf, 43/44) diye buyurulmaktadır. Senin için bir şeref ve şanını yüceltmektir.

"Kim ondan" yani Kur'ân-ı Kerîm'den ona İman etmeyerek ve gereğince amel etmeyip "yüz çevirirse muhakkak o kimse kıyamet gününde ağır" pek büyük bir günah ve altından kalkılması zor "bir yük yüklenecektir."

"O kimseler onda ebediyyen kalacaklardır." Yani o ağır yükürt, günahın cezasını devamlı çekeceklerdir. Bunun cezası ise cehennemdir.

"Kıyamet gününde o kendileri için ne kötü bir yük olacaktır!" Kıyamet gününde onların taşıyacakları yük ne kötüdür!

O kimse... yüklenecektir" buyruğunu Davud b. Rufey';): Bu yük onun sırtına vurulacaktır" diye okumuştur.

"Sûr'a üfürüldüğü gün" buyruğunda "üfürüldüğü" anlamındaki fiil genel olarak "ya" harfî ötreli meçhul fiil olarak okunmuştur. Ancak Ebu Amr ve İbn Ebi tshak "üfüreceğimiz gün" anlamında "nûn" ile malum fiil olarak okumuşlardır. Ebu Amr yüce Allah'ın: "Hasrederiz" fiilinin de böyle olduğunu, bu şekildeki okuyuşuna delil göstermiştir. İbn Hürmüz ise "üfüreceği" anlamında, üstün "ya" ile okumuştur. İsrâfil'in üfüreceği... demektir. Ebu İyad "es-sûr" kelimesini "es-suver" diye okumuştur. (Suretlere üfürüleceği günde anlamına gelir.) Diğerleri ise "Sûr'a" anlamına gelecek şekilde okumuşlardır. Buna dair yeterli açıklamalar el-En'âm Sûresi'nde (6/71-73- âyetlerin tefsirinde) ve "et-Tezkire" adlı eserimizde geçmiş bulunmaktadır.

Talha b. Musarrif ise "hasrederiz" anlamındaki fiili ötreli "ya" ile: Hasredilir" şeklinde buna karşılık Mushaf a aykırı olarak da; Günahkârlar (hasredilir)" diye' okumuştur.

Diğerleri ise "günahkârları... hasrederiz" anlamında okumuş olup günahkârlardan kasıt müdriklerdir,

"Gözleri göğermiş halde" anlamındaki kelime, günahkârların halini belirtmektedir. "Göğermişlik" sürmeli oluşun aksinedir, Araplar gözlerin göğermişliğini uğursuz kabul eder ve bunu yererlerdi. Yani onların hilkatleri gözlerinin göğermesi, yüzlerinin de kararması ile çirkinleştirilecektir.

el-Kelbîve el-Ferrâ "göğermiş halde" kör olarak... demektir, demişlerdir. el-Ezherî de şöyle açıklamıştır: Aşın susuzluktan dolayı gözleri göğermiş susuzlar olarak demektir. ez-Zeccâc da böyle açıklamış ve şöyle demiştir: Çünkü gözlerin siyahı susuzluktan dolayı değişikliğe uğrar ve göğeri.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu akabinde hüsrânın gelişi halindeki yalan umutlanmanın adıdır. Meselâ, şunu uzunca beklediğimden dolayı gözüme ak düştü, denilir.

Beşinci bir açıklama da şu şekildedir: Göğermişlikten kasıt, aşırı korkudan ötürü gözlerin yukarı doğru kayması demektir. Şair der ki;

"Ey Muka' biroğlu gözlerin göğerdî,

Nitekim Dabboğullarından her bir kişi de, adilikten dolayı göğermiş renktedir."

Erkek için: "Mavi gözlü adam" denilirken, kadın için de: "Kadın açıkça görülecek şekilde mavi (gözlü)dür" denilir. Bu kökten isim: "Mavilik" şeklinde gelir.

"Gözü göğerti, göğeriş" denilir.

Said b. Cubeyr dedi ki: İbn Abbas'a yüce Allah'ın: "Biz günahkârları o gün gözleri göğermiş halde hasrederiz" buyruğu ile bir başka yerde geçen: "Biz onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzü koyun hasredeceğiz" (el-İsrâ, 17/97) buyruğu hakkında soru soruldu da, şunları söyledi: Kıyamet gününün bir çok halleri vardır. Hallerin birisinde günahkârların gözleri göğermiş olacak, bir diğesinde kör olacaklardır.

"Kendi aralarında gizlice: Siz ancak on gün eğlendiniz, diye fıs Jdaşırlar." Sözlükte; "Gizlice fısıldaşmak" aslında sakın olmak, hareketsiz olmak demektir. Daha sonra sesini alçaltan kimse hakkında; "Sesini yükseltti" denilmiştir. Birbirleriyle gizlice konuşurlar, demektir. Bu açıklamayı Müca-hid yapmıştır. Yani o durak yerinde (Mevkîf de) birbirlerine gizlice derler ki: "Siz" dünya hayatınızda bir görüşe göre de kabirlerde: "Ancak on gün eğlendiniz diye fısüdaşırlar" oralarda kaldığınız süre bu kadardır. "Ancak on'dan kasıt da on gündür. Burada iki üfürüş arasındaki sürenin kastedildiği de söylenmiştir ki, bu da kırk yıldır. Bu süre içerisinde kâfirlerin üzerindeki azap kaldırılacaktır. Bu da İbn Abbas'ın görüşüne göre böyledir. O bakımdan bu süreyi çok kısa bulacaklardır. Yahut bu, onların dünyadaki kalış sürelerini ifade eder. Çünkü kıyamet gününde görecekları dehşetler onları böyle düşündürecektir. Sözleri en mutedil, en akıllı ve kendisince en bilgilileri olan kimselere de durum şöyle görünecektir; Onların dünya hayatındaki kalış süreleri sadece bir günden ibarettir. Bu açıklama Katade'den nakledilmiştir. Buna göre ifade: Ancak bir gün kadar kaldık, takdirindedir.

Bir diğeri açıklamaya göre; o günün ileri derecedeki dehşetinden ötürü dünya hayatı içerisindeki nimetleri, bir günmüş gibi soracak kadar unutmuş olacaklardır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bununla onların iki üfürüş arasında kaldıkları süre yahut önceden geçtiği üzere, kabirlerde kaldıkları süre kastedilmiştir.

"On" ve "bir gün" kelimeleri "eğlendiniz" anlamındaki fiil ile nasbedilmişlerdir, [\[135\]](#)

105. Sana dağları sorarlar: "Rabbün onları kökünden koparıp parça parça dağıtacak" de.

106. "Yerlerini dümdüz edecektir.

107. "Sen orada alçaklık da, yükseklik de göremeyeceksin"

108. O günde davetçiye uyarlar. Hiçbir tarafa sapmayarak giderler. Rahmanın huzurunda sesler kısılmış olacak, kıpırdanan dudakların Asıltısından başkasını

duyamayacaksın.

109. O günde Rahman'ın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kim-seninki müstesna, şefaatin hiçbir faydası olmayacaktır.

110. O, onların önlerindeki de, arkalarındaki de bilir. Onlar ise bilgileri ile O'nu kuşatamazlar.

"Sana dağlar" yani kıyamet gününde dağların durumunun ne olacağını "sorarlar. Rabbim onları kökünden koparıp" uçuracak; "parça parça dağıtacak, de."

Buradaki "De" buyruğunun "fe" ile geldiğini görüyoruz. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'de her bir soruya cevap olarak gelen; "de" anlamındaki buyruk, -bunun dışında- hep "fe" harfi başa getirilmeden gelmiştir. Bunun sebebi burada anlamın; eğer sana dağlar hakkında soru sorarlarsa... "de" şeklinde oluşudur. O bakımdan ifade şart aniamını taşımaktadır. Yüce Allah onların dağlar hakkında soru soracaklarını bildiğinden dolayı onlar sormadan önce onlara cevap vermektedir. Diğerleri ise önceden Peygamber (sav)a sorulmuş sorular olup onlara dair cevap da sorunun akabinde gelmiştir. Onların cevaplarının "fe" harfi getirilmeden geliş sebebi budur. Buradaki ise henüz sormadıkları bir soruyu dile getirmektedir. Bunu iyice kavramak gerekir.

"Onları kökünden koparıp parça parça dağıtacak" buyruğu ile ilgili olarak İbnu'l-A'rabî ve başkaları şöyle demektedir: Onları köklerinden söküp koparacak, sonra onları akabilecek şekilde kum haline dönüştürecek, sonra da rüzgarların etrafa dağıtabilecekleri şekilde atılmış yün gibi yapacaktır. (Bazı âyetlerde sözü edilen): "el-îhn" İse ancak boyanmış yünden olur. Bundan sonra dağlar, etrafa dağıtılmış toz zerrelere haline gelecektir.

"Yerlerini dümdüz edecektir." Onların yerlerini bitki ve üzerinde yapı bulunmayan dümdüz ve kaygan bir zemine dönüştürecektir. Bu açıklamayı İbnu'l-A'rabî yapmıştır.

el-Cevherî dedi ki: "dümdüz yer" demektir. Çoğulu da; şekillerinde gelir. (Son şekilde) "vav"ın bir önceki harfi esreli olduğundan dolayı "ya "ya dönüşmüştür.

el-Ferrâ da şöyle demektedir: Bu kelime "su birikintisi" demektir. ise bitkisiz, kel arazi demektir. el-Kelbî dedi ki: Bu hiçbir bitkisi bulunmayan arazi demektir, Bunun: Düzlüğünde adeta bir safmış gibi görünen düz yer, demek olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Bu iki kelime de aynı anlamdadır. Çünkü; " Açık ve geniş yer" ise düz ve girintisi, çıkıntısı olmayan yumuşak yer demektir. Sibeveyh de şu beyiti nakletmektedir:

"Senin evine varıncaya kadar nice düzlük araziler,

Alabildiğine ufak kumlu yollar ile Üstüste yığılmış kumlardan yollar var."

"Dümdüz" kelimesi ha îdi r. Ondan sonraki kelime de böyle.

"Sen orada alçaklık da, yükseklik de göremeyeceksin" ifadesi sıfat mahallindedir. İbnü'l-A'rabî dedi ki: "el-Ivec" yollardaki iniş çıkışlardır. "el-Emt" ise küçük tepeler demektir. Ebu Ömer dedi ki: "el-Emt" küçük tepeler demektir. Yani orası ne tümsekliği de alçaklığı da bulunmayan dümdüz bir yerdir. Mesela; "Ağızına kadar doldu, dolmadık boş bir yeri kalmadı, kırbayı boş. bir yer kalmamacasına doldurdum" denilir.

"el-Emt" sözlükte yüksekçe yer demektir.

İbn Abbas: "Ivec" meyil demektir. "el-Emt" ise otlağa giden yol gibi bir iz demektir. Yine ondan nakledildiğine göre "ıvec" vadi, "emi" ise tepe demektir. Ondan gelen bir başka rivayete göre "el-ıvec" alçaklık, "el-emt" ise yükseklik demektir.

Katade dedi ki: "Ivec" çatlaklık, yarık, "emt" tepe demektir. Yemân dedi ki: "el-Emt" yerdeki çatlaklar demektir. Bunun düzlükte yahut dağda bir yerin kalınlaşması, bir başka yerde de incilmesi anlamına geldiği de söylenmiştir. Bunu da es-Sûlî nakletmektedir. [\[136\]](#)

Bu Âyetle Siğillerin Tedavisi:

Derim ki: Bu âyet-i kerîme, okunarak rukye yapılan âyetlerdendir. Bununla siğiller tedavi edilir. Bizde bunlara "el-berârik" denilir ki bunun tekili "ber-rûka"dır. Bunlar genel olarak vücudun çeşitli yerlerinde özellikle ellerde çıkarlar. Bunun için arpa samanından üç tane çubuk alınır. Bu çubukların her birisinde bir düğüm bulunur. Bu çubukların her birisi siğiller üzerinden geçirilerek bu âyet-i kerîme bir defa okunur. Sonra da bu çubuklar nemlice bir yere gömülür. Bunlar küflenince bu siğiller de küflenir ve onların hiçbir izi kalmaz.

Ben bunu hem kendimde denedim, hem de başkasına uyguladım. Yüce Allah'ın izniyle faydalı olduğunu gördüm.

"O gün davetçiye" yani Sûr'a üfüreceği vakitte İsrâfil (as)a "uyarlar. Hiçbir taraf» sapmayarak giderler." Yani ondan ayrı bir yere gitmezler. Bu da şu demektir: Onun çağrısından uzaklaşmazlar. Başka bir tarafa meyledip gitmezler. Aksine hızlıca ona doğru giderler ve onun bulunduğu yönden başka bir yöne sapmazlar. İlim adamlarının çoğunluğunun kabul ettiği görüş budur.

("Hiçbir tarafa sapmayarak giderler" anlamını verdiğimiz:) "Onun bir eğriliği yoktur" buyruğunun yani İsrâfil'in çağrısının bir eğriliği yoktur, anlamına geldiği de söylenmiştir.

Bir başka görüşe göre; onlar herhangi bir eğriliği olmayan bir şekilde da-vetçinin

davetine tabi olurlar, demektir. Buna göre mastar gizlidir. Yani onlar davetçinin mahşere çağıran sesine uyarlar. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Nida edenin yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver." (Kaf, 50/41) İleride gelecektir.

"Rahmân'ın huzurunda sesler kltnt olacak." Yani orada sesler oldukça alçalraış ve adeta sükûnet bulmuş olacak. İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: ez-Zübeyr'in Cşehâdet) haberi ulaştığında Medine'nin Sûr'u ve o huşu duyan dağlar alçaldı.

Orada suskun her bir dil, ilâhî huzurun heybetinden susmuş olacaktır. "Rahmân'inhuzurunda" demek, Ondan dolayı susacaktır, demektir.

"Kıpırdanan dudakların Asıltısından başkasını duyamayacaktır." Buyruğundaki (fısıltı anlamı verilen): "el:Hems" gizli ses demektir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. İbn Abbas'tan; gizli saklı ses demektir. el-Hasen ve İbn Cüreyc de şöyle demişlerdir: Bu mahşere doğru giderken ayakların çıkaracakları sestir. Şairin vecez veznindeki şu mısraı da bu anlamdadır:

"Onlar, biz onların sırtında olduğumuz halde ayak sesleri duyularak giderler."

Bununla şair yürürken develerin ayaklarının çıkardıkları sesleri kastetmektedir. Arslana "el-hemûs" adı, karanlıkta farketirmeden yavaşça yürümesinden dolayı verilmiştir. Ru'be de kendisinin güçlü kuvvetli oluşunu anlatırken şöyle demektedir:

"Öyle bir arşlardım) ki karanlıkta sessizce ilerleyen arslanı da Kirli renkleri olan fili ve camuau da vurup perişan ederim, ben."

"Yemeğin hems"i, ağızı kapalı bir şekilde yemeği çiğnemek demektir. Re-cez vezninde şair şöyle demektedir:

"Dünden beri ben hayret edilecek bir şey gördüm,

Tıpkı gulyabaniler gibi beş tane koca karı,

Ben ne yapıyorsam onlar ağızları kapalı çiğneyip çiğneyip (bitirip) duruyorlar."

Bu kelimenin dili ve dudağı hareket ettirmek anlamında olduğu da söylenmiştir.

Ubeyy b. Ka'b: "Onlar ancak fısıltı ile konuşurlar" diye okumuştur ki, anlamlar birbirine yakındır. Yani sen onların ne konuşma seslerini, ne konuştuklarını, ne de ayak seslerini işitirsin. Bu kelimenin kökünü teşkil eden "he, mim ve sin" harflerinin asıl anlamı ne olursa olsun gizliliklidir. "Mehmûs" (hems ile çıkan harfler de) buradan gelmektedir ki, bunlar on tane harf olup, kelimelerinde toplanmıştır. Harfe "hemsli (mehmûs)" denilmesinin sebebi mahreçlerine fazla dayanılmayarak harf telaffuz edilirken nefesin akmasıdır.

"O gün de Rahmân'ın İzin vereceği ve" şefaatin hususunda söyleyeceği "sözünden razı olacağı kimseninkl müstesna, şefaatin hiçbir faydası olmayacaktır."

Bu buyruktaki ("kimse" anlamı verilen): "Men" kelimesi birincisinin dışına çıkartılan (muttasıl) istisna olarak nasb mahallindedir. Yani şefaât, Rahmân'ın kendisine şefaât edilmesine izin vereceği kimseden başkasına fayda sağlamayacaktır.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Şefaât ancak razı olunan bir sözü bulunan ve kendisine şefaât edilmesi hususunda Rahmân'ın izin verdiği kimseye faydalı olacaktır. İbn Abbas da der ki: Bu söz "lâ ilahe illallah"tır,

"O onların önlerindeki de" kıyamette meydana gelecek hususları "da arkalarındaki de" dünyada olanları da "bilir." Bu şekildeki açıklama Katade tarafından yapılmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Onların ileride görecekleri mükâfat ve cezayı bildiği gibi, dünyadan geride bıraktıkları, arkada terkettileri şeyleri de bilir.

Âyet-i kerîmenin bütün insanlar hakkında umumî olduğu söylendiği gibi; sadece "davetçiyeye uyanlar"ın kastedildiği de söylenmiştir. Hamd Allah'a mahsustur.

"Onlar ise bilgileriyle O'nu kuşatamazlar" buyruğundakî "Onu" zamiri yüce Allah'a aittir. Yani hiçbir kimse bilgisiyle O'nu kuşatamaz. Çünkü "kuşatmak" sınırlılık anlamını da çağrıştırmaktadır. Yüce Allah ise sınırlı oluştan münezzehtir.

Bu zaminin "bilgiye ait olduğu da söylenmiştir. Yani hiçbir kimse Allah'ın bildiğini bilgisiyle kuşatamaz.

Taberî der ki; "Önlerindeki", "arkalarındaki" ile "kuşatamazlar"daki zamirler meleklerle aittir. Yani yüce Allah bu meleklerle ibadet edenlere, meleklerin önlerindeki de arkalarındaki de bilemediklerini bildirecektir. [\[137\]](#)

111. Yüzler Hayy ve Kayyûm'a zillet ile boyun eğmiş olacaktır. Zulüm taşıyanlar gerçekten zarara uğrayacaktır.

112. Kim mü'min olduğu halde salih ameller işlerse o, zulme uğratılmaktan da korkmaz, eksiltilmesinden de.

"Yüzler... zillet ile boyun eğmiş olacaktır" anlamındaki buyrukta yer alan; kelimesinin "zillet ile boyun eğme" anlamında olduğunu İbnü'l-A'ra-bî ve başkaları söylemiştir. Esire; denilmesi de bundan dolayıdır. Ümeyye b. Ebi's-Salt da şöyle demiştir:

"O mutlak bir egemendir, Semanın Arşı üzerinde ve mutlak sözü geçendir, Yüzler O'nun izzeti dolayısı ile zilletle boyun eğer ve secdeye kapanır."

Yine şöyle demiştir:

"Yüzüm de, bütün varlığım da zilletle O'na boyun eğmiştir, Secde edenler

arasında şükrederek O'nun zâtına."

el-Cevherî der ki: " Zilletle boyun eğdi" demektir. "O'na boyun eğdirdi" anlamındadır. Allah'ın : "KYüzler Hayy ve Kayyum'a zillet ile boyun eğmiş olacaktır." buyruğu da bu anlamdadır. "Aralarında esir olarak ve hapsedilmiş olarak kaldı" demektir. "Onu hapsetti, alıkoydu" demektir. "Esir" demek olup, erkekler için çoğulu; kadınlar için çoğulu da; şeklinde gelir. "Başına bir takını işler geldi" anlamındadır.

İbn Abbas dedi ki: "Boyun eğdi" demektir. Mücahid de: Zillet duyarak boyun eğdi, anlamındadır, demiştir. el-Maverdî de der ki: Zillet ile huşu' -anamları birbirine yakın olmakla birlikte- aralarında bir fark vardır. Zillet, kişinin Özü itibariyle zelil olması dernektir, huşu ise kendisine itaat edilen kimsenin önünde zelil olduğunu göstermektir.

el-Kelbî, kelimesinin bildi anlamında olduğunu söylemiştir. Atıy-ye el-Avfî ise "teütym oldu" diye açıklamıştır. Talk b. Habib de şöyle açıklamıştır: Bu secde esnasında alnı ve burnu yere koymaktır. en-Nehhâs da şöyle demektedir: "Zillet ile boyun eğmiş olacaktır" buyruğunun anlamı ile ilgili olarak iki görüş vardır. Birincisine göre bu âhirette olacaktır. İkrime, İbn Abbas'Can; "Yüzler Hayy ve Kayyum'a zillet Ue boyun eğmiş olacaktır." buyruğu ile ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu rükû' ve sücuddur. Sözlükte bu kelime kahretmek ve yenik düşürmek anlamındadır. "Ülke galip gelinerek ve kahredilerek fethedildi" tabiri de buradan gelmektedir. Şair de şöyle demektedir: "Onlar orayı isteyerek ve (ahalisinin) teslim etmesi suretiyle almadılar, Ama asıl orayı düşüren şarîf kılıçlarıyla indirilen darbelerdir."

Bu kelimenin yorgunluk anlamıyla kullanıldığı da söylenmiştir.

İnsanlardan "yüzler" diye söz edilmesi zilletin eserlerinin ancak yüzde açığa çıkmasından dolayıdır.

"Hayy ve Kayvûm" buyruğundakî "el-Kayyûm" ile ilgili üç te'vil yapılmıştır. Birincisi yaratıkların işlerini çekip çeviren, ikincisi her bir nefsin neler kazandığını görüp gözetleyen, üçüncüsü zeval bulmayan, sonu gelmeyen, daimi ve ebedi olan demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/255. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Zulûm taşıyanlar gerçekten zarara uğrayacaktır." Yani şîrk yükü taşıyarak gelecekler, zararlı çıkacaklardır.

"Kim mü'min olduğu halde salih ameller işlerse..." Çünkü imansız hiçbir amel kabul edilmez. "Salih amellar" buyruğundakî; "..den, dan" teb'iz (kısmîlik) bildirmek içindir. Salih amellerden bir bölüm İşlerse..., demektir. Bunun cins (tür) bildirmek için olduğu da söylenmiştir.

"O zulme uğratılmaktan" yaptığı itaatlerin sevabının eksiltilmesinden ve kötülüklerinde aleyhine bir fazlalıktan da "korkmaz." Hakettiği mükâfatının "eksiltilmesinden de" korkmaz.

"Korkmaz" buyruğunu İbn Kesir, Mücâhid ve İbn Muhaysın "kim... İşlerse" buyruğunun cevabı olmak üzere cezm ile; "Korkmasın" diye okumuştur. Diğerleri ise haber olarak merfu olmak üzere elif ile okumuşlardır. Yani; "O korkmaz" yahut; "O korkmayacaktır" anlamındadır.

Eksiltmek": Eksik vermek, kırmak demektir. Mesela; Ben bunu hakkımdan düşürdüm, hakkım olduğu halde almadım" demektir. "Bu kişi buğdayın ağırlığını eksiltiyor (eksik tartıyor)" demektir, "Göbeği olmayan kadın" demektir.

el-Maverdî der ki: Bu kelime ile zulüm arasındaki fark şudur: Zulüm hakkın tamamını engellemektir, vermemektir. Bu ise onun bir bölümünü dahi vermemek demektir. Bir bakıma birbirlerinden ayrı olsalar bile, bu da bir zulümdür. el-Mütevekkü el-Leyst de şöyle demiştir:

"Şüphesiz ki zelillerle bayağı kimseler öyle bir topluluktur ki, Onların dostları zulme uğrayan ve hakkı tamamen verilmeyen kimselerdir." el-Cevherî dedi ki: Zulme uğramış adam, demektir. O ona zulmetti, hakkını eksik verdi" demektir. [\[138\]](#)

113. Böylece onu Arapça bir Kur'ân olarak İndirdik ve onda tehditlerimizi tekrar ettik. Olur ki korkarlar, yahut o yeniden öğüt almalarını sağlar.

114. Mutlak egemen ve hak olan Allah ne yücedir! Sana onun vahyi tamamlanmadan önce Kur'ân'ı okumayı acele etme ve: "Rabbîm ilmimi arttır!" de.

"Böylece" yani sana bu sûrede açıklamış olduğumuz gibi "onu Arapça" Arap diliyle "bir Kuran olarak indirdik ve onda tehditlerimizi muhtevasında bulunan korkutmaları, tehditleri, amellerinin karşılıklarını ve cezasını "tekrar ettik."

"Olur ki korkarlar." Allah'dan korkup O'na isyanı gerektiren işlerden uzaklaşırlar. O'nun cezasına uğramaktan sakınırlar, çekinirler. "Yahut o yeniden öğüt almalarını sağlar." Katade: Olur ki sakınırlar ve takvaya yönelirler, diye açıklamıştır. Olur ki... yeniden şeref sahibi olmalarını sağlar, diye de açıklanmıştır. Bu açıklamaya göre burada (öğüt anlamı verilen) "zikr" şeref manasına kullanılmış demek olur. Bu da yüce Allah'ın: "Ve muhakkak o sana ve senin kavmine bir zikirdir" (ez-Zuhruf, 43/44) buyruğunda "bir şereftir" anlamında olmasına benzer.

Kendisi ile tehdit olundukları azabı hatırlamalarını sağlar, anlamında olduğu da söylenmiştir.

e!-Hasen; "(iaiJı): ... yeniden... sağlar" buyruğunu "nün" harfi ile "sağlarız" anlamında okumuştur. Yine ondan "se" harfini hem merfu, hem ce-zimli okuduğu da rivayet edilmiştir.

"Mutlak egemen ve hak olan Allah ne yücedir t" Şanı yüce Allah nimetlerinin büyüklüğünü, kullara gösterip Kur'ân'ı indirişini söz konusu ettikten sonra, kendisini çoluk-çocuk sahibi olmaktan ve eşi bulunmaktan tenzih ederek: "Mutlak egemen ve hak" yani mutlak hak sahibi "olan Allah ne yücedir!" diye buyurmaktadır.

"Sana onun vahyi tamamlanmadan önce Kuranı okumayı acele etme"

buyruğu ile peygamberine Kur'an'ı nasıl belleyeceğini öğretmektedir. İbn Ab-bas dedi ki: Peygamber (sav) Kur'an'ı belleme tutkusu ve unutmak endişe -si ile, Cebrail (as) vahyi bitirmeden acele eder ve kendisi de okumaya koyulurdu. Yüce Allah bunu ona yasaklayarak: "Kur'an'ı okumayı acele etme" buyruğunu indirdi. Bu da ileride, geleceği gibi yüce Allah'ın: "Onu. çabuklaştırmak için dilini onunla kıpırdatma!" (el-Kıyame, 75/16) buyruğunu andırmaktadır.

İbn Ebi Necîh'in rivayetine göre Mücahid şöyle demiştir: Onu iyice anlamadan okumaya koyulma!

"Acele etme" buyruğunun; "sana onun vahyi" nin gelişi "tamamlanmadan Önce" indirilmesini isteme, anlamında olduğu da söylenmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre anlam şudur: Onun te'viline dair açıklama sana gelmeden önce onu insanlara bildirme.

el-Hasen de şöyle demektedir: Bu âyet-i kerîme hanımının yüzüne bir tokat atan adam hakkında inmiştir. Hanımı, Peygamber (sav)a gelerek kısas uygulanmasını istedi. Peygamber (sav)"da kadının kısas hakkı olduğuna dair hüküm verdi. Bunun üzerine yüce Allah'ın: "Erkekler kadınlar üzerine yöneticidirler." (en-Nisa, 4/34) âyeti indi. İşte bundan dolayı: "Ve Rabbitn ilmimi" kavrayışımı, anlayışımı "arttır, de" buyruğu inmiştir. Çünkü Peygamber (sav) kısas hükmünü vermiş olmakla birlikte yüce Allah bunu kabul etmemiştir.

İbn Mes'ud ve başkaları "sana onun vahyi tamamlanmadan önce" anlamındaki buyruğu; "Biz sana onu vahyetmeyi tamamlamadan önce" diye -"nun" harfi ve "daı" harfi esreli olarak "vahiy" kelimesinde de "ya" harfini üstün olarak okumuşlardır. [\[139\]](#)

15. Andolsun ki Biz daha önce Âdem'e vahyetmiştik; fakat o unuttu. Biz onu azimli bulmadık.

"Andolsun ki Biz daha önce Âdem'e vahyetmiştik; fakat o unuttu" buyruğunda geçen "fakat o unuttu" anlamındaki lafzı, el-A'meş kendisinden farklı rivayetlerde gelmiş olmakla birlikte "ya" harfini sakın olarak; linde okumuştur. Bunun iki anlamı vardır: Bunların birincisi terketti demek olup, ona verilen emri, ahdi (vahyi) terketti demektir. Mücahid ile çoğu mü-fessirlerin görüşü budur. Yüce Allah'ın: "Onlar Allah'ı unuttular. Allah da onları unuttu" (et-Tevbe, 9/67) buyruğunda da bu anlamdadır.

İkinci anlamı da İbn Abbas'ın dediğine göre şöyledir: Burada "unutmak" yanılmaktan ve nisyân'dan (unutmaktan) gelmektedir. "İnsan" kelimesi de buradan gelmiştir. Çünkü yüce Aühah ona emir verip vahy etmiş olduğu halde, o bunu unutmuştu.

İbn Zeyd dedi ki: O bu hususta Allah'ın kendisine vermiş olduğu ahdi (vahyi) unutmuştu. Eğer kararlılığı bulunmuş olsaydı, düşmanı İblis'e itaat etmezdi. Bu görüşe göre Âdem (as)'ın o vakitte yanılmaktan dolayı sorumlu tutulmuş olması gerekmektedir. Her ne kadar bugün unutmanın sorumluluğu bizden kaldırılmış olsa bile.

"Daha önce" nin anlamına gelince; ağaçtan yemeden önce demektir. Çünkü ona, o ağaçtan yemesi yasaklanmıştı.

Maksat, Peygamber (sav)'ı tesclü etmektir. Yani, Âdemoğullarının şeytana itaat etmeleri oldukça eski bir durumdur. Eğer bunlar verilen sözü bozuyor ve durmuyor iseler aynı şekilde Biz de Âdem'e emretmiş, vahyetmiş o da bunları unutmuştu. Bu manayı el-Kuşeyrî, aynı şekilde et-Taberî de nakletmektedirler.

Yani ey Muhammed, şu kâfirler benim âyetlerimden yüz çeviriyor, peygamberlerime muhalefet ediyor ve İblis'e itaat ediyor iseler de çok eskiden beri onların ataları Âdem de böyle yapmıştır.

İbn Atiyye dedi ki: Böyle bir yorum (te'vil şekli) zayıftır. Çünkü Âdem (as)'ın Allah'ı inkâr eden kâfirlere örnek teşkil etmesinin kabul edilebilir hiçbir tarafı yoktur. Âdem (as) belli bir yorumun etkisiyle emre karşı gelmiştir, Dolayısıyla böyle bir açıklama şekli onun değerini düşürür. Aksine âyet-i kerîmenin zahirinden anlaşılan şu olmalıdır; Ya bu buyruk kendisinden önceki buyruklarla ilgisi olmayan yeni bir kıssanın başlangıcıdır. Yahut bu buyruk, yüce Allah'ın Muhammed (sav)'a Kur'ân-ı Kerîm'i bellekte acele etmemesi emri ile ilgilidir. Bu hususta da kendisine önceden emir verilmiş, unutmuş ve bundan dolayı cezalandırılmış bir peygamber misal gösterilmektedir ki, bu onu sakındırma üslubunu daha ileriye götürsün. Muhammed (sav)'a verilen bu emrin ileri derecedeki önemi ortaya çıksın.

Burada "ahdetmek (mealde; vahyetmek)"; vasiyet etmek (emretmek) anlamındadır. "Unutmak", terketmek anlamındadır. Burada nisyânın hatırlamamak ve yanılmak (unutmak) anlamıyla kuüanılması mümkün değildir. Çünkü unutanın ceza görmesi söz konusu olmaz

"Azimü olmak" ise ne olursa olsun inanılan bir hususu sürdürmek demektir. Âdem (as) da ağaçtan yememe gereğine inanıyordu, ancak İblis ona vesvese verince bu inancını azimle sürdürmedi. Âdem (as)a verilen ahid (vahiy) ise ağaçtan yememesi anlamında idi. Bununla birlikte İblis'in kendisinin düşmanı olduğu da bildirilmişti.

Yüce Allah'ın: "Biz onu azimli bulmadık" buyruğunun anlamı ile ilgili farklı görüşler vardır. İbn Ab bas vq Katade der ki: Biz ağacın meyvesinden yemek konusunda onu sabırlı ve emre bağlılığını sürdürmek noktasında dirençli bulmadık, demektir.

en-Nehhâs dedi ki: Lügatte de bunun anlamı böyledir. Meselâ "filânın azmi vardır" denildiği vakit, o masiyetlere karşı, onlardan kurtuluncaya kadar kendisini korumakta sabır ve sebat sahibidir, demektir. Yüce Allah'ın: "Peygamberlerden büyük azim sahipleri sabrettiği gibi sen de sabret!" (el-Ah-kaf, 46/35) buyruğunda da bu anlamdadır.

Yine İbn Abbas'tan ve Atiyye el-Avfî'den şöyle dedikleri nakledilmektedir; Kendisine verilen emre riayet konusunda korunmadı. Yani o Allah'ın kendisine yasak kıldığı şeyi iyice hıfzetmedi, bellememi, sonunda unuttu ve istidlali terketmek suretiyle de buna dair bilgiyi elden kaçırdı. Çünkü İblis ona şöyle demişti: Eğer sen bu meyveden yersen, cennette ebedî kalırsın. Bunu söylediği zaman muayyen bir ağacı göstermişti. Âdem ona itaat etmedi. Bu sefer yasağın genel çerçevesine giren o ağacın benzeri bir başka ağaçtan yemeye çağırdı. Halbuki bu durumda onun delil kullanması gerekirdi, fakat o bunu yapmadı. Diğer ağacın yasağın kapsamına girmediğini zannetti, te'vil'de bulunarak ondan yedi. Bir işin masiyet olduğunu bilerek bir işi yapan kimse unutmuş sayılamaz.

İbn Zeyd dedi ki: "Azim" Allah'ın emrini korumak demektir, ed-Dahhak dedi ki: Bir işte kararlı olmak demektir. İbn Keysân da: Biz bu konuda onda ısrar da görmedik, günaha tekrar dönmeyi içinden sakladığını da görmedik, diye açıklamıştır.

el-Kuşeyrî dedi ki: Birinci açıklama şekli ifadenin te'vili açısından daha uygundur. İşte bundan dolayı bazıları şöyle demişlerdir: Âdem (as) azim sahibi peygamberlerden değildi, çünkü yüce Allah: "Biz onu azimli bulmadık" diye buyurmuştur.

Çoğunluk ise şöyle demektedir: Bütün peygamberler azim sahibidirler. Nitekim

haberde şöyle buyurulmuştur: Zekeriya oğlu Yahya dışında hata etmemiş yahut bir günah işlemeyi içinden geçirmemiş hiçbir peygamber yoktur. "[140]
Eğer işlediği günahı dolayısıyla Âdem (as) azim sahibi peygamberler arasından çıkacak olsa Yahya dışında bütün peygamberlerin de bunun dışına çıkmaları gerekirdi.

Ebu Umâme de şöyle demiştir: Eğer Allah'ın mahlukatı yarattığından beri kıyamet gününe kadar bütün Âdemoğullarının akılları bir araya getirilip, bir terazinin bir kefesine konulsa, Âdem (as)'ın da aklı bir diğer kefeye konulsa şüphesiz onunki ağır basar. Şanı yüce Allah da: "Biz onu azimli bulmadık" diye buyurmuştur. [141]

116. Hani meleklerle: "Âdem'e secde edin" demiştik de İblis dışında hepsi secde etmişlerdi. O ise yüz çevirmişti.

117. "Ey Âdem dedik, şüphesiz ki bu, sana ve eşine düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın. Sonra sıkıntıya uğrarsın.

118. "Çünkü orada sen aç da kalmazsın, çıplak da.

119. "Ve sen orada susuz da kalmazsın, güneş sıcaklığını da çekmezsin.

"Hani meleklerle: Âdem'e secde edin, demiştik de İblis dışında hepsi secde etmişlerdi. O ise yüz çevirmişti" buyruğuna dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi 'nde (2/34. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ey Âdem dedik, şüphesiz ki bu, sana ve eşine düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın." Bu bir yasaklamadır. Bunun mecazi anlamı da şudur: Onun telkinlerini kabul etmeyiniz, kanmayınız. O takdirde sizin "cennetten" çıkışınıza sebep teşkil eder.

"Sonra" sen ve eşinle birlikte "sıkıntıya uğrarsın." Çünkü her ikisinin de sıkıntıya uğrama sebebi aynıdır. Bu konuda aralarında hiçbir fark yoktur.

Burada (tesniye olarak): "İkiniz sıkıntıya uğrarsınız" denilmeyişi, anlamın anlaşılmasından ve Âdem (as)'ın ası! muhatap oluşundandır; ve asıl maksat da odur. Diğer taraftan eşi için çalışıp didinen, onun için kazanmakla yükümlü olan kendisi olduğu için, özellikle onun hakkında "sıkıntıya uğramak" öncelikle söz konusu olur. Şöyle de açıklanmıştır: Cennetten çıkış ikisi için olmuştur, fakat sıkıntıya uğramak yalnız Âdem içindir. Bu da bedeni bir sıkıntıdır. Nitekim hemen akabinde, yüce Allah: "Çünkü orada" yani cennette "sen aç da kalmazsın, çıplak da. Ve sen orada susuz da kalmazsın, güneş sıcaklığını da çekmezsin" diye buyurmakta ve böylelikle bütün bunların cennette verileceğini ona bildirmektedir. Yiyecek, içecek, giyecek ve mesken. Diğer taraftan sen bu emre

riayet etmeyip de düşmanına itaat edecek olursan, ikinizi de cennetten çıkartırım ve sen yorularak, didinerek sıkıntıya uğrarsın. Yani aç kalırsın, çıplak kalırsın, susuz kalırsın, güneş sıcağı da seni yakar. Zira sen cennetten çıkartılacak olursan yere döndürüleceksin.

Özellikle onun sıkıntıya uğrayacağına belirtilip, "ikiniz sıkıntıya uğrayacaksınız" diye buyurulmamış olması, bize hanımın nafakasını karşılama yükümlülüğünün kocaya ait olduğunu göstermektedir. İşte o günden beri kadınların nafakalarını sağlamak erkekler üzerine bir yükümlülük olagelmıştır. Havva'nın nafakasını karşılamak, Âdem'in yükümlülüğü olduğu gibi, onun kızlarının nafakalarını karşılamak da eş olmak hukuku dolayısıyla Âdemoğullannın bir yükümlülüğüdür.

Yüce Allah bu âyet-i kerîmede bize şunu da öğretmektedir: Kocanın hanımının lehine sağlamakla yükümlü olduğu nafaka; yiyecek, içecek, giyecek ve meskenden ibaret bu dört ihtiyacı kapsar. Koca hanımının bu dört ihtiyacını karşılayacak olursa, ona karşı nafaka yükümlülüğünü de yerine getirmiş olur. Bunların dışında bir şeyler verecek olursa o takdirde Allah'tan ecir alır. Bu dört temel ihtiyacın karşılanması, kadının lehine yerine getirilmesi gereken haklardır, Zira kişinin hayatta kalması bunlarla mümkündür.

el-Hasen dedi ki: Yüce Allah'ın: "Sonra sıkıntıya uğrarsın" buyruğunda kastedilen, dünyadaki sıkıntılardır. Âdemoğlu ne zaman görülürse yorgun, argın görülür.

el-Ferrâ dedi ki: Bu "sıkıntı" kendi el emeğinden yemek durumunda olması demektir. Said b. Cübeyr dedi ki: Âdem'e kırmızı bir öküz de indirildi. Onu toprağı sürmekte kullanırdı. Diğer taraftan alnının terini silerdi. İşte yüce Allah'ın sözünü ettiği sıkıntıya uğraması budur.

Şöyle de denilmiştir: Cennetten indirildikten sonra onun ilk sıkıntısı Cibril (as)ın ona cennetten bir kaç tane indirmiş olmasıydı. Ey Âdem sen bunları ek, dedi. O da toprağı sürdü ve ekti. Daha sonra ekinleri biçti, sonra topladı, sonra ayıkladı, sonra öğüttü, sonra hamur yoğurdu, sonra pişirdi. Bunca yorgunluktan sonra ekmeğı yemek üzere oturdu. Elindeki ekmek yuvarlandı gitti, dağın dibine kadar vardı. Âdem de onun arkasından koşup gitti, yoruldu ve alnı terledi. Ey Âdem, dedi, işte senin rızkın bu şekilde yorgunluk ve sıkıntı ile elde edilecektir. Senden sonra çocuklarının da rızkı dünyada kaldığınız sürece hep böyle olacaktır.

"Çünkü orada sen aç da kalmazsın çıplak da. Ve sen orada susuz da kalmazsın, güneş sıcağını da çekmezsin" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık

[\[142\]](#)halinde sunacağız: [\[143\]](#)

1- Cennetteki Hayat:

"Çünkü sen orada" yani cennette "aç da kalmazsın, çıplak da."

"Ve sen orada susuz da kalmazsın, güneş sıcağını da çekmezsin." Yani güneşe karşı çıkmayacak, görünmeyeceksin ki, onun sıcağını duyasın. Çünkü cennette güneş olmayacaktır. Orada uzaytıp giden gölgeden başka bir şey yoktur. Tıpkı tan yerinin ağarması ile güneşin doğuşu arasında olduğu gibi.

Ebu'l-Âliye dedi ki: Cennette gündüz şöyledir deyip, namaz kılanların sabah namazını ki i iş vakitlerine işaret etti.

Ebu Zeyd dedi ki: Yol göründü, açığa çıktı, ortaya çıktı" demektir. "Terledim" demektir.

Yine; "Güneşe karşı çıktım" demektir. lafzı da aynı anlamdadır. Her iki kullanım için de muzari mütekellim; " Çıkarım" şeklinde kullanılır.

Ömer b. Ebi Rabia dedi ki:

"Bir adam gördü ki güneş onun karşısında olursa,

Sıcağından etkilenir, akşam oldu mu da soğuktan rahatsız olur."[\[144\]](#)

Hadiste de rivayet edildiğine göre İbn Ömer gölgelenen ihramlı bir adam görmüş, ona; kendisi için ihrama girdiğin kimse uğruna güneşin sıcağını duy, demiş.[\[145\]](#) Buradaki "güneş sıcağını duy" anlamındaki; kelimesini mu-haddisler bu şekilde "elifi üstün, "ha" harfini esreli olarak; den gelen emir kipi halinde rivayet etmektedirler.

el-Asmaî dedi ki: Ancak bunun doğru şekli "elifin esreli, "ha"n:n üstün olarak; den gelmesidir. Çünkü ona güneşin önüne çıkmasını emretmiştir. Yüce Allah'ın: "Ve sen orada susuz da kalmazsın, güneş sıcağını da çekmezsin" buyruğu da buradan gelmektedir. Sonra şu beyiti nakletmektedir:

"Ben onun için güneş sıcağını çektim ki, onun gölgesiyle gölgeleneyim, Kıyamet gününde gölge çekilmiş olacağı vakit,"

Ebû Amr ile -Ebu Bekr'in kendisinden yaptığı rivayete göre Âsim müstesna-Kûfeliler; "Ve sen" lafzını hemzeyi üstün olarak ve "Aç da kalmazsın" buyruğuna atfederek okumuşlardır. Bununla birlikte mahalline atf ile, ref konumunda olması da mümkündür. Sen orada aç kalmazsın, demektir.

Diğerleri ise ya isti'naf (yeni bir cümle olarak) ya da; "Çünkü... sen" lafzına atf ile esreli okumuşlardır. [\[146\]](#)

120. Şeytan ona vesvese verip dedi ki: "Ey Âdem, sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez bir mülkü göstereyim mi?"

121. İkisi de ondan yediler. Hemen kendilerine ayıp yerleri görü-nüverdi. Cennetin yapraklarını yamayarak üstlerini örtmeye başladılar. Âdem, Rabbînin emrine karşı geldi de şaşırdı.

122. Sonra Rabbi onu seçti, tevbesinî kabul etti ve doğru yola iletti.

"Şeytanona vesvese verip..." buyruğu ile ilgili açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/20. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Şeytan ona "dedi ki: Ey Âdem, sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez bir mülkü göstereyim mi?" Bu, -önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/36, âyet, 2. başlık ve devamında) açıklandığı gibi- karşılıklı konuştuklarına ve şeytanın yılanın karnında cennete girmiş olduğuna delildir. Yine orada (2/35. âyet, 8. başlık ve devamında) bu ağacın hangisi olduğuna dair açıklamalar ile bu konudaki ilim adamlarının değişik görüşleri kaydedilmiş bulunmaktadır. Burada tekrarlamanın bir anlamı yoktur.

"İkisi de ondan yediler. Hemen kendilerine ayıp yerleri görünüverdî. Cennetin yapraklarını yamayarak üstlerini örtmeye başladılar." Bu buy-ruğa dair yeterli açıklamalar da önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/22-24. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

el-Ferrâ dedi ki: "Başladılar" Arapçada koyuldular, demektir. Denildiğine göre onlar incir yapraklarını üzerlerine yapıştırmaya başladılar.

Yüce Allah'ın: "Âdem, Rabbînin emrine karşı geldi de şaşırdı" buyruğuna dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [\[147\]](#)

1- Peygamberlerin İşledikleri Hatalar ve Günahlar Onları Mertebelerinden Düşürecek Çapta Değildir:

Yüce Allah: "Âdem, Rabbî'nin enirine karşı geldi" diye buyurmaktadır. el-Bakara Sûresi'nde (2/35. âyet, 12. başlıkta) peygamberlerin günahları ile ilgili görüşler geçmiş bulunmaktadır. Bizim ilim adamlarımızın müteahhirle-rinden kimisi şöyle demişlerdir: Söylenmesi gereken şudur: Yüce Allah kimi peygamberlerden bazı günahlar sadır olduğunu haber vermiş, bu günahları kendilerine nisbet etmiş, bundan dolayı onlara serzenişte bulunmuş, bizzat kendileri de bu konuda kendileri hakkında haber vermiş, bu günahlardan sıyrılmış, bunlardan ötürü mağfiret dileyip tevbe etmişlerdir. Bütün bunların tek tek te'villeri her ne kadar mümkün ise de hep birlikte te'vili kabil olmayacak şekilde pek çok yerde varid olmuşlardır. Ancak bunların hepsi de onların mevkilerinden düşürecek şekilde değildir. Onlardan sadır olan bütün bu hususlar,

ancak nadiren görülen şeylerdir ve ancak hata ve unutma yoluyla meydana gelmiştir. Yahut bu işi yapmaya kendilerini iten bir te'vil sonucu bu işi yapmışlardır. Onların bu yaptıkları başkalarına nisbetle hasenattır, Ancak kendilerine, mevkilerine ve üstün değerlerine nisbetle seyyiâttır. Zira kimi zaman vezir, bir seyisin, bir idarecinin mükâfat gördüğü aynı iş sebebiyle sorgulanabilir. Bundan dolayı peygamberler emniyet altında olduklarını, kendilerine eman verildiğini ve esenliğe kavuşacaklarını bilmiş olmalarına rağmen, Kıyamet gününde bunlardan (ceza görebilmeleri ihtimali dolayısıyla) çekinmişlerdir. İşte hak olan da budur.

Cüneyd'in şu sözleri ne kadar güzeldir: "İyilerin hasenatı mukarreblerin seyyiatıdır." Ontar (Allah'ın salât ve selâmları üzerlerine olsun) her ne kadar bir takım nasslar, onların bir takım günahları İşlemiş olduğuna tanıklık etmekte ise de, bu onların mevkilerini ihlâl etmez, rütbelerini alçaltmaz. Aksine yüce Allah onların bu hatalarını telafi etmelerine İmkân vermiş, onları seçmiş, onları doğru yola iletmıştır. Onları övmüş, onları tertemiz edip arındırmış, seçip beğenmiştir. Allah'ın salât ve selâmları üzerlerine olsun. [\[148\]](#)

2- Söze Peygamberlerin Hatalarını Ya Da Yüce Allah'ın Müteşûbih Vasıflarını Zikrederek Başlamanın Hükümü:

Kadı Ebu Bekr İbnu'i-Arabî dedi ki: Bugün bizden herhangi bir kimsenin bu şekilde Âdem (as) hakkında haber vererek sözlerine başlaması caiz değildir. Ancak bunu şanı yüce Allah'ın onun hakkında söylediği sözler arasında yahut peygamberinin sözleri arasında zikretmemiz müstesnadır. Yoksa bir kimsenin kendiliğinden söze başlayarak bunu dile getirmesi, Âdem (as) bir tarafa bize zaman itibarıyla oldukça yakın ve bizim benzerimiz bulunan kendi atalarımız hakkında bile caiz değilken; en eski, en büyük, en keremli öne geçirilmiş bir peygamber yüce Allah'ın mazeretini, tevbesini kabul edip kendisine mağfiret buyurduğu atamız hakkında nasıl caiz olabilir?

Derim ki; Bu tutum yaratılmış birisi hakkında caiz olmadığına göre; söze yüce Allah'ın el, ayak, parmak, böğür, inmek ve buna benzer sıfatlarının varlığını haber vererek başlamanın engellenmesi, öncelikle söz konusudur ve Allah'ın Kitabının yahut Rasûlünün sünnetinin okunması esnasında bu gibi şeylerden söz etmek dışında, söze bunlarla başlamak caiz değildir. Bundan ötürü İmam Malik b, Enes şöyle demiştir: Her kim yüce Allah'ın: "Yahudiler Allah'ın eli bağlıdır, dediler." (el-Maide, 5/64) buyruğu gibi yüce Allah'ın zatının vasıflarını ilgilendiren bir buyruk okur da bu esnada elini boynuna götürürse eli kesilir.

İşitme ve görmede de bu böyledir. Onun bu organları kesilir, çünkü o şanı yüce Allah'ı kendisine benzetmiş olur. [\[149\]](#)

3- Atamız Âdem'i Hatası Dolayısıyla Ayıplamak:

Lafız Müslim'e ait olmak üzere hadis imamlarının rivayet ettiklerine göre Ebu Hureyre (ra), Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Âdem ile Musa birbirleriyle tartıştılar. Musa: Ey Âdem, dedi. Sen bizim atamızsın, fakat bizi hüsrana uğrattın, bizi cennetten çıkarttın.

Bunun üzerine Âdem; Ey Musa dedi. Aziz ve celil olan Allah kelâmı ile seni seçti ve eli ile sana (Tevrat'ı) yazdı. Ey Musa, sen beni yüce Allah'ın benim hakkımda, beni yaratmadan kırk yıl öncesinden takdir etmiş bulunduğu bir iş dolayısıyla mı kınıyorsun? Böylece Âdem getirdiği delille Musa'yı yenik düşürmüş oldu. (Peygamber -sa- bu sözünü) üç defa tekrar etti." [\[150\]](#) el-Mühelleb dedi ki: Hz. Peygamber'in: "Âdem getirdiği delille Musa'yı yenik düşürmüş oldu" ifadesi delil ile onu yendi, demektir.

el-Leys b. Sa'd dedi ki: Bu kıssadan Âdem'in Musa (ikisine de selam ol-sun)ya karşı getirmiş olduğu delilin sağlıklı oluş sebebi, yüce Allah'ın Âdem'e günahını bağışlamış olması ve tevbesini kabul etmiş olmasıdır. Musa (as)ın yüce Allah'ın kendisine bağışlamış olduğu bir günahı dolayısıyla onu ayıplamaması gerekirdi. Bundan dolayıdır ki Âdem: Sen Allah'ın kendisine Tevrat'ı vermiş, olduğu Musa'sın. O Tevrat'ta herşeye dair bir bilgi vardır. Sen orada Allah o masiyeti benim hakkımda takdir ettiğine dair ifadeyi de görmüşsün. Yine ondan dolayı tevbe etmeyi takdir ettiğini de. Böylelikle benden kınamayı kaldırmış oluyordu. Şimdi Allah beni kınamazken sen mi beni kınıyorsun! dedi.

Nitekim İbn Ömer de; Osman Uhud günü kaçtı, diyen kişiye benzer bir ifadeyle delil getirmiş ve şöyle demişti: Osman'ın bir günahı yoktur. Çünkü yüce Allah: "Andolsun Allah onları atfetmiştir." (Âl-i İmran, 3/155) diye buyurmuştur. [\[151\]](#)

Şöyle de denilmiştir: Âdem (as) bir babadır. Bir başkası dahi olsaydı ve bundan Ötürü o başkasını ayıplamak bile ona karşı gösterilmesi gereken hürmete aykırı olurdu. Çünkü şanı yüce Allah kâfir olan anne-baba hakkında bile: "Dünyada onlarla güzel bir şekilde geçin." (Lukman, 31/15) diye buyurmaktadır. İşte bundan dolayı İbrahim (as), kâfir olan babası kendisine: "Eğer vazgeçmezsen seni mutlaka taşlarım. Bir süre benden uzaklaş, yanımdan git!" (Meryem, 19/46) dediğinde o: "Dedi ki: Selâm olsun sana." (Meryem, 19/47) Ya Rabbi tarafından seçilmiş, tevbesi kabul olunmuş ve hidayete iletilmiş bjr peygamber olan bir

babaya karşı nasıl davranmak gerekir? [\[152\]](#)

4- Günah İşleyenler Kaderi Delil Gösterebilirler mi?

Günah işleyip, mağfirete mazhar olmamış kimselere gelince, ilim adamları icma ile şunu belirtmişlerdir: Böyle bir kimsenin Âdem (as)ın gösterdiği delil gibi delil ileri sürerek: Allah bu işi hakkımda takdir ettiğine göre beni; adam öldürdüm, zina ettim yahut hırsızlık yaptım diye kınıyor musun? deyip Âdem (as)ın delil ileri sürdüğü gibi delil getirmesi caiz değildir.

Yine ümmetin icmâ' ile kabul ettiğine göre iyilikte bulunan kimseyi iyiliği dolayısıyla öğmek, kötülükte bulunan kimseyi de kötülükleri dolayısıyla kınamak ve onun aleyhine olmak üzere günahlarını sayıp dökmek caizdir. [\[153\]](#)

5- Adem. (as)m Şaşırması:

"Şaşırdı" yani onun aleyhine olmak üzere yaşayışı bozuldu. Bu açıklamayı en-Nekkaş nakletmiş olup, el-Kuşeyrî de bunu tercih etmiştir.

Ben hocamız Üstad mukri' (Kur'ân okuyucusu ve öğreticisi) Ebu Cafer el-Kurtubî'yî şöyle derken dinledim: "Şaşırdı* yani dünyaya inmesi sebebiyle yaşayışı bozuldu. ("ğavâ"nın mastarı olan:) el-Gayy ise fesad yani bozulmuş demektir. Bu da güzel bir açıklamadır. Bu açıklama, "bunun anlamı, doğru yolda olmanın zıddı olan "el-ğayy"den gelmekte olup, sapıttı anlamındadır" diyenlerin görüşünden daha uygundur.

Bunun, o nerede doğru yolu bulabileceğini bilemedi. Yani kendisine yasak kılınan ağacın o olduğunu bilemedi, anlamında olduğu da söylenmiştir. Burada "el-ğayy" bilememek, bilmemek demektir,

Kimilerine göre de bu, ancak çokça yemekten dolayı karnı şişti anlamındadır. ez-Zemahşerî dedi ki: Bu her ne kadar mâ kabli (önceki harfi) esreli olan "ya"yı "elife kalb ederek; gibi fiilieri; şeklinde kullanan Tayyoğullarının şivesine göre sahîh ise de, çok kötü bir açıklama şeklidir. [\[154\]](#)

6- Âdem'e İsyankâr ya da Şaşkın Denebilir mi?

el-Kuşeyrî Ebu Nasr dedi ki: Bazıları şöyle demişlerdir: Âdem asi oldu ve şaşırdı denilir; ama isyankârdı ve şaşkındı denilemez. Nitekim bir defa dikiş diken hakkında; dikti denilebilirse de defalarca dikiş dikmedikçe ona terzi denilemez.

Şöyle de denilmiştir: Efendinin külü kendisine karşı geldiği takdirde onun bu karşı gelişi hakkında başkalarının kullanamayacağı tabirleri kullanması mümkündür.

Ancak bu, çok zorlanarak yapılmış bir açıklamadır. Peygamberlere bu kabilden izafe edilen şeyler ya küçük günahdır yahut evlâ olanı terketmektir ya da peygamberlikten önce yapılan işlerdir.

Derim ki: Bu açıklama güzeldir. İmam Ebu Bekr b. Fûrek -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Bunu Âdem peygamber olmadan önce işlemiştir. Buna delil yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Sonra Rabbî onu seçti, tev-besini kabul etti ve doğru yola iletti." Burada seçme ve hidayete iletmenin, doğruyu göstermenin isyandan sonra olduğunu zikretmektedir. Onun bu yaptığı iş peygamberlikten önce olduğuna göre; peygamberlerin yalnız bu şekilde günah işlemeleri caiz olur. Zira peygamberlikten önce onları tasdik etmemiz hususunda bizim şer'î bir yükümlülüğümüz yoktur. Yüce Allah onları kullarına peygamber olarak gönderip onlar da peygamberliklerini edâ etmekte güvenilir ve masum olduklarına göre; daha önceden onların işlemiş oldukları günahların bir zararı olmaz.

Bu açıklama değerli bir açıklamadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[155\]](#)

123. Buyurdu ki: "Hepiniz oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden sîze bir hidâyet geldiğinde, kim Benim hidâyetime uyarsa o hem sapıtmaz, hem bedbaht olmaz.

124. "Kim de zikrimden yüz çevirirse gerçekten onun için dar bir geçim vardır ve onu kıyamet gününde kör olarak hasrederiz,"

125. Der ki: "Rabbim, niçin beni kör hasrettin? Halbuki ben görüyordum"

126. Buyurur ki: "Böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun. Bugün de sen böylece unutulursun."

127. Haddi aşır Rabbinin âyetlerine iman etmeyenleri de böylece cezalandırırır!. Âhiret azabı ise elbette daha şiddetli ve daha kalıcıdır.

"Buyurdu ki: Hepiniz oradan" yani cennetten "inin." Bu buyruğuyla Âdem'e ve İblise hitap etmektedir. Ayrıca İblis'e: "Küçülmüş, kınanmış ve koğulmuş olarak çık oradan" (el-A'raf, 7/18) dediği de bildirilmiştir. Muhtemeldir ki; o cennetten semada herhangi bir yere çıkartılmış, sonra da yeryüzüne indirilmiştir,

"Kiminiz kiminize düşman olacaktır." Daha önceden el-Bakara Sûre-si'nde (2/36. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır/Yani sen yılanı da, İblis'e de düşman olacağın gibi, onlar da sana düşmandırlar. Bu da yüce Allah'ın: "(İkİntz)

inin" buyruğunun Âdem ve Havva'ya hitap olmadığını göstermektedir. Çünkü her ikisi karşılıklı olarak birbirine düşman değildiler. Ayrıca Âdem (as)ın yere indirilmesi, Havva'nın da indirilmesini kapsamıştır.

"Benden size bir hidayet" doğruluk ve doğru bir söz "geldiğinde" -ki bu da daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/38, âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.- "... kkn benim hidâyetime" peygamberlere ve kitaplara "uyarsa o, hem sapıtmaz hem bedbaht olmaz."

İbn Abbas: Şanı yüce Allah Kur'ân'ı okuyup içindekilerin gereğince amel eden kimseye dünya hayatında sapıtmamayı, âhirette de bedbaht olmamayı garantilemiştir, diyerek bu âyet-i kerîmeyi okumuştur. Yine ondan nakledildiğine göre o şöyle demiştir: Kim Kur'ân'ı okur, içindekilere uyarsa Allah onu şaşkınlıktan, sapıklıktan kurtarıp hidayete iletir. Kıyamet gününde de kötü hesaptan onu korur. Sonra da bu âyet-i kerîmeyi okudu.

"Kim de Benim zikrimden yüz çevirirse" Benim dinimden, Kitabımı okumaktan ve içindekiler gereğince amel etmekten yüz çevirirse... Bir diğer açıklamaya göre, indirmiş olduğum delillerden yüz çevirirse... demektir.

Zikr'in Rasûl diye açıklanması da mümkündür, çünkü o Allah tarafından gelmiş bir zikir (öğüt veren ve hatırlatıcı) idi.

"Gerçekten onun için dar bir geçim vardır." Dar ve sıkıntılı bir yaşayışa mahkûm olur. Meselâ; "Dar ev ve dar geçim" denilir. Bu kelimenin tekili, ikili, müzekkeri, müennesi ve çoğulu aynı gelir. Antere şöyle demiştir:

"Eğer onlara yetiştirilse ben de hücum ederim, şayet etrafları sarıhrsa, Ben de (onlara karşı) hamle yaparım. Ve eğer (savaşta) bir darlıkla karşılaşılırsa (atımın üstünden) inerim (ve böylece savaşırm.)"

Yine Antere şöyle demektedir:

"Gerçek şu ki; eğer ölümün bir timsali yapılacak olsa benim gibi temsil edilir, Onlar (savaşta) dar bir yere indikleri vakit."

"Dar geçim" anlamındaki kelime; şeklinde de okunmuştur. Bunun da anlamı şu olur: Şanı yüce Allah teslim, kanaat, kendisine tevekkül ve kısmetine rızayı, dinin muhtevası içerisine yerleştirmiştir. Dine sahip bir kimse yüce Allah'ın kendisine vermiş olduğu rızıktan gönül hoşluğuyla ve kolaylıkla infak eder bol ve rahat bir geçim içerisinde yaşar, gider. Nitekim yüce Allah: "Biz şüphesiz ona çok güzel bir hayat yaşatırız" (en-Nahl, 16/97) diye buyurmuştur,

Dinden yüz çeviren kimseyi hırs istilâ eder. O bakımdan bu hırsın etkisi ile sürekli dünyalığının artmasına göz diker. Cimrilik ona musallat olur. Bu cimrilik onun infak etmesini engeller. Böylesinin yaşayışı dardır, hali kapkaranlıktır. Nitekim birisi şöyle demiştir; Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse mutlaka

kendi aleyhine olmak üzere zamanını karartır. Rızkından bir türlü memnun olmaz ve dar bir geçim içerisinde kalır.

İkrime dedi ki: "Dar geçim" haram kazanç demektir. el Hasen ise: (cehennemliklerin yiyeceği olan ve zehirli bir ot olduğu bildirilen:) Dâri' ile Zakkum yemektir, demiştir.

Sahih otan dördüncü görüşe göre ise bu kabir azabıdır. Bu görüşü Ebu Sa-id ei-Hudrî, Abdullah b. Mes'ud ifade etmiş: Ebu Hureyre de bunu Peygamber (sav)dan raerfû' bir hadis olarak rivayet etmiştir. Biz de bunu "et-Tezki-re" adlı eserimizde kaydetmiş bulunuyoruz. Ebu Hureyre dedi ki: Kâfirin üzerine kabri, kaburga kemikleri birbirine girinceye kadar daralır. İşte dar olan geçim budur.

[\[156\]](#)

"Ve onu kıyamet gününde kör olarak hasrederiz." Denildiğine göre kimi hallerde kör, kimi hallerde de gözü görecektir. Buna dair açıklamalar cl-İsrâ Sûresi'nin sonlarında (17/97. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Delil getirmekten yana kör olacaktır, diye açıklanmıştır ki bu görüş de Mücahid'e aittir. Hayır yönlerini bilemeyecek ve bu yolların hiçbirisini bulamayacak şekilde kördür, diye de açıklandığı gibi; nasıl ki körün göremediği şeylere karşı alacak hiçbir tedbiri bulunmuyor ise onun da kendisinden azabı uzaklaştırma yolunu göremeyecektir, diye de açıklanmıştır.

"Der ki: Rabbim, niçin beni kör hasrettin?" Hangi günahım dolayısı ile beni körlükle cezalandırdın?

"Halbuki ben" dünyada iken "görüyordum." Bu gibi kimselerin, sanki günahları olmadığı zannedecekleri görülmektedir. İbn Abbas ve Mücahid şöyle demişlerdir: Yani "niçin benî" delil getirme imkânını bulamayacak şekilde "kör hasrettin? Halbuki ben" delilimi bilen bir kimse olarak "görüyordum."

el-Kuşeyrî dedi ki: Bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü kâfirin dünyada hiçbir zaman delili olmamıştır ki.

"Buyurur ki: Böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldiğinde onları unuttun."

Yani yüce Allah kendisine: "Çünkü sana âyetlerimiz" vahdaniyetimize ve kudretimize dair belgelerimiz "geldiğinde onları unuttun" terkettin, onlar üzerinde hiç düşünmedin, onlardan yüz çevirdin.

"Bugün de sen böylece unutulursun." Azap içerisinde -ki cehennemi kastetmektedir- bırakılırsın,

"Haddi aşır Rabbinin âyetlerine iman etmeyenleri" onkırı tasdik etmeyenleri "de böylece cezalandırırız." Yani Kur'ân-ı Kerîm'den yüz çevirenleri, Allah'ın yarattıkları üzerinde düşünmekten, onlar hakkında tefekkür etmekten yüz çevirip masiyette haddi aşanları işte böyle cezalandırırız.

"Âhîret azabı ise elbette daha şiddetli" dar geçimden ve kabir azabından daha korkunç, daha dehşetli "ve daha kalıcıdır." Daha sürekli ve yakayı bırakmayan bir azaptır. Çünkü bu azap asla kesintiye uğramaz ve asla onun sonu gelmez. [\[157\]](#)

128. Meskenlerine uğrayıp geçtikleri, kendilerinden önceki nice nesilleri helak edişimiz, onlar İçin bîr hidayet sebebi olmadı mı? Şüphe yok ki bunda üstün akıl sahiplerine âyetler vardır.

129. Eğer Rabbinden bir söz verilmemiş ve belli bir va'de olmasaydı (bunlara da azap) lâzım olurdu.

130. O halde söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile teşbih et. Gecenin saatlerinde ve gündüzün çeşitli vakitlerinde de teşbih et. Umulur ki razı olursun.

"Meskenlerine uğrayıp geçtikleri... onlar için bir hidâyet sebebi olmadı mı?" Bununla Mekkelileri kastetmektedir. Yani bunlar kendilerinden önce geçmiş olup kendileri de yolculuk yaptıklarında ve geçimlerini elde etmek kastiyla, ticaret için Mekke'nin dışına çıktıklarında daha önce helik etmiş olduğumuz nesillerin haberlerini açık seçik bir şekilde bilmiyorlar mı? Geçmiş ümmetlerin ve nesillerin ülkelerini bomboş, ıpıssız görmüyorlar mı? Yani bunlar da, kendilerinden önce kâfirlerin başına gelenlerin bir benzerinin kendilerinin de başına geleceğinden korkmuyorlar mı?

İbn Abbas, es-Sülemî ve başkaları "bir hidâyet sebebi olmadı mı?" anlamındaki buyruğu; "Onlara bir hidayet sebebi kılmadık mı?" diye "nun" harfî ile okumuşlardır. Bu daha açık bir okuyuştur, şeklinde "ya" ile okuyuşun, fail dolayısıyla izah edilmesi biraz zordur. Kûfeliler; Nice, kelimesinin fail olduğunu söylemişlerdir. en-Nehhâs dedi ki: Bu bir hatadır, çünkü bu kelime soru edatıdır. Ondan önceki ifadeler bunda amel et-mezler. ez-Zeccac da şöyle demiştir: Anlamı şudur: Helak ettiğimiz kimselerin, helak edilmesine dair vermiş olduğumuz emir. onlar için hidâyet sebebi olmadı mı?

Bu kelimenin gerçek anlamı hidâyete delâlet etmek, hidâyeti göstermek demektir. Buna göre fail bizzat hidâyetin kendisidir ve ifadenin takdiri de şöyle olur: Hidâyetin kendisi onlara hidâyet sebebi olmadı mı?

ez-Zeccâc dedi ki: "Nice" anlamındaki kelime "helak edişimiz" anlamındaki fiil ile nasb mahallindedir.

"Eğer Rabbinden bir söz verilmemiş olsaydı (bunlara da azap) lazım olurdu." (anlamındaki) buyrukta bir takdim ve te'hîr vardır. Eğer Rabbinden bir söz

verilmemiş ve belli bir va'de olmasaydı (bunlara da azap) lazım olurdu, demektir. Bu açıklamayı Katade yapmıştır.[\[158\]](#)

Lizâm (lazım olma): Ayrılmamak, yakayı bırakmamak demektir. Yani azap onların yakasına yapıştırdı. Burada; "(ols): Olurdu" edatının İsmi (olan azap) hazfedilmiş bulunmaktadır.

ez-Zeccac dedi ki: "Ve belli birva'de" anlamındaki buyruk "bir söz"e atfedilmiştir. Katade dedi ki: Bu belli vakitten kasıt kıyamet günüdür. el-Ku-tebl de böyle demiştir. Onların Bedir gününe kadar ertelenmeleri olduğu da söylenmiştir.

"O halde söylediklerine sabret!" Yüce Allah onların kendisi hakkında: Bir sihirbazdır, bir kâhindir, o bir yalancıdır ve buna benzer sözlerine sabretmesini emretmektedir. Yani onlara aldırma: Çünkü onların azaba uğratılacakları ve öne de alınmayan, sonraya da bırakılmayan belli bir süreleri vardır.

Diğer taraftan bunun savaşı emreden âyet ile nesh olduğu söylendiği gibi, mensuh olmadığı da söylenmiştir. Çünkü savaşı emreden âyetten sonra kâfirlerin kökünü kurutmamıştır. Aksine onların büyük bir bölümü hayatta kalmaya devam etmiştir.

"Güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbinî hamd ile teşbih et." Te'vilcilerin çoğunluğu: Bu beş vakit namaza bir işaretler, demişlerdir. "Güneşin doğmasından önce" ile sabah namazı "ve batmasından önce" ikindi namazı "gecenin saatlerinde" yatsı namazı, "ve gündüzün çeşitli vakitlerinde de" akşam ve öğle namazında "teşbih et!" Çünkü öğle namazı günün ilk bölümünün son vaktinde ve ikinci bölümünün ilk vaktinde kılınır. O bakımdan bu namaz günün iki vaktinde yer almaktadır. Üçüncü vakit ise güneşin batış vakti olup bu da akşam namazı vaktidir.

Şöyle denilmiştir: Gündüz iki kısma ayrılmakta olup bunları zeval vakti birbirinden ayırır. Her bir kısmın da iki tarafı (vakti) bulunmaktadır. Zeval vakti esnasında ise biri birinci kısmın son vakti, diğeri ikinci kısmın ilk vakti olmak üzere iki tarafı vardır. O bakımdan burada iki "taraf dan çoğul olarak "etraf diye söz edilmesi, yüce Allah'ın: "İkinizin kalpleri meyletmiş bulunuyor." (et-Tahrîm, 66/4) buyruğuna benzemektedir. Buna İbn Fûrek, "el-Muşkîl" adlı eserinde işaret etmektedir.

Şöyle de denilmiştir: Buradaki "nehâr (gündüz)" cins için kullanılmıştır. Her bir günün bir tarafı vardır, Burada çoğul getiriliş sebebi, bu tarafın her bir günde tekrar edilmesinden ötürüdür.

"Gecenin saatlerinde" gecenin anlarında, vakitlerinde demektir. "Saatler" (anlamı verilen): "el-Ânâ"ın tekili ise diye gelir.

Bir kesim de âyet-i kerîmede kastedilenin nafile namazlar olduğunu söylemişlerdir, Bunu da el-Hasen söylemiştir.

"Umulur ki razı olursun." Yani umulur ki sen bu amellere karşılık razı olacağın şeklide mükâfat görürsün,

el-Kîsâî ve Âsım'dan rivayetle Ebu Bekr: "Razı edilirsin" diye "te" harfini ötreli olarak okumuşlardır. Yani sana seni razı edecek şeylerin verilmesi umulur. [\[159\]](#)

131. Onlardan bir kısmına bunlarla kendilerini İmtihan edelim diye, dünya hayatının süsü olarak verip faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme! Rabbinin rızkı İse daha hayırlı ve daha kalıcıdır.

132. Sen aile halkına namazı emret! Kendin de sabırla ona devam et! Senden rızık istemeyiz, sana rızık Biz veririz. Güzel akıbet ise takva sahiplerininindir.

"Onlardan bir kısmına... dünya hayatının süsü olarak verip faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme!" Bu buyruğun anlamına dair açıklamalar daha önceden el-Hicr Sûresi'nde (15/88. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Bir kısmına" anlamındaki; kelimesi "faydalandırdığımız" anlamındaki fiilin mefulüdür.

"Süsü olarak" anlamındaki; da hâl olarak nasb edilmiştir. ez-Zec-câc da şöyle demektedir: Bu kelime "faydalandırdık" fiilinin anlamı ile nasb edilmiştir. Çünkü bu: Biz dünya hayatını onlar için bir süs kıldık, anlamındadır. Yahut gizli bir fiil ile nasb edilmiştir ki o da "kıldık" anlamındaki fiildir. Yani Biz dünya hayatını onlar için bir süs kıldık. Bu da aynı şekilde ez-Zeccâc'dan nakledilmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu kelime "bunlarla" anlamındaki; deki "he" zamirinden bedeldir. Mesela; Ona, (yani) kardeşine uğradım" demeye benzer. el-Ferrâ da bunun hâl olarak nasbedildiğine işaret etmiştir. Bunun âmili ise "faydalandırdığımız" anlamındaki; fiilidir. O der ki: Bu; "Ben ona yoksul olduğu halde uğradım" demeye benzer. Bunun takdirinin de şöyle olduğunu söyler: Biz onları dünyada, hayatın süsü ve onda bir ziynet olarak kendisi ile kendilerini faydalandırdığımız... takdirindedir. [\[160\]](#)

Bunun mastar (mevul-i mutlak) olarak nasb edilmesi de caizdir. Yüce Allah'ın: "Allah'ın sanatı..."(en-Neml, 27/88) buyruğu ile: "Allah'ın va'di" (en-Nisa, 4/122; Yunus, 10/4 vs.) buyruklarında olduğu gibi. Ancak bu tartışılabilir bir görüştür.

En güzeli bunun hâî olarak nasbedilmesi ve tenvinin hem kendisinin sakin olması hem de "el-hayat"ın "lam'ının sakin olması dolayısıyla da hazfe-

dilmesidir. Nitekim "Güneşin aya erişip yetişmesi gerekmediği gibi, gece de gündüzü geride bırakıcı değildir." (Yasin, 36/40) buyruğunda "gündüz" anlamındaki kelime "geride bırakıcı" anlamındaki kelime ile nasbedilmiştir. Bu da hem tenvinin kendisi, hem de "âm" sakın olduğundan dolayı tenvinin hafzedildiği takdirine göredir. Bu durumda "ei-hayat" kelimesi de yüce Allah'ın: "Bunlarla kendilerini... faydalandırdığımız şeylere" buyruğundaki "mâ"nın bedeli olmak üzere mecrur olur. Buna göre de ifadenin takdiri şöyle olur: Sen gözlerini dünya hayatına süslü olarak yani süslü oluşu halinde... dikme, takdirinde olur. "Süsü olarak" kelimesinin "faydalandırdığıma şeylere" buyruğundaki "ma"nın bedeli olması da güzel değildir. Çünkü "kendilerini imtihan edelim diye" buyruğu "faydalandırdığımız" buyruğuna taalluk etmektedir.

"Dünya hayatının süsü olarak" ifadesi ile de dünya hayatının bitkilerle süslenmesini kastetmektedir.

"Ze" harfî ile ondan sonraki "ne" harfinin üstün ile "ez-zeheratü" şeklinde bitkilerin beyazlığı demektir. "ez-Zühre (Venüs)" ise bir gezegen adıdır. "Zühreoğullan" söylenirken "he" harfî sakın telaffuz edilir. Bu açıklamaları İbn Aziz yapmıştır.

İsa b. Ömer de "he" harfini "nehr ve neher" kelimelerinde olduğu gibi üstün olarak okumuştur. "Parlaklığı olan kandiî" demektir. "Zehra-tu'l-Eşcâr" ağaçların parlak ve göz alıcı renkleri demektir. Hadiste de şöyle buyurulmuştur: Peygamber (sav)ın rengi ezher (parlak) idi.^[161] Aydınltk saçan her bir şeye "zahir" denilir ki, bu da renklerin en güzelidir, "Kendilerini imtihan edelim" sınavalım "diye" demektir. Şöyle de açıklanmıştır: Biz bunu kendileri için bir fitne ve sapıklık sebebi yapalım diye... anlamındadır.

Âyetin manası şudur: Ey Muhammed, sen dünyanın parlaklığına, göz alıcılığına hiçbir değer verme, bunun kalıcılığı yoktur. "Dikme" ifadesi "bakma" ifadesinden daha belîğdir. Çünkü bir kimseyi gözünü bir şeye dikmeye iten ancak bununla birlikte bulunan bir hırs olabilir. Bakan bir kimsede ise böyle bir hırs bulunmayabilir.^[162]

Bu Âyetin Nüzul Sebebi İle İlgili Bazı Görüşlerin Değerlendirilmesi:

Kimisi şöyle demiştir: Bu âyetin nüzul sebebi, Rasûlullah (sav)ın azatlı kölesi Ebû Râfi'nin yaptığı gu rivayettir: Rasûlullah (sav)a bir misafir geldi, O (selâm ona) beni yahudiierden birisinin yanına gönderdi ve dedi ki: Ona şunları söyle; Muhammed sana diyor kî: Bizim bir misafirimiz geldi, ancak yanımızda onun

işine yarayacak az da olsa bir şey yok, sen bana Receb ayına kadar şu kadar şu kadar un sat yahut bana borç ver. Adam: Hayır. Rehin aimadıkça vermem dedi. Ben de Rasûlullah (sav)a geri döndüm ve ona durumu bildirince şöyle buyurdu: "Allah'a yemin ederim. Şüphesiz ki ben semada da eminim, yeryüzünde de eminim. Şayet bana borç verseydi yahut satmış olsaydı mutlaka ona öderdim. A!, benim bu zırhımı ona götür (rehin bırak.)" Bu âyet-i kerîme de dünyalığa karşı onu teselli etmek üzere nazil oldu. [\[163\]](#)

İbn Atiyye dedi ki: Bunun nüzul sebebi olmasına itiraz edilir. Çünkü bu sûre Mekke'de inmiştir. Sözü edilen olay ise Medine'de Peygamber (sav)ın ömrünün sonlarına doğru cereyan etmiştir. Zira o zırhı bit sözü edilen olay sebebiyle bir yahudinin yanında rehin bırakılmış olduğu halde vefat etti. Ancak zahiren görülen o ki, âyet-İ kerîme kendisinden önceki âyetlerle uyumlu bir şekilde konuyu sürdürmektedir. Şöyle ki: Yüce Allah onları geçmiş ümmetlerin halinden ibret almayı terkettikleri için azarladıktan sonra, süresi belirlenmiş gelecek olan azab ile tehdit etti, arkasından da peygamberine onların hallerini küçük görmesini, sözlerine karşı sabretmesini, mallarından ve ellerinde bulunan dünyalıktan yüz çevirmesini emretti. Zira bütün bunlar ellerinden çıkacak ve sonunda onlar rezil ve rüsvay olacaklardır.

Derim ki: Peygamber (sav)dan gelen şu rivayet de böyledir: Bu rivayete göre o Mustalıkoğullarına ait bir takım develerin yanından geçer. Bu develer semiz olduklarından ötürü sidikleri ve kaba pislikleri üzerlerinde (yağlı bölgelerine takılarak) kurumuştur. Bunun üzerine Peygamber elbisesi ile yüzünü başını örttü ve yoluna devam etti. Buna sebep de yüce Allah'ın: "Onlardan bir kısmını bunlarla kendilerini imtihan edelim diye dünya hayatının süsü olarak verip faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme" buyruğudur.

Daha sonra yüce Allah peygamberini teselli ederek şöyle buyurmaktadır: "RabbinİN rızkı ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır." Yani Allah'ın sabra karşılık vereceği mükâfat ile dünyalığa pek aldırış etmemek daha iyidir. Çünkü mükâfat kalıcıdır, dünya (ve dünyalık) fanidir.

Buradaki "rızk" ile yüce Allah'ın mü'minlere fethetmeyi müyesser kılacağı ülkelerle alacakları ganimetlerin kastedildiği de söylenmiştir. [\[164\]](#)

"Sen aile halkına namazı emret!" Yüce Allah ona aile halkına namaz kılmalarını emretmesini, onlarla birlikte kendisinin de namaz kılmasını, namaz kılmada sabır ve sebat göstererek terketmemesini emretmektedir, Bu, Peygamber (sav)a bir hitaptır. Bunun genel çerçevesi içerisine bütün ümmet, özellikle de aile halkı girmektedir. Bu âyet-i kerîmenin inişinden sonra Peygamber (sav) her sabah

Fatıma ve Ali (Allah onlardan razı olsun)nin evlerine gider ve "namaza kaıkınız" derdi.

Rivayet edildiğine göre Urve b. ez-Zübeyr (ra) sultanların durumları ile ilgili bir takım haberler işitir, bazı hallerini gördü mü hemen çabucak evine gider, evinin içerisine girerdi. Bu esnada da yüce Allah'ın: "Onlardan bir kısmına bunlarla kendilerini imtihan edelim diye dünya hayatının süsü olarak verip faydalandırđımız şeylere gözlerini dikme! Rab binin rızkı ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır" buyruğunu okur, sonra da namaz kılmak üzere seslenir: Haydi Allah'ın rahmeti üzerinize olsun, namaza, der ve kendisi de namaz kılardı. Ömer b. el-Hattab (ra) da gece namazı kılmak için aile halkını uyandırırken bu âyeti okurdu.

"Senden rızık istemeyiz." Ne kendine ne de onlara rızık vermeni isteriz. Rızkını elde etmek için uğraştığından, namaz kılamayacak hale gelmeni de istemeyiz. Aksine senin de, onların da rızkını vermeyi Biz üstleniyoruz. Peygamber (sav) aile halkı geçim sıkıntısına düştüler mi onlara namaz kılmalarını emrederdi, Zaten yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ben cinleri de insanları da ancak bana ibadet etsinler diye yarattım. Ben onlardan bir rızık da istemiyorum. Bana yedirmelerini de istemiyorum. Çünkü şüphesiz ki Allah'tır kem rızkı veren, hem de pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan." (ez-Zâriyât, 51/56-58)

"Güzel akıbet ise takva sahlplerinin-dir." Yani cennet takva sahiplerinin-dir. Yani övülmeye değer güzel akıbet onlarıdır. Çünkü takva sahibi olmayanların da bir akıbeti vardır. Ancak onların akıbeti yerilen bir akıbettir. O bakımdan böyle bir âkıbel yok gibidir. [\[165\]](#)

133. "Rabbinden bize bir mucize getirmeli değil miydi?" dediler. Da ha önceki sahfelerde bulunan apaçık deliller onlara gelmedi mi ki?

134. Biz onları bundan önce bir azap ile helak etmiş olsaydık, elbette şöyle diyeceklerdi: "Rabbimiz, bize bir peygamber gön-derseydin de alçalmadan, rezil olmadan önce âyetlerine uysaydı^"

135. De ki: "Her birimiz gözetliyoruz, siz de gözetleyin. Dosdoğru yolun sahipleri kimdir ve hidayet bulmuş kimdir, bileceksiniz..."

"Rabbinden bize bir mucize getirmeli değil miydi? dediler." Mekke kâ firlerini kastetmektedir. Yani Muhammed bize zorunlu ve kat'î bilgiyi gerektirecek bir belge getirmeli değil mi? Yahut dişi deve ve asâ gibi apaçık bir mucize ile gelmeli değil mi? Yahut bize kendisinden önceki peygamberlerin getirdiği gibi, bizim kendisine teklif edeceğimiz mucizeleri bize neden göstermiyor?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Daha önceki sahafelerde bulunan apaçık deliller onlara gelmedi mi ki?" Bununla Tevrat, İncil ve daha önce indirilmiş kitapları kastetmektedir. İşte bu, en büyük bir belgedir, zira o bu kitaplarda bulunanları haber vermiştir. "Sahifeler" anlamındaki "es-Suhuf" kelimesi "ha" harfi sakın olarak "es-Suhf" şeklinde de okunmuştur.

Şöyle de açıklanmıştır: Bunlar peygamberliğine değil teşkil eden bir belge olmak üzere, önceki kitaplarda gördükleri geleceği müjdesini veren buyruklar kendilerine ulaşmış bulunmuyor mu?

Bir diğer açıklama da şöyle yapılmıştır: Bizim küfre sapan ve bir takım mucizeler gösterilmesini teklif eden ümmetleri helak edişimize dair haberler onlara ulaşmadı mı? İstedikleri bu mucizeler kendilerine geldiği takdirde, bunların hallerinin de ötekilerinin hali gibi olmayacağına dair kendilerine emniyet ve güven veren nedir?

Ebu Ca'fer, Şeybe, Nâfi\ Ebu Amr, Ya'kub, İbn Ebi İsa hak ve Hafis "beyyi-ne: apaçık delil" kelimesinin müennes oluşu dolayısı ile "onlara gelmedi mi: ki?" anlamındaki buyruğu da; Cf&p\$') şeklinde te'nis "te"si ile okumuşlardır. Diğerleri ise fiilin önceden geçmiş olması dolayısıyla bunu "ya" ile okumuşlardır. Diğer taraftan "beyyine" beyan (açıklamak) ile, burhan (delil) aynı şeydir. O bakımdan onlar bu fiili manayı göz önünde bulundurarak böyle okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmiştir.

el-Kisaî; "İlk sahafelerde bulunanlar o apaçık deliller onlara gelmedi mi!" şeklinde bir okuyuşu da nakletmektedir. Buna bağlı olarak da şunları söyler: Buna göre; şeklinde okunması da mümkündür.

en-Nehhâs dedi ki: "Beyyine" kelimesini tenvinli ve merfu olarak okuyacak olursak; ondan bedel olur. Mansub okunursa hâl olur. Önceki sahafelerde bulunanlar açıklanmış olarak onlara gelmedi mi?

"Biz onları bundan önce" yani Muhammed (sav)'ın peygamber olarak gönderilmesinden ve Kur'ân'ın indirilmesinden önce "bir azap ile helak etmiş olsaydık, elbette" kıyamet gününde "şöyle diyeceklerdi: Rabbîmîz bize bir peygamber gönderseydin de" yani bize bir peygamber göndermeli değil miydin de "alçalmadan, rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık."

"Alçalmadan ve rezil olmadan önce" buyruğundaki fiiller; "Alçaltılmadan ve rezil edilmeden..." şeklinde meçhul fiil olarak da okunmuştur.

Ebu Said el-Hudrî'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) fetret döneminde ölen, bunak ve çocukken ölen kimse hakkında şöyle buyurmuştur: "Fetret döneminde ölen der ki: Bana ne bir kitap geldi, ne de bir peygamber. Sonra da: "Biz onları bundan önce bir azap ile helak etmiş olsaydık. Elbette

şöyle diyeceklerdi: Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin..." Bunak da şöyle diyecek: Rabbim Sen bana kendisi ile hayrı ve şerri kavrayabileceğim bir akıl vermedin. Çocukken ölen de şöyle diyecek: Rabbim ben amel edebilecek bir yaşa gelmedim. Bunun üzerine onların önünde bir ateş yükseltilir. Onlara: Haydi o ateşe gidiniz ve içine giriniz, denilir. (Devamla) Buyurdu ki: Eğer amelde bulunacak çağa gelmiş olsaydı, Al-iah'ın ilminde mutlu kimselerden oiduğu bilinen kişiler o ateşe varacak yahut ona girecek. Allah'ın ilminde amel edecek yaşa geldiği takdirde bedbaht olacağı bilinen kimse ise, onun yanına gitmeyecek. Bunun üzerine şanı yüce ve mübarek olan Allah şöyle buyuracak: Şimdi siz Bana karşı geldiniz, ya peygamberlerim size gelmiş olsaydı, ne yapardınız?"

Bu Ebu Said'den onun bir sözü diye mevkuf olarak rivayet edilir. Ancak bu hadis(in sıhhati) su götürür. Biz bunu "et-Tezkire" adlı eserimizde açıklamış bulunuyoruz. Çocuklar ve diğerleri âhirette imtihana tabi tutulurlar, diyenler bunu delil göstermişlerdir.

"Uysaydık" anlamındaki fiilin, nasb ile gelmesi tahsis'in cevabı olması dolayısıyladır.

Azab içerisinde "alçalmadan" cehennemde de "rezil olmadan önce âyetlerine" Muhatnmed (sav)ın getirdiklerine -uysaydık." Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Şöyle de açıklanmıştır: Dünyada azap ile "alçalmadan" âhi-rette de âhirci azabı ile "rezil olmadan önce..."

"De kit Her birimiz gözetliyoruz." Yani ey Muhammed onlara de ki: Herkes gözetlemekte, beklemektedir; bütün mü'minler de. kâfirler de. Hepsi zamanın ne gibi olaylar getireceğini gözetlemekte ve kimin zafer kazanacağını beklemektedir.

"SİZ de gözetleyin. Dosdoğru yolun sahipleri kimdir? ve hidayet bnlmuş kimdir? bileceksiniz." Bununla dosdoğru (müstakim) dini ve hidayeti kastetmektedir. Yani sizler ilâhî yardım sayesinde kimin hak dine götüren yolu bulup hidayete erdiğini bileceksiniz.

Bir başka açıklama da şöyledir: Siz kıyamet gününde cennete götüren yolu kimin bulduğunu bileceksiniz.

Bu ifadeler bir çeşit tehdit ve korkutma anlamında olup bunlarla sûre bitirilmiş olmaktadır.

"Bileceksiniz" buyruğu; "Bîr süre sonra bileceksiniz" diye de okunmuştur. Ebû Rafi' dedi ki: Ben bunu Rasûlullah (sav)dan (böylece) belledim. Bunu da ez-Zemahşerî nakletmektedir.

"Kim" ez-Zeccac'a göre ref mahallindedir. el-Ferrâ da şöyle demiştir: Bu yüce Allah'ın: "Allah kimin ıslâh ettiğini, kimin fesad yaptığını bilir" (el-Bakara,

2/220) buyruğunda olduğu gibi nasb mahallinde de olabilir.

Ebu tshak dedi ki: Bu yanlıştır. Çünkü soruda ma kabli (ondan önceki lafızlar) amel etmez. Buradaki "kim" anlamındaki edat mübtedâ olarak ref mahallinde bir İstifham (soru)dır ve: Sizler dosdoğru yolun izleyicilerinin biz mi yoksa siz mi olduğunu bileceksiniz, demektir.

en-Nehhâs dedi ki: el-Ferrâ' "dosdoğru yolun sahipleri kimdir" buyruğu sapıtmayan kimdir, anlamında olduğu kanaatindedir. "Ve hidayet bulmuş kimdir?" buyruğu da ona göre önce sapıtan, sonra da hidayet bulan kimdir, anlamındadır.

Yahya b. Ya'mer ile Âsim el-Cahderî "dosdoğru yolun sahipleri kimdir ve hidayet bulmuş kimdir bileceksiniz" anlamındaki buyruğu; "Dosdoğru yolun sahipleri kimlerdir... bilecekler" diye ve "dosdoğru" anlamındaki kelimeyi "vav" harfî şeddeli ve ondan sonra da te'nis elifi ile hemzesiz olarak "fu'lâ" vezninde okumuşlardır. Ancak "es-Sırât: Yo!" kelimesinin müennes kabuiü oldukça az görülen bir istisnadır. Nitekim yüce Allah: "Bizi dosdoğru yola (es-sıratal müstakim) ilet" diye buyurmakta ve gerek burada, gerek başka yerde bu kelime müzekker olarak kullanılmış olmaktadır.

Ebu Hatim bunu reddederek şöyle der: Eğer bu kelime "es-sev"den geliyor İse o takdirde; denilmesi gerekirdi. Eğer "es-sevâ"den geliyor ise bu takdirde "sin" harfî esreli olarak; denilmesi gerekirdi ve bunun aslı da; şeklindedir.

ez-Zemahşerî dedi ki: Bu kelime vasat ve âdil yahut da dümdüz, dosdoğru anlamında olmak üzere; diye de okunmuştur.

en-Nehhâs dedi ki: Yahya b. Ya'mer ile el-Cahderî'nin kıraatinin caiz oluşu bu kelimenin aslının; şeklinde oluşu halinde mümkündür. Sakin olan harf sağlam bir engel olmadığından dolayı sanki hemze, dammeye kal-bedilmiş ve onun yerine de -mâ kabli meftuh geldiği takdirde "elif" getirildiği gibi- "vav" getirilmiş gibidir.

(Tâ-Hâ Sûresi) burada sona ermektedir. Hamd, yalnız Allah'a mahsustur. [\[166\]](#)
TÂ-HÂ SÛRESİ'NİN SONU

[\[1\]](#) Dârakutnt, I, 123

[\[2\]](#) İbn Hişâm, es-Siretu'n-Nebeviyye, I, 271 vd.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/291-292.

[\[3\]](#) Darimî, Fedâilu'l-Kur'ân 20.

- [4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/292-293.
- [5] Suyûtî, ed-Durru't-Mensûr, V, 551
- [6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/294-297.
- [7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/297-298.
- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/298-299.
- [9] Buna göre bir önceki âyet-i kerîmedeki "yarman" lafzından hedel olacağından iki âyetin birlikte mealî şöyle olur: "O yeri ve yüksek gökleri yaratan ve Arş'a isüva eden. Rahman olan Aliah tarafından indirilmiştir."
- [10] Açıkça görüldüğü gibi, tbn Ka'b ile İbn Münebbih'ten gelen bu rivayetlerin ne şer'î, ne aklî ne de ilmî bir dayanağı vardır.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/299-302.
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/302-305.
- [13] Tirmizî, Libâs 10. Muvatta', Libâs lfi'da, Ka'b e]-Ahbâr tarafından yapıldığı rivayet edilen bir açıklamada yalnızca "ayakkabıları ölmüş eşek derisinden idi" ifade edilmiştir.
- [14] Ebû Dâvûd, Cenâiz 74; Nesâî, Cenâiz 107; İbn Mâce, Cenâiz 46, Müsned, V, 83, 84, Z24. Ancak ayakkabılarıyla kabirler arasında dolaşanın, hadisin râvisi olan Beşir (ra) değil, "bir adam" olduğu belirtilmektedir.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/305-306.
- [16] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, V, 559
- [17] Buhâri, Libâs 37; Müslim, Mesâcid 60; Tirmizî, Salât 176; Dârimî, Salât 103; Müsned, III, 100, 166, 189
- [18] Nesâî, Kible 24,
- [19] Nesâî, Kible 25. Bb&Dâou'd, Salât 88; İbn Mâce, İkametu's-Salât 205; CKurtubTnin ibaresinden bir önceki rivayeti, Nesâî, Abdullah b. es-Sâib'den yaptığı şeklinde anlaşılmakta ise de görüldüğü gibi, Müslim'e atfettiği rivayet ile bu rivayet, ayrı ayrıdır).
- [20] Ebû Dâvûd, Salât 88; Müsned, V, 92.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/306-307.
- [22] Ebû Dâvûd, Salât 89
- [23] Ebû Dâvâd, Salât 89; Ebfl Said el-Makbuî'nin Ebû Huweyre yoluyla rivayet ettiği bir hadis olarak.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/307.

- [25] Az önce ikinci başlıkta geçen hadise işaret etmektedir.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/308.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/308-309.
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/309-310.
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/310.
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/310-311.
- [31] Bu husustaki bazı rivayetler, bir sonraki başlıkta sözkonusu edilecektir. Kaynakları da ilgili notlarda gösterilecektir.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/311.
- [33] Müslim, Mesâcid 309, 314, 316; Tirmim, Tefsir 20. sûre 1; İbnMûce, Salât 10; Ebû Dâ-oûd, Salât 11; Muvatta, Vukfit 25; Müsned, fil, 184, 269-
- [34] Buhârî, Mevâkîtu's-Salât Müslim, Mesâcid 314-316; Ebü Dûvûd, Salat 11; Müsned, III, 269.
- [35] Dârakutnî, I, 423
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/311-312.
- [37] Buhârî, Tevhîd 15, Müslim, Zikr 2, 21; Tirmizî, Oeavît 131; İbn Mâce, Edeb 58; Müs-ned, II, 251, 405, 413, 480...
- [38] Ebû Dâvâd, Savm 39; Tirmizî, Savm 27; İbn Mâce, Siyam 14; Dârimî, Savm 18; Müs-ned, II, 386, 442, 458, 470.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/312-314.
- [40] Buhârî, Hudûcl 22; Ebû Dâvûd, Hudûd 1; İbn Mâce, Talâk 15, 16; Dâimî, Hudûd 1; Müs-ned, VI, 100-101, 144.
- [41] Buhârî, Hudûd 22; Ebû Dâvûd, Hudûd 1; İbn Mâce, Talâk 16; Dâimî, Hudûd 1, Müs-ned, VI, 100-101, 144.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/314.
- [43] Dârakutnî, I, 421.
- [44] Buhârî, Mevâkîtu's-Salât 36, 3«, Ezan 26, Salâru'l-Havf 4. Meğâzî 2% Müslim, Mcsâcid 209; Tirmizi, Salât 18; Nesâî, Sehv 105.
- [45] Tirmizî, Salât 18; Müsned, I, 375.
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/314-316.
- [47] Dâraktıtnt, I, 421.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/316-317.

- [49] Müslim, Mesârid 311; Miisned, V, 298.
- [50] Dârakutnî, I, 386.
- [51] Ebu Dâvüd, Salat 11, h. no: 43«. Ancak burada râvî, İmrân b. Husayn değil, Ebû Katâdedir.
- [52] Dârakutni, I, 3H5-386.
- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/317-318.
- [54] Âyet-i kerîmede "gizli tutmak" diye meali verilen ve aynı zamanda "açıklamak" anlamına geldiği söylenen kelime ile :ıynı kipten.
- [55] Dolayısıyla burada: neredeyse anlamı verilen ve tefsirini yapmak sadedinde olduğumuz âyet-i kerîmede aynı kökten gelip, kullanılan fiil hem burada, hem orada fazladan ve te'kid için geldiği kabul edilmektedir.
- [56] Buhârî, Zekâ! 16, Ezan 36, Hıdûd 19; Müslim, Zekât 91; Tirmizî, Sıfatlı 1-Cennc 25, Ziihd 53; Nesâî, Âdâbu'L-Kudâl 2; Muvatta, Şear 14; Müsned, II, 439
- [57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/319-324.
- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/324-325.
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/325.
- [60] Ebû Dâvüd, Tah3re 41; Tirmizî, Tahâre 52; Nesâî, Tahâre 47, Miyâh 4, Say d 35; İbn. Mâce, Tahâre 38; Müsned, II, 237, 36], 393.
- [61] Müslim, Hacc 409-411; Ebû Dâvüd, Menâsik 8; Tirmizî, Hacc 83; Nesâî, Menâsikul-Hacc 15; İbn Mâce, Menâsik 11; Müsned, I, 219, 244, 28K, 343, 344.
- [62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/325-326.
- [63] Ebû Dâvüd, Savm 34; Dâriml, Savm 21; Müsned, I, 21, 52.
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/326-327.
- [65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/327.
- [66] Buhari, Salât 92, 93; Müslim, Salât 250, 252; Miisned, V, 307.
- [67] Buhârl, Hîk-c 58; Müslim, Haeo 253, 254, 257; Ebû Dâvüd, Menâsik 4H; Nesâl, Hacc 140, 159; İbn Mâce, Menasik 2H- Müsned, i, 214, 237, 24«, 304
- [68] Muvatta, cs-Salâtu fî Ramaclân 4.
- [69] Buhârî, C'enâiz S3, Tcfch 96. sûre 6; Müslim, Kader f>; Ebû Dâvüd, Siinne 16.
- [70] Buhâri, Asliatm'n-Nebiy 20. 27; Tirmizi, Menâkıb 37; Müsned, VI, 449 dn Ahdtillnh 1>. Mes'LK.1 llz.Peygamlıher'in ayakkabıları, yastık ve ihrîği ile

görevli olduğu belirtilmekte. ancak bastonu ile harbesinden söz edilmemektedir.

[71] İbn Mâce, İkametus-Salât 85; Müsned, IV, 304, 3j5.

[72] Müslim, Talâk 36; Ebû Dâvud, Talâk 9\Tirmizî, Nikâh 38; Nesâî, Talâk 70; Dârimi, Nikâh 7; Muvatta, Talâk 67; Müsned, VI, 412, 413.

[73] Müsned, V, 238

[74] el-Heysemi, Mecmau'z-Zevûid, VIII, 106

[75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/328-331.

[76] Bu ifadeler en-NehhSs'a aittir. Hk. İ'rûbu'l-Kur'ân, II, 336.

[77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/331-334.

[78] Nesâî, Bey'at 33; Müsned, V], 70; ayrıca hk.: Bbû Dâvûd, İmâre 4.

[79] Buhârî, Ahkâm 42, Kader 8; Nesâî, Bey a t 32; Müsned, II, 237, 289, II!, 39, 88.

[80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/334-338

[81] Müslim, Fiten 50.

[82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/339-345.

[83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/346.

[84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/346.

[85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/346.

[86] İbn Mâce, Edeb 19; ayrıca bk. el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I, 42

[87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/346-348.

[88] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/348.

[89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/349.

[90] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/349-350.

[91] Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 169

[92] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/350-351.

[93] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/351.

[94] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/351-354.

[95] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/354-355.

[96] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/355.

[97] Buhârî, Tevhki 15, 22, 28, 55, BedVI-Halk I; Müslim, Tevhe 14-16; Tirmizî, Deavâi 99; İbn Mâce, Mukaddime 13, Zühhd 35; Müsned, 11, 242, 258,

260, 313, 358...

[98] Tirmizi, İlm 12

[99] Buhârî, Lıkata 7, Diyât 8; Müslim, Hacc 447, 448; Ebû Dâuûd, Menâsik 89, Diyât 4; Tirmizi, İlm 12; Müsned, II, 23S-

[100] Hâkim, et-Müstedrek, I, 106

[101] Müslim, Fiten 34.

[102] Müslim, Zühd 72; Dârimi, Mukaddime 42; Müsned, III, 12, 21, 39, 56.

[103] Dârimî, Mukaddime 42

[104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/355-358

[105] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/358-359.

[106] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/359-360.

[107] Müsned, IV, 287, 295-296; Hâkim, el-Müstedrek, I, 37-38.

[108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/360-363.

[109] Tirmizt, Tefsir 2. sûre 8; Müsntsd, III, 9, 32.

[110] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/364-370.

[111] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/370-371.

[112] Burada- "Namaz kılanlar" anlamındaki lafzın "el-mukîmın" şeklinde değil de "el-mukî- mûn* şeklinde olması gerektiğine işaret ediyor.

[113] Burada da "Sabiler" anlamındaki "es-Sâbiûn" yerine, "es-Sâbiîn" şeklinde olması gerektiğine işaret ediyor.

[114] Burada da "bu ikisi" anlamındaki "hâzâni" lafzının "bu kıraate göre) "hâzeyni" şeklinde olması gerektiğine işaret ediyor.

[115] Merhum Kurtuhî'nin Tefsirine yazdığı "Mukaddimece: "Kur'ân'da Eksiklik Vardır, Diyenlere Reddiye" (Tercüme, I, 192 vd.) başlığına ve Suyu ti, et-îtkan, I, 239 vd.na bakınız.

[116] Hz. Osman'dan böyle bir rivayet, sahih olarak gelmemiştir. Çünkü isnadı hem zayıf, hem munkatı", hem de muzdarihtir... (Sûyûtî, el-İtkûn, I, 239; ayrıca bk. Kurtubî, Mukaddime, anılan başlık).

- [117] Burada şair açıklanmakta olan hususa uygun olarak İinâbeyhi" demesi gerekirken; "ya" ile değil de "elif" ile bu kelimeyi kullanmıştır.
- [118] Köşeli parantez içindeki ihareler, el-Ferrâ, Menâni'l-Kur'ân, II, 184*deki ifadelen esas alınarak tercüme edilmiştir.
- [119] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/371-380.
- [120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/380-385.
- [121] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/385-390.
- [122] "Görmemiş" anlamındaki fiilin bacına cezm edatı geldiğinden, sondaki illet harfi olan "ya'nın hazfedilmesi gerekirdi. Ancak hu harf hazfedilmeyince, sahih fiilde olduğu gibi sadece harekenin harfi ile yetinildiği kabul edilmektedir.
- [123] Burada "hicvettin" anlamındaki fiilde de aynı durum sözkonusudur.
- [124] Burada ".sana gelmedi ini" anlamındaki fiilde aynı ti urum sözkonusudur.
- [125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/390-393.
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/393-396.
- [127] Müslim, Isriska 13; Ebû Dâvûd, 104, 105
- [128] Müfessirimizin kaydettiği lafzıyla tespit edemedik. Ancak: "Allah'a kavuşmayı sevene Allah da kavuşmayı sever" anlamındaki rivayetler için hk Buhârî, Rikaak 4i; Müsned, Zikr 14, 16-18; Tirmîî, Cenâiz 67, ZUhd 6; Nesûî, Cenâiz 10; İbn Mâce, Zühd 31; Dâ-rimi, Rikaak 43; Müsned, II, 312, 346...
- [129] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/397-404.
- [130] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/404-405.
- [131] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/406-407.
- [132] Kurtubî'de heyitin son kelimesi "misâhisâ seklinde olmakla birlikte; bu durumda, açıklanan âyet lafzı ile ilgili olmaları çıkacağından; İhn Atiyye, el-Muharrar el-Veclz, XI, IOZdeki şeklini esas aldık.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/407-411.

[133] Bunların kıssaları, el-Tevbe, 9/118, âyet-i kerimede ve tefsirinde geçmiş bulunmaktadır.

[134] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/412-414.

[135] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/415-418.

[136] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/418-420

[137] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/420-423

[138] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/423-425.

[139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/426-427.

[140] Hakim, el-Müstedrek, II, 591

[141] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/427-430

[142] Ancak, merhum mCİfessirimiz yalnızca tek bîr başlık zikretmektedir.

[143] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/430-432.

[144] el-Ferrâ, Meâni'l-Kur'ân, II, 194'de "eymâ" yerine, "emmâ" şeklindedir. Tercüme de ona göre yapılmıştır.

[145] İbnul-E-sîr, en-Nihâye, III, 77.

[146] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/432-433.

[147] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/433-434.

[148] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/434-435.

[149] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/435-436.

[150] Buhârî, Enbiyâ 31, Tefsir 20. sûre 1-3, Kader 11, Tevhid 37; Müslim, Kader 13-15; Ebû Dâvûd, Sürme 16; Tirmizî, Kader 2; İbn Mâce, Mukaddime 10; Muvatta, Kader î; Müsned, II, 248, 264, 287, 392, 398, 448, 464.

[151] Buhârî, Meğâzi 19, Fedâilu Ashâbin-Nebiyy 7; Müsmed, II, 101; Taberânî, el-Evsat, IX, 224, 225.

- [152] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/436-437.
- [153] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/437.
- [154] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/437.
- [155] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/438.
- [156] Kâfir ve raünafıkın kabrinde sıkıştırılıp kaburga kemiklerinin birbirine geçeceğini teliften rivayetler için hk.: Ebû Dâvûd, Sünne 24; Tirmizi, Cenâiz 70, Sifanî'l-Kıyâme 26; Müsned, III, 126, IV, 288
- [157] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/438-442.
- [158] Türkçe cümle kuruluşu dolayısıyla meal de bu şekilde yapılmıştır.
- [159] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/442-444.
- [160] "Süsü olarak" anlamındaki lafız, hâl olarak nasb edilmiştir. İfû lafız her ne kadar ma'rife ise de, Araplar; "Ona -şerefli kereinii haliyle- uğradım" derler. (el-Ferrâ, Meâni'l-Kur'ân, II, 196)
- [161] Buhârî, Menâkıb 23; Müslim, Fedâil 82; Dârimî, Mukaddime 10; Müsned, I, 89, 101, III, 228, 240, 270.
- [162] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/444-446.
- [163] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensar, V, 612.
- [164] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/446-447
- [165] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/447-448.
- [166] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/448-452.

ENBİYA SURESİ

- 1- Konuşamayan, İş Yapamayan Putlar:
- 2- Dış Görünüşü İtibariyle İbrahim (as)ın Yalan Söylediği Kabul Edilen Sözlerinin Anlamı:
- 3- Ancak Allah İçin Yapılan İşler, îhlâslı İşler Olabilir:
- 4- Yalanın Mahiyeti:
- 1- Dâvûd ve Süleyman (ikisine de selâm olsun)ın Hükümleri:
- 2- Koyunların Yayılması:
- 3- Arapçada İki Kişi İçin Çoğul Kipi Kullanılabilir mi?
- 4- Hükümlerinin Mahiyeti:
- 5- Dâvûd ve Süleyman (as)ın Hükümlerinin Değeri:
- 6- Peygamberlerin İctihad Etmeleri Caiz midir?:
- 7- Hakim ve Müctehidlerin Farklı İctihadlarının Hükümü:
- 8- İctihad Eden. Hakimin Ecri:
- 9- Hata Etmekle Birlikte İctihadında Ecir Alan Müctehidin Nitelikleri:
- 10- Müctehidlerin Farklı Görüşlerinden Yalnız Birisi İsabetlidir:
- 11- Hakimin Hüküm Verdikten Sonra İctihadından Dönmesi:
- 12- Dâvûd (as)ın Verdiği Hükümden Dönüşünün Mahiyeti:
- 13- Hayvanların Verdikleri Zararların Hükümü:
- 14- 'Davarların, Verdikleri Zararların Hükümü:
- 15- Hayvanın Geceleyin Verdiği Zarar İle Gündüzün Verdiği Zarar Arasında Fark Gözetmenin Hikmeti:
- 16- Hayvanların Gece Verdikleri Zararların Tazminatı Ödeme Şekli:
- 17- Telef Edilen Ekinin Kıymetini Tesbit Zamanı:
- 18- Telef Edilen Ekinin Tazminatı Ertelenecek Olursa:
- 19- Etrafı Çevrili Bahçeler İle Geniş ve Bitişik Tarlalarda Verilen Zararların Tazminatı:
- 20- Bölgenin, Otlak Yahut Ekin Bölgesi Olması Halinde Zararların Tazminatı:
- 21- Dizginlenebilen Davarlar İle Bizginlenemeyenler:
- 22- Arı, Güvercin ve Kümes Hayvanlarının Zararları:
- 23- Hayvanın Verdiği Zararın Zamanla İlişkisi:
- 24- Hayvanın Ayağından Yahut Kuyruğundan Zarar Görenin Durumu:
- 25- Heder Kabul Edilen Diğer Zararlar:
- 26- Zararları Heder Olan Şeyleri Sayan Hadislere Dair:
- 7- Demirden Zırh Yapma Sanatı:
- 2- Savaşta Silâhlara Karşı Korunmak:

3- Sanayi ve Sebeblere Başvurmak:

1- Yunus (as) ıtı Fazileti:

2- Yunus (as) ın Yaptığı Duanın Fazileti:

1- Yüce Allah'a Dua Şekli:

2- Dua Esnasında Yapılan Hareketler:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Umum İfade Eden Sigalar (kipler):

3- Cehennemin Odunları:

4- Müşrikler Cehenneme Gireceklerdir:

ENBİYA SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Genelin görüşüne göre Mekke'de inmiştir. 112 âyettir.

1. İnsanların hesaba çekilecekleri vakit yaklaştı; Onlar ise gaflet içerisinde yüz çeviricidirler.
2. Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt geldiği her seferinde mutlaka onu alay ederek dinlerler.
3. Kalpleri başka şeylerle meşgul olarak. Zulmedenler aralarında gizlice danışıp: "Bu sizin gibi bir beşerden başka mıdır? Siz görüp dururken büyüğü kabule nasıl yanaşırsınız?" (dediler).

"İnsanların hesaba çekileceği vakit yaklaştı." Abdullah b. Mes'ud dedi ki: Kehf, Meryem, Tâ-Hâ ve el-Enbiyâ sûreleri ilk ve eski sûrelerdendir. Benim de ilk olarak bellediğim sûrelerdendir.[\[1\]](#)

O, bu sözleriyle eskiden beri edinilmiş bir mal gibi Kur'ân-ı Kerîm'den eskiden beri ezberleyip kazanmış olduğu sûrelerden olduklarını kastetmektedir.

Rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav)'ın ashabından birisi bir duvar inşa etmekte idi. Bu sûrenin nazil olduğu gün bir başka kişi onun yanından geçti ve duvar inşa etmekte olan kişi: Bugün Kur'ân'dan ne nazil oldu diye sorunca, diğeri: "İnsanların hesaba çekilecekleri vakit yaklaştı, onlar ise gaflet içerisinde yüz çeviricidirler" buyruğu indi, dedi. Duvar yapan kişi ellerindeki harcı silkeleyerek; Allah'a yemin ederim, hesap yaklaşmış buîunu-yorken ebediyen bina yapmayacağım, dedi.

"Yaklaştı" yani amelleri dolayısıyla kendisinde hesaba çekilecekleri zaman yaklaştı.

"İnsanların" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demiştir: Burada "insanlar"dan kasıt müşriklerdir. Buna yüce Allah'ın; "Her seferinde mutlaka onu alay ederek dinlerler... Siz görüp dururken büyüğü kabule nasıl yanaşırsınız?" buyrukları delildir.

Bir diğer görüşe göre "insanlar" ile o dönemde her ne kadar Kureyş'in kâfirlerine işaret edilmekte idiyse de bütün insanlar kastedilmektedir. Buna da bu âyetlerden sonra gelen buyruklar delil teşkil etmektedir.

Hesabın yakın olduğunu bilen bir kimsenin emeli uzun olmaz.

Gönül hoşluğu ile tevbeye yönelir, dünyaya meyletmez. Daha önce elde bulunan bir şey, elden gittiği vakit sanki hiç yokmuş ve olmamış gibi gelir. Gelecek olan

her şey de pek yakındır. Ölüm de kaçınılmaz olarak gelecektir. Her insanın ölümü kıyametinin kopuşu demektir. Kıyamet te aynı şekilde geçen zamana nisbetle pek yakındır. Çünkü dünyanın geriye kalan süresi geçmiş olandan daha azdır,

ed-Dahhak dedi ki: "İnsanların hesaba çekilecekleri vakit yaklaştı" buyruğu, azap edilecekleri vakit yaklaştı, demektir. Burada da kasıt Mekkeli-lerdir. Çünkü onlar yalanlamak kastı ile kendilerine vaad olunmuş ve kendisiyle tehdit olundukları azabın geciktiğini iteri sürdüler. Halbuki Bedir gününde onlar kılıçtan geçirildiler.

en-Nehhâs dedi ki: Konuşma esnasında: "Hesaba çe-k'ilmeteri insanlar için yaklaştı" demek caiz değildir. Çünkü bu şekildeki bir ifadede zamir açık ismin önüne geçmiş olur ve zamirin sonradan gelişini niyet etmek te caiz olmaz.

"Onlar ise gaflet İçerisinde yüz çeviricidirler" buyruğu mübtedâ ve haberdır. Kur'ân'ın dışındaki ifadelerde hâl olarak mansub olması da mümkündür.

İki türlü açıklanabilir. Birincisi: "Onlar ise gaflet içerisinde yüz çeviricidirler" yani onlar dünyaya aldanarak âhiretten yüz çeviricidirler, İkincisi ise onlar hesaba çekilmek için gerekli hazırlıkları yapmaktan ve Muhammed (sav)'ın getirdiklerinden yüz çevirmektedirler.

Sibeveyh'e göre buradaki "vav" (H) anlamındadır. Nahivcilerin "hâl vav"i adını verdikleri "vav" da budur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "O içinizden bir kısmını örtüp duruyordu. Bir kısmı da canları sevdasına düşmüşlerdi." (Âl-i İmran, 3/154)

"Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt geldiği her seferinde..." buyruğu ndaki "yeni" lafzı "öğütün sıfatıdır. el-Kisaî ve el-Ferrâ "yeni" anlamındaki kelimenin şeklinde gelişini de caiz kabul ederler ki bu: "Kendilerine... yeni olarak" anlamında hâl olarak nasb edilir.

Yine el-Ferrâ "öğüt" anlamındaki kelimenin sıfatı olmak üzere "yeni" anlamındaki kelimenin merfu gelmesini de caiz kabul etmektedir. Çünkü; edatı hazfedilecek olursa "zikir (öğüt)" kelimesi merfu gelir. Buradaki "yeni"den kasıt, Kur'ân-ı Kerîm'in bölümlerinin nüzulü ve Cibril (as)'ın, Peygamber (sav)a onu okumasıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in bir sûresi diğerinden, bir âyeti ötekinden sonra iniyordu. Nitekim yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'i zaman zaman böyle indirmektedir. Yoksa burada Kur'ân'ın yaratılmış olduğu anlamı kastedilmemiştir.

Denildi ki; Zikir (öğüt) Peygamber (sav)'ın kendilerine hatırlattığı ve kendisiyle onlara öğüt verdiğidir,

"Rabblerinden" diye buyurması ise, Peygamber (sav)'ın ancak vahiy ile

konusmasından ötürüdür. Peygamber (sav)ın öğüt vermesi ve sakındırması bir zikirdir ve bu muhdes (yeni)dir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Artık sen hatırlat, sen ancak bir hatırlatıcısın." (el-Ğâşîye, 88/21)

Meselâ: Filân kişi zikir meclisindedir, denilir. Bir diğer görüşe göre zikir, bizzat Allah Rasûlünün kendisidir. Bunu da el-Huseyn b. el-Fadl söylemiştir. Âyet-i kerîmede geçen: "Bu sizin gibi bir beşerden başka mıdır?" ifadeleri buna delildir. Eğer "zikir (öğüt)" ile Kur'âh-ı Kerîm'i kastetmiş olsaydı, onların: Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey midir? şeklindeki sözlerini aktarması gerekirdi. Bu yorumun bir başka delili de yüce Allah'ın; "Bir de: Muhakkak ki o bir delidir, diyorlar. Halbuki o ancak âlemler için bir öğüttür." (el-Kalem, 68/51-52) buyruğudur. Burada da kasıt Muhammed (sav)dır. Bir başk'a yerde de şöyle buyurmaktadır: "Gerçek şu ki, Allah size bir zikir indirmiştir... bir peygamber (göndermiştir.)" (et-Talâk, 65/10-11)

"Mutlaka onu" yani Muhammed (sav)ı yahut Peygamber (sav)dan ya da onun ümmetinden Kur'an-ı Kerîm'i "alay ederek dinlerler." "Alay ederek" buyruğundaki "vav" hâl vavidir. Buna da: "Kalpleri başka şeylerle meşgul olarak" buyruğu delildir. "Alay ederek"; oyalanarak anlamındadır. Meşgul olarak, uğraşarak anlamında olduğu da söylenmiştir.

Eğer bu kelimenin oyalanma anlamı kabul edilirse, onların kendisiyle oyalandıkları şeylerin iki türlü olma ihtimali vardır: Birincisi onlar zevk ve arzularıyla oyalanmaktadırlar. İkincisi unlar kendilerine okunanları dinlerken oyalanmaktadırlar.

Eğer meşguliyet anlamı kabul edilecek olursa, iki türlü meşguliyetleri düşünülebilir. Birincisi onlar dünya üe meşguldürler, çünkü dünya bir oyundur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir." (Muharnmed, 47/36) İkincisi onlar, tenkid etmek ve İtiraz etmekle uğraşıp durmaktadırlar. el-Hasen dedi ki: Onlara yeni bir zikir geldiği her seferinde yine cahilliklerini sürdürüp gittiler. Bunun, alay ederek Kur'ân'ı dinlerler, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Kalpleri başka şeylerle meşgul olarak" kalpleri oyalanarak, Allah'ın zikrinden yüz çevirerek, dikkatle düşünmek ve kavramaktan uzaklaşıp başka şeylerle uğraşarak demektir. Bu tabir Arapların bir şeyi terkedip başka şeylerle uğraşıp teselli bulmayı anlatmak üzere; denilmesinden gelmektedir.

"Meşgul olarak" İsimden önce gelmiş bir sıfattır. Halbuki sıfatın bütün i'râb hallerinde mevsûfa tabi olması gerekir. Sıfat İsimden Önce gelecek olursa o takdirde mansub olur. Yüce Allah'ın; "Gösteri önlerine eğilmiş..." (el-Kalem, 68/43); "Gölgeleri üzerlerine yakınlaşmış" (el-İnsan, 76/14); buyruklarında

olduğu gibi: "Kalpleri başka şeylerle meşgul olarak" buyruğu da böyledir. Şair der ki:

"Azze'nia bomboş kalmış, ııssız bir diyarı vardır, Ve bu, adeta kılıç kınının süsü gibi parıldamaktadır."

Şair burada kalıntıların ıssız olduğunu kastetmek istemiştir.

el-Kisaî ve el-Ferrâ: "Kalpleri başka şeylerle meşgul olarak" buyruğunun "kalpleri başka şeylerle meşguldür" anlamında olmak üzere merfû' olmasını caiz kabul etmişlerdir. Başkaları da burada ref i, ikinci haber olarak ve müb-tedânın hazfedilmiş olduğu takdiriyle caiz kabul etmişlerdir. el-Kisaî şöyle demiştir: Bu: Onlar bunu mutlaka kalpleri başka şeylerle meşgul olarak dinlerler, demektir.

"Zulmedenler aralarında gizlice danışıp..," Yani kendi aralarında gizlice danışarak yalanlamayı söz konusu ettiler. Daha sonra bunların kim olduklarını açıklayarak: "Zulmedenler" yani şirk koşanlar olduklarını bildirmektedir. Buna göre "zulmedenler"; lafzı, "gizlice danıştılar" buyruğundaki çoğul bildiren "vav'den bedeldir. Bu da daha önce kendilerinden söz edilen insanlara aittir. Bu görüşe göre "gizlice danışmak" anlamını ifade eden "en-Nec-vâ" kelimesi üzerinde vakıf yapılmaz. el-Muberred dedi ki: Bu bir kimsenin: "Evde bulunanlar (yanı) Abdullah'ın oğulları ayrılıp, gittiler" demeye benzer. Burada "oğullar" lafzı, "ayrılıp gittiler" anlamındaki fiilin çoğul takısını ifade eden "vaV'den bedeldir.

Bunun zem olmak üzere merfû' olduğu da söylenmiştir. Yani onlar zulmeden kimselerdir.

"Söz söylemek" mastarının hazfedildiği de söylenmiştir. İfadenin takdiri şöyledir: O zalimler derler ki... Bu da yüce Allah'ın: "Melekler de her kapıdan onların yanına girip: Sabrettiğiniz şeylere karşılık selam sizlere" (er-Rad, 13/23-24) buyruğuna benzemektedir. en-Nehhâs da bu görüşü tercih etmiştir. Bu şekildeki bir cevabın doğruluğunun delili de bundan sonraki İfadenin: "Bu, sizin gibi bir beşerden başka mıdır?" şeklinde olmasıdır.

Dördüncü bir görüşe göre bu, "ben zalimleri kastediyorum" anlamında mansub olabilir. el-Ferrâ ayrıca; "Zulmeden insanların hesaplarının görüleceği vakit yaklaştı" anlamında mecrur olmasını da uygun kabul etmektedir. Bu açıklamaya göre ise "en-necvâ; gizlice konuşup danışmak" kelimesi üzerinde vakıf yapılmaz. Ancak önce geçen üç açıklama şekline göre bundan önce vakıf yapılabilir. Böylelikle bu hususta beş görüş ortaya çıkmaktadır.

el-Ahfeş; "Pireler beni yediler" söyleyişine uygun olarak merfu olmasını da caiz kabul etmiştir ve bu güzel bir açıklamadır. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Sonra onlardan bir çoğu yine görmezler ve işitmezler oldular." (el-Mâide, 5/71)

Şair şöyle demektedir:

"Senin ile verilen mücadele kendisi için çalışılan maksatlara erişti, Ve atılan oklar da hedeflerini buldu."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Fakat (sen) Diyaflısın, babası da, annesi de, Akrabaları da Havrân'da zeytinyağı sıkırlar."

el-Kisaî de şöyle demiştir: İfadede takdim ve te'hir vardır. İfade; o zulmedenler aralarında gizlice danıştılar, demektir.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Gizlice... lar" ifadesi burada zıt anlamlı kelimelerdendir. Konuşmalarını gizlemiş olma anlamında olduğu gibi; bunu açığa vurup ilân etmiş olmaları anlamına gelme ihtimali de vardır.

"Bu sizin gibi bir beşerden başka mıdır?" Yani kendi aralarında gizlice fısıldaşıp şöyle dediler; Şu RasûTün kendisi olan zikir (öğüt) yahut ta şu sizi davet eden kişi sizin gibi ve sizden herhangi bir farklılığı bulunmayan bir beşerden başkası mıdır? O da sizin yaptığınız gibi yemek yiyen, çarşı pazarlarda dolaşan birisidir. Ancak onlar yüce Allah'ın söylediklerini bellemeleri ve kendilerine dini öğretmesi için beşerden başka birisini kendilerine peygamber olarak göndermesinin caiz olamayacağını bilemediler.

"Siz", sizin gibi bir insan olduğunu "görüp dururken büyüü kabule nasıl yanaşırsınız?" Yani Muhammed (sav)'ın getirdikleri bir büyüdür. Sizler nasıl olur ona gider, arkasından yürürsünüz. Yüce Allah peygamberi Muham-med (sav)'i kendi aralarında gizlice neyi konuştuklarına muctali kılmış oldu.

"Büyü (sihir)" sözlükte gerçeği bulunmayan ve doğru da olmayan, gerçikle ilişkisiz bir şekilde varmış gibi gösterilen şey demektir.

"Siz görüp dururken" buyruğu "siz akıl edip dururken" ifadesine benzemektedir. Çünkü akıl; eşyayı basiret ile görmektir. Anlamıh şöyle olduğu da söylenmiştir; Sizler bunun büyü olduğunu bildiğiniz halde büyüü kabul edecek misini?

Bir başka görüşe göre anlam şöyledir: Sizler hakkı biliyor iken, batıla mı

yöneleceksiniz? Bu, azarlama anlamını taşımaktadır. [2]

4. "Rabbim, gökte ve yerde söylenen her sözü bilir ve O, her şeyi İşitendir, bilendir" dedi.

5. Hatta onlar: "Anlamsız rüyalarıdır. Hayır, onu kendisi uydurmuştur. Hayır, o bir şairdir. O hakle öncekilerle gönderildiği gibi o da bize bir âyet getirsin" dediler.

6. Bunlardan önce helik ettiğimiz hiçbir ülke halkı imana gelmemişti. Acaba bunlar iman ederler mi?

"Rabbim, gökte ve yerde söylenen her sözü bilir." Yani gökte ve yerde söylenenlerden hiçbir şey O'na gizli ve saklı kalmaz. Kûfeîlerin Mushaf - larında, "Rabbîm... dedi"[3] şeklinde olup yani Muhammed, Rabbim söylenen her sözü bitir dedi, demektir. Bunun da: O, sizin kendi aranızda fısıldaştığı-nız, gizlice yaptığınız konuşmaları bilir, demektir.

Birinci kıraatin ("dedi" değil "de" anlamındaki kıraatin) daha uygun ve daha güzel olduğu da söylenmiştir. Çünkü onlar bu sözlerini gizlice söylemişlerdi. Yüce Allah bu sözleri peygamberine açıkladı ve onlara bu sözleri söylemesini emretti.

en-Nehhâs dedi ki: Her iki kıraat de sahihtir ve bu iki kıraat iki âyet gibidir. Her iki kıraatte de Peygamber (sav)a ernir verildiği ve onun da emro-lunduğu sözleri söylediğini anlatan ifadeler bulunmaktadır.

"Hatta onlar: Anlamsız rüyalar-., dediler." ez-Zeccâc dedi ki: Yani onlar şöyle dediler: Muhammed'in getirdikleri, anlamsız karma karışık rüyalar. Başkası da şöyle açıklamıştır: Onlar dediler ki: Onun bu getirdikleri, rüyasında görmüş olduğu dehşet verici ve karmakarışık karışık şeylerdir. Bu anlamdaki açıklamayı Mücahid ve Katade yapmıştır. Şairin şu mısraında da bu anlamda kullanılmıştır: "Kendisinden dolayı onu görenin aldanışa düştüğü karmakarışık bir rüya gibi."

el-Kutebî dedi ki: Bunlar yalan (yani gerçek çıkmayan) rüyalar. Şairin şu beyiti de böyledir:

"(Onlar) ya Ta simli I arın haberlerine dair sözlerdir, yahut geniş düzlük bir arazide,

Yol alana, akan ince bir şuymuş gibi görünen bir serap ve rüya görenin gerçekle ilgisi olmayan rüyalarıdır."

el-Yezidî dedi ki: "Anlamsız rüyalar (el-edğâs)" le'viJi olmayan, yorumlanamayan rüyalar demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden Yusuf Sûresi 'nde (12/44. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Müşrikler durumun dedikleri gibi olmadığını görünce, bu sefer ağız değiştirerek: "Hayır, onu kendisi uydurmuştur" dediler. Sonra bunu da bırakıp: "Hayır, o bir şairdir" dediler. Yani onlar, şaşırmış haldeydiler. Belli bir iddiada karar kılarıyorlardı. Bir sefer büyüdür dediler, bir sefer anlamsız karışık rüyalar dediler, bir sefer onu kendisi uyduruyor dediler, bir başka seferinde de o bir şairdir dediler.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu şu demektir: Bîr kesim: O bir sihirbazdır derken, bir başka kesim: O (Kur'ân) anlamsız rüyalar, bir başka kesim: Onu kendisi uydurmuştur, bîr diğeri ise; O bir şairdir demiştir.

Uydurma (iftira); bir şeyi aslı ve gerçeği olmaksızın, ortaya koymak, iddia etmek demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"O halde öncekilere gönderildiği gibi o da bize bir âyet getirsin." Yani Musa ile birlikte asâ ve buna benzer mucizeler gönderildiği gibi, Salih'in dişi devesi gibi o da bize bir mucize gösterebilir.

Onlar Kur'ân-ı Kerîm'in büyü de olmadığını, bir rüya da olmadığını biliyorlardı ama şöyle diyorlardı: Peygamberin bizim İsteddiğimiz bir mucizeyi getirmesi gerekir. Halbuki tek bir mucize görmelerinden sonra artık onların teklif edecekleri bir mucizeyi İsteme hakları kalmamıştı. Aynı şekilde insanlar arasında bu hususu en iyi bilenler onlar olduğuna ve hiçbir şekilde şüphe etmelerine yer bulunmayan bir mucizeye iman etmediklerine göre; onun dışında başka bir mucizeye nasıl iman edeceklerdir? Eğer anadan doğma körü ve abraşı tedavi etmiş olsaydı, bu tıp ile ilgili bir iştir, derlerdi. Biz de bu işten anlamayız. Ancak onların bu istekleri sadece inatlaşmak ve işi yokuşa sürmek kabilindendi. Zira yüce Allah onlara yeteri kadar âyetler (belge ve mucizeler) vermiş bulunuyordu. Yüce Allah da şunu beyan etmektedir: Eğer onlar iman edecek olsalardı, elbette onlara istediklerini verirdi. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, elbette onlara işittirirdi. Şayet onlara işittirmiş olsaydı, yine onlar muhakkak yüz çevirerek arkalarına döner, giderlerdi." (el-Enfâl, 8/23)

"Bunlardan önce helak ettiğimiz" yani helak edileceklerini bildiğimiz "hiçbir ülke halkı imana gelmemiş ti." İbn Abbas dedi ki: Bu buyruğu ile Salih ve Firavun kavimlerini kastetmektedir.

"Acaba bunlar îman ederler." Yani tasdik ederler "mi?" Bu da şu demektir: Öncekiler gönderilen mucizelere iman etmedikleri için kökten imha edildiler. Şayet bunlar gösterilmesini istedikleri mucizeleri göreceksalardı, yine iman etmeyeceklerdir. Çünkü bu husustaki ilâhî hüküm onların iman etmeyecekleri şeklindedir. Onların cezalarının gecikmesi ise Bizim onların sulblerinden, nesillerinden iman edecek kimselerin geleceğini bilme-mizdir.

Hiçbir ülke" ifadesindeki cer harfi yüce Allah'ın:O zamanda sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı" (el-Hakka, 69/47) buyruğunda olduğu gibi fazladan gelmiştir. [\[4\]](#)

7. Senden önce gönderdiklerimiz de ancak kendilerine vahiy İndirdiğimiz erkekler idiler. Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.

8. Onları yemek yemez bir cesed de kılmadık, onlar ebedî de kat madılar.

9. Sonra onlara verdiğimiz sözümüzde durup onları ve dilediğimiz kimseleri

kurtarıp, haddi aşanları da helak ettik.

10. Andolsun ki Biz size, sizin için bir şan ve şeref kaynağı olan bir kitap indirdik. Hiç akıl etmez misiniz?

"Senden önce gönderdiklerimiz de ancak kendilerine vahiy indirdiğimiz erkekler idiler." Bu buyruk onların: "Bu sizin gibi bir beşerden başka mıdır?" (Âyet 3) sözlerini reddetmekte, Peygamber (sav)ı teselli etmektedir.

Yani senden önce gönderilen bütün peygamberler erkek idiler,

"Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun." Burada Peygamber (sav)a iman eden, Tevrat ve İncil ehli kimseleri kastetmektedir. Bu açıklamayı Süfyan yapmıştır. Onlara "zikir ehli" adını vermesinin sebebi Arapların bilmedikleri peygamberlerin haberlerini zikrediyor olmaları İdi. Kureyş kâfirleri de Muhammed (sav)ın durumu ile ilgili olarak kitap ehline başvuruyorlardı.

İbn Zeyd dedi ki: "Zikir" ile Kur'ân-ı Kerîm'i kastetmiştir. Yani Kur'ân ehlinde ilim sahibi olan mü'minlere sorunuz.

Cabir el-Cu'fî dedi ki; Bu âyet-i kerime nâzît olunca Ali (ra): Zikir ehli bizleriz, dedi.

Tevâtür ile sabit olmuştur ki; bütün peygamberler insanlardandı. O halde anlam şudur: Sizler işe inkârla ve peygamberlerin meleklerden olması gerekir, şeklindeki sözlerle başlamayınız. Bunun yerine peygamberlerin insanlar arasından gönderilmesinin mümkün olduğunu size açıklamaları için mü'minlerle tartışınız. Meleğe ise "erkek" denilmez. Çünkü "erkek" lafzı, lafzından zıddı bulunan varlık hakkında kullanılır. Meselâ bir erkek, bir kadın. Yahut bir erkek ve bir çocuk denilir. Buna göre yüce Allah'ın: "Ancak... erkekler idiler" buyruğu Âdemoğullanndan idiler, demektir.

Hafs, Hamza ve el-Kisaî "kendilerine vahiy indirdiğimiz" anlamında; diye okumuşlardır.[\[5\]](#)

Avamdan Olanların İlim Adamlarını Taklid Etmesi: Avamdan olanların ilim adamlarını taklid etmekle yükümlü oldukları hususunda ve yüce Allah'ın: "Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun" buyruğunda kastedilenlerin âlimler oldukları hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Yine icma ile kabul ettiklerine göre, kör olan bir kimse eğer kibleyi bulmakta güçlük çekiyor ise, güvendiği kimseler arasından başka birisini taklid etmesi kaçınılmaz bir şeydir. Aynı şekilde bilgisi olmayan, dini hususunda nasıl bir yol takip edeceğini bilemeyen, bu konuda basiret sahibi olmayan kimsenin de ilim adamını taklid etmesi kaçınılmazdır, Yine ilim adamları ittifakla avamın fetva vermesinin caiz olmadığını kabul etmişlerdir. Çünkü avam helâl ve haram kılmanın kendisine

bağlı olarak caiz olduğu manaları (hususları) bilmez.

"Onları yemek yemez bir cesed de kılmadık" buyruğundaki "onları" zamiri peygamberlere aittir. Yani Biz senden önceki peygamberleri insan tabiatı dışında yemeye ve içmeye ihtiyacı olmayan kimseler kılmadık.

"Onlar ebedi de kalmadılar." Ölümsüz değildiler. Bu da onların: "Bu ancak sizin gibi bir insandır." (el-Mu'minün, 23/33) sözleri ile: "Bu nasıl peygamberdir ki yemek yer ve pazarlarda dolaşır" (el-Furkan, 25/7) şeklindeki sözlerine bir cevaptır.

"BİR ceset" cins isimdir. Bundan dolayı çoğul olarak "cesetler (aniamın-da: ecsâden)" denilmemiştir. Bir diğer görüşe göre böyle denilmeyiş sebebi onun: "Biz onların her birisini yemek yemeyen bir cesed kılmadık" demek istediğinden dolaydır. Cesed, beden ile aynı şeydir. İşte bundan dolayı (bu kökten olmak üzere): "Cesed haline geldi" denilir. Nitekim "cisim" kelimesinden; "Tecessüm etti" denilir. Cesed aynı şekilde zaferan ve buna benzer boyalara verilen isimdir. Kana da cesed denilir. Nitekim en-Nâ-biğa şöyle demektedir:

"Ve putların üzerine akıtılan cesetlere (kanlara) yemin olsun."

el-Kelbî dedi ki: Cesed canı bulunan, yiyen ve içen beden sahibi varlık demektir. Bu görüşe göre yemeyen ve içmeyece cesed değil, cisim denilir. Mücahid dedi ki: Cesed, yemeyen ve içmeyen varlıktır. Bu görüşe göre de; yiyen ve içen varlık "nefs" olur. Bunu da el-Maverdî nakletmektedir.

"Sonra onlara* yani peygamberlere onları kurtarmak, onlara yardım etmek ve kendilerini yalanlayanları da helak etmek üzere "verdiğimiz sözümüzde durup onları ve" peygamberleri tasdik eden "dilediğimiz kimseleri kurtarıp, haddi aşanları" şirk koşanları "da helak ettik."

"Andolsun ki Biz size, sizin İçin bir şan ve şeref kaynağı olan bir kitap" yani Kur'ân-ı Kerîm'i "indirdik."

Bu buyruktaki (şan ve şeref kaynağı anlamı verilen): "Zikir" kelimesi müb-tedâ olarak merfu olmuştur. HCf?j* Js*): Sizin İçin bir şan ve şeref kaynağı olan* cümlesi ise nasb mahallindedir. Çünkü "kitab"ın sıfatıdır.

Burada "zikir"den kasıt şereftir. Yani onda sizin şerefınız vardır. Bu da yüce Allah'ın: "Muhakkak o sana ve senin kavmine bir zikir (büyük bir şerefidir. " (ez-Zuhruf, 43/44) buyruğuna benzemektedir,

Daha sonra bu yaptıklarından vazgeçip konu üzerinde düşünmeleri anlamını ihtiva eden bir soru ile dikkatlerini çekerek yüce Allah: "Hiç akıl etmez misiniz?" diye buyurmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu kitapta sizin yani dininizin emirleri, şariatini-zin hükümleri, sonunda karşı karşıya kalacağınız mükâfat ve cezanın söz konusu

edildiği bir kitap İndirilmiştir. Siz sözü edilen bütün bu hususlar üzerinde akıl edip düşünmeyecek misiniz?

Mücahid dedi ki; "Sizin İçin bîr şan ve şeref kaynağı olan bir kitap" sizin söz konusu edildiğiniz bir kitap demektir. Bir diğer açıklamaya göre sizin için üstün ahlâkî değerler ve güzel ameller ihtiva eden bir kitap... demektir. Sehl b. Abdullah dedi ki Sizin kendileri vasıtasıyla hayat bulacağınız şeyler gereğince ameli ihtiva eden bir kitap, demektir.

Derim ki: Bütün bu görüşler aynı anlamdadır. Birinci görüş hepsini kapsar. Çünkü bütün bunların hepsi bir şan ve şereftir. Kitap, Peygamberimiz için bir şan ve şereftir. Çünkü onun mucizesidir. Eğer biz ondakiler gereğince amel edecek olursak, bizim için de şan ve şereftir. Buna delil de Peygamber (sav)ın: "Kur'ân ya senin lehine yahut aleyhine bir delildir. "[6] buyruğudur. [7]

11. Zalim olan nice ülkeleri helak ettik ve onlardan sonra başka kavimler yarattık.

12. Onlar Bizim azabımızı gördüklerinde hemen hızlıca oradan kaçıyorlardı.

15. "Kaçışmayın. İçinde bulunduğunuz refaha ve evlerinize dönün. Belki size soru sorulur" (denildi.)

14. Onlar: "Vay bize! Çünkü biz gerçekten zalimlerdenidik" dediler.

15. Biz onları tırpanla biçilmiş bir ekin, alevi sönmüş bir ateş haline getirinceye kadar feryatları bu oldu.

"Zalim olan nice ülkeleri helak ettik." Bununla Yemen taraflarında bulunan bir takım şehirleri kastetmektedir. Tefsir ve ahbâr (geçmiş kavimlerin hallerine dair haberler) bilginleri de derler ki: Bununla Hadur denilen yerin ahalisini kastetmektedir. Onlara Zu Mehdem oğlu Şuayb adında bir peygamber gönderilmişti. Bu peygamberin kabri Yemen de, karı pek bol ve Danan diye bilinen bir dağda bulunmaktadır. Bu Şuayb Medyenlilere peygamber olarak gönderilen Şuayb'dan başkasıdır. Çünkü Hadur ile ilgili kıssa İsa (as)ın peygamberliğinden önce ve Süleyman (as)dan birkaç yüzyıl sonra olmuştur. Bunlar peygamberlerini öldürdükleri gibi o sırada da Ashabu'r-Ress diye bilinenler, kendilerine gönderilmiş adı Safvan oğlu Hanzala olan bir peygamberi öldürmüşlerdi. Hadur denilen bölge Şam cihetinde, Hicaz topraklarında idi. Yüce Allah, Ermiyâ'ya şunu vahyetti: Buhtunassar'a git ve ona Benim kendisini Arap topraklarına musallat kıldığımı ve onun vasıtası ile onlardan intikam alacağımı bildir. Ayrıca yüce Allah Ermiyâ'ya şunu da vahyetti: Sen Adnan oğlu Mead'ı Burak'ın üzerinde Irak topraklarına taşı ki, onlara isabet edecek olan belâ

ve musibet ona isabet etmesin. Çünkü Ben onun sulbünden âhir zamanda adı Muhammed olan bir peygamber göndereceğim. Bunun üzerine o da Mead'ı oniki yaşında iken burak üzerinde taşıdı. Büyüyün-ceye kadar İsrailoğulları arasında kaldı ve Meane adında bir kadın ile evlendi. Sonra Buhunassar orduları ile yola çıktı. Araplara belli bir yerde pusu kurdu. -Naklettiklerine göre ilk pusu kuran kişi o olmuştur.- Sonra da Ha-durlular üzerine baskınlar düzenledi. Pek çok kimseyi öldürdü, esirler aldı, bayındır yerleri tahrib etti. Hadur'dan geriye hiçbir iz bırakmadı. Sonra da (Irak'ın) Sevad bölgesine geri döndü.

"Nice" edatı "helak ettik" anlamındaki kelime ile nasb mahallinde-dir. "el-Kasm: Helak etmek"; kırmak demektir. Meselâ; "Filânın belini kırdım" denilir. Dişi kırıldı" demektir.

Burada da bununla kastedilen helak etmektir. "Fe" harfî ile; "Bir Şeyde ayrı bir parça haline gelmeksizin, çatlaklık meydana gelmesi" demektir. Şair de der ki:

"Sanki o (ceylan) gümüşten -çevre genç kızlarının oynadığı yerde- Unutuverdikleri çatlak bir bilezik gibidir."

Hadiste geçen: "Ona gelen vahiy kesildiğinde alnından ter sızıyordu"[\[8\]](#) hadisinde de bu kökten gelen kelime (el-fasm) kullanılmıştır.

"Zalim olan" kâfir olan demektir ki, maksat oranın ahalisidir. Zulüm, bir şeyi olmaması gereken bir yere koymaktır. Onlar küfrü imanın yerine koydukları için zalim olmuşlardır.

"Ve onlardan" onları helak ettikten "sonra başka kavim yarattık." İcad ettik, var ettik.

"Onlar Bizim azabımızı gördüklerinde..." Bu anlamda meselâ; "Ben onda bir zaaf gördüm" denilir.

el-Ahfeş; bunu azabımızdan korktuklarında ve onun geleceğini bekleyip umduklarında anlamındadır, der.

"Hemen hızlıca oradan kaçıyorlardı." "Hızlıca koşmak" demek olup aynı zamanda ayağı hareket ettirmek anlamına da gelir. Nitekim yüce Allah'ın: "Ayağını yere vur." (Sâd, 38/42) diye buyurmaktadır. Atı hızlıca koşması için topukladım" demektir. Daha sonra bu Fiilin kullanımı çoğalarak nihayet atın koşmasını anlatmak için dahi; kullanılır oldu, ancak asıl sekil bu değildir. At hakkında doğru kullanım şekli; diye meçhul fiil olarak kullanılmasıdır. Bu şekilde koşturulana da; denilir.

"Kaçışmayın" dağılmayın. Denildi ki: Onlar geri dönüp kaçışmaya başlayınca melekler onlara alay olmak üzere seslendi ve: "Kaçışmayın" dediler.

"İçinde bulunduğunuz refaha ve evlerinize dönün." Sizin azgılaşmanıza, şımarmanıza sebep olan nimetlerinize dönün, demektir. Mutref de nimetlere

mazhar olan kişi demektir. Meselâ; "Geçiminde bolluk görüldü" demektir. Onlara bu şekilde refahı sağlayan, ihsan eden yüce Allah'tır. Nitekim şöyle buyurmaktadır; "Ve dünya hayatında kendilerine refah ve nimet verdiğimiz ileri gelenler..." (el-Mu'minun, 23/33)

"Belki size soru sorulur." Katade'nin açıklamasına göre -onlarla alay olsun diye-: Belki sahip olduğunuz dünyalıktan sizden bir şeyler vermeniz istenir, demektir. Bir diğer açıklamaya göre "belki size soru sorulur" buyruğu şu demektir: Belki size başınıza gelen bu ceza hakkında sorulur da siz de bunu bildirirsiniz. Bir diğer açıklamaya göre anlam şöyledir: Bu azap başınıza gelmeden önce sizden istendiği gibi, belki yine iman etmeniz istenebilir. Bu sözler ise onlara alay olsun diye ve azarlanmaları için söylenir.

"Onlar: Vay bize... dediler." Melekler kendilerine: "Kaçışmayın" deyip de haydi peygamberlerin intikamı alalım diye seslendiklerinde, kendileri kendileriyle konuşan bir kişi görmeyince artık aralarında gönderilen peygamberi öldürdükleri için kendilerine düşmanlarını musallat edenin aziz ve celil olan Allah olduğunu anladılar. İşte o vakit de: "Vay bize! Çünkü biz gerçekten zalimlendik, dediler." Ve itirafta bulunmanın fayda vermeyeceği bir zamanda zalimlik ettiklerini itiraf ettiler.

"Biz onları tırpanla biçilmiş bir ekin* Mücahidin açıklamasına göre tırpanla ekinlerin biçildiği gibi kılıçla onlan biçinceye... el-Hasen'e göre de azab-la onları helak edinceye ve "alevi sönmüş bir ateş haline getirinceye" ölünceye "kadar feryadları bu oldu." Yani: "Vay bize! Çünkü biz gerçekten zalimlendik" deyip durdular.

(Alevi sönmüş bir ateş haline gelmek, anlamı verilen): el-Humûd: Dinmek demektir. Söndüğü vakit ateşin alevinin dinmesi gibi. Burada hayatın son bulması, ateşin dinmesine benzetilmiştir. Nitekim ölen kimseye, ateşin sönmesine benzetilerek; "söndü" denilir. [9]

16. Biz, göklerle yeri ve aralarında olanları oynayalım diye yaratmadık.

17. Eğer Biz eğlence edinmek isteseydik, elbette onu kendi katımızdan edinirdik. Fakat Biz yapanlar değiliz.

18. Bilakis Biz, hakkı bâtil üzerine bırakırız da hak onun beynini darmadağın eder. O da derhal çekişerek can verir. Nitelendirmenizden ötürü vay size!

"Biz, göklerle yeri ve aralarında olanları oynayalım diye yaratmadık." Boşuna ve batıl yere yaratmadık. Aksine bunların her şeye gücü yeten, emrine uyulması gereken, kötülük işleyen de, iyilikte bulunanın da yaptığıının karşılığını veren

bir yaratıcısının olduğuna dikkat çekelim diye yarattık. Yani, Bizler gökleri ve yeri insanlar birbirlerine zulmetsin diye, onların bir bölümü küfre sapsın ve emrolunduklarına bazıları muhalefet etsin, sonra da amellerinin karşılıkları verilmeksizin ölsünler, dünyada kendilerine hiçbir iyilik emredilmesin; çirkin ve kötü olan hiçbir şey de kendilerine yasaklanmasın diye yaratmış değiliz. İşte hikmetin zıttı olan ve hakim olan Allah hakkında söz konusu olmayan "oyun ve eğlence" budur.

"Eğer Biz.eğlence edinmek isteseydik..." Bir takım kimseler onun evladı bulunduğuna inandığından dolayı O: "Eğer Biz, eğlence edinmek isteseydik" diye buyurmuştur.

Eğlence (lehv); Yemenlilerin lehçesinde kadın demektir. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. Ukbe b. Ebi Cesra -kendisine yüce Allah'ın: "Eğer Biz, eğlence edinmek isteseydik" buyruğu hakkında soru sormak üzere gelmiş bulunan Tavus, Ata ve Mücahid'e- şöyle demiştir: Levh (eğlence) zevce demektir. el-Hasen de böyle demiştir.

İbn Abbas da: Levh evlât demektir. Yine el-Hasen de böyle demiştir, el-Cevherî dedi ki: Bazen kinaye yoluyla cima dan levh diye söz edilebilir.

Derim ki: İmruu'l-Kays'in şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Beabâse bugün benîm yaşlandığımı ve,

Benim gibi bir kimsenin güzelce levh yapamayacağını iddia etti."

Cima'a levh denilmesinin sebebi, kalbi oyalamasıdır. Nitekim şair şöyle demiştir: "Onlar arasında arkadaş için bîr oyalanma ve güzelce bakılacak özellikler vardır."

el-Cevherî dedi ki: Yüce Allah'ın: "Eğer Biz, eğlence edinmek isteseydik"

buyruğundaki "eğlence" nin, kadın olduğunu söylemişlerdir, evlad da denilmiştir.

"Elbette onu kendi katımızdan edinirdik." Yani bunu Biz kendi nezdi-mizden edinirdik, sizden değil,

İbn Cüreyc dedi ki: Biz onu sema ehlinden edinirdik, arz ehlinden değil. Şöyle de açıklamıştır: Bu buyruğu ile: Putlar Allah'ın kızlarıdır, diyenlerin iddialarını reddetmeyi murad etmiştir. Yani sizin ellerinizle yonttuğunuz varlıklar, nasıl bizim evladımız olabilir?

İbn Kuteybe dedi ki: Ayet-i kerîme hristiyanJann kanaatlerini reddetmektedir; "Fakat biz yapanlar değiliz." Katade, Mukatil, İbn Cüreyc ve el-Hasen: "Biz böyle bir şey yapanlar olmadık" demektir. Nitekim yüce Allah'ın: "Sen ancak bir nezirsin (korkutucu ve uyarıcısın)" (Fâtır, 35/23) buyruğu, sen bir uyarıcıdan başka bir şey değilsin, demektir. Burada; red ve inkâr manasınadır.

"Elbette onu kendi katımızdan edinirdik" buyruğunda ifa de tamam olmaktadır. Bu buyruğun şart anlamını taşıdığı da söylenmiştir. Yani eğer Biz böyle bir şey yapanlar olsaydık (bunu kendi katımızdan edinirdik); ancak Bizler böyle bir şey yapanlar değiliz. Çünkü Bizim evladımızın olması imkânsızdır. Zira böyle bir şey olsa Bizim cennet, cehennem, ölüm, diriliş ve hesabı yaratmamız söz konusu olmazdı.

Şöyle de denilmiştir: Eğer Biz evlat edinmek yoluyla evlat sahibi olmak isteseydik; elbette bunu kendi nezdimizden melekler arasından edinirdik. Bazıları da bu kanaate meyletmişlerdir. Çünkü kimi zaman kişi evlat edinmek isteyebilir. Ancak yüce Allah'ın evlat edinmek istemesi imkânsız bir şeydir (muhaldir.) İmkânsız (müstahîl) olan bir şeye de ilâht irade taalluk etmez. Bunu da el-Kuşeyrî nakletmiştir.

"Bilakis Biz hakkı batıl üzerine bırakırız buyruğundaki "el-kazf atmak demektir. Yani hakkı batilin üzerine atarız "da hak onun beynini darmadağın eder." Onu kahreder, helak eder.

"ed-Damğ" beyne ulaşıncaya kadar kafayı yaralamak demektir. (Kafadaki yaralama şekillerinden birisi olan): ed-Dâmiğa da buradan gelmektedir.

Burada haktan kasıt, Kur'ân-ı Kerîm'dir, bâtıldan kasıt da Mücahid'in görüşüne göre şeytandır. O şöyle demiştir: Kur'ân-ı Kerîm'de nerede bâtil tabiri geçiyorsa o, şeytandır.

Şöyle de açıklanmıştır. Batıl onların yalanları, yüce Allah'ı sahip olmadığı evlat vb. sıfatlarla nitelendirmeleridir. Hak ile kesin delili, batıl ile onların şüphelerini kastettiği söylendiği gibi, hak ile ilâhi öğütler, batıl ile masi-yetlerin kastedildiği de söylenmiştir. Manalar birbirine yakındır. Kur'ân-ı Kerîm de hem kesin delilleri hem de Öğütleri ihtiva etmektedir.

"O da derhal çekişerek can verir." Helak olur, yok olur gider. Bu açıklamayı Katade yapmıştır.

"Nitelendirmenizden" -Katade ve Mücahid'e göre- söylediğiniz yalanlarınızdan ötürü "vay size!" Yüce Allah'ı caiz olmayan sıfatlarla nitelendirdiğinizden ötürü âhirette azaba uğratılacaksınız.

İbn Abbas dedi ki: Veyl, cehennemde bir vadi demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/79- âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Nitelendirmenizden ötürü" yani söylediğiniz yalanlardan ötürü demektir. Bu açıklamayı Katade ve Mücahid yapmıştır. Bunun benzeri bir başka buyruk da şudur: "(Allah) onların bu nitelendirmelerinin cezasını vere çektir." (el-En'âm, 6/139) Yalanlan sebebiyle onları cezalandıracaktır, demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah'ı imkânsız bir şey olan evlad edinmek ile

nitelendirdiğinizden dolayı size veyl vardır. [\[10\]](#)

19. Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur. Onun yanında olanlar ise O'na İbadete karşı büyüklenmezler ye usanmazlar;

20. Gece ve gündüz aralıksız teşbih ederler.

21. Acaba onlar yerden ilahlar mı edindiler? Onlar diriltir mi hiç?

"Göklerde ve yerde kim varsa" hem yaratılmaları hem mülkiyetleri itibariyle "O'nundur." O halde hem kendi kulu, hem kendi yaratığı olan varlıkların O'na ortak koşulması nasıl düşünülebilir-

"O'nun yanında olanlar" sizin Allah'ın kızları olduklarını söylediğiniz melekler "ise O'na ibadete" O'nun önünde zelil olmaya, alçalmaya "karşı büyüklenmezler;" bundan çekinmezler "ve usanmazlar." Katade'ye göre bundan dolayı yorulmazlar.

Bu kelime bitkin düşmüş ve oldukça yorulmuş deve anlamına gelen "el-hasî"den alınmıştır. "Yorgun ve bitkin düştü" demektir. de bu anlamdadır. "Onu yordum, bitkin düşürdüm" demektir. Bitkin düşmek fiili müteaddi de olabilir, olmayabilir de, şekli de böyledir. İsm-i faili; diye gelir.

İbn Zeyd bunu onlara bundan ötürü usanç gelmez diye açıklarken, İbn Abbas bundan çekinmezler diye açıklamıştır. Ebu Zeyd de bundan dolayı yorgun argın düşmezler, diye açıklamıştır. Bitkin düşmezler diye de açıklanmıştır. Bunu da İbnu'l-A'rabî zikretmektedir. Anlam birdir.

"Gece ve gündüz aralıksız teşbih ederler. Yani namaz kılarlar, Allah'ı anarlar ve daima O'nu tenzih ederler. Bundan dolayı da ne zaafa düşerler, ne usanırlar. Tıpkı nefes alıp vermek gibi teşbih ve takdis ederler.

Abdullah b. el-Hâris dedi ki: Ben Ka'b'a onları teşbihten alıkoyacak başka uğraşları, bundan onları alıkoyacak şeyleri yok mudur? diye sordum. O: Kimlerdensin? diye sordu. Ben Abdutmuttatib oğulları dedim. Aldı, beni bağrına bastı ve dedi ki: Ey kardeşimin oğlu, herhangi bir meşguliyet seni nefes almaktan alıkoyar mı? İşte teşbih de onlar için nefes alıp vermek gibidir.

Melekler Âdemoğullarından daha faziletlidir diyenler, bu âyet-i kerîme'yi delil göstermişlerdir. Bu husus daha önce (el-Bakara, 2/33. âyetin tefsiri, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun.

"Acaba onlar yerden İlâhlar mı edindiler? Onlar diriltir mi hiç?" el-Mu-faddal dedi ki: Bu istifhamdan (sorundan) kasıt, red ve inkârdır. Yani onlar diriltmeye gücü yeten İlâhlar edinmemişlerdir.

Buradaki; edatının; mi? anlamında olduğu söylenmiştir. Yani bu müşrikler

yeryüzünden ölüleri diriltten ilâhlar mı edindiler?

Burada bu edatın; "Hayır, bilakis" anlamında olması mümkün değildir. Çünkü böyle bir mana onların ölüleri diriltmelerini gerektirir. Ancak bu edat istifham ile birlikte kabul edilecek olursa, o takdirde munkatı' olur ve mana doğru olur. Bu açıklamayı el-Müberred yapmıştır.

Bunun manaya atıf olduğu da söylenmiştir, Yani, Biz gökleri ve yeri boşuna mı yarattık? Yoksa onların Bize bu izafe ettikleri şeyler Bizden midir ki, bu konuda onların şüphe edecek! eri bir hususları olsun? Yahut onların yeryüzünden ilâh diye edindikleri bu varlıklar ölüleri diriltebilir mi kî, bu onların şüphe etmelerine sebep olsun!

Şöyle de açıklanmıştır: "Andolsun ki Biz size, sizin için bir şan ve şeref kaynağı olan bir kitap indirdik. Hiç akıl etmez misiniz?" (âyet 10) diye bu-yurulduktan sonra, mütabaat yoluyla bu da ona atfedilmiştir. Bu iki açıklamaya göre ise edat burada muttasıldır.

"Onlar diriltir" anlamındaki; fiilini Cumhur "ya" harfîni ötreli "sin" harfîni de esreli olarak; "Allah ölüyü diriltti, o da dirildi" kipinden gelmiş bir fiil olarak okumuşlardır. el-Hasen ise "ya" harfîni üstün olarak okumuştur. Bu da onlar hayat bulurlar ve asla ölmezler (mi), demek olur. [\[11\]](#)

22. Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı ikisinin de düzeni bozulup gitmişti. Arş'ın Rabbi olan Allah nitelemelerinden münezzeh ve yücedir.

23. O, işlediklerinden sorumlu tutulmaz. Halbuki onlara sorulur.

24. Yoksa Ondan başka ilâhlar mı edindiler? "Delilinizi getirin" de. "Bu benimle olanın da zikridir, benden öncekilerin de zikridir." Bilakis onların çoğu hakkı bilmezler. Bundan ötürü de yüz çeviricidirler.

"Eğer göklerle yerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, ikisinin de düzeni bozulup gitmişti." Yani göklerde ve yerde Allah'tan başka kendilerine ibadet olunan ilâhlar bulunmuş olsaydı, ikisi de bozulur giderdi.

el-Kisaî ve Sibeveyh derler ki: "Müstesna (mealde; başka)" edatı; "Başka" anlamındadır. Birincisi, ikincisinin yerine kullanılınca istisna edatından sonra gelen isim diğerinin i'rabını almış oldu. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Babanın ömrü hakkı için yemin ederim, her kardeş kardeşinden Ayrılacaktır, iki kutup yıldızından başka."

Sibeveyh de (bu manada olmak üzere) şöyle denildiğini nakletmektedir: Eğer bizimle birlikte Zeyd'den başkası olsaydı, mutlaka helak olurdu."

el-Ferrâ da şöyle demektedir: Buradaki istisna edatı; "Dışında" anlamındadır.

Yani eğer her ikisinde Allah'ın dışında bir takım ilâhlar bulunmuş olsaydı, orada bulunanların düzeni bozulurdu.

Başkası da şöyle demiştir: Eğer göklerde ve yerde iki tane ilâh bulunmuş olsaydı, kâinatın idaresi bozulurdu. Çünkü ilâhlardan birisi bir şey, diğeri onun aksi olan bir şey isteyecek olursa (istediği olmayanlardan) birisi âciz olurdu.

Yine "bozulup gitmişti" ifadesinin, onlar harab olur giderdi ve ortaklar arasında meydana gelen anlaşmazlıklar dolayısı ile birbirleriyle çekiştiklerinden ötürü her ikisinde bulunanlar helak olurlardı, anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Arş'ın Rabbi olan Allah nitelemelerinden münezzeh ve yücedir." Yüce Allah kendisini ortağı yahut evladı bulunmaktan tenzih ettiği gibi, kullarına da kendisini böylece tenzih etmelerini emretmektedir.

"O işlediklerinden sorumlu tutulmaz. Halbuki onlara sorulur." Bu buyruk Kaderiye'nin ve başkalarının belini kıran bir buyruktur. İbn Cüreyc dedi ki: Yani kullar O'nun yarattıkları hakkındaki kaza ve kaderinden ötürü O'na soru soramazlar. Aksine O, bütün yaratıklara yaptıklarından ötürü soru sorar. Çünkü onlar kuldurlar. Bununla şunu açıklamaktadır: Yarın Mesih gibi, melekler gibi amellerinden sorumlu tutulacak herhangi bir kimse hiçbir şekilde ilâh olmaya elverişli değildir.

Şöyle de açıklanmıştır: O, yaptıklarından dolayı sorgulanamaz ama kendileri sorgulanacaklar.

Ali (ra)dan rivayet edildiğine göre bir adam ona: Ey mü'minlerin emiri demiş. Rabbimiz kendisine isyan edilmesini sever mi? diye sormuş. O da şu cevabı vermiş: Peki Rabbimize rağmen O'na isyan edilebilir mi? Adam sormuş: Beni hidayet bulmaktan alıkoysa ve beni helak etse, bana iyilik mi etmiş olur, kötülük mü? Ona şu cevabı vermiş: Eğer hakkın olan bir şeyi senden alıkp-yarsa, sana kötülük etmiş olur. Şayet lütfunu sana vermemiş ise, bu O'na ait bir şeydir. Onu dilediğine verir. Daha sonra şu: "O işlediklerinden sorumlu tutulmaz, halbuki onlara sorulur* âyetini okumuş.

İbn Abbas'tan da şöyle dediği nakledilmektedir: Yüce Allah Musa'yı peygamber olarak gönderip onunla konuşunca ve üzerine Tevrat'ı indirince şöyle dedi: Allah'ım, şüphesiz ki Sen pek büyük bir Rab'sin, Eğer Sana itaat olunmasını dilersem, şüphesiz ki Sana İtaat olunur. Eğer hiçbir şekilde Sana isyan edilmemesini dilersem, Sana isyan edilmez. Bununla birlikte Sen, Sana İtaat edilmeyi seversin. Ve yine bu hususta Sana isyan olunuyor. Rabbim bu nasıl olur? Yüce Allah kendisine: Bana yaptığımdan dolayı soru sorulmaz, ama onlara sorulur diye vahyetti.

"Yoksa ondan başka İlâhlar mı edindiler?" Allah'tan başka ilâh edinmekten ötürü

azarı daha da ileri götürmek üzere tekrar bu hayret ifade eden soruyu sormaktadır. Yani yaratmakta ve hayat vermekte sıfatlan önceden geçtiği gibi İken... (nasıl olur da ondan başkasını ilâh edinirler)? Bu durumda; "Yoksa" burada önceden de geçtiği üzere "...mı, mu" anlamında olur. O halde buna dair delillerini getirsinler.

Şöyle de açıklanmıştır: Birincisi aklî bakımdan bir delillendirme idi. Çünkü orada; "Onlar diriltir mi hiç?" yani ölüleri diriltebilirler mi? Heyhat... demektir. İkincisi ise naklî delillerle bir delillendirmedi. Yani haydi bu açıdan delilinizi getirin, hangi kitapta böyle bir şey indirilmiştir. Kur'ân'da mı yoksa diğer peygamberlere indirilmiş kitaplarda mı?

"Bu benimle olanın da zikridir." Yani Kur'ân'da ihlasla tevhid emri verilmiştir. "Benden öncekilerin de zikridir." Tevrat'ta, İncil'de ve Allah'ın indirmiş olduğu bütün kitaplarda da olan budur. Bakın bakalım, bu kitaplardan herhangi birisinde Allah, kendisinden başka ilâh edinmeyi emretmiş midir? Çünkü tevhid ile ilgili hususlarda şeriatler arasında farklılık yoktur. Farklılık emir ve nehiylerdedir sadece.

Katade de şöyle demektedir: Burada Kur'ân-ı Kerîm'e işaret edilmektedir. Yani "bu benimle olanın" onlar için gerekli ve bağlayıcı olan helâl ve harama dair hükümleri ihtiva eden "zikridir. Benden öncekilerin" iman ile kurtulup, şirk dolayısıyla helak olan önceki ümmetlerin "de zikridir."

Şöyle de açıklanmıştır: "Benimle olanın zikri" iman dolayısıyla onlara verilecek mükâfat ile, küfür dolayısıyla onlara verilecek ceza; "Benden öncekilerin zikri" ise benden önceki ümmetlere dünyada yapılacak şeyler ile âhi-rette yapılacak şeylere dair bilgi demektir.

Bu ifadenin tehdit anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani siz istediğinizi yapınız, pek yakında perde açılacaktır.

Ebu Hatim'in de naklettiğine göre Yahya b. Ya'mer ile Talha b. Musarrif bu buyruğu: "Bu nem benimle beraber olandan bir zikirdir hem benden öncekilerden bir zikirdir" diye tenvin ile ve "mim"i es-reli okumuşlardır. Ebu Hatim bu okuyuşun izah edilecek bir tarafı olmadığını söylemiştir. Ebu İshak ez-Zeccâc ise şöyle demiştir; Bu kıraate göre anlam şöyle olur; Bu bana indirilen ve benimle birlikte olanlardan bir zikirdir ve benden öncekilerden de bir zikirdir. Şöyle de açıklanmıştır: Bu benden öncesinden beri devam eden bir zikirdir. Yani ben, benden önceki peygamberlerin getirdiklerini getirmiş bulunuyorum.

"Bilakis onların çoğu hakkı bilmezler." İbn Muhaysın ve el-Hasen "hakkı" kelimesini diye ötreli olarak;" ile o haktır, bu hakkın ta kendisidir" anlamında ref ile okumuştur. Bu kıraate göre bundan önceki kelime olan "bilmezler" kelimesi

üzerinde vakıf yapılır.^[12] Ancak "hak" kelimesinin nasb ile kıraatine göre burada vakıf yapılmaz.

"Bundanötürüde" haktan ki bu da Kurandır "yüzçeviricidirler." Tevhidin deil ve belgesi üzerinde düşünmezler.^[13]

25. Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik: "Benden başka İlâh yoktur. O halde yalnız Bana ibadet edin."

"Senden önce gönderdiğimiz her bir peygambere mutlaka şunu vahyederdik..." Hafs, Hamza ve el-Kisaî "gönderdiğimiz" buyruğu dolaytsı ile "vahyederdik" anlamında olmak üzere; diye okumuşlardır. (Nafiİse "ona vahyolunurdu" anlamında olmak üzere "nun" harfî yerine "ya" ile okumuştur).

"Benden başka ilâh yoktur, o halde yalnız Bana ibadet edin." Yani Biz, onların hepsine: Lâ ilahe illallah: Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur, dedik. Aklî deliller O'nun hiçbir ortağı bulunmadığına tanıklık etmekte, bütün peygamberlerden gelen nakiller de O'nun varlığını bildirmektedir. Delil denilebilecek bir şey ise ya aklîdir, ya da nakildir.

Katade dedi ki: Ne kadar peygamber gönderilmişse mutlaka tevhidi getirmiştir. Şer'î hükümler ise Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da farklı farklıdır. Bütün bunlar ise ihlâs ve tevhid temeli üzerinde yükselirler.^[14]

26. "Rahman evlâd edindi" dediler. O bundan münezzehtir. Bilâkis onlar mükerrerem kullardır.

27. Sözleri ile O'nun önüne geçemezler. Onlar, O'nun emri gereğince iş görürler.

28. Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir. O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaet etmezler. Onlar korkusundan titrerler.

29. Onlardan kim: "Ben O'ndan gayrı İlâhım" derse, Biz böylesin! cehennemle cezalandırırız. İşte zalimleri böyle cezalandırırız.

"Rahman evlâd edindi, dediler. O bundan münezzehtir." Bu âyet-i kerîme melekler Allah'ın kılarıdır, dedikleri için Huzaalılar hakkında inmiştir. Onlar meleklerin kendilerine şefaet edecekleri umuduyla meleklerle İbadet ediyorlardı. Ma'mer, Katade'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yahudiler dediler ki - Ma'mer rivayetinde: Ya da insanlardan bir takım kesimler dediler ki demiştir:- O cinlerden zevce almıştır. Melekler de cinlerdendir. Şanı yüce Allah da "subhanehû" diye buyurmuştur, yani O bundan münezzehtir.

"Bilakis onlar mükerrerem kullardır." Yani bu kâfirlerin iddia ettikleri gibi değildirler, ez-Zeccac'a göre: "Mükerrerem...lardır" kelimesinin; bilakis O mükerrerem kullar edinmiştir, anlamında olmak üzere nasb ile gelmesi caizdir, el-Ferrâ da bunun "edindi" fiilinin anlamı dolayısıyla mansub olabileceğini kabul etmiştir. Yani, bilakis Biz onları evlad edinmedik, aksine Biz onları mükerrerem kılınmış kullar edindik.

Burada "evlâd" anlamındaki "el-veled" kelimesi çoğul İçindir. Bu aynı zamanda tekil için de, çoğul için de kullanılabilir bir şekildir. Bununla birlikte "el-veled" lafzının cins için olması da mümkündür. Nitekim, filânın malı vardır, denilmesi de böyledir.

"Sözleri ile O'nun önüne geçemezler." Yani O buyurmadıkça onlar bir söz söylemezler, kendilerine emir vermedikçe konuşmazlar.

"Onlar O'nun emri gereğince* O'na İtaat ve O'nun emirlerine uygun olarak "İş görürler."

"Onların önündekini de, arkalarındakini de bilir." Yani yaptıklarını da, yapacaklarını da bilir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Yine ondan nakledildiğine göre "önündekileri" âhireti, "arkalarındakini" dünyayı "de bilir" demektir. Birinci açıklamayı es-Salebî, ikincisini de el-Kuşeyrî nakletmektedir.

"O'nun razı olduğu kimselerden başkasına şefaât etmezler." İbn Abbas dedi ki: Bunlar; lâ ilahe illallah şehadetini getirenlerdir. Mücahid dedi ki: Bunlar Allah'ın kendisinden razı olduğu herkestir. Sahih-i Müslim'de ve başkalarında olduğu gibi melekler yarın âhirette şefaât edecekleri gibi dünyada da şefaât ederler, çünkü onlar ileride geleceği üzere mü'minlere ve yeryüzünde bulunanlara -Kur'ân-ı Kerîm'de açık nassla belirtildiği gibi- mağfîret dilerler.

"Onlar" melekler "korkusundan titrerler." O'nun kendilerine duymadıkları bir azap ve bir tehlike saklamış olup olmadığından yana emin değildirler,

"Onlardan kim: Ben O'ndan gayrı İlâhım derse..." Katâde, ed-Dahhâk ve başkaları şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerîme ile ortaklık iddiasında bulunduğu, kendisine ibadete davet ettiği için İblis'i kastetmiştir. Halbuki o önceden melekler arasında idi. Meleklerden hiçbir kimse: Ben Allah'tan gayrı ilâhım dememiştir.

Burada bütün meleklerle bir işaret vardır, denilmiştir. Yani kim böyle diyecek olursa "Biz böylesin! cehennemle cezalandırırız." Bu şuna delildir: Onlar her ne kadar günahlardan korunmuş olmak lütfuna mazhar iseler de yine onlar Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. Bazı cahillerin de zannettiği gibi onlar ibadet etme mecburiyetinde değildirler ve çaresizliklerinden ibadet etmiyorlar. İbn Abbas bu âyet İ kerîmeyi Muhammed (sav)'ın se-madakilerin de en faziletlisi

olduğuna delil göstermişlerdir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/253, âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır, "İşte zalimleri böyle cezalandırır." Yani Biz böylesini cehennem ateşiyle cezalandırdığımız gibi, ulûhiyet ve ubudiyeti olması gereken yerlerinden başka yere koyan zalimleri de böylece cezalandırırız. [15]

30. Acaba kâfirler görmedi mi ki göklerle yer birleşik ve yapışık İdi. Biz onları ayırdık ve canlı her şeyi sudan yarattık. Hâlâ imana gelmezler mi?

31. Ve yer onları çalkalamasın diye onda sağlamlaştırıcı kazıklar yarattık. Orada yol bulabilsinler diye de ondaki dağlar arasından yollar açtık.

32. Ve gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık. Halbuki yine onlar O'nun âyetlerinden yüz çeviricidirler.

33. O gece ve gündüzü, güneşi ve ay'ı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzerler.

"Acaba kâfirler görmedi mi ki?" buyruğundaki; "...medl mi ki* buyruğu genel olarak "vav" İle okunmuştur. İbn Kesir, İbn Muhaysın, Humeyd ve Şibl b. Abbâd ise "vav"sız, diye okumuşlardır, Mekke Mushaf'ında da bu böyledir, "Görmedi mi ki"; bilmedi mi ki anlamındadır.

"Göklerle yer birleşik ve yapışık İdi." el-Ahfeş dedi ki: Burada: "(İkisi) idi" şeklinde gelmesi gök ve yerin iki ayrı sınıf olmasındandır. Nitekim Araplar "onların ikisi iki siyah erkek devedir" derlerken, yine bu şekilde tesniyeye riayet ederek söylerler. Nitekim yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak Allah göklerle yeri zeval bulmasınlar diye tutar." (Fatır, 35/41)

Ebu İshak dedi ki: Burada "idi(ter)" lafzının tesniye geliş sebebi semavâtta tek bir semâ gibi söz edilmesinden dolayıdır. Çünkü bütün semavât bir tek semâ idi. Arzlar da aynı şekilde böyleydi. Yüce Allah'ın burada "birleşik ve yapışık" anlamındaki lafzı tekil olarak kullanıp "ikisi birleşik ve yapışık idi" şeklinde tesniye kullanmaydı da bunun mastar oluşundandır. İkisi de birleşik ve yapışık olmak özelliğinde idi, anlamındadır. el-Hasen bu lafzı "te" harfini de üstün olarak; diye okumuştur, İsa b. Ömer dedi ki; Bu doğru bir okuyuştur ve bir söyleyiştir. "er-Ratk" sed ve kapalı almak demektir. Fetk'm (söküp ayırmanın) zıtüdür. Meselâ; "Söküğü kapattım, kapanırım, kapandı" denilir. Ferci dar olana "er-retkâ" denilmesi de buradan gelmektedir.

İbn Abbas, el-Hasen, Ata, ed-Dahhâk ve Katide şöyle demişlerdir: Yani gökler ve yer tek bir bütün idiler. Ve bunlar birbirlerine yapışıktilar. Yüce Allah ikisinin arasını hava ile ayırdı. Ka'b da böyle demiştir: Allah gökleri ve yeri birbirinin

üstünde yarattı. Sonra aralarında bir rüzgar var etti ve bu rüzgarla onları birbirinden ayırıp uzaklaştırdı. Gökleri yedi gök, yeri de yedi yer yaptı.

İkinci bir görüş de Mücahid, es-Süddî ve Ebu Salih tarafından şöylece ifade edilmiştir: Semalar tek bir tabaka halinde birbiri içinde idi. Yüce Allah bunları birbirinden ayırdı ve yedi sema haline getirdi. Yerler de aynı şekilde birbirine bitişik tek bir tabaka halinde idi. Yüce Allah onları da birbirinden uzaklaştırıp yedi tabaka haline getirdi. Bunu el-Kutebî de "Uyunu'l-Ahbâr" adlı eserinde İsmail b. Ebi Halid'den şanı yüce Allah'ın: "Acaba kâfirler görmedi mi ki göklerle yer birleşik ve yapışık idî. Biz onları ayırdık" buyruğu hakkındaki açıklamalarından nakletmekte ve şöyle demektedir: Sema tek başına ayrı bir mahluk, yer de tek başına ayrı bir mahluk idi. Yüce Allah birinden yedi sema ayırdı, ötekinden de yedi arz yarattı. En üstteki arzı yaratıp oranın sakinlerini cinler ve insanlar kıydı. Orada nehirler açtı, meyveler, bitkiler yetiştirdi. Denizleri yarattı ve oraya mer'a adını verdi. Onun eni de beş-yüz yıllık bir mesafedir. Daha sonra ikinci arzı da eni ve kalınlığı itibariyle onun gibi yarattı, orada da bir takım kavimler var etti. Bunların ağızları köpek ağzı gibi, elleri ise insan eli gibidir. Kulakları sığır kulaklarına, saçları da koyun tüylerine benzer. Kıyametin yakınlaşacağı sırada yer onları Ye'cuc ve Me'cuc'un üzerine bırakır. Bu arzın adı da "ed-Dekmâ"dır. Sonra üçüncü arzı yarattı. Bunun da kalınlığı beşyüz yıllık bîr mesafedir. Bundan da arza doğru bir hava (akımı) vardır, Dördüncüsünde ise karanlık ve cehennem ehli için siyah katırları andıran akrepler yarattı. Bu akreplerin uzun atların kuyruklarını andıran kuyrukları vardır. Biri diğerini yer ve bunlar AdemoğluHarına musallat edilir. Sonra beşinci arzı, kalınlığı eni ve boyu itibariyle onun gibi olmak üzere yarattı. Bu arzda cehennem ehli için zincirler, bukağılar ve tasmalar vardır. Sonra altıncı arzı yarattı, bunun da adı Mâd'dır. Orada simsiyah taşlar vardır. Adem (as)ın toprağı da buradan yaratılmıştır. Kıyamet gününde bu siyah taşlar ve bundaki her bir taş, pek büyük bir dağ gibi gönderilecektir. Bu büyük taşlar kibrittendir, kâfirlerin boyunlarına asılacak ve yüzlerini, ellerini yakıncaya kadar tutuşacak, yanacaktır. İşte yüce Allah'ın: "Yakıtı insanlar ve taşlar olan... o ateş" (el-Bakara, 2/24) buyruğunda anlatılan budur. Arkasından yedinci arzı yarattı, bunun da adı Arabiyye'dir, Cehennem de ordadır. Burada iki tane kapı vardır. Birisinin adı Siccîn'dir, diğeri ise el-Ğalak adındadır. Siccîn denilen kapı açıktır. Kâfirlerin amel defterleri oraya ulaşır. İsa (as)a indirilen sofraya rağmen iman etmeyenlerle, Firavun kavmi bu kapıya arz olunurlar (ve Berzah azabını çekerler.) el-Galak denilen kapı ise kilitli olup kıyamet gününe kadar açılmayacaktır.

el-Bakara Sûresi'nde (2/29. âyet, 8. başlıkta) arzların sayısının yedi olduğuna ve her birisinin arasında beşyüz yıllık bir mesafe bulunduğuna dair açıklamalar geçmişti. İleride yüce Allah'ın izniyle et-Talâk Sûresi'nin sonlarında (65/16. âyetin tefsirinde) daha başka açıklamalar da gelecektir.

Üçüncü bir görüşü de İkrime, Atiyye, İbn Zeyd ve -el-Mehdevî'nin zikrettiğine göre- yine İbn Abbas şöylece ifade etmiştir: Gökler yapışık idi, yağmur yağdırmıyordu. Yer de aynı şekilde yapışık, bitki bitirmiyordu. Yüce Allah semayı yağmur ile yeryüzünü de bitki ile ayırdı. Buna benzer bir anlam da yüce Allah'ın şu buyruklarında dile getirilmektedir: "Andolsun dönüşlü olan semâya ve yarılan yere..." (et-Târık, 86/11-12) et-Taberî de bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü bundan sonra da: "Ve canlı herşeyi sudan yarattık. Hâlâ imana gelmezler mi?" diye buyurmaktadır.

Derim ki: Gözle görmekle ve gözlem ile bununla ibret alınacak hususlar vardır. Bundan dolayı yüce Allah bu hususu birden çok âyet-i kerîmede bize haber vermektedir ki, kudretinin kemaline, öldükten sonra dirilişe ve amel-ierin karşılıklarının verileceğine delil teşkil etsin, Şair şöyle demiş:

"Öfkelendiler mi onlar için basit kalır, Düşmanların gazabı ve boyun eğdirmesi. Bir de açıkları kapatmakla, kapalıları açmak, Ve bir de işleri bozmak ve bağlamak."

"Ve canlı her şeyi sudan yarattık" buyruğu ile ilgili olarak üç türlü açıklama yapılmıştır:

Birinci açıklamaya göre O, herşeyi sudan yaratmıştır. Bu görüş Kata-de'nindir.

İkincisine göre, herşeyin hayatının korunması su ile mümkündür.

Üçüncü açıklamaya göre; Biz canlı olan her şeyi sulbün suyundan yarattık. Bu açıklamayı da Kutrub yapmıştır.

"Yarattık" demektir. Ebu Hatim el-Bustî, "el-Müsned es-Sahih" adlı eserinde rivayet ettiğine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Ey Allah'ın Ra-sûlü, dedim. Seni görünce gönlüm bir hoş oluyor, gözüm aydın oluyor. Sen bana herşeyden haber verir misin? Şöyle buyurdu: "Herşey sudan yaratıldı"^[16] Ebu Hatim dedi ki: Ebu Hureyre'nin: "Herşeyden bana haber ver" sözü ile o, sudan yaratılmış herşeyden bana haber ver. demek istemiştir. Bu kanaatin doğruluğunun delili de Mustafa (as)ın kendisine: "Herşey sudan yaratılmıştır" diye cevap vermiş olmasıdır. Velew ki (ondan) yaratılmamış olsa dahi.

Bu ise; daha önce geçen göklerin ve yerin bitişik olduklarına dair delilden ayrı bir delildir.

Şöyle de denilmiştir: "Herşey (el-kül)" bazen "bazı şeyler" anlamında da kullanılabilir. Yüce Allah'ın: "Kendisine herşeyden verilmiş" (en-Neml, 27/23)

buyruğu,ile: "Rabbinin emri ile her şeyi helak eder." (el-Ahkaf, 46/25) buyruğunda olduğu gibi. Ancak sahih olan umum ifade ettiğidir. Çünkü Peygamber (sav): "Herşeyi sudan yaratmıştır" diye buyurmuştur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Hâlâ İmana gelmezler mi?" Gördüklerine, bunların kendiliklerinden olmadığına, aksine bir var edici tarafından var edildiklerine, herşeyi idare eden tarafından icat edildiğine ve bütün bunların var edicisinin sonradan yaratılmış olmasının mümkün olmadığına inanmaz ve bu gerçekleri tasdik etmezler mi?

"Ve yer onları çalkalamasın diye onda sağlamlaştıncı kazıklar" son derece sağlam ve sarsılmaz dağlar "yarattık." Yerin üzerinde iyice karar kılınsın, yer hareket etmesin, onları çalkalamasın diye böyle yaptık. Bu açıklamayı Kûfeliler yapmıştır. Basralılar ise şöyle demiştir: Yani onun çalkalanmasını istemediğimiz için böyle yaptık, (Âyet-i kerîmede geçen): "el-Meyd" hareket etmek, deveran etmek demektir. Meselâ; "Başı döndü" demektir. Buna dair açıklamalar yeterli bir şekilde en-Nahl Sûrest'nde (16/15. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Orada yol bulabilsinler" yeryüzünde yolculuk yapma imkânını elde edebilsinler "diye de ondaki dağlar arasından yollar açtık." Bu yolların oradaki dağlar arasından açıldığına dair açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

"eMffccâc" gidilebilecek yollar demektir. (Tekili olan): el-Fecc; İki dağ arasındaki geniş yol demektir. Şöyle de açıklanmıştır: Biz yerde geniş yollar açtık. et-Taberî'nin tercih ettiği görüş budur. Bu tercihe sebep ise "yol bulabilsinler diye" ifadesidir. Bundan sonra gelen "yollar" ifadesi uel-ficâc"ın tefsiridir. Çünkü "el-fecc" bazen bir yere ulaşan ve izlenen bir yol olabilir de, öyle olmayabilir de.

Bunlardan ibret alarak dinleriyle hidâyet bulabilsinler (doğru dini bulabilsinler) diye,, şeklinde de açıklanmıştır.

"Ve gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık." Onu düşmeye ve yeryüzünün üstüne çökmeye karşı korunmuş kıldık. Buna delil de yüce Allah'ın: "O'nun izni olmadıkça, yerin üzerine düşmesin diye semâyı O tutuyor" (el-Hac, 22/65) buyruğudur.

Şöyle de denilmiştir: O (semâ) yıldızlarla, şeytanlara karşı korunmuştur. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır. Buna delil yüce Allah'ın: "Biz o göğü ko-ğulmuş her şeytandan koruduk," (et-Hicr, 15/17) buyruğudur.

Orasını yıkılmaktan ve çözülmekten, herhangi bir yol ile birilerinin oraya ulaşmasından yana onu koruduk, diye açıklandığı gibi; herhangi bir direğe ihtiyaç duymaksızın korunmuştur, diye de açıklanmıştır. Mücahid; yükseltilmiştir diye açıklamıştır. Şirk ve masiyetlere karşı korunmuştur, diye

açıklayanlar da olmuştur.

"Halbuki yine onlar" kâfirler "O'nun âyetlerinden yüz çeviricidirler."

Mücahid'den (âyetlerden) kasıt, güneş ve aydır, dediği rivayet edilmiştir. Ayetlerin semâya izafe edilmesi, bunların orada yaratılmış olmalarındandır. Âyetleri başka yerlerde kendi nefesine de İzafe etmiştir. Çünkü onlar var eden kendisidir.

Müşriklerin semâlara, oranın gece, gündüz, güneş, ay, yörüngeler, rüzgarlar, bulutlar ve onlarda bulunan yüce Allah'ın kudretinin eserlerinden ibaret olan âyetlere (belge ve mucizelere) bakarak üzerlerinde dikkatle düşünmekten gaflette olduklarını beyan etmektedir. Çünkü bunlara bakıp ibretle düşünecek olurlarsa, bunların bir, tek, mutlak kudret sahibi ve yaratıcısının olduğunu, ortağının olmasının da imkânsızlığını kesinlikle bilirlerdi,

"O gece ve gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır." Kendilerine bir nimet daha hatırlatmaktadır. Geceyi içinde sükûn bulsunlar, gündüzü de geçimleri için gerekeni yapsınlar diye yaratmıştır. Ayrıca güneşi, gündüzün âyeti, ayı da gecenin âyeti kılmıştır. Böylelikle aylar, yıllar ve hesap bilinebilsin diye. el-İs-râ Sûresi'nde (17/12. âyetin tefsirinde) geçtiği gibi.

"Her biri" yani güneş, ay, yıldızlar, gezegenler, gece ve gündüz "bir yörüngede yüzerler." Suda yüzer gibi hızlıca akarlar ve yol alırlar. Söz söyleyenlerin en doğrusu olan yüce Allah: "Dalıpyüzenlere de andolsun ki..." (en-Nâziât, 79/3) diye buyurmaktadır. Koşarken ön ayaklarını ileri atan ata da "yüzen" anlamında: "Sâbih" denilir.

Bu buyrukta nahiv bakımından şu husus dikkat çekicidir. Yüce Allah burada:veya; şeklinde (çoğul müennesi hatırlatan) bir kip kullanmamıştır. Sibeveyh'in görüşüne göre yüce Allah bu varlıklar hakkında akıllı eren varlıkların işi gibi bir iş yaptıklarını haber verip itaatte onları akıllı varlıklar seviyesinde dile getirince, onlar hakkında da (akıllı varlıklar için kullanılan) "vav" ve "nûn" ile çoğul olarak haber vermektedir. el-Ferrâ'nın açıklaması da buna yakındır. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden Yusuf Sûresi'nde (12/4. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır,

el-Kisâf de şöyle demektedir: Burada "yüzerler" fiilinin "vav-nûn" ile çoğul gelmesi âyet-i kerîmenin sonu oluşundan dolayıdır. Nitekim bir başka yerde: Biz birbirine yardım eden bir topluluğuz." (el-Kamer, 54/44) diye buyurmuş ve bunu çoğul olarak "vav-nûn" ile getirmemiştir.

Bir görüşe göre asıl akıp yüzüş "yörünge" içindir. O bakımdan bu ona nis-bet edilmiştir. Ancak daha doğru olan gezegenin yörüngede aktığıdır. Bu yörüngeler meleklerin alanı ve melekûtun esbabı olan tabaka tabaka olan göklerin dışında

yedi tanedir. Ay en yakın yörüngededir. Bundan sonra Utarit (merkür), sonra Zühre (venüs), sonra Güneş, sonra Merih (mars), sonra Müşteri (Jüpiter), sonra Zuhâl (satürn), sonra burçların yörüngesi gelir, dokuzuncusu ise en büyük felektir.

Felek; gezegenlerin yörüngeleri demek olan "eflâk"ın tekilidir.

Ebu Amr dedi ki: Bu kelimenin çoğulunun "(yani fülk) şeklinde yapılması da mümkündür. "Arslan, arslanlar, tahta, tahtalar" gibi.

Bu kelimenin aslı dönmek anlamındadır. Nitekim dönüp durduğu için kirmenin "felke"si de buradan gelmektedir. "Kadının memesi yuvarlaklaştı" ifadesi de buradan gelmektedir.

İbn Mes'ud'un naklettiği hadiste de şöyle demektedir: Ben atımı adeta bir felekte dönüyormuş gibi bıraktım.^[17] Atını dönüşü dolayısıyla üzerinde yıldızların döndüğü semânın felekine benzetmiş gibidir.

İbn Zeyd dedi ki; Felekler yıldızların, güneşin ve ayın akıp gittiği yerlerdir. Bunlar sema ite arz arasındadırlar.

Katade ise şöyle demiştir: Felek semânın sabit olması ile birlikte yıldızlarla beraber semâdaki bir dairesel dönüştür.

Mücahid de şöyle demektedir: Felek, değirmenin merkez noktasını ve eksenini teşkil eden demiri şeklindedir.

ed-Dahhâk da şöyle demiştir: Feleği, onun akışı ve hızlıca yol alışıdır.

Feleğin dairesel bir dalga olduğu, güneş ve ay'ın onun içinde aktığı da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. ^[18]

34. Senden önce hiçbir beşere ebedilik vermedik. Sen ölürsen eğer onlar ebedi mi kalacaklar?

35. Her nefis ölümü tadıcıdır. Biz sizi şer ve hayırla -imtihan olmak üzere- deneriz. Sonunda Bize döndürüleceksiniz.

"Senden önce hiçbir beşere ebedilik vermedik." Yani dünyada devamlı kalıcılık vermedik.

Bu âyeti kerîme, müşrikler: Biz Muhammed'e ölümün musibetlerinin gelip çatmasını bekliyoruz, demeleri üzerine inmiştir. Çünkü müşrikler onun peygamber olduğunu reddediyor ve: O bîr şairdir. Onun ölümün musibetlerine uğramasını bekliyoruz. Belki o da filân oğullarının şairi öldüğü gibi ölür, diyorlardı. Yüce Allah da bunun üzerine şöyle buyurdu: Senden önceki peygamberler öldü. Yüce Allah da onun dinini zafere kavuşturmayı ve korumayı üzerine aldı. İşte Biz senin dinini ve şeriatını da böylece koruyacağız.

"Sen Ölürsen eğer onlar ebedi mi kalacaklar?" Burada "Onlar" kelimesi, Onlar mı?" takdirindedir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Korkumu teskin ettiler ve: Ey Huveylid korkma, dediler,

Ben de onların yüzlerini tanıyamadım ve onlar onlar (mı)dır, dedim."

Görüldüğü gibi burada da; Onlar mıdır? demek istemiştir.

Buyruktaki istifham (soru) inkârdır (yani onlar da ebedî kalmayacaklardır).

el-Ferrâ dedi ki: Bu buyrukta "fe" harfinin getirilmesi şarta delâlet etmesi içindir.

Çünkü bu onların "ölecektir" sözlerine bir cevaptır. Burada "fe" harfinin geliş sebebi, şu takdirde olması da mümkündür: "Eğer sen Ölürsen, onlar ebedi mi kalacaklardır?"

el-Ferrâ dedi ki: Burada "fe'nin hazfedilerek takdiri olarak var kabul edilmesi de mümkündür. Çünkü "onlar" zamirinde i'rab açıkça görülmez (yani mebnidir). Bu da şu demek olur; Eğer sen ölürsen, onlar da aynı şekilde öleceklerdir. O halde senin öldürülecek olmanda onları sevindirecek bir husus yoktur.

"Sen ölürsen" anlamındaki;"mim" harfî esreli okunduğu gibi, öt-reli de okunmuştur ve bunlar iki ayrı söyleyiştir.

"Her nefe ölümü tadıcıdır." Bu buyruk, daha önceden de Âl-i İmran Sûresi'nde (3/185. âyet, 1 ve 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

"Biz sizi şer ve hayırla -İmtihan olmak üzere- denerfa" buyruğundaki: "İmtihan olmak üzere" kelimesi başka kökten gelen (aynı manadaki) bir lafız olarak mastar (meful-i mutlak)dır. Yani Bizler, şükür ve sabrınızın nasıl olduğuna bakmak için, sizleri darlıkla, bollukla, helalla, haram ile sınarız.

"Sonunda" amellerinizin karşılığının verilmesi için "bize döndürüleceksiniz."

[\[19\]](#)

36. Kâfirler seni gördüklerinde, seni ancak alaya alırlar: "Bu mudur İlâhlarınızı kötülükle anan?" (derler.) Halbuki onlar Rah-mân'ın zikrini inkâr edenlerdir.

"Kâfirler seni gördüklerinde seni ancak alaya alırlar." Seninle alay etmekten başka bir şey yapmazlar. "Alay etmek" ile ilgili açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/14 ve 15. âyelerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bunlar daha önce el-Hicr Sûresi'nin sonlarında: "O alay edip duranlara karşı muhakkak ki Biz sana yeteriz." (el-Hicr, 15/95) buyruğunda sözü edilen "alay edenlerdir." Putlarının İlâhlığını inkâr eden kimseleri ayıplıyorlardı. Buna karşılık kendileri de Rahman olan Allah'ın ilâhlığını inkâr ediyorlardı, Bu ise cahilliğin en ileri derecesidir. Onlar "bu mudur ilâhlarınızı kötülükle anan" diyorlardı.

Burada "gördüklerinde" buyruğundaki zaman bildiren edatın cevabı olmakla

birlikte "diyorlar" anlamındaki kelime hazfedilmiştir. "Seni ancak alaya ahrlar" anlamındaki buyruk ise, şart edatı ile şartın cevabı arasına girmiş bir mu'tarîza (ara) cümledir.

"Bu mudur ilâhlarınızı" kötüleyerek ve ayıplayarak "anan?" Antere de şu beyitinde kelimeyi bu anlamda kullanmıştır:

"Sen benim bu tayımı ve ona yedirdiklerimi (ayıplayarak) söz konusu etme, O takdirde senin derin uyuza yakalanmışın derisi gibi olur,"

O "tayımı ağzına alma" derken, onu ayıplama, demek istemiştir.

"Halbuki onlar Rahmanın zikrini" yani Kur'ân-ı Kerîm'i "İnkâr edenlerdir." Buradaki ikinci (f): Onlar ...İer" onların küfürlerini te'kid etmektedir. Yani onlar, küfürle nitelendirilişleri oldukça ileri derecede olan kâfirlerin tâ kendileridir.

[\[20\]](#)

37. İnsan aceleden yaratılmıştır. Yakında size âyetlerimi göstereceğini. Benden acele istemeyin.

38. "Eğer doğru söyleyenler İseniz bu vaad ne zaman gerçekleşecektir" derler.

39. O kâfirler, azap geleceğinde ateşi yüzlerinden, sırtlarından geri çeviremeyecekleri, kendilerine yardım da olunmayacağı zamanı bir bilselerdi.

40. Bilakis o, onlara ansızın gelip kendilerini hayrete düşürüp şaşırtacaktır da onu geri çevirmeye güçleri de olmayacak ve onlara bir mühlet de verilmeyecektir.

"İnsan aceleden yaratılmıştır." Onun yapısında acele vardır. O aceleci olarak yaratılmıştır. Yüce Allah'ın şu buyruğu da insanın yaratılışının bir başka özelliğini dile getirmektedir: "Allah sizi bir zaaftan yaratan... dır." (er-Rûm, 30/54) Yani O, inşam zayıf olarak yaratmıştır. Meselâ, insan serden yaratılmıştır denilir. Yani biz, onun bu sıfatını mübalağa yolu ile dile getirmek istersek o çok şerlidir, anlamında bu ifadeyi kullanırız. Yine: Sen çok gider ve çok gelirsın, denilir. Yani işin gücün gidip gelmektir, anlamındadır. Buna göre ifade acele insanın tabiatında vardır. O bakımdan o zararlı dahi olacak olsa pek çok şeyi alelacele isteyiverir.

Diğer taraftan burada "insan"dan kastın Âdem (as) olduğu da söylenmiştir. Said b. Cübeyr ve es-Süddî dedi ki: Ruh, Adem (as)ın gözlerine girince cennet meyvelerine baktı. Karnına girdiğinde canı yemek istedi, Ruh henüz ayaklarına ulaşmadan çabucak cennet meyvelerine uzanmaya çalıştı. İşte yüce Allah'ın: "İnsan aceleden yaratılmıştır" buyruğunda anlatılan budur.

Şöyle de açıklanmıştır: Âdem cuma günü günün sonlarına doğru yaratıldı. Yüce

Allah onun başına hayat verince acele etmek istedi ve güneşin batınımdan önce ruhun ona tamamen üflenmesini istedi. Bu açıklamayı da el-Kelbî, Mücahid ve başkaları yapmıştır.

Ebu Ubeyde ve meânî bilginlerinin pek çoğu "acele (el-acel)" Himyer dilinde çamur demektir, derler ve şu mısraı naklederler:

"Hurma ağacı ise a ile el-acel (çamur) arasında yetişir."

Bir diğer görüşe göre "insan"dan kasıt bütün İnsanlardır. Maksudın en-Nadr b. el-Hâris b. Al karne b. Kelede b. Abdu'd-Dar olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas'ın tefsirine göre böyledir. Yani değersiz çamurdan yaratılmış olan bir kimsenin Allah'ın âyetleri ve peygamberleri ile alay etmeye kalkışmaması gerekir.

Bunun ters çevrilmiş ifadelerden olduğu da söylenmiştir. Yani acele insandan yaratılmıştır. Bu da Ebu Ubeyde'nin görüşüdür. en-Nehhâs dedi ki: Ancak Allah'ın Kitabında böyle bir açıklama yoluna gitmemek gerekir. Çünkü kalb ancak şiirde zarureten dolayı söz konusu olur. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Zina recmin farızanıdır (yani recin, zinanın farz olan cezasıdır.)"

Bu âyetin bir benzeri de: "İnsan pek acelecidir." (el-İsra, 17/11) Buna dair açıklamalar da el-tsra Sûresi'nde (belirtilen yerde) geçmiş bulunmaktadır.

"Yakında size âyetlerimi göstereceğim. Benden acele istemeyin." Bu

birinci görüşü ve acelenin insanın tabiatında olduğu, onun kendisine hakim olamayacak şekilde yaratılmış olduğu kanaatini pekiştirmektedir. Nitekim el-İsra Sûresi'nde (17/11. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere Peygamber (sav)ın buyurduğu gibi, kendi kendisine hakim olamayan bir şekilde yaratılmıştır.

Buradaki buyrukta geçen "âyetlerîm"den kasıt, Muhammed (sav)ın doğruluğuna delil teşkil eden mucizeler ile yüce Allah'ın onun için takdir etmiş olduğu güzel âkıbetler.

Bir başka açıklamaya göre: Onların istedikleri azap kastedilmiştir. Onlar azabın çabuklaştırılmasını istediler ve: "Bu vaad ne zaman gerçekleşecek?" dediler. Halbuki onlar her bir iş için tayin edilmiş bir süre olduğunu bil-mediler.

Bu âyet-i kerîme, en-Nadr b. el-Hâris ile onun: "Ey Allah: Eğer bu senin katından (indirilmiş) hakkın kendisi ise..." (el-Enfal, 8/32) şeklindeki sözleri hakkında inmiştir.

el-Ahfeş Said'de şöyle demektedir: Yüce Allah'ın: "İnsan aceleden yaratılmıştır" buyruğunun anlamı şudur: Yani ona, ol denildi, o da oluverdi. Bu görüşe göre "benden acele istemeyin" buyruğunun anlamı şu olur: Bir şeye ot der demez, o istediği olan kimse, sizin alelacele gösterilmesini istediğiniz mucizeleri göstermekten âciz değildir.

"Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu vaad ne zaman gerçekleşecektir, derler" buyruğundaki "vaad"den kasıt, vaad olunan şeydir. "Allah umudumuz-dur" denilince, Biz Allah'tan umarız denilmek istenmesi gibidir. Burada "vaad"den kasıt, vâid (tehdit)dir. Yani bizi kendisi ile tehdit ettiği azabın va'de-si ne zamandır? Maksudın kıyamet olduğu da söylenmiştir.

"O kâfirler... bîr bilselerdi." Buradaki "bilmek" böyle bir bilgi sahibi olmak (marifet) anlamındadır. O bakımdan ikinci bir mePul aiması gerekmemektedir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi; "Siz onları bilmezsiniz, Allah onları bilir." (el-Enfâl, 8/60)

"...se" edatının cevabı hazfedilmiştir. Yani; eğer onlar "azap geleceğinde ateşi yüzlerinden, sırtlarından geri çeviremeyecekleri, kendilerine yardım da olunmayacağı zamanı bir bilselerdi" hiç de tehdit olunduktan o azabı acele istemezlerdi.

ez-Zeccâc dedi ki: Yani (şartın cevabı:)., va'din de doğru olduğunu bilirlerdi, demektir.

Anlamanın şu olduğu da söylenmiştir: Onlar bunu bilmiş olsalardı, küfür üzere kalmazlar ve mutlaka iman ederlerdi.

el-Kîsâi de şöyle demektedir: Bu, kıyametin kopmasının gerçekleşeceğinin kesin olduğuna dikkat çekmektedir. Yani eğer onlar bunu kesin olarak bilmiş olsalardı, kıyametin de mutlaka geleceğini bilirlerdi. Buna yüce Allah'ın: "Bilakis o, onlara ansızın gelip* buyruğu delil teşkil etmektedir. Yani kıyamet onlara ansızın gelecektir. Onlara gelecek olanın cezalandır, diye açıklandığı gibi, bu ceza ateştir ve onlar buna karşı hiçbir çare bulamayacaklardır, diye de açıklanmıştır.

"Kendilerini hayrete düşürüp şaşırtacaktır." el-Cevherî dedi ki: "Onu ansızın aldı, yakaladı" demektir. Nitekim yüce Allah: "Bilakis o, onlara ansızın gelip kendilerini hayrete düşürüp şaşırtacaktır" diye buyurmuştur.

el-Ferrâ da: "Onları şaşırtacaktır" diye açıklamıştır. Bir kimsenin karşısına onu şaşırtacak bir şey ile çıkmayı anlatmak üzere; fiili kullanılır. Bir görüşe göre de bu, ansızın onlara gelir, anlamındadır.

"Onu çevirmeye" yani o ateşi sırtlarından uzaklaştırmaya "güçleri de olmayacak ve onlara bir mühlet de verilmeyecektir." Tevbe etmeleri, özür beyan etmeleri için onlara süre tanınmayacak ve ertelenmeyecektir. [\[21\]](#)

41. Andolsun ki senden önceki bir çok peygamberle alay edildi de onlarla alay edenleri, alay ettikleri şey çepeçevre kuşattı.

"Andolsun ki senden önceki bir çok peygamberle alay edildi" buyruğu

Peygamber (sav)a bir tesellidir. Şunu kastetmektedir: Eğer bunlar seninle alay etmekte iseler, şunu bil ki senden önce de pek çok peygamberle alay edilmiştir. Önceki peygamberlerin sabrettiği gibi sen de sabret. Daha sonra ona yardım vaadinde bulunarak şöyle buyurmaktadır: O kâfirleri ve "onlarla alay edenleri alay ettikleri şey* yani alay etmelerinin cezası "çepeçevre kuşattı." Onları her taraftan çevirdi. [22]

42. De ki: "Gece ve gündüz Rahmân'a karşı sizi kim koruyabilir?" Hayır, onlar Rabblarının zikrinden dahi yüz çevirenlerdir.

43. Yoksa onların kendilerini Bize karşı koruyan İlâhları mı vardır? Onlar kendi kendilerine bile yardım edemezler. Onlara tarafımızdan destek de verilmez.

44. Hayır. Biz bunları da, atalarını da o kadar faydalandırdık ki ömürleri uzayıp gitti. Bizim arza gelip onu etrafından eksilttiğimizi görmüyorlar mı? Acaba üstün gelenler onlar mıdır?

"De ki: Gece" uyuduğunuz vakit "ve gündüz" uyanıp işlerinizi gördüğünüzde "Rahmân'a karşı" yani O'nun azap ve intikamından "sizi kim koruyabilir?" Yani sizi kim bekler ve kim muhafaza eder. Bu da yüce Allah'ın:

"Allah'a karşı" yani Allah'ın azabına karşı "bana kim yardım eder?" (Hud, 11/63) buyruğunu andırmaktadır.

"(-İkil): Bekçilik ve korumak" demektir. "Allah onu korudu" anlamındadır." Allah'ın koruması altında git" denilir. Onlara karşı kendimi korudum" anlamındadır. Şair İbn Herine şöyle demiştir:

"Şüphesiz ki Silleyma -ki Allah onu korusun- (vermiş olması halinde) hiç de kendisine zarar vermeyecek, Bir şeyini eksiltmeyecek bir hususta bize cimrilik etti."

BİR başka şair de şöyle demektedir:

"Çöktürdüm devemi ve onun (uyumayan) gözüyle kendimi korudum.

el-Kisaî ve el-Ferrâ ise: "Sizi koruyabilir" buyruğunun "lam" harfî üstün ve "vav" harfî sakın okunduğunu naklettikleri gibi yine her iki halde de hemzenin hafif okunduğunu da nakletmişlerdir. Ancak bilinen şekil hemzenin tahkikidir. Bu da genel olarak kıraat âlimlerinin okuyuşudur.

şeklindeki okuyuşa gelince; bu da en-Nehhâs'ın naklettiğine göre İki bakımdan yanlıştır. Evvela hemzenin değiştirilmesi ancak şiirde olur. İkincisi, mazide (buna göre) "ya" ile; demeleri gerekir ki, bu takdirde mana değişir. Çünkü bu, onun böbreğini ağrıttım, anlamına gelir. Bir kimse birisine; diyecek olursa; Allah'ın onun böbreklerine ağrı vermesi için beddua etmiş olur.

Şöyle de denilmiştir: Burada ifade soru anlamında olmakla birlikte maksat nefiydir ve ifade: Sizi, O'ndan başka koruyacak kimse yoktur, takdirindedir.

Hitab, aralarından Allah'ın yaratıcılığını kabul edenleredir. Yani sizler, O'nun yaratıcı olduğunu kabul ettiğinize göre; sizin çabuk gelmesini istediğiniz azabı başınıza getirmeye kadir olan da O'dur.

"Hayır, onlar Rabblerinin zikrinden" yani Kur'ân-ı Kerîm'den, Rabblerinin öğütlerinden diye açıklandığı gibi, O'nu bilip tanımaktan diye de açıklanmıştır; "yüz çevirenlerdir" başka şeylerle oyalanarak gaflete düşenlerdir.

"Yoksa onların kendilerini Bize" yani azabımıza "karşı koruyan İlâhları mı vardır?" Buradaki; "Onların... mı" buyruğunda "mim" sıladır (fazladan gelmiştir).

"Onlar" yani kâfirlerin kendilerine yardımcı olacaklarını zannettikleri bu varlıklar bizzat "kendi kendilerine bile yardım edemezler." Nasıl kendilerine ibadet edenlere yardım edebilsinler?

"Onlara tarafımızdan destek de verilmez." İbn Abbas dedi ki: Onlar tarafımızdan korunmazlar. Onlar tarafımızdan himaye edilmezler, diye açıklandığı nakledilmiştir. Taberî bu ikinci açıklamayı tercih etmiştir. Araplar; sözleriyle; ben seni filâna karşı korurum, desteklerim derler. Şair de şöyle demektedir;

"Sesi çıkabildiği kadar himaye isteyerek seslenir,

Ona karşı korunmak maksadıyla, halbuki mızraklar da ona pek yakındır."

Ma'mer, İbn Ebi Necîh'ten, o Mücahid'den şöyle dediğini nakletmektedir: Onlara yardım olunmaz, yani onlar korunmazlar. Kata de dedi ki: Allah onlara hayır namına bir şey vermez ve rahmetini onlara arkadaş kılmaz.

"Hayır. Biz bunları da atalarını da o kadar faydalandırdık ki..." İbn Abbas dedi ki: Mekkelileri kastetmektedir. Yani Biz, hem onlara, hem de atalarına bol bol nimetler verdik ki, nimet içerisinde "ömürleri uzayıp gitti* ve bu nimetlerin kendilerinden alınmayacağını sandılar, aldanışa düştüler ve yüce Allah'ın delil ve belgelen üzerinde düşünmekten yüz çevirdiler.

"Bizim arza gelip onu etrafından eksilttiğimizi görmüyorlar mı?" Yani ey Muhammed, senin Mekke çevresinde bulunan yerlere peşpeşe galip geldiğini, etrafındaki şehirleri biri diğeri ardınca fethettiğini görmüyorlar mı? Bu anlamdaki açıklamaları el-Hasen ve başkaları yapmıştır. Öldürmek ve esir almakla... diye de açıklanmıştır ki, bunu da el-Kelbî nakletmektedir, anlam birdir. Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden (er-Rad 13/41. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Acaba üstün gelenler onlar mıdır?" Yani Biz, onların çevrelerini eksiltip durduktan sonra Mekke kâfirleri mi üstün geleceklerdir? Aksine sen onlara galip

gelecek ve onları yenik düşüreceksin. [23]

45. De ki: "Ben sizi ancak vahy ile korkutuyor ve uyanyorum." Halbuki sağırlar uyarıldıkları zaman yapılan çağrıyı işitmezler.

46. Eğer Rabbinin azabından onlara azıcık bir şey dokunursa, elbette: "Vay bize! Çünkü biz gerçekten zalimlerden olduk" diyeceklerdir.

"De ki: Ben sizi ancak vahy ile" Kur'ân ile "korkutuyor ve •uyanyorum" ve onunla sizi sakındırıyorum.

"Halbuki sağırlar uyarıldıkları zaman" yani âyetleri kavramalarını, hakkı işitmelerini önleyecek şekilde Allah'ın kalbini sağırlaştırdığı, kulaklarını mühürleyip gözlerini perdelediği kimseler "yapılan çağrıyı işitmezler."

Abdu'r-Rahman es-Sülemî ve Muhammed h. es-Semeykâ "işitmezler" anlamındaki buyruğu; şeklinde "ya" harfi ötreli ve "mim" harfi üstün olarak meçhul bir fiil diye okumuştur. "Sağırlar" anlamındaki kelime ise nâ-ib-i faili olarak merfudur. Yani Allah onları işittirmez.

Ebu Âmir ve yine es-Sülemî ile Ebu Hayve ve Yahya b. el-Hâris bu kelimeyi "te" harfi ötreli, "mim" harfi esreli "sağırlar" anlamındaki kelime de üstün ile, mansub olarak okumuşlardır. "Şüphesiz ki sen ey Muhammed, sağırlara çağrıyı işittiremezsin" demek olur. Bu kıraate göre hitap, Peygamber (sav)adır. Ancak kimi dilbilginleri bu okuyuşu reddetmişlerdir. Çünkü bu takdirde; "Kendilerini uyardığın" zaman denilmesi gerekirdi. en-Neh-hâs ise şöyle demektedir: Bu caizdir, çünkü mana zaten bilinmiş oluyor.

"Eğer Rabbinin azabından onlara azıcık bir şey" İbn Abbas, bir parça, Katade,*bir miktar ceza, İbn Keysan az ve asgari bir miktardaki "şey dokunursa" diye açıklamıştır.

"Azıcık bir şey" kelimesi, "Misk kokusu" tabirinden alınmıştır. Şair şöyle demiştir:

"Amre ise hanımların en şerefliilerindendir, Onun kolları etrafa misk kokusu saçıyor."

İbn Cüreyc de bunun hâl anlamında olduğunu söylemiştir. Nitekim; "Fılan kişi filana kendi malından bir pay verdi" denilmektedir. Şair de şöyle demektedir:

"Sizin yanına lutf ile yapacağınız bağışlarınızı umarak geldiğimde. Sen. bana öyle bir mal verdin ki, gönlümü onunla hoş ettin."

Burada "el-Arab" kelimesi nefis (gönül) demektir.

Nefha, sözlükte basit bir itme anlamındadır. Buna göre anlam şöyle olur: Şayet onlara azabtan asgari bir bölüm dahi isabet edecek olsa; "Elbette: Vay bize!

Çünkü biz gerçekten zalimlerden olduk" haddi aşanlar olduk "diyeceklerdir." Böylelikle günahları itiraf etmenin kendilerine fayda vermeyeceği bir zamanda itirafta bulunacaklardır. [24]

47. Kıyamet gününe has adalet terazilerini koyarız. Kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz. Bir hardal tanesi ağırlığınca olsa bile Biz onu getiririz, hesaba çekenler olarak Biz yeteriz.

"Kıyamet gününe has adalet terazilerini koyarız. Kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz" buyrugundaki: "el-Mevâzîn": Mîzân (terazi) kelimesinin çoğuludur.

Şöyle denilmiştir: Bu buyruk zahiri itibariyle her bir mükellef için amellerinin kendisi ile tartılacağı bir mizan olduğuna delildir. Yapılan iyilikler bu terazinin bir kefesine, kötülükler de diğer kefesine konulacaktır.

Tek bir kişinin dahi bir çok terazileri olabilir, denilmiştir. Bu terazilerin her birisiyle amellerinin bir çeşidi tartılacaktır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Bir hükümdar ki hadiseler kopar, adaleti dolayısıyla, Her bir hadisenin kendine has ayn bir terazisi vardır."

Diğer taraftan çoğul lafzı ile ifade edilmiş tek bir mîzân'ın varlığı da mümkündür. el-Lâlekâi Hafız Ebul-Kasım, "Sünen'inde Enes'ten merfu olarak (Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Mizan ile görevli bir melek vardır. Âdemoğlu getirilir ve mizanın iki kefesi arasında durdurulur. Eğer (iyilikleri) ağır gelirse, melek bütün mahlukatın, sesini işiteceği bir sesle: Filan kişi artık sonrasında ebediyyen bedbaht olmayacak şekilde mutlu oldu, diye seslenir. Eğer (iyilikleri) hafif gelirse melek şöyle seslenir: Filan kişi artık sonrasında ebediyyen mutlu olamayacağı bir şekilde bedbaht olmuştur." Huzeyfe (ra)dan da şöyle dediğini rivayet etmektedir; "Kıyamet gününde mizan ile görevli metek Cibril (as)dır."

Denildiğine göre; terazinin iki kefesi, ipleri, dili ve destek yerleri vardır. Çoğul halinde gelmesi bundan dolayıdır.

Mücahid, Katade ve ed-Dahhâk şöyle demişlerdir: Mizanın söz konusu edilmesi bir temsildir, yoksa ortada mizan diye bir şey olmayacaktır, olan şey adaletten ibarettir.

Ancak haberlerin vârid olduğu ve ümmetin büyük çoğunluğunun kabul ettiği husus birinci görüştür. Buna dair açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûresi (7/8-9- âyetlerin tefsirinde) ile el-Kehf Sûresi'nde (18/105. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Biz bunu "et-Tezkire" adlı eserimizde de yeterince söz konusu etmiş bulunuyoruz. Allah'a hamd olsun.

"el-Kıst" adalet demektir. Yani orada dünya tartılarında olduğu gibi eksik vermek ve zulüm söz konusu değildir.

Burada "el-kıst (adalet)" terazilerin sıfatıdır, tekil gelmesi mastar olduğundan dolaydır. "Kıst bir terazi, kıst iki terazi ve kıst teraziler" denilir. Nitekim; "Âdil ve razı olunan adamlar" denilmesi de böyledir.

Bir kesim uel-kıst" kelimesini "sin" yerine "sad" ile okumuşlardır.

"Kıyamet gününe has" ifadesi, kıyamet günü insanlarına has demektir. Anlamın kıyamet gününde... olduğu da söylenmiştir.

"Kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz." İyilik yapanın iyiliği eksiltilmeyecek, kötülük yapanın kötülüklerine de bir şey katmayacak.

"Bir hardal tanesi ağırlığınca olsa bile Biz onu getiririz." Nâfî, Şeybe ve Ebu Ca'fer "miskal; ağırlığınca" kelimesini burada ve Lukman Sûresi'nde (31/16. âyette) ref ile okumuşlardır ki bu, öyle bir şey olursa veya meydana gelirse... anlamını taşır. Bu durumda; tam bir fiil olur ve ayrıca habere ihtiyacı olmaz. Diğerleri ise bu kelimeyi nasb ile "eğer amei yahut da o şey... ağırlığınca olursa" anlamında okumuşlardır. Bir şeyin miskali şeyin kendi mislinden ağırlığı demektir.

"Biz onu getiririz." Cumhurun kıraatine göre "getiririz" anlamındaki fiildeki "eliP maksuredir.[\[25\]](#) yani onun mükâfatını yahut cezasını vermek üzere hazır ederiz, getiririz demektir. O, yani tane getirilir. Şayet; yerine denilseydi, yine caiz olurdu ki; bu da onun ağırlığım getiririz, demektir.

Tanenin ağırlığının, tanenin dışında bir şey olmadığı da söylenmiştir, Bundan dolayı burada zamir müennes olarak getirilmiştir, diye de açıklanmıştır.

Mücahid ve İkrime ise "getiririz" anlamındaki fiildeki "elif'i med ile: "Onun karşılığını veririz" anlamında okumuşlardır.

Bu fiil; verdi, verir, şeklinde kullanılır.

Onların önden göndermiş oldukları hayır ve şerri "hesaba çekenler olarak Biz yeteriz." Burada; "Hesaba çekenler" denilmesinin, Biz'den daha süratli hesaba çeken yoktur, anlamında olduğu söylenmiştir.

Hesab; saymak demektir.

Tirmizî, Âişe (ra)dan şunu rivayet etmektedir: Bir adam Peygamber (sav)'ın önünde oturdu ve şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, benim iki tane kölem var. Bana yalan söylüyorlar, bana hainlik ediyorlar, bana isyan ediyorlar. Ben de onlara sövüp sayıyorum, onları dövüyorum. Benim onlara karşı halim nedir?

Peygamber şöyle buyurdu: "Sana yaptıkları hainlik, sana isyan etmeleri ve sana yalan söylemeleri ile senin onları cezalandırman hesap edilir. Eğer senin onları cezalandırman onların günahları kadar ise o zaman hesabınız başa baş çıkar. Ne

senin lehine, ne de aleyhine olur. Şayet senin onları cezalandırman, onların suçlarından daha aşağıda olursa bu senin için bir fazilet olur, eğer senin onlara verdiğin ceza suçlarından daha yukarıda ise fazlalık kadarıyla onlar lehine sana kısas uygulanır."

Bu sefer adam bir kenara çekilip ağlamaya ve kendi kendisine konuşmaya başladı. Bunun üzerine Rasûluüh (sav) şöyle buyurdu: "Sen yüce Allah'ın Kitabını (ve şu buyruğunu): "Kıyamet gününe has adalet terazilerini koyarız. Kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz" buyruğunu okumuyor musun?" Adara şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, ey Allah'ın Rasûlü ben kendim ve bunlar için onlardan ayrılmaktan daha hayırlı bir şey bulamıyorum. Seni hepsinin hür olduğuna (onları azad ettiğime) şahii tutuyorum. (Tirmizî) dedi ki: Bu garib bir hadisti r. [\[26\]](#)

48. Andolsun ki Biz, Musa İle Harun'a Furkan'ı takva sahiplerine bir ışık ve bir zikir olmak üzere verdik.

49. Onlar ki Rabblerinden gıyaben korkarlar, hem onlar kıyametten de oldukça çekinirler.

50. İşte bu, indirdiğimiz mübarek bir zikirdir. Siz onu inkâr edenler misiniz?

"Andolsun ki Biz, Musa ile Harun'a Furkan'ı takva sahiplerine bir ışık ve bir zikir olmak üzere verdik." İbn Abbas ve İkrime'den: "Türkan'ı... bir ışık..." buyruğunu "vav"sız olarak hâl olmak üzere okudukları nakledilmiştir. el-Ferrâ'mn İddia ediğine göre burada "vav"ın hazfedil mesi ile zikredilmesi arasında fark yoktur,

Yüce Allah'ın: "Muhakkak Biz dünyaya en yakın gökyüzünü bir süsle, yıldızlarla süsledik ve koruduk" (es-Sâf-fât, 37/6-7) buyruğunda olduğu gibi: Burada da "vâv"ın olması iie olmaması arasında fark yoktur. Ancak ez-Zeccac onun bu görüşünü reddedip şöyle demektedir: Çünkü "vav" belli bir anlam için getirilir, zâid olarak gelmez (ki zikredilmesiyle hazfedilmesi bir olsun.) (ez-Zeccac) dedi ki: Burada "el-Furkan'dan kasjt Tevrat'tır. Çünkü Tevrat'ta helal ile haram birbirinden ayırt edilmektedir. "Bir ışık" ifadesi de: "Onda bir hidayet ve bir nur vardır." (el-Maide, 5/44) buyruğuna benzemektedir.

İbn Zeyd dedi ki: Burada "hırkan" düşmanlara karşı zaferdir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Furkangünü olan iki ordunun birbirleriyle karşılaştıkları günde" (el-Enfal, 8/41) buyruğunda Bedir gününün kastedilmiş olmasıdır.

es-Sa'lebî dedi ki: Bu görüş "ziya (bir ışık)" kelimesinin başına "vav" gelmiş olması dolayısıyla, âyetin zahirine daha uygun gibi görünmektedir. Buna göre

âyetin manası şöyle olur: Andolsun Biz Musa ve Harun'a zaferi, ıfık ve zikrin kendisi olan Tevrat'ı verdik.

"Takva sahiplerine bir ıfık ve zikir olmak üzere verdik. Onlar kî Rable-rinden gıyaben korkarlar." Yani onlar yüce Allah'ı görmemektedirler. Onlar düşünmekle, delilleri görmekle, herşeye gücü yeten, amellerin karşılığını veren bîr Rabblerinin olduğunu bilmişlerdir. O bakımdan onlar gizli hallerde de insanlar tarafından görülmedikleri, yalnızlık hallerinde de yalnız O'ndan korkarlar.

"Hem onlar kıyametten" tevbe edemeden önce kıyametin kopmasından "de oldukça çekinirler" korkarlar ve irkilirler.

"İşte bu" yani Kur'ân-ı Kerîm "indirdiğimiz mübarek bir zikirdir. Siz" ey Araplar "onu takar edenler misiniz?" Halbuki o, benzerini getirme gücünü bulamadığınız bir mucizedir.

el-Ferrâ "Biz onu mübarek olarak İndirdik" anlamında olmak üzere; "Bizim kendisini mübarek olarak indirdiğimiz bir zikirdir bu" diye okumanın (nahiv bakımından) caiz olduğunu söylemiştir. [\[27\]](#)

51. Andolsun ki Biz İbrahim'e daha önceden doğru yolu bulma imkânını verdik. Biz onu biliyorduk.

52. O zaman babasına ve kavmine demişti ki: "İbadet edip durduğunuz bu heykeller de ne oluyor?"

53. "Atalarımızı bunlara ibadet ederken bulduk" dediler.

54. "Andolsun ki siz de, atalarınız da apaçık bir sapıklık içerisindesiniz" dedi.

55. "Sen bize hakkı mı getirdin, yoksa şaka mı yapıyorsun" dediler.

56. Dedi ki: "Hayır. Sizin Rabbiniz göklerle yerin Rabbl ve onları yoktan var edendir ve ben buna tanıklık edenlerdenim."

"Andolsun ki Biz İbrahim'e daha önceden" peygamberlikten önce "doğru yolu bulma" hidayete ulaşma "imkânı verdik." Yani gece kararınca yıldızları, ayı ve (gündüzün) güneşi görünce aklını kullanma ve delil getirme başarısını ihsan ettik. "Daha önceden" Musa ve İbrahim'den önce anlamında olduğu da söylenmiştir. "Doğru yolu bulma imkânı" (rüşd) de buna göre peygamberlik demek olur. Ancak tefsir bilginlerinin çoğunluğu birinci kanaattedir. Nitekim Yahya (as) hakkında şöyle buyurulmuştur: "Ve Biz ona hikmeti daha çocuk iken verdik." (Meryem, 19/12) el-Kurazî de der ki: "Doğru yolu bulma imkânı (rüşdünü)" salâh'ını verdik demektir, demiştir.

"Biz onu" ona bu şekilde rüşdünü vermeye ve nübüvvete uygun olduğunu zaten

"biliyorduk."

"O zaman babasına ve kavmine demişti ki..." Anlamın şöyle olduğu söylenmiştir: Babasına şöyle dediği zamanı hatırla! Bu durumda ifade "Biz onu biliyorduk" buyruğu ile birlikte tamamlanmış olur.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: "Biz onun babasına ve kavmine şöyle dediğinde onu biliyorduk." Bu durumda ifadeler muttasıldır ve yüce Allah'ın "biliyorduk" anlamındaki buyruğu üzerinde vakıf yapılmaz.

"Babası" İse Âzer'dir, "Kavmine" gelince onlar da Nemrut ve ona uyan kimselerdir.

"İbadet edip durduğunuz" kendilerine ibadeti sürdürdüğünüz "bu heykeller" bu putlar "de ne oluyor?"

Timsâl (heykel); yüce Allah'ın yarattıklarından birisine benzer şekilde yapılmış şeyler hakkında kullanılan bir İsimdir. Meselâ, bir şeyi bir şeye temsil ettim, onu ona benzettim, demektir. İşte bu benzetilen ve benzer yapılan şeye "timsâl" denilir.

"Atalarımızı bunlara ibadet ederken bulduk, dediler." Yani biz de geçmişlerimizi taklid ederek bu heykellere ibadet ediyoruz.

"Andolsun kî siz de, atalarınız da apaçık bir sapıklık İçerisindesiniz, dedi." Bu heykellere ibadet ettiğinizden ötürü hüsrandasınız. Çünkü bunlar cansız varlıklardır, ne fayda sağlayabilir, ne zarar verebilir, ne de birşey bilebilirler.

"Sen Bize hakkı mı getirdin?" Yani sen bu söylediklerini hak olarak mı getirdin?

"Yoksa şaka mı yapıyorsun?" Bizimle eğleniyor musun? "dediler."

"Dedi ki: Hayır." Ben sizinle eğlenmiyorum, şaka da yapmıyorum. "Sizin Rabbiniz göklerle yerin Rabbi ve onları yoktan var edendir." Rabbiniz ve işlerinizi çekip çeviren, ihtiyaçlarınızı gören bu putlar değil, gökleri ve yeri "yoktan var edendir" ve onları oldukça mükemmel bir şekilde yaratandır.

"Ve ben buna" O'nun göklerin ve yerin Rabbi olduğuna "tanıklık edenlerdenim." Tanıklık eden (şahid): Hükmü açığa çıkartır. Yüce Allah'ın: "Allah... şa-hidlik etti." (Âl-i İmran, 3/18) buyruğunda da; Allah açıkladı ki... demektir. Burada buyruk: Ve ben işte söylediklerimi delil ile açıklıyorum, demek olur. [\[28\]](#)

57. "Vallahi siz arkanızı dönüp gittikten sonra ben bu putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım."

58. Derken ona başvururlar diye, büyükleri dışında onların hepsini paramparça etti.

"Vallahi siz arkanızı dönüp gittikten" buradan uzaklaşıp ayrıldıktan sonra "ben

bu putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım."

Kendisinin yalnız dil ile onlara karşı delil getirmekle yetinmeyeceğini, aksine yüce Allah'a güvenen ve kendisini dini korumak uğrunda hoş gitmeyecek şeylere karşı katlanmaya hazırlayan bir kimsenin tutumunu ortaya koyarak, putlarını dahi kıracağını haber verdi.

"Vallahi" deki "te" harfi yalnızca yüce Allah'ın adına yemin etmek için kullanılır.

"Vav" harfi ise açıkça zikredilen her bir isme yemin etmekte kullanılmak özelliğini taşır, "Be" harfi ise hem zikredilmeyen (zamir olarak kullanılan) ile hem de açıktan zikredilen ile yeminde kullanılır. Şair de şöyle demektedir:

"Tallahi (vallahi) yasemin ile mersin ağacının bulunduğu

Yüksek bir dağın tepesindeki çıkıntıda, günler boyunca (başkası) kalmaz."

İbn Abbas dedi ki: Allah'a karşı duyulan saygı hakkı için ben sizin putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım, demektir.

Tuzak; (el-keyd): Hile ve tuzak demektir. "Ona tuzak hazırladı, hazırlar" anlamındadır. "el-Mukâyede" de aynı anlamdadır. "Savaş"a da "keyd" denildiği olabilir. Mesela filan kişi gazaya çıktı, ama herhangi bir keyd ile karşılaşmadı (çarpışmadı) denilebilir. Kendisine karşı ve kendisine bir şeyler yaptığın her bir şey hakkında da; "Sen ona keydde bulunuyorsun" denilir.

İbrahim (as)'ın kavminin her sene toplandıkları bir tören günleri vardı. İbrahim (as)a: Sen de bizimle birlikte törenimize gelecek olursan bizim dinimizi beğeneceksin, dediler. -Bu açıklama ileride es-Sâffât Sûresi'nde (37/91-93. âyetlerin tefsirinde) geleceği üzere İbn Mes'ud'dan rivayet edilmiştir,- İbrahim de kendi içinden; "Vallahi... ben bu putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım" dedi.

Mücahid ve Katade de şöyle demişlerdir; İbrahim (as) bu sözieri kavminden gizlice söylemişti. Onun bu sözünü yalnız bir kişi duymuştu, işte onun bu gizli sözünü onun aleyhine olmak üzere açıklayan o kişi olmuştu. Bazen bir kişi hakkında eğer onun söyledikleri başkalarını da hoşnut edecek türden ise, çoğul kipi kullanılarak haber verilebilir. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bunun gibidir; "Derler ki: Eğer Medine'ye dönersek elbetteki en şerefli ve kuvvetli olan, en hakir olanı oradan çıkartacaktır." (el-Munâfikûn, 63/8) .

Şöyle de denilmiştir: O bu sözlerini kavmi çıkıp gittikten ve geriye güçsüz (çıkamayacak durumda) olanlar kaldıktan sonra söylemişti. İşte onun bu sözlerini işitenler de onlar olmuştu. İbrahim (as) da: "Gerçekten ben hastayım." (es-Sâffât, 37/89) yani hareket edecek gücüm yok sözleri ile onlarla birlikte çıkmama yoluna baş vurmuştu.

"Derken ona baş vururlar diye büyükleri dışında onların hepsini paramparça etti" buyruğundaki "Derken... onların hepsini paramparça etti" buyruğundaki; lafzı

"cim" harfî esreli olmak üzere; kesmek demektir, "O şeyi kırdım ve parçaladım" demektir. ile ise; o şeyden kırılanlar anlamındadır. Bununla birlikte "cim" harfinin Ötreli okunması, esreli okunuşundan daha fasihtir. Bu açıklamayı el-Cevhe-rî yapmıştır.

el-Kisaî dedi ki: Altın (karışımı) bulunan taşta da "cüzâ2" denilir, çünkü kırılıp parçalanır.

el-Kisaî, el-A'meş ve İbn Muhaysın bu kelimeyi "cim" harfini esreli olarak diye okumuşlardır ki bu, kırılıp dökülmüş anlamındaki; in çoğulu olmak üzere, kırık dökük parçalar demektir. Kelime (vezin itibariyle);ile andırmaktadır. Şair de şöyle demektedir:

"(O) putları mabedlerinde paramparça etti,

Bunu da h erseye gücü yeten pek yüce Allah içi a yaptı."

Diğerleri ise "cim" harfini ötreli olarak okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de bunu tercih etmişlerdir. ile kelimeleri gibi. Bunun tekili de; şeklinde gelir. İşte İbrahim (as)ın, kuracağına dair yemin ettiği tuzağı da bu idi.

Yüce Allah burada "Onları... etti" diye buyurması kavminin putlarının ilâhi iğna inanmaları dolayısı ileler. İbn Abbas, Ebu Nehîk ve Ebu's-Simal "paramparça" anlamındaki kelimeyi (îyip şeklinde "cim" harfini üstün olarak okumuşlardır. Üstün ve esreli okunması da; kelimelerinde olduğu gibi; iki ayrı söyleyiştir. Ebu Hatim der ki: "CinTin üstün, esre ve ötreli okunması aynı manaya gelir. Bunu da Kutrub nakletmiştir.

"Büyükleri dışında" yani cüsse itibariyle putların büyüğünü kirmayıp sağlam bıraktı. es-Süddî ve Mücahid dedi ki: O en büyük putu sağlam bırakıp kendisiyle putları kırdığı baltayı -bu yolla onlara karşı delil getirmek üzere-boynuna astı.

"Ona" yani İbrahim'e ve onun dinine, onlara karşı böylelikle delili ortaya koyması halinde "başvururlar diye" böyle yaptı. Bir diğer açıklama; "ona" en büyük puta bu putların kırılması hususunda "başvururlar diye" böyle yaptı, şeklindedir. [29]

59. Dediler ki: "Bunu putlarımıza kim yaptıysa şüphesiz kî o zalimlerdenler."

60. Dediler ki: "İbrahim adındaki bir gencin bunları diline doladığını işitmiştik."

61. Dediler ki: "Onu herkesin gözü önüne getirin, belki şahidlik ederler."

"Dediler ki: Bunu putlarımıza kim yaptıysa şüphesiz ki o zalimlerdenler." Yani onlar törenlerinden geri dönüp de putlarına yapılanları gördüklerinde hem araştırmak, hem de böyle bir şeye tepki göstermek maksadıyla: "Bunu putlarımıza kim yaptıysa şüphesiz ki o zalimlerdenler" dediler.

Buradaki; "Kini'in soru anlamında kullanılmayıp mübtedâ olduğu, haberinin de: "O zalimlerdenidir" buyruğu olduğu da söylenmiştir. Yani bu işi yapan zalim bir kimsedir. Ancak; "İbrahim adındaki bir gencin onları diline doladığını işitmiştik" buyruğu dolayısıyla birinci görüş daha sahihtir^[30] Bu ifade ise "bunu kim yaptı?" sorusunun cevabını teşkil etmektedir.

"Dediler ki: İbrahim adındaki..." buyruğunda diyenler İbrahim (as)ın sözlerini işiten (ve törene gidemeyen) zayıf kimselerdir yahut -az Önce geçtiği gibi- onun bu sözünü işiten tek kişidir.

"Bunları diline doladığını" buyruğu, onları ayıpladığını, onlara dil uzattığını bundan dolayı bu işi yapan belki de odur... demektir.

Nahjvciler "İbrahim" lafzının niçin merfu geldiği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. ez-Zeccac dedi ki: Bu; "Kendisine o İbrahim'dir, denilen..." anlamında olmak üzere merfu'dur. Buna göre hazfedilmiş bir mübtedânın haberi olup cümle de başkası tarafından hikâye edilmiş olur. Yine şöyle demiştir: Bunun nida olup (özel isim olması dolayısıyla) münâdânım (ref üzere mebni olması dolayısıyla) dammesinin de bu mebnilik dolayısıyla gelmiş olması da mümkündür. Bu durumda "kendisine İbrahim denilen" deki; "Kendisine" lafzı da meçhul fiilin naib-i faili olur.

Şöyle de açıklanmıştır: Bunun ref ile gelmesi nâib-i fail olduğundan ötürüdür. Bu durumda "İbrahim" lafzı belii bîr şahsa delalet etmeyen, bunun yerine onun telaffuz edilmesi, bu lafzın bu şekilde mebni oluşuna delil teşkil ettiği kabul edilir. Yani bu sözle ve bu lafızla anılan kişinin (onları diline doladığını işitmiştik), demek olur. Mesela Zeyd, fa'l veznindedir, yahut Zeyd üç harfli bir kelimedir, anlamındaki ifadeler de böyie olup, bunlar herhangi bir şekilde şahsa delalet etmeyip bunları telaffuz etmekle bizzat lafzın kendisine işaret edilmiş olur. İşte buna binaen bir kimse; "Ben İbrahim dedim" denildiğinde "İbrahim" lafzı sahih bir mef ul olur ve bu, söylenen söz ve telaffuz edilen lafız konumunda olur. Bu durumda artık fiilîn meçhul gelmesinde de herhangi bir imkânsızlık düşünülemez. Burada "İbrahim" lafzının merfu geliş sebebi hususunda İbn Atiyye'nin tercih ettiği açıklama şekli de budur,

Üstaz Ebu'i-Haccac el-İşbilî "el-A'lemde" şöyle demiştir: Bu lafız mühmel olduğu için (yani kendisinde amel eden bir başka lafız olmadığından) merfu gelmiştir. İbn Atiyye dedi ki: O merfu geliş şekli ile ilgili açıklamaların bu sözü söyleyenlerin maksadını açıklamaya yeterli olmadığını görmüş gibi olduğundan olmalıdır ki; herhangi bir sebep olmaksızın merfu olduğu kanaatine varmıştır. Nitekim her türlü amilden uzak, lafızların da mübtedâ olarak merfu gelmesi böyledir.

"el-Fetâ" genç demektir. "el-Fetât" de genç kız demektir. İbn Ab bas dedi ki: Allah'ın gönderdiği bütün peygamberler genç yaşta peygamber olmuşlardır. Sonra da: "İbrahim adındaki bir gencin bunları diline doladığımı işitmiştik" buyruğunu okudu.

"Dediler ki: Onu herkesin gözü önüne getirin" buyruğu ile ilgili açıklanacak tek bir husus vardır. O da şudur: Buna dair haber Nemrud'a ve kavminin ileri gelenlerine ulaşınca, onu herhangi bir delil olmaksızın yakalayıp sorgulamak istemediler. Bundan ötürü insanların gözü önünde açıkça görülebileceği bir şekilde onu getirin dediler, tâ ki onu görsünler ve "belki" söyledikleri hususunda aleyhine "şahidlik ederler." Böylelikle bu ona karşı bir delil teşkil etsin.

Bir açıklama şekli de şöyledir: "Belki şahidlik ederler" şu demektir: Böylelikle onun çarptırılacağı cezayı görsünler ve kimse onun yaptığı işi yapmaya kalkışmasın. Ya da belki bir topluluk, onu putları kırarken gördüklerine dair "şahidlik ederler" ya da "belki" onun ilâhlarına dil uzattığına dair "şahidlik ederler" ve böylelikle cezayı hak ettiğini bilmiş olurlar.

Derim ki: Bu buyrukta, bundan önceki dönemlerde de herhangi bir kimsenin mücerred bir iddia ile sorumlu tutulmadığına dair delil vardır. Çünkü yüce Allah: "Onu herkesin gözü önüne getirin. Belki şahidlik ederler" buyruğu bunu gerektirmektedir. Bizim şeriaımızde de durum böyledir ve bunda hiçbir görüş ayrılığı yoktur. [\[31\]](#)

62. Dediler ki: "Tanrılarımıza bunu sen mi yaptın; ey İbrahim?"

63. "Hayır" dedi. "Onların bu büyükleri bunu yapmıştır, onlara sorun; eğer konuşabİlirlerse."

"Dediler ki: Tanrılarımıza bunu sen mi yaptın, ey İbrahim?... " buyruğuna dair açıklamalarımızı dört başlısk halinde sunacağız: [\[32\]](#)

1- Konuşamayan, İş Yapamayan Putlar:

Onun bu sözlerini herkes işitmediğinden ve şahitlik de sabit olmadığından dolayı böyle bir işi yapıp yapmadığını sordular. Burada hazfedilmiş sözler de vardır: Yani İbrahim getirildi ve ona: Bu putlara bu işi sen mi yaptın? diye soruldu. İbrahim de karşı delil getirme üslûbu ile: "Hayır, dedi. Onların bu büyükleri bunu yapmıştır" diye cevap verdi. Yani o, kendisi ile birlikte küçük küçük putlara da tapılmasını kısılandı ve bu işe öfkелendi. Bundan dolayı diğer küçük putlara bu işi yaptı. Eğer onlar konuşabiliyor iseler onlara sorun. Böylelikle

büyüğün yaptığı işin ortaya çıkmasını diğerlerinin konuşabilmesi şartına bağladı. Bununla onların inançlarının tutarsızlığına dikkat çekmek istedi. Sanki şöyle demiş gibiydi: Eğer bunlar konuşabilirlerse o zaman bu işi o yapmıştır. Bu açıklamaya göre yüce Allah'ın: "Onlara sorun, eğer konuşa-bilirlerse" buyruğunda bir takdim (ve te'hir) vardır.

Bir başka açıklamaya göre: O, hayır bu işi -eğer öbürleri konuşabilirlerse- bu büyükleri yapmıştır. Böylelikle o konuşamayan ve hiçbir şey bilmeyen varlıkların ibadete layık olmadığını açıklamış oldu. Onun bu söylediği sözler de ta'riz (üstü kapalı açıklamalar) kabilinden sayılır. Ta'rizli ifadeler ise yalan söylemekten kurtarıcı bir yoldur. Yani siz kendilerine sorun, eğer konuşabilirlerse onlar doğruyu söyleyeceklerdir ve eğer konuşamazlarsa bu işi o yapmamıştır, demektir. Böyle bir ifadenin kapsamı içerisinde bu işi yapanın kendisi olduğunu İtiraf etmek de vardır. Sahih olan da budur, çünkü o bu sözleri kendi aleyhine anlam çıkacak şekilde İfadelendirmiştir. O halde onun bu sözlerinin ta'riz türünde olduğunu da ortaya koymaktadır.

Şöyle ki; onlar Allah'tan başka bu putlara İbadet ediyorlar ve onları ilâh ediniyorlardı. Nitekim İbrahim (as) babasına şöyle demişti; "Babacığım, işitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir faydası olmayan şeye niçin ibadet edersin?" (Meryem, 19/42)

İbrahim: "Hayır, dedi. Onların bu büyükleri bunu yapmıştır" sözlerini, muhatapları: Bunlar konuşmazlar, faydalan da yoktur, zarar da vermezler desinler; o da kendilerine: O halde onlara niye ibadet ediyorsunuz, desin diye söylemişti. Böylelikle bizzat kendilerinin ifadesiyle onlara karşı delil ortaya koymuş olacaktı.

Bundan dolayı ümmet nazarında karşıt görüşü savunanın iddiasını görünüşte kabul ederek, batılın doğruluğunu var saymak caiz görülmüştür, tâ ki karşı kanaati savunan bizzat kendi söylediklerinden hareketle hakka dönebilsin. Çünkü böyle bir tutum delil olma özelliği açısından daha açıktır ve şüpheyi daha bir ortadan kaldırmaktadır. Nitekim o kavmine: "Bu, benim Rab-bimdir." (el-En'âm, 6/76) Bu benim öz kardeşimdir ve: "Muhakkak ben hastayım." (es-Sâffât, 37/89) ile:"Hayır, onların bu büyükleri bunu yapmıştır" demişti.

İbn es-Sümeika Hayır ... bunu yapmıştır" buyruğunu "lâm" harfi şeddeli olarak: diye okumuştur ki: Bunu şu büyüklerinin yapmış olması muhtemeldir, anlamındadır.

el- Kisaî dedi ki: "Hayır... bunu yapmıştır" buyruğu üzerinde vakıf yapılır, yani bu işi yapan yapmıştır. Sonra; "Büyükleri budur (onlara sorun eğer konuşabilirlerse)" diye okumaya başlar.

Bir görüşe göre; onlar bu işi şu büyüklerinin yaptığını niye kabul ediyorlar ki, demektir. Bu ise haber lafzı ile karşı tarafı iddiayı kabul etmeye mecbur etme anlamını taşır, yani bunların ibadet ettiklerine inanan bir kimse onların bir işi yaptıklarını da kabul etmelidir. Bu da: Hayır -sizin de kabul etmek Zorunda olduğunuz gibi- bu İş onların şu büyükleri yapmıştır, demektir. [\[33\]](#)

2- Dış Görünüşü İtibariyle İbrahim (as)ın Yalan Söylediği Kabul Edilen Sözlerinin Anlamı:

Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin rivayetlerine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Peygamber İbrahim -üç husus dışında-asla hiçbir şey hakkında yalan söylemiş değildir. Bunların birisi onun: "Şüphesiz ki ben hastayım" (es-Sâffât, 37/89) sözü, diğeri Sara hakkında: O benim ktkardeşimdir demesi, diğeri de: "Hayır; onların bu büyükleri bunu yapmıştır" demesidir."

Lafız Tirmizrye aittir. Tirmizî dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. [\[34\]](#)

İsra'yi anlatan hadiste, Müslim'in Sahih'indeki rivayete göre Ebu Hurey-re (ra), İbrahim (as) kıssası hakkında şöyle demiştir: Ve onun yıldız hakkındaki; "Bu benim Rabbimdir." (el-En'âm, 6/76) sözünü de zikretmektedir. [\[35\]](#) Buna göre onun söylediği yalanların sayısı dört tane olmaktadır. Ancak Ra-sûlullah (sav): "İbrahim peygamber ancak üç defa yalan söylemiştir. Bunların ikisi şanı yüce Allah'ın zatı hakkındadır. (Biri): "Gerçekten ben hastayım" sözü ile: "Hayır; onların şu büyükleri bunu yapmıştır" sözleri, birisi de Sara hakkındadır." Bu lafzıyla hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[36\]](#)

Yıldız hakkında söylediği: "Bu benim Rabbimdir" sözünü yalan kapsamına girmekle birlikte; söylediği yalanlar arasında saymayışın sebebi -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- bu sözünü henüz çocukken ve mükellef olmadığı bir halde söylemiş olabilir. Yahut da o kavmine bu sözleri onları azarlamak ve yaptıklarını reddetmek anlamında, soru maksadı ile söylemiş olmalıdır ve soru edatı hafzedilmiştir. Ya da kavmine karşı değişikliğe uğramak özelliğinde bulunan varlığın rab olmaya elverişli olmadığına dikkatlerini çekmek maksadıyla delil getirmek üzere söylemiş olabilir. Bütün bu şekiller geniş açıklamaları ile birlikte el-En'âm Sûresi'nde (6/76. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun. [\[37\]](#)

3- Ancak Allah İçin Yapılan İşler, îhlâslı İşler Olabilir:

Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu hadiste insanın adeta belini kıran çok büyük bir ilke vardır. O da şudur: Peygamber (sav): "İbrahim yalnız üç defa yalan söylemiştir. Bunların ikisinde Allah'ın dini hakkında mücadele vermiştir. Bunlar da: "Gerçekten ben hastayım." (es-Sâffât, 37/89) sözü ile: "Hayır, onların şu büyükleri bunu yapmıştır" sözüdür. [\[38\]](#) O: Bu benim kız-kardeşimdir sözünü her ne kadar o sözle hoşlanılmayan bir hali savmak istedi ise de, Allah için söylenmiş bir söz olarak saymamıştır. Çünkü İbrahim (as)ın söylediği bu sözlerde namusunu korumak ve hanımını kollamak gibi şahsına ait bir payı bulunduğundan, bu sözü Allah için söylenmiş bir söz olarak değerlendirmemiştir. Buna sebep de her türlü dünya şaibelerinden tama-miyle arınmış amel dışında herhangi bir ameli Allah için ve Allah uğrunda yapılmış bir amel olarak değerlendirmemiş olmasıdır. Nefse raci' olan ta'riz-li ifadeler eğer halis bir şekilde din için yapılacak olursa, o vakit yalnız yüce Allah için yapılmış olurlar. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur; "Şunu bilin ki halis olan din yalnız Allah'ındır" (ez-Zümer, 39/3) Böyle bir davranışı eğer biz yapmış olsaydık, Allah için olurdu, fakat İbrahim (as)ın konumu bunun öbür türlü olmasını gerektirmiştir, Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[39\]](#)

4- Yalanın Mahiyeti:

İlim adamlarımız der ki: Yalan bir şey hakkında üzerinde bulunduğu halden farklı olarak haber vermek demektir. Kuvvetli görülen o ki, İbrahim (as)ın haber verdiği hususlar bir takım ta'rizlerden ibarettir. Her ne kadar bunlar ta'riz, hasenat ve mahlukat hakkında bir takım deliller ve belgeler ise de, rütbeyi olumsuz olarak etkilemiş ve (onu) Muhammed (sav)ın mevkiinden daha aşağıya indirmiş, bu sözleri söyleyen bunlardan doıayı -şefa'at hadisinde va-rid olduğu üzere- haya etmiştir. Çünkü peygamberler yüce Allah'ı ta'zim et-tikierinden, başkalarının çekinmedikleri şeylerden çekinirler. Peygamberlik ve halillik mertebesinde ona yakışan hakkı açıkça söylemek ve ne olursa olsun durumu açıktan açığa bildirmektir. Bununla birlikte ona bu hususta ruhsat verilmiş, o da ruhsatı kabul etmişti. Bundan dolayı da o olayda anlatılanlar olmuştu. Bu sebepten ötürü şefa'at hadisinde de şöyle diyeceği belirtilmiştir: "Ben ise ötelerden ötelere halil edinildim,"[\[40\]](#) Bu hadiste "ötelere ötelere" anlamı verilen; lafzının her ikisi de "Onbeş" lafzında olduğu gibi, fetha üzere mebnidirler, "O ev ev dolaşıyor" ifadesinde de böyledir. Müslim'in bazı nüshalarında ise; denilerek tekrar edilmiştir. Bu takdirde (kelime

sonlarındaki hemzelerin) fetha üzere bina edilmesi caiz olmaz. Bunların her birisi damme üzere mebni olur. Çünkü burada izafe kesilmiş ve muzaf da niyet edilmiştir. "Önce ve sonra" kelimeleri gibi. Eğer muzaf niyet edilmeyecek olursa hem i'rabı verilir, hem de tenvin alır. Ancak: "Öte" kelimesi munsanf değildir, çünkü bunda te'nis elifi vardır. Zira Araplar bunun küçültme ismini yaparlarken: derler. el-Cevherî der ki: Bu kelime şazdır. Buna göre; lafzının tekrarlanması ile birlikte, fetha gelmesi sahih olur. Hadisin anlamı da şu olun Ben, benden başkalarından sonra halil oldum.

Bundan da şu anlaşılır: Halil olun, kemal derecesine ulaşmak, ancak o günde - daha önceden de geçtiği gibi- Makam-ı Mahmud'da olması mümkün olan kimse için söz konusudur ki; bu da bizim Peygamberimiz Muhammed (sav)'dır. [\[41\]](#)

64. Kendi vicdanlarına dönerek dediler ki: "Muhakkak asıl zalim let sizlersiniz."

65. Sonra baş aşağı edildiler de: "Sen de çok iyi bilirsin ki, bunlar konuşamazlar."

66. Dedi ki: "Peki; Allah'tan başka, size fayda ve zarar veremeyen şeylere İbadet eder misiniz?"

67. "Yuh size ve sizin Allah'tan başka taptıklarınıza! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?"

"Kendi vicdanlarına dönerek" yani kendisi delil getirmekten acze düşmüş ve karşı görüşü savunanın delilinin doğruluğunu fark etmiş kimse gibi birbirlerine dönerek "dediler ki: Muhakkak" tek bir söz söyleyemeyen, bir an dahi kendi kendisine sahip olamayan varlıklara ibadet etmek suretiyle "asıl zalimler sizlersiniz." Peki başına inen baltaya karşı kendisini koruyamayan, onu geri çeviremeyen bir varlık, nasıl olur da kendisine ibadet edenlere fayda sağlayabilir, onlara gelecek bir sıkıntıyı giderebilir?

"Sonra başaşağı edildiler." Yani cahilliklerine ve putlara ibadet etmeye geri döndüler "de" şöyle dediler: "Sen de çok iyi bilirsin ki bunlar konuşamazlar."

Bunun üzerine İbrahim (as) onların hezeyanlarını sona erdirmek, uydurdukları yalanlara karşı onları susturmak üzere "dedi ki: Peki, Allah'tan başka size fayda ve zarar veremeyen şeylere İbadet eder misiniz? Yuh size" yazıklar olsun sizlere, siz gerçekten kokuşmuşsunuz "ve sizin Allah'tan başka taptıklarınıza! Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?"

Şöyle de açıklanmıştır: "Sonra başaşağı edildiler," Yani İbrahim'den utançlarından dolayı başlarını önlerine eğdiler. Ancak bu açıklama su götürür bir açıklamadır. Çünkü bu takdirde "kef" harfi üstün olarak; Başlarını eğdiler" diye

buyurulmamış; bunun yerine "Başaşağı edildiler" diye buyurulmuştur. Yani, ilkin bulundukları hale geri döndürüldüler. İbn Abbas da böyle demiştir: Bedbahtlık onlara yetişiverdi ve küfürlerine geri dönüverdiler. [42]

68. Dediler ki: "Onu ateşle yakın ve ilâhlarınıza yardım edin. Eğer yapacaksanız (bunu yapın)."

69. "Ey ateş, İbrahim'e karşı serin ve selâmet ol" dedik.

"Dediler ki; Onu ateşle yakın!" Onlar delil ileri süremeyecek hale geldiklerinde günahkârlık ile üstünlük duygusu onları yakaladı ve zorbalık, galip gelmek yoluna koyularak: "Onu ateşle yakın" dediler.

Rivayet edildiğine göre bu sözleri söyleyen kişi Pers Bedevilerinden yani çölde yaşayan göçebelerden Kürtlerden bir adammış. Bunu İbn Ömer, Mü-cahid ve İbn Cüreyc demiştir. Denildiğine göre adı; Heyzer imiş. Allah onu yerin dibine geçirmiş ve kıyamet gününe kadar yerin içinde batmaya devam edip durmaktadır. Bir diğer görüşe göre bu sözü söyleyen, onların hükümdarları Nemrut imiş.

İbrahim'i ateşte yakmak suretiyle de "İlâhlarınıza yardım edin." Çünkü o, onlara dil uzatmakta ve onları ayıplamaktadır.

Haberde nakledildiğine göre; Nemrut seksen arşın yüksekliğinde ve kırk arşın eninde büyükçe bir köşk inşa etmişti. İbn İshak dedi ki: Bir ay boyunca odun topladılar, sonra ateş yaktılar. Ateş alev aldı ve gittikçe alevi arttı. Öyle ki etrafından uçan bir kuş geçecek olursa, saçtığı ısınin etkisiyle yanıyordu. Sonra İbrahim (as)ın ayaklarını bağladılar; elleri de boynuna doğru bağlanmış olduğu halde mancınika yerleştirdiler. Denildiğine göre o gün man-cınıkı onlara yapan İblis olmuş. Semavat, arz ve onlarda bulunan bütün melekler ve bütün yaratıklar -insanlar ve cinler müstesna- tek bir ses halinde:

Rabbimiz diye feryat ettiler. Bu yeryüzünde İbrahim'den başka sana ibadet eden kimse yük, senin uğrunda ateşe atılıp yakılacak. Ona yardımcı olmak üzere bize izin ver. Yüce Allah şöyle buyurdu: "Eğer sizden herhangi bir şeyin yardımını ister yahut yardıma davet edecek olursa, ona yardım edin. Bu hususta Ben ona izin verdim. Eğer benden başkasına dua etmeyecek ve çağırmayacak olursa onun halini en iyi bilen Benim, onun dostu ve yardımcısı da Ben olacağım."

İbrahim'i ateşe atmak istediklerinde -henüz o daha havada iken- su hazinedarı olan melekler ona gelip; Ey İbrahim, dediler. Dilersen ateşi su ile söndürebiliriz. O: Benim size bir ihtiyacım yok, dedi. Rüzgarla görevli olan melek ona gelip; Dilersen ateşi uçururum, dedi. Yine: Hayır dedi. Sonra başını semaya kaldırıp:

"Allah'ım semada olan biricik (ilâh) sensin. Yeryüzünde de yapayalnız olan benim. Benden başka Sana ibadet eden kimse yok. Ai-lah bana yeter, O ne güzel vekil'dir."

Ubeyy b. Ka'b (ra)ın rivayetine göre; Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İbrahim'i ateşe atmak üzere el ve ayaklarını bağladıklarında; "Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni tenzih ederim, ey âlemlerin Rabbİ, Hamd yalnız Senindir, mülk yalnız Senindir. Senin hiçbir ortağın yoktur" dedi. Sonra onu mancınık ile oldukça uzak bir mesafeden attılar. Cebrail onu karşıladı ve: Ey İbrahim dedi; Bir ihtiyacın var mı? O, sana bir ihtiyacım yok dedi. Cebrail, o halde Rabbİnden iste, deyince şöyie dedi; "O'nun halimi bilmesi O'ndan dilekte bulunmama gerek bırakmıyor." Bunun üzerine söz söyleyenlerin en doğru sözlüsü olan yüce Allah şöyle buyurdu: "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve selâmet ol!"

Kimi ilim adamı şöyie demiştir: Allah o ateşte hararetini kaldıracak bir soğukluk, soğukluğunu da kaldıracak bir hararet yarattı. Böylelikle ateş onun için esenlik oldu.

Ebu'l- Âliye dedi ki: Eğer "serin ve selâmet ol" dememiş olsaydı, ateşin soğuğu hararetinden daha fazla olurdu. Eğer "İbrahim'e" dememiş olsaydı, soğukluğu da ebediyete kadar devam edecekti.

Kimi ilim adamının da naklettiğine göre yüce Allah cennetten bir yaygı indirdi ve onu canimde yaydı. Allah Cebrail, Mikail, soğuk meleği ve selâmet meleği gibi melekleri indirdi.

Ati ve İbn Abbas dediler ki: Eğer soğukluğunun akabinde "selâmet oîma-sı"nı dilememiş olsaydı, İbrahim o ateşin soğugundan ölürdü ve o gün kendisi kastediliyor kanaatiyle sönmedik hiçbir ateş kalmayacaktı.

es-Süddî dedi ki: Yüce Allah ağaçtan alınmış her bir odun parçasına ağacına geri dönüp, meyvesini bırakmasını emretti. Ka'b ve Katade dediler ki: Ateş İbrahim'in kendisiyle vurulup bağlandığı bağlardan başka şeyleri yakmadı. O ateşin içerisinde yedi gün kaldı, kimse ateşe yaklaşmadı. Sonra oraya vardıklarında onun ayakta namaz kılmakta olduğunu gördüler.

el-Minhâl b. Amr dedi ki: İbrahim dedi ki: Ben ateşte bulunduğum günlerde, karşı karşıya kaldığım nimetlerin benzerini hiçbir zaman görmedim.

Ka'b, Katade ve ez-Zührî de dediler ki: O gün zehirli keler dışında, İbrahim'in ateşini söndürmeye çalışmamış hiçbir hayvan kalmadı, Bu zehirli keler ona karşı ateşi üflüyordu. İşte bundan dolayı Rasûlullah (sav) öldürülmesini emretmiş ve ona Fuveysika (fasıkçık, küçük bozguncu) adını vermiştir.

Şuayb el-Himmanî dedi ki: İbrahim onaltı yaşında iken ateşe atıldı.

İbn Cüreyc dedi ki: İbrahim yirmialtı yaşında iken ateşe alındı. Birincisini es-Sa'lebî, ikincisini de el-Maverdî nakletmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. el-Kelbî dedi ki: Bütün yeryüzü ateşleri soğudu, bir davar paçası dahi pişiremedi. Nemrut, yaptırdığı köşkten, onun gölge meleşti tarafından teselli edilerek bir divan üzerinde oturmakta olduğunu görünce: Senin Rabbin ne iyi bir Rabbdır! Yemin ederim O'na dörtbin tane ineğı kurban edeceğim, dedi ve İbrahim (as)a ilişmedi. [43]

70. Ona bir tuzak kurmak istediler. Bizse onları en büyük zarara uğrayanlar kıldık.

71. Biz onu ve Lût'u âlemler için bereketlendirdiğimiz arza (ulaştı np) kurtardık.

72. Ve ona İshak'ı, istediğinden ayrı olarak da Ya'kub'u bağışladık. Onların her birini de salih kimseler kıldık.

73. Onları emrimizle doğru yolu gösteren önderler kıldık. Onlara hayırlar yapmayı, namazı dosdoğru kılmayı ve zekâtı vermelerini vahyettik. Onlar yalnızca Bize ibadet eden kimselerdi.

"Ona Nemrut ve beraberindekiler "bîr tuzak kurmak istediler. Bizse onları" yaptıkları işlerinde "en büyük zarara uğrayanlar kıldık." Ve onların tuzaklarını en zayıf yarattığımızı, kendilerine musallat kılmak suretiyle başlarına geçirdik.

İbn Abbas dedi ki: Allah onların üzerine en zayıf mahluku olan sivrisineğı musallat etti. Aradan vakit geçmeden Nemrut arkadaşlarının ve atlarının parıldayan kemiklerini gördü. Bu sinekler onların etlerini yemiş, kanlarını içmişti. Bir tanesi de onun burun deliğine girmiş ve beynine ulaşınca kadar önüne geleni kemirip durmuştu. İnsanlar arasında en değerli kabul ettiği kişi demir bir balyozla kafasına vuran kişi oluyordu. O yakLaşık kırk yıl bu şekilde kaldı.

"Biz onu ve Lût'u âlemler için bereketlendirdiğimiz arza (ulaştırıp) kurtardık." Biz İbrahim'i ve Lût'u Şam arzına ulaştırarak kurtardık, demektir. İkisi ise daha önce Irak topraklarında idiler. İbrahim (as) -İbn Abbas'ın dediğine göre- Lût (as)ın amcası idi.

Oraya "mübarek" denilmesinin sebebi ise çok verimli, mahsûllerinin ve ırmaklarının bol olmasıdır. Ayrıca orası peygamberler yatağıdır.

Bereket hayrın bir yerde karar kılması demektir. Eğer deve bir yere çakılıp kalır da oradan ayrılmazsa: denilmesi de buradan gelmektedir.

İbn Abbas dedi ki: Mübarek topraklardan kasıt Mekke'dir. Beytu'l-Mak-dis olduğu da söylenmiştir. Çünkü peygamberlerin çoğunu yüce Allah oradan

göndermiştir. Aynı şekilde orası da çok verimli ve mahsulü bol bir yerdir, suları tatlıdır ve tatlı sular da yere oradan dağılır. Ebu'i-Âliye dedi kî: Ne kadar tatlı bir su varsa, mutlaka semadan Beytu'l-Makdis'teki kayaya iner, sonra oradan yere dağılır. Benzeri bir söz Ka'b el-Ahbar'dan da nakledilmiştir.

Mübarek toprakların Mısır olduğu da söylenmiştir,

"Ve ona İshak'ı, istediğinden ayrı* fazla "olarak da Ya'kub'u bağışladık."

Çünkü o İshak için dua etmiş, fakat dua etmeksizin de ona fazladan Ya'kub (as) verilmişti, O bakımdan bu da ona istediğinden ayrı (nafile) olarak verilmiş oldu. Çünkü o "Rabbim, bana salihlerden bağışla." (es-Sâffât, 37/100) diye dua etmişti. Oğlun oğluna da "nafile (fazladan, ayrı olarak)" da denilir.

Çünkü torun oğlun dışında fazladan verilmiş bir bağıştır.

"Onların her birini de salih kimseler kıldık." Yani İbrahim de, İshak da, Ya'kub da salih kimseler idiler ve Allah'a itaat ediyorlardı. Onların salih kimseler kılınmaları ancak onların lehine salâh ve itaatin tahakkuku ve itaata kudret sahibi olmalarının yaratılması, sonra da kulun bunu kazanması ile mümkün olur. O bakımdan bu, Allah tarafından halk edilen bir şeydir.

"Onları emrimizle doğru yolu gösteren önderler kıldık." Hayırlarda ve itaat olan İşlerde kendilerine uyulan başkanlar idiler.

"Emrimizle" buyruğu da: Onlara indirmiş olduğumuz vahiy, emir ve yasaklarla, demektir. Onlar bizim kitabımızla doğru yolu gösteren önderlerdi, denilmiş gibidir.

Anlaman şu şekilde olduğu da söylenmiştir: Onlar Bizim kendilerine: İnsanları irşad edin, ve tevhide onları davet edin diye emir vermemiz üzerine insanları dinimize ileten kimseler idiler.

"Onlara hayırlar yapmayı" itaatler işlemeyi "namazı dosdoğru kılmayı ve zekâtı vermelerini vahyettik. Onlar Bize İbadet eden" itaat eden "kimselerdi." [44]

74. Lût'a da hikmet ve ilim verdik. Onu kötülükleri işleyen o ülkeden kurtardık. Çünkü onlar kötü bir kavim idiler, hem Asıktılar.

75. Ve Biz onu rahmetimizin içine aldık. Çünkü, o salihlerdendir.

"Lût'a da hikmet ve ilim verdik." Bu buyrukta "Lût" kelimesi ikinci fiilin delil olduğu gizli bir fiil ile nasb edilmiştir ki; Biz Lût'a verdik, ona verdik, takdirindedir. Bir başka açıklamaya göre; Lût'u da hatırla şeklindedir.

Hikmetten kasıt peygamberlik, din İşlerini bilmek ve davalılar arasında kendisi ile hüküm verilen şey demektir. "İlim" ise kavrayış diye açıklanmıştır ki, anlam birdir.

"Onu kötülükleri İşleyen o ülkeden kurtardık." Sedum ülkesini kastetmektedir. İbn Abbas dedi ki: Bunlar yedi kasaba idiler. Cibril (as) bunların altısını altüst etti, bir tanesini ise Lût ve aile halkı için bıraktı. Buranın adı ise Zeğar idi, bunda pek çok mahsûller yetişirdi. Bu Serat sınırına kadar Filistin kasabalarından birisidir. Hicaz denizi sınırına kadar da bunun pek çok köyleri, kasabaları vardır. Onların işledikleri kötülükler hususunda iki görüş vardır. Birisi önceden geçtiği gibi Lût kavminin işidir, diğeri ise yüksek sesle yellenmektir. Yani onlar oturup kalktıkları yerlerde ve meclislerinde bu şekilde hareket ediyorlardı. Yüksek sesle yellenmek ile parmak uçlarıyla çakıl taşları atmak olduğu da söylenmiştir ki, ileride gelecektir,

"Çünkü onlar kötü bir kavim İdiler, hem fâsdrtilar." Allah'a itaatin dışına çıkan kimselerdi, Fâsiklik, önceden geçmiş olduğu gibi sınırın dışına çıkıştır,

"Ve Biz onu rahmetimizin içine" peygamberliğe "aldık." İslâm'a aldık diye de açıklanmıştır, Cennete koyduk diye açıklandığı gibi, rahmetten kasıt onun kavminden kurtarılmasıdır, diye de açıklanmıştır.

"Çünkü o salihlerdendir." [\[45\]](#)

76. Nuh'u da (an.) Hani o daha önce Bize dua etmişti de onun duasını kabul edip hem onu, hem ailesini o büyük sıkıntıdan kurtarmıştık.

77. Âyetlerimizi yalanlayan kavminden onun intikamını aldık. Çünkü onlar kötü bir kavim idiler. Bundan ötürü hepsini suda boğduk.

"Nuh'u da" an. "Hani o daha önce" İbrahim ve Lût'tan önce, kavmine karşı "Bize dua etmişti."

Bundan kasıt onun: "Ey Rabbim? Yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşan bir kimse bırakma" (Nuh, 71/26) şeklindeki duasıdır. Kendisini yalanladıklarında da: "Ben gerçekten yenik düşürüldüm, artık intikamımı al!" (el-Ka-mer, 54/10) diye dua etmişti.

"Onun duasını kabul edip hem onu, hem ailesini o büyük sıkıntıdan" suda boğulmaktan "kurtarmıştık."

Büyük sıkıntı (el-kerb) ileri derecedeki üzüntü ve keder demektir. "Ailesinden kasıt ise aralarından iman edenlerdir.

"Âyetlerimizi yalanlayan kavminden onun İntikamını aldık." Ebu

Ubeyde dedi ki: Buradaki: "...den"...e, a anlamındadır. [\[46\]](#) Anlamının (mealde olduğu gibi:) "Âyetlerimizi yalanlayan kavminden onun intikamını aldık" şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Bundan ötürü hepsini" küçükleriyle büyükleriyle "suda boğduk." [47]

78. Dâvud ve Süleyman'ı da (an.) Hani kavmin koyunlarının girdiği ekin hakkında hüküm veriyorlardı. BİZ onların hükümlerine tanık idik.

79. Biz onu hemen Süleyman'a kavrattıydık. Bununla beraber her birine hikmet ve İlim verdik. Davud'a da onunla birlikte teşbih etsinler diye dağları ve kuşları müsahhar kıldık. Yapanlar Bizleriz,

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yirmialtı başlık halinde sunacağız: [48]

1- Dâvûd ve Süleyman (ikisine de selâm olsun)ın Hükümleri:

"Dâvûd ve Süleyman'ı da" an. "Hani kavmin koyunlarının girdiği ekin hakkında hüküm veriyorlardı."

Yüce Allah'ın: "Hüküm veriyorlardı" buyruğunda her ne kadar bir arada kendilerinden söz edilmekte ise de hüküm vermekte ikisinin bir araya gelmeleri kastedilmemiştir. Çünkü aynı konu ile ilgili olarak İki hakim (bir arada) hüküm vermeleri caiz değildir. Onların her birisi tek başına hüküm vermiştir. Bu hükmü doğru olarak kavrayan ise yüce Allah'ın ona kavratması sayesinde Süleyman (as) olmuştur.

"Ekin hakkında" buyruğu ile ilgili olarak iki görüş vardır. Bir görüşe göre bu bir ekin (ziraat) idi. Bu görüş Katade'ye aittir. Bir diğer görüşe göre ise salkımları ortaya çıkmış bir üzüm bağı idi, bu da İbn Mes'ud ve Şureyh'in görüşüdür. "el-Harsi Ekin" her ikisi hakkında kullanılır. Ancak ziraat hakkında kullanılması istiâreli anlatımdan daha bir uzaktır. (Yani hakikate daha yakındır). [49]

2- Koyunların Yayılması:

"Hani kavmin koyunlarının" geceleyin "girdiği" ve otladığı "ekin hakkında hüküm veriyorlardı." Görüldüğü gibi burada "en-nefs" geceleyin otlamak demektir. O bakımdan çobansız olarak otlamaları halinde; "Geceleyin yayıldı" denilirken, gündüzün yayılmayı anlatmak üzere de; 1 denilir. Sahibi tarafından otlatılırlarsa: denilir.): Alabiidiğine yayılan develer" demektir.

Abdullah b. Amr'ın rivayet ettiği hadiste de şöyle denilmiştir: Cennetteki bir tane geceyi yayılarak geçiren devenin İşkembesi gibidir. [50] Bunu da el-Herevî nakletmektedir. İbn Sîde ise şöyle demektedir: Gündüzün yayılmak anlamındaki

"el-hemel" koyunlar hakkında kullanılmaz, bu sadece develer hakkında kullanılır, [\[51\]](#)

3- Arapçada İki Kişi İçin Çoğul Kipi Kullanılabilir mi?

"Biz onların hükümlerine tanık idik" buyruğu çoğulun asgari miktarının iki kişi olduğuna delildir. Ancak bir görüşe göre maksat, hüküm veren iki şahıs ile hakkında hüküm verilenlerdir. Bundan dolayı {üç ve yukansi çoğul için kullanılan}: "Onların hükümlerine" denilmiştir. [\[52\]](#)

4- Hükümlerinin Mahiyeti:

"Biz onu" yani meseleyi ve onun hakkındaki hükmü "Süleyman'a kavratmıştık." Burada hakkında hüküm verilen meseleden zamir ile söz edilmesi, buna delil teşkil edecek ifadelerin önceden geçmiş olmasındandır.

Süleyman (as)ın hükmünün babasının hükmünden daha üstün oluşu şu bakımdandır: O, onların her birisinin elinde bulundurduğu öz malını elinde bulundurmasına devam etmesine hükmetmiş ve böylelikle rahat içerisinde kalmasını sağlamıştı. Dâvûd (as) ise koyunları ekinin sahibine vermeyi uygun görmüştü.

Bir kesim şöyle demiştir: Hayır, o koyunları ekin sahibine, ekini de koyunların sahibine vermişti.

İbn Atiyye dedi ki: Birinci görüşe göre o, koyunların telef ettikleri mahsule eş değerde olduklarını görmüş olmalıdır. İkinci görüşe göre ise o, koyunların ekine ve gelire eş değerde olduklarını görmüştür.

Süleyman (as) hasımlann çıktıkları kapı tarafında oturdu. Dâvûd (as)ın yanına da bir başka kapıdan giriyorlardı. Hasımlar, Süleyman (as)ın bulunduğu taraftan çıktıklarında onlara: Aranızda Allah'ın peygamberi Dâvûd ne şekilde hüküm verdi? diye sordu. Hasımlar: Koyunların ekin sahibine verilmesine hükmetti, dediler. O: Hüküm belki başka türlü alabilir, benimle beraber geliniz, dedi. Babasının yanına varıp: Ey Allah'ın Peygamberi, dedi. Sen şunu şunu hükme bağladın, ben ise her iki kişiye de daha uygun gelen bir görüşe vardım. Dâvûd (as) O nedir? deyince şöyle dedi: Koyunları ekin sahibine ver, o koyunların sütlerinden, yağlarından, yünlerinden faydalansın. Ekini de ona bakmak Ü2ere koyunların sahibine ver. Koyunların zarar verdiği o ekin ercesi sene telef olmadan önceki haline gelince herkes elindeki malı öbürüne teslim etsin.

Bunun üzerine Dâvûd (as): Oğulcağızım, gerçekten başarılı bir hüküm verdin.

Allah senin bu kavrayışını sürekli kılsın, deyip oğlu Süleyman'ın verdiği şekilde o da hüküm verdi. Bu manadaki açıklamaları İbn Mes'ud, Müca-hid ve başkaları yapmıştır.

el-Kelbî dedi ki: Dâvûd (as) koyunları ve koyunların telef ettikleri bağın kıymetini göz önünde bulundurdu. Her ikisinin eşit değerde olduklarını görünce koyunları bağın sahibine verdi. en-Nehhâs da böyle demiştir: Onun koyunların ekin sahibine verilmesini hükme bağlaması, koyunların değerinin ona yakın olmasından ötürüdür.

Süleyman'ın hükmü hakkında da şöyle denilmiştir; Ekin sahibinin koyunlardan elde ettiklerinin değeri İle koyunların telef ettikleri ekinlerin değeri aynı şekilde eşit idi. [53]

5- Dâvûd ve Süleyman (as)ın Hükümlerinin Değeri:

"Bununla beraber her birine hikmet ve ilim verdik" buyruğundan bazı kimseler Dâvûd (as)ın bu olayda hata etmediğini, aksine bu hususta kendisine ilim ve hikmetin verilmiş olduğu sonucunu çıkarmışlar. Yüce Allah'ın: "Biz onu hemen Süleyman'a kavratmıştık" buyruğunun da Süleyman (as)ın Dâvûd (as)a karşı bir üstünlüğünü İfade ettiğini ve üstünlüğünün de nihayette Dâvûd (as)a döndüğünü söylemişlerdir. Baba da zaten oğlunun kendisinden üstün olmasına sevinir.

Bir diğer kesim şöyle demiştir: Hayır, o bu olayda istenen muayyen sonucu isabet ettirememiştir. Allah onu, başka bir olay İle ilgili olarak kendisine hikmet ve ilim vermiş olduğunu belirterek öğmektedir. Bu olayda isabet eden Süleyman (as)dır, hata eden de Dâvûd (as)dır. Başkalarında görüldüğü gibi peygamberlerde de yanlış ve hata yapmak imkânsız bir şey değildir. Aksine onlar hataları üzerinde bırakılmazlar. Başkaları hataları konusunda (uyarılmayıp) bırakılsalar dahi.

Velid, Dimaşk (Şam)daki kiliseyi yıkınca, Bizans Hükümdarı ona şu mektubu yazdı: "Sen babanın ilişmediği kiliseyi yıkmış bulunuyorsun."

Eğer sen isabet ettiysen baban hata etmiştir, eğer baban isabet ettiyse sen hata etmiş bulunuyorsun. Bunun üzerine Velid: "Dâvûd ve Süleyman'ı da (an.) Hani kavmin koyunlarının girdiği ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Biz onların hükümlerine tanık idik. Biz onu hemen Süleyman'a kav-ratmıştık. Bununla beraber her birine hikmet ve İlim verdik" buyruğunu yazarak cevap verdi.

Bir kesim de şöyle demiştir: Dâvûd ve Süleyman -İkisine de selâm olsun-peygamberdi. Bunlar kendilerine gelen vahye göre hüküm verirlerdi, Dâvûd bir vahye göre hüküm verdi, Süleyman da yüce Allah'ın kendisi ile Davud'un

hükümünü neshetmiş olduğu başka bir vahye göre hüküm verdi. İşte buna göre "Biz onu hemen Süleyman'a kavratmıştık" buyruğu Davud'a verilen vahyi neshedici vahiy yoluyla kavratmıştık ve Süleyman'a da bunu Davud'a tebliğ etmesini emretmiştik demek olur. "Bununla beraber her birine hikmet ve ilim verdik."

Bu da İbn Fûrek'in de aralarında bulunduğu bir grup ilim adamının görüşüdür. Cumhurun kanaatine göre ise; her ikisi ictihadlarına dayanarak hüküm vermişlerdi ki, bu da bir sonraki başlığın konusudur; [\[54\]](#)

6- Peygamberlerin içtihad Etmeleri Caiz midir?:

İlim adamları peygamberlerin içtihad etmelerinin caiz olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Caiz olmadığını söyleyenler olmuş ise de; muhakkikler caiz olduğunu bildirmişlerdir. Çünkü peygamberlerin içtihad etmeleri aklen imkânsız değildir. Diğer taraftan içtihad şer'î bir delildir. O halde peygamberlerin bunu delil olarak kullanmalarının imkânsız görülecek bir tarafı yoktur. Nitekim şanı yüce Allah'ın: "Bu husus ağırlıklı olarak sende bir kanaat halini alırsa, kanaatinin ağır bastığı tarafı sen kesin inanıp ve Benim hüküm olduğunu kabui edip bunu ümmetine tebliğ et" diye buyurmuş olması da aklen imkânsız bir şey değildir.

Eğer: İctihadın delil olması nassın olmaması halinde söz konusudur. Peygamberlerin nass bulamaması ise söz konusu değildir, denilecek olursa biz de şöyle cevap veririz:

Melek inmeyecek (ve gerek duyulan nassı getirmeyecek) olursa, onlarda da nass bulunmamış olur. Onlar da ellerinde bulunan nassların manalarını araştırmak hususunda kendileri dışındaki diğer müçtehidlerle aynı durumda olurlar. Kendileri ile sair müçtehidler arasındaki fark; peygamberlerin iç-tihadlarında hatadan, yanlışlık yapmaktan ve kusurlu davranmaktan masum (korunmuş) olmalarında ortaya çskar. Başkaları ise böyle değildir. Nitekim Cumhurun kanaatine göre bütün peygamberler içtihadlarında hata etmekten ve yanlışlık yapmaktan yana korunmuşlardır.

Şafiî mezhebi alimlerinden Ebu Ali İbn Ebi Hureyre'nin kanaatine göre de Peygamberimiz (sav) peygamberlerin hata etmeleri açısından özel bir konumda bulunmaktadır. O, bizim peygamberimiz ile sair peygamberler arasında fark gözetmekte ve son peygamberin arkasından hatasını telafi edecek bir kimse bulunmadığı için, yüce Allah'ın onu hatadan korumuş olduğunu, diğer peygamberlerden sonra ise hatalarını telafi edecek kimselerin gelmiş olduğunu

söylemektedir.

Şöyle de denilmiştir: Genel olarak bütün peygamberlerle bizim peygamberimiz arasında hatalarının mümkün olması açısından bir fark yoktur. Ancak onlar, o hatalarını uygulama noktasında bırakılmazlar. Dolayısıyla onlardan sonra gelecek olan peygamberlerin o hatalarını telâfi etmelerine itibar edilmez. İşte Rasûlullah (sav)a bir kadın iddet hakkında soru sormuş, o da ona: "Dilediğin yerde iddet bekle" dedikten sonra, aynı kadına: "Yazılı vade sona erinceye kadar evinde bekle" diye buyurmuştur.^[55]

Bir adam ona: Ne dersin? Ben ecrimi Allah'tan tekleyerek öldürülecek olursam, cennete ulaşmama herhangi bir şey engel olur mu? diye sorunca, ona önce; "Hayır" demiş, sonra da onu çağırarak: "Borç müstesna, Cebrail (as) bana böyle haber verdi" diye buyurmuştur.^[56]

7- Hakim ve Müçtehidlerin Farklı İctihadlarının Hükümü:

el-Hasen dedi ki: Eğer bu âyet-i kerîme olmasaydı, hakimlerin helak olacakları görüşüne varırdım. Ancak yüce Allah Süleyman (as)ı doğruluğu isabet ettirmesi dolayısıyla överken, Dâvûd (as)ı da içtihadı dolayısıyla mazur görmüştür.

İlim adamları farklı sonuçlara varmaları halinde ferî meselelerde içtihad eden müçtehidlerin hükümü hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bir kesimin kanaatine göre hak Allah'ın nezdinde yalnızca bir taraftadır. Buna dair de bir takım deliller ortaya koymuş, müçtehidleri de bu delilleri araştırmaya, bunlar üzerinde düşünmeye davet etmiştir. Belli bir meselede istenen muayyen hükme ulaşan bir kimseye gelince; işte mutlak olarak isabet eden odur. Böyle bir kişinin de iki ecri vardır, biri içtihad ecri, diğeri de İsabet ettirme ecri. Hakka isabet ettiremeyen ise, içtihad etmekte isabetli fakat muayyen hakkı isabet ettirememek bakımından da hatalıdır. Böyle bir kimsenin de bir ecri vardır. Bununla birlikte mazur da değildir. İşte Süleyman da istenen hakka isabet ettirmiş ve kavradığı husus da bu olmuştur.

Bir başka kesim hata eden âlimin mazur olmamakla birlikte, hatası dolayısıyla günahkâr da olmayacağı görüşündedir. Bir kesim de şu görüştedir: Hak belli bir taraftadır. Yüce Allah da ona dair delilleri açıkça ortaya koymuş değildir. Aksine o meseleyi müçtehidlerin görüşlerine havale etmiştir. Bu hakkı isabet ettiren isabet etmiş, ettiremeyip hata eden ise hem mazurdur hem de ecir alır. Yüce Allah (bu gibi hususlarda) bizden muayyen gerçeği isabet ettirmekle kulluk etmemizi istememiştir. O bizden sadece içtihad ederek, kulluk etmemizi istemiştir.

-Aynı zamanda Malik'in ve mezhebine mensub ilim adamlarının (Allah onlardan razı olsun) belenmiş ve tesbit edilmiş görüşlerinin de ifadesi olan- ehl-i sünnetin cumhuri da şöyle demektedir: Fer'î meselelerde hak her iki taraftadır. Her müçtehid isabet eder. İstenen şey ise kendi kanaatince daha faziletli olanı tesbit etmesinden ibarettir. Her müçtehid kendi özel kanaatince en faziletli olanı İçtiadı ile tesbit etmiştir.

Bu görüşün deliline gelince; Ashab-ı Kiram ve onlardan sonra gelenlerin biri diğerinden farklı hükümleri kabul etmiştir. Onlardan herhangi bir kimse kendisine muhalefet edenin görüşünü bırakılarak, kendi görüşünün kabul edilmesi kanaatinde olmamıştır,

Ebu Ca'fer el-Mansur'un insanları Muvatta'ı kabul etmeye zorlama isteğini Malik (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)in reddetmesi de bu kabildendir. Buna göre bir İlim adamı bîr husus hakkında helaldir diyecek olsa, bu yüce Allah'ın nezdinde bu alime has olan bu konuda hak odur. Onun kanaatini kabul eden herkes için de böyledir. Aksinde de durum böyledir. Bu kanaatin sahiplen derler ki: Süleyman (as) meseleyi en mükemmel şekilde kavramış ve daha tercihe değer olan o olmakta birlikte, birincisi de hatalı değildir. Bu kanaat sahipleri Peygamber (sav)ın: "İlim adamı içtiad edip de hata ederse "[57] hadisini daha faziletli olanı isabet ettiremezse diye açıklamışlardır. [58]

8- İçtiad Eden. Hakimin Ecri:

Müslim ve başkalarının rivayetlerine göre Amr b. el-Âs, Rasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinlemiş: "Hakim hükmedip, içtiad eder sonra da isabet ettirirse onun için iki ecir vardır. Hakim içtiad eder, sonra da hata ederse onun İçin bir ecir vardır. "[59] Müslim'in eserinde bu şekilde "hükmedip içtiad ederse" şeklinde içtiaddan önce hükmetmeyi zikretmiştir. Halbuki durum aksinedir. İçtiad hüküm vermekten öncedir. İcma ile içtiad etmeden hüküm vermek caiz kabul edilmemiştir. Hadisin manası şundan ibarettir: Hükmetmek isteyip de içtiad ederse... Nitekim yüce Allah'ın: "Kufân okuduğun zaman Allah'a sığın." (en-Nahl, 16/98) buyruğu da böyledir. (Yani önce is-tiâze çekilir, sonra Kur'ân okunur). Buna göre burada olay hakkında içtiad etmesini kastetmiştir. Bu da usûl alimlerinin şu kanaatlerinin doğruluğunu ifade eder: Müçtehidin aynı olayın yeniden tekrarlanması halinde bir daha içtiad edip düşünmesi icab eder. Daha önceki içtiadına dayanmamalıdır, çünkü birincisinde kuvvetli gördüğü kanaatin farklısının ikinci seferinde ona kuvvetli görüş olarak görünmesi mümkündür.

Ancak ilk içtihadının esaslarını hatırlıyor ve ona meylediyor ise; bir başka emare üzerinde yeniden düşünmeye ihtiyacı olmaz. [60]

9- Hata Etmekle Birlikte İctihadında Ecir Alan Müctehidin Nitelikleri:

Hata eden hakimin ecir alması ancak içtihadı, sünnetleri, kıyası ve geçmiş hakimlerin hükümlerini bilmesi halinde söz konusudur. Çünkü onun yaptığı içtihad bir ibadettir. Hataya karşılık ona ecir verilmez, aksine sadece ondan günah kaldırılır. Eğer o mesele içtihad konusu değil ise bu sefer kendisi böyle bir yükümlülüğün altına gereksiz yere girmiş demektir. Bu durumda da verdiği hükmünde hatadan dolayı mazur görülemez. Aksine onun en ağır günahı kazanacağından korkulur. Buna da Peygamber (sav)ın Ebu Dâ-vûd tarafından rivayet edilen bir başka hadisi delil teşkil etmektedir: "Hakimler üç türdür..." [61]

İbnu'l-Münzir dedi ki; Hakime içtihad ederken hata ettiği için değil, doğruyu bulmak için çalıştığından dolayı ecir verilir. Bunu destekleyen delillerden birisi de yüce Allah'ın: "Biz onu hemen Süleyman'a kavratmıştık" âyetidir. el-Hasen dedi ki: Yüce Allah Süleyman (as)ı övmekte, Dâvûd (as)ı da yermemektedir. [62]

10- Müctehidlerin Farklı Görüşlerinden Yalnız Birisi İsabetlidir;

Ebu Temmâm el-Mâlikî'nin naklettiğine göre Maliksin görüşü şudur: Hak müctehidlerin görüşleri arasında yalnız birisindedir. Diğer farklı kanaatlerde bu özellik yoktur, fukahânın çoğunluğu da bu kanaattedir, Ebu Teramam dedi ki: İbnu'l-Kasım'ın naklettiğine göre o Malik'e, ashâbın ayrılıkları hakkında sormuş, o da; kimisi hata etmiştir, kimisi isabet etmiştir. Onların bütün görüşleri haklı demek değildir, diye cevap vermiştir.

Bu görüşün İmam Malik'in meşhur görüşü olduğu söylenmiştir. Muham-med b. el-Huseyn de bu kanaattedir. Bu görüşü kabul edenler Abdullah b. Amr'ın hadisini delil göstermişler [63] ve şöyle demişlerdir: Bu, müctehidler ve hakimler arasında hata edenin de, isabet edenin de bulunduğu hususunda açık bir nasıttır. Her bir müctehidin isabet ettiğini söylemek aynı şeyin hem helal, hem haram, hem vacib, hem mendub olmasını gerektirebilir.

Diğer görüşün sahipleri de İbn Ömer'in şu hadisini delil göstermişlerdir; İbn Ömer dedi ki: Rasûlullah Ahzab gazvesinden sonra (Kurayzaoğulla-rına)

gittiği günü aramızda nida et(tir)di: "Hiç kimse Kurayzaoğulları diyarı dışında ikindi namazını kılmasın." (Yolda) bazı kimseler vaktin geçeceğinden korktular, Kurayzaoğulları diyarına varmadan namazlarını kıldılar. Diğerleri ise; vakti geçirecek dahi olsak Rasûlullah (sav)ın bize emrettiği yerden başka bir yerde namaz kılmayacağız. Rasûlullah bu iki kesimden de kimseyi azarlamadı. [64]

Bu kanaatte olanlar derler ki; Eğer iki kesimden birisi hata etmiş olsaydı, Peygamber (sav) onu elbette tayin ederdi.

Şöyle de denilebilir: Belki hata edenleri tayin etmeyip susması, hata edenin de günahkâr olmayıp ecir almış olmasından dolayıdır. O bakımdan ha ta edeni tayin etmeye ihtiyaç duymamıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İçtihad meselesi uzun ve dallı budaklı bir meseledir. Bizim burada ondan bu kadarlık söz etmemiz âyetin anlamı ile ilgili olarak yeterlidir. Hidayete ulaşmak başarısını veren Allah'tır. [65]

11- Hakimin Hüküm Verdikten Sonra İçtihadından Dönmesi:

Âyet-i kerîme ile ilgili başka meseleler vardır. Bunlardan birisi de; hakimin kendi içtihadı ile vermiş olduğu birinci hükümden daha tercihe değer bir başka içtihada dönmesidir. İşte Dâvûd (as) böyle yapmıştır. Bizim (mezhebimize mensub) ilim adamlarımız -yüce Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- bu hususta farklı görüşlere sahiptirler. Abdu'l-Melik ve Mutarrif, ael-Vâdtha"d'd şöyle demektedirler: Yetki alanı içerisinde olduğu sürece bu hakka sahiptir. Eğer başkasının yetki alanına girerse böyle bir hakka sahip değildir ve o da yargı bakımından başkası gibidir. Malik (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)in "el-Müdevvene* deki sözünün zahirinden anlaşılan budur.

Suhnûn da hakkında (aleyhinde) görüş belirtilmiş bir içtihaddan daha doğru kabul ettiği bir başka içtihada dönüşü hususunda: "Buna hakkı yoktur" demektedir. İbn Abdi'l-Hakem de böyle demiştir. Onlar derler ki: O bu durumda kendisince güçlü kabul ettiği görüşüne göre yeniden hüküm verir. Suhnûn dedi ki: Ancak o vakitte kendisince daha kuvvetli görüşün hangisi olduğunu unutmuş, yahut yanılmış ise ve bundan başka bir hüküm gereğince hükmetmiş ise, o verdiği hükmünü bozabilir. Ama hüküm verdiği zaman kendisince daha güçlü kabul ettiği hüküm gereğince hükmetmiş, sonra da başka bir görüşün kuvvetli olduğunu görmüş ise, birinci hükmünü bozma imkânı yoktur. Suhnun bunu "oğlunun kitabında (mektubunda?)" ifade etmiştir. Eşheb de "İbnu'l-Mevvazın Kitabı"n6& şöyle demektedir; Eğer onun verdiği hükümden daha doğru olana dönüşü mali bir hususa ait ise birinci hükmünü nakzedebilir, Şayet talak, nikah

ya da köle azad etmek ile ilgili ise önceki hükmünü bozmak hakkı yoktur. Derim ki: Hakim eğer hakkın başka kanaatte olduğunu açıkça görececek olursa o hüküm kendi yetki alanı çerçevesinde kaldığı sürece vermiş olduğu hükümden dönebilir. Ömer (ra)ın Ebu Musa (ra)a yazdığı ve Darakutnî'nin rivayet ettiği[66] mektubunda da böyledir. Biz bunu el-A'raf Sûresi'nde (el-A'raf, 7/12. âyetin tefsiri, 4. başlıkta) zikretmiştik. Orada Ömer (ra) böyle bir tafsilata girişmemiştir. Malik'in zahir görüşü lehine delil de budur.

Hakim haddini aşarak ve ilim ehline muhalefet ederek hüküm verecek olursa, hükmünün -icthad etmiş olsa dahi- reddedileceği hususunda ilim adamlarının görüş ayrılığı yoktur.

Bir hakimin hükmünü, bir başka hakimin koğuşturmasına gelince; bu o kimseye caiz değildir, çünkü hükümlerin nakledilmesi açısından ve helali harama değiştirmek bakımından bunun pek büyük bir zararı vardır. Ayrıca İslâm kanunları da zapl u rapt altına alınmış olmaz, İlim adamlarından hiçbir kimse bir başkasının rivayetini nakzetmeye kalkışmamışım Herkes ancak kendisince kuvvetli gördüğüne göre hüküm vermiştir. [67]

12- Dâvûd (as)ın Verdiği Hükümden Dönüşünün Mahiyeti:

Bazıları: Dâvûd (as) henüz hükmünü yürürlüğe koymamış ve başkasının söylediği görüşün haklı olduğunu görmüştü. Başkaları da: Onun verdiği hüküm hakim hükmü değil, bir fetva idi, demişlerdir.

Derim ki: Ebu Hureyre'nin Peygamber (sav)dan yaptığı şu rivayet de böylece yorumlanır. Ebu Hureyre dedi ki: Bir seferinde beraberlerinde birer oğulları da bulunan iki kadın vardı. Bir kurt gelip onlardan birisinin oğlunu kapıp gitti. Biri öteki kadına: O kurt senin oğlunu alıp gitti, dedi. Diğeri de ötekine: Hayır, u senin oğlunu kaptı, dedi. Her ikisi Dâvûd (as)ın hükmüne başvurdular. O da oğlun büyük kadına ait olduğuna dair hüküm verdi. Davud'un oğlu Süleyman'ın (ikisine de selâm olsun) yanına çıktılar ve durumu ona haber verdiler. O da: Bana bir bıçak getirin, çocuğu ikiye böleceğim, her birinize yansını vereceğim, küçük kadın: Hayır, Allah'ın rahmeti üzerine olsun, böyle yapmana gerek yok, o onun oğludur, dedi. Bunun üzerine oğlun küçük kadına ait olduğuna dair hüküm verdi. Ebu Hureyre dedi ki: Ben o zamana kadar (bıçağa) sikkîn denildiğini duymamıştım. Bizler bu anlamda ancak "el-mudye" lafzını kullanırdık. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [68]

Bu hükmün Dâvûd (as)ın bir fetvâsıdır, şeklindeki görüş zayıf bir görüştür.

Çünkü o bir peygamberdi ve onun verdiği fetva bir hüküm idi. Diğer görüş de uzak bir ihtimaldir. Çünkü yüce Allah: "Hani... ekin hakkında hüküm veriyorlardı" diye buyurmakta ve böylelikle onların her birisinin ayrı ayrı hüküm vermiş olduğunu beyan etmektedir. Hadis-i şerifte geçen: "Çocuğun büyük kadına ait olduğuna dair hüküm verdi" ifadesi de vermiş olduğu hükmünün geçerli ve yerine getirilen bir hüküm olduğuna delil teşkil etmektedir.

Hele şöyle diyenler oldukça uzak bir İhtimali dile getirmişlerdir: Onun çocuğun büyük kadının hakkı olduğuna dair hüküm vermesi, kadının büyük olması dolayısıyla lehine hüküm vermesinin, Davud'un şeriatının bir gereği olduğundandı. Bunun tutarsızlık sebebi, büyüklüğün ve küçüklüğün davalar esnasında uzunluk, kısalık, siyahlık ve beyazlık gibi göz önünde bulundurulmaması gereken şeyler oluşundan dolayıdır. Çünkü bunların hiçbirisi davacıların herhangi birisinin görüşünü tercih etmeyi gerektirmez ki, bundan dolayı onun lehine ya da aleyhine hüküm vermek söz konusu olsun. Hüküm şer'î buyrukların getirdiklerinin iyice kavranılmasından hareketle doğruluğu kestirilebilen şeyler arasında yer alır.

Burada söylenmesi gereken şudur: Dâvûd (as)ın çocuğun büyük kadına ait olduğuna hüküm vermesi, kendisince o kadının sözünü tercih etmesini gerektiren bir sebepten ötürü olmuştur. Hadis-i şerifte bunu tayin eden bir ifade yoktur. Çünkü bunun tayin edilmesini gerektiren bir sebep de yoktur. Belki çocuk elinde idi. Diğerinin ise delil getirebilmekten yana âciz olduğunu bilmişti. Bu sebepten ötürü çocuğun o kadına ait olduğuna dair hüküm verdi ve bunu mevcut olanı, mevcut hali üzere bırakmak (İstishâb) esasına dayanarak yapmıştı.

Böyle bir yorum bu hadis ile ilgili olarak yapılan açıklamaların en güzeli. İndirilmiş şeriatlerin hakkında ihtilâf etmiş olmaları uzak bir ihtimal bulunan şer'î davalar ile ilgili kaidelerin, lehine tanıklık ettiği de budur. O bakımdan; Eğer Dâvûd şer'î bir sebebe binaen böyle bir hüküm vermiş ise, Süleyman'ın onun hükmünü nakzetmesi nasıl uygun düştü, denilemez. Böyle bir itiraza şu şekilde cevap verilir:

Süleyman (as) babasının hükmünü nakzetmeye kalkışmış değildir. O oldukça incelikli bir yola başvurmuştur ve bu sebepten küçük kadının doğru söylediğini anlamıştır. Bu da şudur: Haydi bana bir bıçak getir. Ben aranızda bu çocuğu ikiye paylaştırayım deyince, küçük kadın: Hayır dedi. Böylelikle o küçük kadında tesbit ettiği şefkat karinesi ile, bunun büyük kadında bulunmadığını görmesi, bir de küçük kadının doğru söylediğine dair kendisinde yeterli bir kanaat ve bilgi hasıl edecek başka bir takım karineleri de eklemiş olması muhtemel olduğundan, çocuğun küçük hanıma ait olduğuna hüküm vermiştir.

Onun bu şekilde bir hüküm vermesine uygun sebep teşkil eden hususlardan birisi de, kendi bilgisine dayanarak hüküm vermesi olabilir.

Nesâî bu hadisi naklettiği babta: "Hakim'in kendi bilgisine dayanarak hüküm vermesi"[69] diye bir başlık kullandığı gibi, yine aynı şekilde bu hadis için: "Hakim'in hakkın ortaya çıkması için yapmayacağı bir şey hakkında: Onu yapayım diyebileceği"[70] şeklinde; yine bu hadis ile ilgili olarak: "Hakim'in kendisi gibi yahut kendisinden daha üstün bir başka hakim vermiş olduğu hükmü bozması"[71] diye bir başlık açmıştır.

Büyük hanımın çocuğun Süleyman (as)ın bu hususta ciddi ve kararlı olduğunu görmesi üzerine küçük kadına ait olduğunu itiraf etmiş olması ve bunun üzerine onun da çocuğun küçük hanıma ait olduğuna dair hüküm vermiş olması ihtimali de vardır. Böylelikle bu, hakim yemin ile hükmetmiş olmasına benzer. Kişi yemin etmeye kalkınca bu sefer inkâr edenden ikrar etmesini gerektiren bir husus ortaya çıkar. Bu durumda hakim onun aleyhine yeminden önce de, sonra da bu ikrar gereğince hüküm verir ve bu da birinci hükmü nakz etmek kabilinden olmaz. Aksine sebeplerin değişmesine uygun olarak hükümlerin değişmesi kabilinden olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hu hadisteki fikhî İnceliklere gelince; peygamberlerin de içtihadlarına göre hüküm vermeleri caiz görülmüştür. Bunu daha önceden zikrettik. Bir diğer fikhî incelik şudur: Hakimler hakları ortaya çıkartacak bir takım yollara başvurabilirler ve bu güçlü bir zekâ ve kavrayışın, insanların durumlarını yakından tanıyışın bir neticesidir. Bazen takva ehlinde dini ve nuranî bir feraset bulunabilir. Bu da Allah'ın bir lütfudur, onu dilediğine verir. Bu hususta: Anne (çocuğunun nesebine) ilhak edilebilir, diyenlerin lehine bir delil de vardır. Bu Malik'in mezhebinde meşhur bir görüş değildir, bunu söz konusu etmenin yeri de burası değildir.

Özetle söyleyecek olursak bu meselede Süleyman (as)ın hüküm vermesi dolayısıyla yüce Allah: "Biz onu hemen Süleyman'a kavratmıştık" buyruğu ile ona övgüyü de kapsamaktadır. [72]

13- Hayvanların Verdikleri Zararların Hükümü:

Ekine dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Bu olayda şeriatimizdeki hükme gelince: Bahçe ve ekin sahipleri gündüzün bahçelerini ve ekinlerini korumakla yükümlüdürler. Bundan sonra ise mislî olan şeylerde misilleriyle kıyemî olan şeylerde de kıymetleriyle tazminat söz konusudur.

Şeriatimizde bu meselenin asıl dayanağı, Peygamberimiz Muhammed (sav)'in, el-Berâ b. Âzîb'in devesi ile ilgili olarak vermiş olduğu hükümdür. Bunu İmam Malik, İbn Şihab'dan rivayet etmektedir. Onun, Haram b. Sa'd b. Muhay-yisa'dan rivayet ettiğine göre el-Bera'nın devesi bir adamın bahçesine girdi ve orada bir takım zararlara sebep oldu. Rasûlullah (sav)'da bahçe sahiplerinin bahçelerini gündüzün konamakla yükümlü olduklarına, davarların geceleyin verdikleri zararların tazminatının da sahipleri tarafından ödeneceğine hüküm verdi.^[73]

Hadîsi bu şekilde bütün ravii mürsel olarak rivayet etmişlerdir. Aynı şekilde İbn Şihab'ın arkadaşları da İbn Şihab'dan böylece rivayet etmişlerdir. Ancak İbn Uyeyne bunu ez-Zührî'den, o Said b. Haram b. Sa'd b. Muhayyisa'dan: el-Berâ'nın devesi diyerek bunun bir benzerini ve bu manada rivayet etmiştir.

Diğer taraftan İbn Ebi Zî'b de İbn Şihab'dan rivayet ettiğine göre kendisine el-Berâ'nın devesinin bazı kimselere ait bir bahçeye girdiğine dair haber ulaştığını belirterek Malik'in rivayet ettiği hadisin aynısını nakletmektedir. Ancak o Haram b. Sa'd b. Muhayyisa'yı da başkasını da zikretmemektedir.

Ebu Ömer dedi ki: İbn Ebi Zî'b bu rivayetin senedini bozmaktan başka bir şey yapmış değildir.

Yine bunu Abdu'r-Rezzak, Ma'mer'den, o ez-Zührî'den, o Haram b. Muhayyisa'dan, o babasından, o da Peygamber (sav)'dan rivayet etmiş olmakla birlikte; bu hususta Abdu'r-Rezzak'a mutabaat yapılmamıştır ve onun Haram b. Muhayyisa'dan, o babasından... demesini kabul etmemişlerdir.

Yine bu hadisi İbn Cüreyc, İbn Şihab'dan rivayet etmektedir. İbn Şihab dedi ki; Bana Ebu Umame b. Sehl b. Huneyf naklettiğine göre; bir dişi deve bazılarının ait bir bahçeye girdi ve orada bazı zararlara sebep oldu diyerek, hadisi İbn Şihab'dan, o Ebu Umame'den diye nakletmiştir. Bu dişi devenin el-Berâ'ya ait olduğundan da söz etmemektedir. Hadisin İbn Şihab'dan, o İbn Muhayyisa'dan senedi ile ve yine aynı şekilde Said b. el-Museyyeb'den ve Ebu Umame'den de rivayet edilmiş olması mümkündür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Böylelikle onlardan rivayet eden, onlardan dilediği kimseden, hatırına geldiği üzere rivayet etmiştir. Bunların hepsi de güvenilir ravilerdir.

Ebu Ömer dedi ki: Her ne kadar bu hadis mürsel ise de, hadis imamlarının mürsei olarak rivayet ettikleri meşhur bir hadistir. Güvenilir ravii de bunu nakletmiş, Hicaz fukahâsı bu hadise göre hüküm vermiş ve onu kabul ile karşılamıştır. Medine'de de bu hadis gereğince amel edilegelmiştir. Gerek Medinetilerin, gerekse de diğer Hicazlıların bu hadisi delil alıp kullanmış olmaları yeterlidir.^[74]

14- 'Davarların, Verdikleri Zararların Hükümü;

Malik ve imamların cumhuru el-Berâ hadisi gereğince görüş belirtmişlerdir, Ebu Hanife, arkadaşları ve bir grup Küfe alimi bu hükmün nesh olduğu kanaatindedir. Bunlara göre davarlar, gece ya da gündüz eğer bir ekine zarar verecek olurlarsa, o davarların sahiplerinin herhangi bir sorumlulukları yoktur. Bunlar davarların bu gibi zararlarını Peygamber (sav)ın: "Hayvanın yaralaması hederdir"^[75] hadisinin genel çerçevesi içerisinde sokmuşlar ve hayvanların yaptıkları bütün diğer işlerini (verdikleri zararları) yaralamalarına kıyas etmişlerdir.

Bu görüşü Ebu Hanife'den önce belirten kimsenin olmadığı da söylenmiştir. Ne onun ne de ona tabi olanların bu hadiste lehlerine delil olacak bir taraf yoktur. Bunun el-Berâ hadisini neshetmiş olması ve onunla çelişmesine gelince; nesh şartları burada bulunmamaktadır. Çelişki (tearuz) ise bir hadisin hükmünü kabul etmenin ancak diğer hadisi reddetmekle mümkün olması halinde söz konusu olabilir. "Hayvanın yaralaması hederdir" genel ve ittifakla kabul edilmiş bir hadistir. Daha sonra Peygamber ekinleri ve bahçeleri el-Berâ hadisiyle tahsis etmiştir. Çünkü Peygamber (sav)ın aynı hadiste; "Hayvanın gündüzün yaralaması hederdir, geceleyin heder değildir. Ekinlerde, bahçelerde ve-tarlalarda böyledir" diye bir rivayet gelmiş olması; imkânsız görülecek bir şey değildir. Bu durumda (bu hadisler hakkında) bunların çeliştikleri (taaruz ettikleri) nasıl söylenebilir? Bu gibi hadisler usûl kitaplarında belirtildiği üzere umum ve hususiyet bildiren hadisler kabilindendir, o kadar, ^[76]

15- Hayvanın Geceleyin Verdiği Zarar İle Gündüzün Verdiği Zarar Arasında Fark Gözetmenin Hikmeti:

Leys b. Sa'd: Davar sahipleri gece olsun, gündüz olsun yaptıkları bütün zararların tazminatını öder. Ancak davarların değerinden daha fazla da tazminat ödemez; demişken Sari'in gece ile gündüz verilen zarar arasında fark gözetmesinin hikmeti nedir? diye sorulacak olursa cevabımız şu olur

Aralarındaki fark açıktır. Çünkü davar sahiplerinin hayvanlarını gündüzün otlamak üzere salmaları bir zorunluluktur. Çoğunlukla görülen de şu ki: Ekini bulunan kimseler gündüzün ekinlerini gözetler, korur ve ona zarar vermek isteyenlere karşı ekinini himaye eder. O bakımdan ekinin gündüzün korunmasını ekin sahiplerine görev olarak tesbit etmiştir. Çünkü gündüz geçimi sağlamak için tasarrufta bulunulacak bir vakittir. Nitekim yüce Allah: "Gündüzü degeçim

zamanı kıldık" (en-Nebe', 78/11) diye buyurmaktadır. Gece geldi mi artık herşeyin yerine ve istirahat edeceği meskenine dönüş zamanı geldi, demektir. Nitekim yüce Allah söyle buyurmaktadır: "Al lah'tan başka size içinde rahat bulacağınız geceyi getirecek ilâh kimdir?" (el-Kasas, 28/72); "Geceyi de bir sükûn vakti... kıldı." (el-En'âm, 6/76) Davar sahipleri de davarlarını korumak maksadıyla yerlerine geri getirirler. Davar sahibi bir kimse davarını evine geri çevirmekte kusurlu hareket eder yahut geceleyin yayılmasını başkasına ait herhangi bir şeyi telef edecek şekilde zap-tedemeyîp etrafa yayılmasını engelleyemeyecek olursa, o vakit verdiği bu zararın tazminatını ödemesi gerekir. Böylelikle hüküm daha uygun ve daha müsamahalı olan şekilde cereyan edegelmişür. Bu şekildeki bir hüküm her iki kesim hakkında da daha insaflicadır. Her İki kesim için daha kolaydır, her iki tarafın malını daha bir koruyucudur. Artık gözlen gören ve duyu organları sağlam olan kimseler için sabah apaçık aydınlığıyla ortadadır.

el-Leys b. Sa'd'ın: "Davarın kıymetinden daha fazlasını tazminat olarak ödemez" şeklindeki sözlerine gelince, Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) şöyle demiştir: el-Leys b. Sa'd'ın bu görüşünü neye dayanarak İleri sürdüğünü bilmiyorum, ancak bunu cinayet işleyen köleye kıyas etmiş olması hali müstesnadır. Çünkü böyle bir köle kendi değerinden daha fa2İası karşılığında azad edilmiş sayılmaz. Kölenin cinayet işlemesi halinde de kölesinin kıymetinden fazlasını efendi ödemekle mükellef değildir. Ancak böyle bir kıyas şekli oldukça zayıftır. İbn Abdi'l-Berr, "et-Temhid" ve "el-Istizkâr"da böyle demiştir. Böylelikle (el-Leys) "hayvanın yaralaması hederdir" hadisine de el-Berâ'ya ait dişi deve ile ilgili hadise de muhalefet etmiştir. Bu konuda aralarında Ata'nın da bulunduğu İlim adamlarından bir kesim ondan daha önce bu doğrultuda görüş belirtmişlerdir. İbn Cüreyc dedi ki: Ata'ya şöyle sordum: Ekine davar gece yahut gündüz zarar verecek olursa (ne olur?) Sahibi bunun tazminatını öder, zararını verir. Ben: Ekin ister korunmuş, ister korunmamış olsun (hüküm yine böyle midir)? diye sordum. O, evet. Tazminatını öder, dedi. Bu sefer ben: Ne öder? diye sordum. O da: Eşeğinin, bineğinin ve davarının yediklerinin kıymetini, dedi.

Ma'mer de, İbn Şubrûme'den şöyle dediğini nakletmektedir: Ekine zarar görmüş haliyle dirhem cinsinden değer biçilir.

Ömer b, el-Hattab ile Ömer b. Abdu'l-Aziz'in -Allah ikisinden de razı olsun- (Sahih olmayan yollarla); Davar sahibi gece ya da gündüz (davarının verdiği zararın) tazminatını öder, dedikleri rivayet edilmektedir. [77]

16- Hayvanların Gece Verdikleri Zararların Tazminatı Ödeme Şekli:

Malik dedi ki: Davarların geceleyin ekinlere verdikleri zararlar korku ile ümit arası (bir hassasiyetle) değerlendirilir. Korunan bahçelerle, korunmayanlar, üzerlerinde engel bulunanlarla, bulunmayanlar arasında fark yoktur. [78]

17- Telef Edilen Ekinin Kıymetini Tesbit Zamanı:

Ekinde yeşermesi yahut yeşermemesi -küçük çocuğun dişinin çıkmasının beklenmesinde olduğu gibi- beklenmez. İsa, İbnu'l-Kasım'dan naklen şöyle demektedir: Kıymeti onun satış zamanına göre tesbit edilir. Eşheb ve İbn Nâfi ise "el-Mecmua"&L ondan şöyle dediğini nakletmektedir: İsterse olgunlaşacağı ortaya çıkmamış olsun, farketmez.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Ancak birinci görüş daha kuvvetlidir. Çünkü ekinin sıfatı odur. Dofayısı ile telef olunan şey o anda sahip olduğu nitelikleriyle değer biçildiği gibi, ona da bu haliyle değer biçilir. [79]

18- Telef Edilen Ekinin Tazminatı Ertelenecek Olursa:

Eğer ekin yeşerinceye ve zarar böylelikle ortadan kalkıncaya kadar, malı telef olan lehine herhangi bir hüküm verilmeyecek olursa, bu halden önce otlatmak yahut buna benzer bir menfaat sağlanıyor ise; (hayvanın verdiği zarar dolayısıyla) sağlanamayan o menfaatin tazminatı ödenir. Eğer böyle bir menfaatin sağlanması söz konusu değil ise, tazminat Ödemek de söz konusu olmaz.

Asbağ şöyle der: (Durum ne olursa olsun) tazminat öder. Çünkü telef tahakkuk etmiştir. Bu telefon telafi edilmesi İse, hayvan sahibi tarafından olmamıştır. Dolayısıyla bu telafi, hiçbir şekilde onun lehine değerlendirilemez. [80]

19- Etrafı Çevrili Bahçeler İle Geniş ve Bitişik Tarlalarda Verilen Zararların Tazminatı:

İbn Suhnûn'un "Kitabı"nda şu zikredilmektedir; Hadis, bahçelerinin etrafı çevrili olan Medine gibi yerler hakkındadır. Birbirine bitişik ekinleri ve etrafı korunmamış tarlalar ve aynı şekilde bu türden bahçelerin bulunduğu yerlerde ise, hayvan sahipleri gece ya da gündüz hayvanlarının verdikleri her türlü zararın

tazminatını öderler.

Bu görüşüyle sanki hayvanın bu gibi yerlerde eğitilmemesini bir haksızlık olarak kabul etmiş gibidir. Çünkü (eğitilmemiş hayvanların) zarar vermeleri kazınılmaz bir şeydir. Böyle bir kanaat, eHeys'in görüşüne doğru meyletmek demektir. [81]

20- Bölgenin, Otlak Yahut Ekin Bölgesi Olması Halinde Zararların Tazminatı:

Asbağ, Medine'de şöyle demiştir: Davar sahiplerinin davarlarını, ekincilik yapan köy ve kasabalarda çobansız bırakmamaları gerekir.

İlim adamları buradan harekede şunu söylemişlerdir: Her bir bölge ya ekin ekilen bir yerdir yahut hayvanların otlamak üzere yayıldıkları bir yerdir. Eğer ekin bölgesi ise oraya ancak telef edici bir davar girer. Döylelerini ise sahipleri korumakla görevlidirler. Bu gibi davarların verdikleri zararların tazminata ister gece, ister gündüz olsun sahipleri tarafından ödenir. Şayet bölge otlak bölgesi ise, bu durumda böyle bir yerdeki ekin sahibi ekinini korumakla görevlidir, davar sahiplerine de bir şey düşmez. [82]

21- Dizginlenebilen Davarlar İle Bizginlenemeyenler:

Davarlar iki türdür; Saldırgan olup, zaptedilemeyenler ve zaptedilebi-lenler. Buna göre Malik de davarların hükmünü iki kısımda mütalâa etmiştir. Dizginlenemeyenler ekinlere, meyvelere saldırma alışkanlığı bulunan davarlar demektir. Malik dedi ki: Bu gibi davarlar başka yere götürülür ve ekin bulunmayan bir yerde satılırlar. Bunu İbnu'l-Kasım "el-Küab"&d ve başka yerlerde zikretmektedir.

İbn Habîb de: Sahibi bunu kabul etmese dahi böyledir, demektir. Yine Malik; ekinleri bozup telef etmekten alıkonulamayan hayvan hakkında: Başka yere götürülür ve satılır demiştir, Zararlarına karşı korunabilen hayvanların sahiplerine, başka yere götürmeleri emredilmez, [83]

22- Arı, Güvercin ve Kümes Hayvanlarının Zararları:

Asbağ dedi ki: Arı, güvercin, ördek ve tavuk da davarlar gibidir. Bunlar saldırganlaşacak olsalar dahi kimse bunlara sahip olmaktan engellenmez. Köy ve kasaba ahalisinin de (bunlara karşı) ekinlerini korumaları gerekir,

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu zayıf bir rivayettir. Ona iltifat edilmez. Her kim başkasına zarar vermeksizin, kendisinin de faydalanabileceği bir şey edinmek isterse, ona bu imkân verilir. Ancak başkasına zarar verecek şeyleri edinerek fayda sağlamasına gelince buna yol yoktur. Çünkü Peygamber (sav): "Zarar da yoktur, zarara zararlar karşılık vermek de yoktur"[\[84\]](#) diye buyurmuştur.

İbnu'l-Kasım'dan nakledildiğine göre; bu saldırgan hayvanların şehirde olmaları halinde sahiplerine -fiilen zarar vermedikçe- tazminat söz konusu değildir. İbnu'l-Arabî der ki; Benim görüşüme göre hayvanların eğer saldırganlık özellikleri varsa, bundan öncesinden tazminatta bulunmaları gerektiği görüşündeyim.[\[85\]](#)

23- Hayvanın Verdiği Zararın Zamanla İlişkisi:

Abdu'r-Rezzak, Ma'mer'den, o Katade'den, o eş-Şa'bî'den naklettiğine göre bîr koyun, bir dokumacının eğirmiş olduğu yüne zarar verdi. Davayı Şu-reyh'e götürdüler. eş-Şa'bî dedi ki: Vereceği hükme dikkat edin. O onlara, bu iş geceleyin mi oldu, yoksa gündüzün mü oldu? diye soracaktır. Gerçekten de öyle sordu, sonra dedi ki: Eğer bu zarar geceleyin olmuşsa (hayvan sahibi) tazminat ödeyecektir, eğer gündüzün olmuşsa tazminat ödemeyecektir. Daha sonra Şureyh: "Hatıl kavmin koyunlarının girdiği ekin hakkında hüküm veriyorlardı" buyruğunu okudu ve dediki: (Ayetle geçen): "en-Nefş" geceleyin yayılmak, el-Hemel ise gündüzün yayılmak demektir.

Derim ki: Peygamber (sav)ın; "Hayvanın yaralaması da hederdir" [\[86\]](#) buyruğu da bu kabildendir.

İbn Şihab dedi ki: "el-Cubâr" heder demektir. "el-Ecma"'de hayvan demektir. İlim adamlarımız dediler ki: Peygamber (sav)ın: "Hayvanın yaralaması hederdir" buyruğunun zahirinden anlaşıldığına göre hayvanın tek başına telef ettiği şeylerde herhangi bir şey söz konusu değildir. Şayet beraberinde onu önden çeken yahut arkadan yeden ya da bir binicisi var da onlardan birisi bir şeyin üzerine gitmesini sağlayarak telef etmesine sebep teşkil ederlerse, o takdirde telef olunan şeyin hükmü gereğince sorumlu olur. Şayet bu kısas ile tazminatı ödenen bir cinayet olursa ve hayvanın üzerine sürülmesi kasti ise; bunda kısas gerekir. Bu konuda ihtilaf yoktur, çünkü binek de bu durumda alet gibidir. Eğer kasıt yoksa o takdirde karşılığında âkile tarafından diyet ödenmesi gerekir. Telef edilen şey mal ise; bu cinayete sebep teşkil edenin malından tazminat söz konusu olur. [\[87\]](#)

24- Hayvanın Ayağından Yahut Kuyruğundan Zarar Görenin Durumu:

Hayvanın ayağı yahut kuyruğu kendisine isabet eden kişi hakkında fukahâ farkh görüşlere sahiptir. Mâlik, el-Leys ve el-Evzaî o hayvanın sahibinin tazminat ödemesi gerektiği kanaatinde değildir.

Şafiî, İbn Ebi Leylâ ve İbn Şubrume ise, sahibi tazminat öder, demişlerdir. Saldırgan olan hayvan hakkında ise farklı görüşleri vardır. Onların çoğunluğu, bu da öyle olmayan diğer hayvanlar gibidir derken, Malik ve kimi arkadaşları sahibinin tazminat ödemesi gerektiği kanaatindedirler. [88]

25- Heder Kabul Edilen Diğer Zararlar:

Süfyan b. Huseyn, ez-Zührî'den, o Said el-Museyyeb'den, o Ebu Hurey-re'den şöyle dediğini rivayet etmektedir; Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "(Hayvanın) ayakdyla isabet ettiği) hederdir." Dârakutnî dedi ki: Bu hadisi Süfyan b. Huseyn'den başkası rivayet etmemiştir, bu hususta ona uyan yoktur. Ayrıca ez-Zührî'den rivayet eden hadis hafızları ona muhalefet etmişlerdir. Malik, İbn Uyeyne, Yunus, Ma'mer, İbn Cüreyc, ez-Zübeydî, Ukayl ve Leys b. Sa'd iie başkaları bunlar arasındadır. Bunların hepsi de bu hadisi ez-Zührî'den rivayet ederek şöyle demişlerdir: "HayvanGn telefî) hederdir. Kuyu (ile telef olan) hederdir. Maden (dolayısıyla telef olan) hederdir,"

Bunların hiçbirisi ayağın telef ettiğinden söz etmezler. Doğru rivayet de budur. Ebu Salih es-Semmân, Abdu'r-Rahman el-A'rec, Muhammed b. Şîrîn, Muhammed b. Ziyad ve diğerleri de Ebu Hureyre'den böylece rivayet etmişler ve bu rivayetlerinde "ayakdn telef ettiği) de hederdir" lafzını söz konusu etmemişlerdir. Ebu Hureyre'den bellenen şekil de böyledir. [89]

26- Zararları Heder Olan Şeyleri Sayan Hadislere Dair:

Hz. Feygamber'in: "Kuyu (ile telef olan) da hederdir" buyruğundan, bunun yerine "ve ateş(de telef olan)" diye de rivayet edilmiştir. Dârakutnî dedi ki: Bize Hamza b. el-Kasım el-Haşimî anlattı. Bize Hanbel b. İshak anlattı, dedi ki: Ben Ebu Abdullah Ahmed b. Hanbel'i, Abdu'r-Rezzak'ın hadisi hakkında şöyle derken dinledim: Ebu Hureyre yoluyla geldiği söylenen: "Ve ateş(de telef olan) da hederdir" şeklindeki hadisin hiçbir değeri yoktur. Bu ifade kitapta yazık değildir ve batıldır, sahih de değildir. Bize Muhammed b. Mahled anlattı, bize

İshak b. İbrahim b. Hanî anlattı, dedi ki: Ben Ahmed b, Hanbel'i şöyle derken dinledim: Yemen ehli "en-nar" ketirnesini (elif yerine ya ile); "en-neyr" şeklinde "el-bi'r" kelimesini de (şeklen ona benzer) ve hemze yerine "ya" ile yazarlar. Yani bunlar (hat itibariyle) birbiri gibidir. "Ateş(de telef olan) da hederdir" ifadesini telkin eden de Abdu'r-Rezzak'tır. er-Remâ-dî dedi ki; Abdu'r-Rezzak dedi ki: Ma'mer dedi ki: Benim görüşüme göre bu ancak bir vehimdir (yanılmadır)[90]

Ebu Ömer (İbn Abdi'l-Berr) dedi ki; Ma'mer, Hemmam b. Münebbih'den, o Ebu Hureyre'den, o Peygamber (sav)dan: "Ateş.(de telef olan) da hederdir" hadisi rivayet edilmektedir. Yahya b. Maîn ise şöyle demiştir: Bunun aslı "el-bi'r (kuyu)"dır. Ancak Ma'mer bunu tashif[91] etmiştir. Ebu Ömer (devamla) dedi ki: İbn Main bu sözüne delil getirmemektedir. Güvenilir ra-vîlerin hadisleri böylece reddedilmez. Vekî', Abdu'l-Aziz b. Husayn'dan o Yahya b. Yahya el-Gassânî'den şöyle dediğini nakletmektedir: Adamın birisi tarlasında ekininde arta kalanları yaktı. Ateşten bir kıvılcım sıçrayıp komşusuna ait bir şeyler yaktı. Bu hususta İbn Husayn, Ömer b. Abdu'l-Aziz (ra)a mektup yazıp, hükmü sordu. O da şunları yazdı: Rasûlullah (sav): "Hayvandn telef ettiği) hederdir" diye buyurmuştur. Benim görüşüme göre ateşin telef ettiği de hederdir.[92]

Bu hadiste (hayvan demek olan): el-Acmâ' yerine (yayılan hayvan demek olan): "es-Sâime(nin telef ettiği) de hederdir." [93] şeklinde de rivayet edilmiştir. İşte bu hadisin lafızları ile ilgili olarak varid olanlar bunlardır. Her bir mananın hadisin şerhinde ve fıkıh kitaplarında söz konusu edilmiş sahih bir lafzı da vardır. [94]

"Davud'a da onunla birlikte teşbih etsinler diye dağları ve kuşları mü-sahhar kıldık" buyruğu hakkında Vehb dedi ki; Dâvûd teşbih ederek dağların yanından geçer, dağlar da teşbih ile ona karşılık verirlerdi, kuşlar da aynı şekilde.

Şöyle de açıklanmıştır: Dâvûd kendisinde biraz yorgunluk hissetti mi dağlara emreder, onlar teşbih ederlerdi ve bu kendisi teşbihi özleyinceye kadar devam ederdi. İşte bundan dolayı "müsahhar kıldık" diye buyurulmuştur. Biz o dağları onlara teşbih etmelerini emrettiği vakit ona itaat edecek şekilde yarattık, demektir.

Bir diğer açıklamaya göre; dağların onunla birlikte yol alması onların teşbihi idi. Çünkü teşbih (yüzmek demek olan) "sibâhafdan alınmadır. Buna delil de yüce Allah'ın: "Ey dağlar, siz de onunla dönüş yapın (teşbih edin.)" (Sebe1, 34/10) buyruğudur.

Katade dedi ki: "Teşbih etsinler" o namaz kıldığı vakit, onlar da namaz kılsınlar

demektir. Çünkü teşbih namazdır.

Bunların hepsi muhtemel açıklamalardır. Bu da yüce Allah'ın dağlara yaptırdığı bir iştir. Çünkü dağların eren bir akılları yoktur. Onların teşbih etmeleri yüce Allah'ın, âcizlerin ve sonradan yaratılmışların (muhdesterin) sıfatlarından münezzeh oluşuna delil teşkil etmektedir. [95]

80. Ve Biz, ona sizin faydanıza sizi savaşlarınızda korusun diye giyecek yapma sanatını öğrettik. Acaba şükredecek misiniz?

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [96]

7- Demirden Zırh Yapma Sanatı:

"Ve Biz, ona sizin faydanıza... giyecek yapma sanatını öğrettik." Yani demiri kendisine yumuşatmak suretiyle zırh edinme sanatını öğrettik.

"Lebûs": Giyecek" Araplarca her türlü silâhın adıdır. Bu ister tam bir zırh olsun, ister yarım zırh olsun, ister kılıç, ister mızrak olsun. el-Hüzelî bir mızrağı nitelendirirken şöyle demektedir:

"Beraberimde Öyle bir lebûs (mızrak) vardır ki o kahraman için; Dehşetle kaçıp giden öküzün alnındaki bir boynuz gibidir "

Lebûs, giyilen her bir şey demektir: İbnu's-Sikkât de şu beyiti nakletmektedir:

"Her bir durum için ona has elbisesini giyin, Ya onun nimetlerini yahut da sıkıntılarını."

Yüce Ailah burada zırhı murad etmektedir. Bu kelime melbûs (giyilen şey) anlamındadır. Nitekim "binilen" anlamında "er-rekûb" ile "sütü sağılan" anlamında da "el-halûb" de bu kabildendir.

Katade dedi ki: Halkalı zırhlan ilk imal eden kişi Dâvûd (as)dır, O zamana kadar zırhlar düz parçalardan oluşuyordu, bunları ören ve halkalar halinde ilk yapan kişi odur. [97]

2- Savaşta Silâhlara Karşı Korunmak:

"Sizi savaşlarınızda korusun diye" yani girdiğiniz savaşlarda sizi himaye etsin diye.

Kılıç, ok ve mızrağa karşı yani savaşlarınızdaki âletlere karşı sizi korusun diye anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna göre muzaf hazfedilmiştir.

İbn Abbas dedi ki: "Savaşlarınızda" buyruğu, silâhlarınıza karşı... demektir. ed-Dahhak: Düşmanlarınızın size karşı savaşlarınızda diye... açıklamıştır. Anlam birdir.

eİ-Hasen, Ebu Ca'fer, İbn Âmir, Hafs ve Ravh "Sizi... korusun diye" buyruğunu sıfata bağlı olarak "te" ile okumuştur.[\[98\]](#)

Bunun giyecek ve zırhlar demek olan "koruma"ya ait olduğu da söylenmiştir. Şeybe, Ebu Bekir, el-Mufaddal, Ruveys ve İbn Ebi İshak ise bunu "sizi koruyalım diye" anlamında olmak üzere "te" yerine "nûn" ile okumuşlardır. Buna sebep de "ve Bizona... öğrettik" diye buyurulmuş olmasıdır. Diğerleri ise "ya" ile (sizi koruması için anlamında) diye okumuşlar ki, bu fiilin öznesi ya "giyecekler"dir, yahut da mana "Allah sizi korusun diye" demektir.

"Acaba" sizin için zırh yapmanın kolaylaştırılması nimetine karşılık "şükredecek misiniz" buyruk Rasûlûme itaat etmek suretiyle "acaba şükredecek misiniz" diye de açıklanmıştır. [\[99\]](#)

3- Sanayi ve Sebeblere Başvurmak:

Bu âyet-i kerime çeşitli sanayi dallarıyla uğraşmak ve sebeblere baş vurmak noktasında aslî bir delildir. Akıl ve fikir sahiplerinin kabul ettiği görüş de budur. "Bu gibi şeyler zayıf kimseler için meşru kılınmıştır" diyen cahil ve ahmakların görüşü doğru olamaz, sebeblere başvurmak Allah'ın yarattıklarındaki bir sünnetidir. Buna kim dil uzatırsa Kitab ve sünnete de dil uzatmış olur ve sözünü ettiğimiz kimseleri de zaafa ve Allah'ın minnetini kabul etmemeye nisbet etmiş olur. Yüce Allah, peygamberi Dâvûd (as)'ın zırh yaptığını bize haber vermektedir. Aynı şekilde o hurma yaprağından zenbil de yapardı, el emeği ile geçinirdi. Âdern çiftçi, Nuh marangoz, Lokman terzi, Ta-lut da tabak idi, sakalık yaptığı da söylenmiştir. Kişi sanat sahibi olmakla İnsanlara el açmaktan kendisini korur, sanat sayesinde kendisine gelecek zararları ve fakirliği uzaklaştırır. Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır: "Muhakkak Allah meslek sahibi (mesleğinde çalışan) zayıf, iffetli hareket eden mü'mini sever. Buna karşılık ısrarla dilencilik yapan kimseye de buğz eder."[\[100\]](#)

Buna dair daha geniş açıklamalar ileride el-Furkan Sûresi'nde (25/20. âyet, 3. başlıkta) gelecektir. Daha önceden de birden çok âyet-i kerîmede bu hususa dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Bu açıklamalar da yeterlidir. Yüce Allah'a hamd olsun. [\[101\]](#)

81. Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgarı verdik. Onun emriyle bereket verdiğimi! toprağa hızlıca götürürdü. Biz herşeyi bilenleriz.

82. Şeytanlardan denize dalan ve onun İçin bundan başka işler görenleri de (emrine vermiştik). Onları gözetenler Bizlerdik.

"Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgarı verdik." Yani şiddetle esen rüzgarı Süleyman'ın emrine musahhar kıldık. Bu kökten olmak üzere; Rüzgar şiddetle esti" denilir. Şiddetle esen rüzgara da; ve denilir. Esedoğulları lehçesinde; "Rüzgar şiddetle esti" denilir. İsm-i faili de; İle diye gelir. ise, saman demektir. Rüzgarın şiddetli esişine de bu isim verilmiştir. Çünkü rüzgar samanı yerinden alıp şiddetle uçurur.

Abdurrahman el-A'rec, es-Süiemî ve Ebu Bekr "ha" harfî ötreli olarak makabli (önemli buyruklar) ile ilişkili olmaksızın diye okumuşlardır. "Süleyman'a da rüzgar musahhar kılınmıştı" anlamında mübtedâ ve haber olur.

"Onun emriyle bereket verdiğimiz toprağa" yani Şam'a "hızla götürürdü."

Rivayet edildiğine göre rüzgar onu ve arkadaşlarını istediği yere götürür, sonra tekrar Şam'a geri getirirdi.

Vehb dedi ki: Dâvûd oğlu Süleyman meclisine gitmek üzere çıktığı vakit kuşlar huzurunda dururlar. Cinler ve insanlar o tahtına oturuncaya kadar huzurunda ayakta kalırlardı. Çokça savaşı, gazaya çıkan birisi idi. Gaza yapmaksızın yerinde durmazdı. Gaza yapmak istedi mi emir verir, keresteler yere uzatılır, insanlar, hayvanlar, savaş aletleri bu kerestelerin üzerlerine konurdu.

Sonra hızlıca esen rüzgara emir verir. O da bunları taşırdı. Sonra tatlı ve yumuşak esen rüzgara emir verir ve bu rüzgar onu gidişi bir ay, gelişi bir ay süren bîr mesafeye kadar götürürdü. İşte yüce Allah'ın: "Biz de emriyle yumuşak olarak istediği yere akıp giden rüzgarı emrine verdik." (Sad, 38/36) buyruğunun anlamı budur. "er-Ruhâ" yumuşak esen rüzgar demektir.

"Biz herşeyi bilenleriz." Yani Biz her ne yaparsak onun tedbir ve idaresini çok iyi bilenleriz.

"Şeytanlardan denize dalan...lan da" musahhar kılmıştık. Bununla su allına dalanları kastetmektedir. Yani bunlar onun İçin denizden mücevherat çıkartırlardı.

Uel-Ğavs" suyun altına inmek demektir. "Suya battı, demek" olur. Bir şeye hücum edene de; denilir. "el-Ğavvâs" inci çıkarmak üzere denize dalan kişi demektir. Bu işin yapılmasına da "el-ğıyâse" denilir.

"Ve onun için bundan başka işler görenleri" yani dalmanın dışında başka işler yapanları... (musahhar kıldık.) Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır. Bununla büyük

binalar, büyük heykeller ve buna benzer yerine getirilmesi için kullandığı, görevlendirdiği işlerin yapılmasını kastetmektedir; de denilmiştir.

"Onları" yani amellerini "gözetenler Bizlerdik." el-Ferrâ dedi ki: Amellerini bozmaya karşı onları koruyanlar; yahut Süleyman döneminde Âdemoğullarından herhangi birisini rahatsız etmelerine karşı onları koruyanlar Bizlerdik.

Onları kaçırmaktan yahut da emre karşı gelmekten "gözetenler Bizlerdik" diye açıklanmıştır. Yahut da Biz onları emrime karşı gelmekten yana koruduk.

Hamam, hamam otu, değirmenler, şişelerdeki çeşitli ilaçlar ve sabunun şeytanların ortaya çıkardıkları şeyler oldukları da söylenmiştir. [\[102\]](#)

83. Eyyûb'u da (an). Hani Rabbîne: "Rabbim, başıma bu belâ gelip çattı ve Sen merhametlilerin merhametlisisin" diye seslenmişti.

84. Biz onun duasını kabul ettik ve başındaki sıkıntıyı açıp giderdik. Ayrıca ona hem katımızdan bir rahmet hem de iyi kullukta bulunanlara bir ibret olmak üzere, aile ve çocuklarını ve onlarla birlikte bir o kadarını da verdik.

"Eyyûb'u da" an. "Hani Rabbine! Rabbim başıma bu belâ gelip çattı... diye seslenmişti." Yani benim bedenimde bir belâ, malımda ve aile halkımda bir musibet gelip beni buldu.

İbn Abbas dedi ki: Ona "Eyyûb" adının verilmiş sebebi, her durumda yüce Allah'a dönüşünden dolayıdır.

Rivayet edildiğine göre Eyyûb (as) oldukça büyük serveti bulunan Rumlardan bir adam idi. Oldukça iyi, takva sahibi, yoksullara merhametli idi. Yetimleri ve dulları görüp gözetiyor, ihtiyaçlarını karşılıyor, misafire ikramlarda bulunuyor, yolda kalmış gideceği yere kadar ulaştırıyor, yüce Allah'ın nimetlerine şükrediyordu. Kavmi ile birlikte zorba olan büyüklerinin huzuruna girdiler ve bir hususta onunla konuştular. Eyyûb kendisine ait olan bir ekin dolayısıyla onunla yumuşak konuşmaya başladı. Yüce Allah da kendisini, malını ve ailesini kaybetmekle bedeninde de hastalıkla imtihan etti. Öyle ki eti parça parça döküldü, bedeni kurtlandı. Sonunda onun hemşehrileri kendisini kasabanın dışına çıkardılar. Hanımı kendisine hizmet ederdi.

et-Hasen dedi ki: Bu şekilde dokuz yıl, altı ay kaldı. Yüce Allah onu kurtarmayı murad edince kendisine; "Ayağını yere vur. Bu hem yıkanacak, hem içilecek soğuk bir sudur." (Sâd, 38/42); bu senin için şifa kaynağı olacaktır, Ben sana aile halkını, malını, çocuklarını ve onlarla beraber bir o kadarını geri bağışladım, diye buyurdu. İleride Sâd Sûresi'nde (38/41. âyet ve devamının tefsirinde)

mtifessirlerin Eyyûb kıssası İle İlgili olarak şeytanın kendisine musallat kılınması ve bu kanaati savunanların görüşlerinin reddedilmesi ile ilgili açıklamalar -yüce Allah'ın izniyle- gelecektir.

Eyyûb (as)m: "Rabbim, başıma bu belâ gelip çattı* buyruğu ile ilgili olarak farklı onbeş (görüleceği gibi onyediyi) görüş ileri sürülmüştür.

1- O namaz kılmak üzere ayağa kalkmak istedi, kalkacak gücü kendisinde bulamayınca belâst dolayısıyla şikayet etmek kastıyla değil, halini bildirmek üzere "başıma bu belâ gelip çattı" dedi. 13ü açıklamayı Enes, (peygambere) merfu olarak rivayet etmiştir.

2- Bu buyruk, onun aczini ifade ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu sabra aykırı değildir.

3- Şanı yüce Allah bu sözleri söylemesini sağladı. Tâ ki başlarına gelen musibetleri açıklamak hususunda ondan sonra gelecek belâ ehline delil olsun.

4- Âdemoğlu niteliği ile belâyâ katlanmaktaki zaafını ortaya koymasını sağlamak üzere, yüce Allah bu sözleri ona söyledi.

5- Kırk gün süreyle ona vahiy gelmez oldu. Rabbinin kendisinden uzaklaşacağından korkarak; "Bu belâ başıma gelip çattı" dedi. Bu da Ca'fer b. Mu-hanîmed'in görüşüdür.

6- Onun söylediklerini yazan öğrencileri bu hale ulaştığını görmeleri üzerine ondan yazdıklarını sildiler ve: Bu adamın Allah nezdinde bir değeri yoktur, dediler. O da vahyin ve dinin, insanların elinden gitmesi şeklindeki bu belâdan Allah'a şikâyetle bulundu. Bu açıklama, senedi sahih olmayan açıklamalardandır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır, Bu görüşü İbnu'l-Arabî ifade etmiştir.

7- Bir kurt onun eünden yere düştü, onu yerden alıp yerine koydu. Bu kurt onu sokunca bu sefer: "Başıma bu belâ gelip çattı" diye bağırdı. Bu sefer ona: Sen bize karşı mı sabır gösterisinde bulunuyorsun, denildi, İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu, sahih bir nakle ihtiyacı olmakla birlikte oldukça uzak bir ihtimaldir. Bu şekilde sahih bir naklin varlığına da imkân yoktur.

8- Kurtlar onun bedenini yiyip duruyorlardı. O buna sabretti, nihayet bir kurt kalbine, diğeri onun diline daldı. Bu sefer: "Başıma bu belâ gelip çattı" dedi. Çünkü böylelikle Allah'ı anmaktan başka şeylerle meşgul olacaktı. İbnu'l-Arabî dedi ki: Eğer bunun bir senedi bulunsaydı ve gelişigüzel bir iddia olmasaydı, ne kadar da güzel olurdu!

9- Ona bu belânın hangi sebep ve maksatla verildiği açıklanmadı, bunu da anlamasına fırsat verilmedi. Acaba bu belâ bir tehdit miydi, bir azaptandınız mıydı, bir özellik miydi, bir arındırma mıydı, bir azık yahut bir temizleme miydi? O bakımdan o: "Başıma bu belâ gelip çattı" dedi. Yani hangi sebepten

ötürü bu sıkıntıların geldiği benim için içinden çıkılmaz bir hal oia-rak musibete dönüştü. İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu gereksiz bir aşırıya kaçmaktır.

10- Ona: Allah'tan afiyet vermesini dile, denildi. O da şöyle dedi: Ben yetmiş yıl boyunca nimetler içinde yüzdüm. Yedi yıl da belâ içerisinde kalabilirim. İşte o vakit ondan dilekte bulunurum. Bunun İçin: "Başıma bu belâ gelip çattı" dedi. İbnu'l-Arabî dedi ki; Böyle bir şey mümkündür fakat onun belâda kaldığı süre ile ilgili sahih bir haber bulunmadığı gibi bu kıssa hakkında da sahih bir rivayet yoktur.

11- Onun belâsı İblis'in hanımına: Bana secde et, demesi idi, O hanımının imanının gideceğinden, böylelikle helak olacağından ve kendisine bakacak kimse kalmayacağından korktu.

12- Onun belâyâ uğradığı üzerinde görülmeye başlayınca kavmi: Onun bizimle birlikte kalması pislikleri bize zarar vermeye başladı. Haydi bizim yanımızdan uzaklaşıp çıksın, dediler. Hanımı onu alıp şehrin dış taraflarına çıkardı. Şehrin dışına çıktıklarında onu görürler ve onu görmeyi bir uğursuz-luk sayarlardı. Bunun üzerine: onu göremeyeceğimiz bir yere kadar uzaklaşıp gitsin, dediler. O da kasabadan uzakça bir yere çıkıp gitti. Hanımı onun işlerini görüyor ve günlük gıdasını ona götürüyordu. Bu sefer şöyle dediler: O ona değişiyor, gelip bizimle oturup kalkıyor. Bu sebepten de onun belâsı da bize bulaşıyor. O bakımdan hanımını ondan büsbütün koparıp uzaklaştırmak istediler. O da: "Başıma bu belâ gelip çattı" dedi.

13- Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr dedi ki: Eyyûb'un iki kardeşi vardı. Yanına geldiler, uzakta bir yerde ayakta durdular. Aşırı kokusundan ötürü ona yaklaşamadılar. Onlardan birisi şöyle dedi: Allah Eyyûb'un hayırlı bir kimse olduğunu bilseydi, ona böyle bir belâyı vermezdi. O kendisi için bu sözden daha ağır bir söz işitmemişti. Tam bu esnada: "Başıma bu belâ gelip çattı" dedi. Sonra şöyle dua etti: "Allah'ım eğer Sen benim herhangi bir yerde aç bir kimse olduğunu bildiğim halde asla tok bir karınla gecelememiş olduğumu biliyor isen beni tasdik et." Semada bir münadi: "Benim kulum doğru söyledi" diye seslendi. Kardeşleri de bu sesi işittiler, hemen secdeye kapandılar.

14- "Başıma bu belâ gelip çattı" ifadesi, düşmanların benim bu halime sevinmeleri belâsı demektir. Bundan dolayı kendisine: Başına geten belâda sana en ağır gelen ne oldu? diye soruldu. Kendisi de: Düşmanların halime sevinmeleri, diye cevap verdi. İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu mümkündür, çünkü ke-limullah Musa'dan kardeşi kendisini bu hale düşmekten kurtarmasını istemiş ve şöyle demişti: 'Bu kavim beni gerçekten zayıf buldular. Neredeyse beni öldüreceklerdi. Sen de bana düşmanları sevindirecek bir iş yapma!" (el-A'râf,

7/150)

15- Hanımının uzunca zülüfleri vardı. Eyyûb'a ihtiyacı olan bir faydayı sağlamak maksadı ile bu zülüflerini kesmiş ve bunların bedeli ile yiyecek bazı şeyler alıp, bunları ona getirmişti. O ise hareket ederken, bir yerden başka bir yere giderken onun zülüflerine tutunuyor idi. Yerinden kalkıp başka yere gitmek isteyince bunları bulamayınca buna güç yetiremedi ve bu sefer: "Başıma bu belâ gelip çattı" dedi.

Bir diğer görüşe göre hanımı sattığı zülüfleri karşılığında yiyecek satın alınca îblis bir adanı suretinde ona geldi ve: Senin hanımın hayasızlık işledi ve bunun karşılığında ücret aldı, saçlarını kestirdi, dedi. Eyyûb da ona sopa vuracağına dair yemin etti. Bu sebeble hanımının kalbinin uğradığı belâ ve sj-kıntı, Eyyûb'un kalbindeki belâ ve sıkıntıdan daha ağır idi.

16- Derim ki: Burada İbn el-Mubarek'in söz konusu ettiği onaltıncı bir görüş daha vardır: Bize Yunus b. Yezid, Akıl'den haber verdi. O İbn Şihab'dan naklettiğine göre Rasûlullah (sav) bir gün peygamber Eyyûb (as)ı ve ona isabet eden belâyı söz konusu etti... deyip hadisi zikretti. Hadiste şu ifadeler de yer almaktadır: Ona sabrı tavsiye eden ve onun yanından ayrılmayan yakın arkadaşlarından birisi ona dedi ki; Ey Allah'ın Peygamberi! Senin halin beni hayrete düşürmüştür ve ben bunu senin kardeşin ve arkadaşına zikretmiş bulunuyorum: Allah seni, hanımını, malını kaybetmekle belâyâ düşürdüğü gibi, cesedinde de seni belâyâ uğrattı. Bu onsekiz yıldan beri böylece devam ediyor ve sonunda şu gördüğün hale kadar geldi. Allah sana merhamet edip senin bu belâ ve sıkıntılarını gidermeli değil mi? Sen öyle bir günah işlemiş olmalısın ki, kimsenin böyle bir günah işlemiş olduğunu sanmıyorum. Bunun üzerine Eyyûb (as) dedi ki: "Ben onların neler söylediklerini bilmiyorum. Ancak aziz ve celil olan Rabbim biliyor ki ben karşılıklı iddialarda bulunan ve her birisi Allah adına yemin eden -yahut ta karşılıklı olarak birbirine kızarak iddialarda bulunan ve her birisi Allah adına yemin eden- iki kişi yanımdan geçiyor, ben de ailemin yanına geri dönüyor, onların yeminlerinin keffaretini ödüyordum. Bundan maksadım ise, onun adını anan herhangi bir kimsenin günaha girmesini; kimsenin hak olmayan bir maksatla adını anmayığını isteyişimdi." Bunun üzerine Rabbine: "Rabbim, başıma bu belâ gelip çattı ve Sen merhametlilerin merhametlisisin" diye seslenmişti. Onun bu duası şanı yüce ve mübarek olan Allah'a halini arzemesinden ibaretti. O, durumunun ulaştığı noktayı haber veriyordu. Şanı yüce ve mübarek olan Allah'tan gelenlere O'nun uğrunda sabrediyordu... deyip hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir.

17- Birilerinden işittiğim fakat tesbit edemediğim bir görüş de şudur: Bir kurtçuk

bedeninden yere düştü. Onu yerine iade etmek için aradıysa da bulamadı. Bu sefer: "Başıma bu belâ gelip çattı" dedi. Bunu söylemesi ise o kurtçuğu bulamamaktan ötürü kaçırdığı ecir idi. İyileşeceği vakte kadar ecrinin tam ve eksiksiz kalmasını istemişti. [\[103\]](#) Bu güzel bir açıklamadır, ama senede ihtiyacı vardır.

İlim adamları dediler ki: Onun "başıma bu belâ gelip çattı." sözleri tahammülsüzlükten dolayı söylenmiş sözler değildi. Çünkü yüce Allah: "Biz onu sabredici bulduk" (Sâd, 38/44) diye buyurmaktadır. Aksine o bu sözlerini dua olarak söylemişti. Şikâyetle sabırsızlık ise, yüce Allah'a değil, mahluka-ta yapılandır. Allah'a dua etmek, kaderine rızaya aykırı değildir.

es-Sa'lebî dedi ki: Ben hocamız Ebu'l-Kasım b. Habib'i şöyle derken dinledim: Sultanın sarayında fukahâ ve ediblerle dopdolu bir mecliste bulunmuştum. Onlar Eyyûb (as)ın bu sözlerinin şikâyet yolu ile söylendiğı üzerinde icma ettiklerinden sonra bu âyet hakkında bana soru soruldu. Halbuki yüce Allah; "Gerçekten Biz onu sabredici bulduk" diye buyurmaktadır. Ben şu cevabı verdim: Onun bu sözleri bir şikâyet olsun diye söylenmemiştir. O bu sözlerini dua maksadıyla söylemiştir. Bunun açıklayıcı ifadesi ise "Biz onun duasını kabul ettik" buyruğudur. Duanın kabul edilmesi ise şikayette bulunmanın arkasından değil, duanın arkasından gelir. Orada bulunanlar benim bu açıklamamı güzet buldular, beğendiler.

Cüneyd'e bu âyet-i kerîme hakkında soru sorulmuş, o da şöyle demiş: Kendisine yaptığı bol lütuf ve ihsanlar dolayısıyla, Allah'a minnet duygularını beslemesi için ona dilemenin fakirliğini, dilenciliğın muhtaçlığını öğretti.

"Ve başındaki sıkıntıyı açıp giderdik. Ayrıca ona... aile ve çocuklarını ve onlarla birlikte bir o kadarını da verdik." Mücahid ve İkrime dedi ki: Eyyûb (as)a denildi ki: Biz aile halkını sana cennette verdik. Dilersen onları senin için cennette bırakırız, dilersen onları sana dünyada veririz. Mücahid dedi ki: Yüce Ailah onları onun adına cennette bıraktı ve dünyada da onların bîr benzerini verdi. en-Nehhâs dedi ki: Bu hususta onlardan gelen sened sahihtir.

Derim ki: el-Mehdevî de bunu İbn Abbas'tan nakletmektedir. ed-Dahhak dedi ki; Abdullah b. Mes'ud dedi ki: Eyyûb'un hanımı dışında aile halkı vefat etmişti. Yüce Allah onları göz açıp kırpacak kadar bir süreden daha kısa bir süre zarfında diriltti ve ona onlarla birlikte bir o kadarını daha verdi,

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediğı rivayet edilmiştir: Çocukları vefat etmişti. Diriltildiler ve onlarla birlikte bir o kadar daha çocukları oldu. Kalade, Ka'b el-Ahbar, el-Kelbî ve başkaları da böyle demiştir. İbn Mes'ud dedi ki: Onun yedisi erkek, yedisi kız olmak üzere bütün çocukları vefat etmişti. Ona şifa verildikten

sonra hepsi de diriltildiler. Hanımı yedi erkek, yedi kız çocuk daha doğurdu, es-Sa'lebî dedi ki: Âyetin zahirine daha yakın görülen bu görüştür.

Derim ki: Çünkü onlar daha önce el-Bakara Sûrsi'nde (2/243. âyetin tefsirinde); "Binlerce kişi oldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi?" (el-Bakara, 2/243) âyetinin kıssasında açıklandığı üzere; ecelleri gelmeden önce imtihan olmak üzere ölmüşlerdi. Yine benzeri bir açıklama (Musa -as- ile birlikte bulunup) yıldırım çarpması sonucu ölen, sonra da diriltilen kişilerin kıssasında (bk. el-Bakara, 2/55-56. âyetler, 3. başlık ve el-A'raf, 7/155. âyetlerin tefsiri) geçmiş bulunmaktadır. Bunlar hep ecellerinden önce vefat etmişlerdi. Burada da durum böyledir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Mücahid ve İkrime'nin görüşüne göre buyruğun anlamı şöyle olur: "Ona aile ve çocuklarını" âhirette; "ve onlarla birlikte bir o kadarını da" dünyada "verdik."

Nakledildiğine göre yüce Allah'ın emri üzerine ayağını yere bir defa vurup sıcak bir su pınarı kaynayınca eliyle bir avuç su alıp, bir defa silkeleyince kurtçuklar üzerinden etrafa yayıldı. Suyu bir defa dalınca eti geldi ve yerli yerine oturdu. Yüce Allah ona ailesini ve onlarla birlikte bir o kadarını geri verdi. Evinin temelleri ölçüsünde bir bulut ortaya çıktı. Gece, gündüz üç gün süreyle altın çekirgeler yağdırıp durdu. Yüce Allah ona Cebrail (as)ı gönderdi vt; ona; Doydun mu? dedi. O, Allah'tan (O'nun lutfundan) kim doyar ki? dedi. Yüce Allah ona şunu vahyetti: Sen belâyâ düşmeden önce de, düştükten sonra da seni sabırlı diye övdüm. Eğer Ben senin her bir saç telinin altına sabrı koymamış olsaydım, sen sabredemezdin.

"Hem katımızdan bir rahmet" yani Biz bunu nezdimizden bir rahmet olmak üzere ona yaptık. Bir görüşe göre de yarın mükâfatı daha büyük olsun diye Biz onu böylece sınadık.

"Hem de iyi kullukta bulunanlara bir ibret olmak üzere" kullara hatırlatmak üzere "onu böylece sınadık." Çünkü onlar çağdaşlarının en faziletlisi olmakla birlikte Eyyûb'un uğradığı belâyı, bu belâyâ sabrını ve Allah tarafından imtihan edilmesini hatırlayacak olurlarsa, dünyanın zorluk ve sıkıntılarına sabredip katlanmak noktasında Eyyûb (as)ın yaptığına benzer bir tutum takınmaya kendilerini hazırlarlar. Böylelikle bu ibadetlerini sürdürmek ve zorluklara tahammül etmek noktasında onlar için bir uyarıcı olur.

Eyyûb (as)ın bu belâsının devam ettiği süre hususunda farklı görüşler vardır, İbn Abbas: Bu belâsı yedi yıl, yedi ay, yedi gün ve gece devam etmiştir derken, Vehb otuz sene devam etmiştir der, d-Hasen yedi yıl, altı ay devam etmiştir, demiştir.

Derim ki: Bundan daha sahih olanı -doğruyu en iyi bilen Allah'tır- onse-kiz senedir. Bunu da İbn Şihâb Peygamber (sav)dan rivayet etmiş olup önceden

geçtiği üzere İbnu'l-Mubârek bunu zikretmiştir. [\[104\]](#)

85. İsmail, İdris ve Zülkifl'i de (an). Onların her biri sabredenlerdendi.

86. Biz onları rahmetimizin içine aldık. Gerçekten onlar Salihlerden idiler.

"İsmail, İdris" önceden de geçtiği gibi Ahnuh diye de bilinir "ve Zülkifl'i de" an. et-Tirmizî eİ-Hakîm, "Nevâdiru'l-Usul" adlı eserinde ve başkaları İbn Ömer (ra)tn Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu nakletmektedirler: "İsrailoğult arında Zülkifl diye anılan bir adam vardı. Bu kişi her tür günahı işlemekten çekinmezdi. Bir kadının arkasından gitti ve onunla ilişki kurmak karşılığında ona altmış dinar verdi. Erkeğin hanımının önünde oturması gibi oturduğunda kadın sarsıldı ve ağlamaya başladı. Niye ağhyorsun? dedi. Kadın bu işi yapmaktan ötürü, dedi. Allah'a yemin ederim. Ben hiç böyle bir şey yapmadım.

Peki ben seni zorladı m mı? dedi. Kadın: Hayır dedi. Fakat muhtaç olduğumdan dolayı bu işi yapmak zorunda kaldım.

Ona: Git, o verdiğim para senin olsun. Allah'a yemin ederim bundan sonra ebediyyen bir daha Allah'a isyan etmeyeceğim, dedi. Sonra da aynı gece öldü. Evinin kapısı üzerinde: Muhakkak Allah Zülkifl'e mağfiret buyurdu, yazısını gördüler."

Bu hadisi Ebu İsa, et-Tirmizîde rivayet etmiştir. İbn Ömer (ra)dan gelen rivayetiyle lafzı şöyledir: (İbn Ömer) dedi ki: Peygamber (sav)ı bir hadis buyururken dinledim. Eğer ben onu bir, iki -yedi defaya sayıncaya kadar- defa duymamış olsaydım, asla onu nakletmezdim. Hana ben bunu ondan daha fazla duymuşumdur. Rasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinledim: "Zülkifl, İsrailoğularından İdi. Hiçbir günahı işlemekten çekinmezdi Ona bir kadın geldi. O da onunla ilişki kurmak şartıyla ona altmış dinar verdi. Erkeğin hanımının karşısında oturduğu gibi oturunca kadın titredi ve ağladı. Niye ağlıyorsun, ben seni zorladım mı? dedi. Kadın, hayır fakat bu daha önce hiçbir şekilde yapmadığım bir iştir. Beni bu işe yapmaya iten tek sebep, muhtaç oluşumdur. Sen bu işi şimdiye kadar hiç yapmamış iken mi yapacaksın? Haydi git, o paralar da senin olsun. (Devamla) dedi ki: Allah'a yemin ederim. Bundan sonra ebediyyen bir daha Allah'a isyan etmeyeceğim. Aynı gece öldü, sabah olduğunda kapısının üzerinde: Şüphesiz Allah Zülkifl'i bağışladı (mağfiret buyurdu), ibaresinin yazılı olduğu görüldü." Tirmizî dedi ki: Hasen bir hadistir. [\[105\]](#)

Denildiğine göre; el-Yesa' yaşlanınca: Ben insanların başına benim yerime geçecek birisini tayin etsem de onun ne şekilde amelde bulunacağını bir görsem.

Bunun üzerine dedi ki: Şu üç hususu bana kim garantiler: Gündüzün oruç tutacak, geceleyin namaz kılacak ve hüküm verirken öfkelenmeyecek. el-Iys soyundan gelen bir adam: Ben, dedi. Ancak onun bu teklifini kabul etmedi, geri çevirdi. Ertesi günü aynı şeyleri söyledi. Yine o adam, ben dedi. Bunun üzerine onu kendisinin yanına tayin etti ve sözünde durdu. Yüce Allah ondan övgüyle söz etti ve ona "Zülkifl" denildi. Çünkü u, belli bir işi tekeffül etmişti. Bu açıklamayı Ebu Musa, Mücahid ve Katade yapmışlardır.

Amr b. Abdurrahman b. el-Hâris dedi ki: Ebu Musa (ra) da Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu nakletti: "Zülkifl bir peygamber değildi, ama o salih bir kul idi. Vefatı esnasında salih bir kişinin ameli ile amelde bulunmayı tekeffül etti. Her gün Allah için yüz namaz kılardı. Yüce Allah da ondan güzel bir şekilde, övgü ile söz etti."[\[106\]](#)

Ka'b da dedi ki: İsrailoğulları arasında kâfir bir kral vardı. Onun ülkesinden saiih bir insan geçti. Allah'a yemin ederim, ben bu krala İslâm'ı sunmadıkça bu topraklardan çıkmayacağım dedi ve ona İslâm'ı sunduktan sonra kral: (Müslüman olursam) Benim mükafatım ne olacak? dedi. Ona: Cennet deyip cennetin, niteliklerini bildirdi. Peki bana bunun böyle olacağının garantisini kim verebilir, deyince o, ben dedi. Bunun üzerine kral müslüman oldu ve krallığı bıraktı. Ölünceye kadar Rabbine itaate yöneldi. Defnedildiği sabahı elinin kabrin dışına çıkmış olduğunu ve elinde de beyaz bir nur ile içinde şu ifadelerin yazılı bulunduğu yeşil bir parça gördüler: Allah bana mağfiret buyurdu, beni cennete koydu ve filanın kefil olduğu hususu eksiksiz bana verdi. Bunun üzerine halk acele yola koyularak o adamı bulmaya ve iman ettiklerini ona bildirip krala verdiği teminatı kendilerine de vermesini istemeye koyuldular, o da bunu yaptı. Hepsi de iman ettiler, işte bundan dolayı ona "Zülkifl" adı verilmiştir.

Bir başka açıklamaya göre o oldukça iffetli davranan bir insandı. Bir belâya düşen, bir itham altında kalan, kendisinden bir alacak istenen her bir kişiye kefil oluyor ve yüce Allah da o kişiyi onun vasıtası ile kurtarıyordu.

Bir diğer açıklamaya göre ona Zülkifl adının verilış sebebi, yüce Allah'ın ona yapmış olduğu iş ve amellerinin karşılığında kendi döneminde bulunan diğer peygamberlerin amellerinin iki katını vermeyi tekeffül etmiş olmasıdır.

Cumhur onun peygamber olmadığı görüşündedir. el-Hasen dedi ki: O İl-yas'tan önce gönderilmiş bir peygamberdir. Zülkifl'in -Meryem'in geçimini tekeffül etmesi sebebiyle- Zekeriya (as) olduğu da söylenmiştir.

"Onların her biri" Allah'ın emirleri üzerinde ona itaatin gereklerini yerine getirmek ve masiyetlerden kaçınmak hususunda "sabredenlerdendi. Biz onları rahmetimizin içine" yani cennete "aldık. Gerçekten onlar salihler-den idiler."

87. Ve balık sahibini de (an). Hani gazaplanarak gitmiş ve Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. O bakımdan karanlıklar içinde: "Senden başka ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum" diye seslenmişti.

88. Biz de duasını kabul edip kendisini gamdan kurtarmıştık. Biz mü'minleri işte böyle kurtarırsınız.

"Ve balık sahibini de" an,

"Zünnûn (balık sahibi)" Met ta oğlu Yunus'un lakabıdır. Çünkü nûn (balık) kendisini yutmuştu. Nûn da balık demektir. Osman (ra)dan nakledilen hadise göre o güzel şimali bir çocuk görmüştü. Bunun üzerine: Ona nazar değmesin diye senesindeki çukurunu (nûn'unu) siyaha boyayınız, demişti. Sa'leb'in İbnu'l-A'rabî'den rivayetine göre "en-nûne" küçük çocuğun çene-sindeki küçük çukur (gamze) demektir.

"Hani o gazaplandırıp gitmiş... ti" el-Hasen, eş-Şa'bî ve Said b. Cübeyr dediler ki: O aziz ve celil olan Rabbini gazaplandırıp gitmişti. et-Taberî ve el-Kutebî bu açıklamayı tercih etmiş, el-Mehdevî bunu güzel bulmuştur. Bu açıklama İbnu Mes'ud'dan da rivayet edilmiştir.

en-Nehhâs dedi ki: Dil bilmeyen kimseler böyle bir açıklamayı reddedebilirler, ancak bu doğru bir açıklamadır. Rabbinden ötürü o gazaplanmıştı, demektir. Nitekim; "Ben senin için gazaplandım" demek de böyledir. Mü'min de yüce Allah için -ona isyan edilmesi halinde- gazaplarını Dil-bilginlerinin çoğunluğu Peygamber (sav)ın, Âişe (ranhâ)ya söylemiş olduğu: "Onlara velânın (sana ait olacağı) şartını koş." [108] ifadesinin bu kabilden olduğu görüşündedirler. el-Kutebî de bu görüşü desteklemek noktasında oldukça ileriye gider.

İlgili haberde Yunus (as)ın nitelikleri hakkında şöyle denilmektedir: O tahammülü az birisiydi. Peygamberlik yüklerini yüklenince, bahar mevsiminde doğmuş deve yavrusunun ağır yük altında çatlaması gibi o da peygamberliğin yükleri altında adeta çatlıyordu. O bakımdan o, efendisinden kaçıp uzaklaşan bir köle gibi uzaklaşıp gitti. Bu şekilde bir gazaplandırış küçük bir günahı. O Allah'a karşı öfkelenmemişii, aksine kavmi üzerinden azabı kaldırdığından ötürü Allah için öfkelenmişti.

İbn Mes'ud da şöyle demektedir: O Rabbinden yani Rabbinin emrinden kaçmıştı. Nihayet ona, kavminin üzerinden azabın kaldırılmasından sonra, geri dönmesi emri verildi. Çünkü o kavmini belli bir zamanda azabın ineceği ile tehdit edip

duruyordu. O vakit yaklaştığında kavminin arasından çıkıp gitti. İlahi azap gelip tepelerinde onları gölgelendirdi. Allah'a yalvarıp yakardılar. Üzerlerinden azap kaldırıldı. Yunus (as) ise onların tevbe ettiklerini bilmiyordu. İşte bundan dolayı gazaplanarak gitmiş oldu. Halbuki onun belirli bir izin olmaksızın gitmemesi gerekirdi.

el-Hasen de dedi ki: Yüce Allah kendisine kavmine gitmesi emrini verdi. Hazırlık yapmak üzere kendisine mühlet verilmesini diledi. Allah onun acele etmesini istedi. Sonunda ayağına geçirmek üzere bir ayakkabı almayı niyaz etti, ancak bu süre kadar dahi ona zaman verilmeyerek şöyle denildi: Durum bundan da acildir. -Biraz çabuk dadanan bir huya sahipti.- Böylece Rab-bini gazaplandırarak çıkmış oldu.

Bu da bir görüştür; fakat en-Nehhâs'ın açıklaması buyruğun te'vili hususunda yapılan açıklamaların en iyisidir. Yani o Rabbi için öfkelenerek çıktı. Bu da şu demektir: Kavmi, Rabbini inkâr ettiklerinden onlara gazaplanıp çıktı.

Şöyle de açıklanmıştır: O kavminin uzun süre küfürde devam ettiklerini, işi yokuşa sürdüklerini görünce, kavmine öfkelenerek tek başına kaçıp gitti. Onların eziyetlerine sabredip katlanmadı. Halbuki Allah kendisine onlarla birlikte kalıp dua etmesini emretmişti. Onun günahı Allah'tan izin almaksızın kavminin arasından çıkıp gitmesi idi.

Bu anlamdaki açıklamalar, İbn Abbas ve ed-Dahhâk'tan rivayet edilmiştir. Yine rivayete göre Yunus (as) genç birisi idi. Peygamberlik yükünün ağırlıklarını taşıyamamıştı. Bundan dolayı Peygamber (sav)a: "Ve o balık sahibi gibi olmat" (el-Kalem, 68/48) dîye buyurulmuştur.

Yine ed-Dahhak'tan nakledildiğine göre o, kavmini öfkelenendirerek çıkmış-u. Çünkü o Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olmakla birlikte, kavmi davetini kabul etmemiş, bunu inkâr etmişlerdi. Bundan dolayı onlara gazaplanması gerekirdi. Yüce Allah'a isyan eden her kimse'e herkesin gazap duyması, öfkelenmesi görevidir.

Aralarında el-Ahfeş'in de bulunduğu bir kesim de şöyle demiştir: O kavminin başında bulunan krala öfkelenerek çıkmıştı.

İbn Abbas dedi ki: Peygamber Şi'yâ ile onun döneminde bulunan ve Haz-kiyâ adındaki hükümdar Yunus'u Ninova kralına göndermek istediler. Bu kral İsrailoğullarına savaş açmış, onlardan pek çok kimseyi de esir almıştı. Yunus bu kral ile konuşacak ve İsrailoğulları kendisi ile birlikte göndermesini sağlayacaktı. O dönemde peygamberlere vahiy gelir, emir ve siyaset de onlar tarafından seçilmiş bir hükümdarın hakkı idi. Bu hükümdar da dönemindeki peygambere gelen vahiy gereğince uygulama yapardı. Allah, Şi'yâ peygambere

şunu vahyetmişti: Hükümdar Hezkiyâ'ya İsrailoğullarından güçlü ve güvenilir bir peygamber seçerek onu Ninovalılara göndermesini söyle. Bu peygamber kendilerine İsrailoğulları serbest bırakmalarını emretsin. Ben de onların hükümdarlarının ve ileri gelenlerinin kalplerine onları serbest bırakma isteğini salacağım.

Yunus, Şi'yâ'ya dedi ki: Allah bizzat beni göndermeni mi sana emretti? O, hayır dedi. Sana benim adımı verdi mi;1 dedi. Yine; Hayır dedi. Bunun üzerine Yunus dedi ki: Burada güçlü ve güvenilir başka peygamberler de vardır. Ancak ona ısrar ettiler. O da hem peygambere, hem hükümdara, hem de kavmine kızgınlıkla çıkıp gitti. Rum denizine geldi ve başından geçen olaylar geçti. Şi'yâ'nın emrini terkettiğinden dolayı balığın karnında kalmakla imtihan edildi. Bundan dolayı da yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kendini ki-nayıcı olduğu halde balık onu yuttu." (es-Sâffât, 37/141) Yani kınanacak bir iş yaptığından ötürü kendisini kınadı. Onun bu yaptığı ise ya küçük bir günahı yahut evlâ olanı terketmekti.

Bir görüşe göre de o, henüz peygamber değilken çıkıp gitmişti. Ancak İsrailoğulları hükümdarlarından birisi ona Ninova'ya gitmesini ve ora ahalisini - Şi'yâ'nın emri üzere- davet etmesini istemişti, O da Allah'tan başka birisinin emri ile onlara gitmeyi kabul etmedi. Bundan dolayı hükümdarı gazap-landırarak çıkıp gitti. Balığın karnında (ölümden) kurtulunca, Ailah onu kavmine (peygamber olarak) gönderdi ve onları davet etti, onlar da ona iman ettiler.

el-Kuşeyrî dedi ki: Daha kuvvetli görülen görüş şu ki: Onun bu şekildeki gazaplanması (ya da gazaplandırması), yüce Allah'ın kendisini peygamber olarak göndermesinden ve azap kavmini gölgelendirmişken üzerlerinden azabın kaldırılmasından sonra olduğudur. O (adeta) onlardan azabın kaldırılmasından hoşlanmamıştı.

Derim ki: İleride yüce Allah'ın izniyle es-Sâffât Sûresi'nde (37/139-144. âyetlerin tefsirinde) açıklanacağı üzere bu, bu husustaki açıklamaların en güzelidir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yalan söylediğini tesbit ettikleri kimseyi öldürmek, kavminin huylarındandı. O da öldürülmekten korktu ve bundan dolayı öfkelenerek kaçıp gitti. Nihayet bir gemiye bindi. Gemi yol alamayıp hareketsiz kalakaldı. Gemide bulunanlar: Aranızda kaçan bir kimse var mı? dediler. O: Evet, ben dedi. Sonra başından geçen olaylar oldu, küçük günahından arındırılmak üzere balığın karnında sınılandı. Nitekim Uhud'a katılanlar hakkında da: "Nihayet... yılgınlık gösterdiniz." (Âl-i İmran, 3/152) diye buyurduğu gibi: "Bir de Allah mü'minleri temizlesin." (Âl-i İmran, 3/141) diye buyurmuştur. Peygamberlerin günahları bağışlanmıştır. Ancak bazen onların arındırılması söz

konusu olabilir ve bu tekrar benzeri bir işin yapılmasına karşı bir azar mahiyetini de taşıyabilir,

Dördüncü bir görüş de şudur: O ne Rabbini gazaplandırmış, ne kavmini, ne de hükümdarı. Bu Arapların bir işi yapmak istememeyi anlatmak üzere bu fiili kullanmaları kabilindendir. Bu fitlin "fâale" ve2ni bazen tek kişi tarafından yapılan bir işi anlatabilir. Buna göre anlam şöyledir: O kavmine azabın geleceği tehdidinde bulunup aralarından çıkıp gidince, onlar da tevbe ettiler ve üzerlerinden azap kaldırıldı. Geri dönüp helak edilmediklerini öğrenince, bu işi kabullenmek istemedi ve aralarından kaçıp gitti. Bu anlamda şu mısra da nakledilmektedir:

"Ve ben Dârimliler dolayısıyla Temîmlîlerin hicvedilmesin!

kabul edemiyorum."

Ancak bu açıklama su götürür bir açıklamadır. Böyle bir görüş sahibine denilir ki: Böyle bir gazaplanış eğer kabullenmemekten ise; yine de kabullenmemek ile birlikte bir gazabın bulunması kaçınılmaz bir şeydir. İşte bu gazap kime karşı olursa olsun, az da olsa vardı. Siz ise onun Rabbine de, kavmine de gazaplanmadığını söylemektесiniz. (Dolayısıyla bu İddia kabul edilemez).

"Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. O bakımdan karanlıklar içinde... diye seslenmişti" buyruğunun şu anlama geldiği söylenmişti İblis bu hususta onu yanıltmış ve yüce Aflah'ın kendisini cezalandırmasının mümkün olmadığı zannına kapılmıştı. Ancak bu reddedilen ve kabul edilmemiş bir görüştür. Çünkü böyle bir zan küfürdür.

Bu görüş Said b. Cübeyr'den rivayet edilmiştir. eİ-Mehdevî bunu Sa-id'den, es-Sa'lebî de el-Hasen'den nakletmiştir. Yine es-Sa'lebî'nin zikrettiğine göre: Atâ, Said b. Cübeyr ve pek çok İlim adamının dediklerine göre anlamı şudur: Ü bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. el-Hasen dedi ki: Bu da yüce Allah'ın: "Allah rızkı dilediğine genişletir ve kısar" (er-Ra'd, 13/26) yani daraltır, buyruğu ile; "Rızkı kendisine daraltılan kimse de" (et Talâk, 65/7) buyrukları kabiiindendir.[\[109\]](#)

Derim ki: Said ve ei-Hasen'in görüşünün bu olma ihtimali daha yüksektir.

hep aynı manada olup daraltılmak, sıkıştırılmak demek olur, el-Maverdî ve el-Mehdevî'nin naklettiklerine göre İbn Abbasın görüşü de budur.

Bir diğer açıklamaya göre; bu kaza ve hüküm anlamındaki "kader"den gelmektedir, Yani, onun hakkında kendisini cezalandırmayı takdir etmeyeceğimizi, hükme bağlamayacağımızı zannetti. 13u açıklamayı da Katade, Mücahid ve el-Ferrâ yapmıştır. Bu ise kudret ve istitâat(güç yetirebilmek)'in dışında-kİ hüküm demek olan "kader"den alınmıştır.

Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya Sa'leb'den rivayet edildiğine göre yüce Allah'ın: "Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Bu buyruktaki muktediriik, "takdir"den gelmektedir, "kudref'ten değil. O bakımdan; ifadesi, Allah senin için hayır takdir etsin, anlamındadır. Sa'leb şu beyitleri de zikreder:

"O yumuşak kumların geceleri bizim için ebediyyen geri dönmeyecek

Parlak yapraklı palamut ağaçları yaprak verdikçe.

O geçmiş zaman da geri gelmeyecek,

Sen ne mübareksin, ne takdir edersen o olur, şükür Sanadır."

Yani Sen ne takdir edersen, ne hükmedersen o meydana gelir, demek istiyor.

İlim adamları bu iki açıklamayı kabul etmişlerdir.

Ömer b. Abdu'l-Aziz ve ez-Zührî: "Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı" buyruğundaki; ifadesini "nûn" harfini ötre-li, "dal" harfini şeddeli olarak; "takdir"den gelen bir fiil şeklinde ("hakkında takdir etmeyeceğimizi..." anlamında okumuşlardır. Bu kıraati el-Maverdî, İbn Abbas'tan da nakletmektedir.

Ubeyd b. Umeyr, Katade ve el-A'rec ise; şeklinde "ya" harfi öt-reli ve şeddeli olarak, meçhul bir fiil şeklinde okumuşlardır. ("Hakkında asla takdir edilmeyeceğini sanmıştı, demek olur).

Ya'kıb, Abdullah b. Ebi İshak, el-Hasen ve yine İbn Abbas'da; diye "ya" harfi üireli "dal" harfi üstün ve şeddesiz olarak meçhul bir fiil diye okumuşlardır ki "ki kendisine güç yetirilmeyecek..." anlamındadır.

Yine el-Hasen'den; şeklinde (kendisine güç yetiremeyecek... anlamında) okumuştur.

Diğerleri ise; şeklinde "nun" harfi üstün "dal" harfi de esreli (... "güç yetiremeyeceğiz" anlamında) okumuşlardır ki bunların hepsi "takdir etmek" anlamından gelmektedir.

Derim ki: İlim adamları hiçbir hayır işlememiş adamın ölmesi halinde kendisini yakmalarını emretmiş olduğu akrabalarına söylediği; "Allah'a yemin ederim ki eğer Allah beni sıkıştıracak olursa..." hadisini yorumlarken de bu iki şekilde açıklamışlardır.[\[110\]](#)

Birinci açıklama şekline göre bu hadis: Allah'a yemin ederim şayet Allah beni sıkıştıracak, beni hesaba çekmekte, günahlarımdan dolayı beni cezalandırmakta işi sıkı tutacak otursa elbette böyle olur (yani beni hiç kimseye etmediği şekilde azaplandırır) demek olur... Sonra aşın korkusundan dolayı yakılmasını emretmişti.

İkinci açıklama şekline göre şu demek olur: Eğer yüce Allah'ın kader ve kazası

gereği her günah işleyenin günahı dolayısıyla azaplandırılması hükme bağlanmış ise; hiç şüphesiz yüce Allah suçlarım ve günahlarım sebebiyle beni âlemlerden başka hiçbir kimseyi azaplandırmayacağı bir şekilde azaplandıracaktı r.

Bu hadisi, hadis imamları Muvatta'da ve başka yerlerde rivayet etmişlerdir. Bu sözleri söyleyen kişi mü'min ve muvahhid idi. Nitekim hadisin kimi rivayet yollarında: "Tevhid dışında hayır namına hiçbir iş işlememişti" denilmektedir. Yüce Allah kendisine: Sen bu işi niye yaptın? diye sorunca da o; Senden korktuğumdan ötürü Rabbim, demiştir. Korkmak (haşyet) ise ancak tasdik eden bir mü'minde bulunur. Nitekim yüce Allah: "Kulları arasında Allah'tan ancak âlimler korkar." (Fâtır, 35/28) diye buyurmaktadır.

"Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı" buyruğunun soru anlamında olduğu da söylenmiştir. İfadenin de takdiri... sıkıştırmayacağımızı mı sanmıştı? şeklinde olup, burada; rını sanmıştı?" da soru edatı olan hemze îcaz kastıyla hazfedilmiştir. Bu İse Süleyman Ebu'l-Mu'te-mir'in görüşüdür. Kadı Münzir b. Said'in naklettiğine göre de bazıları bu laf* zı bu şekilde hemze ile okumuşlardır. [\[111\]](#)

"O bakımdan karanlıklar içinde: Senden başka ilâh yoktur, seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum, diye seslenmişti" buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[112\]](#)

1- Yunus (as) ıtı Fazileti:

Yüce Allah'ın: "Karanlıklar içinde... seslenmişti" buyruğunda geçen "karanlıklar"m çoğul gelmesinden ne kastedildiği hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Aralarında İbn Abbas ve Katade'nin de bulunduğu bir kesime göre bu, gecenin karanlığı, denizin karanlığı ve balığın (karnının) karanlığıdır.

İbn Ebi'd-Dünya şunu nakletmektedir: Bize Yusuf b. Musa anlattı, bize Ubeydullah b. Musa, İsrail'den anlattı. O Ebu İshak'tan, o Amr b, Mey-mun'dan dedi ki: Bize Abdullah b. Mes'ud, Beytul-Mâtde anlattı, dedi ki: Balık, Yunus (as) ı yuttuktan sonra yerin dibine kadar indirdi. Yunus çakıl taşlarının teşbih ettiğini duydu. O da karanlıklarda, balığın karnının karanlığı, gecenin karanlığından ibaret üç karanlık ve denizin karanlığı içinde: "Senden başka İlâh yoktur, seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum" diye seslendi. "Biz onu hasta olduğu halde apaçık bir yere bıraktık." (es-Saffat, 37/145) O dışarı çıktığında üzerinde hiçbir tüy bulunmayan küçük bir civcivi andırıyordu.

Aralarında Salim b. el-Cad'in de bulunduğu bir kesim de şöyle demiştir: "Karanlıklar" denizin karanlığı ve daha önce bir başka balığı yutmuş olan balığın karanlığıdır. İlk balığın karanlığı hakkında da "karanlıklar" tabirinin kullanılması mümkündür. Nitekim yüce Allah ("dipler" anlamındaki kelimesini çoğul okuyanların kıraatine göre): "Kuyunun diplerine" (Yusuf, 12/15) diye buyurmaktadır ki, kuyunun her bir tarafı karanlık olduğundan dolayı bunun çoğul gelmesi uygun görülmüştür.

el-Maverdî'nin naklettiğine göre de günahın karanlığı, sıkıntının karanlığı ve yalnızlığın karanlığının "karanlıklar" diye ifade edilmiş olma ihtimali de vardır.

Rivayet edildiğine göre yüce Allah balığa: "Onun bir kılını dahi rahatsız etme. Çünkü ben senin karnını ona zindan kıldım. Onu sana yem diye vermedim" diye vahyetmiştir.

Yine rivayet edildiğine göre Yunus (as), denizin dibinde balıkların teşbih ettiklerini işitince balığın karnında secdeye kapandı.

İbn Ebi'd-Dünya şu rivayeti kaydetmektedir: Bize el-Abbas b. Yezîd el-Ab-dî anlattı. Bize İshak b. İdris anlattı. Bize Ca'fer b. Süleyman, Avf tan anlattı. Avf, Said b. Ebi'l-Hasen'den, dedi ki: Balık Yunus (as)ı yutunca öldüğünü zannetti, ayaklarını uzatınca ölmediğini anladı. Adeti üzere namaz kılmak üzere kalktı ve duasında şunları söyledi: "Hiç kimsenin mescid edinmediği bir yeri ben senin için mescid edindim."

Ebu'l-Meâlî dedi ki; Peygamber (sav)ın: "Benim Metta oğlu Yunus'tan daha faziletli olduğumu söylemeyiniz."[\[113\]](#) Hadisinin anlamı şudur: Ben Sidre-tu'l-Müntehâ'da iken onun denizin dibinde balığın karnında Allah'a yakın olduğu kadar yakın olmadım. Bu şuna delildir: Şanı yüce yaratıcı belli bir cihette değildir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Bakara ve el-A'raf Sû-resi'nde geçmiş bulunmaktadır.

"Senden başka ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum." Bununla şunu anlatmak istemektedir: Ben kavmi arasında kalmayı, onlara karşı sabredip katlanmayı terketmek suretiyle aykırı hareket ettiğim husustan dolayı zalimlerden oldum.

Kendisine izin verilmeksizin çıkıp gitmesinin kastedildiği de söylenmiştir. Bu Allah tarafından ona verilmiş bir ceza değildi, çünkü peygamberlerin cezalandırılmaları mümkün değildir. Bu onun için bir arındırmadan ibaretti. Nitekim çocuklar gibi cezalandırılmayı haketmeyen kimseler bazen te'dib edilebilir. Bu açıklamayı el-Maverdî zikretmiştir.

Ben kavmime azab ile dua ettiğim için zalimlerden oldum demektir, diye de açıklanmıştır. Bununla birlikte Nuh (as) kavmine beddua etmiş, bundan dolayı

da sorgulanmamışım

Buyruğun anlamı ile ilgili olarak el-Vâsıtî de şöyle demektedir: O Rabbi-ni zulümden tenzih etti. Hem bir itiraf, hem de buna müstehak olduğunu belirtmek üzere de zulmü nefesine izafe etmiştir. Âdem ve Havva'nın: "Rabbi-miz, biz kendimize zulmettik" (el-A'raf, 7/23) şeklindeki sözleri de buna benzemektedir. Çünkü kendilerinin Allah tarafından yerleştirilmiş oldukları yerden başka bir yere indirilmesine yine kendileri sebep olmuşlardı. [\[114\]](#)

2- Yunus (as)ın Yaptığı Duanın Fazileti:

Ebû Davud'un rivayetine göre Sa'd b. Ebi Vakkas, Peygamber (sav)tn şöyle buyurduğunu bildirmiştir: "Zünnûn'un balığın karnındaki: "Senden başka ilâh yoktur, Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum" duasını müslüman bir kimse her ne husus ile ilgili olarak okursa okusun mutlaka onun duası kabul edilir." [\[115\]](#)

Bunun Allah'ın İsm-i Azam'ı olduğu da söylenmiştir. Sa'd bunu Peygamber (sav)dan rivayet etmiştir. [\[116\]](#)

Haberde denildiğine göre bu âyette Allah'ın Yunus'un duasını kabul ettiğİ gibi, kendisine dua edenlerin duasını kabul edeceğİne, onu kurtardığı gibi o kimseyi de kurtaracağına dair bir taahhüdü vardır. Bu ise yüce Allah'ın: "Biz mü'minleri işte böyle kurtarırız" buyruğu ile ifade edilmektedir. Onun bu ifadelerinde açık bir dua yoktur. Dua, "gerçekten ben zulmedenlerden oldum" sözlerinin muhtevâsından anlaşılmaktadır. O, bu sözleriyle zalim olduğunu itiraf etmiş, o bakımdan bu üstü kapalı bir dua mahiyetindedir.

"Biz mü'minleri işte böyle kurtarırız." Onları yapmış oldukları işler dolayısıyla karşı karşıya kaldıkları sıkıntılarından kurtarırız. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunda ifade edilmektedir: "Eğer o gerçekten teşbih edenlerden olmasaydı, diriltilecekleri güne kadar karnında kalırdı elbet." (es-Saffat, 37/143-144) Bu, yüce Allah'ın kulu Yunus'u kendisine ibadet ve ta-abbüdü dolayısıyla korumasının, onu gözetmesinin ve önceden yapmış olduğu itaatleri dolayısıyla muhafaza etmesinin bir tecellisidir. Üstad Ebu İs-hak (el-İsferâyînî) der ki: Zünnun az sayılacak kadar gün balığın karnında kaldı, ama kıyamet gününe kadar ona Zünnun denilecek. Ona yetmiş yıl süreyle ibadet eden kimsenin, bu amelinin onun nezdinde boşa çıkacağını zannedebilir misin? Elbette böyle bir zan beslenemez.

"Kendisini gamdan kurtarmıştık." Onu balığın karnından kurtarmıştık, demektir.

"Biz mü'minleri İşte böyle kurtarıyoruz" buyruğu genel olarak iki "nûn" ile; "Kurtardı, kurtanr" fiilinden gelmiş olarak okumuşlardır. İbn Âmir ise; diye tek bir "nûn" şeddeli bir "cim" ve "ya" harfini sakin olarak, mazi bir fiil ve mastar takdiri ile okumuştur ki; işte mü'min-ler böyle bir kurtuluş ile kurtulmuşlardır anlamındadır. Bu da; "Zeyd dövüldü" derken; "Zeyd İSîr surette dövüldü" anlamında kullanmaya benzer. Şair de şöyle demiştir:

"Eğer Kufeyra (Ferezdak'ın annesi) bir köpek yavrusu doğurmuş olsaydı, Bu köpek yavrusu dolayısıyla bütün köpeklerle sövülürdü."

O bununla bu köpek yavrusu sebebiyle alabildiğine diğer köpeklerle de sövülürdü, demek istemiştir.

"Ya" harfinin sakin oluşu ise; Kaldı, razı oldu" derken "ya" harfine hareke vermeyenlerin söyleyişine göre sakindir.

el-Hasen de: "Faizden arta kalanı da bırakın." (el-Ba-kara, 2/278) buyruğunda "ye"yi böyle okumuştur. Buna sebep ise makabli (öncesi) esre olan bir "ya" harfini harekelendirmenin ağır görülmesidir. Şair şöyle demiştir:

"Ağaran saçlar başımı bir Örtü gibi bürüdü,
Kabirlere doğru (beni götüren) deveye de şarkı söyledi.
Bilsem keşke kıyamet kopup da,

Hesaba çağırılacağımda dönüşümün nereye olacağını."

Burada şair; "Çağırıldı" fiilinde "ya" harfini makabli esre olduğu için harekelendirmeyi ağır bulmuştur. Şarkı söyleme fiilinin öznesi de ağaran saçlardır. Yani ağaran saçlarım deveye şarkı söyledi, keşke dönüşümün neresi olduğunu bilseydim diye,

el-Ferrâ, Ebû Ubeyd ve Sa'leb'in bu kıraatin doğruluğunu açıklarken yaptıkları yorum şekli budur. Ebû Hatim ve ez-Zeccâc ise bu kıraatin yanlış olduğunu belirterek; bu bir lahndir demişlerdir. Çünkü bu durumda meçhul fiilin ismi (naib-i fail) nasbedilmiş olmaktadır. Bu şekilde olması halinde; " Mü'minler kurtarıldı" denilir. Nitekim; "Salihlere ikram olundu" derken de böyledir. "Zeyd vuruldu" deyip de bunun; "Zeyd vuruldukça vuruldu" anlamında kullanılması doğru değildir. Çünkü bunun bir faydası yoktur. Zira "vuruldu" demek, onun vurulmuş olduğuna zaten delil teşkil etmektedir. Diğer taraftan böyle bir beyitin yüce Allah'ın Kitabına karşı delil gösterilmesi de caiz olamaz.

Ebu Ubeyd'in -el-Kutebî'nin de kabul ettiği- bir başka görüşü vardır. Buna göre (ikinci) "nûn" "cim"e idgam edilmiştir. en-Nehâs dedi ki: Bu görüş hiçbir nahivcî tarafından uygun görülmemiştir. Çünkü "nûn" harfinin mahreci "cim" harfinin mahrecinden uzaktır, o bakımdan ona idgam edilmez. Çünkü: "Kim bir iyilik yaparsa" (el-En'âm 6/160) buyruğunun; diye ("nun" harfi "cim"e idgam

edilip "cim"ın şeddeli) okunması caiz değildir. en-Nehhâs dedi ki; Ben bu hususta Ali b. Süleyman'dan duyduğum açıklamadan daha güzelini duymuş değilim. O dedi ki: Aslı iki "nun"lu olup iki "te"den birisinin hazf edilmesi gibi, burada da arka arkaya geldiklerinden "nun"lardan birisi hazfedilmiştir.

Yüce Allah'ın: "Ve ayrılmayın" (Âl-i İmran, 3/103) buyruğunda olduğu gibi; burada asıl ise iki "te"li olduğudur.

Muhammed b. es-Sümeika, ve Ebu'l-Âliye de; "Mü'min-leri işte böylece kurtardı" yani Allah mü'minleri böylece kurtardı, diye okumuştur. Bu da güzel bir okuyuştur. [\[117\]](#)

89. Zekeriyâ'yı da (an). Hani: "Rabbim, beni bir başıma bırakmal Sen varislerin en hayırlısın" diye Rabbine dua etmişti.

90. Biz onun duasını kabul edip ona Yahya'yı bağışladık. Zevcesini de ona ıslah ettik. Şüphesiz bunlar hayırlı İşler yapmaya koşarlar; umarak, korkarak Bize dua ederlerdi. Bize gönülden derin saygı duyarlardı.

"Zekeriyâ'yı da" an. Daha önce ÂM İmran Sûresi'nde de (3/39- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Hant Rabbim, beni bir başıma" tek başıma ve -önceden de geçtiği gibi- çocuksuz "bırakma! Sen vârislerin en hayırlısın, diye Rabbine dua etmişti." Yani ölen herkesten sonra ebedi kalan en hayırlı Sensin.

Burada onun: "Sen vârislerin en hayırlısın" demesi, daha önce: "Bana mirasçı olsun" (Meryem* 19/6) demiş olmasındandır. Yani ben dinini zayi etmeyeceğini biliyorum, fakat dinin emirlerini yerine getirip uygulamak şeklindeki bu fazileti soyumdan kesme, demişti. Nitekim Meryem Sûresi'nde (belirtilen âyet ve devamında) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Biz onun duasını kabul edip ona Yahya'yı bağışladık." Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Zevcesini de ona ıslâh ettik." Katâde, Said b. Cübeyr ve müfessirlerin çoğunluğu: Hanımı kısır idi, doğurmaya elverişli hale getirildi, demişlerdir. İbn Abbas ve Ata da: Kötü huylu, uzun dilli idi. Allah onu ıslah etti ve güzel huylu kıldı, demişlerdir.

Derim ki: Her İki özelliğin kendisinde bulunmuş olması ve daha sonra güzel huylu ve doğurgan kılınmış olması mümkündür.

"Şüphesiz bunlar" yani bu sûrede adı anılan peygamberler "hayırlı işler yapmaya koşarlar." Zamirin Zekeriya, onun hanımı ve Yahya'ya ait olduğu da söylenmiştir.

Yüce Allah'ın: "Umarak, korkarak Bize dua ederlerdi" buyruğu İle ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[118\]](#)

1- Yüce Allah'a Dua Şekli;

"Umarak, korkarak Bize dua ederlerdi." Yani onlar rahat ve bolluk zamanlarında da, darlık ve sıkıntı halinde de Bize sığınır, Bize niyaz ederlerdi . Şu anlama geldiği de söylenmiştir: Onlar ibadet ettiklerinde umarak, korkarak Bize dua ediyorlardı. Çünkü korku ve ümit birbirinden ayrılmazlar.

Denildiğine göre "ummak (er-rağab)": Avuç içlerini semaya açmaktır. "Korkmak (er-rahab)" ise ellerin sırtını semaya doğru açmaktır. Bu açıklamayı Huseyf yapmıştır.

İbn Atiyye dedi ki: Bunun özeti şudur: İnsanlardan dua eden herkesin duada ellerini kullanması bir adettir. Umut halinde kişinin talepte bulunduğu cihete kendisinden talepte bulunduğu zata doğru avuç içlerini açması güzeldir. Zira verilen bir şeyin verildiği yer orasıdır, yahut da avuç içiyle bir şey mülkiyete alınır. Korkmak da gelecek bir zararı önlemeyi gerektirdiğinden, bu işin bir kenara bırakılması, onun gitmesine işaret edilmesi ve elin silkelenmesi ve buna benzer bir yolla ondan sakınılması uygun bir şeydir. [\[119\]](#)

2- Dua Esnasında Yapılan Hareketler:

Tirmizî'nin rivayetine göre Ömer b. Hattab Cra) şöyle demiştir: "Rasûlul-lah (sav) dua esnasında etlerini kaldırdı mı, onları yüzüne sürmedikçe aşağı indirmezdi. [\[120\]](#)

Daha önce el-A'raf Süresi'nde (7/55- âyet, 2. başlıkta) ellerin kaldırılmasıyla ilgili görüş ayrılıklarına dair açıklamalar geçmiş, orada bu hadisi ve başka hadisleri de zikretmiş bulunuyoruz.

Ellerin kaldırılması görüşünü kabul edenler de kaldırmanın niteliği ve nereye kadar kaldırılacağı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Kimisi avuçlarını göğüs hizasına kaldırarak açmayı ve avuç içlerinin de bu halde yüzüne doğru getirmeyi tercih ederdi. Bu İbn Ömer ve İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Ali (ra)da avuç içleriyle dua ederdi, Enes'ten de ona benzer rivayet gelmiştir, Tirmizî'nin naklettiği hadisın zahirinden de bu anlatmaktadır. Peygamber (sav)da şöyle buyurmuştur: "Allah'tan dilekte bulunduğunuz vakit avuç içlerinizle isteyin. Ellerinizi strtlanyla O'ndan dilekte bulunmayın ve ellerinizi yüzünüze

sürün."[\[121\]](#)

İbn Ömer ve İbn ez-Zübeyr'den ellerini yüzlerine kadar kaldırdıkları rivayet edilmiştir. Bu görüşü kabul edenler Ebu Said el-Hudrî (ra)ın rivayet ettiği hadisi delil gösterirler. O dedi ki: Rasûlullah (sav) Arafe'de vakfe'ye durdu. Dua etmeye başladı. Ellerinin sırtını yüzüne yakın getirip, memelerinin yukarısına, omuzlarının biraz aşağıstna kaldırdı.[\[122\]](#)

Elleri yüzün hizasına getirilinceye kadar ve sırtları da yüzünün tarafına olacak şekilde kaldırıhr da denilmiştir.

Ebu Ca'fer et-Taberî dedi ki: Doğrusu şöyle denilmesidir: Peygamber (sav)dan rivayet edilen bütün bu haberler mana itibariyle birbiriyle uyumludur, ihtilâf halinde değildir. Peygamber (sav)ın dua halleri farklı farklı olduğundan hepsini yapmış olması mümkündür. Nitekim İbn Abbas şöyle demiştir: Sizden herhangi bir kimse tek bir parmakla işaret ederse o ihlâsür. Ellerini göğsünün hizasına kaldırırsa o duadır, ellerini başından yukarıya kaldıracak ve sırtları da yüzüne doğru bakacak olursa bu da niyaz etmektir.

Taberî dedi ki: Katade, Enes'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir; Ben Peygamber (sav)ı hem ellerinin arka tarafıyla, hem de avuç içleriyle dua ettiğini görmüşümdür.[\[123\]](#)

"Umarak, korkarak" buyrukları mastar (mef ul-i mutlak) olarak nasbedil-mislerdir. Yani; demektir. Yahut da mefulun leh oldukları için nasb halindedirler. Bu da; "umdukları ve korktukları için" anlamında olur (mealde olduğu gibi) ya da hâl olabilirler.

Talha b. Musarrif "Bize dua ederlerdi" anlamındaki buyruğu tek "nün" ile tf^diye okumuştur.

"Umarak" kelimesini el-A'meş "re" harfini ötreli, "ğayn" harfini sakın "korkarak" kelimesini de "re" harfini ötreli, "he" harfini sakın; "Hastalık, cimrilik, yokluk, darlık" kelimeleri gibi okumuşlardır ki iki ayrı söyleyiştir. İb'n Vessâb ve yine el-A'meş "re" harflerini üstün, "ğayn" İle "he" harflerini de sakın okumuşlardır. Bunlar da iki ayrı söyleyiştir. Irmak ve kaya" kelimeleri gibi. Bu kıraat aynı zamanda Ebu Amr'dan da rivayet edilmiştir.

"Bize gönülden saygı duyarlardı." Bize karşı alçak gönüllü ve boyun eğenlerdi.[\[124\]](#)

91. İrzını koruyan o kızı da (an). Biz ona ruhumuzdan üfledik. Onu ve oğlunu âlemlere bir ibret kıldık.

"İrzını koruyan o km da" yani iffetini koruyan Meryem'i de an. Peygamberlerden olmamakla birlikte onun anılması İsa (as)ın anılmasında bir eksiklik kalmasını diyer. Bundan dolayı: "Onu ve oğlunu âlemlere bir ibret kıldık" diye buyurmuş, "İki ibret (âyet)" diye buyurulmamıştır. Yani onların ikisinin hali, durumu ve kıssaları âlemler için bir ibrettir.

ez-Zeccâc dedi ki: İkisinde de âyet oluş, aynıdır. Çünkü annesi onu erkeksiz dünyaya getirdi.

Sibeveyh'in usulüne göre ifadenin takdiri şöyledir: Biz onu (annesini) da âlemlere bir ibret kıldık, oğlunu da âlemlere bir ibret kıldık. Sonra oğlu ile ilgili bu takdir hazfedilmiştir.

el-Ferrâ'nın görüşüne göre de ifade; Biz onu âlemlere bir ibret kıldık, oğlunu da (aynı şekilde ibret kıldık), takdirindedir. (Bu yönüyle) şanı yüce Allah'ın: "Halbuki daha doğru olan Allah'ı ve Rasûlünü hoşnut etmeleridir." (et-Tevbe, 9/62) buyruğuna benzemektedir.

Denildiğine göre; onun âyetlerinden (ibret verici özelliklerinden) birisi mabede hizmet etmek üzere adanması kabul edilen ilk hanımdır. Yüce Allah onu kullarından hiçbir kimseye göndermediği özel bir nızla nızlandırmıştır. Meryem (as)ın hiçbir meme almadığı da söylenmiştir.

İrzını koruyan o kız iffetini koruyan ve hayasızlıktan uzak kalan demektir, Ayet-İ kerîmede geçen "el-ferc: ırz"ın, gömleğinin açık yakası olduğu da söylenmiştir. Yani onun elbisesine şüphe bulaşmamıştır. Bu da elbiseleri tertemiz, talir demektir. Gömleğin fercleri (açık yerleri) dört tanedir. Kollar, yaka kısmı ve aşağısı.

es-Süheylî dedi ki: Sakın hatırına bundan başka bir şey gelmemelidir. Çünkü bu oldukça incelikli, kinayeli bir anlatımdır. Çünkü Kur'ân en yüce anlatımlı, en nezih anlatımlı, lafız itibarıyla en ölçülü, işaretleri itibarıyla en İncelikli, cahil kimsenin vehminin hatırından geçirmek isteyeceğinden oldukça uzak, ibaresi itibarıyla en güzel bir kitaptır. Özellikle "üfleme" her türlü eksiklikten uzak (el-Kuddûs)un emriyle Ruhul-Kudus tarafından yapılmıştır. Burada el-Kuds'u, el-Kuddus'a izafe et ve o tertemiz ve kutsal kızı yalan zarlardan ve gerçek olmayan vesveselerden tenzih et.

"Biz ona ruhumuzdan üfledik" Yani Cebrail'e emrettik, o da gömleğinin içine üfledi. Bu üfleme ile karnında Mesih İsa varoldu. Buna dair açıklamalar daha önceden en-Nisâ Sûresi (4/İf 1. âyet, 3. başlık ve devamında) İle Meryem Sûresi'nde (19/16. âyet ve devamının tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Tekrarlamanın anlamı yoktur.

"Bir ibret" (anlamı verilen âyet) alâmet, insanlar için hayret edilecek bir Özellik,

İsa'nın peygamberliğine bir belge, dilediğimizi yapmaya gücümüzün yettiğine dair bir delil "kıldık" demektir. [\[125\]](#)

92. Şüphe yok ki bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir. Sizin Rab-binîz de Benim. O halde yalnız Bana ibadet edin.

"Şüphe yok ki bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir." Yüce Allah peygamberleri söz konusu ettikten sonra şöyle buyurmaktadır: İşte bunların hepsi tevhibi ittifakla tebliğ etmişlerdir. Burada "ümme" İslâmın kendisi olan "eddin" anlamındadır. Bu açıklamayı İbn Abbas, Mücahid ve başkaları yapmıştır. Müşriklere gelince; onlar bütün peygamberlere ters düşmüşlerdir.

"Sizin Rabbiniz de Benim." Biricik ilâhınız Benim, Benden başka ilâhınız yoktur.

"O halde yalnız Bana ibadet edin." Benden başkasına ibadet etmeyin.

İsa b. Ömer ile İbn Ebi İshak: "Şüphe yok kî bu sizin ümmetiniz, tek bir ümmettir" diye okumuştur. Bunu Hüseyin de Ebu Amr'den rivayet etmiştir. Diğerleri ise "ümme" kelimesini nasb ile ifadenin tamamlanışından sonra nekrenin gelişi suretiyle kat' üzere (önceki buyrukla anlam ilişkisi koparılarak) okumuştur. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır, ez-Zeccâc der ki: Burada "ümme" kelimesi hâl olarak nasbedilmiştir. Yani (bu sizin ümmetiniz) hak üzere toplanmış haliyle (bir ümmettir). Tek bir ümmet olarak kaldığı sürece ve siz de tevhib etrafında toplu bulundukça sizin ümmetiniz budur, demek olur Eğer tefrikaya düşer, muhalefet ederseniz, hakka muhalefet eden kimseler bu hak-dine mensup olan kimseler olmaktan çıkarlar. Bu (üslub itibariyle) şöyle demeye benzer: Filan kişi afif olarak benim arkadaşımıdır. Yani afif kalmaya devam ettiği sürece, benim arkadaşımıdır. İffete muhalefet etti mi benim arkadaşım olmaz.

ReP ile okunuşuna gelince; bunun "sizin ümmetiniz"den bedel olması yahut da mübtedanın takdir edilmesi şeklinde, merfu gelmiş olabilir. Yani şüphesiz sizin bu ümmetiniz, evet bu ümmet(tniz) bir tek ümmettir. Yahut bu, haberden sonra ikinci bir haber olabilir. Eğer "sizin ümmetiniz" anlamındaki ifade "bu" lafzından bedel olarak nasbedilecek olursa, caiz olur. Bu durumda "tek bir ümmettir" anlamındaki ifade "Şüphe yok ki" lafzının haberi olur. [\[126\]](#)

93. Buna rağmen onlar aralarında İşlerini parça parça edip ayrılığa düştüler. Bunların hepsi Bize döneceklerdir.

94. Kim mü'min olduğu halde salih amel işlerse, onun yapıp ettikleri karşılıksız kalmaz. Biz onu muhakkak yazarız.

"Buna rağmen onlar aralarında İşlerini parça parça edip ayrılığa düştüler." Yani dinde tefrikaya düştüler. Bu açıklamayı el-Kelbî yapmıştır, el-Ahfeş de: Dinde ihtilâf ettiler, diye açıklamıştır. Kastedilenler müşriklerdir. Hakka muhalefet ettikleri, Allah'tan başka ilâhlar edindikleri için onları yermektedir.

el-Ezherî dedi ki: Onlar kendi işlerinde aralarında tefrikaya düştüler. Burada "İşlerini" buyruğu; edatının hazfedilmesi dolayısıyla nas-bedilmiştir. (Bu takdire göre: İşleri hakkında ayrılığa düştüler" demek olur). Buna göre "parça parça edip ayrılığa düşmek" lazım bir fiildir. Birinci görüşe göre ise müteaddidir.

Maksat bütün insanlardır, yani onlar dinleri ile ilgili işlerini parçalara ayırdılar, kendi aralarında kısımlara böldüler. Kimisi muvahhid, kimisi yahudi, kimisi hristiyan, kimisi bir meleğe ibadet ediyor, kimisi de bir puta.

"Bunların hepsi Bize döneceklerdir." Bizim hükmümüze dönecekler, Biz de onlara amellerinin karşılığını vereceğizdir.

"Kim miî'min olduğu halde salih amel işlerse..." buyruğundaki "Salih amel" lafzındaki cins için değil, teb'îz (kısımlık bildirmek) içindir. Zira hiçbir mükellef farzıyla, nafilesiyle bütün itaatleri yerine getiremez. Buna göre buyruğun anlamı şöyledir: Kim farz yahut nafile itaat olan amellerden muvahhid ve müslim olduğu halde amelde bulunursa... İbn Abbas dedi ki: Muhammed (sav)'ı tasdik ederek (amelde bulunursa) demektir.

"Onun yapıp ettikleri karşılıksız kalmaz." Yaptıkları inkâr edilmez. Yani amelinin karşılığı kaybolmaz ve örtülmez. Küfrün zıttı imandır. Küfür aynı zamanda nimeti inkâr etmek (nankörlük etmek)dir. Bu ise şükrün zıt-tıdır. "Onu inkar etti, inkâr etmek" diye kullanılır.

İbn Mes'ud'un kıraatinde; şeklinde (elif ve nûn'suz)dir.

"Biz onu muhakkak yazarız." Amellerini tesbit edip, koruyanlarız. Yüce Allah'ın şu buyruğu da buna benzemektedir: "İçinizden gerek erkek, gerek kadın olsun, amel işleyenin amelinin karşılıksız bırakarak boşa çıkarmayacağım."(Âl-i İmran, 3/195) Yani bütün bunlar, mükellefe karşılığının verilmesi için muhafaza edilir, tesbit edilir. [\[127\]](#)

95. Helak ettiğimiz bir ülke halkının dönmemeleri İmkânsızdır.

96. Nihayet Ye'cûc ile Me'cûc açılıp, her yüksekçe tepeden hızlıca indiklerinde;

97. Ve gerçek vaad yaklaştığında, bakarsın ki kâfirlerin gözleri dehşetle yerinden fırlayarak: "Vay bke! Gerçekten biz bundan gafil idik. Hayır, bil zulmetmişiz meğer" (diyecekler).

"Helak ettiğimiz bir ülke halkının dönmemeleri imkânsızdır." Zeyd b. Sabit ile Medinelilerin kıraati " İmkânsızdır" şeklindedir, Ebu Ubeyd İle Ebu Hatim'in tercih ettiği kıraat de budur. Kûfelilerin kıraati ise; şeklindedir. Bu aynı zamanda Ali, İbn Mes'ud ve İbn Abbas (Allah hepsinden razı olsun) da rivayet edilmiştir. Her ikisi ayrı birer söyleyiştir. "Helal" kelimesi gibi. İbn Abbas ve Said b. Cübeyr'den "ha" harfî üstün, "ra" harfî esrelt, "mim" harfî de üstün şeklinde okudukları da rivayet edilmiştir. Yine İbn Abbas, İkrime ve Ebu'l-Âliye'den "ra" harfî ötreli, "ha" ve "mim" harfleri üstün olarak okudukları da nakledilmiştir. İbn Ab-bas'tan "ha", "ra" ve "mim" harfleri üstün, "ra" harfî şeddeli ve üstün, (her ikisi de: İmkânsız kıldı anlamında) ayrıca "ha" harfî ötreli, "ra" harfî şeddeli ve esreli (imkânsız kılındı, anlamında) şekillerinde okuduğu da rivayet edilmiştir. İkrime'den de "ha" harfî üstün, "ra" harfî esre, "mim" harfî iki ötre (imkânsızdır, anlamında) olmak üzere de okuduğu rivayet edilmiştir. Katade ve Matar el-Verrak'dan da "ha" harfî üstün, "ra" harfî cezm ve "mim" harfî iki ötre şeklinde (bu da: İmkânsızdır, anlamında) okuduğu da rivayet edilmiştir. Böylelikle toplam dokuz kıraat etmektedir.

es-Sülemî; Helak ettiğim bir ülke" şeklinde okumuştur. "Dönmemeleri" buyruğundaki (olumsuzluk anlamı veren); "lâ" hakkında ihtilâf edilmiştir. Bunun sıla olduğu söylenmiştir. Bu görüş İbn Ab-bas'tan rivayet edilmiş, Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiştir. Helak ettiğimiz bir ülke halkının helak edilmelerinden sonra geri dönmeleri imkânsızdır, demek olur.

Bunun sıla olmadığı, aksine sabit olduğu da söylenmiştir. O takdirde "haram" kelimesi "vacip" anlamındadır. Helak ettiğimiz bir ahali halkının dönmemeleri vacip olmuştur, demek olur. Nitekim el-Hansa da böyle demiştir;

"Ona kederim dolayısıyla zamanın ağla(ma)dığını görürsem mutlaka Benim Sahr için ağlamam gerekir."

O, Sahr ile kardeşini kastetmektedir. Bu görüş göre "lâ" olumsuz edaü sabittir (fazladan gelmiş, yani sıla değildir.)

en-Nehhâs dedi ki: Âyet-i kerîme müşkildir. Hakkında söylenmiş en güzel ve en değerli görüş İbn Uyeyne, İbn Uleyye, Huşeym, İbn İdris, Muham-med b. Fudayl, Süleyman b. Hayyan ve Muallâ'nın Dâvûd b. Ebi Hind'den, onun İkrime'den, onan İbn Abbas'tan şanı yüce Allah'ın: "Helak ettiğimiz bir ülke halkını... imkânsızdır" buyruğu hakkında şöyle dediğini zikretmektedirler: Onların geri dönmemeleri artık gerekmiştir, yani tevbe etmezler.

Ebu Ca'fer (en-Nehhâs) dedi ki: Bu mananın sözlük açısından isticakı açıkça anlaşılmaktadır. Şerhi de şöyledir: Bir şeyin haram kılınması, yasak kılınması, engellenmesi demektir. Nitekim helal kılınması da mubah kılınır

engellenmemesi demek olur. Eğer "haram" ile "hirm" vacip anlamında ise, bu ondan çıkış alanı daraltılmış, engellenmiş ve bu sebepten dolayı da yasak ve sakıncalı alana girmiş demek olur. Ebu Ubeyd'in buradaki "lâ"nın zâid olduğu görüşüne gelince; bir grup ilim adamı onun bu görüşünü reddetmiştir. Çünkü bu edat böyle bir yerde fazladan getirilmez. Anlaşılmasında müşkülât çıkacak yerlerde de getirilmez. Eğer fazladan getirilmiş olsaydı, açıklanması oldukça zor olurdu. Çünkü eğer "Bizim helak ettiğimiz bir kasabanın tekrar dünyaya dönmeleri haramdır (yasaktır)" demek istenmiş olsaydı, böyle bir mananın hiçbir faydası olmazdı. Eğer bununla kasıt tevbe ise, tevbe de asla haram kılınmaz (engellenmez.)

Şöyle de açıklanmıştır: Bu ifadede hazfedilmiş kelimeler vardır, yani Bizim kökten imha etme hükmünü vermiş olduğumuz yahut haklarında kalplerinin mühürlenmesi hükmünü vermiş olduğumuz bir ülke ahalisinden herhangi bir amelin kabul edilmesi haramdır (mümkün değildir,) Çünkü onlar geri dönmezler, yani tevbe etmezler. Bu açıklamayı da ez-Zeccâc ve Ebu Ali yapmıştır ki, buna göre "lâ" zâid değildir. İbn Abbas'ın sözünün anlamı da budur.

"Nihayet Ye'cuc İle Me'cuc açılıp..." Ye'cûc ile Me'cûc'a dair açıklamalar daha önceden (el-Kehf, 18/94. âyet ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Buyrukta hazfedilmiş ifadeler vardır. Nihayet Ye'cûc İle Me'cûc'un şeddi açıldığında... demektir ki, bu da: "O kasabaya sor." (Yusuf, 12/82) buyruğuna benzemektedir.

"Her yüksekçe tepeden hızlıca indiklerinde..." İbn Abbas dedi ki: Her yüksekçe yerden geleceklerinde demektir. Yani onlar sayıca çok olacaklarından ötürü her bir taraftan akın akın geleceklerdir. "el-Hadeb" yüksekçe yer demektir, çoğulu "el-hidâb" diye gelir. Bu da sırttaki kambur demek olan "el-hadbe"den alınmadır. Antere dedi ki:

"Ne ellerim titredi, ne de ne yaptığımı bilmez hale getirdi beni, Onların bana doğru her yüksekçe bir yerden ardı arkasına gelmeleri."

Hızlıca inerler " çıkarlar anlamındadır, denilmiştir. İmruu'l-Kays'ırı şu mısraında da bu anlamda kullanılmıştır:

"Haydi elbisemi, elbisenden sıyırıp çıkar (kalbinden kalbimi çıkar], onlar (elbiselerim) da çıkacaktır."

Hızlıca yol alırlar, anlamında olduğu da söylenmiştir. en-Nâbiğafn'ın şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır.

"Kurdun hızlıca yürüyüşü artık gece yürüyüşüne döndü.

Gece ona soğuk gelmeye başladığından, o da hızlıca yürümeye koyuldu.

Hadis-i şerifte de: "Yalan söyledi, hızlıca yürümeye bak"[\[128\]](#) denilmektedir. ez-Zeccâc dedi ki; "en-neselân" kurdun hızlıca yürümesi demektir. Mesela; "Filan

kişi hızlıca koştu, koşar" denilir.

Her yüksekçe tepeden hızlıca inenlerin Ye'cûc ile Me'cûc oldukları söylenmiştir. Daha kuvvetli görülen görüş budur. İbn Mes'ud ile İbn Abbas da bu görüştedirler.

Bütün yaratıklardır da denilmiştir. Onlar hesaplan görülmek üzere duracakları yerde toplanmak için haşredileceklerdir. O vakit onlar her taraftan hızlıca gelecekler,

Şâz olan kıraatlerden birisinde; "Ve onlar her bir mezardan hızlıca gelirler" şeklinde okunmuştur ki şanı yüce Allah'ın: "Hemen kabirlerinden Rabblerine doğru süratle gidecekler. "(Yasın, 36/51) buyruğundan hareketle böyle okumuşlardır, Bu kıraati el-Mehdevî", İbn Mes'ud'dan, es-Sa'lebî de Mücahid ve Ebu's-Sahbâ'dan nakletmektedirler.

"Ve gerçek vaad" yani kıyamet "yaklaştığında..." el-Ferrâ, el-Kisaî ve başkaları buradaki "vav"ın fazladan olduğunu söylemişlerdir. Yani nihayet Ye'cûc ile Me'cûc açıldığında, artık hak olan vaad yaklaşmış olacaktır. Buna göre "yaklaştı" buyruğu; "dip: ...inde" edatının cevabıdır, el-Ferrâ şu mısraı nakletmektedir:

"Kabilenin sınırlarını aştığımızda ...a doğru yol aldı."

Burada da "vav" fazladan gelmiştir. Yüce Allah'ın: "Onu alını üzere yıkınca Biz ona... seslendik." (es-Saffat, 37/103-104) Burada da "vav" fazladan gelmiştir.

el-Kisaî "ki kâfirlerin gözleri dehşetle yerinden fırlayarak" buyruğunun, "(il): ...inde" edaünün cevabını "bakarsın" olmasını caiz kabul etmektedir. Buna göre; "ve gerçek vaad yaklaştığında" şart olan fiile atfedilmiş olmaktadır. Basralılar ise şöyle demektedirler: Cevap hazfedilmiştir, ifadenin takdiri de şöyledir: Onlar: Vay bize... diyecekler. Bu ez-Zeccâc'ın da görüşüdür ve güzel bir açıklamadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O'ndan başka veliler edinenler: Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz," (ez-Zümer, 39/3) Biz, onlara... ibadet ediyoruz derler, demektir. "De" anlamı veren fiilin hazfî çokça görülen bir husustur.

"Bakarsın ki kâfirlerin gözleri dehşetle yerinden fırlayarak" buyruğun-daki; "Onlar" zamiri gözlere aittir. Ondan sonra zikredilen "gözler" ise bu zaminin bir tefsiridir. Şöyle denilmiş gibidir; O vaadin gelişi esnasında, dehşetlerinden dolayı kâfirlerin gözlerinin fırlamış olduğunu göreceksin. Şair şöyle demektedir: "Babasının ömrü hakkı için benim hanımım demez ki: Malik b. Ebi Kab haberiniz olsun ki benden kaçıp gitti."

Burada önce, "babasının" ifadesindeki zamir ile hanımından söz ettikten sonra açıkça onu zikretmektedir.

el-Ferrâ buradaki zaminin İmâd olduğunu söylemiştir. Yüce Allah'ın şu

buyruğunda olduğu gibi: "Çünkü gerçek şu ki gözler kör olmaz..." (el-Hac, 22/46)

Burada sözün bu zamirle birlikte bittiği de söylenmiştir. İfadenin takdiri de; "Ansızın onunla karşılaşmış olur." Yani kıyamet ortaya çıkmış ve gerçekleşmiş olur.

Bu da şu demektir: Kıyamet yakınlığından dolayı adeta gelmiş ve hazır olmuş gibidir. Sonra da yeni bir cümle olarak: "Kâfirlerin gözleri dehşetle yerinden fırlamış olacaktır" diye buyurulmaktadır.

Burada haberin mübtedâya takdimi söz konusudur. Yani o kâfirlerin gözleri bugünden dolayı dehşetle yerinden fırlayacaktır. Yani o günün dehşetinden dolayı gözler hemen hemen kırılmayacaktır ve şöyle diyeceklerdir: Vay bizlere! Gerçekten bizler masiyetleriiniz ve ibadeti layıkı olmayan yere koymamız (uydurma ilâhlara tapınmamız) sebebiyle zalimler idik. [\[129\]](#)

98. Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Sîz oraya gireceksiniz.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[130\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

"Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da..." buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Bir âyet var ki, insanlar onun hakkında bana soru sormuyorlar. Onu bildiklerinden dolayı mı, yoksa bilmediklerinden dolayı mı ona dair soru sormuyorlar, bilmiyorum. Ona: Bu hangisidir? diye sorulunca; O: "Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz" âyeti nazil olunca bu Kureyş kâfirlerine ağır geldi ve: Bu bizim ilâhlarımıza sövdü diyerek, İbnü'z-Zibârî'ye gidip durumu haber verdiler. O da: Ben orada olsaydım, ona cevap verirdim, dedi. Ne diyecektin, diye sordular: Ona şöyle derdim: İşte hristiyanlar Mesih'e ibadet ettiler, yahudiler de Üzeyr'e ibadet etmektedirler. Acaba bunların ikisi de cehennemin udunu mudurlar? Kureyşliler onun bu sözünü beğendi ve böylelikle Muhammed (sav)ın buna bir cevap veremeyeceği kanaatine sahip oldular. Bunun üzerine yüce Allah da şöyle buyurdu: "Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmışlardır" (el-Enbiyâ, 21/101) âyetini indirdi. Yine onun hakkında: "Meryem oğlu bir misal olarak verilince" (ez-Zuhruf 43/5Ğ) -ki burada İbnü'z-Zibârî kastedilmektedir.- "Hemen senin

kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu." (ez-Zuhruf, 43/57) buyruğu indi. [\[131\]](#) İleride buna dair açıklamalar (belirtilen âyetin tefsirinde) gelecektir. [\[132\]](#)

2- Umum İfade Eden Sigalar (kipler):

Bu âyet-i kerîme umum sığalarını kabul etmeye ve onun özel bir takım sığalarının bulunduğu dair aslî bir dayanak teşkil etmektedir. Umuma delâlet eden belli bir takım sığalar yoktur, diyenlerin kanaatlerinin aksine bu böyledir. Bu ve diğer âyet-i kerimelerin delâleti dolayısıyla varılan kanaat yanlıştır. İşte Abdullah b. ez-Ziba'rî cahiliye döneminde "mâ (şey)" edatından bütün ibadet edilen varlıkların kastedildiğini anlamıştı. Fasih Araplar ve belîğ konuşan Kureyşliler de onun bu kanaatini uygun bulmuşlardı. Eğer bu lafız umum ifade eden bir lafız olmasaydı, bundan istisna yapılması sahih olmazdı. Bu ise uygulamada fiilen görülen bir husustur. O halde bu edat, umum ifade eden bir edattır ve bu açıkça görülmektedir. [\[133\]](#)

3- Cehennemin Odunları:

"Hasab: Odun" anlamındaki kelime genel olarak "sad" ile okunmuştur. Yani, ey kâfirler topluluğu! Sizler ve Allah'tan başka kendilerine ibadet edindiğiniz putlar cehennemin yakıtısınız. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Mücahid, İkrime ve Katade de "odunudurlar" diye açıklamışlardır, Ali b. Ebi Taüb ve Âişe (Allah ikisinden de razı olsun) bu kelimeyi "hatab" şeklinde "ti" ile okumuşlardır. İbn Abbas bunu "dat" harfi ile okumuştur. el-Ferrâ der ki: Bununla "hasab"ı kastetmektedir. Çünkü bize nakledildiğine göre noktalı olarak "el-hadab" kelimesi Yemenlilerin şivesinde "el-ha-tab (odun)" demektir. Ateşin kendisi ile tutuşturulduğu ve kendisi ile yakıldığı her bir şeye de denilir. Bunu el-Cevherî nakletmektedir. Ateş yakılan ocağa da -aynı kökten olmak üzere-: "Mihdab" denilir.

Ebu Ubeyde yüce Allah'ın: "Cehennemin odunu" buyruğu hakkında şöyle demektedir: Ateşe her ne atarsan, onunla ateşi yakmış olursun.

Bu âyet-i kerimeden açıkça anlaşıldığına göre kâfir olan insanlar ve onların tapındıkları putlar cehenneme odunlardır. Bu âyet-i kerîmenin bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "O halde yakıtı insanlarla taşlar olan... o ateşten sakının." (el-Bakara, 2/24) Taşlardan maksadın kibrit taşı olduğu 'da

söylenmiştir. Nitekim daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/24. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Ayrıca ateşin putlar için azap da ceza da olmayacağı orada belirtilmiştir. Çünkü kendileri bir günah işlememişlerdir, fakat bu onlara ibadet edenlere bir azap olacaktır. Evvelâ hasret ve pişmanlık duymalarını sağlayacaktır, sonra bunlar ateşte bir araya getirilecek ve bunların ateşi her türlü ateşten daha çetin ve ağır olacaktır. Sonra da bu ateşle azap görecektir. Denildiğine göre bu putlar, ateşte kızdırılacak ve azaplarının daha da arttırılması için onlara yapışacaktır. Bu putların ateşe atılmalarının onlara ibadet edenlerin azarlanmaları için olacağı da söylenmiştir. [\[134\]](#)

4- Müşrikler Cehenneme Gireceklerdir:

"Siz oraya gireceksiniz" buyruğunda hitap putlara tapan müşrikleredir. Yani sizler putlarınızla beraber oraya gireceksiniz. Hitabın putlara ve onlara ibadet edenlere olduğu da söylenebilir. Çünkü putlar her ne kadar cansız varlıklar iseler de insanlara ait zamirler kullanılarak onlara dair haber verilebilir.

İlim adamları derler ki: Bunun kapsamına ne İsa, ne Uzeyr, ne de melekler - Allah'ın salât ve selâmları üzerlerine olsun- girer. Çünkü; "Şey" insan dışındaki varlıklar hakkında kullanılır. Eğer bunların girecekleri kastedilmek istenseydi: "O kişi, kimse" denilmesi gerekirdi, ez-Zeccâc der ki: Çünkü bu âyete muhatab olanlar yalnızca Mekke müşrikleridir, başkaları bu hitabın kapsamına girmemektedir. [\[135\]](#)

99. Eğer bunlar ilâh olsalardı, oraya girmezlerdi. Hepsi orada ebediyyen kalacaklardır.

100. Onlar orada ah edip infcyeceklerdir. Onlar orada İşitmezler de.

"Eğer bunlar" yani bu putlar "İlâh olsalardı" onlara ibadet edenler "oraya cehennem ateşine "girmezlerdi." İbadet edenler de, mabutları da oraya girmezlerdi diye de açıklanmıştır. İşte bundan dolayı: "Hepsi orada ebediyyen kalacaklardır" diye buyurmaktadır.

"Onlar orada ah edip inleyeceklerdir." Yani şu cehennem ateşine girmiş olan kâfirlerle, şeytanların durumu bu olacaktır. Putlara gelince onların durumu da bu husustaki görüş ayrılığına göre değişecektir. Yani yüce Allah acaba bu putlara hayat verip bunları a2aplandıracak ve nihayetle bunların da ah edip inlemeleri olacak mıdır, olmayacak mıdır? Bu hususta iki görüş vardır:

Zefir C ah edip inleyiş) kederli bir kimsenin kalbinden çıkardığı nefesin sesidir.

Buna dair açıklamalar daha önceden Hûd Sûresi'nde (11/106. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onlar orada işitmezler de" denildiğine göre; bu ifadede hazfedilmiş kelimeler var, demektir. Yani onlar orada hiçbir şey işitmezler. Çünkü sağır olarak haşredileceklerdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz onları kıyamet günü körler, dilsizler ve sağırlar olarak yüzü köyün hasredeceğiz." (el-İsrâ, 17/97)

Eşyanın seslerini işitmek insanı rahatlatır ve ona teselli verir. Yüce Allah cehennem ateşinde kâfirlere bu imkânı vermeyecektir.

Bir başka görüşe göre; onlar kendilerini sevindirecek bir söz işitmeyecek-lerdir. Aksine kendilerini azaplandırmakla görevli olan zebanilerin seslerini işiteceklerdir.

Yine denildiğine göre; kendilerine: Tıkılın içerisine; bana da söz söyle-meyin!" (el-Mu'minûn, 23/108) denileceğinde o vakit sağır ve dilsiz olacaklardır.

Nitekim İbn Mes'ud da şöyle demiştir: Geriye cehennemde ebedi bırakılacaklar kalınca ateşten tabutlar içerisine yerleştirilirler. Sonra bu tabutlar ateşten çivileri bulunan başka tabutlara yerleştirilecek, hiçbir şey işitemeyecek-lerdir. Onlardan hiçbir kimse cehennem ateşinde kendisinden başka azap gören bir kimse bulunduğunu da görmeyecektir. [\[136\]](#)

101. Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmışlardır.

102. Onlar ateşin sesini dahi işitmezler. Canlarının arzu ettiği şeyler arasında ebedidirler.

103. En büyük korku onları üzmez. Melekler onları karşılayıp: "İşte bu, vaad olunduğunuz gündür" derler.

"Şüphesiz kendileri İçin daha önceden tarafımızdan İyilik" cennet "takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan" cehennem ateşinden "uzaklaştırılmışlardır." İfade (cehenneme girmeyip onlardan) istisna edilenler hakkındadır. Bundan dolayı kimi ilim adamı buradaki; "Şüphesiz" edatı "Ancak", anlamındadır der. Kur'ân-ı Kerîm'de de bu kabilden başka bir yer yoktur.

Muhammed b, Hâtıb dedi ki: Ben Ali b. Ebi Talib (ra)ı şu: "Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan İyilik takdir edilmiş olanlar..."

âyetini okurken dinledim. Dedi ki: Ben Peygamber (sav)ı: "Muhakkak Osman onlardandır" derken dinledim. [\[137\]](#)

"Onlar ateşin sesini" ve alevinin hareketini "dahi işitmezler." "Ses" anlamını'

verdiğimiz "el-hasîs" ile "el-his" hareket demektir.

İbn Cüreyc, Atâ'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ebu Râşid el-Harurî, İbn Abbas'a: "Onlar ateşin sesini dahi işitmezler" deyince, İbn Abbas: Sen deli raisin? dedi. Yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki aranızda oraya uğrama-yacak hiç kimse yoktur." (Meryem, 19/71); "Ve onları ateşe sürüklemiş olacaktır." (Hud, 11/98); "Suçluları ise susamışlar olarak cehenneme süreriz"

(Meryem, 19/86) buyrukları nerede kaldı? Geçmişlerin yaptıkları dualardan biri de: Allah'ım, esenlikle beni ateşten çıkar ve umduğumu elde etmiş olarak cennete girdir, demektir.

Ebu Osman en-Nehdî dedi ki: Sıratın üzerinde cehennemlikleri sokacak yılanlar vardır. Bunlar "has has" derler.

Şöyle de açıklanmıştır: Cennetlikler, cennete girecekleri vakit cehennemliklerin sesini duymayacaklardır. Bundan önce ise duyacaklar. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Canlarının arzu ettiği şeyler arasında ebedidirler." Yani onlar canların çektiği, gözlerin zevk aldığı şeyler arasında ebediyyen kalacaklardır. Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Orada canlarınız neyi arzu ediyorsa, orada neyi istiyorsanız sizin için hepsi vardır." (Fussilet, 41/31)

"En büyük korku onları üzmez." Ebu Cafer ve İbn Muhaysın "Onları üzmez" buyruğunu "ya" harfini ötreli, "ze" harfini de es-reli olarak okumuşlardır. Diğerleri ise "ya" harfini üstün ve "ze" harfini öt-relî okumuşlardır, el-Yezidî dedi ki: Kureyşlilerin kullanımı birinci şekildir, ikinci şekil ise Temimlilerin şivesidir. Her ikisi ile de okunmuştur.

"En büyük korku" İbn Abbas'tan nakledildiğine göre; kıyamet günü ve öldükten sonra dirilişin dehşetli halleridir. ei-Hasen dedi ki: O, kulların cehennem ateşine götürülmesi emri verileceği vakittir. İbn Cüreyc, Said b. Cü-beyr ve ed-Dahhak ise; o ateş cehennemliklerin üzerine kapatılıp ölüm cennet ile cehennem arasında boğazlanacağı vakittir, demişlerdir.

Zünnûn el-Mısrî dedi ki: Bu, her türlü bağın koparılması ve ayrılığın gerçekleşmesidir.

Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde üç kişi vardır ki; bunlar en değerli miskten bir tepenin üzerinde olacaklardır. "O en büyük korku" da kendilerini üzmeyecektir: Allah için bir topluluğa imamlık yapan ve arkasından namaz kılanların da bu imamlığına razı oldukları kişi, bir kavme ecrini Allah'tan bekleyerek ezan okuyan kişi, bir de dünyada köle olmakla imtihan olduğu halde, bu hali kendisini Rabbine itaatten alıkoymayan kişidir." [\[138\]](#)

Ebu Seleme b. Abdurrahman dedi ki: Kölesini dövmekte olan bir adamın

yanından geçtim. Köle bana İşaret etti. Ben efendisiyle konuştum ve nihayet onu affetti. Ebu Said el-Hudrî ite karşılaştım ve ona bunu haber verdim. Bana: Ey kardeşimin oğlu dedi; "Her kırı sıkıntı ve keder içerisinde olan birisinin imdadına yetişirse Allah onu o en büyük korku ve dehşet gününde, cehennem ateşinden azad eder." Ben bunu Rasûlullah (sav)dan dinledim. [\[139\]](#)

"Melekler onları karşılayıp" yani melekler cennet kapılarında onları tebrik ederek karşılarlar ve onlara: "İşte bu vaad olduğunuz gündür" derler. Kabirden çıkacakları vakit rahmet melekleri onları karşılar, diye de açıklanmıştır. İbn Abbas'tan nakledildiğine göre: "İşte bu, vaad olduğunuz gündür" buyruğu; onlara... derler demek olup; bu ifadeler hazfedilmiştir.

"İşte bu" kendisinde lütuf ve ihsana mazhar olduğumuz "vaad olduğunuz gündür." [\[140\]](#)

104. Kİ o günde gökleri kitapların katlandığı gibi katlayacağız. İlk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar iade ederiz. Biz bunu vaad edip üzerimize almıştık. Şüphesiz yapanlar Bizleriz.

Ki o günde gökleri... katlayacağız." Ebu Cafer b. el-Kâ'kâ', Şeybe b. Nisâh, el-A'rec ve ez-Zührî; şeklinde ötreli "te" ile ve; da nâib-İ fail olarak ref ile okumuşlardır. (Ki o günde gök katlanacaktır, demek olur). Mücahid de; şeklinde; "ki o günde Allah gökleri katlayacaktır" anlamında olmak üzere okumuştur. Diğerleri ise azamet "nûn"u (katlayacağız anlamı) ile okumuşlardır.

"O günde" kelimesinin nasb edilmesi (bir önceki âyet-i kerîmede yer alan) sılada hazfedilmiş "he" zamirinden bedel olması dolayısıyladır. İfade: Vaad olduğunuz o günki, o günde gökleri düreceğiz" takdirindedir. Yahut da bu "İlk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar iade ederiz" buyruğundaki "onu tekrar iade ederiz" fiili ile nasb edilmiştir. Ya da "onları üzmez" buyruğu dolayısıyla nasbedilmiştir. Bu da: Kendisinde göğü katlayacağımız günde en büyük korku onları üzmez, demek olur. Ya da "an" anlamındaki fiil takdir edilerek nasbedilmiştir.

Buradaki "es-semâ" ile cins (gökler) kastedilmiştir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Gökler ise onun sağ eli H» durulmuş olacaktır." (ez-Zümer, 39/67) buyruğudur. "Kitapların katlandığı gibi." İbn Abbas ve Mücahid dediler ki: Bir sahi-fenin içindekilerle katlandığı gibi demektir. Buna göre "kitaplar" buyruğunun başındaki "lâm"; "Üzerine" anlamındadır.

Yine İbn Abbas'tan buradaki "sicil" Rasûlullah (sav)ın bir kâtibinin adıdır. Ancak bu pek güçlü bir görüş değildir. Çünkü Rasûlullah (sav)ın kâtipleri bi

linen kimselerdir, aralarında bu ismi taşıyan kimse yoktur. Hatta ashab arasında dahi adı es-Sicil olan kimse yoktur.

Yine İbn Abbas ve İbn Ömer ile es-Süddî şöyle demişlerdir: "es-Sicil" bir melektir. Âdemoğullarının amel defterleri kendisine kaldırıldığı vakit katlayıp düren odur. Denildiğine göre o, üçüncü semadadır. Kulların işledikleri ameller ona yükseltilir. İnsanlarla birlikte kalmakla görevli olan Hafaza melekleri her perşembe ve pazartesi günleri bu defterleri ona çıkartırlar. Naklettiklerine göre bunun yardımcıları arasında Harut ile Marut da var imiş.

"Sicil" yazılı belge (es-sak) demektir, Bu da yazmak demek olan "es-sicâ-le"den türetilmiştir. Bunun da asit kova demek olan "es-sed"den gelir. ifadesi; ben bir kova çektim, o da bir kova çekti, demektir. Sonra bu kelimeden istiare yoluyla, karşılıklı yazışma ve başvurmaya, gözden geçirmeye de "müsâcele" denildi, "Hakim tescil etti" demektir. el-Mufaddal b. el-Abbas b. Utbe b. Ebi Leheb dedi ki:

"Kim benimle kuyudan kovayla su çekme yarışına girerse (bilsin ki) o, Kovayı ta ipin bağlandığı yere (ağzına) kadar dolduran soylu birisiyle yarışıyor."

Daha sonra bu İsim; kelimeleri gibi "fiil" vezni üzere bina edilmiştir.

Ebu Zür'a b. Amr b. Cerir "sin" ve "cim" harflerini ötreli, "lâm" harfini de şeddeli olarak okumuştur. el-A'meş ve Talha ise "sin" harfini üstün, "cim" harfini sakın, "lâm" harfini de şeddesiz okumuştur. en-Nehhâs dedi ki: Allah'ın izniyle mana birdir.

İfade yüce Allah'ın: "Kitapların" kelimesi ile tamam olmaktadır.[\[141\]](#)

Bu âyet-i kerîmede "katlama"nın iki arılama gelme ihtimali vardır: Birincisi açmanın, yaymanın zıttı olan katlayıp dürmek. Nitekim yüce Allah: "Gökler ise O'nun sağ eli ile durulmuş olacaktır" (ez-Zümer, 39/67) diye buyurmaktadır. İkinci anlam ise: Saklamak, bilinmeyecek hale getirmek ve tamamen silmek. Çünkü yüce Allah göğün alâmetlerini siler ve onları saklar, yıldızlarını söndürür ve darmadağın eder.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Güneş tortop edilip durulduğu zaman, yıldızlar ardarda döküldüğü zaman" (et-Tekvîr, 81/1-2); "Gök yerinden söküldüğü zaman" (et-Tekvîr, 81/11).

"Kitapların" anlamındaki buyrukta ifade tamam olmaktadır. el-A'meş, Hafs, Hamza, el-Kîsaî, Yahya ve Halef "Kitapların" şeklinde çoğul okumuşlardır. Sonra yeni bir cümle ile şöyle buyurulmaktadır: "İlk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar iade ederiz." Yani Biz insanları annelerinin karınlarında yaratıldıkları gibi tekrar çıplak ayaklı, elbisesiz, sünnetsiz olarak diriltiriz.

Nesaî'nin rivayetine göre İbn Abbas, Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu

rivayet etmektedir: "İnsanlar kıyamet gününde elbisesiz, sünnetsiz olarak yaratılacaklardır. Kıyamet gününde insanlar arasında elbise giydirilecek ilk kişi İbrahim (as)dır. Daha sonra: "İlk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar iade ederiz" buyruğunu okudu."[\[142\]](#)

Müslim de bu hadisi yine İbn Abbas'tan nakletmektedir. O dedi ki: Rasû-lullah (sav) bize ayakta bir öğüt verdi ve buyurdu ki: "Ey insanlar! Şüphesiz sizler yüce Allah'ın huzuruna çıplak ayaklı, elbisesiz ve sünnetsiz olarak hasredileceksiniz: "İlk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar iade ederiz. Biz bunu vaad edip üzerimize almıştık. Şüphesiz yapanlar Bizleriz." Şunu bilin ki: İnsanlar arasında kıyamet gününde elbise giydirilecek ilk kişi İbrahim (as)dır..." deyip hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir.[\[143\]](#)

Biz bu hususa dair açıklamaları "et-Tezkire" adh kitabımızda eksiksiz bir şekilde kaydetmiş bulunuyoruz.

Süfyan es-Sevrî, Seleme b. Küheyl'den, o Ebu'z-Ze'râ'dan, o Abdullah b. Mes'ud'dan rivayetle dedi ki: Aziz ve celil olan Allah, Arşın altından erkeklerin menisi gibi bir su gönderir. Bu sudan onların etleri ve cisimleri nemli arazinin bitkiyi bitirmesi gibi biter. Ve: "İlk yaratmaya başladığımız gibi onu tekrar İade ederiz" buyruğunu okudu.

İbn Abbas dedi ki: Biz ilkin olduğu gibi herzeyi helak edecek ve yok edeceğiz, demektir. Buna göre bu buyruk; "ki o günde gökleri... katlayacağız" buyruğu ile muttasıldır. Yani Biz gökleri düreceğiz, işte o vakit de gökleri yok edecek, imha edeceğiz. Hiçbir şey kalmayacaktır.

Şöyle de açıklanmıştın Biz semâyı yok edeceğiz, sonra onu katlayıp dür-dükten ve yok olduktan sonra, bir defa daha tekrar yaratacağız. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "O gün yer başka bir yerle değiştirilecektir, göklerde." (İbrahim, 14/48) Ancak birinci görüş daha sahihtir. Bu da yüce Allah'ın: "Andolsun sizi ilk defa yarattığımız gibi, yapayalnız, teker teker huzurumuza geldiniz." (el-En'âm, 6/94) buyruğu ile: "Safhalinde Rabbine arz edileceklerdir. Andolsun ki ilk kez sizi nasıl yaratmış idiysek öylece Bize geldiniz." (el-Kehf, 18/48) buyruğunu andırmaktadır.

kelimesi mastar (mef'ul-i mutlak) olarak nasbedilmiştir. Yani; "Vaad edip..." demektir. "Biz.« üzerimize almıştık" yani öldükten sonra dirilişi ve tekrar yaratma vaadini gerçekleştirmeyi ve yerine getirmeyi üstlenmiştik. Buna göre hazfedilmiş ifadeler vardır. Daha sonra yüce Allah: "Şüphesiz yapanlar Bizleriz" buyruğu ile bunu pekiştirmektedir, ez Zeccâc dedi ki: "Şüphesiz yapanlar Bizleriz" buyruğu, dilediğimize güç ye-tirenler Bizleriz, demektir. "Şüphesiz yapanlar Bizleriz"; size vaad ettiğimizi Biz yerine getiririz demektir, diye de

açıklanmıştır. Bu da yüce Allah'ın: "O'nun vaadi yerine getirilmiş olacaktır." (el-Muzzemmil, 73/18) buyruğunu andırmaktadır.

Buradaki ın, haber vermek için (nakıs fiil olarak) geldiği de söylenmiştir, (Bu, üzerimizdeki bir vaaddir, demek olur). Sıla (zâid) olduğu da söylenmiştir. [144]

105. Andolsun ki Biz zikirden sonra Zebur'da: "Arza Benim salih kullarım mirasçı olur" diye yazdık.

106. Gerçekten bunlar ibadet eden bir topluluk İçin yeter.

"Andolsıra ki Biz" semâda bulunan "zikirden sonra Zebur'da"; Zebur ile kitap aynı şeylerdir. Bundan dolayı Tevrat'a da, İncil'e de, Zebur denilebilir, "Yazdım" demektir. Çoğulu "zubur" diye gelir. Said b. Cübeyr dedi ki; "Zebur" Tevrat, İncil ve Kır'ân-ı Kerîm'dir.

"Arza" cennete "Benim salih kullarım mirasçı olur, diye yazdık." Bu açıklamayı Süfyan, el-A'meş'den, o Said b, Cübeyr'den rivayet etmiştir, eş-Şa'bî dedi kî: Zebur, Davud'a verilen Zebur'dur. Zikir'den kasıt da Musa (as)a indirilen Tevrat'tır. Mücahid ve İbn Zeyd dediler ki: Zebur bütün peygamberlere (hepsine selam olsun) verilen kitaplardır. Zikir ise yüce Allah'ın nezdinde semâda bulunan kitapların anasıdır.

İbn Abbas dedi ki: Zebur Allah'ın Musa (as)dan sonra peygamberlerine indirmiş olduğu kitaplardır. Zikir ise Musa (as)a indirilen Tevrat'tır.

Hamza "ez-Zubûr" diye "ze" harfini ötreli "zîbr"ın çoğulu olarak okumuştur.

"Arza benim salih kullarım mirasçı olur" buyruğu hakkında yapılan en güzel açıklama, Said b. Cübeyr'in de dediği gibi, bununla cennet arzının kastedildiğidir. Çünkü dünyada arza salih olanlar da, başkaları da mirasçı olmuştur. Bu aynı zamanda İbn Abbas, Mücahid ve başkalarının da görüşüdür. Mücahid ve Ebu'l-Âliye dediler ki: Bu te'vilin delili yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Bize olan vaadini yerine getiren, cennetten dilediğimiz yere konmak üzere arzı bize veren Allah'a hamdolsun." (ez-Zumer, 39/74)

Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre; orası Arz-ı Mukaddes'tir. Ondan gelen bir başka rivayete göre; orası kâfir ümmetlerin arzıdır. Muhammed (sav)ın ümmeti fetihlerle oraya mirasçı olur.

Bu buyrukla İsrailoğullarının kastedildiği de söylenmiştir. Bunu delil de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Zaafa uğratılagelmiş kavmi de bereketlendirdiğimiz yerin doğularına da, batılarına da mirasçı kıldık." (el-A'râf, 7/137) Fakat müfessirlerin çoğunluğu "salih kullar" iie Muhammed (sav)ın ümmetinin kastedildiği görüşündedir.

Hamza Salih kullarım" buyruğunu "ya" harfini sakın (harekesiz, harf-i med) olarak okumuştur.

"Gerçekten bunlar" yani bu sûrede söz konusu edilen öğütler ve uyanlar; bir başka açıklamaya göre Kur'ân-ı Kerîm'de, "ibadet eden bir topluluk için yeter."

Ebu Hureyre ve Süfyan es-Sevrî dedi ki: "İbadet eden topluluk'tan kasıt beş vakit namaz kılanlardır. İbn Abbas (ra)da dedi ki: "İbadet edenler" itaat edenler demektir. İbadet eden kişi zilletle itaat edip boyun eğen kimse demektir.

el-Kuşeyrî dedi ki: Akıllı başında her bir varlığın bunun kapsamına girmesi uzak bir ihtimal değildir, Çünkü her bir varlık fitratı itibariyle, yaratıcının önünde zilletle eğilir. O eğer Kur'ân-ı Kerîm'in üzerinde dikkatle düşünecek ve onun yolunu izleyecek olursa şüphesiz ki bu o kimseyi cennete ulaştırır.

Yine İbn Abbas dedi ki: Bunlar beş vakit namazı kılan, ramazan ayı orucunu tutan Muhammed (sav)m ümmetidir. Bu da birinci görüşün aynısıdır. [\[145\]](#)

107. Biz seni ancak âlemlere bir rahmet olarak gönderdik.

108. De ki: "Bana sizin ilâhınız ancak tek bir ilâhtır, diye vahyolu-nur. Artık siz müslütan olacak mısınız?"

109. Eğer yüz çevirirlerse de ki: "Ben size eşit olarak bildirdim. Size vaad olunan yakın mıdır, uzak mıdır, bilemiyorum."

"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." Said b. Cübeyr, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Muhammed (sav) bütün insanlara rahmet îdi. Ona iman edip onu tasdik eden mutlu oldu. Ona iman etmeyen ise, geçmiş ümmetleri bulan yerin dibine geçmek ve suda boğulmak gibi azaplardan kurtuldu.

İbn Zeyd dedi ki: "Âlemler" ile özel olarak mü'minleri kastetmiştir.

"De ki: Bana sizin ilâhınız ancak tek bir ilâhtır diye vahyolunur." O halde O'nâ ortak koşmak caiz değildir.

"Artık siz müslüman olacak mısınız?" Allah'ın tevhidinde itaatla boyun eğecek misiniz? İslâm'a giriniz, demektir. Bu da yüce Allah'ın: "Artık vazgeçtiniz değil mi?" (el-Mâide, 5/91) buyruğunun; "vazgeçiniz!" anlamında olması gibidir.

"Eğer yüz çevirirlerse" İslâm'dan yüz çevirecek olurlarsa "de ki: Ben size eşit olarak bildirdim." Size açıkça şunu bildiriyorum ki; ben ve sizler savaş halindeyiz, aramızda barış yoktur. Bu da yüce Allah'ın: "Eğer bir kavmin hainliğinden endişeye düşersen adalet üzere kendilerine anlaşmalarını bozduğunu bildir." (el-Enfâl, 8/58) buyruğuna benzemektedir. Yani onlara ahdi bozmuş olduğunu bildir. Bu da şu demektir: Bu durumda seninle onlar arasında

bir eşitlik vardır. Herhangi bir tarafın karşı taraf hakkında uymak zorunda olduğu bir ahdi, bir antlaşması yoktur.

ez-Zeccâc dedi ki: Anlam şudur: Ben size bana vahyedilenleri bilmenizi sağlamak noktasında eşit bir şekilde size bildirmiş bulunuyorum. Başkasından gizleyip sakladığım bir şeyi kimseye açıklamadım.

"(jA1 î»Jj): Bilemiyorum" buyruğundaki nefy edatı olup anlamındadır, bilmiyorum, bilemiyorum demektir.

"Size vaad olunan yakın mıdır, uzak mıdır?" Yani kıyamet gününün vaktini ne gönderilmiş bir peygamber, ne de mukarreb bir melek bilebilir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Ben size açıkça savaş ilan ettim. Ancak bununla birlikte size karşı fiilen savaşmak üzere bana ne zaman izin verileceğini bilemiyorum.

[\[146\]](#)

110. Şüphe yok ki O, sözün açığa vurulanını da bilir, gizlediğinizi de bilir.

111. "Bilmiyorum, belki de o sizin için bir imtihandır, bir süreye kadar bir faydalanmadır."

112. Dedi ki: "Rabbim hak ile hükmetl Bizim Rabbimiz Rahmandır. Sizin niteleyegeldiklerinize karşı yardımı İstenen O'dur."

"Şüphe yok ki O, sözün açığa vurulanını da bilir, gizlediğinizi de bilir."

Saklayıp açıklamadığınız şirki de bilir. Bunun cezasını verecek olan da O'dur.

"Bilmiyorum, belki de o" size süre verilmesi "sizin için bir imtihandır."

Kendisi her şeyi en iyi bilen olduğu halde, sizin ne şekilde amel edeceğinizi ortaya çıkarmak için bir sınamadır.

"Bir süreye kadar" sürenin sona ermesine kadar, diye de açıklanmıştır. "Bir faydalanmadır."

Rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) rüyasında Umeyyeoğullarının insanları yönettiklerini gördü. el-Hakem onun yanından çıkıp bu hususu Umeyyeoğullarına haber verdi. Ona: Dön, bu işin ne zaman gerçekleşeceğini ona sor, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: "Size vaad olunan yakın mıdır, uzak mıdır? bilemiyorum." buyruğu ile: "Bilmiyorum, belki de o sizin için bir imtihandır. Bir süreye kadar bir faydalanmada" buyruklarını indirdi. Yani peygamberine onlara bunu söyle, diye emretti. [\[147\]](#)

"Dedi ki: Rabbîm, hak ile hükmet!" Yüce Allah bu sûreyi Peygamber (sav)a işi kendisine havale etmesini, kurtuluşu da kendisinden beklemesini emretmekle sona erdirmektedir. Yani benimle şu yalanlayıcılar arasında hükmet, onlara karşı

bana yardım et, bana zafer ver!

Said, Katade'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamberler: "Rab-bimiz, bizimle kavmimiz arasında sen kak ile hükmet!" (ei-A'râf, 7/89) diye dua ederlerdi. Peygamberi Muhammed (sav)a da: "Rabbün, hak ile hükmet" demesini emretti. O bakımdan o, düşmanı ile karşılaştığında kendisinin hak üzere, düşmanının da baül üzere olduğunu bilerek: "Rabbim, hak ile hükmet" yani hak gereğince hükmünü ver, onu yerine getir, diye dua ederdi.

Ebu Ubeyde dedi ki: Burada sıfat (hak), mevsufun yerine ikame edilmiştir. İfadenin takdiri: Rabbim hak of an hükmünle hükmet, şeklindedir.

"Rabbim" kelimesi nasb mahallindedir. Çünkü muzaf olan bir nida di r

Ebu Ca'fer b, el-Ka'kâl ve İbn Muhaysın: "Rabbim, hak ile hükmet" buyruğunu; şeklinde "be" harfini ötreli olarak okumuşlardır.

en-Nehhâs dedi ki: Bu nahivcilere göre bir lahn (yanhş)dır. Onlara göre; "Ey adam gel" demek caiz değildir. Bunu demek için; şeklinde veya buna benzer bir şekilde kullanmak gerekir.

ed-Dahhak, Talha ve Ya'kub ise; şeklinde "elifi katl ile, "kaf" harfini üstün, "mim" harfini de ötreli olarak okumuşlardır ki, şu demektir: Muhammed dedi ki: Rabbim her bir hükmedenden daha çok hak ile hükmedendir.

el-Cahderî ise; diye okumuştur ki bu da; hak ile işleri muhkem kılmış (sağlamlaştırmış) olandır, demek olur.

"Bizim Rabbünüz Rahmandır. Sizin niteleyegeldiklerüfze" Onu küfür ve yalanlama türünden nitelendirmelerinize "karşı yardımı İstenen O'dur."

el-Mufaddal ve es-Sülemî "niteleyegeldiklerlnize karşı" anlamındaki buyruğu; şeklinde haber olmak üzere "ya" ile ("niteleyegeldik-lerine..." anlamında) okumuşlardır. Diğerleri ise hitab olarak "te" ile "niteleyegeldiklerinize" anlamında okumuşlardır. [\[148\]](#)

ENBİYA SURESİNİN ve ONUNCU CİLDİN SONU

[\[1\]](#) Buharı, Tefsir 21. sûre 1.

[\[2\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/455-460.

[\[3\]](#) Merhum müfessirimiz, Nâfî'in kıraati üzere "kale; dedi' yerine, "kul; de" emri şeklindeki kıraati esas aldığından bu açıklamayı yapmaktadır.

[\[4\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/460-463.

[\[5\]](#) Müfessir hu âyetin başını tefsire başlarken Nâfî'nin kıraati olan "nun" yerine "ye" ile ve: "Kendilerine vahiy edilen erkekler" anlamındaki kıraati tefsirine

kaydetmiş bulunmaktadır.

[6] Müslim, Tahâre 1; Tirmizi, Deavât 85; Nesâî, Zekât 1; İbn Mâce, Tahâre 5; Dârimî, Vu-dû' 2; Müsned, V, 342, 343-

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/463-466.

[8] Buharî, liedul-Vahy 2; Tirmizî, Menâkıb 7; Nesâî, İftitâh 37; Muvatta, Kur'an 7; Mümed, VI, 257.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/466-469.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/469-472.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/472-473.

[12] Buna göre buyruk: "... Bilâkis onların çoğu bilmezler. (Bu) hakkın kendisidir; bundan ötürü onlar yüzçeviricidirler" anlamında olur.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/474-477.

[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/477.

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/477-479.

[16] İbn Kesîr, Tefslru'l-Kur'&ni't-Azîm, V, 233

[17] İbnul-Esîr, en-Nikâye, III, 472.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/479-485.

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/486-487.

[20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/487-488.

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/488-491.

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/491-492.

[23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/492-494.

[24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/495-496.

[25] "Eteyna: Getiririz" fiilindeki "nâ" bitişik birinci çoğul zamiridir. "Etâ: Getirdi" demek olup, "maksur eliF diyerek kastettiği, fiilin yalın halinin sonunda "ya" olarak yazılıp elif gibi harf-i med olacak okunan harfî kastetmektedir.

[26] Tirmizî, Tefeir 21. sûre 2; Müsned, VI, 280-281.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/496-499.

[27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/499-500.

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/500-502.

[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/502-504.

[30] Birinci görüşe göre de âyetin anlamı şöyle olur: Dediler ki: Putlarımıza

bunu kim yaptı? Şüphesiz ki o zalimlerdendir."

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/505-507.

[32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/507.

[33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/507-508.

[34] Buhâri, Enbiyâ 8; Müslim, Fedâil 154, Ebû Dâvûd, Talâk 16; Tirmizî, Tefsir 21. sûre 3; Müsned, JI, 403-404.

[35] Müslim, tsrâ hadislerini: İman 259, 266, 267 ve 279'da zikretmektedir. Ancak bunların herhangi birinde merhum müfessirimizin işaret ettiği hususu tesbit edemedik.

[36] Müslim, Fedâil 154,

[37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/508-509.

[38] Bir önceki başlıkta geçen bu hadisin kaynakları da orada geçmişti.

[39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/509-510.

[40] Müslim, İman 329.

[41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/510-511.

[42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/511-512.

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/512-514.

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/514-516.

[45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/516-517.

[46] Buna göre Âyetlerimizi yalanlayan kavmine karşı ona yardım ettik, demek olur.

[47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/517-518.

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/518.

[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/518-519.

[50] İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, V, 97

[51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/519.

[52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/519.

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/519-520.

[54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/520-521.

[55] Ebû Dâvûd, Talâk 44; Tirmizî, Talâk 23; Nesât, Talâk 60; İbn Mâce, Talâk 8; Dârimî, Talâk 14; Muvattâ', Talak 87; Müsned, VI, 370, 421

[56] Müslim, İnâre 117; Tirmizî, Cihad 33; Nesâî, Cihâd 32; Muvatta', Cihâd

31; Dârimî, Cihâd 21; Müsned, V, 297, 304, 308.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/521-522.

[57] Buhârî, İ'tisâm 20, 21; Müslim, Akdiye 15; Ebû Dâvûd, Akdiye 2; Tirmizî, Ahkâm 2; Nesâî, Âdâbu'l-Kudât 3; İbn Mâce, Ahkâm 3; Müsned, II, 187, IV, 198, 204, 205

[58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/523-524.

[59] Bir önceki notta gösterilen yerler.

[60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/524

[61] "... Hakkı bilip gereğince hükmeden cennette; hakkı bilmekle birlikte zulmeden ile, cahilce hüküm veren cehennemdedir" mealinde: Ebû Dâvûd, Akdiye 2- İbn Mâce, Ahkâm3

[62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/524-525.

[63] Ancak "sekizinci başlık'ta geçtiği gibi, hadisin ashabdan ravisi, Abdullah b. Amr değil, babası, Amr. b. el-Âs'lır.

[64] Buhârî, Meğâzî, 30; Müslim, Cihâd 69

[65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/525-526.

[66] Darakutni IV 206-207

[67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/526-527.

[68] Buhârî, Enbiyâ 40, Ferâiz 30; Müslim, Aktliye 20; Nesâî, Âdâbu'l-Kudât H. 16; Müs-ned, II, 322, 340.

[69] Nesai, Âdâbu'l-Kudât 14.

[70] Nesai, Âdâbu'l-Kudât 15.

[71] Nesâî. Âdâbu'l-Kudât 16.

[72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/527-529.

[73] Muvattâ'; Akdiye 37; Ebû Dâvûd, Buyu* 90; İbn Mâce, Ahkam 13; Mümed, V, 436.

[74] İbn Abdi'J-Berr, el-îstizkâr, XXII, 250 vd. Ayrıca bk.: İbn Abdil-İferr, et-Temhîd, XI, 81.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/529-530.

[75] Buhârî, Zekât 66, Diyât 28; Müslim, Hudûd 45, 46; Ebû Dâvûd, Diyât 27; Tirmizî, Zekât 16, Diyât 37; Nesâî, Zekât 28; İbn Mâce, Diyar 27; Dârimî, Zekât 30, Diyât 19; Muvat-tâ', Uhûl 12; Müsned, II, 239, 254, 285...

[76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/530-531.

- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/531-532.
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/532.
- [79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/533.
- [80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/533.
- [81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/533.
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/533-534.
- [83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/534.
- [84] İbn Mâce, Ahkâm 17; Muvatta, Akdiye 31; Müsned, V, 327.
- [85] Buradaki tazminattan kastın, hayvanların satımı ve uzaklaştırılması anlamında olma ihtimali vardır.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/534.
- [86] Bu hadis, daha önce "14. başlık"ta geçmiş bulunmaktadır. Kaynakları da orada gösterilmiştir.
- [87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/535.
- [88] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/535.
- [89] Dâraakutnî, III, 152
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/536.
- [90] Dâraakutnt, III, 152-153.
- [91] Tüsklf: Hadislerin metin ve senedinde geçen bazı kelime ve isimlerin bazı harflerine nokta yokken koymak ya da olanı koymamak suretiyle yapılan yanlışlıktır. (Prof. Dr Talat Koçytğit, Hadis İstilahları, s. 428}
- [92] İbn Abdi't-Berr, el-İsüzakâr, XXV, 216-217
- [93] Müsned, III, 335, 354
- [94] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/536-537.
- [95] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/537-538.
- [96] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/538.
- [97] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/538-539.
- [98] Burada: "Sıfata bağılı olarak" diye tercüme ettiğimiz ibare; metinde: "reddet ale's-sıfa-ti'l" şeklindedir. Ancak bunun böyle olmasının burada bir manası yoktur. Doğrusu: Reciden ala's-san'ti" şeklinde olması gerekir. O taktirde ifade " (âyetle geçen) sanat lafzı mü-enne (dişil) olduğundan fiil de milenne kipi ile gelmiştir..." demek olur. Bu sanatla savaşı kendinizi koru yasınız... anlamına

gelir Bundan sonraki diğer açıklamalar da bu kanaatimizi doğrulamaktadır
Ayrıca bk. el-Ferrâ, Meâni'l-Kur'ân, II, 209.

[99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/539.

[100] "Muhakkak Allah meslek sahibi mü'mini sever" şeklinde: Taberâni, ei-Mu'cemu'l-Ev-sat, IX, 431; Beyhâkl, Şıabvrl-İman II, 88, -ravilerinden er-Rabr ile Âsım'ın havi (sağlam) raviler olmadıkları kaydıyla-; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 62, -Taberâni, ti-Kebir ve d-Evsat'z rivayet etmiş olup, ravilerinden Âsım b. Ubeydullah'ın zayıf bir ravi olduğu kaydıyla.

[101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/539-540.

[102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/540-542.

[103] Bu açıklamalarının hiçbirisinin itibar edilecek bir senedi bulunmamaktadır. Kimisi bir takım kıssacıların hayali açıklamasıdır, kimisi İsrailiyyâttır.

[104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/542-548.

[105] Tirmizî, Sıfatuf-Kıyâme 48; Müsned, II, 23.

[106] Hadis olarak kaynağın tespil edemedik. Ancak, Sıyyût, ed-Durru'l-Mensûr, V, 664'ek-Ebfl Musa el-Eşarînin sözü olarak zikretmektedir.

[107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/548-550.

[108] Buhârî, Mükâteb 3, Şıuût 13, Buyu' 73; Müslim, Itk S; Muvatta', Itk 17.

[109] Bununla işaret edilen âyetlerleki fiilin aynı kökten olup, "sıkıştırmak, daraltmak, kısmak" anlamlarında da kullanıldığına ibaret edilmektedir.

[110] Buhârî, Enbiyâ 54, Rikaak 25, Tevhîd 35; Müslim, Tevhe 25, 27; Nes&l, Cenâiz 117; İbn Mâce, Zühd 30; Muvatta, Cenâiz 51; Müsned, II, 269, III, 13, 17, 77.

[111] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/550-556.

[112] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/556-557.

[113] Aynı lafızlarla olmamakla birlikte aynı anlamda: Buhârî, Enbiyâ 35; Müslim, Fedâil 166, 167; Dârimî, Rikaak 33; Müsned, II, 405, 451, 468, 539

[114] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/557-

558.

[115] Tirmizi, Deavât 81; Müsned, I, 170

[116] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, V, 66H.

[117] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/558-561.

[118] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/561-562.

[119] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/562.

[120] Tirmizi, Dua 11.

[121] Ebû Dâuûd, Vitr23

[122] Müsned, III, 13, 14 (aynı anlamda, yakın lafızlarla).

[123] Ebû Dâvûd, Vitr 23.

[124] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/562-564.

[125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/564-565.

[126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/565-566.

[127] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/566-567.

[128] Ibnu'l-Esîr, en-Nihâye, III, 237

[129] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/567-572.

[130] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/572.

[131] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, V, 679-680. Anlam itibariyle aynı olmakla birlikte, İbnü'z-Zibart söz konusu edilmeksizin: Müsned, I, 317-318.

[132] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/572-573.

[133] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/573.

[134] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/573-574.

[135] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/574.

[136] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, V, 681

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/574-575.

[137] Hz. Peygamber'e ait bir hadis olarak tespit edemedik. Ancak, Suyûtî, ed-Durru'l-Men-sûr, V, 681'de, Hz. Ali'nin bu âyeti okuduktan sonra: "Ben onlardanım, Ömer onlardandır, Osman onlardandır, Zübeyr onlardandır, Talha onlardandır, Sa'd onlardandır, Abddurrahman onlardandır" dediğini, en-Nu'mân b. Heşir'den gelen bir rivayet olarak kaydetmektedir.

[138] Tirmizi, Birr 48, Stfatu'l-Çerine 25; Müsned, II, 26.

[139] "Kim bir mü minin dünya sıkıntılarından bir sıkıntısını giderirse, yüce Allah da buna karşılık o kimsenin âhiretteki sıkıntılarından birisini giderecektir" anlamındaki hadis: Bu-hârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58, Zikir 38; Ebû Dâvûd, Etleb 38, 60; Tirmizî, Hutlûd 3, Birr 19; İbn Mâce, Mukaddime 17; Müsned, II, 91, 252, 2%, 500, 514.

[140] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/576-578.

[141] Türkçe cümle kuruluşu dolayısıyla "katlayacağız" da cümle tamam olmaktadır.

[142] Buhârî, Enbiyâ 8, 48; Nesâî, Cenaiz 118; Tirmâzî, Sıfatu'l-Kıyâme 3; Müsned, I, 223, 229

[143] Buhari, Tefsir 5. sûre 14, 21. sûre 2, Rikaak 45; Müslim, Cennet 48; Tirmizt, Tefsir 21. sûre 3; Nesât, Cenâiz 119; Müsned, I, 235, 253.

[144] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/578-581.

[145] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/581-583.

[146] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/583-584.

[147] Herhangi bir kaynakta tespit edemedik. Uydurma olma ihtimali yüksek görünüyor. Merhum müfessirimizin: "Ruviye; rivayet olundu" diyerek kaydetmesi de, pek güvenilir olmadığını ortaya koymaktadır.

[148] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 11/584-586.

HAC SURESİ

- 1- İnsanın Yaratılışı, Öldükten Sonra Dirilişin Delilidir:
- 2- Anne Karnındaki Yavrunun Durumu ile İlgili Rivayetler:
- 3- İlgili Hadislerde Yaratma ve Suret Vermenin Melek'e Nisbet Edilmesi Mecazidir;
- 4- Cenine Ruh Üflenmesi İçin Geçen Süre ve İlgili Hükümler:
- 5- Nutfe ile İlgili Hükümler:
- 6- "Şekli Belli Belirsiz Bir Çiğnem Et":
- 7- Düşük Yapmak ve Tam Çocuk Doğurmakla ile İlgili Bazı Hükümler:
- 8- Müessir Bir Fiil Dolayısıyla Düşük Yapmanın Hükümü:
- 9- Düşük Dolayısıyla İddet Sona Erer mi?:
- 10- Düşük Yapmanın Fazileti:
- 11- Kudretimizi Size Açıkça Gösterelim Diye:
- 12- Çocukluk ve Sonraki Aşamalar:
- 1- Kâfirler Allah'ın Yolundan Alıkoy arlar:
- 2- Mescidi Haram'dan Alıkoyanlar:
- 3- Yolcunun da, İkamet Edenin de Birbirine Eşit Olduğu Yer, Mekke ve Çevresi ile İlgili Hükümler:
- 4- Kıraat ve Nahiv Açıklamaları:
- 5- Orada Zulüm ile İlhâd't İstemenin Cezası:
- 6- Mekke'de Yapılması Niyet Edilen Masiyetler Dolayısıyla Günahkâr Olmak Söz Konusu mudur?:
- 7- "Zulümle Ilhad":
- 1- Beyt'in Yerinin İbrahim (a.s)a Gösterilmesi:
- 2- İman ve İbadetin Esası Allah'a Ortak Koşmamak:
- 1- Haccın İlânı:
- 2- İbrahim (a.s)ın İlânı ve Yüce Allah'ın Bu İlânı Ulaştırması:
- 3- Hacca Geliş (Gidiş) Keyfiyeti:
- 4- Yayan Haccetmenin Fazileti:
- 5- Yürüyerek Haccetmek mi, Binerek mi Faziletlidir?:
- 6- Deniz Yoluyla Hac Farz mıdır?:
- 7- Beytullah'a Ulaşanın Yapacağı İş:
- 1- Haccın Faydalarına Tanık Olmak:
- 2- Bilinen Günler:
- 3- Kurban Bayramı Birinci Günü Kurban Kesme Vakti:
- 4- Bayram Namazı Kılınmayan Yerde Ne Zaman Kurban Kesilir?:
- 5- Kurban Kesme Günleri:

6- Kurban Kesme Günlerinin Geceleri, Kurban Kesme Günlerine Dahil midir?

7- Kurban Edilen Hayvanlar:

8-Kurban Etinden Yemenin Hükümü:

9- Keffaret Kurbanları:

10- Kurban Sahibi Yemesi Yasak Olan Kurbanından Yerse:

11 Tazminat Aynî mi Ödenir? Nakdî mi Ödenir?:

12- Hediye Kurbanı Yerine Ulaşmadan Önce Sakatlanır ya da Telef Otursa:

13- Kurbanlık Etlerinden Yemek:

14- Kurban Etinin Müstehab Olan Paylaştırma Şekli:

15- Yolcunun Kurban Kesme Yükümlülüğü:

16- Kurban Etini Saklamak:

17- Nesh İle Hükümün Kaldırılması İle İletinin Kalkması Dolayısıyla Hükümün Kaldırılması Arasındaki Fark:

18. Kurban Etini Saklamayı Yasaklayan ve Mubah Kılan Rivayetler:

19- Eli Dar Olan Fakire Yedirmek:

20- Kurban Kestikten Sonra Bacan Diğer İşleri:

21- Adakları Yerine Getirip el-Beytul-Afîk'i Tavafl Etmek:

22- Hacdaki Tavaflar:

23- Beytullah'ın "Atik" Diye Nitelendirilmesi:

1- Allah'ın Saygı Duyulmasını İsteddiği Şeyleri Tu'zim:

2- Davarlardan Helâl Kılınanlar:

3- Putlardan ve Pis Şeylerden Kaçınmak:

4- Özel ve Geneliyle Pislikten Uzak Durmak:

5- Batıl Sözlerden Uzak Durmak:

6- Yalan Şahitliğin Hükümü:

7- Yalnız Allah'a Yönelmek (Haniflik):

8- Allah'a Şirk Koşanın Misali:

1- "Bu" Buyruğunun Cümle İçindeki Yeri;

2- Allah'ın Şeâirini Ta'zim Etmek:

3- Şeâirin Ta'zimi:

4- Şeâifin Tazimi Kalplerin Takvasından İleri Gelir:

5- Kurbanlıkların Faydalan:

6- Kurbanlık Deveye Binmenin Hükümü:

7- Kurbanlıkların Varacağı Yer:

1- Allah Anılınca Kalpleri Titreyenler:

2- Allah'ı Bilip Tanıyan ve O'ndan Korkanların Hali:

1- Kurbanlık Develer:

2- "el-Budn" Kelimesi Develer Dışında İnekler Hakkında da Kullanılabilir mi?:

3- Kurbanlıklar Haccın Sedirinin Bir Kısımıdır:

4- Kurbanlık Develerin Allak Adına Kesilmeleri:

5- Develerin Boğazlanma Şekli:

6- Devenin Belirtilen Şekilden Başka Türlü Boğazlanması:

7- Kurban Gününden Önce Kurban Kesmek:

8- Yanları Üzere Düşen Develer:

9- Kurban Etinden Yeme Emri:

10- Dilenen ve Dilenmeyen Fakirlere Yedirmek:

1-Allah'a Ulaşan Kurban Etleri Değildir:

2- Kurbanlıkların Bize Müsahhar Kılınması tlâhî Bir Lütuftur:

3- Hidayete İleten Allah'a Şükür:

4- Kurban Kesenin Kabulü İçin Dua Etmesinin Hükmü:

5- İhsan Edenlere Müjdeler Olsun:

1- Savaş İzni:

2- Mubah Kılmak da Şer'î Hükümlerdendir:

1- Zulmün İlk Şekli: Yurtlarından Çıkarılmaları:

2- Savaş İzninden Önce ve Sonra Müslümanların Hali:

3- İkrahtan Altında Bulunanın Fiili, Zorlayana Nisbet Edilir:

4- Cihadın Faydaları:

5- Zimmet Ehlinin İslâm Ülkesindeki Mabedleri:

6- Manastırlar, Kiliseler ve Havralar:

7- Gayr-ı Müslimlerin Mabedlerinin, Müslümanların Mescidlerinden Önce Zikredilmesinin Sebebi:

8- Allak, Dinine Yardım Edene, Yardım Eder:

1- Peygamber'in Okuduğu:

2- Bu Âyet-i Kertmede Açıklanması Gerekli Hususlar:

3- Bu Âyetin Nüzülü ve İşaret Ettiği Olaya (Ğarânik) Dair Rivayetler ve Bu Rivayetlerin Değeri:

Bir Mesele: Bile Bile İnatçılık Edenlere Karşı Takınılacak Tutum:

1- Güçlük:

2- Kaldırılan Güçlüğü Mahiyeti:

3- Zorluğun Kaldırılması Kimler Hakkında Söz Konusudur?

HAC SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Mekke'de inmiştir, 78 âyettir.

Bu sûre şu üç âyet-i kerîme müstesna Mekke'de inmiştir. Bunlar: "Bunlar Rableri hakkında davalâşan iki hasımdırlar." (el-Hacc, 21/19) buyruğundan itibaren üç âyettir. Bu açıklama İbn Abbas ve Mücahid tarafından yapılmıştır. Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Medine'de inen âyet-i kerîmeler dört tanedir. Bunlar da; bu buyruktan itibaren; "yakıcı ateşin azabını tadın" (el-Hacc, 22/22) buyruğuna kadar olan âyetlerdir,

ed-Dahhak yine İbn Abbas'tan bu sûrenin Medine'de indiğini söylediğini nakletmektedir. Katade de böyle demiştir. Bundan müstesna olan âyetler ise dört tanedir: "Senden önce ne kadar rasûl ve peygamber gönderdiysek..." (el-Hacc, 22/52) buyruğundan itibaren "... akîm bir günün azabı gelinceye kadar..." (el-Hacc, 22/55) buyruğuna kadar olan âyetler Mekke'de inmişlerdir, en-Nekkaş ise Medine'de inen âyetlerin on tane olduğunu bildirmektedir.

Cumhur da şöyle demiştir: Sûre kanşiktir. Onun bir bölümü Mekke'de inmiştir, bir bölümü Medine'de inmiştir. Daha doğru olan görüş de bu olmalıdır. Çünkü âyetler bunu gerektirmektedir. Zira "ey insanlar" diye başlayan buyrukların Mekke'de, "ey iman edenler" diye başlayan buyrukların da Medine'de indiği kabul edilmiştir.

el-öaznevî der ki; Bu, hayret verici özelliklere sahip sûrelerden birisidir. Onun bir bölümü gece bir bölümü gündüz, bir bölümü yolculuk halinde bir bölümü ikamet halinde, bir bölümü Mekke'de bir bölümü Medine'de inmiştir. Bir takım buyrukları barışı öğütleyen ve o döneme ait âyetlerken, bir takım buyrukları savaşı emretmektedir. Bazı âyetleri nâsih, bazıları mensûh-tur. Bazıları muhkem, bazıları da müteşabihtir. (Bunların) herbirilerinin sayısı da farklı farklıdır.

Derim ki: Bu sûrenin faziletine dair Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Üârakut-nî'nin rivayet ettikleri bir hadis-i şerif gelmiştir. Buna göre Ukbe b. Âmir şöyle demiştir: Ey Allah'ın Rasûlü, dedim, el-Hacc Sûresi kendisinde bulunan iki secde ile (diğerlerine) üstün kılınmıştır. Şöyle buyurdu: "Evet; bu iki secdeyi yapmayacak olan, o iki âyeti okumasın." Bu, Tirmizî'nin lafzı olup, Tirmizî: Bu hasen bir hadistir, isnadı o kadar kuvvetli değildir demiştir.^[1]

Bu hususta ilim ehlinin görüş ayrılıkları vardır. Ömer b. el-Hattab (r.a) ile İbn Ömer'den şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Hac Sûresi kendisinde bulunan iki secde ile üstün kılınmıştır.^[2]

İbnu'l-Mubarek, Şafî, Ahmed ve İshak da bu görüşü kabul etmişlerdir.

Kimisinin görüşüne göre de bu sûrede bir tek secde vardır. Süfyan es-Sevrî'nin görüşü budur.

Dârakutnî'de, Abdullah b. Sa'lebe'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ben Ömer b. el-Hattab'ın Hacc Sûresi'nde iki kere secde ettiğini gördüm. Ona: Sabah namazında mı? diye sordum. O: Evet, sabah namazında dedi.[\[3\]](#)

1. Ey İnsanlar! Rabbinizden sakının! Çünkü kıyametin sarsıntısı büyük bir şeydir.

Tirmizî'nin kaydettiği rivayete göre İmran b. Husayn: "Ey insanlar! Rabblnizden sakının, çünkü kıyametin sarsıntısı büyük bir şeydir... fakat Allah'ın azabı pek şiddetlidir" (1 ve 2. âyetler) buyruğunun nüzulü hakkında şunları söylemiştir: Bu âyet-i kerîme ona yolculukta iken nazil oldu ve: "Bunun hangi gün olduğunu biliyor musunuz?" diye sordu. Ashab; Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, deyince şöyle buyurdu: "Bu yüce Allah'ın Âdem'e şu sözleri söyleyeceği gündür: Ey Âdem! Haydi cehenneme gidecek olan kabileyi gönder. O: Rabbim, cehenneme gidecek kabile de ne oluyor? diye soracak. (Yüce Allah) şöyle buyuracak: Dokuz yüz doksan dokuz kişi cehennem ateşine, bir kişi ise cennete!" Müslümanlar ağlamaya koyuldular, bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Aşırılıktan uzak durunuz, orta yolu tutunuz. Çünkü ne zaman bir nübüvvet dönemi başlamış ise mutlaka ilerisinde bir cahiliye olmuştur. (Devamla) buyurdu ki:-

Cahiliye'ye mensub olanlardan belli bir sayı alınır, eğer bu tamamlanırsa mesele yok, aksi takdirde münafıklardan tamamlanır. Sizin (sayınız itibariyle) misaliniz ile sair ümmetlerin misali ancak bir bineğin ön ayağında tüy bitmeyen sertçe, yuvarlak yahut ta devenin böğründeki bir ben gibisiniz. -Sonra şöyle buyurdu: "Ben sizin cennetliklerin dörtte birini teşkil edeceğinizi ümid ediyorum." Bunun üzerine ashab tekbir getirdiler. Daha sonra şöyle buyurdu: "Ben sizin cennetliklerin üçte biri olacağınızı ümid ediyorum." Yine ashab tekbir getirdi. Devamla şöyle buyurdu: "Ben sizin cennetliklerin yarısı olacağınızı ümid ediyorum." Bunun üzerine tekbir getirdiler. (İmran b. Husayn) dedi ki: Üçte ikisi (olacağınızı ümid ediyorum) dedi mi, demedi mi bilemiyorum. Tirmîzî dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. Bu ayrıca el-Ha-sen'den, o İmran b. Husayn... yolu ile başka şekilde de rivayet edilmiştir.[\[4\]](#)

Yine Tirmizî'deki bir diğer rivayette şöyle denilmektedir: Bunu duyanlar ümitsizliğe kapıldılar, öyle ki yüzlerinde tebessüm görülemedi. Rasûlullah (sav) bunu görünce şunları söyledi: "Siz amel ediniz ve size müjdeler olsun, nefsim

elinde olana yemin ederim ki, sizler iki yaratık türü ile birlikte olacaksınız ve bunlar kiminle birlikte olurlarsa mutlaka onun sayısını çoğaltırlar. Bunlar ise Ye'cuc ve Me'cuc ile Âdemoğullarından ve İblis'in çocuklarından ölenlerdir." (İmran) dedi ki: Bunun üzerine duydukları o sıkıntı kısmen gitti. Daha sonra şöyle buyurdu: "Siz amel ediniz, size müjdeler olsun ki; Mu-hammed'in canı elinde bulunana yemin ederim. Siz (sayınız itibariyle) insanlar arasında ancak devenin böğründeki bir ben; gibi yahut bineğin ön ayağındaki tüy bitmeyen sert benek gibisiniz." (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir.^[5]

Müslim'in Sahih'inde de Ebu Said el-Hudrî'nin şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Yüce Allah: Ey Âdem! diye buyuracak. O, buyur Rabbim huzurundayım. Her türlü hayır Senin ellerindedir. (Peygamber) buyurdu ki: Şöyle buyuracak: Cehennem ateşine gidecek kabileyi çıkart. O: Cehennem ateşine gidecek kabile ne oluyor? diyecek. Yüce Allah şöyle buyuracak: Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuz kişi. (Peygamber) buyurdu ki: İşte küçük çocuğun saçlarının ağarıp ihtiyarlayacağı, gebe olan her-bir annenin yavrusunu bırakacağı, insanlar sarhoş olmadıkları halde kendilerini sarhoş göreceğin vakit budur.

Çünkü Allah'ın azabı pek çetin olacaktır." (Ebu Said) dedi ki: Bu onlara (ashab-ı kirama) çok ağır geldi ve dediler ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Bizden hangimiz o kişi (yüzde bir arasına giren kişi) olabilir ki? Şöyle buyurdu: "Size müf-de olsun ki Ye'cuc ile Me'cuc'dan bin kişi ve sizden bir kişi."^[6] Bundan sonra da hadisin geri kalan bölümlerini az önce geçen İmran b. Husayn hadisine benzer bir şekilde tamamladı.

Ebu Ca'fer, en-Nehhas dedi ki: Bize Ahmed b. Muhammed b. Nafi' anlattı, dedi ki: Bize Seleme anlam dedi ki: Bize Abdu'r-Rezzak anlattı, dedi ki; Bize Ma'mer, Katade'den haber verdi, Katade, Enes b. Malik (r.a)dan dedi ki: "Ey İnsanlar! Rabblnizden sakının, çünkü kıyametin sarsıntısı büyük bir şeydir... Fakat Allah'ın azabı pek şiddetlidir" buyruğunu okuduktan sonra dedi ki: Bu Peygamber (sav)a bir yolculukta bulunduğu sırada nazil oldu. Bunu yüksek sesle okudu ve sonunda ashabı onun etrafında gelip toplanınca, dedi ki: "Bugünün hangi gün olduğunu biliyor musunuz? Bu aziz ve ce-lil olan Allah'ın Âdem (a.s)a: "Ey Âdem! Kalk, cehennem ehli olacak olan kabileyi gönder. Her bin kişiden dokuz yüz doksan dokuz kişi cehennem ateşine, bir tanesi de cennete." Bu müslümanlara çok ağır geldi, bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Siz bütün işlerinizde aşırılıktan kaçın ve orta yolu takip edin. Size müjdeler olsun ki, nefsim elinde olana yemin ederim. Siz sair insanlar arasında ancak devenin böğründeki bir ben yahut ta eşşegin ön ayağında tüy bitmeyen sertçe bir

benek gibisiniz. Sizinle birlikte iki grub yaratık bulunacak ki bunlar ne ile birlikte bulunurlarsa mutlaka onu çoğaltırlar: Ye'cuc ve Me'cuc ile helak olmuş cin ve insan kâfirleri”[7]

"Ey insanlar! Rabbinizden sakının!" buyruğundaki bu nidadan kasıt bütün mükelleflerdir. Yani O'nun size vermiş olduğu emirleri terketmekten, yasaklarını da işlemek cesaretini göstermekten korkunuz, çekininiz.

İttika (sakınmak, korkmak); hoşlanılmayan şeyden korunmak demektir. Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresinin baş taraflarında (2/1-2. âyetler, 4. başlıkta) geçmiştir, tekrara gerek yoktur.

Buyruk: O'na itaat etmek suretiyle, O'nun cezalandırmasından korununuz, sakınınız demektir.

"Çünkü kıyametin sarsıntısı büyük bir şeydir." Sarsıntı (zelzele); ileri derecede hareket etmek demektir. Yüce Allah'ın: "Ve öyle sarsıldılar ki, hatta peygamber kendisine iman edenlerle birlikte... derlerdi." (el-Bakara, 2/214)

Kelimenin aslı; "Bir yerden ayrıldı, hareket edip uzaklaştı", kökünden gelmektedir. "Allah onun ayağını sarstı, hareket ettirdi", demektir. Bu kelime bir şeyin dehşetini anlatmak için kullanılır.

Bu "sarsıntıdan maksadın kıyamet gününden önce dünyada gerçekleşecek ve kıyametin alâmetlerinden birisi olan bilinen, büyük sarsıntı (zelzele) olduğu da söylenmiştir. Hatta cumhurun görüşü budur. Denildiğine göre bu sarsıntı, ramazan ayının ortalarında olacak, ondan sonra ise güneş batıdan doğacaktır.

Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır,[8]

2. Onu göreceğiniz gün bütün emzikliler, emzirdiklerini unuturlar. Her hamile (karnındaki) yükünü bırakır. Sen İnsanları sarhoş görürsün, halbuki onlar sarhoş değildirler. Fakat Allah'ın azabı pek şiddetlidir.

"Onu göreceğiniz gün" buyruğundaki zamir cumhura göre "sarsıntıya aittir. Yüce Allah'ın: "Bütün emzikliler emzirdiklerimi unuturlar. Her hamile (karnındaki) yükünü bırakır" buyruğu da bu görüşü pekiştirmektedir. Süt emzirmek ve hamilelik ise ancak dünya hayatında olur.

Bir kesim de burada sözü edilen sarsıntı kıyamet gününde olacaktır, der ve daha önce sözünü ettiğimiz İmran b. Husayn'ın hadisini delil gösterirler. Çünkü o hadiste: "Bugünün hangi gün olduğunu biliyor musunuz?..." ifadeleri geçmektedir. Müslim'in rivayet ettiği Ebu Said el-Hudrî yoluyla gelen hadisin gereği de budur.

"Unuturlar" yani onlarla değil başka şeylerle uğraşırlar. Bu açıklamayı Kutrub

yapmış ve şu beyiti zikretmiştir:

"Kafaları kaylûle uykusuna daldıkları yerden kaldıran, Ve dostu dostundan başka bir şeyle uğraştıran bir darbe..."

Bunun: "Unuturlar*" anlamında olduğu söylendiği gibi "başka şeylerle oyalanırlar" ve "başka şeylerle uğraşırlar" anlamında olduğu da söylenmiştir. Anlamlar birbirlerine yakındırlar.

el-Müberred, "emzirdiklerini" buyruğunda yer alan; mastar anlamını vermek üzere kullanıldığını söylemiştir. Süt emzirmeyi unuturlar, demektir. el-Müberred der ki: İşte bu, bu sarsıntının dünyada olacağına delildir. Zira öldükten sonra dirilişten sonra ne gebelik, ne de süt emzirmek söz konusudur. Ancak şöyle denilmesi müstesnadır: Gebe olarak Ölen bir kadın, yine gebe olarak dirilitir ve kıyametin dehşetinden dolayı karnındaki yavruyu düşürür. Süt emzirdiği halde Ölen kadın da aynı şekilde dirilitir... Şöyle açıklanır: Bu şanı yüce Allah'ın: "Çocukların saçlarını ağartacak bir günden..." (el-Müzzemmil, 73/17) buyruğunu andırmaktadır, diye açıklanır. Bir diğer görüşe göre bu, Sûr'a birinci üfürüş ile birlikte gerçekleşecektir. Kıyametin kopmasıyla birlikte insanlar ikinci Nefha'da (üfürüşte) kabirlerinden hareket edip çıkacakları vakte kadarki sürede olacağı da söylenmiştir. Âyet-i kerîmede sözü edilen "sarsıntının kıyamet gününün dehşetli hallerini anlatan bir ifade olma ihtimali de vardır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlara öyle yoksulluklar ve sıkıntılar gelip çattı ve öyle sarsıldılar ki,.." (el-Bakara, 2/214) Peygamber (sav)ın şu duası da buna benzemektedir: "Allah'ım! Sen onları bozguna ve sarsıntıya (zelzeleye) uğrat."

[9]

O günün dehşetini söz konusu etmenin faydası, o gün için gerekli hazırlıkları yapmaya ve salih amellerde bulunarak hazırlıklı olmaya teşvikte bulunmaktadır.

"Sarsıntının "şey" diye adlandırılması ya gerçekleşmesinin kesinlikle bilinen bir husus oluşundan dolayıdır. O bakımdan ona fiilen şu anda olmadığı halde "şey" adı vermek mümkün olmuştur. Zira kesinlikle bilinen bir husus fiilen var olanlara benzer. Yahut ta sonuç göz önünde bulundurularak böyle denilmiştir. Yani bu meydana geleceği vakit büyük bir şey olarak ortaya çıkacaktır. Bu açıklamaya göre; sanki bu ad ona şimdiden verilmemiş gibi bir mana çıkmaktadır. Yani bu sarsıntı meydana geleceğinde çok büyük bir şey ile karşılaşmış olacaktır. İşte bundan dolayı emzikliler, emzirdiklerini unutacak ve insanları sarhoş edecektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sen İnsanları" o kıyametin dehşetinden, kuşatacak korku ve dehşetten "sarhoş görürsün. Halbuki onlar" içki içtikleri için "sarhoş değildirler."

Meânî âlimleri şöyle demişlerdir: Sen insanları sanki sarhoşmuşlar gibi

göreceksin. Bu şekildeki anlamaya Ebu Zür'a, Herim b. Amr b. Cerir b. Abdullah'ın -"te" harfini ötreli olarak: "Ve insanlar... sana gösterilecek", şeklindeki kıraat de buna delâlet etmektedir. Sen insanları bu halledirler diye zannedeceksin ve sana böyle gelecek, demektir.

Hamza ve el-Kisaî de "sarhoşlar" anlamındaki kelimeyi "elifsiz olarak; diye okumuşlardır. Diğerleri ise "elif ile şeklinde okumuşlardır. Bu İki şekil de "sarhoş" anlamındaki; kelimesinin çoğulunun iki ayrı şeklidir. (Tembel demek olan keslân kelimesinin çoğulunun): "Tembeller" şeklinde gelmesi gibi.

Zelzele (sarsıntı); şiddetlice hareket ettirmek, oynatmak demektir. Zühal (unutmak) ise kişinin karşı karşıya kaldığı İteder, ağrı veya başka meşgul edici herhangi bir sebep dolayısıyla bir şeyden gafil olmak demektir. İbn Zeyd dedi ki: Bu buyruk, kadının karşı karşıya kaldığı keder ve üzüntü dolayısıyla çocuğunu terkedeceği anlamındadır. [\[10\]](#)

3. İnsanların bazıısı Allah hakkında bilgisizce tartışır ve azgın her şeytana uyar.

4. Onun hakkında şu yazılmıştır: "O kendisini dost edinen herkesi mutlaka saptırır ve onu alevli ateş azabına götürür."

"İnsanlardan bazıısı Allah hakkında bilgisizce tartışır." Denildiğine göre kastedilen kişi, en-Nadr b. el-Hâris'dir, O: Yüce Allah çürümüş ve toprağa dönüşmüş olan varlıkları diriltmeye kadir değildir, demişti.

"Ve" o bu sözlerinde "azgın" azgımlaşp, duran "her şeytan'a uyar." "Onun hakkında şu yazılmıştır: O kendisini dost edinen herkesi" -Ka-tade ve Mücahid'e göre- şeytanı dost edinen herkesi "mutlaka saptırır ve onu alevli ateş azabına götürür." [\[11\]](#)

5. Ey İnsanlar! Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüpheniz varsa, muhakkak Biz sîzi topraktan yarattık. Sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra şekil belli belirsiz bir çiğnem etden (ya rattık), Size açddayalım diye rahimlerde dilediğimizi belli bir zamana kadar durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkartıyoruz, sonra en güçlü ve olgun çağınıza ermeniz için (bunu yapıyoruz). Kiminiz ölür, kiminiz de ömrün en zayıf ve fena dönemine döndürülür. Önceden bümüş olduğu şeyleri bilmez ol sun diye. Sen yeryüzünü kuru ve ölü görürsün de Biz üzerine suyu indirdiğimizde sarsılır, kabarır ve her çeşit güzel bitkiden bitirir.

Yüce Allah'ın: "Ey insanlar! Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüpheniz

varsa... belli bir zamana kadar durduruyoruz" buyruğu ile ilgili olarak açıklamalarımızı on iki başlık halinde sunacağız: [\[12\]](#)

1- İnsanın Yaratılışı, Öldükten Sonra Dirilişin Delilidir:

Yüce Allah'ın: "Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüpheniz varsa..." buyruğu ile bütün insanlara karşı ilk yaratılış delil olarak gösterilmektedir. "Şüpheniz varsa" ifadesi bu hususta bilgiye bağlı olarak söz söyleme gereğini ihtiva etmektedir.

el-Hasen b. Ebi'l-Hasen; "el-ba's: Öldükten sonra diriltilmek" kelimesini "ayn" harfini üstün olarak; şeklinde okumuştur. Bu Basrahlara göre "el-ba's"ın bir söyleyiş şeklidir. Kûfelilere göre ise bu; in hafifletilmiş (sükunu kaldırılmış) söylenişidir.

Buyruk: Ey insanlar! Eğer tekrar yaratılmaktan yana şüphe içerisindeyseniz "muhakkak Biz sizi topraktan yarattık" demektir. Yani insanlığın ilk atası olan babanız Âdem (a,s)ı "topraktan yarattık" demektir.

"Sonra* onun soyundan gelenleri "nutfeden" yarattık. Nutfe; menidir, azlığı dolayısıyla ona nutfe denilmiştir. Nutfe az miktardaki su demektir, çok miktarda olması halinde de aynı tabir kullanılabilir. Şu hadiste de bu ifade kullanılmıştır "O kadar ki süvari her iki nutfe arasında yolculuk yapar ve hiçbir zulümden korkmaz." [\[13\]](#) Bununla doğudaki deniz ile batıdaki denizi kastetmiştir.

"en-Natf" yağmur demektir. Fiil olarak; şeklinde kullanılır. Yağmuru sürekli devam eden gece demektir.

"Sonra alakadan" buyruğundaki; "Alaka" donmuş kan demektir, "el-Alak" ise taze kan anlamına gelir. Oldukça kırmızı kan demek olduğu da söylenmiştir.

"Sonra da... bir çiğnem etten" yarattık. "Mudğa (bir çiğnem et)" çiğne-nebilecek miktardaki az et demektir. Hadis-i şerifte yer alan: "Şunu biliniz ki hiç şüphesiz bedende bir çiğnemlik et vardır..." [\[14\]](#) bulgunda da bu kelime kullanılmıştır.

Burada sözü edilen aşamalar dört aylık bir süreyi kapsar. İbn Abbas der ki; Bu dört aydan sonraki on günde ise cenine ruh üflenir. İşte kocası vefat etmiş olan kadının iddeti de bu kadardır, yani dört ay on gündür. [\[15\]](#)

2- Anne Karnındaki Yavrunun Durumu ile İlgili Rivayetler:

Yahya b. Zekeriya b. Ebi Zaide şunu rivayet eder: Bize Davud, Âmir'den anlattı. O Alkame'den, o İbn Mes'ud'dan, onun da İbn Ömer'den rivayetine göre nutfe,

rahimde yerleştikten sonra melek onu eline alır ve: Rabbim der erkek mi, dişi mi, bahtiyar mı, bedbaht mı, eceli ne, ameli ne, ve nerede ölecek? diye sorar. Ona: Ana kitaba git, sen orada bu nutfe ile ilgili bilgileri bulacaksın, denir. Melek oraya gider ve ana kitapta onun ile ilgili bilgileri bulur. Bu nutfe yaratılır, rızkını yer, izlerini bırakır (amelde bulunur). Eceli geldi mi canı alınır, kendisi için takdir edilmiş olan yerde defnedilir. Âmir daha sonra: "Ey insanlar! Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüpheniz varsa, muhakkak Biz sizi topraktan yarattık" buyruğunu okudu. [\[16\]](#)

Sahih(-i Buhârî ve Müslim)'de Enes b. Mâlik'ten -hadisi Rasûlullah'a ref ederek- şöyle dediği kaydedilmektedir: "Şüphesiz Allah rahim ile bir melek görevlendirmiştir. Bu melek: Rabbim nutfe oldu, Rabbim alaka oldu, Rabbim mudğa (bir çiğnemlik et) oldu, der, Yüce Allah bir şeyi yaratmaya hükmetmeyi murad edince, melek der ki; Rabbim erkek mi, dişi mi, bedbaht mı, bahtiyar mı? diye sorar. Rızkı nedir? Eceli nedir? O, annesinin karnında iken (bunlar) böylece yazılır. " [\[17\]](#)

Yine Sahih(-i Müslim)'de Huzeyfe b. Esîd el-Gıfârî'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinledim: "Nutfe üzerinden kırk iki gün geçtikten sonra yüce Allah ona bir melek gönderir. Ona suret verir, kulağını, gözünü, derisini, etini, kemiklerini yaratır. Sonra da o melek: Ey Rabbim! erkek mi, yoksa dişi mi?... diye sorar" deyip, hadisin geri kalan bölümünü zikretti. [\[18\]](#)

Yine SahihC-i Buhârî ve MüslirO'de Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir Doğru sözlü ve doğru sözlülüğü tasdik edilen Allah Rasûlü bize şunu anlattı; "Sizden herbirinizin hilkatı annesinin karnında kırk günde bir araya getirilir. Sonra yine bu kadarlık bir süre içerisinde bir alaka olur, sonra onun gibi bir sürede bir mudğa olur. Daha sonra melek gönderilir, o da ona ruh üfler. Meleğe şu dört kelimeyi (yani) rızkını, ecelini, amelini, mutlu mu, bahtiyar mı olduğunu yazması emredilir..." [\[19\]](#)

İşte bu hadis, bundan önceki hadisleri tefsir etmektedir. Çünkü burada şu ifadeler yer almaktadır: "Sizden herhangi biriniz annesinin karnında kırk günlük bir süre içerisinde nutfe olarak bir araya getirilir. Sonra kırk günlük bir sürede bir alaka olur, sonra kırk günlük bir sürede bir mudğa olur. Sonra da melek gönderilir ve ona ruhu üfler." İşte böylelikle dört aylık bir süre geçmiş olur. Bundan sonraki on gün içerisinde de melek ruhu üfler. İşte İbn Ab-bas'ın dediği gibi kocası vefat etmiş kadının beklemesi gereken İddet süresi de bu kadardır.

Hadisteki: "Sizden herhangi biriniz annesinin karnında,, yaratılır" şeklindeki

ifadeyi İbn Mes'ud açıklamış bulunmaktadır. el-A'rneş'e: Annesinin karnında bir araya getirilir ifadesi ne demektir? diye sorulmuş, o şöyle cevap vermiştir: Bize Hayseme anlattı, dedi ki: Abdullah (b*. Mes'ud) dedi ki: Nutfe rahime düşüp de ondan (yüce Allah) bir insan yaratmayı murad ederse bu nutfe kadının teninin her tarafına, herbir tırnağının, herbir tüyünün altına dağılır. Sonra kırk gün süre ile kalır, sonra rahimde bir kan olur. İşte onun bir araya getirilmesi demek, bu demektir. İşte alaka oluş süresi de budur. [20]

3- İlgili Hadislerde Yaratma ve Suret Vermenin Melek'e Nisbet Edilmesi Mecazidir;

Bu rivayetlerde yaratıp, suret vermenin meleğe nisbet edilmesi gerçek anlamıyla değil, mecazi anlamdadır. Onun mudğada yaptığı işler yüce Allah'ın kudreti, yaratması ve icadı ile suret verip şekillendirmesi sonucu gerçekleşir. Nitekim yüce Allah gerçek yaratmayı bizzat kendisine nisbet etmiş ve bütün yaratıklara nisbetinîn kökünü ortadan kaldırmış ve şöyle buyurmuştur: "Andolsun ki sizi yarattık, sonra da size şekil verdik." (el-A'raf, 7/11); "Andolsun ki Biz insanı süzülmüş bir çamurdan yarattık. Sonra onu sağlam bir karargahta yerleşen bir nutfe kıldık." (el-Mu'minun, 23/12-13)

Burada da şöyle buyurmaktadır: "Ey İnsanlar! Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüpheniz varsa, muhakkak ki Biz sizi topraktan yarattık. Sonra nutfeden, sonra alakadan..." Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Sizi yaratan O'dur. Buna rağmen kiminiz kâfir oluyor, kiminiz de mü'min oluyor." (et-Tegâbun, 64/2) Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O size suret verip, suretlerinizi güzelleştirmiştir" (el-Mu'min, 40/64); "Andol-sun Biz, insanı gerçekten ahsen-i takvimde yarattık." (et-Tîn, 95/4); "O insanı bir kan pıhtısından yarattı." (el-Alak, 96/2) Ve buna benzer daha bir çok âyet-i kerîme.

Bununla birlikte pek çok kafi delil ve belgede âlemlerin Rabbinden başka yaratıkların yaratıcısı olmadığını ortaya koymaktadır. İşte hadis-i şerifteki: "Sonra melek gönderilir ve ona ruh üfler" ifadeleri hakkında da aynı şeyleri söyleyebiliriz. Yani "üflemek" yüce Allah'ın nutfeye ruhu ve hayatı yaratmasının bir sebebidir. Mutad olan diğer sebebler hakkında da aynı şeyler söylenebilir. Bütün bunlar hep yüce Allah'ın yaratması ve var etmesi ile olur, başka yolla değil, Bu esas kaideyi iyice düşünmeli ve buna sınıksız sarılmalıyız. Böylelikle sapıkların görüşlerinden, tabiatçıların ve diğerlerinin yanlış kanaatlerinden kurtulmak mümkün olur. [21]

4- Cenine Ruh Üflenmesi İçin Geçen Süre ve İlgili Hükümler:

Cenine yüzyirminci günden sonra ruh üflendiği hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Bu da dört ayın tamamlanıp, beşinci aya girmesi demektir. Nitekim hadislerle bunu açıklamış bulunuyoruz. İşte çocuğun kimden olduğu hususunda anlaşmazlık halinde, boşanmış kadınlar hamile iseler, onlara verilmesi gereken nafaka hakkında söz konusu olan hükümlerde buna baş vurulur. Böyle olmasının sebebi artık ceninin annesinin karnında hareket etmeye başlaması ile varlığının kesinlikle anlaşılmasıdır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu, kocası vefat etmiş kadının dört ay, on günlük süre iddet beklemesinin hikmetidir. Bu şekilde beşinci aya girmekle birlikte hamilelik ortaya çıkmayacak olursa, bu süre sonucunda rahimde hamileliğin bulunmadığı muhakkak olarak anlaşılır. [22]

5- Nutfe ile İlgili Hükümler:

Nutfenin bir şey olmadığı kesinlikle bilinmektedir. Dolayısı ile eğer rahimde bif afava gelip toplanmadan İfadın bu nutfeyi bırakacak (düşürecek) olursa, ona herhangi bir hüküm taalluk etmez. Bu haliyle tıpkı erkeğin sulbünde gibidir. Şayet kadın bunu bir alaka olarak düşürecek olursa, o vakit biz nutfenin (rahimde) karar kıldığına, toplanmış olduğuna ve bir çocuk olduğu muhakkak olarak anlaşılan hallerden ilk hale geçmiş olduğuna dair kesin bilgi sahibi oluruz. Buna göre alaka ve ondan daha ileri durumdaki bir çiğnemlik et parçasının düşürülmesi, gebeliğin düşürülmesidir ve bununla rahim (gebelikten yana) temizlenmiş olur ve böylelikle de iddet sona erer. Bu şekildeki bir düşük ile de kadın (cariye) hakkında um-veled (efendisinden çocuk doğurmuş olma) hükmü sabit olur. Malik'in ve onun mezhebindekilerin görüşü budur.

Şafî (r.a) da şöyle demektedir: Alaka düşürme muteber değildir. Yalnızca suretin ve çizgilerin ortaya çıkmasına itibar edilir. Eğer çizgiler belirgin olmayıp sadece et parçası ise, bu husustaki nakil ve tahrice binaen iki görüş söz konusudur. Nass ile sabit görüşe göre bu yolla iddetin sona ereceğidir, ancak annenin bununla um veled olamayacağıdır. Onlar şunu gerekçe gösterirler: Çünkü iddet, akan kan ile sona erdiğine göre, başka şey ile sona ermesi öncelikle söz konusudur. [23]

6- "Şekli Belli Belirsiz Bir Çiğnem Et":

Yüce Allah'ın: "Şeklibelli belirsiz" ifadesi hakkında el-Ferrâ şöyle demektedir:

"Şekli belli" hilkatı tam ve eksiksiz, "belirsiz" ise düşük demektir.

İbnu'l-Arabî de şöyle demektedir: "Şekli belli" yani hilkatı başlamış, "belirsiz" ise henüz suret ve şekil verilmemiş demektir,

İbn Zeyd dedi ki: "Şekli belli" yüce Allah'ın başını, ellerini ve ayaklarını yaratmış olduğudur. "Belirsiz" ise hiçbir şeyi yaratılmamış olan demektir.

İbnu'l-Arabî der ki: Bizler kelimenin asıl köküne (iştikakına) baş vurduğumuz takdirde şunu görürüz: Nutfe, alaka ve mudğanın herbirisi "muhal-laka" dır, çünkü hepsi de yüce Allah'ın yaratması (halkı)dır. Ancak şanı yüce Allah'ın: "Sonra onu bambaşka bir hilkat olarak var ettik" (el-Mu'minûn, 2.V14) buyruğunda belirtildiği gibi, hilkatın son aşaması olan suret vermeyi göz önünde bulunduracak olursak, o vakit İbn Zeyd'İN görüşünü kabul etmemiz uygun olur.

Derim ki: (Şekli belli, belirsiz diye meali verüen "muhallaka ve ğayr-i muhallaka" İfadelerinin mastarı olan) et-tahlîk; "halk: yaratmak"dan gelmekledir. Bu kipte çokluk anlamı vardır, buna göre ardı arkasına değişik aşamalardan geçen, ardı arkasına yaratılmış demektir. Nutfe olduğu takdirde de o mahluk demektir. Bundan dolayı yüce Allah: "Sonra onu bambaşka bir hilkat olarak var ettik" (el-Mu'minûn, 23/14) diye buyurmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah'ın: "Şekil belli belirsiz" buyruğu düşük yapılan yavruya değil, bizatihi anne karnındaki yavruya râci'dir. Yani şanı yüce Rabbimiz onlardan kimisinin bir çiğnem etten sonraki yaratılışını tamamlar ve onun bütün azalarını yaratır. Kimisinin ise hilkatı eksik olur, organları tam oimaz.

Bir başka açıklama da şöyledir: Şekli belli demek kadının tam doğum zamanında doğurmasıdır, İbn Abbas der ki: "Şekli belli" canlı doğan demektir, "belirsiz" ise düşük demektir. (Şair) şöyle demiştir:

"Şekli belirsiz (ğayr-i muhallaka, düşük) için mi ağlıyorsun? Yazık sana, nerede kararlılık, nerede haya?" [\[24\]](#)

7- Düşük Yapmak ve Tam Çocuk Doğurmakla İlgili Bazı Hükümler:

İlim adamlarının icmâi ile cariyeye, hilkatı tam bir düşük yapacak olursa, "um veled"7 olur. Malik, Evzaî ve diğerlerinin kanaatine göre ise şekli ister belirli, ister belirsiz olsun bir çiğnem et ile dahi um veled olur. Mâlik, eğer onun bir çiğnem et olduğu bilirse, şartını kaydeder.

Şafiî ve Ebu Hanife derler ki: Eğer parmak, göz yahut buna benzer Âdemoğuiiarının hilkatinden olduğu bilinen herhangi bir organı açıkça şekillenmiş

ise, bundan dolayı düşük yapan cariye, um veled olur.

Yine ilim adamları icmâ ile şunu kabul etmişlerdir: Doğan çocuk ağlayarak doğduğu takdirde cenaze namazı kılınır, eğer ağlayarak doğmazsa Mâlik, Ebu Hanife, Şafiî ve diğerlerine göre cenaze namazı kılınmaz.

İbn Ömer'den cenaze namazının kılınacağı rivayet edilmiştir. İbnu'l-Mü-seyyeb, İbn Şîrîn ve başkaları da böyle demişlerdir,

el-Muğtre b. Şu'be'den rivayet edildiğine göre o, düşüğün de cenaze namazının kılınmasını emreder ve şöyle dermiş: Onlara isim veriniz, yıkayın², kefenleyiniz ve kefenlerini kokulandırınız. Çünkü yüce Allah İslâm sayesinde sizin küçüğünüzü de, büyüğünüzü de mükerrem kılmıştır. Daha sonra da şu: "...Muhakkak Biz sizi topraktan yanıtık. Sonra nutfeden, sonra... şekli belli belirsiz bir çiğnem etden" buyruğunu okurdu.

İbnu'l-Arabî der ki: Muğîre b. Şu'be'nin "düşük" tabiri ile hilkati belirginleşmiş düşüğü kastetmiş olma ihtimali vardır. İşte kendisine isim verilen düşük budur. Hilkati belirginleşmemiş düşük ise bu manada bir varlık sahibi değildir,

Seleften bazıları şöyle demişlerdir: Kendisine ruh üflendiği ve dört ayı tamamladığı takdirde düşüğün namazı kılınır.

Ebû Dâvûd'da yer alan rivayete göre; Ebu Hureyre (r.a) Peygamber (sav)den: "Doğan çocuk ağlayarak doğdu mu miras alır" diye buyurduğunu rivayet etmiştir.^[25]

İstihlâl (hadisin tercümesinde: Ağlayarak doğmak) sesi yükseltmek demektir. O halde bu şekilde sesi çıkan, yahut organlarını oynatan, aksıran ya da nefes alan herbir çocuk, hayat sahibi olduğuna delâlet eden bu hususların varlığı dolayısıyla miras alır. Süfyan es-Sevrî, el-Evzaî ve Şafiî de bu görüşü benimsemişlerdir.

el-Hatta bî der ki: En güzel görüş rey sahiplerinin görüşüdür. Malik ise şöyle demektedir: Hareket etse ve aksırsa dahi sesini çıkarmadıkça ona miras verilmez. Bu görüş Muhammed b. Şîrîn, eş-Şa'bî, ez-Zührî ve Katade'den de rivayet edilmiştir.^[26]

8- Müessir Bir Fiil Dolayısıyla Düşük Yapmanın Hükümü:

Malik (r.a) der kî: Bir kimsenin, karnına vurması dolayısı ile kadın düşük yapsa ve bunun, bir çiğnem et yahut bir kan pıhtısı ya da bir cenin olduğu anlaşılırsa, gurre^[27] verilir.

Şafiî de şöyle demektedir: Onun hilkati açıkça ortaya çıkmadıkça hiçbir şey gerekmez.

Malik der ki: Cenin düşüp de ağlayarak doğmazsa gurre icab eder. İster hareket edip kımıldasın, ses çıkararak doğmadıkça gurre gerekir. Ses çıkarması halinde ise tam bir diyet verilir.

Şafiî (r.a) ile diğer bölgelerin fukahası şöyle derler: Hareket edip kımıldamak, aksırmak, ağlamak yahut başka bir yolla hayatta olduğu kesin olarak bilinen herbir sebep dolayısıyla tam bir diyet gerekir. [28]

9- Düşük Dolayısıyla İddet Sona Erer mi?:

Kadı İsmail, iddet bekleyen kadının düşük yapmakla, iddetinin sona ereceğini zikretmektedir. O, buna düşüğün de bir hamilelik olduğunu delil gösterir ve şunları söyler: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hamile olanların iddetleri ise yüklerini bırakmalarıdır." (et-Talâk, 65/4)

Kadı İsmail der ki: Buna delil de böyle bir düşüğün babasından miras almasıdır. Bu da onun hem hilkat itibarıyla var olduğuna, hem çocuk olduğuna, hem de kendisine hamile kalındığına delildir.

İbnu'l-Arabî der ki; Eğer şekli belirgin değil ise sözü edilen bu hükümlerin hiçbirisinin cenin ile ilgileri olmaz.

Derim ki: Sözünü ettiğimiz kelimenin türeyişi ve Peygamber (sav)ın: "Sizden herbirinizin hilkati annesinin karnında.,, bir araya getirilir" ifadeleri söylediklerimizin doğruluğuna delil teşkil etmektedir. Diğer taraftan ister kan pıhtısı, isterse de bir çiğnemlik et halinde düşük yapan bir kadın hakkında: Önce hamile idi ve rahminde karar kılmış bulunanı bıraktı, dememiz doğru olur. O halde yüce Allah'ın: "Hamile olanların iddetleri ise yüklerini bırakmalarıdır." (et-Talâk, 65/4) buyruğu bu gibi kadınları da kapsamına alır. Diğer taraftan kadının, henüz bedeninin ilk aşamasında bulunan nut-feyi düşürmesi, şekli belirgin düşük yapması gibidir, bu da açıkça anlaşılan bir husustur. [29]

10- Düşük Yapmanın Fazileti:

İbn Mace şunu rivayet etmektedir: Bize Ebubekr b. Ebi Şeybe anlattı: Bize Halid b. Mahled anlattı: Bize Yezid, Abdu'l-Melik en-Nevfelî'den anlattı. O, Yezid b. Rûman'dan, o Ebu Hureyre'den naklen dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Önden göndereceğim bir düşük benim için geride bırakacağım bir at binicisinden daha hayırlıdır." [30] Bu hadisi el-Hakim, "Mârifetu Ulûmi'l-Hadîs" adlı eserinde Süheyl b. Ebi Salih'den, o babasından, o da Ebu Hureyre'den

naklen rivayet etmiş ve şöyle demiştir: "... geriye bırakacağım bin tane at binicisinden benim için daha sevimlidir." [31]

11- Kudretimizi Size Açıkça Gösterelim Diye:

"Size açıklayalım diye" buyruğu, sizin yaratılışınızı aşamadan aşamaya geçirmek suretiyle, kudretimizin kemalini size gösterelim diye, demektir.

"Rahimlerde... durduruyoruz" buyruğunda "durduruyoruz" anlamındaki; nasb ile okunmuştur. "Çıkartıyoruz" kelimesi de böyle okunmuştur. Bunu Ebu Hatim, Ebu Zeyd'den o el-Mufad-dal'dan, o Âsim'dan rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Ebu Hatim dedi ki: Nasb ile okumak bu fiilleri atfetmek dolayısıyladır.

ez-Zeccac der ki: "Durduruyoruz" anlamındaki fiil sadece üstün ile okunabilir, çünkü burada anlam: Biz bunları rahimlerde dilediğimizi durduralım diye yapıyoruz, şeklinde değildir. Yüce Allah'ın onları yaratması kendilerine doğruyu ve salâhın yomnu göstermesi içindir.

Biz onlara öldükten sonra dirilişi açıkça gösterelim diye... anlamında olduğu da söylenmiştir. O takdirde bu, iki ifade arasında bir ara cümlesi demek olur. Bu kesir de "durduruyoruz" anlamındaki fiili ref ile okumuşlardır. Anlamı da: Biz durduruyoruz, şeklînde olur. Cumhurun kıraati bu şekildedir.

Bu fiil; "Durduruyor" diye "ya" ile okunduğu gibi "çıkartıyoruz" anlamındaki fiil de "ya" ile şeklînde (çıkartıyor anlamında) okunmuştur. Buna göre fiillerin ref ile okunması uygundur.

İbn Vessâb "dilediğimizi" anlamındaki buyruğu "nûn" harfini esrelî olarak; diye okumuştur.

"Belli bir zaman (ecel-i müsemâmâ)" teninden, cenine değişebilmektedir. Kinlisi erken düşmekte, kimisi tamamlanmakta ve canlı olarak dünyaya gelmektedir. Şanı yüce Allah'ın "dilediğimizi" diye buyurarak "dilediğimiz kimseyi" diye buyurmaması, ifadenin hamile kalınana râci olmasından dolayıdır. Yani o gebe kalınan ceninden ve et parçasından dilediğini orada bırakmaktadır. Bunlar İse cansız varlıklar olduğundan dolayı bunlardan "şey" anlamına gelen; lafzı ile söz edilmiştir. [32]

12- Çocukluk ve Sonraki Aşamalar:

"Sonra sîzi bir çocuk olarak" yani çotuklar halinde "çıkartıyoruz."

Çünkü bu, bir cins isimdir. Diğer taraftan Araplar kimi zaman çoğuldan da (burada olduğu gibi) tekil isimle söz etmektedirler. Şair de şöyle demiştir;

"Onu seviyorum diye (o kadınlar) kınıyor ve ayıplıyorlar beni. Elbetteki kmayıcılar bana bir emir olamaz."

Burada şair "emirler" demiyerek tekil olarak "emir" demiştir.

el-Muberrred de şöyle demektedir: Bu "rıza, adi (adalet)" gibi mastar olarak kullanıl an bir isimdir. O bakımdan tekil hakkında da, çoğul hakkında da kullanılır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve kadınların avret yerlerini anlamayan erkek çocuk(lar)dan..." (en-Nur, 24/31)

et-Taberî der ki: Burada "çocuk olarak" anlamındaki kelime temyiz oia-rak nasbedilmiştir. Yüce Allah'ın: "Bununla beraber gönül hoşluğu ile size onun bir kısmını bağışarlarsa..." (en-Nisa, 4/4) buyruğunda olduğu gibi.

Anlamin: Sonra sizden herbirinizi çocuk olarak çıkartıyoruz, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

Tıfl (çocuk); kelimesi çocuğun sütten kesildiği zamandan itibaren ergenlik yaşına kadar olan dönemi anlatmak için kullanılır. Yabani herbir dişinin yavrusuna da aynı şekilde "tıfl" denilir.

da görüldüğü gibi bir, iki ve daha çok kız çocukları için, bir erkek çocuğu için ve birden fazla erkek çocukları için hep aynı şekilde olmak üzere "tıfl" kullanılır. Bununla birlikte "Erkek çocuk, kız çocuk, iki erkek çocuk, iki kız çocuk ve çocuklar" şeklinde de kullanılır. Kız çocukları kastetmek maksadıyla; şekli kullanılmaz. "Kadının çocuğu oldu" demektir, ise beraberinde yavrusu bulunan ve doğurma vakti de yakın ceylan demektir. Dişi deve hakkında da böyle kullanılır, çoğulları da; şekillerinde gelir. "Ta" harfî üstün olarak Yumuşak demektir, mesela; "Yumuşak (küçük) kız çocuğu", demektir. da yumuşak parmak anlamındadır, "Gecenin karanlığı bastırdı", anlamındadır. Harekeli olarak; ise güneşin batıya doğru kaydığı ikindi sonrası vaktini anlatır. Yine şekli, yağmur demektir. Şair şöyê demiştir:

"Süreyya yıldızı yağmurunun bağışladığı alçak düzlük bir araziye..." "Sonra en güçlü ve olgun çağınıza ermcnîz için" buyruğundaki "sonra" buyruğu yüce Allah'ın: "Nihayet oraya gelip, kapıları açılacağında..." (ez-Zümer, 39/73) buyruğundaki "vav" gibi fazladan gelmiştir."Sonra" kelimesi "vav" gibi nesak (atı O harflerindendir.

"Güçlü ve olgun çağınıza" akıllarınızın kemal derecesine ve gücünüzün nihai noktasına... Buna dair açıklamalar daha önceden el-En'âm Sûresi'nde (6/151-153. âyetler, 11. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Kiminiz ölür, kiminiz de ömrün en zayıf ve fena" en değersiz ve en geri "dönemine döndürülür." Bu, kocamıslık ve bunamışlık halidir ve sonunda kişi akledemeyecek dereceye kadar varır. Bundan dolayı yüce Allah: "Önceden

bilmiş olduğu şeyleri bilmez olsun diye" diye buyurmaktadır. Yasin Sûresi'nde de şöyle buyurmaktadır: "Kime uzun ömür verirse, yaratılıştta onu baş aşağı çeviririz." (Yasin, 36/68)

Peygamber (sav) da şu şekilde dua ederdi:

Allah'ım cimrilikten Sana sığınırım, korkaklıktan Sana sığınırım, ömrün en zayıf ve fena dönemine döndürölmekten Sana sığınırım, dünya fitnesinden ve kabir azabından Sana sığınırım. "[33] Bu hadisi Nesaî, Sad'dan rivayet etmiştir. O da bu duayı yazı öğreten öğretmenin küçük çocuklara öğrettiğı gibi çocuklarına öğretirdi. en-Nahl (16/70. âyetin tefsirinde) bu anlamdaki açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Sen yeryüzünü kuru ve ölü görürsün" buyruğunda yüce Ailah öldükten sonra dirilişe daha güçlü bir delili söz konusu etmektedir. Birincisinde: "Muhakkak Biz sizi topraktan yarattık" diye buyurmuş ve belli bir topluluğa hitab etmişti. İkincisinde ise: "Sen yeryüzünü... görürsün" diye buyurarak tek bir kişiye hitab etmektedir. Böylelikle bir lafız, diğerinden ayrılmış olmaktadır. Ancak öldükten sonra dirilişi inkâr edenlere delil getirmek bakımından anlam arasında bir ilişki vardır, kopukluk yoktur.

"Kuru ve ölü" hiçbir şey bitirmeyen kupkuru demektir. Bu açıklamayı İbn Cüreyc yapmıştır. İzi, alâmetleri silinmiş diye de açıklanmıştır, çünkü: "iz ve alâmetlerinin silinmesi" demektir. el-A'sâ şöyle demiştir:

"Kuteyle: Tenine ne oldu seni solgun ve zayıf görüyorum, Elbiselerini de çürümüş ve el değmekle darmadağın olacak gibi."

el-Herevî bu ifadenin toprağı bulunan kuru arazi demek olduğunu söylemiştir. Şemir de şöyle demektedir: Bir yerin ağaçlarının çürüyüp yok olması halini anlatmak üzere; denilir. "Sesleri dindi", demektir, ise, yerde hayat, bitki, ağaç gibi bir şeyin bulunmaması ve ona yağmurun isabet etmemesi halini anlatır.

Hadis-i şerifte: "O kadar ki açlıktan nerdeyse helak olacaktı"[34] denilmiştir. Elbise çürüyüp, eskimesi halinde; "Elbise eskidi, eskir" şeklinde fiil kullanılır. Ateşin sönüp, dinmesini anlatmak için de:denilir.

"Biz ürerine suyu indirdiğimizde sarsılır" yani hareket eder. Sarsılmak (el-ihlizâz): Şiddetlice hareket etmek demektir. "Bir şeyi hareket ettirdim, o da hareket etti", demektir. Develerin kendilerine söylenen şarkı üzerine yürüyüşünde hareket etmesi halini anlatır. Yıldızın hızlıca kayıp, dağılması halinde; denildiğı gibi, "Hızlıca kayıp dağılan yıldız" demektir. Buna göre yer de bitki ile sarsılıp, dağılır. Çünkü bitki görölmeyecek bir şekilde yerin bir bölümünü diğer bir bölümünden ayırmadıkça toprağın üzerine çıkmaz. Bundan dolayı bitkinin çıkmasına mecazi olarak "sarsılma (ihlizaz)" denilmiştir. "Onun

(yerin) bitkisi sarsıldı", ifadesinde ise muzaf hazfedilmiştir. Bu açıklamayı da el-Müberred yapmıştır. Bir şeyin sarsılması (ihtizazı) şiddetlice hareket etmesidir. Nitekim şair de böyle demiştir:

"Ayağa kalktı mı eğilip, bükülür, yürürse sarsılır (salınır), Tıpkı yeşil yaprakları ile sorgun ağacı dalının sarsılması gibi."

Sarsılma, yere göre bitkide daha fazla görülür.

"Kabarır" yani yükselir ve artış gösterir demektir. Bunun şişer anlamına geldiği de söylenmiştir, mana itibariyle birdir. Asıl anlamı ise artış göstermektir, çünkü; Arttı anlamındadır (Faiz anlamındaki) er-ribâ ile (yüksekçe yer ve tepe anlamındaki) er-Rabve de buradan gelmektedir.

Yezid b. el-Ka'kâ ile Halid b. İlyas bu kelimeyi; diye okumuşlardır. Yani kavmi etrafı görebilen yüksekçe bîr yerden gözetleyerek koruyan kişi demek olan "er-rabî" konumuna gelinceye kadar yükseldi, demektir. Bu işi yapan kimseye de ile mübalağa kipi olarak da denilir. Şair İmruul-Kays der ki:

"Bundan, önce biz kimse kendisinin farkına varmaam diye saklanıp, gizlenen bir gözcü gönderdik.

Ağaçlar arasında gizlenerek kendisini koruyup, gizleyen ve tuzak kurmak kastıyla hilekârca yürüyen bir kurt gibi."

"Ve her çeşit" her türlü ve "güzel" görünümlü "bitkiden bitirir." Bu açıklama Katâde'den nakledilmiştir.

Yani onu gören ondan hoşlanır, güzel görür. "Behçet;" güzellik dernektir, mesela; "Güzel görünümlü adam" denilir. "He" harfî ötre-li olarak; "Güzel göründü, güzel görünmek, güzel görünüş, güzel görünümlü kişi (veya şey)" denilir, "Güzelliği hoşuma gitti," anlamındadır.

Şanı yüce Allah'ın yeryüzünü bitki bitirmek ile nitelendirmesi, "Sarsılır, kabarır" fiilleri bitkiye değil de yeryüzüne raci olduğunu göstermektedir. Doğ-rusunvı en iyi bilen Allah'tır. [\[35\]](#)

6. Bu böyledir. Çünkü Allah hakkın tâ kendisidir ve çünkü O, ölüleri diriltir. Gerçekten O, herseye güç yetirendir.

7. Ve çünkü hiç şüphesiz kıyamet gelecektir. Onda hiç şüphe yoktur ve Allah muhakkak kabirdekilerle diriltecektir.

"Bu böyledir. Çünkü Allah hakkın tâ kendisidir." Yüce Allah bütün var-unn mnlraka kendisine muhtaç olduklarını, kudret ve tercihiine uygun bir şekilde bunları müsahhar kıldığını daha önce geçen; "Ey insanlar! Eğer öldükten sonra diriltilmekten yana şüpheniz varsa, muhakkak Biz... ve her çeşit güzel bitkiden

bitirir" buyruğu ile dile getirdikten sonra: "Bu böyledir. Çünkü Allah hakkın tâ kendisidir ve çünkü O, ölüleri diriltir. Gerçekten O, herşeye güç yetirendir. Ve çünkü hiç şüphesiz kıyamet gelecektir, onda hiç şüphe yoktur ve Allah muhakkak kabirdekileri diriltecektir" diye buyurmaktadır. Böylelikle şanı yüce Allah bununla O'nun dışında bulunan bütün varlıkların gerçekten var olmalarına rağmen bizzat kendilerinden kaynaklanan bir hakikatlerinin bulunmadığına dikkat çekmektedir.

Çünkü bu varlıkların hepsi Allah tarafından musahhar kılınmış ve O'nun tasarrufu altındadır. Gerçek anlamıyla hak ise mutlak var ve mutlak gani (muhtaç olmayan) varlıktır. Herbir varlığın var oluşu, varlığı vacib olandan gelmektedir. İşte bundan dolayı yüce Allah bu sûrenin sonlarında "O'ndan başka taptıkları ise bizatihi bâtıldır" (el-Hacc, 22/62) diye buyurmaktadır.

Hak hiçbir şekilde değişikliğe uğramayan, zeval bulmayan, sabit olarak var olan demektir, Bu ise yüce Allah'tır.

Kulları üzerinde hak sahibi diye de açıklandığı gibi, fiilerindeki mana itibariyle O haktır, diye de açıklanmıştır.

ez-Zeccac der ki: "Bu" anlamındaki buyruk ref mahallindedir. Durum size nitelendirildiği ve açıklandığı şekildedir, demektir.

"Çünkü Allah hakkın tâ kendisidir." Yani buna sebep yüce Allah'ın hakkın tâ kendisi olmasıdır. (ez-Zeccac) ayrıca der ki: "Bu" işaret İsminin nasb mahallinde olması da mümkündür. Yani Allah bunu böylece yapmıştır, çünkü O hakkın tâ kendisidir.

"Ve çünkü O, ölüleri diriltir. Gerçekten O, herşeye de güç yetirendir." Çünkü O, istediği her şeye kadir olandır.

"Ve çünkü hiç şüphesiz kıyamet gelecektir" buyruğu "çünkü Allah hakkın tâ kendisidir" buyruğuna lafız itibariyle bir atıftır, mana itibariyle atıf değildir.

Zira yüce Allah sözü edilen hususları kıyamet geleceği için yapmıştır deniemez, aksine burada bu manayı ihtiva edecek bir hazfın takdiri kaçınılmazdır. Yani: Şunu da bilsinler ki, kıyamet mutlaka gelecektir.

"Onda hiç şüphe ve tereddüt "yoktur ve Allah muhakkak kabirdeki leri" mükâfatlandırmak ve cezalarını vermek İçin "diriltecektir." [\[36\]](#)

8. İnsanlardan kimisi Allah hakkında bilgisiz, delilsiz ve aydınlatıcı bir kitabı olmaksızın mücadele eder.

9. İnsanları Allah'ın yolundan saptırmak için büyüklenerak yüz çevirir. Dünyada onun için rüsvaylık vardır. Kıyamet günü de Biz ona yakıcı ateş azabını tattırırız.

10. "Bu senin ellerinin önden gönderdiği sebebiyledir ve çünkü Allah kullarına

zulmedici değildir."

"İnsanlardan kimisi Allah hakkında bilgisiz, delilsiz ve aydınlatıcı bir kitabı" önünü aydınlatacak açık, seçik bir delili "olmaksızın mücadele eder."

Bu âyeti kerîme en-Nadr b, el-Haris hakkında nazil olmuştur. Ebu Cehil b. Hişam hakkında indiği de söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır, ancak çoğunluk bunun ilk âyet gibi en-Nadr b. el-Haris hakkında indiğini kabul etmektedir. Her ikisi de aynı kesim hakkındadır, bunun tekrar edilmesi ise bu kesimin yerilmesini mübalağa üslubuyla ileriye götürmektir. Nitekim yerdiğin ve azarladığın bir kimseye; Bu işi sen yaptın, bu işi sen yaptın diye tekrar tekrar söyleriz.

Buradaki tekrarlamanın her bir âyette fazladan yeni bir sıfat ile nitelendirmiş olması dolayısı ile yapılmış olması da mümkündür. Şöyle denilmiş gibidir: en-Nadr b. el-Haris yüce Allah hakkında bilgisizce tartıştığı gibi, azgın her bir şeytana da uyar. Yine en-Nadr b. el-Haris, yüce Allah hakkında hiçbir bilgiye dayanmadan, belirsiz ve aydınlatıcı bir kitabı da bulunmaksızın mücadele eder. Böylece Allah'ın yolundan saptırmak ister. Bu da şu ifadelerimize benzer; Zeyd bana söver ve Zeyd beni döver. Bu tekrarın faydası ek bir mana ihtiva etmesidir. Bu açıklamayı da el-Kuşeyrî yapmıştır.

Onun hakkında on küsur âyet-i kerîme nazil olmuştur. Birinci âyette kastedilen onun öldükten sonra dirilişi inkâr etmesidir. İkincisinden kasıt ise peygamberliği ve Kur'ân-ı Kerîm'in Allah tarafından indirildiğini inkâr etmesidir.

Bir başka açıklama şöyle yapılmıştır: en-Nadr b. el-Hâris'in söylediği bir söz de meleklerin Allah'ın kızı oldukları şeklinde idi. Bu ise yüce Allah hakkında bir tartışmadır.

"Kimisi" ifadesi mübtedâ olarak ref mahallindedir. Haberi ise (önceden geçen): "İnsanlardan" ifadesidir.

"Büyüklenerik" anlamındaki buyruk, hal olarak nasbedilmistir. Bunun iki türlü açıklaması yapılabilir:

1- İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu kişi en-Nadr b. el-Hâ-ris'tir. Böbürlenerek ve büyüklenerik o yüzünü haktan başka tarafa çevirmiştir.

2- eî-Ferrâ'nın görüşüne göre ifadenin takdiri şöyledir: İnsanlar arasından kimisi yüce Allah'ın zatı hakkında bilgisizce ve yan çizerek tartışır, yani ona gelen öğütten yüz çevirir. Bu açıklamayı da ed-Nehhas zikretmiştir.

Mücahid ve Katade de: Küfre saparak, yüzünü çevirir, diye açıklamışlardır, İbn Abbas da: Küfürde direnerek kendisine çağrıldığı şeyden yüz çevirir, diye açıklamıştır ki her ikisinin de anlamı birdir.

el-Evzal'nin, Mahled b. Huseyn'den, onun Hişam b. Hassan'dan, onun İbn Abbas'tan rivayetine göre, yüce Allah'ın: "İnsanları Allah'ın yolundan saptırmak için büyülenerek yüz çevirir" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Burada kastedilen kişi bid'at sahibi olan kimsedir.

el-Müberred der ki: Âyet-i kerîmede geçen: "Yüz çevirmek" ifadesi boynun bükülmesi demektir. el-Mufaddal ise bu kelime; yan (el-cânib) demektir, der. Arapların; "Filan kişi yan taraflarına bakar" tabirleri de buradan gelmektedir. Kişinin iki yanı ise başından baldırlarına kadar olan bölümü demektir. Aynı şekilde herbir şeyin iki yanı da bu manadadır. Bir kimse senden yüz çevirecek olursa, onun bu halini anlatmak üzere: denilir. Buna göre buyruğun anlamı şu olur: Böyle bir kimse tartışmasında haktan yüz çeviren ve ona söylenen hak söz üzerinde düşünmeyi kabul etmeyen bir kimse demektir. Bu da yüce Allah'ın şu buyruklarını andırmaktadır: "... bunları işitmemiş gibi büyülenerek yüz çevirir." (Lukman, 31/7); "Sen onların büyülenerek yüz çevirdiklerini görürsün." (el-Münafikun, 63/5); yüz çevirir ve yan çizer." (el-İsra, 17/83); "Sonra da gerine gerine taraftarlarının yanına gitmişti." (el-Kiya-me, 75/33)

"Allah'ın yolundan" yani yüce Allah'a itaatten "saptırmak için büyülenerek yüz çevirir" buyruğundaki: " Saptırmak için" ifadesi (kendisi sapmak için anlamına gelecek şekilde) "ya" harfi üstün olarak da okunmuştur. Buradaki lam "lam-ı akıbef'dir. Yani o tartışır ve sonunda saptırır, (diğer okuyuşa göre sapar). Bu da yüce Allah'ın şu buyruğundaki "larn" harfine benzer: "Çünkü sonunda onlara bir düşman, bir tasa olacaktı" (el-Kasas, 28/8) yani sonunda onlara bu şekilde oldu. Bunun bir diğer benzeri de yüce Allah'ın: "İçinizden bir grub Rabblerine şirk koşuverirler. Nankörlük etsinler diye" (en-Nahl, 16/54-55)

"Dünyada onun İçin rüsvaylık vardır." Yani kıyamet gününe kadar mü'minler tarafından kötü ve çirkin bir şekilde anılacağından ötürü, onun için aşağılanmak ve zelil olmak söz konusudur. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Sakın itaat etme, çokça yemin eden aşağılık ve değersiz her kişiye" (el-Kalem, 68/10); "Bbû Leheb'in iki eli kurusun, kendisi de helak oldu zaten." (el-Mesed, 111/1)

Burada "rüsvaylık"ın öldürülmek anlamında kullanıldığı da söylenmiştir. Çünkü Peygamber (sav) en-Nadr b. el-Hâris'i Bedir günü -daha önce el-En-fal Sûresi'nde geçtiği üzere- ölüme mahkûm etmişti.

"Kıyamet günü de Biz ona yakıcı ateş azabını" yani cehennem ateşini "tattırırız."

"Bu, senin ellerinin önden gönderdiği sebebiyledir." Yani ona âhîret-te cehennem ateşine gireceği vakit şöyle denilecektir: Bu azab senin ellerinin önden göndermiş olduğu isyanlar ve küfür sebebiyledir. Burada "el" ile bedeninin tümü

ifade edilmektedir çünkü bedenin bütün işlerini el yapar ve yakalar.

Uzak için işaret zamiri olan "Şu" (yakın için istn-i işaret olan):Bu anlamındadır, Nitekim el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/2. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [37]

11. İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder. Eğer ona hayır isabet ederse, onunla mutmain olur. Şayet ona bir bela İsabet ederse, yüzü üzere döner. Dünyayı da, âhlreti de kaybetmiş olur. İşte bu, apaçık ziyanın tâ kendisidir.

"İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder" buyrû-ğundaki: "(J*): ...dan" kelimesi mübtedâ olarak ref mahallindedir. İfade "...yüzü üzere döner" buyruğunda tamam olmaktadır. "(j?-^): Kaybetmiş olur" kelimesi cumhur tarafından böylece okunmuştur.

Bu âyet-i kerîme münafıkların durumunu haber vermektedir. İbn Abbas der ki: Bu buyruk ile Şeybe b. Rabia kastedilmektedir. Bu kimse Rasûlullah (sav) davetini açıklamadan önce İslâm'a girmişti. Allah, (davetini açıklaması doğrultusunda) ona vahiy indirince bu sefer Şeybe b. Rabia irtidad etti.

Ebu Said ei-Hudrî de şöyle demektedir: Yahudilerden bir adam İslâm'a girdi. Sonra da gözlerini ve malını kaybetti. Bunların İslâm'ın uğursu2luğundan başına geJdiğini zannederek Peygamber (sav)a gidip; Benim İslâm'dan dönüşümü kabul et deyince, Peygamber şöyle buyurdu: "İslâm'a girdikten sonra, İslâm'dan dönüş kabul edilme2." Bu sefer adam: Ben bu yeni dinimden doiayi herhangi bir hayır ile karşılaşmadım. Gözlerimi, malımı, çoluk çocuğumu kaybettim, dedi. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Yahudi! Demirin, gümüşün ve altının pisliklerini ateşin potada eritip giderdiği gibi, şüphesiz İslâm da adamların pis(lik)lerini öylece alıp götürür." Bunun üzerine yüce Allah: "İnsanların bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a ibadet eder" buyruğunu indirdi.

İsrail, Ebu Husayn'dan, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas1 tan rivayete göre İbn Abbas: "İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a İbadet eder" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Adam Medine'ye gelirdi. Şayet hanımı erkek gocuk doğurur, atları yavmlayacak olursa bu iyi bir dindir derdi. Hanımı doğurmaz, atları da yavrulamazsa bu sefer: Bu kötü bir dindir derdi. [38]

Müfessirler de şöyle demektedir: Bu âyet-İ kerîme, Peygamber (sav)ın huzuruna gelerek İslâm'a girdiklerini bildiren bedevi bir takım Araplar hakkında nazil olmuştur. Bunlar bolluk ile karşılaşacak olurlarsa, Medine'de kalmaya devam ederlerdi. Şayet darlık ve sıkıntıyla karşı karşıya kalırlarsa, irtidad eder

dönerlerdi.

Bu âyet-i kerîmenin de en-Nadr b. el-Hâris hakkında indiği de söylenmiştir.

İbn Zeyd ve başkaları İse; bu n^jrnaflklar hakkında inmiştir, demişlerdir,

"(Dinin) bir tarafından" ifadesi Mikahid ve başkalarının açıklamalarına göre; şüphe üzere... arifemındadır. Bunun gerçek anlamı ise; böyle bir kimse bulunduğu yarın kenarında sallanıp duran kişinin gösterdiği zaaf gibi ibadetinde zayıflık gösterir demektir. Herhir şeyin harfî (tarafı, kenarı), onun etrafı, kıyıcı ve ..sınırını teşkil eden uç noktalan demektir. "Dağın harfî" tabiri de btaada getmektedir ki; üst ve sivri yanı demektir.

"Bir tarafından" ifadesini yalnız bir yönünde anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da bir kisfisenin darlık ve zorluk zamanında değil de sadece bolluk ve rahatlık zamanında Allah'a ibadet etmesi demektir. Eğer bu gibi kimseler botluk zamanlarında şükür üzere, darlık zamanlarında da sabır üzere ibadet etmiş olsalardı, yüce Allah'a bir kenarından, bir ucundan ibadet etmiş olmazlardı.

"Bir tarafından" ifadesinin şartlı olarak anlamında olduğu da söylenmiştir. Şöyle ki: Şeybe b. Rabia, Peygamber (sav) davetini açığa vurmada önce şöyle demişti; Rabbine dua et ki bana mal, deve, at ve evlad ihsan etsin. Ben de sana inanayım ve senin dinine döneyim. Bunun üzerine Peygamber onun için dua etti. Yüce Allah da onun dileklerini ihsan etti. Daha sonra yüce Allah -durumunu en iyi bilen olduğu halde- onu fitneye düşürüp, denemeye tabi tuttu. İslâm'a girdikten sonra ona ihsan etmiş olduklarını geri aldı. Bu sefer o da İslâm'dan döndü. Bunun üzerine yüce Allah hakkında: "İnsanlardan bazıları (dinin) bir tarafından Allah'a, ibadet eder" yani şartlı olarak ibadet eder, buyruğunu indirdi. el-Hasen de şöyle demektedir: Burada kasıt kalbi ile değil de sadece dili ile Allah'a ibadet eden münafıktır.

Özetie söyleyecek olursak, yüce Allah'a dinin bir tarafından ibadet eden böyle bir kimse, bütünüyle dine girmiş değildir. Bu hali de yüce Allah şöylece açıklamaktadır:

"Eğer ona hayır" bedenen sağlık, geçiminde bolluk "isabet ederse, onunla mutmain olur." Bundan razı olur ve dini üzere kalmaya devam eder. "Şayet ona bir belâ isabet ederse* yani bunun aksi durumlarla sınanacak olursa "yüzü üzere döner." Yani daha önce tutturmuş olduğu küfür yolunda gerisin geriye döner,

"Dünyayı da, âhireli de kaybetmiş olur. İşte bu apaçık ziyanın tâ kendisidir" buyruğunda geçen: "kaybetmiş olur" buyruğunu Müca-hid, Ubeyd b. Kays, el-A'rec, ez-Zührî ve İbn İshak -ayrıca Ya'kub'dan da-rivayet edildiğine göre bir elif ziyadesiyle ve hal olarak nasb ile: "Kaybeden" diye okumuşlardır. Buna göre bu âyette; "Yüzü üzere" kelimesi üzerinde vakıf yapılmaz.[\[39\]](#)

Böyle bir kimsenin dünyayı kaybetmesi ganimet ve övgüden pay almaması, âhireti kaybetmesi ise orada alacak bir sevap ve mükafatının bulunmaması şeklindedir. [40]

12. O Allah'ı bırakıp kendisine zarar da veremeyen, fayda da veremeyen şeye tapar. İşte bu, uzak sapıklığın tâ kendisidir.

"O" yani küfre sapan bu kimse "Allah'ı bırakıp kendisine zarar da veremeyen, fayda da veremeyen şeye" yani putlara "tapar. İşte bu, uzak sapıklığın* el-Ferrâ'nın açıklamasına göre alabildiğine uzayıp giden sapıklığın "tâ kendisidir." [41]

13. O, zarar vermesi, fayda vermesinden daha yakın olana ibadet eder. (O) ne kötü bir yardımcı, ne kötü bir arkadaştır!

"O, zarar vermesi, fayda vermesinden daha yakın olana ibadet eder."

Yani şu yüzüstü dönüp, giden kişi zarar vermesi fayda vermesinden çok daha yakın olan kimselere ve şeylere dua eder. Bu zarardan kasıt ise, âhiret-teki zarardır. Zira böylesine ibadet etmekten ötürü cehenneme girmiş olacaktır ve ondan asla hiçbir fayda da göremeyecektir. Ancak burada ifadeye bir yüce (latif, incelikli) mana kazandırmak maksadıyla "zarar vermesi, fayda vermesinden daha yakın olan" tabiri kullanılmıştır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Şüphe yok ki Biz yahut siz, ya bir hidayet üzereyiz ya da apaçık bir sapıklıkta." (Sebev, 34/24)

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar bu putları yarın kendilerine şefaatecekler diye vehmedip ibadet ediyorlardı. Bu hususta da yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar, ne de bir fayda vermeyecek olan şeylere taparlar. Bir de: 'Bunlar Allah katında bizim şefaateçilerimizdir'derler." (Yunus, 10/18); "O'ndan başka ilâh edinenler: 'Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz' derler." (ez-Zümer, 39/3)

el-Ferrâ, el-Kisâî ve ez-Zeccâc derler ki: İfadenin anlamında hem yemin hem de te'hir vardır. Yani; O kimse -Allah'a an-dolsun ki- zarar vermesi, fayda vermesinden daha yakın olana ibadet eder." Görüldüğü gibi burada (hem yemin vardır) hem de "lam" harfî, gelmesi gereken gerçek yerinden öncesine alınmıştır. Ayrıca: "Kimse" kelimesi "ibadet eder" fiili ile nasb mahallinde olup, "lam" harfî de yeminin cevabıdır, "Zarar vermesi" mübtedâ, "Yakıtı olan" kelimesi de onun haberidir.

en-Nehhâs ise ifadede bir te'hir olduğu görüşünü zayıf kabul eder ve şöyle der: Bu "lam" harfinde takdim veya te'hir olduğunu söylemeyi gerektirecek herhangi bir özellik yoktur.

Derim ki: (Bu) "lâm'ın hakkı takdimdir, bazen te'hir de edilebilir. Şair de şöyle demiştir:

"Dayım elbetteki aen(ain) ve kimin dayısı Cerir olarsa, Yüceliklere nail olur ve dayılara da ikramda bulunur."

"Dayım elbetteki sensin" demektir. Bu beyit daha önceden (Tâ-Hâ, 20/63.âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

en-Nehhâs der ki: Bize Ali b. Süleyman'ın naklettiğine göre Muhammed b. Yezid şöyle demiştir: İfadede hazfedilmiş tabirler vardır. Yani: O, ilâh olarak zarar vermesi, faydalı olmasından daha yakın olana ibadet eder. en-Nehhâs der ki; Zannederim bu açıklama Muhammed b. Yezid'den yapılmış yanlış bir nakildir. Çünkü böyle bir ifadenin anlamı yoktur, zira "lâm" harfinden sonra gelen ifade mübtedâdır. Buna göre "ilâh" anlamındaki kelimenin (İbn Zeyd'den nakledildiği bildirilen açıklamasına göre mansub olması gerekir) nasb edilmesi caiz değildir. Ben Muhammed b. Yezid'in görüşünün, el-Ahfeş'in görüşü gibi olacağını zannediyorum ve bu da bana göre âyet-i kerîme ile ilgili olarak yapılmış açıklamaların en güzelidir, (en-Nehhâs devamla) der ki: "(Mealde) İbadet eder buyruğu söyler anlamındadır, "Kimse" ise mübtedâ olup, haberi hazfedilmiştir. Bunun anlamı da şöyledir: Q zarar vermesi, fayda verme ihtimalinden daha yüksek olan kimse hakkında kendisinin ilâhıdır, der.

Derim ki: Bu görüşü ei-Kuşeyri -Allah'ın rahmeti üzerine otsun- ez-Zec-cac'dan naklederken, el-Mehdevt de el-Ahfeş'ten nakledip, irabını da tamamlayarak şunları söylemektedir: "İbadet eder" buyruğu söyler anlamındadır. " Kimse" kelimesi mübtedâdır. "Zarar vermesi" ikinci mübtedâ " Yakın olan" ise onun haberidir. Cümle de; Kimse'nin sılası olup, haberi de hazfedilmiştir. İfadenin takdiri de şöyledir: " O kimse şüphesiz zararı, faydasından daha yakın olan kimseye ilahıdır," der.

Antere'nin şu beyi ti de (bu yönüyle) bunun gibidir:

"Atımın göğsüne kuyuya sarkıtılan ipler gibi, Saplanırken mızraklar, Anter diye çağırırlar."

et-Kuşeyri der ki: Put benim mabudumdur diyen kâfir, elbetteki onun zararı faydasından daha yakındır, demez. Ancak anlamı şudur: Kâfir şüphesiz - müslümanların inancına göre- faydası, zararından daha yakın kimseye: mabudum ve ilahım der. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "Ey Sihirbaz! dediler. Senin yanında, sana olan ahdi gereği Rabbine dua et." (ez-

Zuhurf, 43/49) Yani -seni sihirbaz diye adlandıran o kimselere göre- ey sihirbaz kişi., dediler demektir.

ez-Zeccac da der ki: Buradaki "tapar" buyruğunun hat mahallinde olması ve bunda (sonunda) bir "he"nin hazfedilmiş olması da mümkündür. Yani işte onun kendisine ibadet ettiği, taptığı büyük sapıklık budur. Bu da; ona dua etmesi halindeki sapıklığı budur demektir. Buna göre: ""Tapar" fiilinin sonunda "ona" anlamını veren bir "he" zamiri hazfedilmiştir. Bu açıklamaya göre: ""Tapar" kelimesi üzerinde vakıf yapılır. Buna karşılık yüce Allah'ın: "Zarar vermesi, fayda vermesinden daha yakın olan" anlamındaki buyruk mübtedâ olarak ref mahallinde ve yeni bir cümle olur. Haberi ise "(o) ne kötü bir yardımcı" buyruğudur. Buna sebep ise baştaki

"lâm"m "yemin lâm"ı olmasıdır. Te'kid dolayısıyla ifadenin başına gelmiştir.^[42] ez-Zeccac der ki: Bu buyruktaki: "İşte bu" kelimesinin: "O kimse ki, o ki" ism-i mevsûlü anlamında ve bunun "ibadet eder" fiilinin onda ameli dolayısıyla nasb mahallinde olması mümkündür. Yani: " Uzak sapıklığın ta kendisi olana o dua eder." Nitekim yüce Allah'ın: "O senin sağ elindeki nedir? Ey Musa" (Tâ-Hâ, 20/17) buyruğunda da ism-i mevsulü anlamındadır. Daha sonra da yüce Allah'ın: "Zarar vermesi" buyruğu yeni (mübtedâ) bir sözdür, Buna karşılık "O ne kötü bir yardımcıdır" ifadesi de mübtedânın haberi olur. Buna göre âyetin takdiri: "Uzak sapıklığın kendisi olana dua eder" takdirinde olup, meful olan önceden zikretmiş olmaktadır.

Mesela; "Zeyd'İ dövdüm," demek bunun gibidir, Ebu Ali (el-Farısı) bu açıklamayı güzel diye değerlendirmiştir, ez-Zeccac'ın iddiasına göre de nahivciler bu görüşe pek dikkat etmemişlerdir. ez-Zeccac buna (tanık olarak) şu beyiti de zikretmektedir:

"Dur ey atım, Abbâd'm senin üzerinde bir emirliği yoktur, Kurtuldun artık ve bu taşıdığın özgür bir kimsedir."

Buradaki "ve bu" anlamındaki işaret ismi; Ve... kimse" anlamındadır.

Yine ez-Zeccac ve el-Ferrâ şöyle demişlerdir: Bu buyruktaki "İbadet eder" kelimesinin dua (ibadet) anlamındaki bu fiili çokça zikretmek suretiyle ma kablinin (bir önceki âyette geçen ve "tapar" anlamı verilen aynı lafzın) tekrarı olması da mümkündür, "Vurdum Zeyd'i vurdum" ifadesi gibidir. Daha sonra birincisi ile yetinerek ikincisi hazfedil-niştir. el-Ferrâ der ki: "Zarar vermesi... olan"ın "lam" harfî esreli okunması da mümkündür. O kimse zararı faydasından daha yakın olana dua (ibadet) eder, demektir. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğu da (bu yönüyle) buna benzemektedir: "Çünkü Rabbin ona vakyetmiştir." (ez-ZÜzâl, 99/5) bu buyruktaki: Ona" kelimesi "(Wl): Ona anlamındadır.

Yine el-Ferrâ ve el-Kaffal şöyle demişlerdir: Bu buyruktaki "lam" sıla'dır. (Ulama amacıyla fazladan getirilmiştir). Yani; "O faydası, zararından daha yakın olana ibadet eder," demektir. Nitekim Abdullah b. Mes'ud'un kıraatinde de bu şekildedir.

"(O) ne kötü bir yardımcı" yani yardımlaşması ne kötü; "ne kötü bir arkadaştır!" Kendisiyle arkadaşlık yapılan, dostluk kurulan ve ilişkilerde bulunulan kişi olarak o ne kötüdür! Mücahid: Bununla put kastedilmektedir, demiştir. [\[43\]](#)

14. Muhakkak Allah mümin olup salih amel işleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetlere girdirir. Şüphe yok ki Allah ne dilerse yapar.

"Muhakkak Allah mü'min olup salih amel işleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetlere girdirir." Cenab-ı Allah müşriklerin durumunu, münafık ve şeytanların halini söz konusu ettikten sonra yine âhirette mü'minlerin durumunu söz konusu etmektedir.

"Şüphe yok ki Allah ne dilerse yapar." Dilediği kimseyi mükâfatlandırır, dilediğini azaplandırır. Onun doğru olan va'di ve lütfü gereğince mü'minlere cennet vardır. Ezeli adaletinin, ezeli hükmü gereğince de kâfirlere cehennem ateşi vardır. Yoksa kulların fiilleri, Rabbin fiillerinin bir gerekçesi değildir. [\[44\]](#)

15. Allah'ın ona dünyada ve âhirette yardım etmeyeceğini sanan kimse tavana bir ip bağlasın, sonra kessin. Sonra başvurduğu bu yol öfkelenildiği şeyi giderir mi bir baksın?

"Allah'ın ona dünyada ve âhirette yardım etmeyeceğini sanan kimse tavana bir ip bağlasın." Ebu Ca'fer en-Nehhâs der ki: Bu hususta yapılan en güzel açıklamalardan birisine göre buradaki mana şudur: Kim yüce Allah'ın Muhammed (sav)a yardım etmeyeceğini zannediyor ve ona verilmiş bulunan ilâhî yardımın kesilebileceğini kabul ediyorsa... "tavana bir ip bağlasın" yani kendisi vasıtasıyla semaya ulaşabileceği bir çare arasın. "Sonra kessin." Yani imkân bulursa ona verilen yardımın sonunu getirsin, "Sonra başvurduğu bu yol" ve bu çaresinin "öfkelenildiği şeyi" Peygamber (sav)ın yardıma mazhar oluşundan dolayı öfkelenirini "giderir mi bir baksın?"

Bu buyruğun anlatmak istediği şudur; Böyle bir kimse bunun gibi bir işi yapabilmeye yol bulamayacak ve bu doğrultuda bir tuzak hazırlayamayacak olduğuna göre; ona verilen ilâhî yardımı da kesemez,

İbri Abbas da böyle demiştir. Buna göre "Allah'ın ona... yardım etmeyeceğini"

buyruğundaki zamir Muhammed (sav)a râci'dir. Her ne kadar daha önceden onun ismi zikredilmemiş ise de bütün sözler zaten buna delâlet etmektedir. Zira iman Allah'a ve Muhammed (sav)a iman demektir. Dinden dönmek ise Muhammed (sav)ın getirdiklerinden dönmektir. Yani Muhammed (sav)a düşmanlık eden ve yüce Allah'a bir tarafından ibadet eden kimseler arasından bizim Muhammed'e yardımcı olmayacağımızı zannedenler varsa onlar da şunu şunu yapsın demektir. Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre buradaki zamir "kimse"ye aittir. Mana da şöyle olur; Her kim Allah'ın kendisine rızık vermeyeceğini zannedecek olursa, haydi kendisini boğarak kendi kendisini öldürsün. Zira Allah'ın yardımından uzak bir hayatın hiçbir hayrı yoktur.

Bu görüşe göre buradaki "yardım" rızık demektir. Nitekim Araplar şöyle derler; Bana yardım edene Allah da yardım etsin, yani kim bana bir şeyler verirse Allah da ona versin. Yine Arapların "yardım görmüş bir arazi" ifadeleri de bu kabilden olup yağmur isabet eden, yağmur alan arazi demektir. Nitekim el-Fek'asî şöyle demektedir:

"Ve sen hiçbir kimseye hakkından fazlasını vermiyorsun,
Üstelik yağmurun yardım ettiği (yağdığı) tarafa da malik değilsin."

İbn Ebi Necih de, Mücahid'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Allah'ın ona... yardım etmeyeceğini" asla rızık vermeyeceğini "sanın kimse..." demektir, Bu Ebu Ubeyde'nin de görüşüdür,

Buradaki "ona" zahirinin dine ait olduğu da söylenmiştir, mana şöyle olur: Allah'ın, dinine yardımcı olmayacağını sanın kimse...

"Tavana bîr ip bağlasın" buyruğundaki "sebeb" ip demektir. Sebeb kendisi vasıtasıyla bir şeye ulaşılan bir şey demektir.

Buyruktaki "semâ" ketim esi de evin tavanı anlamındadır. İbn Zeyd, bildiğimiz sema kastedilmiştir demektedir.

Kûfeliler "Sonra kessin" buyruğunu "lâm" harfini sakın olarak okumuşlardır. en-Nehhâs der ki: Ancak bu, Arapça bakımından doğru olma ihtimali uzak bir okuyuştur, çünkü "Sonra" vav ile fâ gibi değildir. Zira onun üzerinde vakıf yapılabildiği gibi, tek başına da kullanılabilir. Abdullah (b, Mes'ud)un kıraatinde ise "Sonra onu kessin, sonra baş vurduğu bu yol öfkelenildiği şeyi giderir mi bir baksın?" diye okumuştur.

Bu buyruktaki: "Şey" kelimesinin ism-i mevsul anlamında olduğu söylenmiştir. Yani onun baş vurduğu bu yol, öfkelenildiği o hususu giderir mi bir baksın? demektir. Buna göre; "Öfkelenildiği o husus" ifadesinde daha hafif olsun diye "he" zamiri hafifletilmiştir.

"Şey" kelimesinin mastar anlamını verdiği de söylenmiştir. Onun başvurduğu bu

yol öfkelenmesini giderir mi?... demektir. [45]

16. İşte Biz onu böylece apaçık âyetler halinde indirdik. Muhakkak Allah dilediğini doğru yola iletir.

"İşte Bia: onu" yani Kur'ân'ı "böylece apaçık âyetler halinde indirdik" ve "muhakkak Allah" böylece "dilediğini doğru yola iletir."

Bu buyrukla yüce Allah hidayeti kendi iradesine bağlı olarak yarattığını bildirmektedir. Hidayete ileten sadece O'dur, O'ndan başka hidayete iletecek kimse yoktur. [46]

17. İman edenler, yahudiler, sabîîler ve hristiyanlar, ateşperestler ve müşrikler (var ya); muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir. Muhakkak Allah herşeye şâhiddir.

"İman edenler" Allah'a ve Muhammed'e inananlar, "yahudiler" Musa (a.s)ın dinine müntesib olanlar, "sahiller" yıldızlara tapan bir kavimdir, "hristiyanlar" bunlar da İsa (a.s)ın dinine müntesib olanlardır. "Ateşperestler" bunlar da âlemin biri aydınlık biri karanlık olmak üzere iki aslı olduğunu söyleyen ateşe tapanlardır. Katade der ki: Dinler beş tanedir, bunların dördü şeytana biri de Rahmân'adır.

Denildiğine göre mecusilerin asıl adı "en-necûs"dur. Bu ismi alış sebepleri ise necasetleri kullanmayı dinlerinin bir gereği kabul etmeleridir. Mim ile nun harfleri ise biri diğerinin yerine kullanılabilir. (Bulut anlamında) hem "el-ğayn", hem de "el-ğaym" demek; "yemin anlamında", "el-eym" ile "el-eyn" demek gibi. Bütün bu hususlara dair geniş açıklamalar daha önceden el-Ba-kara Sûresi'nde (2/62. âyet, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve müşrikler" bunlar puta tapan Araplardır.

"Muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir." Bunlar arasında hüküm vererek kâfirler için cehennem ateşi, mü'minler için de cenneti verecektir. Şöyle de açıklanmıştır: Burada sözü edilen hüküm vermek onlara kafi bir şekilde kimin haklı olduğunu, kimin de batıl yolda olduğunu tanıtmak, bildirmektir. İşte o günde haklı ve haksız, düşünmek ve istidlal ile değil, açık bir şekilde birbirinden ayırd edilecektir.

"Muhakkak Allah herşeye şâhiddir." Kullarının amellerini, davranışlarını, sözlerini bilir. Onlardan hiçbir şey O'na kaybolmaz, (O'nun bilgisi dışında kalmaz) O bundan münezzehtir.

"Muhakkak Allah kıyamet gününde aralarında hükmedecektir" buyruğu; "İman edenler" buyruğundaki "Muhakkak"ın haberidir. Nitekim; "Şüphesiz ki Zeyd'in yanında muhakkak hayır vardır," demeye benzer. el-Ferrâ ise der ki: Konuşma esnasında; "Muhakkak Zeyd, muhakkak kardeşi gitmekte olandır," şeklindeki bir kullanım caiz değildir. Onun iddiasına göre bunun âyet-i kerîmede caiz olması, ifadede mücazât (karşılık verme) anlamı bulunduğundan dolaydır. Yani kim iman eder, kim yahudiliğe bağlanır, kim hristiyan olur, kim sabîî olursa onların aralarında hüküm verir ve hesaplarını görmek aziz ve celil olan Allah'a aittir.

Ebû İshak (ez-Zeccâc) ise el-Ferrâ'nın bu görüşünü reddederek onun: "Muhakkak Zeyd kardeşi gitmekte olandır," ifadesi caiz değildir demesini çirkin bir ifade olarak kabul eder ve şöyle der: Çünkü burada Zeyd demek ile (âyet-i kerîmedeki) ism-i mevsul olan; "...îer" arasında bir fark yoktur ve bu edat mübtedâ olan her kelimenin başına gelebilir. Buna göre; "Muhakkak Zeyd o gitmekte olandır" denilebilir. Sonra bunun başına edatı getirilerek Muhakkak Zeyd şüphesiz ki o gitmekte olandır, diyebiliriz. Nitekim şair de şöyle demektedir:

"Şüphesiz ki halifeye, muhakkak Allah ona giydirmiştir. İzzet elbisesini; onunla (güzel) sonuçlar umud edilir." [\[47\]](#)

18. Görmedin mi, göklerde ve yerde olan herkes güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayranlar ve insanlardan bir çoğu Allah'a secde ederler? Bir çoğuna da azab hak olmuştur. Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur. Muhakkak Allah dilediğini yapar.

"Görmedin mi, göklerde ve yerde olan herkes... Allah'a secde ederler?"

buyruğunda sözü edilen "görmek" kalble görmektir. Yani kalbin ve aklın ile bunları görmedin mi? Secde etmenin anlamı ile ilgili açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/34. âyet, 4. başlıkta) cansız varlıkların secde etmesi ile ilgili açıklamalar da en-Nahl Sûresi'nde (16/49-50. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Güneş" kelimesi daha önceden geçen "herkese" atfedilmiştir. "Ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan bir çoğu" buyrukları da ay nı şekildedir. "Bir çoğuna da azab hak olmuştur" anlamındaki buyruk, i'rab bakımından biraz zor açıklanabilir bir haldedir. Çünkü fiilin kendisinde amel ettiği lafza yine fiilin kendisinde amel ettiği lafızın atfedilebilmesi için nasıl olmuş da nasb edilmemiştir^[48] Yüce Allah'ın: "Zalimlere gelince, onlara çok acıklı bir azab hazırlamıştır" (el-İnsan, 76/31) buyruğunda oiduğu gibi (niye mansub değildir)?

el-Kisaîve el-Ferrâ burada bu kelime mansub olsaydı, güzel olurdu diye iddiada bulunmuşlardır. Ancak merfu gelmesi tercih edilmiştir, çünkü manasa "Çoğu ise secde etmeyi kabul etmemiştir," şeklindedir. Bu durumda mübtedâ ve haber olur, ifade de yüce Allah'ın: "İnsanlardan bir çoğu..." ile tamam olabilmektedir.

bunun sözü edilen secde etmenin şanı yüce Allah'ın zayıflık, kuvvet, sağlık, hastalık, güzellik, çirkinlik gibi tedbirlerine boyun eğmek ve zilletle İtaat etmek şeklindeki secde anlamında olmak üzere atfedilmiş olması da mümkündür. Bunun kapsamma ise herşey girmektedir.

"Üzerine azabın hak olduğu pek çok kimseyi de hakir düşürmüştür" şeklinde ve benzer takdirler ile mansub olması da mümkündür.

Yüce Ailah'ın: "Ve hayvanlar (secde ederler)" buyruğunda ifade tamam olduktan sonra "insanlardan bîr çoğu da" cennettedirler "bir çoğuna da azab hak olmuştur" diye yeni bir cümle başlamıştır, diye de açıklanmıştır.

İbn Abbas'tan da aynı şekilde şöyle dediği rivayet edilmiştir: Anlam şöyledir: İnsanların bir çoğunun cennette, bir çoğu aleyhine de azab hak olmuştur. Bunu İbnu'l-Enbarî nakletmektedir.

Ebu'l-Âliye der ki: Göklerde ne kadar yıldız varsa, ay ve güneş mutlaka battığı vakit yüce Allah için secdeye kapanır. Sonra da kendisine izin verilmedikçe secdeden ayrılmaz. İzin alınca da tekrar doğuş yerine geri döner.

el-Kuşeyrî der ki: Bu husus güneş hakkında muttasıl senet ile rivayet edilmiştir. Burada hakiki bir secdeden söz edilmektedir. Bunun kaçınılmaz bir gereği olarak bu secde eden varlıkta hayat ve akıl da yerleştirilir.

Derim ki: Kendisine işaret ettiği muttasıl senetli hadisi Müslim rivayet etmiştir. İleride yüce Allah'ın: "Güneş kendisi için belirlenmiş bir karar yerine kadar akıp gider..." (Yâsîn, 36/38) buyruğu açıklanırken geleceği gibi, daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/34. âyet 4. başlıkta) sucud'un sözlük ve terim anlamı ile ilgili açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Allah'ın hor kıldığını yüceltebilecek yoktur." Allah her kimi bedbaht kılmak ve küfür ile hakir kılmış ise hiçbir kimsenin onun üzerindeki bu hor-lanmışlığı kaldırmaya gücü yetmez. İbn Abbas der ki: Allah'a ibadet etmeyi önemsemeyen kimse sonunda cehenneme varır,

"Muhakkak Allah dilediğini yapar." Onların sonunda cehenneme ulaşacağını kastetmektedir. Kimse O'na İtiraz edemez,

e!-Ahfeş, el-Kisaî ve el-Ferrâ: "İkram edici (mealde; yüceltebilecek)" kelimesini; şeklinde yani bir ikram, bir yücelik... diye okumuşlardır. [\[49\]](#)

19.Bunlar Rabbleri hakkında davalışan İki hasımdırlar. Kâfir olanlar için ateşten

elbiseler biçilir, başlan üzerinden gayet kaynar su dökülür.

20. Onunla karınlarında ne varsa eritilir, derileri de.

21. Ve onlar İçin demirden topuzlar da vardır.

"Bunlar Rabbleri hakkında davalışan iki hasımdırlar." Müslim'de rivayet edildiğine göre Kays b. Ubad şöyle demiştir: Ben Ebu Zerr'i yemin ederek: Muhakkak "bunlar Rabbleri hakkında davalışan iki hasımdırlar"

âyeti Bedir günü teke tek çarpışmak üzere meydana atılan Hamza, Ali ve Ubeyde b. el-Hâris (r.a) ile onlara karşı çıkan Rabia'nın oğulları Utbe ve Şey-be ile el-Velid b. Utbe hakkında nazil olmuştur.[\[50\]](#) Müslim -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- kitabını bu hadis ile bitirmiştir.

İbn Ab bas da şöyle demektedir; Bu üç âyet-i kerîme, Peygamber (sav)a Medine'de mü'minlerden üç ve kâfirlerden üç kişi hakkında nazil olmuştur, Daha sonra da Ebu Zerr'in dediği şekilde bunların isimlerini vermiştir.

Ali b. Ebi Talîb (r.a) da şunları söylemektedir: Kıyamet gününde Allah'ın huzurunda davalışmak için ilk diz çökecek kişi benim. O bununla kendisinin ve diğer iki arkadaşının teke tek çarpışmaları ile ilgili olaya işarette bulunmaktadır.

Bunu da Buhari zikretmektedir.[\[51\]](#)

Hilal b. Yesaf ile Atâ b. Yesar ve başkaları da bu görüşü benimsemişlerdir.

İkrime ise şöyle demektedir: İki hasımdan kasıt cennet ile cehennemdir. Bunlar birbirleriyle davalıştılar. Cehennem; O beni cezasını vermek maksadıyla yaratmıştır, dedi. Cennet de; Beni rahmetini ihsan etmek için yaratmıştır, demiştir...

Derim ki: Cennet ile cehennemin bir -irieriyle davalışması hususunda Ebû Hureyre (r.a)dan bir hadis vârid olmuştur. Ebû Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Cennet ile cehennem tartıştılar. Biri (cehennem) dedi ki: Zorbalar ve mütekebbirler bana girecektir. Diğer (cennet) dedi ki: Bana da zayıflar ve miskinler girecektir. Bunun üzerine yüce Allah ona: Sen Benim azabımsın, seninle dilediğim kimseyi azaplandın dedi. Ötekine de: Sen Benim rahmetimsin, seninle dilediğim kimseye rahmet ederim. Sizden her-birinizi de mutlaka dolduracağım, dedi." Bu hadisi Buhari ve Müslim rivayet etmiştir.

Tirmizî de rivayet etmiş olup: Hasen, sahih bir hadistir demiştir.[\[52\]](#)

Yine İbn Abbas şöyle demektedir: Bunlar kitab ehli olanlardır. Mü'min-lere: Biz Allah'a sizden daha çok yakınız, bizim kitabımız sizden daha öncedir. Peygamberimiz de, peygamberinizden öncedir dediler. Mü'minler de şöyle dedi; Biz sizden daha çok Allah'a yakın olmaya layıkız, çünkü Muham-med'e iman

ettiğimiz gibi, peygamberinize de iman ettik. Ona indirilen kitapların hepsine de iman ettik. Sizler, bizim peygamberimizi bilip tanıdığınız halde kıskandığınızdan dolayı onu bıraktınız ve inkâr ettiniz. İşte aralarındaki davalasma bu itli. Yüce Allah da haklarında bu âyeM kerîmeyi indirdi.

Bu da Katade'nin görüşüdür. Birinci görüş daha sahihtir. Bu görüşü de Bu-hârî, Haccâc b. Minhal'den, o Hüseyin'den, o Ebu Haşim'den, o Ebu Miclez'den, o Kays b. Ubad'dan, o Ebu Zerr'den diye rivayet etmiştir. Müslim de Amr b. Zürene'den, o Hüseyin'den rivayet etmiştir. Süleyman et-Teymî'de bunu Ebu Miclez'den, o Kays b. Ubad'dan rivayet etmiştir. Kays, Ali'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu âyet-i kerîme "bunlar Rabblerl hakkında davalasın İki hasımdırlar... yakıcı ateşin azabını tadın" buyruğuna kadar, bizim ve Bedir günü teke tek çarpışmamız (mübarezemiz) hakkında inmiştir.[\[53\]](#)

İbn Kesir "bunlar... İki hasımdırlar" buyruğundaki; "Bunlar... iki" kelimesinde "nûn" harfini şeddeli okumuştur.

el-Ferra "İki has im "ı, iki ayrı din mensubu, iki kesim olarak yorumlamış ve bir hasmın müslümanlar, diğerlerinin İse yahudilerle, hristiyanlar olduk-lannı İddia etmiştir. Bunlar Rabbleri hakkında davalasmalardır. O der ki: Yüce Allah'ın "DavalasınOar)" buyruğunun çoğul olarak gelmesi cem'i oluşlarından dolayıdır. Yine el-Ferrâ der ki: Eğer: "İkisi de davalas-tıar" diye kullanılmış olsaydı yine caiz olurdu.

en-Nehhâs der ki: Bu; hadisi ve tefsir âlimlerinin kitaplarını bilmeyen kimsenin yaptığı bir te'vildir. Çünkü bu âyet ile ilgili hadis meşhurdur, bunu Süf-yan es-Sevrî ve başkaları Ebu Haşim'den, o Ebu Miclez'den, o Kays b Ubad'dan yoluyla rivayet etmişlerdir. Kays dedi ki: Ben Ebu Zerr'i yemin ederek şunları söylerken dinledim: Bu âyet-i kerîme Hamza, Ali, Ubeyde b. el-Haris b. Abdu'l-Muttalib ile Rabia'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe bir de el-Velid b. Utbe hakkında nazil olmuştur.

Ebû Amr b. el-A'lâ da aynı şekilde Mücahid'den, o da İbn Abbas'tan rivayette bulunmuştur.

Bu hususta dördüncü bir görüş daha vardır. Buna göre burada sözü edilenler, hangi dinden olurlarsa olsunlar bütün kâfirler ile bütün mü'minlerdir. Bu görüş Mücahid, el-Hasen, Atâ b. Ebi Rebah, Âsim b, Ebi'n-Necûd ve el-Kelbî'nin görüşüdür.

Bu şekilde umumu kapsayan bu görüş, hem buyruğun hakkında nazil olduğu kimseleri, hem de başkalarını kapsamına almaktadır.

Bu âyet-i kerîmenin öldükten sonra diriliş ite amellerin karşılığının verilmesi ile ilgili davalasma hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Çünkü bir takım

kimseler bunu kabul ederken, başkaları bunu inkâr etmişlerdir.

"Kâfir olanlar" yani az önce sözü edilen kesimlerden kâfir olanlar "için ateşten elbiseler biçilir." Yani böyle elbiseler dikilmiş ve hazırlanmıştır. Ateşin elbiselere benzetilmesine sebep, tıpkı elbisenin giydirilmesi gibi, ateşin de onlara giydirileceğindendir, "Biçilir buyruğu da âhirette onlara ateşten elbiseler kesilip biçilecek demektir. Âyet-İ kerîmede fiilin mazi lafzı ile zikredilmesi şundan dolaydır: Âhirete dair olan haberlerde verilen vaadi er ve yapılan tehditler fiilen meydana gelmiş, muhakkak olarak var olmuş, gibidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hatırla ki Allah: Ey Meryem oğlu İsa:İnsanlara... diye sen mi söyledin? dedi (diyecek.)" (el-Maide, 5/116) Burada "dedi" anlamındaki mazi fiil, yüce Allah böyle diyecek demektir.

Şöyle de denilebilir: Cehenneme varacakları vakit giysinler diye o elbiseler hazırlanmış bulunuyor.

Said b. Cübeyr der ki: "Ateşten" buyruğu bakırdan demektir. Bu sözü edilen elbiseler eritilmiş bakırdandır. Yüce Allah'ın: "Gömlekleri katrandandır." (İbrahim, 14/50) buyruğunda sözü edilen elbiseler ile aynı şeylerdir. Kullanılan kap kaçak arasında ısıtıldığı zaman harareti ondan daha ağır olacak hiçbir maden yoktur.

Denildiğine göre buyruğun anlamı şudur; Biçilmiş, elbiseleri üzerlerine giydiklerinde nasıl her taraflarını kuşatırsa, ateş de onları öylece kuşatmış olacaktır. Bu yönüyle ateş onlara elbise olacaktır, çünkü kuşatmasıyla elbiseyi andıracaktır. Bu da yüce Allah'ın: "Geceyi bir elbise yaptık" (en-Nebe', 78/10) buyruğuna benzemektedir.

"Başları üzerinden" cehennem ateşinde kaynatılmış son derece sıcak "gayet kaynar su dökülür." Tirmizî'de kaydedilen rivayete göre Ebu Hu rey re, Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir; "Şüphesiz kaynar su onların başları üzerine dökülecek ve bu kaynar su (onlardan) herbirisinin karnına ulaşınca kadar içenlere nüfuz edecek, karnında ne varsa yerinden söküp alacak ve nihayet bunlar ayaklarından çıkıp gidecek. İşte (20. âyette) sözü edilen eritme budur. Sonra da tekrar eski haline iade edilecek." Tirmizî dedi ki; Bu hasen, sahih, garib bir hadistir.[\[54\]](#)

"Onunla karınlarında ne varsa eritilir." Eritmek (es-sahr) yağın eritilmesi demektir. "Suhâre" ise ondan eriyen şey demektir. Mesela; "Ben bir şeyi erittim, o da eridi" denilir. Bu şekilde eriyen şeye de; denilir. İbn Ahmer bir keklik yavrusunu şöylece nitelendirmektedir:

"Dümdüz bir yere terkedilip, bırakılmış birisine su verir, Güneş ise onu (beynini) eritir, o ise (direnir) erimez."

Yani güneş onu (beynini) eritirken, o buna katlanır.

"Derileri de" deriler de yakılır, yahut kızartılır, demektir. Çünkü deriler eritilmez. Ancak herbir şeye yakışan uygulama ne ise o yapılır. Bu da şöyle demeye benzer: Ona vardım ve bana lirit yedirdi, Allah'a yemin ederim, bir de soğuk bir süt. Bu da bana soğuk bir süt içirdi, demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Ve ben ona yem olarak saman verdim, bir de soğuk bir su."

"Ve onlar için demirden topuzlar davardır." Bu topuzlarla vurulurlar, itilip kakılırlar.

"Topuzlar" kelimesinin tekili şeklinde gelir, Aynı şekilde; diye de gelebilir. Bu topuz kendisiyle filin kafasına vurulan "mih-cen (baston)" gibidir.

"(di -ü): Onu topuzla vurdum," demektir. ile aynı anlamda olup, onu kahrettim, onu zelil kıldım, o da öyle oldu, demektir. İbn es-Sikkât der ki: Bir kimsenin yanına gelip, senin onu geri çevirip uzaklaştırma halini anlatmak üzere; denilir.

"Topuzlar"ın balyozlar anlamına geldiği de söylenmiştir. Hadis-i şerifte şöyle denilmektedir: "Cehennem bekçilerinden herbir meleğin elinde iki çatalı bulunan bir balyoz vardır. O bir darbe indirdi mi onunla yetmiş-bin (yıl) aşağıya doğru yuvarlanır."[\[55\]](#)

Bu kelimenin, cehennem ateşinden kamçılar demek olduğu da söylenmiştir. Bunlara bu ismin verilmiş sebebi, kendisine bunlarla vurulan kimseyi zelil kılmalarıdır. [\[56\]](#)

22. Oradan bir ızdıraptan kurtulmak istedikleri her seferinde oraya geri iade olunurlar ve: "Yakıcı ateşin azabını tadın" (denilir, onlara).

"Oradan" yani cehennem ateşinden, "bir ızdıraptan kurtulmak istedikler! her seferinde oraya" topuzlarla vurulmak suretiyle "geri iade olunurlar."

Ebû Zabyan dedi ki; Bize nakledildiğine göre cehennemlikler, cehennem ateşinin alevi coşup kaydığında ve içinde bulunanları üst kapılarına doğru atacağında, cehennem ateşinden çıkmaya çalışacaklar, çıkmak isteyecekler, Ancak cehennem bekçileri ellerindeki topuzlarla, balyozlarla onları tekrar cehenneme iade edecekler.

Şöyle de açıklanmıştır: Oradaki gam ve kederleri artacağında kaçmaya çalışacaklar. Kaçanlar arasından kıyısına yakın bir yere ulaşabilenleri melekler, topuzlarla cehennem ateşine geri döndürür ve onlara: "Yakıcı ateşin azabını tadın" derler.

Buyruktaki "el-harîk: Yakıcı" (anlam itibariyle) elîm ve vecî' (can yakıcı ve acıtıcı) gibidir.

"el-Harîk"ın el-ihîrak (yanrnak)dan İsim olduğu da söylenmiştir. Bir şeyin ateşte yanması demektir. İsmi ile şeklinde gelir.

"Tatmak"da tadın idrâkinin beraberinde gerçekleştiğı bir dokunuştur. Burada ifadenin manası genişletilmiştir. Onların can yakıcı acı ve ızdırabı idrâk edecekleri kastedilmiştir. [57]

23. Muhakkak Allah mümin olup salih amel işleyenleri altından ırmaklar akan cennetlere girdirir. Onlar orada altından bileziklerle ve incilerle bezenirler. Orada giyecekleri de ipektir.

"Muhakkak Allah mümin olup salih amel işleyenleri altından ırmaklar akan cennetlere girdirir" buyruğunda yüce Allah iki hasımdan birisi olan kâfiri söz konusu ettikten sonra, diğer hasım olan mü'mini söz konusu etmektedir.

"Onlar orada altından bileziklerle... bezenirler" buyruğundaki: "...dan" edatı bir sıladır.

"el-Esâvır (bilezikler)" kelimesi "esvira"nın çoğuludur. Bunun da tekili "si-vâr" şeklinde gelir. Üç türlü söylenir, "sin" harfî ötrelt, "sin" harfî esreli ve "is-vâr" şeklinde.

Müfessirler derler ki: Dünyada krallar, hükümdarlar bilezik ve taç giydikleri gibi yüce Allah da bunu cennetliklere ihsan edecektir. Cennetlik olup da elinde birisi altın, birisi gümüş, diğeri.de inciden olmak üzere üç tane bilezik olmayacak hiçbir kimse yoktur. Şanı yüce Allah burada ve Fâtır Sûresi'nde: "Altından bileziklerle ve incilerle süslenirler." (Fâtır, 35/33) diye buyurmaktadır, el-însan Sûresi'nde de: "Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir." (el-İnsan, 76/21) diye buyurmaktadır.

Müslim'in, Sahihinde yer alan Ebu Hureyre yoluyla gelen hadiste Ebu Hu-reyre şöyle demektedir: Ben candan dostumu (sav) şöyle buyururken dinledim:

"Mü'minin süsü abdestin ulaştığı yere kadar ulaşır." [58]

Bir görüşe göre de kadınlar altın süs eşyaları ile erkekler de gümüş ile süs-leneceklerdir. Ancak bu açıklama su götürür bir açıklamadır, Kur'ân-ı Kerîm de bunu reddetmektedir.

"Ve incilerle bezenirler" buyruğundaki: "İncilerle" lafzını Nâfi", İbnu'l-Ka'kâ, Şeybe ve Âsim gerek burada gerekse de el-Melâike (Fâtır) Sûresi'nde nasb ile ve: "Ve incilerle süslenirler, bezenirler" anlamında olmak üzere okumuşlardır. Bütün mushaflarda burada elif ile yazılmış olduğunu da kıraatlerine delil göstermişlerdir. Ya'kub, el-Cahderî ve İsa b. Ömer de burada nasb ile Fâtır Sûresi'nde ise mushafa tabi olarak esreli okumuşlardır. Çünkü bu kelime burada

elif ile Fatır Sûresi'nde ise elifsiz olarak yazılmıştır. Diğerleri ise her iki yerde de esreli okumuşlardır. Ebubekr, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamında: "İnci" kelimesini hemzeli okumazdı. Burada bu kelime ile denizde sade (denilen midye türü)in içinden çıkartılan kastedilmektedir.

el-Kuşeyrî der ki: Maksat bileziklerin inciler ile süsleneceğidir. Bununla birlikte cennette tek parça inciden bileziklerin bulunması ihtimali de uzak değildir.

Derim ki: Kur'ân'ın zahirinden hatta nassından anlaşılan budur.

İbnu'l Enbarî der ki: Burada "inci" anlamındaki kelimeyi esreli okuyanlar bu keirne üzerinde vakıf yaparlar. "(^iJt): Altından" kelimesi üzerinde vakıf yapmazlar. es-Sicistanî de şöyle demektedir; "el-Lu'lu: İnci" kelimesini nasb ile okuyanların okuyuşuna göre yeterli vakıf: "Altından..." kelimesi üzerindedir. Çünkü mana: ... ve inci ile de bezenirler, şeklindedir. İb-nu'l-Enbarî şöyle demektedir: Durum onun dediği gibi değildir, çünkü bizler "inci" kelimesini esreli okuyacak olursak, "Bilezikler" lafzı üzerine atf-ı nesak yapmış oluruz. Eğer nasb ile okuyacak olursak, "bilezikler" lafzının teviline (yanı cümle içindeki konumunun i'rabma) nesak yaparak (atıfta bulunarak) okumuş oluruz. Sanki biz: "Orada bileziklerle ve incilerle süslenirler" demiş gibi oluruz. Buna göre onun nasb halindeki konumu, tıpkı cer halindeki konumu gibidir. Dolayısıyla onun birincisi ile ilişkisini koparmanın anlamı yoktur.

"Orada giyecekleri de ipektir." Bütün giyecekleri, yaygılan, elbiseleri, perdeleri hep İpektir ve elbetteki bu dünyadakinden çok daha üstün olacaktır. Nesaî'de yer alan E bu Hureyre'den gelen rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Dünyada ipek giyen kimse, âhirette onu giyinemeyecektir. Dünyada şarab içen bir kimse, âhirette onu içemeyecektir. Dünyada altın ve gümüş kaplarda içen bir kimse, âhirette onlardan içemeyecektir." Daha sonra Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Cennetliklerin elbiseleri, cennetliklerin içeceği, cennetliklerin kap kaçaqları (bunlar olacaktır)."[\[59\]](#)

Eğer: Peygamber (sav) bu üç şeyi aynı seviyede tutmuştur. Bunları kullananın âhirette bunlardan mahrum olacağını belirtmiştir. Böyle bir kimse acaba cennete girecek olursa, onlardan mahrum edilecek mi? diye sorulursa, biz de deriz ki: Evet bunları kullanmaktan vazgeçip tevbe etmeyecek olursa, cennete girecek olsa dahi âhirette bunlardan mahrum edilecektir. Çünkü yüce Allah'ın dünyada kendisine haram kılmış olduğu şeyi acilen elde etmiştir, Burada cehennem ateşinde azab göreceği vakitlerde bunlardan mahrum edilir, yahut ta hesap için duracağı o uzun süre boyunca mahrum bırakılır, cennete girdikten sonra mahrum edilmez. Çünkü cennette bulunan bir kimsenin cennetin lezzetlerinden herhangi birisinden mahrum bırakılması bir çeşit ceza ve bir çeşit sorgulanmadır. Cennet

ise cezalandırma yurdu olmadığı gibi, hiçbir şekilde orada sorgulanma da olmayacaktır, denilemez. Çünkü buna biz şöyle cevap veriyoruz: Sözünü ettiğiniz husus ihtimal dahilindedir. Ancak sözünü ettiğimiz hadisın zahiri bu ihtimali bertaraf edip onu reddetmektedir. Ayrıca hadis imamlarının da İbn Ömer yoluyla rivayet ettikleri şu hadis de bizim bu kanaatimizi pekiştirmektedir. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Dünyada şarab (içki) içip de sonra bundan tevbe etmeyen kimse, âhirette ondan mahrum edilecektir." [60]

Aslolan İse elimizdeki nassın zahirinin kastedilmediğini ortaya koyan bir nass çıkıncaya kadar nassın zahirine yapışmaktır. Hatta bizim sözünü ettiğimiz hususun doğruluğuna dair nass dahi vârid olmuştur. Bu da Ebû Dâvûd et-Tayalisi'nin Müsned'inde yer alan şu rivayettir; Bize Hi^am, Katade'den anlattı, o Davud es-Serrâc'dan, o Ebu Said el-Hudrî'den rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Dünyada ipeği giyinen bir kimse âhirette onu giyinemeyecektir. Eğer cennete girecek olsa dahi, cennet ehli onu giyinecek, o ise onu giyinemeyecektir." [61]

Bu çok açık bir nasstır ve senedi de sahihtir. Şayet "eğer cennete girerse, cennet ehli onu giyecektir. O ise onu giyemeyecektir" ifadesi Peygamber (sav)ın sözü ise en ileri derecede bir beyandır. Eğer belirtildiği üzere ravinin bir sözü ise, elbetteki O, söylenen sözün maksudını en iyi bilendir, hale yakışan ifadenin hangisi olduğunu çok iyi bitendir ve böyle bir şey elbetteki re'ye dayanarak söylenemez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,

"İçki içip de tevbe etmeyen" ifadesi ile "altın ve gümüş kaplarını kullanan..." ifadeleri de böyledir. Nasıl ki cennettik bir kimse kendisinden daha yüksek mevkide bulunanın makamını arzulamayacak ve bu hali bir ceza değil ise aynı şekilde cennete giren böyle bir kimse de cennette şarab içmeyi, cennet ipeğini giyinmeyi arzulamayacaktır, canı çekmeyecektir ve bu da bir ceza olmayacaktır. Biz bütün bunları yeterli açıklamalarıyla "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Yüce Allah'a hamdolsun. Yine orada cennetin ağaçlarının ve meyvelerinin cennetteki örtüler arasından çıktığını da zikretmiş bulunuyoruz. Biz bu hususu el-Kehf Sûresi'nde (18/31. âyetin tefsirinde) söz konusu etmiştik. [62]

24. Onlar hem güzel söze hidayet olunurlar, hem de Hamîd olanın yoluna hidayet olunurlar.

"Onlar hem güzel söze hidayet olunurlar." Yani bu yol onlara gösterilir. İbn

Abbas der ki: Bundan kasıt; lâ ilahe illallah ve elhamdülillah zikirleridir. Kur'ân olduğu da söylenmiştir. Şöyle de denilmiştir: Bu, dünyada olacaktır, onlar kelime-i şehadet getirmeye ve Kur'ân okumaya hidayet olunmuşlardır.

"Hem de Hamîd olanın yoluna hidayet olunurlar." Kasıt Allah'ın yoluna iletildikleridir. Allah'ın yolu ise O'nun dini demektir ki bu da İslâm'dır,

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar âhirette güzei söz söylemeye hidayet olunurlar ki bu da elhamdülillah sözüdür. Çünkü onlar yarın (cennette): Bizi buna ileten Ailah'a hamdolsun; Bizden keder ve üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun" diyeceklerdir. Cennette boş söz yoktur, yalan yoktur. Onların söyledikleri bütün sözler hoş ve güzel sözlerdir ve cennette onlar yüce Allah'ın yoluna iletilmiş olacaklardır. Zira cennette Allah'ın emrine muhalefet diye hiçbir şey olmayacaktır.

"Güzel söz"den kastın, Allah'tan onlara gelen güzel müjdeler olduğu da söylenmiştir. "Hamid olan Allah'ın yoluna hidayet olunurlar" buyruğu da cennetin yoluna iletilirler, demektir. [63]

25. Şüphe yok ki kâfir olanlar, İnsanları Allah'ın yolundan ve insanlar için kendisinde hem yolcuları, hem de yerli olanları eşit kıldığımız Mescidi Haram'dan alıkoyanlar... Kim orada zulümle, ilhâdı isterse Biz ona pek acıklı azabı tattırırız.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [64]

1- Kâfirler Allah'ın Yolundan Alıkoy arlar:

Yüce Allah: "Şüphe yok ki kâfir olanlar insanları Allah'ın yolundan... alıkoy anları..," buyruğu ile, tekrar Arap müşriklerinden, Hudeybiye yılı Allah Rasûlü (sav)nü Mescid-i Haram'dan alıkoymaları dolayısıyla, söz konusu etmektedir. Çünkü onların, -insanlar arasından ferdî bir takım alıkoymaları kastediyor olması halî müstesna- bundan önce bu topluluğu alıkoymalarından başka bir alıkoyuşSarı bilinmemektedir. Ferdî alıkoymaları ise peygamberliğin ilk yıllarında olmuş bir şeydir.

"es-Sadd: Alıkoymak": Mani olmak, engel olmak demektir ve kendileri alıkoyanlar... takdirindedir. Muzari fiilin, mazi fiile atfedilmesi böylelikle uygun düşmektedir. Bununla birlikte "Ve... alıkoyanlar" ifadesindeki "vav" zaid olup, fiil bu haliyle; "(h\): Şüphe yok ki"nin haberidir. Ancak bu açıklama maksad olarak gözetilen anlamı ifsad edici bir özelliktedir. Haber olsa olsa mahzuftur ve

yüce Allah'ın: "Yolcuların" buyruğunda takdir edilmiş olup, takdiri de: Helak oldukları takdirde hüsrana uğramışlardır, şeklindedir.

"Alıkoyanların muzari bir fiil şeklinde gelmesi, onların alıkoyma işini devamlı yapıyor olmalarındandır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Bunlar iman edenlerdir, gönülleri Allah'ın zikri ile huzura kavuşanlardır" (er-Ra'd, 13/28)[\[65\]](#)

Burada şöyle buyurulmuş gibidir: Şüphesiz ki kâfir olanların özelliklerinden birisi de alıkoymalarıdır. Şayet "alıkoymak" fiili de mazi olarak kullanılmış olsaydı, bu dahi ifade bakımından uygun düşerdi. en-Nehhâs der ki: Benim Ebu İshak'tan yazdıklarına göre o şöyle demiştir: Burada haberin -ki uygun açıklama da budur- "Biz ona pek acıklı azabı tattırırız" anlamındaki buyruk olması da mümkündür. Ebu Ca'fer (en-Nehhâs) der ki: Ancak bu bir yanıştır. Çünkü ben uygun açıklama şeklinin bunun nasıl görülebildiğini bilmiyorum. Zira burada; in haberi olduğu belirtilen ifade cezm ile gelmiştir. Aynı şekilde bu, şartın da cevabıdır. Şayet haber olsaydı o takdirde şart cevapsız kalırdı. Bilhassa şart cümlesinde yer alan fiil de muzari bir fiil olduğundan dolayı mutlaka cevabının gelmesi de kaçınılmaz bir şeydir. [\[66\]](#)

2- Mescidi Haram'dan Alıkoyanlar:

"Mescid-i Haram'dan alıkoyanlar..." buyruğunda, kastedilenin bizatihi Mescidin kendisi olduğu söylenmiştir. Kur'ân'ın zahirinden anlaşılan da budur. Zira ondan başkası zikredilmiş değildir. Kastın Harem bölgesinin tamamı olduğu da söylenmiştir. Çünkü müşrikler Rasûlullah (sav)ı ve ashabını Hu-deybiye yılı Harem'in İçerisine girmekten alıkoymuşlardır. O da Harem'in dışında konaklamak durumunda kalmıştı. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "...Sizleri Mescidi Haram'dan... alıkoyanlardır." (el-Feth, 48/25); "Kulunu geceleyin Mescid-i Haramdan... götüren (Allah) münezzehtir." (el-İsra, 17/1) Bu da doğru bir açıklama olmakla beraber, burada Harem bölgesinden maksat önemli olarak gözetilen yer bilhassa zikredilmiş bulunmaktadır. [\[67\]](#)

3- Yolcunun da, İkamet Edenin de Birbirine Eşit Olduğu Yer, Mekke ve Çevresi ile İlgili Hükümler:

"İnsanlar için... kıldığımız" yani namaz, tavaf ve ibadet için tayin ettiğimiz.. Bu da yüce Allah'ın: "Şüphesiz insanlar için ilk kurulan ev..." (Al-i İmran, 3/96)

buyruğuna benzemektedir,

"Kendisinde hem yolcuları, hem de yerli olanları eşit kıldığımız..." buyruğumdaki "el âkif: Orada ikamet edip, oradan ayrılmayan", "el-Bâdi; Çölde yaşayıp ontarın bulundukları yere gelen kimseler" demektir. Buyruk şu anlama gelir: Onun saygınlığını (hürmetini) ta'zim edip, orada ibadetlerini ifa etmek bakımından etrafında bulunan ve ikamet eden kimseler ile sair bölgelerden gelen kimseler birbirine eşittirler. Mekke ahalisi bu hususta dışardan oraya gelenlere göre daha bir hak sahibi değildiler.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada eşitlikten kasıt, Mesci t-i Haram'ın evleri ve konaklama yerleri ile ilgilidir. Orada ikamet eden kimselerin oraya dışarıdan gelenlere göre bir öncelikleri yoktur. Bu açıklama Mescid-i Haram'ın bütün Harem bölgesini kapsadığı görüşüne göredir. Mücahid ve Malik'in görüşü de budur. İbnu'l-Kasım bunu Maiik'ten rivayet etmiştir.

Ömer, İbn Abbas ve belli bir topluluktan rivayet edildiğine göre dışardan gelen kimsenin, bulduğu yerde konaklamak hakkı vardır. O yer ve ev sahibinin de ister istemez onu orada barındırması vazifesidir. Süfyan es-Sevrî ve başkası da bu görüştedir. Aynı şekilde İslâm'ın ilk dönemlerinde de durum böyleydi. (Harem bölgesi ahalisinin) evleri kapısızdı. Hırsızlık olayları çoğa-lmcaya kadar bu böyle devam etti. Adamın birisi evine bir kapı yaptıınca Ömer (r.a) bunu tepki ile karşılayarak: Allah'ın evini haccetmeye gelen bir kimsenin yüzüne kapı mı kapatacaksın? demiş. O adam da şu cevabı vermişti: Ben onların eşyalarını hırsızl-ğa karşı korumak istedim. Bunun üzerine Hz. Ömer ona ilişmedi. Oranın ahalisi de böylelikle evlerine kapılar yapmaya başladılar.

Yine Ömer b. el-Hattab (r.a)dan rivayet edildiğine göre o hac mevsiminde Mekke'deki evlerin kapılarının sökülmesini emrederdi, tâ ki oraya gelen dilediği yerde konaklayabilsin. Konaklamak için büyük çadırlar da evlerin bahçelerine kurulurdu. Malik'ten rivayet edildiğine göre etrafı çevrilmiş bahçe ve avlular mescid gibi değildir. Ora sahiplerinin böyle bir konaklamayı kabul etmemek ve kendi tasarrufları altında tutmak hakları vardır. Bugüne kadar uygulama da budur, ümmetin cumhurunun benimsediği görüş de bu şekildedir.

Bu husustaki görüş ayrılığının iki temel dayanağı vardır: Bunlardan birisine göre Mekke evleri oranın sahiplerinin mülkü müdür, yoksa insanların mıdır?

Bu görüş ayrılığının da iki nedeni vardır; Birincisine göre Mekke kılıç zoru ile fethedilmiş bir yer midir? O takdirde orası ganimet demektir. Ancak Peygamber (sav) orayı paylaştırmamış ve ora ahalisi ile onlardan sonra gelenlerin elinde bırakmıştır. Tıpkı Ömer (r.a)ın Sevâd (Irak) topraklarında uyguladığı ve onların esir alınmalarını, köle edinilmelerini -diğer kâfirler arasından istisna olarak-

bağışlayarak, onları affettiği gibi affetmiştir. O bakımdan bu haliyle oralar satılmamak ve kiralanmamak üzere kalmıştır. Böyle bir yere öncelikle sahip olan kimse ise, başkalarına göre öncelik hakkına sahiptir. Malik, Ebu Hanife ve el-Evzaî de bu görüşü benimsemiştir,

Diğer bir görüşe göre -ki Şafî'nin kabul ettiği görüş de budur- Peygamber (sav) Mekke'yi sulh yoluyla fethetmiştir. O bakımdan evleri ellerinde kalır ve onların mülkle rindedir. Burada diledikleri gibi tasarruf ederler. Ömer (r.a)dan rivayet edildiğine göre o Safvan b. Ümeyye'ntn evini dört bine satın almış ve orayı hapishane yapmıştır. Daha önceden el-Mâide Sûresi'nde muharipler (yol kesiciler) ile ilgili âyet-i kerimde (5/33-34) açıklandığı üzere, İslâm tarihinde hapiste ilk tutuklayan kimse odur.

Peygamber (sav)ın bîr itham dolayısıyla hapsettiği rivayet edilmiştir. Tavus ise Mekke'de hapsetmeyi mekruh görür ve şöyle derdi: Rahmet evinde bir azab evinin bulunmaması gerekir.

Derim ki: Doğrusu Malik'in söylediğidir. Bu hususta sabit olan haberlerin zahirleri Mekke'nin kılıç zoruyla fethedildiğine delalet etmektedir. Ebu Ubeyd der ki: Bildiğimiz kadarıyla hiçbir şehir Mekke'ye benzememektedir. Dâraakutnî'nin kaydettiği rivayete göre Alkame b. Nadla şöyle demiştir: Rasûlullah (sav), Ebubekir ve Ömer (Allah ikisinden de razı olsun) vefat ettiler de Mekke'nin evleri ve konaklama yerleri sadece "es-Sevâib" (serbest kılınmış yerler) diye anılıyordu. İhtiyaç duyan orada konaklar, ihtiyacı olmayan da başkasının konaklamasına imkân verirdi. Bir diğer rivayette de "... ve Osman döneminde de" (fazlalığı vardır).[\[68\]](#)

Yine Alkanî b. Nadla el-Kinânî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Mekke evleri Rasûhıllah (sav), Ebubekir ve Ömer (r. anhuma) dönemlerinde "es-Sevaib" diye adlandırılırdı. Bunlar satılmazlardı, ihtiyacı olan orada yerleşir, ihtiyacı olmayan da başkalarını yerleştirirdi.[\[69\]](#)

Yine Abdullah b. Amr'dan, onun da Peygamber (sav)dan rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Muhakkak yüce Allah Mekke'yi haram bölge kılmıştır. Bundan dolayı oranın evlerinin satılmaları ve paralarının yenilmesi de haramdır. -Şöyle de buyurdu:- Kim Mekke evlerinin kiralarından bir şeyler yiyecek olursa, hiç şüphesiz ki o bir ateş yemiş olur." Dâ-rakutnî dedi ki: Bunu Ebu Hanife bu şekilde merfu olarak rivayet etmiş, ancak bu hususta yanılmıştır. Yine o "Ubeydullah b. Ebi Yezid" diye ravinin adını verirken de yanılmaktadır, Çünkü bu kişinin asıl adı Ubeydullah b. Ebi 71-yad el-Kaddah'tır.

Sahih olan da bu hadisin mevkuf olduğudur.[\[70\]](#)

Yine Dârakutnî, Abdullah b. Amr'dan senedini kaydederek şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Mekke bir konaklama yeridir.

Evleri, avluları satılmaz, evleri icara (kiraya) verilmez."[\[71\]](#)

Ebû Dâvûd'da ki rivayete göre de Âişe (r.anhâ) şöyle demiştir: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Ben sana Mina'da bir ev yahut seni güneşe karşı gölgelendirecek bir yapı yapayım mı? O şöyle buyurdu: "Hayır, orası oralara öncelikle gelenin konaklama yerleridir."[\[72\]](#)

Şafiî (r.a) da delil olarak yüce Allah'ın: "Onlar ki evlerinden, yurtlarından çıkartılmışlardır" (el-Hacc, 22/40) buyruğuna sarılmıştır. Burada görüldüğü gibi yüce Allah evleri onlara izafe etmektedir. Peygamber (sav) da Mekke'nin fethi gününde şöyle demiştir: "Kim evinin kapısını kapatırsa, o kimse emniyet altındadır. Ebu Süfyan'ın evine giren de emniyet altındadır."[\[73\]](#)

4- Kıraat ve Nahiv Açıklamaları:

İnsanların çoğunluğu; "Eşit" kelimesini ref ile mübtedâ olarak okumuşlardır. "Yerli olanlar" kelimesi de onun haberidir. "Eşit" anlamındaki kelimenin mukaddem bir haber olduğu da söylenmiştir. Yani orada ikamet eden de, dışardan yolculuk ederek oraya gelen de orada eşittir. Bu açıklama Ebu Ali'nin açıklamasıdır, yani: Bizim kendisini insanlara bir kıble yahut ibadet olunacak yer kıldığımızla mekânda, ikamet eden de, oraya yolculuk edip gelen de eşittir.

Hafs'ın, Âsım'dan kıraatine göre ise o, "Eşit" kelimesini nasb ile okumuştur. el-A'meş'in kıraati de budur. Bu da iki şekilde açıklanabilir: Birincisine göre "kıldığımız" anlamındaki fiilin ikinci bir mef'ûlüdür. Bu durumda "Yerli olan" kelimesi, ("eşit" kelimesi) mastar olduğundan ötürü onunla merfû' olur. Böylelikle ism-i fail gibi amel etmiş demektir, çünkü ism-i fail; manasınadır.

İkinci açıklama şekline göre bu; "Kıldığımız" kelimesindeki zamirden hal olabilir.

Bir kesim de "eşit* anlamındaki lafzı nasb ile "yerli olan" anlamındaki kelimeyi de cer ile okumuşlardır. "Yolcu" kelimesini de "İnsanlar" anlamındaki kelimeye atf ile okumuşlardır. İfade de: Orada ikamet edeni ile, dışardan yolculuk edip geleni ile insanlara... kıldığımız... takdirindedir.

İbn Kesir "yolcu" anlamındaki "el-bâdı" kelimesini hem vakfederken, hem vaslederken "ya" ile okumuştur. Ebu Amr ise vakıf halinde "ya"sız, vasi halinde "ya" ile okumuştur, Nâfî ise hem vakıf, hem vasi halinde "ya"sız okumuştur.

İnsanlar bizzat Mescid-i Haram'da eşitlik hususunda icmâ' etmiş olmakla

birlikte, Mekke'de eşitlik hususunda farklı görüşlere sahiptir ki biz bunu (az önce) söz konusu ettik. [74]

5- Orada Zulüm ile İlhâd't İstemenin Cezası:

"Kim orada zulümle ilhâd'ı İsterse" buyruğu şarttır. Bunun cevabı: "Biz ona pek acıklı azabı tattırırız" buyruğudur. Sözlükte "ilhâd" meyletmek demektir. Ancak yüce Allah burada meylin zulüm ile olmasını zikrederek buna açıklık getirmiştir ki, maksat da budur. Zulmün ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Ali b. Ebi Talhâ'nın İbn Abbas'tan rivayetine göre "kim orada zulümle İlhad'ı isterse" buyruğunu, şirki isterse diye açıkladığını rivayet etmektedir. Atâ da şirk ve öldürme diye açıklamıştır. Anlamının, oranın güvercinlerini avlayıp, ağacını kesmek, ihramsız olarak oraya girmek olduğu da söylenmiştir.

İbn Ömer der ki: Biz kendi aramızda orada ilhâd'ın insanın, hayır vallahi, evet vallahi, asla vallahi demek olduğunu konuşurduk. Bundan dolayı İbn Ömer'in biri helâl bölgesinde (Harem'in dışında) diğeri de Harem bölgesinde olmak üzere iki tane çadırı olurdu. Namaz kılmak istediği takdirde Harem hudutları İçerisindeki çadırına girer, diğeri bazı işlerini görmek istediği vakit Harem bölgesi dışındaki çadırına girerdi. Böylelikle Harem bölgesi içerisinde asla vallahi, evet vallahi demekten kendilerini korumuş oluyorlardı. Çünkü yüce Allah orada işlenen günahın pek büyük olduğunu belirtmiş bulunmaktadır.

Aynı şekilde Abdullah b. Arar b. el-Âs'ın da birisi Harem bölgesinin dışında "Hill'de", diğeri ise Harem bölgesi içerisinde iki tane çadırı vardı. Çoluk-çocuğuna sitem etmek istediği vakit onlarla Harem bölgesi dışında sitemle-şirdi, namaz kılmak istediği vakit de Harem bölgesinde namaz kılardı. Bu durumu hakkında ona soru sorulunca o şu cevabı vermişti; Gerçek şu ki biz kendi aramızda Harem bölgesinde: Asla vallahi, evet vallahi dememizin bir il-had olduğunu söyler dururduk. Masiyetler de tıpkı hasenatın katlandırıldığı gibi Mekke'de katlandırılır. Dolayısıyla bir masiyet iki masiyet olur. Birisi bizatihi emre muhalefet şeklindeki masiyet, ikincisi ise haram olan beldenin hürmetini çiğnemekle işlenen masiyet. İşte haram aylar da aynen bu şekildedir. Buna dair açıklamalar da daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Ebû Dâvûd'da yer alan bir rivayete göre Ya'lâ b. Ümeyye, Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir; "Harem bölgesinde yiyecek ihtikâr etmek, orada bir ilhâddır." [75]

Bu, aynı zamanda Ömer b. el-Hattab'ın da görüşüdür. İfadenin umumi olduğunu

kabul etmemiz halinde bütün bunlar da kapsama girer. [\[76\]](#)

6- Mekke'de Yapılması Niyet Edilen Masiyetler Dolayısıyla Günahkâr Olmak Söz Konusu mudur?:

Aralarında ed-Dahhâk ve İbn Zeyd'ın de bulunduğu bazı te'vil bilginlerinin kanaatine göre bu âyet-i kerime; Mekke'de işlemeyi niyet ettiği masiyetler sebebiyle -o masiyeti işlemeyecek olsa dahi- kişinin cezalandırılacağına delil teşkil etmektedir. Buna benzer bir görüş İbn Mes'ud ile İbn Ömer'den rivayet edilmiştir. Buna göre onlar şöyle demişlerdir: Şayet bir kimse bu Beyt'te bir adamı öldürmeyi içinden geçirecek olursa ve kendisi "Aden Ebyen" denilen yerde bulunsa dahi, şüphesiz Allah onu azaplandıracaktır.

Derim ki: Bu doğrudur, çünkü bu mana yüce Allah'ın: "Nûn. Kalem'e... andolsun Jfei"(el-Kalem, 68/1) buyruğunda -orada yüce Allah'ın izniyle açıklaması geleceği üzere- açıkça ifade edilmiş bir husustur. [\[77\]](#)

7- "Zulümle İlhad":

Yüce Allah'ın: "tlhâd'ı" buyruğundaki "be" fazladan gelmiştir, Nitekim yüce Allah'ın: "Yağ veren" (el-Mu'minûn, 23/20) buyruğunda da bu harf fazladan gelmiştir. Şairin şu beyitini de (nahivciler) böyle açıklamışlardır :

"Biz Ca'deoğullarıyız, el-Pelec denilen yerin sakinleri, Kılıçla darbe indirir ve kurtulmayı da ümid ederiz."

Burada şair -"be" harfî olmaksızın-: Kurtuluşu ümid ederiz, demek istemiştir. el-A'sâ da şöyle demektedir:

"Bizim mızraklarımız çoluk-çocugumuzun rızkını teminat altına almıştır."

Burada da "rızık" kelimesinin başına "be" harfî fazladan gelmiş bulunmaktadır. Bîr başka şair de şöyle demiştir:

"Sana ulaşmadı mı -ki haberler yayılıp, durmaktadır-Ziyadoğullarının süt veren develerinin karşılaştıklarını."

Burada da; Karşılaştıkları" kelimesinde "be" harfî fazladan gelmiştir. Bu şekilde kullanım pek çoktur. el-Ferrâ da şöyle demektedir: Ben kendisine bir şeye dair soru sorduğum bedevi bir Arab'ın: Böyle olacağını ümid ederim" anlamında "be" harfî ziyadesi ile; O dediğini duydum.

Şair de şöyle demektedir:

"Bereketli bir vadi ki üst tarafı boya bitkisi (eş-şes) yetişir, Alt tarafında ise (ateş yakmakta kullanılan) raerh ile yine (çok güzel kırmızı gülleri olan) eş-şebهان

yetişir."

Burada da "el-merh" kelimesinin başına "be" harfi fazladan gelmiştir. Bu el-Ahfeş'in de görüşüdür ve ona göre mana; "Her kim orada zulüm ile ilhâdı isterse..." şeklindedir.

Kûfeliler de şöyle demektedirler: Burada "be" harfinin gelmesi anlamın; "İthad etmek suretiyle" şeklinde olduğundan dolayıdır. "Be" harfi ise; (üt) ile kullanıldığı gibi, hazf de edilebilir.

İfade; Kim orada insanlara bir ilhadde (haksızlık meylî) isteğinde bulunursa, takdirinde de olabilir.

Buradaki ilhad ve zulüm küfürden, küçük günahlara kadar bütün masî-yetleri bir arada ifade eder, İşte mekânın hürmetinin büyüklüğü dolayısıyla yüce Allah orada kötülük yapma niyeti dolayısıyla dahi tehditte bulunmaktadır. Bir kötülük yapmayı niyet ettiği halde işlemeyen kimse bundan dolayı hesaba çekilmez, Mekke müstesna. İbn Mes'ud ile Ashab-ı Kiram'dan bir topluluğun ve başkalarının kabul ettiği görüş budur, bunu da az önce zikretmiş idik. [78]

26. Hani Biz, İbrahim'e Beyt'in yerini tayin etmiş ve şöyle demiştik: "Bana hiçbir şeyi ortak koşma! Tavaf edenler, orada ikamet edenler, rûkû' ve sujud edenler için Beyt'imi temizle!"

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [79]

1- Beyt'in Yerinin İbrahim (a.s)a Gösterilmesi:

"Hani Biz, İbrahime Beyt'in yerini tayin etmiş" buyruğu İbrahim'e Beyt'in yerini tayin edişimizi hatırla demektir. "Ona tayin ettim," anlamında kullanılır. Nitekim; "Sana imkân verdim, imkân hazırladım," derken de böyledir. "İbrahim'e" anlamındaki buyruktaki "lam" harfi te'kid için bir sıladır. Yüce Allah'ın: "Hemen ardınızda..." (en-Neml, 21/72) buyruğunda olduğu gibi. Bu, el-Ferrâ'nın görüşüdür.

"Hani Biz, İbrahim'e Beyt'in yerini tayin etmiş" buyruğunun yeniden inşa etmek için, temellerini ona göstermiş idik, anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü tufan ve başka etkenler sebebiyle Ev yıkılmıştı, İbrahim (a.s)'ın dönemi gelince yüce Allah orayı yeniden bina etmesini emretti. O da Beyt'in bulunduğu yere geldi ve onun izlerini tesbit etmeye koyuldu. Yüce Allah'ın gönderdiği bir rüzgar Âdem (a.s)'ın kurduğu temelleri açığa çıkardı, o da Beyt'i o temeller üzerinde - daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/127. âyetin cefsi rinde) belirtildiği gibi- bina

etti.

"Tayin etmiştik" buyruğunun Kıldık" fiili gibi "lam" ile te-addi (geçiş) yapan bir fiil konumunda olduğu söylenmiştir. Yani Biz Beyt'in yerini İbrahim'e tayin edilen bir yer kıldık. Şair de şöyle demektedir:

"Benim nice şanlı kardeşim vardır ki,

Kendi ellerimle ben onu lahde yerleştirmişimdir." [80]

2- İman ve İbadetin Esası Allah'a Ortak Koşmamak:

"Bana hiçbir şeyi ortak koşma, demiştik" ifadesi cumhurun görüşüne göre İbrahim (a.s)a bir hitaptır. İkrime bunu; "Bana ortak koşmasın diye..." şeklinde "ya" harfi ile ona söylenen sözün anlamının aktarılması suretinde okumuştur. Ebu Hatim: Bu kıraate göre Ortak koşmaması için" anlamında olmak üzere "kef" harfinin nasb ile okunması kaçınılmaz bir şeydir, der.

Ayrıca; (af)nin şeddeli olanından hafifletilmiş olduğu söylendiği gibi, müfessire (açıklayıcı) olduğu da, zaide (fazladan geldiği) de söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Müjdeci gelince" (Yusuf, 12/96) buyruğunda olduğu gibi.

Âyet-i kerîmede Beyt'in etrafında yerleşmiş bulunanlar arasından şirk koşanlar da yerilmektedirler. Yani sizin atanız İbrahim'e, ondan sonra gelenlere ve sizlere bu şekilde hareket etmek bir şarttı. Siz bu şartı yerine getirmediğiniz, aksine şirk koşunuz.

Bir başka kesim de yüce Allah'ın: "Bana hiçbir şeyi ortak koşma" buyruğundan itibaren hitab Muhammed (sav)adır. O Beytullah'ı temizlemek ve hac için insanları çağırarak da emrolunmuştur, Ancak cumhur bu emirlerin İbrahim (a.s)a verildiği kanaatindedir, daha sahih olan görüş de budur.

Küfür, bid'at, bütün pisliklerden ve kan davalarından Beytullah'ın temizlenme emri umumidir.

Bir görüşe göre bu temizleme emri ile putlardan temizlenmesi kastedilmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şu halde pisliğin tâ kendisi olan puflardan uzak durun." (el-Hacc, 22/30) Çünkü Curhumlular İle Amalikahların Beytullah'ın bulunduğu yerde ve etrafında -İbrahim (a.s) onu bina etmeden önce-putları bulunmakta idi.

Şöyle de açıklanmıştır: Buyruğun anlamı benim evimi orada bir puta ibadet edilmesi gibi bir pislikten uzak tut. Bu, orada tevhidin açıkça ortaya konulmasına dair bir emirdir. Mescid-i Haram'ın ve diğer mescidlerin bu gi~ bi pisliklerden tenzih edilmesi ile ilgili olarak ilim adamlarının görüşlerine dair yeterli açıklamalar daha önceden et-Tevbe Sûresi'nde (9/28. âyetin tefsirinde)

geçmiş bulunmaktadır,

"Orada ikamet edenler" orada ayakta duranlar demek olup, namaz kılanlar kastedilmektedir. Şanı yüce Allah, burada namazın rükünlerinden en büyük olanlarını söz konusu etmiştir ki, bu da kıyam, rükû ve sücuddur. [81]

27. "Ve insanlar arasında haccı ilân et. Hem yayan, hem de her uzak yoldan gelecek zayıf develer üstünde sana gelsinler,"

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız; [82]

1- Haccın İlânı:

Yüce Allah; "Ve insanlar arasında haccı İlân et" buyruğunda yer alan "İlan et" anlamındaki kelimeyi büyük çoğunluk "zel" harfini şeddeli olarak; diye okumuşlardır. el-Hasen b. Ebi'l-Hasen ile İbn Muhaysın ise "zel" harfini şeddesiz, "elifi de med ile; diye okumuşlardır.

İbn Atiyye der ki: İbn. Cinnî bu okuyuşun tashif olduğunu (yanlış yazıldığını) söylemiştir. O, onların bunu mazi bir fiil olarak; "İlan etti" diye okuduklarını da nakletmekte ve buna binaen bu kelimeyi; "Tayin etmiş...tik" kelimesine atf diye i'rabım yapmıştır,

Ezan, bildirmek demektir. Buna dair açıklamalar daha önce et-Tevbe Sûresi'nde (9/3. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [83]

2- İbrahim (a.s)ın İlânı ve Yüce Allah'ın Bu İlânı Ulaştırması:

İbrahim (a.s), Beyt'i İnşa etme İşini bitirdikten ve ona: "İnsanlar arasında haccı İlân et" emri verildikten sonra, Rabbim benim sesim nereye kadar ulaşır ki deyince, yüce Altah şöyle buyurdu: Sen ilan et, ulaştırmak bana ait.

Bunun üzerine yüce Allah'ın Halil'i İbrahim, Ebu Kubeys tepesine çıkararak, "ey insanlar" diye seslendi. "Allah size karşılığında cenneti verip mükâfatlandırmak, ateş azabından da sizi korumak İçin bu Beyt'i haccetmenizi emretmektedir. Si2 de haccediniz." Erkeklerin sulblerinde ve kadınların rahimlerinde bulunan herkes ona: Lebbeyk, Allahumme lebbeyk diye cevap verdi. İşte o gün bu çağrıya icabet eden kimseler, icabet ettiği kadarıyla hacceder. Bir defa icabet ettiyse bir defa, iki defa icabet etmişse iki defa hacceder. Tel-biye de bu şekilde cerayan edegeldi. Bu açıklamayı İbn Abbas ve İbn Cubeyr yapmıştır.

Ebu't-Tufeyl'den şöyle dediği rivayet olunmaktadır: İbn Abbas bana dedi ki: Telbiye getirmenin esasının ne olduğunu biliyor musun? Ben: Hayır, dedim. Bunun üzerine dedi ki: İbrahim (a.s)a insanlar arasında haccı ilan etmesi emredilince, dağlar başlarını eğdi, yerleşik beldeler onun için yukarılara kaldırıldı. O da insanlar arasında seslendi ve herşey ona: Lebbeyk Allahumme lebbeyk, diye cevap verdi.

Bir diğer görüşe göre İbrahim (a.s)a yapılan hitab yüce Allah'ın; "Ve sü-cud edenler için Beyt'İmi temizle" buyruğu ile sona ermektedir. Daha sonra yüce Allah, Muhammed (sav)a hitab ederek: "Ve insanlar arasında haccı ilan et" diye buyurmaktadır. Yani onlara haccetmekle yükümlü olduklarını bildir,

Üçüncü bir görüşe göre yüce Allah'ın: "Bana hiçbir şeyi ortak koşma" buyruğundan itibaren Peygamber (sav)a hitab edilmektedir. Nazar ehlinin kabul ettiği görüş budur, çünkü Kur'ân Peygamber (sav)a indirilmiştir. Ondaki bütün hitablar böyle olmadığına dair kat'î bir delil bulunmadığı sürece yalnızca ona yöneliktir. İşte burada bir diğer delil daha buradaki hitabın Peygamber (sav)a yönelik olduğunu göstermektedir. Bu da muhatab kipi ile: "Bana hiçbir şeyi ortak koşma" hitabıdır. Bu ise tanık olan kimseye bir hitaptır. İbrahim (a.s) ise gaibtir. Buna göre buyrukların anlamı şöyle olur: Hatırla ki Biz, İbrahim'e Beyt'in yerini tayin edip göstermiş, sana da yüce Allah'ın tevhidine ve İbrahim'in de yalnızca Allah'a ibadet ettiğine dair delilleri göstermiş bulunuyoruz.

Büyük çoğunluk "Haccı" kelimesini "ha" harfini fethalı olarak okumuştur. İbn Ebi İshak ise bu kelimeyi Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği her yerde aynı harfi esreî olarak okumuştur.

Bir görüşe göre İbrahim (a.s)a yapılan nida, ona emredilmiş bulunan dinin şer'î hükümleri arasındadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[84\]](#)

3- Hacca Geliş (Gidiş) Keyfiyeti:

"Hem yayan, hem de her uzak yoldan gelecek zayıf develer üstünde sana gelsinler" buyruğu ile yüce Allah insanların kimi yayan, kimi binekli olarak Beyt'i hac etmek çağrısını kabul edecekleri va'dinde bulunmaktadır. Gelecekler Ka'be'ye gelecek olmakla birlikte, yüce Allah'ın "sana gelsinler" diye buyurması nida edenin İbrahim (a.s) oluşundan dolayıdır. Buna göre haccetmek maksadıyla Ka'be'ye giden bir kimse İbrahim (a.s)a gitmiş gibidir, çünkü bununla onun nidasını kabul etmiş, çağrısına icabet etmiş olmaktadır. Bu ifade ile İbrahim (a.s)ın şanı ve şerefi yüceltilmektedir.

İbn Atiyye der ki: "Yayan(lar)" kelimesi, çoğuludur. Tacir, tacirler" ile "Arkadaş,

arkadaşlar" kelimeleri gibi.

Bir diğer görüşe göre "Yayalar" kelimesi (ıp-j)in çoğuludur. Bu da; in çoğuludur. Tıpkı ile kelimeleri gibi. Bunun çoğulu olarak "cim" harfi şeddeli: de denilebilir in çoğulunun, şeklinde gelmesi gibi.

İbn Ebi İshak ve İkrime "yayan" kelimesini; şeklinde "re" harfi ötreli ve "cim" harfini de şeddesiz olarak okumuştur. Bu kip ise çoğul şekillerinde az kullanılır. Bu kıraat Mücahid'den de rivayet edilmiştir. Yine Mü-cahid'in "fuâlâ" vezninde; diye okuduğu rivayet edilmiştir. "Tembeller" kelimesi gibi.

en-Nehhâs der ki: "Yayan" kelimesinin beş türlü çoğulu yapılabilir. "Rükkâb" gibi "rüccâl" şeklinde. İkrime'den rivayet edilen budur. "Kıyam" gibi "rical" şeklinde, bir de "reci" ve "reccâle" diye. Mücahid'den rivayet olunan "rücâl" kıraati ise bilinen bir çoğul şekli değildir. Ancak uygun olan bu kelimenin tenvinsiz olarak "küsâlâ" ve "sükârâ" gibi tenvinsiz olarak yapılmasıdır. Eğer tenvinli olursa, bunun vezni "fuâl" olur ki bu çoğulda az kullanılan bir vezindir.

Âyet-İ kerîmede yayan geleceklerin binekli olarak geleceklerden önce söz konusu edilmesi, yürümek suretiyle onların daha çok yorulduklarından dolayıdır. "Her zayıf develer üstünde... gelsinler" diye buyurui-masının sebebi "Zayıf deve" kelimesinin çoğul anlamını ihtiva etmesinden dolayıdır. el-Ferrâ der ki: Burada fiilin çoğul değil de lafza uygun tekil olarak şeklinde gelmesi de mümkündür.

Zayıf deve" ise yolda oldukça yorgun düşmüş ve zayıflamış deve dernektir. Fiili: Zayıfladı, zayıflar, zayıflamak" şeklinde gelir.

Şanı yüce Allah burada develeri Mekke'ye ulaşacakları vakitteki son halleriyle nitelendirmektedir. Ayrıca zayıflayışlarının sebebini de zikredip: "Her uzak yoldan gelecek..." diye buyurmaktadır. Yani bu develeri yapılan uzun yolculuklar etkilemiş olacaktır. Zamirin develere İrca edilmesi ise, sahipleriyle birlikte hac maksadı ile gidişlerinden ötürü onlara bir üstünlük vermek kastıyladır. Nitekim yüce Allah cihada giden atlar hakkında Allah yolunda koştuklarında onlara bir ikram oirnak üzere: "Andolsun (mücahidlerin) harıl harıl koşan atlarına" (ei-Âdiyât, 100/1) diye buyurmaktadır. [85]

4- Yayan Haccetmenin Fazileti:

Kimisi şöyle demiştir. Yüce Allah'ın burada: "(S)Wj): Yayan olarak" diye buyurması (bu kelime aynı zamanda erkekler anlamında da kullanılabilir) çoğunlukla hacca gidenlerin kadınlar değil, erkekler oluşundandır. Bu görüşe göre buradaki bu kelime: Bu bir racul'dür (adamdır) demekten gelmiş kabul

edilmektedir, ancak bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü daha sonra yüce Allah binicileri kastederek: "Hem de her uzak yoldan gelecek zayıf develer üstünde" diye buyurmaktadır. Bunun kapsamına ise erkekler ve kadınlar dahildir.

Yüce Allah: "Yayan" diye buyurup önce onları söz konusu etmesi yayan haccetmenin binekli olarak haccetmekten faziletli olduğuna delildir. İbn Ab-bas der ki: Yapamadığım hiçbir şeye üzülmедim, sadece yürüyerek haccet-memiş olduğuma üzüliyorum. Çünkü ben yüce Allah'ın: "Hem yayan... sana gelsinler" diye buyurduğunu işitmiş bulunuyorum.

İbn Ebİ Necîh de der ki: İbrahim ve İsmail -ikisine de selâm olsun- yürüyerek haccettiler.

İbn Mes'ud'un arkadaşları; şeklinde ("ya" harfi yerine, "vav" ile) okumuşlardır. Bu aynı zamanda İbn Ebi Able ve ed-Dahhak'ın kıraatidir. O takdirde zamir insanlara ait olur. (Diğer okuyuşa göre ise zamir zayıf develere aittir). [86]

5- Yürüyerek Haccetmek mi, Binerek mi Faziletlidir?:

Hac yolculuğunda binmenin de, yürümenin de caiz oluşunda görüş ayrılığı yoktur. Ancak bunların hangisinin daha faziletli olduğu hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır. Malik, Şafiî ve başkaları binmenin daha faziletli olduğu kanaatindedir. Böylelikle Peygamber (sav)a uyulmuş olur ve daha çok para harcanmış, haccın şeâiri de binmek için gerekli hazırlıklar yapılmak suretiyle, daha bir ta'zim edilmiş olur.

Başkalarının kanaatine göre ise nefse verdiği meşakkat dolayısıyla yürümek daha faziletlidir. Ayrıca Ebu Said'in rivayet ettiği hadis de bunu gerektirmektedir. O şöyle demektedir: Peygamber (sav) ve ashabı Medine'den, Mekke'ye yürüyerek haccettiler. Peygamber de: "Kuşaklarınızı, izarlarınıza (örtü şeklindeki elbiselerinize) bağlayınız." diye buyurdu ve bazen koşarcasına, bazen de normal yürüdü. Bu hadisi İbn Mace, Sünen'inde rivayet etmiştir [87] Bütün hac ibadetlerinde binek üzerinde olmanın, -Peygamber (sav)a uymak bu yolla gerçekleşeceğinden dolayı- daha fazîfetli oluşunda Malik'e göre (gelen rivayetlerde) görüş ayrılığı yoktur. [88]

6- Deniz Yoluyla Hac Farz mıdır?:

Bazı ilim adamları bu âyet-i kerîmede denizin söz konusu edilmemesinin deniz yoluyla haccetme farzının sakıt olduğuna deli! göstermişlerdir. Malik "el-

Mewâziyye"de şöyle demektedir: Ben denizden söz edildiğini duymadım. Ancak bu sadece işaret yoluyla bir kavrayıştır, yoksa denizin söz konusu edilmemesi denizde yolculuk yapmak durumunda olanlardan bu farzın sakıt olması manasına gelmez. Çünkü Mekke deniz kıyısında değildir kî, insanlar oraya gemilerle gelsinler. Denizde yolculuk yapan kimsenin de Mekke'ye kıyıdan itibaren ya piyade, yahut ta deve üzerinde yolculuk yapması kaçınılmaz bir şeydir. Âyet-i kerîmede sadece Mekke'ye ulaşılabilen iki hal söz konusu edilmiştir.

Yalnızca deniz zikredilmedi diye hac farzını iskat etmek pek kabul edilebilecek ve güçlü bir delil değildir. Ancak bununla beraber düşman, korku yahut büyük bir dehşet ya da kişinin maruz kalabileceği bir hastalık bulunması halinde Malik, Şafiî ve ilim adamlarının cumhuru bu özürler sebebiyle haccın vücubunun düşeceğini kabul etmektedirler. Böyle bir yolculuk ise güç yetirilebilecek bir yolculuk değildir.

İbn Atiyye der ki: "el-İstihzâr" müellifi bu anlamda bir takım sözler nakletmektedir ki, bunların zahirinden anlaşıldığına göre bu özürlerden hiçbirisi dolayısıyla hac farızası sakıt olmaz. Ancak bu zayıf bir görüştür.

Derim ki: Hatta bu zayıftan da zayıftır. Nitekim buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/164. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"el-Fecc: geniş yol" demektir. Bunun çoğulu da; şeklinde gelir. Nitekim daha önce el-Enbjyâ Sûresi'nde (21/30-33- âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"el-Amîk: Uzak" anlamındadır.

Büyük çoğunluk:"Gelsinler* diye okumuşlardır. Abdullah (b. Mes'ud'un) arkadaşları ise; (0^) diye okumuşlardır. Bu şekildeki okuyuşa göre zamir binicilere aittir. Öbür okuyuşa göre ise zamir develere raci'dir: Gelecek olan zayıf ve güçsüz develer üzerinde... denilmiş gibidir.

"Her uzak yoldan" buyruğundaki; kelimesi uzak demektir, "Dibi uzak (derin) kuyu" tabiri de buradan gelmektedir. Şu mısra-da da bu kelime bu manadadır:

"Derinlikleri çok derin, geçilen yolu da çok tenhadır." [\[89\]](#)

7- Beytullah'a Ulaşmanın Yapacağı İş:

Beytullah'a ulaşan kimsenin, Beytullah'ı görünce ellerini kaldırıp kaldırmayacağı hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Ebu Davud'un kaydettiği rivayete göre Cabir b. Abdullah'a Beytullah'ı görüp de ellerini kaldıran kişinin durumu hakkında soru sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: Ben bu işi yahudilerden başka yapan hiçbir kimseyi görmemiştim. Biz Rasûlullah (sav) ile

birlikte haccettik ve böyle bir şey yapmazdık[90]

İbn Abbas (r.a) da, Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir; "Eller yedi yerde kaldırılır: Namaza başlarken, Beytullah'a yönetirken, Safa'ya-Merve'ye yönelirken, vakfe yapılan iki yerde (Arafat ve Meg'ar-i Ha-ram'da) ve iki cemrede." [91]

es-Sevrî, İbnu'l-Mübarek, Ahmed ve İshak, İbn Abbas'ın bu hadisi doğrultusunda görüş belirtmişler ve Cabir'in rivayet ettiği hadisi zayıf kabul etmişlerdir. Çünkü Muhacir el-Mekki isimli ravi meçhul bir ravidir. İbn Ömer de Beytullah'ı gördüğünde ellerini kaldırırdı. İbn Abbas'tan da bunun gibi bir rivayet nakledilmiştir. [92]

28. "Tâ ki kendileri için menfaatlara tanık olsunlar. Belirli günlerde Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurban edilen hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan yeyin ve eli dar olan fakire de yedin."

29. "Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atık'i tavaf etsinler."

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı yirmi üç başlık halinde sunacağız: [93]

1- Haccın Faydalarına Tanık Olmak:

" ... Tanık olsunlar." Yani tanık olsunlar diye sen haccı ilan et, onlar da sana yayan ve binekli olarak gelsinler.

"Tanık olsunlar" hazır bulunsunlar demektir. Çünkü tanık olmak (şühûd) hazır bulunmak demektir.

"Kendileri İçin menfaatlara* yani Arafat ve Meş'ar-i Haram gibi hac menasiklerinde bulunsunlar. Mağfiret diye de açıklandığı gibi, ticaret diye de açıklanmıştır. Genel kapsamlı olduğu da söylenmiştir, yani kendileri için faydalı olacak şeylere tanık olsunlar, hazır bulunsunlar. Yani dünya ve âhiret ile ilgili işlerden Allah'ı razı edecek işler yapsınlar. Bu açıklamayı da Müca-hid ve Atâ yapmış, İbnu'l-Arabî de tercih etmiştir. Çünkü bu açıklama hac ibadetleri, ticaret, mağfiret, dünya ve âhiret menfaatlerini kapsayan bir açıklamadır. Yüce Allah'ın: "(Hac aylarında) Rabbinizden bir lütuf istemenizde size bir günah yoktur" (el-Bakara, 2/198) buyruğunda ticaretin kastedildiğinde görüş ayrılığı yoktur. [94]

2- Bilinen Günler:

"Belirli günlerde Allah'ın... adını ansınlar." Daha önce "bilinen günler" ile "sayılı günler"e dair açıklamalar el-Bakara Sûresi'nde (2/203. âyet, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın adının anılmasından kasıt ise, davarların ve develerin kesilip boğazlanması esnasında besmele çekmektir. "Bismillahi vellahu ekber, Allahumme minke ve leke: Allah'ın adı ile, Allah en büyüktür, Allah'ını, bu Sendendir, Senin içindir" demek gibi. Ya da kesim esnasında: "Şüphesiz benim namazım, kurban kesmem,.. " (el-En'âm, 6/162) âyetini okumak gibi.

Kâfirler putlarının adını anarak keserlerdi. Şanı yüce Rabbimiz Allah'ın adını anarak kesmek gerektiğini açıklamış olmaktadır. Buna dair açıklamalar da daha önceden el-En'âm Sûresi'nde (6/118-121. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[95\]](#)

3- Kurban Bayramı Birinci Günü Kurban Kesme Vakti:

İlim adamları kurban bayramı birinci günü (yevmu'n-nahr) kurban kesme vakti hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malik (r.a) imamın (halifenin ve onun namaz kıldırmak için tayin ettiği kimsenin) namaz kılıp kurbanını kesmesinden sonradır, der. Ancak haddi aşacak kadar bir gecikmede bulunursa, o takdirde ona uyma gereği de sakıt olur.

Ebu Hanîfe, kurban kesmeyi değil de sadece namazı bitirmeyi göz önünde bulundurmıştır.

Şafiî, namaz vaktinin girip iki hutbe irad edilecek kadar bir süre geçmesini göz önünde bulundurmıştır. Buna göre, namazı değil de vakti nazar-ı itibara almaktadır. el-Müzent'nin ondan yaptığı rivayet bu şekildedir, et-Ta-berî'nin görüşü de budur,

er-Rabî'În el-Buveytî'den naklettiğine göre Şafiî şöyle demiştir: İmam kurbanını kesmedikçe -kurban kesmesi gerekmeyenlerden olması müstesnâ-hiç kimse kurbanını kesmez. İmam namazını kılıp hutbeyi bitirdikten sonra da kurban kesmek helâl olur. Bu, Malik'in görüşüne benzemektedir.

Ahmed der ki: İmam namazını bitirdi mi, sen de kurbanını kesebilirsin. Bu, İbrahim'in de görüşüdür.

Bu görüşlerin en sahih olanı, Malik'in görüşüdür. Çünkü Câbir b, Abdullah rivayet ettiği hadiste şöyle demektedir: Rasûlullah (sav) kurban günü bize Medine'de namaz kıldırdı. Bir takım kimseler acele edip kurbanlarını kestiler. Çünkü Peygamber (sav)'ın kesmiş olduğunu zannettiler. Peygamber (sav) kesmiş

olanlara tekrar yeni bir başka kurban kesmelerini emretti ve Peygamber (sav) kesmedikçe, kesmemelerini söyledi. Bu hadisi Müslim ve Tirmizî rivayet etmiş olup^[96] Tirmizî: Bu hususta Cabir'den, Cundub'dan, Enes'ten, Uveymir b. Eşkar'dan, İbn Ömer'den ve Ebu Zeyd el-Ensarî'den de rivayetler gelmiştir, bu da hasen bir hadistir. İlim ehli de buna göre uygulama yapmaktadırlar. Şehirde bulunan bir kimse imam kesmedikçe, kurbanını kesme-melidir.

Ebu Hanife de el-Berâ'nın rivayet ettiği hadisi delil göstermektedir. O hadiste şöyle denilmektedir: "Kim namazdan sonra kurbanını keserse, artık önün kurban kesmesi tamam demektir ve müslümanların sünnetini de isabet ettirmiştir." Bu hadisi de Müslim rivayet etmiştir.^[97]

Görüldüğü gibi burada kurban kesme sadece namaza bağlı olarak zikredilmiş ve imamın kurban kesmesi söz konusu edilmemiştir. Cabir'in rivayet ettiği hadis ise bunu kayıtlamaktadır. Aynı şekilde yine el-Berâ yoluyla gelen hadis de böyledir. Buna (bu hadisin başka rivayetlerine) göre Rasûlul-lah (sav) şöyle buyurmuştur; "Bizim bugünde yapacağımız ilk iş önce namaz kılmak, sonra dönüp kurban kesmektir. Kim böyle yaparsa bizim sünnetimizi de isabet ettirmiş olur."^[98]

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr de şöyle demektedir; İlim adamları arasında şehir halkından (yani bayram namazı kılınan bir yerde yaşayanlardan) olup da namazdan önce kurbanını kesen bir kimsenin kurban kesmemiş olacağına bir görüş ayrılığı bulunduğunu bilmiyorum. Çünkü Peygamber (sav): "Namazdan önce kim kurban keserse, o kestiği (kurban değil) et için kesilmiş bir koyun olur"^[99]

4- Bayram Namazı Kılınmayan Yerde Ne Zaman Kurban Kesilir?:

Çölde yaşayanlarla, imamları olmayanlara gelince Malik'in mezhebindeki meşhur görüşe göre imamın yahut da kendi bölgesine yakın imamın kurban kesim vaktini tesbit etmeye çalışır.

Rabia ile Atâ, imamı olmayan kimseler hakkında şöyle demişlerdir; Şayet güneş doğmadan Önce kurbanım keserse, yerini bulmaz. Güneş doğduktan sonra keserse, yerini bulur, Re'y sahipleri ise tan yerinin ağırmasından sonra yeterli olur demişlerdir. İbnul-Mubarek'in görüşü de budur, Tirmizî bu görüşü ondan nakletmektedir. Bunlar yüce Allah'ın: "Belirli günlerde Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurban edilen hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar" buyruğunu delil göstermişlerdir. Burada görüldüğü gibi yüce Allah, kurban kesmeyi güne izafe etmiştir. Günün tan yerinden mi, yoksa güneşin doğuşundan

itibaren mi başladığı hususunda da iki görüş vardır.

Kurban bayramı birinci günü can yeri ağırimdan önce kurban kesmenin yerini bulmayacağı hususunda görüş ayrılığı yoktur. [100]

5- Kurban Kesme Günleri:

Kurban kesme günlerinin kaç gün olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Malik, kurban bayramı birinci günü ve ondan sonraki iki gün olmak üzere üç gündür, demiştir. Ebu Hanife, es-Sevrî ve Ahmed b. Hanbel de bu görüştedirler. Aynı zamanda bu Ebu Hureyre ve Enes b. Malik'ten de -onlardan farklı bir rivayet söz konusu olmaksızın- nakledilmiştir.

Şafiî, kurban bayramı birinci günü ve ondan sonraki üç gün olmak üzere dört gündür, demiştir. e!-Evzaî de bu görüştedir. Bu görüş Ali (r.a), İbn Abbas ve İbn Ömer (r.anhum)dan da rivayet edilmiştir. Yine onlardan Malik ve Ahmed'in görüşlerinin aynısı da rivayet edilmiştir.

Kurban günlerinin özel olarak kurban bayramının birinci günü yani zül-hicce'nin onuncu günü olduğu da söylenmiştir. Bu görüş İbn Şîrîn'den de rivayet edilmiştir.

Said b. Cübeyr ile Câbir b. Zeyd'den şöyle dedikleri nakledilmektedir: Şehirlerde kurban kesme günü bir gündür. Minâ'da ise üç gündür.

Hasan-! Basrî'den bu hususta üç rivayet gelmiştir. Birisi Malik'in görüşü gibi, ikincisi Şafiî'nin görüşü gibidir. Üçüncüsü ise zülhicce'nin son gününe kadar devam eder. Muharrem ayının hilali görülmekle birlikte artık kurban kesmek söz konusu olmaz.

Derim ki: Bu, aynı zamanda Süleyman b. Yesâr ve Ebu Seleme b. Abdu'r-Rahman'ın da görüşüdür. Bunlar Dârakutnî'nin, Sünen'inde kaydettiği mür-sel ve merfu bir hadis olarak: "Kurban kesmeler zülhicce ayı(nın sonundaki muharrem) hilâline kadardır"[101] şeklinde bir hadis rivayet etmişlerse de bu hadis sahih değildir. Bizim delilimiz ise yüce Allah'ın: "Belirli günlerde" buyruğudur ki, bu cem-i killet (azlık bildiren çoğudır. Bundan kat'î olarak bilinen sayı ise üçtür. Üçten sonrasının bu çoğula girip girmediği kat'î olarak bilinmemektedir. O bakımdan ondan sonrası ile amel edilmez.

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr der ki: İlim adamları yevmu'n-nahr'ın kurban kesme günü olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. Yine zülhicce ayının bitiminden sonra kurban kesmenin söz konusu olmayacağını da icma ile kabul etmişlerdir. Bana göre bu hususta sadece İki görüş sahihtir. Bunlardan birincisi Malik ile Kûfelilerin görüşüdür, diğeri ise Şafiî Üe Şamlıların görüşüdür. Bu iki görüş

Ashab-i Kiram'dan rivayet edilmiştir. O halde bunlara muhalif olan görüşlerle uğraşmanın bir anlamı yoktur, çünkü bunlara muhalif olan görüşlerin ne sünnette, ne de Ashab-ı Kiram'ın sözlerinde herhangi bir asli dayanağı bulunamaz. Bu iki görüşün dışında görüş belirtenler, görüşleriyle başbaşa bırakılırlar.

Katade'den altıncı bir görüş daha rivayet edilmiştir ki buna göre kurban yevmu'n-nahr (kurbanın birinci günü) ile ondan sonraki altı gündür. Bu da aynı şekilde Ashab-ı Kiram'ın görüşleri dışında kalmaktadır ve bunun da bir anlamı yoktur, [\[102\]](#)

6- Kurban Kesme Günlerinin Geceleri, Kurban Kesme Günlerine Dahil midir?

Kurban kesme günlerinin gecelerinin, kurban kesme günlerine dahil olup olmadığı ve bu gecelerde kurban kesmenin caiz olup olmadığı hususunda farklı görüşler vardır. Malikten rivayet olunan meşhur görüşüne göre geceler dahil değildir ve geceleyin kurban kesmek caiz olmaz. Ashabın cumhuru ile re'y sahiplerinin çoğunluğu bu görüştedir. Çünkü yüce Allah: "Belirli günlerde Allah'ın... adını ansınlar" buyruğu bunu gerektirmektedir. Burada görüldüğü gibi "el-eyyâm: Günler"i söz konusu ermektedir. Günlerin söz konusu edilmesi, geceleyin kurban kesmenin caiz olmadığına delildir.

Ebu Hanife, Şafî, Ahmed, İshak ve Ebu Sevr ise şöyle demektedirler: Geceler de günlere dahildir ve geceleyin de kurban kesmek yerini bulur. Ma-tik ve Eşheb'den de buna yakın bir görüş rivayet edilmiştir. Eşheb'in görüşüne göre ise hedy (hediye kurbanı) ile udhiye (kurban) arasında fark gözetilir. Hediye kurbanının geceleyin kesilmesini caiz kabul etmiş, udhiye'nin geceleyin kesilmesini caiz kabul etmemiştir. [\[103\]](#)

7- Kurban Edilen Hayvanlar:

Yüce Allah'ın: "Kendilerine rızık olarak verdiği" ve kurban olarak kestikleri "kurban edilen hayvanlar üaserine Allah'ın adını ansınlar" buyruğunda sözü edilen hayvanlar (el-en'âm), kurban olarak kesilen deve, inek ve koyun türleridir. "Kurban edilen hayvanlar" bizzat hayvanlar (demek olan: el-en'âm) demektir. Bu da bir kimsenin "birinci namaz" "cami' mes-cid" demesine (yani bir şeyin bizzat kendisine izafe edilmesine) benzer. [\[104\]](#)

8-Kurban Etinden Yemenin Hükümü:

"Artık onlardan yeyin" buyruğundaki emrin anlamı, cumhura göre men-dubluk ifade etmesidir. Kurban kesen bir kimsenin hediye ya da udhiye kurbanı olsun, ondan yemesi ve çoğunluğunu da tasadduk etmesi müstehabtır. Bununla birlikte ilim adamları tamamını sadaka olarak vermeyi de tamamını yemeyi de caiz görmüşlerdir.

Bir kesim istisnaî olarak yemeyi ve yedirmeyi âyet-i kerîmenin zahiri dolayısıyla, bir de Peygamber (sav)ın: "Yiyin, saklayın ve tasadduk edin."[\[105\]](#) buyruğu dolayısıyla vacib kabul etmişlerdir.

el-Kiyâ (et-Taberî) der ki: Yüce Allah'ın: "Artık onlardan yeyin... veye-dirin" buyruğu tamamını satmanın yahut tâ tamanını tasadduk etmenin caiz olmadığına delil teşkil etmektedir. [\[106\]](#)

9- Keffaret Kurbanları:

Keffaret maksadı ile kesilen kurbanlardan kurban sahipleri yiyemezler. Malik (r.a)ın meşhur olan görüşü kurban sahibi üç kurbandan yiyemez: (İhram-h iken) avlandığı hayvana ceza olarak kestiği kurban, yoksulların adak kurbanları ve eziyet (başındaki rahatsızlık) dolayısı ile (başını traş ettiği için) kestiği fidye kurbanı. Bunun dışında kestiği kurbanlar, kurban kesme yerine ulaşması şartıyla ister vacib, ister nafil olsun yiyebilir. Bu hususta gerek seleften, gerek değişik bölgelerdeki fukahadan bir topluluk Mâlik'in görüşüne uygun kanaat belirtmişlerdir. [\[107\]](#)

10- Kurban Sahibi Yemesi Yasak Olan Kurbanından Yerse:

Kurban kesen şahıs şayet kendisi için yemesi yasak olan kurbandan yiyecek olursa, acaba yediği miktarının tazminatını mı öder, yoksa kendisinden bir miktar yediği hediye kurbanının tamamını mı öder? Bu hususta mezhebimizde İki görüş vardır. İbnu'l-Macişun birinci görüşü benimsemiştir. İbnu'l-Arabî de: Hak olan görüş budur ve kurban sahibine bunun dışında bir mükellefiyet de düşmez, demektedir. Aynı şekilde bir kimse yoksullar için bir kurban hediye etmeyi adayacak olur da kurban mahalline ulaştıktan sonra ondan yiyecek olursa -"el-Müdevvene"deki ifadenin aksine- sadece yediği kadarının tazminatını öder.

Çünkü kurban kesme işi (nahr) gerçekleşmiş bulunmaktadır. Herhangi bir haddi aşmak ise sadece ete yapılmıştır, o bakımdan bu hususta haddi aştığı kadarının tazminatını öder.

Yüce Allah'ın "adaklarını yerine getirsinler" buyruğu adağın gereğinin yerine getirilmesinin vacib olduğuna delildir. Bu adak ister bir kan akıtmak (kurban kesmek), ister hediye kurbanı, isterse de başka türlü olsun hüküm değişmez. Bir kimsenin adağını gereği gibi yerine getirmesi ondan yemesinin caiz olmaması buna delildir. İhramlı iken avlanmanın cezası da baştaki rahatsızlık dolayısıyla (traş etmekten dolayı) kesilen fidye kurbanının durumu da böyledir. Çünkü istenen şey, etinden, yahut başka cihetten herhangi bir eksiklik söz konusu olmaksızın adağını lam anlamıyla yerine getirmektir. Şayet ondan bir şey yiyecek olursa, onun tam bir hediye kurbanı kesmesi icab eder. (Bu da ikinci görüşe bir delildir). Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[108\]](#)

11 Tazminat Aynî mi Ödenir? Nakdî mi Ödenir?:

Bu şekildeki bir kurban etinden yiyen kimse etin kıymetini mi tazminat olarak öder? yoksa yiyecek olarak mı tazminat öder. "Muhammed'in Kica-b/'nda Abdu'l-Melik'ten rivayetle yiyecek olarak tazminat öder, ancak birinci görüş daha sahihtir. Çünkü yiyecek ibadet olarak hediye kurbanının tama-miyle gönderilmesine imkân bulunmadığı halde hediye kurbanının karşılığı olarak verilir. Haddi aşmanın hükmü ile ibadetin hükmü ise aynı değildir. [\[109\]](#)

12- Hediye Kurbanı Yerine Ulaşmadan Önce Sakatlanır ya da Telef Olursa:

İhramlı iken avlanmanın cezası yahut (baştaki) rahatsızlık dolayısıyla fidye olarak verilmesi gereken kurban, ya da yoksullar için adanmış olan ve tazminat altında olan bu hediye kurbanında bir sakatlık olursa, bu kurbanın sahibi ondan yiyebilir, zenginlere de, fakirlere de, sevdiği kimselere de ondan yedirebilir. Ancak etini, derisini ve ona gerdanlık olarak taktığı şeylerden herhangi bir şeyi satamaz.

İsmail b. îshak dedi ki: Çünkü (gerektiğinde) tazminatı ödenmesi icab eden hediye kurbanı mahalline ulaşmadan önce telef olursa, onun bedelini vermesi gerekir. Bundan dolayı o kurban sahibinin ondan yemesi de, yedirmesi de caizdir. Şayet nafîle hediye kurbanı mahalline ulaşmadan önce telef olursa, ondan yemesi de, başkasına yedirmesi de caiz değildir. Çünkü onun bedelini ödeme mükellefiyeti olmadığından dolayı hediye kurbanı telef olmadan da bu

uygulamayı yapabileceğinden ve telef olmadan kurbanı kesmeye kalkışabileceğinden korkulur. O bakımdan insanlara karşı ihtiyatta hüküm verilmiştir, uygulama da böylece devam edegelmiştir.

Ebû Davud'un, Nâctye el-Eslemî'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) kendisi ile birlikte hediye kurbanlarını göndermiş ve şöyle buyurmuştur: "Şayet bunlardan sakatlanan bir şey olursa, onu kes. Sonra da (boyunlarına alâmet olarak taktığın) nalınlarını kanı ile boya, sonra da onu insanlarla başbaşa bırak (onların yemesine izin ver)."[\[110\]](#)

Malik ile iki görüşünden birisinde Şafiî, Ahmed, İshak, Ebu Sevr, Re'y ashabı ve onlara tabi olanlar da nafil hediye kurbanında bu hadisin gereğine göre görüş belirtmişler ve bu hediye kurbanlarını götüren kimse onlardan bir şey yemez ve o kurbanı insanlar yesinler diye onlara terkeder, demişlerdir.

Müslim'in, Sahih'indeki hadiste şöyledir: "Sen de, beraberindeki yol arkadaşlarından hiçbir kimse de ondan yemesin."[\[111\]](#)

İbn Abbas ve diğer görüşünde de Şafiî bu nehyin zahirine uygun olarak görüş belirtmişlerdir. İbnü'l-Münzir de bunu tercih etmiştir. İbn Abbas ile Şafiî derler ki: Hediye kurbanlarını güden onlardan bir şey yemediği gibi arkadaşlarının ahalisinden hiç kimse de o kurbanlardan bir şey yemez.

Ebu Ömer (İbn Abdi'l-Berr) der ki; Peygamber (sav)ın: "Onlardan sen de, yol arkadaşlarından bir kimse de yemesin" ifadesi sadece İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadiste vardır. Hişam b. Urve'nin babasından, onun Naciye'den naklettiği hadiste bu şekilde değildir. Bize göre Naciye yoluyla gelen hadis İbn Abbas'ın hadisinden daha sahihtir, fukahaya göre uygulama da ona göredir. Peygamber (sav)m: "O kurbanlığı insanlara terket" ifadesinin kapsamına kişinin yol arkadaşının yakınları da, başkaları da girer.

Şafiî ve Ebu Sevr derler ki: Aslı itibariyle vacib olan hediye kurbanlarından hiçbir şey yemez. Ancak tatavvu', yahut hac ibadetinin bir nüsükü (kurbanı) ise ondan yer, hediye eder, saklar ve tasadduk da eder, Ona göre temettü' ve kıran haccı da bir nüsiiktür. el-Evzaî'nin mezhebi de buna yakındır.

Ebu Hanife ve arkadaşları da derler ki: Temettü ve tatavvu' dolayısıyla kesilen kurbanlardan yer. Bunların dışında ihramlı olması dolayısıyla kesmesi vacib olan diğer kurbanlardan İse yemez,

Malikten de: İhrama aykırı fiilleri dolayısıyla kestiği kurbanlardan yemez, dediği nakledilmiştir. Buna kıyasen bir hatayı telâfi etmek için kesilen kurbandan da yiyemez. Şafiî ve Evzaî'nin dediği gibi.

Maiik bu görüşlerine şunları delil göstermektedir: Yüce Allah: "Yahut düşkünlere yemek yedirmek şeklinde bir keffaretdir" (el-Mâide, 5/95)

buyruğunda ihramlı iken avlanmanın cezasını yoksullara (düşkûnlere, miskinlere) tahsis etmiştir. Başındaki bir rahatsızlık dolayısıyla saçlarını traş edenin fidyesi ile ilgili olarak da: "Oruç, sadaka yahut kurbandan bir fidye vermesi ge-rekir" (el-Bakara, 2/196) diye buyurmaktadır. Peygamber (sav) da Ka'b b. Uc-re'ye şöyle demiştir: "Sen ya herbir miskine İki mud olmak üzere altı yoksul doyur, yahut üç gün oruç tut, yahut ta bir koyun kurban kes" demiştir. [\[112\]](#)

Yoksullar için yapılan adak zaten açıkça ifade edilmiştir. Bunun dışındaki hediye kurbanlıklar ise yüce Allah'ın şu buyruğunda belirtilen esas hüküm üzeredir: "Kurbanlık develeri de size Allah'ın şeâirinden kıldık... Artık yanları üzere, düşüp can verince etindeneyeyin..."(el-Hac, 22/36) Peygamber (sav) da, Ali (r.a) da getirdikleri hediyelik kurbandan yemişler, etinin suyundan içmişlerdir. Peygamber (sav) de konu ile ilgili en sahih rivayete ve görüşe göre hacc-ı kıran yapmıştır. O bakımdan onun getirdiği hediye kurbanı vacib idi. Dolayısıyla Ebu Hanife'nin delil diye yapıştığı sahih olamaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Şanı yüce Allah'ın hediye kurbanlıklardan yemeye izin vermesi şundan dolaydır: Araplar hac dolayısıyla kesilen kurbanlıklardan yemeyi uygun görmüyorlardı. Şanı yüce Allah peygamberine onlara muhalefet etmeyi emretmiştir. Şüphesiz ki o bunu böylece teşrî' buyurmuş ve böylece tebliğ etmiştir. Nitekim hediye olarak kurbanlık gönderip ihrama girdiğinde de o böyle yapmıştır. [\[113\]](#)

13- Kurbanlık Etlerinden Yemek:

"Artık onlardan yeyin" buyruğu ile ilgili olarak kimi ilim adamı şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "Artık onlardan yeyin" buyruğu Arapların (İslâm'dan önceki) uygulamalarını neshetmiştir.

Çünkü onlar kurbanlık ellerinden yemeyi kendilerine haram kabul ediyorlardı ve bunlardan -dediğimiz gibi -hediye kurbanlıklarından yemezlerdi. İşte yüce Allah onların bu uygulamasını: "Artık onlardan yeyin" buyruğu ile; Peygamber (sav) de: "Kim bir kurban keserse, o kestiği kurbandan yesin"[\[114\]](#) buyruğu ile neshetmiştir. Ayrıca Peygamber (sav) da bizzat kendi kurbanından ve hediye kurbanlıklarından yemiştir. ez-Zührî der ki: Sünnet ilk olarak kurbanın ciğerinden yemektir. [\[115\]](#)

14- Kurban Etinin Müstehab Olan Paylaştırma Şekli:

İlim adamlarının çoğunluğunun kanaatine göre kurban etinin üçte birini sadaka olarak vermek, üçte birini (dost, tanıdık ve akrabaya) yedirmek, üçte birini de çoluk-çocuğuyla birlikte yemek müstehaptır.

İbnu'l-Kasım, Malik'ten şöyle dediğini nakletmektedir: Bize göre kurban-lıklann nitelikleri belli ve bilinen bir paylaşırma şekli yoktur. Malik bu husustaki hadis hakkında şunları söylemektedir: Bana İbn Mes'ud'dan (bu şekilde bir rivayet) ulaşmış olmakla birlikte uygulama buna göre yapılmamıştır.

SahihC-i Müslim) ile Ebu Davud'un kaydettikleri rivayete göre Rasûlullah (sav) bir koyun kurban etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Ey Sevban! Bu koyunun etini pişir." Dedi ki: Ben Medine'ye gelinceye kadar peygambere o koyunun etinden yedirip, durdum. [\[116\]](#)

Bu rivayet, bu maksada açıklık getiren bir nasıttır. Şafî'nin bu husustaki görüşü farklıdır. Bir seferinde: Yarısını yer, öbür yarısını da tasadduk eder demiştir. Çünkü yüce Allah: "Artık onlardan yeyin ve elî dar olan fakire de yedin" buyurmuş ve burada iki şahıs söz konusu etmiştir. Bir başka seferinde de şöyle demektedir: Üçte birini yer, üçte birini hediye eder, üçte birini de yoksullara yedirir. Çünkü yüce Allah: "Artık yanları üzere düşüp can verince etinden yeyin ve ondan dilenen, dilenmeyen fakirlere yedin." (el-Hac, 22/36) buyruğunda üç kişiden söz etmektedir. [\[117\]](#)

15- Yolcunun Kurban Kesme Yükümlülüğü:

Mukim kurban kesmekle muhatab olduğu gibi, yolcu da kurban kesmekle muhataptır. Çünkü aslolan bu hususta hitabın umumî olduğudur. Genel olarak bütün ilim adamlarının görüşü de budur. Ancak bu hususta Ebu Ha-nife ve en-Nehaî farklı kanaattedirler. Bu farklı kanaat Ali (r.a)dan da rivayet edilmiştir, ancak hadîs onlara karşı delil teşkil etmektedir.

Malik yolculardan Mina'daki hacıları istisna etmiştir. Ona göre hacının kurban kesme yükümlülüğü yoktur. [\[118\]](#) en-Nehaî de bu görüştedir. Yine bu görüş iki halife Ebubekir ve Ömer ile seleften bir topluluktan (Allah hepsinden razı olsun) da rivayet edilmiştir. Çünkü hacı aslında hediye kurbanı kesmeye muhataptır, eğer o kurban kesmek isteyecek olursa hediye kurbanı olarak keser. Hacı dışındakiler ise Mina'da bulunanlara kendilerini benzetmek maksadıyla kurban kesmekle emrolunmuşlar, böylelikle onlar da Mina'daki-lerin ecirlerinden bir pay elde etmiş olurlar. [\[119\]](#)

16- Kurban Etini Saklamak:

İlim adamları kurban etini saklamak hususunda dört farklı görüşe sahiptirler. Alî ve İbn Ömer (r.a)dan sahih bir yolla rivayet edildiğine göre üç günden sonra kurban etlerinden bir şey saklanmamalıdır. Onlar bunu Peygamber (sav)dan rivayet etmişlerdir, İleride gelecektir,

Bir topluluk da şöyle demektedir: Kurban etlerinin saklanması yasaklandığına dair gelen rivayet neshedilmiştir. O bakımdan kurban kesen istediği vakte kadar etini saklayabilir. Ebu Said el-Hudrî ile Bureyde el-Eslemî bu görüştedirler.

Bir başka kesim şöyle demektedir: Kurban etinden yemek mutlak oiaarak caizdir. Bir başka kesim de şöyle der: Şayet insanların kurban etine ihtiyaçları varsa saklamaz, çünkü yasaklama belli bir illet (sebeb) dolayısıyla yapılmıştır. O da Peygamber (sav)ın şu buyruğunda dile getirilmektedir: "Benîm size (kurban etlerini saklamanızı) yasaklamamın sebebi çevreden misafir olarak gelen bedevi Araplardır."[\[120\]](#) Bu ihtiyaç ortadan kalkınca daha önceden söz konusu edilmiş olan yasak, bu yasağı gerektiren sebeb kalktığı için kaldırılmış oldu, yoksa neshedildiği için kaldırılmış değildir. İşte burada bir usûl meselesi ortaya çıkmaktadır ki o da bir sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir: [\[121\]](#)

17- Nesh İle Hükümün Kaldırılması İle İlletin Kalkması Dolayısıyla Hükümün Kaldırılması Arasındaki Fark:

Nesh dolayısıyla hükümün kaldırılması tle illetin kalkması dolayısıyla hükümün kaldırılması arasında bir fark vardır. Şunu belirtelim ki, nesh dolayısıyla kaldırılmış bir hükümle bir daha ebediyen hüküm verilemez. İlletin kalkması dolayısıyla kaldırılmış olan hüküm, illetin avdet etmesi dolayısı ile tekrar geri gelir. Buna göre bir belde ahalisinin yanına kurban kesme zamanında ihtiyaç sahibi bir takım insanlar gelecek olursa ve o belde ahalisi gelenlerin ihtiyaçlarını ancak kurban etleri ile karşılayabiliyorlarsa, o takdirde Peygamber (sav)ın yaptığı gibi üç günden sonrası için kurban etlerini saklamamaları muayyen bir yükümlülük olarak ortaya çıkar. [\[122\]](#)

18. Kurban Etini Saklamayı Yasaklayan ve Mubah Kılan Rivayetler:

Bu hususta yasak kılan ve mubah kılan hadisler sahih ve sabittir. Aynı zamanda

hem yasaklayıcı, hem mubah kılıcı ifadeler gelmiştir. Nitekim Âişe, Seleme b. el-Ekva', Ebu Said el-Hudrî yoluyla gelen ve sahih kitaplarda yer alan hadislerde bu hususlar açıkça belirtilmiştir.

Sahih(-i Buharî)nin, İbn Ezher'in azatlısı Ebu Ubeyd'den rivayetine göre Ömer b. el-Hattab (r.a) ile birlikte (kurban bayramında) hazır bulundu ve dedi ki: Sonra Ali b. Ebi Talib (r.a) ile de bayram namazı kıldım. Bize hutbe okumadan önce namaz kıldırды, sonra insanlara hutbe irad edip, dedi ki: Muhakkak Rasûlullah (sav) sizlere üç günden sonra kestiğiniz kurbanların etlerinden yemenizi yasak kılmıştır. O bakımdan onlardan yemeyiniz.^[123] İbn Ömer'den de rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) üç günden sonra kurban etlerinin yenilmesini yasaklamıştır. Salim dedi ki: İbn Ömer üç günden sonra kurban etlerinden yemezdi.^[124]

Ebû Dâvûd da, Nubeyşe'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Bî2 sizlere yetsin diye üç günden sonra kurban etlerinden yemenizi yasaklamıştık. Artık Allah sizlere bolluk vermiş bulunuyor, yeyiniz, saklayınız ve (Allah'tan) ecir isteyiniz. Şunu bilin ki bu günler yeme, içme ve aziz ve celil olan Allah'ı anma günleridir."^[125]

Ebû Ca'fer en-Nehâs dedi ki: Bu, bu hususta söylenmiş sözlerin en güzelidir. Tâ ki konu ile ilgili hadisler arasında uyum olduğu ve çelişki bulunmadığı ortaya çıksın. Mü'minlerin emiri AU b. Ebi Talib o sözleri Osman (r.a) kuşatma altında bulunurken söylemiştir. Çünkü o sırada insanlar ihtiyaç içerisinde idiler ve darlık çekiyorlardı. O da Rasûlullah (sav) Medine'ye dışardan pek çok kimseler geldiği vakit yaptığı gibi yaptı. Buna delil İse İbrahim b. Şerîk'in bize naklettiği şu rivayettir: İbrahim dedi ki: Bize Ahmed anlattı, dedi ki: Bize Leys anlattı, dedi ki: Bana el-Haris b. Yakub, Yezid b. Ebi Yezid'den anlattı: O hanımından naklettiğine göre, hanımı Âişe (r.a)ya kurbanlık etlerine dair soru sormuş, şu cevabı vermiş: Ali b. Ebi Talib bir yolculuktan bizim yanımıza geldi. Biz de ona kurban etinden takdim ettik. Rasûlullah (sav)a sormadan yemeyi kabul etmedi. Ona sorunca, Peygamber şöyle buyurdu: "Sen (kurban etinden) zülhicce ayından gelecek zülhicce ayına kadar yiyebilirsin."^[126]

Şafiî der ki: Üç günden sonra kurban eti saklamamanın yasak olduğu görüşünü kabul edenler bu husustaki ruhsat bildiren rivayetleri işitmemişlerdir. Mutlak olarak ruhsatı kabul edenler de et saklamayı yasaklayan hadisleri işitmemişlerdir. Hem yasak olduğunu, hem ruhsat olduğunu söyleyen de her iki tür hadisi de işitmiş ve gereklerince amel etmiş demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İleride -yüce Allah'ın izni ile- el-Kevser Sûresi'nin tefsirinde kurban kesmenin vücubu ve mendub oluşu ile ilgili görüş ayrılıklarına; kurbanın daha önceden söz konusu olan (ve ibadet maksatlı) bütün kesimleri neshedici olduğuna dair açıklamalar gelecektir. [\[127\]](#)

19- Eli Dar Olan Fakire Yedirmek:

"Ve eli dar olan fakire de yedirin" buyruğunda aslında "el-fakir" kelimesi "el-bâis: eli dar" kelimesinin sıfatıdır. Bu da sefil düşmüş ve ileri derecede fakir kimse demektir. Fakir düşen bir kimse hakkında; Fakir düştü, düşer, fakir düşmek" denilir. Bu durumda olan kimseye de denilir (ism-i fail). Fakir olmamakla birlikte başına bir musibet gelen kimse hakkında da kullanılır. Peygamber (sav)ın; Fakat o zavallı Sa'd b. Havle..."[\[128\]](#) ifadeleri de bu kabildendir.

İleri derecede güçlü kimseyi kastetmek üzere; denilir. Oldukça güçlü kimse hakkında: "Oldukça güçlendi, güçlenir, oldukça güçlü olmak" denilir. Yüce Allah'ın: "Zulmedenleri de yapageldihleri fasıkhkları yüzünden şiddetli bir azabla yakaladık." (el-Aizf, 7/15) Burada görüldüğü gibi "beîs" şiddetli (güçlü, çetin) anlamındadır.

Kurbanlık etleri ne kadar çok tasadduk edilirse, ondan da daha çok ecir alınır. Kendisinden yenilmesi caiz olan miktar hususunda ise sözünü ettiğimiz şekliyle görüş ayrılıkları vardır. Yüce Allah'ın: "Yeyin... ve yedin* buyruğu dolayısıyla yarısının yenilebileceği söylendiği gibi, Hz. Peygamber'in: "Yeyin, saklayın ve başkasına yedirmek suretiyle de ecir bekleyin" buyruğu dolayısıyla üçte ikisinin yenilebileceği dahi söylenmiştir.

Yemenin ve yedirmenin hükmü hususunda da görüş ayrılığı vardır. Her ikisinin vacib olduğu söylendiği gibi, müstehab oldukları da söylenmiştir. Yemek ile yedirmek arasında fark olduğu da söylenmiştir. Buna göre yemek müstehab, yedirmek vacibtir ve bu Şafiî'nin görüşüdür. [\[129\]](#)

20- Kurban Kestikten Sonra Bacan Diğer İşleri:

"Sonra kirlerini gidersinler" buyruğu kurbanlıklarını ve hediye kurbanlıklarını kestikten sonra traş olsunlar, cemrelere taş atıp (ihramda kalmaktan ötürü) üstbaşlarının kirlerini gidersinler ve buna benzer hac İşlerinden geri kalanlarını yerine getirsinler, demektir. İbn Arafe der ki: "Üzerlerindeki kirlerini gidersinler"

anlamındadır. el-Ezherîder ki: "Kirleri gidermek" bıyıklan kısaltmak, tırnaklan kesmek, koltuk altlarını yolmak ve etek traşı yapmaktır. Bu da ihramdan çıktıktan sonra olur.

en-Nadr b. Şumeyl der ki; Bu kelime Arap dilinde insanın üzerindeki kir pası gidermesi demektir. el-Ezherî'yi şöyle derken dinledim: Arapçada bu kelimenin ne demek olduğu ancak İbn Ab bas ile tefsir alimlerinin açıklamalarından bilinmektedir.

el-Hasen dedi ki: Bu ihram dolayısıyla insanın vücudundaki bakımsızlık sonucu meydana gelen kir pasın izale edilmesi demektir.

Bu kelimenin haccın bütün menâsiki demek olduğu da söylenmiştir. Bunu da İbn Ömer ve İbn Abbas rivayet etmişlerdir.

İbnu'l-Arabî der ki: Eğer bu rivayet onlardan sahih olarak gelmişse bu onların ashabdan olmak şerefi ve dili İyice bilmek özellikleri dolayısıyla bir delil olurdu... Bu lafız garib (yabancı) bir lafızdır, Arap dili ile uğraşanlar bu kelimenin kullanıldığı bir şiir tesbit edemedikleri gibi, anlamına dair herhangi bir rivayet te bilmemektedirler. Ancak ben bu kelimenin sözlük anlamının ne olabileceğini tesbit etmeye çalıştım. Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Müsen-nâ'nın şunları söylediğini gördüm: Bu, tırnaklan kesmek, bıyıkları kısaltmak ve -nikâh (cinsî beraberlik) dışında- ihramlı olan kimseye haram olan her-bir İşi yapabilmektir. Bu hususta delil gösterilebilecek bir şiir de bize ulaşmamıştır. "Kitabu'l-Ayn"m müellifi (Halil b. Ahmed) der ki: et-Tefes: Taş atmak, traş olmak, saçları kısaltmak, kurban kesmek, tırnaklan kesmek, bıyık ve koltuk altlarını da traş etmek demektir. ez-Zeccac ve el-Ferrâ da benzer açıklamalarda bulunmuşlardır. Ancak ben onların bu açıklamaları, ilim adamlarının konu ile ilgili açıklamalarından almış oldukları kanaatindeyim. Kutrub da der ki: (^rjJI ii-ü) tabiri; adamın kiri pası arttığı zaman kullanılır. Ümeyye b. Ebi's-Salt da şöyle demektedir:

"Başlarını çepeçevre kuşattılar (veya: saçlarını kısalttılar) hiçbir kirlerini (uzamış saçlarını) da traş etmediler. Ne bitlerini ayıkladılar, ne de bitlerin sirkelerini."

Kutrub'un işaret ettiği bu anlam İbn Vehb'in, Malik'ten naklettiği anlamın aynısıdır. Bu kelimenin doğru anlamı da budur. İşte bu, sözlük anlamı itibariyle kirleri giderme şeklini ortaya koymaktadır. Şer'î bakımdan gerçek manasına gelince, hac yahut umre yapan kimse kurbanını kesip de saçlarını traş edip, kirlerini giderip temizlendiğinde, kirlerinden arınıp da elbise giydi mi artık o kimse "üzerindeki kirleri gidermiş ve adağını yerine getirmiş" olur. Adak ise insanın yerine getirmesi gereken ve kendisinin yerine getirmeyi üstlendiği şey demektir.

Derim ki: Kutrub'un naklettiği ve zikrettiği şiiri aynı şekilde el-Maverdî de Tefsir'inde zikretmiş bulunmaktadır. Bir diğer beyit daha zikrederek şöyle demektedir:

"Kirlerini de giderdiler, ihtiyaç ve adaklarını da, sonra yola koyuldular, Necid'e doğru ve Ali'yi de beklemediler,"

es-Sa'lebî der ki: Bu kelimenin sözlükteki asıl anlamı kirdir. Araplar kirli buldukları bir adama: "(kHitlU): Ne kadar pis, ne kadar kirlisin," derler, Umeyye b. Ebi's-Salt'ta şöyle demiştir:

"Koltuk altlarını (oldukları gibi) bıraktılar, hiçbir kirlerini atmadılar, Üzerlerinden ne bir bit, ne de sirkesini uzaklaştırdılar."

el-Maverdî der ki: Salihlerden birisine: İhramlı olan kimsenin kir, pas içersinde kalmasından maksat nedir, diye sorulmuş o şu cevabı vermiştir; Yüce Allah'ın senin kendi nefsinde ihtimam göstermekten yüz çevirdiğini görüp, nefsinin O'na itaat uğrunda feda etmekte samimi olduğunu ortaya çıkarmasıdır, [\[130\]](#)

21- Adakları Yerine Getirip el-Beytul-Atîk'i Tavaf Etmek:

"Adaklarını yerine getirsinler" buyruğunda masiyet olması hali müstesna kayıtsız ve şartsız olarak adaklarını gereği gibi yerine getirmekle emrolunmuşlardır. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'a isyan hususunda adağı yerine getirmek söz konusu değildir"[\[131\]](#) "kim Allah'a itaat etmeyi adanmış ise O'na itaat etsin, O'na isyan etmeyi adayan ise asla O'na isyan etmesin." [\[132\]](#)

"Ve Beyt-İ Atîk'i tavaf etsinler" buyruğunda sözü edilen tavaf haccın farzlarından olan ifâda tavafıdır.

Taberî der ki: Bu hususta te'vil âlimlerinin herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. [\[133\]](#)

22- Hacdaki Tavaflar:

Hacda üç türlü tavaf vardır. Kudüm tavafı, ifâda tavafı ve veda tavafı.

İsmail b. İshak der ki: Kudüm tavafı sünnettir. Murahik, Mekkeli ve hac için Mekke'den İhrama giren herkesin üzerinden düşen bir tavaftır. (Yine) der ki: Vacib olan tavaf ise hiçbir şekilde sakıt olmayan tavaftır. Bu da Arafe'den sonra yapılan ifâda tavafıdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-İ Atîk'i tavaf etsinler." İşte yüce

Allah'ın Kitabında farz kılınan tavaf budur. Hacı'nın bütünüyle ihramdan çıkıp (bütün) yasakların kendisine helâl kılınmasına sebep olan tavaf da budur.

Hafız Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: İsmail b, İshak'ın ifâda tavafı ile ilgili naklettikleri Medinelilere göre Malik'in görüşüdür. Bu aynı zamanda İbn Vehb'in, İbn Nâfi'in ve Eşheb'in ondan yaptığı rivayettir. Hicaz ve Irak fuka-hâsından ilim ehlinin çoğunluğunun görüşü de budur. Ancak İbnu'l-Kasım ve İbn Abdi'l-Hakem, Malik'ten Kudüm tavafının vacib olduğunu nakletmektedirler. İbnu'l-Kasım "el-Müdevvene"nin birkaç yerinde de böyle demiş ve bunu yine İbn Malik'ten rivayet etmiştir: Vacib tavaf, Mekke'ye gelenin yapacağı tavaftır. Mekke'ye girdiği sırada tavaf etmeyi unutan yahut onun bir şavtını (turunu) ya da sa'y etmeyi yahut ondan bir şavtt unutup da beldesine dönünceye kadar bunu hatırlamaz, sonra bunu hatırlayacak olursa, şayet kadına yaklaşmamış ise Mekke'ye geri döner, Beyt'i tavaf eder, tavaf namazını kılar Safa ile Merve arasında sa'y eder, sonra da kurbanını keser. Şayet kadına yaklaşmış ise geri döner, tavaf eder ve sa'y eder. Sonra da umre yapıp hediye kurbanını keser. Onun bu görüşü tıpkı İfâda tavafını unutan kimse hakkındaki görüşü gibidir. Bu rivayete göre ise her İki tavaf da ve aynı şekilde say etmek de vacibtir.

Veda tavafı diye de adlandırılan Sader tavafına gelince; İbnu'l-Kasım ve başkalarının Malik'ten abdestsiz olarak İfâda tavafı yapan bir kimse hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Böyle bir kimse memleketinden geri döner ve İfada tavafı yapar. Bundan sonra tatavvu' (nafile tavaf) yapmış olması müstesnadır. Bu da Malik'in ve arkadaşlarının icma ettikleri hususlardandır. Buna göre yaptığı nafile tavaf, onun hakkında farz olan tavafın yerini tutar. Yine icma ile kabul ettiklerine göre haccı esnasında hac amellerinden herhangi birisini tatavvu' olarak yapan bir kimse, eğer hac amellerinden yapması farz olan o amelin de vakti geçmiş bulunuyor ise, onun yaptığı o nafile amel -namazın hilâfına- tatavvu' değil, vacib'in yerine geçer. Hac esnasında yapılan nafile amel, farzın yerini tuttuğuna göre, Mekke girişi dolayısıyla, yapılan tavafın, İfâda tavafının yerini tutması daha bir uygundur. Ancak kurban bayramı birinci günü Akabe cemresine taş atmaktan yahut ta bundan sonra veda maksadıyla yapılan tavaf böyle değildir. İbn Abdi'l-Hakem'in, Malik'ten yaptığı rivayet ise bundan farklıdır. Çünkü oradaki rivayete göre Mekke'ye giriş tavafı ile birlikte sa'y etmek, kurban kesmekle birlikte beldesine geri dönen kimse için yapması gereken İfâda tavafının yerini tutar. Tıpkı sa'y ile birlikte yapılmış İfâda tavafının Mekke'ye girdiği esnada tavaf da, sa'y de yapmayan bununla birlikte kurban kesmiş kimsenin bu tavafının Kudüm tavafı yerine geçmesi gibi.

Bu görüşü kabul eden şunu da söyler: Mekke'ye giriş tavafının da İfada tavafının

vacib olduğunun söylenmesi onların birisinin, diğerinin yerini tutmasından dolayıdır. Çünkü Malik'ten rivayet edildiğine göre bunlardan herhangi birisini unutan bir kimse -belirttiğimiz üzere- beldesinden döner ve yerine getirir. Zira yüce Allah hac eden kimseye şu buyruğuyla sadece bir tavaf farz kılmıştır: "Ve insanlar arasında haccı İlan et... ve Beyt-İ Atîk'i tavaf etsinler." Bu görüşü kabul edenlere göre bu âyetteki ve başka yerlerdeki "vav"ın rütbeyi (tertibi) vacib kılması ancak tevkif ile (konu ile ilgili vâ-rid olmuş bir nass ile) söz konusu olabilir.

et-Taberî de Amr b. Seleme'den senedini kaydederek şöyle dediğini nakletmektedir: Ben yüce Allah'ın: "Ve Beyti Atîk'i tavaf etsinler" buyruğu ile ilgili olarak Züheyr'e soru sordum da şöyle dedi: Buradaki tavaf, Veda tavafıdır, İşte bu da onun vacib olduğuna delildir. Şafiî'nin iki görüşünden birisi de budur. Çünkü Peygamber (sav) ay hali olanın bu tavafı yapmadan Mekke'den ayrılmasına müsaade etmiştir. Böyle bir müsaadeyse ancak vacib olan hakkında söz konusu olabilir. [\[134\]](#)

23- Beytullah'ın "Atık" Diye Nitelendirilmesi:

Te'vii bilginleri, Beytullah'ın "el-Atîk" ile nitelendirilmesinin sebebi hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Mücahid ve el-Hasen: el-Atîk kadim, eski demektir. "Atık kılıç" demek "eski kılıç" demektir. Bu görüşü kıyas da desteklemektedir.

Sahih hadiste de: "O yeryüzünde kurulmuş ilk mesciddir"[\[135\]](#) denilmektedir.

Bir diğer açıklamaya göre "atik" denilmesi, yüce Allah'ın zorba herhangi bir kimsenin kıyamete kadar onu küçümseyecek bir surette oraya musallat olmaktan yana o Ev'i kurtarmış olmasından dolayıdır. Bu anlamdaki bir açıklama İbn ez-Zübeyr ve Mücahid'den yapılmıştır. Tirmizî'de de, Abdullah b. ez-Zübeyr'den şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Beyt'e "el-Atîk" adının verilmesi, herhangi bir zorbanın onun üzerinde üstünlük sağlayamarnasından dolayıdır." Tirmizî dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir.

Peygamber (sav)dan mürsel olarak da rivayet edilmiştir.[\[136\]](#)

Herhangi bir kimse eğer Haccac b. Yusuf'un sözünü edip de onun Ka'be'ye karşı mancınıklar kurup, oranın bir bölümünü yıktığını ileri sürecektse olursa, ona şöyle denilir: Yüce Allah orayı zorba kâfirlerin tasallutundan azade etmiştir. Çünkü bizzat onlar Allah'a karşı isyan ile gelip Beytullah'ın hürmetine inanmayacak olurlarsa ve böylelikle Ka'be'ye kötülük yapmak isteyecek olurlarsa, Ka'be onlara karşı korunur ve onlar eliyle Ka'be'ye bir kötülük ulaşmaz. İşte bu, şanı yüce Allah'ın onları kendileri istemese bile ve zorla bu işten uzak tuttuğunu gösterir.

Ka'be'nin saygınlığına inanan müslümanlara gelince, onlar eğer Ka'be'ye zarar vermekten uzak duracak olurlarsa, bu durum Ka'be'nin Allah nezdindeki değerine, düşmanların önlenmesi halinde ortaya çıkacak olan değeri kadar ortaya çıkmaz, O bakımdan yüce Allah mü'minler taifesini Ka'be'ye yasak ve tehdit suretiyle zarar vermekten vazgeçmelerini istemiştir. Bundan İleriye geçerek, kötülük yapmak isteklerini mecburen ve çaresizce önlemek noktasına kadar götürmemiştir. Bu şekilde (Ka'be'nin hurmiyetine inananların) Ka'be'ye saygısızlık etmeleri dolayısıyla onları kıyamet günü ile tehdit etmiştir. Kıyamet günü ise daha büyük bir musibet ve daha uzun sürelidir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Beyt'e "el-Atîk" denilmesinin sebebi, onun hiçbir kısmının asla mülkiyet altına alınamayacağından dolayıdır.

Bir kesim de şöyle der: Beyt'e "el-Atîk" denilmesinin sebebi, yüce Allah'ın orada günahkârların boyunlarını azaptan kurtarmasıdır.

Şöyle de açıklanmıştır: Beyt'e "el-Atîk" denilmesi, tufan suyunun baskınından

azad edilmiş, kurtarılmış olmasıdır. Bu açıklamayı İbn Cübeyr yapmıştır. el-Atîk'in, el-Kerim anlamında olduğu da söylenmiştir. "îtk" de kerem demektir. Tarafe atın kulaklarını nitelendirirken şöyle demektedir:

"Kulakları çok keskindir, sen onları görünce asaletini anlarsın, Yaban öküzü sürüsü içerisinde korkuya kapıldığı için kulaklarını dikmiş bir koyunun kulakları gibi."

Rakîk'in (kölenin) ıtk'ı (azadı) ise köleliğin zilletinden, hürriyetin şerefine çıkıp kurtulmaktır.

"el-Atîk" in bir şeyin kaliteli oluşunu gerektiren bir övgü sıfatı olması ihtimali de vardır. Nitekim Ömer (r.a)'in: Atık bir ata bindim... sözleri bu kabildendir.

Birinci görüş, kıyas ve sahih hadis dolayısıyla daha sahihtir. Mücahid der ki: Allah Beyt'i yeryüzünden ikibin yıl önce yaratmıştır, bundan dolayı oraya atîk (eski) denilmiştir. Doğruyu en iyi bifen Allah'tır, [\[137\]](#)

30. Bu (böyledir). Kim Allah'ın saygı duyulmasını İsteddiği şeyleri ta'zim ederse, bu, Rabbi katında kendisi İçin daha hayırlıdır. Size davarlar helâl kılındı, ancak size okunanlar müstesna. Şu halde pisliğin tâ kendisi olan putlardan uzak durun ve yalan söylemekten de kaçın;

31. Yalnız O'na yönelenler olarak ve O'na şirk kosmaksızın. Kim Allah'a ortak koşarsa, o sanki gökyüzünden düşüp, kuşların kaptığı yahut rüzgarın kendisini uzak bir yere attığı kimseye benzer.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [\[138\]](#)

1- Allah'ın Saygı Duyulmasını İsteddiği Şeyleri Tu'zim:

Yüce Allah'ın "bu" anlamındaki buyruğunun: Üzerinizdeki farz yahut vacip budur, takdirinde ref mahallinde olması ihtimali olduğu gibi "bu emre uyunuz" anlamındaki bir takdir ile nasb mahallinde olma ihtimali de vardır, Zü-heyr'in şu beyiti de, buradaki bu belîğ işaretle benzerlik arz etmektedir:

"Bu (böyledir; işte) planı dolayısıyla yorulan bir kimse gibi değildir, Meclisin ortasında söz söyleyen konuştuğu vakit."

Burada sözü edilen "el-hummât: Allah'ın saygı duyulmasını istediği şeylerden kasıt, yüce Allah'ın: "Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler" (Hacc-22/29) buyruğunda kendilerine işaret edilen hac fiilleridir. Bunun kapsamına hac mahallerinin ta'zim edilmesi de girmektedir. Bu açıklamayı İbn Zeyd ve başkası yapmıştır. el-Hunimât (saygı duyulması İstenen şeyler) farz ve

sünnetleriyle emirlere uymak demektir, şeklindeki bir açıklama bütün bunları kapsar.

"Bu, Rabbi katında kendisi için daha hayırlıdır" buyruğu onun gerekli ta'zimde bulunması Rabbi katında bunların herhangi birisini önemsemekten, daha hayırlıdır.

Şöyle de açıklanmıştır: Böyle bir ta'zim kendisi vasıtası ile faydalanan hayırlarından bir hayırdır. Buradaki "daha hayırlıdır" ifadesi bir tafdil (başkasına göre daha üstünlük) manasını ifade etmek için değil, hayır vaadetmek anlamındadır. [\[139\]](#)

2- Davarlardan Helâl Kılınanlar:

"Size davarlar"ı yemeniz "helâl kılındı." Davarlar: "el-ğn'âm"dan kasıt İse deve, inek ve koyun türüdür.

"Ancak size okunanlar" Kitab-ı Kerîm'de haram oldukları belirtilenler "müstesna." Bunlar, meyte (leş), başına ağır bir darbe indirilmiş ve diğer benzerleridir.

Bunun hac ile yakın bir ilişkisi vardır. Çünkü hacda kurban kesmek söz konusudur. Böylelikle kesilmesi ve etinin yenilmesi helâl olanları da açıklamış olmaktadır. Bununla yüce Allah'ın: "ihram'da iken avlanmayı helâl saymamak şartı ile ve size okunacak olanlar hariç olmak üzere..." (el-Mâide, 5/1) buyruğuna atıfta bulunulduğu da söylenmiştir. [\[140\]](#)

3- Putlardan ve Pis Şeylerden Kaçınmak:

"Şu halde pisliğin tâ kendisi olan putlardan uzak durun" buyruğunda geçen (ve pislik anlamına gelen): er-rlcs, pis olan şey demektir. (Put demek olan): cl-vesen İse tahta, demir, altın, gümüş ve buna benzer şeylerden yapılan heykel demektir. Araplar bu heykelleri diker ve onlara ibadet ederlerdi. Hristiyanlar ise haçı diker, ona ibadet eder ve onu ta'zim ederler. Bu da aynı şekilde kendisine tapınılan heykel durumundadır.

Adiy b. Hatim dedi ki: Boynumda altından bir haç bulunduğu halde Peygamber (sav)ın huzuruna vardım. O; "Üzerindeki şu putu at" yani haçı at, dedi. [\[141\]](#)

Bu kelimenin aslı; "O şey yerinde kaldı" tabirinden alınmadır. Pufa "vesen" denilmesinin sebebi dikilmesi ve belli bir yerde bırakılarak o putun da oradan ayrılmamasıdır.

Yüce Allah bununla putlara ibadet etmekten uzak durun, demektedir. İbn Abbas ve İbn Cüreyc'den bu açıklama rivayet edilmiştir. Putlara (pislik anlamına gelen:) "rics" demesi, onların azabın kendisi olan ricz'e sebep olmalarından ötürüdür.

Bir diğer açıklamaya göre putların "er-ricz" diye nitelendirilmesi, necaset anlamına gelmesi ve putların da hükmen necis olmalarından dolayıdır.

Necaset, bu putların bizatihi nitelikleri değildir. Bu nitelik imanin hükümlerinden olup, şer'î bir vasıftır. Nasıl ki taharet ancak su ile yapılabiliyor ise, bu vasıf da ancak İman ile izale olunur. [\[142\]](#)

4- Özel ve Geneliyle Pislikten Uzak Durmak:

Yüce Allah'ın: "Putlardan" buyruğundakî " ...dan" edatının cinsin beyanı için olduğu söylenmiştir. Buna göre yüce Allah sadece cins olarak putların pisliğinden yasaklamış olmaktadır. Diğer pisliklerden yasaklamak ise, bir başka buyrukta söz konusu edilmiştir. Buradaki bu edatın gayenin ihtidası (başlangıç noktası)nı ifade etmek için gelmiş olma ihtimali de vardır. Sanki önce onlara genel olarak pisliği yasakladıktan sonra, bu pisliğin kendilerine gelip bulaşacağı noktanın başlangıcını tayin etmiş gibi olmaktadır. Zira puta tapmak, her türlü fesad ve pisliği ihtiva eder. Buradaki bu edatın teb'îd (kismîlik bildirmek) için olduğunu söyleyenler, âyetin manasını altüst eder ve bozarlar. [\[143\]](#)

5- Batıl Sözlerden Uzak Durmak:

"Ve yalan söylemekten de kaçının" buyruğundaki (yalan anlamı verilen): "ez-zûr" batıl ve yalan demektir. Ona bu ismin verilmiş sebebi, haktan uzaklaştırılmış olması dolayısıyladır. Yüce Allah'ın: "Mağarala rından... meyledip, yöneldiğini" (el-Kehf, 18/17) buyruğuyla: "Eğimli, meyilli bir şehir," ifadeleri buradan gelmektedir.

Kısacası hakkın dışındaki her bir şey yalandır, batıldır ve zûr'dur. Peygamber (sav)ın hutbe irad ederken de: "Yalan şahid-lik Allah'a şirk koşmayla birlikte zikredilmiştir" diye buyurmuş ve bunu iki ya da üç defa tekrarlamıştır. [\[144\]](#) Yani yalan sahicilik puta tapmanın yasaklanması ile birlikte yasaklanmıştır. [\[145\]](#)

6- Yalan Şahitliğin Hükümü:

Bu âyet-i kerîme yalan şahidliğe tehdidi ihtiva etmektedir. Hakimlik yapan bir kimsenin yalan şahidlik yapan birisini tesbit ettiği takdirde onu ta'zir ile cezalandırması ve onun şahidliğine kimsenin kanmamasını sağlamak için ve bilinmesi maksadıyla onu teşhir etmesi gerekir. Tevbe etmesi halinde şahidlik ederse, durumuna göre hükümleri farklıdır. Eğer adalet vasfına sahip olmakla meşhur olmuş, bu hususta bariz bir halde görülüyor ise tev-besi kabul olunmaz. Çünkü tevbe ederken halini bilmeye imkân yoktur. Zira bu kimse hal-i hazırda yapmakta olduğu Allah'a yakınlaştıracı amellerden fazlasını yapamaz.

Eğer bundan daha aşağı merhalede olup da daha sonra ciddi bir şekilde ibadete kendisini verir, takva hali daha ileri dereceye ulaşırsa, şahitliği kabul edilir.

Sahih'de, Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir; "Şüphesiz büyük günahların en büyüğü Allah'a ortak koşmaktır. Anne-baba haklarına riayet etmemek, yalan şahitlikte bulunmak ve yalan söz söylemektir." Ra-sûlullah (sav) yaslanmış iken oturdu ve bizler: Keşke sussa diye temennide bulununcaya kadar, bu sözlerini tekrarlayıp durdu. [\[146\]](#)

7- Yalnız Allah'a Yönelmek (Haniflik):

"Yalnız Allah'a yönelenler olarak" buyruğu, hakka istikamet üzere dosdoğru giden yahut teslimiyet arzeden kimseler olarak... demektir. "HanîP kelimesi zıt anlamlı kelimelerdendir. Bu kelime hem istikamet, hem de meyletmek anlamında kullanılır.

"Yönelenler olarak" hal olarak nasb edilmiştir. Bu kelimenin hac-cedenler olarak anlamında kullanıldığı da söylenmiştir, ancak bu herhangi bir delili bulunmayan bir tahsistir. [\[147\]](#)

8- Allah'a Şirk Koşanın Misali:

"Kim Allah'a ortak koşarsa o sanki" kıyamet gününde kendisine hiçbir fayda sağlayamayan, kendisine gelecek herhangi bir zarar ve azabı önleyemeyen kimse durumunda olup "gökyüzünden düşüp" ve bundan dolayı kendisini hiçbir şekilde savunamayan "kuşların kaptığı" yani pençeleriyle paramparça ettiği... "kimseye benzer."

Bir görüşe göre bu durum onun canının çıkıp meleklerin ruhunu dünya semasına doğru yükseltmeleri esnasında olur. Bu ruha göğün kapıları açılmayacağından tekrar yerin üzerine atılır. Nitekim el-Berâ yoluyla gelen hadiste de böyle

bildirilmektedir^[148] ve biz bunu "et-lhzkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz.

Uzak, demek olup yüce Allah'ın: "Allah'ın rahmeti cehennemliklerden uzak olsun" (el-Mülk, 67/11) buyruğunda da bu kökten gelen kelime kullanıldığı gibi; Peygamber (sav)'ın: "Benden uzak olsunlar, benden uzak olsunlar"^[149] ifadesi de buradan gelmektedir. ^[150]

32. Bu (böyledir). Kim Allah'ın şeâirini tazim ederse, şüphesiz ki o kalplerin takvâsındandır.

33. Onlarda sizin için belirli bir süreye kadar faydalar vardır. Sonra onların varacakları yer Beyt-İ Atîk'tir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: ^[151]

1- "Bu" Buyruğunun Cümle İçindeki Yeri;

"Bu" buyruğu ile ilgili üç açıklama söz konusudur. Birincisine göre bu mübtedâ olarak ref mahaÜindedir, yani "bu Allah'ın emridir." (İkincisi): Hazfedilmiş bir mübtedânın haberi olarak reP mahallinde olması da mümkündür. Ayrıca; "Buna tabi olunuz" anlamında nasb mahallinde olması da mümkündür. ^[152]

2- Allah'ın Şeâirini Ta'zim Etmek:

"Kim Allah'ın şeâirini ta'zim ederse" buyruğundaki "şeftir* kelimesi "seîra" kelimesinin çoğuludur. Bu da yüce Allah'ın hakkında emri bulunan yahut da kendisini farketmediği ve bildirdiği herşey demektir. Savaşta savaşanların şiarı da buradan gelmektedir. Bu da kendisi vasıtasıyla biri birlerini tanıdıkları alâmetleri (parolaları) anlamındadır. Kurbanlık develerin iş'ârı da buradan gelmektedir. Bu da kanı akıp bir alâmet haline gelinceye kadar sağ yanına bir bıçak darbesi indirmek demektir. Bu şekildeki kurbanlık hayvana şîarlandınmış (el-meş'ûra) anlamında "şeîra" denilir. Buna göre Allah'ın şeâiri dininin alâmetleri ve bilhassa hac ibadetleriyle ilgili olanları demektir.

Bazı kimseler de şöyle demiştir; Burada şeâir'den kasıt kurbanlık develerin kilo almalarını sağlamak, onlara gereken önemi vermek ve bu konuda onların pahalı olanlarını tercih etmek demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas, Mü-cahid ve bir topluluk yapmıştır. Bunda lafzı bir işaret de vardır, çünkü develerin satın

alınması bazen kişiyi kaçınılmaz bir takım işleri yapmak zorunda bırakabilir ve bu ihlâsa delâlet etmeyebilir. Ancak daha aşağısı yeterli olmakla birlikte, kurbanlığını ta'zim ederse (yani büyük olanlarından seçerse) o vakit böyle bir kimsenin sadece şeriatı ta'zim ettiğini ortaya koyan bir ameli ortaya çıkar. İşte bu da kalplerin takvasından ileri gelir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[153\]](#)

3- Şeâirin Ta'zimi:

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki o" buyruğundaki zamir ifadenin ihtiva ettiği işe aittir. O bakımdan; denilseydi, bu da (lafzan) caiz olurdu, Bir görüşe göre de burada zamir şeâire râcidir. Yani şüphesiz ki şeâirin ta'zim edilmesi... demektir. Burada ifadenin delâleti dolayısıyla, muza f hazfedil m iştir ve böylelikle zamir de şeâire râci olmuştur. [\[154\]](#)

4- Şeâifin Tazimi Kalplerin Takvasından İleri Gelir:

"Şüphesiz ki o kalplerin takvâsındandır" buyruğunda "kalpler" kelimesi 'takva' şeklindeki mastar dolayısıyla fail olduğundan ref ile de okunmuştur. Bir diğer kıraate göre İse takva, "el-kulûb: kalbler"e izafe edilmiştir, (Bundan dolayı mecrûr olunmuştur). Çünkü takva hakikati itibariyle kalpte bulunur. Bundan dolayı Peygamber (sav) da sahih hadiste: "Takva buradadır" deyip göğsüne işarette bulunmuştur. [\[155\]](#)

5- Kurbanlıkların Faydalan:

Yüce Allah: "Onlarda sizin için belirli bir süreye kadar faydalar vardır" buyruğu ile; bu develere sahip olanlar onları hediye olarak kurban olarak göndermeyecek olurlarsa, sırtlarına binmek, sütlerini sağmak, üremeleri, yün vb. özellikleriyle faydalanmalarını kastetmektedir. Bunları kurbanlık olarak gönderdiği takdirde, "belirli olan süre" ortaya çıkmıştır. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. İşte bunlar hediye gönderilecek kurbanlık haline getdi mi yine bunlardan ihtiyaç duyulduğu takdirde sırtlarına binmek ve yavrularının süt ihtiyaçlarını karşılamasından sonra sütlerini içmek suretiyle yararlanılır. Sahih hadiste Ebu Hureyre (r.a)dan rivayete göre Rasûlullah (sav) bir deveyi önünden süren bir adam görünce ona: "Ona bin" diye emretmiş, adam: Ama bu bir kurbanlıktır, deyince ona: "Ona bin" diye buyurmuş, yine: Bu bir kurbanlıktır

deyince, Peygamber: -İki veya üçüncü defasında-: "Yazıklar olsun sana ona binsene" diye söyledi. [\[156\]](#)

Câbtr b. Abdullah'tan rivayete göre kendisine hediye olarak kurbanların sırtına binmeye dair soru sorulunca şöyle demiş: Ben Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Bir başka binek buluncaya kadar mecbur kalırsan ona maruf bir şekilde binebilirsin." [\[157\]](#)

Bu görüşe göre "belirli süre" onun boğazlanması demektir. Bu açıklamayı da Atâ b. Ebi Rebâh yapmıştır. [\[158\]](#)

6- Kurbanlık Deveye Binmenin Hükümü:

Kimi ilim adamı, Peygamber (sav)'ın; "Ona bin" buyruğu dolayısıyla, kurban edilmek üzere götürülen devenin sırtına binmenin vacib olduğunu kabul etmiştir. Bu emrin zahirini esas alanlar arasında Ahmed, İshak ve Zahirîler de vardır. İbn NafT, Malikten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Kurban olarak götürülen devenin sırtına aşırı olmayacak şekilde binmekte bir mahzur yoktur. Meşhur olan görüş ise kurbanlık sahibinin böyle bir deveye mecbur kalmadıkça binmeyeceği şeklindedir. Cabir (r.a)'ın hadisi bunu gerektirmektedir, çünkü bu hadis bir kayıt getirmektedir. Kayıt getiren nass ise mut-lakın hükmünü kayıtlandırır.

Şafiî ve Ebu Hanife de bu doğrultuda görüş belirtmişlerdir.

İhtiyaç halinde bindiği takdirde (ihtiyacını karşıladıktan sonra) üzerinden iner. Bu açıklamayı İsmail el-Kadî yapmıştır. Maliki mezhebinin delâlet ettiği görüş de budur. Ancak bu, İbnu'l-Kasım'ın "inmek yükümlülüğü yoktur" şeklindeki nakline muhaliftir. Buna dair delili ise Peygamber (sav)'ın devenin sırtına binmeyi mubah kılmış olmasıdır. O halde bu binmenin istishâbı (yani hükmünün bu şekilde kalması) da caizdir. Peygamber efendimizin: "Bir başka binek buluncaya kadar mecbur kalırsan" ifadesi ise İmam Şafiî ve Ebu Hanife (r.a)'ın görüşleri ile İsmail'in, Malik'in mezhebine dair naklettiğinin doğruluğuna delil teşkil etmektedir. Ayrıca açık bir şekilde Peygamber (sav)'ın kendisi yorgun argın düştüğü halde bir deveyi süren bir adamı gördüğü ve ona: "Ona bin" dediği açık olarak rivayet edilmiştir. Ebu Hanife ve Şafiî derler ki: Eğer mubah olan şekliyle o devenin sırtına binmek onu(n değerini) eksiltirse, o takdirde bunun kıymetini ödemesi gerekir ve bu kıymeti tasad-duk eder. [\[159\]](#)

7- Kurbanlıkların Varacağı Yer:

"Sonra onların varacakları yer Beyt-İ Atîk'tir" buyruğu ile bu kurbanlıkların Beyt'e kadar gideceklerini kastetmektedir ki, bundan kasıt da tavaftır.

Yüce Allah'ın: "Varacakları yer*" ifadesi ihramlı olan kimsenin ihlâli (ihramdan çıkması) tabirinden alınmıştır. Yani Arafe'ye vakfede durmaktan, cemrelere taş atmaktan ve sa'y etmekten ibaret olan bütün hac şeâiri sonunda, Beyt-i Atîk'te İfada tavafı yapmakla sona erer. Bu açıklamaya göre bu buyrukta bizzat Beyt'in kendisi kastedilmektedir. Bu açıklamayı da Malik, Muvatta'da yapmış bulunmaktadır.

Atâ; Mekke'ye, Şafîî ise Harem bölgesine ulaşınca kadar, diye açıklamıştır. Bu açıklama da burada sözü edilen "şeâir" in kurbanlık develer olmasına binâendir. Ancak umumî bir anlam ifade etmekle birlikte şeâirin tahsis edilmesinin ve ayrıca özellikle Beytin zikredilmiş olmasını anlamsız gibi kabul etmenin açıklanabilir bir tarafı yoktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[160\]](#)

34. Biz, kendilerine nızık olarak verdiğimiz kurbanlık hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye her ümmete kurban kesmeyi meşru kıldık. İlâhınız bir tek ilâhtır. O halde Ona teslim olun. İtaatkâr ve alçak gönüllü olanları müjdele!

Yüce Allah kesilecek kurbanları söz konusu ettikten sonra "Biz... her ümmete kurban kesmeyi meşru kıldık" buyruğu ile kurban kesmeyi teşri' buyurmadık bir ümmet bırakmadığını beyan etmektedir.

Ümmet belli bir görüş ve inanç etrafında toplanmış olan topluluk demektir. Yani Biz, iman etmiş herbir topluluğa böyle bir kurban kesmeyi teşri' etmişizdir. "el-Mensek" kesmek ve kan akıtmak demektir. Bu açıklamayı Mü-cahid yapmıştır. Kurban kestiği vakit; denilir. Kesilen hayvana; denilir, çoğulu: şeklinde gelir. Şanı yüce Allah'ın: "Yahut bir sadaka, yahut da kurbandan bir fidyeye" (e!-Bakara, 2/196) buyruğunda da bu manada kullanılmıştır. Aynı zamanda bu kelime itaat anlamına da gelir.

eî-Ezherî yüce Allah'ın: "Biz... her ümmete kurban kesmeyi meşru kıldık" buyruğu hakkında şöyle demektedir: Bu, bu gibi yerlerde kurban kesme yerine delâlet etmektedir. Kurbanın kesileceği yeri gösterdik, demektir. Bu manada olmak üzere; ile denilir ve bunlar iki ayrı söyleyiştir. Her iki şekilde de okunmuştur. Âsim dışında Kûfeliler "sin" i esreli olarak okurken, diğerleri üstün olarak okurlar.

el-Ferrâ der ki: Bu kelimenin "sin" harfî kesreli olarak okunursa, Arapça'da, hayır yahut şerrin işlenmesi mutad olan yer anlamındadır. Hac menâsiki denilmesi, insanların Arafe'de vakfe yapmak, cemrelere taş atmak, sa'y etmek

gibi ameller için belirlenen yerlere gidip, gelmeleri dolayısıyladır.

İbn Arafe ise yüce Allah'ın: "Biz... her ümmete kurban kesmeyi meşru kıldık" buyruğu hakkında şöyle demektedir: Her ümmete yüce Allah'a itaat etmek için izleyecekleri bir yol tesbit ettik. Çünkü bir kimse kavminin gittiği yolu takip ettiği takdirde denilir.

kelimesinin "bayram" anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır, Katade ise bunu hac diye açıklamıştır. Ancak birinci görüş yüce Allah'ın şu buyruğu dolayısıyla daha kuvvetli görülmektedir: "(Allah'ın) kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine" yani Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları kurban edip keserken "Allah'ın adını anınsınlar diye..." Böylelikle yüce Allah kurbanın kesilmesi esnasında adının anılmasını ve yalnız kendisi için kesilmesini emretmektedir. Çünkü bunları rızık olarak veren O'dur.

Daha sonra ifade geçmiş ümmetlere dair verilen haberden hazır olanlara: O, sizin hepinizin bir tek ilâhıdır, anlamında bir haber şekline geçmektedir. O halde kurban kesimi esnasında da durum böyledir. Bunun ihlâsla yalnızca O'na yapılması icab eder.

"O halde O'na teslim olun" buyruğu O'nun hakkı, O'nun rızası ve size olan nimetleri dolayısıyla O'na iman edin ve O'na teslim olun, demektir. Bu buyruğun teslimiyet gösterin, anlamını kastetme ihtimali de vardır. Bu da O'na İtaat edin, O'nun emirlerine boyun eğin, anlamındadır.

"İtaatkâr ve alçak gönüllü olanları müjdele!" buyruğundaki "Alçak gönüllü" ifadesi mü'minler arasında huşu' duyan ve alçak gönüllü kimseler demektir. ise yerin alçak olan bölümü demektir. Buyruk, işte böyle olanları pek büyük mükâfatla müjdele, anlamındadır. Amr b. Evs der ki: Alçak gönüllü olanlar zulmetmeyenlerdir, zulmedildikleri vakit intikam almaya kalkışmayanlardır, Süfyan'ın, İbn Ebi Necîh'den, onun da Mücahid'den rivayetine göre Müc-ahid şöyle demektedir: "Alçak gönüllüler (el-muhbitûn)" yüce Allah'ın emri ile mutmain olanlar, huzur bulanlardır. [\[161\]](#)

35. Onlar ki; Allah anılınca kalpleri titrer. Kendilerine isabet edenlere karşı sabreder, namazı dosdoğru kılarlar ve onlara rızık olarak verdiklerimizden de infak ederler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[162\]](#)

1- Allah Anılınca Kalpleri Titreyenler:

"Kalpleri titrer" korkar, ona muhalefet etmekten çekinir, dernektir. Yüce Allah, adı anıldığında korkmak ve çekinmekle onları nitelendirmektedir. Bu ise onların güçlü bir yakîne sahip olmaları ve Rabblerinin emirlerine riayet etmeleri dolayısıyladır. Adeta O'nun huzurundaymış gibidirler. Yine onları sabırla, namazt dosdoğru ve devamlı kılmakla da nitelendirdiğini görüyoruz. Bu âyet-i kerîmenin, (önceki âyetin sonunda yer alan) "itaatkâr ve alçak gönüllü olanları müjdele" buyruğu ile birlikte Ebubekir, Ömer ve Ali (Allah onlardan razı olsun) hakkında nazil oduğu da rivayet edilmiştir.

"Namazı" kelimesini cumhur izafet olarak esreli okumuştur. Ebu Amr ise bir önceki kelimenin sonunda "nûn"un bulunduğunu kabul ederek nasb ile okumuştur. Ona göre buradaki "nûn"un hazfedilmesi ismin uzunluğu dolayısıyla hafif olsun diyerdir, Sibeveyh de şu beyiti nakletmektedir:

"Aşiretin avretini (korunması gereken yerlerini) koruyanlar. "[163]

2- Allah'ı Bilip Tanıyan ve O'ndan Korkanların Hali:

Bu âyet-i kerîme yüce Allah'ın şu buyruklarını andırmaktadır: "Gerçek mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer. Âyetleri karşılarında okunduğu zaman (bu) onların imanını arttırır ve onlar ancak Rabblerine dayanıp, güvenirler" (el-Enfâl, 8/2); 'Allah sözün en güzelini müteşâbih, tekrar edilen (mesânî) bir kitap halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rabblerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir. Sonra Allah anıldığı için derileri ve kalpleri yumuşar..." (ez-Zümer, 39/23)

İşte Allah'ı bilip tanıyanların, O'nun azab ve cezasından korkanların hali budur. Bid'atçı, sapık ve bağırp çağırın, avam ve cahillerin yaptıkları gibi çıkardıkları sesleri eşeklerin anırmasını andıranların bağırışları gibi bağır-mazlar. Bu şekilde hareket eden ve bunun vecd ve huşu' olduğunu iddia eden kimselere şöyle demek gerekir: Allah'ı tanımak, O'ndan korkmak, O'nun celâlini hakkıyla ta'zim etmek hususlarında ne Rasûluüah (sav)a, ne de Ashab-ı Kîram'ın haline eşit bir hale ulaşabilirsin. Bununla birlikte onlar, kendilerine öğüt verildiğinde Allah'tan gelen öğütleri kavramaya çalışır ve Allah'tan korktukları için ağarlardı.

Aynı şekilde yüce Allah kendi adının anıldığını ve Kitabının okunduğunu işiten marifet ehli kimselerin hallerini de böylece bizlere anlatmış bulunmaktadır. Bu halde olmayan bir kimse, hiç şüphesiz onların gösterdikleri yoldan giden ve onların yollarını takib eden bir kimse olamaz. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Peygambere indirileni işittiklerinde, hakkı bildiklerinden gözlerinin yaşla dolup

taştığını görürsün. Derler ki: Rabbimiz iman ettik. Artık bizi şâhid olanlarla beraber yaz." (el-Mâide, 5/83) İşte bu İfadeler onların hallerini nitelendirmekte ve söylediklerini nakletmektedir. Her kim sünnete tabi olmak İstiyorsa, işte bunların sünnetine uysun. Kim de delilerin halleriyle hallenmek istiyorsa bilsin ki; delilik insanların halinin en ba-yağışdır ve delilik de çeşit çeşittir.

Sahih(-i Buhârî)'de Enes b, Mâlik'ten rivayet edildiğine göre bazı kimseler Peygamber (sav)a aşırıya kaçacak kadar çok soru sordular. O da bir gün mescide çıkageldi ve minbere çıkıp şöyle buyurdu: "Haydi bana soru sorunuz. Bugün bana neye dair soru sorarsanız, bu bulunduğum yerde kaldığım sürece onu mutlaka size açıklayacağım."

Bunu işitmeleri üzerine sustular ve artık gelip çatmış bir işin yanı başında olduklarından korktular. Enes dedi ki: Sağa sola bakmaya başladım. Baktım ki herkes başını elbisesine sokmuş ağlıyor.., deyip, hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir. [\[164\]](#)

Bu mesele ile ilgili açıklamalar bundan daha doyurucu bir şekilde el-En-fâl Sûresi'nde (8/1-2. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[165\]](#)

36. Kurbanlık develeri de size Allah'ın şeâirlinden kıldık. Onlarda sizler için hayırda r) vardır. Onlar ayakları üzere iken, üzerlerine Allah'ın adını anın. Artık yanları üzere düşüp can verince etinden yeyin ve ondan dilenen, dilenmeyen fakirlere yedi-rin. Onları şükredesiniz diye böylece size müsahhar kıldık.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı on başlık halinde sunacağız: [\[166\]](#)

1- Kurbanlık Develer:

Yüce Allah'ın: "Kurbanlık develer " buyruğunu İbn Ebî İshak "dal" harfini (sükûn yerine) ütreli olarak okumuştur. Bunlar iki ayrı söyleyiştir. Tekili: şeklinde gelir. Nitekim "meyve" anlamına gelen: kelimesirsın-çoğulu da; şeklinde, tahta anlamına gelen; kelimesinin çoğulu da: şekillerinde gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de de: "Onun ayrıca bir geliri de vardı" (Kehf 18/34) buynuğundaki "gelir" anlamındaki kelime "mim" harfî üstün olarak değil de; şeklinde ötreli okunduğu gibi, peklinde sakın olarak da okunmuştur ve bunlar iki ayn söyleyiştir.

Deveye; denilmesi, semizleyip kilo almasından dolayıdır "Sensizlik" demektir. Bu ismin develere has bir İsim olduğu da söylenmiştir.

Develer, kelimesinin -be ve dal harfleri üstün olmak üzere in çoğulu olduğu da söylenmiştir. "Adam kilo aldı," anlamındadır, "Yaşı ilerledi, yaşlandı" anlamındadır. Hadiste de: Gerçekten ben büyüdüm, yaşlandım"[167] denilmektedir. Bu kelime; (oüp diye de rivayet edilmiş olmakla, birlikte bunun bir anlamı yoktur. Çünkü bu Peygamber (sav)'ın sıfatına muhaliftir, zira bu, etim çoğaldı, arttı demektir. Nitekim "Adam irileşti, kilolandı..." denilir. "İri-yan adam," demektir. [168]

2- "el-Budn" Kelimesi Develer Dışında İnekler Hakkında da Kullanılabilir mi?;

İlim adamları "el-budn" kelimesinin develer dışında, inekler hakkında kullanılıp kullanılmayacağı hususunda farklı görüşlere sahiptir. İbn Mes'ud, Ata ve Şafiî, kullanılmaz derler. Malik ve Ebu Hanife ise kullanılır demişlerdir.

Bu husustaki görüş ayrılığının etkisi, bir bedene kurban etmeyi adayıp ta, bedene (deve) bulamayıp, yahut bulduğu halde buna gücü yetmeyip, inek kesmeye gücü yetenin durumu hakkında ortaya çıkar. Böyle birisi için inek kesmek yeterli olur mu, olmaz mı? Şafiî'nin mezhebine ve Atâ'ya göre yeterli olmaz, Malik'in mezhebine göre ise yeterli olur.

Sahih olan görüş ise Şafiî ve Atâ'nın kabul ettiği görüştür. Çünkü Peygamber (sav) cuma günü ile ilgili sahih hadisinde şöyle buyurmaktadır: "İlk saatte (cuma namazına) giden kişi sanki bir bedene (deve) kurban etmiş gibi olur. İkinci saatte giden kimse ise sanki bir inek kurban etmiş gibi olur..."[169] Peygamber (sav)'ın burada inek (bakara) ile bedene arasında fark gözetmesi, ineğe ayrıca bedene demlemeyeceğinin delilidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Aynı şekilde yüce Allah'ın: "Artık yanlan üzere düşüp, can verince" buyruğu da buna delâlet etmektedir. Çünkü buradaki vasıf develere hastır. İnek ise ileride geleceği gibi koyunlar gibi yatırılarak boğazlanır.

Bizim delilimize gelince, bu kelime iri cüsse sahibi olmak demek olan "el-bedâne"den alınmıştır. İri cüsseli olmak vasfı ise hem develerde, hem ineklerde bulunur. Aynı şekilde kanlarının akıtılması suretiyle yüce Allah'a yakınlaşmak özelliği ineklerde, develerdeki gibidir. Öyle ki, bir inek kurban olarak tıpkı deve gibi yedi kişi için yeterlidir. Bu Ebu Hanife lehine de bir delildir, zira Şafiî de bu hususta ona muvafakat etmektedir. Ancak bizim mezhebimizde bu görüş yoktur. İbn Şecere'nin naklettiğine göre koyunlara da "bedene" denilebilir, Ancak bu gaz bir görüştür.

"el-Bıdn" ise Ka'be'ye hediye olarak gönderilen (kurbanlık) develerdir. "el-Hedy" ise deve, inek ve koyun türü(nün hediye olarak gönderilmesi) hakkında kullanılan genel bir tabirdir. [\[170\]](#)

3- Kurbanlıklar Haccın Sederinin Bir Kısımıdır:

Yüce Allah'ın: "Size Allah'ın şeâirinden kıldık" İfadesi bunların, şeâirin bir kısmı olduğu hususunda açık bir nasıttır. Yüce Allah'ın: "Onlarda sizler İçin hayır vardır" buyruğunda da daha önce sözü edilen faydalar kastedilmektedir. Doğrusu, bu hayrın hem dünya, hem âhiret hayırları hakkında umumi, olduğudur. [\[171\]](#)

4- Kurbanlık Develerin Allak Adına Kesilmeleri:

"Onlar ayakları üzere İken, «zerlerine Allah'ın adım anın" Yani Allah'ın adına onları boğazlayın, "Ayaklan üzerinde duruyorken," demektir. Develer ayakları bağlı, ayakta oldukları halde boğazlanırlar. Bu vasıf asıl itibariyle atlar için kullanılan bir vasıftır. Nitekim atın, üç ayağı üstünde dikilip, dördüncüsünün toynağını yere değdirecek şekilde duruşu halini anlatmak üzere denilir. Böyle duran ata da; denilir.

Deve boğazlanacağı vakit, ön ayaklarından birisi bağlanır ve üç ayağı üzerinde ayakta durur.

el-Hasen, el-A'rec, Mücahid, Zeyd b. Eşlem ve Ebu Musa el-Eş/arî bu anlamdaki kelimeyi- diye okumuşlardır. Bu da; yüce Allah'a hâlis olarak, onları boğazlarken Allah'tan başkasının adını onunla ortak olarak zikretmeyerek boğazlayınız demektir.

Yine el-Hasen'den; şeklinde "fe" harfini esreli, şeddesiz ve ten-vin ile okuduğu da nakledilmiştir ki; bu da bundan önceki okuyuş ile aym anlamdadır. Ancak kıyasa muhalif olarak tahfif kastıyla "ya" harfî hazfedil-miştir,

şekli, cumhurun kıraati olup, "Sıraya dizdi, hizaya soktu," fiilinden gelen bir kelime olarak "fe" harfini üstün ve şeddeli okumuşlardır. Bunun tekili de; şeklindedir. Öbür okuyuş olan; in tekili de sekinde gelir.

İbn Mes'ud, tbn Abbas, İbn Ömer, Ebu Ca'fer, Muhammed b, Ali ise "nun" harfî ile; şeklinde ve; nin çoğulu olarak (anlamı biraz sonra gelecek) okumuşlardır. Bunun tekili ise sonunda "te"nis "te"st olmaksızın gelmez. Çünkü "fail" veznindeki bir kelimenin, ancak kıyasa konu olmayan özel bir takım harflerde "fevâil" diye çoğulu yapılabilir. Bu da "faris, fevâris, halik, hevâlik, hâlif,

havâlif" gibi kelimelerdir. "Ön ayaklarından birisi çırpınmasın diye bağlanarak yukarıya kaldırılmış olan" demektir. Şanı yüce Allah'ın: "Bir ayağını tırnağı üzere dikip, üç ayağı üzere duran asil atlar" (Sad, 38/31) buyruğu da bu kabildendir. Amr b. Külsûm da şöyle demiştir:

"Atları onun yanıbaşında durur bıraktık,
Yularları boyunlarına üç ayağı yerde diğerinin tırnağını yere dikmiş olarak."
Bu beyit şu şekilde de rivayet edilmektedir:

"Atlan onun için feryad eder durur,
Yularları boyunlarına dolanmış, üç ayağı yerde diğerinin tırnağını yere dikmiş olarak."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"O, bir ayağının tırnağını diken asil atlara alışkındır hâlâ o,
Üç ayağı üzerinde, birini de kırmış (bükmüş) olarak duranlardandır."

Ebu Amr el-Cermî der ki: es-Sâfîn ayağın ön taraflarında bir damar adıdır, Ata vuruldu mu ayağını kaldırır. el-A'sâ da şöyle demektedir:

"Uzunca ağaç gövdesini andıran herbir siyah at, göz ucuyla gözünü kırpmadan mızraklara bakar. Asaletle üç ayağı üstünde durup, tekinin tırnağını yere değdirince," [\[172\]](#)

5- Develerin Boğazlanma Şekli:

İbn Vehb dedi ki: Bana İbn Ebi Zi'b'in anlattığına göre o İbn Şihab'a develeri ayakta kesmenin hükmü hakkında soru sormuş, ona: Önce bir ayağını bağlarsın, sonra da üç ayağı üstünde bırakırsın diye cevap vermiştir. Malik b. Enes de bana onun benzerini söylemiştir. İlim adamları bunu müstehab görürlerdi. Ancak Ebu Hanife ile es-Sevrî develerin çökmüş olarak da, ayakta oldukları halde de kesilmelerini caiz görmüşlerdir. Ata istisna kabilinden buna muhalefet etmiş ve çökmüş halleriyle develeri kesmeyi müstehab kabul etmiştir. Sahih olan ise cumhurun kabul ettiği, çünkü yüce Allah: "Artık yanları üzerine düşüp can verince..." diye buyurmaktadır. Bu da kesimlerinden sonra yere yıkılırlarsa anlamındadır. Nitekim "Güneş batıya kaydı" ifadesi de buradan gelmektedir.

Müslim'in, Sahih'inde Ziyad b. Cübeyr'den rivayete göre İbn Ömer çökmüş olduğu halde deve kesen bir adamın yanından geçmiş ve ona şöyle demistir: Sen (bir ayağı) bağlı olarak ve ayakta olduğu halde onu kes. Peygamberinizin (salât ve selâm ona) sünnetine uyunuz, demiştir. [\[173\]](#)

Ebû Davud'un rivayetine göre de ez-Zübeyr, Câbir'den yine ez-Zübeyr, Abdu'r-Rahman b. Sabit bana haber verdi diyerek. Peygamber (sav) ile ashabı deveyi sol

ayağı bağı ve diğer ayakları üzerinde ayakta dikili olduğu halde keserlerdi." [\[174\]](#)

6- Devenin Belirtilen Şekilden Başka Türlü Boğazlanması:

Mâlik dedi ki: Şayet bir insan deveyi bu şekilde kesemeyecek olursa, yahut devesinin kaçıp kurtulacağından korkarsa onu bağlayarak boğazlamasında bir mahzur görmüyorum. DeVe uygun halde, bağı olmayarak ve ayakta boğazlanır. Ancak bu imkânsız olursa, o takdirde ön ayakları bağlanır, arka ayaklarının bağlanması ise kesicinin ona güç yetirememesi yahut zorlanmasından korkması halinde söz konusu olur. Çökmüş halde boğazlanması arka ayaklarının bağlanmasından daha faziletlidir. İbn Ömer gençliğinde harbeyi eline alır, göğsüne saplar, hörgücünden çıkartırdı. Ancak yaşlanınca gücü azaldığından ötürü, çökmüş haliyle deveyi boğazlar, harbeyi onunla birlikte bir başka adam tutar, bir başkası da devenin yularını tutardı.

İnek ve koyunlar ise yatırılarak kesilirler. [\[175\]](#)

7- Kurban Gününden Önce Kurban Kesmek:

Kurban günü tan yeri ağarmadan önce, hacda develeri kurban etmek, ic-ma üe caiz olmadığı gibi, hacda olmayanların da can yeri ağarmadan önce kurban kesmeleri caiz değildir. Tan yeri ağardıktan sonra Minâ'da kurban kesmek caiz olur. İmamlarının kurban kesmesini beklemek görevleri yoktur. Diğer bölgelerdeki kurban kesmek ise böyle değildir. Hac yapan herkes için kurban kesme yeri Minâ'dır. Umre yapan herkes için kurban kesme yeri de Mekke'dir. Hacceden bir kimse Mekke'de, umre yapan ise Mina'da kurban kesecek olursa, yüce Allah'ın izniyle herhangi birisi için vebal yoktur. [\[176\]](#)

8- Yanları Üzere Düşen Develer:

Yüce Allah'ın: "Artık yanları üzere düşüp, can verince..." buyruğunda benzer tafizia: "Güneş batıya kaydı" denilir. "Duvar yıkıldı" demektir. Kays b. el-Hatîm der ki:

"Avfoğulları kendilerine barışı yasaklayan bir emire itaat etti, Sonunda ilk yere yıkılan o oldu."

Evs b. Hacer de şöyle demektedir:

"O yıkılan dağ dolayısıyla güneş tutulmaz, Ay tutulmaz ve yıldızlar sönmez mi?" Buna göre yüce Allah'ın: "Artık yanları üzere düşüp can verince..." buyruğu ile, bu develer yan tarafları üzerine ölü yıkıldıkları zamanı kastetmek istemektedir. Yüce Allah "yanı üzere yıkılmayı" ölümden kinaye olarak zikretmiştir. "Onlar ayakları üzere İken, üzerlerine Allah'ın adım anın" buyruğunda onları kesip boğazlamayı kinaye yoluyla kastettiği gibi. Bir çok yerde kinaye açık ifadeden daha belîğdir. Şair şöyle demektedir:

"Onu yırtıcı hayvanlara parçalasınlar diye bıraktım, onlar da onu Tepeden tırnağa kadar paramparça edip yediler."

Yine Antere şöyle demektedir;

"Ben onun koçunun iki boynuzuna bir darbe indirdim, o da yere yıkıldı."

Yani yere ölmüş olarak yıkılıp düştü. Bu tür anlatımların benzerleri pek çoktur.

Kesimden sonra yanı üzere yıkılıp düşmek, kanının akmasının ve canının çıkmasının alâmetidir. İşte bu da etinin yenileceği yani yenilmesinin yaklaştığı vakittir. Çünkü bundan sonra artık derisi yüzülmeye başlanır ve kesilen kurbanlıktan bir parça koparıldıktan sonra pişirilir.

Soğumadıkça (hareketi kesilmedikçe) derisi yüzülmez. Çünkü bu bir çeşit işkence kabilindendir. Bundan dolayı Ömer (r.a) şöyle demiştir: Canları çıkarmakta acele etmeyiniz. [\[177\]](#)

9- Kurban Etinden Yeme Emri:

"Etinden yeyin" emri mendüblük ifade eder. Bütün ilim adamları insanın kestiği hediye kurbanından yemesini müstehab kabul etmişlerdir. Bunda hem ecir almak, hem de ilâhî emre uymak söz konusudur. Zira cahiliye dönemi insanları önceden de geçtiği üzere hediye kurbanlıklarından bir şey ye mezlerdi.

Ebu'l-Abbas b. Şureyh der ki; Yemek ve yedirmek müstehaptır. O bunlardan dilediği herhangi birisini de yapabilir. Şafiî İse şöyle demektedir: Yemek

müstehab, yedirmek vaciptir. Hepsini başkasına ikram edip yedirecek olursa bu dahi yeter. Ancak hepsini tek başına yiyecek olursa bu olmaz.

Bu hüküm, kestiği hediye kurbanının tatavvu' (nafile) olması halinde böyledir. Eğer kesilmesi vacib olan kurban türünden ise, önceden de açıklandığı üzere onlardan yemesi caiz olmaz. [178]

10- Dilenen ve Dilenmeyen Fakirlere Yedirmek:

"Ve ondan dilenen, dilenmeyen fakirlere yedin buyruğu ile ilgili olarak Mücahid, İbrahim ve et-Taberî şöyle demişlerdir: Yüce Allah'ın "ye-dirin" buyruğu mübahlık bildiren bir emirdir.

"Dilend" demektir. Dilencilik yaptığı takdirde; "Adam dilencilik etti, eder" diye mazisinde "nün" rneftuh, muzariinde mek-sûr olarak[179] kullanılır. Müzari'i şeklinde, mastarı şeklinde, ism-i faili şeklindeki kullanım, elinde az miktardaki şey ile yetinerek, iffetli davranıp dilenmeyen kimsenin halini anlatmak içindir. Mastarları da; şekillerinde gelir, Bu açıklamaları el-Halit yapmıştır, eş-Şemmâh'ın şu beyitinde birinci manasıyla kullanılmıştır:

"Kişinin malı kendisini ıslah edip fakirlikten onu kurtarırsa, Elbetteki dilenmekten onu daha iffetli kılar."

İbnu's-Sikkât der ki: Araplardan "el-kunû"u kanaat anlamında kullananlar da vardır. Bu da razı olmak, iffetli davranmak ve düenmemektir.

Ebu Recâ'dan; diye okuduğu rivayet edilmiştir. Bunun anlamı ise birincisinden farklıdır. Çünkü bir kimse hoşnut olduğu vakit; "Adam hoşnut oldu, o hoşnut olandır," denilir.

"Dilenmeyen fakir"; senin etrafında dolaşıp da senden yanından bir şeyler isteyen kimsedir. İster açıkça istesin, ister sussun. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, Mücahid, İbrahim, el-Kelbî ile el-Hasen b. Ebi'l-Hasen der ki: Bu kelime dilenmeksizin karşında dikilen kimse demektir. Şair Zuheyr der ki:

"Karşlarına çıkıp dilenmeyen fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamak, varlıklılarının görevidir, Az malı olanlar ise hem cömerttirler, hem de holca verirler."

Malik dedi ki: Bu kelimelerin anlamı ile ilgili duyduğum en güzel açıklama "el-kanî" kelimesinin fakir, "el-mu'ter" kelimesinin ise ziyaretçi anlamına geldiğidir. el-Hasen'den ("dilenmeyen fakir" diye meali verilen lafzı): diye okuduğu da rivayet edilmiştir, bunun manası; ile aynıdır. Bir kimsenin yanında bir şeyler ister gibi davranan yahut fiilen isteyen kimsenin halini anlatmak üzere; denilir.

Bu açıklamaları en-Nehhas zikretmiştir. [\[180\]](#)

37. Onların etleri de, kanları da Allah'a asla ulaşmaz. Fakat sizden O'na takva ulaşır. Bu şekilde O, onları size müsahhar kıldı ki, size hidayet verdiği için tekbir getirip Allah'ı ta'zim edesiniz. İhsan edenleri müjdele!

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[181\]](#)

1-Allah'a Ulaşan Kurban Etleri Değildir:

"Onların etleri de, kanları da Allah'a asla ulaşmaz" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demektedir: Cahili ye dönemi insanları kestikleri develerin kanlarını Beyt'e sürerlerdi, müslumanlar da aynı işi yapmak isteyince bu âyec-i kerîme nazil oldu.

Nail olmak (ulaşmak), yüce yaratıcı ile alâkası olan bir fiil değildir. Bu fiil kabul etmek manasını mecazi bir yolla anlatmaktadır. O'na asla ulaşmaz demektir. İbn Abbas: O'na asla yükselmez diye açıklamıştır. İbn İsa da: Allah kurbanların etlerini de kanlarını da asla kabul etmez, fakat sizden O'na takva ulaşır, diye açıklamıştır. Yani yalnız kendi rızası istenenleri kabul eder, onları kendisine yükseltir, bunu işitir (kabul eder), bunun mükâfatını verir, "Ameller ancak niyetler ile" [\[182\]](#) hadisi bu manadadır.

"Allah'a asla ulaşmaz" ile: "Ona ulaşır" fiillerinin her ikisi de "yal" ile"dir. Ancak Ya'kub bu iki Fiili de "el-luhm; etler" kelimesini na-zar-ı itibara alarak "te" ile okumuştur. [\[183\]](#)

2- Kurbanlıkların Bize Müsahhar Kılınması tlâhî Bir Lütuftur:

"Bu şekilde O, onları size müsahhar kıldı." Şanı yüce Allah, onları bizim emrimize vermekle ve onlarda tasarruf etme imkânını sunmakla bize İü-tufca bulunmuştur. Halbuki bunlar yapt itibariyle bizden daha iri, organları da bizden daha güçlüdür. Bunun böyle olması ise, kulun İşler zahiren kula görüldüğü şekliyle idare edilmemekte olduğunu, işlerin ancak aziz ve kadir olanın iradesine göre tedbir edildiğini bilmesi; insanların da O'nun iradesiyle küçük olanın, büyük olana galip geldiğini, mutlak galibin, kullan üstünde kailiâr olan bir ve tek Allah olduğunu bilmeleri içindir. [\[184\]](#)

3- Hidayete İleten Allah'a Şükür:

Şanı yüce Allah, bundan önceki âyet-i kerimede adının kurbanlıklar üzerinde anılması gereğini dile getirerek: "Onlar ayaklan üzere iken, üzerlerine Allah'ın adını anın" diye buyurmuştu. Burada "Size hidâyet verdiği için tekbir getirip Allah'ı ta'zim edesiniz" buyruğu ile Allah'ın adını tekbir ederek yüceltmeyi söz konusu etmektedir. İbn Ömer (r.a) da hediyecek kurbanını boğazladığı zaman her iki emri yerine getirmek üzere; "Bismillahî val-lahu ekber: Allah'ın adına ve Allah en büyüktür" derdi. Bu onun fıkhnın bir göstergesidir.

Sahih(-i Buhârüde, Enes'ten şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûiullah (sav) beyaz ve boynuzlu iki koç kurban etti. (Enes) dedi ki: Ben onu o iki koçu elleriyle keserken gördüm. Ayağını yanları üzerine koyup besmele çekip tekbir getirdiğini gördüm.[\[185\]](#)

İlim adamları bu hususta farklı görüşlere sahiptirler. Ebu Sevr der ki: Besmele çekmek, namazdaki tekbir gibi olup yerine getirilmelidir. Ancak bütün ilim adanılan bunun müstehab olduğunu kabul etmişlerdir. Şayet yüce Allah'ın isimlerinden bir başka ismi zikrederek, bununla da besmele getirmeyi kastetmiş ise bu da caizdir. Sırf "Allahu ekber" yahut İâ ilahe İllallah" dese de böyledir. Bunu İbn Habib söylemiştir. Eğer besmele kastıyla söylemeyecek olursa, bu sözleri bismelenin yerini tutmaz ve yenilmez. Bu görüş, de Şafiî ve Muhammed b. el-Hasen'in görüşüdür. Bizim mezhebimize mensub ilim adamlarının tamamı ve başkaları kesim esnasında besmele ile birlikte Peygamber (sav)a salavâtı getirmeyi, veya onun adını anmayı mekruh görmüşler ve: Böyle bir durumda yalnızca yüce Allah'ın adı anılır demişlerdir. Şafiî kesim esnasında Peygamber (sav)a salavât getirmeyi caiz görmektedir. [\[186\]](#)

4- Kurban Kesenin Kabulü İçin Dua Etmesinin Hükümü:

Cumhur kurban kesen kimsenin: Allah'ım, benden kabul buyur demesinin caiz olduğu kanaatindedir. Ancak Ebu Hanife bunu mekruh görmektedir. Oysa Sahih(-i Müslim)'in kaydettiği Âişe (r.anhâ) yoluyla gelen rivayet onun aleyhine bir delildir. Bu rivayette şöyle denilmektedir: ...Sonra: "Bis-millahi, Allah'ım sen Muhammed'den, Muhammed'in aile halkından ve Mu-hammed'in ümmetinden kabul buyur" dedi, sonra da onu kurban etti.[\[187\]](#) Bazıları da kurban kesenin kabulü için dua etmesini, âyet-i kerîmenin şu nassı gereği müstehab görmüşlerdir: "Rabbimiz! Bizden kabul buyur. Şüphesiz sen işitensin, hakkıyla

bilensin." (el-Bakara, 2/127)

Ancak Malik, Allah'ım bu Sendendir ve Sanadır, demelerini mekruh kabul etmiş ve bunun bid'at olduğunu söylemiştir. Fakat bizim (Maliki mezhebimizin) mensublarından İbn Habib ile el-Hasen bunu caiz kabul etmektedirler. Bunların lehlerine delil de Ebû Davud'un, Câbir b. Abdullah'tan kaydettiği şu rivayettir: Câbir dedi ki; Peygamber (sav) kurban kesme günü boynuzlu, burulmuş ve beyaz iki koç kesti. Onları kibleye yönelttiğinde: "Şüphesiz ki ben yüzümü hanif olarak gökleri ve yeri yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim." (el-En'âm, 6/79)... buyruğu İle (el-En'âm, 6/162-163 âyetlerini)... vve ben müstümanların ilkiyim" buyruğuna kadar okudu. "Allah'ım (bunlar) Sendendir, Sanadır. Muhammed'den ve onun ümmetinden, Bismillahi vailahu ekber" dedikten sonra kurbanlarını kesti. [\[188\]](#)

Bu haberin Malik'e ulaşmamış olması yahut sahih bir rivayetle ona varmamış olması veya Medine'de yapılan uygulamanın bundan farklı olduğunu görmüş olması ihtimali vardır. İşte onun: Bu bir bid'attır, sözü buna delâlet etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[189\]](#)

5- İhsan Edenlere Müjdeler Olsun:

Yüce Allah'ın: "İhsan edenleri müjdele" buyruğunun -bundan önceki âyet-i kerîmede geçtiği üzere- dört râşid halife hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir. Lafzın zahiri ihsan edici herkes hakkında umumî olmasını gerektirmektedir. [\[190\]](#)

38. Muhakkak Allah mü'roinleri savunur. Çünkü Allah hainlik ve nankörlük edenlerin hiçbirisini sevmez.

Rivayete göre bu âyet-i kerîme mü'minler dolayısıyla nazil olmuştur. Şöyle ki; mü'minter Mekke'de sayıca çoğalıp kâfirler onlara eziyet ve işkenceler yapınca, onların bir bölümü Habeşistan'a hicret etti. Mekke'de kalan bir takım mü'minler de imkân bulduğu kâfirleri öldürmek, suikast tertiplemek, emanetlerine hainlik etmek ve hile yapmak istediler. Bunun üzerine bu âyeti kerîme -yüce Allah'ın: "... ve nankörlük edenlerin hiçbirisini sevmez" buyruğuna kadar nâzil oldu. Bu âyet-i kerîme ile şanı yüce Allah, mü'min-leri savunma va'dinde bulundu ve çok açık bir şekilde hainliği ve gadretmeyi yasakladı. Gadredip ahdi bozmanın çok ağır bir vebal olduğuna dair açıklamalar daha önceden el-Enfal Sûresi'nde (8/58.

âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yine orada (belirtilen âyet, 3. başlıkta) Peygamber (sav)ın: "Ahdini bozanın arkasında ahdini bozduğu kadarıyla bir sancak dikilir ve bu filanın hainliğidir, denilir"[\[191\]](#) buyruğu da geçmişti.

Buyruğun anlamının şu olduğu da söylenmişti. Yüce Allah iman kalplerinde iyice yer edinceye kadar mü'minlerin muvaffakiyetlerini sürdürerek savunur. Kâfirler onları dinlerinden uzaklaştıramazlar. Eğer herhangi bir baskı ve zorlama ile karşı karşıya kalacak olurlarsa, kalpleriyle İrtidad etmemeleri için onları korur, muhafaza eder.

Bir başka açıklama da şöyledir: O, müzminleri ortaya koydukları delillerle onları üstün getirmek suretiyle savunur. Diğer taraftan bir kâfirin, bir mü'mini öldürmesi nadirdir. Şayet bir kâfir, bir mü'mini öldürecek olursa, yüce Allah o raü'mini kendi rahmetine ruhunu kabzederek almak suretiyle savunur.

Nafi': "Savunur" şeklinde, "eğer Allah... savmasaydı" (el-Hac, 22/40) buyruğundaki "fe" harfinden sonra elif ilavesiyle; diye okumuştur. Ebu Amr ve İbn Kesir bu âyetteki bu kelimeyi "dal" harfi ile "fe" harfi arasında elif siz, kırkinci âyet-İ kerîme'deki kelimeyi de aynı şekilde elif-siz olarak okumuştur. Âsim, Hamza ve el-Kisaî ise bu âyetteki bu kelimeyi "dal" harfi ile "fe" harfi arasında elif ile, kırkinci âyet-i kerîmedeki kelimeyi ise elifsiz olarak okumuştur. Elifli okuyuş ile elifsiz okuyuş aynı anlamdadır. "Hırsızı cezalandırdım" ve "Allah ona afiyet versin" tabirlerinde olduğu gibi. Mastarı da şeklinde gelir. ez-Zehravî'nin naklettiğine göre elifli okuyuş mastarıdır, de olduğu gibi. [\[192\]](#)

39. Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için (savaşmaya) İzin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir,

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[193\]](#)

1- Savaş İzni:

Yüce Allah'ın; "Kendileri Üe savaşılanlara... izin verildi" buyruğu ile ilgili bir açıklamaya göre: Bu buyruk yüce Allah'ın: "Muhakkak Allah mü'min-leri savunur" buyruğunu beyan etmektedir. Yani onlara savaşmayı mubah kılmak, onlara yardım etmek suretiyle kâfirlerin başlarına açtıkları musibetlere karşı onları savunur. Bu buyrukta hazfedilmiş kelimeler vardır: Savaşabilecek durumda olanlara savaşmaya izin verilmiştir, demektir. Bunun haz-fedilmesine sebep ifadenin hazfedilen ifadelerle delâlet etmesidir.

ed-Dahhak dedi ki; Rasûlullah (sav)ın ashabı Mekke'de kâfirler kendilerine eziyet ve işkence ettikleri için kâfirlerle savaşmak için izin istediler. Yüce Allah da: "Çünkü Allah hainlik ve nankörlük edenlerin hiçbirini sevmez" buyruğunu indirdi. Hicret ettikten sonra da: "Kendileri ile savaşılana zulme uğradıkları için izin verildi" âyeti nazil oldu. İşte bu buyruk, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan yüz çevirmek, terketmek ve affedip, bağışlamak emirlerinin hepsini neshetmektedir. Savaş hakkında nâzû olmuş ilk âyet-i kerîmede budur.

İbn Abbas ve İbn Cübeyr derler ki: Bu âyet-i kerîme Rasûlullah (sav)ın Medine'ye hicret etmesinden sonra nazil olmuştur. Nesaî ve Tirmizî'nin İbn Abbas'tan rivayetlerine göre o şöyle demiştir: Peygamber (sav) Mekke'den çıkartılınca Ebubekir: Peygamberlerini çıkarttılar, mutlaka helak edileceklerdir, dedi. Bunun üzerine yüce Allah da; "Kendileri İle savaşılana zulme uğradıkları için İzin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir" buyruğunu indirdi. Ebubekir de dedi ki: Bunun üzerine anladım ki artık savaş olacaktı r.[\[194\]](#) (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen bir hadistir. Ayrıca bunu birden çok kişi Süfyan'dan, o el-A'rneş'ten, o Müslim el-Batîn'den, o Said b. Cübeyr'den mürsel olarak rivayet etmiş ve bu rivayette: "İbn Abbas'tan" kaydı zikredilmemiştir.[\[195\]](#)

2- Mubah Kılmak da Şer'î Hükümlerdendir:

Bu âyei-İ kerîmede-Mutezile'nin kanaatinin aksine- mubah kılmanın şer't hükümlerden olduğuna dair bir delil vardır. Çünkü yüce Allah'ın: "İzin verildi" buyruğu, mubah kılındı, anlamındadır. Bu da sözlükte yasak olan her-bir şeyin mubah kılınması manasına kullanılmıştır. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"İzin verildi" anlamındaki buyruk, hemzenin (ötre yerine) üstün okunmasıyla: "İzin verdi" şeklinde de okunmuştur ki, Allah İzin verdi demektir.

"Kendileri ile savaşılana" anlamındaki buyrukta "te" harfî esreli olarak; şeklinde "düşmanlarıyla savaşanlara" diye okunmuştur, "te" harfî üstün olarak da okunmuştur. Yani müşriklerin kendileriyle savaştıkları kimseler demek olup, bunlar da mü'minlerdir. İşte bundan dolayı "zulme uğradıkları için* denilmiştir. Bu da onların yurtlarından çıkartıldıkları anlamındadır. [\[196\]](#)

40. Onlar ki, yurtlarından haksız yere ve sadece "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için çıkarıldılar. Eğer Allah insanların bir kısmıyla, diğer bir kısmını savmasaydı

elbette manastırlar, kiliseler, havralar ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescitler yıkılırdı. Allah kendi (dini)ne yardım edene, elbette yardım eder. Muhakkak Allah güçlüdür, Azizdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [\[197\]](#)

1- Zulmün İlk Şekli: Yurtlarından Çıkarılmaları:

Yüce Allah'ın: "Onlar ki yurtlarından haksız yere... çıkarıldılar" buyruğu kendilerine yapılan zulümlerin birisini dile getirmektedir. Yurtlarından çıkartılıp sebepleri sadece: Rabbimiz bir ve tek olarak Allah'tır demiş olmalarıdır. Yüce Allah'ın: "Sadece Rabbimiz Allah'tır, dedikleri İçin" buyruğu munkatı' bir istisnadır. Yani, ama onların Rabbimiz Allah'tır (demeleri bir haktır ve bu hakka karşı gelerek onları çıkarmışlardır). Bu açıklamayı Sibeveyh yapmıştır. el-Ferrâ ise şöyle demektedir: Bu ifadenin cer mahallinde olması da mümkündür. O böylelikle bunun, "haksız yere" anlamındaki buyruğun başında bulunan cer harfi olan "be"ye merdûd (bağlı) olduğunu kabul etmektedir. Ebu İshak ez-Zeccâc'ın görüşü de budur, ona göre de mana şöyledir: Onlar yurtlarından haksız yere çıkarıldılar. Çıkarılmalarının tek sebebi, Rab-bimiz Allah'tır demeleridir. Yani onlar tevhidleri sebebiyle yurtlarından çıkarıldılar, onları çıkartanlar da putperest kimselerdir.

"Yurtlarından... çıkarıldılar" anlamındaki ifade, yüce Allah'ın: "Kendileri ile savaşılanlara" anlamındaki buyruktan bedel olarak cer mahallindedir. [\[198\]](#)

2- Savaş İzninden Önce ve Sonra Müslümanların Hali:

İbnu'l-Arabî dedi ki: İlim adamlarımız şöyle demişlerdir: Rasûlullah (sav)a Akabe bey'atinden önce savaşıma izin verilmemiş ve kan dökmek ona helâl kılınmamıştı. Ona -on yıl süreyle- sadece yüce Allah'ın dinine davet etmek, eziyetlere sabretmek, cahillerin cahilliklerini affetmekle emir verilmişti. Bundan maksat ise yüce Allah'ın onlara karşı delilini ortaya koymak ve: "Biz bir rasûl göndermedikçe de azab ediciler değiliz" (el-İsrâ, 17/15) buyruğunda lütfunu dile getirdiği vaadini yerine getirmek için böyle yapmıştır. Tebliğe muhatab olan insanlar ise azgınlıklarını sürdürdükleri gibi apaçık delilleri de delil olarak görüp benimsemediler. Kureyşliler ise Peygamber (sav)a tabi olan muhacirlere çok ağır baskılar yapmıştı. Öyle ki onları dinlerinde fitneye düşürdüler, ülkelerinden sürdüler. Onlardan kimisi Habeşistan topraklarına kaçtı, kimisi de Medine'ye

ıkıp gitti. Kimileri de eziyete sabretti. Kureyş yüce Allah'a karşı azgınlaşıp emrini reddedip peygamberini yalanlayınca, Allah'a iman ederi, O'nu tevhid ile ibadet edenlere, Peygamber (sav)ı tasdik edip, dinine sımsıkı sarılanlara işkencelerini sürdürünce, yüce Allah da Raslne savaşmak için izin verdi. Kendilerine zulmedenlere karşı kendilerini savunup İntikam almalarına müsaade etti ve: "Kendileri ile savaşılanlara... izin verildi... işlerin akıbeti Allah'ındır." (el-Hac, 22/39-41) buyruklarını indirdi. [\[199\]](#)

3- İkraah Altında Bulunanın Fiili, Zorlayana Nisbet Edilir;

Bu âyet-i kerîmede zorlama ve baskı altında kalan kimsenin yaptığı fiilinin, onu zorlayıp o işi işlemeye mecbur edene nisbet edileceğine dair delil vardır. Çünkü yüce Allah burada çıkarmayı kâfirlere nisbet etmektedir. Çünkü ifade günahın miktarını dile getirmek ve bu günahı işlemeye mecbur tutmak sadedindedir. Bu âyet-i kerîme yüce Allah'ın: "Hani kâfirler onu çıkardıklarında..." (et-Tevbe, 9/40) buyruğuna benzemektedir. Her ikisi hakkında bu kabilden yapılacak açıklamalar aynıdır. Buna dair açıklamalar daha önce et-Tevbe Sûresi'nde (9/40. âyet, 2. bastıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[200\]](#)

4- Cihadın Faydalan:

"Eğer Allah İnsanların bir kısmıyla, diğer bir kısmını savmasaydı" yani yüce Allah peygamberlere ve mü'minlere düşmanlarla savaşmayı meşru' kılmamış olsaydı, müşrikler her tarafı istila eder ve çeşitli dinlere men-sub kimselerin inşa ettikleri ibadet yerlerini işlemez hale getirirlerdi. Fakac O, çeşitli din mensuplarının kendilerini ibadete verebilmeleri için savaşmayı farz kılarak, böyle bir olumsuz hali önlemiş bulunmaktadır.

O halde cihad geçmiş ümmetlere de emredilmiştir. Şeriatler onunla salâh bulmuş ve ibadet yerleri o sayede ayakta durabilmiştir. Sanki şöyle buyurulmuş gibidir: Savaşmaya izin verilmiştir, o halde mü'minler savaşsınlar. Daha sonra yüce Allah bu savaşma emrini: "Eğer Allah İnsanların bir kısmıyla, diğer bir kısmını savmasaydı..." âyetiyle de pekiştirmektedir. Yani eğer savaş ve cihad olmasaydı, her ümmet arasında mutlaka hakka galib gelinirdi. Buna göre hristiyan ve sabitlerden cihadı uygun bir iş görmeyenler, aslında kendi kabul ettikleri inançlarıyla çelişmektedirler. Zira savaş olmasaydı, uğrunda savunma yapılan din diye bir şey kalmazdı.

Aynı şekilde şu dinlerini tahrif etmeden, değiştirmeden önce yaptıkları ma-bedler ve İslâm'ın bu dinleri nesiletmesinden önce yapılmış mabedler İşte bu maksatla burada söz konusu edilmiştir. Yani bu savunma olmasaydı, Musa döneminde havralar, İsa döneminde kiliseler ve manastırlar, Muhammed (a.s) döneminde de mescidler yıkılacaktı.

"Yıkılırdı" kelimesi; "Binayı yıktım", O da yıkıldı" ifadesinden alınmıştır.

İbn Atiyye der ki: Bu, bu âyet-i kerîmenin te'vilt hususunda yapılmış en doğru açıklamadır.

Ali b. Ebi Talib (r.a)dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Eğer Alla'h, Muhammed

(sav)tn ashabı vasıtasıyla kâfirleri, tabiînden ve daha sonra gelecek olanlardan savmasaydı (onların zararlarını önlememiş olsaydı) ... diye açıklamıştır.

İfadelerde her ne kadar bir kavmin, bir başka kavim vasıtasıyla savulması yani bertaraf edilmesi söz konusu ise de buna savaş manasının verilmesi -önceden de geçtiği gibi- daha uygundur.

Mücahid şöyle demektedir: Eğer Allah bir kavmin zulmünü âdil kimselerin şahitliğiyle savmasaydı...

Bir kesim şöyle açıklamıştır: Eğer Aliah zalimlerin zulmünü, adaletli yöneticilerle bertaraf etmemiş olsaydı... Ebu'd-Derdâ şöyle demektedir: Şayet yüce Allah mescidde bulunmayanlara gelecek kötülükleri mescidlerde bulunanlar vasıtasıyla, gazaya katılmayanlara gelecek kötülükleri gazaya katılanlar vasıtasıyla savmasaydı, elbetteki azab onları gelir bulurdu.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Eğer Allah faziletli ve hayırlı kimselerin duası ile azabı savmasaydı... ve buna benzer âyet-i kerîmenin anlamını açıklayıcı daha başka açıklamalar da yapılmıştır. Çünkü âyet-i kerîmeye göre insanların bir kısmı vasıtasıyla, bir şeyi erin savulması ve kendilerinden bir şeyler savulan kimselerin varlığı mutlak olarak gereklidir. Bunun üzerinde dikkatle düşünelim.

[\[201\]](#)

5- Zimmet Ehlinin İslâm Ülkesindeki Mabedleri:

tbn Huveyzîmendad der ki: Bu âyet-i kerîme zimmet ehlinin kiliselerini, havralarını, ateş yaktıkları mabedlerini yıkmayı yasaklamaktadır. Ancak daha önce bulunmayan yeni mabedi er inşa etmelerine izin verilmez. Mevcut binalarını ne genişletebilirler, ne de yükseltebilirler. Müslümanların ise bu mabedlere girmemeleri ve orada namaz kılmamaları gerekir. Eğer zimmet ehli mabedlerinde bir fazlalık meydana getirecek olurlarsa, yıkılması gerekir. Harb ülkesinde bulunan havra ve kiliseler ise yıkılır. Ancak tslâm ülkesinde zimmet ehline ait olanlar yıkılmaz, çünkü bunlar İslâm ülkesi ile ahitleş-tikleri vakit korunmalarını isledikleri evleri ve mallan durumundadır. Bununla birlikte daha fazla bir şey yapma imkânını vermek caiz değildir. Çünkü bu yolla küfrün sebeplerinin açığa çıkartılması, güçlendirilmesi söz konusudur. Mescidlerin yeniden yapılması için yıkılmaları caizdir. Nitekim Osman (r.a) da Peygamber (sav)ın mescidini bu şekilde yıkıp yeniden yapmıştır. [\[202\]](#)

6- Manastırlar, Kiliseler ve Havralar:

"Yıkılırdı" anlamındaki kelimenin "dal" harfi hem şeddesiz,hem de şeddeli olarak okunmuştur.

"Manastırlar" kelimesi; ın çoğuiu olup "fev'ale" veznin-dedir. Bu da üst tarafı sivri, yüksekçe yapı demektir. Tiridin üst tarafını yükseltip inceltti, anlamında: denilir. "Keskin zekalı adam," demektir. "Keskin sözlü adam," anlamına gelir. İnsanlardan olsun, başka varlıklardan olsun kulağı küçük kimseye denildiği de söylenmiştir.

Buralar İslâm'dan önce hrisüyan rahiplere ve sabîîlerin âbidlerine mahsus yerlerdi. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. Daha sonra ise müslümanların ezan okudukları yer (minare) hakkında da kullanılmaya başlanmsştır.

"Kiliseler" kelimesi in çoğuludur, hristiyanların mabedi olan kilise demektir. Taberî der ki: Bunun yahudilerin kiliseleri (havraları) anlamında olduğu da söylenmiştir. (Ancak) daha sonra Mücahid'den böyle bir anlamı gerektirmeyen açıklamalar bu kelimenin anlamı arasına sokuşturulmuştur.

"Havralar" kelimesi ile ilgili olarak ez-Zeccac ve el-Hasen: Bunlar yahudilerin kiliseleri (manastırlarOdır, demişlerdir, İbranice'de bu kelime; şeklinde söylenir.

Ebu Ubeyde der ki: Bu kelime hristiyanlarm çöllerde yolculuklarında dua ve ibadet etmek İçin yaptıkları binaların adıdır. Bunlara "salûtâ" adı verilir ve Arapça'ya uydurularak "salavât" diye kutlanılmıştır,

Bu kelimedede İbn Atiyye'nin söz konusu ettiği şekilde dokuz ayrı kıraat vardır: ile "fuûlî" vezninde; ile "salîb"ın çoğulu olarak "be" harfî ile; şeklinde fuûl vezninde üç noktalı peltek se ile; şeklinde, "sâd" ve "lâm" harfleri ötreli, "vav"dan sonra da elif ile; şeklinde, yine "sâd" ve "lâm" harfleri ötreli, üç noktalı peltek "se" den sonra elif ile; şeklinde. Ayrıca "sâd" harfî esreli, "lâm" harfî sakın, ondan sonra esreli bir "vav" harfî ile "ye" harfî, arkasından üç noktalı peltek bir "se" ve ondan sonra da elif ile; şeklinde.

en-Nehhâs'ın naklettğine göre de Âsim el-Cahderî bu kelimeyi; diye okumuştur. ed-Dahhak'tan da üç noktalı pekek "se" ile; diye okuduğu da rivayet edilmiştir. Ancak bu kıraatinde "sâd" harfini üstün mü, yoksa ötreli mi okuduğunu bilmiyorum.

Derim ki; Buna göre bu kelimedede oniki kıraat söz konusu olmaktadır.

İbn Abbas der ki: "Salavât" kiliseler demektir. Ebu'l-Âliye der ki: Salavât, sabîîlerin mabedleri demektir. İbn Zeyd der ki: Bunlar müslümanların kıldıkları namazlardır. Düşman onların üzerine baskın yapacak olursa, namazları kesilir ve mescidler yıkılır. Buna göre "salavât" hakkında "yıkılma" kelimesi, artık kılınmaları imkânsız hale getirileceği anlamında istiare olarak kullanılmıştır. Yahut da bu ifadeyle salavât (namaz kılma) yerlerini kastetmiş ve muzafi

hazfetmiş de olabilir.

İbn Abbas, ez-Zeccâc ve başkalarının açıklamalarına göre; yıkma İşi hakikat anlamında kullanılmıştır. eî-Hasen ise salavâtın yıkılması, namazların terkedilmesi demektir. Kutrub ise: Salavât küçük manastırlar, demektir. Bunun tekilinin kullanıldığı işitilmiş değildir.

HasîPin kanaatine göre bu isimlerden maksat, ümmetlerin ibadet ettikleri yerlerin kısımlarına işaret etmektir. Manastırlar (es-sevâmi) rahiplere, kiliseler (el-bîa) hristiyanlara, havralar (es-saiavât) yahudilere, mescidler de müslümanlara aittir.

İbn Atiyye der ki: Daha açıkça anlaşılan, bu buyruklar İle ibadet yerlerinin anılmasında mübalağa kastının güdülmüş olmasıdır. Bu isimler çeşitli ümmetler tarafından aynı yerler hakkında isim olarak kullanılabilir. Ancak kilise (el-bî'a) Arapça'da hristiyanlara has mabedin adıdır. Bu isimler kitab ehli olan bütün ümmetlerde eskiden beri bilinen anlamları olan kelimelerdir. Bu âyet-i kerîmede mecusiler de, müşrikler de söz konusu edilmemişlerdir. Çünkü bunların korunmaları gereken yerleri olmadığı gibi, Allah'ın anılması, ancak semavi şariat sahibi ümmetler arasında süz konusudur.

en-Nehhas der ki: Arapça'da işin gerçeğine bakılacak olursa, "içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı" vasfının -başkalarına değil de- sadece mes-cidlere ait olması gerekir. Çünkü zamir hemen mescidlerden sonra zikredilmektedir. Bununla birlikte bu zamirin "manastırlar" ile ondan sonra gelen mabed isimlerine ait olması da mümkündür. O takdirde buyruk, onların şe-riatlerinin tahrif edilmediği ve hakkı ikame ettikleri zamanı kastetmiş olur. [\[203\]](#)

7- Gayr-ı Müslimlerin Mabedlerinin, Müslümanların Mescidlerinden Önce Zikredilmesinin Sebebi:

Zimmet ehlinin mabedleri ve dua ettikleri yerler niçin müslümanların mes-cidierinden önce zikredilmiştir, denilecek olursa, cevap olarak: Çünkü onların bina ve yapıları daha eskidir, denilir. Bir diğer açıklama da şöyledir: Buna sebep bunların yıkılma ihtimallerinin daha yüksek, mescidlerde de Allah'ın adının anılmasının daha ileri bir ihtimal oluşudur. Nitekim yüce Allah'ın: "Onlardan kimisi nefesine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir" (Fâtır, 35/32) buyruğunda "ileri geçen"in sonradan animast da buna benzemektedir. [\[204\]](#)

8- Allak, Dinine Yardım Edene, Yardım Eder:

"Allah, kendi (dini)ne yardım edene, elbette yardım eder." Yani O, dinine ve peygamberine yardım edene yardım eder.

"Muhakkak Allah güçlüdür." Yani kudret sahibidir, gücü yetendir. el-Hat-tâ.bî der ki: Güçlü (el-Kavî) kadir (gücü yeten, muktedir) anlamında kullanılabilir. Bir şeye güç vetiren, ona muktedir olur, demektir.

"Azizdir." Pek yücedir, şanı pek üstündür. Bu açıklamayı ez-Zeccâc yapmıştır. Kendisine zarar ulaştırılamayan mutlak güçlü anlamında olduğu da söylenmiştir. Biz bu iki ismi "el-Kitabu'l-Esnâ fi Şerhi Esmâ'Uahi'l-Hüsnâ" adlı eserimizde açıklamış bulunuyoruz. [\[205\]](#)

41. O kimselere eğer, Biz, yeryüzünde bir iktidar imkânı verirsek, onlar namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, marufu emreder, münkerden alıkoyarlar. İşlerin akıbeti Allah'ındır.

ez-Zeccac der ki: "O kimselere" buyruğu Allah kendi (dini)ne yardım edene elbette yardım eder" (Hacc 22/40) buyruğunda yer alan "...ene" buyruğundan bedel olarak nasb mahallindedir.

Başkaları ise bunun yüce Allah'ın: "Kendileri ile savaşılanlara" (Hacc 22 i39) buyruğu dolayısı ile cer mahallindedir, demiştir. Bu durumda; "O kimselere eğer Biz yeryüzünde bir iktidar imkânı verirsek" anlamındaki buyruk, Rasûlullah (sav)ın ashabından yeryüzünde bu imkâna sahip olan dört kişi (Râşid Halifeler) olur ve başkaları bunun kapsamına girmez.

İbn Abbas der ki: Maksat muhacirler, ensar ve onlara güzel bir şekilde tabi olanlardır,

Katade: Bunlar Muhammed (sav)ın ashabıdır, demektedir. İkrime: Bunlar beş vakit namaz kılanlardır, der. el-Hasen ve Ebu'l-Âliye de der ki: Bunlar şanı yüce Allah'ın kendilerine zafer nasib ettiği vakit namazı kılan bu ümmettir. İbn Ebi Nerîh: Maksat yöneticilerdir derken, ed-Dahhak da şöyle demektedir: Bu, yüce Allah'ın kendisine mülk ve yönetim imkânını verdiği kimselere koştığı bir şarttır. Bu da güzel bir açıklamadır.

Sehl b. Abdullah da der ki: İyiliği emredip münkerden alıkoymak, yöneticiye ve onun yanına gidip gelen ilim adamlarına vaciptir. İnsanların yöneticiye emretmek gibi görevleri yoktur, çünkü bu onun bir vazifesidir ve onun bunu yapması vaciptir. İlim adamlarına da emretmezler, çünkü zaten delil onların bunun gereğini yerine getirmelerini vacib kılmıştır. [\[206\]](#)

42. Eğer seni yalanlıyorlarsa, senden önce Nuh'un kavmi, Âd ve Smûd kavmi de yalanlamıştı;
43. İbrahim'in kavmi ve Lût'un kavmi de;
44. Medyen Ashabı da yalanlamıştı. Musa da yalanlandı. Ben de o kâfirlere mühlet verdim. Sonra onları yakaladım. Benim cezalandırmam nasılmış?

Bu buyruklar Peygamber (sav)a bir teselli 've onun acısını hafifletme maksadına yöneliktir. Yani senden önce de yalanlanmış peygamberler vardı. Onlar da yüce Allah, yalancıları helak edinceye kadar sabrettiler, sen de onlara uy ve sabret.

"Musa da yalanlandı." Yani Firavun ve kavmi onu yalanladı. İsrailoğul-ları ise onu yalanlamamış!! Bundan dolayı yüce Allah bu ifadeyi daha önceki buyruklara atfetmemiştir. O takdirde; Musa'nın kavmi de yalanladı, demek olurdu.

"Ben de o kâfirlere mühlet verdim." Yani onların cezalandırılmalarını erteledim. "Sonra onları yakaladım." Cezalandırdım, "Benim cezalandırmam nasılmış?" Bu da değişiklik yapmak anlamını taşıyan bir sorudur. Yani onların içinde bulundukları nimeti azab ve helak etme ile değiştirmemin nasıl olduğuna bir bak. İşte ben Kureyş'ten yalanlayıcılara da böyle yapacağım.

el-Cevherî der ki: Münkeri değiştirmek (mealde: cezalandırmak) demektir.

"Münker" kelimesi de "el-menâkîr" kelimesinin tekilidir. [207]

45. Nice memleketler vardır ki (ahalisi) zalim İken, Biz onu helak ettik. İşte çatıları düşüp üzerlerine duvarları yıkılmış; kuyular sahipsiz, yüksek köşkler (ıssız) kalmıştır.

"Nice memleketler vardır ki" ahalisi küfür ile "zalim iken Biz onu" oranın ahalisini "helik ettik." "Nice" kelimesine dair açıklamalar da daha önce Al-i İmran Sûresi'nde (3/146. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"İşte çatılan düşüp, üzerlerine duvarları yıkılmış." Bu buyruğa dair açıklamalarla daha önceden el-Kehf Sûresi'nde (18/42. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Kuyular sahipsiz, yüksek köşkler (ıssız) kalmıştır." ez-Zeccâc der ki; "kuyular sahipsiz" ifadesi "memleketler" kelimesine atfedilmiştir. Yani nice memleketler ahalisi İle nice kuyular ahalisi (vardır ki, Biz onları helak etmişizdir).

el-Ferrâ'ın kanaatine göre ise "kuyular" kelimesi "çatıları" kelimesine atfedilmiştir. [208]

el-Esmâ' der ki: Ben Naff' b. Ebi Nuaym'e "(kuyu anlamına gelen): bi'r" kelimesi

ile "(kurt anlamına gelen) zi'b" kelimesinde hemze var mıdır? diye sordum. O şu cevabı vermişti Eğer Araplar bunları hemzeli okuyorlarsa, sen de onları hemzeli oku. Nâfi'den rivayet edenlerin bir çoğu bu iki kelimeyi hemzeli okurlar. Ancak Verş'in, Nâfi'den rivayeti bu iki kelimeyi hemzesiz okumak şeklindedir, aslolan ise hemzeî olduklarıdır.

"Sahipsiz" kelimesi terkedilmiş anlamındadır. Bu açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır. Ahalisi helak olduğu için çevresinde kimse kalmamış, boş anlamına geldiği de söylenmiştir. Suyu çekilmiştir, diye de açıklanmıştır. Kuyuların başında kovaları ve bu kovaların bağlandığı ipleri yoktur, diye de açıklanmıştır. Anlamlar birbirine yakındır.

"Yüksek köşkler" buyruğunu Katâde, ed-Dahhâk ve Mukatil, yüksek ve uzun diye açıklamışlardır. Adiy b. Zeyd der ki:

"O sarayını sert mermerle yükseltti ve kireç ile sıvadı, Onun tepelerinde ise kuşlara yuvalar vardır."

Said b. Cübeyr, Atâ, İkrime ve Mücahid de "meşîd; yükseltilmiş" kelimesinin alçı ile sıvanmış anlamında kullanıldığını söylemişlerdir. Recez vezninde de şair şöyle demektedir:

"Ben her ne tadar deneyimsiz bir kimse isem dahi, sen beni sanmayasın, Çamur ile alçı arasındaki su yılanı gibi."

İmruu'l-Kays da şöyle demektedir;

"(Gelen sel) taş ve çakıldan yapılmış hiçbir yapı bırakmadı; oldukça sağlam taşlarla yükseltilmiş olan müstesna."

İbn Abbas, bu kelimenin oldukça sağlam, korunan anlamında olduğunu söylemiştir. el-Kelbî de böyle açıklamıştır. Bu kelime "mefûl" anlamında ve "mef il" veznindedir. Mebyû' (satılan) anlamında mebî' demek gibi.

el-Cevherî der ki: "el-Meşîd" kelimesi şîd ile yapılmış olan demektir. Bu da alçı yahut buna benzer duvarın kendisi ile sıvandığı her bir malzemenin adıdır. "Şin" harfî üstün söylenirse (şeyd şeklinde) mastar olur. "Onu alçıladi," demektir. Şeddeli olarak; "Uzunca yapılmış, boyu uzatılmış" anlamındadır. ei-Kisaî der ki: "Yüksek" tekil için kullanılır. Yüce Allah'ın: "Yüksek köşkler" buyruğunda olduğu gibi. Şeddeli olarak kullanılırsa, çoğul anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Yüksek kaleler içinde..." (en-Nisâ, 4/78) buyruğunda olduğu gibi.

Bu buyrukta hazfedilmiş sözler de vardır. İfadenin takdiri de: Ve onlar gibi nice yüksek köşkler de ıpissız katmıştır, şeklindedir.

Denildiğine göre sözü edilen kuyu ve köşk Hadramut'ta bilinen iki yerdir. Buradaki köşk, hiçbir şekilde yanma çıkılamayan bir dağın tepesinde yüksekçe bir köşktür. Sözü edilen kuyu da bu dağın alt taraflarında bulunup içine düşen ne

olursa olsun rüzgar mutlaka onu dışarı çıkartırdı.

Köşk sahiplen şehirlerin hükümdarlarıdır. Kuyu sahipleri ise çöllerin hükümdarlarıdır. Yani Biz, onları da, öbürlerini de helak ettik.

es-Sa"tebî, Ebu Muhammed b. el-Hasen el-Mukrî ve başkalarının naklettiklerine göre ed-Dahhak ve başkaları şöyle demiştir: Sözü geçen kuyu "er-ress" kuyusudur. Bu kuyu Hadraniut bölgesinde, Yemen'de Aden'de İdi. Ha-dûrâ denilen bir beldede bulunuyordu. Burada Salih (a.s)a iman edenlerden dört bin kişi gelip konaklamışlar ve beraberlerinde Salih (a.s) ile birlikte azab-tan kurtulmuşlardı. Salih burada vefat etti, o bakımdan bu yere "Hadra Mevt" adı verildi. Çünkü Salih (a,s)t ölüm burada yakalamış ve vefat etmişti. Buraya bir Hazire bina ettiler ve bu kuyunun etrafında kaldılar, başlarına el-Ils b. Cülâs b. Suveyd diye bilinen birisini emir yaptılar. el-Gaznevî'nin naklettiklerine göre böyledir.

es-Sa'lebî'ye göre bu emirin adı Culhüs b. Cülâs imiş. Bu emir, uygulamaları güzel ve onlara karşı adaletle davranan birisi idi. Senhârîb b. Sevâde'yi de ona vezir yaptılar. Bir süre orada kalıp, zamanla nesilleri çoğaldı. Bu kuyu şehrin tamamının ve etrafındaki göçebe diyarının su ihtiyacını karşıladığı gibi, buralarda bulunan bütün binek, koyun, inek ve diğer hayvanların su ihtiyacını da karşılıyordu. Çünkü bu kuyunun üzerinde kurulmuş pek çok çıkırıklar, dolaplar vardı. Bu kuyunun başında da görevli bir çok kimse bulunuyordu. Ayrıca kuyunun kenarında bir kısmı insanlar için bir kısmı binekler için, diğer bir kısmı inekler, diğerleri de koyunlar için doldurulan büyükçe havuzlar da bulunuyordu. Bunlar üzerinde görevli olan kimseler de gece-gün-düz nöbetleşerek bu havuzlardan su ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlıyorlardı. Başka kuyuları da bulunm /ordu. Başlarına geçirdikleri hükümdar uzun bir ömür sürdü. Ölüm gelip çatınca, suretinin olduğu gibi kalıp değişmemesi için vücudunu yağla sıvadılar. Onlardan birisi Ölüp de kendileri için değerli olan herkese bu şekilde uygulama yaparlardı. Hükümdarları ölünce bu İş onlara ağır geldi ve işlerinin bozulduğu kanaatine kapıldılar. Hepsi feryad edip ağlamaya başladılar, "eytan onların bu hallerini ganimet bildi. Hükümdarlarının ölümünden pek çok gün sonra hükümdarlarının cesedinin içine girdi, onlarla konuşuo ;'edi ki: Ben ölmedim, ancak sizin neler yapacağınızı görmek üzere sizin gözünüzden kayboldum. Buna çok sevindiler. Çok yakın adamlarına kendisi ile kavmi arasına bir perde germesini ve bedenindeki şekli değişiklikler dolayısıyla, öldüğünün anlaşılmaması için bu perde arkasından onlarla konuşmayı emretti. Onlar da perde gerisinden yemeyen, içmeyen bir putu diktiler. Onlara hükümdarlarının ebediyyen ölmediğini ve bu putun kendilerinin ilâhı olduğunu da haber verdi.

Bütün bunları şeytan söylüyor ve onlara hükümdarları konuşuyormuş intibainı veriyordu. Bir çoğu bunu tasdik etti, bazıları ise bu işten tereddüde düştü. Bunu yalanlayan iman eden kimseler, bunu tasdik edenlerden daha azdı. Onlara bu hususta öğüt veren bir kimse konuştu mu mutlaka azarlanır ve tesirsiz hale getirilirdi. Sonunda hepsi de ona ibadet etrafında toplanmış oldular. Yüce Aİlah kendilerine bir peygamber gönderdi. Bu peygambere de vahiy uyanıkken değil, sadece uykudayken inerdi. Peygamberin adı, Hanza-la b. Safvan idi. Onlara bu suretin cansız bir put olduğunu, şeytanın kendilerini saptırdığını, yüce Allah'ın mahlukatın suretine asla girmediğini, hükümdarın yüce Allah'a ortak olmasının imkânsız olduğunu bildirdi. Onlara öğüt verdi, nasihat etti, Rabblarının intikamını ve mutlak kudretini hatırlatarak sakındırdı.

Onlar da bu peygambere eziyet ve düşmanlık ettiler. O da sırası geldikçe onlara öğüt veriyor ve bundan geri kalmıyordu. Nihayet çarşıda gezerken onu öldürdüler ve bir kuyuya attılar. İşte o vakit başlarına gelen geldi. Geceleyin tok ve suya kanmış olarak uyudular, ancak sabahleyin uyandıklarında kuyunun suyu çekilmiş ve kovalan, ipleri işlemez hale gelmişti. Hep birlikte bağııştılar, kadınlar çocuklar feryad ettiler. Hayvanlar da susuzluktan bağııp, çağırılmaya koyuldular. Sonunda hepsi öldüler ve toptan helak edildiler. Yaşadıkları topraklarda onların yerine yırtıcı hayvanlar kaldı. Evlerinde ise tilkiler ve sırtlanlar yaşadı. Güzel bahçeleri ve mallarının yerine Arabistan kirazı, dikenleri bol ve keresteleri sert ve işe yaramaz ağaclar kaldı. Orada sadece cinlerin sesleri ve yırtıcı hayvanların ulumaları işitilir oldu,

Yüce Allah'ın satvetlerinden ve O'nun intikam almasını gerektiren günahlar üzerinde ısrar etmekten O'na sığınırız.

es-Süheylî dedi ki; Bu yüksek köşk Şeddad b. Âd b. İrem'in yaptırdığı bir köşktür. Nakledip iddia ettiklerine göre yeryüzünde onun bir benzeri yapılmamıştır. Bunun da durumu aynen sözü edilen kuyu gibi olmuştu, yani önceleri orada insanlar varken sonradan ıpissız kalmıştır. Önceleri mamurken sonradan kurumuştur. Hiçbir kimse onun yanına bir çok millik mesafe kadar dahi ona yaklaşamaz çünkü orada işittiği cinlerin çalgıları ve görülmedik sesler buna imkân vermemektedir. Halbuki daha önceden pek çok nimetler, rahat bir yaşayış, göz kamaştırıcı bir mülk ve insanlar arasında bir gerdanlık ahenginde bir düzen vardı. Fakat yok oldular ve bir daha geri dönemediler.

Sanı yüce Allah iste bu âyet-i kertmede bir öğüt, bir ibret ve bir hatırlatma olmak üzere onları hatırlatmaktadır. Masiyetin içine düşüp kalmaktan ve kötü akıbetle uğramaktan sakındırarak onları hatırlamamızı istemektedir, Böyle bir durumdan yüce Allah'a sığınırız, kötü akıbetten O'nun himayesini talep ederiz.

Şöyle de denilmiştir: Onları helak eden, daha önceden el-Enbiya Sûre-si'nde: " (Halkı) zalim olan nice ülkeler helak ettik." (el-Enbiyâ, 21/11) buyruğunu açıklarken belirttiğimiz üzere Buht Nassar'dır, Bunun sonucunda kuyuları ıpissız kalmış ve sarayları harab olmuştu. [\[209\]](#)

46. Acaba onlar yeryüzünde gezmezler mi ki, kendileri ile aklede-cek kalpleri, kendileri ile işitecekleri kulakları olsun. Çünkü gözler kör olmaz, asıl göğüslerdeki kalbler kör olur.

"Acaba onlar" Mekke kâfirleri "yeryüzünde gezmezler mi ki" şu kasabaları görüp de öğüt alsınlar, kendilerinden öncekilerin başına indiği gibi Allah'ın azabının kendilerinin de başına inmesinden sakınıp, çekinsinler de kendileri ile akledecek kalpleri, kendileri ile işitecekleri kulakları olsun."

Bu buyrukta yüce Allah aklı, kalbe izafe etmiştir. Çünkü aklın mahalli orasıdır. Nitekim işitme yeri de kulaklardır.

Aklın bulunduğu yerin dimağ (beyin) olduğu da söylenmiştir. Bu görüş Ebu Hanife'den de rivayet edilmiştir. Ancak ben bu rivayetin ondan sahih bir yolla geldiğini zannetmiyorum.

"Çünkü gözler kör olmaz" buyruğunda yer alan: "Çünkü"deki "he" zamiri eJ-Ferrâ'ya göre imaddır. Elifsiz olarak diye okunması da uygundur.-Nitekim Abdullah b. Mes'ud'un kıraati böyledir, anlam birdir. Müzekker (elifsiz) kabul edilirse haber olarak i'rabı yapılır. Müennes (elifli) olarak gelmesi ise; gözlere bağlı olarak yahut bu kıssaya bağlı olarak, böyle gelmiş kabul edilir. Yani "şüphesiz ki gözler kör olmaz" veya kıssa (yani olay gerçek) şu ki "gözler kör olmaz." Yani onların göz ile görmeleri sabit bir şeydir. Hsd göğüslerdeki kalbler kör olur." Hakkı idrak edemez, ibret alamaz.

Katade der ki: Gören göz, insan için bir gaye ile ve bir fayda olarak yaratılmıştır. Fakat asıl faydalı olan basiret kalptedir, Mücâhid der ki: Herbir ayn'ın (kişinin) dört gözü vardır. Yani herbir insanın dört gözü bulunmaktadır. Bunların ikisi dünyası için başındadır, ikisi de âhireti için kalbindedir. Başındaki gözleri kör olup da, kalbindeki gözleri görecektir olursa, bu körlüğünün ona hiçbir zararı olmaz. Şayet başındaki gözleri görür de, kalbindeki gözleri kör olursa, onun dünya gözü ile görmesinin kendisine hiçbir faydası olmaz.

Katade ve İbn Cübeyr dedi ki: Bu âyet-i kerîme gözleri görmeyen İbn Um Mektûm hakkında nazil olmuştur.

İbn Abbas ve Mukatil derler ki: Yüce Allah'ın: "Kim bunda kör ise, o âhi-rette de kördür." (el-İsra, 17/72) buyruğu nazil olunca, İbn Um Mektûm: Ey Allah'ın

Rasûlü, dedi. Ben dünyada gözleri görmeyen bir kimseyim, âhiret-te de kör mü olacağım? diye sorunca, "Çünkü gözler kör olmaz. Asıl göğüslerdeki kalbler kör olur" buyruğu indi. Yani bu dünyada kalbi kör olduğu için İslâm'ı görmeyen bir kimse âhirette de cehennem ateşinde olacaktır. [210]

47. Senden azabı çabucak getirmeni isterler. Allah sözünden asla caymaz. Gerçek şu ki, Rabbinin yanında bir gün, sayacağınız bin yıl gibidir.

"Senden azabı çabucak getirmeni İsterler" buyruğu en-Nadr b. el-Hâris hakkında nazil olmuştur, Çünkü o: "O halde doğru söyleyenlerden isen bizi kendisiyle tehdit ettiğin şeyi (azabı) getir" (el-A'râf, 7/70) demişti. Bu âyet-i kerîmenin Ebu Cehl b, Hişam hakkında indiği de söylenmiştir. O da: "Ey Allah! Eğer bu Senin katından hakkın kendisi ise durma, bizim üzerimize gökten taş yağdır..." (el-Enfâl, 8/32) demişti.

"Allah" azabı indirmeye dair "sözünden asla caymaz." ez-Zeccâc der ki: Azabın çabucak gelmesini istediler, yüce Allah da azabından hiçbir şeyin kurtulamayacağını onlara bildirdi. Nitekim dünya hayatında bu azab Bedir günü onlara gelip çatmıştı.

"Rabbinin yanında bir gün, sayacağınız bin yıl gibidir." İbn Abbas ve Mücahid dediler ki: Bununla şanı yüce Allah'ın kendilerinde gökleri ve yeri yaratmış olduğu günleri kastetmektedir. İkrime der ki: Bununla âhiret günleri kastedilmektedir. Yüce Allah onlara şunu bildirmiştir: Onlar kısacık günlerde azabın çabucak gelmesini kendisinden isteyecek olurlarsa, O bu azabı upuzun günlerde onlara verir.

el-Ferrâ der ki: Bu onların âhiretteki azablarının uzayıp gideceğine dair bir tehdididir. Yani onların âhiretteki azablarının bir günlük süresi, bin yıl gibi olacaktır.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Âhirette korku ve çetin azab içerisinde geçecek bir gün, dünyada korku ve sıkıntının bulunduğu bin yıllık bir süreye denktir. Nimet günleri de dünyaya kıyasen böyledir.

İbn Kesir, Haraza ve el-Kisaî "sayacağınız" anlamındaki buyruğu "(öj-Ui Lj): Sayacakları" anlamına gelecek şekilde "ya" ile okumuşlardır. Ebu Ubeyd; (^iijınc^tj): Senden çabucak getirmeni isterler" buyruğu dolayısıyla bu okuyuşu tercih etmiştir. Diğerleri ise muhatab kipi ile "te" ile "sayacağınız" anlamında okumuşlardır. Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmiştir. [211]

48. Zalim oldukları halde, kendilerine mühlet verdiğim nice memleketler vardır.

Sonra onları yakaladım. Dönüş yalnız Bana'dır.

"Zalim oldukları halde, kendilerine" azgınlıklarına rağmen süre tanıyarak "mühlet verdiğim nice memleketler vardır. Sonra onları" azab ile "yakaladım. Dönüş yalnız Bana'dır." [212]

49. De ki: "Ey İnsanlar! Ben size apaçık bir korkutucuyum sadece."

50. Şu mü'min olup salih amel işleyenler (var ya); onlar için mağfiret ve bitmez tükenmez bir rızk vardır.

51. Biri diğerini âciz bırakırcasına âyetlerimizi iptal etmeye çalışanlar ise, azgın alevli ateşin arkadaşlarıdır.

"De ki: Ey insanlar" ey (ilk muhatablar olan) Mekke ahalisi **ben size apaçık bir korkutucuyum sadece." Korkutup uyaran bir kimseyim. Korkutup uyarmanın (inzârın) anlamına dair açıklamalar el-Bakara Sûresi'nin baş taraftarında (2/6. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Apaçık" yani ben size dininiz ile ilgili gerek duyacağınız hususları çok açık bir şekilde bildiren bir kimseyim.

"Şu mü'min olup salih amel işleyenler (var ya); onlar için mağfiret ve bitmez tükenmez bir rızık* yani cennet "vardır."

Âyetlerimizi hükümsüz kılmak uğrunda "biri diğerini aciz bırakırcasına âyetlerimizi İptal etmeye çalışanlar ise azgın alevli ateşin arkadaşlarıdır."

Bu buyruktaki "biri diğerini aciz bırakırcasına" anlamındaki buyruğu İbn Abbas bu hususta biri diğerini yenmek istercesine, hatta bu hususta biri birleri ile ayrılığa dişercesine... el-Ferrâ biri, diğerinin inadına; Abdullah b. ez-Zübeyr İslâm'dan uzak tutmak isteyerek... diye açıklamışlardır. el-Ahfeş: İnatlaşmakta biri birleriyle yarışarak; ez-Zeccac: Onlar bizi aciz bırakacaklarını zannederek,, diye açıklamışlardır. Çünkü onlar ölümden sonra diriliş olmadığı kanaatine sahiptiler. Yüce Allah'ın da onlara güç yetiremeyeceğini sanıyorlardı. Katâde de böyle açıklamıştır.

İbn Kesir ile Ebû Amr'ın "ayn"dan sonra elifsiz olarak ve "cim" harfini şeddeli olarak; (û* >!**) şeklindeki okuyuşunun anlamı da budur. Bunun anlamının şu şekilde olması da mümkündür: Onlar mü'minleri Peygamber (sav)a ve âyetlere iman etmekte âciz bırakmaya çalışıyorlardı. Bu açıklamayı da-es-Süddî yapmıştır. Şöyle de açıklanmıştır: Onlar Muhammed (sav)a tabi olan-lan acizliğe nisbet ediyorlar. Bu da Arapların: "Onu cahilliğe nis-bet etti onu fasıkhğa nisbet etti" şeklindeki sözlerini andırmaktadır. [213]

52. Senden önce ne kadar rasûl ve peygamber gönderdiysek, o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir. O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir. Allah her-şeyi bilendir, hükmünü yerine getirendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[214\]](#)

1- Peygamber'in Okuduğu:

"Ne kadar rasûl ve peygamber gönderdiysek, o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir." Âyet-i kerîmesindeki: "Okumak İsteddiği..." lafzına dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/28. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. İbn Atiyye der ki: İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre o: Senden önce ne kadar rasûl, peygamber ve ilhama mazhar birisini gönderdiysek..." diye okuyormuş. Bunu Mesleme b. el-Kasını b. Abdullah zikrettiği gibi, Süfyan, Amr b. Dinar'dan, o İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Mesleme dedi ki: Bizler -İbn Abbas'ın kıraatine binaen- (ilhama mazhar) muhaddeslerin peygamberliğe sımsıkı sarılmış olduklarını gördük. Çünkü onlar da gayba dair haberlerden çok üstün meseleler ile ilgili konuşup söz söylediler. Batınî hikmet gereği konuştular ve konuştuklarında isabet ettiler, söylediklerinde ismete mazhar oldular. Ömer b. el-Hattab'ın, Sâriye kıssasında [\[215\]](#) olduğu ve kendisinin söylediği pek üstün belgelerde olduğu gibi.

Derim ki; Bu haberi Ebubekr el-Enbari "Kitabu'r-Redd" adlı eserinde zikretmiştir: Bana babam -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- anlattı, bize Alî b. Harb anlattı, bize Süfyan b. Uyeyne anlattı. O Amr'dan, o İbn Abbas (r.a)dan rivayet ettiğine göre: "Senden önce ne kadar rasûl, peygamber ve ilhama mazhar gönderdiysek..." diye okumuştur. Ebubekr dedi ki: Bu hadis, buradaki fazla ifadenin Kur'an'dan olduğuna dair delil olarak ele alınamaz. Mu-haddes (ilhama mazhar) kul ise uykuda iken kendisine vahiy gelen kimse demektir. Çünkü peygamberlerin rüyası da bir vahiydir. [\[216\]](#)

2- Bu Âyet-i Kertmede Açıklanması Gerekli Hususlar:

İlim adamları derler ki: Bu âyet-i kerîme iki bakımdan müşkildir (anlaşılması

zordur). Evvela bazıları nebilerden kiminin rasûl olduğunu, kiminin de rasûl olarak gönderilmediğini kabul etmektedirler. Diğer başkaları ise bir kimse rasûi olarak gönderilmedikçe, ona nebî denilmesinin caiz olmadığını söylemişlerdir. Bu görüşün sahih olduğunun delili yüce Allah'ın: "Senden Önce ne kadar rasûl ve peygamber gönderdiysek..." buyruğudur. Böylelikle peygamber için risaletin gerekli olduğunu dile getirmektedir. Buradaki "nebî; Peygamber" in manası aziz ve celil olan Allah'tan nebe' (haber) veren demektir. Allah'tan nebe' (haber) vermek ise bizatihi risâlet ile aynı şeydir.

el-Ferrâ der ki: Rasûl, Cibril (a,s)m ona açıktan açığa gönderilmesi suretiyle diğer insanlara da elçi olarak gönderilen kimsedir. Nebî ise ilham ya da rüyasında nebi olduğu kendisine bildirilen kimsedir. Dolayısıyla herbir rasûl nebidir, fakat herbir nebi rasûl değildir.

el-Mehdevî der kifSahih olan da budur. Çünkü gerçekten bütün rasûller nebidirler, fakat bütün nebiter rasûl değildir. Kadı İyad da "eş-Şifâ" adlı eserinde bunu böylece zikredip şöyle demiştir: Sahih olan ve büyük çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre herbir rasûl aynı zamanda nebidir, fakat herbir nebi rasûl değildir. Buna delil olarak da Ebu Zerr (r.a)ın hadisini[217] göstermektedir. Bu hadise göre üç yüz on üç bin nebi arasından rasûller gönderilmiştir ve bunların ilki Âdem, sonuncuları da Muhammed (sav)dır.

Bu âyet-i kerîmenin anlaşılması için açıklanması gereken ikinci husus ise bir sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir: [218]

3- Bu Âyetin Nüzulü ve İşaret Ettiği Olaya (Ğarânik) Dair Rivayetler ve Bu Rivayetlerin Değeri:

Bu âyet-İ kerîmenin nüzulüne dair rivayet edilen hadisler arasında sahih hiçbir rivayet yoktur. Kâfirlerin avam olanlarına gerçeği ters yüz edip gösterdikleri hususlardan birisi de onların şu sözleri idi: Aslında peygamberlerin hiçbir şeyden âciz olmamaları gerekir. Muhammed niye bize olan düşmanlığında bu kadar aşın gittiği halde, bizi tehdit ettiği azabı getirmiyor? Yine onlar şöyle diyorlardı: Peygamberlerin herhangi bir şekilde yanılmamaları, hata etmemeleri gerekir.

Ancak yüce Allah onların birer insan olduklarını, azabı ancak Allah'ın dilediği gibi getireceğini açıkladı ve yüce Allah âyetlerini sapasağlam yerleştirip, şeytanın hilelerini hükümsüz kılıncaya kadar insanların yanılacaklarını, unutup hata edebileceklerini de belirtti.

el-Leys, Yunus'tan, o cz-Zührî'den, o Ebubekr b. Abdu'r-Rahman b. el-Ha-ris b. Hişam'dan.şöyle dediğini rivayet eder; Rasûlullah (sav): "Battığı zaman yıldıza

andolsun ki..." (en-Necm, 53/1) diye Necm Sûresini okumaya başladı. "Şimdi haber verin Lat ve Uzza'dan ve diğer üçüncüleri olan Me-nât'tan." (en-Necm, 53/19-20) buyruklarına ulaşınca yanılmış ve: "Şüphesiz ki onların şefaati umulur" demiştir. Bunun üzerine onunla karşılaşan müşrikler ve kalplerinden hastalık bulunan kimseler, ona selâm verdiler ve bu işe çok sevindiler. O: "Şüphesiz ki bu şeytandan olan bir şeydi" dedi. Bunun üzerine yüce Allah: "Senden önce ne kadar rasûl ve bir peygamber gön-derdiysek..." âyetini indirdi. en-Nehhâs dedi ki: Bu, munkau' bir hadistir, üstelik bu hadiste çok büyük bir husus vardır. Aynı şekilde Katade'nin hadisi de böyledir, orada: "Ve şüphesiz ki onlar o pek yüce heykellerdir" fazlalığım da katmaktadır. Bundan da daha korkuncu Vakıdî'nin, Kesir b. Zeyd'den, onun el-Muttalib b. Abdullah'tan şöyle dediğine dair naklettiği rivayettir: el-Velid b. Muğire müstesna bütün müşrikler secde etti. O, yerden bir miktar toprak aldı ve bunu alnına değdirerek üzerine secde etti. Oldukça kocamış bir yaşlı idi. Bu kişinin Ebu Uhayha Said b. el-Âs olduğu da söylenir.

Nihayet Cebrail (a.s) indi ve Peygamber (sav) ona bu buyrukları da okudu. Cebrail (a.s) ona: "Ben sana böyle bir şey getirmedim" dedi. Yüce Allah da bunun üzerine: "Onlara az kalsın biraz meyledecektin." (el-İsra, 17/74) buyruğunu indirdi.

en-Nehhas der ki; Bu da münker ve munkatı' bir hadistir. Bilhassa Vaki-dî yoluyla gelen bir rivayettir.

Buhârî'de belirtildiğine göre yerden bir avuç toprak alıp, bunu alnına götürüp, üzerinde secde eden kişi Ümeyye b. Haleftir. İleride bu bahsin sonunda yüce Allah'ın izniyle en-Nehhâs'ın hadise dair açıklamalarının tamamı gelecektir.

İbn Atiyye dedi ki: Şu kendisinde yüksek put ve heykellerin söz konusu edildiği hadis, tefsir kitaplarında ve benzerlerinde zikredilmiştir. Bunu ne Bu-hârî, ne de Müslim kitaplarına almadıkları gibi, bildiğim kadarıyla meşhur bir musannif dahi bunu eserinde zikretmiş değildir. Ancak hadis ehlinin izlediği yol şunu gerektirmektedir: Şeytan bir telkinatta bulunmaya çalışmıştır. Ancak onlar bu hususta ne bu sebebi, ne de bir başkasını tayin etmemektedirler. Şeytanın telkinatının işitilen sesler ile olduğunda şüphe yoktur ve bunlarla fitne vukua gelmiştir. Daha sonra insanlar bu telkinin şekli hususunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Tefsirlerde yer alan ve meşhur olan açıklamalara göre; Peygamber (sav) kendi diliyle bu lafızları söylemiştir. Babam (Allah ondan razı olsun)ın bana anlattığına göre, doğuda karşılaştığı ileri gelen ilim adamları ve kelaracılardan bazıları şöyle demiştir: Böyle bir şey Peygamber (sav) hakkında caiz olamaz, o tebliğde masumdur. Durum şundan ibarettir: Peygamber (sav)ın: "Şimdi haber

verin Lat ve Uzza'dan ve diğer üçüncüleri Menat'tan" (en-Necm, 53/19-20) buyruklarını okuyunca şeytan, bu (anılan) sözleri kâfirlere sesini işittirecek şekilde söylemiştir. Bu esnada sesini de Peygamber (sav)'ın sesine benzetmeye çalışmış ve nihayet müşrikler işi karıştırmışlar ve: Bunları Muhammed okudu, demişlerdir.

Böyle bir te'vile benzer bir açıklama İmam Ebu'i-Meairden de rivayet edilmiştir. Bu sözleri telkin edenin, insan şeytanlarından birisi olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah'ın: "O Kur'ân okunurken anlamsız sesler çıkarın." (Fussilet, 41/26) buyruğunda ve benzerlerinde de buna işaret edilmektedir.

Katade der ki: Bu, Peygamber efendimizin uyuklama esnasında okuduğu bir buyruktur. Kadı İyad "eş-Şifa" adlı eserinde, Peygamber (sav)'ın doğruluğuna dair delili söz konusu edip, peygamberin tebliğ etmekle yükümlü olduğu hususlarda, herhangi bir şey hakkında gerçek halinden başka türlü haber vermekten yana masum olduğunu, bu hususta kasti, bilerek ya da ya-nılarak yahut hata ederek yanılmasının söz konusu olmadığını ümmetin k-ma ile kabul etmiş olduğunu belirtirken şunları söylemektedir: Şunu bil ki -Allah'ın lütfuna mazhar olasıca- bu hadisin müşkil tarafları hakkında bizim aleyhte iki tane mülahazamız vardır: Evvela bu hadis aslı itibariyle çok gevşektir. İkincisi de bu hadisin doğru kabul edilemeyeceği hakkındadır. Birincisi ile ilgili olarak söyleyeceğimiz şudur: Sahih hadis rivayet edenlerden hiçbir kimsenin bunu kitaplarına almamış olması yeterlidir. Güvenilir tek bir ra-vi dahî bunu sahih, sağlıklı ve muttasıl bir senetle de rivayet etmiş değildir. Bu ve benzeri hadislere iltifat edenler sahifelerden doğru ve yanlış herbir şeyi ağızlarına dolayan, garib herbir rivayete iltifat eden müfessirler ve tarihçiler olmuştur. Ebubekr el-Bezzâr der ki: Biz bu hadisin zikredilmesi caiz olabilecek muttasıl bir sened ile Peygamber (sav)'dan rivayet edildiğini bilmiyoruz, Ancak Şu'be, Ebu Bişr'den, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan -zannettiğim kadarıyla- rivayet etmiştir. Hadiste şüphe etmenin sebebi de Peygamber (sav)'ın Mekke'de bulunuşu dolayısıyladır... deyip, kıssayı zikretmektedir. Bu hadisi Ümeyye b. Halîd'den başka, Şu'be yoluyla muttasıl senedle kaydeden olmamıştır. Başkası ise bu hadisi Said b. Cübeyr'den mürsel olarak nakletmektedir. Hadis, el-Kelbî'den, o Ebu Salih'ten, o da İbn Abbas yoluyla bilinmektedir. Ebubekr -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- da bu hadisin, bunun dışında zikredilmesi caiz olan bir rivayet yoluyla bilinmediğini açıklamış bulunuyor. Bu hadiste sözünü ettiğimiz kendisine güven duyulamayan ve bir hakikati bulunması söz konusu olmayan, böyle bir şüphe ile birlikte; ayrıca dikkat çektiği şekilde de hadis oldukça zayıftır. el-Kelbî'nin rivayet ettiği hadise gelince, bu da ondan rivayet edilmesi,

ondan nakledilmesi caiz olmayan rivayetlerdendir. Buna sebep ise el-Kelbî'nin oldukça zayıf olması ve yalancılığıdır. Nitekim el-Bezzâr -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- buna işaret etmiştir. Bu rivayetten Sahih'de bulunan kısma gelince, Peygamber (sav) Mekke'de iken "ve'n-Necmi" suresini okumuş, onunla birlikte müslümanlar da, müşrikler de, cinler de, insanlar da secde etmiştir.

İşte bu, hadisin nakil bakımından gevşekliğini ortaya koymaktadır.

Bu rivayetin aleyhindeki ikinci mülâhazaya gelince, bu da bu hadisin sahih olduğunu bir varsayım olarak kabul etme esasına mebnidir. Esasen böyle bir hadisin sahih olmasından yana Allah bizi korumuş bulunmaktadır. -Fakat durum ne olursa olsun, yine müslümanların önderleri buna bir kaç çeşit cevap vermişlerdir. Verilen bu cevapların kimisi yerindedir, kimisinin de herhangi bir değeri yoktur. Bu hadisin sahih olduğu farzedilecek olsa bile te'vtlinde güçlü ve ağır basan te'vil şekli şudur: Peygamber (sav) Rabbinin kendisine emrettiği üzere Kur'ân-ı Kerîm'i tertil ile okurdu. Kur'ân okurken sika ravilerin ondan rivayet ettiği üzere âyetleri birbirinden rahatlıkla ayır-dedilmesini sağlayacak şekilde okurdu. Bu ise şeytanın âyet aralanndaki susmalarını gözetlemesine ve bu tür uydurduğu sözleri arada telkin etmesine imkân verebiliyordu. Şeytan bunu yaparken Peygamber (sav)ın nağmesini taklit ediyordu. Bu nağmeyi oraya yakın olan kâfirler işitebilecek şekilde söylüyordu, O bakımdan kâfirler de bunu Peygamber (sav)ın sözlerinden zannetmiş ve bunu yaygınlaştırmalardı.

Bu durum müslümanların daha önceden bu sûreyi yüce Allah'ın indirmiş olduğu şekliyle ezberleyip bellemelerine, Peygamber (sav)ın putları yermesi ve onun bilinen hali üzere bunları ayıplamış olması halinden kesin olarak emin olmalarına hiçbir şekilde gölge düşürmez. Dolayısıyla Peygamber (sav)ın böyle bir haberin yayılmasına, böyle bir şüphenin ortaya çıkmasına ve böyle bir fitnenin sebebine oldukça üzüldüğüne dair rivayetlerde anlatılan hali söz konusu olmuş olabilir. Şanı yüce Allah da: "Senden önce n« kadar rasûl ve peygamber gönderdlysek, o bir şey okumak istediği zaman..." âyetini indirmiş olmaktadır.

[\[219\]](#)

Derim ki: Böyle bir yorum bu hususta yapılmış açıklamaların en güzelidir. Süleyman b. Harb de şöyle demektedir: Buradaki edatı, anlamındadır. Şeytan, Peygamber (sav)ın okuması esnasında kâfirlerin kainlerine böyle bir şey katmıştır, demek olur. Bu da yüce Allah'ın: "Aramızda eğlendin" (eş-Şuarâ, 26/18) buyruğunun, yanımızda kaldın anlamına gelmesine benzer. İşte İbn Atiyye'nin Şark ulemasından naklen babasından yaptığı naklin manast budur.

Kadı Ebu Bekir b, el-Arabî de buna işaret etmiştir. Bundan önce de şöyle demektedir: Bu âyet-i kerîme bizim maksadımızı anlatan açık bir nasstır.

Peygamber (sav)a söyledi diye nisbet edilen sözlerden uzaklığı hususunda bizim izlediğimiz yolun doğruluğuna dair asli bir delildir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Senden önce ne kadar rasûl ve peygamber gönder-diysek, o bir şey okumak İsteddiği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir." Yüce Allah böylelikle şunu haber vermektedir: O'nun rasûlleri hakkındaki sünneti ve peygamberlerine yapageldiği uygulaması şu şekildedir: Kendileri yüce Allah'tan naklen bir söz söyledikleri vakit, şeytan o sözlerle -diğer masiyetleri işlediği gibi- kendiliğinden bir şeyler ilave etmeye kalkışır. Mesela: Ben eve şunu ilka ettim (bıraktım) ve torbaya, keseye şunu bıraktım (ilka ettim), denilir. (Âyet-i kerîmenin lafzının manasına işaret ediyor.) Bu ise şeytanın Peygamber (sav)ın söylediklerine btrşeyler ilave etmeye çalıştığı hususunda açık bir nasıttır. Peygamber (sav)ın bunları söylediğini ortaya koymamaktadır... O, Kadı İyad'ın açıklamalarıyla aynı anlama gelecek şeyler söyledikten sonra şunları belirtmektedir: Bu hakikati ancak Taberî görebilmiştir, bu da onun üstün değerinin düşüncesinin temizliğinin, ilimdeki iktidarının kıyas ve aklını kullanmaktaki güçlü konumunun bir neticesidir. Sanki o bu maksada işaret etmiş ve bu hedefe doğru yönelmiş gibidir. Belirtilen hususlardan sonra buna dair hepsi de batıl ve aslı astarı olmayan bir takım rivayetleri kaydedip durmuştur. Rabbim dilemiş olsaydı, elbetteki bunları hiç kimse rivayet etmez ve hiç kimse bunları yazmazdı, fakat O dilediğini yapandır.

Bunun dışındaki açıklamalara ve bazılarının belirttikleri: Şeytan bu hususta onu zorladı ve nihayet o bu sözleri söyledi, iddiaları ise imkânsızdır. Zira şeytanın insandan tercih gücünü kaldırabilmesi imkânı yoktur. Yüce Allah şeytanın durumu hakkında haber vererek şöyle buyurmaktadır: "Zaten benim sizin üzerinizde hiçbir nüfuzum da yoktu. Yalnız ben sizi çağırdım, siz de çağrımı kabul ettiniz." (İbrahim, 14/22) Şayet şeytanın böyle bir gücü olsaydı, Âdemoğullanndan hiçbir kimse Allah'a itaat edecek gücü kendinde bulamazdı, Şeytanın böyle bir güce sahip olduğunu vehmeden bir kimse şunu bilmeli ki, bu seneviye'nin (hayır ve şer ilâhlarının mevcudiyetine inananların) ve mecusilerin görüşüdür. Onlara göre hayır Allah'tan, şer ise şeytandandır.

Bu sözlerin Peygamber (sav)ın dilinden sehven döküldüğünü söyleyenler de şöyle demektedirler: Bu iki kelimeyi müşriklerden vaktiyle işitmiş olması ve bunların ezberinde kalmış olduğu, sûreyi okuduğu esnada ise sehven ezberinde bulunan bu kelimelerin dilinden dökülmüş olması uzak bir ihtimal değildir. Ancak bu görüşe göre peygamberlerin yanılmaları, sehvetme-leri caizdir, fakat bu halleri üzere bırakılmazlar. Yüce Allah bunun üzerine bu âyet-i kerîmeyi onun mazur olduğunu anlatmak ve onu teselli etmek için indirmiştir. Tâ ki: O,

vaktiyle okumuş olduğu hükümlerin bir bölümünden vazgeçmiştir, denilmesin. Bu âyet-i kerîme ile yüce Allah, benzeri bir durumun sehven diğery peygamberlerin başından da geçtiğini beyan etmektedir. Sehvetmek ise ancak yüce Allah hakkında düşünülemez. İbn Abbas da şöyle demiştir: el-Ebyad diye anılan bir şeytan Rasûlullah (sav)a Cebrail suretinde gelmiş ve Peygamber (sav)ın kıraati arasında şunu da telkin etmişti: İşte bunlar o yüksek putlardır ve elbette onların şefaatleri umulur.

Böyle bir te'vil her ne kadar birinci te'vilden daha uygun gibi görünüyor ise de, asıl kabul edilen birinci te'vildir. O te'vil bırakılıp, başka bir tevile iltifat edilmez. Çünkü muhakkik ilim adamları onu tercih etmişlerdir. Esasen hadisin bu derece zayıf olması hiçbir te'vile de ayrıca ihtiyaç bırakmamaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

Bu hadisin zayıf ve senedinin de çok gevşek olduğunu ortaya koyan Kur'ân-ı Kerim'deki delillerden birisi de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Neredeyse seni bile, sana vahyettiğimizden başkasını Bize karşı uydurasm diye fitneye düşüreceklerdi..." (el-İsra, 17/73) Bu ve bundan sonraki âyet bunu göstermektedir. Bu iki âyet-i kerîme bunların, bu hususta rivayet ettikleri haberi reddetmektedir. Çünkü yüce Allah nerdeyse onu iftirada bulununcaya kadar fitneye düşüreceklerini belirtmektedir. Eğer Allah ona sebat vermemiş olsaydı, onlara meyledecekti demektir. Bunun muhtevası ve bundan anlaşılan şu ki; yüce Allah onu iftirada bulunmaktan korumuş, ona sebat vermiş ve az dahi onlara meyletmesine imkân vermemiştir. Peki çokça meyletmesi nasıl düşünülebilir? Onlar kendi gevşek haberleri arasında meyletmenin de ötesinde, ilâhlarını övmek suretiyle iftirada dahi bulunduğunu belirtirler ve Peygamber (sav)ın şöyle dediğini de kaydederler: Ben Allah'a iftirada bulundum ve onun söylemediğini söyledim. Bu ise âyet-i kerîmeden anlaşılan mananın tam aksinedir. Sahih dahi olsa, böyle bir hadîsin (mana itibariyle) zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Kaldı ki hadis hiç de sahîh değildir. Bu yüce Allah'ın şu buyruğunu da andırmaktadır: "Eğer senin üzerinde Allah'ın lütfü ve rahmeti olmasaydı, onlardan herbir zümre seni saptırmaya çalışırlardı. Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar ve sana hiçbir zarar veremezler." (en-Nisâ, 4/113)

el-Kuşeyrî dedi ki: Kureyşliler ve Sakifliler putlarının yanından geçtiği vakit yüzünü onların tarafına çevirmesini dahi istediler. Böyle bir şey yaptığı takdirde ona iman edeceklerine söz verdiler; ama o bunu yapmadı, yapacak da değildi.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: Rasûlullah (sav) ne böyle bir şeye yaklaştı, ne de meyletti.

ez-Zeccac dedi ki: Âyet (îsrâ, 17/73. âyeti kastediyor) onların bunu

gerçekleştirmek için tuzak hazırladıklarını vurgulamaktadır.

Şöyle de denilmiştir: "Okumak İstedi" konuştu, söyledi demektir. Okudu anlamında değildir.

Ali b. Ebi Talha'dan, o İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "Okumak istediği zaman... mutlaka" buyruğu; ancak konuştuğu zaman şeytan onun konuşmasına bir şey katmak istemiştir; yani onun konuşmaları arasına bir şeyler sokuşturmaya çalışmıştır, diye açıklamıştır.

"O şeytanın katacağını Allah iptal eder." (İbn Abbas) dedi ki: Allah, şeytanın kattığını, bıraktığını iptal eder, boşa çıkartır.

en-Nehhâs dedi ki: Bu açıklama âyet-i kerîme hakkında yapılmış açıklamaların en üstünü ve en değerlisidir.

Ahmed b. Muhammed b. Hanbel dedi ki: Mısır'da tefsire dair bir sahife vardır. Bunu Ali b. Ebi Talha rivayet etmektedir. Eğer bir adam Mısır'a onu almak maksadıyla yolculuk yapsa, değer, fazla sayılmaz. Bu açıklamaya göre mana şöyle olur: Peygamber (sav) kendi içinden bazı hususlar geçirdiğinde, şeytan hile kastı ile onun İçinden geçirdiği düşüncelere bir takım telkinlerde bulunmaya çalışır ve şöyle derdi: Yüce Allah'tan müslümanların darlıktan kurtulması için sana ganimetler ihsan etmesini dileyecek olsan! Yüce Allah salâhın bunun dışındaki hallerde olduğunu bilmektedir. O bakımdan -İbn Abbas (r.a)m dediği gibi- şeytanın bu telkinlerini iptal ediyordu,

el-Kisaî ile el-Ferrâ birlikte: "Okumak İstediği" lafzının, kendi içinden bir şeyler geçirdiği zaman anlamında olduğunu nakletmişlerdir. Sözlükte bilinen manası da budur. Yine her ikisi de bu kelimenin "okuduğu zaman" anlamına geldiğini de nakletmişlerdir. Bu görüş yine İbn Abbas'tan rivayet edilmiş, Mücahid, ed-Dahhak ve başkaları da bunu benimsemişlerdir.

Ebu'l-Hasen b. Mehdî der ki: Buradaki temenni (okuma)mın Kur'ân'la, vahiyle hiçbir ilgisi yoktur. Peygamber (sav)ın elinde mal namına bir şey kalmayıp da ashabının kötü halini görünce, kalbinden ve şeytanın vesvesesinin bir sonucu olarak, dünyayı temenni ederdi. el-Mehdevî'nin, İbn Abbas'tan naklettiğine göre ise mana: O içinden bir şeyler geçirdiği zaman, şeytan da bu içinden geçirdiği düşüncelere bir şeyler katardı, şeklindedir. Taberî'nin tercih ettiği kanaat de budur.

Derim ki: Yüce Allah'ın: "Tâ ki şeytanın koyacağı şeyi... Allah bir fitne (imtihan sebebi) kılsın" âyeti (bunun) içinden geçirdiği şeyler hakkında olduğuna dair yorumlan reddetmektedir. İbn Attye de şöyle demektedir: Şeytanın telkinlerinin işitilen lafızlar olduğu hususunda bir görüş ayrılığı yoktur. Fitne bundan dolayı söz konusu olmuştur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

en-Nehhas dedi ki: Eğer hadis sahih olup senedi de muttasıl olsaydı, buna dair bu açıklama da sahih olurdu. O takdirde bu husustaki rivayetlerde geçen ve peygamberin yanıldığı belirtilen "yanıldı" ifadesi "ıskat etti, düşürdü" anlamına gelir. İfadenin takdiri de şöyle olur: "Gördünüz mü Lat ve Uz-za'yı" sözlerinde ifade tamam olur. Daha sonra "el-ğarânîk el-uiâ" ifadesini düşürdü. Bundan kasıt da meleklerdir. "Muhakkak onların şefaathleri" ifadesinde de zamir meleklerle ait olur. Ancak burada ifadeyi; "Şüphesiz ki onlar o yüce putlardır" şeklinde rivayet edenlere gelince, bu rivayete dair de bir kaç türlü cevap verilebilir. Mesela Arapların pek çok yerde kullandıkları gibi "demek" emri hafifletilmiş olabilir, edilmemiş de olabilir. Bu durumda ifade azar manasını taşır, çünkü bundan önce " Şimdi haber verin" denilmektedir. Bu da onlara karşı bir delil getirmek manasınadır. Şayet bu sözler namazda iken okunmuş ise, o zamanlar namazda konuşmak mubah idi, (denilir). Bu olayda okunan ifadeler arasında: Şimdi haber verin Lat ve Uzza'dan ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan ve yüksek putlardan ve şüphesiz onların şefaathleri umulur" sözleri de rivayet edilmektedir. Bu manadaki bir rivayet Mücahid'den de nakledilmiştir. el-Hasen dedi ki; Buradaki "el-ğarânîk el-ulâ (tercümede; yüksek putlar)" ile melekleri kastetmiştir. el-Kelbî de burada "el-ğaranikatu" kelimesini melekler diye tefsir etmiştir. Çünkü kâfirler putların da, meleklerin de Allah'ın kızları olduğuna inanıyorlardı. Nitekim yüce Allah da onların bu inanışlarını bize nakletmiştir. Yüce Allah bu sûrede onların kanaatlerini: "Erkekler sizin, dişiler onun mu ?" Cen-Necm, 53/21) buyruğu ile reddetmektedir. Yüce Allah onların bütün bu sözlerini böylelikle reddetmiş olmaktadır.

Meleklerin şefaathetmelerini ummak doğru bir kanaattir. Müşrikler bu ifadelerle putlarının kastedildiğini zannedip şeytan da bu hususta onları tereddüde düşürünce yüce Allah şeytanın bıraktığı bu telkinatı neshetti, âyetlerini muhkemleştirdi ve şeytanın işi karıştırmaya kendileri vasıtasıyla yol bulduğu bu iki lafzın da okunuşunu kaldırdı. Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok buyruğunu neshedip tilâvetini kaldırdığı gibi,

el-Kuşeyrî der ki: Böyle bir açıklama pek uygun bir açıklama değildir. Çünkü yüce Allah: "O şeytanın katacağını Allah iptal eder" diye buyurmaktadır. Meleklerin şefaatheti ise bâtil değildir. "Allah herşeyi bilendir." Peygambere (salât ve selam ona) neleri vahyettiğini çok iyi bilir. Yarattıkları hakkında "hükümünü yerine getiren" Hakim"dir." [220]

53. Tâ ki şeytanın koyacağı şeyi kalplerinde hastalık bulunan ve kalbkri gayet katı olanlar için Allah bir fitne (sebebi) kılsın. Muhakkak zalimler uzak bir

ayrılık içindedirler.

"Tâ ki şeytanın koyacağı şeyi kalplerinde hastalık" şirk ve münafıklık "bulunan ve kalbleri gayet katı olanlar" ve yüce Allah'ın emrine kalbleri yu-muşamayanlar "İçin Allah bir fitne" yani bir sapıklık sebebi "kılsın."

es-Sa'lebî der ki: Âyet-i kerîmede peygamberlerin şeytanın vesvesesi ile yanılmalarının, unutmalarının ve şaşımalarının caiz olduğuna yahut ta şaşırarak kadar kalplerinin meşgul olabileceğine delil vardır. Daha sonra peygamber uyarılır, dikkati çekilir ve doğru olana döner. İşte yüce Allah'ın: "O şeytanın katacağını Allah iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini sapasağlam yerleştirir" (Hacc 22152) buyruğunun anlamı budur. Ancak peygamberin şaşırması bizden herhangi birimizin şaşırması gibidir. Asılsız rivayetleri nakledenlerin rivayetlerinde ona izafe olunan: İşte bunlar o yüksek putlardır, gibi ifadeler ise Peygamber (sav)a uydurulmuş bir yalandır. Çünkü bu ifadelerde putların ta'zim edilmesi söz konusudur. Peygamberler hakkında ise bu caiz değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in bir bölümünü okuyup, daha sonra da bir şiir okuyarak: Ben şaşırdım ve bunu Kur'ân zannettim, demesinin caiz olmadığı gibi.

"Muhakkak zalimler" yani kâfirler "uzak bir ayrılık içindedirler." Allah'a ve Rasûlüne karşı muhalefet, isyan ve onun zıddı bir konumdadırlar. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/137. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Hamd yalnız Allah'adır. [\[221\]](#)

54. Ve tâ ki kendilerine ilim verilenler, bunun Rabbinden gelen hak olduğunu bilip ona iman etsinler ve onunla kalbleri rahat ve huzur bulsun. Muhakkak Allah iman edenleri dosdoğru yola iletendir.

"Ve tâ ki kendilerine ilim verilenler" yani iman edenler, bir görüşe göre de kitap ehli "bunun" yani Kur'ân âyetlerini muhkem kılıp sağlamlaştıra-nın "Habbinden gelen hak olduğunu bilip, ona iman etsinler ve onunla kalpleri rahat ve huzur bulsun." Huşu' ve sükûna ersin. Bir açıklamaya göre de ihlâsa kavuşsun.

"Muhakkak Allah İman edenleri dosdoğru yola iletendir." Bu buyruktaki: "İleten" kelimesini Ebu Hayve; şeklinde tenvirdi okumuştur.

"İletendir" hidayete karşılık onları mükafatlandırandır, anlamındadır. [\[222\]](#)

55. Kendilerine ansızın kıyamet gelinceye dek yahut kendilerine akim bir günün azabı gelinceye kadar, kâfirler ondan yana şüphe içinde kalmaya devam edeceklerdir.

"Kendilerine ansızın kıyamet gelinceye dek yahut kendilerine akün bir günün azabı gelinceye kadar, kafirler ondan yana" İbn Cüreyc'e göre Kur'ân'dan yana, başkalarına göre ise dosdoğru yol demek olan dinden yana "şüphe içinde kalmaya devam edeceklerdir." Bir açıklamaya göre de: Şeytanın, Muhammed (sav) dili ile bıraktıklarından yana şüphe içinde kalmaya devam edeceklerdir, demektir. Onlar: Ne diye önce putlardan iyilikle söz etti, sonra da bundan geri döndü, demeye devam edeceklerdir.

Ebu Abdu'r-Rahman es-Sülemî: "Şüphe içinde" buyruğunu "mim" harfini ötreli olarak diye okumuştur. Ancak esreli okuyuş daha çok bilinendir, bunu da en-Nehhâs zikretmiştir.

"Akim bir gün"ü ed-Dahhâk: Gecesi olmayan bir gün olan kıyamet gününün azabı diye açıklamıştır. en-Nehhâs da şöyle demektedir: Kıyamet gününe akîm (kısır) denilmesinin sebebi, akabinde benzeri bir gün gelmeyeceğinden dolayıdır. ed-Dahhak'ın açıklaması da bu anlamdadır. "el-Akim" sözlükte çocuğu olmayan kimse hakkında kullanılır. Çocuk ebeveynin semeresi olduğundan, günler de önce ve sonra, ardı arkasına geldiğinden dolayı, sonradan gelişi evlat sahibi olmaya benzetmiştir. Bu günün ardından bir gün gelmeyeceğinden dolayı, bu gün "akîm" olmakla nitelendirilmiştir.

İbn Abbas, Mücahid ve Katade derler ki: Burada kastedilen Bedir günü azabıdır. Akîm de benzersiz büyüklükte demektir, çünkü melekler bu günde savaşmışlardır.

İbn Cüreyc der ki: Çünkü bu günde kendilerine geceye kadar mühlet verilmedi. Akşamdan önce öldürüldüler, o bakımdan bu gün onlar için gecesi olmayan bir gündüz oldu.

Aynı şekilde ed-Dahhâk'ın açıklamasına göre de bu gün, kıyamet günü demek olur. Çünkü kıyamet gününün de gecesi olmayacaktır. Bir açıklamaya göre: Bu günde şefkat ve rahmet olmayacağından ve hayırların her türlüşünden mahrum (kısır) olacağı itibariyle bu isim verilmiştir. Yüce Allah'ın: "Hani onların üzerine akîm rüzgarı göndermiştik." (ez-Zâriyât, 51/41) yani hayırsız ve yağmur da, rahmet de getirmeyen rüzgarı göndermiştik, buyruğu da bu kabildendir. [223]

56.O gün mülk Allah'ındır, aralarında O hükmeder. İman edip, sa-lih ameller işleyenler İse Naîm cennetierindedirler.

57.Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar İçin küçültücü bir azab vardır.

"O gün mülk Allah'ındır, aralarında O hükmeder." Yani kıyamet gününde mülk yalnız Allah'ın olacaktır. Hiç kimse bu konuda onunla çekişmeye-cektir ve böyle bir iddiada bulunamayacaktır.

Mülk; işleri çekip çevirme hakkına sahip olan kimsenin muktedir olduğu alanın genişliğini ifade eder. Daha sonra yüce Allah hükmünü beyan ederek şöyle buyurmaktadır:

"İman edip salih amel İşleyenler ise Naînı cennetlerindedirler. Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar için küçültücü bir azab vardır." Derim ki: Burada "o gün" buyruğu ile Bedir gününe işaret edilmiş olma ihtimali de vardır. O günde yüce Allah kâfirleri helak etmeyi, mü'minle-rin de bahtiyarlığa erişmesini hükme bağlamıştır. Peygamber (sav) da Ömer (r.a)a şöyle demiştir: "Ne biliyorsun Allah'ın Bedir ehline muttali olup onlara: Dilediğinizi yapınız, Ben size mağfîret buyurdum, demediğini."[\[224\]](#)

58. Allah yolunda hicret eden, sonra öldürülen yahut ölenleri Allah, elbette güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır. Çünkü rızık verenlerin hayırlısı şüphesiz ki, bizzat Allah'tır.

59. Onları elbette razı olacakları bir yere girdirecektir. Muhakkak ki AUah çok İyi bilendir, Halîm'dir.

Yüce Allah, ölen ve öldürülen muhacirleri tek başlarına söz konusu etmektedir. Böylelikle onların diğer ölümlerden üstün ve şerefli olduklarına dikkat çekmiş olmaktadır.

Bu âyet-i kerîmenin nüzul sebebine gelince, Osman b. Maz'un ve Ebu Seleme b. Abdi'l-Esed Medine'de vefat ettiklerinde bazıları şöyle demişti: Allah yolunda öldürülenler, yataklarında ölen kimselere göre daha faziletlidirler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme aralarında bir fark bulunmadığını, Allah-u Teala'nın hepsine de çok güzel bir rızık vereceğini belirtmek üzere nazil oldu.

Şeriatın zahiri Allah yolunda öldürülenin daha faziletli olduğuna delildir. Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Allah yolunda öldürülen de Allah yolunda ölen kimse de şehittir. Fakat öldürülenin Allah uğrunda kendisine isabet eden ölüm gibi bir üstün meziyeti vardır. Bazıları da bunlar arasında fark yoktur, demiş ve hem bu âyeti hem de yüce Allah'ın şu buyruğunu delil göstermişlerdir: "Allah'a ve Rasûlüne hicret maksadıyla evinden çıkan kimseye daha sonra ölüm erişirse, onun mükâfatı Allah'a ait olur." (en-Nisâ, 4/100) Ay-nca Um Hararn'ın rivayet ettiği hadisi de delil gösterirler. O bineğinin sırtından düşmüş ve ölmüştü. Kimse onu öldürmemişti, Peygamber (sav) ise ona: "Sen ilklerdensin" demişti.[\[225\]](#)

Yine Peygamber (sav)ın Abdullah b. Atik yoluyla rivayet edilen şu hadisini delil göstermişlerdir: "Kim Allah yolunda hicret ederek evinden çıkar da, bineğinin sırtından düşer ve ölürse, yahut onu bir yılan sokar ve ölürse, ya da ölüm gelip kendisini bulursa, onun ecrini vermek Allah'a ait olur. Her kim de yediği bir darbe ile bulunduğu yerde ölürse o da güzel bir şekilde Allah'a dönüşü hak eder."

[226]

İbnu'l-Mübarek de, Fedâle b. Ubeyd'den şunu nakletmektedir: İki adamdan birisi bir gazada mancınıktan yapılan atış ile isabet alıp ölmüş, diğeri ise orada ölmüştü. Fadâle ölen kişinin yanında oturmuştu, kendisine: Sen şehidi bıraktın ve onun yanında oturmadin (niye?) diye sorulunca, şu cevabı vermişti: Bu ikisinden hangisinin kabir çukurundan diriltileceği benim için hiç önemli değildir.

Daha sonra yüce Allah'ın: "Allah yolunda hicret eden, sonra öldürülen, yahut Ölenleri Allah elbette güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır" âyetini tamamen okudu.

Süleyman b. Âmir dedi ki: Fadâle Rodos'ta gaziler başında kumandan idi. Birisi öldürülmüş, diğeri vefat etmiş iki kişinin cenazesi çıkarılıp getirildi. O insanların öldürülen cenazenin mezarına doğru gittiklerini görünce şunları söyledi: Ey insanlar! Bakıyorum ki sizler öldürülenle beraber gidiyorsunuz. Nefsim elinde olana yemin olsun ki bu ikisinden hangisinin mezar çukurundan diriltileceği benim için önemli değildir. İsterseniz yüce Allah'ın: "Allah yolunda hicret eden, sonra öldürülen, yahut ölenleri..." âyetini okuyunuz.

Bunu es-Sa'lebî de Tefsir'inde böylece zikretmiştir. İbnu'l-Mubarek'in naklettiği ile aynı manadadır.

Öldürülenin fa2ileti daha çoktur, diyenler de Rasûlullah (sav)ın söylediği sabit olan şu hadisi delil gösterirler: Peygamber (sav)a: Hangi cihad daha faziletlidir? diye sorulmuş, o da: "Kanı akıtılan ve bineği de kesilen kimsenin ki" diye buyurmuştur. [227]

Kanı akıtılan ve bineği de öldürülenler, şehitlerin en faziletlisi olduğuna göre bu nitelikte olmayan kimsenin fazilet itibari ile daha aşağıda olduğu anlaşılmaktadır.

tbn Âmir ve Şam ahalisi "öldürülen" anlamındaki buyruğu; şeklinde çokluk ifade edecek şekilde şeddeli okumuşlardır, diğeri ise şeddesiz okumuşlardır.

"Onları elbette razı olacakları bir yere" cennetlere "glrdirecektir." Me-dineliler; "Girilecek bir yer" kelimesini "mim" harfini üstün olarak okumuşlardır Bu da giriş, girmek anlamındadır, diğeri ise bunu ötreli okumuşlardır. Buna dair açıklamalar ise daha önceden el-lsrâ Sûresi'nde (17/80. âyetin tefsirinde) geçnrş

bulunmaktadır.

"Muhakkak Allah çok iyi bilendir, HaKm'dlr." İbn Abbas dedi ki: Niyet lerini çok iyi bilir, onları cezalandırmakta acele etmez.[\[228\]](#)

60. Bu (böyledir). Kim kendisine yapılan haksızlığı misliyle cezalandırır, sonra yine ona haksızca saldırırsa, Allah elbette ona yardım eder. Şüphesiz ki Allah çok affedicidir, çok mağfiret edicidir.

"Bu (böyledir)" buyruğundaki: ""Bu" ref mahallindedir. Yani bu, bizim sana anlattığımız durumdur.

Mukatil dedi ki: Bu âyet-i kerîme, Mekke müşriklerinden bir topluluk hakkında nazil olmuştur. Bunlar muharremin bitmesine iki gün kala bir grub müs-lüman ile karşılaşmışlar ve şöyle demişlerdi: Muhammed'in ashabı haram ayda savaştan hoşlanmazlar, haydi onların üzerine bir hamle yapınız.

Müslümanlar onlara haram ayda kendileriyle savaşmamaları için hatırlatmada bulundular. Ancak müşrikler savaştan başka bir şey kabul etmediler. Onlara bir hamle yaptılar, müsfümanlar karşılarında sebat gösterdi ve yüce Allah müşriklere karşı onlara zafer verdi. Ancak haram ayda savaştan ötürü, müslümanlar içten içe rahatsız oldular. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Bir başka görüşü göre, bu âyet-i kerîme müşriklerden bir topluluk hakkında inmiştir. Bunlar Uhud günü öldürdükleri bazı müslümanlara müsle yapmışlardı (Öldürdükten sonra organlarını kesmişlerdi.) Rasûlullah (sav) da bu şekilde bîr uygulamayı onlara yaparak cezalandırdı. Buna göre yüce Allah'ın: "Kim kendisine yapılan haksızlığı misliyle cezalandırır" buyruğu, her kim zalime yaptığı zulmün misli ile ceza verecek olursa... demek olur. Burada haksızlığa (ukubete) karşılık olarak verilen cezaya da "ukubet" denilmesi, şeklen her iki fiilin birbirine eşit olmalarından dolayıdır. Bu bakımdan yüce Allah'ın şu buyruklanna benzemektedir: "Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür" (eş-Şûrâ, 42/40); "Onun için size kim haksızlık edip saldırırsa, siz de tıpkı onların saldırdıkları gibi karşılık verin." (el-Bakara, 2/194) Buna dair açıklamalar da daha önceden (el-Bakara, 2/194.âyet, 5.baş-lıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Sonra yine ona haksızca" sözlü olarak veya rahatsız edilerek yurdundan uzaklaştırılarak "saldırtUrsa..." Çünkü müşrikler peygamberlerini yalanlamış, ona iman edenlere eziyet etmiş, onu da, mü'minleri de Mekke'den dışarı çıkartmışlar ve çıkarılmalarına da yardımcı olmuşlardı.

"Allah elbette ona yardım eder." Muhakkak Allah Muhammed (sav) ve ashabına

yardım edecektir. Çünkü kâfirler onlara haksızlık etmişlerdi.

"Şüphesiz ki Allah çok affedicidir." Yani mü'minlerin günahlarını bağışlamıştır. "Çok mağfiret edicidir." Haram ayda savaşlarının günahını da bağışlamış, örtmüştür. [229]

61. Bu (böyledir) Çünkü Allah geceyi, gündüze ular, gündüzü de geceye ular. Ve çünkü Allah her şeyi işitendir, görendir.

"Bu (böyledir,) Çünkü Allah geceyi, gündüze ular." Yani Benim sana anlatmış olduğum mazluma yardım edişim, Benim geceyi gündüze bitıştiren oluşumdan dolaydır. Benim güç yetirdiklerime hiçbir kimse güç yetiremez. Yani buna güç yetiren elbette kuluna yardım etmeye de kadirdir.

Âl-i İmrân Sûresi'nde de (3/27. âyetin tefsirinde) geceyi gündüze ulamasının anlamına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Ve çünkü Allah herşeyi işitendir, görendir." Sözleri işitir, fiilleri görür. Zerre ağırlığı kadar hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Bir karıncanın hareket edişini bile mutlaka bilir, işitir ve görür. [230]

62. Bu (böyledir). Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. O'ndan başka taptıkları ise bizatihi batıldır. Şüphesiz ki Allah yücedir büyüktür.

"Bu (böyledir.) Çünkü Allah hakkın" hak sahibinin "ta kendisidir."

O'nun dini haktır, O'na ibadet haktır. Mü'minler de O'nun hak olan vaadi gereğince, O'nun yardımına hak kazanırlar.

"O'ndan başka taptıkları" ibadet namına hiçbir şeyi hakketmeyen put-lar "ise bizatihi batıldır."

Nâfi\ İbn Kesir, İbn Âmir ve Ebubekr "taptıkları" anlamındaki buyruğu muhatab kipiyle ve "te" harfiyle; "taptığınız" şeklinde okumuşlardır. Ebu Hatim de bunu tercih etmiştir. Diğerleri ise burada ve Lukman Sûresi'nde (31/30. âyette) gaib şahıslardan haber kipi olarak "ye" harfiyle okumuşlardır Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiştir.

"Şüphesiz ki Allah yüce" kudretiyle herşeyin üstünde yüce, benzeri ve eşi bulunmaktan yüce, zalimlerin söyledikleri O'nun celâl ve azametine yakışmayan her türlü vasıftan yüce"dir, büyüktür." Azamet, celâl ve şanının büyüklüğü sıfatlarıyla mevsuftur.

"el-Kehîr (büyük)"in kibriyâ sahibi anlamında olduğu da söylenmiştir. Kibriya ise zatın kemalinin ifadesidir, yani ebedi olarak ve ezelden beri mutlak vücut

(varlık) sahibidir. O ilk ve kadim olandır, bütün mahlukatı yok olduktan sonra son ve baki kalacak olandır. [\[231\]](#)

63. Görmedin mi Allah gökten bir su indirir de yeryüzü yemyeşil olur? Muhakkak Allah hitfedicidir, haberdardır.

"Görmedin mi Allah gökten bir su indirir de yeryüzü yemyeşil olur." Bu, kudretinin kemaline delildir. Yani buna kadir olan elbette ölümden sonra tekrar hayat verip yeniden yaratmaya da kadirdir. Yüce Allah'ın şu buyruğu da buna benzemektedir: "Biz üzerine suyu indirdiğimizde sarsılır, kabarır..." (el-Hac, 22/5) Benzeri buyruklar pek çoktur.

"Oluverir" anlamındaki; buyruğu cevap değildir. O bakımdan man-sub gelmemiştir. el-Halif ve Sibeveyh'e göre bu bir haberdır. el-Halil dedi ki: Dikkat et, Allah semadan bir su indirdi de bunlar bunlar oluyor, demektir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Sen. kupkuru yere sorup da o konuşmadı mı?

Bugün sana kupkuru bitkiaiz arazi (herhangi bir şeye dair) haber verir mi ki?"

Burada ifade sen ona sordun, o da konuştu anlamındadır. Buyruğun tahkik anlamında istifham (soru) olduğu da söylenmiştir. Yani sen bunu gör-müşsündür, nasıl bir hale geldiğini iyice düşün. Atıf da olabilir; çünkü anlamı: Görmez misin ki Allah... indirmektedir, şeklindedir. el-Ferrâ da "görmedin mi?" ifadesinin haber olduğunu söylemiştir. Nitekim konuşma esnasında; şunu bil ki muhakkak Allah gökten bir su indirir, demeye benzer.

"Yeryüzü yemyeşil olur." Yeşillenir. Nitekim bir arazi hakkında onda bakliyat vardır, yırtıcı hayvanlar vardır demek için de aynı kökten gelen kelimeler bu vezinde kullanılır. Burada ifade yerin suyun inişinin akabinde çabucak bitkiyi bitirdiğini ve adeten bu halini sürdürüp, gittiğini anlatmaktadır.

İbn Atiyye der ki: İkrime'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bu ancak Mekke ve Tihame'de olur. Bunun anlamı da şudur: O yüce Allah'ın: "Yemyeşil olur" anlamındaki buyruğunun (kelime kökünden hareketle) yağmurun yağdığı gecenin sabahının kastedildiğini kabul etmiştir. Onun kanaatine göre yerin yağmur yağdığı gecenin sabahında yeşermesi sair beldelerde söz konusu olmayıp, daha sonra gerçekleşir. Ben Sûs el-Aksa'da bunu müşahade ettim. Kuraklıkla geçen bir süreden sonra geceleyin yağmur yağdı ve ertesi sabah o rüzgarların savurduğu kumiü yerin ince ve zayıf bir bitki ile yeşermiş olduğunu gördüm.

"Muhakkak Allah hitfedicidir, haberdardır." İbn Abbas dedi ki O: yağ murun

gecikmesi esnasında kulun içine düştüğü ümitsizlikten haberdar olan (Habîr)dır. Kullarının rızıklanm lütfeden (Latîf)dir. Bir diğer açıklamaya göre; yeryüzünden bitkiyi çıkartmak suretiyle Latîf, onların ihtiyaç ve fakirliklerinden haberdar olandır. [\[232\]](#)

64. Göklerde olanlar da, yerde olanlar da yalnız O'mındur. Allah muhtaç olmayandır, kendisine hamd edilendir.

"Göklerde olanlar da, yerde olanlar da" yaratılışları itibariyle de, mülkiyetleri itibariyle de "yalnız O'nundur." Bütün yaratıklar O'nun tarafından tedbir ve idare edilmeye sağlam ve muhkem bir şekilde yaratılışa muhtaçtırlar.

"Allah muhtaç olmayandır." O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. Her halükârda "kendisine hamd edilendir." [\[233\]](#)

65. Görmedin mî Allah yerde olanları da, emriyle denizde akıp gİ-den gemileri de emrinize vermiştir. O'nun izni olmadıkça, yerin üzerine düşmesin diye semâyı O tutuyor. Muhakkak Allah insanları çok esirgeyt adir, onlara çok merhametlidir.

"Görmedin mi Allah yerde olanları da, emriyle denizde akıp giden gemileri de emrinize vermiştir." Yüce Allah bu buyruğunda diğer bir nimeti söz konusu etmekte, kullarına kendilerine ihtiyaç duydukları binek, davar, ağaç ve ırmakları kullarının emrine verdiğini, akıp giden gemileri de onların emrine müsahhar kıldığını bildirmektedir.

Ebu Abdu'r-Rahman el- A'rec: "Gemiler" kelimesini mübtedâ olarak merfû' okumuş ve ondan sonrasını da haber kabul etmiştir. [\[234\]](#)

Geri kalanları ise yüce Allah'ın: "Yerde olanları" anlamındaki buyruğu üzerine atf-ı nesak olarak nasb ile okumuşlardır.

"O'mın İzni olmadıkça yerin üzerine düşmesin diye semâyı o tutuyor."

Semânın düşmesini istemediği için O tutuyor. Kûfeliler de (mealde olduğu gibi) düşmesin diye... açıklamışlardır. O'nun semâyı tutması ise ardı arkası kesilmeden oradaki sükûnu yaratması sureciyle olur.

"O'nun izni olmadıkça..." Sema ancak Allah'ın ona düşme izni vermesi halinde, O'nun izniyle düşebilir, demektir. Yani O'nun iradesiyle ve O'nun bırakmasıyla düşebilir.

"Muhakkak Allah" kendilerine müsahhar kılmış olduğu bu şeylerle "insanları çok esirgeyendir, onlara çok merhametlidir." [\[235\]](#)

66. Sizi dirilten, sonra sizi öldürecek olan, sonra tekrar sizi diriltecek olan O'dur. Şüphesiz ki insan çok nankördür.

"Sizi" önceden nutfe halinde iken "dirilten, sonra" ecellerinizin bitimi halinde "sizi öldürecek olan, sonra tekrar sizi" hesaba çekmek, mükâfatlandırmak ve cezalandırmak için "diriltecek olan O'dur."

"Şüphesiz ki insan çok nankördür." Yüce Allah'ın kudret ve vahdaniy-yetine delâlet eden bunca belgeleri ortaya koymuş olmasına rağmen bunları çokça inkâr edendir.

İbn Abbas der ki: Bu buyruk ile yüce Allah el-Esved b. Abdi'l-Esed'i, Ebu Cehl b. Hişam'ı, el-Âs b. Hişam'ı ve müşriklerden bir topluluğu kastetmektedir. Bir diğer açıklamaya göre yüce Allah'ın böyle buyurması çoğunlukla insanın nimetlere karşı nankörlük etmesinden dolayıdır. Nitekim yüce Allah: "Kullarımdan şükreden ise pek azdır" (Sebe\ 34/13) diye buyurmaktadır. [\[236\]](#)

67. Her ümmet için bir ibadet yolu tayin ettik ki, ona göre ibadet etsinler. O halde bu hususta seninle asla çekişmesinler re sen Rab* bine çağır. Muhakkak sen hakka götüren dosdoğru yol üzeresin.

"Her ümmet için bir ibadet yolu" bir şeriat "tayin ettik ki, ona göre ibadet etsinler." Ona göre amel ederler.

"O halde bu hususta seninle asla çekişmesinler." Yani yüce Allah'ın senin ümmetin için ön görmüş olduğu şeriat hakkında onlardan hiçbir kimse seninle tartışmasın. Çünkü her asırda şeriatler var olagelmıştır.

Bir kesimin rivayet ettiğine göre bu âyet-i kerîme, kâfirlerin kesilen hayvanlar hakkında tartışmaları ve mü'minlere: Siz kendinizin kestiğinizi yersiniz ama yüce Allah'ın kestiği meyteleri yemezsiniz. Oysa Allah'ın doğrudan öldürdüğünü yemeniz sizin bıçaklarınızla öldürdüğlerinizi yemenizden daha uygundur, demeleri üzerine bu âyet-i kerîme nazil olmuştur. Bu husus daha önceden el-En'âm Sûresi'nde (6/119. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

Yine bu sûrede şanı yüce Allah'ın: "Bir ibadet yolu (mensek)" buyruğu ile ilgili ilim adamlarının görüşlerine dair açıklamalar, daha önceden bu sûrede (34. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Ona göre ibadet etsinler" buyruğu "el-mensek" kelimesinin mastar olduğunu ortaya koymaktadır. Eğer bundan kasıt yer olsaydı, burada;

"Onlar orada ibadet ederler, etsinler," demesi gerekirdi.

ez-Zeccâc der ki: "O halde bu hususta seninle asla çekişmesinler." Bu konuda seninle asla mücadele etmesinler, seninle tartışmasınlar, demektir. Bu anlama geldiğini gösteren ise (bundan sonraki âyette gelecek olan):

"Yine de seninle tartışılırsa..." (Hacc 22/68) buyruğudur. Onlar, onunla tartıştılar, nasıl olur da seninle tartışmasınlar, çekişmesinler denilmiştir, diye sorulursa, cevap şudur: Bu, sen onlarla tartışmaya, çekişmeye girişme, demektir. Âyet-i kerîme savaş emrinden önce nazil olmuştur. Meselâ, günlük konuşmamızda birisine: " Filân seni vurmasın, sen de onu vurma" denilir. Bu "müfâale" babında cereyan eden bir anlam (ve kullanmadır. Ancak: Sen Zeyd'i vurma, demek isterken: "seni vurmasın," diye söylenmez.

Ebu Miclez bu buyruğu diye okumuştur. Yani sakın onlar seni aceleciliğe sevketmesin ve dininde sana verilmemiş bir enrfi yapmaya itmesin demektir. Cemaatin (büyük çoğunluğun) kıraati ise "münazaa"den gelmektedir. Her iki kıraatde de nehy lafzı kâfirlere olmakla birlikte, kasıt Peygamber (sav)dır.

"Ve senRabbİne" O'nu tevhid etmeye, dinine ve O'na iman etmeye "çağır. Muhakkak sen hakka götüren dosdoğru yol" bir din "üzeresin" ve bunda hiçbir eğrilik yoktur. [\[237\]](#)

68. Yine de seninle tartışılırsa deki: "Allah yapmakta olduğunuzu en iyi bilendir."

69. Hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz hususlara dair kıyamet gününde Allah aranızda hüküm verecektir.

"Yine de seninle tartışılırsa" yani ey Muhammed, Mekke müşrikleri seninle düşmanlık ederek, mücadelelerini sürdürürlerse "deki: Allah yapmakta olduğunuzu en iyi bilendir." Bununla onların Muhammed (sav)ı yalanlamalarını kastetmektedir. Bu açıklama İbn Abbas'tan nakledilmiştir. Mu-katil de şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme, Peygamber (sav)a İsra gecesinde Rabbinin pek büyük âyetlerinden bazılarını gördüğü yedinci semada iken nazil olmuştur. Yüce Allah ona: "Yinede seninle" bâtili ileri sürerek "tartışılırsa" sen de: "Allah yapmakta olduğunuzu" küfür ve yalanlamanızı "en iyi bilendir* sözlerinle onlara karşı savunma yap.

Yüce Allah, böylelikle ona, onların işi yokuşa sürmeleri ile uğraşmaktan koruyarak gereksiz yere tartışmaktan yüz çevirmesini emretmektedir. Çünkü bile bile inad eden kimseye cevap verilmez.

"Hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz hususlara dair kıyamet gününde Allah

aranızda hüküm verecektir." Anlaşmazlığa düştükleri hususlardan kasıt Peygamber (sav) ile kavmi arasındaki ayrılıklardır. Anlaşmazlığa düşülen hususlar ise Allah'ın âyetleri ile ilgili muhalefetleridir. Yüce Allah hüküm verdiğinde, o vakit siz neyin hak, neyin bâtil olduğunu bileceksiniz, demektir. [\[238\]](#)

Bir Mesele: Bile Bile İnatçılık Edenlere Karşı Takınılacak Tutum:

Bu âyet-i kerîmede yüce Allah'ın kullarına öğrettiği güzel bir edeb vardır. Bu da işi yokuşa sürmek ve sırf tartışmış olmak için inatlaşan kimselere karşı takınılacak tutuma dairdir. Böyle bir kimseye cevap vermemeli, onunla tartışmamalıdır. Yüce Allah'ın peygamberine öğretmiş olduğu bu söz ile onların inatlaşmaları defedilmelidir.

Bu âyet-i kerîmenin, yani muhalif kimselere karşı susup yalnızca: "Allah aranızda hüküm verecektir" sözleri ile yetinmenin, kılıç âyetiyle nesholdu-ğu da söylenmiştir. [\[239\]](#)

70. Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olan herşeyi bilir. Şüphesiz ki bütün bunlar bir kitaptadır. Gerçekten bu Allah'a çok kolaydır.

"Bilmez misin ki Allah, gökte ve yerde olan herşeyi bilir." Yani ey Mu-hammed, sen bu gerçeği bilip kesin olarak inandığına göre şunu da bil ki; aynı şekilde sizin hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz hususları da bilir. Aranızda hüküm verecek olan O'dur.

Bunun başkasına yönelik takriri bir istifham olduğu da söylenmiştir,

"Şüphesiz ki bütün bunlar bir kitaptadır." Kâinatta ne cereyan ediyorsa, b yüce Allah'ın nezdinde Ümmü'l-Kİtab'ta yazılıdır.

"Gerçekten bu, Allah'a çok kolaydır." Yani anlaşmazlığa düşenler arasında ayırd edici hükmü vermek, Allah'a pek kolaydır. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Yüce Allah'ın, kıyamet gününe kadar olacak herşeyi yazmasını emrettiği Kalemin yazması, Alfah için pek kolaydır. [\[240\]](#)

71. Onlar Allah'ı bırakıp Onun haklarında bir delil İndirmediği ve kendilerinin herhangi bir bilgilerinin de bulunmadığı şeylere ibadet ederler. Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur.

"Onlar" yani Kureyş kâfirleri "Allah'ı bırakıp, O'nun haklarında bir delil" belge ve burhan "İndirmediği ve kendilerinin herhangi bir bilgilerinin de bulunmadığı şeylere İbadet ederler." Bu buyrukta geçen (ve delil anlamı verilen) "sultan" kelimesine dair açıklamalar dpha önceden Âl-i İrn-ran Sûresi'nde (3/151. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Zalimler İçin hiçbir yardımcı yoktur." [\[241\]](#)

72. Onlara âyetlerimiz apaçık okunduğu zaman, o kâfirlerin inkârlarını çehrelerinden anlarsın. Neredeyse onlara âyetlerimizi okuyanların üzerlerine hücum edip çullanacaklar. De ki: "O yaptığınızdan daha kötüsünü size haber vereyim mi? Ateştir o. Allah onu kâfirlere vaad etmiştir. O ne kötü bir dönüş yeridir!"

"Onlara âyetlerimiz" yani Kur'ân-ı Kerîm "apaçık okunduğu zaman, o kafirlerin inkârlarını" öfkelerini, astıkları "çehrelerinden anlarsın. Neredeyse onlara âyetlerimizi okuyanların üzerlerine hücum edip, çullanacaklar." Onları şiddetle yakalayacaklar.

"Hücum edip, çullanmak (satvet)" şiddetle yakalamak demektir. Bir kimseyi şiddetle yakalamayı anlatmak üzere fiili kullanılır. Bu ya-kalayış esnasında dövmek ya da sövmek de olabilir. Aynı zamanda; de kullanılır.

İbn Abbas dedi ki: Bundan kasıt zarar vermek kastıyla onlara el uzatmalarıdır. Muhammed b. Ka'b der ki: Onları dillerine dolayıp onlardan kötülükle söz etmeleri demektir, ed-Dahhâk dedi ki: Onları elleriyle şiddetle yakalarlar, demektir. Hepsinin anlamı birdir ve bu kelimenin asıl anlamı kahretmektir. Yüce Allah ise; satvetler sahibidir, yani şiddetle yakalayandır.

"De ki; O yaptığınızdan daha kötüsünü size haber vereyim mi? Ateştir o.* Yani size, sizin için bu dinlediğiniz Kur'ân'dan kendisinden daha çok hoşlanılmayacak bir şeyi bildireyim mi? O cehennem ateşidir. Sanki onlar; Daha kötü olan nedir? diye sormuşlar da bunun üzerine: O ateştir, diye cevap verilmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Ben size, sizin Kur'ân okuyanlara yaptığınız kötülüklerden daha kötü olan bir şeyi haber vereyim mi? O ateştir. O takdirde bu ifade, onların Kur'ân okuyanlara uyguladıkları baskılara karşılık bir tehdit olur.

"Ateştir o" anlamındaki; kelimesinin ref, nasb ve cer ile okunması caizdir, Ref ile okunması "ateştir o" anlamını verecek şekilde; ya da; takdirindedir. Nasb halinde "ateşi kastediyorum" anlamında bir takdir ile okunur. Yahut ta ikinci fiile benzer bir fiil takdiriyle, ya da manaya hamledilerek nasb ile okunur. Bu da: Ben size bu yaptığınızdan daha kötü olanı bildiriyorum, ateşi (bildiriyorum) demek

olur. Cer ile okuyuş, ("daha kötü" anlamındaki şer kelimesinden) bedel olarak okunması halinde söz konusudur.

"Allah onu kâfirlere" kıyamet gününde "vaadetmiştir. O" kendisine varacağınız yer olan ateş "ne kötü bir dönüş yeridir!" [\[242\]](#)

73. Ey İnsanlar! Bir misal verildi, onu iyice dinleyin. Allah'tan başka kendilerini çağırdığınız putların hepsi -bu İş için bir araya toplansalar dahi- şüphesiz bir sinek bile yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey alsa, bunu dahi ondan geri alacak güçleri olmaz. İsteyen de âciz, istenen de.

"Ey İnsanlar! Bir misal verildi, onu İyice dinleyin* buyruğu daha önce geçen: "Onlar Allah'ı bırakıp, O'nun haklarında bir delil indirmedigi... şeylere ibadet ederler" (71. âyet) buyruğu ile alakalıdır.

Yüce Allah'ın: "Bir misal verildi" diye buyurması, yüce Allah'ın onlara karşı misaller vermek suretiyle getirmiş olduğu delillerin onlar tarafından daha iyi kavranılabilir oluşundan dolayıdır.

Verilen misal nerededir? diye sorulacak olursa, buna iki türlü cevap verilmiştir:

1- el-Ahfeş dedi ki: Burada misat diye bir şey yoktur. Anlam şudur: Onlar Allah'a bir misal vermişlerdir, onların söylediklerine kulak veriniz. Yani kâfirler, yüce Allah'a, O'ndan başkasına ibadet etmekle misal göstermiş oldular. Sanki şöyle buyurulmuş gibidir: Onlar Bana ibadet hususunda başkalarını Bana benzettiler, şimdi bu benzetmenin haberine kulak veriniz, dinleyiniz.

2- el-Kutebî'nin şu sözü buna cevap teşkil etmektedir: Buyruğun anlamı şöyledir: Ey İnsanlar! Bir sinek dahi yaratacak gücü olmayan ve eğer bu sinek kendilerinden bir şey alacak olursa, onu kendilerinden kurtaramayacak durumdaki ilâhlara İbadet edenlerin misali şudur...

en-Nehhâs da der ki: Buyruğun anlamı şudur: Aziz ve celil olan Allah kendisinden başka ibadet edilen varlıklara misal vermiştir. en-Nehhâs dedi ki: Bu, bu hususta yapılan açıklamaların en güzelidir. Yani yüce Allah sizin ve mabudlarınızın neye benzediğini şöylece açıklamıştır: "Allah'tan başka çağırdığınız putların hepsi..."

Kıraat alimleri genel olarak: "Çağırdığınız" anlamında; şeklinde "te" harfi ile okumuşlardır. es-Sülemî, Ebu'l-Âliye ve Ya'kub ise "çağırdıklarının" anlamını verecek şekilde "ya" ile okumuşlardır. Maksat, onların Allah'tan başka tapındıkları putlardır. Ka'be'nin etrafında olan bu putlar üç yüz altmış tane idi. Kastedilenlerin, onları yüce Allah'a itaat etmekten alıkoyan ileri gelenleri oldukları söylendiği gibi; yüce Allah'a isyana kendilerini iten şeytanların

kastedildiği de söylenmiştir: Ancak birincisi daha doğrudur.

"Bu iş için bir araya toplansalar dahi- şüphesiz bir sinek bile yaratamazlar." Sinek (ez-zübâb) erkeği ve dişisi için aynen kullanılan bir isimdir.

Bunun azlık çoğulu; şeklinde, çokluk çoğulu da; şeklinde gelir. Tıpkı; Karga, kargalar kelimesi gibi. Sineğe bu ismin veriliş sebebi ise çokça hareket etmesinden dolayıdır.

el-Cevherî der ki: ez-Zübâb (sinek)in ne olduğu bilinmektedir. Tekili; şeklinde gelir, denilmez. ise kendisi ile sineğin kovalandığı araç demektir. ise develerin dişlerinin keskin tarafı, kılıcın kendisi ite vurulan keskin tarafı; gözün bebeği; da borcun geri kalan kısmı demektir. Günün geriye pek az bir bölümünün kaldığını anlatmak üzere de; denilir. Hareket etmek; İse havada asılı bir şeyin hareket etmesi demektir. "Gidip, gelmesi dolayısıyla zekerin adıdır." Nitekim hadiste; "

Her kim zekerinin şerrinden korunursa..."[243] denilmektedir. Bu, yani hadisteki bu kullanım, el-Cevherî'nin söz konusu etmediği bir husustur.

"Sinek onlardan bir şey alsa, bunu dahi ondan geri alacak güçleri olmaz." (Geri alacak güç anlamı verilen:) el-istinkâz ve inkâz; kurtarmak demektir. İbn Abbas der ki: Onlar putlarını zaferan ile sıvarlardı. Daha sonra bu zaferan kurur, sinek gelir ve onlardan bir şeyler götürürdü. es-Süddî dedi ki: Putların önüne yemekler koyarlardı, o yemeklere sinekler konar ve o yemeklerden yerdi.

"İsteyen de âciz, İstenen de.TM Denildiğine göre burada isteyen putlar, istenenler de sineklerdir, aksi de söylenmiştir. Bir diğer açıklamaya göre isteyen puta ibadet eden, istenen de puttur. İsteyen bu puttan yakınlaşmayı dilemektedir, put da kendisinden istenendir.

"Sinek onlardan bir şey alsa* ifadesi ile, sineğin onları sokarken sabır ve tahammüllerini ortadan kaldıracak ve vakarlarını koruyacak imkânını bırakmayacak şekilde, bedenlerine acı vermesinin kastedildiği söylenmiştir.

Özellikle sineğin zikrediliş sebebi, sahip olduğu dört Özellik dolayısıyla -dır. Hakirliği, güçsüzlüğü, tiksinti veriş ve çokça bulunması. Canlıların en zayıf ve en hakirinin durumu bu olduğuna ve Allah'tan başka tapındıkları varlık, onun gibi bir varlık yaratamayacaklarına, eziyetini önleyemeyeceklerine göre; peki bu tapındıkları varlıklar nasıl mabud ve kendilerine itaat olunan rabbler olabilirler?

Bu, en güçlü delillerden ve en açık belgelerdendir. [244]

74. Onlar Allah'ı gereği gibi tanıyamadılar. Muhakkak Allah güçlüdür, Azizdir.

"Onlar Allah'ı gereği gibi tanıyamadılar." Hakkı İle O'nun azametini anla mayamadılar, çünkü onlar bu putları O'na ortak bellediler. Buna dair açıklamalar

daha önceden el-En'âm Sûresi'nde (6/91. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Muhakkak Allah güçlüdür, Aztalir." Buna dair açıklamalar da önceden geçmiştir. [\[245\]](#)

75. Allah, meleklerden ve insanlardan rasûller seçer. Muhakkak Allah herşeyi İşitendir, herşeyi görendir.

76. Onların önceden yaptıklarını da, yapacaklarını da bilir. Bütün işler ancak Allah'a döndürülür.

"Allah, meleklerden ve İnsanlardan rasûller seçer." Yüce Allah sûreyi, Muhammed (sav)ı risaletini tebliğ etmek üzere seçtiğini beyan ederek sona erdirmektedir. Yani O'nun, Muhammed'i peygamber olarak göndermesi daha önce benzeri görülmedik bir iş değildir.

Denildiğine göre; d-Velid b. el-Muğire'nin: Zikir (Kur'ân-ı Kerîm) aramızdan ona mı indirildi, demesi üzerine bu âyet-i kerîme nazil olmuş ve peygamber gönderilecek şahsın seçiminin yüce Allah'a ait olduğunu bildirmiştir.

"Muhakkak Allah her şeyi" kullarının sözlerini "işitendir. Herşeyİ" insanlar arasından risaleti için kimi seçeceğini de "görendir." ' "Onların önceden yaptıklarını da, yapacaklarını da bilir." Bu da Yasîn Sûresi'ndeki şu buyruğu andırmaktadır: "Muhakkak Biz, ölüleri diriltiriz. Onların önden gönderdiklerini de, geride bıraktıklarını da yazarız." (Yâsîn, 36/12)

"Bütün işler ancak Allah'a döndürülür." [\[246\]](#)

77. Ey iman edenler! Rükû edin, secde edin, Rabbinize ibadet edin. Hayır işleyin ki, kurtuluşa eresiniz.

"Ey iman edenleri Rükû' edin, secde edin." Sûrenin baş taraflarında bu sûrede iki secde bulunmak meziyetine sahip olduğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Ancak Malik ve Ebu Hanife'nin görüşüne göre bu ikinci secde azimet yoluyla yapılması istenen bir secde değildir. Çünkü burada rükû' ve sücûd birlikte zikredilmiştir ve bundan maksat farz olan namazdır. Özellikle rükû ve sucûdun söz konusu edilmesi, namazın şerefini dile getirmektir. Rükû ve sucuda dair geniş açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/43. âyet, 5-11. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır. Hamd yalnız Allah'adır.

"Rabbinize İbadet edin." Yani Onun emirlerine uyun. "Hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz." Yüce Allah, daha başka bir çok yerde vacib (farz) olduğu sahîh olarak

sabit olmuş farzların dışındaki amelleri de buyrukla teşvik etmektedir. [\[247\]](#)

78. Allah (yolun)da da hakkıyla cihad edin. Sizi O seçti, dinde size güçlük vermedi. Atanız İbrahim'in milletine (uyunuz.) Önceden de bu (Kur'ân)'da da sizi "muslûnûn" diye o adlandırdı. Ta ki Rasûl size şahîd olsun, siz de İnsanlara karşı şahidlik edesiniz. İmdi namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a güvenin. Mevlânız O'dur. O, ne iyi ve ne güzel mevlâ, ne iyi ve ne güzel yardımcıdır!

"Allah (yolun)da da hakkıyla cihad edin." Bu buyrukla kâfirlere karşı cihad kastedilmiştir, denildiği gibi; yüce Allah'ın vermiş olduğu bütün emirleri yerine getirmek ve bütün yasakladıklarından uzak durmaya İşaret olduğu da söylenmiştir. Yani nefislerinize karşı Allah'a itaat etmek, nefislerinizi nevalardan uzak tutmak uğrunda cihad ediniz. Vesveselerini reddetmek suretiyle şeytana karşı cihad ediniz. Zulümlerini reddetmek uğrunda zalimlere karşı cihad ediniz. Küfürlerini bertaraf etmek için de kâfirlere karşı cihad ediniz.

İbn Atiyye dedi ki: Mukatil dedi ki: Bu âyet-i kerîme yüce Allah'ın: "O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun." (et-Teğâbun, 65/16) buyruğu ile nesh olunmuştur. Hîbetullah da böyle demiştir: Yüce Allah'ın: "Hakkıyla cihad edin" buyruğu ile diğer âyet-i kerîmedeki: "Allah'tan nasıl korkmak lazım geliyorsa, öylece korkun." (Âl-i İmran, 3/102) buyruğu, verilen bu gibi emirlerde güç yetirilebilen dereceye hafifletilmek suretiyle neshedilmiş-tir. Ancak burada bir neshin varlığını kabul etmeye ihtiyaç da yoktur. Çünkü zaten başından beri hükümden kastedilen de budur. Çünkü "hakkıyla cihad edin" buyruğu sizi zora koşmayacak kadarıyla cihad edin, demektir,

Said b. el-Müseyyeb'in de rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

"Dininizin en hayırlı olanı, en kolay olanıdır," [\[248\]](#)

Ebu Ca'fer en-Nehhâs dedi ki: Bu buyruk, hakkında neshin caiz olmayacağı buyruklardandır, çünkü bu(radaki hüküm) İnsan üzerine farzdır. Nitekim Hayve b. Şureyh de, Peygamber (sav)a ref ederek şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Mücahid, aziz ve celil olan Allah için nefisine karşı cihad eden kimsedir." [\[249\]](#)

Yine Ebu Galib'in Ebu Uname'den rivayet ettiğine göre bir adam Peygamber (sav)a birinci cemrenin yakınında: Hangi cihad daha faziletlidir!1 diye sormuş ve ona cevap vermemiştir. Sonra ikinci cemre yanında da ona sormuş, yine cevap vermemiş. Sonra Akabe cemresinin yanında ona sorunaa, Peygamber

(sav): "Soru soran nerede?" diye buyurunca, adam: İşte ben buradayım, demiştir. Peygamber (sav) da: "Zalim bir yöneticinin huzurunda söylenecek hak (adaletli) bir sözdür" diye buyurmuştur. [\[250\]](#)

"Sizi O seçti." Dinini korumak ve emrine bağlanmak için sizi seçen O'dur. Bu da mücahede emrini te'kid etmektedir. Yani üzerinize cihad etmek farzdır, zira bunun için sizi seçen Allah'tır, [\[251\]](#)

Yüce Allah'ın: "Dinde size güçlük vermedi" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[252\]](#)

1- Güçlük:

Yüce Allah'ın "güçlük" buyruğu darlık demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-En'âm Sûresi'nde (6/125. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bu âyet-i kerîme bir çok ahkâm ile yakından ilgilidir. Bu da yüce Allah'ın bu ümmete vermiş olduğu Özelliklerdendir. Ma'mer, Katade'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bir peygamber olması müstesna kimseye verilmemiş üç özellik bu ümmete verilmiştir. Peygamber'e: Git, senin için bir güçlük, darlık yoktur, denilirdi. Bu ümmete de: "Dinde size güçlük vermedi" diye buyurulmuştur. Herbir peygamber ümmetine karşı şahittir. Bu ümmete de: "İnsanlara karşı şahidler olasınız diye..." (el-Bakara, 2/143) denilmiştir. Peygamber'e: İşte, istediğin sana verilecektir denilirdi. Bu ümmete de: "Bana dua edin ki ben de duanızı kabul edeyim." (el-Mu'min, 40/60) diye buyurulmuştur. [\[253\]](#)

2- Kaldırılan Güçlüğü'n Mahiyeti:

İlim adanılan yüce Allah'ın kaldırmış olduğu bu güçlüğü'n mahiyeti hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İkrime dedi ki: Bu, helâl kılınan hanımlardan ikişer, üçer ve dörder nikahlamak ile sahip olunan cariyelerdir.

Maksat namazın kısaltılması, yolcunun orucunu açabilmesi, başka türlü süne gücü yetmeyen kimsenin ima ile namaz kılması, kör, topal, hasta, gazaya çıkmak için gerekli harcamaları bulamayan fakir, borçlu, anne-babası bulunan kimselerden cihad yükümlülüğünün kaldırılması ve İsrailoğulları üzerinde bulunan ağır yüklerin kaldırılmasıdır. Bu hususların pek çoğuna dair geniş açıklamalar daha önceden (meselâ; el-Bakara, 2/143, 286. âyetler, el-A'râf, 7/157. âyetin tefsiri)

geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas'tan ve Hasan-ı Basrî'den rivayet edildiğine göre bu husus ramazan orucunu bitirmek, kurban bayramı birinci gününü tesbit etmek ve oruca başlamak için hilâlleri (kasıt olmaksızın) daha önce veya daha sonra görmüş kabul etmek hakkındadır. Mesela, müslüman cemaat, zülhicce hilâlinin görüldüğünü tesbit etmek hususunda yanılacak olup da Arefe gününden bir gün önce vakfe yaparlarsa, yahut ta kurban bayramı birinci günü vakfede bulunurlarsa, bu onlar için yeterli gelir. Bu hususta bizim "el-Muktebes fi Şerhi Muvattai Muliki'bni Enes" adlı eserimizde açıkladığımız üzere görüş ayrılıkları da vardır.

Bizim sözünü ettiğimiz ise bu hususta sahih olan açıklamalardır. Ramazan sonu oruç açmak ve kurban kesmek de böyledir. Çünkü Hammad b. Zeyd, Eyyub'dan, o Muhammed b. el-Munkedîr'den, onun da Ebu Hurey-re'den rivayetine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sizin oruç açmanız, oruç açtığınız gündür. Kurban gününüz de kurban kestiğiniz gündür," Bu hadisi Ebû Dâvûd ve Dârakutnî rivayet etmiş olupc[254]lafzı da zikrettiğimiz şekildedir.

Bunun anlamı da şudur: İçtihadınız ile nasıl tesbit ederseniz size herhangi bir vebal ve zorluk söz konusu olmaksızın öyledir.

Hadis imamlarının rivayetine göre; Peygamber (sav)a kurban günü bazı hususlara dair sorular sorulmuş, ona kişinin unutabileceği yahut ta bir takım işleri öne alınıp, bazılarının sonraya bırakılmasına dair bilinmeyen bazı hususlar ve benzerleri hakkında kendisine ne kadar soru sorulduysa, mutlaka: "Yap, bir vebal yoktur" diye cevap vermiştir.[255]

3- Zorluğun Kaldırılması Kimler Hakkında Söz Konusudur?

İlim adamları derler ki: Zorluğun kaldırılması ancak şeriatın gösterdiği yol üzere dosdoğru yürüyen kimseler içindir. Talancılar, hırsızlar ve bir takım hadleri gerektiren suç işlemiş olanlar için ise zorluk vardır. Onlar zaten dinden uzaklaşmakla bu zorluğu kendi aleyhlerine tesbit etmiş oluyorlar. Şeriatte Allah yolunda bir tek kişinin iki kişinin karşısında sebat etmekle mükellef tutulmasından daha büyük bir zorluk yoktur. Ancak sağlam bir yakın ve mükemmel bir azim ile birlikte olması halinde bu, hiç de zor olmaz.

"Atanız İbrahim'in milletine," ez-Zeccâc der ki: Atani2 İbrahim'in milletine uyunuz, demektir. el-Ferrâ da "millet" kelimesi başta gelmesi gereken "kef (benzetme edatı)"mn hazfedildiği takdirine göredir. Sanki; "Milleti gibi (olun)"

denilmiş gibidir.

Sizler babanızın yaptığı hayır işleri yapınız, anlamında olduğu da söylenmiştir. Burada fiil kelimesi (yapınız) emri "millet" kelimesi yerine kullanılmış olmaktadır.

İbrahim bütün Arapların atasıdır.

Burada hitabın bütün müslümanlara yönelik olduğu da söylenmiştir. Her ne kadar bütün müslümanlar onun soyundan gelen çocukları değilse bile İbrahim (a.s)ın müslümanlar nezdindeki saygınlığı, tıpkı evladı nezdinde babanın saygınlığı gibi oluşundandır.

"Önceden de bunda sizi musümûn diye o adlandırdı." İbn Zeyd ile el-Hasen dedi ki: Buradaki "o" zamiri İbrahim'e racidir, yani Peygamber (sav)dan önce size müslümanlar diye ad veren odur.

"Bunda" da şu demektir: Yani onun hükmü gereğince Muhammed (sav)a tabi olan müslümandır. İbn Zeyd dedi ki: İşte bu buyruk, yüce Allah'ın: "Rab-bimiz, ikimizi de Sana teslim olmuş kimselerden kıl. Soyumuzdan da yalnız Sana itaat eden müslüman bir ümmet var et" (el-Bakara, 2/128) buyruğu ile aynı anlamdadır.

en-Nehhâs dedi ki: Bu görüş ümmetin ileri gelen (ilim adam)lerinin görüşüne muhaliftir. Çünkü Ali b. Ebi Talha'nın, İbn Abbas'tan rivayetine göre o şöyle demiştir: Daha önceden size müslümanlar adını veren aziz ve ce-lil olan Allah'tır. Yani hem daha önceki kitaplarda, hem de bu Kur'ân-ı Ke-rîm'de size bu ismi O, vermiştir. Bu açıklamayı Mücahid ve başkaları da yapmıştır.

"Ta ki Kasûl size" size tebliğ ettiğine dair "şahit olsun. Siz de insanlara karşı" resullerin kendilerine tebliğ ettiklerine dair "şahitlik edesiniz." Nitekim daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/143. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"İmdi namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a güvenin. Mevlâ'nız O'dur. O, ne İyi ve ne güzel mevlâ, ne İyi ve ne güzel yardımcıdır!" Bu buyruğa dair yeterli açıklamalar da daha önceden [\[256\]](#)

Âlemlerin Rabbî Allah'a hamdolsun. [\[257\]](#)

[\[1\]](#) Tirmizi, Cumua 54; Biû Dûvûd, Sdcûd 1; Müsned, IV, 151; Dârakutnl, I, 408

[\[2\]](#) Muvatta, Kur'ân 14

[\[3\]](#) Darakutni, I 409

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 7-8.

[\[4\]](#) Tirmizî, Tefsir 22. sûre 1

- [5] Tirmizi, Tefsir 22. sûre 2. Ayrıca Müsned, IV, 432, 435.
- [6] Buhâri. Enbivî 7, Tefsir 221, Rikaak 46: Müslim, İman 379; Müsned, III, 32-33.
- [7] Müsned, IV, 432 ve 435'de yakın ir rivayet İmran b. Hüsayn'dan.
- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/8-11.
- [9] Buhari, Cihid 98, Meğizî 29, Tcvhîd 34, Deavât 58; Müslim, CMD 21; Tirmizî, Ci-hâd 8; tbn M&ee, Cîhâd 15; Müsned, IV, 353, 355, 381.
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/11-13.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/13.
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/13-14.
- [13] İbnu'l-Esîr, en-Nihâyefî Ğarlbî'l-Hadls, V, 74.
- [14] Buhâri, İman 39; Müslim, Mûsakaat 107; tbn Mâce, Fitcn 14; Dâriml Buyû! 1-Müaned, IV, 270,
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/14-15.
- [16] Benzer ve nisbeten farklı rivayetler için bk, Suyûtî, cd-Dumî'l-Mensûr, VI, 9-10.
- [17] Buhârî, Hay? 17, Enbiyâ 1, Kader 1; Müslim, Kader 5; Müsned, 111, 116, 118.
- [18] Müslim, Kader 3 (bazı lafzı farklırla)
- [19] Buhârî, Bcd'u'l-halk 6, Enbiyâ lv Tcvhîd 28; Müslim, Kader 1; Ebû Dâoüd. Sünne 16; -Armîrf. Kader 4; İbn Mâce, Mukaddime 10; Müsned, I, 382, 414, 430.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/15-16.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/17.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/17-18.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/18.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/18-19.
- [25] EbûDâvûd, Fcrâiz 15.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/19-20.
- [27] Ğurrc: Cenine etki eden müessir bir fiil dolayısıyla ödenmesi gereken mali bir tazminat olup elli dinar, ya da beş yüz dirhem olarak takdir edilmiştir. (Dr. Vchbc cz-Zuhaylî, e(-Fukhu'l-îslâmî, IV, II) Bu takdire esas dayanak ise bej deve

değerinde bir köle ya da bir cariyedir. Bu da tam diyetin yirmide biridir, y* da bunun değeri olarak aittn ve gümüştür. Dinar ile dirhemın karşılıklı birim değerine göre bu miktar hancfilerc göre toplam elli dinar yahut beş yüz dirhem, diğer mczhcblerc göre, elli dinar ya da altıyüz dirhemdir. (Dr. V. cz-Zııhayli, a.g.e., VI, 3(52).

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/20-21.

[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/21.

[30] İbnMâce, Ccnâiz 58.

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/21.

[32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/22.

[33] Buhâri, Cihİd 25, Dcavât41;W<sâE, İstiâze 5, 6, 27; Müsned, I, 183, 186.

[34] İbnu'l-Esîr, en-Nihâye, V, 273

[35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/22-26.

[36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/26-27.

[37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/28-30.

[38] Buhâri, Tefsir 22. sûre 2

[39] Buna göre âyer-i kerîmenin meali şftylc verilebilir; Şâyct ona bir bela isabet ederse yüzü üzere dönen olarak dünyayı da, âhireti de kaybetmiş olur.

[40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/31-33.

[41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/33.

[42] Buna göre bir önceki âyetin sonlarından itibaren buyruk şöyle anlaşılabilir: İşte onun, ona dua etmesi (çağırması, ibadet etmesi) haktan uzak sapıklığın tâ kendisidir. Andol-sun ki zarar vermesi, fayda vermesinden daha yakın olan (o mabudlar) ne kötü bir yardımcıdır, ne kötü bir arkadaşır!

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/33-37.

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/37.

[45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/37-39.

[46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/39.

[47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/40-41.

[48] Bu cümleyi şöylece açabiliriz: "Görmedin mi" anlamındaki fiil, lafzen âyetin başında yer almaktadır. Ondan sonra gelen cümle mcPııldiir. Mcf ûl nasb ile gelir. Buradaki: "Bir çoğuna" anlamındaki lafız da "vav" atıf edatı dolayısıyla ona, yani mansub olan cümleye atf edilmiştir. Bu bakımdan onun da mansub -

yani lafzen: "kesirlin" değil de "kesi-ran" gelmesi gerekirken, niye gelmemiştir?

[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/41-43.

[50] Müslim, Tefsir 35; Buhâri, Meğâzî 8, Tefsir 22. sûre 3; İbn Mâce, CiLiâd 29

[51] Buhâri, Meğizî 8, Tefsir 22. sûre 3

[52] Buhâri, Tefsir 50. sûre 1; Müslim, Cenncr 34, 36; Tirmizî, Sıfatu'l-Cennc 22; Müsned, II, 276, 314, 450, -Ebû Sait) cS-Hudrt yoluyla-: III, 79.

[53] Bu yollarla gelen rivayetler az önce geçmişti; kaynakları da orada gösterilmişti.

[54] Tirmizî, Sıfatu Cehennem 4; Müsntd, II, 374.

[55] Ebû Dâvûd, Sünnec 24; Mümed, IV, 296; kabir sualini gerçekleştirecek meleklerin ve sorularına dair hadiste benzer ifadelerle.

[56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/43-47.

[57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/48.

[58] Müslim, Tahârc 40; Nesâî, Tahârc 109; Müstied, II, 232, 371.

[59] Hadisi bu kuzla Nesîf'de tcsbit edemedik. Bu manada benzer rivayetler için bfc. Bukârî, Libâs 25; Müslim, Libâs 11, 21; Tirmizi, Edcb I; İbn Mâc, Libâs 16; Müsned, II, 166, 208, 209, 329, 337 ile bundan sonraki notlarda gösterilecek yerler.

[60] Buhâri, Eşribe I; Müslim, Eşribe 77,78; Nesâî, Ejribe 45; Muvatta, Eşribe 11

[61] A. A. el-Benna, Minhatu'l-Ma'bud fi Tertibi Müsnedit-Tayalisi Ebû Dâvûd, I, 356.

[62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/48-51.

[63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/51-52.

[64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/52.

[65] Burada da görüldüğü gibi mazi bir fiile müzari bir fiil vav harfiyle atfedilin iştir. Çünkü bu özellikler iman edenlerin sürekti özelliğidir.

[66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/53.

[67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 53-54.

[68] Dârakutnî, III, 58

[69] Dârakutni, III, 59

[70] Dârakutni, 111, 57

- [71] Dûrakutnî, III, 57
- [72] Ebû Dâvûd, Menâsik 89; Tirmizî, Hacc 51; İbn Mâce Menâsik 52; Dârimi, Menâsik 87; Müsned, VI, 187, 207 1
- [73] Müslim, Cihâd 86, Ebû Dâvûd, Haraç ve İmâre 25; Müsned, II, 292. İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 54-56.
- [74] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 56-57.
- [75] Ebû Dâvûd, Menâsik 89
- [76] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 57-58.
- [77] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 58.
- [78] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 58-60.
- [79] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 60.
- [80] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 60-61.
- [81] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 61-62.
- [82] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 62.
- [83] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 62.
- [84] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 63-64.
- [85] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 64-65.
- [86] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 65.
- [87] İbn Mâce, Menâsik 108. Hadis çeşitli bakımlardan tenkid edilmiş ve zayıf olduğu belirtilmiştir. (Bk. Hadis ile ilgili zevâid notu).
- [88] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 65-66.
- [89] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 66-67.
- [90] Ebu Davud, Menâsik 45; Tirmizî, Hacc 32; Nesâî, Menâsik 122
- [91] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I, 103.
- [92] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 67.
- [93] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 68.
- [94] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 68.
- [95] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 68-69.
- [96] Müslim, Edifû (Mesâcid) 14; Müsned, III, 294, 324, 349. Hadisi Tirmizî'de tespit edemedik. Ancak merhum müfessirimizirî bandan sonra Tirmizî'den aktardığı bilgileri Tirmizî'den ver alan el-Herâ b. Âzib'den zikrettiği hadisten sonra kaydetmektedir.

- [97] Buhârî, Edâhi 1, 8; Müslim, Edâhi 4.
- [98] Buhârî, Edâhî 1; Müslim, Edâhi 7.
- [99] Buhârî, 'îydeyn 23; Müslim, Edâhî 4, 10, 11; ebû Dâvûd, Edâhî 5; Nesâî, SalSui4!-'îdeyn 8, 23. İbn AMi'l-Berr, el-îstizkâr, XV, 149 vd.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/69-70.
- [100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 70-71.
- [101] Dâraku.tnî, IV, 275
- [102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 71-72.
- [103] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 72.
- [104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 72.
- [105] Buhârî, Edâhi 16; Müslim, Edâhî 28, 33; Ebû Dûvûd, Edâhî 9; Tirmizî, Edâhî 14; JVe-sâî, Dahâyâ 36, 37; Dirimi, Edâhî 6; Muvatta', Dahâyâ 6-8; Müsned, IV, 15, V, 75, 76..., VI. 51.
- [106] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 73.
- [107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 73.
- [108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 73-74.
- [109] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 74.
- [110] Ebû Dûvûd, Menâsik 18; Tirmizî, Hacc 71; İbn Mâce, Menâsik 101. İkenzeri başka rivayetler için bk.: Müslim, Hacc 377, 378; Müsned, 1, 217, IV, 64, 187, 238, V, 377.
- [111] Müslim, Hacc 377, 378; Müsned, I, 217-
- [112] Buhârî, Muhsar 5, Meğâzî 35, Tıb 16; Müslim, Hacc HO-86; Ebû D&vûd, Menâsik 42; Jürinîzi, Hacc 107, Tefsir 2. sûre 21; Nesâî, Menâsik 96; Muvatta, Hacc 237. 258; Müsntd, IV, 243.
- [113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 74-76.
- [114] Müsned, 11,391
- [115] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 76.
- [116] Müslim, Edâhî 35; Ebû Dâvûd, Edâhi 11; D&rimî, Etlâhi 6; Müsned. V, 277, 281.
- [117] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 77.
- [118] Temettu ve kıran haccı dolayısıyla kesilen kurbanlar, kurban bayramı dolayısıyla kesilen kurbanlar olmayıp, hac ve umrenin birlikte yapılması

dolayısıyla kesilen şükür kurbanlarıdır.

[119] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 77.

[120] Müslim, Edâhî 2H; Ebû Dâvûd, Edâhi 10; Nesâi, Dahâyâ 37; Muvatta, Dahâyâ 7; Müs-ned, VI, 51.

[121] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 78.

[122] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 78.

[123] Buhârî, Edâhi 16; Müslim, Edâhî 25; Nesâl, Dahâyâ 35; Müsned, I, 61, 70, 141.

[124] Müslim, Edâhî 27; Müsned, II, 81. SSHm'in açıklamasını kayd etmeksizin yalnızca İbn Ömer'in rivayeti: Tirmizî, Etiâhî 13; Ne&âl, Dahayâ 35; Müsned, ü, 16, 34, 37. Yalnız Salimin açıklaması: Müsned, II, 9

[125] Ebû Dâvûd, Edâhî 10; İbn Mâce, Edâhi 16 (kısmen); Dârimî, Edâhî 6 (kısmen); Müsned, V, 75-76.

[126] Taberânî, el-Evsât, IV, 417.

[127] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 78-80.

[128] Buhârl, Cenâiz 37; Müslim, Vasiyye 5; Ebû Dâv&d, Vesâyâ 2; Tirmizî, Vesâyâ 1; Mu-vatta, Vesâyâ 4, Mûsned, I, 172, 176, 179, Hz Peygamber hu sözlerini, Sa'd b. Havle (ra)nin, hicret ettiği Mekke'de vefat etmesi üferine üzüntüsünü dile getirmek üzere söylemiştir.

[129] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 80.

[130] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 81-82.

[131] Müslim, Nezr 8; Bbu Dâvûd, Eymân 21, 22; Dâriml, Siyer 62, Nüzûr 3; Miisned, IV, 430, 434.

[132] Buhâri, Eymân 2e, 31; Ebû Dâvûd, Eymân 19; Tirmizî, Nüzûr 2; Nes&î, Eyman 27, 28; İbn. Mâce, Keffârât 16; Muvatta, Nüzûr i?, Dârimt, Nüzûr 3; Müsned, VI, 36, 41, 224.

[133] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 82-83.

[134] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 83-84.

[135] Bu manadaki rivayetler için bk: Müslim, Mesâcid 1, 2; Müsned, V, 150, 156, 157, İÖÖ, 166.

[136] Tirmizî, Tefsir 22. sûre 3

[137] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/84-86.

[138] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 86-87.

- [139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 87.
- [140] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 87-88.
- [141] Tirmizi, Tefsir 9. sûre 10.
- [142] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 88.
- [143] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 88-89.
- [144] Ebü Dâvûd, Akcliye 15; Tirmizi, Şehâdât 3; Ibn Mâce, Ahkâm 32; Müsned, IV, 178, 233, 321,322.
- [145] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 89.
- [146] Buhâri, Edeb 6; Müslim, İman 143; Tirmizi, Şehâdât 3, Tefsir 4. sûre 5; Müsned, V, 36-37.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/89.
- [147] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/90.
- [148] Daha önce el-A'râf, 7/40. âyetin tefsirinde de kısmen değinilen bu uzunca hadis için bk : Ebâ Dâvâd, Sünne 23; Müsned, IV, 287, 295-6; Haktin, el-Müstedrek, I, 37-38.
- [149] Peygamber (sav) Havz'ın başında iken, Havza gelmek istedikleri halde melekler tarafından uzaklaştırılanları görecek ve: "Bunlar benim ümmetimdendir niye onları uzak-laştınyorsunuz" diye soracak; melekler kendisine: "Hunlar senden sonra dininizde değişiklikler yaptılar" diyecekler. Peygamber (sav); bunun üzerine: "Benden sonra dinimde değişiklik yapanlar benden uzak olsunlar, benden uzak olsunlar" diye buyuracaktır. İBuhârî, Rikaak 53, Fiten 1; Müslim, Tahâre 39, Feciâil 26, 29; İbn Mâce, Zühd 36; M,,,,nffn Tahâre 28: Müsned. II. 300. 408; V, 333, 339)
- [150] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 90.
- [151] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 90-91.
- [152] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 91.
- [153] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 91.
- [154] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 91-92.
- [155] Müslim, UJrr 32; Tirmizî, liirr 18; Müsned, II, 277, 360, III, 135, 491, IV, 66, 69, V, 24, 25, 71, 379,381.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/92.
- [156] Buhari, Hacc 102, 103, Edeh 95; Müslim, Hacc 373; Ebâ Dâvûd, MenSsik 17; Tirmizl, Hacc 72; Nesâl, Menâsik 73-75; Müsned, III, 99.

- [157] Müslim, Hacc 375; Ebû Dâuûd, Menâsik 17; Jvesât, Menâsik 76.
- [158] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/92.
- [159] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 93.
- [160] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 93-94.
- [161] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 94-95.
- [162] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 95-96.
- [163] Görüldüğü gibi burada knruyanlar kelimesinin sonundaki "nün" da düşmüş; ondan sonraki kelime de nasb ile okunmuştur.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/96.
- [164] Buhârî, Fiten 15; Müslim, Fedâil 134, 136, 137; Müsned, III, 177.
- [165] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/96-97.
- [166] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 97-98.
- [167] Ebû Dâvûd, Salât 74; İbn Mâce, İkametti s-salat 41; Dârimi, Salût 72; Müsned, IV, 92,
- [168] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 98.
- [169] Buhârî, Cumua 4; Müslim, Cumua 10; Ebû Dâvûd, Tahâre 217; Tirmizî, Cumua 6; Ne-sâî, Cumua 14; Muvatta, Cumua 1; Müsned, II, 462,
- [170] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 98-99.
- [171] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 99.
- [172] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/ 100-101.
- [173] Buhârî, Hacc 118; Müslim, Hacı 358; Ebû Dâvûd, Menâsik 20; Dâirirû, Menâsik 70; Müsned, 11, 3, 86, 139
- [174] Ebu Davud, Menâsik 20
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/101-102.
- [175] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/102.
- [176] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/102.
- [177] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/102-104.
- [178] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/104.
- [179] Arapça baskıy[hazırlayanın da belirttiği gibi; muzari'in (aynul-fi'linin yani birinci harfinin) meksûr gelmesi sözkonusu değildir; böyle bir kullanıma

sözlüklerde işaret edilmemektedir. Mazisinin aynu'l-fi'li (ikinci harfi) kesreli, muzâri"inde fethaiı kullanım ise, merhum müfessirin de belirttiği gibi dilenmek fiili için sozkonusudur. Yine baskıyı hazırlayanın belittiği gibi, yazma nüshalar arasında birbirini tutmayan farklılıklar da vardır.

[180] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/104-105.

[181] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/105-106.

[182] Buhâri, Bed'u'l-Vahy 1, İman 41, Nikah 5...; MUslim, Imâre 155; Ebû Dâvûd. Talâk 11; Tirmizî, Fedâilu'l-ahâd 16; Nesâî, Tahâre 59, Talâk 24; İbnMfee, Ztthd 26; Müsned, I, 25, 43.

[183] Yani, o etler Allah'» sısıla ulanmaz...

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/106.

[184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/106.

[185] Buhârî, Edâhî % 13, 14; Müslim, Eclâlî 17, !«; Tirtrüzl, Edâhî 2; Nesât, Dahâya 14, 29, 30. 31; İbnMâce, Ectflhî 1, 13; Dâriml, Edâhî 1; Müsned, 111, 115, 170, 183, 1H9, 211, 222, 255, 279

[186] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/106-107.

[187] Müslim, Edâhî 19; Ebû Dâvûd, Edâhî 4; Müsned, VI 7<S.

[188] Ebû Dâvûd. Edâhî 4; İbn Mâce, Edâhî 1

[189] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/107-108.

[190] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/108.

[191] Buhârî, Edeb 99; Müslim Edep, 8-10, 16; EbûDâcûd, Cihâd 150; İbn Mâce, Cihâd 42; Dârimî, Buyu 11; Müsned, II, 49, 70, III, 7, 46, 61, 64

[192] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/108-109.

[193] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/109.

[194] Tirmizî, Tefsir 22. sûre; Nesûi, Cihâd 1; Müsned, 1, 216

[195] Tirmizî, Tefsir 22. sûre 4

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/110.

[196] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/110-

111.

[197] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/111.

[198] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/111-112.

[199] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/112.

[200] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/112-113.

[201] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/113-114.

[202] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/114.

[203] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/114-116.

[204] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/116.

[205] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/116.

[206] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/117.

[207] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/118.

[208] el-Ferrâ, Meâni'l-Kur'ân, 11, 228'le bu kanaatini açıklamaktadır. Ancak açıklamaları bun dan ibaret değildir. İfadelerinden, böyle bir atfin manayı da etkileyeci bir atıf olarak görmediği anlaşılmaktadır. Çünkü manayı da kapsayan hir atıf olarak kabul eclilir.se, doğrusu pek tutarlıs bir mana, ortaya çıkmamaktadır. O bakımdan: "... fakat (lafız) bir birine tabi kılınmak sureliyle atıf yapılmıştır1" demetedir.

[209] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/119-123.

[210] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/123-124.

[211] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/124-125.

[212] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/125.

[213] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/125-126.

[214] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/127.

[215] Ömer (ra) bir cum;ı günt) hutbe irad ederken, orada: "Ey Sâriye dağa

yönel, dağa" diye seslenmiş. Namazdan sonra bu durum kendisine hatırlaulınca şöyle açıklamış: "Müşriklerin kardeşlerimizi bozguna uğratmak [izere oklukları içime doğdu. O sırada kardeşleriniz bir dağın yakınından geçiyorlardı. Dağa .sığınırılsarsa kurtulacaklarını anladım, lîcn de o işittiğiniz sözleri söyledim."

Sözü geçen Sâriye h. Zuneymîn kumandanlık ettiği bu savaşta, müslümanların zaferi kazandıklarına dair haber, Medine'ye bu olaydan bir ay sonra ulaştı. Ömer (ra)in sözlerini söylediği aynı gün ve saatte onun sesine benzer bir sesin kendilerine böylece seslendiğini duyduklarını belirttiler. (İlmıTl-Esîr, Vsdu'l-öabe, II, 154),

[216] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/127.

[217] Müsned, V, 178 ve 179 (Ebu Zer'den) 266 (Ebû Hmâme el-Bâhili'den)

[218] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/128.

[219] Kadı İyâd, eş-Şifâ, II, 116-131.

[220] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/128-136.

[221] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/136.

[222] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/136-137.

[223] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/137-138.

[224] Buhârî, Meğâzî 9, 46, Tefsir 60. sûre 1, Edeb 74, İstitâbetü'l-murteddin 9, Cihâd 141; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe Kil; Ebû DûvCtd, Cihâd 98, Sünne 8; Tirmizi, Tefsir 60. sûre 1; D&rimî, Rikaak 48; Müsned, I, 80, 105, 331. II. 109, III, 350.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/138-139.

[225] Buhârt, Cihâd 63; Müslim, İmâre 160; EbûDâvûd, Cihâd 9; Tirmizî, Fedâilu'l-Cthâd 15, Nesâî. Cihâd 40; İbn Mâce, Cihâd 10; Dârimî, Cihâd 29; Muvatta, Cihld 39; Müsned, VI, 361, 423.

[226] Müsned, IV, 36

[227] Ebû Dâuûd, Vitr 12; Nesûi, Zekât 49; Ebn Mâce, Cihâd 15; Dârimt, Saiât 135, Cihâd 3; Müsned, II, 191, III, 300, 302, 346, 391, 412, IV, 114, 385, V, 265. (Bazılarında: Hangi cihâd, bazılarında: Hangi öldürölme.... şeklinde!

[228] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/139-141.

- [229] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/141-142.
- [230] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/142-143.
- [231] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/143.
- [232] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/144-145.
- [233] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/145.
- [234] Buna göre âyetin anlarm şöyle olur- Görmedin mi Ailah yerde olanları emrinize vermiştir. Gemiler de O'nun emriyle denizde akıp gitmektedir.
- [235] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/145-146.
- [236] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/146-147.
- [237] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/147-148.
- [238] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/148-149.
- [239] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/149.
- [240] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/149.
- [241] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/150.
- [242] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/150-151.
- [243] İbnul-Esîr, en-Nikâye, II, 154.
- [244] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/151-153.
- [245] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/153-154.
- [246] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/154.
- [247] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/155.
- [248] Müsned, IV, 338, V, 32
- [249] Tirmizi, Fedâilu'l-Cihâd 2; Müsned, VI, 20-22.

[250] Müsned, V, 251, 256. Aynı manayı vurgulayan başka rivayetler: Ebû D&vûd, Melâhim 17; Nesâl, liey'at 37; İbn Mâce, Fiten 20; Müsned, II!, 19. 61, IV, 314, 315.

[251] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/155-157.

[252] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/157.

[253] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/157.

[254] Ebû Dâvûd, Savm 5; Tirmizî, Savm 11; İbn M6.ce, Siyam 9; Dârakutnî, II, 163

[255] Buhâri, Um 23, 24; Hacc 125, 131; Müslim, Hacc 327, 331; Ebû Dâvûd, Menâsik 78, 87; Tirmigî, Hacc 45, 76; İbn Mâce, Menâsik 74; Ebû, Dâvûd, Menâsik 65; Muvatta, Menâsik 242; Müsned, II. 159, 160T 192..., III, 326, 3B5- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/157-158.

[256] Mesela el-Bakara, 2/3. âyet, 4. başlık ve devamı; 2/43. âyet, 1-4. haslıklar; Al-i İmran, 3/101. âyet... geçmiş bulunmaktadır.

[257] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/158-159.

MÜ'MİNUN SURESİ

1- Kurtuluşa Eren Mü'minler ve Bu Âyetlerin Fazileti:

2- Huşû'un Önemi:

3- Huşû'un Hükümü:

4- Irzların Harama Karşı Koruyanlar:

5- İstimnâ'da Bulunmanın Hükümü:

6- Eşlerle ve Cariyelerle Yetinmek:

7- Meşruiyet Hududlarının Dışına Çıkanlar:

8- Emanetlere, Ahit ve Namazlara Riâyet:

9- Firdevs Cennetinin Mirasçıları:

1- İnsanın Yaratılışı:

2- Nutfe:

3- "Bambaşka Bir Yaratılış":

4- Yaratanların En Güzeli:

5- İbn Abbas'm Kur'ân'ı Anlayışına Bir Örnek:

1- Su Nimeti:

2- Herşey Gibi Su Da Belli Bir Miktar İledir:

3- Yeryüzüne İndirilen Sular ve Bu Suların Yerden Kaldırılması:

4- Semâdan İnen Su Temizdir, Temizleyicidir:

1- Bağ ve Bahçelerin Yetişmesinde Suyun Önemi:

2- Meyve Yememeye Dair Yapılan Yeminin Kapsamı:

1- Tûr-u Sina ve Ondan Çıkan Ağaç:

2- Bu Ağacın Bitirdiği Nimet:

3- Katık Olarak Kullanılan Yağ:

4- Katık Olarak Kullanılan Sıvı Yemekler:

5- Katı Yiyecekler:

6- Zeytinyağı ve Kullanılması:

1- Helâl ve Temiz Yemek Salih Amel İşlemek:

2- Âyet-i Kerimede Muhatap Kimlerdir:

3- Bu Hususta Peygamberlerle Mü'minler Eşit Seviyede Muhatab

Alınmışlardır:

1- Tek Bir Ümmet, Tek Bir Din:

2- Bu Ayetin Önceki Âyetlerle İlişkisi:

3- Peygamberlerin Ümmetleri:

4- Bu Ayet-i Kerime İle Peygamber Efendimizin "Geçmiş Ümmetlerin ve Muhammed Ümmetinin Fırkalarına Dair" Hadisi Arasındaki İlişki:

1- Gece Sohbetleri:

2- Batıl Şeyler Konuşarak Gece Sokbet Etmek:

3- Yatsı Namazını Kılmadan Uyumanın ve Yatsıyı Kıldıktan Sonra Sohbet Etmenin Hükmü:

4- Yatsıdan Sonra Mekruh Olmayan Sohbetler:

1- Şeytanların Kışkırtmaları:

2- Şeytanların Vesvese ve Kışkırtmalarından Bazıları:

MÜ'MİNUN SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Herkesin kabul ettiği görüşe göre bütünüyle Mekke'de inmiş bir sûredir. [\[1\]](#)

1. Müminler gerçekten felah bulmuşlardır.
2. Onlar ki, namazlarında huşa içindedirler.
3. Onlar boş şeylerden yüz çevirirler;
4. Onlar zekâtı eda ederler;
5. Onlar ırzlarını korurlar;
6. Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesna. Çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar.
7. Artık her kim bundan başkasını isterse, İşte onlar sınırı aşan kimseler olurlar.
8. Onlar emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler.
9. Onlar namazlarını muhafaza ederler.
10. İşte bu kimseler mirasçılardır;
11. Firdevs'e mirasçı olanlardır. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı dokuz başlık halinde sunacağız; [\[2\]](#)

1- Kurtuluşa Eren Mü'minler ve Bu Âyetlerin Fazileti:

"Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır." Buyruğu ile ilgili olarak Bey-hakî, Enes b. Malik'ten şu hadisi rivayet etmektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Allah Adn cennetini yaraüp kendi eliyle oranın ağaçlarını dikince, ona: Konuş, dedi. O da: "Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır" dedi. [\[3\]](#)

Nesâî'nin rivayetine göre de Abdullah b. es-Sâib şöyle demiştir: Fetih günü Rasûlullah (sav)ın huzurunda bulundum. Kabe'ye doğru namaz kıldı. Ayakkabılarını çıkartıp sol tarafına koydu, el-Mu'minûn Sûresi'ni okudu. Musa ya da İsa -ikisine de selâm olsun-dan söz eden buyruklara gelince, onu bir öksürük tuttu, rükû'a vardı... Bu manada Müslim de bu hadisi rivayet etmiştir. [\[4\]](#) Tirmîzî'de de Ömer b. el-Hattab (r.a)dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Peygamber (sav)a vahiy indirildiğinde yüzünün yakınlarında arı vızıltısı gibi bir ses işitilirdi. Bir gün ona vahiy indirildi, biz de bir süre onun yanında durduk. Sonra üzerinden vahiy hali geçti, kibleye döndü, ellerini kaldınp dedi ki: "Allah'ım üzerimizdeki nimetlerini arttır, üzerimizdeki nimetlerinden bir şey

eksiltme. Bizi razı kıl ve bizden de razı ol. -Sonra şöyle buyurdu:- Bana on âyet-i kerîme indirildi ki, onları gereği gibi uygulayan bir kimse cennete girer." Sonra da: "Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır" buyruğunu on âyet-i kerime sona erinceye kadar okudu[5] İbnu'l-Arabî bu hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.

en-Nehhâs dedi ki: "Onları uygulayan" ifadesi onların belirlediklerini yerine getirip ihtiva ettikleri hükümlere muhalefet etmeyen demektir. Bu da: Filan kişi ameli ile gereğini yerine getirir, demeye benzer.

Daha sonra bu âyet-i kerîmelerden sonra abdest alma farzı ve hac da nazil oldu. O bakımdan bunlar da burada belirtilen hükümlerin kapsamına girmektedir.

Talha b. Musarrif: "Felah buldu" fiilini elifi ötreli olarak meçhul kip ile okumuştur ki onlar sevap ve hayırda bırakıldılar, anlamındadır. el-Baka-ra Sûresi'nin baş taraflarında (2/5. âyetin tefsirinde) hem sözlük, hem de terim anlamı ile felahın ne demek olduğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Hamd yalnız Allah'a mahsustur, [6]

2- Huşû'un Önemi:

Yüce Allah'ın: "Huşu' içindedirler" buyruğu ile ilgili olarak el-Mu'temir, Halid'den, o Muhammed b. Sîrîn'den şöyle dediğini rivayet eder: Peygamber (sav) namazda semaya bakardı, bunun üzerine yüce Allah şu: "Onlar ki namazlarında huşu içindedirler" âyetini İndirdi. Bu sefer Rasûlullah (sav) secde ettiği yere bakmaya başladı.[7]

Huşeym yoluyla gelen rivayette de şöyle denilmektedir: Müslümanlar namazda iken sağa sola dönüyor ve bakıyorlardı. Nihayet yüce Allah: "Mü'min-ler gerçekten felah bulmuşlardır. Onlar ki namazlarında huşu içindedirler" âyetlerini indirince, bu sefer kendilerini namazlarına verdiler ve önlerine bakmaya başladılar.[8]

İlim adamlarının namaz kılan bir kimsenin bakacağı yer ile ilgili hükümlere dair çeşitli görüşleri el-Bakara Sûresi'nde: "Artık yüzünü Mescidi Ha-ram'a doğru çevir" (el-Bakara, 2/144) âyetinde (5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yine huşû'un sözlük anlamı ile ilgili açıklamalar da orada geçmiştir ki, bu da yine el-Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Gerçi bu Hâşi'lerden başkasına elbette büyük gelir" (el-Bakara, 2/45) buyruğunu açıklarken (3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Huşû'un yeri kalptir. Kalb huşu' buldu mu bütün organlar da kalbin hu-şû'u dolayısıyla huşu' bulur. Zira el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında açıkladığımız

gibi kalb bütün azaların hükümdarıdır.

İlim adamlarından bir kimse namazı ikame edip namaza kalktı mı gözünü herhangi bir şeye dikmekten yahut içinden dünyevi herhangi bir şey geçirmekten ötürü Allah'tan korkar ve çekinirdi.

Atâ der ki: Huşu' bir kimsenin namaz kılarken bedeninde herhangi bir şeyle boşu boşuna uğraşmamasıdır. Peygamber (sav) namaz kılarken sakal Lyla uğraşan bir adamı görünce, şöyle buyurmuştur: "Şayet bu adamın kalbi huşû' duymuş olsaydı, azaları da elbette huşu' bulacaktı."[\[9\]](#)

Ebû Zerr dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Sizden herhangi biriniz namaza kalktı mı şüphesiz ki rahmet onun karşısında bulunur. Sakın çakılları hareket ettirmesin." Bu hadisi de Tirmizî rivayet etmiştir.[\[10\]](#) Şair de şöyle demektedir:

"Şunu bil ki namazdadır hayır ve bütününüyle lutf-ı ilâhî,
Çünkü bütün azalar namazda itaatle boyun eğer, Allah'a
Odur dinimizin şariatînin ilk farzı,

Ve din kaldırılacağında en sona kalacak olan.

Her kim tekbîr için ayağa kalkarsa, onu karşılar bir rahmet,

Ve o tıpkı efendisinin kapısını çalan bir köle gibidir.

Namazı esnasında Arşın Rabbine seslenir,

Eğer huşu'a eren birisi ise ne mutlu ona."

Ebu tmran el-Cevnî rivayetle dedi ki: Âişe (r.anha)ya: Rasûlullah (sav)ın ahlakı ne idi? diye sorulmuş, o da: Siz el-Mu'minin Sûresi'ni biliyor musunuz? diye sormuştu. Evet denilince; Okuyun, dedi, ona: "Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır... Onlar namazlarını muhafaza ederler" buyruklarını okudular.[\[11\]](#) Nesaî'nin rivayetine göre İbn Ab bas (r.a) dedi ki; Rasûlullah (sav) namazda sağa sola baktığı olur, fakat boynunu geriye doğru bükmezdi.[\[12\]](#)

Ka'b b. Malik de uzunca hadisinde şöyle demektedir; ...Sonra onun -yani Peygamber (sav)ın- yakınında namaz kılar ve far ketti rmeden ona bakardım. Ben namazıma kendimi verince, bu sefer o bana bakardı. Ona doğru döndüğüm vakit kendisi yüzünü benim tarafımdan çevirirdi.[\[13\]](#) Peygamber bununla birlikte ona namazını iade etmesini emretmemiştir. [\[14\]](#)

3- Huşû'un Hükümü:

İnsanlar huşû'un hükümü namazın farzlarından mıdır, yoksa faziletlerinden ve onu tamamlayıcı unsurlardan mıdır, hususunda iki farklı görüşe sahiptirler. Ancak

doğru olan birincisidir. Huşû'un mahalli de kalptir. İnsanlar arasından ilk kaldınlacak amel de odur. Bunu Ubade b. es-Samit söylemiştir. Tir-mizî de Cubeyr b. Nufeyr yoluyla, o Ebu'd-Derdâ'dan nakletmiş ve: Bu ha-sen, garib bir hadistir demiştir.[\[15\]](#)

Nesaî de bu hadisi yine Cubeyr b. Nufeyr yoluyla, Avf b. Malik el-Eşcaf den sahih bir yolla rivayet etmiştir.[\[16\]](#) Ebu İsa (et-Tirrnizî) dedi ki: (Hadisin senedindeki ravilerden birisi olan) Muaviye b. Salih hadis alimlerince güvenilir bir ravidir. Yahya b. Said el-Kattan dışında hakkında söz söylemiş bir kimse olduğunu bilmiyoruz.[\[17\]](#)

Derim ki: Muaviye b. Salih Ebu Amr'ın künyesinin Ebu Ömer olduğu da söylenir. Onun nisbeti el-Hadramî el-Hımsî olup, Endülüs kadılığı yapmıştır. Ebu Hatim er-Razî'ye hakkında soru sorulmuş, o: Hadisi salih (sağlam) bir kimsedir. Hadisi yazılır, fakat (tek başına) onunla delil gösterilmez. Yahya b. Main'in hakkındaki sözleri ise farklıdır. Abdu'r-Rahman b. Mehdî, Ah-med b. Hanbef ve Ebu Zür'a er-Razî onun sika olduğunu belirtmişlerdir. Müslim de Sahih'inde onu(n rivayetini) delil diye göstermiştir.[\[18\]](#)

Daha önceden el-Bakara Sûresi'nde lağvin (2/225. âyet, 1.başlık) anlamı İle zekâtın (2/43.âyet, 2.başlık) anlamına dair açıklamalar geçtiğinden bunları tekrarlamaya gerek yoktur.

ed-Dahhâk der ki: Buradaki "lağv (boş şeyler)"den kasıt şirk'tir. el-Hasen ise; bütün masîyetlerdir, demiştir. Bu da kapsamlı bir açıklama olup bunun şirk olduğunu söyleyenlerin görüşleri de şarkı olduğunu söyleyenlerin görüşleri de buna dahildir. Nitekim Malik b. Enes, Muhammed b. el-Münke-dir'den -ileride Lukman Sûresi'nde (31/6. âyet, 1. başlıkta) açıklaması geleceği üzere- bu anlamda olduğunu nakletmiştir.

"Eda ederler," demektir ve bu fasih bir kullanımdır. Arapçada bu manada kullanılmıştır. Umeyye b. Ebi's-Salt şöyle demektedir:

"Onlar sıkıntılı (kıtlık) yılında yemek yedirendir, Ve zekâtlarını da edâ edenlerdir." [\[19\]](#)

4- ırzların Harama Karşı Koruyanlar:

Yüce Allah'ın: "Onlar ırzlarını korurlar" buyruğu ile ilgili olarak İbnu'l-Arabî şunları söylemektedir: "Kur'ân-ı Kerîm'deki garib (farklı) üslûplardan birisi de şudur: Bu on âyet-i kerîme erkekler ve kadınlar hakkında umumidir, Tıpkı Kur'ân-ı Kerîm'in diğer lafızlarının da bu manaya gelme ihtimalini taşımaları ve

her ikisi hakkında umumî olmaları gibi. Ancak burada yüce Allah'ın: "Onlar ırılarını korurlar" buyruğu ile zevceler dışarda tutularak, sadece erkekler muhatab alınmıştır. Buna delil de yüce Allah'ın: "Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesna" buyruğudur. Çünkü kadının ırzını koruması gereği, genel ve özel ihsana (iffeti korumaya) dair âyetler ile diğer başka bir takım delillerden anlaşılan bir husustur."

Derim ki: Ayet-i kerîme ile ilgili bu yoruma göre; kadının sahip bulunduğu kölesinin kendisi ile ilişki kurması ilim adamlarının icmaı ile helâl değildir. Çünkü kadın bu âyet-i kerîmenin kapsamına girmemektedir. Ancak kadın böyle bir köleye sahip olduktan sonra azad edecek olursa, cumhura göre başkasının o kadınla evlenmesi caiz olduğu gibi, azad ettiği kölesinin de o kadın ile evlenmesi caizdir.

UbeyduJlah b. Abdullah b. Utbe'den, eş-Şa'bî ve en-Nehaîden rivayet edildiğine göre; kadın (kocasısı olan) köleye sahip olur olmaz, onu azad edecek olursa, her ikisi de eski nikâhları üzere kalırlar. Ebu Ömer dedi ki: Çeşitli bölgelerdeki İslâm fukahasından bu görüşü söyleyen bir kimse yoktur. Çünkü fukahaya göre kadının (kocasısına) malik olması aralarındaki nikâhı iptal eder. Bu bir talâk değildir, bu nikâhın feshedilmesidir. Şayet kocasına köle olarak malik olduktan sonra azad edecek olursa, kocasının ona tekrar dönmesi ancak yeni bir nikâh ile mümkün olabilir. Velez ki ondan iddet beklemekte bulunsun. [20]

5- İstimnâ'da Bulunmanın Hükümü:

Muhammed b. el-Hakem dedi kî: Harmele b. Abdu'l-Aziz'i şöyle derken dinledim: Ben Malik'e Umeyra'yı celd eden (istimnadan kinayedir) adam hakkında soru sordum. O şu: "Onlar ırzlarını korurlar... İşte onlar sınırı aşan kimseler olurlar" buyruklarını bana okudu. Çünkü onlar (Hicazlılar) zekerden kinaye yoluyla, Umeyra diye söz ederler. Şair de şu beyitinde bu lafızla onu kastetmektedir:

"Eğer teselli edecek kimsenin bulunmadığı bir vadiye konaklarsan, Artık een de Umeyra'yı celd et. Ne hastalık kalır, ne sıkıntı."

Iraklılar buna "istimna" adını verirler. Bu da "meni"den istifa! vezninde-dir. Ahmed b. Hanbel ise oldukça takvalı olmasına rağmen bu işi caiz görmektedir. Delil olarak da bunun bedenden atılan bir fazlalık olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ihtiyaç halinde caizdir, Bunun aslî dayanağı da kan çıkarmak ve hacamat (kan aldirmek)tır.

Genel olarak ilim adamları İse haranı olduğunu kabul ederler. Bazı ilim adamları

da: Böyle yapan bir kimse, kendi kendisine yapan gibidir. Bu şeytanın ihdas ettiği ve yaygın bir hal alıncaya kadar yaygınlık gösteren bir ma-siyettir. Keşke yayılmamış olsaydı. Eğer bunun caiz olduğuna dair bir delil bulunabilse dahi erdemli bir kişi bayağı bir iş olduğundan dolayı ondan yüz çevirir. Böyle bir iş cariyeyi nikâhlarnaktan daha iyidir denilecek olursa, biz de şöyle deriz; Kâfir dahi olsa cariyeyi nikahlamak kimi ilim adamlarının görüşlerine göre bundan hayırlıdır. Her ne kadar birileri bu görüşte ise de istimnanın cevazı delil itibariyle oldukça zayıftır. Bayağı bir kişi için dahi utanılacak bir şey olduğuna göre yaşlı başlı bir kişi için durumu ne olur? [\[21\]](#)

6- Eşlerle ve Cariyelerle Yetinmek:

"Eşlerine" el-Ferrâ dedi ki: Yüce Allah'ın kendilerine helâl kılmış olduğu zevcelerinden anlamındadır. Yani onları bırakıp, haram olana yaklaşmazlar. "Yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesna" anlamındaki buyruk "eşlerine" lafzına atfedilmiş olarak cer mahallindedir, mastariyedir.

Bu zinanın ve daha önce sözünü ettiğimiz şekilde istimnanın ve mut'a nikâhının haram olmasını gerektirmektedir. Çünkü kendisi ile mut'a nikâhı yapılan kadın, zevceler konumunda değildir. Ne miras alır, ne de mirası alınır. Çocuğu da neseb itibariyle ona ilhak edilmez. Onun nikâhı boşamak suretiyle sona erdirilerek, yeniden ric'at yapılmaz. Onunla yapılan akit ancak akitte belirtilen sürenin bitimi ile nihayete erer ve o bu akide ücretle tutulmuş gibidir. İbnu'l-Arabî der ki: Bizler mut'a nikâhının caiz olduğunu söyleyecek olursak, bu nikâh ile kendisi üzerine akit yapılan kadın evlilik adının verilebileceği belli bir süreye kadar zevce sayılır. Eğer ümmetin icma ile kabul etmiş olduğu, mut'a nikahının haranı oluşu görüşünü esas alarak hakkı söyleyecek olursak, elbetteki mut'a nikahı ile akit yapılan kadın zevce olamaz ve âyetin kapsamı içerisine girmez.

Derim ki: Bu husustaki görüş ayrılığının faydası şudur: Acaba açık zinada olduğu gibi had uygulamak gerekir mi ve çocuk (annesine) ilhak edilmez mi? Yoksa şüphe dolayısıyla had kalkar ve çocuk da annesinden doğmuş kabul edilir mi? Bu hususta bizim mezhebimize mensub ilim adamlarının iki görüşü vardır.

Mut'a nikâhının helâl ve haram kılınışı bakımından bir kaç hali olmuştur. Bunlardan birisi de şuydu: Mut'a nikâhı önceleri mubah idi. Daha sonra Ra-sûlullah (sav) Hayber günlerinde onu haram kıldı. Sonra Mekke'nin fethi gazvesinde tekrar helâl kıldı, daha sonra onu bir daha haram kıldı. Bu açıklamayı bizim mezhebimize mensub İbn Huveyzimendad ve başkaları yapmıştır. İbnu'l-Arabî de buna işaret etmektedir. en-Nisâ Sûresi'nde (4/24. âyet, 9. başlıkta) buna

dair yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. [22]

7- Meşruiyet Hududlarının Dışına Çıkanlar:

"Artık her kim bundan başkasını isterse, işte onlar sınırı aşan kimseler olurlar" buyruğunda yüce Allah helâl olmayan nikâh yapan kimseleri haddi aşan ve bu haksızlığı dolayısıyla kendisine had uygulanmasının vacib olmasına sebep teşkil eden kimse diye nitelendirmektedir. Lût kavminin işini yapan kimse de hem Kur'ân hükmü gereğince, hem de sözlükteki anlamları itibariyle haddi aşan bir kimsedir. Buna delil yüce Allah'ın: "Hayır, siz haddi aşan bir kav imsiniz" (eş-Şuarâ, 26/166) buyruğu gereğince ve daha önce el-A'râf Sûresi'nde (7/80. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere bu durumdadır. O bakımdan bunlara haddin uygulanması gerekmektedir. Bu da apaçık bir hükümdür ve bunun anlaşılmayacak hiçbir tarafı yoktur.

Derim ki: Ancak burada düşünülmesi gereken bir nokta vardır. O da bu işi yapan kimsenin, cahil ya da te'vilde bulunan bir kimse olmadığı sürece böyle olduğudur. Her ne kadar yüce Allah'ın: "Onlar ırzlarını korurlar, eşlerine yahut sağ elleriyle sahip olduklarına karşı müstesna. Çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar" buyruğunda kadınlar dışarda tutularak, özellikle erkeklerin söz konusu edildiği üzerinde icmâ' yapılmış ise de Ma'mer'in rivayetine göre Katade şöyle demiştir: Bir kadın erkek kölesi ile birlikte evlilik hayatı yaşadı. Bu husus Ömer (r.a) aktarıldı, kadına: Seni bu şekilde davranmaya iten nedir? diye sordu, kadın: Benim görüşüme göre nasıl ki kadın, erkeğe malik olması sebebiyle helâl İse ben de onun bana, ona malik olduğum İçin helâl olacağı kanaatine sahip oldum. Ömer (r.a) bu kadını recmet-mek hususunda Rasûlullah (sav)'ın ashabıyla danıştı. Onlar: Bu kadın yanlış bir şekilde yüce Allah'ın kitabını te'vi! etmiştir. O bakımdan ona recm cezası uygulanmaz. Bu sefer Ömer (r.a): Şüphesiz bu böyledir, dedi. (Kadına da:)

Allah'a andolsun bundan sonra ebediyyen senin hür bir kimse ile evlenmene müsaade etmeyeceğim. Böylelikle Ömer o kadını cezalandırdı ve ona had de uygulamadı. Köleye de o kadına yaklaşmamasını emretti.

Ebubekr b. Abdullah'tan rivayete göre o babasını şöyle derken dinlemiş: Ömer b. Abdu'l-Aziz'in huzurunda idim. Bir kadın yanında kendisine ait parlak bir köle ile gelip, dedi ki: Ben bu kölem ile evlilik hayatı yaşadım. Amcamın çocukları bana bunu engellediler. Halbuki ben cariyesi bulunup da onunla birlikte olan bir erkek konumundayım. Amcamın çocuklarına söyle de beni engellemekten vazgeçsinler. Ömer dedi ki; Sen bundan önce hiç evlendin mi? Kadın; Evet

deyince, şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, eğer bu kadar cahil birisi olmasaydın, seni taşlarla recmederdim. Ancak siz bu köleyi alınız ve onu kadının bulunduğu şehirden bir başkasına götürecektir birisine satın.

kelimesi (aslında arkasında, ötesinde demek olmakla birlikte burada) dışında, başkası anlamındadır. Bu kelime "isterse" anlamındaki kelimenin mef'ûlûdûr. Kim zevcelerinden ve malik olduğu cariyelerinden başkasını arayacak olursa,.. anlamındadır.

ez-Zeccâc der ki; Kim bundan sonra başkalarını isterse demektir. Buna göre; istemenin mef'ûlû mahzuftur. "Başkasını" anlamındaki kelime de zarftır. "Bu" ile ister müennes, ister müzekker olsun daha önce anılmış her-bir şeye işaret olunur. "İşte onlar sınırı aşan kimseler olurlar." Yani bunlar haddi aşan kimselerdir.

"Haddi aştı, haddi çiğneyip geçti" anlamındadır. [\[23\]](#)

8- Emanetlere, Ahit ve Namazlara Riâyet:

"Onlar emanetlerine ve ahitlerine riâyet ederler. Onlar namazlarını muhafaza ederler." Cumhur burada "emanetler" lafzını çoğul olarak okumuş, İbn Kesir tekil olarak okumuştur. Emanet ve ahit ise insanın gerek din, gerek dünya işlerinden söz ya da fiil olarak yapmakla yükümlü olduğu herbir hususu ifade eder. Bu ise insanlar arası geçimi, verilen sözleri ve başka hususları kapsar. Bundan maksat ise bunları gereği gibi korumak ve yerine getirmektir. Emanet, ahitten daha genel bir mana taşır. Herbir ahit daha önce hakkında söz, fiil ya da inanış söz konusu herbir husus bir emanettir. [\[24\]](#)

9- Firdevs Cennetinin Mirasçıları:

Cumhur "namazlarını" anlamındaki buyruğu "namaz" lafzını da çoğul olarak; diye okumuşlardır. Hamza ve el-Kisâf ise "namaz" anlamındaki lafzı; şeklinde tekil olarak okumuşlardır. Bu tekil okuyuş cins ismi olduğundan dolayı iççoğul anlamını vermektedir.

Namazı muhafaza etmek; namazı dosdoğru kılmak, ilk vakitlerinde edâ etmek için eli çabuk tutmak, rükû ve sucûdunu tam ve eksiksiz yapmak demektir. Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/3. âyet, 4. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

Daha sonra yüce Allah: "İşte bu kimseler mirasçılardır" diye buyurmaktadır. Yani bu âyet-i kerîmelerde sözü edilen hususlar gereğince amel edenler mirasçılardır. Onlar cennette, cehennem ehli adına bulunan konaklara mirasçı

olacaktır.

Ebu Hureyre (r.a)dan gelen rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz yüce Allah her bir insan için cennette bir mesken ve cehennemde bir mesken ayırmıştır. Mü'minler hem kendi konaklarını alırlar, hem de kâfirlerin konaklarına mirasçı olurlar. Kâfirleri de mü'minlerin cehennem ateşindeki yerlerine koyacaktır." Bu hadisi bu manada İbn Mace rivayet etmiştir.[\[25\]](#)

Yine Ebu Hureyre'de dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Aranızdan cennette bir konak, cehennemde kalacak bir yer olmak üzere iki konaklama yeri bulunmayan hiçbir kimse yoktur. Kişi ölüp de cehenneme girecek olursa, cennet ehli onun (cennetteki) konağına mirasçı olurlar. İşte yüce Allah'ın: "İşte bu kimseler mirasçılardır" buyruğu bunu dite getirmektedir." [\[26\]](#) Bu hadisin isnadı sahihtir.

Bununla birlikte cenneti elde etmeye, cennete sadece cennetliklerin sahip olmaları açısından "mirasçılık" adının verilmiş olma ihtimali de vardır. O halde burada mirasçı olmak, her iki şekilde de istiare yoluyla kullanılmış bir lafızdır.

"el-Fîrdevs ise cennetin en üst yeri, ortası ve en değerli yeridir." Bunu et-Tirmizî, Um Harise diye bilinen en-Nadr kızı er-Rubeyi' yoluyla gelen hadislerle rivayet etmiş ve: Hasen, sahih bir hadistir, demiştir. [\[27\]](#)

Müslim'in, Sahih'inde de şu hadis yer almaktadır: "Allah'tan dilediğiniz vakit, O'ndan Firdevs'i dileyiniz. Çünkü o cennetin ortası, en yüksek yeridir. Cennet ırmakları da oradan kaynayıp, coşar." [\[28\]](#)

- Ebu Hatim Muhammed b. Hibban dedi ki: Peygamber (sav)ın: "O cennetin en orta yeridir" ifadesi şu demektir: Firdevs eni itibariyle cennetlerin ortasındadır ve cennetin en yüksek yeridir. Bununla da yüksekliği kastetmektedir. Bütün bunlar Ebu Hureyre'nin şu sözünün doğruluğunu ortaya koymaktadır: Firdevs cennet ırmaklarının kendisinden kaynakıldığı, cennetin dağıdır. Firdevs kelimesi Mücahid'in dediğine göre Rumca olup, Arapçalaştırılmıştır. Farsça olup, Arapçalaştırıldığı söylendiği gibi, Habeşçe olduğu da söylenmiştir. Eğer böyle bir şey sabit ise bu, diller arasındaki uygun bazı lafızlardan ibarettir. ed-Dahhak ise şöyle demektedir: Bu kelime Arapçadır ve bağ demektir. Araplar da bağlara "ferâdîs" adını verirler.

"Onlar orada ebedî kalıcıdırlar." Burada müennes zamirin kullanılması "cennet" lafzının manası göz Önünde bulundurulduğundan dolaydır. [\[29\]](#)

12. Andolsun ki Biz, insanı süzölmüş bir çamurdan yarattık.

13. Sonra ona sağlam bir karargahıta yerleşen bir nutfе kıldık.

14. Sonra o nutfeyi alaka kıldık, sonra o alakayı bir parça et ve o bir parça eti kemik yaptık; kemiğe de et giydirdik. Sonra onu bambaşka bir hilkat olarak varetтік. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[30\]](#)

1- İnsanın Yaratılışı:

Yüce Allah'ın: "Andolsun kî Biz insanı" buyruğunda kastedilen insan Âdem -salat ve selam ona-dır. Bu açıklamayı Katade ve başkaları yapmıştır. Çünkü o çamurdan süzülerek yaratılmıştır. Buna göre yüce Allah'ın: "Sonra onu... kıldık" buyruğundaki zamir de Âdemoğluna ait olur. Her ne kadar burada ondan söz edilmiyorsa da durumun herkesçe bilinmesi dolayısıyla bu uygun düşmüştür. Çünkü buyruğun anlamı bu zamirin ondan başkasına gitmesine elverişli değildir. Bunun (bu açıdan) bir benzeri de yüce Allah'ın: "Nihayet o perdenin arkasına girince..." (Sâd, 38/32) buyruğudur. Burada zamir kendisinden söz edilmeyen güneşe aittir.

Burada "sülâle"den (süzülmüş olmaktan) kastın, Âdemoğlu olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır. Bu açıklamaya göre sülâle süzme su demek olur ki, kasıt menidir. Sülâle "es-sell" kökünden "fuâle" veznindedir. Bu da bir şeyden, bir şeyi çıkartmak anlamındadır. Mesela-, "Saçı hamurdan çektim, kılıcı kınından çektim, o da çekildi" denilir. Şairin şu mısraı da buradan gelmektedir:

"Haydi elbiselerimi, elbiselerinden (kalbimi, kalbinden) çıkart, o zaman rahat edersin."

Buna göre nutfе bir sülâledir. Çocuk da selîl ve sülâle diye adlandırılır. Bununla sırttan belli bir şekilde süzölen su (meni) kastedilmektedir. Şair de der ki:

"Onu derisi kalın, cüssesi iri biri olarak doğurdu, Gereği gibi korunmamış fercin bir sülâlesi olarak."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Hind ancak bir Arap tayıdır,

Üzerlerine katırın çıktığı, atlardan süzölmüştür. "[\[31\]](#)

Yüce Allah'ın: "Bir çamurdan" buyruğu, asıl Âdem'dir ve o da çamurdandır, anlamındadır.

Derim ki: Bu da onun halis çamurdan yaratıldığı anlamındadır. Onun soyu ise el-En'âm Sûresi'nin baş taraflarında (6/2. âyetin tefsirinde) açıkladığımız gibi çamur ve meniden yaratılmıştır. el-Kelbî dedi ki: Sülâle çamurun kendisidir,

Çünkü amuru sıklığın zaman o parmaklarının arasından sıyrılıp çıkar. İşte çıkan kısım sülâledir. [32]

2- Nutfe:

Yüce Allah'ın: "Sonra onu... bir nutfe kıldık" buyruğuna gelince, nutfe, alaka, mudđa ve bunun ile ilgili hükümlere dair açıklamalar el-Hac Sûresi'nin baş taraflarında (22/5. âyet, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. [33]

3- "Bambaşka Bir Yaratılış":

Yüce Allah'ın: "Sonra onu bambaşka bir hilkat olarak varettik" buyruğunda sözü edilen bu bambaşka hilkatin ne olduğu hususunda ilim adamları farklı görüşlere sahiptirler. İbn Abbas, eş-şa'bî, Ebu'l-Âliye, ed-Dahhâk ve İbn Zeyd dedi ki: Bundan kasıt önceleri cansız bir varlık iken daha sonra ona ruhun üflenmesidir. Yine İbn Abbas'tan, dünyaya gelişidir, diye açıkladığı rivayet edilmiştir. Katâde de bir kesimden naklen: Saçlarının bitmesidir, diye açıklarken, ed-Dahhak ta: Dişlerin çıkması ve saçların bitmesidir, üye açıklamıştır, Mücahid de; Gençliğinin kemale ermesidir, demiştir. Yine bu açıklama İbn Ömer'den de rivayet edilmiştir.

Doğru olan, bunun hem bu hususları, hem de bunların dışında kalan konuşmak, idrâk, güzel çabalamalar, makul olan şeyleri elde etmek ve ölünceye kadar hayatında görülen gelişmeleri kapsayan umumî bir ifade olduğudur, [34]

4- Yaratanların En Güzeli:

"Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir" buyruğuna gelince, rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattab bu âyet-i kerimenin baş tarafından itibaren "sonra onu bambaşka bir hilkat olarak varettik" buyruğuna kadar dinledikten sonra: "Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir" demiştir. Rasûlullah (sav) bunun üzerine: "Evet, bu böylece (bana) indirilmiştir" diye buyurdu. [35]

Ebû Dâvûd et-Tayatisî'nin, Müsned'inde kaydedilen rivayete göre: "An-dolsun ki Biz, insanı süzülmüş bir çamurdan yarattık" âyeti nazil oldu. Bu âyet nazil olunca, ben de: "Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir." dedim. Bunun üzerine: "Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı yücedir" buyruğu nazil oldu. [36] Bu sözleri söyleyenin Muaz b. Cebel olduğu da rivayet edilmektedir.

Yine bu sözleri Abdullah b. Ebi Serh'in söylediği de rivayet edilmiştir; o bu sebeble irtidad etmiş ve: Muhammed'in getirdiğinin bir benzerini ben de getiriyorum demişti. İşte yüce Allah'ın "Allah'a yalan iftira edenden, yahut kendisine hiçbir şey vahyolunmamışken: 'Bana da vahyolundu' diye söyleyenden, bir de: 'Allah'ın indirdiği gibi ben de indiririm 'diyenden daha zalim kim olabilir" (el-En'âm, 6/93) buyruğu el-En'âm Sûresi'nde açıklandığı gibi, onun hakkında nazil olmuştur.

Yüce Allah'ın: "Ne yücedir" tabiri "bereket"den "tefâ'ale" vezninde bir kelimedir.

"Yaratanların en güzeli" sanatı en sağlam olan demektir. Nitekim bir şeyi güzel yapana onu halketti, denilebilir. Şairin şu sözleri de bu kabildendir:

"Ve şüphesiz ki sen yarattığını kesersin fakat, Kimileri yaratır, ama sonra da kesemez."

Bazıları da insanlar hakkında bu kelimenin kullanılmayacağı, yaratmanın ancak yüce Allah'a izafe edilebileceği kanaatindedir.

İbn Cüreyc der ki: Yüce Allah: "Yaratanların en güzeli" diye buyurmuştur. Çünkü O, İsa (a.s)a yaratması hususunda belli bir izin vermiştir. Bazıları da bu hususta karar verememiştir. Ancak "san'at" anlamında bu lafzın insanlar hakkında kullanılmayacağı söylenemez. Yoktan var etmek ve icad etmek anlamıyla ise insanlar hakkında kullanılamaz. [37]

5- İbn Abbas'm Kur'ân'ı Anlayışına Bir Örnek:

Ömer (ra), Ashab-ı Kiram'ın ileri gelenlerine Kadir gecesiyle ilgili soru sorması üzerine onlar: En iyi bilen Allah'tır, diye cevap vermişler. Ömer (r.a) İbn Abbas'a: Ey İbn Abbas sen ne dersin? diye sorunca, o da -bu âyet-i kerimeden hareketle- şöyle demişti: Ey mü'minlerin emiri! Şüphesiz ki yüce Allah gökleri yedi, yeri yedi olarak yaratmıştır. Âdemoğlunu da yediden yarattığı gibi, onun rızkını da yedi şeyde kılmıştır. Görüşüme göre Kadir gecesi yir-miyedinci gecedir. Ömer (r.a) da şöyle demişti: Henüz daha yaşını, başını almamış bu gencin dediğinin bir benzerini söylemekten acze mi düştünüz? [38] Bu hadisi İbn Ebi Şeybe uzun uzadıya Müsned'inde kaydetmektedir.

İbn Abbas: "Âdemoğlu yedi şeyden yaratılmıştır" sözleriyle bu âyet-i kerîmeyi kastetmiştir. "Rızkını da yedi şeyde yaratmıştır" sözleriyle yüce Allah'ın: "Böylece orada taneler bitiririz. Üzümler, sebzeler, zeytinlikler, hurmalıklar, şife ve bol ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar (bitirdik.)" (Abese, 80/27-31) buyruklarını kastetmektedir. Burada sözü edilenlerin yedisi Âdemoğlu içindir.

Otlaklar ise davarlar İçindir. Sebzeleri ise Âdemoğlu yer ve hanımlar sebze yiyerek kilo alırlar. Bu bir görüş. Bir diğer görüşe göre; "el-kadb" (mealde; sebzeler) bakliyat demektir. O halde bunlar Âdemoğlunun rızkıdır. Bir başka görüşe göre el-kadb (mealde; sebzeler) ile otlaklar, davarlara aittir, geri kalan altısı da Âdemoğluna aittir. Yedincisi ise davarların kendileridir, çünkü davarlar Âdemoğluna verilen rızıklann en büyüklerindendir. [39]

15. Bundan sonra siz, şüphesiz öleceksinizdir.

16. Sonra da şüphesiz ki sizler kıyamet gününde elbette diriltileceksiniz.

"Sonrada" yani yaratılmaktan ve hayattan sonra., demektir. en-Nehhâs dedi ki: "Şüphesiz öleceksinizdir" iie aynı anlamda olmak üzere; da denilmektedir.

Daha sonra yüce Allah ölümden sonra diriltilişi de haber vererek: "Sonra da şüphesiz ki sizler kıyamet gününde elbette diriltileceksiniz" diye buyurmaktadır. [40]

17. Andolsun ki sizin üstünüzde yedi yol yarattık. Biz, yaratmaktan gafd değiliz.

"Andolsun ki sizin üstünüzde yedi yol yarattık." Ebu Ubeyde dedi ki: Yedi sema yarattık, demektir. Ondan nakledildiğine göre; "Bir şeyi bazısını, bazısının üstüne kıldım" tabiri kullanılır. Bundan dolayı sema-vata (aynı kökten gelen ve mealde; "yollar" diye verilen:) "tarâik" denilmiştir. Çünkü semavâtın biri diğerinin üstündedir. Araplar bir şeyin üstünde bulunan herşey hakkında "tarikat" (tabaka) tabirini kullanırlar.

Bir görüşe göre semavâta meleklerin tarâikı (izledikleri yoüar) oldukları için bu isim verilmiştir.

"Biz yaratmaktan gâflı değiliz." Kimi İlim adamı: Biz semâyı yaratmaktan gafil değiliz, diye açıklamıştır. Müfessirlerin çoğu ise şöyle demektedir: Biz mahlukatın tümünden gafil değiliz, o bakımdan semâ onların üzerine düşüp onları helak etmez.

Derim ki: "BİZ yaratmaktan gafil değiliz" buyruğunun şu anlama gelme ihtimali de vardır: Biz onların maslahatına olan şeyleri gerçekleştirmek ve onları gereği gibi korumaktan yana gafil değiliz. Bu da yüce Allah'ın -önceden geçtiği üzere (el-Bakara, 2/255)- hayy ve kayyûm İsimlerinin anlamını İfade etmektedir. [41]

18. Gökten bir miktarda su İndirdik ve o suyu yerde durdurduk. Gerçekten Bizim

onu gidermeye de gücümüz yeter.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[42\]](#)

1- Su Nimeti:

Bu âyet-i kerîmede şanı yüce Allah'ın yarattıklarına olan ve kendisini hatırlatarak onlara olan lütfunu dile getirmiş olduğu nimetlerinden birisi dile getirilmektedir. Bu lütufiarm en büyüklerinden birisi, bedenın hayat kaynağı, canlıların gelişme sebebi olan sudur. Semâdan indirilen su iki kısımdır. Birisi şanı yüce Allah'ın burada sözünü ettiğı ve yeryüzünde emanet olarak koruyup, sakladığını haber verdiğı insanların su ihtiyaçlarını karşılamak için orada depoladığı sudur. Onlar gerek duydukları vakit bu suyu bulup alırlar. İşte ırmakların, pınarların suyu ile kuyulardan çıkartılan su budur. İbn Abbas ve bekalarından rivayet edildiğine göre bu buyrukla Seyhan, Ceyhan, Mısır NiPi ve Fırat... nehirlerini kastetmiştir. Mücahid de şöyle demiştir: Yeryüzünde ne kadar su varsa, hepsi mutlaka semâdandır. Ancak bu ifade, bu şekliyle mutlak olarak ele alınmamalıdır. Çünkü tuzlu su yeryüzünde sabit kalır. Dolayısıyla onun bu açıklamasının tatlı su ile kayıtlandırılması mümkündür. Şüphesiz ki yüce Allah yeryüzünde de bir su yaratmıştır, semâdan da bir su yaratmıştır.

Bir başka açıklamaya göre yüce Allah'ın: "Gökten bir su indirdik" buyruğı tatlı suya bir işarettir. Bunun da aslı denizdendir. Yüce Allah o suyu lüt-fuyla ve güzel takdiri ile denizden, semâya doğru yükseltmiştir. Bu yükseltmesi ve yukarı doğru kaldırmastyla da suyun tadı güzelleşmiştir. Sonra da bu suyu kendisi ile faydalanılsın diye yeryüzüne indirmiştir. Yoksa durum sadece deniz suyuna kalmış olsaydı, tuzlu olduğundan dolayı insanlar ondan istifade edemezlerdi.

[\[43\]](#)

2- Herşey Gibi Su Da Belli Bir Miktar İledir:

Yüce Allah'ın: "Bir miktarda" buyruğı halleri ıslah edecek bir miktar üzere anlamındadır. Çünkü su çoğalacak olursa, helak edici olur. Yüce Allah'ın: "Hazineleri nezdimizde bulunmayan hiçbir şey yoktur. Biz onları ancak belli bir miktar ile indiririz" (el-Hicr, 15/21) buyruğı bu anlamı ifade etmektedir.

"Gerçekten Bizim onu" yani yerde depolanmış halde bulunan suyu "gidermeye de gücümüz yeter." Bu ifade bir tehdittir, yani onu gidermek ve yerin dibine geçirmek Bizim kudretimizde olan bir şeydir. O takdirde insanlar susuzluktan

dolayı helak olur, onların davaları da helak olur, gider. Bu da yüce Allah'ın: "De ki: 'Bana haber verin eğer suyunuz yerin dibine geçi-rilirse size kim kaynar bir su getirebilir?" (el-Mülk, 67/30) buyruğuna benzemektedir. [\[44\]](#)

3- Yeryüzüne İndirilen Sular ve Bu Suların Yerden Kaldırılması:

en-Nehhâs şöyle bir rivayet zikretmektedir: Ebu Ya'kub İshak b. İbrahim b. Yunûs'a, Camî' b. Sevâde'den (yazılı metinden) şöyle dediği okundu: Bize Said b. Sabık anlattı, dedi ki: Bize Mesteme b. Ali, Mukaül b. Hayyan'dan, o İkrime'den, o İbn Abbas (r.a)dan, o da Peygamber (sav)dan rivayetle dedi ki: "Aziz ve celil olan Allah cennetten yeryüzüne beş nehir indirmiştir: Hind'in nehri olan Seyhun, Belh nehri Ceyhun, Irak'taki nehirler olan Dicle ile Fırat, Mısır'ın nehri Nil. Yüce Allah bunları cennet derecelerinin en altındaki cennet pınarlarından bir tek pınardan Cibril (a.s)ın kanatları üzerinde İndirmiştir. (O da) bunları dağlara tevdi etmiş ve yeryüzünde bunları akıtmıştır. Bu nehirlerde insanlar için geçimlerinin çeşitli alanlarında bir çok menfaatler yaratmıştır. İşte şanı yüce Allah'ın: "Gökten bir miktar da su İndirdik ve o suyu yerde durdurduk" buyruğu bunu dile getirmektedir. Nihayet Ye'cuc ile Me'cuc'un çıkacağı vakit geleceğinde aziz ve celil olan Allah Cibril'i gönderecek, o da yeryüzünden Kur'ân'ı, ilmi ve bu beş nehrin tümünü kaldıracak. Bunlar semâya yükseltilecektir. İşte yüce Allah'ın: "Gerçekten Bizim onu gidermeye de gücümüz yeter" buyruğu bunu anlatmaktadır. İşte bu şeyler yerden kaldırıldı mı artık yeryüzü halkı dinin de, dünyanın da hayrını yitirmiş olacaktır. "[\[45\]](#)

4- Semâdan İnen Su Temizdir, Temizleyicidir:

Semâdan inen bütün sular İster depolanmış olsun, ister depolanmamış olsun hem tâhirdir, hem mutahhirdir (temizdir, temizleyicidir.) Onunla gusledilir, ondan abdest alınır. Nitekim ileride el-Furkan Sûresi'nde (25/48. âyetin tefsirinde) buna dair açıklamalar gelecektir. [\[46\]](#)

19. O su ile sizin için hurma ve üzüm den bağlar, bahçeler var ettik. Onlarda sizin için çok meyveler vardır ve onlardan yersiniz de.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[47\]](#)

1- Bağ ve Bahçelerin Yetişmesinde Suyun nemi:

Yüce Allah'ın: "... var ettik" buyruğu şu demektir: Biz bunu bitkilerin yeşermesine sebep kıldık. Bitkileri onunla varetтік ve yarattık. Yüce Allah özellikle hurma ve zmleri söz konusu etmektedir. Çünkü bunlar Hicaz bölgesinde bulunan Taif, Medine ve diğer yerlerdeki meyvelerdir. Bu açıklamayı Ta bert yapmıştır. Diğer taraftan bunlar meyvelerin en değerlileridir, Onların kz konusu edilmeleri, onların değerlerine ve önemlerine dikkat çekmek içindir.

"Onlarda" yani bu bağ ve bahçelerde "sizin için" hurma ve üzümün dışında daha "ok meyveler vardır." Burada zamirin özellikle hurma ve zme ait olma ihtimali de vardır. Çünkü bunların çeşitli türleri ve mertebeleri vardır. Ancak birinci açıklama diğer meyveleri de daha kapsayıcıdır. [\[48\]](#)

2- Meyve Yememeye Dair Yapılan Yeminin Kapsamı:

BİR kimse meyve yememek üzere yemin ederse, bizim mezhebi mi zdeki rivayete göre yeşil bakliyat ve benzerlerini yemekle yeminini bozmuş olur.

Ebu Hanife ise der ki: Böyle yemin eden bir kimse acur, salatalık ve havuç yemekle yeminini bozmuş olmaz, çünkü bunlar meyve değil bakliyattan sayılırlar. Ceviz, badem ve fıstıkta aynı şekildedir. Çünkü bunlar meyveler arasında sayılmazlar. Eğer elma, şeftali, kayısı, incir yahut ta erik yiyecek olursa, yemini bozular. Kavun da böyledir. Çünkü bunların tümü yemekten önce de, sonra da meyve yemek kastıyla yenilirler. O babımdan bunlar meyve kapsamındadır. Aynı şekilde bunların -kuru kavun müstesna- kuruları da bu hükmü taşırlar. Kuru kavun ise sadece bazı yerlerde yenilir. Hint kavunu yiyen yeminini bozmuş olmaz, çünkü bu meyveler arasında sayılmamakta dır.

Eğer üzüm, nar ve taze hurma yiyecek olursa, yeminini bozmuş olmaz. Ancak iki arkadaşı (Ebu Yusuf ve Muhammed) bu hususta Ebû Hanife'ye muhalefet ederek, yemini bozup, demişlerdir. Çünkü bu gibi şeyler en değerli meyveler arasındadırlar ve bunlar nimetlerden istifade eden bir tarzda yenilirler.

Yüce Allah'ın Kitab-i Kerîm'inde bunların tek tek zikredilmiş olmaları ise, bunların meyve olarak mükemmelliklerinden dolayıdır. Nitekim melekler arasında Cibril ve Mikâil'in özellikle anılması da bu kabildendir. Ancak Ebu Hanife görüşünü delille güçlendirerek şöyle demektedir: Yüce Allah bazen bu şeyleri meyveye atfederek şöyle buyurmaktadır: "İkisinde de meyve, hurma ve nar vardır" (er-Rahmân, 55/68) Kimi zamanda meyveyi bu şeylere atfederek şöyle buyurmuştur: "Meyveler ve otlaklar (bitirdik.)" (Abese, 80/31) Atfedilen ise kendisine atfedilenden farklıdır. Lütfü sıralamak sadedinde aynı şeyi farklı lafızlarla zikretmek ise ilahi hikmete uygun değildir. Diğer taraftan üzüm ve nar ile bazı yerlerde (gıda olarak) yetinilmektedir. O halde bunlar meyve sayılamazlar, zira meyve sayılan bir şeyin kurusu ile tazesı arasında hiçbir fark yoktur. Bu gibi şeylerin kurusu ise meyve sayılmayacağına göre tazesı de böyle olmalıdır. [\[49\]](#)

20. Ve Tûr-u Sina'dan çıkan, yağ veren ve yiyenlere katık olan bir ağaç da (var ettik).

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [\[50\]](#)

1- Tûr-u Sina ve Ondan Çıkan Ağaç:

Yüce Allah'ın: "Bir ağaç da" buyruğu "bahçeler" buyruğuna atfedilmiştir. el-Ferrâ bu kelimenin ref ile okunmasını da caiz görmektedir, çünkü fiil zahir değildir. O takdirde bunun anlamı; "(ijt~> j-O: Orada bir ağaç daha vardır ki..." anlamında olur.

Bununla zeytin ağacını kastetmektedir. Yüce Allah Şam, Hicaz ve diğer beldelede bulunan bu ağacın menfaatlerinin pek büyük olması dolayısıyla bunu tek başına ayrıca zikretmiş bulunmaktadır. Bu ağacın faydalarının çokluğuna rağmen sulamak, etrafını çapalamak ve buna benzer diğer ağaçların gerek duydukları bakım, bu ağaç için daha az gereklidir.

"Çıkan" anlamındaki ifade sıfat mahallindedir.

"Tûr-u Sina'dan" ifadesine gelince, yani yüce Allah aslında bu ağacı mübarek kılmış olduğu bu dağdan bitirmiştir.

Tûr-u Sina, Şam (bugünkü Suriye, Filistin ve Ürdün toprakları) arazisin-dendir ve bu şanı yüce Allah'ın üzerinde Musa (a.s) ile konuştuğu dağdır. Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları da yapmıştır. Daha önce el-Bakara Sûresi (2/253- âyetin tefsirinde) ile el-A'raf Sûresi'nde (7/150-151. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Tûr, Arapçada dağ demektir. Arap olmayanların dilinden, Arapçalaştımlı-mış kelimelerden biri olduğu da söylenmiştir.

İbn Zeyd dedi ki: Tûr, Mısır'dan, (ki bugün Akabe diye bilinen) Eyle'ye doğru uzanan Beytu'l-Makdis dağının kendisidir.

"Seynâ (Sina)" kelimesinin anlamı hakkında farklı görüşler vardır. Kata-de: Güzel demektir, diye açıklamıştır. Bu açıklamaya göre Tûr kelimesinin na't (sıfat) olarak tenvinli gelmesi icab eder. Mücahid; mübarek, anlamındadır, demektir. Ma'mer bir kesimden naklenr Ağaç demek olduğunu nakletmektedir. O takdirde bu görüşte olanların "tûr" kelimesini tenvirdi okumaları gerekir.

Curahûr ise "Seynâ" dağın adıdır, demiştir. Uhud dağı demek gibi. Yine Mücahid'den, Seynâ muayyen bir taşın adı olup, bu taş o dağın yanında bulunduğundan dolayı dağ ona izafe edilmiştir.

Mukatil der ki: Üzerinde meyveler bulunan herbir dağ seyna'dır, yani güzeldir.

Kûfeliler bu kelimeyi "fe'lâ" vezninde "sin" harfini üstün olarak okumuşlardır. Arapça'da bu vezinde kelime pek çoktur. Marife ve nekre olması hallerinde gayr-ı munsarıftır. Çünkü sonunda tenis elifi vardır, te'nis elifi ise bulunduğu kelimeden ayrılmaz. Arap dilinde "fi'lâ" diye bir kelime yoktur, fakat "sin" harfini esreli olarak "sînâ" diye okuyanlar bu kelimeyi "Mâl" vezninde kabul

ederler. Bu durumda bu kelimedeki hemze; "Bukalemun" kelimesinin hemzesine benzer. Bu âyet-i kerîmede bu kelimenin mun-sarîf olmayış sebebi belli bir bölgenin adı olarak kullanıldığındandır. el-Ah-feş, bunun Arapça olmayan bir isim olduğunu iddia etmiştir. [\[51\]](#)

2- Bu Ağacın Bitirdiği Nimet:

"Yağ veren" buyruğundaki: "Veren" kelimesini cumhur "te" harfini üstün, "be" harfini de ötreli olarak okumuştur. İfade: Bu ağaç beraberinde yağ ile birlikte yetişir, takdirindedir, Zeyd silahıyla çıktı demek gibi, İbn Kesir ile Ebu Amr ise "te" harfini ötreli ve "be" harfini de esreli okumuşlardır. Bu kıraate göre ifadenin takdirinde ise farklı görüşler vardır. Ebu Ali el-Farisî der ki; İfadenin takdiri şöyledir: Bu ağaç beraberinde yağ ile meyvesini verir takdirindedir, Buna göre mef ul hazfedilmiştir. Buyruktaki "yağ" anlamındaki kelimenin başına gelen "be" harfinin zaid olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız." (el-Bakara, 2/195) buyruğunda olduğu gibi. Ebu Ubeyde'nin görüşü de budur. Şair şöyle demektedir:

"Biz kılıçla vururuz ve kurtuluşu umarız." Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Onlar hür kadınlardır, örtü sahipleri değil, Siyah gözlüdürler, sûreler okumazlar."

Ebu Ali de buna yakın açıklamalarda bulunmuştur, az önce geçti.

ile in aym anlamda olduğu da söylenmiştir. Buna göre mana daha önce geçen cumhurun kıraatinde belirtildiği gibi olur. el-Ferrâ ve Ebu İshak'ın görüşü budur. Züheyr'in şu mısraı da bu kabildendir:

"... Ve nihayet bakla bitip yeşerinceye kadar"

el-Esmaî; kullanışını kabul etmez ve Züheyr'in:

"Ben ihtiyaç sahiplerini evlerinin etrafında gördüm, Orada yerleşmişlerdi tâ ki, bakla bitinceye kadar."

Beytinî yanlış diye nitelendirir ve bunun; şeklinde olması gerektiğini söyler.

ez-Zührî, el-Hasen ve el-A'rec de "te" harfî ötreli, "be" harfî de üstün olarak; "Yağ ile birlikte biten" diye okumuşlardır. İbn Cinnî ve ez-Zeccac "yağ" kelimesinin başındaki "be," hal be'sidir. Yani o ağaç beraberinde yağı da olduğu halde bitirilir, demektir. İbn Mes'ud'un kıraatinde; Yağ ile çıkar, şeklindedir ve buradaki "be" de hal be'sidir. İbn Deresteveyh der ki: Yağ yumuşak su demektir. da,dan gelmektedir. Zirr b. Hubeyş de; şeklinde "te" harfî ötreli, "be" harfî de esre-li olarak okumuş; kelimesini ise "be" harfî hazfedilmiş ve kelimeyi mansub olarak okumuştur. takdirde; yağ verir, anlamına gelir).

Süleyman b. Abdu'l-Melik ile el-Eşheb: diye okumuşlardır. - Âyet-i kerîmeden kasıt, insan üzerindeki yağ nimetinin söz konusu edilmesidir. Bu da sağlığın kendisi olmadan söz konusu olamayacağı temel nimetler arasındadır. Çeşitli bölgelerde görülen her türlü yağın elde edilmesine elverişli ağaçlar da zeytinin kapsamı içerisine girmektedir. [\[52\]](#)

3- Katık Olarak Kullanılan Yağ:

"Ve yiyenlere katık olan" buyruğunu cumhur; şeklinde okumuştur. Bir kesim ise "katık" anlamındaki kelimeyi çoğul olarak; diye okumuştur. Amir b. Abd-i Kays; "Fayda olan" diye okumuştur. Bununla da yemekte katık olarak kullanılan yağ kastedilir.

"Katık" anlamındaki kelime; diye kullanılır. Tıpkı: Tabaklama, tabaklamalar, giyim ve giyimler" gibi, Katık olarak kullanılan herbir yiyeceğe; denilir. Bunu el-Herevî ve başkaları nakletmiştir. Aslında bu kelime elbisenin kendisi ile boyandığı şey anlamındadır. Yağın katık olarak kullanılmasının buna benzetilmesi, ekmeğin katığa batırılması halinde onun rengini almasından dolayıdır.

Mukatil dedi ki: Yemek zeytindir, yağ da zeytin yağıdır. Şanı yüce Allah bu ağacı hem yemek, hem de yağ olarak takdir buyurmuştur. Bu açıklamaya göre burada söz konusu edilen katık, zeytin olmaktadır, [\[53\]](#)

4- Katık Olarak Kullanılan Sıvı Yemekler:

Zeytinyağı, yağ, bal, reçel, sirke ve buna benzer sulu yemeklerin hepsinin idam (sulu yemek veya katık) olduklarında görüş ayrılığı yoktur. Rasû-lullah (sav) sirkenin bu şekilde olduğunu açıkça belirtmiş ve: "Katık olarak sirke ne güzeldir!" diye buyurmuştur. Bu hadisi yedisi erkek, ikisi hanım olmak üzere dokuz sahabe rivayet etmiştir. Sahih'de bunu rivayet edenler arasında Câbir, Âişe, Hârice, Ömer, onun oğlu Ubeydullah, İbn Abbas, Ebu Hureyre, Semura b. Cündub, Enes ve Um Hânî' de vardır. [\[54\]](#)

5- Katı Yiyecekler:

Et, hurma, zeytin ve buna benzer katı yiyecekler hususunda görüş ayrılığı vardır. Cumhur bütün bunların hepsinin idam olduklarını kabul etmektedir. Dolayısıyla

bir kimse tdâm (katık) yememek üzere yemin edip de et yahut peynir yiyecek olursa yemini bozulmuş olur, Ebu Hanife ise bozulmaz demekte ise de Ebu Yusuf ve Muhammed ona muhalefet etmişlerdir. Ebu Yusuf tan da, Ebu Hanife'nin görüşü gibi görüş rivayet edilmiştir. Bakliyat (sebze türleri) ise hepsinin görüşüne göre katık değildir. Hurma ile ilgili Şafî'den iki görüş nakledilmiştir. et-Tenbih'teki görüşü dolayısıyla; bunun idam olmadığı şeklindeki görüşü meşhur olan görüştür. Bununla birlikte yeminin bozulacağı da söylenmiştir. Sahih olan ise; bütün bunların hepsinin bir idâm (katık) olduklarıdır. Ebû Dâvûd, Yusuf b. Abdullah b. Selâm'dan şöyle dediğini rivayet eder: Peygamber (sav)ı bir parça arpa ekmeği alıp, onun üzerine bir hurma koyduktan sonra: "Bu, bunun katığı (idamı) olsun, dediğini gördüm. "[55]

Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Dünya ve âhiretin katığının efendisi ettir." Bunu da Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) zikretmektedir. [56]

Buhârî "idam babı" diye bir başlık açmış ve Âişe yoluyla gelen hadisi rivayet etmiştir. [57] Çünkü "idâm" kelimesi muvafakat anlamına gelen "muâde-me"den alınmadır. Bütün bu gibi şeyler de ekmeğe muvafıktırlar, o bakımdan bunların hepsi de idamdırlar.

Yine Peygamber (sav)dan şöyle dediği nakledilmektedir: "Su ile dahi olsa idâm yeyiniz (katık yapınız.)" [58]

Ebu Hanife'nin lehine delil şudur: İdam'ın gerçek anlamı, ayrılığı kabul etmeyecek bir şekilde bir arada bulunma halinde muvafakat etmektir, uyum arz etmektir. Sirke, yağ ve benzerleri, et, yumurta ve diğerleri ise ekmeğe muvafık düşmezler. Bilakis bunlar ekmekle yanyana bulunurlar. Kavun, hurma ve üzüm gibi.

Velhasıl yenilmesi halinde ekmek ile muvafakat (birlikte yenilmesi) ihtiyacı duyulan herşey idâm (katık)dır. İhtiyacı olmayan ve tek başına yenilebilen şey de idâm değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [59]

6- Zeytinyağı ve Kullanılması:

Tirmizî'nin, Ömer b. el-Hattab (r.a) yoluyla kaydettiği hadise göre Rasû-lullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Zeytinyağını yiyiniz ve onu vücudunuza sürünüz. Çünkü o mübarek bir ağaçtandır." [60] Bu hadis ancak Abdu'r-Rez-zak yoluyla bilinmektedir. O bu hadisi rivayet ederken ızdıraba düşer ve kimi zaman bunu rivayet ederken Ömer'den, o Peygamber (sav)dan, derdi. Bazen de şüphe ederek; Zannederim Ömer'den, o Peygamber (sav)dan dediği olurdu. Kimi zaman da:

Zeyd b. Eslem'den, o babasından, o Peygamber (sav)dan derdi. [\[61\]](#)

Mukatil dedi ki: Zeytinin özellikle Tûr'a tahsis edilmesi, zeytinin ilk olarak oradan yetişmiş olmasından dolayıdır. Bir diğer görüşe göre zeytin Tu-fan'dan sonra dünyada yetişen ilk ağaçtır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[62\]](#)

21. Sizin için davarlarda gerçekten bir İbret vardır. Onların karınlarında olandan size içiririz. Sizin için onlarda çok faydalar da vardır, onların etinden yersiniz de.

22. Bir de hem onların üzerinde, hem de gemilerin üzerinde taşınırsınız.

23. Andolsun ki Nuh'u kavmine gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a ibadet edin, sizin Ondan başka ilâhınız yoktur. Hiç korkmaz mısınız?"

24. Kavminden kâfir olan ileri gelenler dediler ki: "Bu ancak sizin gibi bir beşerdir. O size karşı üstünlük sağlamak istiyor. Allah dikseydi elbette melekler indirirdi. Önce gelen atalarımızdan böyle bir şey işitmedik.

25. "O ancak deliliği olan bir adamdır. O halde bîr zamana kadar onu bekleyin."

26. "Ya Rab! Beni yalanladıkları için intikamımı al" dedi.

27. Biz de ona şunu vahyettik: "Vahyimizle ve gözetimimiz altında bir gemi yap. Emrimiz geldiğinde ve tandır kaynayıp taşınca o gemiye her hayvandan çiftler ve -aralarından aleyhlerine (azab) söz(ü) geçmiş olanların dışında kalan-aile halkını götür. Zulmedenler hakkında da bana bir şey söyleme! Çünkü onlar suda boğulacaklardır.

Yüce Allah'ın: "Sizin için davarlarda gerçekten bir ibret vardır- Onların karınlarında olandan size içiririz. Sizin için onlarda çok faydalar da vardır. Onların etinden yersiniz de. Bir de hem onların üzerinde, hem de gemilerin üzerinde taşınırsınız" âyetleri ile ilgili açıklamalar daha önceden en-Nahl Sûresi'nde (16/5-8. âyetler ile 14. âyet, 9. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hanıd u senalar otsun.

Hûd Sûresi'nde de (11/36. âyet ve devamında) gemi ve Nuh (a.s)ın kıssası geçmişti. Denizde gemiye binmek ve denizde yolculuk yapmak hakkında açıklamalar da bir kaç yerde (meselâ, el-Bakara, 2/164. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Bir de hem onların" yani karada iken davarların "üzerinde hem de" denizde "gemilerin üzerinde taşınırsınız." Aslında karada develer üzerinde taşınırlar. Dolayısıyla buradaki zamirin bazı davarlara raci olması mümkündür. Rivayete göre adamın birisi geçmiş dönemlerde bir ineğe binmiş, şanı yüce Allah o ineği konuşturmuş ve o; "Bizler bunun için yaratılmadık, bizler tarlaları sürmek için

yaratıldık" demiştir. [63]

"Sizin O'ndan başka İlâhınız yoktur" buyruğundaki "O'ndan başka" kelimesi bir önceki lafza uygun olarak cer ile de okunmuştur, mana nazar-ı itibara alınarak ref ile de okunmuştur. Daha önce el-A'raf Sûresi'nde (7/59. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Bu ancak sizin gibi bir beşerdir. O size karşı üstünlük sağlamak istiyor." O kendisine uyulan, biz de ona uyanlar olmamızı sağlamak suretiyle size önder olmak ve başınıza geçmek istiyor.

"Allah dileseydi elbette melekler İndirirdi." Yani yüce Allah gerçekten kendisinden başka hiçbir kimseye ibadet edilmemesini isteseydi, O, kendi elçisini bir melek kılardı.

"Önce gelen atalarımızdan" İbn Abbas'ın açıklamasına göre önceki ümmetler arasında "böyle bir şey" onun daveti gibi bir çağrı "işitmedik." Biz herhangi bir insanın onun getirdiği gibi Rabbinin risaletini getirdiğini işitmedik, diye de açıklanmıştır.

"Böyle bir şey" ifadesindeki "be" zâiddir; biz önceki atalarımız arasında böyle bir şey olduğunu duymadık, demektir. Sonra biri, diğerine dönerek dediler ki:

"O" Nuh (a.s)ı kastediyorlar "ancak deliliği olan bir adamdır." Ne söylediğini bilmeyen deli birisidir. "O halde bir zamana kadar onu bekleyin." Ölümünü gözetleyin. Deliliği açıkça ortaya çıkıncaya kadar bekleyin, diye de açıklanmıştır.

el-Ferrâ dedi ki: Burada geçen "el-hîn: bir süre" ile muayyen bir vakit kastedilmemektedir. Bu: Onu bir vakte kadar terket, demeye benzer.

Onlar küfürlerini sürdürmeleri üzerine şöyle dua etti; "Ya Rab! Beni yalanladıkları için intikamımı al!" Bana itaat etmeyip benim risaletime kulak vermeyenlerden intikam al!

"6İz de ona şunu vahyettik." Yani semadan ona rasûller gönderdik ve daha önceden beyan edildiği üzere "vahyimizle ve gözetimimiz altında bir gemi yap" dedik.

Allah'ın: "O gemiye... götür" buyruğu o gemiye koy ve yerleştir, demektir. Meselâ, bir yere yerleştirip koyulan bir şeyi anlatmak üzere; "Onu oraya koydum, yerleştirdim" denilir. Abdumenaf b. Rib' el-Hüzetî der ki:

"Deve çobanlarının kaçan develeri kovaladığı gibi,

Onları kovalayarak Kutâide denilen yere soktular nihayet."

"Her hayvandan çiftler çiftler" buyruğundaki; "Her" kelimesini Hafs tenvin ile, diğerleri ise izafet şeklinde (tenvinsiz) okumuşlardır. Bu hususu daha önceden (Hûd, 11/40. âyetin tefsirinde) söz konusu etmiştik.

el-Hasen der ki: Nuh (a.s) gemide ancak doğurarak ve yumurtlayarak çoğalan hayvanları taşıdı. Sivrisinek, sinek ve kurtçuklardan hiçbir şey taşımadı. Bunlar çamurdan ürediler. Gemi ile İlgili açıklamalar, daha önceden yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [64]

28. "Sen ve beraberinde bulunan mü'minler gemiye bindiğinizde de ki: Bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun."

"Sen re beraberinde bulunan mü'minler gemiye bindiğinizde de kis Bizi zalimler topluluğundan" ve suda boğulmaktan "kurtaran Allah'a hamdolsun." Sizi kurtardığı için Allah'a hamdedin. Elhamdülillah (Allah'a hamdolsun) demek, Allah'a şükreden herkesin söyleyeceği bir sözdür. Buna dair açıklamalar daha Önceden el-Fatiha Sûresi'nde (1. sûre, 4. bölüm, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [65]

29. "Ve de ki: Rabbîm beni mübarek bir yere İndir. Sen indirenlerin en hayırlısısın."

"Ve de ki: Rabbîm beni mübarek bir yere indir" buyruğunda; "İndirilen yer" kelimesi genel olarak "mim" harfi ötreli, "ze" harfi de üstün olarak; "İndirmek" mastarından gelmektedir. Sen, beni mübarek bir şekilde indir anlamındadır. Zirr b. Hubeyş ve Ebubekir, Âsim ile el-Mufaddal'dan bu kelimeyi "mim" harfini üstün, "ze" harfini esreli olarak, yer anlamında okumuşlardır ki, buna göre sen beni mübarek olan bir yere indir, demektir.

el-Cevherî der ki: Bu kelime "mim" ve "ze" harfi üstün olarak kullanılırsa; iniş ve bir yere konaklamak manasına gelir. Buna göre; ile aynı manada olmak üzere, "inmek, iniş" demektir. Şair de şöyle demektedir:

"Bu diyar ve deve sana inişlerini hatırlattı diye,

Sen de ağladın ve göz yaşların ardı arkasına yuvarlanmaktadır."

Burada mastar olduğu için "(Jjuü): İniş" kelimesi nasb edilmiştir.

ile aynı anlamda (indirdi, inmesini sağladı)dır. Tenzil ise ter-tib demektir. İbn Abbas ve Mücahid dedi ki: Bu gemiden iniş halindedir. Yüce Allah'ın: "Bizim katımızdan selâmetle in, sana ve seninle beraber bulunan ümmetlere de hayır ve bereketler olsun" (Hûd, 11/48) buyruğunu andırmaktadır. Bu sözleri, gemiye bindiği vakit söylemesi emredildiği de söylenmiştir. Buna göre yüce Allah'ın "mübarek" buyruğu selâmetle ve kurtuluşa ermiş olarak in, anlamına gelir.

Derim ki: Özetle âyet-İ kerîmede yüce Allah kullarına bindikleri yahut indikleri

vakit bu duayı yapmalarını öğretmektedir. Hatta evlerine girip selam verdikleri vakit böyle demelidirler. Ali (r.a)dan rivayet edildiğine göre o mescide girdiği sırada: "Rabbün beni mübarek bir yere indir. Sen indirenlerin en hayırhsısın" dermiş. [\[66\]](#)

30. Gerçekten bunda âyetler vardır. Bîz elbette deneyenleriz.

"Gerçekten bunda⁷¹ Nuh'un ve geminin durumu ile kâfirlerin helak edilmesinde "âyetler vardır.* Yüce Allah'ın kudretinin kemaline belgeler vardır. O'nun peygamberlerine yardımcı olup düşmanlarını helak edeceğine dair deliller vardır. "Biz elbette deneyenleriz." Yani Bizler, sizden önceki ümmetleri mutlaka denemiştiz. Onlara peygamberler göndermek suretiyle onları sınadık. Böylelikle kimin itaat ettiği, kimin isyan ettiği ortaya çıksın ve melekler onların hallerini açıkça bilsin. Yoksa yüce Rabbin bilmediği birşey ortaya çıksın, manasına değildir.

Şöyle de açıklanmıştır: Biz onlara sınavı deneyenlerin muamele ettiği gibi muamele ettik. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Bakara Sûre-si'nde (2/155. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Bîz elbette deneyenleriz" buyruğu da, Biz elbette denemiştik, anlamına gelir. [\[67\]](#)

31. Bunlardan sonra başka bir nesil var ettik.

32. Aralarında: "Allah'a ibadet edin, Ondan başka İlâhınız yoktur. Acaba korkmaz mısınız?" diyen kendilerinden bir rasûl gönderdik.

"Bunlardan" Nuh kavminin helak edilmesinden "sonra başka bir nesil" denildiğine göre bunlar Âd kavmi idi "var ettik. Aralarında: Allah'a ibadet edin... diyen kendilerinden bir rasûl" yani Hûd'u peygamber olarak "gönderdik." Çünkü Nuh kavmi arkasından Âd kavmi dışında herhangi bir ümmet ortaya çıkmış değildir. Bir görüşe göre bunlar Semûd'un kavmi idiler. O takdirde "aralarında... kendilerinden bir rasûl gönderdik" buyruğunda kastedilen Salih (a.s) olur. Bu görüşün sahiplen derler ki: Buna delil de (kıssanın) sonlarında yer alan: "Çılgılık onları hak ile aldı." (el-Mu'minin, 23/41) buyruğudur. Bunun bir benzen de: "O zulmedenleri ise korkunç bir ses yakaladı..." (Hûd, 11/67) buyruğudur.

Derim ki; Çılgılık ile azab edilip yakalananlar arasında Şuayb'ın kavmi olan Medyen ahalisi de vardır. Dolayısıyla burada onların kastedilmiş olma ihtimali de pek uzak değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Kendilerinden* onların aşiretinden demektir. Yani u, doğumunu, yetişmesini bildikleri bir kimse idi. Böylelikle onun söylediklerini huzur ile kabullenmeleri daha bir kolay olsun. [68]

33. Onun kavminden kâfir olan, âhirete kavuşmayı yalanlayan ve dünya hayatında kendilerine refah ve nimet verdiğimiz ileri gelenler dedi ki: "Bu ancak sizin gibi bir insandır. Sizin yediğinizden yer ve sizin içtiğinizden İçer."

34. "Eğer kendiniz gibi bîr insana itaat ederseniz, elbette ziyan edenlerden olursunuz."

35. "Acaba o, siz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra muhakkak çıkartılacaksınız, diye sizi tehdit mi ediyor?"

"Onun kavminden kâfir olan, âhirete kavuşmayı" öldükten sonra dirilişi ve hesaba çekilmeyi "yalanlayan ve dünya hayatında kendilerine refah ve nimet verdiğimiz" dünya nimetlerini kendilerine bolca verdiğimiz ve nihayet azan ve rahat ve lüks içerisinde yaşamaya koyulan "ileri gelenler" soylular, kumandanlar ve başkanlar "dedi ki: Bu, ancak sizin gibi bir insandır. Sizin yediğinizden yet ve sizin içtiğinizden içer." Yani onun size herhangi bir üstünlüğü yoktur. Çünkü o da sizin gibi yemeye ve içmeye muhtaçtır.

el-Ferrâ "ve sizin içtiğinizden içer" buyruğunda; in hazfedilmiş olduğunu ve bunun: "Kendisinden İçtiğinizden içer" takdirinde olduğunu iddia etmektedir. Ancak bu Basralılara göre caiz değildir ve hiçbir şekilde hazfe ihtiyacı yoktur. Çünkü mastar oiduğu takdirde ayrıca ait bir zamire ihtiyacı yoktur. Eğer anlamında ism-i mevsûl kabul edilirse, o takdirde meful hazfedilir. Yine bu durumda da; in takdirine de gerek olmaz.

"Eğer kendiniz gibi bir insana itaat ederseniz, elbette ziyan edenlerden olursunuz." Kendi ilâhlarınızı terketmek ve ona, onun size herhangi bir üstünlüğü olmamasına rağmen uymak suretiyle aldanişa düşmüş olursunuz.

"Acaba o, siz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra muhakkak çıkartılacaksınız" kabirlerinizden diriltileceksiniz "diye sizi tehdit mi ediyor?" Bu buyruktaki birinci; edatı başına; "Sizi tehdit... ediyor" dolayısı ile nasb mahallindedir, İkincisi ise ondan bedeldir. Sibeveyh'in görüşü bu şekildedir. Buyruk; O, öldüğünüz takdirde sizi çıkartılacaksınız diye tehdit mi ediyor? anlamındadır. el-Ferrâ der ki: Abdullah'ın kıraatinde; "Acaba o, sizi ölüp toprak ve kemik olduktan sonra muhakkak çıkartılacaksınız diye tehdit mi ediyor?" şeklindedir. Bu da bizim: Dışarı çıktığın takdirde senin pişman olacağım zannediyorum, dememize benzer. el-Ferrâ, el-Cermî ve Ebu'l-Abbas, el-Müberred ise ikinci in

te'kid için tekrarlanmış olduğu kanaatindedir. İfade uzayınca tekrarlanması güzeldir. el-Ahfeş de der ki; Buyruğun anlamı şudur: O sizlere, siz ölüp de sizler toprak ve kemik olduktan sonra kabirlerinizden çıkartılma olayınız meydana gelecek diye mi tehdit ediyor, anlamındadır. Buna göre ikinci hazfedilmiş bir fiil ile ref mahal-lindedir. Nitekim: ifadesi de; bugün bir savaş meydana gelecektir, demek olur. Ebu İshak da şöyle demektedir: Buradaki Gerçekten sizi..." ifadesinde "elifin esreli okunuşu da mümkündür. Çünkü; Sizi tehdit mi ediyor? ifadesi: Muhakkak sizler... mi söylüyor? anlamındadır. [69]

36. "Tehdit olunduğunuz o şey uzaktan da uzaktır."

İbn Abbas dedi ki: O (heyhat); uzaklık manası ifade etmek üzere kullanılan bir kelimedir. -Sanki onlar: Sizin tehdit olunduğunuz o şey uzaktır, demişler gibidir. Yani bunun (peygamberin) söz konusu ettiği öldükten sonra diriliş diye bir şey olmayacaktır.

Ebu Ali der ki: Bu kelime fiil konumundadır. Yani sizin tehdit olunduğunuz şey uzak düşmüştür, anlamındadır.

İbnu'l-Enbarî der ki: "Heyhat" kelimesi on türlü telaffuz edilir.

1. Birincisi cemaatin de okuduğu şekil olan "te" harfî üstün okuyuştur.
2. İkincisi "te" harfî esreli okuyuştur. Bu okuyuş Ebu Ca'fer b. el-Ka'kâ'dan rivayet edilmiştir.
3. "Te" harfî iki esreli okuyuş hakkında da İsa b. Ömer'den rivayet edilmektedir.
4. "Te" harfî Ötreli okuyuş hakkında es Sa'lebî der ki: Nasr b. Âsim ve Ebu'l-Âliye böyle okumuşlardır.
5. Te" harfini iki ötre ile Ebu Hayve eş-Şami okumuştur, yine bu okuyuşu es-Sa'lebî zikretmektedir.
6. "Te" harfî iki üstün ile okuyuş. el-Ahvas der ki: "Gençliğin geçen bir takım günlerini hatırladın, O günlerin sana tekrar dönüşü uzaktan da uzaktır."
7. Yedinci söyleyiş ise; Eyhât, eyhât şeklindedir. el-Ferrâ şu beyiti zikreder: "el-Akîk ve oradakiler ne kadar da uşaktır, Akîk'de kendisini (ziyaret edip) gönlünü hoş edeceğimiz bir dost yok mu, yok."
8. el-Mehdevî dedi ki: İsa el-Hemdanî "te" harflerini sakın olarak okumuştur.
9. İbnu'l-Enbârî dedi ki: Araplardan; şeklinde "nün" ile söyleyenleri de vardır.
10. Kimisi de "nün"suz olarak; diye söylerler. el-Ferrâ şu beyiti zikreder: "Benim önümde de el-A'yân ve bütünüyle el-Kın' (denilen yerler) daha var, Bir de Kûtman (diye bilinen) yer; bunlar ne kadar uzak ve ne kadar dağınıktırlar!"

Böylece on ayrı söyleyiş tamamlanmış olmaktadır. Bu kelimeyi "te" harfini üstün olarak telaffuz eden, onu Nerede ve Nasıl gibi kullanır. Çünkü bunlar da; onbeş, Balebekke, Rame-hurmuz gibi mürekkeb iki edattırlar. İkincisinin "te"si üzerinde vakıf yapılırsa, "ne" diye vakıf yapılır. Tıpkı: Onbeş ve onyeddi demek gibi.

el-Ferrâ der ki: Bunun "te" harfinin nasb ile okunması; Sonra ile Nice, gibidir. Fetha'nın "elife ve daha önceki fethaya tabi kılınarak kullanılması da mümkündür. "Te"yi esre'll okuyan kimseler de; Dün ile Onlar kelimesi gibi kabul etmektedirler. Şair de şöyle demiştir:

"Onların sana geri dönüşü uzaktan da uzaktır."

el-Kisaî dedi ki: "Te"yi esreli okuyan, üzerinde vakıf yapacak olursa "he" diye vakıf yapar ve; der. Nasb ile okuyan kimse "te" diye vakıf yapar, dilerse "he" diyerek de vakıf yapabilir. Ötre'li okuyan kimse; kelimelerini kullandığı gibi kullanılır. "Te"yi tenvin ile okuyan kimseye gelince; bu bir çeşit nekre gibi kabul edilen bir cemi' olarak değerlendirmiş olmaktadır. Sanki; Uzak oldukça uzak... denilmiş gibidir.

Yine denildiğine göre; hem esreli, hem lenvin'Ü okuyuş bir takım seslerin taklidine benzetmedir. Meselâ Gak ve tak demek gibi.

el-Ahfeş der ki: "Heyhat" kelimesi çoğul olabilir, bu durumda buradaki "tc" harfi müennesler için kullanılan; " O kadınlar ki" edatındaki çoğul için gelen "te" gibi demektir.

"Te" harfini çift esreli okuyanlara gelince, onların bu kelimeyi uzaklık manası bulunan mu'reb bir isimden çıkartmış olması, fakat bir fiilimsi kabul etmediğinden dolayı bina etmiyor olması da mümkündür.

Buradaki "te"nin, çoğul "te"sine benzetildiği de söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Arafat'tan hep birlikte geri döndüğünüzde" (el-Baka-ra, 2/198) buyruğunda olduğu gibi.

el-Ferrâ dedi ki: Ben "te" üzerinde vakıf yapmayı müstehab görüyorum gibiyim. Çünkü araplar arasında her halükârda "te"yi esre'li okuyanlar vardır. Sanki bu "Arafat, melekût" ve buna benzer kelimeleri andırmaktadır.

Mücahid, İsa b. Ömer, Ebu Amr b, el-Alâ, el-Kisaî ve İbn Kesir bu kelime üzerinde "heyhâh" diyerek vakıf yaparlardı. Yine Ebu Amr'dan onun "heyhat" diyerek "te" ile vakıf yaptığı da rivayet edilmiştir. Diğer kıraat âlimleri de böyle vakıf yapmaktadırlar, çünkü "te" muayyen bir harftir.

İbnu'l-Enbari dedi ki: "Heyhat, heyhat" kelimelerini her iki şekilde de aynı telaffuz eden bir kimse, birini diğerinden ayırt etmez ve ikincisi üzerinde "he" ile vakıf yapar, birincisi üzerinde vakıf yapmaz ve: Heyhat, heyhâh der. Tıpkı az

önce geçtiği üzere: "Onbeş" diyenin yaptığı gibi yapar. Bunların birini, diğerinden ayırdetmeyi düşünen kimse ise her ikisinde "he" ile de "te" ile de vakıf yapar, çünkü "he'nin aslı da "te"dir. [70]

37. "O, ancak bu dünya hayatımızdır. Ölürüz, diriliriz yoksa biz tekrar diriltilecek değiliz."

"O, ancak bu dünya hayatımızdır" buyruğundaki "o" zamiri dünya'ya aittir. Yani hayat denilen şey, ancak bizim içinde bulunduğumuz bu hayattır; ölümden sonra diriltilmenin akabinde bizi kendisi ile tehdit ettiğin âhiret hayatı değildir.

"Ölürüz, diriliriz." Burada: Bunlar öldükten sonra dirilişi kabul etmediklerine göre nasıl olur da ölürüz ve diriliriz dediler, diye bir soru sorulabilir.

Buna bir kaç şekilde cevap verilebilir. Bu ifadenin anlamı: Bizler önce ölü haldeyiz, yani nutfe halindeyiz, sonra dünyada diriliriz. Bir diğer açıklamaya göre ifadede takdim ve te'hir vardır. Yani hayal denilen şey ancak bizim dünya hayatımızdır. Bu hayatta diriliriz ve sonra ölürüz. Yüce Allah'ın: "Secdeye kapan, rükû edenlerle beraber rükû et" (Âli İmran, 3/43) buyruğunda olduğu gibi.

Bir diğer açıklama: Burada "ölürüz"den kasıt babalardır, "diriliriz"den kasıt da çocuklardır,

"Yoksa biz" ölümden sonra "tekrar diriltilecek değiliz." [71]

38. "Bu, ancak Allah'a karşı yalan düzüp iftira eden bir adamdır. Biz ona inanmayız."

39. Dedi ki: "Rabbim! Benî yalanladıkları için bana yardım et!"

40. Buyurdu ki: "Az zaman sonra elbette pişman olacaklardır."

41. Çılgılık onları hak ile aldı. Biz de onları süprüntü yaptık. Zulme den topluluklara uzak olmak vardır.

"Bu" sözleriyle rasûlü kastetmektedirler. Ancak "Allah'a karşı yalan düzüp iftira eden" yalan uyduran "bir adamdır." Başka bir şey değildir. "Biz ona inanmayız. Dedi ki: Rabbim! Beni yalanladıkları için bana yardım et!"

Bunun ne demek olduğu az önce geçmişti.

"Buyurdu ki: Az zaman sonra" buyruğundaki: te'kid edici olarak fazladan gelmiştir. "Elbette" kâfir oldukları için "pişman olacaklardır." Buradaki; "Elbette... olacaklardır" buyruğundaki "lâm" kasem lâm'ıdır. Allah'a andolsun ki elbette... olacaklardır, dernektir.

"Çılgılık onları hak ile aldı." Tefsirlerde belirtildiğine göre Cibril (as) onlara yüce Allah'ın kendisiyle, kendilerini helak etmiş olduğu rüzgar ile bir-likie bir çılgılık bastı. Onlar da geriye tek bir kişi dahi kalmamak üzere hep öldüler.

"Biz de onları süprüntü yaptık." Tıpkı selin üzerindeki köpükler gibi, hareketsiz ve helak edilmişler kıldık.

"Süprüntü" selin üstünde taşıdığı çürümüş ot, kurumuş ve dağılmış kamış vb. şeylere denilir.

"Zulmeden topluluklara uzak olmak vardır," Yani onlar için helak olmak söz konusudur. Allah'ın rahmetinden uzak olurlar, diye de açıklanmıştır.

"Uzak kalmak" mastar olarak nasbedilmiştir. O sulanır ve otlanır, ifadesi gibidir.

[\[72\]](#)

42. Sonra onların ardından başka nesiller var ettik.

43. Her ümmet ne ecelini öne getirebilir, ne de kendileri geriye kalabilirler.

44. Sonra peygamberlerimizi birbiri ardınca gönderdik. Herbir ümmete peygamberleri geldikçe, onu yalanladılar. Biz de onları birbirinin arkasına kattık ve onları ibretli hikâyeler kıldık. İman etmeyen bir kavim artık uzak dursun.

"Sonra onların ardından" bu sözü edilenlerin helak edilmelerinden sonra "başka nesiller" başka ümmetler "var ettik."

İbn Abbas dedi ki: Bununla İsrailoğulları kastedilmektedir. İfadede hazfedilmiş sözler de vardır: Onlar peygamberlerini yalanladılar, bu sebepten Biz de onları helak ettik.

"Her ümmet ne ecelini öne getirebilir..." buyruğundaki; sıladır (fazladan gelmiş bir çeşit bağlaçtır). Yani hiçbir ümmet kendisi için tesbit edilmiş vaktin önüne de geçmez, sonrasına da kalamaz. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır; "Her ümmetin bir eceli vardır. O ecelleri gelince ne bir an geri bırakabilirler, ne de ileri alabilirler." (el-A'râf, 7/34)

"Birbiri ardınca" ifadesi de korkutarak ve teşvik ederek biri diğerinin izinden, biri diğerinin arkasından kesintisiz olarak geldiler... demektir. el-Esmaî der ki: Ardı arkasına mektuplarımı ona gönderdim, demektir. Şu kadar var ki, bunların ikisi arasında kısa bir süre geçer.

Başkası ise şöyle demektedir: "Müvâtere" arada mühlet olmaksızın ardı arkasına gitmek demektir.

İbn Kesir ve Ebu Amr bu kelimeyi "ra" harfi üstün kılınarak, tenvinle okunmuş bir mastar suretinde; diye okumuşlardır. Bu da: Ham-dolsun ve şükrolsun, demeye benzer. Bu takdirde tenvinin yerine getirilmiş olan bu elif üzerine vakıf

yapılır. Bununla birlikte bu kelimenin "Ca'fer" gibi dört harflilere katılmış bir kelime olması da mümkündür. O zaman; Bir çeşit çöl ağaççığı ile İnce yapraklı bir çeşit sandal ağacı funda, kelimelerine benzer. Şairin şu beyitinde olduğu gibi: "O, fundalar ile koyun sarmaşığı arasında gidip geliyor "

Bu şekilde vakıf yapılacak olursa imâle de caiz olur. Ancak bu durumda mülhak elif üzerine vakfı niyet ederek vakıf yapmalıdır. Verş iki lafız arasında okumuştur, "Sarhoşlar, kızgınlar" kelimeleri gibi. Bu; Çeşitli kimseler, şeyler, esirler, kelimeleri gibi çoğul isimdir. Aslı da "müvâtere ve tevâtür"den gelen; şeklinde olup "vav", "te"ye kalbedilmiştir. Takva, tük-lât, tucah kelimeleri gibi.

Bu kelimenin tek anlamına gelen "vitr'den geldiği de söylenmiştir. O zaman anlam: Biz onları tek tek gönderdik, şeklinde olur. en-Nehhâs der ki: Buna göre, bu kelimenin ilk "te"si esreli olarak okunabilir ve kelime mastar olarak nasb mahallindedir. Çünkü "sonra... gönderdik"; Tek tek birini, diğerinin arkasından gönderdik, anlamındadır. Hal konumunda olması da mümkündür, onları birer birer gönderdik demek, olur.

"Biz de onları" helak etmek suretiyle "birbirinin arkasına kattık ve onları ibretli hikâyeler kıldık." Bu buyruktaki; "İbretli hikayeler" kelimesi; in çoğulu olup, bu da kendisi hakkında konuşulan, anlatılan şey demektir. (kelimesinin: in çoğulu olması gibi. Bu da, kendisinden hayrete düşülen, acayip karşılanan şey demektir, el-Ahfeş der ki: Buradaki "Onları ibretli hikayeler kıldık" ifadesi kötü haller için kullanılır, hayırlı haller hakkında böyle denilmez. Nitekim; ifadesi, filan kişi ibret alınacak veya örnek gösterilecek bir duruma düştü, denilir. Nitekim bir başka âyet-i kerîmede yüce Allah (bu lafzı da aynı anlamda kullanarak) şöyle buyurmaktadır: "Biz de onları anlatılan ibretli hikâyeler kıldık ve onları darmadağın ettik." (Sebe', 34/19)

Derim ki: Bazen; Filan kişi güzel bir sözdür (hikayedir), de denilebilir. Ancak güzellelikle kayıtlı olması şartı ile böyle kullanılır. İbn Dü-reyd'in şu beyti de bu kabildendir:

"Şüphesiz ki kişi kendisinden sonra bir söz (mevzuu)dır.

O halde sen de belleyip anlayan kimseye güzel bir söz (konusu) ol." [73]

45. Sonra Musa ve kardeşi Harun'u âyetlerimizle re apaçık belge ile gönderdik;

46. Firavun'a ve İleri gelenlerine. Ama onlar büyüklük tasladılar. Zaten onlar kendilerini üstün sayan bir topluluktü.

47. Onun İçin dediler ki: "Kavimleri bize kulluk etmekte iken, bizim gibi iki insana mı İman edeceğiz?"

48. Bu sebeble onları yalanladılar ve sonunda helak edilenlerden oldular.

"Sonra Musa ve kardeşi Harun'u âyetlerimizle ve apaçık belge İle gönderdik" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden (Hûd, 11/96-99. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"... onlar kendilerini üstün sayan" mütekebbir, başkalarına zulmederek kahreden "bir topluluktur" demektir. Nitekim yüce Allah: "Şüphe yok ki Firavun arzda üstünlük sağlamaya kalkıştı..." (el-Kasas, 28/4) diye buyurmaktadır.

"Onun İçin dediler ki: Kavimleri bize kulluk etmekte iken, bizim gibi iki insana mı iman edeceğiz?" âyetine (benzerlerine) dair açıklamalar da yine önceden geçmiş bulunmaktadır,

"Ve sonunda" denizde boğulmak suretiyle "helak edilenlerden oldular." [\[74\]](#)

49. Andolsun Biz, hidayet bulurlar diye Musa'ya kitabı verdik.

" Andolsun Biz... Musa'ya kitabı verdik." Buradaki kitaptan kasıt Tevrat'tır. Özellikle Musa'nın adının anılması Tevrat'ın, üzerine Tur dağında indirilmiş olmasından dolayıdır. O sırada da Hârûn (ikisine de selam olsun) onun yerine kavmi arasında vekil (halife) olarak bulunuyordu. Şayet "andolsun ki ikisine de verdik" denilmiş olsaydı, bu da olabilirdi. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Andolsun ki Biz, Musa ile Harun'a furkan'ı... verdik." (el-Enbi-yâ, 21/48) diye buyurmaktadır. [\[75\]](#)

50. Ve Biz, İsa'yı da, anasını da bir(er) âyet kıldık ve onları yüksek ve akar suyu olan rahat bir yerde barındırdık.

"Ve Biz, İsa'yı da, anasını da bir(er) âyet kıldık" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden el-Enbiyâ Sûresi'nde (21/91. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve onları yüksek ve akar suyu olan rahat bir yerde barındırdık." Bu buyrukta geçen "er-rabvej yüksek yer"; yerdeki yüksekçe yer anlamındadır. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/265. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Burada bundan kasıt, Ebu Hureyre'ye göre Filistin topraklarıdır. Yine ondan nakledildiğine göre (Filistin'in belli başlı şehirlerinden birisi olan) er-Ramle'dir. Bu açıklama Peygamber (sav)den de rivayet edilmiştir. İbn Abbas, İbnu'l-Müseyyeb ve İbn Selâm ise: Dimaşk'tır demişlerdir. Ka'b ile Katade, Beytu'l-Makdis derken, yine Ka'b; Burası yeryüzünde (diğer yerlere göre) semaya onsekiz mil daha yakındır, demiştir. Şair der ki:

"Ben tepe üstündeki bir kabrin altında çok rahattım, Güneyden ve kuzeyden bana sırayla rüzgar gelirdi."

tbñ Zeyd dedi ki: Kasıt Mısır'dır.

Salim el-Aftas da, Said b. Cubeyr'den: "Ve onları yüksek... bir yerde barındırdık" buyruğu hakkında; Orası yerin tümsekçe, yüksekçe olan bölümü demektir, demiştir.

"Rahat bir yerde" orada karar kılınabilecek dümdüz bir yerde, demektir. Meyvesi bol bir yer diye de açıklanmıştır. Esasen orada yaşayanlar, meyvesi dolayısıyla orada kalır, rahatça geçinirler.

"Akar suyu olan" yani gözle görülen akar suyu olan demektir. Akar su anlamında; ile denilir. Ekmek anlamında; ile denildiği gibi. Bu açıklamayı Ali b. Süleyman yapmıştır, ez-Zeccac da şöyle demektedir; Bu, pınarlarda akan su demektir. Buna göre "mim" harfi fazladan gelmiştir. "Satılan" kelimesinde fazladan geldiği gibi. Aynı şekilde bu gözle görülen su anlamındadır, diyenlere göre de fazladan gelmiş olur.

Bir diğer açıklamaya göre "maîn (akar su)" kelimesi mef ul anlamında "fa-tl" veznindedir. Ali b. Süleyman dedi ki: ". Su aktı" denilir. Bu şekilde akan suya; denilir ve mef ul vezninde; anlamındadır. İbnu'l-Arabî der ki: Su aktığı ve yumuşak olduğu zaman; denilir. Yine aynı şekilde; aktı ve "Onu akıttım" denilir. (üLü«ls«) da, akar sular anlamındadır. [76]

51. Ey peygamberler! Tcmîz olan şeylerden yeyîn ve salih amel İşleyin. Çünkü şüphe yok ki Ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [77]

1- Helâl ve Temiz Yemek Salih Amel İşlemek:

Sahih(-i Müslim)de, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasû-lullah (sav) buyurdu ki: "Ey insanlar! Şüphesiz Allah hoş ve temizdir. Ancak hoş ve temiz olanı kabul eder. Muhakkak Allah mü'minlere, rasûllerine verdiği emirlerin aynısını vermiş ve şöyle buyurmuştur: "Ey peygamberler! Temiz olan şeylerden yeyin ve salih amel işleyin. Çünkü şüphe yok ki Ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim." Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin (helâl ve) temiz olanlarından yeyin..." (el-Bakara, 2/172) -Daha sonra- (peygamber) şunu zikretti: "Bir adam düşünün ki: Üstü başı kirli uzunca yolculuk yapmış olduğu halde ellerini semaya doğru uzatır; Rabbim,

Rabbim diye dua eder ama yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, haram ile gıdalanmışsa böyle birisinin duası nasıl kabul olunacak?"[78]

2- Âyet-i Kerimede Muhatap Kimlerdir:

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîmede hitab Peygamber (sav)e olup o bütün peygamberler konumunda muhatab alınmıştır. Nitekim yüce Allah: "Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine..." (Al-i İmran, 3/173) buyruğunda insanlardan kasıt Nuaym b. Mes'ud'dur.

ez-Zeccac dedi ki: Bu Peygamber (sav)a bir hitaptır. Çoğul gelmiş olması da bütün peygamberlerin aynı emirlere muhatab olduklarının delilidir. Yani helâl şeylerden yeyiniz, demektir.

et-Taberî der ki: Hitab, İsa (a.s)adır. Rivayete göre o, annesinin eğirdiği yünün gelirinden yedi. Hakkında nakledilen meşhur rivayetlere göre ise o, çölde biten bakla ve sebze türü şeylerden yedi. Bu hitabın, İsa (as)a yöneltilmesi, Muhammed (sav)ın -işaret ettiğimiz üzere şerefine İşaret etmek içindir.

Şöyle de denilmiştir: Bu sözler ile bütün peygamberlere hitab edilmiştir. Çünkü onı da izlemeleri gereken yolları budur. O halde buyruğun anlamı şöyle olur: Ve biz ey peygamberler! Hoş ve temiz şeylerden yeyiniz dedik. Nitekim ticaretle uğraşan bir kişiye: Ey ticaretle uğraşanlar! Faizden uzak kalmanız gerekir denilir ve mana itibarıyla o tek kişiye de hitab edilmiş olur. Fakat bu hitab ile birlikte bulunan kârîne, onun türünden olan herkes için de bu sözü elverişli bir hale getirmektedir. Çünkü bütün peygamberler bir arada muhatab alınmış değildir. Herbir peygambere ancak kendi çağında hitab edilmiştir.

el-Ferrâ der ki; Bu tek bir kişiye; Bize eziyet etmekten uzak durunuz, demek gibidir. [79]

3- Bu Hususta Peygamberlerle Mü'minler Eşit Seviyede Muhatap Alınmışlardır:

Yüce Allah, helâl yemenin ve haramdan uzak durmanın vucubu ile ilgili hitabında peygamberlerle, mü'minleri eşit seviyede muhatap almıştır. Daha sonra yüce Allah'ın; "Çünkü şüphe yok kî Ben yaptıklarınızı çok iyi bilenim" buyruğunun ihtiva ettiği tehdit de, onların hepsini kapsamına almaktadır. Allah'ın bütün rasûl ve peygamberlerine salât ve selâm olsun.

Onlara hitab böyle; olduğuna göre bütün insanların kendileri hakkındaki kanaatleri acaba ne olmalıdır?

Hoş ve temiz yani helâl şeylere dair açıklamalar (el-A'raf, 7/32. âyet, 3. başlık) ile rızka dair açıklamalar (el-Bakara, 2/3. âyet, 22. başlıkta) birden çok yerde önceden geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

Peygamber (sav)tn: "Ellerini uzatır" buyruğunda dua esnasında elleri semaya doğru uzatmanın meşruiyetine bir delil vardır. Bu hususta açıklamalar yüce Allah'a hamdolsun ki, daha önceden (el-A'raf, 7/55.âyet, 2.başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Peygamber Efendimizin: "Böylesinin duası nasıl kabul olunabilir?" ifadesi duanın kabul olunacağını uzak bir ihtimal olarak gördüğünü göstermektedir. Yani böyle bir kimse duasının kabul olunmasına lâayık olamaz. Bununla birlikte yüce Allah, lütfü ve keremi ile yine de böyle birisinin duasını kabul edebilir. [\[80\]](#)

52. Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim, o halde Ben'den korkun.

53. Ama insanlar işlerini kendi aralarında parça parça ettiler. Her guruh ellerinde bulunandan memnundur.

54. Şimdi sen onları bir süreye kadar gaflet ve bilgisizlikleri içinde bırak.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağsZr[\[81\]](#)

1- Tek Bir Ümmet, Tek Bir Din:

"Ve gerçekten sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir." Yani daha önceden sözü edilen bu hususlar sizin dininiz, sizin milletiniz (şeriatiniz)dir, ona sımsıkı bağlı kalınız. Burada ümmet, din demektir. Buna dair açıklamalar ve bu kelimenin manaları daha önceden (d-Bakara, 2/128 ve 213. âyetlerde) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: "Gerçekten biz atalarımızı bir ümmet üzere bulduk" (ez-Zuhruf, 43/23) buyruğu, bir din üzere bulduk, demektir, en-Nâbiğa da şöyle demiştir:

"Yemin ettim, artık senin için şüpheyi gerektirecek bir şey bırakmadım, Bir ümmet (din) sahibi kendisi itaatkar olduğu halde hiç günah kazanır mı?" [\[82\]](#)

2- Bu Ayetin Önceki Âyetlerle İlişkisi:

"Ve gerçekten... bu" buyruğunda; "Gerçekten" lafzı hemze esreli olarak ve önceki âyetle bağlantısı koparılarak okunmuştur. Hemze üstün ve "nun" harfi de şeddeli olarak da okunmuştur. el-Halil der ki: Bu cer edatt ortadan kalktığından dolayı nasb mahaîlindedir. Size kendisine iman etmenizi emretmiş olduğum bu dininizi en iyi bilenim, takdirindedir.

el-Ferrâ der ki: Hemze'nin üstün okunması halinde şu takdirdeki hazfedilmiş bir fiile taalluk eder: Ve şunu bilin ki; gerçekten sizin bu ümmetiniz.,. Sibeveyh'e göre ise bu, "Benden korkun" buyruğuna taalluk etmektedir. İfadenin takdiri de şöyle olur: Benden korkun, çünkü sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Bu da yüce Allah'ın: "Şüphesiz

yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki mescidler de Allah'a mahsustur. Onun için Allah ile birlikte hiçbir kimseye dua (ve ibadet) etmeyin" (el-Cin, 72/18) buyruğu gibidir. Bu da: Çünkü şüphesiz mescidler Allah'ındır. O halde onunla beraber başkasına dua (ve ibadet) etmeyin, demektir. Yine bu yüce Allah'ın: "Kureyş'in güvenlik ve esenliği için" (Kureyş, 106/1) buyruğuna benzemektedir. Bu da: İbadet etsinler şu Beyt'in Rabbine, Kureyş'in güvenlik ve esenliği için, takdirindedir. [\[83\]](#)

3- Peygamberlerin Ümmetleri:

Bu âyet-i kerîme daha önceden geçen: "Ey peygamberler" (Müminun 23/51) buyruğunun bütün peygamberlere hitab olduğunu ve bu hitabın onların hep birlikte hazır olduğu varsayılmış gibi yapıldığı görüşünü güçlendirmektedir. Çünkü "ey peygamberler" buyruğunun sadece Muhammed (sav)a yönelik bir

hitab olduğunu kabul edecek olursak, bu âyet-i kerîme ile "ama İnsanlar işlerini kendi aralarında parça parça ettiler" buyruğunun ilişkisi sağlam bir İlişki olmaz. "Bende sizin Rabbinizîm, o halde yalnız Ben'den korkun" buyruğuna gelince, eğer bu peygamberlere yönelik bir hitab ise, o takdirde onların ümmetleri de mana itibariyle bunun kapsamına girmektedir. İşte bundan sonra: "Ama İnsanlar... parça parça ettiler" buyruğunun ilişkisi de güzel bir şekilde ortaya çıkar. "Tefrikaya düşenler"den kasıt ümmetlerdir, yani onlar bir olan dinlerini, bir araya gelmekle emrolunmuşken ayrı ve farklı dinlere böldüler, bölündüler. Daha sonra da yüce Allah onların herbir fırkasının kendi görüş ve dalâletini beğendiğini süz konusu etmektedir ki, bu da sapıklığın en ileri derecesidir. [84]

4- Bu Ayet-i Kerime İle Peygamber Efendimizin "Geçmiş Ümmetlerin ve Muhammed Ümmetinin Fırkalarına Dair" Hadisi Arasındaki İlişki:

Bu âyet-i kerîme, Peygamber (sav)ın şu buyruğuna İşaret etmektedir: "Şunu biliniz ki; sizden önceki kitab ehli yetmişiki millete bölündüler. Bu ümmet de yetmişüç fırkaya bölünecektir. Yetmişikleri ateşte, bir tanesi ise cennette olacaktır. O da cemaattir." Bu hadisi Ebû Dâvûd rivayet ettiği gibi Tirmizî de rivayet etmiş ve rivayetinde ek olarak şunu kaydetmiştir: Ashab: Bu hangisidir, ey Allah'ın Rasûlü, dediler. O: "Benim ve ashabımın üzerinde gittiği yolda gideceklerdir" diye buyurdu. Tirmizî bunu Abdullah b. Ami yoluyla rivayet etmiştir. [85]

Bu hadis, âyet-i kerîmede sakındırılan fırkalara ayrılıştan neyin kastedildiğini açıklamaktadır. Hadis dinin esasları ve kaideleriyle ilgili ayrılık hakkındadır. Çünkü Peygamber burada "milletler" lafzını kullanmış ve bunlardan herhangi birisine sarılmanın cehenneme girmeyi gerektireceğini haber vermiştir. Fer'î hususlardaki görüş ayrılıkları hakkında ise böyle bir şey söylemeye imkân yoktur. Çünkü fer'î (fikhî) meselelerde görüş ayrılığı, milletlerin (itikadî fırkaların) çok olmasını da gerektirmez, cehennem azabını da gerektirmez. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sizden herbiriniz için bir şariat ve bir yol tayin ettik." (el-Mâide, 5/48)

Yüce Allah'ın: "Parça, parça* buyruğu uydurduktan kitaplar ve telif ettikleri sapıklıklar, demektir. Bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır. Şöyle de açıklanmıştır: Onlar kitapları kısımlara ayırdılar. Bir kısım sahifelere tabi oldu, bir kısım Tevrat'a, bir kısım Zebur'a, bir kısım da İncil'e uydular. Sonra da onların hepsi ellerindeki kitapları tahrif ettiler ve değiştirdiler. Bu açıklamayı da Kata de yapmıştır,

Bir diğerk açıklama da şöyledir: Onların herbir kesimi bir kitap alıp ona iman etti, onun dışındakileri de inkâr etti.

Bu kelimeyi Nâfi' "be" harfini ötreli "Zebur"ın çoğulu olarak okumuştur. el-A'meş ve Ebû Amr ise ondan farklı olarak "be'T harfini ötreli "demir parçalarını andıran parçalar anlamında" okumuşlardır. Nitekim bu kelime yüce Allah'ım Bana büyük demir parçaları getirin" (el-Kehf, 18/96) buyruğunda da böyledir.

"Her güruh" yani herbir fırka ve herbir mezheb "ellerinde bulunandan" din diye sahip olduklarından "memnundur" onu beğenirler.

Bu âyet-i kerîme Kureyşin durumunu da açıklamaktadır. Çünkü hemen bu buyruğun akabinde Kurevş'in durumu ile ilgili olarak Muhammed (sav)a şöylece hitab etmektedir:

"Şimdi sen onları bir süreye kadar gaflet ve bilgisizlikleri İçinde bırak." Yani daha önce sözü edilenler durumunda olan bu gibi kimseleri ter-ket. Azaplarının ertelenmesi dolayısıyla da kalbine sıkıntı girmesin, herşeyin belli bir vakti vardır. Sözlükte: "(mealde; gaflet ve bilgisizlik): Seni örten, üstünü kapatan şey" demektir. Asıl anlamı setretmek, Örtmektir. Kin anlamına gelen da bu köktendir, çünkü kin kalbin üstünü örter. "Çok su" demektir. Çünkü çok su yerin üzerini örter. "Verdiği bağışlarla bütün insanları kapsayan, örten" demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Gülercesine tebessüm ettiğinde herkesi kapsar iyilikleri, Ve bütün inallar esir olur onun gülmesine."

Burada buyruktan kasıt, şaşkınlık, gaflet ve sapıklık içinde olduklarını anlatmaktır.

"İnsanların kalabalığı arasına girdi, karıştı" demek olur.

Yüce Allah'ın: "Bir süreye kadar" buyruğunu Mücahid, ölüme kadar diye açıklamıştır. Bu bir tehdittir, bir süre vermek değildir. Nitekim; Senin de günün gelecektir, demek de böyledir. [86]

55. Zannederler mi ki Biz kendilerine mal ve oğullar vermekle;

56. İyilikleri kendilerine çabucak ulaştırıyoruz? Hayır, onlar farkında değiller.

"Zannederler mi ki Biz kendilerine mal ve oğullar vermekle" buyruğundaki edatı, anlamındadır. Yani ey Muhammed, bunlar kendilerine dünya hayatında vermiş olduğumuz mal ve evladın kendileri için bir mükâfat olduğunu mu zann ediyorlar? Aslında bu onlar için sadece bir istid-râc (derece derece azaba yaklaştırma)dır ve bir mühlet vermektir. Yoksa hayırların kendilerine çabucak ulaştırılması kabilinden değildir.

('üf)in haberinin hangisi olduğu hususunda da üç görüş vardır. Bu görüşlerden birisine göre haber hazfedîlmıştır.

ez-Zeccâc dedi ki; "Kendilerine hayırlarda acele edip, kendisini çabucak verdiğimiz" anlamında olup; "Kendisini" lafzı hazfedilmiştir.

Hişam ed-Darîr ise incelikli bir açıklamada bulunarak şöyle demektedir: "Lafzı (bir dereceye mealdeki; "oğullar" lafzındaki "...lar" Hayırlar demektir. Bu durumda anlam şöyle olmaktadır: Ve Biz, bu hayırları onlara çabucak veriyoruz. Daha sonra hazfedilmiş bulunan bu "hayırlar (mealde; iyilikler)" kelimesini izhar ederek " iyilikleri..." diye buyurmuştur. Bu takdire göre ifadede hazf yoktur. el-Kisaî'nin görüşüne göre ise tek bir edattır. Dolayısıyla bir hazf takdirine ihtiyaç yoktur ve âyetin son kelimesi olan "oğullar" kelimesi üzerinde vakıf yapılabilir.

Bu edatın iki edattan meydana geldiğini kabul edenlere gelince, o takdirde haberden; in ismine ait bir zamirin bulunması kaçınılmaz olur ve bu durumda "ve oğullar" kelimesi üzerinde vakıfta anlam tamam olmaz. es-Sah-tiyanî de: "Ve oğullar" kelimesi üzerinde vakıf yapmak uygun düşmez, çünkü "zannederler mi ki" anlamındaki fiilin iki tane mefule ihtiyacı vardır. İki tane mef ul ise "iyilikleri" anlamındaki kelime ile birlikte tamam olmaktadır.

İbnu'l Enbarî ise bu bir hatadır demektedir. Çünkü, edatı isim ve haberi ile birlikte yeterli bulunmaktadır. (İki mefule artsık gerek bırakmamaktadır) Bundan sonra ayrıca ikinci bir mef ul getirmek caiz değildir.

Ebu Abdu'r-Rahman es-Sülemî ile Abdu'r-Rahman b, Ebi Bekre de:""O: Çabucak ulaştırıyor" anlamında ("ulaştırıyoruz" anlamını verecek şekilde "nun" ile değil de) "ya" Üe ve faili "bizim onlara ulaştırmamız" anlamında bir kelime olmak üzere okumuşlardır. Bu da, -hazif söz konusu olmayacak şekilde- caizdir. Yani onlara yardımı çabucak veriyor. Hazfın bulunması da mümkündür, o takdirde mana: Allah onlara çabucak veriyor demek olur.

"İyilikler kendilerine çabucak ulaştırılıyor" anlamında da okunmuştur,cı) Bunun da üç türlü açıklaması söz konusudur. Birincisine göre burada; "Çabucak verilen şey"(e ait bir zamir) hazfedilmiştir, İkinci görüşe göre "imkânlar çabucak ulaştırılıyor" anlamında olabilir ve "onlara" anlamındaki kelime meçhul fiilin nâib-i faili (sözde öznesi) olur. Bu açıklamayı en-Nehhâs yapmıştır, el-Mendevî der ki; el-Hurr en-Nahvî de şeklinde okumuştur ki, cemaatin kıraati olan "İyilikleri kendilerine çabucak ulaştırıyoruz" ile aynı anlamdadır. es-Sa'lebî dedi ki: Doğru olan umumun kıraatidir, çünkü "Biz kendilerine vermekle" diye buyuru İm ustur.

"Ulaştırıyoruz" anlamındaki lafzın, "nun" yerine "ya" ile okunmasının ikinci şekli olarak, meçhul ve gaib olarak okunması halinde anlam böyle olur.

"Hayır, onlar" bunun kendileri için bir fitne ve bir istidrâc (tedricilik) olduğunun "farkında değiller." [87]

57. Şüphe yok ki Rabblerinden korkuları sebebiyle titreyenler,

58. Rabblerinin âyetlerine iman edenler,

59. Rabblerlne ortak koşmayanlar,

60. Verdiklerini verirlerken Rabblerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler...

"Şüphe yok ki Rabblerinden korkuları sebebiyle titreyenler" buyruğuna gelince; yüce Allah kâfirleri ve onlara olan tehditleri söz konusu ettikten hemen sonra, hayırlarda ellerini çabuk tutan mü'minleri ve onlara olan vaadi erin i dile getirmekte ve bunu onların en açık ve belîğ sıfatları ile bir-İkte söz konusu etmektedir.

"Titreyenler" kelimesi yüce Allah'ın kendilerini korkuttuğu şeyler dolayısıyla korkanlar, bundan dolayı titreyenler, demektir.

"Rabblerİnİn âyetlerine iman edenler, Rabblerlne ortak koşmayanlar, verdiklerini verirlerken Rablerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler" buyruğu ile İlgili olarak el-Hasen şöyle demektedir: Bunlara ih-lâs verilmiş olmakla birlikte, yaptıklarının kendilerinden kabul edilmeyeceğinden de korkarlar.

Tİrmizî'ntn rivayetine göre Peygamber (sav)ın hanımı Âİşe (r.anhâ) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav)a şu: "Verdiklerini verirlerken Rablerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler" âyeti hakkında soru sordum. Âİşe dedi ki: Acaba bunlar içki içip, hırsızlık eden kimseler midir? (Peygamber -sav-) şöyle buyurdu: "Hayır, ey Sıddîk'ın kızı! Bunlar oruç tutan, namaz kılan ve sadaka veren, bununla birlikte kendilerinden kabul olunmayacak diye korkan ve hayırlarda ellerini çabuk tutan kimselerdir." [88]

el-Hasen dedi ki: Artdolsun öyle kimselere yetiştik ki; sizin işlemiş olduğunuz günahlar dolayısıyla azaba uğrayacağınızdan korktuğunuzdan daha fazla, yaptıkları iyiliklerinin kabul edilmeyerek yüzlerine geri çarpılacağından korkuyorlardı.

Âİşe (r.anhâ), İbn Abbas ve en-Nehaî "yaptıklarını yaparlarken" anlamına gelecek şekilde, diye ve son kelimenin hemzesini uzatmak-sızın; "Yapmak" kökünden gelmiş bir kelime gibi okumuşlardır,

el-Ferrâ der ki: Âİşe (r.anhâ)dan böyle okuduğu sahih olarak nakledilmişse, bu kıraatiyle cemaate muhalefet etmiş sayılmaz. Çünkü Araplar arasından hemzeyi kullanırken yazması halinde her durumda elif ile yazmayanları vardır. Mesela;

"Adama soruldu" ibaresini, "sin"den sonra elif ile yazabilir. Yine; "Alay ederler" kelimesini de "ze" ile "vav" harfleri arasında "elif" ile de yazabilir, "Şey" kelimesini de "ya" harfinden sonra elif ile yazdığı da olur. Bu sebepten bu gibi kimselerin görüşlerine göre; Verirler" kelimesinin "ya"den sonra elif ile yazılması kusur kabul edilecek bir şey değildir. İşte bu lafzın bu hatta binaen iki şekilde de okunması muhtemel olur: Hem -cemaatin kıraati olan-: şeklinde, hem de -Âişe ve diğerlerinin okuduğu gibi-: şeklinde okunabilir.

Cemaatin kıraati için özel olarak iki türlü yorumlanma ihtimali vardır. Birincisine göre: Onlar verdikleri zekât ve sadakaları kalpleri (kabul olunmaz diye) korku duyar. Diğerine göre İse kutların amellerini yazan meleklerle (karşı) verdiklerini kalpleri titreyerek verirler. Burada anlamı zaten açık olduğundan dolayı meful hazfedilmiştir. Yüce Allah'ın: "İnsanlar onda yağmura kavuşturulacak ve onda sıkacaklar." (Yusuf, 12/49) buyruğunda da mePul hazfedilmiştir, manası; onlar susam ve üzüm sıkacaklardır, şeklindedir. Te'vili açıkça ortada olduğundan dolayı, meful ayrıca zikredilmemiştir Bu durumda kıraatte asıl, İmam mushafta mevcut olan şekliyle hemzeden değiştirilerek elif ile; diye yazılmış demek olur. Burada elif, med ve lin harfleri saklı oluştta birbirlerine benzediklerinden dolayı "vav" olarak yazılmıştır. Bu açıklamayı İbnu'l-Enbarî nakletmiştir.

en-Nehhâs da şöyle demektedir Bilinen şu ki; İbn Abbas bu lafızları; Yaptıklarını yapanlar" şeklinde okumuştur; aynı zamanda bu Peygamber (sav) ile Âişe (r.anhâ)dan rivayet olunan kıraat şeklidir. Bu da hadiste de rivayet edildiği gibi, işledikleri amelleri yapanlar, anlamındadır.

"el-Vecel (mealde; ürpermek) endişelenmek ve korkmak demektir. Takva sahibi ve tevbe eden bir kimsenin korkusu işin sonu ile ilgilidir; ölümden sonra karşı karşıya kalacağı halleridir. Yüce Allah'ın: "Rabblerlnin huzuruna dönecekler diye" buyruğu da ölüm halinde ruhun nasıl teslim edileceğine dikkat çekmektedir. Sahih-i Buharî'de de: "Ameller ancak hatimeler iledir." denilmektedir.^[89] Ameli (iyi ve kötüden) karışık olanın, bu karıştırması sebebiyle tehdidin gereğinin kendisine uygulanacağından yana korku İçerisinde olması gerekir.

Kimi arifler şöyle demiştir: Arifin itaati dolayısıyla duyauğu korku, muhalefeti dolayısıyla duyduğu korkudan fazladır. Çünkü muhalif hareketi tevbe siler, itaat ise maksadın tashih edilmesini de gerektirir.

"diye onlar" çünkü onlar; yahut ta "Rabblerinin huzuruna dönecekler diye" yani bundan dolayı "kalpleri ürperenler" demektir. ^[90]

61. İşte bunlar hayırlarda yansılar. Onlar bu işlerde ellerini çabuk tutanlardır.

"İşte bunlar hayırlarda" yani bu yolla yüksek derecelere ve cennet köşklerine nail olmak maksadıyla, İtaatlerde "yarışılar."

"Yarışılar" buyruğu; "ellerini çabuk tutarlar" şeklinde de okunmuştur. Yani onlar hayırlara hızlıca koşarlar. Birinci okuyuş ise; kendilerinden önce hayra koşan kimseJer ile yarışılar, anlamını ifade etmektedir ki, bu durumda meful hazf edilmiştir.

ez-Zeccac der ki: "Sin"den sonra "elif'li okuyuş, "elipsiz okuyuştan daha belîğdir.

"Onlar bu İşlerde ellerini çabuk tutanlardır" buyruğu ile ilgili olarak yapılmış en güzel açıklama: Onlar bu işleri vaktinde yapmak üzere çabuk davranırlar, şeklindedir. Böylelikle bu açıklama ilk vaktinde kılınan namazın daha faziletli olduğuna delil teşkil etmektedir. Nitekim el-Bakara Sûresi'nde (2/148. âyet, 3-başlıkla) da geçmişti. Herhangi bir hususta her kim öne geçmişse o konuda ileri geçmiştir. Geri kalan kimse de bu hususta geçilmiş ve o işi elden kaçırmış demektir. Bu açıklamaya göre; Bu işlerde kelimesindeki "tâm" anlamındadır. Bu işlere çabuk koşmuş, ulaşmış demek olur. Yüce Allah'ın: "Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir" (Zilzal, 99/5) buyruğundaki "lârrfin da "Îlâ" anlarnmda olması gibi. Sibeveyh de şu beyi ti zikretmektedir:

"Devem Yemâme'nin geniş vadilerinden uzakça sapıp gitmektedir, Halbuki ben ora ahalisinden senden başkasının yanına varmayı kastetmedim.[\[91\]](#)

Yüce Allah'ın: "Onlar bu İşlerde ellerini çabuk tutanlardır" buyruğunun manası hakkında İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Haklarında bahtiyar kimselerden olduklarına dair Allah'ın hükmü, ezelden beri verilmiştir. İşte hayırlarda ellerini çabuk tutmaları da bundan dolaydır.

Bir diğer açıklamaya göre: Onlar hayırlar için ve hayırlardan dolayı çabuk hareket eder, acele ederler. [\[92\]](#)

62. Kimseye gücünden fazlasını da teklif etmeyiz. Nezdîmizde hak ile konuşan bir kitap vardır. Onlara zulmedilmez.

"Kimseye gücünden fazlasını da teklif etmeyiz" buyruğuna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/285-286. âyetler, 4 ve 5. başlıkta) geçmiş olup bu buyruğun şeriatte vârid oımuş güç yeürilemeyen bütün teklifleri neshedici olduğu belirtilmiş idi.

"Nezdimizde hak ile konuşan bir kitap vardır" buyruğunun açıklamasına dair

yapılmış en güçlü açıklama şudur: Burada "kitab"tan kasıt, meleklerin yüce Allah'a yükselttikleri amellerin tesbit edilmesidir. Bu kitabı yüce Allah'ın kendi zatına izafe etmesinin sebebi meleklerin, O'nun emriyle o kitaba kulların amellerini yazmış olmalarıdır. İşle hak İle konuşan O'dur. Bu buyruk, hem bir tehdit manasınadır, hem de herhangi bir haksızlık ve zulüm yapılacağından yana korkusunu tamamen ortadan kaldırmaktır.

"Konuşma"nın kitap hakkında kullanılması mümkündür. Maksat ise peygamberlerin o kitapta bulunanın gereğini söyleyip açıklamalarıdır. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır.

Levh-i Mahfuz'un kastedildiği de söylenmiştir. Yüce Allah onda herşeyi tes-bit etmiştir ve kendileri orada tesbit edilenlerin dışına çıkamamaktadırlar.

"Nezdimizde... bîr kitap vardır* buyruğuyla Kur'ân-ı Kerîm'e işaret edildiği de söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Hepsi muhtemel olmakla birlikte, kuvvetli görüş birincisidir. [\[93\]](#)

63. Bilakis onların kalpleri bundan habersizdir. Onların bundan başka bizzat İşledikleri amelleri de vardır.

64. Nihayet onların refah İçinde olanlarını azab İle aldığımızda hemen feryadı basıverirler.

65. Bugün feryad etmeyin. Çünkü tarafımızdan size yardım olunmaz.

"Bilakis onların kalpleri bundan habersizdir." Mücahid dedi ki: Onların kalpleri Kur'ân'dan gaflet içindedirler. Kalpleri ona karşı perdelidir ve kördür.

"Su onu örttü" denilir. "İçine gireni örten ırmak" demektir. ise (tecrübesizliği dolayısıyla) insanların görüşlerine alda-nan kimse demektir. Zaferandan yapılan ve gelinlerin yüzüne sürülen bir çeşit boyaya (makyaj malzemesine) bu ismin verilış sebebi ise yüzü örtmesidir. "Kendisini örtüp kapatan bir kalabalık içerisine girdi" anlamındadır.

"Bilakis onların kalpleri bundan habersizdir" buyruğunun şaşkınlık ve körlük içerisindedir, anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani bundan önceki âyetlerde süzü edilen iyilik amellerine dair vasıflardan tamamıyla habersizdirler. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. Veya onların hak ite konuşan kitaptan haberleri yoktur, demektir, [\[94\]](#)

"Onların bundan başka bizzat İşledikleri amelleri de vardır" buyruğu hakkında Katade iie Mücahid şöyle demektedirler: Onların hakkın dışında işlemeleri kaçınılmaz olan bir takım günahları da vardır, el-Hasen ve İbn Zeyd de şöyle açıklamışlardır: Yani onların işlemekte olduklarından başka ve henüz

işlemedikleri bayağı amelleri de olacaktır. Mü'minlerin amelleri arasında yakışmayan bu amelleri mutlaka işleyeceklerdir ve bundan dolayı da haklarında verilmiş olan bedbahtlık hükmü dolayısıyla cehenneme gireceklerdir.

Üçüncü bir anlama gelme ihtimali de vardır: Bunlar yaratıcıyı inkâr ile birlikte yaratılmışa da zalimlik ettiler. Bu açıklamayı da el-Maverdî zikretmektedir. Anlam itibariyle açıklamalar birbirine yakındır.

"Nihayet onların refah içinde olanlarını azab ile aldığımızda" Bedir günü kılıçtan geçirdiğimizde, demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır, ed-Dahhak dedi ki: Bundan kasıt karşı karşıya kaldıkları açıktır. Peygamber (sav) kendileri hakkında: "Allah'ım, Mudar üzerindeki baskını daha arttır. Allah'ım, karşılaşacakları bu yıllan Yusuf'un (dönemindeki kıtlık) yılları gibi kıl."[\[95\]](#) demesi üzerine yüce Allah onları kıtlık ve açlığa mübtelâ etti. Öyle ki kemikleri meyteyi, köpekleri, leşleri yemek zorunda kaldılar. Malları ve evlatları da telef olmuştu.

"Hemen feryadı basıverirler." Bağırıp, çağırırlar ve yalvara yakara fer-yad ederler. kelimesinin asıl anlamı, yalvarıp yakanrken "öküzün yaptığı şekilde" sesi yükseltmektir. el-A'sâ da bir ineği nitelendirirken şöyle demektedir:

"O aralıksız üç gün boyunca dolaşıp durdu,

Ve onun görülmedik tek işi (yitirdiği yavrusu için) korkması ve feryat etmesi idi."

el-Cevherî der ki: Bu kelime (anlam İtibariyle) böğürmek gibidir, Öküz böğürdü, böğürür denilir. Bazıları da: "Onlara böğüren bir buzağı heykeli yaptı." (Tâ-Hâ, 20/88) buyruğundaki; "Böğürme" anlamındaki kelimeyi -yine aynı anlamda olmak üzere-: diye okumuşlardır. Bunu da el-Ahfeş nakletmektedir. "-Adam yüce Allah'a yalvarıp, yakardı" demektir. Katade, onlar feryad ile tevbe ettikleri halde, tevbe onlardan kabul olunmaz, diye açıklamıştır. Şair der ki;

"O herşeyi hakimine namaz kılışında kimi zaman, Secde eder halleder, kimi zaman da yalvarıp yakanr."

İbn Cüreyc dedi ki: "Nihayet onların refah içinde olanlarını azab ile aldığımızda" buyruğunda sözü edilenler, Bedjr'de öldürülenlerdir. "Hemen feryadı basıverirler" buyruğunda kastedilenler de Mekke'de bulunanlardır. O böylelikle daha önce sözü edilen iki görüşü bir arada zikretmiş olmaktadır, güzel bir açıklamadır.

"Bugün feryat etmeyin, çünkü tarafımızdan size yardım olunmaz." Yani Bizim, size gelecek olan azabımız önlenemez ve sizin bu katlanamayışı-nızın da size bir faydası olmaz. el-Hasen de şöyle açıklamıştır: Tevbeniz kabul edilmek suretiyle size yardım olunmaz. Bir diğer açıklama da şu şekildedir: Buradaki nehiy

(feryad etme yasağının) : Sizler yalvarıp yakaracak olsanız dahi bunun size faydası oimaz demektir. [\[96\]](#)

66. "Âyetlerim sîze okunuyordu da topuklarınızın üstünde gerisin geri dönüyordunuz;

67. "Onu ileri sürerek büyüklük taslıyordunuz. Geceleyin onun hakkında hezeyanlar ederdiniz."

"Öyetlerim size okunuyordu da topuklarınızın üstünde gerisin geri dönüyordunuz." Burada geçen "âyetler" iie Kur'ân-ı Kerîm kastedilmektedir, ed-Dahhak derki: Öldürölmek suretiyle azaba uğratılmadan önce böyle idiniz, demektir.

'Gerisin geri dönüyordunuz" arkanıza dönüp gidiyordunuz. Mücahid ise geri geri kaçıyordunuz, diye açıklamıştır. Asıl anlamı geri dönüp gitmektir. Şair der ki:

"Onlar kurtuluş yolları üzerinde olduklarını zannettiler, Oysa onlar topukları üstünde gerisin geri dönenlerdir."

Buyrukta bu ifade haktan yüz çevirmeyi anlatmak üzere bir istiaredir. Ali b. Ebi Talib (r.a) "topuklarınız" kelimesinin yerine; "Arkalarınız, diye okumuştur.

"Gerisin geri dönüyordunuz" buyruğunda da "kef harfini ötreli olarak okumuştur.

"Onu ileri sürerek büyüklük taslıyordunuz" buyruğunda "büyüklük taslıyordunuz" anlamındaki kelime haldir, "OmTdaki zamir cumhurun görüşüne göre Harem'e yahut Mescid-i Haram'a veya Mekke şehrine aittir. Her ne kadar önceden bunlardan söz edilmiyor ise de bu husustaki şöhretleri dolayısıyla bu uygundur. Yani onlar: Biz Harem ehliyiz, o bakımdan korkmalıyız, diyorlardı.

Anlaman şöyle olduğı da söylenmiştir: Onlar Mescid-i Haram'ın ve Harem bölgesinin ahali si olduklarından dolayı kendi kanaatlerine göre insanlar üzerinde en büyük bir hakka ve mevkie sahip idiler. Bundan dolayı büyüklük taslıyorlardı. Halbuki büyüklük taslamanın hak ile bir ilgisi yoktur.

Bir başka kesim buradaki zamir âyetler söz konusu edildiğinden Ötürü Kur'ân-ı Kerîm'e aittir, demiştir. Yani: Siz, Benim âyetlerimi dinledikten sonra büyüleniyorsunuz, azgınlaşıyorsunuz, bundan dolayı da Kur'ân'a iman etmiyorsunuz. İbn Atiyye dedi ki: Bu güzel bir görüştür. en-Nehhâs ise: Birinci görüş daha uygundur, demektedir. Buyruğun ifade ettiğı mana daı Onlar Harem dolayısıyla böbürleniyorlar ve bi2: Yüce Allah'ın Harem'inin ahali siyiz diyorlardı.

"Geceleyin onun hakkında hezeyanlar ederdiniz." buyruğı ile ilgili açıklamalarımızı da dört başlık halinde sunacağız: [\[97\]](#)

1- Gece Sohbetleri:

Yüce Allah'ın: "Geceleyin onun hakkında hezeyanlar ederdiniz" buyru ğundaki "Geceleyin" kelimesi hal olarak nasb edilmiştir. (Tekil olan bu kelime): çoğulu olan: anlamındadır. Bu da geceleyin konuşan topluluk demektir. Ayın gölgesi demek olan den alınmıştır, "Esmer renk" de buradan gelmektedir. Araplar ayın ışığında Kabe etrafında konuşur, sohbet ederlerdi. İşte geceleyin konuşup sohbet etmeye buradan hareketle bu isim verilmiştir.

es-Sevrî dedi ki: Ayın gölgesine; denilir. Rengin esmerliğine; denilmesi de buradan gelmektedir. Yine bu esmerliğe; da denilmekte olup, Fâhite ismi de buradan alınmadır. Ebu Recâ' bu kelimeyi; "sâmirln çoğulu olarak; diye okumuştur. Nitekim şair şöyle demiştir:

"(O kadın dedi ki:) gece sohbet edenlerin ve insanların etrafımda bulunduklarını görmez misin?"

Kayle hadisinde de: "Kocası sâmir'den geldiğinde..."^[98] denilmektedir. Yani geceleyin sohbet eden topluluk arasından çıkıp geldiğinde, demektir. Burada bu isim çoğul manasına tekildir. Suyun kenarında konaklayan topluluğa -kip olarak- tekil olarak "hadır" denilmesi ineklerin çoğulu olarak "bakır", develerin çoğulu olarak da "camii" denilmesi gibi. Erkekleri için de, müen-nesleri için de aynı ifade kullanılır. Şanı yüce Allah'ın: "Sonra sizi bir çocuk olarak çıkartıyoruz." (el-Hac, 22/5) buyruğunda da (tek çok demek olan) "etfâl: çocuklar" demektir. ifadeleri de gece sohbet eden, konuşan topluluk manasınadır. Bu kelime "es-semer"den alınmış olup bu da ağaçlara gelen ay ışığı anlamındadır. el-Cev-herî dedi ki: "es-Sâmir" aynı şekilde "es-sümmar" anlamında olup, bunlar da geceleyin konuşup sohbet eden topluluk demektir, Nitekim haccedene çoğul olarak "hüccâc" denilmesi gibi. Şair de şöyle demiştir:

"Ve eğlenmenin ve sohbetin uzunca yapıldığı gece, sohbet edenler..."

"Sâmir" lafzı sanki bu hususta gece sohbet yapmak için bir araya gelinip toplanılan yerin adı olarak kullanılmış gibidir. Bir diğer açıklamaya göre (şair) burada "sâmir" kelimesini tekti olarak kullanmış ancak "es-sümmar" şeklinde çoğul anlamındadır. Çünkü bu kelime burada zaman yerinde kullanılmıştır. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Geceleyin onların yakınına sohbet ettikleri vakit gelirsен eğer, Şarkıcıların çalgılarını (iştirsin) ve meclislerinin oldukça kalabalık olduğunu (görürsün.)"

Şairin burada; demesi, sen geceleyin onlara gelecek olursan, onların geceleyin

sohbet etmekte olduklarını görürsün, anlamında (hal) oluşundan dolayıdır. "Gece ve gündüz" anlamındadır, çünkü her ikisinde de sohbet edilip, konuşulur. Deyim olarak; "Se-mîr'in İki oğlu devam ettiği sürece bu işi yapmam," denilir. "Semîr" in zaman anlamında, onun iki oğlunun gece ve gündüz anlamında olduğu söylenmiştir. " İnsanlar ayın görüldüğü bir gecede sohbet ettikleri sürece ben bu işi yapmayacağım" demektir, tabiri de (bu manada olmak üzere) kullanılır. eş-Şenferî der ki:

"İşte orada ümit etmem asla beni sevindirecek bir hayatı, Gece sohbetleri devam ettiği sürece; basımdaki musibetler

dolayısıyla ümit kesmiş olarak."

"es-Semar" katı olmayan süt demektir.

Araplar geceleyin sohbet etmek maksadıyla oturur ve konuşurlardı. Bundan dolayı da yıldızları tanımışlardı. Sahrada otururlar ve doğan ve batan yıldızları takip ederlerdi, görürlerdi. KureyşÜler de Kabe'nin etrafında oluşturdukları meclislerinde batılları ve küfürleri çerçevesinde gece sohbet ederlerdi, yüce Allah bundan dolayı da onları ayıplamış bulunmaktadır.

"Hezeyanlar ederdiniz" kelimesi "te" harfi ötreli ve "cim" harfi de esreli olarak; kökünden gelmiş gibi okunmuştur. Bu da çirkin sözler söylemek anlamındadır. Hasta bir kimsenin hezeyan etmesini anlatan; den gelmiş olarak "te" harfi üstün ve "cim" harfi Ötreli olarak okunmuştur. Bunun da: Peygamber (sav) ile Kur'ân-ı Kerîm hakkında kötü sözler ve çirkin üsiublar ile konuşurlardı, demektir. Bu açıklama İbn Abbas ve başkalarından nakledilmiştir. [99]

2- Batıl Şeyler Konuşarak Gece Sokbet Etmek:

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Şu: "Onu İleri sürerek büyüklük taslıyordunuz. Geceleyin onun hakkında hezeyanlar ederdiniz" âyet-i kerîmesi nazil olunca geceleyin konuşup sohbe dalmak mekruh görülmeye başlandı. Yani yüce Allah kendisine itaatin dışındaki hususlarda geceleyin konuşup sohbet eden bir takım toplulukları yermiştir. Bunların sohbetleri ya hezeyan kabilindendi yahut ta eziyet vermeye dairdi.

el-A'meş de şöyle demektedir: Sen hadislerle uğraşan bir adamı gördüğün vakit eğer o hadisi yazmıyor ise onu çimdikle, çünkü o ay ışığında sohbet eden hocalardandır. Yani ayın görüldüğü gecelerde toplanıp halifelerin, emirlerin başından geçmiş önemli olayları anlatıp duran kimselerdendir. Halbuki bu onlardan herhangi bir kimse namaz için doğru dürüst abdest almasını dahi bilmemektedir. [100]

3- Yatsı Namazını Kılmadan Uyumanın ve Yatsıyı Kıldıktan Sonra Sohbet Etmenin Hükümü:

Müslim'in rivayetine göre Ebu Berze şöyle demiştir: Peygamber (sav) yatsı namazını gecenin üçte birine kadar erteler, yatsıdan önce uyumayı ve ondan sonra da konuşmayı mekruh görürdü.[\[101\]](#)

İlim adanılan derler ki: Yatsının kılınmasından önce uyumanın mekruh oluşu, vakti tamamen çıkıp da namazı kaçırmak yahut efdal olan vaktinden sonraya bırakmak tehlikesinden ötürüdür. Bundan dolayı Ömer (r.a) şöyle demiştir: Her kim (yatsıdan önce) uyursa, gözüne uyku girmesin, demiş ve bu sözünü üç defa tekrarlamıştır.

Yatsı namazını kılmadan önce uyumayı mekruh görenler arasında Ömer, oğlu Abdullah, İbn Abbas ve başkaları da vardır. Malik'in mezhebi de budur, Bazıları da buna ruhsat vermişlerdir. Ali, Ebu Musa ve başkaları bu görüşte olanlardandır. Kûfelilerin kabul ettiği görüş de budur.

Kimileri de bu hususta kendisini namaza uyandıracak kimseleri görevlendirmesi şartını koşmuşlardır. İbn Ömer'den buna benzer bîr görüş rivayet edilmiş, Tahavt de bu kanaati benimsemiştir.

Yatsıdan sonra konuşmanın mekruh oluşuna gelince, çünkü namaz onun günahlarına artık keffâret oımuşıur. Böylelikle gûnahtan yana selâmete erişmiş olarak uyur ve yazıcılar onun amel defterini ibadetle mühürlemiş olurlar. Şayet oturup geceleyin sohbet eder ve konuşursa bu sefer amel sahife-sini hevâ ve hevesle doldurtur, sonunu boş ve batıl sözlerle mühürletir. Bu ise mü'mirilerin yapacağı işlerden değildir.

Aynı şekilde geceleyin sohbet edip konuşma halinde, gecenin sonuna kadar uykuya dalma ihtimalini yükseltir. Böylelikle gecenin sonuna doğru uyanıp namaz kılma İmkânını da -uyuduğundan dolayı- kaybeder. Hatta bazen sabah namazını da uykuda olduğu için kaçırabilir.

Şöyle de açıklanmıştın Yatsı namazından sonra konuşmanın mekruh görülmesi, Câbir b. Abdullah'ın rivayet ettiği şu hadis dolayısıyladır: Rasûlul-lah (sav) buyurdu ki: "Ayakların çekilmesinden sonra sohbet edip konuşmaktan sakınıınız. Çünkü hiçbiriniz yüce Allah mahlukatından etrafa neleri saçtığını bilemez. (Bundan dolayı) kapıları kapatınız, su kırbaların ağzım bağlayınız, kapların üstünü örtünüz, kandilleri de söndürünüz."[\[102\]](#)

Ömer (r.a)dan rivayet edildiğine göre o, yatsı namazından sonra konuşmaya dalmaları dolayısıyla insanları dövermiş ve: Gecenin başlangıcında sohbet

edersiniz, sonunda uyku mu uyuyacaksınız? Haydi yazıcı meleklerinizi de rahata kavuşturunuz. Hatta rivayet edildiğine göre İbn Ömer şöyle demiş: Kim yatsıdan sonra bir beyit şiir dahi okuyacak olursa, sabah oluncaya kadar onun hiçbir namazı kabul olunmaz. Şeddâd b. Evs ise bu hadisi Peygamber (sav)a isnad etmiştir.[\[103\]](#)

Şöyle de denilmiştir: Yatsıdan sonra konuşmanın mekruh görülmesinde-ki hikmet şudur: Şanı yüce Ailah geceyi sükûn bulunacak zaman olarak yaratmıştır. Kişi bu zaman konuşmaya dalacak olursa, o takdirde o geceyi geçimin sağlanması için tasarrufta bulunulacak zaman olan gündüze katmış olur. Sanki o bu davranışı ile yüce Allah'ın varlık âleminde uygulayagettiği hikmetine muhalefet etme maksadını gütmüş gibi olur. Nitekim yüce Altah şöyle buyurmaktadır: "Geceyi sizin için elbise, uykuyu da rahatlık kılan O'dur, O gündüzü deyen bir hayata başlangıç yapmıştır." (el-Furkan, 25/47) [\[104\]](#)

4- Yatsıdan Sonra Mekruh Olmayan Sohbetler:

Bu vakitten sonra sohbetin mekruh olması, yüce Allah'a yakınlaştıracı ameller, zikirler, ilim öğretmek, aile halkı ile ilmî sohbetlerde bulunup, menfaatlerine olacak şeyleri öğretmek ve buna benzer şeylerin konu olmadığı sohbetlere mahsustur. Çünkü Peygamber (sav)dan da selef-i salihinden de bu tür hayırlı işlerde geceleyin sohbet etmenin caiz oluşuna hatta mendub oluşuna dahi delil olacak rivayetler vârid olmuştur. Buhârî: "Yatsıdan sonra fıkıh ve hayır hususlarda gece sohbeti" diye bir başlık açtıktan sonra Kurre b. Ha-lid'in şöyle dediğini zikreder; Biz el-Hasen'i bekledik, durduk. Yanımıza çıkıp, gelmesi oldukça gecikti, hatta gece namazına kalkacağı vakte yakın bir zamanda gelip dedi ki: Şu komşulannuz bizleri davet etmişlerdi. Sonra da Enes dedi ki: Bir gece Rasûlullah (sav)ı bekledik. Nihayet gece yarısı oldu, çıkıp geldi ve namaz kıldırıldı. Sonra da bize bir hutbe irad edip, şöyle dedi: "Şüphesiz insanlar namazlarını kıldılar. Sizler de namazı beklediğiniz sürece namaz içindesiniz." el-Hasen dedi ki; İnsanlar hayrı gözetleyip, durdukları sürece hayır içinde olmaya devam ederler,[\[105\]](#) (Buhârî) dedi ki: "Misafirlerle ve aile halkı ite birlikte gece sohbeti yapmak." Bu başlıktan sonra şu hadisi zikretmektedir: Ebubekir b. Abdu'r-Rahman'dan nakledildiğine göre Suffe ashâbı fakir kimseler idiler... deyip, hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir.[\[106\]](#) Bu hadisi Müslim de rivayet etmiştir.[\[107\]](#)

Serhadleri bekleyip korumak, geceleyin askerlerin gözcülükleri ile ilgili büyük

mükâfat ve pek büyük ecirlere dair gelen rivayetler, bu hususta vâ-rid olmuş haberler arasında oldukça meşhurdur. Bunların bir bölümü daha önceden Âl-i İmran Sûresi'nin sonlarında (3/190-200. âyetler, 23. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Hamd yalnız Allah'a mahsustur. [\[108\]](#)

68. Onlar söyleneni düşünmediler mi? Yoksa bunlara önce geçen atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?

"Onlar söyleneni" yani Kur'ân-ı Kerîm'i "düşünmediler mi?" Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "Hâlâ onlar Rufân'ı gereği gibi düşünmeyeceklerini?" (en-Nisâ, 4/82) Kur'ân-ı Kerim'e "kavi; söz" denilmesinin sebebi onların Kur'ân'a muhatab alınmalarından dolayıdır.

"Yoksa bunlara önce geçen atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?" Bundan dolayı mı onu inkâr edip ondan yüz çevirdiler. Buradaki "Yoksa" lafzının, "Bilakis" anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani bilakis onlara atalarının da alışkın olmadıkları şeyler geldi. İşte bundan dolayı onu ter-kettiler, onun üzerinde düşünmeye kalkışmadılar. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Şöyle de denilmiştir:

Yoksa onlara azaptan yana bir güvenlik mi gelmiştir, anlamındadır. Halbuki böyle bir şey, onların önceki atalarına dahi gelmemiştir. Onlar bundan dolayı mı en değerli ve üstün sözü terkettiler? [\[109\]](#)

69. Yahut onlar peygamberlerini tanımıyorlardı da bunun için mi şimdi onu İnkâr ediyorlar?

Araplar bu üslûbu bir husus ile ilgili bilgi sahibi kılmak ve azarlamak anlamında kullanırlar. Derler ki: Sen hayrı mı daha çok seversin, yoksa şerri mi? Yani sana şer haber verilmiş bulunuyor, artık ondan Uzak dur. Bunlar da ra-sûllerini tanımış bulunuyorlar. Onun doğru ve emanet sahibi kimselerden olduğunu da biliyorlar. Ona tabi olmak -eğer onların inatları olmasa- kurtuluştur, hayırdır. Süfyan dedi ki: Evet andolsun ki onlar, onu tanıyorlardı, fakat onu kıskandılar. [\[110\]](#)

70. Yoksa: "Onda delilik vardır" mı diyorlar? Bilakis o, kendilerine hakkı getirmiştir. Halbuki onların çoğunluğu haktan hoşlanmazlar.

"Yoksa: Onda delilik vardır, mı diyorlar?" Yani onlar ona imanı terk etmelerine, onun deli olduğunu mu gerekçe gösteriyorlar? O böyle değildir ki. Çünkü onda deliliğin hiçbir emaresi yoktur.

"Bilakis o kendilerine hakkı getirmiştir." Kur'ân'ı, hak olan tevhidi ve hak olan dini getirmiştir.

"Halbuki onların çoğunluğu" yani hepsi kıskançlıklarından, haddi aştıklarından ve geçmişlerini taklit ettiklerinden dolayı, "haktan hoşlanmazlar." [\[111\]](#)

71. Eğer hak nevalarına uysaydı, göklerle yer ve içlerinde olanlar fesada uğrardı. Hayır, Biz, onlara zikirlerini verdik. Onlar İse kendi zikirlerinden yüz çeviricidirler.

"Eğer hak hevâlarına uysaydı" buyruğunda "hak" şanı yüce Allah demektir, çoğunluk böyle açıklamıştır, Mücahid, İbn Cüreyc, Ebu Salih ve başkaları bunlar arasındadır. Arapça'ya göre ifade: Şayet hakkın sahibi hevâlarına uysaydı... takdirindedir. Bu açıklamayı da en-Nehhâs yapmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: İfade mecazdır. Hak onların hevâlarına uygun düşse... takdirindedir. Burada "hakkın uygun düşmesi" mecazen "uymak" anlamında kullanılmıştır. Yani onlar rasûlleri inkâr edip yüce Allah'a isyan etmekle beraber cezalandırılmayacak ve bundan dolayı amellerinin karşılığı kendilerine verilmeyecek olsaydı, bu ya acizlikten ya cahillikten dolayı olurdu ve o takdirde de göklerin ve yerin düzeni bozulur, giderdi.

Anlaman şu şekilde olduğu da söylenmiştir: Eğer onların dedikleri gibi Allah ile birlikte bir takım ilâhlar edinmeleri hak olsaydı, elbetteki ilâhlar kendi aralarında çekişirlerdi. Onların kimisi, diğerlerinin istemediği şeyleri isterdi. Böylelikle kâinatın idaresi bozulur, gökler ve yer fesat bulurdu. Her ikisi fesat buldu mu ikisinde bulunanlar da bozulur, giderdi.

Bir diğer açıklamaya göre "eğer hak hevâlarına uysaydı" insanların arzu edip istedikleri şekilde olsaydı, kâinatın düzeni mutlaka bozulurdu. Çünkü iasaniarın arzu ve istekleri farklıdır ve birbirleriyle çelişir. Hakkın yolu ise kendisine tabi olunmasıdır. İnsanların izlemeleri gereken yol da hakka bağlı olmak, ona tabi olmaktır.

Bir açıklamaya göre burada "hak" Kur'ân-ı Kerîm'dir. Yani Kur'ân onların istedikleri gibi inmiş olsaydı, göklerle yerin düzeni "ve içlerinde olanlar, fesada uğrardı." Burada akıl sahibi olan varlıklara yani semavattaki meleklerle, yeryüzündeki insanlara ve cinlere işaret edilmektedir. Bu açıklamayı el-Maverdî yapmıştır, el-Kelbî de şöyle demektedir: Burada her ikisinde bulunan (akıllı-

akılsız) bütün varlıklar kastedilmektedir. Nitekim İbn Mes'ud kıraati de bu anlama gelecek şekildedir: "Gökler ve yer ile ikisi arasında bulunan şeyler fesada uğrardı." Bu durumda, el-Kelbînîri te'vili ile İbn Mes'ud'un kıraatine göre hem akıl sahibi varlıklar, hem de akıl sahibi olmayan canlı ve diğer cansızlar fesada uğrardı, demektir. Cumhurun kıraatinde ilâhî buyruğun zahirinden anlaşılana göre de bu, akıl sahibi canlı varlıkların fesada uğraması şeklinde yorumlanır. Çünkü akıl sahibi olmayan varlıklar salâh ve fesad bakımından akıl sahibi olan varlıklara tabidirler. Buna göre meydana gelecek olan fesad, göklerde bulunan meleklerin aslında bir Rabbe tabi oldukları halde, rab olarak kabul edilmeleri, kendileri kul oldukları halde onlara ibadetle kulluk edilmesinden dolayı ortaya çıkar.

İnsanların fesadı da iki türlü olur: Birincisi hevâyâ tabi olmaktır, bu da helak edicidir. İkincisi Allah'tan başkasına ibadet etmekle olur, bu da küfürdür. Bunun dışındaki fesad ise (bu temel fesatlara) tabi olmak suretiyle ortaya çıkar. Çünkü diğer varlıklar akıl sahibi varlıkların tedbiri ile idare olunurlar. O bakımdan tedbir edicilerin fesadı onlara da döner.

"Hayır, Biz onlara zikirlerini verdik." Onların şeref ve aziz oluşlarını sağlayacak şeyler verdik. Bu açıklamayı es-Süddî ve Süfyan yapmıştır. Katade de şöyle demektedir: Yapacakları iyiliklerin sevabı ve kötülüklerin cezasının söz konusu edildiği bir buyruk getirdik. İbn Ab bas der ki: Yani Biz onlara hakkı beyan ettik ve din ile ilgili kendilerinin gerek duyacakları herşeyi söz konusu ettik. "Onlar ise kendi zikirlerinden yiiz çeviricidirler." [\[112\]](#)

72. Yoksa sen onlardan ücret mi istersin? Rabbinin verdiği rızık daha hayırlıdır ve O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

"Yoksa sen onlardan ücret mi istersin?" Onlara getirdiğin risalet kargılığında bir ücret mi istiyorsun? Bu açıklamayı ei-Hasen ve başkaları yapmıştır.

"Rabbinin verdiği rızık daha hayırlıdır." Hamza, el-Kisâf, el-A'meş ve Yahya b. Vessâb "Ücret" lafzını şeklinde "elif" ile okumuşlardır, diğerleri ise "elisiz okumuşlardır.

"Rızık" (anlamını verdiğimiz) lafzını da hepsi "elif" ile: şeklinde okurken, İbn Âmir İle Ebu Hayve "elif'siz okumuşlardır. Manası da sen onlardan bir rızık mı istersin? Rabbinin rızık hayırlıdır, şeklindedir.

"Ve O, rızık verenlerin en hayırlısıdır." Yani hiç kimse O'nun verdiği rızık gibi, rızık verme kudretine sahip değildir. Kimse O'nun ihsan ettiği nimetin benzerini ihsan edemez.

Şöyle de açıklanmıştır: Allah'ın sana kendisine itaat ve yoluna davet etmen sebebiyle vereceği ecir ve mükâfat dünya malından daha hayırlıdır. Çünkü onlar sana Kureyş'in en zengin adamı oluncaya kadar mallarını vermeyi teklif ettiler. Ancak sen onların bu tekliflerini kabul etmedin. Bu anlamdaki bir açıklamayı el-Hasen yapmıştır.

(Âyet-t kerîmede kullanılan): "Hare ve harâç (mealde; ücret ve rızık)" kelimeleri aynı manadadır, ancak ifadede farklılık daha gü2elttir. Bu açıklamayı da el-Ahfeş yapmıştır.

Ebu Hatim der ki: Hare ön görülen mükafat, harâc ise bağış demektir.

el-Müberred de: Hare mastar, harâc ise isimdir, demektedir.

en-Nadr b. Şumeyl der ki: Ben Ebu Amr b. el-A'la'ya hare ile harâc arasında ne fark vardır? diye sordum. Şu cevabı verdi: Harâc senin ödemen gereken şeydir, hare ise bağışladığın şeydir. Yine ondan nakledildiğine göre hare kişilerin boyun borcudur, harâc ise yerin borcudur. Birincisini es-Sa'lebt, ikincisini de el-Maverdî zikretmiştir. [\[113\]](#)

73. Sen onları şüphesiz ki dosdoğru yola davet edersin.

74. Muhakkak ki âhirete İman etmeyenler, doğru yoldan sapanlardır.

"Sen onları şüphesiz ki dosdoğru yola" dosdoğru dine "davet edersin."

Sırat, sözlükte yol demektir, dine "yol" adının verilmesi, cennete götürü - cülüğünden dolayıdır. O halde din, cennete götüren yol demektir.

"Muhakkak ki âhirete" yani öldükten sonra dirilişe "iman etmeyenler, doğru yoldan sapanlardır." Buradaki "yol (sırat)"ın birincisi ile aynı anlamda olduğu söylendiği gibi, şöyle de açıklanmıştır: Şüphesiz ki onlar cennete götüren yoldan sapmaktadırlar, nihayet onlar cehenneme ulaşacaklardır. Yoldan saptı, sapar" ifadesi izlemekte olduğu yolu bırakıp, başka bir yola meylettiği (saptığı) zaman kullanılır. Rüzgar belli bir şekilde doğru bir istikamet almadan estiği vakit; şeklinde kullanılan İfade de buradan gelmektedir. En kötü rüzgar da (.LSÎlı): belirli yönden esmeyen rüzgardır. [\[114\]](#)

75. Eğer Biz onlara merhamet edip içinde bulundukları sıkıntılarını kaldırsak, onlar yine de azgınlıkları içinde şaşkın kalmaya devam ederler.

"Eğer Biz onlara merhamet edip İçinde bulundukları sıkıntılarını kaldırsak" yani tekrar onları dünyaya geri döndürüp cehenneme girdirmeyerek onları yine sınayacak olursak "onlar yine de azgınlıkları" es-Süddî'nin açıklamasına göre

masiyetleri "içinde şaşkın kalmaya devam ederler." el-A'meş: Yine tereddütleri sürer gider, diye açıklamıştır.

İbn Cüreyc de şöyle demiştir: "Eğer Biz onlara" dünya hayatında İken "merhamet edip içinde bulundukları sıkıntılarını" kıtlık ve açlıklarını "kaldırsak, onlar yine de azgınlıkları" sapıklıkları ve haddi aşmaları "içinde şaşkın kalmaya" gidip, gelmeye ve bir türlü hakka yol bulmamaya "devam ederler." Bu hallerini sürdürür, giderler. [\[115\]](#)

76. Andolsun ki onları azab ile aldığımız halde yine de Rabblerine itaatle boyun eğmediler, yalvarıp yakamadılar.

"Andolsun ki onları azab ile" ed-Dahhak açlık ile denemiştir. Hastalık, ihtiyaç ve açlık ile denildiği gibi, öldürülmek ve açlık ile diye de açıklanmıştır "aldığımız halde yine de onlar Rabblerine" buyruklarına "itaatle boyun eğmediler" itaat etmediler. "Yalvarıp, yakarmadılar." Başlarına gelen zorlu musibetler halinde bile yüce Allah'ın önünde İtaat ve zilletle eğilmediler.

İbn Abbas dedi ki: Bu buyruk, Sümâme b. Üsâl'ın başından geçen olay hakkında inmiştir. Peygamber efendimizin gönderdiği seriyye onu esir alıp İslâm'a girdikten sonra Rasûlullah (sav) da onu serbest bıraktı. O da Mekke ile oraya giden kervanın yolunu tuttu ve şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, Yemâme'den Rasûlullah (sav) size İzin vermediği sürece bir tek buğday tanesi dahi gelmeyecektir. Yüce Allah da Kureyş'i kıtlık ve açlıkla mübtelâ kıldı. Öyle ki ölmüş hayvanları, köpekleri ve îlhiz denilen şeyi dahi yemek zorunda kaldılar. İlhez nedir? diye sorulunca, dedi ki: Onlar bir miktar yün ve deve tüyü alır, kan ile ıslatır, sonra da bunu közde pişirip yerlerdi. Ebu Süf-yan, Peygamber'e şöyle yalvardı: Ben senden Allah adına ve aramızdaki akrabalık bağı hakkı için yalvarıyorum. Sen Allah'ın, seni âlemlere rahmet olmak üzere gönderdiğini söylemiyor musun? Peygamber: "Evet" diye buyurdu. Bunun üzerine Ebu Süfyan şöyle dedi: Allah'a andolsun ki benim gör-düğümse şudur; Sen ataları kılıçlarla öldürdün, oğulları da açlıkla öldürdün. Bunun üzerine yüce Allah: "Eğer Biz, onlara merhamet edip İçinde bulundukları sıkıntılarını kaldırsak, onlar yine de azgınlıkları içinde şaşkın kalmaya devam ederler" âyetini indirdi. [\[116\]](#)

77. Nihayet üzerlerine şiddetli bir azab kapısı açtığımızda o zaman azabın içinde şaşkın ve ümitsiz kalıverirler.

"Nihayet üzerlerine şiddetli bir azab kapısı açtığımızda..." İkrime der ki: Bu cehennem kapılarından bir kapıdır. Onun üzerinde dört yüz bin bekçi vardır. Hepsinin de yüzleri simsiyahtır, azı dişleri dışarı fırlamıştır, Rahmet kalplerinden sökülüp alınmıştır. O kapıya ulaşacakları vakit yüce Allah onların önünde o kapıyı açacaktır.

İbn Abbas der ki; Kasıt onların Bedir günü kılıçla öldürölmeleridir.

Mücahid der ki: Burada kasıt açıklıklarından -az önce geçtiği üzere- ilhizi yiyecek hale gelinceye kadar başlarına gelen kıtlık musibetidir. Kastın Mekke'nin fethi olduğu da söylenmiştir.

"O zaman azabın içinde şaşkın ve ümitsiz kalıverirler." Kurtuluştan, herhangi bir hayır elde etmekten yana ümidini kesmiş kimse gibi ne yapacaklarını bilemeyen şaşkınlık ve ümitsiz kimseler haline geliverirler. Bu lafza dair açıklamalar daha önce el-En'âm Sûresi'nde (6/44. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[117\]](#)

78. Size kulak, göz ve kalpler yaratan O'dur. Ne az şükredersiniz!

"Size kulak, göz ve kalpler yaratan O'dur." Yüce Allah üzerlerindeki pek çok nimetlerini ve kudretinin kemalini tanıtmaktadır.

"Ne az şükredersiniz!" Yani siz ancak pek az şükredersiniz. Hiçbir şekilde şükretmezsiniz, diye de açıklanmıştır. [\[118\]](#)

79. Sizi yeryüzünde yaratıp yayan O'dur. Yalnız O'nun huzurunda toplanacaksınız.

"Sizi yeryüzünde yaratıp yayan" var eden, çeşitli bölgelerine dağıtan ve sizi halkeden "O'dur. Yalnız O'nun huzurunda" amellerinizin karşılığını görmek üzere "toplanacaksınız." [\[119\]](#)

80. Dirilti ve öldüren O'dur. Gece re gündüzün değişmesi O'nun emriyledir. Akletmez misiniz?

81. Aksine bunlar da öncekilerin dedikleri gibi dediler.

82. Dediler ki: "Ölöp toprak ve kemik olduğumuz zaman gerçekten biz tekrar diriltilecek miyiz?"

83. "Biz ve babalarımız bundan önce bunun İle -andolsun ki- tehdit olunmuş idik. Bu, ancak önce gelenlerin efsane ve yalanlarıdır."

84. De ki: "Yer ve ondakiler kimindir? Eğer biliyorsanız (söyleyin.)"

85. Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. Sen de ki: "O halde siz İyice düşünüp, ibret almaz mısınız?"

86. De ki: "Yedi göğün ve büyük Arş'ın Rabbi kimdir?"

87. "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "O halde korkmaz mısınız?"

88. De kî: "Herşeyü hakimiyeti elinde bulunan, himaye eden, fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına almasına imkân tanımayan kimdir? Evet, biliyorsanız (söyleyin.)"

89. Onlar: "Allah'ındır" diyeceklerdir. De ki: "Öyle İse nasıl olur da aldanıyorsunuz?"

"Dirilten ve öldüren O'dur. Gece ve gündüzün değişmesi O'nun emriyledir." Yani onları değişen halleriyle yaratan O'dur. Bu; "ecir vermek te, ilişkiyi gözetmek te sana aittir" demeye benzer, Yani ecir veren de sensin, akrabalık ilişkisini gözetene de sensin. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır.

Bir diğer açıklama şöyledir: Gece ile gündüzün değişip durmaları, birinin eksilip diğerinin artmasıdır. Bunların değişikliği karanlık ve aydınlık bakımındandır, diye de açıklanmıştır. Bir başka açıklamaya göre kasıt, geceden sonra gündüzün gündüzden sonra gecenin gelmesinin tekrarlanıp durmasıdır. Beşinci bir ihtimal de şöyledir: Onlarda geçen mutluluk, bedbahtlık, sapıklık ve hidayettir.

"Akletmez misiniz?" O'nun kudretinin özünü, rubûbiyetini, vahdaniyetini, O'nun yarattıklarından ortağının bulunmasının imkânsızlığını, öldükten sonra tekrar diriltmeye kadir olduğunu aklınızla kavramaz mısınız?

Daha sonra yüce Allah onları, söyledikleri sözleri dolayısıyla ayıplamakta ve onlar hakkında şöylece haber vermektedir:

"Aksine bunlar da öncekilerin dedikleri gibi dediler. Dediler ki: Ölüp toprak ve kemik olduğumuz zaman gerçekten Biz tekrar diriltilecek miyiz?" Böyle bir şey olmaz ve asla düşünülemez.

"Biz ve babalarımız bundan önce bunun İle -andolsun ki- tehdit olunmuş idik." Muhammed (sav)'ın gelişinden önce de böyle tehdit olunmuştuk, fakat biz bunun hakikatle bir ilgisinin olduğunu görmedik. "Bu ancak önce gelenlerin efsane ve yalanlarıdır." Onların batıl ve saçmalıklarından başka bir şey değildir. Bütün bunları/a dair açıklamalar) daha önceden geçmişti.

Yüce AHah şöyle buyurmaktadır: Ey Muhammed! Onların söylediklerine cevap olmak üzere "de ki: Yer ve ondakiler kimindir?" Bununla yüce Al lah rubûbiyetini, vahdaniyetini, sonu gelmeyecek olan mutlak mâlikiyet ve egemenliğini, asla engellenemeyecek olan kudretini haber vermektedir.

"Onlar: Allah'ındır, diyeceklerdir" ve bundan kaçınamayacaklardır. O halde "sen

de ki: O halde siz iyice düşünüp İbret almaz mısınız?" Hiç öğüt almaz ve ilkin mahlukatı bu şekilde yaratmaya kadir olanın ölüleri, ölümlerinden sonra da tekrar diriltmeye güç yetireceğini bilmez misiniz?

"De ki: Yedi göğün ve büyük Arşın Rabbî kimdir? Allah'ındır, diyeceklerdir. De ki: O halde korkmaz mısınız?" Yani sizler hoşlanmadığınız varlıkları Bana nisbet ederek kendiniz için kız çocuklarından hoşlanmazken, meleklerin Benim kız çocuklarım olduğunu iddia ederken hiç korkmaz mısınız?

"De ki: Herşeyin hakimiyeti elinde bulunan" gökleri, onlarda bulunanları ve aralarında bulunanları, yerleri, altlarında ve aralarında bulunanları ve O'ndan başka hiç kimsenin bilmediği herşeyi kastetmektedir, Müca-hid dedi ki: "Herşeyin hakimiyeti" herşeyin hazineleri demektir. ed-Dahhak herşeyin mülkü diye açıklamıştır. "el-Melekût" mübalağa sıfatlarındandır. Ceberut ve rehabut gibi. Buna dair açıklamalar daha Önceden el-En'âm Sûre-si'nde (6/75. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Himaye eden fakat kendisine karşı kimsenin himaye altına alınmasına imkân tanımayan kimdir?" Yani başkasını koruduğu halde, kendisine karşı kimsenin korunamadığı kimdir?

Bir diğer açıklamaya göre "himaye eden" dilediğine eman veren "fakat kendisine karşı kimsenin himaye alınmasına imkân tanımayan" İse, kendisinin korkuttuğu kimseye asla eman verilemeyen, demektir.

Diğer taraftan şöyle de açıklanmıştır: Bu dünyadadır. Yüce Allah bir kimseyi helak etmeyi ve korkutmayı dilerse, hiç kimse O'na karşı duramaz, O'nu engelleyemez. Kime de yardım ve güvenlik vermek isterse, kimse O'nun yardımına ve ulaştırmak istediği güvenliğine karşı koyamaz.

Bunun âhirette söz konusu olacağı da söylenmiştir. Yani sevap ve mükâfatı hak eden kimseyi mükâfatlandırmasına hiçbir kimse engel olamaz, azab olunmayı hakeden kimsenin azabını da kimse önleyemez.

"Öyle ise nasıl olur da aldanıyorsunuz?" Yani nasıl kandırılıyorsunuz, O'na itaatten, O'nu tevhid etmekten döndürülüyorsunuz? Yahut size nasıl olur da fayda da veremeyen, zarar da önleyemeyen şeyleri O'na ortak koşuyorsunuz?

"Sihir" hayallendirmek, havalen göstermek demektir. Bütün bu ifadeler, yaratıcıyı kabul eden Araplara karşı bir delil lendirmedi,

Ebû Amr son iki yerde: "Allah'ındır, diyeceklerdir" buyruklarını: "(Al jjJij.): Allah'tır diyeceklerdir" şeklinde okumuştur. Iraklıların kıraati böyledir, diğerleri ise; "Allah'ındır" diye okumuşlardır. Birincisinin ise "Allah'ındır" şeklinde olduğunda ihtilâf yoktur. Çünkü bu; "Yer ve ondakiler kimindir" sorusuna cevaptır. "C^—0: Kimindir" buyruğunda "lâm" tekaddüm ettiğinden dolayı

cevapta da tekrarlanmıştır.

Bütün mushaflarda da (Allah lafzının) "elif"siz olarak yazıldığında ihtilâf da yoktur, Ebu Amr'ın kıraatine gelince, soru "lâm"sız olduğundan dolayı, ce-vab da onun lafzına uygun olarak (lâmsız) gelmiştir. Birincisinde ise soru "lam" ile olduğundan dolayı cevapta da "Allah'ındır" diye "lam" h gelmiştir.

Son ikisinde cevabı "Allah'ındır" diye "lam" ile okuyanlara gelince, soruda "lam" olmamakla birlikte böyle okumanın sebebi "De ki: Yedi göğün ve büyük Arşın Rabbi kimdir?" buyruğu: De ki; yedi gök kimindir ve büyük arşın Rabbi kimdir? anlamında olduğundan cevap da "lam" harfî ile "Allah'ındır" şeklinde gelmiştir, çünkü soruda da "lam" harfinin varlığı takdir edilmiştir. Üçüncüsünün gerekçesi de ikincisi ile aynıdır. Şair de şöyle demektedir:

"Şayet köyler ve kasabaların Rabbi (sahibi) kimdir, diye sorulursa, Bir de tüyleri kısa asil atların Rabbi (sahibi) Halid'indir, derim."

Burada görüldüğü gibi "lam" takdiri ile; (O?) :Kİme aittir? takdirindedir.

Bu âyet-i kerîmeler kâfirlerle tartışmanın, onlara karşı delil ortaya koymanın caiz olduğuna delâlet etmektedir. Daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/258. âyet, 1. başlıkta) buna dair açıklamalar geçmiş; Ayrıca ilkin yaratıp, yoktan var edenin uluhiyyete ve ibadete müstehak olduğuna da dikkat çekmiş bulunmaktadır. [\[120\]](#)

90. Hayır, Biz, onlara hakkı getirdik. Onlar ise muhakkak yalancıdırlar.

91. Allah, hiçbir evlâd edinmedi. Onunla birlikte herhangi bir ilâh da yoktur. Eğer olsaydı, bu takdirde herbir ilâh yarattığını alır, elbette kimisi, kimisine üstünlük sağlardı. Allah onların nîtele-ye geldiklerinden münezzehtir.

92. O, gizliyi de, açığı da bilendir. Ortak koşmalarından yücedir O.

"Hayır Biz, onlara hakkı" kâfirlerin söyledikleri Allah'a ortak koşmak ve öldükten sonra dirilişi kabul etmemek şeklindeki sözleri değil, hak ve doğru sözü "getirdik. Onlar ise muhakkak" melekler Allah'ın kızlarıdır, dediklerinden "yalancıdırlar." Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah hiçbir evlad edinmedi" buyruğundaki; sıladır. "Onunla birlikte herhangi bir ilâh da yoktur" buyruğundaki; zâîddir, ifadenin takdiri şöyledir: Allah sizin iddia ettiğiniz gibi, hiçbir evlad edinmiş değildir. Onunla birlikte yarattıklarında bir başka ilah da yoktur. Yani ifadede hazfedilmiş sözler de vardır. Anlamı da şudur: Eğer onunla birlikte başka ilâhlar bulunmuş olsaydı, herbir ilah kendi yarattıklarının başında bulunurdu.

"Elbette kimisi, kimisine üstünlük sağlardı." Yeryüzündeki hükümdarlar arasında adet olduğu üzere, güçlü olan mutlaka zayıf olanın peşine düşer, onu yenik

düşürürdü. Zayıf olan da bu sefer yenik düşer ve ilah olmayı hak etmezdi. Yüce Allah'ın ortağının bulunmadığına delâlet eden bu gerçek aynı şekilde O'nun evlâd sahibi olmadığını da göstermektedir. Çünkü evlad mülk hakkında tıpkı ortağın çekiştiği gibi babası ile çekişir.

"Allah onların niteleyegeldiklerinden münezzehtir." Yani O, evlad sahibi ve ortağı bulunmasından tenzih edilmelidir, bundan münezzehtir. "O, gizliyi de, açığı da bilendir." Yani gaybı bilen yalnız Odur.

"Ortak koşmalarından yücedir." Bu buyruk, bir tenzih ve bir takdisi ifade eder. Nafi', Ebubekir, Hamza ve eî-Kisaî "Bilendir" buyruğunu yeni bir cümle olarak ref ile okumuşlardır. O, gaybı bifendir, demektir. Diğerleri ise "Allah" lafzının sıfatı olarak cer ile okumuşlardır. Ruveys de Ya'kub'dan vasıl ile okuması halinde cer ile mübtedâ olarak; (kat') ile okuması halinde ise ref ile okuduğunu rivayet etmektedir. [\[121\]](#)

93. De ki: "Rabbim eğer onların tehdit olundukları şeyi bana gös-tereceksen;

94. "Rabbim, o halde beni o zalimler topluluğu arasında kılma!"

Yüce Allah bu buyruklarıyla ona yapacağı duayı öğretmektedir. Yani ey Rabbim, de. Eğer bana tehdit olundukları azabı gösterecek olursan "o halde beni o zalimler topluluğu arasında kılma!" Yani beni üzerlerine azabın indiği kimseler arasında bulundurma, beni onlar arasından çıkart!

Nidanın mu'tariza olduğu; "Eğer" lafzındaki "mâ"nın zaid olduğu da söylenmiştir. Bunun aslının: ile olduğu da söylenmiştir ve her ikisi de şart içindir, te'kid olmak üzere iki şartı bir arada zikretmiştir. Cevabı da: "O halde beni o zalimler topluluğu arasında kılma" buyruğudur. Yani eğer onları cezalandırmayı murad edersen, beni aralarından çıkar,

Peygamber (sav), kavminin başına bir azab inecek olursa yüce Allah'ın kendisini zalimler arasında bırakmayacağını biliyordu. Bununla birlikte yüce Allah, ona böyle bir dua yapmasını ve böyle bir dilekte bulunmasını emretmiştir ki, ecri daha bir artsın ve bütün zamanlarda şanı yüce Rabbini zikreden olsun. [\[122\]](#)

95. Biz onları tehdit edegeldiğimizi sana göstermeye elbette güç yetirenleriz.

Yüce Allah malumun hilâfına (yani gerçekleşeceğini bildiği hususlara mu-haliO olan şeylerin makduru (Allah'ın kudreti çerçevesinde) olduğuna da dikkat çekmektedir. Yüce Allah, onlara yaptığı tehdidi aç bırakmakla, kılıçtan geçirilmekle ona göstermiş, onu ve onunla birlikte iman edenleri de bundan

korumuştur. [\[123\]](#)

96. Sen kötülüğü en güzel olan ile sav. Biz onların ne ile nitelendirmekte olduklarını çok iyi biliyoruz.

"Sen kötülüğü en güzel olan ile sav." Affetmeyi ve üstün ahlâkî değerleri emretmektedir. Bu ümmetin kendisi arasında uygulamaları istenen hususlar yine muhkemdir ve bu ümmet arasında hükümleri ebediyyen bakidir. Ancak kâfirlerle ateşkes yapmak, onlara saldırıyı terketmek manasındaki buyruklar ile onları affedip, bağışlamaya dair emirler, savaşmak emriyle neshe-dilmiştir.

"Biz onların ne ile nitelendirmekte olduklarını" yani şirk koşup yalanlamalarını "çok iyi biliyoruz." Bu buyruk bu âyetin bir ateşkes âyeti olmasını gerektirmektedir. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır. [\[124\]](#)

97. Ve de ki: "Rabbim, şeytanların vesveselerinden, kışkırtmalarından Sana sığınırım.

98. "Rabbim, yanımda hazır olmalarından da Sana sığınırım."

Yüce Allah'ın: "Ve de ki: Rabbim, şeytanların vesveselerinden, kışkırtmalarından Sana sığınırım" buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[125\]](#)

1- Şeytanların Kışkırtmaları:

Yüce Allah'ın: "Şeytanların vesveselerinden, kışkırtmalarından" buy-ruğundaki; "Vesveseler, kışkırtmalar" kelimesi in çoğuludur. Sözlükte bu kelime; itmek ve dürtmek anlamındadır. "Onu dürttü ve itti" demektir.

el-Leys der ki: Hemz, arkadan söylenen sözdür. Lemz ise yüze karşı söylenendir. Şeytan Âdemoğlunun kalbine vermiş olduğu vesveselerde, gizlice vesvese fısıldar.

Yüce Allah'ın: "Vesveselerinden, kışkırtmalarından Sana sığınırım"

buyruğu. Allah'ı zikretmekten alıkoyan şeytanların dürtülerinden Sana sığınırım, demektir, Hadis-i şerifte belirtildiğine göre (peygamber) şeytanların hemz'inden, lemez'inden ve hems'inden sığınaırdı. [\[126\]](#)

Ebu'l-Heysem dedi ki: Sözü gizli, saklı söyleyecek olursa bu hems'tir. Ars-lan'a "hemûs" denilmiştir, çünkü arslan ayak sesleri işitilmeyecek şekilde hafif ve

hızlı yürür. Buna dair açıklamalar daha önceden Tâ-Hâ Sûresi'nde (20/108. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır, [\[127\]](#)

2- Şeytanların Vesvese ve Kışkırtmalarından Bazıları:

Yüce Allah, peygamberine ve mü'minlere şeytanın vesvese ve kışkırtmalarından kendisine sığınmalarını emretmektedir. Bunlar insanın kendisine hakim olamadığı gazab ve kızgınlık halleridir. Sanki bu hal kâfirlerle karşılaştıklarında mü'minlere isabet eden bir hal olup bundan dolayı birbirlerine karşı sertleşiyorlardı da bu sebepten bu buyruklarla birlikte bu âyet-i kerîme zikredilmiş olmaktadır.

Şeytandan gelen kızgınlıklar ve köpürmeler âyet-i kerîmede kendilerinden Allah'a sığınması emredilen hallerdir. Daha önceden el-A'raf Sûresi'nin sonlarında (7/347. âyet, 2. başlıkta) yeteri kadar açıklamalar geçtiği gibi, kitabın baş taraflarında da (İstîlâze bahsinde) geçmiş bulunmaktadır.

' Ali b. Harb b. Muhammed et-Taî'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bize Süfyan, Eyyûb'dan nakletti. Onun Muhammed b. Hibbân'dan naklettiğine göre, Halid geceleyin uykusuzluk çekti. Bunu Peygamber (sav)a bildirince ona yüce Allah'ın gazabından, ikabından, kullarının şerrinden ve şeytanın vesvese ve dürtülerinden ve yanında hazır olmalarından Allah'ın eksiksiz kelimeleri ile (Allah'a) sığınmasını emretti. [\[128\]](#)

Ebu Davud'un Sünen'inde de Ömer'in şöyle dediği zikredilmektedir: Şeytan'ın hemz'i "mu'te"dir. [\[129\]](#) İbn Mace'de mu'te delilik demektir. [\[130\]](#) Yine delilikten de Allah'a sığınmak kesin olarak istenen birşeydir.

Ubeyy: "Rabbim, şeytanların vesvese ve dürtülerinden sana sığınarak ve yanında hazır bulunmalarından sana sığınarak..." diye okumuştur. Yani benim yapacağım işlerde, benimle birlikte olmalarından sana sığınıyorum. Çünkü şeytanlar insanla birlikte hazır bulunacak olurlarsa, ona vesvese verip dürtmeye hazır beklerler. Eğer yanında bulunmayacak olurlarsa vesvese ve dürtme de söz konusu olmaz.

Müslim'in, Sahih'inde Cabir'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlul-lah (sav)ı şöyle buyururken dinledim: Kişinin her hali ile birlikte şeytan sizden herhangi birinizin yanında hazır bulunur. Hatta yemek yediği vakit de orada bulunur. Herhangi birinizden bir lokma düşecek olursa, onun üzerindeki pisliği izale etsin, sonra onu yesin, şeytana bırakmasın. Yemeğini bitirdi mi parmaklarını emsin, çünkü bereketin yemeğinin neresinde bulunduğunu

bilemez."[\[131\]](#)

99. Onların herbirine ölüm geldiğinde: "Rabbim beni döndürün" der.

100."Belki geride bıraktıklarımla salih amel işlerim." Asla! Bu onun söylemiş olduğu bir sözden İbarettir. Onların önünde de diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır.

"Onların herbirine ölüm geldiğinde: Rabbim beni döndürün der." Burada tekrar müşrikler söz konusu edilmektedir. Yani onlar: "Ölüp toprak ve kemik olduğumuz zaman... bu, ancak önce gelenlerin efsane ve yalanlarıdır" (el-Mu'minûn 23/35) dediler. Sonra yüce Allah onlara karşı delil getirdi, herşeye kadir olduğunu hatırlattı. Daha sonra da şöyle buyurdu: Onlar bu hususta ısrar edicidirler. Nihayet onlardan herhangi birisine ölüm gelip çatığında ve artık sapıklığına kesinlikle kanaat getirip meleklerin de ruhunu kab-zetmekte olduklarını gördüğünde yüce Allah'ın: "Meleklerin, o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura... canlarını alırken birgörseydin." (el-Enfal, 8/50) buyruğunda anlatılan durum gerçekleştiğinde: "Rabbim, beni döndürün der." Geriye bıraktıkları arasında salih amel işlemek için geri döndürül-meyi temenni eder. Bu sözler kişinin nefsinde (kalbi nde)n geçirdiği, kendi kendisine söyleyeceği sözler de olabilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve kendi kendilerine derler ki: Söylediğimiz sebebi ile Allah bize az-ab etmeli değil mi?" (el-Mücâdele, 58/8)

Böyle bir kâfirin söyleyeceği belirtilen "beni döndürün" buyruğunda o aziz ve celil olan Rabbine hitab ediyor olmakla birlikte "beni döndür" dememesi muhatabın anılırken, ta'zim edilmesi dolayısıyladır.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar Önce Allah'tan yardım isterler. Onlardan herhangi bir kimse: Rabbim... der, daha sonra meleklerle hitaba yönelerek: Beni dünyaya döndürün, diyecektir. Bu açıklamayı da İbn Cüreyc yapmıştır.

"Beni döndürün" ifadesinin, çokça tekrarlanacağını anlatmak anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani beni döndür, beni döndür, beni döndür ve bu böylece sürüp gidecek, demektir. el-Müzenî de yüce Allah'ın: "Atınız cehenneme..." (Kâf, 50/24) buyruğu hakkında şöyle demektedir: Bu, at, at... demektir. ed-Dahhak der ki: Bununla kastedilenler müşriklerdir.

Derim ki: Geri dönmeyi islemek kâfire has değildir. İleride el-Münafikun Sûresi'nin sonlarında (63/10-11, âyetler, 2. başlıkla) geleceği üzere mü'min de böyle bir dilekte bulunabilir. Ayet-i kerîme aynca şuna delildir: Hiçbir kimse kesin bir şekilde Allah'ın dostlarından mıdır, yoksa düşmanlarından mıdır,

bilmedikçe ruhunu teslim etmez. Çünkü durum böyle olmasa geri dön-dürülmeyi istemez. O bakımdan herkes, bunu ölümün inişinden ve ölümün tadının alınışından önce bilecektir.

"Belki geride bıraktıklarımla salih amel İşlerim." İbn Abbas: "Eşhedu en lâ ilahe illallah" demeyi kastetmektedir, der. "Geride bıraktıklarımla"; geride kaybettiklerim ve gereğince ameü terkettiğim itaatlerde bulunmakla, demektir. Bunun, belki geride bıraktığım malı tasadduk ederim, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Belki" tereddüt anlamını da ihtiva etmektedir. Halbuki geri dön-dürülmeyi isteyen böyle bir kimse kesinlikle azaba uğratılacağını anlamış bir kimsedir. O ise tereddütsüz olarak, kat'î bir şekilde kendisini salih amele de hazırlamaktadır. O halde burada tereddüt ya dünyaya geri döndürülüşü ile alakalıdır yahut bu hususta böyle bir tevfiğe mazhar olup olmaması ile alakalıdır. Yani eğer Sen bana böyle bir tevfik nasip edersen, salih amel işlerim. Zira eğer dünyaya geri döndürülecek ofsa dahi, salih amel işleme kudret ve tevfinin var olacağı kat'î değildir.

"Asla!" Bu bir red sözüdür, yani durum onun zannettiği şekilde olmayıp dünyaya döndürülme isteği kabul edilecek değildir. Aksine bu onun rüzgara karşı söylediği ve rüzgarın kapıp götürdüğü bir sözden ibarettir. Şöyle de denilmiştir: İsteği yerine getirilecek olsa dahi sözünü yerine getirmeyecektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer geri döndürülürlerse yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler." (el-En'âm, 6/38)

Yine denildiğine göre; "Asla! Bu onun söylemiş olduğu bir sözden ibarettir" buyruğu yüce Allah'a aittir. Yani O'nun haberinde değişiklik, sözünden caymak söz konusu değildir. O, hiçbir nefsi eceli geldiği takdirde geriye bırakmayacağını haber verdiği gibi, böyle bir kâfirin asla iman etmeyeceğini de haber vermiştir,

"Asla! Bu onun söylemiş olduğu bir sözden ibarettir" buyruğu ölüm esnasında söyleyeceği bir sözdür, fakat bunun faydası olmayacaktır, diye de açıklanmıştır.

"Onların önünde de... bir berzah vardır" buyruğunda geçen "Arkalarında" anlamında olmakla birlikte, "Önlerinde" anlamın da kullanılmıştır. Bunun "arkalarında" anlamında kullanıldığı da söylenmiştir.

"Berzah" ölüm ile diriliş arasında bir engel, bir ara yerdir. Bunu ed-Dah-hak, Mücahid ve İbn Zeyd söylemiştir. Yine Mücahid'den nakledildiğine göre, Berzah ölüm ile dünyaya dönüş arasındaki engeldir, ed-Dahhak'tan nakledildiğine göre Berzah dünya ile âhiret arasındır. İbn Abbas da o bir hicab (perde)dir, demiştir, es-Süddî ise eceldir, va'dedir derken, Katade dünyanın geri kalan süresidir, diye açıklamıştır. Bir diğer açıklamaya göre, kıyamet gününe kadar mühlet vermektir.

Bunu da İbn İsa nakletmiştir.

el-Kelbî der ki: Berzah iki nefha arasındaki süredir. İkisi arasında kırk yıllık bir zaman vardır.

Bütün bu görüşler birbirine yakındır. Her iki şey arasındaki her engele de berzah denilir, el-Cevherî der ki: Berzah iki şey arasındaki engel demektir. Yine Berzah dünya ile âhiret arasında ölümden dirilişe kadar geçen zamandır. Bir kimse öldü mü artık o Berzah'a girer.

Bir adam eş-Şa'bî'nin huzurunda dedi ki: Ailah fîlâna rahmet eylesin, artık o âhiret ehlinden oldu. O şöyle dedi: Henüz daha âhiret ehlinden olmadı, o Berzah ehlinden oldu. Çünkü orası dünyadan da değildir, âhiretten de değildir.

"Gün" kelimesinin "diriltilecekler!" fiiline izafe edilmesinin sebebi, zaman zarfı oluşundan dolayıdır. Burada izafetten kasıt da mastardır. [\[132\]](#)

101. Sûr'a üfürüldüğü o günde aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar.

"Sûr'a üfürüldüğü o günde" buyruğunda kastedilen üfürme, İkinci üfü-rüşdür.

"Aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar." İbn Abbas dedi ki: Âhirette dünyada olduğu gibi neseblerle öğün-meyeceklerdir. Dünyada birbirlerine sordukları gibi, sen hangi kabiledensin, senin nesebin ne, diye soramayacaklar ve birbirleriyle tanışamayaklardır, Se-beb ise kendilerini dehşece düşüren dehşetli hallerdir.

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre bu, yüce Allah'ın diledikleri dışında göklerde ve yerde bulunan herkesin baygın düşeceği ilk üfürüş hakkındadır. İşte o vakit aralarında akrabalık bağı da olmayacak, birbirlerine soru da sormayacaklardır. Sonra bir daha Sûr'a üfürülecek ve o vakit ayağa kalkıp, ba-kınacaklardır. Bu sefer biri diğerine yönelecek ve birbirlerine soru soracaklardır,

' Bir adam İbn Abbas'a bu âyet-i kerîme ile yüce Allah'ın: "Birbirlerine yö-nelip karşılıklı soru sorarlar." (es-Saffât, 37/50) buyruğu hakkında soru sordu da şu cevabi verdi: Birinci üfürüşte birbirlerine soru sormayacaklar, çünkü yeryüzünde canlı diye bir kimse kalmayacaktır. Ne arada akrabalık bağlan kalacak, ne de karşılıklı soru sormak. Yüce Allah'ın: "Birbirlerine yö-ne-lip karşılıklı soru sorarlar" (es-Saffât 37/50) buyruğuna gelince; cennete girecekleri vakit biri diğerine soru soracaktır.

İbn Mes'ud da der ki: Bu âyet-i kerîmede İkinci üfürüş kastedilmektedir.

Ebu Ömer Zâzân da dedi ki: Ben İbn Mes'ud'un huzuruna girdim. Hayır ve bereket sahiplerinin benden önce onun yanına varmış olduklarını gördüm.

Sesimin çıkabildiği kadar: Ey Abdullah b. Mes'ud dedim. Ben Arap olmayan bir adam olduğum için mi bu adamları yakınlaştırdın, beni uzak tuttu. O: yaklaş, dedi. Yaklaştım, nihayet benimle onun arasında oturmuş hiçbir kimse olmayıncaya kadar sokuldum. Onun şu sözleri söylediğini duydum: Kıyamet gününde erkek veya kadının da elinden tutulur. Öncekilerin de, sonrakilerin de gözü önüne dikilir, sonra bir münadi şöyle seslenir: Bu filan oğlu filandır. Her kimin bundan alacak bir hakkı varsa, gelsin hakkını alsın. Öyle ki kadın babasının üzerinde yahut kocasının üzerinde, kardeşinin yada oğlunun üzerinde bir hakkı bulunacağından dolayı sevinecektir. Sonra İbn Mes'ud: "O günde aralarında akrabalık bağı olmayacaktır. Birbirlerine soru da sormazlar" buyruğunu okudu. Şanı yüce Allah şöyle buyuracak: "Haydi bunların haklarını ver." Rabbim dünya artık geçip, gitti. Ben onlara haklarını nereden vereceğim, diyecek. Bunun üzerine yüce Rabb meleklerle şöyle diyecek: "Bunun hasenatından alınız ve her insana ondan istediği hak kadarını ona veriniz." Şayet bu kişi Allah'ın dostu bir kimse ise iyilikleri geriye hardal tanesi ağırlığına bile artacak olursa, yüce Allah onu o hardal tanesi ağırlığındaki iyiliği sebebiyle cennete girdirinceye kadar kat kat arttırıp, durur. Sonra İbn Mes'ud: "Allah şüphesiz zerre ağırlığı kadar dahi zulmetmez. Bir iyilik olursa, onu kat kat arttırır ve lütfundan büyük bir mükâfat verir" (en-Nisâ, 4/40) âyetini okudu. Eğer bu kişi bedbaht bir kimse ise melekler: Rabbim bunun hasenatı bitip tükendi ve hak isteyenler hâlâ var, derler. Yüce Allah da: "Onların amellerinden alınız, bunun kötülüklerine ekleyiniz ve ona cehenneme gitmek üzere bir belge yazınız."[\[133\]](#)

102. Kimlerin tartılan ağır gelirse, işte onlar felah bulanların tâ kendileridir.

103. Kimlerin de tartıları hafif gelirse, işte onlar kendilerine zarar verenlerdir. Cehennemde ebedî kalıcıdırlar.

Bu iki âyet-i kerîmeye dair açıklamalar daha önceden (el-A'raf, 7/8-9 âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[134\]](#)

104. Yüzlerini ateş yalar onların. Orada dudakları serileceğinden, dişleri sırtıp kalacakta*.

105. "Âyetlerim size okunmuyor muydu? Ve siz onları yalanlamıyor muydunuz?"

"Yüzlerini ateş yalar onların" buyruğundaki "Yalar" ile aynı anlamda olduğu söylenmiştir.

Yüce Allah'ın: "Eğer Rabbinin azabından onlara azıcık bir şey dokunursa" (el-Enbiya, 21/46) buyruğunda da bu kökten gelen kelime kullanılmıştır. Şu kadar var ki "yalar" kelimesi azabı anlatmak açısından daha belîğdir. "Ateş ve dumansız alev hararetiyle onu yaktı" denilir, "Kılıçla ona bir hafif darbe indirdim" demektir.

"Orada dudakları gerileceğinden, dişleri sırtıp kalacaktır." İbn Abbas dedi ki; Yüzlerini asacaklardır. Dilciler de şöyle demektedir: "Asık suratla birlikte dudakların gerilip dişlerin görünmesrdir. "Dudaktan gerilip çekilmiş ve dişleri görünen kimse" demektir. el-A'şâ da der ki:

"(Savaş esnasında diğer savaşçıların dehşetten) ağızlarını açıp dudaklarını gerip, dişlerini gösterdiklerinde, O eşsiz bir şekilde ileriye atılandır."

Fiil; şeklinde kullanılır. Ağız ve çevresi ne kadar çirkindir" anlamındadır, "Çok sıkıntılı, zorlu bir zaman" demektir.

Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre "orada dudakları gerileceğinden, dişleri sırtıp kalacaktır" buyruğu ile şu kastedilmektedir: Onların durumları dudakları gerilmiş, dişleri görünen ve irinleri akan bir kimsenin durumu gibi olacaktır, İbn Mes'ud da şöyle demektedir: Sen hiç ateşte tütsülenmiş bir baş görmedin mi? O başın dişleri çıkmış ve dudakları geri çekilmiş haldedir.

Tirmizî'deki rivayete göre Ebu Said el-Hudrî, Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Orada dudakları gerileceğinden, dişleri sırtıp kalacaktır" (buyruğu hakkında) buyurdu ki: "Ateş onu yakacak ve ust dudağı başının ortasına varıncaya kadar geri çekilecek. Alt dudağı ise göbeğine değinceye kadar gevşeyecektir." Tirmizî dedi ki: Bu sahih, garib bir hadistir.

[135]

106. "Rabbimiz, bedbahtlığımız bize galib geldi. Biz doğru yoldan sapmış bir topluluk idik" dediler.

107. "Rabbimiz, bîzî buradan çıkar. Eğer bundan sonra bir daha dönersek, şüphesiz biz zalim kimseleriz."

108. Buyuracak ki: "Yıkılın İçerisine! Bana da söz söylemeyin!"

"Rabbimiz, bedbahtlığımız bize galip geldi... dediler." Medineliler, Ebu Amr ve Âsim "bedbahtlığımız" anlamındaki kelimeyi; şeklinde okumuşlardır. Âsim'in dışında Küreliler ise; diye okumuşlardır. Bu kıra-it İbn Mes'ud ve el-Hasen'den rivayet edilmiştir. Hem med, hem de kasr ile; ve denilebilir.

Bu buyruğun anlamı ile ilgili olarak yapılmış en güzel açıklama da şudur:

Bizim zevk ve hevâlarımıza düşkünlüğümüz bize galip geldi. Burada zevk ve

hevâlar "bedbahtlık" diye adlandırılmış olmaktadır. Çünkü bu ikisi bedbahtlığa götürürler. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz yok ki zulümle yetimlerin mallarını yiyenler, karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar." Cen-Nîsâ, 4/10) Çünkü bu, onları sonuçta ateşe götürür.

Senin ezeli ilminde böyledir ve Ümmü'l-Kitab'da (Levh-i Mahfuz'da) hakkımızda "bedbahtlık" yazılmıştır, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu, kendi nefsimiz hakkında hüsn-i zanda, diğer insanlar hakkında su-i zanda bulunduk, diye de açıklanmıştır,

"Biz doğru yoldan sapmış bir topluluk idik." Bizler yaptıklarımızla hidayeti kaybetmiş, sapıtmış kimselerdik. Bu onların mazeret bildirmeleri değil, onların bir ikrarı obcaktır. Buna da söyleyecekleri şu sözler delil teşkil etmektedir:

"Rabbimiz bizi buradan çıkar. Eğer bundan sonra bir daha dönersek, şüphesiz biz zalim kimseleriz." Bu sözleriyle, ölüm halinde istedikleri şekilde, tekrar dünyaya geri dönüş talebinde bulunacaklardır.

"Bir daha" küfre "dönersek şüphesiz biz* tekrar küfre dönmek suretiyle kendi nefislerimize zulmedecek olan "zalim kimseleriz." Bin yıl (uzun yıllar) sonra kendilerine şöyle cevap verilecektir: "Yıkılın içerisine! Bana da söz söylemeyin!" Yani tıpkı köpeğe; Defol, yahut: Uzak ol, denildiği gibi onlara da cehennemde, uzaklara defolup gidin, denilecektir. Aynı kökten gelmek üzere: Köpeği kovdum" denilir. "Kendiliğinden defolup gitti, uzaklaştı" demek olur. Yani bu fiil hem lazım, hem mü-teaddi gelir, "Köpek uzaklaştı" şeklinde de kullanılır.

İbnu'l-Mübarek dedi ki: Bize Said Ebi Arûbe anlattı: O Katade'den, Kata-de, Ebu Eyyub'dan naklederek, Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Cehennem ehli Malik'e seslenirler, kırk yıl süreyle onlara hiçbir cevap vermez. Sonra onlara: "Şüphesiz sizler orada kalacaksınız" diye cevap verecektir, (Abdullah b. Amr) dedi ki: Allah'a andolsun ki onların bu seslenmelerinin Malik nezdinde de, Malik'in Rabbi nezdinde de hiçbir ehemmiyeti olmayacaktır. Sonra Rabblerİne dua ederek: "Rabbimiz, bedbahtlığımız bize galip geldi. Biz doğru yoldan sapmış bir topluluk idik. Rabbimiz bizi buradan çıkar, eğer bundan sonra bir daha dönersek, şüphesiz biz zalim kimseleriz" diyeceklerdir. Bu sefer dünyanın ömrünün İki katı kadar onlara cevap vermeyip susacaktır. Sonra da onlara: "Yıkılın içerisine..." diye cevap verecektir. Allah'a yemin ederim, artık bundan sonra onlar tek bir süz dahi söylemeyeceklerdir.^[136] Geriye sadece cehennem ateşindeki yüksek hırıltılarla ve iniltilerle solumalarından başka bir şey kalmayacaktır.

Bu sözleriyle onların seslerini, eşeğin sesine benzetmiştir. Çünkü eşeğin sesi hırıltıyla başlar ve şiddetli soluma ile biter. Bunu Tirmizî bu manada Ebu'd-

Derdâ yoluyla merfu bir hadis olarak da rivayet etmiştir. [\[137\]](#)

Katade dedi ki: Kâfirlerin cehennemdeki sesleri, eşeğin sesi gibidir. Onun başlangıcı zefîr (yüksek sesli hırıltı), sonu ise şehîk (şiddetli inilti soluma) şeklindedir.

İbn Abbas dedi ki: Onların köpek havlamaları gibi havlamaları olacaktır.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî dedi ki: Bana ulaştığına yahut nakledildiğine göre cehennem ehli cehennemin bekçilerinden yardım ve imdat isteyecekler... Bu haberi uzun uzadıya İbnu'l-Mübarek zikretmektedir. Biz de bunu bütünüyle "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Bu haberin sonunda şöyle denilmektedir: Sonra da yüce Allah dilediği kadar bir süre onlara cevap vermeyecektir. Daha sonra onlara şöyle seslenecektir: "Âyetlerim s!ze okunmuyor muydu? Ve siz onları yalanlamıyor muydunuz?" Onlar sesim işiteceklerinde: Şimdi Rabbimiz bize merhamet buyuracak, diyecekler ve bu sırada; "Rabbimiz bedbahtlığımız" yani aleyhimize yazıp aleyhimize takdir ettiğin hüküm "bize galip geldi. Biz doğru yoldan sapmış bir topluluk idik. Rabbimiz, bizi buradan çıkar. Eğer bundan sonra bir daha dönersek, Şüphesiz biz zalim kimseleriz" diyecekler. Bunun üzerine onlara: "Yıkılın İçerisine! Bana da söz söylemeyin!" diye buyuracak ve bu esnada onların dua ve ümitleri de kesilmiş olacaktır. Biri diğerine dönecek, birbirlerinin yüzlerine adeta havlayacak ve cehennem üzerlerine kapatılacaktır. [\[138\]](#)

109. Gerçek şu ki, kullarımdan: "Rabbîmîz İman ettik, bize mağfiret ve rahmet buyur. Sen rahmet edenlerin hayırlısısin" diyen bir topluluk vardı.

110. Sizse onları alaya aldın. Nihayet onlar da size Beni anmanızı unutturdu. Siz onlara gülüp geçiyordunuz.

111. İşte onlar sabrettiklerine karşılık, bugün, Ben de gerçekten onları mükâfatlandırdım. Onlar kurtuluşa erenlerdir.

"Gerçek şu ki, kullarımdan: Rabbimiz İman ettik, bize mağfiret ve rahmet buyur..." âyeti hakkında Mücahîd şöyle demektedir: Bunlar Bilal, Habbab, Suhayb ve müslümanların zayıflarından filan ve filan kişilerdir. Ebu Cehil ve arkadaşları onlarla alay ediyorlardı.

"Sizse onları alaya aldınız" buyruğundaki: "AlayCa almak)" kelimesini Nâfi', Hamza ve el-Kîsaî burada ve Sâd Sûresi'nde (38/63. âyette) öt-reli okumuşlardır. Diğerleri ise esreli okumuşlardır. en-Nehhâs dedi ki; Ebu Amr ise bunlar arasında fark gözetmektedir. Esreli okuyuşun sö2İe alay ve küçümsemek, anlamında ötreli davranışla küçük düşürmek ve küçümsemek anlamında

olduğunu söylemiştir. Ancak böyle bir ayırımı ne el-Halil, ne Sîbeveyh, ne el-Kisaî, ne de el-Ferrâ bilmektedir. el-Kisaî dedi ki; Bunlar aynı anlama gelen iki ayrı söyleyiştir. "Asa, asalar ile kurbağa, kurbağalar" gibi. es-Sa'lebî de, el-Kisaî ile el-Ferrâ'dan, Ebu Amr'ın sözünü ettiği ayırımı uygun gördüklerini nakletmekte ve esreli okuyuşun söz ile istihza ve alay, ötreli okuyuşun ise fiil ile alay ve uzak görmek anlamında olduğunu söylediklerini bildirmektedir.

el-Müberred der ki; Anlamlar arasında fark Araplardan öğrenilir. Tevil ile olmaz. Burada lafzının esreli okunuşu her iki mana için de söz konusudur, çünkü bu gibi yerlerde ötre ağır kabul edilir.

"Nihayet onlar da size Beni anmanızı unutturdu." Yani nihayet siz, onlarla alay etmekle meşgul oldunuz ve beni hatırlamaz oldunuz.

"Siz onlara gülüp geçiyordunuz." Onlarla alay ederek, gülüyordunuz. Burada "unutturma"nın mü'minlere izafe edilmesi, onların mü'minlerle alay etmekle meşgul olup O'nu anmayı unutmalarına sebep teşkil etmelerinden ve mü'minlerle alay etmenin vebalinin kâfirlerin kalplerini istila edecek hale kadar gelmesindendir.

"İşte onlar" sizin eziyetlerinize ve Bana itaat üzere "sabrettiklerine karşılık bugün Ben de gerçekten onları mükâfatlandıracağım. Onlar kurtuluşa erenlerdir." Hamza ve el-Kîsaî" Onlar" lafzındaki hemzeyi yüce Allah'ın onlara övgüyü başlatmasını esas kabul ederek esreli okumuşlardır,

Diğerleri ise üstün okumuşlardır. Çünkü onlar kurtuluşa erenlerdir, demek olur. Bununla birlikte "mükâfatlandırdın" anlamındaki fiilin mefulü bu edat ile başladığından ötürü de nasb edilmesi mümkündür. İfadenin takdiri de şöyle olur: Bugün Ben, onları umduktan cenneti elde etmekle mükâfatlandırdım.

Derim ki: el-Mutaffifîn Sûresi'nde yer alan yüce Allah'ın: "İşte bugün ise iman edenler, o kâfirlere gülerler..." (el-Mutaffifîn, 83/34) buyruğu ile -yüce Allah'ın izniyle orada açıklaması geleceği üzere- sûrenin sonuna kadar gelecek olan buyruklar da burada dile getirilen anlama benzemektedir. Bundan şu anlaşılmaktadır: Alay etmek, zayıflarla yoksullarla dalga geçmek, onları küçümsemek, onları önemsememek ve anlamsız şekilde onlarla uğraşmak sakınılması gereken bir iştir. Böyle bir tutum kişiyi yüce Allah'tan uzaklaştırır.

[\[139\]](#)

112. "Siz yeryüzünde kaç yıl kaldınız?" diyecek;

113. Onlar: "Bîr gün yahut bir günün bir bölümü kadar eğlendik, haydi sayanlara sof" diyecekler.

114. Buyurdu ki: "Siz ancak az bir süre eğlendiniz, eğer gerçekten bilmiş

olsaydınız."

"Siz yeryüzünde" yani kabirlerinizde... Bir görüşe göre bu, onlara dünya hayatında yaşadıkları süreye dair sorutacak bir sorudur. "Kaç yıl kaldınız diyecek." Bu soru müşriklere ya kıyamet gününün Arasat'ında yahut cehennem ateşinde sorulacaktır.

"Kaç yd" buyruğunda "nün" harfi salim cemil olmak üzere üstündür. Araplardan bunu esreli ve tenvinli okuyanlar da vardır.

"Onlar: Bir gün yahut bir günün bir bölümü kadar eğlendik... diyecekler." Görecekleri çetin azab onlara kabirlerde kaldıkları süreyi unutturmuş olacaktır. Denildiğine göre; çünkü azab iki üfürüş arasında onlardan kaldırılmış olacak, bundan ötürü onlar da bu süre içerisinde ka biri erindeki azabı unutmuş olacaklardır.

İbn Abbas dedi ki: Birinci üfürüşten, İkinci üfürüş kadar içinde bulundukları azab, onlara bunu unutturmuş olacaktır. Çünkü bir peygamber tarafından öldürülen yahut bir peygamber öldüren, ya da bir peygamber huzurunda ölmüş ne kadar kişi varsa, mutlaka öldüğü andan Birinci nefhaya (üfürüş) kadar azab görecektir. Sonra azabı kaldırılacak ve İkinci nefhaya kadar su gibi olacaktır.

Yine denildiğine göre: Onlar dünya hayatında ve kabirlerde kaldıktan süreyi çok kısa bulacaklar ve karşılarında uzayıp gidecek olan azaba nisbet-le bunu çok basit göreceklidir.

"Haydi sayanlara sor, diyecekler." Yani bunu bilen, hesap eden kimselere sor. Çünkü biz onu unuttuk. Ya da: Dünyada iken bizimle birlikte olan meleklerle sor, diyecekler. Birincisi Katade'nin, ikincisi de Mücahid'in görüşüdür.

İbn Kesir, Hamza ve el-Kisaî emir olarak: "Deki: Siz yeryüzünde kaç yıl kaldınız?" şeklinde okumuşlardır. Bunun da üç anlama gelme ihtimali vardır:

1- Siz yeryüzünde ne kadar kaldınız? deyiniz. Böylelikle ifade tek kişiye emir olmakla birlikte, kasıt çoğul demek olur. Zira mana anlaşılmaktadır.

2- Bu, öldükten sonra diriliş günü meleğe dünyada kaldıkları süreye dair soru sorması için verilecek bir emirdir.

3- Yahut ta şu kastedilmiş olabilir: Söyle ey kâfir, ne kadar kaldınız? Bu da üçüncü görüştür.

Diğerleri ise: "Siz... kaldınız, diyecek" anlamında haber veren bir ifade olarak okumuşlardır. Yani yüce Allah yahut melekler onlara, ne kadar bir süre kaldınız, diye soracaktır.

Yine Hamza ve el-Kisaî: "Siz ancak az bir süre eğlendiniz... de" anlamında okumuşlar, diğerleri ise: "Buyurdu ki..." şeklinde birinca te'vilde açıklandığı

üzere haber diye okumuşlardır. Yani siz yeryüzünde ancak pek az bir süre kaldınız. Çünkü onların kabirlerde kaldıkları süre uzasa dahi nihayet sonu gelen bir süredir.

Şöyle de açıklanmıştır: O, onların ateşte kalışlarına nisbetle az bir süredir, çünkü ateşte kalışlarının sonu yoktur.

"Eğer gerçekten" bunu "bilmiş olsaydınız." [\[140\]](#)

115. "Acaba siz, Bizim sizi boşuna yarattığımızı ve sizin Bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi mî zannettiniz?"

"Acaba siz, Bizim sizi boşuna yarattığımızı... mı zannettiniz?" Haklarında mükâfat ve ceza söz konusu olmaksızın, hayvanları yarattığım gibi, sizi de böyle yaratmış olduğumu mu zannediyorsunuz? Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "Yoksa insan başıboş bırakılacağını mı sanır?" (el-Kıyame, 75/36) Yani hayvanlar gibi ihmal edilmiş ve faydasız bırakılacağını mı zanneder?

et-Tirmizî el-Hakîm Ebu Abdullah Muhammed b. Ali dedi ki: Muhakkak yüce Allah bütün İnsanları kul olarak ve kendisine ibadet etsinler diye yaratmıştır, İbadetleri karşılığında onları mükâfatlandırarak, onu terkettikleri için de cezalandıracaktır. Eğer onlar, O'na ibadet edecek olurlarsa, bugün O'nun köleleridirler ama dünyaya kölelikten kurtulmuş, şerefli, hür kimselerdirler. Selam yurdunda (cennette) ise hükümdarlar olacaklardır. Şayet O'na kulluğu reddedecek olurlarsa, bugün kaçkın, bayağı ve düşük seviyeli köledirler. Yarın da cehennemin tabakaları arasında, hapislerde düşman olacaklardır.

"Boşuna" kelimesi Sibeveyh ve Kutrub'a göre hal olarak nasbedîl-mistir. Ebu Ubeyde dedi ki: Bu kelime mastar veya ta mef ulun leh olduğu için nasbedilmiştir.

"Ve sizin Bize gerçekten döndürülmeyeceğinizi" ve amellerinizin karşılığının size verilmeyeceğini "mî zannettiniz."

"DöndürülmeyeceğİnJzi" anlamındaki buyruğu Hamza ve el-Kİsaî "te" harfini üstün, "cim" harfini de esrelî olarak "rücû"den gelmek üzere;

"Dönmeyeceğinizi..." diye okumuşlardır. [\[141\]](#)

116. Melik ve hak olan Allah'ın şanı yücedir. O'ndan başka hiçbir İlâh yoktur. Şanı yüce Arşın Rabbi O'dur.

"Melik ve hak olan Allah'ın şanı yücedir." Mutlak egemen ve hakkın tâ kendisi

olan Allah evlad sahibi, ortak ve eşlerinin bulunmasından münezze ve mukaddestir. Boş bir şey yahut anlamsız, boşu boşuna bir şeyler yaratmaktan da münezzehtir, çünkü O Hakîm'dir.

«O'ndan başka hiçbir İlâh yoktur. Şanı yüce Arşın Rabbi O'dur." Kur ân Kerîm'de bu şekilde başka bir âyet-i kerime bulunmamaktadır. İbn Muhay-iin ve kendisinden yapılan rivayete göre İbn Kesir "el-Kerîm: şanı yüce" kepmesini yüce Allah'ın sıfatı olarak; diye ref ile okumuşlardır. [\[142\]](#)

117. Kim buna dair hiçbir delili bulunmaksızın, Allah ile birlikte başka bir ilâha İbadet ederse, onun hesabı ancak Rabbinin katındadır. Kâfirler -hiç şüphesiz- kurtuluşa eremezler.

118. Ve deki: "Rabbîm mağfiret ve rahmet buyur. Zaten Sen merhamet edicilerin en hayırlısıdır."

"Kim buna dair hiçbir delili bulunmaksızın" bu hususta elinde herhangi bir belge olmadan "Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet ederse, onun hesabı ancak Rabbinin katındadır." Yani onu cezalandıracak ve onu hesaba çekecek olan O'dur. "Kâfirler hiç şüphesiz kurtuluşa eremezler" buyruğundaki: "Hiç şüphesiz"deki "he," şan zamiri diye bilinir.

"Kurtuluşa eremez" el-Hasen ve Katade "ya" harfini üstün okumuşlardır. Yani yalanlayan, getirdiklerini inkâr eden, nimetine nankörlük eden... kurtuluşa eremez. Daha sonra yüce Atlah, peygamberine ümmetinin kendisine uyması için istiğfarda bulunmayı emretmektedir. Ümmetine istiğfar etmesi emrolunmuştur, diye de açıklanmıştır.

es-Sa'lebi, tbn Lehîâ'dan, o Abdullah b. Hübeyre'den, o Haneş b. Abdullah es-San'anî'den, o Abdullah b. Mes'ud'dan rivayet ettiğine göre Abdullah b. Mes'ud bir gün belâ ve musibete uğramış birisinin yanından geçmiş, kulağına: "Acaba siz, Bizim sizi boşuna yarattığımızı... mı zannettiniz?" âyetinden itibaren surenin sonuna kadar okudu ve o hasta iyileşti. Rasûhıt-lah (sav) ona: "Kulağına ne okudun?" diye sorunca, ona okuduklarını söyleyince, Peygamber (sav) da şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim, eğer yakîn sahibi bir adam bunu bir dağa okuyacak olursa mutlaka o dağ zeval bulur." [\[143\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/163.

[\[2\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/163-164.

- [3] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 397; aynı manada, bazı fazlalıklarla, fbn Abbâstan,
- [4] Müslim, Salât 163; Ebû. D&vûd, Salât 88; Nesât, İftitah 76; İbn Mâce, İkâmetu's-Salât 5; Müsned, III, 411; Buhârî, Ezan 106'da muallak olarak
- [5] Tirmizi, Tefsir 23- sûre 1; Müsned, I, 34.
- [6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/164-165.
- [7] Ebû Dûvûd, el-Merâsil, 96; Beyhakî, es-Sunenu'l-Kubrâ, II, 402. el-Hakîm, el-Müstedrek, II, 293'te bü hadisi İbn STrîn'den sonra "Ebu Hureyre'den" diyerek muttasıl bir se-ned ile kaydettikten sonra, muttasıl olduğu ihtilaflı olduğunu bildirmekte; Telhiste ise doğru ve sahih olanın mürsel olduğu kaydedilmektedir.
- [8] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, VI, 83, 84'te yakın rivayetten
- [9] el-Azîzî, es-Slrâcu'l-MurttrŞerku't-Cemi'i's-Sağîr, III, 200
- [10] Tirmizi, Salâtl62; İbn Mâce, İkâmetu's-Salâr 62; Dârimî, Salât 110; Müsned, V, 150, 163.
- [11] Hâkim, el Müstedrek, II, 292
- [12] Nesâî, Sehv 11; Tirmizî, Cuma 60; Müsned, I, 275, 306
- [13] Buhârî, Meğâzî 79; Müslim, Tevbe 53; Müsned, III, 458
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/165-166.
- [15] Tirmizi, İlm 5
- [16] Nesâî'de tespit edemedik. Ancak Dârimî, Mukaddime 29'da Müsned, VI, 27de rivayet etmektedir.
- [17] Tirmizi, İlm 5
- [18] Bk. İbn Hacer, Tehzibu't-Tehzib, X, 189 vd.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/167-168.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/168.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/168-169.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/169-170.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/170-171.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/171.
- [25] İbnMâce, Züht! 39
- [26] İbn Mâce, Zühhd 39

- [27] Tirmizî, Tefsir 23. sûre 5; Müsned, III, 360
- [28] Buhari, Cihâd 4, Tevhîtl 22; Tirmizî, Sıfatu'l-Cenne 4; Müsned, II, 335
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/171-173.
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/173.
- [31] Lisanul-Arab (XI, 339)'ra belirtildiğine göre burada "katır" anlamına gelen bağl kelimesinin asıl doğru şekli adi ve bayağı demek olan "nağl" kelimesinden yanlışlıkla değiştirilmiştir. Çünkü katırın zürriyeti olmaz.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/173-175.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/175.
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/175.
- [35] Taberânî, el-Evsât, VI, 309
- [36] Ahmed el-3ennâ, Minhâtu'l-Ma'bûd fi Tertibi Müsnedi't-Tbyâlisî Ebl Dâvûd, II, 172
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/175-176.
- [38] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, VIII, 576 vd. (Kadr Sûresi'nin tefsirinde)
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/176-177.
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/177.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/177-178.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/178.
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/178-179.
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/179.
- [45] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, VI, 95, senedinin zayıf olduğu kaydıyla İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/179-180.
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/180.
- [47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/180.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/180-181.
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/181.
- [50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/182.
- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/182-183.
- [52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/183-184.
- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/185.

[54] Müslim, Eşribe İÖ4-169; Eba Dâvûd, Efime 39; Tirmizi, Et'ime 35; Nesâî, Eyman 21; İbn Mâce, Ec'ime 33; Dârimî, Efime 18.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/185.

[55] Ebû Dânu'd, Et'ime 41, Eymân 8.

[56] İbn Abdî'l-Berr, et-îstizkâr, XVII, 160, XXVI, 346el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, V, 35te belirttiğine göre senedinde meçhul râvî vardır.

[57] Buhârî, Et'ime 31. Hadiste, Peygamber (sav) eve gelip tencerede etin kaynamakta olduğunu görmesinden sonra, kendisine yiyecek bir şeyler getirilmesini istediği, ona getirilenler arasında et görmeyince sebebini sorduğu, gördüğü etin Berire'ye sadaka verilen, Berire'nin de kendilerine hediye ettiği et olduğu cevabı verilince, "O et ona sadaka, bize de hediyedir" diye buyurduğu belirtilmektedir.

[58] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid. V, 35- Senedinde meçhul râvî bulunduğu kaydıyla,

[59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/185-186.

[60] Tirmizî, Et'ime 43; İbn Mâce, Et'ime 34; Dârimî, Etime 20; Müsned, III, 497

[61] Tirmizi, Et'ime 43. Basılı nüshada Tirmizî'nin hadise dair notunun ilk cümlesi, "Bî, bu hadisi ancak Abdurrezzak yoluyla biliyoruz" şeklindedir. Geri katan açıklamalardaki az farklılıklara ayrıca işaret etmeye gerek yoktur.

[62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/186-187.

[63] Buhârî, Fedâihü Ashftbi'n-Nebiyy 5, Hars 4, Enbiya 54; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 13; Tirmizî, Menâkıb 16; Müsned, H, 245, 3H2.

[64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/187-190.

[65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/190.

[66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/190-191.

[67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/191.

[68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/192.

[69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/192-194.

[70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/194-196.

[71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/196-197.

[72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/197-198.

[73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/198-200.

- [74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/200-201.
- [75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/201.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/201-202.
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/203.
- [78] Müslim, Zekât 65; Tirmizî, Tefsir 2. sûre 37; Dârimî, Rikaak 9; Müsned, II, 328.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/203.
- [79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/203-204.
- [80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/204.
- [81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/205.
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/205.
- [83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/205-206.
- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/206.
- [85] Ebû Dâvûd, Sünne 1; Tirmizî, İman 18; İbn Mâce, Filen 17; Dârimî, Siyer 75; Müsned, II. 332.
- [86] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/206-208.
- [87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/208-210.
- [88] Tirmizî. Tefsir 23- sûre 4
- [89] Buhârî, Kader 5, Rikaak 33; Masned, V, 335.
- [90] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/210-212.
- [91] Burada görüldüğü gibi "iârrT harfî iiâ manasına kullanılmıştır.
- [92] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/212-213.
- [93] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/213-214.
- [94] liu Lafza dair bazı açıklarırtalar daha önce bu sûrenin 54. âyet-i kerîmesinin tefsirinde de geçmiş bulunmaktadır.
- [95] Buhârî, Ezan 12B, kiskaa 2, Cihât] 98, Enbiyâ 19, Tefsir 3. sûre 9; Müslim, Mesâcid 294, 295; Ebû Dâvûd, Vitr 10; Nesâî, Tatbik 27; Dârimî, Salât 216; Müsned, II, 255; III, 75, 20
- [96] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/214-216.
- [97] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/216-217.
- [98] İbnul-Esîr, en-Nihâye, II, 399.
- [99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/217-219.

- [100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/220.
- [101] Müslim, Mesâcicl 237; Buhârî, Mevâkit 13; Nesâî, Mevâkîf 20; Müsned, IV, 424
- [102] Müsned, III, W6, 355; Ebû Dâvâd, Edeb 106 -az farkla-
- [103] Müsned, IV, 125.
- [104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/220-221.
- [105] Buhârî, Mevâkîf 40.
- [106] Buhârî, Mevâkit 41, Menâkîh 25, Edeh 77, 78; Müsned, I, 198.
- [107] Müslim, Eşribe 176, 177.
- [108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/221-222.
- [109] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/222-223.
- [110] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/223.
- [111] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/223.
- [112] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/224-225.
- [113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/225-226.
- [114] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/226-227.
- [115] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/227.
- [116] Hâkim, el-Mûstedrek, II, 394.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/227-228.
- [117] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/228-229.
- [118] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/229.
- [119] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/229.
- [120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/229-233.
- [121] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/233-

234.

[122] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/234.

[123] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/235.

[124] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/235.

[125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/235-236.

[126] Bu manadaki rivayetler için bk.: EbûDâvûd, Salat 119, Tıb 19; Tirmizî, Deavât 93; İbn Mâce, İkametu's-Salât 2; Muvatta; Şear 9\ Müsned, I, 403, 404, II, 181, IV, 57, 80, VI, 6.

[127] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/236.

[128] el-Heysemî, Mectnau'Z'Zevâid, X, 127.

[129] Ebû Dâvûd, Saîat 119. Müsned, I, 403, 404, IV, 80, 81, «3, VI, 156. Ebû Davûd'da olsun biraz sonra açıklamasına atıfta bulunacak İbn Mâce'de olsun diyen "Ömer" değil, hadisın ravilerinden biri olan Amr b. Murre'dir.

[130] İbn Mâce, İkâmetus Salât 2. Ancak aradaki açıklama da Ebû Dâvûci'daki kadardır. An-' cak Mute'nin delilik olduğu lügatta bilinen bîr manadır. Ancak Müsned, IV, 80 ve Bl'de Cubeyr'in, babası Mufin'den rivayetına göre, Mut'in sorusu üzerine Peygamber (sav)'in şu açıklamayı yaptığı kaydedilmektedir: [Şeytanın) hemz'i Âdemoğlu mı yakalayan mflte'cîr. -Bir sonraki rivayette: Bîr çeşit sar'adır- Nefh'i kibir, nefsi şiirdir." Müsned, VI, 15Ğ'da Âiçe (r.anha)'nın rivâyetiyle ashabın sorusu üzerine bu açıklamayı yaptığı belirtilmektedir. IV, 83'de hu açıklama ravilerden Husayn'a nisbet edilmekte ve delilik anlamına açıklanmaktadır.

[131] Müslim, Eşribe 134; Tirmizi, Et'ime 11 (kısmen); İbn Mâce, Et'ime 9 (kısmen)

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/236-237.

[132] "Diriltilmeleri günü" anlamına, demek istemektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/237-240.

[133] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, VI, 117

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/240-241.

[134] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/241-242.

[135] Tirmizî, Sıfatlı Cehennem 5, Tefsir 23. sûre 5; Müsned, III, 88.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/242-243.

[136] Hâkim, el-Müstedrek, II, 395

[137] Tirmizi, Sıfatu Cehennem 5

[138] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/243-245.

[139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/245-247.

[140] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/247-248.

[141] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/248-249.

[142] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/249-250.

[143] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, VI, 122. İbnu'l-Cevzî, el-Mevzûât, I, 256'da bu hadisin mevzu (uydurma) olduğunu söylemektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/250.

NUR SURESİ

1- Zinanın Tarifi:

2- Evli Olmayanın Zina Cezası:

3- Kıraate Dair Bazı Açıklamalar:

4- Bu Buyrukta Dişi İle Erkeğin Birlikte Zikredilmesinin Hikmeti:

5- Zina Eden Dişinin Önce Zikredilmesi:

6- Celd (Sopa) Hükümü Umumi Değildir;

7- Aynı Örtü Altında Bir Erkek ve Bir Kadın Bulunursa:

8- Celde (Değnek, Sopa) Cezası:

9- Bu Emrin Muhatabı:

10- Sopa Cezası Nasıl Uygulanır?

11- Zina Cezası Uygulanacak Olanın Elbiselerinin Soyulması:

12- Erkek ve Kadınları Dövme Keyfiyeti:

13- Hadlerin Uygulanacağı Yerler:

14- Had Cezasında Vurma Şekli:

15- Vurma Hadlerinin Şiddeti:

16- Haddi Uygulama Yetkisi Kimindir?

17- Zina ve Kazfte Sopa Cezasının Sayısı Nass ile Tesbit Edilmiştir:

18- Şefkat ve Merhamet Allah'ın Hadlerinin Uygulanmasına Engel Olmamalıdır;

19- "Allah'ın Dini" Allah'ın Hükümüdür:

20- Mü'minlerden Bir Kesim Cezanın Uygulanışına Tanık Olmalıdır:

21- Cezanın Uygulanması Esnasında Topluluğun Hazır Bulunmasından Maksat Nedir?:

22- Zina Suçunun Ağırlığı:

1- Bu Âyetin Anlamı:

2- Zaniye Kadın İle Evlenmek Sahihdir:

3- Zina Eden Erkek ve Kadının Biribirleriyle Evlenmeleri:

4- Zinakûr Bilinen Bir Kimsenin Böyle Olmadığı İntibahı Vererek Evlenmesinin Hükümü:

5- Âyetin Muhkem Olmadığını Söyleyenler ve Bu Görüşün Bazı Hükümlere Etkisi:

6- Mü'minlere Fahişelerle Evlenmek Haramdır:

7- İslâm ve Harb Diyarında Zinanın Hükümü:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- İftiranın Sözlük Anlamı:

3- İffetlilere İftira:

- 4- Zina İftirasında Aranılan Şartlar:
- 5- Zina İftirasında Kullanılan Açık ve Kapalı İfadelerin Hükümü:
- 6- Kitap Ehli Kimselere Zina İftirasında Bulunmak:
- 7- Zina İftirasında Bulunan Kölenin Cezası ve Had Kimin Hakkıdır?
- 8- Hür Bir Kimse Köleye Zina İftirasında Bulunursa:
- 9- Hür Olan Kimseye Köle Zannıyla Zina İftirasında Bulunanın Hükümü:
- 10- Zina İftirasına Dair Kapalı Bir İfadeye Örnek:
- 11- Bazı Şartları Eksik Olan Zina İftirasında Bulunmanın Hükümü:
- 12- Peygamber (sav)ın Hanımlarından Birisine Zina İftirasında Bulunanın Hükümü:
- 13- İftiralarını Şahitle İspatlayamayanlar:
- 14- Şahidlerin, Şahitlikte Bulunmalarında Aranılan Şartlar:
- 15- Şahitlik Tamam Olmakla Birlikte, Şahitlerin Âdil Oldukları Belirtilmezse:
- 16- Zina Cezası Uygulandıktan Sonra Şahidlerden Birisi Şehadetinden Dönecek Olursa:
- 17- Kazf Haddi Allah'ın Hakkı mıdır? Kul Hakkı mıdır?:
- 18- "Dört Şahit" İfadesi İle İlgili Kıraat ve Açıklanması:
- 19- Dört Şahidin, Şahitliğinde Aranılan Şartlar:
- 20- "Seksen Celde"
- 21- Tevbe Edenlerin Durumu:
- 22- İftirada Bulunanın Şahitliği Ne Zaman Düşer?:
- 23- Böyle Bir Günahtan Tevbe Eden Kimsenin Tevbeden Sonra Şahitliği Hangi Alanlarda Caizdir?
- 24- Atıf İle Birbirine Bağlanmış Cümlelerden Sonra Yapılan İstisnanın Fıkıh Usulü Açısından Hükümü:
- 25- Şehadetin Kabul Edilmemesi, İftira Cezasının Uygulanması Şartına Bağlıdır:
- 26- Allah Günahları Bağışlayandır:
- 1- Kıraate ve Nahve Dair Bazı Açıklamalar:
- 2- Buyrukların Nüzul Sebebi:
- 3- Hanımlara Zina İftirasının Mahiyeti ve Bazı Hükümleri:
- 4- Gebeliğin Kendisinden Olmadığını İddia Ederse:
- 5- Liân Kimler Arasında Olur? Liân Sonucu Ayrılmanın Mahiyeti:
- 6- Dilsizin. Lanetleşmesi:
- 7- Daha Sonra Evlendiği Hanımına Liân Yapabilir mi?

- 8- Boşamadan Sonra Zina İsnadında Bulunmak:
- 9- İddetin Bitiminden Sonra Koca İte Hanımı Arasında Lanetleşmenin Yapılabileceği Yer:
- 10- Hamile Kadın İle Doğumdan Önce Lânetleşilir mi?
- 11- Arka Yoldan İlişki İsnadında Lânetleşme Gerekir mi?
- 12- Bir Kişi Kendi Hanımına ve Kayınvalidesine Zina İsnad Ederse:
- 13- Hanımının Zina Ettiğini İleri Sürdükten Sonra Hanımı Lânetleşmeden Önce Zina Edecek Olursa:
- 14- Bir Kimse Hamile Kalmayacak Kadar Yaşlı Olan Hanımına Zina İftirasında Bulunacak Olursa:
- 15- Birisi Koca Olmak Üzere Dört Kişi Bir Kadının Zina Ettiğine Dair Şahitlik Ederlerse:
- 16- Koca, Karısının Hamileliğinin Kendisinden Olmadığını İddia Etmeyecek Olursa:
- 17- Koca, Karısının Hamileliğinin Kendisinden Olmadığını Söylemeyi Gereğe Bağlı Olarak Erteleyecek Olursa:
- 18- Birisine Harf Ziyadesi ya da Eksiği ile "Zinakâr" Demek:
- 19- Fasit Nikâhla Nikâhlandığı Zevcesi ile Liân Olur mu?
- 20- Koca Lânetleşmeyi Kabul Etmeyecek Olursa:
- 21- Şahitleri ile Birlikte Kocanın Lânetleşme Hakkı Var mıdır?:
- 22- Lânetleşmeye Önce Kim Başlar:
- 23- Lânetleşme Keyfiyeti:
- 24- İsmi Zikrettiği Bir Adam ile Karısının Zina Ettiğini Söyleyenin Hükümü:
- 25- Liânın Yapılacağı Yer:
- 26- Lânetleşmenin Sonucu Olan Hükümler:
- 27- Koca Lânetleşmeden Sonra Kendisinin Yalan Söylediğini İleri Sürerse:
- 28- Lânetleşmenin Gerçekleşmesi İçin Gerekli Unsurlar:
- 29- Lânetleşmede Ayrılığın Gerçekleşeceği Zaman ile İlgili Görüş Ayrılıklarının Etkisi:
- 30- Lânetleşme Sonucu Meydana Gelen Ayrılık Nikâhın Feshedilmesi midir?
- 1- Buyrukların Nuzül Sebebi:
- 2- Âyetlerdeki Bazı Lafızlar:
- 3- İfkin (Hz. Âişe'ye İftiranın) Sebebi:
- 4- Herkesin Kazandığı Günah Kendisindedir:

- 5- O Büyük Sözü Dillerine Dolayanlar:
- 6- İfk Hadisesi Dolayısı ile Kendilerine Had Uygulanan Şahıslar:
- 7- Mü'minhrin Birbirlerine Karşı Takınmaları Gereken Tavrı:
- 8- Mü'minlerde Aslolan Günahsızlıktır:
- 9- Böyle Bir İddianın İspatlanması İçin Dört Şahit Gerekir:
- 10- İftiralarını Dört Şahit Getirerek İspatlayamayanların Cezası:
- 11- "Allah'ın Lütuf ve Rahmeti Olmasaydı..."
- 12- Bazı Kelimelerin Okunuşu ve Anlamı:
- 13- Dille Söylenen ve Önemsenmeyen Allah Katında İse Büyük Günah Görülen Bir İş:
- 14- Asılsız ve İspatlanamayan İddialara Karşı Mü'minlerin Takınmaları Gereken Tavrı:
- 15- "Eğer Mü'min İseniz..."
- 16- Ebediyyen Benzer Bir İşe Dönmemek Gerekir:
- 17- Hz. Âişe'ye Dil Uzatmanın Cezası:
- 18- Mü'minler Arasında Hayasızlığın Yayılmasını İsteyenlerin Cezası:
- 19- Allah Herşeyi Bilendir:
- 20- Şeytanın Adımları İzlenmemelidir:
- 21- İyilik Yapmamaya Yemin Etmek:
- 22- İftira Büyük Günahlardan Olduğu Halde Diğer Amelleri Boşa Çıkartmaz:
- 23- Bir Hususa Yemin Ettikten Sonra O işi Yapmanın Daha Uygun Olduğu Görülürse:
- 24- "Yemin" Lafzı:
- 25- Allah'ın Mağfireti Sevilmez mi?:
- 26- En Umut Verici Âyetler:
- 27- Affetmek:
- 1- Âyet Kimler Hakkındadır?
- 2- İffetli ve Bir Şeyden Haberdar Olmayan Mü'minlere İftirada Bulunanların Cezası:
- 1- Başkalarına Ait Meskenlere Girme Adabı:
- 2- Bu Âyetin Nüzul Sebebi:
- 3- Evlere Girmek İçin İzin. İstemek:
- 4- "İsti'nâs" Kelimesinin Yazılışı İle İlgili Asılsız Bir Rivayet:
- 5- İzin İstemenin Sünnet Şekli:
- 6- İzin İstemenin Üç Defa İle Sınırlandırılmasının Sebebi:
- 7- Evlerin Girişlerinde Kapı Ya da Perdenin Bulunmasının İzin

İstemeye Etkisi:

8- Kapı Kapalı Bulunuyor İse:

9- Kapı Nasıl Çalınır?

10- Kapıyı Çalanın: Kim O Diye Sorulması Üzerine: "Ben" Diye Cevap Vermesi:

11- Kim O? Sorusuna: "Ben" diye Cevap Vermenin Sakıncası:

12- Örf'e Göre İzin İsteme Şekilleri:

13- İçeri Girmeden Selam Vermek:

14- Davet, Girmek İçin İzin Sayılır mı?

15- Ne Zaman Selam Vermek Gerekir?

16- Kişinin Kendi Evine Girmesi İle İlgili Hükümler:

17- Kişi Kendi Evine Girdiğinde Kimse Yoksa:

1- Eğer Evlerde Kimse Yoksa:

2- Kapının Açık Yada Kapalı Olması İzin İsteme Gereğini Etkilemez:

3- Küçükün de Büyükün de İzin Alması Geçerlidir:

4- Ne Yaparsanız Allah Bilir:

1- İzinsiz Girilebilecek Yerler:

2- Âyet-i Kerîmede Zikredilen *Evler"den Kasıt:

1- Gözleri Haramdan Sakınmak:

2- Gözlerin Sakınması:

3- Görmek Kalbe Açılan En Büyük Kapıdır:

4- Mahrem Yerlerin Korunması:

5- Umumi Banyolara (Hamamlara) Girmenin Hükümü:

6- Hamama Girmenin Şartları:

7- Haramdan Sakınmanın Güzelliği:

1- Mü'min Hanımlar da Gözlerini Haramdan Sakınmalıdır:

2- Kadınların da Erkeklere Bakmaktan Sakınmaları:

3- Kadının Yabancılar Göstermesi Caiz Olmayan "Zînet'i:

4- Zînetin Kısımları:

5- Görünen ve Görünmeyen Zînet:

6- Başörtülerini Taksınlar:

7- "el-Himar (Başörtüsü)":

8- "Yaka"nın Yeri ve Mahiyeti:

9- Kadınların Zînetlerini Görebileceklerden: Kocaları:

10- Kocanın, Karısının Avret Mahalline Bakması:

12- Kocaların Oğulları:

13- "Kendi Kadınlarından":

14- "Cariyelerinden":

15- Kadınlara Meyli Olmayan Erkekler:

16- "Kadınlara Meyli Olmayanlar'a Dair Bir Açıklama:

17- Çocuklar:

18- Yüz ve Ellerin Dışında Kalan Vücutun Sair Yerlerini Çocuğa Karşı Örtmenin Hükümü:

19-Avret Mahalli:

20- Kadınların Avreti ve Avretlerini Gösterebilecekleri Bazı Kimseler ile İlgili Açıklamalar:

21- Ayakları Yere Vurmadan Yürümek:

22- Zîneti Dolayısıyla Şımarmak:

23- Bu Âyetteki Zamirlerin Sayısı:

24- Tevbenin Gereği:

25- "Ey: Eyyuhâ'nın Okunması:

1- Bu Âyetin Önceki Buyruklarla İlişkisi:

2- Nikâhlanmanın Hükümü:

3- Evli Olmayanlar:

4- Cariye ve Köleleri Evlendirmek:

5- Efendi, Cariye ve Kölesini Nikâhlanmaya Zorlayabilir mi?:

6- Eğer Fakir îseler Allah Onları Lütfuyla Zengin Kılar:

7- Fakirlik Sebebiyle Evlenmekten Uzak Durmamak Gerekir:

1- İffetlerini Koruma Emrinin Muhatabları:

2- İffetini Korumanın Mükâfatı:

3- İffetli Davranma Emrinin Muhatabları:

4- Evlenmek İsteyip İmkânları

5- Kitabet (Yazışma) İsteyen Köleler:

6- Mükâtebe Akdi:

7- Sert Bir Terim Olarak Mükâtebenin Anlamı:

8- Bu Buyrukta Sözü Edilen "Hayr'ın Mahiyeti:

9- Mesleği Olmayanla Kitabet Akdi Yapmak:

10- Kitabet Bedelinin Nitelikleri ve Bedelin Taksitlere Bölünmesi:

11- Kitabet Akdi Yapan Köle Hürriyetine Kavuşmak İçin Bedelin Tamamını Ödemek Zorunda mıdır?

12- Köle Taksitlerini Ödemez, Efendi de İstemezse:

13- Kölenin Kitabet Akdini Ödeyememesi ve Bundan Önce Yaptığı Ödemelerin Durumu:

14- Kitabet Akdi ile İlgili Çeşitli Hükümler:

15- Mükâteb Kitabet Bedelini Ödemekle Hürriyetine Kavuşur:
16- Kitabet Akdi Yapanlara Yardımcı Olmak:
17- Kitabet Bedelinden İndirim İlk Taksitlerden mi, Son Taksitlerden mi Yapılır?

18- Kitabet Akdi Yapmış Olan Kölenin Satılması:

19- Kitabet Akdinin Niteliği: t

20- Mükâtebin Mirası:

1- Allah'ın Adının Yüceltildiği Evler:

2- Mescidlere İhtimam Göstermek:

3- Mescidlere Süs ve Nakış Yapmak:

4- Mescidin, Rahatsızlık Verici Şeylere Karşı Korunması:

5- Mescidlerin, Mescidleri İmar Etmenin, Mescidlere Devam Etmenin Fazileti:

6- Mescidlerde, Mescidlerle Bağdaşmayan İşlerin Yapılması:

7- Mescidde Kayıp İlânı, Alış-veriş Yapmak, Şiir Okumak vs.nin Hükümü;

8- Mescidlerde Seslerin Yükseltilmesi:

9- Mescidde Uyumak:

10- Mescide Giriş ve Çıkışın Adabı:

11- Mescide Girdikten Sonra Oturmadan

12- Mescidlerin Kandillerle Aydınlatılması:

13- Allah'ı Teşbih Edenlerin Nitelikleri:

14- Bu Buyrukta Geçen "Tesbih"in Anlamı:

15- Mescidlere Gidip Gelmenin Orada Kalmanın Fazileti:

16- Hanımların Mescidlere Gitmelerinin Hükümü:

17- Allah'ı Anmanın Önünde Engel Tanımayanlar:

18- Namazı Kılmak:

19- Zekât Verenler ve Kıyamet Gününden Korkanlar:

1- Âyetlerin Nüzul Sebebi:

2- Allah ve Rasûlü Hükümü Karşısında Münafıkların Tavrıları:

3- Zımnîlerin, Müslümanlarla ve Kendi Aralarındaki Anlaşmazlıklarda Hüküm Vermek Yetkisi Kime Aittir?

4- Allah ve Rasûlünün Hükümüne Daveti Kabulün Gereği:

1- Bu Âyet-i kerîme İle İzin İstemeye Dair Bundan Önceki 27. Âyet Arasındaki İlgî:

2- İzin İstemeleri İstenen Kimseler:

3- Üç Defa İzin İstemek;

- 4- Yüce Allah'ın Kullarına Edeb Öğretmesi:
- 5- İzin Alacak Kimseler ve İzin Alacakları Vakitler:
- 6- İzinsiz Girilebilecek Vakitler:
- 7- Yatsı Namazı ve Adlandırılması:
- 8- Yatsı Namazını Cemaatle Kılmanın. Fazileti:
- 1- Yaşlanıp Oturmuş Kadınlar:
- 2- Oturan Kadınlardan Kasıt:
- 3- Yaşlanıp Oturmuş Kadınların Özel Hükmünün Sebebi:
- 4- Yaşlanmış Kadınların, Üzerlerine Almama Ruhsatına Sahip Oldukları Örtüler:
- 5- Süsten Uzak Durmak ve tffet Yolunu Seçmek:
- 1- Âyet-i Kerîme Muhkem midir?
- 2- Âyette Sözü Edilen "Zorûk"un Mahiyeti:
- 3- Kişinin Kendi Evinden Yemesi:
- 4- Evlerinden Yemek Yemenin Sakıncalı Olmadığı Kimseler:
- 5- Anahtarları Elde Bulunan Kimselerin Evlerinden Yemek:
- 6- Arkadaşların Malından Yemek:
- 7- Dost ve Akraba:
- 8- Topluca ya da Ayrı Ayrı Yemek Yemek:
- 9- Yolculukta Birlikte ya da Ayrı Ayrı Yemek Yemek:
- 10- Evlere Girerken Selâm Vermek:
- 11- Verilecek Selâmın Niteliği:
- 1- Peygamber (sav)tn Emrine Uymak:
- 2- Kamuyu İlgilendiren İşin Mahiyeti:

NUR SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Medine'de indiği icma ile kabul edilmiştir. [1]

1. (Bu) indirdiğimiz ve farz kıldığımız bir sûredir. Öğüt alınız diye onda apaçık âyetler de indirdik.

Bu sûrenin maksadı iffet ve tesettüre dair hükümleri zikretmektir.

Ömer (r.a) Küfe ahalisine: "Hanımlarınıza Nur Sûresi'ni öğretiniz" diye talimat yazmıştır. Âişe (r.anha) da şöyle demiştir: "Kadınları yüksek köşklerde yerleştirmeyiniz, onlara yazı yazmayı da öğretmeyiniz. Onlara Nur Sûresi ile yün eğirmeyi öğretiniz." [2]

"Ve farz kıldığımız" buyruğu "ra" harfi şeddesiz olarak okunmuştur. Yani bu sûrede bulunan hükümleri sizlere de, sizlerden sonra gelecek olanlara da farz kılmışızdır.

Şeddeli okuyuşun anlamı da: Biz bu sûrede çeşitli hükümleri farz kılma-şızdır, demek otur.

Ebu Amr "ra" harfini şeddeli olarak okumuştur. Yine bunun anlamı, onu kısımlara ayırarak, kısım kısım indirdik, demektir. Çünkü "farz" kesmek demektir. "Yayın kesmesi" ifadesi de buradan gelmektedir. Miras feraizi, nafaka farzı da böyledir. Yine ondan şeddeli okuyuşun, onu tafsilatlı açıklamalar ihtiva eden bir sûre kıldık ve geniş geniş açıkladık anlamında olduğu da nakledilmiştir. Bir diğer açıklamaya göre bu okuyuş, çokluk manasını ifade eder. Bu da sûredeki çok sayıdaki farzlar dolayısı iledir.

Sûre sözlükte şerefli bir konuma verilen addır. Kur'ân-ı Kerîm'deki sûrelere bu adın verilış sebebi de budur. Şair Züheyr (doğrusu Nâbiğa'dtr) der ki:

"Allah'ın sana bir sûre (yüksek bir makam ve üstünlük) verdiğini görmez misin? Ondan aşağıda kalan herbir hükümdarın O'na doğru yükselmeye çalıştığını görürsün."

Buna dair açıklamalar kitabımızın mukaddimesinde (sûre, âyet, kelime ve harf başlığı altında) geçmiş bulunmaktadır.

"Sûre" kelimesi mübtedâ olarak merfû' da okunmuştur. Haberi de "İndirdiğimiz" anlamındaki kelimedir. Bu açıklamayı Ebu Ubeyde ve el-Ahfeş yapmıştır. ez-Zeccac, el-Ferrâ ve el-Müberred ise "sûre" kelimesini mübtedâmn haberi olarak merfû' okumuşlardır. Çünkü bu kelime nekredir, Hiçbir yerde ise nekre ile başlanmaz. Bu da: "Bu... bir sûredir" anlamındadır.

"Sûre" kelimesinin mübtedâ, ondan sonraki buyrukların da katıksız bir nekre olmaktan çıkarttığı sıfatı olması da ihtimal dahilindedir. Böyle bir durum sebebiyle de mübtedâ olması uygun düşmektedir. Haber de yüce Allah'ın; "Zina eden dişi..." buyruğunda yer almış olur.

"Biz bir sûre indirdik, o sureyi İndirdik" takdirinde olarak "sûre" kelimesi nasb ile de okunmuştur. Şair şöyle demektedir:

Tek başıma yanından geçecek olursam korkarım kurttan, Artık korkarım, rüzgarlardan korkarım yağmurdan."

Ya da bir fiil takdiri İle de nasb edilmiş olabilir. Yani: Sûreyi oku, demek olur. el-Ferrâ der ki: (Nasb ile okuyuşa göre) "(kendisini) indirdiğimiz" buy-ruğundaki zamirden haldir. Bu şekilde zamirden hal olan bir kelimenin, hal sahibi olan zamirden önce gelmesi caizdir. [3]

2. Zina eden dişi İle zina eden erkeğin herbirine yüzer değnek vurun, Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş kimseler İseniz, Allah'ın dini hususunda her ikisine de acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir topluluk da azaplarına tanık olsunlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yirmiiki başlık halinde sunacağız: [4]

1- Zinanın Tarifi:

Yüce Allah'ın: "Zina eden dişi ile zina eden erkeğin..." buyruğunda geçen zina - hırsızlık ve öldürme gibi- sözlükte de şeriatte de ne anlama geldiği bilinen bir terimdir. Bu da erkeğin bir kadın ile -aralarında nikâh ve nikâh şüphesi olmaksızın- kadının da iradesi ile fercinde İlişki kurmanın adıdır. Şöyle de tarifi yapılabilir: Zina, tabiat itibariyle arzu edilen, fakat şer'an haram kılınan şekilde bir ferci, bir ferce sokmaktır. Bu husus gerçekleşti mi had vacib olur.

Zina haddi, bunun gerçek mahiyeti, ilim adamlarının bu husustaki görüşlerine dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Bu âyet-İ kerîmenin en-Nisâ Sûresi'nde yer alan "zina edenleri evlerde hapsedme" âyeti ile "onlara eziyet etme" âyetini (en-Nisâ, 4/15-16. âyetleri) neshettiği ittifakla kabul edilmiştir. [5]

2- Evli Olmayanın Zina Cezası:

Yüce Allah'ın: "Herbirine yüzer değnek vurun" buyruğu zina eden hür, bâlığ ve evlenmemiş olanın haddini (cezasını) ifade etmektedir. Erkek ve dişi için ceza

budur. Sünnette de, bir yıllık sürgün bu husustaki görüş ayrılıkları söz konusu olmakla birlikte de sabit olmuştur.

Cariyelere ceza elli celdedir. Çünkü yüce Allah: "Şayet evlendikten sonra fuhuş işlerlerse onlara muhsan olanlara verilen cezanın yarısı verilir." (en-Nisâ, 4/25) diye buyurmaktadır. Bu cariye hakkındaki hükümdür, köle de aynı durumdadır.

Hür ve muhsan (evli) kimselerin zina halinde cezaları ise, sopa değil recm-dir. İlim adamları arasında hem yüz celde vurulur, sonra da recmedilir diyenler de vardır, Bütün bu hususlar geniş bir şekilde en-Nisâ Sûresi'nde (belirtilen âyetlerin tefsirinde) geçmiş olduğundan burada onları tekrarlamaya gerek kalmamıştır. Yüce Allah'a hamdolsun. [6]

3- Kıraate Dair Bazı Açıklamalar:

"Zina eden dişi ile zina eden erkeğin* anlamındaki buyruğu cumhur ref ile okumuşlardır. İsa b. Ömer es-Sakafî ise "Zina eden dişi" lafzını nasb ile okumuştur. Sibeveyh'e göre bu daha uygundur, çünkü ona göre bu; "Zeyd'i vur" takdirindedir. Yine Sibeveyh'e göre ref ile okumanın da izahı şöyle olur: Bu bir mübtedantın haberidir ve takdiri de şöyledir: "Size okunanlar arasında zina eden dişi ile zina eden erkeğin... hükmü...dır." Her ne kadar Sibeveyh'e göre kıyas nasb ile okumak şeklinde ise de, insanlar bunu icmâ' ile merfû' okumuşlardır. el-Fer-râ, el-Müberred ve ez-Zeccac ise refi daha uygun görmekte-dirler. Haber de yüce Allah'ın: "Vurun" buyruğudur. Çünkü ifadenin manası şöyledir: Zina eden dişi ile zina eden erkeğe Allah'ın hükmü gereğince celde vurulur." Bu da güzel bir açıklamadır ve nahivcilerin çoğunluğunun görüşüdür. Arzu ediliirse haber; " (zina eden dişi ile zina eden erkeğe) celde vurmak gerekir" şeklinde takdir de edilebilir. İbn Mes'ud ise sonda "ye" harfi olmaksızın, "Zina eden erkek" diye okumuştur. [7]

4- Bu Buyrukta Dişi İle Erkeğin Birlikte Zikredilmesinin Hikmeti:

Şanı yüce Allah, erkeği ve dişiye birlikte zikretmiştir. Halbuki "zani" demek yeterli olurdu. Bir görüşe göre ikisinin de zikredilmesi te'kid içindir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hırsızlık eden erkekle, hırsızlık eden kadının... ellerini kesin." (el-Mâide, 5/38)

Burada her ikisinin birlikte söz konusu edilmesi herhangi bir kimsenin; erkek bu fiili işleyen, kadın da bu fiilin kendisinde işlendiği nesne olduğundan dolayı kadına had icab etmez, diye bir kanaate kapılmaması içindir. İşte burada dişinin

de söz konusu edilmesi, aralarında Şafî'nin de bulunduğu bir takım ilim adamlarının içine düştüğü bir müşkülü ortadan kaldırmak içindir. Bunlar şöyle demişlerdir; Ramazan ayında ilişki kurmak halinde kadına keffaret yoktur, çünkü bu hususta peygamberden hükmü sormaya gelen kişi: Ben ramazan gününde eşimle cima ettim demiştir. Peygamber (sav) da ona: "Keffaretie bulun" diye cevap vermiştir.^[8] Görüldüğü gibi Peygamber burada erkeğe keffarete bulunmayı emretmiştir, kadın ise cima eden de-ğiSdir, ilişkiyi kuran da değildir.^[9]

5- Zina Eden Dişinin Önce Zikredilmesi:

Bu âyet-i kerîmede zina eden dişinin önce anılmış olması, o dönemde kadınların zinalarının çokça yaygın olmasından dolayıdır. O dönemin fahişeleri ile Arapların cariyelerinin sancaktan olurdu ve zinayı açıktan açığa işlerlerdi.

Şöyle de açıklanmıştır: Zina, kadınlar için daha bir utanç vericidir ve hamilelik dolayısıyla onların zinaları daha bir zararlıdır.

Bir diğer açıklama da şöyle yapılmıştır Kadında şehvet daha çoktur ve onda daha baskındır. İşte hükmün ağırlığına dikkat çekmek için kadının öncelikle söz konusu edilmesi şehvetini bastırması içindir. Her ne kadar kadında fitrî olarak haya varsa da zina etti mi büsbütün hayası gider. Aynı şekilde (zina dolayısı ile) kadın için utanılacak durum daha ileri derecededir. Zira kadınların asıl konumu hicab ve korunmak çerçevesindedir. Onların önceden anılmaları bu hükmün ağırlığına ve bu açıdan onlara dair hükmün önemine dikkat çekmek içindir.^[10]

6- Celd (Sopa) Hükümü Umumi Değildir;

Yüce Allah'ın: "Zina eden dişî ile zina eden erkeği" buyruğunda isimlerin başına gelen elif ve lam cins içindir. Bu da bütün zina edenler hakkında hükmün böylece umumî olduğu anlamına gelir. Recm ile birlikte celd cezasının da verileceğini kabul edenler derler ki: Sünnet fazladan bir hüküm gelirmiş ve o bakımdan recm ve celd birlikte uygulanır. Bu İshak b. Râha-veyh ve el-Hasen b. Ebi'l-Hasen'in görüşüdür. Ali b. Ebi Talib (r.a) da Şura-ha'ya böylece uygulama yapmıştır. Buna dair açıklamalar daha önceden en-Nisâ Sûresi'nde (4/16. âyet, 4. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

Cumhur ise şöyle demektedir: Bu hüküm (celd hükmü) evlenmemiş erkek ve dişî hakkındadır. Onlar, kölelerin ve cariyelerin bu umumun kapsamı dışında

olduğunu belirterek, bu âyetin umumî olmadığına delil göstermişlerdir. [\[11\]](#)

7- Aynı Örtü Altında Bir Erkek ve Bir Kadın Bulunursa:

Şanı yüce Allah, zina eden İki kişiye, bu hususta aleyhlerine şahidlîk edilmesi halinde, uygulanması gereken cezayı -ileride de açıklanacağı üzere- belirtmiş bulunmaktadır. İlim adamları da icma ile böyle demişlerdir. Ancak bir erkek, bir kadın ile aynı örtü altında bulunacak olursa, uygulanması gereken hükmün ne olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İshak b. Râhaveyh der ki: Bunların herbirine yüzer değnek vurulur. Bu görüş Ömer ve Ali (r.a)dan da rivayet edilmekle birlikte; böyle bir görüş onlardan sabit olmamıştır.

Atâ ve Süfyan es-Sevrî de: Te'dib edilirler, demişlerdir. Malik ve Ahmed de te'dib'in sınırı ile ilgili görüşleri göz önünde bulundurarak böyle demişlerdir. İbnu'l-Munzir dedi ki: Bizim gördüğümüz ilim adamlarının büyük çoğunluğu bu halde bulunan kimselerin te'dib edileceği kanaatinde idiler. Bu mesele ile ilgili tercihe değer görüşün hangisi olduğu ile ilgili açıklamalar, daha önceden Hûd Sûresi'nde (11/84-95. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Hamd, yalnız Allah'adır. [\[12\]](#)

8- Celde (Değnek, Sopa) Cezası:

Yüce Allah'ın: "Vurun" buyruğunda "fe" harfi başa gelmiş bulunmaktadır. Çünkü bu bir emirdir, emir de şarta benzer.

el-Müberred der ki: Bu buyrukta bir çeşit (şart ve) ceza manası da vardır. Bir kimse zina ederse, ona şunu şunu uygulayınız, anlamındadır. Burada "fe" harfi gelmesinin sebebi budur. Yüce Allah'ın; "Hırsızlık eden erkek ile hırsızlık eden kadının ellerini kesiniz" (el-Mâide, 5/38) buyruğu da böyledir. [\[13\]](#)

9- Bu Emrin Muhatabı:

Bu emirle muhatab olan kimselerin, imam (İslâm devlet yöneticisi) ile onun adına görevde bulunanlar olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Malik ile Şafî ek olarak: Kölelere de efendileri uygular, demişlerdir. Şafî; bütün sopa ve el kesme cezalarında da böyledir (yani efendi köleye cezayı uygular), der. Malik ise el kesme cezasında değil de sopa cezasında efendinin cezayı uygulayacağını kabul etmiştir.

Burada hitabın müslümanlara yönelik olduğu da söylenmiştir. Çünkü dinin hükümlerim uygulamak, bütün müslümanların görevidir. Bundan sonra imam, bu hükümleri onların adına vekaleten uygular. Zira hepsinin hadlerin uygulanması için bir araya gelip toplanmalarına imkân yoktur. [\[14\]](#)

10- Sopa Cezası Nasıl Uygulanır?

İlim adamları sopa cezasının kamçı ile uygulanması gerektiğini icmâ ile kabul etmişlerdir. Bu uygulamada kullanılacak olan kamçının ne çok sert ve katı ne de pek yumuşak olmayıp ikisi arasında olması gerekir. Malik, Zeyd b. Eslem'den rivayet ettiğine göre; bir adara Rasûlullah (sav) döneminde zina ettiği itirafında bulundu. Rasûlullah (sav) kendisine bir kamçı getirilmesini istedi. Ona kırık bir kamçı getirildi: "Bundan daha yukarıda olsun" diye buyurdu. Bu sefer yeni, henüz yanları keskince bir yeni kamçı getirildi. Bu sefer: "Bundan daha aşağıda olsun" diye buyurdu. Bunun üzerine ona, keskinliği nisbeten gitmiş ve bir parça yumuşamış bir kamçı getirildi. Rasûlullah (sav)'ın emir verilmesi üzerine ona ceza uygulandı. [\[15\]](#)

Ebu Ömer (İbn Abdî'l-Berr) dedi ki: Bütün Muvatta' ravileri bu hadisi böylece mürsel olarak rivayet etmişlerdir. Herhangi bir şekilde bu lafızla, bu hadisin muttasıl bir senedle rivayet edildiğini bilmiyorum, Ma'mer de Yahya b. Ebi Kesîr'den, Peygamber (sav)'dan aynen onun benzeri bir hadis rivayet etmiştir. Ömer (r.a)'ın şarab içmesi dolayısıyla Kudame (b. Maz'un)'u tam bir amçı ile vurduğuna dair açıklamalar daha önceden el-Mâide Sûresi'nde (5/93. âyet, 9. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Burada sözü edilen tam kamçıdan kasıt, ortalama bir kamçıdır. [\[16\]](#)

11- Zina Cezası Uygulanacak Olanın Elbiselerinin Soyulması:

İlim adamları zina dolayısıyla sopa vurulacak olan kimsenin elbiselerinin soyulması hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malik, Ebu Hanife ve başkaları, üzerlerinden elbiseleri çıkartılır, demişlerdir. Ancak kadının üzerinde kendisini vurulacak sopalara karşı koruyacak olan elbiseler dışında, onu setredecek kadarı bırakılır.

el-Evzaî de şöyle demektedir; İmam muhayyerdir, isterse (erkeğin) elbiselerini çıkartır, isterse bırakır. eş-Şa'bî ve en-Nehaî şöyle demektedirler: Elbiselerini üzerinden soyamaz ama üzerinde de bir gömlek bırakır. İbn Mes'ud dedi ki: Bu

ümmette tamamen elbiseleri soyamak da, upuzun yatırmak da helâl değildir.[\[17\]](#)
es-Sevri de bu görüştedir. [\[18\]](#)

12- Erkek ve Kadınları Dövme Keyfiyeti:

İlim adamları erkek ve kadınların dövülmesi keyfiyeti hususunda farklı görüşlere sahiptir. Malik der ki: Bütün hadlerde erkek ile kadın arasında hiçbir fark yoktur. İkisinden yalnızca birisine haddin uygulanması söz konusu değildir. Ona göre had, ancak sırta uygulanırsa yerini bulur.

Re'y ashabı ve Şafii'lerin görüşüne göre ise erkek ayakta durur halde dövülür. Bu aynı zamanda Ali b. Ebi Talib (r.a)'ın da görüşüdür.

el-Leys b. Sa'd ile Ebu Hanife ve Şafiî derler ki: Bütün hadlerde dövmek ve ta'zir'de dövmek, yere uzunlamasına yatırılmaksızın, ayakta ve üzerinde elbise bulunmaksızın uygulanır. Ancak kazf haddi üzerinde elbise bulunduğu halde vurulur. Bunu el-Mehdevî, et-Tahsil'de Malik'ten nakletmektedir. Üzerindeki palto ve kürk gibi kalın elbiseler de çıkartılır. Şafiî de şöyle demektedir; Eğer yatırmakta bir salah varsa yatırılır. [\[19\]](#)

13- Hadlerin Uygulanacağı Yerler:

İlim adanılan had uygulanması esnasında insanın nerelerine vurulacağı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malik dedi ki: (Vurarak uygulanan) bütün hadler ancak sırta vurulur. Ta'zir de bu şekildedir. Şafiî ve mezhebine mensub ilim adamları derler ki: Yüze ve ferce vurulmaz, diğer azalara vurulur. Bu görüş Ali (r.a)'dan da rivayet edilmiştir. İbn Ömer de zina dolayısıyla celde vurdurduğu bir cariye'nin ayaklarına da vurulmasını işaret etmiştir.

İbn Atiyye der ki: Yüze, avrete ve Öldürme tehlikesi bulunan yerlere vurulmayacağı hususunda icmâ' vardır. Başa vurulması hususunda görüş ayrılığı vardır. Cumhur başa vurmaktan sakınılır derken, Ebu Yusuf: Başa vurulur, demiştir. Ömer ve oğlu (Abdullah)'ın da başa vurulur, dedikleri rivayet edilmiştir. Ömer (r.a) da, had olarak değil de ta'zir olarak Sabiğ'in başına vurmuştur. Malik'in delillerinden birisi de: İnsanların yaptıklarını gördüğü uygulama ile Peygamber (sav)'ın: "Ya delil getirirsin, yahut ta sırtına had uygularım"[\[20\]](#) şeklindeki hadisidir, ileride gelecektir. [\[21\]](#)

14- Had Cezasında Vurma Şekli:

Gereken şekilde vurmanın, can yakıcı olmakla birlikte, yaralamaması ve deriyi yırtmaması gerekir. Vuran kimsenin koltuk altı görünecek kadar elini kaldırmaması gerekir. Cumhur bu görüştedir, Ali ve İbn Mes'ud (r.a)ın da görüşü budur.

Ömer (r.a)a had uygulanması gereken bir adam getirildi. Ona iki kamçı arası bir kamçı getirildi. Vurana: Vur, fakat koltuk altın görünmesin ve her azasına da hakkını ver, diye buyurdu.

- Yine Ömer (r.a)a içki içmiş birisi getirildi, o da şöyle dedi: Şimdi ben seni, sana karşı içinde bir şefkat duymayacak birisine göndereceğim. Onu Mu-tî' b. el-Esved el-Adevî'ye gönderdi ve; Yarın sabah ona had vur, dedi.

Ömer (r.a) onun yanına vardığında, ona şiddetle vurmakta olduğunu gördü ve: Sen adamı öldürdün, ona kaç celde vurdun? diye sordu. O: Altmış deyince, bunları (şiddetli vurduğun için) geri kalan yirmisinin yerine say, dedi.

Ebu Ubeyde dedi ki: Ömer (r.a)ın: "Bunları geriye kalan yirminin yerine say" sözleri şu demektir: Senin ona vurduğun bu şiddetli darbeleri geriye kalmış ve vurmadığın yirmi celdenin yerine say ve geri kalan yirmi celdeyi ona vurma.

Bu hadisteki fıkıhı inceliklerden birisi de şudur: İçki içene uygulanacak cezada vuruşlar hafiftir.

İlim adamları hangi hadlerin vuruşlarının daha ağır olacağı hususunda farklı görüşlere sahiptirler ki, bu da bir sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir.

[22]

15- Vurma Hadlerinin Şiddeti:

Malik ve mezhebine mensub ilim adamları ile ei-Leys b. Sa'd şöyle demişlerdir: Vurma bütün hadlerde birbirine eşittir ve bu vurma iz bırakmayacak ve iki vuruş şekli arasında ortalama olacaktır. Şafiî (r.a)ın görüşü de budur.

Ebu Hanife ve mezhebine mensub ilim adamları derler ki: Ta'zir, vurmanın en şiddetli olanıdır. Zina dolayısıyla vurma, içki dolayısıyla vurmadan daha şiddetlidir. İçki içene uygulanacak vurma cezası kazfteki vurmadan daha ağırdır. es-Sevrî ise şöyle demektedir: Zinada vurma cezası, kazfın vurma cezasından daha şiddetlidir. Kazfın vurması ise şarab içmenin cezası olan vurmadan daha şiddetlidir.

Malik bu hususta vurmaların sayısının nass ile tesbit edildiğini delil göstermiştir. Hükmü kabul edilmesi gerekenden (şariat koyucudan) bu hadlerin herhangi birisinin hafifletileceğine ya da ağırlaştırılacağına dair bir nass varid olmamıştır.

Ebu Hanife ise Ömer (r.a)'ın uygulamasını delil göstermiştir. Onun ta'zir dolayısıyla uyguladığı vurma cezası, zina dolayısıyla uyguladığı vurma cezasından daha ağırdır.

es-Sevrî de şunu delil göstermiştir: Zinanın vurma cezası sayıca daha fazla olduğundan dolayı kazfın cezasından daha ağır şiddette olması imkânsızdır. İçki hakkında da aynı şey söylenir. Çünkü içki ile ilgili had ictihad ile sabit olmuştur. İctihad ile ilgili meseleler ise tevkif ile sabit olmuş (nass ile tesbit edilmiş) meselelerin kuvvetinde olamazlar. [\[23\]](#)

16- Haddi Uygulama Yetkisi Kimindir?

Yüce Allah'ın zina, şarab, zina iftirası ve buna benzer uygulanmasını farz kıldığı hadlerin, yöneticilerin huzurunda uygulanması gerekir. Bu haddi ancak imamın bu iş için seçeceği faziletli ve ha/ırlı kimseler uygularlar. Böyle bir durum ortaya çıktığı her seferinde sahabe (Allah hepsinden razı olsun) böyle yapardı. Buna sebep, bunların yerine getirilmeleri, miktarları, uygulanacakları yerleri ve halleri itibariyle gereği gibi korunmaları gereken, uygulanan şer'i bir(er) kural ve Allah'a yakınlaştıracı bir(er) ibadet olmalarıdır. Bunlara dair şart ve hükümler aşılamaz. Çünkü müslümanın kanı ve değeri pek büyüktür. Mümkün olan her yolla buna gereken riayetın gösterilmesi icab eder.

Sahîh(-i Müslim)'in rivayetine göre Hudayn b. el-Münzir Ebu Sâsân şöyle demiştir: Osman b. Affan'ın huzuruna Velid'in getirildiğini gördüm. Velid sabah namazını iki rek'at kıldırdıktan sonra: Size daha da kıldırayım (mı)? diye sormuş. Birileri Humran olan iki kişi aleyhine şahitlik etmişti. Humran onun şarab içtiğine dair, diğeri ise onu kusarken gördüğüne dair şahitlik etmişti. Osman (r.a) dedi ki: Onun kusmasının tek sebebi içmiş olmasıdır. Sonra da: Ey Ali! Kalk, buna sopa vur, dedi. Ali: Ey Hasan! Kalk, ona sopa vur, dedi. Bu sefer el-Hasen -bu sözlerinden rahatsız gibi- şöyle dedi: Bunun nimetinden istifade eden kimse külfetine de onun katlanmasını iste! Bunun üzerine: Ey Abdullah b. Ca'fer kalk, buna sopa vur, dedi. O da ona sopa vurmaya başladı, Ali (r.a) da sayıyordu... [\[24\]](#) (Buna dair açıklamalar) daha önceden el-Maide Sûresi'nde de geçmişti. Şimdi Osman (r.a)m, İmam Ali'ye: Kalk, ona sopa vur, demesi üzerinde dikkatle düşünelim. [\[25\]](#)

17- Zina ve Kazfte Sopa Cezasının Sayısı Nass ile Tesbit Edilmiştir:

Yüce Allah zina ve kazfte sopa cezalarının sayısını nass ile tesbit etmiş bulunmaktadır. İçki içmenin cezasının seksen sopa olduğu da Ömer (r.a)ın As-hab-ı Kıranı'm huzurunda -ei-Maide Sûresi'nde (5/93. âyet, 9. başlıkta) geçtiği üzere- tesbit edilmiş bulunmaktadır. O halde bütün bu hususlarda tesbit edilmiş olan bu had aşılamaz.

İbnu'l-Arabî der ki: "Bunun böyle olması, insanların peşi peşine kötülük işlememeleri, masiyetlerin onlara tatlı görünmemeleri halinde böyledir. Ta ki insanlar kötülük İşlemeye alışmasınlar ve sürekli kendilerini masiyet işlemeye vermesinler. İşledikleri münkerden birbirlerini nehyetmeyecek bir hale düşmesinler. Bu hale geldikleri takdirde, o vakit hadleri ağırlaştırmak kaçınılmaz bir hal alır. Günahın daha fazla işlenmesi dolayısıyla had de arttırılır. Ömer (r.a)a Ramazanda sarhoş olmuş bir kişi getirilir, ona yüz değnek vurur. Bunun sekseni içki içme haddi İdi, yirmisi de Ramazan ayının saygınlığını çiğnemesi dolayısıyla idi. İşte bu şekilde işlenen suçun ağırlığı ve çiğnenen saygınlıkların ileri derecede olması halinde de cezaların arttırılması gerekmektedir. Bir adam küçük bir çocukla oynaşınca vali ona üçyüz kamçı vurmuştu. Malik bunu haber alınca, buna karşı bir tepki göstermedi. Peki ya bizim şu çağımızda saygınlıkların nasıl çiğnendiğini, masiyetlerin nasıl önemsenmediğini, münkerlerin açıkça işlenip hadler karşılığında rüşvet alınarak satıldıklarını ve hakimlerin huzurunda kölelerin hadleri uyguladıklarını görmüş olsaydı, hiç şüphesiz kahrından ölür, kimseyle oturmazdı. Hasbunallah ve ni'mel-vekil (Allah bize yeter! O ne güzel vekidir!)"

Derim kî: Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya belki de bundan dolayı içki haddi seksen sopaya ulaşınca kadar arttırılmıştır. Darakutnî rivayet ediyor: Bize Kadı el-Huseyn b. İsmail anlattı: Bize Ya'kub b. İbrahim ed-Dev-rakî anlattı. Bize Safvan b. İsa anlattı, bize Üsame b. Zeyd, ez-Zührî'den anlattı. ez-Zührî dedi ki: Bana Abdu'r-Rahman b. Ezher haber verdi. Dedi ki: Huneyn günü Rasûlullah (sav)ı insanlar arasından geçerek Halid b. el-Velid'in evini sorduğunu gördüm. Huzuruna sarhoş birisi getirildi. Rasûlullah (sav) yanında bulunanlara söyleyince, onlar da ellerinde bulunanlarla onu vurdular. Rasûlullah (sav) da onun üzerine toprak attı. Sonra Ebubekîr (r.a)ın huzuruna sarhoş birisi getirildi. O günlerde onların vurdukları ceza miktarını tesbit etmeye çalıştı ve kırk sopa vurdu. ez-Zührî dedi ki: Sonra bana Humeyd b. Abdu'r-Rahman, İbn Vebra el-Kelbî'den şöyle dediğini nakletti: Halid b. el-Velid beni Ömer'e gönderdi, yanına vardım. Huzurunda Osman b. Affan, Abdu'r-Rahman b. Avf, Ali, Talha ve ez-Zübeyr vardı. Onunla birlikte mes-cidde yaslanmış oturuyorlardı. Dedim ki; Halid b. el-Velid beni sana gönderdi, onun sana selamı var, diyor ki; İnsanlar içki

içmeye iyiden iyiye alıştılar. Onun cezasını da önemsemez oldular. Ömer dedi ki: İşte bunlar senin yanında bulunuyorlar, haydi onlara sor. Ali dedi ki: Görüşümüze göre sarhoş olan bir kimse hezeyana başlar. Hezeyana başladı mı iftira eder. İftira eden kimseye de seksen sopa ceza uygulanmalıdır. Bunun üzerine Ömer dedi ki: Arkadaşına onun bu söylediklerini tebliğ et. Bunun üzerine Halid de seksen sopa vurdu, Ömer de seksen sopa ceza uyguladı. Ömer (r.a)ın huzuruna böyle bir işi yanılarak işlemiş zayıf bir kimse getirildi mi kırk celde vururdu. Osman da aynı şekilde kimine seksen, kimine kırk sopa vururdu."

[26]

Peygamber (sav)ın ashabı azarlayıcı bir üslupla: "Eğer hilalin gözükmesi gecikmiş olsaydı, ben de size daha fazla (oruç tuttururdum)"[27] sözleri de bu kabildendir. Çünkü onlar (Peygamber efendimize uyararak) aralıksız oruç tutmaktan vazgeçmemişlerdi. Bir rivayette de şöyle buyurmuştur: "Eğer ay uzayıp gitmiş olsaydı, sizinle öyle aralıksız bir oruç tutardık ki, bu konuda gereksiz yere işi sıkı tutanlar, böyle sıkı tutmalarından vazgeçeceklerdi." [28]

Hamid b. Yahya, Süfyan'dan, o Mis'ar'dan, o Atâ b. Ebi Mervan'dan rivayetine göre Ali, Necaşi'ye içki dolasıyla yüz celde vurmuştur. Bunu Ebu Ömer (b, Abdi'l-Berr) zikretmiş, ancak sebebini belirtmemiştir. [29]

18- Şefkat ve Merhamet Allah'ın Hadlerinin Uygulanmasına Engel Olmamalıdır;

Yüce Allah'ın: "Allah'a ve âhiret gününe îman etmiş kimseler İseniz, Allah'ın dini hususunda her ikisine de acıyacağınız tutmasın* buyruğu şu demektir: Kendilerine had uygulanacak olanlara şefkat duyarak hadleri uygulamaktan uzak durmayınız. Acıtmayacak bir şekilde vuruşlarınızı hafifletmeyiniz.

Tefsir âlimlerinin büyük çoğunluğunun açıklaması bu şekildedir.

eş-Şa'bî, en-Nehaî ve Said b. Cübeyr de "Allah'ın dîni hususunda her ikisine de acıyacağınız tutmasın" buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: Vurma ve celde cezasının uygulanması sırasında demektir. Ebu Hureyre (r.a) dedi kî: Bir yerde, bir haddin uygulanması, o yerin ahalisi için kırk günlük yağmur yağmasından daha hayırlıdır. [30] Daha sonra bu âyet-i kerîmeyi okudu.

"Ra'fet (acımak)"; rahmetten daha ince bir duygudur.

Bu kelime "feale" vezninde elifin üstün telaffuzu ile; şeklinde okunduğu gibi, "fe'âle" vezninde; diye de okunmuştur. Böylelikle bu kelimenin üç türlü söylenişi bulunmaktadır, hepsi de mastardır. En meşhur olanı birincisi "elifin

sakin okunuşu)dır. Bu da kalbi incelip merhamet duyma halini anlatan; dan gelmektedir. Elif sakin ve medli olarak; şekillerinde söylenir. "Üzüntü, keder" gibi. ise; ona ra'fet duydum, demektir. Rauf, yüce Allah'ın sıfatlarından olup, şefkatli ve çok merhametli demektir. [31]

19- "Allah'ın Dini" Allah'ın Hükmüdür:

Yüce Allah'ın: "Allah'ın dini hususunda" buyruğu, Allah'ın hükmü hususunda anlamındadır. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Yoksa o hükümdarın dinine göre kardeşini alıkoyabilecek değildi." (Yusuf, 12/76) Burada "hükümdarın dini"nden kasıt, onun hükmüdür.

"Allah'ın dini hususunda" buyruğunun Allah'a size emretmiş ve şeriat kılmış olduğu hadlerin uygulanmasında, Allah'a itaat hususunda... diye de açıklanmıştır. Daha sonra yüce Allah bu hususta onların kararlılık göstermeleri gerektiğini hatırlatmak ve teşvik etmek üzere: "Allah'a ve âhiret gününe İman ediyorsanız diye" buyurmaktadır. Bu ifade bir işe teşvik etmek istediğiniz bir kimseye: Eğer adamsan bu işi yap, demeye benzer. Yiğit adamların yapmaları gereken İş budur, dernektir. [32]

20- Mü'minlerden Bir Kesim Cezanın Uygulanışına Tanık Olmalıdır:

"Mü'minlerden bir topluluk da azaplarına tanık olsunlar" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Cezanın uygulanışına te'dib edilmeyi hakeden-lerden başkaları tanık olmaz.

Mücahid dedi ki: Bir adamdan, bin kişiye kadar; İbn Zeyd de: Zina hakkında şahitliğe kıyas ederek dört kişinin hazır olması kaçınılmazdır, demiştir. Çünkü bu da onunla ilgili bir husustur. Malik, el-Leys ve Şafî'nin de görüşü budur.

İkrime ve Atâ ise şöyle demektedirler: İki kişinin şahitlik etmesi kaçınılmazdır. Malik'in meşhur görüşü de budur. Çünkü o bunu bir şahitlik konusu olarak değerlendirmiştir.

ez-Zührî: Üç kişi demiştir. Çünkü çoğul kipinin asgari miktarı o kadardır. ei-Hasen de: Bir ve daha yukarısı demiştir, yine ondan on kişi dediği de rivayet edilmiştir. erRabf ise üçten fazla olmalıdır, demiştir.

Mücahid'in delili yüce Allah'ın: "Onların herbir kesiminden bir topluluk da... kalmalı değil miydi?" (et-Tevbe, 9/122); "Eğer mü'minlerden iki topluluk birbirleri ile çarpışarlarsa..." (el-Hucurat, 49/9) buyruqlarıdır. Bu ise iki adamın dövüşmesi hakkında nazil olmuştur. O halde yüce Allah'ın; "Mü'minlerden bir

topluluk da azaplarına tanık olsunlar" buyruğunda da böyle olmalıdır. Birden, bine kadar sayıdaki kimseye de "taife (mealde; topluluk)" adı verilir. İbn Abbas ve İbrahim de böyle demişlerdir.

Ebu Berze el-Eslemî de zina edip çocuk doğurmuş bir cariyesinin üzerine bir elbise örttükten sonra, oğluna; iz bırakmayacak, hafif te olmayıp fakat acıtacak şekilde elli sopa vurmasını emretti. Bir topluluk da çağırdıktan sonra; "Mü'mînlerden bir topluluk da azaplarına tanık olsunlar" buyruğunu okudu. [33]

21- Cezanın Uygulanması Esnasında Topluluğun Hazır Bulunmasından Maksat Nedir?:

Topluluğun hazır bulunmasındaki maksadın ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Acaba bundan kasıt zina edenlere sert davranıp herkesin huzurunda onların azarlanması mıdır ve bu, hem ceza uygulananları bu suçtan uzaklaştırıp hazır bulunanların da bununla öğüt alarak, bundan dolayı uzak kalmaları, buna dair haberin yaygınlaşarak geride kalanların da bundan ibret almaları mıdır? Yoksa bu cezanın uygulandığı kimselere tevbe etmeleri ve ilahi rahmete nail olmaları için midir? Bu hususta ilim adamlarının iki görüşü vardır: [34]

22- Zina Suçunun Ağırlığı:

Huzeyfe (r.a)dan gelen rivayete göre o Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Ey insanlar topluluğu! Zinadan uzak durunuz. Çünkü onda altı tane kötü haslet vardır. Bunların üçü dünyada, üçü âhiret-tedir. Dünyadakiler şunlardır: Zina güzelliği giderir, fakirliğe sebep olur, ömrü kısaltır. Âhiretteki kötü hasletlere gelince: (İlâhî) gazabı, kötü bir şekilde hesaba çekilmeyi ve cehennemde de ebedî kalmayı gerektirir." [35]

Enes'ten rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her cuma iki defa ümmetimin amelleri bana sunulur. Allah'ın zina edenlere gazabı pek şiddetlidir." [36]

Yine Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğu nakledilmiştir: "Şa'ban ayının onbeşinci gecesinde yüce Allah ümmetime (rahmet nazarıyla) bakar. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamış her mü'mine mağfiret buyurur. Beşi müstesna: Sihirbaz, kâhin, anne-babasma karşı gelen, içkici ve zina üzere ısrar eden." [37]

3. Zina eden erkek ancak zina eden veya müşrik olan bir kadını nikâh edebilir.

Zina eden kadını da ancak zina eden veya müşrik olan bir erkek nikahlayabilir. Böylesi müminlere haram kılınmıştır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [\[38\]](#)

1- Bu Âyetin Anlamı:

İlim adamları bu âyetin anlamı hususunda, altı türlü te'vil olunabileceğini söyleyerek, farklı görüşler belirtmişlerdir:

I-Bu âyetten maksat, zinanın ne kadar çirkin ve ne kadar kötü olduğunu, mü'minlere de kesinlikle haram kılınmış olduğunu anlatmaktır. Bu anlamın önceki buyruklarla da ilişkisi gayet güzel ve belîğdir. Yüce Allah: "Ancak—nikâh edebilir" buyruğu ancak böyle birisi ile ilişki kurabilir demektir. Burada nikâh, cima manasına kullanılmış olur. Bunun hem erkek, hem kadın için ayrı ayrı söz konusu edilmesi ise, mübalağa ve her iki tarafı da bu hususta sorumlu tutmak manasındadır.

Daha sonra fazladan bir de müşrik kadın ile müşrik erkeği de zikretmektedir ki, şirk zinaya göre masiyetler arasında daha genel bir masiyettir. Bunun da anlamı şöyle olur: Zina eden bir kimse, zina ettiği vakit ya müslüman-lardan zina eden bir kadın ile ilişki kurmaktadır, veya ondan daha güzel müşriklerden bir kadın ile ilişki kurmaktadır.

İbn Abbas ve yakın öğrencilerinden bu âyet-i kerîmedeki "nikâh" lafzının ilişki kurmak ve cima manasına olduğunu söylediği rivayet edilmiştir.

ez-Zeccâc bunu kabul etmeyerek şöyle der: Yüce Allah'ın Kitabında m-kâh lafzı ancak evlendirmek, evlenmek manasına kullanılmıştır.

Ancak durum dediği gibi değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de: "Ondan sonra başka bir koca ile nikâhlanmadıkça" (el Bakara, 2/230) diye buyurulmaktadır. Peygamber (sav) da bunun (nikahlanıp, evlenmek suretiyle) ilişki kurmak anlamında olduğunu beyan etmiştir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/230. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Taberî de bu te'vile uygun bir rivayeti Said b. Cübeyr, İbn Abbas ve İkrime'den nakletmektedir. Ancak bu rivayeti tamamlayıcı da olmayan, sonuca da götürmeyen bir şekilde kaydetmiştir. el-Hattabî de bu görüşü İbn Ab-bas'tan nakletmiş ve bunun anlamının ilişki kurmak olduğunu belirtmiştir. Yani bu zina, ancak bir zaniye ile yapılır. Bu da her iki tarafın da zina etmiş olacağını ifade eder. Bu bir görüş.

2-Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin rivayetine göre Anır b. Şuayb babasından, o

dedesinden rivayet ettiğine göre Mersed b. Ebi Mersed Mekke'deki esirleri taşır (Medine'ye getirir, kurtanr)dı. Mekke'de "Anak" diye adlandırılan bir fahişe vardı, bu da onun dostu idi. Mersed dedi ki: Peygamber (sav)a gelip dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Anak'ı nikahlayayım mı? Bir süre sustu, bana cevap vermedi. Bunun üzerine: "Zina eden kadını da ancak zina eden veya müşrik olan bir erkek nikahlayabilir" buyruğu nazil oldu, beni çağırdı ve bana bu âyeti okuduktan sonra: "Onu nikahlama" dedi.[\[39\]](#)

Ebû Davud'un lafzı bu şekildedir, Tirmizî'nin rivayeti ise daha eksiksizdir. el-Hattabî dedi ki: Bu hüküm o kadına hastır, çünkü o kadın kâfir idi. Zina eden müslüman bir kadının nikâh akdi feshedilmez.

Bu görüşe göre de bu âyet-i kerime müslümanlardan özel bir kişi hakkında inmiştir. Bu kişi, zinakâr fahişelerden olup Um Mehzûl diye bilinen bir kadını nikahlamak için izin istemişti. Bu kadın, (kendisiyle evlenecek olanın) nafakasını karşılamayı da taahhüt etmişti. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirdi.[\[40\]](#) Bu görüşü Amr b. el-Âs[\[41\]](#) ile Mücâhid ifade etmiştir.

4- Bu âyet-i kerîme, Suffa ashâbı hakkında nazil olmuştur. Bunlar muhacirlerden olup Medine'de evleri, aşiretleri yoktu. Mescidin suffasında yerleşmişlerdi. Dört yüz kişi idiler. Gündüzün nızık peşinde koşar, geceleyin de suf-fada kalırlardı. Medine'de de açıktan açığa fuhuş işleyen fahişeler vardı. Bunların elbiseleri ve yemekleri pek çoktu. Suffadakiler bunlarla evlenip onların meskenlerinde barınıp yemeklerinden yiyip elbiselerinden giyinmek istediler. Bu âyet-i kerîme onları böyle bir duruma düşmekten korumak üzere nazil olmuştur. Bu açıklamayı da İbn Ebi Salih yapmıştır.

5- ez-Zeccac ve başkası bu görüşü el-Hasen'den nakletmişlerdir. Buna göre o şöyle demiştir: Burada kasıt, kendilerine zina haddi uygulanmış, zina eden erkek ve kadındır. O şöyle demiştir: Bu yüce Allah'ın bir hükmüdür.

Zina haddi uygulanmış bir erkeğin, zina haddi uygulanmış bir kadından başkasıyla evlenmesi caiz değildir. İbrahim en-Nehaî de buna yakın görüş belirtmiştir.

Ebû Davud'un, Musannef'inde (Sünen'inde) kaydedildiğine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Zina edip had uygulanmış bir erkek ancak kendisi gibi olanı nikahlayabilir."[\[42\]](#)

Rivayete göre had uygulanmış bir kimse, had uygulanmamış bir kadın ile evlenmiş, Ali (r.a) da onları birbirlerinden ayırmıştır. İbnu'l-Arabî der ki: Bu naklen sabit olmadığı gibi, aklen de sahih olmayan bir husustur. Erkekler arasından had uygulanmış birisinin yalnızca had uygulanmış kadınları

nikahlayabileceğin! söylemek doğru olabilir mi? Bu hangi rivayete dayanarak kabul edilebilir ve şeriatteki hangi aslî hüküm, bu kıyasın dayanağını teşkil edebilir?

Derim ki: el-Kiya (el-Herâsî) bu görüşü aynı zamanda Şafiî mezhebine mensub kimi müteahhir fakihlerden de nakletmiş ve zina eden bir erkek eğer zina etmeyen bir kadın ile evlenecek olursa, âyetin zahiri gereğince birbirlerinden ayrılacaklarını belirtmişlerdir. el-Kiyâ der ki: Ancak bu zahir ile amel etmektir. Bu görüşü kabul eden bir kimsenin zina eden bir erkeğin, müşrik bir kadınla evlenmesini de caiz kabul etmesi, zina eden bir kadının da müşrik bir erkekle evlenmesini caiz kabul etmesi gerekir. Bunun caiz olması ise son derece uzak bir ihtimaldir ve hatta bu büsbütün İslâm'dan çıkıştır. Hatta bunlar bazen şunu da söylerler: Âyet-i kerîme zina eden kadın hakkında değil de özel olarak müşrik erkeğin nîkâhlanması hususunda neshedilmiştir.

6- Âyet-i kerîme neshedilmiştir. Malik, Yahya b. Said'den, o Said b. el-Müseyyeb'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Zina eden erkek ancak zina eden veya müşrik olan bir kadını nîkâh edebilir. Zina eden kadını da ancak zina eden veya müşrik olan bir erkek nikahlayabilir" buyruğu hakkın-da(Said b. el-Müseyyeb) dedi ki; Bu âyet-i kerîmeyi daha sonra gelen: "İçinizden evli olmayanları... evlendirin" (en-Nur, 24/32) âyeti neshetmiştir. İbn Amr da böyle demiştir. O dedi ki: Zina eden kadın da müslümanların evli olmayan (dul)ları arasına girer.

Ebu Ca'fer en-Nehhâs dedi ki: İlim adamlarının çoğunluğu bu görüşü benimsemişlerdir. Fetva verme ehliyetine sahip kimseler de şöyle derler: Bir kadın ile zina eden bir kimse o zina ettiği kadın ile evlenebileceği gibi başkası da onunla evlenebilir, Bu İbn Ömer'in, Salim'in, Cabir b. Zeyd'in, Ata, Tavus ve Malik b. Enes'in görüşü olduğu gibi, Ebu Hanife ve mezhebine mensup ilim adamlarının da görüşüdür.

Şafiî der ki: Bu âyet hakkında söylenecek söz Said b. el-Müseyyeb'in sözü gibidir. Allah'tan yanılmayacağımı ümit ederek söylüyorum ki, bu âyet mensuhtur.

İbn Atiyye dedi ki: Bu âyet-i kerîmede müşriklerden söz edilmesi bütün bu yaklaşımları zayıf kılmaktadır. İbnul'l-Arabî der ki: Bence uygun görüş şudur: Nikâh lafzı ile ya İbn Abbas'ın dediği gibi, ilişki kurmak kastedilmiştir, yahutda akit. Eğer ilişki kurmak kastedilmiş ise bunun manası: Bir zina ancak zaniye bir kadın ile yapılır. Bu da şu demektir: Erkek de, kadın da her iki taraf da zinakârdır. Buna göre âyetin takdiri de şöyle olur: Zinakâr bir kadın ile ilişki kurmak, ancak zina eden bir erkeğin yahut müşrik bir erkeğin işidir. Bu açıklama

İbn Abbas'tan rivayet edilmektedir ve sahih bir manadır.

Eğer: Baliğ bir kimse bir kız çocuğu ile yahut akıllı bir kişi deli birisi ile yahut uyuyan bir kişi uykuda olan bir kadın ile zina edecek olursa, bu sadece erkek tarafından bir zinadır ve bu erkek zaniye olmayan birisini nikahlamış (ilişki kurmuş) olmaktadır. O takdirde daha önce geçen maksadın dışına çıkmış olmaktadır denilirse, cevabımız şu olur: Bu, her bakımdan bir zinadır. Şu kadar var ki onlardan birisinden had düşer, diğerine İse uygulanır.

Şayet "nikâh" lafzı ile akit kastedilmiş ise buyruğun anlamı şöyle olur: Zina etmiş bir kadın ile evlenip de, hamile olup olmadığını anlamadan onunla gerdeğe giren bir kimse zina eden kişi gibidir. Ancak bu hususta ilim adam-iannın ihtilâfı dolayısıyla ona had uygulanmaz, Şayet böyle birisi ile nikâh akdi yapıp da onun hamileliği, ortaya çıkıncaya kadar, onunla gerdeğe girmeyecek olursa, İcma iie bu akit caizdir.

Bir diğer görüşe göre âyet-i kerîmenin maksadı, zina eden bir erkek, zaniye bir kadından başkasıyla evlenemez, demek değildir. Çünkü böyle birisinin zaniye olmayan bir kadın ile evlenmesi de düşünülebilir. Ancak mana şöyle olur: Zaniye bir kadın ile evlenen bir kimse de zanidir. Sanki: Zaniye kadını ancak zina eden erkek nikâhlar, denilmek istenmiş ve ifadelerde lafızlar yer değiştirmiştir. Bu da şu demektir: Zaniyeyİ ancak onun zinasına razı olan bir erkek nikahlayabilir. Böyle bir şeye de ancak kendisi zina ediyor ise razı olur, [43]

2- Zaniye Kadın İle Evlenmek Sahihtir:

Bu âyet-i kerîmede zaniye ile evlenmenin sahih olduğuna delil vardır. Aynı şekilde evli birisinin hanımı zina edecek olursa, nikâh fâsid olmaz. Koca da zina edecek olursa, hanımı ile olan nikâhı fâsid olmaz. Bu açıklama ise âyet-i kerîmenin mensûh olduğunu kabul etmeye binâendir. Âyetin muhkem olduğu da söylenmiştir, bu da ileride gelecektir. [44]

3- Zina Eden Erkek ve Kadının Birbirleriyle Evlenmeleri:

Rivayete göre Ebubekir (r.a) döneminde bir adam bir kadın ile zina etti. Her ikisine de yüzer sopa had uyguladıktan sonra olduğu yerde onları birbirleriyle evlendirdi ve sonra da onları bir sene sürgüne gönderdi. Benzeri bir uygulama Ömer, İbn Mes'ud ve Câbir (r.anhum)dan da rivayet edilmiştir.

İbn Abbas dedi ki: Bunun başı zina, sonu nikâhla bitmiştir.

Buna şöyle bir Örnek gösterilebilir: Bir adam birisinin bahçesinden meyve çalar, sonra bahçe sahibine gider. O çaldığı meyveyi ondan satın alır. Çalması haram, satın alması helâldir.

Şafiî ve Ebu Hanife bu görüşü kabul etmişler ve suyun (zinanın) hurmi-yetinin olmadığı görüşünü benimsemişlerdir,[45]

İbn Mes'ud (r.a)dan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bir adam, bir kadın ile zina eder, sonra da onu nikahlayacak olursa1 her ikisi de ebediyen zinakârdırlar. İşte Malik de bu görüşü kabul etmiştir. Onun görüşüne göre o fasit olan suyundan rahminin temizliğini anlayıncaya kadar onu nikâhla-yamaz. Çünkü nikâhın kendine göre bir hürmeti (saygınlığı) vardır. Onun saygınlığından birisi de nikâh dolayısı ile helâl olan suyun, zina suyunun üzerine dökülmemesi ve böylelikle haramın helâla, hakir ve bayağı halin suyunun, şerefli halin suyu ile karışmamasıdır. [46]

4- Zinakûr Bilinen Bir Kimsenin Böyle Olmadığı İntibamı Vererek Evlenmesinin Hükümü:

İbn Hüveyzimendâd der ki: Zina veya fasıklık türlerinden bir başkası ile bilinen ve bunu açıktan işleyen bir kimse, şayet namus ve iffet ehli bir ailenin kızı ile evlenir de kendisi hakkında onları aldatacak (namus ehli birisi olduğunu gösterecek) olursa, onunla birlikte kalmak yahut ondan ayrılmak hususunda muhayyerdirler. Çünkü bu da kusurlardan bir kusur gibidir. İbn Hüveyzimendâd bu görüşüne Peygamber (sav)ın: "Zinakâr ve bundan dolayı had cezası uygulanmış olan bir kimse ancak kendisi gibi olanı nikahlayabilir"[47] hadisini delil göstermiştir.

İbn Hüveyzimendâd der ki: Hadiste had cezası uygulanmış birisinin söz konusu edilmesinin sebebi, fasıkhkla meşhur olmasıdır. İşte evlenmesi halinde eşinden ayrılması icab eden kişi budur. Fâsıklıkla meşhur olmayan kişi hakkında bu hüküm söz konusu değildir. [48]

5- Âyetin Muhkem Olmadığını Söyleyenler ve Bu Görüşün Bazı Hükümlere Etkisi:

Mütekaddiminden bir kesim şöyle demiştir; Âyet-i Kerîme nesh edilmiş değildir. Bunlara göre zina eden bir kimsenin kendisi ile hanımı arasındaki nikâhı fasid olur. Kadın zina edecek olursa, kendisi ile kocası arasındaki nikâhı da fasid olur.

Bunlardan bir topluluk da şöyle demiştir: Bu yolla nikâh fesh olmaz, ancak kocaya hanımı zina ettiği takdirde karısını boşaması emredilir. Boşamayacak olursa, günahkâr olur. Ne zina eden bir kadınla, ne zina eden bir erkekle evlenmek caizdir. Ancak tevbe açıkça tesbit edilecek olursa, o takdirde nikahlanmak caiz olur. [\[49\]](#)

6- Mü'minlere Fahişelerle Evlenmek Haramdır:

"Böylesi mü'minlere haram kılınmıştır." Yani bu gibi fahişeleri nikahlamak mü'minlere haramdır. Kimi te'vil âlimleri şunu iddia ederler: Böyle fahişelerle nikâhlanmayı yüce Allah, Muhammed (sav) ümmetine haram kılmıştır. Bu türden kadınların en meşhurlarından birisi de Anâk diye bilinen kadındır, [\[50\]](#)

7- İslâm ve Harb Diyarında Zinanın Hükümü:

Yüce Allah Kitab-ı Kerîm'inde zinayı haram kılmıştır. Erkek nerede zina ederse etsin, ona had uygulanmalıdır. Malik, Şafiî ve Ebu Sevr'in görüşü budur. Re'y ashabı ise müslüman bir kimse eğer Dar-ı Harbde eman ile bulunur da orada zina ettikten sonra İslâm diyarına çıkıp gelecek olursa, ona had uygulanmaz. İbnu'l-Münzir der ki: Dar-ı Harb ile Dar-ı İslam arasında fark yoktur. Kim zina ederse, ona had uygulanır. Bu yüce Allah'ın: "Zina eden dişi ile zina eden erkeğin her birine yüzer değnek vurun" buyruğunun zahirinin bir gereğidir. [\[51\]](#)

4. Muhsan hanımlara iftira edenler, sonradan dört şahit getirme-seler o kimselere seksener (değnek) vurun ve şahitliklerini ebe-diyyen kabul etmeyin. Onlar fâsıkların tâ kendileridir.

5. Ancak bundan sonra tevbe edenler ve ıslâh olanlar müstesna. Şüphesiz Allah günahları bağışlayandır, rahmet edendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yirmialtı başlık halinde sunacağız: [\[52\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

Bu âyet-i kerîme zina iftirasını yapanlar hakkında inmiştir. Said b. Cübeyr dedi ki: Bu âyetin iniş sebebi mü'minlerîn annesi Âişe (r.anhâ) hakkında söylenenler olmuştur.

Bir diğerk görüşe göre bu âyet-i kerîme özel olarak o olay hakkında değıl, genel olarak zina İftirasında bulunanlar sebebiyle nazil olmuştur. İbnü'l-Münzir dedi ki: Rasûlullah (sav)ın haberleri arasında iftiraya açıkça delâlet eden bir haber bulamamaktayız. Ancak yüce Allah'ın Kitabı bu konuda ye-terii olup başkasına ihtiyaç bırakmamaktadır ve haddi gerektiren kazfın var olduğuna delil teşkil etmektedir, ilim ehli de bu hususta icmâ' halindedirler. [\[53\]](#)

2- İftiranın Sözlük Anlamı:

Yüce Allah'ın: "...iftira edenler" buyruğı ile seb edenler, sö-venler kastedilmektedir. Bu kelime İçin "ram'ı" ismi istiare olarak kullanılmıştır. Çünkü bu, sözlü olarak eziyet vermek anlamındadır. Nitekim en-Nâ-biğâ şöyle demiştir: "Dilin yarası, elin yarası gibidir." Bir başka şair de şöyle demektedir; "Benim de babamın da uzak olduğu bir hususta bana iftirada bulundu, O kuyu sebebiyle bana iftira etti."

Buna "kazf adı da verilir. Hadis İ şerifte geçen: "İbn Ümeyye hanımını, Şerik b. es-Sahmâ ile (zina etmekle) kazfetti (suçladı)" hadisinde de bu ifade kullanılmıştır. [\[54\]](#)

3- İffetlilere İftira:

Yüce Allah, kadınları -bu açıdan- daha önemli olduklarından, böyle bir fiili işledikleri iftirası nefisleri daha bir yaralayıcı ve daha çirkin olduğundan dolayı bu âyet-i kerîmede söz konusu etmiştir. Erkeklerle böyle bir iftirada bulunmak da mana itibariyle âyetin hükmüne girmektedir. Ümmet de bu hususta icmâ' etmiştir. Bu da yüce Allah'ın domuz etinin haram olduğunu nass ile bildirmekle birlikte, yağının, kıkırdaklarının ve benzerlerinin de mana itibariyle benzemeleri ve icmâ' dolayısıyla (o hükme) dahil olmasına benzemektedir.

ez-Zehravî'nin naklettiğine göre buyruk, muhsan olan kişiler anlamındadır. Dolayısıyla bu kelime lafzı itibariyle erkekleri de, kadınları da kapsamaktadır. Buna delil yüce Allah'ın: "Kadınlardan muhsan olanlar da..." (en-Nisâ, 4/24) buyruğı da buna delildir.

Bir toplulukla şöyle demiştin "Muhsana" ile kasıt ferclerdir. Nitekim yüce Allah: "Fercini muhsan kılan (ırzını koruyan) o kızı da (an)" (el-Enbiya, 21/91) diye buyurmaktadır. O takdirde âyetin kapsamına erkek ve kadınların avret yerleri girer.

Bir diğerk görüşe göre yabancı kadına İftiranın söz konusu edilmesi, daha sonra

erkeğin kendi hanımına iftira etmesi halini atfetmek içindir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Cumhur "Muhsan hanımlara" kelimesini "sâd" harfini üstün olarak okumuşlardır. Yahya b. Vessâb ise esreli okumuştur. "Muhsan kadınlar" burada iffetli kadınlar anlamındadır. en-Nisâ Sûresi'nde (4/25. âyet, 5- başlık ve devamında) ihsandan söz edilmiş ve mertebeleri belirtilmiştir. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[55\]](#)

4- Zina İftirasında Aranılan Şartlar:

Zina iftirası (kazf)de ilim adamlarına göre dokuz şart bulunmalıdır: Bu şartların ikisi iftirada bulunan kimsede olmalıdır. Bunlar akıl ve bulûğdur. Çünkü bu iki şart mükellef olmanın asıl dayanaklarıdır. Bu şartları taşımayanlar mükellef değildir.

İki şart iftira (kazf)de kullanılan ifadelerde aranır. Bu da bu iftirasında haddi gerektirecek bir ilişkiyi söz konusu etmelidir ki, bu da zina ya da Lut kavminin amelidir, yahut iftira ettiği kimseyi -diğer masiyetler ile değil de- babasından olmadığını söylemekle olur.

Beş şart da hakkında iftirada bulunulan kimsede aranır. Bunlar da akıl, bulûğ, müslüman olmak, hürriyet, kendisine iftira yoluyla isnad edilen fuhuştan uzak iffetli olmak -başkasından uzak olup, olmaması aranmaz. -

İftirayı atanda akıl ve bulûğu şart koştığımız gibi, iftiraya uğrayanda da bunları şart koşmamız -ihsanın mahiyeti çerçevesinde olmamakla birlikte- had-din, ancak kendisine iftira atılan kimseye gelebilecek zarar yolu ile eziyet-ten uzak tutmak için emredilmiş olmasından dolayıdır. Âkil ve balîğ olmayan kimse hakkında ise böyle bir zarar söz konusu değildir. Zira bu gibi kimselerin İster kendilerinin yaptıkları, ister kendilerine yapıldığı söylenmiş olsun, Lût kavminin amelini işlemeleri zina diye adlandırılmaz. [\[56\]](#)

5- Zina İftirasında Kullanılan Açık ve Kapalı İfadelerin Hükümü:

İlim adamları zina iftirası açıkça zikredilmesi halinde bunun haddi gerek-tirici bir iftira olacağını ittifakla kabul etmişlerdir. Şayet açık olmayarak üstü kapalı bir ifade kullanacak olursa, Malik: Bu da bir iftiradır, demiştir. Şafî ve Ebu Hanife ise; ben bu sözlerimle ona zina iftirasında bulunmayı kastettim, demedikçe kazf (zina iftirası) olmaz,

Malik'in görüşünün delili, iftira dolayısıyla haddin ancak iftirada bulunanın iftira ettiği kimseyi karşı karşıya bıraktığı musibeti ortadan kaldırmak için öngörülmüş

olmasıdır. Eğer böyle bir musibet kapalı ifade ile gerçekleşiyor ise, o halde bu kapalı ifadenin de açıkça kullanılan ifade gibi bir kazf olması icab eder. Bu hususta da esas dayanak, kullanılan İfadeden anlaşılmasıdır. Şanı yüce Allah Şuayb (a.s) hakkında bize şunu haber vermektedir: "Çünkü sen muhakkak yumuşak huylu ve akli başında bir kimsesin." (Hûd, 11/87) Kavmi bu sözleriyle onun beyinsiz ve sapık olduğunu söylemek istemişlerdi. Onlar daha önceden Hûd Sûresi'nde (belirtilen âyetin tefsirinde) geçtiği üzere yorumlardan birisine göre, zahiren övgü olan sözlerle ona kapalı ifadelerle hakaret etmek istemişlerdi. Yüce Allah, Ebu Cehil hakkında da (kıyamette kendisine) şöyle denileceğini bildirmektedir: "Tat bakalım, çünkü sen güçlü ve değerli imişsin." (ed-Duhan, 44/49) Meryem (selâm ona)e de şu sözlerin söylendiğini bize nakletmektedir: "Ey Harun'un Kardeşi! Senin baban kötü bir adam değildi. Anan da ahlâksız bir kadın değildi." (Meryem, 19/28) Onlar bu sözleriyle babasını öğmüş, annesinin de hayasızlık etmediğini yani zina etmemiş olduğunu söylemişler, fakat kapalı bir ifadeyle Meryem hakkında bunu kullanmış oluyorlardı. Bundan dolayı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bir de onların küfürleri ve Meryem aleyhinde pek büyük bir iftirada bulunmaları sebebiyle..." (en-Nisa, 4/156) Onların küfürlerinin ne olduğu bilinmektedir, pek büyük iftiraları ise kapalı sözlerle onun hakkında söyledikleridir. Yani senin baban kötü bir adam değildi, annen de hayasız bir kadın değildi. Yani sen (kocan bulunmadığı halde) bu çocuğu doğurmuş olmakla onlar gibi olmadığını göstermiş oluyorsun, (demek istemişlerdi).

Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Deki: 'Göklerden ve yerden sizi rızıklandıran kimdir?' Allah'tır de. Şüphe yok ki Biz yakut siz ya bir hidayet üzereyiz, veya apaçık bir sapıklıkta." (Sebe\ 34/24) Bu İfadelerden anlaşıldığı üzere kasıt, kâfirlerin hidayet üzere olmadıkları, yüce Allah'ın ve Rasûlünün gösterdiği yolun ise hidayet olduğudur. İşte böylelikle kapalı ifadelerden tıpkı açık ifadelerden, anlaşılanın kendisi anlaşılmaktadır. Nitekim Ömer (r.a) da şair el-Hutay'a'yı şu sözleri söylemesi üzerine hapsetmiş idi:

"Bırak üstün değerleri için. yolculuk yapma, onları ele geçirmek

Otur (evinde)! Çünkü sen (kendisine) yemek yedirilen,, elbise giydirilensin."

Çünkü o bu sözleriyle (hicvettiği şahsı) yemek yedirilmeleri, içirilmeleri ve giyimlerinin karşılanması bakımından kadınlara benzetmiş olmaktadır. Ne-caî'nin şu:

"Onun kabilesi hiçbir taahhüdü ihlâl etmezler, İnsanlara bir hardal tanesi kadar dahi zulmetmezler."

Sözlerini işitince: Keşke Hattab da böyle olsaydı, demişti. Şair ise bu sözleriyle kabilesinin zayıf olduğunu anlatmak istemiştir. Buna benzer ifadeler pek çoktur,

[57]

6- Kitap Ehli Kimselere Zina İftirasında Bulunmak:

İlim adamlarının cumhuru (çoğunluğu) kitab ehline mensub bir erkek veya onlardan bir kadına zina iftirasında bulunan kimseye had uygulanmayacağı kanaatindedirler.

ez-Zührî, Said b. el-Müseyyeb ve İbn Ebi Leylâ ise şöyle demişlerdir: Şayet kadının müslüman bir kocadan olma bir çocuğu varsa, bu iftirada bulunana had uygulanır,

Bu hususta üçüncü bir görüş daha vardır: Bu görüşe göre, bir kimse eğer müslumanın nikahı altında bulunan hristiyan bir kadına iftirada bulunacak olursa, ona had uygulanır.

İbnu'l-Münzir der ki: İlim adamlarının ileri gelenleri birinci görüşü benimsemiş ve ittifakla bunu dile getirmişlerdir. Ben bu hususta muhalefet eden bir kimseye ne yetiştim, ne de karşılaştım. Hristiyan bir kimse, hür müslüman bir kimseye zina iftirasında bulunacak olursa müslümanın cezası gibi ona da seksen sopa vurulur. Bu hususta görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorum. [58]

7- Zina İftirasında Bulunan Kölenin Cezası ve Had Kimin Hakkıdır?

İlim adamlarının cumhuruna göre; köle, hür bir kimseye zina iftirasında bulunacak olursa, ona kırk sopa vurulur. Çünkü bu da tıpkı zina haddi gibi kölelik dolayısıyla yan yarıya indirilir.

İbn Mes'ud, Ömer b. Abdu'İ-Aziz, Kabisa b. Züeyb'den gelen rivayete göre ise köleye seksen sopa vurulur. Ebubekr b. Muhammed de hür bir kimseye zina iftirasında bulunmuş bir köleye seksen sopa vurmuştur. el-Evzaî de bu görüştedir.

Cumhur, yüce Allah'ın: "Şayet... fuhuş işlerlerse onlara evli ve hür kadınlara verilen cezanın yarısı verilir" (en-Nİsa, 4/25) buyruğunu delil göstermektedirler.

Diğerleri de şöyle demektedir: Biz daha önceki buyruklardan zinanın yüce Allah'a ait bir hak olduğunu anlamaktayız. Yüce Allah'ın üzerindeki nimetleri az olan kimseler hakkında daha hafif, yüce Allah'ın nimetleri üzerinde pek çok olan kimse hakkında ise daha çirkin bir iş olabilir. Ancak iftira suçunun cezası insanın bir hakkıdır ve bu hak, iftiraya uğrayanın ırzına karşı işlenen suç dolayısıyla vacib olmuştur. Böyle bir suç kölelik ya da hürriyet dolayısıyla farklılık arzetmez. Bu görüşün sahipleri şöyle de diyebilirler: Eğer bu hususta farklılık

olsaydı, zina hakkında söz konusu edildiği gibi burada da söz konusu edilmeliydi.

İbnu'l-Münzir der ki; Ancak genel olarak İslâm âleminin belli başlı bölgelerindeki ilim adamlarının kabul ettiği görüş birincisidir, ben de birinci görüşü kabul etmekteyim. [\[59\]](#)

8- Hür Bir Kimse Köleye Zina İftirasında Bulunursa:

İlim adamlarının icma ile kabul ettiklerine göre; hür bir kimse köleye iftirada bulunacak olursa, bundan dolayı ona ceza uygulanmaz. Buna sebep aralarındaki mertebe farkı ile Peygamber (sav)ın şu buyruklarıdır: "Kim kölesine zina İftirasında bulunacak olursa, böyle olması hali müstesna kıyamet gününde ona had uygulanır." Bu hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. [\[60\]](#) Bazı rivayet yollarında şu ifadeler de bulunmaktadır: "Kim kölesine zina iftirasında bulunup da bunu ispatlamayacak olursa, kıyamet gününde ona had, seksen sopa olarak uygulanır." [\[61\]](#) Bunu da Darakutnî zikretmektedir.

İlim adamları derler ki: Bunun âhirette uygulanacak olmasının sebebi orada böyle bir mülkiyetin kaldırılacağından, üstün olan ile aşağıda olanın, hür ile kölenin eşit olacağından ve kimsenin kimseye takva dışında herhangi bir üstünlüğünün bulunmayacağından dolayıdır. Bunlar gerçekleşeceğinde insanlar hadlerde ve saygınlıkta birbirlerine eşit olurlar. Kimde bir hak varsa, o hak a'linin sahibine verilir. Mazlumin, zalimi affetmesi hali müstesna.

Dünyada birbirlerine denk olmayışlarının sebebi, kölelere malik olanların onları mükâfatlandırmak (ya da cezalandırmak) hususunda herhangi bir olumsuz hal ile karşı karşıya kalmamalarıdır. O takdirde hiçbir hususta efendilerin herhangi bir saygınlıkları ve üstünlükleri de kalmaz. İnsanların birbirlerinin emirlerine verilmesinin faydası da ortadan kalkar. Bu, hikmeti sonsuz, herşeyi bilen bir hikmetidir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. [\[62\]](#)

9- Hür Olan Kimseye Köle Zannıyla Zina İftirasında Bulunanın Hükümü:

Malik ve Şafiî derler ki: Bir kimse köle zannettiği bir kişiye zina iftirasında bulunup da onun hür olduğu anlaşılırsa, ona had uygulanır. Hasan-ı Bas-rî de bu görüştedir, İbnu'l-Münzir de bunu tercih etmiştir. Yine Malik der ki: Um veled (efendisinden çocuk doğurmuş cariye)e zina İftirasında bulunan bir kimseye de had uygulanır. İbn Ömer'den de bu görüş rivayet edilmiştir. Şafiî'nin görüşüne

kıyasen o da bu görüşte olmalıdır. Hasan-ı Basrî ise: Böyle bir kimseye had uygulanmaz, demiştir. [63]

10- Zina İftirasına Dair Kapalı Bir İfadeye Örnek:

İlim adamları bir erkeğe: Ey iki bacağı arasında kendisiyle ilişki kurulmuş kişi, diyen kimsenin hükmü hakkında farklı görüşlere sahiptirler. İbnu'l-Ka-sım; Böylesine had uygulanır, çünkü bu kapalı bir ifadedir, demiştir. Eşheb ise: Bu söz dolayısıyla had uygulanmaz demiştir, Çünkü bu söz, icma ile zina sayılmayan bir fiile nisbet etmedir. [64]

11- Bazı Şartları Eksik Olan Zina İftirasında Bulunmanın Hükümü:

Bulûğdan önce ve kendisiyle ilişki kurulması mümkün olan bir kız çocuğuna zina iftirasında bulunan bir kimsenin bu sözleri Malik'e göre bir kazf (zina iftirasıdır. Ebu Hanife, Şafî ve Ebu Sevr ise: Bu kazf sayılmaz, çünkü bu durumdaki bir çocuğa had uygulanmayacağı için yapılan bu iftira da zina iftirası sayılmaz. Ancak bunu söyleyen kimseye de ta'zir cezası uygulanır, demişlerdir. İbnu'l-Arabî der ki: Mesele her iki ihtimali de kaldırır ve zorcadır. Çünkü Malik iftiraya uğrayanın ırzını koruma altına almayı göz önünde bulundururken, diğerleri ise iftirada bulunanın haksız cezaya karşı korunmasını göz önünde bulundurmışlardır. Ancak iftiraya uğrayanın ırzını koruma altına almak daha önceliklidir. Çünkü iftirada bulunan bir kimse dilinin ucu ile mahremiyetini açığa çıkarmıştır, o bakımdan ona had uygulamak gerekir,

İbnu'l-Münzir der ki: Ahmed dokuz yaşındaki kız çocuğu hakkında: Ona iftirada bulunana sopa cezası vurulur, demiştir. Oğlan çocuğu da on yaşına ulaştığı takdirde ona iftirada bulunan dövülür. İshak der ki: Benzeri ilişki kurabilen bir erkek çocuğa zina iftirasında bulunan kimseye had uygulanır. Kız çocuğu da dokuz yaşını geçti mi bu durumdadır, İbnu'l-Münzir der ki: Baliğ olmayan bir kimseye iftirada bulunana had uygulanmaz, çünkü bu bir yalandır. Ancak verdiği rahatsızlık dolayısıyla ona ta'zir cezası uygulanır.

Ebu Ubeyd dedi ki: Ali (r.a)dan rivayet edildiğine göre bir kadın yanına gelmiş ve ona kocasının kendisine ait olan cariye ile ilişki kurduğunu söz konusu etmiş. Ali (r.a) ona şöyle demiş; Eğer doğru söylüyor isen, biz onu rec-mederiz. Şayet yalan söylüyor isen, o takdirde sana iftira cezası uyguluyoruz. Bu sefer kadın: İçimdeki kin ve öfke ile birlikte beni serbest bırakınız, aileme geri gideyim, cevabını vermiş.

Ebu Ubeyd dedi ki: Bu hadisteki fıkhî inceliklerden birisi şudur: Koca hanımına ait olan cariye ile ilişki kuracak olursa, ona had uygulanır.

Bir diğer incelik de şudur: Bir kimse bu hususta ona iftirada bulunacak olursa, ona iftirada bulunan kişiye had uygulanır. Ali (r.a)'ın: Eğer yalan söylüyor isen, sana iftira cezası uyguluyoruz, sözüne dikkat etmemiz gerekir. Bütün bunlar şöyle izah edilir: Eğer bu işi yapan kişi, yaptığını ve söylediğini bilmeyen bir kimse değilse bu hüküm söz konusudur. Eğer bunları bilmeyen yahut helal olduğu şüphesi iddiasında bulunan bir kimse ise, bütün bu hallerde had cezası ondan bertaraf edilir.

Bu rivayetdeki bir diğer fıkhî incelik de şudur: Bir adam, bir adama hakim huzurunda zina iftirasında bulunacak olsa, iftiraya uğrayan da hazır bulunmuyor ise, iftiraya uğrayan kişi gelip cezanın uygulanmasını isteyinceye kadar, iftirada bulunana bir ceza verilmez. Çünkü gelip onu tasdik edebilir, bunu bilemiyoruz. Nitekim Ali (r.a)'ın bu kadına ceza vermeye kalkışmadığı görülmektedir.

Yine bundan anlaşıldığına göre; hakim huzurunda bir adama zina iftirasında bulunulacak olsa, daha sonra iftiraya uğrayan kişi gelip hakkım isterse, kendisi bu iftirayı dinlemiş olduğundan dolayı hakim bu hakkı alır. Nitekim: Eğer yalan söylüyor isen, sana ceza uyguluyoruz, dediğini görüyoruz. Buna sebep ise iftiranın insanlara ait haklar arasında yer almasıdır.

Derim ki: Kazf haddi Allah'ın haklarından mıdır, yoksa insanların haklarından mıdır, hususunda görüş ayrılığı vardır, ileride gelecektir.

Ebu Ubeyd dedi ki: el-Esmaî dedi ki: Şu'be bu rivayette kadının söylediği: "Beni hıncım ve öfkemle başbaşa bırakınız" sözleri hakkında bana soru sordu, ben de ona şöyle dedim: Bu ifade tencerenin kaynayıp taşması tabirinden alınmıştır, O bakımdan tencerenin kaynayıp taşmasını anlatmak üzere: denilir. O bakımdan bu kadının sözlerinin anlamı şu olur: İçinde öfke ve kıskançlık -istediği sonucu alamayınca- kaynayıp, taşmaktadır. İşte bu anlamdan hareketle; denilir, yani içinde ona karşı kaynayıp coşan bir kını vardır, demek istenir. [65]

12- Peygamber (sav)'ın Hanımlarından Birisine Zina İftirasında Bulunanın Hükümü:

Peygamber (sav)'ın hanımlarından birisine zina iftirasında bulunan kimseye iki had uygulanır. Bu görüş Mesruk'a aittir, İbnu'l-Arabî der ki: Sahih olan bu haddin bir tane olacağıdır, çünkü yüce Allah'ın: "Muhsan hanımlara iftira edenler..." âyeti umumidir; onların sahib oldukları şeref onlara yapılan iftira dolayısıyla haddin arttırılmasını gerektirmez. Çünkü konunun şerefi hadlere etki

etmez. Şerefin azlığı da azaltılması suretiyle haddi etkilemez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

' İleride Âişe (r.anhâ)ya İftirada bulunan kimsenin öldürölüp öldürölmeveceğine dair açıklamalar gelecektir. [66]

13- İftiralarını Şahitle İspatlayamayanlar:

Yüce Allah'ın: "Sonradan dört şahit getînneseler" buyruğu, böyle bir iddianın ispatlanması İçin gerekli olan dörc şahidi getiremeyenler, demektir. Bu dört şahit diğer haklardan farklı olarak zina için gereklidir, bu da yüce Allah'ın kullarına bir rahmeti ve onların hallerini setretmek içindir. Buna dair açıklamalar daha önceden en-Nisâ Sûresi'nde (4/15- âyet, 5. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. [67]

14- Şahidlerin, Şahitlikte Bulunmalarında Aranan Şartlar:

Malik'e -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- göre şahitlerin şehadeti edâ şartlarından birisi de; bunun aynı mecliste (tek oturumda) gerçekleşmesidir. Eğer bu şahitlik değişik meclislerde gerçekleşirse, şahitlik olmaz. Abdu'l-Melik dedi ki: Şahitlerin toplu olarak da, ayrı olarak da şahitlikleri kabul edilir.

Malik şahitlerin bir arada bulunup (Öylece şehadet etmelerini) bir taab-bud kabul etmektedir. İbnu'l-Hasan da böyle demiştir.

Abdu'l-Melik'in görüşüne göre ise maksat, şahitliğin edâ edilmesi ve bunun toplamı bulmasıdır. Bu da hasıl olmuştur. Osman el-Bettî ve Ebu Sevr'in görüşü de budur, İbnu'l-Münzir de bunu tercih etmiştir. Çünkü yüce Allah: "Sonradan dört şahit getirmeseler" ile "şahitlerini getiremediklerine göre..." (en-Nûr, 24/13) diye buyurmakta, bunların ayrı ayrı veya bir arada bulunmalarını söz konusu etmemektedir. [68]

15- Şahitlik Tamam Olmakla Birlikte, Şahitlerin Âdil Oldukları Belirtilmezse:

Şahitlik tamam olmakla birlikte, şahitlerin âdil oldukları tesbit edilmeyecek olursa, o takdirde Hasan-1 Basrî ve Şa'bfnin görüşlerine göre ne şahitlere had gerekir, ne de hakkında şahitlikte bulunulan kimseye. Ahmed, en-Nu'man (b. Sabit yani Ebu Hanife) ve Muhammed b. el-Hasen de bu görüştedirler.

Malik der ki: Dört kişi onun zina ettiğine dair şahitlik etse ve bunlardan birisi âdil olarak kabul edilmeyen yahut ta köle olursa, hepsine celde vurulur. Süfyan es-Sevrî, Ahmed ve İşhak da bir kadının zina ettiğine dair şahitlik eden dört âmâya celde vurulacağı görüşündedirler. [69]

16- Zina Cezası Uygulandıktan Sonra şahidlerden Birisi şehadetinden Dönecek Olursa:

Zina ettiği hususunda aleyhinde şahitlik edilen şahıs recmedildikten sonra, şahitlerden birisi şahitliğinden geri dönerse, bir kesimin görüşüne göre diyetin dörtte birini tazminat olarak öder, diğerlerine de bir şey düşmez. Ka-tade, Hammad, İkrime, Ebu Haşim, Malik, Ahmed ve Re'y ashabı böyle demişlerdir. şafiî de şöyle der: Eğer: Ben bunu öldürölsün diye kasten yaptım diyecek olursa, ölenin velileri muhayyerdirler, Dilerlerse onun öldürölmesini ta-leb ederler, dilerlerse onu affedip diyetin dörtte birini alırlar ve bununla birlikte ona da (kazf) haddi uygulanır.

flasan-ı Basrî de o kimse öldürölür, diğer üçüne de her birisi diyetin dörtte biri ödetilir, demiştir.

İbn şîrîn der ki: şayet ben hata ettim, benim kastettiğim bir başkası idi diyecek olursa, bütünöyle tam bir diyet öder. Eğer kasten böyle yaptım diyecek olursa, ona karşılık öldürölür. İbn şubrume de bu görüştedir. [70]

17- Kazf Haddi Allah'ın Hakkı mıdır? Kul Hakkı mıdır?:

İlim adamları kazf haddi Allah'ın haklarından mıdır, kul haklarından mıdır yoksa her iki hakkın karşımı mıdır, hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Birincisi Ebu Hanife'nin görüşüdü, ikincisi Malik ve şafiî'nin görüşüdü, üçüncüsü ise kimi müteahhir ilim adamlarının görüşüdü.

Görüş ayrılığının etkisi şudur: şayet bu yüce Allah'ın bir hakkı olup imama ulaşacak olursa, iftiraya maruz kalan kişi bu hususta talepte bulunmayacak olsa dahi imam bu haddi uygular. İftirada bulunan kişiye de kendisi ile Allah arasında yapacağı tevbenin faydası olur. Zinada olduğu gibi, kölelik sebebiyle had yarıya iner.

şayet kul hakkı ise, imam bu hakkı iftiraya maruz kalanın talebi olmadıkça uygulamaz. Kulun affetmesiyle de bu ceza düşer, İftiraya maruz kalan kişi hakkını helâl etmedikçe, iftira edene de tevbenin faydası olmaz. [71]

18- "Dört Şahit" İfadesi İle İlgili Kıraat ve Açıklanması:

Yüce Allah'ın: "Dört şahit" ibaresini cumhur "dört" anlamındaki kelimeyi "şahitler" anlamındaki kelimeye izafet yaparak okumuşlardır. Abdullah b. Müslim b, Yesâr ile Ebu Zür'a b. Amr b. Cerir ise "Dört" kelimesini tenvinli olarak okumuşlardır. "Şahit" kelimesi ile ilgili de dört türlü açıklama yapılmıştır; Bu kelime "dört" anlamındaki kelimenin sıfatı ya da bedeli olarak cer m a hat) indedir. Bununla birlikte nekreden hal ya da temyiz de olabilir. Ancak hal ve temyiz olması tartışılır. Zira burada hal, nekredendir, temyiz ise çoğul gelmiştir. Sibeveyh'in görüşüne göre sayı ten-vinli gelmekle birlikte, onu izafe yapmamak, ancak şiirde caiz olur. Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî ise bu kıraati güzel görmekle birlikte, cumhurun kıraatini daha sevimli bulmuştur, en-Nehhâs der ki: "Şahitler" kelimesi, "sonra da dört şahit getiremeyecek olurlarsa" antamında nasb mahallinde olabilir. [\[72\]](#)

19- Dört Şahidin, Şahitliğinde Aranan Şartlar:

Dört şahidin bizzat gördüklerine ve bu işi tıpkı (sürme) milin(in) sürme-danlıkta olduğu gibi, gördüklerine şahitlik edecek şekilde olmalıdır. Bundan önce en-Nisa Sûresi'nde (4/15.'âyet, 5. başlıkta) ve hadisin nassında geçtiği gibi.

Ayrıca bu şahitlik Malik'in görüşüne göre; aynı yerde bir arada yapılmalıdır. Onlardan birisi bu hususta tereddüt geçirecek olursa, (açıkça) şahitlik eden diğer üçüne iftira cezası uygulanır. Nitekim Ömer, el-Muğire b. Şu'be'nin durumu hakkında böyle yapmıştı. Çünkü Muğire'nin aleyhinde Ebu Bekre Nu-fey' b. el-Hârîs ile kardeşi Nafi -ez-Zehravî'ye göre; (kardeşi) Abdullah b. el-Haris'tlr- ve bu ikisinin anne bir kardeşi ve Muaviye'nin kardeşi olduğunu belirterek nesebine ilhak ettiği Ziyad ile (dördüncü olarak) Şibl b. Ma'bed el-Becelî şahitliği eda etmek için geldiklerinde, Ziyad durdu ve bu konuda şahitlik etmedi. Bunun üzerine Ömer (r.a) sözü edilen üç kişiye kazf cezasını uyguladı. [\[73\]](#)

20- "Seksan Celde"

Yüce Allah'ın: "O kimselere... celde vurun" buyruğunda geçen "celd" vurmaktır. "Mücâlede" derilerde veya derilerle vuruşmak anlamındadır. Bilahare "celd" bunların dışında kılıç ya da başka şeylerle vuruşmak için istiare olarak kullanılmıştır. Kays b. el-Hatim'in şu beyiti de bu kabildendir;

"el-Hadika günü kılıçla miğfer siz ve zırhsız olarak çarpışırım onlarla, Elimde kılıç, çocukların oynarken dörüp katladığı bir mendil[74] gibidir."

"Seksener" kelimesi mastar olarak nasbedilmiştir. "Değnek" kelimesi de temyizdir.

"Ve şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin" ifadesi ömür boyunca onların şahitliklerinin kabul edilmemesini gerektirmektedir. Daha sonra onların fâsık, yani yüce Allah'a itaatin dışına çıkan kimseler olduklarına hüküm vermektedir. [75]

21- Tевbe Edenlerin Durumu:

"Ancak... tevbe edenler müstesna" buyruğu istisna olarak nasb mahallindedir. Bedel olarak cer mahallinde olması da mümkündür, yani iftira ettikten sonra tevbe edip hallerini düzelten kimseler dışında onların şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyiniz.

"Şüphesiz Allah günahları bağışlayandır, rahmet edendir."

Ayet-i kerîme iftirada bulunan hakkında üç hüküm ihtiva etmektedir: Sopa vurulması, şahitliğinin ebediyyen reddedilmesi ve fasıklığı.

Buyruktaki İstisnanın, ona vurulacak sopa cezasında herhangi bir etkisinin olmadığı icma ile kabul edilmiştir. Bundan tek istisna ileride geleceği üzere Şa'bî'den gelen rivayettir. İstisnanın, fâsıkhgı hususunda etkili olacağı da icma ile kabul edilmiştir. Ancak ilim adamları bu istisnanın, bu kimselerin şahitliğinin reddi hususundaki etkisi ile ilgili farklı görüşlere sahiptirler.

Kadı Şureyh, İbrahim en-Nehaî, Hasan-ı Basrî, Süfyan es-Sevrî ve Ebu Ha-nife der ki: İstisnanın şahitliğinin reddedilmesinde herhangi bir etkisi yoktur. Onun fâsıkhgı ancak Allah nezdinde ortadan kalkar. İftirada bulunan kimsenin şahitliği, tevbe etse, kendi kendisini yalanlasa dahi hiçbir şekilde, hiçbir durumda asla kabul edilmez.

Cumhurun kanaatine göre ise istisnanın şahitliğin reddi hususunda etkisi olur. İftira eden kimse tevbe ettiği takdirde, şahitliği de kabul edilir. Çünkü onun şahitliğinin reddedilmesi ancak fasıklıktan dolayı idi. Tевbe ile bu ortadan kalktığına göre, kendisine iftira haddinin uygulanmasından önce olsun, sonra olsun şahitliği kabul edilir. Genel olarak fukahânın kabul ettiği görüş budur.

Ancak böyle bir kimsenin tevbesinin ne şekilde olacağı hakkında farklı görüşler vardır. Ömer b. el-Hattab (r.a), eş Şa'hî ve diğerlerine göre; kendisine had uygulandığı nususta yalancı olduğunu belirtmedikçe tevbe etmiş olmaz. Ömer (r.a)ın uygulaması da bu şekildedir, çünkü o Muğire aleyhine şahitlik edenlere

şöyle demişti: Kim yalancı olduğunu söylerse bundan sonra ben onun şahitliğini kabul ederim, kim de böyle yapmayacak olursa ben de şahitliğini geçerli kılmam. eş-Şibl b. Ma'bed ve Nafî b. el-Hâris b. Kelede kendilerini yalanladılar ve tevbe ettiler. Ebu Bekre ise böyle bir işe yanaşmadı, o bakımdan onun şahitliğini kabul etmezdi. en-Nehhâs bu görüşü Medineli-lerden de nakletmektedir.

Aralarında Malik -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- ve başkalarının da bulunduğu bir kesim de şöyle demiştir: Böyle bir kimsenin tevbesi halini ıslah edip, düzeltmesidir. İsterse yalanlamak suretiyle söylediği sözden geri dönmesin. İftirası dolayısıyla pişmanlık duyup mağfiret dilemesi ve benzen bir işe tekrar dönmeyi terketmesi ona yeter. İbn Cerir'in de görüşü budur.

eş-Şa'bî'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: İstisna her üç hükümden de yapılmıştır, Böyle bir kimse tevbe eder, tevbesi açığa çıkarsa ona had uygulanmaz, şahitliği kabul edilir ve fasıklıkla nitelendirilmesi de ortadan kalkar. Çünkü artık o, kendilerinden razı olunan (şahitliği kabul edilen) kimselerden olmuş olur. Yüce Allah da: "Muhakkak Ben tevbe eden... kimselere çok çok mağfiret ediciyim." (Tâ-Hâ, 20/82) diye buyurmuştur. [76]

22- İftirada Bulunanın Şahitliği Ne Zaman Düşer?:

İlim adamlarımız -yüce Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- zina iftirasında bulunan kimsenin şahitliğinin ne zaman düşeceğini (geçersiz olup kabul edilmeyeceği) hususunda farklı görüşlere sahiptir. İbnu'l-Macişun: Bizzat iftira etmesiyle birlikte (düşer) derken, İbnu'l-Kasım, Eşheb ve Suhnun ise: Ona had cezası uygulanmadıkça şahitliği düşmez, demişlerdir. Eğer af ya da buna benzer haddi uygulamaya engel herhangi bir sebep bulunursa şahitliği reddedilmez.

Şeyh Ebu'l-Hasen el-Lahmî der ki: Böyle bir kimsenin eceli gelinceye kadar şahitliği İptal edilir. Ancak iftira halinde kişinin kendisini yalanlamak suretiyle tevbenin söz konusu olacağı, görüşü tercih edilmektedir. Aksi takdirde eğer iftirada bulunup kendisine had uygulandıktan sonra yine de adaleti üzere kalacağı söyleniyorsa, adaletin geri dönmesi nasıl söz konusu olsun? [77]

23- Böyle Bir Günahtan Tévbe Eden Kimsenin Tévbeden Sonra Şahitliği Hangi Alanlarda Caizdir?

Tévbe ettikten sonra şahitliğinin geçerli olacağını kabut edenler, hangi hususlarda şahitliğinin kabul edileceği hususunda farklı görüşlere sahiptirler.

Malik -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Kayıtsız ve şartsız olarak her hususta şahitliği caizdir. Herhangi bir günah sebebiyle had cezası uygulanmış olan herkesin durumu da budur. Bu görüşü Nâfi ve İbn Abdi'l-Hakem, Malik'ten rivayet etmişlerdir. Aynı zamanda bu İbn Kinâne'nin de görüşüdür.

el-Vakaar (lakabli Zekeriya b. Yahya)'nın Malikten naklettiğine göre; özel olarak haddin kendisine uygulandığı hususta şahitliği kabul edilmez, ancak diğer hususlarda şahitliği kabul edilir. Mutarrif ve İbnu'l-Macişun'un da görüşü budur.

el-Utbî, Esbağ ve Suhnun'dan da benzerini rivayet etmektedir. Suhnun dedi ki: Herhangi bir hususta kendisine had uygulanmış bir kimsenin şahitliği, kendisine haddin uygulandığı benzer bir durumda geçerli değildir. Mut-tarrif ve İbnu'l-Macişun da şöyle demişlerdir: Zina İftirası dolayısıyla ya da zina sebebiyle kendisine had uygulanmış olan bir kimsenin zina, kazf ve li-ân ile ilgili hiçbir hususta şahitliği kabul edilmez, isterse adaletli bir kimse olsun. Onlar bu görüşlerini Malik'ten rivayet ederler.

Zina mahsulü çocuğun şahitliğinin zina ile ilgili hususlarda caiz olmayacağını da ittifakla kabul etmişlerdir. [78]

24- Atıf İle Birbirine Bağlanmış Cümlelerden Sonra Yapılan İstisnanın Fıkıh Usulü Açısından Hükümü:

Birbirine atıf ile bağlanmış cümlelerden sonra, istisna yapıldığı takdirde Malik, Şafiî ve mezhebine mensub ilim adamlarına göre bu istisna, bütün cümlelere ait olur.

Ebu Hanife ve onun mezhebine mensub ileri gelen ilim adamlarına göre istisna zikredilmiş en yakına râci olur. Burada da fâsıklıktır, bundan dolayı şahitliği kabul edilmez. Çünkü istisna özel olarak fasıklığa raci'dir, şahitliği kabulüne değil.

Bu usûl kaidesinde görüş ayrılığının İki sebebi vardır.

Birinci sebep: Cümleler bünyelerindeki atıf dolayısıyla tek bir cümle hükmünde midir, yoksa her bir cümle bağımsız olarak ayrı bir hükmü vardır ve atıf harfi ifadeyi güzelleştirici ve hükmü ortak kılıcı mıdır, şeklindeki görüş ayrılığıdır. Cümlelerin atfı hususunda doğru olan görüş budur. (Hükümlerde ortak kılıcıdır) Çünkü nahivde de bilindiği üzere farklı cümlelerin birinin diğerine atfedilmesi caizdir.

İkinci sebep; istisnanın önceki cümlelere ait olması bakımından şarta benzetilmesidir. Bunu kabul eden fukahâ istisnanın önce geçen bütün cümlelere ait

olduğunu kabul ederler.

Bir diğer görüş ise; bu benzerliğin olmadığı doğrultusundadır. Zira böyle bir şey dilde kıyas kabî'ndendir, bu ise fıkıh usûlünde bilindiği üzere fasittir. Aslolan bütün bunların ihtimal dahilinde olduğu ve bir tercihin yapılamayacağıdır. O halde bu konuda el-Kadi'nin dediği şekilde genel bir kanaat belirtmemek gerekir. Bu hususta yüce Allah'ın Kitabında her iki şekilde varid olması meseleyi daha da zorlaştırmaktadır. Mesela, muharebe (yol kesme) âyetinde (el-Mâide, 5/33) zamirin önce zikredilenlerin hepsine ait olduğu ittifakla kabul edilmiştir. Hata yoluyla r'nü'minin öldürülmesi ile ilgili âyetinde (en-Nisa, 4/92) istisnanın da son cümleye ait olduğu İttifakla kabul edilmiştir. (Konumuzu teşkil eden) kazf âyetinde ise her iki ihtimal de söz konusudur. O halde burada meselenin tetkik edilerek bir sonuca ulaşmak gereği kaçınılmaz biricik yol olarak, ortaya çıkmaktadır.

İlim adamlarımız der ki: İşte bu, usûle dair genel bir yaklaşım tarzıdır. Cüzî alanda, fikhî bakış açısında Malik ve Şafî -Allah'ın rahmeti üzerlerine ol-sun-nin görüşleri ağırlık kazanmaktadır. Şöyle ki: Burada istisna fasıklığa ve şahitliğin kabul edilmesi yasağına bir arada râci'dir. Bu hususta kabul edilmesi gereken bir haberin, aralarında fark olduğunu belirtmesi hali müstesna. Ümmet tevbenin küfrü dahi sileceğini icma ile kabul etmiştir. Küfürden daha aşağı mertebede olanları silmesi ise öncelikle söz konusudur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,

Ebu Ubeyd der ki: İstisna bir önceki cümleye râci'dir. Bir kimseyi zina etmekle suçlayan bir kişi bizzat zinayı işleyenden daha büyük bir günah işlemiş olamaz. Zina eden tevbe etliği takdirde şahitliği kabul edilir, çünkü; "günahtan tevbe eden, günahı olmayan bir kimse gibidir."[\[79\]](#)

Yüce Allah kulundan tevbeyi kabul ettiğine göre, kulların tevbe edenin tevbe ettiğini kabul etmeleri öncelikle söz konusudur. Üstelik böyle bir istisna Kur'ân-ı Kerîm'de bir kaç yerde mevcuttur. Bunlardan birisi yüce Allah'ın: "Allah'a ve Rasûlüne karşı savaşanların... yalnız... tevbe edenler müstesnadırlar" (el-Mâide, 5/33-34) buyruğudur. Şüphesiz kî bu istisna daha önce anılanların hepsine aittir.

ez-Zeccâc der ki: Zina iftirasında bulunan kimsenin günahı kâfirden daha büyük değildir. O halde tevbe edip halini düzelttiği takdirde şahitliğinin kabul edilmesi de onun hakkıdır. (ez-Zeccâc devamla) der ki: Yüce Allah'ın: "Ebedlyyen" buyruğu ise, iftira etmeye devam ettiği sürece anlamındadır. Nitekim: Kâfirin şahitliğini ebediyyen kabul etme! denildiği takdirde, bu kâfir kaldığı sürece kabul etme, anlamındadır,

eş-Şa'bî der ki: Bu meselede muhalif kanaat sahipleri lehine şöyle bir delil

vardır: Allah onun tevbesini kabul ederken, siz onun şahitliğini kabul etmemektesiniz.

Diğer taraftan, istisna bir takım usûl âlimlerinin kanaatine göre eğer son cümleye râci' ise yüce Allah'ın: "Onlar fâsıkların tâ kendileridir" buyruğu bir ta'lildir. Yoksa bizatihi muştaki] bir cümle değildir, fâsıklıkları sebebiyle şahitliklerini kabul etmeyiniz, demektir. Fâsıklık ortadan kalkacak olursa, şahitlikleri ne diye kabul edilmesin?

Diğer taraftan iftirada bulunan kimsenin tevbesi, kendi kendisini yalan-lamasıdır. Nitekim Ömer (r.a), Muğire'ye iftirada bulunan kimselere benzeri bir sözü ahabın huzurunda söylemiş ve onlardan kimse buna itiraz etmemiştir. Halbuki mesele Basra'dan, Hicaz'a kadar ve oradan diğer bölgelere kadar oldukça yaygınlık kazanmıştı. Eğer âyetin te'vili KûfelilerİN dediği gibi olsaydı, Ashab-ı Kiram'ın böyle bir şeyi bilmemeleri düşünülemez ve Ömer'e: İftirada bulunan bir kimsenin tevbesinin kabul edilmesi, ebediyyen caiz değildir, derlerdi. Yüce Allah'ın Kitabının yanlış te'vil edilmesi sonucunda verilen bir hükme karşı susmaları mümkün olmazdı. Böylelikle onların (muhalif kanaatte olanların) görüşleri çürütülmüş olmaktadır. Yardım Allah'tandır. [\[80\]](#)

25- Şehadetin Kabul Edilmemesi, İftira Cezasının Uygulanması Şartına Bağlıdır:

el-Kuşeyrî dedi ki: Şayet iftiraya maruz kalan kişi, İftirada bulunana had-din uygulanmasını istemeden ya da yetkili devlet otoritesine konu arzedilmeden Önce ölür, yahut affederse, o takdirde iftirada bulunan şahsın şahitliğinin kabul edileceğinde görüş ayrılığı yoktur. Çünkü karşı kanaati savunanlara göre bu meselede şahitliğin kabul edilmesinin yasaklanması, cezanın uygulanmasına atfedilmiştir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O kimselere seksener değnek vurun ve şahitliklerini ebediyyen kabul etmeyin." İşte bu hususta Şafiî de şöyle demektedir: Böyle bir kimsenin had uygulanmadan önceki hali, had uygulandıktan sonraki halinden daha kötüdür, çünkü hadler keffârettir. Daha iyi halinde şahitliği reddedilirken, olumsuz ve daha aşağı halde nasıl kabul edilebilir?

Derim ki: O böyle demiştir, ancak bu hususta bir aykırılık yoktur. Çünkü daha önce İbnu'l-Macişun'dan bizzat iftirada bulunmakla şahitliğinin reddedileceğine dair görüş kaydedilmiş bulunmaktadır. Bu, el-Leys, el-Evzaî ve Şafiî'nin de görüşüdür. Had uygulanmayacak olsa dahi şahitliği reddedilir, çünkü İftirada bulunmakla fâsık olur. Zira bu büyük günahlardandır. İftiraya maruz kalan

kimsenin zina ettiğini ikrar etmedikçe, ya da aleyhine de-lil,ortaya konulmadıkça, onun böyle bir günahdan uzak olduğu sahîh bir şekilde ortaya konulamaz. [81]

26- Allah Günahları Bağışlayandır:

"Ve ıslah olanlar müstesna" buyruğu ile tevbe ettiklerini açığa vuranları kastetmektedir. Amellerini ıslah edenler diye de açıklanmıştır.

"Şüphesiz Allah günahları bağışlayandır, rahmet edendir." Çünkü onlar da tevbe etmişler ve yüce Allah tevbekrini kabul etmiştir. [82]

6. Eşlerine zînâ İsnad edip kendilerinden başka şahıdleri olmayanların herbirisinin şahitliği dört defo: "Kendisi muhakkak doğru söyleyenlerdendir" diye Allah adına şehadet etmesidir.

7. Beşincisinde de: "Eğer yalancılardan ise Allah'ın laneti üzerine olsun" diye şehadet eder.

8. Kadının: "Billahi o, muhakkak yalancılardandır" diye dört defa şahitlik etmesi, o zevceden cezayı savar.

9. Beşincisinde de: "Eğer o doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabı benim üzerime olsun" der.

10. Ya üzerinizde Allah'ın lütfü, rahmeti ve Allah gerçekten tevbe-lerİ kabul eden Hakîm olmasaydı...

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı otuz başlık halinde sunacağız: [83]

1- Kıraate ve Nahve Dair Bazı Açıklamalar:

"Kendilerinden başka şahitleri olmayanların" buyruğunda; "Kendileri" lafzı ref ile bedel olarak okunmuştur. İstisna olarak ve bir de; "ol... an"ın haberi olarak nasb ile de okunabilir.

"Herbirisinin şahitliği dört defa... Allah adına şehadet etmesidir" buyruğunda "Şahitliği" ref ile mübtedâ okuyuş, Kûfeliilerin kıraati olup; "Dört defe" da onun haberidir. Yani kişinin üzerinden iftira haddini ortadan kaldıracak olan kimsenin şahitliği, dört defa yapacağı şahitliktir.

Medineliler ile Ebu Anır "dört defa" anlamındaki kelimeyi nasb ile okumuşlardır. Çünkü "şahitliği" kelimesi; " Şahitlik etmesi" anlamındadır.

İfadenin takdiri de şöyledir: Onlardan herhangi birisi dört defa şahitlik etmelidir. Yahut da durum onlardan herhangi birisinin dört şahitlikte bulunmasıdır. İkincisinde; bu lafzın "şehâdet" kelimesi ile mansub olduğunda da görüş ayrılığı yoktur.

"Beşincisinde" anlamındaki buyruk mübteda olarak merfu'dur. Haber ise ve onun sılasıdır. Bu edatın şeddesiz gelmesinin anlamı şeddeli gelenin-ki gibidir. Çünkü; manasındadır.

Ebu Abdu'r-Rahman, Talha ve Hafs'ın rivayetine göre Âsim bu kelimeyi nasb ite okumuştur. Bunun da anlamı: Beşinci defa şahitliği de... diye yapar. Diğerleri, mübteda olarak merfû' okumuşlardır. Haber, "Allah'ın laneti üzerine olsun" buyruğundadır. Yani beşinci şahadet, adamın söyleyeceği: "...Allah'ın laneti üzerine olsun" sözleridir, şeklindedir. [84]

2- Buyrukların Nüzul Sebebi:

Ebû Davud'un zikrettiği İbn Abbas yoluyla gelen rivayete göre Hilâl b. Ümeyye Peygamber (sav)'ın huzurunda hanımının Şerik b. Sahmâ ile zina ettiğini ileri sürdü. Peygamber (sav): "Ya delil getirirsin yahut sırtına had uygularım" diye buyurdu. Hilâl dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Bizden herhangi bir kimse bir adamı hanımının üzerinde görececek olursa, gidip delil mi arayacak? Peygamber (sav) yine: "Ya delil getirirsin yahut sırtına had uygularım" demeye devam etti. Hilâl dedi ki: Seni hak ile gönderene yemin ederim ki ben gerçekten doğru söylüyorum ve yemin ederim ki Allah benim bu işim hakkında sırtımı uygulanacak haddenden kurtaracak buyrukları indirecektir. Bunun üzerine; "Eşlerine zina İsnad edip kendilerinden başka şahitleri olmayanların herbirisine...* âyeti nazil oldu ve bu buyrukları: "Eğer o doğru söyleyenlerden ise... der" âyetine kadar okudu ve hadisin tamamını zikretti. [85]

Denildiğine göre daha önce geçen ve muhsan hanımlara zina iftirasında bulunan kimseler hakkındaki âyet-i kerîme nazil olunca ve bu âyet zahiri itibariyle gerek kocaları, gerekse de başkalarını kapsadığından dolayı Sa'd b. Muâz dedi ki; Ey Allah'ın Rasûlü! Ben hanımımınla birlikte bir adamı göreceğim de gidip dört şahit getirinceye kadar ona mühlet vereceğim öyle mi? Allah'a yemin ederim (korkutmak maksadıyla) kılıcın eniye değil de keskin tarafıyla öldürmek kastıyla vururum. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Siz Sa'd'ın bu derece kıskançlığına hayret mi ediyorsunuz? Elbette -ki ben ondan daha kıskancım, yüce Allah ise benden de kıskançtır. "[86]

Sa'd'in söylediği sözler ile ilgili farklı rivayetler gelmiş ise de manaları buna yakındır.

Daha sonra da Hilal b. Ümeyye el-Vâkifî geldi ve hanımının Şerik b. Sah-mâ el-Belevî ile -belirttiğimiz üzere- zina ettiğini ileri sürdü. Peygamber (sav) ona kazf haddi vurmaya kararlaştırdı ise de bunun üzerine bu âyet-i kerîmeler nazil oldu. Rasûlullah (sav) onları mescidde bir araya getirdi ve lanetleşt-tiler. Beşinci şahitlik esnasında kadın kendisine öğütler verilip de: Eğer yalan söylüyor isen (artık bu), ilâhî azabı gerektirecek bir ifadedir denilince, tereddüt etti. Sonra da: Ben bu günden itibaren artık kavmimi rezil edemem dedi ve lanetleşmeyi tamamladı. Rasûluilah (sav) da onları "birbirinden ayırdı. Daha sonra o kadın -istenilmeyen vasıflarda- teni siyah, beyaza çalan deveyi andıran bir çocuk doğurdu. Bundan sonra bu oğlu Mısır'a emir oldu ve babasının kim olduğunu bilmiyordu.

Yine Uveymir (b. Eşkar) el-Aclânî gelerek hanımının zina ettiğini İleri sürdü ve lanetleşt. Meşhur olan ise Hilal'in başından geçen olayın daha önce meydana geldiği ve âyetin nüzul sebebini teşkil ettiğidir. Bir görüşe göre de Uveymir b. Eşkar'ın başından geçen olay daha önce olmuştur. Bu da hadis imamlarının rivayet ettikleri meşhur bir hadistir.[\[87\]](#)

Ebu Abdullah b. Ebi Sufra dedi ki: Doğru olan hanımının zina ettiğini ileri süren Uveymir olduğudur. Hilal b. Ümeyye adı hata yoluyla zikredilmiştir. et-Taberî dedi ki: Hadiste Hilal b. Ümeyye adının zikredilmesi münker-dir. İftira eden şahsın asıl adı Uveymir b. Zeyd b. el-Ced b. el-Aclânî'dir. Bu Peygamber (sav) ile birlikte Uhud'da hazır bulunmuştu. Hanımının Şerik b. es-Sehma ile zina ettiğini söylemişti. es-Sahma Şerik'in annesinin adıdır. Ona bu ismin verilmiş sebebi siyah oluşu idi. Kendisi asıl İbn Abde b. el-Ced b. el-Aclânî'dir. Ahbar bilginleri böyle diyorlardı.

Denildiğine göre Peygamber (sav) cuma günü hutbesinde insanlara: "Muhsan hanımlara İftira edenler..." buyruklarını okudu. Âsim b. Adî el-Ensarî dedi ki: Allah bent sana feda etsin. Bizden bir kimse hanımının karnı üzerinde bir adam bulacak olsa ve cereyan eden olayı haber verip, konuşursa ona seksen sopa vurulacak. Müslümanlar da o kimseye fasık diyecekler, şahitliği de kabul edilmeyecek. Peki böyle bir durumda biz dört şahidi nereden bulacağız? O gidip dört şahit buluncaya kadar adam işini görmüş, bitirmiş olacak. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Âyet böyle indirildi. Ey Âsim b. Adî." Âsim buyruğu dinleyen ve itaat eden bir halde çıkıp gitti. İstirca etmekte (innâ lillah ve innâ ileyhi raciun demek) olan Hilal b. Ümeyye ile karşılaştı. Ona; Ne haber? diye sordu. O da: Kötü dedi, Şerik b. es-Sahma'yı kanm Havle'nin karnı üzerinde onunla zina

ederken buldum. Burada sözü edilen Havle ise Âsim b. Adiy'in kızıdır. Bu rivayet te bu şekildedir: Yani hanımı ile Şerik'İ gören kişi Hilal b. Ümeyye'dir. Fakat sahih olan, -daha önce açıklandığı üzere- buna muhaliftir.

el-Kelbî dedi ki: Daha kuvvetli ihtimale göre hanımı ile birlikte Şerik'i gören kişi Uveymir el-Aclan'dır. Çünkü Peygamber (sav)dan el-Aclânî ile hanımı arasında lanetleşmeyi gerçekleştirdi, şeklindeki rivayetler çoktur. Ravi-ler de zina eden bu şahsın Şerik b. Abde olup annesinin adının es-Sahmâ olduğunu ittifakla belirtmektedirler. Uveymir ile Kays'ın kızı Havle ve Şerik ise Âsim'in amca çocuklarıdır. Bu olay hicretin dokuzuncu yılında, Şa'ban ayında, Rasûluilah (sav)ın Tebuk'ten Medine'ye dönüşü sırasında olmuştu. Bu açıklamaları et-Taberî yapmıştır.

Darakutnî'nin rivayetine göre de Abdullah b. Ca'fer şöyle demiştir; Uveymir et-Aclânî ile hanımı arasında lanetleşmeyi gerçekleştirdiği sırada Rasûluilah (sav)ın huzurunda bulundum. Rasûlullah (sav) o sırada Tebûk gazvesinden dönmüştü. (Uveymir) karısının karnında gebe bulunduğu çocuğu kabul etmemiş ve bunun İbnu's-Sahmâ'dan olduğunu söylemişti. Rasûlullah (sav) da ona şöyle buyurmuştu: "Hanımını getir. Hakkınızda Kur'ân nazil olmuş bulunuyor." Peygamber ikinci namazından sonra minber'İN yakınında bir örtü üzerinde aralarında lanetleşmeyi icra etti. [88]

Bu rivayetin senedinde el-Vâkıdî, ed-Dahhâk b. Osman'dan, o İmran b. Ebi Enes'ten [89] dedi ki; Ben Abdullah b. Ca'fer'i şöyle derken dinledim... diyerek hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir. [90]

3- Hanımlara Zina İftirasının Mahiyeti ve Bazı Hükümleri:

'Yüce Allah'ın: "Eşlerine zina isnadedip..." buyruğu her türlü zina isnadı hakkında umumi bir tabirdir. İster hanımına: Sen zina ettin, ister: Ey zâniye, desin, isterse de: Ben onu zina ederken gördüm, ya da: Bu çocuk benden değildir desin, âyet-i kerime bütün bunları kapsamaktadır. Koca eğer dört şahit getirmeyecek olursa, liân icab eder, İlim adamlarının cumhuru, fuka-hânın geneli ve hadis ehlinin büyük topluluğu bu görüştedir. Malik'ten de buna benzer bir rivayet nakledilmiştir. Malik şöyle derdi: Ben seni zina ederken gördüm demedikçe, yahut karısının hamileliğinin ya da çocuğunun kendisinden olmadığını söylemedikçe laneüşme olmaz.

Ebu'z-Zinâd, Yahya b. Said ve el-Bettî'nin de görüşleri Malik'in görüşü gibidir: Mülâane (lânetleşme, liân) zina iftirasını yapmakla gerekmeyp ya görmekle

yahut da istibrâya rağmen^[91] hamilelikle birlikte çocuğun kendisinden olmadığını iddia etmekle olur. Malik'in meşhur olan görüşü budur, İb-nu'l-Kasım da böyle demiştir.

Ancak doğru olan -yüce Allah'ın: «Eşlerine zina isnad edip..." buyruğunun umumiliği dolayısıyla- birinci görüştür. İbnu'l-Arabî der ki: Kur'ân-ı Ke-rîm'in zahir ifadesi, görmek söz konusu olmaksızın mücerred iftira sebebiyle lanetleşmenin vacib olmasında yeterlidir. O bakımdan onun esas alınması gerekir. Özellikle sahih hadiste de şöyle denilmektedir: Ne dersin? Bir adam karısı ile birlikte birisini görürse, ne yapmalıdır? Peygamber (sav): "Git onu getir" demiş ve gördüğünü açıkça söylemekle onu mükellef tutmamıştır. Kör bir kimsenin hanımına zina İsnad etmesi halinde lanetleşeceği icmâ ile kabul edilmiştir. Eğer görmek, lanetleşmenin bir şartı olsaydı, âmâ için lanetlenme söz konusu olmazdı. Bu açıklamayı Ebu Ömer yapmıştır. İbnu'l-Kas-sar'ın da Malik'ten naklettiğine göre; âmânın lanetleşmesi: Ben o adamın fer-cinin, karımın fercinde olduğunu elimle dokunarak tespit ettim, demedikçe sahih olmaz.

Bu hususta Malik ve ona uyanların lehine delil, Ebû Dâvûd'da yer alan şu rivayettir: İbn Abbas (r.a)dan dedi ki: (Tebuk'e mazeretsiz olarak gitmedikleri için) tevbeleri kabul edilen üç kişiden birisi olan Hilâl b. Ümeyye, akşam vakti çalıştığı arazisinden geri dönünce hanımı yanında bir adam gördü. Gözüyle gördü, kulağıyla işitti. Sabah oluncaya kadar onu tedirgin edecek bir şey yapmadı. Sabah olunca Rasûlullah (sav)ın yanına gidip şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü Ben akşam vakti ailemin yanına geri döndüm. Onların yanında bir adam gördüm. Gözümle gördüm, kulağımla işittim. Rasûlul-lah (sav) onun bu söylediklerinden hoşlanmadı ve bu ifadeler ona çok ağır geldi. Bunun üzerine: "Eşlerine zina isnad edip, kendilerinden başka şahitleri olmayanların her birisinin şahitliği..." âyeti nazil oldu deyip hadisin geri kalan bölümünü zikretti.

^[92]

İşte bu, Rasûlullah (sav)ın hakkında hüküm verdiği lânetleşmenin ancak görmek halinde süz konusu olduğunu ve dolayısıyla bundan daha ileriye gitmemek gerektiğini göstermektedir. Kim hanımına zina isnad edip de görmekten söz etmezse ona had uygulanır. Buna sebep yüce Allah'ın: "Muhsan hanımlara iftira edenler..." buyruğunun genel ifadesidir. ^[93]

4- Gebeliğin Kendisinden Olmadığını İddia Ederse:

Koca hanımının gebeliğinin kendisinden olmadığını iddia ederse lanetle-şîr. Çünkü bu görmekten daha kuvvetli bir delildir, ancak ilişki kurmamış olduğunu ve ondan sonra da hamile olmadığının anlaşıldığını (istibrâ) söz konusu etmelidir.

İlim adamlarımız istibrâ (hamile olmadığının anlaşılması) hususunda farklı görüşlere sahiptirler. el-Muğîre ve Malik bu husustaki İki görüşlerinden birisine göre bu hususta bir defa ay hali olmak yeterlidir, derler. Yine Malik: Ancak üç ay hali olduktan sonra o çocuğun kendisinden olmadığını söyler, demiştir. Ancak sahih olan birincisidir, çünkü rahimde hamileliğin bulunmadığı bir ay hali ile gerçekleşir. Nitekim cariyenin istibrâsı (hamile olmadığının anlaşılması) da bununla gerçekleşir. Üç defa ay hali olmayı iddet-lerde göz önünde bulundurmak, ilende yüce Allah'ın izniyle et-Talâk Sûresi'nde açıklanacağı üzere bir başka sebepten dolaydır.

el-Lahmî, Malik'ten bir defasında şöyle dediğini nakletmektedir: Çocuk istibrâ ile (kadının ay hali olması delil gösterilmekle) nefyedilmez (reddedilmez,) Çünkü gebelikle beraber ay hali de olunabilir. Eşheb, İbnu'l-Mevvâz'ın Kitab'ında böyle demiştir, el-Muğîre de bu görüştedir. O ayrıca şöyle der: Çocuğun kendisinden olmadığını ancak beş yıl süre geçmekle İleri sürebilir, çünkü -önceden de geçtiği üzere- hamilelik süresinin azamisi budur, [\[94\]](#)

5- Liân Kimler Arasında Olur? Liân Sonucu Ayrılmanın Mahiyeti:

Mezhebimize (Maliki mezhebine) göre liân hür olsunlar, köle olsunlar, mü'min ya da kâfir olsunlar, fâsık ya da adaletli olsunlar her iki eş arasında olur. Şafiî de bu görüştedir. Ancak adam ile cariyesi arasında, kendisi ile um veledi arasında la netleşme söz konusu değildir.

Bir görüşe göre cariyenin çocuğunun ondan olmadığı ancak -Kândan farklı olarak- tek bir yemin ile kabul edilebilir. Şöyle de denilmiştir: Um veledinin çocuğunu reddedecek olursa lanetlidir.

Birinci görüş, Mâliki mezhebi esaslarından çıkartılan sonuçtur, doğrusu da budur. Ebu Hanife der ki: Lian ancak hür ve müslüman iki eş arasında sahih olur. Çünkü ona göre Hân bir şahitliktir. Bize ve Şafiî'ye göre liân bir yemindir. Yemini sahiholan herkesin zina iftirasında bulunup liân yapması da sahihtir. Erkek ve kadının mükellef olmalarının şart olduğunu (fukahâ) ittifakla kabul etmişlerdir.

Hadiste yer alan; "Hanımıyla birlikte bir adam buldu" ifadesi lanetleşme-nin karı ve kocaya vacib olduğunun delilidir. Çünkü bu hususta erkekler arasında da,

kadınlar arasında da herhangi bir tahsise gidilmemiştir. Liân âyeti de bu soruya cevap olarak nazil olmuş ve: "Eşlerine zina İsnad edip..." buyrularak eşler arasında bir tahsis yoluna gidilmemiştir. Malik ile Medine-liler de bu görüştedirler. Şafiî, Ahmed, İshak, Ebu Ubeyd ve Ebu Sevr'in de görüşleri budur. Aynı şekilde liân nikâhın feshedilmesini gerektirdiğinden bu yönüyle talâka benzemektedir. Dolayısıyla talâk yapması caiz olan herkesin iân yapması da caiz olur. Liân ise yapılan yeminlerden ibarettir, şahitlik değildir. Nitekim söz söyleyenlerin en doğrusu olan yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bizim şahitliğimiz o iki kişinin şahadetinden elbette daha doğrudur." (el-Mâide, 5/107) Burada "şahitlik" yemin anlamındadır. Yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Münafıklar sana geldiklerinde dediler ki: 'Şehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün.'" (el-Munafikun, 63/11) Daha sonra ise: "Onlar yeminlerini kalkan edindiler." (el-Munafikun, 63/2) diye buyurmaktadır. Peygamber (sav) da; "Şayet yeminler olmasaydı, ben ona ne yapacağımı bilirdim." [95] diye buyurmaktadır,

es-Sevrî ve Ebu Hanife'nin getirdikleri delillere gelince; bu deliller ayaklan üstünde durabilecek kadar güçlü değildir. Bunlardan birisi Amr b. Şuayb'in babasından, onun dedesi Abdullah b. Amr'dan gelen rivayettir. Rasûlullah (sav) dedi ki: "Dört kişi arasında lanetleşme yoktur: Hür ite cariye arasında liân yoktur. Hür kadın ile küle arasında liân yoktur. Müslüman ile yahudi kadın arasında liân yoktur. Müslüman ile hristiyan kadın arasında liân yoktur." Bunu Darakutnî hepsi de zayıf olan çeşitli yollardan rivayet etmektedir, [96]

İki imam el-Evzaî ve İbn Cüreyc, Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o da dedesinden, dedesinin sözü olarak rivayet etmekte olup, Peygamber (sav)a merfu olarak nisbet etmemektedirler. [97]

Kıyastan da şunu delil göstermişlerdir: Kocalar yüce Allah'ın: "Kendilerinden başka şahitleri olmayanların" buyruğunda şahidler arasından istisna edildiklerinden; ancak şahitliği caiz olan kimselerin İân etleşmeleri icab etmektedir. Aynı şekilde şayet bu bir yemin olsaydı, defalarca tekrarlanmazdı. Bunun tekrarlanmasındaki hikmet ise sayı itibariyle zinada aranan şahitler sayısının yerini cutmasıdır.

Biz deriz ki: Bu iddia kasame yemini ile çürütülebilir, çünkü kasame yemini icmâ' ile şahitlik olmamakla birlikte defalarca tekrarlanır. Tekrarlanmasındaki hikmet ise namus ve kanların vebalinin büyüklüğüdür. İbnu'l-Arabî der ki: Liânın yemin olup şahitlik olmadığıнын ayırıcı ölçüsü şudur: Koca iddiasını ispatlamak ve kendisini azaptan (cezadan) kurtarmak için, kendi nefsi için

kendisi lehine yemin eder. Herhangi bir kimsenin kalkıp "şeriatte şahit başkası aleyhine hüküm gerektirecek sözlerle kendisi hakkında ve kendi adına şahitlik eder" iddiasında bulunması mümkün müdür? Böyle bir şey aslı (nastan dayanağı) itibariyle (delil olmaktan) uzaktır, kıyas yoluyla da buna benzer bir hükme varılamaz. [\[98\]](#)

6- Dilsizin. Lanetleşmesi:

İlim adamları dilsizin lanetleşmesi hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malik ve Şafîî lanetleşir derler. Çünkü dilsiz bir kimse, -ne dediği anlaşıldığı takdirde- talâkı, ziharı ve îlâsı sahih olan kimselerdendir. Ebu Hanife: La-netleşmez demiştir, çünkü dilsiz, şahitlik yapmaya ehil kimselerden değildir. Zira konuştuğu takdirde lanetleşmeyi kabul etmeyebilir. O halde bizim ona haddi uygulamaya imkânımız olmaz. Bu anlamdaki açıklamalar ve buna dair deliller daha Önce Meryem Sûresi'nde (19/29-33. âyetler, 5- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[99\]](#)

7- Daha Sonra Evlendiği Hanımına Liân Yapabilir mi?

İbnu'l-Arabî dedi ki: Ebu Hanife'nin görüşüne göre âyet umumîdir. O bakımdan o şöyle demektedir; Adam kendisiyle evlenmeden önce eşine zina ettiği iftirasında bulunacak olursa, onunla lanetleşir. Ancak o bu görüşü ileri sürerken yüce Allah'ın: "Muhsan hanımlara iftira edenler" buyruğunun muhtevasını unutmuş görünmektedir. Bu durumda koca, henüz daha evli değilken kadının zina ettiği iftirasında bulunmuştur. Liân, ancak nesebi de ilgilendiren bir zina iftirası hakkında söz konusudur. Bu ise nesebi ilgilendirmeyen bir zina İftirasında bulunmuştur. O bakımdan tıpkı yabancı bir kadına zina isnadında bulunması halinde olduğu gibi, bu da lânetleştirmeyi gerektirmez. [\[100\]](#)

8- Boşamadan Sonra Zina İsnadında Bulunmak:

Hanımını boş diktan sonra zina iftirasında bulunacak olursa, duruma bakılır. Eğer ortada kocanın, kendisinden olmadığını ileri sürdüğü bir neseb yahut bir hamilelik bulunup onunla alakası olmadığını ortaya koymak istiyorsa lanetleşir, aksi takdirde lanetleşemez.

Osman el-Bettî dedi ki: Hiçbir şekilde lanetleşemez, çünkü böyle bir kadın zevce değildir.

Ebu Hanife dedi ki: Her iki halde de la neti eşmez, çünkü zevce değildir.

Ancak az önce sözünü ettiğimiz şekilde hanımı henüz olmadan önce iftira dolayısıyla lanetleşmeyi kabul etmesi ile bu, bir çelişkidir. Daha doğrusu bu durumda lanetleşmesi daha uygundur. Çünkü nikâh önceden vardı ve o kendisine katılacak bir nesebi reddedip onunla ilgisinin olmadığını ortaya koymak

istemektedir. Dolayısıyla lanetleşme kaçınılmaz bir şeydir. Eğer ortada beklenen bir hamilelik ve kendisine taalluk edeceğinden korkulan bir neseb bulunmuyorsa, lanetlenmenin bir faydası yoktur. Ne diye lanetleşme hükmünü vermektedir. Bu durumda zina isnadı katıksız bir iftira olup yüce Allah'ın; "Muhsan hanımlara İftira edenler..." buyruğunun genel çerçevesi içerisine girmektedir. Buna göre böyle birisine had uygulamak icab eder ve açıkça tutarsızlığı dolayısıyla el-Betrî'nin söylediği de çürütülmüş olur. [\[101\]](#)

9- İddetin Bitiminden Sonra Koca İte Hanımı Arasında Lanetleşmenin Yapılabileceği Yer:

İddetin bitiminden sonra koca ile önceki hanımı arasında yalnızca tek bir meselede lanetleşme yapılabilir. O da kocanın hanımının yanında değil iken gıyabında bir çocuk doğurmuş olması ve onun durumdan haberdar olmayarak onu boşayıp iddetinin bu haliyle sona ermesidir. Daha sonra koca gelip de bu çocuğun kendisinden olmadığını söyleyecek olursa, bu noktada iddetten sonra eski karısıyla lanetleşebilir. Aynı şekilde karısının vefatından sonra gelip de çocuğun kendisinden olmadığını söyleyecek olursa, iddetin geçişinden sonra kadın ölmüş olmakla birlikte, kendi kendisine (yalnız başına) lanetleşir. Karısına mirasçı olur. Çünkü aralarında ayrılık meydana gelmeden önce ölmüş bulunmaktadır. [\[102\]](#)

10- Hamile Kadın İle Doğumdan Önce Lânetleşilir mi?

Koca hamileliğin kendisinden olmadığını iddia edip bu husus şartlarına uygun şekilde gerçekleşecek olursa, doğumdan önce de lanetleşebilir. Şafî de bu görüştedir.

Ebu Hanife ise: Ancak doğum yaptıktan sonra lanetleşebilir; çünkü gebelik diye zannedilen husus, herhangi bir hastalığın sebebi de olabilir, demektedir.

- Bizim açık delilimiz Peygamber (sav)'ın doğumdan önce lanetteşmeyi kabul ettiği ve şöyle buyurduğudur: "Eğer şu şekilde çocuk doğurursa, o babasına aittir. Eğer böyle bir çocuk doğurursa, filana aittir." Çocuk, Peygamberin belirttiği hoşlanılmayan vasıflarda dünyaya geldi. [\[103\]](#)

11- Arka Yoldan İlişki İsnadında Lânetleşme Gerekir mi?

Hanımını arka yoldan başkasıyla ilişki kurmakla itham ettiği takdirde lâ-netleşir. Ebu Hanife: Lânetleşmez, demiştir. O, bunu Lût kavminin ilişkisinin haddi gerektirmediği kaidesine binâen söylemiştir. Ancak bu yanlıştır, çünkü böyle bir iftira da başlı başına bir musibettir ve yüce Allah'ın: "Eşlerine zina edip... "buyruğunun genel kapsamı içerisine girmektedir. Daha önce el-A'raf Sûresi (7/80. âyet, 2. başlıkta) ve eJ-Mu'minin Sûresinde (23/10-11. âyetler, 7. başlıkta) bundan dolayı haddin gerektiğine dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. [\[104\]](#)

12- Bir Kişi Kendi Hanımına ve Kayınvalidesine Zina İsnad Ederse:

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu adamın (Ebu Hanife'nin) garib kanaatlerinden birisi de şudur: Koca hanımının ve annesinin zina ettiğini ileri sürer de anne dolayısıyla kendisine had uygulanacak olursa, kız dolayısı ile ona had uygulanmaz. Şayet kızı dolayısıyla lanetlenirse, annesi dolayısıyla uygulanması gereken had düşmez. Ancak bu görüşünün açıklanabilir bir tarafı yoktur ve ben bu hususta onların nakledilen bir rivayetlerini de görmedim. Bu son derece yanlış bir iddiadır. Çünkü o aynı zamanda eşi olan kız hakkında annenin haddi dolayısıyla âyetin umumunu tahsis ederken herhangi bir rivayete ve kıyasını esas aldığı herhangi bir asla dayanması da söz konusu değildir. [\[105\]](#)

13- Hanımının Zina Ettiğini İleri Sürdükten Sonra Hanımı Lânetleşmeden Önce Zina Edecek Olursa:

Bir kimse, hanımının zina ettiğini ileri sürdükten sonra, lânetleşmeden önce zina edecek olursa (kocaya) ne had gerekir, ne de lânetleşme. Ebu Hanife, Şafiî ve ilim ehlinin çoğunluğu da böyle demiştir.

es-Sevrî ve el-Müzeni ise iftira edenden had sakıt olmaz demişlerdir. İftiraya maruz kalanın iftiradan sonra zina etmiş olması daha önceki muhsan oluşuna bir hâlel getirmez ve bu, ihsanı ortadan kaldırmaz. Çünkü muhsan-lık ve iffetin göz önünde bulundurulacağı vakit iftira halidir, ondan sonrası değil. Nitekim bir müslümana iftira edip zina ettiğini söyledikten sonra, iftiraya maruz kalan kimse bu iftiraya maruz kaldıktan sonra ve iftira edene had uygulanmasından önce, irtidad edecek olursa, iftira edenden had düşmez. Aynı şekilde bütün hadler uygulanması gereken vakitlerinde göz önünde bulundurulurlar, uygulanma vaktindeki durum değil.

Bizim delilimiz şudur: Lânetleşmeden ve haddin uygulanmasından önce öyle bir husus ortaya çıkmaktadır ki, eğer bu baştan beri mevcut olsaydı, lâ-netleşmenin

sıhhatini ve haddin vücubunu engellerdi. İkinci halde de bunun ortaya çıkması aynı şeydir. Nitekim bir kimse zahiren adaletli olan iki şahit tutacak olsa, hakim de onların zina etmek, içki içmek gibi bir fiil işledikleri için fasıklıkları ortaya çıkıncaya kadar şahitlikleri gereğince hüküm vermeyecek olursa (bu durumun ortaya çıkışından sonra) hakim onları, o husustaki şahitlikleri ile hüküm vermesi caiz değildir. Aynı şekilde iffet ve muhsan oluşa dair hüküm de zahire bakılarak tesbit edilir, kat'i ve yakîn bir kanaat göz önünde bulundurulmaz. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Mü'minin sırtı koruma altındadır." [106] Dolayısıyla kat'i bir delil bulunmadıkça iftira edene had uygulanmaz. Başarı Allah'tandır. [107]

14- Bir Kimse Hamile Kalmayacak Kadar Yaşlı Olan Hanımına Zina İftirasında Bulunacak Olursa:

Bir kimse hamile kalmayacak kadar yaşlanmış karısına zina isnadında bulunacak olursa lânetleşirler. Erkek kendisine uygulanacak haddi, kadın da kendisine gelecek olan azabı defetmek için lanetlesin Şayet hamile kalmayacak kadar küçük yaşta olursa, bu sefer erkek, üzerinden haddi defetmek için lânetleşir, kadın lânetlegmez. Çünkü ikrar edecek olursa, ona herhangi bir ceza uygulanmaz. İbnu'l-Mâcişûn der ki: Buluğ yaşına gelmemiş olana iftira eden kimseye had uygulanmaz. el-Lahmî der ki: Buna göre hamile olmayacak kadar küçük kadının kocasının lâneüşme yükümlülüğü de yoktur. [108]

15- Birisi Koca Olmak Üzere Dört Kişi Bir Kadının Zina Ettiğine Dair Şahitlik Ederlerse:

Dört kişi bir kadının zina ettiğini söyleyip, bu dörtten birisi kadının kocası ise koca lânetleşir, diğer üç şahide de had cezası vurulur. Şafiî'nin iki görüşünden birisi budur, ikinci görüşe göre ise bunlara had uygulanmaz.

Ebu Hanife der ki: Eğer koca ile birlikte üç kişi baştan şahitlik ederse, şahitlikleri kabul edilir ve kadına had cezası uygulanır. Bizim delilimiz yüce Allah'ın: "Muhsan hanımlara iftira edenler..." (6. âyet) âyetidir. Bu buyruk ta yüce Allah muhsan bir kimseye iftira edip de dört şahit getiremeyen kimseye had cezası uygulanacağını haber vermektedir. Bu buyruğun zahiri iftira eden kimsenin dışında dört tane şahidin getirilmesini gerektirmektedir. Koca ise hanımına iftira eden bir kimsedir. Dolayısıyla o da şahitlerden birisi olmaktan

çıkıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[109\]](#)

16- Koca, Karısının Hamileliğinin Kendisinden Olmadığını İddia Etmeyecek Olursa:

Koca, hanımının hamile olduğunu görüp de onun kendisinden olmadığını söylemeyecek olursa, artık sustuktan sonra onu tekrar reddetme hakkı kalmaz. Şureyh ile Mücahid: Ebediyyen o çocuğu reddetme hakkına sahiptir, demişlerdir. Ancak bu bir hatadır, çünkü hamileliği öğrendikten sonra susması, onun kendisinden olduğuna rıza göstermesi demektir, Tıpkı önce çocuğun kendisinden olduğunu ikrar edip daha sonra onu nefyetmesi gibidir. O durumda onun bu nefyi kabul edilmez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[110\]](#)

17- Koca, Karısının Hamileliğinin Kendisinden Olmadığını Söylemeyi Gerekçeye Bağlı Olarak Erteleyecek Olursa:

Koca, karısının hamileliğinin kendisinden olmadığını İleri sürmeyi doğum yapıncaya kadar erteler ve: Ben bunun ileride boşalacak bir kist olacağını yahut ta düşük yaparak böylelikle iftiradan kurtulmuş olacağımı ümit ediyordum, diyecek olursa, doğumdan sonra o çocuğun kendisinden olmadığını söylemesi mümkün belirli bir süresi var mıdır ve bu süreyi geçirecek olursa bu İmkân ortadan kalkar mı? Bu hususta görüş ayrılığı vardır.

' Biz (Malîkiler) deriz ki: Şayet o, üç gün geçinceye kadar mazeretsiz olarak susarsa, o çocuğun kendisinden olduğuna razı demektir ve o çocuğun kendisinden olmadığını ileri süremez. Şafiî de bu görüştedir. Yine Şafiî şöyle demiştir: Adet olduğu üzere hakimın huzurunda imkân bulmakla birlikte, çocuğun kendisinden olmadığını söylemeyecek olursa, artık bundan sonra o çocuğun kendisinden olmadığını söyleme hakkı kalmaz.

Ebu Hanife: Ben bu hususta herhangi bir iddete itibar etmiyorum, demektedir, Ebu Yusuf ile Muhammed: Bu hususta nifâs (lohusalık) müddeti olan kırk günlük bir süre muteberdir, demişlerdir.

İbnu'l-Kassar der ki; Görüşümüzün delili şudur: Babanın kendi çocuğunun, kendisinden olmadığını söylemesi haramdır. Kendisinden olmayan bir çocuğun kendisinden olduğunu söylemesi de haramdır. O bakımdan bu çocuğun kendisinden olmadığını söylemesinin caiz olup olmadığı hususunda gereği üzere düşünüp taşınabilmesi için ona genişlik tanımak kaçınılmaz bir şeydir. Bu süreyi üç gün olarak belirlememizin sebebi çokluğun ilk sınırı, azlığın da son sınırı

oluşundandır. Nitekim el-Musarrat (diye bilinen memeleri bağlandığı için, memeleri sütle dolmuş koyun, inek, dişi deve vs.)nin durumunun tecrübe edilebilmesi için tanınan süre de üç gündür. Burada da bu sürenin öylelikle tanınması gerekir.

Ebu Yusuf İle Muhammed'in kabul ettikleri süreyi (mesela) doğum ve süt emzirme süresine tercih etmeyi haklı kılacak herhangi bir sebep yoktur. Çünkü bu konuda onların lehine şeriatte herhangi bir tanık bulunmamaktadır. Biz ise bu hususta şeriatte musarrat için lanan sürede bir tanık zikretmiş bulunmaktayız. [\[111\]](#)

18- Birisine Harf Ziyadesi ya da Eksiği ile "Zinakâr" Demek:

İbnu'l-Kassar der ki: Bir kadın kocasına ya da yabancı birisine: Ey zani-ye (erkeğe zani, kadına zaniye denilir) diyecek olursa, aynı şekilde yabancı bir erkek, yabancı bir erkeğe böyle hitab edecek olursa, bu hususta bizim mezhebimize mensub ilim adamlarının herhangi bir ifadelerinin bulunduğunu bilmiyorum. Ancak kanaatime göre böyle bir söz kazf olur ve bunu söyleyene de had uygulanır, çünkü böyle diyen bir kimse bununla bir harf ziyade söylemiş olmaktadır. Şafî ile Muhammed b. el-Hasen de böyle demiştir. Ebu Hanife ile Ebu Yusuf derler ki: Bu söz kazf olmaz. (Hanefî mezhebi imamları) ittifakla derler ki: Karısına ("ya" eksikliği ile) ey zani diyecek olursa, bu bir kazftır. Bunun erkek hakkında kazf oluşunun delili ise şudur: Şayet hitabtan manası anlaşılıyor ise hükmü de sabit olur. İster bu Arapça almayan bir lafızla söylensin, ister Arapça söylensin. Nitekim bir kimse kadına (erkeğe hitab olan kip ile:) sen zina ettin diyecek olursa, bu dahi kazf olur. Çünkü bunun manası bu lafızdan anlaşılmaktadır, Ebu Hanife İle Ebu Yusuf un lehine delil şudur: Yüce Allah'ın: "Bir kısım kadınlar... dediler." (Yusuf, 12/30) buyruğunda kadınlar hakkında müzekker kipin kullanılması uygun olduğuna göre, bir kimsenin bir kadına " (erkeğe hitab olan şekliyle): ey zani" demesinin kazf olması da uygun düşmektedir. Ancak müzekker fiilin önceden gelmesi halinde müennes olarak kullanılması caiz olmadığından dolayı, müennes kip ile ona hitab etmesinin bir hükmü olmaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[112\]](#)

19- Fasit Nikâhla Nikâhlandığı Zevcesi ile Liân Olur mu?

Fasit nikâh ile nikâhlı zevcesi ile liân yapar. Çünkü o kadın ile ilişki kurmuş bulunmaktadır ve bu durumda neseb ona ilhak edilir. O bakımdan bu hususta

liân da söz konusu olur. [\[113\]](#)

20- Koca Lânetleşmeyi Kabul Etmeyecek Olursa:

Koca lânetleşmeyi kabul etmeyecek olursa, hükmün ne olacağı hususunda farklı görüşler vardır. Ebu Hanife der ki: Ona had uygulanmaz, çünkü yüce Allah, yabancı İçin haddi, koca için Hânı öngörmüştür. Yabancı kimsenin iftirası halinde liân söz konusu olmayacağına göre, koca hakkında da had söz konusu olmaz. Ancak lânetleşmeyi kabul edinceye kadar hapse atılır. Çünkü hadler kıyasa başvurmak suretiyle ertelenemez.

Malik, Şafiî ve fukahânın çoğunluğu şöyle demektedirler: Koca lânetleşmeyi kabul etmeyecek olursa, ona had uygulanır. Çünkü yabancı için şahitler ne ise, onun İçin iftiradan uzak olduğunu ortaya koymakta laneti eşmek odur. Eğer yabancı bir kimse şahit getirmeyecek otursa ona had uygulanır. Lânetleşmeyecek olursa kocanın hükmü de bu olmalıdır. el-Aclânî ile İlgili hadiste buna delâlet eden hususlar vardır. Çünkü o hadiste el-Aclânî'nin şöyle dediği kaydedilmektedir: "Eğer susarsam, beni öfkeliendiren bir hususa rağmen susmuş olacağım. Eğer öldürürsem öldürüleceğim, konuşursam bana sopa cezası uygulanacak." [\[114\]](#)

21- Şahitleri ile Birlikte Kocanın Lânetleşme Hakkı Var mıdır?:

Yine ilim adamları kocanın şahit getirmekle birlikte lânetleşme hakkı olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malik ile Şafiî der ki: Şahitleri ister olsun, ister olmasın lânetleşir. Çünkü şahitlerin, haddi bertaraf etmenin dışında herhangi bir etkileri yoktur. Çocuğun kendinden olmadığını İleri sürmek ve bunu kabul etmemek için de lânetleşme kaçınılmaz bir şeydir.

Ebu Hanife ve mezhebine mensub ilim adamları şöyle derler: Kocanın lânetleşmesi kendisinden başka şahitlerinin bulunmadığı halde söz konusudur. Çünkü yüce Allah: "Kendilerinden başka şahitleri olmayanların herblri-sinin şahitliği..." diye buyurmaktadır. [\[115\]](#)

22- Lânetleşmeye Önce Kim Başlar:

Lânetleşmeye, yüce Allah'ın buyruğunda öncelikle kendisinden söz ettiği kimse olan koca başlar. Bunun sonucunda koca kendisine uygulanacak iftira cezasını

önlemiş ve çocuğun kendisinden olmadığını bildirmiş olmaktadır. Çünkü Peygamber (sav): "Ya deli! getirirsin yahut da strtına bir had uygulanacaktır." Şayet kocadan önce kadının başlaması istenecek olursa caiz olmaz. Çünkü bu yüce Allah'ın zikrettiği sıranın aksine olur. Ebu Hanife, caiz olur demiştir, ancak bu batıldır. Çünkü Kur'ân'ın zahirine muhaliftir, Ayrıca bu hususta onun dayandığı bir esası olmadığı gibi, mana itibariyle de görüşünü güçlendirecek bir taraf yoktur. Bilakis mana bizi desteklemektedir, çünkü kadın îânetleşmeye başladığı takdirde o sabit olmamış bir şeyi reddetmiş olur ki; bunun da açıklanabilir bir tarafı yoktur. [\[116\]](#)

23- Lûnetleşme Keyfiyeti:

Lânetleşme keyfiyetine gelince; hakim lânetleşecek kocaya şöyle der: Deki: Allah adına şahitlik ederim ki, ben bu kadını zina ederken gördüm. Zina eden erkeğin fercini, onun fercinde sürmedanlıktaki sürme mili gibi gördüm ve onu gördükten sonra ben onunla ilişki kurmadım. Dilersen şöyle de diyebilirsin: Andolsun ki bu kadın zina etti ve onun zinasından sonra da ben onunla bir ilişki kurmadım. Bu iki lafızdan dilediği herhangi birisini dört defa tekrarlar. Şayet bu lafızlar hakkında veya herhangi birisinde yemin etmekten kaçınacak olursa, ona had uygulanır.

Şayet hamileliğin kendisinden olmadığını ileri sürecektir olursa şöyle der: Allah adına şahitlik ederim ki, ben onun hamile olup olmadığını anlamak için ondan uzak'durdum ve ondan sonra da onunla ilişki kurmadım ve bu hamilelik benden değildir, diyerek ona işaret eder. Bu hususta da dört defa yemin edip bu yeminlerin herbirisinde: Onun aleyhine söylemiş olduğum bu sözümde şüphesiz ki ben doğru söyleyenlerdenim, Daha sonra beşincisinde de: "Eğer yalan söyleyenlerden isem Allah'ın laneti üzerime olsun" der. İsterse: Eğer onun hakkında söylediğim hususlarda yalan söylüyor isem... da diyebilir.

Koca bunları söylediği takdirde ona had uygulanmaz ve çocuğun da kendisinden olmadığı sabit olur. Koca lânetleşmesini bitirdikten sonra kadın kalkar ve Allah adına dört defa yemin eder. Bu yeminlerinde: Allah adına şahitlik ederim ki û yalancıdır. Yahut; o benim aleyhime ileri sürdüğü iddia ve söz konusu ettiği hususlarda yalan söyleyenlerdendir, der. Şayet hamile ise: Ve şüphesiz benim bu gebeliğim ondandır, der. Sonra da beşincisinde:

Eğer o doğru söyleyen birisi ise, Allah'ın gazabı üzerime olsun; ya da: Eğer bu söylediği sözlerinde doğru söyleyenlerden ise... der.

Zina iftirası dolayısı ile lânetleşmeyi vacib kabul edenlere göre bu dört

şahitlikten herbirisinde: Allah adına şahitlik ederim ki, şüphesiz ki ben filan kadın hakkındaki zina iddiamda doğru söyleyenlerdenim, der. Beşincisinde ise: Eğer onun hakkında iddia ettiğim zina hususunda ben yalan söylüyor isem Allah'ın laneti üzerime olsun. Kadın da der ki: Allah adına şahitlik ederim ki, o bana isnad ettiği zina hususunda yalan söyleyen birisidir. Beşincisinde de: Eğer o bana isnad etmiş olduğu zina hususunda doğru söyleyen birisi ise Allah'ın gazabı üzerime olsun, der.

Şafiî der ki: Lânetleşen kişi; Ben eşim, filanın kızı filana isnad ettiğim zina iddiasında doğru söyleyenlerden olduğuma dair Allah adına şahitlik ederim, der ve eğer hazır bulunuyor ise ona işaret eder. Bu sözlerini dört defa tekrarlar. İmam (halife, hakim) ona öğüt verir, yüce Allah'ı hatırlatır ve ona der ki: Eğer doğru söylemiyor isen, Allah'ın lanetine uğrayacağından korkarım. Şayet bu lânetleşmeye devam etmek istediğini görür ise birisine eliyle ağzını kapatmasını ister ve şöyle demesini emreder: Senin: Eğer yalancılardan isem Allah'ın taneli üzerime olsun, sözlerini söylemen lanetin senin üzerine inmeni gerektirir. Şayet yine kabul etmeyecek olursa onu bırakır ve şu sözleri söyler: Eğer ben filan kadına İsnad ettiğim zina iddiasında yalan söyleyenlerden isem, Allah'ın laneti üzerime olsun.

Şafiî bu hususta Ebû Davud'un, İbn Abbas'tan naklettiği rivayeti delil göstermektedir. Buna göre Rasûlullah (sav) lânetleşen karı-kocaya lânetleşmelerini emrettiği esnada bir adama da, beşinci yemini yapacağı sırada elini ağzına koymasını emredip: Bu (lanetin sana gelmesini) gerektiricidir, demiş olmasını delil göstermektedir.[\[117\]](#)

24- İsmi Zikrettiği Bir Adam ile Karısının Zina Ettiğini Söyleyenin Hükümü:

İlim adamları ismen zikrettiği bir adam ile zina ettiğini söyleyerek, karısına zina isnad eden kimseye had uygulanıp uygulanmayacağı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malik der ki: Karısı dolayısıyla liân yapması gerekir. Zina ettiğini söylediği adam dolayısıyla da ona had uygulanır. Ebu Ha-nife de böyle demiştir, çünkü bu sözleriyle zina iftira etmek zorunda olmadığı bir kimseye zina isnadında bulunmuş olmaktadır.

Şafiî: Ona had gerekmez, demektedir, çünkü yüce Allah karısının zina ettiğini söyleyen bir kimseye: "Eşlerine zina isnad edip..." buyruğu ile sadece bir haddin uygulanmasını öngörmüş ve muayyen bir kimsenin adını zikreden ile zikretmeyen arasında herhangi bir ayırım gözetmemiştir, el-Aclanî de karısının

Şerik ile zina ettiğini söylediği gibi, Hilal b. Ümeyye de aynı şekilde söylemiş ve bunlardan herhangi birisine ayrıca had uygulanmamıştır. İbnu'l-Arabî der ki: Kur'ân-ı Kerîm'in zahiri bizim lehimizedir, çünkü yüce Allah yabancı bir kimse ile zevceye zina iftirasında bulunma ile ilgili haddi mutlak olarak zikretmiş, daha sonra zevceye zina isnadı dolayısıyla hadden liân ile kurtulacağı hususi hükmünü getirmiştir. Yabancılar zina isnad etme hükmü ise âyetteki mutlak hal ile kalmıştır. Şerik dolayısıyla el-Aclâ-nî'ye ve Hilal'e had uygulanmayışının sebebi ise, Şerik'in böyle bir talepte bulunmayışındır. Kazf haddi de gerek bizim, gerek onların icmaı ile ancak mağdur tarafın talebinden sonra imam tarafından uygulanır. [\[118\]](#)

25- Liânın Yapılacağı Yer:

Lânetleşen iki kişi lânetleşmelerini bitirdikten sonra ayrılırlar ve onların herbirisi caminin, diğerinin çıktığı kapıdan farklı bir kapısından çıkar. İkisinin de aynı kapıdan çıkmalarının lanetlenmelerine bir zararı olmaz.

Laneti eşmenin ancak sultanın yahut da onun yerini tutan bir hakimin huzurunda ve cuma namazının kılındığı bir camide yapılacağı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Kimi ilim adamları lânetleşmenin ikinci namazından sonra camide yapılmasını müstehab kabul etmiştir.

Hristiyan olan bir kadın, müslüman kocası ile kendisinin tıpkı müslüman kadının laneti eşiyeceği gibi, kilisesinin ta'zim edeceği bir yerinde laneti esir. [\[119\]](#)

26- Lânetleşmenin Sonucu Olan Hükümler:

Malik ve mezhebine mensub ilim adamları derler ki: Lânetleşme tamam oldu mu lânetleşen kişiler artık birbirlerinden ayrılırlar. Ebediyyen bir daha bir araya gelemmezler, biri diğerinden miras alamaz. İster bir kocayla evlenmeden önce, ister sonra bir daha tekrar kocanın o kadına dönmesi de helâl olmaz. el-Leys b, Sa'd'ın, Züfer b. el-Huzeyl'in ve el-Evzaî'nin görüşü de budur.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed b. el-Hasan ise der ki: Hakim onları birbirlerinden ayırmadığı sürece lânetleşmeyi bitirmelerinden sonra birbirlerinden ayrılmış olmazlar. es-Sevri de bu görüştedir. Çünkü İbn Ömer şöy-. ie demiştir: Rasûlullah (sav) lânetleşen kimseleri birbirinden ayırmıştır. [\[120\]](#)

İbn Ömer bu sözleriyle ayırma işini Peygamber (sav)a izafe etmiştir. Diğer bir delilleri de Peygamber (sav)ın; "Senin onun aleyhine bir yolun yoktur" [\[121\]](#)

buyruğudur

Şafî de der ki: Koca şahitliği ve laneti eşmeyi tamamladıktan sonra artık karısının onunla evlilik bağı kesilmiş olur. Karısı ister lânetleşsin, ister lânetleşmesin. (Şafî) der ki: Kadının lânetleşmesi sadece kendine haddin uygulanmasını önlemek içindir, başka bir sebebi yoktur. Onun lânetleşmesinin aradaki evlilik bağının sona ermesinde herhangi bir katkısı olmaz. Erkeğin lanetlenmesi, çocuğun kendisinden olmadığını ortaya koyduğuna ve erkeğin üzerinden haddi kaldırdığına göre; aradaki evlilik bağı da sona erer.

Osman el-Bettî ise lanetlenmenin, koca ayrıca karısını boşamadıkça aradaki evlilik bağına bir eksiklik getirdiği görüşünde değil İdi. Böyle bir görüşü ondan önce Ashab-ı Kiram'dan herhangi bir kimse ifade etmiş değildir. Bununla birlikte el-Bettî lânetleşen kocanın lânetleşmeden sonra karısını boşamasını müstehab kabul etmiş, bundan önce müstehab kabul etmemiştir. Bu da ona göre lânetleşmenin yeni bir hüküm ihdas etmiş olduğunun delilidir. Osman'ın aynı görüşünü -et-Taberî'nin naklettiğine göre- Cabir b. Zeyd de ifade etmiştir. Bu görüşü el-Lahmî, Muhammed b. Ebi Sufra'dan da nakletmektedir. (Mâlikî) mezhebin(in) meşhur olan görüşü ise lânetleşmenin bizzat tamamlanması ile birlikte birbirlerinden ayrılmasının gerçekleşeceği şeklindedir. Bu görüşün sahipleri şunu delil gösterirler: Yüce Allah'ın kitabında erkek veya kadının lânetleşmesi halinde ayrılığın gerçekleşmesini gerektirecek bir hüküm yoktur. Ayrıca Uveymir de: Eğer onu yanımda tutacak olursam, ona yalan söylemiş olurum, demiş ve onu üç defa boşamıştır. Ona: Böyle bir söz söylemene gerek olmadığı halde niye böyle bir söz söyledin, çünkü sen lânetlegmekle onu boşamış oldun, dememiştir.

Meşhur olan görüşünde Malik'in ve ona muvafakat edenlerin lehine delil Peygamber (sav)ın: "Senin onun aleyhine herhangi bir yolun yoktur" diye buyurmuş olmasıdır. Bu ise onun lânetleşmenin tamamlanmasıyla birlikte, karısının aleyhine herhangi bir yolunun kalmamış olduğunu bildirmektedir, Onları birbirinden ayırması ise yeni bir hüküm değildir, o yüce Allah'ın aralarında emretmiş olduğu uzaklaşmanın yerine getirilmesinden ibarettir. Zaten lânetleşmenin sözlükteki anlamı da budur.[\[122\]](#)

27- Koca Lânetleşmeden Sonra Kendisinin Yalan Söylediğini İleri Sürerse:

İlim adamlarının çoğunluğunun kanaatine göre lânetleşen karı-koca bir daha ebediyyen nikâhtanamazlar. Şayet koca, daha sonra kendisinin yalan söylediğini söyleyecek olursa, ona had uygulanır ve çocuk onun nesebine katılır. Bununla

birlikte karısı da ona ebediyyen bir daha geri dönmez. Uygulama, hakkında şüphe ve ihtilâfın söz konusu olmadığı bu sünnet üzere yapılagelmiştir.

İbnu'l-Münzir'in, Atâ'dan naklettiğine göre lânetleşen koca eğer lânetleşmeden sonra yalan söylediğini söyleyecek olursa, ona had uygulanmaz. Ancak onlar Allah'tan gelen bir lanet sebebiyle de birbirlerinden ayrılmış olurlar.

Ebu Hanife ve Muhammed de şöyle demektedirler: Yalan söylediğini bildirecek olursa, ona had uygulanır ve çocuk nesebine katılır. Bundan sonra da artık o da o kadına talib olacaklardan birisi olur, dilerse onu ister. Bu aynı zamanda Said b. el-Müseyyeb, el-Hasen, Said b. Cübeyr ve Abdu'l-Aziz b. Ebi Seleme'nİN de görüşüdür. Derler ki; Çocuk onun nesebine katıldığı gibi artık nikâhlanması da onun için helâl olur. Çünkü bu ikisi arasında herhangi bir fark yoktur.

Çoğunluğun görüşüne delil, Peygamber (sav)ın: "Senin onun -aleyhine bir yolun yoktur" hadisidir. Burada "kendi kendini yalanlama halin müstesna" diye buyurulmamıştır,

İbn İshak ve bir topluluk ez-Zührî'den şöyle dediğini rivayet ederler: Sünnet, bu ikisi laneti eştikleri takdirde bunların birbirlerinden ayrılacakları ve ebediyyen bir araya gelemeyecekleri şeklinde uygulanmış gelmiştir.

Bunu Dârağutnî de rivayet ettiği gibi, bunu Said b. Cübeyr yoluyla gelen merfû' bir hadis olarak da rivayet etmiştir. Said b. Cübeyr'in, İbn Ömer (r.a)dan, onun Peygamber (sav)dan rivayetine göre Peygamber şöyle buyurmuştur: "Lânetleşen iki kişi ayrıldıkları takdirde, ebediyyen bir daha bir araya gelemezler."[\[123\]](#)

Ali ile Abdullah (b. Mes'ûd)un da şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Sünnetin uygulanması şu ki: Lânetleşen kişiler bir daha bir araya gelemezler. Ali (r.a)dan; "ebediyyen" kaydı da vardır.[\[124\]](#)

28- Lânetleşmenin Gerçekleşmesi İçin Gerekli Unsurlar;

Lanetlenmenin dört hususa ihtiyacı vardır:

Lafızların sayısı: Bu da az Önce geçtiği üzere dört defa şahitliktir.

Yer: Orada bulunan yerdeki en şerefli bir mekâna gidilir. Eğer Mekke'de iseler rûkûn ile makam arasında, Medine'de iseler minberin yanında, Beytu'l-Makdis'te iseler malum kayanın yanında, şayet diğer şehirlerde bulunuyor iseler oranın mescidlerinde lânetleşirler. Eğer kâfir iseler ta'zimine inandıkları yerlere gönderilirler, yahudi iseler havrada, mecusi iseler ateş mabedinde, putperest gibi dinsiz kimseler iseler hakimın hüküm vereceği mecliste aralarında lânetleşirler.

Zaman: İkinci vaktinden sonradır.

İnsanların toplanması: Bu da dört ve daha fazla kişinin huzurunda yapılmasıdır.

Görüldüğü gibi lafız ve insanların bir arada bulunması temel şartlar, zaman ve mekan ise müstehab şartlardır. [\[125\]](#)

29- Lânetleşmede Ayrılığın Gerçekleşeceği Zaman ile İlgili Görüş Ayrılıklarının Etkisi:

Lânetleşenlerin birbirinden ayrılması ancak lânetleşmenin tamamlanmasıyla gerçekleşir, diyenlerin görüşüne göre lânetleşme tamamlanmadan önce taraflardan birisi Ölecek olursa, diğeri ona mirasçı olur.

Ayrılık ancak imamın (veya onun yerine bakanın) ayırması ile gerçekleşeceğini söyleyenlerin görüşüne göre; birisi bundan ve lânetleşmenin tamamlanmasından önce ölecek olursa, diğeri ona mirasçı olur.

Şafiî'nin görüşüne göre kadın lanetlenmeden önce, taraflardan birisi ölecek olursa, biri diğerrinin mirasçısı olamaz. [\[126\]](#)

30- Lânetleşme Sonucu Meydana Gelen Ayrılık Nikâhın Feshedilmesi midir?

İbnu'l-Kassâr dedi ki: Bize göre lânetleşme dolayısıyla meydana gelen ayırma nikâhın feshi değildir. el-Müdevvene'de benimsenen görüş budur. Çünkü Hân ile meydana gelen ayrılığın hükmü, tıpkı talâk sonucu ayrılığın hükmü gibidir. Kendisi ile gerdeğe girilmemiş olan kadına mehrin yarısı verilir.

İbnul-Cellâb'ın Muhtesasında ise: Böyle bir kadına hiçbir şey verilmez. ' Bu görüşe göre; lânetleşme sonucu meydana gelen ayırmanın, feshoiması gerekir. [\[127\]](#)

11. O olmadık İftirada bulunanlar sizden bir topluluktur. Si2 bunu kendiniz için kötü bir şey sanmayın, bilakis o sizin için hayırlıdır. Onlardan herbirisinin kazandığı günah kendisinindir. Aralarından sözün en büyüğünü söyleyene ise çok büyük bir azab vardır.

12. Bu iftirayı işittiğinizde mümin erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel bir zanda bulunup: "Bu apaçık bir iftiradır" demeli değil miydi?

13. (İftirada bulunanlar) buna dair dört şahit getirmeli değil iniydiler? Şahitleri getiremediklerine göre onlar Allah katında yalancıların tâ kendileridir.

14. Eğer Allah'ın size dünya ve âhlrette lütuf ve rahmeti olmasaydı, İçine daldığınızdan ötürü size elbette büyük bir azab dokunurdu.

- 15.** O zaman siz o sözü birbirinizin dilinden alıp duruyordunuz. Hakkında hiçbir bilginizin olmadığı bir şeyi ağızlarınızla söylüyordunuz. Bunu basit bir şey sanıyordunuz. Halbuki o Allah katında çok büyüktür.
- 16.** Bu sözü işittiğinizde: "Böyle söz söylemek bize yakışmaz. (Ya Rab) Seni tenzih ederiz. Bu büyük bir iftiradır" demeli değil miydiniz?
- 17.** Eğer mü'minler iseniz bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir.
- 18.** Allah sizlere âyetlerini açıklıyor. Allah en iyi bilendir, Ha-kîm'dir.
- 19.** Şüphe yok İd mü'minler arasında hayasızlıkların yayılmasını sevenlere dünyada da, âhirette de çok acıklı bir azab vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.
- 20.** Eğer Allah'ın size lütuf ve rahmeti ve Allah gerçekten ra'fetli ve merhametli olmasaydı (dünyada hemen sizi azablandırverirdi.)
- 21.** Ey İman edenler! Şeytanın adımlarını izlemeyin. Kim şeytanın adımlarını izlerse, şunu bilsin ki o, çirkin işleri münkeri emreder. Eğer Allah'ın üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı, sizden hiçbir kimse ebediyyen temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini temize çıkarır. Allah herşeyi işitendir, çok iyi bilendir.
- 22.** Sizden fazilet ve imkân sahipleri yakınlarla, fakirlere ve Allah yolunda hicret edenlere in fak etmemeye yemin etmesinler. Affetsinler ve görmezlikten gelsinler. Allah'ın size mağfiret etmesini sevmez misiniz? Allah çok bağışlayandır, bol bol rahmet edicidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yirmisekiz başlık[\[128\]](#) halinde sunacağız: [\[129\]](#)

1- Buyrukların Nuzül Sebebi:

Yüce Allah'ın: "O olmadık iftirada bulunanlar sizden bir topluluktur." buyruğundaki; "Bir topluluktur* buyruğu; "Muhakkak ki..." edatının haberidir. Hai olarak nasbedilmesi de caizdir. O takdirde haber "onlardan herbirisinin kazandığı günah kendisindir" buyruğu olur.

Bu buyrukların nüzul sebebine gelince; hadis imamlarının rivayet ettiği Âişe G'anhâ'nın başından geçen olayla ilgili uzunca İfk hadisinde zikredilenlerdir. Bu da sahih ve meşhur bir haberdir. Bu haberin şöhreti onu ayrıca zikretmeye ihtiyaç bırakmayacaktır. Biraz sonra muhtasar olarak gelecektir. Ayrıca Buhari bu hadisi muallak olarak da rivayet etmiştir, onun rivayeti daha eksiksizdir. O şöyle demektedir:

Üsâme, Hişam b. Urve'den, o babasından, o Âişe'den rivayetle dedi ki:..[\[130\]](#)

Yine Buhârî bu hadisi Muhammed b. Kesir'den, o kardeşi Süleyman'dan, Mesrûk'un rivayetinden, Mesrûk, Âişe'nin annesi Um Rûrnân'dan rivayete göre Um Rûmân dedi ki: Âişe'ye iftira edilince (ve o da bu haberi aldığıında) bayılıp yere düştü...[\[131\]](#)

Yine Musa b. İsmail'den, o Ebu Vail yoluyla gelen hadiste şöyle dediği nakledilmektedir: Bana Mesruk b, el-Ecda' anlattı dedi ki: Bana Âişe'nin annesi olan Um Ruman anlatı dedi ki: Ben ve Âişe oturduğumuz bir sırada en-sardan bir kadın yanımıza gelip dedi ki: Allah filana şunu yaptı, Ailah filâna şunu yaptı. Um Ruman; Bu dediğin de ne demek oluyor? diye sordu. Kadın dedi ki: Ben bu söze dalıp konuşanlardan birisiydim. Yine: Bu da ne demek? diye sorunca, kadın: Şöyle şöyle dedi. Âişe: Rasûlullah (sav) da duydu mu? diye sorunca, kadın: Evet, dedi, Peki ya Ebubekir? diye sordu, kadın yine: evet, dedi ve olduğu yerde baygın düştü. Kendisine geldiğinde ateşi yükselmiş ve titriyordu. Üzerine elbiselerini bıraktım ve onu örttüm. Peygamber (sav) geldi: "Buna böyle ne oluyor?" diye sordu. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü! Onu titreten bir hummaya yakalandı (ateşi yükseldi.) Şöyle buyurdu: "Bu konuda dilde dolaşan bir söz dolayısıyladır belki." (Um Rûmân): Evet, dedi. Bunun üzerine Âişe oturdu ve dedi ki: Allah'a yemin ederim, yemin edecek olursam benim doğru söylediğime inanmazsınız. Eğer bir şeyler söyleyecek olursam, benim hiçbir kusurumun olmadığını kabul etmezsiniz. Benim misalim ile sizin misaliniz Ya'kub ile onun oğullarına benzer. Bu söylediklerinize karşı Allah'tan yardım taleb ederim. (Um Rûmân) dedi ki: Peygamber bir şey söylemeksizin çıkıp gitti. Yüce Allah da onun suçsuz olduğuna dair buyruklarını indirdi. (Âişe) dedi ki: Cundan dolayı Allah'a hamdederim. Bundan ötürü ne kimseye, ne de (Rasûlullaht, kastederek) sana hamd etmem söz konusudur.[\[132\]](#)

Ebu Abdullah el-Humeydî dedi ki: Karşılaştığımız Bağdatlı hadis hafızlarından birisi şöyle derdi: Bu hadisin mürsel oluşu açıkça ortadadır. O buna şunu delil gösterir; Um Rûmân, Rasûlullah (sav) hayattayken vefat etmiştir. Mesruî'un, Rasûlullah (sav)ı görmediğinde ise hiçbir görüş ayrılığı yoktur.

Buhârî'nin kaydettiği Ubeydullah b. Abdullah b. Ebi Muleyke yoluyla gelen hadise göre de Âişe (r.anhâ) -yüce Allah'ın (15. âyet-i kerîmede ki: "O zaman siz o sözü birbirinizin dilinden alıp, duruyordunuz." anlamındaki buyruğu: "Dillerinizle yalan yere onu uyduruveriyordunuz" diye okur[\[133\]](#) ve "el-velk" yalan söylemek demektir, dermiş. İbn Ebi Müleyke dedi ki: O, bu hususu başkalarından daha iyi bilirdi. Çünkü bu buyruklar onun hakkında nazil olmuştur.[\[134\]](#)

Buhârî dedi ki: Ma'mer b. Râşid, ez-Zührî'den naklen dedi ki: tfk olayı el-Müreysî, gazvesinde meydana gelmiştir.^[135] İbn İshak da der ki: Bu hicretin altıncı yılında olmuştur. Musa b. Ukbe ise dördüncü yılında demektir.^[136] Yine Buhârî, Ma'mer'den, o ez-Zührî'den şöyle dediğini kaydeder: el-Ve-lid b. Abdi'l-Melik bana dedi ki: Ali'nin iftiraya katılanlar arasında olduğuna dair sana bir rivayet geldi mi? Ben: Hayır, dedim fakat senin kavminden iki kişi olan Ebu Seleme b. Abdu'r-Rahman ile Ebubekir b. Abdu'r-Rahman b. el-Haris b. Hişam'ın bana haber verdiklerine'göre Âişe kendilerine şöyle demiştir: Ali kendisi ile alakalı bu hususta konuşmamış kimselerden idi.^[137] Bunu ayrıca Ebubekr el-İsmailî de "el-Muharrac ale's-Sakih" adlı eserinde Ma'mer'in, ez-Zührî'den aktardığı bir başka rivayetle kaydetmiştir. Orada da şöyle denilmektedir: (ez-Zührî) dedi ki: Ben el-Velid b. Abdi'l-Melik'in yanında idim. Bana dedi ki: "Aralarından sözün en büyüğünü söyleyen kişi" Ali b. Ebi Talib'dir. Ben, hayır dedim. Bana Said b. el-Müseyyeb, Urve, Alkame, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe anlattı. Hepsi dedi ki: Âişe'yi şöyle derken dinledim: "Aralarından sözün en büyüğünü söyleyen kişi" Abdullah b. Ubeyy b. Selûl'dür.^[138] Yine Buhârî'nin, ez-Zikrî'den, o Urve'den o Âişe yoluyla rivayet ettiğine göre, "aralarından sözün en büyüğünü söyleyen kişi" Abdullah b. Ubeyy idi.^[139]

2- Âyetlerdeki Bazı Lafızlar:

Yüce Allah'ın: "Olmadık iftira" (anlamını verdiğimiz): İfk: yalan, demektir. "el-Usbe (bir topluluk)" ise üç adam demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Yine ondan nakledilen bir açıklamaya göre üçten dokuza kadar kişiyi ifade eder. İbn Uyeyne kırk adam diye açıklamıştır. Mücahid, ondan onbeşe kadar demiştir. Bu kelimenin sözlükte ve Arap dilinde asıl anlamı biri diğerini destekleyip güçlendiren topluluk demektir.

"Hayır"ın gerçek mahiyeti faydası, zararından daha fazla olan demektir. "Şer" ise zararı, faydasından çok olana denilir. Hiçbir şer ihtiva etmeyen hayır cennet, hiçbir hayır ihtiva etmeyen şer ise cehennemdir,

Allah'ın dostlarına inen belâ hayırdır, çünkü onun verdiği dünyadaki acı dolayısıyla zararı azdır. Hayrı ise âhiretteki pek büyük sevap ve mükâfatıdır.

Yüce Allah Âişe (r.anhâ)nın, onun yakınlarının ve Safvan'ın dikkatini çekmektedir. Çünkü "siz bunu kendiniz İçin kötü bir şey sanmayın, bilakis o sizin İçin hayırlıdır" buyruğunda hitab onlarıdır. Hayırlı olmasına sebep ise,

fayda ve hayırlılık tarafının, şer tarafına ağır basmasıdır. [\[140\]](#)

3- İfkin (Hz. Âişe'ye İftiranın) Sebebi:

Rasûlullah (sav) el-Mureysî' gazvesinin kendisi olan Mustahkoğulları gazvesinde Âişe'yi de beraberinde almıştı. Geri dönüp Medine'ye yaklaştığında gece vakti yola koyulmak ilanı verildi- O da yola koyulma ilanı esnasında kalkıp ordugahın bulunduğu yerden bir parça uzaklaştı. İhtiyacını görüp de geri döndüğünde, içine girip yerleşmek üzere hevdece doğru yürüdü. Elini göğsüne değdirdiğinde Zafar boncuğundan yapılmış bir gerdanlığının kopmuş olduğunu anladı. Geri dönüp onu aradı. O gerdanlığı aramasından dolayı kafileden geri kaldı. Nihayet gerdanlığı bulup geri döndüğünde kimseyi bulamadı. Âişe (r.anhâ) yaşı genç ve zayıf idi. Görevli olan adamlar hevdecini kaldırdığında, onun hevdecin içinde olmadığını farketmediler bile. Kendisi geri döndüğünde kimseyi bulamayınca, hevdecin içinde olmadığı anlaşılıp geriye gelip alırlar ümidi ile olduğu yerde yattı ve uykuya daldı. Uykudan Saf-van b. el-Muattal'ın: "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn" demesi üzerine uyandı. Çünkü Safvan ordudaki artçıları korumak maksadı ile ordunun arkasından gitmek üzere geri kalmıştı.

Denildiğine göre Âişe (r.anhâ), onun istircâda bulunması üzerine uyandı. Safvan devesinin sırtından indi ve Âişe (r.anhâ) deveye bininceye kadar oradan uzaklaştı. Devenin yularından tutup deveyi çekti ve nihayet öğle vakitlerinde orduya ulaştılar. Bu sefer iftiracılar bu sözlerini düzüp ortaya atlılar. Bu hususta etrafında toplanılan, bunu gizliden gizliye soruşturup kulaktan kulağa yayan ve körükleyen kişi münafık Abdullah b. Ubeyy b. Selûl idi. Safvan'ın, Âişe (r.anhâ)'nın devesinin yularından tutup çektiğini görünce: "Allah'a andolsun ki ne kadın bu adamın şerrinden kurtulabilmiştir, ne de bu adam kadının şerrinden" diyen o olmuştur. Yine: "Sizin peygamberinizin hanımı bir adamla birlikte geceyi geçirmiştir" diyen odur. Bu sözleri dillerine dolayanlar arasında Hassan b. Sabit, Mistah b. Üsâse ve Hanine bint Cahş da vardı.

Bu hususta rivayet edilen hadisin kısaca muhtevası budur. Bu hadis tama-miyle ve güzel bir şekilde rivayeti Buharı ve Müslim'de yer alır. Müslim'deki rivayet ise daha eksiksizdir. [\[141\]](#)

Hassân'ın iftiraya dalıp ileri geri konuştuğunu işiten Safvan, ona gelerek başına kılıçla bir darbe indirip şöyle dedi:

"Benden kılıcın keskin ucunu karşıla; çünkü ben, Hicvedildiği zaman şairliği olmayan bir delikanlıyım."

Bunun üzerine bir grub kişi Hassan'ı alıp onu yakalarından sürükleyerek Rasûlullah (sav)ın huzuruna getirdiler. Rasûlullah (sav), Hassan'ın yarası karşılığında kısas uygulama yoluna gitmedi ve ondan hakkını bağışlamasını istedi. İşte bu da Hassan'ın ileride geleceğİ üzere sözün en büyüğünü söyleyenlerden birisi olduğunu da göstermektedir, Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Burada sözünü ettiğimiz Safvân, Rasûlullah (sav)ın gazvelerinde kahramanlığı dolayısıyla artçların başında bulunurdu. Ashabı Kİram'ın en hayırlılarından idi. Onun kadınlara karşı meyli olmayan (kısır) birisi olduğu da söylenmiştir. Bunu da İbn İshak, Âişe (r.anhâ) yoluyla zikretmektedir. İki oğlunun olduğu da söylenmiştir. Buna da hanımı ile başından geçen olayla ilgili rivayet edilen hadis ve Peygamber (sav)ın iki oğlu hakkında söylediğİ: "Bu ikisi bir karganın, bir kargaya benzeyişinden daha çok ona (babalarına) benzemektedirler" sözü ile[142] yine hadis-i şerifteki: "Allah'a yemin ederim, asla hiçbir yabancı kadının Örtüsünü kaldırmış değİlim"[143] sözleri -ki zina etmediğİni kastediyor- de buna delil teşkil etmektedir.

Safvan (r.a), Ömer (r.a) döneminde hicri 19 yılında, Ermenistan gazvesinde şehit olmuştur. Muaviye döneminde 58 yılında, Bizans topraklarında şehit düştüğü de söylenmiştir. [144]

4- Herkesin Kazandığı Günah Kendisininindir:

"Onlardan herbirisİn kazandığı günah kendisininindir" buyruğı ile İfk olayına karışıp ileri geri konuşanları kastetmektedir. Bunların kim olduklarının adı bize ulaşmamıştır. Yalnızca Hassan, Mistah, Hamne ve Abdullah'ın adları bilinmektedir, diğİrlerinin adını bilemiyoruz. Bunu da Urve b. ez-Zü-beyr söylemiştir. Abdu'l-Melik b. Mervan bu hususta ona soru sormuş, o da: Şu kadar var ki, onlar yüce Allah'ın buyurduğu gibi bir topluluk idiler, demiştir.

Hafsa (r.anhâ)nın Mushaf'ında "topluluk" anlamındaki kelimedenden sonra "dört kişilik bir topluluk" anlamına gelecek şekilde; şeklindedir. [145]

5- O Büyük Sözü Dillerine Dolayanlar:

"Aralarından sözün en büyüğünü söyleyene İse" buyruğundaki "en büyüğü" anlamındaki kelimeyi Humeyd el-A'rec ve Ya'kub "kef" harfini -es-reli okumak yerine- ötreli olarak; diye okumuşlardır. el-Ferrâ: Bu, güze! bir kıraat şeklidir,

çünkü Araplar: "Fılan kişi şu-' nun, şunun en büyüğünü üstlendi, söyledi" derler, demektedir,

Âişe (r.anhâ)dan bu kişinin Hassan olduğunu söylediği ve yine gözleri kör olduğunda: "Muhtemeldir ki yüce Allah'ın kendisini tehdit etmiş olduğu büyük azab gözlerinin görmeyiştir" dediği rivayet edilmiştir. Onun bu sözleri söylediğini ondan Mesruk rivayet etmektedir.^[146] Yine ondan rivayet edildiğine göre bu kişi Abdullah b. Ubeyy b. Selûrdur,^[147] doğru olanı da bu olmalıdır. Bunu da İbn Abbas söylemiştir.

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr'in naklettiğine göre Âişe (r.anhâ), Hassan'ın iftirada bulunmaktan uzak olduğunu söylemiş ve: O hiçbir şey demedi, demiştir. Hassan da şu beyitlerinde bu hususta bir şey söylemiş olduğunu kabul etmemektedir:

"İffetlidir, vakarlıdır o bir şüphe ile onun hayasızlık ettiği söylenemez, Ve o hiçbir şeyden haberi olmayan kadınların etlerinden yana acıkmış olarak sabahlar (kimseden kötülükle söz etmez). Din ve mevki itibariyle insanların en hayırlısının hanımıdır o, O hidayet peygamberinin, üstün değerlerin ve faziletlerin sahibinin hanımıdır. Lüeyy b. Gâlib kabilesinin (en şerefli olup) örtüler arkasındaki

hanım efendidir,

O yüksek ve şerefli hedefler için çalışır, şanı asla zeval bulmaz. Üstün bir terbiyeye sahiptir, Allah ona güzel bir ahlak bağışlamıştır, Her türlü kötülükten ve batıdan tertemiz etmiştir onu. Şayet sana benim söyledim diye ulaştırılan sözler varsa, Şunu bil ki, kamçıyı ellerim yukarı doğru kaldırmış değildir. Nasıl olabilir ki; hayatta olduğum sürece sevgim ve desteğim, Bütün mahfillerin süsü olan Allah Rasûlünün hanedanına dır, Onun insanlar üzerinde üstün ve faailetli rütbeleri vardır. Yüksek köşklere sahip olanların, yüksek konakları bu rütbelere ulaşamazlar."

Rivayete göre Hassan, Âişe (r.anhâ)a: "O iffetlidir, vekar sahibidir" diye başlayan şiirini okuyunca, ona: Sen aslında böyle değilsin demiştir.^[148] Bu sözleriyle sen hiçbir şeyden haberi olmayan kadınlar hakkında ileri geri konuşmuştun, demek istemiştir.

Burada ise bir çelişki vardır, ancak bu iki rivayeti şöylece bağdaştırmak mümkündür: Hassan bu hususta açık seçik ifadelerle konuşmamış, bu konuda üstü kapalı sözler söylemiş ve bazı işaretlerde bulunmuştur, o bakımdan onun böyle bir şeyi söylediği de kendisine nisbet edilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hassan'ın İfk olayında, iftirayı diline dolayıp dolamadığı ve ona had uygulanıp

uygulanmadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Bunun hangisinin doğru olduğunu en iyi bilen yüce Allah'tır. Bundan sonraki başlığın konusu da budur. [\[149\]](#)

6- İfk Hadisesi Dolayısı ile Kendilerine Had Uygulanan Şahıslar:

Muhammed b. İshak ve başkalarının rivayetine göre Peygamber (sav), İfk dolayısı ile iki erkek ve bir kadına had cezası uygulamıştır. Bunlar Mistah, Hassan ve Hamne'dirler. Bunu et-Tirmizî-de zikretmektedir. [\[150\]](#)

el-Kuşeyrî de İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav), İbn Ubeyy'e seksen sopa vurdu, âhirette de onun için ateş azabı vardır. Yine el-Kuşeyrî der ki: Haberlerde sabit olduğuna göre Peygamber İbn Ubeyy'e, Hassan'a ve Hamne'ye had cezası vurmuş, Mistah'ın da açık ifadelerle iftirada bulunduğu sabit olmamıştır. Bununla birlikte o açtk ifadeter kul-lanmaksızın bir takım sözleri dinler ve bunları yaygı ulaştırırdı.

el-Maverdî ve başkaları derler ki: Peygamber (sav)'in İfke karışanlara had uygulayıp uygulamadığı hususunda iki farklı görüş vardır. Birincisine göre o tfke karışanlardan hiçbir kimseye had uygulamamıştır, çünkü hadler ancak ya ikrar ya da beyyine ile uygulanır. Yüce Allah ise bu hususta kendisine haber vermek suretiyle hadleri uygulamasını isteyerek, kendisine olan kulluğunun gereğini yerine getirmesini istememiştir. Tıpkı ona münafıkların kâfir olduklarını haber vermekle birlikte, onları öldürmek suretiyle kendisine ibadette bulunmasını istemediği gibi.

Derim ki: Bu hem yanlıştır, hem de Kur'ân nassına muhaliftir. Çünkü yüce Allah: "Muhsan hanımlara iftira edenler, sonradan" söylediklerinin doğruluğuna dair "dört şahit getiremeyenlere seksener (değnek) vurun" diye buyurmaktadır.

İkinci görüşe göre de Peygamber (sav) İfke karışan kimseler olan Abdul-iah b. Ubeyy, Mistah b. Üsase, Hassan b. Sabit ve Hamne bint Cahş'a had cezası uygulamıştır. İşte müslümanlardan bir şair bu hususta şöyle demektedir:

"Andolsun bu iftira sahiplerinden olan Hassan tatmıştır, Hamne ile birlikte; - çünkü onlar yalan bir söz söylediler- ve bir de Mistah. İbn Selûl da uygulanan had ile rezilliğin tadını almıştır. Çünkü o açık seçik bir şekilde yalan iftiralara dalmıştı. Peygamberlerinin hanımlarına gayba taş atıp durdular. O kerim olan Arş sahibinin gazabı ise (onlardır) ve onlar çok büyük bir günah işlediler.

Bu hususta Allah Raaûlüne eziyet ettiler, o bakımdan Ebediyyen üzerlerinde kalacak rezilliklere büründiirüldüler ve rezil edildiler. Onların üzerlerine (iyilikleri) tırpanlayıcı günahlar öyle bir yağdırıldı ki, Tıpkı yüksek bulutlardan

üzerlerine yağın yağmur taneleri gibi."

Derim ki: Haberlerde meşhur ve ilim adamlarınca bilinen şu ki: Kendilerine had uygulanan şahıslar Hassan, Mistah ve Hamne'dirler. Abdullah b. Ubeyy'e had uygulandığı işitilmiş değildir.

Ebû Dâvûd'da, Âişe (r.anhâ)dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Benim günahsızlığıma dair buyruk nazil olunca Peygamber (sav) kalktı ve bu hususu söz konusu edip (inen) Kur'ân-ı Kerîm (âyetlerin)i okudu. Minberden indikten sonra da o iki erkek ile kadına hadlerinin uygulanmasını emretti.[\[151\]](#) Bunların isimlerini de Hassan b. Sabit, Mistah b. Üsase ve Hamne bint Cahş diye vermektedir.[\[152\]](#)

et-Tahavî'nin Kitab'mda da: "Seksener, seksener (değnek vurdu)" denilmektedir. İlim adamlarımız derler ki: Abduüah b. Ubeyy b. Selûl'a had uygulanmayışının sebebi yüce Allah'ın âhirette ona pek büyük bir azab hazırlamış olmasıdır. Şayet dünyada ona had uygulanmış olsaydı, bu onun âhiretteki azabının eksiltilmesi ve hafifletilmesi anlamına gelirdi. Diğer taraftan yüce Allah Âtşe (r.anhâ)nın günahsız olduğuna, buna karşılık ona iftirada bulunan herkesin de yalancı olduğuna tanıklık etmiş olmaktadır. Böylelikle haddenden beklenen fayda da gerçekleşmiş olmaktadır. Zira bundan maksat, iftira edenin açığa çıkması ve iftiraya maruz kalanın günahsız olduğunun ispatlanmasıdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şahitler i(ni) getiremediklerine göre onlar Allah katında yalancıların tâ kendileridir." Adı geçen müslümanlara had uygulanmasının sebebi ise onlardan sadır olmuş iftiranın günahının keffârete uğramasıdır. Ta ki bu iftira dolayısıyla âhirette onların üzerinde herhangi bir sorumluluk kalmasın. Peygamber (sav) da hadler hakkında: "Onlar uygulandığı kimseler için bir keffarettir"[\[153\]](#) diye buyurmuştur. -Ubâde b. es-Sâmit yoluyla gelen hadiste olduğu gibi.-

Şöyle de denilebilir: İbn Ubeyy'e had uygulanmayı; kavminin kalbim İslâm'a ısındırmak ve oğluna duyulan saygı sebebiyledir. Bir de bu hususta beklenen fitnenin alevini söndürmek maksadıyladır. Zira Sa'd b. Ubâde ve onun kavminden -Müslim'in, Sahih'inde olduğu gibi- fitnenin uçları görünmeye başlanmıştı.[\[154\]](#) Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır. [\[155\]](#)

7- Mü'minhrin Birbirlerine Karşı Takınmaları Gereken Tavrı:

"Bu iftirayı işittiğinizde mü'min erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel birzanda bulunup... değil miydi?" buyruğu, iftiracıların söyledikleri yalanlar

karşısında beslemeleri gereken zan hususunda yüce Allah'ın mü'minlere bir sitemidir.

İbn Zeyd dedi ki: Mü'minler, "mü'min-bir şahıs annesine karşı böyle bir hayasızlığı işleyemez" diye düşünmeli idiler, demiştir. Bu açıklamayı el-Mehdevî nakletmektedir.

"Değil miydi?" ifadesi; Niye ... medi?", anlamındadır, Aniamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Fazilet sahibi mü'min erkeklerle mü'min kadınların bu hususu kendilerini ölçü alarak değerlendirmeleri gerekirdi. Böyle bir hal kendilerinden uzak olduğu gibi Âişe ve Safvân hakkında da aynı şekilde hatta daha da uzak bir ihtimaldir. Böyle doğru bir bakış açısının Ebû Eyyûb el-Ensârî ve hanımı hakkında söz konusu olduğu rivayet edilmektedir. Şöyle ki: Ebû Eyyûb hanımının yanına girmiş, o da ona; Ey Ebû Eyyûb söylenenleri duydun ımı? diye sormuş. O: Evet, bu bir yalandır demiştir. Ey Eyyub'un anası sen olsaydın, böyle bir şey yapar mıydın? O: Allah'a yemin ederim ki hayır deyince, şu cevabı verdi: Allah'a yemin ederim ki Âişe senden daha faziletlidir. Um Eyyub: Evet, diye cevap vermiştir. [\[156\]](#)

İşte böyle bir davranış ve böyle bir tutumun benzerini mü'minlerin hepsi gösteremedikleri için yüce Allah bundan dolayı mü'minlere sitem etmiştir. [\[157\]](#)

8- Mü'minlerde Aslolan Günahsızlıktır:

Yüce Allah'ın: "Kendileri hakkında" buyruğu ile ilgili olarak en-Nehhâs şöyle demiştir: "Kendileri hakkında" kardeşleri hakkında anlamındadır. Yüce Allah müsiümanlara bir kimsenin birisine iftira ettiğini yahut kendilerinin bilmedikleri bir şekilde bir çirkinlikle ondan söz ettiğini işitecek olurlarsa, onların bu sözlerini reddedip, onu yalanlamaları gerektiğini bildirip bunu farz kılmakta, bunu terkeden ve bu gibi sözleri nakledenleri tehdit etmektedir.

Derim ki: İşte bundan dolayı ilim adamları şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerîme şu hükmün asıl dayanağını teşkil etmektedir: İnsanın elde ettiği iman mertebesini, mü'minin işgal ettiği salih konumu, müslümanın kendisiyle örtündüğü İffet elbisesini yaygınlık kazansa dahi -esas itibariyle bozuk ya da belirsiz ise- onun üzerinden hiçbir şey izâle edemez. [\[158\]](#)

9- Böyle Bir İddianın İsbatlanması İçin Dört Şahit Gerekir;

"Buna dair dört şahit getirmeli değil miydiler?" buyruğu iftirada bulunanlar için

bir azardır.

"Değil miydi?" lafzı, "niye ... dedi, anlamındadır. Yani niye ileri sürdükleri iftira hakkında dört şahit getirmediler.

Bu ifade daha önce geçen ilk hükme râci'dir ve iftira (kazf) âyetinde geçen buyruklara atıf söz konusudur. [\[159\]](#)

10- İftiralarını Dört Şahit Getirerek İspatlayamayanların Cezası:

"ŞahitlerKni) getiremediklerine göre onlar, Allah katında yalancıların tâ kendileridir." Yani onlar Allah'ın hükmü gereğince yalancıdırlar. Kişi iddiasında doğru olmakla birlikte, buna dair delil ortaya koymaktan acze düşebilir. Ancak böyle bir kimse, yüce Allah'ın bilgisinde böyle olmasa dahi, şeriatın hükmü ve işin zahirine göre yalancı sayılır. Şanı yüce Allah da hadleri dünyada teşri' buyurduğu hükümlere göre tertib etmiştir; gerçek mahiyetiyle İnsana dair bilgisi gereğine göre değil. Bu âhiretteki hükümlere esas teşkil eder.

Derim ki: Bu hususu güçlendirip pekiştiren delillerden birisi de Buhârî'nin kaydettiği şu rivayettir; Ömer b. el-Hattab (r.a) dedi ki: Ey İnsanlar! Gerçek şu ki, artık vahiy kesilmiştir ve biz, sizleri amellerinizden bizim için açığa çıkanlar sebebiyle sorumlu tutacağız. Kim bize hayır izhar ederse, biz de onu güvenlik altında bulundurur ve onu yakınlaştırırız. Onun içinde sakladıkları ile bizim hiçbir ilgimiz yoktur. İçinde sakladıkları dolayısıyla onu hesaba çekecek olan Allah'tır. Kim de bize kötü bir şey izhar edecek olursa, bu hususta onu emniyet altında tutmaz ve onu tasdik etmeyiz. İsterse içinin güze) olduğunu söylemiş olsun. [\[160\]](#)

İlim adamları icmâ' ile dünya ahkâmının zahire göre olduğunu, içte saklananların hakkındaki hükmü de yüce Allah'ın vereceğini kabul etmişlerdir. [\[161\]](#)

11- "Allah'ın Lütuf ve Rahmeti Olmasaydı..."

Yüce Allah'ın; "Eğer Allah'ın size... lütuf ve rahmeti olmasaydı..." buyruğundaki: kelimesi Sibeveyh'e göre mübtedâ olarak merfu'dur, haberi ise hazfedilmiştir. Araplar bunun haberini açıkça zikretmezler. "Olmasaydrnın cevabının hazfedil meşinin sebebi ise, bunun benzeri ifadelerin daha sonra söz konusu edilecek olmasıdır. Nitekim yüce Allah; Ta üzerinizde lütfü, rahmeti ve... olmasaydı" (en-Nur, 24/10) diye buyurmuştur. (Daha sonra bu âyette de): "Size elbette... dokunurdu" diye cevabını vermiştir. Yani Âişe hakkında söyledikleriniz

sebebiyle dünyada da, âhirette de size büyük bir azab dokunurdu, demektir. Bu da yüce Allah tarafından pek büyük bir sitemdir, fakat o rahmeti sayesinde dünyada sizi setrettiği gibi, âhirette de tevbe ite huzuruna gelenlere merhamet buyuracaktır.

"el-İfâda (dalmak)": Söze dalmak demektir. İşte kendisi dolayısıyla sitemin söz konusu olduğu da budur, Arapça'da; "Adamlar söze daldılar" denilir. [\[162\]](#)

12- Bazı Kelimelerin Okunuşu ve Anlamları:

Yüce Allah'ın; "O zaman siz o sözü birbirinizin dilinden abp duruyordunuz." buyruğunda geçen; "Onu... alıp, duruyordunuz" anlamındaki kelimeyi Muhammed b. es-Semeyka' "te" harfini ötreli, "lâm" harfini sakın, "kaf" harfini de ötreli olarak (vav harfi de harf-i med olmak üzere); den gelen bir kelime olarak okumuşlardır. Bu açıkça anlaşılan bir kıraattir. [\[163\]](#)

Ubeyy ve İbn Mes'ud ise iki "te"li olmak üzere; "O zaman siz o sözü... karşılıyordunuz" anlamında "telakki"den gelen bir kelime olarak • okumuşlardır. Yedi kıraat imamının büyük çoğunluğu ise tek "te" ve (önceki) "zel" harfini açıkça izhar edip idğâm etmeksizin okumuşlardır. Bu da aynı şekilde "telakki"den gelmektedir. Ebu Amr, Hamza ve el-Kisaî "zel" harfini, "te" harfine idğâm ile okumuşlardır. İbn Kesir ise "zel" harfini izhar ederek, iki "te"yi de birbirine idğârn İte okumuştur. Bu ise pek tutarlı olmayan bir kıraattir, çünkü iki sakın harfin arka arkaya gelmesini gerektirmektedir ve bu; "Gizlice konuşmayın ve birbirinize lakab takmayın" kı-raatindeki idğâm gibi değildir. Çünkü bu "te" harflerinden önce sakın bir elif bulunmaktadır. "Te"nın yumuşak bir harf olması, bu gibi kelimelerde idgam ile okunması güzel olmakla birlikte; "zel" harfi sakın olduğu taktirde o kadar güzel görünmemektedir,

İbn Ya'iner ve Âîşe (r.anhuma) -bu hususu insanlar arasında en iyi bilenler olarak- bu kelimeyi "te" harfini üstün, "lam" harfini esreli, "kaf" harfini de ötreli olarak okumuşlardır. Bu kıraatin manası da Arapların bir yalan söyleyip onu sürdürmesi anlamına gelen; sözlerinden alınmıştır. Onlar müteaddi (geçişli) olan bir fiili böylelikle müteaddi olmayan (geçişsiz) bir fiile delil olarak göstermektedirler.

İbn Atiyye der ki; Bana göre bu kıraatte maksat; "Siz o yalanı söylüyor ve sürdürüyordunuz" anlamında olup cer harfi hafzedildikten sonra bu fiile zamir bitmiştir. el-Halü ve Ebu Amr ise: aslında süratlenmek demektir, derler. Mesela "Develer hızlıca geldi" denilir. Şair de şöyle demektedir:

"Onlar bir ordunun, üzerlerine baskın yaptığım görünce,

Şe'm (sol) taraftan onlara kılıçla darbeler indiren büyük sürüler getirdiler. Şüphesiz ki Husayn dereyi görmeden paçaları sıvayandır, Güçlü develer onu Şam'dan (sırtlarında taşıyarak) hızlıca getirdiler. Cimada bulunmadan önce inzal eden kimse" demektir. En hafif şekliyle kılıç (ya da mızrak) darbesi indirmektir. Fiil şeklinde kullanılır, Ona bir kaç kılıç darbesi indirdi" anlamındadır. O halde bu kelime müşterek (birkaç anlamı bulunan) bir kelimedir. [\[164\]](#)

13- Dille Söylenen ve Önemszenmeyen Allah Katında İse Büyük Günah Görülen Bir İş:

"Ağızlarınızla söylüyordunuz" ifadesi bir mübaâğa, bağlayıcı ve pekiş-tirici bir ifadedir. "Bunu... sanıyordunuz" ifadesindeki zamir ise konuşulan şeylere, o sözlere dalmaya ve onu yaymaya aittir.

"Basit bir şey" yani kendisi sebebiyle günahın sizi gelip bulmayacağı önemsiz bir şey "sanıyordunuz. Halbuki o Allah katında" günahı itibariyle "çok büyüktür." Bu da Peygamber (sav)'ın iki mezarın yanından geçişi ile ilgili hadiste zikredilen; "Şüphesiz ki bunlar azab görmektedirler. Bununla birlikte büyük bir günah sebebiyle de azab edilmiyorlar"[\[165\]](#) buyruğunu andırmaktadır ki, bu size göre büyük değildir anlamındadır. [\[166\]](#)

14- Asılsız ve İspatlanamayan İddialara Karşı Mü'minlerin Takınmaları Gereken Tavrı:

"Bu sözü işittiğinizde: Böyle söz söylemek bize yakışmaz. (Ya Rab) Seni tenzih ederiz. Bu büyük bir iftiradır, emeli değil miydiniz? Eğer müminler İseniz bunun gibisine ebedîyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir. Allah sizlere âyetlerini açıklıyor Allah en İyi bilendir, Ha-kîm'dir" buyruğu bütün mü'minlere bir sitemdir. Yani sizin böyle bir sözü tepki ile karşılayıp, reddetmeniz ve anlatmak ve nakletmek suretiyle bunları dilden dile dolaştırmamanız, peygamberin hanımının böyle bir şeye bulaşmış olabileceğinden yüce Allah'ı tenzih etmeniz, böyle bir sözün kesin bir iftira olduğuna hükmetmeniz icab ederdi.

Bühtan (iftira); insan hakkında kendisinde olmayan şeyleri söylemektir. Gıybet ise, insan hakkında olan şeyleri (gıyabında) söz konusu etmektir. Bu mana Peygamber (sav)'dan sahih hadiste nakledilmiş bulunmaktadır.[\[167\]](#)

Daha sonra yüce Allah benzeri bir duruma tekrar dönmek hususunda onlara öğüt vermektedir.

" ... diye" anlamındaki buyruk mefûlün leh'dir. Bu da; "(üt *» Dönmeniz hoş olmadığı için..." vb. bir takdir iledir. [\[168\]](#)

15- "Eğer Mü'min İseniz..."

Yüce Allah'ın: "Eğer mü m inler İseniz" ifadesi durup düşünmeyi hatırlatan ve pekiştirici bir ifadedir. Bu bir kimsenin: Eğer erkeksen şunu, şunu yapman gerekir, demesine benzer. [\[169\]](#)

16- Ebediyyen Benzer Bir İşe Dönmek Gerekir:

"Bunun gibisine ebediyyen dönmeyeslnlz diye Allah size öğüt verir" buyruğunda, Âişe (r.anhâ) hakkında böyle bir söz dönmeyi kastetmektedir. Çünkü böyle bir sözün benzeri, ancak hakkında bu sözlerin söylendiği bir kimsenin benzeri hakkında söylenebilir. Ya da Peygamber (sav)ın hanımları arasından onun mertebesinde olan bir kimse hakkında söylenebilir. Çünkü böyle bir söz söylemek Rasûtullah (sav)a hem namusu, hem de hanımları dolayısıyla eziyet etmektir. Böyle bir iş yapan ise (bundan böyle) kâfir olur. [\[170\]](#)

17- Hz. Âişe'ye Dil Uzatmanın Cezası:

Hişam b. Ammar dedi ki; Ben Malik'i şöyle derken dinledim: Ebubekir ve Ömer'e söven te'dib edilir. Âise (r.anhâ)ya söven ise öldürülür, çünkü yüce Aliah; "Eğer mü'mînler iseniz bunun gibisine ebediyyen dönmeyesiniz diye Allah size öğüt verir" diye buyurmaktadır. Buna göre Âişe (r.anhâ)ya söven bir kimse Kur'ân'a muhalefet etmiş olur. Kur'ân'a muhalefet eden kimse de öldürülür.

İbnu'l-Arabî der ki: Şafiî âlimleri: Âişe (r.anhâ)ya söven kimse, sair mü'minler hakkında olduğu gibi te'dib edilir. Yüce Allah'ın: "Eğer mü'min-ler iseniz" buyruğu Âişe (r.anhâ) hakkında bu işin küfür olduğu manasına değildir. Bu Peygamber (sav)ın: "Herhangi bir kimsenin komşusu onun eziyet verici hallerinden emin olmadığı sürece o kişi iman etmiş olmaz"[\[171\]](#) anlamındaki hadise benzemektedir. Şayet Âişe (r.anhâ)ya söven kimseden iman kaldırılması hakikat anlamında olsaydı, Peygamber (sav)ın: "Zina eden bir kimse, zina ettiği

vakit mü'min olarak zina etmez"[172] hadisinde olduğu gibi, hakikat manasına kullanılmış olurdu. Biz deriz ki: Durum sizin iddia ettiğiniz gibi değildir, çünkü İfk hadisesine karışanlar o tertemiz Âişe (r.anhâ)yı hayasızca bir iş işlemekle nitelendirip ona iftirada bulundular. Yüce Allah'ın kendisinin uzak olduğu bir işi ona nisbet ederek söven herkes Allah'ın hükmünü yalanlayan bir kimsedir. Allah'ı yalanlayan bir kimse de kâfirdir. İşte Malik'in bu görüşünün izlediği yol budur. Bu da gören, basiret sahibi kimseler tarafından açıkça görülen bir husustur. Eğer bir kimse, Âişe Cr.an-hâ)ya Allah'ın kendisinin uzak olduğunu bildirdiği hususun dışında bir sözle sövecek olursa, o kimsenin cezası te'dib edilmesidir. [173]

18- Mü'minler Arasında Hayasızlığın Yayılmasını İsteyenlerin Cezası:

"Şüphe yok ki mü'minler arasında hayasızlıkların yayılmasını sevenlere" buyruğundaki "Yayılması" fiili; den gelmekte olup "açıkça ortaya çıkmak ve dağılmak" anlamını ifade eder.

"Mü'minler arasında" buyruğundan kasıt da iffetli erkeklerle kadınlar arasında,,, demektir. Bu umumi lafızdan kasıt, Âişe İle Safvan (Allah ikisinden de razı olsun)dır. Âyet-i kerîmedeki "el-fâhlşe (hayasızlıklar)" ise son derece çirkin, oldukça kötü fiil demektir. Bu âyette bu kelimenin kötü söz anlamına geldiği de söylenmiştir,

"Dünyada da âhirette de çok acıklı bir azab vardır." Dünyadaki azab-ı lan had cezasıdır. Âhiretteki cezalan cehennem azabıdır. Cehennem azabı münafıklar için söz konusudur. O halde bu ifade, tahsis edilmiştir. Çünkü daha önceden de açıkladığımız gibi had mü'minler için bir keffârettir. Taberî der ki: Eğer tevbe etmeksizin ve ısrar edici olarak ölürse (âhirette de onun için acıklı bir azab vardır), anlamındadır. [174]

19- Allah Herşeyi Bilendir:

"Allah.bîlîr." O, bu günahın ne kadar büyük olduğunu da, onun cezasının ne olması gerektiğini de, herşeyi de bilir.

"Siz bilmezsiniz" buyruğuna gelince, Ebu'd-Derdâ yoluyla rivayet edilen hadise göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Herhangi bir kimse kendisinin o hususta bir bilgisi olmadığı halde bir husumet hakkında insanlardan bir kimsenin gücünü pekiştirecek olursa, bu işten vazgeçinceye kadar o kimse Allah'ın

gazabına maruz kalır. Herhangi bir kimse Allah'ın hadlerinden birisinin uygulanmasını şefaati (iltimas ve torpil) ile engellemeye kalkışacak olursa o, hak olan bir hususta Allah'a karşı inatlaşmış demektir. O'nun gazabına kendisini maruz bırakır Allah'ın laneti kıyamet gününe kadar kesintisiz üzerinde olur. Herhangi bir kimse, müslüman bir kimse aleyhine, onunla hiçbir ilgisi olmadığı halde ve bu sözüyle dünyada onu hakir düşüreceğini bilerek, bir sözü yaygınlaştıracak olursa, yüce Allah'ın o sözü sebebiyle o kimseyi cehennem ateşine atması bir hak olur." Daha sonra Allah'ın Kitabından bunu tasdik eden şu: "Şüphe yok ki mü'minler arasında hayasızlıkların yayılmasını sevenlere dünyada da, âhirette de çok acıklı bir azab vardır..." âyetini okudu.[\[175\]](#)

20- Şeytanın Adımları İzlenmemelidir;

"Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını" İzlediği yolları, gittiği yerleri "izlemeyin." Yani şeytanın sizi kendisine çağırmış olduğu yolları izlemeyin, o yollardan gitmeyin. "Adımlar" demek olan "el-hutuvat"ın tekili "hutve"dir. Bu da iki ayak arasındaki mesafedir. "el-Hatve" şeklinde mastardır, çoğulu da "hatavât" diye gelir. "Filan kişi bize geldi" anlamındadır. Hadis-i şerifte geçen: "O cuma günü insanların boyunları üzerinden adımlarını atarak gelen bir adam gördü"[\[176\]](#) ifadesinde bu kökten geten fiil kullanılmıştır.

Cumhur "adımlar" anlamındaki kelimeyi "ti" harfini ötreli olarak; diye okumuşlardır. Âsim ve el-A'meş ise bunu sakın okurlar.

"Temize çıkamazdı" ifadesini cumhur "kef" harfini şeddesiz olarak okumuşlardır. Yani ne hidayet bulur, ne müslüman olur, ne de doğruyu bilebilirdi. Bunun, ıslah olamazdı -anlamına geldiği de söylenmiştir, "(t/i **): Islah oldu, olur" anlamındadır. el-Hasen ve Ebu Hayve ise bu kelimeyi şeddeli okumuşlardır, yani O'nun sizi temizlemesi, arındırması, sizi hidayete iletmesi ancak O'nun lütfuyla olur, amellerinizle değil.

eJ-Kİsaî der ki: "Ey iman edenler! Şeytanın adımlarını İzlemeyin" buyruğu bir ara cümlesidir. "Sizden hiçbir kimse ebediyyen temize çıkamazdı" buyruğu da ilk ve ikinci defa geçen: "Eğer Allah'ın üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı..." buyruğunun cevabını teşkil etmektedir. [\[177\]](#)

21- İyilik Yapmamaya Yemin Etmek:

"Sizden fazilet ve İmkân sahipleri... yemin etmesinler" âyeti ile ilgili olarak rivayetlerden anlaşıldığına göre; bu buyruk Ebubekir b. Ebi Kuhafe (r.iû ile Mistah b. Üsase arasındaki olay hakkında nazil olmuştur. Mistah, Ebu-bekir'in teyzesi kızının oğlu idi. Bedir'e katılmış yoksul muhacirlerden birisi idi. Nesebi Mistah b. Üsase b. Abbâd b. el-Muttalib b. Abdi Menaf dır. Adının Avf olup, Mistah'ın lakab olduğu da söylenmiştir. Ebubekr (r.a) hem yoksulluğu, hem de akrabalığı dolayısıyla ona infak ederdi. Mistah, bu iftira işine katılıp bu hususta söyleyeceklerini söyleyince, Ebubekir (r.a) ona infak-ta bulunmamaya, ebediyyen hiçbir şekilde ona Faydalı olacak bir iş yapmamaya yemin etti. Mistah geldi, özür diledi ver Ben Hassan'ın meclislerine gider gelir, onun söylediklerini işitir fakat bir şey söylemezdim, dedi, Ebubekir ona: Sen de güldün ve söylenenlere katıldın, dedi. Yemini üzerinde de böylelikle ısrar etti. Bunun üzerine bu âyet-İ kerime nazil oldu.

ed-Dahhak ve İbn Abbas dedi ki: Mü'minlerden bir topluluk İfk hadisesinde söz söyleyen herkese ulaştırdıktan iyiliklerini kestiler ve: Allah'a an-dolsun ki Âişe hakkında ileri geri konuşan hiçbir kimseye iyiliğimiz dokunmayacaktır, dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme onların hepsi hakkında nazil oldu.

Birincisi daha doğrudur. Şu kadar var ki, âyet-i kerîme kıyamet gününe kadar bütün ümmeti kapsamakta ve fazilet ve bolluk sahibi kimselerin öfkelenerek bu nitelikte olan kimselere ebediyyen faydalı olmayacaklarına dair yemin etmeleri halini kapsamaktadır.

Sahih'İN rivayetine göre şanı yüce ve mübarek olan Allah: "O olmadık İftirada bulunanlar sizden bb- topluluktur" buyruğundan itibaren on âyeti kerîmeyi indirince, Ebubekir -ki yakınlığı ve fakirliği dolayısıyla Mistah'a in-fakta bulunuyordu- dedi ki: Allah'a yemin ederim, Âişe'ye bu söylediklerinden sonra ona (Mistah'a) ebediyyen hiçbir infakta bulunmayacağım. Bunun üzerine yüce Allah: "Sizden fazilet ve imkân sahipleri... yemin etmesinler... Allah'ın size mağfiret etmesini sevmez misiniz?" buyruğunu indirdi. [\[178\]](#)

Abdullah b. el-Mubarek dedi ki: Bu, yüce Allah'ın Kitabında en çok ümit veren âyetlerdendir. Ebubekr (r.a) da dedi ki: Allah'a yemin ederim ki Allah'ın bana mağfiret etmesini çok severim. Sonra da daha önceden infak ettiği şekilde Mistah'a infak etmeye koyuldu ve: Ebediyyen bundan geri durmayacağım, dedi. [\[179\]](#)

22- İftira Büyük Günahlardan Olduğu Halde Diğer Amelleri Boşa Çıkartmaz:

Bu âyet-i kerîmede İftira (kazOnın -her ne kadar büyük bir günah ise de-bütün amelleri boşa çıkartmayacağına dair bir delil vardır. Çünkü yüce Allah Mistah'ı daha sonradan hicret etmek ve iman sahibi olmakta nitelendirmiş bulunmaktadır. Diğer büyük günahlar da böyledir. Allah'a ortak koşmanın dışında amelleri boşa çıkartan hiçbir amel yoktur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Andolsun eğer şirk koşarsan, amelin boşa çıkar." (ez-Zü-mer, 39/65) [\[180\]](#)

23- Bir Hususa Yemin Ettikten Sonra O İşi Yapmanın Daha Uygun Olduğu Görülürse:

Bir hususu işlememek üzere yemin ettikten sonra o işi yapmanın yeminine bağlı kalmasından daha uygun olduğunu gören kişi, o uygun olan İşi yapar ve yemininin keffâretini yerine getirir. Yahut önce yemininin keffâre-tini yerine getirir, sonra o işi yapar. Nitekim daha önceden el-Mâlde Sûresi'nde (5/89-âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Fukahânın görüşüne göre bir kimse, herhangi bir sünneti ya da mendu-bu işlememeğe dair yemin edip bunu ebedi olmakla da kayıtlandırıracak olursa bu onun şahitliğinin kabulünü engelleyicidir. Bunu el-Bacî "el-Mun-teka" adh eserinde zikretmektedir. [\[181\]](#)

24- "Yemin" Lafzı:

"Sizden fazilet... sahihleri... yemin'etmesînler" buyruğundaki; ibaresi: "Yemin etmesinler" demektir. "Yeftailu" vezninde olup yemin demek olan; den gelmektedir. Yüce Allah'ın: "Hanımla-rıyla cinsi temasta bulunmamaya yemin edenler..." (el-Bakara, 2/226) buyruğunda da bu kökten gelen fiil kullanılmıştır. Buna dair açıklamalar daha önceden eî-Bakara Sûresi'nde (2/226-227. âyetler, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bir kesim de şöyle demektedir: Bu, kusurlu hareket etmek demektir. Bu da; "Bu hususta kusurlu davrandım" ifadesinden gelmektedir. Yüce Allah'ın: "(Onlar halinizi bozmaktan hiç geri kalmazlar." CÂ1-İ İmran, 3/118) buyruğu da buradan gelmektedir. [\[182\]](#)

25- Allah'ın Mağfireti Sevilmez mi?:

"Allah'ın size mağfiret etmesini sevmez misiniz?" buyruğu bir temsili ifade olup aynı zamanda bir delildir. Yani sizler, Allah'ın günahlarınızı affetmesini

sevdiğiniz gibi, sizden daha aşağı durumda olanları da bağışlayınız. Peygamber (sav)ın: "Merhamet etmeyene, merhamet olunmaz"[\[183\]](#) buyruğu da bu manayı dile getirmektedir. [\[184\]](#)

26- En Umut Verici Âyetler:

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme İfk hadisesine karışan isyankâr iftiracılara bu lafız ile ne kadar İutfadıcı olduğunu dile getirmesi açısından, yüce Allah'ın Kitabında en umut verici bir âyet-i kerîmedir.

Yüce Allah'ın Kitabında en umut verici âyet-i kerîmenin: "Mü'minlere de muhakkak onlar için Allah'tan büyük bir lütuf ve ihsan olduğu müjdesini ver." (el-Ahzab, 33/47) buyruğu olduğu da söylenmiştir.

Yüce Allâh bir başka yerde de: "İman edip, salih amel işleyenlere gelince, onlar cennetlerin bahçelerindedir. Onlar için Rabbleri yanında istedikleri her şey vardır. İşte bu büyük lütuf ve ihsanın tâ kendisidir" (eş-Şû-râ, 42/22) diye buyurmaktadır. Yüce Allah bu âyet-i kerîmede geçen pek büyük lütfü İzah ederken bir önceki âyet-i kerîmede de bu lütfün müjdesini vermektedir.

Yine umut verici âyetlerden birisi de yüce Allah'ın: "De ki: Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım..." (ez-Zümer, 39/53) buyruğu ile: "Allah kullarına çok lütufkârdır." (eş-Şû-râ, 42/19) buyruğudur.

Bazıları da şöyle demektedir: Yüce Allah'ın Kitabında yer akn en umut verici âyet-i kerîme: "Elbette Rabbin sana-verecek, sen de hoşnut olacaksın." (ed-Duhâ, 93/5) âyet-i kerîmesidir. Çünkü Rasûlu'llah (sav), ümmetinden herhangi bir kimsenin cehennem ateşinde kalmasına razı olmaz. [\[185\]](#)

27- Affetmek:

Yüce Allah'ın: "Vermemeye (mealde; etmemeye)" kelimesi; demek olup, burada, olumsuzluk edatı hazfedilmiştir. Şairin:

"Allah adına yemin ederim, oturmaya devam edeceğim (oturmayı bırakmayacağım)"

demesi gibidir. Bunu ez-Zeccâc zikretmektedir. Ebu Ubeyde'nin açıklamalarına göre ise burada bu olumsuzluk edatının takdirine gerek bulunmamaktadır.

"Affetsinler" buyruğu; "Evin kalıntıları, izleri silindi" ifadesinden gelmektedir. Affetmek, tıpkı evin kalıntı ve izlerinin silindiği gibi, günahın silinmesi anlamındadır. [\[186\]](#)

23. İffetli, hiçbir şeyden haberi olmayan mümin kadınlara İftira edenlere muhakkak dünyada ve âhirette lanet edilmiştir. Onlar İçin çok büyük bir azab da vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[187\]](#)

1- Âyet Kimler Hakkındadır?

Yüce Allah'ın: "İffetli... kadınlar (el-muhsanat)" buyruğunun ne demek olduğuna dair açıklamalar daha önceden en-Nisâ Sûresİ'nde (4/24. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

İlim adamlarının icma ile kabul ettiklerine göre muhsan (iffetli) erkeklere iftirada bulunmanın hükmü, kıyâs ve İstidlal yoluyla tıpkı muhsan (İffetli) kadınların hükmü gibidir. Biz bunu sûrenin baş tarafında açıklamış bulunuyoruz. Yüce Allah'a hamdolsun.

Bu âyet-i kerîme ile kimlerin kastedildiği hususunda farklı görüşler vardır. Said b. Cübeyr der ki: Âyet-i kerîme özel olarak Âİşe (r.anhâ)ya iftira eden kimseler hakkındadır. Bazıları da şöyle demektedir: Âyet-i kerîme hem Âi-şe (r.anhâ) hakkında, hem de Peygamber (sav)ın diğer zevceleri hakkındadır. Bu açıklamayı da İbn Abbas, ed-Dahhak ve başkaları yapmıştır. Tevbe-nin de bunlara (şahitliklerinin kabulü hususunda) bir faydası yoktur. Peygamberin hanımları dışında kalan iffetli (muhsan) kadınlara iftira eden kimse için yüce Allah tevbe imkânı tanımış bulunmaktadır. Çünkü yüce Allah: "Muhsan hanımlara iftira edenler, sonradan dört şahit getiremeyenlere seksener (değnek) vurun... Ancak bundan sonra tevbe edenler ve ıslâh olanlar müstesna." (en-Nur, 24/4-5) diye buyurmakta ve böyleleri için tevbe imkânını tanımakla birlikte, öbürlerine tevbe imkânını tanımamaktadır. Bu açıklamayı ed-Dahhâk yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre bu tehdit iftira etmekte ısrar edip, bundan tevbe etmeyen kimseler içindir.

Bir diğer görüş de şöyledir: Âyet Âişe (r.anhâ)ya iftira edenler hakkında nazil olmuş olmakla birlikte bununla, bu vasfa sahip olan herkes kastedilmektedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu âyet-i kerîme erkek olsun, kadın olsun iftirada bulunan bütün insanlar hakkında umumidir. Buna göre ifadenin takdiri de şöyle olur: Şüphesiz ki iffetli olan kimselere iftirada bulunanlar... Böylelikle bunun kapsamına (iftiraya maruz kalan) erkek de, dişi de dahil olmaktadır. en-Nehhâs da bu açıklamayı tercih etmiştir.

Âyetin Mekke müşrikleri hakkında indiği de söylenmiştir. Çünkü onlar hicret eden bir kadın hakkında, bu kadın ancak zina etmek için yurdundan çıkmıştır, diyorlardı. [\[188\]](#)

2- İffetli ve Bir Şeyden Haberdar Olmayan Mü'minlere İftirada Bulunanların Cezası:

"Muhakkak dünyada ve âhirette lanet edilmiştir" buyruğu hakkında Üim adamları derler ki: Eğer bu âyet-i kerime ile, kastedilenler iftira eden mü'min kimseler İse lanetten kasıt uzaklaştırmak, had vurmak ve mü'minle-rin onları yalnız bırakıp onlarla pek konuşmamaları, adalet mertebesinden aşağıya inmeleri, mü'minler tarafından kendilerinden güzel övgü ile söz edilmesinden uzak kalmalarıdır.

Bu âyet-i kerîme sadece Âişe (r.anhâ)ya iftira eden kimseler hakkında özeldir, diyenlerin görüşlerine göre; bu zorlu azap Abdullah b. Ubeyy ve benzerleri hakkında söz konusu olur.

Âyet-i kerîme, Mekke müşrikleri hakkında nazil olmuştur, diyenlerin açıklamalarına göre de başka bir şey söylemeye gerek yoktur. Zaten onlar uzak tutulmuşlardır, âhirette de onlar için pek büyük bir azap vardır. Aralarından müslüman olan kimseye gelince, İslâm kendisinden öncekileri siler, süpürür.

Ebu Ca'fer en-Nehhâs der ki: Bu âyet-i kerîmenin te'vili ile ilgili olarak yapılmış en güzel açıklamalardan birisi de âyet-i kerîmenin erkek olsun, kadın olsun iftirada bulunan bütün insanlar hakkında umumî olduğudur. Bu durumda ifadenin takdiri şöyle olur: Şüphesiz ki iffetli kimselere iftirada bulunanlar... Bu açıklamanın kapsamına erkek-dişi herkes girer. Aynı şekilde haklarında iftirada bulunanlar için de böyledir. Şu kadar var ki, bu buyrukta müzekker kipi, müennes kipi yerine tağlîb (ağırlık vermek) yoluyla kullanılmıştır. [\[189\]](#)

24. O gün onların dilleri, elleri ve ayakları yaptıkları herşeyi söyleyerek aleyhlerine şehâdet edeceklerdir.

"Yaptıkları" anlamındaki buyruk genel olarak "ya" ile okunmuştur. Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmiştir.

"Şehâdet edeceklerdir" anlamındaki kelimeyi de el-A'meş, Yahya, Ham-za, el-Kisaî ve Halef -"te" ile değil de- "ya" ile; şeklinde okumuşlardır, Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiştir. Çünkü câr ile mecrûr isim ile fiilin arasına girmiş bulunmaktadır. İfadenin anlamı da şudur: Onların kimilerinin dilleri, kimilerinin

aleyhine yaptıkları kazf ve iftiraya dair şahitlikte bulunacakları o günde... Bir diğer açıklamaya göre; dilleri o günde söyledikleri şey-ter ile aleyhlerine şahitlik edecektir.

"Elleri ve ayakları" da dünya hayatında yaptıklarını, organları konuşup söyleyeceklerdir, anlamına gelmektedir. [\[190\]](#)

25. O günde Allah onlara hakkettikleri cezalarını bütünüyle verecektir ve Allah'ın apaçık hakkın tâ kendisi olduğunu da bileceklerdir.

Onların hakkettikleri hesaplan ve cezalarıdır.

Mücahid: "O günde hak olan Allah, onlara cezalarını bütünüyle verecektir." anlamında "hak" lafzını yüce Allah'ın sıfatı olacak şekilde okumuştur.

Ebu Ubeydî der ki: Şayet insanlara (bu hususta) muhalefet etmek güzel olamayan bir şey olmasaydı, uygun okuma şekli ref, (bu şekil) olurdu. Böylelikle bu lafız yüce Allah'ın sıfatı oturdu. Ayrıca bu Ubeyy'in kıraatine de uygun düşerdi. î?öyle ki Cerir b. Hâzim dedi ki: Ben Ubeyy'in mushafında: "Hak olan Allah onların cezalarını eksiksiz verecektir"

şeklinde yazılı olduğunu gördüm, en-Nehhâs dedi ki: Ebu Ubeydî'nin bu sözleri pek uygun değildir. Çünkü o Sevad-ı A'zam'a (en büyük kitlenin ittifakına) muhalif olan bir delil göstermektedir. Onun bu açıklamasında delil olacak bir taraf da yoktur. Çünkü böyle bir ifadenin Ubeyy'in Mushaf'ında bu şekilde olduğu sahih olsa dahi kıraat; şeklinde: "O gün Allah onlara hak ettikleri cezalarını eksiksiz verecektir" anlamında "ve cezalan" hak'tan bedel olarak da okunabilir. Umumun kıraatinde ise "hak" kelimesi, "cezaları" anlamındaki kelimenin sıfatıdır, manası da güzeldir. Çünkü yüce Allah kötülük işleyenleri söz konusu edip onları hak ile cezalandıracağını bildirmektedir.

Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır; "Biz nankörlük edenlerden başkasını cezalandırır mıyız?" (Sebe, 34/17) Çünkü yüce Allah'ın kâfire de, kötülük işleyene de ceza vermesi hak ve adalet iledir. İyilikte bulunan kimselere amellerinin karşılığını vermesi ise ihsan ve lütuf iledir.

"Ve Allah'ın apaçık hakkın tâ kendisi olduğunu da bileceklerdir." Burada geçen "el-hakk" ve "el-mubîn" yüce Allah'ın isimlerinden iki isimdir. Biz bunlara dair daha önce bir kaç yerde açıklamalarda bulunduğumuz gibi özellikle de "el-Kitabu'l-Esnâ (fî Şerhi Esmâ'il-lâhil Hüsnâ)" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. [\[191\]](#)

26. Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara yakışır. İyi

kadınlar da iyi erkeklere, teiniz erkekler de temiz kadınlara yakışır. İşte onlar, o müfterilerin dediklerinden uzak olanlardır. Onlar için bir mağfıret ve cömertçe bir rızık vardır.

İbn Zeyd dedi ki: Buyruğun anlamı şudur: Kötü olan kadınlar, kötü olan şrkeklere yakışır. Aynı şekilde kötü olan erkekler, kötü olan kadınlara yakışır. Yine iyi olan kadınlar iyi olan erkeklere, iyi olan erkekler de iyi olan kadınlara vakısır.

Mücahid, İbn Cübeyr, Atâ ve müfessirlerin çoğunluğu da şöyle demektedirler: Buyruğun anlamı şudur: Kötü sözler kötü erkeklere, aynı şekilde kötü olan İnsanlara kötü sözler yakışır. İyi sözler aynı şekilde İyi insanlara, iyi insanlar da iyi sözlere yakışırlar.

en-Nehhâs, "Meâni'l-Kur'ân" adlı eserinde şöyle demektedir: Bu açıklama bu âyet-i kerîme hakkında yapılmış en güzel açıklamadır. Bu açıklamanın doğruluğuna delil yüce Allah'ın: "İşte onlar, o müfterilerin dediklerinden uzak olanlardır" buyruğudur. Yani Âişe ve Safvân kötü erkeklerin ve kötü kadınların söylediklerinden uzaktırlar.

Bir diğer açıklamaya göre; bu âyet-i kerîme yüce Allah'ın: "Zina eden erkek ancak zina eden veya müşrik olan bir kadını nikâh edebilir.." (en-Nûr, 24/3) âyetine bina edilmiştir. Buna göre "kötü kadınlar" zina eden kadınlar, "iyi kadınlar" ise iffetli kadınlar demektir. Aynı şekilde iyi olan erkekler ite İyi olan kadınlar da böyledir. Bu görüşü de yine en-Nehhâs tercih etmiştir, İbn Zeyd'in açıklamasının manası da budur.

"İşte onlar o müfterilerin dediklerinden uzak olanlardır" ifadesinde genel olarak bu türden olan kimseler kastedilmektedir. Âişe ve Safvân'ın da kastedildiği, o bakımdan ifadenin (ikil gelmesi gerektiği halde), cem' olarak getirildiği de söylenmiştir. Nitekim yüce Allah: "Şayet kardeşleri varsa" (en-Nisâ, 4/11) buyruğunda da kastedilen iki kardeştir (bununla birlikte ifade üç ve fazlası için kullanılan cem' halinde getirilmiştir). Bu açıklamayı da el-Fer-râ yapmıştır.

"Uzak olanlar" kendilerine yapılan iftiradan uzak ve münezzeh olanlar, demektir. Bazı tahkik ehli kimseler şöyle demişlerdir: Yusuf (a.s) zina iftirasına maruz kaldığında yüce Allah beşikte yatan bir çocuğu konuşturarak uzaklığını açıkladı. Meryem (a.s) da zina iftirasına maruz kaldığında yüce Allah onu İsa (Allah'ın salât ve selâmları üzerine olsun) vasıtası ile temize çıkardı. Âişe (r,an-hâ) da zina iftirasına maruz kaldığında yüce Allah onu Kur'ân-ı Kerîm ile temize çıkardı. Onun bir çocuk ya da bir peygamber tarafından temize çıkarılmasına razı olmayıp yüce Allah bizzat kendi kelâmıyla onun iftira ve bühtandan uzak

olduğunu ilân etti.

Ali b. Zeyd b. Cüd'an'dan rivayete göre o dedesinden, o da Âişe (r.an-hâ)dan şöyle dediği nakledilmiştir: Bana hiçbir kadına verilmemiş dokuz özellik verilmiştir; Cebrail (a.s), Rasûlullah (sav)a benimle evlenmesini emrettiğinde avucu içerisinde benim suretimle (peygambere) nazil oldu. Peygamber benimle bakire olarak evlendi, benden başka bakire ile evlenmiş değildir. Peygamber (salât ve selâm) başı benim göğsüme dayalı olduğu halde vefat etti. Benim odamda gömüldü, melekler benim evimi kuşattılar. O hanımlarından birisiyle birlikte ise hanımları yanından uzaklaşır ve ona vahiy öylece nazil olurdu. Halbuki ben onunla aynı örtünün altında ve tenini benden ayırmadığı halde vahiy ona nazil olurdu. Ben onun halifesinin ve onun sîd-dîkının kızıyım, benim suçsuz olduğuma dair hüküm semâdan nazil olmuştur. Ben tertemiz olarak ve tertemiz olanın nezdinde yaratıldım. Bana bir mağfiret ve pek cömertçe ve şerefli bir rızık vaadinde bulunuldu. [\[192\]](#)

O bununla yüce Allah'ın: "Onlar için bir mağfiret ve cömertçe bir rızık vardır" buyruğunu kastetmektedir ki, o da cennettir. [\[193\]](#)

27. Ey iman edenleri Kendi evlerinizden başka evlere, İzin alıp o ev halkına selâm vermeden girmeyin. Bu, sizin İçin daha hayırlıdır. Olur ki öğüt alırsınız.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı on yedi başlık halinde sunacağız: [\[194\]](#)

1- Başkalarına Ait Meskenlere Girme Adabı:

"Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere... girmeyin" buyruğu ile yüce Allah bize şunu bildirmektedir: Şanı yüce Allah şerefti ve üstün kıldığı Âdemoğluna meskenlerde kalma özelliğini vermiş, başkalarının görmelerine karşı onları bu meskenlerde setretmiştir. Tek başlarına bu meskenlerden gereği gibi faydalanma hakkını tanımıştır. Diğer insanların dışa-ndan bu meskenlere muttali olmalannı yahut mesken sahiplerinin izni olmaksızın oralara girmelerini yasaklamıştır. O bakımdan herhangi bir kimse onların herhangi bir avretlerine (başkaları tarafından görülmesini istemedikleri bir hallerine) muttali olmaması için, başkalarına karşı tesettüre raci' olan hususlara riâyeti bildirip onlara gereken edebleri öğretmiş bulunmaktadır.

Müslim'in, Sahih'inde yer alan rivayete göre Ebu Hureyre, Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Her kim izinleri olmaksızın başkalarına ait

bir eve muttali olursa, o ev halkının o kimsenin gözünü çıkartmaları helâl olur. [\[195\]](#)

Bu buyruğun te'vili hususunda farklı görüşler vardır. Kimi ilim adamı: Bu hadis zahirinin anlaşıldığı şekliyle anlaşılmalıdır, demişlerdir, Çünkü gözün çıkartılması karşılığında bir tazminat söz konusudur ve bu haber, bu yönüyle neshedilmîş olmaktadır. Bu buyruk yüce Allah'ın: "Şayet bir ceza verecek olursanız, size yapılan saldırının misliyle karşılık verin" (en-Nahl. 16/126) buyruğunun inişinden önce vârid olmuştur. Diğer taraftan kat'î bir hüküm ifade etmek maksadıyla değil de, tehdit maksadıyla söylenmiş olma ihtimali de vardır yüce Allah'ın Kitabına muhalif gelen bir rivayet gereğince amel etmek de caiz değildir. Hem Peygamber (sav)in bazen zahirinden anlaşılan mananın dışında bir maksatla söz söylediği olurdu. Nitekim haberde rivayet edildiğine göre Abbas b. Mirdâs onu övmeye koyulunca, Bilâl'e: "Kalk, onun dilini kes" diye buyurmuştur. [\[196\]](#) Halbuki bundan maksadı ona bir şeyler vermesidir, yoksa bu sözleriyle gerçekten dilini kesmeyi kastetmiş değildir. İşte bu buyumda -aynı şekilde- gözün çıkarılmasını söz konusu etmekle birlikte, daha başka bir eve bakmasını önleyecek bir şekilde ona bir uygulama yapılmasını kastetmiş olmalıdır.

Kimisi de şöyle demiştir; Böyle bir durumda (göz çıkarana) ne tazminat ödemek, ne de kısas söz konusudur. Yüce Allah'ın izniyle ileride geleceği üzere Enes yoluyla rivayet edilen hadisten ötürü sahih olan da bu olmalıdır. [\[197\]](#)

2- Bu Âyetin Nüzul Sebebi;

Bu âyetin nüzul sebebi Ta bert ve başkalarının Adiy b. Sâbit'ten rivayetlerine göre şöyledir: Ensara mensub bir kadın: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Ben evimde baba olsun, oğlum olsun hiçbir kimsenin görmesini istemediği bir hal üzere bulunabiliyorum. Ben bu halde iken babam gelir yanıma girer, yine ailemden bir başka adam çıkıp gelebilir. Ne yapayım? Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

Bu sefer Ebubekir (r.a) dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Şam yolu üzerinde hanlar ve meskenler vardır. Oralarda da hiç kimse bulunmuyor, (Bu gibi yerlere nasıl girilir?) deyince, yüce Allah da: "Oturulmayan ve içlerinde... evlere girmenizde size günah yoktur" (en-Nur, 24/29) âyetini inzal buyurdu. [\[198\]](#)

3- Evlere Girmek İçin İzin. İstemek:

Yüce Allah bize ait olmayan evlere girmenin haram oluşunu, izin istemek demek olan isti'nâsa kadar ileri götürmüştür. İbn Vehb dedi ki: Malik dedi ki: İsti'nâs bizim görüşümüze göre -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- isti'zân (izin istemek) dernektir. Nitekim Ubeyy, İbn Ab bas ve Saîd b. Cübeyr'in kıraatinde "İzin alıp, o ev halkına selâm vermeden girmeyin" şeklindedir, "İsti'nâs"ın öğrenmek istemek anlamında olduğu da söylenmiştir. Evde kim olduğunu öğrenmeden girmeyin, demek olur. Müca-hid dedi ki: Bu da öksürmekle yahut mümkün olan herhangi bir şekilde olur. Kendisinin geldiğinin farkedildiğini anlayacağı bir süre kadar da ağır hareket eder ve bundan sonra içeri girer. Bu anlamdaki bir açıklamayı et-Tabe-rî de yapmıştır. Yüce Allah'ın: "Şayet onlarda bir reşit-likgörürseniz." (en-Nisâ, 4/6) buyruğunda (aynı kökten gelen bu kelime) bilirsiniz" demektir. Şair de şöyle demektedir:

"Hafif bir ses duydu ve korkuttu avcı onuk İkinci vakti idi hatta akşam yaklaşmıştı,"

Derim ki: İbn Ma'ce'nin, Sünen'inde şöyle bir rivayet vardır: Bize Ebubekr b. Ebi Şeybe anlattı: Bize Abdu'r-Rahim b. Süleyman anlattı. O, Vâsıl b. es-Sâib'den, o Ebu Sevre'den, o Ebu Eyyub el-Ensârî'den dedi ki: Ey Allah'ın Ra-sûlü, dedik. Selam ne olduğunu biliyoruz, peki isci'nâs ne demektir? Şöyle buyurdu: "Adam ya subhanallah, ya Allahu ekber, ya elhamdülillah der, ök-sürür ve aile halkını haberdar eder."[\[199\]](#)

Derim ki: İşte bu, Mücahid ve ona uygun kanaat belirtenlerin dedikleri gibi isti'nâsın, isti'zândan farklı olduğu hususunda açık bir nasstır, [\[200\]](#)

4- "İsti'nâs" Kelimesinin Yazılışı İle İlgili Asılsız Bir Rivayet:

İbn Abbas'tan -bazı kimselerin ise Said b. Cübeyr'den- rivayetlerine göre "İzin alıncaya kadar" buyruğu(nda, hemzeden sonra nûn ve sin harflerinin gelmesi) katibin bir hatası ya da bir yanılmağıdır. Asıl doğrusu "İzin ah..ncaya kadar" şeklindedir.

Ancak böyle bir rivayet İbn Abbas'tan da, başkasından da sahih olarak gelmiş bir rivayet değildir. Çünkü İslâm mushaflarının tümünde bu ifade onların hata dedikleri şekilde sabit olmuştur, Osman (r.a) döneminden beri bu hususta icma ile sahih olarak nakledilmiştir. Bu hatta muhalefet caiz değildir. Ashab-ı Ki ram'in üzerinde icma' ettiği bir lafızın yazımında kâtibin hata ya da yanıldığını söylemek ise İbn Abbas'tan sahih olarak nakledilmesi imkânsız bir iddiadır. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Önünden de, arkasından da bâtil ona

erişemez. (Çünkü o) hikmeti sonsuz, her hamde lââyık olan tarafından indirilmiştir." (Fussilet, 41/42); "Şüphesiz ki o Zikri (Kur'ân'ı) Biz indirdik, onu koruyacak olan elbette Biziz." (el-Hicr, 15/9)

Ancak İbn Abbas'tan ifadede bir takdim ve tehir olduğuna dair rivayet gelmiştir ve buna göre mana: "Tâ ki ev halkına selâm verip, izin İstemeden girmeyin" şeklindedir. Bunu da Ebû Hatim nakletmiştir.

İbn Atiyye der ki: İbn Abbas'tan ve başkalarından böyle bir görüşün nakledilmesinin imkânsız olduğunu ortaya koyan hususlardan birisi de; "isti'nâs" kökünden gelen fiilin mana itibariyle çok sağlam bir bütünlük arz-etmekte oluşu ile Arap dilinde bunun gayet kolay açıklanabilir olmasıdır. Ömer (r.a), Peygamber (sav)a: Ey Allah'ın Rasûlü! Ben isti'nâs ediyorum (izin istiyorum), demişti. Bu esnada Ömer de odanın kapısında ayakta duruyordu. Bu sözlerin geçtiği hadis de meşhur'bir hadistir.^[201] Bu da onun Peygamber (sav)tan izin (isti'nâs) talebinde bulunmuş olmasını gerektirmektedir. İbn Abbas böyle bir durumda Rasûlullah (sav)ın ashabının hata ettiğini nasıl söyleyebilir?

Derim ki: Ebu Eyyub yoluyla gelen (bir öndeki başlıkta kaydedilen) hadiste isti'nâsın selâmdan önce olduğunu ve buna göre âyet-i kerîmenin olduğu haliyle, takdim ve tehir söz konusu olmadan hüküm ifade ettiğini, içeri girdikten sonra selâm verileceğini ortaya koymaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. ^[202]

5- İzin İstemenin Sünnet Şekli:

İzin İstemede sünnet üç defadır, daha fazla izin istenmez. İbn Vehb dedi ki: Malik dedi ki: İzin istemek üç defadır, herhangi bir kimsenin daha fazla izin istemesini uygun görmüyorum. Ancak iznini İştiremediğini kabul eden kimsenin, İştiremediği kanaati kendisinde hasıl olursa, daha fazla iznini tekrarlamasında mahzur görmemekteyim.

İzin isteme şekli kişinin: "es-Selâmu aleykum, gireyim mi?" demesi suretiyle olur. Ona izin verilirse, içeri girer. Geri dönmesi söylenirse, geri döner. Ses çıkarılmazsa, üç defa izin ister ve üçüncüsünden sonra geri döner.

İzin istemekte sünnet, izin isteğini üç defa tekrarlamaktır ve bundan fazla izin istenmez, değişimin sebebi Ebu Musa el-Eş'arî yoluyla gelen hadis-i şeriftir, O, Ömer b. el-Hattab'a karşı bu hadis gereğince uygulama yapmış, bu hususta Ebû Musa lehine önce Ebû Said el Hudrî sonra da Ubeyy b. Ka'b şahitlikte bulunmuştur. Bu, meşhur bir hadis olup bunu Sahih(-i Buhârî) rivayet etmiştir. Bu hadis, bu hususta açık bir nasıttır. Hadiste şöyle denilmektedir: ... Ömer: Yanımıza gelmene engel olan ne oldu? diye sordu, o da şöyle dedi: Ben geldim,

kapında durup üç defa selâm verdim. Sen benim selâmımı almayınca, ben de geri döndüm. Çünkü Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse üç defa izin istediği halde, ona izin verilmeyecek olursa, geri dönsün. "

[\[203\]](#)

İzin isteme şekli ile ilgili olarak sözünü ettiğimiz hususa gelince; bu da Ebû Davud'un, Rib'î'den kaydettiği rivayete dayanmaktadır. O dedi ki: Bize Âmiroğullannndan bir adam anlattı. Peygamber (sav) bir evde bulunuyorken huzuruna girmek üzere izin istedi(m) ve içeri gireyim mi? diye sordu(m). Peygamber (sav) hizmetçisine şöyle buyurdu: "Çık da bu adama izin İstemeyi öğret. -Ona dedi kî-.es-Selâmu aleykum, gireyim mi? de" dedi. Adam onun bu sözlerini işitince: es-Selamu Aleykum, gireyim mi? dedi. Peygamber (sav) da ona izin verince, o da içeri girdi. [\[204\]](#)

Ta beride bunu zikretmiş ve şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) "Ravda" diye anılan bir cariyesine şöyle dedi: "Sen bu adama; es-Selâmu aleykum, gireyim mi? demesini söyle" deyip, hadisi zikretmektedir. [\[205\]](#)

Rivayet edildiğine göre İbn Ömer bir gün çölün sıcağından rahatsız olmuş ve Kureyş'e mensub bir kadına ait bir çadıra giderek- es-Selâmu aleykum, gireyim mi? diye sormuş. Kadın: Selâm ile gir, demiş. Ömer (r.a) sözlerini tekrarlayınca, kadın da tekrarlamış. Sonunda Ömer (r.a) kadına: Gir de deyince, kadın da böyle demiş! Görüldüğü gibi o: "Selâm ile (gir)" deyince, içeri girmeyip durmuş. Çünkü bu lafız ile; şahıs olarak değil, selâmınla gir, demeyi kastetmiş olma ihtimali de vardır. [\[206\]](#)

6- İzin İstemenin Üç Defa İle Sınırlandırılmasının Sebebi:

İlim adamlarımız -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- derler ki: İzin istemenin üç defa tekrarlanmasının sebebi, bir sözün, üç defa tekrarlanmasının duyulup anlaşılmış olmasını -çoğunlukla- sağlamasından dolayıdır. Bunun için Peygamber (sav) bir söz söyledi mi, söylediği iyice anlaşılсын diye üç defa tekrarlardı. Bir topluluğa da selam verdi mi, selamını üç defa tekrarlardı. Üç defa çoğunlukla duyulup, anlaşıldığına göre; üç defa izin istediği halde izin isteyeneye müsaade edilmeyecek olursa, ev sahibinin izin vermeyi istemediği ortaya çıkar ya da kesintiye uğratması imkânı bulunmayan bir mazereti dolayısıyla cevap veremeyecek durumda demektir, İşte o vakit izin isteyenin geri dönmesi gerekir, çünkü izin istemeyi daha fazla tekrarlamak, ev sahibini rahatsız edebilir. Hatta meşguliyetini kesmesine sebep olup kendisine zararlı olabilir. Nitekim

Peygamber (sav), Ebu Eyyub'dan izin istediğinde o da alelacele çıkınca, Peygamber: "Biz seni aceleye getirmiş de olabiliriz..." demiştir.[\[207\]](#)

Akıl b. Şihab'ın şöyle dediği rivayet edilmektedir: Üç defa selam verme sünnetine gelince, Rasûlullah (sav), Sa'd b. Ubade'ye gidip: "es-Selâmu aleykum" dediği halde, ona cevap vermediler. Rasûlullah (sav) sonra tekrar: "es-Selâmu aleykum" dediği halde, onlar yine selâmını almadılar. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) geri döndü. Sa'd orilin bir daha selâm vermediğini görünce, geri döndüğünü anladı. Arkasından çıktı ve nihayet ona yetişip: Ve aleykümü's-selâm ya Rasûlallah, dedi. Biz sadece senin bize daha çok selâm vermeni istedik. Allah'a yemin ederiz ki selamını işittik. Bunun üzerine Rasûlullah (sav), Sa'd ile birlikte geri döndü ve evine girdi.[\[208\]](#) İbn Şihab dedi ki: İşte üç defa selam verme bu kabilden rivayetlerden alınmıştır.

Ayrıca bunu el-Velid b. Müslim, el-Evzaî'den rivayet etmiştir. el-Evzaî dedi ki: Yahya b. Ebi Kesir'i şöyle derken dinledim: Bana Muhammed b. Ab-du'r-Rahman b. Es'ad b. Zürrare, Kays b. Sad'dan anlattı, o dedi ki: Rasûlullah (sav) evimizde bizi ziyarete getdi ve: "es-Selâmu aleykum ve rahmetullah" dedi. Sa'd yavaş bir sesle selamını aldı. Kays (b. Sa'd) dedi ki: Ben Rasûlullah (sav)a (içeri girmesi İçin) izin vermeyecek misin? dedim. O da: Onu bırak da bize çokça selâm versin... dedi ve hadisin geri kalan bölümünü zikretti. Bu hadisi Ebû Dâvûd da rivayet etmiş olup onda: "İbn Şihab dedi ki: İşte üç defa selam vermek bu kabilden rivayetlerden alınmıştır." sözü yoktur. Ebû Dâvûd dedi ki: Bu hadisi ayrıca Ömer b. Abdu'l-Vahid ile İbn Se-maa, el-Evzaî'den mürsel olarak rivayet etmiş olup bunlar Kays b. Sa'd'ı zik-retmemişlerdir,[\[209\]](#)

7- Evlerin Girişlerinde Kapı Ya da Perdenin Bulunmasının İzin İstemeye Etkisi:

İbn Abbas (r.a)dan: İnsanlar isti'zan gereğince uygulamayı terk etmiş I erdir, dediği rivayet edilmektedir.

Bizim ilim adamlarımız da -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- şöyle demişlerdir: Buna sebep insanların evlerine kapılar yaptırmış olmaları ve kapıların çalınmasıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebû Dâvûd da, Abdullah b. Busr'dan şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlul-lah (sav) bir ailenin kapısına gitti itli yüzü kapıya karşı durmazdı. Bunun yerine kapının ya sağ ya da sol tarafında durur ve: "es-Selâmu aleykum, es-se-lâmu aleykum" derdi. Çünkü o gün evlerin (kapıları) üzerinde perde bulunmuyordu.

[\[210\]](#)

8- Kapı Kapalı Bulunuyor İse:

Şayet kapı kapalı İse istediği yerde durur ve öylece izin ister, dilerse de kapıyı çatar. Çünkü Ebu Musa el-Eş'arî'nin rivayetine göre Rasûlullah (sav) Medine'de bir evin bahçesinde, bir kuyunun kenarında bulunuyor idi. Ayaklarını kuyunun içine uzatmıştı, Ebubekir kapıyı çaldı. Rasûluüh (ona): "Ona izin ver ve onu cennetle müjdele" diye buyurdu.[\[211\]](#) Bu hadisi Abdu'r-Rahman b. Ebi'z-Zinâd böylece rivayet etmiş, Salih b. Keysân ile Yunus b, Yezid de ona mütabaat etmiş olup hep birlikte Ebu'z-Zinâd'dan, o Ebu Se-leme'den, o Abdu'r-Rahman b. Nâfi'den, o da Ebu Musa'dan diye rivayet etmişlerdir. Ancak Muhammed b. Amr el-Leysî onlara muhalefet ederek bu hadisi Ebu'z-Zinâd'dan, o Ebu Seleme'den, o Nâfi' b. el-Hâris'den, o da Peygamber (sav)dan böylece rivayet etmiştir. Ancak birincisinin isnadı daha sahihtir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[212\]](#)

9- Kapı Nasıl Çalınır?

Kapı işitilebilecek kadar yavaş çalınmalıdır, şiddetle çalınmaz. Enes b. Malik şöyle demektedir: Peygamber (sav)ın kapıları tırnaklarla çalınırdı. Bunu Ebubekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatib "Comi"inde zikretmektedir.[\[213\]](#)

10- Kapıyı Çalanın: Kim O Diye Sorulması Üzerine: "Ben" Diye Cevap Vermesi:

Buhârî, Müslim ve başkalarının rivayetine göre Câbir b. Abdullah (r.a) şöyle demiştir: Peygamber (sav)ın huzuruna girmek üzere izin istedim. O: "Kim o?" diye sordu. Ben de: Benim, dedim. Peygamber (sav) bundan hoşlanmamışcasına: "Benim, benim" diye buyurdu.[\[214\]](#)

İlim adamlarımız derler ki: Peygamber (sav)ın bu sözden hoşlanmayışı-nın sebebi "benim" demesi ile tanımanın hasıl olmamasından dolayıdır. Bu hususta uyulması gereken hüküm ise Ömer b. el-Hattab (r.a) ile Ebu Musa'nın uygulamasında olduğu gibi adını zikretmesidir. Çünkü kişi adını zikretmekle tekrar soru ve cevap külfeti ortadan kaldırılmış olur.

Ömer b. el-Hattab (r.a)dan sabit olduğuna göre o Peygamber (sav)ın yanına -o (îlâ sebebiyle) yüksekçe odasında bulunuyor iken- gitmiş ve: es-Se-lamu aleyke ya Rasûlallah, es-selamu aleykum Ömer girebilir mi? demiştir.[\[215\]](#)

Müslim'in, Sahih'inde de kaydedildiğine göre Ebu Musa, Ömer b. el-Hattab (r.a)ın huzuruna varmış ve: es-Selâmu aleykum, bu Ebu Musa'dır, es-Selamu aleykum, bu el-Eş'arî'dir... demiştir.[\[216\]](#)

11- Kim O? Sorusuna: "Ben" diye Cevap Vermenin Sakıncası:

el-Hatib, "el-Camî'..." adlı eserinde Ali b. Âsim el-Vâsitî'den şöyle dediğini nakletmektedir: Basra'ya gittim, Şu'be'nin evine vardım. Kapısını çaldım, kim o? dedi. Ben: Benim, dedim. Şu cevabı verdi: Ey adam! Benim, benim diye anılan bir arkadaşım yoktur, Sonra yanıma çıkıp dedi ki: Bana Muham-med b. el-Munkedir anlattı. O Cabir b. Abdullah'tan naklen dedi ki: Peygamber (sav)ın-huzuruna bir ihtiyacım dolayısıyla gitmiştim. Kapısını çaldım. O: "Kim o?" diye sordu. Ben de: Benim, dedim. O da: "Benim, benim" diye tekrarladi. Rasûlullah (sav) benim bu sözümden -ya da onun bu sözünü- hoşlanmadı gibi.[\[217\]](#)

Ömer b. Şebbe'den de naklettiğine göre o şöyle demiş: Bize Muhammed b.

Selâm babasından naklen anlattı, dedi ki: Amr b. Ubeyd'in kapısını çaldım. Bana: Kim o? diye sordu. Ben de: Benim deyince, gaybı Allah'tan başka kimse bilemez, dedi. el-Hatib (el-Bağdadî) dedi ki: Ben Kadı Ali b. el-Muhassin'in hadis şeyhlerinden birisinden şunu naklettiğini duydum: Kapısı çalındı mı: Kim o? diye sorar. Kapıdaki kişi: Benim, diyecek olursa, Hoca da: Benim, işte bu kapıyı çalan bir kederdir derdi.[\[218\]](#)

12- Örfe Göre İzin İsteme Şekilleri:

Herbir kavmin izin isterken kendi örflerine göre kullandıkları İfadeleri vardır. Nitekim Ebubekir el-Hatib senedini kaydederek Ömer b. el-Haltab'm oğlu Âsım'ın kızı Um Miskin'in azadlı kölesi Ebu Abdi'l-Melik'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Hanım efendim beni Ebu Hureyre'ye gönderdi, o da benimle birlikte geldi. Kapıya gelince Ender (içeri gireyim mi?) diye sordu. O da: Enderun, dedi. Hatib bu bahsin başına "Farsça İzin isteme" başlığını koymuştur. Ahmed b. Salih'ten de şöyle dediğini zikretmektedir: ed-Derâver-dî, Isfahan halkından olup, Medine'ye yerleşmiş birisi idi. İçeri girmek isteyen adama da: Enderun derdi. O bakımdan Medineliler kendisine "ed-Deia-verdî" demişlerdir.[\[219\]](#)

13- İçeri Girmeden Selam Vermek:

Ebû Davud'un, Kelede b. Hanbel'den rivayetine göre; Safvan b. Ümeyye Rasûlullah (sav)a götürmek üzere onunla bir miktar süt, altı-yedi aylık bir ceylan yavrusu ve bir miktar acur göndermişti. Peygamber (sav) da o sırada Mekke'nin yukarı taraflarında bulunuyordu. Yanına selâm vermeden girdim, o da; "Geri dön ve: es-selâmu aleykum de, diye buyurdu." Bu da Safvân b. Umey-ye'nin müsiüman oluşundan sonra idi.[\[220\]](#)

Ebu'z-Zübeyr'in, Câbir'den rivayetine göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Selam ile söze başlamayana izin vermeyiniz."[\[221\]](#)

İbn Cüreyc şunu zikreder: Bana Atâ haber verip dedi ki: Ebu Hureyre'yi şöyle derken dinledim: Adam gireyim mi? diye sorup da seiâm vermeyecek olursa, sen-de ona: Anahtarı getirinceye kadar hayır, de. Ben: es-selamu aleykum mu? dedim. O: Evet, dedi.[\[222\]](#)

Rivayet edildiğine göre Huzeyfe (r.a)a bir adam geldi ve evin içinde ne olduğuna bakıp: es-Selamu aleykum gireyim mi? dedi. Huzeyfe'de ona: Sen kışınla henüz

girmeden gözünle zaten girmiş bulunuyorsun. [\[223\]](#)

14- Davet, Girmek İçin İzin Sayılır mı?

Bu bahse giren hususlardan birisi de Ebû Davud'un kaydettiği şu rivayettir. Ebu Hureyre'den rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

"Bir ki.nsenin, bir kimseye elçi göndermesi ona izin vermesi demektir," [\[224\]](#)
Yani bir kişi diğerine haber gönderecek (ve çağırarak) olursa, içeri girmesi için ona izin vermiş demektir. Peygamber efendimizin şu hadisi de buna açıklık getirmektedir: "Sizden biriniz, bir yemeğe davet edilip de o da gönderilen elçi ile birlikte gelirse, şüphesiz ki bu, ona verilmiş bir izin demektir." Bu hadisi de Ebû Dâvûd, Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. [\[225\]](#)

15- Ne Zaman Selam Vermek Gerekir?

Göz göze değdi mi artık selâm vermek icab eder. Onun seni görmüş olmasını, sakın yanına girmen için bir izin olarak kabul etmeyesin. Selamın hakkını yerine getirmen gerekir, çünkü onun huzuruna girmek isteyen ve: Gireyim mi? diyen sensin. Sana izin verecek olursa girersin, aksi takdirde geri dönersin. [\[226\]](#)

16- Kişinin Kendi Evine Girmesi İle İlgili Hükümler:

Sözünü ettiğimiz bütün bu hükümler kişinin kendi evi dışındaki evler hakkındadır. Kişinin kaldığı evine gelince, şayet o evde kişinin kendi hanımı varsa, yanına girmek için izin İstemeye gerek yoktur. Ancak yanına girdi mi, selâm verir.

Katade der ki: Evine girdiğin takdirde ailene selâm ver, çünkü onlar kendilerine selâm verdiklerin arasında bu işe en lâayık olanlardır. Şayet evde seninle birlikte annen ya da kızkardeşin varsa, ilim adamları derler ki: Ök-sür, aynğını yere vur ki senin girdiğinin farkına varsınlar. Çünkü hanımının senden ulanmanı gerektirecek bir taraf yoktur, ancak annen ile kızkardeşin senin kendilerini görmek istemediğin bir durumda olmaları mümkündür.

İbnu'l-Kasım dedi ki: Malik dedi ki: Kişi annesinin ve kızkardeşinin yanına girmek istediği takdirde izin ister. Atâ b. Yesâr'dan rivayete göre: Bir adam Peygamber (sav)a: Annemin yanına, girmek için izin isteyeyim mü* diye sormuş. O da: "Evet" diye buyurmuş. Adam: Ben ona hizmet ediyorum ama;

deyince, yine ona: "Yanına girmek için izin iste" diye buyurdu. Adam sözlerini üç defa tekrarladı. Peygamber de: "Sen onu çıplak görmek ister misin?" deyince, adam: Hayır, diye cevap verdi. Bu sefer peygamber: "O halde yanına gireceğin vakit izin iste" diye buyurdu. [\[227\]](#) Bunu Taberî (de) zikretmektedir. [\[228\]](#)

17- Kişi Kendi Evine Girdiğinde Kimse Yoksa:

Kişi kendi evine girip de evde kimse bulunmuyor ise ilim adamlarımız derler ki: "Selam olsun bizlere Rabbimizden, o en güzel selamlar; hoş, temiz ve mübarek kılınmış sözler. Selâm Allah'a mahsustur" der. Bunu İbn Vehb, Peygamber (sav)dan zikretmiş ise de senedi zayıftır.

Katâde dedi ki: Sen içinde kimsenin bulunmadığı bir eve girecek okırsan: es-Selimu aleynâ ve alâ ibâdiHahi's-salihîn, de. Çünkü böyle demek emrulanmıştır. Bize nakledildiğine göre de melekler böyle diyenlerin selâmını alırlar. İbnu'l-Arabî der ki: Sahih olan selam da vermemek, izin de istememektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Katâde'nin sözü güzeldir. [\[229\]](#)

28. Eğer onlarda kimse bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oralara asla girmeyin. Eğer size: "Geri gidin" denilirse, geri dönüp gidin. Bu sîzin İçin daha temizdir. Allah sizin ne yaptığınızı çok iyi bilir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[230\]](#)

1- Eğer Evlerde Kimse Yoksa:

"Eğer onlarda kimse bulamazsanız" buyruğunda geçen "onlarda... bulamazsanız" btiyruğundaki zamir "başkasına ait olan evler"e aittir.

Taberî'nin, Mücahid'den naklettiğine göre o şöyle demiştir: "Eğer onlarda kimse bulamazsanız" buyruğu, eğer sizin o evlerde eşya ve ihtiyacınız yoksa demektir. Taberî bu yorumu zayıf kabul etmiştir, gerçekten de bu açık-, lama oldukça zayıftır. Mücahid sanki, içinde kimsenin bulunmadığı ve mesken olarak kullanılmayan evlere orada ihtiyacı veya eşyası bulunanın izinsiz olarak girebileceği kanaatinde olduğunu gösteriyor gibidir. Yine onun görüşüne göre "metal" lafzı yaygı ve örtü kabilinden ev eşyası olmalıdır. Bütün bu açıklamalar zayıftır.

Sahih olan, bu âyet-i kerîmenin kendisinden önceki buyruklarla ve hadislerle alakalı bulunduğudur. İfadenin takdiri de şöyledir; Ey iman edenler! Sizler kendinizin olmayan evlere izin istemeden ve selâm vermeden girmeyiniz. Şayet size izin verilecek olursa giriniz, aksi takdirde geri dönünüz. Nitekim Peygamber (sav)ın Sa'd'den İzin istemesiyle yaptığı bu olmuştu. Ebu Musa'nın da Ömer (r.a)a karşı davranışı böyle olmuştu. Şayet sizler o evlerde size izin verecek kimse bulamayacak olursanız, izin alıncaya kadar da girmeyiniz, demek olur. Taberî senedini kaydederek Katade'den şöyle dediğini nakletmektedir: Muhacirlerden bir adam dedi ki: Bütün ömrüm boyunca bu âyet-i kerîmenin gereğini uygulayayım diye uğraşıp durdum. İstedim ki, kardeşlerimden izin istediğim biri bana; Geri dön desin de ben de yüce Allah'ın: "Bu sizin için daha temizdir" buyruğu ile amel edip memnuniyetle geri döneyim. [\[231\]](#)

2- Kapının Açık Yada Kapalı Olması İzin İsteme Gereğini Etkilemez:

Kapının kapalı ya da açık olması arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü şeriat ev sahibinin izni ile açılmadıkça evin içerisine girmeyi haram kılmak suretiyle bu yolu kapatmış bulunmaktadır. O bakımdan kişiye düşen, hem eve gelirken, hem geri dönerken evin içinde ne olduğunu bilmeyecek bir şekilde kapıya gelip izin almaya çalışmaktır. İJim adamlarımızın rivayet ettiklerine göre Ömer b. el-Hattab şöyle demiştir: Bir evin İçindekilerle gözünü dolduran bir kimse fâsıklık etmiş ojur.

Sahih(-i Buharının, Sehl b. Sa'd'dan kaydettiği rivayete göre bir adam Rasûlullah (sav)ın kapısındaki bir delikten içeriyi gördü. Rasûluttah (sav)ın elinde de saçlarını taradığı demir ya da tahtadan bir ucu sivri bir tarak vardı. Rasûlullah (sav) ona: "Senin içeri doğru baktığını bilsem, bunu gözüne batırırdım.

Çünkü yüce Allah'ın izin istemeyi emretmiş olması görmekten ötürüdür.' [\[232\]](#)

Enes'ten rivayec edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur; "Bir adam izinsiz bir şekilde seni görecekt olursa, sen de attığın bir çakıl taşı ile onun gözünü çıkartacak olursan, bundan dolayı senin için bir vebal söz konusu değildir, " [\[233\]](#)

3- Küçüğün de Büyüğün de İzin Alması Geçerlidir:

İzin istemenin eve girmenin şartı ofduğu sabit olduğuna göre; şunu da belirtelim ki küçüğün de büyüğün de izin atması caizdir. Enes b. Malik daha ergenlik

yaşına gelmeden önce Rasûlullah (sav)ın huzuruna girmek üzere izin isterdi. Ashab-ı Kiramın oğulları ve kölelerine karşı tutumları da bu idi. Yüce Allah'ın izniyle sûrenin sonlarında buna dair daha geniş açıklamalar gelecektir. [\[234\]](#)

4- Ne Yaparsanız Allah Bilir:

"Allah sizin ne yaptığınızı çok iyi bilir* buyruğu evlerin içindekini görmek kastı ile tecessüsde bulunup masiyet maksadıyla ev halkının haberi olmadan içeri giren, helâl ve caiz olmayan şeylere bakmak ve buna benzer günah işleme kastında olan diğer lömSeleT R'İf\ bir tehdittir. [\[235\]](#)

29. Oturutmayan ve içlerinde size ait meta' bulunmayan evlere girmenizde size günah yoktur. Allah açıkladığınızı da, gizlediğinizi de bilir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız: [\[236\]](#)

1- İzinsiz Girilebilecek Yerler:

Rivayet edildiğine göre izin istemeyi emreden âyet-i kerîme nazil olduktan sonra bazıları bu işte çok aşırıya gittiler. İster harabe olsun, ister orada kimseler yaşasın, nereye giderse mutlaka selâm verir ve izin isterdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu ve yüce Allah bu âyet-i kerîme ile kimsenin yaşamadığı her bir ev ya da yere girmek için izin isteme yükümlülüğünü kaldırıp izinsiz girmeyi mubah kıldı. Çünkü izin istemenin sebebi, sadece kişinin kendisi için görülmesi haram olan şeyleri görme korkusudur. Böyle bir sebep ortadan kalktı mı, hüküm de ortadan kalkar. [\[237\]](#)

2- Âyet-i Kerîmede Zikredilen *Evler"den Kasıt:

'İlim adamları burada sözü edilen "evler" ile neyin kastedildiği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Muhammed b. el-Hanefîyye, Katade ve Mücahid der ki: Bunlar kervanların gidip geldiği yollarda bulunan oteller, kervansaraylardır. Mücahid dedi ki: Bunlar içlerinde kimsenin yaşamadığı fakat bütün yolcuların içlerinde girip barınmak üzere vakfedilmiş ve orada kendileri için meta'm yani içindeki şeylerle faydalanacakları malzemenin bulunduğu yerlerdir.

Yine Muhammed b. el-Hanefîyyeden rivayete göre burada kasıt, Mekke

evleridir. Malik'in bu husustaki görüşü de bunu açıklamaktadır. Bu açıklama da Mekke evlerinin mülk edinilemeyeceği ve insanların bu evlerde ortak oldukları, Mekke'nin de kılıç zoruyla fethedildiği görüşüne binâendir.

İbn Zeyd ile eş-Şa'bî derler ki: Burada kasıt, çarşı-pazarlardaki dükkanlardır. eş-Şa'bî dedi ki: Çünkü kişiler buraya satacakları malları getirip oraya koymuş olurlar ve insanlara: Haydi gelin, demişlerdir.

Atâ da der ki; Burada kasıt insanların küçük-büyük abdest bozmak maksadıyla daldıkları harabelerdir. Bunda da bir çeşit meta' vardır.

Cabir b. Zeyd dedi ki: Buradaki "meta" ile belli eşyalar kastedilme inektedir. Bunların dışındaki ihtiyaçlar kastedilmektedir. Bir topluluğun gece ya da gündüz konakladıkları bir yer yahut ihtiyaçlarını karşılamak için girdikleri bir harabe, veya görmek maksadıyla-içine girdikleri bir evdir. Bütün bunlar birer meta'dır ve bütün dünya menfaatleri de birer metâ'dır.

Ebu Ca'fer en-Nehhâs dedi ki: Bu, müslümanların imamlarından birisinin yaptığı güzel bir açıklamadır. Ayrıca lügat anlamına da uygun düşmektedir, çünkü Arap dilinde meta': menfaat demektir. "(Jl* Al £~«(t): Allah seninle faydalandırsın" ifadesi buradan geldiği gibi, yüce Allah'ın: "Onları metâ'lan-dınn" (el-Ahzâb, 33/49) buyruğu da buradan gelmektedir.

Derim ki: Kadı Ebubekr b. el-Arabî de bu görüşü tercih etmiş ve şöyle demiştir; "Meta" lafzını bütün faydalanılan hususlar diye açıklayan bir kimse, etraflı bir şekilde buyruğu tatbik etmiş ve bu konuda kesin sözü söylemiş olup, bu lafzın kişi için fayda sağlayan her şeyi kapsadığını açıklamış olmaktadır. Meselâ, öğrenci ilim talebi için yapılmış okullar demek olan hankâh-lara girer. Bir yerde kalan bir kimse kervansaraylara girer. Müşteri bir şeyler satın almak için dükkana girer. Tuvalet ihtiyacı olan bir kimse ihtiyacını görmek için tuvalete girer. Kısacası herkes ihtiyacı ne ise ona uygun bir yere gider. İbn Zeyd ile eş-Şa'bî'nin sözleri ise görüşlerden bir görüştür. Ancak büyük iş hanlarında bulunan yerler, insanların malları dolayısıyla girilmesi mutlaka mubah olan yerler değildir. Oraya girmek isteyen herkes için girmelerinin mubah olmadığı İcmâ' ile kabul edilmiştir ve bu gibi yerlere ancak sahibi tarafından kendilerine izin verilmiş kimseler girer. Hatta bu gibi yerlerin sahiplen insanların gelmesini önlemekle görevlidirler. [\[238\]](#)

30. Mü'minlere söyle ki: Gözlerini sakınsınlar, mahrem yerlerini de korusunlar. Böylesi onlar için daha temizdir. Şüphe yok ki Allah yaptıkları işlerden çok iyi haberdar olandır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız; [\[239\]](#)

1- Gözleri Haramdan Sakınmak:

Yüce Allah görülmemesi gereken şeyleri setredip örtmeyi söz konusu ettikten sonra; "mü'minlere söyle ki: gözlerini sakınsınlar" buyruğu ile görmekle ilgili hususu söz konusu etmektedir.

"Sakınsınlar" lafzı, "Gözünü sakındı sakınır" denilir. Şair de der ki:

"Gözünü sakın çünkü aen Numeyrlisin, Ne Ka'b'a ulaşırsın, ne de Kilâb'a."
Antere de şöyle demiştir:

"Hanım komşum görünürse gözüme, sakınırım gözümü, Tâ ki komşumun barındığı yer onu örtünceye."

Yüce Allah gözün neden sakınılacağım ve mahrem yerlerinin neden korunacağını söz konusu etmemektedir. Ancak bu, âdeten bilinen bir husustur ve bundan kasıt da helâl olandan değil, haram olandan sakınmaktır.

Buhârî'de şöyle denilmektedir: Said b. Ebi'l-Hasen, el-Hasen'e dedi ki: Acem kadınları göğüslerini ve başlarını açıyorlar. (el-Hasen) dedi ki: Sen de gözünü ondan sakın. Yüce Allah: "Mü'minlere söyle ki; Gözlerini sakınsınlar, mahrem yerlerini de korusunlar* diye buyurmaktadır. Katâde de der ki: Kendilerine helâl olmayan şeylerden (sakınsınlar) demektir. "Mü'min kadınlara da dedi: Gözlerini sakınsınlar, mahrem yerlerini korusunlar..."

Yani kendisine yasak kılınan şeye bakmak demek olan "hain bakış"tan sakınsınlar (demektir) [\[240\]](#)

2- Gözlerin Sakınması:

Gözlerini" buyruğundaki kelimesi, şanı yüce Allah'ın: "zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı" (el-Hakka, 69/47) buyruğunda olduğu gibi zâid (fazla) olduğu söylenmiştir. Bunun teb'îz (kısmîlik bildirmek) için olduğu da söylenmiştir, çünkü kimi bakmalar mubahtır.

"Sakınmak" eksiklik diye de açıklanmıştır, "Fılan kişi filândan eksiltti" denilir. Buna göre eğer göz işini yapma imkânı verilmeyecek olursa, ondan bir şeyler düşülmüş ve eksiltilmiş demektir. Buna göre burada bu edat "sakınma"nın sılasıdır. Ne kısmîlik (teb'îz) bildirmek içindir, ne de fazladan gelmiştir. [\[241\]](#)

3- Görmek Kalbe Açılan En Büyük Kapıdır:

Görmek kalbe açılan en büyük kapıdır. Oraya ulaşan duyu yollarının en mükemmelidir. İşte bundan dolayı görme dolayısıyla düşüşler de pek çoktur. Ondan sakındırmak gerekti görülmüştür. Bütün haramlardan ve kendisi sebebiyle fitneye düşülmesi korkulan her husustan gözün sakınılması farzdır. Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Yollarda oturmaktan sakınınız," Ey Allah'ın Rasûlü! Bizim için orada oturmak kaçınılmaz bir şeydir. Biz oralarda sohbet ederiz, dediler. Şöyle buyurdu: "Madem oturmaktan başka şeyi kabul etmiyorsunuz, o takdirde yolun hakkını veriniz." Yolun hakkı nedir, ey Allah'ın Rasûlü! dediler. Şöyle buyurdu: "Gözün haramdan sakınılması, rahatsızlık verici şeylerin önlenmesi, selâmın alınması, iyiliğin emredilip kötülüğün sakındırılması." Bu hadisi Ebu Said el-Hudrî rivayet etmiş olup, Bu-hârî ve Müslim kitaplarına kaydetmişlerdir.[\[242\]](#)

Rasûlullah (sav) da, Ali (r.a)a şöyle demiştir: "Bir bakışın arkasına diğerini salma. Birincisi senin hakkın olabilirse de, ikincisi senin hakkın değildir."[\[243\]](#) el-Evzaî de şöyle demiştir: Bana Harun b. Riâb'ın anlattığına göre, Gazvan ve Ebu Musa el-Eş'arî birlikte bir gazada bulunuyorlardı. Bir cariye üzerini açtı, Gazvan ona baktı. (Ebu Musa) elini kaldırıp gözüne bir tokat indirdi, gözünü şişirdi ve dedi ki: Sen, sana zarar verecek ve sana fayda sağlamayacak bir şeye bakıyorsun. Ebu Musa ile karşılaşınca halini sordu ve dedi ki: Sen gözüne zulmettin, Allah'tan mağfiret dile ve tevbe et. Çünkü ilk bakışı onun lehine ise de bundan sonrası onun aleyhinedir. el-Evzaî dedi ki: Gazvan gerçekten kendi nefesine hakim oldu, ölünceye kadar gülmedi. Allah ondan razı olsun.

Müslim'in, Sahih'inde Cerir b. Abdullah'tan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav)a ani bakış hakkında sordum. Bana gözümü çevirmemi emretti.[\[244\]](#)

İşte bu "gözlerini" buyruğundaki "min" edatının teb'îz (kısımlık bildirme) için olduğunu söyleyenlerin görüşlerini desteklemektedir. Çünkü ilk bakışa kişi hakim otamayabilir, o bakımdan ilk bakış hitabın teklifi kapsamına girmez. Zira ilk bakışın kasti olma ihtimali yoktur. Dolayısıyla bu günah kazandırıcı olmaz. O bakımdan bu hususta da mükellefiyet söz konusu olmaz. Bundan dolayı, bunun bir kısmının ele alınması gerekmektedir. Ancak "mahrem yerleri" için böyle buyurulmarfıdır. Zira kişi mahrem yerine hakim olabilir. eş-Şa'bî kişinin kızına, annesine ya da kızkardeşine dahi uzun uzun ve devamlı bakmasını mekruh görmüştür. Elbetteki onun zamanı da bizim bu zamanımızdan çok daha hayırlıdır. Kişinin kendisi için muharrem kılınmış, mahrem birisine arzuyla ve

tekrar tekrar bakması haramdır. [\[245\]](#)

4- Mahrem Yerlerin Korunması:

"Mahrem yerlerini de korusunlar." Yani heiâl olmayan kimsenin görmesine karşı örtsünler, gizlesinler. "Mahrem yerlerini* zinadan "korusunlar" diye de açıklanmıştır. Bu görüşe göre şayet "gözlerini sakınsınlar" buyruğunda olduğu gibi burada da edatı ile birlikte kullanılmış olsaydı, yine uygun düşerdi. Sahih olan, hepsinin kastedildiği ve lafzın da umumî olduğudur.

Behz b. Hakim b. Muaviye el-Kuşeyrî babasından, o dedesinden rivayetle dedi ki: Ey Allah'ın Rasûli! Biz mahrem yerlerimizden neyi bırakalım, neyi gösterelim. Şöyle buyurdu: "Sen mahrem yerini (avretini) zevcen ya da cariyen dışında herkesten korumalısın." Adam: Peki kişi kendisi gibi bir erkek- ile birlikte bulunursa? diye sorunca, şöyle buyurdu: "Eğer onun görmemesini sağlayabiliyorsan, bunu sağla." Bu sefer: Peki kişi ya tek başına kalırsa diye sordum, şöyle buyurdu: "Allah kendisinden haya edilmeye insanlardan daha bir layıktır." [\[246\]](#)

Âişe (r.anhâ), Rasûtullah (sav) ile kendisinin durumunu söz konusu ederek şöyle demiştir: Ne ben onunkini gördüm, ne de o benimkini. [\[247\]](#)

5- Umumi Banyolara (Hamamlara) Girmenin Hükümü:

İlim adamları bu âyet-i kerîmeye dayanarak peştemalsız hamama girmenin nass ile haram olduğunu belirtmişlerdir. İbn Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bir adamın yaptığı en güzel infak, halvette kalacak şekilde hamama vereceği bir dirhemdir. Yine İbn Abbas'tan sahih olarak nakledildiğine göre o et-Cuhfe'de ihramlı olduğu halde hamama girmiştir. Buna göre erkeklerin peştemalli olmak şartıyla, hamama girmeleri caizdir. Ay-hali, lohusalık ya da bir hastalıkları dolayısıyla yıkanmak gibi bir zarureten ötürü kadınlar için de hüküm böyledir. Ancak onlar için daha evla ve faziletli olan mümkün olduğu takdirde evlerinde yıkanmalarıdır. Ahmed b. Me-nî' şunu rivayet etmektedir: Bize el-Hasen b. Musa anlattı, bize İbn Lehiâ anlattı. Bize Zebban, Sehl b. Muaz'dan anlattı. Sehl babasından, -o Um ed-Der-dâ'dan naklen- Um ed-Derdâ'yı şöyle derken dinledi: Rasûlullah (sav) ile hamamdan çıktığım bir sırada karşılaştım. "Nerden geliyorsun ey Um ed-Der-da?" dedi. Um ed-Derdâ: Hamamdan, deyince, şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki

herhangi bir kadın elbiselerini annelerinden olmayan birisinin evinde çıkartacak olursa, mutlaka kendisi ile aziz ve celil olan Rahman arasmdaki her türlü perdeyi parçalamış olur." [248]

Ebubekr el-Bezzâr Tavus'tan rivayetine göre İbn Ab bas (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Hamam adı verilen bir evden sakınınız," Ey Allah'ın-Rasûlü! Kiri temizler, dediler. "O halde avretlerinizi setrediniz" diye buyurdu. [249]

Ebu Muhammed Abdu'l-Hakk [250] dedi ki: Bu hadisi insanlar Tavus'tan mürsel olarak rivayet etmelerine rağmen bu hususta isnadı en sahih olan hadistir. Ebû Davud'un bu konuda haram ve mübâhlığa dair naklettiği rivayete gelince, senedlerinin zayıflığı sebebiyle hiç sahih olanı yoktur. Tirmizî'nin rivayet ettiği de böyledir.

Derim ki: Bu zamanlarda hamama girmeye gelince, fazilet ve din ehli kimselere haramdır. Çünkü insanlar çoğunlukla cahildirler ve hamamın ortasına geldiler mi hükümlere hiç de aldırış etmezler. Peştemallannı bir kenara fırlatırlar, öyle ki yaşını başını almış bir adamın hamamın içinde ve dışında, ayakta, avreti açıkta, bacaklarını birbirine yaklaştırarak avretini kapatmaya çalışır, kimse de ona bu yaptığının yanlış olduğunu söylememektedir. Bu, erkekler arasında böyleyken ya kadınlar arasında durum nedir? Özellikle şu Mısır diyarında... Çünkü onların hamamları insanların gözlerine karşı setredi-ct özelliğe sahip değildir, taharetlenme yerleri de bulunmamaktadır. Lâ havle velâ kuvvete İllâ billahi'l-aliyyîl azîm. [251]

6- Hamama Girmenin Şartları:

İlim adamları der ki: Eğer hamama giren setr-i avrete riayet edecek olursa, şu on şarta da riayet ederek hamama .girebilir:

- 1- Hamama ancak ya tedavi ya da ter ve sıtmanın etkilerinden temizlenmek niyetiyle girmelidir.
- 2- Kimsenin olmadığı ya da insanların az bulunduğu vakitleri gözetmelidir.
- 3- Sağlam, iyi dokunmuş bir peştamal ile avretini örtmelidir.
- 4- Gözüne bakılması haram olmayan bir şey değmesin diye ya yere bakmalı ya da _ duvara dönmelidir.
- 5- Gördüğü münkeri yumuşak bir dille değiştirmeli, (mesela) tesettüre riayet et! Allah seni setretsin (hatalarını örtsün), demelidir.
- 6- Herhangi bir kimse ona masaj yapacak olursa, göbeğinden diz kapağına kadar

olan avretine elinin değmesine -hanımı ya da cariyesi olması müstesna- fırsat vermemelidir. Baldırların bu açıdan avret olup olmadıkları hususunda görüş ayrılığı vardır.

7- Hamama şartlı olarak belli bir ücret ile veya insanların bu husustaki adetlerini kabul ederek girmelidir.

8- Suyu ihtiyaç kadar kullanılmalıdır.

9- Şayet tek başına hamama girme imkânı yoksa ücreti kendisi vermek üzere, dinlerini gereği gibi koruyacak bir topluluk ile ittifak edip girmelidir.

10- Hamamda cehennemi hatırlamalıdır. Eğer bütün bunları sağlama imkanını bulamıyor ise avretini iyice örtmeli ve gözünü haramdan sakınmaya gayret göstermelidir.

Tirmizî Ebu Abdullah, "Nevâdiru'l-Usûl" adlı eserinde Tavus'tan şu rivayeti kaydetmektedir: Tavus, Abdullah b. Abbas (r.a.)dan şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Hamam adı verilen bir evden sakınınız." Ey Allah'ın Rasûlü! Orada kirler giderilir ve cehennem ateşini hatırlatır, denilince şöyle buyurdu: "Şayet mutlaka gidecekseniz, o takdirde avretinizi setrederek oraya giriniz." [\[252\]](#)

Ebu Hureyre yoluyla naklettiği hadise göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmaktadır: "Müslüman adamın girdiği hamam denilen ev ne güzel evdir [\[253\]](#) -Çünkü oraya girdi mi Allah'tan cenneti ister ve cehennem ateşinden ona sığınır.- Adamın girdiği bir ev olan damat evi de ne kötü evdir." Çünkü bu da kişiye dünya şevkini aşılır, âhireti unutturur." Ebu Abdullah (Tirmizî el-Hakîm) dedi ki: Bu gaflet ehli için böyledir. Yüce Allah, bu dünyayı içindekilerle birlikte gaflet ehli için onlarla âhiretlerini hatırlamalarına sebep teşkil etsin diye yaratmıştır. Yakın ehli olan kimselere gelince, zaten âhiret onların daima gözlerinin önündedir. Ne bir -hamam onu tedirgin eder, ne de bir damat evi onu korkutur. Çünkü dünya, içindeki bu iki tür özelliği ile âhire-te nisbetle çok cıhız kalır. Öyle ki bütün dünya nimetleri onların gözünde pek büyük bir sofradan geriye kalan yemek kırıntılarını andırır. Onların gözlerinde dünyanın bütün sıkıntıları, bütün dünya ehlinin çekeceği ceza türleri arasından öldürülmeyi ya da asılmayı hak etmiş, günahkâr veya suçlu birisinin kendisi sebebiyle cezalandırıldığı bir öldürölme gibidir. [\[254\]](#)

7- Haramdan Sakınmanın Güzelliği:

"Böylesi" yani gözü haramdan sakınmak ve mahrem yerlerini korumak "onlar

İçin daha temizdir." Dinleri bakımından daha temizdir ve dünya pisliklerinden daha bir uzaklaştırıcıdır.

"Şüphe yok ki Allah yaptıkları işlerden çok İyi haberdar olandır." Ne yaptıklarını çok iyi bilir. Bu, bîr tehdittir. [\[255\]](#)

31. Mü'min kadınlara da de ki: Gözlerini sakınsınlar, mahrem yerlerini korusunlar, dışarıda kendiliğinden görünen kısmı hariç süslerini göstermesinler. Başörtülerini de yakalarının üzerine indirsınlar. Zînetlerini eşlerinden, babalarından, kocalarının babalarından, oğullarından, kocalarının oğullarından, kardeşlerinden, kardeşlerinin oğullarından, kızkardeşlerinin oğullarından, kendi kadınlarından, cariyelerinden, kadınlara meyli olmayan erkeklerden ve kadınların avret yerlerini henüz anlamayan erkek çocuklardan başkasına sakın göstermesinler. Gizledikleri zînetleri bilinsin diye de ayaklarını vurmasınlar. Ey iman edenler! Allah'a topluca tevbe edin ki, felah bulasınız.

Bu âyet-i kerîmenin: "Mü'min kadınlara da de ki: Gözlerini sakınsınlar, mahrem yerlerini korusunlar, dışarıda kendiliğinden görünen kısmı hariç süslerini göstermesinler" bölümüne dair açıklamalarımızı yirmiüç başlık halinde sunacağız: [\[256\]](#)

1- Mü'min Hanımlar da Gözlerini Haramdan Sakınmalıdır:

"Mü'min kadınlara da de ki" buyruğunda şanı yüce Allah te'kid yoluyla özellikle de hanımlara hitab etmektedir, Aslında "mü'minlere söyle ki,.." buyruğu yeterü idi. Çünkü bu buyruk umumî olup erkeğiyle, kadınıyla bütün mü'minleri kapsamaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'deki bütün umumî hitablarda olduğu gibi.

Bu buyrukta; "Sakınsınlar" kelimesinde tad'ıf (aynı harfin arka arkaya tekran)in çözüldüğünü görüyoruz. Halbuki (önceki âyette): "Sakınsınlar" kelimesinde çözülmemiştir. Çünkü bu âyette lâmu'l-fiil (fiifin son harfi) sakindir, önceki âyette ise hareketidir. Her ikisi de ce-vab olmak üzere cezm mahallindedir, Ayet-i kerîmede mahrem yerlerinin korunmasından önce gözün haramdan sakılmasının emredilmesi, görmenin kalbin yol göstericisi oluşundan dolaydır. Ölümden önce humma şeklindeki ateş yükselmesinin öncü olması gibi. Bîr şair de bu anlamdan hareketle şöyle demektedir:

"Sen gözün, kalbin önderi olduğunu görmez misin?

İki göz ülfet sağladı mı, kalb daha da ısınır, bilmez misin?"

Haberde de şöyle denilmektedir: "Bakış İblis'in zehirli oklarından bir oktur. Kim

gözünü sakınırsa, yüce Allah onun kalbine bir halâvet (tatlılık)[\[257\]](#)

Mücahid der ki: Kadın geldi mi şeytan onun başı üzerinde oturur ve bakan kimselere onu süsler, Geri gitti mi bu sefer onun kalçaları üzerine oturur ve ona bakanlara, onu süslü gösterir.

Halid b. Ebi İmran'dan, dedi ki: Arka arkaya bakışlarını sürdürme, çünkü kul kimi zaman bir defa bakar da ondan dolayı tıpkı yemeğin bozulup da kendisinden istifade edilemeyecek hale gelmesinde olduğu gibi, kalp de bozulur, gider.

İşte bundan dolayı şanı yüce Allah, mü'min erkeklere ve kadınlara helâl olmayan şeylere bakmaktan gözlerini sakınmalarını emretmiştir. Ne erkeğin kadına bakması helâl olur, ne de kadının erkeğe bakması. Çünkü kadının erkeğe ilgisi, erkeğin ona ilgisi gibidir. Erkek kadına ne maksatla bakıyorsa, kadın da aynı maksatla ona bakar.

Müslim'in, Sahih'inde yer aldığına göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Ben Rasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz yüce Allah, Âdemoğlunun zinadan payını yazıp takdir etmiştir. Kaçınılmaz olarak bunu gerçekleştirecektir. Gözler zina eder, onların zinaları bakmaktır..."[\[258\]](#)

ez-Zührî de (yaşlan küçük olduğundan) ayhali olmayanlara bakma hususunda şöyle demektedir: Küçük dahi olsa, canın kendileri bakmaya çektiği kimselerin herhangi bir yerlerine bakmak uygun değildir.

Atâ da bir kimsenin satın almak İstemesi hali dışında Mekke'de satılan cariyelere bakmayı mekruh görmüştür.

Buhârî ile Müslim'deki rivayete göre Peygamber (sav), kendisine soru soran Has'amh kadına bakan el-Fadl'ın yüzünü başka bir tarafa çevirmiştir.[\[259\]](#) Yine Peygamber (sav): "Gayret (kıskançlık) imandandır. Mîzâ (karşılıklı olarak birbirlerinden lezzet almak) İse münafıklıktandır" diye buyurmuştur.[\[260\]](#)

Miza, erkek ve kadınların bir araya getirilip sonra da birinin diğerinden lezzet almasını sağlayacak şekilde onları başbaşa bırakmak demektir. Bu kelime "mezi"den alınmadır. Bunun erkeklerin, kadınların üzerine salınması anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu ifade meraya bırakılan atı anlatmak üzere; tabirinden alınmıştır. Erkek hakkında "mezi" dişi hakkında da "kazi" tabirleri kullanılır.

O halde Allah'a ve âhiret gününe iman eden herhangi bir kadının helâl olduğu veya ebedi olarak haram olduğu kimselerin dışında kalanlara zîne-tini göstermesi helâl değildir. Böyle bir kimseye zînetini gösterebilmesi ise, bu hususta erkek ondan ebediyyen ümit kestiğinden dolayı tabiatı itibariyle ona karşı bir hareket duymayacağından emin oluşundandır. [\[261\]](#)

2- Kadınların da Erkeklere Bakmaktan Sakınmaları:

Tîrmizî, Um Seleme'nin azatlısı Nebhân'dan rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) İbn Um Mektûm bulunduktan yere girdiğinde, Peygamber (sav) ona ve Meymune'ye; "Hicab'ın arkasına geçiniz" demiştir. Onlar: Ama o âmâdır deyince, kendisi: "Siz de mi körsünüz, siz onu görmüyor nutsunuz?" diye buyurmuştur.[\[262\]](#)

Şayet: "Bu hadis nakil ehline sahîh değildir, çünkü bu hadisi Um Sele-me'den rivayet eden onun azatlısı Nebhân, hadisi delil gösterilmeyen kimselerdendir. Sahîh olduğunu kabul etsek bile, bu Peygamber (sav)'ın hicab hususunda işlerini sıkı tuttuğu gibi, hanımlarının hürmeti dolayısı ile işleri onlara karşı sıkı tutması kabilindendir. Nitekim Ebû Dâvûd ve başka hadis imamları da buna böylece işaret etmişlerdir.[\[263\]](#) Geriye bu hususu sabit olmuş sahîh hadisin ifade ettiği manadan başka bir delil kalmaktadır. O da Peygamber (sav)'ın Kays'ın kızı Fatıma'ya, Um Şerik'in yanında iddet beklemesini emrettikten sonra: "O kadının yanına ashabım gider gelir. Sen İbn Um Mektûm'un yanında iddetini bekle, çünkü o gözü görmeyen bir adamdır. Sen elbiselerini üzerinden bırakacak olursan, o sent görmez"[\[264\]](#) demesidir" denilirse, cevabımız şu olur:

Kimi ilim adamı bu hadisi delil göstererek, kadının erkeğin bazı yerlerini görmesi caiz olduğu halde erkeğin kadının aynı yerlerini görmesi caiz değildir. Baş, küpelerin takıldığı yer gibi. Ancak avret caiz değildir. Buna göre bu hadis yüce Allah'ın: "Mü'min kadınlara da de kb Gözlerini haramdan sakınsınlar" buyruğunun genel ifadesini tahsis etmekte ve bu durumda: edatı bundan önceki âyet-i kerîmede olduğu gibi teb'îz (kısmîhk bildirmek) için zikredilmiş olmaktadır.

İbnu'l-Arabî der ki; Peygamber (sav)'ın Fatıma bint Kays'a, Um Şerîk'in evinden, İbn Um Mektûm'un evine taşınmasını emretmesi, bunun onun için Um Şerik'in evinde kalmasından daha iyi ve uygun olmasından ötürüdür. Zira Um Şerik'in yanına gidip gelenlerin çokluğu gibi özel bir durumu vardı. Dolayısıyla Fatıma'yi görececek kişiler de çoğalırdı. İbn Um Mektûm'un evinde İse kimse onu görmezdi. Faüma'nın gözünü İbn Um Mektum'dan sakındırması ihtimali buna göre daha yüksek ve daha uygun düştüğünden, Peygamber bu hususta ona müsaade etmiş olmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[265\]](#)

3- Kadının Yabancılar Göstermesi Caiz Olmayan "Zînet'i:

Şanı yüce Allah kadınlara âyet-i kerîmenin geri kalan bölümünde istisna ettiği kimseler dışında zînetlerini kimseye göstermemelerini emretmektedir. Buna sebep fitneye düşmekten ve düşürmekten sakınmaktır. Daha sonra görülebilecek durumdaki zîneti istisna etmiştir. İlim adamları bunun miktarı hususunda farklı görüşlere sahiptir. İbn Mes'ud dedi ki: Zînetin görünen kısmı elbiselerdir. İbn Cübeyr yüzü de buna ekler. Yine Said b. Cübeyr, Atâ ve el-Evzaî: Yüz, eller ve elbiselerdir, demektedirler.

İbn Abbas, Katade ile el-Misver b. Mahreme derler ki: Zînetin görünen kısmı sürme, bilezik, kolun yarısına kadar olan kına, küpeler ve ellerde bulunan büyükçe yüzüklerdir. Bu ve benzerlerinin kadının yanına girenler tarafından görülmesi mubahtır.

Taberî, Katade'den "kolun yarısı"nın manası hakkında Peygamber (sav)dan gelmiş bir hadis zikretmektedir. Âişe (r.anhâ)dan, o da Peygamber (sav)dan diye zikrettiği başka bir hadise göre de Peygamber şöyle buyurmuştur: "Allah'a ve âhîret gününe iman eden bir kadının, ayhali olmaya başladığı takdirde yüzü ve şuraya kadar elleri dışında herhangi bir yerini göstermesi helâl olmaz."

Peygamber böyle derken kolunun yarısını da eliyle kavradı. [\[266\]](#)

İbn Atiyye dedi ki: Âyet-i kerîmenin lafızlan hükmü gereğince benim kuvvetli gördüğüm şudur: Kadın zînetini göstermemekle emrolunmuştur. Zînet sayılabilen herbir şeyi saklamak için gayret göstermelidir. Görünen kısmı, kaçınılmaz olan hareketler halindeki bir zaruret gereğince yahut üstünü, başını düzeltmek ve buna benzer hallerdeki zaruret gereğince istisna edilmiştir. Buna göre "görülen kısım" kadınlar için zaruretin kaçınılmaz kıldığı yerlerdir ve affedilmiş bulunan kısım da budur.

Derim ki: Bu güzel bir görüştür. Ancak yüz ve ellerin hem adet İtibariyle hem de namazda ve hacda ibadet esnasında görülmeleri çoğunlukla rastlanılan bir durum olduğundan dolayı bu istisnanın yüz ve ellere raci olması uygun düşmektedir. Buna da Ebû Davud'un rivayet ettiği şu hadis delil teşkil eder: Âişe (r.anhâ)dan: Ebubekir'in kızı Esmâ (r.anhâ), üzerinde şeffaf elbiseler olduğu halde Rasûlullah (sav)m huzuruna girdi. Rasûlullah (sav) ondan yüzünü çevirip ona: "Ey Esmâ! Kadın balığ olup ay hali olmaya başladı mı onun şu kısmı müstesna görülmesi uygun olmaz" deyip yüz ve ellerine işaret etti. [\[267\]](#)

Bu, ihtiyat açısından daha güçlü görülmektedir. İnsanların fesada erdiklerini göz önünde bulundurarak kadın zînetinin görünen kısmı sayılan yüz ve ellerinden başkasını göstermemelidir. Başarıyı ihsan edecek olan kendisinden başka hiçbir rab bulunmayan Allah'tır.

Bizim (mezhebimize mensub) ilim adamlarımızdan İbn Huveyzimendâd der ki: Kadın güzel olup da yüz ve ellerinden ötürü fitneden korkulacak olursa, bunları da örtmesi gerekir. Şayet yaşlı yahut da çirkin kabul edilen birisi ise o takdirde yüz ve ellerini açması caiz olur. [\[268\]](#)

4- Zînetin Kısımları:

Zînet iki kısımdır. Birisi yaratılıştan gelir, diğeri ise kesbidir. Yaratılıştan gelen zînet kadının yüzüdür. Zînetin aslını, yaratılışın güzelliğini ve hayatiyetin manasını o ifade eder. Çünkü pek çok menfaat ve ilim edinme yolları yüzde toplanmıştır.

Kesbî zînet ise kadının kendi hilkatini güzelleştirmek için giriştiği çabalar sonucu ortaya çıkandır. Elbiseler, zînet eşyaları, sürme, kına gibi. Yüce Allah'ın; "Her mescidde zinetinizi alın" (el-A'raf, 7/3D buyruğu da bu kabildendir. Şair de şöyle demektedir:

"Zînetlerini takınırlar, gördüğün en güzel şekilde, Güzelliklerinden ötürü süslenmeyecek olurlarsa da onlar, süslenmeyen kadınların en hayırlılarıdır." [\[269\]](#)

5- Görünen ve Görünmeyen Zînet:

Zînetin kimi zahirdir (görünendir), kimisi bâtıdır (görülmeyendir). Zînetin görünen kısmt her zaman için ister mahrem, ister yabancı olsun bütün insanlara mubahtır. Bu hususta ilim adamlarının görüşlerini zikretmiş bulunuyoruz. Zînetin görünmeyen kısmının ise, şanı yüce Allah'ın bu âyet-i kerîmede ismen zikrettiği kimseler ya da ontann yerini tutanlar dışındakilere gösterilmesi helâl olmaz.

Bilezik hususunda görüş ayrılığı vardır. Âişe (r.anhâ) şöyle demiştir: Bilezik görünen süs kısımdandır, çünkü o ellerdedir. Mücahid de dedi ki: O zînetin gizlenmesi gereken kısmına dahildir, çünkü ellerin dışındadır. O kollara takılır. İbnu'l-Arabî der ki: Kına ise eğer ayaklara yakılırsa, o batın (gizlenmesi gereken) zînet türündendir. [\[270\]](#)

6- Başörtülerini Taksınlar:

"Başörtülerini de yakalarının üzerine indirsinler" buyruğunun: "İndirsinler"

lafzındaki "lâm" harfini cumhur sakın olarak okumuşlardır ki, bu da "emir lâm"ıdır. Ebu Amr ise İbn Abbas'ın rivayetine göre "emir lam"ının aslına uygun olarak esreli okumuştur. Çünkü "emir lanTında aslô-lan esreli olmasıdır. (Cumhûr'un kıraatinde) esrenin hazfedilmesi, ağırlığı do-layısıyladır. Sakın okunması ise, bir takım kelimelerin hafifletilmesi maksadıyla bazı esreli harflerinin sakın okunması kabilindendir. Bu fiil, emir olduğundan ötürü cezm mahallindedir. Şu kadar var ki, Sibeveyh'e göre maziye tabi kılmak suretiyle tek bir halde mebnidir.

Bu âyetin (nüzul) sebebi şudur: Kadınlar o dönemde başlarını örttükleri takdirde, başörtülerini sırtlarının arka tarafına salıverirlerdi. en-Nekkaş der ki: Nabatilerin yaptıkları gibi yaparlardı. Böylelikle boyun ve göğüs kısımları, kulakları da örtülmeksizin açıkta kalırdı. Yüce Allah da başörtülerini yakalarının üzerine bükmelerini emretmektedir. Bunun şekli de kadının başörtüsünü göğsünü örtmek maksadı ile yakasının üzerinden geçirmesidir.

Buhârî'nin rivayetine göre Âişe (r.anhâ) şöyle demiştir: Allah, ilk muhacir hanımlara rahmet buyursun. "Başörtülerini de yakalarının üzerine İndirsinler" buyruğu nazil olunca, çarşaflarını yırttılar ve onlarla başlarını örttüler.[\[271\]](#)

Âişe (r.anhâ)'nın huzuruna kardeşi Abdu'r-Rahman'ın kızı Hafsa -Allah hepsinden razı olsun- boynunu ve orada bulunanları gösterecek şekilde şeffaf bir örtü giyinmiş olduğu halde girdi. Âişe (r.anhâ) bunu alıp yırttı ve: Başörtüsü örten (alttakini göstermeyen) kalın bir şeyden olup yakanın üzerinden geçirilirse ancak (başörtüsü) olabilir.[\[272\]](#)

7- "el-Himar (Başörtüsü)":

"Başörtüleri" kelimesi in çoğuludur. Bu da kadının kendisiyle başını örttüğü şey demektir. "Kadın başörtüsüne büründü, bürünür" tabiri ile; "O kokusu hoş olandır" ifadeleri de buradan gelmektedir.

kelimesi, çoğulu olup, "yakalar" demektir. Bu da gömlek ya da entarinin (baştan geçirmek için) kesildiği yer manasıdır. Kesmek anlamına gelen; den türemiştir. Meşhur kıraate göre "yakalan" anlamındaki; kelimesinin "cim" harfi ötreli okunmuştur. Kimi Kûfeli-ler ise "ya" harfi sebebiyle esreli okumuştur. Nitekim: "Evler, yaşlılar" kelimelerini de böyle okurlar. Eski nahivciler böyle bir kıraati caiz kabul etmezler ve bu kelimelerin ilk harflerinin ötreli okunması gerektiğini söylerler. "Fels ve fulûs" gibi,

ez-Zeccâc der ki: Ötrenin yerine esre okumak (ibdâl yoluyla) caizdir. Hamza'dan rivayet olunan hem ötre, hem de esreyi bir arada okuyuşa ise imkân

yoktur. Çünkü -caiz olmayan imâ ile olması hali dışında- böyle bir telaffuza güç yetirebilmesine imkan bulunmamaktadır.

Mukatil der ki: "Yakalarının üzerine" buyruğu, göğüslerinin üzerine demektir. Yani yakalarının bulunduğu yerin üzerine başörtülerini indirsinler. [273]

8- "Yaka"nın Yeri ve Mahiyeti:

Bu âyet-i kerîmede "ceyb"ın (yani yakanın), elbisede göğüs mahallinde olacağına delil vardır. Selefîn -Allah onlardan razı olsun- elbiselerinde de yakalar böyle idi. Tıpkı günümüzde Endülüs'te kadınların ve Mısır diyarında da erkeklerin, çocukların ve diğerlerinin yaptığı gibi yaparlardı, Buhârî de -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-: "Gömleğin ve başka giyeceklerin yakasının göğüs kısmında olduğuna dair"[274] diye bir başlık açmış ve sonra da Ebu Hureyre (r.a)ın rivayet ettiği şu hadisi kaydetmiş bulunmaktadır: "Rasûlullah (sav) cimri kimse ile tasaddukta bulunan kimsenin misalini üzerlerinde demirden iki cübbe bulunan, iki adamın misaline benzetmiştir. (Bu cübbeleri dolayısıyla) elleri mecburen göğüslerinin hizalanma ve boğazlarına kadar ulaşmıştır..." Bu hadis tamamiyle daha önceden geçmiş bulunmaktadır. (Bk. el-İsra, 17/29-âyet, l.başık) Bu hadiste şu ifadeler de yer almaktadır; Ebu Hureyre dedi ki: Ben Rasûlullah (sav)ın parmağı ile yakasına şöylece yaptığını gördüm. O yakasını genişletmek ister)cen, onun da bir türlü genişlemediğini bir görmüş olsaydın. [275]

İşte bu açıkça şunu göstermektedir: Peygamber (sav)ın yakası elbisesinin göğüs bölümünde idi. Zira yakası şayet omuz tarafında bulunsaydı, elleri göğsüne ve boğazına doğru zorunlu olarak toplanmış olmazdı. Bu da (bu hususta) güzel bir istidlaldir. [276]

9- Kadınların Zînetlerini Görebileceklerden: Kocaları:

"Eşlerinden" anlamındaki: lafzı Arap dilinde koca ve efendi anlamına gelen; çoğuludur. Cibril hadisinde Peygamber (sav)ın belirttiği: "Cariye, efendisini doğuracağı vakit"[277] buyruğunda bu lafız, "efendi" anlamındadır ve burada fütuhatin artması sebebiyle edinilecek cariyelerin çoğalacaklarına işarettir. Bunun sonuGunda cariyeye olan herbir anne, çocuğu sebebiyle hürriyetine kavuşacaktır. Sanki onu lütfedip, azad etmiş efendisiymiş gibi olacaktır. Çünkü azadlık onun sebebiyle gerçekleşmiş olmaktadır. Bu açıklamayı İbnu'l-Arabî

yapmıştır.

Derim ki: Peygamber (sav)ın, Mariye (r.anhâ) hakkında söylediği: "Oğlu onu azad etmiştir"[278] sözünde hürriyeti oğluna nisbet etmesi de bu kabildendir. Bu hadise dair en güzel açıklama şekillerinden birisi budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bu buyruğun bizim ile ilgili olan kısmı da şudur: Koca ve efendi, kadının zînet mahallini görebileceği gibi, zînetin ötesini de görmek durumundadır. Çünkü onun bedeninin tamamı koca ya da efendiye hem lezzet almak, hem de bakmak itibariyle helâldir. Bundan dolayı yüce Allah ilk olarak "eşlerMen söz etmiştir. Zira onların muttali oldukları, zînetin daha da İlerisidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar ırzlarını korurlar Eşlerine yahut sağ elleriyle sahip oldukları (cariyeleri)ne karşı müstesna. Çünkü onlar bundan dolayı kınanmazlar." (el-Mu'minûn, 23/5-6) [279]

10- Kocanın, Karısının Avret Mahalline Bakması:

İnsanlar kocanın, karısının fercîne bakmasının cevazı hususunda farklı iki görüşe sahihtirler. Bir görüşe göre caizdir, çünkü onun karısından lezzet alması caiz olduğuna göre bakmak öncelikle caiz olmalıdır. Caiz olmadığı da söylenmiştir. Çünkü Âişe (r.anhâ) kendisi ile Rasûlullah (sav)ın durumunu söz konusu ederken: "Ne ben onunkini gördüm, ne de o benimkini" demiştir.[280]

Ancak birinci görüş daha sahihtir. Buradaki ifade İse, edebe daha uygundur, diye açıklanmıştır. Bu açıklamayı İbnu'l-Arabî yapmaktadır.

İlim adamlarımızdan Esbağ da: Diliyle yalaması dahi caizdir, demektedir. İbn Huveyzîmendâd der ki: Koca ve efendi, vücudunun diğer bölümlerine ve fercin - içine değil de- dış kısmına bakması caizdir. Kadının da kocasının, cariyenin de efendisinin avretine bakması aynı şekilde caizdir.

Derim ki: Peygamber (sav)dan şöyle dediği rivayet edilmektedir; "Ferce bakmak körlüğe sebeptir." [281] Yani bakanın kör olmasına sebep teşkil edebilir. Denildiğine göre; onlardan doğacak çocuk kör doğar, doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [282]

11. Kadınların Zînetlerini Görebileceklerin Arasındaki Farklılık: Yüce Allah öncelikle kocaları söz konusu ettikten sonra ikinci olarak mahrem olanları söz konusu edip, kendilerine süs yerlerinin gösterilmesi bakımından onları eşit seviyede zikretmiştir. Şu kadar var ki, insan nefsinde bulunana uygun olarak

mertebeleri farklı farklıdır. Kadının, kocasının oğlu önünde zînet mahallini göstermekte baba ve kardeşine göre, daha ihtiyatlı olma gerektiğinde şüphe yoktur. Bunların herbirisinin önünde gösterilebilecek yerler farklı farklıdır. Elbetteki babanın görebileceği yerlerin bazıları, kocanın oğlunun önünde açılması caiz değildir. Kadı İsmail'in naklettiğine göre Hasan ve Hüseyin (r.anhuma) mü'minlerin annelerini görmezlerdi. İbn Abbas ise onların mü'nînlerin annelerini görmeleri helâldir, demiştir. İsmail der ki: Zannederim Hasan ve Hüseyin bu kanaatlerine Peygamber (sav)'ın hanımları ile ilgili âyet-İ kerîmede kocaların oğulları söz konusu edilmediğinden uiaş-mış olmalıdırlar. Bu âyet te yüce Allah'ın: "Hanımlar için babaları, oğulları, kardeşleri... hakkında günah yoktur." (el-Ahzab, 33/55) buyruğudur, en-Nûr Sûresi'nde de: "Zînetlerini eşlerinden... başkasına sakın göstermesinler" diye buyurmaktadır. İbn Abbas da bu âyet-i kerîmeden hareketle görüş belirtirken, Hasan ile Hüseyin diğer âyete dayanarak sözü geçen kanaate sahip olmuşla rdtr. [\[283\]](#)

12- Kocaların Oğulları:

Yüce Allah: "Kocalarının oğullarından" buyruğu ile kocaların erkek evlatlarını kastetmektedir.

Bunun kapsamına erkek veya dişilerden olma -oğulların oğulları ve kızların oğulları gibi- ne kadar aşağıya inerlerse insinler, çocukların çocukları girer.

Aynı şekilde erkekler tarafından babaların babaları ve annelerin babaları gibi ne kadar yukarı çıkarlarsa çıksınlar, kocaların babaları ve dedeler de bu kabildendir. Bunların oğulları da ne kadar aşağıya inerlerse insinler, aynı hükümdedir.

Ne kadar aşağı inerlerse insinler kızların oğulları da böyledir. Oğulların çocukları ile kızların çocukları arasında hiçbir fark yoktur. Kadınların kızkardeşleri açısından da durum böyledir. Bunlar ise öz baba ve annelerden olma kardeşler ile ikisinden birisi vasıtasıyla kardeş olanlardır.

Erkek kardeşlerin ve kızkardeşlerin oğulları da ne kadar aşağıya İnerlerse insinler aynı durumdadırlar. Bunların erkek ya da dişi olmaları farketmez. Kızkardeşlerin oğulları ile kızkardeşlerin kızlarının oğulları gibi. Bütün bunlar kendileri ile nikâhlanmaları da haram kılınanlar hükmündedirler. Nikâhta haramlık, doğum sebebiyle meydana gelen akrabalıktan ötürüdür, bunlar mahrem diye adlandırılırlar. Buna dair açıklamalar daha önceden en-Nisâ Sûresi'nde (4/23. âyet, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

Cumhurun kanaatine göre amca ve dayı da, kadınlara bakmalarının caiz olması bakımından sair mahremler durumundadırlar.

Âyet-i kerîmede süt emmekten söz edilmemektedir. Önceden de geçtiği üzere süt emme yoluyla akrabalık, neseb yoluyla akrabalık gibidir. eş-Şa'bî »ve İkrime'ye göre ise, amca ve dayı mahrem olanlardan değildir. İkrime şöyle demektedir: Âyet-i kerîmede bunları söz konusu etmemesi (bu hususta) kendi oğullarına tabî olmalarından (yani amca ve dayı çocuklarının mahrem olmayışından) dolayıdır. [\[284\]](#)

13- "Kendi Kadınlarından":

"Kendi kadınlarından" buyruğu ile kastedilenler müslüman kadınlardır, müslüman cariyeler de bunun kapsamına- girer. Zimmet ehlerinden olsun, başkalarından olsun müşrik kadınlar, kapsamın dışındadır. Mü'min bir kadının, kendisinin cariyesi olması hali müstesna müşrik bir kadının önünde bedeninin herhangi bir tarafını açması helâl değildir. Cariyelerin müstesna kılması İse, yüce Allah'ın: "Cariyelerinden" buyruğu dolayısıyladır.

İbn Cüreyc, Ubade b, Nusey ve Hişam el-Kâri' hristiyan kadının, müslüman kadın ile öpüşmesini yahut avretini görmesini mekruh kabul ederlerdi. Onlar, "kendi kadınlarından" buyruğunu buna yorumluyorlardı.

Ubâde b. Nusey dedi ki; Ömer (r.a), Ubeyde b. el-Cerrah'a yazdığı mektubunda şunları söylemişti: "Bana ulaştığına göre zimmet ehli kadınları, müslüman kadınlarla birlikte hamamlara girmektedirler. Sen bunu yasakla ve buna engel ol. Çünkü zimmi bir kadının müslüman kadının açıkta bulunan bedeninin herhangi bir tarafını görmesi caiz değildir." [\[285\]](#) (Ubade) devamla dedi ki: Bunun üzerine Ebu Ubeyde kalktı, yüce Allah'a dua edip yakardıktan sonra dedi ki: Herhangi bir kadın mazeretsiz olarak sadece yüzünün beyazlaşması maksadı ile hamama girecek olursa, yüzlerin ağaracağı o günde Allah onun yüzünü karartsın.

İbn Abbâs (r.a) dedi ki: Yahudi ya da hristiyan bir kadının, müslüman bir kadını görmesi -kocasına nitelendirmemesi için- helâl değildir.

Bu mesele çerçevesinde fukahânın farklı görüşleri vardır. Şayet kâfir kadın, müslüman bir kadının cariyesi ise hanımefendisine bakması caiz olur. Başkası İse caiz değildir. Buna sebep ise müslümanlarla kâfirler arasında velayet bağının olmaması ile sözünü ettiğimiz hususlardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[286\]](#)

14- "Cariyelerinden":

"Kendi cariyelerinden" buyruğunun zahiri erkek köleleri, müslüman ve kitab ehli

olan cariyeleri de kapsar, tıln ehinden bir kesimin görüşü de budur. Âişe ve Um Seleme (r.anhuraâ)nın görüşlerinin de bu olduğu anlaşılmaktadır. İbn Abbas der ki: Erkek kölenin, hanımefendisinin saçına bakmasında bir mahzur yoktur.

Eşheb der ki: Malik'e: Kadın hadım edilmiş kimsenin önünde başörtüsünü bırakır mı? diye sorulmuş, o da: Onun yahut da bir başkasının kölesi olduğu takdirde evet, ancak hürün karşısında olmaz, demiştir. Şayet erkekliği yerinde olup yaşça büyük, karın tokluğuna çalıştırılan ve sahib olduğu kölesi ise, pek üstü başı muntazam olmayıp görünüşü de yerinde değilse, saçlarını görebilir. Yine Eşheb dedi ki: Malik dedi ki: Oğlun yahut da hanımın cariyesinin, adamın yanına tuvalete girmesi uygun değildir. (Çünkü) yüce Allah: "Yahut sahibi olduğunuz cariye(ler) ile yetinmelisiniz" (en-Nisâ, 4/3) diye buyurmaktadır.

Yine Eşheb, Malik'ten şöyle dediğini nakletmektedir: Bayağı olan bir köle hanımefendisinin saçına bakabilir. Ancak kocanın kölesi için bunu uygun görmemekteyim. Said b. el-Müseyyeb dedi ki: Şu "cariyelerinden" buyruğu sakın sizi aldatmasın. Bununla sadece cariyeler kastedilmiştir, erkek köleler kastedilmiş değildir.

eş-Şa'bî, erkek kölenin hanımefendisinin saçına bakmasını mekruh görürdü. Aynı zamanda bu Mücahid ile Atâ'nın da görüşüdür. Ebû Davud'un kaydettiği rivayete göre Enes (r.a)ın naklettiğine göre Rasûlullah (sav) bağışlamış olduğu bir köleyi Fatıma'nın yanına götürüp gitti. Fatıma'nın üzerinde de bir elbise vardı ki, onunla başını örtecek olursa, ayaklarına kadar ulaşmazdı. Ayaklarından itibaren örtmeye başlayacak olursa, başına kadar ulaşmazdı. Peygamber (sav) onun bundan çektiği sıkıntıyı görünce dedi ki: "Senin için bir mahzur yok, çünkü bunlardan birisi senin babandır, diğeri ise kölendir." [287]

15- Kadınlara Meyli Olmayan Erkekler:

"Kadınlara meyli olmayan erkeklerden" buyruğu kadınlara ihtiyacı kalmamış erkekler demektir. Âyet-i kerîmedeki; kelimesi, (mealde; meyil) ihtiyaç duymak demektir.

Mesela; Şuna ihtiyaç duydum, duyarım, denilir. da ihtiyaç demektir, çoğulu; diye gelir. Yüce Allah'ın: "Ve onunla başka ihtiyaçlarımı da görürüm" (Tâ-Hâ, 20/18) buyruğunda da bu kelime kullanılmıştır. Buna dair açıklamalar daha önceden (Tâ-Hâ, 20/17-18. âyetler 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Şair Tarafe de şöyle demektedir:

"Eğer kişi cahilce sözler, günah ve hayasızca sözler söyleyecek olursa, (Belki) bir gün ileri gidebilir (ama) sonra da bütün ihtiyaçları yok olur, gider (hiçbir

ihtiyacını karşılayamaz.)"

İlim adamları "kadınlara meyli olmayan erkeklerden" buyruğunun anlamı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bunun kadınlara bir ihtiyacı olmayan ahlak kimse olduğu söylendiği gibi, ebleh diye de söylenmiştir. Bir diğer görüşe göre insanlar arkasından gidip onlarla beraber yemek yiyen ve onlarla oturup kalkan kimse demektir, Böyle bir kimse zayıf ve güçsüz kişi olup kadınlar dolayısıyla içinde herhangi bir istek duymaz, onları arzulamaz,

Kastın, erkekliği olmayan kimse olduğu söylendiği gibi, hayaları burulmuş, erkek de olmayan dişi de olmayan kimse olduğu da söylenmiştir. Pir-i fanî ve henüz hiçbir şeyin farkında olmayan küçük çocuk olduğu da söylenmiştir.

Bütün bu ayrı ifadelerin hepsinin anlamı birbirine yakındır. Ortak özellikleri, kadınların durumunu kavrayamayan ve bunlara dikkat edecek bir yanı bulunmayan kimse olduğudur. Rasûlullah (sav)'ın yakınlarında bulunan ve hüsnâ olan Hit de böyle idi. Peygamber (sav) onun Ğaylan kızı Bâdiye'riin güzelliklerini anlatırken söylediklerini işitince (hanımlarına) ondan perde arkasına saklanmalarını emretti. Buna dair hadisi Müslim, Ebû Dâvûd ve Muvatta'nda Malik ile başkaları Hişam b. Urve'den, o Urve'den, o da Âişe (r.an-hâ)dan yoluyla rivayet etmişlerdir.[\[288\]](#)

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Abdu'l-Melik b. Habib, Malik'in kâtibi Habib'den rivayetle dedi ki: Malik'e dedim ki: Süfyan, Ğaylan'ın kızı hadisinde "kendisine Hit adı verilen bir Hüsnâ" ifadesini ziyade etmiştir. Halbuki senin kitabında Hit kaydı yoktur. Malik: Doğru söylemiştir, o böyledir, dedi. Peygamber (sav) onu Zü'l-Huleyfe Mescidinin sol taraflarında bir yer olan el-Hima denilen yere sürgüne göndermişti. Habib dedi ki: Yine Malik'e dedim ki: Süfyan hadiste: Oturdu mu bir bina gibidir, konuştu mu yumuşacık konuşur, demiştir.[\[289\]](#) Malik dedi ki: Doğru söylemiştir, o (hadis) böyledir.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Malik'in kâtibi Habib'in, Süfyan'dan hadiste yani Hişam b. Urve'nin hadisinde söylediğini naklettiği: "Hit adı verilen bir hüsnâ" ifadesi bu hadisi Hişam'dan rivayet eden hiçbir kimse ne İbn Uyeyne, ne de başkası tarafından bilinmemektedir. Yine hadisin ifadeleri arasında "Hît adı verilen bir hünsâ" diye kimse söyleme mistir. Bunu sadece İbn Cüreyc hadisin tamamlanmasından sonra zikretmiştir. Süfyan'dan naklen onun hadiste: "Oturdu mu bina gibi oturur, konuştu mu yumuşacık konuşur" ifadeleri de bu şekildedir. Bunu da Hişam b. Urve yoluyla gelen hadiste ne Süfyan, ne de başkaları söylemiş değildir. Bu lafız sadece el-Vâkıdî'nin rivayetinde bulunmaktadır. Hayret edilecek şu ki, bunu Süfyan'dan nakletmekle, o da Malik'ten onun böyle olduğunu tasdik ettiğini de nakletmektedir. Buna bağlı olarak bu Malik'ten gelen

bir rivayet olmaktadır. Halbuki bunu Malik'ten, Habib'ten başkası rivayet etmediği gibi, yine ondan başkası da bunu Süfyan'dan diye zikretmiş değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Mâlik'İN kâtibi olan Habib ise bütün hadis âlimlerine göre hadisi terkedi-len zayıf bir ravidir, onun hadisi yazılmaz. el-Vakidî ile el-Kelbî'nin Hünsâ Hit denilen şahsın, Um Seleme'nin baba bîr kardeşi olan annesi de Rasûlul-lah (sav)ın halası Atike olan, Abdullah b. Umeyye el-Mahzumî'ye söylediklerini belirttikleri sözlere de iltifat edilmez. Bu rivayete göre Hit kızkardeşi Um Seleme'nin evinde bulunan Abdullah b. Umeyye'ye, Rasûlullah (sav)ın da duymakta olduğu şu sözleri söylemiştir: Yarın Allah size Taif i fethetmeyi nasib ederse, sana Sakifli Gaylân b. Seleme'nin kızı Bâdiye'yi (Rasûlullah'tan istemeni) tavsiye ederim. O sana doğru gelince (şişmanlığından) dört lop et ile gelir, geriye döndüğünde sekiz ile gider. Papatya gibi bir ağzı vardır, oturdu mu yapı gibi oturur, konuştu mu şarkı söyler gibi konuşur. Bacaklarının arasındaki yüz üstü kapatılmış kapak gibidir. O Kays b. el-Hatim'in şu be-yitinde dediği gibidir:

"Bakan kimsenin dikkatini üzerinde toplar, kendisi ise hiç oralı olmaz,

Yüzünde sanki inceden inceye kan sızar.

Kadın çeşitleri arasında onun hilkatı,

Mu'tedildir o, ne kaba sabadır, ne de son derece zayıf ve bir deri bir kemiktir.

Şanlı ve şerefli olarak uyur,

Yavaşça kalktı mı kırılır, dökülür gibidir."

Bunun üzerine Peygamber (sav) ona: "Ey Allah'ın düşmanı! Sen gerçekten ona inceden inceye ve dikkatlice bakmış bulunuyorsun." Sonra da onu Medine'den, el-Himâ denilen yere sürdü. el-Kelbî'nin dediğine göre Taif fethedilince, Abdu'r-Rahman b. Avf onunla (Bâdiye ile) evlendi ve ondan Bu-reyhe denilen oğlu dünyaya geldi. Hit, Peygamber (sav) vefat edinceye kadar orada sürgünde kaldı. Ebubekir halife seçilince, ona Hit'ten sözedildi, geri çevirmeyi kabul etmedi. Yine Ömer halife olunca tekrar ona Hit'ten bahsedildi, o da geri gelmesini kabul etmedi. Daha sonra Osman (r.a) söz edildi ve ona şöyle denildi: O artık yaşlandı, zayıfladı ve ihtiyaç içindedir. Bunun üzerine her cuma Medine'ye girip bir şeyler dilenmesine ve tekrar yerine dönmesine izin verdi. Hit, Abdullah b. Ebi Umeyye el-Mahzumî'nin azatlısı idi. Aynı zamanda Abdullah'ın yine Tuveys adında bir kölesi de vardı. [290] Ebu Ömer dedi ki: Bu kadının adının "ya" harfi ile "Bâdiye" olduğu söylendiği gibi, "nun" harfiyle "Bâdine" olduğu da söylenmiştir. Ancak ilim adamlarına göre doğrusu "ya" ile olduğudur, çoğunluğunun kabul ettiği görüş de budur. ez-Zübeyrî de adının "ya" ile

olduğunu böylece zikretmiştir.[\[291\]](#)

16- "Kadınlara Meyli Olmayanlar'a Dair Bir Açıklama:

Burada "erkekler", "kadınlara meyli olmamak" ile nitelendirilmiştir. Çünkü bizzat erkekler kastedilmiş değildirler. Bundan dolayı lafız nekre gibi olmuştur. " (Mealde): Olmayan" kelimesi katıksız bir nekre sayılmayacağından marife olan bir kelimenin vasfı (sıfatı) olabilir. Buna bedeldir de diyebilirsiniz. Buna dair yapılacak açıklamalar, daha önce: '...gazaba uğrayanların...kine değil" (el-Fâtiha, 1/7) buyruğu ile ilgili yapılan açıklamalara benzemektedir.

Âsim vcîbn Âmir bu lafzı nasb ile okumuştur. O takdirde bu istisna olur. Zînetlerini (kadınlara) meyli olanlar müstesna, tabi' olanlara (mealde erkeklere) gösterebilirler, demektir. Hal olması da mümkündür, yani kadınlara yaklaşmaktan acze düşmüş olup onlara tabi olan erkekler zînetlerini görebilirler demektir. Bu açıklamayı da Ebu Hatim yapmıştır. Zü'l-hal ise "et-tâbi-în (mealde; erkekler)"deki müzekker zamirdir. [\[292\]](#)

17- Çocuklar:

"Çocuklar" buyruğu çoğul anlamında cins ismidir. Buna delil ise "O kimseler ki..." ile nitelendirilmesidir. Hafsa'nın, Mushafında ise;

"Çocuklar" şeklinde çoğul olarak gelmiştir. Ergenlik yaşına yak-laşmadıkça (küçüğe) tıfl (çocuk) denilir.

"Kadınların avret yerlerini henüz anlamayan" ifadesi, kadınlarla ilişki kuracak durumda olmayanlar, demektir. Bu da yaşlan küçük olduğundan dolayı cima' maksadıyla kadınların avretlerini açmamış kimseler anlamındadır. Kadınlarla ilişki kurabilecek yaşa ulaşmamış çocuklar diye de açıklanmıştır. Nitekim; "O şeyi bildim" anlamındadır. Yine bu ifade, o şeyi kahrettim, ona güç yetirebildim anlamına gelir.

Cumhur "avret yerleri" kelimesindeki "vav" harfini sakın olarak okumuşlardır. Çünkü "vav"ın üzerinde hareke ağırdır. İbn Abbas'tan "vav" harfini üstün okuduğu rivayet edilmiştir, "(o-birj tt): Tencere, tencereler" gibi. el-Ferrâ da, Kayışlıların bu kelimeyi "vav" harfini üstün olarak okuduklarını nakletmektedir. en-Nehhâs: Kıyas böyle söylenebilmesini gerektirir, çünkü bu bir sıfat değildir. Nitekim "Caz önce geçen) tencere, tencereler" kelimesinde de böyledir. Şu kadar var ki "Avret yerleri" kelimesi ve beherlerinde (vav harfini) sakın okumak daha güzeldir. Zira "vav" hareke alıp da, makabli de harekeli İse o takdirde elife

kalbedilir. Bu şekilde söylenecek olursa da anlam ortadan kalkar. [\[293\]](#)

18- Yüz ve Ellerin Dışında Kalan Vücudun Sair Yerlerini Çocuğa Karşı Örtmenin Hükmü:

İlim adamları küçük çocuğun karşısında yüz ve ellerin dışında kalan bedenın diğer yerlerini örtmenin hükmü hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bu görüşlerden birine göre bu, bağlayıcı değildir, zira çocuk mükellef değildir, sahih olan görüş de budur. Diğerine göre ise lazımdır, çünkü çocuk da bazen arzu duyabilir. Örtünmekle emrolunmuş olan kadın da arzu duyabilir. Şayet ergenlik çağına yaklaşacak olursa, tesettüre riayetın vucubu hususunda ergenlik yaşına basmış çocuk hükmündedir. Şehveti kaybolmuş yaşlı da onun gibidir. Yine onda da tıpkı küçük çocukta olduğu gibi, iki farklı görüş dile getirilmiştir. Sahih olan ise (avreti açmanın) haramlığının kalıcı olduğudur. Bu açıklamayı İbnu'l-Arabî yapmıştır. [\[294\]](#)

19-Avret Mahalli:

Ön ve arkanın hem erkek, hem kadın için avret olduğunu müslümanlar icmâ' ile kabul etmişlerdir. Yine kadının tamamen -yüz ve elleri müstesnâ-avret olduğunda da icmâ' etmişlerdir. Ancak yüz ve elleri hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İlim adamlarının çoğunluğu da erkeğin avretinin göbekten, diz kapağına kadar olduğunu kabul etmişlerdir ve bu avretinin görülmesi caiz değildir. Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden el-A'râf Sû-resi'nde (7/26. âyet, 1. bastıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[295\]](#)

20- Kadınların Avreti ve Avretlerini Gösterebilecekleri Bazı Kimseler ile İlgili Açıklamalar:

Re'y ashabı derler ki: Kadının kölesine karşı avreti göbük île diz kapağı arasındadır. [\[296\]](#)

İbnu'l-Arabî der ki: Onlar sanki bu durumda hanımefendiyi erkek, köleyi de kadın gibi değerlendirmişlerdir. Yüce Allah ise kadına bakmayı ya da ondan zevk almayı mutlak olarak haram kılmış, ondan sonra kadından zevk almayı kocalara helâl kıldığı gibi, cariyeleri de helâl kılmıştır. Daha sonra oni-ki kişiye karşı süslenmeyi istisna etmiştir, köle de bunlardandır. Böyle bir kanaatle bizim

nasıl ilgimiz olabilir? Bu yanlış bir görüştür ve doğruluktan uzak bir ictihaddır. Bazıları yüce Allah'ın: "Cariyelerinden" buyruğunu yalnızca cariyeler hakkında te'vil etmiş, köleleri dışarda bırakmıştır. Said b. el-Musey-yeb bunlardan birisidir. Peki nasıl olur da bu açıklamalarında köleyi dışarda bırakırlar, sonra da erkek köleleri kadınlar gibi değerlendirirler? Bu gerçekten uzak bir ihtimaldir. İbnu'l-Arabî der ki; Şöyle de denilmiştir: İfadenin takdiri şöyledir: Yahut onların ihtiyaç sahibi olmayan köleleri ile kadınlara meyli olmayan erkekler... Bu açıklamayı da el-Mehdevî nakletmiştir. [\[297\]](#)

21- Ayakları Yere Vurmadan Yürümek:

"Gizledikleri zînetleri bilinsin diye de ayaklarını vurmasınlar" buyruğu şu demektir: Kadın yürüdüğü vakit ayağındaki halhalların sesleri işitilmesin diye ay_ağını yere vurarak yürümez. Çünkü zînetin sesini işittirmek, tıpkı onu açıkça göstermek gibidir. Hatta daha da ileridir, oysa maksat tesettürdür.

Taberî senedini kaydederek el-Mu'temir'den, o babasından naklen şöyle dediğini zikreder: Hadramî'nin iddiasına göre bir kadın, biri gümüşten, biri de boncuktan iki halhal edinip bunları ayak bileklerine takınmış. Erkeklerin yanından geçtiğinde, ayağını yere vurunca halhal boncuğa isabet edip ses çıkarmış. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme inmiş.

Böyle bir Zînetin sesinin işitilmesi onu açığa çıkarmaktan daha çok şehveti tahrik eder. Bu açıklamayı ez-Zeccâc yapmıştır. [\[298\]](#)

22- Zîneti Dolayısıyla Şımarmak:

Zîneti dolayısıyla şımanıp böyle yapan kadınların bu davranışları mekruhtur. Bunu süslenmek ve erkeklerin dikkatini çekmek için yapmak ise haramdır ve yerilmiştir.

Erkek de kendisini beğenerek (ucb) ayağını yere vurursa bu haramdır. Çünkü ucb büyük bir günahtır. Eğer bunu süslenmek kastı ile yaparsa, bu da caiz değildir. [\[299\]](#)

23- Bu Âyetteki Zamirlerin Sayısı:

Mekkî -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- şöyle demiştir: Yüce Allah'ın Kitabında bu âyetten daha çok zamir ihtiva eden bir başka âyet-i kerîme yoktur.

Bu âyet-i kerîmede mecrûr ve merfû' olmak üzere mü'rain hanımlara ait yirmi beş zamir vardır. [\[300\]](#)

Bu âyet-i kerîmenin: "Ey İman edenleri Allah'a topluca terbe edin ki felah bulasınız" bölümüne dair açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız. [\[301\]](#)

24- Tevbenin Gereği:

"Teybe edin" buyruğu bir emirdir. Tevbenin vacib ve bir farz-ı ayn olduğu hususunda ümmet arasında görüş ayrılığı yoktur. Buna dair açıklamalar daha önceden en-Nisâ Sûresi (4/17-18. âyetler, 1. başlık ve devamı) ile başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. Bunları tekrarlamamanın bir anlamı yoktur.

Buyruğun anlamı: Allah'a tevbe ediniz, çünkü sizler yanılmaktan, yüce Allah'ın haklarını edâ etmekte kusurlu hareket etmekten uzak kalamazsınız. O bakımdan durum ne olursa olsun tevbeyi terketmemelisiniz. [\[302\]](#)

25- "Ey: Eyyuhâ'nın Okunması:

Cumhur: "Ey" lafzım "he" harfini üstün olarak okumuştur. İbn Âmir ise ötreli okumuştur. Bunun izahı da "he" harfini bizzat kelimenin kendisinden kabul etmesi şeklinde yapılır. Bu durumda münâdanın i'rabı da onun üzerinde yapılmış olur. Ebu Ali ise bunun oldukça zayıf olduğunu belirtmiş ve şöyle demiştir: İsmi sonu "ey'in ikinci "ya"sıdır. O bakımdan ötrenin ismin sonunda yer alması gerekir. Şayet burada kelime ile bir arada gelmesi dolayısıyla "he'nin ötreli olması caiz olursa, o takdirde "Allahumme" lafzında "mim" harfinin de uzunca bir ifadede, sonraki bir kelimeyle bir arada geleceğinden ötreli okunması da caiz olmalıdır. Sahih olan ise sudun Peygamber (sav)dan bir kıraat şekli sabit olduğu takdirde geriye dilde bunun doğru olduğuna inanmaktan başka bir şey kalmaz. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm delilin tâ kendisidir. el-Ferrâ buna şu beyiti de örnek gösterir:

"Ey başka bir şey kabul etmeksizin direten kalb,

Beyaz, güzel yüzlü ve siyaha çalan dudaklılardan ayılıp, kendine gel!"

Bazıları da: "Ey" üzerinde durak yaparlar, Bazıları da "elif" ile; diye durak yaparlar. Çünkü bunun vash halinde bu "elifin hazfediliş illeti hem kendisinin, hem de ondan sonra gelen "lâm"ın sakin oluşudur. Vakıf yapıldığı takdirde illet ortadan kalkar, dolayısı ile elif de eski haline döner. Nitekim: "İhramda iken

aylanmayı helâl saymamak şartı İle" buyru-ğundaki "Helâl saymak" kelimesi üzerinde vakıf yapılırsa, "ya" aynı şekilde geri döner.

Burada sözünü ettiğimiz kıraat farklılığı yüce Allah'ın: "Ey sihirbaz" (ez-Zuhurf, 43/49) buyruğu ile "Ey ağır yükler altında bulunan iki fırka (insanlar ve cinler)" (er-Rahmân, 55/31) buyruklarında da aynı şekilde söz konusudur. [\[303\]](#)

32. İçinizden evli olmayanları köle tc cariyelerinizden de saUh olanları evlendirin. Eğer onlar fakir İseler, Allah onları lütfü İle zengin kılar. Allah Vâsidir, herşeyi çok iyi bilendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [\[304\]](#)

1- Bu Âyetin Önceki Buyruklarla İlişkisi:

Bu hitab tesettür ve salâh bahsi ile ilgilidir. Yani aranızdan eşi bulunmayan kimseleri evlendiriniz, çünkü iffetli kalmanın yolu budur. Hitab velileredir. Kocalara olduğu da söylenmiş ise de doğru olan birincisidir. Zira yüce Allah kocaları kastetmiş olsaydı, "Nikahlayınız (evleniniz)" demesi ve hemzesiz okunması gerekirdi. Elif de o takdirde vasi için olurdu.

İşte bu da kadının veli olmaksızın kendisini nikâhlayamayacağının bir delilidir. Çoğu ilim adamlarının görüşü de budur. Ebu Hanİfe dedi ki: Dul ya da bakire velisiz olarak denk birisi ile evlenecek olursa, bu nikâh caiz olur. Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresinde (2/221. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[305\]](#)

2- Nikâhlanmanın Hükümü:

İlim adamlarının bu hususta üç farklı görüşü bulunmaktadır. Bizim ilim adamlarımız derler ki: Bu hususta hüküm, mü'minin günaha düşmek korkusunun varlığına, sabredememesine ve sabretme gücü bulup bu hususta günaha düşme korkusunun sona ermesi farklılığına göre değişiklik arzeder. Eğer din veya dünya yahut her ikisinde helak olmaktan korkacak olursa, o takdirde nikahlanmak kesinlik kazanır. Şayet hiçbir korku söz konusu değilse, her iki hal de onun İçin müsavi ise Şafiî bu durumda nikâh mubahtır, demektedir. Malik ve Ebu Hanife ise müstehabdır demektedir. Şafiî nikahlanmak bir zevki karşılamaktır, o bakımdan bu da yemek ve içmek gibi mubah olur, der. Bizim

ilim adamlarımız ise: "Kim benim sünnetimden yüz çevirirse o benden değildir" [\[306\]](#) (mealindeki) sahih hadisi delil olarak almışlardır. [\[307\]](#)

3- Evli Olmayanlar:

Yüce Allah'ın: "İçinizde evli olmayanları" buyruğu, erkek olsun, kadın olsun eşleri olmayanlar demektir. Bunun tekili: dır. Ebu Amr dedi ki: Bu kelime; ın mablûbu (yani "mim" ile "ya" harfi arasında değışiklik meydana gelmiş şekii)dır. Dalciler bu kelimenin asıl itibariyle, ister bakire, ister dul olsun kocası olmayan kadın demek olduğunu ittifakla belirtmektedirler. Bu açıklama Ebu Amr, el-Kisâi ve diğerlerinden nakledilmiştir. Araplar: " Kadın evlenmeksizin kaldı" derler. Peygamber (sav)ın hadisinde de şöyle denilmektedir: "Ben ve ergenleşecekleri yahut ta yüce Allah lütfundan onları zengin kılacağı zamana kadar küçük çocukları için evlenmeden duran (süslenmeyi terkedip, çocuklarının bakımına kendisini verdiğiinden dolayı da) yanakları kararan kadın ile birlikte cennette şu ikisi gibi olacağız." [\[308\]](#)

Şair de şöyle demektedir:

"Eğer aen nikâhlanırsan ben de nikahlanırım, şayet evlenmeden kalırsan, -Ben sizden daha genç olmakla birlikte- ben de evlenmeden kalırım*

Bu kelimenin müzekker ismi; mastar ismi; şeklindedir. Mü-ennes ırmi şekli; müfred mütekellimi de; şeklinde getir. Şair der ki:

"Ben evlenmeden kaldım, öyle ki herbir arkadaş beni kınadı,

Benim evlenmeden kaldığım gibi, Selma da evlenmeden kalır ümidiyle."

Ebu Ubeyd dedi ki: Erkek için de, kadın için de; denilir. Bu çoğunlukla kadınlar hakkında kullanılır. Erkekler için sanki istiare yoluyla kullanılmış gibidir.

Umeyye b. Ebi's-Salt der ki:

"Alioğullannın mükâfatlarını versin Allah, Onların evli olanlarına da, evli olmayanlarına da."

Bir kesim de şöyle demektedir: Bu âyet-i kerîme yüce Allah'ın: "Zina eden kadını da ancak zina eden veya müşrik olan bir erkek nikahlayabilir. Böylesi mü'minlere karam kılınmıştır." (en-Nûr, 24/23) buyruğunun hükmünü neshetmektedir. Biz bunu sûrenin baş tarafında açıklamış bulunuyoruz, Allah'a hamdolsün. [\[309\]](#)

4- Cariye ve Köleleri Evlendirmek:

Yüce Allah'ın: "içinizden evli olmayanları... evlendirin" buyruğu ile kastedilenler, hür erkek ve kadınlardır. Daha sonra yüce Allah başkasının mülkiyeti altında bulunanların hükmünü beyan ederek şöyle buyurmaktadır: "Köle ve cariyelerinizden de salih olanları evlendirin."

el-Hasen "köleleriniz" anlamındaki: kelimesini, şeklinde okumuştur. Bu ise çoğul isimdir.

el-Ferrâ der ki: "Cariyeleriniz" anlamındaki kelimenin nasb île; şeklinde okunması caizdir. Bu durumda onu " Salih olanlar" kelimesine atfetmektedir. Bu durumda kasıt erkekler ve dişiler olur. Salâhtan kasıt iman olur. (İman sahibi köle ve cariyelerinizi nikahlayınız, demek olur).

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Salih olmaları halinde cariye ve kölelerin evlendirilmesi istenebilir. Onların evlendirilmesi caizdir, fakat bu hususta bir teşvik ve müstehablık söz konusu değildir. Nitekim yüce Allah: "Eğer onlarda bir hayır görürseniz, onlarla mükâtebe yapınız." (en-Nûr, 24/33) buyruğu da buna benzemektedir. Diğer taraftan kölede haytr olduğu bilinmese dahi kitabet caiz olabilir. Ancak hitab burada teşvik ve müstehablık bildirmek sadedinde vârid olmuştur. O bakımdan ancak kendisinde hayır bulunan kimselerle kitabet yapmak müstehab olur. [\[310\]](#)

5- Efendi, Cariye ve Kölesini Nikâhlanmaya Zorlayabilir mi?:

İlim adamlarının çoğunluğu efendinin köle ve cariyesini nikâhlanmaya (evlenmeye) zorlayabileceği görüşündedirler. Bu Malik, Ebu Hanife ve başkalarının da görüşüdür. Malik der ki: Ancak bu zararlı olduğu takdirde caiz olmaz. Buna benzer bir görüş Şafîiden de rivayet edilmiştir. Sonra da şunu kaydeder: Efendinin kölesini nikâhlanmaya zorlama hakkı yoktur. en-Nehaî der ki: Daha önceden köleleri nikâhlanmaya zorluyorlar ve üzerlerine kapıyı kapatırlardı,

Şafîî mezhebine mensub olanlar şöyle derler: Köle mükelleftir, o bakımdan nikâha mecbur edilemez. Zira onun mükellef oluşu, kölenin insan olmak bakımından kâmil olduğuna delil teşkil eder. Köle olmak itibarıyla mülkiyetin ona taalluku, efendisinin onun rakabesine ve menfaatine malik oluşu açıısındanır. Cariye ise böyle değildir. Cariyede onun mülkiyet hakkı, cariye ile birlikte olup arzusunu gerçekleştirmek için de söz konusudur. Kölenin cinsi isteğinde ise efendisinin herhangi bir hakkı yoktur. İşte bundan dolayı hanımefendi kölesine mubah değildir.

Horasan ve Irak ilim adamlarının dayanağı budur. Diğer bir dayanakları da talâk

(boşama) hakkıdır. Köle kendi adına nikâh akdine sahip olmakla birlikte, talâk hakkına da sahip olur.

Bizim ilim adamlarımızın lehine olan delil ise, efendinin malik oluş hakkının, kölenin malik oluş hakkını da kuşatmış olması şeklindeki büyük incelikler. Bundan dolayı kölenin ancak efendisinin izniyle evlenebileceği ic-mâ' ile kabul edilmiştir. Nikâh vb. hususlar ise maslahatlar kabilindendir. Kölenin maslahatı ise efendinin yetkisi çerçevesindedir. Onun maslahatını görüp gözeten odur ve köle adına bu maslahatı yerli yerince o gerçekleştirir. [\[311\]](#)

6- Eğer Fakir İseler Allah Onları Lütfuyla Zengin Kılar:

"Eğer onlar fekir iseler, Allah, onları lütfü Ue zengin kılar" buyruğunda ifade, hürler hakkındadır. Yani erkek ve kadının fakirliği sebebiyle evlilikten kaçınmaya kalkışmayınız. Çünkü "eğer onlar fakir İseler, Allah, onları lütfü ile zengin kılar." Bu yüce Allah'ın rızasını isteyerek, O'na masi-yet olan hususlardan korunmak maksadı ile evlenen kimseleri zengin kılacağına dair bir vaaddir. İbn Mes'ud der ki: Nikâh yoluyla zengin olmaya bakınız demiş ve bu âyet-i kertmeyi okumuştur.

Ömer (r.a) da şöyle demiştir: Yüce Allah: "Eğer onlar fakir İseler, Allah onları, lütfü üe zengin kılar" diye buyurmuşken nikahlanmak suretiyle zengin olmanın yolunu aramayana hayret ederim.

Bu anlamdaki bir ifade tbn Abbas (r.a)dan da rivayet edilmiştir. Ebu Hureyre (r.a)m rivayet ettiği bir hadise göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Üç kişi vardır ki hepsine Allah'ın yardım etmesi Allah'ın üzerinde bir haktır. Allah yolunda cihad eden kimse, iffetli olmayı isteyerek nikâh yapan bir kimse ve borcunu ödemek isteyerek efendisiyle kitabet (yazışma) akdi yapmış bir kimse."

Bu hadisi İbn Mace, Sünen'inde rivayet etmiş bulunmaktadır. [\[312\]](#)

Şayet: Bazen nikâh yapmış fakat zengin olmamış kimseler görebiliyoruz, denilecek olursa, cevabımız şu olur: Bunun sürekli olması gerekmemektedir. Bu bolluk bir an dahi gerçekleşse, Allah'ın vaadi de doğru bir şekilde yerini bulmuş olur. Buradaki zengin kılmanın, "nefsini zengin kılar" anlamında olduğu da söylenmiştir. Nitekim sahih hadiste şöyle buyurulmuştur: "Zenginlik çokça dünya malına sahip olmakla değildir. Zenginlik ancak nefsin zenginliğidir. "

[\[313\]](#)

Şöyle de denilmiştir: Bu, kendisine asla muhalif olunmayan bir vaad değildir. Aksine kastedilen şudur: Mal gider ve gelir, o bakımdan zengin olmayı ümid

ediniz.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani yüce Allah dilediği takdirde lütfundan onları zengin kılar. Bu da: "O dilerse yalvardığımız şeyi giderir." (el-En'âm, 6/41) buyruğu ile; "Allah rızkı dilediğine genişletir." (er-Ra'd, 13/26) buyruğunu andırmaktadır.

Anlamı: Eğer nikâha muhtaç kimseler iseler, yüce Allah, zinaya yaklaşma-yıp iffetlerini korumaları için onları helâl yoldan muhtaç olmaktan kurtarır, diye de açıklanmıştır, [\[314\]](#)

7- Fakirlik Sebebiyle Evlenmekten Uzak Durmamak Gerekir:

Bu âyet-i kerîme fakirin evlendirilebileceğine delildir. Fakir, benim malım yokken nasıl evlenebilirim, dememelidir. Onun rızkını vermek Allah'a aittir. Peygamber (sav) da kendisini Peygambere bağışlamak üzere gelmiş olan hanımı sadece bir tek elbisesi olan bir kimse ile evlendirmiştir. Böyle bir durumda kadının, fakirlik dolayısıyla nikâhı feshetme hakkı yoktur. Çünkü kadın fakir olduğu halde kocasıya evlenmeyi kabul etmiştir. Şayet onunla evlendiğinde zengin olmak şartıyla evlenmiş olup da fakir olduğu ortaya çıkarsa ya da daha sonra fakirleşecek olursa, ancak o vakit nikâhı feshetme hakkı doğabilir. Çünkü açlığa sabretmek mümkün değildir. Bu görüş bizim (Maliki mezhebimize mensup) ilim adamlarının görüşüdür.

en-Nekkaş der ki: Bu âyet-i kerîme: Hakim, koca nafakayı sağlamayacak kadar fakir olduğu takdirde, karı ile kocayı birbirinden ayırır, diyen kimselere karşı bir delildir. Çünkü yüce Allah; "Allah onları zengin kılar" diye buyurmaktadır. Onları birbirinden ayırır, diye buyurmamıştır.

Ancak bu oldukça zayıf bir istidlaldir. Bu âyet-i kerîme nafakasını sağlamaktan acze düşmüş kimseler hakkında hüküm bildirmemektedir. Bu sadece fakir olup da, evlenen kimseleri zengin kılmaya dair bir vaaddir, Önceleri zengin iken daha sonra nafakayı sağlayamayacak kadar fakirleşen kimseye gelince, bunlar hakim kararıyla birbirlerinden ayrılırlar. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Eğer birbirlerinden ayrılırlarsa Allah herbirini lütfü ile zengin kılar." (en-Nisa, 4/130) Yüce Allah'ın lütuflan ise her zaman umulur ve bu lütfunu ihsan edeceği de vaadedülmüştür. [\[315\]](#)

33. Nikâh (imkânı) bulamayanlar da Allah, lütfundan kendilerine zenginlik verinceye kadar, iffetlerini korusunlar. Sahİb olduğunuz köle ve cariyeler arasından sizden mükâtebe isteyenlerle -eğer onlarda bİr hayır görürseniz- mükâtebe yapınız. Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin. Cariyeleriniz

kendilerini korumak İsterken, dünya hayatının geçici metâVm kazanmak için onları zinaya zorlamayın. Kim onları zorlarsa, şüphe yok ki Allah onların zorlanmalarından sonra mağfiret ve rahmet edicidir.

34. Andolsun ki Biz, size açıklayıcı âyetler, sizden önce geçmiş olanlardan misaller ve takva sahiplerine de bir öğüt indirdik.

Bu buyrukların: "Nikâh (imkânı) bulamayanlar da Allah, lütfundan kendilerine zenginlik verinceye kadar, iffetlerini korusunlar" bölümüne dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[316\]](#)

1- İffetlerini Koruma Emrinin Muhatabları:

"Nikâh (imkânı) bulamayanlarda... iffetlerini korusunlar" buyruğunda hitab, kendi işinin yetkisini elinde bulunduran kimselerdir. Yetkisi başkasının elinde bulunanlara hitab değildir, çünkü bu durumda olan kişiyi yetkili uygun göreceği cihete götürür. Hacr altında bulunan kimse gibi. Bu hususta farklı bir görüş bulunmamaktadır. İlim adamlarının bu husustaki iki görüşünden birisine göre de hitab köle ve cariyeyedir. [\[317\]](#)

2- İffetini Korumanın Mükâfatı:

İffetini korudu, iffetli davrandı" fiilinin veznî dir. Afif olmayı istemek demektir. Yüce Allah bu âyet-i kerîme ile, nikahlama imkânını herhangi bir şekilde bulamayan kimselere iffetli olmalarını emretmektedir. Nikâhın engellerinden çoğunlukla görüleni mal sahibi olamamak olduğundan ötürü lütfuyla onu zengin kılarak kendisi İle evlenebileceği malı rı-zık olarak vereceği vaadinde bulunmaktadır. Ya da az miktardaki bir mehi-re razı olacak bir kadın bulacağını yahut kadınlara karşı duyduğu arzusunun zail olacağı vaadini vermektedir.

Nesaî'nin rivayetine göre Ebu Hureyre, Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir; "Üç kişi vardır ki hepsine aziz ve celil olan Allah'ın yardım etmesi O'nun üzerinde bir haktır; Allah yolunda cihad eden, iffetli davranmak talebiyle nikahlanan ve efendisine borcunu ödemeyi isteyen kitabet (yazışma) akdi yapmış olan. [\[318\]](#)

3- İffetli Davranma Emrinin Muhatabları:

"Nikâh (imkânı) bulamayanlar da* anlamındaki buyrukta -görüldüğü gibi- muzaf hazfedilmiştir. Denildiğine göre burada nikâh hanımın nikâhlan-rnası için gerekli olan mehir ve nafakadır. Nitekim kendisi ile örtülen elbiseye "lihâf", giyilen şeye "libâs" denilmesi de bu kabildendir. Bu açıklamaya göre âyette hazf söz konusu değildir. Bu açıklamayı müfessirlerden bir topluluk yapmıştır. Onları bu açıklamaya iten yüce Allah'ın: "Allah lütfundan kendilerine zenginlik verinceye kadar" buyruğudur. Onlar buradan hareketle iffetli davranmakla emrolunan kimsenin, kendisiyle evlenebilecek kadar malı bulunmayan kişi olduğunu zannetmişlerdir. Ancak böyle bir açıklamaya göre, iffetli davranmakla emrolunanlar tahsis edilmektedir, bu da zayıf bir açıklamadır. Aksine iffetli davranma emri daha önceden de açıklamış olduğumuz gibi, hangi sebepten ötürü olursa olsun, nikahlanma imkânı bulamayan herkese yöneliktir. [\[319\]](#)

4- Evlenmek İsteyip İmkânları

Elverişli Olmayanın Tutumu Ne Olmalıdır? İçinde nikahlanma arzusu bulunan bir kimse eğer buna imkân bulabiliyorsa, onun evlenmesi müstehabdır. Şayet imkânı yoksa, ona düşen iffetli hareket etmek, iffetini korumaktır. Oruçla dahi olsa bunun imkânını araştırmalıdır, çünkü oruç kişinin şehvetini keser. Nitekim sahih haberde de böyle bildirilmiştir [\[320\]](#)

Nikahlanma arzusu taşımayan kimseye de uygun olan kendisini yüce Allah'a ibadete vermektir. Çünkü haberde: "Sizin en hayırlınız ailesi ve çocuğu olmayan (ve bu bakımdan) hafif olan kimsedir" denilmiştir. [\[321\]](#)

Hür kadınlar ile evlenme İmkânı bulamama halinde cariyeleri nikahlamanın caiz olduğuna dair açıklamalar daha Önceden en-Nisa Sûresi'nde (4/25. âyet, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdol-sun.

Yüce Allah'ın bu durumda olan bir kimse için iffetli olmak ile nikahlamak arasında başka bir mertebeyi tesbit etmemiş olması, bunların dışındaki halin haram olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu hanımlığın kapsamına sağ elinin malik olduğu (cariyeler) girmemektedir. Çünkü o başka bir nass ile mubah kılınmıştır ki, bu da yüce Allah'ın: "... yahut sahibi olduğunuz cariyefler) ile (evlenmekle) yetinmelisiniz" (en-Nisâ, 4/3) buyruğudur. Bu buyrukta böylece fazladan cariyelerle evlenilebileceği hükmü de zikredilmiş olmaktadır. İmam Ahmed'in bu husustaki görüşünün aksine de istimnâ'ntn haram olma hükmü de söz konusu olmaktadır. Aynı şekilde müt'a nikâhı da nesh olduğundan dolayı bu kapsamın dışındadır. Buna dair açıklamalar da daha önceden el-Mu'minûn

Sûresi'nin baş taraflarında (23/1-H. âyetler, 7. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[322\]](#)

Buyruğun: "Sahip olduğunuz köle ve cariyeler arasından sizden tñükâ-tebe isteyenlerle -eğer onlarda bir hayır görürseniz- mükâtebe yapınız"

bölümüne dair açıklamalarımızı da onaltı başlık[\[323\]](#) halinde sunacağız: [\[324\]](#)

5- Kitabet (Yazışma) İsteyen Köleler:

"Sahip olduğunuz köle -ve cariyeler arasından sizden mükâtebe İsteyenlerle" anlamındaki buyrukta yer alan: "...enler" ref raahallindedir. el-Halil ve Sibeveyh'e göre bir fiil takdiri ile nasb mahallindedir. Çünkü ondan sonra bir emir gelmektedir.

Daha önceden köle ve cariyelerden söz edildiğinden, burada da kölenin kitabet isteğinde bulunması halinde onunla kitabet akdi yapmanın müstehab olduğu belirtilmektedir. Çünkü o, bağımsız olmak, kazanç sahibi olmak ve istediği takdirde de evlenmek maksadı ile bu istekte bulunmuş olabilir ve bu, onun için daha iffetli olur.

Denildiğine göre bu âyet-i kerîme, Huvaytî b. Abdu'l-Uzza'ya ait Subh -Sabîh de denilmiştir- adındaki bir köle hakkında nazil olmuştur. Bu efendisinden mükâtebe talebinde bulunduğu halde efendisi kabul etmemişti. Yüce Allah da bu âyet-i kerîmeyi indirdi. Bunun üzerine Huveytîb onunla yüz dinar üzere yazıştı; ödemiş olduğu yirmi dinarı da ona geri verip bağışladı ve Huneyn savaşında öldürüldü. Bunu zikreden el-Kuşeyrî olup, en-Nekkaş da nakletmiştir.

Mekkî dedi ki: Bu Kıptî, Sabîh olup Hâtîb b. Ebi Beltea'nın kölesiydi.

Özetle; yüce Allah bütün mü'minlere kölesi bulunur bu köle kitabeti ister, efendisi de bu işin onun için hayırlı-olacağını bilirse, onlarla mükâtebe yapmalarını efendilere emretmektedir. [\[325\]](#)

6- Mükâtebe Akdi:

(Âyet-i kerîmede lafzan geçen:) "el-Kitâb" ile "el-mükâtebe" aynı şeylerdir. Mükâtebe de ancak iki kişi arasında cereyan eden işler hakkında kullanılan "müfâale" veznindedir. Çünkü "mükâtebe" efendi ile kölesi arasındaki bir akitleşmedir. Mesela; "Kitabet akdinde bulundu, mükâtebe yaptı, mükâtebe yapmak" denilir. "Savaştı, savaşmak" denildiği gibi.

Buna göre âyet-i kerîmede "kitab" kelimesi fital, cilad ve difa' (çarpişma, vuruşma, savunma) kelimeleri gibi bir mastardır.

Burada "kitab" tabirinin, üzerinde bir şeyler yazılan bildiğimiz "kitab" anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü Araplar köle ile yazıştıklarında buna dair hem kendileri, hem de köleleri hakkında bir yazı yazarlardı.

Buna göre buyruk, kendisi sebebiyle bir kitabın (belgenin) yazılıp kendilerine verilmesini gerektiren azat olmak isteğinde bulunanlar,. demek olur. [\[326\]](#)

7- Sert Bir Terim Olarak Mükâtebenin Anlamı:

Şeriatte mükâtebe, efendinin kölesi ile taksitlerle ödemek üzere belli bir mal üzerinde anlaşması demektir. Bunu tamamen ödediği takdirde o köle hür olur.

Mükâtebenin iki hali söz konusudur: Birincisi köle mükâtebe talebinde bulunur, efendi de bunu kabul eder. Âyetin mutlak ve zahir ifadesinden anlaşılan budur.

İkinci halde ise köle taleb eder, fakat efendi bunu kabul etmez. Bu hususta iki görüş vardır: Birisi İkrime, Atâ, Mesrûk, Amr b. Dinar, ed-Dahhak b. Müzahim ve Zahirilerden bir topluluğun görüşü olup böyle bir talebi kabul etmek efendinin görevidir, derler.

Ancak İslâm âleminin çeşitli bölgelerindeki ilim adamları, böyle bir yükümlülük yoktur, derler.

Bunun vacib olduğunu kabul edenler, emrin mutlak olduğunu delil gösterirler. "Yap" mutlak olarak zikredildiği takdirde, başka bir delil ile başka bir mananın kastedildiği anlaşılmadığı sürece vücub ifade eder. Bu görüş Ömer b. el-Hattab ve İbn Abbas'tan rivayet edilmiş olup, Taberî de bunu tercih etmiştir. Yine Davud (ez-Zahirî) şunu delil göstermektedir: Muhammed b. Sîrin'in babası olan Şîrîn, efendisi olan Enes b. Malik'ten kitabet akdi talebinde bulunmuş ancak Enes kabul etmemiştir. Ömer (r.a) elindeki kamçıyı tepesine kaldırıp: "Eğer onlarda bir hayır görürseniz, mükâtebe yapınız" buyruğunu okuyunca, o da mükâtebede bulunmuştur. [\[327\]](#) Dâvûd dedi ki: Ömer (r.a)'ın, Enes için yapmaması mubah olan bir hususta elindeki kamçıyı kaldırması söz konusu olamazdı.

Cumhur da şunu delil göstermektedir: Köle, efendisinden kendisini bir başkasına satmasını isteyecek olursa, efendinin bunu yerine getirmesi icmâ' ile gerekli değildir. Bunun için mecbur edilemez, isterse ona değerinin kat kat fazlası verilsin. Aynı şekilde köle, efendisine: Beni azad et yahut beni mü-debber kıl (ölümünden sonra azad olacağımı söyle) yahut ta beni evlendir diyecek olsa, yine efendinin bunları yerine getirmesi icmâ' ile zorunlu değildir. Kitabet de bu

şekildedir, Çünkü kitabet karşılıklı bir ivaz akdidir. O bakımdan ancak rıza ile sahih olur. (Karşı görüşü savunanların) mutlak emir vucub gerektirir, sözleri doğrudur. Ancak o emrin vucubtan başka bir hükme yönlendirilmesini gerektirecek bir başka karinenin bulunmaması halinde bu böyledir. Burada ise "kölede bir hayır bilinmesi" şartına bağlı olarak zikredilmiştir. Yani vucub batını bir işe taalluk etmektedir. O da efendinin bu işin hayırlı olacağını bilmesidir. Şayet köle: Benimle yazış deyip, efendi: Ben bu işin senin için hayırlı olacağını bilmiyorum, diyecek olursa, -ve bu gizli bir iş olduğu halde- bu hususta ona başvurulur ve onun de- . diği esas alınır. Bu açıklama bu hususta gerçekten güçlüdür. [\[328\]](#)

8- Bu Buyrukta Sözü Edilen "Hayr'ın Mahiyeti:

İlim adamları yüce Allah'ın: "Bir hayır" buyruğu hakkında farklı görüşlere sahiptirler. İbn Abbas ve Atâ, maldır demişlerdir. Mücahid mal ve ödeyebilme demektir, der. el-Hasen ve Nehaî din(darlık) ve güvenilirliktir derler.

Malik der ki: Kimi ilim adamını şöyle derken dinledim: Bundan kasıt kazanabilme ve (mükâtebe borcunu) ödeyebilme gücüdür. el-Leys'ten de buna benzer bir görüş nakledilmiştir. Şafiî'nin görüşü de budur. Abîde es-Sel-mânî dedi ki: Bundan kasıt namaz ve hayırdır. Tahavî der ki: Bundan kastın mal olduğunu söyleyenlerin görüşü bize göre sahih değildir. Çünkü kölenin kendisi efendisinin malıdır. Onun ayrıca bir malı nasıl olabilir? Bize göre buyruğun anlamı şudur: Sizler onların din(dar) ve doğru kimseler olduk larını bilerseniz, ayrıca onların size karşı kendileri üzerindeki kitabet bedelini eksiksiz ödemek ve davranışlarında doğru olmakla yükümlü olduklarını ve bunun kendileri İçin bir ibadet olduğunu bilerek size karşı böylece davranacaklarını bilmeniz halinde onlarla yazışınız.

Ebu Ömer (b. Abdi't-Berr) der ki; Burada "hayırMan kasıt, maldır görüşünü kabul etmeyenler "ben onlann malının olduğunu biliyordum" anlamında: ifadesinin kullanılabileceğini kabul etmezler. Ancak buna benzer ifade şekli; "Ben onlarda hayır, salah ve emanet vasıflarının olduğunu biliyorum" denilebilir. Ben yanında mal olduğunu biliyorum, anlamında; denilmeyip, ancak; denilir.

Derim ki: Berîre hadisi -biraz sonra geleceği üzere-: Hayır'dan kasıt maldır, diyenlerin kanaatlerini reddetmektedir. [\[329\]](#)

9- Mesleği Olmayanla Kitabet Akdi Yapmak:

İlim adamları meslek sahibi olmayan köle ile kitabet akdi yapmak hususunda farklı görüşlere sahiptir. İbn Ömer mesleği bulunmayan kölesi ile yazışma akdi yapmayı mekruh görür ve: Sen bana insanların kirlerini yememi mi emrediyorsun? derdi. Buna benzer bir görüş Selman el-Farisi'den nakledilmiştir. Hakim b. Hizam'ın da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ömer b. el-Hat-tab, Umeyr b. Sa'd'a şunları yazdı: İmdi, sen huzurunda bulunan müslüman-lara insanlardan dilenmesinler diye köleleri ile yazışmalarını yasakla. el-Evzaî, Ahmed ve İshak da bunu mekruh görmüşler. Malik, Ebu Hanice ve Şafiî ise buna müsaade etmişlerdir.

Ali (r.a)dan rivayet edildiğine göre müezzini olan İbnu't-Teyyah kendisine şöyle demiştir: Malım bulunmadığı halde mükâtebe yapabilir miyim? Ali (r.a): Evet, dedikten sonra insanları bana sadaka vermeye teşvik etti, Bana mükâtebe akdinde ittifak ettiğimiz miktardan fazlasını dahi verdiler. Ben Ali (r.a)ın yanına vardım, bana: Sen bu artan miktarı da kölelikten kurtulmak isteyenlere ver, dedi. Malik'ten bunu mekruh gördüğü ve mesleği bulunmayan cariye'nin halinin bozulmasına, fesada uğramasına sebep teşkil edeceğinden dolayı böyle bir cariye ile mükâtebe yapmayı mekruh gördüğü de rivayet edilmiştir. Ancak delil sünnettir, sünnete muhalefet eden şeyler delil olamaz. Hadis imamlarının Âişe (r.anhâ)dan rivayetlerine göre o şöyle demiştir: Berîre yanıma geldi ve dedi ki: Benim efendilerim, her sene bir ukiye ödenmek üzere dokuz yılda dokuz ukiye ödemem şartıyla benimle mükâtebe akdi yaptılar, bana yardımcı ol... diye hadisin geri kalan bölümünü rivayet etmektedir.[\[330\]](#)

İşte bu; efendinin, yanında hiçbir şey bulunmasa dahi kölesiyle mükâtebe akdi yapabileceğine delildir. Nitekim Berire'nin, Âişe (r.anhâ)ya gelerek, ona efendileri ile yazıştığını ve ondan kendisine yardımcı olmasını istediğini görüyoruz. Bu da henüz yazışmanın ilk sıralarında olmuştu, ondan herhangi bir taksit ödemedi gerçeğeleşmişti. Bunu İbn Şihab, Urve'den bu şekilde zikretmiştir ki Âişe'nin, Urve'ye haber verdiğine göre Berire yazışma bedelini ödemek hususunda Âişe'den yardım istemeye gelmişti ve henüz yazışma bedelinden herhangi bir ödeme yapmamıştı. Bunu Buhârî ve Ebû Dâ-vûd rivayet etmektedir.[\[331\]](#)

İşte bunda herhangi bir sanat, meslek ve mal sahibi olmasa dahi cariye ile yazışma akdi yapmanın caiz oluşuna delil vardır. Peygamber (sav) da Be-rîre'nin bir kazanç yolunun yahut da sürekli bir işinin ya da malının bulunup bulunmadığını sormamıştır. Eğer bu gerekli bir şey olsaydı, elbette bu hususta onun hüküm vermesi için buna dair soru sorması gerekirdi. Çünkü o, açıklayıcı ve öğretici olarak gönderilmiştir. Bu hadiste yüce Allah'ın: "Eğer onlarda bir

hayır görürseniz" buyruğunda geçen "hayr"ı mal diye yorumlayanların tevillerinin sağlıklı bir te'vil olmadığına ve sözü geçen "hayr"ın güvenilirlikle birlikte kazanabilme gücü olduğuna delil bulunmaktadır. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır. [\[332\]](#)

10- Kitabet Bedelinin Nitelikleri ve Bedelin Taksitlere Bölünmesi:

Kitabet bedeli az miktarda da olabilir, çok da olabilir, taksitli de olabilir.' Çünkü Berire ile ilgili hadisten anlaşılan budur. Bu hususta da ilim adamları arasında görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Hamd, Allah'adır.

Efendi, kölesi ile bin dirhem ödemek üzere anlaşacak olup da herhangi bir vade söz konusu etmeyecek olursa, bu -efendinin hoşuna gitmese dahi-çalışma imkânını bulması miktarına göre taksitlere bölünür.

Şafiî der ki: Kitabet bedeli için belli bir vadenin bulunması kaçınılmaz bir şeydir, asgarisi de üç taksitte ödenmesidir.

Bir defada ödenmesi üzerinde anlaşacak olurlarsa, ilim adamları arasında farklı görüşler vardır. Çoğu ilim adamı bir defada ödenmesini caiz kabul ederler. Şafiî ise bir defada Ödenmesinin caiz olmadığını söyler. Derhal ve peşin olarak ödenmesi ise elbette caiz olmaz. Çünkü bu, ancak belli bir şarta bağlı olarak azad etmektir. Sanki ona: Sen şunu şunu ödediğin takdirde hür olursun, demiş gibi olur ve bu bir kitabet değildir.

İbnu'l-Arabî der ki: İlim adamları ile selef, kitabet bedelinin peşin ödenmesi halinde iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Bizim (Maliki mezhebine men-sub) ilim adamlarımızın görüşleri de aynı şekilde farklı farklıdır. Kıyasa göre sahih olan, kitabetin vadeli olmasıdır. Berîre hadisinde vârid olduğu gibi yapılmalıdır. Çünkü efendileri onunla her yıl birer ukiye ödemek şartıyla dokuz ukiye ödemek üzerine onunla yazışmalardır.

Ashab-ı Kiram da böyle yapmıştır. Bundan dolayı buna "kitabet" adı verilmiştir. Zira bu akid yazılır ve ona şahit tutulur. Böylelikle bu akde verilen isim ve gelen rivayet birbirini desteklemekte, bu akdin anlamı da buna güç kazandırmaktadır. Şayet ödenmesi istenen mal, peşin olacak ve kölenin yanında da bir şeyler var ise, bu bir mukataa malı ve mukataa akdi olur, kitabet akdi olmaz. [\[333\]](#)

İbn Hüveyzimendâd der ki: Peşin ödenmek şartı üzere kölesiyle kitabet akdi yapacak olursa, bu belli bir mat karşılığında azad etmek olur, kitabet olmaz. Ondan başka bizim mezhebimize mensub ilim adamları, peşin ödenecek olan kitabet akdini caiz kabul etmiş ve buna "kitâa" adını vermişlerdir. Kıyas da bunu gerektirmektedir, çünkü kitabet akdinde vade belirlemek, sadece köleye kazanç elde etmek için geniş bir zaman tanımak demektir. Nitekim kitabet bedelini belirli taksitlerle Ödemekle yükümlü olan köle, eğer taksit vadeleri dolmadan ödemesini getirip verecek olursa, efendi o ödemeleri almak ve (ödemesi bitmiş ise) mükatebi vadeden önce azad etmek zorundadır. Kûfeli ilim adamları caiz

peşin ödenmek şartıyla yapılan kitabet akdini kabul etmişlerdir.

Derim ki: Peşin kitabet hususunda Malik'ten açık bir nass varid olmuş değildir. Ancak Majikî mezhebine mensub ilim adanılan: Bu caizdir derler ve buna "kitaa" adını verirler, Şafiî'nin üç taksitten aşağısında kitabet caiz değildir, görüşü ise sahih olamaz. Zira bu sahih olsaydı, bir başkasının: Kitabet bedelinin beş taksitten daha aşağı ödenmesi caiz olamaz, demesi de mümkün olabilirdi. Çünkü Peygamber (sav)'ın döneminde Berîre ile ilgili taksitlerin asgari miktarı bu idi. Peygamber (sav) bunu bilmiş ve bu hususta hüküm vermişti. O halde bunun doğru bir delil olması öncelikle daha uygundur.

Buharî, Âişe (r.anhâ)'dan rivayet ettiğine göre Berîre, Âişe (r.anhâ)'nın yanına gelmiş ve ondan kitabet bedelinde kendisine yardımcı olmasını istemişti. Üzerinde de beş yıllık taksitlere bölünmüş beş ukiye kitabet bedeli borcu vardı..

[334]

Ancak (bu rivayetin senedinde) el-Leys Yunus'tan, o İbn Şihab'dan, o Ur-ve'den, o da Âişe'den: Üzerinde beş yılda ödenmek üzere taksitlere bölünmüş beş ukiye borç vardı diye rivayet etmiştir.[335]

Ebu Üsâme, Hişam b. Urve'den, o babasından, o Âişe (r.anhâ)'dan dedi ki: Berîre gelip şöyle dedi: Ben efendilerimle dokuz ukiye... ödemek üzere mü-kâtebe yaptım...[336]

Her iki rivayetin zahiri birbiriyle teâruz'halindedir. Şu kadar var ki Hişam'ın hadisi muttasıl Yunus'un hadisi de munkatı' olduğundan (Hişam'ın rivayeti) daha uygundur. Zira Buhârî "el-Leys dedi ki: Bana Yunus anlattı (haddesenî)" demiştir. Diğer taraftan Hişam babası ve dedesinden rivayet edilen hadislerde başkasına göre daha bir sağlamdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [337]

11- Kitabet Akdi Yapan Köle Hürriyetine Kavuşmak İçin Bedelin Tamamını Ödemek Zorunda mıdır?

Mükâteb üzerinde kitabet bedelinden herhangi bir miktar ödenmeden kaldığı sürece, köle kalmaya devam eder. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Mükâteb üzerinde kitabet bedelinden bir dirhem (ödenmeden) kaldığı sürece yine köledir. "[338] Bu hadisi Ebû Dâvûd, Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o da dedesinden yoluyla rivayet etmiştir.

Yine ondan rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Herhangi bir köle yüz dinar ödemek üzere mükâtebe akdi yapıp da on dinar müstesna geri kalanını ödemiş ise o yine köledir. "[339]

Malik, Şafî, Ebu Hanife ve mezheblerine mensub ilim adamları ile es-Sev-rî, Ahmed, İshak, Ebu Sevr, Dâvûd (ez-Zahirî) ve Taberî de hep bu görüştedir. Bu görüş aynı şekilde İbn Ömer'den de çeşitli yollardan rivayet edildiği gibi Zeyd b. Sabit, Âişe ve Um Seleme'den de rivayet edilmiştir. Bu konuda onlardan farklı bir rivayet gelmiş değildir.

Bu görüş aynı zamanda Ömer b. el-Hattab'dan da rivayet edilmiştir. İb-nu'l-Müseyyeb, el-Kastm, Salim ve Atâ da bu doğrultuda görüş belirtmişlerdir. Malik der ki: Beldemizde (itim adamlarından) kime yetiştiyse hep bu şekilde görüş beyan ederdi.

Bu hususta bir başka görüş daha vardır ki, bu görüş Ali (r.a)dan rivayet edilmiştir. Buna göre köle eğer kitabet bedelinin yarısını ödeyecek olursa artık o bir borçludur. en-Nehaî de böyle demiştir. Bu görüş Ömer (r.a)dan da rivayet edilmiştir. Ancak ondan, mükâteb üzerinde bir dirhem kaldığı sürece köle kalmaya devam eder, şeklindeki görüşün isnadı, mükâteb kitabet bedelinin yarısını ödediği takdirde artık onun üzerinde kölelik yoktur, şeklindeki görüşünün isnadından daha iyidir. Bu hükmü de Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) ifade etmiştir.

Yine Ali (r.a)dan rivayet edildiğine göre; ödediği miktar kadar o kölenin de bir bölümü hürriyete kavuşmuş olur. Yine ondan gelen bir başka rivayete göre, ödediği ijk taksit ile birlikte azad olmak, onun üzerinde cereyan eder.

İbn Mes'ud dedi ki: Köle kitabet bedelinin üçte birini ödediği takdirde artık o azad olmuş bir borçludur. Şureyh'in görüşü de budur. Yine İbn Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre, şayet kitabet bedeli ikiyüz dinar olup kölenin değeri yüz dinar ise, köle değerini teşkil eden yüz dinarı ödediği takdirde artık hürriyetine kavuşur. Bu aynı şekilde en-Nehaî'nin görüşüdür.

Bir yedinci görüş de şöyledir: Köle bedelinin dörtte üçünü ödeyip geriye dörtte biri kaldığı takdirde, artık o bir borçludur ve bir daha köle olmaz. Bunu da Atâ b. Ebi Rebah ifade etmiş olup ondan bu görüşü İbn Cüreyc rivayet etmiştir.

Kimi selef âlimlerinden nakledildiğine göre; köle bizzat kitabet akdi ile artık hürdür ve kitabet bedeli karşılığında borçludur, ebediyyen bir daha köle olmaz.

Ancak Berîre hadisi -Peygamber (sav)dan gelişinin sıhhati dolayısıyla- bu görüşü reddetmektedir. Yine bu hadiste mükâtebin köle olduğuna dair açık bir delil vardır. Eğer bu olmasaydı, Berîre satılmayacaktı. Şayet Berîre'nin bir bölümü azad edilmiş olsaydı, hiçbir şekilde bu azad edilmiş bölümünün satışı caiz olmazdı. Zira Peygamber efendimizin icmâ' ile kabul edilmiş sünnetlerinden birisi de hür olan kimsenin satılamayacağı şeklindedir.

Selman ile Cuveyriye'nin kitabeti de bu şekildedir. Peygamber (sav) kitabet

bedellerini ödeyinceye kadar onların herbirisinin tamamen köle olduklarına dair hüküm vermiştir. Bu da; mükâtebin üzerinde ödemesi gereken herhangi bir miktar kaldığı sürece o bir köledir, şeklindeki görüşlerin lehine bir delildir.

Mükâteb hususunda Zeyd b. Sabit, Ali b. Ebi Talib ile tartışmıştır. Ali'ye şöyle demiştir: Böyle birisi zina edecek olursa, onu recm eder misin, yahut ta şahitlik edecek olursa, şahitliğini geçerli kabul eder misin? Ali (r.a): Hayır demiş. Bu sefer Zeyd: O halde üzerinde ödemesi gereken bir şey kaldığı sürece o bir köledir, demiş.

Nesâî'nin, Ali ve İbn Abbas (r.anhum)dan naklen kaydettiği rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Mükâteb'ten ödediği miktar kadarı azad edilir. Ödediği miktar kadarıyla ona had uygulanır ve ondan azad edildiği kadarı ile de miras alır." Bu hadisin isnadı sahihtir. [\[340\]](#)

Bu da Ali (r.a)dan gelen rivayetin lehine bir delildir. Ayrıca Ebû Davud'un, Um Seleme ile kitabet akdi yapmış bulunan Nebhân'dan kaydettiği rivayeti ile de desteklenmektedir. Nebhan dedi ki: Ben Um Seleme'yi şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sav) bize (biz hanımlarına) buyurdu ki: "Sizden herhangi birinizin mükâteb bir kölesi olur da onun yanında (kitabet bedelini) ödeyecek bir şeyler var ise, o vakit ondan perde arkasına saklanmalısınız." Bu hadisi Tirmizî de rivayet etmiş olup, hasen, sahih bir hadistir, demiştir. [\[341\]](#)

Şu kadar var ki, bunun Peygamber efendimizin zevcelerine bir hitabı olup onlar hakkında ihtiyat ve vera'a uygun olan bir talimat olma ihtimali vardır. Nitekim Peygamber (sav)in, bir erkeğin, hanımı Sevde'nin kardeşi olduğuna hüküm vermiş olmakla birlikte (ihtiyaten): "Ondan hicab arkasında gizlen" demesi [\[342\]](#) ile Âişe ve Hafsa'ya: "Siz ikiniz de kör müsünüz? Siz onu görmüyor musunuz?" demesi de bu kabildendir. [\[343\]](#) Burada kastettiği şahıs İbn Um Mektum'dur. Halbuki aynı zamanda o Fatıma bint Kays'ar "İbn Um Mektum'un yanında iddetini bekle" demişti. [\[344\]](#) Bu hususa dair açıklamalar da daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[345\]](#)

12- Köle Taksitlerini Ödemez, Efendi de İstemezse:

İlim adamlarının icmâ' ile kabul ettiklerine göre kitabet akdi yapmış olan kölenin ödemesi gereken taksitlerden birisinin veya ikisinin, yahut bütün taksitlerin zamanı geldiği halde, bu taksitleri istemeyip onu kendi haline bırakırsa, onlar kitabet akdini sürdürmekte sabit kalmaya devam ettikleri sürece fesholmaz.

[\[346\]](#)

13- Kölenin Kitabet Akdini Ödeyememesi ve Bundan Önce Yaptığı Ödemelerin Durumu:

Malik dedi ki: Kölenin görünen malı bulunuyor ise (kitabet bedelini ödemekten) âciz olduğunu söylemek hakkı yoktur. Eğer açıkta görünen bir malı yoksa, böyle bir hakka sahiptir.

el-Evzaî der ki: Eğer köle borcunu ödeyecek kadar güç, kuvvet sahibi bir kimse ise aciz olduğunu söyleme imkânına sahip değildir.

Şafiî ise der ki: Onun malının olduğu bilinsin, bilinmesin kitabetin bedelini ödeyebilecek gücünün olduğu bilinsin, bilinmesin ödemekten âciz olduğunu söylemek hakkına sahiptir. Ben bu bedeli ödeyemiyorum, kitabet akdini iptal ettim, diyebilmek hakkına sahiptir.

Malik de der ki: Mükâteb âciz olduğunu ortaya koyarsa, acizlikten önce efendisinin ondan kabzettiği bütün taksitler efendiye helâl olur. Bu ister kölenin kendi öz kazancı olsun, isterse de ona verilen sadaka olsun, farketmez. Kölelikten kurtarılması için kendisine yapılan fakat kitabetini karşılayamayacak miktardaki bedellere gelince, bu hususta ona yardımcı olan herkesin verdiğini yahut mükâtebin helâllik dilediği miktarı rucûl edip geri almak hakkı vardır. Şayet kölelikten kurtulmak için değil de sadaka olsun diye ona yardımcı olmuş iseler, bu miktar kölenin âciz olduğunu bildirmesi halinde efendisine helâl olur. Eğer aldığı miktarlar kendisini kölelikten kurtarmaya yeterli gelip geriye bir miktar da artacak olursa verilen bu miktarlar şayet kölelikten kurtarılmak maksadı ile verilmiş ise; artan miktardan bu maksatla kendisine yardımcı olanlara hisselerine göre geri çevirir, veya o miktarı ona helâl ederler. Bütün bunlar İbnu'l-Kasım'ın naklettiği üzere Malik'in görüşleridir.

İlim adamlarının çoğunluğu da şöyle demektedir: Efendinin mükâteb kölesinden kitabet bedeli olarak kabzettikleri ve köle âciz olduğunu beyan ettikten sonra efendisinin elinde artan sadaka ya da başka mallar, efendisine aittir. Efendisinin bütün bunları alması ona helâldir. Şafiî ve Ebu Hanife mez-Tieblerine mensub ilim adamlarının, Ahmed b. Hanbel'in görüşü ve Şureyh'ten gelen bir rivayet böyledir.

es-Sevri der ki: Efendi kölenin kendisine verdiklerini kölelikten azad etmeye ayırır. Mesrûk'un, en-Nehaî'nin görüşü ve Şureyh'ten gelen bir rivayet bu şekildedir.

Bir kesim de şöyle demektedir: Efendinin köleden kabzettikleri efendiye aittir. Acizlikten sonra elinde artmış olan miktar ise efendisine değil, köleye aittir. Bu

da; kölenin de mülkiyet hakkı vardır, kanaatinde olan bazı ilim adamlarının görüşüdür.

İshak da der ki: Kitabet hali esnasında kendisine verilen miktarlar, gerçek sahiplerine geri iade edilirler. [\[347\]](#)

14- Kitabet Akdi İle İlgili Çeşitli Hükümler:

Berîre hadisi değişik yollardan ve çeşitli lafızlarla gelmiş olmakla birlikte Berîre'nin satışının, önceden yapılmış bir kitabet akdinden sonra gerçekleştiğini ihtiva etmektedir. İlim adamları bundan dolayı mükâtebin satışı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Buhârî de "razı olması halinde mükâtebin satılması" diye bir başlık açmış bulunmaktadır. [\[348\]](#)

İbnu'l-Münzir ile ed-Dâvûdî mükâtebin satılmaya razı olması halinde, bedelini ödemekten âciz olmasa dahi azad etilmek maksadı ile satılmasını caiz kabul edenlerdendir. Ebu Ömer b. Abdî'l-Berr'in beğendiği görüş de budur. İbn Şihab, Ebu'z-Zinad ve Rabia da böyle demişlerdir. Ancak onlar şöyle de derler: Çünkü kölenin satılmaya razı olması, onun bir acizliğinin ifadesidir.

Malik, Ebu Hanife ve mezheblerine mensub ilim adamları ise şöyle demektedirler: Mükâteb, mükâteb olarak kaldığı sürece -âciz olduğunu bildirmediği- satışı caiz olmaz. Onun kitabetinin satışı da hiçbir halde caiz değildir. Şafî'nin Mısır'daki görüşü de budur. Irak'ta ise: Satışı caizdir, ancak kitabetinin satılması caiz değildir, derdi. Malik ise kitabetin satışını caiz kabul etmektedir. Onu ödeyecek olursa azad olur, aksi takdirde kitabeti satın alanın kölesi olmaya devam eder. Ebu Hanife ise bunu kabul etmez, çünkü bu bir ğa-rar satışdır (kesin olmayan satış).

Şafî'nin ise caiz kabul eden ve etmeyen şeklinde farklı görüşleri gelmiştir. Bir kesim de şöyle demektedir: Mükâtebin kitabet bedeli devam etmek şartıyla satılması caizdir, eğer bedelini tamamen ödeyecek olursa azad olur ve onun velâsı onu satana ait olur. Eğer ödemekten acze düşerse, onu satanın kölesi olur. en-Nehaî, Atâ, el-Leys, Ahmed ve Ebu Sevr de böyle demiştir.

el-Evzaî de şöyle demektedir: Mükâteb ancak azad edilmek için satılır. Bedelini ödemekten acze düşmeyen önce satılması ise mekruhtur. Ahmed ve İshak'ın da görüşü budur.

Ebu Ömer (b. Abdî'l-Berr) der ki: Berîre hadisinde mükâtebin vadesi gel-raış herhangi bir taksidi ödemekten âciz olmamakla birlikte, satılmaya razı olduğu takdirde, satılmasının caiz olduğunu göstermektedir ve bu mükâte-bin âciz olmadıkça, satılması caiz değildir, iddiasında bulunanların görüşlerine muhaliftir.

Çünkü Berîre herhangi bir taksidi ödemekten acze düşmüş olduğunu söz konusu etmediği gibi, ödeme vadesi gelmiş bir taksidinin olduğunu da bildirmemiştir. Peygamber (sav) da kendisine: Sen ödemekten âciz misin? Yoksa vadesi gelmiş bir taksidin var mı? diye de sormamıştır. Şayet kitabet akdi yapmış köle ve cariye'nin satılması ancak vadesi gelmiş bir taksidin ödenmesinden acze düşülmesi halinde caiz olması gibi bir durum olsaydı, Peygamber (sav) mutlaka ona: Âciz midir? değil midir? diye sorar ve onun vadesi gelmiş bir taksidini dahi olsun ödemekten acze düştüğünü bilmeden onun satın alınmasına asla izin vermezdi.

ez-Zührî yoluyla gelen hadiste de Berîre'nin henüz kitabet bedelinden bir şey ödememiş olduğu kaydedilmektedir. Ben bu hususta sözü edilen Berîre hadisinden daha sahih delil olacak bir rivayet bilmemekteyim. Peygamber (sav)dan da onunla çelişen bir rivayet nakledilmemiştir. Gelen haberlerin hiçbirisinde de ödemekten yana âciz olduğuna delil teşkil edecek bir ifade bulunmamaktadır.

Mükâtebin satılmasını kabul etmeyenler bazı hususları delil göstermişlerdir: Bunlardan birisi şudur: Sözü edilen bu kitabet akdi henüz gerçekleşmemiştir. Berîre'nin: "Ben efendilerimle kitabet akdi yaptım" demesinin anlarm, bu hususta onlarla karşılıklı rızamız oldu ve onlar kitabet miktarını ve vadesini belirlemekle birlikte henüz bu akdi gerçekleştirmediler, demektir. Şu kadar var ki, hadislerin zahiri ifadelerin akışı üzerinde dikkatle düşünülecek olursa, durumun bunun aksi olduğu görülecektir.

Bir diğer görüşe göre, Berîre ödemekten acze düşmüş, o bakımdan efendileri ile birlikte kitabeti feshetmek üzere ittifak etmiştir. İşte o vakit satış sahih olmuştur. Ancak bu açıklama şu görüşü ileri sürenler için uygun düşer: Mükâtebin âciz olduğunun anlaşılması eğer köle ile efendi bu hususta anlaşacak olurlarsa, ayrıca hakim'in hükmüne muhtaç değildir. Çünkü hak bu ikisi ile ilgilidir, bilinen mezheb (görüş) de budur. Suhrûn ise şöyle der: Bu konuda mutlaka yetkilinin hükmü gereklidir. Çünkü o her ikisinin karşılıklı olarak yüce Allah'ın hakkını terketmek üzere anlaşabileceklerinden korkmuştur.

Berîre'nin ödemekten yana âciz olduğunun doğruluğuna şu rivayet delildir: Berîre, Âişe (r.anhâ)nın yanına gelmiş ve kitabet bedelinin ödenmesi hususunda ondan yardım istemiştir. Henüz daha kitabet bedelinden de hiçbir şey ödememiştir. Âişe (r.anhâ) kendisine şöyle dedi: "Sahiplerinin yanına geri dön. Şayet istiyorlarsa senin yerine kitabet bedelini ödeyebilirim." Bu, ifadenin zahirine göre onun kitabet bedelinin tamamını ya da bir bölümünü ödemesi tahakkuk etmişti. Zira ödenmesi icab etmedikçe hiçbir hakkın yerine

getirilmesine dair hüküm verilmez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İşte bu açıklamalar onların bu husustaki açıkladığımız görüşlerine dair en kuvvetli delilleridir.

İbnu'l-Münzir der ki: Efendi mükâtebini satamaz, diyen kimselerin: Berî-re (ödemekten yana) acizlik çekmiş olabilir, demesi dışında herhangi bir delilinin bulunduğunu bilmiyorum. Şafiî de der ki: Bu hadisin en açık manalarından birisi de, mükâtebin sahibi olan kimsenin mükâtebi satabileceğidir. [\[349\]](#)

15- Mükâteb Kitabet Bedelini Ödemekle Hürriyetine Kavuşur:

Mükâteb kitabet bedelini tamamen öder ödemez hürriyetine kavuşur ve ayrıca efendisinin onu azad ettiğini bildirmesine gerek yoktur. Kitabet akdi döneminde kölenin cariyesinden doğan çocuklarının durumu da aynı şekildedir. Onun hürriyetine kavuşması ile onlar da hürriyetlerine kavuşurlar, ancak onun köleleşmesi dolayısıyla onlar köle olmazlar. Çünkü bir kimsenin cariyesinden olma çocuğu, hür olan nazar-ı itibara alınmak suretiyle kendi mesabesindedir. Kitabet akdi yapmış olan cariyenin çocukları da aynı durumdadır. Eğer kitabet akdinden önce çocukları varsa, bunlar şart koşulmadık -ça kitabetin kapsamına girmezler. [\[350\]](#)

16- Kitabet Akdi Yapanlara Yardımcı Olmak:

"Onlar» Allah'ın size verdiği inaldan verin" buyruğu efendilere kitabet malı hususunda kölelere yardımcı olmaya dair bir emirdir. Bu ya efendilerin ellerinde bulunan mallardan onlara bir şeyler vermeleri suretiyle gerçekleşir, yahut onların ödemekle yükümlü tutuldukları kitabet malının bir kısmını üzerlerinden indirmekle gerçekleşir. Malik der ki: Mükâtebin üzerindeki son kitabet taksidinden indirim yapar. Nitekim İbn Ömer de otuzbeşbin-den beşbin indirim yapmıştır. Ali (r.a) da indirilen bu miktarın kitabet bedelinin dörtte biri kadarı olmasını güzel görmüştür.

ez-Zehravî der ki: Bu Peygamber (sav)dan rivayet edilmiştir. İbn Mes'ud ile el-Hasen b. Ebi'l-Hasen ise üçte birinin indirilmesini güzel görmüşlerdir.. Katade onda biri indirilir derken, İbn Cübeyr ondan bîr şeyler indirir demiş ve buna dair bir sınır belirlememiştir. Şafiî'nin görüşü de budur, es-Sevrî de rJu görüşü güzel bulmuştur.

Şafiî der ki: "Şey" kendisine şey denilebilecek asgari miktardaki şey hakkında kullanılır. Efendi bu indirime mecbur edilir, efendi ölmüş ise hakim tarafından

bu hususta mirasçılarının aleyhine hüküm verilir.

Malik -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-in görüşüne göre bu emir mendub-* luk ifade eder. İndirilecek miktar için herhangi bir sınır takdir etmemiştir.

Şafiî yüce Allah'ın: "Onlara...verin" emrinin mutlak oluşunu delil göstermiş ve vacibin menduba atfedil meşinin Kur'ân-ı Kerîm'de olsun, Arap dilinde olsun bilinen bir ifade tarzı olduğu görüşünü dile getirmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz Allah adaleti, ihsanı, akrabaya (bir-şeyler) vermeyi emreder..." (en-Nahl, 16/90) vb.

İbnu'l-Arabî der ki: Bu hususu ondan önce Kadı İsmail b. İshak da zikretmiş bulunmaktadır. Şafiî bir şeyler vermeyi vacib kabul etmiş, kitabeti ise vacib kabul etmemiştir. Böylelikle o aslolan kitabeti gayr-ı vacib, onun fer'i durumundakini (birşeyler vermeyi) ise vacib olarak değerlendirmiştir. Böyle bir görüşün ise benzeri bulunmamaktadır, o vakit bu katıksız bir iddia olur (delilsizdir.) Şayet: Bu nikâh gibidir, nikâh vacib değildir, fakat nikâh akdi gerçekleşti mi onun hükümleri de vacib olur. Bunlardan birisi de (boşanan kadına) mut'a vermektir, denilecek olursa, biz de şu cevabı veririz: Bize göre mut'a vacib değildir, dolayısıyla Şafiî'nin görüşünü kabul edenlerin ileri sürebilecekleri bir dayanak yoktur. Osman b. Affan ise kölesi ile mükâtebe akdi yapmış ve onun kitabet bedelinden hiçbir indirim yapmayacağına dair de yemin etmiştir... diye uzun açıklamalarda bulunur.

Derim ki: el-Hasen, en-Nehaî ve Büreyde şöyle demişlerdir: Yüce Allah'ın: "Onlara—verin" buyruğunda hitab bütün insanlara, kitabet akdi yapmış olanlara sadaka vermeleri ve kölelikten kurtulmaları hususunda onlara yardımcı olmaları için bir hitaptır. Zeyd b. Eşlem de der ki: Burada hitab yöneticileredir, kitabet akdi yapmış olanlara zekât mallarından paylarına düşeni vermelerini emretmektedir. İşte yüce Allah'ın: "Sadakalar... kölelere... mahsustur." (et-Tevbe, 9/60) buyruğunun ihtiva ettiği anlam budur. Bu iki görüşe göre mükâtebin efendisinin kitabet bedelinden bir şeyler indirmek yükümlülüğü yoktur. Buna delil de şudur: Şayet yüce Allah kitabet taksitlerinden herhangi bir indirimde bulunmalarını kastetmiş olsaydı: Ve onlardan şunu indirin, demesi gerekirdi.

[\[351\]](#)

17- Kitabet Bedelinden İndirim İlk Taksitlerden mi, Son Taksitlerden mi Yapılır?

Eğer bizler, bu buyrukta muhatablar efendilerdir, görüşünü kabul edecek olursak, şunu da belirtelim ki Ömer b. el-Hattab'ın görüşüne göre indirim bedelin ilk

taksidinden yapılmalıdır. Böylelikle son taksidine erişilemeyecek korkusuyla yapılacak hayırda, efendi elini çabuk tutmuş olur.

Malik -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- ve başkalarının görüşüne göre ise indirim en son taksitte yapılır.

Bunun sebebine gelince, şayet indirim ilk taksitten yapılacak olursa, belki köle kitabet bedelini ödemekten acze düşer, o takdirde köle de malı da efendisine geri döner. O zaman da yaptığı indirim sadakanın bir bakıma tekrar kendisine dönüşü gibi dönmüş olur. Bu da Abdullah b. Ömer ve Ali'nin görüşüdür.

Mücahid der ki: Herbir taksitten bir miktar indirir.

İbnu'l-Arabî der kî: Görüşüme göre daha kuvvetli olan indirimin son taksitten olacağıdır. Çünkü indirim her zaman için borçların son ödemeleri sırasında gerçekleşir. [\[352\]](#)

18- Kitabet Akdi Yapmış Olan Kölenin Satılması:

Mükâteb, kitabet akdinden sonra kendisinin rızası ile azad edilmek üzere satılacak olur da satıcısı onun bedelini kabzettikten sonra, satıcının ona karşılık almış olduğu bedelden ona bir şeyler ödemek yükümlülüğü yoktur. İster azad edilsin diye satmış olsun, ister bu maksatla satmamış olsun farket-mez. Bu da mükâtebin kitabet bedelini ödediği efendisinin kölesine bu bedelden bir şeyler ödemesine yahut yüce Allah'ın kitabında emrettiği üzere son taksidinden ya da herhangi bir şekilde ödemelerinden bir şeyler indirmesine benzememektedir. Çünkü Peygamber (sav) Berîre'nin efendilerine, -azad edilmesi için onu satmış olmalarına rağmen- ondan kabzetmiş oldukları maldan tekrar Berîre'ye bir şeyler vermelerini emretmiş değildir. [\[353\]](#)

19- Kitabet Akdinin Niteliği: t

İlim adamları kitabet akdinin niteliği hususunda farklı görüşlere sahiptir-ler. İbn Huveyzimendâd der ki: Bu akdin niteliği şu şekildedir: Efendi kölesine; seninle şu kadar malı, şu taksitlerle ödeme şartı ile kitabet akdi yapıyorum. Bu ödemeleri tamamladığın takdirde sen hürsün, der. Yahut ona: Sen bana on taksitte bin (dirhem) öde ve o takdirde hür olursun, demesi suretiyle olur. Köle de: Ben bunu kabul ettim veya buna benzer lafızlarla karşılık verir. Bu ödemeyi ne zaman tamamlarsa, hürriyetine kavuşur.

Aynı şekilde köle, efendisine benimle kitabet akdi yap diyecek olursa, ' efendi de yapayım yahut seninle yazışayım demesi halinde de böyledir.

İbnu'l-Arabî der ki; Böyle bir şeye gerek yoktur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in lafzı böyle bir şeyi gerektirmediği gibi, hal de buna tanıklık etmektedir. Ancak söz konusu edilecek olursa güzel olur, şayet sözü edilmeyecek olursa bu da zaten bilinen bir husustur. Ayrıca sözle söylenmesine gerek yoktur.

Aslında bu bahsin meseleleri ve bunların dalları budaklan pek çoktur. Biz bu meselelerin esaslarının bir bölümünü zikretmiş bulunuyoruz. Kısa açıklamaları yeterli görenler için bu kadarı kâfidir. Hidayete iletme başarısı Allah'tandır. [\[354\]](#)

20- Mükâtebin Mirası:

Mükâtebin mirası hususunda ilim adamlarının üç farklı görüşü vardır. Malîk'in görüşüne göre mükâteb ölüp geriye, kalan kitabet borcundan daha fazla miktarda bir mal terkedecek olursa ve kitabet döneminde dünyaya gelmiş ya da onlar adına da kitabet yapmış olduğu çocukları varsa, onun çocukları kitabet bedelinin ödenmesinden sonra arta kalan mala mirasçı olurlar. Çünkü onların da hükmü babalarının hükmü gibidir. Eğer geriye artan bir mal bırakmamış ise, kitabet bedelinin geri kalan bölümünü onlar temin etmek için çalışmalıdırlar. Babalan azad edilmedikçe, onlar hürriyetlerine kavuşamazlar. Babalan onların da kitabet bedelini ödemiş ise, çocukların aleyhine bu hususta (efendinin) bir rücû' hakkı yoktur. Çünkü efendilerine rağmen hürriyetlerine kavuşurlar. Dolayısıyla babalarının mirasına onlar daha bir hak sahibidirler, çünkü babalarının bütün hallerinde babalan ile eşittirler.

İkinci görüşe gelince, geriye bıraktığı malından bütün kitabet bedeli ödenir ve hür alarak ötmüş gibi değerlendirilir. Bütün çocukları da ona mirasçı olurlar. Çocuklarından ölümünden önce hür olanlar ile kitabet akdi esnasında hür olmayıp, onlar adına akitleştiği çocuklar yahut kitabet döneminde doğmuş olan çocuklar arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü hepsi de kitabet yükümlülükleri kendi adlarına ödenmiş olmakla birlikte, hürriyet bakımından birbirleriyle eşitlenmiş olurlar.

Bu görüş Ali ve İbn Mes'ud'dan, Tabîîn arasından Atâ, el-Hasen, Tavus ve İbrahim'den rivayet edilmiştir. Küfe fakihleri Süfyan es-Sevrî, Ebu Hanife mezhebine mensub fakihler, el-Hasen b. Salih b. Hayy da bu görüştedir. İshak da bu görüşü benimsemiştir.

Üçüncü görüş; mükâteb kitabet bedelinin tamamını ödmeden önce ölürse, köle olarak ölmüş olur. Geriye bırakacağı bütün mal da efendisine ait olur. Çocuklarından hiçbir kimse ondan miras alamaz. Ne hür çocukları, 'ne de kitabet akdinde onunla birlikte olan çocuklar. Çünkü o bütün kitabet bedelini ödmeden

önce öldüğünden ötürü köle olarak ölmüş olur, malı da efendisine ait olur. Dolayısıyla ölümünden sonra onun hürriyetine kavuşturulması sahih değildir. Zira bir kölenin ölümünden sonra hürriyetine kavuşturulması imkânsız bir şeydir. Kendileri hakkında da kitabet akdi yapmış yahut kitabet akdi esnasında doğmuş çocuklarının ise, kitabetin geri kalan bölümünü tamamlamaya çalışmaları vazifeleridir. Onların üzerinden (babalarının) ödediği pay kadar da sakıt olur. Eğer (geri kalanı) ödeyecek olurlarsa, hürriyetlerini elde ederler. Çünkü bu hususta onlar babalarına tabi idiler. Eğer ödeyemezlerse kölelikleri devam eder. Şafiî'nin görüşü budur. Ahmed b. Hanbel de böyle demiştir. Ömer b. el-Hattab'ın, Zeyd b. Sabit'in, Ömer b. Abdu'l-Aziz'in, ez-Zührî ve Katade'nin görüşü de budur. [\[355\]](#)

"Cariyeleriniz kendilerini korumak isterken dünya hayatının geçici me-tainı kazanmak için onları zinaya zorlamayın" buyruğu ile ilgili olarak Câ-bir b. Abdullah ve İbn Abbas (r.anhum)dan rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerîme Abdullah b. Ubeyy hakkında nazil olmuştur. Onun birisi Muâze, diğeri Museyke diye adlandırılan iki cariyesi vardı. O bu cariyelerini zina etmeye zorlar ve hem ücretlerini almak, hem de çocuklarının kazancına sahip olmak maksadıyla zina etmeleri için onları,döverdi. Bu durumlarını Peygamber (sav)a şikâyet ettiler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme hem onun, hem de münafıklardan onun yaptığı gibi yapanların hakkında nazil oldu. [\[356\]](#)

Sözü edilen Muâze, Peygamber (sav) ile kocası hakkında mücadele eden Havle'nin annesidir.

Müslim'in, Sahih'inde Câbir'den gelen rivayete göre ise Abdullah b. Ubeyy'in birisi Museyke, diğeri de Umeyme adında iki cariyesi vardı. O bunları zina etmeleri için zorlardı. Bu hususu Peygamber (sav)a şikâyet etmeleri üzerine yüce Allah: "Cariyeleriniz kendilerini korumak isterken... onları zinaya zorlamayın... mağfîret ve rahmet edicidir" buyruğunu indirdi. [\[357\]](#)

Yüce Allah'ın: "Kendilerini korumak isterken" buyruğu "câriyeler"e râci'dir. Çünkü ancak cariyenin iffetini korumak istemesi halinde efendisinin onu zorlamaya kalkışması düşünülebilir ve ancak bu halde zorlamanın yasaklanması mümkün olur. Eğer cariyeye iffetini korumak istemiyor ise bu durumda efendisine: Sen onu zorlama, demek düşünülemez. Çünkü cariyenin kendisi zina etmeyi istiyor ise zorlamanın tasavvuruna imkân yoktur. O halde bu buyruk, durumu bu olan cariyeler hakkında bu gibi efendilere yönelik bir emirdir. İbnu'l-Arabî işte bu manaya işaret etmekte ve şöyle demektedir: Yüce Allah'ın burada kadının

iffetini korumak isteyişini söz konusu etmesi zorlamanın ancak bu halde söz konusu olabileceğinden dolaydır. Eğer kendisi zinayı istiyor ise zorlama düşünülemez, işte bunu iyi anlamak gerekir, Bu ince noktaya nüfuz etmek pek çok müfessir için mümkün olmamıştır. Kimi müfessir: Yüce Allah'ın: "Kendilerini korumak isterken" buyruğu (bir önceki âyette sözü edilen): "evli olmayanlar" arâci'dir, demiştir.

ez-Zeccac ve el-Huseyn b. el-Fadl ise: İfadede takdim ve tehir vardır, demişlerdir. Yani sizler içinizden evli olmayanları ve kölelerinizden de salih olanları iffetlerini korumak istemeleri halinde evlendirin, demektir. Kimisi ise: Yüce Allah'ın; "Kendilerini korumak isterken" buyruğundaki şart lağvedilmiştir ve buna benzer zayıf açıklamalar yapılmıştır, Başanya ulaştıran Allah'tır.

"Dünya hayatının geçici metainı kazanmak için" buyruğundan kasıt ise, cariyenin zina yoluyla kazanacağı ve kol eleştirilip satılmak kasdı ile zina mahsulü doğuracağı çocuktur. Şöyle de açıklanmıştır: Zina eden kimse kendisiyle zina ettiği cariyeden doğma çocuğuna karşılık cariyenin efendisine yüz deve fide öder ve onu kölelikten kurtarırdı.

"Kim onları zorlar s a" buna mecbur bırakırsa "şüphe yok ki Allah onların zorlanmalarından sonra" onlar için "mağfiret ve" onlara "rahmet sahibidir."

İbn Mes'ud, Cabir b. Abdullah ve İbn Cübeyr "onlar İçin" lafzını ilave ederek Onlar için mağfiret edicidir" diye okumuşlardır.

İkraha dair açıklamalar daha önceden en-Nahl Sûresi'nde (16/106. âyet, 2.başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

Daha sonra yüce Allah mü'minlere indirmiş olduğu apaydın âyetlerinde-ki nimetlerini sayıp dökmekte ve bu âyetlerde geçmiş ümmetlere dair misaller de vermektedir. Bundan maksat, geçmiş bu ümmetlerin içine düştükleri hatalara "düşmekten korunmaktır. [\[358\]](#)

35. Allah, göklerle yetin nurudur. Nurunun misali içinde kandil bulunan bir kandil yuvasına benzer. O kandil de bir cam içindedir. O cam ise doğuya da, batıya da nisbeti olmayan mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulan, parıltısı İnciyi andıran bir yıldız gibidir. O ağacın yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir. Nur üstüne nurdur, Allah dilediği kimseyi nuruna hidayet eder. Allah, insanlar için misaller getirir. Allah, herşeyi çok iyi bilendir.

"Allah, göklerle yerin nurudur" âyetinde geçen "nûr" Arap dilinde: Gözle idrâk olunan ışıklar demektir. Mecazi olarak doğru ve aydınlık anlamlar hakkında da

kullanılmıştır. Bu kabilden olmak üzere "nuru olan bir söz ve aydınlatıcı kitab (el-Kitabu'l-Münîr)" denilmektedir. Şairin şu beyiti de bu türdendir:

"Öyle bir neseb ki a anki kuşluk güneşinden onun üzerinde, Bir nûr ve sabahın tan yeri aydınlığından bir direk vardır."

İnsanlar da: Filan kişi şehrin nuru, asrın güneşi ve ayıdır, derler. Yine şair şöyle demektedir:

"Sen bir-güneşsin. diğer hükümdarlar ise gezegen yıldızlarıdır." Bir diğer şair de şöyle demiştir;

"Sen şehirler arasından belli bir maksadı niye tahsis etmedin, Kabilelerin ay'ı olan Halid b. Yezid'i."

Bir diğer şair de şöyle demiştir:

"Abdullah geceleyin Merv'den yola koyuldu mu, Oradan, oranın nuru ve güzelliği yola koyuldu, demektir."

Buna göre yüce Allah'ın bir nuru vardır, ifadesi övmek kastı ile söylenebilir. Çünkü eşyayı var eden O'dur, bütün eşyanın nuru ilk olarak O'ndan-dır ve eşyanın nuru O'ndan sâdır olmuştur. Şanı yüce Allah ise idrâk olunan 'aydınlıklar kabilinden değildir. Zalimlerin söylediklerinden O pek yüce ve pek büyüktür.

Hişam el-Cevatikî ve Mücessime'den bir grub şöyle demektedir: O diğer nurlar gibi olmayan bir nurdur ve diğer cisimler gibi olmayan bir cisimdir. Bütün bunlar yüce Allah hakkında aklen ve naklen -Kelâm ilminde ilgili bahislerinde görüleceği gibi- muhal şeylerdir. Diğer taraftan onların sözlerinde de çelişki vardır. Çünkü onların: Yüce Allah hakkında O: bir cisimdir, yahut bir nurdur demek, O'nun hakkında bunların hakikati gereğince hüküm vermek dernektir. Diğer taraftan diğer nurlar ve diğer cisimler gibi olmayan ifadesi ise, önceden kabul ettikleri cisim oluş ve nûr oluşu nefyetmektedir. Bu da bir çelişkidir. Yine bunun tahkiki Kelâm ilmindedir. Onları bu çelişkilere düşüren ise tabi oldukları bir takım zahir ifadelerdir ki, bunlardan birisi de bu âyeti kerîmedir. Peygamber (sav)ın geceleyin teheccüde kalktığı vakit söylediği: "Allah'ım, hamd Sanadır, göklerin ve yerin nuru Sensin."[\[359\]](#) buyruğu ile kendisine: Rabbini gördün mü? diye sorulması üzerine, onun; "Ben bir nûr gördüm" demesi[\[360\]](#) ve benzeri diğer hadisler de bunlar arasındadır.

İlim adamları bu âyeti kerîmenin te'vili hususunda farklı görüşlere sahihtirler. Anlamın şöyle olduğu söylenmişti O'nun varlığı ve kudreti ile göklerin ve yerin nuru aydınlık vermiştir, onların işleri dosdoğru yoluna girmiştir. Onlardaki yaratıklar bu uygun halleriyle var olabilmıştır. Buna göre burada ifade, (maksadın) anlaşılması için bir temsildir. Nitekim: Hükümdar ülkenin nurudur, denilmesi de böyledir. Yani ülkenin İşleri onun sayesinde ayakta durur ve onun

sayesinde ülkenin bütün işleri düzelir. Çünkü onun bütün yaptıkları dosdoğru yoldadır. Görüldüğü gibi burada nûr, hükümdar hakkında mecazi bir ifadedir. Yüce Allah'ın sıfatı hakkında ise, katıksız bir hakikattir. Zira bütün mevcudatı yoktan var eden ve aklı hidayete ileten bir nûr kılan O'dur. Zira mevcudun zuhuru O'nunla husule gelmiştir. Tıpkı görülen şeylerin ışıkla zuhurunun gerçekleşmesi gibi. Şanı yüce Allah, her türlü eksiklikten münezzehtir, O'ndan başka rab yoktur. Bu anlamdaki açıklamaları Mücahid, ez-Zührî ve başkaları yapmıştır.

İbn Arafe de şöyle demektedir: Yani gökleri ve yeri nûrlandıran O'dur. ed-Dahhak ve el-Kurazî böyle demiştir. Bu da: Filan kişi bizim kurtuluşumuzdur, demelerine benzer ki; kurtarıcımızdır anlamındadır. Filan kişi benim azı-ğımdır ifadesinin, beni azıklandırandır, anlamında kullanılması gibi. Şair Cerir de şöyle demektedir:

"Sen bizim nurumuz, yağmurumuz ve korumamızsın, Ve sen, senin gece nemini (şebnem)ini umanlar için çok bol yapraklı bir bitkisin."

Mücahid dedi ki: Göklerin ve yerin işlerini çekip çeviren, idare eden demektir. Ubeyy b. Ka'b, el-Hasen ve Ebu'l-Âliye de: Gökleri güneş, ay ve yıldızlarla, yeryüzünü de peygamberlerle, ilim adamlarıyla ve mü'minlerle süsleyen demektir.

İbn Abbas ve Enes de şöyle demiştir: Göklerdeki ve yerdekileri hidayete ileten Allah'tır. Birinci açıklama diğer bütün hususları daha bir kapsayıcıdır ve te'vil bakımından daha sahihtir.

"Nurunun misali"; mü'minin kalbine yerleştirmiş olduğu delillerin niteliği... demektir. Çünkü delillere de "nûr" adı verilir. Şanı yüce Allah Kitabına da nûr adını vermiş ve şöyle buyurmuştur: "Size apaçık bir nûr da indirmiştir." (en-Nisâ, 4/174) O, peygamberine de "nûr" adını vermiş ve şöyle buyurmuştur; "Size muhakkak ki Allah'tan bir nûr ve apaçık bir kitap gel-miştir." (el-Mâide, 5/15)

Çünkü kitab hidayete İletir ve açıklar, rasûl de böyledir.

Nurun yüce Allah'a izafe edilmesinin açıklaması da şöyle yapılır: Delâleti tesbit eden, onu açıklayan ve koyan O'dur.

Âyet-i kerîmenin bir başka anlama gelme ihtimali de vardır. Bu anlamda misalin bir parçası ile misal gösterilenin bir parçası birbirinin karşılığında bulunmamaktadır. Bunun yerine bir cümlenin, diğer bir cümleye benzetilmesi söz konusudur. Şöyle ki: Allah'ın hidayeti ve herbir mahluku mükemmel bir şekilde ve sapasağlam yaratmış olması demek olan Allah'ın nurunun ve göz kamaştırıcı burhanların genel olarak misali, yine genel olarak şu sizin en mükemmel bir şekilde edindiğiniz ışığın sıfatlarına benzemektedir. Bu da

insanların elinde bulunan nura dair vasıfların en ileri derecesidir. Yüce Allah'ın nurunun apaçıklığının misali ey İnsanlar, sizin aydınlığınızın en ileri derecesi olan bu misal gibidir.

"el-Miskât (kandil yuvası)"; Duvarı pencerenin dışında bulunan küçük oyuktur. Bu açıklamayı İbn Cübeyr ve müfessirlerin büyük çoğunluğu yapmıştır. Böyle bir küçük oyuk ışığı daha bir toparlayıcıdır.

Onun içinde yer alan kandil "el-misbâh" ise; bulunduğu başka yere göre daha çok ışık verir. Mişkât'ın asıl anlamı, içine bir şeyler konulan kabtır. Yine mişkât, kova gibi içinde suyun soğutulduğu deriden yapılmış kab (su kırbaşıdır. Bu kelime "mifale" vezninde olup, el-mikrât (tencere) ve el-rnis-fât (süzgeç) gibi kelimeler de bu vezindedir. Şair de şöyle demektedir:

"Onun iki gözü sanki bir taş içinde oyulmuş iki yuva (mişkât) gibidir Burçların uçları ile özellikle açılmış gibi."

Mişkât (kandil yuvası)nın, içinde fitilin bulunduğu kandilin iskeleti olduğu da söylenmiştir. Mücahid, kandilin kendisidir demektedir, yine Mücahid: "Bir cam içindedir" diye buyurması nurun şeffaf bir cisim oluşundan dolayıdır, demiştir. Kandilin camın içinde bulunması, camın içinde bulunmamasına göre daha çok aydınlık verir.

Kandil (el-misbâh) ise saçtığı aydınlık ralev ile birlikte fitilin adıdır.

"O... parıltısı inciye andıran bir yıldız gibidir." Aydınlığında ve ışığında yıldızı andırır. Bunun da iki anlama gelme ihtimali vardır: Ya kandil ile birlikte böyledir demeyi murad etmiştir, yahut o arılığı ve özünün mükemel-liği dolayısıyla bizatihi böyledir, demeyi kastetmiş olabilir. Bu te'vil aydınlığın bir arada daha fazla olmasını daha bir sağlayıcıdır. ed-Dahhak der ki: İnciyi andıran yıldız, zühre yıldızıdır.

"Mübarek bîr zeytin ağacından tutuşturulan" ifadesi zeytin ağacının yağdan tutuşturulan takdirinde olup, muzaf hazfedilmiştir. "Mübarek"; bereketlendirilmiş, geliştirilip büyütülmüş demektir. Zeytin ise meyveler arasında en bereketli ve verimli olan bir ağaçtır, nar da bu şekildedir. Gözle görülüp, müşahade edilen de bunun böyle olmasını gerektirmektedir. Ebu Talib'in, Müsafır b, Ebi Amr b. Umeyye b. Abd-i Şems hakkında söylemiş olduğu mersiyesinde şu beyitler yer almaktadır:

"Ah keşke Müsafır b. Ebi Amr (ile birlikte olsam), Evet "ah keşke'yi kederli olan söyler. O yabancı ölü mübarek kılınsın,
airarınm mübarek kılındığı eibi."

Denildiğine göre, dallarının aşağıdan yukarıya doğru yaprak vermesi de bu iki ağacın bereketlerindenidir. İbn Abbas der ki: Zeytinde bir takım menfaatler

vardır. Zeytinyağı kandillerde kullanılır. Bir katıktır, vücuda sürülür, tabaklayıcı özelliği vardır, Zeytinağacının odunu ve ondan sızan (reçinesi) bir yakıttır. Onda ne varsa mutlaka onun bir faydası vardır. Hatta külü ile ibrişim yıkanır.' Dünyada yeşermiş ilk ağaç odur, yine Tufandan sonra yeşeren ilk ağaç odur. Peygamberlerin konakladıkları yerlerde ve arz-ı mukaddes'te yetişir. Yetmiş peygamber o ağacın mübarek olması için dua etmiştir. İbrahim ve Muhammed (salât ve selâm onlara) onlardandır. Peygamber (sav); "Allah'ım sen bize zeytinyağını ve zeytini mübarek kıl" diye buyurmuş ve bunu iki defa tekrarlamıştır, [\[361\]](#)

Bu "doğuya da, batıya da nisbeti olmayan" bir ağaçtır. İlim adamları yüce Allah'ın: "Doğuya da, batıya da nisbeti olmayan" buyruğu hakkında farklı açıklamalar yapmıştır, İbn Abbas, İkrime, Katade ve başkaları derler ki: Doğuya nisbeti olan ağaç, güneşin doğuşu esnasında isabet ettiği, batışı esnasında ise isabet etmediği ağaçtır. Buna sebep ise önünde bulunan engeldir. Batıya nisbeti olan ağaç ise bunun aksidir, yani bu ağaç bir çölde ve açık bir arazidedir. Herhangi bir engel güneşin ışığını engellemez. Böyle bir hal zeytin ağacının yağını daha bir güzelleştirir. O bakımdan bu ağaç katıksız doğu ışığını alan bir ağaç olmadığından ona "doğuya mensub (şarkıyye)" deni-lemmediği gibi, batıya da mensub olmayacağından ona "ğarbiyye" de denilmez. Aksine böyle bir ağaç hem doğuya, hem batıya nisbeti olan bir ağaçtır.

Taberî de İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Bu ağaç etrafını kuşatmış daha başka ağaçlar arasındadır. Bu ağaç ne doğu tarafından açıktır, ne de batı tarafına açıktır.

İbn Atiyye der ki: Bu İbn Abbas'tan sahih olmayan bir rivayettir. Bu nitelikteki bir ağacın doğru-dürüst meyvesi olmaz ve bu meyve de güzel bir şekilde toplanamaz. Varlık aleminde görülen de budur.

el-Hasen der ki: Bu ağaç dünya ağaçlarından değildir, bu yüce Allah'ın nuruna vermiş olduğu bir misaldir. Eğer bu ağaç dünyada olmuş olsaydı, ya doğuya ya da batıya nisbeti olacaktı.

es-Sa'lebî ise şöyle demektedir: Kur'ân-ı Kerîm bu ağacın dünya ağaçlarından olduğunu açıkça ifade etmiş bulunmaktadır. Çünkü bu ifade "ağaç"dan bedeldir. O bakımdan o: "Bir zeytin ağacı" diye buyurmuştur.

İbn Zeyd de şöyle demektedir: Bu Şam bölgesindeki ağaçlardan birisidir; çünkü Şam bölgesindeki ağaçların ne doğuya, ne de batıya nisbetleri vardır. Şam bölgesindeki ağaçlar, ağaçların en güzeli. Arz-ı Mübarek de orasıdır.

"Doğuya da (nlsbetl olmayan)* ifadesi "zeytin ağacı"nın sıfatıdır. olumsuzluk edatı ise sıfat ile mevsuf araşma girmiş sayılmaz. "Batıya da" anlamındaki ifade

de buna atfedilmiştir.

"O ağacın yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir." Bu buyruk, bu aydınlığın ne kadar güzel, ne kadar pırıl pırıl ve ne kadar kaliteli olduğunu en ileri derecede ifade etmektedir.

"Nûr üstüne nurdur." Kandü yuvası içinde kandilin ışığı, camın ışığı ve zeytinyağının ışığı bir araya gelmiş olmaktadır. Böylelikle bu, nûr üstüne nûr olur. Bütün bu nurlar kandil yuvasında bir arada adeta hapsoldüğünden en ileri derecede bir aydınlık olmuştur.

İşte yüce Allah'ın burhanları da böyledir, apaçıktırlar ve O'nun burhanları biri diğerinin üstüne gelir. Bir uyarının arkasından bir başka uyarı gelir. Peygamberler göndermesi, kitaplar indirmesi gibi. Akledip ibret alan bir kimse için bunlarda tekrar tekrar öğütler gelmiş bulunmaktadır.

Daha sonra yüce Allah, dilediği kimseleri kendi nuruna ilettiğini ve kullarından istediğini mutluluğa kavuşturduğunu söz konusu etmektedir. Verdiği misallerle imana götürecek şekilde ibret olsunlar ve düşünsünler diye kullarının üzerindeki lutfunu da hatırlatmaktadır.

Abdullah b. Ayyaş b. Ebi Rabia ve Ebu Abdu'r-Rahman es-Sülemî: "Allah... nûrlandırdı" şeklinde "nün" harfini ve şeddeli "vav"ı üstün ile okumuştur.

Te'vilciler "nurunun misali" buyruğunda ki zamirin kime ait olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Ka'b el-Ahbar ile İbn Cübeyr bunun Muhammed (sav)a ait olduğunu söylemişlerdir. Muhammed (sav)ın nurunun misali... şeklindedir. İbnu'l-Enbarî der ki: "Allah göklerle yerin nurudur" buyruğunda durmak, güzel bir duraktır. Sonra da "nurunun misali içinde kandil bulunan bir kandil yuvasına benzer" diye başlanır ki, bu da Muhammed (sav)ın nurunun misali demek olur.

Ubeyy b. Ka'b ile yine İbn Cübeyr ve ed-Dahhak da zamir mü'minlere aittir, demişlerdir. Ubeyy'in kıraatinde: "Mü'minlerin nurunun misali..." şeklindedir. Yine onun "mü'minin nurunun misali" anlamında okuduğu rivayet edildiği gibi; Ona iman edenin nurunun misali" diye bir kıraati de rivayet edilmiştir.

„ el-Hasen der ki: Bu zamir Kur'ân'a ve imana aittir. Mekkî de: Bütün bu görüşlere göre yüce Allah'ın: "(^jVlj): Yerin" lafzı üzerinde vakıf yapılır.

İbn Aüyye der ki: Bu görüşlerin muhtevasında Zamirin, daha önce sözü edilmemiş kimseye râci olması söz konusudur. Yine misalin bir bölümünün misal gösterilenin bir bölümüne tekabül etmesi söz konusudur. Kendisine misal verilenin Muhammed (sav) olduğunu söyleyenlere göre -ki bu Ka'b el-Ah-bar'ın bir görüşüdür- Rasûlullah (sav) kandil yuvası yahut kandilin içinde bulunduğu bölümdür. Kandil de nübüvvet ve onunla ilişkisi bulunan ameli ve hidayetidir.

Cam onun kalbidir, mübarek ağaç vahiydir. Melekler de Allah'ın ona gelen elçileri ve ona ulaşan bağlardır. Zeytinyağı ise vahyin İhtiva etmiş olduğu deliller, apaçık belgeler ve âyetlerdir. Misali verilen kimse mü'mindir -ki bu Ubeyy'in sözüdür- diyenlerin görüşlerine göre kandil yuvası mü'minin kalbidir. Kandil iman ve ilimdir, cam mü'minin kalbidir. Zeytinyağı kalbin ihtiva ettiği deliller ve hikmettir. Ubeyy der ki: O en güzel hali üzere, insanlar arasında tıpkı ölümlerin kabirleri arasında yürüyen canlı kimse gibi yürür.

Hakkında misal verilen kişi Kur'ân ve imandır diyenlerin görüşlerine göre de ifadenin takdiri şöyle olur: Mü'minin kalbinde bulunan iman nurunun misali, bir kandil yuvasına benzer. Yani bu buyruklarda ifade edilenler gibidir. Bu görüşe göre benzetme öncekiler gibi değildir. Çünkü kandil yuvası imana tekabül etmemektedir.

Bir kesim de şöyle demektedir: "Nurunun" buyruğundaki zamir yüce Allah'a aittir. Bu da es-Sa'lebî, el-Maverdî ve el-Mehdevî'nin naklettiğine göre İbn Abbas'ın görüşü olup bunun anlamına dair açıklama daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Bu görüşe göre İse "yerin" anlamındaki "el-ard" kelimesi üzerinde vakıf yapılmaz.

el-Mehdevî der ki: "Nurunun" kelimesindeki "ne" C.nun) zamiri yüce Allah'a aittir. İfadenin takdiri de şöyledir: Allah göklerde ve yerde bulunanla-n hidayete,iletendir. O'nun müminlerin kalbindeki hidayetinin misali bir kandil yuvası gibidir. Bu açıklama İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Zeyd b. Eşlem de böyle demiştir. el-Hasen der ki: "Nûrunun'daki "he" zamiri Allah'a aittir. Ubeyy ve İbn Mes'ud bu buyruğu;"("Mü'minin kalbindeki nurunun misali bir kandil yuvasına benzer" şeklinde okurlardı. Muhammed b. Ali et-Tirmizî der ki: Onlardan başkaları ise Kur'ân-ı Ke-rîm'de böyle okumuş değildir. Şu kadar var ki, onların okumalarına uygun tevilde bulunulmuş ve burada kasıt mü'minin kalbindeki nurudur, denilmiştir. Bir başka âyet-i kerîme de bunu tasdik etmektedir: "Acaba -kendisi Rabbinden gelmiş bir nûr üzere bulunup da- Allah'ın göğsünü İslâm için genişlettiği bir kimse (sapıklıkta olan gibi) midir?" (ez-Zumer, 39/22)

Zamirin Allah'a ait olmadığını söyleyenler şunu gerekçe gösterirler: Za-"mirin yüce Allah'a ait olması mümkün değildir, çünkü yüce Allah'ın nuruna sınır olmaz.

Ebu Arar ed-Dûrî'nin kendisinden rivayetine göre el-Kisaî "Bir kandil yuvası" kelimesindeki "elifi İmale ile okumuş ve ondan önceki "kePi de esreli okumuştur. Nasr b. Âsim; "Bir cam" kelimesini "ze" harfini üstün okumuştur. Ondan sonra gelen; "O cam" kelimesini de böylece okumuştur. Bu da bir

söyleyiştir.

İbn Âmir ve Âsım'dan Hafs: "İnciyi andıran" şeklinde de "dâl" harfini ötreli, "ya" harfini şeddeli okumuşlardır. Bu şekilde okunarak yıldızın inciyi andırmakla vASFedilmesi ise ya beyazlık ve anlığı dolayısı iledir yahut bu kelimenin aslı hemzeli; şeklinde ve itmek, bertaraf etmek anlamında olan; den gelen "fu'îl" vezninde bir kelime olup hemzesi hafifletilmiş-tir. ("Ya" harfi şeddelenmiştir). Bu durumda "biri diğerini iten" anlamına gelir. İsimleri bilinemeyen pek büyük yıldızlara da hemzesiz olarak; denilir. Bu isimdeki hemzeyi hafifletmiş olabilirler, aslolan ise itmek anlamın-a gelen; den gelmesidir.

Hamza ve Âsım'dan rivayetle Ebubekir ise hemzeli ve medli olarak; diye okumuşlardır ki bu da "defetmek, bertaraf etmek" anlamındaki kelimedden "fu'îl" vezninde olur. Yani o yıldızın nuru birbirini defeder demek olur. el-Kisaî ve Ebu Amr da: şeklinde "dal" harfi esreli ve hemzeli olarak yine itmek anlamındaki kökten gelen bir lafız olarak okumuşlardır. Bu da "es-sikkîr ve el-fissîk (çok sarhoş, çok fâsık kimse)" kelimelerine benzemektedir. Sibeveyh der ki: Çok parlak olduğundan dolayı ışığı adeta birbirini iter, demektir.

en-Nehhâs der ki: Ebu Ubeyd, Ebu Amr İle el-Kisaî'nin kıraatlerini son derece zayıf bulur. Çünkü o bu kıraate göre bu kelimenin "itmek" anlamından geldiğini kabul etmektedir. O, bir ufuktan, diğer bir ufuğa akıp giden bir yıldızdır derriek olur. Şayet onun bu açıklaması gibi olsaydı, bu ifadenin bir faydası olmazdı. Böyle bir yıldızın pek çok yıldızdan ayrı bir meziyeti de bulunmazdı. Çünkü, Ademoğullanndan bir insan geldi denilmeyeceği bilinen bir husustur. Ayrıca Ebu Amr ve el-Kisaî gibi değerli ilim adamlarının böyle uzak bir ihtimale uygun bir şekilde okumamaları gerekir. Ancak Muhammed b. Ye-zid'den rivayet olunduğuna göre, onların bu okuyuşlarının te'vilini şu manada yorumladığı nakledilmektedir: Bu, nuru etrafa doğru itilip, duran (yayılan) bir yıldızdır. Nitekim yangın etrafa yayıldığı zaman; denilir. Bu da böyle bir kıraate uygun bir te'vildir.

Said b. Mesâde'nin nakline göre şöyle denilir: Yıldızın ışığı uzaklara ka^ dar gidip yükselecek olursa; denilir. el-Cevherî de es-Sıhah adlı eserinde şöyle demektedir: Yanımıza ansızın çı-kageldi, demektir. ifadesi de sikkîr ve hımmîr gibi "fiil" veznin-He nlmak üzere buradan gelmektedir. Böyle bir kullanım da onun oldukça ileri derecede aydınlık saçması ve parıldâmasından dolayıdır.

"Yıldız oldukça parıldadı" denilir.

Ebu Amr b. el-A'lâ der ki: Sa'd b. Bekr'e mensub ve Zat-u Irk ahalisinden bir adama şöyle sordum: Şu büyük yıldıza ne ad veriyorsunuz? O, ona "ed-dirrî"

adını veriyoruz, dedi. Bu kişi insanların en fasihlerinden birisi idî.

en-Nehhas der ki; Ham2a'nın kıraatine gelince, bütün dilciler: Bu caiz olmayan bir lahndir demişlerdir. Çünkü Arap dilinde "fu'îl" vezninde bir kelime yoktur. Ancak Ebu Ubeyd bu hususta itiraz eder ve Hamza'nın lehine delil getirip, şöyle demektedir: Bu kelime "fu'îl" vezninde değildir, bunun aslı "fu'ûl"dür. Subbûh kelimesi gibi, "vav" yerine bedel olarak "ya" harfi getirilmiştir. Nitekim Araplar; demişlerdir.

Ebu Ca'fer en-Nehhas der ki: Böyle bir itiraz da, böyle bir delillendirme de en büyük ve en ağır hatalardan birisidir. Çünkü böyle bir şey asla caiz olmaz. Eğer onun söyledikleri caiz olsaydı, bu sefer "subbûh" yerine "subbîh" denilmesi gerekirdi ki, bu görüşü ileri süren hiçbir kimse yoktur. "Utiyy" kelimesinde bu kabilden değildir. Aralarındaki fark gayet açıktır, zira "utiy" kelimesinde şu iki cihetten birisi mutlaka vardır: Bu kelime ya -azgın anlamına gelen-: İn çoğuludur, o takdirde böyle bir kelimedede bedel lazım olur. Çünkü bu çoğul, bir değişiklik kabilindendir ve "vav" da makabli ötre olduğu halde isimlerin son harfi olarak bulunmaz. Bunun, bir öncesi sakın harf olup da, sakinin öncesi de ötre olup sakın de güçlü ve sağlam bir engel olmadığından dolayı,ötre yerine esre getirilmiş ve böylelikle "vav" "ya"ya kalbediîmiştir. Eğer "utiy" kelimesi çoğul değil, tekil ise o takdirde bunun "vav" lı olması daha uygundur. Kalbedümesinin caiz oluşu ise kelimenin son harfi oluşundan dolayıdır. "Fuûl" vezninde ise "vav" kelimenin son harfi olmadığından dolayı kalbedilmesi caiz olmaz. el-Cevherî der ki: Ebu Ubeyd dedi ki: şayet "dal" harfini ötreli okuyacak olursak; denir ki bu durumda bu kelime "ed-durr: inci" kelimesine nisbet edilmiş olur ki vezni de "fu'lî" olur ve bunda hemze telaffuz edilmez. Zira Arap dilinde "fu'îl" vezni yoktur. Kıraat alimleri arasında bunu hemzeli okuyanlar ise bu kelimenin "fu'ûl" vezninde olduğunu kastetmek istemişlerdir. Subbûh kelimesi gibi. Dammelerin çokluğu dolayısıyla, kelime ağır bulunduğundan kimi harfleri esreli okunmuştur.

el-Ahfeş de kimilerinin; şeklinde; Onu defettim" kökünden olmak üzere okuduğunu da nakletmektedir. Bu kelimeyi hemzeli olup,. bunu ilk harfi fethalı olmak üzere "fa'îl" vezninde kabul etmiştir. Ayrıca: Bu da onun parıldayışından ötürü böyledir, demiştir.

es-Sa'lebî dedi ki: Said b. el-Müseyyeb ile Ebu Recâ bu kelimeyi "dal" harfi üstün ve sonu hemzeli olmak üzere; diye okumuşlardır. Ebu Hatim dedi ki: Bu yanlıştır, çünkü Arap dilinde "fail" vezni yoktur. Eğer her ikisinden böyle okuduklarına dair rivayet sahih olarak gelmiş ise, onlarûn okuyuşu) bir delildir.

"Tutuşturulan" kelimesini şeybe, Nâfi', Eyyûb, Sellâm, İbn Âmir3 şamlılar ve

Hafs, ötreli "ya" ile "kaP harfi şeddesiz ve "dal" harfi de ötreli olarak okumuşlardır. el-Hasen, es-Sülemî, Ebu Ca'fer ve Ebu Amr b. el-Alâ el-Basrî ise; şeklinde harflerinin tamamı üstün ve "kaf harfi de şeddeli olarak okumuşlardır. Bu kıraati Ebu Hatim ve Ebu Ubeyd tercih etmiştir.

en-Nehhâs der kir Bu iki kıraat te birbirine yakındır. Çünkü her ikisi de "kandil" hakkındadır, kandilin de bu sıfata sahip olması uygundur. Çünkü kandil etrafa ışık' saçan ve aydınlatandır. "ez-Zücâce (cam)" ise onun bir kabından ibarettir. el-Hasen ve diğerlerinin okuyuşuna göre bu fiil;' Parıldadı, parıldarın mazisidir. "Tutuşturulana" kelimesi ise; den muza-ri fiildir. Nasr b. Âsim diye okumuştur. Onun kıraatine göre bu kelimenin aslı şeklinde olup, iki "te"den birisi hazfedilmiştir. Çünkü diğeri ona delâlet etmektedir. Kûfeliler de camı kastetmek üzere; "te" ile okurlar. Bu iki kıraat ise "ez-zücâce: cam" kelimesinin müennes olmasına binâendir. "Batıya da, doğuya da nlsbetl olmayan mübarek bir zeytin ağacından" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"O ağacın yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir. Nûr üstüne nurdur" buyruğunda "dokunmaksızın dahi" anlamındaki fiilin "te" harfi ile okunması "nar; ateş" kelimesi müennes kabul edildiğinden dolayıdır. Ebu Ubeyd; bu kıraatten başkasını bilmediğini söylemektedir. Ebu Hatim'in naklettiğine göre ise es-Süddî'nin, Ebu Malik'ten, onun da İbn Abbas'tan rivayetine göre; İbn Abbas "ta" harfi yerine "ya" harfi ile "Ateş dokunmaksızın dahi" diye okumuştur. Muhammed b. Yezid der ki: Fiilin (ya ile) müzekker olarak okunması "ateş" anlamındaki kelimenin hakiki müennes olmayışından dolayıdır. Ona göre müennes kelimelerin durumu budur.

İbn Ömer de şöyle demektedir: "Kandil yuvası" Muhammed (sav)'ın karnı (göğsü), "cam" onun kalbi, "kandil" ise yüce Allah'ın kalbine yerleştirmiş olduğu ve mübarek bir ağaçtan tutuşturulan nurdur. Yani onun aslı İbrahim'den gelmektedir, onun ağacı da odur. Yüce Allah, nuru tıpkı İbrahim (a.s)'ın kalbinde tutuşturduğu gibi Muhammed (sav)'ın kalbinde de tutuşturmuştur.

Muhammed b. Ka'b da şöyle demektedir: "Kandil yuvası" İbrahim'dir.

"Cam" İsmail'dir. "Kandil" Muhammed'dir. Allah'ın salât ve selâmları hepsine olsun. Yüce Allah ona burada kandil dediği gibi; bir başka yerde de ondan "sirâc; kandil" diye söz ederek şöyle buyurmaktadır: "Allah'a izni ile çağırana ve nûr saçana bir kandil olarak da..." (el-Ahzab, 33/46) O mübarek bir ağaçtan tutuşturulmuştur. Bu da Adem (a.s)'dır. Onun nesli bereketli kılınmış ve o nesilden pek çok peygamber ve Allah dostu gelmiştir. Bu ağacın İbrahim (a.s) olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın ona "mübarek" demesi, peygamberlerinin çoğunun onun sulbünden gelmiş olmasından dolayıdır.

"Doğuya da, batıya da nısbeti olmayan" ifadesi de şu demektir: Yani o yahudi de değildi, hristiyan da değildi. O hanif bir müslümandı. Böyle buyurmasının sebebi yahudilerin batı tarafına dönerek, hristiyanların da doğuya doğru dönerek namaz kılmalarındandır.

"O ağacın yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir." Yani Muhammed (sav)ın güzelliği yüce Allah kendisine vahiy ihsan etmeden önce de insanlar tarafından açık seçik bir şekilde görülmüştür. "Nûr üstüne nurdur." Yani o, peygamber soyundan gelen bir peygamberdir. ed-Dahhâk der ki: Abdu'l-Muttalib'i kandil yuvasına, Abdullah'ı cama, Peygamber (sav)ı kandile benzetmiştir. O, onların içinde idi, peygamberliği de İbrahim'den miras almıştır.

"Ağacından"; takva ve ndvan ağacı demektir. Hidayet ve iman aşireti demek olup, bunun aslı da peygamberliktir, ferî (dalı) mürüvvet (insanlık, mertliktir, dallan indirilen Kur'ân-ı Kerîm'dir, yaprakları te'vildir. Bu ağacın bakıcılar» Cebrail ve Mikail'dir.

Kadı Ebu Bekr b. el-Arabî der ki: Bazı fakihlerin bu, yüce Allah'ın İbrahim, Muhammed, Abdu'l-Muttalib ve oğlu Abdullah'a vermiş olduğu bir misaldir, demesi oldukça garib hususlardan birisidir, "el-Mişkât (kandil yuvası) Habeşçe'de duvardaki küçük oyuk demektir. Abdu'l-Muttalib, içinde kandil bulunan kandil yuvasına benzetilmiştir. Bu ise cam demektir. Abdullah'ı ise kandile benzetmiştir, cam da odur. Muhammed (sav) da kandil gibidir, yani onların sulblerinden gelmiştir ve sanki o inci gibi parıldayan bir yıldız -ki o da müşteri (Jüpiter) yıldızıdır- gibidir. "Mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulan" buyruğu o peygamberliği İbrahim (a.s)dan miras almıştır, demektir. Mübarek ağaç da odur, kasıt ise haniflik dinidir. Bu ağacın doğuya da, batıya da nisbeti yoktur. Yahudi de değildir, hristiyan da değildir. "O ağacın yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir" buyruğu da şu demektir: İbrahim neredeyse kendisine vahiy, gelmeden önce dahi vahye uygun şeyler söyleyecektir. "Nûr üstüne nurdur." Yani önce İbrahim, sonra da Muhammed (sav) peygamber olarak etrafı aydınlatmışlardır. Kadı (Ebu Bekir) dedi ki: Bütün bunlar, buyruğun zahir anlamından sapmadır, bununla birlikte temsili ifadelerde kişinin geniş açıklamalarda bulunması da imkânsız değildir.

Derim ki: Aynı şey bu husustaki bütün görüşler hakkında söylenebilir. Çünkü bu görüşlerden birincisi müstesna, âyet ile irtibatlı değildir. Bu, yüce Allah'ın kendi nuruna dair vermiş olduğu bir misaldir. Onun ta'zime layık olan nuruna misal vermek imkânsız bir şeydir. Bu ancak bazı mahlukatı aracılığı ile insanların dikkatlerini çekmek için verilmiş bir Örnektir. Zira insanlar kusurlu oldukları

için ancak kendi zatlari ile ve kendi zatlariından olan şeyleri kavrayabilirler. Eğer bu (temsili ifadeler) olmasaydı, yüce Allah'ı, Allah'tan başka kimse de tanımış olmazdı. Bu açıklamayı da İbnu'l-Arabî yapmıştır.

İbn Abbas dedi ki: Bu mü'minin kalbindeki Allah'ın nurunun ve hidayetinin misalidir. Nasıl ki saf zeytinyağı ateş değmeden önce neredeyse parıl-dayacak, ateş dokunduğu takdirde ışığı artıyor ise, mü'minin kalbi de kendisine ilim gelmeden önce neredeyse hidayet gereği işler yapar. İlim kendisine geldiği takdirde ilim, hidayetine hidayet, nuruna da nûr katar. İbrahim (a.s)'ın ilâhî marifetin kendisine gelmesinden önce; "Bu benim Rabbimdir." (el-En'âm, 76) demesi gibi. Halbuki daha önceden kimse ona Rabbinin olduğunu haber vermemişti. Yüce Allah ona Rabbinin kendisi olduğunu haber verince bu sefer hidayeti daha bir artmış oldu. "Rabbi ona: Teslim ol dediği zaman, o da; âlemlerin Rabbine teslim oldum, demişti." (el-Bakara, 2/13D)

Bunun mü'minin kalbindeki Kur'ân'ın misali olduğunu söyleyenler de şöyle demektedirler: Nasıl ki kandil ile aydınlanılıyor ve bu eksilmeden sürüp gidiyorsa, Kur'ân-ı Kerîm ile de hidayet bulunduğu halde, onda bir eksiklik meydana gelmez. O halde "kandil" Kur'ân-ı Kerîm, "cam" mü'minin kalbi, "kandil yuvası" onun dili ve kavrayışı, "mübarek ağaç" ise vahiy ağacıdır. "O ağacın yağı neredeyse kendisine ateş dokunmaksızın dahi aydınlık verecektir." Kur'ân'ın delilleri okunmadan dahi açıkça ortadadır. "Nûr üstüne nurdur." Yani Kur'ân-ı Kerîm, yüce Allah'ın insanlara göndermiş olduğu bir nurdur ve bu nûr Kur'ân'ın nüzulünden sonra onların önüne dikmiş olduğu deliller ve bilgilendirmelerle birlikte. Böylelikle onların nuruna nûr katılmış oldu. Daha sonra sözü edilen bu nurun oldukça üstün ve değerli olduğunu haber vermektedir. Bu nura ancak yüce Allah'ın hidayete nail olmasını murad ettiği kimseler nail olabilir. O bakımdan şöyle buyurnakta-Hır-Allah dilediği kimseyi nuruna hidâyet eder. Allah İnsanlar için misaller getirir." Yani daha iyi kavrayabükleri için benzerlikleri onlara açıklar.

"Allah herseyi" kimin hidayet bulunduğunu, kimin de sapıklıkta olduğunu "çok iyi bilendir."

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre yahudiler: Ey Muhammed! Yüce Allah'ın nuru semânın altına nasıl ulaşır? diye sormuşlar. Bunun üzerine yüce Allah bu örneği nurunun misali olarak zikretmiştir. [\[362\]](#)

36. (Bu) Allah'ın yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir. Sabah-akşam Onu oralarda teşbih ederler;

37. Kendilerini ticaretin de, alışverişin de Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan,

zekâtı vermekten alıkoymadığı yiğitlerdir (bunlar). Onlar kalblerin ve gözlerin döneceği bir günden korkarlar.

38. Çünkü Allah, onları işledikleri amellerinin en güzeli ile mükâfatlandırarak ve onlara lütfendan fazlasıyla verecektir. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.

Bu buyruğun: "(Bu) Allah'ın yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına İzin verdiği evlerdedir. Sabah-akşam O'nu oralarda teşbih ederler. (Bunlar) kendilerini ticaretin de, alışverişin de Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı yiğitlerdir" bölümüne dair açıklamalarımızı ondokuz başlık halinde sunacağız: [\[363\]](#)

1- Allah'ın Adının Yüceltildiği Evler:

Yüce Allah'ın: "(Bu) Allah'ın yüceltilmesine ve... evlerdedir" buyruğunda yer alan "Evler buyruğundaki "be" harfi hem ötreli, hem de es-reli olarak okunabilir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/189. âyet, 11. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"...dedir" edatının nereye taalluk ettiği hususunda farklı görüşler vardır. Bunun "misbâh: kandü"e taalluk ettiği söylenilmiştir.[\[364\]](#) Bunun: "O'nu... teşbih ederler" buyruğuna taalluk ettiği de söylenmiştir. Bu açıklamaya göre (bir önceki âyetteki): "Allah herşeyi çok iyi bitendir" buyruğunda vakıf yapılır. İbnul-Enbarî dedi ki: Ben Ebu'l-Abbas'i şöyle derken dinledim: Bu, kandil, cam ve yıldız kelimelerinin halidir. Sanki: Bunlar... evlerdedir, denilmiş gibidir.

et-Tirmizî el-Hakim Muhammed b. Ali de şöyle demektedir: "... evlerdedir" buyruğu munfasıl (önceki âyetten ayn)dır. O: Allah, adının yüceltilme-sine izin verdiği evlerdedir, diyor gibidir. Zaten bu doğrultuda haberler de gelmiş bulunmaktadır. "Kim mescidde oturursa, o Rabbi ile oturuyor demektir"[\[365\]](#) gibi. Tevrat'tan nakledildiği üzere haberde de şöyle varid olmuştur: "Mü'min mescide yürüdüğü zaman şanı yüce Allah şöyle buyurur: Kulum beni ziyaret etti, onu ağırlamak da Bana düşer. Ben onu cennetin dışında her hangi bir şeyle ağırlamaya da razı olmuyorum." [\[366\]](#)

İbnul-Enbarî der ki: Buradaki; "...dedir" anlamındaki edatı eğer "teşbih ederler" anlamındaki fiile mutaallak kabul eder, yahut da bunun "er-ricâl: yiğitler" kelimesinin ref edicisi olduğunu kabul edersek, o takdirde yüce Allah'ın; "Allah herşeyi çok iyi bilendir" buyruğu üzerinde vakıf güzel olur.

er-Rummânî der ki: Bu edat "tutuşturulmuş" anlamındaki fiile mutaallak-tır. Buna

göre; "çok iyi bilendir" lafzı üzerinde vakıf yapılmaz.

Eğer: "Evterdedir* tafzı, "tutuşturulana" lafzına taalluk ettiğine göre "kandil, kandil yuvası" müfred olarak gelirken "evler'in çoğul gelmesi nasıl izah edilir? Halbuki kandil yuvası bir evde sadece bir tane olur, denilecek olursa, şöyle cevap verilir: Bu tekil olarak başlayan ve çoğul olarak sona erdi-rilen çeşitli (mütelevven) hitab kabilindendir. Yüce Allah'ın: "Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman..." (et-Talak, 65/1) buyruğu ve benzerleri gibidir.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada ayrı ayrı herbir evden söz edilmektedir. Bunun yüce Allah'ın: "Onların arasında ay'ı bir nûr kılmış" (Nuh, 71/16) buyruğu gibi olduğu da söylenmiştir. Halbuki ay göklerden sadece birisin dedir.

Burada sözü edilen *evler"den maksadın ne olduğu hususunda beş görüş ileri sürülmüştür:

1- Yüce Allah'a ibadet için tahsis edilmiş olan mescitlerdir. Bu mescitlerde semadaki yıldızlar nasıl yeryüzünde bulunanlara aydınlık veriyorsa, semadakilere öylece aydınlık görünürler. Bu açıklamayı İbn Abbas, Mücahid ve el-Hasen yapmışlardır.

2- Bu evler Beytu'l-Makdis'teki evlerdir. Bu görüş de el-Hasen'den nakledilmiştir.

3- Peygamber (sav)'ın haneleridir. Bu da Mücahid'den nakledilmiştir.

4- Bundan kasıt bütün evlerdir. Bu açıklamayı da İkrime yapmıştır. Yüce Allah'ın: "Sabah akşam O'nu oralarda teşbih ederler" buyruğu ise bu evlerin mescitler olduğu kanaatini güçlendirmektedir.

5- Bunlar hepsi de peygamber tarafından inşa edilmiş olan dört mescid-dir: Ka'be, Beyt-i Erîha (Beytu'l-Makdis), Medine Mescidi ve Küba Mescidi'dir. Bu açıklamayı İbn Büreyde yapmıştır. Bu, daha önce et-Tevbe Sûresi'nde (9/108. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Derim ki: Kuvvetli olan birinci görüştür. Çünkü Enes b. Malik (r.a), Ra-sûlullah (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Aziz ve celil olan Allah'ı seven beni de sevsin. Beni seven ashabımı sevsin, ashabımı seven Kur'ân'ı sevsin. Kur'ân'ı seven, mescidleri sevsin. Çünkü onlar Allah'ın avlularıdır, yüceltilmelerine Allah'ın İzin verdiği binalarıdır. Oralara mübarek ve hayırlı kılmıştır, orada bulunanlar da hayırlıdır. Oralar muhafaza altındadır, oradakiler de muhafaza altındadırlar. Onlar namazlarında iken aziz ve celil olan Allah da ihtiyaçlarını karşılar, onları? mescitlerinde bulunuyorlarken, Allah da onları muhafaza eder."[\[367\]](#)

2- Mescidlere İhtimam Göstermek:

Yüce Allah'ın: "Allah'ın yüceltİmesİnc... İzin verdiği" buyruğundaki "izin vermek emretmek ve hükmetmek" anlamındadır. İzinin gerçek anlamı, bilmek ve yasak koymaksızın imkân tanımaktır. Eğer onunla birlikte emir ve uygulama bulunacak olursa, anlamı daha da güçlü olur,

"Yfclctİlmesİne" buyruğunun bina edilip, yükseltilmelerine demek olduğu söylenmiştir. Bu açıklamayı Mücahid ve İkrime yapmıştır. Yüce Allah'ın: "Hani İbrahim ve İsmail o Evin. temellerini birlikte yükseltiyorlardı" (el-Ba-kara, 2/127) buyruğunda da aynı kökten gelen kelime kullanılmıştır.

Peygamber (sav) da şöyle buyurmaktadır: "Kim kendi malından bir mes-cid bina edecek olursa, yüce Allah da ona cennette bir ev bina eder."[\[368\]](#)

Bu anlamda mescid bina etmeyi teşvik eden pek çok hadis-İ şerif vardır. Hasan-ı Basrî ve başkaları şöyle demişlerdir: "Yticeltİlmesİne" buyruğunun anlamı tazim edilip şanlarının yükseltilmesine, necaset ve pisliklerden arındırılıp, temizletilmesine... demektir. Çünkü hadis-i şerifte şöyle buyurul-maktadır: "Deri ateşten dolayı çekildiği gibi, mescitler de necasetten böylece çekilirler."[\[369\]](#)

İbn Mace de Sünen'inde Ebu Said el-Hudrîden şöyle dediğini kaydetmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kim mescidden rahatsızlık verici bİr şeyi (pislik ve benzerini) dışarı çıkartacak olursa, Allah da ona cennette bir ev bina eder."[\[370\]](#)

Âişe (r.anhâ)dan da şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) bizlere mahallelerde mescidler edinmemizi ve bu mescidlerin temiz tutulup, hoş kokularla kokulandırılmasını emretmiştir.[\[371\]](#)

3- Mescidlere Süs ve Nakış Yapmak:

Bizler burada kastedilenin, mescidlerin bina edilmesi olduğunu kabul edecek olursak, acaba mescidlere süs ve nakış yapılır mı? Bu hususta farklı görüşler vardır. Kimileri bunu mekruh görürken, kimileri de mubah kabul etmektedirler.

Hammâd b. Seleme, Eyyub'dan, o Ebu Kılabe'den, o Enes'ten; Kata-de'nin de, Enes'ten rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştu "İnsanlar mescidlerle birbirlerine karşı öğüneceklerİ vakit gelmedikçe, kıyamet kopmayacaktır." Bu hadisi Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.[\[372\]](#)

Buhârî'de de şöyle denilmektedir: ...Enes de dedi ki: "Mescidlerle karşılıklı öğünürler. Sonra da pek az müstesna orayı imar etmezler (namaza gitmezler.)"[\[373\]](#)

İbn Abbas da şöyle demiştir: Yahudiler ve hristiyanlar (mabedlerini) süsledikleri gibi andolsun sizler de oraları (mescidleri) süsleyeceksinizdir. [\[374\]](#)

Tirmizî el-Hakim Ebu Abdullah da "NevĖdiru'l-Usul" adlı eserinde Ebu'd-Derdâ'dan şöyle dediğini zikretmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Mescidlerinizi süsleyip mushaflarınızı da allayıp pulladığımız takdirde artık helak olmak gelip sizi bulacaktır." [\[375\]](#)

Bunun mubah olduğunu kabul edenler de mescidlerin süslenmesinin mescidleri ta'zim etmek demek olduğunu söyleyerek delii göstermişlerdir. Çünkü yüce Allah da: "Allah'ın yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir" diye buyurmakla mescidlerin ta'zim edilmesini emretmektedir.

Osman (r.a)dan da rivayete göre o, Peygamber (sav)ın mescidini tik ağacından bina etmiş ve güzelleştirmiştir.

Ebu Hanife der ki: Mescidleri altın suyu ile nakışlamakta bir mahzur yoktur.

Rivayet edildiğine göre Ömer b. Abdu'l-Aziz de Peygamber (sav)ın mescidini nakışlarla süslemiş, mescidin imar ve süsleme işini ileriye götürmüştür. Bu da onun halifeliliğinden önce Medine valiliği döneminde olmuş, kimse onun bu yaptığını tepki ile karşılamamıştı.

Nakledildiğine göre el-Velid b. Abdu'l-Melik de Dımaşk'taki (Şam'daki) mescidin yapımı ve süslenmesi için Şam (Suriye) bölgesinden toplanan haracın üç mislini harcamıştır. Yine rivayet edildiğine göre Davud oğlu Süleyman (İkisine de salât ve selâm olsun) Beytu'l-Makdis mescidini bina etmiş ve onu ileri derecede süslemiştir. [\[376\]](#)

4- Mescidin, Rahatsızlık Verici Şeylere Karşı Korunması:

Mescidin kendilerine karşı korunması ve uzak tutulması gereken hususlar arasında hoş olmayan kokular, kötü sözler ve buna benzer açıklayacağımız diğer hususlar vardır. Bunlara riayet etmek mescidlere gösterilen saygının bir parçasıdır. İbn Ömer (r.a)dan rivayet edilen sahih hadise göre Rasûlullah (sav) Tebûk gazvesinde şöyle buyurmuştur: "Kim bu bitkiden -sarımsağı kastediyor- yiyecek olursa, sakın mescidlere gelmesin." [\[377\]](#)

Cabir b. Abdullah (r.a)ın rivayetine göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim bu bakliyattan yani sarımsaktan yiyecek olursa... " Bir seferinde de "kim soğan, sarımsak ve pırasa yiyecek olursa, bizim mescidimize asla yaklaşmasın. Çünkü melekler de Âdemoğullarının rahatsız olduğu şeylerden rahatsız olurlar." [\[378\]](#)

Ömer b. el-Hattab (r.a) da irad ettiği bir hutbesinde şöyle demiştir; Sonra siz ey insanlar iki bitkiden yiyorsunuz ki benim görüşüme göre bunlar ancak pis şeylerdir. Şu soğan ve sarımsağı kastediyorum. Andolsun Rasûlullah (sav) mescidde bunların kokularının bir adamdan geldiğini gördüğü takdirde o kimse hakkında emir vererek, Bakî'e kadar çıkartılırdı. O bakımdan bunlardan kim yiyecek olursa, onları pişirmek suretiyle öldürsün. (Pis kokularının gitmesini sağlasın.) Bu hadisi Müslim, Sahîh'inde rivayet etmiştir.[\[379\]](#)

İlim adamları derler ki: Böyle bir kimsenin mescidden çıkartılmasının illeti onun başkalarını rahatsız etmesi olduğuna göre; ktyasen şunu da söyleyebiliriz: Mescidde kötü diliyle onlara karşı güzel olmayan davranışlarda bulunarak çevresindekilere rahatsızlık veren yahut mesleğinin kötülüğü dolayısıyla kendisinden ayrılmayan bir şekilde kötü kokan yahut cüzzam ve buna benzer rahatsızlık verici bir hastalığı bulunan ve insanları rahatsız edecek bir hususu olan herkesi, bu illet o kimsede bulunduğu sürece -ondan ayrılınca kadar- mescitten çıkartabilmek hakkına sahiptirler.

Aynı şekilde sarımsak ve buna benzer insanları rahatsız edici, hoş olmayan kokusu bulunan şeyleri yiyen, kimseler namaz ya da ilim meclisinden, ziyafet vb. başka sebebler için insanların toplu olarak bulunduğu yerlerden uzak kalırlar. Bundan dolayı (Ömer -r.a-) soğan, sarımsak ve pırasayı bir arada söz konusu etmiş ve bunların rahatsızlık verici şeylerden olduğunu haber vermiştir.

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr dedi ki: Hocamız Ebu Ömer Ahmed b. Abdul-Melik b. Hişam'ın -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- komşuları tarafından şikâyet edilen ve mescidde eliyle ve diliyle kendilerine eziyet ettiği ittifakla söylenen birisine nasıl bir uygulama yapılması gerektiği hususunda kendisiyle danışılması üzerine; o şahsın mescidden çıkartılıp oradan uzaklaştırılması, komşularıyla birlikte namazda hazır bulunmaması doğrultusunda fetva verdiğini gördüm. Zira böyle bir kimsenin delicesine ve haksızca hareketlerinden kurtulmanın başka bir yolu yoktur. Bir gün bu kişi hakkında onunla müzakere ettim, bu hususta vermiş olduğu fetva ile ilgili delil getirmesini istedim ve karşılıklı olarak söz alışverişinde bulunduk. O da sarımsak yiyen kimse ile ilgili hadisi delil gösterdi ve dedi ki: Bana göre böyle bir kimsenin bu. hali sarımsak yiyen kimseden daha çok eziyet vericidir. Sarımsak yiyen bir kimse de mescide cemaate katılmaktan alıkonulur.[\[380\]](#)

Derim ki: Mürsel rivayetler arasında şöyle denilmektedir: "Kişi bir tek yalan söylediğinden melek onun pis kokusundan dolayı uzaklaşıp gider."

Buna göre yalan söylemek ve batıl sözler uydurmakla tanınan bir kimse de dışarı

çıkartılır. Çünkü bu da eziyet verici bir iştir. [\[381\]](#)

5- Mescidlerin, Mescidleri İmar Etmenin, Mescidlere Devam Etmenin Fazileti:

İlim adamlarının çoğunluğu İbn Ömer hadisi dolayısıyla bütün mescidlerin eşit olduğu kanaatindedirler. Kimileri de şöyle demektedir: Buradaki (sarımsak vb. şeyler ile ilgili) yasak sadece Rasûlullah (sav)ın mescidi hakkındadır. Buna sebep ise Cebrail (a.s) ve onun mescide inişidir. Zira Cabir hadisinde: "Sakın bizim mescidimize yaklaşmayın" diye buyurmuştur. Ancak birinci görüş daha sahihtir, çünkü bu hükmü etkileyen sıfatt söz konusu etmiştir ki, bu da mescid oluşturmaktadır. Hükmü etkileyen sıfatın söz konusu edilmesi ise bir illet bildirmedi. es-Sa'lebî isnadını kaydederek Enes (r.a)dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Allah kıyamet gününde dünya mescidlerini beyaz ve asil develer suretinde getirir. Ayakları anber-den, boyunları zaferandan, başları miskten, yularları yeşil zebercetten. O mescidlerde ikamet edip ezan okuyanlar o develerin yularını çekecekler. İmamları da arkadan sürecekle. Mescidleri imar edenler de onlara asılmış olacaklar. Böylelikle kıyametin Arasaünden süratti bir şimşek gibi geçecekler, Mevkıf te bulunan kimseler; Bunlar mukarreb melekler ve mürsel peygamberlerdir, diyecekler. Bunun üzerine şöyle nida olunacak: Bunlar melek de değildir, peygamber de değildir. Bunlar mescid ehli kimselerdir. Muhammed (sav) ümmetinden namazları dikkatle koruyanlardır." [\[382\]](#)

Kur'ân-ı Kerîm'de de şöyle buyurulmaktadır: "Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden... kimseler imar eder." (et-Tevbe, 9/18) Bu buyruk bütün mescidler hakkında geneldir. Peygamber (sav) da şöyle buyurmaktadır; "Sizler bir kimsenin mescidlere devam etmeyi itiyat haline getirdiğini göreceksiniz, onun iman ehli olduğuna şahitlik ediniz. Çünkü yüce Allah: 'Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden... kimseler imar eder" diye buyurmaktadır." [\[383\]](#) Bu hadis daha önceden de (bk. et-Tevbe, 9/18. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[384\]](#)

6- Mescidlerde, Mescidlerle Bağdaşmayan İşlerin Yapılması:

Aynı şekilde mescidler alışveriş ve (benzeri) bütün işlerin yapılmasına kar- şı himaye edilirler. Çünkü Peygamber (sav) kaybetmiş olduğu kırmızı devesinin

kayıbını yüksek sesle ilan eden kimseye şöyle demiştir: "Hay bulmaz olasin! Mescidler ancak bina ediliş maksatları için kullanılır." Bu hadisi Müslim, Süleyman b. Bureyde'den, o babasından diye rivayet etmiş olup buna göre Peygamber (sav) namazı bitirdikten sonra bir adam kalkıp, şöyle demiştir: Benim kırmızı devemi bulan var mı?' Beni haberdar etsin. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Hay bulmaz olasin! Mescidler bina ediliş maksatları için kullanılır,"[385]

İşte bu da mescidlerde aslolanın namaz, zikir ve Kur'ân kıraati olduğuna, bunun dışında herhangi bir iş yapılmaması gerektiğine delildir. Nitekim Enes (r.a)ın rivayet ettiği şu hadiste de böylece açıklanmış bulunmaktadır: Rasûlullah (sav) ile birlikte mescidde bulunduğumuz bir sırada Bedevi bir Arap geldi ve ayakta durup, raescidde küçük abdestini bozdu. Rasûlullah (sav)ın ashabı: Dur, dur dediler. Peygamber (sav) da şöyle buyurdu: "İhtiyacını görmesini ortada bıraktırmayın. Onu haline terkedin." Bunun üzerine ihtiyacını giderinceye kadar ona ilişmediler. Daha sonra Rasûlullah (sav) onu çağırıp şöyle dedi: "Bu mescidlerde hiçbir şekilde böyle bir küçük ab-dest bozmak ya da kirletilmeleri uygun değildir. Bu mescidler ancak Allah'ı zikretmek, namaz kılmak ya da Kur'ân okumak içindir." -Ya da Rasûlullah (sav)ın buyurduğu gibi... (Enes devamla") dedi ki: Orada bulunanlardan birisine emir verdi, o da bir kova su getirip üzerine döktü. Bu hadisi de Müslim rivayet etmiştir.[386]

Yüce Allah'ın Kitabından buna delil olan buyruklardan birisi de O'nun: "İçlerinde adının anılmasına izin verdiği evler..." buyruğudur. Peygamber (sav)ın Muaviye b. el-Hakem es-Sülemî'ye söylediği şu sözler de buna delildir: "Şüphesiz ki bu mescidlerde insanların kelâmından herhangi bir şey söylemek uygun düşmez. Söylenebilecek sadece teşbihtir, tekbirdir ve Kur'ân kıraatidir."

Yahut ta Rasûlullah (sav)ın buyurduğu gibi...[387]

Bu hadisi bütün uzunluğu ile Müslim, Sahihinde rivayet etmiş bulunmaktadır; bu kadarı da yeter,

Ömer b. el-Hattab (r.a), mescidde bir adamın sesini duyunca: Bu ses de ne oluyor? Nerede olduğunu biliyor musun? diye çıkışmıştır.

Halef b. Eyyub bir seferinde mescidinde oturmakta iken kölesi yanına gelip ona bir hususa dair soru sordu. O da ayağa kalkıp mescidden çıktı ve ona öylece cevap verdi. Niye böyle yaptığı sorulunca, şöyle dedi: Şu, şu kadar zamandan bu yana mescidde dünya kelâmı konuşmuş değilim. Bu gün de konuşmak hoşuma gitmedi. [388]

7- Mescidde Kayıp İlânı, Alış-veriş Yapmak, Şiir Okumak vs.nin Hükümü;

Tirmizî, Amr b. Şuayb'dan, o babasından, o da dedesi yoluyla rivayet ettiğine göre; Rasûlullah (sav) mescidde şiir okumayı, orada alışveriş yapmayı ve cuma gününde namazdan önce insanların halkalar oluşturarak oturmalarını yasaklamıştır. (Tirmizî) dedi ki: Bu hususta Büreyde, Cabir ve Enes'ten de rivayetler gelmiştir. Abdullah b. Amr'in hadisi de hasen bir hadistir, Mu-hammed b. İsmail dedi ki: Ben Muhammed'i (Tirmizî'de Ahmed'i) ve İshak'ı -başkalarını da zikrederek- Amr b. Şuayb'ın hadisini delil gösterdiklerini gördüm. Kimi ilim ehli kimseler de mescidde alışveriş yapılmasını mekruh karşılamışlardır. Ahmed ve İshak da bu görüştedirler.[\[389\]](#)

Rivayet edildiğine göre de Meryem oğlu İsa (ikisine de selam olsun) mescidde alışveriş yapan bir topluluğun yanından geçince, elbisesini sarıp sarmaladıktan sonra onları vura vura üzerlerine yürüdü ve bu arada da; Ey yılanların çocukları! Sizler Allah'ın mescidlerini pazar edindiniz. Burası âhire-tin pazarıdır, diyordu. Derim ki: Mezhebimize mensub kimi İlim adamı mescidlerde çocuklara öğretmeyi mekruh görmüş ve bunun da alışveriş kabilinden olduğu görüşünü belirtmiştir. Bu, ilim öğretmenin ücret karşılığı yapılması halinde böyledir, Şayet ücretsiz yapılacak olsa, yine bir başka açıdan bunun engellenmesi söz konusu olur. O da çocukların pisliklerden ve kirletmekten kendilerini koruyamayacaklarıdır. Bu ise mescidlerin temiz tutulmaması sonucunu doğurur. Rasûlullah (sav) da mescidlerin temizlenmesini ve hoş kokularla kokulandırılmasını emrederek şöyle buyurmuştur: "Çocuklarınızı, delilerinizi, kılıçlarınızı kınısız tutmayı, orada hadlerinizi uygulayıp seslerinizi yükseltmeyi, karşılıklı tartışmalarınızı mescidlerini2den uzak tutunuz. Cuma günlerinde oraları kokulandırıp, tütsülendiriniz. Mescidlerinizin kapılarında da tuvalet ve abdest alma yerleri yapınız."[\[390\]](#)

Bu hadisin isnadında Umeyyeoğullarının azatlısı Dımaşklî el-Alâ b. Kesir vardır. Bu da hadis âlimlerine göre zayıf bir ravidir. Bunu hadis hafızı Ebu Ahmed b. Adî el-Cürcanî zikretmiştir.[\[391\]](#)

Yine Ebu Ahmed'in zikrettiğine göre, Ali b. Ebi Talib (r.a) şöyle demiştir: İkinci namazını mü'minlerin emin Osman ile birlikte kıldım. Mescidin bir tarafında bir terzi gördü. Onun dışarı çıkartılmasını emretti. Ona: Ey mü'minlerin emiri! O mescidi süpürüyor, kapıları kapatıyor ve bazen de su serpiyor denilince, Osman şöyle dedi: Ben Rasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinledim: "Sanatkârlarınızı mescidlerinizden uzaklaştırınız." Bu belllenmiş bir hadis değildir, isnadında

Muhammed b. Mucîb es-Sakafî vardır. Bu ise Zâhibu'l-Hadis (hiçbir surette hadisi alınmayan) bir ravidir.[\[392\]](#)

Derim ki: Bu anlamda vârid olmuş rivayetlerin, rivayet yolları her ne kadar gevşek ise de manaları sahihtir. Bu manaların sahih olduğuna, daha önce zikrettiklerimiz delil teşkil etmektedir. Tirmizî der ki: Tabîne mensub kimi ilim ehline mescidde alışverişe ruhsat verildiğine dair rivayet gelmiş bulunmaktadır. Peygamber (sav)den de birden çok hadiste mescidde şiir okunabileceğine dair ruhsat da rivayet edilmiş bulunmaktadır.[\[393\]](#)

Derim ki: Mescidlerde şiir okumak hakkında farklı görüşler vardır. Kimisi mutlak olarak kabul etmezken, kimisi mutlak olarak caiz kabul etmektedir. Ancak uygun olan bu hususta hükmün tafsilatlı olarak ele alınmasıdır. Şöyleki: Şiire bakılır, eğer şiir yüce Allah'a ya da Rasûlüne övgü ihtiva ediyor, yahut onları yakışık olmayan şeylerden tenzih ediyor ise -Hassan'ın şiirlerinde olduğu gibi- veya hayra teşvik, öğüt, dünyaya karşı zahîdliği, dünyalıktan az şeylerle yetinmeyi ihtiva ediyor ise böyle şiirleri mescidlerde de, başka yerlerde de okumak güzeldir. Mesela şairin şu beyitleri bu kabildendir:

"Dolaş, dur ey nefis ki, ben de tek ve samed olana doğru gideyim, Bırak benim peşimi, Rabbimden başkasını aramıyayım. O benim tesellim, benim sohbet ettiği mdir, insanları ter ket artık, Çünkü sen O'nun dışında sığınacak kimse bulamazsın."

Böyle olmayan şiirler de caiz olmaz. Çünkü şiirde çoğunlukla çirkin sözler, yalan ve batılın süslü gösterilmesi söz konusudur. Bu gibi hususlardan uzak kalan şiirde bile en azından boş sözler ve gereksiz ifadeler vardır. Mescidler ise bundan uzak tutulmalıdır. Çünkü yüce Allah: "Allah'ın yüceltilmeslne ve İçlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerdedir" diye buyurmaktadır. Şiirin mescidde okunması bazen caiz olabilir. Şairin şu beyiti gibi:

"Yumuşak kumların (üzerinde yürüyen) ve yağmurun vurduğu bir erkek deve gibi, Ki sırtında yağmur vardır ve oradan aşağı düşmüştür."

Bir başka sairin su beviti de böyledir:

"Sema (yağmur) bir kavmin topraklarına düştü mü, Orada otlatırız isterlerse kızsınlar (bizlere)"

Bu kabil şiirde her ne kadar Allah'a hamd ve sena bulunmamakta ise de caizdir. Çünkü hayasızca sözler ve yalan ihtiva etmemektedir. Caiz olan ve olmayan şiirlere dair yeterli açıklamalar yüce Allah'ın izniyle eş-Şuarâ Sûre-si'nde gelecektir.

Dârakutnî'nin rivayetine göre Hişam b. Urve babasından, o Âişe (r.an-hâ)dan şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav)'ın huzurunda şiirden söz edildi de

şöyle buyurdu: O bir sözdür, güzeli güzeldir, çirkini çirkindir. "[394]

Bu. hususta Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan, Ebu Hureyre'den ve İbn Ab-bas'tan rivayet edilen Peygamber (sav)'ın buyrukları da bulunmaktadır. Bunları (Dârakutnî) Sünen'inde zikretmiş bulunmaktadır.

Derim ki: Şafiî mezhebihe mensup ilim adamları bu sözü Şafiî'den nakletmektedirler ve ondan başkasının bu sözleri söylemediğini ileri sürerler. Sanki onlar bu husustaki hadislerle vakıf olmamış gibidirler. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [395]

8- Mescidlerde Seslerin Yükseltilmesi:

Mescidlerde sesin yükseltilmesine gelince, şayet bu sesini yükseltenin maslahatının bir gereği ise o vakit maksadının zatına olmak üzere ona beddua edilir. Çünkü az önce kaydettiğimiz Bureyde yoluyla gelen hadis bunu ifade etmektedir. Aynı şekilde Ebu Hureyre'nin naklettiği hadise göre de Ra-sûluilah (sav) şöyle buyurmaktadır: "Kim birisinin mescidde bir şey kaybettiğini ilan ettiğini işitirse: Allah onu sana geri çevirmesin, desin, çünkü mes-cidler bunun için bina edilmiş değildir, "[396]

Malik ve bir grub iiim adamı bu kanaattedir. Öyle ki bunlar, ilim ve başka bir maksat için dahi mescidde sesin yükseltilmesini mekruh kabul ederler. Ebu Hanife mezhebine mensub ilim adamları bizim -Maliki- mezhebimize mensub Muhammed b. Mesleme ise davalasma ve ilim maksadı ile sesi yükseltmeyi caiz kabul eder ve şöyle derler: Çünkü onlar için bu şekilde seslerini yükseltmek kaçınılmaz bir şeydir. Ancak bu, hadisin zahirine muhaliftir. "Onlar için bu şekilde davranmak kaçınılmaz bir şeydir." sözleri ise uygun değildir. Aksine İki sebep dolayısıyla bundan kaçınabilirler. Evvela vakar ve hürmette kusur etmezler. Sürekli bunu hatırlarında tutarlar ve aksi olan işlerden kendilerini sakındırırlar. İkinci olarak eğer buna imkân bulunmayacak olursa, o takdirde bu maksatla özel bir yer tesbit edilmelidir. Nitekim Ömer (r.a), el-Butayha diye adlandırılan geniş bir yer bina etmiş ve: Kim yüksek sesle konuşmak yahut bir şiir okumak isterse -Rasûlullah (sav)'ın mescidinde bunları yapmak isteyenleri kastetmektedir- haydi bu geniş yere çıkıp gitsin. İşte bu da Ömer (r.a)'ın, mescidde şiir okunmasına karşı çıktığının delilidir. el-Butayha denilen yerde, Mescidin dışında bunun için bir yer bina etmiştir. [397]

9- Mescidde Uyumak:

Yabancı ve evi olmayan erkek ya da kadınlardan bu işe ihtiyaç duyan kimselerin mescidde uyumalarına gelince, bu caizdir. Çünkü Buhârî'de şöyle denilmektedir: ...Ebu Kılâbe, Enes'ten naklen dedi ki: Ukl kabilesinden bir grup Peygamber (sav)ın yanına geldiler. Onlar Suffe'de kaldılar. Abdu'r-Rahman b, Ebi Bekr dedi ki: Suffa ashabı fakir kimseler idiler.[\[398\]](#)

Buhârî ile Müslim'de kaydedildiğine göre de İbn Ömer bekâr bir delikanlı iken evlenmeden Peygamber (sav)ın Mescidinde (kimi zaman) uyurdu.[\[399\]](#)

Buhârî'nin lafzı bu şekildedir,

Buhârî: "Kadının mescidde uyuması" diye bir başlık açmış ve bu başlık altında Âişe (r.anhâ)nın rivayet ettiği hadisi de zikretmiştir. Bu hadis ahalisi tarafından bir kemer çalmakla itham edilen siyahi bir cariyenin başından geçenler hakkındadır. Âişe dedi ki: Bu cariyenin mescidde kıldan bir çadırı ya da küçükçe bir evi vardı...[\[400\]](#)

Atâ b. Ebi Rebah da kırk yıl süreyle gecelerini mescidde geçirmiştir. [\[401\]](#)

10- Mescide Giriş ve Çıkışın Adabı:

Müslim, Ebu Humeyd ya da Ebu Useyd'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse mescide girdiği takdirde; "Allah'ım bana rahmetinin kapılarını aç" desin. Mescidden çıkacak olursa da: "Allah'ım, lütfundan dilerim" desin."[\[402\]](#) Ebû Dâvûd da bu hadisi böylece rivayee etmiş, ancak o: "Sizden herhangi bir kimse mescide girecek olursa: Selâm versin, Peygamber (sav)a salât getirsin, sonra da: "Allah'ım bana rahmetinin kapılarını aç, desin..." fazlalığıyla rivayet etmektedir.[\[403\]](#)

İbn Mâce'nin rivayetine göre de Rasûlullah (sav)ın kızı Fâtıma (r.anhâ) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) mescide girdi mi:

"Allah'ın adıyla, Rasûlullah'a selâm olsun. Allah'ım, bana günahlarımı bağışla ve bana rahmetinin kapılarını aç" derdi. Çıktı mı da:

"Allah'ın adıyla, Allah'ın Rasûlüne salât olsun. Allah'ım, günahlarımı bana bağışla ve bana rahmetinin ve lütfunun kapılarını aç," derdi.[\[404\]](#)

Ebu Hureyre'den rivayete göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse mescide girdi mi, Peygamber (sav)a salât (ve selâm) getirsin ve şöyle desin: "Allah'ım, bana rahmetinin kapılarını aç." Mescidden dışarıya çıktı mı yine Peygamber (sav)a selâm getirsin ve: "Allah'ım, beni kovulmuş

şeytandan koru" desin." [\[405\]](#)

Ebû Dâvûd da Hayve b. Şureyh'den şöyle dediğini rivayet eder: Ukbe b. Müslim ile karşılaştım. Ben ona şöyle dedim: Bana ulaştığına göre senin Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) mescide girdi mi şöyle dermiş: "Azim olan Allah'a, O'nun kerim olan zatına, kadim olan sultanına (egemenliğine), kovulmuş şeytandan sığınırım." (Ukbe> Evet, dedi. Dedi ki: O bunu söyledi mi şeytan da: Günün diğer vakitlerinde de bana karşı korunmuş oldu, der. [\[406\]](#)

11- Mescide Girdikten Sonra Oturmadan

İki Rek'at Namaz Kılmak (Tahiyyetu'l-Mescid):

Müslim'in, Ebû Kata de'den rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse mescide girdi mi oturmadan önce iki rek'at kılıversin." [\[407\]](#) Yine ondan rivayete göre: Rasûlullah (sav) insanlar arasında oturuyor iken mescide girdim. Ben de geçip oturdum, Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Oturmadan önce iki rek'at namaz kılmana engel olan nedir?" Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Ben senin ve sair insanların oturmakta olduğunu gördüm. Şöyle buyurdu: "Sizden herhangi bir kimse mescide girecek olursa, iki rek'at namaz kılmadan oturmasın." [\[408\]](#)

İlim adamları derler ki: Peygamber (sav) mescidi diğer evlerden ayıran bir Özellikle mümtaz kılmıştır. O da namaz kılmadan oturmama meziyetidir.

İlim adamları genel olarak burada namaz kılma emrinin mendubluk ve teşvik ifade ettiğini kabul etmekle birlikte, Dâvûd (ez-Zahirî) ve mezhebine men-sub ilim adamları bunun vücut ifade ettiği kanaatindedirler. Ancak bu kanaat batıldır. Eğer durum onların dedikleri gibi olsaydı, abdestsiz bir kimsenin abdest almadan mescide girmesinin haram olması gerekirdi. Bildiğim kadarıyla da kimse böyle bir görüş ileri sürmüş değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbrahim b. Yezid, el-Evzaî'den, o Yahya b. Ebi Kesir'den, o Ebu Seleme b, Abdu'r-Rahman'dan, o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse mescide girdi mi iki rek'at namaz kılmadan oturmasın. Sizden herhangi bir kimse evine girdi mi iki rek'at namaz kılmadan oturmasın. Şüphesiz Allah onun, o iki rek'atından dolayı evinde hayır takdir buyurur." Bu hadis mescid ile ev arasında eşitliği gerektirmektedir; denilse;

Böyle diyene şu şekilde cevap verilir: Eve giriş esnasında namaz kılmayı ifade

eden bu fazlalığın aslı yoktur. Bunu Buhârî söylemiştir.^[409] Bu hususta az önce kaydettiğimiz Müslim tarafından rivayet edilen Ebu Katade hadisi sahihtir. Burada sözü edilen İbrahim'den bildiğim kadarıyla Sa'd b. Abdu'l-Hamid'den başka hadis rivayet eden olmamıştır. Bildiğim kadarıyla da onun bu hadisten başka rivayeti de yoktur.^[410] Bu ifadeler Ebu Muhammed Abdu'l-Hakk'a aittir.^[411]

12- Mescidlerin Kandillerle Aydınlatılması:

Said b. Zebbân rivayetle dedi ki: Bana babam, babasından anlattı. O (babam) dedesinden, o Ebu Hind (r.a.)dan rivayetle dedi ki: Temim -yani ed-Da-rî-Şam'dan, Medine'ye kandiller, zeytinyağı ve ipler getirdi. Medine'ye ulaştığında cuma gecesine rastgeldi. Ebu'l-Bü2ad diye anılan bir köleye emir vermesi üzerine köle kalkıp o ipleri bağladı, kandilleri astı. Onlara su ve zeytinyağı doldurdu ve aralarına da fitil yerleştirdi. Güneş batınca Ebu'l-Büzâd'a emir vererek bu kandilleri yaktı. Rasûlullah (sav) mescide çıkınca, kandillerin parıldadığını gördü. "Bunu kim yaptı?" diye sorunca, Temim ed-Darî yaptı ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Şöyle buyurdu: "Sen İslâm'ı aydınlattın, Allah da dünyada da, âhirette de seni nûrlandırсын. Eğer bir kızım olsaydı, onu seninle evlendirirdim." Nevfel b. el-Haris dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Benim Nev-fel kızı el-Muğire adında bir kızım var, sen onu istediğinle evlendirebilirsin deyince, Peygamber o kızı Temim'e nikahladı.

Zebbân yalnızca Said'in adıdır. Onun nesebi de şu şekildedir: Ebu Osman Said b. Zebban b. Kaid b. Zebbân b. Ebi Hind. Burada anılan Ebu Hind de Peygamber (sav)'ın hacamatçısı ve Beyâdaoğullarının azadlısıdır.

İbn Mace'nin rivayetine göre de Ebu Said el-Hudrî şöyle demiştir: Mescid-lerde kandil yakan ilk kişi Temim ed-Darî'dir.^[412]

Enes'ten rivayet edildiğine göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim bir mescidde bir kandil yakacak olursa, o ışık onda bulunduğu sürece melekler ve Arşı yüklenenler ona dua edip dururlar ve şüphesiz ki mescidin süpürülmesinin tozu Hür el-Iyn'in mehiridir."^[413]

İlim adamları derler ki: İçinde Kur'ân'ın okunduğu evin kandiller asmak suretiyle ve içinde mumlar dikmekle aydınlatılması müstehabtır. Ramazan ayında da mesçidlerin aydınlatılması arttırılır.^[414]

13- Allah'ı Teşbih Edenlerin Nitelikleri:

"Sabah akşam O'nu oralarda teşbih ederler; ... yiğitlerdir" buyruğunda teşbih edenleri nitelendirmesi hususunda ilim adamları farklı görüşlere sahiptir. Bir görüşe göre bunlar yüce Allah'ın emirlerini gözetenler ve onun rızasını talep edenlerdir. Dünya işlerinden hiçbir iş onları narnaz kılmaktan ve Allah'ın anmaktan, engellemez.

Ashab-ı Kiram'dan bir çok kimse de şöyle demiştir: Bu âyet-i kerime namaz için ezanı işittiklerinde, işlerini bırakıp hemen namaza koşuşan, çarşı ve pazardakiler hakkında inmiştir.

Salim b. Abdullah pazarda bulunanların namaza gitmekte olduklarını görünce şöyle demiştir: İşte yüce Allah'ın: "Kendilerini ticaretin de, alışverişin de Allah'ı anmaktan... alıkoymadığı yiğitlerdir" buyruğunda kastettiği kimseler bunlardır. Bu sözün İbn Mes'ud tarafından söylendiği de rivayet edilmiştir.

Abdullah b. Âmir ve Ebubekr'in kendisinden rivayetine göre Âsim ile el-Hasen "O'nu teşbih ederler" buyruğunu; O'na, oralarda teşbih olunur" anlamında meçhul bir fiil olarak "be" harfini üstün okumuştur. Nâfi', İbn Ömer, Ebu Amr ve Hamza ise "teşbih ederler" anlamında olmak üzere "be" harfini esreli okurlardı. Ebu Âmr'ın, Asım'dan rivayeti de bu şekildedir.

"Be" harfini üstün okuyanların kıraatine göre bunun iki türlü manası vardır: Birincisine göre, açıktan zikredilen fiilin delâlet ettiği gizli bir fiil ile "yiğitlerdir" anlamındaki "rical" kelimesinin merfû' olmasıdır. Bu da, yiğitler O'nu teşbih ederler, manasıdır. Buna göre (âyetin son kelimesi olan) "akşam (el-âsâl)" kelimesi üzerinde vakıf yapılır. Sîbeveyh bunun benzeri bir açıklamayı zikretmiş ve şu beyiti kaydetmiş bulunmaktadır:

"Ağlansın Yezid için, düşmanlık dolayısı ile zelil olup boyun eğen,
Ve atılan silahların helak edip öldürmelerinden dolayı ihtiyacı olan kimseler/
Burada ifade, zelil olan kimse onun için ağlasın, anlamındadır. İşte buna binaen: İfadesi Zeyd, Arar'ı dövdü, anlamında kullanılır.

Diğer bir açıklama da şöyledir: "Yiğitler" anlamındaki kelime mübtedâ olarak merfû' okunur, haberi ise (birinci âyetin başındaki) "evlerdedir" anlamındaki buyruktur. Yani Allah'ın yücekilmelerine izin verdiği evlerde bir takım yiğitler vardır ki...

"O'nı orada teşbih ederler" ifadesi de "yüceltilmesi" fiilindeki zamirden .hat olur. Şöyle denilmiş gibidir: Oralarda O'na teşbih edilerek yüceltilmesi-ne... izin vermiştir. Bu durumda "akşam" anlamındaki kelime üzerinde vakıf yapılmaz.

"Teşbih ederler" fiilini "be" harfi esreli olarak okuyanlar ise "akşam" (anlamındaki: "el-âsâl" kelimesi) üzerinde vakıf yapmazlar. Çünkü bu durumda

"teşbih ederler" fiili "yiğitler" anlamındaki kelimenin fiilidir. Fiilin ise faile (özneye) ihüyac vardır ve burada hazfedilmiş de değildir. "Sabah-akşam" anlamındaki kelimelere dair açıklamalar da daha önceden ei-A'raf Sûre-si'nin sonlarında (7/205. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Hamd yalnızca Allah'a mahsustur. [\[415\]](#)

14- Bu Buyrukta Geçen "Tesbih"in Anlamı:

"O'nu oralarda teşbih ederler" buyruğunun namaz kılarlar anlamında olduğu söylenmiştir. İbn Abbas da: Kur'ân-ı Kerîm'de geçen her teşbih lafzı namaz demektir, demiştir. Buna da yüce Allah'ın: "Sabah-akşam" buyruğu delildir. Sabah ve öğleden sonra (akşama kadar) anlamındadır. Müfessirlerin çoğu da şöyle demektedir: (İbn Abbas) "namaz" ile farz olan namazı kastetmiştir. Sabah (el-ğuduvv) sabah namazını, akşam (el-âsâl); öğle, ikindi, akşam ile yatsı namazlarını kapsar. Çünkü "el-âsâl" adı onların hepsini ifade eder. [\[416\]](#)

15- Mescidlere Gidip Gelmenin Orada Kalmanın Fazileti:

Ebû Davud'un rivayetine göre Ebu Umâme Rasûlullah (sav)m şöyle buyurduğunu nakletmektedir; "Kim evinden abdest almış olarak farz bir namaz kılmak üzere çıkarsa, onun ecri tıpkı ihrama girmiş hacmin ecri gibidir. Kim de kuşluk namazı için çıkıp da yalnız bu maksatla çıkacak olursa, onun da ecri umre yapan kimsenin ecri gibidir. Aralarında lağv (boş söz ve iş) bulunmayan şekilde ardı arkasına namaz kılmak ise illiyyinde bir kitabdır." [\[417\]](#)

Bureyde'den de, Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Karanlıklarda mescidlere yürüyüp, gidenleri kıyamet gününde tam nûr ile müjdele." [\[418\]](#)

Müslim'in, Sahih'inde kaydedildiğine göre Ebu Hureyre (r.a), Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Her kim sabah veya akşam mescide gidecek olursa, Allah ona cennette sabah veya akşam gittiği her vakit bir İkram ve ziyafet hazırlar." [\[419\]](#)

Sahih'in dışındaki kaynaklarda da şu ziyade vardır: "Nasıl ki sizden herhangi bir kimse sevdiği kimseyi ziyaret edecek olursa, ona ikramda elinden geleni yapıyorsa (ona öylece ikramda bulunacaktır)." [\[420\]](#) Bunu es-Sa'lebî zikretmektedir.

Müslim'in rivayetine göre Ebu Hureyre (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav)

buyurdu ki: "Kim evinde abdest alır, sonra da Allah'ın evlerinden herhangi birisine Allah'ın farzlarından bir farızayı edâ etmek üzere yürüyerek gider-* se, atacağı iki adımdan birisi ile bir günahı silinir, diğeri onu bir derece yükseltir.

[421]

Yine Ebu Hureyre'den rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kişinin cemaatle birlikte kıldığı bir namaz, evinde ve pazarında kıldığı namazdan yirmi küsur kat daha fazladır. Çünkü onlardan herhangi bir kimse güzel bir şekilde abdest alıp sonra da namaz kılmaktan başka bir arzusu bulunmayıp yalnızca namaz kılmak arzusu ile mescide gidecek olursa, attığı herbir adım sebebiyle mutlaka onun bir derecesi yükseltilir ve mutlaka onun bir günahı silinir; tâ ki mescide girinceye kadar. Mescide girdikten sonra onun orada kalmasına sebep namaz olduğu sürece namazda sayılır. Sizden herhangi bir kimse namaz kıldığı yerinde kaldığı sürece melekler de sizden o kimseye dua eder dururlar ve: Allah'ım ona rahmet eyle, Allah'ım ona mağfiret eyle, Allah'ım onun tevbesini kabul buyur, derler. Orada başkasını rahatsız etmediği ve abdestini bozmadığı sürece (bu böylece sürer gider.)[422]

Bir rivayette de şöyle denilmektedir: Abdestini bozmadıkça (ne demektir!1 diye soruldu. (Ebu Hudeyre): Yellenmedikçe yahut osurmadıkça, diye cevap verdi.

[423]

Hakîm b. Zurayk dedi ki: Said b. el-Müseyyeb'e: Sence cenazede hazır bulunmak mı daha iyidir, yoksa mescidde oturmak mı? diye soruldu. Şu cevabı verdi: Bir cenazenin namazını kılan bir kimseye bir kırat (ecir) vardır. Onun defnedilmesine tanık olan kimseye iki kırat vardır. Bense mescidde oturmayı daha çok severim, çünkü melekler: Allah'ım ona mağfiret buyur, Allah'ım ona rahmet eyle, Allah'ım tevbesini kabul et, derler.

Rasûlullah (sav)'ın ashabından olan el-Hakem b. Ömer'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Dünyada misafir (gibi) olunuz. Mescidleri ev edininiz, kalblerinizi rikkate alıştırınız. Çokça tefekkür edip ağlayınız. Hevâlarınız sizleri ihtilâfa düşürmesin. Yerleşmeyeceğiniz binalar yapmayınız, yemeyeceğiniz kadarını toplamayınız, erişemeyeceğiniz umutlar beslemeyiniz." [424]

Ebu'd-Derdâ da oğluna şöyle demiştir: Mescid senin evin olsun, çünkü ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Mescidler takva sahiplerinin evleridir. Mescidleri ev edinen kimseye yüce Allah huzur ve sükûnu ve sırat üzerinden geçmeyi taahhüd etmiştir." [425]

Ebu Sadık el-Ezdî Şuayb b. el-Habhab'a yazdığı mektubunda şunları söyler:

Sana mescidi ere gidip oradan ayrılmamanı tavsiye ederim. Çünkü bana ulaştığına göre mescidler peygamberlerin meclisleri idi.

Ebu tdris el-Havlânî dedi ki; Mescidler insanlar arasından kerim kimselerin meclisleridir.

Malik b. Dinar da şöyle demektedir: Bana ulaştığına göre şant yüce Allah şöyle buyurmuştur: Ben kullarımı azaplandırmak isterim; ancak mescidleri imar edenlere, Kur'ân için birlikte oturanlara ve müstüman olarak yetişen çocuklara bakarım da gazabım sükûn bulur.

Yine Peygamber (sav)ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Âhir zamanda bir takım insanlar olacaktır. Bunlar mescidlere gelirler ve halkalar halinde otururlar. Dünyayı ve dünya sevgisini konuşurlar. Bunlarla oturmayınız, Allah'ın da böylelerine ihtiyacı yoktur." [\[426\]](#)

İbnu'l-Müseyyeb de şöyle demiştir: Her kim bir mescidde oturursa o ancak Rabbinin huzurunda oturur. Artık onun hayırdan başka bir şey söylemek hakkı yoktur.

Mescidlerin tazimi ve mescidlere gereken saygının gösterilmesi ile ilgili yeterli açıklamalar daha önceden (bk. et-Tevbe, 9/17-18. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Kimi ilim adamı bu hususta onbeş madde zikrederek şöyle demektedir: Mescide duyulan saygının gereği olarak: Şayet cemaat oturmakta ise girdiği vakit selâm vermelidir, Eğer mescidde kimse yoksa "es-selâmu aleynâ ve alâ ibadillahi's-salihîn" demelidir ve oturmadan önce de iki rek'at namaz kılmalıdır.

Mescidde alışveriş yapmamalıdır.

Orada herhangi bir ok ya da kılıç çekmemelidir.

Mescidde kayıp aramaya kalkışmamalıdır.

Yüce Allah'ın zikri dışında sesini yükseltmemelidir, dünya sözleri konuşmamalıdır.

İnsanların boyunları üzerinden yürümeye kalkışmamalı, bir yerde oturmak için kimseyle çekişmemelidir, safta da kimsenin yerini daraltmamalıdır.

Namaz kılan kimsenin önünden geçmemeli, tükürmemeli, balgam çıkarmamalı, sümürmemelidir.

Parmaklarını çıtlatmamalı, bedeninde herhangi bir şeyle oynamamalıdır.

Necis şeyleri, küçük çocukları ve delileri mescidden uzak tutmalıdır. Mescidde hadler uygulanmamalıdır. Mescidde yüce Allah'ı çokça zikretmeli, O'ndan gafil olmamalıdır.

Bir kimse bunlara riâyet edecek olursa, mescidin hakkını ifa etmiş olur. Mescid onu koğulmuş şeyeana karşı korur ve himaye eder, Haberde şöyle denilmektedir:

"Bir mescid içindekilerle birlikte semaya yükselerek, içinde konuştukları dünya sözleri dolayısıyla o kimseleri yüce Allah'a şikâyet etri."[\[427\]](#)

Dârakutnî'nin rivayetine göre Amir eş-Şa'bî şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki "Hilâlin iri görülmesi ve (kalınlığı sebebiyle) iki geceliktir denilmesi, mescidlerin yol edinilmesi ve ani Ölümünün ortaya çıkması kıyametin yaklaşmasından ötürüdür,"[\[428\]](#)

Bunu Abdu'l-Kebir b. Muâfâ, Şerîk'den, o el-Abbas b. Zerîh'den, o Şa'bî'den, o Enes'den rivayet etmektedir. Başkası ise bunu eş-Şa'bî'den mür-sel olarak rivayet etmektedir, doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu Hatim dedi ki: Abdu'l-Kebir b. Mûâfâ sikadır, o ebdâldan sayılırdı, Buhârî'de kaydedildiğine göre Ebu Musa, Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Her kim bizim herhangi bir mescidimizden ya da pazarımızdan ok ile geçecek olursa, okun ucunu tutsun ve eli ile (okun ucuyla) müslüman bir kimseyi yaralamasın."[\[429\]](#)

Müslim'in kaydettiğine göre de Enes şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Mescid'de tükürmek bir günahdır, onun keffareti de onu gömmektir."[\[430\]](#)

Ebu Zerr'den rivayete göre Peygamber (sav) şöyle demiştir; "İyisiyle, kötüsüyle ümmetimin amelleri bana gösterildi. Onların güzel amelleri arasında yoldan kaldırılan rahatsız verici şeyler vardı. Kötü amelleri arasında da mescidde atılan ve gömülmeyen balgam vardı."[\[431\]](#)

Ebû Davud'un rivayet ettiğine göre el-Farac b. Fedâle, Ebu Sa'd el-Him-yerî'mn şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben Vasile b. el-Eska'ı, Dımaşk Mescidinde hasır üzerine tükürdükten sonra ayağıyla onu sildiğini gördüm.

Ona: Niye böyle yaptın? denilince, şöyle dedi: Çünkü ben Rasûlullah (sav)ı böyle yaparken gördüm. Farac b. Fedâle zayıf bir râvidir.. Aynı şekilde Rasûlullah (sav)ın Mescid'inde hasır da yoktu.[\[432\]](#)

Sahih olan; Rasûlullah (sav)ın yere tükürdüğü ve bunu sol ayakkabısı ile sürttüğüdür.[\[433\]](#) Vâsile'nin bunu kastetmiş olması muhtemeldir, bu sefer hasır da ona yorumlanmış olur. [\[434\]](#)

16- Hanımların Mescidlere Gitmelerinin Hükümü:

Yüce Allah'ın: "Yiğitlerdir" diye buyurması ve özellikle erkekleri söz konusu etmesi, kadınların mescidlerde herhangi bir paylarının olmadığını göstermektedir. Zira onların ne cuma namazı kılmak, ne de cemaate katılmak

sorumlulukları vardır. Onların evlerinde kılacakları namazlar daha faziletlidir. Ebu Davud'un rivayetine göre Abdullah (b. Mes'ud) (r.a) Peygamber (sav)dan şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Kadının namazını odasında kılması, evin genişçe bir yerinde kılmasından daha iyidir. Evinin iç taraflarında kılması, orta yerlerindeki geniş bir yerinde kılmasından daha faziletlidir."[\[435\]](#)

17- Allah'ı Anmanın Önünde Engel Tanımayanlar:

"Kendilerini ticaretin de, alışverişin de Allah'ı anmaktan... alıkoymadığı" meşgul etmediği "yiğitlerdir." Özellikle ticaretin söz konusu edilmesi, insanı namazdan alıkoyan en büyük işlerden birisi olduğundan dolayıdır. Ticaretin kapsamına girmekle birlikte niçin alışverişini tekrar zikretmiştir? diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilir: Ticaret ile satın almak kastedilmiştir. Çünkü yüce Allah burada "bey' (mealde; alışveriş)" tabirini kullanmıştır. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Onlar bir ticaret ueyapir eğlence gördükleri zaman..." (el -Cumua, 62/11) Bu açıklamayı el-Vakidî yapmıştır.

el-Kelbî der ki: Tüccar başka yerlerden mal getiren ve bir yerden bir yere yolculuk yapan kimselerdir. Satıcılar ise yerlerinde ikamet edenlerdir.

"Allah'ı anmaktan" buyruğunun te'vili hususunda farklı görüşler vardır. Atâ der ki: Burada kasıt namazda hazır bulunmaktır. İbn Abbas da böyle demiştir. Ayrıca o, "farz namaz" diye kayıtlamıştır. Ezandan alıkoymadığı diye de açıklanmıştır ve bunu Yahya b. Selâm zikretmiştir.

O'nu güzel isimleriyle anmak yani O'nu tevhid edip şanını yüceltmek diye de açıklanmıştır.

Âyet-i kerîme pazarda ticaret yapanlar hakkında inmiştir. Bunu da İbn Ömer ifade etmiştir. Salim dedi ki: Abdullah b. Ömer pazardan geçiyordu, o sırada iş yerleri sahipleri dükkânları kapatmış bulunuyorlar ve cemaat halinde namaz kılmak üzere kalkmışlardı. İşte: "kendilerini ticaretin de alışverişin de Allah'ı anmaktan... alıkoymadığı yiğitlerdir" âyeti bunlar hakkında nazil olmuştur, dedi. Ebu Hureyre dedi ki: Peygamber (sav)dan şöyle buyurdu: "Bunlar yeryüzünde Allah'ın lütfundan arayarak, yeryüzünde yolculuk yapan kimselerdir."[\[436\]](#)

Denildiğine göre Peygamber (sav) döneminde iki kişi vardı. Bunların birisi satıcı olup namaz için ezan okunduğunu işitir işitmez eğer terazi elinde bulunuyorsa onu atıverirdi, güzel bir şekilde dahi koymazdı. Şayet terazi yerinde bulunuyorsa, onu oradan kaldırmazdı. Diğerisi ise demirci idi, ticaret maksadıyla kılıç yapardı. Eğer çekici, Örsün üzerinde bulunuyor ise onu yerinde bırakırdı, şayet kaldırmış ise ezanı işittiği takdirde arkasına atardı. İşte yüce Allah, onları

ve onlara uyan herkesi övmek üzere bu buyruğu indirmiştir. [\[437\]](#)

18- Namazı Kılmak:

"Namazdan" ifadesi, yüce Allah'ın: "Allah'ı anmaktan" buyruğunda kastın, namazdan başka bir şey olduğunu göstermektedir, yoksa tekrar olurdu. "Namaz kıldı" denilir. Mastarının aslı, şeklinde olup, "vaV'ın harekesi "kafa intikal edince "vav" da, "eliPe kalboldu. Ondan sonra sakın bir elif olduğundan birileri hazfedildi. "He"nin (yuvarlak te'nin) sabit kalması ise, hazfedilerek kelimenin bozulmaması içindir. Ancak bu mastar izafe yapılıncı, muzaf, "he"nin yerine geçtiğinden hazfedilmesi caiz olmuştur. -İzafe edilmediği takdirde, hazfedilmesi de caiz olmaz. Nitekim; "Vaadetti, vaadetmek" ile; "tarttı, tartmak" denilir. Burada "he"nin (te harfinin) hazfedilmesi caiz değildir. Çünkü zaten (ilk harf olan) "vav" hazfedilmiştir. Zira kelimelerin aslı; ile dır. İzafet yapılması halinde bu "he" (yuvarlak te) hazfedilir. el-Ferrâ şu beyiti nakletmektedir:

Seninle yakınlıkları olanlar çabuk tuttular ellerini ayrılıkta ve bu hususta çok acele ettiler, Hem de sana vermiş oldukları o sözlerinde de durmadılar."

Burada şair "söz, vaad" anlamındaki kelimenin sonundaki "he"yi (yuvarlak te'yi) hazfetmiş bulunmaktadır. Buna sebep ise bunun muzaf olarak gelmiş olmasıdır.

Enes (r.a)dan gelen rivayete göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah kıyamet gününde dünya mescidlerini beyaz develermiş gibi getirir. Bunların ayakları amberden, boynuları zaferandan, başları miskten, yolları yeşil zebercetten olacaktır. Bu mescidlerin kayyûmları ve oradaki müezzinler bu (deve suretindeki mescid)leri önden çekecekler. İmamları ise arkadan sürecekleler. Bu mescidleri İmar edenler ise ona asılmış olacaklardır. Kıyametin Arasında hızlıca çakan şimşek gibi geçeceklerdir. Mevkıf te bulunanlar: Bunlar mukarreb melekler yahut mürsel peygamberlerdir, diyecekler. Bu sefer: Bunlar melek de değildir, peygamber de değildir. Fakat onlar Muhammed (sav) ümmeti arasından namazları dikkatle koruyanlar ve mescidlere devam eden kimselerdir diye seslenecektir. "[\[438\]](#)

Ali (r.a)dan şöyle dediği nakledilmektedir: İnsanlar üzerinden öyle bir zaman gelecek ki İslâm'ın sadece ismi, Kur'ân'ın sadece resmi kalacaktır. Mescidlerini ma'mur ederler, fakat Allah'ı zikretmek bakımından harabe olacaktır. O zamanın en kötöleri alimleridir, fitne onlardan başlayacak, onlara dönecektir.

Bu sözleriyle onların bildikleri halde, bildiklerinin gereği ile amel etmeyeceklerini kastetmektedir. [\[439\]](#)

19- Zekât Verenler ve Kıyamet Gününden Korkanlar:

"Zekâtı vermekten" buyruğu, el-Hasen'in dediğine göre farz olan zekâtı edâ etmekten demektir. İbn Abbas da dedi ki: Burada zekâtı kasıt yüce Allah'a itaat ve ihlâstır. Zira her mü'minin zekât verecek kadar malı olmaz.

"Onlar kalblerin ve gözlerin döneceği bir günden" yani kıyamet gününden "korkarlar." Bu, bugünün dehşetinden korkarlar, helak edilmekten endişe ederler, demektir. "Dönmek (tekallub)" başka bir hale geçmek demektir. Burada kasıt, kâfirlerin kalpleri ve gözleridir. Onların kalplerinin döndürülmesi yerlerinden sökülüp, gırtlaklara kadar gelip dayanmasıdır. Artık o kalpler ne yerlerine geri dönebilecektir, ne de çıkacaktır. Gözlerin dönmesi ise; gözlerin sürmeli gibi iken morarması, görüyor iken görmez olup körel-mesidir.

Şöyle de açıklanmıştır: Kalpler kurtulma ümidi ile helak olma korkusu arasında döner, durur (gider, gelir). Gözler de kitaplarının kendilerine hangi taraftan verileceğine ve nerelere götürüleceklerine bakar durur.

Şöyle de açıklanmıştır: Şüphe edenlerin kalpieri bulundukları şüphe halinden başka bir hale geçer. Artık gözleri de böyle olacaktır, çünkü onlar kesin olarak herşeyi görmüş olacaktırlar. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğuna benzemektedir: "Şimdi senden perdeni kaldırdık, bugün gözün pek keskindir." (Kâf, 50/22) Onun dünyada iken sapıklık olarak gördüğü şeyin, artık doğruluğun tâ kendisi olduğunu görecektir. Şu kadar var ki; bu görmelerinin âhirette kendilerine hiçbir faydası olmayacaktır.

Bir başka açıklama da şöyledir: Onların kalpleri cehennemin kor ateşleri üzerinde döndürülüp duracaktır. Anlamin, kalplerin cehennem alevi ve ateşi üzerinde döndürülüp, duracağını söyleyenlerin görüşlerine göre bu buyruk, yüce Allah'ın şu buyruklarına benzemektedir: "Yüzlerinin ateşte evirilip, çevirileceği o günde..." (el-Ahzâb, 33/66); "Biz de onların kalplerini ve gözlerini çeviririz." (el-En'âm, 6/110)

Şöyle de açıklanmıştır: Ateş kimi sefer onları alevi ile yalayarak, kimi sefer de pişirerek evrilip çevirilirler. Bir başka açıklamaya göre kalplerin evirilip çevirilmesi onların çarpması, ızdırap duymasıdır. Gözlerin döndürülmesi de, gözlerle dehşetin değişik yerlerine bakmaktır.

"Çünkü Allah onları İşledikleri amellerinin en güzeli ile mükafatlandırarak." Yüce Allah burada güzelliğe karşılık verilecek mükâfatı söz konusu etmekte, kötülüklere karşılık verilecek cezaları zikretmemektedir. Bunların da cezasını verecek olmakla birlikte, söz konusu etmemesinin iki sebebi vardır:

1- Bu bir teşviktir. O bakımdan sadece arzu edilen, şevk duyulan şeyi zikretmekle yetinilmiştir.

2- Bu'onların büyük günah işlemelerinin söz konusu edilmeyeceği bir günün niteliklerini anlatmaktadır. O bakımdan küçük günahları da affedilmiş olacaktır.

"Ve onlara lütfundan fazlasıyla verecektir." Bunun iki anlama gelme ihtimali vardır: Birincisine göre yüce Allah herbîr iyiliğe on misliyle karşılık verecektir, ikincisi ise karşılıksız olarak onlara kendi lütfundan ihsanlarda bulunacaktır.

"Allah dilediğine hesapsız rızık verir." Yani verdiklerinin hesabını yapmayacaktır, sormayacaktır. Zira O'nun ihsanının, bağışlarının sonu yoktur.

Rivayet olunduğuna göre; bu âyet-i kerîme nazil olunca, Rasûkîllah (sav) Küba Mescidi'nin inşa edilmesini emretti. Abdullah b. Revâha gelip şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Mescidleri bina eden kurtuluşa erer mi?

"Evet, ey Revâha'nın oğlu" diye buyurdu. Peki ya orada ayakta ve oturarak namaz kılanlar diye sorunca, Peygamber: "Evet onlar da ey Revâha'nın oğlu" buyurdu. Bu sefer: Peki, ya Allah'a geceyi ancak secde ederek geçirirse deyince, Peygamber şu cevabı verdi: "Evet, ey Revâha'nın oğlu. Sec' yapmayı bırak, çünkü hiçbir kula akıcı bir dilden (güzel konuşmadan) daha kötü bir şey verilmiş değildir." Bunu da el-Maverdî zikretmektedir.[\[440\]](#)

39. Kâfir olanların amelleri, susuz kimsenin su sandığı dümdüz çöldeki bir serab gibidir. Nihayet ona yaklaşıncı, onun bir şey olmadığını görür. Halbuki kendisi yanında Allah'ı bulmuştur, O da hemen onun hesabını tamam#n öder. Allah hesabı çabuk görendir.

Yüce Allah mü'minlerin misalini verdikten sonra, "kâfir olanların amelleri ... çöldeki bîr serab gibidir" buyruğu ile kâfirin misalini vermektedir, Mukatil dedi ki: Bu buyruk, Şeybe b. Rabja b. Abdi Şems hakkında nazil olmuştur. O bir din arayışı içerisinde kendisini ibadete vermeye çalışan birisiydi. Peygamber (sav), peygamber olarak ortaya çıkınca kâfir oldu.

Ebu Selîl dedi ki: Âyet-i kerîme kitab ehli hakkında inmiştir. Dahhak'a göre İse âyet kâfir kimsenin hayırlı amelleri hakkındadır, Sıla-i rahim, komşulara faydalı oimak gibi.

Serab: Sıcaklığın arttığı, günün orta vakitlerinde, tehlikeli geçitlerde yere bitişik su gibi görünen şeylerdir. Âl denilen şey ise kuşluk vakti su gibi görünen (serab) çeşididir, ancak sema ile yer arasında görününceye kadar yerden yükseliyormuş gibi görünür.

Seraba bu ismin verilmiş sebebi, onun su gibi akması (serbetmesi)nden dolaydır.

Meselâ; "Erkek deve yerde yürüdü, gitti" demektir. Serab'a "el-âl" adı da verilir, bu da ancak çölde ve sıcakta olur. Susuz bir kimse onu su zannederek aldanır. Şair der ki:

"Çıplak bir tepe üstünde bir âl'in (serab'ın) parıldayışını gördü) diye, Kırbaamdaki suyu boşaltan gibi oldum."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Biz savaşı bırakınca onların ahidleri,
Düz alandaki parlak serabın parıldayışı gibi oldu."

Şair İmruu'l-Kays da şöyle demektedir:

"Ben binekleri serabı çokça parıldayan alabildiğine uzak Herbir gediğe sürmedim mi?"

"Çöl(ler)" kelimesi, in çoğuludur. "Komşular" kelimesinin: "Komşu" kelimesinin çoğulu olması gibi. Bu açıklamayı el-Herevî yapmıştır. Ebu Ubeyde de der ki: Bu iki şekilde de aynı anlamdadır. Bunu da en-Nehhâs nakletmiştir. Yeryüzünün düz, geniş ve bitkisi bulunmayan bölgelerine bu ad verilir. Serab da böyle bir yerde olur. Bu kelimenin asıl anlamı, suyun karar kıldığı çukur yer demektir, çoğulu da; şeklinde gelir.

el-Cevherî dedi ki: "Yerin düz olan kısmı" demektir, çoğulu da; şeklinde gelir. Makabli esreli olduğundan dolayı (sonuncusunda) "vav", "ya"ya dönüşmüştür. İle aynıdır, bu da "vav"lıdır. Bazısı ise bunun çoğul olduğunu söylemektedir.

"Susuz kimsenin" o serabı "su sandığı dümdüz çöldeki bir serab gibidir. Nihayet ona yaklaşıncı, onun bir şey olmadığını görür." Zannettiği gibi olmadığını görür ve hiçbir suyu bulunmayan bir yer ile karşılaşır.

Bu yüce Allah'ın kâfirlere verdiği bir misaldir. Onlar amellerinin sevapları konusunda böyle bir neticeyle karşılaşacaklardır. Yüce Allah'ın huzuruna geleceklerinde amellerinin sevabının küfür sebebiyle boşa çıkmış olduğunu göreceklerdir. Yani serab gören bir kimse, nasıl suyu bulunmayan bir şey su görüyor ve sonunda helak olur ya da ölüyorsa, kâfir olanlar da böylece hiçbir şey bulamayacaklardır.

"Halbuki kendisinin yanında Allah'ı" gözetlemekte olduğunu "bulmuştur. O da hemen onun hesabını" yani amelinin karşılığını "tamamen öder." İmruu'l-Kays der ki:

"Geri dönüp, süratle (yukardan aşağı) düşercesine koşup gitti, Ve o, artık hesabına kavuşacağına kesinlikle inandı."

Allah'ın ameline karşılık vaadettiği cezayı bulmuş olacakür, diye açıklandığı gibi, haşrolacağı vakit Allah'ın emri ile karşı karşıya kalacaktır, diye de açıklanmıştır. Anlam birbirine yakındır.

"Serab" anlamındaki kelime; diye de okunmuştur. el-Mehdevî dedi ki: Buradaki (te'den önceki) "elifin, "ayn"ın üzerindeki fetha'nın tok söylenişi olması da mümkündür. Ayrıca kadınlara yaklaşmayan erkek için kullanılan; söylenişine de benziyor olabilir. Ayrıca bu kelimenin; Çöl"ün çoğulu olması da mümkündür. Buna göre vasi ve v.akf halinde de "te" okunmalıdır.

NafT, İbn Ca'fer ve Şeybe'den "susuz kimse" anlamındaki kelimeyi hem-zesiz olarak; diye okudukları rivayet edilmiştir. Ancak onlardan nakledilen meşhur rivayet hemzeli okunduğudur. Su-sadı, susar, susamak, susayan" denilir. Şayet hemze okunmayacak olursa; ".Susayan" denilir.

"Kâfir olanlar" anlamındaki ifade mübtedâ, "amelleri" anlamındaki kelime de ikinci mübtedâdır. "Serab gibidir"deki benzetme edatı olan "keP de haberdur. Cümle tamamıyla; "lar" haberdur. Bununla birlikte "amelleri" kelimesinin "kâfir olanların" terkibinin bedeli olması da mümkündür. Yani; "Küfre sapanların amelleri... bir serab gibidir" takdirindedir ve buna göre muzaf hazfedilmiş olmaktadır. [\[441\]](#)

40. Yahut derîn bir denizdeki karanlıklar gibidir. Onu bir dalga örter, onu da üstünden bîr dalga kaplar. Onların üzerlerinde bulutlar vardır. Birbiri üstünde karanlıklar. Elini çıkarsa, neredeyse onu dahi göremeyecektir. Allah kime nur vermemişse, onun nuru olmaz.

"Yahut derin bir denizdeki karanlıklar gibidir" buyruğu İle yüce Allah, kâfirlere bir başka örnek vermektedir. Yani onların amelleri ya çöldeki bir serab gibidir, yahut karanlıklar gibidir. ez-Zeccâc der ki: Dilersen amellerine serabı örnek al, dilersen karanlıkları örnek al, demektir. Buna göre buradaki "yahut" mübahlık (serbestlik) bildirir. Nitekim daha önce bu kabilden açıklamalar yüce Allah'ın: "Yahut... yağmura benzer" (el-Bakara, 2/19) buyruğunu açıklarken geçmişti.

el-Cürcanî dedi ki: Birinci âyet, kâfirlerin amellerini söz konusu etmektedir. İkincisi ise onların küfürlerini dile getirmektedir. Küfrün amellere at-fedilmesine sebep ise, küfrün de onların amellerinden oluşundan dolaydır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onları karanlıklardan, nura çıkarır," (el-Bakara, 2/257) Yani onları küfürden, imana çıkarır demektir.

Ebu Ali (el-Farisî) dedi ki; Yahut "... karanlıklar gibidir" ifadesi yahut karanlıklara sahip kimse gibidir, demektir. Böyle bir muzafın varlığına yüce Allah'ın: "Elini çıkarsa..." buyruğu delâlet etmektedir, Buna göre buradaki zar-nir hazfedilmiş muzafa aittir.

el-Kuşeyrî dedi ki: ez-Zeccâc'a göre örneklendirme kâfirlerin amelleri

hakkındadır. el-Cürcanî'ye göre örnek kâfirin küfrü hakkında, Ebu Ali'ye göre, örnek kâfirin kendisi hakkındadır.

İbn Abbas kendisinden nakledilen bir rivayette: Bu kâfirin kalbinin misalidir, demektedir.

"Derin bir denizdeki" buyruğunun terkibi, derinliğe mensub deniz anlamındadır; denizde dibine ulaşılamayan demektir. "el-Lucce" de çok büyük su anlamındadır, çoğulu "lucec" şeklinde gelir. "Dalgaları ardı sıra geldi" anlamındadır. Peygamber (sav)'ın şu buyruğu da buradan gelmektedir: "Denizin dalgalı olduğu sırada denizde yolculuğa çıkan kimsenin üzerinden (ilahi) himaye kalkar." [\[442\]](#)

Yüce Allah'ın; "Onu derin bir su sandı" (en-Neml, 27/44) buyruğu, oldukça derin sandı, demektir. "Gemi büyük suya (denize) daldı" denilir. "el-Lecc'e" ise insanların çıkardıkları ses demektir, mesela "İnsanların seslerini ve gürültülerini duydum" anlamındadır. Şair Ebu'n-Necm de şöyle demektedir:

"Gürültü ve patırtı içerisinde filânı filândan tut {ona yaklaşmasını Önle}!" Sesler birbirine kanştı ve yükseldi" demek olur.

"Onu bir dalga örter." Bu derin denizin üzerinde bir dalga bulunmaktadır, demektir.

"Onu da üstünden bir dalga kaplar." Yani dalganın üstünde bir başka dalga vardır. Bu ikinci dalganın üstünde de bir bulut vardır. Öylelikle dalga korkusu, rüzgar korkusu ve bulut korkusu bir arada bulunur.

Onu dalga üstüne dalga örter, anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna göre; Dalgalar peşpeşe gelir, öyle ki adeta biri diğerinin üstündeymiş gibi, demektir. Denizin dalgaları kesintisiz arka arkaya gelip de bu dalgaların da üstünde bulut var ise, bu en korkulu bir haldir. İki bakımdan daha korkunçtur: Bir defa kişinin kendileriyle yolunu bulacağı yıldızların görülmesini önlemektedir. Diğer taraftan bulutlarla beraber rüzgar ve bulutlardan inen yağmur dolayısı ile korkunçtur.

"Birbiri üstünde karanlıklar." İbn Muhaysın ve İbn Kesir'den, el-Bezzî izafet terkibi halinde ve "karanlıklar" anlamındaki kelimeyi esreli olarak; diye okumuştur. [\[443\]](#)

Kunbul, "bulutlar" anlamındaki kelimeyi; şeklinde tenvinli olarak; "Karanlıklar" kelimesini de esreli ve tenvinli okumuştur. [\[444\]](#)

Diğerleri ise (her iki kelimeyi de) ref ile ve tenvinli okumuşlardır.

el-Mehdevî dedi ki: Bu buyruğu; "Onun üstünde karanlık bulutlar vardır" şeklinde izafet halinde okuyanların kıraati şöyle açıklanır: Bulut bu karanlıklar zamanında yukarı doğru yükseldiğinden dolayı, ona izafe edilmiştir. Nitekim yağmur yağacağı vakit yükselen buluta da; "Rahmet bulutu" denilir. "Bulutlar

vardır. O karanlıklar ki..." şeklinde "karanlıklar" anlamındaki kelimeyi mecrur okuyanlar, birinci "karanlıklar" kelimesini te'kid veya ondan bedel olmak üzere esreli okurlar. Bu durumda "bulut" kelimesi mübtedâ, "üstünden" kelimesi de haber olur. (Üstünde bulut vardır, anlamında). "Bulutlar vardır... karanlıklar" diye okuyanların kıraatine göre "karanlıklar" mahzûf bir mübtedânın haberidir, ifadenin takdirî de: Onlar karanlıklardır yahut bunlar karanlıklardır, şeklindedir. İbnü'l-Enbarî dedi ki: "Onu da üstünden bir dalga kaplar" ifadesi tam değildir. (Burada cümle tamamlanmamaktadır). Çünkü; "onların üzerlerinde, bulutlar vardır" ifadesi "dalga" lafzının sılasıdır. Vakıf ise yüce Allah'ın "onların üzerlerinde, bulutlar vardır" buyruğunun bitiminde yapılırsa güzel bir vakıf olur. Sonrada; "birbiri üstünde karanlıklar" diye başlanılır. Onlar biri diğerinin üstünde olan karanlıklardır, demek olur. Mekkelilerden onların, yahut ... karanlıklar gibidir. Öyle karanlıklar ki biri diğerinin üstündedir" anlamına gelecek şekilde; şeklinde okudukları da rivayet edilmiştir. Bu takdirde "bulutlar" anlamındaki kelime üzerinde vakıf yapmak güzel olmaz.

Diğer taraftan şöyle denilmiştir: Bu karanlıklarla kastedilen bulutun karanlığı, dalganın karanlığı, gecenin karanlığı ve denizin karanlığıdır. Bu karanlıklar içerisinde olan bir kimse hiçbir şey, bir yıldız dahi göremez.

Karanlıklarla, zorlukların kastedildiği" de söylenmiştir. Biri diğerinin üstünde olan zorluklar ve sıkıntılar, demektir. Bir başka açıklamaya göre karanlıklarla kâfirlerin amelleri, derin dalgalı denizle kâfirin kalbi, üstüste dalgalar ile onun kalbini bürüyen cehalet, şüphe ve şaşkınlık, bulutla kastedilen kalbinin kabuk bağlaması, kalbinin mühürlenmesidir. Bu anlamdaki açıklamalar İbn Abbas ve başkalarından rivayet edilmiştir. Yani o kalbiyle iman nurunu göremez, tıpkı denizde bu gibi karanlıklar içerisinde bulunan kimsenin elini yukarı doğru kaldırdığında onu göremeyecek halde olması gibi.

Ubeyy b. Ka'b dedi ki: Kâfir beş karanlık içerisinde döner durur. Sözü karanlıktır, ameli karanlıktır, girdiği yer karanlık, çıktığı yer karanlık, kıyamet gününde varacağı yer de cehennem ateşindeki karanlıklardır, ki o ne kötü bir varış yeridir!

"Elini çıkarsa" bakan bir kimse "neredeyse" karanlıkların şiddetinden dolayı "onu dahi göremeyecektir." ez-Zeccâc ve Ebu Ubeyde dediler ki: Yani onu göremez, görme noktasına dahi yaklaşılamaz. el-Hasen'in sözünün anlamı da budur. "Neredeyse" ifadesi onu görmeyi ummaz anlamındadır, el-Ferrâ der ki: "Neredeyse" sıladır, (zâiddir) yani onu asla göremez, demektir. Nitekim onu tanımıyorum, anlamında -bu edat kullanılarak denilebilir.

el-Muberrred der ki: Ancak olanca bir gayret harcadıktan sonra elini görebilir,

demektir. Nitekim: "(î*Uk!t ^illjtouî U) Karanlıktan dolayı neredeyse seni göremeyecektim" denildiği zaman ümit kestikten ve çok zorlandıktan sonra onu gördü, anlamını ifade eder.

Bunun görmeye yaklaşmakla birlikte görememek anlamını verdiği de söylenmiştir. Nitekim: "Damat neredeyse prens olacak, devekuşu neredeyse uçacak, ayakkabısı olan neredeyse binekli olacak" sözleri bu kabildendir.

en-Nehhâs dedi ki; Bu hususta en doğru açıklama şudur: Yani elini görecektik noktaya yaklaşıma². Onu görecektik hale yaklaşmadığına göre ne yakın, ne uzak hiçbir şekilde onu göremez, demektir.

"Allah kime nur vermemişse, onun nuru olmaz." Artık onun kendisiyle hidayet bulacağı bir nuru bulunmaz ve herşey onun için kapkaranlık olur. İbn Abbas dedi ki: Allah'ın kendisine din vermediği bir kimsenin dini olmaz. Allah'ın kıyamet gününde kendisinin aydınlığında yürüyeceği bir nur vermediği kimse cennete giden yolu bulamaz. Yüce Allah'ın su buyruğunda olduğu gibi: "Sizin için aydınlığında yürüyeceğiniz bir nur verir." (el-Hadîd, 57/28)

ez-Zeccâc der ki: Bu, dünyada olan bir şeydir. Allah'ın kendisine hidayet vermediği kimse, kendiliğinden hidâyet bulamaz, demektir.

Mukatil b. Süleyman dedi ki: Bu âyet Utbe b. Rabia hakkında nazil olmuştur. O cahiliye döneminde bağlanacağı bir din arıyordu. O bakımdan rahiplerin kıyafetlerini giyinmiş, daha sonra da İslâm gelince kâfir olmuştur.

el-Maverdî de, Şeybe b. Rabia hakkında inmiştir, demektedir. O cahiliye döneminde rahipler gibi davranmaya çalışır, yün elbise giyinir ve bağlanacağı dini araştırırdı. Fakat İslâm gelince küfre saptı.

Derim ki: İki de kâfir olarak öldüler. Âyet-i kerîme ile her ikisinin de, başkalarının da kastedilmiş olma ihtimali uzak değildir. Şöyle de denilmiştir: Âyet-i kerîme Abdullah b. Cahş hakkında inmiştir. O müslüman olmuş, Habeşistan'a hicret etmiş, müslüman olduktan sonra da hristiyanlığa girmişti. es-Sa'lebt'nin naklettiğine göre Enes (r.a) şöyle demiştir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Muhakkak yüce Allah beni bir nurdan yarattı. Ebubekir'i de benim nurumdan yarattı. Ömer ve Âişe'yî Ebubekir'in nurundan yarattı. Ümmetimin diğer mü'minlerini Ömer'in nurundan yarattı. Ümmetimin mü'min kadınlarını da Âişe'nin nurundan yarattı. Buna göre kim beni de sevmez, Ebu-bekir, Ömer ve Âişe'yi de sevmezse onun nuru olmaz." Bunun üzerine: "Al-lah kime nur vermemişse, onun nuru olmaz" buyruğu nazil oldu. [\[445\]](#)

41. Görmedin mi ki, göklerde ve yerde olanlar ve saf saf uçan kuşlar, Allah'ı teşbih ederler. Onların herbiri kendi dua ve teşbihlerini bilir. Allah onların

yaptıklarını çok iyi bilendir.

42. Göklerle yerin mülkü Allah'ındır ve dönüş Allah'adır.

"Görmedin mi ki, göklerde ve yerde olanlar ve saf saf uçan kuşlar Allah'ı teşbih ederler." Şanı yüce Allah, âyetlerin açıklığını söz konusu ettikten sonra apaçık delilleri daha da arttırmakta ve O'nun yarattıklarının değişiklikleri ile kendilerini mutlak kemale kadir bir yaratan olduğuna delâlet ettiklerini açıklamaktadır. O halde rasûller gönderen O'dur. O rasûlleri göndermiş ve mucizelerle onları desteklemiştir. Onlar da cennet ve cehennemi haber vermişlerdir. "Görmedin mi ki" buyruğunda hitab da Peygamber (sav)a olup, bilmedin mi ki anlamındadır ve maksat herkesdir.

"Göklerde" bulunan melekler "ve yerde olanlar" cinler ve insanlar "ve saf saf uçan kuşlar." Mücahid ve başkaları derler ki: Namaz kılmak insana aittir, teşbih getirmek de O'nun dışındaki yaratıkların özelliğidir. Süfyan da der ki: Kuşların rükû' ve secdesi olmayan bir namazları vardır. Denildiğine göre kuşların kanat çırpmaları bir namazdır, sesleri teşbihtir. Bunu da en-Nek-kaş nakletmiştir.

Bir açıklamaya göre burada sözü edilen teşbih, yaratılmış varlıklarda görülen ilâhî sanatın eserleridir.

"Saf saf uçan kuşlar" buyruğu, havada kanatlarını sıraya dizmiş kuşlar, demektir. Cemaat; "Kuşlar" kelimesini "Olan" kelimesine atf ile merfû' okumuşlardır. ez-Zeccac der ki; "Ve saf saf uçan kuşlarla beraber" anlamını da vermek üzere "kuşlar" anlamındaki kelime nasb ile okunabilir. en-Nehhâs dedi ki: Ben onun; ifadesi Zeyd ile birlikte ayağa kalktım anlamında kullanıldığını söylediğini duydum. Hatta burada nasb ile okumak, ref ile okumaktan daha uygundur, demiştir. Şayet; Ben ve Zeyd kalktım" diyecek olursan, burada ref ile okumak daha güzeldir, nasb da caizdir.

"Onların herbiri kendi dua ve teşbihlerini bilir" ifadenin anlamı şöyle olabilir: Yüce Allah, onların herbirüsünün namazlarını ve teşbihlerini bilmektedir. Yani namaz kılan herkesin namazını, teşbih eden herkesin teşbihini bilmektedir. Bundan dolayı da "Allah onların yaptıklarını çok iyi bilendir" diye buyurmaktadır. Yani onların itaatlerinden de, teşbihlerinden de hiçbir şey ona gizli kalmaz. İşte bu bakımdan sonraki fiilin ne olduğunu açığa çıkardığı bir fiil takdir ederek, Basra'lılara ve Kûfe'lilere göre; "Herbiri" kelimesinin nasb ile okunmasını caiz kabul etmişlerdir.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Namaz kılan ve teşbih eden herkes kendisinin mükellef tutulduğu namazı ve teşbihi bilir. Bazıları da; "Onların herbirinin namazı ve teşbihi bilinmiştir" şeklinde meçhul fiil olarak

okumuşlardır. Kimi nahivcilerin naklettiğine göre de bazıları; diye okumuştur. Bu ifadenin takdiri de şöyle olabilir: Yüce Allah onların herbirisine namazlarını ve teşbihlerini öğretmiştir. Anlam şöyle de olabilir: Herkes başkasına kendisinin namazını ve teşbihini öğretmiştir. Buna göre burada "öğretmek" kavratmak ve anlatmak demek olur. Maksat, özellikle kendilerine öğretilenlerdir. Çünkü insanlar arasında kendilerine öğretilmeyenler de vardır. Anlam şöyle de olabilir: Delil olarak gören herkes, bunlardan delil olarak faydalanmıştır. Buna göre delillen-dirme "öğretme" ile ifade edilmiş olmaktadır.

Burada "salât (namaz)" teşbih manasınadır, te'kid olmak üzere tekrarlanmıştır. "O sırrı ve fısıltıyı bilir" demek gibi. Namaza bazen "teşbih" adı da verilebilir. Bu açıklamayı el-Kuşeyrî yapmıştır.

"Göklerle yerin mülkü Allah'ındır ve dönüş Allah'adır." Bu buyruk da ha önce bir kaç yerde açıklanmış bulunmaktadır. [\[446\]](#)

43. Görmez misin ki Allah, bulutları sürüyor, sonra aralarını birleştiriyor, sonra onları üstüste yığıyor? Yağmurun onların aralarından çıktığını görürsün ve gökten içinde dolu bulunan bazı dağlardan (dolu) indirir. Onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de uzak tutar. Onun şimşeginin şiddetli ışığı gözleri neredeyse alıverecek.

44. Allah, gece ve gündüzü evirip çevirir. Şüphesiz ki bunda basî-ret sahipleri için bîr İbret vardır.

"Görmez misin ki Allah bulutları sürüyor..." buyruğunda yüce Allah, delillerinden bir başkasını söz konusu etmektedir. Kalp gözlerinle "görmez misin ki Allah bulutları" yine kendisinin dilediği yere "sürüyor" demektir. "Rüzgar bulutları sürer, inek de yavrusunu sürer" demektir, "Haracın toplanması kolaylaştı" tabiri de buradan gelmektedir. Şair en Nâbiğa da şöyle demiştir:

"Sana ailemin yanından ve vatanımdan geldim,

Zayıf düşmüş bir canı -onda bir ramak kaldıkça- sana doğru sürüyorum.

Yine şair şöyle demektedir:

"Cevza hurcundan üzerine geceleyin bir yağmur yürüdü, Kuzey (tarafından gelen bulut) onun üzerine dolu yağdırıyor."

"Sonra aralarını birleştiriyor." Yani güçlensin, birbirine bitişsin, kesafeti artsın diye dağınıkken onları toplayıp bir araya getiriyor. "Te'lif (birleştirmek)" kelimesi aslında hemzelidir. O bakımdan: "Birleşti" denilir. Hemzesiz olarak "vav" ile; "Birleştiriyor" şeklinde de okunmuştur.

"Bulut (anlamındaki; es-sehâb)" kelimesi lafız İtibariyle tekildir, ancak an-lamı

çoğuldur. Bundan dolayı yüce Allah: "Bulutları sürüyor" diye buyurmaktadır. Aralan" kelimesi ancak iki ve daha fazlası için kullanılır. Burada (tekil olarak): "Arasını (mealde; aralarını)" şeklinde kullanılması nasıl caiz olmuştur? Cevap şudur: Burada bu kelime çoğul olan bulutlar hakkında kullanılmıştır. Nitekim: "Ağaçlar arasında oturdum" denirken "ağaçlar" anlamındaki kelime olan "eş-şecer" kelimesi de lafiyen tekildir. Böyle deni-tebilmesi mana itibariyle çoğul olmasından dolayıdır. "Aralarında" kelimesindeki "he" zamirinin müzekker olarak gelmesi râci olduğu "es-sehâb; bulutlar" kelimesinin lafzı böyle olduğundan dolayıdır. Bu anlamdaki açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır. Bir diğer cevap da şu şekildedir: "es-Sehab: bulut" kelimesi tekil olduğundan dolayı; "Arasında" demek caiz olmuştur. Çünkü bulut (tekil olmakla birlikte) pek çok parçayı ihtiva etmektedir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Dehul ile Havmel arasında..."

Görüldüğü gibi burada şair "arasında" anlamındaki kelimeyi tekil olmasına rağmen "Dehûl" kelimesinin başına getirmiş bulunmaktadır. Buna sebep ise oranın bir çok yeri kapsaması dolayısıyladır.

Nitekim: "Küfe arasında dolaşıp durdum" derken de böyledir. Çünkü Küfe'de pek çok yerler bulunmaktadır. Bu açıklamayı da ez-Zeccac ve başkası yapmıştır. el-Esmaî ise böyle bir kullanımın caiz olmadığı kanaatindedir. O bakımdan o (az önce naklettığımız mısraın bir bölümünü): diye rivayet ederdi.

"Sonra onları üstflste yığıyor." Yani topluca bir arada, biri diğerinin üstüne getiriyor. Yüce Allah'ın şu buyruğu da buna benzemektedir: "Eğer gökten düşen bir parça görseler: Üstüste yığılmış bir buluttur diyeceklerdir."

(et-Tûr, 52/42) "er-Rakm: Üstüste yığmak"; bir şeyi üstüste toplamak demektir. Bu anlamdan hareketle bir şeyi toplayıp, birini diğerinin üzerine bırakan kimsenin bu halini anlatmak üzere; "Bir şeyi üstüste yığdı, yığar" denilir. Bir şey kendisine toplanıp, bir araya geldiği vakit de; "Teraküm etti, birikti" denilir. "er-Rukme" de bir araya gelmiş toplu çamur demektir. "er-Rukâm" da üstüste yığılmış kum anlamındadır. Bulut ve benzeri şeyler de böyledir. da, yolun yürünen geniş bölümü demektir.

"Yağmurun onun aralarından çıktığını görürsün" buyruğunda (yağmur anlamı verilen): "el-vedk" kelimesi ile İlgili iki görüş vardır. Bir görüşe göre bundan kasıt şimşektir. Bu açıklamayı Ebu'l-Eşheb el-Ukaylî yapmıştır. Şairin şu beyâtı de bu kabildendir:

"Bir toz bulutu çıkardık biz, onlar da arasından çıktılar, Tıpkı bulutun arasından şimşeğin çıkması gibi."

İkinci açıklamaya göre bu kelime yağmur demektir. Cumhur böyle açıklamıştır.

Şairin şu beyiti de bu kabildendir:

"Ne onun yağmuruna benzer bir yağmur yağıdır a bilmiştir bir bulut, Ne de herhangi bir yer O'nun bitirdiğini bitirebilmiştir."

İmruu'l-Kays de şöyle demektedir:

"O iki gözün yaşı yağmurdur, ardı arkasına dökülen bir audur, uzun süre devam eden yağmurdur, Kesintisiz akandır, damla damla yaştır ve (iki gözüm yaş) dökmetedir."

Bulut yağmur yağırdı" denilir. "Yağışlı" anlamına; denilir. "Yağmur damla damla yağıdı" demektir.) Ona yakınlaştım" anlamındadır. Bir şeye olan tutkusu dolayısıyla boyun eğen kimseye misal olarak verilen;" Deve suya yaklaştı" tabiri de buradan gelmektedir.

Yakın olan yere; denilir. "Bir şeyle teselli buldum, ünsiyet buldum" kısrak atı istedi" demek olur." Eşeği arzulayan dişi eşek"; "Karşı cinsi isteyen at veya kısrak" demektir. da denilir. "Aşırı sıcak" demektir.

Aralar" kelimesi in çoğuludur. "Dağ" kelimesinin çoğulunun; diye gelmesi gibidir. Bu kelime, yağmurun arasından çıktığı boşluklar ve aralıklar, çıkış yerleri demektir. Daha önceden el-Bakara Sû-resi'nde (2/164. âyet, 13. başlıkta) Ka'b el-Ahbâr'ın şöyle dediği kaydedilmiştir: Bulut, yağmurun eleğidir. Şayet semadan su indiğinde bulut olmasa, inen bu su, yerde neyin üzerine düşerse onu bozardı, tahrib ederdi.

İbn Abbas, ed-Dahhak ve Ebu'l-Âliye bu kelimeyi tekil olarak "Arasından" diye okumuşlardır. Nitekim günlük konuşma esnasında; "Ben kavim ortasında, arasında idim" denilir.

"Ve gökten İçinde dolu bulunan bazı dağlardan (dolu) indirir." Denildiğine göre yüce Allah, semada dolu dağları yaratmıştır. O bunlardan doluları yağıdır, İfadede hazfedilmiş kelimeler vardır, yani, O dolu dağlarından dolu indirir. Buna göre burada "dolu" anlamındaki meful hazfedilmiştir. el-Ferrâ da buna yakın bir açıklama yapmıştır. Çünkü ona göre ifadenin takdiri "dolu dağlarından" şeklindedir. Ona göre dağlar ile dolu aynı şeylerdir. Âyet-i kerîmedeki "dolu" anlamındaki kelime de cer mahallindedir, Onun bu açıklamasına göre anlam: Orada dolu dağlarından indirir" burada "dağlar" anlamındaki kelime tenvinli olmalıdır.

Şöyle de açıklanmıştır: Allah, semâda içlerinde dolu bulunan dağlar yaratmıştır. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Ve O, içinde dolu bulunan semadaki dağlardan (dolu) indirir. Buna göre buradaki: "...dan" sıladır.

Bir başka görüşe göre anlam şudur: O, semâdan dağlar kadar yahut dağlar gibi doluları yere indirir. O takdirde birinci: "...dan" gaye içindir. Çünkü başlangıç

yeri semadan indirmektir. İkincisi ise teb'îz içindir, çünkü dağların bir kısmı doludur. Üçüncüsü ise cinsin beyanı içindir, zira o dağların türü doludan olmaktır. el-Ahfeş dedi ki: Burada: "min; ...dan" edatı "dağlarda" lafzında, "dolu" kelimesinden önce de, yani her iki yerde de fazladan gelmiştir. "Dağlar" ve "dolu" nasb mahallindedir. Yani O, semadan dağlar gibi olan dolu indirir, anlamındadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Onu dilediğine isabet ettirir, dilediğinden de uzak tutar." Bu durumda O'nun isabet ettirmesi bir azap, uzaklaştırması da bir nimet olmaktadır. Daha önceden el-Bakara Sûresi (2/19. âyetin tefsiri) ile er-Ra'd Sûresi (13/12-13. âyetlerin tefsiri)nde geçtiği üzere gökgürültüsünü duyan bir kimse üç defa: "Gökgürültüsünün kendisine hamd ile meleklerin de korkusundan teşbih ettiği zat, her türlü eksiklikten münezzehtir" diyecek olursa, o gökgürültüsü dolayısıyla meydana gelecek musibetlerden esenliğe kavuşturulur.

"O'nun şimşeginin şiddeti" yani o bulutta meydana gelen şimşegin ışığı, ileri derecedeki parlaklığı ve ışığından dolayı "gözleri neredeyse alıverecek." Şair eş-Şemmâh şöyle demektedir:

"Şiddetli parıltısını yükselttiğinde,

Mutlaka ışığını görecekti neredeyse; gören müstesna.'

Şair İmruu'l-Kays da şöyle demektedir:

"Aydınlatıyor ışığı ya da (onun ışığı) bir papazın bol zeytinyağına Fitilini batırdığı kandil gibi etrafı aydınlatıyor."

Buna göre; hem şimşegin ışığı hem tedavi amacıyla kullanılan bir bitki demektir, (»bljı) ise yükseklik antemim ifade eder. İşte Talha b. Mu-sarrif de bu kelimeyi bu şekilde ve ışığının şiddeti ve netliği hususunda mübalağa ifade anlamında okumuştur. O böylelikle hakkında "şeref" anlamını ihtiva eden kipi kullanmış olmaktadır. el-Muberred dedi ki: Sonu hemzesiz olarak bu kelime parlaklık anlamındadır. Eğer şeref ve şan manasına kullanılacak olursa, medli (sonu hemzeli) olarak kullanılır. İkisinin de asıl anlamı birdir, o da parlamaktır. Talha b. Musarrif de; "Işıklarının üstün aydınlığı" diye okumuştur. Ahmed b. Yahya dedi ki: İkinci kelime; in çoğuludur. en-Nehhas da şu açıklamayı yapmaktadır: Bu, şimşek (anlamına gelen: el-berk)in bir miktarını ifade eder. "Be" harfi üstün okunursa, bir tek şimşek çakışı anlamına gelir.

el-Cahderî ile İbnu'l-Ka'kâ' da: şeklinde "ya" harfini ötreli ve "he" harfini e'sreli olarak; kökünden gelmiş bir fiil şeklinde okumuşlardır. Bu durumda; deki "be" zâid ve sıla demektir, (Anlamı, cumhurun kıraatinde olduğu gibi, gözleri... ahverecek, şeklindedir). Diğerleri ise "ya" ve "he" harflerini üstün olarak; "Gözleri... alıve-recek" diye okumuşlardır. Buradaki "be" harfi de insak içindir.

Şimşek, bulutun kesif olarak üstüste yığılmış olduğuna delildir. Ayrıca yağmurun şiddetli geleceğinin müjdesidir. Yıldırım düşeceğinden de sakındırıcıdır.

"Allah gece ve gündüzü evirip çevirir." Denildiğine göre onları evirip çevirmesi, birini diğerinden sonra getirmesi demektir. Bir diğer açıklamaya göre, onları eksiltilip arttırması demektir. Bir başka açıklamaya göre bu, gündüzün kimi zaman bulutun karaniğiyle, kimi zaman da güneşin aydınlığı ile değiştirilmesidir. Gece de aynı şekilde kimi zaman bulutun karanlığı ile kimi zaman da ayın ışığı ile değişmektedir. Bu açıklamayı en-Nekkaş yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre; evirilip çevirilmeleri bunlarda takdir edilmiş bulunan hayır ve şer, fayda ile zararın farklılığı ile olur.

"Şüphesiz ki bunda" yani sözünü ettiğimiz gece ile gündüzün evirilip çeviriimesi ile yağmur, yaz ve kış hallerinde "basiret sahipleri" Benim yarattığım insanlar arasından basiret ehli olanlar "için bir İbret" dersi "vardır." [\[447\]](#)

45. Allah, bütün canlıları sudan yarattı. Onlardan bazıları karnı üzerinde yürür, bazıları İki ayak üzere yürür, bazıları dört ayak üzere yürür. Allah dilediğini yaratır. Muhakkak Allah, herzeye güç ye-tirendir.

46. Andölsün ki Biz, açıklayıcı âyetler indirdik. Allah, dilediğini sırat-ı müstakime iletir.

"Allah, bütün canlıları sudan yarattı" anlamındaki buyruğu Yahya b. Vessâb, el-A'meş, Hamza ve el-Kisaî izafet yaparak; "Allah her-şeyin... yaratıcısıdır" diye okumuşlardır, Diğerleri de: "... yarattı" diye fiil olarak okumuşlardır. Denildiğine göre: Her iki kıraatin de mana itibariyle anlamı doğrudur. Yüce Allah, iki hususu haber vermiş olmaktadır. Bununla ilgili olarak: İki kıraatten biri diğerinden daha sahihtir, demeyi gerektirecek bir durum yoktur.

Bir diğer açıklamaya göre "yarattı" ifadesi özel bir şey için kullanılır. "Yaratıcı" da genel anlamda kullanılır. Nitekim yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Yaratıcıdır, bari'(yoktan var eden)dir." (el-Haşr, 59/24) Özel yaratmayı ifade etmek üzere de: "Hamd gökleri ve yeri yaratan... Allah'ındır." (el-En'âm, 6/1) diye buyurmuştur. "Sizi tek bir candan yaratan...O'dur." (el-A'raf, 7/189) buyruğu da böyledir. O halde: "Allah bütün canlıları sudan yarattı" buyruğunun da böyle olması gerekir.

Canlı (demek olan; ed-dâbbe): Yeryü2ünde hareket eden herbir canlı için kullanılır. "Hareket etti, debelendi, hareket etti, debelenir, hareket edici" denilir. Sondaki "he" (yuvarlak te) mübalağa İçindir. Buna dair açıklamalar da daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/164.âyet, 8.başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Sudan" buyruğunun kapsamına cinler ve melekler dahil değildir. Çünkü bizler onları görmediğimiz gibi, sudan yaratıldıkları da sabit olmamıştır. Hatta sahih hadiste şöyle denilmektedir: "Melekler nurdan yaratılmışlardır, cinler de nârdan (ateşten) yaratılmışlardır."[\[448\]](#) Bu hadis daha önceden de geçmiş bulunmaktadır. (Bk. el-Hicr, 15/27. âyetin tefsiri)

Müfessirler derler ki: "Sudan" buyruğu ile kastedilen nutfeden yaratıldıklarıdır. en-Nekkaş der ki: Bununla erkeklerin menileri kastedilmiştir. Aklî ilimlerle uğraşanların çoğunluğu (cumhurun-nazara) derler ki; Bu buyrukla yüce Allah'ın yaratmış olduğu herbir canlıda bir su bulunduğunu kastetmektedir. Adem (a.s) su ile çamurdan yarattığı gibi. Peygamber (sav)ın Bedir gazvesinde, kendisine: Sîz kimlerdensiniz? diye soran yaşlı adama: "Biz su'da-nız."[\[449\]](#) cevabını verdiği hadiste buna göre açıklanır.

Bazıları da şöyle açıklamışlardır: Burada cin ve melekler müstesna değildir. Aksine herbir canlı sudan yaratılmıştır. Ateş de sudan yaratıldığı gibi, rüzgar da sudan yaratılmıştır. Zira yüce Allah'ın kâinatta ilk yarattığı şey sudur. Daha sonra da ondan herbir şeyi yaratmıştır.

Derim" ki: Bu açıklamanın doğruluğuna yüce Allah'ın: "Onlardan bazısı karını üzerinde yürür" buyruğu delil teşkil etmektedir. Karın üzerinde yürümek yılanlar ve balıklar ile onlara benzer kurtçuk ve diğerleri hakkındadır. İki ayak üzerinde yürümek insan ite yürümesi halinde kuşlar için söz konusudur. Dört ayak üzerinde yürümek de diğer canlılar içindir. Ubeyy'in Mushaf ında da: Aralarından daha fazlası üzerinde yürüyenler de vardır" fazlalığı da bulunmaktadır. Bu fazlalık yengeç ve yeraltında bulunan çeşitli haşeratin tümünü kapsamaktadır. Ancak bu icmâ' ile sabit olmuş Kur'ân ifadesi değildir. Bununla birlikte en-Nekkaş şöyle demektedir: Yüce Allah'ın buyruğunda "dört ayak" üzerinde yürüyenler söz konusu edilmekle daha fazla ayak üzerinde yürüyenlerin söz konusu edilmesine gerek duyulmayarak yetinilmiştir. Çünkü bütün hayvaniann aslında esas dayandıkları dört ayaktır. Bunlar da onun yürümesinin esasını teşkil ederler. Bazılarında ayakların çokluğu yaratılışındaki bir fazlalıktır. O hayvan yürürken onların hepsine ihtiyaç duymaz.

İbn Atiyye der ki: Görünen şu ki, bu çok sayıdaki ayak boşuna yaratılmış değildir. Aksine hayvanın bir yerden bir yere gitmesinde onlara gerek duyulur. Hepsi de hayvanın hareketi halinde hareket ederler.

Kimisi de şöyle demiştir: Âyet-i kerîmede dört ayak üzerinde yürümenin söz konusu olmadığını belirten bir ifade yoktur. Zira buyrukta aralarında dört ayaktan fazlası üzerinde yürüyenleri yoktur, denilmemiştir. İfadede hazfedilmiş sözler olduğu da söylenmiştir: "Onların arasından da dört ayaktan daha fazlası

üzerinde yürüyeni de vardır." Tıpkı Ubeyy'in Mushaf'ında olduğu gibi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Dâbbe (canlı)" kelimesi akıllı eren ve ermeyen bütün varlıkları kapsar. Bu bakımdan akıl sahibi olan varlık, akıl sahibi olmayan varlıklarla birlikte bulunduğundan dolayı galib getirilmiştir (tağlîb.) Çünkü muhatab olan ve kendisinden ibadet etmesi istenilen odur. Bundan dolayı yüce Allah (akıl sahibi varlıklar için kullanılan zamir olan>; "Onlardan bazıları" ile: "Yürür" diye buyurmuştur. Yüce Allah, bu farklılıkları söz konusu etmekle yaratıcının varlığını isbata işaret etmektedir. Yani eğer bütün bunları mutlak hür irade ve tercih sahibi bir yaratan olmasaydı, bunların arasında böyle farklılıklar olmazdı. Aksine hepsi tek bir tür olurdu, bu da yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "Hepsi bir su ile sulanır. Yine de onlardan bir kısmını lezzetlerinde, bir kısmından üstün kılıyoruz. Şüphesiz bunlarda da aklını kullananlar için âyetler vardır." (er-Ra'd, 13/4)

"Allah dilediğini yaratır, muhakkak Allah herşeye güç yetirendir." Dilediği herşeyi yaratma kudretine sahiptir.

Andolsun kî Biz, açıklayıcı âyetler indirdik. Allah dilediğini sıratı müstakime iletir." Buna dair açıklamalar birden çok yerde daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[450\]](#)

47. "Biz, Allah'a re Rasûlüne iman ve itaat ettik" derler. Bundan sonra da onlardan bir kısmı geri dönerler. Onlar mü'minler değildir.

Yüce Allah'ın: "Biz, Allah'a ve Rasûlüne İman ve itaat ettik, derler"

buyruğu ile kastedilenler münafıklardır. Onlar dilleriyle, yakînleri ve ihiâs-ılan bulunmaksızın: Allah'a ve Rasûlüne iman ettik, itaat ettik, derler. Ancak onlar bu sözlerini söylemekle birlikte yalan söylüyorlar. Çünkü "sonra da onlardan bir kısmı geri dönerler. Onlar mü'minler değildir." [\[451\]](#)

48. Aralarında hükmetmek için onlar Allah'a ve Rasûlüne çağırıldıklarında, onlardan bir kısmı yüz çevirir.

49. Eğer hak kendilerinin ise ona sürat ve İtaatle gelirler.

50. Acaba kalblerinde hastalık mı vardır bunların? Yoksa şüpheye mi düştüler? Yahut Allah ve Rasûlüne kendilerine haksızlık eder diye mi korkarlar? Hayır, onlar zulmedenlerin tâ kendileridir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[452\]](#)

1- Âyetlerin Nüzul Sebebi:

"Aralarında hükmetmek İçin onlar Allah'a ve Rasûlüne çağırıldıklarında..." buyruğu ile ilgili olarak Taberî ve başkaları şöyle demişlerdir: Adı Bişr olan münafıklardan biri ile yahudilerden bir adam arasında bir arazi hakkında anlaşmazlık vardı. Yahudi Rasûlullah (sav)ın huzurunda mahkemeleşmeye, onun hükmüne başvurmaya çağırdı onu. Münafık haksız idi, o bunu kabul etmeyerek: Muhammed bize haksızlık yapar. Bunun yerine biz Ka'b b. el-Eşref in hakemliğine başvuralım, dedi. Bu âyet onun hakkında nazil oldu.

Bir görüşe göre de âyet-i kerîme, Ümeyye oğullarına mensub el-Muğîre b. Vâil hakkında inmiştir. Muğîre ile Ali b. Ebi Talib (r.a) arasında bir su ve bir arazi ile ilgili anlaşmazlık konusu vardı. Muğîre, Ali ile Rasûlullah (sav)m huzurunda mahkemeleşmeyi kabul etmeyerek: O, bana buğzeder deyince, âyet-i kerime nazil oldu. Bunu da el-Maverdî nakletmektedir. el-Maverdî der ki: Burada (tekii olarak): "Hükmetmek için" diye buyurufup "hükmetmeleri için" denilmemesi Rasûlullah (sav)ın kastedilmiş olması dolayısıyladır. Yüce Allah'ın anılarak buyruğa başlanması ise, Allah'ı ta'zim ve söz başlangıcı içindir. [\[453\]](#)

2- Allah ve Rasûlü Hükümü Karşısında Münafıkların Tavırları:

"Eğer hak kendilerinin ise ona sürat ve itaatle gelirler." Ona itaat eder boyun eğlerler. Çünkü Muhammed (sav)ın hak ile hükmedeceğini bilirler.

"Fılan kişi filanın hükmüne itaat (iz'an) etti, eder" denilir. en-Nekkaş da bu kelimenin boyun eğmek anlamında olduğunu söylemiştir, Mücahid, hızlıca gelmek diye açıklamıştır. el-Ahfeş ve İb-nu'l-Arabî de kabul ve ikrar etmek, diye açıklamışlardır.

"Acaba kalblerinde hastalık" şüphe ve tereddüt "mı vardır bunların? Yoksa şüpheye mi düştüler?" Yoksa Muhammed (sav)ın peygamberliği ve adaleti hususunda onlarda bir şüphe mi meydana geldi?

"Yahut Allah ve Rasûlü" vereceği hükümde haksızlık ederek, zulme saparak "kendilerine haksızlık eder diye mi korkarlar?" Burada buyruğun soru lafzıyla gelmesi, azarlama üslûbunun daha ağır, yermenin daha ileri derecede oluşundan dolayıdır. Cerir'in överken kullandığı ifadeler de böyledir:

"Sizler bineklerin sırtına binenlerin en hayırlıları, Ve bütün insanlar arasında el ayaları en ıslak (en cömert ihsanlarda bulunan) kimseler değil misiniz?"

"Hayır onlar zulmedenlerin" inatçı kâfirlerin "tâ kendileridir." Çünkü yüce Allah'ın hükmünden yüz çeviriyorlar. [\[454\]](#)

3- Zımnîlerin, Müslümanlarla ve Kendi Aralarındaki Anlaşmazlıklarda Hüküm Vermek Yetkisi Kime Aittir?

Eğer verilecek hüküm antlaşmalı ile müslüman arasında ise yargı yetkisi müslümanlara aittir, zimmet ehlinin bu konuda herhangi bir hakları yoktur. Şayet anlaşmazlık konusu iki zımmî arasında ise bu hususta yetki onlarındır. Şayet taraflar İslâm'ın hakimine başvuracak olurlarsa, o dilediği takdirde hü-İcüm verir, dilediği takdirde onlardan yüz çevirir. el-Mâide Sûresi'nde (5/42. âyet, 2. başlıkta) geçtiği gibi. [\[455\]](#)

4- Allah ve Rasûlünün Hükümüne Daveti Kabulün Gereği:

Bu âyet-i kerîme Allah ve Rasûlünün hükümüne çağırının, çağrısını kabul etmenin farz olduğuna delil teşkil etmektedir. Çünkü yüce Allah, kendisi ile hasmı arasında hüküm vermek üzere Allah Rasûlüne çağırılan (ve bunu kabul etmeyen) kimseyi en çirkin ifadelerle yermiş ve: "Acaba kalblerinde hastalık mı vardır bunların?" diye buyurmuştur,

İbn Huveyzîmendâd der ki: Hakimin meclisine çağırılan herkesin bu çağrısı - hakimin fasık olduğunu bilmediği sürece, yahut ta davacı ile davalı arasında bir düşmanlık olduğunu bilmediği sürece- bu çağrısı kabul etmesi farzdır.

ez-Zehrâvt senedini kaydederek el-Hasen b. Ebi'l-Hasen'in rivayetine göre Rasûluîlah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kimin hasmı kendisini müs-iüman hakimlerden bir hakime çağırdığı halde bunu kabul etmeyecek olursa, o kimse zalimdir ve onun hiçbir hakkı yoktur."[\[456\]](#) Bunu el-Maverdî de zikretmiş bulunmaktadır.

İbnu'l-Arabîdedi ki: Bu, bâtlı bir hadistir. "O zalim bir kimsedir" sözü ise doğru bir sözdür. "Onun hiçbir hakkı yoktur" ifadesi ise sahih olamaz. Bununla o kimse hak üzere olamaz, demek,istemiş olabilir. [\[457\]](#)

51. Aralarında hükmetmek üzere Allah'a ve Rasûlüne davet olunduklarında, mü'minlerin sözleri ancak: "İşittik ve itaat ettik" demektir. İşte bunlar kurtuluşa erenlerin tâ kendileridir.

"Aralarında hükmetmek üzere Allah'a ve Rasûlüne" yani Allah'ın kitabına ve Rasûlünün hükmüne "davet olunduklarında mü'minlerin sözleri ancak; İşittik ve itaat ettik, demektir." İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah bu buyruğu ile hoşlarına gitmeyen hususlarda olsa dahi muhacirlerle, ensarın itaatkâr olduklarını haber vermektedir. Yani bu gibi hallerde onların söyleyecekleri söz budur. Diğerleri ise eğer mü'min olsalardı, .onlar da: İşittik ve itaat ettik, demeliydiler. Buyruktaki "demek" anlamındaki kelime; in haberi olarak nasbedilmiştir. Bunun ismi ise "demektir" buyruğu nda dır. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "Onlar yalnızca şöyle diyorlardı: Rabbimiz günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı affet..." (Al-i İm-ran, 3/147)

Bir açıklamaya göre: "Mü'minlerin sözleri ancak..." buyruğu anlatılan diğer ifadeler arasında bir sıra Cara cümlesi) durumundadır. Yüce Allah'ın: "Onlar: Beşikte bulunan bir çocuk ile nasıl konuşulur?, dediler" (Meryem, 19/29) buyruğu gibi.

İbnu'l-Ka'kâ da: "Aralarında hükmetmek üzere" buyruğunu meçhul olarak; "Aralarında hükmolunmak üzere" diye okumuştur, Ali b. Ebî Talîb de: "söz..." kelimesini re ile okumuştur. [\[458\]](#)

52. Kim, Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, Allah'tan korkar ve O'ndan sakınırsa, İşte onlar kurtulan kimselerdir.

"Kim" vermiş olduğu emir ve hükümlerde "Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, Allah'tan korkar ve O'ndan sakınırsa" buyruğundaki "O'ndan sakınırsa" anlamındaki kelimeyi Hafs; şeklinde cezm etmek niyetiyle "kaf" harfini sâkm okumuştur. Şair de şöyle demiştir:

"Kim sakmıra, muhakkak, Allah onunla beraberdir, Nitekim yüce Allah'ın rızkı gider ve gelir."

Diğerleri ise bunu esrelî okumuşlardır. Çünkü bu kelimenin cezm hali (zamirden önceki) son harfî (olan "ya")nin hazfî İledir. Ebu Amr ve Ebubekr ise • "he" harfini sakın okumuşlardır. Ya'kub ile Kalûn, Nafi'den Ebu Amr'dan el-B_usti ve Hafs ise kesreyi belli belirsiz (ihtilas ile) çıkartmışlardır. Diğerleri ise "he" harfini açıkça kesreli okumuşlardır.

"İşte onlar kurtulan kimselerdir" buyruğu ile ilgili olarak Eslem'in naklettiğine göre Ömer (r.a), Peygamber (sav)ın mescidinde ayakta namaz kılmakta iken Rum Dih kan 'I arından bir adam onun yanı başında durmuş ve şöyle diyormuş: Ben de şahadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve yine şahadet ederim ki Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Ömer ona: Bu haiin ne, diye sorunca,

o da: Allah'a teslim oldum, demiş. Ömer (r.a) ona: Bunun bir sebebi var mı, diye sorunca, şu cevabı vermiş: Evet, ben Tevrat'ı, Zebur'u, İncil'i ve peygamberlere gönderilen kitapların bir çoğunu okudum. Bir esirin Kur'ân'dan bir âyeti okuduğunu işittim. Bu âyet-i kerîmede daha önce geçen kitaplardakî bütün muhtevayı toplamış olduğunu gördüm. Bildim ki bu Allah tarafından gönderilmiş bir kitaptır. O bakımdan ben de müslüman oldum. Ona: Bu hangi âyettir? diye sorunca, şu cevabı verdi: Bu âyet yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Kim" farz olan hususlarda "Allah'a" sünnet olan hususlarda "ve Kasûlüne itaat ederse" ömrünün geçmiş olanında "Allah'tan korkar ve" geri kalan ömründe de "O'ndan sakınırsa, İşte onlar kurtulan kimselerdir." Kurtulan kimse ise cehennem ateşinden kurtulup, cennete girdirilen kimse demektir. Bunun üzerine Ömer (r.a) dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Bana geni^ kapsamlı, özlü sözler (cevâmiu'l-kelim) verildi."[\[459\]](#)

53. Eğer sen, onlara emredersen "muhakkak çıkacaklardır" diye var güçleriyle Allah adına yemin ettiler. De ki: "Yemin etmeyin (Sizden istenen) ma'rûf bir itaattir. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."

"... var güçleriyle Allah adına yemin ettiler" buyruğu ile tekrar münafıklardan söz edilmektedir. Çünkü yüce Allah, onların Peygamber (sav)ın hükmünden hoşlanmadıklarını açıklayınca, onlar Peygamber (sav)ın yanına gelerek şöyle dediler: Allah'a andolsun, şayet bizlere yurdumuzu bırakıp çıkmayı, hanımlarımızı ve mallarımızı terketmeyi emredecek olursan, bunları dahi yaparız. Bize cihadı emredecek olursan, elbette cihad ederiz, dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. Yani onlar Allah adına yemin.ederek bundan böyle seninle birlikte savağa çıkacaklarına ve itaat edeceklerine dair yemin ettiler.

"Var güçleriyle"; yemin edebildikleri kadar yemin ettiler, demektir. Mu-katil dedi ki: Kim Allah adına yemin ederse, o yemini var gücüyle yapmış demektir. Daha önceden buna dair açıklamalar el-En'âm Sûresi'nde (6/109. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Var güçleriyle" anlamındaki kelime mastar kabul edilerek nasb edilmiştir. İfade; "İleri derecede yemin ederek" takdirindedir.

İfade, "de ki: Yemin etmeyin" buyruğu ile tamam olmaktadır. "Mâruf bir İtaat" yemin etmenizden sizin için daha uygundur. Ya da siz ma'rûf bir şekilde itaat edin, halis bir kalble ma'rûf söz söyleyin, yemine gerek yoktur. Mü-cahid dedi ki: İfadenin anlamı şu şekildedir: Sizin itaatinizin mahiyeti bilinen bir iştir. O da

yalan söylemektir ve yalanlamaktır. Yani sizden ma'rûf olan (sizin bilinen tavrınız) ihlâs değil, yalancılıktır.

"Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızdan haberdardır." Sözle itaat ettiğinizi, fiilen de muhalefet ettiğinizi bilir. [\[460\]](#)

54. De ki: "Allah'a da İtaat edin, Rasûlüne de itaat edin." Eğer yüz çevirirseniz, ona düşen ancak ona yükletilendir. Size düşen de size yükletilendir. Ona itaat ederseniz, hidayet bulursunuz. Peygambere düşen de ancak apaçık tebliğdir.

"De ki: Allah'a da itaat edin, Rasûlüne de itaat edin." İhtâsla itaat edin, münafıklığı terkedin. "Eğer yüz çevirirseniz" anlamındaki; buyruğunda iki "te"den birisi ha2fedilmiştir. Buna da bundan sonra gelen "size...". ifadesi olup "onlara" denilmemiş olması, delildir.

"Ona düşen ancak ona yükletilen" risaleti "tebliğdir. Size düşen de size yükletilen" O'na itaat etmek "dir." Bu şekildeki açıklama İbn Abbas ve başkalarından nakledilmiştir.

"O'na İtaat ederseniz, hidayet bulursunuz." Yüce Allah hidayet bulmayı O'na itaat ile birlikte takdir buyurmuştur.

"Peygambere düşen ancak apaçık tebliğdir." [\[461\]](#)

55. Allah, İçinizden iman edip, salih amel işleyenlere vaad etti ki: "Onlardan öncekileri halife yaptığı gibi -andolsun ki- onları da muhakkak yeryüzünde halife kılacak. Kendileri için seçip beğendiği dinlerini onlar için iktidar yapacak, önceki korkularını güvene çevirecektir." (Böylece) onlar Bana hiçbir şeyi ortak koşmakstzuı ibadet etsinler. Bundan sonra artık kim kâfir olursa, onlar fâsıkların tâ kendileridir.

Bu âyet-i kerîme Ebubekir ve Ömer (r.a) hakkında nazil olmuştur. Bu açıklamayı İmam Malik yapmıştır.

Yine denildiğine göre, bu âyetin iniş sebebi şudur: Peygamber (sav)ın bazı ashabının, düşmanla çarpışmanın zorluklarından ve bu hususta başlarına gelecek tehlikeden, duydukları korkulardan ve bir türlü silahı elden bırakmadıklarından (sürekli savaştıklarından) söz etmesi üzerine bu âyet-i kerîme nazil olmuştur.

Ebu'l-Âliye dedi ki: Rasûlullah (sav), yüce Allah kendisine vahyi bildirdikten sonra, on yıl Mekke'de kendisi ve ashabı korku içerisinde kaldılar. Gizli ve açık Allah'ın yoluna davet ettiler. Sonra Allah Rasûlüne Medine'ye hicret etmesi emri verildi. Orada da korku içindeydiler, sabah-akşam silahla beraberdiler. Bir adam:

Ey Allah'ın Rasûlü dedi, içinde güvenlik duyacağımız ve silahımızı bırakacağımız bir gün görecek miyiz? Peygamber (sav): "Aradan fazla zaman geçmeyecek; öyle ki sizden herhangi bir adam pek büyük bir topluluk arasında üzerinde silah namına bir şey bulunmaksızın oturmuş olacaktır" diye buyurdu ve bu âyet-i kerîme nazil oldu. Yüce Allah da peygamberini Arap yarımadasının tamamında hakim kıldı. Silahlarını bıraktılar ve güvenlik duydular.[\[462\]](#)

en-Nehhâs dedi ki: Bu âyet-i kerîmede Rasûlullah (sav)'ın peygamberliğine açık bir delâlet vardır, Çünkü yüce Allah, ona vermiş olduğu bu vaadi yerine getirmiştir.

en-Nekkaş, Kitab'ında naklettiğine göre Dahhak şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'nin halifeliğini ihtiva etmektedir. Çünkü onlar hem iman ehli idiler, hem salih amel işlediler. Rasûlullah (sav) da: "Halifelik benden sonra otuz yıldır"[\[463\]](#) diye buyurmuştur.

İbnu'l-Arabî "Ahkamu'l-Kur'ân" adlı eserinde bu görüşü benimsemiş ve tercih ederek şöyle demiştir: İlim adamlarımız derler ki: Bu âyet-i kerîme dört halifenin halifeliğine delildir. Bu âyette yüce Allah'ın onları halifelik makamına getirdiğine ve onların emanet sahibi olup onlardan razı olduğuna de-iîl bulunmaktadır. Onlar, Allah'ın kendileri için beğenip seçtiği din üzere idiler. Zira günümüze kadar hiçbir kimse fazilette onların önüne geçebilmiş değildir, Onlar yönetimi ellerinde tuttular, müslümanları idare ettiler. Dinin alanını himaye ettiler, O bakımdan verilen bu, ilâhî söz onlar hakkında gerçekleşmiş olmaktadır. Eğer bu verilen söz onlar için gerçekleştirilmemiş, onlar vasıtasıyla gerçekleşmemiş, onlar hakkında vârid olmamış ise, o takdirde başka kim hakkında söz konusu olabilir ki? Onlardan sonra da günümüze kadar onlar gibi kimse gelmemiştir, bundan sonra da gelmeyecektir. Allah onlardan razı olsun.

Bu görüşü el-Kuşeyrî de İbn Abbas'tan rivayet etmiş bulunmaktadır. Bu görüşün sahipleri Rasûlullah (sav)'ın azadlı kölesi Sefîne'nin rivayet ettiği şu hadisi de delil-gösterirler. Sefîne dedi ki: Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Halifelik benden sonra otuz yıldır, sonra da hükümdarlık olacaktır." Sefîne dedi ki: Şimdi hesap et. Ebubekîr'in halifeliği iki yıl, Ömer'in halifeliği on yıl, Osman'ın halifeliği oniki yıl, Ali'nin halifeliği de altı yıl.[\[464\]](#)

Kimileri de şöyle demiştir: Bu yeryüzünün tamamının İslâm adı altında egemenliğe kavuşacağı hususunda bütün ümmete verilmiş bir sözdür. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Yeryüzü benim önüme getirildi. Doğulannı ve batılarım gördüm. Benim ümmetimin mülkü bana yeryüzünün gösterilen her tarafına yayılacaktır."[\[465\]](#)

İbn Atiyye de Tefsir'inde bu görüşü şu sözleriyle tercih etmiş bulunmaktadır: Sahih olan âyet-i kerîmenin cumhurun halifelik makamına getirildiği doğrultusundadır. Onların halifelik makamına getirilmesi ise onlara ülkelerin egemenliğini verip, bu ülkelerin sahipleri olmalarıdır. Şam'da, Irak'ta, Horasan'da ve Mağrib'de görüldüğü gibi.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Biz onlara deriz kî: Bu peygamberlik, halifelik, davetin yerleştirilmesi ve şeriatın genelliği hususunda bir genel vaaddir. Böylece verilen bu söz herkes hakkında kendi gücü ve haline göre tahakkuk etmiştir. Hatta müftüler, kadılar ve imamlar hakkında bile gerçekleşmiştir. Bu verilen şerefli sözün yerine getirilmesi ile ilgili olarak halifelik, yalnızca daha önceden geçmiş halifeler ile sınırlıdır.

Daha sonra o bu konuda bir itirazı ve farklı bir kanaati söz konusu etmektedir ki, muhtevası şudur: Denilse ki: Bu husus ancak sadece Ebubekir hakkında doğru kabul edilebilir. Çünkü Ömer ve Osman suikast ile öldürüldüler. Halifelik hususunda da Ali ile çekişildi. Deriz ki: Korkunun güvene çevrilmesi kapsamına Ölümünden herhangi bir şekilde emin olup, esenliğe kavuşmak girmemektedir. Ali'nin savaflara katılması ise güvenliği ortadan kaldırmış değildir. Ayrıca savaşın söz konusu olmaması güvenliğin bir şartı da değildir. Güvenliğin şartı sadece insanın'kendi isteği ile kendisine hakim ola-bilmesidir. Peygamber (sav)'ın Mekke'de ashabının durumunda olmamasıdır.

Daha sonra sözlerinin sonunda şunları söylemektedir: İşin gerçeği şu ki, onlar (Mekke'de) yenik düşürülmüş iken galip oldular. Takib altında iken, kendileri takib eden oldular. İşte bu, güvenlik ve güç sahibi olmanın en ileri derecesidir.

Derim ki: Bu durum sadece dört halifeye has değildir ki, âyetin umumu ile yankzca onların kastedildiği söylenebilsin. Aksine bu hususta bütün muhacirler hatta başkaları dahi onlarla ortaktır. Nitekim Kureyşliler, Uhud ve başka savaflarda özellikle de Hendek'te müslümanlara hücum ederek gelmişlerdi. Öyle ki yüce Allah onların hepsi hakkında şu buyruklarla haber vermektedir: "Hani onlar size hem üstünüzden, hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. O vakit gözler yerinden kaymış, yürekler de gırtlaklara varmıştı. Allah hakkında da türlü zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada mü'minler imtihan edilmiş ve şiddetli şekilde sarsılmışlardı." (el-Ahzâb, 33/10) Daha sonra yüce Allah, kâfirleri herhangi bir hayra nail olmaksızın gerisin geri çevirdi, mü'minlere güvenlik verdi. Onlara kâfirlerin topraklarını, ülkelerini ve mallarını miras verdi.

İşte yüce Allah'ın: "Andolsun ki, onları da muhakkak yeryüzünde halife yapacak" buyruğu ile kastedilen budur. "Oalardan öncekileri halife yaptığı gibi" buyruğunda da kastedilenler İsrailoğullandır. Zira yüce Allah Mısır'daki

zorbaları helak etmiş ve onların topraklarını ve ülkelerini İsrailoğul-larına miras vermişti. Bu hususta da yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Zaafa uğratılagelmiş kavmi de bereketlendirdiğimiz yerin doğularına da, batılarına da mirasçı kıldık.1' (el-A'râf, 7/137)

İşte aslıab-ı kiram da böylece zaafa uğratılmış (mustaz'af) ve korku içerisinde idiler. Daha sonra yüce Allah, onlara güvenlik verdi, onlara iktidar verdi ve onları yöneticiler kıldı. Böylelikle âyet-i kerîmenin herhangi bir tahsis söz konusu olmaksızın genel olarak Muhammed (sav)ın ümmeti hakkında umumi olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira tahsis (genelin özelleştirilmesi) ancak kendisine teslimiyetle boyun eğilmesi gereken kimseden gelen bir haber ile olur. Bilinen aslî kaide ise (tahsis söz konusu olmadıkça) umuma ya-pışılması gerektiridir.

Rasûluliah (sav)dan onların korkularının daha sonra güvenlik ile değiştirilmesi manasını ifade eden hadisler de gelmiş bulunmaktadır. Ashabı kendisine: İçinde güvenlik duyacağımız ve silâhı elden bırakacağımız bir gün görecek miyiz? deyince, o şöyle buyurdu: "Fazla bir zaman geçmeden sizden herhangi bir kimse pek büyük bir kalabalık arasında üzerinde silah bulunmaksızın oturacağı zaman gelecektir. (Pek yakındır)." [\[466\]](#)

Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Allah'a andolsun ki Allah bu işi tamamlayacaktır, O kadar ki süvari, San'a'dan, Hadramevt'e kadar yol alacak da ancak Allah'tan ve kurdun koyunlarına saldıracağından korkacaktır. Fakat sizler acele ediyorsunuz." Bu hadisi Müslim, Sahih'inde rivayet etmiştir. [\[467\]](#) Tıpkı Rasûlullah (sav)ın haber verdiği gibi olmuştur.

O halde bu âyet-i kerime peygamberlik mucizelerinden birisidir, zira ileride olacakları haber vermektedir ve (böyle) olmuştur.

"Andolsun ki, onları da muhakkak yeryüzünde halife kılacak" buyruğu ile ilgili iki görüş vardır. Birinci görüşe göre, buradan kasıt, Mekke topraklarıdır. Çünkü muhacirler yüce Allah'tan bunu istediler, onlara İsrailoğul-lanna vaad olunduğu gibi vaa dol undu. Bu anlamdaki açıklamayı en-Nekkaş yapmıştır.

İkinci görüşe göre, kasıt; Arap ve Acemlerin topraklarıdır. İbnu'l-Arabî dedi ki: Sahih olan budur. Çünkü Mekke toprakları muhacirlere haram kılınmıştır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Fakat zavallı Sa'd b. Havle..." Rasûlullah (sav) bu sözleriyle Sa'd b. Havle'nin Mekke'de ölmesini üzüntüyle karşıladığını ifade ediyordu. [\[468\]](#)

Yine Sahih(-i Buhârî)de şöyle buyurmuştur: "Muhacir, hac ibadetinin gereklerini yerine getirdikten sonra, Mekke'de üç gün kalır. " [\[469\]](#)

"Andolsun ki, onları da... halife kılacak" buyruğundaki "lâm" gizli bir kasemin

(yeminin) cevabıdır, çünkü vaad bir sözdür. Bu ifadenin takdiri şu şekildedir: Allah, iman edip salih amel işleyenlere dedi ki: Allah'a an dolsun ki onları yeryüzünde halifelik makamına getirecektir ve onları oranın hükümdarları (ve emniyet içerisinde yaşayan) sakinleri kılacaktır.

"Onlardan Öncekileri halife yaptığı gibi" buyruğunda kastedilenler îsrailoğullarıdır. O, Mısır ve Şam'daki zorbaları helak etti, onların yurtlarını topraklarını onlara miras olarak verdi.

"Halife yaptığı gibi" buyruğu genel olarak "te" ve "lâm" harfleri üstün olarak okunmuştur. Buna sebep ise "vaadetti" ile "andolsım ki, onları da muhakkak halife kılacak" buyruklarıdır. İsa b. Ömer, Ebube-kir ile el-Mufaddal'ın kendisinden rivayetine göre Âsim ise "te" harfini ötre-li, "lam" harfini esreli meçhul fiil olarak ("halife kılındıkları gibi" anlamında) okumuşlardır.

"Kendileri için seçip beğendiği dinlerini onlar için İktidar yapacak"

buyruğunda sözü edilen din, İslâm dinidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve size din olarak İslâm'ı beğenip seçtim." (el-Mâide, 5/3) Bu buyruğa dair açıklamalar daha Önceden (el-Mâide, 5/3. âyet, 25- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Suleym b. Âmir, el-Mikdâd b. el-Esved'den şöyle dediğini rivayet eder: Rasûlullah (sav)ı şöyle buyururken dinledim: "Yeryüzünde ne kadar taştan ya da kerpiçten bir ev varsa, mutlaka Allah o evin içine İslâm sözünü ya aziz bir kimsenin izzetiyle ya da zelil bir kimsenin zilletiyle mutlaka sokacaktır. Onların izzetiyle girerse, o kimseleri İslâm sözünün ehli kılar. Zilletiyle girerse, o söze boyun eğip, itaat ederler." [470] Bu hadisi el-Mâverdî: Yeryüzünden kasıt Arap ve Acem topraklarıdır, diyenlerin görüşlerinin bir delili olarak zikretmektedir ki, bu da az önce geçtiği üzere bu husustaki ikinci görüşün ifadesidir.

"lannı... çevirecektir" buyruğunu İbn Muhaysın, İbn Kesir, Ya'kub ve Ebubekr; (Jj1) kökünden gelen bir fiil olarak şeddesiz okumuştur. el-Hasen'İN kıraati ve Ebu Hatim'in tercihi budur. Diğerleri ise; (Ji)den gelen bir fiil olarak şeddeli okumuşlardır. Ebu Ubeyd'in tercihi de budur, çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de çokça kullanılan kip budur. Nitekim yüce Allah: "Allah'm sözlerinde asla değiştirme olmaz." (Yunus, 10/64); "Biz, bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirip değiştirdiğimizde..." (en-Nahl, 16/101) buyruklarında ve benzerlerinde hep bu kipler kullanılmıştır. Bu ise iki ayrı söyleyiştir.

en-Nehhâs der ki: Muhammed b, el-Cehm, el-Feirâ'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Âsim İle el-A'meş "...larını...çevirecektir" buyruğunu şeddeli okumuşlardır. Ancak bu Âsim'dan gelen yanlış bir rivayettir. Bundan sonra yine bundan daha ağır bir yanlışlığı söz konusu etmektedir ki o da diğerlerinin de bu

kelimeyi tahfif ile (şeddesiz) okuduklarını nakletmiş olmasıdır. en-Nehhâs der ki: Ahmed b. Yahya'nın iddiasına göre şeddeli okumak ile şed-desiz okumak arasında bir fark bulunmaktadır ve şeddeli okuyuşun anlamı: Değiştirmektir, olur. Şeddesiz ve (mazisi hemzeli) okuyuş ise izale etmek ve bir şeyin yerine başkasını koymak demektir. en-Nehhâs dedi ki: Bu doğru bir açıklamadır, nitekim benim için bu dirhemi değiştir diye (hemzeli ve şeddesiz olarak fiili) kullandığımız takdirde bunu izaie et (benden al) ve bana başkasını ver, demek isteriz. Bununla birlikte şeddeli olarak da kullanıldığı vakit değiştirmek manasını ifade eder. Şu kadar var ki, bunların biri diğerinin yerine kullanılabilir. Onun sözünü ettiği şekil ise, daha çok kullanılır. Buna dair açıklamalar daha önceden en-Nisâ Sûresi'nde (4/56. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. İbrahim (a.s) Sûresi'nde de şeddeli kullanımın bir şeyin bizzat kendisini izale etmek anlamına geldiğine dair sünnetten delili de kaydetmiş bulunuyoruz. Bu hususu orada tetkik edebilirsiniz. (İbrahim, 14/48-52. âyetlerin tefsiri). "Rabbimi-zin bize onun yerine, ondan hayırlısını değiştirmesi (vermesi) umulur." (el-Kalem, 68/32) buyruğunda "değiştirme" anlamını veren fiil hem şeddeli, hem de şeddesiz okunmuştur.

"Bana... ibadet etsinler" buyruğu hal konumundadır. Yani onlar Allah'a ihlâsla ibadet ettikleri halde., Bununla birlikte onlara övgü üslûbunda yeni bir cümle olması da mümkündür. (Mealde olduğu gibi)

"Bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın" buyruğu ile ilgili olarak dört görüş vardır:

- 1- Benden başka hiçbir ilâha ibadet etmezler. Bu görüşü en-Nekkaş nakletmiştir.
- 2- Hiçbir kimseye karşı, Bana ibadetlerinde riyakârlık yapmazlar.
- 3- Benden başkasından korkmazlar. Bu da İbn Abbas'ın açıklamasıdır.
- 4- Benden başkasını sevmezler. Bu da Mücahîd'in açıklamasıdır.

"Bundan sonra artık kim kâfir olursa" yani bu nimetleri inkâr ederse, görüldüğü gibi burada nimetlere karşı nankörlük kastedilmektedir. Çünkü daha sonra yüce Allah: "Onlar fâsıkların tâ kendileridir" diye buyurmaktadır. Allah'ı inkâr eden kâfir ise, bu nimetlerden önce de, bu nimetlerden sonra da fâsık bir kimsedir.

[471]

56. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Rasûle itaat edin ki rahmete kavuşturulanınız.

Bu buyruk daha önceden (54. âyet-i kerîmede) geçmiş bulunmaktadır. Burada ibadet emrini de te'kid olmak üzere tekrarlamıştır. [472]

57. Sakın kâfirlerin yeryüzünde (Allah'ı) âciz bırakacaklarını sanma. Onların varacağı yer ateştir. O ne kötü bir dönüş yeridir.

"Sakın kâfirlerin yeryüzünde (Allah'ı) âciz bırakacaklarını sanma!" buyruğu Peygamber (sav)a bir teselli ve İlâhî yardımın geleceğine dair bir vaad-dir.

Genel olarak "Sakın... sanma" şeklinde hitab olarak "te" ile okumuşlardır. Ancak İbn Âmir, Hamza ve Ebu Hayve ise "ya" ile okumuşlardır. Yani, sakın kâfirlerin kendileri yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacaklarını sanmasın. Çünkü "sanma" fiili iki mef'ûle geçiş yapar. ez-Zeccac'ın görüşü budur. el-Ferrâ ve Ebu Ali de şöyle demişlerdir: Bu durumda fiilin Peygamber (sav)a ait olması da mümkündür. Yani sakın Muhammed, kâfirlerin yeryüzünde âciz bırakacaklarını sanmasın. Buna göre "Ier" birinci meful, "Âciz bırakacaklarını" ifadesi de ikinci meful olmaktadır. Birinci görüşe göre ise "kâfirler" anlamındaki kelime fail, "kendilerini" anlamındaki kelime de birinci meful dır ve bu (âyet-i kerîmede) hazfedilmiştir. "Âciz bırakacaklarını" anlamındaki kelimede ikinci meful olur.

en-Nehhas dedi ki: Ben ister Basralı, ister Kûfeli olsun Arap dili bilginleri arasında Hamza'nın kıraatinin hatalı olduğunu söylemeyen bir kimse bilmiyorum. Çünkü onların kimisi bu kıraat lahndır, çünkü o "sanma" anlamındaki fiilin sadece bir tek mefulünü getirmektedir, der. Bunu söyleyenlerden birisi de Ebu Hâtim'dir. el-Ferrâ der ki: Bu zayıftır, ancak zayıf demekle birlikte birinci mefulün hazfedilmiş olması şartıyla caiz kabul etmektedir ki, bunu da açıklamış bulunuyoruz. en-Nehhâs dedi ki: Ben Ali b. Süleyman'ı bu kıraat hakkında şöyle derken dinledim: "Kâfirler" nasb mahallinde olur. (Devamla) dedi ki: Buyruğun anlamı da şöyle olur: Sakın kâfir, kâfir olanların yeryüzünde âciz bırakacaklarını zannetmesin.

Derim ki: Bu da el-Ferrâ ve Ebu Ali'nin açıklamalarına uygun düşmektedir. Ancak onların açıklamalarına göre fail Peygamber (sav)dır. Bu açıklamaya göre ise fail kâfirdir. "Âciz bırakacaklarını" ise elinden kurtulacaklarını... anlamındadır ki, buna dair açıklamalar daha önceden (el-En'âm, 6/34. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onların varacağı yer ateştir. O ne kötü bîr dönüş yeridir." Onların dönecekleri yer pek kötü olacaktır, [\[473\]](#)

58. Ey iman edenler! Sağ ellerinizin sahip olduğu kimseler ve sizden baliğ olmayanlarınız, sizden üç defa izin istesinler. Sabah namazından önce, öğle vaktinde elbisesiz olabileceğiniz vakit ve yatsı namazından sonra... Bunlar sizin

elbisesiz olabileceğiniz üç vakittir. Bu üç vakitten sonra size de bir vebal yoktur, onlara da. Onlar da yanınıza girip çıkarlar, herbiriniz de diğerinin yanına girip çıkar. Allah âyetleri size böyle açıklar. Allah çok iyi bilendir, Hakîm'dir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [\[474\]](#)

1- Bu Âyet-i kerîme İle İzin İstemeye Dair Bundan Önceki 27. Âyet Arasındaki İlgî:

İlim adamları derler ki: Bu âyet-i kerîme hâsştır, bundan önceki âyet-i kerîme ise umumîdir. Zira yüce Allah orada: "Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere izin alıp o ev halkına selâm vermeden girmeyin" (en-Nur, 24/27) diye buyurmaktadır. Daha sonra yüce Allah burada hitabı tah-sîs ederek, şöyle buyurmaktadır: "Sağ ellerinizin sahip olduğu kimseler... sizden üç defa izin İstesinler." Bu âyet-i kerîme İle özetlikle izin isteyen bazı kimseleri söz konusu etmektedir. Aynı şekilde birinci âyet-i kerîmede zaman itibariyle bütün zamanları umumi olarak kapsamaktadır. Bu âyet-i kerîmede ise bir takım vakitler özellikle söz konusu edilmiştir. Bu vakitler içerisinde ister köle, ister cariyeye, ister çirkin, ister güzel görünümlü olsun ancak izin istedikten sonra girebilecektir.

Mukatil dedi ki: Âyet-i kerîme Mersed kızı Esma hakkında nazil olmuştur. Onun bulunduğu yere yaşlıca olan kölesi girmişti. Rasûlullah (sav)a bundan şikayetçi olunca, bu âyet-i kerîme nazil eldu. Âyetin iniş sebebinin Mudlic'in, Ömer (r.a)ın yanına girmesi olduğu da söylenmiştir ki, ileride gelecektir. [\[475\]](#)

2- İzin İstemeleri İstenen Kimseler:

Yüce Allah'ın: "Sizden Üç defa tein İstesinler" buyruğu ile kimlerin kastedildiği hususunda İlim adamlarının attı ayrı görüşü vardır:

1- Âyet-i kerîme neshe dil mistir. Bu görüş İbnu'l-Müseyyeb ve İbn Cübeyr'e aittir.

2- İzin isteme menduptur, ancak vacib değildir. Bu görüş, Ebu Kılâbe'ye aittir. O: Onların iyilikleri açısından bu emir kendilerine verilmiştir, demektedir.

3- Bundan kasıt kadınlardır. Bu görüş de Ebu Abdu'r-Rahman es-Sülemî'nin görüşüdür.

4- İbn Ömer: Bu âyet-i kerîme kadınlar hakkında değil de erkekler hakkındadır, demiştir. Bu da dördüncü görüştür.

5- Bu önceleri vacib idi. Zira ne kilitleri, ne de kapılan vardı. Eğer aynı durum

söz konusu olursa, yine vacib olan İzin isteme hükmü söz konusu olur. Bu açıklamayı da el-Mehdevî, İbn Abbas'tan nakletmektedir.

6- Bu âyet-i kerîme muhkemdir, farzdır, sabittir. Erkekler hakkında da, kadınlar hakkında da.

İlim ehlinin çoğunluğu bu görüştedir. el-Kasım, Câbir b. Zeyd ve eş-Şa'bî de bunlar arasındadır. En zayıf görüş ise es-Sülemî'nin görüşüdür. Zira; "...ler" Arap dilinde kadınlar için kullanılmaz. Kadınlar için bunun yerine; kullanılır. Kıyas ve re'y sahipleri İbn Ömer'in görüşünü güzel kabul etmektedirler.

Çünkü; Arap dilinde erkekler hakkında kullanılır. Her ne kadar kadınlar da onlarla birlikte buyruğun kapsamına girebiliyor ise de bu bir de-3i 1 ile olabilir. İfade ise zahiri üzere kabul edilir. Şu kadar var ki bu görüşün isnadında Leys b.

Ebi Süleym vardır, [\[476\]](#)

İbn Abbas'ın görüşüne gelince, bunu Ebu Davud, Ubeydullah b. Ebi Ye-zid'den rivayet etmektedir, Buna göre Ubeydullah, İbn Abbas'ı şöyle derken dinlemiş: Bir âyet var ki insanların çoğu onun gereğini emretmemektedirler. Bu izin isteme âyetidir. Ben şu cariyeme dahi emrediyorum, o da yanıma girmek için izin ister. Ebu Davud dedi ki: Atâ bunu bu şekilde İbn Abbas'tan "onuCn gereğini) emreder" lafzı ile rivayet etmiştir. [\[477\]](#)

İkrime'nin rivayetine göre Iraklılardan bir grub: Ey İbn Abbas dediler. Bize izin alma emri verilen fakat kimsenin kendisi ile amel etmediği şu âyet-i kerîme hakkındaki görüşün nedir? Aziz ve celil olan Allah'ın: "Ey iman edenler! Sağ ellerinizin sahip olduğu kimseler ve sizden baliğ olmayanlarınız, sizden üç defa izin istesinler. Sabah namazından önce, öğle vaktinde elbisesiz olabileceğiniz vakit ve yatsı namazından sonra. Bunlar sizin elbisesiz olabileceğiniz üç vakittir. Bu üç vakitten sonra size de bir vebal yoktur, onlara da. Onlar da yanınıza girip, çıkarlar..." diye buyurmaktadır. Ebû Dâvûd dedi ki: el-Ka'nebî buyruğu; "Allahçok iyi bilendir, Hakimdir" buy ruğuna kadar okudu, İbn Abbas dedi ki: "Şüphesiz Allah Halîm'dir, mü'nin-lere karşı çok merhametlidir ve O, ayıp hallerin görülmemesini (setri) sever. İnsanların evlerinin ne perdeleri, ne de başkalarına karşı örten örtüleri vardı. Bazen hizmetçi ya da çocuk, yahut kişinin himayesindeki yetim bir kız, adamın yanına o ailesi üzerinde iken girebiliyordu. Allah onlara bu elbisesiz olunabilecek vakitlerde izin istemelerini emretti. Yüce Allah böylelikle onlara bu gibi hallerinin, başkalarının görmesine karşı korunmasını ve hayrı getirdi. Ondan sonra da bununla (gereğince) amel eden kimseyi görmedim. " [\[478\]](#)

Derim ki: Bu güze! bir metindir. Said'in ve İbn Cübeyr'in görüşlerini

reddetmektedir. Çünkü burada âyetin nesh olduğuna dair bir delil bulunmamaktadır. Ancak bu âyetin indiği zaman belli bir hal vardı, sonradan bu hal ortadan kalktı. Eğer benzeri hal tekrar görülecek olursa, hükmü aynen bakidir. Hatta hükmü bugün için çöllerde, sahralarda ve benzeri yerlerde müslümanların meskenlerinin bir çoğu hakkında sabittir. Vekî', Süfyan'dan, o Musa b. Ebi Âişe'den, onun da eş-Şa'bî'den rivayetine göre yüce Allah'ın: "Ey iman edenleri Sağ ellerinizin sahip olduğu kimseler... Sizden irç defa izin İstesinler" âyeti hakkında eş-Şa'bî: Mensuh değildir, demiştir. Ben de: Ama insanlar gereğince amel etmiyorlar, deyince: Buna karşı Allah'ın yardımını talep ederiz, dedi. [\[479\]](#)

3- Üç Defa İzin İstemek;

Kimi ilim adamı şöyle demektedir: Üç defa izin istemek yüce Allah'ın: "Ey iman edenler! Sağ ellerinizin sahip olduğu kimseler ve sizden balığ olmayanlarınız sizden üç defa izin istesinler" buyruğundan alınmıştır. Bu ilim adamı der ki: Bu buyrukla yüce Allah, üç defa izin istemeyi kastetmiştir. Bu buyruk Kur'ân-ı Kerîm'de kölelerle, çocuklar hakkında vârid olmuştur. Ra-sûlullah (sav)'ın sünneti ise herkes hakkında umumîdir.

İbn Abdi'l-Berr der ki: Bu ilim adamının bu kabilden söylediklerinin her ne kadar açıklanabilir bir tarafı varsa da kendisinin istidlal ettiği şekilde bu âyetin tefsirinde ilim adamlarının yaptıkları açıklamalar arasında bilinen böyle bir görüş yoktur. İlim adamlarının çoğunluğunun "üç defa" buyruğu hakkında söylediklerinden kasıt, üç vakitte izin alsınlar şeklinde olduğudur. Bu görüşlerinin doğruluğuna da bu âyet-i kerîmede yüce Allah'ın bu üç vakti zikrederek: "Sabah namazından önce, öğle vaktinde elbisesiz olabileceğiniz vakit ve yatsı namazından sonra" buyruğu delil teşkil etmektedir. [\[480\]](#)

4- Yüce Allah'ın Kullarına Edeb Öğretmesi:

Yüce Allah, bu âyet-i kerîme ile kullarını edeblendirmekte ve kölelerin -onların giriş çıkışlarına aldmımadığı için- ve henüz ergenleşmemiş olmakla birlikte açılmanın ve benzeri hallerin ne demek olduğunu kavrayacak yaştaki çocukların sözü edilen bu üç vakitte yakınlarının odalarına girecekleri zamanda izin almalarını isteyerek edeblendirmektedir. Bu üç vakitlerde insanlar adeten açılırlar ve elbisesiz bulunurlar. Fecirden önceki zaman, uykunun bittiği vakittir. Artık uyku elbiseleri çıkartılır, gündüz elbiseleri giyilir. Öğle sıcağında istirahat

çekilme zamanı da, aynı şekilde elbiselerin çıkartılacağı bir vakittir. Çünkü bu vakitte gündüzün tışığı parlak, harareti şiddet-1 lidir. Yatsı namazından sonrası da uyumak için elbiselerin çıkarılacağı vakittir. İşte bu üç vakitte insanlar çoğunlukla açık bulunabilirler.

Rivayete göre Rasûlullah (sav) ensardan Müdlic diye anılan bir köleyi Ömer b. el-Hattab'a onu çağırarak üzere öğle vakti göndermişti. Uyumakta olduğunu ve üzerinde kapıyı kapatmış olduğunu gördü. Köle kapıyı çaldı, ona seslenip içeri girdi. Ömer (r.a) uyanınca oturdu ve avreti kısmen acıtınca şöyle dedi; Yüce Allah'ın oğullarımıza, kadınlarımıza, hizmetçilerimize bu saatlerde izin almadan girmelerini yasaklamış olmasını ne kadar da arzu ederdim. Daha sonra Rasûlullah (sav)ın huzuruna vardığında bu âyet-i kerîmenin inmiş olduğunu gördü. Yüce Allah'a şükür olmak üzere secdeye kapandı.[\[481\]](#)

Halbuki bu âyet-i kerîme Mekki'dir. [\[482\]](#)

5- İzin Alacak Kimseler ve İzin Alacakları Vakitler:

Yüce Allah'ın: "Ve sizden baliğ olmayanlarınız" buyruğu, sizden hür olup da henüz ergenlik çağına gelmemiş olanlar kastedilmektedir. Bu açıklamayı Mü-cahid yapmıştır. Nakledildiğine göre İsmail b. İshak şöyle dermiş: Sağ ellerinizin sahip olduğu kimseler arasından henüz ergenlik yaşına gelmemiş olanlar sizden izin istesinler. Buna göre ifade de takdim ve te'hîr vardır. Âyet-i kerîme de cariyeler hakkındadır.

Cumhur "el-hulum (baliğ olmak)" kelimesini İâm" harfî ötreli okumuştur. el-Hasen b. Ebi'l-Hasen ise bunu sakın olarak (el-hulm şeklinde) okumuştur. Buna sebep ise ötrenin telaffuzunun ağırlığıdır. Ebu Amr da bu okuyuşu güzel bulurdu. "Üç defa" kelimesi zarf olarak nasbedümtştir. Çünkü onlara üç defa izin istemeleri emredilmemiştir, onlara üç durumda İzin istemeleri emredilmiştir. "Üç" lafzındaki zarf oluşu "sabah namazından önce, öğle vaktinde elbisesiz olabileceğiniz vakit ve yatsı namazından sonra" buyruğu açıklamaktadır. Bunun manası daha önceden geçmiş bulunmaktadır, yoksa her seferinde üç defa izin istemek vacib değildir.

"Bunlar sizin elbisesiz olabileceğiniz üç vakittir" buyruğunu yedi kıraat imamının çoğunluğu "üç" anlamındaki kelimeyi ref ile okumuşlardır. Ancak Hamza, el-Kisaî ve Âsim'dan Ebubekir yüce Allah'ın; "üç defa" buyruğundaki zarftan bedel olmak üzere nasb ile okumuştur. Ebu Hatim der ki: Burada nasb ile okuyuş zayıf ve merduttur. el-Ferrâ ise: Merfû' okuyuşu daha çok severim demiş ve şöyle devam etmiştir: Merfû' okuyuşu tercih edişimin sebebi şudur: Burada

mana bu üç hal elbisesiz olabileceğiniz üç vakittir, şeklindedir.

el-Kisâf'ye göre ise merfû' olması mübtedâ olduğu içindir. Ona göre haber sonraki ifadelerdir. O buyruğun aid olduğu görüşünü (daha önce geçen "üç defa" ile ilgili olduğunu) kabul etmeyerek açıktan açığa bunun mübte-dâ olduğunu ifade etmiş ve şöyle demiştir. "Avretler" kelimesi kişinin avretinin açık olabileceği zaman demektir. Ancak o burada "üç" kelimesini nasb ile okumuştur. Nasb hakkında da iki görüş vardır; Birincisine göre bu daha önce geçen "üç defe" buyruğu ile alâkalıdır. el-Ferrâ'nın bunu uzak bir ihtimal görmesinin sebebi de budur.

ez-Zeccâc ise şöyle demektedir: Yani; ""Elbisesiz olabileceğiniz üç vakitte sizden izin istesinler" anlamında olup burada mu-zaf hazfedilmiş, muzafun-ileyh de onun yerine geçirilmiştir.

"Elbisesiz olunacak vakitler" kelimesi, in çoğuludur. Bu türden kelimelerin sahih olanları (illetli harfî bulunmayanları) çoğulu "fe'alât" şeklinde -ayn harfî üstün olarak- gelir. "Çanak, çanaklar" ve benzerlerinde olduğu gibi. İletli olan kelimelerde ise ayn (kelimenin mücerred halinin ikinci harfî)i sakın kultanırlar, "Yumurta, yumurtalar" gibi. Çünkü ikinci harf (olan "ya")ın üstün oarak okunması illetli olduğundan dolayı söz konusu değildir. Şairin şu beyi tinde üstün okumak ise istisnâdır:

"O yumurtalar aahibi, gider ve gelir,

Omuzları sıvazlarken o şefkatlidir, dolaşır durur." [\[483\]](#)

6- İzinsiz Girilebilecek Vakitler:

"Bu üç vakitten sonra size de bîr vebal yoktur, onlara da." Yani sizler üstünüz, başınız açık bulunsa dahi, izin almadan bulunduğunuz yere girebilirler.

"Girip, çıkarlar" buyruğu "onlar girip çıkarlar" anlamındadır, el-Ferrâ der ki: Bu konuşma esnasında; Onlar sizin hizmetçilerinizdir, yanınıza girip çıkarlar, demek gibidir. Bu kelimenin nasb ile okunmasını el-Ferrâ caiz kabul etmektedir. Çünkü bu kelime nekredir. Buna karşılık "üzerinize" lafzın-daki zamir ise marifedir. Basralılar ise "üzerinize" ve "birbirinizeBki iki zamirden -âmillerin farklılığı dolayısıyla- hal olmasını caiz kabul etmemektedirler. Çünkü "aklı başında iki kişi olan Zeyd'e uğradım ve Amr'ın yanında konakladım" anlamında olmak üzere ve "aklı başında iki kişi" anlamındaki kelime

Zeyd ile Amr'ın sıfatı olmak üzere; demek uygun değildir. Buna göre "onlar da yanınıza girip çıkarlar" buyruğu onlar yanınıza girip çıkarlar, siz de onların yanına girip çıkarsınız, anlamındadır, Peygamber efendimizin kedi hakkındaki:

"o sizin üzerinize girip çıkanlardandır"[484] hadisinde bu lafız geçmektedir. Yüce Allah bu buyrukta açık bulunabileceğimiz üç vakitte izinsiz girmelerini yasaklamış bulunmaktadır. Çünkü "avret" kelimesi aslında karşısında engel bulunmayan herşey demektir. Yüce Allah'ın: "Gerçekten evlerimiz avrettir (korumasızdır)" (el-Ahzab, 33/13) buyruğunda da bu lafız kullanılmıştır ki, oraya girmek kolaydır, anlamındadır. Yüce Allah izin istemeyi gerektiren sebebi de açıklamaktadır ki, bu da açık olunabilecek halde kişinin ailesiyle başbaşa olması halidir. Buna göre, bu enirin yerine getirilmesi kaçınılmaz bir hal almakta ve bu buyruğun neshi imkânsız olmaktadır

Daha sonra yüce Allah şu buyruğu ile (diğer vakitlerde) izin istememenin vebalini kaldırmaktadır: "Bu üç vakitten sonra size de vebal yoktur, onlara da. Onlar da yanınıza girip çıkarlar, herbirliniz de diğerinin yanına girip çıkar." Yani kiminiz, kiminizin yanına girip çıkar.

"Allah, âyetleri size böyle açıklar" buyruğundaki; "Böylece" lafzındaki "kef" harfî nasb konumundadır. Yani yüce Allah, kendisine nasıl ibadet edileceğine delâlet eden âyetleri sizlere bu gibi hususları açıkça beyan ettiği gibi, beyan etmektedir.

"Allah, çok İyi bilendir, Hakîm'dir" buyruğuna dair açıklamalar da daha önceden (el-Bakara, 2/32. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [485]

7- Yatsı Namazı ve Adlandırılması:

Yüce Allah: "Yatsı namazından sonra" buyruğunda "salâtu'l-işâ"den kasıt, el-ateme (gecenin kararına vakü) namazıdır. Müslim'in, Sahih'inde Abdullah b. Ömer (r.a)'ın şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Sakın Bedevi Araplar, namazınızın adı hususunda size galip gelmesinler. Şunu biliniz ki bunun adı "ej-işâ"dır. Onlar ise (bu vakitte) develeri sebebiyle karanlıkta bulunurlar." Diğer rivayette de şöyle denilmektedir: "(Bu vaktin adı) Allah'ın Kitabında işâdır. Onlar (Bedevi Araplar) develeri bu karanlık vakitte sağlarlar. "[486]

Buhârî'de de, Ebu Berze'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Peygamber (sav)'ın işâ' (yatsı namazını) yı te'hir ettiği olurdu. [487]

Enes de der ki: Peygamber (sav) yatsı (işâ') namazını geciktirdi. [488]

Bu ilk İsa'ya delâlet etmektedir. Sahih'te de: O namazı kıldı, yani ikindi namazını iki işâ' vakti olan akşam ile yatsı arasında kıldı. [489]

Muvatta'da ve başkalarında şöyle denilmektedir: Eğer onlar ateme (yatsı) namazı

ile sabah namazında neler olduğunu bilselerdi, emekleyerek dahi olsa bu namazlara gelirlerdi. [\[490\]](#)

Müslim'in, Sahih'inde de Câbir b. Semura'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) namazları sizin namazınıza yakın bir şekilde kılardı. Ancak yatsı namazını (el-ateme) sizin bu vakiti kıldığınızdan bir parça daha sonra kılardı ve o namazı hafifletirdi. [\[491\]](#)

Ebubekr İbnu'l-Arabî der ki: Bu haberler birbirleriyle tearuz (çatışma) halindedir. Tarih itibariyle bunların hangisinin önce, hangisinin sonra olduğu bilinmemektedir. Peygamber (sav)ın akşam namazına işa' demeyi, işa' (yatsı) namazına da ateme demeyi yasakladığı sabittir. Ashab'ın -diğerleri bir tarafa- görüşlerinden bunu reddeden bir görüş bulunmamaktadır. İbn Ömer de şöyle derdi: Ateme namazı diyen günahkâr olur. İbnu'l-Kasim dedi ki: Malik dedi ki: Yüce Allah'ın; "Yatsı (el-ışa1) namazından sonra" buyruğunda yüce Allah bu namaza işa' adını vermektedir. Peygamber (sav) da bu namaza yüce Allah'ın verdiği ismin verilerek anılmasını güzel görmüştür. Kişi bunu aile halkına ve çocuklarına öğretmelidir. (Yatsı namazı kastedilerek) ateme, ancak bunu (İşâ'yı) anlamayan kimseye hitab ederken kullanılabilir. Hassan br Sabit şöyle demiştir:

"Hâlâ orada teselli eden. olurdu,

Oranın meraları arasında develer ve koyunlar,

Sen bırak bunu ama söyle bana, yatsı vakti gittikten sonra,

Uykumu kaçırın bir hayale karşı kim bana yardım edebilir?"

Şöyle de açıklanmıştır: Buradaki yasak yatsı namazına "ateme" adını veren Bedevi Araplara uymayı yasaklamayı ihtiva eder. Bunun sebebi de yüce Allah'ın bu namaza Kitab-ı Kerîm'inde vermiş olduğu ismin terkedilme-mesidir. Çünkü O: "Yatsı (el-ışâ') namazından sonra" diye buyurmaktadır. Sanki bu buyruklardaki yasaklama, evlâ olanı gösteren bir nehiy mahiyetindedir, yoksa haramhk ifade eden bir nehy değildir; yatsı namazına "el-ateme" adını vermenin caiz olmayacağı anlamında değildir. Nitekim Peygamber (sav)ın bu namaza "el-ateme" adını verdiğinin de sabit olduğu görülmektedir. Ebubekir ve Ömer (r,a) da bu namaza, bu ismin verilmesini mubah görmüşlerdir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bunun yasaklanış sebebi, bu şekildeki şerefli ve dini bir ibadete dünyevî bir işin adı olan o ismin kullanılışından insanları uzaklaştırmaktır. Bu ise Bedevi Arapların o vakitte "el-ateme" adım verdikleri süt sağma işidir. Peygamber (sav)ınr "Çünkü develerin sağılması o akşam vaktinde olur" ifadesi buna tanıklık etmektedir. [\[492\]](#)

8- Yatsı Namazını Cemaatle Kılmanın. Fazileti:

İbn Mace, Sünen'inde şu rivayeti zikretmektedir: Bize Osman b. Ebi Şey-be anlattı: Bize İsmail b. Ayyaş, Umâre b. Gaziyye'den anlattı: Umâre, Enes b. Malik'ten, onun Ömer b, el-Hattab'dan rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuşur "Kim, kırk gece yatsı namazının ilk rek'atini kaçırmadan cemaatle kılacak olursa, bu sebep dolayısıyla yüce Allah, onun İçin cehennem ateşinden azadlık yazar."[\[493\]](#)

Müslim'in, Sahih'indeki rivayete göre Osman b. Affan (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kim yatsı namazını cemaatle kılacak olursa, gecenin yarısını namaz kılmış gibi olur. Kim de sabah namazını cemaatle birlikte kılarsa, o da gecenin tamamını namazla geçirmiş gibi olur."[\[494\]](#)

Dârakutnî de Sünen'inde şu rivayeti kaydetmektedir: Sübeyl ya da Tubey', Ka'b'dan dedi ki: Kim güzelce abdest alır, son işâ'yı (yatsıyı) kılar, ondan sonra da dört rek'at kılıp bunların rükû' ve sucudlarını mükemmel yapar, bu rek'atlerde neler okuduğunu (manasını) bilirse, bunlar onun için Kadir gecesi seviyesinde olur.[\[495\]](#)

59. Sizden olan çocuklar, baliğ olduklarında kendilerinden öncekiler İzin istedikleri gibi, onlar da izin istesinler. Allah, size âyetlerini böyle açıklar. AllahAlîm'dir, Hakîmdir.

Bulûğ" kelimesini el-Hasen "lam" harfini sakın okumuş, damme-yi ağırlığı dolayısıyla hazfetmiştir.

Buyruğun anlamı şudur: Çocuklar sözü'geçen üç vakitte izin istemekle emrolunmuşlardır. Önceden de belirttiğimiz gibi bunun dışındaki vakitlerde ise izin istememek onlara mubahtır. Daha sonra yüce Allah bu âyet-i kerîmede eğer bulûğa ermişlerse, her vakit İzin istemek hususunda erkeklerin hükmünde olmalarını emretmektedir. Bu da yüce Allah'ın hükümlerini beyânı, helâl ve haramı izahı kabilindendir.

Yüce Allah: "Onlar da izin istesinler" diye buyurmakta ama "sizden izin istesinler" diye buyurmamaktadır. Halbuki bir önceki âyet-i kerîme'de: "Sizden... izin istesinler" diye buyurmuştur, çünkü çocuklar muhatab da değildirler, emirleri yerine getirmek suretiyle ibadet etmeleri de istenmemiştir.

İbn Cüreyc dedi ki: Ben Ataya: "Sizden olan çocuklar baliğ olduklarında... izin İstesinler" diye buyurulmaktadır, dedim, dedi ki: Ergenlik yaşına geldikleri

takdirde ister hür, ister köle olsunlar insanların izin istemeleri icab eder.

Ebu İshak el-Fezârî dedi kî: Ben el-Evzaî'ye: İzin istemesi gereken çocuğun sınını nedir? diye sordum. O: Dört yaş, dedi. Bu yaştaki çocuk izin istemedikçe bir kadının yanına giremez. ez-Zührî de böyle demiştir: Yani adam. annesinin yanına girmek için izin ister. İşte bu âyet-i kerîme böyle bir husus hakkında nâzîl olmuştur. [\[496\]](#)

60. Nikâh ümidi kalmamış, yaşlanıp oturmuş kadınlar İçin, süslerini göstermemek şartıyla, rubalarını bırakmakta onlar üzerine vebal yoktur. Bununla beraber iffet etmeleri onlar İçin hayırlıdır. Allah, çok iyi İşitendir, çok iyi bilendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[497\]](#)

1- Yaşlanıp Oturmuş Kadınlar:

"Yaşlanıp oturmuş kadınlar" buyruğunda geçen; "Yaşlanıp, oturmuşlar" lafzının tekili, sonunda "te" harfî olmaksızın: şeklinde gelir. Bu "te" harfinin hazfî bu oturmanın yaşlılık dolayısıyla olduğuna delâlet etmesi içindir. Nitekim; "Hamile kadın" lafzında da "he (yuvarlak te)"nin hazfî, yükünün hamilelik dolayısıyla olduğuna delâlet etmesi içindir. Şair de şöyle demektedir:

Şayet onun karnındaki, kadınlar arasında olsaydı hamile kalırlardı; Oturan kadınlar kısır iseler de..."

Bunun dışındaki sebepler dolayısıyla oturan kadın hakkında ise; "Evinde oturan kadın" denilir ve he (yuvarlak te) harfî ile; "Sırtı üzerinde yük taşıyan kadın" denilir.

"el-Kavâid" aynı zamanda evin temeli demektir. Bunun da tekili "he"li olarak; şeklinde gelir. [\[498\]](#)

2- Oturan Kadınlardan Kasıt:

"Yaşlanıp oturmuş kadınlar (el-kavâid)" yaşlan dolayısıyla herhangi bir iş yapamadığından dolayı yerinde oturup kalan, çocuk doğuramayan, ay halinden kesilmiş, acuze kadınlar kastedilir. Çoğu ilim adamının görüşü budur. Rabîa şöyle demektedir: Bu görüldüğü zaman yaşlılığından dolayı kendisinden hoşlanılmayan kadındır. Ebu Ubeyde de der ki: Bunlar çocuk doğuramayacak

yaşı gelmiş kadınlardır. Ancak bu uygun bir açıklama değildir. Çünkü kadın çocuk doğuramayacak yaşı gelmiş olmakla birlikte, ondan kadın olarak yararlanmak mümkün olabilir. Bu açıklamayı el-Mehde-vî yapmıştır. [\[499\]](#)

3- Yaşlanıp Oturmuş Kadınların Özel Hükümünün Sebebi;

Yüce Allah'ın: "Nikâh ümidi kalmamış, yaşlanıp oturmuş kadınlar İçin süslerini göstermemek şartıyla rubalarını bırakmakta, onlar üzerine vebal yoktur" buyruğunda özellikle yaşlanmış kadınlar hakkında bu hükmü söz konusu etmesi, nefislerin onlara meyledecek halde olmamalarından dolayıdır. Çünkü erkeklerin onlara karşı bir arzuları olmaz. Dolayısıyla bu gibi kadınlara başkalarına mubah olmayan şeyler mubah kılınmış ve kendileri için yorucu bir özellik arzeden tesettüre ileri derecede riâyet külfeti üzerlerinden kaldırılmıştır. [\[500\]](#)

4- Yaşlanmış Kadınların, Üzerlerine Almama Ruhsatına Sahip Oldukları Örtüler:

İbn Mes'ud, Ubeyy ve İbn Abbas "rubalarını bırakmakta..." anlamındaki buyruğu; şeklinde; ziyadesi ile okumuşlardır.

İbn Abbas dedi kî: Burada kasıt cilbâbdır. Yine İbn Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre "Cilbablarından (rubalanndan)" diye okuduğu da rivayet edilmiştir. Araplar da yaşı ilerlemiş, bundan dolayı da üzerine başörtüsü almayan kadın için; derler. Bazıları da şöyle demektedir: Burada söz konusu edilen kadınlar evlenme ümidi kalmamış, oldukça yaşlanmış olanlardır. Böyle bir kadının saçının görülmesinde bir mahzur yoktur. Buna göre böyle bir kadının başörtüsünü almaması caizdir. Ancak sahih olan, tesettüre riâyet hususunda böyle bir kadının da, genç bir kadın gibi olduğudur. Şu kadar var ki, bu şekilde yaşlı bir kadın gömleğin ve başörtüsünün üzerine konulan cilbâbı almaması mümkündür, Bu açıklamayı da İbn Mes'ud, İbn Cübeyr ve başkaları yapmıştır. [\[501\]](#)

5- Süsten Uzak Durmak ve İffet Yolunu Seçmek;

"Süslerini göstermemek şartıyla" buyruğu, kendilerine bakılsın diye zînetlerini açığa çıkarmaksızın ve süslenmeye kalkışmaksızın çünkü böylesi en çirkin ve haktan en uzak bir işdir.

Teberruc" süslenmek, açılmak ve gözlere açık vaziyette görülmek demektir. "Yüksek burçlar" ile; " Semaların ve surların burçları" tabiri de buradan gelmekte olup, onları örtecek herhangi bir perde ve engelin olmaması demektir.

Aîşe (r.anhâ)ya: Ey mü'minlerin annesi! Kına yakmak, gerdanlık, küpe, halhal, altın yüzük ve ince elbiseler hakkında ne dersin? diye sorulmuş, o da şu cevabı vermiş: Ey kadınlar topluluğu! Hepinizin durumu birinizin durumu gibidir. Allah, sizden görmeleri haram olan bir şeyi görmek, helâl olmayan kimselerin karşısında süslerinizi göstermemek şartıyla zîneti size helâl kılmiştir. [\[502\]](#)

Atâ dedi ki: Bu evlerindeki hükmü ifade eder, dışarı çıktığı takdirde üzerinden cilbabını bırakması helâl değildir. Bu açıklamaya göre "süslerini göstermemek şartıyla" ifadesi, evlerinden çıkmamak şartıyla anlamında olur. Buna göre de: Eğer evinde bulunuyor ise entarisinin üzerinde mutlak bir cilbab giyinmelidir, demek gerekmez. Çünkü böyle bir şeyi kabul etmek uzak bir ihtimaldir, ancak bulunduğu yere yabancı (nâmahrem) birisinin girmesi hali müstesnadır.

Daha sonra yüce Allah hepsinin kendilerini koruyarak tesettüre riayet etmelerinin, üst elbiselerini çıkarmayıp iffetli hareket ederek genç kadınların

yaptıklarını yapmalarının, kendileri İçin daha faziletli ve hayırlı olduğunu söz konusu etmektedir.

İbn Mes'ud, "İffet etmeleri" anlamındaki buyruğu; şeklinde; "ya" harfi ile "te" harfleri arasında "sin" bulunmaksızın okumuştur.

Diğer taraftan şöyle denilmiştir: Kadının vücudunun çizgilerini gösterecek şekilde ince elbiseler giymesi, süslenmesi kabilindendir. Sahth(-i Müslim), Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İki sınıf insan vardır ki bunlar cehennem ehliindendir. Henüz onları görmüyorum. (Bunların) bir kesimi ile birlikte tıpkı sığır kuyruklarını andıran kamçılar bulunur. Onlarla insanları döverler. (Diğerleri ise) giyimli fakat çıplak, kendilerine meylettiren ve kendileri de meyleden, başlan yan yatmış deve hörgüçlerini andıran kadınlardır. Bu kadınlar cennete girmeyecekler, kokusunu dahi almayacaklardır. Şüphesiz cennetin kokusu şu kadar, şu kadar mesafeden alınır." [\[503\]](#)

İbnul-Arabî dedi ki: Peygamber (sav)ın onları giyimli olarak değerlendirmesi, üzerlerinde elbise bulunacağındandır. Çıplak olarak nitelendirmesi ise, elbise ince olduğu takdirde onların niteliklerini ortaya çıkarmasından, güzelliklerini açığa vurmasındandır, bu ise haramdır.

Derim ki; Bu, bu hususta ilim adamlarının yaptıkları iki yorumdan birisidir. İkincisine gelince, onlar elbiseleri bakımından giyimlidirler fakat şanı yüce Allah'ın hakkında; "Takva elbisesine gelince, o daha hayırlıdır." (el-A'raf, 7/26) diye buyurduğu takva elbisesi açısından da çıplaktırlar. Bu kabilden olmak üzere şu beyitleri de nakletmektedirler:

"Eğer kişi takva elbisesini giymeyecek olursa, O giyimli olsa bile çıplak olarak gider, gelir. Kişinin giydiği en hayırlı elbise Rabbine itaattir, Hayır yoktur, Rabbine âai olan kimsede."

Müslim'in, Sahih'inde Ebu Said el-Hudrînin şöyle dediği kaydedilmektedir; Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Uykuda olduğum sırada insanların bana arz edildiklerini gördüm. Onların üzerlerinde gömlekler vardı. Kimisi memelere kadar ulaşmış, kimisi bundan daha yukarıda, Ömer b. el-Hattab geçti, üzerinde eteklerini yerden çektiği uzunca bir gömlek vardı." (Ashab): Bunu ne ile te'vil

ettin, ey Allah'ın Rasûlü? diye sordular. Peygamber: "Din" diye buyurdu. [\[504\]](#)

Peygamber (sav)ın gömleği dine bağlılık diye yorumlaması yüce Allah'ın: "Tıkvâ elbisesine gelince, o daha hayırlıdır." (el-A'râf, 7/26) buyruğundan alınmadır. Araplar da fazilet ve iffetten kinaye yoluyla "elbise" diye söz ederler. Nitekim bir şair şöyle demektedir:

"Avfoğullarının elbisesi tertemizdir ve kirden, pastan uzaktır."

Peygamber (sav), Osman (r.a)'a şöyle demiştir "Şüphesiz Allah sana bir gömlek giydirecektir, eğer senden o gömleği sıyırıp çıkarmanı isteyecek olurlarsa, sakın çıkarma. "[505] Burada da Peygamber (sav) halifelikten "gömlek" diye söz etmiştir ki, bu da bilinen ve güzel bir istiairedir.

Derim ki: Bu yorum konu ile ilgili iki yorumun sahih olanıdır. Bu dönemde onlara yakışan yorum da budur. Özellikle genç kadınlar için bu böyledir, çünkü onlar süslenmekte ve süslerini açığa vurdukları halde dışarı çıkmaktadırlar. Onlar elbiseleri itibariyle giyimlidirler, fakat gerçekte takva bakımından çıplaktırlar. Hem zahiren, hem batınen. Çünkü kadın zînetini açığa vurmakta ve kendisine kimlerin baktığına aldırmamaktadır. Hatta onların gözettikleri maksat dahi budur, bu onların açıkça görülen bir halleridir. Eğer onlarda takvadan bir eser bulunsaydı, asla böyle bir şey yapmazlar ve hiç kimse oralarda kimin olduğunu dahi farketmezdi. Bu yorumu pekiştiren hususlardan birisi de hadisin geri kalan bölümünde onların nitelikleri ile ilgili söz konusu edilen şu sözlerdir: "Başları yan yatmış deve hörgüçlerini andırır." Hadiste sözü edilen "el-buht" adındaki deve türü oldukça iri yarı bir deve çeşididir, hörgüçleri de pek büyüktür. Onların başlarını bu develerin hörgüç-lerine benzetmesinin sebebi, bunların saçların örüklerini başlarının ortalarında kaldırıp toplamalarından dolayıdır, Bu, görülen ve bilinen bir husustur. Onlara bakan bir kimse de elbette kınanır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: 'Ben, benden sonra erkeklere kadınlardan daha zararlı bir fitne ter-ketmiş değilim." Bu hadisi Buhâri rivayet etmiştir.[506]

61. Gözü görmeyen için bir sorumluluk yoktur. Topala sorumluluk yoktur, hastanın da bir sorumluluğu yoktur. Kendi evlerinizden, babalarınızın evlerinden, analarınızın evlerinden, kardeşlerinizin evlerinden, kızkardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden yahut teyzelerinizin evlerinden veya anahtarlarını elinizde bulundurduğunuz kimselerin veya dostlarınızın evlerinden yemek yemenizde size de bir sakınca yoktur ve sizin İçin topluca veya ayrı ayrı yemenizde de vebal yoktur. Ne zaman ki, bu evlere girerseniz, kendinize Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir selâm olmak üzere selâm veriniz. Allah size akıl edesiniz diye âyetleri böyle açıklıyor.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız: [507]

1- Âyet-i Kerîme Muhkem midir?

"Gözü görmeyen için bir sorumluluk yoktur..." diye başlayan yüce Allah'ın buyruğu ile ilgili olarak ilim adamlarının farklı sekiz ayrı görüşü vardır. Bu görüşlerin en kabule değer olanları da üç tanedir: Mensûhtur, nâsih-tir, muhkemdir. Şimdi bu üç görüşü ele alalım:

1- Bu âyet-i kerîme -yüce Allah'ın: "Kendievlerinizden..." buyruğundan itibaren âyetin sonuna kadar- mensûhtur. Bu görüş Abdu'r-Rahman b. Zeyd'e aittir. O şöyle demektedir: Bu, artık ardı arkası kesilmiş bir uygulamadır. Çünkü İslâm'ın ilk dönemlerinde kapıların kilitleri yoktu. Kapılar üzerinde perde gerilirdi. Kimi zaman bir adam gelir, aç olduğu için evde kimse de olmadığı halde içeri girerdi. Yüce Allah böyle bir evin yemeğinden yemeyi mubah kılmıştır. Daha sonra evlere kilit vurulmaya başlandı. Artık kimseye bu kilitleri açmak helâl değildir. Dolayısıyla bu durum geride kaldı ve ardı arkası kesildi. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Hiçbir kimse bir başkasına ait bir davarı onun izni olmadıkça sağmasın."[\[508\]](#) Bu hadisi hadis imamları rivayet etmiştir.

2- Ayet-İ Kerîme nâsihtir. Bunu da bir grub ilim adamı söylemiştir. Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Şanı yüce Allah: "Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda bâtil yollarla yemeyin" (en-Nisa, 4/29) âyetini indirince, müslümanlar: Yüce Allah, bizlere mallarımızı aramızda bâtil yollarla yememizi yasaklamış bulunuyor. Şüphesiz ki yenilecek bir şey, malların en faziletlisidir. O bakımdan bizden herhangi birisinin bir başkasının yanında yemek yemesi helâl olamaz, diyerek insanlar başkalarının yemeklerini yemekten uzak durdu. Bunun üzerine yüce Allah: "Gözü görmeyen İçin bir sorumluluk yoktur... ya da anahtarlarını elinizde bulundurduğunuz kimselerin... evlerinden yemek yemenizde size de bir sakınca yoktur" âyetini indirdi. Devamla dedi ki: İşte burada sözü edilen kişi, bir başkasının bakılması, çekip çevrilmesi gereken işlerini görmekle görevlendirilen kişidir.

Derim ki: Burada sözü edilen Ali b. Ebi Talha, Haşimoğullarının mevlâ-sı (azadlısı)dır. Şam'da yerleşmiştir, künyesi Ebu'l-Hasen'dir. Ebu Muhammed olduğu da söylenmiştir. Babası Ebu Talha'nın adı da Salim'dir. Onun tefsir ile ilgili rivayetleri eleştirilmiştir. İbn Abbas'ı görmediği söylenir,[\[509\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

3- Âyet-i Kerîme muhkemdir. Sözlerine uyulan ilim ehli bir topluluk bu görüştedir. Said b. el-Müseyyeb, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud bunlar arasındadır. ez-Zührî'nin, Urve'den, onun da Âişe (r.anhâ)dan rivayetine göre şöyle demiştir: Müslümanlar Rasûlullah (sav) ile birlikte topluca savaşa

çtkarlar. Anahtarlarını da aralarında kötürüm olan kimselere bırakır ve şöyle derlerdi: İhtiyacınız olursa, yiyebilirsiniz. Ancak bunlar: Onlar bize bu yemekleri gönül hoşluğu ile helâl kılmadılar, diyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah da: "Kendi evlerinizden, babalarınızın evlerinden... yemenizde size de bir sakınca yoktur" âyetini sonuna kadar indirdi. [\[510\]](#)

en-Nehhâs dedi ki: "Hep birlikte sefere çıkıyorlardı..." hep beraber gazaya çıkıyorlardı, demekti [\[511\]](#)

en-Nehhâs (devamla) dedi kir Bu görüş âyet-i kerîme hakkında yapılmış rivayetlerin en değerlilerindendir. Çünkü bu görüşte ashab ile tabiîn tarafından âyet-i kerîmenin muayyen bir şey hakkında indiği tayin edilmektedir.

İbnu'l-Arabî der ki: Bu, (âyet-i kerîme ile) uygunluk arzeden bir görüştür, çünkü kötürümler cihada çıkan sahabilerle birlikte çıkmayıp geri kalıyorlar, çıkanların da malları onların elinde bulunuyordu. Ancak yüce Allah'ın: "Ya da anahtarlarını elinizde bulundurduğunuz kimselerin..." buyruğu zaten bunu gerektirmektedir. O halde bu görüş oldukça uzak bir ihtimal olarak görülmektedir. Ancak tercih edilen şöyle demek olmalıdır: Yüce Allah, görmenin şart olduğu yükümlülüklerde gözleri görmeyenden vebali kaldırdığı gibi, yürümenin teklifte bir şart olduğu ve topallık ile birlikte istenen fiillerin yapılmasına imkân bulunmadığı hallerde de topaldan sorumluluğu kaldırmıştır. Hastadan da yükümlülüğünün düşmesinde etkili olan hususların sorumluluğu kaldırılmıştır. Oruç, namazın şartları, rükünleri, cihad vb. gibi. Daha sonra da açıklamak üzere şöyle buyurmaktadır: Kendi evlerinizden,.. yemenizde size de bir sakınca yoktur. İşte bu doğru bir anlamdır, apaçık ve faydalı bir tefsirdir. Şeriat ve akıl da bunu desteklemektedir. Âyetin tefsirinde ayrıca bir nakle de gerek yoktur.

Derim ki: İbn Atîyye de buna İşaret ederek şöyle demektedir: Âyetin zahiri ve şeriatın emri şunu göstermektedir ki; boylelerinden mecburiyetten yapamadıkları fakat niyetleri o işi en kâmil manada yapmak olduğu halde, mazeretleri sebebiyle daha eksikliğini yapmak durumunda kaldıkları bütün hususlarda sorumluluk ve veballeri kaldırılmıştır. Bu gibi hallerde onlara sorumluluk yoktur. Sorumluluk (harec) hakkında söylenenler ise, bundan sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir: [\[512\]](#)

2- Âyette Sözü Edilen "Zorûk"un Mahiyeti:

İbn Zeyd dedi ki: Buradaki "zorluk" gazadaki zorluktur. Yani böylelerinin gazadan geri kalmalarında bir vebal yoktur. Yüce Allah'ın: "Kendi evlerinizden..."

size de bir sakınca yoktur" buyruğu mana itibariyle öncekilerden kopuktur, onlarla ilgisi yoktur.

Bir kesim de şöyle demektedir: Âyet-i Kerîme tümüyle yemek ile ilgili hususlara dairdir. Bu kesim devamla şöyle demektedir: Muhamtned (sav) pey-ga.nber gönderilmeden önce Araplarla Medine'de bulunanlar çeşitli hastalıklara mübtelâ kimselerle birlikte yemek yemekten uzak kalırlardı. Onlardan kimisi bu işi gözleri görmeyen kimsenin eli raslgele yerlere değdiğinden, topal bir kimse gelişgüzet oturduğundan, hasta olan bir kimse koktuğundan ve rahatsızlığından dolayı bu gibi kimselerle yemek yemekten tiksindir ve uzak kalırlardı, Ancak bu cahili bir ahlâktır ve kibirliliktir. İşte bu âyet-i kerîme bu hususta uyarıcı olmak üzere nazil olmuştur.

Mazeret ve rahatsızlık sahibi olmayan kimselerden bazıları da bu işi çekinmek ve sakınmak kastıyla yaparlardı. Çünkü bu mazeret sahipleri yemek hususunda sağlıklı kimselere göre daha geri idiler. Zira âmâ olan kimsenin gözleri görmüyor, topal olan bir kimse kalabalığa karışamıyor, hasta ise zayıf bir kimsedir. O bakımdan âyet-i kerîme onlarla birlikte yemek yemeyi mii-bah kılmak üzere nazil olmuştur.

ez-Zehravînin Kitabında İbn Abbas'ın şöyle dediği kaydedilmektedir: Bu gibi özür sahipleri, özürleri dolayısıyla insanlarla birlikte yemek yemekten çekindiler, Bunun üzerine bu âyet-i kerime onlara yemek yemeyi mubah kılmak üzere nazil oldu.

Denildiğine göre bir kimse bu gibi özürlülerden birisini evine götürüp de orada yiyecek bir şey bulamadı mı, onu alır akrabalarından birisinin evine götürürdü. Bu özür sahipleri bundan çekindiler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

[\[513\]](#)

3- Kişinin Kendi Evinden Yemesi:

"Kendi evinizden... size de bir sakınca yoktur" buyruğu yeni bir söz başlangıcıdır. Ey insanlar sizin için de vebal yoktur, demektir. Ancak muhatab olan ile muhatab olmayan bir arada bulunduğundan dolayı İfadenin düzgün olması açısından muhatab tağlîb edilmiştir. Yüce Allah, yakın akrabaların evlerini söz konusu etmekle birlikte, oğulların evleri bu arada söz konusu edilmemiştir. Müfessirler derler ki: Oğulların evleri yüce Allah'ın: "Kendi evlerinizden" buyruğunun kapsamına girmesi dolayısıyla ayrıca söz konusu edilmemiştir. Çünkü kişinin oğlunun evi, kendi evidir. Hadis-i şerifte de: "Sen de, malın da babana aitsiniz" denilmiştir.[\[514\]](#) Diğer taraftan burada çocuklar

söz konusu, edilmeden akrabalar söz konusu edilmiştir.

en-Nehhâs da şöyle demektedir: Bazılan bu görüşe itiraz ederek şöyle demişlerdir: Bu yüce Allah'ın Kitabına karşı bir tahakkümdür, fakat zahiren daha uygun olanı oğlun burada sözü edilenlerden farklı olmamasıdır. Zira Peygamber (sav)dan rivayet edilen; "Sen de, malın da babana aitsiniz" buyruğunu delil göstermek, pek kuvvetli değildir. Çünkü bu hadis oldukça zayıftır. Sahih olsa bile bunda delil olacak bir taraf yoktur. Zira Peygamber (sav) orada sözü geçen muhatabın malının babasına ait olduğunu öğretmiş bulunuyor. Hadisin anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Sen babana aitsin, "malın da" ibaresi yeni bir cümle başlangıcı olup maiinsa senindir, anlamındadır. Bunu katî ojarak ortaya koyan delil ise, baba ile oğul arasında mirasçı-lısın söz konusu olmasıdır.

et-Tirmizî el-Hakîm de şöyle demektedir: Yüce Allah'ın: "Kendi evlerinizden... yemek yemenizde size de bîr sakınca yoktur" buyruğunun izahı şöyledir: Sanki burada sizin, akrabalarınızın ve çocuklarınızın bulunduğu meskenler demek İstemiş gibidir. Bu durumda aile halkının ve çocukların orada onlara ait bir takım eşyası olur. Mesken sahibi olan bu adam da bu hususta bazı şeyleri onların istifadesine sunmuştur. Böyle bir durumda o yiyecek şeylerden, onlarla beraber yemesinde bir mahzur yoktur. Yahut kocanın ve çocuğun orada kendilerine ait ve kendi mülkleri olan bir takım şeyler bulunabilir. Bu hususta da onun için bir vebal söz konusu değildir. [\[515\]](#)

4- Evlerinden Yemek Yemenin Sakıncalı Olmadığı Kimseler:

"Babalarınızın erlerinden, annelerinizin evlerinden, kardeşlerinizin evlerinden, kızkardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden yahut teyzelerinizin evlerinden..." buyruğu ile ilgili olarak kimi ilim adamı şöyle demiştir: Onla-ın bu hususta izinlerinin olması halinde söz konusudur. Başkaları da şöyle demektedir: İster izin versinler, ister izin vermesinler kişi yiyebilir. Çünkü aralarındaki akrabalık onlar tarafından verilen bir izin demektir. Bunun böyle olmasının sebebi, aradaki akrabalığın bir şefkat meydana getirmesi ve bu şefkat sebebiyle onlara ait herhangi bir şeyi yemelerini gönül hoşluğuy-la karşılayarak öğrenmeleri halinde bundan dolayı sevinmeleridir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Yüce Allah, bizlere eğer yemek çok ve insanlara ikram edilen bir durumda ise, izin almaksızın nesep cihetiyle akrabalarından yemek yemeyi mubah kılmıştır. Şayet bu yemek alıkonulmuş ve bir yerlerde saklanmış ise, onu almak onlara caiz değildir. Alıkonulup saklananlara kadar uzanmaları

caiz olmaz. Aynı şekilde yenilmeyen şeylere el uzatmaları da. İsterse alıkonulup saklanan bir şey olmasa dahi, onların izni alınmadıkça ona el uzatılmaz. [516]

5- Anahtarları Elde Bulunan Kimselerin Evlerinden Yemek:

"Ya da anahtarlarını elinde bulundurduğunuz kimselerin... evlerinden yemek yemenizde size de bir sakınca yoktur" buyruğu sizin yığıp biriktirdiğiniz ve tasarrufunuzun altında bulunan şeyler, demektir. Bunun büyük çoğunluğu da, kişinin kendi evinde ve kendisinin kilitleyip anahtarını yanında bulundurduğu şeyler hakkında sözkonusudur. ed-Dahhak, Katade ve Mü-cahid'in te'vili budur. Müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne göre âyetin kapsamına vekiller, köleler ve ücretle çalıştırılanlar girmektedir. İbn Abbas dedi ki: Bununla kişinin arazisindeki kâhyası, malının hazinedarı kastedilmektedir. Böyle bir kimsenin yönetmekten sorumlu olduğu şeylerden yemesi caizdir.

Ma'mer, Katade'den, o İkrime'den şöyle dediğini zikretmektedir: Kişi anahtara sahip oldu mu, hazinedar demektir. O bakımdan onun az bir şeyler yemesinde bir sakınca yoktur.

İbnu'l-Arabî der ki: Hazinedarın anbarda biriktirilen şeylerden yeme hakkı icmâ' ile kabul edilmiştir. Bu, onun belirli bir ücretini almaması halinde böyledir. Şayet hazinedarlığı karşılığında bir ücret alıyor ise, ondan yemesi onun için haram olur.

Said b. Cübeyr, "elinizde bulundurduğunuz" anlamındaki buyruğu; şeklinde "mim" harfini ötreli, "lam" harfini şeddeli ve esreli olarak okumuştur (ki, siz'n elinize teslim edilen, mülkiyetinize verilen anlamına gelir.) Aynı şekilde "anahtarlar" kelimesini "te" ile "hâ" arasına bir "ye" koyarak; şeklinde, "Anahtar" kelimesinin çoğulu olarak okumuştur ki, buna dair açıklamalar daha önceden el-En'ânı suresinde (6/59-âyet, 1.başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Katade de tekil olarak; "Anahtarını" diye okumuştur.

İbn Abbas dedi ki: Âyet-i Kerîme el-Hâris b. Amr hakkında nazil olmuştur. O Rasûlullah (sav) ile birlikte gazaya çıkmış, geriye Malik b. Zeyd'i de aile halkım gözetmek üzere vekil tayin etmişti. Geri döndüğünde Malik'İN maddi bakımdan çok sıkıntı çekmekte olduğunu görünce halini sordu, onun: Senin iznin olmadan, senin yiyeceklerinden yemekten çekindim, demesi üzerine yüce Allah bu âyet-i kerîmeyi inzal buyurdu. [517]

6- Arkadaşların Malından Yemek:

Yüce Allah'ın: "Veya dostlarınızın" buyruğundakt "es-sadîk" kelimesi (aslında tekil olmakla birlikte) çoğul anlamındadır. "el-Aduw: Düşman" kelimesi de böyledir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar Benim düşmammdır." (eş-Şuarâ, 26/77) Şair Cerir de şöyle demektedir:

"Onlar aşkı çağırdılar, sonra ok attılar kalplerimize, düşmanların oklarıyla, Kendileri ise, arkadaştlılar.[\[518\]](#)

Sadîk (arkadaş, dost): Sana sevgisinde samimi olan, senin de kendisine samimiyetle sevgi duyduğun kimsedir.

Bu buyruğun, yüce Allah'ın; "Peygamberin evlerine sizin için yemeğe izin verilmeden girmeyin" (el-Ahzâb, 33/53) buyruğu ile: "Eğer oralarda kimse bulamazsanız... oralara asla girmeyin." (en-Nur, 24/28) buyruğu ve Peygamber (sav)tn: "Müslüman bir kimsenin malı onun gönül hoşluğu ile olmadıkça (başkasına) helâl olmaz"[\[519\]](#) buyruğu ile neshedilmiştir. Bu buyruğun muhkem olduğu da söylenmiştir, daha sahih olan da budur. Muhammed b. Sevr'in naklettiğine göre Ma'mer şöyle demiş: Katade'nin evine girdim, orada taze hurma buldum, ondan yemeğe koyuldum. O, bu ne oluyor, dedi. Ben de: Senin evinde taze hurma buldum ve ben de yedim deyince, iyi yaptın, dedi. Yüce Allah: "Veya dostlarınızın evlerinden..." diye buyurmuştur.

Abdu'r-Rezzak, Ma'mer'den, onun da Katade'den naklettiğine göre Kata-de yüce Allah'ın; "Veya dostlarınızın evlerinden" buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Arkadaşının evine (gerek duymadığın için) onun iznini sormadan girecek olursan, bunda bir mahzur yoktur. Ma'mer der ki: Ben Katade'ye: Şu testiden içeyim mi, diye sordum. O da sen benim arka-daştmsın, bu izin İstemek de ne oluyor, dedi.

Peygamber (sav) da Beyrahâ diye adlandırılan Ebu Talha'ya ait bahçeye giriyor ve -ilim adamlarımızın dediklerine göre- oradaki tatlı sudan onun iznini İstemeden İçiyordu. Halbuki bizim (Maliki mezhebine mensup) ilim adamlarımız: Su yer sahiplerinin mülkiyetindedir, görüşündedirler. Arkadaşın izni olmaksızın suyundan içmek caiz olduğuna göre, onun meyvesinden, yiyeceğinden de arkadaşının bu hususu o yenilen şeyin önemsizliği ve pek kıymetli olmayışı dolayısıyla -ya da aralarındaki sevgi sebebiyle- gönül hoşluğu ile karşılayacağını bildiği takdirde, izinsiz yemesi caiz olur.

Um Haram'ın, Peygamber (sav)a yanında uyuduğu sırada yemek yedirmesi de bu kabildendir. Çünkü çoğunlukla görülen şu ki: Evde bulunan yemek erkeğe aittir, hanımı ise bu yemekte ariyet yoluyla tasarrufta bulunur. Bütün bunlar, yemekten beraberinde götürmemesi, bu yemekleri yemekle kendi malını korumak maksadını gütmemesi ve az miktarda olup, pek önemsenmeyecek türden olması,

halinde böyledir. [\[520\]](#)

7- Dost ve Akraba:

Yüce Allah, bu âyet-i kerîmede dost ve arkadaşı bağı sağlam, katıksız akrabalık ile birlikte söz konusu etmektedir. Çünkü sevgi yakınlığı da oldukça sıkı bir bağıdır. en-Nekkaş'ın Kitabı'nda kaydedildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Dost bağı, akrabalık bağından daha sıkıdır. Nitekim cehennemlikler şöylece imdat isteyeceklerdir: "Artık bize şefa'at edecek bir kimse de yoktur, candan bir dostumuz da yok." (eş-Şuarâ, 26/100-101)

Derim ki: İşte bundan dolayı bizim mezhebimize göre tıpkı akrabanın, akraba lehine şahitliği caiz olmadığı gibi, dostun da dostu lehine şahitliği caiz değildir. Buna dair açıklamalar ve bunun sebebi en-Nisâ Sûresi'nde (4/135. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bir darb-ı meselde de şöyle denilmektedir: Kardeşini mi daha çok seversin, yoksa arkadaşını mı? Arkadaşım olması halinde kardeşimi. [\[521\]](#)

8- Topluca ya da Ayrı Ayrı Yemek Yemek:

Yüce Allah'ın: "Ve sizin topluca veya ayrı ayrı yemenizde de vebal yoktur" buyruğunun Leys b. Bekroğullan hakkında nazil olduğu söylenmiştir. Bunlar Kinâneoğullarına mensup bir koldur. Onlardan herhangi bir kimse tek başına yemek yemez ve kendisiyle beraber yemek yiyecek birisini buluncaya kadar günlerce aç beki ermiş. Şairlerden birisinin şu beyiti de bu türdendir:

"Sen bir yemek yaptm mı onu (benimle) yiyecek birisini ara, Çünkü ben tek başıma yemek yemem."

İbn Atıyye dedi ki: Onlarda bu uygulama, İbrahim (sav)dan miras kalmıştı. O da tek başına yemek yemezdi.

Kimi Arapların misafiri oldu mu ancak misafiri ile birlikte yemek yer. Onunla yemek yeyinceye kadar kendisi hiçbir şey yemezdi. Bu âyet-İ kerîme yemek yeme sünnetini açıklamak üzere nazil oldu. Buna muhalif Arap-larda görülen her türlü uygulamayı da ortadan kaldırıp Araplarca haram kabul edilen tek başına yemek yemeyi mubah kılmaktadır. Çünkü Araplar bu hususta erdemli bir ahlâka doğru gitmek isterken, bu hükme bağlılık konusunda aşırıya kaçmışlardır. Elbetteki beraber yemek yiyecek birisini bulundurmak güzel bir şeydir. Şu kadar var ki tek başına yemek yemeyi de haram görmemek gerekir. [\[522\]](#)

9- Yolculukta Birlikte ya da Ayrı Ayrı Yemek Yemek:

Yüce Allah'ın: "Topluca veya ayrı ayrı" anlamındaki buyrukta; "Topluca" kelimesi hal olarak nasbedilmiştir. "Ayrı ayrı" kelimesi de; in çoğuludur, bu da ayrılmak anlamına bir mastardır. Topluluk dağıldı anlamında; denilir.

Buhârî, Sahih'inde şöyle bir başlık açmıştır: "Gözü görmeyen için bir sorumluluk yoktur, topala sorumluluk yoktur, hastanın da bir sorumluluğu yoktur" âyeti ile yolcuların beraberlerindeki azıktan bir araya toplamaları ve bir arada yemek yemeleri. [\[523\]](#)

İlim adamlarımızın söylediklerine göre; bu baktaki maksadı, yemek hususunda halleri farklı olsa dahi topluca yemek yemenin mubah olduğuna dikkat çekmektir. Peygamber (sav) bu hususu uygun görmüş, bundan dolayı bu, yolcuların beraberlerinde bulunan azıkları ortaya koymaları, ziyafetler ve yolculuk esnasında herkesin azığını çıkarması ve yemeğe çağırılan topluluklarda uygulanagelen bir sünnet olmuştur. Bir kimse, eğer emanet olarak yahut akrabalık veya arkadaşlık dolayısıyla bir başkasının anahtarlarını elinde bulunduruyor ise, ister arkadaş ile birlikte olsun, ister akrabası ile birlikte olsun, yalnız başına olsun oradan yiyebilir.

(Buhari'nin açtığı başlıkta geçen): "en-Nihd" kelimesi arkadaşların kendi aralarında harcamak kastıyla belli bir miktarda topladıkları mal ya da yiyecektir. Bu şekilde davrananlar hakkında; Azıklarını topladılar" denilir. Bu açıklamalar (Halil b. Ahmed'in) "el-Ayn" adlı eserinden nakledilmiştir. İbn Düreyd de der ki: Bu kabilden olmak üzere; "Kendi aralarında paylaştılar ve herkes payına düşeni ortaya koydu" denilir. el-He-revî de şöyle demektedir: el-Hasen'in (zikrettiği) bir hadisinde şöyle denilmektedir: "Beraberinizdeki azığı çıkartınız, bu bereketi daha bir arttırır, ahlâkınızı daha bir güzelleştirir." [\[524\]](#) Hadiste geçen "en-nihd" arkadaşların yolculuk ya da başka bir halde harcamalarını eşit olarak paylaştırmaları demektir. Araplar: -Nun harfi esreli olarak: Nihdini çıkart! derler. el-Mühelleb der ki: Nihd, yemeği yiyen kimseler tarafından herkes eşit yesin diye konulmaz. Herkes yiyebildiği kadarını yer ve bazen bir kişi diğerinden daha fazla yiyebilir.

Böyte bir uygulamayı terketmenin vera' bakımından daha uygun olduğu söylenmiştir. Eğer arkadaşlar hergün aralarından birisinin yemeğini yemek üzere toplanıyor iseler, bu nihd uygulamasından daha güzeldir. Çünkü onların nihd uygulamasına başvurmaları ancak herkes kendi malını yesin diyer, bu maksatla bir araya gelirler. Diğer taraftan onlardan birisi kendi malından daha az yerken, başkası da kendi getirdiği maldan daha fazlasını yiyebilir. Fakat bir gün birisinin

yanında, öbür gün bir diğərinin yanında şartsız olarak bulunacak olurlarsa, birbirlerinin misafirleri olurlar. Misafir de kendisinin önüne getirilenden (ikram edenin) gönöl hoşluğu ile yer.

Eyyub es-Sahtiyânî der ki: Nihd uygulaması şu şekildeydi: Bir topluluk yolculukta bulunur, onlardan birisi daha erken eve varır. Bir davar keser, yemek hazırlar, sonra da onlann yanına varır. Daha sonra yine tekrar daha önce evine varır, aynı şeyi yapar. Bunun Ü2erine şöyle dediler: Senin bu yaptığının bir benzerini hepimiz yapmak isteriz. Gelin biz kendi aramızda belli bir husus üzerinde anlaşalım ve bu konuda kimimiz, kimimize daha faziletli olmasın. Bunun üzerine aralarında nihd denilen uygulamayı anlaşıarak tesbit ettiler. Salih kimseler birbirleriyle nihdleştiklerinde onlann en faziletli olardan diğər arkadaşlarının önlerine getirdiklerinden daha fazlasını getirmenin yolunu arardı. Şayet böyle bir hali bilecek olurlarsa, onun bu uygulamasına razı olmayacak iseler, o takdirde onlardan habersiz bu işi gizlice yapardı. [525]

10- Evlere Girerken Selâm Vermek:

Yüce Allah'ın: "Ne zaman ki bu evlere girerseniz, kendinize Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir selâm olmak üzere selâm veriniz. Allah size aktl edesiniz diye âyetleri böyle açıklıyor" buyruğı ile ilgili olarak te'vil alimleri hangi evlerin kastedildiğı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbrahim en-Nehaî ve el-Hasen bu buyruk ile mescidlerİ kastetmiştir, derler. Yani sizler orada sizin gibi bulunan kimselere selam veriniz. Şayet mescid-lerde kimse bulunmuyor ise, o takdirde kişi: es-Selâmu alâ Rasûlillah (Allah Rasûlüne selâm olsun) diyerek selam verir. Melekleri kastederek: es-Selâmu aleykum der, de söylenmiştir. Sonra da: es-Selâmu aleynâ ve alâ ibadillahi's-salihîn (selâm bizlere ve Allah'ın salih kullarına) der.

Abdu'r-Rezzak şu rivayeti kaydeder: Bize Ma'mer, Amr b. Dinar'dan haber verdi. O İbn Abbas (r.a)dan; yüce Allah'ın: "Ne zaman ki bu evlere girerseniz, kendinize... selâm veriniz" buyruğı ile ilgili olarak dedi ki: Mescide girdiğın takdirde: es-Selâmu aleynâ ve alâ ibadillahi's-salihîn, de.

Bir başka görüşe göre burada evlerden kasıt, mesken olarak kullanılan evlerdir. Yani siz kendi kendinize selâm veriniz. Câbir b. Abdullah ve yine İbn Abbas ile Atâ b. Ebi Rebah bu görüştedirler ve şöyle derler: Kişi mesken olarak kullanılmayan evlere girdiğı takdirde kendi kendisine: es-Selâmu aleynâ ve alâ ibadillahi's-salihîn diyerek selâm verir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Buyruğın bütün evler hakkında umumî olduğı sa-

hih olan görüştür. Bunu belli bir takım evlere tahsis etmenin delili yoktur. Buyrukta ifadenin mutlak olarak gelmesi, bu umumî ifadenin kapsamına ister başkasına ait olsun, ister kendisine ait olsun her evin girmesi içindir. Kişi, önceden de geçtiği üzere başkasına ait olan bir eve girecek olursa izin ister. Kendisine ait eve girecek olursa, haberde vârid olduğu üzere selâm verir ve: es-Selâmu aleynâ ve alâ İbadillahi's-salihîn der. Bu görüş İbn Ömer'e aittir. Bu şekilde selâm vermek evin boş olması halindedir, eğer orada aile halkı, hizmetçileri varsa, bu sefer: es-Selâmu aleykum, demelidir. Şayet girdiği yer bir mescid ise o takdirde es-selâmu aleynâ ve alâ ibadillahi's-salihîn, desin. İbn Ömer, boş ev hakkında da böyle demiştir.

İbnu'l-Arabî der ki: Benim tercih ettiğim görüşe gelince, şayet ev boş ise selâm vermek gerekli değildir. Çünkü eğer maksat melekler ise melekler hiçbir halde zaten kuldan ayrılmazlar. Kişinin kendi evine girdiği vakit; Maşa-allah lâ kuvvete illâ billah diyerek, Allah'ı anması müstehaptır. Nitekim buna dair açıklamalar daha önce el-Kehf Sûresi'nde (18/39-41.âyetler, 2.başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

el-Kuşeyrî, yüce Allah'ın: "Ne zaman ki bu evlere girseniz..." buyruğu hakkında şöyle demektedir: Daha uygun olan şöyle demektir: Bu buyruk bütün evler hakkında umumîdir. Eğer orada müslüman bir kimse sakın ise: es-Selâmu aleykum ve rahmetullahi ve berakâtuhû, der. Şayet orada kimse bulunmuyor ise o vakit; es-Selâmu aleynâ ve alâ ibadillahi's-salihîn, der. Eğer evde müslüman olmayanlar bulunuyor ise, o vakitte: Selâm hidayete tabi olanlara, yahut; es-selâmu aleykum ve alâ ibadillahi's-salihîn der.

İbn Huveyzimendâd da şöyle demektedir: Ebu'l-Abbas el-Asam bana yazdığı mektubunda şunları söyledi: Bize Muhammed b. Abdillâh b. Abdî'l-Ha-kem anlattı, dedi ki: Bize İbn Vehb anlattı dedi ki: Bize Cafer b. Meysere'nin Zeyd b. Eslem'den anlattığına göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Sizler evlere girdiğiniz vakit oranın halkına selâm veriniz. Allah'ın adını anınız, çünkü sizden herhangi bir kimse evine girdiği vakit selâm verip yüce Allah'ın adını da yemeği üzerine anacak olursa, şeytan arkadaşlarına: Burada geceleyin kalma imkânınız yok, akşam yemeği de yiyemezsiniz, der. Şayet sizden herhangi bir kimse (evine) girdiğinde selâm vermeyip yediği yemeğin başında da Allah'ın adını anmayacak olursa, şeytan arkadaşlarına: Artık siz geceyi geçireceğiniz yeri de buldunuz akşam yemeğini de buldunuz der." [\[526\]](#)

Derim ki: Bu hadisin manası Câbir (r.a)ın rivayeti ile Peygamber (sav)a merfûen sabit, olmuştur ve bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd'da Ebû Mâlik el-Eşcaî'nin şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kişi

evine girecek olursa:

Allah'ım ben Sen'den girişimin hayrını, çıkışımın da hayrını dilerim. Allah'm adı ile girdik, Allah'ın adı ile çıktık ve Rabbimiz olan Allah'a tevekkül ettik, desin, sonra da aile halkına selâm versin."[\[527\]](#)

11- Verilecek Selâmın Niteliği:

"Selâm olmak üzere" lafzı mastar (mef ul-i mutlak)dır. Çünkü "selâm veriniz" ifadesi de bu anlardı ihtiva etmektedir, Yüce Allah bu sefamı bereketli olmakla nitelendirmiştir, çünkü bunda hem dua, hem de müslümanın sevgisini kendisine doğru çekine (sevgisini kazanma) söz konusudur. Aynı şekilde yüce Allah bu selâmı "pek güzel (tayyib)" olmakla da nitelendirmiştir. Çünkü bunu işiten böyle bir selâmdan hoşlanır ve güzel bulur.

"Böyle" buyruğundaki "kef" teşbih edatıdır. ise sözü geçen bu sünnetlere işaretir. Yani sizlere bu hususlarda dininizin sünnetlerini açıkladığı gibi, dininizde sizin için gerekli olan diğer hususları da böylece açıklar. [\[528\]](#)

62. Müminler ancak o kimselerdir ki, onlar Allah'a ve Rasûlüne iman ederler. Aynı zamanda onlar kamuyu ilgilendiren herhangi bir işi danışmak için onunla bir arada olduklarında, ondan izin almadıkça yanından ayrılmazlar. Şüphe yok ki senden izin isteyenler, Allah'a ve Rasûlüne İman edenlerdir. Bazı işleri için senden izin istediklerinde onlardan kime istersen izin ver ve onlar için Allah'tan mağfiret iste. Muhakkak Allah bağışlayandır, rahmet edicidir.

Bu buyruğun: "Mü'minler ancak o kimselerdir ki, onlar Allah'a ve Rasûlüne iman ederler. Aynı zamanda onlar kamuyu ilgilendiren herhangi bir işi danışmak için onunla bir arada olduklarında, ondan izin almadıkça yanından ayrılmazlar" bölümü ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[529\]](#)

1- Peygamber (sav)ın Emrine Uymak:

"Mü'minler ancak o kimselerdir ki..." buyruğunda yer alan; "Ancak" ifadesi bu âyet-i kerîmede hasr içindir. Yani Allah'a ve Rasûlüne iman eden kimselerin imanı, Rasûlün emrini dinleyen, Rasûl bir işi tamamlamak isterken kendisi karşı çıkarak toplantı esnasında ayrılıp gitmek ve buna benzer bir yolla o işi bozmak istemek suretiyle ona karşı inatlaşmayacak bir duruma gelmedikçe, tamam

olmaz, kemate ermez.

Yüce Allah, sûrenin baş taraflarında apaçık âyetler indirmiş olduğunu beyân etmişti. Bu indirilen âyetler İse sadece Muhammed (sav)a indirilmiş bulunuyor. Onun vermiş olduğu emirlerin Kur'ân-ı Kerîm'in emirleri gibi olduğu bilinsin diye. Burada da sûreyi ona tabi olma emrini te'kid ederek sona erdirmektedir.

[\[530\]](#)

2- Kamuyu İlgilendiren İşin Mahiyeti:

Burada sözü edilen "kamuyu İlgilendiren İş"in ne olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Kimisine göre bundan kasıt, imamın (İslâm devlet başkanının) belli bir maslahatı yaygınlaştırmak için insanları toplamayı gerek duyduğu hususlardır. Dinde bir sünneti yerleştirmek yahut bir araya gelmek suretiyle düşmanı korkutmak ve savaş için bir araya gelmek kastedilmektedir, diye de açıklanmıştır. Nitekim yüce Allah: "İş hususunda onlarla müşavere et" (3/159) diye buyurmaktadır. Eğer bu işin fayda ve zararı onların bu hususta müşavere etmek için toplanmalarını gerektiriyor ise, bu kamuyu ilgilendiren bir iş demektir. Burada kendisinden izin alınması istenen imam, emir vermek yetkisine sahip olan imam (yönetici)dir. Hiç kimse herhangi bir mazereti dolayısıyla, onun iznini almaksızın gitmez. Onun iznini alarak gidecek olursa hakkındaki kötü zan da ortadan kalkmış olur.

Mekhul ve ez-Zühri: Cumada kamuyu ilgilendiren işlerdendir. Şayet yönetici olan imam namaz kıldırmak üzere kendisini öne geçirmiş ise, eğer izin İsteyeni görebiliyorsa, namaz kıldırmakla görevli olan imamdan da izin almak icab eder. İbn Sîrin dedi ki: (Selef) minber üzerinde hutbe İrad eden imamdan izin alırlardı. Bu iş çoğalınca Ziyad dedi ki: Kim etini ağzına koyarsa, izine gerek olmaksızın çıkıp gitsin. Bu husus Medine'de oluyordu. Nihayet Sehl b. Ebi Salih cuma günü burnu kanayınca imamdan izin aldı...

Âyetin zahiri Peygamber (sav)ın hayatta iken işgal ettiği emirlik (yöneticilik) makamında bulunan emirden izin istemeyi gerektirmektedir. Çünkü din ile ilgili herhangi bir husus dolayısıyla imam o kimseye izin vermemek görüşünde olabilir. Sadece namaz kıldırmakla görevli olan imamın ise böyle bir yetkisi yoktur. Çünkü o peygamberlik makamının ifa ettiği görevlerden birisi olan ve dinin bir parçasını teşkil eden belli bir hususta vekildir.

Rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerîme, Kureyşliler Ebu Süfyan'ın, Gatafanlılar da Uyeyne b. Hısn'ın kumandasında Medine üzerine hücum etmek üzere geldikleri vakit, hendeğin kazılması hakkında nazil olmuştur. Peygamber

(sav) Medine etrafında hendek kazmaya başlamıştı. Bu da hicretin beşinci yılı şevval ayında gerçekleşmişti. Münafıklar işten kurtulmak için görünmeden biri diğerinin arkasına saklanarak sıvışıp gidiyorlar ve gerçekte ilgisi olmayan mazeretler ileri sürüyorlardı. Buna benzer bir rivayeti Eşheb ile İbn Abdî'l-Hakem, Malik'ten nakletmiştir. Muhammed b. İshak da böyle demiştir.

Mukatil dedi ki: Bu âyet Ömer (r.a) hakkında nazil olmuştur. O Tebûk Gazvesinde geri dönmek maksadıyla Peygamber (sav)tan izin istedi. O da ona izin verdi ve; "Geri dönebilirsin, Allah'a yemin ederim ki sen münafık değilsin" demiş ve bu sözlerini münafıklara işittirmek istemişti.

İbn Abbas (r.a) da dedi ki: Ömer (r.a) umre yapmak üzere izin istemişti. Peygamber (sav)de ona izin vermiş ve şöyle buyurmuştu; "Ey Hafs'ın babası yapacağın iyi dualarında bizi unutma, "[531]

Derim ki: Sahih olan bütün görüşleri kapsadığı için birincisidir. İbnu'l-Ara-bî de âyetin nüzul sebebi ile ilgili olarak Malik ve İbn İshak'tan nakledilen rivayeti tercih etmiş ve bunun savaşa has bir durum olduğunu bildirmiştir. Sonra da şöyle demektedir: Bunu açıklığa kavuşturan iki husus vardır:

1- Yüce Allah'ın diğer âyet-î kerîmede: "Aranızda birbirinizin arkasına gizlenerek, gizilce sıvışıp gidenlerinizi muhakkak Allah bilir" diye buyurmaktadır. Bu da-münafıkların bu şekilde sıvışıp gittiklerini, cemaat arasından çaktıklarını, Rasûlullah (sav)ı da terkettiklerini göstermektedir. Yüce Allah, onların hepsine, Rasûlullah (sav) kendisine izin vermedikçe onlardan hiçbirisinin çıkmamasını emretmektedir. Böylelikle o kişinin imanı onaya çıkmış oluyordu.

2- Yüce Allah'ın: "Ondan izin almadıkça yanından ayrılmazlar" buyruğunda şunu sormak gerekir: İmam hutbe irad ederken, herhangi bir ihtiyacı sebebiyle izin istemeyi gerektiren ne olacak ki? Çünkü bu şekilde abdes-ti bozulmak durumunda olan bir kimseye imamın engel olmak ya da onu orada bırakmak noktasında bir tercihi söz konusu olamaz. Halbuki yüce Allah: "Onlardan kime istersen izin ver" demektedir. Böylelikle bununla bu İzin istemenin yalnızca savaşa has olduğunu açıklamış olmaktadır.

Derim ki: Buyruğun umumî olduğu görüşü daha uygun, daha üstün, daha güzel ve daha âlâdır,

"Onlardan kime istersen izin ver" buyruğu gereğince Peygamber (sav) muhayyer idi. İzin vermek isterse verir, istemezse vermezdi, Katade dedi ki: "Onlardan kime istersen izin ver" buyruğu yüce Allah'ın: "Allah affetsin seni... niçin onlara izin verdin?" (et-Tevbe, 9/43) buyruğu ile neshedilmiştir.

"Ve onlar İçin Allah'tan mağfiret dile." Onların bir mazeretlerinin olduğunu

bildiğin takdirde cemaatten ayrılıp, çıkmalarından ötürü onlara mağfiret dile.
"Muhakkak Allah bağışlayandır, rahmet edicidir." [\[532\]](#)

63. Peygamberin çağrısını aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin. Aranızda birbirinizin arkasına gizlenerek, gizlice sıvışıp gidenlerinizi muhakkak Allah bilir. Artık Onun emrine muhalefet edenler kendilerine bir mihnet veya acıklı bir azabın isabet etmesinden çekinsinler.

"Peygamberin çağrısını aranızda birbirinize çağırdığınız gibi bellemeyin" buyruğu ile uzaktan: Ey Ebe't-Kasım (Peygamber efendimizin künyesidir) diye bağırmasın, demektir. Aksine onu ta'zim ederek ona sesleniniz. Nitekim el-Hucurât'ta şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak ki Rasûlullah'ın huzurunda seslerini alçaltanlar..." (el-Hucurât, 49/3)

Said b. Cübeyr ve Mücahid dediler ki: Buyruğun anlamı: Yumuşak bir şekilde: Ya Rasûlallah deyiniz, yüksek sesle ve kaba bir üslûpla; ya Muham-med, demeyiniz demektir,

Katade de şöyle demiştir: Onun şerefini ortaya koyan ve onu tazim eden bir surette davranmalarını emretmektedir,

İbn Abbas da şöyle demiştir: Allah Rasûlünün size beddua etmenize se-beb teşkil edecek bir iş yapmayınız, çünkü onun duası kabul edilen bir duadır.

"Aranızda birbirinizin arkasına gizlenerek gizlice sıvışıp gidenlerinizi muhakkak Allah bilir" buyruğunda geçen: "Gitmek" çıkmak demektir. "Gizlenerek sıvışmak" da, den gelir ve görülmek korkusu ile bir şeyin arkasından gizlenmek halini ifade eder. Münafıklar cuma namazından böylece sıvışıp, giderlerdi,

"Gizilce sıvışmak" lafzı bu buyrukta hal konumunda bir mastardır, yani gizlenerek, sıvışarak gidenler anlamındadır. Bu da birinin diğeri arkasından saklanmasını ifade eder. Rasûlullah (sav) tarafından görölmesin diye biri ötekinin arkasına geçerdi. Çünkü münafıklar için cuma gününden ve hutbeyi dinlemek için hazır olmaktan daha ağır bir iş yoktu. Bunu en-Nek-kaş nakletmiştir. Buna dair açıklamalar daha önceden de geçmiş bulunmaktadır.

Bir diğeri açıklamaya göre, onlar biri diğeri arkasına saklanarak geri dönmek maksadıyla cihattan sıvışıp kaçıyorlardı. el-Hasen dedi ki: Burada sıvışıp gitmekten kasıt, cihaddan kaçıp gitmektir. Hassan'm şu beyiti de bu anlamı dile getirmektedir:

"Kureyş ise sıvışarak önümüzden kaçmaktadır, Yerini koruyamıyor, onların akılları oldukça hafiftir."

"Sıvışıp gitmek" anlamındaki kelimenin "vav" harfinin sahih bir harf gibi

telaffuz edilmesi; "Gizlenerek sıvışıp gitti" fiilinde harekeli oluşundan dolayıdır. Bu fiilin mazi, müzari ve mastarı: şeklinde de, şeklinde de kullanılır. Mastarında "vav"ın, "ya" harfine dönüşmesi i'lâl halinde tabi kılmak suretiyle makablinin kesreli oluşundan dolayıdır. Şayet mastarı; diye gelirse, o takdirde i'lâl yapılmaz. Çünkü bu vezinde i'lâl caiz değildir.

"Artık onun emrine muhalefet edenler... sakınsınlar." Bu âyet-i kerîmeyi fukahâ emrin vücub ifade ettiğine delil göstermişlerdir. Bunun delil olma şekli de şöyle açıklanır; Şanı yüce Allah, emrine muhalefet etmekten sa-kındırmakta ve böyle bir muhalefet dolayısıyla cezaya çarptırılmanın söz konusu olacağını; belirterek "kendilerine bir mihnet veya acıklı bir azabın İsabet etmesinden çekinsinler" diye tehditte bulunmaktadır. O halde ona muhalefet haramdır, buna göre emrine uymak da vacibtir.

Burada sözü edilen "mihnet (fitne)"den kasıt, İbn Abbas'a göre öldürülmektir. Atâ ise sarsıntıya uğramak ve çeşitli dehşetli hallerdir, demektedir. Ca'fer b. Muhammed de: Onlara musallat kılınacak zalim bir yöneticidir, diye açıklamıştır. Bunun Rasûlullah (sav)a muhalefetin uğursuzluğu sebebiyle kalplerin mühürlenmesi olduğu da söylenmiştir. "Onun emrine" buyru-ğundaki zamirin yüce Allah'ın emrine ait olduğu söylenmiştir ki, bu Yahya b. Selâm'ın görüşüdür. Kata de'ye göre ise Rasûlullah (sav)ın emrine râ-ci'dir.

"Artık onun emrine muhalefet edenler" buyruğu onun emrinden yüz çevirenler demektir. Ebu Ubeyde ve el-Ahfeş yer atan; ...den, dan" burada zaidir, demektedir.

el-Halil ve Sibeveyh ise; Bu zaid değildir, manası: O emir verdikten sonra emrine muhalefet edenler, demektir, demişlerdir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"...Ve uyanırken (uyandıktan sonra) kuşak bağlamaz."

Yüce Allah'ın: "Rabbinin emrinden dışarı çıkmıştı* (el-Kehf, 18/50) buyruğu da bu türdendir. Rabbinin emrinden sonra fastklık etti, demektir.

"İsabet etmesi" anlamındaki buyruğun başına gelen; ...ve" lafzı daha önce geçen "çekinsinler" anlamındaki fiil dolayısıyla nasb mahallinde-dir. Çoğu nahivcilere göre (harf-i cersiz olarak) Zeyd'den korktu, anlamında; demek caiz değildir. Ancak bu edatın kullanılması ile birlikte caizdir, çünkü bu edat İle beraber cer harfleri hazfedilir. [\[533\]](#)

64. Dikkat edin! Şüphe yok ki göklerle yerde olanlar Allah'ındır. O, sizin neyin üzerinde olduğunuzu çok İyi bilir. O'na döndürülecekleri gün onlara neler yaptıklarını haber verecektir. Allah her-şeyi çok iyi bilendir.

"Dikkat edin! Şüphe yok ki göklerle yerde olanlar" hem yaratılmaları, hem de mülkiyet ve egemenlikleri itibariyle "Allah'ındır. O, sizin neyin üzerinde olduğunuzu çok iyi bilir." Ve bu amelinizin karşılığını size verir. Burada "Bilir" buyruğu, "bilmiştir" anlamındadır.

Buyruk daha Önce hitab şeklinde iken haber verme üslûbuna geçilerek: "O'na döndürülecekleri gün onlara neler yaptıklarını haber verecektir" şeklinde gaibe dair haber üslûbuna geçmektedir ki, bu anlatım şekline: Hitabu't-Telvin (çeşitlendirme suretiyle hitab) adı verilir.

"Onlara neler yaptıklarını" işledikleri amelleri "haber verecektir." Ve onlara amellerinin karşılığını da verecektir.

"Allah herşeyi" amellerini ve hallerini "çok iyi bilendir."

Sûre İhtiva ettiği tefsire dair açıklamalarıyla birlikte burada sona ermektedir.

İşimizi kolaylaştırmasından ötürü hamd Allah'adır. [\[534\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/253

[\[2\]](#) Hakim, el-Müstedrek, II, 396. Teihis'te hadis ile ilgili notta hadisin mevzu (uydurma) olduğu, Ebû Hâtim'in, hadisin ravilerinden Abdulvehhâb b. ed-Dahhâk'ın yalancı olduğunu söylediği belirtilmektedir. Beyhakî, Şuabu'l-îman, II, 477de Hakimden kaydettiği isnâd ile kaydettikten sonra, hemen ardından bir başka isnad ile benzer bir rivayetin bulunduğunu da belirtip bu isnadın da "münker" olduğunu kaydetmektedir.

[\[3\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/253-254.

[\[4\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/255.

[\[5\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/255.

[\[6\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/255-256.

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/256.

[\[8\]](#) Buhârî, Siyam 50, Nafakat 13, Keffârât 2-4, Müslim, Siyam 81 vd; Ebû Dâvûd, Savm 38, İbn Mace, Siyam 14; Müsned, II, 241, VI, 276.

[\[9\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/256-257.

[\[10\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/257.

[\[11\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/257.

[\[12\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/257-258.

- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/258.
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/258.
- [15] Muvatta, Hudûd 12
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/258-259.
- [17] el-Heysemî, Mecma'at'z-Zevâid, VI, 253. Senedinin munkalı' (kesik) olduğu ve zayıf tavı bulunduğu kaydıyla.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/259.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/259-260.
- [20] Buhârî, Şehâdât 21. Tefsir 24. .sûre 3; Müslim, Liân 11, 12; Ebû Dâvûd, Talâk 27; Tirmizî, Tefsir 24. sûre 3; Nesâî, Talâk 37, 38; İbn Mâce, Talâk 27; Müsned, 1, 238
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/260.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/260-261.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/261.
- [24] Müslim, Hutlûd 38; İbn Mâce, Hudûd 16; Müsmd, 1, 140, 144.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/262.
- [26] Dârakutni, III, 157
- [27] Buhârî, Savm 49, Hıdûd 42, Temenni 9, t'tisâm 5; Müslim, Siyam 57; Dârimî, Savm 14; Müsned, II, 281, 516.
- [28] Buhârî, Temenni 9; Müslim, Siyam 59-60; Müsned, III, 124, 193, 200, 253-
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/262-264.
- [30] Nesâî, Kat'us-Sârik 7; ayrıca bu manada Rasûlullah (sav)a menfî bir hadis olarak* Ne-sâî, aynı yer; İbn Mâce Hıdûd 3; Müsned, II, 362, 402.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/264.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/265.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/265-266.
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/266.
- [35] İbnu'l-Cevzî, el-Mevzûât, III, 107-8'de mevzii (uydurma) olduklarını belirtmektedir.
- [36] Bu anlamda teshil edemedik. Ancak, amellerin yüce Allah'a her pazartesi ve perşembe günü arzedildiğine dair rivayetler için bk.: Müslim, Birr 35, 36; Ebû Dâvûd, Savm 59; Tirmizî, Savm 43; Dârimî, Savm 41; Muvatta', Husnu'l-Huluk

18; Müsned, II, 268, 329, 48.4, V, 200, 201, 205, 209.

[37] Bu hadisi de bu lafzıyla teshit edemedik. "Şaban ayının onbeşinci gecesinde yüce Allah'ın, müşrik ya da kardeşine kin besleyenlerin dışındakilere mağfiret edeceğine dair" sıhhat mertebesine ulaşamayan bazı rivayetler için bk. el-Heysemî, Mecmau'z-Ze-vâid, VIII, 65.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/266.

[38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/267.

[39] Ebû Dâvûd, Nikâh 4; Tirmizt, Tefsir 24. sûre 1; Nesâi, Nikâh 12,

[40] Müsned, U, 159, 225; Hakim, el-Müetedrek, II, 396; Beyhakî, Sünen, VIII, 246.

[41] İbnu'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân, III, 132£J'de, İbn Ömer demektedir. Hadisin (yukarıda gösterilen kaynaklarda) râvisi ise Abdullah b, Artır b. el-Âs'tır. Ashabdan r>u görüşü ifade edenin o nlması daha uygun geliyor.

[42] Ebû Dâvâd, Nikâh 4; Müsned, II, 324.

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/267-270.

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/270.

[45] Yani evlilik sebebiyle sabit olan bir (akım haramlar zina sebebiyle sabit olmaz.

[46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/271.

[47] Birinci başlıkta geçmiş olan bu hadisin kaynakları da orada gösterilmişti.

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/271.

[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/272.

[50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/272.

[51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/272.

[52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/272-273.

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/273.

[54] Buharî, Şehâdât 21, Tefsir 24. sûre 3; Müslim, Liân 11; Ebû Dâvud, Talâk 26; Tirmizt, Tefsir 24. sûre 3; Nesai, Talâk 37, 38; İbn Mâce, Talâk 27; Müsned, III, 142.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/273-274.

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/274.

[56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/274-275.

[57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/275-276.

- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/276-277.
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/277.
- [60] Buhârî, Hudûd 45; Müslim, Eymân 37; Ebû Dâvûd, Edeb 124; Tirmizî, Blr 30; Müs-ned, II, 431, 500
- [61] Darakutnî, III, 91
- [62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/278.
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/278.
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/278-279.
- [65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/279-280.
- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/280.
- [67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/281.
- [68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/281.
- [69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/281.
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/282.
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/282.
- [72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/282-283.
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/283.
- [74] "Çocukların dürüp katladığı mendil" anlamını verdiğimiz kelime aslında noktalı "hı" iledir. Ancak elimizdeki nüshada bu kelime noktasızdır. Noktasız olarak bu beyite uygun bir anlam ihtiva etmediğinden, bu kelimeyi böylece anlamlandırmayı uygun gördük.
- [75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/283-284.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/284-285.
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/285.
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/285-286.
- [79] İbn Mace, Zühd 30
- [80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/286-288.
- [81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/288.
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/288-289.
- [83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/289.
- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/289-290.

[85] Bu hadis daha finceden ikinci âyetin tefsirinde 13 haslıkla işaret edilmiş, kaynakları da orada gösterilmişti.

[86] Buhârî, Hudûd 40, Tevhid 20; Müslim, Liân İĞ, 17; Dârimî, Nikâh 37; Müsîted, IV, 248. Ancak sözü geçen bu şahıs, Sad b. Muâz değil, Sa'd h. öbâde'dir.

[87] Uveymir h. Eşkan el-Adânî'nin başından geçen bu olaya dair rivayetler için bk.: Buhârî, Tefsir 24. sûre 1T Talak 4, 29, hisâm 5; Müslim, Liân 1; Ebü Dâuûd, Talâk 27; Nesâî, Talak 7, 35; İbn Mâce, Talâk 27; Dârimî, Nikâh 39; Muvatta', Talâk 34; Müsned, v, 334, 336, 337.

[88] Dârakutnî, III, 277.

[89] Adı; "İmrân h. Ebû Enes" diye kaydedilen şahıs, Dârakutnî, belirtilen yerde: "İmrân h, Ebî Uveys" oiafak zikredilmektedir.

[90] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/290-292.

[91] Burada "istihrâ'dan kasıt, kocanın ay halinden sonra hanımı ile ilişki kurmamış olmak-ia birlikte kendisinden de hamile olmadığının anlatılmış olması demektir.

[92] Ebû Dâvûd, Talak 27, hadis no: 2256

[93] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/292-294.

[94] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/294.

[95] Hadisin, ikinci âyetin tefsiri 13. başlıkçı gösterilen kaynaklarına bakınız,

[96] Darakutnî, III, 163, râviterinden Osman h. AlxhırrahmSn'ın, İiadİNİ metruk bir râvî" olduğunu kaydetmektedir.

[97] Dârakutni, III, 164. Hadis ile ilgili Ebu't-Tayyib Mıllammed Abâdinin İVliA'inde: "bu mevkuuf rivayetin dahi sitbûuı tanışılır" denilmektedir.

[98] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/294-296.

[99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/296.

[100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/296.

[101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/297.

[102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/297.

[103] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/297-298.

[104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/298.

[105] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/298.

[106] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VI, 253'te "haklı ile olması dışında müminin sırtı kortı-ma altındadır" anlamında Zayıf olduğu kaydıyla. Ayrıca Buharı, Hudûd 9. hah: "Hir had ya da liir hak gereği olması dışında, mtl'minin sırlı koruma altındadır" manasınadır.

[107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/298-299.

[108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/299.

[109] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/300.

[110] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/300.

[111] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/300-301.

[112] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/301-302.

[113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/302.

[114] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/302.

[115] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/302.

[116] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/303.

[117] Ebû Dâvûd, Talâk 27, hadis no: 2256'da; bu hatırlatmaların yapıldığı zikredilmekte ise de, ağızlarının birisi tarafından kapatıldığına dair hir ifade geçmemektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/303-304.

[118] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/304-305.

[119] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/305.

[120] Buharı, Tefsir 24. sûre 4; Ebû Dâvâd, Talâk 27; Dârimi, Nikâh 39.

[121] Buhari, Talak 33, 53; Müslim, Liân 5; Ebû Dâvâd, Talâk 27; Nesâî, Taiük 44; Müsned.U, 11.

[122] Lânetleşmek, karşılıklı olarak uzaklaştırmak, birinin diğerini kovması anlamındadır.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/305-306.

[123] Dârakutnî, III, 276

[124] Darakutni, III, 276-7

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/307.

- [125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/308.
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/308.
- [127] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/308.
- [128] Ancak, görüleceği gibi başlık sayısı yirmisekiz değil, yirmiyebeşdir.
- [129] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/309-311.
- [130] Merhum rniifessirimizin verdiği bu senecf ile Buhârî'nin verdiği senedlerin mukayesesini için bk.: Buhârî, Şehâdât 2, 15, Tefsir 12. sûret- 3, 24. sûre 6, 7, Meğâzî, 32, 34, Ey-inân 13, 18, İ'tisâm 28, Tevhîd 35, 52.
- [131] Buhârî, Tefsir 24. sûre 7.
- [132] İfk Hadisi'nin az önce Buhârî'de gösterilen yerler dışında zikredildiği başka yerlerin bazıları: Müslim, Tevbe 56; Tirmizi, Tefsir 24. sûre 4; Müsned, VI, 59-60, 194-196.
- [133] Buraya kadar: Buhârî, Tefsir 24. sûre 8
- [134] Buhârî, Meğâzî 34.
- [135] Buhârî, Meğâzî 32. Ancak, "Ma'mer b. Râşid" yerine: "en-Nu'mân b. Râşid"
- [136] Buhârî, Meğâzî 32
- [137] Buhârî, Meğâzî 34
- [138] Hk. İbn Hâcer, Fethu'l-Bârl, VII, 502
- [139] Buhârî, Tefsir 24. sûre 5.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/311-313.
- [140] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/313.
- [141] İfk hadisinin kaynakları birinci başlıkta gösterilmiştir.
- [142] Buhârî, Libâs 22
- [143] Buhârî, Meğâzî 34; Müslim, Tevbe 57.
- [144] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/314-315.
- [145] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/315.
- [146] Buhârî, Meğâzî 34, Tefsir 24. sûre 10; Müslim, Fedâilu's-sahâbe 155'te: Mesrûk'un sorusu üzerine Âîge (r.anhâ)mn' "Kötülükten daha şiddetli hangi azap vardır!" dediği belirtilmektedir.

- [147] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, VI, 152.
- [148] Buhari, Meğazî 34, Tefsir 24. süre 10, 11; Müslim, Fedâilü's-sahâhe 155
- [149] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/315-317.
- [150] Tirmizî Tefsir 74. süre 5
- [151] Ebû Dâvûd, Hudûd 34
- [152] Ebû Dâvûd, Hudûd 34
- [153] Buhârî, İman 11, Menâkihi'l-Ensâr 43, Tefsir 60. süre 3, Hıclûd ü, 14, Ahkâm 49, Tev-hîd 31, Müslim, Hıdhud 41; Tirmizî, Huchid 12; Nesâî, lîey'at 9; Müsned, V, 3K 320.
- [154] Müslim, Tevbe 56. hadiste zikrettiği üzere Peygamber (sav), ıninhec üzerinde: 'Ey ııis-. [umanlar, eziyeti hane halkım hususunda dahi beni rahatsız edecek noktaya gelmiş bulunun bir kişiye, benim adıma ağzının payını kim verecek..." deyince, Sa'd h. Muâz: Bu içi ben yaparım, demişti. Âise (r.anhâ) dedi ki: Salih bir zat olan Hazreclilerini reisi, taassuba kapılarak Sa'd b. Miiâz'a: Yalan söyledin... diye cevap vermişti... Merhum mii-fessirimiz buna işaret etmektedir.
- [155] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/317-319.
- [156] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, Vî, 159
- [157] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/319-320.
- [158] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/320.
- [159] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/320.
- [160] Buhârî, Şehâdât 5
- [161] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/320-321.
- [162] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/321.
- [163] Buna göre buyruk: O zaman siz o sözü dillerinizle (ortaya) atıveriyorckınız, anlamına gelir.
- [164] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/321-322.
- [165] Buhârî, Vudû' 55, 56, Ceniiz 89, Edeb 46, 49; Müslim, Tahâre 111; Ebû

Dâoüd, Tahâ-re 11; Tirmizî, Tahâre 53; İbn Mâee, Tahâre 26; Dârimi, Vudû' 61; Müsned, I, 225, V, 35, 39.

[166] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/323.

[167] Müslim, Hirr 70; Ebû Dâvûd, Edeb 35; Tirmizî. Birr 23; Dârimî, Rikaak 6; Müsned, II, 230, 384, 386, 458

[168] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/323.

[169] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/324.

[170] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/324.

[171] Buhârî, Edeb 29; Müslim, iman 73; Tirmizî, Kiyâne 60; Müsned, I, 387, II, 288, 336, 373, III, 154, IV, 31, VI, 385

[172] Buhârî, Mezalim 30, Eşriha 1, H.udûd 1, fi; Müslim, İmân 100, 104; Ebû Dâvûd, Sün-ne 15; Tirmizî, İmân 11; Nesâî, Kasâme 49, Kutus-Sârik 1, Eşribe 42; İbn Möce. Fiten 3; Dârimî, Eşribe 11; Müsned, II, 243, 317, 376, 386, 479, III, 346, VI, 139

[173] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/324-325.

[174] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/325.

[175] Ebu'd-Derdâ'dan gelen iki ayrı rivayetin tek bir rivayet halinde zikredildiği bu hadisleri: el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 201'de; pek Önemli olmayan bazı farklılıklar ve bazı takdim ve tehirle; "birincisinin râvileri arasında tanımadığı bir râvinin bulunduğu ikincisinin râvilerinin sika (güvenilir) kimseler oldukları" kaydıyla.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/325-326.

[176] Az farkla: Ebû Dâvûd, Salât 232; Nesâî, Cumua 2; ayrıca bk: Ebû Dâvûd, Tahâre 127, Salât 219; Tirmizî, Cumua 17; Müsned, II, 214, III, 81, 417, 437, V, 198.

[177] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/326.

[178] Buhârî, Şehâdât 15, Meğâzî34, Tefsir 24. sûre 6, 11, Eyman 18; Müslim, Tevbe 56; Tirmizî. Tefsir 24. sûre 4; Müsned, VI, 60, 197, 36H

[179] Müslim, Tevbe 56.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/326-327.

[180] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/327-328.

[181] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/328.

- [182] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/328.
- [183] el-Heysemî, Mecmau's-Zevâid, III, 17, VIII, 187, X, 193 Kiminin senedinin zayıf, kiminin hasen olduğu kaydıyla.
- [184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/328.
- [185] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/329.
- [186] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/329.
- [187] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/330.
- [188] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/330-331.
- [189] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/331.
- [190] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/332.
- [191] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/332-333.
- [192] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IX, 241
- [193] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/333-335.
- [194] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/335.
- [195] Müslim, Edeb 43; Müsned, II, 266.
- [196] Peygamber (sav), ileri gelen bazı kimselerin kalplerini İslâm'a ısındırmak maksadıyla, bir takım bağışlarda bulunmuştur. Şair Abba.s b. Mirdâs'a da diğerlerine göre daha az sayıda deve bağışlamıştı. O da bu hususta Peygamber (sav)'e sitem ifadeleri ihtiva eden bir şiir sftyleyivermişti. Allah Ha-sülü: Bunu alın da bana karsı uzattığı dilini kesin" diye buyurdu. Ashâb da gönlünü hoş edinceye kadar ona hirşeyler verdiler. İşte Peygamberin emrettiği "dilinin kesilmesi" budur. (İbn Hişânı, ea-Siretu'n-Ne-beviyye, IV, 107-108)
- [197] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/335-336
- [198] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/336.
- [199] İbn Mâce, Edeb 17. Senedinde rivayet ettiği hadisleri münker görülmüş Ehû Sevre'nin bulunduğu kay d edilmektedir.
- [200] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/337.
- [201] Buhâri, Mezâlim 25, Nikâh 93; Müslim, Talâk 30, 34; Tirmizî, Tefsir 66. sûre; Müsned, I, 33.
- Sözü edilen hu meşhur hadis, Peygamber (sav)in haramlarına îlâ (onlara

yaklaşmamaya dair yemin) etmesi ve Ömer (ra)in endişelenip gerçeği öğrenmek istemesi üzerine vârid olmuş bir hadistir. Hadisin belirtilen kaynaklarda delil olarak gösterilen ve "izin istemek" anlamındaki kelime burada belirtildiği gibi "isti'nâs" kökünden değil, "istizan" kö-kimdendir

Ancak, merhum müFessirimiz açıklamaları paragrafın başında belirtildiği gibi, İhn Atiyyeden nakletmektedir. Nitekim İhn Atiyye'nin Tefsir'imte (XI, 291) ifade nakledildiği gihidir. İhn Atiyye, lafzın bu şekilde kullanıldığı bir kaynağa dayanmış olmalıdır.

[202] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/337-338.

[203] Buhâri, İstizan 13; Müslim, Âdâb 33-37; Ebâ Dâvûd, Edeb Â27; Tirmisi, İsti'zfm 3; Ibn Mân, Edeb 17; Dûrirrû, İstizan 1; Müsned, III, 19; IV, 403, 410.

[204] Ebû Dâvud, Edeb 126

[205] Suyûtî, ed-Durru'l-Mtnsûr, VI, 172.

[206] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/338-339.

[207] Buhârî, VudıY 34; Müslim, Hayz «3; İbn Mdce, Tahâre 110; Müsned, III, 21, 26.

[208] Ebû Dâvûd, Edeb 128

[209] Ebû Dâvûd, Edeb 128

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/340.

[210] Ebû Davûd, Edeh 128

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/341.

[211] Buhârî, Fi ten 17, Ahbârul-Âhâd 3, Fedflilu's-Sahâbe 6; Müslim, FedâLİu's-Salıâbe 28, 29; Tirmizl, Menâkîh 18; Müsned, 1, 5, II, 165, 111, 408, IV, 393, 406, 407

[212] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/341.

[213] Ebû Bekr Ahmed el-Hatib, el-Câmi' li Ahl&ki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi; Beyriü I4l6/199û, t 740 Vf H. 444.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/341.

[214] Buhârî, İstizan 17; Müslim, Âdâb 38, 39; Tirmizl, istizan 18; Müsned, III, 363

[215] Bu hadisin kaynakları için dördüncü başlığa bakınız.

[216] Bu hadisin kaynakları için beşinci başlığa bakınız.

- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/342.
- [217] el-Hatîh a.e.e., I, 243,
- [218] el-Hatîb, a.g.e., I, 243-244
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/342-343.
- [219] el-Hâtib, a.g.e., I, 247.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/343.
- [220] Ebû Dâvûd, Edeb 127; Tirmizi, İsti'zân 18; Müsned, IV, 414.
- [221] el-Heysemî, Meemau'z-Zeuâid, VIII, 32; el-Hatîb, a.g.e., I, 241
- [222] el-Heysemî, Meemau'z-Zeuâid, VIII, 32; el-Hatîh, a.g.e. I, 241.
- [223] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/343.
- [224] Ebû Dâvûd, Edeb 128
- [225] Ebû Dâvûd, Edeb 128
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/343-344.
- [226] Ebû Dâvûd, Edeb 128
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/344.
- [227] el-Beyhakî, es-Sunenu't-Kübrâ, VII, 157
- [228] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/344.
- [229] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/345.
- [230] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/345.
- [231] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/345-346.
- [232] Buhârî, Libâs 75, İstizan 11, Diyât 23; Müslim, Âdâb 40, 41; Ebû Dâvûd, Edeb 126; Tirmizi, İstizan 17; Nesâî, KasSme 47; Dârimî, Diyât 23; Müsned, V, 330, 335
- [233] Buhârî, Diyât 23; Müslim, Âdâb 44; Nesâî, KasSme 4H; Müsned, II, 243
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/346.
- [234] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/347.
- [235] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/347.
- [236] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/347.
- [237] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/347.
- [238] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/347-348.

[239] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/349.

[240] Buhâri, İsti'zâtı 2

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/349-350.

[241] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/350.

[242] Buhâri, Mezâlim 22, İsti'zân 2; Müslim, Libâs 114; Ebû Dâvûd, Edeb 12; Müsned, III, 36.

[243] Ebû Dâvûd, Nikâh 43; Tirmizî, Edeb 2b, Dârimî, Rikaak 3; Müsned, V, 351, 353, 357

[244] Müslim, Âdâb 45; Ebû Dâvûd, Nikâh 43; Tirmizî, Edeb 28; Müsned, IV, 358, 561.

[245] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/350-351.

[246] Buhâri, Gıysl 20; Ebû Dâvûd, Hammâm 2; Tirmizî, Edeb 22, 39; tbn Mâce, Nikâh 28; Müsned, V, 3-4

[247] İbn Mâce, Nikâh 28 (yakın bir rivayet)

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/351-352.

[248] Müsned, VI, 362. Bu hadisteki "hamam'dan (geliyorum)" gibi ifadeleri gözönünde bulunduran İhnu'l-Cevzfni, hem o dönemde "hamam" olmadığı, hem de ravîleri dolayısıyla hadisi "el-Ehâdisı'l-Vâhiye" adlı eserinde illetli gördüğünü belirtmekte ise de. Hafız İbn Hacer, "ez-Zebb..." adlı eserinde hadisin zayıf olmadığını savunmakta ve "o dftnemlerde hamamların olmadığı" gerekçesinin ise burada sftzü edilen "hamam"dan mutlak olarak yıkanılan ve banyo yapılan yer olarak anlaşılabileceğini belirterek cevaplandırmaktadır, bk. Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, et-Fethu'r-Rabbâni, II, 151.

[249] Bu anlamdaki hadisler için bk.: Eba Davûd, Hammâm 1; Tirmizî, Edeh 43; Nesâi, Öusl 2

[250] Bk. el-Kettânî, er-Ri\$âletu'l-Mustatrafe, s. 173.

[251] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/352-353.

[252] Bir önceki başlıkta benzer bîr rivayet geçti. İlgili nota bakınız.

[253] el-Aclûnî, Keşftü'l-Hafû, II, 322, senfilin.if 'metruk (rivayetleri terk edilip alınmayan), yalancı bir ravîolan Salih b, Ahmed bulunduğu ve bu râvînin hadis uydurduğu belirtilip örnek olarak da bu rivayetinin gösterildiği kaydıyla.

[254] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/353-

354.

[255] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/354.

[256] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/355.

[257] el-Hevsemî, Mecmatî'z-Zev&id, VIII, 63, senesinde zayıf ravi bulunduğu kaydıyla.

[258] Buhârî, İsti'zân 12, Kader 9; Müslim, Kader 20, 21; Ebû Dâvûd, Nikâh 43; Müsned, II, 276, 317, 329...

[259] Buhârî, Hacc 1; İsti'zân 2; Müslim, Hacc 407; Ebû Dâvûd, Menisîk 25; Nesât, Menâ-sik 12; Muv'atta, Hacc 97; Müsned, I, 359.

[260] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 327. Hâvilerinden Ebû Mercum'un, Nesâi ve başkaları tarafından sika (güvenilir) bir râvi olduğu kabul edilmekle birlikte, tbn Main tarafından zayıf bir râvi kabul edildiği kaydıyla.

[261] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/356-357.

[262] Ebu Davud, Libas 34; Tirmizi, Edeb 29; Müsned, VI, 296.

[263] Ebû Dâvûd, işaret edilen hadisi kaydettikten sonra: "Bu peygamberin hanımlarına hastır, deyip "Fatıma bint Kays'a: İbn Um Mektûm'un yanında iddet bekle demiş olduğuna dikkat çekmektedir.

[264] Müslim, Talâk 36; Ebû Dâvdd, Talâk 39; Nesâi, Nikâh 22; Mavatta, Talâk 67; Müsiud, VI, 412

[265] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/357-358.

[266] Taberî, Câmiu'lBeyan, XVIII, 118-119.

[267] Ebu Davud, Libas 31.

[268] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/358-359.

[269] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/360.

[270] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/360.

[271] Buhârî, Tefsir 24. sûre 12; Ebû Ddvûd, Libâs 30

[272] Suyutî, ed-Durru'l-Mensûr, VI, 182

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/360-361.

[273] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/361-362.

[274] Buhârî, Libâs 9

[275] Buhârî, Libâs 9; Müslim, Zekât 75-76; Nesât, Zekât 61; Müsned, II, 256, 523

[276] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/362.

[277] Esasında birçok yerde zikredilen Cibril hadisinde "cariyenin efendisini doğurması" anlamındaki ibare bu lafız ile Müslim, İman 7'de geçmektedir.

[278] İbn Mace, Itk 2

[279] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/362-363.

[280] İbn Mâce, Nikah 28 (yakın bir rivayet).

[281] Hadisin uydurma (mevzu') olduğu belirtilmiştir. Geniş bilgi için bk.: Şevkânî, el-Fevâ'idu'l-Meamûa, s. 127-128.

[282] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/363.

[283] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/363-364.

[284] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/364-365.

[285] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensur, VI, 183

[286] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/365.

[287] Ebû Dûvad. Libâs 32

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/366.

[288] Buhari, Meğâzî 56, Nikâh 113, Libâs 62; Müslim, Selam 32, 33i Ebû Dâvûd, libâs 33; Muuatta, Vasiyyet 5; Müsned, VI, 290, 318.

Ancak merhum müfessirimizin kaydettiği senetle bu hadisi yalnızca Müslim, kaydettiği rivayetin birinde bir de Ebû Dâvûd zikretmiş bulunmaktadır. Diğer yerlerde hadis Um Seleme yoluyla.

[289] İbn Abdi'l-berr, tt-Temtûd, XXII, 277'deki açıklaması ışığında böylece tercüme edildi.

[290] Burada: ibaresini terceine etmekte zorlandığımız gibi; bu ifadelerin aktarıldığı ve biraz sonra yerine ibaret edeceğimiz et-Temhîd'de de bulunmamaktadır.

[291] İbn Abdi'l-Berr, et-Ttmhîd, 270-277. Ayrıca bk. elîstizkâr, XXIII, 59-65.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/366-369.

- [292] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/369.
- [293] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/369-370.
- [294] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/370.
- [295] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/370-371.
- [296] Ancak Hanefîterin bu husustaki görüşü böyle değildir. Meselâ, el-Cessâs şöyle demektedir: "... Erkek köle, hanımefendisinin saçına bakamaz. Bizim mezhebimize mensup ilim adamlarının görüşü hudur. Mahrem bir kimse olması müstesna... Çünkü (bakmasının) haram oluşu bakımından köle ile hür arasında fark yoktur. Hanımefendinin kölesine haram oluşu ebedî olmadığı için köle de diğer yabancı erkekler gibidir." (Ah-k&mu'l-Kur'ân, III, 318).
- [297] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/371.
- [298] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/371-372.
- [299] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/372.
- [300] Ancak, zamirler 26 adettir,
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/372.
- [301] Aynı âyetin devamı olduğundan biz de başlık numaralarını 23'ten itibaren devam ettirmeyi uygun bulduk.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/372
- [302] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/372
- [303] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/372-373.
- [304] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/373-374.
- [305] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/374.
- [306] Buhârî, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5; Nesât, Nikâh 4; Dârimi, Nikâh 3; Müsned, II, 158,
- [307] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/374.
- [308] Ebû Dâvûd, Edeb 121; Afüsned, VI, 29.
- [309] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/374-375.

- [310] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/376.
- [311] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/376-377.
- [312] Tirmizi, Fedâilu'l-Cihâd 20; Jvesdî, Nikâh 5, Cihâd 12; İbn Mâce, İlk 3; Afiisned. II, 251 437.
- [313] Buhârt, Rikaak 15; Müslim, Zekât 120; Tirmizî, Zühd 40; İbn Mâce, Zühd 9; Müsned II, 243, 261, 315, 390, 438, 443, 539, 540.
- [314] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/377-378.
- [315] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/378.
- [316] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/379.
- [317] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/379-380.
- [318] Otuzikinci âyet, beşinci başlıkta da geçmiş bulunan bu hadisin kaynakları orada gösterilmiş hıtlınnmakladır.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/380.
- [319] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/380.
- [320] Buhâri, Savm 10, Nikâh 2, 3; Müslim, Nikâh 1; Nesât, Siyam 43; İbn Mâce, Nikâh 1; Dâ-rimî, Nikâh 2; Müsned, I, 57, 378, 424, 425, 432.
- [321] "Sizin ikiyüz,(yılın)dan sonra en hayırlınız..." anlamında: el-Aiîzî, es-Siracu'l-Munîr Şer-hu'l-Cûmi'i's-Sagir, II, 253, senedinin zayıf olduğu kaydıyla. Uydurma olduğu da söylenmiştir. Bk. el-Adûnî, Keşfu'l-Haf&, I, 386-387.
- [322] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/380-381.
- [323] Açıklamalar aynı âyetin devamına ait olduğundan dolayı, merhum mufessirin yaptığı şekilde değil de, başlık numaralarını "bef"ten itibaren devam ettirmeyi uygun bulduk.
- [324] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/381.
- [325] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/381-382.
- [326] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/382.
- [327] Buhârî, Mukâtib 1
- [328] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/382-

383.

[329] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/384.

[330] Buhârl, Şurût 13, Buyu' 73, Mukâtib 3; Müslim, Itk 6-8; Ebû Dâvûd, Itk 2; Nesût, Buyu' 86; İbn Mâce, Itk 3; Muvattâ, Itk 17; Müsned, VI, 213.

[331] Bir önceki kaynakta gösterilen yerler.

[332] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/384-385.

[333] Biraz sonra gelecek açıklamalardan da anlaşılacağı üzere mukaraa belirli bir miktarı derhal ve peşin ödemek üzere anlaşmak demektir.

[334] Buhârl, Mukâtih 1

[335] Buhârl, aynı yer.

[336] Buhûrt, Mükâtib 3

[337] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/385-387

[338] Ebû Davûd, Itk 1; Tirmizt, Buyu' 35; İbn Mâce, Itk 3; Müsned, II, 178, 184, Z06, 209.

[339] Ebû Dâvûd, Itk 1.

[340] Nesâi, Kasâme 39; Tirmizi, Buyu' 35; Müsned, I, 94, 104, 260, 292, 363 (kısmen)

[341] Ebû Dâvûd, Itk 1; Tirmizî, Buyu' 35; İbn M&ce, Itk 3; Müsned, VI, 289, 308, 311

[342] Meselâ: Buhârî, Itk 8, Buyu1 3, 100...; Ebû Dâvûd, Talâk 34; Nesât, Talâk 48, .49; İbn Mâce, Nikâh 59; Dârimî, Nikâh 41; Muvattâ', Akdiye 20; Müsned, IV, 5, VI, 37, 129...

[343] Otuzbirincî âyet, ikinci başlıkta da geçmiş bulunan bu hadisin kaynakları için oraya bakınız.

[344] Bu hadis de daha önce otuzbirinci âyet, ikinci başlıkta geçmişti. Kaynakları için oraya bakınız.

[345] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/387-389.

[346] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/390.

[347] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/390-391.

[348] Buhâri, Mukâtib 3

[349] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/391-393.

[350] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/393.

[351] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/393-394.

[352] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/394-395.

[353] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/395.

[354] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/395-396.

[355] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/396-397.

[356] Müslim, Tefsir 26; Suyfî, ed-Durru'l-Mensûr, VI, 192-194.

[357] Müslim, Tefsir 27.

[358] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/397-398.

[359] Buhârî, Teheccüd 1, Deavât 10, Tevhîd 8, 24, 35; Müslim, Salâtı VI-Müsâfirîn 199; Ebû Dûvûd, Salât 119; Tirmizî, Deavât 29; Nesâî, Kıyâmu'l-leyl 9; İbn Mâce, İkâmetu's-Sa-lât 180; Dârimî, Salât 169; Muvatta, Kur'ân 34; Müsned, I, 298, 308.

[360] Müslim, İman 292, Müsned, V, 147.

[361] Bu lafız ve bu manada hadis olarak tespit edemedik. Ancak: "Zeytin yağını yeyin ve ondan sürünün, çünkü o, mübarek bir ağaçtandır" anlamındaki hadisi: Tirmizî, Et'ime 43; İbn Mâce, Et'ime 34; Dârimî, Et'ime 20; Müsned, III, 494'de rivayet etmişlerdir.

[362] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/398-410.

[363] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/411.

[364] Bu takdire göre anlam: O kandiller... evlerdedir, anlamında olur.

[365] ve

[366] Mescid'e gidenlerin günahlarının bağışlanması gibi bir takım mükâfatlarla ödüllendirileceğine dair pekçok rivayet bulunmakla birlikte, bu manada Peygamber'den gelen bir rivayet tespit edemedik.

[367] Hadis olarak tespit edemedik.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/411-413.

[368] İbn Mâce, Mesâcid 1. Yakın lafızlarla vârid olmuş benzeri rivayetler: el-Heysemî, Mec-mau'z-Zevâid, II, 7-8.

[369] el-Aclûnî. Rtşfu'l-Hafâ, I, 253'te, Aliyyu'l-Karîden naklen, böyle bir hadisin bulunmadığım zikretmektedir.

[370] İbn Mâce, Mesâcid 9

[371] Ebû Dâvûd, Salât 13; Tirmizl, Cumua 64; İbn Mâce, Mesâcid 9-

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/413-414.

[372] Ebû Dûvûd, Salât 12; Nesâî, Mesâcid 2; İbn Mâce, Mesâcid 2; Dârimi, Salât 123; Müsned, III, 134, 145, 152, 230, 283.

[373] Buhârl, Saiât 62.

[374] Ebû Dâvûd, Salât 12.

[375] el-Azizi, es-Sirâcu'l-Muntr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağtr, I, 127, "zayıf olduğu" kaydıyla.

[376] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/414-415.

[377] Buhâri, E2ân 160; Müslim, Mesâcid 68; Ebû Dâvûd, Efîme 40; Dârimî, Et'ime 21; Müs-ned, II, 13, 20, Buhârî, Mflstim ve Dârimî'de bu gazvenin Tebûk değil, Hayber olduğu kaydedilmektedir,

[378] Müslim, Mesâcid 72-74; Tirmizî, Efîme 13; Nesâî, Mesâcid 16; İbn Mâce, tkâmetus-sa-lât 58; Müsned, II,

[379] Müslim, Mesâcid 78; Nesâî, Mesâcid 17; İbn Mâce, tkâmetus-Salât 58, Et'ime 59; Müs-ned, I, 28.

[380] İbn Abdi'l-Berr, et-Temhîd, VI, 423. Ancak İbn Abdil-Herr, sözünü ettiği hocasının adı gerek burada, gerek, el-İstizkâr, I, 394te: "Abdûlmelik b. Hişam* olarak değil de, "... Abdûlmelik b. Hâşim..." olarak kaydedilmektedir.

[381] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/415-417.

[382] Hadis olarak kaynağım tespit edemedik.

[383] Tirmizl. Tefsir 9. sûre 9: İbn Mâce. Mesâcid 19; Dârimî, Salât 23; Müsned, HI, 68, 76.

[384] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/417.

- [385] Müslim, Mesâcid 80-81; İbn Mâce, Mesâcid 11
- [386] Buhârî, Ecleb 35; Müslim, Tahâre 98, 199; Nesâî, Tahâre 45, Miyâh 2; İbn Mâce, Tahâ-re 78; Müsned, III, 191, 226.
- [387] Müslim, Tahâre 100; Müsned, III, 191.
- [388] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/417-419.
- [389] Tirmizî, Salât 123. Hadis ayrıca: Nesâl, Mesâcid 23; İbn Mâce, Mesâcid 5'de de yer almaktadır. .
- [390] Müslim, Mesâcid 5
- [391] Hadisin senedine bakıldığında ei-Alâ h. Kesîrin ismen zikredil meçi iği görülecektir. Kfln-yesi verilen Ebû Saîd, el-Alâ b. Kesîr'in kendisidir. İlk. ez-Zehebî, Mîzûnu'l-İtidât, IV, 24; İbn Hacer, Tekztbul-Tekzîb, VIII, 170.
- [392] Bk. Zehebî, Maûnu'l-l'tidût, V, 149; İbn Hacer, Tehzîbul-Tehzîb, IX, 379-İ80.
- [393] Tirmizî. Salât 123-
- [394] Dârakutnî, IV, 155
- [395] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/419-421.
- [396] Müslim, Mesâcid 79; Ebû Dâvûd, Salât 21; İbn Mâce, Mesâcid 11; Müsned, II, 349, 420.
- [397] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/421-422.
- [398] Buhârî, Salât 5HT Meviikîtus-Salâ 41; Müsned, I, 197, 19S.
- [399] Buhârî, Salât 58; Müslim, Fedâikî's-Sahâbe 140; Nesâî, Mesâcid 29.
- [400] Buhârî, Salât 57.
- [401] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/422-423.
- [402] Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 68; Ebû Dâvûd, Salât 18; Nesâî, Mesâcid 36; İbn Mâce, Me-sâcid 13; Zîâriml, İsti'zân 56; Müsned, III, 497, V, 425.
- [403] Ebû Dâvâd, Salât 18.
- [404] İbn Mâce, Mesâcid 13; Tirmizî, Salât 117.
- [405] An Mâce, Mesâcid 13

- [406] Ebû Dâvûd, S-AİÂt 18
İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/423-424.
- [407] Buhârî, Salât 60; Müslim, Salâtul-MÜsâfirîn 69; Ebû Dâoûd, Salât 19; Tirmizi, Salât 118; Nesâî, Mesâcid 37; Dârimi, Salât 114; Muvatta, Kasru's-Salât 57; Müsned, V, 295, 296, 303, 305, 311
- [408] Müslim, Salâtu'l-Mü-sâfirûn 70; Müsned, V, 305.
- [409] ez-Zehebî, Mîzânu'l-Hidâl, I, 74.
- [410] Bk. ez-Zehebî, aynı yer.
- [411] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/424-425.
- [412] İbn Mâce, Mesâcid 9
- [413] Hadis olarak tespit edemedik. Bir temriz siğası olan "nıviye; rivayet edildi" tabirinin kullanması dikkatten kaçmamalıdır.
- [414] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/425.
- [415] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/425-427.
- [416] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/427.
- [417] Ebû Dâvûd, Salât 48 "
- [418] Bukârî, Ezan 37; Müslim, Mesâcid 285; Üsned, II, 509
- [419] Ebû Dâvûd, Salât 48; Tirmizî, MevâkûtuVSalât 51; İbn Mâce, Mesâcid 14.
- [420] Bu fazlalığı hadis olarak teshit edemedik.
- [421] Müslim, Mesâcid 282.
- [422] Buhârî, Eîan 30, Salât 87, Buyu1 49; Müslim, Mesâcid 282; Ebû Dâvûd, Salar 48; İbn Mâce, Mesâcid 14.
- [423] Müslim, Mesâcid 274; Ebû Dâvûd, Salât 20
- [424] Suyûtî, el-Câmiu's-Sağîr, 6433, zayıf hadis olduğu kaydıyla.
- [425] el-Heysemî, Mecmâu'zZevâid, II, 22.
- [426] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, II, 24; "râvileri arasında hadis uyduran birisinin bulunduğu" kaydıyla
- [427] Hadis olarak tespit edemedik,
- [428] Darakutnî'de tespit edemedik.
- [429] Buhârî, Salât 67

[430] Buhari, Salat 37; Müslim, Mesâcid 55-56; Ebû Dâvûd, Satât 22; Tirmizî, Cuma 49; Nesâî, Mesâeid 30; Dârimî, Salât 116; Müsned, III, 109, 173, 183..., V, 260

[431] Müslim, Mesâcid 57; îbn Mâce, Edeh 7; Müsned, V, 178, 1Ö0.

[432] EbûDâvûd, Salât 22

[433] Ebû Dâvud, Salât 22

[434] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/427-431.

[435] Ebû Dâvûd, Salât 53

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/431.

[436] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, VI, 207-208

[437] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/431-432.

[438] Daha önce beşinci başlıkta geçmiş olan bu rivayet ile ilgili not orada görülebilir.

[439] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/432-433.

[440] el-Mâverdi, en-Nuket ve'l-Uyûn, IV, 108. Eserin muhakkiki ilgili notunda bu hadisi herhangi bir kaynaktan tespit edemediğini söylemektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/433-435.

[441] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/435-437.

[442] "Dalgalı olduğu zamaiTanlamındaki fiil olan; "izel-tecce" yerine; yine aynı anlamı ifade eden: "'inde'dticâihî" ve "ize'rtacce" şeklinde; Müsned, V, 79, 271.

[443] Buna göre meal şöyle olur: Onların üzerinde de karanlık bulutlar vardır. Biri diğerinin üstündedir...

[444] Bu okuyuş ise biraz sonra geleceği üzere birinci "karanlıklar" kelimesinin tekidi veya bedei olur.

[445] es-Sa'lebînin çokça uydurma hadisi eserine kaydettiği bilinen bir husustur. Bu rivayetin de bu kabilden olduğu açıkça görülmektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/437-441.

[446] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/442-

443.

[447] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/443-449.

[448] Müslim, Zühci 60; Müsned, VI, 153

[449] İbn Hişâm, es-Sîretu'n-Nebeviyye, II, 195

[450] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/449-451.

[451] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/451-452.

[452] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/452.

[453] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/452-453.

[454] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/453.

[455] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/453.

[456] Benzer rivayetler ve değerlendirmeler için hk.- el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, [V, 198 Ayrıca hk. el-Mâverdi, en-Naket ve'l-Uyûn, IV, İlâda muhakkikin 2 no'lu notu.

[457] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/454.

[458] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/454-455.

[459] Sadece kıssanın sonunda işaret edilen hadis için: Bukârt, Ta'bir 11; Müslim, Mesâcid 5-8; Tirmizî, Siyer 5. Ayrıca bk.: el-Heysemî, Mecmau'z-Zevûid, I, 169.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/455-456.

[460] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/456-457.

[461] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/457-458.

[462] el-Vâhîdî, Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an, s, 338; Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, VI, 217.

[463] Ebû Dâuûd, Sünne 8; Tirmizl, Fiten 48, Müsned, V, 220, 221. .

[464] Ebû Dâvûd, Sünne 8; Tirmigt, Piten 48; Müsned, V, 220, 221.

[465] Müslim, Fiten 19; Ebû Dâuûd, Fiten 1; Tirmizl, Fiten 14; İbn Mâce, Fiten

9; Müsned, V, 278, 284.

[466] Âyetin bitarafında tamamı zikredilen bu rivayetin kaynakları da orada gösterilmiştir.

[467] Buhârî, Menâkıb 25, Menâkıhu'l-Ensâr 29, İkrâh 1; Müsned, V, 111, VI, 395.

[468] Buhârî, Cenâiz 37, Menâkıbu'l-Ensâr 49, Ferâz 6; Müslim, Vasiyyet 5; Muvatta, Vasiyet 4.

[469] Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 47; Müslim, Hacc 441; Tinnizî, Hacc 103; Nesâî, Taksir 4; Müs-ned, V, 53.

[470] Manayı etkilemeyen cüzî bazı lafzî farklılıklarla: Müsned, VI, 4.

[471] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/458-464.

[472] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/464.

[473] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/464-465.

[474] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/465-466.

[475] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/466.

[476] Leys b, Ebi) Süleym: H. 141 veya 142 yılında vefat etmiş, salih bir zar olmakta birlikte, kanıt olmaksızın hatalı rivayetlerde bulunmuş ve çeşitli bakımlardan tenkide maruz kalmış birisidir. Geniş bilgi için bk. tbn Hacer, Tehzibut-Tehzib, VIII, 417-419.

[477] Ebû Dâvûd, Edeb 129-130

[478] Ebû Dâvûd, Edeb 129-130

[479] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/466-468.

[480] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/468.

[481] Bazı lafzî farklarla: d-Vâhidî, Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân, s. 339. Ancak merhum müellif "âyetin Mekke olduğunu söylemekle, bu rivayeti pek güvenilir bulmadığını ima etmektedir.

[482] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/468-469.

[483] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/469-

470.

[484] Ebû Dâvûd, Tahâre 38; TirmUi, Tahâre 69; Nesâî, Tahâre 54, Miyâh 8; İbn Mâce, Tahâre 32; Dârimî, Vudû' 58; Muvatta', Tahâre 13; Müsned, V, 296, 303, 309.

Rivayetlerin bir kısmında merhum müfessirimizin naklettiği şekilde "ev; yahut, veya" bir kısmında ise "ve" İledir. Türkçe'de bu fark, çoğulların müzekker (eril) ya da milzekker dişîl oiması fark etmediği için, bu edatın böyle olması da fark etmez. Ancak Müsned, V, 303'te hâvilerden Lshâk b. İsa'nın "ve*1 yerine "ev..." diye rivayet ettiği belirtilmektedir.

[485] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/470-471.

[486] Müslim, Mesâcid 228, 229; Ebû D&vüd, Etleb 78; Nes&î, Mevâkît 23; Müsned, II, 19, 144, V, 55.

[487] Buharı, Mevâkîtu's-Salât 20

[488] Buharı, tyevâkîtu's-Satât 20

[489] Buhâri, Mevâkît 20: "Peygamber akşam ile yatsıyı kıldı' anlamında.

[490] Buharı, Ezan 9, 32, Şehâdât 30; Müslim, Salar 129; Nes&î. Mevâkît 22, Ezan 31; Muoat- la' Salâtırl-Cemaa 6, Nida 3; Müsned, II, 278, 303, 375, 533, VI, 80

[491] Müslim, Mesâcid 227; Müsned, V, 89, 105.

[492] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/471-473.

[493] İbn Mâce, Mesâcid 18. Hadisin akabinde kaydedilen Zevâid'deki bilgiye göre, hadis hem mürsel, hem zayıftır. Çünkü Umâre, Enes ile karşılaşmamış, İsmail de tedlis yapar (hadisteki hususları giz!er)di. Merhum Kurtubînin senedi özellikle kaydetmesinin sebebi de bu olmalıdır.

[494] Müslim, Mesâcid 260: Tîrmizî. Salât 51: Müsned. I. 58. 86

[495] Dârakutnt, III, 194.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/473-474.

[496] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/474.

[497] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/475.

[498] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/475.

[499] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/475-476.

- [500] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/476.
- [501] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/476.
- [502] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, VI, 222.
- [503] Müslim, Libas 125, Cennet 52; Muvatta, Libâs 7 (sadece kadınlarla ilgili kısmı); Müs-ned, II, 356, 440.
- [504] Buhârl, İmân 15, Ta'bîr 17, 18, Fedâilu Ashabi'n-Nebîy 6; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 15; Tirmîî, Ru'yâ 9; Nesâî, İmân 18; Dârimi, Rıt'yâ 13; Müsned, III, 86, V, J74.
- [505] Tirmizi, Menâkıb 18; İbn Mâce, Mukaddime 11, hadis no: 112; Müsned, VI, 75, 87, 114, 149.
- [506] Buhârî, Nikâh 17; Müslim, Zıkr 97, 98; Tirmizî, Etleh 31; İbn Mâce, Fiten 19; Müsned, V. 200. 210
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/476-479.
- [507] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/479-480.
- [508] Buhârt, Lukata 8; Müslim, Lukata 13; Ebû Dâvûd, Cihâd 86; İbn Mâce, Ticârât 68; Mu-uattâ', tsti'zân 17; Müsned, II, 6, 57.
- [509] İbn Abbas'ı görmediği konusunda ilim adamları ittifak etmiş görünüyor. Bk. İbn Hacer, Tekztbu't-Tefiztb. VTI, 298-299
- [510] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, VI, 224
- [511] Burdan itibaren en-Nerihâs'tan hadis-i şerifte geçen ve hep birlikte sefere çıkmak demek olan "îâb" lafzı ile "kötürümler" dernek olan "damnâ" kelimeleri ile ilgili beş-altı satırlık lugavî açıklama aktarmaktadır. Âyetin tefsiri ile doğrudan alakalı olmadığı için ayrıca tercüme edilmemiştir.
- [512] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/480-482.
- [513] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/482-483.
- [514] Ebû Dâvûd, Buyu' 77; İbn Mâce, Ticârât 64
- [515] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/483-484.
- [516] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/484.
- [517] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/484-

485.

[518] Şair de burada "arkadaşlar" anlamında tekil olarak "sadık" kelimesini kullanmıştır.

[519] Müsned, V, 72

[520] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/485-486.

[521] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/486-487.

[522] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/487.

[523] Buhârî,.Ef ime 7. Elimizdeki basılı Buhârî nüshalarında bab başlığı, âyet-i kerimeden ibarettir. İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, IX, 439'daki başlık ise -mana geliştiren tek kelimelik bir ziyade dışında müessirimizin zikrettiği ile aynıdır.

[524] Ebul-Ferec İhnul-Cevzî, Ğaribu'l-Hadts, Beyrut 1405/1985, II, 444; İbnul-Esir, en-Ni-hâye, V, 135.

[525] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/487-489.

[526] Müslim, Eşribe 103; Ebû Dâvûd, Et'ime 15; İbn Mâce, Dita 19; Müsned, HI, 346.

[527] Ebû Dâvûd, Edel-s 103. Ebû Dâvûd'cta hadisin rSvisi Ebû Malih d-Eşcaî olarak değil, Ebû Mâ] ih e 1 -Eş'arî olarak zikredilmektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/489-491.

[528] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/491.

[529] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/491-492.

[530] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/492.

[531] Ebû Davûd. Virr 1\ TVrmirî. neavâr 1(19- 1hn Mhre Mpnüsile

[532] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/492-494.

[533] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/494-496.

[534] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/497.

FURKAN SURESİ

- 1- Teklifleri Kabul Edilmeyen Kureyş'lilerin İtiraza Kalkışmaları:
- 2- Çarşı-Pazarlara Girmenin Hükümü:
- 1- Rasûller, İnsani Tarafları ve Âyetin Nüzul Sebebi:
- 2- Yemek Yemek, Peygamberlerin Ortak Bir Özelliğidir:
- 3- Geçimi Elde Etme Yollarına Başvurmak:
- 4- Çarşı-Pazara Girerken Dikkat Edilecek Hususlar:
- 5- Çarşı-Pazarın Savaş Alanına Benzetilmesi:
- 6- Kitap ve Silah Pazarları İle İhtiyaç Duyulan Diğer Pazarlara Girmek:
- 7- Çarşı-Pazardaki Kötülöklere Karşı Yapılacak Dua:
- 8- İnsanların Biribirleriyle İmtihan Edilmesi:
- 9- Rabbin Herşeyi Görendir:
- 1- Örtüsüyle Bürüyen Gece:
- 2- Namazda Setr-i Avret Gece de, Gündüz de Gereklidir:
- 3- Rahatlık Veren Uyku:
- 4- Hayata Yeni Bir Başlangıç:
- 1- Tertemiz Su ve Su ile Temizlenmek (Taharet):
- 2- Katıksız Sular ile Karışık Suların Hükümü:
- 3- Necasetin Suyu Etkilemesi:
- 4- Korunulması İmkânsız Olan Şeyler Sebebiyle Değişikliğe Uğrayan Suyun Hükümü:
- 5- Çeşitli Şahıs ve Canlı Varlıkların Artığı Olan Suyun Hükümü:
- 6- Köpeğin Su İçtiği Kap ve Arttırdığı Su:
- 7- Suda Ölen Bazı Canlıların Hükümü:
- 8- Kedinin Su İçtiği Kap:
- 9- Müsta'mel (Kullanılmış) Su:
- 10- Necasetin Suyu Düşmesi İle Suyun Necasetin Bulunduğu Yerden Akması Arasındaki Fark:
- 11- Tâhir ve Mutakhir Olan Su:
- 12- Deniz Suyunun Hükümü:
- 13- Abdest veya Gusûlden Artan Suyun Hükümü:
- 14- Abdest ve Gusûl Maksadıyla Suyu Isıtmak:
- 15- Abdest Almak İçin Kullanılması Caiz Olan Kablar:
- 1- İnsanların Yaratılış Nemeti:
- 2- Neseb ve Sıhr Ne Demektir?:
- 1- Gece ve Gündüzün. Birbiri Ardınca Gelmesi:

2- Az Uyuyarak Zaman Kazanmak:

3- Gece ve Gündüzün Fazileti:

4- Şükretmek İsteyenler:

Bu Âyet-i Kerime ile Cihadı Emreden Âyetin Durumu:

1- Yalan Şahitlik ve Yalana Tanık Olmak:

2- Yalan Şahitliğin Hükümü:

1- Rabbin Hatırlatılan Âyetlerine Karşı Takınılacak Tavrı:

2- Secde Âyetini Duyan Kimsenin Hangi Hallerde Secde Etmesi Gerekir;

FURKAN SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Cumhurun görüşüne göre tamamı Mekke'de inmiştir. İbn Abbas ile Katâ-de: Bundan Medine'de nazil olmuş üç âyet müstesnadır, demişlerdir. Söz konusu üç âyette: "Onlar ki Allah ile birlikte başka bir ilaha ibadet etmezler" buyruğu "Allah mağfîret edicidir, rahmet edicidir." (el-Furkan, 25/68-70) buyruğu ile sona ermektedir.

ed-Dahhâk der ki: Bu sûre Medine'de inmiş bir sûre olmakla beraber, onda Mekke'de inmiş bir takım âyetler de vardır. Bunlar da yüce Allah'ın: "Onlar ki Allah ile birlikte başka bir ilaha ibadet etmezler" buyruğu ile başlayan bir kaç âyet-i kerimedir.

Bu sûrenin maksadı'Kur'ânın işgal ettiği yerin büyüklüğünü, kâfirlerin peygamberliğe dil uzattığı noktaları dile getirmek, onların söz ve cahilliklerine karşılık vermektir. Onların söyledikleri sözlerden birisi de: "Bu Kur'ân'ı Muhammed uydurmuştur. O Allah tarafından gönderilmiş bir kitap değildir" iddialarıdır. [1]

1. Hak ile batılı ayırana (Furkan'ı) âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir!
2. Ki göklerin ve yerin mülkü yalnız O'nundur ve O, hiçbir evlat edinmemiştir. Mülkünde de ortağı yoktur. Herşeyi yaratıp onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir.
3. Onlar, O'nu bırakıp hiçbir şey yaratamayan, aksine kendileri yaratılmış olan ve kendi kendilerine bile bir zarar ve fayda veremeyen, öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrar can vermeye gücü yetmeyen ilâhlar edindiler.

"Hak ile batılı ayırana (Furkan'ı)... indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir!" buyruğunda yer alan (ve "ne yüce, ne mübarektir" diye meali verilen *tebâreke'nin anlamı hususunda farklı görüşler vardır. el-Ferrâ der ki: Arap-çada bu kelime ile "tekaddese" buyruğu anlam itibarıyla aynıdır ve her ikisi de azameti anlatmak için kullanılır. ez-Zeccâc: "Tebâreke" lafzı "bere-kef'den, "tefâale" vezninde bir kelimedir. Bereketin manası ise hayırlı olan her bir şeyin pek çok olması demektir.

"Tebâreke'nin teâla (pek yüce) anlamında olduğu söylendiği gibi, bağış pek yücedir, yani çok ve fazladır anlamında olduğu söylendiği gibi, nimetler ihsan etmesi, devamlı ve kesin sabittir, anlamında olduğu da söylenmiştir.

en-Nehhâs dedi ki: Bu açıklama, bu kelimenin dildeki anlamı ve türeyişi bakımından en uygun olanıdır. Çünkü bir şeyin sabit oluşunu anlatmak için "berekef'in de kökünü teşkil eden (^Lrt): Çöktü" fiili kullanılır."Deve çöktü, kuş suyun kenarına kondu" tabirleri de buradan gelmektedir ki bu da devamlı kalışı ve sabit oluşu ifade eder.

(Mukaddes oldu anlamına geldiğini belirten) ikinci görüş ise yanlıştır. Çünkü takdis (mukaddes bilme, kutsama) temizlikten gelmektedir. Anlam itibariyle bununla bir ilgisi yoktur.

es-Sa'lebî dedi ki: "Tebârekallah" denilir, ancak "mütebârek" ve "mübarek" denilmez. Çünkü yüce Allah'ın İsim ve sıfatları hususunda konu ile ilgili gelen nakillerin sınırında durulması gerekir. Şair et-Tirimmah der ki:

"Ne mübarektir sânin! Vermediğini yoktur verecek, Ya Rab, senin verdiğini de yoktur engelleyecek."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Sen ne mübarek, ne yücesin, ne takdir edersen o olur, şükürler olsun Sana."

Derim ki: Kimi ilim adamı yüce Allah'ın güzel isimleri arasında "el-Mübâ-rek" adını da saymaktadır. Biz de bu ismi Kitabımızda (el-E\$nâ fi Şerhi Es-mai'llahi'l-Hü&nâ adlı eserimizde) zikretmiş bulunuyoruz. Eğer böyle bir ismin kullanılmayacağı hususunda İttifak hasıl olmuş ise, o takdirde bu husustaki icmâ kabul edilir. Şayet bu konuda ihtilaf söz konusu olmuşsa "ed-Dehr" ve buna benzer bir çok isim hakkında da görüş ayrılığı bulunduğu bilinmektedir. Biz bu husus da sözünü ettiğimiz yerde dikkat çekmiş bulunuyoruz. Yüce Allah'a hamdolsun.

*eI-Furkan"dan kasıt Kur'ân-ı Kerîmdir. Allah tarafından indirilmiş bütün vahiylerin adı olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah: "Andolsun ki Biz Musa ile Harun'a Furkan'ı... uerdik." (el-Enbiyâ, 21/48) diye buyurmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'e Furkan adının verilmesi iki türlü açıklanmıştır. Birincisine göre bu ismin veriliş sebebi, hak ile batılı, mü'min ile kâfiri birbirinden ayırdetmiş olmasıdır. İkincisine göre de bunun sebebi, bu kitapta haram ve helal gibi şer'î hükümler açıklanmış olmasıdır. Bunu en-Nakkâş nakletmektedir.

"Alemlere uyarıcı olsun diye kuluna" Muhamrned (sav)'a "İndiren..." Burada "olsun" fiilinde "kuluna" ait bir zamir vardır. Bunun ona ait olması en yakın o olduğundan dolayı daha uygundur. Bu zamirin "Furkan"a ait olması da mümkündür.

Abdullah b. ez-Zubeyr, "kuluna" anlamındaki buyruğu çoğul olarak: "Kullarına" diye okumuştur.

Korkutma halini anlatmak üzere "itizar (korkutup, uyarma)" kullanılır. Buna dair

açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/6. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. "en-Nzir" ise heiâk olmaktan korkutan kimsedir. el-Cevherî der ki en-Nezir hem münzir (korkutan), hem de inzâr (korkutmak) anlamında kullanılır.

"Âlemler" ile burada kastedilenler insanlar ve cinlerdir. Çünkü Peygamber (sav) onlara rasûl olarak gönderilmiş ve onları korkutmak üzere gelmiştin O peygamberlerin sonuncusudur. Nuh (a.s) dışında risaleti umumî ondan başka bir peygamber gelmemiştir. Çünkü Nuh (a.s) tufandan sonra bütün insanlara rasûl olarak gönderilmiştir. Zira onunla insanlar yeniden başlamışlardır.

"Ki göklerin ve yerin mülkü yalnız O'nundur" buyruklarıyla yüce Allah kendi zatının azametini dile getirmektedir. "Ve O, hiçbir evlad edinmemiştir" buyruklarıyla da yüce Rabbimiz, müşriklerin ileri sürdüğü meleklerin Allah'ın kızları olduğu, iddiasından zatını tenzih etmiştir. Onlar meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söylüyorlardı. O bundan yüce ve münezzehtir. Aynı zamanda yahudilerin iddia ettikleri "Uzeyr Allah'ın oğludur" iftirasından da, hristiyanların söyledikleri "Mesih Allah'ın oğludur" inanışından da kendi zatını tenzih etmektedir. Allah bundan pek yücedir.

"Mülkünde de ortağı yoktur." Durum puta tapıcıların söyledikleri gibi değildir. "Herşeyİ yaratıp, onu İnceden inceye takdir ve tayin etmiştir." Mecusî ve Seneviye'nin (iki yaratıcıya inananların) şeytanın ya da karanlığın bazı şeyleri yaratmaları söz konusu değildir. Durum, yaratılmışın var etme kudreti vardır, diyenlerin dedikleri gibi de değildir. İşte bu âyet-i kerime, bütün bunların kanaatlerini reddetmektedir.

"İnceden inceye takdir ve tayin etmiştir." Yani O, yaratmış olduğu her-bir şeyi iradesi doğrultusunda hikmetiyle inceden inceye takdir ve tayin etmiştir. Yanılarak ve gafletle herhangi bir şey yaratmış değildir. Bilakis kıyamete kadar yarattıkları ve kıyametten sonra yaratacağı her bir şey O'nun takdiri ile meydana gelir. O yaratan ve yarattıklarının kaderini tayin ve tesbit edendir. O halde yaratıcı yalnız O'dur ve sî2 de yalnız O'na ibadet etmelisiniz.

"Onlar O'nu bırakıp hiçbir şey yaratamayan, aksine kendileri yaratılmış olan... ilahlar edindiler." Yüce Allah, bu buyruğunda vahdaniyet ve kudretine dair en açık delillerin ortada olmasına rağmen, başka bir takım ilahlar edinmelerinin hayret edilecek bir iş olduğunu söz konusu etmektedir. Çünkü onların edindikleri bu ilahlar "hiçbir şey yaratamayan" ilahlardır. "Aksine kendileri yaratılmış olan" varlıklardır.

Müşrikler bu ilahların fayda sağlayıp zarar verdiklerine inandıklarından dolayı, onlar hakkında akıl sahibi varlıkların zamirini kullanmıştır.

"Kendi kendilerine bile bir zarar ve fayda veremeyen..." Bu uydurma ilâhların fayda sağlamaları da, bir zarar vermeleri de söz konusu değildir. Kendilerine de, kendilerine ibadet edenlere de herhangi bir zarar veremezler, hiçbir fayda da sağlayamazlar. Çünkü onlar cansız bir takım varlıklardır, diye de açıklanmıştır.

"Öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra tekrar can vermeye gücü yetmeyen İlahlar"dır, bunlar. Kimsenin canını alamazlar, kimseye hayat veremezler.

Buyrukta geçen "en-nuşûr" da ölümden sonra diriltmek demektir. "Allah ölüleri diriltti, onlar da dirildiler" demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-A'raf, 7/57. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Şair el-A'şâ der ki;

"Tâ ki insanlar desinler gördüklerinden: Hayret şu diriltilen ölüye!" [\[2\]](#)

4. Kâfirler dediler ki: "Bu ancak onun uydurduğu bir yalandır. Ona başka bir topluluk da bunun için yardım etmiştir." Muhakkak onlar zulmettiler, asılsız bir iddiada bulundular.

5. Ve dediler ki: "(Bu) öncekilerin masallarıdır. Onu başkalarından alıp yazmıştır. Onlar sabah, akşam kendisine okunmaktadır."

6. De ki: "Onu göklerle yerde olan, gizlilikleri bilen, Allah indirmiştir. Muhakkak ki O, Gafurdur, Rahmidir."

"Kâfirler" den kasıt Kureys. müşrikleridir. İbn Abbas der ki: Aralarından bu sözleri söyleyen kişi en-Nadr b. el-Hâris'tir. Aynı şekilde Kur'ân-t Kerîm'de; "esâtîr: geçmişlerin masalları" şeklindeki nitelemelerin hepsi de böyledir. Muhammed b. İshak dedi ki: Bu (en-Nadr) Peygamber (sav)'a çokça eziyet ve: ren birisi idi. "

"Dediler ki: Bu" yani Kur'ân-ı Kerîm "ancak onun uydurduğu bir yalandır." Bunu o uydurup, düzmüştür. "Ona başka bir topluluk da..." Mücahid'e göre yahudileri kasdetmektedir "...bunun için yardım etmiştir." İbn Abbas der ki: "Başka bir topluluk" buyruğu ile kasdedilen kimse el-Hadramî oğullarının mevlası Ebu Fukeyhe, Addâs ve Cebr denilen şahıslardır. Bunların üçü de kitap ehline mensub kimselerdir. Bunlardan daha önce en-Nahl Sûresi'nde (16/103. âyetin tefsirinde) söz edilmişti.

"Muhakkak onlar zulmettiler." Onlar zalimlik ettiler. Onların bu yapük-ian bir zulümdür, diye de açıklanmıştır,

"Asılsız bir iddiada bulundular ve dediler ki: (Bu) öncekilerin masallarıdır. " ez-Zeccâc dedi ki: "el-esâtîr" çoğul olup, tekili "ustûre"dır. Tıpkı "uh-dûse" kelimesinin çoğulunun "ehâdîs" şeklinde gelmesi gibi. Başkası da "esâtîr" kelimesi "estâr"ın çoğuludur. "Ekvâl"in çoğulunun, "ekavîl" şeklinde gelmesi

gibidir.

"Onu" Muhammed" başkalarından alıp, yazmıştır. Onlar sabah akşam kendisine okunmaktadır." Ona bu yolla telkin edilmektedir ki, onları gereği gibi belleysinsin.

"Okunmaktadır'in aslı; şeklinde olup, tad'îf (aynı harfin iki defa arka arkaya gelmesi)nden ötürü, son "lam" "ya"ya değiştirilmiştir. "Kartal (herhangi bir şeyin üreriine) hızlıca indi"[3]* ve benzer kullanımlarda olduğu gibi.

"De ki: Onu göklerle yerde olan gizlilikleri bilen Allah İndirmiştir." Yani ey Muhammed de kir Bu Kur'ân-ı Kerim'i gizlilikleri bilen indirmiştir. O gaybı bitendir. Ayrıca Onun bir öğreticiye ihtiyacı yoktur. Burada "açık"m değil de " gizli "nin söz konusu edilmesi, gizli olanı bilen, açık olan bir şeyi bilmesinin daha anlaşılır bir gerçek oluşundan dolayıdır.

Şayet Kur'ân-ı Kerîm kitap ehlinden ve başkalarından öğrenilmiş olsay-dt, onlarda bulunanlardan fazlası bu kitapta bulunmazdı. Kur'ân-ı Kerîm onlarda bulunmayan pek çok şeyler ihtiva etmektedir. O halde onlardan alınmış bir kitap değildir. Aynı şekilde eğer bu kitap belirtilen yerlerden alınmış olsaydı, müşriklerin Muhammed (savja karşı çıktıkları gibi, bu kitaba da karşı çıkmaları mümkün olurdu. Niye bu Kur'ân'a karşı çıkarak, onun bir benzerini ortaya koyamadılar? Böylelikle her bakımdan onların Kur'ân'a yönelttikleri itirazlar çürümüş olmaktadır.

"Muhakkak ki O, Gafurdur, Rahimdir." Bununla dostlarının günahlarını bağışladığını, onlara merhamet edici olduğunu anlatmaktadır. [4]

7. Ve şöyle dediler: "Bu nasıl peygamberdir ki, yemek yer ve pazarlarda dolaşır? Onunla birlikte uyarıcı olmak üzere, beraberinde bir melek indirilmeli değil miydi?

8. "Yahut ona bir hazine verilmeli veya mahsullerinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?" Zalimler: "Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz" dediler.

Yüce Allah'ın: "Ve şöyle dediler: 'Bu nasıl peygamberdir ki, yemek yer ve pazarlarda dolaşır?' buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [5]

1- Teklifleri Kabul Edilmeyen Kureys'lilerin İtiraza Kalkışmaları:

Yüce Allah: "Ve şöyle dediler..." buyruğu ile onların tenkid edip, dil uzat- , tıkları bir başka hususu dile getirmektedir. "Dediler" buyruğundaki zamir Ku-reyş'lilere aittir.' Onların Rasûlullah (sav) ile yaptıkları meşhur bir toplantıları vardır. Bunu daha önce Subhan (el-İsrâ) Sûresi'nde (17/90-93 âyetlerin tefsirinde) söz konusu etmiştik- Bu toplantıyı İbn İshak "Sîref"inde ve başkalan da zikretmişlerdir. Muhtevası şudur: Onların ileri gelenleri olan Utbe b. Rabia ve diğerleri Peygamber (sav) ile bir araya gelip, ona ey Muhammed dediler. Eğer sen, başkanlığı seven birisi isen, seni başımıza yönetici yapalım. Şayet istediğin mal ise her birimiz malından bir şeyler vererek sana çokça mal toplarız.

Rasûluüh (sav) bu tekliflerini kabul etmeyince, bu sefer ona karşı delil getirme yolunu tutarak şöyle dediler: Sen Allah'ın Rasûlü olduğun halde, nasıl olur da yemek yiyiyor ve çarşı pazarlarda duruyorsun? Bu sözleriyle yemek yediği için (akılları sıra) onu ayıpladılar, zira onlar Rasûlün bir melek olmasını istiyorlardı. Kisra'ların, Kayser'lerin ve diğer zorba hükümdarların çarşı-pazarlarda dolaşmaya tenezzül etmediklerini gördüklerinden de çarşı-pazarlarda dolaşmasını ayıpladılar. Peygamber (sav) İse çarşı-pazarlannda onlarla birlikte oturup kalkıyor. Onlara emirler ve nehiyler veriyordu. Buna rağmen onlar: Bu başımıza kral olmak istiyor, dediler. Madem öyle, niye kralların izledikleri yoldan farklı bir yol izliyor? Yüce Allah kendi sözleriyle onlara cevap verdi ve peygamberine: "Bizim senden Önce gönderdiğimiz rasûl-ler de muhakkak yemek yerler ve pazarlarda dolaşırlardı" (el-Furkan, 25/20) buyruğunu indirdi. O halde kederlenme ve üzülmeye, çünkü bu senin utanmanı gerektirecek bir şikâyet konusu değildir. [6]

2- Çarşı-Pazarlara Girmenin Hükümü:

Ticaret ve geçim sağlamak amacıyla çarşılara-pazarlara girip çıkmak mubahtır. Peygamber (sav) da ihtiyacı dolayısıyla insanlara Allah'ın emirlerini hatırlatıp onları Allah'ın yoluna davet etmek maksadıyla çarşı-pazarlara giriyor ve çarşı-pazarlarda kendisini himaye etmeleri için kabilelere teklifte bulunuyordu, Bu-yolla Allah'ın onları hakka döndürmesini ümit ediyordu. Buhârî'de Peygamber (sav)'in niteliklerine dair şu ifadeler yer almaktadır: "O, kaba ve sert tabiatlı birisi değildir. Çarşı-pazarlarda da bağırıp, çağırılmaz. "[7] Bu hadis te el-A'raf Sûresi'nde (7/157. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Birden çok hadis-i şerifte çarşı-pazar söz konusu edilmektedir. Bunu, sahih hadisleri kitaplarında bir araya toplayan muhaddister, zikretmişlerdir. Çar-şı-pazarlarda Ashab-ı Kiram'ın ticaret yaptığı -özellikle muhacirler- bilinen bir

hususudur. Nitekim Ebu Hureyre şöyle demiştir: "Muhacir kardeşlerimiz çar-şı-pazarlarda alışverişlerle meşgul idiler..." Bu hadisi Buhârî rivayet etmiştir.^[8] Bu hususa dair daha geniş açıklamalar yüce Allah'ın izniyle yine bu sûrede gelecektir.

"Onunla birlikte... bir melek indirilmeli değil miydi?" sorusunun (nahiv bakımından) cevabı: "Onunla birlikte uyarıcı olmak üzere..." ifadelerdir.

"Yahut ona bir hazine verilmeli..." buyruğunda "Yahut... verilmeli" ifadesi ref mahallindedir. "Veya mahsullerinden yiyeceği bir bahçesi olmalı değil miydi?" anlamındaki buyrukta geçen: "Yiyeceği" buyruğunu Medine'liler, Ebu Amr ve Âsim "ye" ile okumuşlardır. Diğer Kû-fe'li kıraat alimleri ise bunu (yiyeceğimiz anlamında olmak üzere) nûn ile okumuşlardır. ("Yiyeceği" anlamını veren) "ya" ile kıraat daha açık ve anlaşılır olmakla birlikte, her iki kıraat da güzel olup, her birisi ayrı bir anlam ifade etmektedir. Daha önceden Peygamber (sav)'dan söz edilmiş olduğundan zamirin ona ait olması daha açık anlaşılan bir husustur. Bunu en-Nehhâs zikretmiştir.

"Zalimler: 'Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz' dediler." Bu da daha önce el-İsra Sûresi'nde (17/47. âyette) geçmiş bulunmaktadır. Bu söz-ieri söyleyen kişi, el-Maverdî'nin belirttiğine göre Abdullah b. ez-Zibârî'dir.^[9]

9. Bir bak! Onlar sana nasıl misaller getirip sapıklığa düştüler? Artık onlar hiçbir yol bulamazlar.

10. Dilerse sana bunlardan daha hayırlı, altından nehirler akan bahçeler verebilen ve senin İçin köşkler kurabilen Allah, yüceler yücesidir.

"Bir bak! Onlar sana nasıl misaller getirip sapıklığa düştüler?" Seni yalanlayabilmek için, sana bu şekilde örnekler verip hak yoldan nasıl saptıklarına ve maksatlarını da ele geçiremediklerine bir bak!

"Artık onlar" senin hakkında söylediklerinin doğruluğunu ortaya koymaya "hiçbir yol bulamazlar."

"Dilerse sana bunlardan daha hayırlı, altından nehirler akan bahçeler verebilen... Allah yüceler yücesidir." Bu buyrukta şart ve cevap birlikte gelmiştir. Burada; "Sana verebileceği" iki lââm'ın idgam edilmeyiş sebebi, her iki lââm'ın ayrı ayrı kelimelerde bulunmasıdır. Birbirinin misli olan iki harf ardarda geldiğinden ötürü idgam yapılması da caizdir.

"Ve senin için kurabilen..." buyruğunda muzarî fiil daha önce geçen "Verebilen" fiilinin mahalline atıf dolayısıyla cezm konumundadır. Birinci fiille herhangi bir

ilişkisi olmaksızın reP mahallinde olması da^caizdir. Nitekim Şam'lılar böyle okumuşlardır. Yine Âsım'dan da bunu diye merfu okuduğu da rivayet edilmektedir. Bu da; âhirette senin için köşkler var edecektir, anlamında olur.

Mücahid dedi ki: Kureyş bir ev taştan oldu mu ne olursa olsun onu bir köşk (kasr) kabul ederdi. Kasr sözlükte hapsetmek demektir. Köşke bu ismin verilmiş sebebi, içinde bulunan kimseler başkalarının ulaşmasına karşı korunmaları, engellenmeleridir.

Bir diğer açıklamaya göre Araplar kerpiçten yapılmış evlere "kasr" yün ve kıldan yapılmış olanlara "beyt" derlermiş. Bunu da el-Kuşeyrî nakletmektedir.

Süfyan, Habib b. Ebi Sabit'ten, o Hays«me'den şöyle dediğini nakletmektedir; Peygamber (sav)'a şu teklif yapıldı: Arzu edersen, biz sana dünya hazinelerini ve anahtarlarını verebiliriz. Bu senden önce hiç kimseye verilmediği gibi, senden sonra da hiçbir kimseye verilmeyecektir. Ayrıca bu senin âhiretteki mükâfatını da eksiltmeyecektir. Arzu edersen bunları hep birlikte âhirette sana bir arada veririz. O: "Bunlar bana âhirette hep birlikte bir arada verilsin" deyince, yüce Allah da: "Dilerse sana bunlardan daha hayırlı, altından nehirler akan bahçeler verebilen ve senin için köşkler kurabilen Allah,yüceler yücesidir" buyruğunu indirdi.

Yine rivayet edildiğine göre bu âyet-i kerimeyi Peygamber (sav)'a cennetlerin bekçisi Rıdvan indirmiştir. Haberde nakledildiğine göre Rıdvan, Peygamber (sav)'a inip de: "Ey Muhammed, aziz ve celil olan Allah'ın sana selamını getirdim. İşte sana bu kutuyu getirdim. -Parıl parıl parıldayan nurdan bir kutu ile karşılaştım- Rabbin sana diyor ki: "İşte bunlar dünya hazinelerinin anahtarları, bununla birlikte âhirette sana verileceklerden sivrisinek kanadı kadar dahi hiçbir şey eksi İtil meye çektir" dedi. Peygamber (sav) danışırcaşı-na Cebrail (a.s)'a bakınca, Cebrail alçak gönüllü davran anlamında ona yeri işaret edince şöyle buyurdu: "Ey Rıdvan, benim bunlara ihtiyacım yok. Ben fakirliği daha çok severim. Sabreden ve şükreden bir kul olmayı tercih ederim." Bunun üzerine Rıdvan: "İsabet ettin, sana Allah yeter" deyip, hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir. [\[10\]](#)

11. Fakat onlar kıyameti yalanladılar. Kıyameti yalanlayanlara da Bİ2, şiddetli bir ateş hazırladık.

12. O ateş, onları uzaktan görünce, onun büyük bir öfke ile çıkardığı şiddetli uğultusunu İşiteceklerdir.

13. Onlar elleri boyunlarında bağlanıp onun dar bir yerine atıldıklarında orada: "Yetiş, ey ölüm!" diye feryad ederler.

14. "Bugün ölümü bir kere değil, bir çok kere temenni edîn" (denilecek).

"Fakat onlar kıyameti" kıyamet gününü "yalanladılar. Kıyameti yalanlayana da Biz şiddetli bir ateş hazırladık." Bununla onları alevli ateşiyle yakacak olan cehennemi kasdetmektedir.

"O ateş onları uzaktan" beş yü2 yıllık bir mesafeden "görünce, onun büyük bir öfke ile çıkaracağı, şiddetli uğultusunu işiteceklerdir." Denildiğine göre buyruğun anlamı şudur: Onlar cehennemi göreceklerinde, kendilerine karşı oldukça öfkeli bir şekilde çıkaracağı sesini işiteceklerdir.

Bir diğer açıklamaya göre cehennemin bekçileri onları göreğinde, onları azaplandırmak üzere duyaktan şiddetli istekleri dolayısıyla, öfkeli bir şekilde çıkaracakları şiddetli seslerini işiteceklerdir.

Ancak birinci açıklama daha doğrudur. Çünkü merfu olarak gelen rivayete göre; Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim kasti olarak benim aleyhimde bir yalan uyduracak olursa cehennemin iki gözü arasında kendisine . bir yer seçsin." Ey Allah'ın Rasûlü! Onun iki gözü var mıdır? diye sorulunca, şöyle buyurdu: "Sizler yüce Allah'ın: "O ateş onları uzaktan görünce, onun büyük bir öfke ile çıkaracağı şiddeti) uğultusunu İşiteceklerdir" buyruğunu hiç duymadınız mı? Cehennem ateşinden gören iki gözü ve konuşan bir dili bulunan bir boyun uzanacak ve şöyle diyecektir: "Ben Allah ile birlikte başka bir ilah edinen herkesi azaplandırmak üzere görevlendirildim." Şüphesiz o, kuşun susam tanesini görüp bilmesinden daha İleri derecede onları görür."

Bir başka rivayette de şöyle denilmektedir: "Cehennemden bir boyun çıkar ve kuşu susanı tanesini gagalaması gibi, kâfirleri yakalar." Bunu Rezîn, Kitab'ında zikretmiş, İbnu'l-Arabî "el-Kabes" adlı eserinde sahih olduğunu belirtmiş ve şöyle demiştir: Yani kuş susam tanesini topraktan ayırdedebil-diği gibi; bu boyun da cehennemlikleri insanlar arasında böylece bilip tanıyacaktır.

Bu hadisi Tirmizî de Ebu Hureyre yoluyla şöylece nakletmektedir; Rasû-lullah (sav) buyurdu ki: "Kıyamet gününde gören iki gözü, işiten İki kulağı ve konuşan bir dili bulunan bir boyun cehennem ateşinden çıkacak ve şöyle diyecektir: "Ben üç kişiyi (yakalayıp, azaplandırmak) ile görevlendirildim: İnatçı herbir zorbayı, Allah ile birlikte başka bir ilah çağıran herbir kimseyi ve suret yapıcılarını." Bu hususta Ebu Said yoluyla gelen bir başka rivayet de vardır. Ebu İsa (et-Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, garib ve sahih bir hadistir. [\[11\]](#)

el-Kelbî dedi ki: Onlar tıpkı Ademoğullarının öfkelenmesini andıran öfkeli uğultusunu ve merkep sesini andıran sesini işiteceklerdir.

Buyrukta bir takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir, Onlar, onun öfkeli sesini

işitecekler ve onun kendilerine karşı öfkelenmiş bilecekler.

Kutrub der ki: Öfkelenme işitilmez, görülür. Buyruğun anlamı şöyledir: Onlar, öfkelenmiş göreceklere ve onun şiddetli uğultusunu işiteceklerdir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Ve ben savaşta gördüm senin kocanı,

Bir kılıç ve bir mızrak kuşanmış olduğu halde."

Kılıç kuşanmış ve mızrak taşımış olduğu halde (onu gördüm) demektir, Buradaki; "Uğultusunu İşiteceklerdir" ifadesinin, içinde böyle bir uğultu işiteceklerdir, anlamında olduğu da söylenmiştir. Onun içinde bir öfke sesi ve azab edilenlerin hırıltılarını işiteceklerdir demektir. Nitekim yüce Allah: "Onlar orada yüksek hırıltılarla ve inleyerek solurlar" (Hud, 11/106) diye buyurmaktadır. Hud Sûresi'nde kullanılan "fi" cer harfi ile bu buyrukta kullanılan "lam" cer harfi ise birbirine yakındır. Nitekim: "Bu işi Allah yolunda Allah için yaparım" denilir.

"Onlar elleri boyunlarında bağlanıp onun dar bir yerine atıldıklarında..." Katâde dedi ki: Bize naklolunduğuna göre Abdullah şöyle dermiş: Şüphesiz ki mızrağın dibindeki demir nasıl onun sapı üzerinde dar geliyor (onu sıkıyor) ise cehennem de kâfir üzerinde öylece daraltılacaktır. Bunu İbnu'l-Mü-barek "er-Rakaik" adlı eserinde zikretmektedir. İbn Abbas da böyle demiştir. Bunu da ondan es-Sa'lebî ve el-Kuşeyrî naklettiği gibi, el-Maverdî de bu açıklamayı Abdullah b. Amr'dan nakletmiştir.[\[12\]](#)

"Elleri boyunlarında bağlanıp" buyruğu kolları bağlanmış demektir. Bu açıklamayı Ebu Salih yapmıştır. Elleri zincirlerle boyunlarına vurulmuş diye açıklandığı gibi, şeytanlarla birlikte bağlanmış olacaklardır diye de açıklanmıştır. Yani onların herbirisi kendi şeytanı ile bir arada bağlanacaktır. Bu açıklamayı da Yahya b. Sellâm yapmıştır. Bu husustaki açıklamalar daha önceden İbrahim Sûresi'nde (14/49- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Amr b. Külsûm da (bu lafzı kullanarak) şöyle demektedir:

"Onlar yaptıkları talanlarla ve esirlerle geri döndüler, Bizler iae kralları zincirlere vurmuş olarak geri döndük."

"Orada: Yetiş, ey ölüm! Diye feryad ederler." Yani helak olmayı temenni ederler. Bu açıklamayı ed-Dahhâk yapmıştır. İbn Abbas ise; yazıklar olsun bizlere (va veytâ) diye bağırlar, diye açıklamıştır. Peygamber (sav)'ın da şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Bu sözü ilk söyleyecek kişi İblis olacaktır. Çünkü cehennem ateşinden kendisine boydan boya elbise giydirilecek ilk şahıs o olacaktır. Bu elbise kaşlarının üzerine konulacak, o bunu arkasından sürüklerken onun zürriyeti de ardından yürüyecekler, kendisi de: Yetiş ey ölüm! diye feryad

edecektir."

Buradaki"Ölüm" kelimesinin mansub gelmesi mastar (meful-i mutlak) olduğu içindir. Yani takdirindedir. Bu açıklamayı ez-Zeccâc yapmıştır. Başkası ise bunun mefulün bih olduğunu söylemiştir.

"Bugün ölümü bir kere değil, bir çok kere temenni edin." Çünkü sizin helak oluşunuz yalnız bir defa ölümü temenni ettirecek kadar hafif değildir. Burada "ölüm" kelimesinin kullanılması, mastar olup mastann da hem az hem de çok hakkında kullanılabilmesi dolayısıyladır. Bundan dolayı çoğulu getirilmez. Bu da bir kimsenin: Onu çokça vurdum, uzunca oturdudemesine benzer.

Ayet-i kerimeler İbn Hatâl ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. [\[13\]](#)

15. De ki: "Acaba bu mu hayırlıdır, yoksa müttakilere vaadolunan ebedilik cenneti mi? Onlar için bir mükafat ve bir dönüş yeridir."

16. Orada onlar için -kendileri ebçdi kalmak üzere- diledikleri herşey vardır. Bu Rabbinin yerine getirmesi istenen bir vaadidir.

"De ki- Acaba bu mu hayırlıdır, yoksa müttakilere vaadolunan ebedilik cenneti tni?" buyruğunda yüce AHah ateşte haytr namına bir şey olmamakla birlikte niye: "Acaba bu mu hayırlıdır" diye buyurmuştur, şeklinde bir soru sorulacak olursa, buna verilecek cevap şudur; Sibeveyh'in Araplardan naklettiğine göre - mutluluğun daha çok sevilen bir şey olduğu bilinmekle birlikte-: Sen bedbahtlığı mı daha çok seversin, yoksa mutluluğu mu? diye sorarlar. Bir diğer açıklamaya göre buradaki "hayırlıdır" ifadesi ism-i tafdil anlamında; o mu daha hayırlıdır? kabilinden olmayıp, bir kimsenin: Onun nezdinde hayır vardır, demesi kabilindendir. en-Nehhâs der ki: Bu güzel bir açıklamadır. Nitekim şair şöyle demiştin

"Sizin kötü olanınıü aranızdan hayırlı olanınıza feda olsun*

Bir diğer açıklamaya göre; böyle buyurulması cennetin ve cehennemnin artık konaklanılacak yerlerden olması dolayısıyladır. Her iki konak arasındaki farklılıktan ötürü böyle sorulmuştur. Bir diğer açıklama da şöyledir: Buradaki ifade yüce Allah'ın: "Dilerse sana bunlardan daha hayırlı... verebilen Allah yüceler yücesidir" buyruğu ile alakalıdır.

Bir başka açıklamaya göre de bu ifade; ey kâfirler, sizin bilgi ve inanışınıza göre bunların hangisi hayırlıdır anlamındadır. Çünkü onlar cehennemliklerin ameliyle amel etmekle "ateşte bir hayır vardır" diyormuş gibi oluyorlardı-

"Orada onlar için -kendileri ebedi kalmak üzere" nimet türünden "diledikleri herşey vardır." el-Kelbî dedi ki: Yüce Allah, mü'minlere amellerinin kargılığı

olarak cenneti vaadetmiştir. Onlar onun bu vaadini ondan isteyerek: "Rabbimiz, bize peygamberlerin aracılığıyla vaadettiğini de ver." (Al-i İmran, 3/194) diye dua etmişlerdir. İbn Abbas'ın açıklaması da bu anlamdadır.

Bir diğer açıklamaya göre melekler onlar İçin cenneti isteyeceklerdir. Bunun delili de yüce Allah'ın: "Ve ey Rabbimiz, onları da... kendilerine vaadet-tiğinAdn cennetlerine girdir" (el-Mu'min, 40/8) âyetidir. Bu da Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'nin görüşüdür.

Yüce Allah'ın: "Bu, Rabbinin yerine getirmesi istenen bir vaadidir" buyruğunun şu anlama geldiği söylenmiştir: Bu vaad yerine getirilmesi gerekli bir vaaddir. İstenmese dahi bu böyledir, tıpkı borç gibidir. Araplardan: El-betteki ben sana bin (dirhem) vereceğim, dedikleri (böylece bir borç ödeme taahhüdünde bulunurcasına kesin bir ifade kullandıkları) nakledilmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre; "bu Rabbinin yerine getirmesi istenen bir vaadidir" buyruğu, bu senin için hakedilmiş bir vaaddir. Bundan dolayı sen onu (dualarında) istemelisin.

Zeyd b Eşlem dedi ki: Onlar dünyada iken Allah'tan cenneti dilediler ve dualarında o cennette olan isteklerini dile getirdiler. Yüce Allah da âhirette onların isteklerini kabul buyuracak ve dileklerini kendilerine verecektir. Bu da bu husustaki birinci görüşün kapsamındadır. [\[14\]](#)

17. Onları ve Allah'tan başka İbadet ettiklerini hasredip toplayacağı gün der ki: "Benim bu kullarımı siz mi saptırdınız? Yoksa kendileri mi yoldan saptılar?"

18. Derler ki: "Seni tenzih ederiz. Senden başkalarını veliler edinmek bize yaraşmaz. Fakat Sen onları ve babalarını faydalandırdın. Sonunda Zikri unuttular ve helak olan bir kavim oldular."

19. İşte söylediklerinizde sizi yalanladılar. Artık ne üzerinizdeki azabı defedebilirsiniz, ne de bir yardıma güç yetirirsiniz. Sizden kim zulmederse ona büyük bir azabı tattırırız.

Onları... hasredip, toplayacağı gün" buyruğunu İbn Mu-haysın, Humeyd, İbn Kesîr, Hafs, Ya'kub ve ed-Dûrî'den gelen rivayete göre Ebu Amr "ya" ile okumuşlardır. Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmişlerdir. Çünkü bundan önce: "Bu Rabbinin yerine getirmesi istenen bir vaadidir" denildiği gibi, bundan sonra da: "Benim bu kullarımı sîz mi yaptırdınız?..." diye buyurulmaktadır. Diğerleri ise; (Cenâb-t Allah'ın, kendi zatını) ta'zim anlamını ifade etmek üzere ("hasredeceğimiz" anlamında) "nün" ile okumuşlardır.

"Ve Allah'tan başka* Mücahid ve İbn Cüreyc'e göre melek, insan, cin, Mesih ve

Uzeyr gibileridir. ed-Dahhâk ve İkrime'ye göre ise putları kastedilmektedir. "İbadet ettiklerini hasredip, toplayacağı gün der ki..." buyruğunda geçen: "Derki" lafzını genel olarak "ya" ile okumuşlardır. Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim'in tercihi de budur. İbn Âmir ile Ebu Hayve ta'zim ifade etmek üzere "nün" ile (deriz ki anlamında) okumuşlardır.

"Benim bu kullarımı sîz mi saptırdınız? yoksa kendileri mi yoldan sap. tılar?" Bu, kâfirlere azarlayıcı bir üslupla sorulacak bir sorudur.

"Derler ki..." Allah'tan başka kendilerine ibadet olunan mabudlar: "Seni tenzih ederiz, Senden başkalarını veliler edinmek bize yaraşmaz" diyecekler demektir. Allah'tan başka kendisine ibadet olunan putlar bir araya getirilip toplanacak olursa, cansız oldukları halde nasıl konuşacaklardır? diye sorulsa şöyle cevap verilir: Yüce Allah elleri ve ayakları konuşturacağı gibi, kıyamet gününde bunları da konuşturacaktır.

el-Hasen ve Ebu Cafer: ("edinmemiz" buyruğunu) "nün" harfini ötreli, "hı" harfini üstün meçhul bir fiil olarak: " Edinilmemiz..." diye okumuşlardır. Bu kıraat ile ilgili olarak nahivciler bir takım açıklamalarda bulunmuşlardır. Ebu Amr b. el-A'lâ ile İsa b. Ömer bu kıraatin caiz olmadığını söylemişlerdir. Ebu Arar ayrıca der kî: Eğer bu "edinilmemiz" anlamında meçhul bir fiil olsaydı, buyrukta ikinci olarak geçen in hazfedilmesi ve: "Senden başka veliler edinilmemiz..." şeklinde olması gerekirdi. Ebu Ubeyde de aynı şekilde bu edaun iki defa zikredilmiş olması dolayısıyla fiilin meçhul okunmasının caiz olmadığını söylemiştir. Eğer (el-Hasen ve Ebu Ca'fer'in) okudukları gibi olsaydı, bu takdirde ikinci defa in gelmemesi gerekirdi. Bununla birlikte bu ikinci edatın sıla (zâid) olduğu da söylenmiştir.

en-Nehhâs der ki; Ebu Amr gibi değerli bir ilim adamının ve üstün konumu dolayısıyla söylediğinin güzel kabul edilmesi gerekir. Çünkü o ayrıca buna dair delil de getirmiştir. Onun söylediğini şöyle de açıklayabiliriz: "Ben hiçbir kimseyi veli edinmedim" denilir. Bu ifadenin muayyen bir kimse hakkında kullanılması mümkündür. Diğer taraftan: "Ben herhangi bir kimseyi veli edinmiş değilim" denilerek umumi bir nefy kullanılmış olur. Burada "veli" lafzı kendisinden önce geçen kelimeye tabidir. O bakımdan bunun başına; in edatının gelmesi caiz olmaz. Çünkü bunun herhangi bir faydası yoktur.

"Fakat. Sen onları ve babalarını faydalandırdın" yani rasûllerin (Allah'ın salat ve selamları onlara olsun) vefatından sonra onları dünyada sağlık, zenginlik ve uzun ömür vererek faydalandırdın.

"Sonunda Zîkr'İ unuttular." Yani seni anmayı, hatırlamayı bıraktılar. Azgınlığa kapılarak ve cahillikle Sana ortak koştular. Biz bu hususu kendilerine

emretmediğimiz halde kalkıp bize ibadet ettiler.

Buradaki "Zikir" in mahiyeti hakkında iki görüş vardır. Birincisine göre bundan kasıt peygamberlere indirilmiş ve onlara okunan ilahi kitaplardır. Onlar bu kitap gereğince amel etmeyi terkettiler. Bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır.

İkinci görüşe göre de burda Zikir'den maksat onlara yapılan iyiliklere ve ilahi nimetlere karşı şükürdür. (Onlar şükürü terkettiler.)

"Ve" çünkü onlar "helak olan bir kavim oldular." Burada "

Helak olan bir kavim" ifadesinde "helak" demek olan; dan alınmıştır. Ebû'd-Derda (r.a) Hıms ahalisinin karşısına çıkarak şöyle demişti: Ey Hıms ahalisi size samimiyetle öğüt veren kardeşinizin yanına geliniz. Hıms ahalisi etrafında toplanınca şöyle dedi: Ne diye utanmıyorsunuz? İçinde kalmayacağınız binalar yapıyorsunuz, yemeyeceğiniz şeyleri topluyorsunuz; elde edemeyeceğiniz şeyleri umuyorsunuz? Şüphesiz sizden öncekiler çok yüksek binalar yaptılar. Pek çok köleleri oldu, çok uzun zamanlarda gerçekleşecek umutlara kapıldılar. Onların hepsi de artık helak oldular. Emelleri, umutlan bir aldanış, meskenleri kabir oldu.

O halde yüce Allah'ın; buyruğu, helak edilenler (oldular), demektir.

Diğer rivayette "meskenleri kabirler oldu" ifadesi; "Meskenleri içinde hiçbir şey bulunmayan bomboş yerler haline geldi" şeklindedir.

el-Hasen der ki: "Helak olan" ifadesi onlarda hayır namına hiçbir şey kalmamış anlamındadır. Bu da; "Yerin hiçbir veriminin olmaması" tabirinden alınmıştır ki, herhangi bir ekinin oraya ekilmemesi demektir. Bu durumda ondan hiçbir hayır ve hiçbir vetim alınmaz.

Şehr b. Havşeb dedi ki: Burada helak olmak (el-bevâr), bozulmak ve durgunlaşmak (kesad) anlamındadır. Arapların işi bozacak şekilde durgunlaşmasını anlatmak üzere: "Mal bozulup, kesada uğradı" ifadelerinden alınmıştır. Hadis-i şerifteki; "Kendisi ile evlenilmek istenmeyen dul kadın gibi kalmaktan Allah'a sığınırız"^[15]İfadesi de buradan gelmektedir.

"Buğr" lafzı "zuğr: yalan, iftira" gibi mastar isimdir. Tekil, ikil, çoğul, raü-zekker vemüennes arasında fark yoktur. İbnu'z-Ziba'rî der ki;

"Ey mutlak malikin elçisi, şüphesiz benim dilim.

Açmak istedikçe (ağzım) bağlıdır, çünkü ben helak olmuşum.

Zira ben sapıklık yollarında şeytanla yaşıyorum.

Onun sapması gibi sapan kimse ise helak olur."

Kimisi de bunun tekilinin çoğulunun da -âyetle olduğu gibi şeklinde geldiğini söylemiştir. "Sığınan kimse, sığınan kimseler; dönen kimse ve dönen kimseler" gibi. "Helak olan" lafzının hakka karşı kör kimseler, anlamına geldiği de

söylenmiştir.

"İşte söylediklerinizde sizi yalanladılar." Yani yüce Allah, kendisine ibadet olunan mabudlam bu işten uzak olduklarını söyleyecekleri vakit, onlara tapınan kimselere: İşte sizin ilah olduklarını iddia ettikleriniz, bu hususta "söylediklerinizde sizi yalanladılar" diye buyuracaktır.

"Artık ne üzerinizdeki azabı defedebilirsiniz, ne de bir yardıma güç yeririrsiniz."

[16]

Yani sizin ilah edindikleriniz sizden azabı önleyemedikleri gibi, size yardım da edemezler. Bir diğer açıklamaya göre bu kâfirler -mabudları kendilerini yalanlayınca herhangi bir şekilde azabı kendilerinden uzaklaştırama-yacakları gibi Allah'a karşı bir yardım da alamazlar.

İbn Zeyd dedi ki: Anlam şudur: Ey mü'minler! Şu kâfirler, Muhammed'in getirdikleri hususunda sizi yalanlamış bulunuyorlar. Buna göre "söylediklerinizde" buyruğu; söylediğiniz hak olan şeylerde... demek olur. Ebu Ubeyd de şöyle demektedir: Yani onlar sizin söylediğiniz hususunda sizleri yalanladılar. O bakımdan onlar yüce Allah'ın sizleri kendisine iletmış olduğu haktan, sizleri geri çeviremezler. Ayrıca sizleri yalanladıkları için başlarına inecek olan azaba karşı kendilerine hiçbir yardımları da dokunmayacaktır.

Genel olarak "söylediklerinizde" şeklinde muhatap te'si ile okunmuştur. Bunun anlamını da açıklamış bulunuyoruz. el-Ferrâ'nın naklettiğine göre bu buyruk, "zel" harfi şeddesiz olarak; "Size yalan söylediler" şeklinde ve "Söylediklerinde" yalanlayıcıydılar diye de okunmuştur. Mücahid ve el-Bezzî de aynı şekilde gaib anlamını veren "ya" ile okumuşlardır. Bu durumda: "Söylediklerinde (yalanlancıy-lar)" demek olur. Ebu Hayve de "söyledikleriyle" diye "ya" ile okumuştur. "Güç yetiremezsiniz" şeklinde "te" ile okuyuş, Allah ile birlikte ortak edinen kimselere hitaptır. "Ya" ile okuyanların kıraatine göre de anlam: Ortaklar buna güç yetiremez, şeklindedir.

"Sizden kim zulmederse" İbn Abbas'a göre sizden kim şirk koşar da, şirk üzere ölürse "ona" âhirette "büyük" oldukça şiddetli ve çetin "bir azabı tattırırız." Yüce Allah "muhakkak alabildiğine büyükleneceksiniz" buyruğun-daki "büyük" (mealde alabildiğine) lafzı da şiddetli ve çetin anlamındadır. [17]

20. Bizim senden önce gönderdiğimiz rasûller de muhakkak yemek yerler ve pazarlarda dolaşırlardı. Biz, bazınızı, bazınıza imtihan kıldık. Sabredecek misiniz? Rabbin, herşeyi çok iyi görendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dokuz başlık halinde sunacağız: [\[18\]](#)

1- Rasûller, İnsani Tarafları ve Âyetin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Bizim senden önce gönderdiğimiz rasûller de..." buyruğu: "Bit nasıl peygamberdir ki yemek yer ı?e pazarlarda dolaşır." (el-Furkan, 25/7) diyen müşriklere cevap olmak üzere inmiştir. İbn Abbas dedi ki: Müşrikler, Rasûlullah (sav)'ı fakir olduğundan dolayı ayıplayıp da: "Bu nasıl peygamberdir ki yemek yer..." demeleri üzerine, Peygamber (sav) üzüldü. Bunun üzerine bu âyet-i kerime ona teselli olmak üzere nazil oldu. Cebrail (a .s): es-Selamu aleyke ya Rasûlallah, dedi. Rabbim olan Allah'ın sana selamını getirdim. O, sana diyor ki: "Bizim senden önce gönderdiğimiz rasûller de muhakkak yemek yerler ve pazarlarda dolaşırlardı." Yani dünya hayatında geçimlerini elde etmenin yollarını ararlardı. [\[19\]](#)

2- Yemek Yemek, Peygamberlerin Ortak Bir Özelliğidir:

Yüce Allah'ın: " Muhakkak yemek yerlerdi" buyruğu ile ilgili olarak şunu belirtelim: Eğer haberinin başına "lâm" harfi gelecek olursa " Muhakkak" edatının "hemze"si ancak esreli okunur. Burada "lam" olmasaydı bile, yine ancak esreli okunabilirdi. Çünkü burada isti'na fiyyedir. (Cümlelerin başına gelmiştir]). Bütün nahivcilerin görüşü budur. en-Nehhâs dedi ki: Ancak Ali b. Süleyman'ın bize Muhammed b. Yezid'den naklettiğine göre o şöyle demiştir: Burada bu edatın hemzesi üstün de okunabilir. İsterse ondan sonra "lam" harfi gelmiş olsun. Ancak zannederim bu, onun bir ya-nılgısıdır,

Ebu İshak ez-Zeccâc dedi ki: İfadede hazfedilmiş kelimeler vardır. Bu Biz senden önce ne kadar rasûl gön-derdiysek. mutlaka onlar yemek yerlerdi" takdirinde olup, daha sonra: "RasûlJer" kelimesi hazf edilmiştir. Bunun hazfediliş sebebi ise "gönderdiğimiz rasûlJer" buyruğunda buna delâlet edecek mananın bulunmasıdır. Buna göre ez-Zeccâc'a göre mevsuf hazfedilmiş olmaktadır. Ona göre de -el-Ferrânın dediği şekilde -sıla cümlesi bırakılıp mevsul ismin hazfedil me-»ı caiz değildir. el-Ferrâ: Burada hazfedilen Kim, kimse" ism-i mevsu-lüdüdür Yani: "Ancak kendileri yemek yiyen kimseleri f .gönderdik)" demektir. O, bunu yüce Allah'ın: "Bizden herbirimiz için bilinen bir makamı olmayan kimse yoktur." (es-Saffat, 5~ 164) buyruğu ile: "Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur." (Meryem, 19/71) buyruklarına benzetmektedir. Sizin aranızdan oraya uğramayacak bir kimse yoktur" demektir.

Bu aynı zamanda ei-Kisaf'nin de görüşüdür.

Araplar da; "Ben sana insanlar arasından muhakkak sana itaat edecek kimseyi gönderdim" derler. Buna göre: "Muhakkak sana itaat edecek" ifadesi "Kimse" nin sılasıdır. ez-Zeccâc der ki; Bu bir hatadır, çünkü buj'kimse" lafzı ism-İ mevsuldur, haz-fedilmesi de caiz değildir,

Meanî alimleri derler ki: Buyruk "Biz senden önce ne kadar rasûl gönderdiysek, mutlaka onlara muhakkak kendilerinin yemek yedikleri söylenmiştir" anlamındadır. Buna delil de; "Sana, şeyden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey söylenmiyor" (el-Kasas, 41/43) buyruğudur.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: Burada: "Muhakkak onlar"ın hemzesinin; 'dan sonra esreli gelmesi gizli "vav" harfi ile isti'naf,başlangıç dolayısı ileler. Yani; takdirindedir. Bir kesimin kanaatine göre de Allah'ın: "Muhakkak yemek yerler" ifadesi, def-İ hacete çıkarlar, ifadesinden kinayedir.

Derim ki; Bu ifade, bu manada kullanılmış ise çok belîğ bir ifadedir. Nitekim yüce Allah'ın; "Meryem oğlu Mesih bir rasûlden başka bir şey değildi. Ondan önce de rasûller gelip geçmiştir. Anası ise siddika bir kadındır. İkisi de yemek yerlerdi. "(el-Maide, 5/75) buyruğu da buna benzemektedir.

"Ve pazarlarda dolaşırlardı" buyruğundaki "dolaşırlardı" anlamındaki: (îtjJÛi) fiilini cumhur "ya" harfini üstün, "mim" harfini sakın ve "şın" harfini de şeddesiz olarak okumuşlardır. Ali, İbn Avf ve İbn Mes'ud ise "ya" harfini ötreli, "mim" harfini üstün, "şın" harfini de üstün ve şeddeli olarak okumuşlardır ki bunun da anlamı yürümeye davet olunur ve buna mecbur bırakılırlar, demek olur. Ebu Abdu'r-Rahman es-Sülemî ise "ya" harfini ötreli, "mim" harfini üstün, "şın" harfini de şeddeli ve ötreli okumuştur ki bu da "dolaşırlardı" anlamındadır. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Develerin çöktükleri geniş yerde yürüdü de,

Aralarından binilmesi zor ile binilebilecek genç ve güzel develer aradı,"

Ka'b b. Züheyr de şöyle demiştir:

"Geniş alanların arslanları seslerini çıkaramazlar, ondan korktukları için Ve onun bulunduğu vadide de yürümez (yiğitlerin) ayakları."

Burada "şın"ın şeddeli olması, "yürümek" anlamındaki fiilin manasını etkilememektedir. [20]

3- Geçimi Elde Etme Yollarına Başvurmak:

Bu âyet-i kerime sebeplere sarılmak ve ticaret, sanat ve daha başka yollarla geçimi sağlama yoluna başvurmak hususunda temel bir dayanaktır. Bu

anlamdaki açıklamalar daha önceden bir kaç yerde geçmiş bulunmaktadır. Ancak burada yeterli gelecek kadarıyla bazı açıklamalarda bulunmak kasdıyla şunları söylemek istiyoruz:

Günümüzün şeyhlerinden birisi aramızdaki bir konuşma esnasında bana şunları söyledi: Peygamberler (hepsine selam olsun) ancak zayıf ve güçsüz kimselere sebeplere sarılma sünnetini öğretmek için gönderilmişlerdir.

Ben o kimseye cevap olarak şunları söyledim: Bu ancak cahillerin, ahmakların, beyinsiz ayak takımının ya da kitaba ve yüce sünnete dil uzatanların söyleyebilecekleri bir sözdür. Yüce Allah kitab-ı kerim'inde seçkin kullan, rasûlleri ve peygamberleri hakkında sebeplere sarıldıklarını ve rızık kazanmak için bir takım iş ve meslekleri icra ettiklerini haber vermektedir. Sözü hak olan yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "Ve Biz ona sizin faydanıza... giyecek (zırh) yapma sanatını öğrettik." (el-Enbiya, 21/80); "Bizim senden önce gönderdiğimiz rasûfler de muhakkak yemek yerler ve pazarlarda dolaşırlardı." İlim adanılan, yani ticaret yaparlar, meslek icra ederlerdi, demektir. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur; "Rızkım mızrağımın gölgesi altında kılındı.[\[21\]](#) Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve hoş yiyin." (el-Enfal, 8/69)

Ashab-ı Kiram da (Allah onlardan razı olsun) sahip oldukları mallarıyla ticaret yapar, çeşitli meslekler icra ederler, kendilerine muhalefet eden kâfirlerle de savaşırlardı. Acaba bunlar sizin görüşünüze göre zayıf kimseler mi idiler? Hayır, Allah'a yemin ederim ki onlar güçlü kuvvetli kimselerdi. Onlardan sonra gelen salîh halefleri de onlara uymuştur. Onların izledikleri yolda hidayet vardır ve o yol izlenerek doğru yol bulunur.

Bana şunları söyledi: Onların bu yollara başvurmaları kendilerine uyulmaları gereken önderler oluşlarından dolayıdır. Böylelikle onlar zayıf kimseler için (örnek olmak maksadıyla) doğrudan bu işlerle uğraştılar. Bizzat kendileri adına ise öyle değildiler. Ashab-ı Suffe'nin durumu bunu açıkça ortaya koyar.

Dedim ki: Eğer durum böyle olsaydı, onların da onlarla birlikte Allah Rasûlünün de durumu açıklamaları gerekirdi. Nitekim Kur'ân-i Kerîm'de yüce Allah'ın şu buyrukları sabittir: "insanlara, kendilerine ne indirildiğini açıklayasın... diye sana da bu zikri (Kur'an'ı) indirdik." (en-Nahl, 16/44); "Muhakkak indirdiğimiz apaçık âyetlerimizi ve hidayeti insanlara kitapta apaçık bir şekilde bildirdikten sonra gizleyenler var ya..." (el-Bakara, 2/159) Bu hususlar ise apaçık bilgi ve hidayetin kapsamı içerisindedir. Ashab-ı Suffa'ya gelince, onlar hallerinin elverişli olmadığı sıralarda İslâmın misafiri idiler. Peygamber (sav)'a bir sadaka geldi mi özellikle onlara verirdi. Bir hediye gelecek olursa, onlarla

birlikte o hediyeden yendi. Bununla birlikte rızık peşinde gider gelirler, Rasûlullah (sav)'ın hane-i saadetlerine su taşırlandı. Buhârî ve başkaları onları böylece anlatmaktadır. Daha sonra yüce Allah müslümanların çeşitli ülkeleri fethetmelerini müyesser kılıp, onlar için imkanları hazırlayınca hepsi de komutanlık ve emirlik makamlarına geldiler ve sebeplere sarılmakla da emrolundular. Diğer taraftan böyle bir iddia Peygamber (sav)'ın ve Ashab-t Kiram'ın zayıf olduklarını da ifade eder. Çünkü onlar meleklerle desteklenmiş ve melekler aracılığıyla onlara sebat verilmiş kimselerdi. Eğer güçlü kuvvetli kimseler olsalardı, meleklerin desteğine ve yardımına ihtiyaçları olmazdı. Zira bu da zafer ve yardımın sebepleri arasındadır. Bu şekilde bir görüş ileri sürmekten Allah'a sığınırız, bu anlamı verecek sözler söylemekten Allah'a sığınırız. Bilakis sebeplere sarılmayı, gerekli yollara başvurmayı kabul etmek, Allah'ın ve O'nun Rasûlünün bir sünnetidir. . Açıklanmış olan hak budur. Müslümanların icma ile kabul ettikleri dosdoğru yol da budur. Aksi takdirde sözü hakkın kendisi olan yüce Rabbimizin:

"Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın..." (el-Enf-A, 8/60) buyruğunun yalnızca zayıf kimseler hakkında olması gerekirdi. Bütün hitabların da aynı şekilde olması icab ederdi.

Kur'ân-ı Kerîm'de yüce Allah, kelimi Musa'ya hitab ettiğinde: "Asanla denize inur.*(eş-Şuara, 26/63) diye buyurmuştur. Oysa asaya vurmadan da yüce Allah denizi yarmaya kadirdir. Aynı şekilde Meryem'e (selam ona) de: "O kuru kurma ağacım kendine doğru salla."(Meryem, 19/25) diye buyurmuştur. Halbuki o hurma ağacını sallamaksızın ve yorulmaksızın Cenab-ı Allah oradan hurmaları indirmeye kadirdir. Bütün bunlarla birlikte ilahi lutfu maz-har olup, kendisine yardım olunacak yahut duası kabul olunacak, ya kendisi ya da başkası hakkında bir keramet ile taltif olunabilecek bazı şahısların olabileceğini de inkar etmiyoruz, fakat böyleleri vardır diye, kalkıp küllî ve genel kaideler ile güzel emirler yıkılmaz.

Heyhat, heyhat! Bir kimse kalkıp yüce Allah: "Rızkınız ve vaad olduğunuz semadadır" (ez-Zariyat, 51/22) diyerek buna karşı çıkamaz. Biz buna şöyle deriz: Yüce Allah doğru söylemiştir. Onun şerefli Rasûlü de doğru söylemiştir. Burada nızıktan kasıt te'vil ehlinin icma ile yağmurdur. Buna de- de yüce Allah'ın şu buyruklarıdır "Ve O gökten size bir nızik indirendir." (el-Mu'min, 40/13); "Ve Biz gökten bereketli bir su indirdik, onunla bahçeler ve biçilen taneler bitirdik." (Kâf, 50/9) Şimdiye kadar semadan insanlara ekmek dolu tabakların ve et dolu tencerelerin indiği de görülmemiştir. Aksine bunların elde edilmesi için sebeplere sarılmak asli bir kaidedir. Peygamber (sav)'ın: "Rızkı yerin

gizliliklerinde arayınız"[22] sözünün anlamı da budur. Yani yeri sürünüz, kazıyınız ve oraya ağaç dikiş. Çünkü Arapçada bir şeye bazen sonuçta varacağı hususun adı da verilebilir. İşte yağmura nızık denilmesinin sebebi, rızkın onun vasıtası ile ortaya çıkmasıdır. Bu da Arap dilinde meşhur bir anlatım tarzıdır.

Peygamber (sav)'da şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi birinizin ipini alıp, sırtı üzerinde odun taşıması herhangi bir kimseden -ona versin ya da vermesin- dilencilik etmesinden daha hayırlıdır. "[23]

Bu, herhangi bir emek harcamaksızın yerde biten ot ve odunlar için böyledir. Dağda insanlarla hiçbir ilişkisi olmayan bir adamın varlığını düşünecek olsak dahi bu kimsenin toprakların ve tepelerin bitirdiklerini toplamak için yerinden çıkıp ayrılması kaçınılmazdır. Tâ ki bunlardan geçimini kendisiyle sağlayacağı şeyleri elde edebilsin. İşte Peygamber (sav)'ın şu hadisinin anlamı da budur: "Şayet sizler Allah'a hakkıyla tevekkül edecek olsaydınız, elbetteki sabahleyin kursakları bomboş ve aç gidip, akşamleyin kursakları dolu ve tok olarak geri dönen kuşların rızıklandırıldığı gibi rızkınız verilirdi. "[24]

İşte kuşların gidiş ve gelişleri birer sebeptir. Gerçekten de sebeplerden el etmek çekip gerçek manada mütevekkil olduğunu iddia ederek, yolların kenarlarında oturan, buna karşılık dosdoğru yolu ve apaçık sirat-ı müstakimi terkeden kimselere hayret edilir.

BuhâîTde İbn Abbas'tan şöyle dediği sabit olmuştur: Yemen halkı haccederler, buna karşılık beraberlerinde azık almazlar ve bizler mütevekkil kimseleriz, derlerdi. Hacca geldiler mi bu sefer insanlardan dilencilik yapmaya koyulurlardı. Bunun üzerine yüce Allah: "Bir de azık edinin." (el-Bakara, 2/197) buyruğunu indirdi.[25]

Peygamber (sav)'dan ve Ashab-ı Kiram'ından beraberlerinde gerekli azığı almaksızın yolculuğa çıktıklarına dair bir nakil gelmiş değildir. Onlar gerçekten Allah'a tevekkül eden kimselerdi. Tevekkül kalbin sıkıntılarını gidermek ve maksatlarını gerçekleştirmek noktasında Rabbe güvenip dayanması, sonra da bu husustaki mücerred emir dolayısıyla sebeplere sarılması-dtr. İşte hak budur.

Bir adam Ahmed b. Hanbel'e: Ben tevekkül ederek haccetmek istiyorum demiş. O da: Tek başına yola koyul demiş. Hayır, insanlarla birlikte çıkacağım deyince, bu sefer ona: O halde sen onların beraberlerindeki ekmek torbalarına güvenip, çıkmak isteyen birisinin demiş. Biz bütün bu hususları "Ka-m'u'l-Hırsi bi'z-Zühdi ve'l-Kana'a ve Raddu Zülli's Suali bi'l-Kesbi ve's-Sınâa (Zühd ve kanaata sarılmakla hırsın kökünü kazımak, kazanmak ve meslek icra etmek suretiyle de

dilenciliğin zilletini bertaraf etmek)" adlı eserimizde açıklamış bulunuyoruz. [\[26\]](#)

4- Çarşı-Pazara Girerken Dikkat Edilecek Hususlar:

Müslim'in, Ebu Hureyre yoluyla kaydettiği rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: 'Yerler arasında Allah'ın en çok sevdiği mescitlerdir. Allah'ın en çok buğzettiği yerler ise çarşı-pazarlarıdır.'" [\[27\]](#)

el-Bezzâr'ın rivayetine göre Selman-ı Farisî şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Eğer imkanın olursa çarşı-pazara ilk giren kişi ve oradan son çıkan kişi olma. Çünkü orası şeytanın mücadele yeridir, sancağını da oraya diker. "^\nBu hadisi Ebubekr el-Berkanî senedini kaydederek, Ebu Muhammed Abdu'l-Ğani b. Said el-Hafız'dan -Asım'ın rivayeti ile- Ebu Osman en-Nehdfden o Selman'dan rivayetle zikretmiştir. Selman dedi ki; Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sakin çarşı-pazara İlk giren ve oradan son çıkan kişi olmaya-sın. Çünkü şeytan orada yumurtlamış ve orada yavrulamıştır." [\[28\]](#)

Bu hadislerde çarşı-pazarlara girmenin mekruh oluşuna delil teşkil edecek ifadeler vardır. Özellikle erkek ve kadınların birbirleriyle karışık olduğu bu dönemlerde bu böyledir. Bizim ilim adamlarımız da böyle demiştir. Buna se-beb İse çarşı-pazarlarda batılın çoğalmış ve münkerlerin açıkça işlenmeye başlanmış olmasıdır. Fazilet sahibi ve dinde kendilerine uyulan kimselerin, Allah'a isyan olunan bölgelerden uzak kalmak suretiyle temizliklerini korumaları için bu gibi yerlere girmeleri mekruh görülmüştür. O halde çarşı-pazar-da bulunmak gibi ilahi bir belaya maruz kalmış olan kimselerin, şeytanın ve şeytanın askerlerinin bulunduğu bir yere girdiklerini hatırlarından çıkartmamaları, orada devamlı kalacak olurlarsa helak olacaklarını bilmeleri gerekir. Bu halde olan bir kimse, zaruret ve ihtiyacı kadarı orada bulunur ve çarşı-pa-zarda bulunmanın kötü akıbet ve belâsından sakınmaya çalışır. [\[29\]](#)

5- Çarşı-Pazarın Savaş Alanına Benzetilmesi:

Peygamber (sav)'ın çarşı-pazarı savaş alanına benzetmesi güzel bir benzetmedir. Çünkü savaş alanı çarpışma yeridir. Böyle bîr isim, orada kahramanların çarpıştığından dolayı verilmiştir. Biri, diğerini yıkmaya çalışır. İşte çarşı-pazar ile şeytanın orada yaptıkları ve pazardakilere verdiği zararlar neticesinde hile ve aldatmalara başvurup, fasit al iş-verişler, yalanlar, yalan yere yeminlere aldırış

etmeyip, seslerin birbirine karışması ve daha benzeri diğer hususlar, savaş alanındaki çarpışmaya ve o meydanlarda yere yıkılan kimselere benzetilmiştir. [\[30\]](#)

6- Kitap ve Silah Pazarları İle İhtiyaç Duyulan Diğer Pazarlara Girmek:

İbnu'l-Arabî der ki: Yemek yemek insanlar için zorunlu bir ihtiyaçtır. Bunda utanılacak bir şey olmadığı gibi kişinin kendisini sorumlu hissetmesini gerektiren bir ciheti de yoktur. Çarşı-pazarlara gelince, ben ileri gelen ilim adamlarının şöyle dediklerini duymuşumdur: Kişi ancak kitap ve silah pazarına girer. Bana göre ise kişi ihtiyaç duyduğu her çarşı-pazara girer. Ancak orada yemek yemez. Çünkü bu mertliğe aykırıdır ve kişinin heybetini ortadan kaldırır. Bu hususta uydurulmuş hadislerden birisi de: "Çarşıda yemek yemek aşağılık bir davranıştır" sözüdür.

Derim ki: İlim adamlarının bu söyledikleri çok güzeldir. Çünkü sözünü ettikleri pazarlarda kadınlara bakmak, onlarla karışmak söz konusu değildir. Zira kadınların böyle bir şeye ihtiyaçları yoktur. Bunların dışındaki çarşı-pazarlar ise kadınlarla dolup taşmaktadır ve çoğunlukla da hayaları oldukça azdır. Öyle ki çarşı-pazarda bir kadının ve başka yerlerde ziynet yerlerini, açılmaması gereken yerlerini açmış olduğu halde oturduğunu görebiliyoruz. Bu ise günümüzde oldukça yaygın münkerlerdendir. Gazabından yüce Allah'a sığınırız. [\[31\]](#)

7- Çarşı-Pazardaki Kötülüklere Karşı Yapılacak Dua:

Ebû Dâvûd et-Tayalisî Müsned'inde şu rivayeti kaydetmektedir: Bize Hammad b. Zeyd anlattı, dedi ki: Bize Zübeyr hanedanının kahrumanı (hazinedarı) olan Amr b. Dinar anlattı. O Salim'den, o babasından, o Ömer b. el-Hattab'dan dedi ki; "Her kim şu pazarlardan birisine girip de;

Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, bir ve tektir, O'nun hiçbir ortağı yoktur, mülk yalnız O'nundur, hamd O'nadır. Öldürür ve diriltir, O hayy'dır, asla ölmez. Hayır yalnız O'nun elindedir, O'nun herşeye gücü yeter, diyecek olursa, Allah ona bir milyon hasene yazar ve ondan bir milyon günahı siler. Ayrıca onun için cennette bir köşk yapar. " [\[32\]](#)

Bunu Tirmizî de rivayet etmiş ve: "Onun bir milyon günahını siler" dedikten sonra şunları da ijave etmiştir: "Onu bir milyon derece yükseltir ve onun için cennette bir ev inşa eder." Tirmizî dedi ki: Bu garib bir hadistir.

İbnu'l-Arabî der ki: Bu kişinin orada, orayı itaatia -masiyette gömüldüğü bir sırada- raa'mur etmek için, gaflet ile ataletе düşürölmüş olduğı bir sırada zikirle süstemek için, cahillere öğretmek, unutanlara da hatırlatmak maksadıyla, yalnızca O'nun rızasını kasederek oralara gitmesi halinde böyledir. [33]

8- İnsanların Biribirleriyle İmtihan Edilmesi:

"Biz bazınızı, bazınıza imtihan kıldık. Sabredecek misiniz?" Yani dün- . ya bir imtihan yurdudur. Şanı yüce Allah, mü'miniyle, kâfiriyle bütün insanları birbirine imtihan aracı kılmayı murad etmiştir. Sağlıklı kimse hastanın, zengin fakirin, sabreden fakir zenginin imtihan aracıdır. Bunun anlamı da herkesin diğeriyle denenmekte olduğudur. Zengin, fakir ile imtihan edilir. Zenginin onu kollayıp gözetlemesi onunla alay etmemesi gerekir. Fakir de zengin ile imtihan edilir. Onu kıskanmaması, ondan kendisine verdiği şeylerden başkasını almaması gerekir. Her ikisinin de hak üzere sabretmeleri icab eder. Nitekim ed-Dahhâk: «Sabredecek misiniz?" buyruğı ile ilgili olarak hak üzere sabredecek misiniz? diye açıklamada bulunmuştur.

Çeşitli belalara mübtelâ olan kimseler: Niye bi2 bir türlü sağlık ve afiyete kavuşamıyoruz? derler. Gözü görmeyen kişi, ben niye gözü gören kimse gibi değilim? der. Kısacası herbir musibet sahibi bu kabilden düşünür. Nübüvvet şerefine nail olmuş, o yüce Rasûl de kendi dönemindeki kâfirlerden olup, insanların eşrafından olanlar için bir sınama aracıdır. İlim adamları ve adaletle hükmedenlerin durumu da böyledir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve dediler ki: Bu Kur"ân iki kasabanın birindeki büyük bir adama indirilmeli değil miydi?" (ez-Zuhurf, 43/31)

O halde burada "fitne" imtihan çeşitli belalarla mübtela kimsenin sağlıklı kıı ;eyi kıskanması, sağlıklı kimsenin de belalara maruz kalmış olanı hakir görmesidir.

Sabır bu iki kesimden herbirisinin kendi haline göredir. Birisi azgınlaşmama suretiyle, diğeri ise halinden usanmamak suretiyle sabretmiş olur.

"Sabredecek misiniz?" sorusunun cevabı hazfedilmiştir. Yani yoksa etmeyecek misiniz? takdirindedir. Bu soru el-Müzenî'nin dediğı türden şu cevabı gerektirir. el-Müzenî ihtiyacı dolayısıyla evinden dışarıya çıkmış, hadım bir ki.nsenin kafileler arasında binekler üzerinde (debdebe içerisinde) olduğunu görmüş, içinden bir şeyler geçirmiş. Bu sırada "sabredecek misiniz?" âyetini okuyan birisinin sesini işitince: Edeceğiz, Rabbimiz. Sabredeceğiz ve ecrimizi Allah'tan bekleyeceğiz, demiş.

İmam Malik'in arkadaşlarından İbnu'l-Kasım, Eşheb b, Abdu'l-Aziz'in mülk

debdebese içerisinde yanından geçtiğini görünce, bu âyet-i kerimeyi okumuş, sonra da kendi kendisine: Sabredeceğiz, diye cevap vermiştir.

Ebu'd-Derdâ'dan rivayete göre o Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinlemiştir: "Cahilden dolayı alimin, alimden dolayı cahilin, kölesinden dolayı efendisinin, efendisinden dolayı kölesinin, zayıftan dolayı güçlü kimsenin, güçlü kimseden dolayı zayıf kimsenin, yönetilenlerden dolayı yöneticinin, yöneticiden dolayı yönetilenlerin vay haline! Bunların biri diğerinin imtihan aracıdır, fitne sebebidir. İşte yüce Allah'ın: "Biz bazınızı, bazınıza imtihan kıldık. Sabredecek misiniz?" buyruğu bunu ifade etmektedir.[\[34\]](#)

Bu hadisi es-Sa'lebî senedini kaydederek zikretmiştir. Allah onu rahmetine garketsin.

Mukatil der ki: Bu âyeti kerime Ebu Cehil b. Hişam, el-Velid b. el-Muğî-re, el-Âs b. Vail, Ukbe b. Ebi Muayt, Utbe b. Rabia ve en-Nadr b. el-Haris'in hakkında Ebu Zerr, Abdullah b. Mes'ud, Ammar, Bilal, Suheyb, Âmir b. Fu-heyre, Ebu Huzeyfe'nin mevlası Salim, Ömer b. el-Hattab'ın mevlası Mihcal, el-Hadramî'nin mevlası Cebr ve benzerlerini görüp de alay yollu: Biz de müslüman olalım da bunlar gibi mi olalım? demeleri üzerine inmiştir. Böyle dedikleri için yüce Allah bu mü'minlere hitab ederek: Görmüş olduğunu2 bu sıkıntı ve fakirlik hali üzere "sabredecek misiniz?" buyruğunu indirmiştir. O halde "sabredecek misiniz?" buyruğunun hikmetlerine vakıf olabilmek, Muhammed (sav)'ın ümmeti arasında buna hak kazanmış has mü'minler içindir. Sanki yüce Allah kâfirlere mühlet verip onlara genişlik vermeyi mü'minler için bir fitne yani onlar için bir deneme, bir imtihan kılmış gibidir. Müslümanların sabretmeleri üzerine yüce Allah da haklarında: "İşte onlar sabrettiklerine karşılık bugün Ben de gerçekten onları mükafatlandırdım." (el-Mu'mi-nun, 23/111) buyruğunu İndirdi. [\[35\]](#)

9- Rabbin Herşeyi Görendir:

"Rabbîn herşeyi çok iyi görendir." Yani O, sabreden ya da etmeyen, iman eden ya da etmeyen, üzerindeki hakları eksiksiz yerine getiren ya da getirmeyen herkesi görür.

Bir açıklamaya göre; "sabredecek misiniz" buyruğu sabrediniz!" anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Vazgeçtiniz artık değil mi Cel-Mâide, 5/9D buyruğunun "vazgeçiniz" anlamında oluşu gibi. O halde bu, Peygamber (sav)'a sabretmesi için verilmiş bir emirdir. [\[36\]](#)

21. Bizimle karşılaşacaklarını ümit etmeyenler dediler kî: "Bize melekler indirilmeli veya Rabbimizi görmeli değil miydik?" Andolsun ki onlar kendi kendilerine büyüklenip azgınlık yapmakta çok ileri gittiler.

22. Melekleri görecekları gün, İşte o gün günahkârlara müjde yoktur ve: "Sizlere müjde yasak edilmiştir, yasak" derler.

"Bizimle karşılaşacaklarını Ümit etmeyenler dediler ki..." Kasıt Öldük ten sonra dirilmekten ve Allah'ın huzuruna çıkmaktan korkmayanlardır. Yani buna iman etmeyenlerdir. Şair der ki:

"Bir arı soktuğu zaman onu, korkmaz onun sokmasından, Ve onun kovanında işçi arılar onun yerine geçmiştir."[\[37\]](#)

"Ümit etmeyenler"ın aldırmayanlar anlamında olduğu da söylenmiştir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Yemin olsun ki ben müslüman olduğum takdirde aldırmanm"[\[38\]](#) Allah yolunda yere yıkılışım hangi yanıma olursa olsun."

İbn Şecere de bunu ümit etmeyenler, "ummayanlar" diye açıklamıştır. Şair der ki;

"Hüseyin'i öldürmüş bir topluluk ümit eder mi ki Hesap gününde dedesinin şefaatin?"

"Bize melekler indirilmeli" ve Muhammed'in doğru sözlü olduğunu söylemeli "veya Rabbimizi" gözlerimizle "görmeli" ve böylelikle onun bize rasûl olduğunu haber vermeli "değil miydi?" Niye bütün bunlar böyle olmadı?

Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Dediler ki; Bize yeryüzünden bir pınar fışkırtmadıkça sana iman etmeyeceğiz" buyruğundan itibaren: "Yahut Allah'ı ve melekleri karşımıza topluca getiresin." (el-İsra, 17/90-92) buyruğuna kadar olan bölümlerdir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Andolsım ki onlar kendi kendilerine büyüklenip" yüce Allah'tan olmayacak aşın taleplerde bulundukları için "azgınlık yapmakta çok ileri gittiler." Çünkü melekler ancak ya ölüm esnasında yahutta azabın indirilmesi sırasında görülebilirler. Şanı yüce Allah'ı ise gözler idrâk edemez. Gözleri asıl O idrak eder. Hiçbir göz O'nu göremez.

Mu katil: "Azgınlık" kelimesini yeryüzünde üstünlük taslamak diye açıklamıştır, "(J^Jl> Küfrün en şiddetlisi ve zulmün en çirkini" demektir. Onlar mucizelerle ve bu Kur'ân ile yetinmediklerine göre meleklerin göndericin: r.isi: yeterli görebilirler? Hem onlar melekleri ve şeytanları birbirlerinden ayırt edemezler Ayrıca kendisinin melek olduğunu iddia edecek kimsenin bir mucize göstermesi

de kaçınılmaz bir şeydir. Bunlar bir mucize gördükten sonra artık herhangi bir mucize talebinde de bulunamazlar. Diğer taraftan: "Melekleri görecekları gün, işte o gün günahkârlara müjde yoktur" buyruğu melekleri ölüm halı dışında hiç kimsenin göremeyeceğini anlatmaktadır. O halde mü'minleri cennetle müjdelerler. Müşrik ve kâfirleri ise canları çıkıncaya kadar demirden tokmaklarla döverler.

"Sizlere müjde yasak edilmiştir yasak, derler." Yani melekler; iâ ilahe illaflah deyip onun gereklerini yerine getirenlerin dışında kalanlara cennete girmek haramdır haram, diyecekler. Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır. Bir görüşe göre bu sözler kıyamet gününde söylenecektir. Bunu da Mücahid ve Atiyye el-Avfî söylemiştir. Atiyye dedi ki: Kıyamet gününde melekler mü'minleri müjde ile karşılarlar. Kâfir bu durumu göreceği vakit, o da, keşke böyle bir müjde ile karşılaşılsaydı diye temenni edecek, ancak meleklerden böyle bir müjdeyi alamayacaktır.

"Görecekları gün" buyruğunun nasb ile gelmesi, melekleri görecekları gün günahkârlara müjde verilmeyecektir, takdirinde olduğundan dolaydır. "Ogün" lafzı daha önce geçen "görecekları gün"deki "gün" lafzını te'kid için gelmiştir.

en-Nehhâs: "Görecekları günde 'gün' anlamındaki İafzın "Müjde" ile mansub olması caiz değildir, der. Çünkü nefy durumunda olan bir lafız makablinde (kendisinden önceki bir lafızda) amel edemez. Ancak burada anlamın şu şekilde olması takdir edilebilir: Melekleri görecekları gün onlara müjde verilmesi engellenecektir. Böyle bir haîfin bulunduğuna bundan sonraki ifadeler delil teşkil etmektedir. İfadenin takdiri şöyle de olabilir: Melekleri görecekları günde hiçbir müjde olmayacaktır. Bu durumda "işte o gün* buyruğu te'kid edici olur. Anlam şöyle de olabilir: Melekleri görecekları günü hatırla! Daha sonra yeni bir cümle ile şöyle buyurulmuştur: "İşte o gün günahkârlara müjde yoktur. Sizlere müjde yasak edilmiştir yasak, derler." Yani melekler de şöyle derler: Onlara müjde verilmesi kesinlikle yasaktır, mü'minler müstesna. Şair şöyle demektedir:

"Şunu bilin ki Esmâ benim için haram mı haramdır artık, Ve ben onu d en yakm kayınlarından bir kayın oluverdim."

O bu sözleriyle Esmâ artık benim için kesinlikle haramdır, demek istemiştir.

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"en-Nahletul-Kusvâ (denilen vadi)'ye şevk duydu da,

Dedim ki ona: O musibetli yerler (bizim için) yasak mı yasaktır."

el-Hasen'den rivayete göre o: "Yasak edilmiştir, derler"

buyruğunda günahkârların sözü sona ermektedir ve vakıf yapılır. Bundan sonra da yüce Allah: Onların himaye edilmeleri yahut koruma altına alınmaları

"yasaktır" diye cevap vermiştir. Yüce Allah, kıyamet gününde bunu onlara yasaklamış olacaktır.

Birincisi, İbn Abbas'ın görüşüdür. el-Ferrâ da bu görüşü benimsemiştir. Bu açıklamayı nakleden de İbnu'l-Enbarîdîr.

el-Hasen ve Ebu Recâ Yasak" kelimesini "ha" harfî ötreli okumuşlardır. Ancak diğerleri bunu esreli okurlar.

Denildiğine göre; bu sözleri kâfir kimseler kendilerine söyleyeceklerdir. el-Maverdî'nin naklettiğine göre de bu açıklamayı Katâde yapmıştır. Bir diğer görüşe göre bu, kâfirlerin meleklerle söyleyecekleri bir sözdür ve bu bir istiâze (sığınma) sözüdür. Cahiliye döneminde bu, bilinen bir sözdü. Bir kimse korktuğu bir kişi ile karşılaşacak olursa, dermiş. Yani senin bana herhangi bir şekilde taaruzda bulunman haramdır. Mansub olarak gelmesi ise " Sana yasak kılıyorum yahut Allah sana bunu yasaklar" anlamında oluşundan dolayıdır. Hayvanları sula ve ota anlamında; demeye benzer. Yani günahkârlar meleklerin kendilerini cehennem ateşine attıklarını göreceklende sizden Allah'a sığınırız, diyeceklerdir. Bu açıklamayı el-Kuşeyrî nakletmiştir. Bu anlamdaki bir açıklamayı da el-Mehdevî, Mücahid'den nakletmiştir.

Bir diğer görüşe göre "Yasaktır" sözü günahkarların sözlerinden, "Yasak" sözü ise meleklerin sözlerindendir. Yani onlar meleklerle sizin bize herhangi bir şekilde taaruz etmenizden Allah'a sığınırız diyecekler, buna karşılık melekler de böyle bir günün kötülüğünden sizin himaye edilmeniz yasak kılınmıştır, diyeceklerdir. Bu açıklamayı da el-Hasen yapmıştır. [\[39\]](#)

23. İşledikleri amellerinin önüne geçip onu havaya saçılmış toz zerreleri yaparız.

24. O gün cennetliklerin kalacakları yer, çok hayırlı ve dinlenecekleri yer çok güzeldir.

"İşledikleri amellerinin önüne geçip..." buyruğu kıyamet gününün ne kadar büyük olacağına dikkat çekmektedir. Yani Biz o gün günahkârların kendi kanaatlerine göre iyi kabul ettikleri herbir amele yöneleceğiz.

Mesela, birşeye yönelmeyi anlatmak üzere: "Fılan kişi şu işe yöneldi, onu kastetti" denilir. Mücahid der ki: " Önüne geçeriz" Biz ona kasdeder, ona yöneliriz, demektir. Recez vezninde şair şöyle demektedir:

"O sapık Hariciler geldiîer, Rablerinin kullarına ve şöyle dediler: Sizin kanlarınız bize helâldir."

Bunun, meleklerin gelişi hakkında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah fa-il-i hakiki olduğu için bunu kendi nefsiyle ilgili olarak bildirip, ondan öylece haber

vermiştir.

"Onu havaya saçılmış toz zerrecikleri yaparız." Yani ondan herhangi bir şekilde faydalanılmaz. Bu da; onu küfürleri dolayısıyla boşa çıkardık, demektir.

"Toz zerrecikleri" lafzı aslında hemzeli değildir. İki sakinin arka arkaya gelmesi dolayısıyla hemzeli olmuştur. Bu kelimenin küçültme ismi ref halinde; diye gelir. Nahivcilerde ref halinde; diyenler de vardır. Bunu en-Nehhas nakletmektedir. Tekili; şeklinde, çoğulu da; şeklinde gelir. el-Haris b, Hillize bir dişi deveyi anlatırken şöyle demektedir

"Ayaklarının çıkardığı tozlarla yere hızlı basışından; Zerrecikleri andıran bir toz bulutu görürsün."

el-Haris, Ali (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Havaya saçılmış toz zerrecikleri" demek, küçük havalandırma deliğinden giren güneş ışıklarıdır. el-Ezherî der ki: Havalandırma deliğinden güneşin ışığında çıktığı görülen tozu andıran şeydir. Buyruğun te'vili de şöyledir: Yüce Allah onların amellerini boşa çıkartacaktır. Onlann bu amelleri havaya savrulmuş toz zerrecikleri durumunda olacaktır.

"Etrafa saçılmış zerrecikler" ise atın toynaklarıyla çıkardığı toz demektir. ise etrafa dağılmış demektir. İbn Arafe: İnce toz, toprak" anlamındadır, der. el-Cevherî der ki: Bu toz yukarı doğru yükselecek olursa "Toz yükseldi, yükselir, o tozu ben çıkardım" denilir. da toz demektir. Şair Ru'be der ki:

"Kaybolduktan sonra onun kalıntıları görünür bize, Serap kesitleri ile ince toz bulutları arasında."

"Toprağı adeta tozu andıracak kadar ince olan yer, demektir. Bir diğer açıklamaya göre; bu, rüzgarların etrafa savurduğu kuru" ağaç yaprakları demektir. Bu açıklamayı da Kata de ve İbn Abbas yapmıştır. Yine İbn Abbas'ın dediğine göre bu ifade, yere dökülmüş su anlamındadır. Bunun kül anlamına geldiği de söylenmiştir ki; bu açıklamayı Ubeyd b. Ya'lâ yapmıştır.

"O gün cennetliklerin kalacakları yer çok hayırlı ve dinlenecekleri yer çok güzeldir" buyruğuna dair açıklamalar daha önce: "De ki: Acaba bu mu hayırlıdır yoksa muttakilere vaadolunan ebedilik cenneti mt^Cel-Furkan, 25/15) buyruğu açıklanırken yapılmıştır.

en-Nehhâs der ki: Kûfe'liler: "Bal sirkeden tatlıdır" demeyi uygun görürler. Ancak bu kabul edilmeyen bir görüştür. Çünkü filan kimse, filan kimseden hayırlıdır, sözü onun hayrı daha fazladır demektir. Sirkenin tatlı olması ise söz konusu değildir. Yine hristiyan, yahudiden hayırlıdır demek caiz değildir. Zira her ikisi de hayırsızdır. Böyle bir ifade kullanılacak olursa, bunlardan birisinin diğerinden daha hayırlı olduğu anlaşılır. Bunun yerine yahu-di hristiyandan daha

kötüdür, denilir. Arapçada kullanım bu şekildedir.

"Kalacakları yer" lafzının (buradaki "hayırlı" nitelemesi) "daha üstündür" anlamında ism-i tafdil olmadığı kabul edilecek olursa, zarf olarak nasb edilmiştir. İfade de: Onlar için karar kılınacak bir yerde bîr hayır var-dtr, demek olur. Eğer bu ism-i tafdil olursa, o takdirde temyiz olarak nasb edilmiş demektir. Bu açıklamayı en-Nehhâs ve el-Mehdevî yapmıştır.

Katâde dedi ki: "Dinlenecekleri yer çok güzeldir" ifadesi konaklayacakları ve barınacakları yer demektir. Bir açıklamaya göre; bu, Arapların bildikleri bir şey olan günün ortasındaki dinlenmek (kaylûle)'den gelmektedir. Mer-fu olan 5u "hadis te bu kabildendir: "Şüphesiz ki şanı yüce ve mübarek olan Allah, mahlukatın hesabını yarım gün kadar bir sürede bitirecektir. Cennet ehli cennette öğle vakti istîrahatlerine çekilecektir, cehennem ehli de cehenneme çekileceklerdir." Bunu el-Mehdevî zikretmiştir.

İbn Mes'ud dedi ki: Kıyamet gününde cennetlikler dinlenmek üzere cennete, öbürleri de cehenneme gitmedikçe dünya gündüzünün yansı kadarhk bir süre, kıyamet gününde geçmiş olmayacaktır. Daha sonra da: " Sonra da onların dönüşleri şüphesiz ki cahîme olacaktır" buyruğunu okudu. Bu buyruk: Sonra dönüşleri muhakkak cehenneme olacaktır"anlamındaki es-Saffat, 37/68 âyeti) İbn Mes'ud'un kıra-' atinde böylecedir.

İbn Abbas dedi ki: O günde hesap, günün ilk saatlerinde görülecektir. Cennet ehli dinlenmek üzere cennete, cehennemlikler de cehenneme çekileceklerinde kıyamet gününün henüz yarısı bitmiş olmayacaktır. "Haydi sizler kay-lûleye çekiliniz. Şüphesiz ki şeytanlar kaylûleye çekilmezler"[\[40\]](#) diye gelen rivayet de bu kabildendir.

Kasım b. Esbağ da Ebu Said el-Hudrî'nin şöyle dediğini zikretmektedir. Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Miktarı ellibin yıl olan bir günde" (el-Meâric, 70/4) Ben: O gün ne kadar da uzundur! deyince, Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki; o gün mü'mine o kadar çok hafifletilecektir ki onun için dünyada kılmış olduğu bir farz namazdan dahi daha hafif (çabuk) gelecektir."[\[41\]](#)

25. Ve o gün gökyüzü bulutla yatılacak, melekler ardı arkasına İndirileceklerdir.

26. O gün hak mülk, yalnız Raimran'ındır. O gün kâfirlere çok zordur.

"Ve o gün gökyüzü bulutla yarılacak" buyruğu, göğün bulutla yarıla-ğı günü hatırla, demektir. Âsim, el-A'meş, Yahya, Hamza, el-Kisaî ve Ebu Amr "şin" harfini şeddesiz olarak; "Yarılacak" şeklinde okumuşlardır. Bunun aslı iki "te"

iledir. Hafifletmek maksadıyla birincisini hafifletmişlerdir. Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiştir. Diğerleri ise iki "te"den birini "şin"e id-ğam ederek "şin" harfini şeddeli olmak üzere; dîye okumuşlardır. Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmiştir. Kaf Sûresi'nde (50/44. âyette) de böyledir.

"Bulutla" ise "Bulutlar üzerinden" demektir. Bu şekilde "be" ile; "... den" biribirinin yerine kullanılır.

Mesela; "Yayla ok attım" denilir (bu iki edat, biri diğerinin yerine kullanılabilir). Rivayet edildiğine göre sema sisi andıran incelikte beyaz bir bulut üzerinden çatlayacak, yanacaktır. Bu olay ancak İsrailoğulları için Tih'te bulundukları vakit olmuştu. Sisler arasından semanın ya-nldığını görmüşlerdi, Yüce Allah'ın: "Onlar buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin kendilerine gelivermesinden... başkasını mı bekliyorlar?" (el-Bakara, 2/210) buyruğunda sözünü ettiği husus budur.

"Melekler ardı arkasına" semalardan "İndirileceklerdir." Aziz ve celil olan Rabb da hüküm vermek üzere sekiz melek Arşını yüklenmiş olduğu halde gelecektir. O'nun bu gelişi, hakkında caiz olan şekilde anlaşılmalıdır, Yoksa mahlukatın sahip oldukları sıfatların yorumlandığı gibi hareket ve bir yerden bir yere intikal etmesi şeklinde anlaşılmalıdır.

İbn Abbas dedi ki: Dünya seması yarılr ve oradakiler ordan İnerler. Sema dakiter yerde bulunan cin ve insanlardan daha fazla olacaktır. Daha sonra ikinci sema yarılacak ve oradakiler inecek. Bunlar İse birinci dünya sema-sındakilerden daha fazladır, Yine bu şekilde yedinci sema yanlıncaya kadar aynı durum devam edecektir. Daha sonra el-Kerrûbiyyûn (diye bilinen ve aralarında Cebrail, Mikâil ve İsrail gibi meleklerin bulunduğu mukarreb) melekleri de, Arşı taşıyan melekler de ineceklerdir. İşte yüce Allah'ın; "Melekler ardı arkasına İndirileceklerdir" buyruğunun manası budur. Yani semadan yeryüzüne cinlerin ve insanların hesaplarının görülmesi için indirileceklerdir.

Şöyle de açıklanmıştır: Sema kendisi ile insanlar arasında bulunan bulut ile çatlayacaktır. Yani bulutun çatlaması, dağılması ile sema da çatlayacaktır. Sema çatladı mı onun yapısı darmadağın olur ve katlanıp dırülür. Melekler de semadan başka bir yere inerler. İbn Kesir "inzal" kökünden gelmek üze-re ve "melekler" anlamındaki lafzı mansub olarak; "Melekleri indiririz" diye okumuştur. Diğerleri ise melekler lafzını merfı olarak; "Melekler indirileceklerdir" diye okumuşlardır. Bu okuyuşun delili daha sonra; Ardı arkasına indirmek" diye gelmiş olmasıdır. Eğer birinci şekilde olmuş olsaydı, böyle değil de; denilmesi gerekirdi.

"Nezzele" ile "enzele"nin aynı anlamda olduğu da söylenmiştir. Buna göre şekli,

anlamında kullanılmıştır.

Abdu'l-Vehhab'ın, Ebu Amr'dan naklettiğine göre "Melekler ardı arkasına indirilir" diye okumuştur. İbn Mes'ud'da; "melekleri indirecektir" diye, Ubeyy b. Ka'b Melekler indirilecektir* diye okumuştur.

Yine ondan;-"Melekler ineceklerdir" diye okuduğu da rivayet edilmiştir.

"O gün hak mülk yalnız Rahmân'ındır" anlamındaki buyrukta yer alan "Mülk" mübtedâdır, "hak" onun sıfatıdır. 'Rahman'indir" lafzı da onun haberidir. Çünkü zeval bulan ve arkası kesilen mülk, mülk sayılmaz, O gün bütün mülk sahiplerinin mülkiyetleri batıl olacaktır, iddiaları son bulacaktır. Her malik mülküyle beraber zail olacaktır. Geriye hak olan mülk, bir ve tek olarak Allah'ın kalacaktır.

"O gün kâfirlere çok zordur" yani onların karşı karşıya kalacakları dehşetler, rezillik ve aşağılanmak dolayısıyla o gün onlara çok zor gelecektir. Mü'minler için ise az önce hadiste geçtiği üzere farz olan bir namazdan dahi hafif olacak (çabuk geçecek)dır. Bu âyet-i kerime de buna delalet etmektedir. Çünkü bugün kâfirler için pek zor olacağına göre; mü'minler için pek kolay olacaktır.

"Zorlaştı, zorlaştı" şeklinde kullanıldığı gibi; şeklinde de kullanılır. [\[42\]](#)

27. O gün zatim ellerini ısırp: "Keşke peygamberle birlikte hak yolu tutmuş obaydım" der.

28. "Eyvah bana! Keşke filanı dost edinmeseydim.

29. "Andolsun ki bana geldikten sonra beni Zikirde o saptırdı. Zaten şeytan İnsanı yarımsız olarak ortada bırakır."

"O gün zalim ellerini ısırp" buyruğunda geçen; Isırır" muzari fiilinin mazisi; "Isırdım" şeklinde gelir, el-Kisâ bu fiilin birinci "dad" harfinin üstün olarak kullanıldığını da nakletmektedir.

Aralarında İbn Abbas ve Said b. el-Museyyeb'tn de bulunduğu tefsir alimlerinden nakledilen rivayetlere göre burada sözü edilen "zalimMen kasıt Ukbe b. Ebi Muayt'tır. Onun arkadaşı ise Ümeyye b. Halepdir. Ukbe'yi Ali b. Ebi Talib (r.a) öldürmüştür. Şöyle ki: Ukbe, Bedir günü esirler arasında idi, Peygamber (sav) onun öldürülmesini emretti. Ukbe: Bunca esir arasından beni mi öldüreceksin? deyince, Peygamber: Evet, kâfirliğin ve azgınlığın sebebiyle öldürüleceksin, dedi. Bu sefer: Peki ya çocuklarımın hali ne olacak? deyince, onlara da ateş vardır, diye cevap verdi. Bunun üzerine Ali (r.a) kalkıp onu öldürdü.

Umeyye'yi de Peygamber (sav) öldürmüştür. Bu da Peygamber (sav)'ın

peygamberliğinin belgelerinden bîridir. Çünkü Peygamber (sav) onların bu şekilde küfür üzere öldürüleceklerini haber vermişti.

Âyet-i kerime'de bunların isimlerinin geçmeyişi sebebi, bu şekliyle ifade edeceği mananın daha beiiğ oluşundan ötürüdür. Tâ ki yüce Allah'a isyan hususunda başkasının telkinlerini kabul eden herbir zalimin durumunun da bu olacağı bilinsin.

İbn Abbas, Katâde ve başkaları derler ki; Ukbe İslâm'a girmek isteyen kimselerdendi ancak Ubeyy b. Halef ona engel olmuştu. İkisi candan dost idiler. Peygamber (sav) onların her ikisini de öldürdü. Ukbe, Bedir günü katledildi. Ubeyy b. Halef de ühud günü teke tek çarpışma esnasında öldürüldü. Bunu el-Kuşeyrî ve es-Sa'lebî zikretmiştir. Birincisini ise en-Nehhâs rtaki etmiştir.

es-Sûheyli dedi ki: "O gün zalim ellerini ısırp..." buyruğunda sözü edilen kişi Ukbe b. Ebi Muayt'tır. Ukbe, Umeyye b. Halef el-Cumahî'nin yakın arkadaşı idi. Bir rivayete göre ise Umeyye'nin kardeşi Ubeyy b. Halef'in arkadaşı idi. Ukbe bir ziyafet hazırlamış ve Kureyş'lileri davet etmişti. Rasûlul-lah (sav)'ı da davet etmiş, ancak müslüman olmadıkça onun davetine icabet etmeyeceğini bildirmişti. Ukbe, Kureyş eşrafından vereceği ziyafete gelmeyecek bir kimsenin kalmasını istemediğinden dolayı müslüman olmuş ve şe-hadet kelimesini söylemişti. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) da onun ziyafetine gitmiş, yemeğini yemişti. Bu sefer arkadaşı Umeyye b. Halef ya da Ubeyy b. Halef -müslüman olduğu sırada hazır bulunmuyorlardı- yaptığından dolayı ona sitem ettiler. Ukbe dedi ki; Ben Kureyş eşrafından herhangi bir kimsenin vereceğim ziyafette bulunmamasını büyük bir iş olarak gördüm. Bunun üzerine arkadaşı kendisine şöyle dedi: Dinine geri dönmedikçe, onun yüzüne tükürmedikçe, boynuna basmadıkça ve şunları şunları da söylemedikçe asla kabul etmeyeceğim. Allah'ın düşmanı arkadaşının kendisine emrettiklerini yaptı. Bunun üzerine yüce AHah da: "O gün zalim ellerini xısı- rıp..." buyruğunu indirdi.

ed-Dahhak dedi ki: Ukbe, Rasûlullah (sav)'ın yüzüne tükürünce, tükürüğü gerisin geri kendi yüzüne döndü, yüzünü ve dudaklarını yaktı. Yüzünde iz bıraktı ve hatta iki vanasını da vakti. Öldürülünceye kadar bu iz yüzünde kaldı. "Ellerini ısırması" ise arkadaşına itaati dolayısıyla üzülmüş ve pişman olmuş kişinin davranışını ifade eder.

"Keşke" dünyada iken "hak yolu" yani cennete götüren yolu "tutmuş olsaydım, der. Eyvah banal" Bu kâfirin peygamberin emrine muhalefet etmesi ve kâfire uyması dolayısıyla helak olmak üzere söyleyeceği bir beddua cümlesidir. "Keşke filanı dost edinme şeydim" buyruğunda "filan"dan kasıt Umeyye'dir. Ondan filan diye söz edilerek, isminin açıkça zikredilmeyişi bu tehdidin sadece ona münhasır

kalmaması, aksine bu ikisinin fiillerinin benzerini yapan herkesi kapsaması içindir.

Mücahid ve Ebu Recâ derler ki: Buradaki "zalim" her zalim hakkında umumidir. "FilanMan kasıt tâ şeytandır. Bu görüşün lehine bundan sonra gelen: "Zaten şeytan insanı yardımsız olarak ortada bırakır" buyruğu delil gösterilmiştir.

el-Hasen: "Eyvah bana!" anlamındaki lafzı; diye okumuştur. Buna dair açıklamalar daha önce Hud Sûresi'nde (11/72. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. "Dost" anlamındaki "el-halil" ise arkadaş ve samimi dost demektir. Buna dair açıklamalar da daha önceden en-Nisa Sûresi'nde (4/125. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Andolsun ki bana geldikten sonra beni zikirden o saptırdı." Yani bu pişmanlık duyacak kişi: Andolsun dünyada iken kendisini dost edindiğim kişi Kur'ân'dan ve ona iman etmekten beni alıkoydu, diyecektir. Buradaki "ZÎ-kir"den kastın Rasûlden beni alakoydu anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Zaten şeytan İnsanı yardımsız olarak ortada bırakır." Denildiğine göre bu ifade zalimin söyleyeceği belirtilen sözlerden değil, yüce Allah'ın sözleridir. Bu açıklamaya göre "...Bana geldikten sonra..."da ifade tamarrî olmaktadır.

"Yardımsız bırakmak": yardımı terketmek demektir. İblis'in müşriklere Süraka b. Malik suretinde görünmesi de bu yardımsız bırakma şekillerinden birisidir. Çünkü o melekleri gördüğünde müşriklere uzak olduğunu bildirmişti.

Allah yolundan alıkoyan, Allah'a İsyan hususunda kendisine itaat olunan herkes, insan için bir şeytandır ve azab ve belanın ineceği sırada onu yardımsız bırakır. Şu beyitleri söyleyen ne güzel söylemiş:

"Kötü arkadaştan uzak dur ve kopar onunla bağları,
Onunla arkadaşlık etmekten başka çaren kalmazsa idare et onu.
Samimi arkadaşı sev, tartışmaktan uzak dur, onunla
Onunla tartışmadığın sürece nail olursun samimi sevgisine
Ağaran saçlar akıllı kimseyi alıkoyar takılmaktan hevasının peşine
Onun alevi sakalın yan taraflarından tutuşmaya başladığında."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Nerde bulursan hayırlı insanları arkadaşlık yap, onlarla.

Çünkü hayırlı arkadaş afiflik gösterendir.

İnsanlar dirhemlere benzer, onları mihenk taşıma vurduğunda,

Kimisinin halis gümüş olduklarını görürsün, kimisinin de kalp bir para."

Sahihde Ebu Musa yoluyla gelen hadiste Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Salih meclis arkadaşı ile kötü meclis arkadaşının misali misk taşıyan kimse ile demirci körüğü üfleyen kimse gibidir. Misk taşıyan kimse ya

sana (miskinden) bir şey verir, yahut sen ondan bir şey satın alırsın, ya da güzel bir koku koklarsın. Körük üfleyen kimse ise ya senin elbiseni yakar, yahut da sen ondan kötü bir koku alırsın." Müslim'in lafzı ile hadis böyledir, Ebû Dâvûd da bunu Enes yoluyla rivayet etmiştir. [43]

Ebubekrel-Bezzar da İbn Abbas'tan şöyle dediğini kaydetmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! Kendileriyle oturup kalktıklarımızın hayırlıları kimlerdir? diye soruldu. Şöyle buyurdu: "Kendisini gördüğünüz vakit size Allah'ı hatırlatan, konuşması ilminizi arttıran, ameli de size âhireti hatırlatan kimsedir." [44]

Malik b. Dinar dedi ki: Şüphesiz ki iyi olan kimselerle taş taşıman senin için günahkârlarla birlikte habis (denilen hurma ve tereyağından yapılan bir tatlı) yemenden daha hayırlıdır. Sonra da şu beyiti okumuştur:

"Hayırlı insanlarla arkadaşlık et, hertürlü kötülükten azade kalırsın, Bir gün dahi kötülerle arkadaşlık edersen, pişman olursun." [45]

30. Rasûl: "Ya Rab, gerçekten benim kavmim bu Kur ânı terketti" dedi.

31. İşte böylece Biz her peygambere günahkârlardan düşmanlar kıldık. Yol gösteren ve yardım eden olarak sana Rabbin yeter.

"Rasul: Ya Rab" ifadeleriyle Muhammed (sav)'ın onları yüce Allah'a şikâyet ettiği anlatılmaktadır. "Gerçekten benim kavmim bu Kur'ân'ı terketti, dedi.* Yani onlar bu Kur'ân hakkında gerçeğin dışına çıkarak onun bir sihir ve bir şiir olduğunu söylediler. Bu açıklama Mücahid ve en-Nehaî'den nakledilmiştir.

Şanı yüce Allah da onu: "İşte böylece Biz her peygambere günahkarlardan düşmanlar kıldık" buyruklarıyla teselli etmektedir. Yani ey Muhammed! Senin kavminin müşrikleri arasından -İbn Abbas'ın görüşüne göre bu kişi Ebu Cehil'dir--düşman kimseler kıldığımız gibi, senden önceki herbir peygamber için de kavminin müşriklerinden düşmanlar kılmı sızdır. O bakımdan onların sabrettikleri gibi sen de Benim emrim üzerinde sabret. Çünkü Ben seni doğru yola ileteceğim, sana karşı çıkan herkese karşı yardımcı olacağım.

Bir diğer açıklamaya göre, Allah Rasûlünün: Ya Rab..." sözünü kıyamet gününde söyleyeceği bildirilmiştir. Yani onlar Kur'ân-ı Kerîm'i terkettiler, benden uzaklaştılar, beni yalanladılar diyecektir.

Enes dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Kim Kur'ân'ı öğrenir, sonra mushafını asar da belli aralıklarda ona bakmaz ise kıyamet gününde bu mushafı ona asılı olarak gelir ve: Ey âlemlerin Rabbi! Senin bu kulun beni tei-ketti,

benimle onun arasında hüküm ver, der." Bunu es-Sa'lebî zikretmiştir.

"Yol gösteren ve yardım eden olarak Rabbin sana yeter.* Burada "yol gösteren ve yardım eden olarak" anlamındaki; kelimeleri yahal veya temyiz olarak nasbedilmişlerdir. Rabbin sana hidayet verecek, doğru yolu gösterecek, sana yardım edecektir. O bakımdan sana düşmanlık edenlere aldırma demektir. İbn Ab bas dedi ki: Peygamber (sav)'ın düşmanı Ebu Cehil -la'netullahi aleyhi-'dir. [46]

32. Kâfirler dediler kU "Ona bu Kur'ân topluca, birden İndirilmeli değil miydi?" Biz onunla kalbine sebat verelim diye böyle yaptık ve onu ağır ağır okuduk.

33. Onlar sana bîr örnek gösterdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir.

"Kâfirler dediler ki: 'Ona bu Kur'ân topluca birden İndirilmeli değil miydi?'" Bu sözleri söyleyenin kimliği hususunda iki görüş vardır. Birincisine göre bunlar Kureys kâfirleridir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. İkincisine göre ise bu sözleri söyleyenler yahudilerdir. Onlar Kur'ân-t Kerîm'in kısım kısım indirildiğini görünce: Niye bu Kur'ân Tevrat'ın Musa'ya, İncil'in İsa'ya, Zebur'un da Davud'a indirildiği şekilde ona tek bir defada indirilmedi, dediler.

Yüce Allah da: "Biz onunla kalbine sebat verelim diye böyle yaptık" diye buyurdu. Bu şekilde onunla kalbini güçlendirelim, onu iyice belleyesin ve ezberleyesin diye böyle yaptık. Çünkü daha önceki kitaplar okuyup yazma bilen peygamberler üzerine indirilmişti. Kur'ân-ı Kerîm İse ümmi bir peygambere indirilmiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de nâsih ve mensûh vardır. Onun bazı bölümleri bir takım hususlara dair soru soranlara cevaptır. Ondan dolayı Peygamber (sav) tarafından daha iyi bellensin, gereğince amel edenler için de daha kolay olsun diye kısım kısım indirdik. Çünkü yeni bir vahiy indiği her seferinde bu, kalbin kuvvetini arttırırdı.

Derim ki: Bu yüce Allah'ın kudretinde olan bir şey olduğuna göre niye Kur'ân bir defada indirilmedi ve gereği gibi korunmadı? diye sorulursa, şöyle cevap verilir: Yüce Allah'ın ona kitabı ve Kur'ân'ı tek bir lahzada indirmesi O'nun kudreti dahilindedir, fakat O, bunu yapmadı, hükmünde de O'na kimse itiraz edemez. Bunun hikmet yönünü de daha önceden açıklamış bulunuyoruz.

Şöyle denilmiştir: Yüce Allah'ın: "İşte böylece" buyruğu müşriklerin söylediği sözlerdendir. Yani niye onun üzerine Tevrat ve İncil gibi aynı şekilde bir defada ve toptan indirilmedi, anlamına gelir.

Bu durumda "Böylece" lafzı üzerinde vakıf tamam olur. Daha sonra da: "Biz onunla kalbine sebat verelim diye..." ile okumaya yeniden başlanılır. Bununla birlikte; "Topluca, birden" lafzı üzerinde vakıf yapmak da caizdir. Bundan sonra da: "Biz onunla kalbine sebat verelim diye böyle yaptık" ile yeniden okumaya başlanılır. Bunun da manası şöyle olur: Bizim Kur'ân-ı Kerîm'i senin üzerine böylece indirmemizin sebebi, bu yolla kalbine sebat vermek isteyiş, imizdir.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: Birinci şekil daha uygun ve daha güzeldir. Tefsir alimlerinden ikinci şekle göre de açıklamalar gelmiştir. Bize Muhammed b. Osman eş-Şeybî anlattı, dedi ki: Bize Mincâb anlattı, dedi ki: Bize Bişr b. Umare, Ebu Ravk'dan anlattı, dedi ki: Bişr, ed-Dahhâk'tan, o İbn Abbas'tan naklen yüce Allah'ın: "Doğrusu Bizonu kadir gecesinde indirdik." (el-Kadr, 97/1) buyruğu hakkında dedi ki: Kur'ân-ı Kerîm, Levh-i Mahfuz'dan, yüce Allah nezdinden semadaki Sefere-i Kiramen Katibîn'e bir defada toptan indirildi, Daha sonra Sefere melekleri bunu Cebrail'e yirmi gecede indirdi. Cebrail de Muhammed (a.s)'a yirmi senede kısım kısım indirdi. İşte yüce Allah'ın: "Hayır, işte nücûm'un dağıp-battıkları yerlerine yemin ederim." (el-Vâkıa, 56/75) buyruğundaki "nücûm" Kur'ân-t Kerîm'in kısım kısım inen buyrukları demektir. "Ve eğer bilerseniz gerçekten bu büyük bir yemindir Şüphesiz o oldukça şerefli bir Kur'ân'dır."(el-Vâkıa, 56/76-77) (İbn Abbas devamla) dedi ki: Kur'ân-ı Kerîm, Peygamber (sav)'a bir defada toptan nazil olmadığından dolayı kâfirler bu sefer Kur'ân-ı Kerim onun üzerine toptan ve bir defada indirilmeli değil miydi? dediler. Bunun yüzerine de yüce Allah: "Biz onunla kalbine sebat verelim diye böyle yaptık" ey Muhammed, diye buyurdu. "Ve onu ağır ağır okuduk" yani onu kısım kısım gönderdik, ardı arkasına bölümler halinde indirdik.

"Onlar sana bir Örnek getirdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir." Yani eğer Biz, Kur'ân-ı Kerîm'i senin üzerine bir defada ve toptan indirmiş olsaydık, sonra da sana bazı hususlara dair soru sormuş olsalardı, senin onlara verecek cevabın olmazdı. Ancak Biz bazı bölümlerini sana zamanı gelince indiriyoruz, onlar sana soru sordular mı sen de onlara cevap verebiliyorsun.

âs dedi ki: Bu nübüvvet alâmetlerindendi. Çünkü onlar neye dair soru sordularsa, mutlaka o sorularına cevap verilmişti. Bu ise ancak bir peygamberin yapabileceği bir şeydir. O bakımdan bu yolla onun da, ashabının da kalbine sebat verilmiş oluyordu. İşte yüce Allah'ın: "Onlar sana bir örnek getirdikleri her seferinde muhakkak ki sana hakkı ve daha güzel bir açıklama getirmişizdir" buyruğu buna delil teşkil etmektedir. İçindeki farz hükümler ile birlikte bir defada indirilmiş olsaydı, bu onlara ağır gelirdi. Ayrıca yüce Allah, salâhın onun

kısım kısım indirilmesine bağılı olduğunu bilendir. Zira bu şekilde onlar arka arkaya defalarca Kur'ân ile uyarılmış oluyorlardı. Eğer bir defada indirilmiş olsaydı, muhtevasında nâsîh ve mensûh bulunduğı halde onların uyarılma ve dikkatlerinin çekilmeleri imkânı ortadan kalkardı. Onlar muayyen bir zamana kadar herhangi bir hususu İbadet diye icra ederlerdi. Şanı yüce Allah o şartlar içerisinde salâhın onda olduğunu elbettekî bilirdi. Daha sonra da o muayyen zaman için indirilmiş olan nesih edici hüküm nazil oluyordu. Halbuki aynı anda hem bunu yapınız, hem yapmayınız şeklinde bir defada hükmün indirilmesi muhal bir şeydir.

en-Nehhas dedi ki: Daha uygun olan ifadenin "Topluca, birden..." ifadesinde tamam olmasıdır. Çünkü "Böyle" üzerinde vakıf yapılacak olursa, bu sefer anlam Tevrat, İncil ve Zebur gibi... şeklinde olur ki; daha önceden bunlardan söz edilmiş değildir.

ed-Dahhâk dedi ki: "Ve daha güzel bir açıklama" daha güzel etraflı bilgi demektir. Yani onların örneklerinden daha güzel bir açıklama demektir. Dinleyenin bu husustaki bilgisi dolayısı ile burada "onların örnekleri" anlamındaki ifade hazfedilmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Müşrikler kitap ehlinde yardım istiyorlardı. Kitap ehli ise çoğunlukla ilahi kitapları tahrif ve tebdil etmişlerdi. O bakımdan Peygamber (sav)'ın getirdikleri, onların nezdinde bulunanlardan daha güzel açıklamaları ihtiva ediyordu. Çünkü kitab ehli hakkı batıla karıştırıyorlardı. Katıksız hak ise elbetteki batıla karışmış olan haktan daha güzeldir. Bundan dolayı yüce Allah; "Hakkı batıla karıştırmayın..." (el-Bakara, 2/42) diye buyurmuştur.

"Onlar sana bir örnek getirdikleri her seferinde..." buyruğı ile ilgili ola rak şöyle bir açıklama da yapılmıştı Onlar İsa (a.s)'ın babasız olarak yaratılması hususunda söyledikleri gibi ne örnek vermişlerse, mutlaka Biz sana hakkı göndermişizdir. Yani onların delillerini çürüten hususlar getirmişizdir. Çünkü Adem hem babasız, hem annesiz olarak yaratılmıştır.[\[47\]](#)

34. Yüzleri üzere cehenneme toplanacak olanlar; işte onlar yerleri en kötü ve yolları en sapık olan kimselerdir.

"Yüzleri üzere cehenneme toplanacak olanlar..." buyruğına dair açıklamalar daha önceden el-İsra Sûresi 17/97 âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"İşte onlar yerleri en kötü..." Çünkü onlar cehennemde olacaklardır. Mu-katil dedi ki: Kâfirlerin; Muhammed (sav)'ın ashabına; o yaratılmışların en kötüsüdür, demeleri üzerine bu âyet-i kerime inmiştir.

"Ve yolları" dinleri ve izledikleri yol itibariyle "en sapık olan kimselerdir." Âyet-i kerime'nin ifade düzeni şöyledir: Onlar sana ne kadar örnek ge-tirdilerse, mutlaka Biz de sana hakkı getirmişizdir. Sen apaçık delil ve belgelerinle onlara karşı ilahi yardıma mazhar olansın. Onlar ise yüzleri üzere hasredilecekler, toplanacaklardır. [48]

35. Andolsun ki Biz, Musa'ya kitabı verdik; onunla beraber kardeşi Harun'u da vezir yaptık.

36. "Âyetlerimizi yalanlayan o kavme gidin" dedik. Sonunda Biz onları tümünden helak ettik.

"Andolsun ki Biz, Musa'ya kitabı" Tevrat'ı "verdik. Onunla beraber kardeşi Harun'u da vezir yaptık." Bu hususa dair açıklamalar daha önceden Ta-Ha Sûresi'nde (20/29. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Âyetlerimizi yalanlayan o kavme gidin, dedik." Burada hitab her iki sinedir. Bir görüşe göre Musa (a.s)'a mana itibariyle tek başına gitmesi emrolunmuştur. Buda yüce Allah'ın: "Balıklarını unuttular" (el-Kehf, 18/61) buyruğu[49] ile: "O iki denizden inci ve mercan çıkar." (er-Rahman, 55/22) buyruğuna benzemektedir. Halbuki inci ve mercan onlardan birisinden çıkmaktadır.

en-Nehhâs dedi'ki: Yüce Allah'ın kitabı ile ilgili olarak böyle bir açıklama cesaretinin kimsede bulunmaması gerekir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır : "Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar. (İkisi): 'Ey Rabbimiz! Biz, bize karşı aşırı gitmesinden yakut azgınlığını arttırmasından korkarız' dediler. Buyurdu ki: 'Korkmayın, çünkü Ben sizinle beraberim, işitirim ve görürüm. Artık ona varıp deyin ki: Muhakkak biz senin Rabbin tarafından gönderilmiş rasûlleriz.'" (Ta-Ha, 20/44-47) Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "O ikisinden başka iki cennet daha vardır." (er-Rahman, 55/62) buyruğudur. Yine şanı yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "Sonra Musa ve kardeşi Harun'u âyetlerimizle ve apaçık belgelerle gönderdik. " (el-Mu'minun, 23/45)

el-Kuşeyrî dedi ki: Yüce Allah'ın bir başka yerde: "Fir'avun'a git; çünkü o iyice azmıştır." (Ta-Ha, 20/24) diye buyurmuş olması buna aykırı değildir. Çünkü her İkisi de bu konuda emre muhatab olduklarına göre onların her-birisi ayrı ayrı bu emre muhatab demektir. Bununla birlikte öncelikle Musa'ya bu emir verilmiştir, demek mümkündür. O da daha sonra: "Bana ailemden bir yardımcı ver." (Ta-Ha, 20/29) deyince, yüce Allah da ona: "İkiniz Fir'avun'a gidin." (Ta-Ha, 20/43) diye buyurmuştur.

"Âyetlerimizi yalanlayan o kavme gidin" buyruğu ile Fir'avun, Haman ve Kıptîleri kastetmektedir,

"Sonunda Biz onları tümünden helak ettik" buyruğunda takdiri bir ifade vardır. O da; onlar o ikisini yalanladılar, Biz de onları büsbütün helak ettik, şeklindedir. [\[50\]](#)

37. Nuh kavmi, peygamberleri yalanlayınca, Biz de onları suda boğduk ve onları İnsanlara bir İbret kıldık. Zalimler için de çok acıklı bîr azap hazırlamışadır.

"Nuh kavmi" buyruğundaki "Kavra" kelimesinin nasb ile okunma-sının sebebi ile ilgili olarak dört görüş vardır. Birinci görüşe göre ."biz onları helak ettik" buyruğundaki "onlar" anlamındaki "he" ve "mim" zamirine atfedilmiştir. İkincisine göre "hatırla" anlamındaki bir fiilin takdiri ile böyle okunmuştur. Üçüncü açıklamaya göre bundan sonraki ifadelerin açıkladığı bir fiilin takdiri ile böyle okunmuştur. İfadenin takdiri de; Bi2 NUh kavmini suda boğduk onları suda boğduk" şeklindedir. Dördüncü açıklamaya göre bu; "onları suda boğduk" fiili dolayısıyla nasb edilmiştir. Bu açıklamayı da el-Ferrâ yapmıştır. [\[51\]](#)

Ancak en-Nehhâs bu açıklamayı kabul etmeyerek şöyle der: Çünkü "onları suda boğduk" fiili iki mef ul alan fiillerden değildir. O bakımdan hem "onlar" anlamındaki zamirde hem de "Nuh kavmi" ifadesinde amel edemez.

"Peygamberleri yalanlayınca" buyruğunda "peygamberler" diye cins isim zikredilmiştir. Maksat ise sadece Nuh (a.s)'dır. Çünkü o dönemde onlara Nuh (a.s)'tan başka gönderilmiş bir rasûl yoktur. Nuh (a.s); la ilahe İllallah demek ve Allah'ın indirdiklerine İman etmek talebiyle gönderilmiştir. Onlar, onu yalanlayınca böylelikle ondan sonra aynı mesaj ile gönderilmiş herkesi yalanlamış oldular.

Şöyle de denilmiştir: Tek bir rasûlü yalanlayan bütün rasûlleri yalanlamış demektir. Çünkü iman bakımından onlar arasında ayırım gözetilmez. Ayrıca ne kadar peygamber göndermişse, mutlaka o Allah'ın diğer peygamberlerini de tasdik etmiştir. Aralarından tek bir peygamberi yalanlayan, o peygamberi tasdik eden bütün peygamberleri de yalanlamış demek olur.

"Biz de onları suda boğduk" yani daha önceden Hud Sûresi'nde (11/36-37. âyetlerin tefsirinde) açıklandığı üzere tufan ile helak ettik.

"Ve onları insanlara bir İbret" kudretimize dair apaçık bir alamet "kıldık. Zalimler" yani Nuh kavminden şirk koşanlar "İçin de" âhirette "çok acıklı bir azab hazırlamışızdır." Şöyle de denilmiştir: Yani herbir zalim hakkındaki

tutumum budur. [52]

38. Ye Âd, Semûd, Ashabı Ress ve bunların dışında çok kavimleri de (helak ettik).

"Ve Âd, Semûd, Ashab-ı Ress ve bunların dışında çok kavimleri de (helak ettik.)' Bütün bu buyruklar daha önce geçen "Nuh kavmi" üzerine at-fedilmiştir. Eğer "Nuh kavmi" mansub ise bu da atıf suretiyle mansub olur. Yani... da hatırla!" demek olur. Hepsi de: "Bizonları tümünden, helak ettik." (el-Furkan, 25/36) buyruğundaki zamire atfedilmiş olarak da mansub olabilir ya da: "onları... kıldık" buyruğundaki zamire atfedilmiş olarak mansub olabilir. en-Nehhâs'ın tercih ettiği de budur. Çünkü ona daha yakındır. Uygun bir fiilin takdiri ile de mansub olması mümkündür. Yani Hud'u yalanlayan Âd kavmini hatırla, Allah onları kısır rüzgar ile helak etti. Salih'i yalanlayan Semud'u -la (hatırla.) Onlar da büyük sarsıntı ile helak edildiler.

"Ashab-ı Ress" buyruğundaki "er-ress" lafzı, Arapça'da içerisi taşla ve benzeri şeylerle örülmemiş kuyu demektir. Çoğulu diye gelir. Şair der ki:

"Ve kuyular kazan kısa boylu adamlar..."

Kasdı maden kuyuları kazanlardır.

İbn Abbas dedi ki: Ben Ka'b'a, Ashab-ı Ress hakkında sordum da o şöyle dedi: Bunlar Yasin Sûresi'nde sözü geçen ve kavmine: "Ey kavmim, elçilere tabi olun."(Yasin, 36/20) diyen kişinin adamlarıdır. Kavmi onu öldürüp er-Ress diye bilinen bir kuyuya attılar. Mukatil de böyle demiştir.

es-Süddî der ki: Bunlar Yasin kıssasında kendilerinden söz edilen Antakya ahalisidir. er-Ress, Antakya'daki bir kuyudur. O kuyuda Habib en-Neccar'ı yani Yasin'de sözü edilen mü'min kimseyi öldürdüler. O bakımdan o kuyuya nisbet edilerek anıldılar.

Ali (r.a) dedi ki: Bunlar çam ağacına tapınan bir kavim idiler. Peygamberleri onlara beddua etti. Bu peygamberleri Yehuda oğullarından idi. Bu ağaç kuruyunca onu öldürdüler ve onu bir kuyuya attılar. Siyah bir bulut onları gölgelendirdi ve sonra onları yaktı.

İbn Abbas dedi ki: Bunlar Azerbaycan'da bulunan bir topluluktur. Bir takım peygamberleri öldürdüler. O bakımdan ağaçları ve ekinleri kurudu. Açlık ve susuzluktan öldüler.

Vehb b. Münebbih dedi ki: Bunlar kuyuları olan bir topluluktu. O kuyunun başında otururlardı. Davarları da vardı, putlara tapınıyorlardı. Yüce Allah onlara Şuayb (a.s)'ı peygamber olarak gönderdi, onu yalanladılar ve ona eziyetler

ettiler. Kûfür ve azgınlıklarını da sürdürüp, gittiler. Kaldıkları yerlerde kuyunun etrafında oldukları bir sırada kuyuda yurtları da altlarından çöktü. Yüce Allah, onları yerin dibine geçirdi ve toptan helak oldular.

Katâde dedi ki: Ashab-ı Ress ile Ashabu'l-Eyke iki ayrı ümmettirler. Yüce Allah, onların ikisine de Şuayb'ı peygamber olarak gönderdi, onu yalanladılar. Yüce Allah da onları iki ayrı azab ile azablandırdı. Katâde der ki: er-Ress, Felcu'l Yername'de bir kasabanın adıdır.

İkrime der ki: Bunlar peygamberlerini canlı canlı kuyuya atan bir kavim idiler. Bunun delili de Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'nin şu rivayetidir: Onun peygamber (sav)'dan kendisine nakleden birisinden rivayetine göre, peygamber şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde cennete İlk girecek insan siyah bir köle olacaktır. Şöyle ki: Yüce Allah onun kavmine bir peygamber göndermişti. O peygambere de o siyah köleden başka insan iman etmedi. O kasabanın ahalisi bir kuyu kazdılar ve peygamberlerini o kuyuya diri diri attılar. Sonra da üzerine çokça büyük bir taş kapattılar. Bu siyah köle ise sırtında odun taşır, bu odunu satar ve o peygambere yiyecek ve içeceklerini getirirdi. Yüce Allah'ın yardımı ile o büyük kayayı kuyunun ağzından kaldırabili-yordu ve yemeği ona böylece sarkıtıyordu. Yine odun topladığı bir sıra uykuya daldı. Yüce Allah yedi yıl süre ile onu uyuttu. Daha sonra uyandı, gerindi ve öbür yanına yaslandı. Yine yüce Allah onu yedi yıl daha uyuttu. Sonra uyandı ve o odun yükünü taşıyıp, sattı. Aldığı yiyecek ve içecek kuyunun ağzına geldi. Ancak kuyuyu bulamadı. Yüce Allah onun kavmine bir mucize göstermiş, onlar da onu oradan çıkartmışlar, o peygambere iman edip tasdik etmişlerdi ve bu peygamber de vefat etmişti." Peygamber (sav) devamla buyurdu ki: "İşte o siyahi köle hiç şüphesiz cennete girecek olan ilk kişidir." [\[53\]](#)

Bu haberi el-Mehdevî ile es-Sa'lebî zikretmişlerdir ki; lafız es-Sa'lebî'ye aittir. es-Sa'lebî dedi ki: İşte bunlar peygamberlerine iman ettiler. Dolayısıyla bunların Ashab-ı Ress olmaları mümkün değildir, zira yüce Allah Ashab-ı Ress'ı helak ettiğini haber vermektedir. Ancak peygamberlerinden sonra işlemiş oldukları bir takım günahlar sebebiyle helak edilmiş de olabilirler. Bu müstesnadır.

el-Kelbî de der ki: Ashab-ı Ress yüce Allah'ın kendilerine peygamber gönderdiği ve onun etini yiyen bir kavmin adıdır. Bunlar kadınları birbirleriyle hayasızlık işleyen ilk kavimdir. Bunu da el-Maverdî zikretmiştir.

Bir diğer görüşe göre bunlar hendekler kazın ve kazdıkları hendeklerde mü'minleri ateşte yakan Ashab-ı Uhdud'durlar, ileride gelecektir.

Yine denildiğine göre Ashabı Ress, Semud kavminin kalıntılarıdır. er-Ress ise daha önceden de el-Hacc Sûresi'nde "(nice) kuyular sahihsiz kalmış..." (el-Hacc,

22/45) buyruğunda sözü edilen kuyudur.

es-Sthah'da. denildiğine göre "er-ress" Semud kavminden geri kalanlara ait bir kuyunun adıdır. Cafer b. Muhammed babasından şöyle dediğini nakletmektedir: Ress ashabı kadınlarını birbirleriyle hayasızlık yapmalarını güze! gören bir kavmin adıdır. Bu kavmin bütün kadınları bu şekilde hayasız kimseler idiler.

Enes yoluyla gelen hadiste belirtildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Erkeklerin erkeklerle, kadınların kadınlarla yetinmesi de hiç şüphesiz kıyametin alametlerindendir. İşte "es-sahk" denilen de budur. "[54]

BİR başka açıklamaya göre en-Ress, Esedoğullarına ait bir su ve hurmalıklardır. Bunun dağlarda birikmiş kar ulduğu da söylenmiştir ki bu açıklamayı da el-Kuşeyrî zikretmiştir. Ancak bizim ilk olarak zikrettiklerimiz bilinen hususlardır ki, bu da kabir, maden ve kuyu gibi kazılan herbir şeyin olduğudur. Ebu Ubeyde dedi ki: Ress, taş ve benzeri şeylerle örülmemiş herbir çukurdur. Bunun çoğulu da; diye gelir. Şair şöyle demiştir:

"Ve onlar kendi topraklarına doğru yol alıyorlar, Keşke ress'ler (kuyular) kaz salar."

er-Ress, Züheyr'in şu beyitinde bir vadi adıdır:

"Erkençe geldiler oldukça ve tan yeri ağarmadan önce vardılar,

El, ağız için neyse onlar da er-Ress vadisi için böyledirler (oradan ayrılmazlar.)"

"Bir kuyu kazdım" demektir. "Ölü kabre konuldu" -demektir. "İnsanlar arasını düzeltmek ve aynı zamanda bozmak" anlamına gelir. "Aralarını düzelttim ya da bozdum" denilir. O halde bu anlamıyla fiil, zıt anlamlı kelimelerdendir.

Ashab-ı Ress hakkında zikrettiklerimizden başka açıklamalar da yapılmıştır. Bu açıklamaları es-Sa'lebî ve başkaları kaydetmişlerdir,

"Ve bunların dışında çok kavimleri de (helak ettik.)" Yani Nuh, Âd, Se-mûd ve Ress ashabı arasında Allah'tan başka hiç kimsenin bilmediği bir çok ümmetler de helak olmuştur.

er-Rabî' b. Haysem'den rivayete göre o rahatsızlanmış, kendisine: Niçin tedavi olmuyorsun? Çünkü Rasûlullah (sav) tedavi olmayı emretmiştir denilince, şöyle demiş; İçimden tedavi olmayı geçirdim, sonra da kendi kendime düşündüm; baktım ki Âd, Semud, Ress ashabı ve bunlar arasında bir çok nesiller mal toplamak noktasında daha bir tutkulu ve sayıca daha fazla idiler. Aralarında doktorlar da vardı. Ne tedavi yolunu gösterenleri kaldı, ne de kendisine ilaç tavsiye edilenler, dedi ve tedavi olmayı kabul etmedi. Aradan beş gün geçtikten sonra vefat etti. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. [55]

39. Herbirinc örnekler verdik ve onların hepsini mahv ve helak ettik.

"Herbirîne örnekler verdik" buyruğu hakkında ez-Zeccac dedi ki: Biz bunların hepsini korkutup uyardık, onlara örnekler verdik ve onlara delilleri gereği gibi açıkladık. Bu kâfirlerin yaptığı gibi Biz onlara batıl örnekler de vermedik.

Denildiğine göre, buradaki: "Herbirine" lafzı; "Biz bunların hepsine öğüt verip, hatırlattık" takdiri veya benzeri bir takdir ile nas-bedilmiştir Çünkü misallerin verilmesi, hatırlatmak ve öğüt vermek demektir. Bu açıklamayı el-Mehdevî zikretmiştir. Mana birdir.

"Ve onların hepsini mahvve helak ettik." Yani onları azab ile helak ettik. (Aynı kökten gelen): "O şeyi kırdım" demektir.

el-Müerric ve el-Ahfeş ise; "Biz onları darmadağın ettik" demektir, diye açıklamışlardır. Bazen "te" ve "be" harfleri "dal" ve "mim" harflerinin yerine kullanılabilir. [56]

40. Mnhakkak onlar beta yağmuruna tutulan beldeye uğramışlardır. Acaba bunlar orayı görmediler miydi? Hayır, onlar tekrar dirilmeyi ümit etmezler.

"Muhakkak onlar" yani Mekke müşrikleri, belâ yağmuruna tutulan beldeye yani taş yağmuruna tutulmuş Lut kavminin şehirlerine "uğramışlardır. Acaba bunlar orayı" ibret almak üzere yaptıktan yolculuklarında "görmediler miydi?"

İbn Abbas dedi ki: Kureyş'liler, ticaret maksadıyla Şam'a gittiklerinde Lut kavminin şehirlerinin yanından geçerlerdi. Nitekim yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak siz onların yakınından sabahleyin de geçip, gidiyorsunuz..." (es-Saffat, 37/137); "Her ikisi de hâlâ görülüp tanınan bir yol üzerindedirler." (el-Hicr, 15/79) Bu husus zaten (belirtilen yerde) geçmiş idi.

"Hayır, onlar tekrar dirilmeyi ümit etmezler." Yani öldükten sonra dirilişi tasdik etmezler. Burada "ümit etmezler"in korkmazlar anlamında olması gibi asli manası ile anlaşılması da mümkündür. O takdirde de; hayır, onlar âhîret sevabını ummuyorlardı, demek olur. [57]

41. Onlar seni gördüklerinde mutlaka: "Allah'ın peygamber olarak gönderdiği bu mudur?" diye seni alaya alırlar.

42. "Eğer İlâhlarımıza sebat göstermeseydik az kalsın bizi İlâhlarımızdan saptıracaktı." Yakında azabı gördüklerinde yolca kimin sapık olduğunu bileceklerdir.

"Onlar seni gördüklerinde mutlaka... seni alaya alırlar" buyruğunda yer alan "

(lîl); ...İnde'nin cevabı, "Mutlaka seni alaya alırlar" buyruğudur. Çünkü bu anlamı seni alaya alırlar, demektir. Cevabın mahzuf olduğu ve bu cevabın: "Allah'ın peygamber olarak gönderdiği bu mudur?" dediler yahut derler takdirindedir. "Mutlaka... seni alaya alırlar" ifadesi de bir ara cümlesi olur.

Bu buyruk Ebu Cehil hakkında inmiştir. O Peygamber (sav)'a alay yollu: "Allah'ın peygamber olarak gönderdiği bu mudur?" derdi. Buradaki ismi mevsul'ün aidi hazfedilmiştir ki "Allah'ın kendisini... gönderdiği" demektir. "Peygamber" anlamındaki kelime hal olarak nasbedilmiştir. İfade de: Allah'ın kendisini rasûl olarak gönderdiği kimse bu mudur? takdirindedir. "Bu mudur?" ise mübtedâ olarak merfudur. Kimse, kişi anlamındaki ism-i mevsul de onun haberidir. "Peygamber olarak" lafzı da hal olarak nasbedilmiştir, "Gönderdi" fiili ism-i mevsul'ün sılasıdır. "Allah" lafza-i celali de "gönderdi* anlamındaki fiil ile merfudur. Mastar olması da mümkündür, çünkü "Gönderdi" rasûl olarak gönderdi, anlamındadır. Bu durumda "Peygamber olarak" anlamındaki lafız, manası da Allah bunun üzerine bir risalet mi gönderdi? manasına gelir.

(.., mudur anlamındaki) elif istifham için olup, takrir (doğruyu söyletmek) ve ihtikar (hakir görmek) manasınadır.

"Eğer ilâhlarımıza sebat göstermeseydik" yani onlara ibadet hususunda direnmemiş olsaydık "az kalsın bizi ilâhlarımızdan" onlara ibadet etmekten "saptıracaktı."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Yakında azabı göreceklerinde yolca kimin sapık olduğunu bileceklerdir." Yani kendilerinin bağlı oldukları din mi, yoksa Muhammed'in dini mi daha sapıkçadır, bileceklerdir. Bedir günü bunu görmüşlerdi. [58]

43. Hevâ ve hevesini İlâh edinen kimseyi gördün mü? O kimseye sen mi vekil olacaksın?

"Hevâ ve hevesini ilâh edinen kimseyi gördün mü?" buyruğu ile yüce Allah, onların, kalplerinde şirki muhafaza etmelerine rağmen ve onun üzerinde ısrar etmelerinin hayret edilecek bir hal olduğunu peygamberine bildirmektedir. Bununla birlikte onlardan herhangi bir kimse, herhangi bir delil olmaksızın bir taşa yöneîp, ibadet edebiliyordu.

el-Kelbî ve başkalan dediler ki: Araplardan herhangi bir kimse bir şeyi he-vâ ve hevesiyle sevip ona bağlandı mı Allah'tan başka ona ibadet ederdi. Ondan daha güzelini buldu mu bu sefer birincisini terkeder, daha güzel olanına tapınırdı.

Buna göre buyruk; "Hevâ ve hevesi ile ilâhını edinen kimseyi gördün mü?"

anlamındadır. Bu durumda cer edatı (olan be) hazfedilmiş olmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: Hevâ Allah'tan başka kendisine ibadet olunan bir ilâhtır, sonra da bu âyet-i kerime'yi okudu.

Şair de şöyle demiştir:

"Babasının hakkı için, ibadet eden bir kimseye görünürse o,

Herhangi bir ibadet yerinde dünyadan ayrılmış olana.

Rabbine namaz kılmadan önce, ona namaz kılardı,

Ve bİT daha dünyada (hayırlarda) yarışan kimsenin amellerine dönmezdi."

"Hevâ ve hevesini ilâh edinen kimse" buyruğunun hevâ ve hevesine itaat eden kimse, anlamında olduğu da söylenmiştir. el-Hasen'den rivayete göre; o neyi severse, mutlaka ona tabi olan kimse, diye açıkladığı nakledilmiştir ki, anlam birdir,

"O kimseye sen mi vekil olacaksın?" Onu imana geri döndürüp bu fesattan çıkartıncaya kadar onu koruyacak ve ona kefil olacak sen misin? Yani hidayet ve sapıklık senin iradene havale edilmiş, bırakılmış değildir. Sana düşen ancak tebliğdir. Bu ifade kaderiye'nin kanaatlerini de reddetmektedir.

Diğer taraftan bu buyruğun kıtal âyeti ile mensuh olduğu söylendiği gibi, nesh olmadığı da söylenmiştir. Çünkü âyet-i kerime Peygamber (sav)'a bir tesellidir.

[\[59\]](#)

44. Sen onların çoğunu dinler ve akıl erdirirler mi sanırsın? Onlar ancak hayvanlar gibidir, hatta onlar -yolca- daha da sapıklıktadırlar.

"Sen onların çoğunu dinler ve akıl erdirirler mi sanırsın?" Burada "onlarGn hepsi)" denilmemiştir. Çünkü aralarından iman edecek kimsele.in olacağı Cenab-ı Atlah tarafından bilinmiştir. Yüce Allah, bu özellikleri dolayısıyla onları yermiş bulunmaktadır. "Sen onların çoğunu dinler" kabul etmek maksadıyla kulak verir yahutta senin söylediklerin üzerinde tefekkür edip, onu akıllan ile kavrayarak "ve akıl erdirirler mi sanırsın?" Yani onlar akletmeyen ve işitmeyen varlıklar konumundadırlar.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani onlar işittikleri ile gereği gibi yararlanmadıklarından ötürü sanki hiç işitmemiş gibidirler. Maksat Mekke ehlidir. Buradaki "...mi" edatının bu gibi yerlerde; "Hayır, bilakis" anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Onlar ancak hayvanlar gibidir." Yemeleri, içmeleri ve âhiret hakkında düşünmemeleri itibariyle onlara benzerler. "Hatta onlar -yolca- daha da sapıklıktadırlar." Zira hayvanlar için hesap ve ceza söz konusu değildir.

Mukatil dedi ki: Hayvanlar Rabblerini bilir, gidip otlayacakları yerleri bulur ve bilip tanıdıkları sahiplerinin arkasından giderler. Bunlar ise hakka iletenin arkasından gitmezler. Kendilerini yaratıp rızıklandıran Rabblerini de bilip, tanımazlar.

Bir diğer açıklamaya göre de hayvanlar eğer tevhid ve nübüvvetin sağlıklı ve doğru oluşunu akıllarıyla kavnyamıyor ise de aynı şekilde bunların batıl olduğu inancına da sahip değillerdir. [60]

45. Rabbİnİn gölgeyi nasıl uzattığına bakmaz mısın? DUescydi, onu hareketsiz kıldı. Sonra güneşi ona delil kıldık.

46. Sonra onu yavaş yavaş kendimize çektik.

"Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığına bakmaz mısın?" Buradaki "görüp, bakmanın" gözle görmek ile alakalı olması da mümkündür, ilimden kaynaklanan bir görme olması da mümkündür.

el-Hasen, Katade ve başkaları şöyle demişlerdir: Tan yerinin ağardığından itibaren güneşin doğuşuna kadar gölgeyi uzatıp yaymıştır. Bir diğer açıklamaya göre bu: güneşin batışından doğuşuna kadar olan zamandır. Ancak birinci görüş daha sahihtir. Buna delil de şudur: O saatten daha tatlı bir zaman yoktur. O zaman esnasında hasta olan bir kimse bir parça rahatlık duyar. Yolcu ve herhangi bir rahatsızlığı bulunan herkes de böyledir. O saatte ölümlere (uyumuş olanlara) canı an geri verilir, ruhları cesetlerine geri çevrilir. Canlı nefisler o saatte rahat ve huzur bulur. Güneşin batanından sonra bu nitelik yoktur. Ebu'l-Âliye: İşte cennetin gündüzü böyle olacaktır deyip, sabah namazı kılanların namaz kıldıkları saate işaret etmiştir.

Ebu Ubeyde dedi ki: Zili (gölge) sabahleyin olur, fey' (gölge) de akşamleyin olur. Çünkü güneşin zevalinden sonra onun dönüşü (fey' dönmek manasınadır) söz konusu olur. Ona fey' deniliş sebebi ise doğudan batı tarafına doğru meyletmesidir. Şair Hamid b. Sevr de büyük ve gölge bırakan bir ağacı nitelendirirken -ki kinaye yoluyla bir kadından söz etmektedir- şöyle demektedir: "Kuşluk vaktinin serinliğinden dolayı gölgeye de tahammülü yok, Akşam serinliğinden ötürü, fey'e {öğleden sonraki gölgeye) katlanamıyor."

İbnu's-Sikkât der ki: Zili, güneşin giderdiği gölge, fey' ise güneşi gideren gölgedir,

Ebu Ubeyde, Ru'be'den şöyle dediğini nakletmektedir: Üzerinde güneş varken, güneşin üzerinden gittiği her bir şey hem fey', hem de zili diye adlandırılır. Üzerinde güneş olmadığı sürece de o bir zıll'dır.

"Dikseydi onu hareketsiz kıldı." Yani güneşin gidermediği, sürekli bir gölge yapardı. İbn Abbas dedi ki: Kıyamet gününe kadar böyle bırakırdı, demektir. Eğer dileyseydi, güneşin doğuşunu önlerdi, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Sonra güneşi ona delil kıldık." Yani güneşin gelişi ile birlikte gölgeyi gidermesini Biz, gölgenin bir şey ve bir mana olduğuna delil kıldık. Çünkü şeyler zıtlarıyla bilinirler, güneş olmasaydı gölgenin ne olduğu bilinemezdi. Aydınlık olmasaydı, karanlığın ne olduğu bilinemezdi.

"Delil", "fail" anlamında "fail" vezninde bir kelimedir. Bunun katîl (maktul), dehîn (yağlanmış) ve hadîb (kına yakılmış) gibi mef ul anlamında olduğu da söylenmiştir.

Yani Biz, güneşi gölgeye delâlet ettik (üzerine yönlendirdik) ve sonunda güneş gölgeyi giderdi. Yani güneşi gölgenin arkasından tabi kıldık. Buna göre güneş delildir, yani belge ve burhandır. Delil de içinden çıkılmaz bir durumu açığa çıkartan ve açıklayan şey demektir. Güneşin sıfatı olmakla birlikte "delil'in müennes gelmemesi isim anlamında oluşundan dolayıdır. Tıpkı; "Güneş bir burhandır, güneş bir haktır" demeye benzer.

"Sonra onu" yani uzunca gölgeyi "yavaş yavaş kendimize çektik." Yani onu çekmek bizim için pek kolay bir şeydir. Esasen Rabbimizin bütün işleri, O'nun için pek kolaydır.

Buna göre gölgenin (zili) hava boşluğunda kaldığı süre, tan yerinin ağarmasından güneşin doğuşuna kadar geçen zamandır. Güneş doğmaya başladı mı bu sefer gölge çekilmiş olur. Aynı hava boşluğunda onun yerine güneş ışığı gelir ve bu ışık yeryüzünü, eşyayı, batacağı vakte kadar aydınlatır. Güneş battıktan sonra ortada gölge diye bir şey kalmaz. Görünen sadece günün aydınlığının kalıntılarıdır.

Bazıları da şöyle demiştir: Gölgenin çekilmesi, güneşin batışı ile olur. Çünkü güneş batmadığı sürece gölgenin kalıntıları devam eder. Gölgenin büsbütün zail olması gecenin gelip üzerine karanlığın girmesi ile olur.

Yine denildiğine göre; bu çekilme güneşin eşya üzerinde görülmesidir. Çünkü güneş doğmakla birlikte gölge kısım kısım çekilmeye koyulur. Bu açıklamayı Ebu Malik ve İbrahim et-Teymî yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre: "Sonra onu yavaş yavaş kendimize çektik" yani gölge sebebiyle güneşin aydınlığını yavaş yavaş çektik. Buradaki "yavaş"ın hızlıca anlamına geldiği de söylenmiştir ki; bu açıklama ed-Dahhâk'a aittir. Katâde ise bunu "gizlice" diye açıklamıştır. Yani güneş battı mı o gölgeyi gizlice çeker. Onun bir bölümü çekildikçe, onun yerine bir parça karanlık gelir, yoksa gölgenin çekilmesi bir defada gerçekleşmez. İşte Katâde'nin açıklamasının anlamı budur.

Aynı zamanda bu, Mücahid'in de görüşüdür. [\[61\]](#)

47. Geceyi sizin için elbise, uykuyu da rahatlık kılan O'dur. O, gündüzü de yeni bir hayata başlangıç yaptı.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[62\]](#)

1- Örtüsüyle Bürüyen Gece:

Yüce Allah'ın: "Geceyi sizin için elbise... kılan O'dur" buyruğu, elbisenin bedeni örtmesi konumunda geceyi mahlukata bir örtü olduğu anlamına gelir. et-Taberî der ki: Yüce Allah, geceyi elbise diye nitelendirmiştir. Böylelikle elbisenin eşyayı örtüp üstünü kapatması bakımından geceyi ona benzetmiştir. [\[63\]](#)

2- Namazda Setr-i Avret Gece de, Gündüz de Gereklidir:

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bazı gafil kimseler karanlıkta çıplak namaz kılanın, bu namazının geçerli olacağını zannetmiştir. Çünkü gece zaten bir elbisedir. Ancak bu görüş; kişinin üzerine kapıyı kapatması halinde çıplak olarak evinde namaz kılabilmesini de gerektirir. Ancak namazda setr-i avret insanların bakması için değil, bizatihi namaza has bir ibadettir. Bu hususta uzun uzun açıklamalara da gerek yoktur. [\[64\]](#)

3- Rahatlık Veren Uyku:

"Uykuyu da rahatlık kılan O'dur." Yani işlerinize son vermekle bedenlerinizi dinlendirme sebebi kılmıştır.

"es-Sübât: Dinlenme, rahatlık" asıl anlamı itibariyle uzamaktan gelir. Meselâ "Kadın saçlarını çözdü ve serbest bıraktı" denilir. "Boylu, poslu adam" demektir. Uykuya "sübât" denilmesinin sebebi uykunun uzanarak gerçekleşmesinden ötürüdür. Uzanıp, yatmakta da zaten dinlenmek anlamı vardır.

Bir görüşe göre de; "Kesmek" demektir. Uykuda işlerle uğraşmaya son vermek anlamındadır. "Cumartesi günü yahudiiler iş yapmadılar (tatil yaptılar)" ifadesi de buradan gelmektedir. Bu kelimenin bir yerde ikamet etmek anlamında olduğu da söylenmiştir. Adeta "sübat" herhangi bir şekilde hareketsiz kalmak ve bu hali sürdürmek demektir. Gidip gelmekten ve hareket etmekten yana bir sükûn

anlamı olduğundan dolayı uyku da buna göre bir "sübaftır. el-Halil dedi ki: es-Sübât ağır uyku demektir. Biz tam anlamıyla bir rahat ve dinlenmenin gerçekleşmesi için uykunuzu ağır kıldık, anlamındadır. [65]

4- Hayata Yeni Bir Başlangıç:

"O, gündüzü de yeni bîr hayata başlangıç yapu" buyruğundaki "Yeni bir hayata başlangıç" geçim için intişâr (etrafa yayılmak)'dan gelmektedir. Yani gündüz etrafa yayılmak için diriltmenin bir sebebidir. Burada gündüzün uyanık kalmak, diriltme ile öldürme arasındaki mutabakat yönü ile bir benzetme yapılmıştır. Peygamber (sav)¹ da sabahı etti ini: "Bizi öldürdükten sonra dirilten ve Ölümden sonra huzurunda dirileceğimiz olan Allah'a hamdolsun" derdi [66]

48. Ve O, rahmeti önünde rüzgarları müjdeci olarak gönderendir. Ve gökten tertemiz bir su indirdik.

"Ve O, rahmeti önünde rüzgarları müjdeci olarak gönderendir" buyruğu ile ilgili açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/27. âyetin tefsirinde) yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır.

"Ve gökten tertemiz bir su İndirdik" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı da onbeş başlık halinde sunacağız: [67]

1- Tertemiz Su ve Su ile Temizlenmek (Taharet):

"Tertemiz bir su" kendisi ile temizlenilen su demektir. Nitekim kendisi ile abdest alınan suya da vedu' denilir. Tahûr (tertemiz) olan herşey bizatihi temizdir, fakat temiz (tahir) olan herşey tahûr değildir. Buna göre "tı" harfî üstün ile "tahûr" şeklinde isimdir. Aynı şekilde "vedu' ve vakûd (yakıt)" da böyledir. Ötreli olursa mastar olur. Dilde bilinen şekil budur, bu açıklamayı İbnu'l-Enbarî yapmıştır.

Böylelikle yüce Allah, semadan indirilmiş olan suyun bizatihi tâhir ve başkasını da mutahhir (temizleyici) olduğunu beyan etmektedir. Çünkü "tahûr" ismi "tahîr"den mübalağa kipidir. İşte bu mübalağa onun hem tahir, hem de mutahhir olmasını gerektirmektedir. Cumhurun kanaati de budur. "Tahûr; ter-temiz" in "tâhir" anlamında olduğu da söylenmiştir ki; bu da Ebu Hanife'nin görüşüdür. O bu görüşünü ileri sürerken yüce Allah'ın: "Ve Rabbleri onlara tertemiz (tahûr) bir şarab içirmiştir." (el-İnsan, 76/21) buyruğunu delil kabul eder; ki burada tahir

anlamındadır.

Şair de şöyle demektedir:

"Arkadaşlarım, söyleyin bana, kendisiyle kalbimi tedavi edeceğim, Uzaktan bir bakışta aleyhime tevbeyi gerektirecek bir günah var mıdır? Kalçaları ağır, ceylanlardan daha kıvrak. Dişleri tatlı ve tükürükleri tertemiz olanlara."

Burada şair "temizleyici (mutahhir)" olmadığı halde tükürüğü tahûr (tertemiz) olmakla nitelendirmiştir. Araplar da: "Çok uykucu adam" derler. Bu onun başkasını uyuttuğu anlamını vermez. Çok uyumak bizzat kendi zatında gerçekleşen bir iştir.

İlim adamlarımız buna şöylece cevap vermişlerdir: Cennet şarabının "tahûr: oldukça temiz" olmakla nitelendirilmesi onun günahların pisliklerinden ve kin ve hased gibi bayağı sıfatlardan temizleyici olduğunu ifade eder. Cennetlikler bu şarabı içtiklerinde yüce Allah onları günahların artıklarından ve kötü inançların ağırlıklarından kurtaracak ve böylelikle yüce Allah'ın huzuruna selim bir kalb ile gelmiş olacaklar, cennete de tam teslimiyet sıfatları ile girmiş olacaklardır. İşte o vakitte kendilerine: "Selam olsun üzerinize! Tertemiz geldiniz. Hemen oraya ebediler olarak girin." (ez-Zümer, 39/73) denilecektir. Onun. (tahûr olan suyun) dünyadaki hükmü organlar üzerinde suyun akıtılması suretiyle hadesin ortadan kaldırılması olduğuna göre; bu şarabın âhiretteki hikmeti de bu olacaktır.

Şairin: "...tükürükleri tertemiz (tahûr)" sözlerine gelince; o tükürüğün tatlılığı, kalbin ona meyli ve nefislere hoş gelip, aşkın onun ıslaklığıyla susuzluğunu gidermesi bakımından adeta tertemiz suya benzetmesi, bu hususta mübalağalı bir anlatımı kastettiğinden dolayıdır. Özetle söyleyecek olursak şer'î hükümler şiirlerdeki mecazlarla sabit olmaz. Çünkü şairler bu hususta o kadar aşın giderler ki, doğruluğun sınırını aşarak yalan hududuna girerler. Öyle alabildiğine serbest ifadeler kullanırlar ki bu sözleri kendilerini bid'ate ve masiyete dahi düşürebilmektedir. Hatta farkında olmadıkları bir yolla küfre bile düşebilirler. Şairlerden birisinin şu sözüne bakalım:

"Eğer yer onun ayağına temas etmemiş olsaydı, Teyemmümün illeti nedir, bir türlü bilemeyecektim,"

Bu ise apaçık bir küfürdür, bundan Allah'a sığınır.

Kadı Ebu Bbekir İbnu'l-Arabî der ki: Bu ilim adamlarının söylediklerinin en ileri derecede güzel bir özetidir ve bu, bu hususta oldukça ileri derecede bir açıklamadır. Şunu da belirteyim ki, be'n Arap dili açısından bu husus üzerinde düşündüm, bu konuda parlak, aydınlık bir hususu tesbit ettim. O da "fe-ûl" vezninin mübalağa için olduğudur. Şu kadar var ki bu mübalağa bazen mü-teaddi (geçişli) fiilde söz konusu olur. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Kılıcın keskin tarafıyla onların (develerin) semiz ol aslarının bacaklarını vurdukça vurur."

Bazan da müteaddi olmayan (geçişsiz) fiilden de bu kip kullanılabilir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Çok uyur kuşluk vakti (sabah uyandığında) elbiae giyip de üzerine kuşak bağlamaz."

Suyun başkasını temizleyici olması, güzellik bakımından nezafet (temiz-lik)dır. Şeriat bakımından da bir taharettir. Peygamber (sav)'ın: "Allah tahûrsuz (abdestsiz) bir namazı kabul etmez."[\[68\]](#) buyruğunda olduğu gibi.

Ümmet hem dil açısından, hem de şer'î bakımdan "tahûr" vasfının suya has olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. Bu özellik temiz (tahir) olduğu halde diğer sıvılarda söz konusu edilmez. Onların bu özelliği sadece su hakkında kabul etmeleri "tahûr" olanın aynı zamanda mutahhir bizatihi (temiz olanın temizleyici) olmasının en açık delilidir.

Bazen "feûl" vezni bütün bu şekillerin dışında bir başka manada da kullanılabilir. O da fiil hakkında değil de fiilin aletini ifade etmek için kullanılmasıdır. Bizim "vekûd ve sahur" dememiz gibi. Bu (vekûd için) odundan ve sahur için de) sahurda yenilen şeylerden ibarettir. Buna göre suyun "tahûr" olmakla vasfedilmesi aynı zamanda kendisi aracılığı ile temizlenen araç (alet)'i de ifade eder. Şayet "vekûd, sahur ve tahûr" kelimelerinde birinci harf ötreli okunacak olursa, (vukûd, suhûr ve tuhûr denirse) o takdirde bu fiile ait olur ve fiil hakkında bir haber manasım ihtiva eder. Böylelikle "feûl" isminin hem mübalağa kipi, hem de o fiilin icra edilmesi için kullanılan alete dair bir haber olduğu da sabit olmaktadır. İşte hanefilerin hatırlarına gelen bu olmuştur. Şu kadar var ki; onlar bu açıklamayı yeteri kadar ifade edememişlerdir. Bundan sonra gerek mübalağa, gerek atet ile ilgili yapılacak açıklamalar yüce Allah'ın: "Ve gökten tertemiz bir su indirdik" buyruğu ile Peygamber (sav)'ın: "Yeryüzü benim için hem bir mescid, hem de tahûr (temiz ve temizleyici) kılındı"[\[69\]](#) buyruğundaki delile bağlı olarak söz konusu olmaktadır. Bu ifadelerin hem mübalağa, hem de aleti ifade etmeleri ihtimali vardır. Bundan dolayı bu ifadelerde bizim itim adamlarımızın lehine delil olacak bir taraf yoktur. Şu kadar var ki yüce Allah'ın: "Sizi onunla tertemiz yapmak" (el-Enfal, 8/11) buyruğu bu fiilin kendisinden başkasına teaddi eden (geçiş yapan) bir fiil olduğu hususunda açık bir nass olarak ortada kalmaktadır. [\[70\]](#)

2- Katıksız Sular ile Karışık Suların Hükümü:

Semadan İndirilen sular ile yeryüzünde saktı bulunan sular çeşitlerine, tatlarına ve kokularının farklılığına rağmen hem tâhirdir, hem de mutahhirdir. Suyun dışında başka bir şey onlarla karışmadıkça bu böyledir. Suyu karışan maddeler üç çeşittir: Bir tür iki vafında ona uygun düşer. Eğer bu tür o suya karışıp onu değıştirmek olsa dahi bu İki niteliğinden herhangi birisini ortadan kaldırmaz. Çünkü bu iki niteliğe de uygundur, bu da topraktır.

İkinci tür, suyun iki vafından birisinde suya uygundur, bu da taharettir (temiz oluşturu). Şayet bu, suya karışıp da onu değıştirmek olursa, ondan farklı olduğı özelliğini sudan giderir ki, bu da tathir (temizleyicilik). Gül suyu ve diğeri temiz sıvılar gibi.

Üçüncü tür, her iki niteliğinde de ona muhaliftir. Eğer suya kaşacak olup değıştirmek olursa, aynı anda her iki niteliğini de ondan alır. Çünkü bu iki hususta da ondan ayırdır, bu da necasettir. [71]

3- Necasetin Suyu Etkilemesi:

İmam Malik'in mezhebine mensub Mısır'ı ilim adamlarının kanaatine göre az miktardaki suyu, az miktardaki necaset ifsad eder. Çok miktardaki suyu ise ancak rengini yahut tadını ya da kokusunu değıştirmek miktardaki haram şeyler ifsad eder, Bu hususta az miktar ite çok miktarın ne kadar olduğı hususunda belirli bir sınır tesbit etmemişlerdir. Ancak İbnul-Kasım'ın, Malik'ten naklettiğı şu rivayet vardır: Cünub bir kimse bineklerin sulandığı havuzlardan birisinde gusledip de üzerindeki pislikleri eğer yıkamamış ise o takdirde o suyu ifsad etmiş (bozmuş) olur. İbnul-Kasım, Eşheb, İbn Ab-di'l-Hakem ve Mısır'lılardan onlara tabi olanların kanaati budur.

Şu kadar var ki; İbn Vehb su ile ilgili konularda İmam Malik'in Medine'li arkadaşlarının kanaatini benimsemiştir. Onların bu kanaatlerini de Ebu Mus'ab hem Medinelilerden, hem de İbn Vehb'den şöylece nakletmektedir: Su ister az, ister çok olsun ona düşen necaset görülmedikçe ve o suyun tadını yahut kokusunu ya da rengini değıştirmedikçe suyu bozmaz. Ahmed İbnul-Muaddel'in naklettiğine göre bu, su ile ilgili Malik b. Enes'in de görüşüdür. İsmail b. İshak, Muhammed b. Bukeyr, Ebu'l- Ferac el-Ebherî ile Bağdat'lılardan İmam Malik'in mezhebini benimseyen diğeri ilim adamlarının da kanaati budur. Aynı zamanda bu, el-Evzaî, el-Leys b. Saa'd, el-Hasen b. Salih ve Davud b. Ali'nin de görüşüdür. Basra'lıların görüşü de budur. Kıyas ve sağlam eserler (rivayetler) itibariyle sahih olan görüş de budur.

Ebu Hanife der ki: Suya bir necaset düştü mü su ister çok, ister az bulunsun necaset o suyun genelinde tahakkuk ile varlığını ortaya koyacak olursa, su bozulur. Ona göre necasetin tahakkuku da şu demektir: Mesela bir sidik damlası bir havuza düşecek olsa, eğer bu havuzun bir tarafını hareket ettirdiğimizde öbür tarafı da hareket ediyor ise, bütün su necis olur. Şayet taraflardan birisinin hareketi diğerini harekete geçirmiyor ise su necis olmaz.-"el-Mecmua"dif (Maliki mezhebine dair fıkıh eserinde) de Ebu Hanife'nİN mezhebine yakın ifadeler vardır.

İmam Şafîi ise kulleteyn hadisini esas almıştır ki; bu da tenkid edilmiş bir hadistir. Hem senedinde, hem metninde ihtilâf vardır. Bu hadisi Ebû Dâvûd, Tirmizî ve özellikle de Darakutnî rivayet etmiştir[72] O, kitabının başına bu hadisi almış ve bu hadisin bütün yollarını zikretmiştir.

İbnu'l-Arabî der ki: Darakutnî bir hadis imamı olmakla birlikte, kulleteyn hadisinin sahih olduğunu ortaya koymaya çalışmış ise de buna güç yetirememiştir.

Ebu Ömer b. Abdî'l-Berr der ki: Şafî'nin kabul ettiği kulleteyn hadisine gelince, bu nazar (akıt) cihetinden zayıf, eser (nakil) bakımından da sabit olmayan bir görüştür. Çünkü naklî ilimlerde yetkin bir topluluk bu hususta tenkitlerde bulunmuşlardır. Ayrıca kulleteyn'in gerçek miktarı hususunda ne sabit bir rivayet ne de bir icma tesbit edilememektedir. Eğer bu uyulması gerekli bir sınır olsaydı, ilim adamlarının Peygamber (sav)'in bu hususta tesbit ettiği sınırın öğrenmek için gerekli araşürmalan yapmaları icab ederdi, Zira böyle bir husus onların dinlerinin asıllarından ve üzerlerine farz olan hükümlerden birisidir. Gerçekten bu böyle olsaydı, onlar bu hususu ihmal etmezlerdi. Çünkü onlar bundan daha aşağı mertebede ve daha incelikli hususları dahi alabildiğine araştırmışlardır.

Derim ki: İbnu'l-Munzir'in kulleteyn ile ilgili olarak yaptığı açıklamalar bile bu hususta kabul edilmesi gereken bir rivayetin ve bir sınırlandırmanın olmadığını göstermektedir. Darakutnî'nin, Sîmen'inde Hammad b. Zeyd'den, onun da Âsim b. el-Munzir'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Kilal (kulle-ler) büyük testiler demektir, Burada sözü geçen Âsim ise kulleieyn hadisinin ravilerinden birisidir. Darakutnî'nin açıklamalarından anlaşıldığına göre bu testiler Hecer testileri gibidir. Çünkü Darakutnî, Enes b. Malik'ten rivayet olunan ve Peygamber (sav)'in şu buyruklarının yer aldığı hadisi nakletmektedir; "Bea yedinci semadaki Sidret-i Münteha'ya kadar kaldırıldım. Baktım ki onun yemişleri Hecer küali (testileri) gibi, yaprakları ise fil kulakları gibidir" deyip, hadisin geri kalan bölümünü kaydetmektedir[73]

İbnu'l-Arabî der ki: Bizim ilim adamlarımız da Ebu Said el-Hudri'nîn Bu-zaâ

kuyusu ile ilgili hadisini delil diye almışlardır. Bu hadisi Nesaî, Tirmizî, Ebû Dâvûd ve başkaları rivayet etmiştir.^[74]

Bu da aynı şekilde zayıf bir hadistir. Sahihlik derecesine yaklaşmaz ve dayanak olarak alınamaz. Ben bu hususta et-Tusî el-Ekber ile tartıştım ve bana şöyle dedi: Bu meselede en arı duru mezheb Malik'in görüşüdür. Çünkü su vasıflarından herhangi birisi değişikliğe uğramadıkça temizdir. Zira bu konuda dayanak olmaya elverişli herhangi bir hadis bulunmamaktadır. Bu hususta dayanak Kur'ân-ı Kerîm'in zahir ifadeleridir ki, bu da yüce Allah'ın: "Ve gökten tertemiz bir su İndirdik" buyruğudur. Bu da sıfatlarını koruduğu sürece böyledir. Sıfatlarından herhangi birisi değişikliğe uğrayacak olursa, bu sıfatlarını kaybettiğinden ötürü de ona verilen ismin dışına çıkmış olur. Bundan dolayı hadis ve fıkhnın imamı Buhârî bu konuda dayanak olmaya elverişli herhangi bir haber bulamamış ve: "Suyun değişmesi babı* diye başlık açtıktan sonra da bu başlığın altında şu sahih hadisi kaydetmektedir: "Allah yolunda yaralanan bir kimse -ki Allah kendi yolunda kimin yaralandığını en iyi bilendir- mutlaka kıyamet gününde yarası kanayarak gelecektir, rengi kan rengidir, kokusu ise misk kokusudur." ^[75] Böylelikle Peygamber (sav) kanın olduğu gibi kalacağını fakat misk gibi kokacağını bildirmiştir. Bu koku ise onun kan vasfını etkilememektedir. İşte bundan dolayı ilim adamlarımız şöyle demişlerdir: Su, kenarındaki ya da kıyısındaki bir leşin kokusu dolayısıyla değişikliğe uğrayacak olursa, bu ondan abdest almaya mani değildir. Eğer leş onun içine konulmuş olduğu halde, su değişikliğe uğrayacak olursa, bu suya karışmış olması dolayısıyla suyu necis kılar. Birinci halde ise bir yakınlık söz konusudur. Herhangi bir şekilde bu yakınlığa itibar edilmez.

Derim ki: Buhârî'nin zikrettiği bu hadis aynı şekilde bu kanaatin aksine de delil gösterilmiştir. O da kokunun değişikliğinin onu asli özelliğinin dışına çıkartmasıdır. Bu istidlalin açıklaması da şöyledir: Kanın kokusu misk kokusuna dönüşünce, artık bu kan necis ve pis görülen bir şey olmaktan çıkar ve o bir misk olur. Misk denilen şey de zaten ceylanın kanının bir parçasıdır. Kokusu değiştiği takdirde su da aynı durumdadır. Su ile ilgili cumhurun kabul ettiği yorum da budur. Abdu'l-Melik'in kabul ettiği görüş de birinci görüştür.

Ebu Ömer dedi ki: İlim adamları rengin dışında kokuya bağlı olarak hükmü kabul etmişlerdir. O bakımdan hüküm kokuya aittir. Kendi kanaatlerine de bu hadisi delil göstermişlerdir. Şu kadar var ki; İnsanın kalp huzuru ile kabul edebileceği bir anlara bu hadisten çıkmamaktadır. Ne kanda suyun Özelliği vardır, ona kıyas edilsin, ne de fukaha bu gibi şeylerle uğraşsın. İlmi bilmecelelere dönüştürmek ve onu içinden çıkılmaz bir hale sokmak, ilim ehli kimselerin

yapacağı bir iş değildir. Onların işi ilmi açıklamak, açıklığa kavuşturmaktır. Bundan dolayı bu ilmi insanlara mutlaka açıklayıp onu gizlemeyeceklerine dair onlardan söz alınmıştır. Suyun değişikliğe uğraması ya necasetle olur, ya necasetin dışındaki bir şeyle olur. Eğer su necaset ile değişikliğe uğrayacak olursa itim adamları icma ile bunun tahir de, mutah-hir de olmadığıdır, Aynı şekilde icma ile kabul ettiklerine göre su, necasetin dışında bir şeyle değişikliğe uğrayacak olursa, aslı üzere tahir kalmaya devam eder. Cumhur'un kanaatine göre değişikliğin toprak ve sıvı bir şey ile olması hali dışında, mutahhir (temizleyici) değildir. Fukahanın icma ile kabul ettiği hususlar herhangi bir pürüzün ve bir karışıklığın bulunmadığı hakkın kendisidir. [76]

4- Korunulması İmkânsız Olan Şeyler Sebebiyle Değişikliğe Uğrayan Suyun Hükümü:

Su, kendisinden korunulması mümkün olmayan bir şekilde zırnık ya da kireç bulunan bir yatakta akması, yosun sebebiyle ya da üzerinde biten ağaç yaprakları dolayısıyla değişikliğe uğraması halinde; ilim adamlarının ittifakı ile -bu durum o su ile- abdest almaya engel değildir. Çünkü bundan sakınmak ve suyu böyle bir yerden ayırmak imkansız bir şeydir.

İbn Vehb'in Malik'ten rivayetine göre bu şekilde olmayan bir su, böyle bir sudan daha iyidir. [77]

5- Çeşitli Şahıs ve Canlı Varlıkların Artığı Olan Suyun Hükümü:

İlim adamlarımız -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- derler ki: Hristiyanın ve diğer kâfirlerin, içkicinin artırdığı su ile leş yiyen -köpek ve benzeri hayvanların- artıkları mekruhtur. Bunların artırdıkları su ile abdest alan bir kimsenin o suda necaset bulunduğunu kesinlikle bilmedikçe herhangi bir sorumluluğu yoktur.

Buharı dedi ki: Ömer (r.a)'da hristiyan bir kadının evinden (alınmış su ile) abdest almıştır. [78] Siifyan b. Uyeyne dedi ki: Bize Zeyd b. Eslem'den naklettiler, o babasından şöyle dediğini nakletti: Şam'da bulunduğumuz sırada Ömer b. el-Hattab'a bir su götürdüm. O da o sudan abdest aldı: Sen bu suyu nereden getirdin? diye sordu. Çünkü ben pınar suyu olsun, yağmur suyu olsun bu sudan daha tatlı bir su görmedim. Ona: Bu suyu su hristiyan koca karının evinden getirdim, dedim. Abdestini aldıktan sonra kadının yanına giderek dedi ki: Ey yaşlı kadın, müslüman ol, seiâmet bulasın. Allah, Muhammed (sav)'ı hak ile

göndermiştir. Eşlem dedi ki: Başını açtı, saçlarının tamamen ağarmış olduğunu gördük. Şöyle dedi: Ben yaşlanmış bir kadını, hemen şimdi öleceğim, Bunun üzerine Ömer (r.a): Allah'ım şahid oi, dedi. Bunu Darakutnî rivayet etmiştir: Bize el-Huseyn b. İsmail anlattı, dedi ki: Bize Ahraed b. İbrahim el-Buşencî anlattı dedi ki: Bize Süfyan anlattı, deyip, hadisi kaydetti.[\[79\]](#)

Bu rivayeti aynı şekilde el-Huseyn b. İsmail'den de rivayet etmektedir. el-Huseyn dedi ki: Bize Hallad b. Eşlem anlattı. Bize Süfyan, Zeyd b. Eslem'den o babasından naklettiğine göre Ömer b. el-Hattab (r.a) hristiyan bir kadının evinden (alınan su ile) abdest aldı. Sonra yanına giderek Ey yaşlı kadın, müslüman ol, dedi... ve sonra da hadisi az önce geçtiği şekliyle kaydetti [\[80\]](#)

6- Köpeğin Su İçtiği Kap ve Arttırdığı Su:

Köpeğin kendisinden içtiği su hakkında Malik dedi ki: Kap yedi defa yıkanır ve o sudan abdest alınmaz. Bununla birlikte o su temizdir.

es-Sevrî der ki: O su ile abdest alınır ve onunla birlikte teyemmüm de yapılır. Aynı zamanda bu Abdu'l-Melik b. Abdu'l-Aziz ile Muhammed b. Mes-leme'nin de görüşüdür.

Ebu Hanife dedi ki: Köpek necistir. Bundan dolayı da kap yıkanır, çünkü necistir. Şafiî, Ahmed ve İshak da bu görüştedirler.

Malik ise evde tutulması caiz olan köpekler ile caiz olmayan köpekler arasında, köpeğin içmesi dolayısıyla kabın jikanı İması hususunda fark gözetirdi. Bu husustaki görüşünün hülasası şudur; Köpeğin kaptan yemesi ya da içmesi hiçbir şeyi necis kılmaz. Oradan ister yemek yesin, ister başka bir şey. Ancak o önemsiz oluşu dolayısıyla köpeğin arttırdığı suyun dökülmesini müs-tehab kabul etmiştir. Bu hususta göçebelerle birlikte olan köpek ile yerleşik yerlerdeki köpek arasında da fark görmemektedir ve durum ne olursa olsun teabbüden onun yediği ya da içtiği kap yedi defa yıkanır. Maliki mezhebine mensup kıyas ile amel eden ilim adamlarının kabul ettikleri nihai görüş budur.

İbn Vehb der ki: Bize Abdu'r-Rahman b. Zeyd b. Eşlem babasından, o Ata'dan, o Ebu Hureyre'den şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav)'a Mekke ile Medine arasında bulunan havuzlar hakkında soru soruldu ve öna şöyle denildi: Köpekler ve yırtıcı hayvanlar bu havuzlara gelir, su içerler. O şöyle buyurdu: "Bu hayvanların karınlarına indirdikleri kendilerininindir. Geriye kalan da bizim için hem İçecektir, hem de tahurdur." Bu hadisi Darakutnî rivayet etmiştir. [81]

Bu ise köpeklerin temizliği ve onların yiyip, içtiklerinden arta kalanın temizliği hususunda açık bir nasıttır.

Buhârî'deki rivayete göre de İbn Ömer'den naklen köpekler Rasûlullah (sav)'ın mescidinde gider gelirler. Bununla birlikte bundan dolayı herhangi bir tarafa da su serpmezterdi. [82]

Ömer (r.a) da Ashab-ı Kiram'ın huzurunda Amr İbnu'l-Âs su havuzu sahibine: Senin havuzuna yırtıcı hayvanlar gelip su içer mi? diye sorunca, "Ey havuz sahibi, bu hususta sen bize bir bilgi verme, çünkü bizler yırtıcı hayvanların bulunduğu yere gidiyor ve bizim bulunduğumuz yere de onlar geliyorlar", demiştir. Bunu da Malik ve Darakutnî rivayet etmiştir. [83]

Burada yırtıcı hayvantar ile onlardan sayılan köpek arasında herhangi bir ayırım

gözetilmemiştir. Köpeğin arttırdığının dökülmesini söyleyen ve bunun necaset dolayısıyla olduğunu belirten muhalif kanaat sahiplerinin herhangi bir delili bulunmamaktadır. Artık suyun dökülmesinin emredilmesi ancak insanın ondan tiksinişi dolayısıyladır, necaseti dolayısıyla değildir. Çünkü pisliklerden uzak kalmak, teşvik edilmiş (mendub) bir husustur.

Yahut bu konuda onların mükellefiyetlerini ağırlaştırmak maksadı güdül -müştür. Zira İbn Ömer ve el-Hasen'in dediği gibi; köpek barındırmak yasaklanmış bir şeydir. Bundan vazgeçmemeleri, çölde sahip oldukları suyun azlığı dolayısıyla suyun dökülmesini emrederek, hükümlerini ağırlaştırmış tır. Tâ ki bu iş onlara ağır gelsin ve köpek barındırmaktan vazgeçsinler. Bu şekildeki bir kabın yıkanılması emri ise bir ibadettir. Az önce de belirttiğimiz gibi necaseti dolayısıyla değildir.

Bunun da iki delili vardır; Birincisi bu yıkama belirli bir sayı ile sınırlandırılmıştır. İkincisi Peygamber (sav)'ın; "Sekizincisinde ise onu toprakla ovalayınız "[84] buyruğu dolayısıyla bu temizlemede toprağın da müdahalesi vardır. Şayet bu emir necaset dolayısıyla verilmiş olsaydı, sidikte olduğu gibi bunda sayının .ve toprağın herhangi bir şekilde söz konusu olmaması gerekirdi. Peygamber (sav) kedi ve kedinin su içip yemek yediği kabı temiz olarak değerlendirmiştir. Kedi ise yırtıcı bir hayvandır ve bu hususta görüş ayrılığı yoktur. Zira kedi avının üzerine atılır ve ölmüş olanı yer. Köpek de aynı şekildedir, onun benzeri diğer yırtıcı hayvanlar da böyledir. Zira bunlardan herhangi birisi hakkında bir nass gelmiş ise, diğeri hakkında da bu nass aynen söz konusu olur. Bu da kıyas çeşitlerinin en güçlülerindendir. Tabi bu ortada özet bir delilin bulunmaması halinde böyledir. Ayrıca biz artığının temizliğine dair nassı da zikretmiş bulunuyoruz. Dolayısıyla bu konuda muhalif kanaat belirtenin görüşü de çürütülmüş olmaktadır. Hamd, yüce Allah'a mahsustur. [85]

7- Suda Ölen Bazı Canlıların Hükümü:

Kansız varlıklardan olup suda ölen canlıları eğer suyun kokusunu değiştirmeyecek olursa, suya bir zararları olmaz. Şayet su kokarsa ondan abdest alınmaz. Aynı şekilde suda yaşayan canlılardan akacak kanı bulunan balık ve kurbağa gibi varlıklar ölecek olurlarsa bunların ölümleri dolayısıyla suyun kokusu değişmedikçe suya bir zararları olmaz. Şayet kokusu değişir, su kokarsa o suda temizlenmek, ondan abdest almak caiz değildir. Malik'e göre bu su necis olmaz.

Akan kanı bulunup da suda ölen ve bulunduğu yerden alınıp da suyun rengini,

tadını, kokusunu değiştirmeyecek olursa, o takdirde hem suyun kendisi temizdir hem de temizleyicidir. Su az ya da çok olsun farketmez. Medi-ne'li (Maliki mezhebine mensub) alimlere göre bu böyledir. Bazılarının kanaatine göre böyle bir sudan gönül hoşluğuyla kullanılması için bir kaç kova çekilmesi müstehabtır. Ancak bu konuda aşılması gereken herhangi bir sınır da belirlememişlerdir. Bir kaç kova çekilmeksizin, o suyun kullanılmasını mekruh kabul ederler. Herhangi bir kimse gusül ya da abdest maksadıyla böyle bir suyu kullanacak olursa, dediğimiz şekilde olması halinde bu caizdir.

Malik'in mezhebine mensub kimi ilim adamı, böyle bir su ile abdest alanın suda bir değişiklik olmasa dahi teyemmüm yapması gerektiği görüşüne sahipti. Bu şekilde ihtiyaten her iki temizlenme şeklini (taharet) bir arada yapmış olur. Şayet böyle yapmayıp da o sudan aldığı taharetle yetinip namaz kılacak olursa, bu da yeterli olur.

Dârakutnî'nin Muhammed İbn Sîrîn'den rivayet ettiğine göre Zemzem kuyusuna bir zenci düşüp öldü. İbn Abbas'ın emri üzere oradan çıkartıldı ve kuyunun suyunun çekilmesini emretti. Rûknün dibinden gelen bir pınar onların emeklerini boşa çıkartır gibi oldu. Bunun üzerine emir vererek kıptı kumaşlarla, ince ipeklerle gözeyi tıkadılar ve nihayet kuyunun suyunu çektiler. Kuyunun suyunu çekip bitirdikten sonra tekrar o pınar fışkınverdi. Bu rivayeti Ebu't-Tufeyl'den de şöylece nakletmektedir: Bir köle Zemzem kuyusuna düştü ve kuyunun suyu çekildi. [86]

Bu durumda suyun asli özelliklerinin değişikliğe uğramış olma ihtimali vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Şu'be, Muğiyre'den, o İbrahim'den rivayet ettiğine göre İbrahim şöyle dermiş: Akan kanı bulunan herbir canlıdan Ötürü (suda ölmesi halinde) o sudan abdest alınmaz..Şu kadar var ki domuzlan böceği, akrep, çekirge, hamam böceği eğer içinde su bulunan bir kaba düşecek olurlarsa bunda ruhsat vardır, bunun bir sakıncası yoktur. Şu'be dedi ki: Zannederim kertenkeleyi de söz konusu etmiştir. Bunu Darakutnî rivayet etmiştir: Bize el-Huseyn b. İsmail anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. el-Velid anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Ca'fer anlam, dedi ki: Bize Şû'be anlattı... deyip, bu rivayeti zikretmiştir. [87]

8- Kedinin Su İçtiği Kap:

Aihab-ı Kiram'ın, İslâm aleminin çeşitli bölgelerinin fukahasının ve Hicaz ile Irak'ta bulunan diğer tabîîlerin büyük çoğunluğunun kanaatine göre kedinin içip artırdığı su tahirdir. Kedinin artırdığı su ile abdest almakta bir sa-kmcA yoktur.

Buna sebep ise bu husustaki Ebu Katâde hadisidir. Bunu da Ma-ük ve başkaları rivayet etmiştir.

Bu hususta Ebu Hureyre'den farklı (lafızlarla) rivayet edilmiştir. Ata b. Ebi Rebah ile Said b. el-Müseyyeb, Muhammed b. Sırın'den rivayet edildiğine göre onlar kedinin içtiği suyun artan kısmının dökülmesini ve bundan dolayı da kabın yıkanmasını emretmişlerdir. Bu hususta el-Haserî'den farklı rivayetler gelmiştir. el-Hasen'den gelen her iki rivayetin de sahih olarak geldiğini kabul edebilmemiz için, kedinin ağzında necaset görmüş olma ihtimalini de kabut etmeliyiz.

Tirmizî, Matik'in naklettiği hadisi zikrettikten sonra şöyle demektedir: "Bu hususta Âişe ve Ebu Hureyre'den de gelmiş rivayetler vardır. Bu hasen, sahih bir hadistir. Peygamber (sav)'ın ashabından, tabiînden ve onlardan sonra gelen Şafîî, Ahmed ve İshak gibi ilim ehlinin çoğunluğunun kabul ettiği görüş budur. Onlar kedinin artığında bir sakınca görmemişlerdir. "[88]

Bu rivayet bu husustaki rivayetlerin en güzelidir. Malik, İshak b. Abdullah b. Ebi Talha'dan gelen bu hadisin senedini sağlam görmüş ve Malik'ten daha mükemmel bir şekilde bu hadisi kimse aktarmamıştır. Hafız Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Anlaşmazlık ve görüş ayrılığı halinde delil Rasûlul-lah (sav)'ın sünnetidir. Ebu Katâde yoluyla sahih olarak gelen hadiste belirtildiğine göre o kediye içsin diye kabı uygun bir şekilde eğmiştir. Fukaha'nın her bölgede dayandıkları delil budur. Bundan Ebu Hanife ve onun görüşünü benimseyenler müstesnadır. O kedinin arttırdığı suyu mekruh kabul ederdi ve bir kimse o su ile abdest alacak olursa, bu da onun için yeter, derdi. Bununla birlikte kedinin artığından abdest almayı mekruh kabul edenlerin, Ebu Katâde yoluyla gelen hadisin kendilerine ulaşmamış olması, buna karşılık Ebu Hureyre'nin köpek hakkındaki hadisi kendilerine ulaşmış olması, kedi- ' yi de köpeğe kıyas etmesinden daha güzel bir delillerinin olabileceğini bilemiyomm. Ancak sünnet, kapların yıkanması hususunda teabbud meselesinde kedi ile köpek arasında ayırım gözetmiştir. Sünnetin kendisine karşı delil teşkil ettiği kimse ise elbetteki bu hususta yenik düşer. Sünnete muhalif olan da bu hususta bir kenara bırakılır.

Tevfik Allah'tandır. [89]

Yine bunların gösterdikleri delillerden birisi de Kurre b. Halid'in Muham-med b. Şîrîn'den, onun Ebu Hureyre'den yaptığı rivayettir. Buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kedinin yiyip, içtiği bir kabın temizlenmesi bir veya iki defa yıkanması ile olur." [90] Bu rivayette şüphe Kurre'ye aittir. Bu hadisi Kurre b. Halid dışında merfu olarak kimse rivayet etmemiştir. Kurre ise sika ve sağlam bir ravidir.

Derim ki: Bu hadisi Darakutnî rivayet etmiştir. Hadisin metni de şöyledir; "Köpeğin yiyip içtiği kabın temizlenmesi, birincisi toprak ile olmak üzere yedi defa yıkanmasıdır. Kedininkinin ise bir ya da iki defa (yıkanmasıdır)." Şüphe eden Kurre'dir.^[91] Ebubekir dedi ki: Ebu Âsim da hadisi böylece merfu olarak rivayet etmiştir. Ondan başkaları ise Kurre'den "köpeğin yiyip, içmesi" ile ilgili bölümü merfu, "kedinin yiyip, içmesi" ile ilgili bölümünü mevkuf olarak rivayet etmişlerdir. Ebu Salih'in rivayetine göre de Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kap, köpekten dolayı nasıl yıkanıyorsa, kediden dolayı da öylece yıkanır." Darakutnî dedi ki: Bu hadis merfu olarak sabit değildir. Bunun bellenen rivayeti Ebu Hureyre'nin sözü olduğu şeklindedir ve ondan farklı rivayetler gelmiştir. Ma'mer ve İbn Cüreyc, İbn Ta-vûs'tan, onun babasından naklettiğine göre o kediyi köpek gibi değerlendirirdi. Mücahid'den gelen rivayete göre ise o kedinin yiyip, içtiği ve artık bıraktığı kap hakkında: Onu yedi defa yıka, demiştir. Bu rivayetleri Darakutnî kaydetmiştir.^[92]

9- Müsta'mel (Kullanılmış) Su:

Müsta'mel su, onunla abdest alanın azalan teiniz olduğu takdirde tahir-dir. Ancak Malik ile ileri gelen fukahadan bir topluluk, böyle bir su ile abdest almayı mekruh görmüşlerdir.

Malik dedi ki: Böyle bir suda hayır yoktur. Herhangi bir kimsenin bu sudan abdest almasını da güzel görmüyorum. Şayet abdest alıp da namaz kılacak olursa, namazını iade etmesi gerektiği görüşünde değilim. Bununla birlikte sonraki namazlar için abdest alır.

Ebu Hanife, Şafiî ve mezheplerine mensub iiim adamları derler ki: Hade-si gidermek (abdest ya da gusletmek) maksadıyla müsta'mel suyun kullanılması caiz değildir. Böyle bir su ile abdest alan kişi abdestini iade eder. Çünkü bu mutlak bir su değildir, Böyle bir suyu bulan bir kimse (başka suyu yoksa) teyemmüm eder. Çünkü böyle bir kimse suyu bulunan bir kimse sayılmaz. Onların bu kanaatlerini Esbağ b. el-Farac de aynen kabul etmiştir, el-Evzaînin görüşü de budur. Bunlar Malik tarafından rivayet edilen es-Suna-bihî hadisi ile Müslim'in rivayet ettiği Amr b. Anbes'e'nin hadisini ve daha başka rivayetleri delil göstermişler ve şöyle demişlerdir: Bir su ile abdest alındığı takdirde, onunla birlikte günahlarda çıkar. Bu, günahların suyu olduğundan dolayı ondan uzak durmak gerekir.

Ebu Ömer (b. Abdil-Berr) der ki: Bana göre bu uygun bir izah değildir. Çünkü günahlar suyu necis yapmaz. Zira günahların maddi bir varlığı yoktur. Bunlar

suya karışacak bir cisim de değildirler ki suyu bozsunlar. Peygamber (sav)'ın: "Günahlar da su ile birlikte çıkar gider" diye buyurmuş olması, onun namaz için alınan bir abdestin yüce Allah'ın mü'min kullarına bir rahmeti ve onlara bir futfu olmak üzere küçük günahlarına keffaret teşkil eden bir amel olduğunu bildirmektedir.

Ebu Sevr ve Davud (ez-Zahîrî'nin görüşü de Malik'İnki gibidir. Bunlara göre de müsta'mel su ile abdest almak caizdir. Çünkü böyle bir su tahirdir. Ona herhangi bir şey katılmış değildir ve o mutlak sudur. Ayrıca ümmetin eğer abdest aianın azalarında bir necaset bulunmuyor ise, bu suyun tahir olduğunu icma ile kabul etmesini de delil göstermişlerdir. Ebu Abdullah el-Merve-zî Muhammed b. Nasr da bu görüştedir.

Ali b. Ebi Talib, İbn Ömer, Ebu Uname, Atâ b. Ebi Rebah, Hasan-ı Bas-rî, en-Nehaîj Mekhûl ve ez-Zührî'den de rivayet olunduğuna göre onlar; başını meshetmeyi unutup da sakalı bir parça ıslak olanın bu ıslaklıkla başını meshetmesinin yeterli olduğunu söylemişlerdir. Bütün bunlar böylelikle müsta'mel su ile abdest almayı caiz görmüş olurlar.

Abdu's-Selam b. Salih rivayet ediyor; Bize İshak b. Suveyd, el-Alâ b. Ziyad'dan anlattı. el-Alâ, Peygamber (sav)'ın ashabından kendisinden razı olunan birisinden naklettiğine göre, Rasûlullah (sav) bir gün ashabın yanına gusledip çıkmış. Vücudunda suyun isabet etmediği bir yer kalmıştı. Biz ona; Ey Allah'ın Rasûlü, şu bölgeye su isabet etmemiş, dedik. Uzunca ve serbest bir saçı vardı. Bu saçı o yerin üzerinden geçirdi ve onu ıslattı. Bunu da . Dârakutnî rivayet etmiş ve şöyle demiştir; Burada sözü geçen Abdu's-Selam b. Salih, Basra'lıdır ve pek kuvvetli bir ravi değildir. Onun dışında sika ra-vilerden bazıları bunu İshak b. el-Alâ'dan mürsel olarak rivayet etmişlerdir, doğru olan da budur. [\[93\]](#)

Derim kt: Hüseyim'in zikrettiğine göre hadis sika bir ravi olan İshak b. Su-veyd el-Adevî'den, o el-Alâ b. Ziyad el-Adevî'den rivayet ettiğine göre Ra-sûlullah (sav) gusletti... diye rivayet edilmiştir. İbnu'l-Arabî dedi ki: "Müsta'mel su meselesinin dayanağı bir başka delildir. O da şudur: Alet (olan su) İle bir farz eda edilecek olursa, onunla bir başka farz eda edilebilir mi?, edilemez mi? meselesidir. Bu konuda muhalif kanaatte olanlar bunu kabul etmezler. Bu hususta da köle bir kimse bir farz eda edilerek azad edildiği takdirde bir başka farzın eda edilmesi için aynı kölenin tekrar azadının mümkün olmadığını delil gösterirler. Ancak bu batıl bir iddiadır, çünkü kölenin azadı eğer köle bir kimse hakkında söz konusu olursa, kölelik ortadan kalkar. Bir başka azad için farzın eda edilebileceği bir yer kalmaz. Bunun benzeri ise azalar üzerinde telef olan sudur. Bununla tekrar bir farzın daha eda edilmesi sahih olamaz. Çünkü azad

etmek suretiyle köleliğin hükmen ortadan kalktığı gibi böyle telef olan bir su da maddi olarak ortadan kalkar ve telef olur,^[94] İşte bu çok nefis bir açıklamadır. Bunun üzerinde dikkatle düşünmek icab eder," ^[95]

10- Necasetin Suyu Düşmesi İle Suyun Necasetin Bulunduğu Yerden Akması Arasındaki Fark:

Malik ve onun mezhebine mensub ilim adamları, içine necaset düşmüş su ile necasetin üzerinden geçen su arasında fark görmemektedirler. Bu su ister durgun olsun, ister olmasın. Çünkü Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Suyu hiçbir şey necis yapmaz."^[96] Ancak onu çokça etkileyerek tadını yahut rengini yada kokusunu değiştiren müstesnadır. "^[97]

Şafiî'ler ise fark gözeterek şöyle demişlerdir: Necaset suya düşecek olursa, su necis olur. İbnu'l-Arabî de bunu tercih etmiş ve şöyle demiştir: Sular ile ilgili hükümler konusunda şeriâtın esaslarından birisi de şudur: Necasetin suya isabet etmesi, suyun necasetin olduğu yerden geçmesi gibi değildir. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sİ2den herhangi bir kimse uykudan uyandı mı elini üç defa yıkamadıkça sakın kaba daldırmasın. Çünkü sizden herhangi bir kimse elinin geceyi nerede geçirdiğini bilmez."^[98] Böylelikle Peygamber (sav) elin suya daldırılmasını yasaklarken, suyun elin üzerine dökülmesini emretmiştir. Bu, bu hususta harikulade bir esastır. Eğer az ya da çok olsun su necasetin üzerinden geçmeyecek olsaydı, asla tahir olmazdı. Yine Peygamber (sav)'dan sabit olduğuna göre o mescidde küçük ab-destini bozan Bedevi'nin küçük abdesti ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Onun üzerine bir kova su dökünüz."^[99]

Hocamız Ebu'l-Abbas dedi ki: Aynı şekilde kulleteyn hadisini de delil göstermiş ve şöyle demişlerdir: Şayet su kulleteynden daha az olup da ona bir necaset isabet ederse, bu necaset o suyu değiştirmese dahi o su necis olur. Eğer o miktar ya da daha az bir miktar su necaset üzerinden geçip de onun maddi varlığını giderecek olursa su eski hali üzere tertemiz kalır ve necaseti izale etmiş olur. Ancak bu bir çelişkidir, çünkü her iki şekilde de karışma gerçekleşmiş olmaktadır. Suyun necasetin üzerinden geçmesi ile necasetin su üzerinden geçmesi şekli bir farktır. Bunda fıkhi herhangi bir incelik bulunmamaktadır. Diğer taraftan bu mesele taabbudi meselelerden değildir, aksine inanası akfen kavranabilecek meselelerdendir. Bu da necasetin izale edilmesi ve bunun hükümleri kabilindendir. Diğer taraftan onların bütün bu kanaatlerini Peygamber (sav)'ın şu buyruğu reddetmektedir: "Temiz olan suyu, onun rengini yahut tadını

ya da kokusunu değiştiren dışında hiçbir şey necis kılmaz." [100]

Derim ki: Bu hadisi Darakumî, Rişdîn b. Saâd Ebi'l-Haccac'dan, o Muavi-ye b. Salih'den, o Raşid b. Saâd'dan, o Ebu Uname el-Bahlî'den, o Sev-ban'dan, o da Peygamber (sav) yoluyla rivayet etmiş ve bunda "renkten" söz edilmemiştir. Darakutnî der ki: Bu hadisi Rişdin b. Saâd, Muaviye b. Salih'den merfu olarak zikretmemiştir ve pek kuvvetli değildir. [101] İstidlal bakımından bundan daha güzeli Ebu Üsame'nin el-Velid b. Kesir'den, onun Muhammed b. Kaâb'dan, onun Ubeydullah b. Abdullah b. Rafî' b. Hadic'den, onun Ebu Said el-Hudrî'den yaptığı rivayettir. Ebu Said dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu-daâ kuyusundan abdest alalım mı? diye soruldu, Bu kuyu içine ay hali ka-dınlann bezleri, köpeklerin etleri ve kokuşmuş şeyler atılırdı. Rasûkıllah (sav) şöyle buyurdu: "Su temizdir, hiçbir şey onu necis etmez." Bunu Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Darakutnî rivayet etmişlerdir. [102] Hepsi de bu senedle rivayet etmislerdir. Ebu İsa (et-Tirmizî) dedi ki: Bu hasen bir hadistir. Ebu Üsame bu hadisin ceyyid olmasını sağlamıştır. Ebu Said'in, Budaâ kuyusu ile ilgili rivayet ettiği hadisi Ebu Üsame'den daha güzel kimse rivayet etmemiştir. O halde bu hadis necasetin suya atılması veya gelmesi hususunda açık bir nasıttır. Rasûlullah (sav)'da böyle bir suyun tahir ve temizleyici olduğunu hükme bağlamıştır.

Ebû Dâvûd dedi ki: Ben Kuteybe b. Said'i şöyle derken dinledim: Ben Budaâ kuyusunun kayyumuna derinliğini sordum ve ona: Burada azami su ne kadar olur? dedim. O: Azami göbeğe kadar olur dedi. Peki eksilirse? diye sordum. Bu sefer: Avret sınırının altına iner dedi. Ebû Dâvûd dedi ki: Ben Budaâ kuyusunu elbisemle ölçtüm. Ridarm üzerine uzattım, sonra ziraimla ölçtüm. Eninin altı zira olduğunu gördüm. Bana bahçenin kapısını açıp içeriye alan kişiye sordum: Hiç bu kuyunun yapısı önceki haline göre değişikliğe uğratıldı mı? Hayır dedi. Ben içinde rengi değişmiş bir su gördüm [103] İşte bu bizim belirttiğimiz hususa dair lehimize bir delildir. şu kadar var ki İb-nu'l-Arabî şöyle demiştir: Bu kuyu kıraç arazinin ortasında idi. Onun suyu dibinden beri değişik olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [104]

11- Tâhir ve Mutakhir Olan Su:

Kendisiyle abdest almanın ve necasetleri yıkamanın caiz olduğu tâhir (temiz) ve mutakhir (temizleyici) su sema, nehir, deniz, pınar ve kuyulardan alınmış safî, arı sudur. İnsanlar tarafından kendisine herhangi bir şey katılıp karıştırılmamış, yüce Allah'ın yarattığı gibi saf bulunan ve "mutlak su" diye tarif ettikleri su

budur. Daha önceden de açıkladığımız gibi bu suyun bulunduğu yerin renginin ona zararı olmaz.

Bu hususta Ebu Hanife ile Abdullah b. Amr ile Abdullah b. Ömer muhalefet etmişlerdir. Ebu Hanife yolculuk esnasında nebiz ile abdest almayı caiz kabul ettiği gibi, tahir olan herbir sıvı ile necaseti izale etmeyi caiz görmüştür. Yağ ile yemek suyuna gelince, ondan gelen bir rivayete göre bunlarla necasetin izale edilmesi caiz değildir. Şu kadar var ki onun mezhebine mensub ilim adamları (arkadaşları) şöyle derler: Eğer necaset onunla zail oluyorsa, caizdir. Ona göre ateş ve güneşin durumu da budur. Hatta meyte (leş)'in derisi eğer güneşte kuruyacak olursa, tabaklanmaksızın dahi tahir olur. Yerin üzerindeki necaset de böyledir. Eğer güneşte kuruyacak olursa o yer temizlenmiş olur ve orada namaz kılmak caizdir. Şu kadar var ki; oradaki toprakla teyemmüm almak caiz olmaz.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Şanı yüce Allah, suyu tertemiz olmakla nitelendirip bizleri onunla temizlemek maksadıyla semadan o suyu indirmekle bize lut-funu hatırlatmış olması, suyun bu hususta özeilikkii olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Peygamber (sav) de Ebubekr es-Sıddîk'ın kızı Esmâ'ya, elbiseye isabet eden ay hali kanı hakkında soru sorduğunda şöyle demiştir: "O kanı önce kazı, sonra üzerine su dökerek çitile, sonra da orayı su ile yıka.^[105]" İşte bundan dolayı suyun dışındaki şeyler su hükmünde kabul edilemez. Çünkü o takdirde yüce Allah'ın bize lutfunu bu yolla hatırlatması iptal edilmiş olur. Diğer taraftan necaset maddi bir husus değildir ki; onu izale eden her-bir şey ile maksadın gerçekleştiği söylenebilir. Necaset şer'î bir hüküm olup şariat sahibi onu gidermek için suyu tayin ve tesbit etmiştir. Sudan başkası îu gibi değerlendirilemez. Zira su İle aynı hususiyete sahip değildir. Diğer taraftan başka şey su gibi değerlendirilecek olursa, o takdirde suyun varlığı onu iskat eder. Çünkü fer'î olan bir husus, ıskat etmek bakımından asla katılacak olursa, kendi kendisini ıskat etmiş olur. Tacu's-Sünne Zül-Iz b. el-Murtaza ed-Debusî buna "zina eden bir yavru" adını verirdi.

Derim ki: Nebiz'in (abdest almak için) kullanılabileceğine dair delil gösterilen rivayetlerin hepsi gevşek, zayıf, hiçbirisi ayakta duramayacak özellikte hadislerdir. Bunları Darakutnî zikretmiş, bunların zayıf olduklarını belirtmiş ve açıkça ifade etmiştir. Aynı şekilde"İbn Abbas'tan mevkuf olarak rivayet edilen "nebiz, suyu bulamayanın abdest suyudur"^[106] hadisi de zayıftır. Bu hadisin senedinde İbn Muhrîz vardır, onun da rivayet ettiği hadisler metruktür. Aynı şekilde Ali (r.a)'dan: "Nebiz ile abdest almakta sakınca yoktur" rivayeti de böyledir. el-Haccac da, Ebu Leyla da zayıf ravilerdîr. İbn Mes'ud yoluyla gelen hadisin de zayıf olduğunu belirtmiş ve şöyle demiştir: Bu hadisi tek başına İbn

Lehîa rivayet etmiştir, o da hadisi zayıf bir ravidir. Alkame b. Kays'dan da şöyle dediğini zikretmektedir: Abdullah b. Mes'ud'a dedim ki: Sizden herhangi bir kimse cinnin davetçisinin kendisine geldiği gece, onun yanında tanık bulundu mu? O, hayır dedi[107]

Derim ki: Bu, isnadı sahih bir rivayettir. Ravilerinin adaletinde görüş ayrılığı yoktur. Tirmizî, İbn Mes'ud yoluyla gelen bir hadisi rivayet ederek şöyle dediğini zikretmektedir: Peygamber (sav) bana: "Mataranda ne var?" diye sordu. Ben, nebiz vardır, dedim. Şöyle buyurdu: "(Nebiz'in kendisinden yapıldığı hurma) hoş ve güzel bir meyvedir. Su(yu) da tertemizdir." (İbn Mes'ud) dedi ki: (Peygamber) ondan abdesc aldı. Ebu İsa (et-Tirmizî) dedi ki: Bu hadis Ebu Zeyd'den, o Abdullah'tan, o da Peygamber (sav)'dan rivayet edilmiştir. Ebu Zeyd hadis ehline meçhul (tanınmayan) bir adamdır. Biz bu hadisin dışında onun herhangi bir rivayetinin olduğunu bilmiyoruz. Bazı ilim adamları nebiz ile abdest alınacağı görüşündedir. Süfyan ve başkaları bunlar arasındadır. Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Nebiz ile abdest alınmaz. Bu da Şafîî, Ahmed ve İshak'ın görüşüdür. İshak dedi ki; Şayet bir adam böyle bir durumla kargı karşıya kalacak olursa, nebiz ile abdest alır ve teyemmüm de yaparsa daha çok hoşuma gider. Ebu İsa (et-Tirmizî) dedi ki: Nebiz ile abdest alınmaz, diyenlerin görüşü Kitap ve Sünnete daha yakındır ve daha uygundur. Çünkü yüce Alâh: "Eğer su bulamazsanız, o vakit tertemiz toprakla teyemmüm edin." (el-Mâide, 5/6) diye buyurmaktadır.[108]

Bu mesele hilaf (çeşitli mezheplerin görüşlerini zikreden) kitaplarda uzun uzadıya ele alınmıştır. Bunların dayanakları ise daha önce el-Maide Sû-resi'nde (5/6. âyet, 29. başlık ve devamında, geçtiği üzere "su" lafzıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [109]

12- Deniz Suyunun Hükümü:

Yüce Allah: "Ve gökten tertemiz bir su indirdik" diye buyurduğu gibimizi onunla tertemiz yapmak için..." (el-Enfal, 8/11) diye buyurduğundan, bazı kimseler deniz suyunun hükümü hususunda karar verememişlerdir. Çünkü deniz suyu semadan inen su durumunda değildir. Hatta Abdullah b. Ömer ve İbn Amr'dan bu su ile abdest alınmayacağı rivayetini dahi nakletmişlerdir. Çünkü o bir ateştir ve tıpkı cehennemi andırır. Ancak Peygamber (sav) kendisine deniz suyunun hükmünü soran kimselere; "O suyu tertemiz, mey-tesi helal olandır" diye cevap vererek hükmünü açıklamıştır. Bu hadisi de Malik rivayet etmiştir.[110]

Ebu İsa bu hadis hakkında şöyle demiştir: Bu hasen, sahih bir hadistir. Peygamber (sav)'ın ashabından, aralarında Ebubekir, Ömer ve İbn Abbas'ın da bulunduğu fukahanın çoğunluğunun görüşü budur, bunlar deniz suyunda herhangi bir sakınca görmemişlerdir. Peygamber (sav)'ın ashabından bazıları ise deniz suyu ile abdest almayı mekruh kabul etmişlerdir, İbn Ömer ve Abdullah b.

Amr bunlar arasındadır, Abdullah b. Amr: O bir ateştir, demiştir. [\[111\]](#)

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Ebu İsa et-Tirmizî'ye, Safvan b. Süleym yoluyla nakledilen bu hadis hakkında sorulmuş, o şöyle demiştir: Bana göre o sahih bir hadistir. Ebu İsa dedi ki: Ben Buhârî'ye: Heysem diyor ki; O hadiste Ubeyy b. berze vardır, dedim. Dedi ki: Bu hususta yanılmıştır, aslında o el-Muğire b. Ebi Burde'dir.

Ebu Ömer dedi ki: Ben Buhârî'den gelen bu rivayetin ne demek olduğunu bilemiyorum. Çünkü sahih olsaydı, bunu kendisince sahih kabul ettiği hadisleri topladığı Musannef'inde zikretmesi gerekirdi. Ancak böyle yapmadı, zira sahih hadis noktasında sadece sened esas alınır. Böyle bir senedi bulunan bir hadisi ise hadis ehli delil diye göstermez. Ancak o bana göre sahihtir, çünkü ilim adamları bu hadisi kabul etmiş ve onun gereğince amel etmişlerdir. Fukaha'dan hiçbir kimse de bu hadisin genel muhtevasına muhalefet etmemiştir. Görüş ayrılığı ancak onun bazı anlamları hakkındadır. İlim adamlarının cumhuru ile çeşitli bölgelerdeki fukahânın fetva önderlerinden bir topluluk ittifakla şunu belirtmişlerdir: Denizin suyu tertemizdir. Onunla abdest almak caizdir. Abdullah b. Ömer b. el-Hattab ile Abdullah b. Amr b. el-As'dan gelen rivayetler istisnadır. İkisi de deniz suyuyla abdest almayı mekruh görmüşlerdir. Ancak bu hususta İslâm aleminin fukahasından kimse onlara uymamış ve bu görüşe itibar etmemiştir. Bu husustaki hadis dolayısıyla da bu görüşe kimse dönüp bakmamıştır. İşte bu husus, bu hadisin fuka-ha nezdinde meşhur olduğuna, onların gereğince amel edip, onu kabul ettiklerine delildir. Böyle bir gerçek ise onlara göre asli kaidelerin reddettiği bir husus olup, isnadı apaçık sahih olan bir rivayetten daha uygundur, Tev-fik Allah'tandır,

Ebu Ömer dedi ki: Safvan b. Süleym, Humeyd b. Abdu'r-Rahman b. Avf ez-Zührî'nin azadlısıdır. Medine'lilerin âbidlerinden ve aralarında Allah'a karşı en takvalı olanlarından idî. Kendisini ibadete vermiş bir zattı. Az veya çok ne bulursa çokça sadaka verirdi, ameli çok bir kişi idi. Allah'tan çok korkardı. Künyesi Ebu Abdullah'tır. Medine'de yerleşmiş ve oradan ayrılmamıştır. Medine'de yüzotuziki yılında vefat etmiştir. Abdullah b. Ahmed b. Han-bel dedi ki: Ben babama Safvan b. Süleym'e dair soru soruğunu ve cevaben şöyle dediğini dinledim: O sika bir ravidir, Allah'a ibadet edenlerin en hayırlılarından,

müslümanların Fazilet sahibi şahsiyetlerindendir. Said b. Se-leme'den ise bildiğim kadarıyla -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- sadece Safvan rivayette bulunmuştur. Bu durumda olan bir kimse ise meçhul birisi kabul edilir. İlim adamlarının tümünün kanaatine göre böyle bir rivayet delil olmaz. Muğire b. Ebi Burde'ye gelince, onun hakkında tıpkı Said b. Seleme gibi ilim bellemekle bilinen bir kimse olmadığı söylenmiştir, meçhul olmadığı da söylenmiştir, Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Muğire b. Ebi Bur-de'den, Mağrib'de Musa b, Nusayr'ın giriştiği gazvelerde söz edildiğini tesbit ettim. Musa onu süvarilerin başında kumandan olarak görevlendirirdi. Yüce Allah ona Berber ülkelerinde karada ve denizde bir çok yerin fethini müyesser kılmıştır.[\[112\]](#)

Dârakutnî de, Malik'in rivayet yolundan bir başka yolla Ebu Hureyre'den Rasûluliah (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet eder: "Deniz suyunun kendisini temizlemediği kimseyi Allah da temizlemesin." Dârakutnî dedi ki: Bu, isnadı hasen bir hadistir.[\[113\]](#)

13- Abdest veya Gusûlden Artan Suyun Hükümü:

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bazıları cünub bir kimsenin arttırdığı su ile abdest alınmayacağını zannetmişlerdir. Ancak bu batıl bir görüştür. Meymune'den şöyle dediği sabittir: Ben ve Rasûluliah (sav) cünub olduk. Ben bir kaptan guslettim ve bir miktar su arttı. Rasûluliah (sav) ondan gusletmek üzere gelince, ben: Ben o sudan gusletmişim, dedim. Şöyle buyurdu: "Suyun üzerinde bir necaset yoktur -veya:- Su cünub olmaz" diye buyurdu.[\[114\]](#)

Ebu Ömer dedi ki: Erkeğin kadının arttırdığı su ile abdest almasını yasaklayan, bu hususta merfu bir takım rivayetler varid olmuştur. Bu rivayetlerin kiminde bazıları: "Fakat her ikisi birlikte avuçlayıp su alsınlar" fazlalığını ilave ederken; bir kesim de: Aynı kaptan erkeğin kadın ile birlikte su avuçla-ması caiz değildir, çünkü o takdirde bunların herbirisi ötekinin fazlalığı ile abdest almış olur, demiştir. Başkaları da şöyle demektedir: Kadının tek başına su kabını alıp, sonra da erkeğin onun arttırdığı su ile abdest alması mekruhtur. Bu görüş sahiplerinin herbirisi kendi kanaatine uygun bir de rivayet kaydetmiştir. Ancak ilim adamlarının cumhuru ile İslâm aleminin değişik bölgelerindeki fukaha topluluğunun kabul ettiği görüşe göre erkeğin kadının arttırdığı su- ile kadının da erkeğin arttırdığı su ile abdest almasında bir mahzur yoktur. Kadın o kabı ister sadece kendisine ayırmış olsun, ister ayırmamış olsun. Bu hususta sahih pek çok rivayet vardır. Bizim benimsediğimiz görüş de şudur: Suyu hiçbir şey necis

etmez. Onda açıkça görünen necaset veya suyu değiştiren necis şeyler bulunması müstesna. Dolayısıyla sahih olarak rivayet edilmemiş eserlerle ve sahih olmayan görüşlerle uğraşmanın açıklanabilir bir tarafı yoktur. Yardım Allah'tandır.

Tirmizî'nin, İbn Abbas'tan rivayetine göre o şöyle demiştir: Bana Meymu-ne (r.anha) anlattı, dedi ki: Ben ve Rasûlullah (sav) aynı kaptan cünüplük-tan dolayı guslederdik. (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir[115]

Buhârî'nin rivayetine göre de Âişe (r.anha) şöyle demiştir: Ben ve Peygamber (sav) kendisine "el-ferak"[116] adı verilen aynı kaptan birlikte gusle derdik.[117] Müslim'in, Sahih'inde de İbn Abbas'tan rivayete göre Rasûlullah (sav), Mey-mune (r.anha)'ın arttırdığı su ile guslederdi[118]

Tirmizî'nin de rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Peygamber (sav)'ın hanımlarından birisi bir kaptan gusletti. Rasûlullah (sav) o kaptan ab-dest almak isteyince, ey Allah'ın Rasûlü dedi, ben cünup idim. Peygamber: "Su cünup olmaz" diye buyurdu. (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. Süfyan es-Sevrî, Malik ve Şafiî'nin de görüşü budur.[119]

Dâraikutnî'nin rivayetine göre Amr'e, Âişe (r.anha)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav) ile birlikte aynı kaptan abdest alırdık. Bundan önce ise kedi ondan içmiş oluyordu. Darakutnî dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. [120]

Yine Ğıfaroğullarından bir adamdan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) kadının abdestinden arta kalan suyu (taharet maksadıyla) kullanmayı nehyetmiştir.[121]

Bu hususta Abdullah b. Sercis'den de rivayet gelmiştir. Bazı fakihler kadının gusûl ve abdestinden arta kalan sunle abdest almayı mekruh görmüşlerdir. Ahmed ve İshak'ın görüşü budur. [122]

14- Abdest ve Gusûl Maksadıyla Suyu Isıtmak:

Dâraikutnî'nin rivayetine göre Ömer b. el-Hattab'ın azadlısı Zeyd b. Es-lem'den nakledildiğine göre Ömer b. el-Hattab'a bir güğümde su ısıtılır ve onunla guslederdi. (Darakutnî) dedi ki: Bu sahih bir isnaddir.® Âişe'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) kendim için güneşte su ısıttığım bir sırada yanıma geldi ve: "Ey Humeyra, bunu yapma, çünkü bu baras hastalığına sebeptir." Bunu da Halid b. İsmail el-Mahzumî, Hişam b. Urve'den, o babasından, o Âişe'den rivayet etmiştir. Ancak o (Halid) metruk bir ravidir.[123]

Bunu ayrıca Amr b. Muhammed el-A'sem, Fuleyh'den, o ez-Zührîden, o Ur-ve'den, o da Aişe'den rivayet etmiştir. Bu ise hadisi raünker olan bir kimsedir. Fuleyh'den ondan başkası da rivayet etmiş değildir. Zührî'den böyle bir rivayet sahih olarak rivayet edilmemiştir. Bunu Darakutnî söylemiştir[124]

15- Abdest Almak İçin Kullanılması Caiz Olan Kablar:

Altın ve gümüş kapları dışında, temiz olan herbir kaptan abdest almak caizdir. Çünkü Rasûhıllah (sav) altın ve gümüş kap edinmeyi yasaklamıştır. Bunun sebebi ise -Allah'u a'lem- Acemlere ve zorbalara benzemeye çalışmaktan dolayıdır. Yoksa bunlarda bir necaset bulunduğundan ötürü değildir. Bununla beraber bir kimse bu gibi kaplardan abdest alacak olursa, abdesti caizdir, fakat onları kullandığı için günahkâr olur. Gümüş veya altın kaptan herhangi birisinden alınan abdestin geçerli olmayacağı da söylenmiştir. Ancak birinci görüşü benimseyenler daha çoktur. Bu açıklamayı Ebu Ömer yapmıştır.

Şer'an temizlenmiş herbir derinin abdest ve başka maksatlar için kullanılması caizdir. Malik tabaklandıktan sonra da -bu konuda farklı görüşleri gelmiş olmakla birlikte- meytenin derisinden yapılmış kapta abdest almayı mekruh görürdü. Bu husustaki açıklamalar da daha önce en-Nahl Sûre-si'nde (16/80. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [125]

49. Onunla ölü bir beldeyi canlandıralım; yarattığımız nice hayva-nat.ve insanı onunla sulayalım diye.

"Onunla" yani yağmur İle"Ölü bîr beldeyi" kuraklığı, suyunun çekilmişliği ve bitki bitirmemiş olması ile böyle olan bir yeri..."canlandıralım." Ka'âb dedi ki: Yağmur yeryüzünün ruhudur. Allah orayı yağmur ile canlandırır.

Yüce Allah burada "Ölü" diye buyurup, "(müennes için) ölü" diye buyurmamış olması "belde" ile "beled"in manasının aynı oluşundan dolayıdır. Bu açıklamayı ez-Zeccac yapmıştır. "Beled" ile belli bir yeri kastettiği de söylenmiştir.

"Yarattığımız nice hayvanat ve insanı onunla sulayalım diye" buyruğundaki "Onunla sulayalım diye" buyruğu genel olarak "nûn" harfi ötreli okunmuştur. Ömer b. el-Hattab İle el-Mufaddal'ın rivayetine göre Âsim ile el-A'meş ise "nûn" harfini üstün olarak; diye okumuşlardır.

"Yarattığımız nice hayvanat ve insanı..." yani pek çok insanı sulayalım, diye... "İnsanlar"ın tekili şeklindedir. Bu da "el-kurkûr"un çoğulunun "karakîr" ile "karakir" şeklinde gelmesi gibidir. el-Ahfeş, el-Müber-red ve el-Ferra'mn iki

görüşünden birisine göre bu böyledir. el-Ferra'nın başka bir görüşü de şudur: Bunun tekili "insan"dır. Sonra sondaki "nun", "ya"ya değiştirilerek bunun yerine çoğul olarak; denilir. Aslı ise şeklindedir. Bu da "sirhân" ve "serahîn" ile "bustan" ve "besatîn" gibidir. Araplar bu kelimelerde "ya"yı, "nun"un yerine getirmişlerdir. Bu açıklamaya göre "serahî" ve "besatî" demek caiz olmalıdır. Aralarında herhangi bir fark yoktur.

el-Ferra dedi ki: Lamu'l-fiil ile aynu'l-fiil arasında bulunan ye'nin şedde-sî2 okunması mümkündür. Buna göre; "İnsanlar" denilir. Nitekim "karakîr" ve "karakir" gibi. "Çok" denilerek bunun yerine "Çoklar" denilmeyiş sebebi/faîl" vezni ile bazan çokluğun anlatılmak istenmesidir. Yüce Allah'ın: "Onlar ne iyi arkadaşlırlar" (en-Nisa, 4/69) buyruğunda olduğu gibi. [\[126\]](#)

50. Andolsun ki Biz, onu onların arasında öğüt alsınlar diye evirip çevirdik. Halbuki İnsanların çoğu yüz çevirip, nankörlük etmekten başka bir yol izlemediler.

"Andolsun kî Biz, onu" yani Kur'ân-ı Kerîm'i "onların arasında öğüt alsınlar diye evirip çevirdik." Burada zamir ile Kur'ân'dan söz edilmesi sûrenin baş taraflarında yüce Allah'ın: "Hak ile batılı ayıranı (Furkan'ı) âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna indiren (Allah) ne yüce, ne mübarektir" buyruğu; "Andolsun ki bana geldikten sonra beni Zikirden o saptırdı." (29. âyet) ile: Ta Rab! Gerçekten benim kavmim bu Kur'ân'ı terketti." (30. âyet) buyruklarında ondan söz edilmiş olmasından dolayıdır.

"Halbuki insanların çoğu yüz çevirip, nankörlük etmekten başka bir yol izlemediler." Onu inkâr ettiler, onu yalanladılar.

"Andolsun kî Biz, onu onların arasında... evirip çevirdik" buyruğunda sözü edilenin yağmur olduğu da söylenmiştir. Bu görüş İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. İbn Mes'ud da şöyle demiştir: Bir senenin yağmuru diğerinin-kindenden fazla değildir. Ancak yüce Allah, onu dilediği şekilde evirip çevirir. Bir tarafta yağın fazla miktar, diğerlerinden eksiltilmiş demektir. İşte "evirip çevirme"nin (tasrifin) anlamı budur.

"Andolsun ki Biz, onu onların arasında... evirip, çevirdik." Yani onu bol, daha az ve cisind halinde yağdırdık, diye de açıklanmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre, onun evirip çevirilmesi içmek, sulamak, onunla ekin yetiştirmek, taharet almak, bostanları sulamak, yıkamak ve benzeri yollarla çeşitli şekillerle ondan faydalanmaktır,

"Öğüt alsınlar diye evirip çevirdik. Halbuki İnsanların çoğu yüz çevirip

nankörlük etmekten başka bir yol izlemediler" buyruğu ile ilgili olarak İbnme dedi ki: Bu cahiliye dönemi Araplarının yıldızların doğup batışı ile ilgili olarak; "şu yıldızın doğuşu sebebiyle bize yağmur yağdırıldı" demeleridir. en-Nehhâs dedi ki: Bizler tefsir bilginleri arasında burada sözü eden "küfür (nankörlük)"ün onların "şu yıldızın doğumu sebebiyle bize yağmur yağdırıldı" demeleri demek olduğu hususunda bir görüş ayrılığı bilmiyoruz. Bunun bir benzeri ifade de "yıldız şu işi yaptı" demektir. Yıldıza herhangi bir fiil nisbet eden herkes, kâfirdir.

er-Rabî' b. Subeyh rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sav) döneminde bir gece insanlara yağmur yağdırıldı. Sabah olduğunda Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Bu hususta insanlar iki (tür) adam olarak sabahı ettiler. Kimisi şük-redendir, kimisi nankörlük eden bir kâfirdir. Şükreden kişi kendisine yağmur yağdırılıp su ihtiyacı karşılandığından dolayı yüce Allah'a hamdeder. Kâfir nankör kişi ise şu, şu yıldızın doğuşu dolayısıyla bize yağmur yağdırıldı, der."[\[127\]](#)

Bu hadisin manası itibariyle sahih olduğu hususunda ittifak vardır. İleride yüce Allah'ın İzniyle el-Vakıa Sûresi'nde (56/75- âyetin tefsirinde) gelecektir. Ayrıca İbn Mes'ud'un rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir senenin yağmuru bir diğerinkinden fazla değildir. Fakat bir kavim masiyet işleyecek olursa, Allah o yağmuru başkalarına yönlendirir. Hep birlikte isyan edecek olurlarsa, yüce Allah bu yağmuru çöllere ve denizlere yönlerdirir."[\[128\]](#)

Bir diğer açıklamaya göre burada evirip çevirmek, rüzgarlar hakkında söz konusudur. Buna dair açıklamalar da daha önceden el-Bakara Sûresi'nde C2/1Ğ4. âyet, 9. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Hamza ve el-Kisâî "Öğüt alsınlar diye" buyruğunu "Hatırlasınlar dîye" şeklinde, "zel" harfi şeddesia olarak "zikirden" gelmiş bir kip olarak okumuşlardır. Diğerleri ise tezekkür'den türemiş ve şeddeli olarak okumuşlardır. Yani yüce Allah'ın nimetlerini hatırlasınlar ve bu nimetleri ihsan eden kimseye ortak koşmanın caiz olmadığını bilsinler demektir. Tezekkür de mana itibariyle zikre (hatırlamaya) yakındır. Şu kadar var ki; tezekkür kalpten uzak kalan şeyler hakkında kullanılır, O bakımdan kalp, hatırlamakta bir çeşit çabaya ihtiyaç duyar. [\[129\]](#)

51. Eğer dikseydik herbir beldede elbette bir uyarıcı gönderirdik.

52. O halde kâfirlere itaat etme ve onlara karşı onunla büyük bir ci-had et!

"Eğer dileseydik herbir beldede bir uyarıcı" yani senin üzerinde peygamberliğin

yükleri hafiflesin diye yağmuru paylaştırdığımız gibi onları uyarıp korkutacak bir rasûl "gönderirdik." Ancak bizler böyle yapmadık, bilakis seni herkes için bir uyarıcı kıldık. Böylelikle senin derecen yükselsin istedik. O halde Allah'ın senin üzerindeki nimetine şükretmelisin.

"O halde kâfirlere" seni davet ettikleri ilahlarına tabi olmak hususunda "itaat etme ve onlara karşı onunla büyük bir cihad yap." İbn Abbas Kur'ân ile İbn Zeyd de İslâm ile diye açıklamışlardır. Kılıç ile cihad et, anlamında olduğu da söylenmiştir. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Zira sûre Mekki bir sûredir ve savaş emrinden önce nazil olmuştur. "Büyük bir cihad"dan kasıt, aralıksız ve durgunluk devresi olmayan bir şekilde cihad etmektir. [\[130\]](#)

53. İki denizi salıveren O'dur. Bu tatlı mı tatlı, bu ise tuzlu ve acıdır. Bu ikisi arasında da bir perde ve belirli bir sınır kıldık.

"İki denizi salıveren O'dur" buyruğu İle ihsan olunan nimetler tekrar söz konusu edilmektedir.

Salıveren" serbest bırakan, birbirine katan ve önündeki engeli kaldıran demektir. Mücahid dedi ki: O, iki denizi serbest bıraktı ve birini diğerinin üzerine saldı. İbn Arafe dedi ki: "İkideniz! salıveren" yani onları birbirine katan demektir. Onlar biri diğerine ulaşmaktadır. Bir şeyi katıp karıştırmayı anlatmak üzere; denilir. "Din ve iş birbirine karıştı ve tutarsızlık oldu" demektir. Yüce Allah'ın: "Pek karışık bir iş içinde..."(KM, 50/5) buyruğu da buradan gelmektedir. Peygamber (sav)'ın, Abdullah b. Âmr b. el-As'a söylediği şu ifadelerde de bu kökten gelen lafız kullanılmıştır: "Sen insanların ahitlerinin birbirine karıştığını, emanetlerinin artık hafife alındığını ve şöyle şöyle olduklarını görürsen..." deyip, parmaklarını birbirine geçirdi. Ben kendisine: Peki o sırada ne yapayım? Allah beni senin yolunda feda etsin, diye sordum. Şöyle buyurdu: "Evinde otur, dilini tut, maruf gördüğün şeyi yap, münker gördüğünü bırak ve sadece kendinle ilgilen, ammenin işleriyle uğraşmayı da terket." Bu hadisi Nesaî, Ebû Dâvûd ve başkaları rivayet etmişlerdir [\[131\]](#)

el-Ezherî dedi ki: "İki denizi salıveren" aralarını serbest bırakan demektir. Atı serbesl bırakıp merada yayılmayı terketmeyi anlatmak üzere; Atı meraya saldı, denilir. Sa'leb dedi ki: "Salmak" akıtmak demektir. Buna göre yüce Allah'ın: "İki denizi salıveren" buyruğu, ikisini akıtan anlamındadır. el-Ahfeş dedi ki: Bazıları da "İki denizi salıverdi" ifadesini (hemzesiz olarak): gibi kullanmışlardır. Yani burada vezni İle vezni aynı anlamdadır.

"Bu tatlı mı tatlı" son derece tatlı; "bu ise tuzlu ve acıdır." Hem tuzluluğu, hem

de acılığı vardır. Talha'dan onun;" Tuzlu" lafzının "mim" harfini üstün, lam harfini de esreli okuduğu rivayet edilmiştir.

"Bu ikisi arasında da bir perde" kendi kudretinden bir engel "...kıldı."

Onlardan biri diğerinin aleyhine baskın gelmez. Nitekim er-Rahman Sûre-si'nde:

"O iki denizi birbirine kavuşmak üzere salıverdi, ama aralarında bir engel vardır.

Biri diğerine karışmaz." (er-Rahman, 55/19-20) diye buyurmaktadır.

"Ve belirli bir sınır kıldı." Yani birinin diğerine karışmasını önleyecek şekilde görülmeyen bir perde var etti.

"Berzah: Perde" haciz Cengel) demektir. Hicr (sınır) ise mani Cengel) demektir.

el-Hasen dedi ki: Bununla İran denizi CHİnt okyanusu, Basra körfezi) ile Rum denizini (Akdeniz'i) kastetmektedir.

İbn Abbas ve İbn Cübeyr dediler ki: Kasıt semadaki deniz ile yeryüzündeki

denizdir, Yine İbn Abbas şöyle demiştir: Her yıl bu iki deniz birbirine kavugur,

fakat ikisi arasında da onun kaza ve takdiri ile berzahlardan bir berzah bulunur.

"Ve belirli bir sınır..." Yani tuzlu olanın tatlı su ile tatlanması yahutta tatlı olanın

tuzlu olan ile tuzlanması kesinlikle engellenmiştir. [\[132\]](#)

54. Ve O, sudan insan yaratan, ondan neseb ve sıhrî akrabaları çıkaran O'dur. Rabbin herşeye güç yetirendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[133\]](#)

1- İnsanların Yaratılış Nimeti:

"Ve O, sudan insan yaratan... O'dur." Yani nutfeden insan yaratan O'dur. "Ondan neseb ve sıhrî akrabaları çıkaran O'dur." Yani insanı bir ci-hetiyle neseb akrabılığı, bir cihetiyle de sıhrî akrabılığı olan bir varlık kılmıştır.

"Sudan" buyruğu ile insanın asli yaratılışına işaret edildiği de söylenmiştir.

Çünkü canlı olan herbir mahluk sudan yaratılmıştır. Bu âyet-i kerime ile

insanların yokluktan sonra var edilmeleri yolu ile üzerlerindeki nimet sayılmakta

ve bu hususta ibret almaları için dikkatleri çekilmektedir. [\[134\]](#)

2- Neseb ve Sıhr Ne Demektir?:

"Ondan neseb ve sıhrî akrabaları çıkararak O'dur" buyruğunda geçen neseb ve sıhrî insanlar arasında oiaşan her türlü akrabalığı kapsayan umumî İki anlamdır.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Neseb aslında erkek ile dişi arasında şer'î suretçe suyun karıştırılmasıdır. Eğer bu masiyet yolu ile gerçekleşirse bu mutlak olarak bir yaratma^[135] olur ve muhakkak olarak da bir neseb olmaz. Bundan dolayı şanı yüce Allah'ın: "Anneleriniz, kızlarınız... size haram kılındı." (en-Nisa, 4/23) buyruğunun kapsamına zinadan olma kızı girmez. Zira ilim adamlarımızın da, dinimiz de bu hususa dair iki görüşün sahih olanına göre de böyle bir kız, kişinin kızı durumunda değildir. Bu şer'an bir neseb olmayacak olursa, şer'an sıhrî bir akrabalık da söz konusu olmaz. Buna göre zina annenin kızını da, kızın annesini de haram kılmaz. Helal nikâh dolayısıyla haram kılınanlar, haram İlişki dolayısıyla haram kılınmazlar. Çünkü yüce Allah neseb ve sıhrî akrabalıkla kullarına olan lutfunu hatırlatmış ve bu akrabalıkların değerinin yüceliğini dile getirmiştir. Helal ve haramlığa dair hükümleri de bunlara bağlı olarak söz konusu etmiştir. O halde batıl olan bir ilişki akrabalığı bunlara katılamaz ve bunlara eşit görülemez.

Derim ki: Kişinin zinadan olma kızı yahut kızkardeşi ya da zinadan olma oğlunun kızını nikahlaması hususunda fukahâ arasında görüş ayrılığı vardır. Aralarında İbnu'l-Kasım'ın da bulunduğu bir topluluk, bunu haram kabul etmiştir. Ebu Hanife ve mezhebine mensub fukahânın görüşü de budur. Aralarında Abdu'l-Melik İbnu'l-Macişun'un da bulunduğu başkaları ise bunu caiz kabul etmişlerdir. Bu Şafiî'nin de görüşüdür. Buna dair açıklamalar yeterli bir şekilde en-Nisa Sûresi'nde (4/23. âyet, 14. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

el-Ferrâ dedi ki: Neseb, nikahlanması helal olmayan akrabalar demektir. Sıhrî akraba ise nikahlanması helal olan demektir. ez-Zeccac da böyle demiştir, aynı zamanda bu Ali b. Ebi Talib'in de görüşüdür.

"Sıhr"ın İştikakı bir şeyi başka bir şeyle karıştırmayı anlatmak üzere kullanılan:den gelmektedir. Sıhrî akrabalarından herbirisi diğeri ile karışmış olduğundan nikah yoluyla ortaya çıkan akrabalıklara sıhrî akrabalık denilmiştir. Çünkü bu yolla insanlar birbiriyle karışmaktadır.

Sıhrin nikâh akrabalığı olduğu söylenmiştir. Buna göre zevcenin akrabalarına (haten'in çoğulu) ehtân kocanın akrabalarına da ahma' (kayınlar) denilir, sıhrî akrabalar ise bütün bunlar hakkında umumi olarak kullanılabilir. Bu açıklamayı da el-Esmaî yapmıştır.

İbnu'l-Arabî dedi ki; "Haten"ler kadının babası, kardeşi ve amcasıdır. -el-Esmaî'nin dediği gibi- Sıhr ise adamın kızının kocası, onun kardeşi, babası. ve amcasıdır. .

Ebu Suleyman el-Cûzecânî'nin rivayetine göre Muhammed b. el-Hasen, şöyle demiştir: Adamın haten'leri (enişteleri) kızlarının, kızkardeşlerinin, hala ve teyzelerinin ve kendisine mahrem olan her bir kadının kocasına denilir. Sihri akrabaları ise hanımı tarafından haram olan zû rahim olan herkes demektir.

en-Nehhas dedi ki: Bu hususta evla olan el-Esmaî'nin sihri akrabalıklar hakkındaki görüşünün kabul edilmesi ve her İki taraftan (karı ve koca tarafından) akrabalıkların söz konusu olmasıdır. Nitekim: "O şeyi karıştırdım" denilir. İşte eşlerden herbîrisi diğeri ile böylelikle karışmış olmaktadır. Hatentler (enişteler) hakkında da evla olan şu iki sebep dolayısıyla Muhammed b. Hasen'in söylediği görüştür: Birincisi bu husustaki merfu hadistir. Muhammed b. İshak, Yezid b. Abdullah b. Kusayt'dan, o Muhammed b. Üsâme b. Zeyd'den, o babasından rivayete göre Zeyd dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Sana gelince ey Ali, sen benim hatenimsin (damadım-sın), torunlarımın babasısın, sen bendensin, ben de sendenim." İşte burada görüldüğü gibi kızın kocası olan Ali (r.a)'e "haten" denilmiştir. Diğer taraftan "haten" kelimesi bir şeyi koparmayı anlatmak için kullanılan; 'den gelmektedir. Koca sanki kendi akrabalarından koparılmış ve eşini de kendi akrabalarından koparmış gibidir.

ed-Dahhâk dedi ki: sıhrî akraba süt emmek yoluyla meydana gelen akrabalıktır.

İbn Atiyye dedi ki: Ancak böyle bir görüş kanaatime göre İbn Abbas (r.a)'ın şu sözü dolayısıyla düşülmüş bir yanılgıdır: Neseb dolayısıyla yedi kişi, sihri akrabalık dolayısıyla da beş kişi haram kılınmıştır. Bir başka rivayette ise "sıhrî akrabalık dolayısıyla yedi kişi haram kılınmıştır" şeklindedir. O bununla şanı yüce Allah'ın neseb yoluyla haram kılınanların sözkonusu edildiği: "Anneleriniz, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, hemşire kızları... size haram AiJmdı.'Cen-Nisa, 4/23) buyruğu ile sihri akrabaların sayıldığı yüce Allah'ın şu buyruğunda: "Sızı emziren süt anneleriniz. .. ve iki kızkardeşi birlikte almanız da (size haram kılındı)." (en-Ni-sa, 4/23) buyruğuna kadar sayılanları kast etmektedir. Bundan sonra evli kadınların haram kılındığı söz konusu edilmektedir.

Bu hususta hareket noktası şudur: İbn Abbas sıhrî akrabalar arasında onunla birlikte zikrolunanlar da haram kılınmıştır, demek istemiştir. O, bu sözü edilenlerle bunun önemine yani sıhrî akrabalığın önemine işaret etmek istemiştir. Yok, süt emzirmek ile sıhrî akrabalık olur, demek istememiştir. Ancak süt akrabalığı neseb seviyesindedir. Neseb dolayısı ile -bu hususta nakledilmiş

hadisin hükmü gereğince- haram kılınanlar süt emmek dolayısıyla da haram kılınmıştır. Diğer taraftan sıhrî akrabalarından da beş kişi haram kılınmışur, diye rivayette bulunanlar iki âyet-i kerime'de yer alan iki kızkarde-şin birlikte nikâhlanmasıyla evli hür kadınların nikahlanmasını saymamıştır. Derim ki: Buna göre İbn Atiyye az önce sözü edilenlerle birlikte süt emmeyi de neseb kabul etmiştir. ez-Zeccâc'ın da görüşü budur. Ebu İshak dedi ki: Yüce Allah'ın: "Anneleriniz... size haram kılındı" buyruğundan itibaren "ve iki kızıkardeşi birlikte almanız da (size haram kılındı)" buyruğuna kadar zikredilenler neseb akrabalarıdır. Sıhrî akraba ise velayeti altındaki kadını evlendirme yetkisine sahip olan kimselerdir, İbn Atiyye dedi ki: ez-Zeh-ravî de şöyle bir görüş nakletmektedir: Buna göre neseb erkek çocuklar tarafındaki akrabalık, sıhrî akrabalık ise kız çocuklar tarafından meydana gelen akrabalıklardır.

Derim ki: Bu görüşü en-Nehhâs da zikretmiş ve şöyle demiştir. Çünkü sm-rî akrabalık iki cihetten de olmaktadır.

tbn Şîrîn dedi ki: Bu âyet-i kerime Peygamber (sav) ile Ali (r.a) hakkında nazil olmuştur. Çünkü Peygamber (sav)'ın, AÜ (r.a) ile akrabalığı hem neseb akrabalığıdır, hem de sıhrî akrabalıktır. İbn Atiyye dedi ki: Onların bu şekildeki akrabalıkları kıyamet gününe kadar aralarındaki hürmet bağıni pekiştiriridir.

"Rabbini herşeye" ve dilediğini yaratmaya "güç yetirendir." [\[136\]](#)

55. Halbuki onlar Allah'tan başka kendilerine fayda da, zarar da veremeyen şeylere İbadet ederler. Kâfir, Rabbine karşı yardımcı olandır.

"Halbuki onlar Allah'tan başka kendilerine fayda da, zarar da veremeyen şeylere İbadet ederler." Yüce Allah, nimetlerini sayıp, döktükten ve kudretinin kemalini açıkladıktan sonra müşriklerin sonra herhangi bir fayda sağlamaya, zarar vermeye gücü yetmeyen varlıkları, kendisine ortak koşmalarının hayret edilecek bir iş olduğunu bu buyruğu ile ifade etmektedir. Yani sözünü ettiği bu varlıkları yaratan yüce Allah'tır. Diğer taraftan bunlar cahillikleri dolayısıyla Allah'ın dışında fayda da veremeyen, zarar da veremeyen ölü ve cansız bir takım varlıklara ibadet etmektedirler.

"Kâfir, Rabbine karşı yardımcı olandır" buyruğu ile ilgili olarak İbn Ab-bas'tan gelen rivayete göre burada "kâfir"den kasıt Ebu Cehil -la'anehullah-dır. Bunun açıklamasına gelince: O, putlara ibadet etmek suretiyle Allah'ın dostlarına karşı yardımcı olmaya kalkışır. İkrîme de dedi ki: Burada "Kâfir"den kasıt İblis'tir. O, Rabbine düşmanlık ederek ortaya çıkmıştır. Mutarriif'de burada "kâfir"den kasıt şeytandır demiştir.

el-Hasen dedi ki: "Yardımcı olan" buyruğu, masiyetlere karşı şeytana yardımcı olan demektir.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Kâfir, Rabbinin nezdinde zelil, önemsiz, herhangi bir değeri ve ağırlığı olmayan bir varlıktır. Bu da Arapların: ifadelerinden gelmektedir ki; bu o şeyi elinin tersiyle bir kenara ittin ve ona iltifat etmedin, anlamına getir.

Yüce Allah'ın: Onu arkanıza atılmış, önemsenmeyen bir şey edindiniz." (Hud, 11/92) yani onu çok basit bir şey olarak değerlendirdiniz, buyruğu da bu anlamdadır.

Şair el-Ferezdak'ın şu beyiti de böyledir:

"Ey Kays oğlu Temim, sakın benim ihtiyacım (nezdinizde) elinizin tersiyle Bir kenara atılmış, önemsenmemiş bir şey olmasın da. ona vereceğiniz cevap bana ağır gelmesin."

Ebu Ubeyde'nin açıklamasının anlamı budur.

"Yardımcı (bu açıklamaya göre: önemsiz)" kelimesi, "Önemsenmeyen" anlamındadır. Yani kâfirlerin küfrü Allah nezdinde önemsizdir. Allah onu önemsiz görür, çünkü kâfirin küfrünün O'na bir zararı olmaz.

Şöyle de açıklanmıştır: Kâfir kendisine tapındığı rabbi olan puta karşı güçlü ve galip gelendir. Ona dilediğini yapar, çünkü cansız varlıkların herhangi bir zararı önlemeye veya bir fayda sağlamaya güçleri yoktur, [\[137\]](#)

56. Biz, seni ancak bir müjdeleyici ve uyarıcı olmak üzere gönderdik.

57. De ki: "Ona karşılık sizden ücret istemem. Ancak Rabbine doğru yol tutan kimseler (olmanızı) arzuluyorum."

"Biz, seni ancak bir müjdeleyici ve uyarıcı olmak üzere gönderdik." Yani Biz, seni cennet ile müjdeleyen cehennem ateşinden korkutup uyarıcı bir kimse olarak gönderdik. Biz, seni bir vekil yahutta onları imana zorlayan bir zorlayıcı olarak göndermedik.

"Deki: Ona karşılık sizden ücret istemem" buyruğu ite şunu anlatmaktadır; Ben size getirmiş olduğum Kur'ân ve vahiy dolayısıyla sizden herhangi bir ücret istemem. Buradaki "te'kid içindir.

"Ancak" lakin "Rabbine doğru" malını Allah yolunda infak etmek suretiyle "yal tutan kimseler (olmanızı) arzuluyorum." Buradaki istisna mun-katı' bir istisnadır, o bakımdan anlamı lakin (ancak)... şeklindedir. Bu istisnanın muttasıl olup, muzafın hazfedilmiş olması da mümkündür. O takdirde "Ancak Rabbine doğru yol tutan kimselerin ecrini "arzuluyorum" demek olu*. Bu da onların benim

dinime tabi olması ile olur. Böylelikle Peygamber hem dünya, hem de âhirdin lütuf ve ihsanlarına nail olur. [\[138\]](#)

58. Asla ölmez, hayy olana tevekkül et ve O'nu hamd ile teşbih et. Kullarının günahlarından haberdar olarak O, yeter.

"Asla ölmez, hayy olana tevekkül et" buyruğunda sözü edilen tevekkülün anlamı ve tevekkülün bütün hususlarda yüce Allah'a kalbin güvenip dayanması, sebeplerin ise; onlara güvenip dayanmak söz konusu olmaksızın, yerine getirilmelerini emrettiği bir takım araçlardan ibaret olduğuna dair açıklamalar daha önceden Al-i İmran Sûresi'nde (3/122 âyetin tefsirinde) ve bu sûrede geçmiş bulunmaktadır.

"Ve O'nu hamd ile teşbih et." Yani yüce Allah'ı şu kâfirlerin nitelendirmiş olduğu ortaklarının bulunmasından tenzih et. Teşbih, tenzih demektir, buna dair açıklamalar da geçmiş bulunmaktadır. "Teşbih et" buyruğunun O'nun için namaz kıl, anlamında olduğu da söylenmiştir, çünkü namaza da teşbih denilmektedir.

"Kullarının günahlarından haberdar olarak O yeter." Yani onların günahlarını O çok iyi bilir, bu günahlan dolayısıyla onları cezalandıracaktır. [\[139\]](#)

59. O, göklerle yerî ve aralarında olanları altı günde yaratan, sonra Arş üzere İstiva edendir, Rahman'dır. Sen bunu bir bilene sor!

"O, göklerle yeri ve aralarında olanları altı günde yaratan, sonra Arş üzere istiva edendir" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/54. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"O" ism-i mevsûlû daha Önce geçen "hayvan sıfatı olarak cer ma-hallindedir. "Aralarında olanları" diye (tesniye zamiri) kullanılıp, "Aralarında" diye (müennes ve çoğul zamiri) kullanılmaması şundan dolayıdır: Yüce Allah bununla iki sınıfı, iki türü ve İki şeyi kastetmiştir, el-Kutâmî'nin şu beyi tinde olduğu gibi:

"Üzmüyor mu seni Kaya'm ipleri ile Tağlib'in;

Ve her ikisinin kesilerek birbirinden ayrılmış olması."

Şair burada görüldüğü gibi "Tağlib'in ipleri de" demek istediğinden "ipler" çoğul olmakla birlikte, ayrıldıklarını haber veren fiilde tesniye zamiri kullanmıştır. Çünkü o bununla iki şey ve iki türü anlatmak istemiştir.

"Rahman'dır. Sen bunu bir bilene sor." ez-Zeccac dedi ki: Buyruk, sen O'nun hakkında soru sor, demektir. Bu açıklamayı dil bilginlerinden bir topluluk da

nakletmiş bulunmaktadır. Buradaki "be" harfi cerri "...den, dan" anlamındadır. Nitekim yüce Allah: İsteyen biri inecek azabı istedi" (el-Meâric, 70/1) diye buyurmaktadır. [140]

Şair de şöyle dernektedir:

"Ey Malik'in kazı niye at(lı)lara sormadın, Eğer bilmiyor isen; bilmediğin şey hakkında."

Alkame b. Abdede şöyle demiştir;

"Şayet sizler bana kadınlar hakkında soru soruyorsanız gerçekten ben, Kadınların ilaçlarını çok iyi bilirim, tabibim."

Burada görüldüğü gibi şairler: "Kadınlar hakkında" ve; Bilmediklerin hakkında" demek istemişlerdir.

Ancak Ali b, Süleyman bunu kabul etmeyerek şöyle der: Nazar ehli "be" harfi cerrinin, "an" anlamında olmasını kabul etmezler. Çünkü o takdirde Arapların lafızları kullandıkları anlamları bozmak söz konusudur. Çünkü ifadesi, eğer sen filan kimse ile karşılaşacak olursan, senin onunla karşılaşmanla birlikte bir de karşına ars-ı lan çıkar, anlamında olur. O halde burada buyruk; "Sen sorunu bu hususta bilgisi olan, haberdar bir kimseye sor" demek olur. İbn Cübeyr de böyle demiştir.

Burada "el-Habir" yüce Allah'tır. Buna göre "habîr: bilen" lafzı, "sor" fiili ile meFulün bih olarak nasbedilmiştir,

Derim ki: ez-Zeccac'ın açıklaması güzel bir şekilde yorumlanabilir. O da buradaki "el-habîr: Bir bilen"İn Allah'tan başka bir kimse olmasıdır, yani sen O'nun hakkında (an harfi cerri ile) bir bilen kimseye sor. Yani onu bilen birisine, yani O'nun sıfat ve isimlerini bilen birisine soru sor, demektir.

Anlaman; "Sen onun için bilen birisine sor," şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bu durumda "he" zamirinden hal olarak nasbedilmiştir; el-Mehdevî dedi ki; Burada "bir bilen" lafzının hal olması uygun değildir. Zira halin hem soran kimse için, hem de sorulan kimse için olması mümkündür. Failden hai olması da doğru olamaz. Zira bilen bir kimsenin ayrıca başkasına sormaya ihtiyacı yoktur. Mef ulden de hal olamaz, çünkü hakkında soru sorulan kişi er-Rahman olandır ve o da ebediyyen bilendir, haberdar olandır. Hal çoğunlukla değişikliğe uğrayan ve bir yerden bir yere intikal eden şeylerde söz konusudur. Şu kadar var ki; bunun, - mesela: "Halbuki o... doğrulayan gerçeğin ta kendisidir." (el-Bakara, 2/91) buyruğunda olduğu gibi- tekid edici bir hal olarak kabul edilmesi hali müstesnadır; o takdirde caiz olur.

"Rahman" lafzının merfu olarak gelmesi üç türlü açıklanabilir: Evvela "istiva edendir" buyruğundaki zamirden bedel olabilir. Diğer taraftan "o Rahmandır"

anlamında merfu gelmiş olabilir. Ayrıca mübteda olarak merfu gelmiş olabilir, onun haberi de: "Sen bunu bir bilene sor" anlamındaki buyruktur. Bununla birlikte; "Hayy olan, ölmeyen, Rahmana tevekkül et" anlamında sıfat olarak mecrur olması da mümkündür. Medh olmak üzere nasb ile gelmesi de mümkündür. [\[141\]](#)

60. Onlara: "Rahmana secde edin" denildiğinde, onlar: "Rahman da neymiş? Senin bize emrettiğin şeye mi secde edelim?" dediler ve bu, nefretlerini arttırdı.

"Onlara: Rahmana secde edin, denildiğinde onlar: Rahman da neymiş?... dediler" ve bu sözlerini inkâr ve şaşkınlık üslubuyla söylediler. Yani biz ancak Yemame'nin rahmanını, rahman olarak biliriz. Bununla da Mü-seylime el-Kezzab'ı kastediyorlardı. Kadı Ebubekr İbnu'l-Arabî'nin iddiasına göre onlar mevsuf u (yüce Allah'ı) değil de sıfatı bilmiyorlardı. O buna yüce Allah'ın: "Rahman da neymiş?" demiş olduklarını ve; "Rahman da kimmiş?" dememiş olduklarını delil göstermektedir. İbnu'l-Hassar ise şöyle demektedir: Rahmetlik bu ifadeleri ile "halbuki onlar Rahman'ı inkâr ediyorlar." (er-Ra'd, 13/30) anlamındaki diğer âyet-i kerimeyi hatırlamamış görünüyor.

SenİN bize emrettiğin şeye mi secde edelim?" Bu kıraat Medine'lilerle, Basra'lıların kıraatidir, Yani ey Muhammed, senin bize emrettiğin şeye mi secde edeceğiz? Bunu Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de tercih etmiştir.

el-A'meş, Haraza ve el-Kisaî ise ye ite: "Onun bize emrettiği..." diye okumuşlardır ki bununla Rahman'ı kastetmektedirler. Ebu Ubeyd bunu böylece açıklamış ve şöyle demiştin Şayet onlar Rahman'ın bu emri kendilerine vermiş olduğunu ikrar ve İtiraf etmiş olsalardı, kâfir olmazlardı.

en-Nehhâs da şöyle demektedir: Kûfe'lilerin kıraatini böyle uzak bir te'vil ile yorumlamaya gerek yoktur. Çünkü evla olan onların "O'nun bize emrettiği şeye mi secde edelim?" şeklindeki kıraatlerinin lehine, emreden Peygamber (sav) olduğunu söylemek daha uygundur. Böylelikle bu kıraat de doğru bir kıraat olarak karşımıza çıkar. Ancak birinci kıraat daha uygundur, daha açıktır ve daha kolay anlaşılır.

"Ve bu nefretlerini arttırdı," Yani onlara Rahman'a secde edin, emrini veren kimsenin bu sözü, onların dinden daha çok uzaklaşmalarına sebep oldu.

Süfyan es-Sevrî bu âyet-i kerime hakkında şöyle dermiş; Ey yüce ilâhım, senin düşmanlarının nefretlerini arttıran husus, benim senin önünde daha bir zilletle boyun eğmemi arttırmıştır. [\[142\]](#)

61. Gökte burçlar kılan, onda bir kandil ve aydınlık saçan bir ay yaratanın şanı ne yüce, ne mübarektir!

"Gökte burçlar..." yani konaklar "kılan...tn şanı ne yüce, ne mübarektir!" Burçlara dair açıklamalar daha önceden (el-Hicr, 15/16. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onda bir kandil..." İbn Abbas dedi ki: Güneşi kastetmektedir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Güneşi de bir kandil yapmıştır." (Nuh, 71/16) buyruğudur. Genel olarak buradaki "kandil" anlamındaki "sirac" kelimesi, tekil olarak okunmuştur. Ancak Hamza ve el-Kisaî: "Kandiller" diye okumuşlardır ki, bu kıraate göre maksat, parıl parıl ışık saçan büyük yıldızlar demektir. Ebu Ubeyd'e göre birinci kıraat daha uygundur, çünkü o (takdirde) "kandiller"i de yıldızlar, "burçlar"ı da yıldızlar diye te'vil etmiş olur. Böylelikle anlam yıldızlar ve yıldızlar demek olur.

en-Nehhas dedi ki: Ancak onların lehine şöyle bir te'vil yapılabilir: Eban b. Tağlib dedi ki: Kandillerden kasıt bol ışık saçan yıldızlardır. es-Sa'lebî dedi ki: Zühre (Venüs), Müşteri (Jüpiter), Zühal (Satürn), balıkçılar ve benzerleri böyledir.

"Ve aydınlık saçan bîr ay" Yani doğduğu vakit yeryüzünü aydınlatan bir ay... İsmet, el-A'meş'den "kaP harfini ötreli, "mim" harfini de sakın olarak; diye okuduğunu rivayet etmiştir. Ancak bu şaz bir kıraattir. Şayet zamanının müslümanlarının imamı olan Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında: Kıraatleri rivayet eden İsmet'in naklettiklerini yazmayınız, sözü dışında hiçbir şey olmasaydı bile bu kadarı dahi yeterdi. Ancak Ebu Hatim es-Sicistanî sözü geçen bu İsmet'in yaptığı rivayetleri zikretmeye çokça önem verirdi. [\[143\]](#)

62. İbret ve öğüt almak veya şükretmek İsteyenler için gece ve gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[144\]](#)

1- Gece ve Gündüzün. Birbiri Ardınca Gelmesi:

Yüce Allah'ın: "Birbiri ardınca" buyruğu hakkında Ebu Ubeyde şöyle dernektedir: Bu lafız bir şeyden sonra gelen herşey hakkında kullanılır. Gece ile gündüz biri diğərinin arkasından gelir. Karnı ishal olmuş bir kimseye; denilir. Yani biri diğərinin arkasından bir kalkıp, bir oturuyor demektir. "yazın İlk

yapraklardan sonra çıkan yapraklar" anlamındaki bu tabir de buradan gelmektedir. Züheyr b. Ebi Sülma'nın aşağıdaki beyitte de bu tabir kullanılmıştır: olara"Vardır ora4a iri gözlü yaban öküzleri ile ceylan yavruları; birbiri arkasından yürüyen,

Ve bu yaban öküzlerinin yavruları, çökmüş oldukları her yerden kalkıp giderler." Şair: Bir sürü gitti mi arkasından öbürü gelir, demek istemektedir. Kışın bir eve, yazın bir başka eve sürekli k taşınıp duran bir kadını nitelendiren bir başka şair de şöyle demektedir;

"Karıncalar (yazın) topladıklarını yediklerinde onun el-Matirûn denilen yerde, întikal ettiği yeri vardır, nihayet baharı ettiğinde Cillik denilen yerde manastırlarda kalır.

Dağ başının ortasındaki evlerde etrafında

Zeytin ağaçlarının meyveleri olgunlaşmış olur,"

Mücahid dedi ki: "Birbiri ardınca" lafzı hilaf (birbirine aykırı-lık)'dan gelmektedir. Biri beyaz (gündüzün aydınlık), diğeri siyah (gece karanlık)'dır.

Ancak birinci açıklama daha güçlüdür. Bunun aydınlık ve karanlık, artış ve eksiliş bakımından birbiri ardınca gelmesi anlamında olduğu da söylenmiştir, Bîr diğr açıklamaya göre burada muzaf hazfedilmiştir. Yani yüce Allah gece ve gündüzü birbiri ardınca gelme özellikli yani birbirinden farklı özelliklere sahip kılmıştır.

"İbret ve öğüt almak... isteyenler için." Böylelikle yüce Allah'ın bunu boşuna yaratmamış olduğunu bilenler için. Bunun sonunda Allah'ın yarattıkları üzerinde ibretle düşünür, akıl, fikir ve kavrayış bakımından üzerlerindeki nimetleri dolayısıyla Allah'a şükrederler.

Ömer b. el-Hattab, İbn Abbas ve el-Hasen'in şu manada açıklamaları vardır: Geceleyin bir taktın hayırları gerçekleştiremeyen, gündüzün onu telafi eder. Gündüzün bir takım hayırları gerçekleştiremeyen de onu geceleyin telafi eder. Sahih hadiste de şöyle buyurulmuştur: "Herhangi bir kimsenin geceleyin kılacağı bir namaz olur da, bastıran uykusu bunu kılmasına engel teşkil eder de, güneşin doğuşu ile öğle namazı arasında (bu kılmadığım) kılsa, mutlaka'yüce Allah ona o namazının ecrini ona yazar ve onun uyuması da ona (verilmiş) bir sadaka (gibi) olur."[\[145\]](#)

Müslim'in, Sahîh'inde rivayetine göre Ömer b. el-Hattab şöyle demiştir: Rasûtullah (sav) buyurdu ki; "Her kim okumays adet edindiği miktarını yahut onun bir bölümünü okuyamayıp uyur[\[146\]](#) da bunu sabah namazı ile öğle namazı arasında okuyacak olursa, onun tamamını geceleyin okumuş gibi ona yazılır.

[147]

2- Az Uyuyarak Zaman Kazanmak:

İbnu'l-Arabî der ki: Zu'ş-Şehid el-Ekber'i şöyle derken dinledim; Yüce Allah kulu canlı ve ilim sahibi olarak yaratmıştır. Onun kemali de bununladır. Buna karşılık ona uyku afeti ile def-i hacet ihtiyacını ve hilkatinin eksikliğini musallat kılmıştır. Zira kemal o ilk olan yaratıcıya mahsustur. O bakımdan kişi az yemek ve yüce Allah'a itaat yolunda uykusuz kalmak suretiyle, uykusunu bertaraf edebilirse bunu yapsın. Kişinin altmış yıl yaşayarak bu altmış yılın gecelerini uykuyla geçirip, böylelikle ömrünün yarısını boşa harcaması, gündüzün altında birini dinlenmek maksadı ile uyuyup, böylelikle de ömrünün üçte ikisinin gitmesi, geriye de onun yirmi yıllık bir ömrünün elinde kalması, gerçekten büyük bir aldanıştır. Kişinin üçte ikilik Ömrünü fani bir lezzette telef etmesi buna karşılık hiçbir şeye muhtaç olmayan ve hiçbir eksiği bulunmayan, asla da zulmetmeyen, amellerin karşılıklarını eksiksiz verenin nezdinde, kalıcı bir lezzet uğrunda uykusuzlukla ömrünü geçirmemesi, çok büyük bir bilgisizlik ve akılsızlıktır, [148]

3- Gece ve Gündüzün Fazileti:

Eşyalar bizatihi biri diğerinden faziletli değildir. Çünkü cevher ve arazlar varlık itibariyle birbirine benzerdirler. Üstünlük niteliklerle gerçekleşir. Şu iki vaktin hangisi daha faziletli olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır: Gece mi, gündüz mü? diye. Ancak orucun delaleti başka bir delile ihtiyaç bırakmayacak kadar açıktır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bu açıklamayı İbnu'l-Arabî yapmıştır.

Derim ki: Gecenin kadri de pek büyüktür. Yüce Allah, Peygamberine geceleyin namaz kılmayı emrederek şöyle buyurmuştur: "Gecenin bir kısmında da sana has nafiye olmak üzere onunla (Kur'ân ile) gece namazı kıl." (el-İsra, 17/79); "Birazı müstesna geceleyin kalk, namaz A[/. (el-Müzzemmil, 73/2) -ileride açıklaması geleceği üzere- diye buyurmuştur.

Mü'minleri de geceleyin namaz kıldıkları için: "Yanları yataklarından uzak kalır." (es-Secde, 32/16) diye buyurmaktadır. Peygamber (sav) de şöyle buyurmuştur: "Suyun ateşi söndürdüğü gibi sadaka da günahı öylece söndürür. Kişinin gecenin ortasında namaz kılması... ve gecede yüce Allah'ın duayı kabul ettiği bir an vardır ve geceleyin şanı yüce ve mübarek olan Rabbimiz (dünya semasına) iner..."[149] Yüce Allah'ın izniyle ileride açıklaması gelecektir. [150]

4- Şükretmek İsteyenler:

"İbret ve öğüt almak... isteyen" anlamındaki buyruğu sadece Hamza, "zel" harfi sakın, "kef'de ötreli olarak; " Hatırlamak., isteyen" diye okumuştur, Bu İbn Vessâb, Talha ve en-Nehaî'nin de kıraatidir. Übeyy'in Mushaf ında ise bir "te" ziyadesi ile; şeklindedir. Diğerleri ise "kef harfi şeddeli olarak; diye okumuşlardır. İster şeddeli, ister şeddesiz olsun her iki okuyuş da aynı anlamdadır. Şeddesiz okuyuşun; iki vakilten birisinde unuttuğunu, ikincisinde hatırlar şeklinde olduğu yahut o vakitte Allah'ı tenzih ve teşbihi hatırlasın, demek olduğu da söylenmiştir.

a şükür etmek isteyenler için..." buyruğundaki "şükür" fiili:Şükretti, şükreder, şükretmek" şeklinde kullanılır. "Küfretti, nankörlük etti, eder, küfretmek, nankörlük etmek" gibi.

Burada sözü geçen şükür yüce Allah'ın gece ile gündüzü onların hayatta kalmalarının esası kılması dolayısıyladır. Sanki müşriklerin: "Rahmanda neymiş" demeleri üzerine mü'minler de: O bütün bunları takdir edendir, diye cevap vermiş gibidirler. [\[151\]](#)

63. Rahman'ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler. Cahiller onlara hitab ettiklerinde onlar: "Selam" derler.

Yüce Allah müşriklerin cahilliklerini Kur'ân-ı Kerîm'e ve peygamberliğe dil uzatmalarını söz konusu ettikten sonra; "Rahman'ın kullan yeryüzünde ağır ve vakur yürürler" buyruktan ile de mü'min kullarını ve onların niteliklerini söz konusu edip, kendilerini şereflendirmek maksadıyla da kendisine kul olmakla nitelendirmiştir. Yüce Allah'ın: "Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan... götüren (Allah) münezzehtir," (el-İsra, 17/1) buyruğunda "kulunu" kendisine izafe etmekle şereflendirdiği gibi. Daha önce bu hususta açıklamalar (belirtilen âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Allah'a itaat eden, O'na kullukta bulunan, kulağını, gözünü, dilini, kalbini kendisine verdiği emirlerle meşgul eden bir kimse "ubûdiyyet" vasfını almaya hak kazanır. Bunun aksi durumda olan kimse ise yüce Allah'ın: "Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. Hatta daha da sapıktırlar," (el-A'raf, 7/179) buyruğunun kapsamına girer. Yani ibret almamak bakımından onlardan daha da beterdir. el-A'raf Sûresi'nde (belirtilen âyet-i kerimede) geçtiği gibi.

Yüce Allah şöyle buyurmuş gibidir; Rahman'ın kullan o kimselerdir ki onlar.,,

yeryüzünde yürürler. Burada "onlar" anlamındaki zamir hazfedilmiş gibidir. Nitekim Zeyd emirdir, derken aynı şekilde "o" anlamındaki zamir hazfedilmiş olup, Zeyd emir olandır, anlamındadır. Buna göre; "Onlar" (anlamındaki ism-i mevsul) bir mahzuf mübleda'nın haberidir. Bu açıklamayı el-Ahfeş yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre bunun haberi, sûrenin sonlarında gelecek olan: "İşte bunlar sabretmelerinden ötürü cennetin yüksek köşkleri ile mi-kâf atlandırılacaklar..." (el-Furkan, 25/75) buyruğudur. Mübtedâ ile haber arasındaki buyruklar ise onlara ait sıfatlar ve bu sıfatlarla alakalı hususlardır. Bu açıklamayı da ez-Zeccâc yapmıştır. ez-Zeccâc der ki: Bununla birlikte haberin: "Yeryüzünde ağır ve vakur yürürler" buyruğu da olabilir. "Yürürler" ifadesi de onların yaşayışları, hayatta kalış süreleri ve onların uygulama ve tasarruflarını ifade eder, Bunlar arasında daha büyük yer tutan davranışlarını söz konusu etmiştir. Özellikle yürümek, yeryüzünde bir yerden, bir başka yere intikali sağlar. İnsanlarla içli dışlı olmak ve onlarla birlikte olmayı da gerçekleştirir.

Yüce Allah'ın: "Ağır ve vakur" buyruğu 'ın mastarıdır. Bu da ağır başlılık ve vakar manasınadır. Buyruğun tefsirinde şöyle denilmektedir; Onlar yeryüzünde cahillerin, cahilliklerine karşılık vermeksizin alçak gönüllüce yürürler, orta yollu yürürler. Orta yollu olmak, ağırbaşlılık ve güzel davranış peygamberlik ahiâkindandır. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar, siz sükûnetle, ağırbaşlılıkla hareket etmeye bakınız. Çünkü iyilik hız-, lıca yürümekte değildir,"[\[152\]](#)

Peygamber (sav)'ın sıfatları ile ilgili rivayete göre o: Ayağını yerden (yürümek maksadıyla) kaldırdı mı güçlüce kaldırır, adımını ortalama bir şekilde meyillice atar, yumuşak ve vakar ile yürür, yukardan aşağıya inermiş gibi geniş adım atarak ilerlerdi. Yani o, yürürken ayaklarını hızlıca kaldırır ve adımını atardı. Bu ise böbürlenerek büyükenerek yürüyenin yürüyüşünden farklıdır. Nereye gidecekse, oraya doğru giderdi. Bütün bunları da yumuşaklıkla, yere sağlam basarak ve acele etmeksizin yapardı. Dediği gibi, "sanki yukardan aşağı iner gibiydi." Bu açıklamaları da Kadı İyad yapmıştır.

Ömer b. el-Hattab da karakteri itibarıyla acele yürürdü. Acele yürümek için kendisini ayrıca zorlamazdı.

ez-Zührî dedi ki: Hızlıca yürümek yüzün vakarını giderir. İbn Atiyye der ki: O, bununla çok çabuk ve ısrarla acele yürümeyi kastetmektedir. Çünkü bu gerçekten ağırbaşlılığı ve vakarı giderir. Hayır ise orta yollu olmaktadır.

Zeyd b. Eşlem de şöyle demiştir; Ben yüce Allah'ın; "Rahman'ın kulları yeryüzünde ağır ve vakur yürürler" buyruğunun tefsiri hakkında soruşturma duruyordum. Bu hususta beni rahatlatacak bir açıklama bulamadım. Rüyamda

birisinin bana gelerek, şöyle dediğini gördüm; Bunlar yeryüzünde fe-sad çıkartmak istemeyenlerdir.

el-Kuşeyrî dedi ki: Denildiğine göre bu, yeryüzünde fesad çıkarmak ve ma-siyet işlemek için değil de yüce Allah'a itaat ve akılsızca işlere sapmaksızım mubah işler için yürüyenlerdir, diye de açıklanmıştır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: 'Yeryüzünde şımarıklıkla yürüme! Çünkü Allah büyüklük taslayan ve böbürlenene kimseleri sevmez.' (Lukman, 31/18)

İbn Abbas da dedi ki: İtaatle, ma'ruf yolla ve alçak gönüllülükle yürürlerdir. el-Hasen der ki: Cahilliklere aldırış etmeyerek, kendilerine karşı cahillik edilirse, cahillik yapmazlar. İnsanlara karşı büyüklenmeden yürürler demektir.

Derim ki; Bütün bunlar birbirine yakın manalardır. Allah'ı bilmek, O'ndan korkmak, hükümlerini bilip tanımak, azab ve cezasından korkmak bunların hepsini kapsar. Allah lütuf ve keremiyle bizi bunlardan kilsin.

Bir kesimin kanaatine göre "ağır ve vakur" buyruğu 'Yeryüzünde... yürürler" buyruğu ile alakalıdır. Yani yürümek "ağır ve vakur" ile aynı şeydir. İbn Atiyye dedi ki: Böyle diyenler buyruğu şöyle te'vil etmiş gibi görünüyorlar: Bu şekilde yürüyen kimsenin ahlâkı da yumuşaktır. Yürüyüşüne uygundur.

Bu açıklama da az önce yaptığımız açıklamaya yakındır. Bununla yalnızca yürümenin niteliğinin kastedilmiş olması iddiası batıldır. Çünkü nice yavaş yavaş yürüyen kişi vardır ki; bu kimse azgın bir kurttur. Easûlullah (sav) ise adeta yokuş aşağı inercesine yürürdü. Kendisi ise bu ümmetin en önünde olan bir şahsiyettir. Peygamber (sav)'ın: "Sizden bir maksat için yürüyen bir kimse yavaş yürüsün. "[153] buyruğuna geünce, bununla nefsin içindeki niyeti kastetmiştir, sadece yürümeyi değil. Nitekim zahiren dindar gözüken batılçıların, yalnızca yürüme şekline sıkı sıkıya yapıştıkları görünen bir husustur. O kadar ki şair onları yermek maksadıyla şöyle demiştir:

"Onları hepsi de ağır ağır yürür,

Ve onların hepsi de bir av peşindedir."

Derim ki: Bunun aksi kimseler hakkında da İbnu'l-Arabî kendi nefsi için şunları söylemektedir:

"Yükseklerde alçak gönüllülük gösterdim, asıl ise büyüklük tasladım,

İşlerde vakur davranmakla yarışları kazandım,

Ağırbaşlılık olsun da bunun asü sebebi kalbin kirliliği olmasın,

Çünkü insanların çoğunluğunun ağırbaşlılığı büyük kibirden kaynaklanır."

"Cahiller onlara hitab eniklerinde onlar: 'Selam' derler." en-Nehhâs dedi ki:

Buradaki "selâm" lafzı "teslim: selâm vermek"den değil, "tesellüm" yani karşı tarafın zararından esenliğe kavuşmak, selamette olmakdan gelmektedir, Araplar

senden esenliğe kavuşayım yahıтта senden uzak kalayım anlamında "selam" derler. Bu lafız; "derler" fiili ile mansub olabildiği gibi, mastar olması da mümkündür. Bu Sibeveyh'in görüşüdür. İbn Atiyye de der ki: Benim uygun gördüğüm ise "derler" fiilinin "selam" lafzında âmil olduğudur. Çünkü İfade; Onlar bu sözü söylerler, demektir.

Mücahid dedi ki: "Selam"ın manası uygun ve yerinde söz demektir. Yani cahili, yumuşaklıkla ve nfk ile kendisiyle defedebileceği bir söz söyler, de-. mektir. Bu açıklamaya göre de; "derler" sözü -nahivcilerin yöntemine göre-"selam" lafzında amel etmektedir. Buna sebep ise "selam" lafzının böyle bir söz söylerler anlamında oluşudur.

Bir kesim de şöyle demektedir: Muhatab olan kimsenin cahile bu lafızla selam demesi gerekir, Yani senin zararından biz selamette olalım, teslimiyet bulalım ve buna benzer bir söz söylesinler. Bu durumda da "selam" lafzında âmil - nahivcilerin usulüne göre-; onun kökünden türeyen bir fiil olur. [\[154\]](#)

Bu Âyet-i Kerime ile Cihadı Emreden Âyetin Durumu:

Bu âyet-i kerîme cihadı emreden kılıç âyetinden önce inmiştir. Dolayısıyla bundan kâfirlere mahsus olan bölümü nesh olmuş, kıyamet gününe kadar müsl umanlar arasında bunun edebi baki kalmıştır, Sibeveyh "Kitab (es-Sihah)"ında bu âyet-i kerime'nin nesh olduğunu söz konusu etmiştir. Kita-fc'ında bunun dışında da neshten söz etmemiştir. Bununla bu "selam" lafzından kastın selâm vermek olmayıp selâmette olmanın kastedildiği kanaatini tercih etmiştir. Çünkü mü'minlere kâfirlere asla selâm vermeleri emrolunma-mıştır. Ayet-İ kerimede Mekke'de İnmiştir ve bunu (cihâdı emreden) kılıç âyeti neshetmiştir.

en-Nehhâs dedi ki: Bizler Sibeveyh'in nâsih ve mensuh ile ilgili olarak bu âyet dışında herhangi bir söz söylediğini bilmiyoruz. Sibeveyh dedi ki: O günde müsl umanlar müşriklere selam vermekle emrolunmuş değillerdi. Ancak bu, kişinin sizden esenlikte olalım, bizimle sizin aranızda ne hayır ne de şer olmasın, anlamında bir söz söylemeleri anlamındadır.

el-Müberred dedi ki: Şöyle denilmesi gerekirdi: O gün müslümanlara onlarla savaşmaları emri verilmemişti. Daha sonra onlarla savaşma emri verildi. Muhammed b. Yezid dedi ki: Sibeveyh bu hususta hatalı davrandı veya uygun bir ibare kullanmadı.

Ibnu'l-Arabî de dedi ki: O gün müsl umanlar müşriklere selam vermekle emrolunmadıkları gibi, bu onlara yasaklanmış da değildi. Bilakis onlara affedip bağışlamaları ve güzel bir şekilde uzaklaşmaları emri verilmişti. Peygamber

(sav) onların toplantı meclislerinde durur. Onlara hayırlı sabahlar diler ve unlara yakın olur, ancak hiçbir şekilde onlara müdahalede bulunmazdı. İnsanlar ittifakla şunu kabul etmişlerdir ki; mü'minlerden olup, sefih olan bir kimse eğer sana kötü davranacak otursa, senin o kimseye; "selâmun aley-ke" demen caizdir.

Derim ki; Sünnette vârid olmuş delillere daha yakın görülen görüş budur. Biz Meryem Sûresi'nde (19/47. âyetin tefsirinde) kâfirlere selâm vermenin cevazı hususunda ilim adamlarının farklı görüşlerini açıklamış bulunuyoruz, Dolayısıyla burada nesih olduğu iddiasına gerek bulunmamaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

en-Nadr b. Şumeyl dedi ki: Bana et-Halil anlattı, dedi ki: Ebu Rabia el-A'ra-bî'ye gittim, o gördüklerimin en bilgilisi idi, Onu bir dam üstünde buldum. Biz selam verdik, o da selamımızı aldı ve bize istiva ediniz dedi. Biz ne demek istediğini anlayamadık ve şaşırıp kaldık. Yanında bulunan bir Bedevi bize: Yukarı çıkmanızı emretti, dedi. el-Halil dedi ki: Onun bu sözleri yüce Allah'ın: "Sonra duman halinde buluttan semaya istiva e«i."(Fussilet, 41/11) buyruğundan hareketle söylenmiş bir sözdür. Biz de onun yanına çıktık. Mayalanmamış bir ekmeğe, oldukça güzel bir süte ve susuzluğu gideren bir suya ne dersiniz? Biz: Az önce bütün bunlardan ayrıldık deyince, bu sefer: "Selam" dedi. Yine ne demek istediğini anlayamadık, bu sefer o bedevi dedi ki; O sizlerden hayrı da bulunmayan, şerri de bulunmayan bir şekilde ayrılıp gitmeyi istedi.

el-Halil dedi ki: Bu da yüce Allah'ın: "Cahiller onlara hîtab ettiklerin* de onlar; Selam derler** buyruğundan alınmıştır.

İbn Atiyye dedi ki: Tarihlerden birisinde şunu gördüm: İbrahim b. el-Meh-dî -ki Ali b. Ebi Talih (r.a)'a karşı olan kimselerdendi- bir gün bir topluluğun da huzurunda bulunduğu sırada Me'mun'a şöyle dedi: Ali b. Ebi Talib'i rüyamda görür ve ona: Sen kimsin? diye sorardım. O da: Ali b. Ebi Talib'im derdi. Onunla birlikte bir köprünün başına gelir, sonra Öne geçer ve o köprüyü benden önce geçerd. Ben de şöyle derdim: Sen bir kadın (Fâtıma-r.an-hâ-yı kast ediyor) sebebiyle bu işe layık olmak iddiasında bulunuyorsun. Halbuki biz ona senden daha bir hak sahibiyiz. Bana verdiği cevabında kendisi hakkında anlatıldığı kadarıyla herhangi bir belagat söz görmedim, el-Me'mun: Sana ne şekilde cevap verdi, diye sorunca, o: Bana selam, diye cevap verirdi. Ravi dedi ki: Sanki İbrahim b. Mehdî bu âyeti bilmiyor yahutta o vakit bu âyeti haurlamamıştı. el-Me'mun huzurunda bulunanlara bu âyeti de hatırlatarak dedi ki: Allah'a yemin ederim ki, ey amca, o Ali b. Ebi Talib'dir ve o sana en belîğ bir şekilde cevap vermiştir. Bunun üzerine İbrahim oldukça utandı. Hiç şüphesiz ki bu sahîh bir rüya idi. [\[155\]](#)

64. Onlar kî gecelerini Rabblerİne secde ve kıyam İle geçirirler.

"Onlar ki gecelerini Rabblerİne secde ve kıyam İle geçirirler" buyruğu ile İlgili olarak ez-Zeccac şöyle demektedir: "Adam geceyi geçirdi, geçirir," tabiri ister uyusun, İster uyumasın geceye erişmesini anlatmak için kullanılır. Züheyr dedi kî:

"Atımızın başı ucunda biz ayakta geceyi geçirdik,
O bizi kendisine yaklaştırmak istemezken biz de
ona yaklaşmaya çalışıyorduk."

Allah'ın gerçek dostlarının vasıfları ile ilgili olarak da şu beyitler söylenmiştir:

"Göz kapaklarına engel ol, uykunun tadını almasınlar, Yanaklarının üzerine sicim gibi akıt gözyaşlarını, Bil ki sen öleceksin ve çekileceksin hesaba. Ey Celil olanın gazabını gerektirecek şeyler yapan kişi! Allah'ın öyle kulları vardır ki; severler onu ihlasla, Razı olmuştur onlardan ve has hizmetine almıştır onları, Öyle bir topluluktur ki onlar, gece üzerlerine karanlığını örtünce, İşte oracıkta gecelerini geçirirler, secde ve kıyamla. İffetlerinden dolayı karınları sırtlarına yapışmıştır, bir deri, bir kemik kalmışlar, Helâlden başka bir şey yemeyi bilmezler."

İbn Abbas dedi ki: Her kim yatsı namazından sonra iki veya daha fazla rekat namaz kılacak olursa, o geceyi Allah için secde ve kıyamla geçirmiş demektir,

el-Kelbî dedi ki: Her kim akşamdan sonra iki, yatsıdan sonra da dört rekat namaz kılarsa, o kimse geceyi secde ve kıyamla geçirmiş demektir. [\[156\]](#)

65. Onlar ki: "Rabbimiz, bizden cehennem azabını geri çevir. Çünkü gerçekten onun azabı kesin bir helak oluşturmaktadır" derler.

66. "Gerçekten o, ne kötü bir durak ve ne kötü bir yerdir!"

"Onlar ki: Rabbimiz bizden cehennem azabını geri çevir...derler." Yani onlar Rabblerine itaat etmekle birlikte, Allah'ın azabından korkarlar ve endişe ederler. İbn Abbas der ki: Onlar bu duayı secde ve kıyamla halinde yaparlar.

"Çünkü gerçekten onun azabı kesin bir helak oluşturmaktadır." Yani o azab daimidir ve insanın yakasını bırakmayan bir azabdır. Buradaki "Kesin bir helâle oluj" anlamındaki lafız ayrılmayan, daimi olarak yakayı bırakmayan demektir. Alacaklıya: denilmesi de, borçlusundan ayrılmamasından Ötürüdür. Filan kişi bu şeye gönülden bağlıdır, ondan kopamıyor" demektir. İbnu'l-A'râbî, İbn Araf ve başkalarının naklettiklerine göre bu lafzın Arapçadaki anlamı budur. el-A'sa da

şöyle demiştir:

"Eğer cezalandırır^a o kesin bir helak olur ve eğer verirse, Pek çok verir ve hiç aldırış etmez."

el-Hasen dedi ki: Onlar her ğarîm (alacaklı)'nin borçlusundan ayrılacağını ancak cehennem ğariminin bundan müstesna olduğunu bilmişlerdir.

ez-Zeccac dedi ki: "Garâm" azabın en şiddetliyidir. İbn Zeyd, bu şer ve kötülük demektir; Ebu Ubeyde ise helak oluşturma diye açıklamıştır. Hepsinin anlamı da birdir,

Muhammed b. Ka'b dedi ki: Yüce Allah dünyada iken onlardan Naîm cennetlerinin bedelini istedi. Onlar, bu bedeli vermediler. Onları cehenneme sokmak suretiyle bu bedeli ödemeyişleri dolayısıyla onları cezalandırmış olacaktır,

"Gerçekten o ne kötü bir durak ve ne kötü bir yerdir!" Orası kötü bir durak ve kötü bir kalınacak yerdir.

Yani onlar bu sözleri bir bilgiye dayanarak söylerler. Bunu bilgiye dayanarak söylediklerine göre istediklerinin ne kadar büyük olduğunu da çok iyi bilirler. Bu yolla isteklerini elde edip zafere kavuşma ihtimalleri daha bir yüksek olur. [\[157\]](#)

67. Ve onlar ki mallarını İnfak ettiklerinde israf da etmezler, cimrilik de etmezler. Bunun arasında orta bir yol tutarlar.

"Ye onlar ki mallarını infak ettiklerinde israf da etmezler." Müfessir-ler bu âyetin te'vili hususunda farklı görüşlere sahiptirler. en-Nehhas dedi ki: Bu buyruğun anlamı ile ilgili olarak yapılmış en güzel açıklamalardan birisi şudur: Allah'a itaat olmayan hususta kim infak ederse, işte İsfraf odur. Yüce Allah'a itaat hususunda da kim eli sıkılık yaparsa, işte cimrilik odur. Yüce Allah'a itaat yolunda harcayan kimsenin bu harcaması da ikisi arasında orta yoldur.

İbn Abbas dedi ki: Hak uğrunda bir kimse yüzbin dahi harcayacak olsa, bu israf olmaz. Hak olmayan bir yerde bir kimse tek bir dirhem dahi harcayacak olursa bu bir israftır. Her kim üzerindeki bir hakka yapılması gereken harcamaya engel olursa, o takdirde de cimrilik etmiş olur. Mücahid, İbn Zeyd ve başkaları da böyle demişlerdir.

Avn b. Abdullah dedi ki: İsfraf başkasının malını harcamandır.

İbn Atiyye dedi ki: Bu ve benzeri açıklamaların âyetle bir ilgisi yoktur. Uygun olan açıklama şöyle demektir: Masiyet uğrunda harcama, şeriatın azını da, çoğunu da yasakladığı bir harcamadır. Başkasının malına el uzatmak da böyledir. Burada nitelikleri belirtilenler ise bu şekildeki bir davranıştan uzaktırlar. Bu

âyet-i kerimede takınılması öğütlenen edeb İse mubah ve itaat olan hususlardaki harcamalar hakkındadır. Bu hususta şeriatın öngördüğü edeb, insanın başka herhangi bîr hakkı yahut bakmakla yükümlü olduğu çoluk çocuğunu ve benzerlerini zayi etmemek için harcamalarında aşırıya kaçmamalıdır. Ayrıca çoluk çocuğunu aç bırakacak kadar harcamalarını kısıp, ileri derecede cimri de olmamalıdır. Bu hususta güzel olan orta yollu yani adaletli ve dengeli harcamaktır. Herkes İçin orta yollu harcama çoluk çocuğuna ve haline göredir. Kazanç uğrundaki gayreti, sabır ve direncine göre değişir ya da bu özelliklerin zıddı İle alakalıdır. Bununla birlikte işlerin en hayırlısı orta yollu olandır. Bundan dolayı Rasûluliah (sav) Ebubekr es-Sıd-dîk'ın malının tamamını tasadduk etmesine ses çıkarmamıştır. Zira bu onun dindeki gayreti ve sabrına nisbetle orta yollu bir harcamasıdır. Fakat aynı harcamayı başkasının yapmasını engellemiştir. O bakımdan İbrahim en-Nehainin şu sözü gerçekten güzeldir: Orta yollu hareket eden kişi aç bırakmayan, çıplak bırakmayan ve insanlara: Bu kişi israfa kaçtı, dedirtecek herhangi bir harcamada bulunmayan kişidir.

Yezid b. Ebi Habib de dedi ki: Bunlar güzellik olsun diye elbise giyinmeyen, lezzet almak için de bir yemek yemeyen kimselerdir. Yine Yezid bu âyet-i kerime hakkında şöyle demiştir; Bunlar Muhammed (sav)'ın ashabıdır. Onlar nimetlere dalmak ve lezzet almak maksadıyla bir yemek yemezler, Güzellik olsun diye bir elbise giymezlerdi. Bunun yerine onlar açlıklarını gidermek ve Rabblerine ibadet için güçlerini arttırmak maksadıyla yemek yerler, avretlerini örtecek, kendilerini soğuk ve sıcağa karşı koruyacak elbiseler giyerlerdi.

Abdu'l-Melik b. Mervan kızı Fatıma'yı Ömer b. Abdu'l-Aziz'le evlendirdiğinde şöyle demişti: Senin harcamaların nedir? Ömer ona: Güzel olan iki kötü şeyin arasında olandır deyip, ona bu âyeti kerime'yi okudu,

Ömer b. el-Hattab dedi ki: Bir kimseye israf olarak canının çektiği herşe-yi satın alıp yemesi yeterlidir.

İbn Mace'nin, Süreere'inde yer alan rivayete göre Enes b. Malik şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Cağının çektiği herbir şeyi yemek hiç şüphesiz ki israftandır. [\[158\]](#)

Ebu Ubeyde dedi ki: Onlar ma'ruftan fazla bir harcama da yapmazlar, cimrilik de etmezler. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Elini boynuna bağlanmış kılma! Onu büsbütün de açma..." (el-İsra, Yİ/29) Şair de şöyle demiştir:

"Hiçbir hususta aşırıya gitme, orta yolu seç,

(Çünkü) işlerin orta yollu olanının iki ucu da yeri İm iştir."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Kişi nefsine arzuladığı herşeyi verecek olur, Ve onu alıkoymazsa eğer; her türlü

batılı arzu eder. Günahı ona doğru iter durur ve utanılacak hususlar Kendisim çağırıldığı ve dünyada elde edilecek tatlı şeylerdedir"

Ömer (r.a) oğlu Asım'a şöyle demiştir: Yavrucuğum, sen midenin yansını yemekle doldur. İyice eskitmedikçe hiçbir elbiseyi de atma. Sen yüce Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği şeyleri midelerine doldurup sırtlarının üzerinde taşıyanlardan olma.

Hatem-i Taî'nin ele şöyle bir beyiti vardır:

"Sen midene ve bir de fercine, istediklerini verecek olursan eğer, Bunlar yerilmeyi gerektirecek herşeyin en ilerisini elde ederler."

Cimrilik de etmezler" buyruğunu Haraza, el-Kisaî, el-A'meş, Âsim ve Yahya b. Vessab -bu hususta onlardan farklı rivayetler gelmekle birlikte- ı;ya" harfini üstün ve te.harfini de ötreli okumuşlardır. Bu güzel bir kıraat olup; cien gelmektedir. Lâzımı fiillerde kıyas da böyledir. Tıpkı; "oturdu, oturur" fiilinde olduğu gibi.

Ebu Amr b. el-Alâ ve İbn Kesir ise "ya": harfini üstün, "te"yi de esreli okumuşlardır. Bu da bilinen ve güzel bir söyleyiştir.

Medine'liler, İbn Âmir ve Âsim'dan, Ebubekr ise "ya" harfini ötreli, "te": harfini de esreli okumuşlardır.

es-Sa'lebî dedi ki: Bunların hepsi de sahih söyleyişlerdir.

en-Nehhâs dedi ki: Ebu Hatim, Medine'iilerin bu kıraatine hayret eder. Çünkü ona göre Medine'iilerin kıraatinde şaz kıraat olmaz. Çünkü fakir düşüldüğü zaman: "Fakir düştü, düşer" denilir. Yüce Allah'ın: "Eli dar olan kendi halince..."

(el-Bakara, 2/236) buyruğunda olduğu gibi.[\[159\]](#) Ebu Hatim onların adına şu açıklamayı yapmıştır: İsrafa sapan bir kimse çabucak fakirleşir. Ancak bu, uzak bir te'viklidir. Ancak onlar adına yapılabilecek te'vil şudur: Ebu Ömer el-Cermî'nin, el-Esmâ'dt;n naklettiğine göre bir kimse harcamasını kısıtıldığı takdirde hem; şekli kullanılır, hem de; şekli kullanılır. Buna göre böyle bir kıraat de sahih olur. Her ne kadar "ya" harfinin üstün olması daha doğru ve kullanılması daha uygun, daha meşhur ve daha tanınan bir şekil olsa da bu böyledir. Ebu Amr ve sair insanlar"Orta bir yol" di ve "kaf" harfini üstün olarak okumuşlardır. Adaletli, dengeli demektir. Hassan b. Abdu'r-Rahrnan ise "kaf harfini esreli okumuştur. Bu da; yetecek kadar, ihtiyacı karşılayacak kadar ve durumu idare edecek kadar demektir. "Kaf" harfi esreli olarak "el-kıvam"; hali sürdüren ve kararını devam ettiren demektir. Bunların aynı anlamda iki ayrı söyleyiş olduğu da söylenmiştir. "Orta bir yol" anlamındaki bu kelime; 'nin haberidir. İsmi de onda takdir edilmiştir. "Harcamaları israf ile cimrilik arasında orta yolludur" demek olur. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır. Onun bir başka görüşü de vardır. Buna göre

Arasında"yı isim kabul eder ve nasb eder. Çünkü bu gibi lafızların kullanımı çokçadır. Bundan dolayı reP mahallinde de olduğu halde bırakılmıştır.

en-Nehhas dedi ki: Ben bunun nasıl açıklanacağını bilemiyorum[160] Çünkü (eğer ref mahallinde olursa, ref olur. "Gözlerinin arası kırmızıdır" denildiği gibi. [161]

68. Onlar ki; Allah İle birlikte başka bir ilâha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler. Zina da etmezler. Kim bunları İşlerse o ceza(km) ile karşılaşır.

69. Kıyamet gününde onun azabı kat kat verilir. O azapta ebediy-yen, hor ve hakir bir halde kalır.

"Onlar ki; Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet etmezler" buyruğu ile yüce Allah, mü'min kullarını kâfirlerin putlara tapma ve kız çocuklarını diri diri gömmek suretiyle hak olmayan canı öldürmek, buna benzer zulüm, suikastler yapmak, baskın ve talanlar düzenlemek, onlarca mubah kabul edilen zina etmek gibi vasıfların dışında tutmaktadır. Bu âyet-i kerimeyi zahiri anlamından uzaklaştıran Meanîehü (Meani't-Kur'ân'a dair eser yazanlar)'dan kimileri şöyle demiştir: Rahman'ın tahsis yoluyla kendisine izafe ettiği ve onları söz konusu edip marifet ve şerefleendirme sıfatları ile nitelendirdiği kimselerden bu çirkin işlerin husule gelmesi zaten yakışmaz ki; bu hususların nef-yedilmesi ile onların öğülmekri söz konusu olsun. Çünkü onlar bundan daha üstün ve daha şerefli dirler. (Böyle diyen kişi devamla) dedi ki: Bu mm anlamı şudur: Onlar neveyı ilâh diye çağırılmazlar, masiyetleri işleyerek nefislerini zelil etmezler ve böylelikle nefislerinin katilleri olmazlar. "Hak ile olması dışında" buyruğunun anlamı da; yani onlar nefislerini ancak sabır bıçağıyla ve mücadele kılıcıyla keserler. Onlar kendilerine mahrem olmayan kadınlara -zina olmasın diye- şehvetle bakmazlar. Aksine onlar zaruret yoluyla onlara bakarlar, o vakit bu da nikâh gibi olur.

Hocamız Ebu'l-Abbas da şöyle demiştir: Bu parlak ve güz alıcı bir ifadedir. Şu kadar var ki; derinliğine tetkik edildiği takdirde akıllıca bir söz olmadığı ortaya çıkar. Bu batini bir sızıntı ve batıldan gelen bir duygudur. Aiih'ın kullarının bu güzel sıfatlara bezendikten ve bunların zıttı olan diğer kötü sıfatlardan da kendilerini kurtardıktan sonra, böyle "özel kul oluş" anlamını verecek izafet iie tahsis olundular. Bundan dolayı bu âyetlerin baş taraflarında onların şereflerine dikkat çekmek için, bezenilmesi istenen güzel sıfatlar zikredilerek başlandı, arkasından bu sıfatları kendilerinden uzaklaştırmaları için uzak kalınması

gereken sıfatları söz konusu etti. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Bu iddia sahibinin burada sözü edilen hususların ileri sürdüğü şekilde zahirinden anlaşıldığı gibi olmadığı şeklindeki iddiasının batıl olduğuna delil teşkil eden hususlardan birisi de Müslim'in kaydettiği şu rivayettir: Abdullah b. Mes'ud dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü dedim, Allah nezdinde en büyük günah hangisidir? O; "Allah'a seni yaratmış olduğu halde, ortak koş-mandır" diye buyurdu. Ben: Sonra hangisidir? diye sordum. "(Seninle beraber) yemek yer korkusu ile evladını öldürmendir" diye buyurdu. Soma hangisidir? diye sordum. Buyurdu ki: "Komşunun hanımı ile zina etmendir." Yüce Allah bunu tasdik etmek üzere: "Onlar ki Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler, zina da etmezler. Kim bunları işlerse ceza(la-rı) ile karşılaşır" buyruğunu indirdi[162]

Arapçada ikab (ceza) demektir. İbn Zeyd ve Katâde'de bu âyette, bu kelimeyi böylece okumuştur. Şairin şu beyi tinde de bu anlamdadır:

"Urve'nin oğlunu cezalandırsın Allah, yaptığı Haksızlıklardan ötürü; haksızlıkların zaten cezası vardır."

Görüldüğü gibi burada bu kelime ceza ve ukubet anlamındadır.

Abdullah b. Arar, İkrime ve Mücahid dediler ki: "Esâm" cehennemde bir vadidir. Allah onu kâfirleri cezalandırmak için var etmiştir. Şair de şöyle demiştir:

"Savaşımızda öldürücü tehlikelerle karşı karşıya kaldın Bu tehlikelerden sonra sen ceza ile karşılaşsın."

es-Süddî dedi ki: "Esâm" cehennemdeki bir dağ adıdır. Şair der ki:

"Bizim orada kaldığımız sürece beddua ediyorduk onlara, Bir dağı bulunan Zül-Mecaz vadisinde."

Müslim'deki rivayete göre İbn Abbas şöyle demiştir: Müşriklerden bazı kimseler pek çok kimse öldürdüler, çokça zina ettiler, Muhammed (sav)'e gelip şöyle dediler; Senin söylediğin ve kendisine davet ettiğin şey gerçekten güzeldir. Aynı zamanda o bizîere yapmış olduğumuz amellerimizin bir keffa-reti olduğunu da haber veriyor.[163] Bunun üzerine: "Onlar ki Allah ile birlikte başka bir ilaha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında Allah'ın öldürülmesini haranı kıldığı nefsi de öldürmezler, zina da etmezler. Kim bunları işlerse, cezadan) ile karşılaşır" buyruğu ile: "Deki: Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin." (ez-Zümer, 39/53) âyeti nazil oldu.[164]

Şu: "Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım!" âyet-i kerimesinin Ham-za Cr.a)'ın katili Vahşi hakkında inmiş olduğu da söylenmiştir. Bunu Said b. Cübeyr ile İbn Abbas söylemişlerdir. İleride buna dair açıklamalar ez-Zümer Sûresi'nde

(39/53. âyetin tefsirinde) gelecektir.

"Hak ile olması dışında" buyruğu kendisi sebebiyle canların öldürülmesi hak olan imandan sonra küfür, ihsandan sonra (evli iken) zina dışında, hak olmayan bir sebeble öldürmezler demektir. Daha önce el-En'âm Sûresi'nde (6/151. âyet, 8. başlıkta) açıklandığı üzere.

"Zinada etmezler" yani nikâh ya da sağ ellerinin malik olduğu (cariyelerdin dışında) namus ve iffetleri helal bilmezler.

Bu âyet-i kerime açıkça şunu göstermektedir ki; küfürden sonra haksız yere can öldürmekten daha büyük bir günah yoktur. Ondan sonra da zina gelir. İşte bundan dolayı muhsan olan kimse hakkında zina haddi olarak (recm edilerek) öldürülmek, yahutta muhsan olmayan kimse için de celde (sopa) cezasının en ileri derecesi (yüz celde) sabit olmuştur.

"Kim bunları işlerse ceza(ları) ile karşılaşır. Kıyamet gününde onun azabı kat kat verilir" buyruğunda yer alan; " kat kat verilir" ile

"Ebediyyen... kalır" fiillerini Nâfi', İbn Âmir, Hamza ve el-Kîsâî cezm ile okumuşlardır. İbn Kesir "kat kat verilir" fiilini şeklinde ayn harfini şeddeli ve elif siz okumuştur. Bu fiil ile birlikte; "Ebediyyen kalır" fiilini de cezm ile okumuştur. Talha b. Süleyman ise "nûn" harfini ötreli, "ayn" harfini şeddeli ve esreli olmak üzere; Kat kat veririz" diye okumuştur. Buna karşılık (azab) kelimesini de; şeklinde nasb ile "Ebediyyen kalır" fiilini de cezm ile okumuştur. Bu aynı zamanda Ebu Cafer ve Şeyhe'nin de kıraatidir.

Ebubekr'in rivayetine göre Âsim; şeklinde her iki fiili de isti'naf ve diğeri atıf olmak üzere ref ile okumuştur. Tâlha b. Süleyman ist; kâfîre hitab anlamını verecek şekilde; "Ebediyyen kalırsın" diye okumuştur. Ebu Amr'dan ise; "Ebediyyen bırakılır" anlamında "ya" harfini ötreli, "lam" harfini de üstün olarak okumuştur. Ebu Ali der ki: Bu, rivayet cihetinden bir yanlışlıktır.

"kat kat verilir" fiilinin cezm ile gelmesi şartın cevabı olan "Karşılaşır" fiilinden bede! oluşundan dolayıdır. Sibeveyh dedi ki: Aza-* bin kat kat verilmesi ceza ile karşı karşıya kalmakla aynı şeydir. Şair dedi ki:

"Ne zaman, gelir de yurdumuzda misafirimiz olursan, Çok miktarda odun ve alev alev yanan ateş bulursun."

Bir başka sair de sövle demektedir;

"Boynumda Allah adına yemin olsun ki; sen mutlaka bey'at edeceksin, Ya zorla alınırsın yahutta sen isteyerek gelirsin."

Bu fiilin ref ile okunması hususunda da iki görüş vardır; Birinci görüşe göre, kendisinden önceki ifadeler ile ilişkisini koparmaktır. Diğerine göre ise manaya hamlederek merfu okumaktır. Sanki bir kimse: Peki ceza ile karşılaşmak ne

demektir? diye sormuş da, ona: O kimseye azab kat kat verilecektir, denilmiş gibi olur.

"Hor ve hakir bir halde" buyruğu da lehil, aşığılanmış, uzaklaştırılmış ve kovulmuş bir halde... demektir. [\[165\]](#)

70. Ancak tevbe eden, iman eden ve salû amel işleyenler müstesna. İşte Allah, bunların günahlarını sevaba değiştirir. Allah mağfired edicidir, rahmet edicidir.

"Ancak tevbe eden, İman eden ve salih amel İşleyenler müstesna." Bu buyrukta sözü geçen istisnanın kâfir ve zinakâr hakkında söz konusu olduğu hususunda ilini adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Ancak daha önceden en-Nisâ Sûresi'nde (4/93. âyet, 7, başlıkta) geçtiği üzere müslüman olup katil olan kimseler hakkında farklı kanaatlere sahiptirler. el-Mâide Sûresi'nde (5/84. âyet, 16. başlıkta) da yeminden istisna yapmak (inşaaallah demek) hususunda aradan zaman fasılası geçmesinin cevazı hususunda da açıklamalar geçmiş bulunmaktadır ki; bu da İbn Abbas'ın görüşüdür. İbn Abbas bu görüşüne de bu âyeti delil göstermiştir.

"İşte Allah bunların günahlarını, sevaba değiştirir" buyruğu ile ilgili olarak en-Nehhâs şöyle demektedir: Bu hususta yapılmış en güzel açıklamalardan birisi şudur: Böyie bir durumda kâfir yerine mü'min, günahkâr yerine itaatkâr yazılır. Mücahid ve ed-Dahhak dediler ki: Allah, onlara şirk yerine imanı verir. Buna yakın bir açıklama el-Hasen'den rivayet edilmiştir. el-Hasen dedi ki: Bazıları bu değiştirmenin âhirette olacağını söylemiş iseler de durum böyle değildir. Değiştirme dünyada olacaktır. Yüce Allah onlara şirk yerine İmanı, şüphe yerine İhlâsı, hayasızlık yerine namus ve iffetlerini korumayı ihsan eder.

ez-Zeccâc dedi ki; Bu kötülüğün yerine iyiliği yazmak suretiyle değil, bunun yerine kötülüğün yerine tevbeyi ve tevbe Üe birlikte de iyiliği yazmak suretiyle olur. Ebu Zerr, Peygamber (sav)'dan: "Kötülükler, iyiliklerle değiştirilir. " [\[166\]](#) dediğini rivayet etmektedir. Bu anlamda bir rivayet Selman-ı Farisî, Said b. Cübeyr ve başkalarından da gelmiştir.

Ebu Hureyre dedi ki: Bu âhtrette iyilikleri, kötülüklerinden daha fazla olan kimseler hakkındadır. Yüce Allah, onların kötülüklerini iyiliklere dönüştürecektir. Rivayet edilen haberde de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir takım kimseler keşke çokça (küçük) günah işlemiş olsalardı diye temenni edeceklerdir." Bunlar kimlerdir? diye sorulunca: "Bunkr Allah'ın kötülüklerini, iyiliklere değiştireceği kimselerdir" diye buyurmuştur, [\[167\]](#) Bunu Ebu Hureyre,

Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir. es-Sa'lebî ve el-Kuşeyrî zikretmişlerdir. Bir diğer açıklamaya göre buradaki değiştirme mağfirete nail olmaktan ibarettir. Yani, yüce Allah, onların bu günahlarını bağışlayacaktır. Onların günahlarını iyiliklere dönüştürmek şeklinde olmayacaktır.

Derim ki: Kulun tevbesi sahih olduğu takdirde, kötülüğün yerine Allah'ın iyilik koyması, O'nun lütfü, keremi açısından uzak bir ihtimal olarak görülemez. Peygamber (sav)'da Muâz (r.a)'a: "Sen kötülüğün arkasından iyiliği yetiştir ki, onu silsin ve insanlara karşı da güzel bir ahlâk ile davran" diye buyurmuştur.[\[168\]](#)

Müslim'in, Sahih'inde de Ebu Zerr (r.a)'ın şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Ben cennet ehli arasında cennete en son girecek kimseyi de, cehennem ateşinden en son çıkacak kimseyi de biliyorum.

O şöyle bir adamdır: Kıyamet gününde getirilir, küçük günahlarını ona sununuz, büyüklerini de üzerinden kaidiriniz denilir. Ona küçük günahları sunulur ve filan fıkı günü şunu şunu işledin, filan filan günü de şunu ve şunu işledin denilir. O da evet, der. İnkâr edebilecek gücü kendisinde bulamaz. Diğer taraftan büyük günahlarının da kendisine sunulacağından korkarken, kendisine: Her bir günahının yerine bir tane iyilik verilecektir, denilir. Bu sefer Rabbim ben burada görmediğim daha başka bir takım işler de işledim" diyecek. Andolsun Rasûlullah (sav)'ın küçük azı dişleri görülünceye kadar güldüğünü gördüm.[\[169\]](#)

Ebu Tavîl de şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü! Bütün günahları işlemiş ve hiçbir günahı terketmemiş, aynı zamanda bu kişi kesinti (haraç) almadık ne hâcce, ne de dâcce[\[170\]](#) bırakmamış? Böyle birisinin tevbesi kabul olur mu? Peygamber (sav) ona: "Sen müslüman oldun mu?" diye sorar. Der ki: Ben Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, bir ve tek olduğuna, ortağının bulunmadığına, senin de Allah'ın kulu ve rasûlü olduğuna şahitlik ederim deyince, Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Evet, hayırlı şeyleri yaparsın, kötülükleri terkedersin. Allah bütün bunları hayırlı şeyler kılar." Adam yine sorar: Ahit-leri bozmamı, günahlarımı da mı ey Allah'ın peygamberi? Peygamber: "Evet" diye buyurur. Bu sefer Ebu Tavîl: Allahu ekber diye seslendi ve gözden kay-boluncaya kadar bu sözlerini tekrar edip durdu.[\[171\]](#) Bunu da es-5a'lebî zikretmiştir.

Mübeşşir b. Ubeyd -kt bu kişi nahiv ve Arapçayı iyi bilen birisi idi.- dedi ki: Burada "el-hâcce" hacılardan, hacca gitmek üzere yola koyulduklarında alınandır. "ed-Dâcce" de geri döndüklerinde onlardan alınandır.

"Allah mağfiret edicidir, rahmet edicidir." [\[172\]](#)

71. Kim kî tevbe edip salih amel işlerse, muhakkak o -rızasına ermiş olarak Allah'a dönmüş olur.

"Kim ki tevbe edip salih amel işlerse, muhakkak o -rızasına ermiş olarak Allah'a dönmüş olur" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilebilir: Kalkan kimse muhakkak ki o kalkmış olur, demlemeyeceğine göre; tevbe eden muhakkak ki o tevbe etmiş olur, nasıl denilebilir? İbn Abbas dedi ki: Buyruğun anlamı şudur; Mekke ahalisinden kim iman eder, hicret eder, kimseyi öldürmemiş, zina da etmemiş, aksine salih amel işleyip farzları eda etmiş ise; şüphesiz ki o yüce Allah'a samimi olarak tevbe etmiş demektir. Yani Ben onları Peygamber (sav)'a karşı savaşan, haramları helal kabul eden kimselerin önüne geçirmiş ve onlardan daha faziletli kılmışımıdır.

el-Kaffal dedi ki: İlk âyet-i kerimenin tevbe eden müşrikler hakkında olma ihtimali vardır. İşte bundan dolayı (orada): "Ancak tevbe eden, iman eden...ler müstesna" (Meryem, 19/60) diye buyurmuştur. Daha sonra da buna müslümanlar arasından tevbe edip tevbesinin akabinde salih amel işleyen kimseleri de buna atfetmiştir. Bu gibi kimseler hakkında da tevbe edenlerin hükmü söz konusudur.

Bir diğer açıklama da şöyledir; Yani kim dili ile tevbe eder, fiili ile bunu gerçekleştirmeyecek olursa, bu tevbe fayda vermez. Aksine kim tevbe edip salih amel işleyerek, salih amellerle tevbesini tahakkuk ettirirse, işte yüce Allah'a gerçek anlamıyla tevbe etmiş, O'na dönmüş kimse budur. Yani bu kişi gerçek manada tevbe etmiş demektir ki; nasuh tevbe bu demektir. Bundan dolayı mastar ile ayrıca te'kid etmiştir. Buna göre "Dönmüş olur" te'kid anlamını ihtiva eden bir mastardır.

Yüce Allah'ın: "Ve Allah Musa ile de konuştu." (en-Ni-sa, 4/164) buyruğunda olduğu gibi. Yani böyle bir kimse yüce Allah'a gerçek manada tevbe etmiş olur, Allah da gerçekten onun tevbesini kabul eder. [\[173\]](#)

72. Ve onlar kî; yalan şahitlik yapmazlar. Lağve rastladıklarında da şereflice yüz çevirip geçerler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[174\]](#)

1- Yalan Şahitlik ve Yalana Tanık Olmak:

Yüce Allah'ın; "Ve onlar ki yalan şahitlik yapmazlar" buyruğu şu demektir: Onlar yalan ve batılın bulunduğu yerde hazır olmazlar ve bunu da müşahede

edip seyretmezler.

"Zûr" (yalan)" Değiştirilmiş ve allanıp, pullanmış batıl olan herbir şeydir. Bunun en büyüğü ise Allah'a ortak koşmak ve Allah'a ortak koşulanları la-zim etmektir. ed-Dahhak, İbn Zeyd ve İbn Abbas böylece tefsir etmişlerdir.

İbn Abbas'dan gelen bir rivayete göre de bu müşriklerin bayramları demektir.

İkrime dedi ki: Cahiliye döneminde "zurv diye adlandırılan bir oyundur.

Mücahid: Bu şarkıdır demiştir. Muhammed b. el-Hanefiyede böyle demiştir.

İbn Cüreyc: Yalandır demiştir. Bu Mücahid'den de rivayet edilmiştir.

Ali b. Ebi Talha ile Muhammed b. Ali şöyle demişlerdir; Buyruk yalan şahitlikte bulunmazlar anlamındadır. Yoksa buradaki "şehadet" müşahede etmekten, görmekten gelmemektedir.

İbnu'l-Arabî dedi ki; Bunun yalan olduğu görüşü elbetteki doğrudur, çünkü bütün bunlar aslında yalana racidir. Bunun cahiliye dönemindeki bir oyunun adı olduğunu söyleyenlere gelince, eğer bu oyunda kumar ya da bir cahillik yahutta küfre raci' herhangi bir husus varsa haramdır. Bunun şarkı olduğu görüşüne gelince, şarkı bu sınıra kadar varmaz.

Derim ki: Kimi şarkıları dinlemek harama kadar ulaşabilir. Bu ise güzel görülen suretlerin nitelendirildiği, şarap ve buna benzer tasvirlerin yapıldığı, insan tabiatını harekete getiren ve itidal sınırlarının dışına çıkartan yahut-ta insanın içinde gizli bulunan lehve düşkünlük ve sevgiyi harekete getiren şiirler bu kabildendir. Birilerinin şu beyitlerinde olduğu gibi:

"Altın sarısı renkli, zannedersin ki,

Ateş onıyı gözlerinin kıvılcımından, alınıp yakılır.

Korkuttular beni onun(la düşüp kalkmaktan ötürü) rezil olurum diye,

Keşke sözünde dursa da varsın rezil olayım.*

Özellikle başka bir kaç yerde de açıkladığımız üzere bu şarkılarla beraber şu günlerde olduğu gibi, kavallar ve tefler de eşlik edecek olursa...

Burada yalan şahitlikten söz edildiğini söyleyenlerin görüşlerine gelince, bu da bir sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir. [\[175\]](#)

2- Yalan Şahitliğin Hükmü:

Ömer b. el-Hattab (r.a) yatan şahitlikte bulunan kimseye kırk celde vurur, onun yüzünü karalar, saçını traş eder ve çarşı-pazarlarda dolaştırırdı.

İlim adamlarının çoğunluğu da şöyle demiştir: Bir daha ebediyyen şahitliği kabul edilmez, Tevbe etse ve halini düzeltecek olsa da işi Allah'a kalmıştır.

Şöyle de denilmiştir: Eğer bu kişi tanınmış ileri gelen bir şahsiyet değilse, halini

düzeltilirse daha önceden el-Hac Sûresi'nde (22/30-31. âyet, 5 ve 6. başlıklarda) geçtiği üzere şahitliği kabul edilir. Bu husus oradan tetkik edilebilir.

"Lağve rastladıklarında da şereflice yüz çevirip, geçerler" buyruğunda geçen İağv'e dair açıklamalar daha önceden Ce!-Bakara, 2/22Ş) geçmiş bulunmaktadır. Lağv düşük seviyeli her türlü söz ya da fiildir. Bunun kapsamına şarkı, boş işlerle oyalanmak (lehv) ve bunun dışında buna yakın her-şey dahildir. Yine bunun kapsamına müşriklerin akılsızca işleri, mü'minleri eziyet etmeleri, kadınlardan söz etmek ve bunun dışındaki diğer münkerler de dahildir.

Mücahid dedi ki: Bunlara eziyet edilecek olursa, affederler demektir. Yine ondan rivayet olunduğuna göre; nikah (cima)'dan söz edecek olurlarsa, bundan kinaye yoluyla sözederler, demektir.

e!-Hasen dedi ki: Lağv, bütün masiyejler demektir. Bu da oldukça kapsamlı bir açıklamadır.

"Şereflice" yani onu reddederek, ondan razı olmayarak, yüz çevirerek, o hususta yardımcı olmayarak ve bu işi işleyenlerle oturmaksızın (uzaklaşırlar), demektir. Yani onlar asla batıla girmeyen şerefli kimseler gibi geçer, giderler. Mesela; denilir ki, bu da: "Kendisini küçük düşüren, değerini zedeleyen hususlardan kendisini uzak tuttu, ona yaklaşmadı" demektir.

Abdullah b. Mes'ud'dan rivayete göre o bir şarkı sesi işitmiş, hemen çabucak oradan ayrılp gitmiştir, Rasûluilah (sav)'a bu davranışının haberi ulaşınca: "İbnu Umri Abd kerim (şerefli bir kimse) olmuştur" diye buyurdu[176]

Lağve rastlayınca oradan şereflice yüz çevirip geçmek demek, iyiliği emredip münkerden alıkoymak demektir. [177]

73. Onlar ki Rabblerinin âyetleriyle kendilerine öğüt verildiğinde, bunlara karşı sağır ve kör kimseler olarak yıkılmazlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [178]

1- Rabbin Hatırlatılan Âyetlerine Karşı Takınılacak Tavrı:

"Onlar ki Rabblerinin âyetleri ile kendilerine öğüt verildiğinde" yani kendilerine Kur'ân okunduğunda âhiretlerini, Rabblerinin huzuruna döneceklerini hatırlarlar. Duyup işitmeyen kimselerin konumuna düşmemek için gafilük etmezler.

Yüce Allah burada: "Ojâi Yıkılmazlar" diye buyurmuştur. Halbuki ortada herhangi bir yıkılma (lafzı anlamı ile: akma) söz konusu değildir. Bu ise

oturuyor oimasa dahi, "oturup ağladı" demek kabilindendir. Bu açıklamayı Taberî yapmış ve tercih etmiştir.

tbn Atiyye dedi ki: Bu, onların sağır ve kör olarak yıkılmaları demektir ve bu kâfirlerin bir niteliğidir. Onların yüz çevirmelerini ifade eder. Bir kimsenin: "Filan kişi oturup bana sövmeye koyuıdu, filan kişi kalkıp ağladı" demeye benzer. Haibuki maksat o kişinin oturduğunu, ayakta durduğunu haber vermek değildir. Bunlar konuşmada ve ifadelerde insanların bir çeşit anlaşıarak, uzlaşıarak kullandığı tabirlerdir. Yine İbn Atiyye der ki: Sanki bu öğüdü dinleyen bir kimse işi düzgün bir şekilde yolunda ve dimdik ayakta duruyor da yüz çevirip sapıtınca onun bu davranışı yıkılmak, akmak gibi olur. Bu ise düzensiz ve bir sıraya bağlı olmaksızın düşmek demektir. Her ne kadar secde ederek yere kapanan kimse hakkında da btı benzetme kullanılmış ise de, bu kelimenin asıl anlamında düzensizlik vardır.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Bunlara Allah'ın âyetleri okunduğu takdirde kalpleri titrer ve bundan dolayı ağlayarak secdeye kapanırlar. Onlar Allah'ın âyetlerine karşı sağır ve kör gibi yıkılmazlar.

el-Ferrâ dedi ki: Onlar hiç duymamışlar gibi, ilk hallerinde kalmaya devam etmezler, demektir [\[179\]](#)

2- Secde Âyetini Duyan Kimsenin Hangi Hallerde Secde Etmesi Gerekir;

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Bir kimse, bir başkasının secde âyetini okuduğunu duyacak olursa, onunla birlikte secde eder. Çünkü o, Allah'ın âyetlerinin kendisine karşı okunmakta olduğunu duymuş olur.

İbnu'l-Arabî der ki: Böyle bir şey sadece okuyan için gereklidir. Onun dışındakiler için böyle bir gereklilik yoktur. Yalnızca bir mesele bunda müstesnâdır. O da bir kimse Kur'ân okurken secde âyetini okursa, onunla birlikte oturan kişi de onu dinlemek için oturmuşsa, onunla beraber secde etmelidir. Şayet onunla birlikte dinlemeyi kastetmemişse onun secde etmek yükümlülüğü yoktur. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûre-si'nde (7/206, âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[180\]](#)

74. Ve onlar ki: "Rabbimiz, eş ve çocuklarımızdan bize gözlerimizin aydınlığı olan kimseler yer. Bizi takva sahiplerine önder yap" derler.

75. İşte bunlar sabretmelerinden ötürü cennetin yüksek köşkleri ile mükâfatlandırılacaklar ve onlar orada esenlik dileği ve selâm ile karşılanacaklardır.

76. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar. O, ne güzel karargah ve ikamet yeridir!

77. De ki: "Eğer duanız olmasaydı, Rabbimin yanında sizin ne değeriniz olurdu? Şimdi siz yalanladınız, artık yakında ceza kaçınılmaz olacaktır."

"Ve onlar kî: Rabbimiz, eş ve çocuklarımızdan bize gözlerimizin aydınlığı olan kimseler ver.- derler" buyruğu ile ilgili olarak ed-Dahhak: Yanı sana itaat edecek kimseler ver, derler, diye açıklamıştır. Bu buyruktan evlat sahibi olmak için dua etmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır. Buna dair açıklamalar daha önceden (Âl-i İmran Sûresi, 3/37-38 âyetler, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Zürriyet (mealde: çocuklarımız) lafzı tekil de olabilir, çoğul da olabilir. Bunun tekil için kullanılabileceğinin delili yüce Allah'ın: "Rabbim bana katından çok temiz bir soy (zürriyet) bağışla!" (Al-i İmran, 3/38); "Bundan dolayı bana lutfundan bir veli (oğul) bağışla!" (Meryem, 19/5) buyruklarıdır. Çoğul için kullanılabileceğinin delili de: "Arkalarında kendileri hakkında endişe edecekleri âciz ve güçsüz çocuklar (zürriyet) bırakacak olanlar..." (en-Nisa, 4/9) buyruğudur. el-Bakara Sûresi'nde de (2/124. âyet, 19. başlıkta) bu kelimenin türediği kök ile ilgili yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Naft, İbn Kesir, İbn Âmir ve el-Hasen "Zürriyetlerimiz, çocuklarımız" şeklinde çoğul ile okumuşlardır. Ebu Ömer, Haraza, el-Kisaî, Talha ve İsa ise tekil olarak; diye okumuşlardır.

Gözlerimizin aydınlığı" meful olarak nasb edilmiştir. Bizim için göz aydınlığı... anlamındadır. Bu da Peygamber (sav)'ın Enes'e söylediği şu sözlere benzer "Allah'ım malını, çocuklarını çoğaitve bunları onun için bereketli kıl,"[\[181\]](#) Buna dair açıklamalar daha önceden Âl-i İmran Sûresi'nde (az önce belirtilen yerde) ile Meryem Sûresi'nde (19/5. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İnsanın malına ve çoluk çocuğuna bereket ihsan edildiği takdirde, kişinin aile efradı dolayısıyla gözü de aydın olur. Öyle ki, bu kimsenin bir hanımı varsa güzellik, iffet, malına dikkatle bakmak, ihtiyat gibi dilediği bütün özellikler onda bulunur. Yahut çocukları varsa bunlar da itaat üzere devam ederler. Din ve dünya vazifeleri hususunda ona yardımcı olurlar. Böyle bir kimse başkasının eşine ya da çoluk çocuğuna dönüp bakmaz bile. Başkasına (imrenerek) bakmaya gerek duymadan gözü huzur bulur ve gözü gördüğü her şeye dikilmemiş olur. İşte bu, göz aydınlandığı ve nefis huzur ve sükûn bulduğu zaman gerçekleşir.

"Aydınlık"ın tekil gelmesi masdar oluşundan dolayıdır. Mesela; "Gözün aydın oldu, olmak" denilir. "Göz aydınlığının" "karar"dan gelme ihtimali olduğu gibi, "el-kurr: soğuk" kökünden gelme ihtimali de vardır. Daha meşhur olan da budur. Çünkü Araplar sıcaktan rahatsız olur, soğukla, (serinlikte) dinlenir. Aynı şekilde

sevinç gözyaşı da serin akar. Kederden gelen gözyaşları ise sıcaktır.

Bundan dolayı: "Allah senin gözünü aydınlatsın (serinletsin), düşmanın gözünü de ısıtsın, denilir. Şair şöyle demiştir:

"Dün nice aydın (serin) gözler ısındı,

Ve bugün gözyaşları akan nice gözler aydınlandı (serinledi)."

"Bizi takva sahiplerine önder yap!" Hayırda kendilerine uyulacak önderler kıl. Bu ise dua eden kimsenin ancak takva sahibi ve kendisine uyulacak bir kimse olmasını gerektirir. İşte dua eden kimsenin maksadı da budur. Mu-vatta'da şöyle denilmektedir: "Sizler, ey bu kimseler, size uyulacak önderlersiniz. [\[182\]](#)

İbn Ömer duası esnasında şöyle derdi: Allah'ım, sen bizi takva sahibi önderlerden kıl!

Burada "Önder" denilerek çoğul olarak; Önderler, denilme-yiş sebebi (önder anlamındaki) "imam" lafzının masdar oluşundan dolayıdır. O bakımdan: "Fılan kişi kavme önder oldu" denilir. Bu da "siyam ve kıyam" kelimelerinin masdar oluşu gibidir. Bazıları da: Bununla çoğul olarak; "Önderler" demeyi kastetmiştir, derler. Bir kimsenin: Bizim emirimiz bunlardır, derken, emirlerimiz demek İstemesi gibi. Şair de şöyle demiştir:

"Ey beni kınayan haaunlar, beni fazla kınamayın, Çünkü kmayıcı hanımlar bana emir değildir."

Burada "emir" çoğul olarak "ümera' (emirler)" anlamındadır.

Suffi'lerin şeyhi el-Kuşeyrî Ebu'l-Kasım şöyle derdi: İmamet (önderlik) dua ile olur, iddia ile olmaz. Yani bu Allah'ın tevfiği, kolaylaştırması ve lutfu ile gerçekleşir, yoksa herkesin kendi adına yaptığı iddialarla olmaz.

İbrahim en-Nehaî dedi ki: Onlar bu dualarıyla başkanlığı talep etmiyorlar. Aksine dinde kendilerine uyulacak kimseler otmayı diliyorlar.

İbn Abbas dedi ki: Bizi hidayet önderleri kıl, demektir. Yüce Allah'ın: "Bizim emrimizle hidayete ileten önderler Mdife." (es-Secde, 32/24) buyruğunda olduğu gibi.

Mekhûl dedi ki: Sen bizleri takva sahibi kimselerin uyacakları takva önderleri kıl!

Bunun kalbedilmiş ifadelerden olduğu da söylenmiştir. Bunun da mecazi anlamı şudur: Sen müttakileri bize önder (ve yönetici) kıl, demektir. Bu açıklamayı da Mücahid yapmıştır.

Ancak birinci görüş daha kuvvetlidir. İbn Abbas ve Mekhûl'ün kanaati de bu anlamdadır. Bu buyrukta dinde önderliği talep etmenin mendub oluşu na da delil vardır. Buradaki "imam: önder" tekil olmakla birlikte, çoğula delalet eder. Çünkü "kıyam" gibi bir mastardır. el-Ahfeş dedi ki: "İmam";'in çoğuludur. Bu da

"Önderlik etti, eder" fiilinden gelmekledir. Çoğul olarak; vezninde yapılmıştır. "Arkadaş, arkadaşlar" ile "Ayakta duran, ayakta duranlar" gibi, "İşte bunlar sabretmelerinden ötürü... mükâfatlandırılacaklar" buyruğunda geçen "(vitljl): İşte bunlar" buyruğu "Rahman'ın kulları"nın haberidir. Bu ise daha önce geçtiği gibi ez-Zeccâc'ın görüşüdür ve bu hususta yapılmış açıklamaların en güzeli budur. Mübtedâ ile haberi arasındaki ifadeler ise, onların terketmeleri ve sahip olmaları gereken vasıfları ile alâkalıdır. Söz konusu bu vasıflar da onbir tanedir: Tevazu, hilm (cahillere karşı cahilce davranmamak), teheccüd, havf, israfı ve cimriliği terketmek, şirkten uzak durmak, zina etmemek, öldürmemek, tevbe etmek, yalandan uzak durmak, kötülük yapanı affetmek, verilen öğütleri kabul etmek, yüce Allah'a yalvarıp yakarmak.

"Yüksek köşk" yüksek derece ve mevki demektir. Bu da cennetin en üstün ve en değerli konağıdır. Nitekim "ğurfe (yüksekçe oda)"nin dünya meskenlerinin en yükseği olduğu gibi."Bu açıklamayı İbn Şecere yapmıştır. ed-Dahhak bundan kasıt cennettir, diye açıklamıştır.

"Sabretmelerinden ötürü" Rabblerinin emri ve peygamberinin (salat ve selamın en üstünü ona olsun) itaati üzere sabretmeleri sebebiyle verilecektir.

Muhammed b. Ali b, el-Huseyn dedi ki: Yani dünyada iken fakr u zarurete "sabretmelerinden ötürü" (bu mükâfatlara nail olacaklardır).

ed-Dabhâk da şehvet ve arzularına karşı direnerek "sabretmelerinden ötürü" diye açıklamıştır,

"Ve anlar orada esenlik dileği ve selam ile karşılanacaklardır" buyruğundaki "Karşılanacaklardır" lafzını Ebubekir, ei-Mufaddal, el-A'meş, Yahya, Hamza, el-Kisaî ve Halef şeddesiz olarak: "Karşılaşırlar" diye okumuştur. el-Ferrâ da bu okuyuşu tercih etmiştir. Çünkü Araplar -şeddeli olarak- "Fılan kişi selam, esenlik dileği ve hayır ile karşılanır" dediklerinde "te" harfi ile kullanırlar. Onlar bu anlamda (te'siz olarak sadece) "ya" harfi ile: Esenlikle karşılanır, şeklini nadiren kullanırlar.

Diğerleri ise bunu; şeklinde "ya" harfi ötreli, "kaf" harfi de şedde--li olarak okumuşlardır, Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmişlerdir, Buna sebep de yüce Allah'ın: "Ve onlara bir güzellik ve bir sevinç verir" (el-İnsan, 76/11) diye buyurmuş olması (ve burada aynı anlamı veren fiilin te'siz kullanılmış olması)dir.

Ebu Ca'fer en-Nehhâs dedi ki: el-Ferrâ'nın benimseyip tercih ettiği yanlıştır. Çünkü onun kanaatine göre eğer bu lafız; şeklinde kullanılırsa, Arapçada bu tahiyye (esenlik dileği) ve selam olur. "Fılan kişi selam ve hayır ile karşılanır" denildiği gibidir. Bu konuda hayret edilecek husus şudur: el-Ferrâ; derken, âyet-i

kerime; şeklidir. Her iki kip arasındaki fark ise açıkça bellidir. Zira "Filan kişi hayır ile karşılaşır" denilirken "be" harfinin hazfedilmesi caiz değildir. Peki bu durumdaki bu ifade öbürüne nasıl benzeyebilir? Bundan daha da hayret edilecek husus ise şudur: Kurân-ı Kerîm'de: "Onlara bir güzellik, bir sevinç verir." (el-İnsan, 76/11) diye buyurulmuş olup, bunun başka türlü okunmasının da caiz olmayışıdır. Bu da evlâ olanın, onun söylediğinin aksi olduğunu açıklamaktadır.

Tahiyye (eslenlik dileği); Allah'tan, selam ise melekler tarafından verilecektir. Buradaki tahiyye'den kasdın, ebedi kalış ve pek büyük mülk anlamında olduğu da söylenmiştir. Daha kuvvetli görülen görüş ise her ikisinin aynı anlamda olduğu ve her ikisinin de Allah tarafından söyleneceğidir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Ona kavuşacakları gün onlara sağlık dileği selâmdır. " (el-Ahzab, 33/44) buyruğudur, ki ilende gelecektir.

"Onlar orada ebedi kalıcıdır" buyruğundaki "Ebedi" lafzı hal olarak nasbedilmiştir. "O ne güzel karargah ve İkamet yeridir!"

Yüce Allah'ın; "De ki: Eğer duanız olmasaydı, Rabbimin yanında sizin ne değerinizi olurdu!" buyruğuna gelince, bu âyet-i kerime inkarcıların delil diye ele aldıkları, açıklanması nisbeten zor (müskil) bir âyet-i kerimedir.

"Filana hiç aldırmadım" yani onun benim nezdinde herhangi bir değeri, bir ağırlığı yoktur, anlamındadır. aslı "ağırlık" demek olan 'den gelmektedir. Şair şöyle demiştir:

"Sanki göğsünde ve iki böğründe çeşitli kokular vardır da, Onları bir damat birbirine karıştırıyor."

Yani bir kısmını öbürüne katıyor. Buna göre; "Ağır yük" demek olup, çoğulu da; diye gelir. Tekili aynı zamanda mastardır.

Bu buyruktaki; "Ne" istifham (soru edatı)'dır. Bu ez-Zeccâc'm ifadelerinden anlaşılabilir, el-Ferrâ da bunu açıkça ifade etmiştir. Ancak bunun nefyedici olması da uzak bir ihtimal değildir. Zira bunun bir soru olduğu hükmüne varacak olsak dahi, aynı zamanda istifham şeklinde ortaya çıkmış bir nefiydir. Yüce Allah'ın: "İyiliğin karşılığı iyilikten başkası olabilir mi?" (er-Rahman, 55/60) buyruğunda olduğu gibi.

İbnu's-Şecerî der ki: Kanaatimce işin gerçek mahiyeti şudur: "Ne" nasb mahallindedir, ifadenin takdiri de şöyledir: "Size ne ağırlık versin ki?" Yani sizin duanız olmasaydı, Rabbim size niye aldırısın? Ya da O'nun size kendisine ibadet etmeniz için yaptığı davet olmasaydı (size ne diye önem versin)? demektir. Buna göre "dua" mastarı mefulüne izafe edilmiştir, el-Ferrâ'nın tercih ettiği görüş de budur, faili ise hazfedilmiştir. Olmasaydı" lafzının cevabi ise Allah'ın: "Eğer

kendisiyle dağların yürütüldüğü... bir Kur'ân olsaydı..." (er-Ra'd, 13/31) buyruğunda olduğu gibi hazf edilmiştir. Burada da ifade: Size aldırmazdı takdirindedir. Bu görüşün delili de yüce Allah'ın: "Ben cinleri de, insanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım." (ez-Zariyat, 51/56)

Burada hitab bütün insanlardır. Sanki insanlar arasından Kureyş'e şöyle demiş gibidir: Eğer -faraza olsa îdi- sizin ü'na ibadetiniz olmasaydı, Allah size hiçbir değer vermez, kıymet biçmezdi. İşte insanlara değer verilmesine sebep budur. Bunu ayrıca İbn ez-Zübeyr ve başkalarının: "Fakat kâfirler yalanladılar" şeklindeki kıraati de desteklemektedir. Buna göre; kendisi sebebiyle aldırış hususunda hitab, bütün insanlardır. Daha sonra da Kureyş'e şöyle demektedir: Sizler ise yalanladınız, O'na ibadet etmediniz, o halde bu yalanlamak azabın sebebidir ve azab kaçınılmaz olarak sizi bulacaktır.

en-Nekkâş ve başkaları da şöyle demektedir: Aniam şudur: Şayet zorlu zamanlarda ye benzeri hallerde sizin O'na yalvarıp yakarmanız olmasaydı... Bunun açıklaması da: "Gemiye bindiklerinde dini yalnız Allah'a halis kılanlar olarak O'na yalvarırlar." (el- Ankebut, 29/65) buyruğunda ve buna benzer buyruklarda dile getirilmektedir.

Bu buyruk şöyle de açıklanmıştır: Eğer O'nunla birlikte başka İlâhlara ve O'na ortak koştuğunuz varlıklara "duanız olmasaydı" O'nun nezdinde pek de büyük bir şey olmayan günahlarınızı bağışlamanın "ne değeri olurdu!" Bunu da yüce Allah'ın; "Eğer şükredip iman ederseniz Allah size azabı neylesin!" (en-Nisâ, 4/147) buyruğu açıklamaktadır. Bu açıklamayı ed-Dah-hâk yapmıştır,

el-Velid b. Ebi'l-Veüd dedi ki: Bu hususta bana şöyle bir açıklama ulaşmıştır: Ben sizlere muhtaç olduğum için sizi yaratmadım, sizi yaratmamın tek sebebi sizin Benden dilekte bulunmanız, Ben de günahlarınızı bağışlayarak size isteklerinizi vermemdir,

Vehb b. Münebbih'in rivayet ettiğine göre Tevrat'ta -bir zamanlar- şu ifadeler de varmış: "Ey Ademoğlu! İzzetime yemin ederim ki, Ben senin vasıtanla bir kâr sağlayayım diye seni yaratmadım. Benim seni yaratmamın tek sebebi, senin Benden kâr sağlamandır. O halde herşeyin karşılığında sen Beni ilâh edin. Ben senin için herşeyden daha hayırlıyım."

İhn Cinnî dedi ki: İbn ez-Zübeyr İle İbn Abbas bu buyruğu; "Ancak kâfirler yalanladılar" diye okumuşlardır. ez-Zehra-vî ile en-Nehhâs dedi ki: Bu İbn Mes'ud'un da kıraatidir, ancak bu bir kıraat değil, bir açıklamadır. Buna sebep ise "Yalanladınız" buyruğun-daki muhatab zamirini teşkil eden "te" ve "mim" harfleridir,

el-Kutebî ile el-Farisî'nin kanaatine göre burada dua, faile izafe edilmiş olup

mePul hazfedilmiştir. İfade aslında: Sizin Allah'tan başka bir takım ilâhlara dua etmeniz olmasaydı, demektir. "Olmasaydı" edatının cevabı ise mahzuf olup, buna göre ifadenin takdiri: Sizi azaplandırmazdı, şeklinde olur. Onun; "Sizin Allah'tan başka bir takım ilahlara dua etmeniz olmasaydı" şeklindeki ifadesinin bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirilmektedir: "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız şüphesiz sizin gibi kullardır," (el-A'tîf, 7/194)

"Şimdi siz yalanladınız" yani kendisine davet olunduğunuz şeyleri yalanladınız. Bu, birinci açıklamaya göredir. İkinci açıklamaya göre ise; siz Allah'ı, tevhidi yalanladınız.

"Artık yakında ceza kaçınılmaz olacaktır." Yani sizin yalanlamanız, sizin yakamızı bırakmayacaktır. Bunun da anlamı şudur: Yalanlamanın cezası sizi gelip bulacaktır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Onlar işlediklerimde hazır bulacaklardır." (el-Kehf, 18/49); yani yaptıkları amellerin karşılığını hazır bulacaklardır. Yüce Allah'ın şu buyruğu da bu kabildendir: "Öyle ise küfre saptığınızdan dolayı azabı tadın." (ei-En'am, 6/30) Dünyada iken küfre sapmanızın cezasını tadın, demektir.

Daha önce fiili geçmiş olduğundan dolayı "tekzib: yalanlama" nın takdir edilmesi güzeldir. Çünkü fiil zikredildi mi lafzı ile mastanna da delâlet etmektedir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi; "Eğer kitab ehli iman etmiş olsalardı, kendileri için daha hayırlı olurdu." CAİ-İ İmran, 3/1 lō) Yani iman kendileri için daha hayırlı olurdu. Yüce Allah'ın: "Eğer şükür ederseniz, faydanız için ondan razı olur." (ez-Zümer, 39/7) Şükür etmenize razı olur, demektir ki bunun benzeri pek çoktur.

Müfesssrlerin büyük çoğunluğu burada sözü edilen İizam: kaçınılmaz" ile kasıt, Bedir günü onların başına geien musibettir. Abdullah b. Mes'ud, Ubeyy b. Ka'b, Ebu Malik, Mücahid, Mukatil ve başkalarının görüşü de budur. Müslim'in, SaftiA'inde AbdulJah'dan şöyle dediği nakledilmektedir: "(Âyetlerde sözü geçen): el-BatŞe (zorlu yakaiayış) duman ve lizâm geçmiş bulunmaktadır, "[183] İlende yüce Allah'ın izni ile ed-Duhan Sûresi'nde (44/16. âyetin tefsirinde) açıklanacaktır.

Bir kesim de; bu âhiret azabı ile bir tehdiddir diye açıklamıştır. Yine İbn Mes'ud'dan açıklandığına göre; lizâm, yalanlamanın kendisidir. Yani yalanlamaktan tevbe etmeleri nasîb olmaz. Bunu ez-Zehravî zikretmektedir. Bunun kapsamına Bedir günü ve onların yakasını kaçınılmaz olarak bırakmayan başka azaplar da girer.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Lizâm" ayırd edici hüküm demektir. Yani sizler ile mü'mini er arasında ayırd edici hüküm verilecektir. Kurrarun cumhuru bu

kelimeyi "lam" harfi esrdi okurlar. Ebu Ubeyde, Sahr'ın şu beyitini zikretmektedir:

"Eğer bir yerin dibine geçmekten kurtulsalar dahi,
Yine de kaçınılmaz olarak ölümleriyle karşılaşmaklardır."

"Lizam" ile "mülâzemet" aynı şeydir. et-Taberî der ki: "Lizâm" yakayı bırakmayan, daimi sürekli azab, birinizi ötekinizin ardı arkasından yetiştirecek, yok edip bitirici bir helak oluş demektir. Şair Ebu Zueyb'in şu beyitinde olduğu gibi:

"Ansızın biri diğerinin arkasından gelen hücum edenlerle karşılaştı, Taşları sökülüp yıkılan havuzun (sularının) taşması gibi."

Burada "lizâm" ardı arkasına gelen demektir.

en-Nehhas dedi ki: Ebu Hatirn'in naklettiğine göre Ebu Zeyd şöyle demiştir: Ben, Ka'neb Ebu's-Semmal'i: diye İâm" harfini üstün olarak okuttuğunu dinledim. Ebu Ca'fer dedi ki: O takdirde lâfız, 'in mastarıdır, es-reli gelmesi daha uygundur. "Kıtal ve mukatele" gibi olur. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğunda da bu kelimeyi icma ile esreli okumuşlardır: "Eğer Rabbinden bir söz verilmemiş ve belli bir vade olmasaydı (azab) lazım olurdu." (Ta-Hâ, 20/129)

Başkaları da şöyle demektedir: Esreli olarak "lizâm" Ondan ayrılmadı, ayrılmamak"m masdarıdır. "Hasımlaştı, hasımlaşmak" gibi. "Lam" harfi üstün olarak "lezâm" ise; "Gerekli oldu" fiilinin masda-rıdır. "Kurtuldu, esenliğe kavuştu" gibi. Buna göre üstün ile "lezâm" lazım olmak, gerekli olmak demektir. "Lizâm" ise yakasını bırakmamak, ondan ayrılmamak demektir. Her iki kıraatte de masdar ism-i fail konumundadır. "Lizâm" mülazım (yakayı bırakmayan, ayrılmayan) konumunda, kzâm ise lazım olan konumundadır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "De ki: Bana haber verin. Eğer suyunuz yerin dibine geçiriliverse... (el-Müik, 67/30) buyruğundaki; şeklindeki "geçirilivermek" masdan ism-i fail olarak: geçerse anlamındadır.

en-Nehhâs dedi ki: Bu âyette geçen "Olacak"ın ismi ile İlgili el-Fer-râ'nın şöyle bir görüşü vardır: Bunun ismi meçhul olabilir. Ancak bu yanlıştır. Çünkü ismi, meçhul olursa haberi ancat cümle olur. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Çünkü kim korkar ve sabrederse..." (Yusuf, 12/90) buyruğund'a olduğu gibi. Nahivcilerin de zikrettikleri şekilde; "Zeyd gidiyordu" ifadesinde de meçhul bir isim olur. Bu durumda mübteda ve haberi bu meçhul ismin haberi olur. İfadenin takdiri de; "Söz konusu edilen..." (Zeyd'in gidiyor) olduğu şeklinde idi, olur. Ancak; "gidiyordu" denilecek olur ve yine; de meçhul bir isim olduğu söylenecek olursa, bu bildiğimiz kadanyla hiçbir kimseye göre caiz değildir.

Başarı Allah'tandır, yardım O'ndandır. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.
[184]

FURKAN SÛREST'İNİN VE ONİKİNCİ CİLDİN SONU

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/501.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/501-505.

[3] Tekaddada" kuşun bir şeyin üzerine hızlıca atılması demektir. Üçüncü "dâd" harfî, -benzer harflerin arka arkaya gelişi telâffuzda bir zorluk (ağırlık-istiskal)e sebep olduğundan dolayı- "ye" harfine dönüştürülerek: "tekactdâ" denilir, (el Mu'cemu'l-Vasît, "kad-da" maddesi)

* Muhterem okuyucularımız

Dikkatlerinizden kaçmadığı üzre; şimdiye kadar hadis tahrîclerinde (yani yer aldıkları kaynakları göstermede) "el-Mu'cemu'l-Müfehres ti Elfâzi'l-Hadis (Concordance)"in usukllünü benimsemiştik. Yani Kütübü Tis'a'yi oluşturan Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizt, îbn Mâce, Muvatta, Dûriml ve Ahmed h. Hanbel'in Müsned'inâe bı esere göre hadislerin bulundukları yeri gösteregeldik.

Ancak bundan sonra -içinde bulunduğumuz şartlar dolayısıyla- hadis ta briçlerinde et-Tu-râs Merkezu'l Ebhâs el-Â!i'nin 1999 tarihlî "el-Mektebetu'l-Elfîyye H's-Sünneti'n-Nebe-viyye" unvanlı CD'nin usûlüne uyarak genelde -«ski usulden farklı hallerde- "cild, sa-hifel" numarası yererek hadislerin yer aldıkları kaynaklara işaret edeceğiz, Bununla birlikte eski usûlde kaynak yerler de olacaktır.

A2İ2 okuyucularımızın bu hususu gözönünde bulundurmalarını diler, böyle bir usûl değişikliğini anlayışla karşılayacaklarını ümid ederiz. Çeviren; 28. 5. 2001

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/505-507.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/507.

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/507-508.

[7] Buhârî, II, 747, IV, 1831; Beyhakî, es-Sünenu'l-Kubrâ, VII, 45, X, 194.

[8] Buhârî, nizam 22; Müsned, II, 240.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/508-509.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/509-510.

[11] Tirmizl, IV, 701

- [12] el-Mâverdi, en-Nuketü ve'l-Uyün, IV, 134.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/511-514.
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/514-515.
- [15] İbnu'l Esir en-Nihaye fî Ğaribi'l-Hadis, I, 161.
- [16] Müfessir burada "ne üzerinizdeki azabı defedebilirler" anlamındaki okuyuşa göre buyruğu yazmıştır. Dolayısıyla harada açıklamaları ona göre yapmıştır. Mealdeki okuyuşa uygun açıklama da biraz sonra gelecektir.
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/515-519.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/520.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/521.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/520-522.
- [21] Beyhakî, es-Siinen, II, 177
- [22] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IV, 63, ravilerinden Hişam b. Abdullah'En İbn Hibbân tarafından zayıf kabul edildiği kaydıyla
- [23] Bukârî, II, 535, 538; Tirmizt. III, 64; Müsned, II, 243, 257, 300...
- [24] Tirmizt, IV, 573; İbn Mâce, II, 1394; Müsned, I, 30, 52
- [25] Buhârî, Hacc 6; Ebû Dâoûd, Menâsik 4
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/522-525.
- [27] Müslim, I, 464; İbn Huzeyme, Sahih, IV, 477
- [28] el-Heysemî, Meemau'g-Zevâid, IV, 77.
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12//525-526.
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/526.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/526-527.
- [32] Tayalisî, Mtisned, I, 4.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/527.
- [34] Suyûrî, Kenzu'l-Ummidl, X, 179. (Kurtubî, Paru'l-Hadis baskısı)
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/527-529.
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/529.
- [37] Burada görüldüğü gibi âyet-i kerime olduğu şekilde, "ümit etmek" anlamındaki fiil korkmak anlamında kullanılmıştır.

- [38] Ümit etmek" anlamındaki fiil kullanılmıştır.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/529-533.
- [40] el-Heyserhî, Mecmau'z-Zevâid, VIII, 112; ravîlerinden Kesir b. Mervân'ın "yalancı* olduğu kaydıyla
- [41] Ebû Ya'lâ, Müsned, II, 527; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 337. Ahmed ve Ebû Yala tarafından rivayet edilmekle birlikte ravilerinden birinin "zayıf" olduğu kaydıyla.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/533-536.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/536-538
- [43] Buhâri, II, 741, V, 2104; Müslim, IV, 2026.
- [44] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 226; ancak "Ebû Ya'lâ tarafından Müsned'inde de rivayet edildiği kaydıyla.
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/538-542.
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/542-543.
- [47] Anlatılmak istenen şudur: Hristiyanların iddialarına göre İsa'nın babasız olarak yaratılması onun ilah oluşunun delilidir. Kur'ân-ı Kerîr ise Adem aleyhi's-selamın hem babasız, hem annesiz olarak yaratılmış olduğunu onlara hatırlatarak böyle bir hususiyetin ilah olmayı gerektirmediğini hanırlatmıştır.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/543-545.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/546.
- [49] Halbuki balığı unutan yalnızca Musa (as)'ın yanındaki genç delikanlı idi.
- [50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/546-547.
- [51] Ancak el-Ferrâ'nın bu açıklaması, fiilin iki mePule geçişini kabul ettiği anlamına gelmez; daha sonra gelen "onları suda boğduk" anlamındaki fiilin delâlet ettiği aynı anlamdaki fiil dolayısıyla nasb edilmiştir, demektir. (Bk. el-Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân, II, 268) Hatta bunu açıkça ifade eden ilim adamları dahi vardır. {Bk. Huseyn el-Hemedânî, el-Ferid...,III, 631)
- [52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/547-548.
- [53] İbn Kesîr de bu âyetin tefsirinde hadisi zikrettikten sonra; "hadiste, gariblik, münker-\Hr 1,0 hollri Hp irirâr hıllındıöunu" belirterek oldukça zayıf olduğuna dikkat çekmiştir.
- [54] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Eosat, V, 128. Ancak Abdullah b. Mesud'dan ve sonraki "İşte..." cümlesi olmaksızın, uzunca bir hadisin bir bölümleri olarak,...

- [55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/548-552.
- [56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/552.
- [57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/553.
- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/553-554.
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/554-555.
- [60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/556.
- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/556-558.
- [62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/559.
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/559.
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/559.
- [65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/559-560.
- [66] Buhârî, V, 3326, 3327, 3330, VI, 2692; Müslim, IV, 2083; Dârimî, II, 377; Ebû Dâvûd, IV, 311; İbn Mâce, II, 1277 vs...,
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/560.
- [67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/560.
- [68] Buhârî, I, 63; Müslim, t, 204; Ebû Dâvûd, I, 16; Tirmüzî, I, 5; Dârimî, I, 185; İbn Mâce, I, 100; Müsned, II, 51, 57, 73...
- [69] Müslim, 1, 370; İbn Huzeyme, Sahih, I, 132; El-Heysemî, Mecmâu'z-Zevâid, VIU, 258.
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/560-563.
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/563-564.
- [72] Ebû Dâvûd, Tahâre 33; Tirmizî, Tahâre 50; Nesâî, TahSre 43, Miyarî 3; İbn Mâce, Ta-hâre 75; Müsned, II, 23; Darakutnî, Sünen, I 21-22
- [73] Buhari, III, 1411; Müsned, IV, 209.
- [74] Tirmizî, I, 95; Ebû Dâvûd, I, 17; Nesâî, I, 174; Müsned, III, 86
- [75] Buhârî, III, 1032; Müslim, III, 1496; Tirmizî, IV, 184; Müsned, II, 242, 384; 391, 398-400...
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/564-567.
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/567.
- [78] Beyhakî, es-Sunenu's-Suğrâ, I, 166; İteyhakî, es-Sunenu'l-Kubrâ, I, 324
- [79] Dârakutnî, I, 32
- [80] Dârakutnî, I, 32

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/567-568

[81] Dûrakutnl, I, 26,31

[82] Buhârî I, 75; Ebû Dâvûd, 1, 104; Müsned, II, 70

[83] Dûrahutnl, 1, 32; Beyhâkî, es-Sunenu'l-Kûbrâ, I, 250.

[84] Ebû Dâvûd, I, 19; Dârtml, I, 204; Dûrakutnî, I, 65; Müsned, IV, 86

[85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/568-569.

[86] Darakutnt, I, 33; lieyhakî, es-SOnenu'l-Kubrâ, I, 266;

[87] Darakutnî, I, 33; Beyhakî, a.g.e., I, 253.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/570-571.

[88] Tirmizî, I, 154.

[89] İbn Ahdilberr, et-Temhîd, I, J24-325

[90] Bundan sonraki iki nota bakınız.

[91] Dûrakutnt, I, 64

[92] Aynı yer.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/571-572.

[93] Dârakutnî, 1,110

[94] İbnul-Arabfnin elemek istediği şudur; Muhalif kanat te olanların delil olarak gösterdikleri kıyasta, benzerlik sadece abdest alınırken teleF olan yani eksilen su miktarı hakkında söz kollusu olabilir. Geriye ise bir miktar su kalır; işte bu su tahirdir. Yani bir daha abdest için kullanılabilir. Valluhu alem.

[95] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/572-574.

[96] Bu kadartyiaı Ebu Dâvûd, I, 17, 18; Tirmizî, I, 96; Ne\$at, 1, 173, 174; Müsned, 1, 308. II, 25, 26...

[97] Darakutni I. 28. 29.

[98]) Müslim, I, 233; Darakutnî, I. 49; Ebû Dâvûd, I. 25; Nesal, I, 7; Müsaed, II, 241, 259, 455, 471...

[99] Müslim, I, 236; Buhart, V, 2242; Ebu Dâvûd, 1, 103; Tirmizî, I, 275; Müsned, II, 239, 282.

[100] Darakutnî. I, 28.

[101] Dûrakutni, 1, 28.

[102] Ebu Davud, I, 17-18; Tirmizi, I, 96; Darakutni, I, 29;

[103] Ebâ Dâvâd, I, 18

[104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/574-576.

[105] Ebû Dâvûd, I, 99; Tirmizî, I, 255; Nesaî, I, 155, 195; Dârimî, f, 256;

[106] Darahutnî, I, 75,76,78; Beyhakî, es-Sünenu'l-Kubrâ, I, 11, {Darakutnî, bu rivâyetlerde-ki zaaf noktalarına işaret ettiği gibi; Beyhaki de bir sonraki rivayette, bu hadisteki illetleri açıklamaktadır.)

[107] Bir önceki notta işaret edilen yerler.

[108] Tirmizî, I,'148.

[109] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/576-578.

[110] İbn Huzeyme, es-Sahih, I, 59; tbn Hibbân, es-Sahih, IV, 51, 62; Tirmizî, I, 101; Dâra-kutnî, I, 34-37; Ebû Dâvûd, I, 21; Nesâi, I, 50; Muvatta, 1, 22, 495.

[111] Tirmizî, E, 101.

[112] İbn AhdÜberr, et-T&mhtd, XVI, 217-220

[113] Dârakutnî, I, 35.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/578-580.

[114] Ebû Dâvud, I, 18; Tirmizî, I, 94; Beyhakî, ea-Sünenu'l-Kübrâ, I, 18Ş.

[115] Tirmizî, I, 94;

[116] Ferah: On altı rıtlı gelen bir hacim lıSrim ölçüsüdür. Bu da on iki müci ya da üç sa' demektir. (el-Kürdî, Şer'i ölçü birimleri ve FıkhîHükümleri, S. 159) Birsa' 2036 gr.; bir ferak da 3 «a' olduğuna göre; bir Ferak, 2036x3:6108 gr, yani 6,108 kg.dır. CA.g.e, s. 210)

[117] Buhan, I, 100.

[118] Müslim, I, 207.

[119] Tirmizî, I, 94.

[120] Dârakutnî, I, 69. Ancak hadisin hasen-sahih olduğunu belirten ifade yok.

[121] el-Heysemi, Mevâridü'z-Zam'ân, I, 80

[122] Tirmizî,), 92.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/580-581.

[123] Darakutnî, I, 37. (9i Dârakutnt. 1. 13.

[124] Darakutnî, I, i».

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/581-582.

- [125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/582.
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/582-583.
- [127] Buharî, I, 290, 351; Müslim, I, 83; Ebd Dâvâd, IV, I6;Nesaî, III, 164; Muvatta, I, 192; Müsned, IV, 117
- [128] Kaynağını tespit edemedik,
- [129] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/583-585.
- [130] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/585.
- [131] Ebû Dâvûd, IV, 123, 124; İbn Mâce, III, 1507; Müsned, II, 162, 220, 221.
- [132] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/585-587.
- [133] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/587.
- [134] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/587.
- [135] Buradaki "yaratma" anlamını verdiğimiz "halkan" kelimesinin aslında "karıştırmak" anlamına gelen "haltan" olması ihtimali bizce kuvvetlidir Kelimenin hat benzerliği dolayısıyla yanlış okunmuş olma ihtimali vardır.
- [136] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/587-590.
- [137] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/590-591.
- [138] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/591-592.
- [139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/592-593.
- [140] Buradaki be harfî cerrinin "an" anlamında kullanıldığını kahul edecek olursak, meal: Soran bir ki.ji gerçekleşecek bir azab hakkında soru sordu, anlamında olur.
- [141] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/593-595.
- [142] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/595-596
- [143] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/596-

597.

[144] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/597.

[145] Nesaî, III, 257; Tayâlisî, Mtisned, I, 214

[146] Ömer b, el-Hattab, İbn Abbas ve el-Hasen'in nakledilen sözleri ile bu nakledilen rivayetlere göre "hılfeten: birbiri ardınca gelmek* mana itibariyle zikredilmiştir. Buna göre bu lafıza; geceleyin yapamadığı amelin halefini gündüzün, gündüzün yapamadığı amelin halefini yani onun yerini tutanı veya o kaçırlarını o vakit yapar, anlamındadır.

[147] Müslim, I, 515; Tirmizî, II, 474; Ebû Dâv&d, II, 34; Nesal, IH, 259; Muvatta, I, 200.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/597-599.

[148] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/599.

[149] Bunlar muhtelif hadislerden birer parça olup; her birisi yeri gelince gösterilmiş veya gösterilecektir.

[150] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/599-600.

[151] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/600.

[152] Buharî, II, 601 (yalın ifadeler); el-Hakim, el-Müstedrek, İl, 637; Nesaî, V, 257; Müsned, I, 277.

[153] Muhammed b. Seliâme b. Ca'fer el-Kıddâî, Müsnedu'f-Şihab, I, 261

[154] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/600-604.

[155] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/604-605.

[156] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/605-606.

[157] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/606-607.

[158] İbn Mâce, II, 1112; Ahmed, h. Ebi Hekr el-Kinânî, Misbâhu'z-Zücâce, IV, 31, senedinin zayıf okluğu kaydıyla.

[159] "Eli dar olan" anlamında olup ism-i Fail olan "muktur"ın fiilinin hasına hemze ziyade** ile: İcmze, kaıF, tc ve re" harflerinden "kısan Fiilden geldiğine dikkat çekilmektedir

- [160] el-Ferrâ, Meâni'l-Kur'ûn, II, 275-275'ile hu görüsünü açıklamaktadır
- [161] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/608-611.
- [162] Müslim, I, 91; Buharı, V, 2236. VI, 2739; Ebû Dâvûd, II, 294; Müsned, I, 3H0
- [163] Buradaki "aynı zamanda..." diye başlayan cümle Kurtubîdeki metine göre tercüme edilmiştir. Ancak Müslim'deki ifadenin anlamı şu şekildedir: Bir de işlediğimiz amellerimizin bir keffaretinin olup, olmadığını bize biktirsen.
- [164] Buharı, IV, 1811; Müslim, I, 113; Nesat, VII, 86
- [165] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/611-615.
- [166] İbn Receb, el-Hanbelîr Cûmiu't-Ulûmi ve'l-Hikem, I, 176"(la hu manada rivayetin sahih olarak geldiğini kayd etmektedir.
- [167] el-Hakîm, el-Müstedrek, IV, 281.
- [168] Müsned, V, 228, 23(5.
- [169] Müslim, I, 177; Müsned, V, 157.
- [170] Bu iki lâfzın açıklamasını merhum müfessir biraz sonra nakledecektir.
- [171] el-Heysemi, Mecmau'z-Zevâid, I, 31-32 ve X, 202. Her iki yerde de: "Hadisi Taberânî ve Bezzâr rivayet etmiş olup, İezzar'ın rSvîleri Sahih lavîleridir. Ancak Muhammed b. Herun Ebû Naşît, Sahih râvîlerinden olmamakla birlikte sika (güvenilir) bir rayıdır'1 kay-diyia.
- [172] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/615-617.
- [173] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/617-618.
- [174] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/618.
- [175] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/618-619.
- [176] İbn Kesir, Tefsir, III, 330.
- [177] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/619-620.
- [178] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/620-621.

[179] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/621.

[180] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/621-622.

[181] Daha önce li İmran, 3/38. «yerin tefsiri sadedinde zikredilen bu hadisin kaynakları için oraya bakılabilir.

[182] Muvatta. 1. 326.

[183] Buhari, [V, 1825.

[184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 12/622-630.

ŞUARA SURESİ

1- Buyruğun Anlamı:

2- Nuh (a.s)'a İman Edenler:

1- Yakın Akrabayı Uyarmak:

2- Akrabalık Bağı İle İlgili Bazı Hükümler:

1- Şiirin Hükmü Mahiyetine Göredir:

2- Dinlenmesi Helal Olmayan, Söylenmesi Uygun Görülmeyen Şiir ve Bu Tür Şairlerin Hükmü:

3- Olumsuz Şiire Karşı Tavır:

4- Şiirin Hükmü Muhtevası İle İlgilidir:

5- Şairlerin İzleyicileri:

6- Şiirleriyle Öç Alanlar;

ŞUARA SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Cumhurun görüşüne göre Mekke'de inmiştir.

Mukatıl bazı âyetleri Medine'de inmiştir. Şuarâ'nın söz konusu edildiği âyet ile; "Acaba İsrailoğulları alimlerinin onu bilmeleri onlar için bir delil de-ğil midir?" (eş-Şuarâ, 26/197) buyruğu Medine'de inmiştir, demektir.

İbn Abbas ile Katâde de şöyle demektedirler: Bu sûre Mekke'de inmiştir. Ancak yüce Allah'ın: "Şairlere de azgınlar uyar" (eş-Şuarâ, 26/224) buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadar Medine'de inmiş olan dört âyet müstesnadır.

Bu sûre ikiyüzyirmiyedi âyet-i kerimedir. Bir rivayece göre de âyet sayısı ikiyüzyirmialtıdır.

İbn Abbas'tan rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Baka-ra'nın söz konusu edildiği sûre bana birinci zikirden verilmiştir. Tâ-Hâ ile Tâ, Sîn, Mîm sûreleri Musa'nın levhalarından; Kur'ân'ın başlangıç sûreleri ile Bakara Sûresî'nin sonları bana Arşın altından verildi. Mufassal sûreler de bana ayrıca nafi olarak verildi."[\[1\]](#)

el-Berâ b. Âzib'den rivayete göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Şüphesiz yüce Allah yedi uzun sûreyi (es-Seb'u't-Tıvali) Tevrat'ın yerine, el-Miun'u İncil'in yerine, Tavasın (Ta, Sin ile başlayan) sûreleri Zebur'un yerine ver"miş ve beni Ha, Mimler ve el-Mufassal sûrelerle üstün kılmıştır. Benden önce bunları hiçbir peygamber okumuş değildir."[\[2\]](#)

1. Tâ. Sîn. Mîm.
2. Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir.
3. İman etmiyorlar diye neredeyse kendini öldüreceksin.
4. Eğer istesek gökten üzerlerine bir mucize indiririz de boyunları ona eğiliverirdi.
5. Onlara Rahman'dan yeni bir öğüt gelse, muhakkak ondan yüz çevirirler.
6. Artık onlar gerçekten yalanladılar. Alay ettikleri şeyin haberleri kendilerine yakında gelecektir.
7. Yeryüzüne bakmazlar mı ki, Biz orada her güzel çiftten nice bitkiler bitirdik.
8. Muhakkak bunda bir âyet vardır. Halbuki onların çoğu mü'uin değildirler.
9. Muhakkak Rabbin mutlak galib ve esirgeyici olanın tâ kendisidir.

"Tâ, Sîn, Mîm" buyruğunu el-A'meş, Yahya, Ebu Bekir, el-Mufaddal, Hamza, el-Kisaî ve Halef bu sûrede ve bunun benzeri olan diğer iki sûrede "ti" harfini işba'

(tok bir ses) İle ve imâle (hemze ile ye arası bir ses ile) yaparak okumuşlardır. Nafi, Ebu Ca'fer, Şeybe ve ez-Zührî ise iki telaffuz arasında okumuşlardır. Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim bunu tercih etmişlerdir. Diğerleri ise işba' ile üstün olarak okumuşlardır. es-Sa'lebl dedi ki: Bunların hepsi de fasih lügatlerdir. Bu hususça en-Nehhas'ın görüşü daha önce Tâ-Hâ Sûresi'nde (20/1. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

en-Nehhâs dedi ki: Medineliler, Ebu Amr, Âsim ve el-Kisaî "Tâ, Sîn, Mîm"i "nun"u, "mim" harfine idgam ile okumuşlardır. el-Ferra ise "nun'un ihfa ile okunacağını söylemiştir. el-A'meş ve Hamza: "Tâ, Sîn, Mîm" şeklinde "nün" harfini izhar ile okumuştur.

en-Nehhâs dedi ki: Sibeveyh'e göre sakın "nun" ile tenvin dört kısımdır: Halk (boğaz harfleri) ile birlikte olurlarsa, açıkça okunurlar. "Ra", "lam", mim, "vav" ve "ye" ile beraber olurlarsa idgam olunurlar. "Be" ile birlikte "mim"e kalbedilirler ve genizden çıkartılırlar, açık (beyan ile) okunmazlar. İşte Sibeveyh'in açıkça belirttiği bu dört kısma göre bu kıraat, bu şekilde caiz olamaz. Zira burada halk (boğaz) harflerinden herhangi bir harf yoktur ki; ona göre "nun" açık okunsun. Fakat bu hususta bir dereceye kadar uygun bir açıklama yapılabilir. O da şudur: Mu'cem (sözlük, alfabe) harflerinin hükmü, üzerlerinde vakıf ile okunmalarıdır. Bunlar üzerinde vakıf yapılacak olursa, "nun" beyan ile (açıklanarak) okunabilir.

es-Sa'lebî dedi ki: İdgam ile okumak -Kur'ân'ın geneline kıyas ile- Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim'in tercihidir. Bir kısmının bunu izhar ile okumaları açıkça harfleri ifade etmek ve temkin içindir. Diğerlerinin bunu idgam ile okuması ise ağız harflerine komşu oluşundan ötürüdür.

en-Nehhâs dedi ki: Ebu İshak'ın: "Fî Mâ Yücrâ ve fî mâ lâ Yücrâ" adlı kitabında naklettiğine göre "Ta, Sine, Mimu" denilerek "nun" üstün, "mim" de öt-reli olarak okunabilir. Bu ma'di keribbu'dur, denilebildiği gibi.

Ebu Hatim dedi ki: Halid "Ta, Sine, Mimu" diye okumuştur.

İbn Abbas dedi ki: "Tâ, Sîn, Mîm" bir kasemdir ve bu, yüce Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Hakkında yemin olunan ise: "Eğer istesek gökten üzerlerine bir mucize indiririz" buyruğudur.

Katâde dedi ki: Bu Kur'ân'ın isimlerinden bir isim olup yüce Allah buna yemin etmiştir. Mücahid ise: Bu sûrenin ismidir. Sûrenin başlangıcını güzelleştirmektedir.

er-Rabî dedi ki: Bu bir kavmin süresinin hesabını ifade eder. Bir diğer açıklamaya-göre bu bir kavmin başına gelecek musibeti anlatmaktadır. "Tâ, Sîn, Mîm" ile "Tâ, Sîn" aynı şeydir. Şair dedi ki:

"Sizin bana verdiğiniz sözde durmanız, eğer sicim gibi gözyaşlarınızdan yaş akıtmayacak olursanız,

İlaç olarak tıpkı kalınan yerdeki izlerin kaybolmasına benzeyecektir, fakat gözyaşlarınızı akıtacak olursanız, o vakit şifa bulurum."[\[3\]](#)

el-Kurazî dedi ki: Yüce Allah, tavline (kudretine), senasına (yücelik ve üstünlüğüne) ve mülküne yemin etmektedir,

Abdullah b. Muhammed b. Akîl dedi ki: "Tâ", Tur-u Sina, "Sin", İskenderiye, "Mîm" de Mekke demektir.

Cafer b. Muhammed b. Ali de dedi ki: "Tâ", Tûğba ağacı. "Sîn", Sidre-i Münteha, "Mîm" de Muhammed (sav)'dır. Bir diğer açıklamaya göre; "Tâ" Tahir'den, "Sîn", Kuddüs'den (es-Semî'den ve es-Selam'dan da denilmiştir) "Mîm" de el-Mecid'den (rumuzdur). er-Rahim'den ve el-Melik'den olduğu da söylenmiştir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/1-2. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

et-Tavasim ve et-Tavasim Kur'ân-ı Kerîm'de bir takım sûrelerin adı olup, kıyasa uygun olmayan bir surette çoğul yapılmış lafızlardır. Ebu Ubeyde şu beyiti zikretmektedir:

"Üç tane olan Tavâaîn hakkı için,

Yedi tane olan Havamim (Ha, Mim'ler) hakkı için"

el-Cevherî dedi ki: Doğru olan bunun çoğulunun "zevat ile yapılp, bunun bire izafe edilmesidir. O vakit: Zevatu ta, sin, mim ile zevatu ha, mim (Ta, Sin, Mim'li sûreler, ha, mim'ii sûreler) denilir.

"Bunlar apaçık Kitabın âyetleridir" buyruğu mübtedâ takdiri ile ref edilmiştir. Yani İgte "bunlar" daha önceden size vaad olunmuş "apaçık kitabın âyetleridir." Çünkü Tevrat ve İncil'de, Kur'ânın indirileceği vaadi onlara verilmişti. Buradaki şunlar (mealde:) "bunlar"ın; Bunlar anlamında olduğu da söylenmiştir.

"İman etmiyorlar diye" yani imanı terkettiklerinden dolayı "neredeyse kendini öldüreceksin" helake sürükleyeceksin. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Kehf Sûresi'nde (18/1-3. âyetler ile 6. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

el-Ferrâ dedi ki: "mi...diye"deki " diye" nasb mahallinde-dir, çünkü cevaptır.

en-Nehhâs dedi ki: Bunun yerine; ile nasb mahallindedir, çünkü bu bir cevap (ce2a)dır, denilmesi alışlagelen bir husustur. Ancak bu hususta kabul edilen görüş Ebu İshak'ın (ez-Zeccâc'ın), (İ'râbu'l-) Kur'ân'a, dair yazmış olduğu kitapta söyledikleridir: "...diye" mefulün leh olarak nasb mahallindedir, anlamı ise: Onlar imanı terkettikleri için sen neredeyse kendini öldüreceksin, şeklindedir.

"Eğer İstesek gökten üzerlerine apaçık "bir mucize" ve göz kamaştırıcı bir şekilde kudretimizin bir tecellisini "indiririz de" o vakit onların bu husustaki

bilgilen kesin bir bilgi haline gelir ve kaçınılmaz olarak bu bilgiye sahip olurlar. Şu kadar var ki; bu husustaki bilgilerin nazarî olarak (akîi yolu ile) elde edilen bilgiler olmasını takdir etmişizdir.

Ebu Hamza es-Sümalî bu âyet-i kerime hakkında şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre bu âyet-i kerimenin ramazan ayının ortasında semadan işitilen bir sesi vardır. Bundan dolayı yavru kuşlar yuvalarından çıkarlar ve yer büyük bir ses çıkartır. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü maksat Kureyş'lilerdir, başkaları değildir.

"Boyunları ona eğüiverirdi." Mücahid dedi ki: Burada "Boyunlar"dan kasıt, onların ileri gelenleridir. en-Nehhâs dedi ki: Boyunun ne demek olduğu dilde bilinen bir husustur, Mesela, "İnsanlardan bir boyun bana geldi" denilirken onların İleri gelenleri, reisleri bana geldi, denmek istenir.

Ebu Zeyd ile el-Ahfeş dedi ki: "Boyunları"ndan kasıt, onların topluluklarıdır. "İnsanlardan bir boyun bana geldi" yani bir top-, luluk bana geldi, demektir.

Bir diğer açıklamaya göre bununla boyun sahipleri denmek istenmiştir. Burada muzaf hazfedilmiş olup, muzafun ileyh onun yerine ikame edilmiştir,

Katâde dedi ki: Yani eğer yüce Allah dilemiş olsaydı, boyun eğerek kabul etmek zorunda kalacakları bir mucize indirirdi ve hiç kimse aralarından bir masiyet işlemek kastıyla boynunu başka bir tarafa çevirmezdi.

İbn Abbas dedi ki: Bu âyet-i kerime biz ve Ümeyyeoğulları hakkında inmiştir. Devran bizim lehimize dönecek ve Muaviye'den sonra onların boyunları bizim önümüzde eğilecektir. Bunu es-Sa'lebî ile el-Ğaznevî zikretmişlerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Boyun eğenler" ile -aynı anlamdaki- şekli arasında burada bir fark yoktur. Bu açıklamayı İsa b. Ömer yapmış olup, el-Müberred de bunu tercih etmiştir. Anlamı şudur: Yani onların boyunları eğilecek olursa, kendileri de eğiymiş olacaktırlar. Buna göre "boyunlar" hakkında verilen haber o boyunların sahipleri hakkında demektir. Arap dilinde birincisi ile ilgili haberi bırakıp, ikincisi hakkında haber vermek uygundur. Nitekim recez vezninde şair şöyle demektedir:

"Uzun geceler çabukça çözdü beni,

Hem uzunluğumu katlayıp dürdüler, hem de enimi katlayıp dürdüler."

Böylelikle o, geceler hakkında haber verip gecelerin uzunluğu ile ilgili haber vermemiştir. Şair Cerir de şöyle demektedir:

"Görüyorum ki geçen yıllar benden aldı,

Tıpkı ay'ın görünmediği gecelerinin ay'ı eksilttiği gibi"

Bunun caiz oluş sebebi ise eğer ifadeden hem "geçen", hem "uzunluk" ke-îmeîleri kaldırılacak olursa manası bozulmaz. Aynı şekilde yüce Allah'ın:

"boyunları ona eğiliverirdi" buyruğunda fiilin zamire bağlanması da bu şekildedir. Zira burada "boyunlar" lafzı zikredilmeyecek olursa, ifadede bozukluk olmaz. Geri kalan sözler bunun anlamını ifade ederlerdi ve yalnızca: "Onlar, o âyetlere boyun eğerlerdi" denilebilirdi. ei-Ferrâ ve Ebu Ubeyde bu açıklamayı benimsemişlerdir. el-Kisâf'nın kanaatine göre ise anlamı: "Onlar, onları (boyunlarını) eğerlerdi" demektir. Ancak bu Basrahlarla, Ferrâ'ya göre bir yanlışlıktır. Böyle bir hazif hiçbir ifadede gerçekleşmez. Bu açıklamayı en-Nehhâs yapmıştır.

"Onlara Rahman'dan yeni bir Öğüt gelse, muhakkak ondan yüz çevirirler." Bu buyruk(un benzeri ve ona dair açıklamalar) daha önceden el-Enbi-ya Sûresi'nde (21/2. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Artık onlar gerçekten yalanladılar" yani yüz çevirdiler. Bir şeyden yüz çeviren de onu kabul etmez, o bakımdan bu o şeyi yalanlaması demektir.

"Alay ettikleri şeyin haberleri kendilerine yakında gelecektir." Bu onlara bir tehdittir, yani yalanladıkları şeyin ve kendisi ile alay ettikleri hususun akıbeti gelip unlan bulacaktır.

"Yeryüzüne bakmazlar mı ki; Biz orada her güzel çiftten nice bitkiler bitirdik." Yüce Allah bu buyrukla azametini, kudretine dikkat çekmektedir. Eğer onlar kalpleriyle görüp, basiretleriyle bakacak olurlarsa ibadete layık olanın yalnızca O olduğunu elbette bileceklerdi. Zira herşeye kadir olan O'dur.

"Zevç: çift" çeşit anlamındadır. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır, "Güzel" ise güzel ve şerefli demektir. "Kerem" sözlükte şeref ve üstünlük anlamındadır. Mesela "kerim bir hurma ağacı" denilecek olursa, değerli ve meyvesi bol demek olur. "Kerim bir adam" şerefli, faziletli ve kusurlara aldırış etmeyen kişi demektir.

"Yeryüzü bitki bitirdi"; ile aynı manayadır. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/22. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bu ekini çıkartan ve bitiren şanı yüce Allah'tır, eş-Şa'bî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: İnsanlar yeryüzü nebatındandır. Onlardan cennete giden güzel ve kerimdir. Cehenneme giden ise bayağı ve âdidir.

"Muhakkak bunda bir âyet vardır." Sözü edilen yeryüzünden ekinleri bitirmek de yüce Allah'ın herşeye kadir ve hiçbir şeyin O'nu âciz bırakmadığına açık delâlet vardır.

"Halbuki onların çoğu mü'min değildirler." Benim onlar hakkında geçen ilmimin bir tecellisi olarak tasdik eden kimseler değildirler. Sibeveyh'in görüşüne göre buradaki sıladır (zaid'dir.) takdiri aynı anlamda ve bu lafız olmaksızın: şeklindedir.

"Muhakkak Rabbin mutlak gaüb ve esirgeyici olanın tâ kendisidir." Düşmanlarından intikam alan ve kendisine hiçbir şekilde zarar verilemeyen gerçek dostlarına da merhametli olan demektir.[\[4\]](#)

10. Hani Rabbin Musa'ya şöyle seslenmişti: "Git o zalimler topluluğuna;

11. "Firavun'un kavmine. Korkmazlar mı onlar?"

12. Dedi ki: "Rabbim gerçekten ben, beni yalanlarlar diye korkarım;

13. "Ve göğsüm daralır, dilim çözülmez. Bunun için Harun'a da elçilik ver.

14. "Ayrıca onların bana isnad ettikleri bir suç da vardır. Onun için beni öldürmelerinden korkuyorum."

15. Buyurdu ki: "Asla! İkiniz âyetlerimizle gidin. Muhakkak Biz sizinle birlikteyiz, iştirakçileriz."

"Hani Rabbin Musa'ya şöyle seslenmişti" buyruğundaki: "Hani" nasb mahallindedir sen onlara "hani Rabbin Musa'ya şöyle seslenmişti" buyruğunu oku, anlamındadır. Anlamanın böyle olduğuna daha sonra gelecek olan: "Onlara İbrahim'in de haberini oku!"(eş-Şuarâ, 26/69) buyruğu delildir. Bunu en-Nehhâs söylemiştir.

Anlamanın: Sen Musa'ya seslendiği zamanı hatırla... şeklinde olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah bu "hatırla" buyruğunu açıkça şu buyruklarda zikretmiş bulunmaktadır: "Âd kavminin kardeşini ...de hatırla!" (el-Ahkaf, 46/21); "Kullarımız İbrahim'i... de hatırla!"(Sad. 38/45); "Kitapta Meryem'i de hatırla!" (Meryem, 19/16)

Buyruğun: "Hani Rabbin Musa'ya şöyle seslenmişti" de şöyle şöyle olmuştu anlamında olduğu da söylenmiştir.

Seslenmek (nida); ey filan diye çağırmak demektir. Yani Rabbin ey Musa: "Git, o zalimler topluluğuna" diye buyurmuştu. Daha sonra da onların kimler olduğunu haber vererek: "Firavun'un kavmine" diye buyurmaktadır.

"Korkmazlar mı onlar" buyruğunda "kavmi" lafzı ("zalimler topluluğu'ndan) bedeldir. "Korkmazlar mı onlar" yani Allah'ın cezalandırmasından çekinmezler mi? Şöyle de açıklanmıştır: Bu bir şeye imada .bulunmak kabildendir. Çünkü yüce Allah ona zalimler topluluğuna gitmesini emretmiştir. Onun "korkmazlar mı onlar" buyruğu da onların korkmadıklarına ve onlara kürkup, takvalı olmalarını emrettiğine delildir.

Bir diğer açıklamaya göre anlam şöyledir: Onlara "korkmaz mısınız" de. Buyruğun "ye" ile (korkmazlar mı anlamına) gelmesi hitab esnasında gaib oluşlarından dolayıdır. Eğer "te" ile gelmiş olsaydı, yine caiz olurdu. (O takdirde

anlam: Sen onlara kormaz mısınız de, şeklinde olur.) "O inkâr edenlere de ki: Yakında siz yenik düşürüleceksiniz..." (Al-i İmran, 3/12) buyruğunun hem te ile (düşürüleceksiniz, anlamında), hem de "ye" İle (düşürülecekler anlamında) okunması da buna benzemektedir. Ubeyd b. Umeyr ile Ebu Hazim bu buyruğu "Korkmaz mısınız siz" şeklinde iki "te" ile okumuşlardır. Yani sen onlara: "Korkmaz mısınız siz" de.

Musa "Rabblm gerçekten ben, beni" risalet ye nübüvvet hususunda "yalanlarlar diye korkarım ve* onlar beni yalanlayacaklarından ötürü "göğsüm daralır." Burada: "Daralır" ile "Çözülmez" fiilleri umumi olarak isii'naf olmak üzere ref ile okunmuşlardır. Ancak Ya'kub, İsa b. Ömer ve Ebu Hayve her iki fiili" beni yalanlarlar diye" buyruğuna atıf kabul ederek nasb ile okumuşlardır.

el-Kisaî dedi ki: "Ve göğsüm daralır ve dilim çözülmez" buyruğundaki fiillerin ref ile okunması iki türlü açıklanabilir: Birincisi ibtida (yeni cümle) olması, diğeri ise: "Gerçek şu ki benim göğsüm daralır ve dilim çözülmez," anlamında olmasıdır.

Yani o takdirde bu "...korkarım"a nesak atfı olur.

el-Ferrâ dedi ki: Bu nasb ile de okunur. Bu okuma el-A'rec, Tat ha ve İsa b. Ömer'den nakledilmiştir. Her iki okuyuşun da açıklanabilir bir tarafı vardır.

en-Nehhâs der ki: Uygun şekil ref ile okumaktır. Çünkü nasb ile okunacak olursa "beni yalanlarlar diye" buyruğuna atfedilmesi gerekir. Bu ise uzak bir ihtimaldir, bunun böyle olduğuna da yüce Allah'ın: "Bir de dilimden bağı çöz ki sözümü anlasınlar" (Tâ-Hâ, 20/27-28) buyruğudur. İşte bu buyruk bunun da böyle olduğunu göstermektedir.

"Dilim çözülmez" buyruğu, istediğim şekilde delil getiremem anlamındadır. Onun dilinde daha önce Tâ-Hâ Sûresi'nde (20/27, âyetin tefsirinde) geçtiği üzere bir düğüm (ağırlık) vardı.

"Bunun İçin Harun'a da elçilik ver." Vahiy ile Cebrail'i ona gönder ve beni desteklemesi, bana yardımcı olması için onu da benimle birlikte rasûl gönder. Burada "bana yardımcı olması-ndan söz edilmemektedir. Çünkü bunun ne demek olduğu zaten biliniyordu. Tâ-Hâ Sûresi'nde de "bana ailemden bir yardımcı ver" (Tâ-Hâ, 20/29) buyruğunda bu hususu açıkça dile getirdiği gibi, el-Kasas Sûresi'nde de: "Onu bana yardımcı olarak gönder ki beni tasdik etsin" (el-Kasas, 28/34) buyruğunda bunu açıkça zikretmiş bulunmaktadır.

Görüldüğü kadarıyla böyle bir istekte bulunmak hususunda Musa (a.s)'a izin verilmiş idi. Yoksa bit, risalet görevinden affedilmek anlamında bir talep değil, kendisine yardımcı olacak birisini istemek şeklinde idi. Bu buyrukta tek başına bir işi yapamayıp, o hususta kusurlu davranacağından korkan kimsenin o iş için

kendisine yardımcı olacak kişileri alabileceğine ve bundan dolayı da kınanmayacağına delil vardır.

"Ayrıca onların bana isnad ettikleri bir suç da vardır. Onun için beni öldürmelerinden korkuyorum." Buradaki "suç" el-Kasas Sûresi'nde de geleceği üzere (28/15. âyetin tefsirinde ve devamında) Kıptî'nin öldürülme-sidir. Adı da Fasûr idi. Tâ-Hâ Sûresi'nde de bundan söz edilmişti. Musa bu kişiye karşılık öldürüleceğinden korkmuştu. Bu buyruk peygamberlerin, fazilet sahibi kimselerin, velilerin Allah'ı tanımalarına, Allah'tan başka hiçbir failin olmadığını bilmelerine rağmen korkabileceklerini de göstermekledir. Çünkü yüce Allah dilediğini, dilediğine musallat kılar.

"Buyurdu ki: Asla" seni öldüremeyeceklerdir. Burada "Asla" böyle bir kanaate sahip olmayı kabul etmemekte ve bundan vazgeçmeyi emretmektedir. Yüce Allah'a güvenmeyi emretmektedir. Yani sen Allah'a güven ve onlardan duyduğun korkuyu bir kenara bırak. Onlar seni öldüremezler, buna güç yetiremezler.

"İkiniz" sen ve kardeşin -çünkü onu da seninle birlikte rasûl olarak görevlendirmiş bulunuyorum- "âyetlerimizle" apaçık belgelerimizle ve mucizelerle. Bir diğer açıklamaya göre (okunan) âyetlerimizle "gidin. Muhakkak Biz, sizinle birlikteyiz." Bununla yüce Allah kendi yüce zatını kastetmektedir.

"İşiticileriz" onların neler söylediklerini, onlara ne cevap verileceğini işitenleriz. Yüce Allah bununla ikisinin de kalbini pekiştirmeyi, onlara yardımcı olup onları koruyacağını bildirmeyi murad etmiştir. İşitmek, kulak vermekle olur. Şan: yüce Allah ise bu anlamda vasfedilemez. Şanı yüce Allah kendi zatını işiten (semi') ve gören (basir) olarak vasfetmiş bulunmaktadır. Tâ-Hâ Sûresi'nde de "işitir ve görürüm" (Tâ-Hâ, 20/46) diye buyurmuştur.

Burada "Sizinle birlikte" diye buyurulmuş ve onların ikisini cemi' kabul etmiştir, çünkü iki kişi de bir cemaattir. Bununla birlikte bu zamirin ikisine ve bir de ikisinin kendilerine peygamber olarak gönderildikleri kimselere ait olması mümkün olabildiği gibi, bülün İsrailoğluHarına ait bir zamir de olabilir. [5]

16. "İkiniz Firavuna gidin ve deyin ki: Gerçekten biz âlemlerin Rabbinin rasûlleriyiz;

17. "İsrailoğullarını bizimle gönderesin diye."

18. Dedi kî; "Sen çocuk iken yanımızda seni beslemedik mi? Ömründen nice seneler aramızda eğlenmedin mi?

19. "Ve işlediğin o işi de yaptın. Sen nankörlerdensin."

20. "O işi işlediğim sırada ben cahillerden idim" dedi.

21. "Sizden korkunca da aranızdan kaçtım da Rabbim bana bir hüküm bağışladı ve beni peygamberlerden kıldı.

22. "Sen İsrailoğullarını köleleştirdiğin için bunu nimet diye başıma kakıyorsun."

"İkiniz Firavun'a gidin ve deyin ki: Gerçekten biz âlemlerin Rabbinin rasûlleriyiz" buyruğu ile ilgili olarak Ebu Ubeyde şöyle demiştir: Bu buyrukta "rasûl" risalet anlamındadır. Buna göre ifade: Biz âlemlerin Rabbinin risaletini getiren kimseleriz, demek olur. Şair d-Hüzlî dedi ki:

"Ona beni gönder, çünkü elçilerin hayırlısı, (Götürdüğü) haberi etraflıca en iyi bilenleridir."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Haber getirenler yalan söyledi, onların yanında hiç bir sırrı söylemedim, Hem ben onlarla bir rasûl (mesaj, risalet, haberc)'de göndermedim."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Benden Amroğullarına şu risaleti (mesajı) tebliğ edecek yok mudur? Şüphesiz ki benim sizin hakemliğinize ihtiyacım yoktur (diye)"

el-Ab bas b. Alirdas da dedi ki:

"Benden Hufafa bir mesaj (risalet) tebliğ edecek var mıdır Senin aile halkının evi, onun varacağı son yerdir."

Burada "rasûl" kelimesi, risalet anlamında olduğundan dolayı onu müen-nes olarak kullanmıştır.

Ebu Ubeyd dedi ki: "Rasûfın hem iki kişi, hem de çoğul anlamında olması da mümkündür. O bakımdan Araplar: Bu benim rasûlüm ve vekilimdir, dedikleri gibi, "Bu ikisi benim rasûlüm ve vekilimdir. Bunlar benim rasûlüm ve vekilimdir" de derler (rasûl kelimesini ayrıca tesniye ve çoğu] olarak kullanmazlar.) Yüce Allah'ın: "Onlar benim düşmanımdır" (eş-Şu-arâ, 26/77) buyruğu da bu kabildendir.

Bu buyruğun: Bizim herbirimiz âlemlerin Rabbinin rasûlüdür, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"İsrailoğullarını bilimle gönderesin diye." Yani onları serbest bırak ve onların önünü tıkama ki bizimle birlikte Filistin'e gelsinler. Sen onları artık köleleştirme! Çünkü Firavun dört yüz yıl süreyle onları köle olarak kullanmıştı. Bu dönemdeki sayıları ise altı yüz otuz altı bin idi.

Musa ile Harun (ikisine de selâm olsun) Firavun'un yanına gittiler. BİR sene süreyle Firavun'un huzuruna çıkmak için onlara izin verilmedi. Nihayet kapıcı- Firavun'un yanına girip; burada bir kişi var, âlemlerin Rabbinin rasû-lü olduğunu

iddia ediyor deyince, Firavun da: Ona izin ver belki bu vesileyle güler, eğleniriz, dedi. Bunun üzerine ikisi de Firavun'un yanına girdiler ve risalet görevlerini eksiksiz edâ ettiler.

Vehb ve başkalarının rivayetine göre Musa ile Harun, Firavun'un yanına girdiklerinde arslan, kaplan ve pars gibi yırtıcı bir takım hayvanları çıkartıp, onları seyretmekte olduğunu gördüler. Bunların bakıcıları Musa ve Harun'un üzerine atılacaklarından korktukları için hızlıca bu hayvanların yanına koşuştular. Yırtıcı hayvanlar da Musa ile Harun'un yanına koştu. Onların ayaklarını yalamaya ve kuyruklarını önlerinde sallamaya başlayıp, yanaklarını da onların bacaklarına yapıştırmaya koyuldular. Firavun buna şaşırarak, sizler kimlersiniz? deyince, her ikisi de: "Gerçekten biz, âlemlerin Rabbl'nın asilileriyiz " dediler. Firavun, Musa'yı tanıdı, çünkü o Firavun'un sarayında büyümüşü. Bundan dolayı "dedi ki: Sen çocuk iken yanımızda seni beslemedik mi?" O bu sözleriyle Musa (a.s)'ı minnet altında tutmak istemiş ve onu küçümsemeye kalkışmıştı. Yani küçükken biz seni besleyip, büyüttük, diğerlerini öldürdüğümüz gibi seni öldürmedik. "Ömründen nice seneler aramızda eğlenmedin mi?" Peki şu iddia etliğin husus ne zaman gerçekleşti. Daha sonra "ve islediğin o işi de yaptın" sözleri ile Kıptî'yi öldürdüğünü ana söyletmeye çalıştı. Bu buyruktaki "lafzında "fe" harfinin üstün olması bu fiilden bir defa yapmayı anlatan kip (bina-i merre) olmasından dolayıdır. eş-Şa'bî bunu şeklinde "fe" harfini esreli diye okumuş ise de üstün okunması daha uygundur. Çünkü bu bir defa o işi yapmayı anlatmaktadır. Esre] i okunuş ise hey'et ve hal bildirir.

Yani sen bildiğin o işi yaptığına göre ve biz senin halini bildiğimize göre nasıl olur da Allah'ın seni rasûl olarak gönderdiğini iddia edebilirsin? Şair de şöyle demektedir:

"Onun komşusunun evinden yürüyüşü sanki, Bulutun geçmesidir; ne ağır, ne de acele."[\[6\]](#)

UııJIS): Bu ridde ve redde günleri olmuştu" da denilir. (Fi'le ve fa'le vezinlerinde kullanılabilir).

"Sen nankörlerdensin." ed-Dahhak dedi ki: Yani sen Kıptî'yi öldürmek suretiyle nankörlerden oldun. Zira senin onu öldürmen helal değildi.

Benim senin üzerindeki terbiyem ve sana iyilikte bulunma nimetlerime karşı sen nankör idin, diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır.

el-Hasen dedi ki: "Sen nankörlerdensin" yani benim, senin ilâhın olduğunu inkar edenlerdensin.

es-Süddî ise: "Sen Allah'ı inkâr eden kâfirlerdensin" diye açıklamıştır, Çünkü sen bizimle birlikte şu ayıplamış olduğun dinimiz üzere idin. Musa (a.s)'ın

Kıptî'yi öldürmesinden sonra çıkıp gitmesi ile peygamber olarak geri dönmesi arasında bir kaç ay eksiği ile onbir yıllık bir süreyi bulmuştu.

"O İşi İşlediğim sırada" yani Kıptî'yi öldürdüğüm vakitlerde "ben cahillerden idim, dedi." Böylelikle Musa kendisinden nankörlüğü (küfür ve inkârı) reddetmiş olmakta ve bu işi bilmeden yaptığını haber vermektedir. Mü-cahid de böyle demiş ve buradaki ("sapıklardan idim..." anlamdaki) "lafzını cahillerden idim, diye açıklamıştır.

İbn Zeyd: Ben attığım bir yumruğun öldürme .sınırına kadar varacağını bilmiyordum diye açıklamıştır.

Abdullah b. Mes'ud'un Mushaf'ında bu buyruk: "Cahillerden..." şeklindedir. Bir şeyi bilmeyen bir kimse hakkında da; "Onu bilmedi" denilebilir.

"Cahillerden İdim" lafzının unutanlardandım anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da Ebu Ubeyde yapmıştır. "Ben cahillerden idim" buyruğu peygamberliği bilmiyordum, bu hususta yüce Allah'tan bana bir şey gelmemiştir. Dolayısı ile o halde iken yaptığım işlerden ötürü benim azarlanmam söz konusu değildir, diye de açıklanmıştır. Böylelikle de aralarında yetişmiş olmanın peygamber olmaya, insanları affedip bağışlamaya aykırı olmadığını, öldürmenin hata yoluyla olduğunu ya da şeriatın bulunmadığı bir zamanda gerçekleştiğinde nübüvvetle çatışan bir tarafının bulunmadığını -açıklamış olmaktadır.

"Sizden korkunca da aranızdan kaçtım." el-Kasas Sûresi'nde de belirtildiği gibi aranızdan çıkıp Medyen'e gittim; "Bunun üzerine korku ile etrafı gözeterek o şehirden çıktı." (el-Kasas, 28/21) Bu, Kıptî'yi öldürdüğü sırada olmuştur.

"Rabbimbana bir hukum bağışladı." es-Süddî ve başkalarından rivayete göre, peygamberliği bağışladı. ez-Zeccac dedi ki: Allah'ın hükümlerini ihtiva eden Tevrat'ı öğretti. Bilgi ve kavrayış bağışladı, diye de açıklanmıştır. "Ve beni peygamberlerden kıldı."

"Sen İsrailoRuUarını köleleştirdiğln için bunu nimet diye başıma kakıyorsun." Bu buyruğun anlamı hususunda tefsir alimleri farklı görüşlere sahiptir. es-Süddî, et-Taberî ve el-Ferrâ dedi ki: Bu buyruk Musa (a.s)'ın, üzerindeki nimeti ikrar etmek üzere söylediği sözlerdir. Şöyle demiş gibidir; Evet, senin beni beslemiş olman, benim üzerimde -başkalarını köleleştirip, beni kö-leleştirmemek bakımından- bir nimettir. Fakat bu benim risaletimin gereklerini yerine getirmeme mani değildir.

Şöyle de açıklanmıştır: bu Musa (a.s)'ın reddetmek maksadıyla söylediği bir sözdür. Yani sen küçükken beni besleyip, büyütmüş olmanı başıma mı kakıyorsun? Aynı zamanda sen bütün İsrailoğullarını köleleş,tirmiş, unlan öldürmüş bulunuyorsun. Yani bu bir nimet değildir, çünkü yapman gereken senin

onları öldürmemen ve onları köleleştirmemendi, onlar benim kavmimdir. Peki, şimdi nasıl olur da sen özellikle bana yapmış olduğun iyiliği hatırlatabiliyorsun? Bu anlamdaki açıklamayı Katade ve başkaları yapmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada istifham (soru) takdiri söz konusudur. Yani senin bu dediğin bir nimet midir? Bu açıklamayı da el-Ahfeş ve yine el-Ferrâ yapmış, ancak en-Nehhâs ve başkaları kabul etmemiştir. en-Nehhâs dedi ki: Böyle bir takdir caiz değildir, çünkü istifham için gelen hemze yeni bir mana ortaya çıkarmaktadır. Bunun hazfedilmesi ise ifadede; "...mi...", yoksa bulunmadıkça imkansızdır. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Sen bu mahalleden öğleden sonra mı gidersin, yoksa erken mi?"

Bu hususta el-Ferrâ'nın söylediği dışında nahiv bilginleri arasında bir görüş ayrılığı olduğunu bilmiyorum. O: İstifham hemzesinin şek ifade eden fiillerde hazfedilmesi caizdir deyip, "Zeyd'in gidici olduğunu zannediyor (mu)sun?" ifadesinin; "Zannediyor musun?" anlamında olduğunu nakletmiştir. Ali b. Süleyman da bu hususta şöyle derdi: O bunu avamın konuşmalarından almıştır. es-Sa'lebi dedi ki; el-Ferrâ ile bunun inkâr için söylendiğini kabul edenler bu buyruğun anlamının: "Bu da bir nimet midir?" diye istifham yollu olduğunu söylemişlerdir. Bu da bu bakımdan: "Bu muymuş benim Rabbim?" (el-En'am, 6/76); "Onlar ebedi mi kalacaklar?" (el-Enbiya, 21/34) buyruklarına benzer. Şair de şöyle demiştir:

"Beni teskin ettiler ve: Korkma ey Huveylid dediler, Ben o yüzleri tanımayarak: Bunlar onlar(mı)dır, dedim."

d-Ğaznevîde soru hemzesinin terkediieceğine tanık olmak üzere şu beyitleri zikretmektedir:

"O ayrılış günü duruşunu unutamıyorum onun, Göz kapaklarında, gözyaşları parıldıyor. Binekler duruyorken onun şu sözlerim de: Beni böyle (mi) bırakıyor ve gidiyorsun?"

Derim ki: en-Nehhâs'ın dediğinin aksine burada "Mi, yoksa1' bulunmamakla birlikte istifham hemzesi hazfediimiştir.

ed-Dahhâk dedi ki: Bu ifade azarlama üslubu ile söylenmiştir. Azarlama ise soru ile de olabilir, sorusuz da olabilir. Anlam da şudur: Eğer sen İsrâ-iloğullarını öldürmeye kalkışmamış olsaydın, beni annem-babam büyütekti. Senin benim üzerimde ne gibi bir nimetin olabilir ki? Sen bana hiç de başa kakmaman gereken bir şeyi hatırlatarak minnet ediyorsun.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Sen, benim kavmimi hakir ve küçük düşürmüşken kavmi küçük düşürülmüş bir kimse zelil olurken beni besleyip büyütmüş olmayı nasıl minnet konusu yapabilirsin?,

"KÖleleştirdiği için" buyruğu "nimef'den bedel olarak ref mahallinde-dir. Şu anlamda nasb mahallinde de olabilir: "Çünkü sen İsrailoğullarını köleleştirdin, yani onları köle edindin."

Üe aynı anlamda olmak üzere: Onu kol el eş ti idim denilir. Bunu el-Ferrâ söylemiş ve şu beyi ti zikretmiştir:

"Kavmim ne diye köleleştiriyor beni, halbuki aralarında pek çoktur, Diledikleri kadar pek çok develeri ve köleleri vardır." [7]

23. Firavun: "Âlemlerin Rabbi dediğin nedir?" dedi,

24. Dedi ki: "Göklerle yerin ve onların arasında olanların Rabbî'dir, eğer gerçekten İnanan kimseler iseniz..."

25. Etrafında bulunanlara: "İşitmiyor musunuz?" dedi.

26. "O sizin de Rabbiniz'dir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir" dedi.

27. Dedi ki: "Size gönderilen bu elçiniz, mutlaka delidir."

28. "Doğunun, batının ve onların aralarında olanların Rabbidir. Eğer akıl ederseniz" dedi.

29. "Eğer benden başka İlâh edinirsen, elbette seni hapsedilen-lerden kılarım" dedi.,

30. "Ben sana apaçık bir şeyle gelmişsem de mi? dedi.

31. "Eğer doğruyu söyleyenlerden isen, haydi onu getir!" dedi.

32. Bunun üzerine esasını bıraktı. O da hemen apaçık bir ejderha oluverdi.

33- Elini çıkardığında bakanlara bembeyaz görünüyordu.

34. Etrafındaki ileri gelenlere dedi ki: "Muhakkak ki bu, çok bilgili bîr sihirbazdır.

35. "Sizi sibiri ile yerinizden çıkarmak istiyor. Ya siz ne buyurursunuz?"

36. Dediler ki: "Onu ve kardeşini oyala ve şehirlere toplayıcılar gönder.

37. "Çok İyi bilen bütün sihirbazları sana getirsinler."

38. Böylece sihirbazlar belirli günün bir vaktinde bir araya getirildi.

39. Ve insanlara da: "Siz de toplanır mısınız?" denildi.

40. "Umarız ki sihirbazlar galip gelirlerse, biz de onlara uyarız."

41. Sihirbazlar geldiklerinde, Firavuna dediler ki: "Eğer biz galib olursak, bize bir ödül var değil mi?"

42. "Evet, hem o takdirde siz elbette yakınlaştırtılacaklardan da olursunuz" dedi.

43. Musa onlara: "Siz ne atacaksanız atın" dedi.

44. İplerini ve asalarını bıraktılar ve: "Firavunun izzeti hakkı için, muhakkak biz galipleriz" dediler.

45. Musa esasını bırakır, bırakmaz onların hile ile yaptıklarını yu-tuverdi.

46. Sihirbazlar hemen secdeye kapanıverdiler.

47. 48. "Âlemlerin Rabbine, Musa ve Harun'un Rabbine iman ettik" dediler.

49- Dedi ki: "Ben size izin vermeden önce mi ona iman ettiniz? Demek ki o size sihri öğreten büyüğünüzmüş... Yakında bileceksiniz. Mutlaka el ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi toptan asacağım.

50. "Olsun, zararı yok. Zaten biz Rabbimize dönücüleriz" dediler.

51. "Biz gerçekten ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin günahlarımızı bağışlayacağını ümit ederiz."

"Firavun: 'Âlemlerin Rabbi dediğin nedir?' dedi." Musa (as) getirdiği delillerle Firavun'u yenik düşürüp, lanetli Firavun Musa (a.s)'ı besleyip, büyüttüğünü ileri sürmenin faydasını göremeyince, başka delili de olmadığından bu sefer Musa (a.s)'ın: "Âlemlerin Rabbinin rasûlü" olduğunu ileri sürmesi noktasından hareketle ona karşı çıkmaya koyuldu ve bilinmeyen şeyler hakkında soru üslûbu ile ona soru sordu.

Mekkî ve başkaları dediler ki: Ona cins isimler hakkında soru sorulduğu gibi sordu. Bundan dolayı "mâ: ne" ite ona soru sordu. Mekkî dedi ki: Bu hususta soru bir başka yerde "kim" diye varid olmuştur. Görüldüğü kadarıyla herbir yerde ayrı şekilde soru sormuştur. Musa (a.s) hiçbir yaratığın Allah ile ortak olmadığına, Allah'ın yarattıkları arasından Allah'a delâlel eden sıfatları delil gösterdi. Firavun cins hakkında soru sormuştu. Oysa yüce Allah bir cins değildir. Çünkü cinsler sonradan yaratılmıştır. Musa (a.s) onun cahilliğini anladığından, onun bu şekilde soru sormasına iltifat etmeyerek, dinleyen kimseye Firavun'un bu hususta herhangi bir ortaklığının bulunmasının söz konusu olmayacağını açıkça ortaya koyan Allah'ın o pek büyük kudretini dile getirdi.

Bu sefer Firavun karşılarındakini harekete geçirmek ve (kendisince) söylenen sözün oldukça beyinsizce oluşundan ötürü hayrete düştüğünü belirten bir edâ ile: "İşitmiyor musunuz?" dedi. Çünkü Firavun kavminin inanışına göre, Firavun onların rabbi ve onların ma'budu idi. Ondan önceki Firavunlar da bu şekildeydi. Musa (a.s)'da; "O sizin de Rabbinizdir, sizden Önceki atalarınızın da Rabbidir" sözleri ile açıklamalarını daha ileriye götürdü ve onların anlayabilecekleri bir delil ortaya koymuş oldu. Çünkü onlar daha önceden atalarının bulunduğunu ve bu atalarının yok olup gittiklerini, onları bu şekilde değişikliğe uğratan birisinin varlığının kaçınılmaz olduğunu, önceleri varken sonradan yok olduklarını, onları mutlaka var eden bir kimsenin bulunması gerektiğini biliyorlardı.

Bu sırada Firavun da hafife alan bir üslûp ile: "Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir" dedi. Yani o benim soruma cevap vermiyor demek istedi. Musa

(a.s) da buna: "Doğunun, batının ve onların aralarında olanların Rabbidir" diyerek cevap verdi. Yani onun mülkü seninki gibi değildir. Çünkü sen ancak bir ülkeye maliksin ve başka yerde de senin emrin geçmez. Ölmesini istemediğin kimseler ölüyor. Halbuki beni sana peygamber olarak gönderen doğuya da, batıya da maliktir; "onların aralarında olanların da Rabbidir."

Denildiğine göre; Musa (a.s) onun soru sormaktan maksadının hakkında soru sorduğu zatı bilmek olduğunu da bilmişti. Bundan dolayı o da bugün Rabbi tanımak için izlenmesi gereken yol ne İse o şekilde cevap verdi. Ancak Firavun delil getirmek suretiyle karşı koyamayınca, bu sefer üstünlük taslamak ve zorbalık yapmak yoluna baş vurdu, Musa (a.s)'ı hapse atmakla tehdit etti. Bu ilâhın seni peygamber olarak gönderdiğine dair delilin nedir!* demedi. Çünkü o takdirde kendisinden başka bir ilâhın varlığını itiraf etmiş ota-cakcı.

Onun Musa (a.s)'ı hapse atmakla tehdit etmesi, onun bir zaafıdır. Rivayete göre Firavun, Musa (a.s)'dan ileri derecede korkarmış. Öyle ki o melun korkusundan küçük abdeslini tutamazmış. Yine rivayete göre onun hapsi öldürmekten betermiş. Bir kimseyi zindana attı mı ölünceye kadar da zindandan çıkartmazmış. Bundan dolayı zindanları çok korkunçtu.

Diğer taraftan Musa (a.s) yüce Allah'ın emri ile Firavun'un tehdidinden korkmayacak bir durumda olduğundan dolayı Firavuna yumuşak bir surette ve iman edeceği umudu ile: "Ben sana apaçık bir şeyle gelmişsem de mi? dedi." O takdirde bu getirdiğim şey ile benim doğruluğum, senin tarafından açıkça görülecektir. Firavun bu sözleri işitince bu arada karşı çıkabilecek bir husus bulabilir ümidi ile ona: "Eğer doğruyu söyleyenlerden isen haydi onu getir, dedi." Sibeveyi'e göre bu ifadede şartın cevabına gerek yoktur. Çünkü bundan önce ona ihtiyaç bırakmayacak ifadeler gelmiştir.

"Bunun üzerine asasını" elinden "bıraktı" ve yüce Allah'ın kıssada haber verdiği olaylar oldu. Buna kıssanın sonuna kadar anlatılan hususlara dair açıklamalar ve bunların tefsiri, el-A'raf Sûresi'nde (7/154. âyet ve devamının tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Sihirbazlar, Firavun kendilerini el ve ayaklarının kesilmesi ile tehdit edince: "Olsun, zararı yok" dediler, yani dünya azabından karşı karşıya kalacağımız sıkıntıların bize bir zararı olmaz. Senin azabın kısacık bir andır, biz de ona sabreder ve yüce Allah'ın huzuruna iman etmiş kimseler olarak çıkarız,

Bu husus onların son derece basiretli olduklarına, oldukça kuvvetli bir imanlarının bulunduğu delildir. Malik dedi ki: Musa (a.s) Firavun'u kırk yıl süreyle İslâm'a davet etti. Sihirbazlar ise ona bir günde iman ediverdiler.

tabirleri hep "zararı yok" anlamındadır. Bu açıklamayı el-Herevl yapmıştır. Ebu

Ubeyde de şu beyiti nakletmektedir;

"Sen artık yeterince güçlendikten sonra sana zararı olmaz, Annen bir ceylan mı olmuş, yoksa bir eşşek mi (farketmez)."

el-Cevherî de der ki: "Ona zarar verdi" demektir.

el-Kisaî dedi ki: Ben "Bunun bana ne bir faydası vardır, ne de bir zararı" diyenleri duydum, Dövme ya da aç kalma esnasında bağırarak ve kıvranarak, demektir, "Dad" harfî ötreli olarak ise değersiz ve önemsenmeyen kişi demektir.

"Zaten biz Rabbimizle dönücüleriz dediler." Bizler keremi bol, rahmeti sonsuz Rabbimize döneceğiz.

"Biz gerçekten İlk iman edenler olduğumuz İçin Rabbimizin günahlarımızı bağışlayacağını ümit ederiz" buyruğunclaki; (fiile mastar onlamı veren) edatı, "Olduğumuz için" dolayısı ile nasb mahaüindedir. "Olduk diye" anlamındadır.

el-Ferrâ bunun gart edatı olarak esreli okunmasını da caiz kabul etmiştir.

"İlk İman edenler" olmaları da mucizenin ortaya çıkması sırasında Fira-vun'un çevresinde bulunanlar arasından ilk iman edenler olmaları demektir. el-Ferrâ "çağımızın ilk iman edenleri" diye açıklamıştır. Ancak ez-Zeccâc bunu kabul etmeyerek şöyle der: Rivayet edildiğine göre onunla birlikte altı-yüzyetmişbin kişi iman etmişti, tşte bunlar da Firavun'ın kendileri hakkında: "Gerçekten bunlar az bir topluluktur" (eş-Şuaiâ, 26/54) dediği kimselerdir. Bu İbn Mes'ud ve başkasından rivayet edilmiştir. [8]

52. Biz Musa'ya: "Kullarım ile geceleyin yola çık! Muhakkak İzleneceksiniz" diye vahyettik. **53-** Firavun şehirlere toplayıcı adamlar gönderdi:

54. "Gerçekten bunlar az bii* topluluktur;

55. "Onlar bizi gerçekten kızdırdılar.

56. "Biz ise uyanık ve tedbirli bir topluluğuz."

57. Böylece onları bostanlarından, akar sularından çıkardık;

58. Ve hazinelerle şerefli makamlardan.

59. İşte böyle ...Ve Biz onlara İsrailoğullarını mirasçı kıldık.

60. Sf-nra güneş doğarken onların ardından gittiler.

61. İki topluluk birbirini görünce, Musa'nın arkadaşları: "İşte şimdi kısıtıldık" dediler.

62. "Asla! Muhakkak Rabbim benimledir. Bana doğru yolu gösterecektir* dedi.

63. Biz de Musa'ya: "Asanla denize vur" diye vahyettik. Ardından deniz ayrılıp her bir tarafı büyük bir dağ gibi oldu.

64. Diğerlerini de buraya yanaştırdık.

65. Musa'yı ve onunla birlikte olanların hepsini kurtardık.

66. Sonra diğerlerini suda boğduk.

67. Şüphesiz ki bunda bir âyet vardır. Fakat çoğu iman etmediler.

68. Şüphe yok ki Rabbin Azizdir, Rahimdir.

"Biz Musa'ya: 'Kullarım ile geceleyin yola çık. Muhakkak izleneceksiniz' diye vahyettik." Şanı yüce Allah'ın sünneti, gerçek dostları arasından iman edip tasdik eden rasûl ve peygamberlerinin risaleülerini kabul eden kullarını kurtarıp düşmanları arasından onları yalanlayan kâfirleri de helak etme şeklinde olduğundan Musa (a.s)'a geceleyin İsrailoğullarını alıp, çakmasını emretti. Onlardan da "kullanın" diye söz etti. Çünkü onlar Musa'ya iman etmişlerdi.

"Muhakkak izleneceksiniz" de Firavun ve kavmi sizi geri döndürmek için arkanızdan gelecekler, demektir. Bu sözlerin muhtevası içerisinde yüce Allah'ın Firavun ve adamlarından onları kurtaracağını da bildirmektedir.

Musa, seher vaktinde İsrailoğulları ile birlikte çıktı. Şam'a doğru giden yolu sol tarafına alarak, denize doğru yöneldi. İsrailoğullarından herhangi bir kimse yoldan ayrılmakta olduğunu hatırlatınca, o: Bana böyle emrokundu, diye cevap verirdi.

Firavun sabah vakti Musa (a.s)'m İsrailoğullarını alıp geceleyin yola koyulduklarını öğrenince, izlerine koyuldu. Mısır şehirlerine haberciler göndererek, askerlerin geüp kendisine yetişmelerini emretti. Rivayete göre diğer renkleri bir tarafa sadece siyah renkten beraberinde yüz atlı olduğu halde askerler gelip ona yetiştiler. Yine rivayet edildiğine göre İsrailoğulları da iki-yüzyetmişbin kişi idiler. Bunun sıhhat derecesini en iyi bilen Allah'tır. Âyet-i kerimeden kesin olarak anlaşılan şu ki; Musa (a.s) İsrailoğullarından oldukça büyük bir toplulukla yola koyuldu. Firavun da bunların bir kaç kat fazlası ile onun izini takip etti,

İbn Abbas dedi ki: Firavun ile birlikte bin zorba kişi vardı. Her birisinin bağında taç vardı ve bunların herbirisi de bir süvari birliğinin kumandanı idi.

"Az bir topluluk" önemsenmeyen küçük bir topluluk demektir. Çoğulu; diye gelir. el-Cevherî dedi ki: Bu, insanlardan bir kesim, herhangi bir şeyin bir parçası anlamlarına gelir, "Parça parça elbise, kumaş" demektir, es-Îsa'lebî şairin recez veznindeki şu beyiti nakleder:

"Kış geldi ve elbiselerim eski püskü,

Parça parça olmuş; yamalayıcı bundan, ötürü güler."

Yüce Allah'ın: "Gerçekten... az bir topluluktur" buyruğundaki "lanı" te'kid lamıdır, "Ciip: Gerçekten" edatının haberinin başına çokça gelir. Ancak Kûfeliler -muhakkak Zeyd kalkacaktır anlamında-: elemeyi caiz kabul etmezler. Ancak

bunun caiz oluşunun delili yüce Allah'ın: "Yakında bileceksiniz" (eş-Şuara, 26/49) buyruğunda gelmiş olmasıdır. Burada bizatihi te'kid "lam"ı gelmiştir ve bu te'kid "lam"ı -nisbe-ten uzak geleceği ifade etmek için kullanılan-: in başına gelmiştir. Bu açıklamayı en-Nehhâs yapmıştır.

"Onlar bi2i gerçekten kızdırdılar." Yani onlar dinimize muhalefet ettiklerinden ve -önceden geçtiği gibi- bizden iğreti olarak aldıkları mallarımızı alıp götürdüklerinden dolayı bizim düşmanlarımızdır. O gece ilk çocuklarının hepsi de öldü. Buna dair açıklamalar daha önceden el-A'raf (7/138. âyet ve devamında) ile Tâ-Hâ sûrelerinde (20/77. âyet ve devamında) yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır.

"şu beni kızdırdı" demektir. Gayz, kızgınlık öfke anlamındadır. "Öfkelenmek" de buradan gelmektedir. Yani onlar izin almaksızın çıkıp gittiklerinden ötürü bizi kızdırdılar.

"Biz ise uyanık ve tedbirli bir topluluğuz." Yani biz tedbirimizi almış, si: lahlarımızı kuşanmış, hazırlıklı bir topluluğuz. "Uyanık ve tedbirli" buyruğu diye de okunmuştur. Her ikisi de çekinen, korkan kimseler demektir. el-Cevherî dedi ki: Bu lafız; ve şeklinde "zel" harfî ötreii olarak da okunmuştur. Bunu da el-Ahfeş nakletmiştir. Bununla birlikte; "Hazırlıklı ve tedbirli kimseleriz" anlamında, buna karşılık; "Korkan, çekinen kimseleriz" anlamındadır.

en-Nehhâs dedi ki: okuyuşu Medindiler ile Ebu Amr'm okuyuşudur, Kûfeliler İse; diye okumuşlardır. Bu okuyuş Abdullah b. Mes'ud ile İbn Abbas'Un da geldiği bilinen bir okuyuştur. Noktasız "dal" ile okuyuşu ise Ebu Abbad'ın okuyuşudur. Bunu da el-Mehdevî, İbn Ebi Ammar'dan, el-Maverdî ve es-Sa'lebî ise Sumayt b, Aclan'dan nakSetmişler-dîr. en-Nehhâs dedi ki: Ebu Ubeyde'nin kanaatine göre ile aynıdır. (Uyanık ve tedbirli kimseleriz anlamındadır). Sibeveyh'in görüşü de budur ve Sibeveyh "O kimse Zeyd'e karşı tedbirlidir" ifadesini uygun görmüştür. Nitekim; "Zeyd'den çekinir, ona karşı tedbirlidir" denilmesi gibi. Sibeveyh şu beyiti de zikreder:

"Asla, zarar vermeyen işlerden korkar (onlara karşı tedbirli davranır), Bununla birlikte takdirlerden kendisini kurtaramayacak şeylere (kadere karşı) güvenlik duyar."

Ebu Amr el-Cermî'nin görüşüne göre; O Zeyd'den çekinir, ona karşı tedbirlidir" denilerek; in hazfedilmesi caizdir. Ancak nahivci-lerin çoğunluğu; ile arasında fark gözetirler. el-Kisaî, el-Ferrâ ve Muhammed b. Yezid bunlardandır. Bunların kanaatine göre; Yaratılışında hazer bulunmaktadır, yani uyanık ve müteyakkız bulunan kimse demektir. Eğer fiilin anlamı bu ise, bu teaddi etmez (geçişsizdir.) 'in anlamı İse hazırlıktı ve tedbirli demektir. İşte önceki ilim adamlarından tefsir

böylece gelmiştir.

Abdullah b. Mes'ud'un yüce Allah'ın: "Biz îse uyanık ve tedbirli bir topluluğuz" buyruğu hakkında şöyle dediği zikredilmektedir: Bizler silah-İarı bulunan, araç ve gereçleri olan kimseleriz. İşte bu da o anlamın aynısıdır.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir; Bizim silahlarımız var, onların ise silahları yok. O bu sözleriyle onları (etrafındakileri) savaşa teşvik ediyordu.

"Dal" harfi ile; şeklindeki okuyuşa gelince, bu Arapların, "Dopdolu (iri) göz" ifadelerinden türetilmiştir. Yani biz onların kini ile doluyuz, anlamındadır. Şairin şu beyiti de bu kabildendir:

"Ve bir göz ki; geniş mi geniş, oldukça iridir,

Onun kapakları adeta sonuna kadar varılıp açılmıştır."

Dilbilginlerinin naklettiğine göre bir kimse eğer etine dolgun ise onun hakkında; "(j?1*- Jtj): Etine dolgun adam" denilir. Buna göre anlamın silahla dolup taşmak (çokça silahı bulunmak) şeklinde olması da mümkündür. el-Mehdevî dedi ki: "Güçlü, kuvvetli kimse" demektir.

"Böylece onları bostanlarından ve akar sularından" yani Mısır topraklarından "çıkardık."

Abdullah b. Ömer dedi ki: Bahçeler Asvan'dan, Reşid'e kadar Nil'in her iki tarafında da bulunuyordu. Bunlar arasında da ekin ekiliyordu.

Nil'in yedi tane halici vardır; İskenderiye halici, Sena halici, Dimyat ha-İİCİ, Serdus halici, Menf halici, Feyyum halici ile el-Menha halicidir. Bunlar birbirine bitişiktirler ve birbirleri arasında ayrılık ve kesinti yoktur. Bütün bu haliçler arasında da ekinler ekilir. Bütün Mısır toprakları planladıkları, ölçüp-biçtikleri kemerler, köprüler ve haliçler sebebiyle her tarafı su seviyesi orıaltı argınlık bir yerden sulanır. Bundan dolayı Nil'in nehri azalacak olursa, onun onakı zira'lık bir bölümü "Nilu's-Sultan" diye adlandırılır. Bu Ali b, Ebi er-Reddad'a kadar uzanan bir uygulamadır. Bu uygulama günümüze kadar devam etmektedir. Ona "Nilu's-Sultan" denilmesinin sebebi o zamanda (suyun o yüksekliğe ulaşması halinde) insanların haraç ödemelerinin gerekmesi dolayısıyladır.

Aslında bütün Mısır toprakları onyedi zira'lık (seviyedeki) bir suyun bir parmağından sulanırdı, Nil nehrinin seviyesi onyedi zira'dan aşağı düşüp de üzerinde "onsekiz zira'dan tek bir parmak" diye, seslenildi mi o vakit Mısır'ın haracı bir milyon dinar arttı tlemekü. Eğer böyle olmaz da onun üzerinde: Ondokuz zira'dan tek bir parmak diye seslenilirse, bu sefer de haracı bir milyon dinar azalırdı.

Buna sebep ise gerekli işler, haliçler, köprüler ve oranın imarına verilen ihtimam dolayısıyla yapılan harcamalardır. Şimdilerde ise oranın bir çok bölümü Mısır

mikyası ile "ondokuz zira'dan bir parmak" diye seslenilmectikçe sulanmaz.

Yukarı Said'deki yerlere gelince, orada suyun yukarı Said bölgesinde yir-miiki zira'ı bulmadıkça sulanması tamamlanamayan yerler dahi vardır.

Derim ki: Şimdilerde Mısır'ın toprakları yirmi zira' ve bir kaç parmak yükselmedikçe sulanamamaktadır. Buna sebep ise arazinin yüksekliği ve orada yapılan köprü (ve kemer)lerin imarına gereken ihlimamLn göslerilmeyişidir.

Nîl dünyada hayrete düşüren şeylerdendir. Çünkü yeryüzünün her tarafına suları döküldü mü, bu nehirin sulan artar, öyle kî bütün Mısır toprakları üzerinde akar. Şehirler adeta bir takım alametler gibi kalır, oraya ancak kayıklar ve sallarla ulaşılabilir.

Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan söyle dediği rivayet edilmektedir: Mısır Nil'i nehirlerin efendisidir. Yüce Allah doğudaki, batıdaki bütün nehirleri ona müsahhar kılmış ve nehirlerle onun için boyun eğdirmiştir. Yüce Allah Mısır, Nil'ini akıtmak istedi mi, bütün nehirlerle ona sularından vermelerini emreder. Nehirler de ona sularıyla katkıda bulunur, yüce Allah onun için pınarlar fişkirtir. Yüce Allah'ın dilediği seviyeye ulaştı mı bu sefer herbir suya asıl yerine geri dönmesi için emir verir.

Kays b. el-Haccac dedi ki: Mısır fethedildiğinde, Mısır ahalisi Kıptî takviminin aylarından birisi olan Beûne (ki kıptî takvimin altıncı ayıdır) girince, Amr İbnu'l-As'ın huzuruna girip, ona şöyle dediler: Ey emir! Bizim bu Nil'imizin bir adeti vardır. O yerine gelmeden suları akmaz. Onlara: Nedir bu? diye sorunca, şöyle dediler; Bu ayın onikisi oldu mu bizler anne-babasının evinde bulunan bakire bir kız buluruz. Anne-babasını razı ederiz. En güzel elbiselerle, en değerli süs eşyalarını ona takanz. Sonra da onu bu Nil'e atarız.

Amr onlara: İslâm'da böyle bir şey olmaz, çünkü İslâm hiç şüphesiz kendisinden önceki adetleri yıkmıştır. (Yedi ve sekizinci ayları olan) Ebib ve Mes-ra ayları boyunca beklediler. Bu sırada Nû az çok hiç akmadı. Oradan göç etmeyi kararlaştırdılar. Amr b. el-As bunun böyle olduğunu görünce, Ömer b. el-Hattab (Allah ikisinden de razı olsun)'a mektup yazıp, durumu ona bildirdi. Ömer b. el-Haüab ona şu mektubu yazdı: "Sen belirttiğin musibet ile karşı karşıya kaldın. Şüphesiz ki İslâm kendisinden önceki adetleri yıkmıştır." Böyle bir şey asla olmaz. Mektubunun arasına da ona küçük bir kağıt göndermişti. Arar'a da şunları yazmıştı: "Bu mektubumun arasına sana küçük de bir kağıt gönderiyorum. Sen onu mektubum sana ulaştığında Nil'e bırak."

Ömer'in mektubu Amr b. el-As'a ulaşınca, bu kağıt parçasını alıp açtı. Onda şunların yazılı olduğunu gördü: "Mü'minlerin emiri, Allah'ın kulu Ömer'den Mısır'ın Nil nehrine; Şimdi eğer sen kendiliğinden akan bir nehir isen akma ve

eğer senin akmanı sağlayan bir ve herşeyi kahredici güce sahip olan Allah ise seni akıtacaktır. Biz, bir ve tek, gücü herşeyi kahreden yüce Allah'tan seni akıtmasını niyaz ederiz."

Amr İbnu'l-As "es-Salib"den bir gün önce o pusulayı Nil'e attı. O sırada Mısır halkı oradan çıkıp başka yere gitmek için hazırlanmışlardı. Zira Nil olmaksızın, onların işleri yürümezdi. Pusulayı Nil'e attıktan sonra Salibgünü, bir gecede yüce Allah'ın o nehri onaltı zira' yüksekliğinde akıtmış oldu ve o sene yüce Allah Mısır ahalisinin ayrılıp gitmelerini de böylece önlemiş oldu.

Ka'b el-Ahbar dedi ki: CennetLen dört nehir vardır ki yüce Allah onları dünyaya bırakmıştır. Bunlar Seyhan, Ceyhan, Nil ve Fırat nehirleridir. Seyhan cennetteki su ırmağıdır, Ceyhan cennetteki süt ırmağıdır, Nil cennetteki bal ırmağıdır, Fırat da cennetteki şarap ırmağıdır,

İbn Lehiya da: Dicle cennetteki süt ırmağıdır, demiştir.

Derim ki: Bu hususça Sahih'de yer alan, Ebu Hureyre yoluyla gelen şu hadistir: O dedi ki; Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Seyhan, Ceyhan, Nil ve Fırat; bunların hepsi cennet ınnaklanndandır."[\[9\]](#) Müslim'in lafzı ile rivayet bu şekildedir.

İsra "hadisinde Enes b. Malik'in kavminden bir kişi olan Malik b. Sa'sa'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Allah'ın, Peygamberinin anlattığına göre; "O dört ırmak gördü. Bunların kaynadıkları yerden ikisi açıktan akan, ikisi gizliden akan ırmak vardı. Ey Cebrail dedim, bu ırmaklar ne oluyor? Bana dedi ki: Gizli akan iki nehir, cennetteki iki nehirdir. Açıktan akan iki nehir ise Nil ve Fırat'tır."

Müslim'in lafzı böyledir[\[10\]](#)

Buhârî'de Şerik'den, o Ene.s'den şu rivayet kaydedilmektedir: "Dünya semasında kesintisiz olarak akan iki nehir görüverdi. Ey Cebrail, bu iki ırmak ne oluyor? deyince, o: Bunlar Nil ile Fırat'tır, onların ana unsurlarıdır, dedi. Daha sonra semada yol almaya devam etti. Üzerinde inci ve zebrecetten bir köşk bulunan bir ırmak görüverdi. Eliyle ona dokundu, onun hoş kokulu misk olduğunu gördü. Bu nedir, Ey Cebrail dedi, o da: Bu, Rabbinin senin için sakladığı Kevser ırmağıdır dedi" ve hadisin geri kalan bölümünü zikretti.[\[11\]](#)

Cumhur'un kanaatine göre (âyet-i kerimede geçen): "Akar sularından" kasıt su pınarlarıdır.

Said b. Cübeyr dedi ki: Kasıt altın madenleridir. Nitekim ed-Duhan Sûresi'nde şöyle buyurulmaktadır: "Onlar nice bahçeleri, pınarları geride bırakmışlardı. Nice ekinleri de..." (ed-Duhan, 44/25-26). Denildiğine göre onlar Mısır'ın bir başından öbür başına kadar iki dağın arasındaki bütün alanları ekin ekerlerdi. ed-Duhan Sûresi'nde ise "hazinelere söz edilmemektedir, "Hazineler" kelimesi; in

çoğuludur, Buna dair açıklamalar ise daha önceden et-Tevbe Sûresi'nde (9/34. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Burada kasıt hazinelerdir. Yer altında gömülü defineler olduğu da söylenmiştir. ed-Dahhâk ise kasıt ırmaklardır demişse de bu açıklama su götürür, çünkü "akar sular, pınarlar" bunları kapsar.

"Şerefli makamlardan" buyruğu ile ilgili olarak İbn Ömer, İbn Abbas ve Mücahid, şerefli makamlar minberlerdir, demektir. Bin tane zorbaya ait, bin iane minber vardı. Onlar bunların üzerinde Firavun'u ve onun mülkünü tazim ediyorlardı. Bunlardan kastın başkan ve emirlerin (komutanların) oturdukları yerler olduğu da söylenmiştir ki, bunu İbn İsa nakletmiştir. Bu da birinci açıklamaya yakındır.

Said b. Cübeyr dedi ki: Maksat güzel meskenlerdir. İbn Lehîa dedi ki: Ben burada süzü geçen "şerefli makamlar"dan kastın el-Feyyum olduğunu duydum. Denildiğine göre Yûsuf (a.s) meclislerinden birisi üzerinde! "Lâ ilahe illallah, İbrahim halilullah" diye yazdırmıştı. Bundan dolayı yüce Allah buraya "şerefli makam" adını vermiştir.

Bir diğer açıklamaya göre bundan kasıt, ileri gelen önderlerin atlarını özel olarak bağladıkları yerlerdir. Bu şekilde atların bağlanması hem bir yavaş hazırlığıdır, hem de bir ziynettir. Dolayısıyla onların kaldıkları yer, kalınan yerlerin en şereflieleri olmuştur. Bu açıklamayı da el-Maverdî nakletmiştir.

Daha kuvvetli görülen görüş, bunların güzel meskenler olduklarıdır. Bu meskenler onlar için çok değerli idi.

Sözlükte "makam" kelimesi hem yer adıdır, hem de mastardır. en-Neh-hâs dedi ki: Sözlükte "makam" yer demektir ve bu da; "İkamet etti, ikamet eder'den gelmektedir. "(oUiJi): Makamlar" da bu şekildedir, bunun tekili de; şeklindedir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Ve oralarda yüzleri güzel makameler (ikamet edenler) vardır,

Ayrıca kimi zaman, konuşulan, kimi saman iş yapılan meclisler de vardır."

"Makam" aynı zamanda; "İkamet etti, ikamet eder, kalktı, kal-" Mı/htm" /se 'chn Jsm-j mekâ//f. Bunun da ikamet euı, ikamet eder':den gelmektedir.

"İşte böyle... Ve Biz onlara İsrailoğullarını mirasçı kıldık." Butuunfa cıa-ha önce yüce Allah'ın söz konusu ettiği bahçeler, akar sular, hazineler, şerefli makam ve meskenlerin tümüyle Allah tarafından İsrailoğullarına miras verildiğini anlatmaktadır. el-Hasen ve başkaları dedi ki: Firavun ve kavminin helak edilışinden sonra İsrailoğulları tekrar Mısır'a geri döndüler.

Bir diğer açıklamaya göre burada miras vermekten kasıt İsrailoğullarının Firavun hanedanından yüce Allah'ın emriyle ariyet olarak aldıkları şeylerdir.

Derim*ki: Her iki husus da İsrailoğulları lehine gerçekleşmişti. Yüce Al-lah'a

hamdolsun.

"Sonra güneş doğarken onların ardından gittiler." Yani Firavun ve kavmi İsrailoğullarının peşinden gittiler. es-Süddî dedi ki: Güneşin ışığı etrafı aydınlatınca takibe koyultular. Katâde dedi ki: Yeryüzü güneş ışığıyla aydınlanınca takibe koyuldular. ez-Zeccâc dedi ki: Güneş doğduğu vakit; denilir. Etrafı aydınlattığı vakit denilir.

Firavun ve kavminin Musa ve İsrailoğullarının arkasından gitmekte gecikmesinin sebebi ile ilgili farklı iki görüş vardır. Birinci görüşe göre o gece ilk doğan çocuklarını defnetmekle meşgul oldukları için geciktir. Çünkü u gece aralarında veba salgını baş göstermişti. Buna göre yüce Allah'ın "güneş doğarken" buyruğu Firavun kavminin halini ifade etmektedir.

İkinci görüşe göre bir bulut ve karanlık onları gölgelendirdi. Onlar da biz henüz gece karanlığı ndayız, dediler. Sabah oluncaya kadar bu karanlık ve bulut da dağılmadı.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Güneş doğarken onların ardından gittiler" buyruğu aslında doğu tarafına doğru onları takip ettiler, demektir.

el-Hasen ile Amr b. Meymun; şeklinde "te" harfini ve "ra" harfini şeddeli ve vasi elifi ile okudular ki, "doğu tarafına doğru onları takip ettiler" demektir. Bu da; "Doğu ve batı tarafına yürüdü" anlamındaki ifadelerinden alınmıştır.

Buyrukların anlamı şudur: Bizler İsrail oğullarının onları miras aimalarını takdir ettik. Bundan dolayı Firavun kavmi İsrailoğullarının arkasından doğuya doğru takibe koyuldular ve sonunda helak oldular. Böylelikle İsrailoğu!-ları da onların ülkelerine mirastı oldu.

"İki topluluk birbirini görünce" buyruğu herbir kesim diğerini görecektir. biri diğerinin karşısına gelince, buradaki: "Birbirini gördü" fiili "ru'yet" kökünden "tefâul" veznindedir.

"Musa'nın arkadaşları: İşte şimdi kısıtıldık, dediler." Yani artık düşman bize oldukça yaklaştı ve bizim ona karşı koyacak gücümüz yoktur.

"Kısıtıldık" kelimesini büyük çoğunluk şeddesiz olarak; Arkasından yetişti" fiilinden gelmiş bir kip olarak okumuştur. Yüce Allah'ın: "Nihayet boğulmak ona yetişince (yani boğulacağı vakit)" (Yunus, 10/90) buyruğunda da bu kökten gelmektedir.

Ebu Ubeyd b. Umeyr, el-A'rec ve ez-Zührî "dar" harfini şeddeli olarak; ve 'den geien bir kip olarak okumuşlardır.

el-Ferrâ dedi ki: ile aynı anlamda "ka2dı"dır. Aynı şekilde; ile okuyuşları da aynı anlamdadır.

en-Nehhâs dedi ki: Oldukça yetkin nahiv bilginleri ise böyle dememektedirler.

Onların açıkSamaların"1. göre; bize yetişildi, demektir, "Bize yetişilmek için çokça gayret edilmektedir" anlamındadır. Bu da isabet ettim, ele geçirdim anlamında; demek; buna karşılık gayret ettim ve talep ettim anlamında da; demek gibidir. Sibeveyh'in açıklamalarının anlamı budur.

"Asla! Muhakkak Rabbim benimledir, bana doğru yolu gösterecektir, dedi." Firavun ordularıyla birlikte Musa (a.s)'ın beraberindeki topluluğa yetişip onlara yaklaşıncı İsrailoğulları da bir taraftan güçlü düşmanı, diğer taraftan önlerinde de denizle karşı karşıya kalınca kötü zan beslemeye başladılar ve Musa'ya bir bakıma azarlayıcı ve katı bir üslupla; "İşte şimdi kısıtıldık, dediler." O da onların söylediklerini reddetti, bu sözleri dolayısıyla onları azarladı, onlara şanı yüce Allah'ın kendisine hidayet ve zafer vereceğine dair vaadini hatırlatarak "asla" kesinlikle size yetişemeyecekler. "Rabbim benimledir" düşmana karşı bana zafer verecektir. "Bana doğru yolu" kurtuluş yolunu "gösterecektir dedi."

İsrailoğulları büyük bir bela ile karşı karşıya kaldıklarını kabul edip artık güç yetiremeyecekleri miktardaki orduları da görünce, yüce Allah Musa (a.s)'a asasıyla denize vurmasını emretti. Çünkü şanı yüce Allah bu mucizenin Musa (a.s) ile ve onun yapacağı bir fiile taalluk etmesini istemişti. Yoksa denizi ayıran asayı vurmak değildir. Bu hususta bizatihi yardımcı da olmamıştır. Ancak bu işle birlikte söz konusu olan yüce Allah'ın kudreti ve harikulade yaratmasıyla olmuş bir şeydir. Denizin yarılma olayı ile ilgili açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/50. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Deniz yarılınca İsrailoğullarının Sıbtlan (kolları) sayısınca onda oniki tane yol açıldı. Su da aralarında pek büyük dağlar (et-tavd) gibi oldu. "et-Tavd" dağ demektir. İmruu'l-Kays'ın şu beyi tinde de bu anlamda kullanılmıştır.

"Kişi hayatta olanlar arasında bir dağ gibi iken, İnsanlar yakından ona atış yaparlar o da yan yatar."

el-Es-ved b. Ya'fur da dedi ki:

"Onlar (Küfe yakınlarında bir yer olan) Ankara'da

Konakladılar üzerlerine akmaktadır, dağlardan gelen Fırat suyu."

Şairin burada "etvâd; dağlar" diye kullandığı kelime "Dağ" in çoğuludur.

Böylelikle Musa ve beraberindekiler için denizde kupkuru bir yol açılmış oldu. Musa'nın beraberindekiler denizden çıkıp Firavun'un beraberindeki son şahsın da denize girmesi -daha önce Yunus Sûresi'nde (10/90. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere- tamamlanınca bu sefer deniz onların üzerine kapandı suda boğulmadı dediler. Bunun üzerine Firavun denizin kıyısına atıldı ve onu da gözleriyle gördüler.

İbmi'l-Kasırrvın rivayetine göre Malik şöyle demiş: Musa (a.s) Üc birlikte ticaretle uğraşanlardan iki kişi de denize doğru çıkmıştı. Onlar denizin yanına geldiklerinde, Allah sana neyi emretti? diye sordular. O da; Bu asam ile denize vurmakla emrolundum, o da varılacaktır. Bunun üzerine onlar: Allah'ın sana emrettiğini yap. Asla sana verdiği sözünden caymayacaktır. Sonra da onu tasdik etmek üzere kendilerini denize attılar. Firavun ve beraberindekiler denize girinceye kadar bu durum böylece devam etti, sonra deniz eski haline döndü. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/50. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Diğerlerini de buraya yanaştırdık." Onları yani Firavun ve kavmini denize yaklaştırdık. Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır. Şair de şöyle demektedir:

"Geçen herbir gün yahut geride kalan herbir gecede, Canlar ecellere daha bir yaklaşmaktadır."

Ebu Ubeyde dedi ki; "Yanaştırdık" onları bir araya getirdik, topladık demektir. Müzdelife'de kalınan geceye "cem" gecesi denilmesi bundan dolayıdır.

Ebu Abdullah b. el-Hâris ile Ubeyy b. Ka'b ve İbn Abbas bu lafzı "onları helak ettik" anlamında kaf ile; diye okumuşlardır ki bu da; Dışı deve ve kısarak, yavrusunu bıraktı" tabirinden alınmıştır ki; bunun isnı-i faili: diye gelir.

"Musa'yı ve onunla birlikte olanların hepsini kurtardık. Sonra diğerlerini" yani Firavun ve kavmini "suda boğduk."

"Şüphesiz ki bunda bir âyet" şanı yüce Allah'ın kudretine dair bir alâmet "vardır. Fakat çoğu iman etmediler." Zira Firavun kavminden ancak Firavun hanedanının mü'mini diye bilinen Hazkiyd adındaki şahıs, onun kızı olan Firavun'un hanımı Âsiye, Yusuf es-Sıddık (a.s)'ın kabrini gösteren yaşlı kadın ve Zâ Musa'nın kızı Meryem iman etmişti.

Yusuf (a.s)'ın kabrinin gösterilmesi de şöyle olmuştu: Musa (a.s) İsrailo-ğulları ile birlikte Mısır'dan dışarıya çıkınca ay görünmedi ve karanlık oldu. Kavmine: Bu nedir? diye sorunca, ilim adamları şöyle dedi: Yusuf (a.s)'ın ölüm vakti yaklaştığında o bizden Allah adına Mısır'dan çıkacak olursak, kemiklerini de mutlaka bizimle beraber alacağımıza dair söz almıştı. Bunun üzerine Musa: Hanginiz onun kabrinin nerede olduğunu bilir? diye sorunca, şöyle dedi: O kabn ancak İsrail oğullarım n yaşlı kadını bilir. O kadına haber gönderdi, ona: Bana YusûPun kabrini göster, dedi.

Bunun üzerine kadın: Allah'a yemin ederim ki benim hükmümü vermediğin sürece böyle bir iş yapmayacağım, dedi. Ona: Hükmün nedir? diye sorunca, şöyle dedi; Benim hükmüm cennette seninle birlikte olmaktır. Bu iş ona ağır

gelince, ona: Sen bu kadına istediğini ver, dediler. Bu sefer kadın da onlara Yusuf (a.s)'ın kabrini onlara gösterdi. Orayı kazıdılar ve kemiklerini oradan çıkardılar. Kemikleri oradan aldıktan sonra yolları gündüz gibi aydınlık oldu.

Bir diğer rivayette denildiğine göre; yüce Allah ona istediğini ver, diye vah-yeyi, o da bunu yaptı. Kadın da onları alıp bir su göletine götürdü. Onlara: Bu suyu çekiniz, dedi. Suyu çektiler ve Yusuf (a.s)'ın kemiklerini çıkardılar. Yol onlar için tıpkı gündüz aydınlığı gibi apaçık görünmeye başladı. Bu husus daha önce Yusuf Sûresi'nde (12/101. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Burde'nin, Ebu Musa (r.a)'dan rivayetine göre Rasûluilah (sav) bedevi bir Arab'ın yanında misafir oldu ve ona ikram etti. Rasûluilah (sav) ona: Bir ihtiyacın var mı? diye sordu. O da şöyle dedi: Üzerinde yük taşıyacağım bir deve ile sütlerini sağacağım bir kaç keçiye ihtiyacım var. Bunun üzerine Rasûluilah (sav) şöyle buyurdu: "Ne diye İsrailoğullarınm o kocakarısı gibi olamadın?" Ashabım: İsrailoğullarının kocakarısının durumu nedir? diye sorunca, onlara Musa (a's)'a cennette onunla birlikte olma şartını koşan bu kocakarının durumunu anlattı. [\[12\]](#)

(Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır). [\[13\]](#)

69. Onlara İbrahim'in haberini de oku.

70. Hani o, babasına ve kavmine: "Neye ibadet edersiniz?" demişti.

71. Onlar: "Bîr takım putlara ibadet ederiz ve onlara ibadete devam eder gideriz" dediler.

72. Dedi ki: "Acaba bunlar dua ettiğinizde siz! iştirler mi?"

73. "Yahut size fayda ya da zarar verirler mi?"

74. Onlar: "Hayır, ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk" dediler.

75. 76. Dedi ki: "Gördünüz mü şu sizin ve önceki atalarınızın İbadet ettiklerini?"

77. "Onlar -âlemlerin Rabbi müstesna- benim düşmanımdır."

"Onlara İbrahim'in haberini de oku" buyruğu ile yüce Allah, müşriklerin aşırı cehaletlerine dikkat çekmektedir. Çünkü onlar aralan olduğu halde İbrahim (a.s)'ın itikad ve dininden yüz çevirmişlerdi.

haber demektir. Yani ey Muhammed, sen onlara İbrahim'in haberini, onun sözlerini, kavmini tapındıkları uydurma ilahlar dolayısıyla ayıplamasını anlat. Bu, onların kabul etmek zotunda kalacakları bir delil olsun diye onlara söylenmiştir.

Kıraat âlimlerinin büyük çoğunluğu ikinci hemzenin tahfif edilerek okunacağını kabul etmişlerdir ki, en güzel şekil de budur. Çünkü icma ile aynı kelimedeki

ikinci hemzeyi tahfif ile okuyacaklarını kabul etmişlerdir. "Âdem" kelimesinde olduğu gibi. Arzu edildiği takdirde her iki hemze de tahkik ile okunarak "İbrahim'in haberi" diye de okunabilir. Arzu edildiği takdirde de ikisi de hafifletilerek; diye okunabilir, arzu edilirse sadece birinci hemze hafifletilerek okunabilir. Burada beşinci bir şekil daha vardır. Ancak bu Arapça açısından uzaktır. O da hemzenin, hemzeye idgam edilmesidir. Nitekim kelle satan kimseye; denilmesi gibi. Bunun uzak oluş sebebi ise, tek bir kelimede İmişcesine her iki hemzeyi bir arada "şeddeli" okumaktır. Bunun "fe'aâl" vezninde güzel kaçması ancak idgamlı olarak gelişinden ötürüdür.

"Hani o babasına ve kavmine: 'Neye ibadet edersiniz?'" Yani ibadet ettiğiniz şey nedir? " demişti. Onlar: Bir takım putlara ibadet ederiz... dediler." Onların putları akın, gümüş, bakır, demir ve tahtadan idi.

"Ve onlara İbadete devam eder, gideriz dediler." Yani onlara ibadetimizi sürdürürüz. Burada maksat belli bir vakti ifade etmek değildir. Aksine onların içinde bulundukları hali haber vermektedirler.

Denildiğine göre onlar putlarına geceleyin ibadet etmez, gündüzün ibadet ederlerdi. Geceleyin yıldızlara tapınırlardı.

Bir şeyi gündüzün yapmayı anlatmak üzere; denilir. Geceleyin yapmayı anlatmak üzere de; denilir.

"Dedi ki: Acaba bunlar dua ettiğinizde sizi işitirler mi?" buyruğunda el-Ahfeş'İN dediğine göre hazfedilmiş ifade vardır. Yani; "Söylediklerinizi işitirler mi?" yahutta; "Yaptığınız dualarınızı işitirler mi?" takdirindedir. Şair dedi ki:

"Toynaklarının arka tarafları yürümekten dolayı zedelenmiş, Gerek deriden yapılmış, gerek kınnap'tan yapılmış dizginlerle gemlenmiş, atlan süren.,."

Burada mana Kınnap'tan gemlerle gemlenmiş... demektir.

Katâde'den: "Onlar size işittirirler mi?" şeklinde "ye" harfini ötreli olarak okuduğu rivayet edilmiştir ki, "dua ettiğinizde" onlar kendi seslerini sizlere işittirirler mi? demektir.

"Yahut size fayda ya da zarar verirler mi?" Bu putların size bir faydası var mı? size rızık veriyorlar mı? Ya da bunların size bir hayır sağlamak yahut kendilerine isyan ettiğiniz takdirde bir zarar vermek imkanları var mı?

Bu, delili ortaya koymak için sorulmuş bir sorudur. Onlar size bir fayda sağlayamayıp bir zarar da veremediklerine göre sizin onlara ibadet etmenizin anlamı nedir?

"Onlar: Hayır ama biz atalarımızı böyle yapar bulduk, dediler." Bu sözleriyle herhangi bir delil ve bir belgeye dayalı olmaksızın taklide yöneldiklerini

arlatmış oluyorlar. Bu hususa' dair açıklamalar önceden geçmiş bulunmaktadır. "İbrahim dedi ki: Gördünüz mü şu" putlardan "sizin ve önceki atalarınızın ibadet ettiklerini? Onlar... benim düşmammdır." Burada "düşman": lafzı tekil olmakla birlikte, çoğul anlamını ifade eder. (Yani hepsi benim düş-manlanmdır.) Aynı şekilde kadın için de hem; "O Allah'ın düşmanıdır" denildiği gibi;da denilebilir. Bu açıklamayı el-Ferrâ nak-letmiştir.

Ali b. Süleyman dedi ki: Müenneslik "te'si ile kadına "Allah'ın düşmanı" diyen bir kimsenin bu ifadesi, Allah'a düşmanlık eden anlamındadır. Müen-nese ve çoğula, te'siz olarak; düşman diyen kimse ise, bunu bir çeşit nisbet kabul etmiş demektir.

Cansız varlıkları düşman olmakla nitelendirmesinin anlamı da şudur: Şayet ben onlara ibadet edecek olursam, onlar kıyamet gününde bana düşman kesileceklerdir. Bu anlamıyla yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "Hayır, Öyle değil, onların ibadetlerini reddedip onlara karşı olacaklar." (Meryem, 19/82)

el-Ferrâ dedi ki: Bu buyruk maklub ifadelerdendir. Bunun anlamı şudur: Ben onlara düşmanım, çünkü senin düşmanlık ettiğin varlık da sana düşmanlık eder.

Daha sonra: "Âlemlerin Rabbi müstesna" demiştir. el-Kelbî dedi ki; Bu âlemlerin Rabbine ibadet eden kimseler müstesna demektir. Bu da; Âlemlerin Rabbine tapan müstesna" anlamındadır ki, mu-zaf hazfedilmiş olmaktadır.

Ebu İshak ez-Zeccâc dedi ki: Nahivciler bu istisnanın munkatı' olduğunu söylemişlerdir. Ebu İshak da birincisinden yapılmış bir istisna olabileceğini kabul etmiştir. Şu anlamda ki: Onlar hem yüce Allah'a ibadet ediyorlar,*hem de putlara ibadet ediyorlardı. Kendilerine Allah'ın dışında tapındıkları bütün ma'budlardan uzak kaldığını bildirmiş oldu.

el-Ferrâ ise bu istisnanın sadece putlardan yapılmış olduğu te'vilini benimsemiştir. Ona göre mana şöyle olur: Şüphesiz ki ben onlara ibadet edecek olursam -az önce zikrettiğimiz üzere- kıyamet gününde onlar da bana düşman olacaklardır.[\[14\]](#)

el-Cürcanl dedi ki: İfadenin takdiri şöyledir: Sizin ve sizden önceki atalarınızın ibadet elliklerini gürdünüz mü? Âlemlerin Rabbi müstesna. Onların hepsi benim düşmanımdır. Buna göre burada; istisna edatı ile anlamındadır. Bu da yüce Allah'ın: "Onlar ilk ölüm müstesna, ölümü tatmazlar. "(ed-Duhan, 44/56) buyruğuna benzemektedir. Bu da İlk ölümün dışında... anlamındadır. [\[15\]](#)

78. "O beni yaratandır ve bana doğru yolu gösterendir.

79. "Beni yediren ve bana içiren O'dur.

80. "Hastalandığımda bana şifa veten O'dur.

81. "Beni öldüren sonra diriltecek olan O dur.

82. "Kıyamet gününde bana günahımı bağışlamasını ümit ettiğim O'dur."

"O, benî yaratandır ve bana doğru yolu gösterendir." Bu dini gösteren, beni ona irşad eden O'dur.

"Beni yediren ve bana içiren O'dur." Bana rızık veren O'dur.

Burada; "O" zamirinin girmesi, ondan başka herhangi bir kimsenin yedirip içirmediğini anlatmak içindir. Nitekim: "Bu işi yapan Zeyd'in kendisidir." ifadesinin, ondan başka bu işi kimse yapmamıştır, anlamında olması gibi.

"Hastalandığımda bana şifa veren O'dur." Burada "hastalandığımda" demesi edebe riâyet olsun di yedir. Yoksa hastalık da, şifa da hepsi yüce Allah'tandır. Bunun bir benzeri de JMusa (a.s) ile birlikte bulunan gencin söylediği: "Onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadı." (el-Kehf, 18/63) sözleri de (bu yönüyle) bunu andırmaktadır.

"Beni öldüren, sonra diriltecek olan O'dur." Bununla öldükten sonra dirilişe işaret etmektedir. Onlar ölümü sebeplere nisbel ediyorlardı. Böylelikle öldürenin de, hayat verenin de Allah olduğunu açıklamaktadır. Burada " Bana doğru yolu gösteren" "Bana şifa veren" buyruklarından ye harfi hazfedilmiştir. Çünkü bütün âyet sonlan arasında uyumun gerçekleşmesi için böyle bir hazif güzeldir.

Bununla birlikte İbn Ebi İshak, Arap ilimlerindeki müstesna yerine ve otorite oluşuna rağmen bunları hep "ye"li okumuştur. Çünkü "ye" bir isimdir ve burada belli bir sebebe bağlı olarak "nûn"un akabinde gelmiş bulunmaktadır.

Eğer; Bütün mahlukatın durumu bu şekildedir. İbrahim (a.s) nasıl bunları kendisinin hidayetine delil kıldığı halde başkaları bu yolla hidayet bulmamıştır, diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilir:

O, bunları yüce Allah'a itaat etmenin vücubuna delil olmak üzere söz konusu etmiştir. Çünkü nimet ihsan edene itaat etmek ve ona asî olmamak gerekir. Böylelikle kendisinin ayrılmadığı itaat yolunu başkalarının da ayrılmamak üzere izlemesi gerektiğini anlatmak istemiştir. Bu da sağlam bir delil-lendirmedir.

Derim ki: Manaların gizli, kapalı olanlarını araştırmak noktasında işaret yoluyla tefsir yapan bazı kimseler aşırıya giderek burada sözünü ettiğimiz buyrukların zahirî anlamlarını bir kenara bırakıp İbrahim (a.s)'ın kastetmediği aklın apaçık gerçekleri tarafından görülen ve reddedilen yorumlar yapmışlar ve şöyle demişlerdir: "Beni yediren ve bana içiren O'dur." Yani imanın lezzetini bana tattıran, kabulün tatlılığını bana içiren O'dur. Bunlar yüce Aüah'ın: "Hastalandığımda bana şifa veren O'dur" buyruğunu da iki şekilde

açıklamışlardır: Ben ona muhalefet etmek suretiyle hastalanacak olursam, rahmetiyle beni şifaya kavuşturur. İkinci açıklamaları da şöyledir: Mahlukatın katılıkları sebebiyle hastalanacak olursam, hakka müşahede ile bana o şifa verir. Cafer b. Muhammed es-Sadık da dedi ki: Günahlarla hastalanırsam, tev-be ile bana şifa verir.

Yüce Allah'ın: "Beni öldüren, sonra diriltecek olan O'dur" buyruğunu da birkaç şekilde yorumlamışlardır: 1- Masiyetlerle beni öldüren, itaatlerle beni diriltir. 2- Korku ile beni öldüren reca ile beni diriltir. 3- Tama' ile beni öldüren kanaat ile beni diriltir. 4- Adalet ile beni öldüren, lutfu ile beni diriltir. 5- Ayrılık ile beni öldüren, kavuşma ile beni diriltir. 6- Cehalet ile beni öldüren, akıl ile beni diriltir., ve buna benzer âyet-i kerimenin hiçbir şekilde murad etmediği daha başka yorumlar yaparlar. Bu gibi kapalı şeylerin yorumlan ve gizli hususları anlamak ancak oldukça maharet kazanmış ve hakkı bilen kimseler için söz konusu olur. Hakka karşı kör olup da hakkı bilip tanımayan bu tür kimseler zahir hususları terkedip de batın hususların rumuzlarını nasıl olur da anlayabilirler? Böyle bir şey İmkansızdır, doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Kıyamet gününde bana günahımı bağışlamasını ümit ettiğim O'dur"

buyruğundaki; lafzı "ümid ederim" demektir. Burada bu lafzın onun hakkında yakîn anlamında, onun dışındaki diğer mü'minler hakkında ise ümit etmek anlamında olduğu da söylenmiştir,

el-Hasen ve İbn Ebi İshak tekil olarak değil de; "Günahlarımı" diye okumuşlar ve "o cek bir günah değildi" demiştir.

en-Nehhâs dedi ki: "Günah"ın, "günahlar" anlamında kullanılması Arap-çada bilinen bir husustur. Kıraat alimleri yüce Allah'ın: "Böylelikle günahlarını itiraf edecekler" (el-Mülk, 67/11) buyruğunda "günah" kelimesi tekil olmakla birlikte, çoğul olarak; anlamındadır. Aynı şekilde "Namazı dosdoğru ftıZmiz. "(el-Bakara, 2/43) buyruğunda da "namazları" anlamındadır. İşte eğer "günahları" varsa, buradaki "günahımı" buyruğu da çoğul anlamındadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Mücahid dedi ki: İbrahim (a.s) "günah"ı ile yüce Allah'ın: "Hayır, onların şu büyükleri bunu yapmıştır." (el-Enbiya, 21/63) buyruğu Üe; "Muhakkak ben hastayım." (es-Saffat, 37/89) sözlerini ve: Sare benim kızkardeşim-dir, dediğini kastetmektedir. el-Hasen ayrıca onun yıldızlar ile ilgili olarak: "Bu mu benim Rabbim?" (el-En'am, 6/76) sözlerini de bunlara ilave eder. Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden (el-En'am, 6/76'nın tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

ez-Zeccâc dedi ki: Peygamberler de beşerdirler. Onların bir hata işlemeleri mümkündür. Büyük günah işlemeleri elbetleki söz konusu olmaz. Çünkü onlar

büyük günah işlemekten yana masumdurlar.

"Kıyamet gününde" buyruğundan kasıt amellerin karşılığının verileceği gündür (Din günü), O vakit kullara amellerinin karşılığı verilecektir,

İbrahim (as) günahının kendisine bağışlanacağını bilmekle birlikte, o bu sözleriyle Allah'a ubudiyetini izhar etmiş oluyordu.

Müslim'in, Sahih'indeki rivayete göre Âişe (r.anhâ) şöyle demiştir: Ey Allah'ın Rasûlü dedim, İbn Ced'ân cahiliye döneminde akrabalık bağlarım gözetir, yoksullara yemek yedirirdi. Bunun, ona bir faydası olacak mı? Şöyle buyurdu:

"Hayır, ona bir faydası olmayacaktır. Çünkü o bir gün dahi: "Rabbim kıyamet gününde bana günahımı bağışla" dememiştir. "[16]

83. "Ya Rab! Bana bir hüküm bağışla ve beni salihlere kat!

84. "Sonrakiler arasında bana bir lisanı sıdk bağışla!"

85. "Ve beni Naîm cennetinin mirasçılarından kıl!"

86. "Ve babama mağfiret eyle! Çünkü o sapıtanlardandır.

87. "Öldükten sonra diriltilecekleri günde de beni zelil eyleme!

88. "O gün malın da, evladın da hiç faydası olmaz.

89. "Allah'a salim kalb ile gelmiş olanlar müstesna!"

"Ya Rab! Bana bir hüküm bağışla ve beni salihlere kat" buyruğundaki "hüküm" seni, hududunu, hükümlerini bilip tanımak demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Mukatil de kavrayış ve bilgi diye açıklamıştır ki, birincisinin kapsamı içerisinde.

el-Kelbî: Nübüvvet ve insanlara risalet diye açıklamıştır.

"Ve beni salihlere" derece itibarıyla benden önceki peygamberlere "kat!" İbn Abbas ise beni cennet ehli arasına kat, diye açıklamıştır. Bu buyruk daha önce geçen: "Bana bir hüküm bağışla" buyruğunun te'kididir.

"Sonrakiler arasında bana bir lisan-ı sıdk bağışla!" İbn Abbas: "Lisan-ı sıdk" bütün ümmetlerin onun peygamberliğini ittifakla kabul etmeleridir demiştir. Mücahid de: Ondan güzel övgüyle söz etmek demektir, diye açıklamıştır.

İbn Atiyye dedi ki: Bu müfessirlerin icmaı ile güzel övgü ve üstün makam ve mevkidir. Yüce Allah da aynı şekilde onun duasını kabul etmiştir. Her ümmet ona sınımsız sarılmakta ve onu ta'zim etmektedir. O ise Muhammed (sav)'ın getirmiş olduğu hanîfîlik üzeredir.

Mekkî dedi ki: Bunun anlamının şöyle olduğu söylenmiştir: O, âhir zamanda kendi soyundan gelecekler arasından hakkı dimdik ayakta tutan bir kimsenin gelmesini dilemiştir, Onun bu duası Muhammed (sav) hakkında kabul edilmiştir.

İbn Atiyye dedi ki: Bu anlam itibariyle güzel bir açıklama olmakla birlikte âyetin lafzı -lafızlara tahakküm müstesna- bu anlamı vermemektedir.

el-Kuşeyrî dedi ki: O bununla kıyametin kopacağı vakte kadar, kendisine güzelce dua edilmesini kastetmiştir. Çünkü sevabın daha bir artıp çoğalması herkes tarafından istenen bir şeydir.

Derim ki: Yüce Allah bu isteğini vermiştir. Çünkü Peygamber (sav)'a sa-lât u selâm getiren herkes mutlaka İbrahim (a.s)'a da salât u selâm getirmektedir. Bilhassa namazlarda ve hallerin de, derecelerinin de en faziletlisi olan minberlerde bu böyledir.

"Salât" rahmet ile duadır. "Lisan"dan kasıt söylenecek sözlerdir. Lisan asıl itibariyle konuşma organıdır. el-Kutebî dedi ki: Lisan, istiare yoluyla söz söyleme yeridir. Araplar bunu bazen kinaye yoluyla kelime hakkında da kullanmaktadır. Şair el-A'şâ dedi ki:

"Gerçek şu ki bana bir kelime (haber) geldi de ondan dolayı sevinemem, Yukarılardan (bir haber); bundan ne hayrete düştüm, ne de bundan gülünür."

Bana yukardan bir haber geldi, demektir. Fiilin müennes gelmesi ise "kelime" anlamı doıayısıyladır. Ona kardeşi el-Müntaşir'in öldürüldüğü haberi gelmişti.

Eşheb'in rivayetine göre Malik şöyle demiştin Yüce Allah: "Sonrakiler arasında bana bir lisanı sıdk bağışla!" diye buyurmuştur. Buna göre bir kimsenin salih olarak kendisinden övgüyle söz edilmesini sevmesinde, salih amelde bulunanlar arasında görülmeyi istemekte -bununla yüce Allah'ın rızasını kastetmesi şartıyla- bir sakınca yoktur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve Ben tarafımdan senin üzerine bir muhabbet bıraktım.". (Tâ-Hâ, 20/39); "Muhakkak iman edip salih amel işleyenlere Rahman bir sevgi var edecektir." (Meryem, 19/96) diye buyurmaktadır. Yani kullarının kalbinde bir sevgi ve güzel bir övgü bırakacaktır.

Yüce Allah: "Sonrakiler arasında bana bir lisan-ı sıdk bağışla!" buyruğu ile güzel bir şekilde anılmayı miras bırakacak şeyleri kazanmaya çalışmanın müstehab olduğuna dikkat çekmektedir. ei-Leys b. Süleyman dedi kî: Çünkü bu ikinci defa yaşamaktır. Nitekim söyle denilmiştir:

"Bir takım kimseler vefat etmiş ama onlar insanlar arasında yaşıyorlar."

İbnu'l-Arabî dedi ki: Zühdün şeyhlerinden muhakkik olanlar şöyle demişlerdir: Bu buyrukta, insana güzel övgüyü kazandıracak salih amel işlemenin teşvik edildiğine delil vardır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Ademoğlu ö!dü mü üç şey müstesna ameli kesilir..."^[17]

Bir rivayette de ağaç dikmenin ve ekin ekmenin de durumunun böyle olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde İslâm ülkesinin sınırlarını koruyarak (murabıtlık yaparak) ölen kimseye de kıyamet gününe kadar ameli yazılır, durur. Biz buna

dair açıklamaları daha önceden Al-i îmran Sûresi'nde (3/200. âyetin tefsirinde) zikretmiş bulunuyoruz. Allah'a hamdolsun,

"Ve beni Naîm cennetinin mirasçılarından kıl!" Bu da cennete ve oraya mirasçı olmaya dair bir duadır. Bu bazı kimselerin: Ben ne cenneti taleb ederim, ne de cehennemi, şeklindeki sözlerini reddetmektedir.

"Ve babama mağfiret eyle! Çünkü o sapıtanlardandır." Babası zahiren kendisine iman edeceğine söz vermişti. İşte bundan dolayı o da babasına mağfiret dilemişti. Onun verdiği sözde durmayacağını anlayınca ondan uzaklaştı. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden (et-Tevbe, 9/114. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Çünkü o sapıtanlardandır." Yani müşriklerdendir. Buradaki "zaiddir.

"Öldükten sonra diriltilecekler! günde de beni zelil eyleme." Yani herkesin gözü önünde beni rezil etme yahut kıyamet gününde beni azaplan-dırma.

Buhârî'de yer alan bir rivayete göre Ebu Hureyre, Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "İbrahim kıyamet gününde babasını üzerinde loz duman bulunduğu halde görecektir."[\[18\]](#)

Yine ondan gelen rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İbrahim babası ile karşılaşacak. Rabbim sen bana diriltilecekleri gün beni rüsvay etmeyeceğini vaadetmiştin diyecek. Yüce Allah şöyle buyuracak: Şüphesiz ki Ben cenneti kâfirlere haram kılını simdir." Bu iki hadisi de sadece Buhârî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) rivayet etmiştir[\[19\]](#)

"O günde malın da, evladın da hiç faydası olmaz." Buyruktaki; "O gün" lafzı bir önce geçen "günde" lafzından bedeldir. Yani malın ve evladın hiçbir kimseye fayda vermeyeceği'u günde (beni rüsvay eyleme.)

"Evlâd" buyruğu ile kastedilenler yardımcılarıdır. Çünkü eviadin fayda vermesi söz konusu olmazsa, başkası nasıl fayda verebilir? Bir diğer açıklama şöyledir: Burada oğulların söz konusu edilmesi İbrahim (a.s)'ın babasının daha önceden söz konusu edilmesidir. Yani İbrahim babasına fayda sağlamayacaktır.

"Allah'a salim kalb ile gelmiş olanlar müstesna." Buradaki istisna kâfir lerdendir. Yani onların mallarının ve oğullarının kendilerine bir faydası olmaz. Bu istisnanın, cinsinden başkasından olduğu da söylenmiştir. Yani ama "Allah'a salim kalb ile gelmiş olanlara" kalblerinin selameti dolayısıyla evlatlarının faydası olacaktır. Özellikle kalbin söz konusu edilmesine gelince, buna sebep kalbin salim olmasıyla diğer azaların da selamet bulmasıdır. Kalb bozulursa, diğer azalar da bozulur. el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/7. âyet, 4. başlıkta) bu hususa dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Salim kalb (kalb-i selim)'in ne olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Şek ve

şirkten uzak kalp diye açıklanmıştır. Günahlara gelince, hiç kimse günahlardan kendisini kurtaramaz. Bu açıklamayı Katâde, İbn Zeyd ve müfessir-lerin çoğu yapmıştır.

Said b. el-Müseyyeb ise dedi ki: Salim kalb sağlam, sağlıklı kalp demektir ki o da mü'minin kalbidir. Çünkü kâfir ile münafığın kalbi hastadır. Nitekim yüce Allah: "Kalplerinde hastalık vardır onların" (el-Bakara. 2/10) diye buyurmaktadır.

Ebu Osman es-Seyyârî dedi ki: Böyle bir kalp bidatlerden uzak ve sünneti huzur ile kabul eden bir kalptir.

cl-Hasen dedi ki: Mal ve evlat afetlerinden kendisini kurtarmış kalptir.

Cüneyd dedi ki: Selim sözlükte (zehirli bir hayvan tarafından) sokulmuş demektir. O halde bunun manası o, yüce Allah'ın korkusundan dolayı adeta sokulmuş gibi olan kalp demektir.

ed-Dahhâk da dedi ki: Salim (selim) kalp, hali.s kalp demektir.

Derim ki: Bu açıklama genel olarak bütün sözleri bir arada ifade edebilmektedir ve güzel bir açıklamadır. Yani yerilmesi gereken kötü vasıflardan arınmış, buna karşılık güzel vas-.Sarla bezenmiş kalp demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Urve'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Çocuklarım, sakın lanet okuyanlar olmayın. Çünkü İbrahim hiçbir şeye lanet okumadı. Yüce Allah: "Çünkü o Rabbine selim bir kalp ile gelmişti" (es-Saffat, 37/84) diye buyurmuştur.

Muhammed b. Şîrîn de dedi ki: Selim'kaip, Allah'ın hak olduğunu, kıyametin mutlaka kopacağını, yüce Allah'ın kabirdektleri mutiaka dirilteceğini bilmesi demektir.

Müslim'in, Sahih'inde yer alan rivayete göre Ebu Hureyre Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Cennete kalpleri tıpkı kuşlarının andıran bir takım kimseler girecektir."[\[20\]](#)

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya, bununla şunu kastetmektedir: Bu kalpler her türlü gûnahtan uzak, her türlü kusurdan arınmış olmak bakımından kuşların kalplerini andırır. Bu kalpler dünya işleri nedir, bilmez.

Enes b. Malik'ten de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Cennet ehlinin çoğunluğu eblehlerdir. "[\[21\]](#) Bu sahih bir hadistir. Bundan maksat ise Allah'a isyandan hiç haberdar olmayan kimselerdir. et-Ezhe-rî dedi ki: Burada "ebleh" tabiatı itibariyle hayırlı olan ve serden gafil, şerri bilmeyen kimse demektir.

el-Kutebî dedi ki: Ebleh kimseler genelde kalplerinde kötü niyetin, kötü düşüncenin hiç bulunmadığı ve insanlara hep hüsn-ü zan besleyen kimselerdir.

90. Takva sahiplerine cennet yakınlaştırılır.
91. Azgınlara da cehennem açılıp gösterilir.
92. 93. Onlara denilir ki: "O sizin Allah'tan başka İbadet ettikleriniz nerede? Size yardım edebiliyor ya da kendilerine yardımları dokunuyor mu?"
94. 95. Onlar ve azgınlar İblis'İN orduları ile hep birlikte yüzleri üstü oraya atılırlar.
96. Onlar orada tartışarak derler ki:
97. "Allah'a yemin olsun ki biz gerçekten apaçık bir sapıklıkta İdik.
98. "Çünkü sizi âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk.
99. "Bizi günahkârlardan başkası saptırmadı.
100. "Artık size şefaate edecek bîr kimse de yoktur.
101. "Candan bir dostunuz da yok.
102. "Ne olurdu? BİR kere dönmek İmkanımız olsaydı da mü'minlerden olsaydık."
103. Şüphe yok ki bunda bir âyet vardır. Fakat onların çoğu mü'min değillerdi.
104. Muhakkak Rabbin Azîz'dir, Rahimdir.

"Takva sahiplerine cennet" oraya girsinler diye "yakınlaştırılır." ez-Zec-câc dedi ki: Onların oraya girmeleri vakti yaklaştı, anlamındadır,

"Azgınlara* yani hidayet yolunu kaybetmiş, şaşkın kâfirlere "da cehennem açılıp gösterilir." Cehennemliklere onlar cehenneme girmeden önce cehennem açıkça gösterilir. Böylelikle korku ve keder duymaları sağlanır. Nitekim cennet ehli de cennete gireceklerini bildiklerinden ötürü sevinç duyacaklardır.

"Onlara denilir ki: O sizin Allah'tan başka ibadet ettikleriniz" putları niz ve ortak koştüğunuz ilâhlar "nerede?" Allah'ın azabına karşı "size yardım edebiliyor ya da kendilerine" kendilerinin "yardımları dokunuyor mu?" Bütün bunlar bir azardır, "Onlar ve azgınlar" yani uydurma ilahlar "İblis'İN orduları ile" onun zürriyetinden gelenlerle beraber "hep birlikte yüzleri üstü oraya atılırlar." Tepe aşağı oraya yıkılırlar. Şöyle de açıklanmıştır: Onlar yukarıdan aşağıya oraya bırakılırlar ve biri diğerinin üstüne'atılır. Orada bir araya toplanırlar, diye de açıklanmıştır.

"Yüzleri üstü... atılırlar" buyruğu, "topluluk" anlamına gelen (i^Sül)'dan alınmıştır. Bu açıklamayı el-Herevî yapmıştır.

en-Nehhâs der ki: Bu lafız bir şeyin büyük çoğunluğu anlamına gelen; den türetilmiştir. Atlılar topluluğuna da; ile denilir.

İbn Abbas dedi ki: Hepsi bir araya toplanır ve cehenneme atılırlar.

Mücahid ise Yukarıdan aşağıya yuvarlanırlar, diye açıklamıştır. Mukaril de: Oraya bırakılırlar, atılırlar, demektir, der. Hepsinin de anlamı birdir. "Bir şeyi toplayıp, sonra da yerine fırlatıp attım" denilir.o kimse büyük büyük lokmalar alıyor" denilir. Beddua esnasında da "Allah müslümanların düşmanlarını yıksın" denilir, denilmez. "Onu döktü ve altını üstüne getirdi" demektir. İşle yüce Allah'ın: "Hep birlikte yüzleri üstü oraya atılırlar" buyruğu da buradan gelmektedir. Bunun aslı şeklinde olup, ortadaki "be" harfi yerine iki "be"nin bir arada bulunmasının telaffuzu ağır geldiğinden dolayı değiştirilerek yerine "kef" harfi getirilmiştir,

es-Süddî dedi ki: "Yüzleri üstü oraya atılırlar" buyruğundaki zamir Arap müşriklerine aittir.

"İblis'in orduları" ile ilgili olarak yapılan bir açıklamaya göre de İblis'in pullara tapmaya çağırıp kendisine uyan herkes de onun ordusudur (ve onunla birlikte cehenneme atılacaklardır.)

Katâde, el-Kelbî ve Mukatil dedi ki: "Azgınlardan"dan kasıt şeytanların kendileridir. Bir diğer açıklamaya göre putlar demir ve bakır gibi maddelerden oldukları halde cehenneme atılacaktır. Buna sebep ise onlarla başkalarını azaplandırmaktır. "Onlar orada tartışarak derler ki" yani insanlar, şeytanlar, azgınlardan ve kendilerine ibadet olunmuş olanlar o vakit tartışmaya koyulacaklardır.

"Allah'a yemin olsun ki" diye Allah adına yemin edeceklerdir. "Biz gerçekten apaçık bir sapıklıkta idik." Yani hüsrandıydık, yok oluşta idik. Haktan yana apaçık bir şaşkınlık içindeydik, çünkü biz Allah ile birlikle başka ilahlar edinmiş ve bunlara tınmışık. İşte yüce Allah'ın: "Çünkü biz, sizi" ibadet hususunda "âlemlerin Rabbî İle bir tutmuştuk" buyruğunun anlamı budur. Halbuki siz şu anda ne bize yardımcı olabiliyorsunuz, ne de kendinize yardım edebiliyorsunuz.

"Bizi günahkârlardan başkası saptırmadı." Maksat bize putlara ibadeti süslü gösteren şeytanlardır. Kendilerini taklid ettiğimiz bizden önceki atalarımız diye de açıklanmıştır. Ebu'l-Âliye ve İkrime dedi ki: "Günahkâr-lardan"dan kasıt İblis ve Adem'in katil oğludur. Çünkü bunlar küfrü, öldürmeyi ve çeşitli masiyet türlerini ilk olarak başlatanlardır.

"Artık bize şefaate edecek bir kimse de yoktur." Ne meleklerden, ne peygamberlerden, ne de mü'minlerden.

"Candan bir dostumuz da yok." Bize şefkat gösterecek bir arkadaşımız da yok. Ali (r.a) şöyle dermiş: Kardeşlerinize dikkat ediniz, çünkü bunlar dünyada da azığınız, âhirette de azığınızdır. Cehennemliklerin: "Artık bize şefaate edecek bir kimse de yoktur, candan bir dostumuz da yok" diyecekleri hiç kulağında gelmedi

mi?

ez-Zemahşerî dedi ki: Burada "şefaâtçiler"in çoğul gelmesi, şefaâtçilerin çokluğu "candan dost"un tekil gelmesi ise böyle bir dostun azlığından dolaydır. Nitekim bir kimse bir zalimin baskısı altında mihnete uğrayacak olursa, sözüyle şehir ahalisinden kalabalık bir topluluk ona şefaâtçi olmak (iltimasta bulunmak) için giderler. Bu hem o kişiye acımalarından ötürü hem de bunun ecrini Allah'tan bekledikleri için böyledir. İsterse onların çoğunluğu daha önceden o kişiyi tanımamış olsunlar. Dost (sadîk) ise sana duyduğu sevgisinde sadık olan, seni üzen şeye üzülen kimsedir. Böyle bir kişi kartal yumurtasından bile daha az bulunur.

Hakimlerden birisine "sadîk: arkadaş" hakkında soru sorulmuş da o: Bu manası olmayan bir isimdir demiştir. O bu sözüyle sadıktan herkesi "hamîm" ile de çok yakın ve özel arkadaşı kastetmiş olabilir. "Candan dost: hamîm" kökünden kişinin akrabaları demek olan da gelmektedir. Bunun da aslı çok sıcak su demek olan "el-hamîm"den gelmektedir. Hammam ve humma da bu köktendir. Buna göre île kişinin kendisini yakan şeyden kendileri de yanan kimseler kastedilir. Mesela "Onu üzen onları da üzer" demektir, Yine "O şey yakın oиду" denilir. "Humma" da buradan gelmektedir. Çünkü humma da kişiyi eceline yaklaştırır.

Ali b. İsa dedi ki: Yakın kimseye "hamîm: candan dost" denilmesinin sebebi arkadaşının öfkelenmesi dolayısıyla kendisinin de galeyana gelmesidir. Böylelikle o bu kelimenin "hamiyyef'den alınmış olduğunu kabul etmektedir.

Katâde dedi ki: Yüce Allah kıyamet gününde sadîkin (samimi arkadaşın) sevgisini ve hamımın (candan arkadaşın) rikkatini giderir.

"Candan bir dostumuz da yok" buyruğunun "Şefaât edecek bir kimse"nin mahalline atf ile merfu okunmalar! caizdir, Çünkü bu ref mahallindedir.

"Sadîk'ın çoğulu diye gelir. Sıfat ile başkası arasındaki fark dolayısıyla; denilmez. Kûfelilerîn naklettiklerine göre bu kelime şeklinde de çoğul yapılabilir. en-Nehhâs ise; bu u2ak bir ihtimaldir demektir. Çünkü bu sıfat olmayan şeyin çoğuludur, "Ekmek, ekmekler" gibi. Aynı şekilde onlar diye çoğulunun yapılacağını da nakletmişlerdir. Ancak "efâil" vezni na't olmadığı takdirde "efal"ın çoğulu olarak gelir. "Daha kahraman ve daha kahramanlar" gibi. Tekil, erkek, çoğul ve dişî için aynı olmak üzere şeklinde gelir. Şair şöyle demiştir:

"Aşk yayım kurdular, sonra kalplerimize ok attılar, Düşmanca gözlerle; oysa onlar arkadaşır."

"o benim en has arkadaşımdır" anlamındadır. Küçültme ismi yapılması ise medih yoluyla. Hubab İbnu'l-Münzir'in şu sözlerinde olduğu gibi: "Ben (develerin

kendisiyle sürtünerek kaşınıp, şifa bulduğu) kaşınılan ağacın kükceğiziyim ve ben (hurma ağacının dalları yere düşmesin diye dallarının altına konulan, desteklenen) hurma ağaçcığızıyım." Bunu (aynı harfin şeddeli tekrarı) el-Cevherî zikretmiştir,

en-Nehhâs dedi ki: "hamînV'in çoğulu şeklinde gelir. Bununla birlikte zayıf düşürmek dolayısıyla "ef ilâ" vezni (yani bu çoğulun birinci şeklini) hoş karşılamamışlardır.

"Ne olurdu bir kere dönmek imkânımız olsaydı" anlamındaki buyrukta yer alan ref mahallindedir. Buyruğun anlamı da şudur: Eğer bizim dünyaya dönüşümüz söz konusu olursa, şefaathçilerimizin olması İçin hiç şüphesiz iman edeceğiz. Ancak onlar temenninin kendilerine fayda sağlayamayacağı bir zamanda temennide bulunacaklardır. Onlar bu sözlerini meleklerle, mü'mînler şefaathçilik yapacakları vakit söyleyeceklerdir.

Cabir b. Abdullah dedi ki: peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Kişi cennette iken - arkadaşları cahîmde olduğu halde- filan kişi ne yaptı der ve nihayet ona şefaath etmek ister ve sonunda Allah da onu, o arkadaşları hakkında şefaathçi kılar. O kurtuldu mu bu sefer müzikler: "Artık bize şefaath edecek bir kimse de yoktur, candan bir dostumuz da yok" diyeceklerdir. "[23]

el-Hasen dedi ki: Aliah'ı zikretmek üzere bir topluluk bir araya gelir de aralarında cennet ehlinden bir kul var ise mutlaka Allah onu o kimseler hakkında şefaathçi kılar. Şüphesiz ki iman ehli birbirlerine şefaath edeceklerdir. Onlar Allah nezdinde şefaathçilik edecek ve şefaathleri kabul olunacak kimselerdir.

Ka'b dedi ki: İki kişi dünyada arkadaş ise onlardan biri arkadaşının cehenneme doğru sürüklenmekte olduğunu görür. Bu sefer kardeşi kendisine: Al-İlah'a yemin ederim ki, kendisi ile kurtulabileceğim sadece tek bir iyiliğim kalmıştır. Onu sen al ey kardeşim, gördüğüm bu halden böylelikle kurtul. Ben ve sen beraber A'raf ta kalacaklar arasında kalalım. Bunun üzerine yüce Allah emir verir ve her ikisi de cennete sokulurlar.

"Şüphesiz yok ki bunda bir âyet vardır. Fakat onların çoğu mü'min değillerdi. Muhakkak Rabbin Azizdir, Rahîm'dir." Bu buyruklar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [24]

105. Nuh kavmi resulleri yalanladılar.

106. Hani kardeşleri Nuh onlara: "Korkmaz mısınız? demişti.

107. "Ben size gönderilmiş emin bir peygamberim.

108. "Artık Allah'tan korkun, bana itaat edin.

109. "Bunun İçin sizden hiçbir ücret istemem. Benim ecrimi vermek ancak

âlemlerin Rabbine aittir.

110. "O halde Allah'tan korkun ve bana itaat edin."

111. (Kavini): "Sana sıradan kimseler tabi olmuş iken, sana İman mı edelim?" dediler.

112. Dedi ki: "Onların yaptıkları hakkında benim bir bilgim yoktur.

113. "Onların hesabı ancak Rabbime aittir. Eğer inceden inceye kavrayan kimselerseniz.

114. "Ben mü'minleri kovacak değilim. **115-** "Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım."

116. Dediler ki: "Ey Nuh! Eğer vazgeçmez isen mutlaka taşlananlardan olacaksın."

117. Dedi ki; "Rabbim, kavmim gerçekten beni yalanladı.

118. "Artık benimle onlar arasında Sen ayırd edici hükmünü ver. Beni ve beraberimdeki mü'minleri de kurtar."

119- Biz de onu ve onunla birlikte olanları dopdolu o gemi içerisinde kurtardık.

120. Sonra geri kalanları da suda boğduk.

121. Muhakkak bunda bir âyet vardır. Onların çoğu iman etmediler.

122. Muhakkak Rabbin Aziz olandır, Rahim olandır.

"Nuh kavmi rasûlleri yalanladılar." Kavim müzekker olduğu halde tenis alameti ile; "(öjiS'): Yalanladılar" denilmiştir. Çünkü buyruğun anlamı, Nuh kavmi topluluğu yalanladılar şeklindedir. "Rasûller" denilmesinin sebebi ise bir rasûlü yalanlayan kimsenin bütün rasûlleri de yalanlamış olacağından dolayıdır. Zira herbir rasûl bütün rasûlleri tasdik etmeyi emreder.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar hem nübüvvet hususunda, hem de kendilerine kendisinden sonra rasûllerin geleceğine dair vermiş olduğu haberler hususunda Nuh (a.s)'ı yalanladılar.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada cins (isim olarak rasûller) zikredilmiş, fakat maksat Nuh (a.s)'dır. Buna dair açıklamalar daha önce el-Furkan Sûre-si'nde (25/37. ayetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Hani kardeşleri" yani babalarının oğlu. Buradaki neseb kardeşliğidir, dîn kardeşliği değildir. Aynı cinsten olmak bakımından kardeşliktir, diye de açıklanmıştır. Nitekim yüce Allah: "Biz gönderdiğimiz herbir peygamberi ancak kendi kavminin diliyle gönderdik" (İbrahim, 14/4) diye buyurmaktadır. Buna dair açıklamalar da daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/65. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Bu buyruğun Arapların: Ey Temimoğullarının kardeşi, sözleri kabilinden olduğu da söylenmiştir. Onlar bununla, onlardan olan bir kişi demek isterler. ez-

Zemahşerî dedi ki: el-Hamase'de yer alan şu beyit de bu kabildendir.

"Onlar musibetler esnasında kardeşleri kendilerini yardıma çağırdığında, Sormazlar sorduklarına dair herhangi bir delil."

"Kardeşleri Nuh onlara: Kormaz mısınız?" yani putlara ibadet hususunda Allah'tan korkmaz mısınız? "demişti. Ben size gönderilmiş emin bir peygamberim." Allah'tan size tebliğ ettiklerim hususunda doğru söyleyenim. Ben sizin aranızda "emin" bir kimseyim, diye de açıklanmıştır. Çünkü onlar, onun emin ve doğru bir kişi olduğunu önceden biliyorlardı. Tıpkı Kureyş arasında Muhammed (sav)'in durumu gibi. "Artık Allah'tan korkun." Yüce Allah'ın azabından, O'na itaat etmek suretiyle kendinizi koruyun,

"Bana" size imandan olmak üzere emretmiş olduğum hususlarda "itaat edin."

"Bunun için sizden hiçbir ücret istemem." Yani benim sizin malınızda hiç gözüm yok."Benim ecrimi" yaptıklarımın karşılığını "vermek ancak âlemlerin Rabblne aittir."

"O halde Allah'tan korkun ve bana itaat edin" emrini de te'kid olmak üzere ikinci bir defa tekrarlamıştır.

"Sana sıradan kimseler tabi olmuş iken sana iman mı edelim, dediler"

buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[25\]](#)

1- Buyruğun Anlamı:

"Sana sıradan kimseler tabi olmuş iken" buyruğunda-ki "vav" hal içindir. Burada; mukadder olarak vardır. takdirindedir. "Sana iman mı edelim?" Senin söylediklerini tasdik mi edelim?

"Sıradan kimseler" lafzı "Sıradan kimse"nin çoğuludur.

Bunun kırık çoğulu ise şeklinde gelir. Müennesi çoğulu da, diye gelir.

en-Nehhâs dedi ki: Bildiğimiz kadarıyla nahivcilerden hiçbir kimse bunlardan herhangi birisinde "elif ile "lam"ın hazfedilmesin! caiz görmüş değildir.

İbn Mes'ud, ed-Dahhâk, Yakub el-Hadramîve diğerleri; "Sana uyanlar bayağı kimseler iken..." diye okumuşlardır. en-Nehhâs: Bu güzel bir kıraattir, demiştir. Buradaki "vav"ın arkasından çoğunlukla isimler gelir, fiiller ise ile birlikte gelir. "Uyanlar, tabiler" lafzı ile çoğuludur. Bu tekil için de, çoğul için de kullanılabilir. Şair der ki:

"Onun tabileri vardır, insanlar bilir ki o, Yakınlaştığı kimse için hem yaz olur, hem bahar*

(Bu kıraate göre) "(îlAil); Sana uyanlar" lafzının merfû' gelmesi mübte-dâ olması dolayısıyla olabilir. O takdirde "Sıradan kimseler" de

onun haberi olur. İfadenin takdiri de şöyle olur: Sana tabi olanlar ancak bayağı kimseler iken sana iman mı edelim? Bununla birlikte yüce Allah'ın: "Sana iman mı edelim?" buyruğundaki zamire atfedilmiş olması da mümkündür. O vakit ifadenin takdiri şöyle olur Sana uyanlar bayağı kimseler iken biz sana iman edelim de onlardan mı sayılalım? Buradaki ifade takdirinde; "Sana iman mı edelim?" derken, Sana" diye fasıl yapmak güzeldir.

"Sıradan kimseler" ile ilgili yeterli açıklamalar daha önceden Hud Sûre-si'nde (11/27, âyet, 2, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Burada ise buna ek bir açıklamada bulunalım ki bu da bir sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir.

[\[26\]](#)

2- Nuh (a.s)'a İman Edenler:

Denildiğine göre ona iman edenler; oğulları, kızları, gelinleri ve oğullarının oğulları olmuştur. Beraberlerinde başkaları olup, olmadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Her iki halde de hepsi de salih kimseler idi. Nuh (a.s) da: "Beni ve beraberimdeki mü'minleri de kurtar" diye dua etmişti. Onunla beraber olanlar, ona tabi olanlardı. Kâfirlerin onlar hakkında söyledikleri sözlerden dolayı onlar hakkında herhangi bir kusur ya da yerilmeyi gerektirecek bir husus söz konusu olamaz. Bilakis asıl bayağı kimseler onları yalanlayan kimselerdir.

es-Süheylî dedi ki: Avamın bir çoğu bu âyetin tefsirinde rivayet edilmiş şu sözlere aldanmıştır: Güya ona iman edenler dokumacılar ve hacamatçılar imiş. Eğer iddia ettikleri gibi burılar dokumacı kimseler olsaydı, hiç şüphesiz Allah'ın peygamberine iman etmeleri ve ona tabi olmaları onlar için şereflendirici bir husus olurdu. Tıpkı Bilal ve Selma'nın erken müstüman olmakla şerefli olmaları gibi. Her ikisi de Peygamber (sav)'ın ashabının ileri gelenlerinden ve büyüklerindendir. Ama Nuh (a.s)'ın çoluk-çocuğu dokumacı ve hacamatçı olmadığı gibi; dokumacı ve hacamatçılar da hakkında söyledikleri sözler eğer o peygamberlere iman etmiş iseler kâfirlerin söyledikleri gibi hiçbir şekilde bayağı kimseler olamazlar. Nitekim bugün bizim dokumacılarımıza da herhangi bir yergi veya bir eksiklik ulaşamaz. Çünkü bu, kâfirlerin söyledikleri sözlerin nakledilmesinden ibarettir. Kâfirlerin bu söylediklerine dair herhangi bir delil ileri sürmeleri ise asla mümkün değildir. Bunun bir ayıp olarak görülmesi de çok büyük bir cahilliktir. Esasen yüce Allah da sanat ve mesleklerin din açısından kişiye hiçbir şekilde zararlı olamayacağını açıkça bildirmiştir.

"Dedi ki: Onların yaptıkları hakkında benim bir bilgim yoktur." Bu buyruktaki; (ols) zaidir. Ben onların neler yaptıklarını bilmiyorum, demektir. Bunun da

anlamı şudur; Ben onların amellerini bilmekle yükümlü değilim. Benim yükümlülüğüm onları imana davet etmektir. Asıl göz önünde bulundurulması gereken de imandır, meslekler ya da sanatlar değildir. Sanki onlar: Sana şu zayıf kimselerin tabi olmalarının sebebi bu yolla güç kazanıp mal sahibi olmayı umut etmeleridir demişler de, o da onlara şöyle cevap vermiş gibidir: Ben onların içlerinde gizlediklerini bilemem. Beni ilgilendiren sadece onların zahiri durumlarıdır. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Ben yüce Allah'ın onlara hidayet verip sizi sapıtacağını, onları doğruya iletip sizi azdıracığını, onları muvaffak kılıp sizi yardımsız bırakacağını bilemem.

"Onların" amelleri ve imanları itibariyle "hesabı ancak Rabbime aittir. Eğer inceden inceye kavrayan kimseler seniz."

Burada "Eğer"in cevabı hazfedilmiştir. Yani eğer siz onların hesaplarının Rablerine ait olduğunu bilseydiniz sanatlan, meslekleri dolayısıyla onları ayıplamazdınız.

"Kavriyorsunuz" fiili genel olarak kâfirlere hitab olmak üzere "te" ile okunmuştur. Zahir (kuvvetli olan) da budur. Ancak İbn Ebi Able ile Mu-hammed b. es-Sümeika: "İnceden inceye kavrayan kimseler olsalardı" şeklinde "ye" ile okumuşlardır. Bu şekliyle adeta kâfirlerin durumu hakkında bir haber vermek gibidir ve onlara hitab terkedilmiş gibidir. Yüce Allah'ın: "Hatta siz gemilerde bulunduğunuz zaman onlarda içindekileri güzel bir rüzgar ile götürüp..." (Yunus, 10/22) buyruğunda olduğu gibi.

Rivayete göre Süfyan'a, müslüman olduğu halde zina etmiş ve çocuğunu öldürmüş bir kadının durumu hakkında: Bu kadının kesinlikle cehennemde olduğu söylenebilir mi? diye sorulmuş, o da: "Onların hesabı ancak Rabbi-me aittir, eğer inceden inceye kavrayan kim s elerseniz" âyetini okudu.

"Ben mü'minleri kovacak değilim." Onların durumları düşüktür, işleri bayağıdır diye böyle bir şey yapmam. Sanki onlar -Kureyş'in istediği gibi- zayıf kimseleri kovmayı kendisinden istemiş gibidirler.

"Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım." Yani yüce Allah beni fakirleri bir kenarda tutup özellikle zenginlere göndermiş değildir. Ben bir rasûlüm, size benimle gönderileni tebliğ ederim. Kim bana itaat ederse Allah nezdinde mutlu ve bahtiyar odur, isterse fakir olsun,

"Dediler ki: Ey Nuh eğer™ bizim ilahlarımıza dil uzatmaktan, dinimizi ayıplamaktan "vazgeçmez isen mutlaka taşlananlardan olacaksın." Bu taşlamanın taşlarla olacağını Katâde söylemiştir. İbn Abbas ve Mukatil ise bunu, öldürülenlerden olacaksın diye açıklamışlardır. es-Sümalî dedi ki: Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "taşlananlar" ifadelerinin hepsi öldürmek demektir. Meryem

Sûresİ'ndeki: "Eğer vazgeçmezsen seni mutlaka taşlarım."(Meryem, 19/46) bundan müstesnadır. Burada, mutlaka sana ağır söz söylerim demektir.

"Taşlananlardan" ifadesinin kendilerine dil uzalılan, sövölüp sayılanlardan... anlamında olduğu da söylenmiştir ki bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır. Ebu Duâd'ın şu sözü de bu kabildendir...[\[27\]](#)

"Dedi ki: Kabbim, kavmim gerçekten beni yalanladı. Artık benimle onlar arasında sen ayırdedici hükmünü ver. Benî ve beraberimdeki mü'min-leride kurtar." Nuh (a.s) onların iman edeceklerinden yana ümidini kesince, bu sözleri söylemişti. -Âyet-i kerimede sözü geçen-; "el-Feth" hüküm vermek demektir ki buna dair açıklamalar daha önceden (el-A'raf, 7/89. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Biz de onu ve onunla birlikte olanları dopdolu o gemi İçerisinde kurtardık." Bununla tufanda bindikleri gemiyi kastetmektedir ki, daha önceden bundan söz edilmişti.

"Dopdolu" demektir, "Dolu olmak" İse geminin insanlarla, canlılarla ve başka şeylerle doiup taşmasıdır. Burada lafzında "Gemi" müennes gelmemiştir, çünkü burada bu lafız çoğul değil, tekildir.

"Sonra" Nuh'u ve iman edenleri kurtardıktan sonra "geri kalanları da suda boğduk. Muhakkak bunda bir âyet vardır, onların çoğu İman etmediler. Muhakkak Rabbin Aziz olandır, Rahim olandır." [\[28\]](#)

123. Âd (kavmi) rasûllerİ yalanladılar.

124. Hani kardeşleri Hûd onlara: "Sakınmaz mısınız?" demişti.

125. "Muhakkak ben size gönderilmiş emin bir peygamberim.

126. "Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.

127. "Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbine aittir.

128. "Siz her yüksek yerde eğlenmek için koca bir bina mı inşa edip durursunuz?

129. "Ve ebedi kalırsınız ümidi ile sapasağlam kaleler mi yapar durursunuz?

130. "Yakaladığınız zaman da zorbaca mı davranırsınız?

131. "Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.

132. "Size bildiğiniz nimetlerle destek verenden sakının;

133. "O size hem davarlar ve çocuklarla destek verdi;

134. "Hem de bahçeler ve pınarlarla.

135. "Gerçekten sizin için büyük bir günün azabından korkarım."

136. Onlar dediler ki: "Sen öğüf versen de, öğüt verenlerden olma-san da bizim İçin birdir.

137. "Bu öncekilerin âdetlerinden başka bir şey değildir.

138. "Biz azab olunacaklardan da değiliz."

139. Böylece onu yalanladılar. Biz de onları helak ettik. Muhakkak ki bunda bir âyet vardır. Onların çoğu da mü'min değildi.

140. Muhakkak Eabbin Aziz olandır, Rahim olandır.

"Âd (kavmi) rasûlleri yalanladılar" buyruğundakî "Yalanladdar" fiilindeki müenneslik te'si kabile ve cemaat anlamı ihtiva ettiğinden dolayıdır. Rasûlleri yalanlamaları da daha önceden geçtiği gibidir.

"Hani kardeşleri Hûd onlara: sakınmaz mısınız? demişti. Muhakkak ki ben size gönderilmiş emin bir peygamberim. Artık Allah'tan korkun ve bana İtaat edin. Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Sabbine aittir." Bu buyrukların anlamı açıktır, daha önce de benzerleri geçmişti.

"Siz her yüksek yerde eğlenmek için koca bir bina mı İnşa edip duruyorsunuz?" buyruğundaki: "Yerden yüksekçe olan herşey" hakkında kullanılır. Bu açıklama İbn Abbas ve başkalarına aittir. 'in çoğuludur. "Arazinin yüksekliği ne kadardır?" demektir.

Katâde, bu yol demektir, diye açıklamıştır. Bu aynı zamanda ed-Dahhâk, el-Kelbî, Mukatîl ve es-Süddî'nin de görüşüdür. İbn Abbas da yine bu görüşü ifade etmiştir. el-Müseyyeb b. Ales'in şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Serap, onu bir alçaltıyor, bir yükseltiyor. Beyaz bir elbiseymiş gibi parlayan yol."

Burada görüldüğü gibi (yol demek olan açıklamakta olduğumuz kelime İle yolu beyaz elbiseye benzetmektedir.

en-Nehhâs dedi ki: Yerin yüksekçe taraflarına da, yola da; denilmesi sözlükte bilinen bir husustur .

Şair de şöyle demektedir;

Üstüste binmiş kanadının tüyleri parıldıyor dağın üzerinde, Gecenin çiğleri tüyleri üzerinde panldayıp duruyor."

Umare dedi ki; "Dağ" demektir, tekili çoğulu da diye gelir. Mücahid: tki dağ arasındaki geçit, yol demektir, demiştir. Ondan gelen bir başka rivayete göre ise küçük tepelik anlamındadır. Yine ondan rivayete göre etrafın gözetlenmesine yarayan yüksekçe yer demektir.

İkrime ve Mukatîl dedi ki: Bunlar yolculuğa çıktıkları vakit yıldızlarla yollarını buluyorlardı. O bakımdan yollarda doğru yoldan şaşdırmamak için uzunca alâmetler bina ederlerdi. Buna da yüce Allah'ın: "Âyet: alâmet (mealde: koca bir bina)" lafzı delil teşkil etmektedir.

Mücahid'den rivayete göre bu güvercinler için yapılan yapılar anlamındadır. Buna delil de: "Eğlenmek için* buyruğudur ki, oynamak için demektir. Yani sizler yüksek her bir yerde güvercinler için yapılan bina ve burçlar kabilinden kendileriyle oyun oynamak maksadıyla yüksek bir alâmet mi dikersiniz?

Bu, yolda gidip gelenlerle oynayıp eğlenmek maksadıyla... diye de açıklanmıştır. Yani siz gidip gelenlere yukardan bakıp kontrol edecek şekilde yüksek olan her bir yerde yolcularla alay etmek maksadıyla bir bina mı yaparsınız?

el-Ketbî dedi ki: Bu öşürcülerin (vergi ve gümrük memurlarının) yanlarından geçen kimselerin malları ile istedikleri gibi oynamalarını ifade eder. Bunu da el-Maverdî na ki etmiştir,

İbnu'l-A'râbî dedi ki; "Manastır" demektir. Yine bu kelime sahrada güvercinlerin kondukları yüksekçe yer anlamına da gelir. Aynı zamanda yüksekçe tepe manası da vardır. Bu kelime iki türlü telaffuz edilebilir. "Ra" harfî esreli ve üstün olmak üzere çoğulu da şeklinde gelir. Bu açıklamayı es-Sa'îbî zikretmiştir.

"Ve ebedî kalırsınız ümidi ile sapasağlam kaleler mi yapar durursunuz?"

el-Kelbî konaklar mı, diye açıklamıştır. Bunun yüksekçe kaleler anlamına geldiği de söylenmiştir ki; bu İbn Abbas ve Mücahid'in açıklamasıdır. Şairin şu beyitinde de bu anlamdadır.

"Onların yurtlarını kupkuru ve ıpıssız kıldık, Yüksekçe kaleleri ve burçları da yerle bir ettik."

Bunun "yüksek köşkler" anlamına geldiği de söylenmiştir. Yine bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Ondan gelen bir diğer rivayete göre bunlardan kasıt (çöllerde yapılan) güvercin kuleleri (burçian)dır. es-Süddî de böyle demiştir.

Derim ki: Mücahid'den böyle bir rivayetin nakledilmiş olma ihtimali uzaktır. Çünkü "(az önce geçen) koca bir bina: er-rî'" hakkında bunun güvercin burçları ve kuleleri anlamında olduğunu söylediği belirtilmişti. O vakit bu (burada da aynı manaya gelirse) ifadede bir tekrar olur.

Katâde dedi ki: Bu, yerin altında sular için sarnıç demektir. ez-Zeccâc da bunlar, su için yapılan yerler demektir diye açıklamıştır. Bunun tekili de; ile şeklinde gelir. Lebid'in şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Çürüdük bizler; fakat çürümez doğup duran yıldızlar

Bizden sonra geriye dağlar ile yaptığımız su sarnıçları (havuzları) kalacaktır."

el-Cevherî dedi ki; "İçinde yağmur sularının toplandığı havuz gibi bir şeydir."

"Nun" harfî ötreli olarak kullanılırsa da aynı anlama gelir. jse kaleler demektir. Ebu Ubeyde yapılan her bir binaya: denilir demiştir. Bunu el-Mehdevî nakletmektedir.

Abdu'r-Rezzak dedi ki: "Sapasağlam kaleler" bizde Yemenlilerin lehçesinde Âd

kavminden kalma köşkler demektir.

"Ve ebedi kalırsınız ümidi île" ebedi kalmak maksadıyla (böyle mi yaparsınız?) Bir açıklamaya göre buradaki istifham (soru) azarlamak anlamına da gelebilir. "Siz ebedi kalacağınızı mı zannediyorsunuz" demek olur. Bu da bir kimsenin: "Bana sövdüğünü ümid ederim" deyip: Bana sövüyor musun, demek istemesine benzer. Bu anlamdaki bir açıklama İbn Zeyd'den rivayet edilmiştir.

el-Ferrâ dedi ki; Ebedi krnak düşüncesiyle böyle yapıyor, fakat ölümü hiç düşünmüyorsunuz, demektir. İbn Abbas ve Katâde de şöyle demiştir: Sanki siz oralarda ebedi ve baki kalacaksınız gibi... demektir.

Bir kıraatte de "Ebedi bırakılacakmışcasına..." şeklindedir ki bunu da en-Nehhâs zikretmiştir.

Katâde'nin naklettiğine göre bu ifade kıraatlerin birisinde; "Ebedi imişsiniz gibi" şeklinde idi (sahih görülmediğinden terkedilmiştir). "Yakaladığınız zaman da zorbaca mı davranırsınız?"

Bu buyruktaki "Yakalamak" satvet ve şiddetle almak demektir, "Onu şiddetle yakaladı, yakalar" denilir. "Onu yakalamaya çalıştı" demektir; mastarı da: şeklinde gelir.

İbn Abbas ve Mücahid dedi ki: Batş (şiddede yakalamak) kılıçla öldürmek yahut kamçıyla dövmek suretiyle şiddet uygulamak demektir. Bu da, siz bu işi zulmen yapıyorsunuz demektir.

Yine Mücahid; Bu, kamçı ile dövmek demektir, demiştir. Bunu da İbnu'l-Arabî'nin naklettiğine göre Malik b. Enes, Nafi'den, o da İbn Ömer'den rivayet etmiştir.

Haksızca kılıçla öldürmek demek olduğu da söylenmiştir. Bunu da Yahya b. Sellâm nakletmiştir.

el-Kelbî ile el-Hasen dedi ki; Bu, gerekli araştırmayı yapmaksızın kızgınlık ve öfke île birisini öldürmek demektir. Bütün bu açıklamalar İbn Abbas'ın açıklamasının kapsamındadır.

Bir diğer açıklamaya göre bu; affetmeksizin ve herhangi bir şekilde mühlet tanımaksızın gerek kasten, gerek hata yoluyla sorgulamak (ve öldürmek) demektir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Malik'in yaptığı açıklamayı yüce Allah'ın Musa (a,s) hakkındaki şu buyrukları da desteklemektedir: "(Musa) ikisinin de düşma nı olanı yakalamak (açıklamakta olduğumuz kelime ile aynı kökten gelen "batş" fiili île) isteyince dedi ki: Ey Musa! Dün bir kişiyi öldürdüğün gibi beni de mi öldürmek istiyorsun. Sen ancak yeryüzünde bir zorba olmak ist ersin," (d-Kasas, 28/19) Çünkü Musa (a.s) böyle birisine ne kılıç çekmiş, ne de mızrak saplamıştı,

sadece ona bir yumruk indirmişti ve bu yumruğu sebebiyle adam ölmüştü. "Batş" el ile de olabilir. Bunun asgari miktarı ise yumruk vurmak ve itmektir. Bundan sonra da kamçı ve sopa ile vurmak, arkasından demir (silah) ile vurmak gelir. Hak ile olması dışında bunların hepsi yerilmiş şeylerdir.

Âyet-i kerime daha önceden R^lmış ümmetler hakkında haber vermek üzere, yüce Allah tarafından bu fiilleri sebebiyle kendilerini yerdiği ve uygun görmediğini İfade ettiği gibi; bu fiilden uzak durmak noktasında da bize öğüt olmak üzere nazil olmuştur.

Derim ki: Yerilmiş olan bu nitelikler, bu ümmetin bir çoğunda kendisini göstermeye başlamıştır. Özellikle de Bahri (Memlûk)'lerin yönetim başına geldikleri zamandan itibaren Mısır diyarında bu böyledir. Bunlar haksız yere insanları kamçılarla, sopalarla dövüp yakalamaktadır. Zaten Peygamber (sav) bunun olacağını da haber vermiştir. Nitekim Müslim'in Sahih'inde yer alan rivayete göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Cehennem ehli olan iki sınıf vardır ki henüz daha bunları görmüyorum. (Biris) beraberlerinde inek kuyruklarını andıran kamçılar ile insanları vuran bir topluluk, diğeri ise giyinmiş fakat çıplak başkalarını kendilerine meylettiren, kendileri de başkalarına meyleden, başlan yana yatmış deve hörgüçlerini andıran kadınlardır. Böylesi kadınlar ne cennete girerler, ne kokusunu alırlar ve hiç şüphesiz ki oranın kokusu şu kadar şu kadar mesafeden alınır."[\[29\]](#)

Ebû Davud'un rivayetine göre de İbn Ömer şöyle demiştir: Rasûlullah (yav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Sizler 'îne[\[30\]](#) satışını yapıp, ineklerin kuyruklarını yakalayıp, ziraate razı olur ve cihadı terkedecek olursanız, Allah üzerinize -tekrar dininize geri dönünceye kadar- hiçbir şekilde kaldırmayacağı bir zilleti musallat kılar."[\[31\]](#)

"Zorbaca" öldürücüler olarak... demektir. Zorba (cebbar) haksız yere öldüren kişi demektir. Yüce Allah'ın: "Sen ancak yeryüzünde bir zorba (cebbar) olmak istersin" (el-Kasas, 28/19) buyruğunda da bu anlamdadır. Bu açıklamayı el-Herevî yapmıştır.

Zorba (cebbar)'ın azgın ve başkalarına tasallut eden kimse anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Sen üzerlerinde bir zorlayıcı (cebbar) değilsin." (Kâf, 50/45) buyruğunda da bu anlamdadır. Yani sen onlara musallat kılınmış bir kimse değilsin. Şair de şöyle demektedir:

"Biz o zorbadan hükümdarlığını kılıçla, zorla aldık Akşam vakti idi ve meydandaydı mızraklarımızın uçları"

Yüce Allah'ın: "Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin" buyruğunun anlamı

daha önce geçmiş bulunmaktadır.

"Size bildiğiniz nimetlerle" yani bir çok hayır ve bereketlerle "destek verenden sakının" buyurduktan sonra bu nimetlerin neler olduğunu şu buy-ruklarıyla açıklamaktadır:

"O size hem davarlar ve çocuklarla destek verdi, hem de bahçeler ve pınarlarla." O bunları size müsahhar kıldı, lutfuyla bunları size ihsan etti. O halde kendisine ibadet olunması, şükredilmesi ve küfredilip, kendisine kar-Şi nankörlük edilmemesi gereken O'dur.

"Gerçekten ben sizin için" eğer onu inkâr ile kâfir olur ve bu haliniz üzere ısrar edecek olursanız "büyük bir günün azabından korkarım."

"Onlar dediler ki: Sen öğüt versen de öğüt verenlerden olmasan da bizim için birdir." Hiçbirisi farketmez, çünkü biz senin sözlerini dinlemeyecek, söylediklerine kulak asmayacağız.

el-Abbas, Ebu Arar ile Bişr'den, o el-Kisaî'den "Öğüt versen de"

buyruğunu "zı" ile "te" harflerini birbirine idgam edilmiş olarak; şeklinde okuduğunu rivayet etmiştir. Ancak bu uzak bir ihtimaldir, çünkü "zı" ıtbak harfidir, ona ancak son derece yakın olan harfler ile onun gibi (misli) ve mahreci aynı olan harfler idgam edilir.

"Bu öncekilerin adetlerinden başka bir şey değildir." İbn Abbas ve başkalarından nakledildiğine göre, öncekilerin dininden başka bir şey değildir, demektir. el-Ferrî da öncekilerin adetleri... diye açıklamıştır.

İbn Kesir, Ebu Amr ve el-Kisaî, diye okumuş, diğerleri ise; diye okumuşlardır.

el-Herevî dedi ki: Yüce Allah'ın bu buyruğu (İbn Kesir, Ebu Amr ve el-Kisaî'nin kıraatine göre) onların uydurmaları ve yalanları anlamındadır. Buna karşılık; okuyuşu ise, onların adetleri., anlamındadır. Arapların; sözleri "filan kişi bizlere öncekilerin uydurulmuş hurafe ve sözlerini anlattı" demektir.

İbnu'l-A'râbî dedi ki: din, karakter ve mürüvvet (insanlık) anlamındadır. en-Nehhâs dedi ki: Bu okuyuş el-Ferrâ'ya göre öncekilerin adeti anlamındadır. Bize Muhammed b. el-Velid, Muhammed b. Yezid'den dedi ki: "Öncekilerin adetleri" demek onların izledikleri yol ve tutturdıkları gidiş demektir. Ebu Ca'fer (en-Nehhâs) dedi ki: Her iki görüş de birbirine yakıttır. Peygamber (sav)'ın şu hadisinde de bu anlamdadır:

"İman bakımından mü'minlerin en kamil olanı ahlakı itibariyle en güzel olanlarıdır."[\[32\]](#) Yani davranışları, alışkanlıkları, yüce Allah'a itaat hususunda izlediği yolu en güzel olan demektir. Ahlâkı güzel olmakla birlikte fâcir bir kimsenin faziletli olması imkânsız olduğu gibi; kötü ahlâklı fakat facir olmayan bir kimsenin iman itibariyle daha mükemmel olması da söz konusu olamaz. Ebu

Ca'fer (en-Nehhâs) dedi ki: Bize Muham-med b. Yezid'den nakledildiğine göre; Öncekilerin yalanlamaları ve asılsız kanaat ve tahminleri" anlamındadır. Şu kadar var ki; o birinci kıraate meylederdi. Çünkü bu kıraatte kendi atalarını övmek muhtevası vardır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu halleri ile ilgili varid olmuş buyrukların çoğunda atalarını methettikleri görülmektedir. Onlann: "Biz atalarımızı birdin üzere bulduk" (ez-Zuhruf, 43/23) buyruğunda da (böyledir). Ebu Kılabe'den rivayete göre ise o "hı" harfini ötreli, "lam" harfini de sakın olarak ve; "Adetler" kelimesinin hafifletilmiş şekli olarak okumuştur. Ayrıca bunu İbn Cübeyr, Nafi'in arkadaşlarından, onların Nafi'den naklettiği rivayet olarak da zikretmiştir.

in "öncekilerin dini" demek olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Allah'ın yarattığını değiştireceklerdir." (en-Nisa, 4/119) Burada Allah'ın dinini değiştireceklerdir, anlamındadır. Buna karşılık; "Öncekilerin adetleri" demektir. Yani ortada önce hayat, sonra ölüm vardır. Öldükten sonra diriliş diye bir şey yoktur.

Şöyle de açıklanmıştır: Senin karşı çıktığın bizim yapılarımız ve zorbaca yakalayışımız ancak bizden öncekilerin bir adetidir, biz de onlara uyuyoruz, demektir.

"Bîz" yaptıklarımızdan ötürü "azab olunacaklardan da değiliz" buyruğu şöyle açıklanmıştır: Yani öncekilerin cisimleri yaratılmıştır, biz de bizden önce yaratılıp da ölenler gibi yaratılıyor. Onların başlarına bizim kendisi ile sakındırdığın azab namına bir şey de inmedi.

"Böylece onu yalanladılar. Biz de" ileride el-Hakka Sûresi'nde (69/6. âyetin ve devamının tefsirinde) geleceği üzere ıslıklı ve azgın bir fırtına ile "on-ları helak ettik. Muhakkak bunda bir âyet vardır, onların çoğu da mümin değildi." Kimi ilim adamının dediğine göre peygamberleri ile birlikte üçyüz bin ve birkaç yüz kişi iman etti, geri kalanları ise helak oldu.

"Muhakkak Kabbın Aziz olandır, Rahîm olandır." [\[33\]](#)

141. Semüd (kavmi) de peygamberleri yalanladılar.

142. Hani kardeşleri Salih onlara demişti ki: "Korkmaz mısınız? 143- "Ben sizin için güvenilir bir elçiyim.

144. "O halde Allah'tan korkun ye bana itaat edin.

145. "Buna karşılık sizden bîr ücret istemem. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbine aittir.

146. "Siz burada güven içinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz?

147. "Bahçelerde ve akarsular arasında;

148. "Ekinler ve meyveleri olgunlaşmış güzel hurma ağaçları arasında,
149. "Dağlardan azgınlığınızdan ve şımarıklık olsun diye evler yontuyorsunuz.
150. "Artık Allah'tan korkun re bana itaat edin.
151,152. "Şu günahkârların yeryüzünde fesad yapıp, ıslah etmeyenlerin emrine de itaat etmeyin."
153. Dediler ki: "Sen muhakkak aşırı bir şekilde büyülenmişlersin.
154. "Sen de ancak bizim gibi bir insansın. Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi bir âyet getir."
155. Dedi ki: "İşte bu dişi devedir. Onun da belli bîr su içme nöbeti vardır, sizin de belirli bir günde su İçme nöbetiniz vardır.
156. "Ona kötülükle el sürmeyin. O zaman sizi büyük bir günün azabı yakalar."
157. Derken onu boğazladılar da pişman oluverdiler.
158. Bunun üzerine azab onları yakaladı. Muhakkak bunda bir âyet vardır; ama onların çoğu iman etmediler.
159- Muhakkak senin Rabbln Aztz olandır, Rahim olandır.

"Semûd (kavmi) de peygamberleri yalanladılar." Burada Salih (a.s) ile onun kavmi Semûd'un kıssası zikredilmektedir. Daha önce el-Hicr Sûresi'nde (15/80, âyetin ve devamının tefsirinde) belirtildiği gibi bunlar el-Hicr denilen yerde yaşıyorlardı. Orası pek çok hurma ağaçları, ekinleri ve suları bulunan bir yerdi.

"Siz burada güven İçinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz?" Yani dünyada ölüm ve azaptan yana emniyet içerisinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz? İbn Abbas dedi ki: Onlara çok uzun ömür verilmişti. O bakımdan yaptıkları binalar onlar kadar varlığını sürdüremiyordu. Buna da yüce Allah'ın: "O sizi... uzun bir ömür boyu yaşattı" (Hud, 11/61) buyruğu deli) teşkil etmektedir. Salih (a.s) bu tutumları dolayısıyla onları azarlayarak dedi ki; Siz dünyada ölümsüz olarak kalacağınızı mı zannediyorsunuz? "Bahçelerde ve akarsular arasında, ekinler ve meyveleri olgunlaşmış güzel hurma ağaçları arasında."

ez-Zemahşerî dedi ki, "bahçeler" buyruğundan sonra "hurma ağaçları arasında" diye buyurmuştur. Nasıl ki "ne'am" denildiğinde çift yaratılmış hayvanlar arasından öncelikle deveyi kapsadığı gibi "bahçeler" denildiğinde de öncelikle hurma ağaçlarını kapsar. Hatta öyleki Araplar bahçe (ecnnet)i zikrederken, sadece hurma ağacını kastederler. Nitekim "ne'am" deyip de sadece deveyi kastettikleri gibi. Şair Züheyr de şöyle demiştir:

"Gözlerim kov alarmdadır sanki su taşıyan bir devenin, Uzun boylu hurma ağaçları bulunan bir bahçeyi sulayan ve bundan yorgun düşmüş bir devenin."

Görüldüğü gibi burada hurma ağaçlarını kastetmektedir diye sorulursa; deriz ki:

Bunu iki şekilde açıklayabiliriz: 1- Genel olarak ağaçların kapsamına girmekle birlikte özellikle hurma ağacının söz konusu edilmesi diğer ağaçlardan olan üstünlüğüne dikkat çekmek içindir. 2- Bahçelerle hurma ağaçları dışında ağaçları bulunan diğer bahçeleri kastetmiş olma ihtimalidir. Çünkü lafız buna elverişlidir. Bundan sonra da ona hurma ağaçları atfedilmiştir.

"Meyve" lafzı aslında kılıcın sivri ucu gibi hurma ağacından çıkan ve içinde salkımın çöpleri bulunan demektir. ise salkımı ile birlikte gövdeden çıkan büyükçe salkıma denilir.

"Olgunlaşmış" ile ilgili olarak İbn Abbas şu açıklamayı yapmıştır; Bu, kabında kaldığı sürece hurma meyvesinin güzel halini ifade eder. Bu kelime aynı zamanda latif ve İnce manasına gelir. Şair İmrû'l-Kays'ın şu mısraında da bu anlamda kullanılmıştır:

"Eğildi üzerime yumuşak, ince beliyle ve dolgun bacaklarıyla"

el-Cevherî dedi ki: Yeni çıkan hurma meyvesine kapçığından çıkmadığı sürece denilir. Buna sebep ise içice olmasıdır. Kadınlar hakkında ise ince belli olduğunu anlatmak için kullanılır. Buna yakın açıklamayı el-He-revî de zikretmiş olup şöyle demiştir: Bu henüz kabında birbiri üstünde bulunan ortaya çıkmadan önceki hurma meyvesidir. "Yanları, böğürleri birbirine yakın (ince belli adam)" tabiri de buradan gelmektedir, dillilerin açıklaması budur.

el-Maverdî ve başkaları ise bu hususta oniki görüş nakletmektedirler:

1- Henüz taze ve yumuşak olana denir. Bu açıklamayı İkrime yapmıştır.

2- Taze hurmanın sapı ve çöpü ayrılmamış olandır. Bu açıklamayı da Sa'id b. Cübeyr yapmıştır. en-Nehhâs dedi ki: Ebu İshak, Yezid'den -ki bu İbn Ebi Ziyad'dır, Kûfelidir. Yezid b. Ebi Meryem ise Şamlıdır- Yüce Allah'ın: "Ve meyveleri olgunlaşmış güzel hurma ağaçları" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yani bunların kimisi yenebilecek hale gelmiş tazedir, kimisi henüz sapından koparılmamış demektir.

3- Bu içinde çekirdeği bulunmayan hurma demektir. Bu açıklamayı da el-Hasen yapmıştır.

4- Oldukça yumuşak, dağılabilen, el değer değmez dağılan demektir. Bu açıklamayı da Mücahid yapmıştır. Ebu'l-Âliye ise ağızda eriyip dağılan diye açıklamıştır.

5- Birbiri üstüne bindiğinden dolayı birbirine geçmiş ve küçülmüş demektir. Bu açıklamayı ed-Dahhâk ve Mukatil yapmıştır.

6- Biri diğerine yapışmış, geçmiş anlamındadır. Bu açıklamayı da Ebu Sahr yapmıştır.

7- Birbirinden ayrılmayı yeşillenmeye başladığı zamadaki meyvedir. Bunu da ed-

Dahhâk söylemiştir.

8- Taze, olgunlaşmış anlamındadır. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

9- Üzerinde kabuğu çatlamadan önce saklı bulunan demektir. Bunu da İbn Şecere nakletmiştir. Şair dedi ki;

"Sanki o üzerinde çatlakları fark edilemeyen, Kabukları üzerinden çatlamamış (hurmaların), üzerinde taşındığı bir yük hayvanıdır."

10- Gevşek demektir. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır.

11- İlk baş gösterdiği sıradaki yumuşak halinin adıdır. Bu açıklamayı el-Herevî yapmıştır.

12- Bundan kasıt el-Bernî denilen hurma türüdür. Bu açıklamayı da İbnu'l-A'râbî yapmıştır. Bu fail anlamında feil vezninde bir kelimedir. Yani yenilen şeyin güzel bir şekilde hazmedilmesi manasınadır."(ft*m fLi+iî): Yemeğin hazmedilmesi" tabirinden gelmektedir.

"Meyve" kelimesi den türemiş bir isimdir. Bu da ortaya çıkmak anlamındadır. Güneşin, ayın ve bitkilerin ortaya çıkışını anlatmak için; ın kullanılması da buradan gelmektedir.

"Dağlardan, azgınlığınızdan ve şımarıklık olsun diye evler yontuyorsunuz" buyruğunda geçen "yontuyorsun^" fiilinin mastarı olan; "Yontmak, traşlamak" demektir. "Onu yonttu, traş etti" anlamındadır. "Yontma sonrası meydana gelen artıklar" demektir. "Yontma aleti" demektir. es-Saffat'ta da; "Siz elinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?" (es-Saffat, 37/95) diye buyurulmaktadır. Ömürleri uzayıp da yaptıkları binaların yıkılması üzerine evlerini dağlarda yontmaya başladılar.

Şımarıklık olsun diye..." buyruğunu İbn Kesii, Ebu Amr ve Nafi "elif'siz okumuşlardır. Diğerleri ise "elif'lî okumuşlardır. Ebu Ubeytle ve başkalarının görüşüne göre her ikisinin de anlamı birdir. Yüce Allah'ım "Çürümüş, dağılmış kemikler..." (en-Nâziât, 79/11) buyruğunda-ki "çürümüş, dağılmış" anlamındaki lafzın hem "elif'siz olarak, hem de; şeklinde "elif ile okunabileceği gibi. Bunu da Kutrub nakletmiştir.

"Gayretli, çalışkan oldu, olur" demektir. Bunun ism-i faili şeklinde gelir, şeklinin ism-i faili de şekillerinde gelir. (Anlam aynıdır.) Hal olarak mansub gelmiştir. Bazıları ise iki okuyuş arasında fark gözeterek ın "maharetie yontanlar" anlamında olduğunu söylemişlerdir. Bu açıklamayı Ebu Ubeyde yapmıştır. İbn Abbas, Ebu Salih ve başkalarından da bu nakledilmiştir. Abdullah b. Şeddâd ise bunun "zorbalık edenler" olarak anlamına geldiğini söylemiştir. Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre; "eliP'siz şekli, azgın ve şımarıklar olarak

anlamındadır. Mü-cahid de böyle demiştir. Yine ondan, bunun "açgözlülükle" anlamında olduğunu söylediği rivayet edilmiştir. ed-Dahhâk ise: Akıllıca davrananlar olarak diye açıklamış, Katâde ise böbürleneler olarak diye açıklamıştır. Bunu d-Kelbî nakletmiştir. Ondan nimet içerisinde nimetten istifade edenler olarak dediği de nakledilmiştir. Yine ondan; kendilerini emniyet içerisinde görenler olarak diye açıkladığı da rivayet edilmiştir. el-Hasen'in görüşü de budur. Bunun seçenler ve tercih edenler olarak anlamına geldiği de söylenmiştir ki; bu açıklamayı da el-Kelbî ve es-Süddî yapmıştır. Şairin şu beyiünde de bu anlamdadır:

"Bir zorba ki herbir iş ile şeref yarışına girişir, Tabiatları denemek için ben de ona gittim."

Bunun, taaccübe kapılan kimseler anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı Husayf yapmıştır. İbn Zeyd ise güçlü, kuvvetliler olarak diye açıklamıştır. Bunun şımarıkça sevinenler anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da el-Ahfeş yapmıştır. Bu anlamda gelmesi "he" harfinin, "ha" olarak kullanılmasından ibarettir. Araplar bu harfleri birbirlerinin yerine kullanırlar. Mesela; "Onu övdüm" derken "ha" yerine "he"yi de kullanırlar. O halde; "Sevinmesi azgınlık sınırına ulaşmış olan" demektir. Şımarık anlamı ile sevinmek (ferah) ise yerilmiş bir şeydir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ^Yeryüzünde de kibir ve azametle yürüme" (el-İsra, 17/37); "Şımarık! Çünkü Allah şımarıklardan sevmez." (el-Kasas, 28/76)

"Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Şu günahkârların... emrine de itaat etmeyin." Bununla dışı deveyi kesen kimselerin kastedildiği söylendiği gibi, yeryüzünde fesad çıkartıp bir türlü ıslah olmayan dokuz kişi olduğu da söylenmiştir.

es-Süddî ve başkaları da dediler ki: Yüce Allah Salih'e; Senin kavmin sana mucize olarak verdiğimiz dışı deveyi keseceklerdir diye vahyetmişti. O da onlara bunu söylemişti. Onlar ise: Hayır böyle bir şey yapmayız diye cevap vermişlerdi. Bunun üzerine Salih onlara şöyle dedi: Bu ay sizin birinizin bir çocuğu olacak ve o bu dışı deveyi kesecek ve sizin helakiniz de bundan ötürü olacak. Bu sefer Bu ay ne kadar erkek çocuk doğarsa onu öldüreceğiz dediler. Aynı ayda dokuz kişinin oğulları oldu, hepsi de oğullarını kestiler. Onuncu bir kimsenin oğlu oldu o oğlunu kesmeyi kabul etmedi. Bundan önce hiçbir oğlu olmamıştı. Bu onuncularının oğlu mavi ve kırmızı rengi arasında birisi idi, çok çabuk gelişti. Çocuklarını öldüren o dokuz kişinin yanından geçip onlar onu gördüklerinde: Oğullarımız hayatta kalsaydı, bunun gibi olacaktı diyorlardı. Bu dokuz kişi Salih (a.s)'a kızdılar, çünkü çocuklarının öldürülmesine o sebep olmuştu. Bundan

dolayı galeyana gelip geceleyin çocuklarıyla birlikte onu mutlaka öldüreceklerine dair birbirleriyle ahit-leştiler ve şöyle dediler: Biz yolculuk yapmak üzere evimizden çıkıp gideceğiz. Herkes bizim yola çıktığımızı görecek. Bir mağarada bulunacağız. Nihayet gece bastırıp Salih de mescidine gitmek üzere çıkacak olursa, gider onu öldürürüz. Sonra da onun öldürölüşüne tanık olmadık, şüphesiz ki biz doğru söyleyenleriz diyeceğiz. Onlar bizim yolculuğa çıktığımızı biliyorlardı, Dolayısıyla da bizi tasdik edecekler. Salih kasabalarında onlarla birlikte uyumaz. Mescidine gider, orada geceyi geçirirdi. Sabahieyin oldu mu onlara gelir, onlara öğüt verirdi.

Bu kişiler mağaraya gelip de oradan çıkmak istediklerinde mağara üzerlerine yıkıldı ve öldüler. Bu olaya muttali olmuş bir takım kimseler bunu görünce, kasabalılar arasında: Ey Allah'ın kullan Salih bunların çocuklarını öldürmekle yetinmedi. Bunları da öldürdü, dedi. Bunun üzerine kasaba ahalisi dişi deveyi öldürmek üzerine ittifak ettiler.

İbn İşhak dedi ki: Bu-dokuz kişi dişi deveyi kestikten ve Salih (a,s)'ın da onları azab ile korkutup uyarmasından sonra -iieride yüce Allah'ın izniyle en-Neml Sûresi nde (27/48-49. âyetlerin tefsirinde) açıklaması geleceğİ üzere ona -söz birliğı halinde hakaret etmeye başladılar.

"Dediler ki: Sen muhakkak aşırı bir şekilde büyülenmişlerdensin"

buyruğundaki "Büyülenmişler" sözü el-Mehdevî'nin belirttiğİne göre Mücahid iie Katâde'nin görüşüne göre; bu kelime "sihir"den gelmektedir. Yani sana sihir isabet etti, bundan dolayı da aklın çalışmaz oldu. Çünkü sen de bizim gibi bir insansın. Biz dururken ne diye sen risalet iddiasında bulunuyorsun.

Bir diğİer görüşe göre bu kelime, sen de bizim gibi yemek ve içmek illeti ile malulsün, Bu açıklamayı da es-Sa'lebînin belirttiğİne göre İbn Abbas, el-Kelbî, yine Mücahid ve Katâde ifade etmişlerdir. Bu görüşe göre ise bu kelime; den gelmektedir ki, bu da ciğİer demektir. Yani sen de bizim gibi yiyen ve İçİen, ciğİeri bulunan bir insansın. şair Lebid'in dediğİi gibi:

"Eğİer bize sorarsan neyle meşğulüz diye,

şüphesiz ki bizler de bu ciğİerleri bulunan (yemek ve içmekle oyalanan)

mahlukattan kuşlarız"

İmruu'l-Kays'da şöyle demektedir:

"Ve yemekle, i çİmekle oy al amyoruz."

"Eğİer" bu sözlerinde "doğİru söyleyenlerden isetİ haydi bir âyet (mucize) getir."

"Dedi ki: İşte bu dişi devedir. Onun da belli bir su içİme nöbeti vardır, sizin de belirli bir günde su içİme nöbetiniz vardır." İbn Abbas dedi ki: Onlar: Eğİer sen doğru söyleyen birisi isen Allah'a dua et de şu dağİdan on aylık hamile kırmızı bir

deve çıkarırsın. Çıkar çıkmaz da hemen gözümüzün önünde yavrulayıversin. Şu suya da gitsin ve oranın suyunu içsin, içtiği su miktarında da bize süt versin.

Bunun üzerine yüce Allah'a dua etti. Allah da istenileni yaptı. O da "dedi ki: İşte bu dişi devedir. Onun da belli bir su içme nöbeti vardır." Yani su payı vardır. Bu da şu demektir: Siz bir gün suyu içeceksiniz, o da bir gün suyu içecek. Dişi deve su içme günü geldi mi günün başında sularının tamamını içer, günün sonunda da onlara süt verirdi. Onların suyu kullanma nöbetinde suyu kendileri, davaları ve arazileri için kullanırlardı. Dişi devenin su içme gününde onlar hiçbir şekilde suyu kullanamazlardı. O da onların suyu kullanma nöbetlerinde onların sularından hiçbir şey almazdı.

el-Ferrâ dedi ki: "Su içme nöbeti, sudan hakedilen pay" demektir. en-Nehhâs dedi ki: Bunun masterına gelince; "ic" mek" denilir. Ancak çoğunlukla ötreli kullanılır, çünkü esreli ve üstün kullanımın başka anlamlarla ortaklığı vardır. Bu durumda esreli kullanım sudan hakedilen pay, üstün ise "İçenin" çoğuludur. Nitekim şair şöyle demiştir;

"(Benimle) Durne (YemameJ'de içki içip sarhoş olanlara dedim ki..."

Ancak Etm Amr b, el-Alâ ve el-Kısat "şın"tn üstün ile okunmasının master hali olduğunu tercih ederler. Bu hususta da kimi ilim adamları Eeygam-ber (sav)'in:

"O günler yeme ve içme günleridir." [\[34\]](#) şeklindeki rivayeti delil gösterirler,

"Ona kötülükle el sürmeyin" buyruğunda: "Ona el sürmeyin"

lafzındaki şeddeli "sin" harflerinin çözülmesi caiz değildir. Çünkü ikisi de aynı cinsten harekeli harflerdir.

"O zaman sizi büyük bir günün azabı yakalar" buyruğu da nehyin cevabıdır. "Sizi... yakalar"den "fe"nin hazfı caiz değildir. Emirde olduğu gibi cezmedilmesi de caiz değildir, ancak ei-Kısa'f'den bunu caiz gördüğüne dair bir rivayet gelmiştir.

"Derken onu boğazladılar da" azabın kesinlikle başlarına geleceğini anlayınca, onu kestikleri için "pişman oluverdiler." Şöyle ki; Salih (a.s) onlara üç gün süre vermişti. Hergün azabın alametleri görüldü. Pişman oldular, ancak azabı gözleriyle gördükten sonra pişmanlığın onlara bir faydası olmadı. Denildiğine göre pişmanlığın onlara fayda vermeyiş sebebi tevbe etmeyişleri idi. Tевbe edecek yerde kesinlikle azab edileceklerini anlayınca, Salih (a.s)'ı öldürmek üzere arkasından gittiler.

Bir diğer görüşe göre; onların pişmanlıkları dişi deve yavrusunu annesiyle beraber öldürmedikleri için olmuştu. Ancak bu uzak bir ihtimaldir.

"Muhakkak bunda bîr âyet vardır..." diye başlayan buyruklar da daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Denildiğine göre o ümmetler arasından Salih (a.s)'a erkek ve kadın sadece 2800 kişi iman etmiştir, Bir diğer görüşe göre 4000 kişi idiler. Ka'b dedi ki: Salih'in kavmi 12.000 kabile idi, herbir kabile de kadın ve çocuklar dışında 12,000 kişi idiler, Âd kavmi ise onların aiti katı idiler. [\[35\]](#)

160. Lût kavmi peygamberleri yalanladılar,
161. Hani kardeşleri Lût onlara: "Kormaz mısınız?" demişti.
162. "Gerçekten ben size gönderilmiş emin bir peygamberim.
163. "Artık Allah'tan korkun ve bana İtaat edin.
164. "Bunun İçin sizden herhangi bir ücret istemem. Benim mükâfatım ancak âlemlerin Rabbine aittir.
165. "Âlemler arasından erkeklere yaklaşsınız ha!
166. "Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi terkedersiniz demek? Hayır, siz haddi aşan bir kavimsiniz."
167. Dediler ki: "Ey Lût! Eğer sen vazgeçmez isen elbette sürülenlerden olursun."
168. "Ben sizin yaptıklarınıza oldukça buğzedenlerdenim" dedi.
169. "Rabbim, beni ve ailemi yaptıklarından kurtar."
170. Biz de onu ve ailesini topluca kurtardık,
171. Ancak bir koca karı geride kalanlar arasında oldu.
172. Sonra da diğerlerini yıkıp yok ettik.
173. Ve onların üzerine bir yağmur yağdırdık. O korkutulanların yağmuru ne kötü idi!
174. Muhakkak bunda bir âyet (ibret) vardır. Onların çoğu iman edenler olmadı.
175. Ve muhakkak Rabbin Azız olandır, Rahtn olandır.

"Lût kavmi peygamberleri yalanladılar" buyruğunun anlamı ve buna dair kıssa, el-A'raf (7/80. âyet ve devamında) ile Hud (11/77. âyet ve devamında) sûrelerinde gerekli açıklamalarıyla birlikte geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamd olsun.

"Âlemler arasından erkeklere yaklaşsınız ha!" Onlar erkeklere arkalarından yaklaşıyorlar ve bunu daha önce el-A'raf Sûresi'nde geçtiği üzere yabancılara yapıyorlardı.

"Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi ter kedersiniz demek?" Yani yüce Allah hanımları erkekler tarafından nikahlansın diye yaratmıştır. İbrahim b. Muhacir dedi ki: Mücahid bana Abdullah'ın: "Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi t erke ders iniz demek?" (anlamındaki) buyruğunu nasıl okuduğunu sordu, Ben

ona şöyle dedim: "Rabbinizin eşlerinizden sizin için ıslah ettiğini (elverişli kıldığını) bırakırsınız ha?"T diye okuyor dedim. O: Bundan kasıt, feredir, dedi. (Devamla) dedi ki: Nitekim yüce Aliah; "... o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara varın."(el-Bakara, 2/222) diye buyurmaktadır.

"Hayır, siz haddi aşan bir kavimsiniz." Allah'ın sınırlarını aşan kimselersiniz.

"Dediler ki: Ey Lût! Eğer sen" bu söylediklerinden "vazgeçmez isen elbette" beldemizden ve kasabamızdan "sürülenlerden olursun. Ben sizin yaptıklarınıza yani bu liva ta işinize "oldukça buğzedenlerdenim dedi."

"Buğzedenlerden" ism-i failinin mastarını teşkil eden; lafzı, buğzetmek demektir.

"Ona buğzettim, ederim, buğzet-mek" denilir. Şair der ki:

"Ben huylarına buğzedilen kimse de değilim, buğzeden bir kişi de değilim." Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Selam olsun sana, yakın kaldığın sürece us anı İmaya aıca senden, Şayet uzaklaşacak olursan da ben sana buğzedecek değilim."

"Rabbim, beni ve ailemi yaptıklarından" yani amellerinin azabından "kurtar!" Lût (a.s), kavminin iman edeceklerinden yana ümidini kesince, onlara isabet edecek azaptan kendisine isabet etmemesi için Allah'a dua etti.

"Biz de onu ve ailesini topluca kurtardık." Daha önceden Hud Sûresi'nde (11/77. âyet ve devamında), geçtiği üzere ailesi efradından ona sadece iki kızı iman etmişti.

"Ancak bir kocakarı geride kalanlar arasında oldu." Said'in rivayetine göre Katâde şöyle demiştir; Bu kadın yüce Allah'ın azabında kaldı. Ebu Ubey-de'nin kanaatine göre ise mana: O iyice yaşlanıp kocayıncaya kadar kaldı demektir.

en-Nehhâs dedi ki; Giden kimseye; "Kalan" denildiği gibi, kalan kimseye de aynı şekilde; denilir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Memelerinde geriye kalan süt ile birlikte hamileliği ya da doğumları üzerinden yedi ay geçmiş olan develerin Seneye daha güçlü olsunlar diye sütlerinin çekilmesi için memelerine

soğuk su vurma! Çünkü sen hangisinin yavrulayacağını bilemezsin."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Yüce Allah geçmiş ve kalan günahlarını bağışladığından beri, Muhammed asla gevşek davranma di."

Görüldüğü gibi burada da; Kalan demektir. (Birinci beyitte geçen): memede kalan sütler demektir.

"Sonra da diğerlerini yıkıp, yoketti." Yerin dibine geçmek ve üzerlerine taş yağdırmak suretiyle onları helak etti. Mukatil dedi ki: Yüce Allah, Lût kavmini yerin dibine geçirdiği gibi kasabalarının dışında olanlar üzerine de taş yağdırdı.

"Ve onların üzerlerine bir yağımır yağdırdık." Maksat yağdırılan taşlardır.
"O korkutulanların yağmuru ne kötü idi!" Denildiğine göre Cebrail onların kasabalarını yerin dibine geçirdi ve onların altını üstüne getirdi. Daha sonra da yüce Allah arkasından onlara taş yağdırdı.
"Muhakkak bunda bir âyet vardır. Onların çoğu iman edenler olmadı."
Aralarında Lût'un aile efradı ve iki kızından başka iman eden olmadı. [\[36\]](#)

176. Ashabu'l-Eyke peygamberleri yalanladılar.
177. Hani Şuayb onlara: "Korkmaz mısınız?" demişti.
178. "Gerçekten ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim.
179. "Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.
180. "Ben sizden bunun İçin herhangi bir ücret de istemiyorum. Benim mükâfatım ancak âlemlerin Rabbİne aittir.
181. "Ölçüyü tam yapın ve zarar verenlerden olmayın.
182. "Dosdoğru terazi ile tartın.
183. "Ve insanların eşyasından bir şey eksiltmeyin ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışmayın.
184. "Sizi ve önceki nesilleri yaratandan korkun."
185. Dediler kî: "Sen ancak büyülenmişlerdensin;
186. "Sen ancak bizim gibi bir beşersin ve muhakkak biz seni yalancılardan sanıyoruz.
187. "Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi üzerimize gökten parçalar İndir."
188. "Rabbim sizin yaptıklarınızı dahi iyi bilir" dedi. Derken onu yalanladılar, bunun üzerine onları Yevmu'z zuile azabı gelip yakaladı. Gerçekten o büyük bir günün azabı İdi.
190. Muhakkak bunda bir âyet (alâmet) vardır. Onların çoğu zaten mü'min değildi.
191. Muhakkak Rabbin Azîz olandır, Rahîm olandır.

"Ashabu'l-Eyke peygamberleri yalanladılar." "el-Eyk" birbirine .sarmaş dolaş olmuş pek çok ağaç demektir. Bunun tekili "eyke" gelir. "Ashabu'l-Eyke" diye okuyanların kıraatine göre maksat, sık ağaçlık <or-man>dır. Buna karşılık; diye okuyanlara göre de eyke kasabanın adıdır. Bununla birlikte bunlar Bekke ve Mekke gibi (aynı yerin iki), adı olduğu da söylenir. Bu açıklamayı da el-Cevherî yapmıştır.

cn-Nehhâs dedi ki; Ebu Ca'fer ve Naff' "Ashabu'l-eyke (yani Eyke denilen kasabalılar) peygamberleri yalanladılar." diye okumuşlardır. Sad Sûresi'nde

(38/13. âyetle) de böyle okumuşlardır. Ancak kıraat alimleri el-Hicr Sûresi'nde (15/78. âyetle) ve Kâf Sûresi'nde (50/14. âyetle) geçen kelimeyi icma ile esreli okumuşlardır. O halde hakkında ihtilaf ettikleri yeri, icma' ettikleri kıraate göre okumak gerekir. Çünkü (hepsinde) mana birdir.

Ebu Ubeyd'in naklettiği "Leyke"nin yaşadıkları kasabanın adı olduğu ve "el-Eyke"nin bir belde adı olduğu görüşüne gelince, bu sabit olan bir şey değildir. Bunun kim tarafından söylendiği de bilinmemektedir ki, bu hususta bir bilgi sabit olabilsin. Kimin söylediği bilinse dahi bu tartışılır iddiadır. Çünkü tefsir ve Arap dilini bilen ehil kimseler icma' ile bu kanaatte değildirlere.

Abdullah b. Vehb, Cerir b, Hâzim'den, onun da Katâde'den rivayetine göre Katâde şöyle demiştir: Şuayb Ca.s) iki ümmete gönderilmiştir. Medyen ahalisi olan kendi kavmi ile Ashabu'l-Eyke'ye gönderilmiştir. ei-Eyke ise sık ağaçlı bir ormanlık demektir.

Said'in, Katâde'den rivayetine göre de Katâde şöyle demiştir: Ashabu'l-Ey-ke sık ağaçlıklı bir yer ahalisi idiler. Onların ağaçları genellikle sedir ağacı idi, İbn Cübeyr, ed-Dahhâk'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ashabu'l-Eyke - kendilerine sıcak isabet edince- dışarı çıkıp ağaçlıklar arasına girdiler. Yüce Allah üzerlerine bir bulut gönderdi. O bulutun gölgesine geçtiler, hepsi bulutun altında toplanınca yakıldılar.

Şayet bu olmasaydı bile İbn Abbas'tan "el-Eyke"nin ağaçlık demek olduğunu söylediği rivayet edilmiştir. Ayrıca biz dil bilginleri arasında "el-eyke"nin sık ağaçlıklı yer anlamına geldiği hususunda görüş ayrılığı da bilmiyoruz. Bazı kimselerin belirtilen iki yerde üstün ile okumalarını delil göstermelerine ve bunun; "Leyke" diye yazılmış olduğunu ileri sürmelerine gelince, bunun delil olacak bir larafı yoktur. Bu hususta kabul edilmesi gereken şudur: Bunun aslı "el-eyke"dir, daha sonra hemze hafifletilerek harekesi ondan önceki "lam"a verildi. Böylelikle hemze düştü ve vasi elifine de ihtiyaç görülmedi. Çünkü artık lam hareke almıştır. Bu durumda sadece esreli okunması caiz olur. Nitekim; "Kırmızı" denilirken hemze tahkik ile söylenir. Diğer taraftan; diye hemze hafifletilebilir. Bu durumda arzu edildiği takdirde ilk yazıldığı şekilde bu hemze isterse yazılır, isterse bazfedil-diği için yazılması terkedilebilir ve bu takdirde de sadece esreli okunması caiz olur. Sibeveyh dedi ki; Şunu bilelim ki munsarîf olmayan isimlerin başına "elif, lam" gelir yahutla muzaf otursa, munsarîf gibi hareke alır. Bizler bu hususta Sibeveyh'e muhalefet eden bir kimse olduğunu bilmiyoruz.

el-Halil dedi ki: "el-Eyke" sedir, erak ve buna benzer ufak ağaçların yetiştiği sık ağaçlık yer demektir.

"Hani Şuayb onlara" Allah'tan "korkmaz mısınız? demişti." Burada "kardeşleri Şuayb" denilmeyişinin sebebi onun neseb itibariyle Ashabu'l-Ey-ke'nin kardeşi olmayışdır. Medyenlilerden söz edilince ise "kardeşleri Şu-ayb'ı" (el-A'raf, 7/85) diye büyurulmuştur. Çünkü o Medyenli idi, el-A'raf Sû-resi'nde (7/85-87. âyetlerin tefsiri, 1. başlıkta) Şuayb (a.s)'ın nesebi ile ilgili açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

İbn Zeyd dedi ki: Yüce Allah, Şuayb'i kavmi olan Medyenlilere, bir de çöl ahalisi olan Ashabu'l-Eyke'yc rasûl olarak göndermişti. Katâde de böyle demiştir. Biz bu görüşleri daha önceden kaydetmiş bulunmaktayız.

"Gerçekten ben size gönderilmiş, güvenilir bir peygamberim. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin." Burada bu rasûllerin verdikleri cevap tek şekilde idi. Çünkü hepsi de takvayı emretmek, itaat, ibadette ihlaslı olmak ve risaleti tebliğ karşılığında herhangi bir ücret almamak hususunda aynı tebliğe sahip idiler.

"Ölçüyü tam yapın ve zarar verenlerden" ölçüyü ve tartıyı eksik yapanlardan "olmayın. Dosdoğru terazi ile tartın." Hakkı eksiksiz verin. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-İsra Sûresi'nde (17/35. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Ve insanların eşyasından bir şey eksiltmeyin ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya çalışmayın." Buna dair açıklamalar da daha önce Hud Sûresi'nde (11/85-86. âyetlerin tefsirinde) ve diğerlerinde geçmiş bulunmaktadır.

"Sizi ve önceki nesilleri yaratandan korkun." Mücahid der ki: "Nesiller", yaratılmışlar anlamındadır, "Filan kişi şu husus üzere yaratıldı" demektir.

Buna göre huy ve yaratılış; diye adlandırılır. Bunu en-Nehhâs "Meâni'l-Kufân" adlı eserinde zikretmiştir.

"Nesiller" anlamındaki bu kelime (sizi) anlamındaki "kaf" ve "mım'den oluşan zamire atfedilmiştir.

el-Herevî dedi ki; şeklleri bu keiimenin çeşitli söylenişlerini ifade eder. Anlamı insanlardan çok sayıdaki topluluk demektir, Yüce Allah'ın: "Pek çok kimseleri" (Yâ Sîn, 36/62) buyruğunda da aynı kelimedir, en-Nehhâs "frabû'l-Kur'ân" adlı eserinde de şöyle demektedir: Bu kelime; şeklinde de söylenilir. Her ikisinde de çoğulu; diye gelir. "Be" harfinin ötresi ve esresinin hazfedildiği de olur. Aynı şekilde "lam" harfinden şedde de hazfedikbilir. Bu durumda; ile denilir. Aynı şekilde da da denilir. Bütün bunlardan "he" (yuvarlak le) hazf de edilebilir. el-Hasen ise kendisinden gelen farklı rivayetlerle "Önceki nesilleri" diye "cim" ve i:be" harflerini ötre-li okumuştur. Bu kıraat Şeybe ve el-A'rec'den de rivayet edilmiştir. Diğerleri ise (her iki harfi de) esreî okumuşlardır.

Şair şöyle demiştir:

"Ve ölüm en büyük bir olaydır, Nesiller başından geçen."

"Dediler ki: Sen ancak büyülenmişlerdensin." Önceden de geçtiği üzere yani yemek yiyip içenlerdensin.

"Ve muhakkak biz seni yalancılardan sanıyoruz." Yani bizler senin yüce Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğun iddiasında yalan söylediğini zannediyoruz.

"Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi üzerimize gökten parçalar" göğün bir tarafını yahut ondan bir parça "indir" de biz de ona bakalım. Nitekim yüce Allah (bu buyruktaki "parça") anlamındaki iafzı da kullanarak şöyle buyurmaktadır: "Eğer gökten düşen bir parça görseler: üstüste yığılmış bir buluttur, diyeceklerdir."(et-Tûr, 52/44)

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar bu sözleriyle, üzerimize azabı indir, demek istemişlerdir. Bu ise yalanlamakta aşın gittiklerini göstermektedir.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Parçalar" kelimesi, in çoğuludur. Tıpkı "Sedir ağaçları"nın 'in çoğulu olması gibi.

es-Sülemî ve Hafs; "Parçalar" diye okumuşlardır. Bu da aynı şekilde çoğuludur. Parça ve yan anlamındadır. İfadenin takdiri ise ardı arkasına, parça parça olarak şeklindedir.

el-Cevherî dedi ki: "Bir şeyin parçası" demektir. Mesela; Elbisenden bana bir parça ver" denilir. Çoğulu ile şeklinde gelir. ile in aynı şeyler olduğu da söylenir. el-Ahfeş dedi ki: Bu lafzı; diye okuyanlar tekil olarak okurlar, diye okuyanlar ise çoğul olarak okurlar. Buna dair açıklamalar daha önceden el-İsra Sûresi'nde (17/92. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

el-Herevî de der ki: Bunu; (lilş) diye tekil olarak okuyanların bu şeklinin çoğulu ile şekillerinde gelir. Bu da: (işaret el İsra Sûresi 17/92. âyetedir) "Yahutta semayı üzerimize tek bir parça halinde bir defada düşüresin" demek olur. Bu ise; "O şeyi örttüm, örtmek"den gelmektedir.

"Rabbim skin yaptıklarınızı daha iyi bilir, dedi." Bu ifade bir tehdit-dir. Yani bana düşen sadece tebliğdir. Sizin gelmesini istediğiniz azabı getirmek benim elimde değildir. Sizi cezalandıracak olan O'dur.

"Derken onu yalanladılar. Bunun üzerine onları yevmu'z-zulle azabı gelip yakaladı." İbn Abbas dedi ki: Çok şiddetli bir sıcak oldu. Yüce Aliah da bir bulut gönderdi, altında gölgelenmek üzere ona doğru kaçtılar. Gölgenin altında toplandıktan sonra onların üzerine bir çığlık koptu ve hep heiâk oldular.

Bir diğer açıklamaya göre; yüce Allah bu bulutu başlarının üzerinde tuttu. Sıcaktan adeta alev saçıyordu. Sonunda helak olup öldüler. O gün dünyada görülmüş en büyük günlerden bir gün idi.

Denildiğine göre; yüce Allah onların üzerine çok sıcak bir rüzgar gönderdi, Ağaçların gölgelerine çekildiler. Yüce Allah, ağaçlığı tutuşturdu ve hepsi de yandılar.

Yine İbn Abbas ve başkalarından rivayete göre yüce Allah, üzerlerine cehennem kapılarından bir kapı açtı, üzerlerine son derece şiddetli bir sıcak gönderdi. Nefes alamaz oldular, evlerine girdiler, gölgenin onlara bir faydası olmadı, suyun da bir faydası olmadı. Sıcaktan piştiler, sıcaktan kaçmak için ovaya çıktılar. Yüce Allah üzerlerine bir bulut gönderdi ve bu bulut onları gölgelendirdi. Orada bir miktar serinlik, rahatlık ve hoş rüzgar buldular, Biri diğerini çağırmaya başladı, hepsi o bulut altında toplanınca yüce Allah, o bulutu alevle tutuşturdu. Altlarından yer sarsıldı, kavrulan çekirgelerin yandığı gibi yandılar ve küle döndüler. İşte yüce Allah'ın: "...yurtlarında diz üstü çöküp kaldılar. Sanki orada kalmamışlardı." (Hud, 11/67) buyruğu ile "Bunun üzerine onları yevmu'z-zulle azabı gelip yakaladı. Gerçekten o büyük bir günün azabı idi" buyruğunda anlatılan budur.

Yine denildiğine göre; yüce Allah yedi gün süreyle onları rüzgarsız bıraktı. Üzerlerine sıcağı musallat etti, nefes alamaz oldular. Ne bir gölgenin, ne bir suyun onlara faydası oldu. O bakımdan serinlemek maksadıyla dehlizlere giriyorlardı, fakat oranın dışardan daha sıcak olduğunu görüyorlardı. Nihayet çöle kaçtılar. Bir bulut onları gölgelendirdi. İşte "ez-zulle" budur. Altında bir serinlik ve bir esinti buldular. Üzerlerine ateş yağdırdı ve yandılar.

Yezid el-Cüreyrî dedi ki: Yüce Allah, geceli gündüzlü yedi gün onlara sıcağı musallat kıldı. Daha sonra uzaklardaki bir dağı yükseltti. Bir adam oraya vardı, altında nehirler, pınarlar, ağaçlar ve soğuk su olduğunu gördü. Hepsi o dağın altında toplandılar. Dağ üzerlerine düştü. İşte "ez-zulle" denilen budur.

Katâde dedi ki: Yüce Allah, Şuayb'ı iki ümmete göndermiştir. Birisi Medyenliler, diğeri ise Ashabu'l-Eyke'dir. Allah Ashabu'l-Eyke'yi ez-zulle ile helak etti. Medyen ashabına gelince, Cebrail üzerlerine bir çığlık kopardı, hep birlikte helak oldular.

"Muhakkak bunda bir âyet vardır. Onların çoğu zaten mü'min değildi."

Denildiğine göre; her iki kesimden Şuayb'e ciokuzyüz kişi iman etmişti. [\[37\]](#)

192. Muhakkak bu âlemlerin Rabbînin indirdiğidir.

193. Onu Ruh'u'l-Emin indirdi.

194. Uyarıcılardan olasın diye, kalbin üzere;

195- Apaçık bir Arapça lisan ile,

196. Şüphesiz ki o daha öncekilerin kitaplarında da vardır.

"Muhakkak bu âlemlerin Rabbinin indirdiğidir" buyruğu ile sûrenin baş taraflarında müşriklerin Kur'ân-ı Kerîm'den yüz çevirişleriyle ilgili açıklamalara tekrar dönmektedir.

"Onu Ruhü'l-Emin İndirdi. Uyarıcılardan olası diye; kalbin üzere." Bu buyrukta "în(dir)di" lafzını Nâfî, İbn Kesir ve Ebu Amr şeddesiz olarak, diğerleri ise; şeddeli olarak ve "Ruhu'l-Emin" buyruğunu da; şeklinde nasb ile okumuşlardır/15

Ebu Hatim'le Ebu Ubeyd'in tercih ettiği budur. Buna sebep "Muhakkak bu ... indirdiğidir" buyruğudur. Bu ise şeddeli okuyuşun masterıdır.

Şeddesiz okuyanların kıraatlerinin lehine delil ise; bu ifade takdir edilmemiştir, demektir. Çünkü anlam, Kur'ân-ı Kerîm her ne kadar âlemlerin Rab-bi tarafından indirilmiş ise de onu sana Cebrail indirmiştir, şeklindedir, Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "De ki: Kim Cebrail'e düşman ise muhakkak ki onu... kalbine... indirmiştir."(el-Bakara, 2/97) Bu da; bu Kur'ân'ı sana okur ve senin kalbin de onu beller anlamındadır. Böylelikle kaLbine sebat versin diye... anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Uyarıcılardan olası diye; kalbin üzere; apaçık bir Arapça lisan ile" Böylelikle biz senin ne söylediğini anlayamıyoruz, diyemesinler.

"Şüphesiz ki o daha öncekilerin kitaplarında da vardır." Yani elbette öncekilerin kitaplarında yani önceki peygamberlerin kitaplarında bu kitabın indirileceğinden söz edilmiştir.

Bu okuyuşa göre buyruğun anlamı şöyle olur: "O Kuran ile Ruhü'l-Emin'i indirdi." Yani Ruhü'l-Emin ile o Kur'ân'ı indirdi anlamında kalbedümiş bir ifade şeklinde olur

Şöyle de açıklanmıştır: Yani Muhammet! (sav)'dan önceki kitaplarda sö-2 konusu edilmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Onlar ki, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı bulacakları... ümmi peygamber olan o rasûle uyarlar." (el-A'raf, 7/157)

"ez-Zubur" kitaplar demektir, tekili "zebûr"dur. "Resul" kelimesinin çoğulunun, "rusûl" gelmesi gibi. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

[\[38\]](#)

197. Acaba İsrailoğulları âlimlerinin onu bilmeleri, onlar için bir delil değil midir?

198. Eğer Biz onu Arapça bilmeyen biri üzerine İndirmiş olsaydık;

199. O da onu bunlara okusaydı, onlar yine de ona iman etmezlerdi.

200. Biz onu günahkârların kalplerine öyle bir yerleştirip soktuk ki,

201. Onlar acıklı azabı görünceye kadar artık ona iman etmezler.

202. Azab onlara ansızın gelecek ve farkında bile olmayacaklar. 203- Hemen ardından: "Acaba bize mühlet verilir mi?" derler.

"Acaba İsrailoğulları âlimlerinin onu bilmeleri onlar için bir delil değil mi?" buyruğu hakkında Mücahid şöyle demiştir: Abdullah b. Selâm, Sel-man ve bunların dışında müslüman olan diğerleri kastedilmektedir. İbn Ab-bas da dedi ki: Mekkeliler, Medine'de bulunan yahudilere haber göndererek Muhammed (sav) hakkında onlara soru sordular, yahudiler de onlara: Şu dönem onun ortaya çıkma zamanıdır. Biz Tevrat'ta onun vasıflarını, niteliklerini görüyoruz, diye cevap verdiler. Bu takdirde "âlimler" lafzı -bu görüşe göre- kitab ehlinin kitapları hakkında bilgi sahibi olup da İslama giren ya da girmeyen kimseleri kapsamaktadır. Ayrıca kitab ehlinin şahitliği de müşriklere karşı bir delil olmuştur. Çünkü onlar din ile ilgili bir takım hususlarda kitab ehline başvuruyorlardı. Zira kitab ehlinin bilgi sahibi oldukları kanaatinde idiler, İbn Amir "bir delil" lafzını ötreli okumuşken, diğerleri (kâne'ye) haber olarak nasb ile okumuşlardır. İsmi ise " Bilmeleri" lafzıdır. İfadenin takdiri de şöyle olur: İslama giren İsrailoğulları alimlerinin ilmi onlar için apaçık bir delil değil midir? Birinci kıraate göre ise "kâne'nin ismi "bir delil"; haberi ise; "İsrailoğulları alimlerinin onu bilmeleri" anlamındaki buyruktur.

Âsim ei-Cahderî ise "İsrailoğullarının onu bilmeleri" diye (bilmeleri anlamındaki fiili ye ite değii de te lie) okumuştur. (Anlam değişmemektedir).

"Eğer Biz onu Arapça bilmeyen" yani ana dili Arapça olmayan "biri üzerine indirmiş olsaydık. O da onu bunlara" Arapça ile değil de bir başka dille "okumuş olsaydı, onlar yine iman etmezlerdi" ve biz bunu anlayamıyoruz, derledi. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Eğer Biz onu Arap dilinden başka (bir dil ile) birKur'ânyapsa idik..." (Fussilet, 41/44) buyruğudur."

Anlamin şöyle olduğu da söylenmiştir: Eğer Biz bu kitabı Arap olmayan birisi üzerine indirmiş olsaydık, büyüklenerek ve kendilerine yedirmedikle-ri için ona iman etmezlerdi. Bir ki.şi Arap olsa dahi eğer fasih konuşmuyor ise ona "a'cem ve a'cemi" denilir. Acemi adam ise fasih dahi olsa aslına nis-bet edilir. Şu kadar var ki el-Ferrâ "a'cemî" anlamında "acem!" denilmesini uygun kabul etmiştir.

el-Hasen "Arapça bilmeyenlerden biri üzerine" şeklinde biri şeddeli, iki "ya" ile nisbet ismi kabul ederek okumuştur. "Arapça bilmeyen(ler)" şeklinde okuyanların kıraatine gelince, bunun 'in çoğulu oiduğu söylenmiş ise de bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü müenne-si "fe'lâ" vezninden gelen sıfatlar "vav" ve "nun"

ile de cem edilmezler. "EliP ve "le': ile de cem edilmezler. Nitekim (kırmızılar anlamında): da, da denilmez.

Bunun aslının el-Cahderî'nin kıraatinde olduğu gibi; şeklinde olduğu daha sonra ise; nisbet "ya "sının hazfedil di ği, böylelikle buna delil teşkil etmek üzere de çoğulunun "ye" ve "nûn" ile yapıldığı da söylenmiştir. Bu açıklamayı Ebu'l-Feth Osman b, Cinnî yapmıştır. Sibeveyh'in görüşü de budur.

"Biz onu" yani Kur'ân'ı yani onu inkâr etmeyi "günahkarların kalplerine öyle bir yerleştirip soktuk kî; onlar acıklı azabı görünceye kadar artık ona iman etmezler." Yalanlamayı kalplerine soktuk diye de açıklanmıştır. İşte onları iman etmekten alıkoyan dâ budur, liu açıklamayı Yahya b. Sei-lâm yapmıştır. İkrime ise kasveti, katı kalpliliği yerleştirdik diye açıklamıştır. Anlamlar birbirine yakındır. Buna dair açıklamalar daha önceden e!-Hî-cr Sûresi'nde (15/12-13-âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

eİ-Ferrâ "iman etmezler" fiilinin cezm ile okunmasının caiz olduğunu belirtmiştir. Çünkü burada şart ve ceza manası vardır. Onun iddiasına göre Araplar bu gibi yerlerde değil de eğer; yerine kullanacak olurlarsa, bundan sonra geien fiilî kimi zaman cezmederler, kimi zaman da ref7 ederler. O bakımdan: Başını alıp, gitmesin diye atı bağladım" derken müzari fiili ref İle de, cezm ile de okurlar. Çünkü manası; "Eğer onu bağlamayacak olursam başını alır gider" şeklindedir. Ref ile manası ise "Başını alıp gitmesin diye" şeklindedir. el-Ferrâ, Ukayloğullarından birisine ait olan şu beyiti de (tanık olarak) zikreder:

"Nihayet gördük ki aramızda en güzel iş:

Karşılıklı sakinleşmektir, hiçbir kimae şerri işlemesin."

Burada; hazfedildiğinden fiil ref ile gelmiştir. Cezm İle geldiği yerlere örnek olarak da diğer bir şairin şu beyiti gösterilmiştir:

"Madem aiz uzun a üre onun suya varma a mı engellediniz, Artık onu kovalar ile başbaşa bırakınız, içini soğutsun."

en-Nehhâs dedi ki: Bütün bunlar "İman et(mez)ler" ile ilgili Bas-ralılara göre yanlış açıklamalardır. Cezm edici edat olmaksızın, cezm caiz olmaz. Varlığından daha güçlü bir şekilde hazfedildiği takdirde amel edebilen hiçbir şey (edat) da yoktur. Bu da apaçık bir delillendirmedir.

"Onlar acıklı azabı görünceye kadar artık ona iman etmezler. Azab onlara ansızın gelecek." el-Hasen "Onlara gelecek" lafzını "te" ile diye okumuştur. Yani kıyamet onlara ansızın gelecek. Kıyamette gerçekleşecek o!an azabın delâleti dolayısıyla "kıyamet" hazf edilmiştir. Diğer bir sebep ise Kur'ân-ı Kerîm'de kıyametin çokça söz konusu edilmesidir,

el-Hasen buyruğu, bu şekilde okuduğu bir sırada bir adam ona şöyle demiş: Ey

Ebu Said, (buyruk) ancak azab onlara ansızın gelir (şeklinde olmalıdır), diyerek "ya" ile okuması gerektiğine işaret eder. ei-Hasen onu azarlayarak: Burada söz konusu kıyamettir. Kıyamet onlara ansızın gelecektir (deyip "te" ile okuyuşu tercih ettiğini belirtir). "Ve" (kıraatlara göre kıyamet ya da azab) gelişinin "farkında bile olmayacaklar."

"Hemen ardından: Acaba bize mühlet verilir mi? derler." Ertelenir mi yiz, bize süre tanınır mı? Onlar o vakit geri döndürülmeyi isteyecekler ama bu istekleri kabul edilmeyecektir.

el-Kuşeyrî dedi ki: "Onlara... gelecek" buyruğu dana önce geçen: "Görünceye kadar" buyruğuna atfedilmiş değildir. Aksine o "iman etmezler" buyruğunun cevabıdır. "Onlara... gelecek" buyruğu nefyin cevabı olduğundan dolayı nasb ile gelmiştir. Yüce Allah'ın "derler" buyruğu da böyledir (o da aynı sebepten ötürü nasb ile gelmiştir). [\[39\]](#)

204. Acaba bunlar azabımızın mı çabuk gelmesini isterler?

205. Ne dersin, Biz onları nice seneler geçindirsek,

206. Sonra onlara vaad olundukları gelse,

207. Faydalandırıldıkları nimetlerin onlara bir yararı olmaz (değil mi?)

208. Biz uyarıcıları olmaksızın hiç bir ülkeyi helak etmiş değiliz.

209. (Bu bir) hatırlatmadır. Biz zulmedenler olmadık.

"Acaba bunlar azabımızın mı çabuk gelmesini isterler?" Mukatil dedi ki: Müşrikler Peygamber (sav)'a: Ey Muhammedi Sen ne zamana kadar daha bizi azab ile tehdit edeceksin ve onu bir türlü getirmeyeceksin? Bunun üzerine: "Acaba bunlar azabımızın mı çabuk gelmesini isterler" buyruğu nazil oldu.

*Ne dersin? Biz onları "dünyada" nice seneler geçindirsek..." ed-Dah-hak ve başkalarının görüşüne göre maksat Mekkelilerdir,

"Sonra onlara vaad olundukları" azab ve helak oluş "gelse. Faydalandırıldıkları nimetlerin onlara bir yararı olmaz."

Bu buyruklardaki: "Faydalandırıldıktan nimetlerin onlara bir yararı olmaz" buyruğunda yer alan birinci Takrir anlamını ifade eden bir istifhamdır (sorudur).

Bu "Fayda verdi" ile nasb mahallindedir. İkinci ise ref mahallindedir. [\[40\]](#)

İkincisinin irabta mahalli olmayan nefy edatı olması da mümkündür. [\[41\]](#)

Bir diğer görüşe göre birinci nefy edatı, ikincisi ise; "Yaran oldu" fiili ile ref mahallinde, aid olan "he" ise hazfedilmiştir. İfadenin takdiri de; Kendisinde yararlandırdıkları sürenin onlara faydası olmaz, şeklindedir.

ez-Zührî'den nakledildiğine göre Ömer b. Abdu'l-Aziz sabah oldu mu sakalını tutar, sonra da: "Ne dersin, Biz onları nice'seneler geçindirsek, sonra onlara vaad olundukları gelse; faydalandırıldıkları nimetlerin onlara bir yararı olmaz" buyruğunu okur ve ağlardı. Sonra da şu beyitleri okurdu:

"Ey aidatımı ş kişi! Gündüzün yanılma ve gafletle geçiyor, Gecense uykuyla; helak oluş da yakam bırakmıyor. Sen ne uyanık kimseler arasında kararlı bir uyanıksın, Ne de uyuyanlar arasında kurtulmuş ve tehlikeden uzaksın. Fani olanla sevinirsin, temennilerle de neşelenirsin, Rüya gören kimsenin uykudaki lezzetlerle sevindiği gibi. Sonucundan hoşlanmayacağın şeylere doğru koşarsın, İşte hayvanlar da dünyada böylece yaşarlar."

Yüce Allah'ın: "Biz uyarıcıları" yani peygamberleri, rasûlleri "olmaksızın hiçbir ülkeyi helak etmiş değiliz" buyruğundaki "Hiçbir ülkeyi helak etmiş değiliz" buyruğunda yer alan; sıladır (faz-Jadan gelmiştir.)

"Hatırlatmadır" buyruğu hakkında el-Kisaî dedi ki: Burada: "Hatırlatma" lafzı hal olarak nasb mahallindedir. en-Nehhas dedi ki: Böyle bir şey olmaz. Bu hususta kabul edilecek görüş el-Ferrâ ile Ebu İshak'ın mastar olarak nasb mahallinde olduğu görüşüdür. el-Ferrâ dedi ki; Bu " (O rasûller) bir hatırlatmada bulunurlar" takdirindedir ve sahih bir görüştür. Çünkü "uyarıcıları olmaksızın" buyruğu hatırlatıcıları olmaksızın anlamındadır. "dsJSi): Hatırlatma," lafzı üzerinde i'rab açıkça görülmez. Çünkü sonu elif-i maksuredir. Bununla birlikte tenvin ile okunması da caizdir,

Diğer taraftan bunun mübteda takdiri ile merfu olması da mümkündür. Ebu İshak dedi ki: "Bizim uyarmamız bir hatırlatmadır" demek olur. el-Ferrâ da şöyle demektedir: Yani "Bu bir hatırlatmadır."

İbnu'l-Enbarî dedi ki; Kimi müfessirler de şöyle demiştir: eş-Şuarâ Sûre-si'nde yüce Allah'ın: "Uyarıcıları olmaksızın" buyruğu dışında tam bir vakıf (bulunan bir âyet sonu) yoktur. Bize göre de bu hasen bir vakıftır. Bundan sonra "Hatırlatmadır" ile okumaya başlar ki; bu da: "O bir hatırlatmadır" anlamındadır. Yani onlara bir hatırlatmada bulunur demektir. Bununla birlikte "hatırlatmadır" buyruğu üzerinde vakıf yapmak daha güzeldir.

"Biz zulmedenler olmadık." Önceden onlara delilleri göndermiş ve onların ileri sürecektir bir mazeretlerini bırakmamış olduğumuzdan dolayı onlara azab etmekle onlara zulmetmedik. [\[42\]](#)

210. Onu şeytanlar indirmemiştir.

211. Bu onlara yaraşmaz ve esasen buna güçleri de yoktur.

212. Çünkü onlar işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır.

213. O halde; Allah ile birlikte başka bir ilâha dua etme. O takdirde azab edilenlerden olursun.

"Onu" yani Kur'ân-ı Kerîm'i "şeytanlar indirmemiştir." Bilakis onu indiren er-Rûhu'l-Emin'dir.

"Bu, onlara yaraşmaz ve esasen buna güçleri de yoktur. Çünkü onlar işitmekten" daha önce el-Hicr Sûresi'nde (15/17. âyet ve devamının tefsirinde) açıklandığı üzere alevli ateşlerle kovalandıkları için "işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır."

el-Hasen ile Muhammed b. es-Sümeika, "Onu şeytanlar indirme mistir" anlamındaki buyruğu; diye okumuşlardır. el-Mehdevî dedi ki: Bu Arapçada doğru olmayan bir okuyuştur, (Kur'ân) hattına da muhaliftir.

en-Nehhâs dedi ki: Bu bütün nahivcilere göre bir yanlışlıktır. Ali b. Süleyman'ı şöyle derken dinledim: Ben Muhammed b. Yezid'i şöyle derken dinledim: Bu ilim adamlarına göre bir yanlışlıktır. Sadece bu hususta bir şüphenin etkisi ile böyle okumuş olabilir. Şöyle ki el-Hasen sonunda (şeyatîn kelimesinin sonunda) "ye" ile "nûn"u görünce ve bunun ref mahallinde olduğundan bunun cenı-i müzekker-i salim olduğu noktasında tereddüde düşmüş ve yanılmıştır.

Hadis-i şerifte de: "Alimin yanılmasından sakınınız."[\[43\]](#) diye buyurulmuştur. Halbuki kendisi başka yerde herkes gibi "Ama kendi şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında" (el-Bakara, 2/14) buyruğunu (buradaki gibi kırık çoğul olarak) okumuştur. Eğer bu "vav" ile ref mahallinde bulunmuş olsaydı, o takdirde izafet dolayısıyla "nûn"un da hazfedilmesi icab ederdi.

es-Sa'iebî dedi ki: et-Ferrâ dedi ki: Büyük ilim adamı -el-Hasen'i kastediyor- yanlışlık yapmıştır. Bu husus en-Nadr b. Şumeyl'e zikredilince şöyle demiştir: Eğer Ru'be, el-Accac ve onlara benzer kimselerin sözleri delil gösterilebiliyorsa el-Hasen ve arkadaşının sözünün de delil gösterilebilmesi lazım. Bununla birlikte bizler bu hususta bir şey işitmemiş olsalardı, böyle okumayacaklarını da biliyoruz.

el-Müerric dedi ki: Eğer şeytan lafzı; kökünden türemiş ise onların bu kıraatleri izah edilebilir.

Yunus b. Habib der ki: Ben Bedevi bir Arabın; "Biz arkalarında bahçeler bulunan bahçelere girdik" dediğini duydum. Ben de: Bu el-Hasen'in kıraatine ne kadar da benziyor, dedim.[\[44\]](#)

"O halde; Allah ile birlikte başka bir ilaha dua etme! O takdirde azab edilenlerden olursun." Denildiğine göre bu buyruk, sen kâfir olan kimselere bunu söyle anlamındadır. Bir diğer açıklamaya göre; Muhammed (sav)'a -böyle

bir işi yapmayacak olsa dahi- bir hitabtır, çünkü o hem masumdur, hem seçilmiş bir peygamberdir. Ancak bununla ona hitab edilmiş olmakla birlikte maksat başkalarıdır. Buna da yüce Aüh'ın: "Yakın akrabayı uyar" buyruğu delil teşkil etmektedir. Yani onlar neseb ve akrabalıklarına güvenerek yerine getirmeleri gereken şeyleri terketmesinler. [45]

214. Yakın akrabayı uyar.

215. Sana tabi olan mü'minlere de kanadını indir.

216. Sana isyan ederlerse: "Muhakkak ben yaptıklarınızdan uzağım" de.

217. Ve o Azîz ve Rahim olana tevekkül et

218. O seni kalkınca da görür.

219. Secde edenler arasındaki dolaşmanı da.

220. Muhakkak O, herşeyi işitendir, bilendir.

Yüce Allah'ın: "Yakın akrabayı uyar" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [46]

1- Yakın Akrabayı Uyarmak:

"Yakın akrabayı uyar" buyruğunda özellikle yakın akrabayı uyarmasını emretmesi, akrabası olmayan kimseler ile diğer yabancıların şirk hususunda kendilerinden ayrılıp uzaklaşması noktasında (kendilerine döner diye) ümitlerini tamamen kesmek içindir. Onun yakın akrabaları (aşireti) ise Ku-reyşlilerdir, Abdumenaıbgullan olduğu da söylenmiştir. Müslim'in, Sahih İnde bu buyruk: "Yakın akrabayı ve aralarından senin en yakın olan ihlase erdirilmiş olanlarım uyar" şeklinde vaki olmuştur. [47]

Bu rivayetin zahirine göre fazla bölüm okunan bir Kur'ân idi, sonradan nesh olundu. Zira bu bölümün mushafta nakli sabit değildir, mütevâtiren de gelmemiştir. Ancak bunun sabit olduğunu kabul edecek olursak, izah edilmesi gereken bazı hususlar ortaya çıkacaktır. Şöyle ki; bu durumda onun sadece aşiretinden iman eden kimseleri uyarması gerekir. Çünkü İslâm dininde ihlase ve Peygamber (sav)'ı sevmeye niteliğı sadece mü'minlere aittir, müşriklerin öyle bir vasfı yoktur. Zira onların bu kabilden hiçbir özellikleri bulunmamaktadır. Peygamber (sav) ise mü'nünleriyle, kâfiri eriyle aşiretinin tümünü davet etmiştir. Onların hepsini, onlarla birlikte olanları ve onlardan sonra gelecek olanları da uyarmıştır. O haide; böyle bir şey ne nakil itibariyle, ne de mana itibariyle sabit

olamaz.

Müslim'in rivayetine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: "Yakın akrabayı uyar" âyeti nazil olunca, Rasûlullah (sav) Kureyşîleri çağırdı, hepsi bir araya toplandılar. Genel ve özel olarak (davette bulundu) ve şöyle buyurdu: "Ey Ka'b b. Lüeyoğulları, kendinizi ateşten kurtarınız. Ey Murre b. Ka'boğulları, kendinizi ateşten kurtarınız. Ey Abduşşemsoğulları, kendinizi ateşten kurtarınız. Ey Abdumenafoğullan, kendinizi ateşten kurtarınız. Ey Haşimoğulla-rı, kendinizi ateşten kurtarınız. Ey Abdulmuttalib oğulları kendinizi ateşten kurtarınız. Ey Fatıma, kendini ateşten kurtar. Çünkü Allah'ın azabı karşısında yarın benim size hiçbir faydam olmayacaktır. Şu kadar var ki benim sizinle bir akrabalığım vardır. O akrabalığın gereğini de yerine getireceğim." [\[48\]](#)

2- Akrabalık Bağı İle İlgili Bazı Hükümler:

Bu hadis ile âyet-i kerimede eğer sebepler bakımından bir uzaklık var ise, neseb itibariyle yakınlığın faydasının olmayacağına delil vardır. Ayrıca mü'minin, kâfirin akrabalık bağına gözetmesinin, ona irşadda bulunup, öğüt vermesinin caiz olduğuna da delil vardır. Çünkü Peygamber (sav): "Sizin benimle bir akrabalığınız vardır, o akrabalık bağının gereğini yerine geçireceğim" demiştir. Yüce Allah'ın "Sizinle din hususunda savaşmamış... olanlara iyilik yapmanızı... Allah size yasaklamaz." (el-Mumtehine, 60/80) buyruğu da -ilende yüce Allah'ın izniyle bu buyruk açıklanırken geleceği üzere- bunu gerektirmektedir.

"Sana tabi olan mü'minlere de kanadını İndir." Bu buyruğa dair açıklamalar daha önce el-Hicr Sûresi (15/88. âyetin tefsiri) ile el-îsra Sûresi (15/23-24. âyet, 14. başlık)da geçmiş bulunmaktadır.

"Kanadını alçaktı" tabiri yumuşadı anlamındadır.

"Sana isyan ederlerse* emrine muhalefet ederlerse "muhakkak ben yaptıklarınızdan uzağım, de." Yani sizin bana isyan etmenizle benim bir ilgim yoktur. Çünkü onların yüce peygambere isyan etmeleri, yüce Allah'a isyan etmek demektir. Zira Peygamber (sav) ancak Allah'ın razı olacağı şeyleri emreder. Peygamberin uzaklaştığı kimseden Allah da uzaklaşır.

"Ve o Azîz ve Rahim olana tevekkül et." Yani sen işini O'na havale et. Çünkü O, asla yenik düşürülemeyen, en güçlü olan (Aziz)'dir. Dostlarını yardımsız bırakmayan, Rahim (merhametli olan)dır. Burada "(JS/J): Ve tevekkül et" buyruğu genel olarak "vav" ile okunmuştur, Mushaflarda da böyledir.

Ancak NâtT ile İbn Âmir bunu ("vav" yerine) "fa" ile okumuşlardır. Medine ile Şam mushaflarında da bu şekildedir.

"O seni kalkınca da görür." Müfessirlerin çoğunluğunun yani İbn Abbas ve diğerlerinin görüşüne göre namaza kalktığın zaman demektir. Mücahid ise: Nerede olursan ol, kalktığın zaman anlamındadır der.

"Secde edenler arasındaki dolaşmanı da." Mücahid ile Katâde dediler ki: Namaz kılanlar arasındaki dolaşmanı da... demektir. İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah onu peygamber olarak çıkartıncaya kadar Âdem, Nuh ve İbrahim gibi atalarının sulblerinde dolaşmasını, demektir.

İkrime dedi ki: O sen ayakta iken de, rukûda iken de, secdede iken de seni görür. Bu açıklamayı İbn Abbas da yapmıştır.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Sen namazda İken kalbin ile arkada bulunan kimseleri, önünde bulunanları gözlerinle gördüğün gibi görürsün. Bu görüş Mücahid'den de rivayet edilmiştir. Bunu el-Maverdî ile es-Sa'le-bî zikretmiştir. Peygamber (sav) önünde bulunanları gördüğü gibi, arkasında olanları da görürdü. Bu sahih hadislerde sabit olmakla birlikte, âyetin bu şekilde yorumlanması uzak bir ihtimaldir.

"Muhakkak O, herşeyi işitendir, bilendir." Bu gibi buyruklar daha ön- seçmiş bulunmaktadır. [\[49\]](#)

221. Size şeytanların kimin üzerine İndiğini haber vereyim mi?

222. Her yalancı günahkâr üzerine inerler.

223. Onlar, şeytanın yalanlarına kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler.

"Size şeytanların kimin üzerine indiğini haber vereyim mi? Her yalancı günahkâr üzerine inerler." Bu buyrukta; "İnerler" denilmesi, çoğunlukla onların havada oluşlarından ve rüzgar arasında gidip gelmelerinden dolayıdır.

"Onlar... kulak verirler ve onların çoğu yalan söylerler." Bu buyruğa dair açıklamalar daha önceden el-Hicr Sûresi'nde (15/17-18. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Burada "kulak verirler" ifadesi şeytanların sıfatlarıdır. "On-ların çoğu" ise kâhinlere racidir, şeytanlara raci olduğu da söylenmiştir. [\[50\]](#)

224. Şairlere de argınlar uyar.

225. Görmedin mi onlar her vadide serserice gezerler?

226. Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler.

227. Ancak iman edip, salih amel işleyen, Allah'ı çokça zikreden ve kendilerine zulmedildikten sonra öçlerini alanlar müstesna. Zulmedenler de yakında nasıl bir yere devrileceklerini bileceklerdir.

Yüce Allah'ın; "Şairlere de azgınlara uyar" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [\[51\]](#)

1- Şiirin Hükümü Mahiyetine Göredir:

Yüce Allah'ın: "Şairler" kelimesi "şair'in çoğuludur. "Cahil" kelimesinin çoğulunun, "cühela" şeklinde gelmesi gibi. İbn Abbas dedi ki: Burada kastedilenler kâfirlerdir, onlara cin ve insanlar arasından sapık olanlar "uyar." "A2gınlr (el-ğâvûn)"ın haktan uzaklaşmış olanlar anlamında olduğu söylenmiştir. Böylelikle şairlerin de aynt şekilde azgın kimseler olduklarını göstermektedir. Çünkü şairler azgın kimseler olmasalardı, kendilerine uyanlaT da onlar gibi olmazdı. Biz daha önceden en-Nur Sûresi'nde (24/36-38. âyetlerin tefsirinde, 7. başlıkta) kimi şiirleri okumanın caiz, kimilerini okumanın mekruh, kimilerini okumanın da haram olduğunu açıklamış bulunuyoruz.

Müslim'in rivayetine göre Amr b. eş-Şerrîd babasından şöyle dediğini nakletmiştir: Bir gün Rasûlullah (sav)'ın terkisine binmiştim. "Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın şiirlerinden bir şey biliyor musun?" diye sordu. Ben: Evet dedim, o: "Oku" dedi. Ben de ona bir beyit okudum. Bir daha: "oku" dedi, yine ona bir beyit daha okudum, tekrar: "oku" dedi ve bu ona yüz beyit okuyunca -ya kadar böylece devam etti.^[52] Senedin doğru şekli ve sahih rivayeti bu şekildedir, Müslim'in ravilerinden bazılarında şöyle denilmektedir: Amr b. eş-Şerrid'den, o babası eş-Şerrid'den şeklindedir. Bu ise bir vehimdir, eş-Şerrid Rasûlullah (sav)'ın terkisine aldığı kişidir. Ebu's-Şerrid'in adı ise Süveyd'dir.

Bu hadiste, eğer bir takım hikmetler şer'an ve tabiat itibariyle güzel görülen bir takım manalar ihtiva ediyor ise, şiir ezberleyip, onlara itina gösterilebileceğine delil vardır. Peygamber (sav) Ümeyye şiirinden kendisine daha çok okunmasını istemiştir. Çünkü Ümeyye hakim birisi idi. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ümeyye b. Ebi's-Salt az kalsın müslüman oluyordu."^[53]

Yüce Ailah'ı zikretmeyi, O'na hamd u senada bulunmayı ihtiva eden şiirlere gelince, bu şiirler de mendub şiirlerdir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"O pek yüce ve pek lutufkâr olan Allah'a hamd olsun, Tirit sopaların başında olmuştur."^[54]

el-Abbas'ın şu beyitlerinde olduğu gibi Allah Rasûlünden söz eden yahut onu öven şiirler de böyledir.

"Önceden sen tertemizdin gölgelerde de,

Yaprakların (avretler üzerine) dikildiği o emanet mahallinde de, Sonra dünyaya indin, bir beşer değildin (henüz) Ne bir çiğnemlik et, ne de bir kan pıhtısı, Aksine gemiye binen bir nutfe idin, o vakit Nesrin (putunun) ve ona tapınanların, Seller ağızlarını gem lemisti,

Erkeklerin sulbünden, kadınların rahimlerine taşınırdın, Bir âlem geçip gitti mi, yeni bir nesil baş gösterirdi."

Bunun üzerine Peygamber (sav) ona: "Allah ağzma sağlık versin" diye buyurdu[55]

Hassan'ın şu beyitinde olduğu gibi, peygamberi savunmayı ihtiva eden şiirler de böyledir;

"Sen Muhammed'e hicvettin, ben de onun adına cevap veriyorum, Bu hususta mükafat Allah'tandır."

Müslim'in, Sahîh'inde zikrettiği bir kaç beyit daha devam etmektedir ki, bu şiirler siyerde daha da mükemmeldir.[56]

Zeyd'b. Eşlemin rivayet elliği gibi Peygambere salat ve selam ihtiva eden şiirler de böyledir: Ömer bir gece bekçilik yapmak üzere dışarıya çıkmıştı. Bir evde bir kandilin yanmakta olduğunu gördü. Bir yaşlı kadının yün atarken şunları söylediğini duydu;

"İyilerin, salatu Muhammed'e olsun,

En iyiler, en hayırlılar ona sal at eylesin.

Sen seher vakitlerinde çokça namaz kılan ve ağlayandın,

Ah keşke bilebilsem -ölümler çeşit çeşittir-

Acaba sevgilimle aynı yurtta bir arada olabilecek miyim?"

Bununla Peygamber (sav)'ı kastediyordu. Bunu duyan Ömer (r.a) oturup, ağladı.

Peygamber (sav)'in ashabını anmak ve onları övmek de bu şekildedir. Muhammed b. Sabık'ın şu beyitleri ne kadar güzeldir:

"Hidayetin bayrağı olarak Ali'yi seçtim ben,

Aynı şekilde mağara arkadaşı Atik'i (Ebubekir'i) seçtiğim gibi,

Ben Ebu Haf3Jtan (Ömer'den) ve onun taraftarlarından da razıyım,

O yaşlı (halife Osman)'ın evinde öldürülmesine ise razı değilim,

Bana göre bütün sahabiler uyulacak önderlerdir,

Bu sözümünden dolayı acaba benim için bir ar olur mu?

Benim onları yalnız senin için sevdiğimi,

Biliyorsan eğer, Sen de beni cehennem ateşinden azad et."

Bir başka şairin şu beyitleri de güzeldin

"Allah'ın Rasûlü, Peygamberi sevmek bir farzdır,

Ashabını sevmek ise bir nur ve bir burhandır.

Allah'ın kendisini yarattığını bilen herkes,

Sakın Ebubekir'e iftirada bulunmasın.

Arkadaşı Ebu Hafs el-Faruk'a da,

Halife Osman b. Affan'a da.

Ali'ye gelince, meşhurdur onun faziletleri,
Bir evin dimdik ayakta durması ancak temelleriyledir."

İbnu'l-Arabî dedi ki: Teşbihlerde yapılan istiarelere gelince, haddi aşacak ve alışılmışın ötesine gidecek olsa dahi, bu hususta onlara izin verilmiştir, İşte görevli olan meleğin rüyada misaller getirip, örneklendirmesi de bu kabildendir. Ka'b b. Züheyr, Peygamber (sav)'a şu beyitler (ile başlayan meşhur kasidesin)i okumuştur:

"Suâd ayrıldı bugün, kalbim hastadır bu yüzden,
Bir köledir ardında azad edilmeyen ve zincirlere vurulmuş.
Yola koyulduklarında ayrılık sabahında Suâd'in,
Tatlı bir nâme vardı sesinde sürmeli bakışlarıyla da bakıyordu önüne,
Islak, parlak dişleri görülürdü ağzında gülüm gediğinde,
Andırıyor tükürüğü ardı arkasına şarap içirilmiş, susamış bir ağzı."

Kâ'b bu kasidesinde harikulade istiare ve benzetmelerde bulunmuş, Peygamber (sav) bunları dinlemiş. Suâd'in ağzındaki tükürüğü şaraba benzetmesine de karşı çıkmamıştı. Ebubekr (r.a)'da şu beyitleri söylemiştir:

"Sen bizi bırakıp gitmekle biz de vahyi yitirdik,
Artık Allah'ın kelâmı bize elveda de'di.

Değerli kağıtların miras aldıkları,
Ve bize bıraktıkların dışında...

Sen bize bir doğruluk mirası bıraktın,
Bundan ötürü selam ve salat sana."

Rasûlullah (sav) şiiri dinlediğine, Ebubekir şiir söylediğine göre artık bundan daha ileri derecede taklit edilecek ve uyulacak kimseler olabilir mi?

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: İlim ehlinde ve akıl sahiplerinden hiçbir kimse güzel olan güre karşı çıkmaz. Ashabın büyüklerinden, ilim ehlinde ve kendisine uyulacak konumda olanlardan şiir söylememiş, yahut şiir okumamış ya da hikmet yahut mubah kabilden olup da muhtevasında hayasızlık, düşüklük, müslümana da herhangi bir eziyet ihtiva etmeyen bir şiiri dinleyip de beğenmemiş hiçbir kimse yoktur. Şayet şiirde ahlaksızca ifadeler, kötü sözler ve müslümana eziyet eden ifadeler bulunursa, şiir ile nesir arasında hiçbir fark yoktur, Onun da dinlenmesi de, söylenmesi de helal değildir.

Ebu Hureyre rivayetle dedi ki: Ben Rasûlullah (sav)'ı minber üzerinde iken şöyle buyururken dinledim: "Arapların söylemiş olduğu en doğru -ya da en şairene-söz Lebid'in söylediği:

"Şunu bil ki: Allah'ın dışındaki herşey batıldır."[\[57\]](#)

Bu hadisi Müslim rivayet etmiş ve ayrıca şunu eklemiştir: "Ümeyye b. Ebi's-Salt

da az kalsın müslüman olacaktı." [58]

İbn Sîrîn'in rivayet ettiğine göre o bir sefer bir şiir okumuş, meclisinde bulunanlardan birisi ona: Ey Ebubekr senin gibi birisi şiir mi okumuş? deyince, şu cevabı vermiş: Be hey adam, şiir diğer sözlerden kafiyeleri dışında herhangi bir farkı bulunan bir söz müdür? Onun güzeli güzel, çirkini çirkindir. Dedi ki: Onlar şiirin müzakeresini dahi yapıyorlardı. Yine dedi ki: Ben İbn Ömer'i şu beyiti okurken dinlemiştim:

"O içki arkadaşlarının malından şarabı sever,

Sabah erkenden suya gidenlerin de kendisinden ayrılmasından hoşlanmaz,"

Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud -Medine'deki on fakihten birisidir- ondan sonra Medine'nin yedi fukahasıdan birisidir. Oldukça üstün bir şair ve şiirde ileri seviyeye ulaşmış birisiydi. Kadı ez-Zübeyr b. Bekkâr'ın da bir şiir kitabı vardır. Asme adında güzel de bir hanımı vardı. Bir gün bir işten dolayı ona kızdı ve onu boşadı. Onun hakkında söylediği pek çok şiirleri vardır. Bunlardan birisi de şöyledir:

"Asme'nin sevgisi işledi kalbimin ta içine,

Onun dışa vuran kısmı gizlisine göre pek azdır.

Hiçbir içkinin ulaşamadığı yere kadar işledi,

Ve kederin de ve hiçbir sevincin de ulaşamadığı bir yere.

Onunla birlikte olduğum zamanları hatırladığımda neredeyse,

Uçacağım; eğer insan için uçmak mukadderâe."

İbn Şihab dedi ki: Ben ona bu kadar ibadet eden, bu kadar faziletli bir kimse olmana rağmen şiir söylüyorsun (öyle mi)? dedim. O şöyle dedi: Göğsünden (kalbinden) rahatsız olan bir kimse derin nefes alabildi rai iyileşir. [59]

2- Dinlenmesi Helal Olmayan, Söylenmesi Uygun Görülmeyen Şiir ve Bu Tür Şairlerin Hükümü:

Dinlenmesi helal olmayan, söyleyeni de yerilen, zemmedilmiş şiire gelince, bu batıl sözlerin bulunduğu şiirdir. Öyleki insanların en korkağını Antere'ye, en cimrilerini Hatim'e üstün gibi gösterirler. Suçsuz, günahsız kimseye iftira ederler. Takva sahibi kimsenin fasık olduğunu ileri sürerler. Kişinin yapmadığı şeyleri yapmış gibi söyleyecek kadar aşırı giderler. Bunu da can sıkıntısını gidermek ve sözleri güzelleştirmek için yaparlar. el-Ferez dak ile ilgili olarak gelen rivayete göre Süleyman b. Abdu'l-Melik onun şu beyitini işitmiş:

"O kadınlar sağımda ve solumda sarhoş olarak yıkılıp geceyi geçirdiler, Ve ben de gece boyunca yüzüklerin tılsımlarını çözüp durdum."

Bunun üzerine Süleyman: Sana had uygulamak icab eder deyince, Ferez dak şöyle dedi: Ey mü'minlerin emiri, yüce Allah: "Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler" buyruğu ile benden haddi uzaklaştırmış bulunuyor.

Rivayete göre en-Numan b. Adî b. Nadla, Ömer b. el-Hattab (r.a)'ın tayin ettiği bir görevli idi. O şöyle demişti:

"Kim o güzel kadına şu haberi götürebilir ki; onun kocasına

Meysan'da cam (kâselerle) ve teatilerle (şarap) içiriliyor.

İstersem bir köyün di bıkanları (sahipleri, otoriteleri) bana şarkı söyler,

Ve bir rakkase herbir parmak ucu üzerinde yükselir.

Şayet sen bana içki sunan kimse isen, o büyük kâse ile sun bana,

Küçük ve ağzı pürüzlü olanla sunma sakın.

Belki mü'minlerin emirinin hoşuna gitmez.

Bizim o yıkık, eski köşkte içki sohbetimiz."

Bu husus Ömer (r.a)'a ulaşınca, yanına gelmek üzere ona haber gönderdi ve:

Evet, Allah'a yemin ederim ki, bu benim hoşuma gitmez, dedi. Bu sefer en-

Numan b. Adî: Ey mü'minlerin emiri, söylediklerimin hiçbirisini yapmış

değilim. Sadece fuzuli bir takım sözlerden ibaretti onlar, zaten yüce Allah da:

"Şairlere de azgınlara uyar, görmedin mî onlar her vadide serserice gezerler ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler." diye buyurmaktadır.

Bunun üzerine Ömer (r.a) ona şöyle dedi: Evet, senin gösterdiğin bu mazeret sana uygulanacak haddin önünü almıştır. Fakat sen bu sözleri söyledikten sonra ebediyyen benim emrimde çalışmayacaksın.

ez-Zübeyr b. Bekkâr dedi ki: Bana Mus'ab b. Osman'ın anlattığına göre Ömer b.

Abdu'l-Aziz halifelğe gelince, tek düşündüğü Ömer b, Ebi Rabia ile el-Ahvas

idi. Medine'deki valisine şöyle bir mektup yazdı: Ben Ömer ile el-Ahvas'ın kötü

ve şerli kimseler olduklarını biliyorum. Bu mektubum sana ulaşır, ulaşmaz onları

yakala ve bana gönder. Bu mektubu ona ulaşınca, hemen bu iki kişiyi ona

gönderdi. Önce Ömer'e: Söyle bakalım, dedi (ve şu beyitlerini okudu):

"Görmedim cemrelere taş atıldığı sırada gören kimsenin

Gördüğü gibisini ve bir de hac geceleri gibi; sevdalı olanı bırakanları,

Başkasına ait şeylerden gözleri dolduran nice kimse vardır ki,

Cemreye doğru gitti mi, orada Fildişi heykeller gibi beyazlarla karşılaşır."

Allah'a yemin ederim ki, sen haccınla ilgilenen bir kimse olsaydın, kendinden

başka hiçbir şeye bakmazdın. Bugünlerde insanlar senden kurtula-mazlarsa ne

zaman kurtulurlar, dedikten sonra sürgüne gönderilmesini emretti. Bu sefer: Ey

mü'minlerin emiri bundan daha hayırlı bir şeye ne dersin? dedi. O neymiş,

deyince, dedi ki: Bir daha böyle şiirler söylememeye Allah adına süz veriyorum.

Ebediyyen hiçbir şiirde kadınlardan söz etmeyeceğim ve artık tevbeni bozmayacağım. Ömer b. Abdu'l-Aziz ona; Gerçekten bunu yapacak mısın? deyince, şair: Evet dedi. Tevbesine sadık kalacağına dair Allah adına yemin etti, onu serbest bıraktı.

Ömer b. Abdu'l-Aziz daha sonra ei-Ahvas'ı çağırdı. Ona: Sen bu beyite ne dersin? dedi:

"Benimle onun kayyımı arasında Allah vardır,

O, onu benden alıp kaçıyor, bense arkasından gidiyordum."

Evet Allah onun kayyımı ile senin kayyımın arasındadır dedi, sonra da sürgüne gönderilmesini emretti. Ensar'dan bir takım kimseler onun hakkında Ömer b. Abdu'l-Aziz ile konuştularsa da kabul etmedi ve; Ben bu makamda kaldığım sürece Allah'a yemin ederim ki onu geri çevirmeyeceğim. Çünkü o açıktan açığa fastklık eden bir kimsedir, dedi.

İşte yerilen şiirler ile bu şiirlerin şairlerinin hükmü budur. Böyle bir şiiri dinlemek mescid veya bir başka yerde okumak helal olmaz. Tıpkı çirkin nesir sözler ve benzerinde olduğu gibi.

İsmail b. Ayyaş, Abdullah b. Avn'dan, o Muhammed b. Sîrîn'den, o Ebu Hureyre'den rivayetle dedi ki: Rasûlulh (sav) şöyle buyurmuştur: "Güzel şiir, güzel söz gibidir. Çirkin de, çirkin söz gibidir." Bunu İsmail b. Abdullah eş-Şamî rivayet etmiştir. Onun Şam ahalisinden yaptığı rivayetler Yahya b. Ma-in ve başkalarının söylediklerine göre sahihtir.

Abdullah b. Amr b. el-Âs rivayetle dedi ki; Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şiir de söz ayanndadır. Onun güzeli güzel söz gibidir, çirkin de çirkin söz gibidir."[\[60\]](#)

3- Olumsuz Şiire Karşı Tavır:

Müslim'in rivayetine göre Ebu Hureyre (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sizden herhangi birinizin içinin tıka basa irinle dolması, şiir ile dolmasından daha hayırlıdır."[\[61\]](#) Yine Sahih'de Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) ile birlikte yolda giderken şi-i okuyan bir şair ile karşılaştık. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Şu şeytanı yakalayınız. Çünkü herhangi bir kimsenin içinin irin ile dolması, şiir ile dolmasından onun için daha hayırlıdır. "[\[62\]](#)

İlim adamlarımız der ki: Peygamber (sav)'in bu şaire böyle bir uygulama yapması, onun halini bilmesinden sonradır. Bu şairin şiiri kazanç elde etmek için

bir yol edinmiş olduğunu ve kendisine mal verilecek olursa, övmekte aşırı gittiği, verilmeyecek olursa hiciv ve yergide ileri giderek, insanlara mallarında ve namuslarında eziyet verdiğini daha önceden öğrenmiş olabilir.

Böyle bir durumda olan bir şairin şiir sebebiyle elde ettiği her türlü kazancın haram olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Bu hususta söylediklerinin hepsi de onun için haramdır, ona kulak asmak helal olmaz. Aksine ona gereken şekilde tepki göstermek icab eder. Eğer dilinden gelecek zarardan korkulmakla birlikte önlenemiyor ise o takdirde eiinden geldiğince böyle bir kimseyi idare etmeye, mümkün olduğu kadar ondan uzak durmaya çalışmalıdır. Daha işin başından ona bir şeyler vermesi helal olmaz, çünkü bu masiyete bir yardımdır. Şayet başka bir çare bulamayacak olursa, haysiyetini korumak niyetiye ona bir şeyler verir, Çünkü kişinin kendisi vasıtasıyla namus ve haysiyetini korumak için harcadığı şeyler onun için bir sadaka olarak yazılır.

Derim ki: Peygamber (sav)'ın: "Sizden herhangi birinizin içinin tıka basa irin ile dolması..." buyruğundaki " Kanın karıştığı cerahat" demektir. "Yara irin topladı, toplar" ifadeleri de buradan gelmektedir.

"Onu yemesi" hakkında el-Esmaî şöyle demektedir: Bu kelime kökünden gelmektedir, Atmak gibi. Bu da karnında hastalıklar olması anlamındadır. Bu kökten olmak üzere;"Karnı çok hastalıklı, demek olup, "ya" harfi şeddelidir fakat hemze yoktur. es-Sihah'&d da şöyle denilmektedir; "İrin karnının her tarafını kapladı" demektir, el-Yezidî de şu mısraı zikretmiştir:

"O öksürdüğünde, hay irin, karnını doldursun, dedi ona."

Bu hadisin yorumu İle ilgili olarak yapılmış en güzel açıklama şudur: Böyle bir hüküm şiirin etkisi altında kalan ve onun dışında herhangi bir bilgi sahibi olmaksızın hep onu öğrenip belleyen kimse hakkındadır. Bu kimse zikir namına hiçbir şey bilmez ve bu şiirlerle de hep batıla dalar gider, kendisi İçin öğrenilmeyecek türden yollar izler. Boş sözler, geliş güzel konuşmalar, gıybet ve çirkin sözleri çokça söyleyen gibi. Bu şekilde şiirin etkisi altında kalmış bir kimseden bu aşağılık ve yerilmiş vasıflar ondan ayrılmaz. Çünkü edebi adet bunu gerektirmektedir. İşte Buhârî'nin Sahihinde bu hadisin başında açmış olduğu babta (başlıkta) zikrettiği ifadelerle bu hususa işaret etmektedir: "İnsanın şiirin etkisi altında kalmasının mekruh oluşu (ile ilgili varid olmuş rivayetler)

[\[63\]](#)

Bu hadisin te'vili İle ilgili olarak şunlar da söylenmiştir: Bundan maksat Peygamber (sav)'ın ve başkalarının hicvedildiği şiirlerdir. Ancak bu açıklamanın bir kıymati yoktur, çünkü Peygamber (sav)'ı az ya da çok ifadelerle hicvetmek aynı şeydir, böyle bir davranış küfürdür ve yerilmiş bir işdir. Peygamber (sav)'ın

dışındaki müslümanian hicvetmek de azıyla çoğuyla haram kılınmıştır. Dolayısıyla burada yermenin sadece çok miktara tahsis edilmesinin hiçbir anlamı yoktur. [64]

4- Şiirin Hükümü Muhtevası İle İlgilidir:

Şafiî dedi ki: Şiir bir çeşit sözdür. Onun güzeli güzel çirkini de çirkin söz gibidir. Yani şiir bizatihi hoşlanılmayan bir şey değildir. O muhtevaları dolayısıyla mekruh görülür. Arapların nezdinde şiirin pek büyük bir etkisi vardı. O bakımdan onlardan birisi çok önceleri şöyle demiştir:

"Ve dilin yarası elin açtığı yara gibidir."

Peygamber (sav) da Hassan'ın müşriklere cevap vermiş olduğu şiir hakkında şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki bu onlarda ok atmaktan daha güçlü bir etki bırakır, "[65] Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

Tirmizî de sahih olduğunu belirterek kaydettiği rivayete göre İbn Abbas'tan şöyle nakledilmiştir: Peygamber (sav) kaza umresi esnasında Abdullah b. Revaha önünde yürüdüğü haide Mekke'ye girdi. Bu sırada Abdullah b. Revana şöyle diyordu:

"Ey kâfir oğulları! Açılın yolumdan,

Bu gün sizinle onun (Kur'ân'm) indirilmesi dolayısıyla çarpışırız,

Öyle darbeler indiririz ki, kelleleri boyunlarından ayırır,

Ve dosta dostunu hatırlatmaz olur."

Ömer: Ey İbn Revâha! Allah'ın haremindedir ve Rasulullah (sav)'ın huzurunda mı (böyle diyorsun)? Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: "Bırak onu ey Ömer! Andolsun bu onlara atılan oklardan daha hızlı etki eder." [66]

5- Şairlerin İzleyicileri:

Yüce Allah'ın; "Şairlere de azgınlar uyar" buyruğunda yer alan "şairler" lafzının merfû' okunduğu hususunda -bildiğim kadarıyla- kıraat âlimleri arasında ihtilâf yoktur. Bununla birlikte daha sonra gelen "onlara azgınlar uyar" anlamındaki fiilin açıkladığı bir fiilin takdiri ile nasb edilmesi de caizdir. İsa b. Ömer de böyle okumuştur. Ebu Ubeyd dedi ki: O çoğunlukla nasb ile okumayı severdi. Mesela "hırsız erkek ile hırsız kadın" (e\l-Maide, 5/38); "odun taşıyıcısı olarak" (Tebbet, 111/4); "Bu indirdiğimiz bir sûredir." <en-Nur, 24/1) buyruklarında hep nasb ile okunmuştur. Nafi', Şeybe, el-Ha-sen ve es-Sülemî de "onlara uyar" anlamındaki

buyruğu; şeklinde şed-desiz olarak okumuşlardır. Diğerleri ise şeddeli okumuşlardır.

ed-Dahhâk dedi ki: Biri ensardan diğeri muhacirlerden iki kişi Rasûlullah (sav/ın döneminde karşılıktı olarak hicivleştiler. Bunların herbirisinin yanında da kavminin azgın olanları -demek olan beyinsizleri- vardı. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu, İbn Abbas da böyle demiştir. Yine ondan gelen rivayete göre bunlardan kasıt şiirleri rivayet edenlerdir.

Yine Ali b, Ebi Talha'nın ondan rivayetine göre bunlardan kasıt kâfirlerdir. Onlara cin ve insanların sapıkları uyar. Bunu daha önceden zikretmiş bulunuyoruz.

Ğudayf in rivayetine göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Kim İslâm dininde hicvetme çığırını aşarsa onun dilini kesiniz."[\[67\]](#)

İbn Abbas tan rivayete göre de Peygamber (sav) Mekke'yi fethedince İblis kederle öyie bir bağırdı ve etrafında zürriyetini topladı ve dedi ki: Artık Muhammed (sav)'ın ümmetini bugünden sonra tekrar şirke döndüreceğinizden yana ümidinizi kesiniz. Fakat bu iki yerde -Mekke ve Medine'de- şiiri yaygınlaştırınız. [\[68\]](#)

6- Şiirleriyle Öç Alanlar;

Yüce Allah'ın: "Görmedin mi onlar her vadide serserice gezerler" buyruğu şu demektir: Onlar her boş işe dalarlar. Hak yola uymazlar. Çünkü hak yola uyup söylediği sözlerin aleyhine yazılacağını bilen bir kimse söyleyeceği sözleri tartar ve öyle söyler. Bu kimse burnunun doğrultusunda, ne söylediğine aldırmadan serserice söz söylemez. Bu âyet-i kerime Abdullah b. ez-Ziba'rî, Müsai? b. Abd Menaf ve Umeyye b. Ebi's-Salt hakkında inmiştir.

"Ve gerçekten onlar yapmadıkları şeyi söylerler." Yani onların çoğu yalan söylerler. Sözlerinde cömertlikten ve İyi şeylerden söz ederler, ama onlar bu işi yapmazlar. Bu âyet-i kerimenin Ebu Azze el-Cumahî'nin şu beyitleri söylemesi üzerine onun hakkında nazil olduğu da söylenmiştir:

"Dikkat edin! Benden peygamber Muhammed'e şu haberi götürün: Muhakkak ki sen hak (peygamber)ain. Mutlak malik olan Allah her hamde layıktır.

Fakat bana Bedir ve BedirMekiler hatırlatıldı mı, Kemiklerim de, derilerim de ah çekip inler."

Daha sonra Hassan b. Sabit, Abdullah b. Revâha, Ka'b b. Malik, Ka'b b. Züheyr ve hak sözü söylemek bakımından onların izinden giden mü'min şairlerin gürleri istisna ederek şöyle buyurmaktadır: "Ancak iman edip, sa-İlh amel

işleyen, Allah'ı (sözlerinde) çokça zikreden ve kendilerine zulmedildikten sonra öderini alanlar müstesna." Öc almak ancak hak ile ve yüce Allah'ın çizdiği sınırlar çerçevesinde olur. Eğer bu sınırları aşacak olursa, bu sefer batıl yol ile intikam alınmış olur.

Ebu'l-Hasen el-Müberred dedi ki: "Şairlere de™ buyruğu nazil olunca, Hassan, Ka'b b. Malik ve İbn Revâha ağlayarak Peygamber (sav)'ın huzuruna gel-diier ve: Ey Allah'ın peygamberi dediler. Allah bizim şair olduğumuzu bildiği halde bu âyet-i kerimeyi indirmiş bulunuyor. Peygamber (sav) bu sefer onlara ondan sonraki buyrukları okuyun dedi: "Ancak iman edip salih amel işleyen" kimseler sizlersiniz. "Allah'ı çokça zikreden ve kendilerine zulmedildikten sonra öçlerini alanlar müstesna!" İşte bunlar da sizlersiniz. Öc almak ise müşriklere cevap vermekle olur. Peygamber (sav) şöyle buyurmuşum "Haydi siz de öcünüzü alınız, fakat haktan başka bir şey söylemeyiniz. Babalardan, annelerden de söz etmeyiniz." Hassan, Ebu Süfyan'a şöyle demişti:

"Muhammed'i hicvettin, ben onun adına cevap veriyorum, Bu hususta mükâfatım Allah nezdindedir. Şüphesiz benim babam, annem, şeref ve haysiyetim, Muhammed'in şeref ve haysiyetini size karşı korumak içindir, Sen. ona denk olmadığın halde ona nasıl söversin? Sizin kötü olanınız kimse hayırlı olana feda olsun. Dilim keskin bir kılıçtır, onda hiçbir kusur yoktur. O akar durur, kovalar onu bulandırmaz."

Kâ'b da: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Şüphesiz ki Allah şiir hakkında senin bildiğin buyrukları indirmiş bulunuyor. Bu hususta ne dersin? Peygamber (sav) şöyle buyurdu; "Muhakkak mü'min canıyla, kılıcıyla ve diliyle cihad eder. Nefsini elinde olana yemin ederim ki sizlerin onlara attıklarınız tıpkı oklar gibidir."[\[69\]](#)

Kâ'b dedi ki:

"Suhayna (çorbacılar, Kureyş'i kastediyor) geldi ki Rabbi ile yarışsın da mağlup etsin diye, Herkesi yenik düşüren kimse ile yarışa kalkan, elbette yenik düşecektir."

Peygamber (sav) buyurdu ki: "Andolsun ey Ka'b şu sözün dolayısıyla yüce Allah seni methetmiştir."[\[70\]](#)

ed-Dahhâk'ın İbn Abbad'dan rivayetine göre o yüce Allah'ın: "Şairlere de azgınlara uyar" buyruğu daha sonra gelen "ancak iman edip, salih amel işleyen...ler müstesna" buyruğu ile neshedilmiştir.

el-Mehdevî dedi ki: Sahih'te, İbn Abbas'dan gelen rivayete göre bu bir (nesih değil) istisnadır.

"Zulmedenler de yakında nasıl bir yere devrileceklerini bileceklerdir."

Bu buyrukta intikam alırken zulmedenler tehdit edilmektedir. Şüreyh dedi ki:

Zalimler Allah'ın elinden nasıl kurtulacaklarını bileceklerdir. Çünkü zalim cezalandınmayı bekler, mazlum yardım ve zaferi gözetler. İbn Abbas; "na-sd bir yere devrileceklerini" anlamındaki buyruğu Nasıl bir yere kurtulup, bırakılacaklarını diye "fe" ve "te" ile okumuşlardır ki anlamları birdir. Bunu da es-Sa'lebî zikretmiştir.

"Nasıl bir yere devrileceklerini" buyruğunun anlamı da şudur; Nasıl bir dönüş yerine varacaklarını ve nasıl bir yere döndürüleceklerini (bileceklerdir) demektir. Çünkü onların varacakları yer cehennem ateşidir ve o en çirkin bir dönüş yeridir. Onların dönecekleri yer de cezadır ve o da en kötü bir dönüş yeridir.

"Munkaleb: Devrilecek yer" ile' marcT (dönüş yeri) arasındaki farka gelince, munkaleb içinde bulunduğu halin zıttına geçiştir. Marci' ise içinde bulunduğu halden daha önce bulunduğu hale dönüş demektir. Dolayısıyla her-bir dönüş yeri (merci'), munkaleb (devrilecek yer) demek olur. Fakat herbir munkaleb merci' değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bunu da el-Ma-verdî zikretmiştir.

"Nasıl" lafzı "devrilecekler" ile nasbedilmiştir ve mastar manasınadır. Bunun "bileceklerdir" anlamındaki lafız ile nasb olması caiz değildir. Çünkü bu edat ile diğer istifham edatlarında nahivcilerin naklettiklerine göre makabli yani kendisinden önceki amiller amel etmezler. en-Nehhâs dedi ki: Bu hususta gerçek şudur: İstifham bir manadır, onun makabli de bir başka manadır. Eğer makabli onda amel edecek olursa, bu sefer manalar birbirine karışır (içinden çıkılamaz).

[71]

[1] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, I, 169-170

[2] Suyuti, el-Camiu'lîKebir, 1, 1487; eCCamlu's-Sağir, Hd. Nor 1688 zayıf olduğu kaydıyla (Kurtubi Darıı'L-Hadis baskısı XIII 94, cin. 3

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/7.

[3] Mütenebbi'ye ait olan bu beyitin açıklanmasında divanını şerh edenlerin de birbirinden yakın ve uzak açıklamaları vardır Biz burada bu açıklamalardan birisini esas alarak beyiti ırcüme etmeye çalıştık, lik Abdurralıman el-lterkıkî, Şerhu Divani'l-Mütenebbi, Beyrut, 1399/1979, IV, 43.

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/8-13.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/13-16.

[6] Burada yürüyüş "fi'le" vezninde olup, hey'eı ve hal bildiriyor. Böylelikle "fa'le'nin esmeli değil de, üstün okunuşunun daha uygun olacağı anlatılmaktadır

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/16-22.

- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/22-27.
- [9] Müslim, IV, 2183.
- [10] İbn Huzeyme, Sahih, I, 155; el-Haklm, el-Müstedrek I, 154-, Müsned, III, 164.
- [11] Buharî, VI, 2731.
- [12] İbn Hibbân, Sahih, II, 501; el-Hâkim, el-Müstedrek, II, 439.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/28-39.
- [14] Ancak Allah'a ibadet etme halim müstesna. Çünkü kendisine ibadet edenlere düşmanlık etmeyecek tek ma'bud Cenab-ı Allah'tır,., demektir.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/40-43.
- [16] Müslim, I, 196; Masned, V], 93.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/43-45.
- [17] Müslim, III- 1255; Ebû D&vûd, III, 117; Tirmizî, III, 660; Müsned, II, 316, 350, 372.
- [18] Buharî, IV, 1787.
- [19] Buharî, III, 1223-
- [20] Müslim, IV, 2183.
- [21] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VUI, 79, X, 264, X, 402. Yalnız bu son yerde ravilerin-den SelJâme h. Ravh'ın hakkında ihtilâf edildiği kaydıyla.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/46-50.
- [23] elMektebetu'i-Elfiyye... 'deki hadis kaynaklarında tesit edemedik.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/50-55.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/55-57.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/57-58.
- [27] Asıl yazma nüshalarda da böyle olduğu ve Ebû Dıâd'ın sözlerinin nakledilmediği, Kır-tıbbî Tefsirinin Arapça baskısını hazırlayanlarca ifade edilmektedir. Ayrıca. el-A'raf, 7/91. âyetin tefsirine de bakınız.
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/58-60.
- [29] Müslim, III, 1680, IV, 2192.
- [30] 'ine satışı: Bir kimseye belli bir malı belli bir fiata ve belli bir vade ile (veresiye) sattıktan sonra, aynı malı peşin fakat daha düşük bir bedelle tekrar satın almaktır.

- [31] Ebû Dâvâd, III, 274.
- [32] Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, IV, 356,
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/61-68.
- [34] Müslim, II, 800; Müsned, IV, 152,
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/68-76.
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/77-80.
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/80-85.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/86-87.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/87-90.
- [40] Buna göre buyruğun manası şu olur: Faydalandırıldıktan şeylerin kendilerine ne faydası olur?
- [41] Bu takdirde manası: Onlara ne faydası olur ki. Onlar faydalandırılıyor değillerdi olur.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/90-92.
- [43] Suyutî. ei-Câmiu's-Sağır, had. no: 244
- [44] Burada da kırık çoğul olan "bahçeler" anlamındaki kelime tıpkı cem-i müzekker-i salim gibi değerlendirildiğinden el-Hasen'in "şeytanlarr anlamındaki kelimeyi "çeyâtûnır diye okumasına benzemektedir.
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/92-94.
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/94.
- [47] Müslim, I, 193; Buhârî, IV, 1902
- [48] Müslim, I, 192; Tirmizî, V, 338; Müsned, II, 333, 3rtO, 519.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/95.
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/95-96.
- [50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/97.
- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/97-98.
- [52] Müslim, IV, 1767; Müsned, IV, 390.
- [53] Müslim, IV, 1767; İbn Mâce, II, 1236; Müsned, IV, 38K, 189.
- [54] Asıl yazma nüshalarda da böyle olduğu, baskıya hazırlayanlar tarafından belirtilmiştir
- [55] d-Hey semt, Mecmau'z-Zevâid, VIII, 217; el-Heyseirî "bu hadisi Taberânî rivayet etmiş, ancak senedinde tanımadığım raviler vardır' kaydını eklemektedir.

- [56] Müslim, IV, 1936;
- [57] Müslim, IV, 1768; Müsned, U, 444, 'İSO.
- [58] Müslim, IV, 1768;
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/98-103.
- [60] Buharî, el-Edebu'l-Müfred, I, 299; Dârakutnl, IV, 156; ei-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VIII, 122.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/103-106.
- [61] Müslim, IV, 1769; Buharî, V, 2279; Tirmizî, V, 140, 141; Müsned, II, 39, 288, 478, 480.
- [62] Müslim, IV, 1769; Müsned, III, 8, 41.
- [63] Buharî, V, 2279.
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/106-107.
- [65] Müslim, IV, 1935.
- [66] Ebu Abdullah Muhammed b. Abdilvâhid el-Makdisî, et-Ehâdtsu'l-Muhtam, IV, 41fî, 417.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/108.
- [67] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VIII, 123-
- [68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/108-109.
- [69] Müsned, VI, 3H7
- [70] Sıddîk h. Hasen el-Kannûcî. Edebu'l-Ulûm, I, 330
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/109-112.

KASSAS SÛRESİ

- 1- Yüce Allah'ın Nimetlerine Karşı Şükrün Belirtileri:
- 2- Zalimlere Yardımcı Olmaktan Kaçınmak:
- 1- Medyen Suyunun Başında:
- 2- Bir Peygamber Kızlarının Koyun Sulamasına Nasıl İzin Verebilir?
- 3- Allah'a Muhtaç Oluş:
- 4- Hayalî Kadın ve Emin Erkek:
- 5- İcare Akdi Toplumsal Hayatın Bir Zorunluluğudur:
- 6- Velinin, Kızı İle Evlenilmesini Teklif Etmesi:
- 7- Velayet Altındaki Kızı Evlendirme Hakkı Velisine Aittir:
- 8- Babanın Bakire Kızını Evlendirme Yetkisi:
- 9- Nikâh Akdinde Kullanılabilecek Lafızlar:
- 10- Şuayb (a.s)'ın Yaptığı Teklif miydi? Yoksa Akit miydi?:
- 11- Nikâh İle İlgili Dört Husus:
Birinci Husus: Zevcenin Tayin Edilmesi:
İkinci Husus: Sürenin Başlangıcının Belirtilmesi:
Üçüncü Husus: İcare Karşılığında Nikâh:
Dördüncü Husus: Mehir Olarak Nakit Verilmeden Gerdeğe Girilirse:
- 12- İcare ve Nikâh Akitleri Bir Arada Yapılabilir mi?:
- 13- Akitlerde Zikredilmesi Gereken Hususlar İle Zikredilmesi Zorunlu Olmayan Hususlar:
- 14- Çobanlık İçin İcare Akdinde Belirtilmesi Gereken Hususlar:
- 15- Sürüden Telef Olursa, Çoban Tazminat Öder mi?:
- 16- Çoban Sürüdeki Koyunlara Koç Katarsa:
- 17- Musa (a.s)'ın Aldığı Ücret:
- 18- Bilinmeyen Bedel Karşılığında İcare:
- 19 Nikâhta Kefaet (Denklik):
- 20- Veli Mehirden Ayrı Olarak Kendisi Adına Malî Bir Ödeme İsteyebilir mi?:
- 21- Akitte İttifakla Kabul Edilen Şartlarla İsteğe Bağlı Şartlar:
- 22- Hz. Musa'nın Şartları Kabulü ve Yüce Allah'ın Şahit Tutulması:
- 23- Nikâhta Şahit Tutmanın Hükümü:
1- Musa (a.s) İki Süreden Hangisini Tamamladı:
2- Erkek Hanımını Dilediği Yere Götürebilir:
3- Tûr'un Yan Tarafından Görülen Ateş:
1- İki Defa Ecir Alanlar:
2- Sabrın Karşılığı:

3- İyilikle Kötülüğü Uzaklaştırmak:

4- Rızıklarmdan İnfak Edenler:

İstihare Namazı:

KASSAS SÛRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

el-Hasen, İkrime ve Ata'nın görüşüne göre hepsi Mekke'de inmiştir. İbn Abbas ve Kâtade ise, Mekke ile Medine arasında inmiş, tek bir âyet müstesnadır, derler. İbn Selam dedi ki: Bu âyet el-Cuhfe'de Rasûluüah (sav)'ın Medine'ye hicreti esnasında inmiştir. Bu da yüce Allah'ın: "Sana Kur'ân'ı farz kılan Allak elbette seni bir dönüş yerine geri çevirecektir." (el-Kasas, 28/85) buyruğudur.

Mukatil de şöyle demektedir: Bu sûrede Medine'de inen buyruklar: "Ondan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler..." buyruğundan itibaren: "Bizim cahillerle işimiz yok" (el-Kasas, 28/52-55) âyetleridir.

Bu sûre seksensekiz âyet-i kerimedir.^[1]

1. Tâ. Sîn. Mîm.

2. Bunlar açıklayıcı kitabın âyetleridir.

3- îman eden bir topluluk için Biz sana Musa ve Firavun'un haberinden bazısını hak ile okuyacağız.

4. Şüphe yok ki Firavun arzda üstünlük sağlamaya kalkıştı ve ora ahalisini bölük bölük ayırıp onlardan bir kesimi zayıf düşürmek istiyor; oğullarını boğazlatıp, kadınlarını hayatta alıkoyuyordu. Gerçekten o bozgunculardan idi.

5. Biz ise o arzda mustaz'aflara lütuf etmek, onları önderler yapmak ve onları varisler kılmak istiyorduk.

6. Ve onlara arzda güç ve imkân verelim, Fir'avun'a ve Haman'a ve ordularına da onlardan korkageldiklerini gösterelim (istiyorduk).

"Tâ. Sîn. Mîm" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Bunlar açıklayıcı kitabın âyetleridir" buyruğundaki Bunlar" ref

mahallinde olup; "dili; Bunlar, onlar" anlamındadır ve "âyetler" ondan bedeldir.

Bununla birlikte "okuyacağız" buyruğu ile nasb mahallinde olması "âyetler" in de ondan yine bedel olması da mümkündür. Bunun nasb kabul edilmesi de; "Zeyd'i vurdum" demeye benzer.

"Açıklayıcı" yani bereket ve hayrı apaçık, hakkı batıldan, helâli haramdan açıkça ayırdeden, peygamberlerin kıssaları ile Muhammed (sav)'ın peygamberliğini açıkça ortaya koyan,.. demektir. "O şey açıklık kazandı" denilir.^[2]

"İman eden bir topluluk için Biz sana Musa ve Firavun'un haberinden bazısını hak ile okuyacağız." Musa (a.s) ile Firavun ve Karun kıssaları (bu sûrede) zikredilmektedir. Böylelikle Kureyş müşriklerine karşı delil ortaya konulmakla ve Karun'un Musa'ya yakınlığının, kâfir olması dolayısıyla kendisine bir fayda

sağlamadığını açıklamaktadır. İşte Kureyş'in Muhammed'e yakınlığı da böyledir. Ayrıca Firavun'un yeryüzünde üstünlük ve zorbalık tasladığını da açıklamaktadır. Onun bu hali ise küfründen kaynaklanıyordu. Dolayısıyla yeryüzünde büyüklük taslamaktan uzak durulmalıdır, Mal çokluğuna güvenerek güç ve kuvvete aldanmamalıdır. Çünkü bu iki tavır Firavun ve Karun'un sergilediği tavırlardandı.

"Sana Musa ve Firavun'un haberinden bazısını" onların bir kısmını "hak ile okuyacağız." Bizim emrimize binaen Cebraîi sana okuyacaktır.

"(Mealde:) Bazısı" burada teb'îz (kısmilik bildirme) içindir. "Haberinden" buyruğu "okuyacağız" buyruğunun mefulüdür. Yani Biz, sana onlara dair haberlerin bir kısmını okuyacağız. (Bu yönüyle buyruk), yüce Allah'ın: Yağ veren..." (el-Mu'ininûn, 23/20) buyruğuna benzemektedir^[3]

"Hak İle" nin ise; kendisinde herhangi bir şüphe ve yalanın asla söz konusu olmayacağı doğruluk ile demektir.

"İman eden bir topluluk İçin" Kur'ân'ı tasdik eden ve onun yüce Allah tarafından indirildiğini bilen bir topluluk için... demektir. İman etmeyenler ise bunların hak olduğuna inanmazlar.

"Şüphe yok ki Firavun arzda üstünlük sağlamaya kalkıştı." Büyüklük tasladı, zorbalık etti. Bu açıklamayı İbn Abbas ve es-Süddî yapmıştır. Kata-de dedi ki: O kâfirliği dolayısıyla Rabbine ibadeti kendi büyüklüğüne yedirmeyi p rubûbiyet iddiasında bulundu. Mülkü ve saltanatı ile büyüklük tasladı, dolayısıyla elinin altında bulunanlara karşı üstünlük kurmaya kalkıştı, diye de açıklanmıştır. Buradaki "arzda" buyruğundan kasıt da Mısır arazisidir.

"Ve ora ahalisini bölük bölük ayırıp..." hizmet hususunda onları çeşitli fırkalara ve sınıflara ayırmıştı. el-A'sâ dedi ki:

"O öyle bir belde ki; ülkeleri yürüyerek kateden bir kimse korkar (orada); Öyle ki; böyle birisi, sen orada (kendisine arkadaşlık edecek) arkadaşlar aradığını görürsün."

"Onlardan bir kesimi" yani İsrailoğullarını "zayıf düşürmek istiyor. Oğullarını boğazlatıp kadınlarını hayatta alıkoyuyordu. Gerçekten o bozgunculardan İdi." Bu hususa dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın; "Oğullarınızı boğazlatıp kızlarınızı sağ bırakmakla size azabın en kötüsünü yükleyen Firavun hanedanından..." (el-Bakara, 2/49) âyetini açıklarken geçmiş bulunmaktadır. Bunu yapmasına sebep ise kâhinlerin ona: İsrailoğulları arasında doğacak bir çocuk senin mülküne ve krallığına son verecektir, demiş olmalarıydı. Ya da bu sözü ona söyleyenler münecimler idi. Bir diğer görüşe göre o bir rüya görmüş ve bu şekilde yorumlanmış idi.

ez-Zeccâc dedi ki: Firavun'un ahmaklığından hayret edilecek husus şu ki; o şayet kahin doğru söylemişse çocukları Öldürmenin ona faydasının olmayacağını, eğer yalancıysa öldürmenin anlamının olmayacağını farkedememişti.

Denildiğine göre; onları çeşitli bölüklere ayırmıştı. İsrailoğullarından herbir kavmi ayrı ve başlı başına bir işte angarya olmak üzere çalıştırıyordu.

"Gerçekten o" yeryüzünde yaptığı işleriyle, isyanlarıyla ve zorbalığıyla "bozgunculardan idi."

"Biz İse o arzda mustaz'aflara lütuf etmek" onlara lütuf ve ihsanda bulunmak, nimetler bağışlamak "onları önderler yapmak..." İbn Abbas: Hayırlarda liderler, Mücahid: hayra davet edenler, Katade de yöneticiler ve hükümdarlar yapmak... diye açıklamıştır. Katade'nin delili de yüce Allah'ın: "Sizi hükümdarlar yapmış..." (el-Maîde, 5/20) buyruğudur.

Derim ki: Bu daha umumi bir açıklamadır. Çünkü hükümdar aynı zamanda kendisine uyulan ve arkasından gidilen imam yani önder demektir.

"Ve onları" Firavun'un mülküne "vârisler kılmak İstiyorduk." Onun mülküne mirasçı olacaklar ve Kıptîlerin meskenlerine yerleşecekler. Bunlar geçmişte gerçekleşen olayların anlatımıdır. İşte yüce Allah'ın: "Rabbinin İs-raüoğullanna olan o pek güzel vaadi, sabretmelerinden ötürü bütününüyle yerini buldu" (el-A'raf, 7/137) buyruğunun anlamı da budur.

"Ve onlara arzda güç ve İmkân verelim." Yeryüzünde ve ora ahalisi üzerinde onlara imkân ve iktidar verelim, tâ ki orayı yönetimleri altına alsınlar. Arzdan kasıt da Şam ve Mısır'dır. "Firavun, Haman'a ve ordularına da onlardan korkageldiklerini gösterelim." Yani Biz, Firavun'a bunları da göstermek istiyorduk.

el-A'meş, Yahya, Hamza, el-Kisaî ve Halef "gösterelim" buyruğunu; "Görsün" diye "ya" ile ve: "Gördü" fiilinin sülâsisi (ziyadesiz şekli) diye okumuşlardır. Buna karşılık "Firavun, Haman ve orduları" buyruklarını da fail olduklarından dolayı ref ile okumuşlardır. Diğerleri ise ötre-li "nûn" ve esreli ra ile; "Gösterdi, gösterir"den rubai bir fiil olarak "gösterelim" anlamında okumuşlardır. İfadenin akışına uygun olan okuyuş budur. Çünkü bundan öncesi "istiyorduk" bu fiilden sonrası da "imkân verelim" şeklinde idi. Dolayısıyla "Firavun'a, Haman'a ve ordularına" anlamındaki buyrukları da fiilin mefulü olarak nasb ile okumuşlardır. el-Ferra da "Allah Firavun'a göstereyim" anlamında olmak üzere; "şeklinde "ya" öt-reli, "ra" esreli ve sonraki "ya" üstün olarak okumayı caiz kabul etmiştir.

"Onlardan korkageldikleri" buyruğu şu demektir: Onlara İsrailoğullarından bir adamın eli üzere helak edilecekleri haber verilmişti. Bundan dolayı "onlardan" yüce Allah kendilerine "korkageldikleri" şeyi göstermiş oldu.

Katade dedi ki: Firavun'un bir münecimi vardı. Bu münecim kendisine şöyle demişti: Bu sene doğacak bir evlat senin hükümdarlığına son verecektir. Bunun üzerine Firavun o sene doğan çocukların öldürülmesini emretmişti. Buna dair açıklamalar daha Önceden geçmiş bulunmaktadır. [4]

7. Musa'nın anasına: "Onu emzir, onun adına bir tehlikeden kor-karsan onu hemen denize bırak. Korkma ve üzülmeye! Şüphesiz Biz onu sana döndürecek ve onu peygamberlerden kılacağız" diye vahyettik.

8. Sonra Firavun hanedanı onu aldılar. Çünkü sonunda onlara bir düşman, bir tasa olacaktı. Muhakkak Firavun, Haman ve orduları suçlu kimselerdi.

9. Firavun'un hanımı dedi ki: "Benim için de, senin için de bir gözbebeği (olsun); onu öldürmeyin, belki bize faydalı olur, yahut onu evlad ediniriz." Onlarsa farkında değillerdi.

"Musa'nın anasına: 'Onu emzir...' diye vahyettik" buyruğunda geçen vahyin anlamına ve ne şekilde yorumlanacağına dair açıklamalar daha önceden (mesela Al-i İmran, 3/44. âyetin, Meryem, 19/11. âyetin, Tâ-Hâ, 20/38. âyetin tefsirlerinde) geçmiş bulunmaktadır.

Musa'nın annesine yapılan bu vahyin mahiyeti hakkında görüş ayrılıkları vardır. Bir kesim bu rüyada ona söylenmiş bir sözdür derken, Katade bu bir İlham İdi demiştir. Bir başka kesim: Bu kendisine görünen bir melek vasıtasıyla olmuştur demiştir. Mukatil dedi ki: Cibrail bu hususu ona bildirmişti. Buna göre bu ilham değil, bildirmek suretinde bir vahiydir. Bununla birlikte herkes Musa'nın annesinin peygamber olmadığını icma ile kabul etmiştir. Ona meleğin gönderilmesi ise meleğin Buhârt ve Müslim tarafından rivayet edilen meşhur hadiste kel, abraş ve kör ile konuşması kabilindendir. Biz bu hadisi daha önceden et-Tevbe Sûresi'nde (9/60. âyetin tefsirinde, 24. baş-lığın sonlarında) zikretmiş bulunuyoruz. Bunun dışında ayrıca peygamberlik söz konusu olmaksızın, meleklerin İnsanlarla konuştuklarına dair gelen başka rivayetler de bu kabildendir. Melekler İmran b, Husayn'a selam vermişlerdir. Fakat o bununla peygamber olmamıştı.

Musa'nın annesinin adı Ayariha idi. es-Süheylî'nin naklettiğine göre E ya-rihat de denilmiştir. es-Sa'lebî dedi ki: Musa'nın annesinin adı Luha'dır, babasından itibaren de Haned b. Lavî b. Ya'kub'dur.

"Onuemzîr" buyruğunu Ömer b. Abdu'l-Aziz "nûn" harfini esreli ve elifi de vasıl elifi kabul ederek; diye okumuştur. "Onu em-zir" fiilinin başındaki hemzenin hazfedilmesi tahfif iledir, daha sonra iki sakinin arka arkaya gelmesi dolayısıyla

"nûn"u esre ile harekelemiştir.

Mücahid dedi ki: Onu emzirmek ile ilgili vahiy doğumundan önce idi. Başkası ise sonra olmuştur demektedir. es-Süddî de dedi ki: Musa'nın annesi Musa'yı doğurunca doğumun akabinde ona süt vermesi emri verildi ve âyet-İ kerimede belirtilen hususları yapması söylendi. Çünkü korkuya kapılması doğumunun akabinde olmuştu.

İbn Cüreyc dedi ki: Ona bir bahçede dört ay süreyle süt emzirmesi emredildi. Şayet sütü ona yeterli gelmeyeceğinden dolayı ağlayıp sesini yükseltmesinden korkarsa bu sefer belirtilen hususları yapması emredilmişti.

Ancak birinci görüş daha kuvvetlidir. Şu kadar var ki sonuncu görüşü de yüce Allah'ın: "Onun adına bir tehlikeden korkarsan" buyruğu desteklemektedir. Çünkü; şart edatı gelecek zaman için kullanılır.

Rivayet olunduğuna göre; o, hasır otundan bir sanduka yaptı ve onu içinden ziftledi. Musa'yı içine bıraktıktan sonra da bu sandukayı Mısır'daki Nil nehrine bıraktı. Buna dair haberler daha önceden Tâ-Hâ Sûresi'nde (20/36. âyet ve devamının tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: İsrailoğulları Mısır'da çoğalınca insanlara haksızlık etmeye ve masiyetler işlemeye koyuldular. Allah da Kıptî'leri onlara musallat etti, onları en kötü şekilde azaba uğrattılar ve bu, yüce Allah onları Musa (a.s) vasıtası ile kurtarıncaya kadar devam etti.

Vehb dedi ki: Bana ulaştığına göre Firavun, Musa sebebiyle yetmişbin çocuk kesti. Doksanbin çocuk kestiği de söylenmektedir.

Rivayet olunduğuna göre, annesinin doğumu yaklaşıp doğum sancıları başlayınca İsrailoğullarından doğum yapacak hamilelerle görevli ebelerden birisinin, annesine karşı samimi bir sevgisi vardı. Bu ebeye: Haydi senin bana duyduğun sevginin bugün bana faydası olsun dedi. Ona doğumu yaptırdı. Musa dünyaya gelince, güzünün önündeki "nur" kadını dehşete düşürdü, iliklerine kadar titredi. Ona duyduğu sevgi kalbine iş! eyi verdi ve sonra şunları söyledi: Ben aslında senin yanına çocuğunu öldürmek ve durumu Fira-vun'a haber vermek için gelmiştim. Fakat senin oğluna karşı duyduğum sevginin benzerini asla kimseye karşı duymuş değilim, sen onu iyi koru. Ebe kadının yanından çıkıp, gidince Firavun'un casusları geldi. Onu bir beze sarıp, ateş yanmakta olan bir tandıra bıraktı. Akli başından gittiği için ne yaptığını bilemiyordu. Etrafı araştıran casuslar bir şey bulamayınca çıkıp gittiler. Annesi onu nereye bıraktığını dahi bilmiyordu. Tandirden bir ağlama sesi duydu, yüce Allah ateşi onun için serin ve selametli kılmıştı.

"Korkma" buyruğu iki türlü açıklanmıştır: İbn Zeyd'in açıklamasına göre suda

boğulacağından yana onun için korkma, Yahya b. Sellam'ın açıklamasına göre de onun zayi olacağından yana korkma, demektir.

"Ve üzülmeye." Dunda da iki türlü açıklama söz konusudur: Ondan ayrılacağı için üzülmeye, bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır. Öldürüleceğinden yana üzülmeye diye de açıklanmıştır. Bu açıklama da Yahya b. Sellâm'a aittir.

Denildiğine göre annesi onu dört ay süreyle emzirdikten sonra eni beş karış, boyu beş karış olan bîr sandukaya koydu, anahtarı da sandukaya yerleştirdikten sonra suya bıraktı. el-Kelbî'nin naklettiğine göre başkaları üç ay, daha başkaları da sekiz ay emzirmiştir, demiştir.

Yine nakledildiğine göre marangoz bu sandukayı yapıp bitirdikten sonra durumu gidip Firavun'a ulaştırdı. Onunla birlikte Musa'yı alıp getirecek kimseler gönderdi. Yüce Allah marangozun gözlerini ve kalbini mühürledi, yolu bir türlü bulamadı. Bu sefer Firavun'un kendisinden korktuğu küçük çocuğun bu olduğuna inandı ve o andan itibaren imana geldi. İşte Firavun hanedanından iman eden şahıs budur. Bunu da el-Maverdî zikretmiştir.

İbn Abbas dedi ki: Musa (a.s), sandukası içinde annesinin gözünden kaybolduktan sonra, şeytan ona pişmanlık duygulan verdi ve kendi kendisine şöyle dedi: Benim yanımda kesilseydi de onu kefenleseydîm ve göm-seydim. Bu benim onu denize bırakmamdan daha iyiydi. Bunun üzerine yüce Allah: "Şüphesiz Biz, onu sana döndürecek ve onu" Mısır halkına "peygamber kılacağız" diye buyurdu.

el-Esmâî dedi ki: Ben bedevi arap bir kadını şu beyitleri okurken dinledim:

"Mağfîret dilerim bütün günahlarım için Allah'tan, Bana helal olmayan bir insanı öptüm ben. Ceylan gibi yumuşak bir tavrı vardı onun, Gece yarı oldu ve ben daha namazımı kılmadım."

-Allah kahretsin seni ne kadar da fasihsin! dedim, o şöyle dedi: Yüce Allah: "Musa'nın anasına... onu emzir... diye vahyettik." buyruğunda tek bir âyette iki emir, iki yasak, İki haber ve iki müjdeyi bir arada zikretmişken benim, bu söylediklerim fasih mi sayılır? dedi.

"Sonra Firavun hanedanı onu aldılar, çünkü sonunda onlara bir düşman, bir tasa olacaktı." Çünkü onların onu alışları, sonuç itibariyle onlara düşman ve bir tasa sebebi olmasına kadar götürecekti. Buna göre buradaki: "(^jSJ Olacaktı" lafzındaki lam, lam-ı akıbet ve lam-ı sayruret diye bilinir. Çünkü onlar Musa (a.s)'ı kendileri için bir göz aydınlığı olsun diye aldılar, fakat sonunda onlara düşman ve tasa sebebi oldu. Böylelikle yüce Allah, burada hali, akıbetin durumu ile zikretmektedir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"(Sonunda) ölüm için büyötmektedir herbir süt emziren, Evlerimizi de zaman

onları yıksın diye bina ediyoruz."

BİR başka şair de şöyle demektedir:

"Anneler oğlaklarını (yavrularını) ölüm için beslemektedir,

Tıpkı meskenlerin zamanla sonunda yıkılması için bina edilmesi gibi."

Yani binanın akıbeti yıkımdır, Hal-i hazırda bina yapılıyor diye sevinilse dahi.

İltikat: Almak, bir şeyi aramaksızın, istemeksizin bulmak demektir. Araplar aramaksızın ve istemeksizin buldukları bir şey hakkında;

Onu buldu, bulmak"; "Filan kişiyi aramaksızın buldum" derler. Recez vezninde de şair şöyle demiştir:

"Ve bir bu kaynağı ki, onu aramadan buldum."

Lukata (buluntu) da buradan gelmektedir. Buna dair hükümler yeteri kadar ile daha önceden Yusuf Sûresi'nde (12/10. âyet, 5. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

el-A'meş, Yahya, el-Mufaddaf, Hamza, el-Kisaîve Halef "bir tasa" anlamındaki buyruğu şeklinde "ha" ötreî ve "ze" sakın olarak okumuştur. Diğerleri ise her iki harfî de üstün olarak okumuşlardır. Ebu Ubeyd de bu okuyuşu tercih etmiştir. Ebu Hatim de üstün okuyuşu benimsemiştir. Bunların ikisi de, iki ayrı söyleyiştir. Tıpkı; "Yokluk, hastalık, doğruluk" kelimelerinin iki türlü söylenişi gibi.

"Muhakkak Firavun, Haman" onun Kıptîlerden veziridir "ve orduları suçlu" isyankâr, müşrik ve günahkâr "kimselerdi."

"Firavun'un hanımı dedi ki: Benim İçin de, senin içki de bir gözbebeği (olsun); onu öldürmeyin." Rivayete göre Firavun'un Hanımı Âsiye sandukanın suda yüzmekte olduğunu görünce, bu sandukanın kendisine doğru sürüklenmesin! ve açılmasını emretti. İçinde küçük bir bebek görünce, ona acıdı ve sevdi. Bunun için Firavun'a: "Benim İçin de, senin için de bir gözbebeği (olsun)" dedi. Yani bu benim için de, senin için de bir gözbebeğidir. Buna göre "gözbebeği" lafzı mahzuf bir mübtedânın haberidir. el-Kisaî böyle demiştir. en-Nehhas dedi ki: Bunda Ebu İshak'ın söz konusu ettiği uzak ihtimalli bir açıklama şekli daha vardır. O da mübtedâ olarak merfu olması, haberinin ise "onu öldürmeyin" buyruğunun olmasıdır. Bunun uzak olma ihtimali şudur: Çünkü bu durumda mana: O gözbebeği olmakla tanınan birisidir, şeklinde olur. Bu şekilde olmasının caiz olması da mananın şu şekilde olması halinde söz konusudur: O benim için de, senin için de bir gözbebeği olduğuna göre onu öldürmeyiniz.

Yüce Allah'ın: "Ve sana" buyruğunda İfadenin tamam olduğu da söylenmiştir. en-Nehhâs dedi ki: Buna delil de Abdullah b. Mes'ud'un şu şekildeki okuyuşudur: "Firavun'un hanımı dedi ki: Onu öldürmeyiniz, benim için ve senin

için bir gözbebeğidir (bu)."

"Gözbebeği" anlamındaki kelimenin; "Benim için ve senin için gözbebeği olanı Öldürme" anlamında nasb ile okunması caizdir.

Firavun'un hanımı: "Onu öldürmeyin" deyip de "onu öldürme" dememiş olması Firavun'a zorbalara hitab edildiği gibi ve zorbaların kendileri hakkında haber verdikleri şekilde hitab etmesinden dolayıdır.

Bir diğer açıklamaya göre: "Onu öldürmeyin" demesi şu demektir: Çünkü Allah, onu Mısır dışındaki bir yerden buraya sürüklemiştir, İsrailoğullarından birisi değildir.

"Belki bize faydalı olur." Böylelikle biz ondan hayır elde ederiz. "Yahut onu evlad ediniz." Âsîye'nin çocuğu olmuyordu, o bakımdan Musa'yı, Firavun'dan kendisine bağışlamasını istedi. O da Musa'yı ona bağışladı. Firavun rüyasını görüp, kahinlerine ve alimlerine -daha önce geçtiği üzere- anlatınca onlar şöyle demişlerdi: İsrailoğullarından bir kişi senin bu hükümdarlığının sonunu getirecektir. Bunun üzerine İsrailoğullarının çocuklarını kesmeye koyuldu. Fakat bu gidişle nesillerini kurutacağını görünce, bir sene kesmeye, bir sene de hayatta bırakmaya karar verdi. Harun (a.s) kesme emrinin uygulanmadığı sene, Musa ise kesme emrinin uygulandığı sene doğmuştu.

"Onlarsa farkında değillerdi." Bu şanı, yüce Allah'ın olayın anlatımı ile ilgili yeni bir buyruğudur. Yani onlar helaklerinin onun sebebiyle olacağını farkında değillerdi. Bunun kadının söylediği sözlerin devamı olduğu da söylenmiştir. Yani İsrailoğullart bizim onu aldığımızı bilmiyorlar, onlar ancak onun bizim çocuğumuz olduğunu biliyorlar.

Te'vil bilginleri Firavun hanımının: "Benim için de, senin için de gözbebeği (olsun)" sözlerini ne zaman söylediği hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bir kesim bu sözleri Firavun'a durumu haber verip de sandukayı sudan aldıkları sırada söylemişti. Ona bunu haber verdiğinde o hemen İsrailoğullarından olduğunu anlamıştı. Bu şekilde sandukaya bırakılmasından maksadın kesilmekten kurtulması olduğunu da anlamıştı. O bakımdan: Bana kesicileri getirin diye emir verince, hanımı da belirtilen sözleri söyledi. Bunun üzerine Firavun: Benim İçin gözbebeği olmasına gelince, böyle bir şey söz konusu değildir, diye cevap vermişti.

Peygamber (sav) buyurdu ki: "Eğer Firavun evet benim için de böyle olsun, demiş olsaydı, Musa'ya iman edecekti ve onun için de bir gözbebeği olacaktı."

[5]

es-Süddî dedi ki: Firavun'un hanımı Musa'yı yürüme çağına gelinceye kadar yetiştirdi. Firavun onda bir yiğitlik gördü. Onun İsrailoğullarından olduğunu

anladı, onu eline aldı. Musa eliyle Firavun'un sakalını çekiştirmeye başladı. İşte o vakit onu kesmek istedi ve hanımı da o sırada bu sözleri ona söyledi. Yakut İle kor ateşle de o zaman onu denedi. İşte -daha önceden Tâ-Hâ Sûresi'nde (20/27. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere- dili o zaman yandı ve dilindeki ağırlık (dügüm) o zaman oldu.

el-Ferra dedi ki: Ben kendisine es-Süddî denilen, Muhammed b. Mervan', el-Kelbî'den, o Ebu Salih'ten, o İbn Abbas'tan şunları söylediğini naklederken dinledim: Kadın: "Benim için bir gözbebeğidir, senin için ise değil" dedikten sonra: "Onu öldüreceksiniz ha!" dedi. el-Ferra dedi ki: Bu ise bir lahn (kurallara uygun olmayan) bir okuyuştur.

İbnu'l-Enbarî dedi ki; Böyle bir okuyuşun lahn olduğuna hüküm vermesinin sebebi şudur: Eğer böyle olsaydı, bunun "nûn" ile; "Onu öldüreceksiniz" şeklinde olması gerekirdi. Çünkü muzari fiil başına nasb eden ya da cezm eden bir amil gelmediği sürece merfu olur. "Nûn"un sabit olması onda reP alametidir.

el-Ferra (devamla) dedi ki: Bu şekildeki okuyucu reddetmeyi pekiştiren husus da Abdullah b. Mes'ud'un; "Fira-vun'un hanımı dedi ki: Onu öldürmeyiniz, benim için de, senin için de bir gözbebeği (olsun)" şeklinde ve "onu öldürmeyiniz" emrini başa alarak okumuş olmasıdır. [6]

10. Musa'nın annesi kalbi bomboş sabahı etti. Şayet inananlardan olsun diye kalbini pekiştirmeseydik, az kalsın onu açıklayıve-recekti.

11. Anası, kızkardeşine: "Git, onu İzle" dedi. Onlar farkında olmaksızın, onu uzaktan gözetledi.

12. Önceden Biz onun süt analarının memesini almamasını sağlamıştık. Bunun üzerine (kızkardeşi) dedi ki: "Sizin için ona bakacak, hem de ona iyilikte bulunacak bir aile göstereyim nü?"

13. Biz onu böylece anasına geri çevirdik ki gözü aydın olup üzülmessin ve gerçekten Allah'ın vaadinin hak olduğunu da bilsin diye. Fakat onların çoğu bilmezler.

14. Kıvamına erip olgunlaşınca Biz ona hüküm ve ilim verdik. Biz iyi davrananları işte böyle mükâfatlandırırız.

"Musa'nın annesi kalbi bomboş sabahı etti" buyruğu hakkında İbn Mes'ud, İbn Abbas, el-Hasen, Mücahid, İkrime, Katade, ed-Dahhak, Ebu İm-ran el-Cevnî ve Ebu Ubeyde dünyada Musa dışında hiçbir şey hatırandan ge-çirmeyerek sabahı etti, diye açıklamışlardır. Yine el-Hasen, İbn İshak ve İbn Zeyd dediler ki: Yüce Allah'ın kendisine vahyedip de onu denize atmasını emrettiğinde kendisine

"korkma ve üzülmeye" denildiğini, Musa'yı kendisine tekrar geri döndürüp onu peygamberlerden kılacağını taahhüd ettiğini belirtmiş olduğu vahiyden yana "kalbi bomboş" sabahı etmişti. Şeytan kendisine; Ey Musa'nın annesi, sen Firavun'un Musa'yı öldürmesinden hoşlanmadın, bizzat kendin onu suda boğdun. Sonra ona Musa'nın, Firavun'un eline düşmüş olduğu haberi ulaştı ve böylelikle bu belânın büyüklüğü daha önce yüce Allah'ın kendisine yaptığı caahhüdü unutturdu.

Ebu Ubeyde dedi ki: O Musa'nın suda boğulmadığını bildiğinden dolayı gam ve kederden yana kalbi bomboş sabahı etti, demektir. el-Ahfeş de böyle demiştir.

el-Alâ b. Zeyd dedi ki: "Bomboş" yani nefret edici olarak anlamındadır. el-Kisaî ise herşeyi unutmuş ve hiçbir şeyi hatırına getirmeyen, diye açıklamıştır. Kalbi ona bağlanmış olduğu halde... diye de açıklanmıştır ki; bunu da Said b. Cübeyr rivayet etmiştir.

İbnu'S-Kasım, Malik'cen: "Bomboş" demek aklın gitmesi demektir. Yani Musa'nın Firavun'un eline düştüğünü işitince aşırı korku ve dehşetinden dolayı aklı başından gitti. Yüce Allah'ın: "Kalpleri ise bomboş olacaktır." (İbrahim, 14/43) buyruğu da bu anlama yakındır. Yani İbrahim Sûresi'nde (belirtilen âyetin tefsirinde) belirtildiği gibi akıllan kendilerinde bulunmayarak, bomboş halde... demektir. Çünkü kalpler akılların merkezidir. Nitekim yüce Allah "Kendileri ile akledecek kalpleri..." (el-Hac, 22/46) diye buyurmaktadır: "bomboş" anlamındaki kelimeyi-: "Korku ve dehşete kapılmış olarak" diye okuyanların kıraati bu açıklamanın lehine delil teşkil etmektedir.

en-Nehhas der ki: Bu görüşlerin en sahihi birincisidir. Bu görüşte olanlar yüce Allah'ın kitabını en iyi bilenlerdir. Eğer kalbi Musa'yı anmanın dışında herşeyden yana bomboş ise vahyi de hatırlamıyordu demektir. Ebu Ubeyde'nin kederden yana bomboş şeklindeki açıklaması ise çirkin bir hatadır, çünkü ondan hemen sonra: "Şayet inananlardan olsun diye kalbini pekiştirmeseydik, a* kalsın onu açıklayıverecekti" diye buyurmaktadır.

Said b. Cübeyr de İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: O neredeyse: Vah oğlumun başına gelenler! diyecekti.

Fadale b. Ubeyd ei-Ensârî (r.a), Muhammed b. es-Sümeika, Ebu'l-Aliye ve İbn Muhaysın; "Korku ve dehşete kapılmış olarak" şeklinde "fe" ve "ayn" ile; Korku ve dehşete kapılmak"dan gelmiş gibi okumaktadır. Öldürüleceğinden yana korkuya kapılmıştı, demektir. İbn Abbas ise "kar, "ra" ve "ayn" ile; "şeklinde okumuştur ki bu da cemaatin okuyuşu olan: "Bomboş" kıraatine racidir. Bundan dolayı üzerinde saç bulunmayan başa; denilmiştir, çünkü saçtan yana bomboştur. Kutrub, Peygamber (sav)'ın ashabından kimisinin etifsiz olarak; diye okuduğunu

rivayet etmiştir. Bu da "heder ve batıl olarak" demeye benzer. "Kanlan kendi aralarında hederdir" demektir. Buna göre de buyruğun anlamı şöyle olur: Kalbi hiçbir iş görmez olmuş, akli gitmiş ve başına gelen musibetin ağırlığından dolayı kalpsiz kalmış gibi oldu.

Yüce Allah'ın; "Sabahı etti" buyruğu ile ilgili iki türlü açıklama yapılmıştır. Birincisine göre o Musa'yı geceleyin suya bırakmıştı, gündüzün kalbi bomboş sabahı etti. İkinci açıklamaya göre; o Musa'yı gündüzün suya bırakmıştı. Burada "sabahı etti" ise oldu, anlamındadır. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Halifeler o çok doğru işleri yapıp gittiler, Artık Medine de Velid'in oldu."

"Az kalsın"; "Az kalsın o..." takdirindedir. Burada zamir hafzedildiğinden ötürü "nün" da sakın gelmiştir. O halde bu (muhakkak demek olan) muhaffef dir. Bundan dolayı "Onu açıklayıverecekti" buyruğunun başına "lam" harfi gelmiş bulunmaktadır. Az kalsın durumunu açığa çıkaracaktı, demek olup; "Açığa çıktı, çıkar, göründü, görünür" kökünden gelmektedir.

İbn Abbas dedi ki: Yani onu suya bıraktığında az kalsın vay benim yavrum, diye feryad edecekti.

es-Süddî dedi ki: Yavrusu emzirmek ve onu yetiştirmek üzere götürüldüğünde az kalsın o benim oğlumdur diyecekti.

Şöyle de denilmiştir: Musa gençlik çağına erişince, herkesin: Firavun oğlu Musa demekte olduğunu işitti. Bu ona ağır geldi ve bundan dolayı kalbi daraldı. Az kalsın: O benim oğlumdur deyiverecekti.

Bir başka açıklamaya göre "onu'daki zamir vahye ait olup ifade: Az kalsın bizim kendisine Musa'yı ona geri döndürecekimize dair yaptığımız vah yi açıklayacaktı, takdirindedir. Ancak birinci açıklama daha kuvvetlidir,

İbn Mes'ud dedi ki: Az kalsın: Onun anası benim, diyecekti. el-Ferrâ dedi ki: Bu konuda kalbi daralmış olduğundan dolayı, az kalsın onun İsmiini açıklayıverecekti.

"Kalbini pekiştirmeseydik" buyruğunu, Katade; iman ile, es-Süddî onu korumak suretiyle... diye açıklamışlardır. Sabır ile diye de açıklanmıştır. Kalbi pekiştirmek (rabt) sabır ilham etmek demektir.

"Şayet inananlardan olsun diye..." yüce Allah kendisine: "Biz onu sana döndüreceğiz" buyruğundaki vaadini tasdik edip, doğrulayanlardan olsun diye... demektir.

Yüce Allah burada; "Onu açıklayıverecekti" diye buyurup da diye buyurmamış olması, bu gibi sıfat (teaddi, geçiş) harflerinin ifadelerde bazen fazladan İlave edilmesinden dolayıdır. Mesela; "Halatı aldım" denildiği gibi (be harfi ziyadesiyle:), de denilebilir. Bunun; "Onun hakkında söz söyleyip

açıklayıverecekti" anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Anası, kızkardeşine: Git onu izle, dedi." Yani Musa'nın annesi, Musa'nın kızkardeşine: Onun haberini öğrenmek üzere, onun izini takip et, dedi.

Kızkardeşinin adı İmran kızı Meryem idi. Bu şekilde adı İsa (a.s)'ın annesi Meryem'in adı gibidir, bunu es-Süheylî ve es-Sa'lebî zikretmişlerdir. el-Ma-verdî ise ed-Dahhak'tan adının Kelseme olduğunu nakletmektedir. es-Süheylî de Külsûm demiştir. Bu da ez-Zübeyr b. Bekkâr'ın rivayet ettiği bir hadiste varid olmuştur. Buna göre Easûlullah (sav) Hatice (r.anha)'ya şöyle demiştir: "Yüce Allah'ın cennette bana seninle birlikte İmran kızı Meryem'i, Musa'nın kızkardeşi Külsum'u ve Firavun'un hanımı Asiye'yi de eş vereceğini biliyor musun?" O: Bunu Allah mı sana bildirdi diye sorunca, Peygamber: "Evet" diye buyurdu.

Bunun üzerine Hatice; Hayırlı, uğurlu ve bol nesilli olsun, diye dua etti.^[7]

"Onlar farkında olmaksızın" Musa'yı aldıklarını görünceye kadar nehrin kıyısında yürüdüğünden dolayı onun kızkardeşi olduğunu farketmeksizin "onu uzaktan gözetledi." Buradaki; in 'uzaktan' anlamına geldiğini Mücahid söylemiştir, "el-ecnebi: yabancı" kelimesi de buradan gelmektedir. Şair de şöyle demektedir:

"Beni NâîPden uzakta tutarak mahrum etme, Çünkü ben çadırların ortasında bir yabancıyım."

Bunun aslı: "Uzak yerden..." şeklindedir. İbn Abbas dedi ki burada "Uzaktan" yan taraftan anlamındadır. Nitekim en-Numan b. Salim de; "Bir yandan" diye okumuştur.

Özlemle, şevkle... diye de açıklanmıştır. Ebu Amr b. el-A'lâ'nın naklettiğine göre ise bu Cüzamlıların bir söyleyişidir. Onlar; "Seni özledim" derler. Bunun, kendisi ondan uzak kalarak, böylelikle hiçbir şekilde onun annesi olduğunu bilemedikleri anlamında olduğu da söylenmiştir, Katadc dedi ki: Sanki onu istemiyormuşcasına bir tarafta oturup ona bakmaya koyuldu. O bu buyruğu; "Bir taraftan kıyıdan, kenardan" diye "cim" harfini üstün, "nun" harfini de sakın olarak okurdu.

"Önceden Biz onun süt analarının memesini almamasını sağlamıştık."

Annesi ve kızkardeşinin gelişinden önce onun süt emmesini engellemiştik, demektir.

Süt emzirenler" kelimesi 'in çoğuludur. Çoğul olarak; kullanılırsa, bunun tekili dan gelir. Bu kelimenin vezni olan vezni çokluk anlatmak içindir. Müennes ile müzekkeri bir birinden ayırmak için de bunun sonuna ayrıca "te" (müenneslik "te"si) girmez. Çünkü bu iş fiil üzerinde cereyan etmemektedir. Bununla birlikte Çok süt emziren" denilecek olursa, buradaki "he" (yuvarlak te) mübalağa içindir.

"Çokça çalgı çalan" anlamında; denilmesi gibi.

İbn Abbas dedi ki: Ne kadar süt anne getirildiyse hiçbirisini kabul etmedi. Buradaki "haram kılma" (mealde; "almamasını sağlamak") men (engeller ve, alıkoyma) anlamında bir tahrimdir, şer'î anlamıyla bir tahrim değildir. Şair İmruu'l-Kays da şöyle demiştir;

"(Deven) beni yere yıkmak için dönüp durdu, ona vazgeç bu işten, dedim, Çünkü senin beni yıkman, senin için haramdır (almayacak bir şeydir.)"

Kızkardeşi durumu görünce: "Sizin İçin ona bakacak, hem de ona iyilikte bulunacak bir aile göstereyim mi?" dedi. Onlar: Nerden biliyorsun, sen onun ailesini biliyor olabilirsin, dediler. Kızkardeşi: Hayır fakat onlar hükümdarın sevinmesini çok arzu ederler ve ona süt annelik yapmayı isterler, diye cevap verdi.

es-Süddî ve İbn Cüreyc dediler ki: O; "Hem de ona iyilikte bulunacak bir aile göstereyim mi" deyince, ona: Sen bu çocuğun ailesini biliyor olmalısın, haydi onları bize göster, dediler. O: Ben: Onlar hükümdara iyilikte bulunacaklar demek istemiştin dedi ve onlara Musa'nın annesini gösterdi. Onların emriyle Musa'nın annesine gidip onu yanlarına getirdi. Firavun ise şefkatinden dolayı bebeği eline almış, ağlama masını sağlamaya çalışıyordu. Ancak Musa ağlayıp süt emmek istiyordu. Annesi gelince, bebeği ona verdi. Çocuk annesinin kokusunu alınca, memesini kabul etti.

İbn Zeyd dedi ki: Kızkardeşi bu sözleri söyleyince, ondan şüphelendiler. Bu sefer o: Onlar hükümdara iyilik yapmak isteyen kimselerdir, dedi.

Yine denildiğine göre kızkardeşi: "Sizin için ona bakacak, hem de... bir aile göstereyim mi?" deyince -ki bu arada memesini kabul edecek bir süt anne aramayı ısrarla sürdürüyorlardı-; Bu kim olabilir? diye sordular. Benim annem, dedi. Peki sütü var mı? diye sordular. Evet Harun'un sütü var dedi. -Ki Harun çocukların öldürülmediği yıl dünyaya gelmişti- Bu sefer Allah'a yemin olsun ki bu doğru söylüyor, dediler.

"Hem de ona iyilikte bulunacak bir aile" yani bu aile hem şefkatlidir, hem de iyilik sahibidir.

Rivayete göre Musa, annesinin memesini kabul edince, annesine: Bu nasıl oldu da senden başka hiç kimsenin memesini kabul etmezken senin memeni kabul etti? diye sordular. Şöyle dedi; Ben kokusu hoş ve sütü güzel bir kadını. Bana ne kadar çocuk getirildiyse, hemen hemen benden süt almıştır, diye cevap verdi. Ebu İmran el-Cevnî dedi ki: Firavun, Musa'nın annesine hergün bir dinar veriyordu. '

ez-Zemahşerî dedi ki: Çocuğuna süt emzirdiği için ücret alması onun için nasıl

helal oldu, diye sorarsan, derim ki; O bunu süt em2irme ücreti olarak almıyordu. Bunu mubah kabul ederek harbî olan bir kimsenin matıdır diye alıyordu.

"Biz onu böylece anasına geri çevirdik." Bu sırada yüce Allah düşmanının kalbini ona karşı merhametle doldurmuştu. Böylece ona verdiğimiz sözü de yerine getirdik. "Kİ" çocuğu dolayısıyla "gözü aydın olup" yavrusundan ayrı düştüğü için "üzülmesin ve gerçekten Allah'ın vaadinin hak olduğunu bilsin diye." Bu vaadin mutlaka gerçekleşeceğini bilsin diye. Çünkü o, çocuğunun kendisine geri döndürülmesinin gerçekleşeceğini bitiyordu.

"Fakat onların çoğu bilmezler." Yani Firavun hanedanının çoğu bilmezler, Bu da şu demektir: Onlar ilahi takdirden ve kazanın sırrından yana gaflet içindeydiler. Şöyle de açıklanmıştır: İnsanların çoğu Allah'ın bütün va-adlerinin hak olduğunu bilmemektedirler.

"Kıvamına erip olgunlaşınca, Biz ona hüküm ve ilim verdik." Kıvamına ermeye dair açıklamalar daha önceden el-En'âm Sûresi'nde (6/151-153. âyetlerin tefsir, 11. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Rabia ve Malik'in görüşüne göre bu, ergenlik yaşına ulaşmaktır. Bu hususta yapılmış en kabule şayan açıklama budur. Çünkü yüce Allah: "Yetimleri evlilik çağına erdikleri zamana kadar deneyin. * (en-Nİsa, 4/6) diye buyurmaktadır. İşte bu, kıvamına erişin ilk çağıdır. Bunun en ileri derecesi ise otuzdört yaşıdır. Bu da Süf-yan es-Sevrî'nin görüşüdür.

"Olgunlaşınca" buyruğu hakkında İbn Abbas kırk yaşına gelince, diye açıklamada bulunmuştur. Buyruktaki "hüküm" peygamberlikten önceki hikmet anlamındadır. Dinde fıkıh (derin ve incelikli bilgi) anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/129. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. İlimden kasıt da es-Süddîn'in görüşüne göre kavrayıştır; nübüvvet olduğu da söylenmiştir. Mücahid fıkhıdır, demiştir. Muhammed b. İshak ise kendisinin dini ve atalarının dîni ile ilgili bilgi demektir. Çünkü İsrailoğullarından dokuz kişi onun sözlerini dinliyorlar, ona uyuyorlar, onun etrafında toplanıyorlardı. Bu ise peygamberliğinden önce olmuştu.

"Bis İyi davrananları İşte böyle mükâfatlandırırız." Yani Musa'nın annesi yüce Allah'ın emrine teslim olup yavrusunu denize bırakıp yüce Allah'ın vaadini tasdik ederek teslimiyet gösterip Biz de annesi emniyet içerisinde olduğu halde, çocuğunu kendisine çeşidi ikram ve armağanlarla geri çevirdikten sonra, una akıllı, hikmeti ve nübüvveti vererek mükâfatlandırdığımız gibi, ihsan edici, iyi davranıcı herkesi böylece mükâfatlandırırız. [8]

15. Şehre, ahalisinin haberi olmadığı bir vakitte, girdi. Orada birbiri ile döğüşen

iki adam buldu. Şu kendi taraftarlarından, öbürü düşmanından. Taraftarlarından olan düşmanından olana karşı kendisinden yardım istedi. Musa ona bir yumruk vurmakla ölümüne sebep olunca: "Bu, şeytanın içindendir. Şüphesiz ki o, apaçık saptırıcı bir düşmandır" dedi.

16. "Rabbim, gerçekten ben nefsimi zulmettim. Onun için bana mağfiret eyle" dedi. O da ona mağfiret etti. Çünkü O, Gafurdur, Rahimdir.

17. Dedi ki: "Rabbim bana verdiğin nimet hakkı için artık günahkârlara arka çıkmam."

18. Nihayet şehirde korku ile gözetleyerek sabahı etti. Baktı ki dün kendisinden yardım isteyen yine ona feryad ediyordu. Musa ona: "Gerçekten sen apaçık azgın bir kimsesin" dedi.

19- İkisinin de düşmanı olanı yakalamak isteyince dedi ki: "Ey Musa, dün bir kişiyi öldürdüğün gibi benî de mi öldürmek istiyorsun? Sen ancak yeryüzünde bir zorba olmak İstersin, fakat ıslâh edicilerden olmak istemezsin."

"Şehre ahalisinin haberi olmadığı bir vakitte girdi" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Musa (a.s) dininin hak olduğunu bilince, bu sefer Fi-ravun'un kavminin izlediği yolu ayıplamaya koyuldu. Onun bu hali yaygınlık kazandı, bundan dolayı onu korkuttular. O da onlardan korktu. Bu bakımdan Firavun'un şehrine ancak korku ile ve gizlice giriyordu.

es-Süddî dedi ki: Musa bu kıssanın cereyan ettiği sırada Firavun ile resmi seviyede ilişkisi olan birisiydi. Onun bindiği bineklere biniyor ve hatta, Firavun'un oğlu Musa diye biliniyordu. Firavun bir gün bineklerine binip Mısır şehirlerinden Menuf -Mukatil Mısır'dan iki fersah uzaklıktadır demiştir- diye bir yere gitti. Musa, Firavun'un binip gittiğini öğrenince o da arkasından bindi ve öğle vakti istirahat! sırasında o kasabaya ulaştı. Bu da habersiz kalınan bir gaflet zamanıdır. Hu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Yine o: Sözü edilen bu vakit akşam ile yatsı arasındır, demiştir.

İbn tshak dedi ki: Burada sözü edilen şehir Mısır şehrinin kendisidir. Musa o dönemde Firavun'a muhalîF olduğunu açıkça ifade ediyordu. Firavun'a ve putlara tapılmasını da ayıplıyordu. Bir gün Firavun'un şehrine ahalisinin haberi olmadığı bir sırada girdi.

Said b. Cübeyr ile Katade: Öğle vakti insanların uykuda olduğu bir sırada girdi, demiştir. İbn Zeyd de şöyle demektedir: Firavun, Musa ile tartışmış ve onu şehirden dışarıya göndermişti. Musa da bu şehirden yıllarca uzak kalmıştı. Durumunu unuttukları ve aradan uzunca bir zaman geçtiği için haberleri olmadık bir zamanda (unlardan habersiz) geldi. O gün bir bayram günüydü.

ed Dahhak dedi ki: O ahalisinin haberlerinin olmayacağı bir zamanda şe-hire girmek istedi. Onların bu hallerini bildikleri bir zamanda şehire girdi. Öldürölme emrini (Allah'tan) almadan önce o adamı öldürme işi de elinden çıktı. Rabbinden mağfiret dileyince, Allah da ona mağfiret buyurdu.

"Ahalisinin farkında olmadığı bir sırada şehire girdim" anlamında denilir, amma; "denilmez. Bu âyet-i kerimede; 'in gelmesi ise asıl maksadın "gaflet: habersizlik" oluşundan dolayıdır. Böylelikle bu: "Gafil oldukları (habersiz oldukları) bir zamanda geldim" demeye benzer. Arzu edilirse;"Habersiz oldukları bir zamanda geldim" de denilebilir. Ayet de bu şekildedir.

"Orada birbiri Ue döğüşen iki adam buldu. Şu kendi taraftarlarından"

yani dışardan bakan bir kimse bu onun taraftarlarındandır. Yani İsrailoğullarındandır, diyebiliyordu. "Öbürü düşmanından" yani Firavun kavminden idi.

"Taraftarlarından olan, düşmanından olana karşı kendisinden yardım İstedi." Kendisine yardım etmesini, imdadına yetişmesini istedi. Daha sonra gelecek olan âyet-i kerimede de: "Baktı ki; dün kendisinden yardım isteyen yine ona feryad ediyordu" diye buyurulmuştur. Yani bir başka Kıpti'ye karşı kendisinden yardım istiyordu. Musa'nın ona yardım etmesinin sebebi, mazluma yardımcı olmanın bütün ümmetlerin dininde bulunan bir hüküm olduğundan dolayıdır ve bütün şeriatlerde farz olduğu içindir. Katade dedi ki: Kıpti, İsrailoğullarından olana angarya iş yükleyerek, Firavun'un mutfağına odun taşımasını istemişti. İsrailoğullarına mensub kişi bunu kabul etmeyince, Musa'nın yardımını istedi. Said b. Cübeyr dedi ki: Bu kişi Firavun'un ekmekçisi idi.

"Musa ona bir yumruk vurmakla ölümüne sebep olunca..." Katade: Asasına vurmakla... diye açıklamıştır. Mücahid ise avucuyla vurmakla diye açıklamıştır, yani onu itmekle...

lafızları hep aynı anlamda olup, eli (bugün kullanılan Arap harfleriyle) yetmişüç şeklinde düğümlemek gibi parmakları bir araya getirmekle (yumrukla) vurmaktır. İbn Mes'ud bunu; diye okumuştur.

in çeneye; 'in ise göğüse yumruk vurmaktır demek olduğu da söylenmiştir. es-Sa'lebî'nin naklettiğine göre Abdullah b. Mes'ud'un Mushaf'ında bu lafız "nûn" harfi ile; şeklindedir. Manası birdir.

el-Cevherî, Ebu Ubeyde'den naklen şöyle demektedir: "Yumrukla göğse vurmaktır" demektir. Ebu Zeyd ise vücudun her tarafına vurmaktır, diye açıklamıştır, ise tıpkı gibi yumrukla göğse vurmaktır demektir. Bu açıktama da yine Ebu Ubeyde'den nakledilmiştir, Ebu Zeyd de der ki: Bu çenelere ve boyna yumrukla vurmaktır. "Yumruk vuran adam" demek olup, "mim" esreli kullanılır. el-Esmaî dedi ki: "Onu vurup itti" demektir. el-Kisaî dedi ki: İaf2i

tıpkı gibidir, yani vurup itti, demektir. ise zilleti dolayısıyla onu itti demek olup, bu muameleye maruz kalana da; denilir. da aynı anlamdadır. (Zilleti dolayısıyla onu itti) demektir. Tarafe bir adamı hicvederken şöyle demektedir:

"(Savaşa) çağırının (çağrısına) geç kulak verir, buna karşılık kötü sözlerde eli çabuktur, Yiğitlerin yumruk] arıyla çokça ve zelil kılınmış itilip, kakılmış bir kimsedir o"

Burada; çokça itilip, kakılan demektir. Bunu şeddeli kullanması ise çokluk anlamını ifade etmek içindir.

Âişe (r.anha) da şöyle demektedir: "Beni -Peygamber (sav)'ı kastediyor öyte bir itti ki; canımı acıttı" demektedir. Bunu Müslim rivayet etmiştir[9]

Musa (a.s) Kıptî'yi öldürme kastı olmaksızın bu işi yapmıştı. Onun maksadı sadece adamı itmektir, ancak bununla öleceği mukaddermiş. İşte yüce Allah'ın: "Ölümüne sebep olunca..." buyruğunun anlamı budur, Bir şeyi yapıp bitirmeye de; "Ben o işi bitirdim" denilir. Şair de şöyle demektedir:

°el-Eşca' ısırdı onu ve işini bitirdi."

"Bu, şeytanın içindendir." Onun aldatmalarındandır. el-Hasen dedi ki: O gün için o durumda kâfirin öldürülmesi helal değildi. Çünkü o sırada savaştan uzak durma hali söz konusu idi. "Şüphesiz ki o apaçık saptırıcı bir düşmandır, dedi" buyrukları da haberden sonra haber mahiyetindedir.

"Rabbim gerçekten ben nefsimi zulmettim, onun için bana mağfiret eyle, dedi. O da ona mağfiret etti." Musa (a.s) bir canın ölümüne sebep teşkil eden o yumruğundan dolayı pişman oldu. Onun bu pişmanlığı Rabbinin ününde alçak gönüllülükle eğilmesine ve günahından ötürü Rabbinden mağfiret dilemesine itti.

Katade dedi ki: Allah'a andolsun ki o, bu işten nasıl kurtulacağını bilmişti. Bunun için Allah'tan mağfiret diledi. O kendisine mağfiret edildiğini bilmekle birlikte, kendi aleyhine bu işi sayıp dökmeye devam etmiştir. Nihayet kıyamet gününde de: Ben öldürmekle emrolunmadığım bir canı öldürdüm, diyecektir. O bunu kendi aleyhine bir günah olarak değerlendirmiş ve: "Rabbim gerçekten ben nefsimi zulmettim. Onun için bana mağfiret eyle" diye buyurmuştur. Çünkü hiçbir peygamberin emrolunmadıkça öldürmemesi gerekir. Aynı şekilde peygamberler başkalarında bulunmayan korku ve şefkate sahiptirler.

en-Nekkaş dedi ki; O Kıptî'ye öldürmek maksadıyla vurmadı ve kasti olarak öldürmedi. O, sadece zulmünü bertaraf etmek maksadıyla Kıptî'ye yumruk vurmuştu. (en-Nekkaş devamla) dedi ki: Denildiğine göre bu peygamberlikten önce olmuştur.

Ka'b dedi ki: O sırada oniki yaşında idi. Bununla birlikte öldürmesi de hata

yoluyla bir öldürme idi, çünkü yumruk çoğunlukla öldürmez.

Müslim'in rivayetine göre Salim b. Abdullah şöyle demiştir: Ey Irak ahalisi, sizler ne kadar çok küçük günahları soruyor ve aynı zamanda büyük günahları İşliyorsunuz. Ben babam Abdullah b. Ömer'i şöyle derken dinlemiştim: Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: Fitne hiç şüphesiz buradan -bu arada doğu tarafına eliyle işaret etti- şu şeytanın iki boynuzunun çıktığı yerden gelecektir ve sizler birbirinizin boynunu vuracaksınız. Şunu bilin ki; Musa Firavun hanedanından öldürdüğü kişiyi hataen öldürmüştü. Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: "Ve sen birisini öldürmüştün; ama yine de seni gamdan kurtardık ve seni deneyip mihnetten mihnete uğrattık." (Tâ-Hâ, 20/40)[\[10\]](#)

Yüce Allah'ın: "Dedi ki: Rabbim, bana verdiğin nimet hakkı için artık günahkârlara arka çıkmam" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız; [\[11\]](#)

1- Yüce Allah'ın Nimetlerine Karşı Şükrün Belirtileri:

Yüce Allah'ın: "İtedl ki: Rabbim, bana verdiğin nimet hakkı için" bana verdiğin bilgi, hüküm (hikmet) ve Cevhid hakkı için "artık günahkârlara" kâfirlere "arka çıkmam" yardımcı olmam.

el-Kuşeyrî dedi ki: Bana yaptığın mağfiret hakkı için demeyiş sebebi, bunun vahiy döneminden Önce olması ve yüce Allah'ın kendisine bu öldürme günahını bağışlamış olduğunu bilmemesi idi.

el-Maverdî dedi ki: "Bana verdiğin nimet hakkı için" buyruğu ile ilgili iki açıklama söz konusudur. Birincisine göre nimetten kasıt mağfirettir, el-Mehdevî ve es-Sa'lebî böyle demişlerdir. el-Mehdevî dedi ki: "Bana verdiğin nimet hakkı için" buyruğu, bana mağfirette bulunup beni cezalandırmadığın için anlamındadır. İkinci açıklama ise bana verdiğin hidayet hakkı için... demektir.

Derim ki: Yüce Allah'ın (bir önceki âyette geçen): "O da ona mağfiret etti" buyruğu günahının bağışlanmış olduğuna delil teşkil etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

ez-Zemahşerî dedi ki: Yüce Allah'ın: "Bana verdiğin nimet hakkı için" buyruğu cevabi hazfedilmiş bir yemin olabilir. İfadenin takdiri de şöyle olur; Senin bana mağfirette bulunmak suretiyle ihsan etmiş olduğun nimetin hakkı için elbette tevbe edeceğim ve "artık günahkarlara arka çıkmayacağım." Yüce Allah'ın rahmet ve atıfetine celbedecek bir ifade dt: olabilir. Şöyle demiş gibidir: Rabbim, bana nimet olarak ihsan ettiğin mağfiret hakkı için beni korursan, ben de -beni koruduğun takdirde- asla günahkârlara arka çıkmayacağım. O günahkârlara arka

çıkmağa ya Firavun ile birlikte arkadaşlık edip onunla birlikte olanlar arasına katılarak etrafındakilerin sayısını arttırmayı kastetmiştir. Çünkü tıpkı çocuğun babasıyla birlikte binmesi gibi, Firavun'la beraber binerdi ve Firavun'un oğlu diye adlandırılıyordu. Ya da kendisine yardımcı olunması, günaha ve suça götüren kimselere yardımcı olmamayı kastetmiş olabilir. Tıpkı İsrailoğullanna mensup kimseye yaptığı yardımın kendisi için öldürölmesi helal olmayan kişiyi öldürmekle sonuç -tandığı gibi.

Bir görüşe göre de şunu demek istemiştir: Emrolunmadığım bu öldürmede ben kötü bir iş yapmış olmakla birlikte, suçlulara karşı müslümanlara yardımcı olmayı asla bırakmayacağım. Buna göre İsrailoğullanna mensup kişi mü'min idi. Mü'min kimseye yardımcı olmak ise bütün şariatlerde farzdır,

Bir rivayette şöyle denilmektedir: İsrailoğullanna mensup o kişi kâfir idi. Ona onun taraftarlarından deniliş sebebi, İsrailoğullanna mensup olması idi, yoksa din bakımından ona uygunluk kastedilmiş değildir. Buna göre Musa (a.s) pişman olmuştur. Çünkü o kâfire karşı bir diğer kâfire yardımcı olmuştur. O bakımdan: Artık bundan sonra hiçbir zaman kâfirlere yardımcı olmayacağım, demiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu Musa (a.s)'ın verdiği bir haber değildir, bu bir duadır. Yani artık ben bundan sonra... yardımcı olmayayım, demektir. Yani Rabbim Sen beni günahkârlara yardımcı kılma, anlamındadır.

el-Ferrâ dedi ki: Anlam şudur: Allah'ım, ben asla günahkarlara yardımcı olmayacağım. el-Ferrâ bu açıklamasının aynı zamanda İbn Abbas'ın görüşü olduğunu da iddia etmektedir.

en-Nehhâs dedi ki: Bununla birlikte bu ifadelerin haber anlamında olması, ifadelerin akışı itibariyle daha uygun düşmektedir. Bu sözler: Ben Sana isyan etmeyeceğim, çünkü Sen bana nimet ihsan etmiş bulunuyorsun, demeye benzer. Gerçekte İbn Abbas'ın görüşü budur, el-Ferra'nın naklettiği de-ğüdir. Çünkü İbn Abbas şöyle demiştir; Musa bu sözünde (inşaallah diyerek) istisnada bulunmadığından ikinci gün tekrar sınıandı. Duada İse İstisna yapılmaz ve: Allah'ım dilerse, Sen bana mağfiret buyur denilmez. En hayret edilecek hususlardan birisi de el-Ferra'nın, İbn Abbas'tan bunu rivayet etmesi daha sonra da onun sözünü böylece nakletme sidir.

Derim ki: Bu hususun özet bir açıklaması en-Neml Sûresi'nde (27/11. âyetin tefsirinde) geçmiştir. Bunun bir dua olduğu, haber olmadığı orada belirtilmiştir. İbn Abbas'tan da; İstisnada bulunmadığından dolayı ikinci bir defa onunla sınıandı, yani o inşaallah olmayacağım demedi, demiştir. Bu da yüce Allah'ın: "Birde zulmedenlere meyletmeyin..." (Hud, 11/113) buyruğunu andırmaktadır.

[12]

2- Zalimlere Yardımcı Olmaktan Kaçınmak:

Seleme b, Nubayt dedi ki: Abdu'r-Rahman b. Müslim, ed-Dahhak'a Buhara ahalisinin maaşlarını gönderdi ve: Bunu onlara ver dedi. ed-Dahhak: Bu işten beni affet dedi ve kendisini affedinceye kadar affedilmesini isteyip durdu. Ona: Senin onlara bir zararın olmadığı halde bağışlarını ne diye onlara vermiyorsun? denilince şöyle dedi: Ben hiçbir işlerinde zalimlere yardımcı olmayı sevmiyorum.

Ubeydullah b. el-Velid el-Vassâfi dedi ki; Ata b. Ebî Rebah'a şöyle dedirn: Benim kalemim ile iş gören ve karşılığında bir ücret alan bir kardeşim var. Gireni ve çıkanı hesap ediyor. Çoluk-çocuğu da var, eğer bu işi bırakacak olursa muhtaç olur ve borçlanmak zorunda kalır. Ata ona: Baş kim? diye sordu. Ben: Halid b. Abdullah el-Kasri'dir deyince, şöyle dedi: Sen yüce Allah'ın o salih kulunun: "Rabbün bana verdiğin nimet hakkı için günahkârlara arka çıkmam" dediği buyruğunu hiç okumuyor musun? İbn Abbas dedi ki: Musa bu sözlerinde istisnada (inşaallah diyerek) bulunmadığından dolayı ikinci defa benzer bir işle sınandı, fakat Allah ona yardım etti. Bundan dolayı sen kardeşine söyle, onlara yardımcı olmasın. Allah ona yardımcı olacaktır.

Ata dedi ki: Hiçbir kimseye bir zalime yardımcı olmak, ona katiplik yapmak, onunla arkadaşlık yapmak helal değildir. Bunlardan herhangi birisini yapacak olursa, o zalimlere yardımcı olmuş olur.

Hadiste şöyle buyrulmaktadır "Kıyamet gününde bir münadi: Nerede zalimler, nerede zalimlere benzeyenler ve zalimlere yardımcı olanlar, hatta onlara mürekkep hokkası uzatan yahut onların bir kalemini yontan dahi olsa(ne-rede)? Bunların hepsi demirden bir tabuta topluca konulurlar ve bu tabutta cehenneme atılır."[\[13\]](#)

Peygamber (sav)'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Uğradığı zulümde yardımcı olmak üzere bir mazlum ile yürüyen bir kimsenin ayaklarını kıyamet günü o ayakların kaydığı o günde sırat üzerinde sabit kılar. Her kim de bir zalim ile birlikte zulmünde ona yardımcı olmak üzere yürüyecek olursa, yüce Allah ayakların kaydığı o günde sıratın üzerinde ayaklarını kaydıracaktır." [\[14\]](#)

Yine hadiste: "Bir zalimle birlikte yürüyen günah işlemiş olur," denilmektedir [\[15\]](#)

Zalimle ancak ona yardımcı olmak maksadıyla yürüdüğü cakdirde günah olur. Zira o yüce Allah'ın: "Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde ise yar-

dımlaşmayın" (el-Mâide, 5/2) buyruğundaki yasağı İşlemiş olur.

"Nihayet şehirde korku ile gözetleyerek sabahı etti" buyruğunda buna aykırı iddialarda bulunanların kanaatleri reddedilmekte; korkmanın marife-tullah'a da, ona tevekkül etmeye de aykırı olmadırğına işaret edilmektedir. Nitekim daha önceden Tâ-Hâ Sûresi'nde (20/46. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde bu husus açıklanmıştır.

Denildi ki: Musa (a.s) öldürdüğü kişi karşılığında, öldürülmekten korkarak sabahı etti. Kavminin kendisini teslim edeceğinden korkarak diye açıklandığı gibi yüce Allah'tan korkarak diye de açıklanmıştır.

"Gözetleyerek" buyruğunu Said b. Cübeyr: Korkusundan dolayı etrafına bakınarak diye açıklamıştır. Yakalanmayı gözetleyerek insanların kendisi hakkında neler söylediklerini tesbite^çaUsarak, diye de açıklanmıştır.

Katade dedi ki: "Gözetleyerek" yani takip edilmeyi gözetleyerek.

Denildiğine göre o, durumun haberini öğrenmek üzere dışarı çıktı. İsrailoğullanna mensup o kişinin dışında Kıptî'nin öldürülmüş olduğunu bilen yoktu. "Sabahı etti" buyruğunun; "İdi, oldu" anlamında olma ihtimali de vardır. Yani o katil olunca korkmaya başladı. Bunun "sabah vaktine girdi (sabahı etti)" anlamında olma ihtimali de vardır. Yani öldürdüğü günün ertesi gününün sabahında demek olur,

"Korku ile" buyruğu "Sabahı etti" buyruğunun haberi olarak nasbedilmiştir. Hal olarak nasbedildiği de kabul edilebilir. Bu durumda zarf, haber mahallinde olur.

"Baktı ki dün kendisinden yardım isteyen yine ona feryad ediyordu." Yani dün kurtarmış olduğu İsrailoğullanna mensup aynı kişi kendisine angarya iş yükletmek isteyen bir başka Kıptî ile kavga etmektedir.

"Yardım istemek" demektir. Bu da; "Feryad etmek"ten gelir, çünkü yardım isteyen kimse (el-müstağis) yüksek sesle bağırarak yardım ister. Şair şöyle demektedir:

"(Bizlere) dehşete kapılmış bir feryad edici (yardım isteyen) geldi mi, Onun feryadına karşı feryadımız; (atlarımızın) bacaklarına kamçıları vurmak olurdu (çabucak yardımına koşardık)*

Denildiğine göre, İsrailoğullanna mensub olan yardım isteyen o kişi Sa-miri idi. Firavun'un mutfakçısı, muıfağa odun taşıma işini ona yükletmek istemişti . Bunu ei-Kuşeyrî zikretmektedir.

"en (kişi)" mübtedâ olarak merfudur. "Ona feryad ediyordu" haber mahallindedir. Hal olarak nasb konumunda olması da mümkündür. "Dün" ise içinde bulunduğumuz bugünün önceki günü demektir. Bu kelime iki sakinin arka arkaya gelmesi dolayısıyla esre üzere meb-nidir. Baştna elif lam gelecek yahut

izafet olursa, o takdirde nahivctlerin çoğunluğuna göre ref ve fetha ile i'rabı yapılabilir. "Eliflam"lı olduğu halde na-hivcilerden onu mebni kabul edenler de vardır. Sibeveyh ve başkalarının naklettiğine göre Araplar arasından bu lafzı sadece ref halinde iken gayr-ı munsarif gibi değerlendirenler vardır. Şair de kimi zaman şiir zarureti dolayısıyla cer ve nasb halinde de aynı şeyi yapabilir. Şair der ki:

"Andolsun dünden beri ben hayret edilecek bir şey gördüm"

Şair burada; edatı ile geçmiş günü belirten bu lafzı mecrur okumuştur. Halbuki güzel söyleyiş bunun merfu olmasıdır. O burada; "Dün" lafzını cer halinde ikinci söyleyişe uygun olarak ref halindeki gibi kullanmıştır.

"Mûsa ona: Gerçekten sen apaçık azgın bir kimsesin dedi." Buradaki; "Azgın, hüsrana uğramış" demektir. Çünkü sen güç yeüremeyeceğin kimselere karşı çıkıyorsun. Bunun apaçık sapık anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani ben senden ötürü dün bir adam öldürdüm, bugün de beni bir başkası için çağırıyorsun.

"Azgın" lafzı; "Azdırdı, azdırır" fiilinden "fail" veznindedir ve; "Azdıncı" anlamındadır. Bu da; ile 'in "acıtı-cı ve can yakıcı" anlamlarına gelmesine benzer. 'ın "azan kimse" demek olduğu da söylenmiştir. Yani sen, sana yapacağı kötülüğü defedeme-yeceğin kimselerle kavgaya tutuşmak suretiyle çok azgın (azan, azdırıcı) bir kimsesin.

el-Hasen dedi ki: Musa (a.s): "Gerçekten sen apaçık azgın bir kimsesin" sözlerini İsrailoğullarına mensub kimseye angarya iş yükletmesi dolayısıyla Kıptî'ye söylemiş ve onu yakalamak istemişti.

"Yakaladı, yakalar" demektir. Bunun (muzari halinin "ü" harfinin) ötreli okunması kıyasa daha uygundur, çünkü bu müteaddi olmayan bir fiildir.

"Dedi ki: Ey Musa, dün bir kişiyi öldürdüğün gibi benîde mi öldürmek İstiyorsun?" İbn Cübeyr dedi ki; Musa aslında Kıptî'yi yakalamak istemişti. İsrailoğullanna mensup kişi ise kendisini yakalamak istediğini sanmıştı. Çünkü ona ağır bir söz söylemişti ve: "Dün bir kişiyi öldürdüğün gibi beni de mi öldürmek istiyorsun?" demişti. Kıptî bu sözü işitince etrafa yaydı.

Şöyle de denilmiştir: İsrailoğullarından biri Kıptî'yi yakalamak istemişti, Musa ise bu işi yapmamasını ona söyleyince, ondan korktu ve: "Dün bir kişiyi öldürdüğün gibi benide mi öldürmek İstiyorsun?" deyivermişti.

"Sen ancak yeryüzünde bir zorba" adam öldüren "olmak istersin." İk-rime ve eş-

Şa'bî: Bir insan haksız yere iki kişi öldürmediği sürece zorba (cebbar) olmaz^[16]

"Fakat ıslâh edicilerden olmak" insanların arasını düzeltmeye çalışanlardan olmak "istemezsin." ^[17]

20. Derken, şehrin uzak tarafından bir adam seyirterek geldi. Dedi ki: "Ey Musa, ileri gelenler seni öldürmek için hakkında danışıyorlar. Çık, git. Muhakkak ben sana öğüt verenlerdenim."

21. Bunun üzerine korku ile etrafı gözeterek o şehirden çıkıp: "Rabbim, beni zalimler topluluğundan kurtar" dedi.

22. Medyen'e doğru yönelince: "Umarım Rabbim beni doğru yola iletir" dedi.

"Derken şehrin uzak tarafından bir adam seyirterek geldi" buyruğu ile ilgili olarak tefsir alimlerinin çoğunluğu şöyle demişlerdir: Bu kişi Firavun hanedanından iman eden şahıs olan Hazkiyel b. Saburâ'dır. Firavun'un amcasının oğlu idi, Bunu es-Sa'lebî zikretmiştir.

Bu kişinin adının Talut olduğu da söylenmiştir. Bunu da es-Süheyî zikretmektedir.

el-Mehdevî, Katade'den naklen adının Şem'un olup Firavun hanedanından iman eden kişi olduğunu nakletmektedir, Şem'ân adında olduğu da söylenmiştir. Darakutnî dedi ki: Şem'ân diye Firavun hanedanından iman eden kişiden başkasının adı bilinmemektedir^[18] Rivayete göre Firavun, Musa'nın öldürülmesini emredince bu adam elini çabuk tutarak haberi Musa'ya ulaştırmış ve: "Dedi ki: Ey Musa İleri gelenler seni öldürmek için hakkında danışıyorlar." Dün öldürmüş olduğun Kıptî'ye karşılık olarak, seni öldürmeyi görüşüyorlar, demişti.

Danışıyorlar"ın biri diğerine emrediyor anlamında olduğu da söylenmiştir. el-Ezherî dedi ki: "Biri diğerine emretti" demektir. Bunun benzeri yüce Allah'ın: "Aranızda maruf ile danışın (el-Ezherî'nin açıklamasına göre: Birbirinize marufu emredin)" (Talak, 65/6) buyruğudur.

en-Nemîr b. Tevkb de şöyle demektedir:

"Ben insanların yeni bir huy icad ettiklerini görüyorum, Ve'elbetteki her bir hadisede danışılır {ya da: kimi kimine emir verir}"

"Çık, git. Muhakkak ben sana öğüt verenlerdenim. Bunun üzerine korku ile etrafı gözeterek" takip edilip edilmediğine bakarak "o şehirden çıkıp: Rabbim beni zalimler topluluğundan kurtar, dedi."

Denildi ki: Cebbar (zorba) dilediği şekilde haksızca döven ve öldüren, akıbetlere bakmayan ve gelecek bir zarar ya da tehlikeyi en güzel yol hangisi ise onunla savmayan kimse demektir. Yüce Allah'ın emrine karşı alçak gönüllülük göstermeyip büyüklenen kimse olduğu da söylenmiştir^[19]

"Medyen'e doğru yönelince: Umarım Rabbim beni doğru yola iletir, dedi." Musa (sav) tek başına korku ile kendisini kurtarmak maksadıyla çıkıp git tiğinde

beraberinde ne azık, ne binek, ne ayakkabı hiçbir şey bulunmaksızın Medyen'e doğru yola koyuldu. Buna sebep ise kendisi ile onlar arasındaki neseb bağı idi.

Çünkü Medyenliler İbrahim (a.s)'ın soyundan geliyorlardı. Musa (a.s) da İbrahim'in oğlu İshak'ın oğlu Ya'kub'un soyundan idi. O kendi halini, yolu bilemediğini, azıksız olduğunu ve başka hiçbir şeyinin bulunmadığını görünce işini yüce Allah'a şu sözleriyle havale etmişti: "Umarım Rabbini beni doğru yola iletir." İşte çaresiz kalanın hali budur.

Derim ki: Rivayet olunduğuna göre o ağaç yapraklarını yiyerek besleniyordu. Ayaklarının tabanı düşmeden önce de oraya varamadı. Ebu Malik dedi ki: Firavun onu takib edip yakalamak üzere takipçiler göndermiş ve onlara şu talimatı vermişti: Siz onu yol ayırımlarında arayınız, çünkü Musa yolu bilmemektedir. Bir melek beraberinde bir harbe ile birlikte ata binmiş olarak onun yanına geldi. Musa'ya: Beni takib et, dedi. Musa onu takib etti ve onu yola ilette.

Denildiğine göre melek Musa'ya elindeki harbeyi de verdi. O da Musa'nın asası olmuştu. Rivayet olunduğuna göre o asasını koyun otlatmak maksadıyla Medyen'den almıştı. Daha çok kişinin yaptığı ve daha sahih olan rivayet budur.

Mukatil ve es-Süddî dedi ki; Yüce Allah ona Cebrail'i gönderdi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Medyen ile Mısır arasında da sekiz günlük bir mesafe vardır. Bunu İbn Cü-beyr ve sair insanlar söylemişlerdir. Medyen o sırada Firavun'un mülkünde değildi.

[20]

23. Medyen suyuna varınca üst tarafında (davarlarını) sulayan bir grub insan buldu. Onların gerisinde ise karışmasın diye (koyunlarını) kollayan iki hanım buldu. "Haliniz nedir?" dedi. "Çobanlar gidinceye kadar biz sulamayız. Babamız ise çok yaşlı bir ihtiyardır" dediler.

24. Nihayet onların yerine davarlarını suladıktan sonra bir gölgeye varıp: "Rabbim, doğrusu bana İndireceğin hayra muhtacım" dedi.

25. Sonra onlardan birisi utana utana yürüyerek ona gelip: "Bize suladığının ücretini sana vermek üzere babam seni çağırıyor" dedi. Onun yanına gelip kıssayı ona anlatınca: "Korkma! O zalimler topluluğundan kurtuldun* dedi.

26. İkisinden biri dedi ki: "Babacığım, onu ücretle tut. Çünkü «enin ücretle tuttuklarının en iyisi, kudretli ve emin bir kişidir."

27. Dedi ki: "Sekiz yıl bana hizmet etmen üzere bu iki kızımdan birini sana nikâh edeyim istiyorum. Eğer ona tamamlarsan o senin bir lütfün olur. Bununla beraber sana zorluk çektirmek de istemem. İnşaaallah beni iyilerden bulacaksın."

28. Dedi ki: "Bu seninle benim aramdadır. İki vadeden hangisini bi-tirirsem aleyhime bir düşmanlık olmasın. Allah da bu söylediğimize vekildir."

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı yirmidört başlık halinde sunacağız[21]

1- Medyen Suyunun Başında:

"Medyen suyuna varınca* yani Musa (a .s) Medyen suyuna varıncaya kadar yürüdü. Onun suya varışı, oraya ulaşması demektir, içine girdiği anlamını taşımaz. Ulaşmak: Bazen gidilen varılan yere girmek anlamını da ifade eder. Bazan içine girilmese dahi oraya muttali olmak ve oraya ulaşmak anlamına da gelir. Musa'nın bu suya ulaşması ona varmasından ibaretti. Şair Ziiheyr'in şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Derin yerleri mavimtırak olan o auya vardıklarında,
Çadırını kurmuş ikamet eden kimse gibi bastonlarını bıraktılar."

O Ancak görüleceği gibi, başlık sayısı yirmidört değil, yirmi üçtür.

Yine bu anlamdaki açıklamalar daha önce yüce Allah'ın: "Şüph yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur." (Meryem, 19/71) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

"Medyen" munsanf değildir, çünkü o bilinen bir şehirdir. Şair de şöyle demektedir:

"Medyen rahipleri görseler seni, inerler,
Genç ve yaşlı ceylanlar dahi dağların tepelerinden."

Medyen'in, İbrahim oğlu Medyen'in soyundan gelen bir kabile olduğu da söylenmiştir. Buna dair açıklamalar da daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/85-âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Ümmet (mealde: bir grup insan); büyük topluluk demektir. O, davarlarını "Sulayan" bir topluluk görmüştü.

"Onların gerisinde ise" onun geldiği tarafta... anlamındadır. Yani o topluluğun yanına varmadan önce bu iki hanımın yanına varmış ve bunların davarlarını alıkoymakta olduklarını görmüştü. Peygamber (sav)'ın şu buyruğunda da bu kökten gelen lafız şöylece kullanılmıştır: "Gerçekten bir takım insanlar benim Havzımdan uzaklaştırılacaklardır..,"[22]

Bazı Mushaflarda "Kollayan ve alıkoyan iki hanım" şeklindedir. "Alıkoydu, alıkoyar" demektir, Bir şeyi engelledim, alıkoydum demektir. Şair de şöyle demektedir:

"Kafiyeler kapısında geceyi geçiririm sanki ben,

Onlarla yabani ve yabancı bir sürüyü alıkoyar (engeller) gibiyim."

"Alıkoyan, kollayanın kovan, uzaklaştıran anlamında olduğu da söylenmiştir. Şair şöyle demektedir:

"Ttemimoğulları aenin asanı almış bulunuyor, Sen hangi asa ile kovacağını bilemiyorsun."

Yani kovacağını, engelleyeceğini, alıkoyacağını... İbn Selam dedi ki: Başkalarının koyunlarıyla karışmasın diye koyunlarını engelleyen, alıkoyan demektir. Burada ya muhataba durumu hissettirmek için ya da bildiği için gerek görülmediğinden meful hazfedilmiştir.

İbn Abbas dedi ki: Güçlü, kuvvetli sulayıcılardan korktukları için davarlarını suya gitmekten alıkoymaya çalışıyorlardı. Katade dedi ki: Bu onlar sair insanları koyunlarına karışmaktan alıkoyuyorlardı demektir. en-Nehhas dedi ki: Ancak birinci anlam daha uygundur, çünkü bundan sonra: gidinceye kadar biz sulamayız" buyruğu gelmektedir. Eğer onlar insanların koyunlarına karışmalarını engellemeye çalışıyor olsalardı, sulamalarını geciktirme sebebini çobanların gitmesine bağlamazlardı. Musa (a,s) onların bu hallerini görünce, onlara: "Haliniz nedir?" yani bu durumunuz niye diye sormuştu. Şair Ru'be (hal anlamındaki hatb kelimesini kullanarak) şöyle demektedir:

"Onun hali ile benîm halime şaşılır doğrusu"

İbn Atiyye dedi ki: "Hatb; hal" kullanılarak soru sorulması, musibete uğrayan yahut bir zulme maruz kalan, yahut kendisine şefkat duyulan ya da uygun olmayan bir iş yapan kimseler hakkında söz konusu idi. Kısacası bu kelime genelde kötü haller ile ilgili sorularda kullanılırdı. İki hanım da ona durumlarını bildirdiler. Babalarının yaşlı bir adam olduğunu söylediler. Yani zayıf ve güçsüz olduğundan dolayı koyunlarını bizzat sulayamıyordu, kendileri ise zayıf olduklarından güçleri de yetmediğinden güçlü, kuvvetli çobanlar ile bir arada bulunamıyorlardı. Diğer taraftan onların adeti, insanlar sulamalarını bitirip, gidinceye kadar davarlarını sulamayı geciktirmek idi. Herkes gittikten sonra o vakit kendileri davarlarını sulamaya koyulurlardı.

İbn Âmir ve Ebu Amr; "Gidinceye" diye 'den gelen muzari bir fiil olarak okumuşlardır. Bu da; "(suya) geldi" lafzının zıttıdır. Çobanlar dönünceye kadar... demektir. Diğerleri ise "ya" harfini ötreli olarak; 'ın muzari fiili olarak okumuşlardır. Bu da, onlar su içirmeye getirdikleri davarlarını geri götürünceye kadar... demek olur. "Çobanlar" da 'in çoğuludur, tıpkı "Tacir"in çoğulunun; "Tacirler" diye; "Sahip" kelimesinin çoğulunun da; "Sahipler" diye gelmesi gibi. Bir kesim dedi ki: Kuyular o zaman üstü açık idi. İnsanların kuyuların başında kalabalık yapmaları da onların yaklaşmalarına engel oluyordu. Musa onlara

koyunlarını sulamak isteyince, diğer insanlar arasına girdi ve onlardan önce sulama işini gerçekleştirdi. İşte onun diğerlerine baskın çıkması do-layısı ile hanımlardan birisi onu güçlü, kuvvetli olmakla nitelendirdi.

Bir kesim de şöyle demektedir: Bu hanımlar sarnıçlarda artan sularla koyunlarını sularlardı. Eğer havuzlarda bir şeyler kalmışsa bu suyu koyunlarına içirirlerdi, bir şey kalmamış ise koyunları susuz kalırdı. Musa onların hallerine acıdı, üstü kapalı bir kuyuya gitti. Diğer insanlar ise başka kuyulardan koyunlarını sulamaktaydı. Bu kuyunun üzerindeki taşı İbn Zeyd'e göre ancak yedi, İbn Cüreyc'e göre on, İbn Abbas'a göre otu² ve ez-Zeccac'a göre ancak kırk kişi kaldırılabiliyordu. Bu taşı kendisi tek başına kaldırdı ve hanımların davarlarını suladı. İşte bu koca kaya parçasını kaldırdığından dolayı o hanımlardan birisi onu güçlü kuvvetli olmakla nitelendirdi.

Bir başka görüşe göre hepsinin kuyuları bir idi. O diğer sulayıcıların ayrılmasından sonra kuyunun ağzındaki taşı kaldırdı. Çünkü o iki hanımın adeti artan sularla davarlarını sulamaktı. Amr b. Meymun, Ömer b. el-Hat-tab'dan şöyle dediğini rivayet eder: Çobanlar sularını aldıktan sonra kuyuyu on adamın kaldırılabileceği bir kaya parçası ile örttüler. Musa (a.s) gelip o taşı kaldırdı ve tek bir kova su çekti. İkinci bir kova su çekmeye de ihtiyaç duymadı. Bu suyla da koyunlarını suladı. [23]

2- Bir Peygamber Kızlarının Koyun Sulamasına Nasıl İzin Verebilir?

Şayet: Şuayb (sav) gibi bir peygamber kızlarının davarları sulamalarını nasıl uygun buldu, diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilir: Böyle bir şey haram değildir, din de böyle bir şeyi reddetmez. Mertlik duygularına gelince, insanlar bu hususta farklı farklıdır. Bu konuda adetler arasında da farklılık vardır. Bu hususta Arapların durumu iie Arap olmayanların durumu arasında değişiklik vardır. Çölde yaşayanların bu hususta tutturdıkları yol ite şehirde yaşayanların yolu ayrıdır. Özellikle durum bir zaruret haii olursa. [24]

3- Allah'a Muhtaç Oluş:

Yüce Allah'ın: "Sonra bir gölgeye varıp" İbn Mes'ud'a göre bir Arabistan kirazı ağacı gölgesine varıp, yüce Allah'tan umduğu şeyleri dilemeye koyularak: "Rabbim, doğrusu bana indireceğin hayıra muhtacım, dedi." Yedi gündür hiçbir yemeğin tadına bakmamıştı, karnı sırtına yapışmıştı. Duaya kalkışmakta birlikte açşkça bir talepte bulunmadı. Bütün müfessirlerin bu şekilde rivayet ettiklerine

göre o bu sözleriyle Allah'tan yiyecek bir şeyler işlemisti. Çünkü "hayır" şu âyet-i kerimede olduğu gibi yemek manasına da gelir. Yüce Allah'ın: "Eğer bir hayır bırakacak olursa" (el-Bakara, 2/180) buyruğu ile: "Ve gerçekten o hayır (mal) sevgisinde pek katıdır" (el-Adîyat, 100/8) buyruklarında olduğu gibi mal anlamında: "Bunlar mı hayırlıdır, yoksa Tubba' kavmi mi?" (ed-Duhan, 44/37) buyruğunda olduğu gibi güç manasına: "Ve Biz, onlara hayırlar işlemelerini vahyettik" (el-Enbiya, 21/73) buyruğunda olduğu gibi ibadet manasına gelebilir. İbn Abbas dedi ki: Oldukça acıkmıştı, hep yeşillikler, sebzeler yediği için adeta rengi yeşile çalmaya başlamıştı. Halbuki o yüce Allah nezdinde insanların en değerlisi idi. Rivayet edildiğine göre ayaklarının alt tarafı soyulmadan Medyen'e ulaşamamıştı. İşte bu hususlar dünyanın yüce Allah nezdinde çok önemsiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Ebubekr b. Tahir yüce Allah'ın: "Rabbani, doğrusu bana indireceğin hayra muhtacım" buyruğu hakkında dedi ki: Yani Senin dışında kalan varlıklara muhtaç etmeyecek şekilde Senin lütfuna ve Senin zengin kılmana ihtiyacım var. Derim ki: Tefsir alimlerinin sözünü ettikleri açıklamalar daha uygundur. Yüce Allah onu Şuayb vasıtası ile ihtiyaçtan kurtarmıştı. [\[25\]](#)

4- Hayalı Kadın ve Emin Erkek:

Yüce Allah'ın: "Sonra onlardan birisi utana utana yürüyerek ona gelip..." buyruğunda, bu açık ifadelerin delâlet ettiği bir ihtisar vardır. İbn Abbas bunu şöylece takdir etmiştir: Bu iki kız babalarına hızlıca gittiler. Halbuki sulamadan geç gelmek adetleri idi. Babalarına kendileri için davarlarını sulayan adamın yaptıklarını anlattılar. O da kızlarından büyük olanına -küçük olanına da söylenmiştir- gidip kendisini yanına çağırmasını emretti. Bu âyet-i kerimede belirtildiği üzere ona geldi.,.

Amr b. Meymûn dedi ki: Bu kız erkeklerle karşı gelişi güzel davranan, çokça heryere girip çıkan birisi değildi. Yüzünü gömleğinin yeni ile örterek geldi, diye de söylenmiştir ki, bunu da Ömer b. el-Hattab söylemiştir.

Rivayete göre bu kızlardan birisinin adı Ley ya, diğerinin adı Safûriyâ olup, babalarının adı da Yesrûn idi. Yesrûn ise Şuayb (a.s)'m kendisidir. Şu-ayb'ın kardeşinin oğlunun adı olduğu ve Şuayb'ın da daha önceden ölmüş olduğu da söylenmiştir. Ancak çoğunluk bunların Şuayb (a.s)'ın kızları olduğunu kabul etmektedir. Kur'ân'ın zahirinden anlaşılan da odur. Çünkü yüce Allah: "Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (peygambergönderdik)" (el-A'raf. 80/5) diye buyurmaktadır. el-A'raf Sûresi'nde böyle buyurulduğu gibi, eş-Şu-ara Sûresi'nde

de şöyle buyurulmaktadır: "Askabu'l-Eyke peygamberleri yalanladılar. Hani Şuayb onlara... demişti," (eş-Şuara, 26/176-177)

Katade dedi ki: Yüce Allah Şuayb'ı Ashabu'l-Eyke ile Medyenlilere peygamber olarak gönderdi. Babasının adı ile ilgili görüş ayrılıkları el-A'raf Sû-resi'nde (belirtilen yerde) geçmiş bulunmaktadır.

Rivayete göre Musa (a.s)'a, Şuayb (a.s)'ın kızı haberi getirince, kalkıp onun arkasından yürüdü. Musa (a.s)'ın bulunduğu yer ile babasının bulunduğu yer arasında üç millik bir mesafe vardı. Esen bir rüzgar üzerindeki elbiseyi vücuduna yapıştırdı ve vücudunun hatlarını gösterdi. Musa ona bakmaktan çekinerek: Sen arkama geç ve sesinle bana yolu göster, dedi. Bir diğer görüşe göre Musa (a.s) baştan beri: Benim arkamdan gel, çünkü ben İbrani bir adamım, hanımlara arkadan bakmam ve yolun sağına mı soluna mı gidileceğini sen bana söyle, dedi, İşte kızın Musa (a.s) hakkında emin olduğunu söylemesine sebep budur. Bu açıklama İbn Abbas'a aittir.

Nihayet Musa kendisini davet edenin yanına ulaştı. Ona durumunu başından sonuna kadar anlattı. Bu şahıs: "Korkma! O zalimler topluluğundan kurtuldun" diyerek onu teselli etti. Medyen, Firavun krallığının sınırları dışında idi. Önüne yemek getirdi, Mûsar Yemem dedi. Çünkü biz dinimizi yeryüzü dolu altın karşılığında dahi olsa satmayız. Şuayb: Bu senin bize davarları sulamanın bedeli değildir. Fakat misafirlerime ikram etmek, onlara yemek yedirmek benim ve benim atalarımın adetidir, deyince Musa yemek yedi. [26]

5- İcare Akdi Toplumsal Hayatın Bir Zorunluluğudur:

"İkisinden biri dedi kls Babacığım onu ücretle tut" buyruğu icare akdinin onlar arasında meşru ve bilinen bir akit olduğuna delildir. İcare aynı şekilde her dinde böyledir. İnsanlar için bir zorunluluktur, insanların birlikte bir arada yaşama maslahatının bir gereğidir, Bu akdi işitmekten yana sağır gibi duran el-Asarn'ın muhalefetine rağmen bu böyledir. [27]

6- Velinin, Kızı İle Evlenilmesini Teklif Etmesi:

".«Bu İki kızımdan birini sana nikâh edeyim, İstiyorum" âyeti şunu göstermektedir: Veli erkeğe kızı ile evlenmesi teklifinde bulunabilir. Bu uygulanagelmış bir sünnettir, işte Medyen'in o salih zatı kızını İsraüoğuuānrun sa-tih zatına teklif etti. Ömer b. el-Hattab kızı Hafsa'yı Ebubekir ve Osman'a teklif etti. Kendisini Peygamber (sav)'a adanmış olan hanım aynı şekilde peygamberin

kendisiyle evlenmesi teklifinde bulundu.^[28] Buna göre adamın velisi olduğu kızı teklif etmesi, hanımın kendisini salih bir erkeğe teklif etmesi, se-lef-i salihe uymak suretiyle bunu yapması güzel bir şeydir.

İbn Ömer dedi ki: Hafsa dul kalınca, Ömer, Osman'a: Eğer istiyorsan sana Ömer'in kızı Hafsa'yı nikahlayabilirim... demişti. Bu hadisi Buhârî tek başına rivayet etmiştir.^[29]

7- Velayet Altındaki Kızı Evlendirme Hakkı Velisine Aittir:

Bu âyet-i kerimede nikâh yetkisinin veliye ait olduğuna, kadının bu konuda herhangi bir hak sahibi bulunmadığına delil vardır. Çünkü Medyen'de-ki o salih zat bu işi üstlenmiştir. Çeşitli bölgelerin fukahası da bu görüştedir. Ancak bu hususta Ebu Hanife muhalefet etmiştir. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.^[30]

8- Babanın Bakire Kızını Evlendirme Yetkisi:

Bu âyet-i kerime babanın buluğa ermiş bakire kızını onun görüşünü almadan evlendirebileceğine delil teşkil etmektedir. Malik bu görüşü benimsemiş ve bu âyeti delil göstermiştir. Bu, bu hususta güçlü bir delildir. Onun bu âyeti delil göstermesi îsrailoğullarına dair (bizim nasslarda yer alan) haberleri (Şer'u men kablenâ: Bizden öncekilerin şeriatini) dayanak almış olduğunun delilidir. Daha önceden geçtiği gibi.

Bu meselede Şafiî ve pek çok ilim adamı da Malik'in görüşündedirler. Ebu Hanife ise şöyle demektedir: Küçük kız buluğa erdi mi artık hiçbir kimse onun rızası olmadan onu evlendiremez. Çünkü artık o mükellefiyet sınırına ulaşmış bulunmaktadır. Eğer buluğa ermemiş küçük ise, o takdirde onun rızasını almadan onu evlendirebilir. Zira küçüğün izin ve rızasının olmadığı hususunda görüş ayrılığı yoktur.^[31]

9- Nikâh Akdinde Kullanılabilecek Lafızlar:

Şafiî mezhebine mensub ilim adamları "... sana nikâh edeyim istiyorum" buyruğunu nikâh akdinin tezvic (evlendirme) ve inkâh (nikahlama) lafızları ile yapılabileceğine delil göstermişlerdir. Rabia, Ebu Sevr, Ebu Ubeyd, Dâ-vûd ve - bu hususta ondan gelen farklı rivayetler olmakla birlikte- Malik de bu görüşü

benimsemişlerdir.

Maliki mezhebine mensub ilim adamlarının meşhur görüşü ise, nikâh akdinin, her türlü lafız ile gerçekleşeceği şeklindedir.

Ebu Hanife dedi ki: nikâh akdi ebedi olarak temliki gerektiren herbir lafız ile gerçekleşir.

Bu âyet-i kerimede Şafiîlerin lehine delil teşkil edecek bir taraf yoktur. Çünkü bu bizden öncekilerin şeriatidir (şer'u men kablenâ) Onlar ise -mezheb-lerinde meşhur olan görüşe göre- hiçbir hususta bunu delil kabul etmezler,

Ebu Hanife, onun mezhebine mensub ilim adamları, es-Sevrî ve el-Hasen b. Hayy de şöyle demişlerdir: Nikâh eğer akde şahit tutulmuş ise hibe ve daha başka lafızlarla akd olur. Çünkü boşama da sarîh ve kinaye lafızlarla gerçekleşir. İşte nikâh da böyledir demişlerdir. Yine onlar derler ki: Peygamber (sav)'ın "hibe" lafzı ile özellikle kastettiği nikâh değil, bud'un (kadının erkeğe helal olmasının) herhangi bir menfaatten uzak olmasıdır. Bu hususta İb-nu'l-Kasım da onlara uyarak şöyle demiştir: Şayet baba kızını nikahlamak maksadı ile hibe edecek olursa, Malik'ten bu hususta herhangi bir şey bellemiş değilim -ama, kanaatime göre bu alış-veriş gibi caizdir.

Ebu Ömer b. Abdî'l-Berr de şöyle demektedir: Sahih olan görüş şudur: Nikâh lafzı ile herhangi bir malın hibesi akdi gerçekleşmeyeceği gibi, hibe lafzı ile de hiçbir nikâh akdi gerçekleşmez. Aynı şekilde nikâh akdinin sarîh ifadelerle yapılması lazımdır ki hakkında şahitlik söz konusu olabilsin. Üstelik nikâh talakın zıddıdır, nasıl ona kıyas edilebilir? Fukaha nikâhın (babanın): Sana mubah kıldım, sana helal kıldım, gibi sözlerle akd olmayacağını ittifakla kabul etmişlerdir, hibe de böyledir. Peygamber (sav) da: "Siz onların iffetlerini Allah'ın kelimesi ile kendinize helal kılmış oldunuz." [\[32\]](#) diye buyurmuştur. Burada kastettiği Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm'de ise hibe lafzıyla nikâh akdinin yapılacağına dair bir işaret yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan evlendirmek ve nikâhtır. Nikâhın hibe lafzıyla olabileceğini kabul etmek de Peygamber (sav)'in hususiyetini kısmen de olsa iptal etmek söz konusudur [\[33\]](#)

10- Şuayb (a.s)'ın Yaptığı Teklif miydi? Yoksa Akit miydi?:

"Bu iki kızımdan birini" buyruğu onun bu sözlerinin akit olmayıp, bir arz (tekliD olduğuna delildir. Çünkü bu bir akit olsaydı, üzerinde akit yapılanın tayin edilmesi gerekirdi. Çünkü ilim adamları her ne kadar: Ben sana şu iki kölemden birisini şu fiyata satıyorum demesi halinde satışın caiz olup olmadığı hususunda ihtilaf etmiş iseler de; nikâhta böyle bir şeyin caiz olmayacağını ittifakla kabul

etmişlerdir. Çünkü böyle bir şey muhayyerliktir, nikâhta ise herhangi bir muhayyerlik söz konusu olmaz. [\[34\]](#)

11- Nikâh İle İlgili Dört Husus:

Mekkî dedi ki: Bu âyet-i kerimede nikaha dair bir takım hususlar söz konusudur. Zevcenin tayin edilmemesi, sürenin başının tahdid edilmemesi, ica-renin mehir olması, mehir olarak herhangi bir nakit ödemedenden gerdeğe girmesi bunlardandır.

Derim ki: İşte bunlar onbirinci başlığın kapsamına giren dört husustur: [\[35\]](#)

Birinci Husus: Zevcenin Tayin Edilmesi:

Bu meselelerin ilki zevcenin tayin edilmesi meselesidir. İlim adamlarımız derler ki: Tayin görüldüğü kadartyla bu husustaki görüşmelerin ikinci aşamasında söz konusu olmuştur. Önce genel olarak ona durumu arzetmiş, bundan sonra tayine geçilmiştir. Şöyle denilmiştir: O (Şuayb) Musa'ya küçük kızı Safûriyâ'yı evlendirdi. Ebu Zerr'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) bana dedi ki: "Sana Musa iki süreden hangisini tamamladı diye sorulacak olursa, sen de onların en hayırlısını ve en tam olanını, diye cevap ver. (Eğer iki kızıdan hangisi ite evlendiği sorutacak olursa, küçüğü ile de. Onun arkasından gelen ve: "Babacığım onu ücretle tut. Çünkü senin ücretle tuttuklarının en iyisi, kudretli ve emin bir kişidir" diyen de odur." [\[36\]](#)

Denildi ki: Büyük kızdan önce küçük kız ile onu evlendirmesindeki hikmet - büyük kızın evliliğe ihtiyacı daha fazla olmakla birlikte- Musa'nın küçük kıza meyledeceğini beklediğinden dolayıdır. Çünkü haberci olarak ona gönderdiğinde, o kızı görmüş idi. Babasına gelince, onunla beraber yolda yürümüştü. Eğer ona büyük kızını teklif etmiş olsaydı, belki o da bu tercihi kabul eder görünürdü ama içinde de başka bir kanaat gizliyor olabilirdi. Daha başka açıklamalar da yapılmıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Kuşeyrî'nin naklettiğine göre bazı haberlerde büyük kız ile evlendiği de bildirilmiştir. [\[37\]](#)

İkinci Husus: Sürenin Başlangıcının Belirtilmesi:

Sürenin başlangıcının belirtilmesine gelince, âyet-i kerimede bunun ortadan kaldırılmasını gerektiren bir husus yoktur, Aksine burada kendisinden

sözedilmemiştir. Ya bu süreyi tesbit etmişlerdir, ya etmemişlerdir. Etmemişlerse, akdin başlangıcından itibaren süre de başlamış demektir. [38]

Üçüncü Husus: İcare Karşılığında Nikâh:

İcare karşılığında nikaha gelince, bu âyet-İ kerimeden açıkça anlaşılmaktadır. Bu bizim şeriatın da kabul ettiği bir husustur. Hadis imamlarının rivayet ettiği ve ezberlemiş olduğu Kur'ân-ı Kerîm'den başka hiçbir şeyi bulunmayan hadiste meydana gelen olay da budur. Bu hadisin rivayet yollarından birisinde şöyle denilmektedir; Rasûlullah (sav) ona (erkeğe): "Kur'ân'dan neleri ezbere biliyorsun?" diye sorunca, o da: Ben Bakara Sûresi ile ondan sonraki sureyi biliyorum, demişti. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Sen buna yirmi âyet-i kerime öğret. Bu senin hanımın olmuştur." [39]

İlini adamlarının bu mesele hakkında üç farklı görüşü vardır: Malik böyle bir akdi mekruh görmüş, İbnu'l-Kasım kabul etmemiş, İbn Habîb ise caiz görmüştür. Aynı zamanda bu Şafî'nin ve mezhebine mensub ilim adamlarının görüşüdür. Bunlar derler ki: Hür bir kimsenin sağlayacağı menfaatin mehir olması caizdir. Elbise dikmek, bina ve Kur'ân öğretmek gibi.

Ebu Hanîfe dedi ki: Böyle bir şey sahih olmaz. Bununla birlikte kölesinin hanımına bir sene süreyle hizmet etmesi yahutta kendi evinde bir sene onu yerleştirmesi karşılığında o hanım ile evlenmesi caizdir. Çünkü köle ile ev birer maldır. Ancak kendisinin bizzat hanımına hizmet etmesi ise mal değildir.

Ebu'l-Hasen el-Kerhî dedi ki: İcare lafzı ite nikâh akdi caizdir. Çünkü yüce Allah: "Onlara ecirlerini (mehirlerini) veriniz" (en-Nisa, 4/24) diye buyurmaktadır.

Ebubekr er-Razî dedi ki: Böyle bir akit sahih olmaz, çünkü icare geçici bir akittir. nikâh ise ebedi bir akittir, dolayısıyla bu iki akit birbirine aykırıdır.

İbnu'l-Kasım dedi ki: Bu şekilde yapılan bir akit gerdeğe girilmeden önce fesh olur, fakat gerdeğe girildikten sonra da sabit kabul edilir.

Esbağ dedi ki: Eğer bununla birlikte nakit bir şeyler verecek olursa, bunda görüş ayrılığı vardır. Şayet hiçbir nakit vermezse bu daha da ağırdır, eğer tamamen terkedecek olursa Şuayb (a.s) kıssasının delil olarak kabul edilmesi ile her durumda akit geçerli olur. Bunu Malik, İbnu'l-Mevvaz ve Eşheb söylemiştir.

Böyle bir olayda müteahhir ve mütekaddim alimlerinden bir topluluk bu âyet-i kerimeyi dayanak kabul etmektedir. İbn Huveyzimendâd dedi ki: Bu âyet-i kerime icare akdi üzere nikâhı ve bu akdin sahih olduğunu, bununla birlikte icarenin mehir kabul edilmesinin mekruh olduğunu, mehrin de yüce Allah'ın şu

buyruğunda olduğu gibi bir mal olması gerektiği hükümlerini ihtiva etmektedir: "İffetinizi koruyup, zinaya sapmaksızın mallarınızla (nikahlanma yolunu) aramanız size helal kılındı." (en-Nisa, 4/24) Bizim mezhebimize mensub bütün ilim adamlarının kabul ettikleri görüş budur. [\[40\]](#)

Dördüncü Husus: Mehir Olarak Nakit Verilmeden Gerdeğe Girilirse:

(Mekkî'nin): "(Mehir olarak) nakit vermeksizin gerdeğe girmesi" sözüne gelince, bu hususta insanlar arasında görüş ayrılığı vardır. Acaba o akit yaptığı zaman mı gerdeğe girdi, yoksa yolculuğa çıktığı zaman mı? Şayet akdi yaptığı sırada nakit (mehir) vermiş ise nakit olarak ne verdi? Kaldı ki bizim ilim adamlarımız çeyrek dinar dahi olsa, nakit olarak bir şeyler vermeden gerdeğe girmeyi kabul etmemişlerdir. Bu İbnu'l-Kasım'ın görüşüdür, Eğer nakil bir şeyler ödemedi gerdeğe girerse geçerli olur. Çünkü mezhebimize mensub müteahhir ilim adamları şöyle demişlerdir: Mehrin kısmen veya tamamen peşin verilmesi müstehabtır. Bu da şu hususa binaendir: Eğer mehir koyunları otlatmak ise, işe başlamak onun için nakit ödeme gibi olur. Şayet yolculuğa çıktığı vakit gerdeğe girmiş ise, o zaman nikâhta uzun süre beklemek caizdir. İsterse -şart koşmaksızın- ömür boyu olsun, eğer şart koşulacak olursa maksadın sahih olması hali dışında caiz olmaz. Gerdeğe girmek İçin hazırlanmak yahut eğer zevce küçük ise gerdeğe girişe elverişli olmasını beklemek gibi. İlim adamlarımız bunu böylece ifade etmişlerdir. [\[41\]](#)

12- İcare ve Nikâh Akitleri Bir Arada Yapılabilir mi?:

Bu âyet-i kerimede icare ve nikâh akülerinden bir arada söz edilmektedir. Bu hususta ilim adamlarımızın üç farklı görüşü vardır. Birinci görüş Ebu Zeyd'in "Semaniye"sinde şöyle denilmektedir: Baştan beri bu şekilde bir akit yapmak mekruhtur, şayet yapılırsa geçerli olur.

İkinci görüş; Malik ve meşhur rivayete göre İbnu'l-Kasım dediler ki: Böyle bir akit caiz olmaz, duhulden önce de sonra da fesh olur. Çünkü birbirinden farklı diğer akitlerde olduğu gibi bu iki aktin maksatları da farklıdır.

Üçüncü görüş Eşheb ve Es bağ bunu caiz kabul etmişlerdir. İbnu'l-Arabî dedi ki: Sahih olan budur, âyet-i kerime de buna delâlet etmektedir. Malik de şöyle demiştir: Alış-verişlere en çok benzeyen şey nikâhtır. Peki icare ile satış ya da satış ile nikâh arasında ne gibi bir fark vardır?

Şayet hanımına mehir olarak mubah olan bir şiir öğretmeyi teshil edecek olursa,

bu sahih olur. el-Müzenî dedi ki:

Şairin şu beyiti buna örnektir:

"Kul benim menfaatim, benim malım der,

Halbuki Allah korkusu elde ettiği menfaatlerin en üstünüdür.*

Şayet hiciv ya da çirkin sözler ihtiva eden bir şiir öğretmeyi mehir olarak verecek olursa, bu ona şarab ya da domuzu mehir olarak vermeye benzer, [\[42\]](#)

13- Akitlerde Zikredilmesi Gereken Hususlar İle Zikredilmesi Zorunlu Olmayan Hususlar:

Yüce Allah'ın: "Sekiz yıl bana hizmet etmen üzere" buyruğunda "hizmet" den mutlak olarak sözedilmiştir. Malik dedi ki: Böyle bir ifade ile akit caizdir. Mutlak, örf'e göre yorumlanır, ayrıca hizmet sırasında yapılacak işleri ismen zikretmeye gerek yoktur, Musa (a.s)'ın kıssasının zahirinden anlaşılan budur. O burada mutlak olarak icareden söz etmektedir.

Ebu Hanife ve Şafiî derler ki: "İsmen zikredilmedikçe caiz olmaz, çünkü bu meçhuldür." Buhârî ise: Yüce Allah'ın: 'Sekiz yd bana hizmet etmen üzere' buyruğu dolayısı ile bir işçiyi ücretle tutup da ona süreyi açıklamakla birlikte yapacağı işi açıklamayacak olursa (hükümün ne olacağına dair) bir bab"[\[43\]](#) diye bir başlık açmıştır.

el-Mühelleb dedi ki: Ancak durum Buhârî'nin açtığı başlıkta belirttiği şekilde değildi. Çünkü onlara göre yapılacak iş sulamak, tarlayı sürmek, davarları otlatmak ve buna benzer o çölde yaşayan ahalinin yaptıkları işler türünden olup kendilerince bilinen işlerdi. Böyle şeyler örf ile bilinir. Yapılacak işler ismen sayılmasa ve miktarları belirtilmese dahi örf yoluyla bunların neler oldukları bellidir. Mesela ona: Sen senenin şu kadar zamanında araziye süreceksin, senenin şu kadarında koyun otlatacaksın, demesine gerek yoktur. Çünkü bu, bu gibi yerlerdeki hizmetlerde alışlagelmiş bir şekildir. Herkesin ittifakla caiz kabul etmediği, akit süresinin belli olmaması, yapılacak işin de alışılmadık ve meçhul olması halidir. Bu husus(lar) bilinmedikçe böyle bir (icare) akdi caiz olmaz.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Tefsir bilginlerinin zikrettiklerine göre o Musa (a,s)'a koyun otlatmayı açıkça tayin etmiştir. Ancak bu sahih bir yolla rivayet edilmiş değildir, Fakat şöyle demişlerdir: Medyenli salih zatın koyun otlatmanın dışında yapılacak bir işi yoktu. Dolayısıyla onun halinin bu yönünün bilinmesi, bu hususta yapılacak hizmetin tayin edilmesi gibidir. [\[44\]](#)

14- Çobanlık İçin İcare Akdinde Belirtilmesi Gereken Hususlar:

İlim adamları ittifakla şunu kabul etmişlerdir: Bir kimsenin belli aylar, belli bir ücret ve sayılan belli koyunları otlatmak üzere bir çobanı ücretle tutması caizdir. Eğer bu koyunların sayıları belli ve muayyen ise mezhebimize (Mâlikî mezhebine) mensup ilim adamlarımızın konu ile ilgili etraflı görüşleri vardır. İbnu'l-Kasım dedi ki: Şayet koyunlardan ölen olursa, onun yerine o sayıda koyun eklemeyi şart koşmadıkça caiz olmaz. Ancak bu oldukça zayıf bir rivayettir.

Medyenli salih zat, Musa'yı koyunlarını otlatmak üzere ücretle tutmuş, o da koyunların miktarını görmüş olmakla birlikte, ölenlerin yerine başkalarının katılması şartı koşulmamıştır. Şayet koyunların sayısı belirli olmayıp mutlak bırakılmış ve tayin de edilmemişse, böyle bir akit mezhebimiz ilim adamlarına göre caizdir.

Ebu Hanife ve Şafî'ye göre ise; bu hususta bilgisizlik dolayısıyla caiz olmaz, demişlerdir. Mezhebimize mensup ilim adamları az önce belirttiğimiz üzere bu hususta örfü dayanak kabul etmişlerdir ve ona gücünün kaldırabileceği kadar (koyun) verilir, İlim adamlarımızdan kimisi şunu da ilave etmiştir: Ücretle çoban tutan kimse, çobanın gücünün miktarını bilmedikçe caiz olmaz. Bu sahih bir görüştür, çünkü Medyen'li salih zat, taşı kaldırması suretiyle Musa (a.s)'ın kuvvetinin miktarını bilmiş idi. [45]

15- Sürüden Telef Olursa, Çoban Tazminat Öder mi?:

Malik dedi ki: Çobanın tazminat ödeme yükümlülüğü yoktur. Telef olan yahut çalınanlar hususunda onun sözü doğru kabul edilir. Çünkü çoban da vekil gibi emin bir kimsedir. Buhârî: "Çoban yahut vekil ölmekte olan bir koyunu yahut telef olacak bir şeyi görüp de bozulacağından korkulan şeyi düzeltirse"[46] diye bir başlık açtıktan sonra; Ka'b b. Malik'in babasından nakletmiş olduğu şu hadisi kaydeder: "Kendilerinin Sel' dağında otlayan koyunları vardı. Bizim (çobanlık yapan) cariyemiz koyunlarımız arasından birisinin Ölmek üzere olduğunu gördü. Bir taş kırıp o taşla onu kesti. (Babam) onlara: Peygamber (sav)'a soruncaya -ya da Peygamber (sav)'a soracak kimse gönderinceye- kadar yemeyin, dedi. O da Peygamber (sav)'a sordu -ya da ona birisini gönderdi-. Peygamber ona o kovundan yemeyi emretti. Abdullah dedi ki: Bunun hem bir cariyeye olması, hem de koyunu kesmiş olması benim hayret ettiğim bir husustur[47]

el-Mühelleb dedi ki: Bu hadisteki fıkhi inceliklerden birisi de şudur: Çu-ban ve vekil kendilerine emanet olarak verilmiş hususlarda -hainlik ettiklerine ya da yalan söylediklerine dair aleyhlerinde bir delil ortaya konulmadıkça- sözleri doğru kabul edilir. Malik'İN ve bir fukahâ topluluğunun görüşü budur.

İbnu'l-Kasım dedi ki: Bir koyunun öleceğinden korkar da onu boğazlayacak olursa, koyunu kesilmiş olarak getirmiş olması halinde tazminat ödemez ve söylediği tasdik edilir. Başkası ise: Söylediğini beyyine ile açıklamadığı sürece tazminat öder, demişlerdir. [48]

16- Çoban Sürüdeki Koyunlara Koç Katarsa:

Çoban eğer sürüdeki koyunlara sahiplerinin izni olmaksızın koç katıp da bu koyunlar telef olursa, İbnu'l-Kasım ve Eşheb'in bu hususta farklı kanaatleri vardır. İbnu'l-Kasım bu durumda çobanın tazminat ödemesi gerekmez, der. Çünkü koyunlara koç katmak, malı ıslah etmek ve onu arttırmak kabilindendir. Eşheb ise tazminat ödemesi gerekir, demiştir. Ka'b'ın hadisi delil olarak İbnu'l-Kasım'ın görüşüne daha uygundur ve bu durumda -eğer salih kimselerden ve malı koruduğu bilinenlerden ise- içtihadı ile telef olanlar dolayısıyla tazminat ödemesi gerekmez. Şayet fasık ve fesad ehli kimselerden olup mal sahibi onun tazminat ödemesini isteyecek olursa, bunu da yapabilir. Çünkü onun fasık olduğu bilindiğinden dolayı, bir koyunun ölmekte olduğunu gördüğüne dair söylediği sözleri doğru kabul edilmez. [\[49\]](#)

17- Musa (a.s)'ın Aldığı Ücret:

Musa (a.s)'ın aldığı ücretin ne olduğu nakledilmemiştir. Fakat Yahya b. Selâm'ın rivayetine göre Medyenli salih zat, annesinden farklı bir renkte doğan herbir keçiyi Musa'ya verecekti. Yüce Allah da Musa'ya sen asanı onların arasına bırak o koyunların hepsi kendilerine benzemeyen farklı renklerde yavru yapacaklardır, diye vahyetti.

Yahya'dan başkaları da şöyle demiştir: Siyah ve beyaz renkli doğacak her yavruyu ona vereceğini söyledi. Hepsi de siyah beyaz yavrular doğurdu.

el-Kuşeyrî'nin naklettiğine göre Şuayb (a.s), Musa (a.s)'ı ücretle işçi tutunca ona şöyle dedi: Filan odaya gir ve o odada bulunan asalardan birisini al. Musa bir asa çıkardı, bu asayı Âdem cennetten çıkartmıştı. Peygamberler bi-ribirlerinden miras olarak bu asayı devralmışlar ve nihayet Şuayb'ın eline geçmişti. Şuayb o asayı odaya bırakıp bir başka asa almasını emretti. Yine içeri girdi, tekrar aynı asayı çıkarıp getirdi. Bu iş yedi defa tekrarlandı, yedi defasında da eline bu asadan başka bir asa geçmiyordu. Şuayb, Musa (a.s)'ın özel bir durumunun olduğunu anladı. Sabah olunca ona: Koyunları yol ayırımına kadar güttü, ondan sonra sağ tarafa sap. Orada fazla ot yoktur. Ancak sol tarafa da sakın gitme, çünkü orada pek çok ot, fakat davarların gelmesini kabul etmeyen oldukça büyük bir keler vardır. Musa yol ayırımına kadar koyunları güttü, fakat koyunlar sol tarafa gitti ve onları bir türlü zapte-demedi. Musa uyudu ve bu keler çıktı. Asa hareket etti ve çatal kısmı demir oluverdi. Büyükçe vahşi keleri öldürünceye kadar savaştı ve tekrar Musa (a.s)'ın yanına geri döndü. Musa uyandığında

asanın kana bulanmış olduğunu ve bu kelerin de öldürülmüş olduğunu gördü. Akşam Şuayb'a geri döndü, Şuayb'ın gözleri görmüyordu. Eliyle koyunları yokladı, koyunların bol bir otlakta otladıklarının izlerini hissetti- Ona durumu sordu, o da olanları anlattı. Şuayb sevindi ve: Bu sene bu davarların doğuracakları iki renkli bütün yavrular senin olacaktır, dedi. O sene bütün yavrular iki renkli doğdu. Şuayb, Musa'nın Allah nezdinde Özel bir yerinin olduğunu anladı.

Uyeyne b. Hısn'm rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Musa karın tokluğuna ve İffetini korumak üzere kendisini ücretle çalıştırdı." [50]

Şuayb ona: Bu koyunlardan iki renkli doğan bütün yavrular -aralarında azûz, feşûş, kemûş, dabûb ve saûl olmamak üzere- senin olacaktır.

el-Herevî dedi ki: Azûz, sert arazi demek olan el-azâz'dan alınmıştır. Az süt veren demektir.

Feşûş ise, sağılmaksızın sütü akan demektir. Buna sebep ise memelerinin deliklerinin geniş olmasıdır, el-fetuh ve es-serûr da bu anlamdadır. Arapların darb-ı mesellerinden birisi de şudur: "Senin öfkeni ve kibrini başından çıkartacağım." "Kırbanın içindeki havayı boşalc-tı" denilir.

Şu hadis de bu kabildendir: "Şüphesiz şeytan sizden herhangi birinizin kaba etleri arasında hava çıkartır; ta ki o kişi kendisinin abdestini bozduğunu zanneder.^' Yani çok cılız bir üfleme üfler demektir.

el-Kemûş memeleri küçük demektir, kemîşe de denilir. Bu ismin verilmesi ise memelerinin büzülmüş olmasından dolayıdır. "Belden aşağı sardığı elbisesi büzülü adam" tabiri de buradan gelmektedir. Keşûd da kemûş gibidir.

ed-Dabûb ise meme uçlarındaki deliği dar demektir. ed-Dabb da şiddetle sıkmak suretiyle süt sağlamak demektir.

es-Saûl memelerinde fazladan uç bulunan koyun demektir, es-sa'l da denilir. es-Sa'l aynı zamanda yaşlılık anlamındadır. Bu fazlalığa da "er-ruâl" denilir. "Es'al adam" yaşlı adam demektir. Es'aî aynı zamanda sütün çıkış yerinin dar olması anlamındadır. d-Herevî dedi ki: "İki renkli (kalibu levn)" tabiri bu rivayette annelerinden farklı renkte doğarlarsa... anlamındadır. [51]

18- Bilinmeyen Bedel Karşılığında İcare:

Bilinmeyen bedel karşılığında icare caiz değildir. (Yukarıda sözü edilen) koyunların doğumu malum olan bir şey değildir. Verimli bazı yerlerde kat'i olarak koyunların doğumu, bunların sayısı, yavrularının sağlıklı olup olmayışları bilinebilir. Mısır diyarı ve benzerlerinde olduğu gibi. Bununla birlikte bu bizim

şeriatimizde caiz değildir. Çünkü Peygamber (sav) gararh akitleri yasaklamıştır. Aynı şekilde medâmîn ve melâkîh diye bilinen akit şekillerini de yasaklamıştır. Medâmîn dişilerin karnındaki yavrular, melâkîh ise erkeklerin sulblerindekilerdir. Şair ise şu mısraında bunun aksini dile getirmiştir:

"Yaşlı ve hamile dişî devenin karnında o aşılarmıştır."

Buna dair açıklamalar el-Hicr Sûresi'nde (15/22. âyet, 5. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte Raşîd b. Ma'mer üçte bir ve dörtte bir koyun karşılığında icareyi caiz kabul etmiştir. İbn Şîrîn ve Ata da şöyle demişlerdir: Bir kumaş ondan alınacak belli bir pay karşılığında dokunabilir. İmam Ahmed de böyle demiştir. [\[52\]](#)

19 Nikâhta Kefaet (Denklik):

Nikâhta kefâete (denkliğe) itibar edilir. İlim adamları bu kefaet acaba dinde, malda ve konum (haseb)de midir? yoksa bunların birisinde midir? Sahih olan mevali erkeklerin Arap ve Kureyş'e mensub kadınları nikanlamasının caiz olduğudur. Çünkü yüce Allah: "Şüphesiz ki Allah'ın katında sizin en şerefliiniz, en takvâlı olanımızdır* (el-Hucurat, 49/13) diye buyurmaktadır. Musa (a.s) da Medyenli salih zatın yanına yabancı, kovulmuş, korkan, yalnız, aç ve çıplak olarak geldiği halde; onun dininden kesinlikle emin olup onun halini görünce, kızını ona nikahladı ve bunun dışındaki her bir şeyden yüz çevirdi. Yüce Allah'a hamdulsun ki; bu mesele daha önceden etraflı bir şekilde geçmiş bulunmaktadır.

[\[53\]](#)

20- Veli Mehirden Ayrı Olarak Kendisi Adına Malî Bir Ödeme İsteyebilir mi?:

Bazı ilim adamları şöyle demiştir; Şuayb (a.s)'ın yaptığı bu akitte kadının alacağı mehirden söz edilmemektedir, Ü sadece bedevilerin yaptığı şekilde kendisi adına şart koşturmuştur. Çünkü bedeviler evlendirecekleri kızlarının me-hirlerini şart koşarken şöyle de derler: Özel olarak bana şu kadar verilecektir. Burada mehir tefviz edilmiştir. Tefviz nikâhı da caizdir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bedevilerin yaptıkları bu iş aslında bir çeşit İkramiye ve mehirden ayrı bir şeydir. Bu ise haramdır ve peygamberlere yakışmaz. Ancak veli kendisi adına bir şeylerin verilmesini şart koşacak olursa, ilim adamları kocanın elinden çıkıp kadının eline girmeyen malların hükmü hakkında iki ayrı görüş ortaya atmışlardır. Bir görüşe göre bu caizdir, diğerine göre ise caiz

değildir. Bana göre sahih olan ise, bu hususta duruma göre hükmün değişeceğidir. Şöyle ki kadın ya bakiredir, ya duldur. Eğer dul ise bu caizdir, çünkü dul kadının nikâhı kendi yetkisindedir. Veli ise sadece akdi doğrudan yapan kişidir. Vekilin satış akdi dolayısıyla bir ücret alması caiz olduğu gibi, burada da ücret alması yasak kabul edilemez. Şayet evlenecek olan bakire ise bu durumda onun nikâh akid yetkisi babasının elindedir. Sanki bu durumda nikâh esnasında kocadan başkası için bir ivaz söz konusu edilmiş gibidir ki, bu da batıldır. Şayet böyle bir şey olursa, eğer henüz gerdeğe girilmemişse fesh olur. Bu husustaki meşhur rivayete göre gerdeğe girildikten sonra ise bu fazlalık sabit olur. Hamd, Allah'a mahsustur. [\[54\]](#)

21- Akitte İttifakla Kabul Edilen Şartlarla İsteğe Bağlı Şartlar:

Medyenli salih zat şartı zikrettikten sonra on yılda da onu serbest bırakmak suretiyle herbirisinin hükmü ayrıca tesbit edilmiş olmaktadır. Sonraki şart birinci şartın hükmünü taşımaz ve zorunlu şart ile isteğe bağlı şart hükümde ortak olmaz. Bundan dolayı akitlerde ittifakla kabul edilen şartlar yazıldıktan sonra, bunlar da isteğe bağlı şartlardır, denilir. Böylelikle ittifakla kabul edilen şartlar hükümlerine göre değerlendirilir, isteğe bağlı olan şartlar da hükümlerine göre değerlendirilir. Bu yolla yerine getirilmesi zorunlu olan şart ile isteğe bağlı şart birbirinden ayrılmaktadır.

Denildiğine göre, Şuayb (a.s.)'ın akitlerde kullanılan lafızlar arasında nikâh ile ilgili olarak kullandığı lafız güzeldir. Buna göre; "Ben bu erkeği, bu kadına nikahlıyorum" ifadesi; "Bu kadını, bu erkeğe nikahlıyorum" ifadesinden daha uygundur. İleride el-Ahzab Sûresi'nde (33/49. âyet, 1. başlıkta) geleceği üzere Şuayb (a.s.) sekiz yıllık hizmeti şart, ona kadar tamamlamayı da isteğe bağlı bırakmıştır. [\[55\]](#)

22- Hz. Musa'nın Şartları Kabulü ve Yüce Allah'ın Şahit Tutulması:

"Dedi ki: Bu seninle benim aramdadır. İki vadeden hangisini bitîrsem aleyhime bir düşmanlık olmasın" buyruğunda görüldüğü gibi; Şuayb (a.s)'ın sözleri bittikten sonra, Musa (a.s) bu şartları kabul ettiğini belirtip, ittifak olunan şartın sekiz yıllık sürede söz konusu olduğunu belgelemek suretiyle Şuayb'ın koştuğu şartın anlamını tekrarlamış olmaktadır.

"Hangisi" istifham (soru) edatı olup, "bitirirsem" ile nasb edilmiştir. "İki vadeden" anlamındaki buyruk da; "Hangi" lafzının onlara izafeti dolayısıyla mecrurdur. Ondan sonraki ise te'kid için bir sıladır. Bunda şart manası vardır, cevabı da "aleyhime bir düşmanlık olmasın" anlamındaki buyruktur. "Düşmanlık" anlamındaki lafız da; "Olmasın" ile nasbedilmiştir.

İbn Keysan dedi ki: ona 'm izafe edilmesi dolayısıyla cer mahal-lindedir ve nekredir. "İki vade" ise ondan bedeldir. Şanı yüce Allah'ın: "Allah'tan bir rahmet sayesinde..." (Al-i İmran, 3/159) buyruğunda da böyledir. Yani burada "rahmet" dan bedeldir.

Mekkî dedi ki: O (İbn Keysan) Kur'ân-ı Kerîm'de herhangi bir lafzın za-id olmadığını göstermeye çokça dikkat ederdi ve herbir lafız için zaid olmadığını ortaya koyacak uygun bir açıklama bulurdu.

el-Hasen: "Hangisini" anlamındaki buyruğu "ya" harfini sakın olarak; diye okumuştur. İbn Mes'ud da: "iki vadeden hangisini bitirirsem" anlamındaki lafızları; diye okumuştur.

Cumhur "bir düşmanlık" anlamındaki lafız; şeklinde "ayn" harfî ötreli olarak okumuşlardır. Ebu Hayve ise bunu esreli okumuştur. Anlam da şudur; Bu süreye fazlalık katmak konusunda benim herhangi bir sorumluluğum yoktur ve benden böyle bir talepte bulunulamaz. "Udvân" farz olmayan hususlardaki haddi aşmaktır, "el-Hicec" da yıllar demektir. Şair der ki:

"Hicr'in yüksekçe yerlerindeki yurtlar kimindir?

Yıllardan ve uzun zamandan beri oralar bomboş ve kuraktır.*

Tekili "ha" harfî esreli olarak "hicce" diye gelir.

"Allah da bu söylediğimize vekildir." Denildiğine göre bunlar Musa'nın söylediği sözlerdendir. Bu sözü hanımın babası söylemiştir de denilmiştir.

O iki salih zat -Allah'ın salat ve selamları üzerlerine olsun- yaptıkları bu akde Allah'ı şahit tutmakla yerindiler ve insanlardan kimseyi şahit tutmadılar. Nikâhta şahit tutmanın gereği hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır ki; bu da bir sonraki başlığımızın konusudur. [\[56\]](#)

23- Nikâhta Şahit Tutmanın Hükümü:

Nikâhta şahit tutmanın vacip olup olmadığı hususunda iki görüş vardır. Bu iki görüşten birisine göre iki şahit olmadıkça nikâh akdi olmaz. Ebu Ha-nife ve Şafiî bu görüştedir. Malik ise nikâh akdi şahitsiz olur demiştir, çünkü bu karşılıklı bir ivaz akdidir. Dolayısıyla bu akitte şahit tutmak şartı yoktur, fakat bunda ilan ve açıklama şartı aranır, nikâh ile zina arasındaki fark ise tef çalmak (ilan etmek)dır. Bu mesele yeterli açıklamalarla el-Bakara Sû-resi'nde (2/221. âyetin 2. bölümü ile ilgili açıklamaların 9- başlığında) geçmiş bulunmaktadır.

Buhârî'deki rivayete göre de Ebu Hureyre şöyle demiştir: İsrailoğullann-dan birisi, İsrâüoğullarmdan birisinden kendisine bin dinar borç vermesini istedi. Ona bana, onları şahit tutacağın şahitler getir deyince, borç isteyen: Şahit olarak Allah yeter dedi. Bu sefer: Bana bir kefil getir, dedi. Borç isteyen, kefil olarak Allah yeter dedi. O da: Doğru söyledin deyip, ona bin dinarı verdi. Sonra da hadisin geri kalan bölümünü zikretti. [\[57\]](#)

29. Mûsâ süreyi tamamlayıp ailesi İle yola çıkınca Tûr'un yan tarafından bir ateş gördü. Ailesine: "Siz durun, çünkü ben bir ateş ' gördüm. Belki ateşten site bir haber veya ısınmanız için ateşten bir parça getiririm" dedi.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız; [\[58\]](#)

1- Musa (a.s) İki Süreden Hangisini Tamamladı:

Yüce Allah'ın: "Mûsa süreyi tamamlayıp" buyruğu ile ilgili olarak Said b. Cübeyr dedi ki: Hristiyanlardan bir adam bana Musa iki süreden hangisini tamamladı, diye sordu. Ben: Bilmiyorum, şu Arapların bilginine -İbn Ab-bas'ı kastediyor- gidip, ona bu hususu sorayım, dedim. Onun yanına gittim, sordum, dedi ki: Bu iki sürenin en mükemmel ve en eksiksiz olanını yerine getirdi, dedi. Ben de durumu hristiyana bildirince, o; Allah'a yemin ederim, bu alim doğru söyledi, dedi.

İbn Abbas'tan rivayete göre Peygamber (sav) bu hususta Cebrail'e sormuş, o da ona on yılı tamamladığını haber vermiştir.

Taberî Mücahid'den naklettiğine göre; on yılı ve ondan sonra bir on yıl daha bitirdi, dediğini nakletmektedir. Bunu el-Hakem b. Ebân, İkrime'den o İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. İbn Atiyye dedi ki: Bu, zayıf bir rivayettir. [\[59\]](#)

2- Erkek Hanımını Dilediği Yere Götürebilir:

Yüce Allah'ın: "Ailesi ile yola çıkınca" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir; Bu buyrukta erkeğin hanımını dilediği yere götürebileceğine delil vardır. Çünkü onun kavvâmiyyeti ve bir derece fazlalığı vardır. Ancak bu hususta onun koştığı herhangi bir şarta bağlı kalması hali müstesnadır. Çünkü mü'minler şartlarına bağlıdırlar. Yerine getirilmesi en layık şartlar da hiç şüphesiz kendileri sebebiyle evliliği helâl kılan şartlardır. [60]

3- Tûr'un Yan Tarafından Görülen Ateş:

Tûr'un yan tarafından bir ateş gördü" buyruğu ile ilgili açıklamalar daha önce Tâ-Hâ Sûresi'nde (20/10. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Bir parça" anlamındaki kelimeyi kıraat âlimleri genel olarak, "cim" harfi esreli olarak; diye okumuşlardır. Hamza ve Yahya ise ötreli okumuşlardır. Âsim, es-Sülemî ve Zirr b. Hubeyş ise üstün okumuşlardır. el-Cev-herî dedi ki: "Hep alevli ateş" demektir. Coğulu ise; diye gelir,

Mücahid yüce Allah'ın: "Veya... ateşten bir parça" buyruğunu kor ateşten bir parça demektir, diye açıklamıştır. Ayrıca der ki: Bu bütün Arapların şivesinde böyledir. Ebu Ubeyde dedi ki: Bir ucunda ateş bulunsun ya da bulunmasın tahtadan kalınca bir parça, anlamındadır. Şair İbn Mukbil şöyle demiştir:

"Leyla için odun toplayanlar arayıp durdular,

Çürük olmayan ve yanınca duman çıkarmayan, ucu iyice yanacak odunları."

Yine (şair) der ki:

"Kayalılar üzerine öyle bir ateş parçası bıraktı ki, Onlara hem alevi, hem de sıcaklığı çok ağır geldi." [61]

30. Oraya varınca, o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından, o ağaçtan ona şöyle seslenildi: "Ey Musa! Muhakkak Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım."

"Oraya" o ağacın yakınına... Burada zamir ağaçtan önce zikredilmiştir. "...Varınca... vadinin sağ kıyısından... ona şöyle seslenildi" buyruğunda -ki "kıyısından" lafzındaki; "...dan" ile "o ağaçtan" lafzındaki ikinci; "...dan" gayenin ibtidâsı (yani başlama noktasını anlatmak) içindir. Vadinin kıyısından ağaç tarafından ona ses geldi, seslenildi demektir. "O ağaçtan" buyruğu "vadinin sağ kıyısından" buyruğundan bedelu'l-işûrnal'dı, çünkü ağaç kıyının kenarı

üzerinde idi. ile Vadinin yan tarafı, kıyısı" demektir. Çoğulları da; diye gelir. Bunu da el-Ku-şeyrî zikretmiştir.

el-Cevherî dedi ki: Vadilerin kıyısı" denilir ve (kıyı anlamındaki lafzın) çoğulu yapılmaz. ise senin bir kıyıda, onun ise bir başka kıyıda yürümesi halinde kullanılır.

"Sağ kıyısından" ifadesi Musa'nın sağından anlamındadır, dağın sağından diye de açıklanmıştır.

"O mübarek yerdeki" buyruğunda geçen "yerdeki" anlamındaki lafzı el-Eşheb el-Ukaylî "be" harfini ötre yerine üstün olarak; diye okumuştur. Bunun çoğulunun; "ü diye yapılması, "be" harfî üstün okuyuşunun lehine bir delildir. Nitekim; "Toprak tencere"nin çoğulunun diye gelmesi de böyledir. Bunun tekini; diye kullananlara göre bunun çoğulu; diye gelir, "Oda"nın çoğulunun; diye gelmesi gibi.

"O ağaçtan" ağacın tarafından demektir. Bu ağacın sarmaşık olduğu söylenmiştir. Bunun bir Arabistan kirazı ağacı olduğu ya da bir böğürtlen ağacı olduğu da söylenmiştir. Asası da bu ağaçtan idi. Bunu da ez-Zemahşerî zikretmiştir.

Bu ağacın unnab ağacı olduğu da söylenmiştir. Böğürtlen ağacı büyüdüğü takdirde ona "el-ğarkad" denilir. Hadiste belirtildiğine göre bu yahudile-rin ağaçlarındandır. İsa nazil olup, Deccâl ile birlikte yer alan yahudileri öldüreceğinde herhangi bir ağacın arkasında onlardan birisi saklandı mı mutlaka o ağaç konuşacak ve: Ey müslüman, işte arkamda bir yahudi vardır, gel ve onu öldür diyecektir. el-Ğarkad bundan müstesnadır, çünkü o yahudile-rin ağaçlarındandır ve bu ağaç (bu şekilde) konuşmaz." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir[62]

el-Mehdevî dedi ki: Yüce Allah, Musa (a.s) İle Arşının üstünden konuşmuş ve dilediği şekilde ağaç cihetinden ona sesini işittirmiştir.

Allah'ın bir yerden bir yere inükaft etmekle, bir yerden bir yere zail olmakla ve buna benzer mahlukata ait sıfatlarla nitelendirilmesi caiz değildir.

Ebul-Meâlî dedi ki: Meânî ehli (Me'ânî'l-Kur'ân ilminde uzman olanlar) ile hak ehli derler ki: Yüce Allah'ın kendisiyle konuşup en yüksek mertebeye yükseltmek ve en ileri noktaya çıkartmak gibi bir hususiyet verdiği kimseler, yüce Allah'ın harflere, seslere, ibarelere, nağmelere ve çeşitli dillere benzemekten münezzeh ve mukaddes olan kadim kelamını idrak ederler. Tıpkı yüce Allah'ın çeşitli keramet mevkilerine yükseltip, üzerindeki nimetlerini tamamladığı, ona Allah'ı görmeyi nasib ettiği kimselere özel bir mevki verdiği gibi. Böyle birisi de şanı yüce Allah'ı cisimlere benzemekten ve hadislerin hükümlerinden münezzeh olarak görür. Esasen şanı yüce Allah'ın zatında da,

sıfatlarında da hiçbir benzeri yoktur. Ümmet (âlimleri) şanı yüce Allah'ın Musa (a.s) ile onun dışında seçkin meleklerle kelâmını işittirmek gibi bir özellik vermiş olduğunu icma ile kabul etmiştir.

Üstad Ebu İshak (el-İsferâyînî) da şöyle demektedir: Hak ehli ittifakla şunu kabul etmişlerdir; Yüce Allah, Musa (a.s)'a manalardan bir mana yaratmış ve bu mana vasıtası ile onun kelâmını idrâk etmiştir. Bunun özelliği de onun bu sözü işitmesinde idi. Elbetteki o bütün mahlukatında benzerini de yaratmaya kadirdir. Bizim Peygamberimiz (sav)'in İsrâ gecesinde Allah'ın kelâmını işitip işitmediği hususunda ve Cebrail'in de O'nun kelâmını işitip işitmediği hususunda iki görüş vardır. Bunlardan birisini öğrenmenin yolu کافی olan nakildir ki; bu da bulunmamaktadır. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'in okunması halinde insanların Allah'ın kelâmını duyduklarını ittifakla kabul etmişlerdir. Şu anlamda ki; onlar yüce Allah'ın kelâmını bizatihi değil de kendisi vasıtasıyla manasını bilip, tanıdıkları ibareleri işitmektedirler.

Abdullah b. Sa'd b. Küllâb dedi ki: Musa (a.s) yüce Allah'ın bazı cisimlerde tesbit ettiği halkedilmiş bir takım seslerden Allah'ın kadim kelâmını anlamıştır.

Ebu't-Meâlî (el-Cuveynî) dedi ki: Bu ise merdud bir görüştür. Aksine harikulade bir şekilde Musa (a.s)'ın yüce Allah'ın, kelâmını idrak etmiş olmak özelliğine sahip olması gerekir. Eğer bu görüşü kabul etmeyecek olursak, Musa (a.s) ile yüce Allah'ın konuşması özelliğinin herhangi bir manası da olmaz. Şaru yüce Allah ona kelâm-ı azizini işittirmiş ve bu hususla onda zaruri bir ilim yaratarak böylelikle o işittiği sözün Allah'ın kelâmı olduğunu bilmiştir. Kendisi ile konuşanın ve kendisine seslenenin âlemlerin Rabbi Allah olduğunu katiyyetle bilmiştir. Kıssalarda vârid olduğuna göre Musa (a.s) şöyle demiştir: Ben Rabbimin kelâmını bütün azalarım ile duydum. Onu tek bir cihetten de duymadım.

Bu anlamdaki açıklamalar yeteri kadarıyla daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/35-âyet, 7. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Ey Musa (diye seslenildi)" buyruğundaki; ... diye" cer harfinin haz-fedilmesi sebebiyle nasb nâhaüindedir; demektir.

"Muhakkak Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım!" Bu buyrukla şanı yüce Allah'ın dışındaki varlıkların rububiyeti nefyedilmektedir.

Musa (a.s) bu kelâm ile yüce Allah'ın rasûllerinden değil de seçkin kullarından olmuştur. Çünkü rasûl olmak, ancak ona risalet emri verildikten sonra söz konusu olur. Risalet emri ise onunla bu şekilde konuştuktan sonra verilmiştir.

31. "Ve asanı da yere bırak!" Onu ufak yılan gibi hareket ediyor görünce, arkasına bakmaksızın dönüp kaçtı. "Ey Musa, geri gel ve korkma! Çünkü sen güven altında olanlardansın."

"Ve asanı da yere bırak" buyruğu yüce Allah'ın: "Ey Musa..." buyruğuna atfedilmiştir. Bu hususa dair açıklamalar daha önce en-Neml Sûresi (27/7. ayet ve devamının tefsiri) ile Tâ-Hâ Sûresi (20/17-18. âyetlerin tefsiri)nde geçmiş bulunmaktadır.

Dönüp" buyruğu ha] olarak nasbedihnigtir. Aynı şekilde yüce Allah'ın: "Arkasına bakmaksızın" buyruğu da hal olarak mahallen mansubtur.

"Ey Musa, geri gel ve korkma!" buyruğu ile ilgili olarak Vehb dedi ki: Ona: Eskiden olduğun yere geri dön, denildi. O da geri döndü ve cübbesinin ön tarafını elinin üzerine sardı. Melek ona dedi ki: Yüce Aüah senin çekindiğin şeyi başına getirmeyi murad edecek olursa, senin elini bu şekilde elbisene sarmanın sana bir faydası olur mu dersin' O: Hayır, fakat ben zayıf bir kimseyim ve zayıflıktan yaratılmışım, dedi. Ondan sonra elini açıp yılanın ağzına soktu, eskisi gibi asa oldu.

"Çünkü sen" sakındığın şeylerden yana "güven altında olanlardansın." [\[64\]](#)

32. "Elini yakana sok. Hastalıksız, bembeyaz çıkar ve ürkmeden dolayı Celini) koltuğunun altına koy. İşte bunlar Firavun'a ve ileri gelenlerine Rabbin tarafından iki burhandır, çünkü onlar fâ-sık bîr kavimdirler."

33. Dedi ki: "Rabbim, ben onlardan bîr kişi öldürmüştüm de, beni öldürmelerinden korkarım.

34. "Kardeşim Harun'un ise onun dili benden fasihtir. Onu bana yar dımet olarak gönder ki; beni tasdik etsin. Çünkü ben, beni yalanlamalarından korkuyorum."

35. Buyurdu ki: "Gücünü kardeşinle pekiştireceği! ve size öyle bir güç vereceğiz ki; âyetlerimiz sayesinde size ulaşamayacaklar. Siz ve size uyanlar galiplersiniz,"

"Elini yakana sok..." âyetiyle ilgili açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Ürkmeden dolayı (elini) koltuğunun altına koy" buyruğunda yer alan; "Ürkmeden"deki „den" edatı "Kaçtı" buyruğuna taalluk etmektedir. Korktuğundan dolayı geri dönüp kaçtı, demektir.

Hafs, es-Sülemî, İsa b. Ömer ve İbn Ebi İshak "ürkmeden" anlamındaki buyruğunu "re" harfini üstün, he harfini de sakın olarak okumuşlardır. İbn Amir ile -Hafs müstesna- Kûfetiler ise "re" harfini ötreti, "he" harfini de cezm ile

okumuşlardır. Diğerleri ise "re" ve "he" harflerini üstün ite okumuş-iardır. Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim de bunu tercih etmişlerdir. Buna sebep ise yüce Allah'ın: "Umarak, korkarak Bize dua ederlerdi" (el-Enbiyâ, 21/90) buyruğunda bu şekilde kullanılmış olmasıdır. Hepsi de değişik söyleyişler olup "korkmak" anlamındadır. Buyruğun anlamı şudur: Elinin haii ve parıltısı seni dehşete düşürecek olursa, sen onu yakana sok ve tekrar oraya geri çevir, önceki haline dönecektir.

Bir açıklamaya göre yüce Allah ona elini göğsüne götürmesini emretmiştir. Böylelikle yılandan duyduğu korkusu uzaklaşmış olacaktır. Bu açıklama Mücahid ve başkalarından rivayet edilmiştir. ed-Dahhak bunu İbn Abbas'tan da rivayet etmiş ve şöyle demiştir: İbn Abbas dedi ki: Artık Musa (a.s)'dan sonra herhangi bir kimse eğer korkacak olursa, elini sokup göğsüne koydu mu, mutlaka onun korkusu gider.

Ömer b. Abdu'l-Azi2 hakkında da nakledildiğine göre: Bir katib huzurunda yazı yazıyorken elinde olmayarak yelleniverdi. Bundan çok utandı ve üzüldü. Bu sebepten kalkıp, kalemini yere vurdu. Ömer ona dedi ki: Sen kalemini al ve elini koynuna sok. Senin korkun böylelikle uzaklaşıp gitsin, Hem ben böyle bir şeyin sesini bizzat kendimden duyduğumdan daha çok kimseden de duymuş değilim. Anlamanın şu şekilde olduğu da söylenmiştir: Yüce Allah'ın senin kalbindeki korkuyu gidermesi için elini kalbinin üzerine koy.

Musa ya Firavun hanedanından yahut yılandan korkusundan titriyor idi. Elin (lafzi anlamıyla "kanat" demek oîan cenahın) koyna sokulması sükûnun kendisidir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Merhametinden dolayı onlara alçak gönüllülük kanadını indir." (el-İsra, 17/24) Burada yumu-şaklığı kastetmektedir. Yüce Allah'ın: "Sana tabi olan mü'minlere de kanadını indir" (eş-Şuarâ, 26/215) buyruğu da böyledir. Onlara merhamet anlamındadır.

d-Ferra dedi ki: Burada "cenah" ile esasını kastetmiştir. Kimi Meânî bilgini de şöyle demiştir. er-Rahb (mealde ürkme) Himyer ile Hanifeoğulları lehçesinde elbisenin yeni anlamındadır. Mukatil dedi ki; Bedevî bir Arap kadın ben yemek yerken bana bir şey sordu. Ben de elimi doldurup, ona işarette bulundum. O da: İşte burada benim rahbimde, derken benim kolumun yeninde demek istemişti. el-Esmaî dedi ki: Ben bedevî bir Arabın bir diğerine: Bana rahbini ver dediğini duydum. Ona rahbin ne olduğunu sorunca, o da: Kolun yenidir, dedi.

Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Sen elini kendine doğru çek ve onu yeninden çıkart. Çünkü o elini yeninden yıkanmaksızın asayı eliyle tutmuştu. Yüce Allah'ın: "Elini yakana sok" buyruğu da bunun sağ el olduğunu göstermektedir. Çünkü yaka sol tarafta olur. Bunu da el-Kuşeyrî zikretmiştir.

Derim ki: Müfessirlerin elin göğse götürülmesi şeklindeki açıklamaları yakanın yerinin göğüs olduğuna delil teşkil etmektedir. Buna dair açıklamalar da daha önceden en-Nıır Sûresi'nde (24/31. âyet, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

ez-Zemahşerî dedi ki; Tefsirlerdeki bid'atlerden birisi de şudur: Güya "er-rahb" Himyerlilerin lehçesinde elbisenin yeni demekmiş ve güya onlar: rah-binde (yeninde) bulunandan bana da ver, derlermiş. Keşke dilde bunun nasıl doğru olduğunu bilebilseydim. Acaba Arapçalan beğenilen güvenilir ve sağlam kimselerden böyle bir şey işitilmiş olabilir mi? Keşke bu lafzın bu âyet-i kerimede nasıl kullanıldığı da bilinseydi ve keşke bunun Kur'ân-ı Ke-rîm'in sair kelimelerine etraflı bir şekilde nasıl uygulanabildiği bilinebilsey-di. Halbuki Musa (Allah'ın salat ve selamları üzerine olsun)'nin üzerinde mü-nacat gecesinde sadece yenleri bulunmayan yünden bir cübbe vardı.

el-Kuşeyri dedi ki: Yüce Allah'ın "koltuğunun altına koy" buyruğundan -şayet bununla yılandan korktuğundan ötürü emniyette olmasını kastettiği görüşünü kabul edersek- kasıt ellerdir. Bununla birlikte "koltuğunun altına koy" buyruğunun risaletin yüklerini taşımak üzere kendini hazırla, anlamında olduğu da söylenmiştir.

Derim ki: İşte buna göre; "Çünkü sen güven altında olanlardansın" buyruğu sen rasûl olarak gönderileceklerdensin, demektir diye açıklanmıştır. Çünkü yüce Allah: "Çünkü benim katımda rasûller korkmaz" (en-Neml, 27/10) diye buyurmuştur.

İbn Bahr dedi ki: Bu açıklamaya göre o bu buyruklarla rasûl olmuş olur. Halbuki onun ancak yüce Allah'ın: "İşte bunlar Firavun'a ve ileri gelenlerine Rabbin tarafından iki bardandır" buyruğu ile rasûl olduğu söylenmiştir. İki burhandan kasıt ise el ve asadır.

İbn Kesir; "İşte bunlarOn ikisi)" buyruğunda "nûn"ı şeddeli okumuştur, diğerleri ise şeddesiz okumuşlardır, Ebu Umâre'nin, Ebu'I-Fadl'dan, onun Ebubekir'den, onun da İbn Kesir'den rivayetine göre ise İbn Kesir şeddeli ve "ya" ile; diye okumuştur. Yine Ebu Amr'dan rivayete göre o şöyle demiştir: Hüzeyllilerin şivesi şeddesiz ve "ya" ile; şeklindedir. Kureyşlilerin şivesi ise Ebu Amr ve İbn Kesir'in okuduğu gibi; şeklindedir.

Bunun gerekçesi hususunda beş görüş vardır. Bir görüşe göre "nûn"un şeddeli okunması 'deki elifin yerine geçmesinden dolayıdır. Bu da mer-fu olan; 'ın tesniyesidir ve mübtedâ olarak ref halindedir, 'ın elifi ise tesniye elifi geldiğinden dolayı hazfedilmiştir. Burada İki sakinin arka arkaya gelmesi göz önünde bulundurulmamıştır, çünkü bunun aslı; şeklinde olup, birinci elif şeddeli "nûn"un yerine geçmek üzere hazfedilmiştir.

en-Nehhas dedi ki: "Ona yardım etti" anlamındadır. (İkinci şekilde) hemzenin

terkedilmesi hafif olsun diyedir. Nâfi' de böyle okumuştur. Hemzeli ile aynı anlamdadır.

el-Mehdevî dedi ki: Hemzesiz okuyuşun Araplann;Yaşı yüzü geçti" tabirinden gelmesi de mümkündür. Sanki anlam şöyle olur: Onu da beni daha çok tasdik olsun diye benimle birlikte gönder. Bu açıklamayı Müslim b. Cündeb yapmış olup, şairin şu beyitini de zikretmiştir

"(Bahreyn'de yapılan) Hattı bir mızrak ki; boğumları sert, ağızda eriyen hurmanın çekirdeklerini andırır; Ve adeta onun boyu on zira'dan da fazladır."

el-Maverdî bu beyiti, bu şekilde; "Daha fazladır" diye zikretmiş, el-Ğaznevî ve es-Sıhah'ta el-Cevherî ise; diye zikretmiştir. (Bu da aynı anlamdadır.[\[65\]](#))

el-Cevherî dedi ki: "Bir şey bozuldu, buzulur, bozuk olmak" demektir. Bozuk demektir. Onu bozdum, aynı şekilde; Ona yardım ettim, anlamındadır. Mesela;

Ben ona yardımcı idim, demektir. Yüce Allah da: "Onu bana yardımcı olarak gönder" diye buyurmaktadır.

en-Nehhas dedi ki: "Ona yardım ettim, yardım etmek" şeklinde nakledilmiştir. Yardımcının çoğulu; diye gelmektedir.

Âsim ile Hamza "benitasdik etsin" anlamındaki; buyruğunu ref ile okumuşlardır, diğerleri ise cezm ile okumuşlardır. Ebu Hatim'in tercih ettiği okuyuş da -duanın cevabı olmak üzere- budur. Ebu Ubeyd ise ref ile okuyuşu tercih etmiştir. Bu okuyuşa göre bu "onu... gönder" buyruğundaki "o" zamirinden haldir. Tasdik halinde sen onu doğrulayıcı bir yardımcı olarak gönder, demektir. Yüce Allah'ın: "Bizegökten bir sofrayı indir ki... olsun" (el-Maide, 5/114) fiilin müzari anlamında kabul edilmesi halinde "olmak üzere" anlamındadır. Bununla birlikte ("beni tasdik etsin" anlamındaki fiil) yüce Allah'ın: "yardımcı olarak" buyruğunun sıfatı da olabilir.

"Çünkü ben" herhangi bir yardımcı ve destekleyicimin olmaması halinde "beni yalanlamalarından korkuyorum." Çünkü onların benim söyleyeceklerimi anlamaları oldukça güçtür.

Bunun üzerine yüce Allah "buyurdu ki: gücünü kardeşinle pekiştireceğiz" onunla seni güçlendireceğiz. Bu ifade bir temsildir.[\[66\]](#) Çünkü elin gücü pazu iledir. Şair Tarafe de şöyle demiştir:

"Ey Lübeynâ oğulları, siz bir el değilsiniz, Olsa olsa pazusu olmayan bir elsiniz." Hayır dua edilirken de: "Allah senin pazunu (gücünü) pekiştirsin" denilir. Bunun zıttında (yani bedduada): "Allah senin pazunu darmadağın etsin (gücsüz bıraksın), denilir.

"Ve size öyle bir güç" yani delil ve belge "vereceğiz ki; âyetlerimiz sayesinde size" eziyet vermek maksadıyla "ulaşamayacaklar." Yani siz "âyetlerimizle"

onlara karşı korunacaksınız. Burada "Size" üzerinde vakıf yapılabilir, bu durumda ifadede takdim ve te'hir söz konusu olur. İfadenin takdirinin şöyle olacağı söylenmiştir: Sizler ve size tabi olanlar, âyetlerimiz sayesinde galip gelecek kimseler olacaksınız. Bu açıklamayı el-Ahfeş ve el-Taberî yapmıştır. el-Mehdevî dedi ki: Bu şekilde olursa sılanın mevsûle takdim edilmesi söz konusudur. Ancak; "Âyetlerimiz sayesinde galip gelecekler sizlersiniz. Sizler ve size tabi olanlar galiplerdir" diye takdirde bulunulması hali müstesnadır. Burada "âyetler"den kasıt, diğer mucizeleridir. [67]

36. Mûsa onlara apaçık âyetlerimizle gelince dediler ki: "Bu ancak düzmece bir büyüdür. Biz önceki atalarımız arasında da böyle-sini işitmemişiz."

37. Mûsa dedi kî: "Rabbim, kimin nezdinden hidayet getirdiğini ve yurdun (güzel) akıbetinin de kimin olacağını bilir. Doğrusu zulmedenler kurtulamazlar."

38. Firavun dedi ki: "Ey ileri gelenler, sizin benden başka ilâhınız olduğunu bilmiyorum. Artık ey Hâmân, benim İçin çamura ateş yak. Bana yüksek bir kule yap! Olur ki Musa'nın ilâhının yanına çıkarım. Hem ben onu kesinlikle yalancılardan sanıyorum."

39. O da, orduları da arzda haksız yere büyüktendiler ve Bize döndürülmeyeceklerini sandılar.

40. Bunun üzerine onu ve ordularını yakalayıp denize attık. Zalimlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bir baki

41. Biz onları ateşe çağıran önderler kıldık. Kıyamet gününde İse onlara yardım olunmaz.

42. Bu dünyada da arkalarına bir lanet taktık. Kıyamet gününde de onlar çirkinleştirilmiş kimselerden olacaklardır.

"Mûsa onlara apaçık" açık seçik "âyetlerimizle gelince dediler ki: Bu, ancak düzmece" yalandan uydurulmuş "bir büyüdür. Biz önceki atalarımız arasında da böylesin! işitmemişiz."

Denildiğine göre bu âyetler, Mûsa (a.s)'ın tevhidi ispatlamak için ortaya koymuş olduğu aklî delillerdir. Buradaki âyetlerin onun gösterdiği mucizeler olduğu da söylenmiştir.

Mûsa dedi ki" buyruğu genel olarak başında "vav" ile okunmuştur. Mücahid, tbn Kesir ve İbn Muhaysın ise başında "vav" harfi olmaksızın okumuşlardır. Mekkelilerin Mushaf'ında da böyledir.

"Rabbim kimin nezdinden hidayet" doğru yola irşadı "getirdiğini ve yurdun güzel akıbetinin de kimin olacağını bilir." Burada "olacağı" buyruğunu Âsim

dışında Kûfelikr; şeklinde "ye" ile diğerleri ise "te" ile okumuşlardır. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. "Yurdun akıbeti", amellerin karşılığının verileceği yurt demektir.

"Doğrusu" buyruğundaki "he" zamiri se'n zamiridir. "Zulmedenler kurtulamazlar."

"Firavun dedi ki; Ey ileri gelenler, sizin benden başka ilâhınız olduğunu bilmiyorum." İbn Abbas dedi ki: Bu sözü ile onun; "Ben sizin en yüce rabbinizir.1' (en-Nâziât, 79/24) sözleri arasında kırk yıllık bir süre geçmiştir. Lanet olasıca Allah düşmanı yalan söylüyordu. Aksine o, bir Rabbinin olduğunu ve bu Rabbin kendisinin ve kavminin yaratıcısı olduğunu biliyordu: "Andolsun sen onlara kendilerim kimin yarattığını sorarsan, elbette: 'Allah' diyeceklerdir." (ez-Zuhurf, 43/87)

"Firavun (devamla) dedi ki: Artık ey Haman, benîm İçin çamura ateş yak!" Yani sen benim için tuğla yap. Bu açıklama İbn Abbas (r.a)'dan nakledilmiştir. Katade dedi ki: O tuğla yapıp onunla bina yapan ilk kişidir.

Firavun veziri Haman'a bu şekilde bir kule yapmasını emredince Haman işçileri topladı. -Denildiğine göre bunlar, çeşitli hizmetlerde çalıştırılan işçiler ile ücretliler dışında, ellibin inşaat ustası idi.- Tuğlaların ve kirecin pişirilmesini, kerestelerin yayılmasını, çivilerin çakılmasını emretti. Onlar da binayı yapıp yükselttiler, Yüce Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günden o zamana kadar bu şekilde yüksek bir bina yapılmamıştı. Öyle ki binayı yapan kişi, binanın tepesinde ayakta dikilemiyordu. Nihayet yüce Allah bu bina sebebiyle onları fitneye düşürmek istedi. es-Süddînin naklettiğine göre Firavun damına çıktı ve semaya doğru bir ok attı. Attığı bu ok kendisine kanlara bulanmış olarak geri döndü. Bunun üzerine: Musa'nın İlahını öldürdüm, dedi. Rivayet olunduğuna göre Firavun bu sözleri söyleyince, yüce Allah da Cebrail (a,s)'i gönderdi ve o kuleye kanadıyla bir darbe indirdi, üç parçaya bölündü. Bir parçası Firavun'un askerleri üzerine düştü ve onlardan bir milyon kişi öldü. Bir parçası denize düştü, bir parçası da batı tarafına düştü. Bu kulenin yapımında herhangi bir iş yapmış olan herkes helak oldu. Bunun ne kadar sahih olduğunu ancak Allah bilir.

"Hem ben onu kesinlikle yalancılardan sanıyorum." Burada "zan (sanmak)" şüphe etmek anlamındadır. Böylelikle o şüphe üzere küfre girmiş oluyordu. Çünkü o, sağlam fitrat sahibi İçin herhangi bir kapalı nokta bırakmayan apaçık belgeler görmüş idi.

"O da orduları da o arzda haksız y«re* Musa'ya iman etmeyerek "büyüktendiler" büyüklük tasladılar. Bunda da haklı değillerdi. Yani Musa'nın getirdiklerini

çürütecek herhangi bir delilleri yoktu.

"Ve Bize döndürülmeyeceklerini sandılar." Öldükten sonra diriliş olmadığı vehmine kapıldılar.

Naff, İbn Muhaysın, Şeybe, Humeyd, Ya'kub, Hanıza ve el-Kîsâî "döndürülmeyeceklerini" buyruğunu "ya" harfî üstün, "cim" harfini de esreli olarak fail-i ma'hım bir fiil olmak üzere; "Dönmeyeceklerini" diye okumuşlardır, diğerleri ise meçhul bir fiil olarak ("Döndürülmeyeceklerini" anlamında) okumuşlardır. Ebu Ubeyd'in tercih ettiği şekil budur. Birincisi ise Ebu Hatim'in tercih ettiği okumadır.

"Bunun üzerine onu ve ordularını" -ki ikimilyonaltıyüzbin kişi idiler- "yakalayıp, denize attık." Onları tuzlu denize bıraktık. Katade dedi ki: Bu Mısır'ın ötesinde İsaf denilen bir denizdir. Yüce Allah onları bu denizde boğdu.

Vehb ile es-Süddî de şöyle demişlerdir: Yüce Allah'ın kendilerini boğduğu deniz Batn-ı Mureyre diye bilinen Kızıl Deniz taraflarında bir yerdir. Burası bugüne kadar çok dalgalı bir yerdir. Mukatil dedi ki; Kastettiği Nil nehridir. Ancak bu görüş zayıftır, meşhur olan birinci görüştür.

"Zalimlerin akıbetlerînin" işlerinin sonlannın "nasıl olduğuna bir bak" ey Muhammedi

"BİZ, onları ateşe çağıran" yani cehennemliklerin amelleri ile amel etmeye davet eden "önderler kıldık." Biz, onları küfür üzere kendilerine uyulan liderler yaptık. Böylelikle onlar hem kendi veballerini yüklenecekler, hem de kendilerine tabi olanların günahlarını yüklenecekler ki; cezaları daha büyük olsun.

Şöyle de denilmiştir: Yüce Allah, onun kavminin mele'ini (ileri gelenlerini) böyle olmayan aşağı tabakadakilerin başkanları kıldı. İşte onlar da (alt tabakadakileri) cehenneme çağırıyorlardı.

Bir diğer açıklamaya göre de; onları ibret alanların kendilerine uyup, basiret sahiplerinin de kendilerinden öğütler çıkartacağı önderler kıldık, demektir.

"Kıyamet gününde ise onlara yardım olunmaz. Biz dünyada da arkalarına bir lanet taktık." Yani kullara onlara lanet okumalarını emrettik. Onları anan onlara lanet okur. Laneti yani hayırdan uzak kalmayı peşlerine taktık, diye de açıklanmıştır.

"Kıyamet gününde de onlar çirkinleştirmiş" yani helak edilmiş ve kendilerine gazab olunmuş "kimselerden olacaklardır." Bu şekildeki açıklamayı İbn Keysan ve Ebu Ubeyde yapmıştır. İbn Abbas ise şöyle açıklamıştır: Yüzlerinin siyahlığı, gözlerinin maviliği (morluğu) ile yaratılışları çirkinleştirilecektir. Uzaklaştırılmışlardan olacaklardır, diye de açıklanmıştır. Mesela dafzi manasıyla: Allah onu çirkin etsin, denilir). Allah her türlü hayırdan uzaklaştırsın

anlamındadır. Onu çirkin yaptı" demektir. Ebu Amr dedi ki: Şeddesiz olarak; şekli, şeddeli olarak; (ile aynı anlamda; "Yüzü çirkin oldu" demektir. Şair de şöyle demiştir;

"Çirkinini eştir sin (kahretsin) Allah bütün Berâcimeyi, Ve kahretsin. Yerbû'u ve kahretsin Dârim'i."

"Gününde" anlamındaki lafız ise "bu dünyada da" anlamındaki buyruğun mahalli i'rabına hamledilerek nasb ile gelmiştir, Ayrıca "çirkinleştirmiş kimselerden" anlamındaki buyruğun başına atıf harfî getirmeye, "Sayıları üçtür, dördüncüleri köpekleridir, diyeceklerdir" (el-Kehf, 18/22) buyruğunda olduğu gibi gerek görülmemiştir.

"Gününde" lafzının âmilinin "onlar çirkinleştirilmiş kimselerden" buyruğunun delâlet ettiği gizli bir fiil olması da mümkündür. O takdirde yüce Allah'ın: "Melekleri görecekları gün, işte o günde günahkârlara müjde yoktur." (el-Furkan, 25/22) buyruğuna benzer. "Gününde" buyruğundaki âmilin -zarf önceden geçmiş olsa dahi- yüce Allah'ın: "Onlar çirkinleştirilmiş kimselerden" olması da mümkündür, ayrıca bunun mef'ul olarak kabul edilmesi de mümkündür. Sanki; "Biz, bu dünyada da onların peşlerine bir lanet taktık, kıyamet gününde de bir lanet (taktık)" denilmiş gibidir. [68]

43. Andolsun önceki nesilleri helak ettikten sonra Musa'ya kitabı; İnsanlara basiretler, hidâyet ve rahmet olmak üzere verdik. Olur ki öğüt alırlar.

"Andolsun ki... Musa'ya kitabı* Katade'nin açıklamasına göre Tevrat'ı "...verdık." Yahya b. Sellam dedi ki; Tevrat farzların, hududun ve ahkâmın nazil olduğu ilk kitaptır. Burada sözü edilen kitabın yüce Allah'ın rasûlü Mu-hammed (sav)'a indirmiş olduğu es-Seb'u'l-Mesânî (diye bilinen yedi uzun sûrenin) altısı olduğu da söylenmiştir ki; bunu İbn Abbas söylemiş ve (peygambere atfen) merfu olarak da rivayet etmiştir.

"Önceki nesilleri helak ettikten sonra" buyruğuna gelince, Ebu Said el-Hudrî dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Allah, Musa'ya Tevrat'ı indirdiğinden beri semadan olsun, arzdan olsun gönderdiği azab ile herhangi bir kavmi, bîr nesli, bîr ümmeti ya da bir kasaba ahalisini -maymunlara dönüştürülen kasaba ahalisi dışında- kimseyi helak etmiş değildir. Yüce Allah'ın;

"Andolsun önceki nesilleri helak ettikten sonra Musa'ya kitabı... verdık" buyruğunu hiç düşünmez misin?" [69] Yani Nuh, Âd ve Semud kavminden sonra böyle bir helak olmamıştır. Firavun ve kavmini suda boğup, Karun'u da yerin dibine geçirîşimizden sonra diye de açıklanmıştır.

"İnsanlara basiretler" yani Biz, ona kitabı basiretleri açılsın diye verdik. "Hidayet" gereğince amel eden kimseler için sapıklıktan hidayete ileten bir kitaptır, "ve" ona iman eden kimseler için de "rahmet olmak üzere verdik. Olur ki öğüt alırlar." Bu nimeti hatırlasınlar da dünya hayatında imanları üzere kalmaya devam etsinler, âhirette bunun mükâfatını alacaklarTna da güvensinler, emin olsunlar. [\[70\]](#)

44. Biz Musa'ya o buyruğu vahyettiğimizde sen batı tarafında değildin, sen hazır bulunanlardan da değildin.

45. Fakat Biz, çeşitli nesiller yarattık da onların ömürleri uzadıkça uzadı. Hem sen Medyenliler arasında kalan değildin ki, âyetlerimizi onlara okuyasın. Fakat gönderenler gerçekten Bizleriz.

"Biz Musa'ya o buyruğu vahyettiğimizde" onu emir ve yasaklarımızla mükellef kılıp ona verdiğimiz ahttleri yerine getirmekle yükümlü kıldığımızda "sen" ey Muhammed, "batı tarafında" yani dağın batı tarafında "değildin."

Şair şöyle demiştir;

"Sana hidayeti veren ey peygamber,

Batı tarafındaki minberi süsleyen nuru da verdi."

"Biz Musa'ya o buyruğu vahyettiğimizde" buyruğu şöyle de açıklanmıştır: Yani Biz, Musa'ya senin durumunu vahyedip seni en hayırlı bir şekilde andığımızda.., (sen batı tarafında değildin), demektir. İbn Abbas dedi ki: "Vah-yettiğimizde™ Muhammed ümmetinin ümmetlerin en hayırlısı olduğunu bildirdiğimizde, anlamındadır..."

"Sen hazır bulunanlardan da değildin." Bütün bunlara tanık olmamıştın.

"Fakat Biz" Musa'dan sonra "çeşitli nesiller yarattık da onların ömürleri uzadıkça uzadı." Öyle ki onlar Allah'ın zikrini yani ahdini ve emrini unuttular. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Üzerlerinden uzun bir zaman geçti diye kalpleri katılaşmış bulunanlar..." (el-Hadid, 57/16) buyruğudur.

Bu buyruğun zahiri şunu gerektirmektedir: O dönemde de bizim peygamberimizden söz edilmiş, yüce Allah'ın onu peygamber olarak göndereceği belirtilmiştir. Fakat aradan uzun bir süre geçip kalplerin katılaşması yaygın bir hal alınca onlar bu hususu unuttular.

Şöyle de açıklanmıştır: Biz Musa'ya kitabı verdik ve onun kavmi hakkında ahitler aldık. Sonra aradan geçen bu süre uzayınca küfre saptılar. Nihayet Muhammed'i dinî yenileyici ve insanları ona davet edici olarak gönderdik.

"Ve sen MedyenlUer arasında kalan" Musa ile Şuayb'in aralarında ikamet ettiği

gibi ikamet eden "değildim ki..."

e)-Accâc ("kalan, ikamet eden" anlamındaki lafzı kullanarak) şöyle demiştir:

"Kalan kimsenin girdiği yerde geceyi geceledi."

İkamet eden misafirin... demektir.

"Âyetlerimizi onlara okuyasın" Allah'ın mükafat vaadi ile azab tehdidini onlara hattılacasın. "Fakat gönderenler gerçekten Bizleriz." Yani Biz de seni Mekkeliler arasında peygamber gönderdik ve sana içinde bu haberlerin bulunduğu bir kitap verdik. Eğer bu olmasaydı senin bunları bilmene imkân olmazdı. [71]

46. Biz, seslendiğimizde sen Tûr tarafında değildin. Fakat senden önce kendilerine hiçbir korkutucu gelmemiş bir kavmi korku-tasın diye, Babbinden bir rahmet olmak üzere (gönderildin). Umulur ki öğüt alırlar.

"Biz, seslendiğimizde sen Tûr tarafında değildin." Yani yüce Allah Musa'yı Firavun'a rasûl olarak gönderdiği vakit batı tarafında bulunmadığın gibi, yetmiş kişi ile birlikte Mîkat'a geldiğinde Musa'ya seslendiğimiz vakit de Tûr'un yakınında değildin.

Amr b. Dinar, merfu olarak yapağı rivayetinde şöyle demektedir-. "Ey Muhammed ümmeti, Ben siz bana dua etmeden önce duanızı kabul ettim Benden istekte bulunmadan önce size verdim." İşte yüce Allah'ın: "Biz, seslendiğimizde sen batı tarafında değildin" buyruğunda anlatılan (sesleniş) budur.

Ebu Hureyre -bir rivayete göre de İbn Abbas- dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "Ey Muhammed ümmeti, Bana dua etmeden önce Ben duanızı kabul ettim. Benden istemeden önce Ben size verdim. Benden mağfiret istemeden önce, size mağfiret ettim. Benden merhamet istemeden önce size merhamet ettim." [72]

Vehb dedi ki; Bu da şöyle olmuştu: Musa (sav)'a yüce Allah Muhammed'in ve ümmetinin faziletini zikredince, Rabbim onları bana göster, dedi. Yüce Allah: "Sen onlara yetişemeyeceksin, fakat arzu edersen Ben onlara seslenirim ve sana seslerini işittiririm" dedi. Musa: Peki Rabbim, dedi. Yüce Allah: "Ey Muhammed ümmeti" diye seslendi. Atalarının sulblerinden ona cevap verdiler. Şöyle buyurdu: "Siz Bana dua etmeden önce, Ben sizin duanızı kabul büyürdüm."

Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: Biz Musa ile konuşup senin ümmetine seslendiğimiz ve senin ve ümmetin için dünyanın nihayetine kadar takdir etmiş olduğumuz rahmeti ona haber verdiğimizde Tûr tarafında değildin.

"Fakat" Biz bunu "senden önce kendilerine" yani Araplara "hiçbir korkutucu

gelmemiş bir kavmi korkutasın diye" bunu yaptık. Yani sen bu haberlere tanık olmadın. Fakat Bizim bu haberleri sana vahy ediş. imiz, kendilerine peygamber olarak gönderilmiş olduğun kimseleri bunlarla uyarıp korkutasın diyedir ve Bizden size "bir rahmet olmak üzere" böyle yaptık.

el-Ahfeş dedi ki: "Bir rahmet olmak üzere" buyruğu mastar olarak nasbedilmiştir. Biz sana bir rahmette bulunduk anlamındadır. ez-Zeccac ise şöyle demiştir: Bu mefulün lehtir. Yani yüce Allah bunu sana rahmet olması için yapmıştır. (Meal de buna göredir.) en-Nehhâs dedi ki: Yani sen peygamberlerin kıssalarına tanık olmadın, bunlar sana önceden de okunmuş değildir. Ancak Diz, seni rahmet olmak için peygamber olarak gönderdik ve sana vahiyde bulunduk, el-Kisaî de: Bu (İl)S'in haberi olarak nas bedii mistir, İfadenin takdiri de: "Fakat Bizden bir rahmettir" şeklindedir. O şöyle demiştir: Bununla birlikte; "O bir rahmettir" anlamında merfu olması da caizdir. ez-Zeccac dedi ki; Merfu olması; Fakat bunu yapış(ı-mız) bir rahmettir" takdirine göredir. "Umulur ki öğüt alırlar." [73]

47. Eğer ellerinin önden gönderdikleri sebebi ile kendilerine bir musibet gelip çatığında: "Kabbîmîz, Sen bize bir peygamber göndermeli değü miydin? O takdirde biz de Şenin âyetlerine uyar ve mü'minlerden olurduk" demeyecek olsalardı (Biz onlara peygamber göndermezdik).

48. Ama onlara nezdiralzdcn hak gelince dediler kî: "Musa'ya verilenler gibi ona da verilmeli değil miydi?" Acaba onlar önceden Musa'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi? "İki sihir birbirine yardım etti" dediler ve yine dediler ki: "Biz onların hepsini inkâr edenleriz."

"Eğer ellerinin önden gönderdikleri" küfür ve isyanlar -özellikle "elledin söz konusu edilmesi ise yapılan işlerin çoğunlukla ellerle yapılması dolay ısıyladır- "sebebi ile kendilerine" Kureyşlileri kastetmektedir, yahudiler diye de söylenmiştir "bir musibet" yani bir ceza ve intikam "gelip, çatığında... demeyecek olsalardı..."

"...meyecek olsaydı" edatının cevabı hazf edilmiştir, Yani eğer daha önceden işledikleri masiyetler sebebiyle kendilerine bîr azab "gelip çatığında Rabbimiz, sen bize bir peygamber göndermeli değil miydin?... demeyecek olsalardı" Biz de peygamber göndermezdik, takdirindedir. Bunun... mutlaka onları âcilen cezalandırırdık, takdirinde olduğu da söylenmiştir. Peygamberlerin gönderilmesi daha önceden de el-îsra (17/16. âyet, 1. başlık) ile Tâ-Hâ Sûresi (20/133. âyet ve devamının tefsirinde)'nin sonlarında geçtiği üzere kâfirlerin ileri sürebilecekleri

mazeretleri ortadan kaldırmak içindir.

"Biz de senin âyetlerine uyar" buyruğundaki "Uyardık" lafzı tahdid (teşvik)in cevabı olmak üzere nasb mahallindedir. "Mü'minlerden" tasdik edicilerden "olurduk" anlamındaki buyruk da ona atfedilmiştir.

Akrâ, iman ve şükür etmeyi gerektirir diyenler bu âyeti delil gösterirler. Çünkü yüce Allah: "Ellerinin önden gönderdikleri sebebi ile" diye buyurmaktadır. Bu da ceza görmeyi gerektirir. Zira rasûlilerin gönderilmesinden önce vücubun kesinleşmiş olması söz konusudur. Bu da ancak akıl ile olur.

el-Kuşeyrî dedi ki: Sahih olan hazfedilen İfadelerin; Eğer şu olmasaydı, peygamberlerin tekrar tekrar yeniden gönderilmesine gerek duyulmazdı, takdirinde olduğudur. Yani şu kâfirler artık mazur değillerdir, çünkü daha önce gönderilmiş olan şeriatler ve tevhide çağrı onlara ulaşmış bulunmaktadır. Fakat aradan uzun bir zaman geçmiştir. Eğer onları azablandıracak olursak, aralarından: Uzun zamandan beri peygamber gönderilmemiştir, diyen çıkabilir ve bunun özür olabileceğini sanabilir. Halbuki rasûlilerin haberi kendilerine ulaştıktan sonra ileri sürebilecekleri bir mazeretleri kalmaz. Fakat Bizler hiçbir şekilde mazeret bırakmadık ve beyanı eksiksiz yaptık. O bakımdan ey Muhammed, seni onlara peygamber gönderdik. Şanı yüce Allah da beyanı ve delil göstermeyi tamamlayıp peygamberleri göndermedikçe de hiçbir kulu cezalandırmayacağım hükme bağlamıştır.

"Ama onlara nezdimizden hak" yani Muhammed (sav) gelince" Mekke kâfirleri "dediler ki: Musa'ya verilenler" asa ve beyaz el "gibi ona da verilmeli değil miydi?" Ona da Kur'ân-ı Kerîm -Tevrat gibi- bir defada indirilmeli değil miydi? Muhammed (sav)'dan önce Musa (a.s)'ın bu durumu kendilerine ulaşmış bulunuyordu. Şanı yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır:

"Acaba onlar Önceden Musa'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi? İki sihir birbirlerine yardım etti, dediler." Yani Musa ile Muhammed sihir Üzere birbirleriyle yardımlaştı, dediler.

el-Kelbî dedi ki: Kureyşliler yahudilere adam göndererek, onlara Muhammed (sav)'ın peygamber olarak gönderilmesi ve durumu hakkında soru sordular. Yahudiler; Biz onu vasıflarıyla, nitelikleriyle Tevrat'ta görüyoruz. Bu şekilde onlara cevap gelince, "İki sihir birbirine yardım etti, dediler."

Kimileri de şöyle demiştir: Yahudiler müşriklere öğrettiler ve onlara Muhammed'e şöyle deyin dediler: Sana da Musa'ya verilenin bir benzeri verilmeli değil miydi? Ona Tevrat bir defada verilmişti.

Bu durumda bu delil getirme yahudilere karşıdır. Yani bu yahudiler, Musa ile Harun hakkında bunlar iki sihirbazdır dediklerinde ve "biz onların hepsini inkâr

edenleriz" yani biz onların herbirisini ayrı ayrı inkâr ediyoruz diye karşı çıktıklarında, Musa'ya verilenleri de inkâr etmemişler miydi?

Kûfeliler "İki sihir" diye "elîP'siz olarak okumuşlardır ki; bu İncil ve Kur'ân demektir. Tevrat ile Furkan diye de açıklanmıştır ki; bu da el-Ferra'ya aittir. Tevrat ve İncil diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı da Ebu Re-zîn yapmıştır. Diğerleri ise "İki sihirbaz" diye elif ile okumuşlardır (ki, az önceki açıklamalar bu okuyuşa binaen yapılmıştır.) Bu hususta da üç türlü görüş vardır: Birincisine göre bu iki sihirbaz Musa ile Muhammed (ikisine de selam olsun)'dır. Bu Arap müşriklerinin sözüdür, İbn Abbas ve el-Hasen böyle demiştir.

İkinci görüş, Musa ile Harun'dur, bu da risaletlerinin başlangıçları döneminde yahudilerin onlara söyledikleridir, Said b. Cübeyr, Mücahid ve İbn Zeyd de bu görüştedirler. Bu durumda bu buyruk, onlara karşı getirilen bir delil olmaktadır. Bu da yüce Allah'ın: "Kendilerine bir musibet gelip çatmayacak olsaydı" buyruğunda mahzuf ifadenin: Ardı arkasına peygamberleri göndermezdik şeklinde olduğunu göstermektedir. Çünkü yahudiler peygamberlikleri itiraf etmişler, ancak hem tahrif etmişler, hem değiştirmişler. O bakımdan ilahi cezayı hak etmişlerdir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Biz de Muhammed (sav)' göndermekle onların mazeretlerini eksiksiz bir şekilde bertaraf etmiş olmaktadırv"

Üçüncü görüşe göre sözü edilen iki sihirbaz Isa ve Muhammed (ikisine de salat ve selam olsun)'dır. Bu da günümüz yahudilerinin görüşüdür, Ka-tade de böyle demiştir. Şöyle de denilmiştir: Bütün yahudiler Musa'ya Tevrat'ta bildirilen Mesih'in, İncil'in ve Kur'ân-ı Kerîm'in söz konusu edilmesini red ve inkâr etmediler mi? Böylelikle Musa'yı ve Muhammed'i iki sihirbaz, iki kitabı da iki sihir olarak görmediler mi? [74]

49. De ki: "Eğer siz doğru söyleyenler iseniz, o halde Allah katından ikisinden daha doğru yol gösterici bir kitap getirin ki, ben de ona uyayım."

50. Eğer sana cevap vermezlerse, bil ki onlar ancak nevalarına uymaktadırlar. Allah'tan bir hidayet olmaksızın nevasına uyandan daha sapık kim olabilir ki? Muhakkak Allah zalimler topluluğunu doğruya iletmez.

51. Andolsun ki Biz, belki öğüt alırlar diye sözü onlara birbiri ardınca ulaştırdık.

"De ki: Eğer siz" ikisinin sihirbaz oldukları hususunda "doğru söyleyenler iseniz, o halde Allah katından ikisinden daha doğru yol gösterici bir kitap getirin ki, ben de ona uyayım." Yani ey Muhammed de ki: Siz müşrikler topluluğu madem bu iki kitabı inkâr ediyorsunuz "o halde Allah katında ikisinden daha

doğru yol gösterici bir kitap getirin ki, ben de ona uyayım," Böylelikle bu sizin kâfir olmanıza bir mazeret teşkil etsin. Yahul-ta Musa ile Muhammed (ikisine de selam olsun)'a verilen kitaplardan daha çok doğru yolu gösteren bir kitap getirin. Bu da Kürelilerin "iki sihir" şeklindeki kıraatlerini pekiştirmektedir.

"ona uyayım" buyruğunu el-Ferra ref ile okumuştur. Çünkü bu "Ki-tab'ın sıfatıdır ve o da nekredir. el-Ferra dedi ki: Eğer (ona uyayım anlamındaki buyruğu) meczum okursan -ki güzel olan budur- şart(ın cevabı) olarak meczum olmuştur.

"Eğer" ey Muhammed, Allah'tan bir kitap getirmek suretiyle "sana cevap vermezlerse, bil ki onlar ancak hevâlarına uymaktadırlar" yani kendi arzularına, güzel gördüklerine, şeytanın kendilerine sevdirdiği şeylere uymaktadırlar. Bu ise onlar lehine bir delil teşkil edemez.

"Allah'tan bir hidayet olmaksızın hevâsına uyandan daha sapık kim olabilir ki?" Hiç kimse böylesinden daha sapık olamaz. "Muhakkak Allah zalimler topluluğunu hidayete iletmez."

"Ahdolsun ki Biz... sözü onlara birbiri ardınca ulaştırdık." Birini diğerinin izinden gönderdik. Bir peygamberin arkasından bir diğer peygamber gönderdik. el-Hasen "(tüy)! Birbiri ardınca ulaştırdık" buyruğunu şeddesiz olarak; Birini diğerine ekledik" diye okumuştur. Ebu Ubeyde ve el-Ahfeş şöyle demektedirler: Bu, tamamladık, eksik bırakmadık demektir. Birşeyi birbirine eklemek gibi. İbn Uyeyne ve es-Süddî ise; beyan ettik diye açıklamışlardır. İbn Abbas da böyle demiştir. Mücahid ise Biz bunu geniş geniş açıkladık, diye açıklamıştır, O bu lafzı böylece okurdu. İbn Zeyd dedi ki: Biz dünyaya ait haberi onlar için, âhirete ait habere iliştiirdik. Öyle ki onlar dünyada iken âhirette gibidirler.

Meânî alimleri de şöyle demişlerdir: Bizler peşi peşine, ardı arkasına sözü ulaştırdık ve Kur'ân-ı Kerîm'i va'd, vaid, tehdit" kıssalar, ibretler, nasihatler ve öğütler olmak üzere, bir kısmı diğer bir kısmının ardından indirdik. Bundan maksadımız ise onların öğüt alarak kurtuluşa ermeleridir. Bu okuyuşun aslı; "İplerin birini diğerine ekledi" ifadesinden gelmektedir. Şair dedi ki:

"De ki Mervanoğullanna: Nedir hali öyle bir himayenin

Ve sürekli birbirine eklenen (eskimiş, çürümüş) güçsüz bir ipin (himayenin)"

İmruu'l-Kays da şöyle demiştir:

"(Benim atımın) hızlı koşusu çocuğun birbirine eklenmiş İpe bağlı bir fırıncı elinde döndürmesi gibi hızlıdır."

"Onlara" lafzındaki zamir Mücahid'den gelen rivayete göre Kureyş'e aittir. Yahudilere ait olduğu da söylenmiştir. Bir görüşe göre her ikisine de aittir.

Âyet-i kerime Kur'ân-t Kerîm Muhammed (sav)'a bir defada verilmedi,

diyenlerin bu itirazlarını reddetmektedir.

"Belki öğüt alırlar diye," İbn Abbas dedi ki: Muhammed'in tebliğinden öğüt alırlar da ona iman ederler.

Şöyle de açıklanmıştır: Öğüt alırlar da kendilerinden öncekilere inen azabın benzeri bir azab üzerlerine iner diye korkarlar. Bu açıklamayı da Ali b. İsa yapmıştır. Bir diğer açıklama da şöyledir: Belki Kur'ân ile öğüt alıp putlara ibadetten vazgeçerler. Bu açıklamayı da en-Nekkaş nakletmiştir. [75]

52. Ondan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler ona inanıyorlar.

53. Onlara okunduğunda da dediler ki: "Biz ona iman ettik. Çünkü o Rabbimîz tarafından (indirilmiş) haktır. Muhakkak biz ondan önce de müslümanlardan idik."

"Ondan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler ona inanıyorlar."

Yüce Allah İsrail oğulları arasında kendilerine Kur'ân'dan önce kitap verilmiş olanlardan bir kesimin -Abdullah b. Selam ve Set man gibi- Kur'ân-ı Kerîm'e iman ettiklerini haber vermektedir. Hristiyan İlim adamlarından İslâm'a girmiş kimseler de bunun kapsamına dahildir. Bunlar da kırk kişidirler. Cafer b. Ebi Talib ile birlikte Medine'ye gelmişlerdi. Bunların otuziki kişisi Habeşistan'dan idiler. Sekiz kişi de Şam tarafından gelmişlerdi ki, bunlar da hris-tiyaniann ileri gelenleri idi. Bunlar rahib Bahira, Ebrehe, el-Eşref, Âmir, Ey-men, İdris ve Nafî adında idiler. el-Maverdî isimlerini böylece vermektedir.

Yüce Allah onlar hakkında bu âyet-i kerime ile bundan sonraki: "İşte bunlara sabrettikleri için ecirleri iki kere verilir" (el-Kasas, 28/54) âyeti nazil olmuştur. Bunu Katade söylemiştir. Yine ondan nakledildiğine göre bu âyet-i kerime Abdullah b. Selam, Temim ed-Dârî, el-Cârûd el-Abdî ve Selman el-Farisî hakkında inmiştir. Hepsi de İslâm'a girdiler, bu âyet-i kerime de onlar hakkında nazil olmuştur.

Rifâa el-Kurazî de der ki: Bu âyet-i kerime on kişi hakkında nazil olmuştur, onlardan birisi de benim.

Urve b. ez-Zübeyr dedi ki: Bu âyet-i kerime Necaşi ve arkadaşları hakkında inmiştir. O oniki kişi göndermişti. Bunlar Peygamber (sav) ile birlikte oturdular. Ebu Cehil ve ashabı da onlara yakın idi. Bunlar Peygamber (sav)'a iman ettiler. Yanından kalkıp gittiklerinde Ebu Cehil ve beraberindekiler onların peşlerinden gitti ve şöyie dedi: Allah sizin gibi bir kafilere hayır yüzü gös-termesin. Siz ne kadar körü bir heyetsiniz, hemen onu tasdik ediverdiniz. Sizden daha ahmak, sizden daha cahil bir kafilere görmüş değiliz. Bunun üzerine: "Selam olsun sizlere"

biz kendimiz için hayrı arayıp bulmakta hiç kusur göstermedik. "Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizin olsun." (el-Kasas, 28/55) Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Maide Sû-resi'nde yüce Allah'ın: "Peygambere indirileni işittiklerinde..." (el-Maide, 5/83) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

Ebu'l-Aliye dedi ki: Bunlar Muhammed (sav) peygamber olarak gönderilmeden önce ona îman eden bir topluluktur. Bazıları da ona yetişmişlerdir.

"Ondan önce" Kur'ân'dan önce demektir. Muhammed (sav)'dan önce, diye de açıklanmıştır.

"...Kimseler ona" yani Kur'ân-ı Kerîm'e ya da Muhammed (sav)'a "inanıyorlar." «Onlara okunduğunda da dediler ki; Biz ona iman ettik. Çünkü o Rab-bimiz tarafından haktır." Yani onlara Kur'ân-ı Kerîm okunduğunda; biz onun içindeki buyrukları tasdik ettik. "Muhakkak biz ondan önce" indirilmesinden önce ya da Muhammed (sav)'tn peygamber olarak gönderilmesinden önce "de müsuunanlardan" muvahhidlerden yahulta Muhammed'in peygamber olarak gönderileceğine ve kendisine Kur'ân-ı Kerîm'in indirileceğine inananlarırlan[76]

54. İşte bunlara sabrettikleri İçin ecirleri iki kere verilir. Hem onlar kötülüğü iyilikle savarlar ye kendilerine yerdiğimiz rızıktan İnfak ederler.

55. Boş söz işittiklerinde de ondan yüz çevirirler ve derler ki: "Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizin olsun. Selâm olsun sizlere! Bîzîm cahillerle işimiz yok."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [77]

1- İki Defa Ecir Alanlar:

Yüce Allah'ın: "İşte bunlara sabrettikler! için ecirleri iki kere verilir" buyruğu ile ilgili olarak Müslim'in Sahih'inde sabit olduğuna göre Ebu Musa, Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Üç kişiye ecirleri iki defa verilir: Kitap ehlinden olup peygamberine iman eden, sonra da peygambere (sav) yetişip ona da iman eden, ona tabi olup onu tasdik eden kimseye iki ecir vardır. Köle bir kul olup hem yüce Allah'ın üzerindeki hakkını eksiksiz yerine getiren, hem de efendisinin hakkını yerine getirene de iki erir vardır. Bir kişinin, bir cariyesi bulunup da onu besler, hem de güzel şekilde besler. Sonra güzel bir şekilde te'dib eder, sonra onu a zad edip onunla da evlenirse onun için de iki ecir

vardır."[\[78\]](#)

eş-Şa'bî, el-Horasanî'ye dedi ki: Sen bu hadisi hiçbir karşılık vermeden al. Çünkü eskiden bir adam bundan daha azı için bile ta Medine'ye kadar yolculuk yapardı.

Bu hadisi Buhârî de rivayet etmiştir.[\[79\]](#)

Bizim (mezhebimize mensub) âlimlerimiz dediler ki: Bunların herbirisi iki açıdan iki ayrı emre muhatab olduklarından ötürü, herbirisi iki ayrı eciri hak kazanmıştır. Kitab ehline mensub kişi kendi peygamberi cihetinden muhatab idi. Daha sonra da bizim peygamberimiz cihetinden muhatab oldu, onun çağrısını kabu! edip <n:ı uydu. O bakımdan ona her iki hak dinin di-ecri verilir. Köle de hem yüce Allah'ın emrine muhatabtır, hem de efendisinin emirlerine uymalıdır. Cariyenin sahibi de onu terbiye etmek ve te'dib etmek yönüyle muhatab olduğu hususları yerine getirdiği için o cariyesine terbiye yoluyla hayat vermiş demektir. Daha sonra da onu hürriyetine kavuşturup onunla evlenince bu sefer o cariyesini kendi konumuna yükseltmiş olduğu hürriyeti ile de diriltmiş olur. Böylelikle o cariye hakkında emrolunduğu her iki hususu da yerine gelirmiş olur. O bakımdan bunların herbirisi iki ecir alır. Diğer taraftan bu iki ecrin herbirisi de kendi özü itibariyle kat kat mükâfatı gerektirir. Herbir iyilik on misli ile karşılık görecektir. Böylelikle ecirler de katlanmış olur. Bundan dolayı şöyle denilmiştir: Hem efendisinin hakkını, hem de yüce Allah'ın hakkını yerine getiren bir köle, hür bir kimseden daha faziletlidir. İşte Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr'in ve başkalarının beğendiği açıklama budur.

Sahih'de, Ebu Hureyre'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Mülkiyet altında bulunan ve ıslah edici köle İçin iki ecir vardır." Ebu Hureyre'nin nefsi elinde olana yemin ederim ki şayet Allah yolunda cihad, hacetmek ve anneme karşı iyi davranmak yükümlülükleri olmasaydı, köle olarak ölmeyi arzu edecektim.[\[80\]](#)

Said b. el-Müseyyeb dedi ki: Bize ulaştığına göre Ebu Hureyre annesi ile birlikte bulunmak için vefat edinceye kadar hacca gitmedi.[\[81\]](#)

Yine Sahih'te kaydedildiğine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Hem Allah'a ibadetini güzel yapmış, hem de efendisine güzel bir şekilde arkadaşlık etmiş olan köleye ne mutlu! Ne mutlu o kimse-ye!"[\[82\]](#)

2- Sabrın Karşılığı:

Yüce Allah'ın: "Sabrettikleri İçin" buyruğu onların kendi dinleri üzerinde sabırları hususunda umumidir. Diğer taraftan hem kendi dinleri üzerinde vaktiyle

sabrettiklerinden, hem de kâfirlerden gördükleri eziyetlerine karşı sabırları ve başka hususlar sebebiyle de gösterdikleri bütün sabırlar hakkında umumidir. [83]

3- İyilikle Kötülüğü Uzaklaştırmak:

"Hem onlar kötülüğü iyilikle sararlar" uzaklaştırırlar, geriye iterler. "Geriye ittim" demektir, "İtmek" anlamındadır. Hadis-i şerifte de " Hadleri şüphelerle uzaklaştırınız, bertaraf ediniz"[84] denilmektedir.

Denildi ki: Onktr kötülüklere tahammül ederek ve güzel sözlerle eziyeti defederler. Tevbc itinalıları için mağfiret dilemekle de günahları savarlar, diye de açıklanmıştır.

Birinci açıklamaya göre bu ahlâkın üstün değerlerinin bir özelliğidir.

Yani bir kimse onlara kötü bir söz söyleyecek olursa, ona karşı yumuşak davranırlar ve onu önleyecek türden güzel sözlerle karşılık verirler.

Bu âyet-i kerime bir antlaşmadır. İslâmın ilk dönemleri ile ilgilidir. Bu âyet-i kerime de (cihadi emreden) kılıç âyetinin neshettiği âyetlerdendir. Bununla birlikte Muhammed ümmetinin küfrün dışında yapacağı bütün işler hakkında, hükmü kıyamete kadar bakidir. Peygamber (sav)'ın, Muaz (r.a)'a söylediği: "Ve kötülüğün arkasında iyiliği yetiştir ki, onu silsin. İnsanlarla da güzel bir ahlâk ile geçin"[85] buyruğu da bu kabildendir. Hoşlanılmayan şeyleri ve eziyet verici hususları önlemek de güzel ahlâkın bir parçasıdır. Katı muamelelere karşı sabır, böyle davranandan yüz çevirmek ve yumuşak söz söylemekle olur. [86]

4- Rızıklarından İnfak Edenler:

Yüce Allah: "Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan infak ederler" buyruğu ile mallarından itaat yolunda ve şeriatın çizdiği sınırlar çerçevesinde harcamakta olduklarını belirterek onları övmektedir. Bu buyrukla sadaka ver-miek teşvik edilmektedir. İnfak kimi zaman oruç ve namaz gibi bedenlerden olur. Diğer taraftan yüce Allah onları boş sözlerden yüz çevirdikleri için de övmektedir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyie buyurmaktadır: "Lağ-ue (boş ve bâtil şeylere) rastladıklarında da şereflice yüz çevirip geçerler." (el-Furkan, 25/72) Yani müşriklerin kendilerine söyledikleri rahatsız edici sözleri, sövüp saymaları işittiklerinde, o sözlerden yüz çevirirler, yani onlarla uğraşmazlar.

"Ve derler ki: Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizin olsun."

Bu onları (kendi kendilerine) terketmektir. Bu da yüce Allah'ın: "Cahiller onlara

hitab ettiklerinde onlar: Selam der, geçerler." (el-Furkan, 25/62) Yani bizim dinimiz bizim, sizin dininiz sizin derler, buyruğuna benzemektedir.

"Selam olsun sizlere." Yani bizden yana size eman var, biz sizinle savaşmayız. Size karşılık vererek sövmeyiz. Yoksa bunun selamlaşmak ile bir ilgisi yoktur. ez-Zeccac dedi ki: Bu savaşma emrinden önce idi.

"Bizim cahillerle İşimiz yok." Yani tartışmakla, karşılıklı sözler söylemek ya da sövmek maksadıyla biz onları aramayız. [87]

56. Muhakkak ki sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğine hidayet verir ve O, hidayet bulanları daha iyi bilir.

Allah'ın: "Muhakkak ki sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin" buyruğu ile ilgili olarak ez-Zeccac şöyle demektedir: Bu âyet-i kerimenin Ebu Talib hakkında nazil olduğunu bütün müslümanlar icma' ile kabul etmişlerdir.

Derim ki: Doğrusu, müfessirlerin büyük çoğunluğunun bu âyet-i kerimenin Peygamber (sav)'in amcası Ebu Talib hakkında indiğini ittifakla kabul etmiş olduklarıdır. Buhârî ve Müslim'in hadisinin açıkça söyledikleri budur. [88] Bu hususa dair açıklamalar daha önceden et-Tevbe Sûresi'nde (9/113. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Ravk dedi ki: Yüce Allah'ın: "Fakat Allah dilediğine hidayet verir" buyruğu ei-Abbas'a bir işarettir. Katade de böyle demiştir.

"Ve o hidayet bulanları" Mücahid dedi ki: Hidayet bulacağı takdir edilmiş kimseleri demektir, "daha iyi bilir."

"Sen sevdiğini" buyruğunun hidayete ermesini sevdiğini anlamında olduğu söylenmiştir. Cübeyr b. Mut'im dedi ki: Ebubekir es-Sıddîk dışında vahyin peygambere indirilmekte olduğunu kimse işitmiş değildir. O, Cebrail'i: Ey Muhammed oku: "Muhakkak ki sen sevdiğini hidayete erdiremezsin. Fakat Allah dilediğine hidayet verir" derken duymuştur. [89]

57. Dediler ki: "Seninle birlikte hidayete uyarsak, hemen yerimizden çıkarılırız." Biz onları tarafımızdan bir rızık olmak üzere herşeyin mahsûllerinin toplandığı güven dolu bir Haremde yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler.

58. Biz geçimlerinde şımarmış nice ülkeleri helak ettik. İşte onlardan sonra -çok kısa bir müddet dışında- kimsenin oturmadığı meskenleri! Vâris olanlar Biz olduk Biz.

"Dediler ki: Seninle birlikte hidayete uyarsak, hemen yerimizden çıkarılırız." Bu Mekke müşriklerinin söylediği sözdür. İbn Abbas dedi ki: Ku-reyş arasından bu sözü söyleyen kişi el-Hâris b. Osman b. Nevfel b. Abdi Me-naf e!-Kureş'dir. Peygamber (sav)'a dedi ki: Bizler gerçekten senin söylediklerinin hak olduğunu biliyoruz, ancak seninle birlikte hidayete tabi olmamızı ve sana iman etmemizi engelleyen husus Arapların bizleri bu topraklarımızdan -yani Mekke'den- çıkartacaklarından korkmamızdır. Zira onlar bize muhalefet konusunda söz birliği edeceklerdir ve bizim onlara gücümüz yetmez.

Bu onların ileri sürdükleri gerekçelerdendi. Yüce Allah el-Haris'in gösterdiği bu gerekçeye: "Biz onları... güven dolu bir Haremde" güvenli olan bir Haremde "yerleştirmedik mi?" diye cevap vermektedir. Şöyle ki: Araplar cahiliye döneminde birbirlerine baskın düzenler ve birbirlerini öldürürlerdi. Mekkelîler ise Haremin hürmeti sayesinde güvenlik içinde idiler. Yüce Allah böylece Beyt'in saygınlığı sayesinde, onları güvenliğe kavuşturmuş, düşmanlarının kendilerine saldırmalarını engellemiş olduğunu bildirmektedir. O halde; Arapların kendileriyle savaşmayı helal görerek bu saygınlığı ihlal edeceklerinden korkmasınlar.

"Yerinden çıkarılmak" (aslında) süratle sökülüp alınmak demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/20. ayetin tefsirinde) geçmişti.

Yahya b. Selam dedi ki: Yüce Aliah şöyle buyurmaktadır: Siz, Benim rızkımı yemekle birlikte, benden başkasına ibadet ediyordunuz ve yine de güvenlik içinde idiniz, korkmuyordunuz. Peki, Bana ibadet etmek ve iman etmek halinde mi korkacaksınız?

"Biz onları tarafımızdan bir rızık" Bizim kendilerine verdiğimiz bir rızık "olmak üzere herşeyin mahsullerinin toplandığı... yerleştirmedik mi?" Yani her yerin, her beldenin meyveleri toplanarak oraya getirilmektedir. İbn Abbas ve başkalarından rivayet edilmiştir.

Suyu havuzda topladı" denilir. "Büyük havuz" anlamındadır. Nâfi "toplandığı" anlamındaki buyruğu "te" ile; diye okumuştur. Buna sebep ise "mahsuller" kelimesi(nin çoğul olması ve bu lür çoğulun da müennes hükmünde olması)dır. Diğerleri ise "ya" ile okumuşlardır, buna sebep ise "herşeyin" buyruğudur. Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiş ve şöyle demiştir: Çünkü bu müennes isim ile onun fiili arasına bir başka İafî2 girmiştir. Diğer taraftan "mahsuller" çoğuldur, hakiki müennes değildir.

"Fakat onların çoğu bilmezler." Yani akıllarını kullanmazlar, lûu da istidlalde bulunmaktan yana gaflet içindedirler, demektir. Kâfir oldukları geçmiş zamanda onlara rızık verip onları güvenlik altında tutan kimse, müslü-man oldukları

takdirde yine onları nızıklandırarak ve o halde de kâfirlerin onlara zarar vermelerini engelleyecek olan O'dur..

"Rızık olmak üzere" buyruğu mefulün leh olarak nasbedilmiştir. Mana yoluyla mastar olmak üzere nasbedilmiş olması da caizdir. Çünkü "toplandığı" buyruğu "nızık olarak geldiği" anlamındadır. "Toplandığı" anlamındaki lafız; "Toplandı" diye de okunmuştur ki; bu da; "Mahsûl toplamak"tan gelmektedir. Bu buyruğun harfî ile teaddi etmesi (geçiş) de; Ağzına toplayıp götürmekte, heybesine toplamakta" demeye benzer.

"Bîz geçimlerinde şıarmış nice ülkeleri helak ettik." Bu buyrukla eğer iman edecek olurlarsa Arapların kendileriyle savaşıacaklarını zanneden kimselere imanı terketmek halinde korkunun daha iteri derecede olacağını beyan etmektedir. Çünkü kâfir olmuş nice topluluk vardır ki; sonra da helak olup gitmişlerdir.

Şıarmak" ni'met dolayısıyla azgınlaşmak demektir. Bu açıklamayı ez-Zeccac yapmıştır. "Geçimlerinde" anlamındaki buyrukta; hazfedilmiştir. Bu hazf edildiğinden dolayı fiil doğrudan ona teaddi etmiştir. Bu açıklamayı da ei-Mâzinî yapmıştır. ez-Zeccac dedi ki: Bu da yüce Allah'ın: "Musa tayin ettiğimiz vakit için kavminden yetmiş adam seçti" (el-A'raf, 7/155) buyruğu gibidir.[\[90\]](#)

el-Ferrâ ise tefsir (temyiz) olmak üzere nasbedilmiştir demektedir. Bu da; "Malından dolayı sunardın" demeye benzer: Bunun benzeri de ona göre yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Kendini bilmezden başka kim..." (el-Bakara, 2/130)

Aynı şekilde: "Gönül hoşluğu ile size onun bir kısmını bağışarlarsa..." (en-Nisa, 4/4} buyruğu da böyledir.

Basrahlara göre ise marifelerin tefsir (temyiz) olarak nasbedilmeleri imkansızdır. Çünkü tefsir ve temyizin anlamı bir şeyin nekre olup cinse delalet etmesidir.

Bir diğer görüşe göre bu ("geçimlerinde" lafzı) "şıarmış" anlamındaki buyruk ile nasbedilmiştir. "Şıarmış" da cahillik etmiş demektir. Buna göre "geçiminin şükrünü bilmemiş, bilmeyen" anlamında olur.

"İşte onlardan sonra -çok kısa bir müddet dışında- kimsenin oturmadığı meskenleri." Yani bu meskenlerde yaşayanların ahalisi helak edildikten sonra ancak çok az meskenlerde kalınablmıştır. Çoğunluğu ise harab-tır. Burada istisna "meskenler"e aittir. Yani bu meskenlerin bir bölümünde kalınabilmektedir. Bu açıklamayı ez-Zeccac yapmıştır. Ancak ona itiraz edilir lerek şöyle denilmiştir: Şayet istisna meskenlere ait olsaydı; "Çok az" demek gerekirdi, Çünkü sen; "Çok az dışında topluluğa vurmadın" dediğin zaman eğer vurulanlar az ise (müstesna) merfu gelir. Şayet nasb ile okunacak olursa, o takdirde "az" vurmanın sıfatı olur, Yani sen çok az vurma dışında vurmadın

demek olur. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: İşte onların meskenleri! Onların meskenlerinde ancak yolcular ve oralardan geçenler, bir gün yahutta bir günün bir kısmı kalırlar. Yani meskenlerinde onlardan sonra ancak az bir süre kalınmıştır. İbn Abbas da böyle demiştir: O meskenlerde ancak yolcular yahut yoldan geçenler bir gün veya bir saat kalırlar.

Onlar helak olup geride bırakacaklarını bıraktıktan sonra "vâris olanlar Biz olduk Biz." [91]

59. Rabbin ana şehirlerine, onlara âyetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe ülkeleri helak edici değildir ve Biz ahali zalimler olmadıkça ülkeleri helak edenler değiliz.

60. Size verilen herşey dünya hayatının bir geçimliği ve bir süsüdür. Allah'ın yanında olan ise daha hayırlı ve kalıcıdır. Hâlâ düşünmez misiniz?

61. Acaba kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz -ki o elbette onunla karşılaşacaktır- bir kimse dünya hayatında kendisine geçimlik verdiğimiz, bundan sonra da kıyamet gününde huzura getirilecek olan kimse gibi midir?

"Rabbin ana şehirlerine onlara âyetlerimizi okuyan bir peygamber" yani Muhammed (sav)'ı "göndermedikçe ülkeleri" yani ahali kâfir olan ülkeleri "helak edici değildir." Buyrukta geçen "s Ana..." buyruğu hemze ötreli olarak okunduğu gibi (önceki kelimenin son harekesi) cerre itbâ' ile (uydurarak) hemze esreli olarak da okunmuştur. Kasıt Mekke'dir. "Ana şehirleri"nin en büyükleri anlamında olduğu da söylenmiştir. Gönderilecek "bîr peygamber" de o şehrin ahalisini uyarıp korkutmak içindir. el-Hasen ise "ana şehirleri" ile ilklerinin kastedildiğini söylemiştir.

Derim ki: Mekke saygınlığı dolayısıyla şehirlerin en büyüğü ve ilkidir. Çünkü yüce Allah: "Şüphesiz insanlar için ilk kurulan ev, Mekke'de bulunan... evdir." (Âl-i İmran, 3/96) diye buyurmaktadır. Bu şehrin en büyük olma özelliği ise Allah Rasûlünün orada peygamber olarak gönderilmesidir. Zira rasûl-ler en şerefliilere gönderilir. Bunlar ise şehirlerde otururlar. Mekke ise etrafındaki şehirlerin anasıdır. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce Yusuf Sû-resi'nin sonlarında (12/109-âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onlara âyetlerimizi okuyan" buyruğundaki "okuyan" sıfat mahallinde-dir. İman etmedikleri takdirde başlarına inecek azabı kendilerine haber veren... demektir.

"Biz ahali zalimler olmadıkça ülkeleri helak edenler değiliz" buyruğunda geçen "Helak edenler"den "nün"un düşme sebebi izafettir. "Nefislerinin zalimleri..." (en-Nisa, 4/97) buyruğunda olduğu gibi. Buyruğun anlamına gelince: Ben o

ahaliyi onların ileri sürebilecekleri bir mazeret bırakmadıktan sonra ve küfürleri üzere ısrarları sebebiyle helak edilmeyi haketmedikleri sürece helak etmedim. Bu buyruk, onun adaletini ve zulümden münezzeh olduğunu açıklamaktadır. Şanı yüce Allah zulümleri sebebiyle helak edilmeyi haketmedikleri sürece onları helak etmemiş olduğunu haber vermektedir. Onlar zalim olmakla beraber onlara karşı getirilen deliller pekiştirilmedikçe, peygamberlerin gönderilmesiyle de onlar için bağlayıcı hükümler ortaya konulmadıkça onları helak etmez. Hallerine dair bilgisini onlara karşı bir delil kılmaz. O kendi zatını, onlar zulmetmeyenler oldukları halde onları helak etmekten münezzeh kılmıştır. Nitekim şanı yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: "Rabbin o ülkeleri ahalisi ıslah edip dururlarken, zulümle onları helak edecek değildi," (Hud, 11/117) Buyruğunda yüce Allah'ın "zulümle" kaydı açıkça şunu göstermektedir: Eğer o, ıslah ediciler oldukları halde kendilerini helak edecek olsaydı, bu onun onlara bir zulmü olurdu. O'nun böyle bir şeye muhtaç olmaması, yani mutlak olarak gani olması ve hikmeti, zulmetmesine aykırıdır. Buna da nefy harfiyle birlikte nefy lamını kullanması delalet etmektedir ki; yüce Allah'ın şu (mealdeki) buyruğunda da böyledir: "Allah imanınızı boşa çıkaracak değildir." (el-Ba-kara, 2/143)

"Sîze verilen herşey" ey Mekkeliler"dünya hayatının bir geçimliği ve bir süsüdür.TM Bunlarla hayatınız süresince faydalanırsınız, yahutta hayatınız içerisinde bir süre faydalanırsınız. Daha sonra ya siz bu nimetleri bırakır gidersiniz yahut o nimetler elinizden gider.

"Allah'ın yanında olan ise daha hayırlı ve kalıcıdır." Daha üstün ve sürekli. Bununla âhîret yurdunu yani cenneti kastetmektedir. "Hâlâ" kalıcı olanın fani olandan daha üstün olduğunu "düşünmez misiniz?"

Ebu Amr; "düşünmez misiniz?" anlamındaki buyruğu "ya" ile; "(İ^Iiu): Düşünmezler" diye okumuştur. Diğerleri ise muhatap "te"si ile (düşünmez misiniz) okumuşlardır. Yüce Allah'ın: "Size verilen herşey" buyruğu dolayısıyla tercih edilen okuyuş da budur.

"Acaba kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz" yani cenneti ve içindeki mükâfatları vaadettiğimiz "-ki o elbette onunla karşılaşacaktır- bir kimse, dünya hayatında kendisine geçimlik verdiğimiz" dünyadan istediklerinin bir bölümü kendisine verilmiş olan "bundan sonra da kıyamet gününde" cehennem ateşinde "huzura getirilecek olan kimse gibi midir?" Bu buyruğun bir benzeri de şu âyet-i kerimedir: "Eğer Rabbinin nimeti olmasaydı ben de (cehennemde) hazır edilenlerden olurdum." (es-Sâffât, 37/57)

İbn Abbas dedi ki; Bu âyet-i kerime Hamza b, Abdu'l-Muttalib ile Ebu Cehil b. Hişarn hakkında inmiştir. Mücahid de dedi ki: Bu âyet-i kerime Peygamber (sav)

ile Ebu Cehil hakkında inmiştir. Muhammed b. Ka'b da bu âyet-i kerime Hamza ve Ali ile Ebu Cehil ve Umâre b. el-Velid hakkında inmiştir, demiştir. Âyetin Amnîâr ile el-Velid b. el-Muğîre hakkında indiği de söylenmiştir. Bunu da es-Süddt demiştir.

el-Kuşeyrî dedi ki: Sahih olan ise bu âyet-i kerimenin genel olarak mü'minler ve kâfirler hakkında nazil olduğudur.

es-Sa'lebî dedi ki: Özetle bu âyec-i kerime, dünya hayatında afiyet, sağlık ve zenginlik gibi nimetlerle faydalandırılmış, âhirette de cehennem ateşine atılacak herbir kâfir ile yüce Allah'ın vaadine güvenerek dünya hayatında belâya sabreden ve âhirette kendisine cennet verilecek olan her mü'min hakkında inmiştir. [92]

62. Onlara sesleneceği o gün şöyle diyecektin "İddia ettiğiniz ortaklarım hani nerede?"

63. Aleyhlerine söz hak olanlar diyecekler ki: "Rabbimiz, işte azdırdığımız kimseler bunlardır. Biz azdırdığımız gibi, onları da azdırdık. Biz, Sana onlardan uzak olduğumuzu bildiriyoruz. Onlar bize ibadet etmiyorlardı."

64. Ve onlara: "Ortaklarınızı çağırın" denilecek. Bunun üzerine onları çağırınlar da kendilerine cevap vermezler. Üstelik azabı da görürler. Keşke hidâyet bulmuş olsalardı...

65. O gün onları çağırıp buyuracak ki: "Peygamberlere ne cevap verdiniz?"

66. O günde onlara haberler kapanacak. Birbirlerine soru da sormayacaklar.

67. Ama kim tevbe edip imana gelir ve salih amel işlerse, onun felah bulanlardan olması umulur.

"Onlara sesleneceği o gün" yani yüce Allah'ın şu müşriklere sesleneceği o kıyamet gününde "şöyle diyecektir:" Kendi iddianıza göre size yardım edeceklerini, size şefaet edeceklerini kabul ettiğiniz "iddia ettiğiniz ortaklarım hani nerede?"

"Aleyhlerine söz hak olanlar" -el-Kelbî'ye göre- haklarında azab sözü hak olmuş olan ileri gelenler; Katade'ye göre de şeytanlar "diyecekler ki: Rab-bimiz işte azdırdığımız" yani kendilerini azgınlığa davet ettiğimiz "kimseler bunlardır." Onlara: Siz gerçekten bunları azdırdınız mı? diye sorulacak, onlar da:

"Biz azdırdığımız gibi onları da azdırdık." Yani biz nasıl sapık idiysek onları da öylece saptırdık. "Biz sana onlardan uzak olduğumuzu bildiriyoruz." Yani kimisi kimisinden uzaklığını ilan edecek. Şeytanlar kendilerine itaat edenlerden uzaklıklarını bildirecek; başkanlar kendilerinin söylediklerini kabul edenlerden

uzak olduklarını bildirecek. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O gün dostlar birbirlerine düşmandır, takva sahipleri müstesna." (ez-Zuhuf, 43/67)

"Ve onlara" kâfirlere ": ortaklarınızı çağırın" yani dünyada iken kendilerine ibadet ettiğiniz ilâhlarınızı size yardım etsinler ve sizden azabı uzak-laştırsınlar diye yardımınıza gelmelerini isteyin "denilecek. Bunun üzerine onları çağırırlar" yardımlarını isterler "da kendilerine cevap vermezler." Onlardan cevap almayacaklar ve onların faydalarını göremeyecekler.

"Üstelik azabı da görürler, keşke hidayet bulmuş olsalardı." ez-Zeccac dedi ki: "Keşke"nin cevabı hazfedilmiştir, yani eğer onlar hidayet bulmuş olsalardı, elbetteki hidayet onları kurtarırdı ve sonunda azaba duçar olmazlardı. Şöyle de açıklanmıştır: Yani eğer onlar hidayet bulmuş olsalardı, onları çağırılmazlardı. Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Azabı göreceklerinde,-kıyamet günündeki azabı görecekleri vakit keşke dünyada iken hidayet bulsalardı, diye arzu edeceklerdir.

"O gün onları çağırıp buyuracak ki: Peygamberlere ne şekilde cevap verdiniz?" Yani yüce Allah onlara: Size gönderilmiş olan peygamberlere benim mesajlarımı tebliğ ettiklerinde cevabınız ne oldu? diyecektir.

"O günde onlara haberler kapanacak." Yani ne gibi bir delil getireceklerini bilemeyecekler. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Çünkü yüce Allah dünya hayatında iken onların ileri sürebilecekleri bir mazeretlerini bırakmamıştır. Dolayısıyla kıyamet gününde de onların ileri sürebilecekleri bir mazeret ve bir delilleri de olmayacaktır.

"Haberler" demektir. Onların getirecekleri delillere bu şekilde "haberler" denilmesi, onların bunları haber diye bildireceklerinden dolayıdır.

"Birbirlerine soru da sormayacaklar." Biri diğerine deliller ile ilgili bir şey soramayacak. Çünkü yüce Allah onların delillerini çürütmüş bulunmaktadır. Bu açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır. İbn Abbas da şöyle demektedir: "Birbirlerine soru soramayacaklar" yani onlar hiçbir delil ileri sürüp konuşamayacaklardır. O saatte, o vakitte "birbirlerine soru soramayacaklar" ve o anın dehşetinden dolayı ne cevap vereceklerini bilemeyeceklerdir.

Daha sonra ise yüce Allah'ın onların: "Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık." (el-En'âm, 6/23) diyeceklerini haber verdiği üzere cevap vereceklerdir, diye de açıklanmıştır.

Mücahid de dedi ki: Nesebleri ileri sürerek birbirlerinden bir şey işleyemeyeceklerdir. Biri diğerinden günahlarının bir bölümünü taşımasını isteye-meyecektir diye de açıklanmıştır ki, bu açıklamayı İbn İsa nakletmiştir.

"Ama kim" şirkten "teybe edip imana gelir" tasdik eder "ve salih amel işlerse"

farzları eda edip çokça da nafile işlerse "onun felah bulanlardan" yani bahtiyarlığa erenlerden "olması umulur."

Yüce Allah'ın kendi zatı hakkında kullandığı; "Umulur" lafzı vü-cub ifade eder. (Yani böyleleri kurtuluşa ereceklerdir). [\[93\]](#)

68. Rabbin dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçme yetkileri yoktur. Allah, şirk koştukları şeylerden yüce ve münezzehtir.

69- Rabbin kalplerinin ne gizlediklerini ve neyi açığa vurduklarını bilir.

70. O öyle Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur. Hem dünyada hem âhirette hamd yalnız O'nundur, hüküm de yalnız O'nundur. Siz zaten O'na döndürüleceksiniz.

"Rabbin dilediğini yaratır ve seçer* buyruğu müşriklerin tapındıkları ve şefaât için seçtikleri, ortak koştukları varlıklar ile alakalıdır. Yani şefaatte bulunacakları belirleme ve seçme hakkı Allah'a aittir, müşriklere ait değildir. Bu buyruğun el-Velid b, el-Muğire'nin: "Bu Kur'ân iki kasabanın birindeki büyük bir adama indirilmeli değil miydi?" (ez-Zuhurf, 43/31) demesine bir cevap olarak indiği söylenmiştir. el-Velid bununla kendisini ve bir de Taif ten, Urve b. Mes'ud es-Sakaff'i kastediyordu.

Bu âyet-i kerimenin yahudilere bir cevap olduğu da söylenmiştir. Çünkü onlar şöyle demişlerdi: Eğer Muhammed'e gönderilen elçi melek Cebrail'den başkası olsaydı, biz de Muhammed'e iman ederdik.

İbn Abbas dedi ki: Buyruk şu demektir: Rabbim yarattıklarından dilediğini yaratır ve onlar arasından dilediği kimseleri de kendisine itaat için seçer.

Yahya b. Sellâm da şöyle açıklamıştır: Yani Rabbim yarattıklarından dilediğini yaratır ve dilediği kimseyi de kendisine peygamber olmak üzere seçer, en-Nekkaş'ın naklettiğine göre de anlam şöyledir: Rabbim yarattıklarından dilediğini yaratır. Bundan kasıt Muhammed (sav)'dır. Ensarı da dini için seçendir.

Derim ki: el-Bezzar'ın Kîtab'ında merfu ve sahih bir rivayet olarak Hz. Ca-bir'den şöyle dediği kaydedilmektedir: (Peygamber -sav- buyurdu ki): "Yüce Allah peygamberler ve rasûller dışında ashabını bütün âlemler arasından seçmiş (ve üstün kılmış)tir. Ashabım arasından da benim için dört kişiyi seçmiştir. - Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'yi kastetmektedir.- Onları benim ashabım kılmıştır. Bununla birlikte bütün ashabımda da hayır vardır. Ümmetimi de diğer ümmetler arasından seçmiş (ve üstün kılmış)tir. Ümmetimden de benim için dört nesil seçmiştir." [\[94\]](#)

Süfyan b, Uyeyne, Amr b. Dinar'dan, o Vehb b. Münebbih'den, o babasından naklen yüce Allah'ın: "Rabbim dilediğini yaratır ve seçer" buyruğu hakkında, şöyle dediğini kaydetmektedir: Yani davarlar arasından koyun türünü, kuşlar arasından da güvercinleri (seçmiştir.)

Burada: "Ve seçer" buyruğu üzerinde tam bîr vakıf vardır. Ali b. Süleyman dedi ki: Bu tam bir vakıftır. (Ve hemen bu kelimedden sonra gelen): "Yoktur" lafzının "seçer" buyruğu ile nasb mahallinde olması mümkün değildir. Çünkü nasb mahallinde olsaydı, ona ait herhangi bir şey olmazdı. İşte bu ifadede de Kaderiye'nin kanaatleri reddedilmektedir, en-Nehhas dedi ki: "Ve seçer" buyruğunda mana tamam olmaktadır "ve rasülleri o seçer" demektir.

"Onların seçme yetkileri yoktur." Yani onların bizzat seçtikleri kimseleri o, peygamber olarak göndermez. Ebu İshak dedi ki: "Ve seçer" buyruğunda tam bir vakıf vardır ve tercih edilen budur. Bununla birlikte; "Yoktur" buyruğunun "seçer" buyruğu ile nasb mahallinde olması da caizdir. Buna göre de anlam şöyle olur: Kendilerinin seçme imkanına sahip oldukları şeyleri kendileri için seçer. el-Kuşeyrî dedi ki: Ancak sahih olan birinci görüştür. Çünkü (ilim adamları) yüce Allah'ın: "ve seçer" buyruğu üzerinde vakıf yapılacağını ittifakla kabul etmişlerdir. el-Mehdevî der ki: Ehl-i sünnet mezhebine daha uygun olan da budur. Yüce Allah'ın: "Onların seçme yetkileri yoktur" buyruğundaki: "Yoktur" herbir şeyi kapsayan umumi bir ne-fiydir. Yani kulun yüce Allah'ın kudreti ile kazandığı şeyler dışında seçebileceği hiçbir şey yoktur.

ez-Zemahşerî der ki: "Onların seçme yetkileri yoktur" buyruğu, yüce Allah'ın "ve seçer" buyruğunu açıklamaktadır. Çünkü bu, o dilediğini seçer, demektir. İşte bundan dolayı araya da atıf edatı girmemiştir. Mana da şöyle olur: Fiillerinde seçme yüce Allah'a aittir. O bu fiilleri seçmekteki hikmet yönlerini en iyi bilendir. O'nun mahlukatından hiçbir kimsenin, O'nun yerine bir tercihte bulunması mümkün değildir.

ez-Zeccâc ve başkaları İse buradaki; "Yoktur" lafzının "seçer" buyruğu ile nasbedilmiş olacağını mümkün görmektedirler. et-Taberî de: Onların geçmişte bir seçme yetkileri yoktu, fakat gelecekte böyle bir yetkileri vardır, diye bir anlamın ortaya çıkmaması için, diğer taraftan nefy ile bir söz geçmediğinden dolayı buradaki; 'nın nefy edatı olmasını kabui etmez.

el-Mehdevî dedi ki: Ancak böyle bir şey olması gerekmemektedir. Çünkü; hem hali, hem istikbali nefyeder. Tıpkı; gibidir, bundan dolayı bu edatın ameli gibi amel etmiştir. Diğer taraftan âyetler, Peygamber (sav)'in üzerfne, hakkında soru sorulan hususlara ve onların üzerinde ısrar ettikleri amellere dair -bu hususta doğrudan bir nass olmasa dahi- nazil oluyordu.

Taberî'ye göre âyetin takdiri şöyledir; O kendisine veli olmaları için yarattıklarından hayırlı olan kimseleri seçer, çünkü müşrikler mallarının hayırlılarını seçer ve bunu kendi ilâhlarına ayırırlardı. Yüce Allah da: "Rabbitu dilediğini yaratır ve seçer" diye buyurmaktadır. Yani kendi ilminde bahtiyar olacaklarını bildiği kimseleri mahlukatı arasından hidayet için seçer. Tıpkı müşriklerin mallarının iyilerini ilâhları için seçtikleri gibi.

Buna göre; akli eren varlıklar hakkında kullanılmış olup; anlamında bir mevsul isimdir, "Seçme"de mübteda olarak merfu olur,): Onların" da haberdır. Cümle de bütünüyle; nin haberidir. Bunun bir benzeri de bizim; " Zeyd'in babası gidiyor İdi" ifadesidir. Ancak bu açıklamada bir parça zaaf vardır. Zira sözde; 'nin ismine bir aid yoktur. Ancak bii hazfedilmiş aid takdiri halinde olabilir. Bu da uzak bir ihtimal olarak caiz olur.

et-Taberî'nin sözlerinin anlamına gelecek bir rivayet İbn Abbas'tan da gelmiştir. es-Sa'lebî dedi ki: "Yoktur", lafzı bir ncfy edatıdır, yani onların Allah'a karşı bir seçme yetkileri bulunmamaktadır. Bu daha doğrudur. Bu yönüyle Yüce Allah'ın: "Allah ve Rasûlü bir işi hükme bağladığında hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadına o işlerinde istediklerini yapmak hakları yoktur" (el-Ahzab, 33/36) buyruğuna benzemektedir. Mahmud el-Ver-rak dedi ki:

"istediğin her türlü ihtiyacında Rahman'a tevekkül et,

Muhakkak Allah hükmeder ve takdir eder.

Arş'm sahibi kulu hakkında bir şeyi murad etti mi,

Onu gelip bulur, kulun ise seçebilme yetkisi yoktur.

Bazen inaan sakındığı taraftan (gelen tehlike ile) helak olur gider,

Yüce Allah'a hamdolsun, (kimi zaman) sakındığı cihetten de kurtuluşa erer.'

Bir başka şair şöyle demektedir:

"Kul usanır durur, Rab ise takdir eder,

Zaman döner dolaşır, rızık paylaştırılmıştır.

Bütün hayırlar yaratıcımızın seçtiğindedir,

O'ndan başkasının seçtiklerinde ise kınama vardır, uğursuzluk vardır."[\[95\]](#)

İstihare Namazı:

Kimi ilim adamı şöyie demiştir: Dünya işlerinden herhangi bir işi yapmak üzere Yüce Allah'a o husus için iki rekat istihare namazı kılmadıkça kimse o işe kalkışmamalıdır. Kılacağı bu namazın ilk rekatinde Fatiha'dan sonra: "De ki: Ey kâfirler" (el-Kâfirun, 109/1) Süresi'ni ikinci rekatte de: "De ki; O Allah'tır, bir tektir. U(el-İhlas, 112/1) Süresi'ni okur. Kimi ilim adamı ise birinci rekatte yüce

Allah'ın: "Rabbim dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçme yetkileri yoktur..." âyetini ikinci rekatte ise: "Allah ve Rasûlü bir işi hükme bağladığında hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadına o işlerinde istediklerini yapmak hakları yoktur" (el-Ahzab, 33/36) âyetini okur. Hepsisi de güzeldir. Daha sonra selamın akabinde Buhârî'nin Sahih'inde, Cabir b. Abdullah'tan rivayet ettiği duayı okur. Cabir dedi ki: Peygamber (sav) bizlere bütün işlerde istihareyi -Kur'ân-ı Kerîm'den bir sûreyi öğretir gibi öğretiyor- ve şöyle diyordu: "Sizden herhangi bir kimse bir işi yapmak istedi mi, farzın dışında İki rekat kılıversin, sonra da şöyle dua etsin:

"Allah'ım, Senin İlmin ile Senden hayırlı olanı diliyorum. Kudretinle bana güç vermeni diliyor ve Senin büyük lütfundan istiyorum. Şüphesiz ki Sen kadırsın, benim gücüm yetmez. Sen bilirsin, ben bilmem. Sen bütün gizlilikleri bilersin. Allah'ım, eğer şu işimin dinimde, hayatımda ve işimin sonunda benim için hayırlı olduğunu biliyor isen -ya da: "dünya işimde ve âhiretimde" dedi- onu benim için mukadder kıl, benim için kolaylaşsın. Sonra da onu benim için bereketli kıl. Allah'ım eğer Sen bu işin dinimde, dünyamda yaşayışımda ve işimin sonunda -ya da dünyamda ve âhiretimde dedi- kötü olduğunu biliyor isen onu benden, beni de ondan uzak tut. Hayır nerdeyse onu benim için takdir buyur, sonra da beni ona razı kıl." Dedi ki: "Bu arada ihtiyacının ne olduğunu da söyler."[\[96\]](#)

Âişe (r.anha)'ın da, Ebubekir (r.a)'dan rivayetine göre Peygamber (sav) bir işi yapmak istedi mi: "Allah'ım benim için seç, benim için tercih et"[\[97\]](#)

Enes'in rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ey Enes, bir işi yapmak istedin mi o hususta yedi defa Rabbinden hayırlı olanı takdir etmesini dile. Sonra da öncelikle neyin kalbinde geçtiğine bir bak. Şüphesiz ki hayır oradadır."[\[98\]](#)

İlim adamları dediler ki; Bu kimsenin kalbinden bütün düşünceleri uzaklaştırması gerekir ki, herhangi bir işe kalbi meyletmesin. İşte o vakit öncelikle kalbinde geçene bakar ve ona göre amel eder. Yüce Allah'ın izniyle hayır oradadır. Şayet bir yolculuğa çıkmayı kararlaştıracak olursa, Rasûlullah (sav)'a uyarak perşembe ya da pazartesi gününe denk getirmeye çalışır.

Daha sonra yüce Allah şu hak buyruğu ile kendi zatını tenzih ederek şöyle buyurmaktadır: "Allah şirk koştukları şeylerden yüce ve münezzehtir." Şanı ve şerefi bundan pek yükseklerdedir.

"Rabbin kalplerinin ne gizlediklerini ve neyi açığa vurduklarını bilir."

İbn Muhaysın ve Humeyd burada geçen: "Gizlediklerini" buyruğunu "te" harfini

üstün, "kef" harfini de ötreli okumuştur. Bu husus daha önceden en-Neml Sûresi'nde (27/74. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah gizli ve açık olan herşeyi bildiğini, hiçbir şeyin kendisine gizli kalmadığını belirterek zatını şöylece övmektedir: "O, öyle Allah'tır ki kendisinden başka hiçbir İlâh yoktur. Hem dünya ve hem de âhirette hamd yalnız O'nundur, hüküm de yalnız O'nundur. Siz zaten O'na döndürüleceksiniz." Bu buyrukların anlamı daha önceden geçmiş bulunmaktadır. O tek başına bir ve tektir. Bütün hamdler, övgüler ancak O'nun içindir. O'ndan başkasının hükmü yoktur. Kimse hüküm koyamaz, dönüş yalnız O'nadır, [\[99\]](#)

71. De ki: "Ne dersiniz? Eğer Allah kıyamet gününe dek üzerinize geceyi kesintisiz sürdürürse, Allah'tan başka size aydınlık getirecek kimdir? Hâlâ dinlemeyecek misiniz?"

72. De ki: "Ne dersiniz? Eğer Allah kıyamet gününe kadar üzerînl-ze gündüzü kesintisiz sürdürürse Allah'tan başka sîze içinde rahat bulacağınız geceyi getirecek ilâh kimdir? Hâlâ görmeyecek misiniz?1'

73. Geceyi ve gündüzü sizin için sükûn bulaşınız ve lütfundah ara-yasınız diye yaratmış olması, Onun rahmetindendir. Olur ki şükredersiniz.

"De ki: Ne dersiniz? Eğer Allah kıyamet gününe dek üzerinize geceyi kesintisiz sürdürürse" daimi kıllarsa, demektir. Şair Tarafe'nin şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Yemin olsun, ki benim işim, benim için karanlık değildir, Gecem de gündüzüm de benim için ebedi değildir."

Şam yüce Allah, nimetlerine karşılık şükürlerini edâ etmeleri için, geçim sebeplerini hazırlamış olduğunu beyan etmektedir.

"Allah'tan başka size aydınlık getirecek kimdir?" Aydınlığında geçimi nizi arayacağınız bir ışığı kim getirir size? Şöyle de açıklanmıştır: Geçim yollarını ve sebeplerini görmenizi sağlayacak ve mahsûllerin ve bitkilerin yetişmesini gerçekleştirecek bir gündüzü kim getirir?

"Hâlâ" anlayacak ve kabul edecek şekilde "dinlemeyecek misiniz?"

"De ki: Ne dersiniz? Eğer Allah kıyamet gününe kadar üzerinize gündüzü kesintisiz sürdürürse Allah'tan başka size içinde rahat bulacağınız" yorgunluktan dinlenip sükûn bulacağınız "geceyi getirecek ilâh kimdir? Hâlâ" başkasına ibadet etmekle işlediğiniz hatayı "görmeyecek misiniz?" Eğer gece ve gündüzü O'ndan başka getirmeye kimsenin gücünün yetmediğini kabul ediyorsanız, ne diye O'na başkalarını ortak koşuyorsunuz?

"Geceyi ve gündüzü sizin için onda" yani her ikisinde, demektir. Zamirin zamana yani gece ve gündüze ait olduğu da söylenmiştir. "Sükûn bulaşınız ve lütfundan" o vakit O'nun rızkından -yani gündüz vaktinde demek olup hazfedilmiştir "arayasınız diye yaratmış olması, O'nun rahmetindendir. Olur ki şükredersiniz." [\[100\]](#)

74. O gün onlara: "İddia ettiğiniz ortaklarım nerede?" diye seslenecektir.

75. Her ümmetten birer şahit çıkarır ve deriz ki: "Haydi delilinizi getirin!" Böylece hakkın gerçekten Allah'ın olduğunu bilecekler ve iftira edegeldikleri şeyler de önlerinden kaybolup gidecektir,

"O gün onlara: İddia ettiğiniz ortaklarım nerede? diye seslenecektir"

Yüce Allah'ın burada zamiri tekrarlaması iki durumun (62. âyet-i kerimede sözü edilen hal ile buradaki halin) farklı oluşundan dolayıdır. Bir defa onlara seslenilir ve: "İddia ettiğiniz ortaklarım nerede?" denilir. Onlar da putlara dua ederler, fakat onların dualarına cevap verilmez. Böylece onların şaşkınlıkları da ortaya çıkacaktır. Daha sonra bir defa daha onlara seslenilecek ve bu sefer de ses çıkarmayacaklardır. Bu ise hem bir azarlama, hem de hor-luklannın daha bir artması demektir. Buradaki sesleniş Allah tarafından değildir. Çünkü yüce Allah: "Kıyamet gününde Allah onlarla konuşmaz." (el-Bakara, 2/174) buyruğunda açıklandığı gibi, kâfirlerle konuşmayacaktır. Ancak yüce Allah, onları azarlayacak ve yaptıklarını başlarına kakacak kimselere Cböyle demelerini) emredecek ve hesap verme konumunda onlara karşı delilini ortaya koyacaktır.

Bu azarın yüce Allah tarafından yapılacağı ihtimali de vardır. Yüce Allah'ın: "Allah onlarla konuşmayacaktır" buyruğu: 'Yıkılın içerisine Bana da söz söylemeyin" (el-Mu'minun, 23/108) diye kendilerine söyleneceği vakit tecelli edecektir. Yüce Allah'ın burada: "Ortaklarım" diye buyurması, onların bu ortaklara kendi mallarından belli bir pay ayırmış olmalarından dolayıdır.

"Her ümmetten birer şahit çıkarırız." Mücâhid'den gelen rivayete göre birer peygamber çıkarırız, demektir. Bunların âhiretteki adaletli şahsiyetler olduğu da söylenmiştir. Bunlar kullara karşı dünya hayatındaki amellerinin ne olduğunu belirterek kullara karşı şahitlik edeceklerdir. Ancak birinci görüş daha güçlüdür, çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Her ümmetten birer şahit getirip bunlara karşı da seni şahit göstereceğimiz zaman halleri nice olur?" (en-Nisa, 4/41) Her ümmetin şahidi de ona karşı şahidlik edecek rasûlüdür. (Ayetteki lafzıyla): Şehid (sahid) hazır bulunan demektir. Yani Biz, onlara gönderilmiş olan rasûllerini de huzura getirmiş olacağız.

"Ve deriz ki: Haydi delilinizi" hüccetinizi, belgenizi "getirin. Böylece hakkın gerçekten Allah'ın olduğunu bilecekler." Yani peygamberlerin getirdiklerinin doğru olduğunu bilecekler "ve iftira edegeldikleri şeyler de önlerinden kaybolup gideceklerdir." Yüce Allah'a yalan uydurarak, onun ile birlikte kendilerine ibadet olunan başka ilâhlar vardır, şeklindeki iftiraları ile uydurma ilâhlar önlerinden kaybolup gidecek; batıl oldukları ortaya çıkacaktır. [\[101\]](#)

76. Gerçekte Karun Musa'nın kavminden idi. Fakat onlara karşı azgınlık etti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki onların anahtarları dahi güç sahibi bir topluluğa ağır gelirdi' Hani kavmi ona şöyle demişti: "Şımarma, çünkü Allah şımaranları sevmez."

77. "Allah'ın sana verdiği ile âhiret yurdunu ara! Dünyadan da nasibini unutma! Allah sana ihsan ettiği gibi sen de İhsan et! Yeryüzünde de fesad isteme. Çünkü Allah fesad çıkaranları sevmez."

"Gerçekte Karun, Musa'nın kavminden idi" buyruğundaki önce yüce Allah: "Size verilen herşey dünya hayatının bir geçimliği ve bir süsüdür." (el-Kasas, 28/ĞÖ) diye buyurmuştu. Şimdi de Karun'a bu geçimlik ve bu süsün verilmiş olduğu, onun bunlara aldandığı, bunların Firavun'u Allah'ın azabından korumadığı gibi Karun'u da korumadığını açıklamaktadır. Siz ey müşrikler, sayınız da, malınız da Karun ve Firavun'dan fazla değildir. Fira-vun'a askerlerinin ve mallarının faydası olmadı, Karun'a da Musa'ya akrabalığının da, hazinelerinin de bir faydası olmadı.

en-Nehaî, Katade ve başkaları dediler ki: Karun, Musa'nın öz amcasının oğlu idi. Karun'un geriye doğru nesebi şöyle idi; Karun b. Yeshur, b. Kahes, b. Lavî, b. Ya'kub. Musa da ibn İmran b. Kahes idi.

İbn İshak dedi ki; O anne baba bir Musa'nın amcası idi. Teyzesinin oğlu olduğu da söylenmiştir. Karun ismi ucme (Arapça olmayan bir isim) ve ma-rife olduğundan ötürü munsarîf değildir. Arapça olmayıp faul vezninde olan kelimelerin başına elif lam gelmesi, güzel olmuyorsa, marife halinde mun-sarîf olmaz, nekre halinde munsarîf olur. Şayet başına elif lam'ın gelmesi güzel olursa, eğer tavus ve râkûd gibi müzekker isim ise munsarîf olur. ez-Zec-cac dedi ki: Şayet, Karun "O şeyi ona eş kıldım" tabirinden geliyor olsaydı, munsanf olması gerekirdi.

"Fakat onlara karşı azgınlık etti." Onun azgınlığı, elbisesini bir karış uzun yapması idi. Bu açıklamayı Şehr b. Havşeb yapmıştır. Hadiste de şöyle buyrulmaktadır: "Yüce Allah azgınlık ederek, elbisesini sürükleyene (rahmet

nazarı ile) bakmaz."[\[102\]](#)

Bir diğerk görüşe göre onun azgınlığı yüce Allah'ı inkâr ederek kâfir olmasıdır. Bu açıklamayı ed-Dahhâk yapmıştır. Azgınlığının mal ve evlâdının çokluğu sebebiyle onları hafife alıp küçümsemesi olduğu da söylenmiştir ki; bu da Katade'nin görüşüdür. Bir diğerk görüşe göre onun azgınlığı, yüce Allah'ın kendisine vermiş olduğu hazineleri bilgi ve bu husustaki becerisi dolayısıyla kendi kendisine nisbet etmesi idi. Bunu da İbn Bahr söylemiştir.

Azgınlığının; "Eğer peygamberlik Musa'ya, kurban kesme yeri ve kurban da Harun'a ait ise, peki ya benîm neyim var?" demesi olduğu da söylenmiştir.

Rivayet olunduğuna göre Musa, İsrailoğullarıyla birlikte denizi aşırp risa-let Musa'ya, habr'lık (alimlik) Harun'a ait bir görev olunca, Harun kurbanı sunup onların arasında başkanlık konumuna yükselince -ki kurban Musa'ya ait bir görev idi, Musa onu kardeşine vermişti- Karun bu işten içten içe rahatsız oldu ve her ikisini de kıskandı. Musa'ya: Bütün işler sizin elinizde benim ise hiçbir şeyim yok. Ben ne zamana kadar sabredeceğim? dedi. Musa: Bu Allah'ın takdiridir deyince, Karun dedi ki; Allah'a yemin ederim bir mucize getirmediğin sürece seni tasdik etmeyeceğim. Bunun üzerine İsrailoğullannın başkanlarının herbirisine esasını getirmesini emretti. Bunları bir demet yapıp üzerinde vahyin nazil olduğu çadıra koydu. Bekçiler, geceleyin bu asaları koruyorlardı. Sabah olduğunda Harun'un esasının hareket edip yapraklarının yeşermiş olduğunu görüverdiler. Harun'a ait olan sopa badem ağacından idi. Karun: Bu iş, yapmış olduğun sihirden daha da şaşırtıcı bir şey değildir, dedi. Buna göre "onlara karşı azgınlık etti" buyruğunda dile getirilen "bağy: azgınlık" zulmün kendisi demektir,

Yahya b. Sellam ile İbnu'l-Müseyyeb dedi ki: Karun zengin birisi idi. İsrailoğulları üzerinde Firavun adına memurluk yapıyordu. Onlara, onlardan birisi olduğu hatde haksızlık etti ve zulmetti.

Yedinci bir görüş de şöyledir: İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Yüce Allah zina eden kimsenin recmedilmesini emredince, Karun fahişe bir kadına giderek ona bir miktar mal verdi ve Musa'nın kendisi ile zina ettiğine ve kendisini hamile bıraktığına dair iddiada bulunmasını sağladı. Bu iş Musa'ya çok ağır geldi ve İsrailoğulları için denizi yaran, Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına mutlaka doğru söyleyeceğine dair ona yemin ettirdi. Yüce Allah kadının yardımına yetişerek: Şehadet ederim ki sen suçsuzsun. Karun bana bir miktar mal verdi ve bu iddiada bulunmak için beni zorladı. Şüphesiz doğru söyleyen sensin, yalan söyleyen de Karun'dur, dedi. Bunun üzerine yüce Allah Karun'un işini Musa'ya havale etti. Yeryüzüne de Musa'ya itaat etmesi için emir verdi.

Karun, Musa'nın yanına geldiğinde o yeryüzüne; Ey arz onu al, ey arz onu al, diyordu. Arz da parça parça onu içine alıyor. Karun ise; Ey Musa! diye imdat istiyordu. Nihayet o, evi ve onun yolundan giden, onunla beraber oturup kalkanların hepsi yerin dibine geçti.

Yine rivayete göre yüce Allah Musa'ya; Kullarım senden yardım istediler. Sen onlara merhamet etmedin. Ancak Bana dua etselerdi, şüphesiz Beni yakın ve duaları kabul edici olduğumu göreceklerdi, dedi.

İbn Cüreyc dedi ki: Bize ulaştığına göre onlar her gün bir adam boyu kadar yerin dibine geçiyorlar. Kıyamet gününe kadar da yerin en aşağısına ulaşmayacaklardır. İbn Ebi'd-Dünya da "Kitabu'l-Faraç" adlı eserde şunu zikretmektedir: Bana İbrahim b. Râşjd anlattı, dedi ki: Bize Dâvûd b. Mehran anlattı: Dâvûd, el-Velid b. Müslim'den, o Mervan b. Cünah'tan, o Yunus b. Mey-sere b. Halbes'den dedi ki: Karun denizin karanlıklarında Yunus ile karşılaştı. Bunun üzerine Karun, Yunus'a şöyle seslendi: Ey Yunus, Allah'a tevbe et. Şüphesiz ki atacağın ve böylelikle kendisine döneceğin İlk adımında O'nu bulacaksın. Bunun üzerine Yunus ona: Peki seni tevbe etmekten alıkoyan ne oldu? dedi. Şu cevabı verdi: Benim tevbemin kabulü yetkisi amcamın oğluna havale edilmişti, o da benim tevbemi kabul etmedi. Haberde nakledildiğine göre Karun yedinci arzın dibine ulaşacak olursa, İsrafil de Sûr'a üfüre-cektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

es-Süddî dedi ki: Bu fahişe kadının adı Seberka idi. Karun ona ikibin dir hem vermişti, Katade dedi ki: Karun, Musa ile birlikte denizi geçmişti. Tevrat'ta suretinin güzelliğinden dolayı "el-münewer" diye adlandırılıyordu. Fakat Samiri münafıklık ettiği gibi o Allah'ın düşmanı da münafıklık etti.

"Bi2 ona öyle hazineler vermiştik ki..." Ata dedi ki: O, Yusuf (a.s)'ın hazinelerinin bir çoğunu bulmuştu. el-Velid b. Mervan ise: O kimya ilmi ile uğraşırdı, demiştir.

"Onların anahtarları" buyruğunda; onun ismi ve haberi; nın sılası içerisinde. Bu da "vermiştik" in mefulüdür. en-Nehhas dedi ki: Ben Ali b. Süleyman'ı şöyle derken dinledim: Kûfelilerin sıralar ile ilgili söyledikleri ne kadar çirkindir. Çünkü; ile benzerlerinin sılası ile kendilerinde amel ettiklerinin olması caiz değildir. Kur'ân-ı Kerîm'de de "onların anahtarları" buyruğu vardır. "Anahtarlar (anlamındaki mefâtîh)" in tekili esreli olarak; diye gelir. Bu da kendisi ile açılan, açma aleti (anahtar) demektir. Tekili diye kullanan, çoğulunu da; diye getirir. Bunların "hazineler" olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre de tekili üstün olarak; diye gelir.

"...güç sahibi bir topluluğa ağır gelirdi." Bu hususta yapılmış en güzel açıklama

şudur: Bu anahtarlar güçlü kuvvetli kimseleri bile ağır olduklarından dolayı - yana doğru meyi ettirirdi. Buyruk; "Güçlü kuvvetlileri (ağırlığından ötürü) meyi ettirirdi" şeklinde olmakla birlikte, "te" harfi üstün okununca bu sefer (fiilin mefulü olan "güçlü kuvvetli kimseler" anlamındaki) ismin başına "be" gelmiştir. Nitekim: "O meşakkati giderir" denildiği gibi (aynı anlamda); da denilebilir. Dolayısıyla burada buyruk "Güç sahibi bir topluluğa ağır gelirdi" denilmiştir. Bu durumda güç sahibi olan topluluk, ağır olduklarından zorlanarak onları kaldırıyordu, denmiş olur. Bu da bizim; Bizimle kalk (ya da: kalkalım" dememize benzer. Zorlukla kalktı, kalkar, zorlukla kalkmak" denilir. Şair şöyle demektedir:

"Arkası dolayısıyla (ağır geldiğinden) zor kalkar ve kalkışında yan yatar, Yakıtımdan yavaş yürüdü mü de şaşkına çevirir."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Aldım, fakat malik olamadım; eğildim, fakat kalkamadım,

Sanki ben zaman uzayıp gittiğinden dolayı zincire vurulmuş gibiyim."

Bana ağır geldi" demektir. Açıklama İbn Zeyd'den nakledilmiştir. Ebu Ubeyde dedi ki: Allah'ın Güç sahibi bir topluluğa ağır gellrdi" buyruğu kalbedilmiş bir ifadedir ve; "Güç sahibi topluluk onu 2or kaldırırdı" anlamındadır. Ebu Zeyd dedi ki: "Yükü kaldırdım" denilir. Şair de şöyle demiştir:

"Biz, bizden sonra gelen birini (halef) bulduk, ne kötü bir haleftir ki; O yükü kaldırdı mı duran bir köledir."

Birinci açıklama İbn Abbas, Ebu Salih ve es-Süddî'nin görüşlerinin anlamını ifade eder. el-Ferrâ'nın görüşü de budur, en-Nehhas da onu tercih etmiştir. Bu da; "onu götürdüm" anlamında; ile denilmesi, "onu getirdim" anlamında da; ile demeye benzer. İşte "onu kaldırdım" anlamında; demek de böyledir,

Arapların: Onun benim yanımda, onu üzecek ve ona ağır gelecek sözler vardır" ifadelerine gelince, bu ifadelerde itba' (sonraki kelimenin bir öncekine uydurulması) söz konusudur. Aslında; demek gerekirdi. Bunun bir benzeri de; Yemek bana afiyet verdi" ile; "İlgili ilgisiz herşey onu yakaladı (hatırına geldi)" demek gibidir. Bir görüşe göre bu kelime uzaklık anlamındaki; den alınmıştır. Şâirin şu beyi tinde de bu anlamdadır:

"Onlar bizden uzaklaşıyorlar amma uzaklaşmıyor sevgileri bizden, Nerede olurlarsa olsunlar kalb(imiz) onların tutsağıdır."

Budeyl b. Meysere bu lafzı "ya" harfi İle; diye okumuştur. "O, güçlü kuvvetli topluluktan birisine ağır gelir" yahut da "anılan..." demek olur ki; bu da manaya hamledilerek böyle gelmiştir. Ebu Ubeyde dedî kî: Ru'be b, el-Accâc'a:

"Onda siyahlıktan ve siyah beyazlıktan çizgiler vardır, Sanki o, derideki baras hastalığının beyazlığı gibidir."

diye söylediği beyiti hakkında şunları dedim: Eğer çizgileri kastetmişsen; eğer siyahlığı ve siyah ve beyaz çizgileri kastediyorsan; (L*tf) demen gerekirdi. O: Ben bunların hepsini kastetmiştim, diye cevap verdi.

"Biri diğerinin gücüne güç katan topluluk" demek olan "el - us be" hakkında onbir görüş vardır:

1- Üç adam demektir. Bu İbn Abbas'ın görüşüdür.

2- Yine ondan gelen rivayete göre üçten ona kadardır.

3- Mücahid dedi ki; Burada usbe yirmiden, yirmi beş kişiye kadardır.

4- Yine ondan gelen rivayete göre ondan onbeşe kadardır.

5- Ondan gelen bir başka rivayete göre beş ile on arasındır. Birinci rivayeti es-Sa'lebî, ikincisini el-Kuşeyrî ile el-Maverdî, üçüncüsünü el-Mehdevî zikretmiştir.

6- Ebu Salih, el-Hakem b. Uteybe, Katade ve ed-Dahhak kırk adamdır, demişlerdir.

7- es-Süddî'ye göre on ile kırk arasındır. Yine Katade de böyle demiştir.

8- İkrime dedi ki: Kimisi kırk, kimisi yetmiş adamdır demiştir. Bu aynı zamanda Ebu Salih'in görüşüdür. O, usbe yetmiş adamdır demiştir. Bunu da el-Maverdî zikretmiştir. Birincisini de ondan es-Sa'lebî nakletmektedir,

9- Altmış adam da denilmiştir. Said b. Cübeyr de altı veya yedi kişidir, der.

10- Abdurrahman b. Zeyd: Üç ile dokuz arasındır demiştir ki, nefer de bu demektir.

el-Kelbî dedi ki: Yusuf'un kardeşlerinin; "Biz güçlü bir topluluk (usbe) olduğumuz halde" (Yusuf, 12/8) sözleri dolayısıyla on kişidir. Mukatü de böyle demiştir.

Hayseme dedi ki: Ben İncil'de şunu gördüm: Karun'un hazinelerinin anahtarları alınları ve ayakları beyaz akmış katır yükü idi. Ağır olduklarından dolayı bu bineklere ağır gelirdi. Bu anahtarların hiçbirisi de bir parmaktan daha büyük değildi. Bu anahtarların herbirisi bir hazine mal içindi. Eğer o hazine Basra ahalisine paylaştırılacak olsaydı, onlara yeterli gelirdi.

Mücahid dedi ki: Anahtarlar deve derisinden idi. Hafif olmaları için inek derisinden yapıldıktan da söylenmiştir. Bineğine binecek olursa, bu anahtarlar onunla birlikte -el-Kuşeyrî'nin naklettiğine göre- yetmiş kahra yükletilir-di. Kırk katıra yükletildiği de söylenmiştir. Bu da ed-Dahhak'ın görüşüdür. Yine ondan gelen rivayete göre anahtarlarından kasıt kaplarıdır. Ebu Salih de böyle demiştir: Anahtarlardan kasıt hazinelerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Hani kavmi" yani es-Süddî'nin dediğine göre İsrailoğullarından iman edenler

"ona şöyle demişti..." Yahya b. Sellâm dedi ki: Burada kavminden kasıt, Musa (a.s)'dır. el-Ferrâ da şöyle demiştir: Bu çoğul isim olmakla birlikte tek kişi kastedilmiştir. Yüce Allah'ın: "Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine... dediler" (Âl-i İmran, 3/173) buyruğu gibidir. Burada önceden de geçtiği gibi diyen kişi sadece Nuaym b. Mes'ud'dur.

"Şımarma!" Azgınlaşma! "Çünkü Allah şımaranları" azgınlaşanları "sevmez." Bu açıklamayı Mücahid ve es-Süddî yapmıştır. Şair de şöyle demiştir:

"Zaman beni sevindirecek olursa, şımaran birisi değilim,

Zamanın dönüp duran musibetleri karşısında da zaafa düşen birisi değilim."

ez-Zeccâc dedi ki: Sen malın dolayısıyla şımarma! Çünkü mal dolayısıyla şımaran bir kimse o maldaki hakkı ödemez. Mübeşşir b. Abdullah da şöyle demiştir: Şımarma! Bozulursun. Şair de şöyle demiştir:

"Eğer sen hiç durmadan bir emaneti eda ederken Diğerini yüklenirsen, (bu sefer) o emanetler seni şımartır."

İfsad eder, demektir,

Ebu Amr: (Bu kelime) "ağır borç altına girdi" demektir deyip az önce zikrettiğimiz beyiti zikretti. Yine; "Onu sevindirdi" anlamındadır. O halde bu fiil müşterek (birden çok anlam hakkında ortak olarak kullanılan) bir fiildir.

ez-Zeccac dedi ki; "Şımaranlar, sevinenler" ile aynı anlama gelir. Ancak el-Ferrâ bu ikisi arasında ayırım gözeterek şöyle demiştir: "Şımarıklık halinde oiantar" yani halen şımarıklık edenler demektir. ise "gelecekte şımaracaklar" anlamındadır, O ayrıca; "Tamah eden" ile "Tamah edecek olan" "Ölü" ile "Ölecek olan" lafızlarının da bu kabilden olduğunu iddia etmiştir. Ancak yüce Allah'ın şu buyruğu onun söylediğinin hilafına delil teşkil eder: "Muhakkak sen de öleceksin, hiç şüphesiz onlar da öleceklerdir." Burada görüldüğü gibi; diye buyurulmamıştır.

Mücahid de şöyle demiştir: "Şımarma" yani azgınlaşma "çünkü Allah şımaranları sevmez." İbn Bahr dedi ki: Cimrilik etme, çünkü Allah cimrilik edenleri sevmez, demektir.

"Allah'ın sana verdiği İle âhiret yurdunu araP Allah'ın sana verdiği dünyalık ile âhiret yurdu olan cenneti ara! Çünkü mü'mine layık olan dünya hayatında iken âhirette kendisine faydalı olacak yollarda harcamalarda bulunmaktır, zorbalık ve azgınlık uğrunda değil.

"Dünyadan da nasibini unutma" buyruğunun anlamı hakkında görüş ayrılığı vardır. İbn Abbas ve büyük çoğunluk (cumhur) şöyle demiştir: Sen dünyanda salih amel işlememek suretiyle ömrünü boşuna geçirme. Zira ancak âhiret için amel edilir. Dolayısıyla insanın dünyadan nasibi, ömrü ve o dünyadaki salih

amelidir. Bu açıklamaya göre ifade son derece büyük bir öğüt taşımaktadır. el-Hasen ve Katade ise şöyle demişlerdir: Sen helâlden istifade etmek ve helali talep etmek ve dünyada akıbetini göz önünde bulundurmak suretiyle, dünyadan payını almayı unutma, elden çıkarma!

Bu te'vile göre de buyrukta ona bir parça yumuşak ifade vardır ve onun canının çektiği işin ıslah edilmesi söz konusudur. Bu da, sert ifadelerden ötürü uzaklaşılr korkusu ile, kendisine öğüt veriiene karşı izlenmesi gereken bir yoldur. Bunu İbn Atiyye söylemiştir.

Derim kû Bu iki te'vili İbn Ömer şu sözlerinde bir arada zikretmiş bulunmaktadır: "Ebediyyen yaşayacakmtş gibi dünyanın için ekin ek, yarın ölecekmiş gibi âhiretin için çalış!" el-Hasen'den şöyle dediği nakledilmiştir: İhtiyacından arta kalanı önden gönder (hayır yollarında harca) ve sana yetecek kadarın; da yanında alıkoy.

Malik dedi ki: Bu, israfa gitmeksizin yemek ve içmektir. "Nasib"inden kastın kefen olduğu söylenmiştir. İşte bu kesintisiz bir öğüttür. Sanki şöyle demiş gibidirler: Sen şu kefen diye bilinen nasibin dışında, malının tümünü ter-kedip gideceğini unutma!

Şairin şu beyi ti de buna yakındır:

"Ömrün boyunca bütün topladıklarından payın,
içinde sarmalanacağın iki bez ve bir hanût (denilen kefen koku su) dur."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Önemli olan kanaattir. Hiçbir şeye değişme onu,
Büyük nimetler ondadır, beden rahatı ondadır.

Bütünöyle dünyaya malik olana bir bak,

Bir pamuk ile bir kefenden başka bir dünyalık beraberinde götürdü mü?"

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu hususta bana göre en güzel açıklama Katade'nin şu sözüdür: Sen helal olan nasibini unutma. İşte bu senin dünyadan alacağın nasibindir. Gerçekten, bundan da güzel ne vardır!

"Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de ihsan et." Allah sana nasıl nimetler bağışlamış ise sen de O'na öylece itaat et ve ibadet et. Şu hadisteki bu ifade de ihsanı anlatmaktadır; "İhsan nedir? (Peygamber buyurdu ki): "Allah'a onu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir." [\[103\]](#)

Bir görüşe göre burada yoksulları gözetme emri verilmiştir. İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu hususta pek çok görüşler vardır. Hepsinin ortak noktası Allah'ın nimetlerini, Allah'a itaat yolunda kullanmaktır. Malik dedi ki: İsrafa gitmeksizin yemek ve içmektir. İbnu'l-Arabî dedi ki: Görüşüme göre Malik bu sözleriyle ibadette ve kıt kanaat geçinmekte aşırı giden kimselerin görüşlerini reddetmek istemiştir.

Çünkü Peygamber (sav) tatlıları sever, bal (şerbeti) içer. Közde kızartılmış şeyleri yer, soğuk su içerdii.

Bu anlamdaki açıklamalar daha önce bir kaç yerde geçmiş bulunmaktadır.

"Yeryüzünde de fesad isteme!" Masiyet işleme! "Çünkü Allah fesâd çıkaranları sevmez." [104]

78. Dedi ki: "Bu bana ancak bende olan bir ilim dolayısıyla verilmiştir." O bilmedi mi kî şüphesiz Allah, ondan önce kuvvetçe kendisinden daha güçlü, topladıkları mal daha çok nice nesilleri helak etmiştir? Suçlulara günahları sorulmaz.

"Dedi ki: Bu bana ancak bende olan bir Uim dolayısıyla verilmiştir. "Bununla Tevrat bilgisini kastetmektedir. Rivayet olunduğuna göre insanlar arasında Tevrat'ı en çok okuyan ve Tevrat'ı en iyi bilen kimselerden idi. Musa (a.s)'ın Mîykât'a gitmek üzere seçtiği yetmiş ilim adamından birisiydi.

İbn Zeyd dedi ki; Yani bu mal bana O'nun benim faziletimi bilmesi ve benden razı olması dolayısıyla verilmiştir. Buna göre "bende olan" buyruğunun anlamı şu demek olur: Benim kanaatime göre yüce Allah bu hazineleri bana, bende bir fazilet dolayısıyla onları hakettiğimi bildiğinden dolayı vermiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu mal benim çeşitli ticaret ve kazanç yollarına dair bilgim dolayısıyla bana verilmiştir. Bu açıklamayı Ali b. İsa yapmıştır.

O, eğer yüce Allah ona bunca serveti kazanmayı kolaylaştırmamış olsaydı, bu malların toplanmayacağını bilmedi.

İbn Abbas dedi ki: Ben altın yapmaya dair sahip olduğum bir bilgiye binaen bana bu servet verilmiştir. O bununla kimya ilmine işaret etmektedir.

en-Nekkaş'ın naklettiğine göre Musa (a.s) ona kimya sanatının üçte birini, Yuşa'a üçte birini, Harun'a da üçte birini öğretmişti, Karun, Yuşa ile Harun'u -imani üzere olmakla birlikte- aldattı ve nihayet onların bildikleri kimya ilmini öğrendi. Böylece malları çoğalmış oldu.

Şöyle de denilmiştir: Musa kimyayı üç kişiye öğretti. Yuşa b. Nun, Kâlib b. Yufennâ ve Karun. ez-Zeccac ise birinci görüşü tercih etmiş ve onun kimya ile uğraştığını söyleyenlerin görüşlerini kabul etmemiştir. Çünkü kimya (yani basit ve değersiz madenleri altına çevirme bilgisi) batıldır, gerçeği yoktur. Yine denildiğine göre Musa kimyayı kızkardeşine öğretmişti. Kızkardeşi de Karun'un zevcesi idi. Musa'nın kızkardeşi de bu işi Karun'a öğretmişti. Doğrusunu. en iyi bilen Allah'tır,

"O bilmedi mi ki, şüphesiz Allah ondan önce kuvvetçe kendisinden güçlü,

topladıkları mal da daha çok nice nesilleri" geçmişteki kâfir ümmetle ri azab ile "helak etmiştir?" Eğer ma) bir fazilete delâlet etseydi, bu nesilleri helak etmezdi. Buradaki kuvvetten kastın araçlar, gereçler, destekleyici ve yardımcı kimselerin topluluğu olduğu da söylenmiştir. İfade şanı yüce Allah'ın Karun'u azarlaması sadedindedir. Yani Karun "bilmedi mi ki, şüphesiz Allah ondan önce kuvvetçe kendisinden güçlü, topladıkları mal daha çok nice nesilleri helak etmiştir?"

"Suçlulara günahları sorulmaz." Yani onlara mazeret belirtmelerini isteyen bir üslûpla soru sorulmaz. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Mazeret bildirerek (Rabblerini razı etmeleri) de istenmez." (er-Rum, 50/57); "Onlardan razı olunmaz (mazeretleri kabul edilmez.)" (Fussilet, 41/24) Ama yüce Allah'ın: "Rabbine andolsun ki, onların hepsine elbette soracağız." (el-Hİcr, 15/92) buyruğu dolayısıyla onlara azarlamak maksadıyla soru sorulacaktır. Bu açıklamaları el-Hasen yapmıştır.

Mücahid de şöyle demiştir: Melekler yarın günahkârları sormayacaklar, çünkü onlar simalarından tanınacaklardır. Günahkârlar yüzleri siyah, gözleri mavi haşredileceklerdir. Katade dedi ki: Günahkârlara, günahlarının açıkça ortada olması ve çokluğu dolayısıyla işledikleri günahlar hakkında soru sorulmayacaktır. Aksine onlar hesaplan görülmeden cehennem ateşine gireceklerdir. Bir başka açıklama da şöyledir: Bu ümmetin günahkarlarına dünyada azaba uğratılmış bulunan geçmiş ümmetlerin günahları sorulmayacaktır.

Denildiğine göre; helak edilmiş olan nesiller yüce Allah'ın günahlarına dair bilgisi dolayısıyla helak edilmişlerdir. Bundan ötürü onların günahlarının sorulmasınaihtiyac olmayacaktır. [\[105\]](#)

79. Derken ziyneti içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını İsteyenler dediler ki: "Keşke Karun'a verilen gibi, bize de verilseydi. Gerçekten de o büyük bir nasip sahibidir."

80. Kendilerine ilim verilenler ise dediler ki: "Vah size! İman edip salih amel işleyenler için Allah'ın sevabı daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur."

"Derken ziyneti içinde kavminin karşısına çıktı." Israiloğullarının karşısına bir bayram günü ziynet olarak gördüğü dünya hayatının metaından sayılan elbise, binek, süs eşyaları ve benzer şeylerle çıktı, el-öaznevî dedi ki: Bugün bir cumartesi günüydü.

"Ziyneti içinde" ziyneti ile anlamındadır. Şair dedi ki:

"İnsanların kalpleri Ölüm korkusuyla yerinden fırlayacak oldu mu, Bu sefer canlarını öfkeliendirecek yerlere dahi atarlar."

Burada "canlarıyla birlikte (atılırlar)" demektir.

O, üzerlerinde aspur ile boyanmış elbiseler bulunan, hizmetçilerinden yetmişbin kişi ile birlikte çıkmıştı. Elbiseleri aspura boyayan ilk kişi o olmuştur. es-Süddî ise bin tanesi beyaz kalırlar üzerinde akın eğerlerle ve arguvan-lı kadifelerle, bin beyaz carıye ile birlikte tıktı, demektedir. İbn Abbas dedi ki: O beyaz katırlar üzerinde çıkmıştı. Mücahid de: Üzerlerinde arguvan eğerler bulunan beyaz katanalar üzerinde çıkmıştı. Üzerlerinde aspurulu elbiseler vardıT Bu aspurulu elbiselerin ilk görüldüğü gündür.

Katade dedi ki: Üzerlerinde kırmızı örtüler bulunan dörtbin binek ile birlikte çıktı. Bu bineklerin bini beyaz katır olup üzerlerinde kırmızı kadifeler vardı. İbn Cüreyc dedi ki: Kendisi üzerinde arguvan bulunan beyaz bir katır üzerinde çıkmıştı. Beraberinde de yine kırmızı elbiseler giyinmiş ve beyaz katırlar üzerinde üçyüz carıye vardı, İbn Zeyd dedi ki: Üzerlerinde aspurulu elbiseler bulunan yetmişbin kişi İle birlikte çıktı, el-Kelbî dedi ki: O yüce Allah'ın Musa'ya cennetten İndirmiş oiduğu yeşil bir elbiseyi giyinerek çıkmıştı. Karun bu elbiseyi Musa (a.s)'dan çalmıştı. Cabir b. Abdullah (r.a) dedi ki: Onun ziyneti kırmızı idi.

Derim ki: Kırmızı arguvan gibi kırmızı bir boyadır. Arguvan da sözlükte kırmızı boya demektir. Bunu da el-Kuşeyrî zikretmiştir.

"Dünya hayatını İsteyenler dediler ki: Keşke Karun'a verilen gibi bize de verilseydi. Gerçekten de o büyük bir nasib sahibidir." Ona dünyadan çok büyük bir pay verilmiştir.

Şöyle denilmiştir: Bu sözler o dönemin mü'mirilerinin sözleridir. Onlar dünyayı arzulayarak serveti gibi mala sahip olmayı temenni etmişlerdi. Bir diğer görüşe göre bu, âhirete iman etmeyen, âhireti de arzulamayan kâfir olan bir topluluğun sözüdür.

"Kendilerine ilim verilenler ise" ki bunlar İsrailoğullannın hahamları idiler. Onun yerinde olmayı temenni eden kimselere "dediler kîs Vah sîze! îman edip salih amel işleyenler için Allah'ın sevabı" yani cennet "daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur." Yani salih ameller ancak onlara verilir yahutta âhirette cennet ancak Allah'a itaat üzere sabredenlere verilir. Burada; "O" (tekil dişi) zamirinin kullanılabilmesi yüce Allah'ın; "Allah'ın sevabı" buyruğu ile âhiretin kastedilmiş olmasındandır.[\[106\]](#)

81. Sonra Biz, onu da evini de yere geçirdik. Allah'a karşı ona yardım edecek bir

topluluğu yoktu. Kendisi de yardım edebileceklerden olmadı.

82. D n onun yerinde olmayı temenni edenler, sabah şöyle diyorlardı: "Vay, demek ki Allah kullarından dilediğine rızkı genişletir ve daraltır! Eğer Allah bize lütfetmeseydi, bizi de elbette yere geçirirdi. Vay, demek ki k firler ıslah olmazlar!"

"Sonra Biz, onu da, evini de yere geçirdik" buyruğu ile ilgili olarak Mu-katil dedi ki: Musa yere emredip de, yer onu yutunca  srailo ullan: Musa'nın onu helak etmesi, malına mirasçı olması içindir, dediler. Çünkü Karun onun amcasının oğlu idi. Bunun  zerine yüce Allah Karun'u, evini, bütün mallarını da    gün sonra yerin dibine geçirdi. Yüce Allah, Musa'ya şunu vahyet-ti: Ben, senden sonra yeryüzüne kimseye itaat etmesi emrini ebediyyen bir daha vermeyece im.

"Yer, yerin dibine geçti, geçer, yerin dibine geçmek" denilir. Yerin içinde gitti, kayboldu demektir, "Allah onu yerin dibine geçirdi" denilir. Yani onun içinde kayboldu. Yüce Allah'ın: "Biz onu da, evini de yere geçirdik" buyruğu da bu şekilde kullanılmıştır. "O yerin dibine geçti" denildiği gibi, "yerin dibine geçirildi" de denilir. "Ay tutulması" demektir. Sa'leb dedi ki; "Güneş tutuldu"; Ay tutuldu" demektir. En güzel söyleyiş ve kullanım budur. "Noksanlık" demektir, mesela; "Filan kişi noksanlı a razı oldu" denilir.

"Allah'a karşı ona yardım edecek bir topluluğu" bir cemaati, bir takım kimseleri "yoktu. Kendisi de yardım edilebileceklerden olmadı." Onun başına inen yerin dibine geçmek azabına karşı kendisini koruyabilenlerden olmadı. Rivayet edildiğine göre Karun her gün bir adam boyu yerin dibine geçmektedir. Nihayet yerin en alt tabakasının dibine ula aca ında  srafil S r'a  f rm   olacaktır. Bu daha önceden geçmişti. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"D n onun yerinde olmayı temenni edenler" böyle bir temennide bu lunmaktan ötürü pişman olmaya ba ladılar ve sabah olunca şöyle demeye koyuldular: "Vay demek ki Allah..." buyruğundaki "vay" pişmanlık ifade eden bir edattır. en-Nehhas dedi ki: Bu hususta yapılmış en güzel açıklama el-Ha-lil, Sibeveyh, Yunus ve el-Kisa 'nın su açıklamalarıdır: Bunlar ya kendileri uyandılar veya uyarıldılar. Bunun  zerine: "Vay..." dediler. Pişmanlık duyan, Arapça konuşan bir kimse pi manlı ı esnasında "Vay" der,

el-Cevher  dedi ki: Vay, bir teaccüb lafzıdır. Mesela; Vay sana ve vay Abdullah'a" denilir. Bazen "vay"  eddeli ya da şeddesiz; ın başına gelir ve; "Vay demek ki Allah..." denilir. el-Halil dedi ki: Burada "vay" ayrı bir lafzdır, önce "vay" denilir, sonra da yeni bir başlangıç yapılarak; denilir.

es-Sa'lebî dedi ki: el-Ferra dedi ki: Bu bir takrir (muhabata) sözü söyletme) ifadesidir. Bir kimsenin: "Allah'ın san'atını ve İhsanını görmez misin?" demeye benzer. Onun naklettiğine göre bedevi Arap bir kadın kocasına: "Nerde oğlun vay sana" deyince, kocası da Vay görmüyor musun? o evin arkasındadır" diye cevap vermiş.

İbn Abbas ve el-Hasen derler ki: Vay sana!" kelimesi hem ibtida hem de tahkik ifadesidir. Bunun (buyruktaki ifadenin) takdiri de şöyledir: Muhakkak Allah rızkı yayar, Bir görüşe göre bu; " Dikkat et, bunu yapmayacak mısınız?" sözlerindeki; uyarma (tenbih) edatı ile "İmdi" sö-r zündeki gibidir. Şair şöyle demiştir:

"İkisi benden (kendilerini) boşamamı istedi, çünkü gördüler malımın azaldığını,

Siz ikiniz bana bu işi kabul etmeyerek geldiniz, Vay! Demek ki malı olan sevilir. Fakir düşen de bir zaruret hayatı sürer."

Kutrub dedi ki: Bunun aslı; Vay sana" şeklindedir. Bunun "lam" harfi düşürüldükten sonra hitab için gelen "kef" de "vay"a ilave edilmiştir. Amere dedi ki:

"Andoİ3im nefaim e şifa oldu, hastalığım dan iyileştirdi, Atlıların: Vay sana Anter! İleri atılaana demeleri."

Ancak en-Nehhas ve başkaları bunu kabul etmeyerek şöyle demişlerdir; Böyle bir mana doğru olamaz, çünkü (bu buyrukta sözü edilen) topluluk kimseye hitab etmiyordu kî ona: "Vay sana" desinler. Hem böyle olsaydı, o takdirde 'in hemzesinin esreli olması gerekirdi. "Lam'ın den hazfe-dilmesi de caiz oLmaz.

Kimisi de şöyle demiştir: İfadenin takdiri: "Vay sana, sen şunu bil ki..." şeklinde olup "bil" emri takdir edilmiştir. İbnu'l-A'râbî dedi ki: "Vay demek ki Allah" buyruğu "şunu bil ki" demektir. Anlamının; "görmedin mi ki Allah..." şeklinde olduğu da söylenmiştir.

el-Kutebî dedi ki: Bunun anlamı Himyerlilerirt şivesinde; "sana rahmet olsun"dur. el-Kisaî dedi ki: "Vay"da teactüb manası vardır. Yine ondan "vay" üzerinde vakıf yaptığı ve bu bir tefeccü' (karşı karşıya kalınan faciayı dtie getirme) kelimesi olduğunu söylediği rivayet edilmiştir.

Bu lafzı diye kabul edip de "kef" üzerinde vakıf yapanların, bu okuyuşlarının anlamı şu olur: Hayret et! Çünkü yüce Allah rızkı yayar ve yine hayret et, çünkü kâfirler iflah olmaz. Bu durumda "kef'in isim değil bir hitab harfi olması gerekir. Çünkü "vay" izafe olarak kullanılan lafızlardan değildir. Bunun muttasıl (kefe bitişik) olarak yazılması çokça kullanılması dolayısıyla kendisinden sonraki lafızla aynı şey kabul edilmesinden dolayıdır.

"Eğer Allah bize" iman ve rahmet ile "lütfetmeseydi" ve bizleri Karun'un izlemiş olduğu azgınlık ve şımarıklıktan korumamış olsaydı "bizi de elbette yere geçirirdi."

el-A'meş: "Eğer Allah bize lütfetmeseydi" anlamındaki buyruğu "Eğer Allah'ın üzerimizdeki lutfu olmasaydı" şeklinde okumuştur. Hafs da: "Bizi de elbette yere geçirirdi" anlamındaki buyruğu malum fiil olarak okumuş, diğerleri ise meçhul fiil olarak okumuşlardır. (Bizde yerin dibine geçirilmiş olurduk, anlamında.) Ebu Ubeyd'in tercih ettiği okuyuş budur. Abdullah'ın kıraatinde ise; "Elbette biz de yerin dibine geçirilirdik" şeklindedir, "Biz götürüldük" demek gibi. el-A'meş ve Talha b. Musarrif de böyle okumuşlardır.

Ebu Hatim cemaatin kıraatini şu iki sebep dolayısıyla tercih etmiştir: Birincisi yüce Allah'ın: "Sonra Biz onu da, evini de yere geçirdik" buyruğu, ikincisi ise: "Eğer Allah bize lütfetmeseydi" buyruğudur. O halde burada "bizi de elbette yere geçirirdi" fiilinin, ona en yakın ismin yüce Allah'ın adı olması dolayısıyla Allah'a izafe edilmesi en uygundur.

"Vay demek ki kâfirler" Allah nezdinde "iflah olmazlar." [\[107\]](#)

83. İşte âhiret yurdu) Biz onu yeryüzünde üstünlük sağlamak ve bozgunculuk yapmak istemeyenlere veririz. (Güzel) akıbet İse takva sahiplerininidir.

84. Kim iyilikle gelirse, onun İçin ondan hayırlısı vardır. Kim de kötülükle gelirse, kötülükleri işleyenlere ancak yaptıklarının karşılığı verilir.

"İşte âhiret yurdu!" yani cennet. Yüce Allah'ın böyle buyurması cenneti ta'zim ve şanının büyüklüğünü ifade etmek içindir. Yani işte orası, senin anılışını işittiğin ve vasıflan sana ulaşmış olan yurttur.

"Biz onu yeryüzünde üstünlük sağlamak" imana ve mü'minlere karşı üstünlük ve büyüklük taslamak "ve bozgunculuk yapmak" masiyetlerle amel etmek "istemeyenlere veririz."

Bozgunculuğun, masiyetlerle amel şeklindeki açıklaması İbn Cüreyc ve Mukatil'e aittir. İkrime İie Müslim el-Batîn İse fesad, haksız yere malı almaktır demişlerdir. el-Kelbî dedi ki: Fesad, Allah'tan başkasına ibadete davet etmektir. Yahya b. SelJam ise peygamberleri ve mü'minleri öldürmektir, demiştir,

"Güzel (akıbet) ise takva sahiplerininidir." ed-Dahhak: Cennet diye açıklamıştır. Ebu Muaviye de şöyle demiştir; Üstünlük sağlamak istemeyen kişi, dünyanın zilletinden korkmayan, dünya gücünde de başkalarıyla yarışmayan kimsedir. Allah nezdinde insanların en üstünü en çok mütevazî olanlarıdır ve yarın en güçlü ve aziz olacakları da bugün alçak gönüllülüğe en çok bağlı olan kimsedir.

Süfyan b. Uyeyne, İsmail b. Ebi Halid'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ali b. el-Huseyn bineğinin üzerinde giderken, ekmek parçalarını yiyen yoksulların yanından geçti. Onlara selam verdi, onlar da kendileriyle yemek yemeye onu davet ettiler, O da şu: "İşte âhiret yurdu! Biz onu yeryüzünde üstünlük sağlamak ve bozgunculuk yapmak istemeyenlere veririz." âyetini okudu. Sonra bineğinden inip onlarla beraber yedi ve: Ben sizin davetinizi kabul ettim, siz de benim davetimi kabul ediniz deyip onları evine götürdü. Onlara yemek yedirdi, onlara giyecek verdi ve gönderdi. Bunu Ebu Kasım et-Taberanî Süleyman b. Ahmed rivayet etti ve dedi ki: Bize Abdullah b. Ahmed b. Hanbel anlattı, dedi ki: Bana babam anlattı, dedi ki: Bize Süfyan b. Uyeyne anlattı, deyip hadisi zikretti.

"Âhiret yurdu" lafzının hem sevabı, hem de ikabı (cezayı) kapsadığı da söylenmiştir. Yani, bu âhiret yurdundan ancak takva sahibi olanlar istifade edebilir. Takvalı olmayanlara gelince, âhiret yurdu onların iyiliğine değil, zararlarına olacaktır. Çünkü böyle kimselere âhiret fayda sağlamayacak, zarar verecektir.

"Kim iyilikle gelirse, onun için ondan hayırlısı vardır." Bu buyruğa dair açıklamalar daha önceden en-Neml Sûresi'nde (27/89-90. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. İlerime dedi ki: Lâ ilahe illallah'dan hayırlı hiçbir şey yoktur. Buyruk; kim lâ ilahe illallah ile gelirse, onun için ondan bir hayır vardır, demektir.

"Kim de kötülükle" yani şirk ile "gelirse, kötülükleri işleyenlere ancak yaptıklarının karşılığı verilir." Yani ameline uygun ceza ile cezalandırılır. [\[108\]](#)

85- Sana Koranı farz kılan (Allah) elbette seni bir dönüş yerine geri çeviricidir. De ki: "Rabbîm, hidayette geleni ve apaçık sapıklıkta olanı daha İyi bilir."

86. Seri bu Kitabın sana verileceği ümidinde değildin. Ancak Rab-bînden bir rahmet olarak... O halde sen asla kâfirlere yardımcı olma.

87. Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra, sakın seni onlardan alıkoymasınlar. Ve Rabbine davet et, asla müşriklerden olma!

88. Allah İle birlikte başka bir İlâha dua (ve ibadet) etme! O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun vechinden başka herşey helak olacaktır. Hüküm yalnız O'nundur ve yalnız O'na döndürüleceksiniz.

"Sana Kur'ân'ı farz kılan (Allah) elbette seni bir dönüş yerine geri çeviricidir." buyruğu ile yüce Allah bu sûreyi, Peygamberi Muhammed (sav)'a, düşmanlarını kahretmiş olarak tekrar onu Mekke'ye geri döndüreceği müjdesi ile bitirmektedir. Bu buyrukla ona cennetlik olduğu müjdesi verilmek-tedir, diye de söylenmiştir.

Ancak birinci görüşü kabul edenler daha çoktur. Bu Cabir b. Abdullah, İbn Abbas, Mücahid ve başkalarının görüşüdür.

el-Kutebî dedi ki: Kişinin "dönüş yeri" onun beldesidir. Çünkü kişi oradan ayrılır, sonra tekrar geri döner.

Mukatil dedi ki: Peygamber (sav) takib edilir korkusuyla mağaradan geceleyin Medine'ye muhacir olarak ve Medine'ye giden yoldan başka bir yolu izleyerek çıktı. Medine'ye giden yola dönüp de el-Cuhfe'ye ulaşınca Mekke'ye giden yolu tanıdı, ona özlem duydu. Bunun üzerine Cebraîl ona dedi ki; Muhakkak Allah: "Sana Kur'ân'ı farz kılan, elbette seni bir dönüş yerine geri çeviricidir" diye buyuruyor. Mekke'ye -ona karşı üstünlük sağlamış olarak- seni geri çeviricidir, demektir.

İbn Abbas dedi ki: Bu âyet-i kerime el-Cuhre'de inmiştir. Ne Mekke'dir, ne de Medine.

Said b. Cübeyr de İbn Abbas'tan: "Bir dönüş yeri"nden kasıt ölümdür, dediğini rivayet etmektedir.

Yine Mücahid'den, İkrime, ez-Zührî ve el-Hasen'den şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Bu, şüphesiz seni kıyamet gününe döndürecektir, demektir. ez-Zeccac'ın tercih ettiği açıklama da budur. Mesela; "Benim ile senin aranda (hüküm) dönüş yerinde (mead'de) verilsin" denilir ki kıyamet günü verilsin demektir. Çünkü insanlar o günde canlı olarak döneceklerdir.

"Farz kılan" İndiren anlamındadır. Yine Mücahid'den, Ebu Malik ve Ebu Salih'ten "dönüş yerine" buyruğunun cennete diye açıkladıkları nakledilmiştir. Bu aynı zamanda Ebu Said el-Hudrî ve yine İbn Abbas'ın da görüşüdür. Çünkü Peygamber (sav) İsra gecesini cennete girmişti.

Çünkü babası Adem de oradan çıkartılmıştı diye de açıklanmıştır.

"De ki: Rabbim hidayetle geleni ve apaçık sapıklıkta olanı daha iyi bilir." Yani Mekke kâfirleri sana: Şüphesiz ki sen apaçık bir sapıklıktasın diyecek olurlarsa, sen de onlara; "Rabbim hidayetle geleni ve apaçık sapıklıkta olanı daha iyi bilir." O ben miyim yoksa siz misiniz? de.

"Sen bu Kitabın sana verileceği ümidinde değildin." Bizim seni bütün insanlara bir peygamber olarak göndereceğimizi, üzerine Kur'ân-ı Kerîm'i indireceğimizi bilmiyordun, "Ancak Rabbinden bir rahmet olarak..." ei-Kîsâî dedi ki: Bu istisna munkatî' bir ismâ olup lâkin (Rabbinden bir rahmet olarak sana indirildi) demektir.

"O halde sen asla kâfirlere yardımcı" destek ve arka çıkan "olma!" Bu buyruk bu sûrede daha önce de geçmiş bulunmaktadır,

"Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra seni sakın onlardan alıkoymasınlar."

Kasıt onların sözleri, yalanları ve eziyetleridir. Sen bunlara iltifat [\[109\]](#) etme, sen işine bak, emrotunduğunu yerine getir.

Ya'kub "Seni sakın alıkoymasınlar" anlamındaki buyruğun fiilini; ('iti' , 'aI) şeklinde "nûn" harfini sükûn ile okumuştur. Bu fiil; diye den müzari fiil olarak da okunmuştur. Bu da; onu alıkoydu, an-lamındadır/1^ Bu Kelb oğullarının bir şivesidir. Şair de şöyle demektedir:

"Onlar öyle kimselerdir ki başkalarını kendilerine (ilişmekten)

kılıçla engellemişlerdir, Susamış hayvanların burunlarının su kanallarından alıkonulduğu gibi."

"Ve Rabbine" tevhide "davet et!" Bu buyruk savaşmamayı ve ateşkesi ihtiva eder. Bütün bunlar (cihadı emreden) kılıç âyeti ile neshedilmişti. Bu âyetin nüzul sebebi ise Kureyşl İlerin Rasûlullah (sav)'ı kendi putlarını ta'zim etmeye davet etmesidir. İşte o sırada şeytan daha önceden (el-Hac, 22/52. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere Garanik ile ilgili sözleri katmaya çalışmıştı. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Allah İle birlikte başka bir ilâha dua etme!" Onunla birlikte başkasına ibadet etme! Çünkü "O'ndan başka hiçbir İlâh yoktur." Bu buyruk, O'nun dışındaki her türlü ma'budun nefyedildiğini ve yalnızca yüce Allah'a ibadetin sabit olduğunu ihtiva etmektedir.

"O'nun Vechi'nden başka herşey helak olacaktır." Mücahid dedi ki; Vec-h'inden başka; O'ndan başka anlamındadır, es-Sadık; dininden başka, diye açıklamıştır. Ebu't-Aliye ve Süfyan da şöyle demişlerdir: Kendisi ile yalnızca O'nun Vechi dilenen şeyler... (kalıcıdır) demektir. Yani sadece O'na yakınlaşmak maksadı ile yapılan ameller kalıcıdır. Şair der ki:

"Sayamadığım kadar çok günahattan dolayı mağfiret dilerim Allah'tan, O, ki kulların Rabbidir, yalnız O'nun Vechi (ona yakın olmak) kastedilir ve amel yalnız O'nadır."

Muhaimmed b. Yezid dedi ki: Bana es-Sevrî anlattı, dedi ki: Ben Ebu Ubey-de'ye yüce Allah'ın: "O'nun Vech'inden başka herşey helak olacaktır"

buyruğu hakkında sordum da: Onun yüce zatı demektir, dedi. Mesela; "Filanın insanlar arasında bir vechi vardır" derken, bir makamı vardır, demektir.

Dünyada da, âhirette de "hüküm yalnız O'nundur ve yalnız O'na döndürüleceksiniz."

ez-Zeccac dedi ki: "Onun vechi" müstesna olarak nasbedilmiştir. Eğer Kur'ân'dan başka bir yerde olsaydı, merfu olarak okunacaktı ve anlamı şöyle olurdu: O'nun Vechi dışındaki herşey helak olucudur. Şairin şu beyitin-de olduğu gibi:

"Herbir kardeşinden kardeşi ayrılır,
Yemin olsun ki el-Ferkadân (diye bilinen iki yaldız) dışında."
Yani el-Ferkadân dışında herbir kardeş, kardeşinden ayrılır,
"Yalnız O'na döndürüleceksiniz" yalnız O'na döneceksiniz, anlamındadır.
el-Kasas Sûresi burada bitmektedir. Hamd yüce Allah'a mahsustur. [\[110\]](#)

-
- [\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/253.
- [\[2\]](#) Burada merhum müfessir, hu fiilin ziyadesin ve başına hemze ziyadeli halinin aynı anlamı ifade ettiğine işaret ediyor.
- [\[3\]](#) Burada merhum mtlfessir bu fiilin harf-i cer gelmeden mePul almış gibi (lâzımı) bir mana taşıdığına işaret etmektedir.
- [\[4\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/253-257.
- [\[5\]](#) İbn Kesir, Tefsir, MÎ, 149.
- [\[6\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/257-263.
- [\[7\]](#) El-Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, IX, 218: senedi münkatı ve ravileri arasında zayıf kişi bulunduğu kaydıyla
- [\[8\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/263-269.
- [\[9\]](#) Müslim, II- 670; el-Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 288, 289.
- [\[10\]](#) Müslim, IV, 2229.
- [\[11\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/270-274.
- [\[12\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/274-276.
- [\[13\]](#) ed-Deylemî, el-Firdevs, I, 255.
- [\[14\]](#) Benzer bir rivayet: e!-Kudaî, Müsnedu'sŞikâb, I, 315.
- [\[15\]](#) "... günah işlemiş olur" yerine: "...İslâm'dan çıkmış olur1" şeklinde: el-Heyseml, Mecma-uz-Zevaid, IV, 205, ravilerinden birisinin hal tercemesine rastlanmadığı kaydıyla.
- [\[16\]](#) Zorba (Cebbar) lafzına dair kısa bir açıklama tla bundan sonra 20. ayetin tefsirinde gelecektir.
- [\[17\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/276-279.
- [\[18\]](#) Darakutnî bu açıklamaları el-Mu'telifve'l-MuhtelifadU eserinde zikretmektedir. (İbn Ha-cer, Fethu'l-Bârt, VI, 428

- [19] Bu paragrafın daha Önce geçen 19, ayetteki "cebbar- zorba" lafzına dair bir açıklama olup, bu ayetle bir ilgisi olmadığı açıktır.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/279-281.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/282-283.
- [22] Müslim, I, 218; İbn Hibban, es-Sahih, III, 321, XVI, 224.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/283-286.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/286.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/286-287.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/287-288.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/288.
- [28] Bukarî, V, 1972, 1973, 1975; Ebû Dâvud, II, 236; Nesai, II, 113, 123,
- [29] Buharî, V, 1471, V, 1971, 1976,
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/288-289.
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/289.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/289.
- [32] et-Tirmizi el Hakîm, Nevâdiru'l-Usûl, II, 151.
- [33] Merhum İbn Ahcli'l-Herr bununla: Peygamber Efendiniz'in "... bir de nefsinin Peygam-ber'e hibe eden (bağışlayan) kadını... diğer müminler bir yana yalnız sana has nîlmak üzere helal kıldık" (el-Ahzâb, 33/50) ayet-i kerimesinde dile getirilen hususiyetine işaret etmektedir.
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/289-290.
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/290.
- [36] Kuraya kadar: Hakim, el-Miistedrek, II, 442; İbn Ahbas'tan
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/291.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/291.
- [39] Hk. Müslim, II, 1040, 1041.
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/292-293.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/293.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/293-294.
- [43] Buharî, K. İcare, 6. hah.
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/294.

- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/295.
- [46] Buhârî, K. Vekale, 4. bah.
- [47] Buhârî, II, 808, V, 2096; Müsned, II, 12, 76, 80.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/295-296.
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/296.
- [50] İbn Mâce, II, 917; Ahmed b. Amr eş-Şeybânî, el-Âkâd ve'l-Mesânl, IH, 65.
- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/296-298.
- [52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/298.
- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/298.
- [54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/299
- [55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/299
- [56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/300-301.
- [57] Bukari, II, 545, 801, H47, 980.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/301.
- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/301.
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/301-302.
- [60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/302.
- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/302-303.
- [62] Müslim, IV, 2239; Müsned, II, 417.
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/303-305.
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/305306.
- [65] Bundan sonra merhum Kurtubî beyitte geçen bazı kelimelerin izahına dair bir satırlık bir açıklamada bulunmaktadır. Bu açıklama beyitin tercümesinde yer aldığı için ayrıca tercüme edilmeye gerek görülmemiştir.
- [66] Güç manası verilen kelimenin asıl anlamı aslında pazu demek olup, mecazi anlamı güçtür.
- [67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/306-312.
- [68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/312-316.
- [69] el-Hakim, el-Müstedrek, II, 442.
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/316-317.
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/317-318.

- [72] İbn Kesir, Tefsir, III, 392, Taherî'den naklen.
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/319-320.
- [74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/320-322.
- [75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/323-325.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/325326.
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/326-327.
- [78] Buhari, I, 48, III, 1096, V, 1995; Müslim, I, 134; Nesai, VI, 115; Müsned, IV, 405.
- [79] Buhari, III, 1096, V, 1995.
- [80] Müslim, III, 1284; Mümted, III, 330, 402.
- [81] Müslim, III, 1284.
- [82] Müslim, 111, 12K5; Müsned, II, 390.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/327-328.
- [83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/328.
- [84] Tirmizî, IV, 33.
- [85] Taherî, el-Mu'cemu'l-Eusat. IV, 126; el-Mu'cemu'l-Kebir, XX, 145; Beyhaki, Şu'abü'l-İman, VI, 244.
- [86] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/328-329.
- [87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/329.
- [88] Buhari, Tefsir 28 sûre 1; Müslim, İman, 42; Tirmizî, Tefsir, 2H. sûre.
- [89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/330.
- [90] Bu buyrukta da "kavminden" anlamındaki lafızdan önce "min: ...den, dan" harf-i cer-ri hafz edilmiştir. O bakımdan fiil, bu harf olmadan mef'ul almış (geçiş yapmış) olmaktadır.
- [91] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/330-333.
- [92] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/333-336.
- [93] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/336-338.
- [94] e.-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, X, 16. Kavileri güvenilir (sika) olmakla birlikte bazıları rakkınca görüş ayrılıkları bulunduğu kaydıyla.
- [95] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/338-341.
- [96] Buhari, t, 391, V, 2345, VI, 2690; Tirmizî, II, 345; Ebu Dâvud, II, 89; Nesai, VI, 80; İbn Mâce, I, 440; Müsned, III, 344.

- [97] Tirmizî, V, 535-
- [98] el-Muttakî, Kenzu'l-Umm&l, V, no: 21539- (Dâru'l-Hadîs baskısı)
- [99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/341-343.
- [100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/343-344.
- [101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/345-346.
- [102] Buhart, V, 2181; Tirmizi, IV, 223; Ebû Dâvûd, IV, 59; İbn Mâce, II, 1181, 1182; Müs-ned, II, 42, 55, 60...
- [103] Müslim, I, 37, 39, 40; Buharı, IV, 1793; Tirmizî, V, 6; Ebu Dâvûd, IV, 223; İbn Mâce, I, 24, 25; Müsned, I, 27, 51, 52, 319, II, 107, 426, IV, 129, 164.
- [104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/346-354.
- [105] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/355-356.
- [106] Yani âhiret müenneslik alameti taşıyan bir kelime olduğundan dolayı ona raci olan Zamirin de müennes gelmesi uygundur.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/356-358.
- [107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/358361.
- [108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/361-363.
- [109] Kıraatteki şekliyle seni alıkoymasınlar sakın demek olur.
- [110] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/363-366.

ANKEBÛT SÛRESİ

1- Kur'ân Okuma Emri:

2- "Namaz Kıl" Emri:

3- Namazın Müslümanın Hayatı Üzerindeki Etkisi:

4- Kulun Allah'ı Anması ve Allah'ın Kulunu Anması:

1- Kitab Ehli ile Mücadele Şekli:

2- Bize ve Bizden Öncekilere İndirilenlere îman Etmek:

1- Peygamber (sav)'ın Ümmiliği:

2- Peygamber Efendimiz Daha Sonraları Okuma-Yazma Öğrendi mi?:

3- Peygamber Efendimiz Yazı Yazdı mı?

ANKEBÛT SÛRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

el-Hasen, İkrime, Atâ ve Câbir'in görüşüne göre bütünüyle Mekke'de inmiştir.

İbn Abbas ile Katade'ye ait iki görüşten birisine göre tümüyle Medine'de inmiştir. Diğer görüşlerine göre ise, -ki bu aynı zamanda Yahya b. Sel-lam'ın da görüşüdür- başındaki ilk on âyet dışında Mekke'de inmiştir. Bu ilk on âyet Medine'de, Mekke'de bulunan müslümanlar hakkında inmiştir.

Ali b. Ebi Talih (r.a) dedi ki: Mekke ile Medine arasında inmiştir.

Bu sûre altmışdokuz âye-i kerimedir.

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile.[\[1\]](#)

1. Elif. lâm. Mîm.

2. İnsanlar "İman ettik" demeleri ile bırakılverileceklerini ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar?

3. Andolsun onlardan önce geçenleri Biz İmtihan etmişizdir. Allah elbette doğru olanları da bilir, yalancı olanları da bilir,

"Elif. Lâm. Mîm. İnsanlar 'iman ettik' demeleri ile bırakılverilecekleri ve imtihan edilmeyeceklerini mi sandılar?" Sûrelerin başlangıçları ile ilgili açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. İbn Abbas dedi ki: (Elif. Lâm. Mîm); ben Allah'ım bilirim demektir. Bunun sûrenin adı olduğu söylendiği gibi, Kur'ân'ın adı olduğu da söylenmiştir.

"...mî sandılar" rakır ve azarlamak maksadı ile sorulmuş bir sorudur. Zannetmek demektir.

"Bıraktılverileceklerini" anlamındaki buyruk "sandılar" ile nasb mahallindedir. Sibeveyh'in görüşüne göre aynı zamanda iki mef ulun yerini tutan sılasıdır da.

"Demeleri" buyruğunun başında yer alan ikinci; "me" edaü da bu husustaki iki görüşten birisine göre nasb mahallindedir ve; "Dedikleri için" yahut; "Demeleri sebebiyle" ya da; "Demeleri üzerine..." anlamında olur. Diğer izaha göre ise bu bir tekrarlama ciheti ile nasb mahallindedir. İfade de: "Elif. Lâm. Mîm. İnsanlar bırakılveri-leceklerini mi sandılar?" Sandılar mı ki "iman ettik demekle (bırakılacaklarını) ve imtihan edilmeyeceklerini" takdirindedir.

İbn Abbas ve başkaları şöyle demişlerdir: Burada "insanlar" ile Mekke'de bulunan mü'minlerden bir topluluğu kastetmektedir. Kureyş'in kâfirleri bunlara müslüman oldukları için eziyet ediyor, onlara işkence yapıyorlardı. Seleme b. Hişam, Ayyaş b. Ebi Rabia, el-Ve'id b. el-Velid, Ammar b. Yasir, babası Yasir,

annesı Sümeyye, Mahzumoğullarından birkaç kişi ve başkaları gibi. Bundan dolayı oldukça sıkılıyorlar, hatta yüce Allah'ın kâfirlere mü'min-lerin aleyhine böyle bir güç ve imkân vermesine tepki bile gösteriyorlardı.

Mücahid ve başkaları derler ki: Âyet-i kerime yüce Allah'ın mü'minleri sınamak, onları denemek maksadı ile kullan hakkında uygulayageldiği sünnetinin bu olduğunu öğretmek ve onları teselli etmek üzere nazil olmuştur.

İbn Atiyye dedi ki: Bu âyet-i kerime her ne kadar bu sebep yahutta bu anlamda belirtilen görüşler sebebiyle nazil olmuş ise de, Muhammed (sav)'ın ümmeti arasında bakıdır. Zaman durdukça hükmü de bu ümmet arasında kalmaya devam edecektir. Çünkü müslüman serhadlerde, müslümanların esir alınmak, düşmanlardan zarar görmek ve bunun dışında herhangi bir takım zorluklarla başbaşa kalmak suretiyle Allah tarafından fitne (sınama)'ye maruz kalmaları kalıcı bir husustur. Aynı şekilde herbir yer ibretle tetkik edilecek olursa, hastalıklarla ve türlü mihnetlerle de bunun gerçekleşmekte olduğunu görebiliriz-. Şu kadar var ki, müslümanların serhadlerde düşmanlardan gördükleri zararları, çektikleri sıkıntıları Kureyşlilerle karşı karşıya kaldıkları musibet ve zorlukları andıran bir durumdur.

Derim ki: Onun bu söyledikleri ne kadar güzeldir! Gerçekten de söyledikleri doğrudur. Allah ondan razı olsun.

Mukatii dedi ki; Bu âyet-i kerime Ömer b, el-Hattab'ın azadlısı Mihca' hakkında nazil olmuştur. O Bedir günü müslümanlar arasından öldürülen ilk kişidir. Âmir b. el-Hadramî'nin ona attığı bir okla şehid olmuştur. Peygamber (sav) da o gün şöyle buyurmuştur: "Şehidlerin efendisi Mihca'dır. O cennetin kapısına bu ümmet arasından çağırılacak ilk kişidir."[\[2\]](#)

Annesi, babası ve hanımı onun acısına dayanamadılar. Bunun üzerine: "Elif. Lâm. Mim. İnsanlar yalnızca İman ettik demeleri ile bırakıverileceklerini... mi sandılar?" âyeti nâzîl oldu. Onlara hakkınızda bir âyet-i kerime indi diye yazdılar. Bu sefer şu karan verdiler: Biz (Mekke'den) çıkıp gideceğiz, arkamızdan gelen olursa da onunla çarpışırız. Müşrikler arkalarından geldiler, onlarla çarpıştılar. Kimileri öldürüldü, kimileri de kurtuldu. Bun-lann hakkında da yüce Allah'ın: "Ayrıca Rabbin işkencelere uğratıldıktan sonra hicret edenlere... Ğafûr'dur, Rahîm'dir." (en-Nahl, 16/110) buyruğu nazil oldu.

"Ve imtihan, edilmeyeceklerini" ... yani şu müşriklerin eziyetlerinden dolayı çokça sızlanan kimseler, "biz iman ettik" diyerek imanları dolayısıyla canlarında, mallarında, imanlarının hakikatlerini açıkça ortaya koyacak şekilde sınanmadan sadece "biz mü'miniz" demekle bırakıverileceklerini ve bu kadarıyla yetinileceğini mi zannettiler?

"Andolsun onlardan önce geçenleri Biz İmtihan etmişizdir." Ateşe atılan İbrahim el-Halil gibi. Allah'ın dini uğrunda testerelerle biçilip de imanlarından geri dönmeyen o mü'min topluluk gibi geçmişleri sınamış bulunuyoruz.

Bıthârî'de şu rivayet yer almaktadır: el-Habbâb b. el-Erer'ten; (ashab) dediler ki: Rasûlullah (sav) Kabe'nin gölgesinde bürdesine yaslanmış iken şikâyetle bulunduk ve ona: Bizim İçin yardım dilemez misin? Bizim için dua etmez misin? dedik. Şöyle buyurdu: "Sizden öncekilerden bir adam alınır, onun için yerde bir çukur kazılır ve o çukura atılırdı. Sonra testere getirilir, başının üzerine konulur ve iki parçaya bölünürdü. Eti ve kemiği demir taraklarla birbirinden ayrılırdı ve bu dahi o kimseyi dininden geri döndürmezdi. Allah'a yemin ederim O, bu işi tamamlayacaktır. Öyle ki, bineği üzerinde kişi kalbinde Allah korkusu ile kurdun koyunlarına saldıracağı korkusundan başka hiçbir korku bulunmaksızın San'a'dan, Hadramût'a kadar yolculuk yapacaktır, fakat siz acele ediyorsunuz." [3]

İbn Mace'de yer alan rivayete göre de Ebu Said el-Hudrî şöyle demiştir: Peygamber (sav)'ın huzuruna girdim, ateşi oldukça yükselmişti. Elimi üzerine koydum, üzerindeki örtünün üstünden ateşinin sıcaklığını elimde hissettim. Ey Allah'ın Rasûlü dedim, ne kadar da ateşin var! O: "İşte bu şekilde bela bize kat kat verilir, ecir de bize kat kat verilir." Ey Allah'ın Rasûlü dedim, insanlar arasında belası en ağır olanlar kimlerdir? "Peygamberlerdir" diye buyurdu. Sonra kimlerdir-1 diye sordum. "Sonra talihlerdir" diye buyurdu. "Onlardan herhangi bir kimse fakirlik ile öyle bir sınanıyordu ki devenin üstüne çul olarak bırakılan ters çevrilmiş abadan başka giyecek bir şey bulamıyordu. Onlardan herhangi birisi, sizin herhangi birinizin rahat ve bolluğa sevindiği gibi; o da belaya sevinirdi." [4]

Sa'd b. Ebi Vakkas da şöyle demiştir: Ey Allah'ın Rasûlü, insanlar arasında belaları en ağır kimlerdir? dedim. Şöyle buyurdu: "Peygamberlerdir, sonra en iyileri, sonra onlardan sonra geienler. Kişi dinine göre belalara maruz kalır. Eğer dininde sapa sağlam bir kimse ise belası artar. Şayet dinine bağlılığı nisbeten zayıf ise dinine göre belalara maruz kalır. Bela kula gelip isabet etmeye devam eder durur ve nihayet kişiyi yeryüzünde üzerinde hiçbir günah olmaksızın yürüyecek hale getirir." [5]

Abdurrahman b. Zeyd'in rivayetine göre İsa {a.s}'in bir veziri (yardımcısı) vardı. Bir gün bineğine binip gitti. Yırtıcı bir hayvan onu alıp yedi, İsa: Rabbim dedi, o senin dinin uğrunda benim vezirim (yardımcım), İsrailoğullanna karşı desteğim, onlar arasında benim halifem idi. Sen ona yırtıcı bir hayvanı musallat kıldın da

onu yedi. Şöyle buyurdu: "Evet, onun benim nezdinde çok yüksek bir mertebesi vardı. Ameli ile ona ulaşmayacağını gördüm, bundan dolayı onu böyle bir belaya maruz kaldım ki; o mevkiye onu ulaştırayım."

Vehb dedi ki: Havarilerden bir adamın kitabında şunu okudum: Şayet sen belâ yolundan yürütülüyor isen bundan dolayı gözün aydın olsun. Çünkü sen böylelikle peygamberlerin ve salihlerin yolunda yürütülmüş oluyorsun. Eğer boliuk ve rahatlık yolundan götürülmekte isen kendin için ağla. Çünkü sen onların yolundan başka bir yolda yürütülmüş oluyorsun.

"Allah, elbette, doğru olanları da bilir." Yani Allah, İmanlarında doğru ve samimi olanları ortaya çıkartacaktır. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/177. âyet, 8. başlıkta) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

ez-Zeccac dedi ki: Yüce Allah doğruların doğruluğunu, fiilen ortaya çıkarmak suretiyle bilsin diye, anlamındadır. Çünkü Çenab-ı Allah onları yaratmadan önce de kimin doğru, kimin yalancı olduğunu biliyordu. Burada maksat kula amelinin karşılığının verilmesini sağlayacak şekilde ilmine uygun olarak vakıanın meydana gelmesidir. Yoksa Cenab-ı Allah doğru olanın doğruluğunu, vukua geleceğini ve bunun böylece gerçekleşeceğini zaten biliyordu.

en-Nehhâs dedi ki: Bu hususta iki görüş vardır. Birincisine göre "doğru olanlar" buyruğu "sıdk: doğruluk"den türemiş olabilir. "Yalancı olanlar" buyruğu da doğruluğun zıttı olan "el-kezib: yalan"den türemiş olabilir. Bu durumda anlam şöyle olur: Andolsun yuce Allah doğru olup bizler mü'minle-riz deyip aynı şekilde inanan kimseler ile yalancı olup da başka türlü inanca sahip olan kimseleri birbirinden açıkça ayırt edecektir. İkinci görüşe göre "doğru olanlar" lafzı salabetli olmak demek olan; den "yalancı olanlar" da bozguna uğradı anlamına gelen; den türemiş olabilir. O takdirde; Elbette yüce Allah savaşta sebat gösterenleri de, bozguna uğrayıp geri kaçanları da bilir, demek olur. Şairin şu beyi tinde olduğu gibi:

"(Yemen taraflarında arslanlarıyla meşhur bir yer olan) Aaser denilen yerde yiğitleri avlayan bir aralandır o,

Arslan(lar) akranlarına karşı yalancı olduğunda (yani onları bırakıp geri çekildiğinde) o doğruluk gösterir (yerinde sebat eder.)"

Böylece: "Elbette... bilir" buyruğu mecazi olarak elbette açığa çıkartır anlamında kullanılmış olmaktadır,

"Elbette... bilir" anlamındaki buyruğu cemaat "ya" ve "lam" harflerini üstün olarak; diye okumuşlardır. Ali b. Ebi Talib ise "ya" harfini ötreli, "lam" harfini de esreli okumuştur (bildirecektir, anlamına gelir). Bu da en-Nehhas'ın yaptığı açıklamaların anlamına açıklık getirmektedir. Bunun da üç türlü manaya gelme

ihtimali vardır: 1- Âhirette bu doğrulara ve yalancılara hem mükâfat ve ceza itibariyle konumlarını, hem de dünyadaki amellerini bildirecektir. Yani onların hallerine kendilerini vakıf kılacaktır. 2- Birinci mePul şu takdirde hazfedilmiş olabilir: Yüce Allah insanlara ve aleme bu doğru söyleyenleri de, yalancıları da bildirecektir, ilan edecektir. Yani onları açıklayacak, teşhir edecektir. Doğru olanları hayırda, yalancı olanları da serde; ve bu hem dünyada, hem âhirette olacaktır. 3- Bu okuyuş "alamef'den gelebilir. Yani herbir kesime kendisi tanınacağı olacağı bir alamet koyacaktır. Buna göre âyet-i kerime (mana itibariyle) Peygamber (sav)'ın: "Kim içinde bir şey gizlerse, Allah da ona o şeyin elbisesini giydirir"^[6] hadisine benzemiş olur. ^[7]

4. Yoksa o kötülükleri İşleyenler Bizden kurtulabileceklerini mi sanırlar? Ne kötü hüküm veriyorlar!

5. Kim Allah'a kavuşmayı ütnid ediyorsa, muhakkak Allah'ın belirlediği vâde elbette gelicidir ve O, herşeyi işitendir, bilendir.

6. Kim cihad ederse, ancak kendisi için cihad eder. Şüphesiz Allah âlemlere muhtaç değildir.

7. iman edip salih amel İşleyenlere gelince, aadolsun ki Biz onların kötülüklerini elbette örteriz ve elbette onları yapageldikleri amellerden daha güzceUyle mükâfatlandırırız.

"Yoksa o kötülükleri" yani şirki "işleyenler Bizden kurtulabileceklerini" Biz onları yaptıkları sebebiyle sorgulamadan, cezalandırmadan önce, Bizden kurtulup Bizi âciz bırakabileceklerini "mi sanırlar?" İbn Abbas dedi ki: el-Velid b. el-Muğire, Ebu Cehil, el-Esved, el-Âs b. Hişam, Şeybe, Utbe ve el-Velid b. Utbe, Ukbe b. Ebi Muayt, Hanzala b. Ebi Süfyan ve el-Âs b. Vâil'i kastetmektedir.

"Ne kötü hüküm veriyorlar!" Rabblerinin etinden kurtulabilmenin mümkün olduğunu kabul etmekle Rabblerinin sıfatı hakkındaki hükümleri ne kadar da kötüdür. Halbuki Allah herşeye gücü yetendir.

"Ne" ne kötü şey ya da ne kötü hüküm ediyorlar anlamında nasb ma-hallindedir. Bunun; o ne kötü şeydir ve onların hükmü ne kötüdür, anlamında reP mahallinde olması da mümkündür. Bu ez-Zeccac'ın görüşüdür.

İbn Keysan ise bundan farklı iki takdirde daha bulunmaktadır.

1- "Ne kötü hüküm veriyorlar" buyruğu tek bir şey hükmünde olur. Mesela "yaptığın şey hoşuma gitti" derken; "Yaptığın şey" ifadesinin; "Yaptığın" anlamında olması gibi. Buna göre fiil ile birlikte; mastar olup ref mahallindedir.

İfade: "Onların hükümleri (ne kötüdür)" takdirinde olur.

2- Diğer takdire göre İse bu edatın irab'ta mahalli olmaz ve; "Kötü"nün ismi konumunda yer alır. Nitekim; Ne iyi, ne kötü! de böyledir. Ebu'l Hasen İbn Keysan dedi ki: Ben gücümün yettiği her yerde edatının irabta mahalli olması görüşünü tercih ederim. Yüce Allah'ın: "Allah'tan bir rahmet sayesinde sen..." (Al-i İmran, 3/159); "Onlar sözlerini bozdukları için" (el-Maide, 5/13) Aynı şekilde: "İki vadeden hangisini bitirir-sem..." (el-Kasas, 28/28) buyruklarında; hep cer mahallindedir, ondan sonraki lafızlar da ona tabidir. Aynı şekilde: "Gerçekten Allah bir sivrisineği... misal vermekten çekinmez" (el-Bakara, 2/26) buyruğunda da; nasb mahallinde olup ondan sonra gelen "sivrisinek" anlamındaki lafız da ona tabidir.

"Kim Allah'a kavuşmayı ümid ediyorsa" buyruğundaki; "ümid ediyor(sa)" korkuyor(sa) anlamındadır. el-Hüzelî'nin bir balcıyı nitelendirirken söylediği şu mısraında olduğu gibi:

"Onu arılar soktu mu onların sokmalarından korkmaz."

Tefsir âlimleri anlamın icmâ' ile şöyle olduğunu bildirmişlerdir: Ölümden korkan salih amel işlesin. Çünkü ölümün gelip onu bulması kaçınılmaz bir şeydir. Buna da en-Nehhas zikretmiştir. ez-Zeccac dedi ki: "Kim Allah'a kavuşmayı ümid ediyorsa" buyruğu yüce Allah'ın mükâfatını umuyorsa anlamındadır.

Burada "kim" anlamındaki lafız mübteda olarak merfu konumundadır (âs) İse haber konumundadır ve bu da şart dolayısıyla cezm mahallindedir. "Ümid ediyor" buyruğu da; in haberi konumundadır. Şartın cevabı da: "Muhakkak Allah'ın belirlediği vâde elbette gelicidir ve O herşeyi işitendir, bilendir" buyruğudur.

"Kİm cihad ederse, ancak kendisi İçin cihad eder." Yani kim din uğrunda cihad eder, kâfirlerle savaşmakta ve itaatleri işlemekte sabır ve sebat gösterirse, bu ancak kendisi için çalışmış olur. Yani bütün bunların sevabı sadece onadır. Bundan dolayı yüce Allah'a herhangi bir faydası olmaz.

"Şüphesiz Allah âlemlere" yani onlann amellerine "muhtaç değildir." Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Kim kendi nefsi için düşmanı ile çarpışır, bu yolla da Allah'ın rızasını gözetmiyor ise; yüce Allah'ın böylesinin cihadına hiçbir ihtiyacı yoktur.

"İman edip" tasdik edip "salih amel İşleyenlere gelince, andolsun ki Biz onların kötülüklerini elbette" onlara mağfiretle bulunmak suretiyle "örteriz." Onlar için gizleriz "ve elbette onları yapageldikleri amellerden daha güzeli ile mükâfatlandırırız." Yani amellerinin en güzeli olan itaatlarla mükâfatlandırırız.

Diğer taraftan: Onlann müşrik iken yaptıkları her türlü masiyetin örtüleceği,

buna karşılık İslâm'da işledikleri herbir iyiliğin de mükâfatının verileceği anlamına geldiği söylenmiştir. Ayrıca; Biz onların kâfir iken de müslü-man iken de işledikleri kötülüklerini Örtüriz ve kâfir iken de müslüman iken de yaptıkları iyilikleri dolayısıyla onları mükâfatlandırırız, anlamına da gelebilir. [8]

8. Biz insana ana-babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan bir şeyi Sana ortak koşman için seni zorlarlarsa onlara itaat etme. Dönüşünüz yalnız Banadır, yaptıklarınızı size haber vereceğim,

9- İman edip salih amel işleyenleri Biz elbette salihkr arasına katacağız.

"Biz insana ana-babasına iyi davranmasını tavsiye ettik." Tirmizî'nin rivayetine göre bu âyet-i kerime Sa'd b. Ebi Vakkas hakkında nâzil olmuştur. Sa'd b. Ebi Vakkas: Hakkımda dört âyet-i kerime nazil olmuştur deyip bir olay anlattı. Sa'd'ın anası dedi ki: Allah (anne babaya) iyi davranmayı emretmedi mi? Allah'a yemin ederim ben ölünceye yahut sen kâfir oluncaya (Muham-med'i inkâr edinceye) kadar bir şey yemeyecek bir şey içmeyeceğim. (Sa'd) dedi ki: Ona bir şeyler yedirmek istedikleri vakit ağzını açmak için bir tahta parçası sokarlardı... Bunun üzerine şu: "Biz insana ana-babasına iyi davranmasını tavsiye ettik" âyeti nazil oldu. Ebu İsa (et-Tirmizî) dedi ki; Bu hasen, sahih bir hadistir [9]

Yine Sa'd'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir. Ben anneme karşı çok iyi davranırdım, Müslüman oldum, bu sefer o; Ya dinini terkedersen, yahutta ben de ölünceye kadar bir şey yemeyecek ve içmeyeceğim. Böylece bana bu yaptıkların dolayısıyla sen de ayıplanacaksın, "ey anasının katili!" denilecek. Bir kaç gün bu şekilde kaldı, sonunda ona: Anacağım dedim. Senin yüz tane canın olsa ve bunların biri diğerinin arkasına çıksa yine de ben bu dinimi ter-kedecek değilim. İstersen ye, istemiyorsan yeme. Benim halimi görünce yemek yedi ve: "Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan birşeyi sana ortak kısman için seni zorlarlarsa..." âyeti nazil oldu. [10]

İbn Abbas dedi ki: Âyet-i kerime Ebu Cehîf'in anne bir kardeşi Ayyaş b. Ebi Rebia hakkında nâzii olmuştur, o da böyle bir şey yapmıştı. Yine ondan rivayete göre bu âyet-i kerime bütün ümmet hakkında inmiştir. Zira yüce'Allah'ın belâlarına karşı ancak siddîklar sabreder.

iyi davranmasını" lafzı Basralılara göre tekrar (fîlin tekrarı) dolayısıyla nasbedilmiştir. Yani; "Ve Biz ona iyilik tavsiye ettik" demektir. Bunun kat' üzere olduğu ve ifadenin takdirinin; Ve Biz ona iyilikle tavsiye ettik" şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bu da "ona hayır tavsiye ettim" derken; demek gibidir ki;

anlamındadır,

Kûfeliler ise şöyle demişlerdir: Bu; " Biz insana iyilik yapmasını tavsiye ettik" takdirindedir. Buna göre onun için bir fiil takdir edilmiş olur. Şair de şöyle demektedir:

"Ben Dehmâ'ya hayret ettim, çünkü bizi şikayet ediyor,
Ebu Dehmâ'ya da hayret ettim, o da bize hayır tavsiye ediyor.
Dehmâ hakkında; sanki bizden korktular."

Bu da; o bize ona hayırını bir şekilde davranmamızı tavsiye ediyor, anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Boyunlarını... sıvazlamaya başladı" (Sâd, 38/133) buyruğunda olduğu gibi. Bu da; "Bir şekilde sıvazlamaya başladı" demektir. İfadenin takdirinin: Biz ona güzel bir iş ve davranış tavsiye ettik, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu durumda sıfat mevsufun yerine geçirilmiş ve muzaf hazfedildikten sonra, muzafun ileyh de onun yerine getirilmiş olur.

Anlamının: "Biz ona güzel davranma zorunluluğunu koyduk" şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Güzel davranma" buyruğu genel olarak "ha" ötreli ve sin harfi de sakın olarak okunmuştur. Ancak Ebu Recâ, Ebu'l-Aliye ve ed-Dahhak "ha" ve "sin"i üstün okumuştur. el-Cahderî ise mastar olarak; diye okumuştur. Ubeyy'in Mushaf ında da böyledir.

İfadenin de takdiri: "Biz İnsana annesine babasına iyilik yapmasını tavsiye ettik" şeklinde olup burada ("iyilik" anlamındaki lafız): "tavsiye ettik" ile nasb edilmiş değildir. Çünkü bu fiil hakettiği iki mefulünü almıştır,

"Dönüşünüz yalnız Bana'dır." Bu küfür ve nankörlük hususlarında an-ne-babaya itaat edilmesi halinde tehdit manasınadır, "Dönüşünüz yalnız Banadır. Yaptıklarınızı size haber vereceğim."

"İman edip salih amel işleyenleri Biz elbette sallhler arasına katacağız."

Yüce Allah, amel eden mü'minlerin halini yeniden söz konusu etmektedir ki; insanlar onların mertebelerine nail olmak için şevk duysun.

"Biz elbette" onları "sallhler arasına katacağız" buyruğu da bu manada bir mübalağadır. Yani salâhın en ileri derecesinde olup salâhın en uzak hedeflerine ulaşmış olanlar demektir. İşte mü'min bu noktaya geldi mi onun semeresini de, mükâfatını da elde eder ki, o da cennettir. [\[11\]](#)

10. İnsanlardan bazıları: "Biz Allah'a iman ettik" derler. Ona Allah yolunda eziyet olunduğunda, insanların fitnesini Allah'ın azabı gibi sayar. Eğer Rabbİnden bir yardım gelirse, andolsun ki: "Şüphesiz biz sizinle beraber idik" diyeceklerdir. Allah âlemlerin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir?

11. Allah müminleri de elbette bilir, münafıkları da elbette bilir.

"İnsanlardan bazısı: Biz Allah'a iman ettik, derler" âyet i kerimesi "Allah'a iman ettik" diyen münafıklar hakkında inmiştir.

"Ona Allah yolunda eziyet olunduğunda insanların fitnesini" onların verdikleri eziyeti âhiretteki "Allah'ın azabı gibi sayar" ve irtidad eder. "Eğer" mü'minlere "Rabbİnden bir yardım gelirse, andolsun ki" yalancı oldukları halde, bu mürtedler; "Şüphesiz ki biz sizinle beraber İdik, diyeceklerdir."

Yüce Allah, onlara şöyle buyurmaktadır: "Allah, âlemlerin kalbinde olanı, en iyi bilen değil midir?71 Yani yüce Allah, onların kalplerinde olanı bizzat kendilerinden daha iyi bilir.

Mücahid dedi ki: Bu âyet-i kerime dilleriyle iman eden bir takım kimseler hakkında inmiştir. Bunlara Allah'tan bir belâ ya da nefislerinde bir musibet gelip çatinca fitneye düştüler, ed-üahhak da şöyle demiştir: Âyet-i kerime Mekke'de iken iman eden münafık bir takım kimseler hakkında inmiştir. Bunlara eziyet ve işkence yapılıncı tekrar şirke geri döndüler.

İkrime de şöyle demiştir: Bunlar İslam'a girmiş bîr topluluk idi. Müşrikler onları kendileri ile birlikte Bedir'e çıkmaya zorladılar. Bazıları Bedir'de öldürüldü. Bunun üzerine yüce Allah: "Nefislerine zulmedenler olarak canlarını alacağı kimselere melekler..." (en-Nisa, 4/97) buyruğunu indirdi. Medine'deki müslümanlar bu âyeti yazıp Mekke'deki müslümanlara gönderdi. Onlar da Mekke'den çıktılar, müşrikler arkalarından yetiştiler. Bazıları fitneye düştüler. İşte bu âyet-i kerime onların hakkında nazil oldu.

Âyet-i kerimenin Ayyaş b. Ebi Rebia hakkında indiği de söylenmiştir. O müslüman olduktan sonra hicret etmişti, sonra da eziyete uğratıldı, dövüldü ve irtidad etti. Ebu Cehil ile el-Haris onu işkencelere maruz bıraktılar ki, anne bir kardeşleri idiler.

İbn Abbas dedi ki: Bundan sonra bir süre yaşadı ve İslam'a güzel bir şekilde bağlandı.

"Allah mü'minleri de elbette bilir, münafıkları da elbette bilir." Kata-de dedi ki: Bu âyet-i kerime müşriklerin Mekke'ye geri döndürdüğü topluluk hakkında nazil olmuştur. [\[12\]](#)

12. İnkâr edenler, İman edenlere dediler ki: "Bizim yolumuza uyun, günahlarınızı biz yükleniriz." Halbuki onlar, ötekilerin günahlarından bir şeyi yüklenecek değillerdir. Muhakkak onlar, elbet-teki yalancıdırlar.

13. Andolsun onlar hem kendi yüklerini taşıyacaklar, hem de kendi yukleriyle

birlikte başka yükleri de yükleneceklerdir. Hiç şüphesiz yaptıkları iftiralardan kıyamet gününde muhakkak sorumlu tutulacaklardır.

"İnkâr edenler, iman edenlere dediler ki: Bizim yolumuza" dinimize "uyun günahlarınızı biz yükleniriz" buyruğundaki; "Biz yükleniriz" lafzı emir kipi olması dolayısıyla cezmediimiştir. el-Ferra ile ez-Zec-cac dediler ki: Bu şart ve cevabı te'vilinde bir emirdir. Yani, eğer bizim yolumuza uyarsanız biz de günahlarınızı yükleniriz. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Ben ona: Sen de dua et, ben de dua edeyim dedim çünkü, İki dua edenin seslenmesi, bir sesi daha da güzelleştirip."

Eğer sen dua edersen, ben de dua ederim, demek istemiştir.

el-Mehdevî dedi ki: Daha sonra: "Muhakkak onlar elbetteki yalancılardır" buyruğunun gelmesi manaya binaendir. Çünkü buyruk, eğer siz bizim yolumuza uyarsanız, biz de sizin günahlarınızı yükleniriz, anlamındadır. Burada bu husus mana İtibariyle verilen bu habere raci olduğundan dolayı, haberin yalanlanması söz konusu olduğu gibi; bu ifadeleri de yalanlanmış olmaktadır.

Mücahid dedi ki: Kureyş'ten müşrikler: Biz de, siz de öldükten sonra diriltilmeyeceğiz. Eğer sizin bir günahınız varsa, bizim üzerimize olsun. Yani sizin için doğacak sorumlulukları adınıza biz taşıyacağız, dediler. Burada "taşımak" sorumlu olmak anlamındadır, yoksa sim üzerinde yüklenmek demek 1 değildir. Rivayete göre bu sözleri söyleyen el-Velid b. el-Muğire imiş.

"Andolsun onlar hem kendi yüklerini taşıyacaklar, hem de kendi yük-leriyle birlikte başka yükleri de taşıyacaklardır." Yani bunların hasenatları bittikten sonra, zulmettikleri kimselerin günahlarından bunlara yükleti-lecektir. Bu anlamdaki bir hadis Peygamber (sav)'dan rivayet edilmiş olup Âl-i İmran Sûresi'nde (3/161. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Ebu Uname el-Bahlî dedi ki: "Kıyamet gününde bir adam, iyilikleri pek çok olduğu halde, getirilir. Hasenatı sona erinceye kadar onun iyiliklerinden (başkalarına yaptıkları kötülükleri) takas edilir. Sonra yine ondan hak istemeler devam eder. Bunun üzerine aziz ve celi I Allah şöyle buyurur: Kuluma (iyiliklerinden) takas yapınız. Melekler: Onun hiçbir iyiliği kalmadı, derler. Bu sefer: Zulme uğrayanın kötülüklerinden alınız, bunun üzerine bırakınız." diye buyurur. Rasûlullah (sav) daha sonra yüce Allah'ın: "Andolsun onlar hem kendi yüklerini taşıyacaklar, hem de kendi yükleriyle birlikte başka yükleri de yüklenecekler" âyetini okudu. [\[13\]](#)

Katade dedi ki: Herhangi bir sapıklığa çağıran kimse, hem o sapıklığın günahını yüklenir, hem de onunla amel edenin günahını. Bununla birlikte hiçbirisinin günahından da bir şey eksiltilmiş olmaz. Bunun bir benzeri de: yüce Allah'ın şu

buyruğudur: "Onlar (böylelikle) kıyamet gününde kendilerinin yüklerini tamamen yüklendikten başka bilgisizce saptırdıkları kimselerin yüklerinden bir kısmını da yükleneceklerdir." (en-Nahl, 16/25)

Bunun bir benzeri de Peygamber (sav)'ın şu buyruğudur: "Kim İslam'da kötü bir yola girecek olursa, o kötü yolun günahı ve ondan sonra da onunla amel edeceklerin günahı onun üzerinedir. Bununla birlikte hiçbirinin günahından da bir şey eksiltilmeyecektir."[\[14\]](#) Bu, Ebu Hureyre ve başkaları tarafından rivayet edilmiş bir hadistir.

el-Hasen dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Kim bir hidayete çağırır da bu yol üzere ona tabi olunur ve gereğince amel olunursa, ona tabi olanların ecirleri gibi ona da verilir. Bu duruma ise onlardan hiçbirisinin ecirlerini eksiltmez. Kim de bir sapıklığa çağırır da bu hususta ona uyulur ve ondan sonra da onunla amelde bulunulursa ona tabi olan kimseler arasında o husus ile amel edenlerin günahlarının bir benzeri de ona verilir ve bu, onlardan hiçbirisinin günahından bir şey eksiltmez." el-Hasen daha sonra: "Andolsun onlar hem kendi yüklerini taşıyacaklar, hem de kendi yükleri-yle birlikte başka yükleri de yükleneceklerdir" buyruğunu okudu.

Derim ki: Bu mürsel bir rivayettir. Müslim tarafından rivayet edilen Ebu Hureyre hadisinin manası da budur. Enes b. Malik'in Rasûlullah (sav)'tan rivayet ettiği hadisin ifadeleri de şöyledir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Herhangi bir davetçi bir sapıklığa çağırır ve bu hususta ona tabi olunursa, ona kendisine tabi olanların günahlarının benzeri yazılır ve onların günahlarından da hiçbir şey eksiltilmez. Her kim hidayete çağırır da ona tabi olunursa, ona tabi olan kimselerin ecirlerinin bir benzeri onun için de vardır ve onların ecirlerinden hiçbir şey eksiltilmez." Bunu İbn Mace, Sünere'inde rivayet etmiştir[\[15\]](#) Bu hususta Ebu Cuhayfe ve Cerir'den de rivayetler gelmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Burada maksat, zalimlere yardımcı olanlardır. Maksadın bid'atleri üzere kendilerine tabi olunan bid'at sahipleri olduğu söylendiği gibi, kendilerinden sonra gelenler onunla amel edecek olurlarsa sonradan ortaya çıkmış sünnetler (bid'at yollar) ihdas edenlerdir de söylenmiştir. Mana birbirine yakındır, hadis bunların hepsini kapsamına almaktadır. [\[16\]](#)

14. Andolsun Biz, Nuh'u kavmine gönderdik. O da onlar arasında elli yıl eksik olmak üzere bin yıl kaldı. Derken onlar zalimler oldukları halde tufan onları yakaladı.

15. Fakat Biz onu da, gemide olanları da kurtardık. Ve o gemiyi Biz âlemlere bîr

âyet (ibret) kıldık.

"Andolsun Biz, Nuh'u kavmine gönderdik. O da onlar arasında elli yıl eksik olmak üzere bin yıl kaldı." Nûh (a.s)'ın kıssasını yüce Allah peygamberini teselli etmek üzere zikretmektedir. Yani senden önceki peygamberler de kâfirler ile sınanmışlar ve sabretmişlerdi. Özellikle Nûh (a.s)'ın zikredilmesinin sebebi yeryüzüne gönderilen ilk rasûlün o oluşundan dolayıdır.

O sırada dünya, daha önce Hud Sûresi'nde (11/41-44. âyetlerin tefsirinde) açıklandığı üzere küfür ile dolmuştu. Yine el-Hasen'den nakledildiği üzere ve Hud Sûresi'nde de belirtildiği gibi, Nûh (a.s)'ın, kavminden çektiklerini hiçbir peygamber kavminden çekmiş değildir.

Katade'nin, Enes'ten rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İlk rasûl peygamber Nûh'dur."

Katade dedi ki: Nûh (a.s) el-Cezire'de peygamber olarak gönderilmiştir. Kaç yıl Ömür sürdüğü hususunda farklı görüşler vardır. Yaşının şanı yüce Allah'ın Kitabında zikrettiği kadar olduğu söylenmiştir. Katade dedi ki: O kendilerini davete başlamadan Önce aralarında üçyüz yıl kaldı. Onları üçyüz yıl davet etti, Tufan'dan sonra da üçyüz elli yıl yaşadı.

İbn Abbas dedi ki: Nûh (a.s) kırk yaşında peygamber oldu. Kavmi arasında ise elli yıl eksigi ile bin yıl süreyle kaldı. Tufan'dan sonra ise insanlar çoğalıp etrafa yayılincaya kadar altmış yıl yaşadı. Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: İkiyüzelli yaşında iken peygamber oldu, aralarında elli yıl eksigi ile bin yıl kaldı. Tufan'dan sonra ça ikiyüz yıl yaşadı. Vehb dedi ki: Nûh (a.s) ikibindört yüz yıl yaşadı. Ka'6 el-Ahbar dedi ki: Nûh kavmi arasında elli yıl eksigi ile bin yıl kaldı. Tufan'dan sonra ise yetmiş yıl yaşadı. Böylelikle onun toplam yaşı binyirmi yıldır.

Avn b. Ebi Şeddad dedi ki: Nûh (a.s) üçyüzeili yaşında iken peygamber oldu. Kavmi arasında ise elli yıl eksigi ile bin yıl kaldı. Tufan'dan sonra ise üçyüzelli yıl yaşadı. Böylelikle toplam yaşı binaltıyüzelli yıl etmektedir. Buna yakın bir rivayet el-Hasen'den de gelmiştir. el-Hasen dedi ki: Ölüm meleği Nûh (a.s)'ın ruhunu kabzetmek üzere geldiğinde; Ey Nûh dedi. Dünyada kaç yıl yaşadın? O: Peygamberlikten önce üçyüz yıl, kavmim arasında elli eksigi ile bin yıl, Tufan'dan sonra da üçyüz elli yıl, dedi. Ölüm meleği dedi ki: Dünyayı nasıl buldun? Nûh dedi ki: İki kapısı olan bir ev gibi. Buradan girdim, öbüründen çıktım.

Enes'in de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Yüce Allah, Nûh (a.s)'ı kavmine peygamber olarak göndereceğinde o ikiyüzelli

yaşında İdi. Kavmi arasında elli yıl eksiği ile bin yıl kaldı. Tufan'dan sonra da ikiyüzelli yıl kaldı. Ona ölüm meleği gelince: Ey Nûh dedi, ey peygamberlerin en büyüğü ve ey ömrü pek uzun, duası makbul olan kişi! Dünyayı nasıl buldun? diye sordu, şu cevabı verdi: Kendisine iki kapılı bir ev yapılmış bir adamın, bir kapıdan girip diğerinden çıkması gibi" dedi.

Şöyle de denilmiştir: „„Bu kapılardan birisinden girdi, bir süre oturdu, sonra da öbür kapıdan çıkıp gitti.

İbnu'l-Verdî dedi ki: Nûh (a,s) kamıştan bir ev yaptı. Ona: Bir başka ev yapmış olsaydın keşke, denildi. O: Ölecek kimseye bu dahi fazladır, dedi. Ebu'l-Muhacir dedi ki: Nûh (a.s) kavmi arasında elli yıl eksiği iie bin yıl süreyle kıldan bir çadır içerisinde kaldı. Kendisine: Ey Allah'ın peygamberi, bir ev yapsana, denildi, o: Bugün veya yarın (nasıl olısa) öleceğim, dedi.

Vehb b. Münebbih dedi ki: Nûh (a.s) ölüm korkusu ile beşyüz yıl süreyle kadınlara yaklaşmadı.

Mukatıl ve Cüveybir dedi ki: Adem (a.s)'ın yaşı ilerleyip kemiği zayıflayınca: Ey Rabbim, dedi. Ben ne zamana kadar çalışıp didineceğim? Ey Âdem dedi, senin sünnet edilmiş bir evladın oluncaya kadar, diye buyurdu. On batın sonra Nûh dünyaya geldi, O sırada Âdem -altmış yıl eksiği ile- bin yaşında idi. Bazıları ise kırk yıl eksiği İle demişlerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Nûh (a.s)'ın geriye doğru soyu şöyledir: Nûh b. Lâmek b, Mûteveşlih b. İdris -ki o Ahnûh'dur- b. Yered b. Mehlayil b. Kaynân b. Enuş b. Şis b. Âdem.

Nuh'un ismi "es-Seken" idi. Ona es-Seken denilmesinin sebebi insanların Adem'den sonra ona ulaşmaları, sakın olmalarıdır. O da onların babalarıdır. Onun Sam, Ham ve Yafes diye üç oğlu oldu. Şam'dan Araplar, Farslar ve Rumlar dünyaya geldi. Bunların hepsinde de hayır vardır. Ham'ın soyundan Kiptiler, Sudanlılar ve Berberliler dünyaya geldi. Yafes'in soyundan ise Türkler, İskitler, Ye'cuc İle Me'cuc dünyaya geldi. Bunlarda hayır yoktur.

İbn Abbas dedi ki: Şam'ın soyundan gelenler arasında beyaz tenlilikle, buğday tenlilik vardır. Ham'ın soyundan gelenler ise siyahtırlar, beyaz tenliler azdır. Yafes'in çocukları -ki bunlar Türklerle, İskitlerdir- sarı ve kırmızı tenlilik vardır. Onun dördüncü bir oğlu daha vardı ki, bu da suda boğulan Ken'an idi. Araplar da onu Yâm diye adlandırırlar.

Nûh (ajO'a bu ismin veriliş sebebi, onun elli yıl eksiği ile bin yıl süreyle kavmini Allah'a davet ederek nevhemesi (feryad etmesi)'dir. Onların kâfir olmaları üzerine ağladı ve onlar için feryad etli (nâhe).

el-Kuşeyrî Ebu'l-Kasım Abdu'l-Kerim "et-Tahbîr" adlı eserinde şöyle demektedir: Rivayet olunduğuna göre Nûh (a.s)'ın adı Yeşkur idi. Fakat günahı

için çokça ağladığından ötürü yüce Allah ona: Ey Nûh, daha ne kadar ağlayacaksın, diye vahyetti. Bundan dolayı da ona Nûh denildi. Bunun üzerine: Ey Allah'ın Rasûlü onun günahı neydi? diye soruldu. O da şöyle dedi: Yolda geçerken bir köpek gördü, kendi içinden ne kadar da çirkindir, diye geçirdi. Yüce Allah ona: Haydi sen ondan daha güzelini yarat! diye vahyetti.

Yezid er-Rukaşî dedi ki: Ona Nûh adının verilış sebebi, kendisi hakkında çokça nevh etmesi (ahufıgan etmesOdır.

Burada niçin; "Elli yıl eksik olmak üzere bin yıl" diye buyurularak, dokuzyüzelli yıl denilmedi? diye sorulacak olursa. Buna iki türlü cevap verilir: 1- Bundan maksat sayının çoğaltılmasıdır. Burada "bin" denilmesi hem lafız itibariyle hem de sayı itibariyle daha çok söylemeyi gerektirmektedir, y 2- Rivayet olunduğına göre, ona bin yıllık ömür verilmişti. O ömründen elli yılı çocuklarından birisine bağışlamıştı. Ölüm vakti gelince, bu sefer bini tamamlamaya döndü. Şanı yüce Allah bu eksiltmenin onun tarafından olduğuna dikkat çekmek üzere bunu böylece zikretti. (Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır).

"Derken onlar zalimler oldukları halde tufan onları yakaladı." İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Katade: Tufan'dan kasıt yağmurdur; ed-Dahhak da, suda boğulmaktır, demişlerdir, ölüm olduğu da söylenmiştir. Bunu da Aişe (r.anha), Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir. Şairin şu mısraında da bu anlamda kullanılmıştır:

"Onları önüne katıp sürükleyici bir ölüm tufanı yok etti."

en-Nehhâs dedi ki: Yağmur, öldürmek ya da ölüm gibi herkesin etrafını kuşatan ve çok olan herşeye "tûfân" denilir.

"Onlar zalimler oldukları halde" cümlesi hal konumundadır. "Bin yıl" ise zarf olarak nasbediimiştir. "Elli yü eksik olmak üzere" anlamındaki buyruk da mûceb cümleden müstesna olarak nasbediimiştir. Sibeveyh'e göre de bu meful ayanndadır. Çünkü ona göre böyle bir istisnaya meful gibi ihtiyaç duyulmaz. el-Müberred, Ebu'l-Abbas, Muhammed b. Yezid ise: O (ıstisnâ) ona göre katıksız meful durumundadır. Sanki; "Zeyd'i istisna ettim" denilmiş gibi olur.

Hasen b. Ğalib b. Necih Ebu'l-Kasım el-Mısrî rivayet ediyor: Bize Malik b. Enes, ez-Zühri'den o İbn el-Müseyyeb'den, o Übeyy b. Ka'b'dan dedi ki: Ra-sûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Cebrail benim ile Ömer'in fazileti hususunda konuşuyor idi. Ben: Ey Cebrail Ömer'in fazileti ne derecedir? diye sordum. Bana: Ey Muhammed dedi. Eğer seninle birlikte Nuh'un kavmi arasında kaldığı süre kadar kalacak dahi olsam, ben sana Ömer'in faziletini yeteri kadar anlatmış olamam." Bunu el-Hatib Ebubekir Ahmed b. Sabit el-Bağdadî zikretmiş ve şöyle demiştir: Bu rivayeti Hassan b. Galib tek başına Ma-lik'ren rivayet etmiştir. Malik'ten böyle bir hadis sabit değildir.

"Fakat Biz onu da, gemide olanları da" buyruğundaki "gemide olanlar" lafzı "onu" lafzındaki zamire atfedilmiştir.

"Kurtardık ve o gemiyi Biz alemlere bir âyet (ibret) kıldık" buyruğunda yer alan "o gemiyi" lafzındaki "elif ve "he" zamiri (o) gemiye yahut cezaya ya da kurtuluşa ait bir zamirdir. Buna göre bu hususta üç görüş vardır. [\[17\]](#)

16. İbrahim'i de (peygamber gönderdik). Hani o kavmine şöyle demişti: "Allah'a ibadet edin ve Ondan korkun, çünkü bu sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz.

17. "Siz ancak Allah'tan başka bir takım putlara İbadet ediyor ve aslı olmayan yalanlar düzüyorsunuz. Şu Allah'tan başka ibadet etmekte olduklarınız size bir nızık vermeye şüphesiz güç yetîre-mezler. O halde rızkı Allah katında arayın. O'na ibadet edin ve O'na şükrediniz. Yalnız O'na döndürüleceksiniz.

18. "Eğer yalanlarsanız, sizden önce gelen ümmetler de yalanlamıştır. Peygambere düşen apaçık tebliğ etmekten ibarettir."

19. Görmediler mi Allah yaratmaya nasıl başlıyor? Sonra da onu tekrar geri çevirecektir. Muhakkak bu Allah'a göre çok kolaydır.

"İbrahim'i de" buyruğu ile ilgili el-Kisaî şöyle demektedir: "ibrahim'i de" buyruğu "kurtardık" buyruğu ile nasbedilmiştir. Yani burada "onu" buyruğuna atfedilmiştir. el-Kisaî bu buyruğun "Nûh"a atfedilmiş olmasını da uygun kabul etmektedir. O takdirde: biz İbrahim'i de peygamber olarak gönderdik, anlamıda olur. Üçüncü bir görüşe göre de "İbrahim'i de an" anlamında nasbedilmiş olabilir.

Hani o kavmine şöyle demişti: "Allah'a İbadet edin" ibadeti yalnız O'na yapın "ve O'ndan" O'nun ceza ve azabından "korkun. Çünkü bu sizin için* putlara ibadet etmekten "daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz."

"Siz ancak Allah'tan başka bir takım putlara" heykellere "ibadet ediyor...sunuz." Ebu Ubeyde dedi ki; Sanem (heykel) altın, gümüş veya bakırdan yapılan ma'bud suretidir. Vesen (put) ise alçı ya da taşlan yapılan ma'bud suretidir. el-Cevherî der ki: Vesen, sanem ile aynı anlamdadır. Ve-sen'in çoğulu; ile diye gelir. "Arslan" anlamındaki lafzın ile diye gelmesi gibi,

"Ve aslı olmayan yalanlar düzüyorsunuz." el-Hasen dedi ki: Buradaki "Düzüyorsunuz" aslında yontuyorsunuz anlamındadır. Yani sizler bizzat kendinizin yapmış olduğu putlara ibadet ediyorsunuz. Mücahid dedi ki: İfk, yalan demektir. Yani sizler putlara ibadet ediyor ve yalan uyduruyorsunuz.

Ebu Abdu'r-Rahman da -"düzüyorsunuz" anlamındaki lafzı-: diye okumaktadır. Bu diye de okunmuştur ki; bu da den gelip çokluk anlamını ifade eder. Buna

karşılık; ise dan gelmektedir ki; çok çok yalan söyledi ve yalan iddialarda bulundu demek.

"Aslı olmayan yalanlar" anlamı verilen lafız da; diye de okunmuştur. Bu da iki şekilde açıklanabilir. Ya; " Yalan söyledi" ve; "Oynadı" kabilinden bir mastar olur. Bu durumda "Aslı olmayan yalan" ondan hafifletilmiş (yani sakın olan fe esreli okunmuş) olur. "Yalan" ile; "Oyun" kelimeleri gibi; ya da "fa'il" vezninde bir sıfat(-ı müşeb-behe) olabilir. Bu da anlamına gelir ki; asılsız olan batıl olan, bir şeyi uyduruyorsunuz, demek olur.

"Putlara" lafzı "ibadet ediyor(sunuz)" ile nasb edilmiştir.ise kâffe (yani başındaki inne'nin amelini önleyen)dir.

Kur'ân-ı Kerîm'in dışında (benzeri cümlelerde) "putlar" anlamındaki kelimenin edatı, nin ismi kabul edilmek suretiyle ref olarak okunması "ibadet ediyor(sunuz)" da onun sılası kabul edilmesi mümkündür. Bu durumda "he" zamiri de ismin uzunluğundan ötürü hafifletilmiş, buna karşılık "putlar" anlamındaki kelime nin haberi olmuştur.

"Aslı olmayan yalanlar düzüyorsunuz" kıraatinde ise "aslı olmayan yalanlar" anlamındaki lafız fiil ile nasbedilmiştir. Başka bir açıklaması yoktur.

Aynı şekilde; "Şu Allah'tan başka ibadet etmekte olduklarınız, size bir rızık vermeye güç yetiremezler" buyruğu da böyledir. Yani sizler rızıkları-nız ile ilgili taleplerinizi sadece Allah'a yöneltiniz, yalnız O'ndan rızık isteyiniz, başkasından değil.

"Eğer yalanlarsanız, sizden önce gelen ümmetler de yalanlamıştır." Bu buyruğun İbrahim (a.s)'ın söylediği sözler cümlesinden olduğu belirtilmiştir. Yani yalanlamak kâfirlerin adetidir, rasûllerin ise tebliğ etmekten başka görevleri yoktur.

"Görmediler mi ki Allah yaratmaya nasıl başlıyor." Genelde

"Görmediler mi ki" buyruğu haber vermek ve onları azarlamak manasıyla "ya" ile okunmuştur, Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim'in tercihi budur. Ebu Ubeyd dedi ki; Çünkü daha önce ümmetlerden söze dil mistir. Sanki şöyle buyurulmuş gibidir: Geçmiş ümmetler görmediler mi kî...

Buna karşılık Ebubekir, el-A'meş, İbn Vessâb, Hamza ve el-Kisâî ise hitap kipi ile; "Görmediniz mi" diye "te" ile okumuşlardır. Çünkü daha önceden "eğer yalanlarsanız" diye buyuru İm ustur. "Eğer yalanlarsanız" buyruğunun Kureyşlilere hitap olduğu, İbrahim (a.s)'ın sözlerinden olmadığı da söylenmiştir.

"Sonra onu tekrar geri çevirecektir." Yani tekrar yaratacak ve öldükten sonra diriltecektir.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir; Yani onlar yüce Allah'ın meyve ve

mahsulleri nasıl ilkin yarattığı m görmediler mi? Bunlar önce canlanmakta, sonra yok olmakta, sonra onları tekrar diriltmekte ve bu böylece sürüp gitmekledir. Aynı şekilde ilk olarak insanı da yaratmakla, sonra ondan çoluk-çocuk var ettikten sonra tekrar onu öldürmektedir. Çocuklarından başka çocuklar da var edip gitmektedir. Diğer canlılar da böyledir. Yani sizler Onun yeniden yaratmaya ve icad etmeye dair kudretini gördüğünüze göre şunu bilin ki, O ölümden sonra tekrar yaratmaya da kadirdir. "Muhakkak bu Allah'a göre çok kolaydır." Çünkü O, bir şeyin var olmasını istedi rni ona ol der, o da hemen oluverir. [\[18\]](#)

20. De ki; "Yeryüzünde gezip dolaşın da yaratmaya nasıl başladığına bir bakın. Bundan sonra Allah âhiret hayatını tekrar yaratacaktır. Çünkü Allah herşeye kadirdir.

21. Dilediğine azab eder, dilediğine de rahmet eder ve yalnız O'na çevrileceksiniz.

22. Yerde de, gökte de siz âciz bırakabilecekler değilsiniz. Sizin için Allah'tan başka bir veli ve bir yardımcı da yoktur.

23. Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler; onlar Benim rahmetimden ümit kestiler ve onlar için çok acıklı bir azab da vardır.

24. Bunun üzerine kavminin cevabı: "Onu öldürün yahut onu yakın" demelerinden başka bir şey olmadı. Allah onu ateşten kurtardı. Muhakkak bunda iman eden bir topluluk için âyetler vardır.

25. Dedi ki: "Siz ancak dünya hayatında kendi aranızda bir dostluk için Allah'tan başka bir takım putlar edindiniz. Sonra Kıyamet gününde kiminiz, kiminizi red ve inkâr edecek ve bazınız bazınıza lanet edecektir. Yeriniz de cehennemdir, yardımcılarınız da yoktur."

Ya Muhammed, onlara **de ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da yaratmaya" yaratıkların çokluklarına, şekillerinin farklılıklarına, dillerinin, renk ve tabiatlarının ayrı ayrı oluşuna rağmen "nasıl başladığına bir bakın!" Önceki nesillerin yaşadıkları yerlere, onların ülkelerine, geriye bıraktıkları eserlerine ve onları nasıl helak ettiğine bir bakın! Böylelikle yüce Allah'ın kudretinin kemalini bilmiş olacaksınız.

"Bundan sonra Allah âhiret hayatını tekrar yaratacaktır." Ebu Amr ve İbn Kesir ("hayat" anlamını verdiğimiz): kelimesini "şın" harfini üstün olmak üzere diye okumuşlardır ki; bunlar iki ayrı söyleyiştir. Şefkat anlamına gelen "re'fet"in; ile ye okunması ve benzeri diğer kelimelerde olduğu gibi.

el-Cevherî dedi ki: Allah onu yarattı" demektir. İsmi de; ile şeklinde medle gelir. Bu da Ebu Amr b. el-Ala'dan nakledilmiştir.

"Çünkü Allah herşeye kadirdir, dilediğine" adaletinin tecellisi olarak "azab eder, dilediğine de" lütfü ile "rahmet eder ve yalnız O'na çevrileceksiniz" döndürüleceksiniz.

"Yerde de, gökte de siz aciz bırakabilecekler değilsiniz." el-Ferrâ dedi ki: Bu buyruk; Gökte olan kimseler de Allah'ı âciz bırakamazlar" şeklindedir.^[19] Arapçada bu söyleyiş üstü kapalı bir ifadedir. Buna sebep ise ikincisinde ortaya çıkmayan (ve el-Ferra'nın; "kimse" anlamını verdiğimiz "men" diye takdir ettiği) ikinci (matuD cümledeki zamirdir. Bu da Hassan'ın şu sözüne benzer:

"Aranızda» Allah Rasûlünü hicveden kimse de, Onu öven ve ona yardım eden de birdir."

Şair burada "onu Öven ve ona yardım eden kimse birdir" demek istemiş ve burada; " Kimse" lafzını takdir etmiştir. Abdurrahman b. Zeyd de böyle demiştir. Bunun bir benzen de yüce Allah'ın: "Bizden bilinen bir makamı olmayan yoktur." (es-Sâffât, 37/164) buyruğudur ki; "Herbirimiz için.,." demektir. Âyet-i kerimenin anlamı şudur: Yeryüzünde yeryüzündekiler ve semadakiler -O'na isyan edecek olurlarsa- şüphesiz Allah'ı âciz bırakamazlar.

Kutrub dedi ki: Eğer orada olsaydınız semada da (âciz bırakamazdınız) demektir. Bu da bir kimsenin: Filan kişi Basra'da da elimden kurtulamaz, burada da elimden kurtulamaz, demeye benzer ki; Basra'ya gidecek olsa dahi elimden kurtulamaz demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yerde olsun, gökte olsun O'ndan kaçamazlar anlamındadır. el-Müberred dedi ki: Buyruk; "Gökte bulunanlar da (âciz bırakabilecek değilsiniz)" anlamında olabilir. Bu durumda; "...anlar" mevsul bir isim olmayıp nekredir ve "gökte" de onun sıfatı olur. Sıfat da mevsufun yerine geçirilmiş olur.

Ancak Ali b. Süleyman bunu kabul etmeyerek, bu caiz değildir der. Zira; nekre olduğu takdirde onun sıfat alması kaçınılmazdır. Sıfatı da sıla gibidir. Mevsul'un hazfedilmesi ve sılanın bırakılması da caiz değildir. (Ali b. Süleyman) dedi ki: İnsanlarla aklen kavrayabilecekleri ifadelerle hitab edilmiştir. Yani sizler semada olsaydınız dahi Allah'ı âciz bırakamazdınız, demektir. Yüce Allah'ın; 'Yüksek kaleler içinde olsanız bile" (en-Nisâ, 4/78) buyruğunda olduğu gibi.

"Sizin için Allah'tan başka bir veli ve bir yardımcı da yoktur." Bu buyrukta; "Ve bir yardımcı da" buyruğunun; şeklinde mahalline atf ile rnerfu olması da mümkündür. Bu durumda; 2aid (fazladan) gelmiş olur.

"Allah'ın âyetlerini" yani Kur'ân-ı Kerîm'i ya da ortada mevcut bulunan delillerle

pek büyük belge ve alâmetleri "ve O'na kavuşmayı inkâr edenler, onlar Benim rahmetimden" yani cennetten "ümit kestiler." Burada ye'si (ümit kesmeyi) onlara nisbet etmiş olmakla birlikte, onlar cennetten yana ümitsiz bırakılmışlardır, ümitleri kesilmiştir anlamındadır. Bu âyet-i kerimeler yüce Allah tarafından bir itiraz (kıssa arasına yerleştirilmiş ara cümleler) olup bunlardan maksat, Mekkelilere hatırlatıp öğüt vermek ve onları sakın-dırmaktır. Daha sonra hitab tekrar İbrahim (a.s)'ın kıssasına dönmekte ve şöyle buyurmaktadır:

İbrahim (a,s) kavmini yüce Allah'a davet ettiğinde "kavminin cevabı: Onu öldürün yahut onu yakın demelerinden başka bir şey olmadı." Sonra da onu yakmak noktasında görüş birliğine vardılar. "Allah onu ateşten" yani ateşin ona eziyet vermesinden "kurtardı. Muhakkak bunda" onun bu muazzam ateşe atılmasından sonra dahi onu yakmayarak, bu ateşten kurtarmasında "iman eden bir topluluk için âyetler vardır."

"Cevabı" anlamındaki lafız genel olarak; "İdî"nin haberi olmak üzere "be" harfini nasb (üstün) ile okunmuştur, Demeleri" lafzı da: 'nin ismi olarak ref mahallindedir.

Salim el-Aftas ile Amr b. Dinar ise "cevabı" anlamındaki lafzı; şeklinde ref ile okuyarak 'nin ismi kabul etmişler 'i ise haber yerinde nasb mahallinde diye değerlendirmişlerdir.

İbrahim "dedi ki; Siz ancak dünya hayatında kendi aranızda bir dostluk için Allah'tan başka bir takım putları edindiniz." Hafs iu Hamza "Kendi aranızda dostluk için'7 diye okumuşlardır. İbn Kesir, Ebu Amr ve el-Kisâf ise diye okumuşlar, el-A'sa, Ebubekir'den, o da Asım, İbn Vessâb ve el-A'meş'den; diye, diğerleri ise; şeklinde okumuşlardır.

İbn Kesir'in kıraati üç türlü açıklanabilir. ez-Zeccac bunlardan ikisini zikretmiştir.

1- "Dostluk" kelimesi, 'in haberi olarak merfu gelmiş olup da, anlamında ism-i mevsuldür. İfadenin takdiri de şöyle olur: Sizin Allah'tan başka put edindikleriniz aranızdaki sevgidir.

2- Bir mübtedâ takdir edilmiş olur, o da; "İşte o... bir dostluktur" yahutta; İşte bu aranızdaki dostluktur," şeklinde olur. Buyruğun anlamı da: Sizin ilâhlarınız yahutta sizin topluluğunuz kendi aranızdaki bir dostluk(dan ibare)Odir.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: "İşte bu aranızdaki sevgidir, dostluktur" takdiri ile "dostluk" anlamındaki lafzı merfu okuyanlar İçin "Putları" anlamındaki lafız üzerinde güzel bir vakıftır. "Dostluk* anlamındaki lafzı (âl)'İn haberi olarak merfu okuyanlar ise vakıf yapmazlar.

3- ez-Zeccac'ın sözünü etmediği üçüncü şekle gelince, "dostluk" anlamındaki

lafız mübtedâ olarak merfû' "dünya hayatında" lafzı da onun haberi olur. "Dostluk" anlamındaki lafzın "aranızdaki" lafza izafe yapılmasına gelince, o takdirde "aranızda" lafzı zarf değil, isim kabul edilmiş olur. Nahivciler ise bu gibi haller hakkında tevsî'an (genişleterek) bunu meful kabul etmiştir, derler.

Sibeveyh de; "Ey bu gece ev ahalisinden hırsızlık yapan kişi!" ifadesinin kullanıldığını nakletmiştir. Zarf olarak ona muzaf yapılmaması ise caiz değildir. Bunun sebebini zikretmenin yeri ise burası değildir.

"Dostluk" lafzını merfu ve tenvinli olarak okuyanlara gelince, az önce belirtilen anlamda kullanmış olur. "Aranızda" anlamındaki lafzı da nasb ile zarf olarak okumuş olur.

"Dostluk" lafzını tenvinsiz olarak nasb edenlerin kıraatine göre ise; bunu "edinme" fiilinin mefuiü olarak nasb etmiş ve "Ancak" edatını tek bir edat olarak kabul edip bunu; anlamında ism-i mevsul kabul etmemiştir. Bununla birlikte "dostluk" anlamındaki lafzın mefulün leh olmak üzere nasb edilmesi de mümkündür. (Mealde olduğu gibi.) Bu da bir kimsenin; "Hayır aramak için yanma geldim" ve; "Filana olana olan sevgim dolayısıyla gittim" demeye benzer. "Aranızda" lafzı da cer ile okunur.

"Dostluktu tenvin ile ve nasb ile okuyanlara gelince, az önce belirtilen sebep dolayısıyla böyle okumuşlardır. "Aranızda" lafzını ise izafet-siz olarak nasb ile okurlar. İbnu'l-Enbari dedi ki: Aranızda bir dostluk için" diye okuyanlar ile; "Bir dostluk için" diye okuyanlar "putları" anlamındaki lafız üzerinde vakıf yapmaz "dünya hayatında" lafızları üzerinde vakıf yapar. Âyetin anlamı da şöyle olur: Sizler putları onlar dolayısıyla dünya hayatında birbirinize sevgi beslemek ve onlara ibadet etmek için ortaya koymuşsunuz, edinmişsiniz.

"Sonra kıyamet gününde kiminiz, kiminizi red ve İnkâr edecek ve bazınız bazınıza lanet edecektir." Putlar kendilerine ibadet edenlerden uzaklıklarını bildirecekler. İleri gelenler diğerleriyle ilişkilerinin bulunmadığını söyleyeceklerdir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "O günde dostlar birbirlerine düşmandır. Takva sahipleri müstesna." (ez-Zuhruf, 43/67)

"Yeriniz de cehennemdir." Bu, ileri gelenleriyle, onlara uyanlarıyla, bütün puta tapıcılara yönelik bir hitaptır. Putların da bunun kapsamına girdiği de söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz" (el-Enbiya, 21/98) buyruğunda olduğu gibi. [\[20\]](#)

26. Bunun üzerine kendisine Lût iman etti ve: "Doğrusu ben Rab-bime hicret edeceğim" dedi, şüphe yok ki O Azîzdır, Hakimdir,

27. Ve Biz ona İshak'ı ve Ya'kub'u da bağışladık. Soyundan gelenlere de

peygamberlik ve kitabı verdik. Ona mükâfatını dünyada verdik, âhirette de muhakkak ki o, salihlerden dendir.

"Bunun üzerine kendisine Lût iman etti." Lût. ateşin İbrahim (a.s) için serin ve selâmet olduğunu görünce ona ilk iman eden, onu ilk tasdik eden kişi olmuştu. İbn İshak dedi ki: Lût, İbrahim'e iman etti. Onun kızkardeşinin oğlu idi. Sara da ona iman etti, o da onun amcasının kızı idi.

"Ve doğrusu ben Rabbime hicret edeceğim, dedi." en-Nehaî ile Katade dediler ki: "Doğrusu ben Rabbime hicret edeceğim" diyen İbrahim (a.s)'dır. Katade dedi ki: İbrahim, Kûfe'ye bağlı bir kasaba olan Kûsâ'dan, Harran'a oradan Şam'a hicret etti. Beraberinde de kardeşinin oğlu Haran b. Tarih'in oğlu Lût ile kendi hanımı Sara da vardı.

el-Kelbî dedi ki: Harran topraklarından, Filistin'e hicret etti. O küfür topraklarından hicret eden ilk kişidir.

Mukatil dedi ki: İbrahim yetmişbeş yaşında iken hicret etti.

"Doğrusu ben Rabbime hicret edeceğim" diyenin Lût (a.s) olduğu da söylenmiştir. el-Beyhakî, Katade'den şöyle dediğini zikretmektedir: Allah için ailesiyle birlikte ilk hicret eden kişi Osman (r.a)'dır. Katade dedi ki: Ben en-Nadr b. Enes'î şöyle derken dinledim: Ben Ebu Hamza'yı -Enes b. Malik'i kastediyor- şöyle derken dinledim: Osman b. Affan beraberinde Rasûlullah (sav)'ın kızı Rukayye olduğu halde Habeş topraklarına hicret etti. Onlara dair haberin Rasûlullah'a (sav) ulaşması gecikti. Kureyşlilerden bir kadın gelip; Ey Muhammed, dedi. Ben senin damadını, hanımı ile birlikte gördüm. O: "Onları nasıl bir durumda gördün?" diye sorunca kadın şöyle dedi: Ben onu, hanımını şu pek hızlı yürüyemiyen zayıflar arasından bir eşeğe bindirmiş, kendisi de eşiği arkadan güttüğünü gördüm. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Allah onlarla beraber olsun. Şüphesiz ki Osman, Lût'tan sonra ailesiyle birlikte hicret eden ilk kişidir."[\[21\]](#) el-Beyhakî dedi ki: Bu ilk (Habeşistan) hicretinde idi. Habeşistan'a ikinci hicret ise el-Vakidî'nin ileri sürdüğüne göre Rasûlullah (sav)'ın peygamberliğinin beşinci yılına rastlar.

"Rabbime" yani Rabbîmin nzasına ve Rabbimin emrettiği yere "hicret edeceğim, dedi. Şüphesiz ki O, Azizdir, Hakimdir." Bu güzel isimlere dair açıklamalar daha önceden geçmiştir bulunmaktadır. Hicrete dair açıklamalar da daha önceden en-Nisa Sûresi'nde (4/100. âyet, 5. başlıkta) ve başka yerlerde geçmiştir bulunmaktadır.

"Ve Biz ona İshak'ı ve Yakub'u da bağışladık." Yani yüce Allah ona çocuklar bağışlamak suretiyle lutufta bulundu. Ona İshak'ı oğul olarak bağışladığı gibi,

Yakub'u da oğlunun oğlu (torunu) olarak bağışladı. Ona İshak'ı, İsmail'den sonra bağışladı. Yakub da, İshak'tan torunudur.

"Soyundan gelenlere de peygamberlik ve kitabı verdi." İbrahim (a.s)'dan sonra ne kadar peygamber gönderildi ise hep onun soyundan gelmiştir. Burada "kitab"ın tekil gelmesi "nübüvvet" gibi mastarın kastedilmiş olmasından dolaydır. Maksat ise Tevrat, İncil ve Furkan'dır. Dolayısıyla burada "kitap" f çoğulu ifade eden bir tabirdir. Tevrat, İbrahim (a.s)'m soyundan gelen Musa (a.s)'a indirilmiştir. İncil yine onun soyundan gelenlerden İsa. (a.s)'a, Furkan da onun soyundan gelen Muhammed (sav)'a indirilmiştir.

"Ona mükâfatını dünyada verdik." Bundan kasıt bütün din mensuplarının ortak bir şekilde ona saygı duymalarıdır. Bu açıklamayı İkrime yapmıştır. Süfyan, Humeyd b. Kays'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Said b. Cü-beyr birisine İkrime'ye yüce Allah'ın: "Ona mükâfatını dünyada verdik" buyruğu hakkında soru sormasını emretmişti. İkrime şöyle demişti: Herbir din mensubu ona bağlı olduğunu iddia eder ve o bizdendir, der. Said b. Cübeyr doğru söyledi, dedi. Katade dedi ki: Bu, yüce Allah'ın: "Biz ona dünyada bir güzellik verdik" (en-Nahl, 16/122) buyruğu gibidir. Yani ona güzel bir akıbet, salih bir amel ve güzel bir övgü verdik. Çünkü herbir din mensubu onu kendilerinden bilirler, onu veli edinirler.

"Ona mükâfatını dünyada verdik" buyruğu, peygamberlerin büyük çoğunluğu onun soyundan gelmişlerdir, diye de açıklanmıştır.

"Âhirette de muhakkak ki o saHhlerdendir." Burada "âhirette" buyruğu sılanın kapsamında değildir. Bu bir temyizdir. Buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/130. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Bütün bunlar hak din üzere sabır hususunda İbrahim (a.s)'a uymaya bir teşviktir.

[\[22\]](#)

28. Ve Lût'u da (hatırla). Hani o kavmine demişti ki: "Gerçekten sizler alemlerden sizden önce kimsenin işlemediği hayâsızca bir iş yapmaktasınız.

29. "SİZ erkeklere yaklaşıp yol kesmeye ve toplantı yerinizde mün-kerî yapmaya devam edip duracaksınız öyle mi?" Kavminin cevabı: "Allah'ın azabını bize getir, eğer sâdıklardan isen" demekten başka olmadı.

30. O da: "Rabbim, bu fesatçılar topluluğuna karşı bana yardım et" dedi.

31. Elçilerimiz İbrahim'e müjde ile geldiklerinde dediler ki: "Muhakkak ki biz şu kasaba halkını helak edeceğiz. Çünkü oranın halkı zalimler oldular."

32. "Ama orada Lût da var" dedi. "Biz orada olanları daha iyi biliriz. Biz onu ve -karısı dışında- aile halkını elbette kurtaracağız. Çünkü o kadın geride

kalacaklardandır" dediler.

33. Elçilerimiz Lût'a geldiklerinde, onlar için tasalandı ve onlar için elinden bir şey gelmedi. Dediler ki: "Korkma ve kederlenme! Çünkü biz seni ve -karın müstesna- aile halkını kurtaracağız. Çünkü o geride kalacaklardandır.

34. "Biz bu kasaba halkı üzerine, yaptıkları fâsıklık sebebi ile, muhakkak ki gökten bir azab indireceğiz."

35. Andolsun Biz, akıl erdiren bir topluluk İçin o kasabadan apaçık bir belge bıraktık.

"Ve Lût'u da (hatsrla)! Hani o kavmine demişti ki..." el-Kisaî dedi ki: Buyruk Lût'u da kurtardık yahut Lût'u da peygamber olarak gönderdik, anlamındadır, (el-Kisai devamla) dedi ki; Bu şekildeki bir açıklamayı ben daha çok severim. Bununla birlikte anlamın Lût'u da hatırla, hani o kavmine onları azarlayarak ya da sakındırarak demişti ki... şeklinde olması da mümkündür.

"Gerçekten sizler âlemlerden sizden önce kimsenin işlemediği hayâsızca bir işi yapmaktasınız." Buyruğundaki "gerçekten sizler... mi"

lafzının: "Gerçekten sizler.,, mi" şeklindeki kıraati ve bu kıraate dair açıklamalar daha önce el-Araf Sûresi'nde (7/81. âyetin tefsirinde) geçtiği gibi Lût (a.s)'ın ve kavminin kıssası da yine daha önce el-Araf Sûresi'nde (7/81. âyet ve devamının tefsirinde) ile Hud Sûresi'nde (11/77. âyet ve devamının tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Yol kesmeye..." Denildiğine göre onlar, yol kesicilikle uğraşırlardı. Bu açıklama İbn Zeyd'e aittir. Onların hayâsızlık işlemek maksadıyla yoldan gidip gelenleri aldıkları da söylenmiştir ki; bunu İbn Şecere nakletmiştir. Bir diğer açıklamaya göre burada maksat kadınları bırakıp erkeklere yönelmek suretiyle neslin kesilmesidir. Bu açıklamayı da Vehb b. Münebbih yapmıştır. Yani onlar erkeklerle uğraşarak kadınlara ihtiyaç hissetmemişlerdir.

Derim kî: Belki de bütün bunlar onlarda toplanmıştı. Hem mallarını alıyorlar, hem hayâsızlık işlemek için yol kesiyorlar ve böylelikle de kadınlara ihtiyaç duymuyorlardı.

"Ve toplantı yerinizde münkeri yapmaya devam edip duracaksınız öyle mi?" Âyet-i kerimede geçen "nâdî" meclis demektir. Meclislerinde işledikleri münkerin mahiyeti hakkında da görüş ayrılığı vardır. Bir kesim şöyle demiştir: Onlar kadınlara küçük taşlar fırlatır, yabancı kimselerle, yolları yanlarından uğrayanlarla alay ederlerdi. Um Hani' bunu, Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir. Um Hani' dedi ki: Ben Rasûlullah (sav)'a yüce Allah'ın: "Ve toplantı yerinizde münkeri yapmaya devam edip duracaksınız öyle mi?" buyruğu

hakkında sordum da şöyle buyurdu: "Onlar bulundukları yerden geçenlere küçük taşlar atar, o kimselerle alay ederlerdi. İşte onların yaptıkları münker budur."

Bunu Ebu Dâvûd et-Tayalisi, Müsned'inde zikretmiştir, [\[23\]](#)

Ayrıca en-Nehhâs, es-Sa'lebî, e]-Mehdevî ve el-Maverdî de bunu zikretmiştir. es-Sa'lebî'nin naklettiğine göre Muaviye şöyle demiştir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Lût kavmi meclislerinde otururlar ve herbir kişinin önünde içinde (gidip gelene) atmak maksadıyla çakıl taşları bulunan bir de kap bulunurdu. Yoldan geçen birisi önlerinden geçti mi ona taş atarlardı. Kim ona isabet ettirirse, o diğerlerine göre o kişi üzerinde öncelikli sayılırdı." Yani fuhuş işlemek üzere o kişiyi alır giderdi. İşte yüce Allah'ın: "Toplantıyerinizde münkeri yapmaya..." buyruğu bunu anlatmaktadır.

Aişe, İbn Abbas, el-Kasım b. Ebi Bezze ile el-Kasım b. Muhammed dediler ki: Lût kavmi meclislerinde osururlardı. Mansur, Mücahid'den naklen dedi ki: Onlar biri diğerinin gözü önünde meclislerinde erkeklere varırlardı.

Mücahid'den de şöyle dediği nakledilmiştir: Güvercinlerle oynamak, parmak uçlarını kınalamak, ıslık çalmak, çakıl taşları atmak ve bütün işlerinde hayayı bir kenara bırakmak, onların kötü adetlerinden di.

İbn Atiyye dedi ki: Bu hususların ümmet-i Muhammed arasındaki kimi günahkârlarda bulunması mümkündür. Böyle bir durumda nehyleşmek (bu münkeri işleyenlere vazgeçmelerini söylemek) bir farzdır.

Mekhûl dedi ki: Bu ümmette Lût kavmi ahlâkından on haslet vardır: Sakız çiğnemek, parmak uçlarını kınalamak, izan çözmek (belden aşağıyı örten elbiseyi bağlamamak), parmakları çıtlatmak, (çıplak) başın etrafında sarık sarmak, teşâbük [\[24\]](#) küçük çakıl taşları atmak, ıslık çalmak, taş atmak ve lutûk yapmak,

İbn Abbas dedi ki: Lût kavminin hayâsızlığın dışında da bir takım günahları vardı. Bazıları şunlardır: Birbirlerine zuîmederlerdi, birbirlerine sövüp sayarlardı, meclislerinde osururlardı, çakıl taşları atar, zar ve satranç oynarlar, boyanmış eEbiseler giyer, horoz döğüşdürür, koçları toslaşırır, parmak uçlarını kınalarlar, erkekler kadınların elbiselerine benzer elbiseler, kadınlar da erkeklerinkine benzer elbiseler giyer, yoldan gidip gelen herkesten tayin edilmiş vergiler alırlardı. Bütün bunlarla birlikte de Allah'a şirk koşarlardı. Lu-tilik ve sihâk (lezbiyenlik) günahlarını da ilk işleyenler onlardı. Lût (a.s) bu hayâsızca işlerini durdurmak isteyince, onlar onu yalanlamaya ve ona karşı tartışmaya, direnmeye koyularak "Allah'ın azabını bize getir" dediler. Yani senin bu dediklerin olmaz ve Allah'ın buna gücü yetmez. Onlar bu sözlerini söylerken onun mutlaka yalan söylediğine de inanıyorlardı. Yoksa fit-raten bir kimsenin

inad,olsun diye böyle söyleyeceği düşünülemez.

Daha sonra Lût (a.s) Rabbinden yardım istedi. O da onları azablandırmak üzere melekler gönderdi. Melekler önce İbrahim (a.s)'a, Lût (a.s)'ın kavmine karşı ilâhi yardıma mazhar olacağı müjdesini verdiler. Nitekim daha önce Hud Sûresi'nde (11/77. âyet ve devamının tefsirinde) ve başka yerlerde buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

el-A'meş, Ya'kub, Hamza ve el-Kisâf: "Biz onu elbette kurtaracağız" buyruğunu(n cim harfini) şeddesiz; diye okumuşlardır. Diğerleri şeddeli okumuşlardır. İbn Kesir, Ebu Bekr Haraza ve el-Kisâf, "Biz... seni kurtaracağız" anlamındaki lafzı da "cim" harfini şeddisiz olarak: diye okumuşlardır. Bu da iki ayrı söyleyiştir. ile aynı anlamda (olup kurtardı demek)dır. Daha önceden geçmiş bulunmaktadır,

İbn Âmir "muhakkak ki... indireceğiz" anlamındaki buyruğu; şeklinde şeddeli okumuştur. İbn Abbas'ın kıraati de böyledir. Diğerleri ise şeddesiz okumuşlardır. "Andolsun Biz akd erdiren bir topluluk İçin o kasabadan apaçık bîr belge bıraktık." Katade dedi ki: Bu apaçık belge geriye bırakılan taşlardır. Ebu'l-Âiye de böyle demiştir, Bir görüşe göre: Bu ümmetten bir topluluk bu taşlar ile recm ederler. İbn Abbas dedi ki: Bu belgeler onların harab olmuş meskenlerinden geriye kalanlardır. Mücahid dedi ki: Buradaki belge yer üzerindeki siyah sudur. Bütün bunların hepsi kalmış bulunuyor. O halde açıklamalar arasında herhangi bir çelişki yoktur. [25]

36. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik) Dedi ki: "Ey kavmim, Allah'a ibadet edin ve âhîret gününü ümit edin. Yeryüzünde de fesatçılar olarak bozgunculuk çıkarmayın."

37. Ama onu yalanladılar. Bunun üzerine onları sarsıntı alıp evlerinde dizleri üzere çökekaldılar.

"Medyen(liler)'e de kardeşleri Şuayb'ı" peygamber olarak gönderdik. Daha Önceden el-A'raf Sûresi (7/85. âyet ve devamının tefsirinde) ile Hud Sûresi'nde (11/84. âyet ve devamının tefsirinde) onlardan ve fesadlarından söz edilmiş idi.

"Ve âhiret gününü ümit edin." Yunus en-Nahvî dedi ki: Amellerin karşılıklarının verileceği âhiretten korkun, demektir.

"Yeryüzünde de fesadçılar olarak bozgunculuk çıkarmayın." Yani kâfir olmayın, çünkü fesadın aslı odur. ile fesadın, bozgunculuğun en ileri derecesini ifade ediyor. ile aynı anlamda olup bozgunculuk çıkardı, çıkarır demektir. Buna dair açıklamalar da daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Ve âhiret gününü ümit edin" buyruğunun onu tasdik edin, anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü onlar âhiret gününü inkâr ediyorlardı. [26]

38. Âd ve Semûd kavmini de (helak ettik.) Onların meskenlerinden bu, size belli olmaktadır. Şeytan onlara amellerini süsledi de onları yoldan alıkoydu. Halbuki onlar akılları ile bunu kavrayacak durumda idiler.

Âd ve Semûd kavmini de" buyruğu hakkında el-Kisaî şöyle demektedir; Bazıları bu sûrenin baş taraflarına râcidir, demektedir. Yani andolsun Biz onlardan öncekileri denedik. Âd ve Semûd'u da denedik. el-Kisaî der ki: Benim daha uygun gördüğüm ise bunun "onları sarsıntı alıp" buyruğuna atfedilmiş olmasıdır ve Âd ve Semûd'u da sarsıntı aldı, demek olur.

ez-Zeccâc'ın iddiasına göre ifadenin takdiri: Âd ve Semûd'u helak etlik, şeklindedir. Şöyle de açıklanmıştır: Yani sen Ad'i hatırla, hani biz onlara Hud'u göndermiştik. Onu yalanladılar, biz de onları helak ettik. Semûd'u da hatırla, hani Biz onlara Salih'i peygamber olarak göndermiş, onlar da onu yalanlamış; bu sebepten biz Ad'i kısır rüzgar ile helak ettiğimiz gibi bunları da çılgınlıkla helak etmiştik.

"Onların* el-Hicr ve el-AhkaPda bulunan "meskenlerinden bu" ey kâfirler topluluğu, "size belli olmaktadır." Onların helak edilişlerinde sizin için apaçık belgeler ortada görülmektedir. Burada böylece "belli olmaktadır"ın faili hazfedilmiş bulunmaktadır.

"Şeytan onlara amellerini süsledi." Onların değersiz amellerini süsledi; onlar da amellerini yüksek şeyler zannettiler "de onları yoldan" hak yoldan "alıkoydu. Halbuki onlar akılları ile bunu kavrayacak durumda idiler." Bu buyruk ile ilgili olarak da iki görüş vardır:

1- Onlar sapıklık içerisinde görür gibi görünüyorlardı. (Kendilerini hak üzere, basiret üzere zannediyorlardı). Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır.

2- Onlar apaçık delillerin ortada olması dolayısıyla hakkı ve batılı birbirinden ayırdedebilecek basirete sahip idiler. Bu görüşün doğru olma ihtimali daha yakındır. Çünkü; ifadesi "filan kişi bu işi gerçeği üzere bildi" anlamında kullanılır. el-Ferra dedi ki: Bunlar akıl ve basiret sahibi kimselerdi. Fakat basiretlerinin kendilerine bîr faydası olmadı. Şöyle de denilmiştir: Kendilerine akıbetlerinin azab olduğu açıkça bildirilmiş ve gösterilmiş olmasına rağmen, yaptıklarını yaptılar. [27]

39. Karun'u, Firavun'u ve Hâmân'ı da (helak ettik.) Andolsun ki Musa onlara

apaçık belgelerle gelmişti de onlar o yerde bü-yüklendiler. Halbuki onlar ileriye geçip kurtulamadılar.

40. Derken Biz, herbirini günahı İle aldık. Kimilerinin üzerine taş yağdıran kasırga gönderdik, kimilerini o çığlık yakaladı. Onlardan kimisini yere geçirdik. Kimilerini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyordu, fakat onlar kendi nefislerine zulmediyorlardı.

"Karun'u, Firavun'u ve Hâmân'ı da" buyruğu hakkında el-Kisaî dedi ki: Dilersen bu da (bir önceki âyette olduğu gibi) Âd ve Semûd'a atfedilmiş olabilir ki bundaki açıklamalar burada da sözkonusudur. Arzu edilirse bunu "... onları yoldan alıkoydu" buyruğuna atfedilmiş kabul edilebilir. Karun'u, f Firavun'u ve Hâmân'ı da doğru yoldan alıkoydu, demek olur. Bunlara peygamberler geldikten sonra, Biz bunları da heiâk ettik, diye de açıklanmıştır.

"Onlar da o yerde" hakka ve yüce Allah'a İbadete karşı "büyüktendiler."

"Halbuki onlar İleri geçip kurtulamadılar." Bir açıklamaya göre onlar küfürde ileri geçenler (öncelikle kâfir olanlar) değillerdi. Onlardan önce küfre sapmış pek çok nesiller vardı ve Biz onları helak etmiştik[28]

"Derken Biz herbirini günahı ile aldık." el-Kisaî dedi ki: "Herbirini" anlamındaki buyruk "aldık" fiili ile nasbedilmistir. "Onların herbirini günahı sebebiyle aldık, yakaladık" demektir.

"Kimilerinin üzerine taş yağdıran kasırga gönderdik." Bunlardan kasıt Lût kavmidir, el-Hâsib: Küçük caş demek olan hasbâ getiren rüzgar demektir. Herbir azab hakkında da kullanılır.

"Kimilerini o çığlık yakaladı." Maksat Semûd kavmi ile Medyenlilerdir.

"Onlardan kimisini yere geçirdik." Karun'u kastetmektedir.

"Kimilerini de" Nûh kavmi ile Firavun kavmini "suda boğduk."

"Allah onlara zulmetmiyordu." Çünkü onları korkutup uyardı, onlara mühlet verdi, peygamberler gönderdi ve ileri sürebilecekleri bir mazeretlerini bırakmadı.

[29]

41. Allah'tan başka veliler edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumuna benzer. Muhakkak yuvaların en gevşek olanları örümcek yuvasıdır, eğer bilselerdi."

42. Şüphesiz ki Allah kendinden başka neyi çağırıyorsa bilir. O Azîzdır, Hakimdir.

43. İşte misaller! Biz bunları insanlara veriyoruz. Onlara âlimlerden başkası akü erdiremez.

"Allah'tan başka veliler edinenlerin durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumuna benzer" buyruğu ile ilgili olarak el-Ahfeş şöyle demektedir: "Örümceğin durumuna benzer* buyruğunda vakıf tamam olmaktadır. Daha sonra yüce Allah bu misali açarak: "Kendine yuva yapan" buyurmaktadır.

İbnu'I-Enbarî dedi ki: Bu bir yanlışlıktır, çünkü "Kendine yuva yapan" buyruğu "ankebût (örümcek)" in adaşıdır. Tıpkı; Yuva yapanın misali gibidir" denmiş gibidir. Dolayısıyla mevsûlu bırakıp sıla üzerinde vakıf yapmak güzel olmaz. Bu da yüce Allah'ın: "Kocaman kitaplar taşıyan eşeğin hali gibidir" (eL-Cuma,.62/5) buyruğuna benzemektedir. Burada "taşıyan" buyruğu "eşek" için bir sıladır. "Taşıyan" lafzını bırakıp "eşek" anlamındaki lafız üzerinde vakıf yapmak güzel olmaz.

el-Ferra dedi ki: Bu yüce Allah'ın, Allah'ı bırakıp da kendisine fayda da sağlamayan, zarar da vermeyen ilâhlar edinen kimseler için vermiş olduğu bir misaldir. Tıpkı örümcek yuvasının sıcağa ve soğuğa karşı örümceği koruyamadığı gibi. "Örümcek" anlamındaki lafız üzerinde vakıf yapmak güzel olmaz. Çünkü maksat (benzetilen) hiçbir şeye karşı koruyamayan örümcek yuvasına benzetmektir. Hiçbir fayda sağlayamayan, hiçbir zarar veremeyen uydurma ilâhlar örümcek yuvasına benzetilmiştir.

"Muhakkak yuvaların en gevşek olanları" en zayıf ve güçsüzleri "örürä-cekylluvasıdır." ed-Dahhak dedi ki: Yüce Allah onların ilâhlarının güçsüzlüklerine ve gevşekliklerine bir örnek vererek bunları örümcek yuvasına benzetmiştir.

"Eğerbilselerdi" buyruğundaki; "Eğer" lafzı "örümcekyuvası'na taalluk etmektedir. Yani eğer bunlar putlara ibadet etmenin kendilerine hiçbir fayda sağlamayan örümceğin yuva edinmesine benzediğini ve onların örneklerinin bu olduğunu bilselerdi, elbette ki bu uydurma ilâhlara ibadet etmezlerdi. Yoksa, onlar Örümceğin yuvasının zayıf olduğunu bilselerdi, demek istenmemiştir.

Nahivciler derler ki:-"Örümcek" lafzınınsonundaki "te" zaidir.Çünkü bundan küçültme ismi ve çoğulu yapıldığı vakit bu "te" düşmektedir. Kelime müennesdir. el-Ferrâ bunun müzekker olduğunu da nakletmiş ve şu beyiti zikretmiştir:

"Onların Hattat (denilen tepe)lan üzerinde bir takım evler vardır, Onları sanki örümcek yapmış gibidir."

Bu beyi tin ilk mısraı şu şekilde de rivayet edilmektedir;

el-Cevherî dedi ki: el-Hattat bir dağ adıdır. et-Ankebut (örümcek) ise havada ince ve dehk deşik bir şekilde bir dokuması olan, bilinen böcektir. Bunun çoğulu;

şekillerinde gelir. diye kullanıldığını da nakletmiştir. Şair dedi ki:

"Sanki onun ağzından akan salyalarından, Dizginleri üzerine bir örümcek yuvası düşüyor gibi."

Bunun küçültme ismi de; diye yapıltr. Yezid b. Meysere'den nakledildiğine göre; örümcek yüce Allah'ın bu hale soktuğu bir şeytandır.

Ata el-Horasanî de şöyle demiştir: Örümcek iki defa ağını örmüştür. Bir seferinde Câlût kendisini aradığı vakit Davud'un üzerinde ağ örmüştür. Bir seferinde de Peygamber (sav)'in üzerinde ağını örmüştür. Bundan dolayı öldürülmesi yasaklanmıştır.

Rivayet edildiğine göre Ali (r.a) da şöyle demiştir: Evlerinizdeki örümcek ağlarını temizleyiniz, çünkü örümcek ağlarını evlerde bırakmak fakirlik sebebidir. Mayayı esirgemek de fakirlik sebebidir.

"Şüphe yok ki Allah, kendinden başka neyi çağırıyorsa bilir" buyruğunda ki "Neyi çağırıyorsa"daki edatı anlamında bir ism-i mevsuldür ise teb'îz (kısmilik bildirmek için)dir. Eğer te'kid için fazladan gelmiş olsaydı mana değişik olurda. Buyruğun anlamı şudur;

Şüphesiz ki Allah, kendisinden başka tapındıkları varlıkların zayıf olduğunu bilir.

Âsim, Ebu Amr ve Ya'kub "Çağırıyorlar" şeklinde "ye" üe okumuşlardır. Ebu Ubeyd'in tercih ettiği budur, çünkü bundan Önce "ümme'tler" den sözedilmiştir, Diğerleri ise muhatab kipi ile "te" ile (çağınıyoısanız... diye) okumuşlardır.

"İşte misaller!" Yani Biz, bu misali ve bundan başka el-Bakara Sûresi'nde (2/26. âyette), el-Hac Sûresi'nde (22/73. âyette) ve başkalarında zikredilen misalleri, "Biz bunları İnsanlara veriyoruz" açıklıyoruz "Onlara âlimlerden" Allah'ı bilenlerden "başkası akıl erdiremez" kavrayaıaz. Nitekim Câbîr, Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Âiim kişi Allah'tan gelenleri aklıyla kavrayarak, O'na itaat ile amel eden, O'nu gazab-landıran şeylerden de kaçınan kişidir. "[30]

44. Allah göklerle yeri hak ile yarattı. Muhakkak bunda mü'minler için bir âyet vardır.

"Allah göklerle yeri hak ile" adalet ile "yarattı." Şöyle de açıklanmıştır: Kelâmıyla ve kudretiyle yaratmıştır. İşte "hak" budur.

"Muhakkak bunda mü'minler" tasdik edenler "için bir âyet" alâmet, delâlet "vardır. "[31]

45. Sana vahyolunan kitabı oku! Namazı da dosdoğru kili çünkü namaz İnsanı hayâsızlıktan ve münkerden alıkor. Allah'ı zikretmek ise en büyüktür. AUah ne yaptığınızı bilir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[32\]](#)

1- Kur'ân Okuma Emri:

"...Kitabı oku" buyruğu Kur'ân'ı okuyup bunu sürdürmeye dair bir emirdir. Kur'ân okumaktan yüz çeviren kimselerin tehdit altında olduklarına dair açıklamalar daha önceden Tâ-Hâ Sûresi'nde (20/124, âyetin ve devamının tefsirinde) Kur'ân okumayı teşvikin enîredildiğine dair açıklamalar da bu kitabımızın mukaddimesinde ("Allah'ın Kitabını Okuma Şekli ve Görüş Ayrılıkları" başlığı ve devamında) geçmiş bulunmaktadır,

Kitab'tan maksat da Kur'ân-ı Kerîm'dir. [\[33\]](#)

2- "Namaz Kıl" Emri:

Yüce Allah'ın: "Namazı da dosdoğru kıl" emrinde hitab Peygamber (sav)'a ve onun ümmetinedir. Namazın dosdoğru kılınması ise vakitleri içerisinde, kıraaüyle, rûkûuyla, sücûduyla, kuûduyla, teşehhüdüyle ve bütün şartlarıyla yerine getirilmesi demektir. Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi' nde (2/3. âyet, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Tekrarlamamanın anlamı yoktur. [\[34\]](#)

3- Namazın Müslümanın Hayatı Üzerindeki Etkisi:

"Çünkü namaz insanı hayâsızlıktan Te münkerden alıkor" buyruğunda kastedilen beş. vakit namazdır. Vakitler arasındaki küçük günahlara kef-faret olan budur. Peygamber (sav)'ın şu buyruğunda belirttiği gibi: "Şayet sizden herhangi birinizin kapısı önünde bir nehir olur da, o da o ırmakta günde beş defa yıkanacak olursa, size göre o kimsenin üzerinde kir ve pastan bir eser kalır mı?" Ashab: Üzerinde kir ve pasından hiçbir şey kalmaz, dediler. Peygamber şöyle buyurdu: "İşte beş vakit namazın misali de böyledir. Allah onlar vasıtasıyla günahları siler." Bu hadisi Tirmizî, Ebu Hureyre'den rivayet etmiş ve hakkında: Hasen, sahih bir hadistir demiştir [\[35\]](#)

İbn Ömer bu âyette namazdan kastın, Kur'ân-ı Kerîm olduğunu söylemiştir. Namazda okunan Kur'ân-ı Kerîm hayâsızlıktan ve münkerden, zinadan ve masiyetlerden alıkor, demektir.

Derim ki: Sahih hadiste sözü edilen: "Ben namazı kendimle kulum arasında iki yarıya böldüm"[36] buyruğunda da namazdan kastedilen bu anlamdır. Bununla Fatiha okumak kasdedilmiştir.

Hammâd b. Ebi Süleyman, İbn Cüreyc ve el-Kelbî dediler ki: Kul namazında bulunduğu sürece ne bir hayâsızlık işler, ne de bîr münker. Sen namazda olduğun sürece namaz bundan alıkor, demektir,

İbn Atiyye dedi ki: Bu garib bir iddiadır. Böyle bir iddianın Enes b. Ma-lik'in söylediği nakledilen şu rivayetle ne ilgisi vardır; Ensar'dan bir genç vardı. Peygamber (sav) ile birlikte namaz kılar, bununla birlikte ne kadar hayâsızlık, hırsızlık varsa mutlaka işlerdi. Bu kişiden Peygamber (sav)'a söz edilince şöyle dedi: "Şüphesiz ki namaz pek yakında onu (bu işlerinden) vazgeçirecektir." [37] Gerçekten aradan fazla bir zaman geçmeden tevbe etti ve halini düzeltti. Bunun üzerine Rasûlullah (sav): "Ben size dememiş miydim?" diye buyurdu.

Âyet-i kerimenin tevili ile ilgili üçüncü bir görüş daha vardır ki; bu da muhakkıklann beğendiği, sufi şeyhlerinin kabul ettiği ve müfessirleinin zikrettiği bir görüştür. Buna göre "namazı dosdoğru kıl" buyruğundan kasıt, namazı devamlı kılmak ve namazın sınırlanna riâyet ederek, gereği gibi yerine getirmektir. Sonra da yüce Allah kendi tarafından vermiş olduğu bir hükmü haber vermekte ve namazın, namaz kılan ve namaza riayet eden kimseyi hayâsızlıktan ve münkerden alıkoyacağını bildirmektedir. Buna sebep ise namazda öğütleri de ihtiva eden Kur'ân tilâvetinin söz konusu olmasıdır. Namaz, namaz kılanın bütün bedenini çalıştırır. Namaz kılan kişi kibleye yönelip de Rabbinin önünde huşu' ve zilletle eğilip Rabbinin huzurunda bulunduğunu hatırlar, Rabbinin her halini görüp gözettiğini hatırlayacak olursa, bütün bunlar sebebiyle nefsi ıslah olur ve Rabbinin önünde zilletini arzeder. Yüce Allah'ın gözetimi altında olduğunu yakından hisseder, bunun heybeti de azalan üzerinde kendisini gösterir. Bu şekilde kıldığı bir namazdan daha aradan fazla bir vakit geçmeden yeni bir namazın gölgesi üzerine düşer, bu sefer öncekinden daha güzel bir hal ile bir başka namazı kılar. İşte bu husustaki haberlerin anlamı budur. Çünkü mü'minin namazının böyle olması gerekir.

Derim ki: Özellikle kişi kendisine, bu onun son ameli olabilir, duygusunu kazandırabilirse, bu böyledir. Böylesi maksadı daha bir gerçekleştirci, isteğe daha bir ulaşmadır. Çünkü ölümün sınırlı bir yaşı, özel bir zamanı, belli bir hastalığı yoktur ve bu hususta da hiçbir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Selefin

bazılarından rivayet edildiğine göre namaza kalktı mı titrer, rengi sararırdı. Bu hususta ona sebep sorulunca, şu cevabı vermiş: Ben yüce Allah'ın huzurunda duruyorum. Dünya hükümdarları karşısında benim böyle davranmam uygun düşerken, ya bütün hükümdarların mutlak hakimi huzurunda nasıl davranabilirim?

İşte böyle bir namaz hiç şüphesiz hayâsızlıktan ve münkerden alıkor. Kıldığı namaz -bizim namazımız gibi- fıkhi ölçüler içerisinde geçerli bir namazın ötesine gitmiyor; -bizim namazımız da, keşke fıkhi ölçüler içerisinde geçerli olabilecek kadar dahi olsa- namazda huşu'u, tezekkürü ve fazilete riayeti yoksa işte böyle bir namaz kişiyi nerede olursa bulunduğu o konumda bırakır. Eğer o kimse yüce Allah'tan kendisini uzaklaştıracak masiyeller yolunda bulunuyorsa, namazı bundan sonra da bu halini sürdürecektir şekilde onu öylece bırakır. İşte İbn Mes'ud, İbn Abbas'tan rivayet edilen hadis ile el-Ha-sen ve el-A'meş'in; "Kimin kıldığı namaz kendisini hayâsızlıktan ve münkerden alıkoymazsa o namaz onu ancak Allah'tan uzaklaştırır"[38] şeklindeki sözleri buna göre yorumlanır. el-Hasen'in, bu hadisi Peygamber (sav)'dân mür-sel olarak rivayeti de gelmiş olmakla birlikte, bunun senedi sahih değildir.

İbn Atiyye dedi ki: Babam (Allah ondan razı olsun)'ı şöyle derken dinlemiştim: Eğer bizler bunun söylendiğini kabul edip bu sözün manasına bakılacak olursa, günahkâr kimsenin kıldığı namazın tıpkı bir masiyetmiş gibi, Allah'tan uzaklaştırdığını söylemek caiz olamaz. Bu ancak şu şekilde yorumlanabilir: Böyle bir namaz o kimseyi Allah'a yakınlaştırmak hususunda etkili olmaz. Onu, işlemiş olduğu hayâsızlık, münker ve Allah'tan uzak kalmayı gerektiren masiyetleri ve hah üzere bırakır ve namaz böyle bir kimseyi önceden tutturmuş olduğu ve kendisini Allah'tan uzak bırakan yol üzerinde bırakır. Bu haliyle böyle bir namaz o kişiyi Allah'a uzaklıktan alıkoymayınca, sanki onu Allah'tan uzaklaştırmış gibi olur. İbn Mes'ud'a şöyle denilmiş: Filan kişi çok namaz kılıyor: O: Namaz ancak kendisine itaat edenlere fayda verir, diye karşılık vermiş.

Derim ki: Özetle söylenecek olursa "onun namazı o kimseyi ancak Allah'tan uzaklaştırır; böyle bir namaz ancak o kimseye Allah'ın gazabını arttırır" şeklinde gelen ifadeler şuna işaret etmektedir: Hayâsızlık ve münkeri işleyen kimsenin kıldığı namazın kıymeti yoktur. Buna sebep ise masiyetle-rin o kimse üzerindeki baskın etkisidir.

Bunun emir manasına haber kipinde ifade olduğu da söylenmiştir. Yani namaz kılan kimse hayâsızlıktan ve münkerden uzak dursun. Yoksa bizatihi namaz alıkoymaz, ancak bu işten vazgeçmeye bir sebeptir. Bu da yüce Allah'ın şu

buyruklarına benzemektedir: "İşte bu, size hakkı söyleyen kitabı-mızdır." (el-Câsiye, 45/29); "Yoksa Biz onlara kesin bir delil indirdik de onlara ona ortak koşmalarını bu mu söylüyor?" (er-Rum, 30/35) [39]

4- Kulun Allah'ı Anması ve Allah'ın Kulunu Anması:

"Allah'ı zikretmek ise elbette en büyüktür" buyruğunun anlamı şudur: Allah'ın sizi sevap ile sizden övgü ile sözedip anması sizin, ibadet ve namazlarınızda onu zikretmenizden çok daha büyüktür. Bu anlamdaki açıklamayı İbn Mes'ud, İbn Abbas, Ebu'd-Derda, Ebu Kurra, Selman ve el-Hasen de ifade etmişlerdir. Taberî'nin tercih ettiği açıklama da budur. Bu anlamdaki açıklama merfu olarak Musa b. Ukbe yoluyla gelen hadiste de rivayet edilmiştir. Musa, Nâfî'den, onun İbn Ömer'den rivayetine göre Peygamber (sav) yüce Allah'ın: "Allah'ı zikretmek ise en büyüktür" buyruğu hakkında şöyle demiştir: "Allah'ın sizi anması, sizin onu anmanızdan daha büyüktür." [40] Şöyle de açıklanmıştır: Sizin kıldığınız namazlarınızda, okuduğunuz Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ı zikretmeniz herşeyden daha faziletlidir. Bir diğer açıklamaya göre anlarn şudur: Namazın hayâsızlıktan ve münkerden alıkoymasının devam etmesi ile birlikte Allah'ı zikretmek en büyüktür.

ed-Dahhâk şöyle demiştin Haram kıldığı şeyler esnasında Allah'ı hatırlayarak, o haramı terketmek zikrin en büyüğüdür.

Anlarnın şöyle olduğu da söylenmiştir: Yüce Allah'ın hayâsızlıkları ve mün-keri yasakladığını hatırlamak en büyüktür; yani çok büyük bir iştir. Çünkü (Arapçada) "en büyük (ekber)" bazen "çok büyük (kebir)" anlamında kullanılır.

İbn Zeyd-ve Katade şöyle demişlerdir: Yüce Allah'ı zikretmek herşeyden daha büyüktür. Yani zikirsiz yapılan bütün ibadetlerden daha faziletlidir. Şöyle de denilmiştir: Allah'ı zikretmek insanı masiyetten ahkoyar. Çünkü O'nu zikredip hatırlayan bir kimse ü'nun emirlerine aykırı davranmaz.

İbn Atiyye dedi ki: Benim kanaatime göre anlam şöyledir; Allah'ı zikretmek mutlak olarak en büyüktür. Yani asıl hayâsızlıktan ve münkerden alıkoyan odur. Namazda bu zikrin bir parçası dahi bunu gerçekleştirir. Aynı şekilde namazın dışında da böyledir. Çünkü ancak Allah'ı hatırlayan, O'nun gözetimi altında olduğunun şuuruna varan kimse için günahlardan uzak durmak mümkün olabilir. Bunun mükâfatı da yüce Allah'ın o kimseyi hatırlamasıdır. Hadis-i şerifte belirtildiği gibi: "Kim Beni kendi nefsinde zikrederse, Ben de onu kendi nefsimde zikrederim. Kim Beni bir topluluk arasında zikrederse, Ben de onu

onlardan daha hayırlı bir topluluk arasında zikrederim. "[41]

Namazdaki hareketlerin herhangi bir g nahtan alıkoymakta bir etkisi yoktur. Asıl fayda veren zikir, ilimle beraber kalbin yönelmesiyle ve Allah'ın f dışındaki her şeyin kalpten uzaklaştırılması ile birlikte yapılan zikirdir. Dili aşmayan zikrin ise, mertebesi elbetteki böyle değildir. Yüce Allah'ın kulunu anması, onun üzerine hidayetini ve ilmin nurunu yağdırması demektir. İşte bu da kulun Rabbini zikretmesinin bir meyvesidir. Zaten yüce Allah şöyle buyurmaktadır: " yle ise Beni anın ki Ben de sizi anayım," (el-Bakara, 2/152)

 yet-i kerimenin geri kalan bölümleri ise bir çeşit tehdit ve yüce Allah'ın gözetimi altında olduğunu hatırdan çıkarmamaya bir teşviktir. [42]

46. Aralarından zulmedenler müstesna olmak üzere kitap ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin re deyin ki: "Bize indirilene de, size İndirilenlere de iman ettik. Bizim il hımız da, s İzin İ hınız da birdir. Biz ancak O'na teslim olanlarız."

47. İşte sana böylece Kitabı indirdik. Kendilerine ( nceden) kitap verdiklerimiz de ona iman ederler. Bunlar arasından da ona İman eden kimseler vardır.  yetlerimizi ancak k f rl r bile bile ink r ederler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [43]

1- Kitab Ehli ile Mücadele şekli:

İlim adamları yüce Allah'ın: "... Kitab ehli ile ancak en güzel yolla mücadele edin" buyruğunun anlamı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. j. Mücahid bu  yet-i kerime muhkemdir, dolayısıyla kitap ehli ile onları yüce Allah'ın yoluna davet etmek ve O'nun delillerine,  yetlerine dikkat çekmek suretiyle en güzel yolla mücadele etmek caizdir. Belki bu yolla iman davetini kabul edebilirler. Onlarla mücadele sert ve kaba davranmak suretiyle yapılmaz. Bu açıklamaya göre yüce Allah'ın: "Aralarından zulmedenler müstesna olmak üzere" buyruğu, size zulmedenler müstesna.., dernek olur. Yoksa hepsi mutlak olarak zalimdirler. Anlamın: Kitab ehlinden olup Muhammed (sav)'a iman eden Abdullah b. Sel m ve onunla birlikte iman edenler ile mücadele etmeyiniz, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bunlarla ancak "en güzel yolla" mücadele edilir. Yani size anlattıkları kendilerinden öncekilere dair haberler ile bundan başka hususlarda onlara muvafakat etmek suretiyle olur. Bu yoruma göre yüce Allah'ın:

"Zulmedenler müstesna" buyruğu ile kastedilenler kâtab ehlinden küfürleri üzere kalmaya devam edenlerdir. Kureyza ve Nadiroğullarından ve diğerlerinden küfrünü sürdürüp antlaşmalarına sadakat göstermeyenler gibi. Bu açıklamaya göre âyet-i kerime muhkemdir.

Bu âyetin kıtal âyeti ile neshedildiği de söylenmiştir. Bu da yüce Allah'ın: "Kendilerine kitab verilmiş olanlardan... Allah'a ve âhiret gününe iman etmeyen... terle savaşınız" (et-Tevbe, 9/29) buyruğudur. Bu Katade'nin görüşüdür,

"Zulmedenler müstesna" buyruğu Allah'a evlâd isnad edenler ve: "Allah'ın eli bağlıdır," (el-Maide, 5/64) ve: "Muhakkak Allah fakirdir..." (Al-i İmran, 3/181) diyenlerdir. İşte bunlar müslümanlara savaş açan ve cizyeyi ödemeyen müşriklerdir. O bakımdan onlara karşı savaşılmış ve onlardan intikam alınmıştır. en-Nehhâs ve başkaları şöyle demişlerdir; Bu âyetin nesholdüğünü söyleyenler onun Mekke'de inmiş bir âyet olduğunu ve o sırada ne farz kılınmış bir savaş, ne cizye ödeme talebi, ne de benzeri başka bir hüküm inmemiş olduğunu delil gösterirler. Mücahid'in görüşü güzel bir görüştür. Çünkü yüce Allah'ın ahkâmı ile ilgili olarak bu hususta mazereti ortadan kaldıracak bir haber gelmedikçe yahutta aklî ve kat'î bir delil ortada olmadıkça nesholmuştur, denilemez. İbnu'l-Arabî de bu görüşü tercih etmiştir. Mücahid ve Saîd b. Cübeyr de şöyle demişlerdir: Yüce Allah'ın: "Aralarından zulmedenler müstesna" buyruğu mü'minlere savaş açanlar müstesna anlamındadır. Bunlarla yapılacak mücadele iman edinceye ya da cizyeyi ödeyecekleri vakte kadar kılıçla savaşmaktır. [44]

2- Bize ve Bizden Öncekilere İndirilenlere İman Etmek:

Yüce Allah'ın: "Ve deyin ki: Bize İndirilene de, size indirilenlere de iman ettik" buyruğu ile ilgili olarak Buhârî'de, Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Kitab ehli Tevrat'ı İbranice okur ve müslüman olanlara Arapçasını açıklıyorlardı. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Kitab ehlini ne tasdik ediniz, ne de yalanlayınız "ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilenlere de İman ettik." [45]

Abdullah b. Mes'ud'un rivayetine göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kitap ehline herhangi bir şeye dair soru sormayınız. Çünkü kendileri sapmış iken asla sizi hidayete iletemezler. (Onların size söylediklerini dinlemeniz halinde) ya hak olan bir şeyi yalanlamış olacaksınız, yahutta batıl olan bir şeyi tasdik edeceksiniz. " [46]

Buhârî'de de şu rivayet yer almaktadır: Humeyd b. Abdu'r-Rahman'dan rivayete göre o Muâviye'yi Medine'de Kureyş'ten bir topluluk ile konuşurken dinlemiş. Bu sırada Ka'b el-Ahbar'dan söz edilmiş ve şöyle demiş: Şüphesiz ki bu, kitap ehli arasından rivayetler nakledenlerin en doğru sözlüsüdür. Bununla birlikte biz onun yalan söylemiş olabileceğini kabul ediyorduk.[\[47\]](#)

48. Sen bundan önce hiçbir kitab okumuş değildin ve sağ elinle de onu yazmamıştın. O zaman bâtil söyleyenler elbette şüphe ederlerdi.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[48\]](#)

1- Peygamber (sav)'ın Ümmiliği:

Şanı yüce Allah'ın: "Sen bundan önce hiçbir kitab okumuş değildin" buyruğundaki "bundan önce"de yer alan zamir "kitab"a racidir. Bu da Muham-med (sav)'e indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm'dir. Yani ey Muhammed, sen Kur'ân-ı Kerîm'den önce okuma biliniyordun. Kitab ehlinin yanına da gidip geliniyordun. Bilakis Biz sana bu Kur'ân-ı Kerîm'i son derece mucizevi bir üslup ile gaybî haberleri ve daha başka hususları ihtiva eden bir özellikte indirdik. Şayet sen kitab okuyan ve yazı yazan kimselerden, olsaydın "o zaman" kitab ehli arasından "batıl söyleyenler elbette şüphe ederlerdi" ve bu şüphelerinde bir dayanak noktalan olur ve: Bizim onun hakkında kitablarmızda bulduğumuz nitelikler okuması yazması olmayan ümmi birisi olduğu şeklindedir. Halbuki o şu anda böyle değildir, derlerdi,

Mücahid dedi ki: Kitab ehli, kitablarsnda Muhammed (sav)'ın okuma-yaz-ma bilmediğini görüyorlardı. İşte bu âyet-i kerime bunun üzerine nazil olmuştur.

en-Nehhâs dedi ki: Bu âyet-i kerime Kureyşliler için onun peygamberliğine bir delil teşkil ediyordu. Zira o ne okuması, ne yazması vardı, ne de kitab ehliyle oturup kalkardı, Mekke'de kitab ehli yoktu. Bununla birlikte onlara peygamberlerin ve önceki ümmetlerin haberlerini getirmişti. Böylelikle peygamberliği hususunda herhangi bir şüphe ve tereddüt kalmamış oluyordu.

[\[49\]](#)

2- Peygamber Efendimiz Daha Sonraları Okuma-Yazma Öğrendi mi?:

en-Nekkaş bu âyet-i kerimenin tefsirinde eş-Şa'bîden şöyle dediğini

nakletmektedir: Peygamber (sav) vefatından önce yazmayı (nisbeten) öğrenmişti. Aynı şekilde Ebu Kebşe es-Selûlî'nin hadisini de senediye birlikte kaydetmektedir. Bu hadisin muhtevası da Peygamber (sav) Uyeyne b. Hasn'a ait bir sahifeyi okumuş ve orada neler yazdığını bildirmiştir.

İbn Atiyye dedi ki: Bütün bunlar zayıf rivayetlerdir, el-Bacı -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'nin görüşü de bu kabildendir.

Derim ki: Müslim'in, Sahih'inde belirtildiğine göre el-Berâ (b. Âzib)'in naklettiği Hudeybiye Barışı'nı anlatan hadis-i şerife göre Peygamber (sav), Ali (r.a)'a şöyle demiştir: "Aramızdaki antlaşmayı yaz! Bismillahirrahmanirrahîm. Bu Allah'ın Rasûlü Muhammed'in antlaştığı hususları ihtiva eder." Bunun üzerine müşrikler ona; Eğer biz senin Allah'ın Rasûlü olduğunu bilseydik, mutlaka sana uyardık. - Bir rivayette de; sana bey'at ederdik. - Ancak bunun yerine sen "Abdullah'ın oğlu Muhammed" diye yaz, dediler. Rasulullah (sav), Ali (r.a)'a o yazdığını silmesini emretti. Ali: Allah'a yemin ederim ki onu silmem deyince, Rasulullah (sav): "Bana onun yerini göster" dedi. Ona yerini gösterince onu sildi ve (yerine) Abdullah'ın oğlu... diye yazdı.[\[50\]](#)

Bizim (mezhebimize mensub) ilim adamlarımız -Allah onlardan razı olsun şöyle demişlerdir: İfadenin zahirinden anlaşıldığına göre Peygamber (sav); "Rasûlullah" ibaresini eliyle silmiş ve onun yerine; "Abdullah'ın oğlu..." diye yazmıştır.

Bunu Buhârî bundan daha açık ifadelerle rivayet etmiştir... Dedi ki: Rasûlullah (sav) belgeyi aldı ve yazdı. Bir başka rivayette şu fazlalığı da kaydetmektedir: Ancak güzel yazamıyordu.[\[51\]](#)

Bir topluluk; onun asıl halinin okuyup-yazmama olduğunu bununla birlikte eliyle yazmış olduğunu kabul etmişlerdir. es-Sümnânî, Ebu Zerr (Abdullah b. Ahmed ei-Herevî) ile (Ebu'l-Velid) el-Bacî bunlardandır. Bunların görüşlerine göre bu onun ümmî oluşuna aykırı olmadığı gibi, yüce Allah'ın: hem "Sen bundan önce hiçbir kitab okumuş değildin ve sağ elinle de onu yazmamıştın" buyruğu ile hem Peygamber Efendimiz'in: "Biz ümmî bir ümmetiz, ne yazarız, ne hesap ederiz"[\[52\]](#) buyruğu ile çelişmemektedir. Bunun yerine onlar bu hususu mucizeleri arasında mütalaa etmişler, onun doğruluğunu ve risaletinin sıhhatini ortaya koyan bir belge olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü o yazmayı öğrenmeksizin ve bunun için gerekli yollara başvurmaksızın yazabilmiştir. Yüce Allah onun elinin ve kaleminin okuyan kimse tarafından: "Abdullah'ın oğlu..." diye anlaşılabilecek şekilde hareketler ve çizgiler yapmasını sağlamıştır. Nitekim Peygamber öncekilerin de, sonrakilerin de ilmini herhangi bir şekilde ilim

öğrenmeden ve bunu elde etmek için gerekli yollara başvurmadan öğrenmiştir. O bakımdan bu onun mucizeleri arasında en ileri mucizelerden, faziletlerinin en büyüklerinden olmuştur. Bu yolla onun "ümme'lik vasfı da ortadan kalkmaz. Bundan dolayı ondan bu hususu rivayet eden ravi de: "Güzel yazmayı beceremiyordu" demiştir. Dolayısıyla onun hakkında "yazdı" demekle birlikte ümmilik vasfı da kalmaya devam etmiştir.

Hocamız Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ömer dedi ki: Endülüs ve başka yerlerin fukahâsından pek çok kişi, bunu kabul etmemiş ve bu hususta redlerini çok ileri dereceye götürmüş, bu sözleri söyleyenin kâfir olacağını dahi ileri sürmüşlerdir. Bu ise onların nazari bilgileri bilmediklerine, müsiümanlan tekfir hususunda gerekli tedbirleri almadıklarına ve bazı hususların inceliklerini kavrayamadıklarına delildir. Çünkü müslumanın kâfir olduğunu söylemek, Peygamber (sav)'dan sahih hadiste geldiği üzere onu öldürmek gibidir. Özellikle çağdaşları tarafından ilim ve fazilet sahibi olduğuna tanıklık olunmuş, imamlığı kabul edilmiş bir kimse ise; üstelik bu hususta mesele kafi de değildir. Aksine bu meselenin dayanağı sahih ve âhâd haberlerin zahiri ifadeleridir. Şu kadar var ki; akıl bunları imkansız kabul etmemektedir, şeriatte de böyle bir şeyin vukua geleceğini imkânsız kılan kat'i bir delil bulunmuyor. Derim ki: Müteahhir kimi ilim adamı şöyle demiştir: Bunun (yazı yazma-Sjpın) olağan üstü bir mucize olduğunu söyleyen kimselere şöyle denilir-. Eğer bir başka âyete (mucizeye) -ki o da yazma bilemeyen ümmi oluşudur- ile çelişmemiş olsaydı, o takdirde bu inkâr olunmayacak bir âyet olurdu. Onun ümmi bir ümmet arasında ümmi oluşu ile hüccet ortaya konulmuş ve inkarcılar susturulmuş, onların şüphelerinin sonu getirilmiş olduğuna göre; nasıl olur da yüce Allah onun eline serbestlik verir de yazı yazar ve bu bir âyet (mucize) olarak değerlendirilebilir? Asıl mucize onun hiçbir şekilde yazı. yazma -maşıdır. Mucizelerin birinin diğerini çürütmesine de imkân yoktur. Onun yazı yazmasının ve kalemi eline almasının anlamı ise katiplerinden herhangi birisine yazı yazmasını emretmesi demektir. Çünkü Peygamber (sav)'ın emri altında yirmialtı tane vahiy katibi bulunuyordu, [\[53\]](#)

3- Peygamber Efendimiz Yazı Yazdı mı?

Kadı İyad'ın, Muaviye yoluyla kaydettiği bir rivayete göre Muaviye, Peygamber (sav)'ın önünde yazı yazarken ona şöyle buyurmuştur: "Mürekkeb hokkasını (önüne) bırak. Kalemin ucunu sivrilt, "be"yi doğru çek, "sin"(in dişlerin)! birbirinden ayır, "mim"i kör yapma, Allah lafzını güzel yaz, er-Rahman lafzını uzat, er-Rahlm'in harflerini de açık seçik olarak yaz." Kadı İyad dedi ki: Bu

rivayet itibariyle, Peygamber (sav)'ın yazı yazdığı fiilen sahih olmamakla birlikte, ona yazı ilminin bağışlanmış, bununla birlikte okuma ve yazmasının engellenmiş olması uzak bir ihtimal değildir.

Derim ki: Bu hususta sahih olan budur. O tek bir harf dahi yazmamıştır. Ancak yazı yazanlara emirler vermiştir. Aynı şekilde ne okumuş, ne de harfleri hecelemiştir. Şayet: Peygamber (sav) Deccal'i söz konusu ederken "gözleri arasında (alının ortasında) "kef", "elif, fe ve ra" (kâfir) yazılıdır" diyerek harf hecelemiştir. Siz ise mucize onun ümmi oluşu ile gerçekleşir demektesiniz. Yüce Allah da: "Sen bundan önce hiçbir kitap okumuş değildin" diye buyurduğu gibi, Peygamber (sav) da: "Biz ümmi bir ümmetiz, ne yazarız, ne hesap ederiz" demiştir. Bu nasıl olur? denilirse, cevap Huzeyfe yoluyla gelen hadiste Peygamber (sav)'ın açıkça belirttiği şu ifadesidir. Hadis de, Kur'ân-ı Kerîm gibi bir bölümü, diğer bir bölümünü açıklar. Huzeyfe yoluyla gelen hadiste Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Yazmayı bilen ve bilmeyen her mü'min onu okur."[\[54\]](#) Görüldüğü gibi bu hususta Peygamber efendimiz ümmi olanlar arasından yazmayı bilmeyenleri açıkça zikretmiştir. Bu ise olabildiğince açık bir cevaptır. [\[55\]](#)

49. Aksine o, kendilerine ilim verilmiş olanların göğüslerinde apaçık âyetlerdir. Âyetlerimizi ancak zalim olanlar bile bile inkâr eder.

"Aksine o, kendilerine ilim verilmiş olanların göğüslerinde apaçık âyetlerdir" buyruğunda kastedilen Kur'ân-i Kerîm'dir. el-Hasen dedi ki: el-Ferrâ, Abdullah'ın kıraatinin "O" zamirini; "O(nlar)" diye okuduğunu ileri sürmüştür. Aksine Kur'ân'ın âyetleri apaçık âyetlerdir, demek olur. el-Hasen dedi ki: Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Bu... gözleri açan belgelerdir." (el-A'raf, 7/203) buyruğudur. Eğer; Bu" yerine; Bu(nlar)" olmuş olsaydı, bu da caiz olurdu. Yine bunun bir benzeri de: "İşte bu Rabbimden bir rahmettir" (el-Kehf, 18/98) buyruğudur.

eî-Hasen dedi ki: Bu ümmete hafızlık ihsan edilmiştir. Bizden önceki ümmetler kitaplarını ancak bakarak okuyabiliyorlardı. Onu kapattılar mı onun içinde olanları peygamberler dışında ezbere bilenleri yoktu. Ka'b da bu ümmetin niteliklerini zikrederken şunları söyler: Onlar gerçekten hikmet sahibi kimseler ve ilim adamlarıdır. Onlar fıkıhta adeta peygamberler gibidir.

"Kendilerine ilim verilmiş olanların göğüslerinde apaçık âyetlerdir." Yani bu Kur'ân-t Kerîm batılcıların ileri sürdükleri gibi sihir veya şiir değildir. Aksine o, kendileri vasıtası ile Allah'ın dininin ve hükümlerinin bilindiği apaçık"alâmetler

ve delillerdir. Aynı şekilde bunlar kendilerine ilim verilmiş olanların kalplerindedir. Bunlar ise Muhammed (sav)'ın ashabı ve ona iman edenlerdir. Onlar Kur'ân'ı ezbere biliyor ve okuyorlardı. İlim ile nitelendirilmeleri ise onlara verilmiş olan kavrayış sayesinde, Allah'ın kelamını, insanların ve şeytanların sözlerini birbirlerinden ayırdedebilmeleridir.

Kata de ve İbn Abbas dediler kî: "Aksine o" yani Muhammed (sav) "kendilerine İlim verilmiş olanların göğüslerinde apaçık âyetlerdir." Kitab ehlinde ilim sahibi kimseler onu ellerinde bulunan kitabıarda bu vasıfta, oku-ma-yazma bilmeyen ve ümmi bir kimse olarak bulurlar. Ancak onlar nefislerine zulmettiler ve gerçeği gizlediler. Taberî'nin tercih ettiği budur. Bu görüşün delili de İbn Mes'ud ile İbn es-Sümeika'nın: "Aksine bu... apaçık âyetlerdir" şeklindeki kıraatleridir. Peygamber (sav)'ın kendisi tek bir âyet değil, bir çok âyetler (mucizeler, belgeler) idi. Zira o dinin pek çok hususuna delil olmuştur. Bundan dolayı yüce Allah: "Aksine o... apaçık âyet-lerdir" diye buyurmuştur. Buyruğun; "Aksine o, apaçık âyetleri bulunandır" şeklinde olup muzafın hazfedildiği de söylenmiştir.

"Âyetlerimizi ancak zalim olanlar" kâfirler "bile bile İnkâr ederler." Çünkü onlar Peygamber efendimizin nübüvvetini ve getirdiklerini gerçek olduklarını bilerek inkâr etmişlerdir. [\[56\]](#)

50. Dediler ki: "Üzerine Rabbinden âyetler indirilmeli değil miydi?" De ki: "Âyetler ancak Allah'ın nezdindedir. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım."

51. Kendilerine karşı okunup duran sana indirdiğimiz bu kitap onlara yetmedi mi? Şüphe yok ki bunda iman eden bir topluluk için bir rahmet, bir öğüt vardır.

52. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O göklerle yerde olanı bilir. Bâtıla iman edip Allah'ı inkâr edenler, işte onlar zarar edenlerin tâ kendileridir."

"Dediler ki: Üzerine Rabbinden âyetler indirilmeli değil miydi?" Bu, müşriklerin Rasûlullah (sav) hakkında söyledikleri sözlerdir. Yani niçin onun üzerine de peygamberlere verilen âyetler (mucizeler) gibi bir mucize verilmedi? Mesela, Salih'in dişi deve mucizesi, Musa'nın asa mucizesi, İsa'nın da ölüleri diriltme mucizesi gibi bir mucizesi niye yok? diye açıklanmıştır. Ey Muhammed, onlara "de ki: Âyetler ancak Allah'ın nezdindedir."

Onları dilediği gibi gönderen O'dur. Arzu ederse gönderir, yoksa bende bunların hiçbirisi yoktur.

"Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım."

İbn Kesir, Ebubekr, Hamza ve el-Kisaî "âyetler" lafzını "Âyet" diye tekil olarak okumuşlardır. Diğerleri çoğul okumuşlardır, Ebu Ubeyd'in tercih ettiği görüş budur. Çünkü yüce Allah: "De ki: Âyetler ancak Allah'ın nezdindedir" diye buyurmuştur.

"Kendilerine karşı okunup duran, sana indirdiğimiz bu kîtab, onlara yetmedi mi?" Bu onlann: "Üzerine Rabbİnden âyetler indirilmeli değil miydi?" şeklindeki sözlerine bir cevaptır. Yani müşriklere, benzerini yahut onun bir sûresinin benzerini meydana getirmeleri için meydan okumuş da kendilerini aciz bırakan bu mucize kitab, istedikleri âyetlerin yerine yeterli gelmiyor mu? Sen bunlara Musa'nın ve İsa'nın mucizelerini getirecek olsan, şüphesiz; Bu bir büyüdür, biz ise büyü'nün nasıl olduğunu bilemiyoruz, derlerdi. Halbuki bunlar söz söyleme gücüne sahip kimselerdir. Buna rağmen Kur'ân'a karşı çıkmaktan yana acze düşmüşlerdir.

Denildiğine göre bu âyetlerin nüzul sebebi, İbn Uyeyne'nin şu rivayetinde açıklandığı gibidir: İbn Uyeyne, Amr b. Dinar'dan o Yahya b. Ca'de'den rivayetle dedi ki: Peygamber (sav)'a üzerinde yazı bulunan bir kol kemiği getirildi, o da şöyle dedi: "Peygamberlerinin getirdiğinden yüz çevirip başka bir peygamberin getirdiklerine yahut kendi kitaplarından bir başka kitaba yönelmek bir kavme sapıklık olarak yeter." Bunun üzerine yüce Allah: "Kendilerine karşı okunup duran, sana İndirdiğimiz bu kitab, onlara yetmedi mi?" âyetini indirdi. Bunu Ebu Muhammed ed-Darimî, Müsned'inde rivayet etmiş olup^[57] tefsir âlimleri kitaplarında kaydetmişlerdir.

İşte buna benzer bir olay hakkında Peygamber (sav), Ömer (r.a)'a şöyle demiştir: ^Şâyet İmran oğlu Musa hayatta olsaydı, onun için dahi bana uymaktan başka yapacak bir şey olamazdı.^[58] Yine benzeri bir olay münasebetiyle Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Kur'ân-ı Kerîm ile teğanni etmeyen bizden değildir."^[59] Yani Kur'ân ile yetinerek başka bir şeye ihtiyaç duymayacak hale gelmeyen bizden değildir. Buhârî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun)'nin âyet-i kerimeyi te'vili bu şekildedir.^[60]

Bu kitabımızın Mukaddimesi'nde zikrettiğimiz üzere; herbir harf karşılığında kişi yüce Rabbİnden on hasene alacağına göre, bu kitaptan yüz çevirip başkasına yönelmek sapıklıktır, hüsrandır, aldanıştır, noksandır.

"Şüphe yok ki bunda" yani Kur'ân-ı Kerîm de "İman eden bir topluluk İçin" dünya ve âhirette "bîr rahmet"; onunla kendilerini dünyada hakka ir-şad etmek suretiyle de "bir öğüt vardır." Bir görüşe göre de rahmet, dünyada onlan sapıklıktan kurtarmak suretiyle ortaya çıkar.

"De ki; Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter." Yani seni yalanlayanlara şunları söyle: Benim onun rasûlü olduğum iddiam ile bu Kur'ân'ın da O'nun kitabı olduğu iddiamda doğru söylediğime dair lehime şahitlik yapmak üzere şahit olarak Allah yeter.

"O göklerle yerde olanı bilir." Hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Bu yüce Allah'ın onlar hakkındaki şahitliğinin doğruluğuna dair bir delildir. Çünkü onlar yüce Allah'ın herşeyi bildiğini kabul ediyorlardı. O halde onun şahitliğini de kabul etmeleri gerekirdi.

"Batıla" Yahya b. Sellâm'a göre İblis'e, bir görüşe göre de putlara ve heykellere ibadete -ki bu görüşü tbn Şecere na ki etmiş tir.- "iman edip Allah'ı inkâr edenler" yani rasûllerini yalanlayıp kitabını inkâr ettikleri için Allah'ı da inkâr edenler. Bir görüşe göre; ona putları ortak koşmak suretiyle, ona çocuklar ve zıtlar izafe etmek suretiyle Allah'ı inkâr edenler; "işte onlar" âhirette hem kendilerini, hem de amellerini kaybetmek suretiyle "zarar edenlerin tâ kendileridir." [\[61\]](#)

53. Bununla beraber senden azabı çabucak isterler. Eğer beUlbir vade olmasa idi, azab onlara elbette gelirdi. Andolsun -onlar farkında olmaksızın- azab kendilerine ansızın gelecektir.

54. Senden azabı çabucak isterler. Muhakkak cehennem kâfirleri kuşatıcıdır.

55. O gün azab onları hem üstlerinden, hem ayakları altından bü-rüyecek ve şöyle diyecektir: "Yapmakta olduklarınızı tadın."

"Bununla beraber senden azabı çabucak İsterler." Onları azab ite korkutup uyarınca aşın inkârları sebebiyle: Haydi bu azabı bize çabuk getir, dediler. Bir görüşe göre bu sözleri söyleyen en-Nadr b. el-Hâris ile Ebû Cehil'dir. Çünkü bunlar: "Ey Allah, eğer bu senin katından (indirilmiş) hakkın kendisi ise durma bizim üzerimize gökten taş yağdır" (el-Enfal, 8/32) diye yalvarmışlar ve: "Rabbimiz hesap gününden önce payımızı bize çabuk ver" (Sâ'd, 38/16) demişlerdi,

"Eğer" azabın indirilmesi için "belli bir vâde olmasa idi.." İbn Abbas dedi ki: Bundan maksat, kavmine azab etmeyip onları kıyamet gününe kadar erteleyeceğime dair vaadimdir. Yüce Allah'ın: "Asıl onlara vaadolunan vakit kıyamettir" (el-Kamer, 54/46) buyruğu bunu açıklamaktadır.

ed-Dahhak dedi ki: Bu vade onların dünya hayatındaki ömürleridir. Belirli vadeden kastın sur'a birinci üfürüş olduğu da söylenmiştir ki, bu da Yahya b. Sellam'ın görüşüdür. Bir başka görüşe göre maksat, yüce Allah'ın onları helak

etmek ve azabiandırmak için takdir etmiş olduğu vakittir. Bunu da İbn Şecere demiştir, Bedir günü öldürölmeleri olduğu da söylenmiştir. Özetle herbir azabın belli bir vâdesi vardır. Bu ne öne geçer, ne geriye kalır. Bunun delili de yüce Allah'ın; "Herbir haberin kararlaştırılmış bir zamanı vardır" (ei-En'am, 6/67) buyruğudur.

(Eğer bu vâde olmasa idi) acele gelmesini istedikleri "azab onlara elbette gelirdi. Andolsun onlar farkında olmaksızın" azabın üzerlerine ineceğini bilmeksizin"azab kendilerine ansızın gelecektir."

"Senden azabı çabucak isterler." Yüce Allah, onlara cehennemi hazırlamış olduğu ve kaçınılmaz olarak cehennem onları çepeçevre kuşatacağı halde, senden azab! çabucak istiyorlar. Böyle bir aceleciliğin anlamı ne?

Bu âyet-i kerimelerin Abdullah b. Ebi Ümeyye ile onun müşrik arkadaşları: "Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşüresin..." (el-İsrâ, 17/92) demeleri üzerine nazil olduğu da söylenmiştir.

"O gün azab onları hem üstlerinden, hem ayakları altından bürüyecek"

buyruğu denildiğine göre; önceki buyruklarla ilişkilidir. Yani azabın üstlerinden ve ayaklarının altından kendilerini gelip bulacağı günde azab onları bürüdü mü cehennem de onları çepeçevre kuşatmış olacaktır.

"Hem ayakları altından" diye buyurması buyruğun ("hem üstlerinden" buyruğuna) yakınlık dolaylıyladır. Yoksa Arapçada bürümek (el-ğaşeyân)'ın üstten olan örtmeler hakkında kullanılması daha umumi bir ifadedir. Şairin şu mısraında olduğu gibidir:

"Ben ona yem olarak hem saman hem de soğuk su verdim. [\[62\]](#) Bir başka şair de şöyle demiştir:

"O, düşmanlar üzerine asil atları süren idi.

Üzerinde mızraklardan ve zırhlardan ormanlar bulunan düşmanlar üzerine. "[\[63\]](#)

"Ve şöyle diyecektir: Yapmakta olduklarınızı tadın." Medineliler ile Kû-feliler "diyecektir" buyruğunu "(Jj*): Diyeceğiz" diye "nûn" ile okumuşlar, diğerleri ise "ya" 'le okumuşlardır. Ebu Ubeyd de yüce Allah'ın: "De ki... Allah yeter" buyruğu dolayısıyla bu okuyuşu tercih etmiştir, Onları azablan-dırcnakla görevli olan meleğin onlara "tadın" diyecek olması ihtimali de vardır. Her iki kıraat de aynı manayı ifade eder. Yani melek bizim ona vereceğimiz emir üzerine: Tadın! diyecektir. [\[64\]](#)

56. Ey Benim İman eden kullarım! Şüphesiz kî arzım geniştir. O halde yalnız Bana ibadet edin.

57- Herbir can ölümü tadıçıdır, sonra Bize döndürölürsünüz.

58. İman edip salih amel işleyenleri, elbette Biz onları cennette altlarından ırmaklar akan köşklere yerleştiririz. Onlar orada ebedidirler. Amel İşleyenlerin ecri ne güzel olur!

59. Onlar ki sabrederler re Rabblerine tevekkül ederler.

60. Kendi rızkını taşımayan nice canlı vardır. Allah onlara da rızkı verir, sîze de. O, işitendir, bilendir.

"Ey Benim iman eden kullarım! Şüphesiz ki arzım geniştir." Âyeti kerimesi Mekke'de bulunan mü'minleri -Mukatil ve el-Kelbînin görüşüne göre- hicret etmeye teşvik etmektedir. Yüce Allah, onlara arzının geniş olduğunu ve yeryüzünün herhangi bir yerinde kâfirlerin eziyetlerine rağmen orada kalmanın doğru olmadığını haber vermektedir. Aksine doğru olan Allah'a ibadeti, Allah'ın arzında, Allah'ın salih kulları ile birlikte yapmanın yollarını aramaktır. Yani eğer sizler bulunduğunuz yerde imanınızı izhar etmekte sıkıntı çekiyor ve zorlanıyorsanız, o takdirde Medine'ye hicret ediniz. Orası, orada tevhidi açığa vurmak ve hakim kılmak için geniş bir alandır.

İbn Cübeyr ve Ata dedi ki: Zulüm ve münkerin bulunduğu bir yerde bu âyet-i kerime gereğince amel etmek ieab eder ve hak olan bir beldeye oradan hicret etmek lazım olur. Malik de böyle demiştir.

Miicahid dedi ki: "Şüphesiz ki arzım geniştir." O halde siz de hicret edin, cihad edin.

Mutarریف b. eş-Şihhîr dedi ki: Muhakkak Benim rahmetim geniştir, demektir. Yine ondan gelen rivayete göre: Benim size olan rızkım pek geniştir, onu yeryüzünde arayınız, demektir.

Süfyan es-Sevrî dedi ki: Sen pahalılık ulan bir yerde bulunuyor isen, başka bir yere geç. Orada keseni bir dirhem karşılığında ekmekle doldurabileceksin.

Şöyle de açıklanmıştır: Benim arzım olan o cennet pek geniştir. "O halde" orayı Ben size miras verinceye kadar "yalnız Bana ibadet edin."

"Yalnız Bana ibadet edin" buyruğundaki; "(#*i): Yalnız bana" hazfedilmiş bir fiil ile n as bedii mistir. Bu da; "O halde bana ibadet edin, bana ibadet edin" demektir. İki fiilden birisi ile yetinilerek diğerine gerek görülmemiştir. Yüce Allah'ın; "O halde yalnız Bana" buyruğunun başındaki "fe" şart manasıdır. Yani, eğer bir yerde sıkıntı çekecek olursanız, bir başka yerde yalnız Bana ibadet ediniz, çünkü Benim arzım geniştir.

"Herbir can ölümü tadıçıdır, sonra da Bize döndürölürsünüz" buyruğu daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde (3/185. âyet, 1. başlık ve devamında) geçmiş

bulunmaktadır. Burada yüce Allah dünyanın ve dünyada korku veren hususların önemsizliğini belirtmek üzere ölümü söz konusu etmiştir. Sanki bazı rnü'minler valanı Mekke'den çıkmak dolayısı ile sonunda ya ölecek yahut aç kalacak ya da buna benzer bir tehlike ile karşı karşıya kalacak zannetmiş de, bunun üzerine yüce Allah da dünyanın önemsizliğini vurgulamış gibidir. Yani sizler kaçınılmaz olarak öleceksiniz ve Bizim huzurumuza toplanacaksınız. O halde Allah'a itaat etmek, O'na hicret etmek ve buna benzer hususlarda eli çabuk tutmak gerekir. Daha sonra amelde bulunan mü'minlere teşvikte bulunmak üzere cennete yerleştirme vaadinde bulunmakta, onların elde edecekleri mükâfatları söz konusu ettikten sonra da; "Onlar ki sabrederler ve Rabblerine tevekkül ederler" diye nitelendirmektedir.

Ebu Ömer, Ya'kub, el-Cahderî, İbn Ebi İshak, İbn Muhaysın, el-A'meş, Hamza, el-Kisaî ve Halef Ey Benim kullarım" buyruğunda "ya" harfini sakın (harekesiz) okumuşlardır. Diğerleri ise bunu üstün ile okumuşlardır.

"Şüphesiz kî arzım" lafzında "ya'yı İbn Âmir üstün okumuş, diğerleri ise sakın (harf-i med olarak) okumuşlardır.

Rivayet olunduğuna göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim dini için bir yerden, bir yere kaçacak olursa (gittiği yer) bir karışlık kadar bir yer olsa dahi, onun için cennet vacib olur ve o Muhammed ve İbrahim'in yoldaşı olur." İkisine de selam olsun.

"Sonra Bize döndürülürsünüz" buyruğunu es-Sülemî ve Âsım'dan rivayetle Ebubekir "ya" harfi ile "Döndürülürler" diye okumuşlardır. Çünkü "herbir can ölümü tadıcıdır" diye (gaibten söz edilmiştir) buyurulmuş-tur. Diğerleri ise "te" ile okumuşlardır. Çünkü yüce Allah: "Ey Benim İman eden kullarım" diye buyurmuştur.

Bazıları şu şiiri hatırlatırlar;

"Ölüm her an kefene seslenir,

Bizlerse gafletteyiz bizim için istenenlerden

Sakın dünyaya ve dünyanın süslerine meyletmeyesin, İsterse en güzel elbiselerini giyinmiş olsun. Nerde sevenler, nerde komşular, ne yaptılar? Nerede bu dünyada bir zaman sakın olanlar. Ölüm onlara arı duru olmayan bir kâse içirdi, Ve onları toprağın tabakaları altında tutsak yaptı."

"İman edip sallh amel işleyenleri elbette Biz onları cennette altlarından ırmaklar akan köşklere yerleştiririz" buyruğundaki "Elbette Biz onları... yerleştiririz" lafzını İbn Mes'ud, el-A'meş, Yahya b. Vessâb, Hamza ve el-Kisaî "be" yerine "peltek se" harfi ile; "Mutlaka onları ikamet ettiririz," diye okumuşlardır ki bu da ikamet anlamına gelen kökünden gelir. Yani Biz, onlara içlerinde ikamet

edecekleri köşkler vereceğizdir. Ruvevs, Ya'kub, el-Cahderî ve es-Sülemî'den "naklen" nun yerine "ya" ile; "Elbette onları barındıracaktır" diye okumuştur. Diğerleri ise "Elbette Biz onları yerleştiririz" diye okumuşlardır.

Köşkler" kelimesi ın çoğulu olup bu da yüksek ve aşağı tarafları rahat gören hakim mesken demektir.

Müslim'in, SafeiA'indeki rivayete göre Sehl b. Sa'd, Rasûlullah (sav)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Şüphesiz cennetlikler üstlerinde bulunan köşklerdeki kimseleri sizin doğu veya batı tarafında ufukta bulunan ve inci gibi parıldayan yıldızı gördüğünüz gibi göreceklerdir. Buna sebep ise aralarındaki fazilet farkıdır." Ey Allah'ın Rasûlü, o dedikleriniz peygamberlerin konumlandır, zaten onlardan başkaları kimse oraya ulaşamaz, dediler. Peygamber şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olan hakkı için hayır, bunlar Allah'a iman eden ve rasûlleri tasdik eden bîr takım kimselerdir."[\[65\]](#)

Tirmizî'de yer alan rivayete göre de Ali (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Cennette öyle yüksek köşkler vardır ki, içlerinden dışarıları, dışarılarından da içleri görülür." Bir bedevi ayağa kalkıp: Bunlar kimlere verilecektir, ey Allah'ın Rasûlü? diye sorunca şöyle buyurdu: "Bunlar sözü güzel söyleyen, yemek yediren, devamlı oruç tutan, insanlar uykudayken Allah için namaz kılanlara verilecektir."[\[66\]](#)

Biz bu hususa dair daha geniş açıklamaları "et-Tezkire" adlı eserimizde kaydetmiş bulunuyoruz. Yüce Allah'a hamdolsun.

"Kendi rızkını taşımayan nice canlı vardır. Allah onlara da rızkı verir, size de." el-Vahidî senedini kaydederek Yezid b. Harun'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Bize Haccac b. el-Minhal ez-Zührî'den -ki o Abdurrahman b. Ata'ciir- anlattı: ez-Zührî, Ata'dan, o İbn Ömer'den dedi ki: Rasûlullah (sav) İle birlikte gıttık. Nihayet Ensar'dan birisinin bahçesine girdi. Meyvelerden alıp yemeye başladı ve: "Niye yeriliyorsun ey İbn Ömer?" dedi. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü canım çekmiyor dedim. Şöyle buyurdu: "Fakat benim canım çekiyor. Bu hiçbir şeyin tadına bakmadığım dördüncü günün sabahı. İstersem Rabbime dua ederim, O da bana Kisra ve Kayser'in mülkü gibi mülk verir. Ne dersin?: Ey İbn Ömer sen bir yıllık nızıklannı saklayan ve yakînin oldukça zayıfladığı bir topluluk arasında kalırsan ne yaparsın?" (İbn Ömer) dedi kî: Allah'a yemin ederim, aradan fazla zaman geçmeden: "Kendi rızkını taşımayan nice canlı vardır. Allah onlara da rızkı verir, size de. O işitendir, bilendir" âyeti nazil oldu.[\[67\]](#)

Derim ki: Bu zayıf bir rivayettir. Bunu Peygamber (sav)'ın kendi aile efradı için bir yıllık geçimlerini saklamış olması zayıflatmaktadır. Bu gerçeği de Buharı ve

Müslim ittifakla rivayet etmişlerdir. Sahabe de bu işi böyle yapıyordu ki; onlar arkalarından gelenlere önderlerdir, kendilerinden sonra gelecek olan takva sahibi ve mütevekkil kimselerin imamlarıdır.

İbn Abbas'ın rivayetine göre mü'minler Mekke'de müşrikler tarafından eziyete uğratılınca Peygamber (sav) onlara şöyle demiştir: "Medine'ye çıkıp gidin, oraya hicret edin. Zalimlere komşuluk etmeyin." Ashab şöyle dedi: Orada bizim ne evimiz, ne akarımız vardır, ne de bize yemek yedirecek, su içirecek kimsemiz vardır. Bunun üzerine: "Kendi rızkını taşımayan nice canlı vardır. Allah onlara da rızkı verir, size de" âyeti nazil oldu. Yani bu canlılarla beraber azıkları gizli ve saklı değildir, siz de boylesiniz. Allah sizi hicret edeceğiniz yerde azıkla ndıracaktır. Bu birinci görüşe göre daha uygundur.

"Nice" ile ilgili açıklamalar ve bunun aslen; olup başına benzetme edatı olan "kafın geldiğine ve bunda; "Nice" anlamı bulunduğu dair açıklamalar daha Önceden (el-Kasas, 28/82. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. el-Halil ve Sibeveyh'e göre bunda takdir sayı gibidir. Çok sayıda pek çok canlı vardır ki,, demektir.

Mücahid dedi ki; Bununla kuşlar ve davarlar kastedilmektedir. Bu hayvanlar ağızlarıyla yerler ve beraberlerinde hiçbir şey taşımazlar. el-Hasen dedi ki: Bunlar o anlık yiyeceklerini yerler, ertesi gün için bir şey saklamazlar.

"Kendi rızkını taşımayan yani rızkını elde etmeye kadir olamayan "nice canh vardır." Onlar nereye giderlerse "Allah onlara da rızkı verir, size de" anlamında olduğu da söylenmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Taşımak burada yükletmek anlamındadır.^[68] en-Nekkaş dedi ki: Maksat Peygamber (sav)'dır. ü yei" fakat saklamazdı.

Derim ki: Bu görüşün hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü burada "dabbe: canlı" lafzı mutlak olarak kutlanılmıştır. Örfen bu lafız mutlak olarak kullanıldığında insan hakkında kullanılmaz. Peygamber (sav) hakkında nasıl kullanılabilir? Buna dair açıklamalar daha önce en-Neml Sûresi'nde yüce Allah'ın: "O söz aleyhlerine gerçekleşince Biz onlara yerden bir dâbbe çıkartırız. Onlara... söyler." (en-Neml, 27/82) buyruğunu açıklarken geçmişti.

İbn Abbas dedi ki: Dâbbeler canlılardan debelenen herbirisi demektir. Bunların hiçbirisi kendi rızkını taşımaz ve rızık da saklamaz. Âdemoğlu, karınca ve fareler müstesna. Kimisinin şöyle dediği nakledilmiştir: Ben bülbülün koynunda yiyecek sakladığını gördüm. Saksaganın da yiyecek sakladığı yerlerinin bulunduğu ancak bunları unuttuğu da söylenir.

"Allah onlara da rızkı verir, size de." Böylelikle verdiği rızkında hırs gösteren İle tevekkül edeni, çokça isteyen ile kanaatkarı, hilebaz ile âcizi birbirine eşit kılar

taki çok çalışıp didinen kimse, çalışıp didinmesi sonucu kendisine rızık verildiğine aldanmasın. Âciz kimse de acizliği dolayısıyla rızıkının alıkonulacağını düşünmesin.

Sahik'<ie, Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Eğer sizler yüce Allah'a hakkıyla tevekkül edecek olursanız, sabahleyin kursakları boş gidip akşamleyin dolu olarak dönen kuşları rızıktandırıdığı gibi sizi de rızıklandırır. [69]

"O" duanızı ve Medine'de harcayacak bir şey bulamayacağız şeklindeki sözlerinizi "İşitendir" kalplerinizde bulunanları "bilendir." [70]

61. Eğer sen onlara: "Göklerle yeri kim yarattı ve güneşi ve ayı kim emrinize verdi" diye sorsan, onlar elbette: "Allah" diyeceklerdir. O halde nasıl yüz çevirip döndürülüyorlar?

62. Allah, kullarından dilediği kimseye rızıkı genişletir, bazan ona daraltır da. Şüphesiz ki Allah, herşeyi çok iyi bilendir.

"Eğer sen onlara göklerle yeri kim yarattı... diye sorsan" âyet-i kerimesi müşriklerin müslümanları fakirlikleri dolayısıyla ayıplayıp; Eğer siz hak üzere olsaydınız, fakir olmazdınız demeleri üzerine, yüce Allah bu şüpheyi, bu buyruklarıyla izale etmiştir. Zira onların bu ifadeleri bir kelime oyunu idi ve kâfirler arasında da fakir kimseler vardı. Aynı şekilde: Biz hicret edecek olursak, harcayacak bir şey bulamayız, diyenler de vardı. Yani siz Allah'ın her-bir şeyi yarattığını kabul ettiğinize göre rızık hususunda nasıl şüpheniz olur? Herbir varlığı yaratmak kudretine sahip olan O yüce zat, kutunun rızıkını vermekten nasıl âciz olabilir? İşte bundan dolayı yüce Allah bu buyruğun akabinde: "Allah kullarından dilediği kimseye rızıkı genişletir, bazen ona daraltır da" diye buyurmaktadır.

"O halde nasıl yüz çevirip döndürülüyorlar." Nasıl Benim tevhidimi inkâr ediyor ve ibadetimden yüz çeviriyorlar?

"Allah, kullarından dilediği kimseye rızıkı genişletir* yani iman ve küfür sebebiyle rızıkta bir değişiklik olmaz. Rızıkı genişletmek de, kısmak da O'ndandır. O halde fakirlik dolayısıyla başkalarının ayıplanması da söz konusu olmaz. Çünkü herbir şey Allah'ın kaza ve kaderi ile olur.

"Şüphesiz ki Allah" halleriniz ve işlerinize ait " herşeyi çok iyi bilendir" buyruğu, dar rızık ya da bol rızıktan hangisinin sizin faydanıza olduğunu çok iyi bilendir, diye de açıklanmıştır. [71]

63- Eğer Sen onlara; "Gökten suyu indirip onunla yeri ölümünden sonra diriltten kimdir?" diye sorsan, onlar elbette; "Allah'tır" derler. "Allah'a haoid olsun" de. Fakat onların çoğu akıl etmezler.

64. Bu dünya hayatı bir eğlenceden ve bir oyundan başka bir şey değildir. Âhiret yurdu ise, asıl hayat yurdu işte orasıdır, bilmiş olsalardı.

"Eğer sen onlara: Gökten suyu" buluttan yağmuru "İndirip onunla yeri ölümünden" yani kuraklıktan, orada yaşayanları kıtlık halinden "sonra diriltten kimdir, diye sorsan, onlar elbette Allah'tır derler." Siz bunu itiraf ettiğinize göre niye O'na ortak koşuyor, öldükten sonra tekrar dirülmeyi inkâr ediyorsunuz? O, bunları yapmaya kadir olduğuna göre mü'minleri zengin kılmaya da kadirdir. Bunu, te'kid olsun diye tekrarlamıştır.

"Allah'a" kudretine dair açıklamış olduğu apaçık delil ve belgeler dolayısıyla "hamdolsun de. Fakat onların çoğu akıl etmezler." Bu deliller üzerinde gereği gibi düşünmezler.

Onların bunu ikrar etmesi dolayısıyla "Allah'a hamdolsun" diye açıklandığı gibi; suyu indirip yeryüzünü canlandırdığı için Allah'a hamdolsun diye de açıklanmıştır.

"Bu dünya hayatı bir eğlenceden ve bir oyundan başka bir şey değildir." Yani bu dünya hayatı kendisi ile oyalanılan ve eğlenilen bir şeydir. Allah'ın zenginlere vermiş olduğu dünyalık mutlaka yok olur, zeval bulur. Tıpkı hakikati olmayan ve sebatı bulunmayan oyun gibidir. Bazıları şöyle demiştir: Dünya senin için baki kalsa bile, sen onun için baki kalmazsın. Şu beyitleri okumuşlardır:

"Dünyanın akşam bize gelişi, sabah gidişinden farklıdır.

Bir takım işlerden sonra başka işler meydana gelir.

Geceler (kimini) bir araya getirir, ayırır kimini,

Kimi yıldızlar doğar o gecede batır kimileri.

Her kim zamanın ve sevincinin kalıcı olduğunu sanıraa,

Bilsin ki imkansızdır bu, hiçbir sevinç devam etmez.

Ve affetsin Allah bütün endişesi tek bir şey olanı

Ve gelen musibetlerin dönüp dolaşıcı olduğuna inanan kimseyi-.*

Derim ki: Bütün bunlar mal, mevki, geçimin temel esasını sağlayacak ve itaatler için gerekli gücü temin edecek, zorunlu ihtiyaçtan fazla olan giyecek gibi; dünyalıklar hakkındadır. Bunlardan Allah için olanlara gelince; onlar âhi-retın kapsamı İçerisindedirler ve asıl kalacak olanlar onlardır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Celal ve ikram sahibi Rabbimin Vechi ise kalıcıdır." (er-

Rahman, 55/27) Yani kendisi ile Allah'ın mükâfat ve rızası aranılarak yapılan şeyler kalıcıdır.

"Âliiret yurdu ise; asıl hayat yurdu işte orasıdır." Asla sonu gelmeyen, ölümün söz konusu olmadığı kalıcı hayat yurdu orasıdır. Ebu Ubeyde; 'in, "ha" harfi kesreli olarak; 'in aynı anlamda olduğunu iddia etmiştir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Bazan bakarsın ki hayat hayattır."

Başkaları ise; 'in vezninde, Sopalar" gibi çoğul olduğunu söylemektedir. ise canlı olan herşey hakkında kullanılır. aynı zamanda cennetteki bir pınardır. 'in aslının, olduğu ve aynı iki harfin arka arkaya gelmesi dolayısıyla "vav"lardan birisinin "ya"ya değiştirildiği de söylenmiştir.

Bunun böyle olduğunu "bilmiş olsalardı..." [\[72\]](#)

65. Gemiye bindiklerinde dîni yalnız Allah'a halis kılanlar olarak O'na yalvarırlar. Onları karaya kurtarınca da bakarsın ki onlar ortak koşarlar.

66. Tâ ki kendilerine verdiğimizize nankörlük etsinler ve yararlansınlar. Yakında bileceklerdir.

"Gemiye bindiklerinde" ve suda boğulmaktan korktuklarında "dinî yalnız Allah'a halis kılanlar olarak" yani niyetlerinde samimi olarak "O'na yalvarırlar." Putlara ibadet ve dua etmeyi bırakırlar.

"Onları karaya kurtarınca da bakarsın ki onlar ortak koşarlar." Onunla birlikte başkasına ve hakkında herhangi bir delil indirmediği şeylere dua ve ibadet ederler.

Denildiğine göre; onların şirk koşmaları herhangi bir kimsenin şu kabilden sözler söylemesi idi: Şayet Allah ve kaptan yahut gemici olmasaydı boğulacaktık. Böylelikle Allah'ın onların faydasına olmak üzere onları kurtarmasını Allah ile mahlukatı arasında taksim etmiş (böylece O'na ortak koşmuş) oluyorlar.

"Tâ ki kendilerine verdiğimizize nankörlük etsinler ve yararlansınlar."

Denildiğine göre burada fiillerin başındaki iki "lâm" (mealde; tâ ki) key "Lam'ı diye bilinen "lam"lardır. Kâfir olsunlar ve faydalansınlar diye, anlamındadır.

Şöyle de denilmiştir: "Bakarsın ki onlar ortak koşarlar." Onların şirklerinin neticesi Allah'ın nimetlerini inkâr etsinler ve dünya ile faydalansınlar diye...

Bir diğer görüşe göre buradaki "lam"lar emir larnı olup tehdit manasını ihtiva eder. Yani size ihsan etmiş olduğumuz nimete ve denizden kurtarmaya karşı nankörlük edin ve yararlanın, bakalım. Bu açıklamanın delili Ubeyy'in: "Ve

oyalanın" şeklindeki kıraatidir. İbnu'l-Enbarî dedi ki: Bunu ayrıca ei-A'meş, NafT ve Hamza'nın "lam" harfini cezm ile; Ve ya-rarlansınlar!..." şeklindeki kıraatleri pekiştirmektedir.

en-Nehhas dedi ki: "Tâ ki yararlanınlar" buyruğundaki "lam", key "lam"ıdır, emir "lam"ı olması da mümkündür. Çünkü emir lamında aslolan es-reli okunmasıdır. Şu kadar var ki; bu emirde tehdit manası vardır, "Lam" harfini sakın olarak okuyanlar ise bu "lam"ı key "lam"ı olarak kabul etmezler. Çünkü key "tam"ının sakın okunması caiz değildir. Bu İbn Kesir, el-Müseyyeb ve Kalun'un, Nafi'den kıraatidir. Hamza, el-Kîsaî ve Hafs'ın da Âsım'dan rivayet ettiği kıraatü de böyledir. Diğerleri ise "lam"ı esreli okumuşlardır. Ebu'l-Aliye de "OnJara verdiğimizize nankörlük etsinler diye. Artık yararlanın yakında bileceksini2" şeklinde bir tehdit olarak okumuştur. [73]

67. Çevrelerinde insanların zorla kapılıp götürülmesine rağmen, kendilerine güvenli kutsal bir belde yaptığımızı görmezler mi? Bundan sonra bâtıla inanıp Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

68. Allah'a karşı yalan uyduran veya kendisine hak gelince, onu yalanlayan kimseden daha zalim kim olabilir! Kâfirler için cehennemde kalacak yer mi yok?

"Çevrelerinde... kendilerine güvenli kutsal bir belde yaptığımızı görmezler mi?" Abdu'r-Rahman b. Zeyd dedi ki: Bu belde Mekke'dir. Kendilerinden söz edilenler de Kureyş'tir. Yüce Allah orada kendilerini güvenlik içinde barındırmıştır.

"Çevrelerinde insanların zorla kapılıp götürülmesine rağmen" buyruğu hakkında ed-Dahhak şöyle demiştir: İnsanlar birbirlerini öldürüyor, birbirlerini esir alıyorlardı.

Kapıp götürmek, hızlıca almak, yakalamak" demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Kasas Sûresi'nde (28/57. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah, onlara kendisine itaatla boyun eğsinler diye bu büyük nimeti hatırlatmaktadır. Yani Ben onlara esir alınmaktan, baskınlardan, öldürülmekten yana içinde emin oldukları güvenli bir belde kıldım. Onları denizde tehlikelerden kurtardığım gibi, karada da kurtardım. Fakat onlar karada Bana ortak koşuyorlar, denizde ortak koşmuyorlar. Bu ise onların bu hallerindeki çelişkinin hayret edilecek bir iş olduğuna dikkat çekmektir.

"Bundan sonra batıla inanıp* Katade şirke inanıp Yahya b. Sellam İblis'e inanıp diye açıklamışlardır.

"Allah'ta nimetine nankörlük mü ediyorlar?" İbn Abbas dedi ki: Allah'ın verdiği afiyete karşı nankörlük mü ediyorlar? İbn Şecere, Allah'ın bağış ve lü-tuflarına karşı mı nankörlük ediyorlar? diye açıklamış. İbn Sellam da: Peygamber (sav)'ın getirmiş olduğu hidayete karşı mı nankörlük ediyorlar? diye açıklamışlardır. en-Nekkaş da şu açıklamayı nakletmektedir: Bunlar açken onlara yemek yedirmemize, korkudan sonra onlara güvenlik vermemize karşı mı nankörlük ediyorlar? Bu onların hallerinin hayret edilecek bir iş olduğunu ifade eder ve soru şeklinde bir inkâr (durumlarını rcd)dir.

"Allah'a karşı yalan uyduran... kimseden daha zalim kim olabilir?" Yüce Allah'la beraber, O'na ortak koşan, evladı olduğunu iddia edenden ve bir hayâsızlık işlediği zaman da: "Biz atalarımızı da bunun üzerinde bulduk, Allah da bize bunu emretti" (el-A'raf, 7/28) diyenden daha zalim hiçbir kimse yoktur, demektir.

"...Veya kendisine hak gelince onu yalanlayan kimseden daha zalim kim olabilir." Yahya b. Sellâm dedi ki; Hak'tan kasıt Kur'ân'dır. es-Süddî de tev-hiddir demiştir. İbn Şecere de Muhammed (sav)'dır demiştir. Bu görüşlerin herbirisi diğer ikisini de kapsamına alır.

"Kâfirler için cehennemde kalacak yer mi yok?" Bu takri rî bir istifhamdır. (Yer vardır, demektir.) [74]

69. Uğrumuzda cihad edenleri, elbette Biz onları, yollarımıza iletiriz. Muhakkak ki Allah İhsan edenlerle beraberdir.

"Uğrumuzda cihad edenleri" bizim uğrumuzda yani bizim rızamızı isteyerek cihad edenleri..,

es-Süddî ve başkaları dediler ki: Bu âyet-i kerime savaşın farz kılınışından önce inmiştir. İbn Atiyye dedi ki: Âyet-i kerime örfen bilinen cihaddan öncedir. Burada sözü edilen cihad, Allah'ın dini uğrunda ve O'nun rızasını talep yolunda umumi bir cihaddır. el-Hasen b. Ebi'l-Hasen dedi ki: Âyet-i kerime Allah'a çokça ibadet eden kimseler hakkındadır. İbn Abbas ile İbrahim b. Edhem şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerime bildikleri gereğince amel eden kimseler hakkındadır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: " Bildi k-leriyle amel edene Allah bilmediklerini öğretir." [75]

Bazı ilim adamları da yüce Allah'ın: "Allah'tan korkun. Allah size öğretiyor." (el-Bakara, 2/282) buyruğuna işaret edildiğini kabul etmişlerdir. Ömer b. Abdulaziz de şöyle demiştir: Bilmediğimiz şeyleri öğrenmemizi engelleyen husus, bildiklerimizle amel etmekteki kusurumuzdur. Eğer bizler bildiklerimizin

bir kısmı ile amel edecek olursak, şüphesiz ki Allah bizlere bedenlerimizin (fiilen) elde edemeyeceği kadar ilme bizi mirasçı kılar. Yüce Al-İlah: "Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor" diye buyurmaktadır.

Ebu Süleyman ed-Dârânî dedi ki: Âyet-i kerimede sözü edilen cihad yalnızca kâfirlerle savaşmak değildir, O dine yardımcı olmaktır, batılolann görüşlerini reddetmek, zalimlerin kökünü kazımadır. Bunun en büyük şekli de iyiliği emredip kötülükten alıkoymaktır. Allah'a itaat uğrunda nefislere karşı mücadele de onun bir parçasıdır ve en büyük cihad budur.

Süfyan b. Uyeyne, İbnu'l-Mübarek'e dedi ki: Sen insanların ihtilâf ettiklerini göreceksin, mücahidlerle ve serhadlerde İslam diyarını koruyanlarla birlikte olmaya bak. Şüphesiz ki yüce Allah: "Elbette Biz onları yollarımıza İletiriz" diye buyurmaktadır.

ed-Dahhak dedi ki: Âyet-i kerimenin anlamı şudur Hicret yolunda cihad eden kimseleri elbette îman üzere sebat yollarına ileticeğiz. Daha sonra ^öyle demektedir: Dünyada sünnete tabi olmak, âhirette cennete benzer. Âhiret-te cennete giren kurtulur. Aynı şekilde dünyada da sünnete yapışan kurtulur.

Abdullah b. Abbas dedi ki: Bize itaat yolunda cihad edenleri elbette Biz de mükâfat yollarımıza ileticeğiz. Bu da itaatın genel anlamıyla kaydedilen bütün görüşleri kapsar.

Abdullah b. ez-Zübeyir'in şu sözü de buna yakındır: Hikmet der ki: Beni arayıp da bulamayan, iki yerde beni arasın: Bildiğinin en güzeli İle amel etsin ve bildiğinin en kötülerinden uzak kalsın.

el-Hasen b. el-Fadl dedi ki: tfadede bir takdim ve te'hir vardır. Yani Bizim kendilerine hidayet verdiğimiz kimseler, asıl yolumuzda cihad edenlerdir.

"Biz onları yollarımıza iletiriz." Yani cennet yollarına. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır. en-Nekkaş dedi ki: Allah onları hak dine uymayı muvafık kılar. Yusuf b. Esbât dedi ki: Yani Biz onların niyetlerini, sadakalarını, namaz ve oruçlarını Allah için ihlâslı kılacağız.

"Muhakkak ki Allah İhsan edenlerle beraberdir" buyruğunda yer alan; 'in başındaki "lam" harfi te'kid "lam"ı olup bu "lam"ın başa gelmesi iki şekilden birisine göredir: Başına geldiği kelime isim olmalı, te'kid "lam"ı ancak isimlerin başına gelir. Yahutta harf (edat)'ın başına gelmelidir. Çünkü harfte de istikrar manası vardır. Mesela "Şüphesiz ki Zeyd evdedir" demek gibi. Sakin okunduğu takdirde sadece edattır, başka bir şey olmaz. Fethalı okunduğu takdirde ise isim olması da caizdir, harf olması da caizdir. Fakat çoğunluk belli bir mana için getirilmiş bir harf olduğu görüşündedir.

"İhsan ve ihsan edenlerdin anlamına dair açıklamalar daha önceden el-Bakara

Sûresi'nde (2/195. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. Şanı yüce Allah, bu cihad edenlerle, yardımı ve onlara ihsan edeceği zaferlerle onları korumak, onları doğru yola iletmekle birliktedir. Bunlarla ve diğer herkesle İse; onları kuşatmak ve kudreti İle birliktedir. Her iki birlikte oluş arasında ise büyük bir fark vardır. el-Ankebut Sûresi'nin tefsiri de burada sona ermektedir. Hamd, yalnız Allah'adır. [\[76\]](#)

-
- [\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/370.
- [\[2\]](#) Mâverdi, en-Nüket; IV, 275'ten başka bir yerde tespit edemedik. Soz konusu eserin rah-kikJi neşrini yapan es-Seyyid b. Abdulmaksud da, hadisin kaynağını tespit edemediğini belirtmektedir.
- [\[3\]](#) Buharı, VI, 2546; Eb& Dâvûd, III, 47; Müsned, V, III, VI, 395.
- [\[4\]](#) İbn Mâce, II, 1334.
- [\[5\]](#) Tirmizt, IV, 601; İbn Mâce, II, 1334; Müsned, 1, 185.
- [\[6\]](#) el-Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, X, 225; ravilerinden Hamid Adem'in "yalancı" olduğu kaydıyla.
- [\[7\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/370-373.
- [\[8\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/374-376.
- [\[9\]](#) Tirmizt, V, J4l; Müsned, I, 1H5; Müslim, IV, 1878 (kısmen)
- [\[10\]](#) İbn Kesir, Teftir, III, 446, Tabeıani, Kitabu'l-lşre'den naklen.
- [\[11\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/376-378.
- [\[12\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/378-379.
- [\[13\]](#) Aynı manada Peygamber Efendimize merfu' bir hadis olarak: Tirmizi, IV, 6132
- [\[14\]](#) Müslim, II, 705, IV, 2059; Tirmizi, V, 143; İbnMace, I, 75; Müsned, II, 504, IV, 358. 360.
- [\[15\]](#) ibn Mace, I, 75
- [\[16\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/380-382.
- [\[17\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/382-386.
- [\[18\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/386-388.

- [19] Ayetin nazını ile el-Ferranın bu açıklaması gözönünde bulundurulursa anlamı şöyle olur: "Sizler yerde aciz bırakılabilecekler değilsiniz; gökte olan kimseler de Allah'ı aciz bırakamazlar r
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/388-393.
- [21] el-Müttaki, Kenzu'l-Ummâl, had. no: 36259 ve 46257 (Kurtubî, Dâru'l-Hadls baskısı)
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/393-395.
- [23] Yakın bir rivayet: Tirmizi, V, 342; Taberani, el-Mu'cemu'l-Kabir, XXIV, 412.
- [24] Sözlüklerdeki açıklamalardan buraya uygun düşehilecek bir mana tespit edemedik.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/395-399.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/399-400.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/400-401.
- [28] Buna göre bu kısmın meali: "Bunlar (bu büyüklerime işini) ilk yapan kimseler değil-, drdiye yapılabilir.
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/401-402.
- [30] el-Haris b, Usâme d-Heysemî, Müsnedu'l-Haris, II, 816
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/402-405.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/405.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/405-406.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/406.
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/406.
- [35] Tirmizî, V, 151; Müslim, I, 462; Buharî, I, 197; Nesaî, I, 230; İbn Mâca, I, 447; Muvat-ta, I, 174; Miisned, II, 379.
- [36] Müslim, 7, 296, 297; Tirmizi, V, 201; Ebû Dâvûd, I, 216; İbn Mâce, II,)243; Muvatta, I, S; Müsned, 1, 285, 460
- [37] Bu kadarıyla el-Heysemi Mecmau'z-Zevaid, II, 258
- [38] ei-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, II, 258.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/406-409.
- [40] Taberî, Câmiu'l-Beyân, XX, 156, 157; ancak mevkuf rivayetler halinde; EM Suca1 ed-Deylemî, el-Firdevs, IV, 406, İbn Abbas'ın aözü olarak.

[41] Müslim, IV, 2061, 2067; Buharî, VI, 2694; Tirmizî, V, 581; İbn. Mace, II, 1255; Müsned, II, 251, 354.

[42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/409-410.

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/410.

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/411.

[45] Buharî, II, 953 (bab başlığında), VI, 2679, VI, 2742

[46] el-Heysemi, Mecmau'z-Zevaid.

[47] Buharî, VI, 2679.,

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/412.

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/412.

[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/412-413.

[50] Müslim, III, 1410.

[51] Buharî, IV, 1551; İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, VII, 503, 504

[52] Müslim, 761; Buharî, II, 675; Ebu Davud, II, 396; Nesai, IV, 139, 140; Müsned, II, 43, 52, 127, 129-

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/413-415.

[54] Müslim. IV, 2248, 2249 (az farkla); el-Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, VII, 339

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/415.

[56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/416-417.

[57] Darimî, Sünen, I, 134,

[58] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, I, 174, VIII, 262; Müsned, III, 387.

[59] Buharî, III, 2737; Ebu Dâvud, II, 74; Darimî, Sünen, I, 417; Müsned, I, 175, 179, 210.

[60] Buharî, IV, 1918.

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/417-419.

[62] Yem vermek, saman için kullanılır, su için kullanılmaz. Ayetteki ifade ile iki farklı iş için aynı fiilin kullanılmış olması cihetinden benzerlik vardır.

[63] Burada da aynı benzerlik sözkonusudur. Ormanlara benzeyen yalnız mızraklar olmakla birlikte, zırhlar da aynı ortak anlatımla ifade edilmiştir.

[64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/419-421.

- [65] Müslim, IV, 2177; Buharî, V, 2399; Tirmizî, IV, 690; Müsned, II, 339.
- [66] Tirmizî, IV, 673.
- [67] el-Vahidî, Esbâbu Nüzûli'l-KuSan, s.
- [68] Yani rızılclarını kazanma mükellefiyeti onlara verilmemiştir. Allah onları rızıklandırır
- [69] Tirmizî, IV, 573; İbn Mâce, II, 1394; Müsred, I, 30, 52.
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/421-426.
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/426-427.
- [72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/427-429.
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/429-430.
- [74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/430-432.
- [75] İbn Kesir, Tefsir, 10, 422de mana itibariyle buna yakın bir rivayet zikretmektedir.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/432-433.

RÛM SÛRESİ

1- "Allah'ı Teşbih Edin"

2- Hamd Allah'ındır:

3- Akşam ve Gündüzün Sonu;

1- Bu Buyrukta Müşriklere Dair Verilen Misal:

2- Allah'a Ortak Koşmanın Tutarsızlığı:

1- Fıtrat:

2- İslâm Fıtratı:

3- Kitab ve Sünnette Geçen "Fıtrafin Ardımı İle İlgili İlim Adamlarının Görüşleri:

1- Âyetin Önceki Buyruklarla İlişkisi ve Sadakanın Faziletlisi:

2- Âyet-i Kerimenin Hükmü Nesh Edilmiş midir?:

3- Allah'ın Rızasını İsteyenler:

1- Bu Âyet-i Kerimede Sözü Edilen Faiz ile Yasak Kılman Faiz:

2- Daha Fazlasıyla Mükâfat Görmek Ümidiyle Hibe Vermek:

3- Hibenin Kısımları:

4- Allah Rızası İçin ve Başka Maksatta Amelde Bulunmak:

RÛM SÛRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

er-Rûra Sûresi'nin bütünüyle Mekkî olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Altmış âyettir.[\[1\]](#)

1. Elif, Lâm. Mim.
2. Rumlar yenildiler;
3. Yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir.
4. Üç ilâ dokuz yıl İçinde... Önünde de, sonunda da emir Allah'ındır. O günde mü'minler sevineceklerdir;
5. Allah'ın yardımını doıayısı ile. O, dilediğine yardım eder. O Azizdir, Rahimdir.

"Elif, Lâm. Mim. Rumlar yenildiler; yakın bir yerde" buyruğu ile ilgili olarak Tirmizî, Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediğine dair bir rivayet kaydetmektedir: Bedir gününde Rumlar İranlılara galip geldiler ve bu, mü'minlerin hoşuna gitti. Bunun üzerine "Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler; Yakın bir yerde... O günde mü'minler sevineceklerdir; Allah'ın yardımını dolayısıyla" (Ebu Said el-Hudrî) dedi ki: Bu sebepten ötürü mü'minler Bizanslıların, İranlılara galip gelmesine sevindiler. (Tirmizî) dedi ki: Bu, bu rivayet yoluyla garip bir hadistir. (Buradaki "Rumlar yenildiler" anlamındaki buyruğu) Nasr b. Ali el-Cehdamî; "Rumlar yendiler" diye okum ustur.[\[2\]](#)

Tirmizî yine bu hadisi İbn Abbas yoluyla, bundan daha geniş ve eksiksiz bir şekilde rivayet etmiştir. İbn Abbas yüce Allah'ın: "Elif, Lâm, Mim. Rumlar yenildiler; yakın bir yerde" buyruğu hakkında; "Yendiler" ve; "Yenildiler" (diye okumuş) demiştir. (İbn Abbas devamla) dedi ki: Müşrikler, İranlıların, Bizanslılara galip gelmelerini arzu ediyorlardı. Çünkü kendileri de, diğerleri de putperest idiler. Müslümanlar ise Bizanslıların, İranlılara karşı galip gelmelerini istiyordu, çünkü onlar ehl-i kitap idiler. Bundan Ebubekir'e »özettiler, Ebubekir de bu hususu Rasûiullah (sav)'a söyleyince: "Bizanslılar pek yakında galip geleceklerdir" dedi. Ebubekir durumu onlara zikredince, bu sefer onlar: O halde bizimle senin aranda buna dair bir süre tesbit et, eğer biz(im tuttuklarımız) galip gelirlerse, bize şunları vereceksin. Şayet sizOn taraftar olduklarınız) üstün gelirlerse, bu sefer size şunları şunları vereceğiz, dediler. Ebubekir (r.a) da bunun üzerine beş yıllık bir süre tesbit etti. Bu süre zarfında Bizans'lılar galip gelemediler. Durumu Peygamber (sav)'a söyleyince, şöyle buyurdu: "Niçin sen daha uzun bir süre -ki zannederim on yıl dedi- tesbit etmedin?" diye buyurdu.

Ebu Said dedi ki: (Âyet-i kerîmede geçen) "bıd" on yıldan daha az bir süredir. (Devamla) dedi ki: Daha sonra Bizanslılar galip geldiler. İşte yüce Allah'ın: "Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler.,. O günde mü'minler sevineceklerdir; Allah'ın yardımını dolay ısı ile" buyruklarını indirdi. Süfyan dedi ki: Duyduğuma göre Bizanslılar onlara karşı Bedir günü zafer kazandılar. Ebu İsa dedi ki: Bu hasen, sahih ve garib bir hadistir. "[3]

Tirmizî yine bu hadisi Niyar b. Mükrem el-Eslemî yoluyla da rivayet etmiş olup, (buna göre Niyar) dedi ki: "Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler; yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir. Üç ila dokuz yıl İçinde" buyruğu nazil olduğu günde İranlılar, Bizanslıları yenmişlerdi. Müslümanlar ise Bizanslıların onlara galip gelmelerini istiyorlardı. Çünkü kendileri ve onlar kitap ehli İdiler. İşte yüce Allah'ın: "O günde mü'minler sevineceklerdir; Allah'ın yardımını dolayısı İle. O dilediğine yardım eder. O Aziz'dir, Rahimdir" buyrukları bu hususta inmiştir. Kureyşli-ier ise İranlıların galip gelmelerini istiyorlardı. Çünkü onlar ve kendileri kitap ehli olmadıkları gibi; öldükten sonra dirilişe de iman etmiyorlardı. Yüce Allah bu âyet-i kerîmeyi indirince Ebubekir es-Sıddîk (r.a) dışarı çıkıp Mekke'nin dörtbir yanında yüksek sesle: "Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler; yakın bir yerde. Onlar bu yenilmelerinden sonra galip geleceklerdir. Üç İla dokuz yıl İçinde" buyruklarını okuyordu. Kureyşlilerden bazı kimseler Ebu-bekir'e: O haide bu hususta bizimle sizin aranızda bir sözleşme olsun. Senin arkadaşın Rumların (Bizanslıların) üç. ila dokuz yıl arasında İranlılara galip geleceklerini iddia etmektedir. Bu hususta seninle bahse tutuşalım mı? dediler. O: Olur, dedi. Bu bahisleşmenin haram kılınmasından önce idi. Ebu-bekir ve müşrikler bahse tutuştular ve bu hususta aralarında anlaştılar. Ebu-bekir'e: Sözü edilen bıd' (üç ila dokuz) yılı ne kadar tesbit edeceksin? Üç yıl mı yoksa dokuz yıl mı? Bizimle senin aranda nihai olarak kabul edeceğimiz ortalama bir süre tayin et, dediler. (Niyar) dedi ki: Bunun üzerine aralarında altı yıllık bir süre tesbit ettiler. Ancak bu altı yıl geçtiği halde Rumlar galip gelmediler. Bu sefer müşrikler Ebubekir'in bahse konu olan malını aldılar. Yedinci yılın girişi ile birlikte Rumlar, İranlılara galip geldi. Bu sefer müs-1 umanlar Ebubekir'in süreyi altı yıl olarak tesbit etmiş olmasını ayıpladılar. Çünkü yüce Allah: "Üç ila dokuz yıl içinde" diye buyurmaktadır. Bunun üzerine de pek çok kimse İslâm'a girmişti. Ebu İsa (et-Tirmizî) dedi ki: Bu, ha-sen, sahih, garib bir hadistir.[4]

el-Kuşeyrî, İbn Atiyye ve başkalarının rivayet ettiklerine göre bu âyet-i kerîmeler nazil olunca, Ebubekir müşriklerin yanına giderek: Bizanslıların yenilgiye uğramaları sizi memnun mu etti? Bizim peygamberimiz yüce Allah'tan

bize onların üç ila dokuz yıl içerisinde galip geleceklerini bize haber vermektedirler. Bunun üzerine Ubeyy b. Halef ile onun kardeşi Ümeyye - denildiğine göre bir de Ebu Süfyan b. Harb- dediler ki: Ey Ebu Fasil! (Sütten kesilmiş deve yavrusu anlamında olup) -bununla Ebubekr künyesi ile bir çeşit alay etmeye çalışıyorlardı- Haydi bu hususta seninle bahse tutuşalım. Bunun üzerine, Ebubekir onlarla bahse tutuştu.

Katade dedi ki: Bu olay kumarın haram kıymmasından önce olmuştu. Bahiste mal olarak tesbit ettikleri beş genç deve ile üç yıllık süre idi. Tesbit edilen deve sayısının üç olduğu da söylenmiştir. Daha sonra Ebubekir, Peygamber (sav)'ın yanına gitti ve durumu ona haber verince, Peygamber şöyle buyurdu: "Niye daha ihtiyatlı bir süre tesbit etmedin. Çünkü (âyet-i kerîmede geçen); bîd' üç ila dokuz ya da on yıl arası bir süredir. Bunun yerine git, hem bahis konusu olan malı arttır, hem de süreyi uzat." Ebubekir (r.a) denileni yaptı. Bunun üzerine tesbit edilen develerin sayısı yüz, süre ise dokuz yıl oldu ve bu süre zarfında da Rum'lar galip geldiler.

eş-Şa'bî dedi ki: Dokuz yıl içinde galip geldiler. el-Kuşeyrî de dedi ki: Rivayetlerde meşhur olan Rumların galibiyetlerinin İranlıların, Rumları yenik düşürmelerinin yedinci yılında gerçekleştiğidir. O bakımdan eş-Şa'bî'nin rivayetinde geçen dokuz yılın yedinin bazı nakilciler tarafından tahrifi olma ihtimali vardır. Kimi rivayetlerde de ikinci olarak tesbit edilen deve sayısının yedi, sürenin de dokuz yıla çıkarıldığı belirtilmektedir. Denildiğine göre bu Kisra Perviz'in son fethi olup, bu fetihle Konstantiniyye'yi ele geçirmiş ve orada bir ateş mabedi inşa etmişti. Bu husus Rasûluüah (sav)'a haber verilince, bundan dolayı üzölmüşü. Bunun üzerine de şanı yüce Allah bu iki âyet-i kerîmeyi indirmişti.

en-Nekkaş ve başkalarının da naklettiklerine göre Ebubekir es-Sıddîk (r.a), Peygamber (sav) ile birlikte hicret etmek isteyince, Ubeyy b. Halef ona asılarak şöyle demişti: İranlılar galip gelecek olursa, bahiste sözünü ettiğimiz develeri bana verecek bir kefil ver. Bunun üzerine oğlu Abdu'r-Rahman kefil oldu. Ubeyy, Uhud'a çıkıp gitmek isteyince, bu sefer Abdu'r-Rahman ondan kefil göstermesini İstedi, o da ona kefil gösterdi, Daha sonra Ubeyy, Mekke'de Peygamber (sav)'ın, onun vücudunda açığı bir yara neticesinde öldü. Rumlar da Hudeybiye günü bahse tutuştukları tarihten itibaren dokuzuncu yılın başında İranlılara galip geldiler.

eş-Şa'bî dedi ki: Süre tamamen bitmeden Rumlar, İranlılara galip geldiler. Medain şehrinde atlarını bağladılar ve Rumiyye şehrini İnşa ettiler. Ebubekir, Ubeyy ile bahse tutuştu ve bahse konu edilen malları da mirasçılarından aldı.

Peygamber (sav)'ın ona: "Bu malı tasadduk et" demesi üzerine o da bu malı tasadduk etti.

Müfessirler dediler ki: Rumların, İranlılara galip gelmesinin sebebi şudur: İranlılar arasında çocukları hep hükümdar ve kahraman olan bir kadın vardı, Kısra bu kadına şöyle demişti: Ben Bizanslıların üzerine gitmek üzere hazırladığım bir ordunun başına senin çocuklarından birisini geçirmek isliyorum. Kadın şöyle dedi: İşte Hürmüz. Çünkü o tilkiden daha kurnaz, kartaldan daha ihtiyatlıdır. İşte sana Ferruhan. Kılıçtan daha keskin, oktan daha derine işler. İşte Şehr i Bazan şundan şundan daha tahammülkâr. Bunlardan istediğini seç. Bunun üzerine Kısra o tahammülkâr olanı seçip, kumandan tayin etti. Şehr, İranlılardan hazırlanmış ordu ile Rumların üzerine yürüdü ve onlara galip geldi. İkrime ve başkaları dedi ki: Şehr Bazan, Bizanslılara galip gelince, körfeze varıncaya kadar bütün Rum diyarını tahrib etti. Kardeşi Ferruhan ona dedi ki: Ben kendimi Kısra'nın tahtı üzerinde oturur görüyorum. Bunun üzerine Kısra Şehi Bazan'a mektup yazarak bana Ferruhan'ın başını gönder dedi, ancak Şehr bunu yapmadı. Bu sefer Kısra, İranlılara şunu yazdı: Ben size Ferruhan'ı kumandan tayin ettim ve bunun yerine Şehr Bazan' ı da görevden aldım. Ferruhan'a da başa geçtiği takdirde Şehr Bazan'ı öldürmesi için mektub yazdım, Ferruhan, Şehri öldürmek isteyince, Şehr ona Kısra'dan kardeşi Ferruhan'ı öldürmesini emreden üç ayrı mektub gösterdi ve Ferruhan'a şunları söyledi: Kısra bana seni öldürmek üzere üç ayrı mektub yazdı. Ben üçünde de: Bu emrini gözden geçit diye ona cevap verdim. Şimdi sen beni sadece bir mektub yazdığı için mi öldüreceksin? Bunun üzerine Ferruhan tekrar kumandanlığı kardeşine geri verdi. Şehr de Bizans hükümdarı Kayser'e mektub yazdı ve Kısra'ya karşı biribirleri ile yardımlaştılar. Böylelikle Bizanslılar da, İranlılara galip geldiler ve Kısra öldü. Buna dair haber Peygamber (sav)'a Hudeybiye günü ulaştı. O da beraberinde bulunan müslumanlar da bu işe sevindiler. İşte yüce Allah'ın: "Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yenildiler; yakın bir yerde" buyruğu bunu anlatmaktadır ki; yakın yerden kasıt ise Şam (Suriye) diyarıdır.

İkrime ise, Ezriât diye açıklamıştır ki; burası da Arap toprakları ile Şam arasında bir yerdir. Denildiğine göre Kayser Yuhanna (Johannes) diye bilinen kumandan, buna karşılık Kısra'da Bazan adında bir kumandan(m komutasında birer ordu) gönderdiler. Her iki kumandan Ezriât ve Busra'da karşılaştılar ki; burası Şam'ın hem Arap, hem Acem topraklarına en yakın olan bölgesidir. Mücahid, el-Cezire'de karşılaştıklarını söyler ki, burası da Irak ile Şam arası bir yerdir. Mukatil Ürdün ve Filistin'de demişlerdir.

(Ayet-i kerîmede geçen) "ednâ" en yakın anlamındadır. İbn Atiyye dedi ki: Şayet

bu olay Ezriât'da olmuş ise bu Mekke'ye kıyasen en yakın yer demektir. İmruu'l-Kays'ın şu beyitinde sözünü ettiği yer de orasıdır;

"(Şam taraflarındaki) Ezriât'tan ona baktım; -ki akrabaları tâ Yesrib'tedir-Ve onun en yakın evi(ni görmek) için bile çok yükseğe bakmak gerekir."

Eğer bu olay el-Cezire'de meydana gelmiş ise, Kisra (İran) topraklarına göre en yakın yer demektir. Şayet Ürdün'de meydana gelmiş ise, o vakit bu, Bizans topraklarına en yakın yer demektir.

İşte bu galibiyet gerçekleşip Bizanslılar yenik düşünce, kâfirler sevindi. Yüce Allah da kullarına Bizanslıların galip geleceklerini ve savaşta onlara karşı muzaffer olacaklarını müjdeledi.

Sûrelerin başlangıcında yer alan Mukatta' harfler O ne dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Said el-Hudrî, Ali b. Ebi Talib ve Muaviye b. Kurre "Rumlar yenildiler" anlamındaki buyruğu "ğayn" ve "lam" harflerini üstün olmak üzere:

Rumlar yendiler" diye okumuşlardır. Bu kıraatin açıklaması şöyledir: Bedir günü Rumlar galip gelmiş ve bu husus gerçekleşmişti. Bu ise Kureyş kâfirlerine çok ağır gemiş, müsiü mani arsa bundan dolayı sevinmişlerdi. Yüce Allah mü'min kullarına üç ila dokuz yıl arası bir süre zarfında bir daha galip geleceklerini müjdeledi. Bu açıklamayı Ebu Hatim zikretmiştir.

Ebu Ca'fer en-Nehhas dedi ki: İnsanların çoğunluğunun kıraati "ğayn" harfi ötreli, "lam" harfi de esreii olmak üzere; "Rumlar yenildi" şeklindedir. Ancak İbn Ömer ve Ebu Said el-Hudrî'nin; Rumlar yendi" şeklinde ve "galip geleceklerdir" anlamındaki buyruğu da; "Yenileceklerdir" diye okudukları rivayet edilmiştir.

Ebu Hatim'in naklettiğine göre İsmet, Harun'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu Şam halkının kıraatidir. Ahmed b. Hanbel de der ki: Burada sözü edilen İsmet adındaki şahıs, zayıf bir ravidir. Ebu Hatim ise ondan pek-çok nakillerde bulunmaktadır. İlgili hadis, uygun kıraatin "ğayn" harfi ötreli olarak; "Yenildiler" şeklinde olduğudur.

Verilen bu haber Muhammed (sav)'ın nübüvvetine bir delildir. Çünkü Bizanslılar, İranlılara yenilmiş, buna karşılık yüce Allah Peygamberi Muhammed (sav)'a Bizanslıların üç ila dokuz yıl arasında İranlıları yeneceklerini haber vermiş, mü'minlerin de bundan dolayı sevineceklerini bildirmiştir. Çünkü Bizanslılar kitab ehli idi. Böyle bir haber şanı yüce Allah'ın haber verdiği ve kendilerinin bilmeleri mümkün olmayan gayb bilgisine dairdi. (Peygamber de) Ebubekir'e bu hususta bahse tutuşmasını ve bahis konusu olan malı daha da arttırmasını emretmiş idi. Sonraları bahis haram kılındı ve kumarın haram kılınmasıyla (helâl

hükmü) nesh oldu.

İbn Atiyye der ki: "Ğayn" harfi ötreli okunuşu daha doğrudur. Buna karşılık insanlar icma ile; "Galip geleceklerdir" buyruğunda "ya"yi da Üstün okumuşlardır. Bundan kasıt da Kumlardır.

Yine İbn Ömer'den rivayet olunduğuna göre o "galip geleceklerdir" anlamındaki buyrukta "ya" harfini de ötreli okuduğu (yenileceklerdir, demek olur) da rivayet edilmiştir. Ancak bu okuyuşta rivayetlerin, ardı arkasına birbirini desteklediği mana tersyüz edilmektedir,

Ebu Ca'fer en-Nehhas dedi ki: "Ya" harfini ötreli olarak "yenileceklerdir" diye okuyanların okuyuşuna göre anlam şöyle olur; İranlılar bu galip gelişlerinden sonra yenik düşürüleceklerdir." Rivayet edildiğine göre Rumların, İranlılara galip gelmesi Bedir günü gerçekleşmişti. Nitekim Tirmizî'nin naklettiği Ebu Said el-Hudrî yoluyla gelen hadis "te" böyledir. Bu galibiyetin Hu-deybiye günü gerçekleştiği ve buna dair haberin Rıdvan bey'atinin gerçekleştiği günü ulaştığı da söylenmiştir. Bu açıklamayı İklime ve Katade yapmıştır,

İbrı Atiyye dedi ki: Her İki günde de Allah'ın mü'minlere yardımı gerçekleşmişti.

İnsanların naklettiklerine göre; Bizanslıların galibiyetleri dolayısıyla müslümanların sevinmelerine, buna karşılık yenik düşmeleri dolayısıyla da üzülmelerine sebep Bizanslıların müslümanlar gibi kitab ehli olmaları, İranlıların ise putperest olmaları idi. Nitekim hadiste de böyle açıklanmıştır.

en-Nehhas dedi ki: Bundan daha uygun bir diğer görüşe göre; sevinmelerinin sebebi, yüce Allah'ın sözünü hak olarak gerçekleştirmesi idi. Çünkü bu peygamberin nübüvvetine bir delil teşkil etmektedir. Zira şanı yüce Allah, üç ila dokuz yıl arasında meydana gelecek olayı haber vermiş ve bu süre içerisinde verdiği haber gerçekleşmişti.

İbn Atiyye dedi ki: Buna şöyle bir mantıki gerekçe göstermek de mümkündür: Kişi küçük düşmanın galip gelmesini ister. Çünkü ona karşı yapılması gereken hazırlık daha az ve kolaydır. Büyük düşman galip gelirse, ondan daha çok korkulur. İşte bu hususu dikkatle göz önünde bulundurup Ra-sûlullah (sav)'ın aynı zamanda dininin ve yüce Allah'ın kendisi ile göndermiş olduğu şeriatinin üstün geleceğini ümit edip diğer ümmetlere karşı galibiyet sağlamasını arzuladığını, buna karşılık Mekke kâfirlerinin yüce Allah'ın kendisini kökten imha edecek bir krallığı başına tebelleş ederek, kendilerini ondan kurtarmasın! arzu ettiklerini de göz önünde bulunduralım.

Bir açıklama da şöyledir: Mü'minlerin sevinmelerinin sebebi, Rasûlullah (sav)'ın müşriklere karşı zafer kazanması idi. Çünkü Cebrail bu hususu Bedir günü

Peygamber (sav)'a bildirmişti. Bu açıklamayı da el-Kuşeyrî naklet-miştir.

Derim ki: Müslümanların sevinmelerinin bütün bunlar sebebiyle olma ihtimali de vardır. Onlar hem kendi düşmanlarına karşı zafer kazandıklarından, hem Rumların galip gelmelerinden, hem de yüce Allah'ın vaadinin gerçekleşmesinden dolayı sevinmiş olabilirler,

Ebu Hayve eş-Şamî ile Muharnmed b. es-Sümeika' bu "yenilmelerinden sonra" anlamındaki buyruğu "lanı" harfini sakın olmak üzere; diye okumuşlardır ki; bunlar tıpkı; ile gibi iki ayrı söyleyiştir. el-Ferra bunun asıl şeklinin; olduğunu ve yüce Allah'ın: "Namazı dosdoğru kılmak" buyruğunda olduğu gibi, "te'nin hazfedÜdîğİni iddia etmiştir. Çünkü bunun da aslı; Ve namazı dosdoğru kılmak" şeklindedir.

en-Nehhas da şöyle demektedir: Bu ise yanlış bir kanaattir. Pekçok ilim ehli bunun yanlışlığını kolaylıkla anlayabilir. Çünkü "Namazı kılmak" da mastar gelmiş olup bundan "te" harfinin hazfedilmesi fiilinin illetli olmasından dolaydır. Bu gibi kelimelerde "te" hazfedilen harfin yerine kullanılır, "Yenilme" ise ne illetli harfi bulunan bir fiildir, ne de ondan herhangi bir harf hazfedilmiştir. el-Esmaî ise "kovdu, kovaladı, celbetti, sağdı ve galip geldi" anlamındaki fiilleri mastarlarıyla birlikte; şeklinde kullanıldıklarını nakletmektedir. Burada hazf nerededir? Acaba; "Yedi, yemek" fiilinde ve benzerlerinde birşeylerin hazfedilmiş olduğunu söylemek nasıl mümkün olur?

"Üç ila dokuz yıl arasında" buyruğunda yer alan; "Üç ila dokuz" lafzından müzekker ile müennesin arasındaki farkı göstermek maksadı ile "he" harfi hazfedilmiştir. Buna dair açıklamalar, daha önceden Yusuf Sûresi 'nde (12/42. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Yıl(lar)" lafzında "nun" harfinin üstün gelmesi cem'i müzekker-i salim oluşundan dolaydır. Araplar arasından; şeklinde (yıllar anlamındaki lafzı esreli olarak) okuyarak "Gıslîn" kelimesine benzeterek kullananlar da vardır. "Yıl" anlamındaki "sene"nin akıl sahibi varlıklar gibi "vav, nun ve ya, nun" ile çoğul yapılma'sının caiz oluşu, bundan bir harfin hazfedilmiş olması ve bu şekilde çoğul yapılmak suretiyle tekilinde meydana getirilmiş eksikliğin bedeli olarak kullanılmasından ötürüdür. Çünkü "Yıl"ın aslı; ya da dır. (Çoğul halinde) "sin" harfinin esreli gelmesi ise, çoğulunun, kıyasa göre gelmesi gereken benzerlerinin dışında bir surette gelmiş olmasından ötürüdür, Basralı nahivcilerin görüşü budur. el-Ferra'nın ise bu "sin" harfini ötreli okuması gerekir. Çünkü o: Ötre, "vav"a delalet eder. Burada ise iki görüşten birisine göre "sene" lafzından bir "vav" hazfedilmiştir. Bununla birlikte bildiğimiz kadarıyla herhangi bir kimse bu kelimeyi ötreli okumuş değildir.

"Önünde de, sonunda da emir Allah'ındır" buyruğunda yüce Allah, mutlak olarak yalnız başına kadir olduğunu, âlemde görülen galibiyet ve buna benzer hususların ondan ve onun iradesi ve kudretiyle gerçekleştiğini haber vererek: "Önünde de, sonunda da" bu galibiyetten önce de, sonra da "emir" hükümleri gerçekleştirmek "Allah'ındır" diye buyurmaktadır. Bir diğer açıklama da şöyledir: Herşeyden önce ve herşeyden sonra emir Allah'ındır.

"Önünde de, sonunda da" anlamındaki buyruklar, damme üzere mebni iki zarftırlar. Çünkü bunlar kendilerine izafe edilenin hazfedilmesi suretiyle marife olmuşlar ve böylelikle hazf olunanın anlamını da ihtiva etmiş oldular. Bu yönleriyle İsimlerin marife oluşuna göre farklılık arz ederek, muhtevaların kendilerine yükletilmesi (tadmîn) bakımından da harflere (edatlara) benzer hale girdikleri için mebnî oldular. Ayrıca nekre olup, kendisine izafe yapıldığı takdirde binası ortadan kalkması açısından, müfred münada- ya benzediklerinden, özellikle damme ile harekelendiler. Bununla birlikte; "Önceden de, sonradan da..." denilmesi mümkündür.

el-Kisaî, Beni Esed'den bazılarının "Önceden de, sonrasında da emir Allah'ındır" ifadesinin birincisini (önceden lafzını) ten-vinli ve mecrur, ikincisini ise tenvinsiz ve ötreli (madmum) diye kullandıklarını nakletmiştir. el-Ferra ise her ikisi de tenvinsiz ve esreli olarak; "Önceden de, sonradan da" diye bir kullanım nakletmekte, ancak en-Nehhas bunu kabul etmeyip, reddetmiş ve şunları söylemiştir: Bu bahiste el-Ferra'nın Kur'ân'a dair yazmış olduğu eserinde yanlış oldukları açıkça ortada bulunan birçok kanaati vardır, Bunlardan birisi de onun: Önceden de, sonradan da..." şeklindeki kullanımın caiz olduğunu iddia etmesidir.^[5] Ancak caiz olan şekil ikisi de nekre olmak üzere; şeklidir. ez-Zeccac: Bunun anlamı; "Önceden de, sonrasında da..." seklindedir, der.

"O günde mü'minler sevineceklerdir; Allah'ın yardımı dolay ısı ile." Buna dair açıklamalar daha önceden sözkonusu edilmişti.

"O, dilediğine" yani dostlarından dilediği kimselere "yardım eder." Çünkü O'nun yardımı gerçek dostlarının, düşmanlarına galip gelmesi haline mahsustur. Düşmanlarının, dostlarına galip gelmesi ise, O'nun yardımı ile değildir. Bu sadece bir ibtûâdır. Buna bazen zafer adı da verilebilir.

"O" intikamında "Aziz'dir" kendisine itaat eden kimselere "Rahimdir." ^[6]

6. (Bu) Allah'ın vaadi(dir). Allah vaadinden caymaz. Fakat insanların çoğu bilmezler,

7. Dünya hayatından görünen kısım bilirler. Fakat âhiretten yana gafil olanların tâ kendileridir onlar.

"(Bu) Allah'ın vaadi(dir). Allah vaadinden caymaz." Çünkü O'nun sözü doğrudur. "Fakat insanların çoğu" bunlar da çoğunluğu teşkil eden kâfirlerdir, "bilmezler." Bununla Mekke müşriklerinin kastedildiği de söylenmiştir.

"Allah'ın vaadi" buyruğunda (vaad anlamındaki) kelimenin raansub gelmesi, mastar (mef ul-i mutlak) olduğu içindir ve; O, bunu kafi olarak vaadetmiştir" anlamındadır.

Daha sonra yüce Allah, onların ne kadarını bildiklerini açıklamak üzere şöyle buyurmaktadır: "Dünya hayatından görünen kısmı bilirler." Yani onlar geçim ve dünyalıklarıyla ilgili işleri bilirler. Ne zaman ekeceklerini, ne zaman biçeceklerini, nasıl ağaç dikip nasıl bina yapacaklarını bilirler. Bu açıklama İbn Abbas, İkrime ve Katade tarafından yapılmıştır. ed-Dahhak dedi ki: Bu, dünyada saraylar yapmak, ırmakların akacakları kanalları açmak, ağaçlarını dikmesini bilmektir. Anlam birdir. Bir diğer açıklamaya göre maksat, şeytanların kendilerine dünya semasından hırsızlama birtakım hususları duydukları sırada dünya işleri ile ilgili yaptıkları telkinler ve bildirdikleri hususlardır. Bu açıklamayı da Said b. Cübeyr yapmıştır. Bunun yüce Allah'ın: "Yoksa sözün zahirini mi..." (er-Ra'd, 13/33) buyruğunda olduğu gibi; açık olanını da, gizli olanını da... anlamındadır.

Derim ki: İbn Abbas'ın açıklaması "dünya hayatının görünenfni açıklamaya daha uygundur. Öyle ki el-Hasen şöyle demiştin Allah'a yemin ederim onlardan herhangi birisinin dünyaya dair bilgisi, dirhemini sahte olup olmadığını anlayıp, onun ağırlığını sana söyleyebilecek hale gelmiş oldukları halde doğru dürüst namaz kılmasını dahi bilemez,

Ebu'l-Abbas el-Müberra dedi ki: Kisra günlerini paylaştırarak şöyle demiştir: Rüzgarlı gün uyumaya, bulutlu gün avlanmaya, yağmurlu gün içip eğlenmeye, günlük güneşlik gün ise ihtiyaçları görmeye elverişlidir. İbn Hale-veyh dedi ki: Onlar, dünyalarının siyasetini ne kadar da iyi bilen kimseler-miş; onlar dünya hayatının ancak zahir olanını bilirler.

"Fakat âhiretten" yani ona dair bilgi sahibi olup onun için amelde bulunmaktan "yana gafil olanların tâ kendileridir."

Bir şair şöyle demiştir:

"Büyük bir beladır, senin bir arkadaşının,

İşiten ve gören bir adam suretinde olup da,

Malına gelecek herbir musibet noktasında uyanık olduğu halde,

Dinine gelen musibetin ise farkına varmaz." [7]

8. Onlar kendileri hakkında düşünmezler mi? Allah göklerle yeri ve aralarında olanı ancak hak ile ve belli bir süre ile yarattı. İnsanların çoğu İse Rabblcrine kavuşmayı gerçekten inkâr ediyorlar.

"Onlar kendileri hakkında düşünmezler mi?" buyruğunda geçen "kendileri hakkında" anlamındaki ifade, "düşünme"nin üzerinde cereyan edeceği bir zarftır, mef ul değildir. Fiit olan "düşünmezler" anlamındaki laftz, cer harfî ile buna teaddi etmiştir. Çünkü onlara kendilerinin yaratı ı ığı hakkında düşünmeleri emrolunmamıştır. Onlara göklerin, yerin ve kendilerinin yaratılışı üzerinde düşüncelerini kullanmaları emredilmiştir kî; şanı yüce Allah'ın gökleri ve başka şeyleri ancak hak ile yaratmış olduğunu bilsinler diye. ez-Zeccac der ki: İfadede; Ve böylelikle bilmezler rni" anlamında bir hazf vardır. Çünkü ifadede böyle bir hazfe delil bulunmaktadır.

"Ancak hak ile" buyruğu hakkında el-Ferra, ancak hak için anlamındadır, demiştir. Bundan maksat da mükâfat ve cezadır. Ancak hakkı yerine getirmek için, diye açıklandığı gibi "hak ite" adalet ile anlamındadır, diye; hikmet ile yaratmıştır, diye de açıklanmıştır. Anlamlar birbirine yakındır. "Hak ile" buyruğu O, haktır ve hak için bunları yaratmıştır, diye de açıklanmıştır. Bu ise, O'nun tevhid ve kudretine delâlet etmeleri anlamındadır.

"Ve belli bir süre Ue" yani göklerin ve yerin sona erecekleri bir süreleri vardır ki, bu da kıyamet günüdür. İşte bu ifade ile fani oluşa ve herbir yaratılmışın sonunun geleceği bir süresinin bulunduğu, iyilik yapanın mükâfat, kötülük yapanın da ceza göreceğine dikkat çekilmektedir.

"Ve belli bir süre" buyruğunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: O, yarattığı herbir şey için, o şeyi içinde yaratacağı vakti de belirlemiştir.

"İnsanların çoğu ise Rabblcrine kavuşmayı gerçekten inkâr ediyorlar"

buyruğundaki; "İnkâr ediyorlar" lafzının başındaki "lam" te'kid içindir. İfadenin takdiri de takdim ve te'hîr olmak üzere; Rabblcrine kavuşmayı gerçekten inkâr ediyorlar" şeklindedir. Yani ölümden sonraki dirilişi inkâr ediyorlar. Mesela; "Şüphesiz ki Zeyd evde oturmaktadır" denilir. Bununla birlikte; "Şüphesiz Zeyd evde oturmaktadır" denilecek olsa, bu da uygun düşer. Ancak -aynı anlamda olmak üzere-; denilecek olursa, caiz olmaz. Çünkü "lam" ancak; "Muhakkak ki, gerçekten" edatının isim ve haberini te'kid etmek için getirilir. Şayet her ikisinde de "lam" getirilecek olursa, bu edatın getirilmesi caiz olmaz. Aynı şekilde; demek de caiz değildir. [8]

9. Yeryüzünde gezmezler mi ki, kendilerinden önce geçenlerin akıbetinin nasıl

olduğuna baksınlar. Onlar kuvvet bakımından bunlardan üstün idiler. Onlar yeri sürüp altüst ettiler ve bunların yeri imar ettiklerinden çok İmar ettiler. Peygamberleri onlara apaçık delillerle gelmişlerdi. Allah onlara zulmetmiyordu, fakat onlar kendi nefislerine-zuhnettiler.

"Yeryüzünde gezmezler mi ki, kendilerinden önce geçenlerin akıbetinin nasıl olduğuna" gözleriyle, kalbleriyle "baksınlar. Onlar kuvvet bakımından bunlardan üstün idiler. Onlar yeri sürüp" ziraat yapmak maksadıyla "altüst ettiler." Çünkü Mekkeliler ziraat yapan kimseler değillerdi. Yüce Allah -"sürüp, altüst ettiler" anlamını verdiğimiz kelime ile -aynı kökten olmak üzere-; "arazi sürmemiş..." (el-Bakara, 2/71) diye buyurmaktadır.

"Ve bunların yeri imar ettiklerinden çok imar ettiler." Yani sözü edilen o kimseler şu muhatabların imar ettiklerinden daha çok yeri imar etmişlerdi. Ancak onların bu imarlarının da, uzun süre dünyada kalmalarının da kendilerine hiçbir faydası olmadı.

"Peygamberleri onlara apaçık delillerle" mucizelerle; ahkâm ile; diye de açıklanmıştır, "gelmişlerdi." Ancak onlar kâfir oldular, iman etmediler.

"Allah onlara" günahsız peygamber ve delil göndermeksizin helak etmek suretiyle "zulmetmiyordu. Fakat onlar" şirk ve isyan ile "kendi nefislerine zulmettiler." [9]

10. Sonra kötülük edenlerin akıbeti kötü oldu. Çünkü onlar Allah'ın âyetlerini yalanladılar. Üstelik onlarla alay da ederlerdi.

"Sonra kötülük edenlerin akıbetleri kötü oldu" buyruğunda geçen; "Kötü" lafzı; 'den "fu'lâ" vezninde ve: "Daha kötü, en kötü ve^daha çirkin" anlamına gelen lafzın müennesidir. Tıpkı "et-hüs-nâ"nın "el-ahsen"in müennesi oluşu gibi.

Denildiğine göre; burada bu lafızla kastedilen cehennem ateşidir. Bu açıklamayı da İbn Abbas yapmıştır. "Kötülük edenler" de şirk koşanlar, demektir. Buna delil ise; "Çünkü onlar Allah'ın âyetlerini yalanladılar" buyruğudur. "Çünkü... yalanladılar" buyruğu el-Kisai'ye göre; takdirindedir. Bunun takdirinde olduğu da söylenmiştir. [10]

Nafî, İbn Kesir ve Ebu Amr "akıbet" anlamındaki kelimeyi; nin ismi olarak merfû' okumuşlardır. Bunun müzekker olarak gelmesi ise "akıbet" kelimesinin hakiki müennes olmayışıdır. "Kötü" de; Oldu'nun haberidir. Diğerleri ise "akıbet" kelimesini 'nin haberi olmak üzere nasb ile okumuşlardır. Buna karşılık "Kötü" kelimesi de onun ismi olarak merfu olur. "Otdu" lafzının isminin "tekzib:

yalanlama" olması da mümkündür. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Sonra yalanlamak kötülük yapanların akıbeti oldu." Bu durumda; "Kötü lafzı ise "kötülük yapanlar"ın mastarı (meful-İ mutlak'O ya da hazfedilmiş bir mevsufun sıfatı olur ki; bu da; Kötü haslet" anlamında olur.

el-A'meş'ten onun: Daha sonra da kötülük yapanların akıbetleri kötülük oldu" diye "kötülük" anlamındaki lafzı ref ile okuduğu rivayet edilmiştir. en-Nehhas dedi ki: Kötülük" şerrin en ileri derecesidir. da bunun "fu'lan" veznine getirilmiş halidir.

"Çünkü onlar Allah'ın âyetlerini yalanladılar" buyruğu, Muhammed ve Kur'ân'ı yalanladılar; diye açıklanmıştır ki; bu açıklamayı eî-Kelbî yapmıştır, Mukatil de azabın tepelerine inmesini yalanladılar, diye açıklarken, ed-Dah-hak: Muhammed (sav)'in mucizelerini yalanladılar, diye açıklamıştır. "Üstelik onlarla alay da ederlerdi." [\[11\]](#)

11. Allah mahlûkunu îlkîn yaratır, sonra onu iade eder, sonra da O'na döndürülürsünüz.

12. Kıyametin kopacağı günde ise, günahkârlar ümitsizce susacaklardır.

13. Onların ortak koştuklarından şefaatçileri bulunmayacak ve ortaklarını inkâr dahi edeceklerdir.

Ebû Amr İle Ebû Bekir: "Döndürülürsünüz" anlamındaki buyruğu "ya" harfî ile "Döndürülürler" diye okumuşlardır. Diğerleri ise; ("döndürülürsünüz" anlamında olmak üzere) "te" ile okumuşlardır.

"Kıyametin kopacağı günde ise günahkârlar ümitsizce susacaklardır"

buyruğunda geçen "ümitsizce susacaklar" anlamındaki buyruğu, Ebu Abdurrahman es-Sülemî "lam" harfî üstün olmak üzere; "Susturulacaklardır" diye okumuştur. Dilde bilinen anlamı ile; kişi susup da ileri sürecek bir delili kalmayıp, artık delilinin kalabilme ümidi de kesilince, "Adam ümitsizce sustu" denilir. Hayrete düştü, ne yapacağım bilemedi anlamındaki fiil de anlam itibarıyla buna yakındır. Nitekim el-Accâc şöyle demiştir:

"Arkadaşım, sen hiç deve pisliklerinin kerme haline dönüştüğü eski kalıntıları olan bir yer biliyor musun? Evet, onu biliyorum, dedi; şaşkın ve ne cevap vereceğini bilemeksizin sustu."

Bazı nahivcilerin iddiasına göre "iblis" kelimesi de buradan türemiştir. Onun anlamı da ileri sürecek bir delili bırakılmamış, kalmamış olması demektir. en-Nehhas dedi ki: Eğer bu nahivcinin iddiası gibi ise "iblis" kelimesinin munsanf olması gerekirdi. Halbuki bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de munsarîf değildir. ez-

Zeccac dedi ki: İleri sürecek delili kalmamış ve ileri sürecek bir delil bulabilmekten yana da ümidini kesip, susmuş kimse" demektir.

"Onların ortak koştuklarından" Allah'tan başka kendilerine ibadet ettiklerinden "şefaathçileri bulunmayacak ve ortaklarını inkâr dahi edeceklerdir." Yani ilah olmadıklarını söyleyecekler, onlardan uzak olduklarını bildirecekleri gibi; ortak koştukları varlıklar da kendilerine ibadet edenlerden uzaklıklarını bildireceklerdir. Nitekim daha önceden birkaç yerde de bu türden açıklamalar geçmiş bulunmakladır. [\[12\]](#)

14. Kıyametin kopacağı güne, o gün ayrılıp dağılırlar.

15. İman edip salih amel İşleyenler ise; onlar bir bahçede sevinirler.

"Kıyametin kopacağı güne" mü'minler, kâfirlerden "o gün ayrılıp dağılırlar." Daha sonra yüce Allah, bunları nasıl birbirlerinden ayrılıp dağılacaklarını açıklamak üzere: "İman edip salih amel işleyenler ise..." diye buyurmaktadır. en-Nehhas dedi ki: Ben ez-Zeccac'ı şöyle derken dinledim: "tabiri" 'daha önce söz konusu ettiğimiz hususu bırakalım da başka bir konuya geçelim" anlamındadır. Sibeveyh de şöyle demektedir: Bu, biz her neyi konuşuyor idiysek, onu bırakalım, başka bir konuya geçelim, demektir.

"Onlar bir bahçede sevinirler" buyruğu hakkında ed-Dahhak dedi ki: Cennet (bahçe)" demektir. Çoğulu olan; "Cennetler (bahçeler)" demektir. Ebu Ubeyde dedi ki: "Bahçe" alt taraflarda olan hakkında kullanılır. Eğer yüksekçe ve tümsekli gibiye ona; denilir. Başkası ise şöyle demektedir; En güzel bahçe, yüksekçe bir yerde olandır. Nitekim el-A'sâ şöyle demektedir:

"(Daha güzeli) olamaz bahçeler arasında yüksekçe yerde otu bitmiş,

Yemyeşil ve yağmurun bol bol yağdığı,

İçinde apaydınlık (ışıkların) hep güneşe güldüğü,

Olgunlaşmış, yumuşacık bitkilerle donanmış,

Böyle bir bahçeden daha hoş kokulusu olamaz

Ve bundan güzeli de; güneş batımı yaklaştığında."

Şu kadar var ki; bahçede yeşermiş bitki olmadıkça ona; "Bahçe" denilmez. Şayet onda bitki bulunmayıp yüksekçe bir yerde bulunuyor ise ona denilir. Buna dair başka açıklamalar da yapılmıştır.

el-Kuşeyrî dedi ki; Araplara göre; "bahçe" suyun etrafında yeşeren sebzelere denilir ve Araplara göre de bundan daha güzeli olmaz.

el-Cevheri dedi ki: Bunun çoğulu; ile şeklinde gelir. Bu ikincisinde "ya" harfinin gelişi ondan önceki harfin esreli oluşundan dolayıdır. "Kırbanın yaklaşık yarısına

kadar su ile dolması" anlamındadır. Şayet havuzdaki su alt taraflarını örtecek kadar ise; "Havuzda dibini örtecek kadar su vardır" denilir. Şair Ebu Amr da şöyle demiştir;

"Ve dibindeki sudan yolculuktan zayıf düşmüş bineğimi suladığım."

"Sevinirler" buyruğunu ed-Dahhak ve İbn Abbas, unlara ikrara olunur, diye açıklamışlardır. Nimetlere mazhar kılınırlar, diye de açıklanmıştır ki, bunu da Mücahid ve Kata de yapmıştır. Sevinç içerisinde olacaklar diye de açıklanmıştır. es-Süddî, sevinirler, demiştir.

Araplara göre; "Neşe ve sevinç" anlamındadır. Bu açıklamayı el-Maverdî zikretmiştir. el-Cevherî dedi ki: Sevinç ve sürür" demek olan anlamındadır. Mesela; "Sevindi, sevinir" denilir. Yüce Allah'ın: "Onlar bir bahçede sevinirler" buyruğu da; nimetlere ve ikramlara mazhar olurlar ve sevinirler, demektir, "Çok .sevinçli -adam" demek olup, burada "çok sevinçli" anlamındaki lafız; "Sevinç" lafzının "yeful" veznine nakledilmiş şekli ile kullanılmıştır.

en-Nehhas dedi ki: e!-Kisaî; tabirini: Ona ikram ettim, ona nimetler verdim, anıamında olduğunu nakletmiştir. Ali b. Süleyman'ı da şöyle derken dinledim: Bu ifade Arapların; "Onun dişleri üzerinde bir iz, eser vardır" tabirlerinden türetilmiştir. Buna göre; Sevinirler" ifadesi "üzerlerinde nimetlerin etkileri, izleri açıkça görülür" anlamındadır. İşte; da buradan türemiştir. Şair şöyle demektedir: "Kovayı büsbütün, doldurma, ona az miktarda su al, Sen onu sulayanın üzerindeki izi görmez misin?"

Bunun aslının "güzelleştirmek" anlamına gelen den geldiği de söylenmiştir. Buna göre; Sevinirler" güzelleştirilirler anlamına gelir. Mesela bir kimsenin görünüşü hoş ve güzel olduğu takdirde; "Fılan kişinin görünüşü güzeldir" denilir. Aynı şekilde "sin" harfi üstün olarak; da denilebilir. Buna göre; bu sanki bir şeyi güzelleştirmeyi ifade etmek için kullanılan; gelen bir mastar gibidir. Birincisi ise isimdir.

Güzelliği gitmiş bir adam, cehennemden çıkar^[13] hadisi de bu kabildendir.

Yahya b. Ebi Kesir dedi ki: "Onlar bir bahçede sevinirler" buyruğu cennette şarkı dinlerler anlamındadır. el-Evzaî de böyle açıklamış ve şunları söylemiştir: Cennet ehli şarkıya başladılar mı, cennette söylenen sarkıktı) teşbih ve takdis ile karşılık vermeyecek hiçbir ağaç kalmaz. el-Evzaî dedi ki: Yüce Allah'ın yarattıkları arasında sesi İsrail'den daha güzel hiçbir kimse yoktur. O semaa başladı mı yedi semavatta bulunanların hepsinin dualarını ve teşbihlerini kesmelerine sebep olur. el-Evzaî'den başkaları bunu da f eklerler: Ve cennette karşılık vermeyecek hiçbir ağaç kalmaz, harekete gelmeyecek hiçbir perde, atılmayacak hiçbir kap: kalmaz, türlü türlü çıkaracağı sesleriyle ses vermeyecek

hiçbir halka, altından meydana gelmiş ağaçlıklar arasında bulunan kamışlıklar arasından o sesin esintisinin geçip de bu kamışların türlü sesler ve çalgılar çalmadığı hiçbir yer, huru'l-îyn'in cariyelerinden şarkı söylemedik hiçbir huri, çeşitli nağmeler dile getirmedik hiçbir kuş kalmayacaktır. Şanı yüce Allah meleklerle: Siz de onlara cevap veriniz ve dünyada iken kulaklarını şeytanların çalgılarından uzak tutanlara şarküar dinletiniz, diye vahyeder. Bunun üzerine melekler de ruhani nağme ve seslerle cevap verirler. Bütün bu sesler birbirine karışır ve tek bir ahenk halinde ortaya çıkar. Daha sonra şanı yüce Aliah şöyle buyurur: Ey Dâvûd! Arşımın bacağının yanı başında kalk ve benim şanıyı yücelt! Bunun üzerine Dâvûd bütün sesleri bastırarak, onların üstüne çıkacak bir sesle Rabbinin şanıyı yüceltir ve böylece alınan zevk ve lezzet kat kat artar. İşte yüce Allah'ın: "Onlar bir bahçede sevinirler" buyruğunun anlamı budur. Bunu et-

Tinnizî el-Hakim (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) zikretmektedir[14]

es-Sa'lebî'nin Ebu'd-Derda'dan naklettiğine göre Rasûlullah (sav) insanlara öğüt vermekte iken cenneti, oradaki zevceleri ve nimetleri söz konusu etmişti. Hazır bulunanların geri taraflarında bedevi bir Arap, ey Allah'ın Ra-sûlû cennette şarkı olacak mı? diye sordu, şöyle buyurdu: "Evet ey bedevi, cennette bir nehir vardır. Her iki kıyısında da ince belli, beyaz tenli, insanların asla benzerini işitmedikleri seslerle şarkı söyleyecek bakireler olacaktır. İşte bu, cennet nimetlerinin en üstünüdür." Bir adam Ebu'd-Derda'ya: Onlar şarkılarında hangi sözleri söyleyeceklerdir? diye sorunca, Ebu'd-Derda: Teşbih diye cevap vermiştir.

Derim ki: İşte bütün bunlar nimet, sevinç ve ikramın kapsamı içerisindedir. O halde bu sözler arasında herhangi bir çelişki yoktur. Bütün bu açık-lamalann anlatabildikleri nerede; yüce Rabbinizin ileride gelecek olan; "Onlara o işlediklerine mükâfat olmak üzere, gözleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilemez"(es-Secde, 32/17) buyruğunda anlatılanlar nerede? Peygamber (sav)'ın da şu buyruğu bu nimetleri dile getirmektedir: "Orada hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hatırdan geçirmedeği nimetler vardır." [15] Rivayete göre: "Cennette üzerinde gümüşten çingiraklar bulunan ağaçlar vardır. Cennet ehli şarkı dinlemek isteyecek olurlarsa, yüce Allah Arşın allından bir rüzgar gönderir. Bu rüzgar bu ağaçların üzerinde eser. Bu çingirakları eğer dünya ehli işitecek olurlarsa, sevinçlerinden ölmelerine sebep teşkil edecek sesler çıkartacak şekilde harekete getirir." [16] Bunu da ez-Zemahşerî nakletmektedir. [17]

16. Kâfir olup âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanlara gelince, işte

onlar daima azaba tutulurlar.

"Kâfir olup, âyetlerimizi... yalanlayanlara gelince" bölümüne dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Ve âhirete kavuşmayı" öldükten sonra dirilişi "yalanlayanlara gelince, işte onlar daima azaba tutulurlar." Azapta kalacaklardır. Azapta bir araya getirilecekler, yahut azab göreceklerdir. Orada konaklayacaklardır, diye de açıklanmıştır.

Yüce Allah'ın: "Sizden birine ölüm gelip çattığı zaman" (el-Bakara, 2/180) buyruğunda da aynı kökten gelen fiil kullanılmıştır. Ölüm hali gelip, onu bulduğu zaman, demektir. Bu açıklamayı İbn Şe-cere;-yapmışür, anlamları birbirine yakındır. [\[18\]](#)

17. Akşamladığınız zaman ve sabahladığınızda Allah'ı teşbih edin.

18. Göklerde ve yerde hamd, yalnız O'nundur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine vardığınızda da (teşbih edin).

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız; [\[19\]](#)

1- "Allah'ı Teşbih Edin"

Yüce Allah'ın: "Allah'ı teşbih edin" âyeti ile ilgili üç görüş vardır:

1- Bu, mü'minlere ibadet emrini ve bu vakitlerde namaz kılmayı teşviki ihtiva eden bir hitaptır. İbn Abbas dedi ki: Beş vakit namaz Kur'ân-ı Kerîm'de geçmektedir. Ona: Nerede? diye sorulunca şu tevabi vermiştir: "Yüce Allah: "Akşamladığınız zaman" diye buyurmaktadır. Burada maksat akşam ve yatsı namazlarıdır. "Ve sabahladığınızda* buyruğunda kasıt, sabah namazıdır. "Gündüzün sonunda" buyruğu ile kastedilen ikindi, "öğle vaktine vardığınızda" buyruğunda da kastedilen öğle namazıdır. ed-Dahhak ile Said b. Cübeyr de böyle demişlerdir. Yine İbn Abbas ve Katade'den şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Âyet-i kerîmede akşam, sabah, ikindi ve öğle namazlarına dikkat çekilmektedir. Derler ki: Yatsı namazı ise; bir başka âyet-i kerîmede yani "gecenin, de birbirine yakın saatlerinde..." (Hûd, 11/114) buyruğunda ve bir de izin istemenin zorunlu olduğu vakitlerin söz konusu edildiği buyrukta dile getirilmektedir,

2- en-Nehhas dedi ki; Tefsir alimieri bu: "Akşamladığınız zaman ve sabahladığınızda Allah'ı teşbih edin" âyetinin, namazlar hakkında olduğu kanaatindedirler. Ben Ali b. Süleyman'ı da şöyle derken dinledim; Bunun bana göre gerçek maksadı, namazlarınızda Allah'ı teşbih edin şeklindedir, çünkü

teşbih namazda olur. İşte bu da ikinci görüştür.

3- Üçüncü görüş ise; akşamladığınızda ve sabahladığınızda Allah'ı teşbih edin, şeklindeki görüş olup bunu da d-Maverdî zikretmektedir. O birinci görüşü de sözkonusu etmekte ve bunu şu sözlerle ifade etmektedir: Akşamı ettiğinizde .ve sabahladığınızda Allah için namaz kılınız.

Namaza "teşbih" adının verilmesi ile ilgili iki türlü açıklama vardır;

1- Birincisine göre namaz hem rüku hem sücudda teşbih zikirlerini ihtiva etmektedir.

2- Teşbih subha'den alınmıştır, subha de namaz demektir. Peygamber (sav)'ın şu hadisinde de bu lafız kullanılmıştır: "Kıyamet gününde onların bir sübha'ları (namazları) olacaktır,"[\[20\]](#)

2- Hamd Allah'ındır:

"Göklerde ve yerde hamd, yalnız O'nundur" buyruğu yüce Allah'ın nimet ve ihsanlarına karşı sürekli olarak hamd etme gereğini dile getiren bir ara cümlesidir. Burada "hamd yalnız O'nundur" buyruğundan kastın, namaz yalnız O'nundur, olduğu söylenmiştir. Çünkü namazda hamd (Fatiha)'i okumak, namazın bir özelliğidir. Ancak birinci görüş daha kuvvetlidir. Yüce Allah'ın ta'zim edilmesi, O'na ibadetin teşvik edilmesi ve nimetinin devamı dolayısıyla O'na hamdetmek anlamındadır. Bu ise namazdan farklı bir hamd şeklidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın öncelikle akşam namazını zikrederek başlaması, gecenin gündüzden önce gelmesinden ötürüdür, el-İsra Sûresi'nde (17/78. âyet-i kerîmede) ise önce öğle namazını söz konusu etmiştir, Çünkü öğle namazı ise Cebrail (a.s)'ın, Peygamber (sav)'a kıldırıldığı ilk namazdır.

el-Maverdî der ki: Gece namazına özellikle "teşbih" adının, gündüz namazına ise "hamd" adının verilış sebebi şudur: Çünkü insan gündüzün şanı yüce Allah'a hamd etmeyi gerektirecek çeşitli hallerde bulunur. Geceleyin ise yüce Allah'ın kötülüklerden tenzih edilmesini gerektiren bir yalnızlık hali söz-konusudur. Bundan dolayı gündüzün hamd daha özellikli bir haldir. Bundan dolayı gündüz namazına bu isim verilmiştir. Gece namazında ise teşbih daha özelliklidir. Bundan dolayı da gece namazına bu isim verilmiştir. [\[21\]](#)

3- Akşam ve Gündüzün Sonu;

Yüce Allah'ın: "Akşamladığınız zaman ve sabahladığınızda" anlamındaki

buyruğu İkrime; şeklinde okumuştur.

"Akşamı ettiğiniz vakitte ve sabahı ettiğiniz vakitte" anlamında olup burada; "Vakitte, içinde, kendisinde" lafzı kolaylık olsun diye hazfedilmiştir. Bu kıraat ile ilgili açıklamalar, yüce Allah'ın: "Ve öyle bir günden korkun ki, kimse kimseye-hiçbir fayda veremez" (el-Bakara, 2/48) buyruğu ile ilgili açıklamalar gibidir.

"Gündüzün sonunda" buyruğu ile ilgili olarak el-Cevherî şunları söylemektedir: "Akşam namazından, yatsı namazına kadar olan vakit" demektir. Mesela; "Ona dün akşam gittim" denilir. Bunun küçültme ismi, büyültme ismine göre kıyasa uygun olmayarak; şeklindedir. Sanki bu şekliyle onlar; küçültmüş gibidirler, çoğulu da; şeklinde gelir. Küçültme isminin; şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bunun çoğulu; diye gelir. in küçültme ismi ise; şeklinde gelir, çoğulu da; diye yapılır.

"Ayn" harfî esreli ve med ile; "Yatss, gece" de gibidir, ise akşam ve yatsı anlamındadır. Bazılarının iddiasına göre; u »ip: Güneşin zevalinden itibaren tan yerinin ağırmasına kadar geçen vakit"tir. Onlar bu hususta şu beyiti de naklederler:

"Gece seher vaktinde, sabah erkenden yola çıktık, Bir de günün ortasından sonra akşama doğru."

el-Maverdî dedi ki: Mesâ (akşam) ile işâ arasındaki farka gelince, mesâ, güneşin baüminden sonra karanlığın görülmesidir. İşâ ise güneşin batıya doğru meyletmesi sırasında gündüzün sonudur. Bu da gören kimsenin aydınlığının eksikliğini ifade eden; Gözün görme zorluğu çekmesi, tabirinden alınmış olup, bu yönüyle (akşam vakti) güneşin aydınlığının eksilmesine benzetilmektedir.

[\[22\]](#)

19- Ölüden diriye çıkartır, diriden de ölüyü çıkartır. Arzı da öldükten sonra diriltir. İşte siz de böyle çıkarılacaksınız.

Yüce Allah bu buyruğu ile kudretinin kemalini açıklamaktadır. O yeryüzünü cansız iken bitkileri çıkartmak suretiyle canlandırdığı gibi, sizi de Ölümden sonra diriltecektir.

Bu buyrukta kıyasın sahih ve sağlam bir delil oluşuna delil vardır.

Yüce Allah'ın: "Ölüden diriye çıkartır, diriden de ölüyü çıkartır" buyruğuna dair açıklamalar, Al-i îmran Sûresi'nde (3/27. âyetin tefsirinde*) geçmiş bulunmaktadır. [\[23\]](#)

- 20.** Sizi topraktan yaratmış olması, sonra da beşer olup dağılmanız da Onun âyetlerindendir.
- 21.** Sizin için nefislerinizden kendileri ile sükûn bulacağınız ve aranızda muhabbet ve merhamet kıldığı eşler yaratmış olması da Onun âyetlerindendir. Muhakkak bunlarda düşünen bir topluluk için âyetler vardır.
- 22.** Göklerle yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da O'nun âyetlerindendir. Şüphesiz bunlarda âlimler için âyetler vardır.
- 23.** Geceleyin ve gündüzün uyumanız ve O'nun lütfundan rızık aramanız da O'nun âyetlerindendir. Muhakkak bunlarda işiten bir topluluk için âyetler vardır.
- 24.** Korku ve ümitle size şimşegi göstermesi ve gökten su indirerek yeryüzünü ölümünden sonra o su ile canlandırması da O'nun âyetlerindendir. Muhakkak bunda aklını kullanan bir topluluk için âyetler vardır.
- 25.** Göklerin ve yerin Onun emri ile durması da O'nun âyetlerindendir. Bundan sonra sizi bir tek çağırıyla çağırınca hemen yerden çıkıverirsiniz.
- 26.** Göklerle yerde olanlar Onundur, hepsi Ona boyun eğicidirler.

"Sizi" yani atamızı -ki fer' de asıl gibidir- "topraktan yaratmış olması da O'nun" rubûbiy etinin ve vahdaniyetinin "âyetlerindendir" alameti erindendir. Buna dair açıklamalar daha önce el-En'âm Sûresi'nde (6/2. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"...ma" mübtcdâ olarak ref mahallindedir, "Sizin için nefislerinizden... eşler yaratmış olması da" buyruğunda da aynı şekildedir.

"Sonra da beşer olup, dağılmanız" sizler akli başında, konuşan ve geçiminizi sağlayacak şekilde tasarruflarda bulunan varlıklar olarak dağılmanız da O'nun âyetlerindendir. O, sizi boş yere yaratmış değildir. İşte bunu böylece takdir eden, elbetteki ibadete ve teşbih edilmeye layıktır.

"SİZİN İçin nefislerinizden... eşler" yani kendileri ile sükûn bulacağınız kadınlar "yaratmış olması da O'nun âyetlerindendir." Bu buyruktaki "nefislerinizden" ifadesi, erkeklerin nutfelelerinden ve sizin türünüzden anlamındadır. Maksudın Havva olduğu da söylenmiştir ki, Cenab-ı Allah onu Âdem'in ege kemiğinden yaratmıştır. Bu açıklamayı da Katade yapmıştır.

"Aranızda muhabbet ve merhamet kıldığı" buyruğu hakkında tbn Ab-bas ve Mücahid şöyle demektedir: Muhabbetten kasıt cima', rahmetten kasıt evlattır. el-Hasen de böyle açıklamıştır. Sevgi ve merhametin, kalblerinin birbirlerine karşı şefkatli olması demek olduğu da söylenmiştir. es-S Ciddî dedi ki; Muhabbetten kasıt sevgi, rahmetten kasıt şefkattir. Bu anlamda bir açıklama İbn Ahbas'tan da rivayet edilmiştir. Buna göre o şöyle demektedir: Muhabbetten kasıt kocanın

hanımını sevmesidir, merhametten kasıt ise ona bir kötülük isabet eder korkusunu duyması ve ona karşı şefkatli olmasıdır.

Denildiğine göre erkeğin aslı yerdendir. O bakımdan onda yerin kuvveti vardır. Onda hilkatinin kendisinden başladığı ferci vardır. Bundan dolayı sükûn duymaya ihtiyacı vardır. İşte kadın da erkeğe sükûn vermek için yaratılmıştır. Yüce Allah da: "Sizi topraktan yaratmış olması da... O'nun âyetlerindendir." diye buyurduğu gibi: "Sizin için nefislerinizden kendileri ile sükun bulacağınız... eşler yaratmış olması da O'nun âyetlerindendir..." diye buyurmaktadır. Buna göre erkeğin, kadın ile ilk beraberliği ve onunla sükûn bulması kendisindeki galeyanın kuvvetinin dinmesidir. Çünkü fere harekete geçtiği takdirde, sulbteki su ona doğru gelir. İşte o, kadın ile sükûn bulur ve onun vasıtası ile heyecanından kurtulur. Onlar ile bu yönde lezzetin yaratılması, erkekler için takdir edilmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi terk edersiniz denief?" (eş-Şuara, 26/166) Bu buyruklarıyla yüce Allah, erkeklere kadınlardaki o mahallin, erkekler için yaratılmış olduğunu haber vermektedir. Bundan dolayı kadının erkeğin kendisini çağıracağı her vakitte, bu isteğini ona cömertçe icabet etmesi görevidir. Eğer bu hususta ona engel olacaksa, kadın zalimlik etmiş olur ve pek büyük bir vebal altında kalır. Bu hususa dair varid olmuş buyruklardan Müslim'in Sahih'inde yer alan Ebu Hureyre'nin şu rivayeti yeterlidir. Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, eğer bir erkek hanımını yatağına çağırdığı halde, o da onun bu isteğini kabul etmeyecek olursa, mutlaka semada bulunan (Allah) kendisinden razı oluncaya kadar ona gazab etmiş olur,"^[24] Bir başka lafızda da şöyle denilmektedir. "Kadın kocasının yatağını darılıp terketmiş olarak geçirecek olursa, sabahı edinceye kadar melekler ona lanet eder."^[25]

"Göklerle yerin yaratılması... da O'nun âyetlerindendir" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/29. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Mekke müşrikleri yaratıcının yüce Allah olduğunu kabul ve itiraf ediyorlardı.

"Dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da O'nun âyetlerinden-dir." Dil ağızdadır. Arapça, Acemce, Türkçe ve Rumca gibi farklı lügatler, diller onda ortaya çıkar. Renklerin farklılığı ise beyaz, siyah ve kırmızı teni ilik gibi suretlerde ortaya çıkar. Hemen hemen gördüğümüz her bir kişi ile diğeri arasında mutlaka bir fark olduğunu da tesbit ediyoruz. Bütün bunlar ne nut-fenin yaptığı bir iştir, ne de anne babanın. Mutlaka bunları yapan birisi vardır, işte bunu yapanın yüce Allah olduğu da bilinen bir husustur. Bu da her-şeyi tedbir eden mutlak yaratıcının varlığının en açık bir delilidir.

"Şüphesiz bunlarda âllmler [26] için âyetler vardır." Günahkâr ve iyi herkes için, demektir. Hafs "âlim"in çoğulu olarak, "lam" harfini esreli olarak; "Âlimler için" diye okumuştur.

"Geceleyin ve gündüzün uyumanız ve O'nun lütfundan aramanız da O'nun âyetlerindendir." Bu âyet-i kerîmede takdim ve te'hir olduğu söylenmiştir. Mana şudur; "Geceleyin uyumanız, gündüzün de Onun lütfundan aramanız O'nun âyetlerindendir." Burada "gündüzün" anlamındaki kelimenin başında cer harfinin hazfedilmiş olması; "gece" anlamındaki kelimenin hemen akabinde gelmesi ve ona atfedilmiş olmasındandır. "Vav" (ve anlamındaki atıf harfi) de eğer özel olarak zahir isimde matufu'n-aleyh'e bitişik olarak gelecek olursa, cer harfinin yerini tutar,

"Muhakkak bunlarda işiten bir topluluk için âyetler vardır." Burada an- lamak ve dikkatle düşünmek neticesini veren İşitmeyi kastetmektedir. Hakkı işitip tabi olanlar, diye açıklandığı gibi, öğüdü dinleyip tehdidinden korkanlar, diye de açıklanmıştır. Kur'ân'ı işitip onu tasdik edenler diye de açıklanmıştır ki, bu manalar birbirine yakındır. Bir başka açıklamaya göre; aralarından huzurunda Kur'in okunan kimse Kur'ân'ı dinlemesin diye kulaklarını tıkayanlar vardı. Şanı yüce Allah böyle bir kimsenin aleyhine bunca delili açıklamış olmaktadır.

"Korku ve ümitte size şimşeği göstermesi... da O'nun âyetle Tindendir."

Buradaki; Size gösteriyor" buyruğu; Size göstermesi" anlamındadır. İfadenin delaleti dolayısıyla; "... me, ma" hazfedilmiştir. Şair Tarafe şöyle demektedir;

"Ey savaşta bulunmam dolayısıyla beni kınayan kişi, Ve zevk verici şeylerde hazır bulunmaktan, sen misin beni hayatta bırakacak olan?"

Bu buyruktaki ifadenin takdim ve tehir üzere olduğu da söylenmiştir. Yani O, size şimşeği âyetlerinden biri olarak göstermektedir. Bir diğer açıklamaya göre şu demektir: O'nun âyetlerinden bir âyet de; size şimşeği göstermesidir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Zaman dediğin şey iki defacıktır, bunlardan birisinde,

Ben ölürüm, diğerinde ise yaşamak maksadı ile çalışır dururum."

Bir başka açıklamaya göre: Size korku ve ümit olmak üzere âyetlerinden olan şimşeği göstermesi de O'nun âyetlerindendir. Bu açıklamayı ez-Zeccac yapmış olup, ona göre bu, cümlelerin cümleye atfedilmesi şeklindedir.

"Korku" olması yolcu içindir, "ümit" olması ise mukim içindir. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. ed-Dahhak dedi ki: Yıldırımlardan "korku ve yağmur yağması için de "ümit ile" demektir. Yahya b. Sellam: Dolunun ekini telef etmesi "korkusu" ile yağmurun ekini canlandırması için "ümitle" diye açıklamıştır. İbn

Bahr da: Şimşegin yağmur getirmeyen bir şimşek olması "korku ve" yağmur getiren cinsten "ümitle" diye açıklamıştır. Ayrıca şairin şu beyitini de zikretmektedir:

"Senin şimşegin, ardından yağmur gelmeyen bir şimşek olmasın, Çünkü hayırlı şimşek, beraberinde yağmur getirendir."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ben kimi zaman sulara azıksız (kılavuzsuz) giderim, Oraya giderken bulutların çakan şimşeklerini saymamın (ve bunu kılavuz edinmemin) dışında."

Kişiye aldatıyormuşçasına yağmur getirmeyen şimşeğe;denilir.[\[27\]](#) İşte söz verip de, verdiği sözü yerine getirmeyen kimseye: Sen ancak arkasından yağmur gelmeyen bir şimşeğe benzersin" denilmesi de buradan gelmektedir.Aynı zamanda, yağmur yükü taşımayan buluta da denilir. Bazan izafet şeklinde; diye kullanıldığı da olur.

"Ve gökten su indirerek yeryüzünü ölümünden sonra su ile canlandırması da O'nun âyetlerindendir. Muhakkak bunda aklını kullanan bir topluluk için âyetler vardır." Buna benzer buyruklar daha önce geçmiş bulunmaktadır.

"Göklerin ve yerin O'nun emri ile durması da O'nun âyetlerindendir" buyruğundaki "...ma..." az önce geçtiği gibi ref mahallindedir. Bunların ayakta durması ve sağlam bir şekilde birbirleriyle kenetli, direksiz olarak durmaları O'nun emri ile anlamaındadır. O'nun tedbir ve hikmeti ile, diye de açıklanmıştır. Yani O, mahlukatın faydasına olmak üzere direksiz olarak bunları ayakta tutmaktadır. "Onun emri ile" anlamında olduğu da söylenmiştir, mana birdir.

"Bundan sonra sizi bir tek çağırışla çağırınca hemen yerden çıkıverir-siniz." Yani bütün bunları yapan sizi kabirlerinizden tekrar diriltmeye kadirdir. Maksat ise, bunun durmaksızın ve vakit geçirmeksizin çabucak ve hızlıca meydana geleceğini anlatmaktır. Tıpkı çağrısına itaat olunan bir kimseye davet ettiği kişinin cevap verip gelmesi gibi. Nitekim şair şöyle demiş:

"Ben Küleyb'i adıyla çağırdım sanki

Dağın tepesini çağırışım gibi ya da ondan da hızlı (geldi)"

Şair burada "dağın tepesi" ifadesiyle yankıyı yahut ta yukardan aşağı doğru yuvarlanan taşın halini anlatmak istemektedir.

Bu buyruğun, göklerle yerin ayakta durmasına; "Bundan sonra" ile atfedilmesi, bu işin büyüklüğü ve yüce Allah'ın da böyle bir şeye kadir olmasından dolayıdır. Çünkü yüce Allah, ey kabirdekiler kalkınız, diye buyuracak ve öncekilerden sonrakilere kadar"ayağa dikilip, etrafına bakınmaya-cak tek bir canlı kalmayacaktır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sonra ona ikinci bir

defa üfürölür. O anda onlar ayağa kalkar, bakınırlar." (ez-Zümer, 39/68)

Yüce Allah'ın: "Sizi... çağırınca" buyruğundaki; edatı şart içindir. Diğer taraftan "hemen...sınız" anlamındaki buyrukta yer alan; ise müfa-ceet (aniden oluş bildirmek) içindir ve bu edat şartın cevabında "fe"nin yerini tutar.

Kıraat alimleri; "Çıkarsınız" buyruğundaki "te"yi icma ile üstün okumuşlardır. Ancak el-A'rafta ise ihtilaf etmişlerdir. Medineliler: "Yine oradan çıkarılacaksınız" (el-A'raf, 7/25) diye "te" harfini öt-reli okumuşlar. Iraklılar ise üstün ile (yine oradan çıkacaksınız) anlamında okumuşlardır. Ebu Ubeyd de buna meyletmektedir. Her ikisinin de anlamı birbirine yakındır. Şu kadar var ki Medineliler bu iki yerde ifadelerin uyumu açısından fark gözetmişlerdir. el-A'raf Sûresi'nde ifadelerin arasında uyum açısından ötreli okunması daha uygundur. Çünkü ölüm onların (insanların) bir fiili değildir. Oradan (yani yerden) çıkartılmak da böyledir. Rûm Sûresi'nde ise bunun üstün ile okunması ifadelerin akışı açısından daha uygundur. Yani o sizi çağırarak olursa, siz de bulunduğunuz kabirlerinizden çıkacaksınız, yani emre itaat edeceksiniz. Burada da fiilin onlar tarafından yapılması, anlam itibariyle daha uygundur.

Burada söz konusu edüen çıkış -önceden geçtiği ve ileride de geleceği üzere- İsrail'in sonuncu üfürüşü ile birlikçe olacaktır. "Çıkıverirsiniz" buyruğunda "te" harfi ötreli ve üstün olarak (çıkarılacaksınız, çıkarsınız anlamlarında) diye okunmuştur. Bunu ez-Zemahşerî zikretmiş ve bundan fazla bir açıklamada bulunmamıştır. Bununla birlikte bizim sözünü ettiğimiz farkı da zikretmiş değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Göklerle yerde olanlar" yaratılmaları, mülkiyetleri ve kul olmaları itibariyle "Onundur. Hepsi O'na boyun eğicidirler." Ebu Said el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kur'ân-ı Kerîm'de kunut (kökünden) geçen her bir kelime itaat anlamındadır." [28]

en-Nehhas dedi ki: Emre riayet edenin itaat edişi gibi itaat edenler, demektir. Bunun ubudiyeti ister sözlü olarak, ister hallerinin delaleti itibariyle ikrar ve itiraf edenler, anlamında olduğu da söylenmiştir kî; bu açıklamayı İkrime, Ebu Malik ve es-Süddî yapmıştır. İbn Abbas dedi ki: "Boyun eği-ciler"den kasıt "namaz kılanlar olarak"dır. er-Rabî' b. Enes dedi ki: "Hepsi O'na boyun eğicidirler" yani kıyamet gününde ayağa kalkacaklardır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O gün insanlar âlemlerin Rabbi huzurunda duracaklardır." (el-Mutaffifin, 83/6) Bundan maksat hesab için kalkacak olmalarıdır. el-Hasen dedi ki: Herkes Allah için kendisinin O'nun kulu olduğuna dair şahidlik edecektir. Saicl b. Cübeyr dedi ki: "Boyun eğici-ler" ihlas ile O'na ibadet edenler, anlamındadır. [29]

27. Yaratıkları ilkin yoktan var eden, sonra da onu tekrar iade eden O'dur ve bu, O'na göre daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüksek sıfat(lar) yalnız O'nundur. O Aziz'dir, Hakim'dir.

"Yaratıkları ilkin var eden, sonra da onu tekrar iade eden O'dur" buyruğunda sözü geçen yaratıkları ilkin O'nun var etmiş olması, canlının doğumundarı önce rahimde meydana gelmesi ile olur. İade etmesi ise, ölümden sonra diriliş için ikinci üfürüş ile ona hayat vermesi ile olur. Bu buyrukta yüce Allah, O'nun yaratıkları itkin varetmiş olduğunun bilinmesini, henüz ortada olmayan ölümden sonra tekrar yaratılışına delil olarak göstermektedir. Böylelikle gözle görülen, gaibe (görölmeyene) delil kılınmaktadır. Daha sonra yüce Allah bunu: "Ve bu, O'na göre daha kolaydır" buyruğu ile te'kid etmektedir.

İbn Mes'ud ve İbn Ömer "ilkin yoktan vareden" anlamındaki buyruğu; diye İlkin var etti, vareder" kipinden gelmiş bir fiil olarak okumuşlardır. Bu okuyuşun delili de şanı yüce Allah'ın: "Çünkü ilkin var eden de, diriltecek olan da O'dur." (et-Buruc, 85/13) buyruğunun bu kipte gelmiş olmasıdır. Genel olarak öbür türlü okuyanların kıraatlerinin delili İse, yüce Allah'ın: "Sizi ilkin yarattığı gibi yine (O'na) döneceksiniz." (el-A'raf, 7/29) buyruğunda, bu şekilde gelmiş olmasıdır.

"Daha kolaydır" buyruğu "kolaydır" anlamındadır. Yani öldükten sonra tekrar diriltmek O'nun için kolaydır. Bu şekildeki açıklamayı er-Rabî b. Huseyn ile el-Hasen yapmıştır. Bu durumda "daha kolaydır" buyruğu "kolaydır" anlamında demektir. Zira yüce Allah için bir işin bir başka işten kolay olması söz konusu olamaz. Ebu Ubeyde dedi ki: "Daha kolay" ifadesini bir şeyin diğer bir şeyden üstünlüğü anlamında kabul eden bir kimsenin bu görüşü şanı yüce Allah'ın: "Bu da Allah'a pek kolaydır." (en-Nisz, 4/30) buyruğu ile: "Onları koruması O'na ağır gelmez." (e\Bakara, 2/255) buyruğu ile reddedilir. Ayrıca Araplar "daha üstünlük" anlamını veren; kipini, üstünlük ifade eden; anlamında da kullanırlar. el-Ferezdek'in şu beyiti bu kabildendin

"Semayı düzenleyen o yüce zat hiç şüphesiz bizim için,

Öyle bı ev bina etmiş ki; onan esasları daha güçlü ve daha uzundur."

Esasları güçlü ve uzundur, demektir. Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ömrüm hakkı için, bilemiyorum ve şüphesiz daha da korkuyorum, Ölüm bizden hangimize daha erken hücum edeceğinden."

Bu beyitte de; ("şüphesiz daha korkarım" ifadesi): Gerçekten ben korkarım anlamında kullanılmıştır. Yine Ebu Ubeyde şu beyi ti de zikretmektedir:

"Şüphesiz ben sana alıkonulması gereken şeyleri dahi bağıslıyorum ve

şüphesiz ki ben, Sana yemin ile söylüyorum; bütün engellere rağmen daha çok meyletmekteyim."

Burada "meyletmekteyim" demek istemiştir. Ahmed b. Yahya da şu beyi ti zikretmiştir:

"Bazı kimseler öleyim diye temenni ettiler ve ölsem eğer, Bu sadece ve yalnız olarak benim gittiğim bir yol değildir."

Burada da ism-i tafdil şeklinde kullanılan "sadece ben" anlamındaki lafız ile Yalnızca ben" anlamını kastetmiştir. Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ömrün hakkı için şüphesiz ki, ez-Zibrikan bol bol ihsan etmektedir, İyiliklerini kıtlık zamanlarında ve (o) daha faziletlidir."

"O faziletlidir" demektir. Yine "(ism-i tafdil kipinde): Allahu ekber: Allah en büyüktür" ifadesi de bu şekildedir. Bu; (^ Al): Allah büyük olandır" anlamındadır.

Ma'mer, Katade'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Abdullah b. Mes'ud'un kıraati: "(ûj*î): Ve bu, ona göre kolaydır" şeklindedir. (İsm-i tafdil kipi ile değildir.) Mücahid, İkrime ve ed-Dahhak ise şöyle demişlerdir: Anlam şudur: Her ne kadar hepsi yüce Allah için kolay olsa dahi; tekrar yaratmak, Allah için ilkin yaratmaktan daha kolaydır. İbn Abbas da böyle demiştir. Bunun izahı da şöyle yapılır; Bu şanı yüce Alkh'ın kullarına vermiş olduğu bir örnektir. Şöyle demektedir: Yaratıklara göre bir şeyi tekrar yaaLriiak, ilkin yaratmaktan daha kolaydır. Buna göre sizin anlayışınıza ve sizin kendi aranızdaki telakkinize göre ilkin yaratmaya kadir olan, öldükten sonra tekrar diriltmeye ilk olarak yaratmaktan daha da kadir olmalıdır.

"Ona göre" buyruğundaki zamirin yaratılın) şıara ait olduğu da söylenmiştir. Yani o, onun yani yaratıklar için (yaratıklar açısından) daha kolaydır. Çünkü onlara sadece bir defa çağrıda bulunulacak, onlar da kabirlerinden kalkacaklar. Onlara: Olun denilecek, onlar da hemen oluvereceklerdir. İşte bu, onların önceleri bir nutfe, sonra bir alaka, sonra bir mudga (çiğnemlik et), sonra cenin, sonra çocuk, sonra yetişkin, sonra genç, sonra erkek ya cia kadın olmalarından kendileri İçin daha kolay olacaktır. Bu açıklamayı İbn Abbas ve Kutrub yapmıştır. Daha kolay" anlamında olduğu söylenmiştir. Şair de şöyle demiştir:

"Esmaya alabildiğine uzaklaşmış olması, pek kolay geldi, (Oysa diğer taraftan) ona düşkün bir kimse ona özlem duymakta, onu arzulamaktadır."

Burada; fiili "kolay geldi" anlamına gelen: fiili anlamında kullanılmıştır.

er-Rabî b. Huseyn de yüce Allah'ın: "Ve bu Ona göre daha kolaydır" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Esasen hiçbir şey Allah için zor ve güç değildir. İkrime

dedi ki: Kâfirler yüce Allah'ın ölüleri tekrar dirilteceğinden hayrete düştüler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

"Göklerde ve yerde en yüksek sıfat(lar) yalnız O'nundur." Yani aziz ve celil olan Allah ne dilerse, olur. el-Halil dedi ki: Âyet-i kerîmedeki "mesel" sıfat anlamındadır. Yani "göklerde ve yerde" en yüksek sıfatlar yalnızca O'nundur. (Bu buyruk) yüce Allah'ın; "Takva sahiplerine vaadolunan cennetin misali şudur" (er-Rad, 13/35) buyruğuna benzemektedir. Onun sıfatı, nitelikleri şöyledir, demektir. Buna dair açıklamalar da daha önceden (sözü geçen âyet-i kerimenin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Mücahid'den gelen rivayete göre "enyüksek sıfat (mesel)": Lâ ilahe illallah demektir. Bunun da manası şudur: En yüksek vasıf olan vahdaniyyet ile nitelendirilme vasfı yalnız O'nundur. Katade de böyle demiştir: En yüksek vasıf Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına tanıklık etmektir. Bunu da yüce Allah'ın izniyle hemen biraz sonra açıklayacağımız; "Size kendi nefislerinizden bir misal getirdi" buyruğu desteklemektedir.

ez-Zeccac da şöyle demektedir: "Göklerde ve yerde en yüksek sıfat(lar)" buyruğundan kasıt, yüce Allah'ın: "Ve bu O'na göre daha kolaydır" buyruğudur. O, zor ve kolay gelen hususlara dair size bunu misal vermiştir, demektir. Bu sözleriyle bu buyruğa dair ilk açıklama şeklini kastetmektedir. İbn Ab-bas da dedi ki: O'nun benzeri hiçbir şey yoktur, demektir.

"O, Aziz'dir, Hakim'dir" buyruğuna dair açıklamalar da daha önceden (el-Bakara, 2/129. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[30\]](#)

28. (Allah) size kendi nefislerinizden bir misal getirdi. Size rızık olarak verdiklerimizde, eliniz altındaki kölelerinizin size ortak olup o rızıkta hep birlikte eşit olmayı ve kendiniz (gibi) hür olan diğer ortaklarınızdan çekindiğiniz gibi onlardan da çekinmeyi kabul eder misiniz? İşte akıllarını kullanan bir topluluk için âyetleri böylece açıklarız.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[31\]](#)

1- Bu Buyrukta Müşriklere Dair Verilen Misal:

Yüce Allah: "Size kendi nefislerinizden" diye buyurduktan sonra; "size ortak olup" diye buyurmakta ve bunların "eliniz altındaki köleleriniz" den olmalarına da dikkat çekmektedir. Buna göre birinci "..den" ibtidâ (başlangıç noktası) içindir. Şöyle buyurulmuş gibidir: Ben size en yakın bir şey olan kendi

öz nefislerinizden bir misal alıyorum demektir. "Ortak olup" anlamındaki kelimenin başına gelen ikinci; (ot) ise tab'iz (kısmilik) bildirmek için; "eliniz altındaki" anlamındaki ifadedeki ise, İstifhamı tekid etmek için zaid olarak gelmiştir.

Âyet-i kerîme Kureyş kâfirleri hakkında inmiştir. Çünkü onlar telbiye getirdiklerinde; Buyur, Rabbimiz buyur. Senin birisi dışında, hiçbir ortağın yoktur ki, o da senindir. Sen ona

" i-lirnl'arlı Hı arıklamayı Said b, Cübeyr yapmıştır. Katade de dedi ki; Bu yüce Allah'ın müşriklere dair vermiş olduğu bir misaldir. Yani sizden herhangi bir kimse sahib olduğu kölesinin malında da, canında da tıpkı kendisi gibi olmasını kabul edebilir mi? buna razı olur mu? Siz kendiniz için buna razı olmadığınıza göre, yüce Allah'a nasıl olur da ortaklar koşuyorsunuz? [\[32\]](#)

2- Allah'a Ortak Koşmanın Tutarsızlığı:

İlim adamlarından bazıları şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme insanların birbirlerine ihtiyacı oldukları için kendi aralarındaki ortaklığa, buna karşılık yüce Allah'a ortak koşmanın söz konusu olmayacağına dair açık bir delildir. Çünkü şanı yüce Allah: "Size kendi nefislerinizden bir misal getirdi. Size rızık olarak verdiklerimizde, eliniz altındaki kölelerinizin size ortak olup..." diye buyurması, onların: Bizim kölelerimiz bize rızık olarak verdiği hususlarda bize ortak değildirler, demelerini gerektirmektedir. Bu sefer onlara şöyle denilir: Kullarınızın size ortak olmaktan kendinizi tenzih ederken, benim kullarımı bunca yaratıkları yaratmakta bana ortak koşabilmeniz nasıl düşünülebilir? Bu tutarsız bir hüküm, az düşünmenin bir sonucu ve bir kalb körlüğüdür. Efendilerin malik oldukları hususlar hakkında kölelerin efendileriyle ortaklıkları -ki hepsi yüte Allah'ın yaratığıdır, O'nun kuludurlar- batıl olduğuna göre; kâinatta herhangi bir varlığın yüce Allah'a, O'nun fiillerinden herhangi birisinde ortak oldukları iddiası da kendiliğinden çürümüş olur. Geriye sadece şu gerçek kalır: O bir ve tektir. O'nun ortağının olması imkansız bir şeydir. Çünkü ortaklık yardımlaşmayı gerektirir. Bizlerin mal ve iş itibarıyla birbirimizin yardımına ihtiyacımız vardır. Kadim ve ezeli olan yüce Allah ise bundan münezzehtir.

Bu meseleyi bellemek bir ilim taleb eden kimse için fıkha dair mükemmel bir kita'bı ezberlemiş olmaktan daha önemlidir. Çünkü bütün bedeni ibadetlerin sahih olması ancak kalbte bu meselenin sahih olarak bilinmesi ile mümkündür.

Bunu iyice anlamalıyız. [\[33\]](#)

29. Hayır, zulmedenler, bilgisizce nevalarına uydular. Allah'ın saptırdığını hidayete ulaştıracak kimdir? Onlar için hiçbir yardımcı olmaz.

"Hayır, zulmedenler, bilgisizce hevâlarına uydular.*1 Onlara karşı delil ortaya konulduktan sonra yüce Aîlah, bu buyruğuyla onların putlarına ibadette nevalarına tabi olduklarını ve bu hususta geçmişlerini taklid ettiklerini söz konusu etmektedir.

"Allah'ın saptırdığını hidâyete ulaştıracak kimdir?" Yani Allah'ın saptırdığını kimse hidâyete ulaştıramaz. İşte bu buyruk, Kaderiye'nin kanaatlerini de reddetmektedir. "Onlar İçin hiçbir yardımcı olmaz." [\[34\]](#)

30. Sen yüzünü hanîf olarak dine, İnsanların üzerine yaratıldığı Allah'ın fitratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek söz konusu değildir. Dosdoğru din iste budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.

"Sen yüzünü hanîf olarak dine, İnsanların üzerine yaratıldığı Allah'ın fitratına dosdoğru çevir" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız; [\[35\]](#)

1- Fıtrat:

ez-Zeccac dedi ki: "Allah'ın fitratına" buyruğundaki "Fıtrat" lafzı Allah'ın fitratına tabi ol, anlamında nasb ile gelmiştir. Çünkü; "sen yüzünü hanîf olarak dine... dosdoğru çevir" buyruğu, sen hanif dine tabi ol ve Allah'ın fitratına da tabi ol!" anlamındadır.

et-Taberî dedi ki: "Allah'ın fitratına" buyruğu "sen yüzünü... dosdoğru çevir" buyruğunun taşıdığı anlara dolayısı ile masdar (mef ul-i mutlak)'dır. Çünkü bu; "Allah insanları bir fitrat ile bu şekilde yaratmıştır" takdirindedir. Bunun; siz Allah'ın insanları kendisi için yaratmış olduğu Allah'ın dinine tabi olun, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu görüşe göre; "Hanif olarak" buyruğu üzerinde vakıf tam bir vakıf ohır. [\[36\]](#)

İlk iki görüşe göre ise ifade muttasıl (sonraki buyruklarla da ilişkili) olup "ha-nif olarak" buyruğu üzerinde vakıf yapılmaz. (Mealde olduğu gibi).

"Fıtrat'a din adının verilmiş sebebi, insanların bunun için yaratılmış olmalarıdır. Nitekim yüce Allah: "Ben cinleri de insanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım"(ez-Zâriyât, 51/56) diye buyurmaktadır,

"ÜzerinCnin Onun için, kendisi için" anlamında olduğu söylenmiştir.

Yüce Allah'ın: "Kötülük ederseniz kendinize" (İsra, 17/7) buyruğunda olduğu (leha'nın aleyha anlamında kullanıldığı) gibi.

"Sen yüzünü... dosdoğru çevir" buyruğunda hitab Peygamber (sav)'adır. Ona. yüzünü dosdoğru dine, dosdoğru bir şekilde çevirmesini emretmektedir. Nitekim yüce Allah: "...Yüzünü o dosdoğru dine çevir." (er-Rum, 30/43) diye buyurmaktadır ki; buradaki din, İslâm dinidir.

Yüzün dosdoğru çevrilmesinden maksat, doğrultulması ve din amellerinde ciddiyetle çalışma güç ve gayreti demektir. Özellikle "yüz'ün anılmasının sebebi ise, insanın duyu organlarının orada bulunması ve İnsanın bedeninin en şerefli yerinin o olmasından dolayıdır. Bu hitabın kapsamına te'vil alimlerinin ittifakıyla peygamberin Ümmeti de dahildir.

"Hanif olarak" tabiri ise; tahrif edilmiş, nesh olmuş bütün dinlerden uzaklaşmış olarak, tam bir itidal ve denge ile yönel, demektir. [37]

2- İslâm Fıtratı:

Sakih'le, Ebu Hureyre'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Doğan herbir kişi mutlaka fitrat üzere doğar -bir rivayette de: Bu din üzere doğar şeklindedir- Anne-babası onu yahudi, hristiyan yahut ta mecusi yapar. Tıpkı bir hayvanın eksiksiz ve azaları yerli yerinde bir yavru doğurması gibi. Siz böyle bir yavrunun kulaklarının kesik oîduğunu ve onda bir kusur bulunduğunu görebilir misiniz?" Daha sonra Ebu Hurey-re dedi ki: Dilerseniz: "İnsanları üzerine yarattığı Allah'ın fıtratına dosdoğru çevir. Allah'ın yaratışını değiştirmek söz konusu değildir" buyruğunu okuyunuz.[38] Bir başka rivayette şöyle denilmektedir: "Siz onun kulaklarını kesinceye kadar... (onda bir kusur görür müsünüz?) denilmektedir. Onlar; Ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Peki küçükken ölen kimse hakkındaki görüşünüz nedir? Şöyle buyurdu: "Yaşadıkları taktirde ne şekilde amel edeceklerini en iyi Allah bilir." Hadis Müslim'in lafzıyla bu şekildedir.[39]

3- Kitab ve Sünnette Geçen "Fıtrafın Ardama İle İlgili İlim Adamlarının Görüşleri:

İlim adamları Kitab ve sünnette geçen fıtratın anlamı ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunlardan birisi İslâm'dır. Bunu Ebu Hureyre, İbn Şihab ve başkaları ileri sürmüştür. Bu görüşün sahipleri derler ki: Selef arasında te'vil ehli olan kimselerin genel olarak kabul ettikleri görüş budur. Bu görüşün sahipleri âyeti ve Ebu Hureyre'nin hadisini delil gösterirler. Bunu ayrıca Mücaşili, İyad b. Himar'ın rivayet ettiği şu hadisle de desteklemişlerdir: Rasûlullah (sav) bir gün insanlara dedi ki: "Yüce Allah'ın Kitabı'nda bana anlattığını ben de size anlatayım mı? Allah, Âdem'i ve oğullarını hanif ve müslümanlar olarak yarattı. Onlara arasında hiçbir haram bulunmaksızın malı helâl olarak verdi. Onlar ise Allah'ın kendilerine verdiklerinden bir bölümünü helâl, bir bölümünü haram kıldılar..[\[40\]](#)

Bu görüşü savunanlar Peygamber efendimizin şu hadisini de delil göstermişlerdir: "Beş şey fıtrattandır.." [\[41\]](#) Peygamber (sav) bunlar arasında İslâm'ın sünnetlerinden olduğu halde, bıyıkları kesmeyi de söz konusu etmiştir. Bu yoruma göre (az önceki) hadisin anlamı şöyie olur: Yüce Allah Âdemoğullarını sulbünden çıkarttıkları sırada çocuklar da onlardan almış olduğu ahde uygun olarak küfürden uzak bir şekilde yaratılmıştır. Çocuklar eğer buluğa ermeden önce ölecek olurlarsa, ister müslüman çocukları olsunlar, ister kâfir çocukları olsunlar cennetliklerdir.

Diğerleri ise şöyle demektedir: Fıtrat yüce Allah'ın insanlığı ilk olarak üzerinde yarattığı haldir. Yani yüce Allah'ın yarattıklarını üzerinde yaratmış olduğu haldir. Şöyle ki: O onları ilk olarak hayat, ölüm, mutluluk, bedbahtlık için ve buluğ halinde ulaşacakları, varacakları hal için yaratmıştır. Bunlar derler ki: Fıtrat Arapçada başlangıç ve başlayış anlamındadır. Fâtır İse başlatan ve başlatıcı demektir. Bu görüşü savunanlar İbn Abbas'tan gelen şöyle dediğine dair rivayeti delil gösterirler; Ben bir kuyu hakkında davalışan iki bedevi Arap ile karşılaşınca kadar göklerin ve yerin Fâtm'nın ne anlama geldiğini bilmiyordum. Bu iki Bedeviden birisi: Bu kuyuyu fıtrat eden benim, yani ilk olarak açan ben oldum, demişti. el-Mervezî dedi ki: Ahmed b. Hambel önceleri bu kanaati benimsiyordu. Sonra bu görüşü terketti,

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) de et-Temhid adlı eserinde şunları söylemektedir: Malik'in, Muvatta'mdz kaydedib de "Kader" bahsinde söz konusu ettiği bölümde birtakım rivayetler vardır ki, onun bu husustaki görüşünün buna yakın olduğunu

ortaya koymaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.^[42]

Bu görüşün sahiplerinin gösterdikleri delillerden birisi de Ka'b el-Kura-zî'den gelen, yüce Allah'ın: "O bir kısmına hidayet verdi, bir kısmına da sapıklık hak oldu" (el-A'raf, 7/30) buyruğu hakkında söylediği şu sözler de vardır: Yüce Allah'ın ta başından beri sapmak üzere yarattığı kimseyi sapıklığa götürür. İsterse hidayet gereği amelleri işlemiş olsun, Yüce Allah ta baştan beri hidayet üzere yarattığını da sonunda hidayete iletir, isterse sapıklığın amellerini işlemiş olsun. Allah iblisi ta baştan beri dalâlet üzere yarattı, o ise meleklerle birlikte bahtiyar kimselerin amelleri ile amel etti. Daha sonra yüce Allah onu ilkin yarattığı noktaya geri döndürdü ve onun hakkında: "Ve o kâfirlerdendi" diye buyurdu.

Derim ki: Ka'b'ın bu sözü daha önce el-A'raf Sûresi'nde (7/30. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bu manayı ihtiva eden bir hadis de merfu olarak Âişe (r.anha)'nın rivayetiyle gelmiş bulunmaktadır. Âişe (r.anha) dedi ki: Rasûlullah (sav) ensar çocuklarından bir küçük çocuğun cenazesine çağırıldı, Ben: Ne mutlu ona, ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Cennetin kuşlarından bir kuş olacak. O hiçbir kötülük yapmadığı gibi, kötülük işleme çağına da erişmedi. Şöyle buyurdu: "Bundan başkası da olamaz mı ey Âişe? Çünkü Allah cennete girecek kimseleri yarattı. Onları, Onlar daha babalarının sülblerin-de iken cennet için yarattı. Cehenneme girecek kimseleri de yarattı. Onları cehennem için onlar daha babalarının sülblerinde iken yarattı." Bu hadisi İbn Mace, Sünen'inde rivayet etmiştir.^[43]

Ebu İsa et-Tirmizî de, Abdullah b. Amr'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) elinde yazılı iki belge olduğu halde yanımıza çıktı: "Bu yazılı iki belgede ne olduğunu biliyor musunuz?" dedi. Biz: Hayır, bize sen bildirmediğin biz bilemeyiz; ey Allah'ın Rasûlü, dedik. Sağ elinde bulunan belge için dedi ki: "Bu âlemlerin Rabbinden gelen bir belgedir. Üzerinde cennetliklerin, onların atalarının ve kabilelerinin ismi yazılıdır. Sonra da onların sonuncularının üzerine bir çizgi çekildi. Artık ebediyyen onlara ne bir kimse ilave edilebilir, ne de onlardan bir kimse çıkarılabilir." -Sonra da sol elinde bulunan için dedi ki: "Bu da âlemlerin Rabbinden gelmiş bir belgedir. İçinde cehennemliklerin babalarının ve kabilelerinin ismi yazılıdır. En son kişileri üzerinde de bir çizgi çekilmiş, artık ebediyyen onlara ne bir kişi ilave edilecek, ne de bir kişi eksiltilecektir..," deyip, hadisin geri kalan bölümünü zikretti. Bu hadis hakkında (Tirmizî): Hasen bir hadistir, demiştir.^[44]

Bir başka kesim şöyle der: Ne yüce Allah'ın: "İnsanları üzerine yarattığı Allah'ın

fitratına" buyruğu ile ne de Peygamber (sav)'ım "Her doğan fitrat üzere doğar" buyruğu ile kastedilen umum (yani herkes) değildir. Bundan maksat, mümin insanlardır. Zira bütün insanlar İslâm fitratı üzere yaratılmış olsaydı, hiç kimse kâfir olmazdı. Halbuki onun birtakım kimseleri cehennem ateşi için yaratmış olduğu sabittir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Andolsun ki Biz cehennem için... çok kimseleryaratmışızdır." (el-A'raf, 7/179) Ayrıca yüce Allah, Âdem'in sulbünden zürriyetini siyah ve beyaz olarak çıkartmıştır. Hızır'ın öldürdüğü kişi hakkında da (Peygamber): "O yaratıldığı günden beri kâfir tabiatı ile yaratılmıştır"[\[45\]](#) diye buyurmuştur.

Ebu Said el-Hudrî'nin de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) güneşin yükseklerde olduğu bir sırada bize ikindi namazını kıldırdı. Bu hadiste şu ifadeler yer almaktadır: O gün ondan be İte diklerimiz arasında söylediği şu sözler de vardır: "Şunu bilin ki, Âdemoğulları çeşitli tabakalar halinde yaratılmışlardır. Onlardan kimisi mü'min olarak doğar, mü'min olarak yaşar, mü'min olarak ölür. Kimisi kâfir olarak doğar, kâfir olarak yaşar, kâfir olarak ölür. Kimisi mü'min olarak doğar, mü'min olarak yaşar, ama kâfir olarak ölür. Kimisi de kâfir olarak doğar, kâfir olarak yaşar ama mü'min olarak ölür. Onlardan kimisi ödemesini de güzel yapar, hakkını da güzel ister..." Bu hadisi Hammad b. Zeyd b. Seleme yoluyla et-Tayalisi'nin Müsned'inde zikretmekte ve şöyle demektedir: Bize Ali b. Zeyd anlattı, o Ebu Nadra'dan, o Ebu Salih'ten...

[\[46\]](#)

Bu görüşün sahipleri derler ki: (Bu tabirde olduğu gibi) umumî ifadenin hususî anlamda kullanılması Arab dilinde çokça görülen bir husustur. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Rabbinin emri ile kerşeyi helak eder" (el-Ahkaf, 46/55) diye buyurduğu halde, gökleri ve yeri helak edip, tahrib etmemiştir. Yme yüce Allah'ın: "Biz de üzerlerine herşeyin kapılarını açtık" (el-En'am, 6/44) diye buyurduğu halde, üzerlerine cennet kapıları açılmamıştır.

İshak b. Rahaveyh el-Hanzalî dedi ki: Yüce Allah'ın: "Sen yüzünü hanif olarak dine... çevir" buyruğunda ifade tamam olmaktadır. Daha sonra da: "Allah'ın fitratına..." diye buyurmaktadır ki; bu, yüce Allah, insanları bir fitrat üzere yaratmıştır ki bu ya cennet fitratıdır, ya cehennem fitratıdır, demektir, İşte Peygamber (sav) da: "Her doğan İslâm fitratı üzere doğar." buyruğu ile buna işaret etmiştir. Bundan dolayı yüce Allah; "Allah'ın yaratışını değiştirmek söz konusu değildir" diye buyurmaktadır.

Hocamız Ebu'l-Abbas dedi ki: Bundan kasıt ezelde takdir edilmiş saadet ve bedbahtlıktır, diyen kimselerin bu açıklaması Kur'ân-ı kerîmde sözü geçen fitrata uygun düşmektedir. Çünkü yüce Allah: "Allah'ın yaratışını değiştirmek söz

konusu değildir" diye buyurmuştur. Hadiste söz konusu edi-f len ise bu değildir. Çünkü hadisin geri kalan bölümünde, bunun değiştirilip değişikliğe uğradığını haber vermektedir.

Fıkıh ve nazar ehli bir kesim de şöyle demektedir: Fıtrat doğan evladın Rabbini bilmek noktasında yaratılışında bulunan hususiyettir. Şöyle buyurmuş gibidir: Doğan herbir yavru bümek noktasına ulaştığı takdirde, Rabbini kendisi ile bilip tanıyacağı bir hilkatte yaratılmıştır. O bununla yaratılışı ile Rabbini tanımak noktasına ulaşamayan hayvanların hilkatinden farklı bir yaratışla yaraüidıklannı anlatmak istemektedir. Bu kanaatin sahipleri fitratın hilkat demek olduğuna, fâtırın da halik (yaratıcı) demek olduğuna, yüce Allah'ın şu buyruklarını delil göstermişlerdir; "Hamd, göklerle yerin fâtırı olan Allah'a mahsustur." (Fatır, 35/1) Kasıt onları yaratandır. Yüce Allah'ın: "Ben, benim fâtırıma ne diye ibadet etmeyecek misim?" (.Yasın, 36/22) buyruğunda da beni yaratana... demektir. "Ve. onları yoktan var eden (fatarahunne)" (el-Enbi-yâ, 21/5Ğ) Onları yaratan demektir. Bu görüşün sahibleri derler ki: O halde fitrat; hilkat, yaratmak demektir. Fâtır da yaratıcı anlamındadır. Bununla birlikte doğan herbir evladın küfür yahut iman ya da tanıma ve inkâr üzere yaratılmış olmasını kabul etmezler ve şöyle derler: Doğan evlat çoğunlukla yaratılışı, tabiatı ve bünyesi itibariyle kusurlardan uzaktır. O beraberinde iman, küfür, inkâr ve marifet diye birşey getirmez. Daha sonra temyiz edebildikleri takdirde buluğdan sonra küfür ya da imanı itikad olarak benimserler. Bun-lar hadiste geçen: "Nitekim bir hayvan da kusursuz bir yavru doğurur. Siz bunda herhangi bir kusur farkedebiliyor musunuz?" Burada "kusur"dan kasıt da kulağı kesik olmaktır. İşte burada Peygamber ÂdemoğuHarının kalplerini hayvanlara benzetmiştir. Çünkü bu hayvanlar herhangi bir eksiklik olmaksızın yaratılışları tam olarak doğarlar. Daha sonra bu hayvanların kulakları ve burunları kesilir ve bunlar bahire ya da şaibedir denilir. İşte doğumları esnasında çocukların kalbleri de bu şekildedir. Onlar için ne küfür, ne iman söz konusudur. Marifet ya da inkârları da yoktur. Tıpkı salma hayvanlar gibi. İnsanlar buluğa erdiklerinde şeytanlar onların nevalarına tabi olmaları için çalışırlar, onların büyük çoğunluğu da küfre sapar. Yüce Allah da onların az bir bölümünü himaye edip, korumuştur. Yine bu görüşün sahibleri derler ki: Şayet çocuklar ta İşlerinin başında iman ya da küfür fitratı ile yaratılmış olsalardı, ebediyyen onu bırakıp başka bir yolu seçemezlerdi. Halbuki bizler onların bazan iman ettikten sonra küfre saptıklarını dahi görebiliyoruz. Diğer taraftan küçük çocuğun doğumu esnasında küfre ya da imana akıl erdirmeşini kabul etmek aklen imkansızdır. Çünkü yüce Allah o insanları hiçbir şey anlayamayacakları bir halde yaratmıştır. Nitekim yüce Allah

şöyle buyurmaktadır: "Allak sizi analarınızın karınlarından kendiniz hiçbir şey bilmediğiniz bir halde çıkardı." (en-Nahl, 16/78) Hiçbir şey bilmeyen kimsenin küfür ya da iman, marifet ya da inkâra sahip olması imkansız bir hadisedir.

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr dedi ki: İnsanların üzerinde yaratılmış oldukları fitratın anlamı ile ilgili yapılmış açıklamaların en doğru olanı budur. Bu hususta ileri sürülebilecek delillerden bazısı da yüce Allah'ın şu buyruklarıdır; "Siz ancak işlediğinizin karşılığını alacaksınız." (et-Tur, 52/16); "Herbir nefis kazandıkları karşılığında rehin alınmıştır." (el-Müddessir, 74/38) Amel edecek çağa ulaşmayan bir kimse ise, hiçbir şey karşılığında rehin alınmaz. Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz bir rasûl göndermedikçe de azab ediciler değiliz." (el-İsra, 17/15) İlim adamları yara ve öldürmelerde kisasın, hadlerin ve günahların dünya hayatında buluş çağına varmamış olanlardan defedileceğim, onlara uygulanmayacağını icma ile kabul ettiklerine göre; âhirette böyle bir şeyin olması öncelikle söz konusudur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Sözü edilen fitratın -İbn Şihab'ın dediği gibi- İslâm olması imkânsızdır. Çünkü İslâm ile iman, dil ile söylemek, kalb ile inanmak, azalarla amel etmektir. Küçük çocuk hakkında ise bu söz konusu değildir. Akıl sahibi olan herkes bunu bilir.

el-Evzaî'nin şu sözüne gelince: Ben ez-Zührî'ye bir köle azad etmekle mükellef olan bir kimse eğer süt emmekte olan bir yavruyu azad edecek olursa, bu yeterli olur mu? diye sordum. O da: Evet dedi, çünkü o da fitrat üzere -yani İslâm üzere- doğmuştur dedi. Böyle bir köleyi azad etmenin yeterli olacağını kabul edenlerin bunu kabul edişlerinin tek sebebi, küçük çocuğun hükmünün anne ve babasının hükmüne tabi oluşundan dolayıdır. Bu hususta başka ilim adamları onlara muhalefet etmiş ve şöyle demişlerdir: Köle azad etmek icab ettiği takdirde ancak namaz kılmak ve oruç tutmak durumunda olanların azad edilmesi geçerlidir. Yüce Allah'ın: "Sizi ilkin yarattığı gibi yine döneceksiniz" (el-A'raf, 7/29) buyruğunda da "Allah kul hakkında hüküm verip onun aleyhine takdir ettiği ile sona erdirilir" ifadesinde de küçük çocuğun mü'min ya da kâfir olarak dünyaya geldiğine delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü akıllar şuna tanıklık etmektedir: O vakitte çocuk iman ya da küfrü akledebilecek yaşta değildir. Halbuki: " İnsanlar tabakalar halinde yaratılmışlardır." ifadesinin yer aldığı hadise gelince, bu hakkında herhangi bir tenkidin bulunmadığı hadislerden değildir. Zira bu hadisi tek başına Ali b. Zeyd b. Cüd'an rivayet etmiş olup, Şu'be onun hakkında tenkitlerde bulunurdu. Üstelik "mü'min doğar..." buyruğu yüce Allah'ın onun hakkındaki ezeli ilmine binaen o mü'min olmak üzere doğar, yahut kâfir olmak üzere doğar anlamına gelme ihtimali vardır. Hadis-i şerifte geçen:

"Ben bıtınla-rı cennet için yarattım, bunları da cehennem için yarattım." ifadesinde ise bunların nihai olarak ne şekilde vefat edeceklerine bakılacağına ve bunun gö-zönünde bulundurulacağına dikkat çekilmesinden fazla bir şey yoktur. Çocuklukları esnasında bile bunlar cennet ya da cehennemi hakeden yahut ta küfür ve imanı akleden kimseler oldukları kastedilmek istenmemektedir.

Derim ki: Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr'in seçip beğendiği ve lehine delil getirdiği görüşe; aralarında Tefsir'inde fitratın anlamına dair açıklamalarda bulunan muhakkiklerden İbn Atiyye ve hocamız Ebul-Abbas da vardır. İbn Atiyye dedi ki: Bu lafzın tefsiri hususunda dayanılacak nokta, bunun önceden hazır hale getirilmiş, çocuğun nefsinde (ruhunda) buiunan hilkat ve hey'et olduğudur. Çünkü çocuk bununla yüce Allah'ın yarattıklarını temyiz eder, birbirinden ayırt eder ve bunları Rabbinin varlığına delil görür, bu fitrat ile de Allah'ın şer'î hükümlerini bilip O'na iman eder. Buna göre yüce Allah şöyle buyurmuş gibidir: Sen yüzünü hanif olan dine dosdoğru çevir. Bu din ise yüce Allah'ın insanların fitratını ona karşı istidadlı olarak yaratmış olduğu Allah'ın fitratıdır. Ancak onlar birtakım etkenlere maruz kalırlar. İşte Peygamber (sav)'in: "Her doğan fitrat üzere doğar.^bonra onun anne-babası onu ya-hudi ya da hristiyan yapar." buyruğunda da bu kabilden anlam kastedilmiştir. Burada anne-babanın söz konusu edilmesi, pekçok olan çeşitli arızı durumlara bîr örnektir.

Hocamız da bu hususa dair açıklamalarda şöyle demektedir: Yüce Allah, Âdemoğullarının kalblerini hakkı kabule elverişli bir şekilde yaratmıştır. Tıpkı gözlerini ve kulaklarını görülecek şeyleri görmeye, işitilecek şeyleri işitmeye elverişli yarattığı gibi. Bu kalbler böyle bir şeyi kabul edebilecek halde ve bu yetkinlik üzere devam ettiği sürece, hakkı ve İslâm dinini idrak eder. Hak olan dinin o olduğunu anlar. Bu anlayışın sıhhatli olduğuna delil de Peygamber Efendimizin: "Tıpkı bir hayvanın hilkati tam ve eksiksiz bir yavru doğurması gibi, siz onun kulağının hiç kesik olduğunu görüyor musunuz" buyruğudur. Yani hayvan yavrusunu yaratılışı mükemmel ve çeşitli afetlerden uzak halde dünyaya getirir. Eğer o hilkati asli hali üzere bırakılacak olursa, kusurlardan uzak ve kamil şekliyle kalmaya devam eder. Ancak bu hayvan üzerinde tasarruflarda bulunularak kulağı kesilir, yüzü damgalanır. Böylelikle çeşitli afetler ve eksikliklerle karşı karşıya kalır ve asıl yaratılışının dışına çıkmış olur. İnsan da böyledir. O halde bu, vakıada görülene bir benzetmedir, bunun benzetme yönü de gayet açıktır.

Derim ki: Bu görüş ile birinci görüş mana itibariyle birbirine uygundur. Bu durum da, insanların dünya hallerini akıllarıyla kavrayıp, idrak etmelerinden ve gözle görülen apaçık belgelerin ortaya koydukları deliller ile onlara karşı yüce

Allah'ın kudreti kesinlik kazandıktan sonra ortaya çıkar. Yerin ve göklerin yaratılması, güneş, ay, kara, deniz, gece ile gündüzün değişip durması, bu belgelerdendir. Onların nevaları bu insanlar üzerinde etki-lerini gösterince, bu sefer şeytanlar onlara gelir, yahudiliğe ve hristiyanlığa onları davet eder. Hevâları ile birlikte onları sağa, sola götürür. Bununla birlikte bunlar küçük yaşta ölürlerse cennettedirler. Yani bütün küçük çocuklar cennetliktir. Çünkü yüce Allah Âdem (a.s)'ın zürriyetini soyundan zerrecikler halinde ortaya çıkardığında hepsi rububiyetini ikrar edip, itiraf etmişlerdir. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirilmektedir: "Rabbin, Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahid tutup: Ben sizin Rabbiniz değil iniyim? (diye buyurmuştu). Onlar da: Evet, şahid olduk demişlerdi." (el-A'raf, 7/172) O'nun rububiyetini kabul ettiklerinden, O'nun kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Ailah olduğunu itiraf ettikten sonra tekrar onları Âdem (a.s)'in sulbüne geri iade etmiştir. Daha sonra kul, annesinin karnında iken bedbaht mı, yoksa bahtiyar mı olacak diye ilk yazılmış kitaba uygun olarak yazılır, İlk yazılı kitabta bedbaht olduğu kaydedilmiş kimseye sorumluluk çağına gelinceye kadar ömür verilir. Âdem'in sulbünde iken kendisinden alınmış olan sözü şirk koşmakla naks eder. İlk yazılı kitabta bahtiyar kimselerden olduğu yazılmış olanlara da sorumluluk çağına gelinceye kadar ömür verilir ve bu da bahtiyarlardan olur. Sorumluluk çağına gelmeden önce ölen müslümanların küçük çocuklarına gelince; bunlar da cennette babaları ile birlikte olacaklardır. Sorumluluk çağına gelmeden önce ölen müşriklerin çocukları ise, babalarıyla birlikte olmayacaklardır. Çünkü bunlar Âdem'in sulbünde iken kendilerinden alınmış bulunan ilk sözleri üzere ve bu sözlerini bozmadan ölmüş oluyorlar. Te'vil ehlinde bir grub bu kanaati benimsemiştir. Bu görüş hadislerin arasını te'lif etmekte ve böylelikle müşriklerin çocukları hakkında kendisine sorulduğunda cevap olarak verdiği: "Onların (büyümüş olsalardı) ne şekilde amel edeceklerini en iyi Allah bilir" buyruğunda "baliğ oldukları takdirde..." demek istemiş olduğu anlaşılmış olmaktadır.

Bu yoruma Buharî'nin rivayet ettiği şu hadis de delil teşkil etmektedir: Se-mura b. Cundub'dan rivayete göre Peygamber (sav) -uzunca rivayet edilmiş rüya hadisinde- şöyle buyurulmuştur: "Bahçede gördüğüm uzun boylu adam ise İbrahim (a.s)'dır. Etrafında bulunan küçük çocuklara gelince, bunlar da fitrat üzere doğmuş her bir çocuktur." Ey Allah'ın Rasûlü, peki ya müşriklerin çocukları? diye sorulunca, Rasûlullah (sav); "Müşriklerin çocukları da dahil" diye buyurdu.[\[47\]](#)

İşte bu da görüş ayrılıklarını ortadan kaldıran bir nasıttır. Bu hususta gelmiş

rivayetlerin en sahihi de budur. Bunun dışındaki diğer hadislerde ise fu-kahânın imamlarının kabul ettikleri hadisler arasında yer almayan ve bazı illetleri bulunan hadislerdir. Bu açıklamayı da Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr yapmıştır.

Enes yoluyla rivayet edilen hadiste de şöyle demiştir: Rasûiullah (sav)'a müşriklerin çocukları ile ilgili soru soruldu, o da şöyle buyurdu: "Onların haseneleri yoktur ki, onlara karşılıkları verilerek cennetin maliklerinden olsunlar. Günahları yoktur ki, onlara karşılık cezalandırılarak cehennemliklerden olsunlar. İşte bu sebepten onlar cennetliklerin hizmetçileri olacaklardır. "[48] Bu hadisi Yahya b. Sellam Te/3sir"inde zikretmiştir.

Biz de bu hususa dair "et-Tezkire" adh eserimizde daha geniş açıklamalarda bulunduğumuz gibi "el-Muktebes fi Şerhi Muuattai Malik İbn-i Enes" adlı eserimizde de Ebu Ömer'in bu husustaki açıklamalarını kaydetmiş bulunuyoruz. Cenab-ı Allah'a hamdolsun.

îshak b. Rahaveyh dedi ki: Bize Yahya b. Âdem anlattı, dedi ki: Bize Ce-rir b. Hâzim haber verdi. Cerir, Ebu Recâ el-Utaridî'den şöyle dediğini nakletti: Ben İbn Abbas'ı şöyle derken dinledim: Çocuklar ve kader hakkında söz söyleyinceye ya da bunlar üzerinde düşününceye kadar bu ümmetin işi, birbirine uygun ya da birbirine yakın -yahut ta bu ikisine benzer bir söz kullandı- kalmaya devam edecektir. Yahya b. Âdem dedi ki: Ben bunu İbnu'l-Mubarek'e zikrettim, şöyle dedi: Peki, insan cahilliğe karşı suskun kalabilir mi? Ben: JConuşmayı mı emrediyorsun? dedim, fakat sustu.

Ebubekir el Verrâk dedi ki: "İnsanları üzerine yarattığı Allah'ın fitratına" buyruğundan kasıt, fakirlik ve ihtiyaçtır. Bu güzel bir açıklamadır! Çünkü insan doğduğu andan, ölünceye kadar fakir ve muhtaçtır, doğru. Hatta âhi-rette de böyle olacaktır.

"Allah'ın yaratışını değiştirmek sözkonusu değildir." Bu fitratın yara tıcı tarafından değiştirilmesi sözkonusu değildir. Hiçbir şekilde emir buna muhalif olarak gelmez. Yani yüce Allah'ın mutlu ve bahtiyar olarak yarattığı kimse, bedbaht olmaz. Bedbaht olarak yarattığı hiçbir kimse de bahtiyar olmaz.

Mücahid de dedi ki: Yani Allah'ın dininin değiştirilmesi sözkonusu değildir. Katade, İbn Cübeyr, ed-Dahhak, İbn Zeyd ve en-Nehaî de bu görüştedir. Onlar derler ki: Bu buyruğun anlamı, itikadi konular hakkında böyledir.

İkrime de dedi ki: İbn Abbas ve Ömer b. el-Hattab'dan rivayet edildiğine göre antam şudur; Yüce Allah'ın yaratmış oduğu davarların erkeklerinin burulması suretiyle Allah'ın hilkati değiştirilmemelidir. Buna göre buyruk, hayvanların erkeklerinin burulmasının yasaklanması anlamındadır. Buna dair açıklamalar daha önceden en-Nisa Sûresi'nde (4/119. âyet, 2. başlık ve devamında) geçmiş

bulunmaktadır.

"Dosdoğru din işte budur." Yani dosdoğru hüküm, kaza (takdir) budur. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Mukatil de; Apaçık hesap budur, diye açıklamıştır. "Dosdoğru din işte budur." İslâm dini dosdoğru dindir, diye de açıklanmıştır.

"Fakat insanların çoğu bilmezler." Yani düşünmezler ki; kendilerinin ibadete layık bir yaratıcılarının ve ezelden beri hüküm vermiş ve hükmü yerine gelip gerçekleşen bir ilahlarının bulunduğunu bilsinler. [\[49\]](#)

31. O'na donenler olun, O'ndan korkun. Namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın.

32. Dinlerini parça parça eden ve fırkalara ayrılanlardan (olmayın). Bununla beraber herbîr fırka sahip olduğundan memnundur.

"O'na dönenler olun" buyruğunun anlamı hakkında farklı görüşler vardır. Tevbe ve ihlas ile O'na dönenler olun, diye açıklanmıştır. Yahya b. Sel-lam ve el-Ferra; O'na yönelenler olun, diye açıklamışlardır, Abdurrahman b. Zeyd: O'na itaat edenler, diye açıkladığı gibi, günahlardan tevbe edenler olarak dönün, diye de açıklanmıştır. Ebu Kays b. el-Eslet'in şu beyitt de bu kabildendir:

"Tevbe ederlerse eğer Süleymoğullan,

Ve onların kavimleri olan Hevazinliler, dönmüş olurtar.

Mana (yani - dönüş anlamına gelen- tevbe ve inâbe) anlam itibariyle birdir. Çünkü; fiillerinin hepsi dönmek anlamını verir.

el-Maverdî dedi ki: İnâbe (dönüş)'nin asıl anlamı hususunda iki görüş vardır. Birincisine göre bunun asıl anlamı kesmektir. İşte: "Azı dişi" adı Kesici olduğundan dolayı buradan gelmektedir. Sanki inabe itaat etmek suretiyle yüce Allah'a doğru herşeyle ilişkiyi kesip yönelmek gibi kabul edilmiştir. İkinci görüşe göre asıl anlamı, dönüştür. Bu da ardıarkasına dönmeyi ifade eden; fiilinden alınmış demektir. Nevbet de buradan gelmektedir. Çünkü o belli bir adete, alışkanlığa dönüşü ifade eder. el-Cevhe-rî dedi ki: "Allah'a yöneldi ve tevbe etti" anlamındadır. "Nevbet" de çoğulu olan (wjiO'in tekilidir. Mesela: "Nevbetin geldi" denilir, Su ve başka hususlarda kendi aralarında nevbetleşirler" demektir.

"O'na dönenler olun" buyruğu hal olarak nasbedilmiştir. Muhammed b. Yezid dedi ki: Çünkü anlam şöyledir: "Sen yüzünü... dosdoğru çevir."(er-Rum, 30/30) O halde sizler de O'na dönenler olarak yüzünüzü dosdoğru çevirin.

el-Ferra da dedi ki: Anlam şudur: Sen yüzünü dosdoğru çevir, seninle birlikte

olanlar da dönenler olarak (çevirsinler).

Denildiğine göre; bunun nasb ile gelmesi, önceki ifadede munkatı' oluşundan dolayıdır. Yani sen yüzünü dosdoğru çevir, senin ümmetin de ona dönenler olsunlar. Çünkü ona verilen emir ümmetine verilen emirdir. O halde; "O'na dönenler olarak" diye buyurulması gayet güzeldir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Ey Peygamber! Kadınları boşadıgımız zaman..." (et-Talâk, 65/1) "O'ndan korkun" yani Allah'tan korkun ve O'nun size vermiş olduğu emirleri yerine getirin.

"Namazı da dosdoğru kılın ve müşriklerden olmayın" buyruğu ile ibadetin ancak ihlâs ile birlikte fayda vereceğini beyan etmektedir. Bundan dolayı yüce Allah: "Ve müşriklerden olmayın" diye buyurmaktadır. Bu husus etraflı açıklamalarıyla daha önceden en-Nisâ Sûresi (4/36. âyetin tefsirinde) ile el-Kehf Sûresi'nde (18/110. âyetin tefsirinde) ve başkalarında geçmiş bulunmaktadır.

"O dînlerini parça parça edenlerden..." buyruğunu Ebu Hureyre, Âişe ve Ebu Uname, kible ehline mensup çeşitli hevâ ve bid'at sahibi kimseler hakkında yorumlamışlardır. Buna dair açıklamalar da daha önceden el-En'âm Sûresi'nde (6/159- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

er-Rabî b. Enes de dedi ki: Dinlerini parça parça edenler, kitab ehli olan yahudilerle hristiyanlardır. Katade ve Ma'mer de böyle demiştir.

Hamza ve el-Kisâî, "dinlerini parça parça edenler" anlamındaki buyruğu: "(^itjîjtî): Dinlerinden ayrılanlar" diye okumuşlardır. Ali b. Ebi Talib de böyle okumuştur. Uyulması gereken -ki o da tevhiddir- dinlerinden ayrılanlar, anlamındadır.

"Ve fırkalara ayrılanlardan" çeşitli fırkalara bölünenlerden demek olup, bu açıklamayı el-Keîbî yapmıştır. Çeşitli dinlere ayrılanlar diye de açıklanmıştır ki, bu açıklama da Mukatil'indir.

"Bununla beraber herbir fırka sahip olduğundan memnundur." Sevinçlidir ve onu beğenmektedir. Çünkü onlar hakkı apaçık görmemişlerdir. Halbuki onu açık seçik görmekle yükümlü idiler. Denildiğine göre bu husus, farz hükümlerin nazil oluşundan önce idi.

Bir görüşe göre; yüce Allah'a isyan eden bir kimse işlediği masiyetten ötürü sevinç duyabilir. İşte şeytan, yol kesiciler ve başkaları böyledir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Ferrâ'nın iddia ettiğine göre: "Ve müşriklerden olmayın" buyruğunda anlamın tamam olması mümkündür. Bu durumda: Dinlerinden ayrılıp, kendileri fırkalara ayrılanlardan (olmayın), demek olup, bu da yeni bir cümle başlangıcı olur. Bununla birlikte bu buyruğun kendisinden önceki buyruklarla muttasıl olması da

mümkündür. en-Nehhas dedi ki: İfade kendisinden önceki buyruklarla muttasıl ise o takdirde Basralılara göre harfin (min edatının) tekrar edilmesi ile bedeldir. Yüce Allah'ın: "Kavminden müstekbir olanların ileri gelenleri, kendilerince zayıf kabul ettiklerine yani aralarından iman edenlere şöyle dediler..." (el-A'raf, 7/75) buyruğunda olduğu gibi. Eğer edatsız bedel yapılacak olsa, yine caiz olur. [\[50\]](#)

33. İnsanlara bir sıkıntı isabet etse, hemen Rabblerine yönelenler olarak O'na dua ederler. Sonra onlara nezdînden bir rahmet tat-tırır, bakarsın ki onlardan bir fırka, Rabblerine ortak koşar.

"İnsanlara bir sıkıntı" yani kıtlık ve zorluk "İsabet etse, hemen Rabblerine" bunu üzerlerinden kaldırması için "yönelenler olarak O'na dua ederler." İbn Abbas dedi ki: Bütün kalbleriyle ve hiçbir şey ortak koşmaksızın O'na yönetirler. Bu buyruklarda bu halin hayret edilecek bir husus olduğu anlatılmaktadır. Bu buyruğu ile yüce Allah, müşriklerin, ardı arkasına gelen delillere rağmen yüce Allah'a dönmeyi terketmelerinden, peygamberinin hayret etmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Yani bu kâfirlere hastalık ya da darlık gibi bir sıkıntı isabet edecek otursa, hemen Rabblerine dua ederler. Yani başlarına gelen bu musibeti açıp gidermesi İçin Ondan yardım isterler. Putları bir kenara bırakarak yalnızca O'na yönelirler. Çünkü putların kurtuluşa erdiremeyeceklerini çok iyi bilirler.

"Sonra onlara neslinden bir rahmet" sağlık ve nimet "tatırır, bakarsın ki onlardan bir fırka, Rabblerine" O'na ibadetlerinde "ortak koşar." [\[51\]](#)

34. Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler diye. Faydalanın bakalım, yakında bileceksiniz.

"Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler diye" buyruğunda yer alan "İam"ın "key lam'ı ("diye" anlamında)" olduğu söylendiği gibi; tehdit anlamını taşıyan bir emir "lâm"ı olduğu da söylenmiştir, [\[52\]](#) Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi "Artık, dileyen iman etsin, dileyen kâfir olsun." (el-Ke-hf, 18/29)

"Faydalanın bakalım yakında bileceksiniz" buyruğu da bir tehdittir.

Abdullah b. Mes'ud'un Mushafında "Ve faydalansınlar..." şeklindedir. -Yani Biz onlara faydalansınlar diye böyle bir imkan verdik. Bu, ga-ib bir kimse hakkında haber verme kipidir. Tıpkı "nankörlük etsinler" buyruğu gibi. Mushafın hattında ise, gaib hakkında haber verildikten sonra hi-tab şeklindedir. Ey bunu yapanlar,

faydalanın bakalım, dernektir. [\[53\]](#)

35. Yoksa Biz, onlara kesin bir delil indirdik de onlara onu koşmalarını bu mu söylüyor?

"Yoksa Biz, onlara kesin bir delil indirdik de... mu?" buyruğundaki soru, tevkif (durumu bildirmek) anlamını taşıyan bir sorudur.

ed-Dahhak dedi ki: "Kesin bir delil (sultan)" kitab demektir. Katade ve er-Rabî b. Enes de böyle açıklamışlardır. Burada konuşmanın kitaba (sulta-' na: kesin delile) izafe edilmesi, anlamın genişletilmesi (mecaz)'dir. el-Ferra'nın iddiasına göre Araplar "sultan (kesin delil)" lafzını müennes olarak kullanıp, "(otULJl dLU c c-iî): Bu hususta sultan senin aleyhine hüküm vermiştir" derler.

Basrahlara göre ise bu kelimenin müzekker olması daha fasihtir. Kur'ân-ı Kerîm'de de böyle kullanılmıştır. Bununla birlikte onlara göre müennes olarak kullanılması da mümkündür. Zira "hüccet (kesin delil)" anlamındadır. Yoksa bu delil sizin şirk koşabileceğinizi mi söylüyor? demek olur. Bu açıklamayı İbn Abbas ve ed-Dahhak da yapmıştır.

Ali b. Süleyman'ın, Ebu'l Abbas Muhammed b. Yezid'den rivayetine göre o şöyle demiştir: Sultan (kesin delil), selî'tin cem'idir. Tıpkı; "Ekmek" lafzının çoğulunun; diye getirilmesi gibi. Onun müzekker kabul edilmesi çoğul anlamı, müennes kabul edilmesi ise cemaat (çokluk) anlamına göredir. Daha önce Al-i İmran Sûresi'nde (3/151. âyetin tefsirinde) sultan kelimesine dair açıklamalar yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır. Sultan aynı zamanda insanın kendisi sebebiyle bir ceza görmesini gerektiren herhangi bir hususu, kendisi ile önleyebildiği şey demektir. Yüce Allah'ın: "Veya muhakkak onu kestiririm ya da bana apaçık bir delil (sultan) getirir" (en-Neml, 27/21) buyruğunda olduğu gibi.

[\[54\]](#)

36. İnsanlara bir rahmet tattırsak, ondan dolayı şımarıverirler. Ellerinin Önünden gönderdikleri sebebi Ue de onlara bir kötülük gelip çatarsa, hemen ümitlerini kesiverirler.

"İnsanlara" Yahya b. Sellam'a göre bolluk, genişlik, afiyet; en-Nekkaş'a göre nimet ve yağmur, bir görüşe göre emniyet ve rahatlık, huzur -ki anlamları birbirine yakındır- "tattırırsak, ondan dolayı" yani rahmet ile "şımarı-verirler. Ellerin önünden gönderdikleri" işledikleri masiyetle "sebebi İle de onlara bir kötülük" Mücahid'e göre belâ ve ceza, es-Süddî'ye göre yağmur yağmaması

"gelip çatarsa, hemen ümitlerini kesiverirler." Yani rah met ve kurtuluştan yana ümit keserler. Cumhur böyle açıklamıştır.

el-Hasen ise şöyle demektedir: Ümit kesmek, şanı yüce Allah'ın gizli hallerde farz kıldığı şeyleri terketmektir.

Genel olarak bu fiil; "Ümit kesti, keser" diye okunmuştur. Bununla biriikte; diye de okunur ki, bu da Ebu Amr, el-Kİsaî ve Ya-kub'un kıraatidir.

el-A'meş ise diye her ikisinin de aynu'l-fiilini esreli okumuştur. Sandı, sanır" gibi.

Âyet-i kerîme kâfirin niteliğini ortaya koymaktadır. Darlık ve zorluk zamanlarında ümit keser, nimet ile karşı karşıya kaldığı vakit şımanr. Şu beyitte söylenildiği gibi:

"Kötü merkeb gibi ki, ona yem verecek olursan, İnsanları tekmeler ve eğer aç kalırsa anırır."

Kalbinde imanın iyice yer etmediği pek çok kimse de bu mesabededir. Bu kabilden açıklamalar daha önce birkaç yerde geçmiş bulunmaktadır. Mü'min ise nimet halinde Rabbine şükreder, darlık ve sıkıntılı zamanlarda da O'ndan ümidini kesmez. [55]

37. Görmezler mi ki, şüphesiz Allah, dilediğinin rızkını geniş tutar ve daraltır. Muhakkak bunda iman eden bir topluluk için âyetler vardır.

"Görmezler mi ki, şüphesiz Allah, dilediğinin rızkını geniş tutar ve daraltır." Yani dünya hayatında dilediği kimseye bol bol mal ihsan eder, yahut ta kısar. O halde fakirliğin insanları ümitsizliğe götürmemesi gerekir.

"Muhakkak bunda iman eden bir topluluk için âyetler vardır." [56]

38. Akrabaya, yoksula ve yolculara haklarını ver. Bu, Allah'ın rızasını isteyenler için daha hayırlıdır. İşte onlar, umduklarına kavuşanların tâ kendileridir.

Yüce Allah'ın "Akrabaya, yoksula haklarını ver" buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [57]

1- Âyetin Önceki Buyruklarla İlişkisi ve Sadakanın Faziletlisi:

Şanı yüce Allah, bundan önce dilediği kimselere rızkı genişletip yayacağını belirttiikten sonra, rızkın kendisine genişle t ildiği kimseye de fakire yetecek

kadarım ulaştırmasını emretmektedir ki, böylelikle zenginin şükür edip etmeyeceğini imtihan etsin. Hitab, Peygamber (sav)e olmakla birlikte, maksat o ve onun ümmetidir. Çünkü daha sonra: "Bu, Allah'ın rızasını isteyenler İçin daha hayırlıdır" diye buyurmaktadır.

Yüce Allah, akrabalığı dolayısıyla akrabalara sadaka verilmesini emretmektedir. Çünkü en hayırlı sadaka yakına verilen sadakadır ve bu sadaka ile bir de akrabalık bağı (sıla-i rahim) gözetilmektedir. Rasûlullah (sav) akrabalara sadaka vermeyi, köle azad etmekten faziletli tutmuştur. Meymune'ye bir küçük cariyeyi azad etmiş iken şöyle demişti: "Eğer sen onu dayılarına vermiş olsaydın, bunun eciri senin için daha büyük olurdu. "[58]

2- Âyet-i Kerimenin Hükümü Nesh Edilmiş midir?:

Bu âyet-i kerîmenin hükümü hakkında ihtilâf edilmiştir. Bunun miras ile ilgili âyet ile nesholduğu söylendiği gibi; nesh olmadığı da söylenmiştir, Aksine yakın akrabanın, durum ne olursa olsun iyilik noktasında gözetilmesi gereken bir hakkı vardır. Doğru olan da budur.

Mücahid ve Katade dedi ki: Akrabalık bağını gözetmek yüce Allah'tan bir farizadır. Hatta Mücahid şöyle demiştir: Bir kimsenin akrabaları ihtiyaç halindeyken (başka yere) verdiği sadakası kabui edilmez.

Bir diğer görüşe göre akrabalarından kasıt, Peygamber (sav)'ın akrabalarıdır. Ancak birincisi daha doğrudur. Çünkü peygamberlerin akrabalarının hakkı yüce Allah'ın Kitabında yer alan: "Ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Rasûlüne, yakın akrabalara... aittir." (el-Enfal, 8/41) buyruğunda açıklanmaktadır.

Bir diğer görüşe göre yakın akrabaya verme emri, mendubluk bildirmek içindir. el-Hasen dedi ki: "Hakkı" buyruğundan kasıt, bolluk anında onu gözetmek, zorluk anında da güzel söz söylemektir.

"Yoksul (miskin)" hakkında da İbn Abbas şöyle demektedir: Yani dolaşıp dilenen kimseye yemek yedir. Yolcu ise misafirdir. Buna göre o misafir ağırlamayı farz kılmaktadır. Bütün bunlara dair etraflı ve geniş açıklamalar ilgili yerlerde (mesela bk. el-Bakara, 2/83. âyet, 7. başlık, 177. âyet, 6. başlık, ei-Enfal, 8/41, âyet, 11, başlık; Hûd, 11/69 71. âyetler, 2. başlık) geçmiştir bulunmaktadır. Cenab-ı Allah'a hamdolsun. [59]

3- Allah'ın Rızasını İsteyenler:

"Bu, Allah'ın rızasını isteyenler İçin daha hayırlıdır." Yani hakk eğer yüce Allah'ın rızası istenerek, O'na yakınlaşmak arzusu ile verilecek olursa, elbetteki cimrilik etmekten daha hayırlıdır.'

"İşte onlar umduklarına kavuşanların tâ kendileridir. Âhirette istedikleri mükâfatı elde edenlerin tâ kendileridir." Buna dair açıklamalar da daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/5. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.[\[60\]](#)

39. İnsanların malları arasında artış göstereceğini diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Fakat Allah'ın rızasını arayarak verdiğiniz zekâta gelince; işte onlar kat kat arttıranlardır.

Yüce Allah'ın: "İnsanların malları arasında artış göstereceğini diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz" buyruğuna dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[61\]](#)

1- Bu Âyet-i Kerimede Sözü Edilen Faiz ile Yasak Kılman Faiz:

Yüce Allah, kendi rızası için yapılanlar ve karşılığında mükâfat verdiği harcamaları sözkonusu ettikten sonra, bu şekilde olmayan ve bununla birlikte Allah'ın rızası da aranan bir husustan söz etmektedir.

Bu buyrukta geçen "verdiğiniz" anlamındaki buyruğu Cumhur diye med ile okumuşlardır ki, "verdiğiniz" demektir. İbn Kesir, Mücahid ve Hu-meyd ise bunu medsiz olarak; artsın diye işlediğiniz herhangi bir riba, anlamına gelecek şekilde okumuşlardır. Bu da: "Doğru iş yaptım, yanlış iş yaptım" demek gibidir. Bununla birlikte yüce Allah'ın: "Fakat... verdiğiniz zekâta gelince" anlamındaki buyrukta yer alan; "Verdiğiniz" buyruğunu icma ile medli okumuşlardır.

Rîbâ, artış demektir. Bunun anlamına dair açıklamalar daha önce el-Ba-kara Sûresi'nde (2/275-279- âyetler, birinci başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Ancak orada sözkonusu edilen riba (faiz) haramdır. Burada sözü edilen ise helâldir. Buna göre riba'nın bir kısmı helâl ve bir kısmı haram olmak üzere İki kısım olduğu ortaya çıkmaktadır.

İkrime dedi ki: Yüce Allah'ın: "İnsanların malları arasında artış göstereceğini diye verdiğiniz herhangi bir faiz (riba)" buyruğu hakkında dedi ki: Ri ba (faiz) iki türdür. Birisi helâl, birisi haramdır. Helâl olan kendisinden daha iyisi verilir maksadıyla hediye vermektir.

ed-Dahhak'tan da bu âyet-i kerîme hakkında şöyle dediği nakledilmektedir: Bundan kasıt kendisinden daha üstünü karşılık olarak verilsin diye hediye olarak

verilen helâl ribadır. Böyle bir maksatla hediye vermenin ne kişinin lehine olan bir tarafı vardır, ne de aleyhine. Bundan dolayı kişi ecir de almaz, günah ta kazanmaz.

İbn Abbas da böyle demiştir: "...verdiğiniz herhangi bir faiz..." buyruğu ile adamın kendisinden daha fazlası karşılık verilir ümidiyle birşeyi hediye vermesini kastetmektedir. İşte Allah katında artış göstermeyen ve sahibine ecir de verilmeyen budur. Ancak bundan dolayı onun için günah da yoktur. İşte âyet-i kerîme buna dair nazil olmuştur.

İbn Abbas, İbn Cübeyr, Tavus ve Mücahid dediler ki: Bu âyet-i kerîme hi-betu's-sevab (karşılık istenerek yapılan hibe) hakkında inmiştir.

İbn Aü'yye dedi ki: İnsanın kendisine mükâfat verilmesi maksadıyla -selam ve buna benzer- yaptığı işler de onun gibidir. Böyle bir kimse bu gibi halde günah kazanmasa dahi, bundan dolayı ecir almaz ve Allah nezdinde ona fazla bir mükâfat da verilmez. Kadı Ebubekr b, el-Arabî de bu görüşü İfade etmiştir.

Nesaî'nin, Sünen'inde Abdurrahman H. Alkame'nin şöyle dediği kaydedilmektedir: Sakîflilerden bir heyet Rasûlullah (sav)'ın huzuruna geldiler. Beraberlerinde de bir hediye vardı. Peygamber: "Bu bir hediye midir, yoksa bir sadaka mıdır? Eğer bu bir hediye ise bununla sadece Rasûlullah (sav)'ın hoşnutluğu ve İhtiyacın(tn) görülmesi kastedilmiştir. Eğer bu bir sadaka ise bununla ancak yüce Allah'ın rızası aranır." Onlar: Hayır, bu bir hediyedir, dediler. Peygamber (sav) onların hediyelerini kabul etti. Onlarla birlikte oturup, o onlara soru sordu, onlar da ona soru sordular.[\[62\]](#)

Yine İbn Abbas ve İbrahim en-Nehaî de şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerîme, akrabalarına ve kardeşlerine onlara faydalı olmak, onları mal sahibi yapmak ve onlara lütufta bulunmak gayesi ve bununla birlikte de kendilerine menfaat sağlayıp kendi mallarını arttırmak kastı ile veren bir topluluk hakkında nazil olmuştur.

eş-Şa'bî dedi ki: Âyetin anlamı şudur: İnsan bir başkasına bir hizmette bulunur ve onun yanına çabukça koşup giderse, bundan da dünyasında faydalanmak maksadını güderse, yaptığı o hizmet karşılığında sağladığı bu menfaat dolayısıyla bu hizmeti Allah nezdinde artmaz.

Bir açıklamaya göre böyle bir iş, özellikle Peygamber (sav) için haram idi. Yüce Allah: "Daha fazlasını isteyerek minnet etme" (el-Müddessir, 74/6) buyruğunda bir şey verip, onun yerine ondan daha fazlasını almasını yasaklamaktadır.

Bir başka açıklamaya göre; âyet-i kerîmede kastedilen haram kılınan faizdir. Buna göre: "Allah katında artmaz" buyruğunun anlamı: Bu faiz onu alanındır, diye hüküm verilmez, aksine o kendisinden alınana aittir, es-Süddî dedi ki: Bu

âyet-i kerîme Sakiflilerin faizi hakkında nazil olmuştur. Çünkü onlar kendi aralarında faizli muameleler yaptıkları gibi, Kureyş'in kendileri de aralarında faizli muamelelerde bulunurlardı. [63]

2- Daha Fazlasıyla Mükâfat Görmek Ümidiyle Hibe Vermek:

Kadı Ebubekir b. el-Arabî dedi ki; Âyet-i kerîmenin açık ifadesi mükâfat bakımından insanların mallarından daha fazlasını talep ederek hibede bulunan kimse hakkındadır. el-Muhelleb dedi ki: Karşılığını isteyerek hibede bulunan ve: Ben bunun karşılığını almak istemişim, diyen kimsenin durumu hakkında ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Malik dedi ki: Böylesinin durumuna bakılır, eğer onun benzerleri kendisine hibe edilen kimseden karşılığını isteyen tipten ise, bunu istemek hakkı vardır. Fakirin zengine, hizmetçinin sahibine, kişinin emirine ya da kendisinden yukarıdaki kimselere hibede bulunması gibi. Şafî'nin iki görüşünden birisi de budur.

Ebu Hanife dedi ki: Şart koşmadığı takdirde onun karşılık alma hakkı yoktur. Şafî'nin diğer bir görüşü de budur. O der ki: Karşılık almak maksadı ile yapılan hibe (hibetu's-sevâb) bâtıldır, hibe yapana faydası yoktur. Çünkü bu bedeli meçhul bir satıştır. el-Kufî buna delil olarak şunu göstermektedir: Hibe konusu teberrudur. Eğer bizler bu hususta karşılık vermeyi öngörecektir: Hibe konusu teberrudur. Eğer bizler bu hususta karşılık vermeyi öngörecektir olursak, bu takdirde teberru manası ortadan kalkar ve bu sefer hibe, ivazî akitler durumuna geçer. Araplar ise alış-veriş (bey') İaf2i ile hibe lafzı arasında ayırım gözetmiş, alış-verişi karşılığında bedele hak kazanılan, hibeyi ise böyle olmayan muameleler için tahsis etmişlerdir.

Bizim delilimiz ise Maük'in Muvatta'mda. kaydettiği şu rivayettir. Ömer b. el-Hattab (r.a) dedi ki: Bir kimse eğer bir hibede bulunur da o bunu ancak karşılığı verilsin diye vermişse, bu hususta razı edilinceye kadar hibesi hususunda serbesttir.[64]

Buna yakın bir rivayet de Ali (r.a)'dan gelmiştir. O şöyle demiştir; Hibeler üç türdür. Birisi Allah rızası istenerek yapılan hibe, birisi insanların hoşnutluğu gözetilerek yapılan hibe, diğeri de karşılığı beklenerek yapılan hibedir. Karşılığı beklenerek yapılan hibeyi, sahibi kendisine karşılık verilmeyecek olursa geri alır. Buharı de -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- "hibede mükâfat babı" diye bir başlık açtıktan sonra Âişe (r.anha)'nın şu hadisini zikretmektedir: Âişe dedi ki: Rasûlullah (sav) hediye kabul eder ve ona karşılık verirdi.[65] O, sağlam bir dişi deve (hediye edilmesine) karşılık vermiş ve bunun karşılığını isteyen deve

sahibine tepki göstermemişti/Onun tepki göstermesi sadece adamın verilen karşılığı beğenmemesi idi. Halbuki bu karşılık kıymetin üstünde idi. Bu hadisi Tirmizî de rivayet etmiştir[66]

3- Hibenin Kısımları:

Ali (r.a)'ın hibeye dair anlattıkları ve onu kısımlara ayırması doğrudur. Çünkü hibede bulunan bir kişinin bu hibesi hakkında şu üç halden biri söz konusudur:

1- O hibesi ile yüce Allah'ın rızasını arar ve bu hibenin karşılığındaki sevabı ondan bekler.

2- Hibesiyle insanlar bundan dolayı kendisini övsünler ve bu sebeble de ondan övgüyle sözetsinler diye insanlar için hibede bulunması.

3- Verdiği hibenin, hibe verdiği şahıstan karşılığını bekleyerek vermesi. Buna dair açıklama daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Peygamber (sav) da: "Ameller niyetlere göredir. Her kişiye ancak niyet ettiği ne ise o vardır"[67] diye buyurmuştur.

f Eğer yaptığı hibe ile yüce Allah'ın nzasını gö2etmiş ve karşılığında Allah'tan sevap almayı istemiş ise, bunun karşılığını Allah lütuf ve rahmetiyle verir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Fakat Allah'ın rızasını arayarak verdiğiniz zekâta gelince, İşte onlar kat kat arttıranlardır."

Aynı şekilde zengin olsun, ihtiyaçtan kurtulsun, başkalarına yük teşkil etmesin diye akrabalarının hakkını gözetenin durumu da böyledir. Bu hususta da niyete bakılır. Şayet bununla dünyevi bir gösteriş maksadını gözetiyor ise, bu Allah rızası için değil demektir. Eğer üzerindeki akrabalık hakkı ve aralarındaki bağ dolayısıyla bunu yapıyorsa, bu da Allah için demektir.

Hibesi ile riyakârlık yaparak bundan dolayı İnsanlar kendisini övsünler ve bundan ötürü kendisinden iyilikle sözetsinler maksadını güderek insanların hoşnutluğunu arayan kimseye gelince, böylesinin hibeden eline geçecek hiçbir fayda yoktur. Ne dünyada bunun sevabını alır, ne de âhirette ecir alır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler! Malını sırf insanlara gösteriş olsun diye infak eden... kimse gibi sadakalarınızı başa kakmakla ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın." (el-Bakara, 2/264)

Verdiği hibe ile hibe verdiği kimseden karşılık görmek isteyen gelince, o kimse hibesi karşılığında istediğini alabilir ve İbnu'l-Kasım'ın görüşüne göre hibesinin değeri ile kendisine karşılık verilmeyecek olursa, hibesinden geri döner. Ömer ve Ali (r.a)'ın sözlerinin zahirlerine göre de hibesinin kıymetinden daha fazla verilerek razı kılınmadığı sürece geri dönebilir. Aynı zamanda bu Mutarrif in el-

Vâdîha'dakı görüşüdür: Hibe, bizzat mevcut ise; eğer artmış yahut eksilmiş İse hibe yapan kimse geri dönebilir. Kendisine hibe verilen kişi, o hibenin daha fazla değeri ile karşılık vermiş olsa dahi böyledir.

Şöyle de denilmiştir: Eğer hibe bizzat mevcut bulunuyor ve değişikliğe uğramamış ise, o dilediğini alabilir. Yine bir görüşe göre (kendisine hibe edilen kişinin) tefviz nikâhında olduğu gibi, kıymet ödemesi gerekir. Şayet hibe telef olmuş ise ittifakla onun kıymetinden başkasını almak hakkı yoktur. Bunu da İbnu'l-Arabî söylemiştir. [\[68\]](#)

4- Allah Rızası İçin ve Başka Maksatta Amelde Bulunmak:

Yüce Allah'ın: "Artış göstereceğin diye* buyruğunu yedi kıraat aliminin çoğunluğu fiili "ribâ (faiz)"ya isnad ederek "ya" ile okumuşlardır. Yalnızca Nafi' bunu "te" ile ve "vav"ı da muhatab kipi için olmak üzere sakın okumuştur. "Fazlalık alacaksınız diye" demek ölüdür. Aym zamanda bu İbn Abbas, el-Hasen, Katade ve eş-Şa'bî'nin de kıraatidir. Ebu Hatim dedi ki: Bu bizim kı-raatimizdir. Ebu Malik ise "Onu arttırasınız diye" şeklinde te'nis zamiri ile okumuştur.

"Allah katında artmaz" yani bu temizlenmez ve Allah bunun karşılığında sevap vermez. Zira o ancak kendi rızası için ve yalnız kendisi için i hl asla yapılan ameli kabul eder. Buna dair açıklamalar daha önce en-Nisa Sûre-si'nde (4/134. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Fakat Allah'ın rızasını arayarak verdiğiniz zekâta" İbn Abbas dedi ki: Herhangi bir sadakaya "gelince, işte onlar kat kat arttıranlardır." Yani yüce Allah'ın kabul edip on kat fazlası ya da daha da fazla kadarıyla mükâfatlandıracağı budur.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah'a güzel bir ödünç verecek olan kimdir? Allah da o verdiğini ona kat kat arttırır." (el-Bakara, 2/245); "Allah'ın rızasını arayarak ve nefislerinden bir sebat ile mallarını infak edenlerin durumu da yüksek bir tepenin üstünde bulunan... bir bahçeye benzer." (el-Bakara, 2/265) İşle burada da: "İşte onlar kat kat arttıranlardır" diye buyurmakta, sizler kat kat arttıranlarsınız, diye buyurmamakta-dır. Çünkü burada ifade hitabtan gaibe dönmüştür.

Yüce Allah'ın: "Hatta siz gemilerde bulunduğunuz zaman onlar da içindekileri güzel bir rüzgar ile götürüp..." (Yunus, 10/22) buyruğuna benzemektedir.

"Kat kat arttıranlar" in anlamı hakkında da İki görüş vardır. Birincisine göre belirttiğimiz gibi, böylelerine iyilikleri kat kat verilir. Diğerine göre, hayır ve nimetler onlara kat kat verilmiştir. Yani bunlar kat kat mükâfatların sahibidirler. Nitekim güçlü develeri yahut tâ güçlü arkadaşları bulunan kimse hakkında; Filan

kişi güç sahibidir" denilir. Develeri semiz ise; "eğer develeri susamış ise; eğer zayıf ise; denilir. Peygamber (sav)'ın şu duası da bu kabildendir:" Habis ve habis edici koğulmuş şeytandan Sana sığınırım Allah'ım. "[69]

Habis edici (muhibis) ise kendisine habislik (pislik) isabet etmiş olandır. Mesela; denilirken bizatihi o aşağılık ve bayağı bir kimsedir, demektir ise; arkadaşları aşağılık kimselerdir, demektir. [70]

40. Allah, sizi yaratan, sonra size nztık veren, sonra sizi öldüren, sonra da sizi diriltecek olandır. Sizin ortaklarınızdan bu işlerden birisini olsun yapabilen var mıdır? O, koştukları ortaklardan yüce ve münezzehtir.

"Allah sizi yaratan...dır" buyruğu mübtedâ ve haberdir. Tekrar müşriklere karşı delil getirilmekte, O'nun yaratıcı, rızık veren, öldürüp diriltten olduğu belirtilmektedir. Daha sonra soru üslûbu ile: "Sizin ortaklarınızdan bu işlerden birisini olsun yapabilen var mıdır?" diye sormaktadır. Bunların herhangi birisini yapabilen başka hiçbir kimse yoktur.

Daha sonra yüce Allah kendi zatını dengi bulunmaktan, zıtlardan, eşten ve çocuklardan; hak olan: "O koştukları ortaklardan yüce ve münezzehtir" buyruğu ile ten2ih etmektedir.

Ortakları onlara izafe etmesinin sebebi, ortaklarına ilah ve ortaklar adını vermeleri ve mallarından bir kısmını ortaklarına tahsis etmeleridir. [71]

41. İnsanların kendi elleri ile kazandıklarından ötürü karada ve denizde fesad basgösterdi. İşlediklerinin bazısını onlara tattırsın diye. Belki dönerler.

"İnsanların kendi elleri ile kazandıklarından ötürü karada ve denizde fesad basgösterdi" buyruğunda sözü geçen, "karada ve denizde fesad" in ne demek olduğu hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Katade ve es-Süddî, fesad şirktir demişlerdir ki, en büyük fesat, budur. İbn Abbas, İkrime ve Mücahid de şöyle demişlerdir: Karada fesad Âdemoğlunun kardeşini öldürünesidir, Kabil, Habil'i öldürmüştür. Denizde fesad ise, herbir gemiyi gasb ve haksızlık yoluyla alan hükümdar vasıtası ile olmuştur.

Bir açıklama da şöyledir: Fesattan kasıt yağmur yağmaması, bitki ve verimin az oması, bereketin gitmesidir. İbn Abbas da buna yakın bir açıklama yaparak şöyle demiştir: Fesat, kulların tevbe etsinler diye amelleri sebebiyle bereketin eksîlmesidir. en-Nehhas dedi ki: Bu âyet-i kerîme hakkında yapılmış en güzel

açıklama budur. Yine ondan nakledildiğine göre (İbn Abbas) şöyle demiştin Denizde fesat, Âdemoğularının günahları sebebiyle deniz av hayvanlarının kesilmesidir.

Atiyye (el-Avfi) dedi ki: Yağmur azaldı mı o vakit denize (avlanmak maksadıyla) dalmak ta azalır, avcılar tedirgin olup ne yapacaklarını bilmez, denizin canlıları da kör olur.

İbn Abbas dedi ki: Yağmur yağdı mı denizdeki sadepler açılır, semadan onların İçine düşen yağmur, işte o inci tanelerini meydana getirir.

Bir başka açıklamaya göre fesat, piyasanın durgunlaşması ve geçim sebeplerinin azalmasıdır. Fesadın masiyetler, yol kesicilik ve zulüm olduğu da söylenmiştir. Yani yapılan bu işler ziraati, bayındırlığı ve ticareti engeller.

Bütün bu açıklamalar mana itibarıyla birbirine yakındır.

Kara ve denizden kasıt da, sözlükte olsun, insanlar tarafından olsun bilinen ünlü varlıklardır. Bazı ibadet ehli kimselerin söyledikleri gibi, karadan kasıt dil, denizden kasıt kaib değildir. Bunu söylemelerine gerekçe olarak da, dilin üzerinde olanın görülmesi, kalpte olanın da gizli olmasını gösterirler.

Karadan kastın çölde kalınan yerler, denizden kastın ise kasabalar kentler olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da İkrime yapmıştır. Ayrıca Araplar büyük şehirlere bihar (denizler) adını da verirler. Katade dedi ki: Karadan kasıt, çadır ehli, denizden kasıt ise köy ve kasaba ehlidir.

İbn Abbas dedi ki: Kara nehir kıyısında bulunmayan şehir ve kasabalar demektir. Deniz ise nehir kıyısında bulunan yerler demektir. Mücahid de böyle açıklamıştır. O dedi ki: Allah'a yemin ederim bundan kasıt, sizin şu deniziniz değildir, ancak akar su kenarında bulunan herbir kasaba, denizdir.

Bu anlamdaki açıklamayı en-Nehhas da yapmıştır ve bunun iki anlamının olduğunu söylemiştir. Birincisi karada kuraklık başgöstermiştir, yani çöllerde ve çöllerdeki yerleşim birimlerinde. Denizde de yani deniz kıyısındaki şehirlerde... Bu da: "O kasabaya sor" (Yusuf, 12/82) buyruğu gibidir. Yani yağmurun azlığı ve fiyatların yüksekliği başgöstermiştir.

"İnsanların kendi elleri ile kazandıklarından ötürü" dür ve "işlediklerinin bazısını" yani yaptıklarının bazısının cezasını "onlara tattırsın diye."

Burada "ceza" lafzı hafzedilmiştir. Bir diğer görüşe göre; yol kesmek ve zulüm gibi masiyetler başgöstermiştir. İşte bu, gerçek anlamıyla fesadın tâ kendisidir. Birincisi ise mecazdır. Şu kadar var ki: İkinci cevaba göre ifadede bir hafz ve bir ihtisar sözkonusudur ki; buna da sonraki ibareler delâlet etmek-f tedir. Buna göre de mana şöyle olur: Karada ve denizde masiyetler başgös-terdiğinden ötürü Allah da her ikisine yağmur yağdırmadı. İnsanların ihtiyaç-larının fiyatlarını

yükseltti, pahalılık oldu. Böylece işlediklerinin bazısının cezasını onlara tattırsın diye. "Belki dönerler" tevbe ederler.

Yüce Allah: "İşlediklerinin bazısını" diye buyurması, cezanın büyük bir bölümünün âhirette oluşundandır.

"Onlara tattırsın diye" anlamındaki buyruğun benimsenen kıraat şekli; (1|İ.-Ö) şeklinde "ya" iledir. İbn Abbas ise bunu "nün" ile "... tattıralım diye" anlamında okumuştur. Aynı zamanda bu es-Sülemî, İbn Muhaysın, Kun-bul ve Ya'kub'un da kıraati olup, ta'zim ifade eder. Biz onlara işlediklerinin bazısının cezasını tattıralım diye demek olur. [72]

42. De kL "Yeryüzünde gezip dolaşın da sizden önce geçenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bir bakın. Onların çoğu müşriklerdi."

"De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın." Yani Ey Muhammed onlara: Kendilerinden öncekilerden ibret alsınlar. Peygamberleri yalanlayanların akıbetinin nasıl olduğuna baksınlar diye, yeryüzünde dolaşın de.

"Onların çoğu müşriklerdi." Yani kâfir idiler, bundan dolayı da helak edildiler. [73]

43. Asla geri çevrilemeyecek ve insanların da bölük bölük ayrılacağı bir gün olan Allah'ın o günü gelmezden evvel yüzünü dosdoğru dine çevir.

"Yüzünü o dosdoğru dine çevir" buyruğu ile ilgili olarak ez-Zeccac dedi ki; Maksadın o dosdoğru din olsun, yöneleceğin taraf o dosdoğru dine yani İslâm'a uymak olsun. Anlamın: Sen hakkı açıkla ve kimsenin ileri sürecektir bir mazereti kalmaması noktasında elinden geleni yap, bu halin ile meşgul ol ve onlar için de üzülme! şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Asla geri çevrilemeyecek" yani Allah'ın kendilerinden geri çevirmeyeceği "ve insanların da bölük bölük ayrılacağı bir gün olan Allah'ın o günü gelmezden evvel.." Bugünü Allah bile onlardan geri çevirmeyeceğine göre, hiç kimse onu geri çeviremeyecektir.

Sibeveyh'ten başkalarına göre: "Asla geri çevrilemeyecek" ifadesi; (<J 'tj, Si) diye de okunabilir. Ancak Sibeveyh'e göre böyle bir okuyuşun doğru olma ihtimali, ifadede atıf bulunması hali müstesna, pek uzaktır. Maksat da kıyamet günüdür.

"İnsanların da bölük bölük ayrılacağı bir gün" ile ilgili olarak İbn Abbas: Yani onlar kısımlara ayrılacaklardır, demiştir. Şair de şöyle demektedir:

"Bizler bir süre Cezime'nin iki nedimi gibi beraber idik,
Bir zamanlar; öyle ki, bunlar asla birbirlerinden ayrılmayacaklar, denildi."
Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "Kıyametin kopacağı
günde, o günde ayrılıp dağılırlar " (er-Rum, 30/14); "(O gün insanların bir kısmı
cennette, bir kısmı cehennemde olacaktır." (eş-Şura, 42/7)
"Bölük bölük ayrılacağı" buyruğunun asli; şeklindedir. "Kavim bölük bölük
dağıldı, ayrıldı" denilir. Yarım başağrı-sı anlamında; da buradan türetilmiştir.
Çünkü bu, başın bölgelerini birbirinden ayırır. [74]

44. Kim küfre saparsa, küfrü kendi aleyhine olur. Kim de salîh amel işlerse, onlar da kendileri İçin hazırlamış olurlar.

"Kim küfre saparsa, küfrü" nün cezası "kendi aleyhine olur. Kim de sa-1111 amel işlerse, onlar da kendileri için" âhirette bir döşek, bir mesken ve kalabilecekleri bir yeri, salih amel ile "hazırlamış olurlar."

Hazırlamış olurlar" ile aynı kökten gelen; "Küçük çocuk beşiği" demektir, Döşek, yatak" demektir. "Döşegi hazırladım" yani yaydım ve yatılmaya hazır hale getirdim demektir. "İşlerin düzene konulması ve gereken şekilde hazırlanması" demektir. Mazeretin açıklanması ve kabul edilmesi" İmkan bulmak" anlamındadır.

İbn Ebi Necih'in, Mücahid'den rivayetine göre "kendileri İçin hazırlamış olurlar" buyruğu hakkında "kabirde" diye açıklama yapmıştır. [75]

45. Tâ ki iman edip salih amel İşleyenlere kendi lütfundan karşılık versin. Çünkü O, kâfirleri sevmez.

"Tâ ki iman edip... karşılık versin." Yani onların kendileri için hazırlamaları yüce Allah'ın lütfuyla onları mükafatlandırması İçindir. Bir diğer açıklamaya göre; Allah onların amellerinin karşılıklarını versin, diye bölük bölük ayrılırlar. Yani müslümanı kâfirden ayırsın diye böyle oluyor.

"Çünkü O, kâfirleri sevmez." [76]

46. Rahmetinden size tattırması, emri ile gemilerin akıp gitmesi. O'nun lütfundan arayasınız ve olur ki şükredersiniz diye rüzgarları müjdeciler olarak göndermesi de O'nun âyetlerindendir.

"Rahmetinden" yani yağmur ve bolluktan "size tattırması... diye rüzgarları müjdeciler olarak göndermesi de O'nun âyetlerindendir." Yani rüzgarları, yağmuru müjdeteyiciler olarak göndermesi de O'nun kudrecinin kemalinin belgelerindendir. Rüzgarların müjdecî oluşları ise, yağmurdan önce esiyor olmalarından ötürüdür. Buna dair açıklamalar da daha önceden el-Hicr Sûresi'nde (15/22, âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Emri ile gemilerin akıp gitmesi" yani rüzgarların estiği sırada gemilerin denizde akıp gitmesi için "bu rüzgarları göndermektedir."

Burada "emri ile" ifadesinin ayrıca zikredilmesi şundandır: Rüzgarlar bazen esmekle birlikte, elverişli olmayabilir. Bu durumda gemilerin demirlemesi ve onları bir yerlere sığınmalarının yolunun bulunması kaçınılmazdır. Kimi zaman da rüzgarlar fırtına halinde eser ve yine O'nun emriyle bu gemilerin batmasına sebep olurlar.

"O'nun lütfundan" buyruğu ile ticaret yoluyla rızık aramayı kastetmektedir. "Arayasınız ve olur ki" tevhid ve itaat ile bu nimetlere karşı "şükredersiniz diye." Bütün bunlara dair açıklamalar daha önceden (mesela bk. el-Bakara, 2/52. âyet, 3. başlık, 164. âyet, 3- başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. [\[77\]](#)

47. Andolsun ki Biz, senden önce kavimlerine rasûller gönderdik. Onlar da kavimlerine açık açık delillerle geldiler. BİZ de günahkârlardan intikam aldık. Mü'minlere yardım etmek ise zaten üzerimize bir haktır.

"Andolsun ki Biz, senden önce kavimlerine rasûller gönderdik. Onlar da kavimlerine açık açık delillerle" mucizelerle, apaçık belgelerle "geldiler. Biz de günahkârlardan İntikam aldık." Yani onlar kâfir olduılar, bundan ötürü biz de kâfirlerden intikam aldık.

"Mü'minlere yardım etmek ise zaten üzerimize bir haktır" buyruğun-daki: "Bir haktır" lafzının nasb ile gelmesi; ın haberi oluşundan dolayıdır, "Tardım etmek" ise onun ismidir. Ebubekir "bir haktır" üzerinde vakıf yapardı. Yani bizim cezalandırmamız bir haktır. Daha sonra da mübtedâ ve haber olmak üzere; "Mü'minlere yardım etmek de üzerimize düşer" diye okurdu. Yani yüce Allah, sözünden caymadığını haber vermekte, ondan sonra da bizim haberimizde bir muhalefet, bir değişiklik yoktur demek olur.

Ebu'd-Derdâ yoluyla gelen hadiste şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kardeşinin ır2ını (namus, şeref ve haysiyetini) savunan herbir müslümanın kıyamet gününde cehennem ateşini ondan geri çevirmesi, Allah'ın üzerinde bir haktır." Daha sonra da yüce Allah'ın:

"Mü'minlere yardım etmek İse zaten üzerimize bîr haktır" buyruğunu okumuştur.^[78] Bunu da en-Nehhas, es-Sa'lebî, ez-Zemahşe-rî ve başkaları zikretmektedirler.^[79]

48. Allah Odur ki, rüzgarları gönderir de onlar bir bulut kaldırırlar. Gökte dilediği şekilde onu yayar, parça parça da eder. Yağmurun onların arasından çıktığını görürsün. Onu dilediği kullarına isabet ettirince, onlar hemen seviniverirler.

49- Halbuki onlar, bundan önce üzerlerine yağmur indirilmeden önce, gerçekten ümit kesmişlerdi.

"Allah O'dur ki, rüzgarları gönderir" buyruğundaki "rüzgarlar" anlamına gelen lafzını İbn Muhaysın, İbn Kesir, Hamza ve el-Kisaî tekil olarak okurken, diğerleri çoğul okumuşlardır.

Ebu Arar dedi ki: Rahmet manasını ihtiva eden herbir şey çoğuldur, Azab manasını ihtiva eden herbir lafız da tekildir. Bu âyet-i kerîme'nin anlamı daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/164. âyet, 9- başlık vd.) ile başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Parça parça, parçalar" lafzı parça anlamındaki; 'İn çoğuludur. el-Hasen, Ebu Ca'fer, Abdurrahman el-A'rec ve İbn Âmir, "sin" harfini sakin olarak; diye okumuşlardır. Bu da aynı şekilde; in çoğuludur. Nitekim tekil olarak; "Arabistan kirazı ağacı" şeklinde tekil kullanılırken, diye çoğulu da yapılır.

Bu kıraate göre bundan sonra gelen zamir (ki "arasından" anlamındaki kelimeye yer almaktadır) buna ait olmaktadır. Yani sen yağmurun bu parça parça bulutların arasından çıktığını görürsün. Çünkü kendisi ile ona ait tekil lafzı arasında sadece "he: o" zamiri var ise o zaminin müzekker olarak gelmesi uygundur.

"parça parça" diye (çoğul) okuyanların kıraatine göre ise zamir buluta ait olur.

ed-Dahhak, Ebu'l-Âliye ve İbn Abbas; Yağmurun onun arasındaki boşluklardan çıktığını görürsün" şeklinde okumuşlardır. Buradaki; "Aradaki boşluklar" kelimesinin 'in çoğulu olması da mümkündür.

"Onu" yani yağmuru "dilediği kullarına isabet ettirince onlar hemen" üzerlerine yağmurun inmesi sebebiyle "seviniverirler."

"Halbuki onlar bundan önce üzerlerine yağmur indirilmeden önce, gerçekten ümit kesmişlerdi." Yani ümitsiz kalmışlar ve kederlenmişlerdi. Kendilerine yağmur yağdırılmadığı için üzüntüleri açıkça görülmekte idi.

"Bundan önce" el-Ahfeş'e göre te'kid anlamını ifade eden bir tekrarlama

(tekrir)dır. Nahivcilerin çoğunluğu da bu görüştedir. Bu açıklamayı en-Nehhas yapmıştır.

Kutrub dedi ki: Birinci "önce" indirmek ile İkincisi ise yağmur ile alakalıdır. Yani halbuki onlar yağmurdan önce, onun indirilmesinden önce... demektir. Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Üzerlerine yağmurun indirilmesinden önce, ekinden önce... "Ekin"e delâlet eden ise "yağmur" lafzıdır. Çünkü ekin yağmur sebebiyle ortaya çıkar. Yine ileride geleceği üzere "onu sararmış görürlerse" (er-Rum, 30/51) buyruğu da buna delâlet etmektedir. "Buluttan önce" yani onu görmelerinden önce... demek olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da en-Nehhas tercih etmiştir. Yani onlar bulutu görmelerinden önce hiç şüphesiz ümitsiz idiler. Buluta dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/164. âyet, 12. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[80\]](#)

50. Allah'ın rahmet eserlerine bir baki O, ölümünden sonra arzı nasıl diriltiyor? İşte bunu yapan -hiç şüphesiz- ölüleri diriltecek-tır. O, herşeye gücü yetendir.

"Allah'ın rahmet eserlerine" yani yağmurun eserlerine "bir bak!" Yani sizler basiret ve istidlal maksadı ile buna bir bakınız. Bunu, buna güç ve kudret vetirenin ölüleri tekrar diriltmeye kadir olduğuna delil olarak görünüz.

İbn Âmir, Hafs, Hamza ve el-Kisaî "eserler" anlamındaki; lafzını çoğul olarak okumuşlardır. Diğerleri ise tekil okumuşlardır, çünkü bu, tekil olan bir kelimeye izafe edilmiştir. "Nasıl diriltiyor?" fiilinin faili "eserler"dir. Failin aziz ve celil olan Allah'ın adı olması da mümkündür. Çoğul olarak "eserler" diye okuyanların bu okuyuşu Allah'ın rahmeti ile çokluğun kaste-dilmesinin caiz oluşundan dolaydır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Eğer Allah'ın nimetini topluca saymak isteseniz dahi onları sayamazsınız." (İbrahim, 14/34)

el-Cahderî, Ebu Hayve ve başkaları "arzı nasıl diriltiyor" anlamındaki buyrukta "diriltiyor" anlamındaki fiili "ya" harfi yerine "te" ile; "djf") diye okumuşlardır. Bu okuyuşlarında fiilin müennes alâmeti ile gelmesi, rahmet lafzından ötürüdür. Çünkü rahmetin eseri *de rahmetin yerini tutmakta, rahmet sanki o olmaktadır. Rahmetin, yahut eserlerin yeri nasıl dirilttiğine bir bak, demek olur.

"Diriltiyor" şeklinde "ya" ile okuyanların kıraatine göre diriltme işini yapan yüce Allah, yahut yağmur ya da eserlerdir.

"Arzı nasıl diriltiyor" anlamındaki buyrukta manaya hamledilmek suretiyle hal olarak nasb konumundadır. Çünkü lafız istifham lafzı olup, hal de haber durumundadır. İfadenin takdiri de: Sen yeri Ölümünden sonra diriltici olan Allah'ın rahmetinin eserine bir bak, şeklindedir.

"İşte bunu yapan hiç şüphesiz O, herşeye gücü yetendir." Bu da müşahede olunanın gaib olana delil olarak görülmesi ve gösterilmesidir. [81]

51. Eğer Biz, bir rüzgar göndersek, onlar da ardından onu (ekini) sararmış görürlerse, bundan sonra onlar muhakkak inkâra saparlar.

"Eğer Biz, bir rüzgar göndersek, onlar da ardından onu (ekini) sararmış görürlerse" buyruğunda "onu" zamiri ile rüzgarı kastetmektedir. Rüzgar anlamındaki; in ise müzekker olarak gelmesi caizdir. [82] Muhammed b. Yezid der ki: Hakiki olmayan herbir müennesin müzekker kabul edilmesi kural dışı değildir. Mesela. Ev hoşuma gitti" ve benzerleri gibi. [83]

Onu yani bulutu sararmış görürlerse diye de açıklanmıştır. İbn Abbas da ekini... demiştir. Eserden kasıt da odur. Onlar eseri sararmış görürlerse demek olur. Ekinin yeşermesinden sonra sararması kurumuşluğuna delâlet eder. Bulutun sararması ise onun yağmur yağdırmayacağına delildir. Rüzgarın sararması ise onun (bulutları) aşılayıcı olmadığını gösterir.

"Bundan sonra onlar muhakkak inkâra saparlar." Burada "saparlar" anlamı verilen; mazi fiili muzari olarak; demektir. Mazi fiilin müstakbel (müzari)'nin yerinde kullanılmasının uygun düşmesi, ifadedeki mü-cazat anlamı dolayısıyladır. Mücazat ise, ancak müstakbel fiil ile olur. Bu açıklamayı el-Halil ve başkaları yapmıştır, [84]

52. Bu yüzden sen yüz çevirip geri gittiklerinde ölmüşlere ve sağırlara daveti İştîremezsîn.

53. Sen kör olanları sapıklıklarından hidayete iletecek de değilsin. Sen ancak âyetlerimize iman edip teslim olanlara işittirirsin.

"Bu yüzden sen yüz çevirip geri gittiklerinde ölmüşlere ve sağırlara daveti İçittiremezsin." Yani ey Muhammed, artık deliller büsbütün açıklığa kavuşmuştur. Fakat onlar küfürde geçmişleri taklide alışageldiklerinden dolayı akılları ölmüş, basiretleri körelmiştir. Senin onlara işittirebilmene ve onları hidayete iletmene imkânın yoktur.

Bu ifadeler Kaderiye'nin kanaatlerini reddetmektedir.

"Sen ancak âyetlerimize iman edip teslim olanlara işittirirsin." Yani sen yüce Allah'ın bu öğütlerini ancak tevhidin delillerine kulak veren ve kendileri için hidayeti halk etmiş olduğum iman edenlere işittirebilirsin. Bu husus daha

önceden en-Neml Sûresi'nde (27/81. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Burada yüce Allah'ın: " K r olanları... hidayete İletecek" buyruğu ("dal" harfinden sonra) "ye"siz olarak gelmiştir. [85]

54. Allah sizi ( nce) bir zaaftan yaratan, sonra zayıflığın ardından kuvvet, sonra kuvvetin ardından zayıflık ve ihtiya lık verendir. Dilediğini yaratır. O çok iyi bilendir, gücü yetendir.

"Allah sizi ( nce) bir zaaftan yaratan...dır." Yüce Allah, kudretine dair bizzat İnsanın kendi nefsinden bir başka istidlali sözkonusu etmektedir k , İnsan İbret alsın. "Bir zaaftan" buyruğu, zayıf, g c s z bir nutfeden demektir. "Bir zaaftan" buyruğunun zayıflık halinde, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da insanların başta bebeklik ve küçük yaştaki hallerini ifade eder.

"Sonra zayıflığın ardından bir kuvvet" yani gençlik "sonra kuvvetin ardından zayıflık" yani İhtiya lık "...verendir."  sim ve Hamza her İki "zaaf" kelimesindeki "dat" harfini üstün ile, diğerleri ise ötre ile okumuşlardır ki; iki ayrı söyleyiştir.  treli okuyuş Peygamber (sav)'ın şivesidir. el-Cahder  de; "bir zaaftan yaratan, sonra zayıflığın ardından..." de "dat" harflerini üstün ile okurken, sonraki "kuvvetin ardından zayıflık" buyruğundaki; ise -sadece bunu-  tre  okumuştur. O böylelikle her iki şiveyi bir arada kullanmak istemiştir. el-Ferra dedi ki:  treli okuyuş Kureyş'in, üstün ile okuyuş Temim'in şivesidir. el-Cevher  der ki: (Hem ötreli, hem üstün olmak üzere) "Kuvvetin zıddı, aksi" demektir.)

Bir açıklamaya göre üstün ile okuyuş görüşteki zayıflık, ötreli okuyuş bedendeki zayıflık demektir. Alış-verişlerde aldanan kişi ile ilgili hadiste yer alan: o alış-veriş yapar, ancak değerlendirip  l emesinde bir parça zayıflık vardır. [86] ifadesi de bu kabildendir.

"Ve ihtiya lık" buyruğu da; gibi bir mastardır. Master da her türlü kip yerine kullanılmaya elverişlidir. "Zayıflık ve kuvvet" anlamındaki kelimeler hakkında da aynı şey söylenebilir.

"Dilediğini" ister kuvvet, ister zayıflığı "yaratır. O" tedbir ve idaresini " ok iyi bilendir." İrade ettiği şeyi gerçekleştirmeye de "gücü yetendir."

K ieli nahivciler "zaaftan" anlamındaki kelimenin "ayn" harfinin; şeklinde üstün ile okunmasını uygun kabul ederler. Aynı şekilde ikinci ya da üçüncü harfi boğaz harflerinden olan bütün kelimeler de böyledir. [87]

55. Kıyametin kopacağı gün günahkârlar bir saatten başka eğlenmediklerine yemin edeceklerdir. Onlar işte böyle döndürülüyorlardı.

"Kıyametin kopacağı gün günahkârlar" müşrikler "bir saatten başka eğlenmediklerine yemin edeceklerdir." Bu ifadeler kabir azabını reddetmez. Zira Peygamber (sav)'dan birçok yoldan gelen rivayetlerle kabir azabından Allah'a sığındığı, ondan Allah'a sığınmayı emrettiği sahih olarak rivayet edilmiştir. Bunlardan birisi Abdullah b. Mes'ud'un yaptığı şu rivayettir: O dedi ki: Peygamber (sav) Um Habibe'nin dua ederken şöyle dediğini duydu: Allah'ım kocam Rasûlullah'ı, babam Ebu Sufyan'ı ve kardeşim Muaviye'yi hayatta bırakarak onlarla gözümü aydınlat. Bunun üzerine Peygamber (sav) ona şöyle demiş: "Sen yüce Allah'tan belirlenmiş eceller, paylaştırılmış nızıklara rağmen istekte bulundun. Ama bunun yerine sen ondan seni cehennem azabından ve kabir azabından korumasını dile."[\[88\]](#) Bu hususta Müslim'in, Buharî'nin ve başka tannın rivayet ettiği meşhur daha pekçok hadis-i şerif vardır. Bunların bir bölümünü "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz.

"Bir saatten başka eğlenmediklerine" buyruğunun anlamı ile ilgili iki görüş vardır. Bunlardan birisine göre; kıyamet gününden önce mutlaka bir durgunluk, bir dinlenme olacaktır. İşte buna binaen onlar: "Bir saatten başka eğlenmedik" diyeceklerdir.

İkinci görüşe göre; onlar dünyada ancak bu kadar süre eğlendiklerini söyleyeceklerdir. Buna sebep ise dünyanın zevali ve sonunun gelmesidir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Onların onu görecekları gün (günün) bir akşamından veya kuşluğundan başka durmamışlar gibi gelecek onlara. " (en-Naziat, 79/46) Sanki günün ancak kısa bir anı kadar kalmış gibi gelecek onlara. Her ne kadar onlar kendileri için gaybî olan ve bilmedikleri bir hususa dair yemin etseler dahî.

Yüce Allah daha sonra şöyle buyurmaktadır: "Onlar işte böyle döndürülüyorlardı." Yani dünyada iken yalanlıyorlardı.

Adam doğruluktan ve hayırdan döndürüldü" denilir.): Yağmurdan alıkonulmuş yer" demektir. Akılcılardan bir topluluğun iddiasına göre; kıyamet gününde insanların içinde bulundukları hal dolayısıyla yalan söylemek düşünülemez. Oysa Kur'ân bunun aksine delâlet etmektedir. Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Onlar İşte böyle döndürülüyorlardı." "Yani onlar bir andan başka eğlenmediklerine dair yemin ettiklerinde haktan döndürüldükleri gibi; dünyada iken de haktan böylece döndürülüyorlardı. Yine yüce Allah, başka yerlerde şöyle buyurmaktadır: "Allah onların hepsini dirilteceği o günde size yemin ettikleri

gibi, ona da yemin edecekler ve kendilerinin gerçekten bir şey üzere olduklarını sanacaklar. Haberinizi olsun, gerçekten onlar yalancıların ta kendileridir." (el-Mücadele, 58/18); "Bundan sonra: Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık, demelerinden başka bir mazeretleri olmayacak. Kendi aleyhlerine nastl yalan söylediklerine... bir bak!" (el-En'âm, 6/23-24) [\[89\]](#)

56. Kendilerine ilimle iman verilmiş olanlar diyeceklerdir ki: "Andolsun ki, Allah'ın kitabından diriliş gününe kadar eğlendiniz. İşte bu yeniden diriliş günüdür. Fakat siz bilmiyordunuz."

"Kendilerine ilimle iman verilmiş olanlar diyeceklerdir ki: Andolsun ki Allah'ın kitabında diriliş gününe kadar eğlendiniz" buyruğunda sözü edilen, kendilerine ilim verilmiş olanların kim oldukları hususunda farklı görüşler vardır. Bunların melekler oldukları söylendiği gibi, peygamberler oldukları, ümmetlerin âlimleri oldukları, bu ümmetin mü'minleri oldukları ve bütün mü'minler oldukları söylenmiştir. Yani mü'minler kâfirlere cevap olmak üzere: Andolsun ki, siz diriliş gününe kadar kabirlerinizde kaldınız, diyeceklerdir.

Yüce Allah'ın; İşte bu, diriliş günüdür" buyruğu ifadenin kendisine delâlet ettiği hazfedilmiş bir şartın cevabıdır. Bunun takdiri de şudur: "Eğer siz öldükten sonra dirilişi İnkâr edenler iseniz, işte bu yeniden diriliş günüdür."

Ya'kub kıraat alimlerinden birisinin -ki aynı zamanda el-Hasen'in de kıraatidir- bu "diriliş gününe kadar" anlamındaki buyruğu harekeli olarak; şeklinde ("ayn" harfini üstün olarak) okuduğunu nakletmektedir. Çünkü bu kelime boğaz harflerinden bir harfin bulunduğu kelimedir.

"Allah'ın kitabında" buyruğunun Allah'ın hükmünde anlamında olduğu söylendiği gibi, İfadede takdim ve te'hir olduğu da söylenmiştir. Yani Allah'ın kitabı hakkında kendilerine bilgi verilmiş olanlar ile iman sahibi olanlar: Andolsun ki diriliş gününe kadar eğlendiniz, diyeceklerdir. Bu açıklamayı Mukatil, Katade ve es-Süddî yapmıştır.

el-Kuşeyrî der ki: Buna göre "ilim verilmiş olanlar" Allah'ın kitabının bilgisi kendilerine verilmiş olanlar anlamındadır. Lehlerinde kitabta ilim sahibi olmak hükmü verilmiş olanlar diye de açıklanmıştır.

"İşte bu, yeniden diriliş günüdür." Yani sizin (dünyada iken) inkâr ettiğiniz gündür. [\[90\]](#)

57. 0 günde zulmedenlere mazeret bildirmeleri fayda vermez ve onlardan Rabblarını razı etmeleri de istenmez.

"O günde zulmedenlere mazeret bildirmeleri fayda vermez." Onların o gün kıyameti bilmelerinin de, mazeret bildirmelerinin de kendilerine faydası olmaz, demektir. Şöyle de açıklanmıştır: Mü'minler onlara cevap verince, bu sefer dünyaya geri döndürülmeyi isteyecekler ve özür beyan edecekler, ancak özürleri kabul edilmeyecektir.

"Rabblarını razı etmeleri de istenmez." Yani onların halleri de Rabbinin razı etmek isteyip, geri dönmek isteyen hali gibi olmayacaktır.

"Ben onun beni razı etmesini istedim, o da beni razı etti" demektir. Bu tabir bir kimsenin karşısındakine haksızlık etmiş olması, ona karşı suç işlemiş olması halinde söylenir.'in gerçek anlamı, onun zorluğunu, sıkıntısını ortadan kaldırdım, demektir. İleride Fussilet Sûresi 'nde (41/24. âyetin tefsirinde) buna dair açıklamalar gelecektir.

Âsim, Hamza ve el-Kİsaî "o günde... fayda vermez" buyruğunda fiili "ye" harfi ile şeklinde okumuşlar, diğerleri ise "te" harfi ile okumuşlardır. [\[91\]](#)

58. Andolsun ki Bîz, bu Kur'ân'da insanlara her çeşit misalden örnek Terdik. Andolsun eğer onlara bir âyet getirsen, o kâfirler elbette şöyle diyeceklerdir: "Siz ancak bâtil şeyler uyduranlarsınız."

59. İşte bilmeyenlerin kalbleri üzerine Allah böyle mühür vurur. 60.0 halde sabret! Muhakkak ki; Allah'ın vaadi haktır. İnanmayanlar asla seni aceleciliğe sürüklemesin.

"Andolsun ki Biz, bu Kur'ân'da insanlara her çeşit misalden örnek verdik." Onları gerek duydukları şeylere ileten, tevhide, rasûllerin doğru söylediklerine dikkatlerini çeken her türlü örneği onlara gösterdik.

"Andolsun eğer onlara bir âyet" denizi yarmak, asa ve daha başka türden bir mucize "getirsen, o kâfirler elbette şöyle diyeceklerdir. Siz" ey mü'minler topluluğu, "ancak batıl şeyler uyduranlarsınız." Batıla ve büyüye uyuyorsunuz.

"İşte" tevhidin delillerini "bilmeyenlerin kalbleri üzerine Allah böyle mühür vurur." Yani yüce Allah, Allah'tan gelen âyetleri anlayamamışlar diye kalblerini mühüriediği gibi, bilmeyenlerin kalblerini de böylece mühürler.

"O halde sabret! Muhakkak ki Allah'ın vaadi haktır." Yani onların eziyetlerine sabret. Şüphesiz Allah sana yardım edecektir, zafere kavuşturacaktır.

"İnanmayanlar asla seni aceleciliğe sürüklemesin." Seni dininden, yolundan uzaklaştıranlasın.

Denildiğine göre burada inanmayanlardan kasıt, en-Nadr b. el-Haris'tir. Hitab

Peygamber (sav)'a olmakla birlikte maksat onun ümmetidir.

"Fılan kişi filanı hafife aldı" tabiri onu cahil belledi ve sapıklıkta kendisine tabi olmasını sağladı, demektir. Buyruk nehy dolayısıyla cezm konumundadır. Şeddeli "nûn" ile te'kid edilmiş ve iki şeyden biri diğerine katıldığı takdirde bina edildiği üzere bu şeddeli "nûn", feth üzere bina edilmiştir.

"İnanmayanlar" buyruğu ref mahallindedir. Araplar arasında; "...lar" ismi mevsul'ünü ref mahallinde; diye kullananlar da vardır. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Fatiha Sûresî'nde (1/7. ayetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

[92]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/437.

[2] Tirmizî, V, İHy

[3] Tirmizi, V, 343; Müstied, I, 276, 304

[4] Tirmizi, V, 344

[5] Merhum Kurtubî'nin Tefsiri'nin elimizdeki baskılarında, pek açık olmayan ve en-Nehhas'tan nakledildiği belirtilen bu ibareler, en-Nehhâs'ın Îrâbu'l-Kur'an, II, 579'daki ifadeler esas alınarak tercüme edilmiştir. Ayrıca el-Ferrâ'nın bu husustaki açıklamalarını örnekleriyle görmek isteyenler onun Meâni'l-Kur'ân, (I, 319 v.d.) adlı eserine bakabilirler.

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/437-445.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/445-447.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/447-448.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/448-449.

[10] Her iki takdirde de fazladan getirilen "lam" ve "be" harfleri mealde "çünkü" diye karşılanmıştır

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/449-450.

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/450-451.

[13] İbn Kuteybe, Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis, s 5; Ebû Nuaym el-İsbahânî, Hilyetu'l-Evliya, II, 201; İhnul-Esir, en-Nikâye, II, 333. Receb el-Hanbdi, et-Tehvifu Mine'n-Nâr, s 156

[14] et-Tirmizî, el-Halîm'in Nevâdiru'l-Usûl'ünde teshit edemedik

[15] Bukârî, III, 11H5, IV, 1794, VI, 2723; Müslim, IV, 2174, 2175; Tirmizî, V,

346, 400; Müs-ned, 11, 313, 369,407, 416

[16] Abdullah b. Adiyy, el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl, III, 285; ez-Zehebî, Mizânu'i-Îtidûl, III, 304; Mesleme el-Cfihemî'ilen söz ederken bu rivayeti kaydetmekte, onun hakkında Ebû Hâtim'in "kuvvetli bir ravi değildir" dediğini, İbn Hibbân ve başkalarınca (yalancılık) itham edildiğini, Huhârrn'nin hakkında: "(rivayet ertiği hadislerde) münker bir takım hususlar vardır" dediğini zikretmektedir.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/451-455.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/455.

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/455-456.

[20] Kaynağını tesbit edemedik

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/456.

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/456-457.

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/457-458.

[23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/458.

[24] Müslim, II, 1060

[25] Müslim, II, 1059; Dârimî, II, 209; Müsned, I], 201, 292

[26] Tefsirin Arapça baskısını yayına hazırlayanın bel iriliğine gftre buradaki "âlimler" lafzını Naffî "lam'ın Fcthasıyla âlemler diye okurdu. Müellif de Naffî kıraatine göre okuyordu.

[27] Bu ifade bir önceki beyitte: "Ardından yağmur gelmeyen şimşek" diye tercüme edilmiştir.

[28] Müsned, III, 75; İbn Kesîr, Tefsir, I, 162, Hadisi, İmam Alımed in de rivayet ettiğini belirtip, senedi ile ilgili bazı tenkklleri kayd ettikten sonra şunları söylemektedir: 'Bu se-neci zayıftır. Ona gürenilemez. Hadisin Peygambere nisber edilmesi (merfû') miinker-dir. Sahabenin va da sonra gelenlerin bir sözü olabilir."

[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/458-465.

[30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/465-469.

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/469.

[32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/469-470.

[33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/470.

[34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/470-471.

- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/471.
- [36] Buna göre meal: "Sen yüzünü hanif olarak dine doğru çevir" şeklinde olur.
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/471-472.
- [38] Buhârî, I, 456, 465, IV, 1792; Müsned, II, 233. Müslim, IV, 2048 (yakın ifadelerle)
- [39] Müslim, IV, 2048, 2049; (Ebû Huseyri'den), Buhârî, I, 465 (sadece soru ve cevap hey lümü, buradaki manasıyla); VI, 2434 (her iki rivayet de İbn Abbas'tan).
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/472.
- [40] Müslim, IV, 2197 İbn Hibhan, es-Sahih, II, 422-425, tıfıfı Beyrtafıf, es-Sıcnenaf-iî&d-râ, V, 26; Taberânî, el-Evsat, III, 206; Müsned, IV, 162 {Hepside uzunca bir hadisin kapsamında benzer manalarla).
- [41] Buhârî, V, 2209, 2320; Müslim, I, 222; Tirmizî, V, 91; Müsned, II, 239, 283, AH9
- [42] İbn Abdî'l-Berr, et-Temhtd, XVIII, 79, ayrıca bk. XVIII, 112.
- [43] Müslim, IV, 2050, Nesai, IV, 57; /ön Mâce, I, 32; Müsned, VI, 46, 208
- [44] Tirmizî, rv, 449, yalnız: "Bu hasen garib, sahih bir hadistir" hükmüyle; Müsned, II, 167
- [45] Müslim, IV, 1851, 2050; İbn Hibbân, es-Sahih, XIV, 108; Tirmizî, V, 312; Müsned, V, 121.
- [46] et-Tayâlisi, Müsned, I, 286; el-Hakim, et-Müstedrek, IV, 551; Tirmizî, IV, 483; Müsned, III, 19.
- [47] Bukârî, VI, 2585; İhn Hihbân, es-Salûk, II, 451
- [48] Tayalisi, Müsned, I, 282; Taberani, el-Evsât, III, 220, V, 294 (Alı b. Zeyd, Enesten: "Zannederim Peygamber'den..." tereddütlü ifadesiyle; ayrıca: Mamer b. RSşkl, el-Câm.î\ XI, 117'de: Müşriklerin çocukları cennet ehlinin hizmetçileri olacaktır, anlamında ve Sel-man-ı Farisi'nin sözü olarak; Taberâm, el-Evsat, II, 302 de; bu kadarıyla, Semûra b. Cun-dub'un rivayet ettiği hadis olarak
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/473-481.
- [50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/481-483
- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/483-484.
- [52] O taktirde anlam: "Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler de

görelim" şeklinde olur.

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/484.

[54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/484-485.

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/485-486.

[56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/486.

[57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/487.

[58] Buhârî, II, 916; Müslim, II, 694; Müsned, VI. 332; Ebû Ya'la, Müsned, XIII, 26

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/487.

[59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/487-488.

[60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/488.

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/488.

[62] Nesâî, VI T 279; Beyhakî, ee-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 135.

[63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/489-490.

[64] Muvatta II, 754

[65] Buhârî, II, 907; Tirmizî, IV, 338

[66] Tirmizî'de tesbit edemedik. Hakim, el-Müstedrek, II, 71; Beyhaki, es-Sünenü'l-Küb-râ, VI, 180; el-Azîmâbâdî Aunu'l-Ma-bud, IX, 329

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/490-491.

[67] Buhârî, I, 3, 30; Müslim, III, 1515; Ebû Dâvûd, II, 262; Tirmizî, IV, 179; İbn Mâce, I, 426, II, 1413; Mtisned, I, 43

[68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/491-492.

[69] Mâce, I, 109; EM Dâvûd, el-MerSsU, s. 72

[70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/492-493.

[71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/494.

[72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/494-496.

[73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/496.

[74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/496-497.

[75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/497-498

[76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/498.

[77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/498-499.

[78] Yakın manadaki bir rivayet için bk, el-Azîmâbâdî, Avnu'l-Mâ'kûd, XIII,

155-156

- [79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/499-500.
- [80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/500-501.
- [81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/501-502.
- [82] Çünkü buradaki o zamiri müzekker hır zamirdir.
- [83] Ancak burada zamirin rüzgara ait kabul edilmesi mana bakımından pek uygun görülmemektedir. Çünkü rüzgarın sararmış olarak görülmesi bir anlam ifade etmez.
- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/502-503.
- [85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/503-504.
- [86] İbn Hibbân, Sahih, XI, 430, 431; Hakim, el-Müstedrek, IV, 113; Tirmizî, III, 552; Ebû Dûvûd, III, 282; Nesûî, VII, 252; İbn Mâce, II, 788; Müsned, III, 217.
- [87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/504-505.
- [88] Müslim, IV, 2051; İbn Hibbân, Sahih, VII, 235; Müsned, I, 390, 413, 433, 466...
- [89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/505-506.
- [90] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/506-507.
- [91] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/507-508.
- [92] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/508-509.

LUKMÂN SÛRESİ

1- Boş Sözleri Satın Alanlar:

2- Şarkının Hükümü:

3- Şarkı ile Uğraşmak Sebebiyle Şahitliğin Reddolunacağı ve Olmayacağı Haller:

4- Şarkıcı Cariyelerin Şarkılarını Dinlemenin Hükümü:

5- Boş İşleri Satın Alanların Gayeleri:

1- Bu Tavsiyelerde Bulunan Kimdir ve Ebeveyne İtaatin Sınını:

2- Evladı Üzerindeki Hakları Bakımından Anne ile Baba Arasındaki Fark:

3- Annenin Zorlukları:

4- Süt Emzirme Süresi Olan İki Yılın Gözönünde Bulundurulacağı Yerler:

5- Allah'a ve Anne-Babaya Şükretmek:

6- Anne-Babaya İtaatin Soz konusu Olmayacağı Yerler;

7- Dünyada Anne-Baba ile İyi Geçinmek:

8- Allah'a Dönerlerin Yoluna Uymak:

1- Namazı Dosdoğru Kıl:

2- Musibetlere Sabretmek:

3- Kesin Emirler:

1- İnsanlardan Yüz Çevirmek:

2- İnsanlara Karşı Büyüklenecek:

3- Yeryüzünde Şımarıklıkla ve Büyüklenecek Yürümek:

1- Mutedil Yürümek:

2- Sesi Kısımak:

3- En Kötü Ses:

4- Kötü Bir Sesin Tanıtılması:

5- Yüksek Sesle Konuşup Bağırma Terketmek:

6- Eşegin Sesi:

LUKMÂN SÛRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

İki âyet dışında Mekke'de inmiştir. Katade dedi ki: Bu iki âyetin başı: "Eğer yerde olan bütün ağaçlar kalem olsa..." buyruğundan itibaren bir sonraki âyetin sonuna kadardır. Ibn Abbas ise üç âyet müstesnadır demiştir. Bunların ilki de: "Eğer yerde olan bütün ağaçlar..." âyetidir.

Otuzdört âyet-i kerîmedir,[\[1\]](#)

1. Elif, Lâm, Mîm.
2. Bunlar pek hikmetli Kitabın âyetleridir.
- 3- ihsan edenler için hidayet ve bir rahmettir.
4. Onlar ki; namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve onlar âhirete kesin olarak iman edenlerdir.
5. İşte onlar, Rablerinden bir hidayet üzeredirler ve onlar felah bulanların tâ kendileridir.

"Elif, Lâm, Mîm. Bunlar pek hikmetli Kitabın âyetleridir." Sûrenin başlangıçlarına dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Bunlar" mübtedâ takdiri ile ref ma hail indedir.

"Bunlar"ın yerine; "Bunlar pek hikmetli Kitab'ın âyetleridir" de denilir.

Kitab'tan kasıt, Kur'ân-ı Kerîm'dir. "Hakim" ise son derece sağlam ve muhkem demektir. Herhangi bir gediği ve çelişkisi bulunmayan, tutarsızlığı olmayan demektir. Hikmetli diye açıklandığı gibi, hâkim (hükmeden) diye de açıklanmıştır.

"İhsan edenler İçin hidâyet ve bir rahmettir*" anlamındaki buyruklar hal olarak nasb ile gelmişlerdir. Bu da "İşte size bir mucize olmak üzere Allah'ın dışı devesi" (eiA'raf, 7/73) buyruğunda olduğu gibidir. Medineliler, Ebu Amr, Âsim ve el-Kisâî'nin kıraati bu şekildedir. Hamza ise; "Bir hidayet ve bir rahmettir" diye merfû' okumuştur. Bu da iki şekilde açıklanır, Birincisine göre, mübtedâ takdir edilir, çünkü bu, bir âye-cin başıdır, tkinci açıklamaya göre, bu; "(Jjhj; Bunlar"ın haberidir.

"İhsan et«n" ise; Yüce Allah'ı görüyormuşçasına Allah'a ibadet eden, kendisi: Onu görmese dahi Allah'ın kendisini gördüğünü bilen kigi demektir. İhsan edici kimselerin, İslâm dininde ihsan edicilik durumunda olan kimseler olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "ihsan edici olarak kendisini Allah'a teslim eden... kimseden daha güzel din sahibi kim olabilir?"

(en-Nisâ, 4/125)

"Onlar ki, namazı dosdoğru kılarlar" buyruğu sıfat konumundadır. Bununla birlikte ka'l üzere (önceki buyruklarla ilişkili kabul etmeyerek) ve: Onlar o kimselerdir ki..." anlamında merfû' kabul edilmesi de mümkündür. "Yani" takdiri ile nasb halinde olması da mümkündür. Bu âyet-i kerime ile ondan sonraki âyete dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/3 ile 5. âyetlerin tefsirinde) ve başka yerlerde (mesela el-Mâide, 5/55. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [2]

6. İnsanlardan kimisi (insanları) bilgisizce Allah'ın yolundan saptırmak ve onları bir eğlence edinmek için boş sözleri satın alırlar. İşte onlar İçin horlayıcı bir azab vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [3]

1- Boş Sözleri Satın Alanlar:

"İnsanlardan kimisi... boş sözleri satın alırlar" buyruğundaki; "Kimisi" mübtedâ olarak ref raahallindedir, "Boş sözler"den kasıt ise, İbn Mes'ud, İbn Abbas ve diğerlerinin görüşlerine göre şarkı demektir. en-Neh-has dedi ki: O kitab ve sünnet ile yasaklanmıştır. İfadenin takdiri: Oyalayıcı olanı kim satın alır?" şeklindedir. Yüce Allah'ın: "(O) Kasabaya sor" (Yusuf, 12/82) gibi. Ya da ifadenin takdiri şöyle olabilir: Böyle bir kimse boş sözleri ancak satın alıp da bunlara çokça bedel verdiğiinden dolayı sanki bunları lehv için (boşu boşuna oyalanmak için) satın almış gibidir [4]

Derim ki: İlim adamlarının şarkının mekruh oluşuna ve yasaklandığına dair delil gösterdikleri üç âyet-i kerîmeden birisi budur.

İkinci âyet-i kerîme yüce Allah'ın: "(Üstelik) oynayıp, eğlenirsiniz." (en-Necm, 53/61) buyruğudur. İbn Abbas dedi ki: Burada Hîmyerlülerin lehçesinde şarkı demektir. Mesela; Btze şarkı söyle" demektir. (Ki âyet-İ kerîmedeki lafız ile aynı köktendir).

Üçüncü âyet-i kerîme ise yüce Allah'ın: "Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle yerinden oynat" (ei-İsra, 17/64) buyruğudur. Mücahid dedi ki: Bunlar şarkı ve çalgı aletleridir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-İs-ra Sûresi'nde (17/64. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Tirmizî'nin rivayetine göre Ebu Uname, Kasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu

rivayet etmektedir: "Şarkıcı cariyeleri satmayınız, satın almayınız. Onlara (bu işi) öğretmeyiniz. Böylelerinin ticaretinde de hayır yoktur, onların karşılığında alınacak olan para da haramdır. İşte şu: "İnsanlardan kimisi bilgisizce Allah'ın yolundan saptırmak için boş sözleri satın alırlar" âyeti benzeri hususlar için nazil olmuştur." Ebu İsa (et-Tirmizî) dedi ki: Bu hadis ga-ribtir. Sadece el-Kasım, Ebu Uname yoluyla rivayet edilmiştir. el-Kasım, sika (güvenilir) bir ravidir. Ali b. Yezid ise hadis noktasında zayıf kabul edilmektedir. Bu açıklamayı da Muhammed b. İsmail (el-Buhârî) yapmıştır.^[5]

İbn Aliyye dedi ki: İbn Mes'ud, İbn Abbas ve Cabir b. Abdullah da böylece (bu âyeti) tefsir etmişlerdir. Bu açıklamayı ayrıca Ebu'l-Ferec el-Cevzî, el-Hasen'den, Saïd b. Cübeyr'den, Katade ve en-Nehaî'den de nakletmiştir.

Derim ki: Bu, bu âyet-i kerîme hakkında yapılmış en üstün açıklamalardır. Hatta bu hususta İbn Mes'ud üç defa kendisinden başka ilah olmayan Al-* lah adına yemin ederek bunun şarkı hakkında olduğunu söylemiştir.

Said b. Cübeyr, Ebu's-Sahbâ el-Bekrî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Abdullah b. Mes'ud yüce Allah'ın: "İnsanlardan kimisi... boş sözleri satın alırlar" âyeti hakkında soru sorulunca şöyle demiş: Bu boş sözler, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah adına yemin ederim ki şarkıdır deyip, bu sözlerini üç defa tekrarlamıştır.^[6]

Yine İbn Ömer'den bunun şarkı olduğunu söylediği rivayet edilmiştir. İkrime, Meymun b. Mîhran ve Mekhul de böyle demişlerdir.

Şu'be ve Süfyan'ın, el-Hakem ile Hammad'dan bu ikisi İbrahim'den şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Abdullah b. Mes'ud dedi ki: Şarkı kalpte münafıklığın yeşermesine sebeptir, Mücahid de böyle demiş ve şunları eklemiştir: Âyet-i kerîmede geçen boş söz şarkı ve buna benzer batıl şeyleri dinlemektir.

el-Hasen dedi ki: Boş söz çalgı ve şarkıdır el-Kasım b. Muhammed de dedi ki: Şarkı batıldır, batıl da ateştedir.

İbnu'l-Kasım dedi ki: Ben Malik'e şarkı hakkında soru sordum da şöyle dedi: Yüce Allah: "Artık haktan sonra sapıklıktan başka ne var?" (Yunus, 10/32) diye buyurmaktadır. Peki, o bir hak mıdır?

Buhârî şöyle bir bab başlığı açmıştır: "Herbir lehvin (boş işin) yüce Allah'a itaatten alıkoyduğu takdirde batıl olduğu ve: Arkadaşına gel seninle kumar oynayayım, diyen kimse ile yüce Allah'ın: "İnsanlardan kimisi bilgisizce Allah'ta yolundan saptırmak ve onu bir eğlence edinmek için boş sözleri satın alırlar" buyruğuna dair bir bab.^[7]

Buhârî'nin (Allah'a itaatten alıkoyduğu takdirde) kaydı yüce Allah'ın: "Allah'ın yolundan saptırmak için" buyruğundan ilham alınarak belirtilmiştir.

Yine ei-Hasen'den nakledildiğine göre "boş söz (lehu'l-hadis)" küfür ve şirk demektir. Bazıları ise, batıl ehli ve oyun peşinde olanların kendisiyle oyalanıp, vakit geçirdiği sözler diye yorumlamışlardır.

Denildiğine göre; âyet-i kerîme en-Nadr b. el-Hâris hakkında nazil olmuştur. Çünkü o Rüstem ve İsfendiyar gibi kimselere ait Acem (İranlı)lanh ki-tablannı satın almıştı. en-Nadr, Mekke'de oturur, Kureyşliler: Muhammed böyle dedi, dediler mi, o da buna güler ve kendilerine Pers hükümdarlarının başından geçen olayları anlatır ve şöyle dermiş: Benim bu anlattıklarım Muham-med'in sözlerinden daha güzeldir. Bunları el-Ferra, d-Kelbî ve başkaları nakle tmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre; en-Nadr şarkıcı cariyeler satın alır ve müslü-man olmak isteyen bir kişiyi buldu mu mutlaka bu şarkıcı cariye ile birlikte o kimsenin yanına gider ve ona: Yedir, içir ve şarkı söyle derdi. Sonra da şunları söylerdi: İşte bu Muhammed'in seni kendisine davet ettiği namazdan, oruçtan ve onun önünde fedakarlık edip çarpışmandan daha iyidir, Bu ve birinci görüşe göre satın almanın mahiyeti açıkça anlaşılmaktadır.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Bu âyet-i kerîmede satın almak bir istia redir. Kureyşlilerin sohbetlerindeki konuşmaları İslâm ile oyalanmaları, söze dalmaları ve kendilerini batıla kaptırıp, gitmeleridir.

İbn Atiyye dedi ki: Buna göre yapılması gereken işi terkedip, bu münker-leri işlemek, onları satın almak demek olur. Yüce Allah'ın: "İşte onlar hidayet karşılığında sapıklığı satın almış olanlardır" (el-Bakara, 2/16) buyruğunda olduğu gibi. Yani onlar imanı verip, karşılığında küfrü satın almışlar. Bu da onların imanı küfre değiştirmelerini ve küfre tercih etmelerini ifade eder. Mutarrif dedi ki: Boş sözün satın alınması, onun çağrısının kabul edilmesi demektir. Katade: Belki de bu hususta herhangi bir mal harcamaz; fakat onu dinlemek, onu satın almak demektir, diye açıklamıştır.

Derim ki: Birinci görüş bu hususta yapılmış açıklamaların en uygun olanıdır. Çünkü bu hususta hem merfu bir hadis vardır, hem de aynı konuda as-hab ile tabiinden gelmiş görüşler bulunmaktadır.

es-Salebî ile el-Vahidî az önce zikrettiğimiz Ebu Uname hadisinde şunları da kaydetmektedirler: "...Bir adam yüksek sesle şarkı söyleyecek oldu mu, mutlaka Allah onun üzerine iki şeytan gönderir. Bunlardan birisi bu omuzu üzerinde, diğeri de öteki omuzu üzerinde (oturur) ve kendisi susuncaya kadar bu iki şeytan ayaklarını vurmaya devam eder dururlar. "[8]

Tirmizî ve başkaları da Enes ve başkalarının rivayetine göre Peygamber (sav)

şöyle buyurmuştur: "İki ses vardır ki, lanete uğramıştır ve günahkârdırlar. Ben o iki sesi de yasaklıyorum: Biri zurna ile nağme ve sevinç esnasında şeytanın sesi ve musibet esnasındaki bir sarsıntı ile yanaklara vurup yakalan yırtmak halinde (feryad, ağıt) sesi."[\[9\]](#)

Cafer b. Muhammed babasından, o dedesinden, o Ali (selam ona)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Ben zurnaları (çalgı âletlerini) kırmakla gönderildim." Bu hadisi Ebu Talib el-Gaylanî rivayet etmiştir. [\[10\]](#)

İbn Buşra'nm, İkrime'den, onun İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ben zurna ve davulları kırıp dökmek ile gönderildim." [\[11\]](#)

Tirmizî'nin de rivayet ettiğine göre Ali (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Ümmetim on beş hasleti işleyecek oldu mu artık bela gelip, onları bulur... Ümmetim şarkıcı cariyeler ve çalgı aletleri edindiği vakit,,"[\[12\]](#)
Ebu Hureyre yoluyla gelen hadiste de; "Çalgıcı cariyeler ile çalgı aletleri ortaya çıktığı vakit"[\[13\]](#) denilmektedir.

İbnu'l-Mübarek, Malik b. Enes'ten, o Muhammed b. el-Münkedir'den, o En es b. Malik'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Kim bir şarkıcı kadını dinlemek için oturacak olursa, kıyamet gününde kulaklarına kurşun dökülecektir."[\[14\]](#)

Esed b. Musa, Abdu'l-A2iz b. Ebi Seleme'den, o Muhammed b. el-Münkedir'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bize ulaştığına göre yüce Allah kıyamet gününde şöyle buyuracaktır: " Nerede kendilerini ve kulaklarını boş sözlerden ve şeytanların zurnalarından uzak tutan kullarım? Onları misk bahçelerine yerleştirin ve kendilerine Benim rızamı onların üzerine yağdırdığım, haber verin."[\[15\]](#)

İbn Vehb, Malik'ten, o Muhammed b. el-Münkedir'den bunun bir benzerini rivayet etmektedir. Ayrıca "miskten bahçeler" ifadesinden sonra şöyle demektedir: Sonra da meleklerle şöyle der; "Onlara Bana hamdi, şükrü ve senayı işittiriniz. Kendilerine, kendileri için herhangi bir korku bulunmadığını ve onların üzülmeceklerini haber veriniz."[\[16\]](#)

Bu man'a Ebu Musa el-Eş'arî'den merfu olarak da rivayet edilmiş ve buna göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim bir şarkı sesine kulak verip dinleyecek olursa, ona ruhanilerin sesini işitmeye izin verilmez." Ruhaniler kimlerdir, ey Allah'ın Rasûlü? denilince, şöyle buyurdu: "Bunlar cennet ehlinin

okuyucularıdır." Bu hadisi Tirmizi el-Hakim Ebu Abdillah, Nevâdi-ru'l-Usul adlı eserinde rivayet etmiştir.^[17] Biz "et-Tezkire" adlı eserimizde bunun benzerleri ile birlikte şunu da zikrettik: "Kim dünyada şarab içecek olursa, âhirette onu inmeyecektir.^[18] Kim dünyada ipek giyerse, âhirette onu giymeyecektir" ve buna benzer daha başka rivayetler. Bütün bunlar orada açıkladığımız üzere mana itibariyle sahih rivayetlerdir.

Mekhul'un rivayetine göre Âişe (r.anha) şöyle demiştir: Rasûkîllah (sav) buyurdu ki: "Her kim öldüğünde yanında şarkıcı bir cariye bulunuyor ise, onun cenaze namazını kılmayınız."^[19]

İşte bu ve daha başka rivayetler sebebiyle ilim adamları, şarkının haram olduğunu söylemişlerdir ki; bu da bir sonraki başlığımızın konusunu teşkil etmektedir, ^[20]

2- Şarkının Hükümü:

İlim adamlarının haram olduğunu söyledikleri şarkı bu hususta meşhur olanların alışageldikleri, nefisleri harekete getiren, hevâ ve kadınlara şevk arzularını uyandıran, yerinde duranı harekete getirip, saklı olanı ortaya çıkartan hayasızca ifadelerdir. Bu tür ifadeler eğer kadınları sözkonusu eden, güzelliklerini anlatan şiirler halinde olup sarakan söz ediyor, haramları sözkonusu ediyorsa, bunun haram olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Çünkü boş söz ve yerümiş olan şarkıcılığın bu olduğu hususunda ittifak vardır.

Sözü geçen bu sakıncalardan uzak ifadelerin yer aldığı nağmelere gelince, sevinç zamanlarında bunun az miktarda olanı caizdir. Düğün, bayram, zor işlere karşı gayrete getirmek gibi haller böyledir. Hendeğin kazılması esnasında söylenen ezgilerle, Enceşe ile Seleme b. el-Ekva'nın ezgileri bu kabildendir. Günümüzde sufilerin bidat olarak ortaya çıkardıkları kaval, tef, vurmali sazlar ve telli sazlardan oluşan çeşitli şarkı ve çalgı aletlerini dinleme tiryakiliğine gelince; bu haram bir şeydir,

İbnu'l-Arabî der ki: Savaş davulu çalmakta bir mahzur yoktur. Çünkü bu nefislere sebat, düşmanlara korku verir. Çoban kavalları (yaraa) hususunda ise görüş ayrılığı vardır. Zilsiz tef ise mubahtır. el-Cevherî dedi ki: Çobanın çaldığı kamıştan kavalı Araplar heyraa da derler, yaraa da derler. el-Kuşey-rî dedi ki: Peygamber (sav)'in Medine'ye girdiği gün önünde tef vurulmuş. Ebubekîr bunu önlemek isteyince, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Onları bırak ey Ebubekîr! Ta ki yahudiler bizim dinimizin geniş olduğunu bilsinler." Bu kızlar

teflere vuruyor ve bu arada:

"Biz kızlarıyız Neccaroğulların,

Muhammed en güzelidir komşuların" diyorlardı.

Nikâh (düğün) de davulun def gibi olduğu söylenmiştir. Nikâhın ilanını yaygınlaştıran sair aletlerin de güzel sözlerle ve çirkin ifadeler taşımayan güftelerle birlikte kullanılması da caizdir. [\[21\]](#)

3- Şarkı ile Uğraşmak Sebebiyle Şahitliğin Reddolunacağı ve Olmayacağı Haller:

Sürekli olarak şarkı ile uğraşmak, şahitliğin reddolunmasına sebep teşkil eden bir sefihliktir. Eğer bu devamlı surette değil ise, şahitliğin reddolunmasına sebep değildir. İshak b. İsa et-Tabba' dedi ki: Ben Malik b. Enes'e Me-dinelilerin şarkıcılığa ne kadar ruhsat verdiklerine dair soru sordum. O da: Bizim bulunduğumuz yerde bu işi ancak fasıklar yapar, diye cevap verdi.

Ebu't-Tayyib Tahir b. Abdullah et-Taberî de şöyle demektedir: Malik b. Enes'e gelince, o şarkı söylemeyi ve onu dinlemeyi yasaklamış ve şöyle demiştir: Bir kimse bîr cariye satın alır da onun şarkıcı olduğunu görürse, ayb (kusur) dolayısıyla onu geri çevirmek hakkına sahiptir. Diğer Medineti ilim adamlarının görüşü de budur. Ancak Zekeriya es-Sacî'nin İbrahim b. Sa'd'dan, naklettiğine göre o, bu hususta bir sakınca görmüyormuş.

İbn Huveyzîmendad dedi ki: İmam Malik'e gelince, ondan nakledildiğine göre o bu işi bilen birisi İdi ve onun kabul ettiği görüş, bu işin haram olduğu doğrultusunda idi. Ondan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben genç bir delikanlı iken bu sanatı öğrendim. Annem bana: Oğulcağızım dedi. Bu sanata yüzü güzel olanlar uygun düşer, sen ise böyle değilsin. Bunun yerine git, dini ilimleri tahsil etmeye bak. Ben de Rabia'nın sohbetinde bulundum ve yüce Allah bunda büyük bir hayır takdir etti.

Ebu't-Tayyib et-Taberî dedi ki: Ebu Hanife'nin mezhebinde ise o, nebiz içmeyi mubah kılmakla birlikte, şarkıcılığı mekruh görür ve şarkı dinlemeyi günahlardan sayardı. Diğer Kufeîlerin görüşü de böyledir. İbrahim, eş-Şa'bî, Hammad, es-Sevrî ve diğerleri gibi. Bu hususta onlar arasında herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Aynı şekilde bu işin mekruh olup bunun men olunacağı hususunda Basrah ilim adamları arasında da görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Ancak Ubeydullah b. Hasen el-Anberî'den rivayet edildiğine göre o, bunda bir sakınca görmezmiş.

(Ebu't-Tayyib devamlı) dedi ki: Safînin bu husustaki görüşüne gelince, o şöyle

demiştir: Şarkı batıla benzer bir mekruhtur. Kim bu işi çokça yaparsa, o kimse sefihtir ve bundan dolayı şahitliği reddedilir.

Ebu'l-Ferac el-Cevzî mezhebinin İmamı Ahmed b. Hambel'den üç rivayet zikretmektedir: Mezhebimize mensub ilim adamları Ebubekir el-Haljal ile arkadaşı Abdu'l-Aziz'den şarkının mubah olduğunu zikretmişler ve onlar bununla kendi dönemlerinde bulunan kasideler ve zühde teşvik edici şiirlere işaret etmişlerdir. İmam Ahmed'in mekruh görmediğine dair rivayetler bu şekilde yorumlanır. Kendisine ölen bir adamın geriye bir çocuk ve şarkı söyleyen bir cariyeye bırakarak bu çocuğun şarkıcı cariye'nin satılmasına ihtiyaç duyması halinde durumun ne olacağına dair sorulan soruya verdiği şu cevap delil teşkil etmektedir: Böyle bir cariyeye şarkıcı diye değil, vasıfsız diye satılır. Ona: Ama o (bu haliyle) otuzbin eder fakat vasıfsız diye satılacak olursa ancak yirmibin eder denilince o da: Ancak vasıfsız diye satılabilir demiştir. Ebu'l-Ferac dedi ki: Ahmed'in bunu söylemesinin sebebi şudur: Çünkü böyle bir şarkıcı cariyeye zühd kasidelerini nağmeli söylemiyordu. Aksine o aşk duygularını harekete getiren, neşelendirin güfteleri şarkı olarak söylüyordu.

İşte bu, şarkının sakıncalı olduğuna bir delildir. Zira sakıncalı olmasaydı, yetimin aleyhine bir mali zararın kabulü caiz olamazdı. İşte bu da Ebu Tal-ha'nın Peygamber (sav)'a: Benim yanımda yetimlere ait bir şarap vardır, demesine; Peygamber'in de ona: "O şarabı dök" diye cevap vermesine benzemektedir. Şayet bu şarabın yetimlerin menfaatine kullanılması caiz olsaydı, elbetteki yetimlerin mallarının boşa dökülmesi emrini vermezdi.

et-Taberî dedi ki: Çeşitli bölgelerdeki ilim adamlarının icma ile şarkı mekruhtur ve ondan alıkonulur. Bu hususta İbrahim b. Sa'd ve Ubeydullah el-An-berî cemaate muhalefet etmişlerdir. Rasûlullah (sav) ise şöyle buyurmuştur: "Sizler en büyük kalabalığa uymaya bakınız."[\[22\]](#) "Her kim cemaatten ayrılacak olursa bir cahiliye ölümüyle ölür."[\[23\]](#)

Ebu'l-Feîac dedi ki: Bizim mezhebimize mensub el-Kaffal Şarkıcı ve rakkasın şahitliği kabul olunmaz, demiştir.

Derim ki: Bu hususun caiz olmadığı böylelikle sabit olduğuna göre; bunun için ücret almak da caiz değildir. Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr ise şarkıcılık karşılığında ücret almanın haram olduğu hususunda icma bulunduğunu iddia etmektedir. Buna dair açıklamalar daha Önce el-En'âm Sûresi'nde: "Gay-bm anahtarları O'nun yanındadır" buyruğu açıklanırken (el-En'am, 56/59. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bu kadar açıklama da yeterlidir. [\[24\]](#)

4- Şarkıcı Cariyelerin Şarkılarını Dinlemenin Hükümü:

Kadı Ebubekr b. el-Arabî dedi ki: Şarkıcı cariyeleri dinlemeye gelince, kişinin kendi üz cariyesinin şarkılarını dinlemesi caizdir. Çünkü böyle bir cariyenin ne zahirînden, ne batınından ona haram olan bir tarafı yoktur. Onun sesinden lezzet alması nasıl yasaklanabilir? Ancak kadınların erkeklerin önünde açılması, mahremiyet perdelerinin kaldırılması ve kötü sözlerin işitilmesi ise caiz değildir. Şayet bu sınırlar çiğnenip helal olmayacak işler yapılırsa, caiz olmayan şeyler işlenirse, o takdirde böyle bir iş başından beri yasaklanır ve kökünden sökölüp atılır,

Ebu't-Tayyib et-Taberî der ki: Mahrem olmayan bir kadından şarkı dinlemeye gelince; Şafî mezhebine mensub ilim adamları caiz değildir, demişlerdir. Bu kadın ister hür olsun, İsterse köle farketmez. Şafî de şöyle demektedir: Cariyesi bulunan bir kimse şarkı dinletmek için başkalarını toplayacak olursa, bu kimse bir sefihtir, onun şahitliği reddedilir. Daha sonra böyle birisi hakkındaki sözlerini daha da ağırlaştırarak: Böyle bir iş deyyusluktur, demiştir. Böyle bir cariyeye sahip olan kimseyi sefih kabul etmesi, insanları batıla davet etmiş olmasından ötürüdür, İnsanları batıla davet eden bir kimse ise sefih demektir. [\[25\]](#)

5- Boş İşleri Satın Alanların Gayeleri:

"Allah'ın yolundan saptırmak... İçin" buyruğunda yer alan; "Saptırmak için" lafzı genellikle "ye" ötreli olarak okunmuştur. Başkalarını hidayete giden yoldan saptırmak için, demektir. Bir kimse başkasını da saptıracak olursa, kendisi de sapmış olur.

İbn Kesir, İbn Muhaysın, Humeyd, Ebu Amr, Ruveys ve İbn Ebi İshak ise lazım fiil olarak "ye" harfini üstün okumuşlardır ki, "bizzat kendisi sapsın diye" anlamına gelir.

"Ve onları bir eğlence edinmek için" anlamındaki buyruğun; "Onları edinmek için" lafzını Medineliler, Ebu Amr ve Âsim "kimisi... satın alır" buyruğuna atfederek ref ile okumuşlardır. Bununla birlikte böyle bir okuyuşa göre bu fiil, müste'nef (yeni bir cümle) de olabilir.

el-A'meş, Hamza ve el-Kisaî ise bunu: "Saptırmak... için" lafzına atfederek nasb ile okumuştur. Her iki şekle göre de: "Bilgisizce" buyruğu üzerinde vakıf güzel olmaz. Vakıf: "eğlence edinmek" lafzı üzerinde yapılır.

"Onları edinmek İçin" buyruğunda zamir âyetlere aittir. Bu zamirin "Allah'ın yohTna ait olması da mümkündür. Çünkü "yol (anlamındaki; sebil)" kelimesi

müennes de, müzekker de kullanılabilir.

"İşte onlar İçin horlayıcı" yani onları küçültücü, son derece çetirbir azab vardır." Şair şöyle demektedir:

"Sen gidip hristiyanlara korku ile sığındın,

Salib (hac) son derece hor kılıcı azab ile karşılaştıktan sonra." [26]

7. Okimseye âyetlerimiz okunduğu zaman güya iki kulağı sağırmış da bunları işitmemiş gibi büyükenerek yüz çevirir. Sen ona çok acıklı bir azabı müjdele!

"O kimseye âyetlerimiz" yani Kur'ân-L kerîm kunduğu zaman güya iki kulağı sağırmış da" sanki kulakları ağır ve sağır imiş de "bunları işitmemiş gibi büyükenerek yüz çevirir." Buna dair açıklamalar daha önceden (el-En'âm, 6/25. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Sen ona çok acıklı bir azabı müjdele!" Bu buyruğa dair açıklamalar daha Önceden geçmiş bulunmaktadır [27]

8. Muhakkak iman edip salih ameller işleyenler için Naîm cennetleri vardır.

9- Onlar orada ebedi kalıcıdırlar. Bu, Allah'ın hak vaadidir. O, Azizdir, Hakîmdir.

"Muhakkak İman edip salih ameller İşleyenler İçin Naim cennetleri vardır." Yüce Allah kâfirlerin azabını sözkonusu ettikten sonra mü'mini erin maz-har olacakları nimetleri sözkonusu etmektedir.

"Onlar orada ebedi" devamlı, temelli "kalıcıdırlar. Bu Allah'ın hak vaadidir." Yüce Allah onlara bunu hak olarak vaadetmiştir ve bu vaadinden cayması sözkonusu değildir,

"O, Azizdir, Hakimdir." Buna dair açıklamalar da daha önceden (el-Ba-kara, 2/32. âyet ve 129. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [28]

10. O, gökleri, onları gördüğünüz şekilde, direksiz yarattı. Sizi sallamasın dîye yere de yüksek ve sabit dağlar koydu. Orada her canlıdan yaydı. Gökten de bir su İndirip orada her türden güzel bitkiler bitirdik.

11. Bunlar Allah'ın yarattığıdır. Haydi O'ndan başkasının ne yarattığını gösterin bana. Hayır, zalimler apaçık bir sapıklık içindedir.

"O, gökleri, onları gördüğünüz şekilde, direksiz yarattı" buyruğunda yer alan:

"Onları gördüğünüz" buyruğu "direk" lafzına sıfat olmak üzere cer mahallindedir. Buna göre görülmemekle birlikte direklerin var ol-ması mümkündür. Diğer taraftan "gÖkler"den hal olarak nasb mahallinde de olması mümkündür. O takdirde hiçbir şekilde direklerin varlığından sözedİ-lemez.

en-Nehhâs dedi ki: Ben Ali b. Süleyman'ı şöyle derken dinledim: Evla olan "gördüğünüz" anlamındaki lafzın müste'nef (yeni bir başlangıç) olması ve ortada herhangi bir direğin bulunmamasıdır. Bu açıklamayı Mekî yapmıştır. Bu durumda "direksiz" anlamındaki lafızda ifade tamam olmaktadır. Bu âyet-i kerîmeye dair açıklamalar daha önceden er-Ra'd Sûresi'nde (13/2. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Sizi sallamasın diye yere de yüksek ve sabit dağlar koydu" buyruğundaki: "Sallamasın diye" buyruğu nasb mahallindedir. Sizi sallamasını istemediğimizden ötürü, demektir. Kufeliler ise bunu; "Sallamasın diye" takdiriyle kabul etmektedirler[29]

"Orada her canlıdan yaydı. Gökten de yağmur indirip orada her türden güzel bitkiler bitirdik" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas'ın, güzel olan her bir renkten bitirdik, diye açıklaması nakledilmiştir. eş-Şa'bî maksadın, insanlar olduğu kanaatine sahip olup böylece yorumlamıştır, Çünkü insanlar yerden yaratılmışlardır. O şöyle demiştir: İnsanlar arasından cennete giden kimse, güzel bitki demektir. Onlardan cehennem ateşine gidecek olan kimse de adi ve bayağı kimse demektir. Bir başkası ise bunu nutfenin toprak-tan yaratılmış olduğu şeklinde yorumlamıştır. Kur'ân'ın zahiri de buna delâlet etmektedir.

"Bunlar Allah'ın yarattığıdır" buyruğu mübtedâ ve haberdur. Burada: "Yaratık" anlamındadır. Yani sizin görmekte olduğunuz şeylerden olup sözünü ettiğimiz bütün bunlar; "Allah'ın yarattığı" yani Allah tarafından herhangi bir ortağı bulunmaksızın yaratılmıştır. O halde ey müşrikler topluluğu "haydi, O'ndan başkasının" putların, heykellerin "ne yarattığını gösterin bana! Hayır, zalimler" yani müşrikler "apaçık bir sapıklık" apaçık bir hüsrân "içindedir."

"Ne yarattığını" anlamındaki buyrukta yer alan: "Ne" soru anlamında olup, mübtedâ olarak ref mahallindedir. ise dışıJO anlamında olup onun haberdur. Yarattı" lafzı ise hazfedilmiş bir "he" zamiri üzerinde (zamiri meful kılmak suretiyle) amel etmiştir.

Bunun da takdiri: O'ndan başkalarının neyi yaratmış olduklarını bana gösterin" şeklindedir. Cümle "bana gösterin" anlamındaki fiil ile nasb mahallindedir. "Yarattı" anlamındaki fiil ile birlikte "he" zamiri gizli olup; aittir. O halde O'nun dışındaki kimselerin yaratmış oldukları şeyleri bana gösterin" demektir. İşte bu görüşü kabul edenlere göre: "Sen ne öğrendin? Nahiv mi yoksa şiir mi?" denilir.

Bununla birlikte: 'ın "Bana gösterin" ile nasb mahallinde ve; 'in zaid olması da mümkündür. Bu görüşe göre İse (merfu olarak değil de) nasb ile: "Ne öğrendin? Nahvi mi, yoksa şiiri mi?" denilir. [\[30\]](#)

12. Andolsun Biz, Lukman'a hikmeti verdik; "Allah'a şükret" diye (emrettik). Kim şükrederse ancak kendisi için şükreder. Kim de nankörlük ederse, muhakkak Allah muhtaç değildir, hamde layık olandır.

"Andolsun Biz, Lukman'a hikmeti verdik" buyruğunda (biri Lukman, diğeri hikmet olmak üzere) iki mef ul vardır. "Lukman" kelimesinin munsarîf olmayışının sebebi, sonunda zaid "elif ve "nun" bulunmasıdır. O bakımdan müennesi fu'lâ vezninde gelen "fu'lân" veznindeki kelimelere benzemektedir. Bu gibi kelimeler ise marife (belirtili) oldukları takdirde munsarîf olmazlar. Çünkü bu, ikinci bir ağırlık olur. Nekre olmaları halinde munsarîf olmaları ise iki ağırlıktan birisinin ortadan kalkmış olmasıdır. Bu açıklamayı en-Nehhâs yapmıştır.

Lukman'ın babasının adı Bâûrâ, onun Nâhûr, onun Tareh'dir ki, bu da İbrahim'in babası Âzer'dir. Nesebini Muhammed b. İshak böylece vermektedir.

Nesebinin Lukman babası Anka, babası Serûr olduğu da söylenmiştir. O Eyle ahalisinden Nuyalıdır. Bunu da es-Süheylî zikretmiştir.

Vehb dedi ki; Lukman, Eyyub'un kızkardeşinin oğlu idi, Mukatil de şöyle demektedir; Lukman'ın, Eyyub'un teyzesinin oğlu olduğu zikredilir.

ez-Zemahşerî de şüye demiştir: Lukman'ın babasının adı Bâûrâ olup Eyyub'un kızkardeşinin oğlu ya da teyzesinin oğludur. Âzer'in çocuklarından olduğu da söylenmiştir. Bin yıl bir süre kadar yaşamış, Dâvûd (a.s) ona yetişmiş ve ondan ilim öğrenmiştir. Dâvûd (a.s)'ın peygamber olarak gönderilmesinden önce fetva verirdi. Ancak ona peygamberlik verilince, fetva vermeyi kesti. Kendisine bu husus hatırlatılınca bu sefer: Bu konuda benim fetvama ihtiyaç kalmayıp yükümlülükten kurtarılmış olduğuma göre; ben böyle bir şeyi nasıl kabul etmem, demiştir.

el-Vaki dî der ki: Lukman, İsrail oğulları arasında hakimlik yapardı. Said b. el-Müseyyeb de şöyle demiştir: Lukman, Mısır siyahilerinden, kalın dudaklı, siyahi bir kişi idi. Yüce Allah ona hikmeti vermiş, ancak peygamberlik vermemiştir. Te'vil alimlerinin çoğunluğu onun Allah'ın veli bir kulu olup peygamber olmadığı şeklindeki bu görüşü benimsemişlerdir.

İkrime ve eş-Şa'bî onun peygamber olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe göre burada "hikmet'ten kasıt, peygamberlik olur. Doğrusu ise onun yüce Allah'ın

öğrettiği hikmet dolayısıyla hakîm bir adam olduğudur.

Hikmet ise itikadî konularda dinde fakihlikte (bilgi sahibi olmakta) ve aklî hususlarda doğruluk demektir. İsrailoğulları arasında hakimlik yapardı. Siyah tenli, ayakları çatlak ve kalın dudaklı yani dudakları büyük bir kişi idi. Bu açıklamayı da İbn Abbas ve başkaları yapmışlardır.

İbn Ömer yoluyla gelen hadiste o şöyle demiştir: Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Lukman bir peygamber değildi. Fakat o çokça tefekkür eden, oldukça güzel bir yakın (kesin inanç) sahibi bir kimse idi. Yüce Allah'ı sevmiştir, Allah da onu sevmiş, bu bakımdan ona hikmeti lütfetmişti. Onu hak İle hükmeden bir halife olmak hususunda da muhayyer bırakmıştı. O da şöyle demiştir: Rabbim, eğer sen beni muhayyer bırakıyor isen, ben esenlikte olmayı kabul eder ve belayı terk ederim. Eğer benden kat'î olarak halife olmamı istiyor İsen, bunu da dinleyip itaat ederim. Çünkü Sen beni o zaman koruyacaksın." Bunu İbn Atiyye zikretmektedir.

es-Sa'lebî ayrıca şunu ilave etmektedir: Melekler ona kendilerini görmek-sizin şu şekilde seslendiler: Neden (kabul etmedin) ey Lukman? Şu cevabı verdi: Çünkü hakim (yönetici) olan kimse en zorlu ve en bulanık bir konumdadır. Her yerden zalim onun yanına gelir. Eğer Allah tarafından ona yardım olunursa, kurtulması muhakkak ki umulur. Fakat hata edecek olursa, bu sefer cennet yolunu şaşırmış olur. Dünyada zelil olan bir kimsenin bu hali, şerefli bir kimse olmasından hayırlıdır. Dünyayı âhirete tercih eden bir kimseyi dünya kabul etmeyeceği gibi, âhiretten de bir nasib almaz. Melekler onun bu mantığının güzelliğinden hoşlandılar. Derken bir uykuya daldı, ona hikmet verildi. O uyandığında bu hikmet ile konuşuyor idi.

Ondan sonra Davud'a seslenildi. Dâvûd bu işi yani halifeliği kabul etti ve Lukman'ın koştuğu şartları o koşmadı. O bakımdan Dâvûd birden çok hata yaptı. Bütün bunları da yüce Allah affediyordu.

Lukman sahib olduğu hikmetiyle Davud'a vezirlik yapıyordu. Dâvûd ona: Ne mutlu sana ey Lukman! Sana hikmet verildi ve senden bela uzaklaştırıldı,, dedi.

Davud'a ise halifelik verilmiş, fakat belâ ve fitnelerle sımanmıştı.

Katade dedi ki: Yüce Allah Lukman'ı peygamberlik ile hikmet arasında muhayyer bıraktı, o hikmeti peygamberliğe tercih etti. Cebrael (a.s) kendisine uykuda olduğu bir sırada geldi ve üzerine hikmeti saçtı. Sabahı ettiğinde o hikmet gereği konuşuyor idi. Kendisine; Rabbin seni muhayyer bırakmışken, sen nasıl olur da hikmeti peygamberliğe tercih ettin, diye soruldu. Bunun üzerine o şöyle dedi: Eğer kat'î bir hüküm olarak bana peygamberlik gönderilmiş olsaydı, bu hususta Allah'tan bana yardımcı olmasını ümit ederdim, fakat o beni

muhayyer bırakınca peygamberliği yerine getirememekten, zaafa düşmekten korkardım. Bundan dolayı hikmet benim için daha sevimli bir şey göründü.

Mesleğinin ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Onun terzi olduğu söylenmiştir. Bu Said b. el-Müseyyeb'in görüşüdür. Said siyah bir adama şöyle demiş Siyah olduğun için üzülme. Çünkü insanların hayırlılarından olan üç kişi de siyahtı. Bilal, Ömer'in azadlısı Mihca' ve Lukman.

Hergün efendisi için bir demet odun topladığı da söylenmiştir. Kendisine bakan bir adama şöyle demiş: Benim dudakları kalın birisi olduğumu görüyorsan dahi şunu bil ki, o iki dudağımın arasından ince sözler çıkar. Benim siyah olduğuma bakma, kalbim beyazdır.

Çoban olduğu da söylenmiştir. Çobanlıktan önce tanımış olduğu bir adam kendisini görmüş ve ona şöyle demiş: Sen filanoğullannın kölesi değil misin? Evet demiş. Peki, seni gördüğüm bu seviyeye ulaştıran ne oldu? diye sorunca, o da: Allah'ın kaderi, emaneti eda edişim, doğru söz söyleyişim ve bana fayda vermeyen şeyleri terkedişimdir, diye cevap vermiştir. Bunu da Abdu'r-Rahman b. Zeyd b. Cabir söylemiştir.

Halid er-Rabaî dedi ki: Lukman marangoz idi. Efendisi ona: Bana bir koyun kes ve o koyunun en hoş olan iki lokmasını getir, demiş. Ona dil ve kalbini götürmüş. Ona: Peki bu koyunda bu ikisinden daha hoş bir şey yok muydu? diye sormuş. Lukman cevap vermeyip susmuş. Daha sonra efendisi ona bir koyun daha kesmesini emretmiş ve bu sefer ona: Bu koyunun en kötü İki lokmacık yerini getir, demiş. Bu sefer yine dil ile kalbini getirince, efendisi ona şöyle demiş: Sana en hoş iki lokmalık etlerini getirmeni istedim, sen bana dilini ve kalbini getirdin. Yine ben sana bu koyundaki en kötü şeyleri getirmeni istedim, dilini ve kalbini getirdin. Lukman şu cevabı vermiş; Bunlar iyi ve güzel oldukları takdirde bu ikisinden daha hoş bir şey olmaz. Kötü oldukları takdirde de bu ikisinden kötüsü olmaz.

Derim ki: Bu anlamda birden çok merfu hadis varid olmuştur. Bunlardan birisi Peygamber (sav)'ın şu hadisidir: "Şunu biliniz ki; gerçekten vücudda bir çiğnemlik et vardır. O düzeldi mi bütün vücut düzelir, o bozuldu mu vücudun tamamı bozulur. Şunu bilin ki o kalbur." [31]

Dil ile ilgili pek çok sahih ve meşhur rivayet gelmiştir ki, bunlardan birisi Peygamber (sav)'ın şu hadisidir: "Her kimi yüce Allah iki şeyin şerrinden korursa, cennete girer. Bunlar iki çenesinin arasındaki ile iki bacağıının arasındakiidir..." [32]

Lukman'ın hikmetleri pek çoktur. İşte bunlar ondan rivayet edilmiş olanların bir kısmıdır. Yine ona: En kötü insan hangisidir? diye sorulmuş, şöyle demiş:

İnsanların kötülük işlerken kendisini görmelerine aldırış etmeyen kişidir.

Derim ki: Bu da mana itibariyle merfu bir hadistir. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin tümü esenliktedir. Açık seçik yapanlar müstesna. Hiç şüphesiz kişinin geceleyin bir iş yapıp da sabah olduğunda Allah kendisini setretmiş iken: Ey filan ben dün şu şu işi yaptım, demesi de açık açık iş yapmak türündendir, Halbuki geceleyin Rabbi onu setretmişken, o sabah olunca Allah'ın üzerindeki örtüsünü açmış olur." [33] Bu hadisi Ebu Hureyre rivayet etmiş olup Buhârî kaydetmiştir.

Vehb b. Münebbih dedi ki: Ben Lukman'ın hikmetlerinden onbin konudan daha ağır basacak şeyler okudum. Rivayet edildiğine göre Dâvûd (a.s)'ın huzuruna girmiş. O sırada Dâvûd zırh örüyormuş. Yüce Allah demiri onun için çamur gibi yumuşatmıştı. Ona soru sormak istemiş, fakat hikmet ona yetişerek susmuş. Dâvûd zırhı bitirince giyinmiş ve: Sen ne güzel bir savaş el-bisesisin! demiş. Lukman da: Susmak bir hikmettir, fakat bunun gereğini yerine getiren pek azdır. Bunun üzerine Dâvûd ona: Sana hakîm denilmesi gerçekten yerinde imiş, diye cevap vermiş.

"Allah'a şükret diye* buyruğu ile ilgili iki takdir söz konusudur. Bunlardan birincisine göre: " Diye"nin "yani" anlamında tefsir edici olduğudur. Bu da biz ona şükret dedik, demek olur. İkinci görüşe göre ise nasb mahallinde olup, fiil onun sılasına dahildir. Sibeveyh'in: "Ben ona kalk diye yazdım" şeklindeki naklinde olduğu gibi. Ancak ona göre böyle bir açıklamanın doğruluğu uzak bir ihtimaldir.

ez-Zeccâc da şöyle demektedir: Buyruğun anlamı şöyledir: Andolsun Biz Lukman'a yüce Allah'a şükretmesi için hikmeti verdik.

Bir diğer açıklamaya göre; "Yüce Allah'a şükret diye (hikmeti verdik) o da şükretti. Bundan dolayı o bize Şükretmek suretiyle hakîm bir kimse oldu" takdirindedir.

Yüce Allah'a şükretmek; vermiş olduğu emirlerde O'na itaat etmektir. Şükrün gerek sözlük, gerek mana itibariyle gerçek mahiyetine dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/52. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Kim şükrederse ancak kendisi İçin şükreder." Yani kim yüce Allah'a itaat ederse, ancak kendisi için amelde bulunmuş olur. Çünkü mükâfatın faydası ona döner.

"Kim de nankörlük ederse" Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük edip, yüce Allah'ı tevhid etmezse "muhakkak Allah" yarattıklarının kendisine ibadet etmesine "muhtaç değildir." Mahlukatı nezdinde "hamde layık olandır"

yani kendisine hamdeditendir.

Yahya b. Sellam dedi ki: Yarattıklarına "muhtaç değildir" yaptığı işlerinde "hamde layık olandır." [34]

13. Hani Luktnan oğluna öğüt verirken şöyle demişti: "Oğulcuğum! Allah'a şirk koşma. Muhakkak şirk büyük bir zulümdür."

"Hani Lukman oğluna öğüt verirken şöyle demişti" buyruğu ile ilgili olarak es-Süheylî şöyle demiştir: et-Taberî ve el-Kutebî'nin söylediklerine göre oğlunun adı Saran idi. el-Kelbî de Mişkem olduğunu söylemiştir. en-Nek-kaş'ın naklettiğine göre En'um olduğu da söylenmiştir. el-Kuşeyrî'nin naklettiğine göre ise Lukman'ın oğlu da, hanımı da kâfir idiler. Müslüman oluncaya kadar onlara öğüt verip durdu.

Derim ki: Bu görüşe; "Allah'a şirk koşma! Muhakkak şirk büyük bir zulümdür" buyruğu delil teşkil etmektedir. Müslim'in, Sahik'inâe ve başka yerlerde Abdullah (b. Mes'ud)'ın şöyle dediği kaydedilmektedir; "İman edenler ve imanlarına da zulüm karıştırmayanlara gelince.,," (el-En'âr, 6/82) buyruğu nazil olunca bu Rasûlullah (sav)'ın ashabına çok ağır geldi ve: Aramızda nefsine zulmetmeyen kim vardır ki? dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "O (durum) sizin anladığınız gibi değildir. O Lukman'ın oğluna: "Oğulcuğum! Allah'a şirk koşma! Muhakkak şirk büyük bir zulümdür" dediği gibidir." [35]

Yüce Allah'ın: "Muhakkak şirk büyük bir zulümdür" sözlerinin kime ait olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Bunun Lukman'ın sözlerinden olduğu söylendiği gibi Lukman'ın sözü ile mana itibariyle alakası bulunmayan, fakat onun sözlerinin anlamını te'kid etmek maksadıyla Lukman'ın sözü ile bitişik olarak gelmiş, yüce Allah'ın vermiş olduğu bir haber olduğu da söylenmiştir. Bunu da bu husustan rivayet edilen (yukarıdaki) hadis desteklemektedir. Yüce Allah'ın: "İman edenler ve imanlarına zulüm karıştırmayanlara gelince" (el-En'âm, 6/82) buyruğu nazil olunca, Rasûlullah (sav)'ın ashabı bu işten korktular ve: Kendi nefsine kim zulmetmez ki? dediler. Bunun üzerine yüce Allah da; "Muhakkak şirk, büyük bir zulümdür" buyruğunu indirdi. Bunun üzerine de onların bu korkuları son buldu. Hiç şüphesiz onların bu korkularının son bulması, ancak bunun yüce Allah tarafından verilmiş bir haber olması halinde sözkonusudur. Bununla birlikte yüce Allah'ın hikmetli ve doğru olmak ile nitelendirmiş olduğu bir kulundan böyle bir sözü nakletmiş olmakla korkunun sona ermiş olma ihtimali de vardır,

Âyet-i kerîmede geçen: "Hani" lafzı "hatırla" anlamında nasb mahal-lindedir. ez-Zeccac Kur'ân'a dair kitabında (Meani'l-Kur'ân[36] adlı eserinde) şöyle demektedir: "Hani" buyruğu "verdik" fiili dolayısıyla nasb ma-hallindedir. Yani: Andolsun Biz, Lukman'a... dediği zaman da hikmeti vermiştik, demektir. en-Nehhas ise şöyle demektedir: Bunun bir yanlışlık olduğunu zannediyorum. Çünkü ifadeler arasında böyle olmasını engelleyen "vav" bulunmaktadır. "Oğulcuğum" anlamındaki; seklinde "ya" harfini esreli olarak okuyanların bu okuyuşu hazfedilmiş "ya'ya delâlet etmesi dolayısıyladır. Bunu üstün okuyanların okuyuşu ise üstünü hafif kabul ettiklerinden ötürüdür. Bundan önce Hud Sûresi'nde (11/42. âyetin tefsirinde) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Lukman'ın söylediği nakledilen "oğulcuğum" ifadesi, her ne kadar küçültme şeklinde ise, hakiki olarak küçültmek manasına değildir. O bu husu.sta rikkati, İnceliği ifade etmek için kullanılmıştır. Bir adama: Kardeşçağızım, küçük çocuğa da: Güzelceğiz... demeye benzer. [37]

14. Biz, insana ana babasını tavsiye ettik. Annesi onu güçsüzlük üstüne güçsüzlükle taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yılda olur. "Bana ve ana-babana şükret! Dönüş yalnız Bana'dır." dedik.

15. "Eğer onlar bilmediğin şeyi Bana ortak koşman İçin seni zorlar-larsa, sen onlara İtaat etme! Bununla beraber dünyada onlarla iyi geçin ve sen Bana dönenlerin yoluna uy! Sonra dönüşünüz Bana olacaktır. Ben de sizlere neler yapmakta olduğunuzu haber veririm."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [38]

1- Bu Tavsiyelerde Bulunan Kimdir ve Ebeveyne İtaatin Sının:

"Biz insana ana-babasını tavsiye ettik..." diye başlayan bu iki âyet-i kerîme, Lukman'ın vasiyetleri arasında dile getirilmiş (ama onun tarafından yapılmamış) buyrukları ihtiva etmektedir. Bunların Lukman'ın oğluna yaptığı vasiyetler olup yüce Allah'ın da ondan bize haber verdiği tavsiyelerden olduğu da söylenmiştir. Yani Lukman oğluna şöyle demişti: Sen Allah'a ortak koşma! Allah'a ortak koşmak hususunda da anne-babana dahi itaat etme! Çünkü şüphesiz Allah onlara Allah'a şirk ve masiyeti ihtiva etmeyen hususlarda itaat etmeyi tavsiye buyurmuştur.

Bir diğerk açıklamaya göre anlam şudur: Hani Lukman oğluna,, demişti de, Biz de Lukman'a vermiş olduğumuz hikmetler arasında şunları da söylemiştik: Biz, insana anne-babasını tavsiye ettik, Yani ona Allah'a şükret dediğimiz gibi yine ona: İnsana da... tavsiye ettik, demiştik,

Bir diğerk açıklama da şöyledir: Hani Lukman oğluna şirk koşma, demişti. Biz de insana anne-babasına iyilik yapmasını tavsiye ettik ve insanlara bunu emrettik. Lukman da bunu oğluna emretmiş idi. Bütün bu görüşleri el-Ku-şeyrî zikretmektedir.

Ancak sahih olan bu iki âyet-i Kerîmenin daha önce el-Ankebut Sûresi'nde (29/8-9 âyetlerin tefsirinde) geçtiği üzere; Sa'd b. Ebi Vakkas hakkında nazil olduklarıdır. Müfessirlerden bir topluluk da bu kanaattedir.

Bu husustaki görüşlerin özeti şudur: Büyük bir günah işlemek hususunda da, farz-ı ayn olan bir emri terketmek hususunda da anne-babaya itaat söz-konusu değildir. Mubah olan hususlarda onlara itaat etmek gerekir. Terke-dilecek itaatler hususunda, hükümlerinin mendub olmasının gözönünde bulundurulması güzeldir. Farz-ı kifaye olan cihad emri, iade etme imkanı bulunması şartıyla namazda annenin çağrısını kabul etme hususu bu kabildendir. Üstelik bu, mendub amellerin en güçlü olanlarındandır. Şu kadar var ki, böyle bir çağrıyı kabul etmek için onun telef olacağından korkulması gerekçe gösterilmiştir. Namazı kesmeyi mubah kılan diğerk hususların da hükümleri mendubluktan daha güçlü olamaz. Ancak el-Hasen bu husustaki tafsilata muhalefet etmiş ve şöyle demiştir: Şayet anne, ona olan şefkati dolayısıyla yatsı namazında cemaate katılmasını engelleyecek olursa, ona itaat etmez. [39]

2- Evladı Üzerindeki Hakları Bakımından Anne ile Baba Arasındaki Fark:

Şanı yüce Allah, anneyi çocuğunu taşıması ve ona süt emzirmesi gibi mertebeleri dolayısıyla özellikle sözkonusu ettiğinden Ötürü, annenin üç mertebesi, babanın ise tek bir mertebesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Peygamber (sav)'ın kendisine: Ben kime iyilik edeyim, diye soran kişiye önce: "Annene" diye cevap vermesi, tekrar: Sonra kime, diye sorunca, Peygamberin: "Annene" diye cevap vermesi, yine: Sonra kime diye sorunca, Peygamberin tekrar: "Annene" cevap vermesi üzerine, sonra kime diye sorunca, bu sefer: "Babana" dernesİ[40] ve böylelikle bu âyet-i kerîmede görüldüğü gibi; babaya anne-babaya yapılacak iyilik toplamının dörtte birini tahsis etmesi de; bu anlamı ihtiva etmektedir. Bütün bunlara dair açıklamalar daha önceden el-İs-ra Sûresi'nde

(17/23-24. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır, [\[41\]](#)

3- Annenin Zorlukları:

"Annesi onu güçsüzlük üstüne güçsüzlükle taşımıştır." Yani her gün güçsüzlüğü daha bir artarak, annesi onu karnında taşımıştır. Bir diğer açıklamaya göre kadın esasen yaratılışı itibariyle zayıftır. Hamilelik onun zayıflığını daha da arttırmaktadır.

İsa es-Sakafî; "güçsüzlük üstüne güçsüzlükle" anlamındaki buyruğu her İki "he" harfini de üstün olarak; diye okumuştur. Bu kıraat Ebu Amr'dan da rivayet edilmiştir. Her ikisi de (yani bu kıraat ile "he" harflerinin sakın okunması kıraati) aynı anlamdadır. Ka'neb b. Um Sahib şöyle demiştir:

"Şu kınayıcıları alıkoyan ve onları vazgeçiren olmaz mı? Çünkü bu kınayıcılar da yorgunluk, bitkinlik ve zayıflık vardır."

Bu fiil; "Zayıfladı, güçsüzleşti, zayıflar, güç-süzleşir" şekillerinde kullanılır. (Bu son şekil, kullanım itibariyle) tıpkı: "Şişti, şişer" fiili gibidir.

"Güçsüzlük" mastar (meful-i mutlak) olarak nasb üe gelmiştir. Bunu el-Kuşeyrî nakletmektedir. en-Nehhas'ın görüşüne göre ise harf-i cerrin düşürülmesi suretiyle ikinci meful oimak üzere nasbedilmiştir. "Annesi zayıflık üstüne zayıflık ile taşımıştır" demektir.

Cumhur "Onun sütten kesilmesi" diye okumuştur. Ya'kub ise diye okumuştur. Her ikisi de iki ayrı söyleyiştir. Yani onun sütten kesilmesi ise iki yılın bitimindedir. Böylelikle onun son bulacağı vakit ifade edilmektedir. "Fılan şeyden ayrıldı" demektir. Sütten kesilen deve yavrusuna "el-fasîl" denilmesi de buradan gelmektedir. [\[42\]](#)

4- Süt Emzirme Süresi Olan İki Yılın Gözönünde Bulundurulacağı Yerler:

İnsanlar süt emzirme süresinin iki yıl olduğu hususunun, çeşitli ahkam ve nafakalar bahsinde gözönünde bulundurulacağını icma ile kabul etmişlerdir.

Süt emmenin (süt kardeşliği dolayısıyla) evliliği haram kılması hususuna gelince, bazıları eksiksiz ve fazlastz olarak sadece bir yıl diye sınırlandırmıştır. Bir başka kesim ise iki yıl ve -süt emmenin fasılasız olması halinde-bunların ardından gelen bir ay ya da buna benzer bir sürenin sözkonusu olacağını kabul etmiştir.

Diğer bir kesim ise şöyle demektedir: Eğer küçük çocuk iki yıldan önce sütten kesilecek, süt emmeyi de terkedecek olursa, artık bundan sonra iki yıllık süre

içerisinde süt emmesi dolayısıyla (evliliği) haram kılan süt akrabalığı sözkonusu olmaz. Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Baka-ra Sûresi'nde (2/233. âyet, 5- başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. [\[43\]](#)

5- Allah'a ve Anne-Babaya Şükretmek:

Yüce Allah'ın: "Bana... şükret dedik, buyruğunda yer alam "Dedik" ez-Zeccâc'ın görüşüne göre nasb mahallindedir ve anlam: Biz insana anne-babasını tavsiye ettik ve bana şükret, dedik şeklindedir. en-Neh-has ise şöyle demektedir: Bundan daha da güzeli bu edatın tefsir edici (açıklayıcı) bir edat olmasıdır ve mananın: Biz ona bana ve anne-babana şükret dedik, şeklinde olmasıdır, Denildiğine göre; sen Allah'a iman nimeti dolayısıyla, anne-babaya da terbiye etmeleri nimeti dolayısıyla şükret, demektir. Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Beş vakit namaz kılan bir kimse yüce Allah'a şükretmiş olur. Anne-babasına namazın sonlarında dua eden bir kimse de onlara da teşekkür etmiş olur. [\[44\]](#)

6- Anne-Babaya İtaatin Sozkonusu Olmayacağı Yerler;

"Eğer onlar bilmediğin şeyi Bana ortak koşman İçin seni zorlarsa, sen onlara İtaat etme! Bununla beraber dünyada onlarla iyi geçin ve sen Bana dönenlerin yoluna uy! Sonra dönüşünüz Bana olacaktır, Ben de sizlere yapmakta olduğunuzu haber veririm." Bu âyet-i kerîme ile bundan önceki âyet-i kerîmenin müslüman olması üzerine Sa'd b. Ebi Vakkas hakkında indiklerini açıklamıştık. Yine belirttiğimiz üzere onun annesi Ebu Süfyan b, Umeyye'nin kızı Hanine idi ve yemek yemeyeceğine dair yemin etmişti. Bundan önceki âyet-i kerîmede bu hususu belirtmiş idik. [\[45\]](#)

7- Dünyada Anne-Baba ile İyi Geçinmek:

Yüce Allah'ın: "Bununla beraber dünyada onlarla iyi geçin" buyru-ğındaki "iyi" anlamı verilen;lafzı hazfedilmiş bir mastarın sıfatı olup; İyi bir geçim ile,.." demektir. "Onunla geçindim, geçinmek" denilir. "İyi" ise iyi görülen şey demektir.

Âyet-t kerîme kâfir olan anne ve babaya fakir oimaları halinde mümkün olduğu kadar mali yardımlarda bulunmak suretiyle onların haklarının gözetileceğine

delil teşkil etmektedir. Yine onlara yumuşak söz söylenip uygun ve yumuşak bir üslûbla İslâm'a çağrılacaklarına da delildir.

Ebubekr es-Sıddîk'ın kızı Esmâ (r.anha), Peygamber (sav)'a teyzesinin, bîr görüşe göre de sûtannesinin yanına geldiği sırada şöyle demişti: Ey Allah'ın Rasûlü annem benden bir şeyler ümid ederek yanıma geldi. Ben onun hakkını gözeteyim mi? diye sorunca, Peygamber: "Evet" diye buyurmuştur[46]

Buradaki (hadis tercümesinde); "Benden bir şeyler umarak" ciie manası verilen:lafzının, İslâm'ı kabul etmeyerek, İslâm'dan yüz çevirerek anlamında olduğu da söylenmiştir. İbn Atiyye İse şöyle demiştir; Bana göre kuvvetli olan, bu lafzın hakkım gözetmeyi arzu eden şekilde... anlamında olduğudur. Zaten ihtiyacı bulunmasaydı, Esmâ'nın yanına gelecek değildi. Esmâ'nın asıl annesi ise Abdu'l-Uzza b. Abdi Esed'in kızı Kuteyle'dir. Âişe ile Abdu'r-Rahman'ın anneleri ise Um Ruman olup çok erken dönemlerde İslâm'a girmiştir. [47]

8- Allah'a Dönenlerin Yoluna Uymak:

Yüce Allah'ın: "Ve sen Bana dönenlerin yoluna uy" buyruğu bütün insanlara yönelik bir tavsiye (emir)dır. Sanki bu konuda emre muhatab olan insandır.

"Bfr Şeye meyletmek ve dönmek1* anlamındadır. İşte peygamberlerin ve salihlerin izledikleri yol budur.

en-Nekkaş'ın naklettiğine göre burada kendisine emir verilen kişi Sa'd (ra)dır. Dönen kimse ise Ebubekir (ra)'dır. en-Nekkaş şöyle demiştir: Ebu-bekir, İslâm'a girince Sa'd, Abdu'r-Rahman b. Avf, Osman, Talha, Said ve ez-Zübeyr yanma gelmişler ve ona; İman mı ettin? diye sormuşlar, o da: Evet diye cevap vermişti. Bunun üzerine onun hakkında: "(O mu) yoksa âhiretten korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek itaatte bulunan kimse mi (hayırlıdır) ?" (ez-Zümer, 39/9) âyeti nazil oldu.

Sözü geçen altı kişi bu âyeti işitince iman ettiler. Yüce Allah da onlar hakkında: "Tağuta ibadet etmekten sakının. Allah'a dönenlere, işte onlara müjde vardır... İşte onlar Allah'ın kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir" (ez-Zümer, 39/17-18) buyruklarını indirdi.

Bir başka açıklamaya göre "dönen" Peygamber (sav)'dır. İbn Abbas da şöyle demiştir: Sa'd müslüman olunca, kardeşleri Âmir ile Uveymir de onunla birlikte İslâm'a girdiler. Aralarından Utbe'den başka kimse müşrik kalmadı. Buyruğun sonunda yüce Allah, kabirlerde bulunanları diriltmek, amellerinin karşılığını vermek için kendisine dönmek ve küçüğüyle büyüğüyle bütün amellerden

haberdar edeceği günü hatırlatmak suretiyle uyan ve tehditte bulunmaktadır. [\[48\]](#)

16. "Oğulcuğum! Eğer sen bir kaya içinde yahut göklerde veya yerde oban ve o hardal tanesi ağırlığınca dahi olsa, Allah onu getirir. Muhakkak Allah Latiftir, herşeyden haberdardır."

Yani Lukman oğluna: Oğulcuğum... demişti, Lukman'ın söylediği bu sözlerden kastı, oğluna şanı yüce Allah'ın kudretinin boyutlarını bildirmektir. İşte bu ona bu hususu anlatabilmek için kullanabildiği en ileri ifadedir. Çünkü denildiğine göre hardal ianesinin ağırlığının farkına varılamaz. Zira hiçbir terazi onunla ağır basmış olmaz. Yani bir insanın sözü edilen bu yerlerde hardal tanesi ağırlığınca kendisine ulaşması mukadder bir nzkı varsa, mutlaka yüce Allah, bu taneyi rızık sahibine götürüp ulaştırır. Yani sen farzları eda etmekten seni alıkoyacak, bana dönenlerin yolunu izlemeni önleyecek şekilde rızık endişesini taşıma.

Derim ki: Peygamber (sav)'ın Abdullah b. Mesud'a hitaben söylediği şu sözlerde de bu mana dile getirilmektedir: " Fazla endişelenmene gerek yok. Çünkü (yüce Allah'ın) takdir ettiği mutlak olur ve sana verilen rızık mutlaka sana gelir. " [\[49\]](#)

Bu âyet-i kerîme yüce Allah'ın bilgisiyle herşeyi kuşatmış olduğunu, her-şeyi sayı ve miktarı ile tesbit etmiş olduğunu göstermektedir. O her türlü eksiklikten münezzehtir, O'nun hiçbir ortağı yoktur.

Rivayet edildiğine göre Lukman'ın oğlu, babasına denizin dibine düşen bir taneyi yüce Allah bilir mi? diye sormuş, Lukman da ona bu âyet-i kerîmedeki sözlerle karşılık vermiştir.

Yine denildiğine göre anlam şudur: O bu sözleriyle masiyet ve itaat türünden olan amelleri kastetmiştir. Yani eğer yapılan iyilik yahut kötülük bir (hardal) tane(si) ağırlığında olsa dahi mutlaka Allah onu meydana getirecektir. Bu da insanın yapması mukadder olan şeyleri yapmasının kaçınılmaz olduğu anlamına gelir. İşte anlamın böyle olması halinde hem umutlandırma, hem de korkutma mahiyetindeki öğüt vermek gerçekleşmiş olmaktadır. Buna ek olarak da yüce Allah'ın kudreti de böylelikle açıklanmış olur. Fakat birinci görüşte herhangi bir umutlandırma ya da korkutma söz konusu değildir.

"... tanesi ağırlığınca" ifadesi cevherler için kullanılabilen bir ifadedir. Yani bir tane miktarı demektir. Bu ifade aynı şekilde ameller hakkında da kullanılabilir. Bu da tartısı itibariyle bir tane miktarına benzese dahi... anlamındadır. Bu ağırlığın cevherler hakkında olduğunu söyleyenlerin görüşünü destekleyen hususlardan birisi de Abdu'l-Kerîm el-Cezerî'nin "olsan" anlamındaki lafzı: "Sen gizlersen" anlamında "kaf" harfi esreli, "nun" harfi şeddeli olarak, "örtülü şey

olan" anlamında den gelmiş bir fiil olarak okumuş olmasıdır, Kıraat alimlerinin cumhuru: "Olsa" şeklinde "te" harfi ile okumuşlardır. "Ağırlığınca" lafzını da; 'in haberi olarak nasb ile okumuşlardır. İsmi ise bu hususta (az önce kaydedilen rivayete uygun olarak): Senin sorduğun husus" şeklinde olur. İkinci görüşe göre takdiri masiyet ya da taat şeklindedir. Bunun doğruluğuna da Lukman'ın oğlunun babasına söylediği şu sözleri delil teşkil etmektedir: Babacığım, eğer ben günahı hiç bir kimsenin görmeyeceği bir yerde işleyecek olursam, Allah onu nasıl bilebilir? Bunun üzerine Lukman kendisine: "Oğulcuğum! Eğer sen bir kaya içinde... olsan ve o hardal tanesi ağırlığınca olsa dahi..." âyeti ile cevap vermiştir. Bunun üzerine oğlu Ölünceye kadar titreyip durdu. Bu açıklamayı Mu-katil yapmıştır.

"lafzındaki zamir kıssa zamiridir. Bu da bir kimsenin: Hint'tir, ayaktadır" demesine benzer. Yani olay şudur: Eğer o bir tane ağırlığınca olsa dahi,, Basrahlar ise; "O Zeyd'dir, ben onu dövdüm" ifadesinin, O olay şudur" anlamında kullanılmasını caiz kabul ederler. Kûfeliler ise bunu belirttiğimiz şekilde ancak müennes-lerde uygun kabul etmektedirler.

Nafi', "ağırlığınca" anlamındaki kelimesini ref ile okumuştur. Buna göre "(î): Olsa"nın anlamı hardal tanesi ile alakalı olur. O, bir hardal tanesi dahi olsa, demek olur.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada "ağırlığınca" kelimesine müenneslik alameti bulunan bir fiit isnad etmiştir ki; bu da onun kendi cinsinden olan bir müennese izafe edilmesi bakımındandır. Çünkü hardal tanesinin ağırlığı ya bir seyyiedir, yahut ta hasenedir. Nitekim yüce Allah: "Ona bunun on misli vardır" (el-En'âm, 6/160) diye buyurmuştur ve burada "misi" her ne kadar müzekker ise de ona ait müennes bir zamir kullanılmıştır. Çünkü burada hasenejer (el-hasenat) kastedilmiştir. Bu da şairin şu beyitindeki ifadelerine benzemektedir:

"Yavaş esen rüzgarların üst taraflarını,

Salladığı (yere dikilmiş) mızrakların sallanması gibi yürüyüp gittiler."

Buna göre "Meydana gelse" anlamında olur ve haberinin gelmesi de gerekmez.

"Sen bir kaya İçinde... olsan" buyruğunun anlamı İle ilgili alarak şöyle denilmiştir: İfade meseleyi anlatmak için en ileri dereceye gitmek kastı ile kullanılmıştır. Yani yüce Allah'ın kudreti bir kayanın içindekilere ve gökte ve yerde olanlara dahi ulaşır.

İbn Abbas dedi ki: (Sözü edilen) kaya yedi arzın altındadır, yer de onun üstündedir. Bunun balığın sırtı üzerindeki kaya olduğu da söylenmiştir, es-Süddî ise şöyle demektedir: Bu göklerde de, yerde de olmayan bir kayadır Bilakis bu yedi yerin ötesinde üzerinde ayakta bir meleğin bulunduğu bir kayadır. Çünkü

yüce Allah: "Yahut göklerde veya yerde olsan" diye buyurmaktadır. Halbuki bu tabir ayrıca "bir kaya içinde... olsan" demeye gerek bırakmamaktadır.

es-Süddîn'in bu söyledikleri mümkün olmakla birlikte şöyle de denilebilir: Yüce Allah'ın: "Sen bir kaya içinde olsan" buyruğu bir te'kidir. Yüce Allah'ın: "Yaratan Rabbinin adı ile oku. O insanı (sülûk gibi yapışan) bir kan pıhtısından yarattı" (el-Alak, 96/1-2) buyruğu ile: "Kulunu geceleyin Mes-cid-i Haram'dan... götüren (Allah) münezzehtir" (el-İsra, 17/1) buyruğu gibidir. [\[50\]](#)

17. "Oğulcuğum! Namazı dosdoğru kıl. Marufu emret, münkerden alıkoy. Sana isabet edene de sabret. Çünkü bunlar kesin olarak emredilen işlerdendir,"

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[51\]](#)

1- Namazı Dosdoğru Kıl:

"Oğulcuğum! Namazı dosdoğru kıl" sözleri ile oğluna itaatlerin en büyüğü olan namaz kılmayı, iyiliği emredip kötülükten alıkoymayı emretmektedir. O, bu sözleri ile, elbetteki öncelikle bizzat kendisinin bu emirleri yerine getirip münkerden uzak kalmayı kastetmiş olmaktadır. İşte bu sözlerde bütün itaatler ve bütün faziletler bulunmaktadır Daha önce el-Bakara'da (2/44. âyet, 3. başlıkta) geçmiş olan beyitler kapsamı içerisinde yer alan şu beyiti söyleyen ne güzel söylemiştir:

"Sen işe kendinden başla, onu sapıklığından alıkoy,

Eğer nefsin o sapıklıktan vazgeçerse, şüphesiz ki sen hakhn bir kimsesin." [\[52\]](#)

2- Musibetlere Sabretmek:

"Sana isabet edene de sabret" buyruğu, sana bir zarar gelecek dahi olsa, münkeri değiştirmeye teşvikte bulunmayı gerektirmektedir. Bu buyruk ayrıca münkeri değiştirmeye kalkışan kimsenin bazan eziyetlere maruz kalabileceğini de hissettirmektedir. Bu derece bir işe kalkışmak mendubluktur ve Allah'ın dinine bağlılık noktasındaki bir kuvveti ifade eder. Ancak bunun bağlayıcı bir hüküm olduğu söylenemez. Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden Âl-i İmran Sûresi (3/21-22. âyetler, 2. başlık ve devamında) ile el-Ma-ide Sûresi'nde (5/67. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Bir açıklamaya göre ona hastalık ve buna benzer dünya zorluklarına karşı

sabretmesini ve sabırsızlık göstererek yüce Allah'a masiyet edecek noktaya gelmemesini emretmiştir. Bu da kapsamlı bir görüş olduğundan dolayı güzel bir açıklamadır. [\[53\]](#)

3- Kesin Emirler:

"Çünkü bunlar kesin olarak emredilen işlerdendir." İbn Abbas dedi ki: Hoşlanılmayan şeylere karşı sabırlı olmak imanın hakikatindendir. Şöyle de açıklanmıştır: Namaz kılmak, iyiliği emredip kötülükten alıkoymak, üzerinde kararlılıkta durulmaya değer işlerdendir. Yani bunlar yüce Allah'ın kesin olarak emredip yerine getirilmesini istediği hususlardandır. Bu açıklamayı İbn Cüreyc yapmıştır.

Bununla birlikte bu hususların üstün ahlâkî değerlerden ve kurtuluş yolunu izleyen kararfı kimselerin azimle yerine getirdikleri işlerden olduklarını İfade etme ihtimali'nde vardır. Ancak İbn Cüreyc'in görüşü daha doğrudur. [\[54\]](#)

13. "İnsanlardan yüzünü çevirme! Yeryüzünde şımarıklıkla yürüme! Çünkü Allah büyüklük taslayan ve böbürlenlen kimseleri sevmez."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[55\]](#)

1- İnsanlardan Yüz Çevirmek:

"...Çevirme" anlamındaki buyruğu Nâfi', Ebû Amr, Haraza el-Kîsaî ve İbn Muhaysın "sad" harfinden sonra "elif" ile birlikte; diye okumuşlardır. Ancak İbn Kesir, Âsim, İbn Âmir, el-Hasen ve Mücahid ise; diye okumuşlardır. el-Cahderî ise "sad" harfini sakın olarak; diye okumuştur. Anlamlar birbirlerine yakındır. "Meyletmek (çevirmek)" demektir. Bedevinin: "Daha önce ben onun (zamanın) meylini (eğilmesini, yüz çevirmesini) doğrultmuş iken artık şimdi zaman benim meylimini doğrultmuş bulunuyor" ifadesi de buradan gelmektedir. Amr b. Huneyy et-Tağlîbî'nin şu beyitinde de bu tabir kullanılmıştır:

"Zorba bir kimse büyüklenerek yüzünü çevirdi mi,
Biz onun meyletmesini {yüz çevirmesini) düzeltirdik, o halde sen de düzel."
Taberî bu beyitin son kelimesini; diye nakletmiştir. İbn Atiyye, bu bir hatadır, demiştir, çünkü şiirin kafiyesi esrelidir. Bir başka beyitte de (beyitin son mısraı) şu şekildedir:

"Biz onun-çevrilmiş olan yanağını (yüzünü) düzeltirdik (kibrine son verirdik.)" el-Herevî der ki: okuyuşu; "Onlara karşı büyüklenererek onlardan yüz çevirme!" anlamındadır. Mesela; tabiri, deveye boynunu büken bir hastalık isabet etmesini anlatmak için kullanılır. Diğer taraftan büyüklük taslayan kimse hakkında; "Onda bir büyüklen-me vardır" denilir. Buna göre; "(Büyük! erserek) çevirme" buyruğu senin yanağın büyüklükle çevrilmesin, demek olur. Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: "insanlar Öyle bir döneme rastlayacaklardır ki aralarında ya mütekebbir ya da ebter'den başka kimse bulunmayacaktır."[\[56\]](#) (Mütekebbir anlamı verilen): ise; büyüklenererek yüzünü öbür tarafa çeviren kimse demektir. Hadis-i şerif dine bağlılıkları sözkonusu olmayan bayağı ve ayak takımı insanların varlığını kastetmiştir. Yine hadis-i şerifte; "Her büyükiük taslayan kişi mel'undur."[\[57\]](#) Yani büyük-lenen ve kendisini beğenen herkes bu şekildedir, demektir. [\[58\]](#)

2- İnsanlara Karşı Büyüklenmek:

Âyetin anlamı şudur: Sen insanlara karşı büyüklenererek, kendini beğenerek ve onları hakir görerek onlardan yüz çevirme! İbn Abbas ve bir topluluğun te'vili budur. Şöyle de açıklanmıştır: Bir kimse senin yanında sözkonusu edildiğinde onu hakir görüyormussun gibi ağzını eğip bükme, yani sen insanlara alçak gönüllülükle, onlara neşe veren ve onlardan neşelenen bir şe-kiide yönel. Onların en küçükleri seninle konuşacak olursa, sen de sözünü tamamlayıncaya kadar onu dinle. İşte Peygamber (sav) da böyle yapıyordu.

Derim ki; Malik'in, İbn Şihab'dan kaydettiği şu rivayet de bu kabildendir. İbn Şihab'ın Enes b. Malik'ten rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Birbirinize buğzermeyiniz, birbirinize sırt çevirmeyiniz, birbirinizi kıskanmayınız. Ey Allah'ın kullan, kardeş olunuz. Müslüman bir kimsenin üç günden fazla kardeşinden dargın durması helâl değildir."[\[59\]](#)

Buna göre sırt çevirmek, yüz çevirmek, konuşmayı, selam vermeyi ve benzeri şeyleri terketmek demektir. Yüz çevirmeye, sırt çevirmek denilmesi şundan dolaydır: Bir kimseye buğzettiğin takdirde sen ondan yüz çevirirsin ve ona arkanı dönersin. İşte o da sana aynısını yapar. Buna karşılık sevdiğin kimseye yönelirsin, yüzünü çevirirsin. Senin onu sevindirmen, onun da seni sevindirmesi için yüzyüze oturursunuz. O halde sırt çevirmenin anlamı yüzünü çeviren kimsenin tavrında da mevcuttur. Mücahid de âyet-i kerîmeyi böylece tefsir etmiştir.

İbn Huveyzîmendad dedi ki: Yüce Allah'ın: "İnsanlardan yüzünü çevirme!" buyruğu sanki insanın gereksiz yere kendisini zelil etmesini yasaklamayı ihtiva ediyor gibidir. Nitekim buna yakın bir anlamda olmak üzere Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir; "İnsanın kendisini zelil etme hakkı yoktur. "[\[60\]](#)

3- Yeryüzünde Şımarıklıkla ve Büyüklenerek Yürümek:

"Yeryüzünde şımarıklıkla yürüme!" Böbürlenerek, büyüklenerek yürüme, demektir.

"Şımarıklıkla" hal konumunda bir maşlardır. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-İsra Sûresi'nde (17/37-38, âyet, 1. başlıkta) geçmiş, bulunmaktadır. İş, güç olmaksızın, ihtiyaç duymaksızın, neşe ile ve sevinçle yürümek demektir. Bu huya sahip olanlar daima başkalarına kargı öğünür ve büyüklenirler. Buna göre böyle bir kimse yürüyüşünde büyüklenen ve böbürlenen bir kimsedir. Yahya b. Cabir et-Taî'nin rivayetine göre İbn Âiz el-Ezdî, Gudayf b. el-Haris'ten şöyle dediğini nakletmektedir: Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr ile birlikte Beytu'l-Makdis'e gittik. Abdullah b. Amr b. el-Âs'tın yakınında oturduk. Onu şöyle derken dinledim: Şüphesiz ki kul kabre konulduğu vakit onunla konuşarak şöyle der: Ey Ademoğlu! Bana karşı seni ne aldattı? Benim yalnızlık evi olduğumu, benim karanlık yurdu olduğumu, benim hakkın yuvası olduğumu bilmiyor muydun? Ey Ademoğlu! Bana karşı seni ne aldattı? Sen benim çevremde çalımlı çalımlı yürümüyor muydun?

İbn Âiz dedi ki: Ben Gudayf'e: Ey Esmâ'nın babası! Çalımlı çalımlı yürümek de ne demek? diye sordum. O; Kardeşimin oğlu! Bazen senin yürüyüşün gibi, dedi. Ebu Ubeyd dedi ki: Bu, çokça mal sahibi ve pek böbürlenen bir şekilde... demektir. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Her kim büyüklenerek elbisesini yukarı doğru çekecek olursa, Allah kıyamet günü ona (rahmet nazarıyla) bakmaz."[\[61\]](#)

"Böbürlenen" ise; kendisine verilen şeyleri sayıp dökmekle birlikte yüce Allah'a şükretmeyen kimse demektir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Kelime, soylarla öğünmeyi ve başka Öğünmeleri de kapsamına alır. [\[62\]](#)

19- "Yürüyüşünde mutedil ol! Sesini alçalt! Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [\[63\]](#)

1- Mutedil Yürümek:

Oğluna kötü huyları yasakladıktan sonra riâyet etmesi gereken güzel huyları ve erdemli ahlâkı göstererek ona: "Yürüyüşünde mutedil ol," dedi. Yani orta yollu yürü.

"Mutedil yürüyüş"; hızlı yürümek ile ağır yürümek arasındadır. Yani sen yeryü2ünde ölümler gibi hareket etme, haddi aşan günahkârlar gibi de hızlıca gitme. Rasûlullah (sav) da şöyle buyurmuştur: "Hızlıca yürümek mü'minin gözalıcı vasıflarını giderir." [\[64\]](#)

Peygamber (sav)'ın hızlı yürüdüğüne dair gelen rivayetler ile Âişe (r.an-ha)'ın Ömer (r.a) hakkında kullandığı: "O yürüdü mü hızlı yürürdü" ifadesine gelince, bundan kastı ölümlerine hareket edenden daha hızlı yürüdüğünü anlatmaktır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Şanı yüce Allah daha önceden el-Furkan Sûresi'nde (21/63. âyetin tefsirinde) geçtiği gibi, bu niteliklere sahip olan kişiyi öğmektedir. [\[65\]](#)

2- Sesi Kısma:

"(Konuşurken) sesini alçalt." Yani sesini yükseltme, yüksekliğini kıs. Bu da sesini yükseltmek İçin kendini zorlama ve ihtiyacın kadar sesini yükselt, demektir. Çünkü yüksek sesle konuşmak ihtiyaçtan fazla sesini yükseltmektir ve rahatsız edici bir zorlanmadır.

Bütün bunlardan maksat, alçakgönüllülüktür. Ömer (r.a), takatinden daha fazla yüksek sesle ezan okumaya çalışan bir müezzine: Ben senin kasıklarının çatlayacağından korktum, demiştir. Sözü geçen bu müezzin Ebu Mahzura Semura b. Mi'yar'dır. [\[66\]](#)

3- En Kötü Ses:

"Çünkü seslerin en çirkinini eşeklerin sesidir." En hoş gitmeyi, en kötüsü eşeklerin sesidir, demektir, "O çirkin ve hoşlanılmayan bir yüzle bize geldi" tabiri de buradan gelmektedir. Eşek ileri derecede yermek ve hakaret maksadı ile kullanılan bir örnektir. Onun anırması da bu şekildedir. Sadece adını anmayı bile Araplar çok çirkin gördüklerinden dolayı, ondan kinaye yoluyla sözederler ve

açıktan açığa ismini zikretmekten hoşlanmazlardı. Mesela, "uzun kulaklı" derlerdi. Tıpkı pis ve hoş olmayan şeylerden sözettikleri gibi ondan sözederlerdi. Saygın insanların bulunduğu bir mecliste eşek adının kullanılması da huyiar arasında kötü sayılmıştır. Araplar arasında yayan yürümek kendisini çokça yormuş dahi olsa büyüklüğüne yedir-mediği için eşeğe binmeyenler dahi vardır. Ancak, Peygamber (sav) yüce Allah'ın huzurunda tevazu ve zillet izhan için merkebe binerdi. [\[67\]](#)

4- Kötü Bir Sesin Tanıtılması:

Âyet-i kerîmede konuşma ve tartışma esnasında sesi yükseltmenin çirkinliğinin, eşeklerin seslerinin çirkinliğine benzetilerek tanıtı I abileceğine delil vardır. Çünkü bu gibi sesler de yüksek tonludur. Sahih'ten Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir; "Eşeğin anırmasını işittiğiniz vakit şeytandan Allah'a sığınınız. Çünkü o bir şeytan görmüştür." [\[68\]](#)

Rivayet edildiğine göre şeytanı görmedikçe ne eşek anırır, ne de bir köpek havlar. Süfyan es-Sevrî dedi ki; Herbir şeyin (hayvanın) sesini yükseltmesi bir teşbihtir, eşeklerin anırması müstesna. Atâ ise şöyle demektedir: esek-ierin anırması karanlığa bir bedduadır. [\[69\]](#)

5- Yüksek Sesle Konuşup Bağırmayı Terketmek:

Bu âyet-i kerime ile yüce Allah insanları küçümseyerek yüzlerine karşı bağırmayı terketmek yahut ta yüksek sesle bağırmayı büsbütün terketmek edebini öğretmektedir. Araplar yüksek sesle bağırarak ve benzeri husus-iarla iftihar eder, öğünürlerdi. Onlara göre en güçlü sesi en yüksek olan kimse idi. Sesi en kısık ve alçak kimse de en zelil idi. Öyle ki bir Arap şair şöyle demişti "Konuşması yüksek sesli, hapsirması yüksek sesli, Görünüşü güzel ve develerinin de sesi yüksektir. Zorlukların üzerine deve yavrusu gibi koşar, Ve herkesin üzerinde tam olan hilkati ile üstünlük sağlar."

Ancak şanı yüce Allah bu cahilî ahlâkı: "Çünkü seslerin en çirkinini eşeklerin sesidir" sözleri ile yasaklamış olmaktadır. Yani eğer sesi dolayısıyla bir kimseden korkulması gerekseydi, eşekten korkmak gerekirdi. Böylelikle sesini yükselten kimse ile eşeğin aynı seviyede olduğunu belirtmektedir. [\[70\]](#)

6- Eşeğin Sesi:

Eşeklerin sesidir" lafzındaki "lam", te'kid içindir. "Ses" topluluğa izafe edilmiş olmakla birlikte tekil gelmiş bulunmaktadır. Çünkü burada "ses" anlamındaki kelime mastardır, mastar da çokluğa delildir. Bu: "Seslendi, seslenir, seslenmek"in mastarıdır. İsm-i faili; -ki "yüksek sesli" demektir- gelir. "Yüksek sesle bağırdı, bağırarak" denilir. "Yüksek sesle seslenen, bağırarak" demektir. "yüksek sesli adam" anlamındadır. Tıpkı; "Malı çok, ikramı çok, ihsanı çok adam" demek gibi. [\[71\]](#)

20. Göklerde olanları da, yerde olanları da Allah'ın emrinize verdiğini, açık ve gizli olarak nimetlerini üzerinize bol bol tamamlamış olduğunu görmediniz mi? İnsanlar arasında Allah hakkında bilgisiz, kılavuzsuz ve aydınlatıcı bir kitab olmaksızın tartışan kimseler vardır.

21. Onlara: "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde onlar: "Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız" derler. Ya şeytan onları alevli ateş azabına çağırıyorsa da mı?

"Göklerde olanları da, yerde olanları da Allah'ın emrinize verdiğini... görmediniz mi?" buyruğu ile yüce Allah, Âdemoğulları üzerindeki nimetlerini sözkonusu etmekte ve kendilerine "göklerde olan" güneş, ay, yıldız ve melek gibi varlıkları müsahhar kılıp bunların kendilerini koruyup, himaye ettiğini, onların faydasına olan şeyleri elde etmelerine sebep teşkil ettiklerini bildirmektedir. "Yerde olanlar" buyruğu da dağlar, ağaçlar, meyveler ve sayıya sığmayacak bütün şeyler hakkında umumîdir,

"Açık ve gizli olarak nimetlerini üzerinize bol bol tamamlamış olduğunu" bu nimetlerinde herhangi bîr eksik bırakmaksızın mükemmellik derecesine ulaştırdığını..., "görmediniz mi?"

İbn Abbas ile Yahya b. Umare "bol bol tamamlamış olduğunu" anlamındaki buyruğu "sin" yerine "sad" harfî ile; Ye okumuşlardır. Çünkü isti'la harfleri "sin" harfini alt mahrecinden alıp onu üstteki mahrecine doğru çekerken, "sad" harfine dönüştürür,

"Nimetler" kelimesi "nimet" kelimesinin çoğuludur. "Sedir ağacı" lafzının çoğulunun; diye gelmesi gibi. Bu Nâfi', Ebu Amr ve Hafs'ın kıraatidir. Diğerleri ise tekil olmak üzere "nimet" diye okumuşlardır. Tekil okumak da çokluğa delildir.

Yüce Allah'ın; "Eğer Allah'ın nimetini topluca saymak istesenez dahi, siz onları sayamazsınız." (İbrahim, 14/34) buyruğunda olduğu gibi. Bu, aynı zamanda

sahih yollardan gelmiş İbn Abbas'ın da kıraatidir.

Nimetten kastın İslâm olduğu söylenmiştir. Peygamber (sav) bu âyet-i kerime hakkında kendisine soru soran İbn Abbas'a şöyle demiştir: "Açık nimet İslâm'dır ve senin güzel olan yaratılışıdır. Gizli nimet ise, yüce Allah'ın gizlemiş olduğu kötü amelindir."[\[72\]](#)

en-Nehhas dedi ki: Bunun açıklaması şöyledir: Said b. Cübeyr yüce Allah'ın: "Ama sizi iyice temizlemeyi ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister. " (el-Mâide, 5/6) buyruğunu sizi cennete girdirmek ister, diye açıklamıştır. Yüce Allah'ın kulun üzerindeki nimetinin tamamlanması, onu cennete koymasıdır, Aynı şekilde İslâm nihayette kişiyi cennete ulaştırdığı için ona nimet adı verilmiştir.

Bir açıklamaya göre açık nimet, sağlık ve mükemmel bir yaratılıştır. Gizli nimet ise marifet ve akıldır.

el-Muhasibî dedi ki: Açık nimet dünya nimetleri, gizli nimet ise âhiret nimetleridir.

Bir başka açıklamaya göre; açık nimet gözle görülen mal, mevki, güzellik itaatlere muvaffakiyettir, Gizli nimet ise, kişinin kendi içinde duyduğu Allah'ı bilmek, güzel bir yakın ve yüce Allah'ın kuldan uzaklaştırdığı afetlerdir.

el-Maverdi bu hususta dokuz ayrı görüş nakletmektedir ki; hepsi de mana itibariyle bunun çerçevesi içerisindedir.

"İnsanlar arasında Allah hakkında bilgisiz... tartışan kimseler vardır" buyruğunun anlamı daha önceden el-Hac Sûresi'nde (22/3-4. âyetler ile 8-10. âyetlerin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. Âyet-i kerîme, Peygamber (sav)'a gelip, ona şöyle diyen bir yahudi hakkında inmiştir: Ey Muhammedi Bana Rabbin hakkında haber ver. O, nedendir? Bunun üzerine bir yıldırım gelip onu çarpıp alıvermişti. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Daha önce er-Ra'd Sûresi'nde (13/12-13. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Âyeün en-Nadr b. el-Haris hakkında indiği de söylenmiştir. O, melekler Allah'ın kızlarıdır, diyordu. Bunu da İbn Abbas söylemiştir.

"İnsanlar arasında... bilgisiz" herhangi bir delili bulunmaksızın "kılavuzsuz ve aydınlatıcı" apaçık ve önünü aydınlatan "bir kitap olmaksızın tartışan" mücadele eden, karşı çıkan, karşıt iddialarda bulunan "kimseler vardır," Böylelerinin bütün delilleri şeytanın kendilerine yaptığı telkinattan ibarettir. "Gerçekten şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar." (e!-En'üm, 6/121) Bunların bir diğer delilleri ise, bir sonraki âyet-i kerîmede sözü edildiği gibi sadece geçmişlerini taklid etmekten İbarettir. Peki "ya şeytan onları alevli ateş azabına çağırıyorsa da" onlara uymaya devam edecekler "nü?" [\[73\]](#)

22. Kim ihsan edici olduğu halde nefsinin Allah'a teslim ederse, muhakkak sapasağlam olan kulpa tutunmuş olur. İşlerin akıbeti Allah'ındır.

"Kim ihsan edici olduğu halde nefsinin Allah'a teslim ederse" Ona ihlâsla ibadet edip ihtâsla O'na yönelirse, demektir. "İhsan edîci" kaydının söz-konusu edilmesi ise insansız ve kalbinde marifet bulunmaksızın yapılan İbadetin fayda vermeyeceğinden dolayıdır. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Kim mü'min olduğu halde salih ameller işlerse" (Tâ-Hâ, 20/112) buyruğudur. Cibril hadisinde de şöyle denilmektedir: (Cebrail) Dedi ki: O halde bana ihsandan haber ver. Şöyle buyurdu: "Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Sen O'nu görmüyorsan dahi, O seni görür." [74]

"Muhakkak sapasağlam olan kulpa tutunmuş olur." İbn Abbas dedi ki: Bu lâ ilâhe illallah'tır. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûre-si'rv.le (2/256. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Ali b. Ebi Talib (r.a), es-Süiemî ile Abdullah b. Müslim b. Yesar: "Kim... teslim ederse" diye okumuşlardır. en-Nehhas; buyrukta bu şekildeki bir okuyuş daha çok bilinen bir okuyuştur, der. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "De ki: Ben kendimi Allah'a teslim etmişimdir." (Âli İmran, 3/20) diye buyurmaktadır. "Kendimi Allah'a teslim etmişimdir" buyruğu, ben ibadetimle yüce Allah'ı kastediyorum demektir. Bu durumda bu okuyuşun anlamı çokluk ifade eder. Şu kadar var ki; böyle bir kullanım "verdim" anlamındadır. Mesela; "Buğday için verdim, teslim ettim" denilir, Bununla birlikte; diye de kutlanılır. ez-Zemahşerî dedi ki: Ali b. Ebi Talib (r.a) şeddeli olarak okumuştur. Mesela; İşini Allah'a teslim et" denilir. Eğer: Bu o halde ne diye: cer edatı ile teaddi etmiştir (geçiş yapmışır) Halbuki yüce Allah'ın: "Haytr kim... yüzünü Allah'a teslim ederse" (el-Bakara, 2/112) buyruğunda "lam" ile teaddi yapmıştır? diye sorarsan, şu şekilde cevap veririm: Bunun "lam" ile birlikte taşıdığı mana şudur: O bizzat kendisi demek olan yüzünü yüce Allah'a salimen tahsis etmiştir. Yani yalnızca O'na ihlasla yönelmiştir. Bunun: "cer harfî ile anlamı, bir kimsenin, bir eşyayı birisine teslim etmesinde olduğu gibi, nefsinin de ona teslim etmesi anlamına racidir. Maksat, yalnızca O'na tevekkül etmek, işleri O'na havale etmektir,

"İşlerin akıbeti" sonucu "Allah'ındır." [75]

23. Kim de inkâr ederse, onun küfre sapması »eni üzmesin. Dönüşleri Bizdir, neler yaptıklarını Biz kendilerine bildireceğiz. Muhakkak Allah kalblerin özünde olanı çok iyi bilir.

24. Biz, onları azıcık faydalandırırız. Sonra onları oldukça ağır bir azaba mahkûm ederiz.

"Kim de inkâr ederse, onun küfre sapması seni üzmesin. Dönüşleri Bizedir, neler yaptıklarını Biz, kendilerine bildireceğiz" yani amellerinin karşılıklarını vereceğiz. "Muhakkak Allah, kalblerin özünde olanı çok iyi bilir."

"Biz, onları azıcık faydalandırırız." Dünyada onları kısa bir süre bırakırız, onunla faydalanırlar. "Sonra onları oldukça ağır bir azaba" ki o da cehennem azabıdır "mahkûm ederiz," Onları oraya atarız ve o azaba sürükleriz.

Âyetin başındaki; "KİnT lafzı hem tekil, hem çoğul için kullanılır. İşte bundan dolayı "onun küfrü" diye buyurulduktan sonra "dönüşleri" diye çoğul olarak geldiği gibi; daha sonra da böyle gelmiştir. Bu da "kim" lafzının çoğul anlamını da ihtiva etmesi dolayısıyladır. [76]

25. Andolsun onlara: "Göklerle yeri kim yarattı?" diye sorsan, onlar elbette: "Allah" diyeceklerdir. "Allah'a hamdolsun" de. Hayır, onların çoğu bilmezler.

26. Göklerle yerde olanlar Allah'ındır. Muhakkak Allah, Ganîdir, Hamîddir.

"Andolsun onlara; Göklerle yeri kim yarattı? diye sorsan, onlar elbette: Allah diyeceklerdir." Yani onlar Allah'ın kendilerinin yaratıcısı olduğunu itiraf edeceklerdir. O halde ne diye O'ndan başkasına ibadet ediyorlar?

"Allah'a hamdolsun de." Yani bizi kendi dinine hidayet ettiğinden ötürü O'na hamdolsun, Hamd O'ndan başkasına layık değildir.

"Hayır, onların çoğu bilmezler," İbretle bakmaz ve iyiden iyiye düşünmezler.

"Göklerle yerde olanlar" hem mülkiyetleri, hem de yaratılmaları itibariyle "Allah'ındır. Muhakkak Allah, Ganidir." Yani yaratıklarına, onların kendisine ibadet etmelerine muhtaç değildir. Onlara bu emirleri vermiş olmasının sebebi bu yolla kendilerinin istifade etmeleridir. "Hamîd'dir." Yaptıkları dolayısıyla kendisine hamd edilendir, öğülendir. [77]

27. Eğer yerde olan bütün ağaçlar, kalem olsa ve deniz de, ardından yedi deniz daha ona katılsa, yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi. Muhakkak Allah Azizdir, Hakimdir.

Yüce Allah müşriklere karşı görüldüğü gibi delil getirdikten sonra, Onun kelâmının anlamlarının bitip tükenmeyeceğini, sonunun asla gelmeyeceğini

beyan etmektedir. el-Kaffal dedi ki: Yüce Allah göklerde ve yerde bulunan herşeyi onların emrine vermiş olduğunu, nimetler ile onları donatmış olduğunu sözkonusu ettikten sonra, ağaçlar kalem olsa, denizler mürekkebe olsa ve bunlarla kudretine ve vahdaniyetine delâlet teşkil eden sanatının akıllara durgunluk veren yönlerini yazacak olsa, bu hayret verici hususların sonunun asla gelmeyeceğine dikkat çekmektedir.

el-Kuşeyrî dedi ki: Yüce Allah, bu kelimelerin anlamlarını kudreti dahilinde olan nususlara havale etmekte ise de, âyet-i kerimenin yüce Allah'ın ke-Iâm-ı kadimine hamlediimesi daha uygundur. Çünkü yaratılmış olanın sonunun gelmesi kaçınılmaz bir şeydir. Onun kudretinin çerçevesi içerisinde olanların sonlarının gelmesi nefyedildiğine göre; bu aynı zamanda gelecekte de varetmeye muktedir olduğu şeylerin sonlarının gelmesini de nefyetmek demektir. Varlık aleminin hasrettiği ve saydığı hususların ise son bulmaian kaçınılmaz bir şeydir. Kadim olanın sonunun olmadığı ise muhakkak bir şeydir.

"Allah'ın sözleri" nin aniamına dair açıklamalar daha önce el-Kehf Sûre-si'nin sonlarında (18/109. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Âli dedi ki: Allah'ın sözlerinden kasıt -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya-varlık âlemine çıkan şeylerin dışında, O'nun kudreti çerçevesi içerisinde olan şeylerdir. Bu da el-Kaffai'in söylediklerine yakın açıklamalardır. Bu buyruktan asıl maksat, yüce Allah'ın sözlerinin -aynı zamanda bunlar bizatihi de sonsuzdurlar- anlamlarının çokluğunu bildirmektir. Sonlu hususlar örnek verilmek suretiyle İnsanların bu konuyu daha iyi kavramalarına yardımcı olunmuştur. Çünkü bu örnek İnsanoğlunun alışkın olduğu çokluk anlatımının en iieri derecesidir. Yoksa bu kalem ve denizlerden daha fazlası olacak olursa, Allah'ın sözleri tükenir, manası anlaşılamaz.

Âyetin nüzulü ile ilgili anlatılan hususlar da, Allah'ın sözleri ile kastedilenin Allah'ın ezeli kelâmı olduğunu göstermektedir. Çünkü İbn Abbas şöyle demektedir: Bu âyel-i kerîmenin nüzul sebebi şudur: Yahudiler ey Muhammedi "Size bilgiden ancak pek az bir şey verilmiştir" (el-İsra, 17/85) buyruğu ile bize Allah'ın kelâmı ve hükümlerini İhtiva eden Tevrat verilmiş iken, nasıl bizler kastedilmiş olabiliriz ve yine sendeki bilgiye göre O, herşeyin açık-layjıcısıdır. Rasûlullah (sav) onlara: "Tevrat pekçoğun az bir bölümüdür." demiş ve bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil olmuştur. Âyet-i kerîme Medine'de inmiştir.

Ebu Ça'fer en-Nehhas dedi ki: Açıkça ortaya çıktığı gibi buradaki "sözler" den maksat ilim ve eşyanın hakikatleridir. Çünkü şanı yüce Allah, varlıkları yaratmadan önce göklerde ve yerde yaratacağı herbir şeyi ve zerre ağırlıklarını biliyordu. Bütün türleri ve bunların herbirisindeki tüyleri ve organları, herbir

ağaçtaki yaprağı ve bunlarda bulunan çeşitli mahlukatı, bunlardaki çeşitli tat ve renkleri hep biliyordu. Eğer herbir canlıyı tek başına ismiyle zikredip onların parçalarını da, ona dair az ve çok bütün bilgisi ile adlandıracak, bunların geçirdikleri halleri her zaman itibariyle bunlarda meydana gelen artışları ismen zikredecek, herbir ağacı ayrı ayrı açıklayıp onun dallarını, budaklarını gösterecek, bütün zamanlar boyunca kurumalarını takdir ettiklerini belirleyip bunlara dair herbir açıklamayı onları kuşatıcı bilgisine göre yazmış olsaydı, sonra da yüce Allah'ın bu eşyaya dair açıklamaları İçin deniz mürekkebi olup da onun dışında buna yedi deniz daha katılacak olsa, hiç şüphesiz bu husustaki açıklamalar bu mürekkebi olan denizlerden daha fazla olacak, denizler buna yetmeyecekti.

Derim ki: Bu el-Kaffal'ın açıklaması ile aynı manayı dile getirmektedir. Yüce Allah'ın izniyle bu, güzel bir görüşür.

Bir topluluk da şöyle demiştir: Kureyş, Muhammed'in bu sözleri bitecek ve sonu gelecektir deyince, bu âyet-i kerîme nazil olmuştur. es-Süddî de şöyle demiştir: Kureyş, Muhammed'in sözleri ne kadar da çoktur! deyince, bu âyet-i kerîme nazil olmuştur.

"Ve ardından yedi deniz daha ona katılsa..." buyruğundaki: "Deniz" lafzını cumhur mübtedâ olarak reP ile okumuştur. Haberi ise ondan sonraki cümlede yer almaktadır. Cümle hal konumundadır. Sanki: Denize gelince, onun hali de budur, denilmiş gibidir. Sibeveyh'in takdiri bu şekildedir.

Kimi nahivci de bu buyruğun (âyetin başında yer alan): 'e atfedildiğini söylemiştir. Çünkü o da mübtedâ olarak ref mahallindedir.

Ebu Amr ve İbn Ebi İshak "deniz" anlamındaki kelimeyi baştaki; e atf ile nasb okumuşlardır. Bu ise baştaki; in ismidir.

Şöyle de denilmiştir: Eğer denize yedi deniz daha katılsa, yani ona yedi deniz daha ilave edilip, arttırılsa, demektir.

İbn Hurmuz ile el-Hasen "ona katılsa" anlamındaki buyruğu; şeklinde (yani ye harfi ötreli, mim harfi de esreli olarak) ve; (Jut)'den müzari bir fiil suretinde okumuşlardır. Bir kesim her iki okuyuşun aynı anlamda olduğunu söylemiştir. Bir kesim de; Bir şeyin kendinden olan bir şeye katılması" demektir, der. Mesela: "Nîl, Halic'e katıldı yani onu arttırdı" denilir. "Glî^li i«0 ise bîr şey kendi türünden olmayan bir şeye katıldı, anlamını verir. Buna dair açıklamalar ise daha önceden el-Bakara (2/15. âyetin tefsiri) ile Âl-i İmran sûrelerinde (3/123-125. âyetler, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Ona (o denize) katılsa" anlamındaki buyruğu Cafer b. Muhammed: "Denizin mürekkebi..." diye okumuştur.

"Allah'ın sözleri tükenmezdi" buyruğuna dair açıklamalar da daha önceden (el-Kehf, 18/10?. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Muhakkak, Allah Azîzdîr, Hakimdir" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/129- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Ubeyde dedi ki: Burada "deniz"den kasıt, (kıyılarında) kalemlerin yetişmesini sağlayan tatlı sudur. Tuzlu su kıyılarında ise, bu kalemler yetişmez. [\[78\]](#)

28. Sizin yaratılmanız öldükten sonra diriltilmeniz ancak bir can gibidir. Muhakkak Allah, herşeyi işitendir, herşeyi görendir.

"Sizin yaratılmanız ve öldükten sonra diriltilmeniz ancak bir can gibidir" buyruğu İle ilgili olarak ed-Dahhak şu açıklamayı yapmıştır: Yani hepinizin yeniden yaratılmanız ancak tek bii canı yaratmak gibidir. Kıyamet gününde de, öldükten sonra diriltilmeniz sadece tek bir canı diriltmek gibidir.

en-Nehhas dedi ki: Nahivciler de bunu: "Ancak tek bir canı yaratmak gibidir" anlamında takdir etmişlerdir. Tıpkı: "O kasabaya sor" (Yusuf, 12/82) buyruğunda... kasaba halkına sor, takdirinde olduğu) gibidir.

Mücahid dedi ki; Çünkü O, az olan şeye de, çok olana da: "ol" der, o da derhal olur.

Âyet-i kerîme Ubeyy b. Halef, Ebu'l-Esedeyn ile el-Haccac b. es-Sebbak'ın oğulları Munebbih ile Nubeyh hakkında inmiştir. Bunlar Peygamber (sav)'a şöyle demişlerdi: Yüce Allah bizleri halden hale geçirerek yarattı. Önce bir nutfe, sonra sülük gibi bir kan pıhtısı, sonra bir çiğnem et, sonra bir kemik olduk. Bu sefer sen kalkmış hep birlikte ve bir anda yeniden diriltilip yaratılacağımızı söylüyorsun. Bunun üzerine yüce Allah: "Sizin yaratılmanız ve Öldükten sonra diriltilmeniz ancak bir can gibidir" buyruğunu indirdi. Çünkü kullar İçin zor gelen herhangi bir şey, yüce Allah'a zor gelmez. Onun bütün kâinatı yaratması tıpkı bir tek canı yaratması gibidir. "Muhakkak Allah" söyledikleri "herşeyi İşitendir" yaptıkları "herşeyi görendir." [\[79\]](#)

29. Görmedin mi ki Allah, geceyi gündüze bitiştirir, gündüzü geceye bitiştirir, güneşi ve ayı da musahhar kılmıştır? Herbiri belirli bir süreye kadar akıp gider. Muhakkak Allah yaptığınızdan haberdardır.

30. Bunun sebebi sudun çünkü Allah, hakkın tâ kendisidir. Ondan başka olanların çağırdıkları ise bâtıldır ve muhakkak Allah çok yücedir, çok büyüktür.

"Görmedin mi ki Allah, geceyi gündüze bitiştirir, gündüzü geceye bitiştirir." buyruğu (ve buna dair açıklamalar) daha önceden el-Hac Sûresi (22/61. âyet-i kerîmenin tefsirinde) ve Aî-i İmran Sûresi'nde (3/27. âyet-i kerîmenin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Güneşi re ayı da musahhar kılmıştır?" Doğmak ve kaybolmak emirlerine boyun eğer kılmıştır. Böylece ecelleri takdir etmiş ve menfaatleri tamamlamış olmaktadır.

"Herbiri belirli bir süreye kadar akıp gider." el-Hasen dedi ki: Bu süre kıyamet günüdür. Katade ise doğuşunda ve batışında daha ileri geçmeyip, geri de kalmadığı belirli bir süreye kadar akıp gider, diye açıklamıştır.

"Muhakkak ki Allah, yaptığınızdan haberdardır." Yani bütün bunları gerçekleştirmeye kadir olanın, bunları bilen olması kaçınılmaz bir şeydir. Bunları bilen ise sizin amellerinizi de bilir.

"Yaptığınız" anlamındaki buyruk genel olarak; "te" ile ve muhatab kipiyle okunmuştur. Ancak es-Sülemî, Nasr b. Âsim ve Ebu Amr'dan, ed-Durî, haber olmak üzere "ye" ile (yaptıklarından anlamında) okumuşlardır.

"Bunun" yani yüce Allah'ın bunları yapmasının "sebebi şudur: Çünkü Allah, hakkın tâ kendisidir. Ondan başka onların çağırdıkları ise batıldır."

Yani bu, gerçeği biimeniz ve bunu ikrar ve itiraf etmeniz içindir. Batıldan kasıt Mücahid'in açıklamasına göre şeytandır. Yüce Allah'a ortak koştukları putlar ve heykeller oldukları da söylenmiştir.

"Ve muhakkak Allah" konumu itibariyle "çok yücedir" saltanat ve egemenliği itibariyle "çok büyüktür." [80]

31. Size âyetlerinden bir kısmını göstermek için Allah'ın nimeti ile gemilerin denizde akıp gittiğini görmez misin? İşte bunda çok sabreden ve çok şükreden herkes için muhakkak âyetler vardır.

"Size âyetlerinden bir kısmını göstermek İçin Allah'ın nimeti" size ot an lutfu ve denizdeki tehlikelerden sizleri kurtarması suretiyle rahmeti "İle gemilerin denizde akıp gittiğini görmez misin?" Bu buyrukta yer alan: "Akıp gittiği" haber konumundadır.

"Allah'ın nimeti ile anlamındaki; buyruğunu İbn Hürmüz "nimet" in müenrtes-t salim çoğulu olmak üzere; "Allah'ın nimetleri" diye okumuştur. Bu kelimenin (tekilinin) aslı "ayn" harfinin harekeli olmasıdır, ancak sakın okunmuştur.

"Size âyetlerinden bir kısmını göstermek için" buyruğundaki; "...den bir kısmını" teb'ız (kssmilik bildirmek) içindir. Yani o sizlere gemilerin aktığını! göstermek

için böyle yapmaktadır. Bu açıklamayı da Yahya b. Sel-lam yapmıştır. İbn Şecere de şöyle demektedir: "Âyetlerinden bir kısmı" buyruğu sizin kendilerinde yüce Allah'ın kudretinin bir bölümünü gördüğünüz, bir bölümüne tanık olduğunuz... demektir, en-Nekkaş da: Kasıt yüce Allah'ın denizden kendilerine rızık olarak verdiği şeylerdir. el-Hasen de şöyle demiştir: Denizlerin anahtarı gemiler, yerin anahtarı yollar, semanın anahtarı ise duadır.

"İşte bunda" yüce Allah'ın kaza ve hükümlerine "çok sabreden ve" nimetlerine de "çok şükreden herkes için muhakkak âyetler vardır."

Meanî alimleri şöyle demişlerdir: Maksat, bu niteliklere sahip olan her mü'min için âyetler olduğunu anlatmaktadır. Çünkü sabır ve şükür imanın en üstün özelliklerindendir. Âyet, kıyamet demektir, alamet ise her mü'minin kalbinde açıklık kazanmaz. Ancak belâlara karşı sabreden ve bollukta da şükreden kimseler için açıkça ortaya çıkar ve görünür. eş-Şa'bî dedi ki: Sabır imanın yansı, şükür imanın yansı, yakın ise imanın tamamıdır. Yüce Allah'ın şu buyrukları bunu göstermektedir; "İşte bunda çok sabreden ve çok şükreden herkes için muhakkak âyetler vardır."; "Yetkinleri olanlar için yeryüzünde âyetler vardır." (ez-Zariyat, 51/20) Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "İman iki yarımdır. Yarısı sabır, yansı da şükürdür,"[\[81\]](#)

32. Onları dağlar gibi bir dalga kapladığında dinlerini yalnız Allah'a halis kılanlar olarak O'na dua ederler. Onları kurtarıp karaya çıkarınca onlardan kufileri orta yolu tutar. Âyetlerimizi ise çok gaddar ve çokça nankörlük edenden başkası bile bile inkâr etmez.

"Onları dağlar gibi bir dalga kapladığında" buyruğu da ("dağlar gibi anlamı verilen): Cjîtlf) lafzını Mukatîl "dağlar gibi". el-Kelbî ise "bulut gibi" diye açıklamıştır. Katade der ki: Bu kelime; "Bulut"un çoğuludur. Büyüklüğü ve yüksekliği dolayısıyla dalgayı ona benzetmiştir. Şair en-Nâbiğa da bir denizin niteliklerini anlatırken şöyle demektedir:

"Dalgalı yeşil (deniz) onlarla birlikte yürür, Kıyısında büyük büyük küp parçaları olduğu halde."

Âyet-i kerîmede tekil olan "dalga"nın, çoğul olan "dağlar"a benzetilmesinin sebebi dalganın peyderpey gelip tıpkı bulutlar (ya da denizler) gibi birinin diğerinin üstüne binmesinden dolayıdır. "Dalga" anlamındaki kelimenin çoğul anlamında olduğu da söylenmiştir. Çoğul olarak ayrıca yapılmayışı mastar oluşundan dolayıdır. Asıl anlamı da hareket ve izdiham ile alakalıdır. "Deniz dalgalandı" ile; "İnsanlar dalgalar gibi birbirine girdi" tabirleri de buradan

gelmektedir.

Kâb da şöyle demiştir:

"Sonunda denizden dalgaya geldik ki ortasında,

Kimisi elbisesini toplayıp (bacaklarını) açmış, kimisinin yüzü örtülü idi."

Muhammed b. el-Hanefiye de; "Bulutlar, gölgeler gibi bir dalga" diye; "Bulut, gölge"nin çoğulu olarak okumuştur.

"Dinlerini yalnız Allah'a halis kılanlar olarak" kendilerini kurtarmak için O'ndan başkasına dua etmeyip sadece O'nu tevhid edenler olarak "O'na dua ederler." Buna dair açıklamalar daha önceden (el-En'âm, 6/22-23- âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onları" denizden "kurtarıp karaya çıkarınca, onlardan kimileri orta yolu tutar." İbn Abbas: Denizdeyken yüce Allah'a vermiş olduğu sözü yerine getirir, diye açıklamıştır. en-Nekkaş da: Yani o verdiği sözde sebat gösterir, karada da denizde iken yüce Allah'a vermiş olduğu sözü eksiksiz yerine getirir.

el-Hasen dedi ki: "Orta yolu tutar"dan kasıt, tevhid ve itaate sınıksız sanılan mü'mindir, Mücahid de: Söylediği sözde "orta yolu tutar" fakat içinde küfrü gizler.

İfadede hazf bulunduğu da söylenmiştir ki; anlam şöyledir: Onlardan kimileri orta yolu tutar, kimileri de kâfir olur. Hazfedilen bu ifadeler yüce Allah'ın: "Âyetlerimizi ise çok gaddar ve çokça nankörlük edenden başkası bile bile inkâr etmez" buyruğu delil teşkil etmektedir.

"Gaddar" demektir, En kötü şekilde gadretmek, sozur.-de durmamak" demektir. Amr b. Madîkerîb şöyle demiştir:

"Şayet sen Ebu Umeyr'i görmüş olsaydın,

Ellerini sözde durmayıştan ve gaddarlıktan doldururdun."

el-A'sâ da şöyle demektedir:

TByma'daki evi çok sağlam bir kale olan,

Ve hiç de gadredici olmayan komşusu bulunan, o eşsiz esmer kişi."

el-Cevherî dedi ki: "Gadretmek, sözünde durmamak" demektir. Ona gadretti" denilir, ism-i faili: "Gadredici, gaddar sözünde durmayan kişi" demektir. el-Maverdî'nin dediğine göre cumhurun görüşü budur. Atiyye ise; bu kelime inkâr eden anlamındadır, emiştir. Bu fiil (muzarideki) aynu'l-fiili ötreli ve esreli olmak üzere; diye gelir, mastarıdır. Bunu da el-Kuşeyrî zikretmektedir.

O Âyetlerin inkâr edilmesi" bizzat âyetlerin inkârı demektir, "Âyetleri inkâr etmek" ise onların delâlet ettikleri hususları inkâr etmek demektir. [\[82\]](#)

33. Ey insanlar! Rabbînizden sakının ve babanın oğluna, oğulun babasına hiçbir

fayda sağlayamayacağı o günden de korkun. Muhakkak ki Allah'ın vaadi haktır. O halde dünya hayatı sakın sizi aldatmasın. O çok aldatıcı da sakın sizi Allah ile aldatmasın.

"Ey insanlar" yani hem kâfirler, hem mü'minler "Rabbİnizden sakının."

O'ndan korkun ve O'nu tevhid edin.

"Ve babanın oğluna, oğulun babasına hiçbir fayda sağlamayacağı o günden de korkun" buyruğunda geçen "fayda sağlama"nın anlamına dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/48. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

Peygamber (sav): "Her kimin üç evladı ergenlik çağına erişmeden önce ölürse, - yemin gereği olan kadarı müstesna- ona ateş asla dokunmayacaktır."[\[83\]](#) ve: "Her kim bu kız çocuklarından bazıları ile (kız çocuğu olmakla) sınanacak olup da onlara güzellikle muamele edecek olursa, o kızlar onun için cehennem ateşine karşı bir perde teşkil ederler[\[84\]](#) diye buyurmuştur. (Buna ne dersiniz?) diye sorulacak olursa, ona cevabımız şu oiur: Bu âyet-i kerîme ile kastedilen şudur: Hiçbir zaman baba oğlunun günahını yüklenmeyeceği gibi hiçbir evlat da babasının günahını yüklenmeyecektir. Biri diğerinin yerine sorgulanmayacaktır, demektir. Hadis-i şeriflerle kastedilen ise çocukların ölümüne karşı sabır ile kız çocuklarına güzel davranmanın ku-İu ateş azabından koruduğunu ve çocuğun onu daha erken cennete girmesine sebep teşkil edeceğini bildirmektedir.

"Muhakkak ki Allah'ın vaadi" öldükten sonra diriliş "haktır. O halde dünya hayatı" ziyneti ile ve dünyanın kendisine davet ettiği şeyler ile "sakın sizi aldatmasın." Ona bel bağlayarak, ona meyledip, âhiret için amelde bulunmayı terketmenize sebep olmasın.

"O çok aldatıcı da sakın sizi Allah ile aldatmasın" buyruğunda geçen "el-ğarûr: Çok aldatıcı" lafzını kıraat âlimleri genei olarak gerek burada, gerekse de Melâike (Fatir) Sûresi'nde (35/5. âyetler) ve gerekse el-Hadid Sûresi'nde (57/14. âyette) "ğayn" harfini üstün olarak okumuşlardır. Mücahid ve başkalarının görüşüne göre bundan kasıt şeytandır. İnsanları aldatan dünya ile ilgili vaadlerle onları kandırıp, âhireti unutturarak oyalayan odur. en-Nİsa Sûresi'nde de: "Onlara vaadlerde bulunur, olmayacak kuruntulara düşürür" (en-Nisa, 4/120) diye buyurulmaktadır,

Simâk b. Harb, Ebu Hayve ve İbn es-Sümeika ise "ğayn" harfini ötreli okumuştur. Bu da "siz aldanmayınız" demektir. Sanki: "Aldandı, aldanır, aldanmak"tan masdarı gibidir.

Said b. Cübeyr der ki: Bu, kişinin masiyet işlemekle birlikte günahlarının

başılanmasını temenni etmesidir. [\[85\]](#)

34. Saatin ilmi muhakkak Allah'ın nczdindedir. Yağmuru O indirir, rahimlerde olanı O bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını "bilemez. Hiçbir nefis de hangi yerde öleceğini bilmez. Muhakkak Allah herşeyi bilendir, herşeyden haberdardır.

el-Ferra'nın iddiasına göre bunun anlamı nefydir. Yüce Allah'tan başka hiçbir kimse bunları bilmez demektir. Ebu Ca'fer en-Nehhas ise şöyle demektedir: Bunda nefy ve icab (olumluluk) anlamının bulunması Rasûlullah (sav)'ın bu hususta verdiği bilgi iledir. Zira o yüce Allah'ın: "Gaybın anah tarlan O'nunyanındadır. O'ndan başkası bunları bilmez."(el-En'am, 6/59) buyruğu hakkında "burada sözü edilenler (Lukman Sûresi'nin bu âyetinde geçen) bu hususlardır" diye buyurmuştur. [\[86\]](#)

Derim ki: Biz el-En'âm Sûresi'nde (6/59- âyetin tefsirinde) bu hususta İbn Ömer'in yoluyla gelen ve Buhârî'nin kaydetciği hadisi zikretmiş bulunuyoruz. Cibril hadisinde de Cebrail'in: "Bana kıyametten haber ver" demesi üzerine, Rasûlullah (sav) şu cevabı vermiştir: "Kendisine hakkında soru sorulan kişi, soru sorandan daha bilgili değildir. Bunlar yüce Allah'tan başka hiçbir kimsenin bilmediği beş husustur: Saatin ilmi muhakkak Allah'ın indindedir. Yağmuru O indirir, rahimlerde olanı O bilir. Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilemez." deyince, Cebrail: Doğru söyledin, diye cevap vermiştir, Ebû Dâvûd et-Tayalîsî'nin lafzı ile hadis bu şekildedir [\[87\]](#)

Abdullah b. Mes'ud da şöyle demiştir: Beş husus müstesna sizin peygamberinize her bir şey verilmiştir. (Bu beş husus): "Saatin ilmi muhakkak Allah'ın indindedir" buyruğu ile başlayıp âyetin sonuna kadar dile getirilen hususlardır, İbn Abbas dedi ki: Bu beş hususu yüce Allah'tan başka hiçbir kimse bilemez. Bunları ne mukarreb bir melek ne de mürsel bir nebi bilebilir. Her kim bunların herhangi birisini bildiği iddiasında bulunacak olursa, Kur'ân-ı Kerîm'i inkâr etmiş olur. Çünkü o Kur'ân-ı Kerîm'e muhalefet eder. Diğer taraftan peygamberler yüce Allah'ın kendilerine bildirmesi sonucunda gayba dair bir çok şey bilebilirler. Bundan kasıt, kâhinlerin münecimlerin, yıldızların doğup batması ile yağmur yağdırılmasını isteyenlerin iddialarını çürütmek, asılsızlıklarını ortaya koymaktır. Bununla birlikte uzun tecrübelerin sonucu olarak annesinin karnındaki yavrunun erkek mi dişi mi olduğu ve daha başka hususlar bilinebilir. Nitekim bu türden açıklamalar daha önceden el-En'âm Sûresi'nde (6/59- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Bazan tecrübenin dışına çıkılır ve alışlagelenden farklı sonuçlar ortaya çıkar. Buna göre geriye nihai ilim, sadece yüce Allah'a ait demektir.

Rivayet edildiğine göre; bir yahudi yıldızlara göre hesap yapardı. İbn Ab-bas'a: Arzu ettiğin takdirde sana oğlunun yıldızı ile ilgili haber vereyim, o on gün sonra ölecektir. Sen ise gözlerin kör olmadan ölmeyeceksin, ben de bir sene dolmadan Öleceğim. Bunun üzerine İbn Abbas ona: Ey yahudi! Nerede öleceksin? diye sorunca, yahudi: Bilemiyorum diye cevap vermiştir. Bunun üzerine İbn Abbas: Yüce Allah doğru söylemiştir; "Hiçbir nefis de hangi yerde öleceğini bilmez" buyruğunu okudu. İbn Abbas geri döndüğünde oğlunun sıtmaya yakalanmış olduğunu gördü ve on gün sonra vefat etti. Yahudi de sene dolmadan önce öldü, İbn Abbas La âmâ olarak vefat etti.

Bu hadisin ravisi Ali b. el-Huseyn dedi ki: Bu, anlatılanların en hayret verici olanıdır.

Mukatil de şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîme adı el-Vâris b. Amr b. Harise olan, çölde yaşayan bir kişi hakkında nazil olmuştur. Bu Peygamber (sav)'ın yanına gelerek şöyle dedi: Benim hanımım hamîiedir, ne doğuracağını bana haber ver. Yaşadığımız yerler kuraktır, ne zaman yağmur yağacağını bana bildir. Ne zaman doğduğumu biliyorum, fakat ne zaman öleceğimi sen bana söyle. Bugün neler yaptığımı biliyorum fakat yarın ne yapacağımı bana sen bildir. Bir de kıyametin ne zaman kopacağını bana bildir. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-î kerîmeyi indirmiştir. Bu rivayeti el-Kuşeyrî ve el-Maverdî zikretmişlerdir.

Ebu't-Melih, Ebu Azze el-Huzlî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Yüce Allah bir kulun bir yerde ruhunu kabzetmeyi murad ettiği takdirde, o kimseye orada bir ihtiyaç takdir eder. O da oraya gitmekten başka bir yol bulamaz. Daha sonra Rasûluüah (sav): "Saatin ilmi muhakkak Allah'ın indindedir... Hiçbir nefis de hangi yerde öleceğini bilmez." buyruğunu okudu. Bunu da el-Maverdî zikretmiş olup, İbn Mace de bunu, İbn Mes'ud yoluyla bu manada zikretmiş bulunmaktadır. et-Tezkire adlı eserimizde tamamiyle kaydetmiş bulunuyoruz.

"İndirir" anlamındaki buyruğu kıraat alimleri genel olarak şeddeli olarak; diye okumuşlardır. İbn Kesir, Ebu Amr, Hamza ve el-Kisaî ise şeddesiz okumuşlardır. Ubeyy b. Kâb: "Hangi yerde" anlamındaki buyruğu diye okurken diğerleri diye okumuşlardır. el-Ferra dedi ki: Burada "yer"in müennes olması ile yetinilmiş, ayrıca; in müennes getirilmesine gerek görülmemiştir. "Yer (arz)" ile mekân kastedildiğinden müzekker gelmiştir, diye de söylenmiştir. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Hiçbir bulut onun gibi yağmur yağdırmadı, Hiçbir yer de onun gibi bitki bitirme

di."

ei-Ahfeş de dedi ki; "Yokun bir cariyeye, hem nasıl cariyeye uğradı" anlamında: hem; denilebilir, hem de; denilebilir.

Sibeveyh ise; "Hangi" kelimesinin müennes getirilmesini Arapların: "Onların hepsi" şeklindeki kullanımlarında "hepsi" anlamındaki kelimeyi müennes kullanmalarına benzetmiştir.

"Muhakkak Allah herşeyi bilendir. Herşeyden haberdardır" buyruğun daki: "Herşeydeo haberdardır" buyruğu "herşeyi bilendir" buyruğunun sıfatıdır^[88] yahut ta (mealde olduğu gibi) haberden sonra gelen ikinci bir haberdır. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır. ^[89]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/513.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/513-514.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/514-515.

[4] İfadenin takdirine dair bu açıklamalar, gerek merhum miifessirin ifadesinde gerek en-Nehhâs'm ibaresinde -Arapça baskıya hazırlayanın da belirttiği gibi- bir parça kapalılık vardır Arapça baskıya hazırlayanın, anlaşılan mananın olması gereken şekle dair notu da gözöniinde bulundurulur; tercüme yapıldı.

[5] Tirmizl, III, Y!9; ancak hadisin sonundaki Tirmizi'nin talik SuAdri'den söz edilmeden. "Kimi ilim adamı Aii b. Yezid'in hadis (rivayetin)de zayıf olduğu belirtilmektedir" şeklindedir.

[6] Hâkim, et-Müştedrek, II, 445

[7] BukâH, V, 2321

[8] el-Heysemî, Mecmatı'z-Zevâid, VIII, 119; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebtr, VIII, 180.

[9] Tayâlisi, el-Müsned, I, 235; Deylemî, et-Firdeos, II, 400.

[10] el-Heysemî, Zevâidu Müsnedi'l-Hâris, 11, 770; Taberânî, el-Ma'cemu'l-Kebîr, VIII, 197; el-Mu'cemu'l-Evs&t, I, 151; e!-Mün2irî, et-Tergib ve't-Terhib, III, 181.

[11] ed-Deylemî, el-Firdevs, I, 398

[12] Tirmizî, IV, 494.

[13] Ebu Hureyre'den btı lafızla tespit edemedik; ancak aynı mananın dile getirildiği bazı rivayetler için bk: Müsnedu Abd b. Mumejd,!, 1<Î7; Ebû Amred-

Dânî, es-Sünenü'l-Vâride fi'l-Fiten, III, 684; el-Münztri, et-Tergtb ve't-Terklb, III, 182 vs

[14] İhnu']<fvzi, el'ÎUtu'l-MitteTtdhiye, II, 786; "Ahrned h. Hanhe!, bu hadis bâtıldır, demiştir" kaydıyla.

[15] İbnırl-Mübarek; *mjŞfl*tf, s. 12; Ebû Nıaym, Hilyetu'l-Evliyâ, III, 151

[16] İbrml-MÜbarek ve İbn Nıaym, aynı yerler.

[17] et-Tirmizî, el-Hakîm, Nevâdiru'l-Usûl, II, 87

[18] Müslim, III, 1588; İbn Hibbân, Sakîh, XII, 188, Hey haki, es-Sünenü'l-Kübrâ, VIII, 288.

[19] Bukârî, V, 2194; Müslim, III, 1641, 1(S45, 1Ö46; İbn Mâce, II, 1187; Müsned, I, 37

[20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/515-519.

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/519-520.

[22] Müsned. IV, 278; el-Hâkim, el-Müstedrek, I, 199, 201

[23] Buhâri, VI, 2588, 2612; Müslim, III, 1477. 1478; Nesât, VII, 123; Müsned, I, 297, III, 445, 446

[24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/520-521.

[25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/522.

[26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/522-523.

[27] Meseîa, müjdelemenin manası ile ilgili: eMiakara, 2/25. âyer, 1. başlık, acıklı azab ile ilgili: el-Bakara, 2/10. âyetlerin tefsiri tide açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/523.

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/523-524.

[29] Âyette lafiî anlam: "Sallasın diye" şeklindedir. Ancak bu anlamın kastedilmediği açıktır. Bu bakımdan hazfcd ildiği kabul edilen lafızlar takdir edilmiştir. Her iki takdire aynı meali verişimizin sebebi, anlam itibariyle arada fark hulünmadığındandır.

[30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/524-525.

[31] Buhârt, I, 28; Müslifn, m, 1219; D&rimi, II, 319; Tayâlisi, Müsned, I, 106.

[32] Buhârî, V, 2376, -VI, 2497; Tirmizi, IV, 606; Muvatta, O, 9S7; Müsned, V, 333, 362

[33] Buhârî, V, 2254.

- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/526-530.
- [35] Buhârî, VI, 2542; Müslim, I, 114; Müsned, I, 444.
- [36] İlk. en-Nelîhâs, l'râbu'l-Kur'ân, II, 602
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/530-531.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/531-532.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/532-533.
- [40] Taberânî, et-Evsat, IV, 37«.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/533.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/533-534.
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/534.
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/534-535.
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/535.
- [46] Bukârî, II, 924, III, 1162, V, 2230; Müslim, II, 696; Ebû Dâvûd, II, 127; Müsned, VI, 344, 347, 355
- [47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/535-536.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/536.
- [49] Ebu Bekr eş-Şeybânî, ei-Âhâd ve'l-Uesânî, V, 280; Beyhakî, Şuabu'l-tman, II, 70; e]-Ulekâî, l'ükadû Ekli's-Sunne, IV, 605.
- [50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/537-539.
- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/539.
- [52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/540.
- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/540.
- [54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/540.
- [55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/541.
- [56] İbnul-Esîr, en-Nihâye fî Ğaribi'l-Hadls, İN, 31
- [57] Bu.hârî, V, 2251; Müslim, IV, 1983; Jinnizî, IV, 329; Muvatta, II, 907; Müsned, III, 110, 165, 199, v's
- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/541-542.
- [59] Buhârî, Nikah,*45; Edeb, 57, 5H, 63; Feraiz, 1
- [60] Tirmizî, IV, 522, "hasen-garib bir hadistir" kaydıyla; İbn Mâce, II, 1332; el-Heysemî, Mecmau'z-Zfvâid,yn, 275; Müsned, V, 405.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/542-543.

[61] Buharı, III, J340; Müslim, III, 1651; Tirmizî, IV, 223; Ebû Dâvûd, IV, 56; Müsned, II, 67, 104, 12S, 131, 136

[62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/543.

[63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/544.

[64] ed-Deylemî, et-Firdevs, II, 334.

[65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/544.

[66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/544.

[67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/545.

[68] Buharı, III, 1202; Müslim, IV, 2092; Ebû Dâvûd, IV, 327; Tirmizî, V. 50H.

[69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/545.

[70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/545-546

[71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/546.

[72] Daha önce el-MâideT 5/61-63. âyetlerin tefsiri yapılırken geçen bu hadis ile ilgili değerlendirmeler için oraya bakılabilir.

[73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/546-548.

[74] Buharı, I, 27, IV, 1793; Müslim. I, 37, 39, 40; Ebû Dâvûd, IV, 223; Tirmizî, V, fi; Nesâî, VIII, 99. 102; tbn Mâce, I, 24, 25; Müsned, I, 27, 51, 52, 319

[75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/548-549.

[76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/550.

[77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/550-551.

[78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/551-553.

[79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/554.

[80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/554-555.

[81] el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdiru'l-Us&l, I, 201 O'nıviye; rivayet edildi" şeklinde ramrid sigast ile); III, 110, 221 aynı manada, az lafzi farklarla; ed-Deylemî, el-Firdevs, I, 111; el-Munâvî, Feydu'l-Kadir, III, 188, (YaviJerinden "Yezid er-Rûkâşi'nin metruk rivayeti alınmayan kişi" olduğu - III, 189 - kaydıyla).

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/555-556.

[82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/557-559.

[83] Buhârî, I, 421, VI, 2452; Müslim, IV, 2028; Tirmizî, III. 374; Nesâî, IV, 25;

Muvatta, I, 235; Müsned, II, 239, 276, 473

[84] Tirmizî, IV, 319; İbn Mâce, II, 1210; Müsned, IV, 154, VI, 27, 29. (Bazılarında az lafız farkıyla).

[85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/559-560.

[86] Buhârî, I, 351, IV, 1693, 1733, 1793; Müslim, I, 39, 40; Nesâî, V11I, 102; İbn Mâce, I, 25; Müsned, II, 24, 5«, 122.

[87] Buhârl, I, 27, IV, 1793...; et-Tayâlisî, Müsned, I, 5; Müslim, I, 39, 40.

[88] Buna göre anlam: Herşeyden haberdar olup, herşeyi bilendir şeklinde olur)

[89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/560-563.

SECDE SÛRESİ

1- Ölüm Meleği:

2- Vekâlet Akdinin Dayanağı:

Gece ve Evvâbin Namazları:

Yataklardan Uzak Kalmanın Faziletine Dair:

1- Mü'min Fâsık Gibi Değildir:

2- Mü'min ile Kâfir Eşit Olamazlar:

3- "Eşit Olmazlar":

SECDE SÛRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Mekke'de inmiştir. Ancak Medine'de inmiş üç âyet müstesna. Bunlar da yüce Allah'ın: "Mü'min kimse fâsık kimse gibi midir?" (32/18) buyruğundan itibaren üç âyetin sonuna kadardır. Bu el-Kelbî ve MukauTin görüşüdür.

Başkaları ise: Beş âyet müstesna, demişlerdir. Bunlar da yüce Allah'ın: "Yanları yataklarından uzak kalır... ve onlara: Yalanladığınız o ateşin azabını tadın, denilir" (es-Sccde, 32/15-20) âyetleridir.

Bu sûre otuz âyet-i kerîmedir, Yirmidokuz âyet olduğu da söylenmiştir. Sahih(-i Müslim)'de, İbn Abbastan rivayete göre Peygamber (sav) cuma günü sabah namazında: "Elif, Lâm, Mim. Kitabın indirilmesi" diye başlayan es-Secde Sûresi'ni ve: "İnsan üzerinden öyle bir uzun süre geçti ki, o anılmaya değer bir şey değildi" (el-İnsan, 76/1) sûrelerini okurdu^[1]

Ebu Muhammed ed-üarimî de Müsned'inde Cabir b. Abdutlah'ın şöyle dediğine dair rivayeti kaydetmektedir: Peygamber (sav): "Elif, Lâm, Mim. Kitabın indirilmesi..." diye başlayan es-Secde suresi ile: "Bütün mülk elinde bulunanın şanı ne yücedir!" (el-Mülk, 77/1) sûrelerini okumadan uyumazdı. ed-Darimî dedi ki: Bi2e Ebu'l-Muğire haber verdi, bize Abde, Halid b, Ma-dan'dan anlattı, dedi ki: Siz el-Mundye (kurtarıcı, koruyucu) sûresini okuyun. O: "Elif, Lâm, Mim. Kitabın indirilmesi" diye başlayan (es-Secde Sûresi)'di r. Bana ulaştığına göre bir adam bu sûreyi okur, ondan başka bir şey okumazmış, günahları da pek çokmuş. Bu sûre kanatlarını onun üzerine yaymış ve şöyle demiş: Rabbim, sen ona mağfîret buyur, çünkü o beni çokça okurdu. Şanı yüce Rabbimiz de sûrenin o adam hakkındaki şefaatinin kabul edip, şöyle buyurmuş: "Siz o kimsenin lehine herbir günahı karşılığında bir hasene yazınız ve bir derecesini yükseltiniz."^[2]

1. Elif, Lâm, Mim.

2. Kitabın indirilmesi -ki onda şüphe yoktur- âlemlerin Rabbindendir.

"Elif, Lâm, Mİm. Kitabın indirilmesi" buyruğundaki: "Kitabın İndirilmesi" buyruğunun merfu okunacağı icma ile kabul edilmiştir. Mastar olarak mansub gelseydi yine caiz olurdu. Nitekim Kûfeliler şu âyetlerde böyle okumuşlardır: "Muhakkak sen. gönderilmiş peygamberlerdensin. Doğru bir yol üzerindesin. Güçlü ve intikam alıcı, çok rahmet edici tarafından indirilmedir." (Yâsîn, 36/3-5) Burada "indirilmesi" buyruğu mübtedâ olarak ref ile gelmiştir. Haberi ise; "onda şüphe yoktur" anlamındaki buyruktur. Yahut ta bu bir mübteda takdiri ile

haberdir. Yani; Bu (kitabın) indirilmesidir" yahut ta: "Okunan... indirilmiş...dir" ya da: "Bu harfler indirilmiştir" takdirinde olur. Nitekim "Elif, Lâm, Mim" de harflerin söz konusu edildiğine delildir. Diğer taraftan "onda şüphe yoktur" anlamındaki buyruğun "kîtabt)dan hal konumunda olması da mümkündür.

"Âlemlerin Rabbİndendir" buyruğu da haber olur.

Mekkî dedi ki: En güzel açıklama budur.

"Ki onda şüphe yoktur, âlemlerin Rabbindendir" buyruğu, onun Allah tarafından indirildiğinde şüphe yoktur, anlamındadır. O ne bir büyüdür, ne bir şiir, ne bir kâhinlik, ne de öncekilerin efsaneleri. [\[3\]](#)

3. Yoksa onlar: "Onu kendiliğinden uydurdu" mu derler? Hayır o, senden önce kendilerine bir korkutucu gelmemiş olan bir kavmi kendisi ile uyarasın diye Rabbinden gelen haktır. Olur ki hidayet bulurlar.

"Yoksa onlar: Onu kendiliğinden uydurdu mu derler?" buyruğunda yer alan: "Yoksa"; "Hayır, bilakis" ve istifham elifi ile birlikte takdiri yapılan, munkau' olandır. Yani; "Aksine onlar... mı diyorlar?" demektir. Bu da bir sözden bir başka söze geçildiğini gösterir. Şanı yüce Allah âlemlerin Rabbinden indirildiğini ifade ettikten ve bu hususta herhangi bir şüphe olmadığını belirttikten sonra, bu sözünü bir kenara bırakarak: "Yoksa onlar onu kendiliğinden uydurdu mu? derler." Yani onu kendisi düzüp kendi kendisi meydana getirdi mi, derler sözlerine geçiş yaptı. "Hayır, o... uyarasın diye Rabbinden gelen haktır" buyruğu ile yüce Allah onların uydurma iddialarını yalanlamaktadır. Kata de der ki: Yüce Allah bu buyruğuyla Kureyşlilen kastetmektedir. Onlar ümmi bir ümmet idiler. Muhammed (sav)'dan önce onlara Allah'ın azabı ile korkutan hiçbir kimse gelmemiştir.

"Uyarasın diye" buyruğu makabline taalluk ettiğinden dolayı; "Rabbinden" buyruğu üzerinde vakıf yapılmaz. Bununla birlikte bunun mahzuf olan bir lafza taalluk etmesi de caizdir. İfadenin takdiri: "Bir kavmi uyarasın diye onu indirmiştir" şeklinde olur, o takdirde; "Rabbinden" lafzı üzerinde vakıf yapmak caiz olur.

"Kendilerine bir korkutucu gelmemiş" anlamındaki buyrukta yer alan: nefy edatıdır. Bir korkutucu" (lafzındaki "min" harf-i cerri) sıla (fazladan, ulama için gelmiş)dır. "Bir korkutucu" ise ref" mahallindedir.

Korkutucu (nezir) bildirip, korkutan kimse demektir.

Bir açıklamaya göre "bir kavim"den kasıt İsa ile Muhammed (ikisine de selam olsun) arasındaki fetret ehlidir. Bu İbn Abbas ve Mukatil'in görüşüdür. Bir diğer

açıklamaya göre; yüce Allah'ın onlara karşı hücceti kendilerinden önce gelmiş olan peygamberlerin uyarıp korkutması ile -ayrıca (onlara) bir peygamber görmemiş olsaydı dahi- sabit idi.

Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden (el-Maide, 5/19. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [4]

4. Allah, göklerle yeri ve onların arasında olanları altı günde yaratandır. Sonra Arş'a istiva edendir. Ondan başka sizin için bir veli de yoktur, bir şefa'at edici de. Artık öğüt almaz mısınız?

"Allah, göklerle yeri ve onların arasında olanları altı günde yaratandır" buyruğu ile yüce Allah, Kur'ân'ı dinlemeleri ve onun üzerinde dikkatle düşünmeleri için kudretinin kemalini onlara öğretmektedir.

"Yaratan" buyruğu yoktan vareden, yokken icad eden, hiçbir şey değilken meydana getiren demektir.

"Altı günde" de pazardan, cuma gününün sonuna kadar olan süre içerisinde,, demektir. el-Hasen dedi ki: Bu günler dünya günlerinden altı gündür. İbn Abbas da şöyle demektedir: Yüce Allah'ın gökleri ve yeri yaratmış olduğu altı gün bir günün süresi, dünya senelerinden bin seneye karşılıktır. ed-Dahhak da: Altı bin sene diye açıklamıştır. Yani ahi ret günlerinden altı günlük bir süre içerisinde demektir.

"Sonra Arş'a istiva edendir." Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara suresi (2/29. âyet, 5. başlık) ile e!-A'raf Sûresi'nde (7/54. âyetin tefsirinde) ve başkalarında geçmiş bulunmaktadır. Bu hususta ilim adamlarının görüşlerini de yeteri şekliyle "el-Kitabu'l-Esnâ fî Şerhi Esmâi'llahi'l-Hüs-nâ" adlı eserimizde açıklamış bulunuyoruz.

Buradaki; Sonra" ifadesi bir tertib ve sıralamayı ifade etmek için değildir. Burada "vav: ve" anlamındadır.

"O'ndan başka sizin için bir veli de yoktur. Bir şefa'at edici de." Yani kâfir olanların azablarını engelleyecek herhangi bir dostları, herhangi bir şefa'atçıları olmayacaktır. (Cümlelerin) mahalli itibariyle merfû olması caizdir.

"Artık" O'nun kudreti ve mahlukatı hakkında "öğüt almaz mısınız?" [5]

5- O, herşeyi gökten yere tedbir eder. Sonra miktarı sîzin saymanıza göre bin yıl olan bîr günde O'na yükselir.

"O, herşeyi gökten yere tedbir eder" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle

demıştır: Yani kaza ve kaderi indirir. Vahyi Cebrail ile indirir diye de açıklanmıştır.

Amr b. Murre'nin rivayetine göre Abdurrahman b. Sâbât şöyle demıştır: Dünya işlerini dört kişi idare eder; Cibril, Mikâil, öüm meleği ve İsrâfîl. Hepsine Allah'ın salat ve selamları olsun. Cibril rüzgarlarla ve (Allah'ın) orduları ile görevlidir. Mikâil ise yağmur ve su ile görevlidir. Ölüm meleği ruhları almakla görevlidir. İsrâfîl ise bunlara emirleri indirir.

Arş'ın işlerin tedbir yeri olduğu da söylenmiştir. Nitekim Arşın altındaki yerlerde tafsîlâtın yeridir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sonra Arş üzerinde istiva etmiştir. Güneşe de, ay'a da emrine boyun eğdirmiştir, Herbiri belirli bir süreye kadar akıp gider. Her işi yerli yerince düzenler. Âyetleri uzun uzadıya açıklar." (er-Rad, 13/2) Sema vâdî'nin altındaki yerler ise tasrif (işlerin yerine getirilmesi)nin yeridir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Andol-sun ki Biz onu onların arasında öğüt alsınlar diye evirip çevirdik." (el-Fur-kan, 25/50)

"Sonra... ona yükselir" buyruğu ile ilgili olarak Yahya b. Sellâm söyle demektedir: Kastedilen kişi Cebrail'dir. O vahyi indirdikten sonra semaya çıkar. en-Nekkaş da şöyle demıştır: Kastedilen kişi işleri semadan yere doğru tedbir eden melektir.

Bunların yeryüzünde bulunanlara dair haberler olduğu da söylenmiştir. Bu haberler onları taşıyan meleklerle birlikte O'na yükselirler. Bu açıklamayı da İbn Şecere yapmıştır.

"Miktarı sizin saymanıza göre bin yıl olan bir günde" buyruğuna gelince, denildiğine göre "sonra... ona yükselir" yani bu emir ve tedbir dünyanın sona erişinden sonra ona; "miktarı sizin saymanıza göre bin yıl olan bir günde" yükselir ki, bu gün Kıyamet günüdür.

Az önce geçen bu görüşlere göre "yükselir" lafzındaki zamir daha önce kendisinden sözedilmemiş olmakla birlikte melek hakkındadır. Çünkü manadan o zaten anlaşılmaktadır. Diğer taraftan yüce Allah'ın: "isteyen biri... istedi" diye başlayan sûrede yer alan: "melekler de, ruh da oraya miktarı el-libinyıl olan bir günde yükselir" (el-Mearic, 70/4) buyruğunda açıkça ondan sözedilmiş bulunmaktadır.

"Ona" buyruğundaki zamir, "sema"yı müzekker kabul edenlere göre göğe yahut meleğin döndüğü yere ya da yüce Allah'ın ism-i celâline aittir. Maksat, yüce Allah'ın onun için tesbit ettiği yerdir. Emirler yüce Allah'a döndüğü takdirde semaya dönmüş demektir. Yani Sidre-i Münteha'ya ulaşır. Çünkü yerden göğe yükselenler oraya kadar yükselir, yere indirilenler de oradan iner. Bu anlamdaki ifadeler Müslim'in Sakih'inde sabit olmuştur.^[6]

"Miktarı" anlamındaki buyrukta yer alan zamir ise tedbire racidir. Yani: Bu tedbirin miktarı dünya yıllarından bin yıldır. Bu da şu demektir: Herbir işin bin yıllık işleri, tek bir günde hükme bağlanır. Sonra bunu meleklerine ulaştırır. Bu bin yıl geçti mi bin yıllık süre için bir daha hüküm verilir ve bu böylece ebediyyen devam eder. Bu açıklamayı da Mücahid yapmıştır.

Buradaki zamirin, urûc'a (yükselişe) ait olduğu da söylenmiştir. Bir diğer görüşe göre anlam şöyledir: O dünya işlerini kıyametin kopacağı vakte kadar tedbir ve idare eder. Sonra bu emir ona yükselir ve süresi bin yıl olan bir günde onun hakkında hüküm verir.

Bir diğer görüşe göre anlam şöyledir: O güneşin doğuşu, batışı, doğuş yerine tekrar geri dönüşü ile ilgili işleri, mesafe itirabiyle miktarı bin yıl olan bir günde idare eder.

İbn Abbas şöyle demiştir: Yani melekten başkası o mesafeyi katedecek olsa bin yıl yol alır. Çünkü iniş beşyüz, yükseliş beşyüz yıldır. Bu açıklama müfessirlerden bir topluluktan da rivayet edilmiş olup, Taberînin tercih ettiği açıklama da budur ve bunu el-Mehdevî zikretmiştir. Birinci görüşün ifade et-üğü anlamın aynısıdır. Yani Cibril hızlı bir şekilde yol alışı dolayısıyla bin yıllık bir süreyi sizin bir gününüzde alır. Bunu da ez-Zemahşerî zikretmiştir.

el-Maverdî'nin, İbn Abbas ve ed-Dahhak'tan naklettiğine göre melek, bin yıllık bir süreye denk olan bir günde yükselir. Katade'den gelen rivayete göre de melek miktarı bin yıl olan bir günde iner ve yükselir. Buna göre onun inişinin miktarı beşyüz, yükselişinin miktarı da beşyüz yıl olur. Kata-de İle es-Süddî'nin görüşüne göre bu böyledir. İbn Abbas'ın ve ed-Dahhak'ın görüşüne göre ise iniş bin yıl, yükseliş de bin yıldır.

"Sizin saymanıza göre" buyruğu, sizin dünya günlerinden hesab edip saymanıza göre demektir. Bu gün ise dünya yıllarından bin yıl ile takdir edilen bir zaman süresinden ibarettir. Yoksa İki gece arası bir gündüzü de bulunan bir gün değildir. Çünkü Allah nezdinde böyle bir şey yoktur. Araplar kimi zaman ikinci vakti hakkında da "yevm (gün)" tabirini kullanırlar Şairin şu be-yitinde olduğu gibi:

"Birisi arkadaşlarla beraber kalman ve meclislerde bulunulan bir gün, Diğeri ise gün boyunca düşmanların üzerine yürüyüşten ibaret olan bir gün olmak üzere iki gün(den ibarettir, hayat):"

Şair burada Ö2el iki günü kastetmiyor. O, zamanlarının iki kısma ayrıldığını anlatmak istemekte ve bunların herbir kısmından "gün" diye sözetmekte-dir. İbn Ebi Able "yükselir" anlamındaki fiili:"Yükselinilir" şeklinde meçhul kip olarak okumuştur. Ayrıca "sizin saymanıza" anlamındaki buyruk da "ye" harfiyle;

"Onların saymalarına göre" diye okunmuştur.

Yüce Allah'ın "miktarı ellibin yıl olan bir günde yükselirler" (el-Meâric, 70/4) buyruğu ile bu âyet-i kerîmenin birlikte anlaşılması müşkil (içinden çıkılması zor) bir anlam ifade etmektedir.

Abdullah b. Feyruz ed-Deylemî bu âyet-i kerime ile yüce Allah'ın: "Miktarı ellibin yıl olan bir günde" âyeti hakkında sormuş, Abdullah b. Abbas ta şu cevabı vermiştir: Bu yüce Allah'ın "günler" diye adlandırdığı bir süredir, mahiyetinin ne olduğunu da bilmiyorum. Bundan dolayı hakkında bilmediğim bir şey söylemekten de hoşlanmıyorum. Daha sonra Said b. el-Müseyyeb'e de bu âyet hakkında soruldu, o da: Bilmiyorum diye cevap verdi. Ben ona İbn Abbas'ın söylediğini bildirince, bu sefer İbnu'l-Müseyyeb soru sorana şöyle dedi: İşte İbn Abbas bunun hakkında bir şey söylemekten çekindi. Halbuki o benden daha bilgilidir.

Ancak daha sonra ilim adamları bu hususta konuşmuşlardır. "Seele sâilun" (el-Mearic) Sûresi'ndeki âyet, -bu âyetten farklı olarak- kıyamet gününe işaret etmektedir. Yani yüce Allah bu günü kâfirler için öyle bir zorlaştırmış olacaktır ki; onlara elli bin yıl gibi gelecektir. İbn Abbas'tan da bu görüş nakledilmiştir. Araplar hoşlanılmayan günleri uzun olmakla, sevinç günlerini de kısıklıkla nitelendirirler. Şair şöyle demiştir:

"Ve mızrak gölgesi gibi bir gün ki, kısalttı uzunluğunu, Bizim için tulumun kanı (şarap) ile udi ar m çalınması."

Bir diğer açıklamaya göre kıyamet günü bünyesinde bir çok günler bulunan bir gündür. Bu günlerin kimisi bin yıl, kimisinin miktarı ellibin yıldır. Bir diğer açıklama da şöyledir: Kıyamet vakitleri farklı farklıdır. Kâfirler bin yıl kadar uzun süren bir azab türü ile azablandırılırlar. Sonra süresi ellibin yıl olan bir başka tür azaba geçirilirler.

Bir başka açıklama da şöyledir: Kıyametin ellibin konumu vardır ve herbir konum bin yıldır. İşte "melekler süresi ellibin yıl olan bir günde ona yükselirler" (el-Meâric, 70/4) buyruğunun anlamı budur ki, günden kasıt vakittir. Yani kıyamet günündeki konumlardan bir konumun vakti, bu kadar

en-Nehhas dedi ki: Gün (yevm) söziükte vakit anlamındadır. Buna göre: Melekler ve ruh ona miktarı bin yii oian bir sürede yükselirler. Bir başka vakitte ise miktarı ellibin yıl olan bir sürede yükselirler. Vehb b. Münebbih'ten nakledildiğine göre o: "Miktarı ellibin yıl olan bîr günde" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Yerin en aşağısı ile Arş arasındaki mesafe bu kadardır.

es-Sa'lebî'nin, Mücahid, Katade ve ed-Dahhak'tan naklettiğine göre yüce Allah'ın: "Meleklerde, ruh da oraya miktarı ellibin yıl olan bir günde yükselir"

(el-Mearic, 70/4) buyağında yerden, Cebrail'in bulunduğu Sidre-i Mün-teha'ya kadar olan mesafeyi kastetmiştir. Yani yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Cebrail ile onunla beraber aynı makamda bulunan diğer melekler dünya günlerinden eliibin yıllık bir sürelik bir mesafeyi bir günde alırlar. "Ona" buyruğundan kastı da, yüce Allah'ın kendisine yükselmelerini emretmiş olduğu mekândır. Bu da İbrahim (a.s)'ın: "Ben Rabbime gidiciyim, pek yakında beni doğru yola iletacaktır" (es-Saffat, 37/99) buyruğuna benzemektedir ki, o bununla Şam topraklarını kastetmiştir. Yine yüce Allah'ın "Kim Allah'a ve Rasûlüne hicret maksadıyla evinden çıkarsa..." (en-Nisa, 4/100) buyruğunda kastedilen Medine'dir. Ebu Hureyre dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Aziz ve celil olan Rabbimden melek bana bir risalet getirdi. Sonra bir ayağını kaldırıp semanın üzerine koydu, diğerini ise yere koydu ve bir daha da kaldırmadı." [7]

6. İşte gizliyi de, açığı da bilen o Galib, Rahim olan budur.

"İşte gizliyi de, açığı da bilen" insanların görmediklerini ve onlar için gaib olanı da, onların huzurlarında olup bildiklerini de bilendir.

Buradaki: "İşte" Ben anlamındadır. Nitekim bu türden açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/2. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadırlar.

Bu ifadede tehdit anlamı vardır. Yani siz fiillerinizi ve sözlerinizi ihlasla yapınız, çünkü Ben bütün bunların karşılıklarını size vereceğim. [8]

7. O ki, yarattığı herşeyi güzel yapmıştır. İnsanı yaratmaya da çamurdan başlamıştır.

8. Sonra O, onun soyunu bayağı bir sudan meydana gelen bir süzmeden kılmıştır.

9. Sonra O, onu düzeltip tamamlamış, ona ruhundan üfürmüştür. Sizin için kulaklar, gözler ve kalbler yaratmıştır. Ne kadar az şükredersiniz!

"O ki, yarattığı herşeyi güzel yapmıştır" buyruğundaki: "Yarattığı" anlamındaki buyruğu İbn Kesir, Ebu Amr ve İbn Âmir "lam" harfini sakın olarak; diye, diğerleri ise üstün okumuşlardır. Bu okuyuşu Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim kolay olduğundan dolayı tercih etmişlerdir. Bu da "şey"in sıfatı olarak cer mahallinde mazi bir fiildir, İbn Abbas'tan gelen rivayete göre anlamı, yarattığı herşeyin yaratılışını son derece sağlam kılmıştır. Yani onu murad ettiği şekilde yaratmış ve O'nun iradesinden başka bir şekilde var olamamıştır. Bir başka görüşe göre

O'nun yaratmış olduğu her-bir şey güzeldir. Zira hiçbir kimse benzerini meydana getiremez ve yarattığı herbir şey de kendi yaratıcısının varlığına delâlet etmektedir.

"Lâm" harfini sakın okuyanların bu okuyuşu Sibeveyh'e göre mastardır. Çünkü bu okuyuş; "Herşeyi özel bir şekilde yaratmıştır" anlamına delâlet etmektedir. Büyüce Allah'ın; "Allah'ın yaratması" (en-Nisa, 27/88) buyruğu ile "(Bunlar) Allah'ın size yazdıklarıdır" (en-Nisa, 4/24) buyruklarına benzemektedir. Sibeveyh'ten başkalarına göre ise "herşey" lafzından bedel olmak üzere nasb ile gelmiştir. O ki, herşeyin yaratılışını güzel yapmıştır, demek olur. Bazı nahivcîlere göre de; "Güzel yapmıştır" buyruğu belletmiş ve bildirmiştir anlamında olmak üzere bir mef uldür. Çünkü bu anlamıyla bu fiil, iki mef ule geçiş yapar ki herbir şeye yaratmasını kavratmıştır, belletmiştir demek olur.

Tefsir (temyiz) olmak üzere nasb edildiğı de söylenmiştir. Yaratılış itibariyle herşeyi güzel yapmıştır demek olur. Cer harfinin düşürölmesiyle nasb edilmiş olduğu da söylenmiştir ki; Yaratmasında herşeyi güzel yapmıştır" demek olur. Bu anlamdaki bir açıklama İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.

"Güzel yapmıştır" buyruğu sağlam ve muhkem kılmıştır, demektir. Yaratılan herbir şeyin yaratılmasından murad ne ise yaratılış maksadı itibariyle en güzel şekildedir. İşte bu anlam dolayısıyla İbn Abbas ve İkrime şöyle demişlerdir: Maymunun kıcı belki güzel değildir, fakat son derece sağlam ve muhkemdir.

İbn Ebi Necîh'İn, Mücahid'den rivayetine göre; "yarattığı herşeyi güzel yapmıştır" sağlam kılmıştır demektir. Bu da yüce Allah'ın: "Rabbimiz, bütün herşeye hilkatini verip sonra da doğru yolu gösterendir" (Tâ-Hâ, 20/50) buyruğuna benzemektedir. Yani yüce Allah insanı hayvan gibi yaratmamıştır. Hayvanı da İnsan gibi yaratmamıştır.

"Yarattığı" lafzı; "İşte O'nun yaratması budur" takdirine göre ref ile de okunabilir.

Bunun lafız itibariyle umumi olmakla birlikte anlamı itibariyle özel olduğu da söylenmiştir. O, güzel olan herşeyin yaratılışını güzel kılmıştır, demek olur. Hem lafız, hem mana itibariyle umumi olduğu da söylenmiştir. Yani O, yarattığı herşeyi güzel yaratmıştır. Hatta yaratılışı itibariyle köpek dahi güzeldir. Bu açıklamayı da İbn Abbas yapmıştır. Katade de: Maymunun kıcı hakkında: O güzeldir, demiştir.

"İnsanı* yani Âdem'i "yaratmaya da çamurdan başlamıştır. Sonra onun soyunu bayağı bir sudan meydana gelen bir süzmeden kılmıştır* buyruğu (ve buna dair açıklamalar) daha önceden el-Mu'minin Sûresi'nde (23/12-14. âyetlerin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

ez-Zeccac: "Bayağı bir sudan" buyruğunu zayıf ve güçsüz diye açıklamıştır. Başkası ise, insanlar nezdinde önemsenmeyen diye açıklamışlardır.

"Sonra onu düzelterip tamamlamış'1 İfadeleri tekrar Âdem (a.s)'a aittir. Yani onun hilkatini düzenli kılmış "ona ruhundan üfürmüştür." Bundan sonra yine Adem'in zürriyetini sözkonusu ederek şöyle buyurmaktadır: "Sizin için kulaklar, gözler ve kalbler yaratmıştır."

Şöyle de açıklanmıştır: Sonra bu bayağı ve değersiz suyu dengeli, ölçülü bir yaratık haline getirmiş, ona ruh üflemiştir. Onun şerefine dikkat çekmek üzere de kendi nefsine izafe etmiştir. Bu da aynı zamanda O'nun fiili ve yaratmasının bir neticesidir. Yüce Allah'ın "kulum" buyruğu ile kulu kendisine izafe etmesi gibidir. "Üfürmek" tabirini kullanması ise ruhun (rüzgar anlamına gelen) riyh cinsinden oluşundan dolayıdır. Bu husus geniş açıklamalarıyla daha önce en-Nisa Sûresi'nde (4/171. âyet, 3- başlıkta) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Ne kadar az şükredersiniz!" Yani buna rağmen sizler şükretmiyor, hatta nankörlük bile ediyorsunuz. [\[9\]](#)

10. Dediler ki: "Biz yerde kaybolduğumuz vakit, gerçekten biz yeni bir yaratılıшта mı olacağız?" Evet, onlar Rabblerİne kavuşmayı inkâr ederler.

"Dediler ki: Biz yerde kaybolduğumuz vakit..." buyruğu ile öldükten sonra inkâr edenlerin sözleri dile getirilmektedir. Helak olduğumuz, çürüdüğümüz ve toprak olduğumuz vakit... demektir.

"Kaybolmak" anlamındaki fiil, Arapça: "Su, sütün içerisinde kayboldu" tabirinden alınmıştır. Araplar bir şey azınlık olup başka bir şey ona daha baskın gelir de azın izi görünmeyecek hale geldiği takdirde; "Kayboldu" derler. Şair el-Ahtal şöyle demektedir:

"Herşeyi önüne katıp gelen köpüklü bir sel dalgasında bir çöp gibiydin, sen Selin beraberinde getirdiği ve onda kaybolup giden."

Kutrub dedi ki: "Kaybolduğumuz" yerde kaybolup gittiğimiz anlamındadır. Sonra da en-Nâbiğa ez-Zübyanî'nin şu beyitini nakletmektedir?

"Onu (toprağa gömerek) kaybedenler (ölümüne dair) kesin bir haberle geldiler, Cevlan (denilen yerde); bir kararlılık ve bir bağış(ta bulunan kişi) bırakılmış oldu."

İbn Muhaysın ve Yahya b. Ya'raer "lam" harfini esreli olarak; "Kaybolduğumuz" diye okumuşlardır ki; bu da bir söyleyiştir. el-Cevherî dedi ki: Bu fiil: "Kayboldum, kaybolurum" diye kuilanılır. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır:

"Defei: Eğer öen sap mışsarn ancak kendi aleyhime sapmış olurum." C'Sebe', 34/50) Bu, Necidli-lerin şivesi olup fasih olan da budur. el-Aliye tararlarında bulunanlar ise "lam" harfini esreli olarak; " Kayboldum" diye mazisini Kaybolurum" diyerek "te" müzariinİ kullanırlar. İsm-i faili de; diye gelir. "Onu kaybetti ve telef etti" demek olur, "Ölü defnedildi" anlamındadır. Nitekim şair de.- "Onu kaybedenler (toprağa gömenler)..." demiştir.

İbnu's-Sikkit der ki: Deven elinden kaçıp gittiğinde: dersin. Nerede olduklarını bilmediğin takdirde ise; "Mescidin ve evin nerede olduğunu bilmiyorum (yollarını kaybettim)" denilir. Aynı şekilde yerinde durup ta nerede olduğu, ona nasıl ulaşılacağı bilinemeyen her-şey hakkında da böylece kullanılır. Hadis-i şerifte geçen: ise "belki onun İçin gizli saklı kaimin" anlamındadır. Bu da yüce AJlah'ın: "Biz yerde kaybolduğumuz vakit... mı" buyruğundan gelmektedir ki, orada gizli saklı olduğumuz vakı mı, anlamındadır. "Allah onu saptırdı, o da saptı" demek olur. "Sen kaybolmuş olana doğru yolu gösterirsin" denilir; ancak (aynı manada): denilmez.

el-A'meş ve el-Hasen ise "sad" harfi diye okumuşlardır ki; kokuştuğumuz... demek olur. Aynı zamanda bu, Ali b. Ebi Talib (r.a)'m da kıraatidir.

en-Nehhas der ki: Sözlükte bu fiil bilinen bir şey değildir. Ancak; Et koktu" denilir. Yine aynı anlamda olmak üzere; denilir. el-Cevherî der ki: " Et kokeu, kokar" denilir ve muzari fiilinde "sad" harfi esreli kullanılır, mastarı da; diye gelir. Et ister pişmiş olsun, ister çiğ olsun kullanımda değişiklik olmaz. şair el-Hutay'a şöyle demiştir;

"O öyle bir delikanlıdır ki; tenceresinde ne varsa cömertçe verir, Onun yanında kokuşmuşluk eti, asla bozmaz."

da onun gibi aynı anlama gelir.

"Gerçekten biz yeni bir yaratılışta mı olacağa?" Yani biz bundan sonra bir daha yeniden mi yaratılacağız?

Gerçekten biz" (şeklinde, soru edatsız), okuyuşu da vardır. "Gerçekten biz... mı" diye de okunur.

en-Nehhas der ki: Burada Arapça açısından olduğa zor bir mesele vardır. Âyet-i kerîmedeki: "vakit" lafzındaki amel hangisidir? Çünkü: "Gerçekten" edatından sonra gelen, ondan önce gelen lafızlarda amel edemez. Bu soru halinde ise mesele daha da zordur. Çünkü sorudan sonraki ifadelerin böyle olması ve: "Gerçekten" edatından öncesinde amel etmemesi öncelikle sözkonusudur. Hele bunlar bir araya gelmişse durum ne olacaktır?

Bu buyruğu: "Gerçekten" diye okuyanların kıraatine göre âmil: "Kaybolduğumuz" buyruğudur, "Gerçekten biz mi" diye okuyanların okuyuşuna

göre ise amil gizli olup, takdiri: "Öldüğünüz takdirde (Ölümünden sonra) mı diriltileceğiz?" şeklinde olur. Ancak yine bu hususta bir başka soru daha vardır. O da şudur: Birinci okuyuşa göre: "Vakit" (anlamındaki) lafzının cevabı nerededir. Çünkü bunda şart manası vardır. Bu hususta kabul edilen görüş, ondan sonra mazi bir fiil olduğu şeklindedir. Bundan dolayı bunun da kullanılması caiz olmuştur.

"Evet, onlar Rabblarına kavuşmayı inkâr ederler." Yani onlar yüce Allah'ın öldükten sonra diriliş kudretini inkâr edemezler, çünkü O'nun kudretini itiraf ve kabul etmektedirler. Fakat onlar kendilerinin hesaba çekilmeyeceklerine ve yüce Allah'ın huzuruna çıkmayacaklarına inanmışlardır, [\[10\]](#)

11. De kıt "Sîze vekil kılınan ölüm meleği sizin ruhunuzu alır. Sonra da Rabbinize döndürüleceksiniz."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[11\]](#)

1- Ölüm Meleği:

"De ki: Size vekil kılınan ölüm meleği sizin ruhunuzu alır" buyruğu ile yüce Allah, onların öldükten sonra dirilişi uzak gördüklerini sözkonusu ettikten sonra, canlarının alınmasını ve onları tekrar yaratacak olanın kendisi olduğunu haber vermektedir.y. Ruhunuzu alır" buyruğundaki "ruh almak" birşeyi bütün sayı ve birimleriyle almak, tamamen kabzetmek halini anlatmak üzere kullanılan; den gelmektedir. Mesela; "Allah onun hayatını tamamladıktan sonra ruhunu kabzetti" demektir. "Filandan malımı eksiksiz aldım" anlamındadır.

"Ölüm meleği'nin adı Azrail'in anlamı daha önceden el-Bakara Sûresi'nde de (2/98. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere- Abdullah'tır. Onun bütün tasarrufları yüce Allah'ın emriyle, yaratraasıyla ve yuktan varetmesiyledir. Hadis-i şerifte rivayet edildiğine göre bütün hayvanların canlarını -ölüm meleği değil-Altah alır. Sanki yüce Allah böylelikle onların hayatlarını tümünden yok ediyor gibidir, Bunu İbn Atiyye zikretmektedir.

Derim ki: Bundan farklı bir şekilde de rivayet gelmiş ve ölüm meleğinin pire ve sivrisineğe varıncaya kadar bütün canlıların ruhlarını aldığı belirtilmiştir. Ca'fer b. Muhammed babasından şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ra-sûlullah (sav) ensardan bir adamın başı ucunda duran ölüm meleğine baktı, Peygamber (sav) ona şöyle dedi: "Benim bu arkadaşıma yumuşak davran, çünkü o bir mü'mindir." Bunun üzerine ölüm meleği şöyle dedi: "Ey Muhammedi Gönlün rahat olsun,

gözün aydın olsun. Ben bütün mü'minlere yumuşak davranırım. Şunu da bil ki, ister şehirde katsınlar, ister çölde yaşasınlar, islerse de denizde bulunsunlar ne kadar ev halkı varsa hepsini ben günde beş defa tek tek gözden geçiririm. Öyle ki ben onların küçüklerini de, büyüklerini de bizzat kendilerinden daha çok tanırım. Allah'a yemin ederim ey Muhammed, eğer ben bir sivrisineğin canını almak istesem, onu almamı emreden yüce Allah olmadığı sürece buna gücüm yetmez."[\[12\]](#)

Ca'Fer b. Ali dedi ki; Bana ulaştığına göre Cebrail onları namaz vakitleri esnasında sahifelerde gözden geçirir. Bunu da el-Maverdî zikretmektedir.

el-Hatib Ebubekr Ahmed b. Ali b. Sabit el-Bağdadî dedi ki: Bana Ebu Muhammed el-Hasen b. Muhammed el-Hallac anlattı, dedi ki: Bize Ebu Muhammed Abdullah b. Osman es-Saffar anlattı, dedi ki: Bize Ebubekir Hamid el-Mısırî anlattı, dedi ki: Bize Yahya b. Eyyub el-AHâf anlattı, dedi ki: Bize Süleyman b. Muheyr el-Küllabî anlattı, dedi ki: Ben Malik b. Enes (r.a)'ın meclisinde hazır bulundum. Bir adam yanma gelip ona: Ey Abdullah'ın babası! Pirelerin de canını ölüm meleği mi alır? diye sorunca, Malik uzun bir süre sesini çıkarmadı, sonra: Pirelerin canı var mı? diye sordu. Adam: Evet deyince, şu cevabı verdi: Onların da canlarını ölüm meleği alır. "Allah ölümleri vaktinde ruhları alır" (ez-Zümer, 39/42) âyetini okudu.

İbn Atiyye (az önce kaydedilen) hadisi zikrettikten sonra, şöyle demektedir: İşte Âdenioğullarında da durum böyledir. Ancak Âdemoğlu ayrıca ölüm meleği ile onunla birlikte diğer meleklerin ruhlarının kabzedilmesi için görevlendirilmesiyle müşerref kılınmıştır. Yüce Allah ölüm meleğini yarattığı gibi, onun eli vasıtasıyla da ruhların kabzedümesini, cisimlerden çekilip çıkartılmasını da yaratmıştır. Şanı yüce Allah, ayrıca ölüm meleğinin emri ile çalışacak, onunla birlikte bulunacak bir ordu da yaratmıştır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Meleklerin o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura... canlarını alırken birgörseydin." (el-Enfal, S/50); "Elçilerimiz onun ruhunu alırlar." (el-En'am, 6/61) Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-En'âm Sûresi'nde (6/61. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

el-BârÎ herşeyin yaratıcısıdır ve herbir fiilin hakiki failidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah ölümleri vaktinde ruhları alır. Ölmeye-ninkini de uykusunda (alır)" (ez-Zümer, 39/42); "O ölümü ve hayatı yaratandır." (el-Mülk, 67/2); "O öldüren ve diriltendir. Ölüm meleği ruhları kab-zeder, yardımcıları da görevlerini yaparken canı çıkartan yüce Allah'tır. İşte bu hususla ilgili âyet ve hadislerin birlikte anlaşılma şekli böyledir. Ancak ölüm meleği vasıla olarak ve bu işi gerçekleştirme aracı olarak üstlenen olduğundan dolayı tıpkı yaratmanın

meleğe izafe edildiği hallerde olduğu gibi, canı almak ta ona İzafe edilmiştir. Daha önceden el-Hac Sûresi'nde (22/5. âyet, 3. başlıkta) geçtiği üzere.

Mücahîd'den rivayet edildiğine göre, dünya, insanın önünde duran ve dilediği yerden istediğini alabildiği bir leğen gibi, ölüm meleğinin önündedir. Bu anlamda merfu bir rivayet te gelmiştir ve biz bunu "et-Tezkire" adlı eserimizde kaydetmiş bulunuyoruz.

Yine rivayet edildiğine göre yüce Allah kendisini ruhları kabzetmek üzere görevlendirdiğinde ölüm meleği şöyle demiş: Rabbim, Sen kötü bir şekilde benden sözedilmesine ve Ademoğullarının bana sövüp saymalarına se-beb teşkil edecek bir işle görevlendirdin. Yüce Allah ona şöyle dedi: "Ben ölüm için hastalık, çaresizlik gibi ölümü kendilerine nisbet edecekleri birtakım sebepler ve gerekçeler yaratacağım. Hiç kimse senden hayırdan başka bir şekilde sözetmeyecek." Biz bunu tamamıyla "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Ayrıca O'nun ruhları çağırmasıyla birlikte, ruhların kendisine geldiğini ve onları kabzettiğini sonra da rahmet yahut azab meleklerine teslim ettiğini de zikretmiş idik ki, oradaki açıklamalarımız bu hususlara vakıf olmak isteyenleri tatmin edecek kadardır. [\[13\]](#)

2- Vekâlet Akdinin Dayanağı:

Bazı alimler vekâletin caiz oluşuna yüce Allah'ın: "Size vekil kılınan" yani ruhlarınızı kabzetmekle görevlendirilen ifadesini delil göstermişlerdir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Böyle bir delil çıkartma ifadenin lafzındandır, manasından değildir. Eğer biz bunu delil kabul edecek olursak, buna kıyasen yüce Allah'ın: "De ki: Ey insanlar, şüphesiz ben... Allah'ın size, kepinize gönderdiği bir peygamberiyim." (el-A'raf, 7/158) buyruğunda sözü edilen risa-letin şanı yüce Allah'ın nâibliği ve risaletinin tebliği hususunda O'nun vekilliği olduğunu söyleyebilmeliydik. Aynı şekilde yüce Allah'ın: "Zekâtı verin" (en-Nur, 24/56) buyruğunda da sözü ediiien husus bir vekalettir, diyebilmeliydik. Şüphesiz yüce Allah, bütün canlıların rızkını teminat altına almış olmakla özellikle zenginlere gıda sahibi olma imkanlarını vermekle birlikte, fakirlerin rızkını yanlarında kılmak suretiyle de fakirleri onlara muhtaç etmiş, ayrıca bu malın belli bir zamanda ve belli bir miktarı ile onlara teslim edilmesini de emretmiştir. O bunu ilmiyle tedbir etmiş, hükmü ile yerine getirilmesini istemiş, hikmetiyle de bunu takdir etmiştir. Hükümler ise ancak istenilen maksatları hakkında ve asli konuları ile ilgili varid oldukları takdirde lafızlara taalluk eder. Eğer maksatlarının dışında ortaya çıkacak olurlarsa, hükümlerin onlara taalluku olmaz. Nitekim ahş-veriş

lafız ve mana İtibariyle bilinen bir şeydir. Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz Allah mü'minlerden canlarını ve mallarını -onlara cenneti vermek karşılığında- satın almıştır." (et-Tevbe, 9/111) Bu âyet-i kerîme efendinin kölesi ile alış-veriş yapmasının caiz oluşuna delildir, denilemez. Çünkü her ikisinden de gözetilen maksat farklıdır. Ancak birtakım manaların çıkartılması kaçınılmaz bir şey olursa, şöyle denilebilir: Bu âyet-i kerime Hakim'İN borçlu olan kimsedeki hakkı zorla almak üzere -kendisinin bu hususta herhangi bir fiili olmaksızın yahut ta sözkonusu olduğu takdirde onun bir rızasının etkisi de mevzubahis olmaksızın- bir başkasını nâib (vekil) olarak tayin etme hakkına sahiptir. [\[14\]](#)

12. Günahkârları, Rabblerinin huzurunda başlarını eğip: "Rabbimiz gördük, İşittik. Artık bizi geri döndür, salih amel işleyelim. Gerçekten biz inandık" diyecekleri vakit, bir görsen.

"Günahkârları, Kabblerinin huzurunda başlarını eğip... bîr görsen" buyruğu mübtedâ ve haberdır. ez-Zeccâc dedi ki; Peygamber (sav)'a hitab ümmetine hitabdır, anlamı da şudur: Ey Muhammedi Sen kıyamet gününde ölümden sonra dirilişi inkâr edenleri görsen, hayret verecek şeyler göreceksin. Ancak Ebu'l-Abbas'ın benimsediği görüş başka türlü olup onun görüşüne göre mana şöyle olur: Ey Muhammedi Günahkâr kimseye şunu de ki: Şayet sen günahkârları Rabblerinin huzurunda başlarını önlerine eğmiş olarak göreceksin olursan, yaptıkların dolayısıyla hiç şüphesiz pişman olacaksın.

"Rabblerin huzurunda" Rabblerinin kendilerini hesaba çekip amellerinin karşılıklarının verileceği esnada "başlarını" pişmanlıktan, horluktan, üzüntüden, zilletten ve kederden dolayı "eğip: Rabbimiz" daha önce yalan-ladıklanımızın doğruluğunu "gördük", inkâr ettiğimiz şeyleri "işittik" diyeceklerdir.

Şöyle de açıklanmıştır: Senin tehdidinin doğruluğunu "işittik" rasûlleri-nin söyledikleriyle tasdik edildiklerini "işittik" demektir. Ancak onlar görmeyen kendilerine fayda sağlamayacağı bir zamanda görmüş olacaklar, duymayan kendilerine fayda sağlayamayacağı bir zamanda işitmiş olacaklardır.

"Artık bizi" dünyaya "geri döndür, salih amel işleyelim. Gerçekten biz" öldükten sonra dirilişe "İnandık" ve tasdik ettik. Bu açıklamayı da en-Nekkaş yapmıştır.

Bir başka açıklama da şöyledir: Bizler Muhammed (sav)'ın getirdiğinin doğruluğunu tasdik edenleriz. Bu açıklamayı da Yahya b. Seltam yapmıştır.

Süfyan es-Sevrî dedi ki: Yüce Allah onların bu sözlerini yalanlayarak şöyle buyurmaktadır: "Eğer geri döndürülürlerse yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler." (el-En'âm, 6/28)

"Gerçekten biz İnandık" buyruğunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: İşte şimdi bizim bütün şüphe ve tereddütlerimiz ortadan kalkmıştır. Halbuki onlar dünyada iken de işitiyor ve görüyorlardı, fakat düşünmüyorlardı. Görmeyen ve işitmeyen kimse gibi idiler. Âhirette akılları başlarına gelip uyanacakları vakit ancak o zaman işitmiş ve görmüş gibi olacaklardır.

Bir diğer açıklamaya göre: Rabbimiz gerçek delil Senin delillerindir. Biz Senin rasûllerini gördük, dünyada Senin hayret verici yaratıklarını da gördük. Onların söylediklerini de işittik. İleri sürecek hiçbir delilimiz yoktur. İşte bu onların bir itirafı olacaktır ve bunun akabinde de iman etsinler diye dünyaya geri döndürülmeyi isteyeceklerdir. [\[15\]](#)

13. Eğer Biz dikseydik, her nefse elbette hidayetini verirdik. Fakat Benden sâdır olan: "Cehennemi bütününü İle cinlerden ve İnsanlardan elbette dolduracağım" sözü hak olmuştur.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî dedi ki: Cehennemlikler: "Rabbiriniz gördük, işittik. Artık bizi geri döndür, salih amel işleyelim. Gerçekten biz inandık." (Secde, 32/12) diyecekleri vakit yüce Allah da onlara: "Eğer Biz dileseydik, her nefse elbette hidayetini verirdik" buyruğu Üe onlara cevap verip sözlerini reddetmiş olacaktır. Yani: Eğer Ben dilemiş olsaydım, bütün insanları hidayete iletirdim. Onlardan hiçbir kimse ayrılığa düşmezdi. "Fakat Benden sâdır olan... sözü hak olmuştur" buyruğu ile onlara cevap verecektir. Bu açıklamayı İbnu'l-Mubarek "er-Rakaik" adlı eserinde uzunca bir hadisin sözleri arasında zikretmektedir. Biz de bunu "et-7ezkire"de zikretmiş bulunuyoruz.

en-Nehhas dedi ki: "Eğer Biz dileseydik, her nefse elbette hidayetini verirdik" buyruğunun anlamı hakkında iki görüş vardır. Bir görüşe göre bu dünyada olurdu, diğer görüşe göre ifadelerin akışı bunun âhirette gerçekleşeceğine delâlet ettiği şeklindedir. Yani Biz dilemiş olsaydık, onların istedikleri gibi tekrar onları dünyaya ve imtihana geri döndürürdük. "Fakat Benden sâdır olan: Cehennemi bütününü ile cinlerden ve insanlardan elbette dolduracağım sözü hak olmuştur." Yani Bana isyan eden kimseleri cehennem ateşiyle mutlaka azablandıracağıma dair sözüm haktır. Şanı yüce Aüah da tekrar onları geri döndürecek olursa, aynı hallerine döneceklerini bilmiştir. Nitekim yüce Allah: "Eğer geri döndürülürlerse, yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler" (el-En'am, 6/28) diye buyurmaktadır.

Buradaki hidayetın anlamı, kalbte marifetin yaratılmasıdır. Mutezile'nin te'vili ise şu şekildedir: Eğer dileseydik Biz dehşet verici muazzam belgeleri açığa

çıkartmak suretiyle hidayete onları zorlardık. Fakat O'nun böyle bir şey yapması güzel değildir. Çünkü o takdirde insana verilen mükellefiyet dolayısıyla cereyan edecek olan maksada aykırıdır. Söz konusu bu maksat, ancak mükellefin kendi tercihi ile yapmış olduğu şeylere hak kazanılan sevabı vermektir.

İmamiyye bu âyetin te'vilinde şöyle demişlerdir; Bu buyruk ile âhirette cennet yoluna iletip hiçbir kimseyi cezalandırmaması manasını kastetmiş olması mümkündür. Fakat cehennemi dolduracağına dair sözü hak olmuştur.

Bize (Ehl-i Sünnete) göre yüce Allah'ın herkesi cennete İletmesi vacib değildir. Aksine vacib olan masum olanları hidayete iletmeştir. Günah işleyen kimseleri ise yaptıkları işlerin karşılığı olmak üzere cehennem ateşine iletmesi mümkündür. Ancak böyle bir şeyin mümkün olması, onların görüşlerine göre imkansız olmalıdır. Çünkü onlar hidayetden kastın imana hidayet verilmesi olduğunu kat'î olarak söylemişlerdir.

Bu iki te'villeri dolayısıyla ilim adamlarınca onlara karşı "usulü'd-din" bahislerinde yeteri kadar tenkit yapılmıştır. Bu hususta onlara verilen en uygun cevap şöyle denilmesidir: Bizim görüşümüze göre de, sizin görüşünüze göre de yüce Allah'ın çaresizlik, mecbur bırakmak ve zorlamak yolu ile onları hidayete iletmesi batıldır. Çünkü böyle bir şey, Cebriye mezhebini kabul etmeye götürür. Bu ise bize göre de, size göre de çok bayağı bir görüştür. O halde geriye sadece hidayet bulan mü'minlere yüce Allah'ın iman ve itaate kendi tercihleri dolayısı ile hidayete iletmiş olduğu tezi kalmaktadır. Böyle olmalı ki, teklif sahih olabilsin ve buna bağlı olarak cebren ve zor ile değil de ihtiyar ve tercih ile dileyen iman ve itaat etsin. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere" (et-Tek-vir, 81/28); "Artık kim dilerse, Rabbine doğru bir yol alır." (ei-İnsan, 71/29) Daha sonra bu her iki âyetin akabinde de yüce Allah: "Ama Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz" (el-İnsan, 76/30 ve et-Tekvir, 81/29) diye buyurmaktadır. Buna göre mü'minlerin imanı kendi meşfeüeri ile meydana gelmekte, bununla birlikte; yüce Allah dilemedikçe onların dilemelerinin söz konusu-su olmadığını da bildirmektedir.

İşte bundan dolayıdır ki Cebriye'ciier hidayetlerinin yüce Allah'ın meşi-etine bağlı olduğunu gördüklerinden şöyle demişlerdir: Bütün insanlar, bütün itaatlerinde mecburdurlar. Onlar bunu söylerken yüce Allah'ın: "Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz" (el-İnsan, 76/30) buyruğunu gözönünde bulundurmuşlardır.

Kaderiye ise imana yol bulup hidayete ermenin, kulların meşietine bağlı olduğunu gördüklerinden: İnsanlar kendi fiillerinin yaratıcılarıdır, demişlerdir. Bunu söylerken de yüce Allah'ın: "Aranızdan dosdoğru yolda gitmek

isteyenlere" (et-Tekvir, 81/28) buyruğunu gözönünde bulundurmuşlardır. Bizim mezhebimiz (tutturduğumuz yol) ise itikatta iktisad (orta yol)dır. Bu da Cebriye ile Kaderiye mezhepleri arasında bir mezheptir ve esasen işlerin en hayırlıları orta yollu olanlarıdır. Çünkü hak ehli şöyle demektedirler: Bizler mecburen yaptığımız işler ile kendi seçimimiz ile yaptığımız İşler arasında fark görmekteyiz. Şöyle ki: Bizler insanın kendi çabası ve iradesi ile olmaksızın kudretine de bağlı bulunmaksızın elinin titremesi şeklinde ortaya çıkan hareket ile insanın titreme hareketine benzer bir hareketle ve kendi tercih ve iradesiyle eJini hareket ettirmesi arasında bir fark olduğunu idrak ediyoruz. Titreme hareketi ile irade ile yapılan hareket arasında fark gözetmeyen -ki bu iki hareket de onun zatında bulunmakta müşahedesi ile elinde hissedilmekte, bunun böyle olduğunu duyularıyla da hissetmektedir- böyle bir kimse, akien bunaktır, duyuları itibariyle sağlam değildir, akıllı kesimin dışındadır. İşte apaçık gerçek budur: İfrat ile tefrit yolları arasındaki orta yol budur. Şair de şöyle demiştir:

"İşlerin orta yollu olanının iki ucu da yerilmiştir."

İşte bu itibar ile ilim adamlarından nazar ehli olanlar bu anlayışa kesb itibariyle "iki konum arasındaki konum" adını vermişler ve onlar bu adlandırmayı yüce Allah'ın aziz Kitabından almışlardır ki; o da: "Herkesin kazandığı (iyilik) kendisine, yaptığı (kötülük) de onun aleyhinedir" (el-Bakara, 2/286) buyruğudur.

[16]

14.0 halde siz bu gününüze kavuşmayı unuttuğunuz için (azabı) tadın. Gerçekten Biz de sizi unuttuk. Şimdi işleyegeldiklerinize karşılık olarak ebedilik azabını tadın.

"O halde siz bu gününüze kavuşmayı unuttuğunuz için (azabı) tadın" buyruğu ile ilgili olarak iki görüş vardır. Birincisine göre buradaki "unutmak-"tan kasıt, hatırlamanın sözkonusu olmadığı haldir. Yani onlar bu gün için hiç amelde bulunmadıklarından, onu unutmuş olan kimseler gibi olacaklardır.

İkinci görüşe göre "unuttuğunuz için" terkettiğiniz için anlamındadır. Aynı şekilde "Biz de sizi unuttuk" buyruğunda da bu anlama gelmektedir.

Muhammed b. Yezid yüce Allah'ın: "Andolsun Biz daha önce Âdem'e vah-yetmiştik. Fakat o unuttu" (Tâ-Hâ, 20/115) buyruğunu delil göstererek göyle demektedir: Burada "unutma"nın terketmek anlamına geldiğinin delili yüce Allah'ın İblis'in söylediğini haber verdiği şu sözleridir: "Rabbiniz size bu ağacı ancak iki melek yahut ebedi kalanlardan olmayasınız diye yasakladı." (Tâ-Hâ, 20/115) Eğer Âdem "unutan" birisi olsaydı, şüphesiz ki ona hatırlatmış olurdu.

Daha sonra da delil olarak şu beyiti zikretmektedir:

"Sanki onun böğründen çıkan (ve fışkırn kan)

içki içenlerin ateş kenarında unuttukları bir şiş idi."

Burada "unuttukları" lafzı, terkettikleri demektir. Eğer bu "unutmak" demek olsaydı, bu işi sadece bir defa yapmış olmaları gerekirdi.

ed-Dahhak dedi ki: "Unuttuğunuz" emrimi terkettiğiniz demektir. Yahya b.

Sellam da: Bugünde öldükten sonra dirilişe imanı terkettiğiniz için anlamındadır.

"Bi2 de sizi unuttuk." Hayırdan yana terkettik. (Hayırsız bıraktık) demektir. Bu açıklamayı es-Sddı yapmıştır.

Mücahid dedi ki: Sizi azabta terkettik demektir. şanı yüce Allah'ın: "(j&s-J l);

Gerçekten Biz de sizi unuttuk" buyruğunun yeni bir ifade olarak başlaması ve

fiilden önce; "(S[]: Gerçekten" ile onun isminin gelmesi, onlardan alınacak

intikamın şiddetli olacağını ifade etmektedir. Bunu tadınız, anlamındadır. Yani

sizin bu başlarınızı önünüze eğmeniz, bu rsvaylığınız ve bu gamsnız, kederiniz

Allah'ın sizi unutmasından dolaydır. Ya da anlamı şudur: Sizler ebedi azabı

tadınız. Bu ise cehennemde hiçbir şekilde kesintisi olmayan daimi azab

demektir.

"İşleyegeldiklerinize karşılık olarak" buyruğu, dünyada işlediğiniz ma-siyetler karşılığında demektir.

Bazan "tatmak" tabiri ruhun karşı karşıya kaldığı haller hakkında da -tadılan şey

olmasa dahi- kullanılabilir. Buna sebep ise tadılan şeyin tadını ruhun hissettiği

gibi, bu şeyi de hissetmesinden ötürüdür. rner b. Ebi Rebia dedi ki:

"Onun bir fesad olduğunu iddia ediyorsan eğer, tat onun hicranını, Evet, şunu bil ki; kimi zaman iddia ve kanaatler yalandır."

el-Cevherı dedi ki: "Ben fılanın yanında bulunanı tattım" demek, onu denedim

demektir. "Yayın tadına baktım" demek, yayın sertliğini anlamak maksadıyla

kirişini çektim, demektir. Allah ona yaptıklarının vebalini tattırdı, demektir. şair

Tufeyl şöyle demektir:

"Muhaccir (günü) sabahı tattığımız gibisini siz de tadınız, Ciğerlerimiz deki öfke ve ızdırabın benzerini."

(«iji); Peyderpey onun tadını aldım, demektir. Denenmiş ve bilinen iş, demektir.

şair de şöyle demektir:

"Süslenmeye ihtiyaçı olmayacak kadar güzel olanların kalbi şarkı söyleyen

kimsenin, Verilmesi gereken İkramiyelerinin gecikmesi gibi; bilinen ve

denenmiş bir husustur."

Usanmış, melul kimse, demektir. [17]

15- Bizim âyetlerimize ancak kendilerine âyetlerle öğüt verildiğinde secdeye kapanan ve Rabblerini hamd ile teşbih edenler iman eder. Hem onlar büyüklük de taslamazlar.

Bu buyruk, Peygamber (sav)'a bir tesellidir. Yani onlar küfre çokça alışmış olduklarından dolayı sana iman etmezler. Sana ve Kur'ân-ı Kerîm'e, onun üzerinde iyiden iyiye düşünen ve ondan öğüt alan kimseler iman ederler. Bunlar ise Kur'ân-ı Kerîm kendilerine okunduğu takdirde "secdeye kapanan..." kimselerdir. İbn Abbas dedi ki: Rükûa varan kimseler diye açıklamıştır. el-Mehde-vî dedi ki: Bu açıklama secde âyetinin okunması esnasında rükûa varmayı da gerekli görenlerin mezhebine uygun bir açıklamadır. Bu açıklamayı yapanlar şanı yüce Allah'ın: "Hemen..., rükû ederek, yere kapanıp (Allah'a) döndü" (Sâd, 38/24) buyruğunu delil gösterirler. Bir diğer açıklamaya göre bundan kasıt da, secdeye varmaktır. İlim adamlarının çoğunluğu da bu kanaattedir. Yani bunlar Allah'ın âyetlerini ta'zim etmek, O'nun satvetinden ve azabından korkmak sureliyle yüzleri üzere Allah için secdeye kapanırlar.

"Rabblerini hamd ile teşbih edenler"; hamd ile teşbihi birlikte yapanlar demek olup, bu da O'nu hem tenzih (noksanlıklardan uzak olduğunu söyleyen), hem de ona hamd eden kimseler demektir. Bu bakımdan onlar secde ettiklerinde: "Subhanallahi ve bi hamdihi, subhane Rabbiye'l-a'lâ ve bi hamdihi" derler. Yani yüce Allah'ı müşriklerin söylediklerinden tenzih ederek secdeye kapanırlar. Süfyan dedi ki: "Hamd ile teşbih edenler" Rabble-rine hamederek namaz kılanlar demektir.

"Hem onlar" Yahya b. Sellâm'ın açıklamasına göre, O'na ibadete karşı "büyüklük de taslamazlar." en-Nekkaş da: Mekkeliler secde etmeyerek büyüklük tasladıkları gibi, "büyüklük taslamazlar" diye açıklamıştır. [\[18\]](#)

16. Yanları yataklarından uzak kalır. Rablerine korkarak ve ümit ederek dua ederler. Onlara verdiğimiz miktarı nifak da ederler.

"Yanları yataklarından» uzak kalır." Yani yattıkları yerlerden yanları uzak durur ve onlara doğru yanaşmaz. Bu ifade, hal olarak nasb mahallin-dedir ki: "Yanları uzaklaşmış haldedir" anlamındadır.

Yatılacak yerler, yataklar" kelimesi, 'in çoğuludur. Bu da "uyku uyumak üzere yatılan yerler" demektir.

Yatma vakitlerinde (yataktan) uzak kalırlar, anlamına gelme ihtimali de vardır. Ancak böyle bir açıklama mecazdır. Hakikat anlamı ise daha uygundur.

Abdullah b. Revâha'nın şu beyitleri de bu anlamdadır:

"Ve aramızda Allah Rasûlü vardır, Allah'ın Kitabım okuyan, Sabah vaktinde fecr yarılıp (aydınlık) yukarı doğru yükseldiğinde, Geceyi geçirir yatağından yanını uzak tutmuş haliyle, Yataklar müşriklere ağırlık verdisinde."

ez-Zeccâc ve er-Rummânî şöyle demişlerdir: Uzak durmak; yukarı doğru çekilmek" anlamındadır. Hakaret ederken ve benzeri sözler söyleyip, hacaya düşen kimseyi affetmek hakkında da bu anlamı ifade eder.

"Yanlar" ise n çoğuludur.

Yanlarının yataktan uzak kalış sebepleri hususunda da iki görüş vardır. Birinci görüşe göre ya namazda oldukları için, ya namazın dışında yüce Allah'ı zikrettiklerinden dolayı yataklarından uzak kalırlar. Bu açıklamayı İbn Abbas ve ed-Dahhak yapmıştır. İkinci görüşe göre, bunun sebebi namaz kılmalarıdır.

Kendisi sebebiyle yanlarının yataktan uzaklaştığı namazın mahiyeti hususunda da dört görüş vardır. Birinci görüşe göre geceleyin nafie namaz kılmalarıdır. Müfessirlerin cumhurunun kabul ettiği görüş budur, çoğunluk da bu kanaattedir. Öğülmeye sebep olan nokta da budur. Aynı zamanda bu Mü-cahid, el-Evzaî, Malik b. Enes, el-Hasen b. Ebi'l-Hasen, Ebu'l-Âliye ve baş-kalanmn da görüşüdür. Yüce Allah'ın: "... Gözleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilmez" (es-Secde, 32/17) buyruğu buna delil teşkil etmektedir. Çünkü onlar başkalarından gizleyip sakladıklarının karşılığında gizlenip saklanan mükâfatlar ile karşılık görmüş olacaklardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. İleride buna dair açıklamalar gelecektir. [\[19\]](#)

Gece ve Evvâbin Namazları:

Gece namazı kılmaya dair pekçok hadis-i şerif vardır. Bunlardan birisi de Muâz b. Cebel'in rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir. Buna göre Peygamber (sav) ona şöyle demiştir: "Sana haynn kapjlarını göstereyim mi?: Oruç bir kalkandır, sadaka suyun ateşi söndürdüğü gibi günahı söndürür ve bir de kişinin geceleyin namaz kılması. Sonra da yüce Allah'ın: "Yanları yataklarından uzak kalır... ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilmez." (es-Secde, 32/16-17) âyetini okudu." [\[20\]](#) Bu hadisi Ebû Dâvûd et-Tayalisî Müsned'mde,

Kadı İsmail b. tshak ile Ebu İsa et-Tirmizî rivayet etmişlerdir. Tirmizî hadis hakkında hasen, sahih bir hadistir, demiştir.

İkinci görüş kendisine "el-ateme" adı da verilen yatsı namazıdır. Bu açıklama el-Hasen ve Ata'ya aittir. Tirmizî'de yer alan rivayete göre Enes b. Malik bu: "Yanları yataklarından uzak kalır" âyetinin "el-ateme (yatsı)" diye bilinen

namazı beklemek hakkında inmiştir, demiştir. Tirmizî dedi ki: Bu ha-sen, garib bir hadistir.^[21]

Üçüncü görüş akşam ile yatsı arasında nafîle namaz kılmaktır. Bu da Ka-tade ve İkrime'nin görüşüdür. Ebu Davud'un rivayet ettiğine göre Enes b. Ma-lik'ten şu: "Yanları yataklarından uzak kalır, Rabblerine korkarak ve ümit ederek dua ederler. Onlara verdiğimiz rızıktan İnfak da ederler" âyeti hakkında: Sahabe akşam ile yatsı arasında nafîle namaz kılarlardı, demiştir.^[22]

Dördüncü görüş, ed-üahhak dedi ki: Yanların yataklardan uzak kalması, kişinin yatsı ile sabah namazlarını cemaatle birlikte kılması demektir. Ebu'd-Derdâ ve Ubâde (b, es-Sâmit) da böyle demişlerdir.

Derim ki: Bu güzel bir görüştür ve manası itibariyle bu husustaki diğer görüşleri de kapsamına almaktadır. Çünkü yatsı namazını küncaya kadar bekleyen bir kimse namazdaymışcasına ve yüce Allah'ı zikretmeye devam ediyormuş gibi değerlendirilir. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kişi namazı beklemeye devam ettiği sürece namaz kılıyor demektir."^[23]

Enes de şöyle demektedir: Âyetten maksat yatsı namazını beklemektir. Çünkü Rasûlullah (sav) yatsı namazını yaklaşık gecenin ilk üçte birine kadar geciktirirdi.

İbn Atiyye dedi ki: Cahiliye döneminde insanlar güneş battığı andan itibaren ve kişi ne zaman dilerse, o zaman uykuya yatarlardı. Yatsı namazına kadar beklemek onların alışmadıkları bir şeydi ve onlara zor bir iş geldi. Sabah namazını cemaatle özellikle de Peygamber (sav)'in kıldığı şekilde vaktinin ilk girdiği sıralarda kılan bir kimse de bu durumdadır. Çünkü adeten bu namazı ilk vaktinde kılan bir kimse, seher vaktinde uyanır, abdest alır, namaz kılar ve tan yeri ağanncaya kadar yüce Allah'ı zikretmeye koyulur. Böylelikle hem vaktin başında, hem de sonunda yataklardan uzak kalmak hasıl olmuş olur. Müslim'in kaydetmiş olduğu Osman b, Affan yoluyla gelen hadis de bu kanaati pekiştirmektedir. Osman b. Affan dedi ki: Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kim yatsı namazını cemaatle kılacak olursa, gecenin yarısını namaz kılmakla geçirmiş gibi olur. Sabah namazını da cemaatle kılan, gecenin tamamını namazla geçirmiş gibi olur,"^[24]

Tirmizî ile Ebû Davud'un bu hadisi kaydederken kutlandıkları lafızları şöyledir: "Kim yatsı namazında cemaatle birlikte bulunursa, bu onun için gecenin yansını namaz kılmakla geçirmek demektir. Kim de yatsı ile sabah namazını cemaatle kılarsa, bu da onun için bir geceyi namazla geçirmiş gibi olur."^[25]

en-Nur Sûresi'nde (24/58. âyet, 8, başlıkta) Ka'b'dan yatsı namazından sonra dört

rek'at kılan kimsenin bu dört rek'atinin Kadir gecesini mesabesinde olacağına dair rivayeti de geçmiş bulunmaktadır.

Akşam ile yatsı arasında namaz kılmanın ve gece namazı kılmının faziletine dair hasen derecesinde pekçok rivayet gelmiştir. İbnu'l-Mübarek şöyle demektedir: Bize Yahya b. Eyyub haber verdi, dedi ki: Bana Muhammed b. el-Haccac yahut İbn Ebi'l-Haccac anlattığına göre o, Abdulkerim'in şöylece rivayet ettiğini duymuştur: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kim akşam ile yatsı arasında on rek'at namaz kılacak olursa, onun için cennette bir köşk bina edilir." Bunun üzerine Ömer b. el Hattab ona şöyle dedi; O vakit bizim köşklerimiz, evlerimiz çok olur ey Allah'ın Rasûlü. Bu sefer Rasûlullah (sav): "Allah en büyüktür, lütfü en çok olandır -ya da: en hoş olandır-" diye buyurdu[26]

Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan dedi ki: Evvâbîn (Rabblerine dönenler) namazı akşam ile yatsı arasında insanlar tekrar namaza dönünceye kadarki halvet (yalnızlık)dır.

Abdullah b. Mes'ud da bu vakitlerde namaz kılar ve şöyle dermiş: Akşam ile yatsı arasında namaz gaflete karşı bir namazdır. Bunu da İbnu'l-Mübarek zikretmiştir.

es-Sa'lebî de İbn Ömer'den merfu bir rivayet olarak şunu kaydetmektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "İki yanı akşam ile yatsı arasında yataklardan uzak kalan bir kimse için cennette bir yıllık mesafede İki köşk bina edilir. Bunlarda öyle ağaçlar vardır ki, eğer doğu ve batıdaki insanlar bunlara konaklayacak olursa meyveleri onların hepsine yetecektir." İşte bu Evvâbîn namazıdır, gaffillerin gaffeti -gaflette olduğu vakittir. Şüphesiz ki kabul olunup da geri reddolunmayacak dualardan birisi de akşam ile yatsı arasında yapılacak duadır. [27]

Yataklardan Uzak Kalmanın Faziletine Dair:

İbnu'l-Mübarek'in naklettiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Kıyamet gününde bir münadi şöyle seslenir: Bugün kimlerin kerem sahibi olduklarını bileceksiniz. Haydi her durumları için yüce Allah'a hamdedenler ayağa kalsınlar. Bunlar ayağa kalkar ve cennete doğru gönderilirler. Daha sonra münadi ikinci bir defa seslenir: Bugün kimlerin kerem sahibi olduklarını bileceksiniz. Haydi yanları yataklardan uzak kalan "Rabblerine korkarak ve ümit ederek dua eden, kendilerine verdiğimiz rızıktan da iîfak ederler" kimseler ayağa kalsınlar. Onlar da kalkarlar ve cennete doğru giderler. Münadi üçüncü bir defa seslenir: Bugün kerem sahibi kimselerin kimler olduğunu bileceksiniz. Haydi "kendilerini

ticaretin de, alışverişin de, Allah'ı anmaktan, namazdan, zekâtı vermekten alıkoymadığı" (en-Nur, 24/37) kimseler ayağa kalsınlar. Bunlar da ayağa kalkar ve cennete doğru giderler[28]

Bunu es-Sa'lebî Esmâ binti Yezid yoluyla merfu olarak zikretmiş bulunmaktadır. Buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah kıyamet gününde öncekileri de, sonrakileri de biraraya getirip topladığında bir münadi bütün insanların duyacağı yüksek bir sesle şöylece seslenir: Bugün burada bulunanlar kimlerin ilahi lütuf ve kereme lâayık olduklarını bileceklerdir. Haydi dünyada iken yanları yataklardan uzak kalanlar ayağa kalsınlar. Bunlar az sayıda olmakla birlikte ayağa kalkacaklardır. Daha sonra ikinci defa şöylece seslenir: Bugün kimlerin ilahi lütuf ve kereme layık olduklarını bileceksiniz. Haydi hiçbir ticaretin ve alışverişin kendilerini Allah'ı anmaktan alıkoymadığı kimseler ayağa kalsınlar. Bunlar da ayağa kalkarlar. Sonra üçüncü bir defa seslenir: Bugün kimlerin lütf u kereme daha layık olduklarını bileceksiniz. Haydi sevinçli ve rahat zamanlarında da, zorlu ve sıkıntılı zamanlarında da her durumda Allah'a hamededen kimseler ayağa kalsınlar. Bunlar da az olmakla birlikte ayağa kalkacaklar, hep birlikte cennete girecekler, *sonra da diğer insanlar hesaba çekileceklerdir." [29]

İbnu'l-Mübarek dedi ki: Bize Ma'mer bir adamdan rivayetle haber verdi. Bu kişi Ebu'l-Alâ b. eş-Şifrî'den, o Ebu Zerr'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Üç kişi vardır ki, yüce Allah onlara güler ve onlara müjdelere verir. Geceleyin namaz kılmak üzere kalkıp sıcak yatağını terkettikten sonra güzel bir şekilde abdest alan, sonra da namaza duran kimse. Bunun üzerine yüce Allah meleklerine şöyle der: "Kulumu bu işleri yapmaya iten nedir?" Onlar derler ki: Rabbimiz, onun halini sen bizden daha iyi bilirsin. Bunun üzerine şöyle buyurur: "Evet, ben onun halini daha iyi bilirim. Fakat siz de bana söyleyin." Şöyle derler: Sen, ona bir şeyleri ümit etmesini söyledin, o da onları ümit etti. Bir şeylerden de korkuttun, o da korktu. Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurur: "Sizi şahit tutuyorum ki, korktuklarından ben onu emin kılacağım ve umduğu şeyleri de kendisine vereceğim." Diğer bir adam ise bir askeri müfreze ile birlikte bulunup, düşman ile karşılaşan, arkadaşları bozguna uğrayıp geri gittikleri halde, kendisi öldürülünceye yahut ta yüce Allah kendilerine zafer verinceye kadar, sebat gösteren kimsedir. Yüce Allah meleklerine yukarıda sözü edilen benzer sözleri söyler. Diğerleri ise gece boyunca yol alıp nihayet gecenin sonuna doğru arkadaşlarıyla birlikte konaklayan, arkadaşları uyudukları halde kendisi kalkıp namaz kılan kimsedir. Yüce Allah bunun üzerine meleklerine şöyle der..." [30]

diyerek olayı nakleder. [\[31\]](#)

"Rabblerine... dua ederler" buyruğu hal olarak nasb mahal-lindedir. "Dua edenler olarak" anlamındadır. Yeni bir cümie başı olarak (isti'nâf) sıfat olması da mümkündür. Yani onların yanları yataklardan ayrılır. Onlar aynı zamanda her hallerinde gece ve gündüz Rabblerine dua ederler. "Korkarak" lafzı ise mef ulun leh (korktukları için anlamında)'dir. Mastar (mef ul-i mutlak) olması da mümkündür. "Ümit ederek" buyruğu da onun gibidir, yani azabtan korktukları, mükâfatı da umdukları için Rabblerine dua ederler.

"Onlara verdiğimiz rızıktan İnfak da ederler" buyruğundaki; edatı, anlamındadır. Mastar da olabilir. Her iki şekilde de onun; "...tan, dan" edatından ayrı yazılması gerekmektedir.

"İnfak da ederler" buyruğu farz olan zekâtı verirler anlamındadır, diye açıklandığı gibi; nafile tasaddukta bulunurlar diye de açıklanmıştır. Bu görüşe göre övülmeleri daha ileri derecede olur. [\[32\]](#)

17. Onlara o işlediklerine mükâfat olmak üzere yüzleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilmez.

"Onlara... ne nimetler gizlendiğini" anlamındaki buyruğu Hamza: "Onlara ne nimetler gizlediğini" şeklinde "ye" harfini sakın olarak (narf-i med olarak) okumuştur. Diğerleri ise üstün ile okumuşlardır. Abdullah'ın kıraatinde ise: Ne nimetler gizlediğimizi" şeklinde "nûn"u ötreli olarak okumuştur. el-Mufaddal ise el-A'meş'ten: "Ne nimetler gizlendiğini" şeklinde ötreli "ye" ve üstün "fa" ile okumuştur. ("Gözleri, aydınlatan" anlamındaki buyruğu) tbn Mes'ud İle Ebu Hureyre: "Gözleri aydınlatanlardan" diye okumuşlardır.

"Ne nimetler gizlediğimi" anlamında "ya" harfini sakın okuyanların okuyuşu muzari bir fiil olup baştaki hemze mütekellim hemzesidir. "Ne"; (anlamındaki edat) "gizlediğim" anlamındaki fiil ile nasb mahallindedir ve istifham (soru) anlamındadır. Cümle de iki mefulün yerini tuttuğundan dolayı nasb konumundadır. "Ne"ye ait olan zamir ise hafzedilmiştir.

"Ye" harfini üstün okuyanların okuyuşuna göre, bu meçhul ve mazi bir fiildir. "Ne" anlamındaki edat ta mübtedâ olarak ref mahallindedir, haberi ise "gizlendiğini" anlamındaki fiil ve sonraki ifadeler teşkil etmektedir. "Gizlendiği" lafzındaki zamir de "ne" anlamındaki edata aittir.

ez-Zeccac der ki: Bu buyruk "O'nun onlar için ne nimetler gizlediğini" yani Allah'ın onlar için ne nimetler gizlediğini, anlamında da okunmuştur ki, bu da

Muhammed b, Ka'b'ın kıraatidir. Bu durumda "ne" anlamındaki edat nasb mahallindedir.

el-Mehdevî dedi ki: (İbn Mes'ud ve Ebu Hureyre gibi): "Gözleri aydınlatan şeyler" diye okuyanların kıraatinde çoğul olan "aydınlatıcı şeyler; 'in çoğuludur. Burada bu lafzın çoğul gelmesi, çoğula (gözler)e İzafe edilmesinden dolayıdır. Tekil okunması ise mastar oluşundan ötürüdür ve bu, cins isimdir.

Ebubekr el-Enbarî de şöyle demektedir: Bu Mushafa aykırı değildir. Çünkü "Aydınlatıcı" lafzının "te"si vakıf halinde de vaslı kabul edenlerin anlayışına göre; "Allah'ın rahmeti" lafzının, (açık) "te" ile yazdıkları gibi yazanların kullanılışına göre yazılmıştır. Bu durumda yazıda "Aydınlatanlar" lafzından, telaffuzda var olmakla birlikte "te" harfinin düşmesi karşı çıkılacak bir husus değildir. Nitekim hem dilde, hem söyleyişte sabit olduğu halde "semavâf'den de (mim harfinden sonraki) "elifin ya-zılmayışına da karşı çıkamamaktadır.

Anlatılmak istenen de şudur: Şanı yüce Allah insan olsun, melek olsun hiçbir kimsenin bilemediği ve onlar için hazırlamış bulunduğu nimetleri haber vermektir. Bu âyet-i kerîmenin anlamını Peygamber (sav)'ın şu hadis-i şerifi de dile getirmektedir: "Aziz ve celil olan Allah buyurdu ki: Ben salih kullanma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın hatırından geçmemiş olan şeyler hazırladım, Daha sonra şu: "Yanlarıyataklarından uzak kalır... Onlara işlediklerine mükafat olmak üzere..." âyetlerini okudu." bu hadisi Sahih(-i Müslim) de Selil b. Sa'd es-Sâidî'den rivayetle kaydetmiş bulunmaktadır[33]

İbn Mes'ud da şöyle demiştir: Tevrat'ta şu yazılıdır: Yanlan yataklardan uzak kalanlara hiçbir gözün görmediğini, hiçbir kulağın işitmediğini ve; hiçbir insanın hatırından geçmeyen şeyleri vermek, Allah'ın bir ahdidir. İbn Ab-bas da şöyle demektedir: Bu hususla durum, tefsiri bilinemeyecek kadar yüce ve büyüktür.

Derim ki: Bu büyük lütuf cennette mevkileri itibariyle en yüksek mertebede olanlar hakkındadır. Nitekim bu Müslim'in Sahih'inde şöylece açıklanmaktadır: el-Muğire b. Şu'be'den rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Musa (a.s) Rabbinden dilekte bulunarak şöyle dedi: Rabbim, cennetlikler arasında en aşağı mertebede olan kişi kim olacaktır? Yüce Allah, şöyle buyurdu: Bu, cennetlikler cennete girdikten sonra gelecek olan bir adamdır. Ona cennete gir denilir, o: Rabbim herkes kendi yerine yerleşmiş bulunup da alacaklarını aldıktan sonra nasıl (girebilirim), der. Ona: Dünya hükümdarlarından birisinin mülkünün benzerinin senin olmasına razı mısın? denilir, o: Razı oldum Rabbim, der. Bunun üzerine Allah: Sana bunu, bir o kadarı, onunla beraber bir o kadarı daha, bir o kadarı, bir o kadarı, bir o kadarı daha veriyorum der. Beşincisinde ise

kişi: Rabbim razı oldum, der. Bu sefer yine: Sana bunlar ve onların on misli daha var. Ayrıca canının çektiği, gözünün zevk aldığı şeyler de sana verilecektir, Adam: Razı oldum Rabbim, der. Bu sefer (Musa): Peki Rabbim konumu en yüksek olanları deyince, yüce Allah şöyle buyurdu: Bunlar Benim murad ettiğim kimselerdir. Onların lütuf ve ihsanlarını Ben ellerimle diktim ve onların üzerini mühürledim. Hiçbir göz (benzerini) görmemiş, hiçbir kulak işitmemiş ve hiçbir İnsanın kalbinden (bunlar) geçmemiştir. (Peygamber) buyurdu ki: Bunun yüce Allah'ın Kitabından tasdikini de şu buyruk yapmaktadır: "Onlara o işlediklerine mükâfat olmak üzere gözleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilmez."[\[34\]](#) Bu Muğire'nin kendi sözü olarak mevkuf bir rivayet ha-Ünde de zikredilmiştir.

Yine Müslim'in kaydettiğine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şanı yüce ve mübarek olan Ailah şöyle buyurmaktadır: Ben salih kullanma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın kalbinden geçmediği şeyleri onlara saklamak üzere hazırlamış bulunuyorum. Allah'ın bu hususta sizleri haberdar kıldığı hususlar ise ayrıdır. Daha sonra yüce Allah'ın: "Onlara o işlediklerine mükâfat olmak üzere gözleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilmez" âyetini okudu. "[\[35\]](#)

İbn Şîrîn dedi ki: Bundan maksat yüce Allah'a bakmaktır, el-Hasen dedi ki: Sözü edilen bu kimseler birtakım amellerini başkalarından gizlediler. Yüce Allah da onlar için hiçbir gözün görmediği ve hiçbir kulağın işitmediği hususları (mükâfat olarak) gizledi. [\[36\]](#)

18. Mü'min kimse fâsık kimse gibi midir? Bunlar eşit olmazlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[37\]](#)

1- Mü'min Fâsık Gibi Değildir:

"Mü'min kimse fâsık kimse gibi midir? Bunlar eşit olmazlar" buyruğu mü'min fâsık gibi değildir, demektir. İşte bundan dolayı Biz bu mü'minlere pek büyük mükâfatlar vereceğiz.

İbn Abbas ve Ata b. Yesâr şöyle demişlerdir: Âyet-İ kerîme Ali b. Ebi Ta lib ile el-Velid b. Ukbe b. Ebi Muayt hakkında inmiştir. Buna sebep, onların birbirlerine karşı söz söylemeleri ve atışmalarıdır. el-Velid: Ben senden daha iyi konuşurum, silahım seninkinden daha keskin, bünye İtibariyle birliğime daha

çok fayda sağlar, -birlik arasında daha çok yer doldururum, diye de rivayet edilmiştir,- deyince, Ali (r.a) ona: Sus, sen birfasıksın, diye cevap vermişti. Bunun üzerine bu âyet-t kerîme nazil oldu.

ez-Zeccac iie en-Nehhas âyet-i kerîmenin Ali ile Ukbe b. Ebi Muayt hakkında indiğini zikretmektedirler.

İbn Atiyye dedi ki: Buna göre bu âyet-i kerîmenin Mekke'de inmiş olması gerekir. Çünkü Ukbe Medine'de bulunmuş değildir. O, Rasûlullah (sav)'ın Bedir'den dönüşü esnasında Mekke'ye giderken yolda ölmüştü. Diğer görüşe de el-Velid'e fâsLk isminin verilmesi sözkonusu edilerek itiraz edilir. Çünkü el Velid'in müslüman olduğu ilk sıralarda, içinde bulunan birtakım rahatsızlıklar dolayısıyla bu sözleri söylemiş olması yahut ta onun Mustalık oğulları hakkında olmadık şeyleri nakletmesi ile ilgili şeyler söylemesi dolayısıyla inmiş olma ihtimali vardır. Öyle ki onun hakkında: "Eğer bir fasık size bir haber getirirse..." (el-Hucurat, 49/6) âyeti nazil olmuştu. Nitekim ileride elti ucurat Sûresi 'nde (49/6, âyet, 1. başlıkta) buna dair açıklamalar gelecektir. Şeriatın onun hakkında böyle bir tabiri kullanmış olma ihtimali de vardır. Çünkü o haksızlık eden kimseler tarafında bulunuyordu. Osman (r.a) döneminde içki içen ve insanlara sabah namazını kıldırdıktan sonra geri dönüp de: Size daha fazla kıldırırmamı ister misiniz? diye soran da kendisidir ve buna benzer kaydedilmesi epey uzun sürecek başka işleri yapan kişi de odur. [38]

2- Mü'min ile Kâfir Eşit Olamazlar:

Şanı yüce Allah, mü'minleri ve âyetin sonundaki tekzib (yani eşit olmayacaklarının bildirilmesi) bunu gerektirdiğinden ötürü, küfürleri sebebiyle fâ-sık olduklarını belirttiği fasıklar kısmına ayırması, mü'min ile kâfir arasında eşitliğin olmamasını gerektirmektedir. Bundan dolayı mü'min ile kâfir arasında kısas sözkonusu değildir. Zira kısasın vacib olmasının şartlarından birisi de katil ile maktul arasındaki eşitliktir. İşte ilim adamları zımmî kimse karşılığında müslumanın öldürülebileceğini söyleyen ve yüce Allah, buradaki buyruğu ile âhirettekî mükâfat açısından eşitliklerinin sözkonusu olmayacağını kastetmiştir yoksa dünyada adaletin uygulanmayacağını kastetmemiştir, diyen Ebu Hanife'ye karşı ilim adamlarımız, bunu delil gösterirler. Ancak bizler (ona karşı) bu âyetin umumi olduğunu kabul ediyoruz. Daha sahih olan da budur, zira bunu tahsis edecek bir delil de bulunmamaktadır. Bu açıklamayı tbnu'l-Arabî yapmıştır. [39]

3- "Eşit Olmazlar":

"Eşit olmazlar" buyruğu(nun çoğul gelmesi) ile ilgili olarak ez-Zeccac ve başkaları şöyle demişlerdir: "Kimse" hem tekil, hem de çoğul için kullanılabilir. en-Nehhas da şöyle demiştir: Bu lafız anlam itibariyle çoğulun yerini de tutar. Bundan dolayı yüce Allah: "Eşit olmazlar* diye buyurmuştur. Nahivcilerin pek çoğunun görüşü de budur. Bazıları da: "Eşit olmazlar* çoğul kipi, iki kişi hakkında da kullanılır. Çünkü jki kişi de çoğuldur. Zira bir kişi diğeri ile birlikte bulunmaktadır, derler. ez-Zeccac da bu görüşü benimsemiştir. Hadis de bu görüşe delil teşkil etmektedir. Çünkü İbn Abbas'tan böyle rivayet edilmiştir. Başkası ise şöyle demektedir: "Mü'mln kimse... gibi midir?" buyruğu Ali b. Ebi Talib (r.a) hakkında, «iasık kimse gibi midir" de el-Velid b. Ukbe b. Ebi Muayt hakkında inmiştir. Şair de şöyle demektedir:

"Ölüm her ikisi arasında eşit değil midir? Ölüp de kabirlere gömüldüklerinde.

[40]

19. iman edip salih amel İşleyenlere gelince, onlar için amelleri sebebi ile ağırlanmak üzere Me*vâ cennetleri vardır.

20. Ama fasık olanların karargâhı ateştir. Ondan her çıkmak İstediklerinde tekrar oraya geri çevirilirler ve onlara: "Yalanladığınız o ateşin azabını tadın" denilir.

"İman edip salih amel İşleyenlere gelince, onlar İçin... Me'vâ cennetleri vardır" buyruğuyla yüce Allah, her iki kesimin de yarın kalmak üzere gidecekleri yeri haber vermektedir. Mü'minler için Me'vâ cennetleri vardır. Yani onlar kalmak üzere cennetlere gideceklerdir. Burada cennetlerin "(kalınacak yer anlamına gelen) el-Me'vâ"ya izafe edilmesi, bu yerin birçok cennetler ihtiva eden bir yer olmasından dolayıdır.

"Ağırlanmak üzere" yani onlara ziyafet ve ikram olmak üzere... (bunlar verilecektir). "Gelen misafir için yapılan ve hazırlanan şeyler" demektir. Bu daha önce Âl-i İmran Sûresi'nin sonlarında (3/190-200. âyetler, 20, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bu lafız ucennetler"den hal olmak üzere nasb ile gelmiştir. Yani onlar için hazırlanmış haliyle cennetler vardır. Bununla birlikte mef ulun leh olması da mümkündür.

"Ama fösık olanların" imandan çıkıp küfre girenlerin "karargahı ateştir." Onlar orada kalacaklardır.

"Ondan her çıkmak istediklerinde tekrar oraya geri çevirillrler." Yani ateşin alevleri onları yukarı doğru ittikçe, ateşteki yerlerine geri gönderilirler. Çünkü onlar cehennemden çıkmayı ümit ederler. Buna dair açıklamalar daha önceden

el-Hac Sûresi'nde (22/22. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve onlara" cehennem bekçileri yahut ta yüce Allah: "Yalanladığınız o ateşin azabını tadın, denilir."

Tatmak (zevk; tadı alınan) hem maddi, hem manevi şeyler hakkında kullanılır. Yine bu sûrede buna dair açıklamalar daha önceden (32/14. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[41\]](#)

21. Andolsun ki Biz, onlara -belki dönerler diye- en büyük azaptan önce, yakın azaptan mutlaka tattıracağız.

"Andolsun ki Biz onlara... yakın azaptan mutlaka tattıracağız" buyruğu ile ilgili olarak el-Hasen, Ebu'l-Âliye, ed-Dahhak, Ubeyy b. Ka'b ve İbrahim en-Nehaî şöyle demişlerdir; Yakın azaptan kasıt kulların tevbe etmeleri için karşı karşıya kaldıkları dünya musibetleri ve hastalıklarıdır. İbn Ab bas da böyle açıklamıştır. Ondan gelen bir başka rivayete göre maksat, suçlara verilen hadler (cezalar)dır. İbn Mes'ud, el-Huseyn b. Ali ve Abdullah b, el-Haris de şöyle demişlerdir: Maksat Bedir günü kılıçla öldürülmektir.

Mukatil de şöyle açıklamıştır: Mekke'de leşleri yiyecek hale gelinceye kadar, çektikleri yedi yıllık açlıktır. Mücahid de böyle demiştir.

Yine Mücahid'den gelen rivayete göre "yakın azab" kabir azabıdır, el Be-râ b. Âzib de böyle demiştir.

(Hepsi birlikte) şöyle demişlerdir: En büyük azab da kıyamet gününün azabıdır. el-Kuşeyrî de şöyle demektedir: Kabir azabı olduğu dahi söylenmiştir, ancak bu tartışılır. Çünkü yüce Allah: "Belki dönerler diye" diye buyurmaktadır. (el-Kuşeyrî) dedi ki: Azabı öldürülmek diye yorumlayanlar "belki dönerler diye" buyruğunu, onlardan geri kalanlar dönerler, diye açıklarlar. En büyük azabın cehennem azabı olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Ca'fer b. Muhammed'den gelen ve bunun Mehdi'nin kılıç ile çıkmasıdır, şeklindeki rivayeti bundan müstesnadır. En yakın azab ise fiatların yükselmesi demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah'ın: "Belki dönerler diye" buyruğu Mücahid ile el-Berâ'ya göre belki dönmek isterler ve bunu talep ederler diye, demektir. Bu da yüce Allah'ın: "Artık bizi geri döndür, salih amel işleyelim" (es-Secde, 32/12) buyruğunu andırmaktadır.

Burada "dönme isteği"ne "dönüş" adının verilmesi tıpkı "namaza kalkmak isteme"nin yüce Allah'ın: "Namaza kalktığınızda" (el-Maide, 5/6) buyruğunda "namaza kalkmak" diye adlandırılmasına benzer. Ayrıca bu görüşün lehine; "Döndürülürler" diye meçhul olarak okuyanların kıraati de delil teşkil

etmektedir. Bunu da ez-Zemahşerî zikretmiştir. [\[42\]](#)

22. Rabbinin âyetleri ile kendisine öğüt verildikten sonra onlardan yüz çeviren kimseden daha zalim kimdir? Muhakkak ki Biz günahkârlardan intikam alanlarız.

"Rabbİnin âyetleri" delil, belge ve alâmetleri "ile kendisine öğüt verildikten sonra" onları kabul etmeyerek "yüz çeviren kimseden daha zalim kimdir?" Hiç kimse böylesi bir kişiden daha fazla kendisine zulmedeniz.

"Muhakkak ki Biz günahkârlardan" yalanlamaları ve yüz çevirmeleri dolayı siy la "intikam alanlarız." [\[43\]](#)

23. Andolsun ki BİZ, Musa'ya da kitabı verdik. Sen ona kavuşmaktan şüphe etme ve Biz onu İsrailoğullarına hidayet (önderi) kıldık.

24. Ve onlardan sabrettikleri zaman Bizim emrimizle hidayete ileten önderler kıldık. Onlar âyetlerimize iyiden İyiye inanıyorlardı.

25. Şüphesiz Rabbin anlaşmazlığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet gününde aralarında bizzat hüküm verecektir.

"Andolsun ki BİZ Musa'ya da kitabı verdik. Sen ona kavuşmaktan şüphe etme." Yani ey Muhammed, Musa ile kavuşmaktan yana şüphen olmasın. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Peygamber (sav) Musa (a.s) ile İsra gecesinde karşılaşmıştır. Katade dedi ki: Mana, sen İsra gecesinde onunla karşılaşmış olduğundan yana şüphe içinde olma, şeklindedir. Her ikisinin de anlamı birdir.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir; Sen kıyamette Musa ile karşılaşmaktan yana şüphe içinde olma. O günde sen onunla karşılaşacaksın.

Bir başka açıklama şöyledir: Musa'nın Kitabı kabul ile karşılaşmış olduğundan yana şüphen olmasın. Bu açıklamayı Mücahid ve ez-Zeccac yapmışlardır. el-Hasen'den rivayete göre o, buyruğun anlamı hakkında şöyle demiştir: "Andolsun ki Biz Musa'ya da kitabı verdik." Ona eziyet edildi ve yalanlandı, O bakımdan sen de onun karşılaşmış olduğu yalanlama ve eziyetlerin benzeri ile karşılaşmaktan yana şüphe içerisinde olma. Bu açıklamaya göre; "Ona kavuşmak" lafzındaki "he (o)" zamiri hafzedilmiş bir ifadeye ait olur ve onun karşılaştığı şeylerle karşılaşmaktan... anlamında olur.

en-Neiİhas dedi ki: Bu, garib bir görüştür. Şu kadar var ki bu görüş Amr b. Ubeyd'in rivayetlerindendir.

İfadede bir takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir. Buna göre anlam şöyledir:

De ki: Sizin canınızı almakla görevli olan ölüm meleği sizin canınızı alır. O bakımdan sen ona kavuşmaktan şüphe etme. Buna göre bu ifade; "Andolsun ki Biz Musa'ya da kitabı verdik" buyruğu ile "Ve Biz onu İsrail loğu Harına hidayet kıldık" buyruğu arasında bir mu'teriza (ara) cümlesi olarak gelmiş olmaktadır.

"Biz onu... kıldık" buyruğundaki zamirin kime ait olduğu hususunda iki görüş vardır. Birincisine göre "Biz Musa'yı kıldık" anlamındadır ve bu görüş Katade'ye aittir. İkincisine göre ise Biz kitabı kıldık anlamındadır. Bu da el-Hasen'in görüşüdür. "Ve onlardan... önderler" din hususunda kendilerine uyulacak liderler "kıldık."

Kûfeliler: "Önderler" diye okumaktadırlar. en-Nehhas ise şöyle demektedir: Bu bütün nahivcilere göre bir lahindir. Çünkü bu aym kelime de iki hemzenin arka arkaya kullanılması demektir ve bu nahvin incelikli konularından birisidir.

Bunun açıklaması şöyledir: Bu kelimenin aslı şeklidir. Sonra "mim" in harekesi "hemze" ye verildikten sonra (ilk mim ikinci) "mim" e idgam edilmiş, ikinci "hemze" de iki "hemze" arka arkaya gelmesin diye hafifletilmiştir. (Çünkü) iki ayrı harf halinde arka arkaya iki hemzenin gelmesi uzak (pek doğru olmayan) bir iştir. Tek bir harfte ise; Adem, diğer" kelimelerinde ve benzerlerinde olduğu gibi, İkincisi hafifletilmedikçe caiz olmaz. "Bu, bundan daha önderdir" denilirken "vav" h da "ye" li de kullanılabilir. Bu açıklamalar daha önceden et-Tevbe Sûresi'nde (9/12. âyet, 7. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Bizim" bu hususta onlara verdiğimiz "emrimizle" bu emre binaen "hidâyete" insanları bize itaat etmeye "ileten önderler kıldık." Buradaki "bizim emrimizle" buyruğunun "Bizim emrimize" anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani insanları Bizim dinimize ileten önderler kıldık.

Denildiğine göre kasıt peygamberlerdir. Bu görüş Katade'ye aittir. Bir diğer açıklamaya göre kasıt fukahâ ve İlim adamlarıdır,

"Sabrettiklerizaman" buyruğundaki: "Zaman" kelimesi umumiyetle "lâm" harfi üstün, "mim" harfi de üstün ve şeddeli olarak okunmuştur, "Sabrettikleri zaman" demektir. Ancak Yahya, Hamza, el-Kisaî, Halef ve Yakub' dan rivayetle Ruveys; "Sabrettikleri için" diye okumuşlardır. Yani onlar sabrettikleri için Biz de onları önderler kıldık. Ebu Ubeyd de bu okuyuşu İbn Mes'ud'un; "Sabrettikleri için" şeklindeki "be" ile okuyuşunu gözöntinde bulundurarak tercihe değer bulmuştur. Burada sözü edilen "sabır" din üzere ve sıkıntılara karşı bir sabırdır. Dünyadan uzak kalmakta sabır, diye de açıklanmıştır,

"Şüphesiz Rabbin... kıyamet gününde aralarında bizzat hüküm verecektir." Yani mü'minler ile kâfirler arasında hüküm verecek ve herkese hakettiği karşılığı

verecektir. Peygamberler ile kavimleri arasında hüküm verecektir, diye de açıklanmıştır. Bunu da en-Nekkaş nakletmiştir. [44]

26. Meskenlerinde gezip dolaştıkları kendilerinden önceki nice nesilleri helak etmemiz artık onları doğru yola iletmedi mi? Muhakkak bunda âyetler vardır. Hâlâ dinlemeyecekler mi?

"Artık onları doğru yola iletmedi mi?" buyruğunu Ebu Ab-durrahman es-Süiemî, Katade ve Yakub'dan Ebu Zeyd "nun" ile: "Onlara hidayet vermedik rai?" (anlamında) okumuşlardır. Bu (anlaşılması) açık bîr kıraattir. en-Nehhas şöyle demektedir: "Ya" ile (iletmedi mi, anlamındaki kıraat) okuyuşun açıklanması zordur. Çünkü şöyle denilir: Fiilin mutlaka bir failinin olması gerekir, "İletmedi" fiilinin faili nerede? Nahivciier bu hususta birtakım açıklamalar yapmışlardır. el-Ferrâ der ki: Buradaki: "Nice" lafzı "iletmedi" anlamındaki fiil ile ref mahallindedir. Ancak bu nahiv-cilerin: İstifham (soru edatları)da da: "Nice" edatında da Önceki lafızlar hiçbir şekilde amel etmezler, şeklindeki kanaatlerine aykırıdır.

Ebu'l-Abbas'ın görüşüne göre ise: "İletti" buyruğu: "Hidayete delalet etmekte olup: "Hidayet onları hidayete iletmedi mi?" demektir. Anlamın: "Allah onları hidayete iletmedi mi" şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bu durumda ister "ya" ile okunsun, ister "nun" ile okunsun anlam birdir. Biz onlara kendilerinden önceki kâfir nesilleri helak ettiğimizi açıklamadık mı, demek olur. ez-Zeccac da şöyle demektedir: "Nice" lafzı, "Helak ettik" fiili ile nasb mahallindedir.

"Meskenlerinde gezip dolaştıkları" buyruğunda yer alan "gezip dolaştıkları" lafzındaki zamirin helak edilenlerin meskenlerinde yürüyenlere ait olma ihtimali vardır. İşte bunlar onların meskenlerinde yürümekte ve ibret almamaktadırlar, demek olur. Bu zamirin helak edilenlere ait olma ihtimali de vardır, o takdirde hal olur. Anlamı da: Onlar meskenlerinde yürümekte iken Biz onları helak ettik, şeklinde olur.

"Muhakkak bunda âyetler vardır. Hâlâ" Allah in âyetlerini "dinlemeyecekler" ve öğüt almayacaklar "mı?" [45]

27. Görmezler mi ki Biz suyu kupkuru yere süreriz de onunla hayvanlarının ve kendilerinin yedikleri ekini bitiririz? Hâlâ görmezler mi?

"Görmezler mi ki Bii suyu kupkuru yere süreriz?" Yani bitkisi bulunmayan kupkuru yere orayı canlandıralım diye suyu sürmemizdeki kudretimizin kemalini

bilmezler mi?

ez-Zemahşerî dedi ki: "Kupkuru" bitkisi kesilip koparılmış yer demektir. Bu ise ya suyu bulunmadığından dolayı olur yahut ta orası otlanılarak bitkisinin sonu getirildiğinden dolayı olur. Bitki bitirmeyen çorak araziye böyle denilmez. Burada yüce Allah'ın: "Onunla... ekini bitiririz" buyruğu delil teşkil etmektedir. İbn Abbas der ki: Bu, Yemen'deki bir yerdir. Mü-cahid dedi ki: Orası (Yemen'deki yerin adı) Ebyen'dir,

İkrime de: Sözkonusu edilen, yağmur yağmamış, kuraklaşmış. yerdir, ed-Dalihak ise: Kurak ve susuzluktan ölmüş yerdir. el-Ferrâ der ki: Bitkisi bulunmayan yerdir, demişlerdir. el-Esmâî de: Hiçbir şey bitirmeyen yer demektir, demiştir.

Muhammed b. Yezid dedi ki: "el-Curuz: Kupkuru" lafzının başına elif lam gelmiş olduğundan ütürü muayyen bir yerin adı olma ihtimali uzaktır. Bununla birlikte "Abbas ve Dahhak" özel isimlerinin başına elif lam getirerek, el-Abbas ve ed-Dahhak diyenlerin görüşlerine göre Özel bir yer adı olması da mümkündür. Üstelik İbn Abbas'ın gelen rivayet sahihtir ve tenkid edilecek bir tarafı yoktur. Diğer taraftan bu lafız bîr sıfattır. Marifenin sıfatı ise elif ve lam ile gelir. Bu kelime, "önüne gelen herşeyi yiyip bitiren, geriye bir şey bırakmayan adam" anlamındaki; den alınmıştır. Reeze vezninde şair de şöyle demiştir:

"Aldatıcıdır, önüne geleni yer, acıktı mı da ağlar, Hurmayı yer, çekirdeğini atmaz."

"Bulduğu herşeyi yiyen dişi deve" demektir. "Son derece kesici keskin kılıç"; Çekirgeler ekini toptan imha etti" anlamına gelmektedir. el-Ferrâ ve başkalarının naklettiklerine göre; "Kupkuru yer" denilir. "Cimrilik etti, arzu etti, korktu" üç fiili ile birlikte, bu dört fiilde de dört türlü söyleyiş vardır.

Rivayet edildiğine göre bu yerde nehir yoktur. Denizden de uzaktır. Her yıl nemli bir hava gelir ve yılda üç defa ekin ekerler. Yine Mücahid'den nakledildiğine göre burası Nil arazisidir.

"Onunla" o su ile "hayvanlarının" ot ve yonca gibi "ve kendilerinin" tane, sebze ve meyve t ürün den "yedikleri ekini bitiririz."

"Hâlâ görmezler mi?" Bunu görüp bizim tekrar onları ölümden sonra diriltmeye kadir olduğumuzu bilmezler mi?

"Bitiririz* buyruğu "süreriz" buyruğu üzerine atfedilmiş de olabilir. Makabli (önceki) ile bağlantısı olmayan (munkatıl) bir ifade de olabilir. "Hayvanlarının... yedikleri" sıfat olmak üzere nasb mahallindedir. [\[46\]](#)

28. Derler ki: "Bu fetih ne zaman olur? Eğer doğru söyleyenler İseniz..."

29. De ki: "Fetih gününde kâfirlere imanları fayda vermez. Onlara mühlet de

verilmez."

"Eterler ki: Bu fetih ne zaman olur? Eğer doğru söyleyenler iseniz" buyruğundaki: "Ne zaman?" ref konumundadır. Bununla birlikte zarf olarak nasb konumunda olması da mümkündür.

Katade dedi ki: Fetih, hüküm vermek demektir. el-Ferrâ ve el-Kutebî Mekke'nin fethini kastetmektedir, demişlerdir. Ancak, Mücahid'in yaptığı: Maksat kıyamet günüdür, şeklindeki açıklama, bundan daha uygundur.

Rivayet olunduğuna göre mü'minler; Yüce Allah kıyamet gününde aramızda hüküm verecektir. İyilik yapana mükafat verecek, kötülük işleyeni de cezalandıracaktır, demişlerdi. Bunun üzerine kâfirler alay olmak üzere: Fetih günü ne zaman olacak? Yani bu hüküm verme ne zaman olacak? dediler.

Hakim'e "fâtih ve fettâh" da denilir. Çünkü eşyalar onun vasıtası ile feth olur (açılır ve biri diğerinden ayrılır). Kur'ân-ı Kerîm'de de; "Rabbimiz bizimle kavmimiz arasında sen kak ile fethet (hüküm ver)" (el-A'raf, 7/89) diye buyurulmaktadır. Bu husus daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/76. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"De ki: Fetih gününde" buyruğunda ("gün" anlamındaki; "yevm" kelimesinin) üstün gelmesi zarf olduğundan dolaydır. el-Ferrâ merfu okunmasını da caiz görmüştür.

"Kâfirlere İmanları fayda vermez, onlara mühlet de verilmez." Eğer fetih gününden kasıt, Bedir günü yahut Mekke'nin fethedildiği gün ise, tevbe için onlara süre tanınmaz ve ertelenmezler. Çünkü Bedir'de öldürüldüler, Mekke'nin fethedildiği gün de kaçtılar, Halid b. el-Velid onlara yetişti ve yetiştiklerini öldürdü. [\[47\]](#)

30. Artık onlardan yüz çevir ve bekle! Çünkü onlar da beklemekte olanlardır.

"Artık onlardan yüz çevir" buyruğunun şu anlama geldiği söylenmiştir: Sen onların cahilliklerinden yüz çevir ve enırolunduğun şekilden başkası ile onlara cevap verme!

"Ve bekle! Çünkü onlar da beklemekte olanlardır." Yani Fetih gününü. Allah'ın senin lehine, onların aleyhine hüküm vereceği günü bekle.

İbn Abbas dedi ki: "Artık onlardan" yani Mekke'deki Kureyş müşriklerinden "yüz çevir." Bu buyruk et-Tevbe Sûresinde yer alan ve kılıç kullanmayı emreden: "Artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün" (et-Tevbe. 9/5) buyruğu ile nesholmuştur. "Ve bekle" yani Benim sana verdiğim sözü bekle! Bedir

gününü bekle, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Çünkü onlar da beklemekte olanlardır." Zamanın başınıza getireceği musibetleri gözetlemektedirler.

Âyetin neshedilmemiş olduğu da söylenmiştir. Zira ateşkes ve buna benzer hususlar dolayısıyla savaşma emri bulunmakla birlikte yüz çevirmek sözkonusu olabilir. Buyruk, sen delili onlara açıkladıktan sonra onlardan yüz çevir ve bekle, çünkü onlar da beklemektedirler, diye de açıklamıştır. Şayet: Onlar kıyamet gününe İman etmedikleri halde, kıyamet gününü nasıl beklesinler? diye sorulacak olursa, buna iki şekilde cevap verilebilir:

1- Anlam şöyle olur: Onlar ölümü beklemektedirler. Ölüm ise kıyametin sebepleri arasındadır. O takdirde bu ifade bir mecaz olur,

2- Aralarında kıyamet hakkında şüphe eden olduğu gibi, iman edenleri de vardır, O takdirde bu buyruk, bu iki sınıfa da verilen bir cevap olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn es-Sümeikâ "Çünkü onlar da beklemekte olanlardır" anlamındaki buyruksa yer alan "zı" harfini (esreli değil de) üstün olarak: "Onlar beklenmektedirler" diye okumuştur. Bu okuyuş, Mücahid ve İbn Muhay-sın'dan da rivayet edilmiştir. el-Ferrâ dedi ki: Böyle bir okuyuş takdiri ve hafzedilmiş bir ifade kabul edilmedikçe sahih olamaz. İfadenin takdiri de Onlar gözetlenmektedirler" şeklindedir. Ebu Hatim dedi ki: Sahih olan bu harfin esreli olduğudur, yani sen onların azablarını bekle, onlar da senin helak oluşunu beklemektedirler.

Şöyle de denilmiştir: İbn es-Sümeika'nın "zı" harfinin üstün ile doğru kabul ettiği kıraatin anlarn şudur: Sen onların helak edilmelerini bekle, çünkü onlar helak edilişleri beklenilmesine layık olan kimselerdir. Yani onlar kaçınılmaz olarak helak olacaklardır ve sen bunu gözetle, çünkü semadaki melekler de onu beklemektedirler. Bu açıklamayı ez-Zemahşerî zikretmiştir ki, ei-Ferrâ'nın açıklamasının anlamı da budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [48]

[1] Müslim, II, 599; thı Hihhân. Sahili, V, 129; Ebû Dâvûd, I. 282; Tirmizl, II, 398; Dârı-mî, I, 435 (Eluı Hu rey re'den); Nesâî, II, 159; İbn Mâce, I, 269; Müsned, I, 334, 340, 354..

[2] Dârimî, II, 546.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/567.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/568.

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/568-569.

- [5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/569-570.
- [6] Müslim, I, 157
- [7] Taberânî, el-Evsat, V, 6; Abdullah b. Muhammet! el-Asbahânî, el-Azame, II, 730; ed-Hey-Jemî, el-Firdevs, I, 405
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/570-574.
- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/574.
- [9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/575-577.
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/577-579.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/579.
- [12] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, II, 326, ravileri arasında meçhul kimselerin bulunduğu kaydıyla; Ahmed b. Amr ej-Şeybânî, el-Âhâd ve'l-Hesâni, IV, 252; Taberânî, el-Mu'ce-tnu'l-Keblr, IV, 220; Abdullah b, Muhammed el-Asbahânî, el-Azame, III, 939
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/579-581.
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/582.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/582-583.
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/584-586.
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/586-588.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/588-589.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/589-590.
- [20] Tirmizî, V, 11; İbn Mâce, II, 1314; Müsned, V, 231, 248; et-Tayalisi, Müsned, I, 76
- [21] Tirmizî, V, 346
- [22] EbûDâvûd,U, 35
- [23] Bukâri, I, 232; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 20K, Müsned, V, 451.
- [24] Müslim, I, 154; Müsned, I, 58, 68.
- [25] Tirmizl, I, 433; Ebû Dâvûd, I, 152
- [26] İbmî'l-Mlîharek, Zükd, s. 446, el-Münâvî, Feydu'l-Kadir, VI, 13H.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/590-592.
- [28] İbnul-Mübarek, Zühd, s. 102; d-Heysemi, Zev&idu Müsnedi'l-Hâris, II, 1002; IbO Nıı-aym, Hilyetu'l-Evliya, VI, 62
- [29] Bir önceki nota hakiniz.

- [30] tbnu'l-Mübarek, Zühd, 426
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/593-594
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/594.
- [33] Müslim, IV, 2175
- [34] Müslim, 105; Tirmizt, V, 347:
- [35] Buhârî, IV, 1794; Müslim, IV, 2174, 2175; Müsned, II, 466, 495-
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/594-597.
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/597.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/597-598.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/598.
- [40] Burada beyitin birinci mısraında zamir tesniye -ikil- kullanılmakla birlikte, ikinci mıs-rada iki kişi hakkında olmak üzere çoğul zamirleri kullanılmıştır. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/598-599.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/599-600.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/600-601.
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/601.
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/601-603.
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/603-604.
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/604-606.
- [47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/606-607.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 13/607-608.

AHZAB SURESİ

1- Ayetin Nüzul Sebebi:

2- Kalb:

3- Kimsenin İki Kalbi Olamaz:

4- Zihâr:

5- Evlâtlıklar Öz Oğul Değildir:

6- Beşinci Ayetin Nüzul Sebebi ve Evlathıkların Babalarına Nisbet Edilmesi Gereği:

7- Evlathıkları Bilerek Yada Bilmeyerek Babalarından Başkalarına Nisbet Etmenin Hükümü:

8- Kasıt ve Hatanın Hükümü:

9- Evlathk Edinmenin Gerçekle Bir İlgisi Yoktur:

10- Evlathıklar:

11- Bilerek Kendisini Babasından Başkasına Nisbet Edenin Durumu:

1- Mü'minlere Göre Peygamberin Konumu:

2- Ölen Fakirlerin Borçlarının İslâm Devleti Eliyle Ödenmesi:

3- Peygamberin Hanımları Mü'minlerin Anneleridir:

4- Akrabalık Bağlı ile Dinî Bağlılıkların Hükümleri:

5- Mü'minlerin Anneleri ile İlgili Bazı Hükümler:

6- Peygamber (sav)'a "Baba" Denilebilir mi?:

7- Peygamberin Kızları Mü'minlerin Kardeşleridir, Denilemez:

8- İsteğe Bağlı Yapılan İyilikler:

9- Kitapta Yazılan:

1- Hendek ya da Ahzâb Gazvesinin Zamanı ve Sebebi:

2- Hendek Gazvesine Dair Rivayetten Çıkartılacak Bazı Hükümler:

3- Hendeğin Kazılması Esnasında Görülen Mucizeler:

4- Hendek Gazvesinde Cereyan Eden Olaylar:

5- Müşriklerden Hendeği Aşmaya Çalışanlar ve Diğer Bazı Olaylar:

6- Nuaym b. Mes'ud'un Taktiği:

7- Ahzab'ın Dağılışı, Kureyş Ordusunun Geri Dönmesi ve Kureyş'in Durumunu Öğrenmek Üzere Allah Rasûlünün Huzeyfe (r.a)'ı Casus Olarak Göndermesi:

8- Kureyzaoğulları Üzerine Gidiş:

9- Kureyzaoğulları Gazvesi:

10- Hendek (Ahzab) Gazvesi ile Beni Kureyza Gazvesinin Sonuçları:

1- Rasûlullah'ın Örnekliği:

2- İman Edenler Kimi Örnek Almalı:

1- Peygamber (sav)'in Hanımlarının Tercih Yapmakta Serbest Bırakılmaları:

2- Peygamber (sav)'ın Hanımları:

Kendileriyle Evlendiği Halde Gerdeğe Girmemiş Olduğu Hanımları:
Peygamber Efendimiz'in Talib Olduğu Halde Nikâhın Gerçekleşmediği Hanımlar:

3- Muallak (Şarta Bağlı) Talâk ve Muhayyer Bırakmak:

4- Peygamberin Hanımları Ondan Boşanmayı Tercih Etselerdi...:

5- Peygamber (sav)'ın Hanımlarını Muhayyer Bırakması:

6- Muhayyer (Tercih Yapmakta Serbest) Bırakılan "Kadın Kocasının Nikâhı Altında Kalmayı Tercih Ederse:

7- Mülkiyeti Vermek (Temlik) ve Serbest Bırakmak (Muhayyerlik Vermek):

8- Kadın Muhayyerlik Hakkına Ne Zaman Sahib Olur?

1- Peygamber Hanımlarının Bazı Özellikleri:

2- Mükâfat ve Cezanın Mü'minlerin Anneleri Hakkında Katlandırılması ile "İki Kat Tabiri"nin Yorumlanması:

3- Âyetlerdeki Bazı Lafızlara Dair Açıklamalar:

1- "Oturun" Lafzının Kıraat Şekilleri ve Açıklamaları:

2- İlk Cahiliye Dönemi Gibi Açılıp Saçılmamak:

3- Mü'minlerin Annelerinin Bu Ayete Karşı Tutumları:

4- Âişe (r.anha) Hakkındaki İleri Geri İddialara Verilen Cevaplar:

1- Mü'minlerin Annelerinin, Evlerinde Okunan Allah'ın Âyetleri ve Hikmet ile Ehl-i Beytin Kimlikleri:

2- Zikrin Anlamı:

3- Peygamber Efendimiz'in Tebliğ Yükümlülüğünün Sınırı:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Âyetin Anlamı:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- "Hakları Yoktur" vb. İfadeler:

3- Evlilikte Kefâetin (Denkliğin) Muteber Olduğu Yerler:

4- Allah ve Rasûlünün Hükmüne Aykırı Tercihte Bulunmak Yasaktır:

1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Anlaşılması:

2- Hz. Peygamberin Zeyd'e: "Zevcenin Nikâhında Tut!" Demesinin Sebebi:

3- Hz. Zeyneb'in Peygamber (sav) ile Evlenmesi:

4- Hz. Zeyneb'in İşini Allah'a Havale Etmesi ve Mükâfatı:

- 5- Peygamberin Kendisine Nimet Ettiği Kişi Zeyd b. Harise'dir:
- 6- Zeyd (r.a)'ın Kur'ân-ı Kerîm'de Anılmış Olmasının Fazileti:
- 7- Hz. Zeyd'in, Zeyneb (r.anha) ile İlişkisinin Kalmaması:
- 8- Nikâhta Mehîr Belirlenirken Önce Erkeğin Adının Zikredilmesi Gerektiğini Kabul Edenlerin Delilleri:
- 9- Nikâhta Velilik:
- 1- Münafıkların Dedikodularına Cevap:
- 2- Allah'ın Rasûlü:
- 3- Son Peygamber Muhammed (sav):
- Bir Mesele:
- 1- Bu Âyet-i Kerîmenin Önceki Buyruklarla İlişkisi:
- 2- Nikâhın Mahiyeti:
- 3- Nikâhtan Önce Talâk (Boşama)ın Hükümü:
- 4- Ric'î Talâk ile Boşanmış Kadına Ric'at Yaptıktan Sonra Tekrar Boşamak:
- 5- Küçük Bâin Talâk ile Boşanmış Kadın ile Eski Kocas, İddet İçerisinde Tekrar Evlenirse:
- 6- Bu Âyet ile İddete Dair Diğer Âyetler:
- 7- "Faydalandırmak (Mut'a)" ile "Salıvermek (Tesrih)'in Anlamları:
- 1- Âyetin Nüzul Sebebi:
- 2- Peygamber Efendimize Helâl Olan ve Olmayan Kadınlar:
- 3- Allah'ın Ganimet Verdiklerinden Peygambere Helâl Kılınan Kadınlar:
- 4- Akrabalarından Kendisine Helâl Kılınmış Olanlar:
- 5- Peygamber ile Hicret Eden Hanımlar:
- 6- "Beraber Hicret Etme"nin Anlamı:
- 7- Amca ve Dayının Tekil Olarak, Hala ve Teyzelerin ise, Çoğul Olarak Zikredilmesinin Hikmeti:
- 8- "Kendisini Peygambere Bağışlayan Kadın":
- 9- Kendisini Mehîrsiz Olarak Bağışlayan Hanımın Adı:
- 10- Kadının Kendisini Hibe Etmesi:
- 11- Peygambere Kâfir Kadın Helâl Değildi:
- 12- Nikâh Akdinin Mahiyeti:
- 13- Bağışın Kabulü:
- 14- Peygamber'e Has Olmak Üzere...:
- 15- Kadının Kendisini Bağışlaması Caiz Değildir:
- 16- Peygamber (sav)'a Ait Özel Hükümler (Rasûlullah (sav)'ın

Hususiyetleri):

17- Peygamberin Nikahlamak İstemesi...:

18- Mü'minler Bu Hükmün Dışındadır:

19- Peygamber'e Darlık Olmasın Diye:

1- "Geri Bırakabilirsin" Lafzının Kıraati:

2- Âyet-i Kerîmenin Yorumu:

3- Bu Âyet Bir Sonraki Âyeti Nesh Edici midir?:

4- Geri Bıraktıklarından İstedğini De Yanına Alabilirsin:

5- Sana Vebal Yoktur:

6- Rasûlullah'ın Bu Ayrıcalığı Karşısında Mü'minlerin Annelerine Yakışan Tavır:

7- Hanımlar Arasında Adaletin Gereği:

8- Birden Fazla Hanımı Aynı Evde Bulundurmak:

9- Hanımlar Arasında Adaletin Sınırı:

10- Gözlerinin Aydın Olması:

11- Sevgi Dahil Olmak Üzere Kalblerde Olan Herşeyi Allah Bilir:

1- Bu Buyruktan Sonra Peygamber Efendimize Yeni Hanım Almanın Helâl Olmayışının Anlamı ile İlgili Görüş Ayrılıkları:

2- Hanımlarından Birini Diğeri ile Değiştirmesi:

3- Güzellikleri Hoşuna Gitse de...

4- Erkek Kendisiyle Evlenmek İsteddiği Kadına Bakabilir:

5- Evlenmek için Kendisine Talib Olunan Hanıma Bakma Emrinin Mahiyeti:

6- Kendisiyle Evlenilecek Hanıma Bakmanın Caiz Oluşunun Sınırları:

7- Kâfir Olan Cariye Peygamber'e Helâl midir?:

1- Peygamber'in Evlerine İzinsiz Girmek ve Ayetin İşaret Ettiği Nüzul Sebepleri:

2- Zevciyet Hanesi Kimindir?

3- Peygamberin Vefatından Sonra Hanımlarının Kaldıkları Evlerin Mülkiyeti Kimindir?:

4- Çağrışı Kabul Etmek, işi Bittikten Sonra Gitmek:

5- Yemek Yedikten Sonra Dağdın:

6- Misafir Kendisini Misafir Edenin Mülkünden Yer:

7- Gereksiz Söze Dalmayın:

8- Perde Arkasından Konuşma Emri:

9- Diğer Mü'min Hanımlar da Mü'minlerin Anneleri Hakkındaki Bu Hükmün Kapsamına Girmektedir:

10- Ama Olan Kimsenin Şahitliği:

11- Kalblerden Kötü Düşünceleri Uzak ılıtmak İçin Tedbirli Olmak Gereği:

12- Mü'minler Allah'ın Rasûlüne Eziyette Bulunamazlar;

13- Peygamberin Hanımlarını Başkaları Asla Nikâhlayamaz:

14- Peygamber Efendimiz'in Vefatından Sonra Hanımlarının Hukuki Durumları:

15- Allah Rasûlüne Eziyet Vermek, Allah'ın Nezdinde Büyük Bir Günahtır:

16- Âyetin Nüzul Sebebi ve Bunun Gereğinin Yerine Getirilmesinde Gösterilen Titizlik:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Kadının Görünebileceği Kimseler:

3- Allah'tan Korkmak (Takvâlı Olmak) Emri:

1- Peygamber (sav)'a Salât ve Selâm Getirmek Yükümlülüğü:

2- Peygamber Efendimiz'e Nasıl Salât Getirilir:

3- Peygamber (sav)'a Salât Getirmenin Fazileti:

4- Namaz Esnasında Peygamber (sav)'a Salât Getirmenin Hükmü:

5- Peygamber'e Selam Getirmek:

1- Allah'a ve Rasûlüne Eziyet Vermek Ne Demektir?:

2- Peygamber Efendimiz'in Bazı Uygulamalarına Dil Uzatmak da Ona Eziyet Etmektir:

3- Azadlının ve Fazileti Daha Az Olanın İmamlığı:

4- Peygamber Efendimizin Üsâme'ye Olan Sevgisi:

5- Hz. Ömer'in, Peygamberin Duygularını Önemsemesinin Bir Örneği:

1- Peygamber Efendimizin Çocukları:

Peygamber Efendimiz'in Kız Çocukları

2- Âyetin ve Cilbaba Bürünme Emrinin Nüzul Sebebi:

3- Cilbab:

4- Cilbabın Örtülmesi Keyfiyeti:

5- Yüce Allah Kadınlara Tesettür Emrini Vermiştir:

6- Tanınmamaya Çalışmaları:

1- Medine'de Yalan Haber Yayan Münafıklar:

2- Böyleleriyle Çarpışmanı Emrederiz:

3- Yalan Haber Yaymanın Cezası:

4- Lanete Uğramışlar Olarak:

5- Allah'ın Sünneti:

Çıplak Olarak Suyu Girmenin Hükümü:

AHZAB SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Bütün ilim adamların görüşüne göre Medine'de inmiştir.

Münafıkların, Rasûlullah (sav)'a verdikleri eziyetler, ona, evliliklerine ve başka hususlara dil uzatmaları hakkında nazil olmuştur. Yetmişüç âyet-i kerîmedir.

Bu sûre Bakara Sûresi kadar uzun bir sûre idi.

"Evli erkek ile evli kadın zina ettikleri takdirde onları kesin olarak recmediniz. Elbetteki bu Allah'tan ibretli bir cezadır. Allah Azizdir, Hakimdir" şeklindeki Recm âyeti de bu sûrede idi. Bunu Ebubekr el-Enbarî, Ubeyy b. Ka'b'dan zikretmiştir.

Bu hususu ilim adamları şöylece açıklarlar: Yüce Allah Ahzâb Sûre-si'nden elimizde bulunan miktardan daha fazlasını kendi katına almıştır. Recm âyetinin ise lafzı kaldırılmıştır.

Bize Ahmed b. el-Heysem b. Halid anlattı, dedi ki: Bize Ebu Ubeyd el-Ka-sım b. Sellâm anlattı, dedi ki: Bize İbn Ebi Meryem, İbn Lehîa'dan anlattı. İbn Lehîa'nın Ebu'l-Esved'den, onun Urve'den, onun Âişe'den rivayetine göre Âi-şe şöyle demiştir: Ahzab Sûresi Rasûlullah (sav) döneminde 200 âyet kadardı. Mushaf yazıldığı vakit ancak şu andaki bölümü kadar yazılabildi.

Ebubekir (el-Enbarî) dedi ki: Mü'minlerin annesi Âişe'nin bu sözünün anlamı şudur: Yüce Allah Ahzab Sûresi'nde elimizde bulunan miktardan daha fazlasını kaldırmıştır.

Derim ki: İşte bu, nesh şekillerinden birisidir. el-Bakara Sûresi'nde (2/106. âyet, 3. başlık ve devamında) bu hususa dair yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. (Doğrusunu bilen Allah'tır).

Zirr dedi ki: Ubeyy b. Ka'b bana şöyle dedi: Sizin saymanıza göre Ahzab Sûresi kaç âyettir? Ben: Yetmişüç âyet, dedim. O şöyle dedi: Ubeyy b. Ka'b'ın adına kasem ettiği zat hakkı için o, Bakara Sûresi kadar veya daha uzundur ve biz bu sûreden olmak üzere: "Evli erkek ile evli kadın zina ettikleri takdirde o ikisini kesinlikle recmediniz. Allah'tan ibretli bir ceza olmak üzere. Allah Azîzdir, Hakimdir" âyeti de bu sûreden idi. Ubeyy bununla bu âyetin Kur'ân-ı Kerîm'den olup neshedilen buyruklardan birisi olduğunu kastetmektedir. Bu fazlalığın, Âişe (r.anha)'nın odasında bir sahifede yazılı olup onu bir keçinin yediği şeklindeki nakil ise, inkarcıların ve rafizile-rin uydurmalarındandır.[\[1\]](#)

1. Ey Peygamber! Allah'tan kork, kâfirlere ve münafıklara itaat etme! Muhakkak Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.

"Ey Peygamber! Allah'tan kork" buyruğundaki: "Ey"nin ötreli olması müfred nida olduğundan dolayıdır. Bunun için ayrıca tenbih (he) gerekmektedir. "Peygamber" nahivcilere göre "ey"nin sıfatıdır. Ancak Ahfeş bunun "ey"nin sılası olduğunu söyler. Mekkî şöyle demektedir: Arab dilinde müfred bir ismin herhangi bir şeye sıra olarak kullanıldığı bilinen bir husus değildir. en-Nehhas da şöyle demiştir: Bu nahivcilerin çoğunluğuna göre bir hatadır. Çünkü sıra ancak cümle halinde gelir. Ancak onun (Ahfeş'in) lehine şöyle bir açıklamada bulunulabilir: "Peygamber" lazım bir sıfat olduğundan ötürü ona sıra denilmiştir. İşte Kufeliler de nekrenin sıfatına onun sılası adını vermektedirler. Nahivcilerin çoğunluğuna göre mahallen mansub olduğunu söylemek mümkün değildir. el-Mâzinî ise bunun caiz olduğunu kabul etmiş ve: "Ey zarif Zeyd" denilmesi halinde olduğu gibi, "zarifin "Zeyd"nin mahalline binaen, nasb ile gelmesi gibi kabul etmiştir. Mekkî dedi ki: Bu ihtiyaç duyulmaması mümkün olan bir sıfattır. "Ey"nin sıfatına ise ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla bunun mahalline binaen nasb ile okunması güzel olmaz. Aynı zamanda "ey"nin sıfatı mana itibariyle münâdadır. Dolayısıyla nasbedilmesi güzel olmaz.

Rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sav) Medine'ye hicret ettiğinde yahu-di olan Kureyza, Nadir ve Kaynukaoğullarının İslâm'a girmesini arzu ediyordu. Onlardan bazı kimseler de münafıklık ederek ona tabi olmuşlardı. O da onlara yumuşak davranıyor, küçüklerine büyüklerine ikramlarda bulunuyordu. Bir kötülük yapacak olurlarsa, onu affediyor, onlardan (rahatsız edici pek-çok şeyler) işitiyordu. İşte bu buyruklar bunun üzerine nazil olmuştur.

Bir diğer açıklamaya göre; el-Vâhidî, el-Kuşeyrî, es-Sa'lebî, el-Maverdî ve başkalarının naklettiklerine göre bu buyruk, Ebu Süfyan b. Harb ile İkrime b. Ebi Cehil ve Ebu'l-A'ver Amr b. Süfyan hakkında nazil olmuştur. Bunlar Uhud'dan sonra Medine'ye gelmiş ve münafıkların başı Abdullah b. Ubeyy b. Selul'e misafir olmuşlardı. Peygamber (sav) onunla konuşmak hususunda kendilerine eman vermişti. Abdullah b. Sa'd b. Ebi Şerh ile Tu'me b. Ubey-rik onlarla birlikte kalktı ve yanında Ömer b. el-Hattab bulunduğu halde Peygamber (sav)'a şöyle dediler: Artık ilâhlarımız Lat, Uzza ve Menat'tan söz-etmekten vazgeç. Onların kendilerine ibadet eden kimselere şefaet edeceklerini, onları koruyacaklarını söyle, biz de seni Rabbinle başbaşa bırakırız. Onların bu sözleri Peygamber (sav)'a çok ağır geldi. Bunun üzerine Ömer (r.a): Ey Allah'ın Rasûlü! Onları öldürmek için bana izin ver, dedi. Peygamber (sav): "Ben onlara eman verdim" deyince, Ömer (r.a): Allah'ın lanet ve gazabı içerisinde çıkıp gidiniz, dedi. Peygamber (sav) Medine'den çıkmalarını emretti, bunun üzerine bu âyet-i

kerîme nazil oldu. [2]

"Ey Peygamber! Allah'tan kork" ve Mekke ehli olan yani Ebu Süfyan, Ebu'l-A'ver ve İkrime gibi "kâfirlere ve" Medine ehlinden olan "münafıklara" yani Abdullah b. el-Ubeyy, Tu'me, Abdullah b. Sa'd b. Ebi Şerh ve benzerlerine senden alıkonulan hususlar noktasında "itaat etme" ve kendilerine meyletme! "Muhakkak Allah" onların kâfirliklerini "çok iyi bilendir" onlara yaptıklarında "hikmet sahibidir."

ez-Zemahşerî dedi ki: Rivayet edildiğine göre Ebu Süfyan b. Harb, İkrime b. Ebi Cehil, Ebu'l-A'ver es-Sülemî aralarındaki barış antlaşması esnasında Peygamber (sav)'ın yanına gelmişlerdi. Abdullah b. Ubeyy b. Selul, Mu-attib b. Kuşeyr ve el-Ced b. Kays da onlarla birlikte gelip Rasûlullah (sav)'a: İlahlarımızı diline dolamaktan vazgeç, dediler... Daha sonra ez-Zemahşerî az önce naklettiklerimizle aynı anlamda rivayeti kaydetmekte ve âyet-i kerîmenin ahdi bozmak ve yapılmış olan antlaşmanın bozulduğunu ilan etmek hakkında nazil olduğunu bildirmektedir. Yani senden istedikleri şeyler hususunda Mekke ehlinden olan "kâfirlere" ve Medine ehlinden olan "münafıklara itaat etme."

Yine rivayet edildiğine göre Mekkeliler Rasûlullah (sav)'ı dininden dönmesi karşılığında ona mallarının yarısını Şeybe b. Rabia kendisine kızını vermek teklifinde bulundu. Medine münafıkları da eğer dininden dönmeyecek olursa, onu öldürmekle tehdit ettiler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.

en-Nehhâs dedi ki: Yüce Allah'ın: "Muhakkak Allah çok iyi bilendir, hikmet sahibidir" buyruğu onları İslâm'a daha bir ısındırmak maksadıyla onlara bir parça meyletmış olduğunu göstermektedir. Yani eğer yüce Allah, senin onlara meyletmende bir fayda olduğunu bilmiş olsaydı, bu işi sana ya-saklamazdı. Çünkü o hikmet sahibidir. Diğer taraftan: Hitab hem ona, hem de ümmetinedir, denilmiştir. [3]

2. Rabbinden sana vahyolunana uy! Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.
3. Allah'a tevekkül et, vekil olarak Allah yeter.

"Rabbinden sana vahyolunana" yani Kur'ân-ı Kerîm'e "uy!" Bu buyruk cahiliye töre ve ayinlerine tabi olmayı yasaklamayı, onlara karşı cihad edip onlarla barış ilişkileri içerisinde bulunmayı reddetme emrini ihtiva etmektedir. Ayrıca nassın varlığı ile birlikte görüşlere tabi olmanın terkedilmesi gerektiğine de delil vardır. Hitab hem ona, hem de ümmetinedir.

"Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır." Genel olarak kıraat muhatab kipiyle: "Yaptıklarınızdan" şeklinde "te" ile okunmuştur. Ebu Ubeyd ile Ebu

Hatim'in tercih ettiği kıraat budur. es-Sülemî, Ebu Amr ve İbn Ebi İshak ise haber (gaib) kipi olarak "Yaptıkları" şeklinde okumuşlardır. Aynı şekilde yüce Allah'ın: "Allah yaptığınızı çok iyi görendir" (el-Feth, 48/24) buyruğunda da böyledir[4]

"Allah'a tevekkül et." Bütün hallerinde O'na güven, sana gelecek zararı önleyen O'dur, seni yardımsız bırakanın sana hiçbir zararı olmaz.

"Vekil" koruyucu "olarak Allah yeter." Şam ehlinden bir ilim adamı (şeyh) şöyle demiştir: Sakiflilerden bir heyet Peygamber (sav)'ın huzuruna gelerek ondan - Sakiflilerin tapındıkları put olan- Lafa bir sene süre ile ibadet etmelerine izin vermesini istediler ve: Böylelikle Kureyşliler bizim senin nezdindeki yerimizi bilmiş olsunlar, dediler. Peygamber (sav) bunu kabul edecek gibi olunca, "Allah'a tevekkül et, vekil olarak Allah yeter" yani kendilerinden gelmesinden korktuğun zarar konusunda O, sana yeter.

"Allah" buyruğu fail olduğundan ref mahallindedir. "Vekil olarak" ise temyiz ya da hal olarak nasbedilmiştir. [5]

4. Allah hiçbir adamın içinde iki kalb yaratmamıştır. "Zihâr" yaptığınız zevcelerinizi analarınız kılmamıştır. Evlat edindiğiniz kimseleri de öz oğullarınız kılmamıştır. Bunlar ağızlarınızla söylediğiniz sözlerinizden ibarettir. Allah hak olanı söyler, doğru yola ileten de O'dur.

5. Onları babalarına nisbet edip çağırın. Bu, Allah nezdinde daha âdildir. Eğer babalarını bilmiyor iseniz, dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdırlar. Hata etmenizden dolayı size bir günah yoktur, ama kalblerinizin kastettiği müstesnadır. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı (4. ayete dair) beş (beşinci ayete dair de altı) başlık (olmak üzere toplam onbir başlık) halinde sunacağız.[6]

1- Ayetin Nüzul Sebebi:

Mücahid dedi ki: Bu âyet-i kerîme dehası dolayısıyla "iki kalbli" diye anılan Kureyş'ten bir adam hakkında nazil olmuştur. Bu kişi de: Benim içimde iki kalbim vardır. Bunların herbirisi ile Muhammed'in aklından daha üstün bir seviyede aklederim, diyordu. (Mücahid) dedi ki: Bu adam Fihri'den idi.

el-Vâhidî, el-Kuşeyrî ve başkaları da şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerîme Fihri Cemil b. Ma'mer hakkında inmiştir. Duyduğunu ezberleyen bir adamdı.

Kureyşliler: Bu adam bunca şeyi ancak iki kalb sahibi olduğu için ezberleyebilir, diyorlardı. Bu adam da şöyle dermiş: Benim iki kalbim var. Bu iki kalb sayesinde Muhammed'in aklından daha üstün bir akıl sahibiyim. Bedir günü müşrikler beraberlerinde Cemil b. Ma'mer de bulunduğu halde yenilgiye uğrayınca, Ebu Süfyan onu kervan arasında ayakkabılarından birisini ayağına giyinmiş, öbürünü ise eline asmış (almış) olduğu halde görünce, Ebu Süfyan kendisine: İnsanların hali nedir? diye sormuş, o da: Bozguna uğradılar diye cevap vermişti. Bu sefer Ebu Süfyan ona: Peki ne diye senin ayakkabılarından bir teki elinde, diğeri ayağında? diye sorunca, adam: Ben her ikisinin de ayağımda olduğunu zannediyordum, diye cevap verdi. İşte o vakit eğer iki kalbi bulunmuş olsaydı, o ayakkabılarından bir tekini elinde unutmazdı, diyerek gerçeği anlamış oldular.

es-Süheyli de dedi ki: Cemil b. Ma'mer el-Cumahî'nin nesebi geriye doğru şöyledir: Cemil'in babası Ma'mer, onun babası Hubeyb, onun babası Ve-hb, onun babası Huzafe, onun babası da Cumah'tır. Cumah'ın asıl adı da Teym'dir. Bu kişi "iki kalb sahibi" diye anılırdı. Âyet-i kerîme onun hakkında nazil oldu. Şairin şu beyiti de onun hakkındadır:

"Benim Medine'de kalışım nasıl olur ki,

Cemil b. Ma'mer oradan maksadını elde etmiş iken."

Derim ki: Adının bu şekilde Cemil b. Ma'mer olduğunu söylemişlerdir, ez-Zemahşerî ise adını Cemil b. Esed el-Fihri diye vermektedir.

İbn Abbas da şöyle demektedir: Âyetin nüzul sebebi şudur: Bazı münafıklar: Muhammed'in iki kalbi vardır. Çünkü o herhangi bir husus ile meşgul iken bir başka işle uğraşıyor, sonra tekrar önceki işine geri dönüyor, demişlerdi. Onlar Peygamber hakkında bunu söylemişlerdi, yüce Allah da onları bu buyruğu ile yalanladı.

Âyetin Abdullah b. Hatal hakkında indiği de söylenmiştir. ez-Zührî ve İbn Hibban dediler ki: Bu buyruk, Peygamber (sav)'ın Zeyd b. Harise'yi evlatlık edinmesi hakkında bir temsil olmak üzere nazil olmuştur. Yani bir adamın iki kalbi olmayacağı gibi, aynı şekilde tek bir evlat iki ayrı babanın oğlu olamaz.

en-Nehhas ise şöyle demiştir: Bu, dil bakımından sahih olmayan zayıf bir görüştür. Aynı zamanda bu ez-Zührî'den gelen munkatı' rivayetlerdendir. Bunu ondan Ma'mer rivayet etmiştir.

Bu buyruğun, zihar yapan kişiye verilmiş bir örnek olduğu da söylenmiştir. Yani bir adamın iki kalbi olamayacağı gibi, aynı şekilde iki annesi de olmaz, zihar yapan kimsenin hanımı o kimsenin annesi olamaz.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Münafıklardan bir kimse: Benim bana şunu

emreden bir kalbim, şunu da emreden başka bir kalbim var, derdi. Buna göre münafık iki kalp sahibi olmaktadır. Maksat, münafıklığı reddetmektir.

Bir başka açıklamaya göre: Aynı kalpte hem Allah'ı inkâr ve küfür, hem de iman birarada bulunamaz. Tıpkı bir adamın göğsünde iki kalbin birara-da olamayacağı gibi. Buna göre âyet, aynı kalpte birbirinden farklı iki inanç birarada bulunamaz, demektir.

Genel olarak âyet-i kerîmeden açıkça anlaşılan şudur: O dönemde Arapların inanmış olduğu birtakım şeyler reddedilmekte ve bu hususta işlerin hakikati onlara bildirilmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [7]

2- Kalb:

Kalb, koniye benzer, küçük bir et parçasıdır. Yüce Allah bunu Âdemoğ-lunun bünyesinde yaratmış ve onu ilmin mahalli kılmıştır. Kul, bu kalbinde kitaplara sığmayacak bilgileri kaydeder. Yüce Allah hatt-ı ilahi ile bu bilgileri kalpte yazar, Rabbani hıfz ile onu tesbit eder. Öyle ki, onu etrafıca bellemiş olur ve ondan bir şey unutmaz. Kalb iki etki ve düşünceye maruzdur. Bunlardan birisi melektendir, birisi de şeytandandır. Peygamber (sav)'ın buyurduğu gibi. Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup (bu hususa dair açıklamalar) daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/7. âyet, 3- başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Kalb hatıra gelen çeşitli düşüncelerin, vesveselerin, küfür ve imanın mahalli olduğu gibi; (günah) üzere ısrarın da, dönüşün de yeridir. Tedirginliğin, rahat ve sükûnun cereyan ettiği yer de orasıdır. Âyet-i kerîmede anlam şöyledir: Küfür ve iman, hidayet ve dalâlet, Allah'a dönüş ve günaha ısrar aynı kalpte birarada bulunamaz. Bu ifade ile herhangi bir kimsenin bu hususta vehim olarak kabul ettiği hakikat ya da mecaz anlamı ile ilgili herbir anlayışı reddetmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [8]

3- Kimsenin İki Kalbi Olamaz:

Yüce Allah bu âyet-i kerîme ile iki kalbli hiçbir kimsenin bulunmadığını haber vermektedir. Bu ifadelerle böylelikle daha önce sözleri edilen münafıklar tenkid edilmektedir. Herkesin sadece bir kalbi vardır ve bu kalpte ya iman ya da küfür bulunur. Münafıklık ise ortada bir yeredir. Yüce Allah, bunu reddetmekte ve aslın tek kalb olduğunu beyan etmektedir. İşte kişi bu kabilden hususlara bu âyetti kerîmeyi delil gösterebilir. Herhangi bir şey unuttur yahut yanıldığı takdirde özür beyan etmek üzere: Allah hiçbir adamın içinde iki kalb

yaratmamıştır, diyebilir. [9]

4- Zihâr:

"Zihâr yaptığınız zevcelerinizi de analarınız kılmamıştır" buyruğu ile kişinin hanımına: Sen benim için anamın sırtı gibisin demesini kastetmektedir. Bu da yüce Allah'ın izni ile ileride açıklaması geleceği üzere el-Mücade-le Sûresi'nde (58/3-4. âyetlerin tefsirinde) sözkonusu edilecektir. [10]

5- Evlâtlıklar Öz Oğul Değildir:

"Evlât edindiğiniz kimseleri de öz oğullarınız kılmamıştır" buyruğu tefsir âlimlerinin icmaı ile Zeyd b. Harise hakkında inmiştir. İmamların rivayet ettiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: Bizler Harise oğlu Zeyd'i hep "Muham-med'in oğlu Zeyd" diye çağırırdık; tâ ki: "Onları babalarına nisbet edip çağırın. Bu, Allah nezdinde daha âdildir" âyeti nazil oluncaya kadar.

Enes b. Malik ve başkalarından rivayet edildiğine göre Zeyd, Şam taraflarından esir alınıp getirilmişti. Onu Tihame'den bir grup atlı esir almış, Ha-kîm b. Hizam b. Huveylid onu satın almış, halası Hadice'ye hibe etmiş, Ha-dice de onu Peygamber (sav)'a hibe etmişti. Peygamber de Zeyd'i hürriyetine kavuşturup evlatlık edinmişti. Bir süre yanında kaldıktan sonra amcası ve babası onun fidyesini verip kurtarmak arzusu ile geldiler. Peygamber (sav) kendilerine -ki bu peygamber olarak gönderilmesinden önce olmuştur-: "Onu istediğini seçmekte serbest bırakın dedi. Eğer sizi tercih edecek olursa, sizden hiçbir fidye almaksızın sizin olsun." Ancak Zeyd Rasûlullah (sav)'ın yanında köle kalmayı hürriyetine ve kavminin yanına gitmeye tercih etti. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle dedi: "Ey Kureyşliler, tanık olunuz ki bu benim oğlumdur. O bana mirasçı olur ve ben ona mirasçı olurum." Peygamber Kureyşlilerin meclislerini tek tek dolaşır ve onları bu hususa şahit tutardı. Amcası ve babası bu işe razı olarak geri döndüler.

Zeyd, esir alındığı sırada babası Şam'da dolaşır durur ve şu beyitleri okurdu:

"Ağladım, Zeyd için neler yaptığımı bilmeyip

Hayatta mı acaba, umulur mu gelmesi? Yoksa ecel gelip onu buldu mu?

Bilemiyorum, Allah'a andolsun ve işte ben soruyorum:

Benden sonra acaba kır mı seni yuttu, yoksa dağ mı seni aldı?

Bilebilseydim keşke, bir gün gelip, dönecek misin acaba?

Evet, dünyada bana dönüşün yeter, başka şey istemem.

Hatırlatıyor güneş doğusuyla bana onu,
Batıda kaybolduğu vakit de onun hatırası görünür bana.
Rüzgârlar esti mi onun hatırası canlanır,
Ah, ne kadar da uzadı ona duyduğum üzüntü ve onun için duyduğum endişe!
Bütün gayretimle hızlıca süreceğim devemi, yerin dört bir yanında.
Ben dolaşmaktan asla usanmayacağım develer usansa da.
Hayatım boyunca bu böyle gidecek yahut ölüm gelip bulacak beni.
Her kişi fânidir elbet, emel onu aldatsa da."
Ona Mekke'de olduğu haberi verilince, onun bulunduğu yere geldi ve orada öldü.
Yine rivayet edildiğine göre babası yanına gelince; Peygamber (sav) açıkladığımız şekilde onu muhayyer bırakmış, babası geri dönüp gitmişti.
Zeyd'in fazileti ve şerefine dair yeterli açıklamalar yüce Allah'ın: "Nihayet Zeyd'in o kadın ile bir bağı kalmayınca..." (el-Ahzab, 33/37) buyruğunu açıklarken -inşallah- gelecektir.
Zeyd, Mute'de hicretin sekizinci yılında Şam topraklarında şehid düşmüştür. Peygamber (sav) sözü geçen gazada onu kumandan olarak tayin etmiş ve şöyle buyurmuştu: "Zeyd öldürülürse Ca'fer, Ca'fer öldürülürse Abdullah b. Revaha kumandan olsun." Her üçü de bu gazada şehit düştüler. Allah hepsinden razı olsun.
Rasûlullah (sav)'a Zeyd ile Ca'fer'in şehid düştüğü haberi verilince ağlayıp: "İki kardeşim, benim iki tesellim ve benim kendileriyle konuşup sohbet ettiğim iki kişi" diye buyurdu. [\[11\]](#)

6- Beşinci Ayetin Nüzul Sebebi ve Evlatlıkların Babalarına Nisbet Edilmesi Gereği:

"Onları babalarına nisbet edip çağırın" buyruğu daha önce açıklandığı üzere Zeyd b. Harise hakkında inmiştir. İbn Ömer'in: Biz Zeyd b. Hârise'yi ancak "Zeyd b. Muhammed" diye çağırırdık, sözü evlat edinmenin hem ca-hiliye döneminde, hem İslâm geldikten sonra uygulamada olduğuna delildir. Evlat edinmek dolayısıyla karşılıklı miras almak ve yardımlaşmak sözkonusu idi. Bu yüce Allah tarafından: "Onları babalarına nisbet edip çağırın. Bu Allah nezdinde daha âdildir" buyruğu ile Allah tarafından nesh edilinceye kadar böylece devam etti. Bu buyrukla yüce Allah, evlat edinme hükmünü kaldırdı ve bunun gereği olan sözleri kullanmayı yasaklayarak buyruğu ile daha uygun ve adaletli olanın kişinin babasına nisbet edilmesi olduğunu gösterdi. Denildiğine göre cahiliye

döneminde bir kimse birisinin gayreti, yiğitliği ve görünüşü hoşuna gidecek olursa, onu kendisine katar ve mirasından diğer erkek çocuklarının payı gibi ona pay ayırırdı. Bu evlat da o kimseye nisbet edilir ve; "filan oğlu filan" denilirdi. en-Nehhas dedi ki: Bu âyet-i kerîme Arapların uygulayageldikleri evlad edinmeyi neshetmektedir. Bu da sünnetin Kur'ân ile nesh edilmesine bir örnektir. Bu buyruğu ile çağırdıkları kimseyi bilinen babasına nisbetle çağırma emretmektedir. Eğer o kişinin bilinen bir babası yok ise, bu sefer onun mevlasına (onu azad edene) nisbet ile çağırırlar. Şayet bilinen bir velası yoksa o takdirde ona -dinde- kardeşim, demek gerekir. Çünkü yüce Allah: "Mü'minler ancak kardeşirler" (el-Hucurat, 49/10) diye buyurmaktadır. [\[12\]](#)

7- Evlatlıkları Bilerek Yada Bilmeyerek Babalarından Başkalarına Nisbet Etmenin Hükmü:

Bir kimse o evlatlığı evlat edinen babasına nisbet edecek olursa ve bunu hata ile yanlış olarak yapmış ise -ki bu da kasıt olmaksızın dilinden kaçırırverme-si ile olur- günah ya da sorumluluk sözkonusu değildir. Çünkü; "hata etmenizden dolayı size bir günah yoktur, ama kalblerinizin kastettiği müstesnadır" diye buyurmaktadır. Aynı şekilde bir kimseyi babasının o olduğu zan-nı ile babasından başkasına nisbet ederek çağıran bir kişi için de bir mahzur sözkonusu değildir. Bunu Katade söylemiştir.

Ancak bu hüküm evlatlık olarak evlat edinen babasına nisbeti daha yaygın olarak bilinen kimseler hakkında cereyan etmez. el-Mikdad b. Amr'ın durumunda olduğu gibi. O çoğunlukla evlatlık nesebi ile bilinirdi. Hatta el-Mikdad hemen hemen ancak el-Mikdad b. el-Esved diye bilinir. el-Esved b. Abdü Yağus cahiliye döneminde onu evlatlık edinmiş ve böylece meşhur olmuştur. Bu âyet-i kerîme nazil olunca el-Mikdad: Ben Amr'ın oğluyum, demişti. Bununla birlikte o "el-Esved'in oğlu" diye anılmaya devam etti. Bununla birlikte geçmişte onu el-Mikdad b. el-Esved diye çağıranların bunu kasten yapmış olsalar dahi günahkâr olduklarını söyleyen kimsenin olduğu bilinmemektedir.

Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Salim'in durumu da böyledir. O, Ebu Huzeyfe'ye nisbet edilerek çağrılıyordu. Bunların dışında evlatlık edinilip babasından başkasına nisbet edilen, böylece ünlenen ve çoğunlukla bilinen ismi bu olan daha başka kimseler de böyledir.

Ancak bu durum Zeyd b. Harise hakkında farklıdır. Onun: "Zeyd b. Muhammed" diye anılması caiz değildir. Bir kimse bunu kasten söyleyecek olursa, yüce Allah'ın: "Ama kalblerinizin kastettiği müstesnadır" buyruğu dolayısıyla

günah işlemiş olur. Yani içten içe, kasıtlı olarak böyle çağırarak olursanız sizin için günah vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. İşte bundan dolayı da daha sonra "Allah" kasten "çok bağışlayandır"; hata yoluyla yapılan çağırmaların günahını kaldırmak suretiyle de "çok merhamet edendir" diye buyurmaktadır. [\[13\]](#)

8- Kasıt ve Hatanın Hükmü:

Şöyle denilmiştir: Şanı yüce Allah'ın: "Hata etmenizden dolayı size bir günah yoktur" buyruğu mücmeldir. Hangi konuda hata ederseniz, sizin için vebal yoktur, demektir. Ata ve birçok ilim adamının fetyâsı da bu doğrultuda idi. Buna göre bir kimse borçlusundan hakkını tamamiyle almadıkça, onun yakasını bırakmayacağına (yanından ayrılmayacağına) yemin edecek olur da kendi görüşüne göre kaliteli dinarlarla borcunun ödendiğini kabul edip daha sonra bunların kalitesiz (karışık) olduklarını tesbit ederse, bundan dolayı onun için bir vebal yoktur. Aynı şekilde ona göre bir kimse filan kimseye selam vermeyeceğine dair yemin edip de onu tanımaksızın o kişiye selam verecek olursa, yeminini bozmuş olmaz. Çünkü o, bu işi kasten yapmış değildir.

"Ama kalblerinizin kastettiği" buyruğundaki daha önce geçen "hata etmenizden dolayı" anlamındaki buyrukta yer alan a uyararak cer konumundadır. Bununla birlikte bir mübtedâ takdiri ile ref mahallinde olması da mümkündür. İfadenin takdiri de şu anlamda olur: Ama kendisinden dolayı sorumlu tutulacağınız, kalblerinizin kastettiğidir.

Katade ve başkaları şöyle demişlerdir: Bir kimse bir kişiyi babası odur zannıyla, babasından başkasına nisbet edecek olur da bunu hataen yaparsa, işte bu yüce Allah'ın üzerinden günahı kaldırdığı husustur. Hitab ettiği esnada evlad edinmek kastı olmaksızın "oğulcuğum" demesidir, diye de açıklanmıştır. [\[14\]](#)

9- Evlatlık Edinmenin Gerçekle Bir İlgisi Yoktur:

Yüce Allah'ın: "Bunlar ağızlarınızla söylediğiniz sözlerinizden ibarettir" buyruğunda yer alan "ağızlarınızla" lafzı böyle bir sözün batıl olduğunu pekiştirmektedir. Yani bu, vakıada gerçeği olmayan bir sözdür. Sadece dil ile söylenen bir sözden ibarettir. Bu da bir kimsenin: Ben ayaklarım üzerinde sana doğru yürüyerek geliyorum derken, bununla ona iyilik yapmayı kastetmesine benzer. Bu gibi ifadeler pek çoktur. Bu anlamda (sadece laftan ibaret olup gerçeği olmayan sözlerin mahiyeti hakkında) açıklamalar daha önceden birkaç

yerde (Âl-i İmran, 3/167. âyetin tefsiri; et-Tevbe, 9/30. âyet, 4. başlık...) geçmiş bulunmaktadır.

"Allah hak olanı söyler." Burada "hak olan" hazfedilmiş bir mastarın sıfatıdır. Hak olan sözü söyler, demektir.

"Doğru yola ileten de O'dur." Yani doğru yolu o açıklar. Buna göre; "İletir" harf-i cerre gerek olmaksızın teaddi eder (geçişli olur). [\[15\]](#)

10- Evlatlıklar:

"Evlat edindiğiniz kimseler" anlamı verilen; lafzı, in çoğuludur. Bu da babasından başkasına nisbet ile çağırılan yahut ta kendisini babasından başkasına nisbet eden kimse demektir. Bunun mastarı da; diye "dal" harfi esreli olarak kullanılır.

Şanı yüce Allah, başkalarına nisbet ile çağırılan evlatlıkların, sulben babalarına nisbet edilmelerini emretmektedir. Bu hususta babası bilinmeyen ve nesepleri şöhret kazanmamış olan kimseler ise, dinde kardeş ve mevlâ (dost)dır.

et-Taberî'nin naklettiğine göre Ebubekre bu âyet-i kerîmeyi okumuş ve: Ben babası bilinmeyen kimselerdenim. İşte ben sizin dindeki kardeşinizim ve sizin dostunuzum, demiştir. Ondan bunu rivayet eden şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim, eğer babasının bir eşek olduğunu bilmiş olsaydı, kendisini ona nisbet edecekti.

Hadis alimleri ise Ebubekre'nin adının: Nufey b. el-Hâris olduğunu söylemişlerdir. [\[16\]](#)

11- Bilerek Kendisini Babasından Başkasına Nisbet Edenin Durumu:

Sahih'de hem Sa'd b. Ebi Vakkas'tan, hem Ebubekre'den şöyle dedikleri rivayet edilmektedir: Şu sözü kulaklarım işitti ve kalbim belledi ki; Muham-med (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim babası olmadığını bile bile kendisinin babasından başkasının evladı olduğunu iddia eder (ve kendisini ona nisbet eder) ise, cennet o kimseye haram olur." [\[17\]](#)

Ebu Zerr'den gelen hadiste de o, Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinlemiştir: "Bir kimse öyle olmadığını bildiği halde kendisini babasından başkasına nisbet ederek babasının o olduğunu iddia ederse, mutlaka nankörlük etmiş olur." [\[18\]](#)

6. Peygamber mü'minler için kendi öz canlarından önce gelir. Onun zevceleri de

analarıdır. Akrabalar Allah'ın Kitabı gereğince de diğer mü'minlerden ve muhacirlerden birbirlerine daha yakındırlar. Dostlarınıza bir iyilik yapmanız müstesna. Bu, kitapta yazılmıştır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı da dokuz başlık halinde sunacağız: [\[19\]](#)

1- Mü'minlere Göre Peygamberin Konumu:

"Peygamber mü'minler için kendi öz canlarından önce gelir" âyeti ile yüce Allah, İslâm'ın ilk dönemlerinde benimsenen birtakım hükümleri ortadan kaldırmıştır. Bunlardan birisi şudur: Peygamber (sav) borcu olan bir kimsenin cenaze namazını kılmazdı. Yüce Allah, fetihleri müyesser kıldıktan sonra şöyle buyurdu: "Ben mü'minlere kendi öz canlarından daha yakınım. Her kim, borçlu olarak vefat ederse, onu ödemek bana düşer ve kim geriye bir mal bırakırsa, o da mirasçılarındandır." Bu hadisi Buhârî ve Müslim rivayet etmişlerdir. [\[20\]](#)

Yine Buhârî ile Müslim'de yer alan rivayette: "Sizden kim bir borç yahut bakıma muhtaç çoluk çocuk bırakırsa, ben onun mevlâsıyım" [\[21\]](#) dediği de kaydedilmektedir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Şu anda durum günahlar sebebiyle ters yüz olmuştur. Ölenler geriye bir mal bıraktılar mı onun yakın akrabaları bu hususta sıkıştırılır, aleyhlerine daraltılır. Şayet bakıma muhtaç çoluk çocuk bırakacak olurlarsa, bu sefer onlara göz kulak olmazlar. İşte Peygamber (sav)'ın açıklaması ve uyarması ile âyet-i kerîmede sözü geçen velayet (daha yakın oluş)ın açıklaması bu şekildedir ve esasen onun açıklaması varken başkasına da iltifat edilemez.

İbn Atiyye dedi ki: Arif ilim adamlarından kimisi de şöyle demiştir: O kendilerine nefislerinden daha yakındır, nefislerinden önceliklidir. Çünkü nefisleri kendilerini helake çağırırken, o kendilerini kurtuluşa davet etmektedir. Yine İbn Atiyye şöyle demektedir: Bunu da Peygamber (sav)'ın şu hadisi desteklemektedir: "Ben sizleri kemerlerinizi (bellerinizden) yakalayarak ateşten korumaya çalışırken sizler ise ateş böceklerinin atılması gibi oraya atılmaya çalışıyorsunuz." [\[22\]](#)

Derim ki: Bu açıklama âyetin anlamı ve tefsirine dair güzel bir açıklamadır. Sözü edilen hadis-i şerifi de Müslim, Sahih'inde Ebu Hureyre'den diye rivayet etmiştir. Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Benim ve ümmetimin durumu, ateş yakmış bir adamın durumuna benzer. Böcekler ve ateş böcekleri o ateşe düşmeye koyulurlar. Ben ise sizi (ateşe düşmeye-siniz diye)

kemerlerinizden (bellerinizden) yakalıyorum; siz ise zorla oraya kendinizi atmaya çalışıyorsunuz." [23]

Hız. Cabir'den de bunun benzeri bir rivayet gelmiştir. Orada: "Sizler ise elimden kurtulmaya çalışıyorsunuz" [24] buyurulmaktadır.

İlim adamları derler ki: Bir kimse yere düşmesinden korktuğu kişiyi burada belirtilen yerden yakalar.

Bu ifade, Peygamberimiz (sav)'ın kurtuluşumuz için ne kadar gayret gösterdiğine, önümüzdeki helak edici tehlikelerden kurtulmamızı ne kadar çok istediğine dair bir misaldir. Gerçekten o kendi öz nefislerimizden bize daha yakındır. Biz bunun değerini bilemediğimiz, arzularımızın bize baskın gelmesi, lanetli düşmanın bize karşı zafer kazanmış olması dolayısıyla ateş böceklerinden daha hakir, keleklerden daha zelil olduk. Lâ havle velâ kuvvete illâ billahî'laliyyî'l azîm.

Şöyle de açıklanmıştır: Kendi öz nefislerinden önce gelmesi şu demektir: Bir hususa dair emir verip nefis ondan başkasına çağırarak olursa, Peygamber (sav)'ın emrine uymak önceliklidir.

Öz canlarından önce olması, mü'minler hakkında hüküm verip hükmünün kendileri hakkında geçerli olması bakımından onun önceliği vardır. Onun hükmüne muhalif olarak kendilerinin lehine verdikleri hükümler hususunda, demektir. (Rasûlün hükmü ile bir çatışma olursa, Rasûlün hükmü önceliklidir). [25]

2- Ölen Fakirlerin Borçlarının İslâm Devleti Eliyle Ödenmesi:

Bazı ilim adamları şöyle demişlerdir: İmamın (İslâm devlet başkanının) Peygamber (sav)'a uyarak fakirlerin borçlarını Beytu'l-Mal'den ödemesi gerekir. Çünkü Peygamber (sav): "Onu ödemek bana aittir" diye buyurmakla bu işin vacib olduğunu açıkça ifade etmiş bulunmaktadır. Hadis-i şerifte geçen Bakıma muhtaç çocuk tabiri: "Kayboldu" fiilinin mastarıdır. Daha sonra bu kaybolmaya müsait, ihtiyaçlarını karşılayacak kimseleri bulunmayan çocuklar, hanımlar ve kayyumunu bulunmayan mal hakkında bir isim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yere; denilmesi ise, onun da kaybolmaya maruz olduğundan dolaydır. Çoğulu "dat" harfi esreli olarak; diye gelir. [26]

3- Peygamberin Hanımları Mü'minlerin Anneleridir:

"Onun zevceleri de analarıdır" buyruğu ile yüce Allah, Peygamberinin hanımlarını mü'minlerin anneleri kılmakla şereflendirmiştir. Yani onları tazim etmek, onlara iyilikte bulunmak, onlara saygı göstermek, erkekler tarafından nikâhlanmalarının haram olması bakımından annelere benzerler. Ayrıca yüce Allah, annelerden farklı olarak, onlar hakkında hicab hükmünü indirmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Peygamberin hanımlarının mü'minlere karşı şefkati, tıpkı annelerin şefkati gibi olduğundan dolayı onlar da annelerin konumuna getirilmişlerdir. Diğer taraftan bu annelik bizzat evladın annesinde olduğu gibi, mirasçılığı da gerektirmemektedir. Ayrıca onların kızlarıyla evlenmek caizdir, mü'minlerin annelerinin kızları sair insanların kızkardeşleri olarak değerlendirilmemişlerdir.

Peygamber (sav)'ın hanımlarının sayısı ile ilgili açıklamalar yüce Allah'ın izni ile muhayyerlik âyeti (diye bilinen el-Ahzab, 33/28-29. âyetlerin tefsirinde) gelecektir.

İnsanlar (âlimler), peygamberin hanımları erkek ve kadın bütün mü'minlerin anneleri midirler? Yoksa özel olarak erkeklerin anneleri midirler, hususunda iki görüşe sahiptirler.

eş-Şa'bî'nin, Mesruk'tan, onun Âişe (r.anha)'dan rivayetine göre bir kadın ona: Anacığım demiş, ona: Ben senin annen değilim, ben ancak sizin erkeklerinizin anasıyım, diye cevap vermiştir. İbnu'l-Arabî dedi ki: Sahih olan da budur.

Derim ki: Burada anneliğin kadınları dışarda tutarak erkeklere münhasıran tahsis edilmesinin bir faydası yoktur. Benim anladığıma göre kuvvetli olan görüş onların hem erkeklerin, hem kadınların anneleri olduklarıdır. Böylece erkekler ve kadınlar üzerindeki hakları ta'zim edilmiş olur. Buna da âyetin baş tarafındaki: "Peygamber, mü'minler için kendi öz canlarından önce gelir" buyruğu delil teşkil etmektedir. Çünkü bu ifade zorunlu olarak hem erkekleri, hem kadınları kapsamına alır. Ayrıca Ebu Hureyre ile Cabir (r.anhuma) yoluyla gelen hadis de buna delildir. Buna göre yüce Allah'ın: "Onun zevceleri de analarıdır" buyruğu erkek kadın herkese ait olur.

Diğer taraftan Ubeyy b. Ka'b'ın Mushaf'ında: "Onun zevceleri analarıdır, o da kendilerine bir babadır" şeklindedir. İbn Ab-bas da şöyle okumuştur: "Öz canlarından (daha yakındır) ve o, onlar için bir babadır, onun zevceleri de analarıdır." Bütün bunlar Mesruk'un rivayet ettiği görüşün tercih bakımından sahih kabul edilmesi halinde, o görüşü zayıflatmakta, şayet sahih olmuyorsa tahsis noktasında onu delil göstermenin sözkonusu olamayacağını göstermektedir. Böylelikle geriye hatıra ilk gelen ve analığın umumî olduğunu oıtâya koyan asıl ilke sağlam görüş olarak kalmaktadır. [27]

4- Akrabalık Bağı ile Dinî Bağlılıkların Hükümleri:

"Akrabalar Allah'ın Kitabı gereğince de diğer mü'minlerden ve muhacirlerden birbirlerine daha yakındırlar" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Burada yüce Allah "mü'minler" ile Ensar'ı, "muhacirler" ile de Kureyşli mü'minleri kastetmiştir.

Bu hususta iki görüş vardır. Birincisine göre bu buyruk, hicret dolayısıyla sözkonusu olan miras almayı neshetmektedir. Said'in naklettiğine göre Ka-tade şöyle demiştir: el-Enfal Sûresi'nde: "İman edip de hicret etmeyenlere gelince, hicret edene kadar sizin onlarla hiçbir velayetiniz yoktur" (el-Enfal, 8/72) buyruğu nazil olmuştur. Bundan dolayı müslümanlar hicret sebebiyle birbirlerine mirasçı olmaya başladılar. Hicret etmemiş bedevi bir müslü-man hicret etmedikçe muhacir müslüman yakın akrabasından miras alamıyordu. Daha sonra bu hüküm, bu sûrede yer alan: "Akrabalar Allah'ın Kitabı gereğince de... birbirlerine daha yakındırlar." buyruğu ile nesh oldu.

İkinci görüşe göre bu buyruk, antlaşma, ahitleşme ve dinde kardeşlik sebebiyle mirasçı olmayı neshetmiştir. Hişam b. Urve babasından, o ez-Zu-beyr'den: "Akrabalar, Allah'ın Kitabı gereğince de... birbirlerine daha yakındırlar" âyeti hakkında şunları söylediğini nakletmektedir: Bu şunu anlatmaktadır: Biz Kureyşliler, Medine'ye hiçbir malımız olmadığı halde geldik. Ensar'ın çok iyi kardeşler olduğunu gördük, onlarla kardeş olduk. Biz onlara mirasçı olduk, onlar da bize mirasçı oldular. Ebubekir, Harice b. Zeyd ile kardeş oldu. Ben de Ka'b b. Malik ile kardeş oldum. (Bir sefer) yanına geldiğimde silah darbelerinin onu çok ağırlaştırmış olduğunu gördüm. Allah'a yemin ederim o öldüğünde dünyada ona benden başka kimse mirasçı olmadı. Nihayet yüce Allah bu âyet-i kerîmeyi indirince, Şer'i mirasçılığımıza geri döndük.

Urve'den sabit olduğuna göre Rasûlullah (sav) ez-Zübeyir ile Ka'b b. Ma-lik'i kardeş yapmıştı. Ka'b, Uhud günü ağır bir yara almıştı. ez-Zübeyir bineğinin yularından tutmuş, onu (bineği üzerinde) getirmişti. Şayet Ka'b o gün vefat etmiş olsaydı, geriye pekçok dünyalık bırakmış olur ve ez-Zübeyr ona mirasçı olurdu. Yüce Allah: "Akrabalar, Allah'ın Kitabı gereğince de diğer mü'minlerden... birbirlerine daha yakındırlar" buyruğunu indirdi. Böylece yüce Allah, akrabalığın antlaşma yoluyla kurulan kardeşlik bağından daha öncelikli olduğunu açıklamış oldu. Bunun sonucunda da antlaşma yoluyla mirasçılık terkedildi, akrabalık sebebiyle birbirlerine mirasçı olmaya başladılar.

el-Enfal Sûresi'nde (8/72-75. âyetler, 7. başlıkta) Zevi'l-erham'ın miras alması ile

ilgili açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Allah'ın Kitabı gereğince" buyruğu ile Kur'ân-ı Kerîm'in kastedilme ihtimali olduğu gibi, yüce Allah'ın yarattıklarının hallerini tesbit edip hükme bağladığı Levh-i Mahfuz'u kastetme ihtimali de vardır.

"Mü'minlerden" buyruğu; "Önce gelir" buyruğuna taalluk etmektedir. "Akrabalar" buyruğuna taalluk etmez ve bu, icmâ" ile kabul edilmiştir. Çünkü böyle olsaydı, bunun bazı müslümanlara tahsis edilmesi gerekirdi. Oysa buyruğun umumî olduğunda görüş ayrılığı yoktur. İşte böylelikle âyetin müşkil tarafı çözülmüş olmaktadır. Bu açıklamayı İbnul-Arabî yapmıştır.

en-Nehhâs dedi ki: "Akrabalar Allah'ın Kitabı gereğince de diğer mü'minlerden ve muhacirlerden birbirlerine daha yakındır" buyruğunda yer alan "mü'minlerden" anlamındaki buyruk; "Sahihleri" (mealde: "akrabalar" lafzındaki çoğula tekabül eder)ne taalluk etmesi mümkündür. O takdirde ifadenin takdiri şöyle olur: Mü'min ve muhacirlerden akrabalık sahipleri, akrabalar... demek olur. Anlamın: Bu "...mü'minlerden daha yakındırlar" şeklinde olması da mümkündür. el-Mehdevî dedi ki: Buyruğun anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Akrabalar yüce Allah'ın Kitabı gereğince birbirlerine daha yakındırlar. Ancak peygamberin hanımlarının; mü'minlerin anneleri, diye çağırtmalarının caiz oluşu bundan müstesnadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[28\]](#)

5- Mü'minlerin Anneleri ile İlgili Bazı Hükümler:

Mü'minlerin annelerinin mahremiyyet ve onlara bakmanın mubahlığı hususunda anneler gibi olup olmadıkları hakkında iki görüş vardır.

Birincisine göre onlar mahremdirler, onlara bakmak haram değildir.

İkinci görüşe göre onlara bakmak haram kılınmıştır, çünkü onların nikâhlanmalarının haram kılınması ancak Peygamber (sav)'ın onlardaki hakkını korumak içindir. Onun hakkının korunmasının bir parçası da onlara bakmanın da haram kılınmasıdır. Diğer taraftan Âişe (r.anha) bir adamın huzuruna girmesine müsaade etmek istediği takdirde, kızkardeşi Esmâ'ya, -kızkardeşinin süt oğlu olması için- onu emzirmesini emrederdi. Böylelikle bu kişi bakmanın mubah olduğu mahrem bir kimse olurdu.

Rasûlullah (sav)'ın hayatta iken boşanmış olduğu hanımlara gelince, onlar hakkında böyle bir hafamlığın sabit olup olmadığı noktasında üç görüş vardır:

1- Rasûlullah (sav)'ın saygınlığı ağır basarak onlar hakkında da böyle bir haramlık sabittir.

2- Bunlar için böyle bir haramlık sabit değildir, onlar da diğer kadınlar gibidirler.

Çünkü Peygamber (sav) nikâhı altında bulunanlar hakkında şöyle buyurmuştur: "Dünyada bana eş olan kadınlar, âhirette de benim eşim olacaktır." [29]

3- Boşadığı hanımlar arasında Rasûlullah (sav)'in kendileriyle gerdeğe girdiği kadınlar hakkında haramlık sabit olur ve onun nikâhlanması -peygamber onu boşamış olsa dahi- peygamberin saygınlığını ve onun o kadınla yalnız başına kalma hukukunun korunması maksadıyla nikâhlanması haram olur.

Kendisi ile gerdeğe girmediği kadınlar hakkında ise, böyle bir haramlık sabit olmaz. Ömer b. el-Hattab (r.a), Rasûlullah (sav)'ın ayrıldığı ve daha sonra evlenen bir kadını recmetmek istemişti. Kadın ona: Böyle bir şeyi neden yapmak istiyorsun? Rasûlullah (sav) beni örtü arkasına almadığı gibi, bana mü'minlerin annesi adı da verilmemiştir, diye itiraz edince, Ömer (r.a) ona ceza vermekten vazgeçmişti. [30]

6- Peygamber (sav)'a "Baba" Denilebilir mi?:

Yüce Allah'ın: "Muhammed, sizin adamlarınızdan kimsenin babası değildir" (el-Ahzab, 33/40) buyruğu dolayısıyla Pegamber (sav) "baba" demek caiz değildir. Şu kadar var ki; o mü'minler için baba gibidir, denilebilir. Nitekim kendisi de şöyle buyurmuştur: "Benim size karşı durumum, bir baba konumundadır. Size... öğretiyorum." [31] Bu hadisi Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.

Sahih olan ise; o mü'minlerin babasıdır, demenin caiz olduğudur. Bu da hürmet itibariyle böyledir, demektir. Yüce Allah'ın: "Muhammed, sizin adamlarınızdan birisinin babası değildir" (el-Ahzâb, 33/40) buyruğu ise, neseb babalığı hakkındadır. Buna dair açıklamalar gelecektir.

İbn Abbas: "canlarından... ve o onların babasıdır. Zevceleri de..." diye okumuştur. Ömer (r.a) bu kıraati işitince bunu kabullenmemiş ve: Ey genç! Sen bu fazlalığı kazı, demiştir. Fakat İbn Abbas ona: Bu Ubeyy'in Mushafı'nda böyledir deyince, Ubeyy'in yanına gidip ona sormuş, Ubeyy de kendisine: Kur'ân beni meşgul edendi, seni ise çar-şı-pazarlarda alışveriş meşgul ediyordu, diye cevap vermiş ve Ömer'e ağır sözler de söylemişti [32]

Diğer taraftan Lut (a.s) hakkında da: "İşte bunlar kızlarım" (el-Hicr, 15/71) diye söylemiş ve bununla mü'min kızları kastetmiştir. Onlarla evlenebilirsiniz, demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmişti. [33]

7- Peygamberin Kızları Mü'minlerin Kardeşleridir, Denilemez:

Peygamberin kızları, mü'minlerin de kızkardeşleridir, denilemez. Onların dayıları mü'minlerin dayıları, teyzeleri mü'minlerin teyzeleridir, de denilemez. Şafiî (r.a) şöyle demiştir: ez-Zubeyr, Ebubekir es-Sıddîk'in kızı Esma ile evlenmiştir ve Esma, Âişe'nin kızkardeşidir. O mü'minlerin teyzesidir, denilmemiştir. Bazıları bu ifadeleri mutlak olarak kullanmış ve: Muaviye mü'minlerin dayısıdır, demişlerdir. Maksat hürmeti itibariyle böyle olduğudur, yoksa neseb itibariyle de durumu böyledir, denilmek istenmemiştir. [\[34\]](#)

8- İsteğe Bağlı Yapılan İyilikler:

"Dostlarınıza bir iyilik yapmanız müstesna" buyruğu ile hayatta iken yapılan ihsanlar ile ölüm esnasında vasiyyeti kastetmektedir, yani bunlar caizdir. Bu açıklamayı Katade, el-Hasen ve Ata yapmıştır.

Muhammed b. el-Hanefiyye dedi ki: Âyet-i kerîme yahudi ve hristiyana vasiyet yapmanın caiz oluşu hususunda inmiştir. Yani böyle bir iş kâfir dahi olsa dost ve akrabaya yapılabilir. Buna göre müşrik olan bir şahıs, din hususunda değil de neseb bakımından veli olabilir, bu sefer ona bir vasiyette bulunabilir. İlim adamları kâfirin vâsi kılınıp kahnmayacağı hususunda farklı görüşlere sahihtirler. Kimisi bunu caiz kabul ederken, kimisi kabul etmemektedir. Bazıları da bu hususta hüküm vermeyi sultana (İslâm devletinin yetkili kıldığı otoriteye) havale etmiştir ki, bunlardan birisi de Malik -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-dir.

Mücahid, İbn Zeyd ve er-Rummanî'nin kanaatine göre; mü'min olan dostlarınıza... anlamındadır. Ayetin lafzı da bu görüşü desteklemektedir. Bununla birlikte "veli: dost" tabirinin umumi olarak kabul edilmesi de güzel bir şeydir. Neseb yoluyla velayet ise kâfiri kapsam dışına bırakmamaktadır. Kapsam dışında olan ise müslüman veli (dost)a karşı duyulan sevgi gibi ona da sevgiyle yaklaşmaktır. [\[35\]](#)

9- Kitapta Yazılan:

"Bu Kitapta yazılmıştır" buyruğunda geçen "Kitab"ın daha önce sözü edilen "Allah'ın Kitabı" ile ilgili iki açıklama da ihtimal dahilindedir.

"Yazılmış" buyruğu; "Kitabı" satırlar halinde tes-bit ettim" ifadesinden alınmadır.

Katade dedi ki: Aziz ve celil olan Allah'ın nezdinde kâfir bir kimsenin müslüman bir kimseye mirasçı olmayacağı yazılmıştır. Katade de şöyle demektedir: Bazı

kıraatlerde: "Bu, Allah'ın nezdinde yazılmıştır" şeklindedir.

el-Kurazî dedi ki: Bu hüküm Tevrat'ta mevcuttur. [\[36\]](#)

7. Hani Biz peygamberlerden, senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan ahitlerini almıştık. Evet, Biz onlardan sağlam bir ahit almıştık.

"Hani Biz peygamberlerden., ahidlerini almıştık." Kendilerine yükletilen göreve eksiksiz bağlı kalacaklarına, birinin diğerini müjdeleyeceğine ve birbirlerini tasdik edeceklerine dair ahitlerini almıştık, demektir: Yani yüce Allah olacakları yazdığında ve peygamberlerden ahitlerini aldığında bunlar Kitapta yazılı idi.

"Senden" ey Muhammed, "Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan" buyruğu ile her ne kadar peygamberler zümresi içerisinde iseler de, özellikle bu beş peygamberin sözkonusu edilmeleri onların faziletlerini belirtmek içindir.

Şeriat ve kitab sahibi peygamberler ile, rasûllerin ulu'l-azm'i ve ümmetlerin önderleri olduklarından ötürü anılmışlardır, diye de söylenmiştir.

Bu buyruğun müslümanlar ile kâfirler arasındaki velayet (dostluk) bağının kopartılmasının büyüklüğüne dikkat çekmek maksadında olma ihtimali de vardır. Yani bu, şeriatlerin hakkında farklılık arzetmedikleri bir konudur. Bütün peygamberlerin şeriatleri bunu ortaya koymuştur. İslâm'ın başlangıç dönemlerinde hicret sebebiyle mirasçılık vardı. Hicret ise diyanette sağlam ve pekiştirilmiş bir sebeptir. Daha sonra iman şartı ile beraber akrabalık bağı esas alınarak birbirlerine mirasçı olmaya başladılar. Bu da sağlam bir sebeptir. Mü'min ile kâfir arasında mirasçılık ise, kendilerinden ahid alınmış peygamberlerden hiçbirisinin dininde yoktu. O bakımdan din hususunda sakın kâfirlere yumuşaklık göstermeyin, yağcılık yapmayın ve onların hoşlarına gitmeye çalışmayın.

Yüce Allah'ın: "O dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin, diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini... size de şeriat yaptı" (eş-Şura, 42/13) buyruğu da buna benzemektedir. Dinde ayrılığa düşmeyi terkeden kimse ise, kâfirleri veli ve dost edinmeyi terkeder.

Şöyle de açıklanmıştır: Peygamber (sav) mü'ninler için kendi öz canlarından önce gelir. Bu Kitapta yazılmıştır ve buna dair gerekli ahidler peygamberlerden alınmıştır.

"Evet, Biz onlardan sağlam bir ahid almıştık." Risaleti tebliğ etmek, birbirlerini tasdik etmek gibi yerine getirmeyi üstlendikleri hususlara eksiksiz bağlı

kalacaklarına dair onlardan çok büyük bir ahid almıştık.

Misak (ahid) Allah adına yapılan yemin demektir. Buna göre âyet-i kerîmede geçen ikinci misak (ahid) birinci misakın yemin ile te'kid edilmesi demektir.

Birinci misakın yüce Allah'ın varlığını kabul etmek olduğu, ikincisinin ise peygamberlik hakkında olduğu da söylenmiştir. Bunun bir diğer benzeri yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "Hani Allah peygamberlerden, size verdiğim ki-tab ve hikmetten sonra, size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince, ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz, diye sizden söz aldığı zaman: "Kabul ettiniz mi? ve bu ağır yükümü alıp yüklendiniz mi?" demişti." (Âl-i İmran, 3/81)

Yani yüce Allah onlardan Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğunu ilan edeceklerine, Muhammed (sav) da kendisinden sonra bir peygamberin gelmeyeceğini ilan edeceğine dair söz almıştır.

Anılan isimler arasında Muhammed adının öne alınmasının sebebi, Kata-de'nin, el-Hasen'den onun Ebu Hureyre'den naklettiği şu rivayette belirtilmektedir: Buna göre Rasûlullah (sav)'a yüce Allah'ın: "Hani Biz, peygamberlerden, senden, Nuh'tan... ahidlerini almıştık" buyruğu hakkında sorulmuş, o da şöyle cevap vermişti: "Ben yaratılış itibariyle onların ilkiyim, peygamber olarak gönderilmek itibariyle de sonuncularıyım." Mücahid dedi ki: Bu Adem (a.s)'ın sulbünde böyledir.[\[37\]](#)

8. Tâ ki o doğru sözlü kimselere doğruluklarına dair soru sorsun. Kâfirler için ise pek acıklı bir azab hazırlamıştır.

"Tâ ki o doğru sözlü kimselere doğruluklarına dair soru sorsun" buyruğu ile ilgili dört ayrı açıklama yapılmıştır:

1- Peygamberlere asaletlerini kavimlerine tebliğ ettiklerine dair soru sorsun. Bunu en-Nekkaş nakletmiştir. Bu ise bir uyarmadır. Yani peygamberlere soru sorulacağına göre; ya onların dışındakilerin hali nice olur?

2- Peygamberlere kavimlerinin kendilerine ne şekilde cevap verdiklerine dair soru sorsun. Bunu da Ali b. İsa nakletmiştir.

3- Peygamberlere kendilerinden alınmış ahide bağlı kalıp kalmadıklarına dair soru sorsun. Bunu da İbn Şecere nakletmiştir.

4- Doğru söz söyleyen kimselere, ihlâslı kalblere dair soru sorsun. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: "Andolsun ki, kendilerine peygamber gönderilenlere de soracağız, gönderilen peygamberlere de soracağız." (el-A'raf, 7/6) Bu buyruk, daha önceden geçmişti. Denildiğine göre; onlara soru sormanın faydası kâfirleri

azarlamaktır. Yüce Allah'ın: "İnsanlara... sen mi söyledin?" (el-Mâide, 5/116) buyruğunda olduğu gibi.

"Kâfirler için pek acıklı bir azab" olan cehennem azabını "hazırlamıştır." [38]

9. Ey iman edenler! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani sizlere ordular gelmişti. Biz de üzerlerine bir rüzgâr ve göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah ne yaptığınızı çok iyi görendir.

Bu buyrukla Hendek ve (diğer adıyla) Ahzab ile Kureyzaoğulları gazvesi kastedilmektedir. Bu, oldukça şiddetli bir hal idi. Bunun arkasından ise bir nimet, bolluk ve imrenilecek güzellikler ortaya çıkmıştı. Pek çok hükümler, göz kamaştırıcı ve güçlü belgeler ihtiva etmiş bir gazadır. Biz de şanı yüce Allah'ın yardımı ile yeterli gelecek kadarını on başlık halinde sunacağız: [39]

1- Hendek ya da Ahzâb Gazvesinin Zamanı ve Sebebi:

Bu gazvenin hangi yılda olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. İbn İs-hak dedi ki: Bu gazve hicri beşinci yıl Şevval ayında olmuştur. İbn Vehb ve İbnu'l-Kasım'ın Malik'ten rivayetlerine göre ise Hendek gazvesi dördüncü yılda olmuştur. Kureyzaoğulları gazvesi ile aynı günde olmuştur. Kureyza ile Nadiroğulları gazveleri arasında ise dört yıl vardır. İbn Vehb dedi ki: Ben Malik'i şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sav)'a Medine içinde kalınarak savaşma emrini vermişti. İşte bu yüce Allah'ın: "Hani onlar size hem üstünüzden, hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. O vakit gözler yerinden kaymış, yürekler de gırtlaklara varmıştı" (el-Ahzab, 33/10) buyruğu bunu anlatmaktadır.

(Malik devamla) dedi ki: İşte bu Hendek günü olmuştu. Kureyşliler şuradan geldiler. Yahudiler şuradan, Necidliler de şu taraftan geldiler. Malik şunu anlatmak istiyor: Üst taraflarından gelenler Kureyzaoğulları, alt taraflarından gelenler Kureyşlilerle Gatafanlılardır.

Bu gazvenin sebebi şu idi: Aralarında Nadiroğullarına mensub Kinane b. er-Rabî' b. Ebi'l-Hukayk, Sellâm b. Ebi'l-Hukayk, Sellam b. Mişkem ve Hu-yey b. Ahtab ile Vâiloğullarından Ebu Ammar ve Hevze b. Kays'ın bulunduğu -ki bunların hepsi de yahudi idi- yahudilerden bir grup, bu çeşitli kesimleri harekete geçirmiş, kışkırtmış ve onları bir araya getirmişlerdi. Bunlar Nadiroğullarına mensub bir grup ile Vailoğullarına mensub bir başka grup ile beraber yola koyulmuş ve Mekke'ye gitmişlerdi. Rasûlullah (sav) ile savaşmaya çağırmışlar, onlara bu işe koşacak kimselerin yardımı ile birlikte bizzat onlara yardımcı

olacaklarına dair söz vermişler. Mekkeliler de onların bu isteklerini kabul etti. Daha sonra sözü geçen bu yahudiler Gatafanlılara gittiler. Onları da aynı şekilde savaşımaya çağırdılar, onlar da bu çağrıyı kabul ettiler.

Kureyşliler Ebu Sufyan b. Harb'ın kumandasında savaşa çıktılar. Gatafanlı-lar da Fezareli Uyeyne b. Hısn b. Huzeyfe b. Bedr'in kumandasında savaşa çıktılar. Uyeyne, Fezarelilerin, Murreoğullarına mensub el-Haris b. Avf, Murreoğullarının, Mes'ud b. Ruhayle de Eşcalilerin başında bulunuyordu.

Rasûlullah (sav) onların biraraya toplanıp müslümanlarla savaşmak üzere yola çıktıklarını haber alınca, ashabı ile istişare etti. Selman ona hendek kazma teklifini yaptı ve onun görüşünü beğendi.

O gün muhacirler: Selman bizdendir dediler, ensar da: Selman bizdendir, dedi. Rasûlullah (sav) da: "Selman bizden, biz ehl-i beyt'teniz" diye buyurdu.

Hendek gazvesi Selman'ın, Rasûlullah (sav) ile birlikte ilk katıldığı gazvedir ve o gün Selman hürriyetine kavuşmuş bulunuyordu. Ey Allah'ın Ra-sûlü, demişti. Biz İran'da etrafımız kuşatılacak olursa hendek kazardık. Bunun üzerine müslümanlar bütün gayretleriyle hendek kazma işinde çalıştılar. Münafıklar ise gerisin geri döndüler ve kimseye görünmemeye çalışarak biri diğerini siper ederek sıvışıp gitmeye koyuldular. Bunların hakkında

Kur'ân-ı Kerîm'den birtakım âyetler nazil oldu ki, bunları İbn İshak ve başkaları zikretmiş bulunmaktadır.

Müslümanlardan Hendek'ten payına düşeni bitirenler, diğerlerine yardıma gidiyordu. Bu hendek bitene kadar böylece sürdü.

Hendek kazımı esnasında apaçık belgeler ve peygamberin birtakım alâmetleri de ortaya çıkmıştı.

Derim ki: Zikretmiş olduğumuz bu haberde fikhî bazı incelikler bulunmaktadır.

Bu da bir sonraki başlığımızın konusunu teşkil etmektedir. [\[40\]](#)

2- Hendek Gazvesine Dair Rivayetten Çıkartılacak Bazı Hükümler:

İslâm devleti yöneticisi, arkadaşları ile ve özel yakınları ile savaş hususunda istişare eder. Buna dair açıklamalar daha önceden Âl-i İmran Sûresi (3/159- âyet, 2. başlık ve devamında) ile en-Neml Sûresi'nde (27/32-34. âyetler, 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Yine bu rivayette düşmana karşı mümkün olan yollarla korunmanın ve bu yolların gereğini yerine getirmenin hükmü de anlaşılmaktadır. Bu husus da daha önceder bir kaç yerde geçmiş bulunmaktadır.

Bu rivayetten anlaşıldığına göre hendek kazma işi, insanlar arasında paylaştırılır. Kendi payına düşeni bitirenler, bitirmemiş olanlara yardımcı olurlar. Çünkü

müslümanlar kendilerinin dışındakilere karşı tek bir eldirler. Bu-hârî ve Müslim'de el-Berâ b. Âzib'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Ahzab günü Rasûlullah (sav)'ın hendeğin kazılması sırasında hendekten toprak taşıdığını gördüm. Öyle ki tozlar onun karnının tenini görmemi engelleyecek kadar kapatmıştı. Saçları da çoktu. Onun İbn Revaha'nın recezini okurken şunları söylediğini duydum:

"Allah'ım, Sen olmasaydın eğer, hidayet bulamazdık biz,
Ne sadaka verir, ne namaz kılardık,
Üzerimize sekinet(ini) indir,

(Düşmanla) karşılaştığımız takdirde de ayaklar(ımız)a sebat ver."[\[41\]](#)

Bu gazvede görülen mucizelere gelince, bunu da bir sonraki başlıkta söz-konusu edeceğiz: [\[42\]](#)

3- Hendeğin Kazılması Esnasında Görülen Mucizeler:

Nesaî rivayet ediyor: Muharrar (yani ateşte azad edilmişlerden bir kişi olan Ebu Sekine'den, o Rasûlullah (sav)'ın ashabından birisinden şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) hendeğin kazılmasını emredince, karşılına bir kaya parçası çıktı. Bu onların hendeği kazmalarını (sürdürmeyi) engelledi. Rasûlullah (sav) kalktı, kazmayı aldı ve ridâsını da hendeğin bir tarafına bırakıp "Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir." (el-En'am, 6/115) âyetini okudu. Taşın üçte biri kırıldı. Selman-ı Farisî de ayakta durmuş seyrediyordu. Rasûlullah (sav)'ın darbesi ile birlikte bir şimşek çaktı. Sonra ikinci darbeyi indirdi ve yine "Rabbinin sözü... tamam oldu" âyetini okudu. Bu sefer taşın diğer üçte biri kırıldı ve yine bir şimşek çaktı. Selman da bunu gördü. Sonra üçüncü darbeyi indirdi ve: "Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından eksiksizdir" âyetini okudu, taşın diğer üçte biri kırıldı. Rasûlullah (sav) hendekten çıktı, sonra ridâsını alıp oturdu. Selman dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Ben senin darbe indirişini gördüm. İndirdiğin her darbe ile birlikte mutlaka bir de şimşek çakıyordu. Rasûlullah (sav) ona: "Sen bunu gördün mü, ey Selman?" diye sordu. Selman: Seni hak ile gönderen hakkı için yemin ederim ki gördüm, ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu: "Birinci darbeyi vurduğumda bana Kisra'nın Meda-in'i ve onun etrafındakiler ile daha pek çok şehirler yükseltilerek gösterildi.* Öyle ki, ben bunları gözlerimle gördüm." Huzurunda bulunan ashabından olan kimseler ona: Ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Oraları fethetmeyi, onların çoluk çocuklarını ganimet almayı ve bizim ellerimizle diyarlarını tahrib etmeyi bize nasib kılması için Allah'a dua et.

Rasûlullah (sav) dua etti. (Rasûlullah devamla buyurdu ki): "Sonra ikinci darbeyi vurdum. Bu sefer Kayser'in şehirleri, onların etrafındakiler bana yükseltildi ve nihayet ben onları gözlerimle gördüm." Ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Oraları fethetmek, çoluk-ço-cuklarını bizlere ganimet vermesi için ve ellerimizle yurtlarını tahrib etmesi için yüce Allah'a dua et, dediler. Rasûlullah (sav) da dua etti. "Sonra üçüncü darbeyi indirdim. Bu sefer bana Habeşlilerin şehirleri ve onların etrafında bulunan kasabalar onları gözlerimle görünceye kadar yükseltildi." Rasûlullah (sav) bu esnada şöyle buyurdu: "Sizlere ilişmedikleri sürece siz de Ha-beşlilere ilişmeyiniz. Türkler de sizleri terkettikleri sürece siz de onları bıra-kınız."[\[43\]](#)

Bunu aynı şekilde el-Berâ'dan da şöylece rivayet etmiştir: Rasûlullah (sav) bizlere hendeği kazmayı emredince karşımıza kazmaların işlemediği bir kaya çıktı. Durumu Rasûlullah (sav)'a bildirdik. Rasûlullah (sav) gelip üzerindeki elbiseyi bir kenara bıraktıktan sonra kazmayı aldı ve: "Bismillah" deyip bir darbe indirdi. Kayanın üçte biri kırıldı. Sonra şöyle buyurdu: "Alla-huekber. Bana Şam diyarının anahtarları verildi. Allah'a yemin ederim, ben şu anda bu bulunduğum yerden oranın kırmızı (tuğlalı) saraylarını görmekteyim." Sonra bir darbe daha indirdi ve: "Bismillah" dedi. Bir üçte biri daha kırıldı ve arkasından şöyle buyurdu: "Allahuekber. Bana Farsların (diyarının) anahtarları verildi. Allah'a yemin ederim, Medain'in beyaz sarayını görüyorum." Sonra üçüncü bir darbe indirdi ve "Bismillah" dedi ve taş parçalandı ve buyurdu ki: "Alla'huekber. Bana Yemen'in anahtarları verildi. Allah'a yemin ederim San'a'nın kapısını görüyorum."[\[44\]](#) Ebu Muhammed Abdu'l-Hak bu hadisin sahih olduğunu bildirmiştir. [\[45\]](#)

4- Hendek Gazvesinde Cereyan Eden Olaylar:

Rasûlullah (sav) hendek kazma işini bitirdikten sonra Kureyşliler -beraberlerinde bulunan Kinane ve Tihameliler ile birlikte- yaklaşık onbin kişi ile; Gatafanlılar da beraberlerinde bulunan Necidlilerle birlikte geldiler ve Uhud'un yan tarafında konakladılar. Rasûlullah (sav) ile müslümanlar da Sel' dağı üzerinde konakladılar. Yaklaşık üçbin kişi idiler. Askerlerini yerleştirdiler. Hendek ise kendileri ile müşrikler arasında bulunuyordu. Medine'ye -İbn Şihab'ın görüşüne göre- İbn Um Mektum'u kendisinin yerine vekil olarak bıraktı.

Nadiroğullarından, Allah düşmanı Huyey b. Ahtab da çıkıp Kureyzalı Ka'b b. Esed'in yanına gitti. Ka'b Kureyzahların adına konuşan ve onların başkanı idi.

Rasûlullah (sav) ile barış antlaşması yapmış, onunla akitte bulunmuş ve ahiteşmiş idi. Ka'b b. Esed, Huyey b. Ahtab'ın geldiğini işitince, kale kapısını yüzüne kapattı ve ona kapıyı açmayı kabul etmedi. Huyey ona: Kapıyı aç kardeşim, dedi. Ka'b kendisine: Sana kapıyı açmam. Çünkü sen uğursuz bir adamsın. Muhammed'e muhalefet etmemi istiyorsun, ona çağırıyorsun. Ben ise onunla akit ve antlaşma yapmış bulunuyorum. Ondan da vefakârlıktan ve doğruluktan başka bir şey görmedim. Benimle onun arasındaki antlaşmayı da bozacak değilim. Bunun üzerine Huyey ona şöyle dedi: Kapıyı aç ki seninle konuşayım ve sonra seni bırakıp giderim. Ka'b yine: Böyle bir şey yapmam, dedi. Bu sefer Huyey ona: Sen, seninle birlikte çorbanı içerim diye korkuyorsun. Bu söze Ka'b kızdı ve kapıyı ona açtı.

Huyey: Ey Ka'b dedi: Ben sana zamanın güç ve kuvvetini getirdim. Sana Kureyş'i ve onların ileri gelenleri, Gatafanlıları ve liderlerini getirdim. Bunlar Muhammed'i ve onunla birlikte olanları kökten imha etmek üzere birbirleriyle sözleşmiş bulunuyorlar.

Ka'b ona şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki, sen zamanın zilletini ve hiçbir yağmur yükü bulunmayan boş bulutları getirdin. Yazıklar olsun sana ey Huyey! Beni bırak, ben senin yapmamı istediğin şeyi yapacak değilim. Ancak Huyey, Ka'b'in yakasını bırakmadı. Ona vaadlerde bulundu, onu kandırmaya çalıştı. Nihayet onun tekliflerini kabul etti ve Muhammed (sav) ile ashabına yardımcı olmamak, buna karşılık kendileri ile birlikte yola koyulmak üzere akitleşti. Bu sefer Huyey b. Ahtab ona şöyle dedi: Kureyş ve Gatafanlılar çekip gittiklerinde ben beraberimdeki yahudilerle birlikte senin tarafına katılırım.

Ka'b ile Huyey'in arasında meydana gelen bu sözleşme Peygamber (sav)'a ulaşınca, Peygamber Hazreclilerin lideri olan Sa'd b. Ubade ile Evslilerin lideri Sa'd b. Muaz'ı onlarla birlikte de Abdullah b. Revâha ile Havvat b. Cu-beyr'i gönderdi. Rasûlullah (sav) onlara şöyle buyurdu: "Kureyzaoğullarına gidiniz. Şayet bize anlatılanlar gerçek ise (geldiğinizde) bu hususu bize üstü kapalı ifadelerle anlatın ve insanların maneviyatını kırmayın. Şayet söyledikleri yalan ise bunu herkesin önünde açık açık söyleyin."

Kalkıp Kureyzalıların yanına gittiler. Onların kendilerine anlatılardan daha kötü bir halde olduklarını gördüler. Rasûlullah (sav)'a dil uzattılar ve şöyle dediler: Bizim onunla herhangi bir antlaşmamız yoktur. Sa'd b. Muaz onlara hakaret ettiği gibi, onlar da ona hakaret ettiler. Sa'd b. Muaz bir parça sert idi. Sa'd b. Ubade ona: Onlarla sövüşmeyi bırak, çünkü onlar arasında bundan daha fazlası vardır.

Nihayet her iki Sa'd, Rasûlullah (sav)'ın yanına bir grup müslüman ile birlikte

olduğu bir sırada vardılar ve ona: Adal ve el-Kare, dediler. Onlar bu sözleriyle Adal ve el-Karelilerin, Recî'de şehid düşen Ubeyy ve arkadaşlarına verilen ahdin bozulmuş olduğunu ifade etmiş oluyorlardı. Bunun üzerine Peygamber (sav): "Müjdeler olsun size ey müslümanlar" diye buyurdu.

İşte o esnada bela büyüdü, korku arttı. Müslümanlara düşmanları üstlerinden yani doğu tarafından, vadinin üst tarafından ve batı tarafından, vadinin iç taraflarından, altlarından gelmeye başladılar. Öyle ki, Allah hakkında çeşitli zanlar beslemeye koyuldular. Münafıklar gizlediklerinin birçoğunu açığa çıkardılar. Kimisi: Bizim evlerimiz korumasızdır. Haydi oraya gidelim, çünkü biz onlara gelecek bir zarardan korkuyoruz, dediler. Bu sözü söyleyenlerden birisi de Evs b. Kayzî idi. Kimileri: Muhammed bize Kisra ve Kayser'in hazinelerinin fethedileceğini vaadediyor. Halbuki bugün bizden herhangi bir kimse def-i hacet için gitmekten dahi korkmaktadır, demişti. Bu sözü söyleyenlerden birisi de Amr b. Avfoğullarına mensub birisi olan Muattib b. Kuşeyr idi.

Rasûlullah (sav) ve müşrikler, bir aya yakın, yirmi küsur gün ok ve taş atmalar dışında aralarında herhangi bir çarpışma olmaksızın kaldılar. Rasûlullah (sav) müslümanların sıkıntılarının oldukça ağırlaştığını görünce, Fezareli Uyeyne b. Hısn ile Murreli el-Haris b. Avf a haber gönderdi. Bu ikisi Gata-fanlıların kumandanı idiler. Beraberlerinde bulunan Gatafanlılar ile gidip Ku-reyşlileri yardımsız bırakarak kavimleri ile dönmeleri karşılığında Medine mahsullerinin üçte birini vereceğini söyledi. Böyle bir konuşma henüz bir görüşme şeklinde idi, bir akid haline gelmemişti. Rasûlullah (sav) bu ikisinin bu teklife razı olduklarını görünce, Sa'd b. Muaz ile Sa'd b. Ubâde'nin yanına gitti, bu hususu onlara zikredip onlarla danıştı. Onlar da şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasûlü, bu senin sevdiğin ve senin için yapmamızı istediğin bir iş midir, yoksa Allah'ın sana emredip bizim de dinleyip itaat etmemiz gereken bir husus mudur, yoksa senin bizim faydamıza yapmak istediğin bir şey midir? Peygamber: "Hayır. Ben bu işi sizin faydanız için yapmak istiyorum, dedi. Allah'a yemin ederim, benim bu işi yapmamın tek sebebi, bütün Arapların el-birlik edip sizin üzerinize gelmiş olduklarını görmemdir. Başka hiçbir sebebi yoktur."

Bunun üzerine Sa'd b. Muaz ona şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a yemin ederim, biz de, bu kavim de Allah'a şirk koşuyorduk, putlara tapıyorduk. Allah'a ibadet etmiyor, tanımıyorduk. Fakat ya satın almak yahut ta misafir olarak kendilerine ikram edilmek dışında, bizim mahsullerimizden herhangi bir şeyi ele geçirebilme umuduna kapılmamışlardı. Şimdi Allah bizi İslâm ile şereflendirmiş, bizi bu dine iletmiş, seninle bizi yüceltmiş iken mi mallarımızdan onlara bir

şeyler vereceğiz? Allah'a yemin ederim, Allah bizimle onlar arasında hüküm verinceye kadar onlara kılıçtan başka verecek hiçbir şeyimiz yoktur.

Rasûlullah (sav) buna çok sevindi ve: "Madem böyle istiyorsunuz, böyle olsun" diye buyurdu. Uyeyne ile el-Haris'e de: "Çekip gidiniz. Size kılıçtan başka verecek bir şeyimiz yoktur" dedi. Sa'd'da henüz şahidleri yazılmamış bulunan antlaşma müsveddesinin yazıldığı sahifeyi eline aldı ve sildi. [46]

5- Müşriklerden Hendeği Aşmaya Çalışanlar ve Diğer Bazı Olaylar:

Rasûlullah (sav) ile müslümanlar bu halleri üzere kalmaya devam ederken müşrikler de onları kuşatmayı sürdürüyorlardı. Aralarında herhangi bir çarpışma olmuyordu. Ancak aralarında Âmir b. Lueyoğullarına mensub Amr b. Abdi Vüdd el-Âmirî, Ebu Cehil'in oğlu İkrime, Hubeyre b. Ebi Vehb, Fihroğullarından Dırar b. el-Hattab gibi Kureyşlilerin en iyi ata binicileri ve kahramanlarından olan bazı süvariler, hendeğin kıyısına kadar gelip durdular. Hendeği gördüklerinde: Şüphesiz ki bu büyük bir tuzaktır. Araplar böyle bir tuzak hazırlamasını bilmiyorlar, dediler.

Daha sonra hendeğin dar bir yerini bulmaya çalıştılar. Atlarını hendeği aşmak için mahmüzladılar ve atları ile birlikte hendeği aştılar. Hendek ile Sel' tepesi arasında bir yere ulaştılar.

Ali b. Ebi Talib (r.a) müslümanlardan bir grup ile birlikte karşılarına çıktılar ve aşıp geldikleri o zayıf noktayı karşılarına kapattılar. Diğer atlılar da onlara doğru gelmeye başladılar. Amr b. Abdi Vüdd, Bedir günü almış olduğu yaraların etkisi ile Uhud'da bulunmamıştı. Hendek günü de kahramanlığını göstermek istemişti. Beraberindeki atlılarla birlikte hendeği aşip durduğu yere gelince: Teke tek çarpışacak kimse var mı? diye seslendi. Ali b. Ebi Talib karşısına çıktı ve ona: Ey Amr dedi, bize ulaştığına göre sen iki hususa davet edilecek olursan, mutlaka bunlardan birisini kabul edeceğine dair Allah'a söz vermişsin. Öyle mi? Amr: Evet deyince, Ali (r.a): Ben seni Allah'a ve İslâm'a çağırıyorum, dedi. Amr: Böyle bir şeye ihtiyacım yok, diye cevap verdi. Bu sefer Ali (r.a) ona: O halde seni teke tek çarpışmaya davet ediyorum, dedi. Amr: Kardeşimin oğlu Allah'a yemin ederim benimle baban arasındaki ilişkiler dolayısıyla seni öldürmek istemiyorum, dedi. Bu sefer Ali (r.a) kendisine: Ben ise Allah'a yemin ederim seni öldürmeyi istiyorum, diye cevap verdi.

Bu sözler üzerine Amr b. Abdi Müdd oldukça kızdı, atından indi, atının bacaklarını kestikten sonra Ali (r.a)'a doğru yürüdü. Her ikisi de birbirleriyle çarpışmaya, karşılıklı darbeler vurmaya başladılar. Nihayet öyle bir toz bulutu

meydana geldi ki görünmez oldular. Tozlar dumanlar geri çekildiğinde Ali (r.a)'ın Amr'ın göğsü üzerinde olup başını kesmekte olduğu görüldü. Arkadaşları Amr'ın Ali tarafından öldürüldüğünü görünce, atları ile hendeğin dar yerini aşır gerisin geri kaçtılar. Ali (r.a) da bu olay ile ilgili olarak şu beyitleri söyledi:

"Beyinsizliği dolayısıyla taşlara (putlara) yardıma koştu, Ben ise çarpışarak Muhammed'in dinine yardımcı oldum. Onunla teke tek çarpıştım ve yere yıkılmış halde bıraktım onu. Onu kumlar ile tepelikler arasında hurma kütüğü gibi bıraktım. Onun üzerindeki elbiselere -afif davranarak- ilişmedim ve şayet ben, Elbisesiyle örtünen olsaydım, elbetteki o üzerimdeki elbiseleri dahi alırdı. Allah dinini ve peygamberini yardımsız bırakacak sanmayın. Ey Ahzab'a katılanlar topluluğu!"

İbn Hişam dedi ki: Siyer alimlerinin büyük çoğunluğunun bu beyitlerin Ali (r.a) tarafından söylendiği hususunda şüpheleri vardır. İbn Hişam dedi ki: O gün İkrime b. Ebi Cehil, Amr'ı bırakıp kaçtığı anda mızrağını dahi bırakıp gitmişti. İşte bu hususta Hassan b. Sabit şöyle demektedir:

"Kaçarken mızrağını (bir kenara) atıp bıraktı bize.

Keşke İkrime böyle bir şey yapmasaydın,

Geri döndün, kaçıp gittin, ceylan yavrusu gibi

Sen asıl hedeften sapmış oluyordun,

Sırtını geriye güvenlik duyarak çevirmedin,

Senin (koşmanı görene) arkan tıpkı bir sırtlan arkası gibiydi."

Âişe (r.anha), Hariseoğullan kalesinde idi. Sa'd b. Muaz'ın annesi de onunla beraberdi. Sa'd'ın üzerinde kolunu dışarda bırakan bir zırh vardı. Elinde de harbe bulunuyordu, bu esnada da şu beyiti okuyordu:

"Azıcık dur, birazdan savaşa bir erkek deve katılacak, Ecel geldi mi ölümün bir sakıncası olmaz."

Sa'd b. Muaz'a o gün isabet eden bir ok, kolunun damarını koparmıştı. Bu oku ona kimin attığı hususunda farklı görüşler vardır. Denildiğine göre bu oku ona Amir b. Lueyoğullarına mensup Hibban b. Kays b. el-Arika atmış idi. Bu oku attığında ona: Al bu oku ben el-Arika'nın oğluyum demişti. Bu sefer Sa'd (r.a) kendisine: Allah ateşte senin yüzünü terletsin, dedi.[\[47\]](#)

Ona bu oku atan kimsenin Hafface b. Asım b. Hibban olduğu söylendiği gibi, ona bu oku atan kişinin Mahzumoğullarının antlaşmalısı Ebu Üsame el-Cüşemî olduğu da söylenmiştir.

İbn İshak ve başkaları tarafından zikredilen Hassan ile Abdu'l-Mutta-lib'in kızı Safiye'nin başından o gün cereyan etmiş ilginç bir olay vardır.

Abdu'l-Muttalib'in kızı Safiye (r.anha) dedi ki: Ahzab günü biz Hassan b.

Sabit'in kalesinde idik. Hassan kadın ve çocuklarla birlikte bizimle beraber bulunuyordu. Peygamber (sav) ve ashabı ise düşmanın karşısında yer almışlardı, bize gelme imkanları yoktu. Ansızın bir yahudinin etrafta dolaşmakta olduğunu gördük. Ben Hassan'a: Haydi in de bu adamı öldür, dedim, Hassan: Ey Abdu'l-Muttalib'in kızı, ben bu işlerin adamı değilim, dedi. Bunun üzerine ben de bir demir sopa aldım, kaleden inip o kişiyi öldürdüm. Sonra da: Ey Hassan dedim, in de bunun üzerindeki eşyaları al, gel. Onun üzerindeki eşyaları almamı engelleyen tek sebep onun erkek olmasıydı. Bu sefer Hassan: Ey Abdu'l-Muttalib'in kızı, onun üzerinden çıkacak eşyaya benim bir ihtiyacım yok, dedi. Bunun üzerine ben de inip üzerindeki eşyayı aldım.

Ancak Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr şöyle demektedir: Siyer alimlerinden bir topluluk, Hassan hakkında anlatılan bu olayı kabul etmezler ve şöyle derler: Eğer anlattığınız şekilde Hassan korkak olsaydı, elbetteki cahiliye döneminde de, İslâm geldikten sonra da kendilerini hicvettiği kimseler bundan dolayı da onu hicvederlerdi. Hatta oğlu Abdu'r-Rahman da bu sebepten ötürü hicvedilirdi. Çünkü o, Arab şairlerinden en-Necaşî ve başkaları gibi, birçok kimseye hicvedici şiirler yazmış bir kimsedir. [\[48\]](#)

6- Nuaym b. Mes'ud'un Taktiği:

Eşcalı Nuaym b. Mes'ud b. Âmir, Rasûlullah (sav)'a gelerek şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü! Ben müslüman oldum, kavmim ise müslüman olduğumu bilmemektedir. Bana istediğin emri verebilirsin.

Rasûlullah (sav) ona şöyle dedi: "Sen Gatafanlılara mensup bir adamsın. Sen çıkıp da bize karşı ittifak etmiş olanların dağılmalarını sağlayabilirsen, bizimle birlikte kalmandan daha bir hoşumuza gider. Haydi çık, git. Çünkü savaş bir hiledir."

Bunun üzerine Nuaym b. Mes'ud, Kureyzaoğullarına gitti. Cahiliye döneminde onlarla dostluğu vardı. Ey Kureyzaoğulları dedi. Benim size olan sevgimi, benim sizinle olan özel ilişkiyi biliyorsunuz. Onlar: Söyle sen bize göre itham edilecek bir kimse değilsin, dediler. Onlara şöyle dedi: Kureyşliler ile Gatafanlılar sizin durumunuzda değildir. Bu topraklar sizin yaşadığınız topraklardır. Mallarınız, evlatlarınız, kadınlarınız buradadır. Kureyşlilerle, Gatafanlılar ise Muhammed ve arkadaşları ile savaşmaya geldiler. Siz de Muham-med'e karşı bunlara yardımcı oldunuz. Eğer bir fırsat bulacak olurlarsa, onu değerlendirirler. Böyle bir imkan bulamazlarsa, kendi topraklarına geri dönerler ve sizi bu adamla başbaşa bırakırlar. Sizin ise ona karşı koyacak gücünüz yoktur. O bakımdan siz

bunlardan bazı rehineler almadıkça onlarla birlikte olup savaşa katılmayınız. Daha sonra Kureyşlilerin yanından ayrılıp Kureyş'in yanına gitti ve onlara şöyle dedi: Ey Kureyşliler! Benim size olan sevgimi, Muhammed ile ayrılığımı bilirsiniz. Ben sizin iyiliğinizi isteyerek haber aldığım bir hususu size bildirmemin üzerimde bir hakkınız olduğu görüşündeyim. Yalnız bunu benden duyduğunuzu gizleyeceksiniz. Dedğini yapacağız, dediler. Onlara şunları söyledi: Şunu bilin ki yahudiler Muhammed'i yarımsız bırakmış olmalarına pişman oldular ve ona şöyle bir haber gönderdiler: Biz yaptıklarımıza pişman olduk. Kureyşliler ile Gatafanlıların eşrafından birtakım kimseleri alıp onları sana boyunlarını vurmak üzere teslim etmemiz senin gönlünü eder mi? Bu işe razı olur musun? Bundan sonra da onların geri kalanlarının kökünü kurutuncaya kadar da senin yanında yer alırız.

Daha sonra Gatafanlıların yanına giderek onlara da buna benzer sözler söyledi. Cumartesi gecesini şanı yüce Allah'ın Rasûlünün ve mü'minlerin lehine bir takdirinin tecellisi olarak Ebu Süfyan, Kureyzaogullarına, Ebu Cehil'in oğlu İkrime'yi Kureyşlilerle Gatafanlılardan bir grup kişi ile beraber gönderdi. İkrime onlara şunları söyledi: Biz sürekli kalınabilecek bir yerde değiliz, develerimiz, atlarımız telef oldu. Yarın sabah erkenden Muhammed'le savaşmak üzere çıkalım. Onlara şu haberi gönderdiler: Yarın sabah cumartesi günüdür. Cumartesi günü yasağını aştığımız için başımıza neler geldiğini biliyorsunuz. Bununla birlikte siz bize bazı kimseleri rehin vermeden sizinle birlikte savaşmayız.

Elçi bu haberi Kureyşlilere götürünce: Allah'a yemin ederiz, Nuaym b. Mes'ud bize doğru söylemiş, dediler. Bu sefer yine onlara elçiler göndererek şu cevabı verdiler: Allah'a yemin ederim, ebediyyen biz size rehin teslim etmeyiz. İsterseniz bizimle birlikte savaşa çıkarsınız, aksi takdirde bizimle sizin aranızda herhangi bir antlaşmanın olmadığını biliniz.

Bu sefer Kureyzaogulları: Allah'a yemin ederiz. Nuaym b. Mes'ud bize doğru söylemiş, dediler.

Böylelikle yüce Allah, aralarındaki yardımlaşmayı, dayanışmayı kaldırmış oldu. Söz birlikleri dağıldı, birkaç gece devam eden soğuk esnasında üzerlerine de şiddetli bir rüzgar gönderdi. Rüzgar kaplarını deviriyor, tencere ve kazanlarını ters yüz ediyordu. [49]

7- Ahzab'ın Dağılışı, Kureyş Ordusunun Geri Dönmesi ve Kureyş'in Durumunu Öğrenmek Üzere Allah Rasûlünün Huzeyfe (r.a)'ı Casus Olarak Göndermesi:

Ahzab'ın bu şekildeki ayrılıklarına dair haber Rasûlullah (sav)'a ulaşınca, onlara dair haber ve bilgileri getirmek üzere Huzeyfe b. el-Yeman'ı gönderdi. Huzeyfe gizlice ve onların farkına varmayacakları bir şekilde karargâhlarına gitti. Ebu Süfyan'ın şu sözlerini duydu: Ey Kureyşliler! Her biriniz beraberinde oturduğu kimseyi tanısn. Huzeyfe dedi ki: Hemen yanımda oturan adamın elini tuttum ve: Sen kimsin? diye sordum. O da bana: Ben filan kişiyim, dedi. Daha sonra Ebu Süfyan şunları söyledi: Haliniz zordur ey Kureyşliler. Allah'a yemin ederim, artık siz kalınamayacak bir yerdesiniz. Yemin olsun ki atlarımız, develerimiz telef oldu. Kureyzaoğullan bize verdikleri sözlerinde durmadı. Bu rüzgardan da gördüğünüz sıkıntıları çekiyoruz. Hiçbir çadırımız yerinde durmuyor, ateş üzerinde tenceremiz kalmıyor, ateş yakamıyoruz. Haydi bineklerinize bininiz, ben gidiyorum, dedi ve devesinin üzerine atladı. Devesinin ön ayağının bağına ancak devesi kalkmış iken çözmüş oldu.

Huzeyfe (devamla) dedi ki: Şayet Rasûlullah (sav) beni gönderdiğinde: "Şunların yanlarına git ve hallerini öğren, ancak hiçbir şey yapma" dememiş olsaydı, onu bir okla öldürebilirdim. Çekip gittikleri sırada Rasûlullah (sav)'ın yanına vardım. Onun, hanımlarından birisine ait Yemen desenli bir örtüye bürünmüş olduğu halde ayakta durmuş, namaz kılmakta olduğunu gördüm. Ona durumu bildirdim, o da yüce Allah'a hamdetti.

Derim ki: Huzeyfe'nin bu haberi Müslim'in Sahih'inde de zikredilmiştir. Bu haberde pek büyük belgeler vardır. Bunu Cerir, el-A'meş'ten, o İbrahim et-Teymî'den, o babasından rivayet etmiştir. İbrahim babasının şöyle dediğini nakleder: Huzeyfe'nin yanında idik. Bir adam şöyle dedi: Şayet Rasûlullah (sav)'ın dönemine yetişmiş olsaydım, onunla birlikte çarpışır ve iyi bir imtihan verirdim. Bunun üzerine Huzeyfe: Sen bunları mı yapacaktın? dedi. Biz Ahzab gecesini Rasûlullah (sav) ile birlikte olduğunuzu görmüştüm. Çok şiddetli bir rüzgar ve soğuğa yakalanmıştık. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Bana bu adamların haberini getirecek kimse yok mu? Kıyamet gününde Allah onu benimle beraber kılacaktır." Hepimiz sustuk, bizden kimse ona karşılık vermedi. Tekrar: "Bana bunların haberini getirecek adam yok mu? Allah kıyamet gününde onu benimle beraber (cennete) koyacaktır," dedi. Yine sustuk, bizden kimse ona karşılık vermedi. Bu sefer: "Kalk, ey Huzeyfe, bize bu adamların haberini getir" dedi. Allah Rasûlü benim adımla vererek kalkmamı istediğinde yapacak başka bir şey bulamadım. Şöyle buyurdu: "Git, bana bunların haberlerini getir, fakat onları bana karşı kışkırtacak bir iş de yapma!"

Huzeyfe dedi ki: Onun yanından ayrılınca, sanki hiç soğuk isabet etmemiş bir sıcaklık içerisinde yürüyormuş gibiydim. Nihayet onların yanına vardım. Ebu

Süfyan'ın sırtını ateşle ısıtmakta olduğunu gördüm. Yayıma bir ok yerleştirdim ve ona oku atmak istedim. Fakat Rasûlullah (sav)'ın: "Onları bana karşı kışkırtma" dediğini hatırladım. Eğer ona ok atmış olsaydım, hiç şüphesiz ona isabet ettirecektim. Yine tıpkı bir hamamın içindeymişim gibi yürüyerek döndüm. Peygamber'in yanına vardığımda ona durumlarını bildirdim ve söyleyeceklerimi bitirdikten sonra üşümekte olduğumu farkettim. Rasûlullah (sav) namaz kılarken üzerinde bulunan abasının artan bölümünü üzerime geçirdi. Sabah oluncaya kadar uyumaya devam ettim. Sabah olunca da: "Ey uykucu kalk, dedi." [\[50\]](#)

Rasûlullah (sav) sabahleyin Ahzab'ın geri dönmüş olduklarını görünce Medine'ye geri döndü, müslümanlar da silahlarını bıraktı. Bu sefer Cebrail (a.s) kendisine Dihye b. Halife el-Kelbî kılığında, üzerinde ipekten bir kadife örtü bulunan bir dişi katır üzerinde geldi ve ona: Ey Muhammedi dedi. Sizler silahlarınızı bırakmış olmakla birlikte, melekler silahlarını bırakmadılar. Allah sana Kureyzaoğulları üzerine gitmeni emretmektedir. İşte ben öncü olarak onların üzerine gidiyor ve içlerine sığındıkları kalelerini sarsıntıya uğratacağım. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) da Kureyzaoğulları üzerine gidilmesini emretti. Buna dair açıklamalar da bir sonraki başlıkta yer alacaktır. [\[51\]](#)

8- Kureyzaoğulları Üzerine Gidiş:

Bir münadi şöylece seslendi: Herkes ikindi namazını mutlaka Kureyza oğulları (diyarı)nda kılacaktır. Bazıları namaz vaktinin çıkacağından korktukları için Kureyzaoğullarına varmadan namazlarını kıldılar. Diğerleri ise: Bizler vakit geçecek olsa dahi sadece Rasûlullah'ın bize emrettiği yerde ikindiye kılacağız, dediler. (Ravi) dedi ki: Rasûlullah her iki kesimden de herhangi bir kişiyi azarlamadı.

Burada fıkhi inceliklerden birisi de müctehidlerin ictihadlarının doğru kabul edileceği şeklindedir. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-En-biya Sûresi'nde (21/78-79, 9 ve 10. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır.

Sa'd b. Muâz kendisine ok isabet ettiği sırada Rabbine şöylece dua etmişti: Allah'ım, eğer bundan sonra yine Kureyşlilerle savaşa devam edilecek olur-, sa, bu savaşa katılmak için beni hayatta bırak. Çünkü senin Rasûlünü yalanlayan ve onu yurdundan çıkartan bir kavme karşı cihad etmekten daha fazla kendilerine karşı cihad etmeyi sevdiğim kimse yoktur. Allahım, eğer artık bizimle onlar arasındaki savaş bitmiş ise, o vakit bu yaramın neticesinde bana şehadeti nasib et. Ayrıca Kureyzaoğullarının başlarına gelecek olanı görmek

suretiyle gözümü aydınlatmadıkça da canımı alma!

İbn Vehb, Malik'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Haber aldığıma göre Sa'd b. Muâz Medine'de bulunan ve Farî' diye bilinen taştan yapılmış kalede beraberindeki birkaç hanım da bulunan Âişe (r.anha)'nın yanından geçerken üzerinde yenlerini çemremiş olduğu bir zırh bulunuyordu; (süründüğü kokunun bıraktığı) sarı izler üzerinde görünüyordu. Bu halde iken şu beyi ti söylüyormuş: "Azıcık beklet, hemen savaşa bir erkek deve yetişecek, Ecel yaklaştı mı ölmenin bir sakıncası olmaz."

Bunun üzerine Âişe (r.anha): Ben bugün Sa'd'ın kol ve bacaklarından başka bir yerden yara alacağından korkmuyorum, demişti. Sa'd kolundan isabet aldı.

İbn Vehb ile İbnu'l-Kasım'ın da Malik'ten rivayet ettiklerine göre, Âişe (r.anha) şöyle demiş: Rasûlullah (sav) dışında Sa'd b. Muaz'dan daha yakışıklı bir adam görmedim.

Sa'd, kolundan isabet almış, sonra şöyle demişti: Allah'ım, eğer Kureyzalı-lar ile savaşmaktan geriye bir şey kalmamışsa canımı al ve eğer geriye bir şeyler kalmışsa Rasûlün ile birlikte onun düşmanlarına karşı savaşıncaya kadar beni hayatta bırak!

Kureyzaoğullarının akıbeti hakkında hakemliğine başvurulduktan ve hükmünü verdikten sonra vefat etti. Bunun üzerine insanlar sevindiler ve: Duasının kabul edilmiş olacağını ümit ederiz, dediler. [\[52\]](#)

9- Kureyzaoğulları Gazvesi:

Müslümanlar Kureyzaoğulları diyarına gitmek üzere yola çıktıklarında Rasûlullah (sav) sancağı Ali b. Ebi Talib'e verdi. Medine'de de İbnu Ümmi Mektûm'u yerine vekil tayin etti. Ali ve beraberindeki bir topluluk Kureyza oğullarının diyarına gittiler ve onlardan kalelerinden inmelerini istediler. Rasûlullah (sav)'a dil uzattıklarını işittiler.

Bunun üzerine Ali (r.a), Rasûlullah (sav)'ın yanına varıp ona: Ey Allah'ın Rasûlü, sen onların yanına gitme, dedi ve üstü kapalı ifadelerle durumu ona anlattı.

Peygamber: "Sanırım onların bana dil uzattıklarını duydun. Beni görecekl olurlarsa, bu işten vazgeçerler" dedi ve kalkıp onların yanına gitti. Onu görünce (yaptıklarından) vazgeçtiler. Peygamber onlara şöyle dedi: "Ey maymunların kardeşleri! Antlaşmayı bozdunuz. Allah sizi rezil ve rüsvay etmiş ve sizin başınıza intikamını indirmiş bulunuyor."

Kureyzalılar şöyle dediler: Ey Muhammedi Sen cahil bir kimse değildin. Bize

karşı cahilce hareket etme. Rasûlullah (sav) orada konaklayıp yirmi kûsur gece onları kuşatma altında tuttu.

Efendileri Ka'b diledikleri herhangi birisini seçmeleri için onlara üç teklifte bulundu: Ya müslüman olup Muhammed'in getirdiklerini kabul edip ona tabi olacak ve böylelikle kurtulacaklardı. (Devamla onlara dedi ki:) Bunun sonucunda mallarınızı, kadınlarınızı, çocuklarınızı himaye altına almış olacaksınız. Allah'a yemin ederim ki, kitabınızda vasıflarını yazılı bulduğunuz kişinin o olduğunu biliyorsunuz. Yahut çocuklarını ve hanımlarını öldürecekler, sonra da ileriye atılarak son fertleri ölünceye kadar savaşacaklar, yahut ta müslümanların herşeyden emin oldukları bir zamanda cumartesi gecesi müslümanlara geceleyin baskın yapacaklar ve onları öldürecekler.

Kureyzaoğulları efendilerine şu cevabı verdiler: İslâm'ı kabul etmeyi ele alalım. Biz müslüman olup Tevrat'ın hükmüne muhalefet edemeyiz. Kendi çocuklarımızı ve kadınlarımızı öldürmeye gelince, bu zavallılar ne yaptılar ki, biz onları öldürmekle cezalandıralım. Cumartesi günü yasağını da aşacak değiliz.

Daha sonra Ebu Lübabe'ye haber gönderdiler. Kureyzaoğullarının Amr b. Avfoğulları ile diğer Evslilerle antlaşmaları vardı. Ebu Lübabe yanlarına geldi. Çocuklarını, hanımlarını ve adamlarını önünde toplayıp ona: Ey Ebu Lübabe, dediler. Senin görüşüne göre biz Muhammed'in hükmünü kabul edersek, ne olur? O da: Evet, dedi ve bu arada -boğazına işaret ederek- eğer böyle bir şeyi kabul ederseniz (sonunuz) boğazlanmaktır. Ebu Lübabe hemen akabinde pişman oldu, Allah'a ve Rasûlüne hainlik ettiğini anladı. Ayrıca yüce Allah'ın bu işi peygamberinden saklı tutmayacağını da bildi. Bunun üzerine Peygamber (sav)'ın yanına dönmeksizin Medine'ye gitti, kendisini bir direğe bağladı. Yüce Allah tevbesini kabul etmedikçe de yerinden ayrılmayacağına yemin etti. Hanımı sadece her namaz vakti gider, onun bağlarını çözerdi.

İbn Uyeyne ve başkaları dedi ki: "Ey iman edenler! Allah'a ve Rasûlüne hainlik etmeyin, bile bile emanetlerinize de hainlik etmeyin." (el-Enfal, 8/27) âyeti onun hakkında inmiştir. Yine günahını işlemiş olduğu Kureyza oğulları topraklarının hiçbir parçasına ayak basmayacağına da yemin etti.

Peygamber (sav)'a Ebu Lübabe'nin yaptıklarına dair haber ulaşınca şöyle buyurdu: "Şayet yanıma gelmiş olsaydı, ben onun için Allah'tan mağfiret isterdim. Madem o bu işi yaptı, artık yüce Allah onu serbest bırakmadıkça ben de onun bağını çözecek değilim." Yüce Allah da Ebu Lübabe'nin durumu hakkında: "Diğer bir kısım da günahlarını itiraf ettiler" (et-Tevbe, 9/102) buyruğunu indirdi. Onun hakkında Kur'ân-ı Kerîm'in bu buyruğu nazil olunca,

Rasûlullah (sav) bağlarının çözülmesini emretti.

Sabah olunca Kureyzaoğulları Rasûlullah (sav)'ın vereceği hükmü kabul etmek şartıyla kalelerinden indiler. Evsliler Rasûlullah (sav)'ın huzuruna peyderpey giderek: Ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Sen de bilirsin ki onlar bizim antlaşmaklarımız idi. Hazreçlilerin antlaşmaları olan Nadiroğulları hakkında, Abdullah b. Ubeyy b. Selul'un isteğini kabul etmiş idin. Bizim senden alacağımız pay başkalarının senden almış oldukları paydan aşağı olmasın. Çünkü bunlar bizim dostlarımızdılar. Rasûlullah (sav) onlara şu cevabı verdi: "Ey Evsliler bunlar hakkında sizden bir adamın hüküm vermesine razı olmaz mısınız?" Onlar: Oluruz, dediler. Bunun üzerine: "O zaman bu işi Sa'd b. Muaz'a havale ediyorum" diye buyurdu.

Rasûlullah (sav) Sa'd için mescidde bir çadır kurdurmuştu. Bundan maksat ise Hendek'te almış olduğu yarasından dolayı ona yapacağı hasta ziyaretini yakından yapmaktı. Sa'd onlar hakkında savaşçıların öldürülmesi, çocuk ve kadınların esir alınması, mallarının da paylaşılması şeklinde hükmünü verdi. Rasûlullah (sav) ona: "Andolsun sen bunlar hakkında yüce Allah'ın yedi semanın üstünden verdiği hükme uygun hüküm verdin." dedi. Rasûlullah (sav) da bunun üzerine emir verdi ve bugün -yani İbn İshak'ın döneminde- Medine'de bir çarşı olan bir yere çıkartılmalarını emretti. Oraya hendekler kazındı, sonra peygamberin emri ile o hendeklerin içinde boyunları vuruldu. O gün Huyey b. Ahtab ve Ka'b b. Esed de öldürülenler arasında idi. Her ikisi de Kureyzaoğullarının ileri gelenleri idi. Öldürülenlerin sayısı altı-yüz ila yediyüz kişi idi.

Huyey'in üzerinde, öldükten sonra kimse onu üzerinden almasın diye, parmak uçları kadar her tarafından delik açıp parçalamış olduğu gül rengi bir elbise vardı. Bir iple elleri boynuna bağlanmış olduğu halde Rasûlullah'ın huzuruna getirildiğinde, Rasûlullah'a bakıp şunları söyledi: Allah'a yemin ederim, sana düşmanlık ettiğimden dolayı kendimi asla kınamadım. "Fakat Allah'ın yardımsız bıraktığı kimse yenilir" (diye bir mısra okuyarak) cevap verdi. Sonra şunları söyledi: Ey insanlar! Allah'ın verdiği emrin bir sakıncası yoktur. Bu onun yazdığı ve takdir ettiği bir hükümdür. Bu İsrailoğulları aleyhine yazılmış büyük bir savaştır. Sonra yerine oturdu ve boynu vuruldu.

Kureyzaoğulları kadınları arasından bir kadın da öldürülmüştü. Bu kadın Hallad b. Süveyd'in üzerine değirmen taşını atan ve ölümüne sebep teşkil eden el-Hakem el-Kurazî'nin-karısı Bunane idi.

Rasûlullah (sav) eteklerinde tüy bitmiş olan her erkeğin öldürülmesini emretti, tüyü bitmemiş olanların da hayatta bırakılmasını emretti. Atiyye el-Ku-razî tüyü

bitmemiş olanlardan idi. O bakımdan Rasûlullah (sav)'ın emri ile hayatta bırakıldı. Bu kişi ashab-ı kiram arasında sayılır.

Rasûlullah (sav) Sabit b. Kays b. Şemmas'a, ez-Zebîr b. Bâtâ'nın çocuklarını hibe etti, o da onların hayatta kalmalarını istedi. Abdu'r-Rahman b. ez-Zebîr onlardan birisidir, müslüman oldu ve sahabeler arasında sayılır.

Yine Peygamber (sav) Rifaa b. Samevel el-Kurazî'yi, Ummu'l-Munzir Kays kızı Selma'ya hibe etti. Selma, Neccaroğullarından Selit b. Kays'ın kızkardeşidir. Her iki kibleye doğru namaz kılmıştır. Rifaa da müslüman oldu. Hem sahabelerdendir, hem de naklettiği rivayetleri de vardır.

İbn Vehb ve İbnu'l-Kasım'ın rivayetlerine göre Malik dedi ki: Sabit b. Kays b. Şemmas, İbn Bâtâ'nın yanına gitti -İbn Bâtâ'nın ona iyilikleri olmuştu- ve şöyle dedi: Rasûlullah (sav)'dan seni bana, bana yapmış olduğun iyilikler dolayısıyla hibe etmesini istedim. İbn Bâtâ şu cevabı verdi: Erdemli insanın, erdemli kimseye karşı yaptığı işte böyle olur. Daha sonra şunları söyledi: Çocukları, hanımı olmayan bir adam nasıl yaşayabilir? Bunun üzerine Sabit, Rasûlullah (sav)'ın yanına geri döndü ve bunu ona aktarınca Peygamber bu sefer ona hanımını ve çocuklarını da hibe etti. Sabit, İbn Bâtâ'ya gidip durumu bildirince bu sefer: Malı olmayan bir adam nasıl yaşayabilir, dedi. Sabit bu sefer tekrar Peygamber (sav)'a giderek ona malının verilmesini istedi, Peygamber malını da ona verdi. Geri dönüp ona durumu haber verdiğinde bu sefer: Yüzü bir çim aynasını andıran İbn Ebi'l-Hukayk ne yaptı? diye sordu. Sabit ona: Öldürüldü, dedi. Peki iki meclis(in adamları) ne yaptılar? diye sordu. Bu sözleriyle Ka'b b. Kureyzaoğulları ile Amr b. Kureyzaoğullarını kastediyordu. Sabit ona: Öldürüldüler, dedi. Bu sefer o iki kesim ne yaptı? diye sordu, yine Sabit ona: Öldürüldüler, dedi. Bunun üzerine İbn Bâtâ şu cevabı verdi: Artık senin mes'ul tutulacağın bir taraf kalmadı. Asla oraya -hurma ağaçlarını kastediyor- bir kova su dahi dökmeyeceğim. Haydi, beni de onlara kavuştur. Ancak Sabit onu öldürmeyi kabul etmedi, başkası onu öldürdü.

İbn Bâtâ'nın, Sabit'e yaptığı iyiliğe gelince, Buas gününde Sabit'i esir almış, perçemini yolup onu serbest bırakmıştı. [\[53\]](#)

10- Hendek (Ahzab) Gazvesi ile Beni Kureyza Gazvesinin Sonuçları:

Rasûlullah (sav) Kureyzaoğullarının mallarını paylaştırdı. Süvariye üç pay, piyadeye de bir pay verdi. Süvariye iki, piyadeye bir pay verdiği de söylenmiştir. O gün müslümanların otuzaltı tane atları vardı. Peygamber (sav)'ın payına esirleri arasından Amr b. Kureyzaoğullarından birisi olan Amr b. Cünafe'nin kızı

Reyhane düşmüştü. Peygamber (sav) vefat edinceye kadar Reyhane yanında kalmıştı.

Denildiğine göre Peygamber (sav)'ın hem piyadelere, hem atlılara pay ayırdığı ilk ganimet ile beşte birin ayrıldığı ilk ganimet, Kureyzaogullarından alınan ganimet olmuştur. Daha önceden yaptığımız açıklamalarda ise bu işin ilk olarak Abdullah b. Cahş seriyyesinde gerçekleştiğini belirtmiştik. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Bunun uygun izahı şöyle yapılır: Yüce Allah'ın: "Eğer Allah'a... inanmışsanız bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Rasûlüne aittir" (el-Enfal, 8/41) buyruğundan sonra beşte birin alındığı ilk ganimet, Kureyzaogullarından alınan ganimettir. Abdullah b. Cahş ise kumandan olarak gönderildiği seriyyede bundan önce aldığı ganimetlerden beşte birlik payı ayırmış, sonra da Kur'ân-ı Ke-rîm'in onun uygulamasına benzer hüküm ihtiva eden buyruğu nazil olmuştu. Bu da onun - Allah'ın rahmeti üzerine olsun- faziletlerindendir.

Kureyzaogullarının zaferi, hicretin beşinci yılının zülkade ayının sonları ile zülhicce ayının başlarına tesadüf etmişti. Kureyzaogullarının işi bittikten sonra faziletli insan, salih kişi Sa'd b. Muaz'ın duası kabul olundu. Yarası yeniden kanamaya başladı ve damarı açıldı. Kanı aktı ve vefat etti. (Allah ondan razı olsun).

Hadis-i şerifte hakkında: "Ölümü dolayısıyla Rahman'ın arşı sarsıldı"[54] denilen kişi de odur. Arşın etrafında sakin olan melekler ruhunun geliş dolayısıyla sevindiler ve onun için yerlerinden hareket ettiler, demektir.

İbnu'l-Kasım, Malik'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bana Yahya b. Sa'd anlattı dedi ki: Sa'd b. Muaz'ın ölümü dolayısıyla yetmiş bin melek indi. Bunlar daha önceden yeryüzüne inmiş değillerdi.

Malik dedi ki: Hendek günü müslümanlardan dört ya da beş kişi şehit düşmüştü. Derim ki: Hendek günü şehit düşen müslümanlar siyer alimlerinin naklettiklerine göre altı kişidir: Abdu'l-Eşheloğullarından Ebu Amr, Sa'd b. Mu-iz. Enes b. Evs b. Atik ile Abdullah b. Sehl -her ikisi de aynı şekilde Abdu'l-Eşheloğullarından idi- et-Tufayl b. en-Numan ile Salebe b. Ğaneme -ikisi de Selimeoğullarına mensub idiler- Ka'b b. Zeyd -Dinar b. en-Neccar oğullarından- ona kim tarafından atıldığı belli olmayan bir ok isabet etmiş ve ölümüne sebep teşkil etmişti. Allah onlardan razı olsun.

Kâfirlerden ise üç kişi öldürülmüştü: Münebbih b. Osman b. Ubeyd b. es-Sebbak b. Abdi'd-Dar. İsabet eden bir ok dolayısı ile (daha sonra) Mekke'de ölmüştü. Bu kişinin adının Osman b. Ümeyye b. Münebbih b. Ubeyd b. es-Sebbak olduğu da

söylenmiştir. Diğerleri Nevfel b. Abdullah b. el-Muğire el-Mahzumî olup hendeği geçmek isterken, hendeğin içine düşmüş ve öldürülmüştü. Daha sonra müslümanlar onun cesedini ele geçirmişlerdi. ez-Zührî'den rivayete göre Mekkeliler Rasûlullah (sav)'a cesedi karşılığında onbin dirhem vermişler, peygamber ise: "Bizim ne onun cesedine ihtiyacımız vardır, ne de ona karşılık verilecek olan paraya" diyerek, Mekkelileri cesediyle başbaşa bırakmıştır. Bir de -daha önce açıklandığı gibi- teke tek çarpışma esnasında (mü-barezedede) Ali (r.a)'ın öldürmüş olduğu Amr b. Abdi Vüdd.

Kureyza günü müslümanlardan şehid düşenlere gelince: -el-Haris b. Haz-reçoğullannndan- Hallâd b. Süveyd b. Sa'lebe b. Amr, Kureyzaogullarından bir kadın onun üzerine bir değirmen taşı atmış ve ölümüne sebep olmuştu. Muhasara esnasında Esed'li Ebu Sinan b. Mihsan b. Hursan da öldü. Ükkeşe b. Mihsan'ın kardeşidir. Rasûlullah (sav), onu bugün orada yaşamakta bulunan müslümanların ölülerini defnettikleri Kureyzaogulları kabristanında gömdü. Bu iki kişiden başka ölen olmamıştı.

Hendek gazvesinden sonra bir daha Kureyş kâfirleri mü'minlere karşı gazve düzenleyemediler.

ed-Darimî Ebu Muhammed, Müsned'inde senediyle şunu kaydetmektedir: Bize Yezid b. Harun, İbn Ebi Zib'den haber verdi. İbn Ebi Zibb, el-Makbu-rî'den, o Abdu'r-Rahman b. Ebi Said el-Hudrî'den, o babasından şöyle dediğini rivayet etmektedir: Hendek günü gecenin uzun bir bölümü geçinceye ve artık savaşmamıza gerek kalmayınca kadar yerimizden ayrılamamıştık. İşte yüce Allah'ın: "Allah savaşta mü'minlere yetti. Allah çok güçlüdür, Azizdir" (el-Ahzab, 33/25) buyruğunda anlatılan durum budur. Bunun üzerine Peygamber (sav), Bilal'e emir verdi, o da kamet getirdi, öğle namazını kıldırdı. Tıpkı vaktinde kılıyormuşçasına namazı güzel bir şekilde kıldırdı. Sonra ona verdiği ikinci bir emir üzerine Bilal ikindi namazı için kamet getirdi ve ikindiye de kıldırdı. Daha sonra ona verdiği emir üzerine akşam namazı için kamet getirdi ve o namazı da kıldırdı, sonra yine ona emir vererek, yatsı namazı için kamet getirdi ve onu da kıldırdı. Bu ise yüce Allah'ın: "Şayet korkarsanız o halde (namazı) yayan veya binek üstünde (kılın)" (el-Baka-ra, 2/239) buyruğu inmeden önce olmuştu. Bu hadisi Nesaî de rivayet etmiştir.[\[55\]](#)

Bu mesele daha önceden Tâ-Hâ Sûresi'nde (20/14. âyet, 5. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

Biz bu gazve ile ilgili olarak kaydettiğimiz on başlıkta iyice tetkik eden kimselerin göreceği gibi pek çok ahkâmı sözkonusu etmiş bulunuyoruz. Şimdi tekrar ondokuz âyetten ibaret olan ve sözünü ettiğimiz hususları ihtiva eden

âyetlerin ilkinde tekrar geri dönüyoruz.

"Hani sizlere ordular" yani Ahzab orduları "gelmişti. Biz de üzerlerine bir rüzgar... göndermiştik." Mücahid dedi ki: Bu saba rüzgârı idi. Hendek günü Ahzab'ı teşkil eden ordular üzerine salıverilmişti. Öyle ki, kazanlarını devirmiş ve çadırlarını sokmuştu. (Mücahid devamla) dedi ki: Sözü edilen ordulardan kasıt, meleklerdir, melekler o gün çarpışmadılar.

İkrime de şöyle demektedir: Ahzab gecesi güney (rüzgarı), kuzey (rüzgarına) şöyle seslendi: Haydi, Peygamber (sav)'ın yardımına git. Bu sefer kuzey (rüzgarı) şöyle dedi: Kuzey rüzgarı geceleyin yol almaz. Bundan dolayı üzerlerine gönderilen rüzgar saba rüzgarı idi.

Said b. Cubeyr de İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir. Rasû-lullah (sav) buyurdu ki: "Ben saba rüzgarı ile yardıma mazhar oldum, Âd de (batı tarafından esen) debûr rüzgarı ile helak edildi."[\[56\]](#)

Bu rüzgar Peygamber (sav)'ın bir mucizesi idi. Çünkü Peygamber (sav) ile müslümanlar rüzgarın estiği yere çok yakın idiler. Hatta ikisi arasında sadece hendek bulunuyordu. Fakat müslümanlar o rüzgarın getirdiği felaketten yana afiyette idiler ve hatta o rüzgarın esişinden haberleri dahi olmadı.

"Ve görmediğiniz ordular" buyruğunda yer alan: "Görmediğiniz" buyruğu "ya" ile de okunmuştur ki, müşriklerin görmediği (ordular) demektir.

Müfessirler dedi ki: Yüce Allah üzerlerine melekleri gönderdi ve bu melekler çadırlarının kazıklarını söktü. Çadırların iplerini kopardı, ateşleri söndürdü, kazanları devirdi, atlar birbirine girdi. Yüce Allah üzerlerine korkuyu saldı. Karargâhın herbir yanında melekler çokça tekbir getirdi. Öyle ki, herbir çadırın başkanı: Ey filan oğullan, yanıma geliniz! diyordu. Yanına geldiklerinde de onlara: Kurtulmaya bakın, kurtulmaya! diyordu. Buna sebep ise yüce Allah'ın kalblerine saldırdığı korku idi.

"Allah ne yaptığınızı çok iyi görendir" buyruğunda yer alan "yaptığınızı" anlamına gelen buyruk "te" ile değil de "ya" ile: "Yaptıkları" şeklinde haber kipi olarak gelmiştir ki; bu da Ebu Amr'ın kıraatidir, diğerleri ise "te" ile okumuşlardır. Maksat ise hendeği kazmaları ve düşmanlarına karşı kendilerini korumaya almalarıydı. [\[57\]](#)

10. Hani onlar size hem üstünüzden, hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. O vakit gözler yerinden kaymış, yürekler de gırtlaklara varmıştı. Allah hakkında da türlü zanlarda bulunuyordunuz.

"Hani onlar size hem üstünüzden, hem alt tarafınızdan gelmişlerdi"

buyruğundaki: "Hani" lafzı "hatırla" anlamında nasb konumundadır. Aynı şekilde: "Hani onlardan bir kesim de şöyle demişti" (el-Ahzab, 33/13) buyruğunda da böyledir.

"Üstünüzden" buyruğu, vadinin üst tarafından, demektir. Bu da doğu tarafında, vadinin üst tarafı olup oradan Nasroğulları ile birlikte Avf b. Malik ile Necidlilerle beraber Uyeyne b. Hısn, Esedoğulları başında Tulayha b. Hu-veylid el-Esedî gelmişti.

"Hem alt tarafınızdan" yani batı cihetinde vadinin iç tarafından demektir. O taraftan Mekkelilerin başında Ebu Süfyan b. Harb ile Kureyşlilerin başında Yezid b. Cahş olduğu halde gelmişlerdi. Ebu'l-A'ver es-Sülemî de ya-hudi Huyey b. Ahtab ile birlikte gelmişti. Huyey de Kureyzaoğulları yahudi-ieri başında idi. Beraberlerinde hendeğin ön tarafından Âmir b. et-Tufeyl de gelmişti.

"O vakit gözler yerinden kaymış" yani göz bebekleri normalin dışında verinden fırlamıştı. Meyletmiş (kaymış) ve aşırı korkudan dolayı dehşete düştüğünden ötürü düşmanından başka hiçbir kimseyi görmeyecek hale gelmiş "yürekler de gırtlaklara varmıştı." Yani yürekler gırtlaklara ulaşınca kadar göğüslerdeki yerlerinden ayrılmıştı.

Gırtlaklar"ın tekili; dır.

Eğer gırtlakların darlığı olmasaydı, yürekler oradan çıkıp dışarı fırlayacaktı. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. Şöyle de açıklanmıştır: Bu Arapların; "Neredeyse" takdiri ile kullandıkları üsluba uygun olarak mübalağa anlamındadır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Eğer biz Mudarhlara ait bir öfke ile öfkelenecek olursak, Güneşin örtüsünü parçalarız yahut ta kan damlar."

Yani kan damlamasına az kalır.

Denildiğine göre; korku esnasında ciğer şişer ve kalb -meselâ- hemen hemen gırtlığa ulaşacak noktaya varıncaya kadar yerinden yukarı doğru çıkar. Bundan dolayı korkak kimse için: Ciğeri şişti, denilir.

Bir başka açıklamaya göre; hayat devam etmekle birlikte kalbler yerlerinden ayrılmasalar bile, kalblerin gırtlaklara vardığı ifadesi kullanılarak, aşırı korku bir misal ile anlatılır. Bu anlamdaki bir açıklamayı İkrime yapmıştır.

Hammad b. Zeyd, Eyyub'dan, o İkrime'den, korkusu en ileri dereceye ulaşmıştır, diye açıkladığını nakletmiştir.

Daha kuvvetli görünen bu ifade ile kalbin tedirginliği ve çarpıntısı anlatılmak istenmiştir. Yani aşırı derecedeki çarpıntısı dolayısıyla adeta gırtlığa varmış gibidir. ile gırtlak demek olup boğazın baş tarafıdır.

"Allah hakkında da türlü zanlarda bulunuyordunuz." el-Hasen dedi ki:

Münafıklar müslümanların toptan imha edileceklerini zannediyolar, müslümanlar da ilâhî yardıma mazhar olacaklarına inanıyorlardı.

Bu buyruğun (yalnızca) münafıklara bir hitab olduğu da söylenmiştir. Yani sizler Muhammed ve ashabı helak oldular demiştiniz.

Kıraat alimleri yüce Allah'ın: "Türlü zanlar" ile sûrenin sonlarında gelecek olan: "Rasûle" (el-Ahzab, 33/66) ile; "Yoldan" (el-Ahzab, 33/67) buyruklarının okunuşu hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Nafi' ile İbn Amir ister vakıf, ister vasıl halinde bu kelimelerin "elifleri-ni isbat ile okumuşlardır. Bu kıraat Ebu Amr ile el-Kisai'den de rivayet edilmiştir. Bu okuyuş Mushaf'ın yani Osman (r.a)'ın yazdırdığı hattı ile her taraftaki bütün ıshafların hattına binaen böyle okunmuştur. Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiş, ancak şöyle demiştir: Kur'ân okuyan kimsenin bunları okuduktan sonra kıraate devam etmeyip bunlar üzerinde vakıf yapması gerekir. Derler ki: Çünkü Araplar böyle bir okuyuşu şiirlerinin ve mısralarınınm kafiyelerinde izlerler. Şair şöyle demiştir:

"Geri dönen gebe develeri biz getirdik, Sonra gelenler öncekileri yola koyuyordu."

Ebu Amr, el-Cahderî, Yakub ve Hamza ise hem vasıl, hem vakıf halinde bu "elifleri hazfederek okumuşlar ve şöyle demişlerdir: Bu 'elifler yüce Allah'ın: "Aranıza... muhakkak koşarlardı" (et-Tevbe, 9/47) buyruğunda olduğu gibi, fazladan yazılmıştır. Burada da ve başka yerlerde de bu şekilde yazdıkları vardır. Şiire gelince, orası zaruretin sözkonusu olduğu bir yerdir. Kur'ân-ı Kerîm böyle değildir, o en fasih üslûb ile gelmiştir, onda zaruret diye bir şey de yoktur.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: "Elif'siz olarak; " Zanlar, yol, rasûl" kelimelerini okuyanlar bu üçünde mushafın hattına muhalefet etmez. Her üçünün de mushaftaki hatları "elif" ile olmakla birlikte bu böyledir. Çünkü: "İtaat ettik" lafzındaki "elif" ile; "Rasûl, zanlar ve yol" kelimelerinin baş taraflarında yer alan "elif", sonda gelen (zaid ve) "mütetarrife" diye bilinen "elifin yerini tutar. Tıpkı "Ebu Câd (Eb-cecl)"de ki "elifin "hevvâz (hewez)"in "elifine ihtiyaç bırakmaması gibidir.

Bu hususta (lehe olmak üzere) bir delil daha vardır. "Elif" hem fetha, hem Je niyette onu düşürmek maksadı olmakla birlikte, harekeden önce gelip destek olmak üzere ilave edilen (harf) durumundadır. Böyle bir uygulama yapıldığı takdirde fetha ile birlikte gelen "elif", tıpkı tek bir şey gibidir. Vakıf yapılması halinde düşmesi gerekir. Hatta "elifin şekil olarak bulunması, lafızda bir yer tutmasını gerektirmez. Bu "elif" tıpkı; "İki sihirbaz" (el-Kasas, 28/48) "Göklerin ve yerin yaratıcısı" (Fatır, 35/1) :1e " Musa'ya vaad etmiştik" (el-A'raf, 7/142) buyruklarında ve runlara benzer lafız itibariyle bulunduğu halde, hatta

yazılmayan kelimeler-iekı "eliflere benzer. Bu gibi "elifler lafzan var olmakla birlikte hattan ısı edilirler (yazılmazlar).

Bu hususta üçüncü bir delil daha vardır. O da şudur: Burada "elifler: "Adam ile karşılaştım" diyenlerin söyleyişine göre yazılmış, fa aynı ifadeyi "elifsiz olarak diye okuyanların şivesine göre okunmuştur.

Bize Ahmed b. Yahya, dilbilginlerinden bir topluluktan naklen şunu haber verdi: Bu bilginler Araplardan -"vav"lı olarak-: "Adam kalktı" ve "ya"lı olarak: "Adama uğradım" dediklerini ve vasıl ve vakıf halinde de böyle kullandıklarını rivayet etmektedirler. Aynı şekilde her iki halde de: "Adamla karşılaştım" kullanımını da rivayet ederler. Şair de şöyle demektedir:

"Ey babası hakkında soru soran, Umeyra,

Ordu arasında, binekleri sırtında olanlara soru soran."

Görüldüğü gibi burada bu kullanıma göre bu beyi tin son kelimesini "elifli olarak kullanmıştır. Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Süreyya yıldızının arkasında Cevza çıktı mı?

Ben Patıma ailesi hakkında çeşitli zanlarda bulunurum."

İşte Nâfi' ve başkaları, kıraatlerinde bu söyleyişi benimserler. İbn Kesir, İbn Muhaysın ve el-Kisaî ise bu "elifi vakıf halinde isbat ederler, vasıl halinde hazfederler.

İbnu'l-Enbârî dedi ki: Vasıl halinde "elifi okumayıp, vakıf halinde okuyanın kıraatine gelince, bu şekilde okuyanlar şöylece delil gösterebilirler: Son harfin fetha olan harekesinin kalmasını istediklerinden dolayı, sekt (susmak) halinde "elife ihtiyaç duyarlar. Çünkü "elif" fethayı destekler ve pekiştirir. [58]

11. İşte orada mü'minler imtihan edilmiş ve şiddetli şekilde sarsılmışlardı.

"Burası, burada" yakın mekân için kullanılır. "Orada" ise uzak mekân için kullanılır. "Şurası, şurada" ise orta uzaklıktaki mekan için kullanılır. Bunlarla zamana da işaret edilir. İşte o sırada kimlerin ih-lâslı, kimlerin münafık olduklarının ortaya çıkartılması için mü'minler sınandı, demektir. Burada sınama korku, savaş, açlık, kuşatma ve çarpışmak için aşağı inme şeklinde idi.

"Ve şiddetli şekilde sarsılmışlardı." Yani sarsıldıkça sarsılmışlardı.

ez-Zeccac dedi ki: "Fi'lâl" vezninden gelen mudaaf herbir mastarın (ilk harfinin) üstün gelmesi de esreli gelmesi de mümkündür.

Mesela: "Onu hareket ettirdim, hareket ettirmek: sarsıldılar, sarsmak, sarsılmak" gibi. Bununla birlikte esreli gelmesi daha uygundur. Çünkü (bu tür)mudaaf olmayanların mastarları esreli gelir. Onu yuvarladım yuvarlamak" gibi.

şdiaai şeacüûe sz £cr.c. cirk "ze" har olairak atommuş:je Âltt- 't C^r.ccr: : rcr.u
"ze" harfim üstün dıwe cfajmııLşşİArar İbr. üirr. ic-i: . Kcrk'j sebebiyle oldukça
şiddetli bir şekilde sarsıldılar, hareket ettirdiler demektir.

e«i-Dahhak dedi ki: En. hendeğin bulunduğu yer müstesna, onların
kalabilecekleri hiçbir yer sözkonusu olmayacak şekilde, yerlerinden ayrılmak
durumunda bırakılmalarıdır- Bir başka açıklamaya göre; onların içinde
bulundukları halde sarsıntı içerisinde olmalarıdır. Onlardan kimisi kendi manevi
halinde nefsinde sarsıntıya uğratıldı. Kimisi de dini bakımından sarsın-Uya
uğramıştır.

"Orada" lafzında "İmtihan ediliş" buyruğunun âmil olması mümkündür. O
takdirde "orada" anlamındaki lafız üzerinde vakıf yapılmaz. "Allah hakkında da
türlü zanlar besliyordunuz" buyruğunun da amil olması mümkündür. O takdirde
"orada" anlamındaki lafız üzerinde vakıf yapılabilir. [59]

12. O zaman münafıklar ve kalblerinde hastalık bulunanlar: "Allah ve Rasûlü
bize bir aldatıştan başka bir şey vaadetmemiştir" diyorlardı.

"O zaman münafıklar ve kalblerinde" şüphe ve münafıklık "hastahk"ı
"bulunanlar, Allah ve Rasûlü bize bir aldatıştan" batıl sözlerden "başka bir şey
vaadetmemiştir, diyorlardı."

Şöyle ki: Tu'me b. Ubeyrik, Muattib b. Kuşeyr ve yaklaşık yetmiş kişilik bir
topluluk, Hendek gününde şöyle demişlerdi: Bizden herhangi bir kişi def-i hacet
için dahi çıkamıyor iken, nasıl olur da bize Kisra ve Kayser'in hazinelerini
vaadedebiliyor? Onlar bu sözlerini, -Ne*saî'nin kaydettiği ve az önce
sunduğumuz hadiste belirtildiği üzere- Peygamber (sav)'ın kayayı parçalaması
esnasında Peygamber (sav)'ın söylediği sözlerin, ashab-ı kiram arasında
yayılması üzerine söylemişlerdi. Yüce Allah, bunun üzerine bu âyet-i kerîmeyi
indirdi. [60]

13. Hani onlardan bir kesim de şöyle demişti: "Ey Yesribliler! Burası sizin için
durulacak bir yer değildir. Hemen dönünüz." İçlerinden bir kısmı da
Peygamber'den izin isteyerek diyordu ki: "Gerçekten evlerimiz korumasızdır."
Halbuki evleri korumasız değildir. Onlar kaçmaktan başka bir şey istemiyorlardı.

"Hani onlardan bir kesim de şöyle demişti: Ey Yesribliler! Burası sizin için
durulacak yer değildir. Hemen dönünüz" buyruğunda geçen "Taife: Bir kesim"
bir ve daha fazla kimse hakkında kullanılır. Burada, eş-Şemmah'ın hakkında şu

Korumasız, güvensiz" anlamındadır. Başkasına karşı koruması olmayan, mestur da olmayan şeye; "Avret" denilir. Bu açıklamaları el-Herevî yapmıştır.

İbn Abbas, İkrime, Mücahid, Ebu Recâ el-Utaridî bu lafzı "vav" harfî sakın olarak değil de esreli olarak; diye okumuşlardır. Bu da pek sağlam olmayan, duvarları kısa ev demektir. Araplar sağlam olmayan evler hakkında "Fılanın evi sağlam değildir" derler. tabiri indirdiği darbe veya mızrak yahut kılıç saplamasında pek sağlamlık görülmeyen kimsenin halini anlatmak için kullanılır. Şair şöyle demiştir:

"Onlarla karşılaştığın zaman evde darbelerinde tutarsızlık olan kimse görmezsin, Ne misafirin bir yürek yarası aldığını, ne de komşunun dul bırakılmış olduğunu " el-Cevherî dedi ki: Avret; gerek sınır, gerek savaş esnasında tehlike geleceğinden korkulan herhangi bir aksaklık demektir.

en-Nehhas dedi ki: Bir avret (tutarsızlık, gevşeklik) görüldüğü takdirde o yer hakkında; denilir. Yine dengesizlik ve aksaklık görülmesi halinde süvari hakkında da; denilir.

el-Mehdevî dedi ki: "Avrefin kullanımında "vav" harfinin esreli okunması şaz'dır. "Hiçbir şeyi bulunmayan adam" demek de bu kabildendir. Kıyasa göre bunun illetli bir fiil olduğu kabul edilerek i'lal yapıp denilmesi gerekirdi. "Rüzgarlı gün" ve: "Çok malı olan adam" gibi. Buradaki illetli her iki kelimenin aslı ise sırasıyla; ile dır.

Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Halbuki evleri korumasız değildir." Bu buyrukla onları yalanlamakta ve sözünü ettikleri hususları doğru olmadığı için reddetmektedir.

"Onlar kaçmaktan başka bir şey istemiyorlardı." Yani onların tek istedikleri şey, kaçıp gitmekti. Neden kaçtıkları hususunda da ölümden kaçmak istiyorlardı, diye açıklandığı gibi, dinden kaçmak istiyorlardı, diye de açıklanmıştır.

en-Nekkaş'ın naklettiğine göre, bu âyet-i kerîme ensardan iki kabile olan Hariseoğulları ile Selimeoğulları hakkında nazil olmuştur. Bunlar Hendek günü bulundukları yeri terketmek istemişlerdi. Nitekim: "O zaman içinizden iki zümre bozulmaya yüz tutmuştu" (Al-i İmran, 3/122) âyetini de yüce Allah, onlar hakkında indirmiştir. Bu âyet-i kerîme nazil olunca, onlar şöyle demişlerdi: Allah'a andolsun içimizden geçirdiklerimizden ötürü rahatsız değiliz. Çünkü Allah (âyetin devamında belirtildiği üzere), artık bizim velimizdir.

es-Süddî dedi ki: Aralarından Peygamber (sav)'dan izin isteyen kişi Hariseoğullarından ensara mensub iki şahıs idiler. Bunlardan birisi Ebu Arâbe b. E vs, diğeri ise Evs b. Kayzî'dir. ed-Dahhak dedi ki: Onun izni olmaksızın da seksen kişi geri dönmüştü. [\[61\]](#)

14. Eğer etrafından üzerlerine girilmiş olsa idi, sonra da onlardan fitne istense

idi, -bu hususta geçirecekleri az bir süre müstesnâ-elbette ona giderlerdi.

"Eğer etrafından" evlerinin yahut Medine'nin etrafından veya kıyılarından, köşelerinden "üzerlerine girilmiş olsa idi..."

Burada; "Etraf -kenarlar, kıyıları-"ın tekili; olup, "yan ve kenar" demektir. da aynı kelimenin bir söyleyişidir.

"Sonra onlardan fitne istense idi... elbette ona giderlerdi." Fitneye gelirlerdi. Bu anlam; şeklindeki Nâfi' ve İbn Kesir'in kasr ile okuyuşlarına göredir. (Mealde de böyledir).

Diğerleri ise med ile okumuşlardır. Yani onlar bunu kendi öz nefislerinden verirlerdi. Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim'in tercih ettiği kıraat budur. Hadis-i şerifte belirtildiğine göre Peygamber (sav)'ın ashabı Allah'ın dini uğrunda işkencelere maruz bırakılırlar ve şirk koşmaları istenirdi. Bilal müstesna, herkes onların istediklerini yaptı. Bu rivayette bunun "vermek" anlamındaki med ile okuyuşa bir delil vardır. Kasr ile (gitmek anlamı ile) okumaya (bir sonraki âyette yer alan): "Halbuki onlar andolsun ki, bundan önce yüz çevirmemek üzere Allah'a söz vermişlerdi" (el-Ahzab, 33/15) buyruğu delil teşkil etmektedir. İşte bu; "Elbette ona giderlerdi" lafzındaki hemzenin kasr ile olduğunu göstermektedir.

Burada sözü edilen "fitne"nin ne olduğu hususunda iki görüş vardır. Birincisi, eğer kavmiyet asabiyeti ile savaşmaları istenmiş olsaydı, bu çağrıya çabucak cevap verip giderlerdi. Bu açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır. İkincisine göre, sonra onlardan şirk koşmaları istenseydi, çabucak bu isteği yerine getirirlerdi. Bu açıklamayı da el-Hasen yapmıştır.

"Bu hususta geçirecekleri az bir süre müstesna." Yani küfre saptıktan sonra Medine'de ancak az bir süre kalabilecekler ve sonradan helak olacaklardı. Bu açıklamayı es-Süddî, el-Kuteybî, el-Hasen ve el-Ferra yapmıştır.

Müfessirlerin çoğunluğu ise şöyle demişlerdir: Şirk fitnesinden çok az bir süre dışında uzak kalmazlar ve hemen şirke yapılan daveti çabucak, hızlıca. kabul ederlerdi. Buna sebep ise niyetlerinin zayıflığı, münafıklıklarının ileri derecede oluşudur. Eğer Ahzab aralarına girip birbirlerine karışacak olurlarsa, hiç şüphesiz açıktan açığa küfürlerini izhar ederler. [\[62\]](#)

15. Halbuki onlar, andolsun ki, bundan önce yüz çevirmemek üzere Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorulur.

"Halbuki onlar andolsun ki bundan" yani Bedirden sonra ve Hendek gazvesinden "önce yüz çevirmemek üzere Allah'a söz vermişlerdi." Kata-de dedi ki: Bununla

kastedilen şudur: Bedir'e katılmamışlar, fakat Bedir'e katılanlara yüce Allah'ın zafer ve ihsanlarda bulunduğunu gördüklerinde: Eğer Allah'ın izniyle bir savaşa katılacak olursak, hiç şüphesiz fevkalade çarpışacağız, demişlerdi.

Yezid b. Rûmân dedi ki: Bunlar Hariseoğullarıdır. Uhud günü Selimeoğul-lanıyla birlikte geri çekilmek istemişlerdi. Haklarında bilinen buyruklar nazil olunca, yüce Allah'a benzeri bir işi yapmayacaklarına dair söz verdiler. İşte yüce Allah onlara kendi kendilerine vermiş oldukları sözü böylece hatırlatmış olmaktadır.

"Allah'a verilen söz ise sorulur." Bundan dolayı sorumluluk vardır. Mu-katil ile el-Kelbî dediler ki: Sözü edilen bu şahıslar Peygamber (sav)'a Akabe gecesinde bey'atte bulunan ve şu sözleri söyleyen kimselerdir: Kendin için de, Rabbin için de dilediğin şartı koş. Peygamber de şöyle buyurmuştu: "Rab-bim için yalnız O'na ibadet edip O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı şart koşuyorum. Kendim için de hanımlarınızı, mallarınızı ve çocuklarınızı koruduğunuz gibi beni korumanızı şart koşuyorum." Bunun üzerine: Ey Allah'ın Peygamberi! Biz bunu yapacak olursak, bizim için ne vardır? Şöyle buyurdu: "Dünyada Allah'ın yardımını ve zafer, âhirette ise cennet vardır." İşte yüce Allah'ın: "Allah'a verilen söz ise sorulur" buyruğu buna işarettir. Yani muhakkak yüce Allah kıyamet gününde onları bu sözleri dolayısıyla (yerine getirip getirmemeleri bakımından) sorumlu tutacaktır. [63]

16. De ki: "Eğer siz ölümden yahut öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçışın size asla faydası olmaz. O takdirde de ancak pek az faydalandırılırsınız."

"De ki: Eğer siz ölümden yahut öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçışın size asla faydası olmaz." Yani eceli gelen ölür veya öldürülür, kaçışın faydası yoktur.

"O takdirde de ancak pek az faydalandırılırsınız." Yani kaçıştan sonra ecelleriniz sona erinceye kadar dünyada elde edeceğiniz fayda pek azdır. Esasen gelecek olan herşey yakın demektir.

es-Sâcî, Yakub el-Hadremî'den, "O takdirde de ancak pek az faydalandırılırlar" şeklinde (muhatap te'si yerine) "ya" ile okumuştur. Bazı rivayetlerde ise; şeklinde; dolayısıyla nasb ile gelmiştir. Ref ile okunması ise; anlamındadır. de amel etmemiş olur (mulğa). Bununla birlikte amel ettirilmesi de caizdir. Ondan önce "vav" ile "fe" harflerinin bulunması halinde hükmü budur. Şayet başta gelecek olursa, o vakit bu edat dolayısıyla (muzari fiil) nasb edilir ve: "O takdirde ben de sana ikram ederim" denilir. [64]

17. De ki: "Hakkınızda bir fenalık dilerse yahut sizin için bir rahmet murad

ederse, sizi Allah'a karşı kim koruyabilir?" Onlar kendileri için Allah'tan başka bir dost ve bir yardımcı bulamazlar.

"De ki: Hakkınızda bir fenalık" helak ediş "dilerse yahut sizin için bir rahmet" hayır, yardım, zafer ve afiyet "murad ederse, sizi Allah'a karşı kim koruyabilir?" O'nun hakkınızda dilediğini uygulamasına kim engel olabilir? "Onlar kendileri için Allah'tan başka bir dost ve bir yardımcı bulamazlar." Ne bir yakınları onlara fayda sağlayabilir, ne de bir yardımcı onlara yardım edebilir. [\[65\]](#)

18. İçinizden engelleyenleri ve kardeşlerine: "Yanımıza gelin" diyenleri Allah elbette bilir. Zaten bunlar ancak pek az savaşırlar.

"İçinizden engelleyenleri" aranızdan itiraz edenleri "...Allah elbette bilir." Bunlar Peygamber (sav)'a karşı engelleyici bir tutum takınıyorlardı. (Burada "engelleyenler" anlamı verilen kelime); "Beni bu işten engelledi, alıkoydu" tabirinden türetilmiştir. "Çokça engelledi" anlamındadır. (Âyet-i kerîmede lafız bu kiptendir).

"Ve kardeşlerine yanımıza gelin diyenleri" buyruğundaki: "Yanımıza gelin" kullanımı Hicazlıların söyleyişidir. Başkaları ise çoğul için: kadın için de: derler. Çünkü uyarmak maksadı ile kullanılan: ye ilave edilmiş, sonra da hafifletmek maksadıyla (he'den sonraki) "elif" hafzedilmiş ve fetha üzerine bina edilmiştir. Bunda ne esrelik, ne de ötrelik caiz değildir. Çünkü bunun çekimi yapılmaz, "Bana gel" demektir.

Bu kabilden olanlar iki kesim idiler. Yani aranızdan savaşa gitmekten alıkoyan ve engelleyen kimseler vardır.

"Engellemek ve alıkoymak" anlamındadır. Aynı anlamda olmak üzere: "Onu engelledi, engeller" denilir.

Mukatil dedi ki: Bunlar Abdullah b. Ubeyy ve münaфіk arkadaşlarıdır.

"Kardeşlerine yanımıza gelin diyenler"in kimlikleri hususunda üç görüş vardır:

1- Bunlar münaфіklardır. Müslümanlara: Muhammed ve onun arkadaşları bir başla doycak kadar az sayıda kimselerdir. O da, beraberindekiler de mutlaka helak olacaklardır. O bakımdan siz yanımıza gelin.

2- Bunlar Kureyzaoğullarına mensub yahudilerdir. Münaфіklardan kardeşlerine: Bize gelin, demişlerdi. Yani siz Muhammed'den ayrılıp bize katılın, çünkü o helak olacaktır. Ebu Süfyan da zafer kazanacak olursa, sizden kimseyi geriye bırakmayacaktır.

3- İbn Zeyd'in naklettiğine göre; Peygamber (sav)'ın ashabından birisi mızraklarla kılıçlar arasında bulunuyorken anne-baba bir kardeşi ona: Sen yanıma gel, sen de arkadaşın da etrafınız sarılmış, kuşatılmış bulunuyorsunuz, demişti. Bu zor durumdaki kardeşi de ona: Yalan söylüyorsun, Allah'a yemin ederim, senin bu durumunu ona haber vereceğim, demiş ve Rasûlullah (sav)'ın yanına durumu haber vermek üzere gitmişken Cebrail (a.s)'ın onun üzerine yüce Allah'ın: "İçinizden engelleyenleri ve kardeşlerine: Yanımıza gelin, diyenleri Allah elbette bilir" buyruğunun indirilmiş olduğunu gördü. Bunu el-Maverdî ve es-Sa'lebî zikretmişlerdir.

es-Sa'lebî'nin lafzı da şöyledir: İbn Zeyd dedi ki: Bu Ahzab günü olmuştu. Bir adam Peygamber (sav)'ın yanından ayrılmış, gitmişti. Kardeşinin önünde bir ekmek, közde pişirilmiş bir parça et ve nebiz olduğunu gördü, ona, biz mızraklarla kılıçlar arasında iken sen bu haldesin öyle mi? deyince, kardeşi: O zaman sen bana gel. Senin de, arkadaşlarının da etrafınız sarılmış bulunuyor. Hakkında yemin ettiğin zatın adına ben de yemin ederim ki, Mu-hammed bu işi asla eline geçiremeyecektir, dedi. Bu sefer kardeşi ona: Yalan söyledin, deyip Peygamber (sav)'a durumu haber vermek üzere gittiğinde Cebrail'in ona bu âyet-i kerîmeyi indirmiş olduğunu gördü.

"Zaten bunlar" ölümden korktukları için "ancak pek az savaşırlar." Savaşa riyakarlık olsun ve başkaları desinler diye katılırlar, diye de açıklanmıştır. [66]

19. Onlar size karşı cimrilik ederek gelirler. Korku geldiğinde ölümden üstüne baygınlık çökmüş gibi, gözleri dönmüş halde sana baktıklarını görürsün. O korku gidince de hayra karşı oldukça düşkün kimseler olarak keskin dillerle sizi incitirler. İşte bunlar imana gelmemişlerdir. Bu nedenle Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır. Bu, Allah için pek kolaydır.

"Onlar size karşı cimrilik ederek gelirler." Size karşı cimrilik ederler, yani hendeğin kazılması işinde Allah yolunda gerekli harcamaları yapmakta cimrilik gösterirler. Bu açıklamayı Mücahid ve Katade yapmıştır. Sizinle birlikte savaşmak hususunda, diye açıklandığı gibi, aranızdaki fakir ve yoksullara infakta bulunmakta cimrilik ederler, diye de açıklanmıştır. Ganimet elde ettikleri takdirde cimrilik gösterirler, diye de açıklanmıştır ki, bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır.

"Cimrilik ederek" lafzı hal olarak nasbedilmiştir. ez-Zeccac dedi ki: el-Ferrâ'ya göre bunun nasb ile gelmesi dört bakımdandır:

1- Yermek dolayısıyla mansub gelmiştir.

2- "Cimrilik ederek engellerler" anlamında nasb ile gelmiş olması da ona göre mümkündür.

3- "Cimrilik ederek... söyleyenler" takdirinde olması da mümkündür.

4- Ona göre; "Zaten bunlar ancak" cimrilik ederek "pek az savaşır" şeklinde olması da mümkündür. Yani onlar ancak fakirlerin aleyhine ganimet hususunda cimrilik ederek savaşa gelirler, demek olur.

en-Nehhas da şöyle demektedir: Bu lafızda "engelleyenlerin de "diyenler" lafzının da âmil olması sıra ile mevsulün birbirinden ayrılmaması için caiz değildir.

tbnu'l-Enbarî dedi ki: "Ancak pek az" anlamındaki lafız üzerinde yapılacak vakıf, tam vakıf olamaz. Çünkü "cimrilik ederek" buyruğu ilkinde taalluk etmektedir. Buna göre bunun nasb ile gelmesi dört türlü açıklanabilir:

1- "Engelleyenler" anlamındaki lafızdan kat' ile nasbetmek. Buna göre: Allah savaştan engelleyen kimseleri ve müslüman fakirlere harcamak hususunda cimrilik edenleri bilir, demiş gibidir.

2- "Diyenleri" lafzından kat' ile nasb ile gelmiş olması mümkündür. "Onlar cimrilik edenler olarak (diyenlerdir)" takdirinde olur.

3- "Savaşır" lafzındaki zamirden kat' ile nasbedilmesi caizdir. Onlar savaşa ancak korkaklar ve cimriler oldukları halde gelirler denilmiş gibidir.

4- "Cimrilik ederek" lafzı zem (yergi) olmak üzere nasb edilebilir. Bu dördüncü açıklamaya göre yüce Allah'ın: "Ancak pek az (savaşır)" buyruğu üzerinde vakıf yapmak güzeldir. "Onlar size karşı cimrilik ederek gelirler" buyruğunda vakıf güzeldir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Hayra karşı oldukça düşkün kimseler olarak" buyruğudur. Bu da; "sizi incitirler" buyruğundaki zamirden haldir ve onun âmilî de budur.

"Korku geldiğinde ölümden üstüne baygınlık çökmüş kimse gibi, gözleri dönmüş halde sana baktıklarını görürsün" buyruğu ile yüce Allah onları korkaklıkla nitelendirmektedir. Korkak kimselerin özelliği budur. O keskin bir şekilde sağa ve sola bakar. Baygın dahi düşebilir.

"Korku"(nun sebebi) hakkında iki görüş vardır. Birinci görüşe göre bu gelen düşmanla savaşmak korkusudur. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır. İkincisine göre bu, galib gelmesi halinde peygamberden korkmaktır. Bu açıklamayı da İbn Şecere yapmıştır. Akılları başlarından gittiği için "gözleri dönmüş halde" birinci görüşe göre savaş korkusuyla, ikinci görüşe göre de peygamberden korktukları için "sana baktıklarını görürsün." Öyle ki onlar başka herhangi bir tarafa bakamayacak haldedirler. Bir diğer açıklamaya göre; dört bir yandan ölüm gelir korkusu ile aşırı derecede korktukları için bu haldedirler.

"O korku gidince de... keskin dillerle sizi incitirler." el-Ferrâ "Sizi incitirler" fiilinin "sâd" harfi ile şeklinde kullanıldığını da nakletmektedir. Bir hatib belîğ bir şekilde konuşuyor ise; "Belîğ konuşan bir hatib" denilir. in asıl anlamı sestir. Peygamber (sav)'ın: "Sesini yükselten, başını traş eden ve elbisesini yırtan kadına Allah lanet etsin" hadisinde de bu kökten gelen lafız kullanılmıştır. Şair el-A'şâ da şöyle demektedir:

"Şeref onlarda, cömertlik ve imdada yetişmek de onlardadır, Hem de oldukça yüksek sesli ve belîğ hatib de."

Katade dedi ki: Bunun anlamı: Ganimetlerin paylaştırılması esnasında size dillerini alabildiğine uzatırlar ve bize de ver, bize ele ver, çünkü biz de sizinle birlikte savaşta bulunduk, derler. Ganimet paylaştırıldığı vakit en cimri kimseler ve dilleri en uzun şahsiyetlerdir. Savaş esnasında ise en korkak kimselerdir.

en-Nehhas dedi ki: Bu güzel bir açıklamadır. Çünkü bundan sonra; "hayra karşı oldukça düşkün kimseler" diye buyurulmaktadır.

Anlamın: Size düşmanlık hususunda ve size karşı delil getirmekte çok aşırı giderler, şeklinde olduğu da söylenmiştir. el-Kutebî der ki: Onlar ağır sözlerle size eziyet verirler, anlamındadır. "Eziyet" demektir. Şairin şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Andolsun Hevazinlilere eziyet verdik,

Ta ki (yorgunluktan) bükülünceye kadar, acıkmış develerle."

"Hayra karşı" Yahya b. Sellâm'a göre ganimete karşı "oldukça düşkün kimseler olarak..." Malı Allah yolunda infak etmek hususunda oldukça düşkün kimseler... diye de açıklanmıştır ki, bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır.

"İşte bunlar" zahirleri itibariyle iman etmiş olsalar dahi kalbleriyle "imana gelmemişlerdir." Münafık, yüce Allah kendilerini küfürle nitelendirdiğinden dolayı, gerçekte kâfirdir.

"Bu nedenle Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır." Yani amelleri dolayısıyla onlara mükâfat vermez, zira onlar bu amelleriyle Allah'ın rızasını gözetmezler.

"Bu, Allah için pek kolaydır" buyruğu iki türlü açıklanabilir: Onların münafıklık etmelerinin Allah nezdinde hiçbir değerleri yoktur. İkinci açıklama ise, amellerini boşa çıkarmak Allah için pek kolay bir şeydir, şeklindedir. [\[67\]](#)

20. Bunlar Ahzab'ın henüz gitmemiş olduğunu sanırlar. Eğer Ahzab tekrar gelse, çölde bedeviler arasında bulunup haberlerinizi sormak isterlerdi. Eğer aranızda olsalardı, ancak pek az savaşmışlardı.

"Bunlar" korkaklıklarından ötürü "Ahzab'ın henüz gitmemiş olduğunu sanırlar."

Her ne kadar fazla uzaklaşmamış idiysele de- gitmiş oldukları halde Ahzab'ın gitmemiş olduklarını zannediyorlardı.

"Eğer Ahzab tekrar gelse" yani onlarla savaşmak üzere Ahzab geri dönse "çölde bedeviler arasında bulunup haberlerinizi sormak isterlerdi." Yani savaşmaktan çekindikleri, başınıza gelen musibetleri gözetleyip durdukları için bedevilerle birlikte bulunmayı temenni ederler.

Talha b. Musarrif "Keşke onlar bedeviler arasında, bedevi bulunmuş olsalardı" diye okumuştur. "Çölde bulunan, yaşayan" denilir, çoğulu da; diye gelir. Tıpkı; "Gazi" kelimesinin çoğulunun: diye gelmesi gibi. Bununla birlikte bu: "Oruç tutan ve oruç tutanlar" lafzında olduğu gibi, med ile de okunabilir, "Fılan kişi çöle çıktı, bedevileşti" denilir. "Bedevilik" demek olup (be harfi) esre ve üstün söylenebilir. Kelimenin aslı ise açığa çıkmak, zahir olmak, üstün olmak anlamlarını veren: den gelmektedir.

"Sormak isterler" lafzını Ya'kub, Ruveys'ten gelen rivayete göre; Haberlerinizi sormak isterlerdi" diye okumuştur. Yani Peygamber (sav)'a dair haberleri öğrenmek isteyeceklerdi. Muhammed ve arkadaşları helak olmadılar mı? Ebu Süfyan ve beraberindeki Ahzab galib gelmediler mi? Yani onlar aşırı korkaklıkları dolayısıyla, savaşta bulunmaksızın, çölde bulunsalardı da sizin haberlerinize dair soru sorup öğrenmeyi isterlerdi.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar korkak oldukları için; keşke ebediyyen (çölde kalıp) mü'minlerin haberlerine dair soru sormayı ve onlar savaşta isabet almadılar mı diye öğrenmeye çalışıp durmayı dilerler.

Denildiğine göre; Hendek Savaşı'na katılmayıp Medine etrafında bulunanları, sizin haberlerinizi soruşturmaya koyuldular ve müslümanların bozguna uğramalarını, yenilmelerini temenni ettiler.

"Eğer aranızda olsalardı ancak pek az savaşışlırdı." Yani riyakârlık olsun ve denilsin diye, ok ve taş atarlardı. Şayet onlar, bu işi Allah için yapmış olsalardı bunun azı dahi çok demektir. [68]

21. Andolsun ki, sizin için, Allah'ı ve âhiret gününü ümid eden ve Allah'ı çokça anan kimseler için, Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [69]

1- Rasûlullah'ın Örnekliği:

"Andolsun ki, sizin için... Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır" buyruğu savaşa

katılmayarak, savaştan geri kalanlara bir sitemdir. Yani Peygamber (sav)'in Hendek Gazvesi'ne çıkmak suretiyle Allah'ın dinine yardım etmek maksadıyla kendisini feda etmesi, sizin için uyulmaya değer güzel bir örnektir.

"Örnek, uyulan örnek, önder" demektir. Âsim bu kelimeyi hemzeyi ötreli olarak okumuş, diğerleri ise esreli okumuşlardır ki, bunlar iki söyleyiştir. el-Ferrâ'ya göre her iki söyleyişin de çoğulu aynı gelir. Ona göre tekilinde hemzeyi esreli okuyanların kıraatine göre illet, ötreli söyleyiştedir. Yani ona göre fark kelimenin "vav"lı oluşu ile "ya"lı oluşundadır. O bakımdan Araplar -vav'lı bir kelime olan "Elbise"nin çoğulunu diye getirirler. -Ye'li olan-: "Sakal"ın çoğulunu da; diye kullanırlar.

el-Cevherî der ki: ile şeklinde ötreli ve esreli kullanım, iki ayrı söyleyiştir. Bunun çoğulu ise; ve diye gelir.

Ukbe b. Hassan el-Heceri, Malik b. Enes'ten, o Naff'den, o İbn Ömer'den yüce Allah'ın: "Andolsun ki sizin için... Rasûlullah'ta güzel bir örnek vardır" buyruğu hakkında: Peygamber'in açlığında, diye açıklama yapmıştır. Bunu el-Hatib Ebubekir Ahmed zikretmiş ve şöyle demiştir: Bu rivayeti tek başına Ukbe b. Hassan, Malik'ten rivayet etmiştir ve ben bu hadisi bu isnad-dan başka bir isnadla yazmış değilim. [\[70\]](#)

2- İman Edenler Kimi Örnek Almalı:

"Örnek"; "Kendisine uyulan örnek" anlamındadır. Kendisine uyulan, ve haline bakılarak tesellide bulunulan ve böylelikle bütün fiillerinde kendisine uyulan, bütün halleri örnek alınarak teselli bulunulan kimsedir. Mesela, onun yüzü yaralanmış, azı dişi kırılmış, amcası Hamza öldürülmüş ve aç kalmıştır. Bütün bu hallerde onun sabırlı, ecrini Allah'tan bekleyen, Allah'a şükreden ve haline razı olan bir kimse olduğu görülmüş; onun başka bir haline şahit olunmamıştır.

Enes b. Malik'in rivayetine göre Ebu Talha şöyle demiş: Rasûlullah (sav)'a açlıktan dolayı şikâyetle bulunduk ve herbirimiz karnına bağlamış olduğu birer taş karnımızı açarak gösterdik. Rasûlullah (sav) ise karnını açtığında iki taş bağlamış olduğunu gördük. Bu hadisi Ebu İsa et-Tirmizî rivayet etmiş olup:

Garib bir hadistir demiştir. [\[71\]](#)

Peygamber (sav) yüzü yaralandığında şöyle buyurmuştu: "Allahım, kavmime mağfiret buyur, çünkü onlar bilmiyorlar." [\[72\]](#)

"Allah'ı ve âhiret gününü ümid eden" buyruğu hakkında Said b. Cübeyr dedi ki: İmanı ile Allah'ın huzuruna çıkacağını uman ve yapılan işlerin karşılığının

görülebileceğini, öldükten sonra dirilişi tasdik eden kimseler için, dernektir. Şöyle de açıklanmıştır: Âhiret gününde Allah'ın sevab ve mükâfatını uman kimseler için...

İşinin erbabı olan nahivcilere göre; "Umar" fiili şayet tekil için kullanılıyor ise mutlaka "elifsiz yazılmalıdır. Çünkü "elif" ile yazılmasını gerekli kılan çoğul hali tekil şeklinde bulunmamaktadır.

"Ve Allah'ı" azabından korkarak, mükâfatını da umarak "çokça anan kimseler için..."

Denildiğine göre: "Kimseler için" buyruğu daha önce geçen: "Sizin için" lafzından bedeldir. Ancak Basralı nahivciler bunu kabul etmezler. Çünkü gaib, muhatabdan bedel olarak getirilemez. Şu kadar var ki; "Kimseler için" lafzındaki lam "güzel" anlamındaki lafza taalluk etmektedir. "Bir örnek" lafzındaki "...dır"ın ismidir, "Sizin için" de haberdur.

Bu hitab ile kimlerin kastedildiği hususunda iki görüş vardır. Birinci görüş göre, daha önce onlara yapılan hitaba atıf dolayısı ile maksat, münafıklardır. İkincisine göre ise, yüce Allah'ın: "Allah'ı ve âhiret gününü ümit eden kimseler için" buyruğu dolayısıyla mü'minlerdir.

Rasûlullah (sav)'ın burada sözü geçen örnek alınması hususunda da görüş ayrılığı vardır. Acaba bu örnek almak gereği vücut mu ifade eder, müs-:ehablık mı ifade eder.

Bu husustaki iki görüşten birisine göre; onun örnek alınmasının müste-hab olduğuna dair delil ortaya konulamadığı sürece vücut ifade eder. İkinci görüş göre, vücut ifade ettiğine dair delil ortaya konuluncaya kadar müs-:ehablık ifade eder şeklindedir.

Dini hususlarda vücut ifade ettiği, dünyevî hususlarda da müstehablık ifa-ic ettiği şeklinde yorumlanma ihtimali de vardır. [\[73\]](#)

22. Mü'minler ise Ahzab'ı gördüklerinde: "Allah'ın ve Rasûlünün bize vaadettiği budur. Allah da, Rasûlü de doğru söylemiştir" dediler ve (bu) onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini arttırdı.

"Mü'minler ise Ahzab'ı gördüklerinde" buyruğunda geçen; "Gördü" fiilini Araplar arasında hemze ile med harfinin yerini değiştirerek -kalb ile- diye kullananlar da vardır.

"Allah'ın ve Rasûlünün bize vaadettiği budur" buyruğu ile el-Bakara Sû-resi'nde yer alan: 'Yoksa siz, sizden önce geçenlerin hali başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?' (el-Bakara, 2/214) buyruğunu kastetmektedir.

Mü'minler Hendek gününde Ahzab'ı gördüklerinde: "Allah'ın ve Rasûlünün bize vaadettiği budur" dediler. Bu açıklamayı Katade yapmıştır.

İkinci bir görüş daha vardır ki, bunu da Küseyyir b. Abdullah b. Amr el-Muzenî babasından, o dedesinden şöylece rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) Ahzab'ın anıldığı yılda bir hutbe irad edip şöyle dedi: "Cibril (a.s)'ın bana haber verdiğine göre, benim ümmetim onlara karşı zafer elde edip onları ele geçirecektir. - Bunlarla Hire ile Kisra'nın Medain'indeki sarayları kastediyordu.- Size zafer müjdesini veriyorum." Müslümanlar buna sevindiler ve şöyle dediler: Allah'a hamdolsun, bu doğru bir vaaddir, çünkü biz önceleri muhasara altında iken bize zafer vaad olunmuş bulunuyor. Daha sonra Ahzab görününce, mü'minler: "Allah'ın ve Rasûlünün bize vaadettiği budur" dediler. Bunu el-Maverdî zikretmiştir.^[74]

"Bize vaadettiği" buyruğunda; "Şey" eğer ism-i mevsul anlamında kabul edilecek olursa, o takdirde (aid olarak gelmesi gereken) "he" hazfedilmiş demektir. Şayet mastar anlamı verdiği kabul edilirse, ayrıca aide ihtiyacı yoktur.

"Ve onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini arttırdı." el-Ferrâ dedi ki: Ahzab'ı görmek onların bunlardan başka şeylerini arttırmadı. Ali b. Süleyman dedi ki: "Gördü" fiili görmeye delâlet etmektedir. "Ru'yef'in müen-nesliği ise hakiki değildir. Yani: Onların bu görüşleri sadece yüce Rabbe imanlarını ve O'nun hükmüne teslimiyetlerini arttırmıştır. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır. Şayet: "Onlar mü'minlerin... arttırmadılar" denilmiş olsaydı bu kullanım da caiz olurdu.

İş müslümanların aleyhine ağırlaşıp Hendek etrafındaki kalışları uzayınca, Peygamber (sav) Fetih Mescidi'nin üzerinde bulunduğu tepede bir gece ayakta durdu ve Allah'ın kendisine vaadetmiş olduğu zaferi bekleyip durdu. Bu arada: "Bunların haberlerini bize getirmek üzere kim gidebilir? Onun için cennet vardır" diye sordu. Kimse ona cevap vermedi. Bunu ikinci ve üçüncü defa daha söylediği halde yine kimse ona karşılık vermeyince, yanına baktı ve: "Bu kimdir?" diye sordu. Ben Huzeyfe'yim dedi. Bu sefer Peygamber: "Akşamdan beri söylediklerimi duymuyor musun?" diye sordu. Huzeyfe dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, içinde bulunduğum sıkıntı ve aşırı soğuk soruna cevap vermeme engel oldu. Şöyle buyurdu: "Bunların karargahına girip onların konuşmalarını işitinceye ve onlara dair haberleri bana getirinceye kadar git. Allah'ım, sen onu önünden, arkasından, sağından ve solundan, onu tekrar bana geri döndürün-ceye kadar koru. Haydi git ve yanıma gelinceye kadar hiçbir şey yapma." Huzeyfe silahı ile gitti. Rasûlullah (sav) da ellerini kaldırıp şöyle dua etti: "Ey zorluk içinde olanların feryadını dinleyen, ey çaresizlerin duasını kabul eden. Sen

benim üzüntümü, kederimi, sıkıntımı gider! Benim ve ashabımın halini görüyorsun." Bunun üzerine Cebrail indi ve şöyle dedi: "Şüphesiz Allah senin duanı işitti. Düşmanın (size verdiği) dehşetine karşı O sana yetti." Rasûlullah bunun üzerine dizleri üzerine yere çöktü, ellerini yaydı ve gözlerini yumarak şunları söyledi: "Şükürler Sana, şükürler Sana. Bana ve ashabıma rahmet buyurduğun için." Cebrail ona Allah'ın üzerlerine bir rüzgar göndereceğini haber verdi. O da bunu ashabına müjdeledi.

Huzeyfe dedi ki: Ben onların yanlarına vardığımda, ateşlerinin alev alev yanmakta olduğunu gördüm. Fakat beraberinde ince çakıl taşları da bulunan şiddetli bir rüzgar geldi. Sönmedik hiçbir ateşlerini bırakmadı, bütün çadırlarını kaldırıp yere yıktı. Çakıl taşlarına karşı kalkanlarıyla korunmaya başladılar. Ebu Süfyan devesine doğru kalkıp gitti ve Kureyşlilere şöyle seslendi: Kurtulmaya bakın, kurtulmaya! Aynı şeyi Uyeyne b. Hısn ile el-Haris b. Avf ve Akra' b. Habis de yaptılar. Böylelikle Ahzab darmadağın oldu. Rasûlullah (sav) sabah olunca Medine'ye geri döndü. Üstü başı epey kirlenmişti. O bakımdan Fatıma yıkanmak üzere ona su getirdi. Fatıma (r.anha) başını yıkamakta iken Cibril ona gelip şöyle dedi: "Sen silahını bıraktın, ama se-madakiler silahlarını bırakmadılar. er-Revha'dan daha öteye vardırıncaya kadar arkalarından gitmeye devam ettim. -Sonra şöyle dedi:- Haydi Kurey-zaoğullarının üzerine yürü!" Ebu Süfyan dedi ki: Ben er-Revha'yı aşınca kadar silah seslerini duyup durdum.

[\[75\]](#)

23. Mü'minler arasında Allah'a verdikleri sözde içtenlikle sebat gösteren nice yiğitler vardır. Onlardan kimisi adağını yerine getirdi, kinlisi de beklemektedir. Onlar hiçbir şeyi değiştirmemişlerdir.

24.Çünkü Allah, doğru olanları, doğrulukları sebebiyle mükâfatlandırarak, münafıkları da dilerse azablandırarak veya tevbe-lerini kabul edecek. Muhakkak Allah çok bağışlayandır, çokça rahmet edendir.

"Mü'minlerden... yiğitler vardır" buyruğunda "yiğitler" anlamındaki lafzı mübtedâ olarak merfu gelmiştir. Nekrenin mübtedâ gelmesinin uygunluğu daha sonra gelen; "Sebat gösteren...ler"in sıfat konumunda oluşundan dolayıdır.

"Onlardan kimisi adağını yerine getirdi" buyruğundaki: "Kimisi" mübtedâ olarak ref konumundadır. "Kimisi de beklemektedir" anlamındaki buyrukta da böyledir. Haber ise mecrur olan lafızlardır.

"Adak ve ahid" demektir. Bu kökten olmak üzere; "Adadım, adarım" denilir. Şair de şöyle demektedir:

"Kelb (kabilesi) insanlara karşı adakta bulunacak (veya söz verecek) olursa, Şerefli ve lütûfkâr (kimseler)in tacına onlar daha layıktır." [76]

Bir başka şair şöyle demektedir:

"Şeref üzerimize adağını yerine getirerek gelip bizi bulmuştur." Bir diğeri de şöyle demektedir:

"Yerine getirilecek bir ahid (veya adak) mı? Yoksa sapıklık ve batıl mı?"

Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin rivayetlerine göre Enes şöyle demiştir: Amcam Enes b. en-Nadr -ki bana onun adı verilmiştir- Bedir'e Rasûlullah (sav) ile birlikte katılmamıştı. Bu ona çok ağır gelmişti, bundan dolayı şöyle demişti: Rasûlullah (sav)'ın ilk hazır bulunduğu gazada ben (nasıl oldu da) bulunamadım. Allah'a yemin ederim, eğer bundan sonra Allah, Rasûlullah ile birlikte bir savaşta benim de hazır bulunmamı takdir ederse, şüphesiz Allah neler yapacağını görecektir. (Enes) dedi ki: Başka şey söylemekten de çekindi. Rasûlullah (sav) ile birlikte ertesi sene Uhud'da bulundu. Sa'd b. Malik ile karşılaştı. Ona: Ey Ebu Amr nereye? O da: Cennet kokusu ne hoş? Ben bunu Uhud taraflarından alıyorum, dedi ve öldürülünceye kadar çarpıştı. Vücudunda kılıç darbesi, mızrak yarası ve ok yarası olmak üzere seksen küsur yara tesbit edildi. Halam en-Nadr kızı er-Rubayyi': Ben kardeşimi ancak parmak uçlarından tanıyabildim dedi. Ve bu(nun üzerine) "Mü'minler arasında Allah'a verdikleri sözde içtenlikle sebat gösteren nice yiğitler vardır. Onlardan kimisi adağını yerine getirdi, kimisi de beklemektedir. Onlar hiçbir şeyi değiştirmemişlerdir" âyeti nazil oldu. Tirmizî'nin lafzı ile hadis böyledir. Tirmizî dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. [77]

Âişe (r.anha) da yüce Allah'ın: "Mü'minler arasında Allah'a verdikleri sözde içtenlikle sebat gösteren nice yiğitler vardır." buyruğu hakkında şunları söylemiştir: Bunlardan biri de Talha b. Ubeydullah'tır. O Rasûlullah (sav) ile beraber eli isabet alıncaya kadar sebat gösterdi. Peygamber (sav) da: Talha'nın cennete girmesi vacib oldu diye buyurdu." [78]

Tirmizî de, Talha'dan gelen rivayete göre Rasûlullah (sav)'ın ashabı bilgisiz bir bedeviye şöyle dediler: Sen ona: "Adağını yerine getiren"lere dair soru sor. Çünkü ona soru sormaya cesaret edemiyor, ona saygı gösteriyor, ondan çekmiyorlardı. Bedevi Arab ona sordu, o da kendisinden yüz çevirdi. Bir daha ona bu hususta soru sordu, yine ondan yüz çevirdi. Daha sonra üzerinde yeşil elbiseler bulunduğu halde mescidin kapısından göründü. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Adağını yerine getirenler" hakkında soru soran kimdi?" Bedevi Arap: Bendim, ey Allah'ın Rasûlü deyince, şöyle buyurdu: "İşte bu, verdikleri sözde

içtenlikle sebat gösteren kimselerdendir." Tirmizî dedi ki: Bu hasen, garib bir hadistir. Biz bunu ancak Yunus b. Bu-keyr rivayetiyle biliyoruz. "[79]

Beyhakî'nin naklettiğine göre Ebu Hureyre şunu rivayet etmektedir: Ra-sûlullah (sav) Uhud'dan döndüğünde Mus'ab b. Umeyr'in yolda öldürülmüş olduğunu gördü. Onun başı ucunda durdu ve ona dua etti, sonra da şu: "Mü'minler arasında Allah'a verdikleri sözde içtenlikle sebat gösteren nice yiğitler vardır..." âyetini sonuna kadar okudu. Daha sonra Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Şehadet ederim ki, bunlar Allah nezdinde kıyamet gününde şehidlerdir. Onların yanına gidiniz, onları ziyaret ediniz. Nefsim elinde olana yemin olsun ki, kıyamet gününe kadar bir kimse onlara selam verecek olursa, mutlaka onun selamını alırlar." [80]

-Mealde "adak" anlamı verilen ın "ölüm" anlamında olduğu da söylenmiştir. Allah'a verdiği söz üzere ölmüştür, demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. "Zaman ve süre" anlamına da gelir. Mesela, bir kişi öldüğü takdirde: "Filan kişi zamanını doldurdu" denilir. Şair Zu'r-Rimme de şöyle demektedir: "Hevber atların karşılaştığı sırada ecelini doldurduktan sonra Hârislilerin kaçtıkları o akşamda..."

Bu lafız aynı anlamda ihtiyaç ve gayret anlamına da gelir. Mesela: "Benim onların yanında görülecek bir ihtiyacım yok" denir. Fakat âyet-i kerîmede kastedilen anlam bu değildir.

Burada bu lafızdan kasıt, ilkin belirttiğimiz gibi adaktır. Onlardan kimisi öldürülünceye kadar vermiş olduğu sözü, adağını yerine getirmek için bütün gayretini ortaya koymuştur. Hamza, Sa'd b. Muaz, Enes b. en-Nadr ve diğerleri gibi. Kimisi de şehid olmayı beklemektedir ve verdikleri sözlerini, adaklarını değiştirmemiştir.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre o buyruğu:

"Onlardan kimisi adağını yerine getirdi, kimisi de beklemektedir, kimisi de değişiklik yapmıştır." diye okumuştur. Ebubekir el-Enbarî de şöyle demektedir: Bu rivayet ilim eh-lince merduttur, çünkü icmaa muhaliftir. Diğer taraftan bu ifadede mü'min-ler yerilmektedir ve yüce Allah'ın methettiği doğru sözlülük ve ahde bağlılıkla şereflendirdiği yiğitler yerilmektedir. Onlardan verdiği sözü değiştiren bir kimsenin varlığı bilinmediği gibi, o topluluk arasında sözünü değiştiren de yoktur. Allah hepsinden razı olsun.

"Çünkü Allah doğru olanları, doğrulukları sebebiyle mükâfatlandırarak." Yani yüce Allah'ın cihadı emretmesinin sebebi âhirette doğru olanları doğrulukları sebebiyle mükâfatlandırmak içindir.

"Münafıkları da" âhirette "dilerse azablandırarak." Eğer onları tevbe etmeye

muvaffak kılmazsa, onları azablandırmak isterse azablandıracak, eğer onları azablandırmayı dilemezse, ölümden önce onlara tevbe etmeyi nasib kılacak. "Muhakkak Allah çok bağışlayandır, çokça rahmet edendir." [81]

25. Allah, kâfirleri hiçbir hayır elde etmeksizin öfkeleri ile geri çevirdi. Allah savaşta mü'minlere yetti. Allah çok güçlüdür, Azizdir.

"Allah, kâfirleri hiçbir hayır elde etmeksizin öfkeleri ile geri çevirdi."

Muhammed b. Amr, Âişe'ye isnad ederek şöyle dediğini belirtmektedir: Âişe (r.anha) dedi ki: Burada sözü edilen "kâfirler" Ebu Süfyan ve Uyeyne b. Bedr'dir. Ebu Süfyan, Tihame'ye geri döndü, Uyeyne ise Necid'e döndü.

"Allah savaşta" kâfirlerin üzerine rüzgar ve asker göndermek suretiyle "mü'minlere yetti." Öyle ki Kureyzaogulları ile birlikte kalelerine ve korunacakları yerlere geri döndüler. Kureyzalılardan gelecek kötülüğü kalblerine korku salarak önlemiş oldu.

"Allah" emrinde "çok güçlüdür, Azîzdir." Asla yenik düşürülemez. [82]

26. Kitab ehlinde onlara yardım edenleri de Allah kalelerinden indirdi. Kalblerine de korku saldı. Onlardan bir kısmını öldürüyordunuz, bir kısmını da esir alıyordunuz.

27. Onların yerlerini, yurtlarını, mallarını ve ayak basmadığınız yerleri size miras verdi. Allah herşeye gücü yetendir.

"Kitab ehlinde onlara" yani Ahzab'ı teşkil eden Kureyş ve Gatafan'a "yardım edenleri" -ki bunlar ise Kureyzaogulları olup bunlara dair haber daha önceden geçmiş bulunmaktadır- "de Allah kalelerinden indirdi."

Bu buyruktaki: "Kaleler" in tekili; dır. Şair şöyle demektedir:

"Öküzler ölmüş olarak sabahı ettiler, Temîm'in kadınları ise, (Onların) boynuzlarını yakalamak için acele ediyorlardı."

Bu kökten olmak üzere dokumacının atkı ile çözgüyü kendisiyle düzelttiği alete de; denilmiştir. Dureyd b. es-Simme de şöyle demiştir:

"Ona vardığında mızraklar onu dürtüp duruyordu, Uzatılmış dokuma parçasındaki dokumayı düzelten alet gibi."

Horozun ayağındaki mahmuza; denilmesi de buradan gelmektedir. "İneklerin boynuzları" demektir, çünkü inekler onunla kendilerini korurlar. Bu boynuzların kimi zaman mızrağın başındaki demir sivri uç yerine takıldığı da olurdu. "Allah onun kökünü kopartsın" anlamındadır.

"Kalblerine de korku saldı, onlardan bîr kısmını" ki onlar erkeklerdi "öldürüyordunuz, bir kısmını da" kadınlar ve çocuklarını da "esir alıyordunuz." Daha önceden geçtiği gibi.

"Onların yerlerini yurtlarını, mallarını ve" henüz "ayak basmadığınız yerleri size miras verdi." Yezid b. Ruman, İbn Zeyd ve Mukatil dediler ki: Burada Huneyn'i kastetmektedir, çünkü henüz orayı ele geçirmiş değillerdi. Yüce Allah, orayı ellerine geçireceklerini vaadetti. Katade de şöyle demektedir: Biz kendi aramızda oranın Mekke olduğunu konuşurduk. el-Hasen dedi ki: Maksat Pers ve Bizans topraklarıdır. İkrime dedi ki: Kıyamet gününe kadar fethedilecek herbir yerdir.

"Allah herşeye gücü yetendir" buyruğu iki şekilde açıklanmıştır: Birincisine göre o kullarından dilediği gibi intikam almaya yahut onları affa kadir olandır. Bu açıklamayı Muhammed b. İshak yapmıştır. İkinci açıklamaya göre o, fethedilmesini murad ettiği kale ve şehirlerin fethedilmesini sağlamaya kadir olandır. Bu açıklamayı da en-Nekkaş yapmıştır.

"Allah herşeye gücü yetendir" buyruğu O size vaadetmiş olduğu her şeye güç yetirendir. O'nun gücü ve kudreti geri çevrilemez. Yüce Allah, hakkında acizlik sözkonusu değildir, diye de açıklanmıştır.

"Esir alıyordunuz" anlamındaki buyruk, "sin" harfi esreli ve ötreli olmak üzere; şekillerinde kullanılır. Bu açıklamayı da el-Ferrâ yapmıştır. [83]

28. Ey Peygamber! Zevcelerine de ki: "Eğer dünya hayatını ve onun zînetini istiyorsanız gelin size bağışta bulunayım ve sizi güzellikle salıvereyim.

29. "Yok eğer Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız, muhakkak Allah içinizden güzel davrananlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [84]

1- Peygamber (sav)'in Hanımlarının Tercih Yapmakta Serbest Bırakılmaları:

"Ey Peygamber! Zevcelerine de ki" buyruğu ile ilgili olarak ilim adamlarımız şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerîme, daha önceden geçmiş bulunan Peygamber (sav)'a eziyet vermenin yasaklanması ile bağlantılıdır. Peygamber (sav), bazı hanımları tarafından rahatsız edilmişti. Dünya malından ondan bir şeyler istedikleri söylendiği gibi, kendilerine daha çok harcamalarda bulunmasını istemişlerdi diye de açıklanmıştır. Birinin diğerini kıskanması suretiyle ona

eziyet verdikleri de söylenmiştir. Denildiğine göre; Peygamber (sav) bu âyeti onlara okuyup onları dünya ile âhiretten istediklerini seçmekte serbest bırakması emrolunmuştur.

Şafiî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Bir kimsenin bir hanımı varsa onu istediğini seçmekte serbest bırakmak yükümlülüğü yoktur. Peygamber (sav) hanımlarını istediklerini seçmekte serbest bırakmakla emrolundu, onlar da kendisini seçtiler.

Bunların özeti şudur: Yüce Allah, Peygamber (sav)'ı, hükümdar bir peygamber olup dünya hazinelerinin anahtarlarının kendisine sunulması ile yoksul bir peygamber olmak arasında dilediğini seçmekte serbest bırakmıştı. Bu hususta Cebrail (a.s)'a danışmış, o da ona yoksulluğu tercih etmesini tavsiye edince, onu seçmişti. İki konunun daha yükseği olan bu konumu seçince yüce Allah hanımlarını da seçimde serbest bırakmasını emretti. Çünkü aralarında onunla beraber zorluğa katlanmaktan hoşlanmayanları bulunabilirdi. Bu suretle ondan uzak kalmış olacaktı.

Bir diğer açıklamaya göre, seçimde serbest bırakılmalarını gerektiren sebep şudur: Hanımlarından birisi ondan kendisine altından bir bilezik yaptırmasını istemişti. O da gümüşten bir bilezik yaptırıp bunu altın ile kaplatmış -zaferan ile kaplattığı da söylenmişti- fakat hanımı altından olmasında diretmiş, başkasını kabul etmemişti. Bunun üzerine bu şekilde tercihte serbest bırakan bu âyet-i kerîme nazil olunca, onları istediklerini seçmekte serbest bıraktı, onlar da: Allah'ı ve Rasûlünü seçtik, demişlerdi.

Denildiğine göre, onlardan bir tanesi de ayrılmayı seçmişti. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Lafız Müslim'in olmak üzere Buhârî ile Müslim, Câbir b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Ebubekir gelip Rasûlullah'ın huzuruna girmek üzere izin istedi. İnsanların kapısında oturmakta olduklarını ve aralarından kimseye izin verilmediğini gördü. (Cabir) dedi ki: Ebubekir'e (girmek üzere) izin verdi, o da huzuruna girdi. Daha sonra Ömer geldi, o da girmek üzere izin istedi, ona da izin verildi. Peygamber (sav)'ın, etrafında hanımları bulunduğu halde öfkeli olmakla birlikte susmakta olduğunu gördü. (Cabir) dedi ki: Ömer: Allah'a yemin olsun ki Rasûlullah (sav)'ı güldürecek bir şey söyleyeceğim, dedi ve: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Bir görsen, Harice'nin kızı (kendi hanımını kastediyor) benden masraf istedi. Ben de kalktım, onun boynunu kırdım. Rasûlullah (sav) güldü ve şöyle dedi: "İşte bu kadınlar da gördüğün gibi etrafımda bulunuyorlar ve benden nafaka istiyorlar." Ebubekir, Âişe (r.anha)'a kalktı ve onun boynunu büktü. Ömer de kalkıp Hafsa (r.an-ha)'ın boynunu büktü. Her ikisi de bu arada

şöyle diyordu: Rasûlullah (sav)'dan yanında olmayan şeyleri istiyorsunuz ha! Şöyle dediler: Allah'a yemin ederim. Bir daha ebediyyen yanında olmayan şeyleri Rasûlullah'tan istemeyeceğiz. Daha sonra onlardan bir ay yahut yirmidokuz gün uzak kaldı. Sonra da şu: "Ey Peygamber! Zevcelerine de ki... Allah içinizden güzel davrananlara büyük ecir hazırlamıştır" âyetini indirdi. (Cabir) dedi ki: Önce Âişe'den başlayarak ona; "Ey Âişe, dedi. Ben sana annen ve babanla danışmadıkça cevap vermekte acele etmeni istemediğin bir hususu arz etmek istiyorum." Âişe: O nedir? Ey Allah'ın Rasûlü, deyince, ona bu âyet-i kerîmeyi okudu. Dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, senin hakkında mı annem babamla da-nışacakmışım? Ben Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu tercih ediyorum ve senden söyledigimi hanımlarından hiçbirisine bildirmemeni de istiyorum. Şöyle buyurdu: "Onlardan herhangi bir kimse bana soracak olursa, mutlaka haber vereceğim. Çünkü şüphesiz Allah beni ne zora koşmuş, ne de başkasını zora koşan olarak göndermiştir. Beni öğretici ve kolaylaştırıcı olarak göndermiştir."

[85]

Tirmizî de Âişe (r.anha)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) hanımlarını istediklerini seçmekte serbest bırakmakla emrolundu. O da benden başladı ve: "Ey Âişe, dedi. Ben sana bir husustan sözedeceğim. Annen, babanla danışmadan bu hususta acele etmemekten dolayı senin için sorumluluk yoktur." Âişe dedi ki: O zaten annemin ve babamın bana ondan ay-nlmayı emretmeyeceklerini biliyordu. (Âişe devamla) dedi ki: Sonra şöyle dedi: Şüphesiz yüce Allah buyuruyor ki: "Ey Peygamber! Zevcelerine de ki: Eğer dünya hayatını ve onun ziynetini istiyorsanız, gelin size bağışta bulunayım ve sizi güzellekle salıvereyim... Allah içinizden güzel davrananlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır." Ben: Bu hususta mı annemle, babamla istişare edeceğim dedim. Şüphesiz ki ben Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorum. Peygamber (sav)'ın diğer hanımları da benim yaptığım gibi yaptı. Tirmizî dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. [86]

İlim adamları dedi ki: Peygamber (sav)'ın, Âişe (r.anha)'ya anne babasıyla danışmasını emretmesi, onu sevmesinden dolayı idi. Gençliğinin aşırı etkisi, kendisinden ayrılmayı tercih etme noktasına iteceğinden korkuyor, bununla birlikte anne ve babasının kendisinden ayrılması doğrultusunda ona bir telkinde bulunmayacaklarını biliyordu. [87]

2- Peygamber (sav)'ın Hanımları:

"Ey Peygamber! Zevcelerine de ki..." buyruğu dolayısıyla Peygamber Efendimiz'in hanımları ile ilgili bilgi verelim:

Peygamber (sav)'ın pekçok eşi vardı. Bunların kimisi ile gerdeğe girmiş, kimisi ile nikâh akdi yapmış olmakla birlikte gerdeğe girmemiş, kimisine ta-lib olmuş fakat onunla nikâh akdi yapmamıştı.

1- Peygamber Efendimiz'in ilk hanımı Huveylid kızı Hadice'dir. Huveylid'in babası Esed, onun babası Abdu'l-Uzza, onun babası Kusayy, onun babası Kilâb'dır. Hadice, Peygamber Efendimiz'den önce Ebu Hâle'nin nikâhı altında idi. Bunun da adı Zûrâre b. en-Nebbaş el-Esedî'dir. Ondan da önce Atık b. Âiz'in nikâhı altında idi. Ondan Abdu Menaf adında bir oğlu olmuştu. Ebu Hale'den de Hind b. Ebi Hale'yi doğurmuştu. Hind, taun salgını zamanına kadar yaşamış ve o salgında vefat etmişti. Taunun baş gösterdiği zamana kadar yaşayan kişinin Hind b. Hind olduğu da söylenmiştir. Ona ağıt yakan kadının vefatı esnasında: Vay Hind b. Hind'e vay! Rasûlullah'ın himayesinde büyüyen üvey evladına! dediği duyulmuştur.

Rasûlullah (sav), Hz. Hadice hayatta olduğu sürece başka bir hanımla evlenmemişti. Rasûlullah (sav) ile evlendiğinde kırk yaşında idi. Peygamberliğin yedinci yılından sonra vefat etti. On yıl sonra vefat ettiği de söylenmiştir. Vefat ettiğinde ise altmışbeş yaşında idi. Peygamber Efendimiz'e iman eden ilk kadın odur. İbrahim dışında Peygamber Efendimiz'in bütün çocukları da ondandır.

Hakim b. Hizam dedi ki: Hadice vefat ettiğinde onun cenazesini evinden çıkarttık ve el-Hacûn'da onu defnettik. Rasûlullah (sav) onun mezarına indi, henüz cenaze namazı kılma sünneti yoktu.

2- Peygamber Efendimiz'in bir diğer hanımı Şevde bint Zem'a'dır. Zem'a'nın babası Kays, onun babası Abdu Şems'dir, Âmiroğullarındandır. Oldukça erken dönemlerde İslâm'a girmiş ve Peygamber Efendimiz'e bey'atte bulunmuştur. Önce es-Sekran b. Amr diye bilinen amcasının oğlunun nikâhı altında idi. O da İslâm'a girmişti. Her ikisi, ikinci Habeşistan hicretine katılmışlardı. Mekke'ye geri döndüklerinde kocası vefat etti. Kocasının Habeşistan'da öldüğü de söylenmiştir. İddetini bitirdikten sonra Rasûlullah (sav) ona talib oldu, onunla evlendi. Mekke'de iken onunla gerdeğe girdi, onunla Medine'ye hicret etti.

Yaşlandığında Peygamber Efendimiz onu boşamak istemişti. Ancak kendisi Peygamber'den kendisini boşamamasını ve hanımları arasında bırakmasını rica etmiş, Sahih'de de belirtildiğine göre gecesini Âişe'ye vermişti. Peygamber de onu boşamaktan vazgeçmişti. 54 yılı Şevval ayında Medine'de vefat etti.

3- Ebubekr es-Sıddîk'ın kızı Âişe: Önceleri Cübeyr b. Mut'im ile beşik kurtmesi yapılmıştı. Rasûlullah (sav) ona talib olunca, Ebubekir: Ey Allah'ın Rasûlü dedi.

Bana mücade et de onu Cübeyr'den uygun bir şekilde ayırayım. Bunun üzerine Rasûlullah (sav), hicretten iki sene önce -üç sene önce de denilmiştir- Mekke'de iken onunla nikâhlanmıştır. Medine'de dokuz yaşında iken de onunla gerdeğe girmiştir. Peygamber Efendimiz'in yanında dokuz yıl kaldı. Rasûlullah (sav) vefat ettiğinde onsekiz yaşında idi. Peygamber Efendimiz ondan başka bakire bir kızla evlenmiş değildir. 59 yılında -58 de denilmiştir- vefat etmiştir.

4- Kureyşli Adıyyoğullarından Ömer b. el-Hattab'ın kızı Hafsa (r.anha): Rasûlullah (sav) onunla evlenmiş, sonra da onu boşamıştı. Cebrail ona gelerek söyle demişti: "Allah sana Hafsa'ya geri dönmeni emrediyor, çünkü o çok oruç tutan, çok namaz kılan birisidir." Bunun üzerine Peygamber de ona dönmüştü. Vakidî dedi ki: Hafsa, Muaviye'nin halifeliği sırasında 45 yılı Şaban ayında vefat etmiştir. O sırada altmış yaşında idi. Medine'de Osman (r.a)'ın halifeliği döneminde vefat ettiği de söylenmiştir.

5- Um Seleme: Asıl adı Ebu Umeyye'nin kızı Hind'dir. Mahzumoğulların-dandır. Babası Ebu Umeyye'nin adı da Süheyl'dir.

Rasûlullah (sav) onunla dördüncü yılı Şevval ayının son günlerinde evlendi. Sahih olan görüşe göre oğlu Seleme, Peygamber Efendimize nikâhını kıydı O sırada Ömer adındaki oğlunun yaşı küçüktü. 59 yılında vefat etmiştir, 51 yılında vefat ettiği de söylenmiş ise de birincisi daha doğrudur.

Cenaze namazını Said b. Zeyd kıldırılmıştır. Ebu Hureyre'nin kıldırıldığı da evlenmiştir. Bakî'de defnedilmiştir, vefat ettiğinde seksen dört yaşında idi.

6- Um Habibe: Adı Ebu Süfyan kızı Remle'dir. Rasûlullah (sav), Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi, Um Habibe'yi kendisine istemek üzere Necaşi'ye göndermişti, o da Um Habibe'yi peygamberle evlendirmişti. Hicretin dokuzuncu yılında meydana gelen bu olayda Necaşi, Rasûlullah (sav) yerine dört yüz dinar mehir vermişti. Onu Şurahbil b. Hasene ile Peygamberin yanına göndermişti.

44 yılında vefat etti. Darakutnî dedi ki: Um Habibe, Ubeydullah b. Cahş'ın nikâhı altında idi. O Habeşistan'da hristiyan olarak öldü. Bunun üzerine Ne-caşî onu Peygamber (sav)'a nikahladı ve onun adına dörtbin (dirhem) mehir verdi. Onu Şurahbil b. Hasene ile Peygamber'e gönderdi.

7- Esedli Zeyneb bint Cahş bint Riâb: Adı Berre idi. Rasûlullah (sav) ona Zeyneb adını vermişti. Babasının adı da Burre idi. Ey Allah'ın Rasûlü dedi, babamın adını da değiştir. Çünkü Burre hakir birşeydir. Bunun üzerine Peygamber (sav) ona şöyle demişti: "Şayet baban mü'min bir kimse olsaydı, biz de ona biz ehl-i beytten birisinin adını verirdik. Ancak ben ona Cahş adını veriyorum, Cahş da Burre'dendir." Bu hadisi Darakutnî zikretmiştir.

Rasûlullah (sav) onunla Medine'de hicretin beşinci yılında evlenmiş ve hicri 20

yılında, elliüç yaşında iken vefat etmiştir.

8- Zeyneb bint Huzeyme: Babası olan Huzeyme'nin babası el-Haris, onun babası Abdullah, onun babası Amr, onun babası Abdi Menaf, onun babası Hilal, onun babası Âmir, onun babası Sa'saa'dır, Hilaloğullarındandır. Ca-hiliye döneminde Ummu'l-Mesâkîn (yoksulların anası) diye anılırdı. Buna sebep ise yoksullara çokça yemek yedirmesi idi.

Rasûlullah (sav) onunla ramazan ayında hicretin otuzbirinci ayının başlarında evlendi. Yanında sekiz ay kaldı. Peygamber hayatta iken rebiu'l-ev-vel'in sonlarında, hicretin otuzdokuzuncu ayın başlarında vefat etti. Ba-kî'de defnedildi.

9- Cüveyriye bint el-Haris b. Ebi Dirar: Huzaalı ve Mustalıkoğullarındandır. Mustalıkoğulları gazvesinde onu cariyeye olarak almıştı. İlkın Sabit b. Kays b. Şemmas'ın payına düşmüştü. Sabit onunla mükatebe akdi yaptı. Rasûlullah (sav) onun mükatebe akdi bedelini ödeyip onunla evlendi. Evliliği altıncı yıl şaban ayında olmuştu. Adı Berre idi. Rasûlullah (sav) ona Cüveyriye adını verdi. 56. yılı rebiu'l-evvel ayında vefat etti. 55. yıl denildiği de söylenmiştir. Vefat ettiğinde altmışbeş yaşında idi.

10- Safiye bint Huyey b. Ahtab el-Haruniye (Harun a.s soyundan): Peygamber (sav) Hayber günü onu esir almış ve esirler arasından kendisi için seçmişti. O da İslâm'a girmiş, Peygamber Efendimiz de onu azad etmişti. Böylelikle onu hürriyete kavuşturmayı da mehri kılmıştı. Sahih'te belirtildiğine göre Safiye, Dihye el-Kelbî'nin payına düşmüştü. Rasûlullah (sav) yedi esir karşılığında onu satın almıştı. 50. yılında vefat etti. 52. yılında vefat ettiği de söylenmiştir, Bakî'de gömülmüştür.

11- Reyhane bint Zeyd b. Amr b. Hunafe: Nadiroğullarındandır. Rasûlullah (sav) onu esir almış ve sonra hürriyetine kavuşturup onunla altıncı yılda evlenmişti. Veda haccından dönüşünde vefat etti, onu Bakî'de gömdü.

el-Vakidî dedi ki: Reyhane hicri 16. yılında vefat etti. Cenaze namazını Ömer kıldırdı. Ebu'l-Ferac el-Cevzî dedi ki: Ben Peygamber (sav)'ın Reyha-ne'yi cariyesi olarak tuttuğunu ve onu azad etmediğini söyleyenleri de duydum.

Derim ki: Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya, Ebu'l-Kasım Abdu'r-Rahman es-Süveylî'nin Reyhane'yi Peygamber (sav)'ın hanımları arasında zikretme-yişinin sebebi bu olmalıdır.

12- Hilaloğullarından Meymune bint el-Haris: Rasûlullah (sav) Mekke'den on millik mesafede bulunan Şerif denilen yerde Umretu'l-Kaza diye bilinen umre sırasında hicretin 7. yılında evlenmiştir. Rasûlullah (sav)'ın kendisiyle en son evlendiği hanımı budur. Yüce Allah'ın takdiri ile Rasûlullah (sav)'ın kendisi ile

gerdeğe girdiği mekânda vefat etmiş ve orada defnedilmiştir. Hicri 61. yılında vefat etmiştir, 63- yılında vefat ettiği söylendiği gibi, 68 yılında vefat ettiği de söylenmiştir.

Bunlar Peygamber (sav)'ın hanımı olarak meşhur olup kendileriyle gerdeğe girmiş olduklarıdır. Allah hepsinden razı olsun. [\[88\]](#)

Kendileriyle Evlendiği Halde Gerdeğe Girmemiş Olduğu Hanımları:

Kendileriyle evlenip gerdeğe girmedikleri hanımlarına gelince,

1- Bunlardan birisi el-Kilabiye diye bilinir. Adı hususunda görüş ayrılığı vardır. Fatıma, Amre ve el-Âliye isimleri verilmiştir. ez-Zührî dedi ki: Peygamber (sav) Kilablî ed-Dahhak kızı Fatıma ile evlenmiş, o da kendisinden Allah'a sığınınca onu boşamıştı. Bu kadın: Ben bedbaht olanım, der dururdu. Hicretin 8. yılı zülkade ayında onunla evlenmiş ve altmış yılında vefat etmiş-

2- Kindeli en-Nu'man b. el-Cevn b. el-Haris kızı Esmâ' el-Cevniye diye de bilinir.

Katade dedi ki: Peygamber (sav) yanına girdiğinde, yanına gelmek üzere onu çağırınca, Esmâ: Sen gel deyince, Peygamber de onu boşamıştı.

Başkaları ise şöyle demektedir: Peygamber'den Allah'a sığınan kadın budur Buhârî de şöyle demektedir: Rasûlullah (sav) Şerahîl kızı Umeyme ile evlenmişti. Peygamber'in yanına girdiğinde, Peygamber elini ona uzatmış, bu hanım bundan tiksindir gibi olmuştu. Bunun üzerine Peygamber, Ebu Useyd'e, yola göndermek üzere onu hazırlamasını ve ona iki elbise vermesini emretti. [\[89\]](#)

Bir başka lafızda da şöyle demektedir: Ebu Useyd dedi ki: Rasûlullah (sav)'ın yanına el-Cevniye diye bilinen hanım getirildi. Onun yanına girdiğinde o hanıma: "Bana kendini bağışla" deyince, kadın şöyle cevap vermişti: Kraliçe, hiç kendisini normal kimselere bağışlar mı? Peygamber (sav) sakın olsun diye elini üzerine koymak isteyince, bu sefer: Senden Allah'a sığınıyorum, demişti. Peygamber de şöyle buyurdu: "Sen gerçekten koruma altına alan birisine sığındın." Sonra yanımıza çıkıp şöyle dedi: Ey Ebu Useyd, buna iki râzıkî (uzun ve beyaz keten elbise) ver ve onu aile halkının yanına gönder. " [\[90\]](#)

3- el-Eş'as b. Kays'ın kızkardeşi Kuteyle bint Kays: el-Eş'as bunu Peygamber ile evlendirmiş, sonra da Hadramevt'e geri dönmüştü. Kuteyle'yi ona götürmek üzere hazırlanmış iken Peygamber (sav)'ın vefat ettiği haberini aldı. Bunun üzerine onu tekrar geri götürdü, kendisi de Kuteyle de birlikte irti-dat etti. Daha sonra İkrime b. Ebi Cehil onunla evlendi. Ebubekir (r.a) bundan dolayı çok

rahatsız oldu. Ömer ona şöyle dedi: Allah'a yemin ederim. O Peygamber (sav)'ın hanımlarından olmadı. Peygamber onu ne istediğini seçmekte serbest bırakmıştı, ne de hicabın arkasına almıştı. Diğer taraftan ir-tidad etmekle birlikte de Allah o kadını Peygamber'den uzaklaştırmış olmaktadır. Urve ise Peygamber'in onunla evlenmiş olduğunu kabul etmiyordu.

4- Ezdli Um Şerîk: Adı Ğuzeyye bint Câbir b. Hakim'dir. Daha önce Ebubekir b. Ebi Selma'nın nikâhı altında idi. Peygamber (sav) onunla gerdeğe girmeksizin boşadı. Nefsini Peygamber'e bağışlayan kadın da budur.

Nefsini Peygamber'e bağışlayan kadının Havle bint Hakim olduğu da söylenmiştir.

5- Havle bint el-Huzeyl b. Hubeyre, Rasûlullah (sav) bu kadın ile evlenmiş, ancak Peygamber'in yanına ulaşmadan önce vefat etmişti.

6- Dihye'nin kızkardeşi Şeraf bint Halife: Peygamber bu hanımla da evlenmiş olmakla birlikte, onunla gerdeğe girmemiştir.

7- Kays'ın kızkardeşi Leyla bint el-Hatîm: Peygamber bu hanımla evlenmişti. Ancak aşırı derecede kıskanç olduğundan kendisini boşamasını istedi, o da onun isteğini yerine getirmişti.

8- Kindeli Amre bint Muaviye: Peygamber (sav) bu hanımla evlenmiştir. eş-Şa'bî dedi ki: Peygamber, Kindeli bir hanımla evlenmiş, ancak Peygamber vefat ettikten sonra o hanım Medine'ye getirilebilmişti.

9- Cündalı, Cündüb b. Damra'nın kızı: Bazılarının dediklerine göre Rasû-lullah (sav) bu hanımla evlenmiş, bazıları ise böyle bir şeyin olduğunu kabul etmemiştir.

10- Ğıfarlı bir hanım: Bazılarının dediklerine göre Peygamber (sav) Ğıfarlı bir hanım ile evlenmiş, ona emretmesi üzerine elbiselerini üzerinden çıkartınca, vücudunda bir beyazlık (alacalık) görünce: "Ailenin yanına geri dön" demişti. Bu beyazlığı el-Kilâbiye'de gördüğü de söylenmiştir.

İşte Peygamber (sav)'ın kendileri ile nikâh akdi yapmış olduğu halde gerdeğe girmedikleri hanımlar bunlardır. [\[91\]](#)

Peygamber Efendimiz'in Talib Olduğu Halde Nikâhın Gerçekleşmediği Hanımlar:

Peygamber (sav)'ın talib olmakla birlikte nikâhının gerçekleşmediği ve kendisini Peygamber'e bağışlayan hanımlara gelince:

1- Ebu Talib'in kızı Um Hanî: Asıl adı Fâhite'dir. Peygamber (sav) ona talib olmuş, ancak: Ben çok çocukları olan bir kadını, diye özür beyan etmiş,

Peygamber Efendimiz de onun özrünü kabul etmişti.

2- Dubâa bint Âmir.

3- Beşâme b. Nadla kızı Safiye: Peygamber (sav) buna talib olmuştu, esir alınmıştı. Peygamber (sav) onu seçimde serbest bırakmış ve: "Dilersen beni, dilersen kocanı seçebilirsin" demişti. O da: Kocamı deyince, onu serbest bırakmıştı. Temimoğulları bundan dolayı onu lanetlemişti. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

4- Um Şerik de bunlardandır. Daha önce ondan sözedilmişti.

5- el-Hatim kızı Leylâ: Bundan da daha önce sözedilmişti.

6- Hakim b. Ümeyye kızı Havle: Kendisini Peygamber'e bağışlamış olduğu halde, onu daha sonraya ertelemişti. Osman b. Maz'un onunla evlenmişti.

7- el-Haris b. Avf el-Murrî kızı Cemre: Peygamber (sav) ona talib olmuş, babası ise herhangi bir hastalığı olmadığı halde: Durumu iyi değildir, demişti. Babası, kızının yanına geri döndüğünde baraş hastalığına yakalanmış olduğunu gördü. Şair Şebib b. el-Barsa'nın annesidir.

8- Kureyşli Şevde: Peygamber (sav) buna talib olmuştu. Küçük çocukları vardı. Çocuklarımın senin başının yanında ağlayıp sızlanmalarından korkuyorum, demiş, Peygamber (sav) da onu övmüş ve ona dua etmişti.

9- Adı belirtilmeyen bir kadın: Mücahid dedi ki: Rasûlullah (sav) bir hanıma talib olmuş, o da: Babama danışayım demişti. Babası ile karşılaştığında babası ona izin verdi. Rasûlullah (sav) ile karşılaştığında Peygamber ona: "Biz senden başka bir yorgan yüzü ile örtünmüş bulunuyoruz" demişti.

İşte Peygamber (sav)'ın bütün hanımları bunlardır.

Ayrıca onun iki tane de cariyesi vardı. Bunlar Kıbtî Mariye ile Reyhane idi. Katade'nin görüşüne göre böyledir. Başkasının görüşüne göre ise onun dört tane cariyesi vardı. Mariye, Reyhane ve esirler arasında aldığı Cemile ile Cahş kızı Zeyneb'in kendisine hibe ettiği bir başka cariyeye. [\[92\]](#)

3- Muallak (Şarta Bağlı) Talâk ve Muhayyer Bırakmak:

Yüce Allah'ın: "Eğer dünya hayatını ve onun ziynetini istiyorsanız" buyruğu bir şarttır. Bunun cevabı ise "gelin" buyruğundadır. Böylelikle seçim yapmakta muhayyer (serbest) bırakmayı şarta talik etmiş (bağlı kılmış)dır.

İşte bu, şarta bağlı olarak muhayyer bırakmanın sahîh ve geçerli olduğunu göstermektedir. Ancak cahil bid'atçiler buna muhalefet ederek şu iddiada bulunurlar: Koca hanımına sen eve girecek olursan, boş olursun deyip de hanım o eve girecek olursa, boşama gerçekleşmez. Çünkü onlara göre şer'î boşama

sadece anında ve derhal geçerli olmak üzere yapılan boşamadır. [\[93\]](#)

4- Peygamberin Hanımları Ondan Boşanmayı Tercih Etselerdi...:

"Gelin" buyruğu şartın cevabıdır. Bu hanımlar topluluğu hakkında kullanılan ve: "(hanım için): Gel" fiilinden çoğuldur. Bu fiil, kendisine doğru gelmeye yapılan bir çağrı anlamındadır. O bakımdan: "(Bu tarafa doğru) gel" denilir. Bu üstün bir değeri ve yüce bir konumu olan kimseler hakkında kullanılmak üzere ortaya konulmuş bir fiildir. Daha sonra bir tarafa doğru gelmesi istenen herkes için kullanılmaya başlanmıştır. Burada ise asıl anlamında kullanılmıştır. Çünkü onları çağırın Rasûlullah (sav)'dır.

"Size bağışta bulunayım" buyruğunda sözkonusu edilen "müt'a"ya dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/236. âyet, 6. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Bu fiil "ayn" harfî ötreli olarak okunmuştur. Aynı şekilde: "Sizi... salıvereyim" buyruğunda "ha" harfî de ötreli okunmuştur ki, bu da isti'naf (yeni bir cümle) demek olur.

Güzel bir şekilde ayrılmak ise; herhangi bir zarar ve herhangi bir hakkını engelleme sözkonusu olmaksızın, sünnete uygun olarak yapılan boşamadır. [\[94\]](#)

5- Peygamber (sav)'ın Hanımlarını Muhayyer Bırakması:

İlim adamları Peygamber (sav)'ın hanımlarını nasıl muhayyer bıraktığı hususunda iki farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Birinci görüşe göre; o hanımları olarak kalmak yahut onları boşamak hususunda, Allah'ın izni ile onları serbest bırakmıştı. Hepsi de onun hanımı olarak kalmayı tercih etmişti. Bunu Âişe, Mücahid, İkrime, eş-Şa'bî, İbn Şihâb ve Rabîa söylemişlerdir.

Kimileri de şöyle demiştir: O kendilerini dünyayı seçip onlardan ayrılmak ile âhireti seçip onları nikâhı altında tutmak arasında muhayyer bırakmıştı. Böylelikle kocaları olan Muhammed (sav) hakkında sözkonusu olan o yüksek merteye onlar hakkında da sözkonusu olacaktı. Yoksa onları boşamak hususunda muhayyer bırakmış değildi. Bunu da el-Hasen ve Katade zikretmiştir. Ashab-ı Kiram'dan Ali'nin de görüşü -Ahmed b. Hanbel'in kendisinden yaptığı rivayete göre- böyledir. Bu rivayete göre o şöyle demiştir: Rasû-lullah (sav) hanımlarını sadece dünya ile âhireti seçmek arasında muhayyer bırakmıştı. [\[95\]](#)

Derim ki: Birinci görüş daha sahihtir. Çünkü Âişe (r.anha)'a hanımını istediğini seçmekte serbest (muhayyer) bırakan erkeğin durumu hakkında soru sorulunca şöyle demişti: Rasûlullah (sav) bizi istediğimizi seçmekte serbest bırakmıştı. O bir boşama mı idi? Bir rivayette de şöyle demiştir: Biz onu seçtik, o da o serbest bırakmayı bir boşama saymamıştı.

Rasûlullah (sav)'dan da nikâhı altında kalmak ile boşanmak arasında yapılacak emredilmiş muhayyerlikten başka bir husus sabit olmuş değildir. Bundan dolayı Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ey Âişe! Ben sana bir hususu söyleyeceğim. Annen, babanla istişare etmedikçe, bu hususta acele etmemekten dolayı senin için bir sorumluluk olmayacaktır..." [\[96\]](#) Bilindiği gibi ona dünya ve süsünün âhirete tercih edilmesi hususunda danışmasını kastetmiş değildi. Böylelikle danışmanın, ayrılmak yahut da nikâh altında kalmak hakkında sözkonusu olduğu sabit olmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[97\]](#)

6- Muhayyer (Tercih Yapmakta Serbest) Bırakılan "Kadın Kocasının Nikâhı Altında Kalmayı Tercih Ederse:

Seçim yapmakta serbest bırakılan hanım kocasını tercih edecek olursa, hükmün ne olacağı hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Seleften, başkalarından ve fetva imamlarından oluşan ilim adamlarının büyük çoğunluğu

şöyle demiştir: Bu durumda bir veya daha fazla talâk sözkonu-su değildir. Ömer b. el-Hattab, Ali, İbn Mes'ud, Zeyd b. Sabit, İbn Abbas ve Âişe'nin görüşü budur. Tabiinden, Ata, Mesruk, Süleyman b. Yesar, Rabia ve İbn Şihab da bu görüştedir. Yine Ali ve Zeyd'den de şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Şayet kadın kocasını tercih edecek olursa, bu bâin bir talâk olur. Aynı zamanda bu Hasan-ı Basrî ile el-Leys'in de görüşüdür. el-Hattabî ile en-Nekkaş bunu Malik'ten de nakletmişlerdir. Bu kanaatin sahipleri delil olarak şunu ileri sürerler: Kocanın hanımına: Tercihini yap demesi, talâkı gerçekleştirmeyi ifade eden kinaye bir lafızdır. Eğer bunu hanıma izafe edecek olursa, bir talâk olur ve tıpkı: Sen bâinsin, demeye benzer. Fakat sahih olan birinci görüştür. Çünkü Âi-şe (r.anha) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) bizi seçmekte serbest bırakmıştı. Biz de onu tercih ettik ve bu teklifini bizim hakkımızda bir talâk olarak saymamıştır. Bunu da Buhârî ve Müslim rivayet etmişlerdir.[\[98\]](#)

İbnu'l-Münzir dedi ki: Âişe (r.anha)'ın hadisi şuna delildir: Muhayyer bırakılan hanım eğer kocasını tercih edecek olursa, bu bir talâk sayılmaz. Bu durumdaki bir hanımın kendisini (boşanmayı) tercih etmesinin talâkı gerektirdiğine de delil teşkil etmektedir, Ayrıca bu üçüncü bir hususa daha delalet etmektedir ki o da şudur: Muhayyer bırakılan kadın kendisini (boşanmayı) tercih edecek olursa, bu kocanın ric'at yapma imkânına sahip olduğu bir boşamadır. Zira Rasûlullah (sav)'ın Allah'ın kendisine vermiş olduğu emre muhalif olarak boşamada bulunması düşünülemez.

Bu görüş aynı zamanda Ömer, İbn Mes'ud ve İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. İbn Ebi Leylâ, es-Sevrî, Şafîî de bu görüştedir. Ali'nin de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Kadın şayet kendisini (boşanmayı) tercih edecek olursa, bir bâin talâk olur. Bu Ebu Hanife ve ardaşlarının da görüşüdür. İbn Hu-veyzimendad bunu Malik'ten de rivayet etmektedir.

Zeyd b. Sabit'ten gelen rivayete göre ise kadın kendisini (boşanmayı) tercih edecek olursa, bu üç talâk olur. Hasan-ı Basrînin görüşü de budur. Malik ve el-Leys de böyle demişlerdir, çünkü (tercih sonucu hanımın) kendisine malik olması ancak bu yolla mümkün olabilir.

Yine Ali'den rivayet edildiğine göre kadın kendisini (boşanmayı) tercih edecek olursa, bunun hiçbir kıymeti yoktur. Ondan gelen bir diğer rivayete göre eğer kadın kocasını seçecek olursa, bu bir ric'î talâk olur. [\[99\]](#)

7- Mülkiyeti Vermek (Temlik) ve Serbest Bırakmak (Muhayyerlik Vermek):

Medineli alimlerden ve başkalarından bir topluluğun kanaatine göre temlik

(mülkiyeti vermek) ve muhayyer bırakmak aynı şeydir. Hüküm de kadının her ikisi hakkında verdiği karara göredir. Bu aynı zamanda Abdu'l-Aziz b. Ebi Seleme'nin de kabul ettiği görüştür.

İbn Şa'ban dedi ki: Bu bizim mezhebimize mensub ilim adamlarının çoğunun tercih ettiği görüştür. Medinelilerden bir topluluğun da kabul ettiği görüş budur.

Ebu Ömer (İbn Abdi'l-Berr) dedi ki: Fukahanın çoğunluğu bu görüştedir. Ancak Malik'in mezhebinde meşhur olan görüş, her ikisi arasında fark bulunduğu. Çünkü Malik'e göre temlik kocanın hanımına: Ben (kendini bo~ama) mülkiyetini sana verdim, demesidir. Yani yüce Allah'ın ona hak olarak vermiş olduğu boşama yetkisinin bir, iki ya da üçünü de sana veriyorum, ırJamındadır. O bu hakkın bir bölümünü temlik ederken, diğer bir bölümü--u temlik etmemesi caiz olduğuna göre, bu hususta herhangi bir iddiada bu-^nacak olursa, eğer erkek böyle bir hak vermediğini iddia ederse, yemini _e birlikte onun sözü kabul edilir.

Medinelilerden de bir kesim şöyle demektedir: Kendisi ile gerdeğe giril~Aş kadın hakkında, kocanın, mülkiyeti vermek ve muhayyer bırakmak huluslarını verdiğini inkar etmek hakkı vardır.

Birincisi meşhur olan rivayete göre Malik'in görüşüdür. İbn Huveyzimen-iad da Malik'ten rivayet ettiğine göre, kocanın üç talâkta hanımını muhayyer bıraktığı hususunu reddetme yetkisi vardır. O takdirde bu, Ebu Hanife'nin de-czği. gibi bâin bir talâk olur. Ebu'l-Cehm de böyle demiştir. Suhnûn dedi ki: Mezhebimize mensub ilim adamlarının çoğunluğu bu görüştedir.

Malik'in mezhebinden çıkartılan sonuç şudur: Muhayyer bırakılan kadın, cendisi ile gerdeğe girilmiş ise, kendisini tercih ettiği takdirde bu, talâkın tarımı demektir. Kocasını inkâr edecek olursa, bunu inkâr etme hakkı yok-r_r. Şayet tek bir talâk seçecek olursa, bunun hiçbir değeri yoktur. Çünkü mu-:_r-v-erlik kat'î bir talâk (talâk elbette, üç talâk) demektir. Bunu bu şekilde vı alıp kabul etmiş yahut terketmiş demektir. Çünkü muhayyer bırakmanın JT-İlimi tesrîh (ayırma)dır. Yüce Allah, muhayyer bırakmanın sözkonusu edil-jığ: âyet-i kerîmede şöyle buyurmaktadır: "Gelin, size bağışta bulunayım wc sizi güzellikle salıvereyim." Burada tesrîh (güzellikle salıvermek) kesin jç talâk ile) boşamak demektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Tzlâk iki defadır ya iyilikle tutmalıdır veya güzellikle salmalıdır." (el-Ba-.-. 2 229) Güzellikle salıvermek ise üçüncü talâktır. Bu da önceden de geç-iç üzere Peygamber (sav)'dan rivayet edilmiştir.

Mana bakımından da şöyle açıklanır: Kocanın hanımına: Beni veya kendini seç demesi, kendisini seçmesi halinde kocanın lehine kadına karşı herhangi bir

müeyyidesinin olmamasını, ondan herhangi bir şeye malik olmamasını gerektirmektedir. Çünkü koca böylelikle hanımına ondan malik olduğu hususların dışına çıkma hakkını yahut kendisini seçecek olursa, kocası ile birlikte kalma hakkını vermiş olmaktadır. Talakın bir bölümünü seçtiği takdirde, o lafzın gereğini yapmamış olur ve bu durumda iki şey arasında muhayyer bırakılıp, bu iki şeyin dışında bir şeyi seçen kimse konumunda olur.

Kendisi ile gerdeğe girilmemiş olan hanımın muhayyer bırakılıp kendi haklarına malik olması hususunda, bir talâktan fazla iddia edildiği takdirde bunu inkâr etme, reddetme hakkı vardır. Çünkü böyle bir durumda kadın kocasından derhal bâin olur. [\[100\]](#)

8- Kadın Muhayyerlik Hakkına Ne Zaman Sahib Olur?

Kadının muhayyerlik hakkına ne zaman sahip olacağı hususunda Malik'ten farklı rivayetler gelmiştir. Bir seferinde şöyle demiştir: Kadın bu hususun konuşulduğu meclisten kalkmadığı sürece yahut bu işi kabul etmediğine delâlet eden bir başka işle meşgul olmadığı sürece, muhayyerlik hakkını kullanabilir. Bulundukları meclisten ayrılacakları vakte kadar, şayet herhangi bir tercihte bulunmaz ve bir hüküm vermeyecek olursa, bu hususta kadına verilmiş olan yetki batıl olur. Fukahânın çoğunluğu bu görüştedir.

Bir başka sefer de şöyle demiştir: Böyle bir hakkı terkettiği (kullanmak istemediği) bilinmediği sürece ebediyen muhayyerlik hakkına sahiptir. Bu ise kocasının kendisi ile ilişki kurmasına yahut dokunmasına imkan vermesiyle anlaşılır. Buna göre eğer kendisini teslim etmeyip de herhangi bir şeyi de tercih etmeyecek olursa, ya bu tercihi kullanıp yahut bu hakkın kaldırılması maksadı ile kocanın bunu hakime şikâyet etme hakkı vardır. Eğer kabul etmeyecek olursa, o takdirde hakim, kendi kendisine malik olma hakkını ortadan kaldırır.

Birinci görüşe göre şayet kadın bu konunun dışında bir söze dalar yahut iş yapar, yürür veya muhayyer bırakmakla -belirttiğimiz gibi- hiçbir ilgisi olmayan bir işle meşgul olursa, muhayyerlik hakkı da ortadan kalkar. Mezhebimize mensub kimi ilim adamı bu görüşün lehine yüce Allah'ın şu buyruğunu delil göstermektedir: "Onlar başka bir söze dalıncaya kadar yanlarında oturmayın." (en-Nisâ, 4/140)

Aynı şekilde koca, onun neyi tercih ettiğini bilmek maksadı ile ona konuşma yetkisini vermiştir. Böylelikle bu, aralarında bir akit gibi olur. Bunu kabul ederse mesele yok, aksi takdirde sakıt olur. Nitekim bir kimsenin birisine: Sana bunu bağışladım yahut sattım demesi de böyledir. Kabul ederse o akit gerçekleşir, aksi takdirde mülkiyet önceki hali ne ise öylece kalmaya devam eder.

es-Sevrî'nin, Kûfelilerin, Evzaî'nin, el-Leys, eş-Şafî ve Ebu Sevr'in görüşü budur. İbnu'l-Kasım'ın tercih ettiği görüş de budur.

İkinci rivayet de şöyle açıklanır: Bu(nunla yetki), kadının eline geçmiş ve kocanın bu işi ona mülkiyetine vermesi suretiyle, kocasına karşı buna malik olmuş olur. O böyle bir şeye malik olduğuna göre; bu mülkiyetin kocasının elinde kalışı gibi, onun da elinde kalması icab eder.

Derim ki: Sahih olan da budur. Çünkü Peygamber (sav) Âişe'ye şöyle demiştir: "Ben sana bir husustan sözedeceğim. Bu konuda annen ve babanla danışincaya kadar acele etmemekten dolayı senin için bir sorumluluk yoktur." Bu hadisi es-Sahih'de (Müslim) rivayet ettiği gibi, Buharı de rivayet etmiştir, Tirmizî de hadisin sahih olduğunu belirtmiştir. Zaten bu hadis daha önce bahsin başında geçmiş bulunmaktadır. Yine bu hadis: Koca hanımını muhayyer bırakacak olur yahut ona (kendisine) malik olduğunu söyleyecek olursa, bu konuda istediği hükmü verebileceğini gösterir. İsterse meclislerinden ayrılmış olsunlar. Bu görüş el-Hasen ve ez-Zührî'den rivayet edildiği gibi, kendisinden gelen iki rivayetten birisine göre Malik'in de görüşüdür.

Ebu Ubeyd dedi ki: Bu hususta bizim kabul ettiğimiz, bu hadiste Âişe (r.an-ha) hakkında varid olmuş sünnete tabi olmaktan ibarettir. Peygamber, annesi ve babası ile danışincaya kadar onu muhayyer bırakmıştı. Meclisinden kalkıp gitmesini bu işin dışına çıkmak olarak değerlendirmemiştir.

el-Mervezî dedi ki: Bana göre bu husustaki görüşlerin en sahih olanı budur. İbnu'l-Münzir de, et-Tahavî de bu görüştedirler. [\[101\]](#)

30. Ey peygamber hanımları! Sizden kim apaçık bir hayasızlıkta bulunursa, ona azabı iki kat arttırılır. Bu Allah'a göre pek kolaydır.

31. Sizden kim Allah'a ve Rasûlüne itaat eder ve salih amel işlerse, Biz de ona ecrini iki defa veririz. Hem Biz ona kerim bir rızık da hazırlamışızdır.

"Ey peygamber hanımları! Sizden kim apaçık bir hayasızlıkta bulunursa..." buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[102\]](#)

1- Peygamber Hanımlarının Bazı Özellikleri:

İlim adamları derler ki: Peygamber (sav)'ın hanımları, Allah Rasûlünü tercih edince yüce Allah, onların bu davranışlarını mükâfatlandırmak ve onlara ikramda bulunmak üzere şöyle buyurdu: "Bundan sonra kadınlar ve bunların birini başka zevcelerle değiştirmen... sana helal olmaz." (el-Ahzab, 33/52)

Onların başkalarından ayrı bir hükme tabi olduklarını belirterek de şöyle buyurmaktadır: "Sizin Allah'ın Rasûlüne eziyet vermeniz de ondan sonra zevcelerini nikahlamanız da ebediyyen olacak bir şey değildir." (el-Ahzab, 33/53)

Diğer taraftan onların itaatlerinin mükâfatını da, günahlarının cezasını da başkaları hakkında sözkonusu olana göre katlandırmış bulunmaktadır: "Ey Peygamber hanımları! Sizden kim apaçık bir hayasızlıkta bulunursa, ona azabı iki kat arttırılır." Bu buyrukla yüce Allah, Peygamber (sav)'ın hanımları arasından hayasızlık işleyecek kimselerin -ki yüce Allah, İfk hadisesinde de geçtiği üzere (bk. en-Nur, 24/11-22. âyetlerin tefsiri) Rasûlullah (sav)'ı korumuş bulunmaktadır- azabının iki kat katlanacağını haber vermektedir. Buna sebep ise konumlarının üstünlüğü, derecelerinin yüksekliği ve diğer bütün hanımların önünde oluşlarından dolayıdır.

Daha önce birkaç yerde de geçtiği üzere şeriat şunu açıklamıştır: Haram olan şeyler ağırlaşıkça ve bu haramlar çığnenecek olursa, cezalar da kat kat arttırılır. İşte köleye nisbetle hür kimsenin, bekara nisbetle evli kimsenin had-dinin (uygulanacak cezasının) katlandırılmasının sebebi budur.

Bir diğer açıklama da şöyle yapılmıştır: Peygamber (sav)'ın hanımları vahyin iniş yerinde, yüce Allah'ın emir ve yasaklarının geldiği evlerde bulunmaları dolayısıyla verilen emir onlar için daha güçlü ve konumları sebebiyle başkalarının bu emre bağlı kalmaları gereğinden daha ileri derecede bağlı kalmaları sözkonusudur. Böylelikle hem mükâfat, hem de azab (ceza) onlar için katlandırılmıştır.

Bir başka açıklama da şöyledir: Onların işleyecekleri suçun Rasûlullah dv'a da eziyet vermesi sebebiyle, zararının daha büyük oluşudur. Dolayısıyla Rasûlullah (sav)'a eziyet vermek hususunda suçun büyüklüğü oranında ceza da büyümüş olmaktadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere muhakkak Allah onlara dünya ve âhi-rette lanet etmiş...dir." (el-Ahzab, 33/57)

Bu görüşü de el-Kiya et-Taberî tercih etmiştir. [\[103\]](#)

2- Mükâfat ve Cezanın Mü'minlerin Anneleri Hakkında Katlandırılması ile "İki Kat Tabiri"nin Yorumlanması:

Bazıları şöyle demiştir: Mü'minlerin annelerinden birisinin zina ettiği varsayılacak olursa -ki yüce Allah onları böyle bir işten korumuştur- konumunun büyüklüğü dolayısıyla ona iki had uygulanırdı. Tıpkı cariyeye nisbet-le hür olan

kadının haddinin arttırılması gibi. Bu âyet-i kerîmede "azab" had manasınadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Mü'minlerden bir topluluk da azablarına tanık olsunlar." (en-Nûr, 24/2)

Buna göre "iki kafın anlamı iki misli yahut iki defa olur. Ebu Ubeyde dedi ki: Bir şeyin katı (dî'fı) üçe tamamlanıncaya kadar (ona) iki şey katmaktır. Ebu Amr da -et-Taberî'nin ondan naklettiğine göre- böyle demiştir. Yani ona iki misli daha azap katlanır ve böylelikle bu üç tane azab olur. Ancak et-Taberî bu görüşün zayıf olduğunu kabul etmiştir. Diğer taraftan lafız itibariyle böyle bir ihtimal olmakla birlikte bu doğru değildir. Çünkü ecrin iki defa verilecek olması bu görüşün tutarsız olduğunu ortaya koymaktadır. Zira hayasızlıkta azab (ceza) itaatteki mükâfatın karşılığındadır. Bu açıklama-vı da İbn Atiyye yapmıştır.

en-Nehhas da şöyle demektedir: Ebu Amr: ile arasında fark gözetmiş ve bunların birincisi "pek çok katlar" hakkında, diğeri ise "iki kat" hakkında kullanılır, demiş ve bundan dolayı da bunu ikinci şekilde okumuştur.

Ebu Ubeyde de şöyle demektedir: "Ona azabı iki kat arttırılır." Yani ona üç kat azab verilir, demektir. en-Nehhas şöyle demektedir: Ebu Amr ile Ebu Ubeyde'nin getirdikleri bu ayrımı dilbilginleri arasından bildiğim hiçbir kimse gözetmemiştir. Ayrıca her ikisinin de anlamı birdir, yani azab iki kata kadar çıkartılır. Mesela bir kimseye: Eğer bana bir dirhem verecek olursan, ben de sana bunun iki dî'fını (katını) veririm, demesi halinde, bunun iki mislini veririm, demektir ki, bu da iki dirhem veririm, anlamına gelir. Ayrıca buna yüce Allah'ın: "Biz de ona ecrini iki defa veririz" buyruğu delil teşkil etmektedir, azab da ecirden daha fazla olmaz. Bir başka yerde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlara azab-tan iki kat ver." (el-Ahzab, 33/68) Azabın iki mislini ver, demektir. Ma'mer'in, Katade'den rivayetine göre yüce Allah'ın: "Ona azabı iki kat arttırılır." buyruğu hakkında şöyle demiştir: Maksat dünya azabı ile âhiret azabıdır.

el-Kuşeyrî Ebu Nasr der ki: Zahir olan (iki kat) ile iki mislini kastetmiş olduğudur. Çünkü (daha sonra): "Biz de ona ecrini iki defa veririz" diye buyurmaktadır. Vasiyetlerde ise durum şöyledir: Eğer bir kimseye oğlunun payının iki katını vasiyet edecek olursa, bu o kimseye oğlunun payının üç katı verileceği anlamına gelir. Çünkü vasiyetler insanlar arasındaki örfe göre cereyan eder. Yüce Allah'ın kelamının açıklanması ise Arapların dil kullanımlarına göre yapılır. Arapça'da "dî'f" ise onun misli ve fazlası demektir. Sadece iki misline münhasır değildir. Mesela: Bu, bunun dî'fidir denilecek olursa, onun mislidir, demektir. Bu onun iki dî'fidir, onun iki mislidir, anlamındadır. Buna göre Arabça'da "dî'f" belli bir sınır sözkonusu olmaksızın fazla oluştur. Nitekim yüce

Allah şöyle buyurmaktadır: "İşte onların amellerine karşılık mükâfatları kat kat (di'f) arttırılır." (Sebe', 34/37) Bu buyrukta ise ne bir misli, ne de iki misli arttıracaklarını kastetmemiştir. Bütün bunlar el-Ezhe-rî'nin açıklamasıdır.

Onlardan herhangi birisine zina iftirasında bulunan şahsa uygulanacak ceza ile ilgili görüş ayrılıkları da daha önce en-Nur Sûresi'nde (24/4-5. âyet, 12. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[104\]](#)

3- Âyetlerdeki Bazı Lafızlara Dair Açıklamalar:

Ebu Rafî'-dedi ki: Ömer (r.a) sabah namazında çoğu kere Yusuf Sûresi ile el-Ahzab Sûresi'ni okurdu. "Ey peygamber hanımları" buyruğuna geldi mi de sesini yükseltirdi. Ona niye böyle yaptığı sorulunca: "Onlara kendilerine verilmiş olan ahdi hatırlatıyorum" diye cevap vermişti.

Cumhur: "Kim... bulunursa" buyruğunu "yâ" ile okudukları gibi, "Kim... itaat eder"i de böylece okumuşlardır ki bu: "Kim" lafzına binaen böyle okunmuştur.

"Kunut" itaat etmek demektir ki buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/116. âyet, 5. başlık ile 238. âyet, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yakub ise, manaya binaen bu lafızlardaki "ya" harflerini "te" ile okumuştur.

Bir kesimin söylediğine göre; "fahişe: hayasızlık" eğer belirtili olarak gelirse, bu zina ile livata anlamındadır. Eğer belirtisiz gelirse, diğer günahlar demek olur. Sıfat olarak geldiği takdirde kocanın haklarına riayet etmemek ve onunla kötü geçinmek demek olur.

Bir kesim de şöyle demektedir: Yüce Allah'ın: "Apaçık bir hayasızlık" buyruğu bütün masiyetleri kapsamına alır. "el-Fâhişe" nasıl gelirse yine böyledir.

İbn Kesir; "Apaçık" kelimesini "ya" harfini üstün olarak okumuştur. Nafi' ve Ebu Amr ise esreli okumuşlardır.

"İki kat arttırılır" anlamındaki buyruğu bir kesim fiili yüce Allah'a isnad etmek suretiyle (arttırır anlamında) "ayn" harfini esreli olmak üzere; diye okumuşlardır. Ebu Amr ise Harice'nin rivayetine göre; "İki kat arttırırız" şeklinde "nun" harfini esreli olarak, "azab" kelimesini de nasb ile okumuştur. Bu da İbn Muhaysın'ın kıraatidir. Bu fiilin kipi tek kişi tarafından yapılan ve mutavaa diye bilinen "mufaale" veznindedir. Nitekim bu vezinde olmakla birlikte tek kişiden yapıldığını ifade eden; "Ayakkabıyı çekiçe dövdüm, hırsız cezalandırdım" fiilleri de böyledir.

Nafi', Hamza ve el-Kisaî ise; "İki kat arttırılır" diye "ya" ve ayn" harfini üstün ile okumuşlardır. Buna karşılık "azab" kelimesini de öt-reli okumuşlardır. el-Hasen, İbn Kesir ve İsa'nın kıraati de budur.

Ayrıca İbn Kesir ile İbn Âmir: "İki kat arttırırız" diye "nun" ile şeddeli ve esreli "ayn" ile okumuşlar "azab"ı da nasb ile okumuşlardır.

Mukatıl dedi ki: Burada azabın iki kat arttırılması, ancak âhirette olacak-ır. Çünkü mükâfatın iki defa verilmesi de âhirettedir. Bu güzel bir açıklamadır, çünkü Peygamber (sav)'ın hanımları haddi gerektirici herhangi bir havasızlık işlemezler (işlememişlerdir). Nitekim İbn Abbas da şöyle demiştir: Hiçbir peygamber hanımı asla zina etmiş değildir. Sadece iman ve itaat hususunda kocalarına ihanet edenleri olmuştur.

Bazı müfessirler de şöyle demektedir: Kendilerine iki kat verilmekle tehdit olundukları azab, dünya ile âhret azabıdır. İki defa mükâfat da böyledir.

İbn Atiyye ise şöyle demektedir: Ancak bu, zayıf bir görüştür. Şu kadar it ki Peygamber (sav)'ın hanımlarına uygulanacak dünyevi cezaların, âhi-retin azabını -diğer insanlarda olduğu gibi- kaldırmayacağını sözkonusu olması hali müstesnadır. Dünyadaki cezaların âhret azabını kaldıracağı ise Uba-ie b. es-Samit yoluyla rivayet edilen hadisın bir gereğidir. Şu kadar var ki Peygamber (sav)'ın hanımları hakkında bunun böyle olacağına dair bir rivayet îeîmediği gibi, bu hususta hükmün böyle olduğu da bellenmiş değildir.

Tefsir alimleri âyet-i kerîmede sözü edilen "kerim rızık"ın cennet olduğunu söylemişlerdir. Bunu da en-Nehhâs zikretmiştir. [\[105\]](#)

32. Ey Peygamber Hanımları! Siz diğer kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer takvalı kimseler iseniz, edalı ve yumuşak söylemeyin. O takdirde kalbinde hastalık bulunan kimseler umutlanır. Siz hep uygun söz söyleyin.

"Ey Peygamber Hanımları! Siz" fazilet ve şeref itibarıyla "diğer kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz" buyruğunda: "Herhangi biri gibi" diye (müzekker) buyurup müennes olarak; diye buyurmarruş olması, "biri" anlamındaki lafzın, hem müzekkerinin, hem de müennesinin, hem tekilinin, hem de çoğulunun nefyedilmesinden dolayıdır. İnsan olmayan kimse hakkında da bu kullanılabilir ve: "Orada hiçbir kimse yoktur, ne koyun, ne de deve" denilir. Özellikle "kadınlar"ın sözkonusu edilmesi daha önce geçen ümmetler arasında Âsiye ve Meryem'in de bulunması dolayısıyladır. Katade buna işaret etmiş, Âl-i İmran Sû-resi'nde de (3/42. âyetin tefsirinde de) aralarında fazilet farkı hususundaki görüş ayrılıkları ile ilgili açıklamalar geçmiş bulunmaktadır, bu husus oradan tetkik edilebilir.

Daha sonra yüce Allah: "Eğer takvalı kimseler iseniz" diye buyurmaktadır. Yani Allah'tan korkarsınız demektir. Bu buyrukla faziletin şartı yerine getirilmesi

halinde onlar için eksiksiz kalacağı açıkça ortaya çıkmaktadır. Çünkü yüce Allah, onlara Rasûlullah (sav)'ın ashabından olmayı, onun nezdinde büyük bir değer taşımayı, haklarında Kur'ân-ı kerîmin nazil olmasını bağışlamış bulunmaktadır.

"Edalı ve yumuşak söylemeyin" anlamındaki buyruk, nehy dolayısıyla cezm konumundadır. Şu kadar var ki, mazinin mebni oluşu gibi, mebni gelmiştir. Sibeveyh'in kabul ettiği görüş budur. Yumuşak söz söylemeyin, anlamındadır. Yüce Allah sözlerinin kat'î, ifadelerinin kesin ve anlaşılır olmasını emretmektedir. Sözlerinde görülen yumuşaklık ile kalbi etkileyecek bir şekilde ortaya çıkmamasını istemektedir. Arab kadınları erkeklerle konuştukları sırada hakkında şüpheye düşülen ve iyi düşünülmeyen kimseler gibi, sözlerini yumuşatır ve ifadelerine bir eda kattıkları gibi olmamalarını istemekte. bu türden konuşmalarını onlara yasaklamaktadır.

"O takdirde kalbinde hastalık" Katade ve es-Süddî'den nakledildiğine göre şüphe ve münafıklık "bulunan kimseler umutlanır." Bu buyruktaki; Umutlanır" fiili nehyin cevabı olarak nasb ile gelmiştir.

Buradaki "hastalık" kötülüğe bir kapı aralamak demektir ki, bu da fasık-ıık etmek ve bu doğrultuda sözler söylemek demektir. Bu açıklamayı da İkrime yapmıştır, bu daha doğru bir açıklamadır. Bu âyet-i kerîmede münafıklığın herhangi bir ilişkisi yoktur.

Ebu Hatim'in naklettiğine göre el-A'rec "umutlanır" anlamındaki lafzı; şeklinde "ya" harfi üstün, "mim" harfini de esreli okumuştur.

en-Nehhas dedi ki: Bunun yanlış olduğunu zannederim. Kanaatime göre o "mim" harfini üstün ve "ayn" harfini esreli olarak "yumuşak söylemeyin" fiiline atf ile okumuştur. Bu ise güzel bir okuyuş şeklidir. Bununla birlikte "ya" harfi ötreli, "mim" harfinin esreli okunması da caizdir. Yani yumuşak söz söylemek ümit verir, demek olur.

"Siz hep uygun söz söyleyin" buyruğu hakkında İbn Abbas şöyle demektedir: Yüce Allah, onlara iyiliği emredip münkerden alıkoymayı emretmektedir. Bir kadının yabancılarla muhatab olması ve aynı şekilde sıhrî akrabalık dolayısıyla kendisine haram olanlar ile konuşması esnasında sesini yük-seltmeksizin yumuşak konuşmaması mendubtur. Çünkü kadın sesini kısmakla emrolunmuştur. Özetle söyleyecek olursak, uygun söz söylemek, şeriatın ve akılların reddetmediği, doğru olan söz demektir. [\[106\]](#)

33. Evlerinizde oturun. İlk cahiliyeninki gibi açılıp saçılarak, salınıp yürümeyin. Namazı da dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Ey ehl-i

beyt! Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister.

Yüce Allah'ın: "Evlerinizde oturun. İlk cahiliyeninki gibi açılıp saçılarak, salınıp yürümeyin..." buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[107\]](#)

1- "Oturun" Lafzının Kıraat Şekilleri ve Açıklamaları:

"Oturun" buyruğunu cumhur "kaf" harfini esreli şeklinde olarak okumuşlardır. Ancak Âsim ile Nafi' üstün okumuşlardır.

Birinci kıraat iki şekilde açıklanabilir:

1- Bu kelimenin "vekar"dan gelmesidir. Mesela; "Sakin oldu, sakın olur, yerleşti, yerleşir" demektir. Emri ise; " Sakin ol, dur, otur" demek olur. Çoğul hanımlara hitab şekli de; diye; "Vadediniz" ile: "Tartınız" demek gibi.

2- el-Müberred'e ait olan bu açıklamaya göre "karar"den gelir. Mesela "re" harfi üstün olmak üzere: " O yerde karar kıldım, kılarım" denilir. (Müennes çoğul emri) de asıl ise; "Karar kılınız" şeklinde "re" harfi esreli olarak gelir. Birinci "re" ise kolaylık (tahfif) olsun diye hazfedil-miştir. Tıpkı in yerine ile in yerine de; dedikleri gibi. Burda "re"yi hazfettikten sonra harekesini "kafa aktarmış oldular. "Kaf da hareke aldığından ötürü vasıl "elifine ihtiyaç kalmamış oldu.

Ebu Ali de şöyle demektedir: Hayır, bunun sebebi tad'ıf (re harfinin iki defa tekrarlanması) istenmediğinden dolayı "re" harfinin "ye"ye değiştirilmesinden ötürü böyledir. Tıpkı "kîrat" ve "dînar" kelimelerinde böyle bir ibda-le gidildiği gibi. Bu durumda "ya" harfi de kendisinin yerine gelmiş olduğu harfin harekesini alır. Bu durumda lafzın takdiri; (oşş»l) şeklinde olur. Bila-here "ya"nın harekesi - "ye" harfinin esre ile harekelenmesi hoş olmadığından ötürü- kaldırılır. Bu sefer iki sakın arka arkaya geldiğinden ötürü de "ye" harfi düşer. Vasi hemzesi de kendisinden sonra gelen harfin harekeli oluşu dolayısıyla düşer ve böylelikle kelime; halini alır.

Medinelilerin ve Âsım'ın (kaf harfini üstün) okuyuşuna gelince, bu da Arab'ların bir yerde ikamet edip oturmayı ifade etmek üzere "re" harfini esreli olarak kullandıkları: "Oturdum, kaldım" gibidir. Bunun mütekellimi: "İkamet ederim, kalırım" şeklinde; "Hamdet-ti, hamdeder" türünde kullanılır. Bu da Hicazlıların şivesidir, bunu Ebu Ubeyd "el-Ğaribu'l-Musannaf adlı eserinde el-Kisaî'den nakletmektedir ki o da en değerli hocalarındandır. Bunu ez-Zeccac ve başkaları da zikretmiştir. Aslı ise; "(hanımlara hitaben) oturun" şeklindedir. Arka arkaya iki harfin gelmesi ağır olduğundan dolayı birinci "re" hazfedildikten sonra

harekesi kafa verilmek suretiyle; denilir.

el-Ferrâ dedi ki: Bu; "Arkadaşını uyardın mı? hissettirdin mi?" demeye benzer ki bu da; demiş gibidir.

Ebu Osman el-Mâzinî dedi ki: "Gözüm onunla aydın oldu" denildiği takdirde, sadece "re" harfî esreli olarak kullanılır, başka türlü kullanılmaz. Ancak "mekânda kaldım, oturdum" anlamında; denilemez. Çünkü bu "re" harfî üstün olarak; şeklinde kullanılır. Onun kabul etmediği bu husus, Peygamber (sav)'tan sabit olduğu takdirde bu şekildeki kıraate eleştiri olarak kabul edilemez. Çünkü bu durumda Peygamber (sav)'dan sabit olan kıraat, bu şekildeki kullanışın doğruluğuna delil kabul edilir. Yine Ebu Hatim'in kanaatine göre; demenin Arab dilinde açıklanabilir bir tarafı yoktur.

en-Nehhas dedi ki: Ebu Hatim'in: "Açıklanabilir bir tarafı yoktur" şeklindeki sözüne muhalefet edilmiştir. Bu hususta iki görüş vardır. Birincisi el-Ki-saî'nin naklettiği görüştür. Diğer ise benim Ali b. Süleyman'dan söylediğini duyduğum şu açıklamadır: Bu ifade; "Gözüm onunla aydın oldu, olur" tabirinden gelmektedir. Kendi evlerinizde (kalarak) onunla gözünüz aydın olsun, demektir, bu da güzel bir açıklamadır. Şu kadar var ki hadis bunun birincisinden türediğine delil teşkil etmektedir. Rivayete göre Ammar, Âişe (r.anha)'ya şöyle demiştir: "Muhakkak Allah sana evinde kalıp oturmanı emretmiştir." Âişe ona şöyle cevap vermişti: Ey Ebu'l-Yakzan sen sürekli hakkı olduğu gibi söyleyen bir kimse olmaya devamedegeldin. Bunun üzerine şöyle demişti: Senin de itirafın ile beni bu şekilde kılan Allah'a hamdolsun.

İbn Ebi Able de "vasıl elifi ile birincisi meksûr olmak üzere iki "ra" ile: h) diye okumuştur. [\[108\]](#)

2- İlk Cahiliye Dönemi Gibi Açılıp Saçılmamak:

Bu âyet-i kerîme evde kalma manasını ihtiva etmektedir. Hitab her ne kadar Peygamber (sav)'ın hanımlarına yönelik ise de, mana itibariyle diğer hanımlar da bu hitabın kapsamına girmektedir. Bütün hanımları kapsayan bir delilin vârid olmaması halinde bu böyle olmakla birlikte, esasen şariat hanımların evlerinde kalmalarını emreden ve zaruret olmadıkça dışarı çıkmaktan uzak durmayı belirten hükümlerle dolup taşmaktadır. Bundan önce bir kaç yerde belirtildiği gibi.

Bu buyrukta yüce Allah, Peygamber (sav)'ın hanımlarına evlerinde oturmayı emretmekte ve onların şereflerini yüceltmek üzere bu şekilde onlara hi:-sh etmekte, açılıp saçılmalarını yasaklamakta, böyle bir işin ilk cahiliye döneminin

davranışlarından olduğunu bildirerek: "İlk cahiliyeninki gibi açılıp saçılarak salınıp yürümeyin" diye buyurmaktadır.

Daha önceden en-Nur Sûresi'nde (24/60. âyet, 5. başlıkta) "açılıp saçıl-ma"nın anlamına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Bunun gerçek anlamı setredilmesi, örtülmesi, açığa çıkartılmasından daha uygun olan yerleri açmak demektir. Bu kelime "bolluk, genişlik"den alınmadır. Mesela, dişleri birbirinden ayrı olan kimse hakkında: "Dişleri birbirinden bir parça ayırır" denilir. Bu açıklamayı el-Müberred yapmıştır.

İnsanlar "ilk cahiliyeMnin ne olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İbrahim (a.s)'ın dünyaya geldiği dönem olduğu söylenmiştir. Kadın inciden gömlek giyinir, yolun ortasında yürüyerek kendisini erkeklere arzeder-miş.

el-Hakem b. Uyeyne de şöyle demiştir: Bu süre Âdem ile Nuh arasındaki süredir ki; bu da sekizyüzyıllık bir zaman dilimini kapsar. Bu dönemde yaşayan insanların çok kötü yaşayışları nakledilmiştir.

İbn Abbas dedi ki: Bu Nuh ile İdris arasındaki zamanı kapsar, el-Kelbî ise Nuh ile İbrahim arasındaki zaman dilimidir, der.

Denildiğine göre; kadın yan tarafları dikilmemiş olduğu halde inciden gömlek giyinir, yine bedenini örtmeyen ince elbiseler giyinirmiş.

Bir kesim bu süre Musa ile İsa arasındaki dönemdir, demektedir. eş-Şa'bî ise: İsa ile Muhammed (sav) arasındaki dönemdir, der.

Ebu'l-Âliye'ye göre bu Dâvûd ve Süleyman (ikisine de selâm olsun) zamanıdır. Bu dönemde kadın yan tarafları dikişsiz, inciden gömlek giyinirmiş. Ebu'l-Abbas el-Müberred dedi ki: İlk cahiliye (koyu cahiliye) demeye benzer. el-Müberred dedi ki: Kadınlar ilk koyu cahiliyede açığa çıkartılması çirkin olan yerleri açardı. Öyle ki, kadın kocası ile dostu ile birlikte oturur, dostu tek başına onun belinden yukarısı ile kocası ise belinden aşağısı ile uğraşırdı. Kimi zaman biri diğerinden yerlerini değiştirmelerini istediği dahi olurdu.

Mücahid dedi ki: Kadınlar erkekler arasında yürürdü. İşte açılıp saçılmaları bu idi.

İbn Atiyye dedi ki: Gördüğüm kadarı ile o mü'minlerin annelerinin yetişmiş oldukları cahiliye dönemi (davranışları)na işaret etmektedir. Onlara o dönemdeki yaşayışlarından farklı bir şekilde yaşamaları emrini vermiştir. Bu ise şeriatten önce kâfirlerin yaşayışları idi. Çünkü şeriatten önce kâfirlerin kıskançlıkları yoktu. Kadınlar tesettüre riayet etmiyorlardı. Bu cahiliyenin "ilk" diye nitelendirilmesi ise, onların daha önce içinde bulundukları hale nisbet-ledir. Yoksa ortada başka bir cahiliye vardı, anlamında değildir. İslâm'dan önceki bu döneme cahiliye adı verilmiş bulunmaktadır. O bakımdan şairler hakkında

"cahili şairdir" tabiri kullanılmıştır. İbn Abbas da -Buhârîde yer aldığına göre- şöyle demektedir: Cahiliye döneminde babamı şöyle derken dinlemiştim.[\[109\]](#) ve buna benzer daha başka ifadeler de vardır.

Derim ki: Bu, güzel bir açıklamadır. Ancak buna şöyle itiraz edilebilir: Araplar çoğunlukla darlık ve sıkıntı içerisinde yaşayan kimselerdi. Rahat nimetler içerisinde bulunmak ve zînetin açığa vurulması, sadece önceki zamanlarda cereyan etmiş bir iştir. İşte ilk cahiliye dönemi ile kastedilen de budur. Âyet-i kerîmeden maksat ise, kırıtarak, salınarak yürümek, güzelliklerini erkeklere göstermek ve buna benzer şer'an caiz olmayan diğer hususlarda, kendilerinden önceki kadınlardan farklı hareket etmektir. İşte bu, bütün görüşleri kapsar ve ihtiva eder. O bakımdan onlar evlerinde oturmalıdırlar. Dışarı çıkmak ihtiyacını duyarlarsa, süslenmeyi terkederek ve tam bir tesettüre riayet ederek bunu yapmalıdırlar. Başarıya ulaştıran Allah'tır. [\[110\]](#)

3- Mü'minlerin Annelerinin Bu Ayete Karşı Tutumları:

es-Sa'lebî ve başkalarının naklettiklerine göre Âişe (r.anha) bu âyet-i kerîmeyi okudu mu, başörtüsünü ıslatıncaya kadar ağlarmış. Yine onun naklettiğine göre Şevde (r.anha)'ya: Niye senin diğer kızkardeşlerinin yaptığı gibi haccetmiyor, umreye gitmiyorsun? diye sorulunca, şöyle demiş: Ben hem haccettim, hem de umre yaptım. Allah da bana evimde kalmamı emretti.

Bunu rivayet eden dedi ki: Allah'a yemin ederim, odasının kapısından cenazesi çıkartılıncaya kadar çıkmadı. Allah ondan razı olsun.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Ben yaklaşık bin kasabaya girip çıktım. İbrahim el-Halil (sav)'ın ateşe atıldığı yer olan Nablus hanımlarından daha iffetli, namuslarını daha çok koruyan kadınlar görmedim. Orada ikamet ettiğim süre içerisinde cuma günü müstesna, gündüzün yolda tek bir kadın görmedim. Cuma günü namaza çıkarlar ve mescidi doldururlardı. Namaz bitti mi hemen evlerine geri dönerlerdi, bir dahaki cumaya kadar onlardan birisine gözüm iliş-mezdi. Ben Mescid-i Aksa'da öyle iffetli kadınlar gördüm ki, Mescid'in içinde şehit düştükleri vakte kadar itikâf ettikleri yerlerden dışarı çıkmamışlardır. [\[111\]](#)

4- Âişe (r.anha) Hakkındaki İleri Geri İddialara Verilen Cevaplar:

İbn Atiyye dedi ki: Âişe (r.anha)'nın ağlayışı Cemel Vakası'na katılmasından ötürü idi. O vakit Ammar kendisine: Allah sana evinde kalmanı emretmiş

bulunuyor, demişti.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Rafızîler -lanet üzerlerine olsun- bu âyet-i kerîmeyi ele alıp mü'minlerin annesi Âişe (r.anha)'ya hücum ederek şöyle derler: O ordulara kumanda edip savaflara katılmak, kendisine farz olmayan ve kendisi için de caiz olmayan hususlarda vuruşmak işlerine girişmek sureti ile dışarı çıkmakla Rasûlullah (sav)'ın emrine muhalefet etmiştir. Yine derler ki: Osman (r.a) muhasara altında idi. O bu durumu görünce, bineklerinin hazırlanmasını emretti ve Mekke'ye çıkıp gitmek için hazırlıklarını yaptı. Mer-van ona: Ey mü'minlerin annesi, burada kal ve bu ayak takımını geri çevir. Çünkü insanlar arasında ıslahta bulunmak senin hacca gitmenden hayırlıdır, demişti.

İbnu'l-Arabî dedi ki: İlim adamlarımız (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) şöyle demişlerdir: Âişe (r.anha) fitne ve karışıklıkların çıkmasından önce hacca gitmeyi adamıştı. Adağını geriye bırakmayı uygun görmemişti. Eğer o karışıklıklar döneminde çıkıp gitmiş olsaydı bile yine bu onun için doğru bir davranış olurdu. Cemel savaşına çıkmasına gelince, o savaşmak kastıyla çıkmadı. İnsanlar bu hususta ona gidip geldiler ve karşı karşıya kaldıkları büyük fitne, insanların kan dökmelerini ona şikayet ettiler. Onun bereketinden faydalanmak istediler, eğer insanların karşısında duracak olursa, bu karışıklıklardaki insanların ondan utanacaklarını ümit ettiler. O da bu kanaate sa-hib olduğundan dolayı yüce Allah'ın şu buyruğuna uyarak vak'anın olduğu yerlere çıkıp gitmişti: "Bir sadaka vermeyi yahut bir iyilik yapmayı veya insanlar arasını düzeltmeyi emredeninkinden başka onların fısıl-daşmaları-nın birçoğunda hayır yoktur." (en-Nisa, 4/114);

"Eğer mü'minlerden iki grup birbirleri ile çarpışırlarsa, onların aralarını düzeltin." (el-Hucurat, 49/9)

İnsanların arasını düzeltmek emrine, erkeği ile kadınıyla, hürüyle köle-siyle bütün insanlar muhataptır. Şanı yüce Allah ise ezeli hükmünde ve yerini bulan takdirinde böyle bir ıslâhın meydana gelmesini dilememiştir. Şu kadar var ki, bu savaş esnasında pekçok öldürmeler ve yaralamalar ortaya çıkmıştı. Az kalsın her iki taraf da yok olup gidecekti. Onlardan bazıları deveye hücum edip onun ayak bileklerini kesti. Deve yanı üzere düşünce, Mu-hammed b. Ebibekr, Âişe (r.anha)'a yetişti ve onu bineğe bindirip Basra'ya götürdü. O da otuz hanım ile birlikte çıktı. Bu otuz hanımı Ali (r.a) onunla birlikte göndermişti. İyilik, takva yaptığı te'vilde isabet etmiş, işinde ecir kazanmış, müctehide bir kadın olarak onu Medine'ye ulaştırdılar. Çünkü ahkâma dair içtihadda bulunan herkes isabet eder. Bundan önce en-Nahl Sûre-si'nde (16/7-8. âyetlerin tefsirinde) bu devenin adı geçmiş bulunmaktadır. İşte o gün de bu isim ile "Yevmu'l-Cemel" (Cemel

Günü, Cemel Vakası günü) diye bilinir.

"Namazı da dosdoğru kılın, zekâtı verin" verdiği emir ve nehiyler hulusunda "Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Ey ehl-i beyt, Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temek ister."

ez-Zeccac dedi ki: Denildiğine göre bu buyruk ile Peygamber (sav)'ın hanımları kastedilmektedir. Bir diğer görüşe göre bununla hem onun hanımları hem de - biraz sonra açıklanacağı üzere- ehl-i beyti kastedilmektedir.

"Ey ehl-i beyt" lafzı medh üzere nasb edilmiştir. Bedel olarak nasbedildiği de kabul edilebilir. Ayrıca ref ve cer ile okunması da caizdir.

en-Nehhas dedi ki: Eğer cer ile okunursa, "sizden" anlamındaki buyrukta yer alan "kef" ile "mim" zamirinden bedel olarak cer edilir. Ancak bu Ebu'I-Abbas Muhammed b. Yezid'e göre caiz değildir. Çünkü o muhatab müennes-ten de, muhatab müzekkerden de bedel yapılmayacağı görüşündedir. Çünkü her ikisinin de ayrıca açıklanmaya ihtiyaçları yoktur.

"Tam anlamıyla sizi temizlemek ister" buyruğu, te'kid manasını taşıyan bir mastardır. [\[112\]](#)

34. Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Muhakkak Allah herşeyin inceliklerini bilir (Lâtiftir), herşeyden haberdardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[113\]](#)

1- Mü'minlerin Annelerinin, Evlerinde Okunan Allah'ın Âyetleri ve Hikmet ile Ehl-i Beytin Kimlikleri:

"Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın" lafızları, ehl-i beytin onun hanımları olduğunu ortaya koymaktadır.

Ehli beytin kim oldukları hususunda ilim ehli farklı görüşlere sahiptir. Ata, İkrime ve İbn Abbas onun ehl-i K" .. ':M-i 'inun hanımlarıdır. Onlarla birlikte bir erkeğin varlığı sözkonusu değildir. Bunların kanaatine göre "beyt" ile Peygamber (sav)'ın (ve hanımlarının) kaldığı odalar kastedilmiştir. Çünkü yüce Allah: "Evlerinizde okunan ...ı hatırlayın" diye buyurmaktadır.

Aralarında el-Kelbî'nin de olduğu bir kesim ise; bunların özel olarak Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin olduğunu söylemişlerdir. Bu hususta Peygamber (sav)'dan gelmiş hadisler de vardır. Bunlar yüce Allah'ın: "Ey ehl-i beyt, Allah sizden ancak kiri giderip tam anlamıyla sizi temizlemek ister" buyruğundaki "siz" anlamındaki zamirin erkekler için kullanılan bir zamir oluşunu delil

göstermişlerdir. Çünkü bu sadece hanımlara ait bir hitab olsaydı, kadınlar için kullanılan zamir ile; "Siz kadınlardan... ve siz kadınları temizlemek" şeklinde olması gerekiyordu. Bununla birlikte burada zamirin bu şekilde "ehl" lafzına göre kullanılmış olma ihtimali vardır. Bir kimsenin arkadaşına: Senin ehlin nasıldır? derken, hanımın veya hanımların nasıldır, demek istemesi gibi. Buna cevap veren kişi de (erkekler için kullanılan zamir ile): Onlar iyidirler diye cevap verir. Nitekim yüce Allah şu buyruğunda da bu şekildeki ifadeyi kullanarak şöyle buyurmaktadır: "Dediler ki: Allah'ın rahmetine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmet ve bereketleri sizin üzerinize olsun ey ehl-i beyt!" (Hud, 11/73)

Âyet-i kerîmeden açıkça anlaşılan ise, bunun Peygamber (sav)'ın hanımları ve diğerleri dahil olmak üzere bütün ehl-i beyt hakkında umumî olduğudur. "Tam anlamıyla sizi temizlemek ister" diye buyurması (ve erkek zamiri kullanması) Rasûlullah (sav), Ali, Hasan ve Hüseyin'in aralarında bulunmasından dolayıdır. Müzekker ile müennes birarada bulunduğu takdirde ise müzekker ifade (tağlib ile) kullanılır. Buna göre âyet-i kerîme Peygamber Efendimiz'in hanımlarının ehl-i beytten olmasını gerektirmektedir. Çünkü âyet-i kerîme onlar hakkında, hitab onlaradır. Buna da ifadelerin akışı delâlet etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Um Seleme'nin: Bu âyet-i kerîme benim evimde nazil oldu. Rasûlullah (sav), Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i çağırdı. Onlarla birlikte Hayber'de imal edilmiş bir örtünün altına girip: "İşte bunlar benim ehl-i beytimdir" deyip âyet-i kerîmeyi okuduktan sonra: "Allahım, onların üzerinden kiri gider ve onları iyice temizle" demesi üzerine Um Seleme'nin: Ben de onlarla beraber olsam, ey Allah'ın Rasûlü deyince, Peygamber: "Sen kendi mekânındasın ve sen hayır üzeresin" dediği, Tirmizî ve başkalarının rivayet edip Tirmizî'nin hakkında: Bu hadis garib bir hadistir [\[114\]](#) demesine gelince, el-Kuşeyrî de şöyle demiştir. Um Seleme dedi ki: Ben de başımı örtünün altına soktum ve ben de onlardan mıyım? ey Allah'ın Rasûlü, diye sordum. O da: "Evet" dedi.

es-Sa'lebî dedi ki: Ehl-i beyt Haşimoğullarıdır. Bu da "beyt" ile neseb hanedanının kastedildiğine delildir. Bu durumda Abbas, Peygamber Efendimiz'in amcaları ve amcalarının çocukları da onlardan sayılır.

Buna yakın bir rivayet Zeyd b, Erkam (Allah hepsinden razı olsun)dan ri-vayet edilmiştir. el-Kelbî'nin açıklamasına göre yüce Allah'ın: "hatırlayın" buyruğu yüce Allah'ın yeni bir hitabıdır. Yani Allah bu hitabı ile Peygamber (sav)'ın hanımlarına öğüt vermek ve evlerinde okunan Allah'ın âyetleri ile hikmeti hatırlatmak sureti ile üzerlerindeki nimetlerini saymış olmaktadır.

Te'vil ilmini bilenler: "Allah'ın âyetleri"nden kasıt, Kur'ân-ı Kerîm, "hik-merden

kasıt sünnettir. "Hatırlayın" buyruğu da sahih olan görüşe göre kendisinden önceki (peygamberin hanımlarına yönelik) hitab ile uyum arzetmek:-edir. "Sizden" diye buyururken müzekker zamir kullanması ise ehl" lafzını kullanmış olmasından ötürüdür. "Ehl" ise lafız olarak müzekker-dir. Bundan ötürü Peygamber'in hanımları müennes olmakla birlikte onları müzekker bir isim ile adlandırmıştır. İşte bundan dolayı "sizden" lafzında-ki zamir de müzekker gelmiştir. el-Kelbî ve benzerlerinin söylediklerine itibar edilmez. Çünkü onun bu hususta öyle bir takım acıklmaları vardır ki, se-!ef-i salih döneminde olsaydı, bundan dolayı onu engeller ve bu kabilden görüş beyan etmesine mani olurlardı. Yüce Allah'ın: "Ey Peygamber! Zevcelerine de ki..." (el-Ahzab, 33/32) buyruğundan itibaren: "Allah herşeyin inceliklerini bilir, herşeyden haberdardır" buyruğuna kadar buyruklar birbirlerine nesak atfı ile atfedilmişler-dir. Peki, ifadelerin ortasında ayrı olarak onlardan başkalarına ait nasıl bir söz verleşmiş olabilir? Bu sadece Peygamber (sav)'dan bu âyetin nüzulüne dair gelmiş olan haberlerde görülen bir şeydir. Bu rivayetlere göre Peygamber, Ali. Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i çağırılmış, bir örtü alıp onları o örtüye sarmış. Sonra da elini semaya kaldırarak: "Allahım, bunlar benim ehl-i beytimdir. Al-Lahım, sen onlardan kiri gider ve onları iyice temizle" diye buyurmuştur. Bu Peygamber (sav)'ın âyetin nüzulünden sonra onlara yapmış olduğu bir duadır. O, Peygamber Efendimiz'in hanımlarına hitab olan âyetin kapsamı içerisine yüce Allah'ın onları da almasını arzulamıştır. İşte el-Kelbî ile ona uygun kanaat belirtenler bu âyeti onlara has olarak yorumlamışlardır. Oysa bu dua. âyetin indirilişinin dışında onlar için yapılmış bir duadır (zikirdir). [\[115\]](#)

2- Zikrin Anlamı:

Buradaki zikrin üç anlama gelme ihtimali vardır:

1- Nimetin yerini hatırlayınız. Çünkü yüce Allah sizleri Allah'ın âyetleri-run ve hikmetin okunduğu evlerde bulundurmuştur.

2- Allah'ın âyetlerini hatırlayın ve onların değerini bilin. Onlar üzerinde düşünün, öyle ki herbiriniz bunları unutmayın ki, yüce Allah'ın öğütlerinden gerektiği gibi öğüt alınız. Bu durumda olan kimselerin davranışlarının güzel olması icab eder.

3-"Hatırlayın" koruyun, okuyun ve dilinizden düşürmeyin, anlamındadır. Sanki yüce Allah, hanelerinde indirilen Kur'ân-ı Kerîm'i şahit oldukları Peygamber (sav)'ın fiillerini ve ondan işittikleri sözlerini haber vermelerini emretmiş gibidir. Böylelikle bu yolla bunlar insanlara ulaşabilsin, onlar da bunlarla amel etsinler

ve bunlara uysunlar.

Bu buyruk, din hakkında erkek olsun, kadın olsun tek kişinin haberinin (haberu'l-vâhid) kabul edilmesinin caiz olduğuna delil teşkil etmektedir. [\[116\]](#)

3- Peygamber Efendimiz'in Tebliğ Yükümlülüğünün Sınırı:

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu âyet-i kerîmede fevkalade önemli bir mesele vardır. O da şudur: Yüce Allah, Peygamber, (sav)'a üzerine indirilen Kur'ân-ı kerîmi tebliğ etmesini ve dinden bildiklerini öğretmesini emretmektedir. Bundan dolayı o kendisine indirilen Kur'ân'ı bir tek kişiye yahut rastladığı kimselere okuyacak olsaydı, bu farz üzerinden sakıt olurdu. Ondan bunu dinleyenin de başkasına tebliğ etmesi görevi vardır. Peygamber efendimizin bunları ashabın tümüne ayrıca zikretmesi yükümlülüğü yoktur. Hanımların böyle bir işi bildikleri takdirde de insanların karşısına çıkarak onlara: Bana şunlar şunlar indirildi, şunlar şunlar indirildi demek gibi bir yükümlülüğü de yoktur. Bundan dolayı biz de şöyle diyoruz: Erkeklik organına elini değdirmekten ötürü abdestin vücubuna dair Busre yoluyla gelen haber gereğince amel etmek caizdir. Çünkü o işittiğini rivayet etmiş ve bellediğini tebliğ etmiştir. Bunun erkekler tarafından -Ebu Hanife'nin dediği gibi- tebliğ edilmesine gerek yoktur. Üstelik bu ayrıca Sa'd b. Ebi Vakkas ile İbn Ömer'den de rivayet edilmiştir. [\[117\]](#)

35. Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, iman eden erkeklerle iman eden kadınlar, itaate devam eden erkeklerle itaate devam eden kadınlar, sadık olan erkeklerle sadık olan kadınlar, sabreden erkeklerle Allah'a zilletle sabreden kadınlar, Allah'a zilletle boyun eğen erkeklerle boyun eğen kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, gizli yerlerini koruyan erkeklerle (gizli yerlerini) koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar için, Allah bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[118\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

Tirmizî'nin rivayetine göre ensardan olan Um Umare, Peygamber (sav)'a gelerek şöyle dedi: Ben herşeyin erkeklere ait olduğunu görüyorum. Kadınlardan

herhangi bir şekilde sözedildiğini de görmüyorum. Bunun üzerine şu: "Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, iman eden erkeklerle iman eden kadınlar..." âyeti nazil oldu. (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, ga-:ib bir hadistir. [\[119\]](#) Bu buyruktaki "müslüman erkekler" lafzı; "Doğrusu" lafzının ismidir. "Müslüman kadınlar" da ona atfedilmiştir. Basra'lılara göre bunların mer-:u okunması da caizdir. el-Ferrâ'yî gelince, ona göre bu, ancak i'rabin üzerinde alâmetinin görülmediği hallerde caiz olabilir. [\[120\]](#)

2- Âyetin Anlamı:

Bu âyet-i kerîme hem imanı, hem de amel-i salihî kapsayan İslâm'ı söz konusu ederek başlamaktadır. Daha sonra'onun özelliğine dikkat çekmek ve İslâm'ın en büyük esası ve üzerinde yükseldiği temeli olduğuna dikkat çekmek için de imanı sözkonusu etti.

"Kânit (itaate devam eden)" âbid ve itaatkâr elemektir. "Sâdık" kendisinden alınan sözleri yerine getirdiği bilinen ve görülen kimse demektir. "Sabreden" kendisini şehvetlerden, arzuladığı şeylerden alıkoyan, rahatlık zamanlarında da sıkıntılı zamanlarında da itaatlere sabırla devam eden demektir.

"Zilletle boyun eğen (hâşil)" ise Allah'tan korkan kimse demektir. "Sadaka veren" hem farz, hem de nafile sadakayı veren kimseler demektir. Sadece farz (olanlar) verenler kastedilmiştir, diyenler de vardır, ancak birinci açıklama daha bir öğücü açıklamadır. "Oruç tutan" ifadesi de böyledir. "Gizli yerlerini" zina ve benzeri helal olmayan şeylerden "koruyan erkeklerle koruyan kadınlar" buyruğundaki "koruyan kadınlar" buyruğunda hazfedilmiş lafızlar vardır. Buna daha önce gelmiş olan buyruklar delâlet etmektedir. "(L«;lkiL»Jlj)": Gizli yerlerini koruyan kadınlar" takdirindedir. Daha önce bunun zikredilmiş olmasıyla yetinilmiştir. "Zikreden kadınlar" buyruğu da aynı şekildedir. Şairin şu beyiti de buna benzemektedir:

"Siyaha yakın koyu kırmızı ile kan kırmızısı atlar ki; sanki Sırtlan altın rengi ile üstlerinden alametlendirilmiş gibidir."

Sibeveyh "altın rengi" anlamındaki lafızları nasb ile rivayet etmiştir. Burada "he" zamirinin hazfî ile merfu gelmesi caizdir. Sanki; (*ö*-ii-i) denilmiş gibidir. Bu da "renk" anlamındaki lafzı merfu okuması halinde böyledir.

"Zikreden erkek"ten kasıt, bir açıklamaya göre sabah-akşam namazlardan sonra zikredenler ve uykudan uyandıkları vakit yataklarında zikredenlerdir. Buna dair geniş açıklamalar, ilgili yerlerinde ve buna bağlı ortaya çıkan çeşitli faydalı bahisler ve hükümler de geçmiş bulunmaktadır ki; burada ayrıca tekrar etmeye

gerek kalmamıştır. (Bk. el-Bakara, 2/40. âyet, Al-i İm-ran, 3/41. âyet, 4. başlık ve 191. âyetin tefsirleri). Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.

Mücahid dedi ki: Bir kimse, yüce Allah'ı ayakta iken, otururken ve yatarken zikredici olmadığı sürece "Allah'ı zikreden kimse" olamaz.

Ebu Said el-Hudrî (r.a) dedi ki: Geceleyin hanımını uyandırıp dört rekât namaz kılanların her ikisi de yüce Allah'ı çokça anan erkekler ve çokça anan kadınlardan yazılırlar. [\[121\]](#)

36. Allah ve Rasûlü bir işi hükme bağladığında hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadına o işlerinde istediklerini yapmak hakları yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse, şüphesiz apaçık bir sapıklıkla sapmış olur.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[122\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

Katade, İbn Abbas ve Mücahid bu âyetin nüzul sebebi hakkında rivayet ettiklerine göre; Rasûlullah (sav) halasının kızı olan Cahş kızı Zeyneb'e ta-lib oldu. Peygamber'in kendisi için istediğini zannetmişti. Onun Zeyneb'i, Zeyd için istediği anlaşılnca, bundan hoşlanmadı, kabul etmedi ve karşı koydu. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu, bu sefer Zeyneb itaatle boyun eğdi ve onunla evlendi.

Bir başka rivayette belirtildiğine göre; Zeyneb'in kendisi de, kardeşi de Kureyş arasındaki nesebi dolayısıyla bunu kabul etmedi. Çünkü Zeyd, dün daha bir köle idi. Nihayet bu âyet-i kerîme nazil oldu. Bunun üzerine kardeşi Peygamber'e: Bana dilediğin emri ver, deyince, Peygamber (sav) Zeyneb'i, Zeyd ile evlendirdi. Âyet-i kerîmenin, Ukbe b. Ebi Muayt'ın kızı Um Kûlsum hakkında nazil olduğu da söylenmiştir. Um Kûlsum kendisini Peygamber (sav)'a bağışlamıştı, o da onu Zeyd b. Harise ile evlendirmişti. Kendisi de kardeşi de bu işten hoşlanmadılar ve: Biz Rasûlullah (sav)'ı istedik, o ise bizi başkasıyla evlendirdi, dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu, bu sefer her ikisi de Zeyd ile evliliği kabul etti. Bu açıklamayı da İbn Zeyd yapmıştır.

el-Hasen dedi ki: Allah ve Rasûlü bir hususa dair emir verdiği takdirde, erkek olsun, kadın olsun hiçbir mü'min ona karşı gelemmez. [\[123\]](#)

2- "Hakları Yoktur" vb. İfadeler:

"Hakkı yoktur, yakışmaz, olacak şey değildir..." vb. tabirlerin anlamı yasaklamak ve sakındırmakür. Bu tabirler herhangi bir şeyi yasaklamak ve böyle bir işin olmayacağına dair hüküm vermek için kullanılır. Bu âyet-i kerîmede olduğu gibi. Kimi zaman böyle bir şeyin imkânsızlığı ak-ien kabul edilmediği için de olabilir. Allah'ın: "Onların ağaçlarını bitirmek sizin için mümkün olmaz." (en-Neml, 27/60) buyruğunda olduğu gibi.

Bazan bu şer'an böyle bir şeyin imkansız olduğunun bilinmesi halinde de kullanılabilir. Yüce Allah'ın: "Allah kendisine kitabı, hükmü ve peygamberliği verdikten sonra o kimsenin insanlara... demesi hiçbir beşere yakışmaz." (Al-i İmran, 3/79) buyruğu ile: "Allah bir insanla ancak vahiy yolu ile konuşur veya bir perde arkasından..." (eş-Şura, 42/51) buyruğunda olduğu gibi.

Bazan bu mendub (teşvik edilen) hususlarda da olabilir. Bir kimseye: Ey filan, nafileleri terketmek sana yakışan bir iş değildir ve benzeri sözler söylemek gibi.

[\[124\]](#)

3- Evlilikte Kefâetin (Denkliğın) Muteber Olduğu Yerler:

Bu âyet-i kerîmede soy ve sopta kefâetin gözönünde bulundurulmayacağına, aksine dini durumun gözönünde bulundurulacağına açık bir delil, hatta nass vardır. Bu ise Malik, Şafiî, Muğire ve Suhun'un kanaatlerine muhaliftir. Bunun böyle olmasının bir diğer sebebi de şudur: Mevâlî (sonradan İslâm'a giren Arab olmayan kavimler) Kureyşlilerden kadınlarla evlendikleri gibi, Zeyd de, Zeyneb bint Cahş ile evlenmiştir. el-Mikdad b. el-Esved, ez-Zübeyr'in kızı Dubaa ile evlendiği gibi, Ebu Huzeyfe, Salim'i el-Velid b. Ut-be'nin kızı Fatıma ile evlendirmiş, Bilal Abdu'r-Rahman b. Avf'ın kızkarde-şi ile evlenmiştir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden bir kaç yerde de geçmiş bulunmaktadır.

[\[125\]](#)

4- Allah ve Rasûlünün Hükümüne Aykırı Tercihte Bulunmak Yasaktır:

Yüce Allah'ın: "O işlerinde istediklerini yapmak hakları yoktur" buyruğunda geçen: "Yapmak" lafzını Kûfeliler "ye" ile okumuşlardır, Ebu Ubeyd'in tercihi de budur. Çünkü burada fiil ile onun müennes olan (ismi) arasına başka lafızlar girmiştir. Diğerleri ise "te" ile okumuşlardır. Çünkü "istediklerini yapmak" anlamına gelen lafız müennestir, bundan dolayı ona ait olan fiilin müennes getirilmesi güzeldir. Müzekker gelişi ise; "istediklerini yapmak" anlamındaki;

Muhayyer bırakmak" oluşundan dolayıdır. Âyet-i kerîmedeki şekliyle bu lafız ihtiyar (istediğini seçmek, tercih etmek) anlamında bir mastardır. İbn es-Semeyka "ye" harfini sakın olarak; diye okumuştur.

Bu âyet-i kerîme, yüce Allah'ın: "Peygamber, mü'minler için kendi öz canlarından önce gelir" (el-Ahzab 33/6) buyruğunun muhtevası içerisinde.

Daha sonra yüce Allah, Allah'a ve Rasûlüne isyan eden kimseleri tehdit etmekte ve bunların sapıtmış olacaklarını haber vermektedir. İşte bu bizim mezhebimize mensub fukahâ ile İmam Şafî mezhebine mensub fukahânın çoğunluğunun ve bazı usulcülerin kabul ettikleri şekilde, "yap" kipinin asıl anlamı itibariyle vücut için kullanılmış olduğu kanaatlerine en açık bir de-lîldir. Çünkü şanı yüce Allah, kendisinin ve Rasûlünün emrinin işitilmesi halinde mükellefin istediğini seçebilme hakkını ortadan kaldırmakta, daha sonra da böyle bir emrin sadır olmasına rağmen istediğini seçmeye kalkışan kimsenin de isyan etmiş olacağını belirtmekte, böyle bir masiyetin sonucu olarak da dalâletin yani sapıklığın sözkonusu olacağını bildirmektedir. O halde emir kipinin vücut ifade ettiğini kabul etmek gerekmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[126\]](#)

37. Hani sen Allah'ın da kendisine nimet verdiği, senin de kendisine nimet ettiğin kimseye: "Zevcenin nikâhında tut ve Allah'tan kork!" diyordun. Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi ise içinde gizliyor, insanlardan korkuyordun. Halbuki Allah'tan korkman daha uygundu. Nihayet Zeyd'in o kadın ile bir bağı kalmayınca, Biz onu seninle evlendirdik. Böylelikle evlatlıklarının eşleri ile herhangi bir bağı kalmayınca, onlarla evlenmek hususunda mü'minlere bir vebal olmadığı anlaşılabilir. Allah'ın emri elbette yerini bulur.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dokuz başlık halinde sunacağız: [\[127\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Anlaşılması:

Tirmizî şu rivayeti kaydetmektedir: Bize Ali b. Hucr anlattı, dedi ki: Bize Dâvûd b. ez-Zibrikan, Dâvûd b. Ebi Hind'den anlattı. Dâvûd b. Ebi Hind, eşi biden, o Âişe (r.anha)'dan dedi ki: Şayet Rasûlullah (sav) vahiyden bir şey-er gizlemiş olsaydı, şu: "Hani sen Allah'ın da kendisine" İslâm ile "nimet verdiği, senin de kendisine" kölelikten azad etmekle "nimet ettiğin kimseye" çünkü onu azad etmişti, "zевcenin nikâhında tut ve Allah'tan kork, diyordun. Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi ise içinde gizliyor, insanlardan korkuyordun. Halbuki Allah'tan korkman daha uygundu... Allah'ın emri elbette yerini bulur" âyetini gizlerdi.

Rasûlullah (sav) Zeyneb ile evlendiğinde, o oğlunun helali ile evlendi, demeleri üzerine yüce Allah da: "Mu-hammed sizin adamlarınızdan kimsenin babası değildir. Fakat o Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur" (el-Ahzab, 33/40) âyetini indirdi. Rasûlullah (sav) Zeyd'i küçük yaşta iken evlad edinmişti. O bu haliyle büyük bir adam oluncaya kadar devam etti ve ona Muhammed b. Zeyd denilir oldu. Şanı yüce Allah da bunun üzerine: "Onları babalarına nisbet edip çağırın. Bu Allah nezdinde daha âdildir. Eğer babalarını bilmiyor iseniz, dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır" (el-Ahzab, 33/5) buyruğunu indirdi. Yani filan kişi filanın mevlasıdır, filan filanın kardeşidir. İşte bu Allah nezdinde daha âdildir. Ebu İsa (Tirmizî) dedi ki: Bu garib bir hadistir. Çünkü Dâ-vûd b. Ebi Hind, eş-Şa'bî'den, o Mesruk'tan, o Âişe (r.anha)'dan diye rivayet etmiştir. Âişe dedi ki: Eğer Peygamber (sav) vahiyden bir şey gizlemiş olsaydı, hiç şüphesiz: "Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de kendisine nimet ettiğin kimseye... diyordun" âyetini gizlerdi. Bu hadis, bu şekliyle uzun uzadıya rivayet edilmiş değildir.[\[128\]](#)

Derim ki: İşte Müslim, Sahih'inde bu kadarını rivayet etmiştir. Tirmizî'nin, Camf inde sahih dediği de budur.[\[129\]](#)

Buhârî'de de Enes b. Malik'ten gelen rivayete göre bu: "Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi ise içinde gizliyor..." âyeti Zeyneb bint Cahş ile Zeyd b. Harise hakkında nazil olmuştur.[\[130\]](#) Ömer, İbn Mes'ud, Âişe ve el-Hasen de şöyle demişlerdir: Allah, Rasûlüne bu âyetten daha ağır hiçbir âyet indirmiş değildir. el-Hasen ve Âişe de şöyle demişlerdir: Rasûlullah (sav) şayet vahiyden bir şeyler gizlemiş olsaydı, kendisine çok ağır geldiğinden ötürü bu âyet-i kerîmeyi gizlerdi.[\[131\]](#)

Rivayet edilen habere göre akşam olunca Zeyd yatağına gitti. Zeyneb dedi ki: Zeyd bana yaklaşmadı. Allah'ın beni ondan koruması müstesna, ben ondan geri durmadım, ancak onun bana yaklaşmaya gücü yetmiyordu.

Bu Ebu İsmet Nuh b. Ebi Meryem'in rivayetidir. O, bu sözleri Zeyneb'in sözleri olarak nakletmektedir. Bir rivayette de şöyle denilmektedir: Zeyd'in, Zeyneb'e yaklaşmak istediği sırada organı şişkinleşti. Bu da önceki rivayete yakındır. Zeyd, Rasûlullah (sav)'a gelip şöyle dedi: Zeyneb diliyle bana eziyet ediyor, şunu şunu yapıyor ve ben onu boşamak istiyorum. Peygamber ona: "Zevcenî nikâhında tut ve Allah'tan kork." dedi. Zeyd onu boşayınca, bu sefer: "Hani sen Allah'ın da kendisine nimet verdiği, senin de kendisine nimet ettiğin kimseye... diyordun" âyeti nazil oldu.

İnsanlar bu âyet-i kerîmenin te'vili hususunda farklı görüşlere sahiptir. Ka-tade, İbn Zeyd rle aralarında Taberî'nin ve başkalarının da bulunduğu bir grup

müfessirin kanaatine göre; Peygamber (sav) Zeyneb bint Cahşın güzelliğini - Zeyd'in nikâhı altında bulunduğu sırada- beğenmişti. O, Zeyd'in onu boşayıp kendisi onunla evlenmeyi çok isterdi. Diğer taraftan Zeyd, Peygamber'e Zeyneb'den ayrılmayı haber verip de kaba sözlerinden, verdiği emirlerine karşı gelmesinden, diliyle kendisine eziyet verip ona karşı büyüklenmesinden şikâyetle bulununca, Peygamber: "-Onun hakkında söylediği hususları kastederek- Allah'tan kork ve hanımını nikâhında tut" demişti. Halbuki içten içe de Zeyd'in onu boşamasını istiyordu. İşte nefsinde gizlediği bu idi. Şu kadar var ki o gerektiği şekilde iyiliği emretme yolunu tutmuştu.

Mukatil dedi ki: Peygamber (sav) Zeyneb bint Cahş'ı, Zeyd ile evlendirdi. Bir süre onun yanında kaldı. Daha sonra Peygamber (sav) Zeyd'i bulmak isteyerek evine gitti. Zeyneb'i ayakta dikilir gördü, Zeyneb beyaz tenli, güzel, iri-yarı, Kureyş'in en göze gelen kadınlarından idi. Ondan hoşlandı ve: "Kalbleri evirip çeviren Allah'ı tenzih ederim." dedi. Zeyneb, Peygamberin bu teşbihini işitince, bunu Zeyd'e aktardı. Zeyd bunu anlayınca, ey Allah'ın Rasûlü onu boşamama izin ver, çünkü o bir parça kibirlidir, bana karşı büyüklük taslıyor ve diliyle bana eziyet ediyor, demişti. Peygamber (sav) da: "Hanımını nikâhında tut ve Allah'tan kork" demişti.

Bir açıklamaya göre de yüce Allah bir rüzgar estirdi. Esen bu rüzgar (kapı üzerindeki) perdeyi kaldırdı. O sırada Zeyneb evinin içinde ve üzerinde iç elbiseleriyle bulunuyordu. Peygamber, Zeyneb'i görünce ona meyletti. Zeyneb de Peygamber (sav)'ın kendisine meylettiğini anladı. Bütün bunlar Peygamber'in Zeyd'i gidip sorduğu zaman olmuştu. Zeyd geldiğinde ona durumu bildirince, Zeyd'in de içinden onu boşamak geçti.

İbn Abbas dedi ki: "Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi" ona duyduğün sevgiyi "ise içinde gizliyor, insanlardan korkuyordun." Onlardan utanıyordun.

Bir diğer açıklamaya göre sen: Onu boşaya diyecek olsaydın, müslümanla-nın kınamasından korkuyor ve bundan hoşlanmıyordun. Bir adama hanımını boşamasını emretti de o boşayınca da onunla nikahlandı, demelerini "Halbuki" bütün hallerinde "Allah'tan korkman daha uygundu."

Bir başka açıklamaya göre: Allah'tan utanman ise daha uygundu. Yüce Allah sana Zeyneb'in senin hanımın olacağını sana bildirdikten sonra, Zeyd'e hanımını nikâhı altında tutmasını emretmemen gerekirdi. Yüce Allah bütün bunlardan dolayı Peygamber'e sitem etmiş oluyordu.

Ali b. el-Hüseyn'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Yüce Allah Peygamber (sav)'a Zeyd, Zeyneb'i boşayacak ve yüce Allah'ın Zeyneb'i kendisine nikahlaması ile onunla evleneceğini vahyetmişti. Zeyd, Peygamber

(sav)'a Zeyneb'in huyundan şikâyetle bulunup da Zeyneb'in kendisine katlanamadığını belirtip onu boşamak istediğini söyleyince, Rasûlullah (sav) edeb esaslarına uygun olarak ve ona tavsiyede bulunmak üzere: "Bu sözlerinde Allah'tan kork ve hanımını nikâhında tut" demişti. Halbuki pek yakında Zeyd'in ondan ayrılacağını ve kendisinin onunla evleneceğini de biliyordu. İşte Peygamber'in içinde gizlediği budur. Peygamber (sav) pek yakında onunla evleneceğini bildiğinden dolayı ona hanımını boşamasını söylediği varid değildir. Rasûlullah (sav) azadlısı olan Zeyd'e hanımını boşamasını emrettikten sonra Zeyneb ile evlenmesi dolayısı ile insanların kendisi hakkında ileri geri konuşmalarından korkmuştu. İşte yüce Allah, Allah'ın kendisine mubah kıldığı bir şey hususunda insanlardan korktuğu için bu kadarı sebebi ile sitemde bulunmuş ve hanımını boşayacağını bildiği halde "nikâhın altında tut" demesi dolayısıyla ona serzenişte bulunmuştu. Yüce Allah da ona her durumda kendisinden korkulması gerektiğini ona bildirdi.

İlim adamlarımız -Allah'ın rahmeti üzerlerinde olsun- şöyle demişlerdir: Bu görüş, bu âyet-i kerîmenin te'vili hususunda yapılmış açıklamaların en güzeli. Tahkik ehli müfessirlerinin ve derin ilim adamlarının benimsediği görüş budur. ez-Zührî, Kadı Ebubekir b. el-A'lâ el-Kuşeyrî, Kadı Ebubekr b. el-Arabî ve başkaları gibi.

Yüce Allah'ın: "İnsanlardan korkuyordun" buyruğundan kasıt ise münafıkların: O, çocukların hanımları ile evlenmeyi yasakladığı halde, oğlunun hanımı ile evlendi, diye asılsız bir haber yaymalarından korkması idi. Peygamber (sav)'ın, Zeyd'in hanımı, Zeyneb'i sevdiği, kalbinin ona meylettiği, hatta bazı hayasızca söz söyleyenlerin aşık olduğu lafızlarını da kullandığı-iddialarına gelince, bu ancak böyle bir durumda Peygamber (sav)'ın masum olduğunu bilmeyen yahut da onun hürmet ve saygınlığını hafife alan kimselerin söyleyebilecekleri sözlerdir.

Tirmizî el-Hakim, Nevadiru'l-Usul adlı eserinde Ali b. el-Huseyn'e ait şu sözü senediyle birlikte kaydetmektedir: Ali b. el-Huseyn bu hususta ilim hazinelerinden bir hazine, mücevherlerinden bir mücevher, incilerinden bir inci getirmiştir. O da şudur: Yüce Allah, Zeyneb senin hanımlarından birisi olacaktır, diye ona haber vermişken, artık bundan sonra sen Zeyd'e niçin: "Zevcenin nikâhında tut" diyorsun ve niçin insanların: O, oğlunun hanımı ile evlendi diyeceklerinden korkuyorsun? Halbuki en uygunu Allah'tan korkmandır.

en-Nehhas dedi ki: İlim adamlarından kimisi şöyle demiştir: Bu Peygamber (sav)'ın bir hata ya da günahı değildir. Nitekim bundan dolayı Peygamber e tevbe etmesi yahut Allah'tan mağfiret dilemesi emredilmemiştir. Baş-jcası ondan daha

güzel olmakla birlikte, bir iş hata olmayabilir. O insanlar fitneye düşer korkusuyla, bunu içinde gizlemişti. [\[132\]](#)

2- Hz. Peygamberin Zeyd'e: "Zevcenî Nikâhında Tut!" Demesinin Sebebi:

İbnu'l-Arabî dedi ki: Şayet Peygamber, Zeyd'e: "Zevcenî nikâhında tut!" demesinin sebebi -yüce Allah sonunda onun zevcesi olacağını haber vermiş olduğu halde- nedir? diye sorulursa, şöyle cevap veririz: Zeyd'in ona rağbet veya nefreti itibariyle, Allah'ın kendisine bildirmediği husus ile, onu sınama-vı diledi. Zeyd, Hz. Peygamber'e ondan uzaklaşmak istediğini ve ondan hoşlanmadığını Peygamber'in bilmediği şekilde açıklayıp haber verdi.

Şayet: Ayrılmalarının kaçınılmaz olduğunu bildiği halde nasıl olur da ona Zeyneb'i nikâhı altında tutmasını emretti? Bu ise bir çelişkidir, denilecek olursa, biz de deriz ki: Hayır, bu iyi ve sağlıklı maksatlar için doğru bir şeydir. Delilin ortaya konulması ve sonucun bilinmesi açısından uygundur. Nitekim yüce Allah, kulun iman etmeyeceğini bildiği halde iman etmesini emreder. Emrin taalluk ettiği şeyin, ilmin taalluk ettiği şeye muhalif olmasında emri vermeyi engelleyecek ne aklî, ne de hikmet açısından herhangi bir hususun varlığından söz edilemez. İşte bu çok nefis bir bilgidir, o bakımdan bunu iyice biliniz, bunu güzel bir şekilde kabulleniniz.

Yüce Allah'ın: "Allah'tan kork" buyruğu ise, onu boşamakta Allah'tan kork, onu boşama, demektir. Peygamber bununla tenzihi bir nehiyde bulunmuştur, haram kılma anlamında bir nehiy kastetmiş değildir. Çünkü evla olan onun boşamamasıdır.

Şöyle de açıklanmıştır: "Allah'tan kork" onun büyüklendiğini, kocasına eziyet verdiğini söylemekle onu yerme! "İçinde gizlediği" şeyin de kalbinin _na ilgi duyması olduğu söylendiği gibi, Zeyd'in ondan ayrılmasıdır, diye de açıklanmıştır. Bir görüşe göre de Zeyd'in onu boşayacağını bilmişti. Çünkü yüce Allah bu hususu ona bildirmişti. [\[133\]](#)

3- Hz. Zeyneb'in Peygamber (sav) ile Evlenmesi:

Peygamber (sav)'dan rivayet edildiğine göre o Zeyd'e şöyle demiştir: Bana göre senden daha güvenilir bir kimse yoktur, haydi git bana Zeyneb'i te!" Zeyd dedi ki: Ben de gittim. Peygamber (sav)'a duyduğum saygı dolayısıyla sırtımı ona geri döndüm ve Peygamber'e onu istedim. Bundan dolayı çokça sevindi ve: Ben Rabbimin işaretini almadan bir şey yapacak der ğilim, dedi. Bunun üzerine

namaz kıldığı yere kalktı ve namaza durdu. Kur'ân-ı kerîmin buyrukları da nazil oldu. Peygamber (sav) onunla evlendi ve onunla gerdeğe girdi.

Derim ki: Bu hadisin manası Sahih(-i Müslim)de sabit olmuştur. Nesaî de bu hadisi şu başlık altında kaydetmektedir: "Kendisine talib olunduğu takdirde kadının namaz kılması ve Rabbinden istiharede bulunması (hayırlısını dilemesi)".[\[134\]](#)

Lafız Müslim'in olmak üzere hadis imamlarının rivayetine göre Enes şöyle demiştir: Zeyneb'in iddeti bittikten sonra Rasûlullah (sav), Zeyd'e: "Git, onu bana iste!" dedi. Bunun üzerine Zeyd gitti, yanına vardığında hamur mayalamakta idi. (Zeyd) dedi ki: Onu görünce, kalbimde ona büyük bir saygı duydum, o kadar ki ona bakamaz oldum. Rasûlullah (sav) ondan sözettiğinden ötürü ona sırtımı geri döndüm ve arkama doğru ilerledim, ey Zeyneb, dedim. Rasûlullah (sav) senden söz ediyor. O da şöyle dedi: Rabbimden işaretini istemeden hiçbir şey yapacak değilim. Bunun üzerine namazgahına kalktı (namaz kıldı) ve Kur'ân nazil oldu. Rasûlullah (sav) da geldi, izin istemeksizin yanına girdi. (Enes) dedi ki: Rasûlullah (sav)'ın günün ilerlediği saatlerde bize et ve ekmek yedirdiğini gördüm...[\[135\]](#) Bir rivayette "(misafirler) onu bırakıp gidinceye kadar" demektedir.

Yine Enes'ten gelmiş bir başka rivayette şöyle demektedir: Rasûlullah (sav)'ın hanımları arasından Zeyneb dolayısıyla verdiği ziyafeti, hiçbir hanımı dolayısıyla verdiğini görmedim. Onun için bir koyun kesmişti.[\[136\]](#)

İlim adamlarımız dediler ki: Peygamber (sav)'ın Zeyd'e: "Onu benim için iste" ifadesi benim adıma ona talib ol, demektir. Nitekim birinci hadiste bunu böylece açıklamaktadır. Bu Zeyd için bir imtihan ve onun için bir sınav idi. Böylelikle sabrı, itaati ve boyun eğmesi ortaya çıkmış oldu.

Derim ki: Bundan bir kimsenin arkadaşına: -Kendisinin boşanmış olduğu hanım içinr filanı git benim için iste, diyebileceği ve bunda bir sakınca olmadığı hükmü çıkartılabilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[137\]](#)

4- Hz. Zeyneb'in İşini Allah'a Havale Etmesi ve Mükâfatı:

Hz. Zeyneb işini Allah'a havale edip bu husustaki samimiyeti de ortaya çıkıldığından onu nikâhlamayı bizzat yüce Allah gerçekleştirdi. Bundan dolayı da: "Nihayet Zeyd'in o kadın ile bir bağı kalmayınca, Biz onu seninle evlendirdik" diye buyurmaktadır.

İmam Cafer b. Muhammed'in babalarından, onun da Peygamber (sav)'dan

rivayet ettiğine göre; " O kadın ile bir bağı kalmayınca, Biz onu seninle evlendirdik" buyruğunu "O kadın ile bir bağı kalmayınca, ben onu seninle evlendirdim" diye okumuştur.

Yüce Allah, bunu Peygamber (sav)'a bildirince, ondan izin almaksızın yeni bir akit yapmaksızın, mehir belirlemeksizin ve bizim hakkımızda şart ve meşru olan hiçbir şeyi yapmaksızın onun yanına girdi. İşte bu da Peygamber (sav)'ın müslümanların icma ile kabul ettikleri ve kimsenin bu hususta kendisine ortak (benzer durumda) olmadığı özelliklerindendir. Bundan dolayı Zeyneb (r.anha), Peygamber (sav)'ın diğer hanımlarına karşı övünür ve şöyle derdi: Sizleri babalarınız evlendirdiği halde, beni yüce Allah evlendirdi. Bunu Nesaî, Enes b. Malik'ten rivayet etmektedir. Buna göre Enes şöyle demiştir: Zeyneb Peygamber (sav)'ın hanımlarına karşı övünerek şöyle derdi: Aziz ve celil olan Allah benim nikahımı semada kıymıştır. [\[138\]](#) Hicab âyeti de onun hakkında nazil olmuştur ki, ileride gelecektir. [\[139\]](#)

5- Peygamberin Kendisine Nimet Ettiği Kişi Zeyd b. Harise'dir:

Bu âyet-i kerîmede sözkonusu edilen ve Peygamber'in kendisine nimet ettiği söylenen kişi, önceden de açıkladığımız gibi Zeyd b. Harise'dir. Onun ile ilgili birtakım rivayetler sûrenin baş tarafında (33/4. âyet, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bir başka rivayette belirtildiğine göre; bir gün amcası bir işi dolayısıyla Mekke'ye geldiği sırada onunla karşılaşmış. Ona; Ey delikanlı adın ne? demiş. O: Adım Zeyd deyince, kimin oğlusun? diye sormuş. Zeyd, Harise'nin oğluyum, demiş. O kimin oğludur deyince, o da: Şerahil el-Kelbî'nin oğludur, demişti. Peki annenin adı ne? diye sormuş, annemin adı Su'dâ demişti. Ben dayımlar olan Tayy kabilesinde idim. Bunun üzerine amcası onu almış, bağrına basmış. Kardeşine, akrabalarına haber göndermiş, onlar da Mekke'ye gelmişlerdi. Ondan kendileriyle birlikte kalmasını istediler ve: Kimin kölesisin, diye sordular. O da: Abdullah'ın oğlu Muhammed'in deyince, onun yanına gidip bu bizim oğlumuzdur, onu bize geri ver, dediler. Peygamber şöyle buyurdu: "Ben durumu ona bildireyim, sizi tercih ederse, onu tutun götürünüz." Zeyd'i çağırdı ve ona: "Bunları tanıyor musun?" diye sormuş, Zeyd: Evet, bu babam, bu kardeşim, bu da amcamdır demiş. Peygamber (sav) ona: "Ben sana karşı nasıl birisi idim" diye sorunca, Zeyd ağ-iayarak: Bana bunu niye soruyorsun? deyince, Peygamber şöyle demiş: Se-ni serbest bırakıyorum, eğer bunlarla gitmeyi istiyorsan, gidebilirsin. Benimle birlikte kalmayı istersen, zaten benim sana karşı nasıl davrandığımı biliyorsun. Zeyd: Sana kimseyi tercih edemem, deyince,

amcası Zeyd'i çekip: Ey Zeyd, sen köleliği babana ve amcana mı tercih ediyorsun? diye sorunca, şu cevabı vermiş: Evet, Allah'a yemin ederim, Muhammed'in yanında kölelik, yanınızda kalmaktan benim için daha güzeldir. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle demişti: "Şahitlik ediniz ki ben (ona) mirasçıyım, (o da bana) mirasçı olacaktır." Bundan dolayı: "Onları babalarına nisbet edip çağırın." (el-Ah-zab, 33/5) âyeti nazil oluncaya kadar ona: "Muhammed'in oğlu Zeyd" deniliyordu. Ayrıca: "Muhammed sizin adamlarınızdan kimsenin babası değildir..." (el-Ahzab, 33/40) âyeti de nazil oldu. [\[140\]](#)

6- Zeyd (r.a)'ın Kur'ân-ı Kerîm'de Anılmış Olmasının Fazileti:

İmam Ebu'l-Kasım Abdu'r-Rahman es-Süheylî (r.a) dedi ki: Yüce Allah'ın: "Onları babalarına nisbet edip çağırın" (el-Ahzab, 33/5) âyeti nazil oluncaya kadar Zeyd b. Muhammed diye çağırılıyordu. Bu âyet nazil olduktan sonra artık: Ben Harise'nin oğlu Zeyd'im, demeye başladı. Muhammed'in oğlu Zeyd'im demesi de haram kılındı. Bu şeref ve bu öğünülecek durum, ondan alındığından yüce Allah da bundan ötürü onun kalbinde meydana gelen boşluğu bildiğinden Peygamber (sav)'ın ashabından hiçbir kimsenin sahip olmadığı bir özellikle onu şereflendirdi, o da Kur'ân-ı Kerîm'de adının anılmasıdır. Yüce Allah: "Nihayet Zeyd'in o kadın ile bir bağı kalmayınca..." diye buyurdu. Burada sözü edilen kadın Zeyneb (r.anha)'dır. Şanı yüce Allah'ın adını belirterek Zikr-i Hakim'de andığı kişi, böylelikle adı mihrablarda okunan bir Kur'ân haline gelen kişi, yüce Allah tarafından elbetteki son derece yüceltilmiş bir kişi demektir. Bu suret ile Muhammed (sav)'ın kendisinin babası olduğunu söylemekle elde ettikten sonra kaybettiği öğünç kaynağına bir karşılık ve onun kaybedilmesi dolayısıyla bir teselli idi. Nitekim Ubeyy b. Ka'b'a, Peygamber (sav): "Allah bana, sana şu sûreyi okumamı emretti." deyince, Ubeyy ağlamış ve: Orada benim adım sözkonusu edildi öyle mi? demiş idi. Önün bu ağlayışı ise yüce Allah'ın adını anmasının kendisine haber verilmesi üzerine duyduğu sevinçten dolayı idi. Peki adı asla sonu gelmeyen ve ebedi olarak okunan Kur'ân-ı Kerîm'in bir parçası haline gelmiş, dünya ehli Kur'ân okudukları vakit tilâvet ettikleri cennet ehli de ebediyyen bu şekilde okuyarak devamlı mü'minlerin dillerinde anılacak hale gelmiş bir kimse; tıpkı özel olarak âlemlerin Rabbinin nezdinde de ezelden beri anılıyor demektir. Zira Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın kadim kelimasıdır ve o bakidir, asla sonu gelmeyecektir. İşte bu Zeyd'in adı, mükerrem kılınmış, yüceltilmiş, tertemiz sahifelerde yazılıdır. Şerefli yazıcılar tilavette onun adını zikredip

dururlar. Böylesi ise mü'minler arasından ancak bir peygambere ve yüce Allah tarafından kendisinden alınan şerefe bir bedel olmak üzere verilen Zeyd b. Harise'ye nasib olmuştur. Ayrıca âyet-i kerîmede: "Hani Allah'ın da kendisine nimet verdiği" diye buyurulmaktadır. Burdaki nimet ise imandır, bu da onun cennetliklerden olduğunun delilidir. O vefatından önce bunu öğrenmiş oldu, bu da onun bir başka faziletidir. [\[141\]](#)

7- Hz. Zeyd'in, Zeyneb (r.anha) ile İlişkisinin Kalmaması:

"Bir bağı kalmayınca" buyruğunda geçen; "Kişinin gayret ortaya koyduğu herbir ihtiyacı" demektir, çoğulu; diye gelir.

İbn Abbas dedi ki: Bu, ihtiyacını elde edince, demektir ki bununla kastettiği cimadır. İfadede hazfedilmiş lafızlar vardır. Yani o. o kadından ihtiyacını karşılayıp da onu boşadıktan sonra "Biz onu seninle evlendirdik" demektir. Ehl-i beytin kıraati de (az önce geçtiği gibi) ;ben onu seninle evlendirdim" anlamındadır. Buradaki "el-vatar"ın boşamaktan ibaret olduğu da söylenmiştir. (Mealde: O kadın ile bir bağı kalmayınca diye karşılanmış.) Bu açıklamayı da Katade yapmıştır. [\[142\]](#)

8- Nikâhta Mehir Belirlenirken Önce Erkeğin Adının Zikredilmesi Gerektiğini Kabul Edenlerin Delilleri:

Bazı insanlar bu âyet-i kerîmeden ve Şuayb (a.s)'ın: "Ben... sana nikâh edeyim istiyorum" (el-Kasas, 28/27) buyruğundan hareketle, bu hususun mehir sözkonusu olduğu takdirde "ben o erkeğe, bu kadını nikahlıyorum" tertibinde olması gerekir, demişlerdir. Çünkü her iki âyet-i kerîmede de görüldüğü gibi, kocanın zamiri öne getirilmiştir. Aynı şekilde Peygamber (sav)'ın ndasından başka hiçbir şeyi bulunmayan adama söylediği: "Git, seni o kadına ezberine bildiğin Kur'ân-ı Kerîm ile nikahlıyorum"[\[143\]](#) hadisinde de böyle zikredilmiştir. İbn Atiyye ise şöyle demektedir: Ancak böyle bir şeye gerek yoktur, çün-iü âyet-i kerîmede sözü edilen koca muhatabdır. Dolayısıyla önce anılması güzeldir. Mehir konusunda her iki eş arasında bir fark yoktur, istediğinin ^mini önceden anabilirsin. Geriye sadece erkek olmak ve onların kavvâm duşları sebebiyle tercihten başka bir şey kalmamaktadır. [\[144\]](#)

9- Nikâhta Velilik:

Yüce Allah'ın: "Biz onu seninle evlendirdik" buyruğu nikâhta velinin sabit olduğuna delildir. Bu husustaki görüş ayrılıkları daha önceden (el-Baka-ra, 2/221. âyetin, 2. kısmı, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Rivayete göre Âişe ile Zeyneb (r.anhuma) birbirine karşı övünmeye başladılar. Âişe: Ben meleğin Peygamber (sav)'a beyaz ipek üzerinde (resmini) getirdiği hanımıyım. Bunu Sahih(-i Buhârî) rivayet etmiştir.^[145] Zeyneb de ona şöyle demişti: Ben de Allah'ın yedi semavatın üstünden evlendirdiği kadını.

eş-Şa'bî dedi ki: Zeyneb, Rasûlullah (sav)'a şöyle derdi: Ben sana üç yolla ulaşıyorum ki senin hanımlarından bunların hiçbirisi ile sana yakınlığı yoktur: Benim dedem ile senin deden birdir. Allah seni bana semada nikahladı ve bu hususta da elçi Cebrail idi.^[146]

Yine rivayet edildiğine göre Zeyneb şöyle demiştir: Ben Rasûlullah (sav)'ın kalbine düşünce, Zeyd bana yaklaşamaz oldu. Ben ondan uzak durmadığım halde, Allah onun bana yaklaşmasını önüyor, bana yaklaşacak gücü bulamıyordu.^[147]

38. Allah'ın kendisine farz kıldığı şeylerde Peygamber için hiçbir vebal yoktur. Bu, önce geçenlerde Allah'ın geçerli kıldığı sünnetidir. Allah'ın emri mutlaka yerini bulan bir kaderdir.

39. Onlar Allah'ın gönderdiklerini tebliğ ederler, O'ndan korkarlar. Allah'tan başka bir kimseden de korkmazlar. Hesab gören olarak Allah yeter.

"Bu, önce geçenlerde Allah'ın geçerli kıldığı sünnetidir" buyruğu yüce Allah'ın bütün ümmete bir hitabıdır. O, bunun ve benzerlerinin, önceki peygamberler hakkında Allah'ın kendilerine helal kılmış olduğu şeylere nail olmaları şeklinde eskiden beri devam edegelen bir sünneti olduğunu onlara bildirmektedir. Yüce Allah, nikâh hususunda Dâvûd ve Süleyman gibi peygamberler hakkında uygulanagelmiş nikâhta genişlik sünnetini, Muham-rned (sav) için de açık tutmuştur, anlamındadır. Davud'un yüz hanımı, üç-yüz cariyesi, Süleyman'ın üçyüz hanımı ve yediyüz cariyesi vardı. es-Sa'le-bî'nin, Mukatil ve İbnu'l-Kelbî'den naklettiğine göre burada işaret Dâvûd a.s)'adır. Çünkü yüce Allah onu ve meyil gösterdiği hanımı, evlilik suretiyle biraraya getirmişti.

"Sünneti" buyruğu mastar olarak nasbedilmiştir. Yüce Allah onun için geniş bir sünnet tesbit etmiştir, demektir. "Önce geçenler"den kasıt ise peygamberlerdir. Buna delil ise, bu peygamberleri daha sonradan: "Onlar Allah'ın gönderdiklerini

tebliğ ederler" buyruğu ile nitelendirmiş olmasıdır. [\[148\]](#)

40. Muhammed, sizin adamlarınızdan kimsenin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah herşeyi çok iyi bilendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[149\]](#)

1- Münafıkların Dedikodularına Cevap:

Peygamber (sav), Zeyneb (r.anha) ile evlenince, insanlar (münafıklar), oğ-.unun hanımı ile evlendi, dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil olıu. Yani o (Zeyd), onun öz oğlu değildir ki, vaktiyle onun hanımı olan (ha-rum) daha sonra peygambere haram olsun. O tebcil ve ta'zim itibariyle ümmetinin babasıdır. Onun hanımları ümmetinin erkeklerine haramdır. Yüce Allah bu âyet-i kerîme ile münafıkların olsun, başkalarının olsun kalblerinden geçen bu kanaati gidermiş olmakta ve Muhammed'in çağdaşı olan erkeklerden hiçbirisinin hakikat manasıyla babası olmadığını bildirmektedir.

Bu âyet-i kerîme ile Peygamber (sav)'ın oğlu olmadığı kastedilmemiştir. Çünkü Peygamber Efendimiz'in, İbrahim, Kasım, Tayyib ve Mutahhar adınca oğulları olmuştur. Ancak adam olmak yaşına varıncaya kadar yaşamamışlardır. (O sırada) Hasan ve Hüseyin ise küçük çocuk idiler ve onun çağdaşı olacak şekilde adam olmak yaşına ulaşmamışlardı. [\[150\]](#)

2- Allah'ın Rasûlü:

"Fakat o Allah'ın Rasûlü..." buyruğu hakkında el-Ahfeş ve el-Ferrâ şöyle demişlerdir: Fakat o Allah'ın Rasûlüdür, demektir. Burada "rasûl" ve "ha-tem: son" kelimelerinin ötre olarak okunmalarını da caiz kabul etmişlerdir. Aynı şekilde İbn Ebi Able ile bazı kimseler de "rasûl" lafzını ref ile okumuşlardır ki, bu da; o Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur, anlamına gelir. Bir kesim "fakat" anlamındaki in "nun" harfini şeddeli okumuşlar ve "rasûlallah" şeklinde nasb ile onun ismi diye okumuşlardır, haber ise hazfedilmiştir. "Sonuncusu" lafzını "te" harfini üstün olarak sadece Âsim okumuştur. Yani peygamberler onunla mühürlenmişlerdir. O, onlar için bir mühür mesabesindedir. Cumhur ise o, onların sonuncusu olarak gelmiştir, anlamında "te" harfini esreli okumuşlardır.

"Te" harfini üstün ve esreli söyleyişin iki ayrı söyleyiş olduğu da söylenmiştir. "Mühür, danik, bir tabak et" kelimelerinde olduğu gibi. [\[151\]](#)

3- Son Peygamber Muhammed (sav):

İbn Atiyye dedi ki: Bu ifadeler geçmiş ve sonraki ümmetin ilim adamları nezdinde tam anlamıyla umumi kapsamıyla kabul edilmiş ve nass olarak Peygamber (sav)'dan sonra bir peygamberin gelmemesini gerektirmektedir. Kadı Ebu't-Tayyib'in "el-Hidâye" adı verilen kitabında sözkonusu ettiği: Âyet-i kerîmedeki lafızlarda ihtimalin bulunabileceğini söylemesi zayıf bir iddiadır. Gazalî'nin bu âyet-i kerîme ile ilgili olarak zikredip "el-İktisad (fi'l-İ'tikad)" adını verdiği kitabında sözkonusu ettiği bu husus, bana göre bir saptırmadır. Müslümanların Muhammed (sav)'ın peygamberlerin sonuncusu olduğu şeklindeki inançlarını kötü bir saptırmadır. O bakımdan bundan mümkün olduğunca sakınmalıdır. Rahmetiyle hidayete ulaştıran Allah'tır.

Derim ki: Peygamber (sav)'tan şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Benden sonra peygamberlik yoktur. Allah'ın dilediği şeyler müstesna. " [\[152\]](#) Ebu Ömer dedi ki: Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya Peygamber bununla nübüvvetin bir parçası olarak değerlendirilen rüyayı kastetmektedir. [\[153\]](#) Nitekim o şöyle buyurmuştur: "Benden sonra nübüvvetten sadece salih rüya kalacaktır" [\[154\]](#)

İbn Mes'ud: "Fakat o Allah'ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur."

anlamındaki bölümü: "Adamlarınızdan... değildir. Fakat o peygamberlerin sonuncusu olan bir peygamberdir" diye okumuştur. er-Rummanî dedi ki: Peygamber (sav) ile insanların ıslah edilmesi sona erdirilmiştir. Onun ile ıslah olmayan kimsenin ıslah bulmasından yana ümit yoktur.

Derim ki: Peygamber (sav)'ın: "Ben ahlâkın üstün değerlerini tamamlamak üzere gönderildim." [\[155\]](#) buyruğu da bu anlamı dile getirmektedir.

Müslim'in Sahih'inde Cabir'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasû-lullah (sav) buyurdu ki: "Benim misalim ile (sair) peygamberlerin misali bir ev yapıp onu tamamlayan ve onu mükemmel bina eden, ancak bir tek tuğlanın yerini boş bırakan, insanlar bu eve girip buna şaşmış olmakla birlikte, keşke bu tuğlanın yeri (boş) olmasaydı, demelerine benzer. -Rasûlullah (sav)- dedi ki: İşte o tuğlanın yeri benim. Ben geldim ve peygamberleri sona erdirdim." [\[156\]](#) Buna benzer bir rivayette Ebu Hureyre'den gelmiştir, şu kadar var ki o ayrıca şöyle demiştir: "İşte o tuğla benim ve ben peygamberlerin sonuncusuyum." [\[157\]](#)

41. Ey iman edenler! Allah'ı pekçok anın

Yüce Allah, kullarına kendisini anıp kendisine şükretmelerini ve onlara ihsan etmiş olduğu nimetler dolayısıyla bu zikir ve şükrü çokça yapmalarını emretmektedir. Bu iş kul için kolay olduğundan dolayı yüce Allah bunun için herhangi bir sınır tesbit etmemiştir. Bunun ecrinin büyüklüğünden ötürü de İbn Abbas şöyle demektedir: Akli başından giden kişi müstesna, Allah'ı zikretmeyi terketmekte hiç kimse mazur görülmez.

Ebu Said de Peygamber (sav)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "(İnsanlar) bu bir delidir, deyinceye kadar Allah'ı çokça zikrediniz." [\[158\]](#)

Bir açıklamaya -göre çokça zikir, kalbten ihlas ile yapılan zikirdir, az zikir ise sadece dille yapılan zikirde olduğu gibi, nifak hükmünü taşıyan zikirdir. [\[159\]](#)

42. Sabah-akşam O'nu teşbih edin.

Yani dillerinizi hallerinizin çoğunda teşbih, tehlîl, tahmîd ve tekbîr ile meşgul ediniz. Mücahid dedi ki: Bu sözleri abdestli, abdestsiz ve cünub olan herkes söyleyebilir. Bunun, O'na dua edin, anlamında olduğu da söylenmiştir. (Şair) Cerir şöyle demektedir:

"Duhâ teşbihini (namazını) sakın unutma, çünkü Yusuf,

Rabbine (o vakit) dua etmişti de teşbih edince (Rabbi) onu seçmişti."

Bir açıklamaya göre, sabah-akşam Allah için namaz kılınız, denilmek istenmiştir. Çünkü namaza da teşbih denilebilmektedir. Özellikle sabah, akşam ve yatsı vakitlerinin sözkonusu edilmesi bu vakitlerde kılınacak namazların teşvik edilmesinin daha uygun oluşundan dolayıdır. Zira bu vakitler, günün çeşitli noktalan ile bitişik bulunmaktadır.

Katade ve Taberî de şöyle demişlerdir: Burada sabah ve ikindi namazlarına işaret edilmektedir. Çünkü "el-asîl (akşam)" akşam vakti olup çoğulu "esâ-il" gelir. Usul de "asil" anlamında olup bunun da çoğulu "âsâl" diye gelir, bu açıklamayı el-Müberred yapmıştır. Başkaları ise şöyle demektedir: Usûl, asîl'in çoğuludur. "Rağîf (ekmek)"in çoğulunun "ruğuP diye gelmesi gibi. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-A'raf, 7/205. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[160\]](#)

Bir Mesele:

Bu âyet-i kerîme Medine'de inmiştir. Dolayısıyla namazın önce sabah ve akşam iki vakit olmak üzere farz kılındığını iddia edenlerin bunu delil diye gösterebilecekleri bir tarafı da yoktur. Bu hususa dair rivayet zayıftır. Ona iltifat edilmez ve dayanak kabul edilmez. Namazın farz kılınışı keyfiyeti ile bu hususta ilim adamlarının görüşleri daha önceden el-İsra Sûresinde (17/1. âyet, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[161\]](#)

43. O, sizi karanlıklardan nura çıkarmak için size salât getirendir, melekleri de. O, mü'minlere çok merhametlidir.

"O, size salât getirendir" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah ve melekleri peygambere salât ederler." (el-Ah-zab, 33/36) buyruğu nazil olunca muhacirler ve ensar şöyle dediler: Ey Allah'ın Rasûlü, bu sana özeldir. Bizim bunda herhangi bir payımız yoktur. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerîmeyi indirdi.

Derim ki: Bu da yüce Allah'ın bu ümmet üzerindeki en büyük nimetlerden bir nimettir. Aynı zamanda bu ümmetin diğer ümmetlerden daha üstün oluşuna da bir delildir. Yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz." (Âl-i İmran, 3/110)

Allah'ın kula salât getirmesi, ona rahmet buyurması ve ona bereketler vermesidir. Meleklerin salâtı ise mü'minlere dua etmeleri, onlar için Allah'tan mağfiret dilemeleridir. Nitekim yüce Allah: "Mü'minlere de mağfiret dilerler" (el-Mu'min, 40/7) diye buyurmaktadır ki, ileride gelecektir.

Hadis-i şerifte de belirtildiğine göre İsrailoğulları Musa (a.s)'a sordular: Rab-bin salat getirir mi? diye. Bu Musa'ya çok büyük ve ağır geldi. Yüce Allah ona şunu vahyetti: "Benim salâtım şu ki, rahmetim gazabımı geçmiştir." [\[162\]](#) Bunu en-Nehhas zikretmiştir. İbn Atiyye dedi ki: Bir kesimin rivayet ettiğine göre Peygamber (sav)'a: Ey Allah'ın Rasûlü, Allah'ın kullarına salâtı nasıldır? di-ye sormuşlar, o da şöyle cevap vermiş: "(Ben) subbuh(ım), kuddus(ım), rahmetim de gazabımı geçmiştir" [\[163\]](#) (ifadesinden sonra peygambere ait sözün hangisi olduğu hususunda) farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre bu, yüce

Allah'ın keliması kapsamı içerisinde ve kullarına salâtı böyledir. Bir diğer görüşe göre "subbuh ve kuddus" Muhammed (sav)'ın sözlerindendir. O yüce Allah'ın salâtını ifade eden lafzı dile getirmeden önce bunları söylemiştir. Yüce Allah'ın salâtı ise "rahmetim gazabımı geçmiştir" ifadesidir. Bu bakımdan soru soran kimsenin yüce Allah'ın kuluna salât getirmesi ile ilgili olarak, Allah'a

yakışmayacak bir manayı anladığı izlenimi uyandığından dolayı böyle demiş, önce bu hususa dair haber vermeden tenzih ve ta'zim ile sözlerine başlamıştır.

"Sizi karanlıklardan nura" yani sapıklıktan hidâyete "çıkarmak için." Bunun anlamı ise, hidayet üzere sebat vermektir. Çünkü onlar bu hitab zamanında hidayet üzere idiler. Daha sonra yüce Allah, mü'minlerin kalblerine teselli olmak üzere mü'minlere olan rahmeti hakkında da: "O, mü'minlere çok merhametlidir" diye buyurmaktadır. [\[164\]](#)

44. O'na kavuşacakları gün, onlara sağlık dileği selamdır. Onlar için çok şerefli bir ecir de hazırlamıştır.

"O'na kavuşacakları" buyruğundaki zamirin kime ait olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Bir görüşe göre bu zamir yüce Allah'a aittir. Yani O, mü'minlere çok merhametlidir. Kıyamet gününde Allah'ın azabından yana onlara emniyet verir. İşte o günde O'na kavuşacaklardır. "Onlara sağlık dileği" yani onların birbirlerine sağlık dilekleri "selamdır." Allah'ın azabından bize de, size de esenlik olsun demektir. Bu selamın Allah tarafından onlara verileceği de söylenmiştir. Manası da: Allah onları her türlü afetten kurtaracaktır yahut da onlara korkulan şeylerden yana güvenlik içerisinde olacaklarını müjdeleyecektir. "O'na kavuşacakları gün" yani cennete girdikten sonra kıyamet gününde... Bu anlamdaki açıklamayı ez-Zeccac yapmış olup yüce Allah'ın: "Oradaki sağlık dilekleri ise selamdır" (Yunus, 10/10) buyruğunu da delil göstermiştir. Bir başka görüşe göre "O'na kavuşacakları gün" ölüm meleğiyle karşılaşacakları gün demektir. Selam vermedikçe hiçbir mü'minin ruhunu kabzetmeyeceği varid olmuştur. el-Bera b. Azib'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: "O'na kavuşacakları gün onlara sağlık dileği selamdır." Ölüm meleği ruhunu kabzedeceği vakit mü'mine selam verir. Ona selam vermedikçe de ruhunu kabzetmez. [\[165\]](#)

45. Ey Peygamber! Şüphe yok ki Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik;

46. Allah'a, izni ile çağıran ve nur saçan bir kandil olarak da.

Bu âyet-i kerîme ile Peygamber (sav) ile mü'minler teselli edilmekte ve hep birlikte onların şerefleri yükseltilmektedir. Bu âyet-i kerîme Peygamber ' sav)'ın altı ismini ihtiva etmektedir. Peygamber'imizin pekçok isimleri ve pekçok üstün nitelikleri vardır. Bu isim ve nitelikler Kitab ve sünnette ve daha önce indirilmiş

kitaplarda zikredilmiştir. Yüce Allah, Kitabında ona Mu-hammed ve Ahmed adını vermiştir. Peygamber (sav) sika ve âdil ravilerin kendisinden naklettiklerine göre şöyle buyurmuştur: "Benim beş ismim var. Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, ben Allah'ın benimle küfrü mahvettiği Mâ-hî (mahvedici)'yim. Ben insanların ayaklan üzerinde haşrolunacağı Hâşir'im ve ben Âkib'im."[\[166\]](#)

Müslim'in, Sahih'inde de Cübeyr b. Mut'im'in rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: "Allah onu çok şefkatli ve merhametli (Rauf ve Rahîm)" diye adlandırmıştır. "[\[167\]](#)

Yine Müslim'deki rivayete göre Ebu Musa el-Eş'arî şöyle demiştir: Rasû-lullah (sav) bize kendisinin birtakım isimlerini söyler ve şöyle derdi: "Ben Muhammed'im, Ahmed'im, Mukaffia'im, Hâşir'im, tevbenin peygamberi ve rahmetin peygamberiyim. "[\[168\]](#)

Kadı Ebu'l-Fadl İyad "eş-Şifa" adlı eserinde yüce Allah'ın Kitabı ve Rasû-lünün sünnetinde ve daha önceki kitablardan nakledilenler ile bu ümmetin hakkında kullandığı pekçok isimleri ve sayılamayacak kadar sıfatları kaydetmiştir. Bu isimlerin hepsinin anlamı onun hakkında çok isabetli olarak kullanılmış ve anlamları onda karşılıklarını bulmuştur.

Kadı Ebu Bekir b. el-Arabî de "Ahkâmu'l-Kur'ân" adlı eserinde bu âyet-i kerîmeyi açıklarken Peygamber (sav)'ın, isimlerinden altmışyedi tane isim zikretmektedir.

"Vesîletu'l-Müteabbidîn ile Mütâbeati Seyyidi'l-Mürselîn" adlı eserin müellifinin İbn Abbas'tan naklettiğine göre Muhammed (sav)'ın yüzseksen ismi vardır. Bunları görmek isteyenler orada bulabilir.

İbn Abbas dedi ki: Bu âyet-i kerîme nazil olunca, Rasûlullah (sav) Ali ve Muâz'ı çağırdı ve onları Yemen'e gönderip şöyle dedi: "Haydi gidiniz. Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz, kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Çünkü benim üzerime... indirilmiş bulunuyor." diyerek bu âyet-i kerîmeyi okudu.[\[169\]](#)

"Bir şâhid" buyruğu hakkında Said, Katade'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ümmetine karşı onlara tebliğ ettiğine dair, sair ümmetlere karşı da peygamberlerin, kendilerine tebliğ ettiklerine dair "bir şâhid" demektir ve buna benzer açıklamalar yapılmıştır.

"Bir müjdeleyici" nin anlamı mü'minlere yüce Allah'ın rahmetini ve cennetini müjdeleyen demektir.

"Bir uyarıcı (nezir)"; isyankârları, yalanlayıcıları cehennem ateşi ile ve ebedilik azabı ile uyarıp korkutan demektir.

"Allah'a izni ile çağırın" buyruğunda Allah'a çağırmaktan kasıt, tevhidi tebliğ etmek ve tevhidi sımsıkı yakalamaktır. Kâfirlerle de mücadele etmektir. "İzni ile" buyruğunun buradaki anlamı, Allah'ın ona vermiş olduğu emirle şeklindedir. Buna göre ifadenin takdiri de zamanında ve vaktinde Allah'a davet etmesi demektir.

"Ve nur saçan bir kandil olarak da" buyruğunda geçen "nur saçan kandil" şeriatının ihtiva etmiş olduğu nura bir benzetmedir.

"Bir kandil" sapıklık karanlıklarından hidayete ileten diye de açıklanmıştır. İşte sen de böyle aydınlık saçan bir kandil gibisin. Bu kandili nur saçmakla nitelendirmesinin sebebi ise, bazı kandillerin yağı azalıp fitili incelendiği takdirde, aydınlık saçamayacak bir hale düşmelerinden ötürüdür. Kimisi şöyle demiştir: Üç şey insanı dara ve sıkıntıya düşürür: Geciken bir elçi, aydınlık saçmayan bir kandil ve hazır olan sofraya gelip oturması beklenen kişilerin bulunması.

Birisine de insanı, canını sıkan iki şeyin ne olduğu hususunda soru sorulmuş, o da: "Her tarafı örten bir karanlık ile aydınlık saçmayan bir kandil" diye cevap vermiştir.

en-Nehhas senedini kaydederek şöyle demiştir: Bize Muhammed b. İbrahim er-Razî anlattı, dedi ki: Bize Abdurrahman b. Salih el-Ezdî anlattı, dedi ki: Bize Abdurrahman b. Muhammed el-Muharibi anlattı. O Şeyban en-Nah-vîden naklen dedi ki: Bize Katade, İkrime'den anlattı. İkrime, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etti: "Ey Peygamber! Şüphe yok ki Biz seni bir şahid, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'a izni ile çağırın ve nur saçan bir kandil olarak da" âyeti nazil olunca Rasûlullah (sav) Ali ve Muâz'ı çağırarak dedi ki: "Haydi gidiniz, müjdeleyiniz fakat zorluk çıkarmayınız. Çünkü bu gece benim üzerime: "Ey Peygamber! şüphe yok ki Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici" ateşe karşı "bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'a" yani Allah'tan başka ilah olmadığına şahadet getirmeye "izni ile" emri ile "çağırın ve" Kur'ân ile "nur saçan bir kandil olarak da." buyrukları indirildi. [\[170\]](#)

ez-Zeccac dedi ki: "Bir kandil" yani ışık saçan bir kandil sahibi, bu da aydınlık saçan kitab demektir. Aynı şekilde bunun Allah'ın kitabını okuyan olarak... anlamında olmasını da uygun bulmuştur. [\[171\]](#)

47. Mü'minlere de; muhakkak onlar için Allah'tan büyük bir lütuf ve ihsan olduğunu müjdele.

48. Kâfirlere de, münafıklara da itaat etme. Onların eziyetlerine aldırma! Allah'a tevekkül et! Vekil olarak Allah yeter.

"Mü'minlere de... müjdele" buyruğunda başta yer alan "vav" (mealde: "de") cümleyi cümleye atfetmektedir. Ancak anlam itibariyle bir öncekinden ayrıdır. Yüce Allah, mü'minlere kendileri için Allah'tan büyük bir lütuf ve ihsan olduğunu müjdelemesini emretmektedir. ez-Zeccac'ın görüşüne göre ise, aydınlık saçan bir kandil sahibi olarak yahut da aydınlık saçan bir kandili okuyarak (mü'minlere müjdele) demek olur. O takdirde "ey peygamber... seni gönderdik" buyruğundaki "kef (seni anlamında)"e atfedilmiş olur.

İbn Atiyye dedi ki: Babam [\[172\]](#) -Allah ondan razı olsun- bize dedi ki: Bu bana göre yüce Allah'ın Kitabı'nda en ümit verici âyetlerdendir. Çünkü yüce Allah peygamberine, mü'minlere, kendi nezdinde onlar için pek büyük bir lütuf ve ihsan olduğunu müjdelemesini emretmektedir. Bu pek büyük lütuf ve ihsanın ne olduğunu da: "İman edip salih amel işleyenlere gelince, onlar cennetlerin bahçelerindedir. Onlar için Rabpleri yanında istedikleri herşey vardır. İşte bu büyük lütuf ve ihsanın tâ kendisidir" (eş-Şûrâ, 42/22) buyruğunda açıklamış bulunmaktadır. Buna göre bu sûrede yer alan bu âyet-i kerîme bir haberdur. Ha, mim, ayn, sin kaf (yani eş-Şûrâ) Sûresi'nde yer alan âyet-i kerîme ise, onu açıklamaktadır.

"Kâfirlere de, münafıklara da itaat etme!" Yani din hususunda sana şirin görünmek maksadıyla ileri sürdükleri görüşler hususunda onlara itaat etme ve onlarla aynı kanaatleri paylaşma!

"Kâfirler"den kasıt Ebu Süfyan, İkrime ve Ebu'l-A'ver es-Sülemî olup bunlar: Ey Muhammed, dediler. Sen bizim tanrılarımızdan kötü bir şekilde söz etme, sana uyalım. "Münafıklardan" Abdullah b. Ubeyy, Abdullah b. Sa'd, Tu'me b. Ubeyrik de Peygamber (sav)'ı maslahatın bunu gerektirmesi sebebiyle onların istediklerini kabul etmeye teşvik etmişlerdi.

"Onların eziyetlerine aldırma!" Yani onların sana verdikleri eziyetlere karşılık olmak üzere sen onlara eziyet etmekten vazgeç.

Şanı yüce Allah, onları cezalandırmayı terketmesini, onların hatalarını affetmesini emretmektedir. Buna göre buradaki "ezâ (eziyet)" mastar olup mef'ule izafe edilmiştir. Bu açıklamaya göre âyetin kâfirler ile alakalı olan bölümü neshedilmiştir. Onu nesheden ise, kılıç (savaşı emreden) âyettir.

Âyet-i kerîmenin ikinci bir anlamı da vardır: Yani sen onların sözlerinden ve sana verdikleri eziyetlerden yüz çevir, bununla uğraşma. Bu açıklamaya göre ise, mastar faile izafe edilmiştir. Bu da Mücahid'in te'vilidir. Âyet-i kerîme kılıç (savaşı emreden) âyeti ile neshedilmiştir.

"Allah'a tevekkül et" buyruğu ile yalnız kendisine tevekkül etmesini emretmekte ve "vekil olarak Allah yeter" buyruğu ile de onu teselli etmektedir. İfadede

Allah'ın ona yardımcı olacağına dair bir vaad gücü vardır.

"Vekil" bir işi yerine getiren, koruyucu demektir. [\[173\]](#)

49. Ey iman edenler! Mümin kadınları nikahlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız, sizin için onlar aleyhine sayacağınız bir iddet olmaz. Ayrıca onları faydalandırın ve onları güzel bir şekilde salıverin.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [\[174\]](#)

1- Bu Âyet-i Kerîmenin Önceki Buyruklarla İlişkisi:

"Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikahlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız..." buyruğundan önce Zeyd'in kıssası ve Zey-neb'i boşaması sözkonusu edilmişti. Zeyneb boşandığında onunla gerdeğe girilmiş bulunuyordu. Peygamber (sav) da daha önceden açıklamış olduğu gibi, iddetinin bitmesinden sonra ona talib olmuştu. Burada da yüce Allah mü'minlere kendisiyle gerdeğe girilmeden önce boşanan hanımın hükmünün ne olduğunu hitabıyla bildirmekte ve bu hükmün ümmet hakkında sözkonusu olduğunu açıklamaktadır.

Buna göre boşanan kadına şayet dokunulmamış ise, Kitabın nassı ve bu husustaki ümmetin icmaı dolayısıyla iddet beklemek yükümlülüğü yoktur. Eğer onunla gerdeğe girmiş ise, icma ile iddet beklemesi gerekir. [\[175\]](#)

2- Nikâhın Mahiyeti:

Nikâhın hakikat anlamı ilişki kurmaktır. Akde nikâh adının verilmesi ise, ilişkiye götüren yol olması bakımından, bu akdin onu da ihtiva etmesinden dolayıdır. Bunun bir benzeri de Arapların şaraba "ism: günah" adını vermiş olmalarıdır. Çünkü içki günah işlemeye götüren bir yoldur. Yüce Allah'ın Ki-tabı'nda "nikâh" lafzı ise, hep akit anlamında kullanılmıştır. Çünkü bu da ilişki kurmak manasını taşır. Böyle bir kullanım, Kur'ân'ın rivayet ettiği âdâb-tandır. Kur'ân-ı Kerîm'in ilişki kurmaktan mülâmese, mümâsse (dokunmak), kurban (yaklaşmak), teğâşşi (örtmek) ve ityân (varmak) lafızları kinaye yoluyla kullanılır. [\[176\]](#)

3- Nikâhtan Önce Talâk (Boşama)ın Hükümü:

Bazı ilim adamları yüce Allah'ın: "Sonra... onları boşarsanız" buyruğunun "bir

süre sonra" anlamına geldiğini söylemişler ve "sonra" lafzının boşamanın ancak nikâhtan sonra olduğuna ve bir kimse nikahlamadan önce -tayin edecek olsa dahi- hanımı boşayacak olursa, bunun bağlayıcı olmayacağına delil göstermişlerdir.

Sahabe, tabiîn ve ilim önderi olan imamlardan yaklaşık otuz kişi bu görüştedir. Buhârî bunların yirmiikisinin adını vermektedir^[177]

Peygamber (sav)'dan da: "Nikâhtan önce talâk yoktur."^[178] dediği rivayet edilmiştir. Yani nikâh gerçekleşmeden, talâk meydana gelmez. Habib b. Ebi Sabit dedi ki: Ali b. el-Huseyn (r.a)'a bir kadına: Ben seninle evlenecek olursam, boş olasın, diyen bir adamın hükmü hakkında soru soruldu, o da bunun hiçbir değeri yoktur, diye ceyab verdi. Çünkü yüce Allah nikâhtan, boşamadan önce sözetmiştir.

Bir grub ilim adamı da şöyle demiştir: Şahsı yahut kabilesi ya da beldesi ile tayin edilen bir kadının nikâhtan önce boşanması bağlayıcıdır. Bu görüşü benimseyenler arasında Malik, onun bütün arkadaşları ve ümmet alimlerinden büyük bir topluluk vardır. Berae (et-Tevbe) Sûresi'nde (9/75-78. âyetler, 5. başlıkta) buna dair açıklamalar ve her iki kesimin ileri sürdükleri deliller geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

Erkek: Kendisi ile evleneceğim her bir kadın boş olsun. Satın alacağım her bir köle de hür olsun, diyecek olursa, bu onun için bağlayıcı değildir. Şayet: Yirmi yıla kadar evleneceğim her bir kadın boş olsun, yahut ta filan şehirden evlenecek olursam ya da filan oğullarından bir kadınla evlenecek olursam o boş olsun, diyecek olursa, bu yıllar boyunca kendisinin günaha düşeceğinden korkmadığı sürece yahut ta büyük bir ihtimalle ömrü o süreye kadar devam etmeyecek olursa, boşama onun için bağlayıcı olur. Aksi takdirde evlenebilir. İfadeyi genel olarak kullandığı takdirde boşamanın onun için bağlayıcı olmaması, kendisi aleyhine nikâhlanmanın sınırlarını daraltmış olduğundan dolayıdır. Eğer bizler onu evlenmekten alıkoyacak olursak, bu hususta zorlanır, günaha düşer ve zinaya düşeceğincien korkulur.

Mezhebimize mensup kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Eğer cariye bulabilecek olursa, nikahlamaz. Ancak bu görüşün hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü zaruretlar ve mazeretler ahkâmı kaldırır. Bu durumda bu zaruret açısından yemin etmemiş gibi olur. Bu açıklamayı İbn Huveyzimendâd yapmıştır. ^[179]

4- Ric'î Talâk ile Boşanmış Kadına Ric'at Yaptıktan Sonra Tekrar Boşamak:

Dâvûd (ez-Zahirî) v6 onun görüşünü paylaşılanlar delil göstererek derler ki: Ric'î talâk ile boşadığı hanımına kocası iddeti bitmeden önce ric'at yapar, fakat onunla ilişkiden önce ondan ayrılacak olursa, kadının ne önceki iddetini lamamlama yükümlülüğü vardır, ne de o boşamadan sonra tekrar yeni bir iddet bekleme yükümlülüğü vardır. Çünkü böyle bir kadın kendisi ile ger-Jeğe girilmeden önce boşanmış demektir.

Aıa b. Ebi Rebah ile bir kesim de şöyle demektedir: Bu durumda kadın birinci boşanmadan itibaren başladığı iddetini devam ettirir. -Şafî'nin iki görüşünden birisi de budur.- Çünkü onun hanımına temas etmeden önce verdiği boşama kendisine ric'at yapmadan önce iddeti esnasında onu boşamak r.ûkmündedir. Bir kimse hanımını her temizlik halinde bir defa boşayacak ;iursa, önceki iddetini devam ettirir ve yeni bir iddete başlamaz.

Malik şöyle demektedir: Şayet onunla temas etmeden önce ayrılacak il ursa, kadın daha önceden geçirmiş olduğu iddetine devam etmez. (İkin-:: defa) kendisini boşadığı günden itibaren yeni bir iddet başlar. Eğer kocasının ona bir ihtiyacı olmadığı halde, ona ric'at yapmış ise, kendisine zulmetmiş ve günah işlemiş olur. İlim ehlinin çoğunluğu da bu kanaattedir. Çünkü böyle bir kadın nafaka, süknâ (onun için mesken ihtiyacını karşılamak) ve başka hususlarda kendileriyle gerdeğe girmiş olduğu zevceleri hükmündedir. Bundan dolayı boşandığı günden itibaren iddetine yeniden başlar. Ba's-ra. Küfe, Mekke, Medine ve Şam fukahâsının çoğunluğunun görüşü de budur. es-Sevrî dedi ki: Fukahâ bizde bu hususta icmâ etmişlerdir. [\[180\]](#)

5- Küçük Bâin Talâk ile Boşanmış Kadın ile Eski Kocası, İddet İçerisinde Tekrar Evlenirse:

Hanımı, küçük bâin talâk ile boşandıktan sonra henüz iddeti içerisinde :ken onunla evlenecek olup fakat gerdeğe girmeden onu tekrar boşayacak jlursa, yine ilim adamları bu hususta farklı görüşlere sahiptirler. Malik, Şafî. Züfer ve Osman el-Bettî şöyle demiştir: Böyle bir kadına mehrin yarısı ve-nilir ve başlamış olduğu ilk iddetin geri kalan kısmını tamamlar. el-Hasen, Ata, İkrime ve İbn Şihab'ın görüşü budur.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, es-Sevrî ve Evzaî derler ki: İkinci nikâh dolayısıyla tam bir mehir almak hakkı vardır ve yeni bir iddete başlar. Onlar böyle bir kadını daha önce kendisinden dolayı iddet beklemekte olduğundan ötürü kendisiyle gerdeğe girilmiş kadın hükmünde değerlendirmişlerdir.

Dâvûd (ez-Zahirî) da şöyle demiştir: Böyle bir kadın mehrin yarısını halleder. Bununla birlikte ne önceki iddetin geri kalan bölümünü tamamlamakla yükümlüdür, ne de yeni bir iddete başlamak yükümlülüğü vardır. Daha uygun olan Malik ve Şafiî'nin kabul ettiği görüştür. Doğrusunu en :vi bilen Allah'tır. [\[181\]](#)

6- Bu Âyet ile İddete Dair Diğer Âyetler:

Bu âyet-i kerîme yüce Allah'ın: "Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur'süresi beklerler." (el-Bakara, 2/228) âyeti ile: "Kadınlarınız arasından ay halinden kesilmiş olanlarla... (iddetleri) hakkında şüphe ederseniz, onların iddeti üç aydır" (et-Talâk, 65/4) buyruklarını -daha önce el-Bakara Sû-resi'nde (2/228. âyet, 1. başlık ve devamında) bu husus geçtiği gibi, tahsis etmektedir. Yine orada müt'a'ya dair (mealde: "faydalandırın" lafzı ile buna işaret edilmiştir) açıklamalar el-Bakara (2/236. âyet, 6. başlık ve devamında) geçmiş olduğundan, burada onları ayrıca tekrarlamaya gerek kalmamıştır.

"Ve onları güzel bir şekilde salıverin" buyruğu iki şekilde açıklanmıştır:

1- Bundan kasıt, bolluk ya da darlık imkânlarına göre müt'a'yı (kadını faydalandırarak malı) ödemektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

2- Bu, kadın ile ilişki kurmadan önce temizlik halinde onu boşamak demektir. Bu açıklamayı da Katade yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre de boşadıktan sonra onları ailelerine gönderiniz, yani buna göre erkek ile boşanmış olan hanım aynı yerde bir arada bulunmasınlar.

[\[182\]](#)

7- "Faydalandırmak (Mut'a)" ile "Salıvermek (Tesrih)'in Anlamları:

Yüce Allah'ın: "Onları faydalandırın" buyruğu hakkında Said, bu âyet-i kerîme el-Bakara Sûresi'ndeki âyet ile neshedilmiştir, demiştir. Sözüünü ettiği âyet-i kerîme de: "Kendilerine mehir tayin etmiş olduğunuz hanımları, onlara dokunmadan önce boşarsanız, tayin ettiğinizin yarısını (onlara) verin." (el-Bakara, 2/237) buyruğudur. Yani burada müt'a'dan sözetmemek-tedir. Bu hususa dair açıklamalar yeteri kadar daha önceden el-Bakara Sû-resi'nde (2/237. âyet, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve onları... salıverin" onları boşayın demektir. Salıvermek (tesrîh) Ebu Hanife'ye göre talâk hakkında kinaye yoluyla kullanılan bir sözdür. Çünkü bu lafız başka şeyler hakkında da kullanılır. O bakımdan (talâk hakkında kullanılacak olursa) niyete ihtiyacı vardır. Şafî'ye göre ise, bu (talâk hakkında) sarîh bir ifadedir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/229- âyetin tefsirinde) geçmiş olduğundan tekrarlamanın bir anlamı yoktur.

"Güzel bir şekilde" yani sünnete uygun olarak ve bid'at olmayan yollarla "boşayın" demektir. [\[183\]](#)

50. Ey Peygamber! Muhakkak Biz sana mehirlerini verdiği zevcelerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden sağ elinin malik okluğu cariyeleri ve seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını ve bir de nefsinin peygambere bağışlayan mü'min kadını - eğer peygamber onu nikâh etmek isterse- diğer mü'min-ler bir yana, yalnız sana has olmak üzere helâl kıldık. Biz mü'minlere eşleri ve malik oldukları cariyeleri hususunda neleri farz kıldığımızı biliyoruz. Sana darlık olmasın diye (böyle hükmettik). Allah mağfiret edendir, rahmet edendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı ondokuz başlık halinde sunacağız: [\[184\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

es-Süddî, Ebu Salih'ten, o Ebu Talib'in kızı Um Hânî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) bana talib oldu. Ancak ben ona özür beyan ettim, o da benim özrümü kabul etti. Daha sonra yüce Allah: "Ey Peygamber! Muhakkak Biz sana mehirlerini verdiği zevcelerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden sağ elinin malik olduğu cariyeleri ve seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin

kızlarını... sana has olmak üzere helâl kıldık" buyruğunu indirdi. Um Hânî dedi ki: Ben ona helâl olmuyordum, çünkü ben hicret etmedim. Ben Tulakâ'dan[185] idim. Bunu Ebu İsa (et-Tirmizî) rivayet etmiş olup şöyle demiştir: Bu hasen bir hadis olup bunun ancak bu yolla (rivayet edildiğini) biliyoruz.[186] İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu oldukça zayıf bir hadistir. Bu hadis delil olarak gösterilebilecek sahih bir yoldan dahi gelmemiştir. [187]

2- Peygamber Efendimize Helâl Olan ve Olmayan Kadınlar:

Rasûlullah (sav), hanımlarını seçim yapmakta serbest bırakıp onlar da kendisini seçince, artık onlardan sonra evlenmek yahut onların birisini bir başkasıyla değiştirmek onların bu yaptıklarına bir mükâfat olmak üzere, ona haram kılındı. Buna delil de yüce Allah'ın: "Bundan sonra... kadınlar sana helâl olmaz" (el-Ahzab, 33/52) âyetidir. Acaba bundan sonra bunlardan herhangi birisini boşaması onun için helâl mı idi? Bir görüşe göre onların kendisini tercih etmelerinin bir mükâfatı olmak üzere bu onun için helâl değildi. Bir başka görüşe göre bu, diğer insanlar için helâl olduğu gibi, onun için de helâl idi. Ancak boşadığı hanımın yerine bir başkası ile evlenemezdi.

Daha sonra bu haram kılma da neshedildi ve yüce Allah ona bu hanımlardan sonra dilediği hanım ile evlenmesini de ona mubah kıldı. Buna delil de yüce Allah'ın: "Ey Peygamber! Muhakkak Biz sana... zevcelerini... helâl kıldık" âyetidir. Helâl kılmak ise, daha önceden bir yasaklamanın konulmuş olmasını gerektirmektedir. Kendisi hayatta iken nikâhı altındaki hanımları, ona haram değillerdi. Ona haram kılınan yabancılarla evlenmesi idi. Dolayısıyla bu âyette sözkonusu edilen helâl kılma, yabancılar hakkında olmalıdır. Diğer taraftan âyetin devamında: "Amcanın kızlarını, halalarının kızlarını..." denilmektedir. Bilindiği gibi onun nikâhı altında ne amcasının kızlarından, ne halalarının kızlarından, ne dayısı kızlarından, ne teyzelerinin kızlarından hiç kimse yoktu. Böylelikle yüce Allah'ın başından beri bunlarla evlenmeyi ona helâl kılmış olduğu sabit olmaktadır.

Bu âyet-i kerîme her ne kadar tilavetteki sıralanışı itibariyle önce ise, onu nesheden sonraki ayetten (52. âyet) nüzul itibariyle daha sonradır. Tıpkı el-Bakara Sûresi'nde yer alan vefat âyetleri gibidir. (Bk. 2/234. âyet, 2. başlık ile 2/240. âyet, 1. başlık)

İlim adamları yüce Allah'ın: "Biz sana... zevcelerini... helâl kıldık" buyruğunun te'vili hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bir görüşe göre bundan maksat,

mehrini vereceği her hanım ile evlenmesini ona helâl kıldığını ifade etmektir. Bu açıklamayı İbn Zeyd ve ed-Dahhak yapmıştır. Buna göre iyet-i kerîme, mahrem olmaları dışında bütün hanımlarla evlenmeyi ona mubah kılmaktadır.

Bir başka görüşe göre maksat, Biz sana hanımlarını helâl kıldık, demektir. Yani senin nikâhın altında bulunanları sana helâl kıldık. Çünkü bu kadınlar seni dünya ve âhirete tercih etmişlerdir. Bu açıklamayı da ilim adamlarının cumhuru yapmıştır. Zahir (kuvvetli) olan da budur. Çünkü yüce Allah'ın: "Mehillerini verdiğin" buyruğu mazi bir fiildir. Mazi fiilin istikbal (mü-zari) anlamını taşıması ise, ancak birtakım şartlara bağlıdır.

Bu açıklamaya göre bu buyruk, Peygamber (sav)'ın hakkında işi dar tutmaktadır. Diğer taraftan bu açıklamayı İbn Abbas'ın söylediği şu söz de desteklemektedir: Rasûlullah (sav) kimi dilerse, onunla evlenebiliyor idi. Bu ise, onun hanımlarına ağır geliyordu. Bu âyet-i kerîme nazil olup belirtilenler dışında ona hanımlar haram kılınınca nikâhı altındaki hanımları buna sevindiler.

Derim ki: Belirttiğimiz gerekçe dolayısıyla birinci görüş daha sahihtir. Ayrıca bu görüşün sıhhatine Tirmizî'nin, Ata'dan şöyle dediğine dair kaydettiği rivayet de delildir: Âişe (r.anha) dedi ki: Rasûlullah (sav) yüce Allah kendisine kadınları (istediğiyle evlenmesini) helâl kılmadan ruhunu almadı. tTirmizî dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. [\[188\]](#)

3- Allah'ın Ganimet Verdiklerinden Peygambere Helâl Kılınan Kadınlar:

"Sağ elinin malik olduğu cariyeleri" buyruğu ile yüce Allah, peygamberine ve onun ümmetine mutlak olarak cariyeleri helâl kılmıştır. Peygamber (sav)'a da hanımlarını mutlak olarak helâl kılmıştır. Diğer müslümanlara ise, belli bir sayıda olmak üzere helâl kılmıştır.

"Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden" yani kâfirlerden sana döndürdüklerinden anlamındadır. Ganimete de (âyet-i kerîmede olduğu gibi) fey' adı verilebilir. Yani yüce Allah'ın düşmana galib gelerek onlara zor uygulayarak alınmış olan kadınlardan, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden... Kadınlar da (sana helâl kılınmıştır), demektir. [\[189\]](#)

4- Akrabalarından Kendisine Helâl Kılınmış Olanlar:

'Amcanın kızlarını, halalarının kızlarını...' Biz kendilerine mehirleri-rj vermiş olduğun ve sağ elinin malik olduğu cariyelerinden ayrı olarak, bunları da sana helâl kıldık. Cumhur'un görüşüne göre böyle açıklanmıştır. Çünkü eğer Biz sana

evlenmiş olduğun ve mehrini vermiş olduğun her hanımı helâl kıldık, demek istemiş olsaydı, bundan sonra: "Amcanın kızlarını, halalarının kızlarını" demezdi. Çünkü zaten bu, daha önce zikredilenlerin kapsamı içerisine girmektedir.

Derim ki: Ancak bunun böyle olması gerekmez. Bunların bilhassa anılması, onları şereflelendirmek içindir. Yüce Allah'ın: "İkisinde de meyve, hurma ve nar vardır" (er-Rahmân, 55/68) buyruğunda olduğu gibi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[190\]](#)

5- Peygamber ile Hicret Eden Hanımlar:

"Seninle beraber hicret eden..." hanımlarla ilgili iki görüş vardır:

1- Amcan Abbas ile Abdu'l-Muttalib'in oğullarından diğerlerinin kızları, Abdu'l-Muttalib'in kızlarının oğullarının kızları ile Abdi Menaf b. Zühre'nin kızlarının oğullarından olan dayı kızları gibi akrabaların arasından ancak İslâm'a girmiş olanları sana helâldir. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Müslüman diğer müslümanların dilinden ve elinden zarar görmediği kimsedir. Muhacir ise, Allah'ın yasakladığını terkeden kimsedir." [\[191\]](#)

2- Bu hanımlar arasından ancak Medine'ye hicret edenleri sana helâl olur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "İman edip de hicret etmeyenlere gelince, hicret edene kadar sizin onlarla hiçbir velayetiniz yoktur." (el-Enfal, 8/72) Çünkü hicret etmeyen kemal bulamaz, kemal bulamayan kimse ise, her bakımdan kemale ermiş, üstün, şerefli ve büyük olan Peygamber (sav)'a eş olmaya uygun düşmez. [\[192\]](#)

6- "Beraber Hicret Etme"nin Anlamı:

"Seninle beraber" buyruğundaki beraberlik, hicrete katılma anlamındadır. Yoksa hicret ederken beraber olmak demek değildir. Hicret eden kadın ona helâl olur. Hicret ettiği esnada onunla ister birlikte bulunsun, ister bulunmasın demektir.

Mesela, filan kişi benimle beraber girdi ve benimle beraber çıktı, denilirken, onun yaptığı iş benim işim gibi idi, demektir. İsterse ikinizin işi birara-da yapılmamış olsun. Şayet: Birlikte çıktık, denilecek olursa, bu hem fiilde ortak olmayı, hem de birlikte yapmayı gerektirir. [\[193\]](#)

7- Amca ve Dayının Tekil Olarak, Hala ve Teyzelerin ise, Çoğul Olarak

Zikredilmesinin Hikmeti:

Şanı yüce Allah, bu âyet-i kerîmede amcayı tekil, halaları çoğul zikrettiği gibi "dayının" ve "teyzelerin" diye de (biri tekil, diğeri çoğul olarak) zikredilmiştir. Bundaki hikmet şudur: Amca ile dayı mutlak olarak zikredildiği takdirde tıpkı şair ve râciz (recez vezninde şiir söyleyen) gibi cins ismidir. Ancak hala ile teyze isimleri böyle değildir. Bu lugavî bir örftür. Bundan dolayı aradaki anlaşmazlığı kaldırmak için, son derece açık ifadeler kullanılmıştır. Bu, incelikli bir konudur, bunun üzerinde düşünmek gerekir. Bu açıklamayı İbnu'l-Arabî yapmıştır. [\[194\]](#)

8- "Kendisini Peygambere Bağışlayan Kadın":

"Ve bir de nefsinı peygambere bağışlayan mü'min kadını" buyruğu daha önce geçen "sana helâl kıldık" buyruğuna atfedilmiştir. Yani Biz sana kendisini mehirsiz olarak bağışlayan kadını da helâl kıldık. Bu hususta görüş ayrılığı vardır. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (sav)'ın yanında bulunan her kadın ya nikâh akdi ile yahut sağ elinin malik olması ile (cariyelikle) bulunuyordu. "Kendisini bağışlayan" diye yanında hiçbir kadın yoktu. Bazıları da onun yanında kendisini (mehirsiz olarak) bağışlamış tek bir kadın bulunuyordu, der.

Derim ki: Buhârî ve Müslim'deki rivayet bu görüşü güçlendirmekte ve desteklemektedir. Müslim'in rivayetine göre Âişe (r.anha) şöyle demiştir: Ben kendilerini Rasûlullah (sav)'a bağışlayan kadınları kıskanır ve şöyle derdim: Bir kadın kendisini bir adama bağışlamaktan utanmaz mı? Nihayet yüce Allah: "Hanımlarından kimi dilersen geri bırakabilir, kimi dilersen yanına alabilirsin" buyruğunu indirdi, bu sefer şöyle dedim: Allah'a yemin ederim, görüyorum ki Rabbin hep senin arzun ne ise, onun gereğini yerine getirmekte çok çabuk davranıyor. [\[195\]](#)

Buhârî'deki rivayete göre de Âişe (r.anha) şöyle demiştir: Hakim kızı Havle kendisini Rasûlullah (sav)'a bağışlayan hanımlardan birisi idi. [\[196\]](#)

İşte bu kendisini Peygamber'e bağışlayan hanımların birden çok olduğunu açıkça göstermektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

ez-Zemahşerî dedi ki: Denildiğine göre kendilerini bağışlayan hanımlar dört tanedir. Bunlar: el-Haris kızı Meymune, ensardan olan ve Ummu'l-Mesâkîn (yoksulların anası) diye bilinen Huzeyme kızı Zeyneb, Cabir kızı Um Şerik ile Hakim kızı Havle'dir.

Derim ki: Bunun bazısında görüş ayrılıkları vardır. Katade dedi ki: Kendisini bağışlayan kadın el-Haris kızı Meymune'dir. eş-Şa'bî dedi ki: O ensardan bir kadın olan ve Ummu'l-Mesâkin diye bilinen Huzeyme kızı Zeyneb'dir. Ali b. el-Huseyn ile ed-Dahhak ve Mukatil de şöyle demişlerdir: Bu kadın Esedli Cabir kızı Um Şerik'dir. Urve b. ez-Zübeyr ise: el-Evkas kızı Um Hakim es-Sülemiyye'dir. demiştir. [\[197\]](#)

9-Kendisini Mehirsiz Olarak Bağışlayan Hanımın Adı:

Kendisini bağışlayan hanımın adının ne olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Ensar'dan olan Um Şerik'in adının Ğaziyye (veya Güzeyle) olduğu söylenmiştir. Güzeyle diyenler de vardır. Hakim kızı Leyla da denilmiştir. el-Haris kızı Meymune olduğu da söylenmiştir. Peygamber (sav) talib olduğunda, peygamber adına onu isteyen kişi geldiğinde devesi üzerinde idi. Bunun üzerine Meymune: Deve de, onun üzerindeki de Rasûlullah (sav)'a aittir, dedi.

Yine denildiğine göre bu hanım Um Şerik el-Amiriye'dir. Daha önce Ezdli, Ebu'l-Ukr'un nikâhı altında idi. et-Tufeyl b. el-Haris'in nikâhı altında olduğu da söylenmiştir. Ondan Şerik adlı çocuğu dünyaya gelmiştir.

Denildiğine göre Rasûlullah (sav) bu hanım ile evlenmiştir. Ancak bu sabit değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bunu Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr zikretmiştir.

eş-Şa'bî ve Urve de şöyle demişlerdir: Bu hanım Ummu'l-Mesâkîn Huzeyme kızı Zeyneb'dir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[198\]](#)

10- Kadının Kendisini Hibe Etmesi:

Cumhur; "Bağışlayan kadın" buyruğundaki "elifi esreli olarak okumuştur. Bu ise, işin yeniden tekrarlanmasını gerektirir. Yani böyle bir şey meydana gelirse, o peygamber için helâl olur. İbn Abbas ve Mücahid'den gelen rivayete göre şöyle demişlerdir: Peygamber (sav)'ın yanında kendisini bağışlayan bir kadın yoktu. Ancak biz bunun aksine dair delilleri ortaya koymuş bulunuyoruz.

Hadis imamları sahih hadis kaynaklarında Sehl ve başkalarından şunu rivayet etmektedirler: Bir kadın Rasûlullah (sav)'a gelip: Ben kendimi sana hibe etmek üzere geldim, dedi. Peygamber sustu, nihayet bir adam kalkıp şöyle dedi: Eğer sen onunla evlenmeyi düşünmüyorsan, onu benimle evlendir.

Şayet böyle bir bağışlama caiz olmasaydı, Rasûlullah (sav) susmazdı. Çünkü o batıl olan bir şeyi işittiği takdirde susmakla geçiştirmezdi. Şu kadar var ki, onun

susması bu hususta (Rabbinden gelecek) bir açıklamayı beklemesi ihtimali dolayısıyla olabilir. Âyet-i kerîme de bunu helâl kılmak ve bu hususta muhayyer bırakmak hükmü ile nazil oldu. O da onunla evlenmemeyi seçti ve başkası ile evlendirdi. Susmasının bu hususta düşünmesinden kaynaklanmış olma ihtimali de vardır ve nihayet bir adam kalkıp o kadına talib oldu.

Hasan-ı Basrî, Ubeyy b. Ka'b ve eş-Şa'bî ise, "bağışlayan kadını" lafzın-daki hemzeyi üstün olarak okumuşlardır. Ayrıca el-A'meş buyruğu, "bağışlayan mü'min kadını" anlamında diye okumuştur.

en-Nehhas dedi ki: Burada; diye hemzenin esreli okunması anlam bakımından daha kapsamlıdır. Çünkü bu şekilde kendilerini bağışlayan hanımların birden çok olduğu söylenmiştir. Üstün okunduğu takdirde anlamı muayyen bir kadın hakkında olur. Çünkü bu üstün okuyuş "kadın"dan bedeldir yahut da, "...için" diye anlamındadır. [\[199\]](#)

11- Peygambere Kâfir Kadın Helâl Değildi:

Yüce Allah'ın: "Mü'min kadını" buyruğu kâfir kadının ona helâl olmadığına delildir. İmamu'l-Harameyn şöyle demiştir: Hür kâfir kadının ona haram olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır.

İbnu'l-Arabî ise, şöyle demektedir: Bana göre sahih olan görüş, kâfir olan kadın ile evlenmenin ona haram olduğudur. Böylelikle o bizden ayrıcalıklı olmaktadır. Çünkü fazilet ve şeref ve üstünlük ile ilgili hususlarda onun payı daha fazladır. Eksiklik olan cihetlerde ise, o bu eksikliklerden daha uzak ve tertemizdir. Bize kitab ehli hür kadınları nikahlamak caiz kılınmıştır. Fakat kendisi üstün makamı dolayısıyla sadece mü'min hanımları nikâhlayabilirdi. Hicret fazileti olmadığından dolayı hicret etmeyen hanımlar ona helâl olmadığına göre, küfrün sebep olduğu eksiklikten ötürü kitab ehli kâfir bir kadının nikâhlanmasının ona helâl olmaması öncelikle sözkonusudur. [\[200\]](#)

12- Nikâh Akdinin Mahiyeti:

"Nefsini peygambere bağışlayan mü'min kadın" buyruğu nikâhın özel sıfatlar çerçevesinde karşılıklı bir ivazlaşma akdi olduğunun delilidir ki, buna dair açıklamalar daha önceden en-Nisâ Sûresi'nde (4/24. âyet, 6. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

ez-Zeccac dedi ki: "Nefsini peygambere bağışlayan mü'min kadın"

buyruğu bu yolla ona helâl olmuş kadın, demektir. el-Hasen "bağışlayan"

anlamındaki buyruğu; şeklinde hemzeyi üstün olarak okumuştur.edatı nasb mahallindedir. ez-Zeccac dedi ki: Bu da "Bağışlamak için" anlamındadır, başkası ise, bu okuyuşa göre "bağışladı diye" şekli "kadın" dan bedel-i istimaldir. [\[201\]](#)

13- Bağışın Kabulü:

"Eğer peygamber onu nikâh etmek isterse" yani kadın kendisini bağışlayıp Peygamber (sav) da onu kabul ederse, peygambere helâl olur. Peygamber onu kabul etmeyecek olursa, böyle bir şey de gerekli olmaz. Nitekim bir kimseye bir şey bağışlanacak olursa, onun o bağışı kabul etme yükümlülüğü yoktur. Şu kadar var ki Peygamber Efendimiz'in üstün ahlakının bir gereği olarak, o bağış yapanın bağışını kabul ederdi. Üstün ahlaklı kimseler bağışı reddetmenin âdeten çirkin bir şey olduğu ve bağışta bulunan kimseye bir hakaret, kalbine bir eziyet olduğu görüşündedirler. İşte yüce Allah bu hususu Rasûlü hakkında açıklığa kavuşturmuş ve onun üzerinden sıkıntıyı giderip insanların âdet ve sözlerindeki batılı da ortadan kaldırmak maksadı ile, bunu okunan bir Kur'ân ifadesiyle dile getirmiş olmaktadır. [\[202\]](#)

14- Peygamber'e Has Olmak Üzere...:

"Yalnız sana has olmak üzere" buyruğu şu demektir: Kadınların kendilerini hususi olarak hibe etmeleri caiz değildir. Bir kadının herhangi bir erkeğe kendisini hibe etmesi caiz olmaz. Bunun özel olma yönü de şu şekilde olur: Şayet kadın gerdeğe girilmeden önce mehrin tayin edilmesini isteyecek olursa, böyle bir hakkı yoktur. Ancak kendi aramızda, nikâhını başkasına havale eden bir kadının gerdekten önce mehir talebinde bulunma hakkı vardır. Gerdekten sonra ise, mehr-i misil taleb edebilir. [\[203\]](#)

15- Kadının Kendisini Bağışlaması Caiz Değildir:

İlim adamları kadının kendisini bağışlamasının caiz olmadığını, bu şekilde bağış (hibe) lafzı ile nikâhın gerçekleşmeyeceğini icma ile kabul etmişlerdir. Bundan tek istisna, Ebu Hanife ile iki arkadaşı (Ebu Yusuf ve Muham-med)'den gelen ve şöyle dediklerini belirten rivayettir: Kadın bağışta bulunurken, erkek de mehir tayin edip bu hususta şahid tutacak olursa, böyle bir iş caiz olur. İbn Atiyye dedi ki: Onların bu görüşlerinden sadece ibare ve bağış (hibe)

lafzının kullanılmasının caiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Yoksa onların şart koştukları fiiller, nikâhın fiillerinin aynısıdır. Bu mesele yeterli açıklamalarıyla daha önceden el-Kasas Sûresi'nde (28/23-28. âyetler, 9- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[204\]](#)

16- Peygamber (sav)'a Ait Özel Hükümler (Rasûlullah (sav)'ın Hususiyetleri):

Yüce Allah, şariat hükümleri arasında Rasûlüne başkasının bu hususlarda kendisine ortak olmadığı birtakım özellikler vermiştir. Bunlar farz, haram ve helâl kılma bahisleriyle ilgili olup bu hususlar, ona ümmetten ayrı bir ayrıcalık olarak bağışlanmıştır. Bu merteye özellikle ona verilmiştir. Bundan dolayı başkasına farz kılınmamış, birtakım şeyler ona farz kılınmış. Başkasına haram kılınmadık bir takım fiiller ona haram kılınmış, ümmeti için helâl kılınmamış birtakım şeyler ona helâl kılınmıştır. Bunların bir kısmı üzerinde ittifak edildiği gibi, bir kısmı hakkında da görüş ayrılığı vardır.

Peygamber'e özel olarak farz kılınan hususlar dokuz tanedir.

1- Geceleyin teheccüd kılmak: Denildiğine göre geceleyin namaza kalkmak vefat ettiği vakte kadar ona farz idi. Çünkü yüce Allah: "Ey sarınıp bürünen (peygamber)! Birazı müstesna geceleyin kalk" (el-Müzzemmil, 73/1-2) diye buyurmaktadır. Ancak açıkça belirtilen husus şu ki, önceleri tehecüd onun için vacib idi, daha sonradan yüce Allah'ın: "Gecenin bir kısmında da sana nafîle olmak üzere onunla (Kur'ân'la) gece namazı kıl!" (el-İsra, 17/79) buyruğu ile nesh olunmuştur.

2- Duha (kuşluk) namazı

3- Edha [\[205\]](#)

4- Vitr, bu da teheccüd kısmına dahildir.

5- Misvak kullanmak.

6- Borcunu ödemekte zorluk çekmekte iken ölen bir kimsenin borcunu ödemek.

7- Şer'î hususlar dışında akıl sahibi kimselerle danışmak.

8- Hanımlarını muhayyer bırakmak.

9- Bir amele başladı mı? onun üzerine sebatla devam etmek.

Başkaları şunu da eklemektedir: O bir münkerin işlendiğini görecektse, mutlaka ona tepki gösterir ve bu tepkisini de açığa vururdu. Çünkü onun bu hususta başkasına karşı tepki göstermemesi, bu işin caiz oluşuna delil olur. Bu açıklamayı da el-Beyan müellifi zikretmiştir.

Peygamber (sav)'a özel olarak haram kılınan şeylere gelince, bunlar da toplam

on şeydir:

- 1- Zekâtın ona ve onun akrabalarına haram olması.
- 2- Nafîle sadaka ona haramdır. Akrabalarına haram olması hususunda ise, nisbeten farklı görüşleri, bulunduğu fer'î bir meseledir.
- 3- Hain bakış: Bu da içindeki kanaatin aksini açığa vurmak veya gereken hususu yapmayarak başka bir tarafa meyletmektir. Peygamber (sav) izin istediği bir sırada bir kâfiri yermekte iken yanına girdikten sonra o kişiye yumuşak söz söylemiştir.
- 4- Zırhını veya silahını giyinip kuşandığı takdirde yüce Allah, onun ile savaştığı kimse arasında hüküm verinceye kadar üzerinden çıkarmasını Allah ona haram kılmıştır.
- 5- Yaslanarak yemek yemek.
- 6- Kokusu hoş olmayan yemekleri yemek.
- 7- Hanımlarının birisini boşayıp yerine başkasını alması. İleride gelecektir.
- 8- Onunla birlikte olmaktan hoşlanmayan kadını nikahlaması.
- 9- Kitab ehli hür kadını nikahlaması.
- 10- Cariyeyi nikahlaması.

Yüce Allah, peygamberi tenzih ve onu temizlemek için, başkasına haram kılmamış olduğu birtakım şeyleri ona haram kılmıştır. Yüce Allah ona yazı yazmayı, şiir söyleyip bunu öğretmeyi -hüccetini daha bir pekiştirmek, mucizesini daha bir açıkça ortaya koymak için- haram kılmıştır. (Bu hususta ona imkan vermemiştir.) Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sen bundan önce hiçbir kitab okumuş değildin ve sağ elinle de onu yazmamıştın." (el-Ankebût, 29/48)

en-Nekkaş'ın naklettiğine göre, Peygamber (sav) vefat etmeden önce yazı yazabiliyordu. Ancak meşhur olan birinci görüştür. Ayrıca insanlara verilen dünya metâna göz dikmesi de ona haram kılınmıştır. Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Sakin bazıları faydalandırdığımız şeylere iki gözünü dikip uzatma." (el-Hicr, 15/88)

Peygamber (sav)'a özel olarak helâl kılınanlara gelince, bunlar da onal-tı tanedir:

- 1- Ganimetlerden safiy (taksimata sokulmayan) özel bir şeyi kendine ayırması.
- 2- Beşte birin, beşte birini de yahut beşte birin tamamını da dilediği gibi tasarrufta bulunabilmesi.
- 3- Visal orucu (akşam iftar etmeden orucu birkaç gün sürdürmek)
- 4- Dört hanımdan fazla nikahlamak.
- 5- Hibe (bağışlama) lafzı ile nikâhının olması.
- 6- Nikahladığı hanımı velisiz nikâhlayabilmesi.

7- Mehirsiz nikâhının olması.

8- İhram halinde nikâhlanmasının helâl olması.

9- Hanımlar arasında paylaşırma yükümlülüğünün üzerinden sakıt olması - ileride gelecektir-.

10- Bir hanımı görecektir (ve kalbinde yer edecek) olursa, kocasının o hanımı boşaması vacib olur, peygamberin de o hanımı nikahlaması helâl olur. İbnu'l-Arabî dedi ki: İmamu'l-Harameyn böyle demiştir. Daha önce Zeyd kıssasında ilim adamlarının bu husustaki görüşleri geçmiş bulunmaktadır.

11- O Safiyye'yi hürriyetine kavuşturmuş ve onun hürriyetine kavuşturulmasını mehri olarak tayin etmişti.

12- Mekke'ye ihramsız olarak girmesi: Bizim ihramsız olarak Mekke'ye girişimizde ise, görüş ayrılığı vardır.

13- Mekke'de savaşabilmesi.

14- Ona mirasçı olunmaz.

Bunun ona özel olarak helâl kılınmış şeyler arasında zikrediliş sebebi şudur: Kişi hastalığı sebebiyle ölüme yakınlaşacak olursa, onun mülkünün önemli bir bölümü de elinden çıkar ve geriye s'adece üçte bir kalır. Rasûlul-iah (sav)'ın mülkü ise, miras ile ilgili âyette (en-Nisa, 4/11-14. âyetler, 5. başlıkta) açıklandığı üzere onun mirası mülkü olarak kalmaya devam etmiştir. Aynı şekilde Meryem Sûresi'nde de (19/6. âyetin tefsirinde) buna dair açıklamalar yine geçmiş bulunmaktadır.

15- Vefatından sonra da hanımlarının kocaları hayatta imiş gibi devam etmeleri (başkalarıyla evlenmelerinin haram olması).

16- Bir hanımı boşadığı takdirde yine ondan dolayı hanımının başkası ta-rıfından nikâhlanması haram kalmaya devam eder.

Bu son üç hususun büyük bir bölümü ilgili yerlerde etraflı bir şekilde açık-.inmiş bulunmaktadır. İleride de yüce Allah'ın izniyle gelecektir. Ayrıca Rasûlullah (sav)'a aç ve susuz kimselerden yiyecek ve içecek şeyleri alma->: -bunlara sahip olan kimse (bunları verdiği takdirde) helak olacağından iorksa dahi- mubah kılınmıştır. Çünkü yüce Allah: "Peygamber mü'minler -.çın kendi öz canlarından önce gelir" (el-Ahzab, 33/6) diye buyurmaktadır. Herbir müslüman peygamberi, gerektiğinde kendi öz canıyla korumakla yükümlüdür.

Peygamberin kendisi adına bazı yerleri ayırıp tahsis etmesi (yasak bölge kılması, hima) da mubah kılınmıştır.

Ganimetlerin kendisine (ve ümmetine) helâl kılınması ile de Allah ona ikramda bulunmuştur. Yeryüzü de ona ve ümmetine hem bir mescid, hem de temizlenme aracı kılınmıştır. Halbuki önceki peygamberler arasında mescid-lerin dışında

namaz kılmaları sahih olmayanlar dahi vardır.

Düşmanın kalbine salınan korku ile ona yardım verilmiştir. Düşmanı bir aylık mesafeden ondan korkardı.

Bütün insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Kendisinden önceki peygamberler ise, insanların bir bölümüne peygamber olarak gönderilirdi. Ona kendisinden önceki peygamberlerin mucizelerinin benzerleri verildiği gibi, daha fazlası da verilmiştir. Musa (a.s)'ın mucizesi asa ve kayadan suyun fışkırması idi. Peygamber (sav) için ise, ay yarılmış ve parmaklarının arasından su fışkırmıştır. İsa (a.s)'ın mucizesi ölüleri diriltmek, anadan doğma körü ve abraşı iyileştirmek idi. Peygamber (sav)'ın elinde ise, çakıl taşları teşbih etmiş, kendisine yaslanarak hutbe okuduğu kütük (minberde hutbe okumak üzere ondan ayrılması dolayısıyla) onun için adeta ağlamıştı. Bunlar ise, daha ileri derecede mucizelerdir.

Yüce Allah, diğer peygamberlere üstünlük olarak ona ayrıca Kur'ân-ı Ke-rîm'i mucize olarak vermiştir ve Kur'ân'daki mucizesi kıyamete kadar baki kalmıştır. İşte bundan dolayı onun nübüvveti kıyamet gününe kadar nesh olmamak üzere ebedi bir peygamberliktir. [\[206\]](#)

17- Peygamberin Nikahlamak İstemesi...:

"Peygamber onu nikâh etmek isterse" buyruğu onu nikahlarsa anlamındadır. Çünkü; ile "Nikahladı (anlamında)"; diye kullanılır. Tıpkı; ile 'in, "beğendi, hayret etti" anlamında, ile 'in de "acele etti" anlamında kullanılması gibi. Bununla birlikte; 'in nikâh talebinde veya cima talebinde bulunmak anlamında kullanılması da mümkündür.

"Has olmak üzere" lafzı hal olarak nasbedilmiştir. Bunu ez-Zeccac söylemiştir. Bunun zikredilmemiş bir fiile muttasıl bir zamirden hal olduğu da söylenmiştir ki, bu zamire zikredilmemiş olan fiil delâlet etmektedir. Bunun da takdiri (anlamı) şöyledir: Biz sana hanımlarını helâl kıldık. Aynı şekilde mü'min olan bir kadını da sana has olmak üzere, senin için hibe (bağışlama) lafzı ile mehirsiz ve velisiz olarak helâl kıldık. [\[207\]](#)

18- Mü'minler Bu Hükmün Dışındadır:

"Diğer mü'minler bir yana" kaydının faydası şudur: Kâfirler her ne kadar bize (Malikilere) göre şeriatın fer'î hükümleri ile muhatab iseler de, onların bu hükümlerle bir ilişkileri yoktur. Çünkü hükümlerin onlar hakkında uygulanması

ancak İslâm'ın takdirinde olan bir şeydir.

"Biz mü'minlere eşleri ve malik oldukları cariyeleri hususunda neleri farz kıldığımızı" mü'minlere neleri vacib kıldığımızı "biliyoruz." Bu da onların ancak dört kadınla ve mehir, beyyine (şahit) ve veli ile evlenebilecekleri hükmüdür. Bu anlamdaki açıklamaları Ubeyy b. Ka'b, Katade ve başkaları yapmıştır. [\[208\]](#)

19- Peygamber'e Darlık Olmasın Diye:

"Sana darlık olmasın diye (böyle hükmettik.)" Yani içinde bulunduğun herhangi bir işte, senin ayrıca genişlik istemene ihtiyaç bırakmadık. Yani Biz bunca açıklamayı ve bu kadar geniş bilgileri: "Sana darlık obuasın diye" yaptık. Buna göre "Obuasın diye" lafzı "Biz sana... zevcelerini... helâl kıldık" buyruğuna taalluk etmektedir. Yani herhangi bir hususta Rabbinin nez-dinde senin bir günah kazandığın ortaya çıkmadıkça herhangi bir sıkıntın" olmasın ve bundan dolayı kalbin daralmasın diye...

Daha sonra yüce Allah, mağfiret ve rahmetiyle bütün mü'minleri teselli ederek: "Allah mağfiret edendir, rahmet edendir" diye buyurmaktadır. [\[209\]](#)

51. Hanımlarından kimi dilerse geri bırakabilir, kimi dilerse yanına alabilirsin. Geri bıraktıklarından kimi yanına almak istersen (yine de) sana vebal yoktur. Bu gözlerinin aydınlığına, üzülmelerine ve kendilerine verdiğiyle hepsinin razı olmalarına daha uygundur. Allah, kalblerinizde olanı bilir, Allah, her-şeyi bilendir. Cezalandırmakta acele etmeyendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız: [\[210\]](#)

1- "Geri Bırakabilirsin" Lafzının Kıraati:

"Kimi dilerse geri bırakabilirsin" anlamındaki buyrukta yer alan "Geri bırakabilirsin" lafzı (sonunda) hemzeli ve hemzesiz olarak okunmuştur. Bunların her ikisi de iki ayrı söyleyiştir.

Mesela; "İşi geri bıraktım, erteledim" denilebildiği gibi, aynı manada: "Onu erteledim" de denilir.

"Yanına alabilirsin" buyruğunda; şeklinde elif medli olursa, "yanına aldı, barındırdı" demektir. "Elif" medsiz olarak; diye okunursa, "ona katıldı" anlamına gelir. [\[211\]](#)

2- Âyet-i Kerîmenin Yorumu:

İlim adamları bu âyetin te'vili hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bu konuda yapılmış en doğru açıklama hanımlarına gün ayırıp paylaşırma hususunda Peygamber (sav)'a tanınmış bir genişlik olduğudur. Hanımları arasında günleri paylaşmak, onun için vacib değildi. Bu görüş daha önce geçmiş açıklamalara da uygun düşmektedir. Sahih'de Âişe (r.anha)'dan manası sabit olmuş olan açıklama şekli de budur. Âişe (r.anha) şöyle demişti: Ben kendilerini Rasûlullah (sav)'a bağışlamış olan hanımları kıskanır ve: Hiçbir kadın kendisini bir erkeğe bağışlar mı? derdim. Yüce Allah: "Hanımlarından kimi dilerse geri bırakabilir, kimi dilerse yanına alabilirsin. Geri bıraktıklarından kimi yanına almak istersen sana vebal yoktur..." âyetini indirince dedim ki: Allah'a yemin ederim, görüyorum ki, Rabbin hep senin arzun ne ise, hemencecik onu yerine getiriyor. [\[212\]](#)

İbnu'l-Arabî dedi ki: İşte Sahih'te sabit olan bu hususun açıklamaya esas olarak alınması gerekir.

Anlatılmak istenen de şudur: Peygamber (sav) hanımları hususunda muhayyerdi. Eğer paylaşmak isterse paylaşır, paylaşmayı terketmek isterse terkederdi. Bu hususta tercihin Peygamber (sav)'a bırakılması Peygamber'in özelliklerindendi. Bununla birlikte o, onların gönüllerini hoş tutmak ve olmadık sonuçlar doğurabilecek olan kıskançlık saikiyle söylenmiş olan sözlerden onları korumak maksadı ile bu husus, kendisine farz kılınmaksızın kendiliğinden bu paylaşmaya riayet ederdi.

Bir açıklama da şöyledir: Paylaşmak önceleri Peygamber (sav) hakkında vacib idi. Daha sonra bu âyet-i kerîme ile onun üzerindeki bu vucub hükmü neshedildi. Ebu Rezîn dedi ki: Rasûlullah (sav) hanımlarından bazılarını boşamak istemişti. Kendisine: Sen bize istediğin gibi gün ayır, dediler. Peygamber (sav)'ın yanına aldıkları arasında Âişe, Hafsa, Um Seleme ve Zeyneb de vardı. Gerek kendisinden, gerekse malından bunlar arasındaki paylaşırması birbirlerine eşitti. Geri bıraktıkları arasından da Şevde, Cuveyriye, Um Habibe, Meymune ve Safiye vardı. Bunlara da istediği şekilde pay ayırırdı.

Bir başka görüşe göre maksat, kendilerini bağışlayan hanımlardır. Hişam b. Urve babasından, o Âişe'den yüce Allah'ın: "Hanımlarından kimi dilerse geri bırakabilirsin" buyruğu hakkında şöyle dediğini nakletmektedir: Bu kendilerini peygambere bağışlamış olan hanımlar hakkındadır.

eş-Şa'bî dedi ki: Bunlar kendilerini bağışlamış olan hanımlardır. Rasûlullah (sav)

onlardan bazılarıyla evlenmiş, bazılarıyla da evlenmemiştir.

ez-Zührî de şöyle demiştir: Rasûlullah (sav)'ın hanımlarından herhangi birisini geri bıraktığını bilmiyoruz. Aksine hepsini yanına almıştı.

İbn Abbas ve başkaları da şöyle demektedir: Buyruğun anlamı nikâhı altında bulunan hanımlardan dilediğini boşayabileceği, dilediğini de nikâhı altında tutmaya devam edebileceği şeklindedir. Başka açıklamalar da yapılmıştır.

Anlamı her ne olursa olsun, âyet-i kerîme Peygamber (sav)'a alanı ve mü-bahlığı geniş tutmaktadır. Bizim tercih ettiğimiz görüş daha sahihtir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[213\]](#)

3- Bu Âyet Bir Sonraki Âyeti Nesh Edici midir?:

Hibetullah, "en-Nâsîh ve'l-Mensûh" adlı eserinde yüce Allah'ın: "Hanımlarından kimi dilersen geri bırakabilirsin" âyetinin (bir sonraki âyet olan): "Bundan sonra... başka zevceler... sana helâl olmaz" (el-Ahzab, 33/52) âyetini neshedicidir. Ayrıca şöyle demektedir: Yüce Allah'ın Kitabında nâsîh'in mensûhtan önce geldiği başka bir yer yoktur.

Ancak onun bu sözü birkaç bakımdan zayıf kabul edilir. Çünkü el-Baka-ra Sûresi'nde kocası vefat etmiş kadının dört ay on gün iddet bekleyeceği belirtilmektedir ki, bu da bir yıllık bekleme süresini neshetmektedir. Oysa (neshedici) nesholunandan önce zikredilmiş bulunmaktadır. (Bk. el-Bakara, 2 234. âyet, 2. başlık ile el-Bakara, 2/240. âyet, 1. başlık) [\[214\]](#)

4- Geri Bıraktıklarından İsteddiğini De Yanına Alabilirsin:

"Geri bıraktıklarından kimi yanına almak istersen..." buyruğunda geçen; "İstersen" anlamındadır. Çünkü "İstemek" demektir.

"Geri bıraktıklarından"; izale ettiklerinden, demektir. Uzlet, izale etmek anlamındadır. Yani eğer sen paylaştırmak hususunda geri bıraktığın hanımlardan herhangi birisini yanına almayı isteyecek olursan, bu hususta da senin için bir mahzur yoktur. (Yanına aldığı) geride bırakmanın hükmü de bu şekildedir.

Burada iki şıktan birisi, diğerine de delil teşkil etmektedir. [\[215\]](#)

5- Sana Vebal Yoktur:

"(Yine de) sana vebal yoktur" buyruğundaki "cünâh" meyletmek demektir.

Mesela "Gemi karaya doğru meyletti" denilir. Yani kınamak ve azarlamak suretiyle senin aleyhine bir eğilim yoktur, demektir. [\[216\]](#)

6- Rasûlullah'ın Bu Ayrıcalığı Karşısında Mü'minlerin Annelerine Yakışan Tavır:

"Bu gözlerinin aydınlığına... daha uygundur." buyruğu hakkında Kata-de ve başkaları şöyle demektedir: Bizim onlarla birlikte oluşun hususunda seni muhayyer kıldığımız bu şekil, bizim tarafımızdan tesbit edildiğinden ötürü onların razı oluşlarına en uygun olan şekildir. Çünkü onlar bu işin Allah tarafından böylece tesbit edildiğini bilecek olurlarsa, bununla gözleri aydın olur ve buna razı olup hoşnutlukla kabul ederler. Zira bir kimse eğer herhangi bir şeyde hakkının bulunmadığını bilecek olursa, az dahi olsa o şeyden kendisine verilene razı olur. Hakkının olduğunu bildiği takdirde ise, ona verilen şeye de kanmaz. Bu şeye karşı tutkusu artar ve onu daha büyük bir arzu ile ister. İşte yüce Allah'ın Rasûlünün lehine belirlemiş olduğu hanımlarının halleri ile ilgili tutumu ona havale etmesi de onunla birlikte olmaktan razı oluşlarına daha bir yakındır ve Peygamber Efendimiz'in onlar için içinden geldiğini vermesi, gözlerinin aydınlığına -kalpleri daha fazlasına bağlan-maksızın, daha fazlasına göz dikmeksizin- daha uygundur.

"Gözlerinin aydınlığına" anlamındaki buyruk: "Onların gözlerini aydınlatman" şeklinde "te" harfi ötreli ve "gözler" anlamındaki kelimenin nasbi ile de okunmuştur.

Aynı şekilde meçhul bir fiil olarak; "Gözlerinin aydın kılınması" diye de okunmuştur.

Bununla birlikte Peygamber (sav) hanımları arasında eşitliği gözetir, -önceden belirttiğimiz üzere- gönüllerini hoş tutmak için işi sıkı tutar ve şöyle derdi: "Allahım, bu benim imkânlarım içerisinde olan hususlarda güç yetirebildiğimdir. Benim malik olamadığım ve Senin malik olduğun hususlarda ise, beni kınama."

[\[217\]](#)

O bununla kalbini kastediyordu. Çünkü davranışlarından herhangi birisinde bunu açığa çıkarmaksızın Âişe (r.anha)'yı kalbinde tercih ediyordu. Ve-ratı ile sonuçlanan hastalığında da taşınarak hanımlarının odaları arasında do-laştırılırdı ve bu Âişe (r.anha)'ın odasında kalmak için onlardan izin istemesine kadar böylece devam etti. Âişe (r.anha) dedi ki: Rasûlullah (sav)'ın hastalığı Meymune'nin evinde başladı. O diğer hanımlarından evinde -Âişe'nin evinde-

kendisine bakılması için izin istedi, onlar da ona bu hususta izin verdiler.[\[218\]](#)
Bu hadisi Sahih(-i Buhârî) rivayet etmiştir.

Yine Sahih'te yer aldığına göre Âişe (r.anha) şöyle demiştir: Rasûlullah sav) (Âişe'nin evine sırası ne zaman gelecek diye) araştırır ve şöyle derdi: Bugün ben neredeyim? Yarın ben neredeyim?" Bu sözleriyle Âişe (r.anha)'ın odasına gideceği günün kendisi için geç olacağına işaret ediyordu. (Âişe) dedi ki: Evimde olduğu günün sırası gelince, yüce Allah onun ruhunu (başı) tam göğsüm üzerinde iken kabzetti. Salât ve selâm ona.[\[219\]](#)

7- Hanımlar Arasında Adaletin Gereği:

Erkeğin hanımları arasında adaleti sağlayarak herbirisinin yanında bir gün, bir gece kalması gerekir. İlim adamlarının genel olarak görüşü budur. Bazılarının kanaatine göre ise, bu hükmün vücubu güadüzü kapsamayarak, sadece geceleyindir. Hanımın hasta ya da ay hali olması, hakkını ortadan kaldırmaz. Yanında kalması gereken gün ve gecede yanında bulunmakla yükümlüdür. Kendisi hasta olduğu vakit sağlıklıyken aralarında adalet yapmakla yükümlü olduğu şekilde adalet yapmak zorundadır. Ancak hareket etmekten aciz kalma hali müstesna, o takdirde hastalık nerede kendisini hareket etmekten alıkoymuşsa orada kalır. Sağlığına kavuştuktan sonra yeniden günlerini paylaştırmaya başlar.

(Nikâhlı) cariyeler, hür kadınlar, Kitab ehli kadınlar ve müslüman kadınlar bu bakımdan birbirlerine eşittirler. Abdu'l-Melik dedi ki: Hür kadının iki gece hakkı vardır, nikâhlı cariyenin hakkı ise, bir gecedir. (Nikâhsız) cariyeleri (odalıkları) ile hür kadınlar arasında ise, paylaşırma sözkonusu değildir. Bu gibi nikâhsız cariyelerin (odalıkları) gün ve gece paylaşımında her-nangi bir hakları yoktur.[\[220\]](#)

8- Birden Fazla Hanımı Aynı Evde Bulundurmak:

Hanımlarının rızası olmadıkça onlar aynı evde birarada bulundurulmaz. Birisine ait olan bir gün ve gecede ihtiyacı olmaksızın diğerinin yanına giremez. Bir ihtiyaç ve zaruret dolayısıyla girip girmeyeceği hususunda görüş ayrılığı vardır. Çoğunluk caiz olacağı görüşündedir, Malik ve başkaları gibi. İbn Habib'in kitabında ise, bunun caiz olmadığı belirtilmektedir.

İbn Bukeyr, Malik'ten, o Yahya b. Said'den rivayet ettiğine göre Muaz b. Ce-

bel'in iki hanımı vardı. Birisinin gününde diğerinin evinden su dahi içmezdi. İbn Bukeyr dedi ki: Yine Malik'in bize Yahya b. Said'den anlattığına göre; Muaz b. Cebel'in iki hanımı vardı. Bunların ikisi de taundan öldüler. Hangisi kabrine daha önce sarkıtılacak diye aralarında kura çekti. [\[221\]](#)

9- Hanımlar Arasında Adaletin Sınırı:

Malik dedi ki: Eğer orta halli iseler nafaka (masrat ve ihtiyaçlarının karşılanması) ile giyim hususunda hanımları arasında adalet sağlar. Konumları farklı olanlar hakkında ise, böyle bir adalete riayet etmek gerekli değildir. Malik meyil sözkonusu olmaksızın giyim hususunda birini diğerinden üstün tutmayı caiz kabul etmiştir. Sevgi ve nefrete gelince, bunlar kişinin kendi iradesi dışındadır. Bunlarda adalet düşünülemez. Peygamber (sav)'ın hanımları arasındaki paylaştırma ile ilgili olarak söylediği şu hadisinde de kasıt budur: "Allahım, bu benim imkanım çerçevesinde olan hususlarda yaptığımıdır. Benim malik olamadığım, Senin malik olduğun hususlarda ise, Sen beni kınama." [\[222\]](#) Bu hadisi Nesaî ve Ebu Dâvûd, Âişe (r.anha)'dan rivayet etmiştir. Ebu Dâvûd'da ise, "yani kalbini kastediyor" ifadesi de vardır.

Yüce Allah: "Ne kadar istesenez bile kadınlar arasında adalet yapamazsınız" (en-Nisâ, 4/129) buyruğu ile hem: "Allah kalblerinizde olanı bilir" buyruğu ile buna işaret edilmektedir. Bunun burada özellikle zikredilerek tahsis edilmesinin anlamı budur. Böylece yüce Allah, bizlerden herhangi birimizin nikâhımız altında bulunan kadınlardan birisine diğerinden daha fazla meyletmek şeklinde kalblerimizde bulunan duyguları çok iyi bildiğine dair bizim dikkatimizi çekmektedir. Esasen O, herşeyi bilendir. "Yerde de, gökte de hiçbir şey O'na gizli kalmaz" (Âl-i İmran, 3/5); "O, gizli olanı da, O'ndan gizli olanı da bilir." (Tâ-Hâ, 20/7) Fakat bu hususta yüce Allah bize müsamaha göstermiştir. Zira kulun kalbini böyle bir meyilden alıkoymasına imkânı yoktur. İşte yüce Allah'ın: "(Bir önceki âyet-i kerîmede geçen): "Allah mağfiret edendir, rahmet edendir" buyruğu da buna dairdir. Yüce Allah'ın: "Bu gözlerinin aydınlığına... daha uygundur" buyruğu hakkında yapılmış açıklamalara gelince, bunlar da bir sonraki başlığın konusudur. [\[223\]](#)

10- Gözlerinin Aydın Olması:

Yani bu, eğer onlardan birisini diğeri ile birlikte bulundurmayıp (adalet

gözetmeyip) tercih yoluna, birisine daha çok meyletme cihetine gittiği takdirde, onların üzülmemelerine daha uygundur.

Ebu Davud'un rivayetine göre Ebu Hureyre Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Her kimin iki hanımı bulunur da onlardan birisine meyledecek olursa, kıyamet gününde yan tarafı da eğilmiş olarak gelecektir. "

[224]

"Ve kendilerine verdiğiyle hepsinin razı olmalarına..." buyruğunda (fiilin sonundaki) zamir te'kid edilmektedir. Yani onların hepsinin razı olmalarına... demektir.

Ebu Hatim ile ez-Zeccac: "Ve kendilerine verdiğiyle hepsinin razı olmalarına" buyruğundaki te'kid ise: "(jff)": Kendilerine verdiği" lafzında-ki zaminin te'kidi olmasını caiz kabul etmektedirler.

el-Ferrâ ise, bunun caiz olduğunu kabul etmez. Çünkü anlam ona dair değildir. Zira anlamı, onların herbirisinin razı olması şeklindedir, yoksa anlam onların hepsine verdiklerine... değildir. en-Nehhas dedi ki: el-Ferrâ'nın bu açıklaması güzeldir. [225]

11- Sevgi Dahil Olmak Üzere Kalblerde Olan Herşeyi Allah Bilir:

"Allah kainlerinizde olanı bilir" buyruğu umumî bir haberdur. Bununla birlikte Rasûlullah (sav)'ın kalbindeki bir kişiye karşı beslediği sevginin diğerinden fazla oluşuna işaret etmektedir. Bu anlamın kapsamı içerisinde mü'minler de vardır. Buhârîdeki rivayete göre Amr b. el-As'ı, Peygamber (sav) Zatu's-selasin ordusunun başına kumandan olarak göndermişti. (Amr) dedi ki: Peygamberin yanına vardım ve insanlar arasında en sevdiğin kimdir? diye sordum, o: "Âişe'dir" dedi. Erkeklerden kimdir? diye sordum, o: "Babasıdır" dedi. Sonra kimdir? diye sordum, bu sefer: "Ömer b. el-Hattab'tır..." dedi ve bazı kimselerin ismini saydı. [226]

Kalbe dair yeterli açıklamalar Bakara Sûresi'nin başarafları (2/7. âyet, 4. başlık) ile bu sûrenin başaraflarında (33/4. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Rivayet edildiğine göre Lokman-ı Hakim marangozluk yapan bir köle idi. Efendisi kendisine: Bir koyun kes ve bana onun en hoş olan iki parçasını getir demiş. O da dil ve kalbi götürmüş. Sonra tekrar ona bir başka koyun kesmesini emretmiş ve yine ona: Bu koyundaki en pis iki et parçasını at, bu sefer dili ve kalbini atmış. Efendisi ona: Ben sana bunun en hoş olan iki parçasını bana getirmeni emrettim, dilini ve kalbini bana getirdin. En kötü olan iki parçasını

emrettim, yine dilini ve kalbini attın. Şu cevabı vermiş: Bu ikisi iyi oldu mu bunlardan daha iyisi yoktur, kötü de oldular mı bunlardan daha kötülerini yoktur. [\[227\]](#)

52. Bundan sonra -sağ elinin malik olduğu (cariyelerin) dışında-kadınlar (alman) ve bunların birini başka zevcelerle değiştirmen, -onların güzellikleri hoşuna gitse de- sana helâl olmaz. Allah her-şeyi görüp gözetidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [\[228\]](#)

1- Bu Buyruktan Sonra Peygamber Efendimize Yeni Hanım Almanın Helâl Olmayışının Anlamı ile İlgili Görüş Ayrılıkları:

Yüce Allah'ın: "Bundan sonra... kadınlar... sana helâl olmaz" buyruğunun te'vili hususunda yedi farklı görüş ileri sürmüşlerdir:

1- Bu buyruk sünnet ile nesholmuştur. Bunu nesheden de Âişe (r.anha) yoluyla gelen şu hadistir: Dedi ki: Rasûlullah (sav) daha ölmeden hanımlar ona helâl kılınmıştı [\[229\]](#)

Bu hadis daha önceden de geçmiş bulunmaktadır.

2- Bu âyet bir başka âyet-i kerîme ile neshedilmiştir. Tahavî'nin rivayetine göre Um Seleme şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) vefat etmeden önce mahrem olması müstesna kadınlardan dilediği kimselerle evlenmesi ona helâl kılındı. Bu da yüce Allah'ın: "Hanımlarından kimi dersen geri bırakabilir, kimi dersen yanına alabilirsin" buyruğu ile gerçekleşmişti [\[230\]](#)

en-Nehhas dedi ki: Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya bu âyet-i kerîme hakkında yapılmış en uygun açıklama budur. Nesh olması açısından bu görüş ile Âişe'nin görüşü arasında bir fark yoktur. Âişe (r.anha)'nın da yüce Allah'ın bunu Kur'ân-ı Kerîm Peygamber Efendimiz'e helâl kılmış olduğunu kastetmiş olması da mümkündür. Ayrıca bununla birlikte Ali b. Ebi Ta-lib, İbn Abbas, Ali b. el-Huseyn ve ed-Dahhak'ın da görüşü budur.

Ancak Kûfeli bazı fakihler bu hususta karşı kanaat belirterek şöyle demişlerdir: Şu: "Hanımlarından kimi dersen geri bırakabilirsin" âyet-i kerîmesinin, "bundan sonra... kadınlar... sana helâl olmaz" âyetini neshetme-si imkansız bir şeydir. Çünkü müslümanların icma ile kabul ettikleri mushaf tertibinde neshedici olduğu söylenen âyet, bundan öncedir. O bakımdan bu hükmün sünnet ile neshedildiğini söyleyenlerin görüşü daha bir ağırlık kazanmaktadır.

en-Nehhas dedi ki: Ancak böyle bir karşı çıkışın anlamı yoktur. Bu kanaat sahibi kimse de yanılmaktadır. Zira Kur'ân-ı Kerîm'in tamamı tek bir sûre gibidir. Nitekim İbn Abbas'tan sahih olarak rivayet edildiğine göre Allah Kur'ân-ı Kerîm'i ramazan ayında toptan dünya semasına indirmiştir. Ayrıca bu itirazı ileri sürenin itirazının haklı olmadığını gösteren bir husus da yüce Allah'ın: "İçinizden geride eşler bırakarak vefat edecekler, eşlerine çıka-rümayarak bir yıla kadar faydalanmalarını vasiyet etsinler" (el-Bakara, 2/240) âyetinin, aralarında herhangi bir görüş ayrılığı olduğunu bilmediğimiz şekilde, te'vil ehlinin kanaatlerine göre kendisinden önce geçmiş bulunan: "İçinizden vefat edenlerin bıraktıkları eşler kendiliklerinden dört ay on gün beklerler" (el-Bakara, 2/234) âyeti ile neshedilmiş olduğudur.

3- Peygamber (sav)'a mevcut hanımları üzerine başkaları ile evlenmesinin haram kılınması, onların Allah'ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu tercih etmiş olmalarından dolayıdır. el-Hasen, İbn Şîrîn ile Ebubekr b. Abdu'r-Rahman b. el-Haris b. Hişam'ın görüşü budur. en-Nehhas dedi ki: Bu görüş önceki durumu izah etmek açısından böyle olup sonradan neshedilmiş olabilir.

4- Mü'minlerin annelerine peygamberden sonra evlenmeleri haram kılındığından dolayı ona da mevcut hanımlarından başkaları ile evlenmesi haram kılınmıştır. Bu açıklamayı da Ebu Uname b. Sehl b. Huneyf yapmıştır.

5- "Bundan sonra kadınlar sana helâl olmaz" buyruğu, anılan o gruplardan sonra helâl olmaz, demektir. Bu açıklamayı da Ubeyy b. Ka'b, İkrime ve Ebu Rezin yapmıştır. Muhammed İbn Cerir'in tercih ettiği açıklama da budur.

6- Peygamber Efendimiz'in dilediği hanımla evlenmesinin mutlak olarak . mubah olduğunu söyleyenler, buradaki "bundan sonra kadınlar sana helâl olmaz" buyruğu hakkında da şöyle derler: Bu, yahudi kadınlarla, hristi-yan kadınlar sana helâl olmaz, anlamındadır. Ancak böyle bir te'vilin doğru olma ihtimali uzaktır. Yine bu görüş Mücahid, Said İbn Cübeyr ve İkri-me'den de rivayet edilmiştir, altıncı görüş budur.

Mücahid dedi ki: Buna sebep ise, kâfir bir kadının mü'minlere anne olmaması içindir. Bu da doğru olma ihtimali uzak bir görüştür. Çünkü onun takdirine göre ifade: Müslüman hanımlardan sonra, şeklinde olmalıdır. Oysa daha önce müslüman hanımlardan sözedilmemiştir. Ayrıca "bunların birini başka zevcelerle değiştirmen" ifadesi onun yerine kitab ehli olan bir kadını değiştirmek maksadı ile müslüman hanımı boşaman da helâl değildir, diye bir takdire gidilmesi gerekmektedir.

7- Peygamber (sav)'a önceleri dilediği hanım ile evlenmesi helâl idi, sonradan bu neshedildi. (Bu görüşün sahibi) dedi ki: İşte ondan önce peygamberler de (salât

ve selâm onlara) böyle idiler. Bu görüş Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'ye aittir. [\[231\]](#)

2- Hanımlarından Birini Diğeri ile Değiştirmesi:

"Ve bunların birini başka zevcelerle değiştirmen" buyruğu ile ilgili olarak İbn Zeyd şöyle demektedir: Burada kastedilen Arapların yapmış oldukları bir iştir. Biri diğerine: Sen benim hanımımı al, bana da senin hanımını ver, derdi. Darakutnî'nin rivayet ettiğine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Cahiliye döneminde değiştirme bir adamın diğerine: Sen benim için hanımından vazgeç, ben de senin için hanımından vazgeçerim ve sana fazlasını da veririm, derdi. Bunun üzerine yüce Allah: "Onların güzellikleri hoşuna gitse de bunların birini başka zevcelerle değiştirmen (sana helâl olmaz)" diye buyurdu. (Ebu Hureyre) dedi ki: Uyeyne b. Hısn el-Fezarî, Rasûlullah (sav)'ın huzuruna girdi. Yanında Âişe de vardı. İzinsiz girmişti. Rasûlullah (sav) ona: "Ey Uyeyne! İzin almak yok mu?" dedi. Uyeyne: Ey Allah'ın Rasûlü dedi, Ben aklım erdiğinden beri Mudarlılardan bir adamın yanına girmek için izin istemiş değilim. Sonra da: Şu yanındaki Humeyra (teni kırmızıya çalan) kimdir? diye sordu. Rasûlullah (sav): "Bu mü'minlerin annesi Âi-şe'dir" dedi. Uyeyne dedi ki: Ben senin için insanların en güzelinden vazgeçeyim mi? Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Uyeyne! Şüphesiz Allah bunu haram kılmıştır." Uyeyne çıkıp gittiğinde Âişe: Ey Allah'ın Rasûlü bu kimdir? diye sordu, Peygamber şöyle buyurdu: "Bu kendisine itaat olunan bir ahmaktır ve o işte gördüğün gibi kavminin efendisidir." [\[232\]](#)

Ancak et-Taberî, en-Nehhas ve başkaları İbn Zeyd'in, Arapların hanımlarını birbirleriyle değiştirdiklerine dair yaptıkları nakli kabul etmezler. Tabe-rî dedi ki: Araplar asla böyle bir iş yapmış değildir. Uyeyne b. Hısn'ın, Ra-sûlullah (sav)'ın huzuruna yanında Âişe varken girdiğine dair gelen rivayette ise, bir değiştirme sözkonusu değildir ve Uyeyne böyle bir şeyi de kastet-memiştir. O sadece Âişe'yi küçümsemişti, çünkü bu sözü söylediğinde henüz yaşı küçüktü.

Derim ki: Bizim Zeyd b. Eslem'den, onun Ata b. Yesar'dan, onun Ebu Hureyre'den gelen sözünü ettiğimiz ve bu değiştirme, cahiliye döneminde idi, şeklindeki rivayet Taberî'nin kabul ettiği durumun aksini göstermektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Muberrred dedi ki: "Helâl olmaz" anlamındaki; buyruğu hem "ye" hem "te" ile okunmuştur. "Te" ile okuyanların okuyuşu kadınlar hakkında çoğul anlamını ihtiva eder, "ye" ile okuyuş ise, bütün kadınları kapsar.

el-Ferrâ'nın iddiasına göre bu kelime icma ile "ye" harfi ile okunmuştur. Ancak

bu yanlıştır. Ebu Amr'ın kendisinden gelen rivayetlere göre "fe" ile okuduğu ihtilafsız olarak sabit iken kıraat alimlerinin bu husustaki ittifakından nasıl sözedilebilir? [\[233\]](#)

3- Güzellikleri Hoşuna Gitse de...

"Onların güzellikleri hoşuna gitse de" buyruğu ile ilgili olarak İbn Ab-bas şöyle demiştir: Bu buyruk Esmâ bint Umeyys dolayısıyla nazil olmuştu. Kocasını Cafer b. Ebi Talib vefat ettikten sonra güzelliği Rasûlullah'ın hoşuna gitmişti. Onunla evlenmeyi istemişti, bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Ancak bu zayıf bir hadistir. Bunu İbnü'l-Arabî söylemiştir. [\[234\]](#)

4- Erkek Kendisiyle Evlenmek İsteddiği Kadına Bakabilir:

Bu âyet-i kerîmede erkeğin kendisiyle evlenmek istediği hanıma bakmasının caiz olduğuna delil vardır. el-Muğîre b. Şu'be bir hanım ile evlenmek istediğinde Peygamber (sav) ona şöyle demişti: "Onu gör, çünkü böylesi aranızdaki kaynaşma açısından daha uygundur." [\[235\]](#)

Peygamber (sav) bir başkasına da şöyle demiştir: "Git, onu gör. Çünkü en-sarın gözlerinde bir şey vardır." Bunu Sahih rivayet etmiştir. [\[236\]](#)

el-Humeydî ile Ebu'l-Ferac el-Cevzî dedi ki: O bununla bir sarılık yahut bir mavilik bulunduğunu kastetmiştir. Bununla Peygamber'in çapaklanma-yı kastettiği de söylenmiştir. [\[237\]](#)

5- Evlenmek için Kendisine Talib Olunan Hanıma Bakma Emrinin Mahiyeti:

Kendisine talib olunana bakma emri, maslahata irşad kabilinden bir emirdir. Çünkü ona bakacak olursa, onunla evlenmeye rağbetini arttıracak güzelliklerini görebilir. Bu emrin maslahata irşad mahiyetinde olduğunun delillerinden birisi de Ebu Davud'un zikrettiği şu hadis-i şeriftir: Cabir, Peygamber (sav)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Sizden herhangi bir kimse bir kadına talib oldu mu eğer kendisini nikahlamasını sağlayacak şekilde onu görme imkanını bulabilirse bunu yapsın." [\[238\]](#)

Peygamber (sav): "Eğer gücü yeterse bunu yapsın." gibi bir ifadeyi vacib olan bir hüküm hakkında kullanmaz.

Fukahanın cumhuru yani Malik, Şafî, Kufeliler, başkaları ve Zahirî mezhebi alimleri hep böyle demiştir. Bunun mekruh olduğunu söyleyen bir topluluk varsa da onların bu görüşlerinin -sahih hadisler ile yüce Allah'ın: "Onların güzelliği hoşuna gitse de" buyruğu dolayısıyla -hiçbir değeri yoktur.

Sehl b. Ebi Hasme dedi ki: Ben Muhammed b. Mesleme'yi ed-Dahhak'ın kızı Sübeyte'yi Medine damlarından bir damın üzerinde görmek isterken kovaladığını gördüm. Ona: Bu işi nasıl yaparsın? diye sordum, o: Yapabilirim, dedi. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah sizden herhangi birinizin kalbine bir hanıma talib olma duygusunu yerleştirecek olursa, ona bakmasında bir mahzur yoktur." [\[239\]](#)

6- Kendisiyle Evlenilecek Hanıma Bakmanın Caiz Oluşunun Sınırları:

Bu durumda hanıma bakmanın caiz okluğu sınırlar hususunda görüş ayrılığı vardır. Malik dedi ki: Yüzüne ve ellerine bakabilir ancak onun izni olmaksızın, bakamaz.

Şafî ve Ahmed: Eğer tesettür içerisinde ise, izni olsun olmasın bakabilir, demişlerdir. el-Evzaî de şöyle demiştir: Ona bakar ve bunun için de gayret harcar. Onun vücudunun etli yerlerine bakar. Dâvûd (ez-Zahirî) dedi ki: Vücudunun sair yerlerine bakar. O lafzın zahirine dayanarak bunu söylemiştir. Ancak şeriatın avret yerlerine bakmanın haram olduğuna dair asıl hükümleri onun bu kanaatini reddetmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[240\]](#)

7- Kâfir Olan Cariye Peygamber'e Helâl midir?:

"Sağ elinin malik olduğu dışında" buyruğu ile ilgili olarak ilim adamları kâfir cariyenin Peygamber (sav)'a helâl olup olmadığı hususunda iki farklı görüş ortaya koymuşlardır.

Bir görüşe göre yüce Allah'ın: "Sağ elinin malik olduğu dışında" buyruğu umumi olduğundan dolayı helâldir. Bu görüş Mücahid, Said b. Cübeyr, Ata ve el-Hakem'in görüşüdür. Bunlar derler ki: Yüce Allah'ın: "Bundan son-. ra kadınlar sana helâl olmaz" buyruğu müslüman olmayan kadınlar sana helâl olmaz, demektir. Yahudi, hristiyan ve müşrikler sana haramdır. Yani senin kâfir bir kadın ile evlenmen ve böylelikle bu kadının mü'minlerin annesi olması - güzelliği hoşuna gidecek olsa dahi- helâl değildir. Sağ elinin malik oldukları ise, müstesnadır. Bu durumdaki cariyeleri odalık bulundurması hakkı vardır.

İkinci görüşe göre ise, kâfir kadına yaklaşması ona yakışmaz. Onun böyle bir

durumdan tenzih edilmesi dolayısıyla bu ona helâl değildir. Nitekim yüce Allah: "Kâfir zevceleri de nikâh altında tutmayın." (el-Mümtehine, 60/10) diye buyurmaktadır. Ya Peygamber (sav) için bu nasıl olabilir?

Yüce Allah'ın: "Sağ elinin malik olduğu dışında" buyruğundaki; burada "kadınlar"dan bedel olmak üzere ref mahallindedir. Bununla birlikte istisna olarak nasb konumunda olması da caizdir, ancak bu bir parça zayıftır. Master manasında olması da mümkündür. Buna göre ifadenin takdiri; Sağ elinin mülkiyetinde olan müstesna" demek olur. Burada da mülkiyet "malik olunan" anlamındadır ve bu nasb konumundadır. Çünkü birincisinin türünden olmayan bir istisnadır. [\[241\]](#)

53. Ey iman edenler! Peygamber'in evlerine sizin için yemeğe izin verilmeden girmeyin. Yemek vaktini de beklemeye kalkışmayın. Fakat davet olduğunuzda girin. Yemek yediniz mi dağdın. Söze dalmak için de beklemeyin. Çünkü bu Peygamber'i rahatsız etmekte ama o, sizden utanmaktadır. Allah ise, haktan utanmaz. Hanımlarından ihtiyaç(ınız) olan bir şey istediğinizde onlardan perde arkasından isteyin. Bu sizin kalbiniz için de, onların kalpleri için de daha temizdir. Sizin Allah'ın Rasûlüne eziyet vermeniz de ondan sonra zevcelerini nikahlamanız da ebediyyen olacak bir şey değildir. Çünkü bu, Allah'ın yanında çok büyük bir iştir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onaltı başlık halinde sunacağız: [\[242\]](#)

1- Peygamber'in Evlerine İzinsiz Girmek ve Ayetin İşaret Ettiği Nüzul Sebepleri:

"Peygamber'in evlerine... izin verilmeden girmeyin" buyruğundaki ...me..." lafzı, "Size ancak izin verilmesi halinde..." anlamında olmak üzere nasb mahallindedir. Bu durumda istisna da müstesna minh ile aynı cinsten değildir.

"Yemek vaktini de beklemeye kalkışmayın" buyruğundaki "beklemeye" anlamındaki lafız, hal olarak nasbedilmiştir. "Bu durumda girmeyin" demektir, 'ın "yemek" in sıfatı olarak cer ile gelmesi caiz değildir. Çünkü sıfat olsaydı, mutlaka faillerin zikredilmesi gerekirdi ve bu durumda: Siz onun vaktini beklemeyin denilmesi gerekirdi.

Bunun nahivde benzeri: "Bu adam bir adam ile birlikte ve ondan ayrılmıyor" demeye benzer. Arzu edildiği takdirde; "Bu adam kendisinden ayrılmadığı bir adam ile birlikte" denilir.

Bu âyet-i kerîme iki kıssa ihtiva etmektedir. Bunlardan birincisi yemeğe oturmak adabı ile ilgilidir, ikincisi ise, hicab emri ile ilgilidir.

Hammâd b. Zeyd dedi ki: Bu âyet-i kerîme davranışları dolayısıyla (Peygamber Efendimiz'e) ağırlık veren kimseler hakkında inmiştir.

Birinci kıssanın sebebi, müfessirlerin çoğunluğunun kanaatine göre şudur: Rasûlullah (sav) önce Zeyd'in hanımı olan Cahş kızı Zeyneb ile evlendiğinde bir ziyafet vermiş ve insanları bu ziyafete çağırmıştı. Yemeklerini yedikten sonra onlardan bir kesim Rasûlullah (sav)'ın evinde oturup konuşmaya daldılar. Hanımı ise, yüzünü duvara doğru çevirmiş bekliyordu. Onların bu tutumları Rasûlullah (sav)'a ağır geldi. Enes dedi ki: Peygamber'e sohbet dalmış olanların çıkıp gittiklerini ben mi ona, yoksa o mu bana haber verdi, bilemiyorum. (Enes devamla) dedi ki: Peygamber gitti ve evine girdi. Ben de onunla birlikte girmek istedim. Benimle kendisi arasına perdeyi çekti ve hicab hükmü nazil oldu. O topluluğa kendilerine verilen öğütler ile öğüt verdi. Aziz ve celil olan Allah da: "Ey iman edenler! Peygamber'in evlerine... girmeyin... Çünkü bu Allah'ın yanında çok büyük bir iştir." buyruğu nazil oldu. Bu hadisi Sahih(-i Buhârî) rivayet etmiştir.

es-Sa'lebî'nin "Kitafında belirtildiğine göre Katade ve Mukatil şöyle demişlerdir: Âyetin nüzulüne sebep olan bu olay, Um Seleme'nin evinde cereyan etmiştir. Ancak Sahih(-i Buhârî)'in de rivayet ettiği gibi doğru olan birincisidir.

İbn Abbas dedi ki: Âyet-i kerîme, mü'minlerden bir kesim hakkında inmiştir. Bunlar Peygamber (sav)'ın yemek yiyeceği vakitleri gözetliyor ve yemek pişmeden önce huzuruna giriyorlar, yemek pişene kadar oturuyorlar, sonra da yemek yedikleri halde de çıkıp gitmiyorlardı.

İsmail b. Ebi Hakim dedi ki: Bu yüce Allah'ın davranışları ağır kaçan kimseleri, kendisi ile te'dib ettiği bir edebtir.

es-Sa'lebî'nin "Kitab"mdz nakledildiğine göre İbn Ebi Âişe şöyle demiştir: Davranışları ağır kaçanlar hakkında, şeriatın onlara (yaptıklarına) tahammül etmemiş olduğu sana yeter.

Hicab ile ilgili kıssaya gelince, Enes b. Malik ve bir topluluk dedi ki: Bunun sebebi az önce sözkonusu edilen olayda Zeyneb'in evindeki oturmadır.

Âişe (r.anha) ile bir topluluk da şöyle demiştir: Bunun sebebini Ömer şöyle nakletmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Senin hanımlarının huzuruna iyi olanlar da, kötü olanlar da giriyor. Keşke onlara hicab arkasına (perde arkasına) geçmelerini emretsen. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu.[\[243\]](#)

Sahih(-i Buhârî)'nin naklettiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: Ömer dedi ki: Üç hususta Rabbime muvafakat ettim: Makam-ı İbrahim, Hicab ve Bedir esirleri

hususunda. [\[244\]](#)

Hicab hakkında söylenenlerin en sahih olanı budur. Bu iki görüşün dışındaki görüş ve rivayetler pek sağlam değildir. Bunların hiçbirisi ayakları üstünde duramaz. Bunların en zayıfları ise, İbn Mes'ud'dan gelen şu rivayettir: Ömer, Peygamber (sav)'ın hanımlarına hicabı (perdenin arkasına geçmelerini) emretti. Cahş kızı Zeyneb dedi ki: Ey Hattab'ın oğlu, vahiy bizim evlerimizde nazil oluyorken sen bizim için kıskançlık mı duyuyorsun? Bunun üzerine yüce Allah: "Hanımlarından ihtiyaç(ınız) olan bir şey istediğinizde onlardan perde arkasından isteyin" buyruğu nazil oldu. Ancak bu rivayet batıldır, çünkü hicab buyruğu Peygamber Efendimizin -az önce açıkladığımız gibi- Zeyneb ile gerdeğe girdiği günü nazil olmuştur. Bunu da Buhârî, Müslim, Tirmizî ve başkaları rivayet etmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Rasûlullah (sav) bazı ashabı ile birlikte yemek yerken onlardan birisinin eli Âişe (r.anha)'ın eline değdi. Peygamber (sav) bundan hoşlanmadı. Bunun üzerine hicab âyeti nazil oldu.

İbn Atiyye dedi ki: Düğün ya da benzer bir sebeple bir yemek ziyafeti verdiklerinde Araplarda görülen uygulama, dileyen kimsenin davete erken gidip yemeğin hazırlanıp pişmesini bekleyebilmesi şeklinde idi. Yemek yedikten sonra da aynı şekilde oturlardı. Yüce Allah mü'minlere Peygamber (sav)'ın evinde benzeri uygulamaları yasakladı. Diğer mü'minler de bu yasağın kapsamı içerisindeydi. İnsanlar da yüce Allah'ın bu hususta kendilerine uymalarını istediği edebe riayet ettiler. Böylelikle yemeğin pişmesini beklemek maksadıyla yemek pişmeden girmek şöyle dursun yemek sırasında bile izin almadan girmelerini yasakladı. [\[245\]](#)

2- Zevciyet Hanesi Kimindir?

"Peygamber'in evleri" buyruğu evin erkeğe ait olduğunun delilidir. Evin erkeğe ait olduğuna dair de hüküm verilir. Çünkü yüce Allah, evi ona izafe «iniş bulunmaktadır. Şayet yüce Allah: "Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Muhakkak Allah herşeyin inceliklerini bilir, her-şeyden haberdardır" (el-Ahzab, 33/34) diye buyurmaktadır, denilecek olursa, şöyle deriz: Evlerin Peygamber (sav)'a izafe edilmesi mülkiyet izafetidir. Hanımlara izafe edilmesi ise, mahal izafetidir. Buna delil de şudur: Bu evlere girmek hususunda izin verme yetkisini Peygamber (sav)"a vermiş bulunmaktadır. İzin ise, malik olan kimsenin bir hakkıdır. [\[246\]](#)

3- Peygamberin Vefatından Sonra Hanımlarının Kaldıkları Evlerin Mülkiyeti Kimindir?:

Peygamber (sav)'ın vefatından sonra evlerinde hanımlarının kalmaları sebebiyle bu evlerin mülkiyetinin onların olup olmadığı hususunda ilim adamının iki ayrı görüşleri vardır.

1- Bir kesim bu evler onların mülkü idi demektedir. Buna delil ise, Peygamber (sav)'ın vefatından sonra kendilerinin vefat ettiği vakte kadar evler-öc kalmış olmalarıdır. Çünkü Peygamber (sav) hayatta iken bu evlerde kal-üivı onlara bağışlamış idi.

2- Onların evlerde kalmaları tıpkı bir erkeğin hanımını evinde iskân et-uirmesi gibi idi. Bu bir hibe değildi. Onların süknâları Peygamber'in ölümün-Jen sonra da devam etti. Sahih olan da budur. Ebu Ömer İbn Abdi'l-Berr, İb-3i_ I-Arabî ve başkalarının da benimsedikleri görüş budur. Çünkü bu Rasû-ju-îh (sav)'ın onların lehlerine olmak üzere istisna etmiş olduğu, onların geçenlerinin bir parçasını teşkil ediyordu. Tıpkı şu buyruğun da onların lehime olmak üzere nafakalarını istisna etmiş olduğu gibi: "Benim mirasçılarım, aae bir dinar, ne de bir dirhem paylaşabilirler. Hanımlarımın nafakası ile be için iş yapanların geçiminden sonra geriye bıraktığım bir sadakadır."[\[247\]](#)

işte ilim ehli de böyle demişlerdir: Buna Peygamber Efendimiz'in hanım-ünmn kaldıkları meskenlere, bıraktıkları mirasçılarının ayrıca mirasçı olmayışı da delil teşkil etmektedir: Bu görüşün sahipleri şöyle derler: Eğer bu haneler onların mülkü olmuş olsaydı, hiç şüphesiz o hanımların mirasçıları, bu rnelere mirasçı olurlardı. Mirasçılarının böyle bir şeye kalkışmamış olması da bu hanelerin Peygamber Efendimiz'in hanımlarının mülkiyetinde olmadığına bir delildir. Onlar için ancak hayatta kaldıkları sürece bir süknâ hakları vardı. Vefat etmeleri ile birlikte bu haneler, faydası bütün müslümanla-rı kaDsayan Peygamber Mescidine ilave edilmiştir. Tıpkı Rasûlullah (sav)'ın terikesinden onlara ayrılmış olan nafakaların, vefat etmelerinden sonra bu haklarının, malın aslına ilave edilmesi ve faydası bütün müslümanları kapsayan, müsiümanların menfaatlerine o malın aslına katılarak harcanması gibi. Başarıya ulaştıran Allah'tır.

"Yemek vaktini de beklemeye kalkışmayın." Yani onun pişmesi zamanını beklemeyin.

"Onun vakti, pişmesi" lafzındaki "elif" maksurdur. Bu birkaç türlü söylenir. Biri hemze esreli olarak; şeklindedir. eş-Şeybanî dedi ki:

"Oğulları Kisra'yı parça parça ettiklerinde,
Kılıçlarıyla tıpkı etlerin parçalanışı gibi.

Günler onun başına öyle bir gün getirdiler ki o tam vaktinde erişti,
Ve herbir gebenin (gebeliğinin) tamam olduğu bir süresi vardır."
İbn Ebi Able' "yemek"in sıfatı olmak üzere; "Vaktini de beklemeye kalkışmayın"
diye okumuştur. ez-Zemahşerî dedi ki: Ancak bu uygun bir okuyuş değildir. Zira
bu, uygun olmayan bir şekilde kullanılmış olur. Çünkü zamirin ait olduğu lafzın
açıkça zikredilmesi gerekir ve bu durumda "Siz onun vaktini beklemeksizin"
denilmesi gerekirdi. Tıpkı; "Hind, Zeyd'e vuranın kendisidir" demek gibidir.
"Vakti geldi" şeklinde üstün ile söyleneceği gibi; üstün ve med ile de gelebilir.
Şair el-Hutay'a şöyle demektedir:
"Ben akşam yemeğini geciktirdim Süheyl yıldızının, Yahut Şi'ra yıldızının
(doğuş) vaktine kadar fakat bu vakti beklemek bana uzun geldi."
"Onun vakti" lafzında fiil "O şeyin vakti geldi, tamamlandı" lafzından mastardır.
[\[248\]](#)

4- Çağrışı Kabul Etmek, işi Bittikten Sonra Gitmek:

"Fakat davet olunduğunuzda girin, yemek yediniz mi dağdın" buyruğu ile yüce
Allah, yasağı te'kid etmekte ve giriş vaktinin edebe uygun ola-rzK izin halinde
sözkonusu olacağını özellikle belirtmektedir. Ayrıca o şeref_ peygamberin
huzurunda hoşla gitmeyecek şekilde lafa dalmaktan da uzak üimmasını
istemektedir.

Ibnu'l-Arabî dedi ki: İfadenin takdiri şöyledir: Fakat çağrılıp da girmeni-z- izin
verildiği takdirde siz de giriverin, yoksa bizatihi çağırmanın kendisi .-eri girmek
için yeterli bir izin olamaz. Buradaki şart edatının cevabını teşeden cümlelerin
başına "fe" harfinin gelmesi, bunda mücazat (şartın cevabı anlamını)
taşımasından dolayıdır. [\[249\]](#)

5- Yemek Yedikten Sonra Dağdın:

"Yemek yediniz mi dağdın" buyruğu, yüce Allah'ın yemeğin yenilmesinin sonra
hepsinin dağılıp etrafa yayılmasına dair vermiş olduğu bir emirdir. Bununla
yemek maksadı hasıl olduktan sonra evden çıkmanın gereğini irJatmak
istemiştir. Bunun delili ise, izinsiz girmenin haram olduğudur. jraya girmek
yemek için caiz olmuştur. Yemek işi bitti mi oraya girmeyi mü-.xıh kılan sebep
de ortadan kalkmış ve böylelikle harardık hükmü aslına dön-rr.ıış olur. [\[250\]](#)

6- Misafir Kendisini Misafir Edenin Mülkünden Yer:

Bu âyet-i kerîmede misafir kimsenin kendisini misafir edenin mülkünden "ediğine, kendi öz mülkünden yemediğine delil vardır. Çünkü yüce Allah: "Yemek yediniz mi dağdın" diye buyurmaktadır. Bu buyrukla misafire yer.ekten fazlasını vermemiş, onun dışında kalan şeyleri de ona izafe etmemiş-.'.. geriye mülkiyet aslı üzere kalmış bulunmaktadır. [\[251\]](#)

7- Gereksiz Söze Dalmayın:

"Söze dalmak için de beklemeyin" buyruğu "beklemeye kalkışmayın" -uvruğuna atfedilmiştir. Buradaki olumsuzluk anlamını veren: "Sizin için" lafzındaki "siz" anlamındaki zamirden hal olarak nasbedilmiştir. duna göre; beklemeye kalkışmaksızın ve söze dalmaksızın, demek olur. An--^:imam istenen de şudur: Rasûlullah (sav)'ın ashâbı Zeyneb'in düşün yeme-ir.de yaptığı gibi oturup konuşmak için beklemeyin.

"Çünkü bu peygamberi rahatsız etmekte ama o, sizden utanmaktadır. Allah ise, haktan utanmaz." Yani onu açıklamaktan, onu açığa vurmaktan imtina etmez. Böyle bir tutum insanlarda haya sebebiyle ortaya çıktığından dolayı şanı yüce Allah, insanlar arasında böyle bir tavır takınmayı gerektiren sebebin, Allah hakkında sözkonusu olmadığını ifade etmektedir. Sa-hih'de, Um Seleme'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Um Süleym, Peygamber (sav)'a gelerek dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, şüphesiz ki Allah haktan utanmaz. Kadın rüyasında ihtilam olduğu takdirde gusletmesi gerekir mi? Rasû-lullah (sav): "Suyu gördüğü takdirde (evet)" diye buyurdu. [\[252\]](#)

8- Perde Arkasından Konuşma Emri:

"Hanımlarından ihtiyac(ınız) olan bir şey istediğinizde onlardan perde arkasından isteyin" buyruğu ile ilgili olarak Ebu Dâvûd et-Tayalisi'nin rivayetine göre Enes b. Malik'ten şöyle dediği nakledilmiştir: Ömer (r.a) dedi ki: Dört hususta Rabbime muvafakat ettim... Bu şekilde başlayan hadiste şunlar da yer almaktadır: Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Sen hanımların (ile başkaları) arasına perde gersen, çünkü onların yanına iyi olanları da girer, kötüler de girer. Bunun üzerine yüce Allah: "Hanımlarından ihtiyaç olan bir-şey istediğinizde onlardan perde arkasından isteyin." buyruğunu indirdi. [\[253\]](#)

Burada sözkonusu edilen meta' (ihtiyaç duyulan şey)in mahiyeti hakkında görüş ayrılığı vardır. Bunun kendisi ile yararlanılan ve insanların birbirlerine iğreti olarak verdikleri şeyler oldukları söylenmiştir. Bunun fetva demek olduğu söylendiği gibi, Kur'ân-ı Kerîm sayfeleri olduğu da söylenmiştir. Doğrusu ise, bunun istenmesi mümkün olan kapkacak ve diğer dini ve dünyevi ihtiyaçların tümü hakkında umumi olduğudur. [\[254\]](#)

9- Diğer Mü'min Hanımlar da Mü'minlerin Anneleri Hakkındaki Bu Hükümün Kapsamına Girmektedir:

Bu âyet-i kerîmede karşı karşıya kalınan bir ihtiyaç yahut onlardan fetvası sorulacak bir mesele dolayısıyla perde arkasından onlara soru sormaya dair yüce Allah'ın izin vermiş olduğuna delil vardır. Mana itibariyle ve kadının bedeni ve sesi ile tamamen avret olduğunu ortaya koyan şeriatın ihtiva ettiği esaslar dolayısıyla, bütün hanımlar da bu hükmün kapsamı içerisinde. Onun hakkında şahitlikte bulunmak yahut vücudundaki bir hastalık ya da arız olan bir husus hakkında ona soru sormak ve bunun muayyen olarak ancak ondan öğrenilmesinin mümkün olması gibi, bir ihtiyaç duyulması hali dışında, bu perdenin açılması caiz değildir. [\[255\]](#)

10- Ama Olan Kimsenin Şahitliği:

Peygamber (sav)'ın hanımlarından perde arkasından ihtiyaçları sormanın caiz oluşunu ve âmâ olan kimsenin hanımına sözünden onu tanıması sure-uyie yaklaşılabileceğini, âmâ kimsenin şahitliğinin caiz olacağına bazı ilim adamları delil göstermişlerdir. Âmânın şahitliğinin caiz olduğunu çoğu ilim adamı kabul etmektedir. Ancak Ebu Hanife, Şafîî ve başkaları ise, şahitliğini caiz kabul etmezler. Ebu Hanife âmânın neseblerdeki şahitliği caizdir demiş, Şafîî de ancak gözleri kör olmadan önce gördüğü şeyler hususundaki şahitliği caizdir, demiştir. [\[256\]](#)

11- Kalblerden Kötü Düşünceleri Uzak İltmak İçin Tedbirli Olmak Gereği:

"Bu sizin kalbiniz için de, onların kalbleri için de daha temizdir" buyruğu ile yüce Allah, hanımlar hakkında erkeklerin kalbine, erkekler hakkında da kadınların kalbine arız olan, hatırdan geçen düşünceleri kastetmektedir. Yani

böyle bir durum şüpheyi daha bir giderici, ithamı daha bir uzaklaştırıcı ve korunmayı daha bir gerçekleştirecidir. İşte bu husus hiçbir kimsenin kendisine helâl olmayan bir kadın ile yalnız başına kalmak noktasında kendisine güvenmemesi gerektiğinin delilidir. Böyle bir şeyden uzak durmak, o kişinin hali açısından daha iyidir, nefsinin daha sağlam koruyucudur ve bu hususta kişinin iffetini daha çok muhafaza edicidir. [257]

12- Mü'minler Allah'ın Rasûlüne Eziyette Bulunamazlar;

"Sizin Allah'ın Rasûlüne eziyet vermeniz de... olacak bir şey değildir." Bu buyruk illeti bir daha tekrarlamakta ve bu illetin hükmünü pekiş-urmektedir. İletlerin pekiştirilmesi hükümlere daha da güç kazandırır. [258]

13- Peygamberin Hanımlarını Başkaları Asla Nikâhlayamaz:

"Ondan sonra zevcelerini nikahlamanız da ebediyyen olacak bir şey değildir" buyruğu ile ilgili olarak İsmail İbn İshak dedi ki: Bize Muhammed b. Ubeyd anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Sevr, Ma'mer'den naklen anlattı. Mamer'in Katade'den naklettiğine göre bir adam şöyle demiş: Şayet Rasûlul-iah (sav) vefat edecek olursa, Âişe ile evlenirim. Bunun üzerine yüce Allah: "Sizin Allah'ın Rasûlüne eziyet vermeniz de..." âyeti ile: "Onun zevceleri de analarıdır" (el-Ahzab, 33/6) âyeti nazil oldu [259]

el-Kuşeyrî Ebu Nasr Abdurrahman dedi ki: İbn Abbas dedi ki: Kureys'in ileri gelenlerinden Rasûlullah (sav) ile birlikte Hira'nın üzerinde bulunan on kişiden birisi kendi kendine: Rasûlullah (sav) vefat ederse, Âişe ile evlenirim. Hem o benim amcamın kızıdır, diye düşünmüştü. Mukatil dedi ki: Bu kişi Talha b. Ubeydullah'tır.

İbn Abbas dedi ki: Sonra bu adam içinden geçen düşüncelerden dolayı pişman oldu. Yürüyerek Mekke'ye kadar gitti ve Allah yolunda on at üzerinde gazi taşıdı. (Gazilere üzerinde cihad etmeleri için on at verdi) ve bir çok köle azad etti, Allah da onun günahını bağışladı.

İbn Atiyye dedi ki: Rivayet edildiğine göre bu buyruk şöyle diyen bir sa-habi sebebiyle inmiştir: Şayet Rasûlullah (sav) ölürse, Âişe ile evleneceğim. Bu Rasûlullah (sav)'a ulaştı, o da bundan rahatsız oldu. İşte bu şekilde İbn Abbas bu şahıstan sahabelerden birisi diye söz etmiştir. Mekke'nin, Ma'mer'den rivayetine göre Ma'mer: O Talha b. Ubeydullah'tır demiştir.

Derim ki: Aynı şekilde en-Nehhas'ta Ma'mer'den bu kişinin Talha olduğunu nakletmektedir. Ancak bu sahih değildir.

İbn Atiye dedi ki: Allah, İbn Abbas'a iyiliğini versin. Bana göre bu Talha b. Ubeydullah hakkında doğru olamaz.

Hocamız İmam Ebu'l-Abbas dedi ki: Bu söz ahabın faziletliyelerinden birisinden nakledilmiştir. Ancak böyle bir şey onlardan uzaktır. Bu sözün naklinde yalan olduğu açıktır. Böyle bir söz olsa olsa cahil münafıklara yakışır. Rivayet edildiğine göre münafıklardan bir kimse Rasûlullah (sav), Ebu Seleme'den sonra, Um Seleme ile evlenince Huneys b. Huzafe'den sonra da Hafsa ile evlenince şöyle demiş: Muhammed'e ne oluyor ki bizim hanımlarımızla evleniyor? Allah'a yemin ederim, eğer o da ölecek olursa, biz de onun hanımları arasında okları dolaştırırız. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu, yüce Allah, ondan sonra hanımlarını nikâhlamayı haram kıldı ve onlara annelik hükmünü verdi. Bu da Peygamber (sav)'ın özelliklerindendir. Onun ayrıcalıklı bir şerefe sahip olduğunu ortaya koymak, mertebesine dikkat çekmek içindir.

Şafiî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) dedi ki: Peygamber (sav) vefat ettiğinde hayatta bulunan hanımlarından herhangi birisini nikahlamak hiçbir kimseye helâl değildir. Bunu helâl kabul eden bir kişi kâfir olur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sizin, Allah'ın Rasûlüne eziyet vermeniz de, ondan sonra zevcelerini nikahlamanız da ebediyyen olacak bir şey değildir" diye buyurmaktadır.

Şöyle de denilmiştir: Peygamber'in hanımlarıyla evlenmenin yasak kılınış sebebi, onların cennette de hanımları olacaklarından dolayıdır. Çünkü bir kadın cennette, dünyada iken onunla son evli bulunan kocasına verilecektir. Huzeyfe hanımına şöyle demiş: Eğer yüce Allah bizi cennetine koyacak ;iursa, sen de cennette benim eşim olmak istiyor isen benden sonra evlenme. Çünkü kadın son kocasına verilecektir.

Biz bu hususta ilim adamlarının sahip oldukları görüşleri "et-Tezkire" ad-'.: eserimizin cennet ile ilgili bahislerinde zikretmiş bulunuyoruz. [\[260\]](#)

14- Peygamber Efendimiz'in Vefatından Sonra Hanımlarının Hukuki Durumları:

İlim adamları Peygamber Efendimiz'in vefatından sonra hanımlarının durumu hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Acaba onlar Peygamber Efendimiz'in hanımları kalmaya mı devam ettiler? Yoksa ölüm ile nikâhları ortadan Kalkmış mı oldu? Ölüm dolayısıyla nikâhları ortadan kalkmış ise, iddet beklemek

yükümlülükleri var mıydı? yok muydu?

Şöyle cevap verilmiştir: İddet beklemeleri gerekli idi. Çünkü onlar hayat. iken kocaları vefat etmiştir. İddet beklemek de bir ibadettir.

Bir başka görüşe göre iddet beklemek yükümlülükleri yoktur. Çünkü onar için bu süre (evlenmelerinin) mubah olması umulan bir bekleme süresi değildir. Sahih olan da budur, çünkü Peygamber (sav): "Aile efradımın nafakasından artıp geriye bıraktığım..." diye buyurmuştur. Bu "ehlim nafaka->mdan..." diye de rivayet edilmiştir ki, bu da evliliğe has bir isimdir. [\[261\]](#)

Böylece Peygamber Efendimiz mü'minlerin anneleri hanımları olduklarından ve ondan başkasına da haram olduklarından dolayı, hayatta kaldıkları iurece onlara nafaka ve süknâ bırakmış olmaktadır. İşte nikâhın kalıcılığının inlamı da budur. Peygamber (sav)'ın vefatı mü'minlerin anneleri için, baş-tısı hakkında kocalarının hazır bulunmaması (gaybubeti) konumunda kabul edilmiştir. Çünkü diğer insanlardan farklı olarak onların âhirette hanımları olacağı kat'î bir husustur. Diğer insanlar hakkında bunun böyle olmayış seheri ise, kişinin hanımı ile birlikte âhirette aynı yerde bulunabileceklerini bi-jerneyiştir. Belki onların birisi cennette, diğeri cehennemde olabilir. İşte bundan dolayı sair insanlar hakkında böyle bir sebep ortadan kalkmış olduğu hal-~e Peygamber (sav) hakkında bu sebep varlığını sürdürmüştür. Nitekim Peygamber de şöyle buyurmuştur: "Herbir sebep ve neseb kesilir. Benim se-rebim ve nesebim müstesnadır. O kıyamet gününe kadar bakidir." [\[262\]](#)

Peygamber (sav)'ın hayatta iken kendilerinden ayrıldığı Kelboğullarından olan hanım ve başkaları gibi sair zevcelerine gelince, acaba bunları başkalarının nikahlaması helâl mi idi? Bu hususta görüş ayrılığı vardır. Sahih olan ise, bunun caiz olduğudur. Çünkü rivayete göre Rasûlullah (sav)'ın ayrıldığı Kelboğullarına mensub kadın ile önceden de geçtiği üzere Ebu Cehil'in oğlu İkrime evlenmiştir. Onunla evlenen kişinin Kindeli el-Eş'as b: Kays olduğu da söylenmiştir. Kadı Ebu't-Tayyib de şöyle demiştir: Onunla evlenen kişi Muhacir b. Ebi Umeyye'dir. Kimse de buna (bu evliliğe) karşı çıkmamıştır. Bu da bu hususta icma olduğunun delilidir. [\[263\]](#)

15- Allah Rasûlüne Eziyet Vermek, Allah'ın Nezdinde Büyük Bir Gunahtır:

"Çünkü bu Allah'ın yanında çok büyük bir iştir." Yani Rasûlullah (sav)'a eziyet etmek yahut onun hanımlarını nikahlamak çok büyük (bir günah)tır. Yüce Allah böylelikle bu işleri büyük günahlar arasında saymıştır ki, bundan da büyük

günah olamaz. [\[264\]](#)

16- Âyetin Nüzul Sebebi ve Bunun Gereğinin Yerine Getirilmesinde Gösterilen Titizlik:

Hicabın nüzul sebebini gerek Enes'in, gerek Ömer (r.anhuma)'ın hadislerine dayanarak açıklamış bulunuyoruz. Ömer (r.a), Sevde'ye dışarı çıktığı vakit -ki uzun boylu bir hanımdı-: Seni gördük (tanıdık) ey Şevde, diyordu. Bu sözleri onun hicaba dair hükmün inmesini çokça arzulamasından dolayı söylüyordu. Bunun üzerine yüce Allah da hicab âyetini indirmişti. Bütün bu sebeblerin birarada oluşu dolayısıyla âyetin inmiş olma ihtimali de uzak değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Diğer taraftan Cahş kızı Zeyneb vefat ettiğinde şöyle demişti: Bunun cenazesinde ancak onun mahremi olan bir kimse bulunsun. Bununla onun sebebiyle nazil olmuş hicab emrine riayet etmeye çalışmıştı. Böyle deyince Esmâ bint Umeys çadır içerisinde naaşının örtülmesi yolunu ona gösterdi ve bu uygulamayı Habeşistan'da gördüğünü söylemişti. Hz. Ömer de aynı işi yapmıştı. Bu uygulamanın Peygamber (sav)'ın kızı Fatıma (r.anha)'nın cenazesinde yapıldığı da rivayet edilmiştir. [\[265\]](#)

54. Siz bir şeyi açıklar veya onu gizlerseniz, şüphesiz ki Allah, herşeyi çok iyi bilendir.

Şanı yüce Allah açığı da, gizliyi de, olanı da, olmamış olanı da bilir. Geçip gitmiş bir şey de, gelecekte meydana gelecek bir iş de O'na gizli değildir. Bu genel olarak yüce Allah'ın övülmek üzere ifade ettiği bir buyruktur. Zaten O övgüye, hamd u senaya layık olandır.

Bu buyrukla burada kastedilen ise, bu âyet-i kerîmeden önce kendisine işarete bulunulan kimselerin azarlanması ve tehdit edilmesidir. Bunlara da yüce Allah: "Bu sizin kalbiniz için de, onların kalpleri için de daha temizdir" buyruğuyla işaret ettiği gibi; "Sizin Allah'ın Rasûlüne eziyet vermeniz de, ondan sonra zevcelerini nikahlamanız da ebediyyen olacak bir şey değildir" buyruğuyla da işaret edilmektedir. Böylelikle bu âyet-i kerîmede bunlara şöyle denilmektedir: Sizin bu hoş olmayan inanış ve düşüncelerinizden içinde gizlediklerinizi muhakkak Allah bilir ve bunlardan dolayı sizleri de cezalandıracaktır.

Böylelikle bu âyet-i kerîme bir önceki âyet-i kerîmeye atfedilmiş ve onu beyan

eden bir âyet olmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[266\]](#)

55. Hanımlar için babalan, oğulları, kardeşleri, kardeşlerinin oğulları, kızkardeşlerinin oğulları, kendi kadınları ve sağ ellerinin malik olduğu (cariyeleri) hakkında günah yoktur. Allah'tan kork. Şüphe yok ki Allah herşeye tanıktır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacaeız: [\[267\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

Hicab âyeti nazil olunca babalar, oğullar ve yakın akrabalar Rasûlullah (sav)'a: Biz de mi onlarla perde arkasından konuşacağız, diye sordular. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil oldu. [\[268\]](#)

2- Kadının Görünebileceği Kimseler:

Yüce Allah, bu âyet-i kerîmede kadının karşısına çıkıp görünebileceği erkekleri sözkonusu etmekte, ancak amca ile dayıyı zikretmemektedir. Çünkü amca ile dayı anne-baba konumundadırlar. Hatta amcaya baba adı verildiği de olur. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Senin ilâhına ve babaların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhına... ibadet edeceğiz." (el-Bakara, 2/133)

İsmail ise, onların amcaları idi.

ez-Zeccac dedi ki: Amca ile dayı belki kadının özelliklerini çocuklarına anlatabilirler. Kadının amcaoğlu ve dayıoğluna mahrem olması ise, sözkonusu değildir. İşte bundan dolayı onların hanımı görmeleri hoş karşılanmamıştır.

eş-Şa'bî ile İkrime de kadının amcası ya da dayısının önünde başörtüsünü açmasını mekruh görmüşlerdir.

Bu âyet-i kerîmede mahrem olanların bazıları sözkonusu edilmiştir. Mahremlerin hepsi ise, en-Nur Sûresi'nde sözkonusu edilmişlerdir. Bu âyet-i kerîme en-Nur Sûresi'ndeki o âyetin bir bölümüdür. Orada (en-Nur, 24/31. âyet) buna dair yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[269\]](#)

3- Allah'tan Korkmak (Takvâlı Olmak) Emri:

Yüce AJJah sözü ediJen bu şahıslar hakkındaki ruhsatı sözkonusu edip onlara

perdesiz (hicasbız) görünmenin mübahlığı kat'iyet kazandıktan sonra: "Allah'tan korkun" diyerek, onlara bir önceki buyruklara cümle ile atıf suretiyle takvalı olmalarını emretmektedir. Bu ise, son derece beliğ ve veciz bir ifadedir. Şöyle buyurmuş gibidir: Siz bu sınırlarda kalınız ve bu sınırları aşmak hususunda da Allah'tan korkunuz.

Burada özellikle hanımların anılması ve bu emirde onların ta'yin edilmesi kendilerini az kollamaları ve çokça serbest davranmaları dolayısıyladır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Daha sonra yüce Allah: "Şüphe yok ki Allah, herşeye tanıktır" diyerek tehditte bulunmaktadır. [\[270\]](#)

56. Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ederler. Ey mü'minler, siz de ona salât ve selâm edin.

Bu âyet-i kerîme ile yüce Allah, Rasûlünü, onun hayatta oluşunu ve ölümünü dahi şerefleştirmiş bulunmaktadır. Onun kendi nezdindeki konumunu sözkonusu etmiş ve onun hakkında yahut da hanımları ile ilgili olarak kötü düşüncelere sahip olmuş kimselerin bu kötülüklerini ve benzerlerini bununla temizlemiş bulunmaktadır.

Allah'tan salât, O'nun rahmeti ve rızası; meleklerden salât, dua ve istiğfar, ümmetten salât ise, ona dua ve onu ta'zim etmek demektir.

İlim adamları "salat ederler"deki zamirin kime ait olduğu hususunda farklı görüşlere sahihtirler. Bir kesimin kanaatine göre bu zamir Allah'a ve meleklerle aittir. Bu Allah'ın bir buyruğu olup bununla melekleri şerefleştirmiştir.

Böyle bir açıklamaya karşı hatibin: Allah'a ve Rasûlüne itaat eden doğru yolu bulmuş olur. Onlara isyan eden kimse ise, sapıtmış olur demesi üzerine, Rasûlullah (sav)'ın kendisine: "Sen ne kötü bir hatibsin. Bunun yerine kim Allah'a ve Rasûlüne asi olursa de." Demiştir [\[271\]](#) Bu hadisi Sahih(-i Müslim) rivayet etmiştir.- diyerek itiraz etmek burada sözkonusu olmaz. Bu itirazın yapılmayacağını kabul edenler şöyle derler: Çünkü hiçbir kimse aynı zamirde Allah ile birlikte başka bir varlığı birarada zikredemez. Fakat bu hususta yüce Allah dilediğini yapabilir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: İfadede hazfedilmiş lafızlar vardır. Bunun da takdiri: Muhakkak Allah salât eder, melekleri de salât ederler şeklindedir. Dolayısıyla âyet-i kerîmede iki ayrı zamirin birarada zikredilmesi sözkonusu değildir. Ancak böyle bir şey insanlar için kullanılabilir. Rasûlullah (sav)'ın da: "Sen ne kötü bir hatibsin" demesi, bundan dolayı değildir. Onun bu sözleri

söylemesinin sebebi hatibin "onlara asi olan" üzerinde durak yapıp bir süre susmuş olmasıdır. Bu kanaati ileri sürenler Ebu Davud'un rivayet ettiği şu hadisi delil gösterirler: Adiy b. Hatim dedi ki: Bir hatib Peygamber (sav)'ın huzurunda hutbe okudu ve şöyle dedi: Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse ve kim de onlara isyan ederse... Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu: "Kalk -yahut: git- sen ne kötü bir hatibsin" dedi. [\[272\]](#)

Şu kadar var ki; Peygamber (sav) onun durak yapıp susmasının hatalı olduğunu belirtip de: "Sen ne kötü bir hatibsin" dedikten sonra, bütün sözlerini düzeltmiş olması ve: -Müslim'de olduğu gibi- "Kim de Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse..." demiş olması ihtimali de vardır. Bu da onun "kim de onlara isyan ederse" ifadesi üzerinde durak yapmamış olduğu şeklindeki birinci görüşü desteklemektedir.

İbn Abbas ise: "Onun melekleri de" şeklinde; "Şüphesiz" edatı yokmuş gibi, Allah lafza-i celalinin mahallen i'rabına göre atf ile mer-fu olarak okumuştur. Cumhur ise, bu edatın mevcudiyetine göre atf ederek nasb ile okumuşlardır.

"Ey mü'minler! Siz de ona salât ve selâm edin" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı da beş başlık halinde sunacağız: [\[273\]](#)

1- Peygamber (sav)'a Salât ve Selâm Getirmek Yükümlülüğü:

"Ey mü'minler! Siz de ona salât ve selâm edin" buyruğu ile yüce Allah, kullarına diğer peygamberler bir tarafa peygamberi Muhammed (sav)'a, onu teşrif maksadı ile salât ve selâm getirmelerini emretmiş bulunmaktadır. Peygamber (sav)'a ömürde bir defa salât ve selâm getirmenin ve terkedilmesi, kendilerinden gafil kalınması, ancak hayırsız kimselerin yapabileceği bir iş olan, müekked sünnetler gibi gerekli olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur.

ez-Zemahşerî dedi ki: Şayet: Rasûlullah (sav)'a salât getirmek farz mıdır, yoksa mendub mudur? diye soracak olursan, ben: Hayır farzdır, derim. Ancak hangi halde vacib olduğu hususunda görüş ayrılıkları vardır. Kimisi peygamberin anıldığı her seferinde ona salât getirmek vacibtir, demiştir. Hadiste de şöyle denilmektedir: "Her kimin yanında anıldığım halde bana salât getirmezse, o kimse cehenneme girer ve Allah onu (benden) uzaklaştırır." [\[274\]](#)

Rivayet olunduğuna göre ona ey Allah'ın Rasûlü aziz ve celil olan Allah'ın: "Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ederler" buyruğu hakkında ne dersin? diye sorulmuş, Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bu örtülüp gizli tutulmuş ilimdendir. Şayet siz bu hususta bana sormamış olsaydınız, bu hususu

ben size haber vermezdim. Yüce Allah, benim için iki melek görevlendirmiştir. Bir müslümanın yanında anılıp da o bana salât getirecek olursa, mutlaka o iki melek: Allah sana mağfiret buyursun, derler. Yüce Allah ve melekleri de bu iki meleğe cevap olarak: Amin derler. Bir müslümanın yanında adım anıldığı halde, o da bana salât getirmeyecek olursa, mutlaka o iki melek: Allah sana mağfiret etmesin derler. Yüce Allah ve melekleri de o iki meleğe amin diye cevap verirler."[\[275\]](#)

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Peygamber (sav)'ın adı defalarca anıl-sa dahi herbir mecliste bir defa ona salât getirmek vacibtir. Secde âyeti ile aksıran kimseye (elhamdülillah demesi üzerine) yerhamukellah demekte olduğu gibi. Aynı şekilde herbir duanın başında ve sonunda da hüküm böyledir.

Ömürde bir defa farz olduğunu söyleyenler de vardır. Bu görüşte olanlar şehadet kelimesini açıktan getirmek de böyledir demişlerdir. Ancak ihtiyatın gereği peygamberin adının anıldığı her seferinde ona salât getirmektir. Bu hususta varid olmuş haberler bunun böyle olmasını gerektirmektedir. [\[276\]](#)

2- Peygamber Efendimiz'e Nasıl Salât Getirilir:

Peygamber (sav)'a nasıl salât getirileceği hususunda farklı rivayetler gelmiştir. Malik'in rivayetine göre Ebu Mes'ud el-Ensârî şöyle demiştir: Sa'd b. Ubade'nin meclisinde bulunduğumuz bir sırada Rasûlullah (sav) yanımıza geldi. Beşir b. Sad ona şöyle dedi: Allah bize sana salât getirmemizi emretti ey Allah'ın Rasûlü! Biz sana nasıl salât getirelim? Rasûlullah (sav) öyle sustu. O kadar ki, keşke ona bu soruyu sormasaydı, diye temenni ettik. Daha sonra Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Deyiniz ki:

"Allahım, Muhammed'e ve Muhammed'in aile halkına, İbrahim'e salât getirdiğin gibi salât getir. Muhammed'e ve Muhammed'in aile halkına İbrahim'e ve İbrahim'in aile halkına alemlerin arasında bereketler ihsan ettiğin gibi bereketler ihsan et. Şüphesiz ki Sen her hamde layık olansın, şanı yüce olansın." Selâm getirmek ise, bildiğiniz gibidir."[\[277\]](#) Bu hadisi Nesâî de Talha'dan bunun gibi rivayet etmiş, ancak "âlemler arasında" ifadesi ile "selâm da bildiğiniz gibidir" ifadesi orada yoktur.

Yine bu hususta Ka'b b. Ucre'den, Ebu Humeyd es-Saidî'den, Ebu Said el-Hudrî'den, Ali b. Ebi Talib'den, Ebu Hureyre'den, Bureyde el-Huzaî'den, Zeyd b. Harice'den -b. Harise, de denilir- de rivayetler gelmiştir. Bunları hadis imamları kitaplarında rivayet etmişlerdir.

Tirmizî, Ka'b b. Ucre'nin hadisinin sahih olduğunu belirtmiştir. Müslim de bu hadisi Sahih'inde Ebu Humeyd es-Saidî yoluyla gelen hadislerle birlikte rivayet etmiştir.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Şu'be ve es-Sevrî, el-Hakem b. Abdi'r-Rahman b. Ebi Leylâ'dan, o Ka'b b. Ucre'den şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Yüce Allah'ın: "Ey mü'minler! Siz de ona salât ve selâm edin" buyruğu nazil olunca, bir adam Peygamber (sav)'a gelerek şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, sana selâmı nasıl getireceğimizi biliyoruz. Peki salât nasıl olur? Peygamber şöyle buyurdu:

"Allahım Muhammed'e ve Muhammed'in aile halkına, İbrahim'e salât getirdiğin gibi salât getir. Muhammed'i ve Muhammed'in aile halkını, İbrahim'i ve İbrahim'in aile halkını mübarek kıldığın gibi mübarek kıl. Şüphesiz ki Sen her türlü hamde layıksın, şanın pek yücedir."

İşte bu es-Sevrî yoluyla gelen hadisin lafzıdır. Şu'be yoluyla gelen hadisin lafzı değildir. Bu hadis Peygamber (sav)'a isnad ile rivayet edilen yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah ve melekleri Peygambere salât ederler. Ey mü'minler, siz de ona salât ve selâm edin" buyruğuna dair tefsirin kapsamı içerisindedir. Böylelikle Peygamber kendisine nasıl salât getirileceğini açıklamakta ve tahiyatta da kendisine nasıl selâm getirileceğini onlara öğretmektedir. Bu da; "Selâm sana ey Peygamber! Allah'ın rahmeti ve bereketleri de." demekle olur.[\[278\]](#)

el-Mes'udî, Avn b. Abdullah'tan, o Ebu Fahite'den, o el-Esved'den, o Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav)'a salât getirdiğiniz zaman ona güzel bir şekilde salât getirin. Çünkü siz bilemiyorsunuz belki bu salâtınız ona arzedilir. Bunun üzerine: Bize öğret, dediler. O da dedi ki: "Deyiniz ki:

"Allah'ım, salâtların, rahmetlerin, bereketlerin rasûllerin efendisi, mütta-kîlerin önderi, peygamberlerin sonuncusu, kulun, peygamberin, rasûlün, hayrın önderi, hayrın lideri ve rahmetin rasûlü üzerine olsun. Allah'ım, sen onu öncekilerin de, sonrakilerin de kendisi sebebiyle ona gıpta edecekleri Ma-kam-ı Mahmud'a gönder. Allah'ım, İbrahim'e ve onun aile halkına salât ettiğin gibi, Muhammed'e ve onun aile halkına da salât eyle. Şüphesiz ki Sen Hamid'sin, Mecid'sin. Allah'ım, İbrahim'e ve onun aile halkına bereketler ihsan ettiğin gibi, Muhammed'e ve onun aile halkına da bereketler ihsan et. Şüphesiz ki sen Hamid'sin, Mecid'sin." [\[279\]](#)

Biz muttasıl isnad ile Kadı İyad'a ait "eş-Şifa" kitabındaki şu rivayeti kaydettik: Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan dedi ki: Bunları Rasûlullah elimde saydı ve dedi ki: "Bunları Cebrail elimde saydı ve dedi ki: Bunlar izzetin Rab-bı Allah'tan böylece

indirilmiştir:

Allah'ım, İbrahim'e ve İbrahim'in aile halkına salât getirdiğin gibi, Mu-r.immed'e ve Muhammed'in aile halkına salât getir. Şüphesiz ki Sen Ha-r.ıd"sin, Mecid'sin. Allah'ım, İbrahim'i ve İbrahim'in aile halkını mübarek kıldığın gibi Muhammed'i ve Muhammed'in aile halkını da mübarek kıl. Şüp-hesiz ki Sen Hamid'sin, Mecid'sin. Allah'ım, İbrahim'e ve İbrahim'in aile halkına rahmetler ihsan ettiğin gibi; Muhammed'e ve onun aile halkına da rahmetler ihsan buyur. Şüphesiz ki Sen Hamid'sin, Mecid'sin. Allah'ım, İbrahim'e ve onun aile halkına şefkat ettiğin gibi, Muhammed'e ve onun aile kına da şefkat eyle. Şüphesiz ki Sen Hamid'sin, Mecid'sin."

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu rivayetlerin bazısı sahihtir, bazısı değildir. Bunların en sahih olanı ise, Malik'in kaydettiği rivayettir, onu esas alınız. Malik'in dışındaki rivayetlerde yer alan salât ile birlikte rahmet ve başka ilaveler pek sağlam değildir. İnsanlara düşen tıpkı mallarını kollayıp gözettikleri gibi, dillerini de kollayıp gözetmeleridir. İnsanlar alış-verişte kusurlu bir dinar (altın para) almazlar. Onlar sağlam ve iyi olanı seçerler. Aynı şekilde Peygamber (sav)'tan gelen rivayetlerden de senedi Peygamber (sav)'dan bize sahih olarak ulaşan rivayetler alınır, tâ ki Rasûlullah (sav)'a yalan söyleme sınırına girilmemiş olsun. Bu durumdaki bir kimse fazileti elde edeyim derken, eksikliğe yakalanmış olur, hatta apaçık hüsrana dahi uğrayabilir. [\[280\]](#)

3- Peygamber (sav)'a Salât Getirmenin Fazileti:

Peygamber (sav)'a salât getirmenin fazileti hususunda onun şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Kim bana bir defa salât getirirse, ona karşılık yüce Allah ona on defa salât getirir." [\[281\]](#)

Sehl b. Abdullah dedi ki: Muhammed (sav)'a salât getirmek ibadetlerin en faziletlisidir. Çünkü böyle bir işi bizzat yüce Allah ve O'nun melekleri üzerlerine almışlar, sonra bunu mü'minlere emretmiştir. Sair ibadetler ise, böyle değildir.

Ebu Süleyman ed-Darânî dedi ki: Yüce Allah'tan bir ihtiyacının karşılamasını dileyen bir kimse önce Peygamber (sav)'a salât ile başlamalı, sonra ihtiyacını Allah'tan istemeli, yine Peygamber (sav)'a salât getirerek sözlerini bitirmelidir. Çünkü yüce Allah o iki salâtı kabul eder. İkisi arasındakini reddetmeyecek kadar da kerimdir.

Said b. el-Museyyeb'in, Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan rivayetine göre şöyle demiştir: Peygamber (sav)'a salât getirilmedikçe yapılan duanın semaya yükselmesi perdelenir. Peygamber (sav)'a salât geldi mi dua yükselir.

Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Bir mektubta (ya da yazılı belgede) bana salât getiren bir kimseye benim ismim orada yazılı kaldığı sürece melekler o kişiye salât getirirler."[\[282\]](#)

4- Namaz Esnasında Peygamber (sav)'a Salât Getirmenin Hükümü:

Namazda Peygamber (sav)'a salât getirmenin hükümü hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Büyük topluluğun ve pek kalabalık cum-incrun kabul ettiği görüş, bunun namazın sünnet ve müstehablarından olduğu şeklindedir.

Ibnu'l-Münzir dedi ki: Bir kimsenin kıldığı her bir namazda Rasûlullah (sav)'a salât getirmesi müstehaptır. Bir kimse bunu terkedecek olursa, Ma-ıık'ın mezhebine, Medinelilere, Süfyan es-Sevrî'ye, Rey ashabından Kufeli-iere ve diğerlerine göre namazı geçerlidir. İlim ehlinin büyük çoğunluğunun görüşü de budur. Malik ve Süfyan'dan nakledildiğine göre son teşehhüde Peygamber'e salât getirmek müstehaptır, teşehhüde salât getirmeyi terke-i en uygun bir iş yapmamış olur.

Şafiî istisna olarak namazda salâtı terkeden kimselerin namazlarını iade ermelerini vacib kabul etmiştir. İshak ise, unutarak değil de kasten salât getirmeyi terkedenin namazını iade etmesini vacib kabul etmiştir.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Şafiî der ki: Son teşehhüde, teşehhüd ietirdikten sonra ve selâm vermeden önce Peygamber (sav)'a salât getirme-ven kimse namazını iade eder. Şayet bundan önce salât getirecek olursa, bu Yeterli değildir. Bu Şafiî'den, Harmele b. Yahya'nın naklettiği bir görüştür. Hemen hemen bu görüş Harmele'nin ondan yaptığı rivayet dışında, Şafiî'den böylece tesbit edilememektedir. Harmele ise, Şafiî'nin kitabını yazan onun ileri gelen ashabındandır. Şafiî mezhebine mensup kimseler bu görüşü ka-bul etmiş, bu görüşe meyletmiş ve bu hususta tartışmalar yapmışlardır. On-^ra göre mezhebinden çıkan sonuç da budur.

Tahavî'nin iddia ettiğine göre ise, ilim ehlinin ondan başka herhangi bir kimse bu görüşü ileri sürmemiştir. Şafiî mezhebi alimlerinden olan el-Hat-îbî de şöyle demiştir: Namazda salât getirmek vacib değildir. Bu Şafiî dışın-ca bir fukaha topluluğunun görüşüdür. Ancak bu hususta ben Şafiî'nin kendisine uyduğu bir kimse olduğunu da bilmiyorum. Salât getirmenin namazın farzlarından olmadığına delili de Şafiî'den önce selef-i salihin uygulaması ve bu hususta icma etmiş olmalarıdır. Bu meselede onun aleyhine olduk-çi iieri derecede tenkitlerde bulunulmuştur. İşte Şafiî'nin tercih ettiği İbn Mes ud'un rivayet ettiği teşehhüd ortadadır. Peygamber'in (sav)'a ona öğre--_î: teşehhüd de budur. Namazda ise, Peygamber (sav)'a salât getirmek bu leş-ehhüde zikredilmemiştir. Peygamber (sav)'dan teşehhüdü rivayet eden herkes de böyledir. İbn Ömer dedi ki: Ebubekir minberden bize teşehhüdü ııckı sizlerin Küttab'da (Kur'ân mekteblerinde) çocuklara öğrettiğiniz gibi öğ-re::vordu. Aynı şekilde Ömer de

minber üzerinde teşehhüdü öğretmiştir. Bu -şşehhüdde ise, Peygamber (sav)'a salât getirmekten sözedilmemektedir.

Derim ki: Namazda Peygamber (sav)'a salât getirmenin vacib olduğunu ~r-ı 1-Kssar ile AhHu'l-Vehhah'ın naklettiklerine söre bizim (Maliki) mezhebimize mensub ilim adamlarımızdan Muhammed İbnu'l-Mevvâz da kabul etmiştir. Bu husustaki şu sahih hadis dolayısıyla İbnu'l-Arabî de bunu tercih etmiştir: Allah bizlere sana salât getirmemizi emretmiştir. Sana nasıl salât getirelim? Peygamber efendimiz namazı ve namaz vaktini de öğretmiştir. Bu suretle de namaz keyfiyet ve vakit itibariyle tayin ve tesbit edilmiş olmaktadır. Darakutnî'nin naklettiğine göre Ebu Ca'fer Muhammed b. Ali b. el-Huseyn şöyle demiştir: Ben Peygamber (sav)'a ve onun Ehl-i beytine salât getirmeden bir namaz kılacak olursam, kanaatimce o namaz tamam olmaz.[\[283\]](#) Yine ondan, onun da İbn Mes'ud'dan, o da Peygamber (sav)'tan merfu olarak da rivayet edilmiştir. Ancak doğrusu bunun Ebu Ca'fer'in sözü olduğudur. Bunu Darakutnî söylemiştir.[\[284\]](#)

5- Peygamber'e Selam Getirmek:

"Ve selâm edin" buyruğu ile ilgili olarak Kadı Ebubekr b. Bukeyr dedi ki: Bu âyet-i kerîme Peygamber (sav)'a nazil oldu ve bununla yüce Allah, Peygamber'in ashabına, Peygamber'e selâm getirmelerini emretti. Aynı şekilde onlardan sonra gelenler de kabrinin huzurunda bulunduklarında ve adı anıldığında ona selâm getirmekle emrolunmuşlardır.

Nesai'nin rivayetine göre Abdullah b. Ebi Talha'nın babasından naklettiğine göre Rasûlullah (sav) bir gün sevinç ifadeleri yüzünden okunarak geldi. Ben: Bizler yüzünde sevinç ifadelerini görüyoruz, dedim. Şöyle buyurdu: "Melek bana gelip dedi ki: Ey Muhammed, Rabbin buyuruyor ki: Bir kişi sana salât getirecek olursa, mutlaka Ben de ona on defa salât getireceğim, bir kişi sana selâm getirecek olsa, mutlaka Ben de ona on selâm getirecek olsam, seni razı etmez mi? dedi."[\[285\]](#)

Muhammed b. Abdurrahman'dan gelen rivayete göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Ben öldükten sonra sizden herhangi bir kimse bana selâm getirecek olursa, mutlaka onun selâmı Cibrail ile beraber bana gelir: Ey Muhammed! İşte filan oğlu filan sana selâm söylüyor, der. Ben de: Selam, Allah'ın rahmet ve bereketleri onun üzerine olsun, derim."[\[286\]](#)

Yine Nesai'nin rivayetine göre Abdullah (b. Mes'ud) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz Allah'ın yeryüzünde seyahat eden melekleri vardır.

Ümmetimden bana getirilen selâmları bana ulaştırırlar. "[287] el-Kuşeyrî dedi ki: Selam getirmek (teslim): "Selâmun aleyke" demektir. [288]

57. Allah'a ve Rasûlüne eziyet edenlere, muhakkak Allah onlara dünya ve âhirette lanet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azab da hazırlamıştır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [289]

1- Allah'a ve Rasûlüne Eziyet Vermek Ne Demektir?:

İlim adamları, Allah'a eziyetin ne şekilde olacağı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. İlim adamlarının cumhuru şöyle demiştir: Küfür ile, O'na zevce nisbet etmek, çocuk ve ortak nisbet etmek ile ve O'nu yakışmayan vasıflarla nitelendirmek ile eziyet edenler demektir. Yahudilerin -Allah'ın laneti üzerlerine olsun- söyledikleri "Allah'ın eli bağlıdır" sözleri, hristiyanların "Mesih Allah'ın oğludur" sözleri, müşriklerin "melekler Allah'ın kızları, putlar onun ortaklarıdır" sözleri gibi.

Sahih-i Buhârî'de (yer alan kudsi hadiste belirtildiğine göre) yüce Allah, Duyurdu ki: "Ademoğlu beni yalanladı, ancak o böyle bir şey yapmak hakkına sahip değildir. Bana dil uzattı, fakat onun buna hakkı yoktur..."[290] Daha önce de Meryem Sûresi'nde (19/92-93. âyetler, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Sahih-i Müslim'de de Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Şanı yüce ve mübarek Allah buyurdu ki: "Âdemoğlu bana eziyet ediyor. Vah vok olasıca zaman! diyor. Sizden hiçbir kimse: Vah yok olasıca zaman! demesin. Zaman Benim, onun gecesini, gündüzünü Ben evirip çeviririm. Dilediğim vakit de onları alıveririm."^

Bu hadis bu şekildeki rivayetiyle Ebu Hureyre'ye mevkufen (peygamber buyurdu, denilmeksizin) gelmiş bulunmaktadır. Yine ondan bu hadis mer-fu olarak (peygamber buyurdu, denilerek) şöylece gelmiştir: "Âdemoğlu Bana eziyet ediyor, zamana dil uzatıyor. Halbuki zaman Benim, geceyi ve gündüzü Ben evirip çeviririm." Bunu da Müslim rivayet etmiştir.[291]

İkrhne dedi ki: Allah'a eziyet etmenin anlamı suret yapmak ve suret ve benzeri şeyleri yontmakla Allah'tan başka hiçbir kimsenin yapmadığı fiilleri yapmaya kalkışmakla olur. Rasûlullah (sav) da: "Allah suret yapanları la-netlemiştir" diye buyurmuştur.[292]

Derim ki: Bu, ağaç ve buna benzer şeylerin suretlerini yapmanın yasak-lığı

hususunda Mücahid'in benimsediği kanaati pekiştiren delillerdendir. Zira bütün bunlarda yaratıcılık vasfı ve şanı yüce Allah'ın tek başına sahib olduğu fiillere benzeme çabası görülmektedir. Buna dair açıklamalar daha önce en-Neml Sûresi'nde (27/59-61. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. Bir kesim de şöyle demektedir: Bu; "Allah'ın dostlarına eziyet ederler" takdiri ile muzaf hazfedilmiş bir ifadedir.

Rasûlullah (sav)'a eziyet etmeye gelince, bu da onu rahatsız eden bütün sözler ve bütün fiillerdir. Ona eziyet veren sözlere örnek onun hakkında sihirbaz, şair, kâhin ve deli... demeleri; ona eziyet veren fiiller ise, Uhud günü küçük azı dişini kırıp yüzünü yaralamaları, Mekke'de secdede iken sırtının üzerine devenin sakatatını atmaları ve buna benzer davranışları.

İbn Abbas dedi ki: Bu âyet-i kerîme Huyey'in kızı Safiye'yi nikâhına aldığı vakit, ona dil uzatan kimseler hakkında nazil olmuştur.

Allah'a ve Rasûlüne eziyet etmek mutlak olarak; mü'min erkek ve hanımlara eziyet etmek de kayıtlı olarak zikredilmiştir. Buna sebep Allah ve Rasûlüne eziyetin her zaman için haksız yollarla olacağından dolayıdır. Mü'min erkek ve kadınlara eziyet vermek ise, kimisi bu türlü, kimisi öbür türlü olabilir. [\[293\]](#)

2- Peygamber Efendimiz'in Bazı Uygulamalarına Dil Uzatmak da Ona Eziyet Etmektir:

İlim adamlarımız dedi ki: Üsame b. Zeyd'in komutan tayin edilmesini eleştirmek de ona bir eziyettir. Sahih(-i Buhârî)'nin rivayetine göre İbn Ömer şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) gönderdiği bir orduya Üsame b. Zeyd'i kumandan tayin etti. İnsanlar onun kumandanlığını eleştirdiler. Rasûlullah (sav) (hutbe okumak üzere) ayağa kalkıp şöyle dedi: "Eğer siz (bugün) onun kumandanlığına dil uzatıyor iseniz, daha önceden onun babasının kumandanlığına da dil uzatmıştınız. Allah'a yemin ederim ki, o kumandanlığa layık idi. Hiç şüphesiz o insanlar arasında en sevdiğim kişilerdendi ve şüphesiz ki bu (onun oğlu) da ondan sonra insanlar arasında en sevdiğim kişilerdendir. "[\[294\]](#)

Sözü edilen bu gönderdiği ordu -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- Ra-sülullah (sav)'ın Üsame kumandanlığında donattığı, Üsame'yi başlarına kumandan tayin ettiği ve kendisine Übnâ üzerine gazaya gitmesini emrettiği ordudur ki, Übnâ, Mute yakınlarında bir kasabadır. Babası Zeyd'in, Cafer b. Ebi Talib Abdullah b. Revaha ile birlikte öldürüldüğü yer burasıdır. Peygamber ona babasının intikamını almasını emretmişti. Kalbinde şüphe bulunan kimseler, kumandanlığına dillerini uzattılar. Çünkü o (babası dolayısıyla) azad-lılardan idi.

Diğer taraftan onun yaşı da küçüktü. Zira o sırada Üsame onse-kiz yaşında idi. Peygamber (sav) vefat ettiğinde bu ordu Medine'den dışarıya çıkmış, fakat henüz Medine'nin sınırlarından ayrılmamıştı. Ebubekir (r.a). Rasûlullah (sav)'tan sonra orduyu göndermişti. [295]

3- Azadlının ve Fazileti Daha Az Olanın İmamlığı:

Bu hadis-i şerifte azadlı kimsenin ve fazilet itibariyle daha aşağıda bulunan kimsenin -imamet-i kübrâ (halifelik) dışında- imamlığının caiz olduğuna en açık bir delildir. Rasûlullah (sav), Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Salim'i Küba'da namaz kıldırmak için öne geçirmişti. Aralarında Ebubekir, Ömer ve daha başka Kureyş'in büyüklerinden olan kimseler bulunduğu halde onlara imamlık yapıyordu.

Sahih(-i Müslim)'in Âmir b. Vasile'den rivayet ettiğine göre Nafi' b. Abdu'l-Haris, Usfan'da Ömer (r.a) ile karşılaştı. Ömer onu Mekke'ye âmir olarak tayin ederdi. Ona: Sen bu vadiye vali olarak kimi bıraktın? diye sorunca, Nafi': İbn Ebza'yı demişti. İbn Ebza kim? diye sorunca, o bizim azadlılarımızdan bir azadlıdır, demişti. Hz. Ömer ona: Sen onlara azadlı birisini mi senin yerine bıraktın, deyince, şu cevabı vermişti: O Allah'ın Kitabını okuyan (bilen) birisi olduğu gibi, feraizi de bilen birisidir. Bunun üzerine (Ömer) dedi ki: Madem öyle diyorsun şunu bil ki Peygamberiniz şöyle buyurmuştur: 'Şüphesiz Allah bu Kitab sayesinde birtakım kimseleri yüceltir ve yine onunla başkalarını alçaltır.'

[296]

4- Peygamber Efendimizin Üsame'ye Olan Sevgisi:

Üsame (r.a), sevgili oğlu sevgili idi (el-hibbu ibni'l-hibb). O böyle çağırılırdı, teni oldukça siyahtı. Babası Zeyd ise, pamuktan beyaz idi. Ebu Dâvûd, Ahmed b. Salih'ten bunu böylece zikretmektedir. Ahmed'den başkaları da şöyle demiştir: Zeyd beyaz tenli idi. Üsame de oldukça siyahtı. Rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) Üsame'nin saçlarını -küçükken- tarar, sümüğünü siler, burnunu temizler ve şöyle derdi: "Şayet Üsame bir kız olsaydı, onu süsler, onu donatır ve talib olacak kocalar tarafından sevilir bir hale getirirdim."

Zikredildiğine göre Peygamber (sav)'dan sonra Arapların irtidad sebeb-leri(nden birisi) şu idi: Veda Haccında Arafat tepesinde Peygamber, akşam Arafat'tan ayrılacağı sırada Üsame yanına gelinceye kadar onu beklediğinden bir parça gecikmiş idi. Araplar -Üsame'yi küçümseyerek: Gecikmesinin tek sebebi sadece

bu mudur? demişlerdi. İşte onların söyledikleri bu söz irtidad etmelerine sebep olmuştu. Bunu Buhârî bu manada Tarih'inde zikretmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[297\]](#)

5- Hz. Ömer'in, Peygamberin Duygularını Önemsemesinin Bir Örneği:

Ömer (r.a) verdiği atıyyelerde (bağışlarda) Üsame'ye beşbin, oğlu Abdullah'a ise, ikibin (dirhem) tahsis etmişti. Oğlu Abdullah kendisine: Üsame'yi bana üstün tutuyorsun, oysa ben onun bulunmadığı vakalarda bulundum. Hz. Ömer şöyle dedi: Üsame'yi Rasûlullah (sav) senden çok seviyordu. Babasını da Rasûlullah senin babandan çok seviyordu. Böylelikle Ömer (r.a) Rasûlullah (sav)'ın sevdiği kişiyi kendisinin sevdiği kişiye üstün tutmuştu. İşte bu şekilde Rasûlullah (sav)'ın sevdiklerinin sevilmesi ve buğzettiği kimselere de buğzedilmesi gerekir. Halbuki Mervan bu sevgiye tam aksiyile karşılık vermişti. Şöyle ki: Üsame b. Zeyd, Peygamber (sav)'ın odasının kapısı önünde namaz kılarken Mervan onun yanından geçmiş ve ona şöyle demişti: S.en onunla, senin konumunu görmemizi istiyorsun. Evet, biz senin konumunu görüyoruz. Allah sana şöyle şöyle yapsın deyip çirkin bir söz söylemişti. Üsame de ona şu cevabı vermişti: Şüphesiz ki sen bana eziyet ediyorsun. Sen çirkin konuşan ve çirkin söz söyleyen birisisin. Ben ise, Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz yüce Allah çirkin iş yapıp çirkin söz söyleyene buğzeder."[\[298\]](#)

Şimdi her iki davranışa da bir bak ve her iki adamı değerlendir, ölç, biç. Ümeyyeoğulları Peygamber (sav)'a sevdikleri hususunda eziyet etmişler, sevdiği kimseler hakkında ona zıt konuma düşmüşlerdi.

"Allah onlara dünya ve ahirette lanet etmiş" yani her türlü hayırdan uzaklaştırılmışlardır. Sözlükte lanet, uzaklaştırmak demektir. Lian da buradan gelmektedir.

"Ve onlar için hõrlayıcı bir azab da hazırlamıştır." Bunun anlamına da ir açıklamalar daha önceden bir kaç yerde geçmiş bulunmaktadır. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun. [\[299\]](#)

58. Mümin erkeklere ve mümin kadınlara işlemedikleri şeyleri is-nad ile eziyet edenler, muhakkak onlar, bir yalan ve apaçık bir günah yüklenmiş olurlar.

Mü'min erkek ve mü'min kadınlara da eziyet, aynı şekilde kötü fiil ve sözlerle yapılır. Onlara iftirada bulunmak, olmadık hayasızca üslublarla onları

yalanlamak gibi.

Bu âyet-i kerîme en-Nisâ Süresi'nde yer alan; "Kim bir hata yahut büyük bir günah kazanırsa, sonra da onu bir suçsuzun üstüne atarsa, muhakkak büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur." (en-Nisâ, 4/112) Burada da böyle demiştir.

Denildiğine göre; yerilecek bir konum sebebiyle yahut beğenilmeyen bir meslek yahut işitmesi halinde kendisine ağır gelecek bir söz ile ayıplamak da mü'mine yapılan eziyet cinsindendir. Çünkü genel olarak mü'mine eziyet haramdır.

Yüce Allah, kendisine eziyet edilmesi, Rasûlüne eziyet edilmesi ile müminlere eziyet edilmesi arasında fark olduğunu ortaya koymuştur. Birinci tür eziyeti küfür, ikincisini de büyük bir günah olarak değerlendirmiştir. Müminlere eziyet hususunda da: "Muhakkak onlar bir yalan ve apaçık bir günah yüklenmiş olurlar" diye buyurmaktadır. Bunu da açıklamış bulunu-voruz.

Rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattab, Ubeyy b. Ka'b'a şöyle demiş: Dün şu âyet-i kerîmeyi okudum ve bundan dolayı dehşete kapıldım: "Mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara işlemedikleri şeyleri isnad ile eziyet edenler..." Allah'a yemin ederim, ben böyleleini döverim ve onları yüksek >esle azarlarım. Ubeyy ona şöyle dedi: Ey mü'minlerin emiri, (bu davranış-ann sebebiyle) sen onlardan (oluyor) değilsin. Sen ancak bir öğretici, bir doğ--jltucusun.

Denildiğine göre bu âyetin nüzul sebebi şudur: Ömer (r.a) ensardan bir kızı görmüş, onu dövmüş ve göstermemesi gereken ziynet yerlerini göstermesinden hoşlanmamıştı. O kızın akrabaları çıkıp dilleriyle Ömer'i rahatsız ettiler, ona eziyet ettiler. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerîmeyi indirdi.

Âyetin Ali (r.a) hakkında indiği de söylenmiştir. Çünkü münafıklar ona eziyet ediyorlar ve onun aleyhinde yalan uyduruyorlardı. Allah ondan razı olsun. [\[300\]](#)

59- Ey Peygamber! Zevcelerine, kızlarına ve mü'minlerin hanımlarına de ki: "Cilbablarını üzerlerine giysinler. Bu onların tanınıp incitilmemden için daha uygundur. Allah bağışlayandır, merhamet buyurandır."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [\[301\]](#)

1- Peygamber Efendimizin Çocukları:

"Ey Peygamber! Zevcelerine, kızlarına ve mü'minlerin hanımlarına de ki..." buyruğunda sözü geçen zevcelerinin faziletine dair tek tek açıklamalar daha önceden (el-Ahzab, 33/28-29- âyetler, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Katade dedi ki: Rasûlullah (sav) vefat ettiğinde nikâhı altında dokuz hanımı vardı. Bunların beş tanesi Kureyşli idi: Âişe, Hafsa, Um Habibe, Şevde ve Um Seleme. Üç tanesi ise, diğer Arab kabilelerindendi: Meymune, Cahş kızı Zeyneb ve Cüveyriye. Bunlardan bir tanesi de Harunoğullarındandı: Safiye.

Peygamber Efendimiz'in çocuklarına gelince, onun erkek ve kız çocukları vardı: Erkek çocuklarından birisinin adı el-Kasım'dı. Annesi Hadice (r.anha)'dır. Peygamber (sav) onun adı ile künyelenmiştir (Ebu'l-Kasım diye). Çocuklarından ilk vefat eden odur, iki yaşında ölmüştür. Urve dedi ki:

Hadice'nin, Peygamber (sav)'dan Kasım, Tahir, Abdullah ve Tayyib adında çocukları olmuştur.

Ebubekr el-Burakî şöyle demiştir: Tahir ile Tayyib'in ve Abdullah'ın aynı kişi olduğu da söylenmiştir. İbrahim'in annesi ise, Kıptî Mariye'dir. Hicretin sekizinci yılı zülhicce ayında dünyaya gelmiştir. Onaltı aylıkken vefat etmiştir, onsekiz aylıkken öldüğü de söylenmiştir. Bunu ed-Darakutnî belirtmiştir. Bakî'de gömülmüştür. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Onun bir süt annesi vardır. Cennette onun süt emmesini tamamlayacaktır.^[302] Peygamber (sav)'ın İbrahim dışındaki bütün çocukları Hadice (r.anha)'dandır. Fâtı-ma dışında bütün çocukları kendisi hayatta iken vefat etmişlerdir. ^[303]

Peygamber Efendimiz'in Kız Çocukları

1- Hadice'nin kızı Fatımatu'z-Zehra: Kureyşliler Kabe'yi (yeniden) bina ettikleri sırada Peygamber Efendimiz'e, peygamberliğin verilışinden beş yıl önce dünyaya gelmiştir. Peygamber Efendimiz'in kızlarının en küçüğüdür. Ali (r.a) onunla hicretin ikinci yılında ramazan ayında evlenmiş ve zülhicce ayında da onunla gerdege girmiştir.

Onunla receb ayında evlendiği de söylenmiştir. Rasûlullah (sav)'tan kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Peygamber Efendimiz'e aile halkından ilk kavuşan o olmuştur. Allah ondan razı olsun.

2- Zeyneb: Annesi Hadice (r.anha)'dır. Teyzesinin oğlu Ebu'l-Asî b. er-Ra-bi onunla evlenmiştir. Annesi Huveylid kızı Hale, Hadice'nin kızkardeşi idi. Ebu'l-Asî'nin adı Lakî'tir. Haşim olduğu da söylenmiştir. Huşeym'dir, denildiği gibi Miksem olduğu da söylenmiştir.

Zeyneb, Rasûlullah (sav)'ın en büyük kızıdır. Hicretin sekizinci yılında vefat etmiştir. Onu (kabrine koymak üzere) Rasullah (sav) kabrine inmiştir.

3- Rukayye: Annesi Hadice'dir. Peygamberlikten önce Ebu Leheb'in oğlu Utbe onunla evlenmiştir. Rasûlullah (sav) peygamber olarak gönderilip üzerine: "Ebu

Leheb'in iki eli kurusun" (Tebbet, 111/1) âyeti nazil olunca, Ebu Leheb oğluna şöyle demişti: Eğer sen onun kızını boşamayacak olursan, benimle senin aranda hiçbir ilişki kalmayacaktır. Bunun üzerine Ebu Leheb'in oğlu ondan ayrıldı. Henüz onunla gerdeğe girmemişti. Annesi Hadice müs-lüman olunca, o da müslüman olmuştu. Kadınlar Peygamber Efendimiz'e bey'at ettikleri sırada diğer kızkardeşleriyle birlikte Rasûlullah (sav)'a bey'at etmiş idi. Onunla Osman b. Affan evlenmiştir. Osman (r.a) onunla evlendiği sırada Kureyş hanımları şöyle diyorlardı:

"Bir insanın (ya da gözbebeğinin) gördüğü en güzel iki şahıs, Rukayye ile onun kocası Osman'dır."

Rukayye, Osman ile birlikte Habeşistan'a iki defa hicrette bulunmuştur. Osman'dan bir düşük yapmış, ondan sonra da Abdullah adındaki oğlunu doğurmuştu. Osman (r.a) da İslâm'dan sonra onun adı ile künyelenmişti. Altı yaşında iken bir horoz onun yüzünü gagalamış ve bu sebepten ölmüştü. Rukayye'nin bundan sonra da bir çocuğu olmamıştı. Medine'ye hicret etmiş, Rasûlullah (sav) Bedir'e gitmek üzere hazırlandığı sırada hastalanmıştı. Peygamber de ona bakmak üzere Osman (r.a)'ı bırakmıştı. Rasûlullah (sav) Bedir'de iken hicretin onyedinci ayında vefat etmişti. Zeyd b. el-Harise, zaferi müjdelemek üzere Bedir'den gelmiş, Medine'ye girdiğinde Rukayye'nin üzeri toprakla örtülüyordu. Rasûlullah (sav) defnedilişinde hazır bulunamadı.

4- L'm Külsum: Annesi Hadice'dir. Peygamberlikten önce Utbe'nin kardeşi, Ebu Leheb'in diğer oğlu Uteybe onunla evlenmişti. Daha önce Rukayye hakkında belirtilen sebep dolayısı ile babası ondan boşanmasını emretmişti. Uteybe, Um Külsum ile henüz gerdeğe girmemişti. Um Külsum, Rasûlullah (sav) ile birlikte Mekke'de kalmaya devam etti. Annesi müslüman olunca o da İslâm'a girdi ve hanımlar Peygamber Efendimiz'e bey'at ettikleri sırada diğer kızkardeşleriyle birlikte o da Rasûlullah (sav)'a bey'at etmişti. Rasûlullah (sav) Medine'ye hicret edince, o da Medine'ye hicret etti. Rukayye vefat ettikten sonra Osman (r.a) onunla evlendi, böylelikle ona (iki nur sahibi anlamına): Zünnureyn adı verilmişti. Peygamber (sav) hayatta iken hicretin dokuzuncu yılı Şa'ban ayında vefat etti. Rasûlullah (sav) kabri başında oturmuş, kabrine indirmek üzere Ali, el-Fadl ve Üsâme inmişti. ez-Zübeyr b. Bekkar'ın naklettiğine göre; Peygamber (sav)'ın çocuklarının yaşça en büyükleri el-Kasım'dı. Sonra Zeyneb, sonra Abdullah'tır. Ona et-Tayyib ve et-Ta-hir de denilirdi. Peygamberlikten sonra dünyaya gelmiş ve küçük yaşta ölmüştü. Daha sonra Um Külsum, sonra Fatıma, sonra da Rukayye gelir. el-Ka-sım Mekke'de iken vefat etmişti, ondan sonra da Abdullah ölmüştü. [\[304\]](#)

2- Ayetin ve Cilbaba Bürünme Emrinin Nüzul Sebebi:

Arap kadınlarının açılıp saçılmak adetleri vardı. Cariyelerin yaptığı gibi yüzlerini örtmezlerdi. Bu ise, erkeklerin onlara bakmalarına ve onlar hakkında çeşitli düşüncelere kapılmalarına sebep oluyordu. Yüce Allah, Rasûlüne, hanımlara dışarıya ihtiyaçlarını görmek üzere çıkmak istediklerinde üzerlerine cılbablarını alarak çıkmalarını emretmesini emretti. (Evlerde) tuvaletler yapılmadan önce ihtiyaçları için meskûn olmayan yerlere çıkar giderlerdi. Verilen bu emir ile hür kadınlar ile cariyeler arasındaki fark ortaya çıkacak, hür kadınlar tesettürleriyle tanınacaklardı. Böylelikle gençler ya da yaşlılar onlara söz söylemekten uzak kalacaklardı.

Bu âyetin nüzulünden önce mü'minlerin hanımlarından herbir kadın ihtiyacını görmek için dışarı çıkar, bazı günahkârlar cariye olduğunu zannederek ona karşı çıkıverirdi. Hanım bunun üzerine sesini yükseltince, o da çeker giderdi. Mü'min erkekler durumdan Peygamber (sav)'a şikâyetle bulundular. Âyet-i kerîme de bu sebeble nazil oldu. Bu anlamdaki açıklamaları el-Hasen ve başkaları yapmıştır.

[\[305\]](#)

3- Cilbab:

"Cilbablarmı..." buyruğunda geçen "el-celâbib; cilbablar" lafzı "cilbâb"ın çoğuludur. Bu ise, başörtüsünden daha büyükçe bir örtüdür. İbn Abbas ve İbn Mes'ud'dan gelen rivayete göre bu, ridâ (elbisenin üstüne giyilen üst elbisedir, bunun kına' (başörtüsü) olduğu da söylenmiştir. Sahih olan şudur: Cilbab bütün vücudu örten elbise, demektir. Müslim'in Sa/ii'^indeki rivayete göre Um Atiyye'den şöyle dediği kaydedilmiştir. Ey Allah'ın Rasûlü dedim: Bizden herhangi birimizin cilbabı yoksa (ne yapsın?) Peygamber: "Kızkarde-şi ona kendi cilbabını giyinmek üzere versin." diye buyurdu. [\[306\]](#)

4- Cilbabın Örtülmesi Keyfiyeti:

İnsanlar cilbabın nasıl örtüleceği hususunda farklı görüşlere sahiptirler, İbn Abbas ve Abîde es-Selmanî şöyle demişlerdir: Kadın sadece kendisiyle önünü görebileceği bir tek gözü dışında bu örtüye bürünür. Yine İbn-Abbas ve Katade şöyle demişlerdir: Kadın bunu alnının üzerinden buker ve bağlar, sonra da burnunun üzerinden onu çevirir. İsterse iki gözü görülsün. Şu kadar var ki, cilbab

göğsü ve yüzün büyük bir bölümünü örtmelidir. el-Hasen dedi ki: (Cilbab ile) yüzünün yarısını örter. [\[307\]](#)

5- Yüce Allah Kadınlara Tesettür Emrini Vermiştir:

Yüce Allah bütün hanımlara tesettürü emretmiştir. Bu ise, ancak kadının tenini göstermeyecek elbiselerle olur. Şu kadar var ki, kadının kocası ile baş başa bulunma hali müstesnadır. O vakit dilediğini giyinebilir, çünkü kocanın hanımından dilediği gibi faydalanma hakkı vardır.

Rivayette sabit olduğuna göre Peygamber (sav) bir gece uyanmış ve şöyle buyurmuştur: "Allah'ı tenzih ederim. Bu gece ne fitneler indi, bu gece ne hazineler açıldı! Kim şu odalarda yatan kadınları uyandıracak? Dünyada nice giyinik kadın vardır ki ahirette çıplak kalacaktır." [\[308\]](#)

Rivayete göre Dıhye el-Kelbî, Herakliyyus'un yanından geri döndüğünde Peygamber (sav), ona Kubtî diye bilinen bir elbise, vermiş ve şöyle buyurmuştu: "Bunun bir parçasını sen kendine bir gömlek yap. Hanımına da onun bir parçasını ver, onunla örtünsün." Sonra ona şöyle buyurdu: "Ona vü-cud çizgilerini göstermemesi için bu elbisenin altına bir şeyler giyinmesini de emret." [\[309\]](#) Ebu Hureyre hanımların ince elbiseler giymelerini sözkonusu etmiş ve şöyle demiştir: (Böyle giyinenler) giyinmiş çıplaklar, nimet içinde bedbaht olanlardır.

Temimoğullarının hanımları Âişe (r.anha)'ın huzuruna üzerlerinde ince elbiseler bulunduğu halde girdiklerinde Âişe (r.anha) onlara şöyle demiştir: Eğer sizler mü'min hanımlar iseniz şunu biliniz ki, şu elbiseler mü'min hanımların giyecekleri elbiseler değildir. Şayet mü'min değil iseniz bu elbiselerle faydalanıyorsunuz.

Bir gelin Âişe (r.anha)'ın huzuruna getirildi. Üzerinde uspura boyanmış, kubtî bir örtü vardı. Âişe onu görünce, şöyle demişti: Bunu giyen bir kadın en-Nur Sûresi'ne iman etmiyor demektir.

Peygamber (sav)'dan da şöyle buyurduğu sabit olmuştur: "Giyinmiş fakat çıplak, kendisi meyleden ve başkalarını meylettiren, başları hörgüçleri yana yatmış deve hörgüçlerini andıran kadınlar, ne kendileri cennete girerler, ne de cennetin kokusunu alırlar." [\[310\]](#)

Ömer (r.a) da şöyle demiştir: Bir kadının dışarıda görülecek bir ihtiyacı varsa, onu, kendisinin eski püskü elbisesini ya da komşusunun eski elbisesini giyinip kimseye görünmeden tekrar evine geri dönünceye kadar kimse onun çıkıp

gittiğini bilmeden, çıkıp gitmesini engelleyen nedir? [\[311\]](#)

6- Tanınmamaya Çalışmaları:

"Bu, onların tanınıp incitilmemeleri için daha uygundur" buyruğunda kastedilen, hür kadınlardır. Tâ ki cariyelerle karıştırılmasınlar. Çünkü hür kadınlar olarak tanındıkları takdirde hürlüğü mertebesi göz önünde bulundurularak en ufak bir tepki veya kötü bir davranışla karşılaşmazlar ve böylelikle kimse onlara umutlanarak bakmaz. Burada maksat kadının kim olduğunun bilinmesi değildir. Ömer (r.a) başını örten bir cariyeye gördüğü takdirde, elindeki asa ile ona vururdu. Böylelikle o, hür kadınların kıyafetinin gereği gibi korunmasına çalışırdı. Şöyle de denilmiştir: Şu anda hür kadın olsun, cariyeye olsun hepsinin tesettüre bürünmeleri ve başlarını örtmeleri gerekir. Nitekim Rasûlullah (sav)'ın ashabı, Rasûlullah (sav)'ın vefatından sonra hanımların mescidlere gitmelerini engellemişlerdir. Oysa Peygamber (sav): "Allah'ın kadın kullarını, Allah'ın mescidlerine gitmekten alıkoymayınız." diye buyurmuştur. [\[312\]](#) Öyle ki Âişe (r.anha) şöyle demişti: Şayet Rasûlullah (sav) şu çağıma kadar yaşamış olsaydı, hiç şüphesiz bu kadınları mescide gitmelerini engellerdi [\[313\]](#) "Allah bağışlayandır, merhamet buyurandır" buyruğu teşrî' olunan bu emirden önce cilbablarını terketmek hususunda kadınlara bir tesellidir. [\[314\]](#)

60. Eğer münafıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar vazgeçmezlerse, andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz. Sonra da onlar orada ancak az bir süre sana komşuluk ederler.

61. Lanete uğramışlar olarak. Nerede ele geçirilirlerse, yakalanır ve alabildiğine öldürülürler.

62. Daha önce geçenler hakkında Allah'ın sünneti(dii bu). Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın...

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[315\]](#)

1- Medine'de Yalan Haber Yayan Münafıklar:

"Eğer münafıklar... vazgeçmezlerse" âyeti ile ilgili olarak tefsir alimlerinin kanaatine göre bu üç vasıf aynı şey içindir. Nitekim Süfyan b. Said, Man-sur'dan, o Ebu Rezin'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Münafıklar, kalplerinde

hastalık bulunanlar ve Medine'de yalan haber yayanlar" aynı kimselerdir. Yani bunlar, bu üç vasfı kendilerinde toplamış kimselerdir. Dolayısıyla buradaki "vav", mukhame (fazladan) gelmiştir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Ta'zim edilen efendi ve kahraman, cömertin oğlu,
Ve savaş esnasında birliğin arslanı olan hükümdara..."

Şair burada muazzam, hem kahraman, hem cömert ve birliğin arslanı olan hükümdara... demek istemiştir ki, daha önceden de el-Bakara Sûresi'nde (2/49. âyet, 9- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Şöyle de denilmiştir: Bu münafıklar arasında kimileri yalan haber yayıyor, kimileri şüphe uyandırmak için kadınların arkasından gidiyor, kimileri de müslümanları şüpheye düşürüyorlardı.

İkrime ve Şehr b. Havşeb dedi ki: "Kalplerinde hastalık bulunanlar"dan kasıt kalblerinde zina meyli bulunanlardır.

Tavus da şöyle demiştir: Âyet-i kerîme kadınların durumu hakkında inmiştir. Seleme b. Kuheyl dedi ki: Âyet-i kerîme hayasızca iş yapan kimseler hakkında inmiştir. Hepsinin açıklamalarının anlamı birbirine yakındır.

Yine denildiğine göre münafıklar ile kalplerinde hastalık bulunanlar, aynı kimselerdir. Onlardan iki ayrı lafızla sözedilmiştir. Buna delil de el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/7. âyet ve devamında)'münafıklar hakkındaki âyet-i kerîmelerdir.

Medine'de yalan haber yayanlar, mü'minlere düşmanları hakkında hoşlarına gitmeyecek haberleri bildiren bir topluluk idi. Onlar Rasûlullah (sav)'ın askeri birlikleri Medine'nin dışına çıktıklarında öldürüldüler, yahut bozguna uğratıldılar, düşman üzerinize geliyor, gibi haberler yayıyorlardı. Bu açıklamayı Katade ve başkası yapmıştır.

Yine denildiğine göre; bu gibi kimseler: Suffe ashabı bekâr kimselerdir.

işte kadınlara dil uzatanlar bunlardır, diyorlardı.

Bir başka açıklamaya göre bunlar, müslümanlar arasında bir topluluktu. Bu gibi kimseler fitneye olan düşkünlükleri sebebiyle yalan haberleri dillerine do-
ñuyorlardı. Nitekim İfk olayına katılanlar arasında müslüman kimseler de vardı. Ancak bunlar fitneye sevgileri dolayısı ile bu sözlere dalmışlardı.

İbn Abbas dedi ki: İrcaf, fitne aramaya kalkışmaktır. Yine bu kelime yalan ve batıl şeyleri bu yolla başkalarının üzülmeleri için yaymak demektir. Kalpleri harekete getirmek anlamına geldiği de söylenmiştir. Mesela (aynı kökten olmak üzere): "Yer sarsıldı, hareket etti" denilir. "Hareket eder" müzari fiili; da onun mastarıdır. Şiddetli derecede sarsılmak" anlamındadır. "Deniz" demektir, çalkantısı sebebiyle ona bu isim verilmiştir. Şair der ki:

"Her akşam et yedirenler,
Güneş denizde kayboluncaya kadar."

İrcâf, uydurma haberlerden birisi demektir, "Bir şeye daldılar" anlamındadır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Bizleri her ne kadar siz onu öldürdüğünüzden ötürü ayıptıysanız dahi, Ve İslâm hakkında haksızca hareket edenler ve kıskançlar söze dalıp ileri, geri konuşsalar bile..."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ey adiliğin oğlu! Uydurma haberlerle mi tehdid ediyorsun beni? Ve sen adiliği ve zaafı uydurmalarında bulmak istiyorsun."

Yalan haber uydurmak (ircâf), haramdır. Çünkü bu yolla eziyet vermek sözkonusudur. Böylelikle âyet-i kerîme yalan haberlerle başkalarına eziyet etmenin haram olduğuna delil teşkil etmektedir. [\[316\]](#)

2- Böyleleriyle Çarpışmanı Emrederiz:

"Andolsun sana onlarla çarpışmanı emrederiz." Yani seni onlara musallat kılar ve sen de onları öldürerek kökten imha edersin. İbn Abbas dedi ki: Bunlar kadınlara eziyet etmekten vazgeçemediler, yüce Allah da peygamberini onlara musallat etti. Diğer taraftan yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Onlardan ölen hiçbir kimsenin namazını asla kılma, kabrinin başında da durma!" (et-Tevbe, 9/84) Ayrıca yüce Allah ona, onlara lanet etmesini emretmiştir. İşte onlara musallat kılınması budur.

Muhammed b. Yezid dedi ki: Yüce Allah bundan sonraki âyet-i kerîme ile onu, onlara musallat kılmıştır ki, bu âyetler de anlam itibariyle birbirine yakındırlar. Bu da yüce Allah'ın: "Nerede ele geçirilirlerse, yakalanır ve alabildiğine öldürülürler" buyruğudur. İşte bu buyrukta onların öldürülmeleri ve yakalanmaları emri de manen bulunmaktadır. Yani onlar münafıklıklarını ve asılsız haberleri yaymalarını sürdürecek olurlarsa, hükümleri budur. Hadis-i şerifte, Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu sabittir: "Beş canlı vardır ki, bunlar Harem bölgesi dışında da, Harem bölgesinde de öldürülürler..." [\[317\]](#) İşte bunda da tıpkı âyet-i kerîmede olduğu gibi emir manası vardır.

en-Nehhas dedi ki: Bu açıklama, bu âyet-i kerîme hakkında yapılmış açıklamaların en- güzelidir.

Denildiğine göre onlar yalan haber yaymaktan vazgeçtiler. Bu bakımdan Peygamber Efendimiz de onlara musallat kılınmadı.

"Andolsun sana... çarpışmanı emrederiz" buyruğundaki "lâm", kasem "lâm"ıdır.

Yemin de bu buyruğun başına gelmiştir, (öl):...se'nin başına gelen "lam" ise, kasem "lanV'ına hazırlık (tevġie) içindir. [\[318\]](#)

3- Yalan Haber Yaymanın Cezası:

"Sonra da onlar orada" yani Medine'de "ancak az bir süre sana komşuluk ederler" buyruğunda yer alan: "Ancak az bir süre" buyruğu "sana komşuluk ederler" lafzındaki zamirden hal olmak üzere nasb konumundadır. Nitekim durum şanı yüce Allah'ın dediğı gibi idi, zira bunlar oldukça az idiler. İşte bu el-Ferra'nın bu hususta verdiği iki cevaptan birisidir. Ona göre daha uygun olanı da budur, onlar ancak çok az oldukları halde sana komşuluk ederler, demektir.

Diğer cevaba gelince, anlamı ancak seninle az bir süre komşuluk ederler şeklindedir. Yani onlar seninle birlikte ancak kısa bir süre kalırlar. Medine'de helak oluncaya kadar sana ancak çok kısa bir süre komşuluk edeceklerdir, demektir. Bu takdirde buyruk ya bir mastarın sıfatı olur, yahut da hazfedilmiş bir zarfın sıfatı olur. Ayrıca bu bir kimse ile birlikte aynı şehir-je yaşayan kimsenin o kimse ile komşu olacağına delil teşkil etmektedir. Buna dair açıklamalar daha önceden en-Nisâ Sûresi'nde (4/36. âyet, 4. başlık-u geçmiş bulunmaktadır. [\[319\]](#)

4- Lanete Uğramışlar Olarak:

"Lanete uğramışlar olarak" buyruğunda Muhammed b. Yezid'e göre ifade tamam olmaktadır. Bu, hal olarak nasbedilmiştir. İbnu'l-Enbarî de: Ancak az bir süre... lanete uğramışlar olarak" üzerinde vakıf vapmak güzeldir, der.

en-Nehhas da şöyle demiştir: İfadenin "Ancak az bir süre"de tamam olması ve: "lanete uğramışlar olarak" buyruğunun da onlara hakaret anlamı olmak üzere (şetm) nasb ile gelmesi de mümkündür. Nitekim İsa b. Ömer: "Karısı da odun taşıyıcısı olarak" diye okumuştur. Bazı nahivcilerden şöyle dediğı nakledilmektedir: Buyruğu: Onlar nerede ele geçirilirlerse, lanete uğramışlar olarak yakalanırlar demektir. Ancak bu bir yanlışlıktır, zira ceza cümlesi ile birlikte bulunan ifade kendisinden önceki ifadelerde amel etmez.

Âyetin anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Eğer onlar münafıklık üzere ısrar edecek olurlarsa, Medine'de ancak lanete uğramış ve kovulmuşlar olarak kalabilirler. Nitekim bu onlara böylece uygulanmıştır. Çünkü et-Tevbe Sûresi nazil olduğunda biraraya toplandılar ve Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Ey filan! Kalk ve çık, şüphesiz sen münafıksın. Ey filan! Kalk ve çık..." Dunun üzerine müslümanlardan kardeşleri olanlar ayağa kalkıp onları mes;-idin dışına

çıkarmayı üzerlerine aldılar. [\[320\]](#)

5- Allah'ın Sünneti:

Allah'ın sünneti" buyruğu master olarak nasbedilmiştir. Yüce Allah peygamberler hakkında asılsız haber yayıp da münafıklığını açığa çıkartan kimseler hakkında yakalanıp öldürülmeleri sünnetini kanun yapmış-...r demektir. "Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme" herhangi bir değişiklik ya da başka bir şekle dönüştürme "bulamazsın." Bu açıklamayı en-Nekkaş nakletmiştir.

es-Süddî dedi ki: Bu hakka uygun olarak öldürülen kimsenin katili tarafından diyetinin ödenmesi sözkonusu değildir, demektir. el-Mehdevî dedi ki: Âvet-i kerîmede yapılan tehdidin yerine getirilmesinin terkedilebileceğine delil vardır. Buna delil ise, Peygamber Efendimiz'in vefat ettiği vakte kadar münafıkların onunla birlikte kalmış olmasıdır. Fazilet ehlinin uyguladıkları bilinen ise, verdikleri sözü eksiksiz yerine getirmeleri, tehditlerini ise, ertelemeleridir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce Al-i İmran Sûresi (3/186. âyetin tefsiri)nde ve başkalarında geçmiş bulunmaktadır. [\[321\]](#)

63. İnsanlar sana saati sorarlar. De ki: "Onun ilmi ancak Allah'ın yanındadır." Ne bilirsin, belki de o saat yakında kopacaktır.

"İnsanlar sana saati sorarlar." Bunlar Rasûlullah (sav)'a eziyet veren kimselerdir. Azab ile tehdit olunduklarında kıyametin ne zaman kopacağını -böyle bir ihtimali uzak bularak ve yalanlamak maksadı ile- ve bunun olmayacağı intibahı vererek sormuşlardı. "De ki: Onun ilmi ancak Allah'ın yanındadır." Yani sen onların sorularına cevap ver ve: Onun ilmi Allah'ın yanındadır, de. Yüce Allah'ın bu saatin vaktini benden saklamış olması, benim peygamberliğimi çürütmez. Çünkü yüce Allah öğretmeksizin gaybı bilmek, peygamber olmanın şartlarından değildir.

"Ne bilirsin" sana ne bildirir ki "belki de o saat yakında kopacaktır." Çok yakın bir zaman içersinde olup bitecektir. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ben ve kıyamet şu ikisi gibi gönderildim." derken, baş parmak ile orta parmağını işaret etmiştir [\[322\]](#) Bu hadisi sahih hadisleri toplayanlar rivayet etmişlerdir.

Şöyle de denilmiştir: Kıyamet yakın değildir, demektir. Burada saat kelimesi dolayısıyla gelmesi gereken müenneslik "te"si "yevm: gün" anlamında

kullanıldığı için hazfedilmiştir. Yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyi hareket edenlere yakındır." (el-A'raf, 7/56) Burada "yakındır" anlamında -"te"li olarak-: denilmeyiş sebebi, rahmetin "a?" anlamında ku\an\dığmdan ûo\ay«ivt. Ztia buram rmiera\esUğ,\ aslî (hakiki) değildir. Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden (anılan âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Denildi ki: Yüce Allah'ın kıyametin kopuş zamanını saklı tutması, kulun her zaman ona hazırlıklı olması içindir. [\[323\]](#)

64. Muhakkak Allah, kâfirlere lanet etmiş ve onlar için alevli bir ateş hazırlamıştır.

65. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar. Hiçbir veli ve yardımcı da bulamayacaklar.

"Muhakkak Allah, kâfirlere lanet etmiş" onları kovmuş ve uzaklaştırmış-::'. Lanet, rahmetten kovmak ve uzaklaştırmak demektir. Buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/88. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve onlar için alevli bir ateş hazırlamıştır. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar." Burada cehennem ateşine "es-Sa'îr"e giden zamirin müennes olarak gelmesi bunu "en-nar (cehennem ateşi)" anlamında oluşundan dolayıdır.

"Hiçbir veli ve yardımcı da bulamayacaklar." Kendilerini Allah'ın aza-r-mdan ve bu azapta ebedi olarak kalmaktan kendilerini kurtaracak hiçbir kimse bulamayacaklardır. [\[324\]](#)

66. Yüzlerinin ateşte evirilip çevrileceği o günde diyecekler ki: "N'olaydı! Keşke biz Allah'a ve Rasûle itaat etseydik."

67. Diyecekler ki: "Rabbimiz, gerçekten biz yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat ettik. Onlar da bizi yoldan saptırdılar."

"Yüzlerinin ateşte evirilip çevrileceği o günde" buyruğunda yer alan; Evirilip çevrileceği" buyruğu genel olarak meçhul bir fiil olmak üzere "te" harfi ötreli, "lam" harfi de üstün olarak okunmuştur. Buna karşılık İsa el-Hemedanî ile İbn Ishak: "Evirip çevireceğimiz" şeklinde "nûn" harfi ve esreli "lam" ile, buna karşılık " Yüzlerini" lafzını nasb ile okumuşlardır. Yine İsa; "(vlii;): Evirip çevireceği" şeklinde "te" ötreli ve "lam" harfi esreli olmak üzere cehennem ateşinin yüzlerini evirip çevireceği, anlamında okumuştur.

Bu evirip çevirmek cehennem ateşinin alevi dolayısı ile renklerinin değişmesi şeklindedir. Kimi zaman yüzleri simsiyah kesilecek, kimi zaman da mo-

raracaktır. Derileri bir başka derilerle değiştirileceği vakit de keşke kâfir olmasalardı diye temennide bulunacaklar. "Diyecekler ki: N'olaydı! Keşke..." buyruğunun anlamının: Yüzlerinin ateşte evirilip çevirileceği günde n'olaydı keşke... şeklinde olması da mümkündür.

"... Keşke biz Allah'a ve Rasûle itaat etseydik." Kâfir olmasaydık da, mü'minlerin kurtulduğu gibi biz de şu azaptan kurtulsaydık.

"Rasûle" anlamındaki kelimenin sonuna gelen bu elif fasılalarda (ayetlerin sonlarında) meydana gelir. Onun üzerinde vakıf yapılır ve bu "elifle vasi yapılmaz. "Yoldan" kelimesi de bu şekildedir. Buna dair açıklamalar sûrenin baştaraflarında (33/10. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

el-Hasen de: "Yöneticilerimize" anlamındaki kelimeyi şeklinde: "Yöneticiler, efendiler" lafzının (çoğulun) çoğulu olmak üzere "te" harfini esreli okumuştur. Bu ifade geçmişleri taklidden sakındırmaktadır. Bu da; 'in çoğulu olup "feale" veznindedir. Tıpkı "ketebe (yazıcılar) ve fece-ra" gibi. el-Hasen'in okuyuşuna göre ise, bu cem'in de cem'idir. Bu kelime bir anlamıyla büyükler demektir.

Katade de şöyle açıklamıştır: Bunlar Bedir Gazvesi'nde (katılan müşriklere) yemek yediren kimselerdir. Ancak daha zahir olan bunun şirk ve sapıklıkta önder ve başkan olan kimseler hakkında umumi olduğudur. Yani biz onlara sana isyan etmek hususunda ve bizi kendisine davet ettikleri şeylerde itaat ettik. "Onlar da bizi yoldan saptırdılar." Doğru yol olan tevhidden uzaklaştırdılar.

Burada fiilin mef'ule "...dan" harf-i cerri ile geçiş yapması sözko-nusu olduğu halde, harf-i cer hazfedildiğinden fiil doğrudan mefulü etkileyerek onu nasbetmiştir.

"İdlâl: saptırmak" ise, araya bir harf-i cer getirmeden, ikinci bir mef'ule geçiş yapmaz. Yüce Allah'ın: "Beni zikirden o saptırdı" (el-Fu/k«n, 25/29) buyruğunda olduğu gibi. [\[325\]](#)

68. "Rabbimiz, onlara azaptan iki kat ver ve onları büyük bir lanet ile lanetle!"

"Rabbimiz, onlara azaptan iki kat ver" buyruğu hakkında Katade: Dün-ya azabı ile âhîret azabını ver, diye açıklamıştır. Küfür azabı ile saptırmanın azabını ver, diye de açıklanmıştır. Yani sen bunları bize verdiğin azabın iki san ile azaplandır, çünkü hem kendileri saptılar, hem de (bizleri) saptırdı-lar.

"Ve onları büyük bir lanet ile lanetle." İbn Mes'ud, onun öğrencileri Yahya ve Asım bunu: "(jşO: Büyük" şeklinde "be" harfi ile okumuşlardır, diğerleri ise, (peltek) se ile (çokça anlamında) diye okumuşlardır. Bu okuyuşu Ebu Hatim, Ebu Ubeyd ve en-Nehhas da tercih etmişlerdir. Buna sebep ise, yüce Allah'ın:

"İşte onlara hem Allah lanet eder, hem de lanet edenler lanet eder" (el-Bâkarz, 2/159) buyruğudur. Bu anlam ise, "çokça" demektir. Muhammed b. Ebi's-Serrî de şöyle demiştir: Rüyada kendimi Askalan mescidinde imişim gibi gördüm. Sanki bir adam benimle Muhammed'in ashabına buğzedenler hakkında tartışıyordu. Şöyle dedi: Sen onlara çokça lanet et. Sonra bunu gözümün önünden kayboluncaya kadar tekrarlayıp durdu ve bunu sadece "(peltek) se" ile söylüyordu.

Esasen "be" ile (büyük anlamındaki) okuyuş da "peltek se" ile okuyuşun anlamına racidir. Çünkü büyük olan bir şey, miktarı itibariyle büyük demek olan çok demektir. [\[326\]](#)

69. Ey iman edenler! Siz de Musa'yı incitenler gibi olmayın. Allah onu dediklerinden temize çıkardı. O, Allah indinde itibarlı ve değerli idi.

Yüce Allah, Rasûlullah (sav)'ı ve mü'minleri inciten, münafıklarla kâfirle sözkonusu ettikten sonra, mü'minleri de böyle bir eziyette bulunmaya kalkışmaktan sakındırıp peygamberleri Musa'ya eziyet edip incitmek bakımından İsrailoğullarına benzemelerini yasaklamaktadır.

İnsanlar, Muhammed (sav) ile Musa (a.s)'a ne şekilde eziyet edilip inci-tildikleri hususunda farklı görüşlere sahihtirler. en-Nekkaş'ın naklettiğine göre, müşrik ve münafıkların Muhammed (sav)'a eziyet etmeleri, "Muhammed'in oğlu Zeyd" demeleri idi. Ebu Vail de şöyle demiştir: Peygamber (sav)'a eziyet etmek bir paylaştırmada bulunduğu sırada ensardan bir adamın: Bu paylaştırma ile Allah'ın rızası gözetilmiş değildir, demesidir. Bu husus Peygamber (sav)'a zikredilince, bundan dolayı öfkelenmiş ve şöyle demişti: "Allah, Musa'ya rahmetini ihsan etsin. Gerçekten ona bundan daha fazlası ile eziyet edilmiş, incitilmişti de o yine sabretmişti." [\[327\]](#)

Musa (a.s)'a ne şekilde eziyet edilip incitildiğine gelince, İbn Abbas ve bir topluluk şöyle demiştir: Bu Ebu Hureyre (r.a)'ın rivayet ettiği şu hadisin muhtevasında sözü edilen husustur. Buna göre Peygamber (sav) şöyle demiştir: "İsrâiloğulları çıplak yıkanıyorlardı. Musa (a.s) ise, çokça örtünürdü ve bedenini saklardı. Bir kesim onun hakkında: Onun hayaları şişkindi ve onun baras hastalığı vardır, yahut da, onda bir hastalık bulunmaktadır, demişlerdi. Bir gün Şam (Suriye) topraklarında bulunan bir pınarda yıkanmaya gitti. Elbiselerini bir taşın üzerine bıraktı. Taş elbisesi ile birlikte uçup gitti. Musa çıplak olarak taşın arkasından gidiyor ve: Ey taş elbisemi ver, ey taş elbisemi ver, diyordu. Nihayet İsrailoğullarından bir topluluğun yanına kadar (bu haliyle") geldi. Ona

baktıklarında bir de ne görsünler, Musa aralarında yaratılışı en güzel, sureti en mutedil birisidir. Söylediklerinin hiçbirisi onda yok. İşte şanı yüce Allah'ın: "Allah onu dediklerinden temize çıkardı." buyruğunda anlatılan budur." Bu hadisi Buhârî ve bu manada da Müslim rivayet etmişlerdir[328]

Müslim'in lafzı ile, şöyledir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İsrâiloğulları çıplak olarak yıkanırldı. Biri diğerinin avretine bakardı. Musa (a.s) ise, tek başına yıkanırdı. Bunun üzerine onlar: Allah'a andolsun ki Musa'nın bizimle birlikte yıkanmasını engelleyen ancak onun hayalarının şişkin olmasıdır, dediler. Birgün yıkanmaya gittiğinde elbiselerini bir taşın üzerine koymuştu. Taş elbisesiyle birlikte uçup gitti. Musa (a.s) hızlıca taşın arkasından koştu ve bu arada: Ey taş elbisemi ver, ey taş elbisemi ver, diyordu. Nihayet İsrâiloğulları Musa (a.s)'ın avretini gördüler ve: Allah'a andolsun ki Musa'nın herhangi bir rahatsızlığı yoktur, dediler. Bu sefer taş yerinde durdu ve böylece (Musaba bakmış oldular. Musa da elbisesini aldı ve taşı dövmeye başladı." Ebu Hureyre dedi ki: Allah'a yemin ederim. Taşa altı ya da yedi darbe izi var. Bunlar Musa'nın taşa indirdiği darbelerin izleridir.[329]

Bu, bu husustaki görüşlerden birisidir. İbn Abbas'tan, onun Ali b. Ebi Ta-.:b (r.a)'dan rivayetine göre Ali (r.a) şöyle demiştir: İsrailoğulları Musa hak-kmda: O Harun'u öldürdü, demek suretiyle eziyet vermişlerdi. Şöyle ki Musa ile Harun Tih'in ekin ekilen bir yerinden dağa doğru çıkıp gittiler. Harun da orada öldü. Musa geldiğinde İsrailoğulları Musa'ya: Onu sen öldürdün, ;ünkü o bize göre senden daha yumuşaktı ve bizi daha çok severdi, dediler. Böylelikle Musa'ya eziyet ettiler. Bunun üzerine yüce Allah meleklerle emretti. Melekler de Harun'u alıp İsrailoğulları arasında gezdirdiler. Böylece Musa nın doğruluğunu kendilerine kesinlikle gösteren pek büyük bir mucize görmüş oldular. Çünkü Harun'da hiçbir öldürme izi yoktu.

Şöyle de denilmiştir: Melekler Harun'un öldüğünü söylediler ve onun kabrinin yerini sadece kartal bilir. Yüce Allah da onu sağır ve dilsiz kılmıştır.

Harun, Tih'de Musa (a.s)'dan önce vefat etmişti. Musa da Tih'de geçirilen sürenin tamamlanmasından iki ay önce vefat etmişti.

el-Kuşeyrî'nin, Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan naklettiğine göre yüce Allah Harun'u diriltti ve o da İsrailoğullanna Musa'nın kendisini öldürmemiş olduğunu bildirdikten sonra tekrar öldü.

Bir diğer açıklamaya göre; Musa (a.s)'a eziyet edilmesi onun sihirbaz ve ieli olduğunu söyleyerek ona iftirada bulunmaları idi. Ancak sahih olan bi-nnci görüştür. Bununla birlikte bütün bunları yapmış olmaları, yüce Allah'ın da bütün

bunlardan onu temize çıkarmış olması da mümkündür. [\[330\]](#)

Çıplak Olarak Suyu Girmenin Hükmü:

Musa (a.s)'ın elbiselerini taşın üzerinde bırakıp suya çıplak olarak girmesi, bunun caiz olduğuna delildir. Cumhur'un görüşü de budur. Ancak İbn Ebi Leyla bunu kabul etmemekte ve bu konuda sahih olmayan bir hadisi delil göstermektedir. Bu da Peygamber Efendimiz'in söylediği rivayet edilen şu haristir "Suya ancak peştemal ile giriniz. Çünkü suda yaşayan varlıklar vardır."

[\[331\]](#) Kadı İyad demiştir ki: Bu ilim ehline göre zayıf bir hadistir.

Derim ki: Ancak İsrail'in, Abdu'l-A'lâ'dan yapmış olduğu şu rivayet sebebiyle tesettüre riayet etmek müstehabtır. Çünkü Abdu'l-A'lâ'dan nakledildi-zme göre el-Hasen b. Ali bir su birikintisine üzerinde kendisine sarındığı bir peştemal olduğu halde girmiş, sudan çıktığında bu hususta ona soru sorulunca şu cevabı vermiştir: Ben kendisinin beni görüp de benim kendisini görmediğim kimselere karşı örtündüm. Bununla Rabbime karşı ve meleklerle karşı örtündüğünü kastetmiştir.

Musa (a.s)'ın taş akl sahibi varlıklar gibi nasıl seslendiği sorulacak olursa şöyle cevap verilir: Çünkü taştan akıl sahibi varlığın yaptığı bir iş sadır olmuştur. "Taş!" lafzı nida harfi hazfedilmiş, müfred bir münadadır. Tıpkı yüce Allah'ın: "Yusuf, sen bundan vazgeç" (Yusuf, 12/29) buyruğunda olduğu gibi. (Burada da nida harfi hazfedilmiştir.)

"Elbisemi (ver)" sözü de hazfedilmiş bir fiil dolayısıyla nasbedilmiştir ki ifadenin takdiri (hadisin tercümesinde olduğu gibi): Elbisemi bana ver yahut elbisemi bırak şeklindedir, durumun delâleti dolayısıyla fiil hazfedilmiştir.

"O Allah indinde itibarlı ve değerli idi." Pek büyük bir kıymeti vardı, demektir. Arapçada itibarlı ve değerli (el-vecih): Değeri büyük ve konumu yüksek kimse demektir. Rivayet olunduğuna göre Musa (a.s) yüce Allah'tan bir şey diledi mi ona o istediğini verirdi. İbn Mes'ud bunu; "O Allah'ın... bir kulu idi" diye okumuştur.

"İtibarlı ve değerli" buyruğu Allah'ın onunla özel şekilde konuşmasına işarettir, diye de açıklanmıştır.

Ebubekr el-Enbarî "Kitabu'r-Red (ala men Halefe Mushafa Usman)" adlı eserinde şöyle demektedir: Kur'ân'a dil uzatan kimseler müslümanların "o Allah indinde itibarlı ve değerli idi" buyruğundaki kelimeyi değiştirdiklerini ve: "İndinde" lafzının doğrusunun aslında; "Bir kul" şeklinde olduğunu ileri sürmüştür. Bu ise, bu kimsenin maksadının çok zayıf, anlayışının eksik ve

bilgisinin de kıt olduğunu göstermektedir. Çünkü âyet-i kerîme senin dediğin gibi kabul edilip ve dediğin şekilde "bir kul" anlamında okunmuş olsaydı, Musa (a.s.)'a yapılan övgü eksik bir övgü olurdu. Çünkü "itibarlı ve değerli" lafzı hem dünya ehli nezdinde, hem çağdaşları arasında, hem de âhirettekiler arasında bu durumda olması anlamına gelir. Dolayısı ile bu değiştirildiği iddia edilen okuyuşa göre, onun nerede medhedilmiş olduğu bilinemez. Zira eğer dünyadakiler nezdinde itibarlı ve değerli birisi ise, bu Allah'ın ona bir nimeti olur ve Allah tarafından bu hususta ona yapılan övgünün açık bir tecellisi görülmez. Şanı yüce Allah: "O Allah indinde itibarlı ve değerli idi" buyruğu ile övüldüğü yeri de açıklamak suretiyle böylelikle onun Allah nezdinde itibarlı ve değerli olmak suretiyle en üstün bir şeref ve yüce bir mevkiye layık olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre kim böyle bir lafzı değiştirecek olursa, yüce Allah'ın peygamberi hakkında varid olmuş en övünülmeye değer övgüyü ve en büyük medh u senayı ortadan kaldırmış olur. [332]

70. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve dosdoğru söz söyleyin.

71. O da amellerinizi, lehinize olmak üzere, düzeltin. Günahlarınıza da mağfiret etsin. Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, büyük bir kurtuluşla kurtulmuş olur.

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve dosdoğru" adaletli ve hakka uygun "söz söyleyin." İbn Abbas: Doğru söz söyleyin, diye açıklamıştır. Kata-de ve Mukatil de şöyle demişlerdir: Yani Zeyneb ile Zeyd hakkında dosdoğru söz söyleyin. Peygamber (sav)'a da helâl olmayan şeyleri nisbet etmeyin.

İkrime ve yine İbn Abbas da şöyle demişlerdir: Dosdoğru söz lâ ilahe ilal-lah, demektir. Bunun, dışı içine uygun düşen söz olduğu söylendiği gibi, başkası bir tarafa sadece Allah'ın rızası gözetilerek söylenen sözdür, diye de açıklanmıştır. Birbirleriyle anlaşamayıp tartışan kimselerin arasını düzeltmek olduğu da söylenmiştir.

Bu ifade, kendisi ile hedefi isabet ettirmek maksadı ile okun düzeltilmesini anlatan: ((»*--H -Vi-*—*))'den alınmıştır. Dosdoğru söz (kavl-i sedid) bütün hayırları kapsar. O halde dosdoğru söz, sözü edilen bütün bu hususlar hakkında ve başkaları hakkında genel bir ifadedir.

Âyetin zahiri' şunu göstermektedir: Bu buyruk ile Rasûlullah (sav) ile mü'minler hakkında söylenen eziyet verici, rahatsız edici sözlerin dışında kalan, onlara muhalif olan sözlere işaret edilmektedir.

Daha sonra yüce Allah, dosdoğru söz söylemeyi amelleri düzeltmek ve günahları bağışlamak ile mükâfatlandıracağını vaadetmektedir. Böyle bir derece ve böyle

yüksek bir mevki ise, mükâfat olarak çok üstün ve yeterlidir.

"Kim Allah'a ve Rasûlüne" verdikleri emirlerinde ve yasaklarında "itaat ederse, büyük bir kurtuluşla kurtulmuş olur." [\[333\]](#)

72. Biz; emaneti, göklerle yere ve dağlara arzettik de onlar onu yüklenmek istemediler. Bundan endişeye düştüler, ama onu insan yükledi. Çünkü o çok zalim ve çok cahildir.

73. Tâ ki Allah münafık erkeklerle, münafık kadınları, müşrik erkeklerle, müşrik kadınları azaplandırınsın. Mü'min erkeklerle, mü'min kadınların da tevbelerini kabul etsin. Allah, çok bağışlayandır, çok rahmet buyurandır.

Cenab-ı Allah bu sûrede bunca ahkâmı açıkladıktan sonra, emirlerine bağlı kalmayı emretmektedir.

Emanet; bu husustaki en sahih görüşe göre dinin bütün görevlerini kapsamaktadır. Cumhur'un görüşü budur.

Tirmizî el-Hakim Ebu Abdillah şu rivayeti kaydetmektedir: Bize İsmail b. Nasr anlattı, o Salih b. Abdullah'tan, o Muhammed b. Yezid b. Cevher'den, o ed-Dahhak'tan, o İbn Abbas'dan rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Yüce Allah, Âdem'e: Ey Âdem dedi. Şüphesiz ki Ben emaneti göklere ve yere teklif ettim. Onlar buna güç yetiremediler. Sen içindeki muhtevası ile birlikte onu yüklenir misin? Âdem: İçinde neler var ya Rabbi? dedi. Yüce Allah şöyle buyurdu: Eğer sen bunu yüklenirsen, ecir alırsın. Buna riayet etmezsen, azab edilirsin. O da içindekilerle birlikte onu yükledi. Ancak cennette sadece ilk namaz ile ikinci namazı arası kadar bir süre kaldı, sonra da şeytan onun oradan çıkmasına sebep oldu." [\[334\]](#)

Buna göre emanet, yüce Allah'ın kullarına emanet olarak verdiği farzlardır. Bunların bazılarının tafsilatı hususunda görüş ayrılıkları vardır. İbn

Mesud dedi ki: Bu buyruk emanet olarak bırakılan şeyler ve benzeri mal emanetleri hakkındadır. Yine ondan bütün farzlardır, bunların en ağır ise-, mal emanetidir, dediği de rivayet edilmiştir.

Ubeyy b. Ka'b dedi ki: Kadına ferici (namus ve iffeti) hususunda güvenilmesi emanetin bir kısmını teşkil eder.

Ebu'd-Derdâ da şöyle demiştir: Cünübluktan yıkanmak bir emanettir. Şanı yüce Allah dininden ondan başkası hususunda Âdem oğluna güven duymamıştır.

Merfu' bir hadiste de şöyle denilmektedir: 'Emanet namazdır.' [\[335\]](#) istersen namaz kıldım dersin, istersen kılmadım, dersin. Oruç ve cünübluktan yıkanmak

da böyledir.

Abdullah b. Amr b. el-Âs dedi ki: Yüce Allah'ın insandan ilk yarattığı şey, onun fercidir. Yüce Allah: Bu benim sana bıraktığım bir emanettir, sakın onu haktan başkasına katma, karıştırma. Eğer sen onu koruyacak olursan, ben de seni korurum, buyurdu. Buna göre fere bir emanettir, kulak bir emanettir, göz bir emanettir, dıl bir emanettir, karın bir emanettir, el bir emanettir, ayak bir emanettir. Esasen emaneti olmayanın imanı da yoktur.[\[336\]](#)

es-Süddî dedi ki: Buradaki emanetten kasıt, Âdem'in oğlu Kabil'e, diğer oğlu ve aile halkı hakkında duyduğu güvendir. Buna karşılık Kabil'in kardeşini öldürmek suretiyle ona hainlik etmesidir. Çünkü yüce Allah ona: "Ey Âdem, demişti. Benim yeryüzünde bir Ev'imın olduğunu biliyor musun?" Âdem: "Hayır, Allah'ım" demişti. Yüce Allah şöyle buyurmuştu: "Benim Mekke'de bir Evim var, ona git. Bunun üzerine Âdem semaya: Emanet olarak oğlumu koru demişti, sema kabul etmemişti. Yere: Emanet olarak oğlumu koru, demiş, yer de kabul etmemişti. Dağlara da aynı şeyi söylemiş, dağlar da kabul etmemişti. Bu sefer Kabil'e: Emanet olarak oğlumu koru, demiş, o da: Olur diye cevap vermişti. Git ve gel oğlunu seni memnun edecek bir şekilde bulacaksın demiş, fakat geri döndüğünde kardeşini öldürmüş olduğunu görmüştü. İşte şanı yüce Allah'ın: "Biz emaneti göklerle yere ve dağlara arzettik de onlar onu yüklenmek istemediler..." âyetinde kastedilen budur.

Ma'mer'in, el-Hasen'den rivayet ettiğine göre emanet göklere, yere ve dağlara teklif edildiğinde onlar: Emanette (muhtevasında) ne var? diye sormuşlardı. Onlara: İyilik yaparsan mükâfat görürsün, kötülük yaparsan cezalandırılırsın, denildi. Bu sefer bunlar: Hayır (kabul etmiyoruz), dediler.

Mücahid dedi ki: Yüce Allah Âdem'i yaratınca ona emaneti teklif etti, o: Emanet nedir? diye sordu. Yüce Allah şu cevabı verdi; Eğer iyilikte bulunursan sana mükâfat veririm, eğer kötülük yaparsan seni azablandırırım. Bunun üzerine Âdem: Ben de onu yükledim Rabbim, diye cevap verdi.

Mücahid dedi ki: Onun bu emaneti yüklenmesi ile cennetten çıkartılması arasında geçen süre sadece öğle ile ikindi namazı arası kadar idi.

Ali b. Talha'nın, İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre o yüce Allah'ın: "Biz emaneti göklerle yere ve dağlara arzettik de..." âyeti hakkında şöyle demiştir: Emanet'ten kasıt farzlardır. Yüce Allah, bunu göklere, yere ve dağlara teklif etti. Eğer eksiksiz olarak emanetin gereğini yerine getirirlerse onları mükâfatlandıracağını, onu zayi edecek olurlarsa azaplandıracağını söyledi. Bu işten hoşlanmadılar ve çekindiler, ancak bu bir masiyet kastıyla değil, gereğini yerine getiremezler korkusuyla yüce Allah'ın dinini ta'zim ettiklerinden böyle

tavır takınmışlardı. Daha sonra yüce Allah, bu emaneti Adem'e teklif etti, o da içindekilerle beraber kabul etti.

en-Nehhas dedi ki: Tefsir alimlerinin kabul ettiği görüş budur.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Âdem (a.s)'ın vefatı yaklaştığında emaneti mahlukata teklif etmesi emrolundu. O da bu emaneti almaları için teklifte bulundu, fakat çocuklarından başka kimse onu kabul etmedi.

Yine denildiğine göre; bu emanet yüce Allah'ın göklerde, yerde dağlarda ve mahlukatta tevdi etmiş olduğu rubûbiyetine dair delilleri ortaya çıkarmalarıdır. Onlar da bu delilleri açıkça ortaya koydular, ancak insan bu delilleri gizledi ve inkâr etti. Bu açıklamayı da bazı mütekellimler yapmışlardır.

"Arzettik" ifadesi açığa çıkardık, izhar ettik, demektir. Nitekim "cariyeyi satışa arzettim" demek de böyledir. Yani Biz emaneti ve emanetin gereğinin yerine getirilmesini göklerde ve yerde bulunan meleklerle, insanlara ve cinlere arzettik (durumunu açıkladık) "de onlar bunu yüklenmek istemediler." Yani yükünü taşımaya yanaşmadılar. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Andolsun onlar hem kendi yüklerini taşıyacaklar, hem de kendi yükleri ile birlikte başka yükleri de yükleneceklerdir." (el-Ankebut, 29/13)

"Ama onu insan yüklendi." Burada "insan"dan kasıt, el-Hasen'in dediğine göre kâfir ve münafıktır. "Çünkü o" nefesine "çok zalim ve" Rabbi hakkında "çok cahildir." Buna göre (göklerin, yerin ve dağların) cevabı mecazi bir ifade olur. "O kasabaya sor" (Yusuf, 12/82) buyruğu gibi olur.

Bu hususta bir diğer cevap da şöyledir: Bu hakikattir, gerçekten yüce Allah; göklere, yere ve dağlara emaneti ve emanetin zayi edilmesi (halinde ceza ve mükâfatını) sunmuş (açıklamış)dır. Bu da mükâfat ve cezadır. Yani onlara bu hususları açıkladığı halde onlar bu yükün altına girmeyip bundan korktular ve şöyle dediler: Biz ne mükâfat isteriz, ne de bir ceza isteriz. Her-birileri de: Bu altından kalkabileceğimiz bir iş değildir. Biz Senin emrini dinleyenleriz, bize vermiş olduğun emirlerde ve bizi müsahhar kıldığın hususlarda sana itaat ediyoruz. Bu açıklamayı da el-Hasen ve başkaları yapmıştır.

ilim adamları derler ki: Cansız varlıkların hiçbir şey anlamadıkları ve ce-vab veremedikleri bilinen bir husustur. Bu son görüşe göre onların hayat sahibi olduklarının kabul edilmesi kaçınılmaz bir şeydir.

Burada sözü edilen arz ve teklif bağlayıcı olmak üzere yapılmış bir teklif değil, muhayyer bırakan bir üslupla yapılmış bir tekliftir. İnsana yapılan :eklif ise, bağlayıcı bir surette yapılmıştır.

el-Kaffal ve başkaları şöyle demiştir: Bu âyet-i kerîmedeki "arz etmek" bir darb-ı meseldir. Yani gökler ve yer büyüklüklerine rağmen, şayet mükellef kılınmaları

mümkün olsaydı, şer'i hükümlerin altına girmek onlara çok ağır gelirdi. Buna sebep ise bu hükümlerdeki mükâfat ve cezadır, yani teklif öyle bir özelliktedir ki göklerin, yerin ve dağların ondan âciz düşmeleri sözko-nusudur. İnsana ise, bu yükümlülük verildi, eğer o aklını kullanacak olsaydı, çok zalim ve çok cahil olduğunu anlardı. Bu da yüce Allah'ın şu buyruk-.anna benzemektedir: "Şayet Biz buKur'ân'ı bir dağa indirse idik..." (el-Haşr, ~9 21) diye buyurduktan sonra: "İşte Biz bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz" diye buyurmaktadır. el-Kaffal dedi ki: Yüce Allah'ın misaller verdiği ortada olduğuna göre, ay-r.ca ancak bir misal olarak anlaşılabilir haberler de bize varid olduğuna şzre: bunu ancak bir misal olarak kabul etmeliyiz.

Bir kesim de şöyle demektedir: Âyet-i kerîme mecazlı bir anlatımdır. Ya-s Biz eğer emanetin ağırlığını göklerin, yerin ve dağların gücü ile karşılaş-: _racak olursak, bunların emaneti taşıyamayacaklarını görürüz ve eğer bun-ür konuşacak olurlarsa, bu işi kabul etmezler ve bundan çekinirler. İşte Ce-sıb-ı Allah bu anlamı: "Biz emaneti göklerle yere ve dağlara arzettik de..." ivetı ile dile getirmektedir. Bu da bir kimsenin: Ben yükü deveye sundum ü o bu yükü kabul etmedi, demesine benzer. Halbuki bu ifade, yükün ağır-jüb :le devenin gücünü birbiriyle karşılaştırdım, fakat gücünün bu yükü ta-SiEiîya yetmeyeceğini gördüm demektir.

'Arzettik" buyruğunun emaneti göklerle yer ve dağlarla karşılaştırdık, fa-k±: bunların emaneti taşıyamayacak kadar zayıf olduklarını ve emanetin ağır-ısb ;le bunlardan daha ağır bastıklarını gördük, demek olur. Bir diğer açık-iarr-ıva göre emanetin göklere, yere ve dağlara arzedilmesi Âdem (a.s) tara-îancan olmuştur. Şöyle ki; yüce Allah, Âdem'i soyundan gelenlere halife kı-ap Z3. yeryüzünde bulunan bütün hayvanlar, kuşlar ve yabani hayvanlara ha-ac kılıp ona birtakım ahidlerde bulunup bu ahidlerde ona birtakım emirler .erip birtakım şeyleri haram, birtakım şeyleri helâl kılınca, o da bunları kabul etti ve bunların gereğince amel etti. Ölüm vakti yaklaşınca yüce Allah'tan kendisinden sonra yerine kimi halef bırakacağını bildirmesini ve kendisine yüklemiş olduğu bu emaneti kime yükleyeceğini bildirmesini istedi. Yüce Allah, ona bu işi, itaat ettiği takdirde mükâfat, isyan ettiği takdirde cezalandırılmak şeklinde kendisinden alınmış aynı şartlar ile göklere ar-zetmesini emretti. Gökler yüce Allah'ın azabından korkarak bu teklifi kabul etmediler. Daha sonra aynı şekilde bunu yere ve bütün dağlara arzetmesi-ni emretti, bunlar da kabul etmediler. Arkasından bu işi oğluna teklif etmesini emretti, o da bu işi oğluna teklif etti. Oğlu da aynı şartla kabul etti. Göklerin, yerin ve dağın çekindiği gibi, o bu görevden çekinmedi. "Çünkü o" kendi nefesine karşı "çok zalim ve" Rabbi için

yüklenmiş olduğu görevin akıbetini bilmeyen "çok cahildir."

Tirmizî el-Hakim Ebu Abdullah Muhammed b. Ali dedi ki: Ben bu sözleri söyleyenin bu kıssayı nereden çıkartıp getirdiğine şaşırdım doğrusu. Çünkü bu husustaki rivayetlere baktığımız takdirde rivayetlerin, söylediklerinden farklı olduğunu görürüz. Yine buyrukların zahirine bakacak olursak, buyrukların zahirinin de söylediklerine uygun düşmediğini görürüz. Batınına bakacak olursak, söylediğinden çok uzak olduğunu görürüz. Çünkü o emanetten defalarca sözettiği halde, emanetin ne olduğundan sözetmemektedir. Şu kadar var ki o: "Allah onu yeryüzünde bulunan herşeye hakim kılıp içinde emirleri, yasakları, helâl ve haram kıldığı şeyleri ihtiva eden ahdini Allah ona verdi" sözleri ile buna işaret etmekte, yüce Allah'ın da bu işleri göklere, yere ve dağa teklif etmesini emrettiğini iddia etmektedir. Gökler, yer ve dağlar helâl ve haramı ne yapsın? Hayvanlar, kuşlar ve yabani hayvanlar üzerinde musallat ve egemen olmanın mahiyeti nedir? Diğer taraftan bu işi oğluna teklif edip oğlu kabul edince, ondan sonra nasıl onun zürriyetinin boyunlarına bir mesuliyet olarak kalmaya devam etmiştir? Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan haberin başında belirtildiğine göre o, emaneti göklere, yere ve dağlara teklif etti. Onların bunu kabul etmedikleri ortaya çıktıktan sonra, insanın bu emaneti yüklendiğini sözkonusu etti. Yani insan bunu kendiliğinden kabul etti, yoksa ona bu iş yükletilmiş değildir. Bundan dolayı ondan: "Çünkü o" nefsine "çok zalim ve" içindeki muhtevadan habersiz olduğu için "çok cahildir" denilmiştir.

Bu kimsenin sözünü ettiklerinin aksini ortaya koyan rivayetlere gelince: Bana babam -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- anlattı, dedi ki: Bize el-Fayd b. el-Fadl el-Kufî anlattı, dedi ki: Bize es-Serrî b. İsmail anlattı. es-Serrî, Âmir eş-Şa'bî'den, o Mesruk'tan, o Abdullah b. Mes'ud'dan dedi ki: Yüce Allah emaneti yarattığında ona kaya gibi temsili bir suret verdi. Sonra bunu dilediği bir yere bıraktı, sonra bunu yüklenmek üzere gökleri, yeri ve dağları çağırdı, onlara: Bu emanettir, bunun (yerine getirilmesi halinde) sevabı, (getirilmemesi halinde) cezası vardır, dedi. Bunlar: Rabbimiz dediler, bizim buna gücümüz yetmez. İnsan ise, davet olunmadan geliverdi ve göklere, yere ve dağlara: Sizin üstünüzde ne var? diye sordu, onlar şöyle dediler: Rabbimiz bizleri şunu taşımak üzere çağırdı, biz ise, bundan çekindik ve buna güç yetiremedik. Bu sefer onu eliyle hareket ettirdi ve şöyle dedi: Allah'a yemin ederim. Bunu taşımak istesem taşıyabilirim deyip dizlerine varıncaya kadar o emaneti kaldırdı, sonra yerine bırakıp şöyle dedi: Allah'a yemin ederim daha da taşımak istesem yine daha yukarıya kaldırabilirim. Bu sefer onlar: Haydi taşı bakalım, dediler. Onu taşıdı ve göğüs hizasına getirinceye kadar kaldırdı, sonra onu yerine koydu. Yine:

Allah'a yemin ederim, daha yukarı kaldırmak isteseydim kaldırabilirdim, dedi. Yine onlar: Haydi kaldır, dediler. O da bunu kaldırdı ve omuzunun üstüne koydu. Yerine bırakmak isteyince, onlar: Olduğun yerde dur, dediler, çünkü bu emanettir. Bunun sevabı da vardır, cezası da vardır. Rabbimiz bize onu taşımamızı emretti, biz ondan çekindik. Sense bunu taşıman için çağırılmadığın halde geldin, onu taşıdın. Artık bu, kıyamet gününe kadar senin ve senin zürriyetinden geleceklerin boynunda kalmıştır. Çünkü sen çok zalim ve çok cahilsin.

Daha sonra Tirmizî el-Hakim birçoğu önceden kaydedilmiş bulunan as-hab ve tabiinden birtakım haberler daha kaydetmektedir.

"Ama onu insan yükledi." Haklarını yerine getirmeyi o üstlendi. Bunu yaparken o kendi nefesine çokça zalimlik etmişti. Katade dedi ki: Onun zalimliği emanete karşı idi ve o altına girdiği yükün miktarını bilmiyordu. İbn Abbas ve İbn Cübeyr'in te'vili budur.

el-Hasen: Rabbi hakkında bilgisizdi, diye açıklamıştır. Yine el-Hasen: Ama onu insan yükledi." O hususta emanetin gereğini yerine getirmedi diye açıklamıştır. ez-Zeccac dedi ki: Bu te'vile göre âyet-i kerîme kâfirler ve münafıklar ile durumlarına göre isyankârlar hakkındadır.

İbn Abbas ve arkadaşları ile ed-Dahhak ve başkaları şöyle demişlerdir: "İnsan"dan kasıt Âdem'dir. O emaneti yükledi, fakat daha bir gün geçmeden kendisinin cennetten çıkarılmasına sebep teşkil eden masiyeti işledi.

Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre yüce Allah ona: Bu emaneti içindekilerle birlikte yüklenir misin? diye sormuş, o: İçinde ne var? diye sormuş. Yüce Allah şu cevabı vermiş: İyilik yaparsan mükâfatını alırsın, kötülük vaparsan cezalandırılırsın. Âdem şu cevabı vermiş: Ben içindekiler ile birlikte onu kulağım ile omuzum arasındaki mesafede yüklenmeyi kabul ediyorum. Yüce Allah ona: Şüphesiz ki Ben sana yardım edeceğim. Senin gözüne bir perde kıldım, sen de gözünü senin için helâl olmayan şeylere karşı kapat. Fercin için bir elbise, kıldım, onu sana helâl kıldıklarından başkasına açma. (Allah doğrusunu en iyi bilendir).

Bazıları da "insan"dan kasıt, bütün insan türüdür, demişlerdir. Bu da daha önce belirttiğimiz üzere emanetin genel olması ile birlikte güzel bir açıklamadır.

es-Süddî ise, "insan"dan kasıt Kabil'dir demiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Tâ ki Allah, münafık erkeklerle, münafık kadınları... azaplandırırsın."

buyruğunda geçen; "Tâ ki... azaplandırırsın" lafzındaki "lâm" "yükledi" fiiline taalluk etmektedir, yani günahkârı azaplandırırsın, itaatkârı da mükâfatlandırırsın

diye onu yükledi. Buna göre burdaki "lam" ta'lil (sebeb-lilik) içindir. Çünkü azab emaneti yüklenmenin bir sonucudur.

Bu "lam"ın "arzettik" fiiline taalluk ettiği de söylenmiştir. Yani Biz emaneti herkese teklif ettik. Sonra bunu insana yükledik ki, müşrikin şirki, münafığın da münafıklığı -Allah onları azaplandırırsın- diye mü'minin de imanı -Allah da onu mükâfatlandırırsın diye- ortaya çıksın.

"Mü'min erkeklerle... tevbelerini kabul etsin." buyruğunda yer alan: Tevbelerini kabul etsin" fiilini el-Hasen ötreli olarak önceki fiile at-fetmeksizin okumuştur. Bu da; Allah her durumda tevbelerini kabul eder, demektir.

"Allah çok bağışlayandır, çok rahmet buyurandır" buyruğunda geçen: "Çok bağışlayandır, çok rahmet buyurandır" lafızları: "...dır"ın arka arkaya gelmiş iki haberidir. İkincisinin birincisinin sıfatı olması da mümkündür. Hazfedilmiş bir lafzın hali de olabilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. (Ahzab Sûresi burada sona ermektedir). [337]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/7-8.

[2] Bk. el-Vahidî, Esbâbu Nüzûli'l-Kur'an, s. 264

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/8-10

[4] Yani yaptıklarını çok iyi görendir anlamında "te" yerine "ye" ile de okunmuştur,

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/10-11

[6] Merhum müfessirimiz, beşinci âyetin tefsirinde de, dftirdüncü âyete dair açıklamalarda bulunduğundan dolayı dftirt ile beşinci âyetlerini -Arapça bulunan baskıdan farklı olarak- alt alta yazmayı uygun bulduk. Âyetler ile ilgili tefsirleri de, arka arkaya kaydedeceğiz.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/11

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/12-13

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/13

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/14

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/14

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/14-16

- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/16
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/16-17
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/17-18
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/18
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/18
- [17] Buhârî, IV, 1572, VI, 2485, Müslim, I, 998, II, 1147; Tirmizî, IV, 433; Dârimî, II, 442; Ebû Dâvûd, IV, 330; İbn Mâce, II, 870; Müsned, I, 174, 179, V, 38.
- [18] Buhârî, III, 1292; Müslim, I, 79; Müsned, V, 166.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/19
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/19
- [20] Buhârî, II, 805, V, 2054, VI, 2476; Müslim, III, 1237; Tirmizî, III, 382; EbûDâvûd, III, 247; Nesai, IV, 66; İbn Mâce, II, 807; Müsned, II, 453-
- [21] Buhârî, IV, 1795, 2480; Müslim, II, 592, III, 1237; Müsned, II, 464, 527, III, 310, 338, 371.
- [22] Hemen arkasında hadisin tamamı zikredilecektir. Kaynakları için bir sonraki nota bakınız.
- [23] Buhârî, V, 2379; Müslim, IV, 1789, 1790; Tirmizî, V, 154, III, 312.
- [24] Müslim, IV, 1790; Müsned, III, 361, 392.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/19-21
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/21
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/21-22
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/22-24
- [29] el-Mâverclî, etî-Nuket, IV, 374.
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/24-25
- [31] Ebû Dâvûd, I, 33.
- [32] Suyûtî. ed-Durru'l-Mensûr, VI, 596
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/25
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/25-26
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/26
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/26
- [37] ed-Deylemî, el-Firdevs, IV, 411; yakın manada Katacl'e'den gelen bir rivayet

için bk. İbn Ebî Şeyhe, Musannaf, VI, 322, VII, 80.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/27-28

[38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/28-29

[39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/29

[40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/29-31

[41] Buharı, III, 1043, 1103, IV, 1507, VI, 2644; Müslim, III, 1340; Müsned, IV, 291, 302.

[42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/31-32

[43] EbûDâvûd, IV, 112, Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, III, 28

[44] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VI, 130-131; ravilerinden birisinin bir topluluk tarafından zayıf kabul edildiği kaydıyla; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 269.

[45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/32-33

[46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/33-35

[47] Terletsin anlamındaki emir ile annesinin lakabı olan "hoş kokulu kadın" anlamındaki "el-Arika" aynı kökten gelmektedir.

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/35-38

[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/38-40

[50] Müslim, III, 1414; İbn Hibbân, Sahih, XVI, 67.

[51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/40-41

[52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/41-42

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/42-46

[54] Buharı, III- 1384; Müslim, IV, 1915, 1916; Tirmizî, V, 689; İbn Mâce, I, 56; Said b. Man-sur, Sünen, II, 395; Müsned, III, 23, 234, 296, IV, 352, VI, 329.

[55] Darimî, I, 430; İbn Huzeyme, Sahih, II, 99, III, 100; Müsned, III, 49, 67.

[56] Müslim, II, 617; ed-Deylemî, el-Firdevs, IV, 279.

[57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/46-49

[58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/49-52

[59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/52-53

[60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/53-54

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/54-57

[62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/57-58

- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/58
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/59
- [65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/59-60
- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/60-61
- [67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/61-64
- [68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/64-65
- [69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/65-66
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/66
- [71] Tirmizî, IV, 585.
- [72] Buharî, III, 1282, VI, 2539; Müslim, III, 1417; İbn Mâce, II, 1335; Müsned, I, 180, 427, ^42. 453, 456; Said b. Mansur, Sünen, II, 353. Sadece son kaynaktaki buradaki ifadelerce: bundan öncekilerde ise Peygamber Efendimiz geçmiş bir peygamberin halini hika-ve etmektedir.
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/66-67
- [74] el-Mâverdi, en-Nuket, IV, 389-
- [75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/68-69
- [76] Beyit Taberî'de nisbeten farklı bir şekilde olup Taberî'nin anlayışı ve yorumlayışına göre de, nisbeten farklı şekilde anlaşılmıştır. İsk. Taberî, XXI, 145
- [77] Buharî, III, 1032, IV, 1487; Müslim, III, 1512; Tirmizî, V, 348; Müsned, III, 194, 253.
- [78] Tirmizî, V, 350, 644'de bu muhtevada Muaviye'den gelen bir rivayet yer almaktadır.
- [79] Tirmizî, V, 645.
- [80] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, III, 80, -Ömer (r.a)'dan gelen bir rivayet olarak
- [81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/70-73
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/73
- [83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/74-75
- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/75-76
- [85] Müslim, II, 1104.
- [86] Buharî, IV, 1796; Müslim, II, 1103, 1113; Tirmizî, V, 350, 420; Nesai, VI,

159, 160- Müs-ned, VI, 163, 248.

[87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/76-78

[88] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/78-81

[89] Buharı, V, 2012, 2013; Müsned, III, 498, V, 339;

[90] Buharı, V, 2012; Müsned, III, 498.

[91] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/81-83

[92] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/83-84

[93] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/84

[94] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/84

[95] Müsned de bu rivayeti tespit edemedik.

[96] Birinci balıkta geçen -Kindeli en-Nu'man b. el-Cevn kızıdan söz edilirken- bu hadimin kaynakları da orada gösterilmiştir.

[97] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/85

[98] Müslim, II, 1104; Nesâl, VI, 16i; İbn Mâce, I, 661; Müsned, VI, 45, 47, 170.

[99] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/85-86

[100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/87-88

[101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/88-89

[102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/89-90

[103] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/90-91

[104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/91-92

[105] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/92-93

[106] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/94-95

[107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/95-96

[108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/96-97

[109] Aynen bu ifade değil de, Ashabın "Cahiliyye" kavramını kullandıklarına dair bazı ifadeler için bk. Buharı, V, 2157, 2197, VI, 2464, 2482, 2522...

[110] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/97-99

[111] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/99

[112] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/99-101

[113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/101

- [114] Tirmizî, V, 351, 663, 699. Bu husustaki başka rivayetlerin bazıları: Müslim, IV, 1883; Tirmizî, V, 352; Taberânî, Evsat, II, 229, 337, 371, III. 166, 380, IV, 134, VII, 319; Müs-ned, III, 259, 285, IV, 292, 298, 304.
- [115] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/101-103
- [116] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/103-104
- [117] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/104
- [118] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/105
- [119] Tirmizî, V, 354.
- [120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/105
- [121] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/105-106
- [122] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/107
- [123] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/107
- [124] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/107-108
- [125] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/108
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/108-109
- [127] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/109
- [128] Tirmizî, V, 352.
- [129] Müslim, I, 160.
- [130] Buhari, VI, 2699-
- [131] Müslim, I, 160; Tirmizî, V, 352, 353; Müsned, VI, 241, 266
- [132] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/109-113
- [133] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/113
- [134] Nesâî, VI, 79.
- [135] Müslim, II, 1048; Müsned, III, 195.
- [136] Müslim, II, 1049.
- [137] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/113-114
- [138] Buhari, VI, 2699, 2700; Tirmizi, V, 354; Nesai, VI, 79; Müsned, III, 226.
- [139] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/114-115
- [140] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/115-116
- [141] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/116-117
- [142] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/117

[143] Buharî, V, 1972; Müslim, II, 1041; Tirmizî, III, 421; Ebû Dâvud, II, 236; Nesâî, VI, 123; İbn Mace, I, 608; Muvatta, I, 172; Müsned, V, 336.

[144] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/117

[145] Müslim, IV, 1889; Buharî, III, 1415, V, 1953, 1969, VI, 2572, 2573; Müsned, VI, 41, 128, 161. Ancak bütün bu rivayetlerde, Peygamber Efendimizin, Aişe validemize anlattığı bir hadise olarak.

[146] Dördüncü başlığın sonlarında zikredilen bu hadisın kaynakları için oraya bakınız.

[147] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/117-118

[148] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/118-119

[149] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/119

[150] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/119-120

[151] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/120

[152] "Benden sonra peygamberlik yoktur. Mübeşşirat (yani doğru çıkan salih rüya) müstesna" anlamında: el-Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, VII, 173- Ayrıca biraz sonra gelecek ve "salih rüya'dan söz edecek hadisın de kaynaklarına bakınız.

[153] Bu .şekliyle bu rivayet ve yorumu: İbn Abdi'l-Berr, et-Temhid, I, 314.

[154] Müslim, I, 348; Ebu Avâne, Müsned, II, 170; Dârimî, Sünen, I, 349; Ebû Dâvûd, I, 232; IV, 304; Nesâî, II, 189, 217; Muvatta, II, 956; Müsned, I, 219, II, 325.

[155] el-Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, IX, 15.

[156] Buharî, III, 130; Tirmizî, V, 147; Müsned, III, 361; Cabir (r.a)'ın bu rivayetini Müslim'de tespit edemedik. Orada bir sonraki nottan da anlaşılacağı gibi Ebu Hureyrenin rivayeti yer almaktadır.

[157] Müslim, IV, 1790, 1791; Müsned, II, 256, 312, 398, 411.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/120-121

[158] İbn Hibbân, es-Sahih, III, 99; el-Hâkim, el-Müstedrek, I, 677; el-Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, X, 75; Müsned, III, 68, 71.

[159] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/121-122

[160] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/122

[161] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/122-123

[162] Hadisin sadece: "Rahmetim gazabımı geçmiştir" anlamına tekabül eden

kısmıyla: Bu-hari, VI, 2475; Müslim, IV, 2108; İbn Mace, I, 67; Taberânî, Evsat, III, 189; Müsned, II, 257, 259, 397, 466...

[163] Abdurrezzak, Musannaf, II, 162.

[164] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/123124

[165] el-Hakim, el-Müstedrek, II, 383; İbn Ebî Şeyhe, Musannaf, VII, 134.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/124

[166] Buhari, III, 1299, IV, 1858; Müslim, IV, 1828; Tirmizî, V, 135; Dârimi, II, 409; Muvat-ta, II, 1004; Müsned, IV, 80, 84.

[167] Müslim, IV, 1828.

[168] Beyhaki, Şuabu'l-İman, II, 143.

[169] İndirilen bu ayetten söz etmeksizin hadisin rivayeti sahih olarak pek çok kaynakta zikredilmekle birlikte; bu ayetin indirilişinden söz eden kısmı ile birlikte: el-Heysemi, Mec-mau'z-Zevaid, VII, 92, Taberânî tarafından rivayet edilmiş olup ravilerinin "sahih ricali" oldukları kaydıyla; Taberânî, el-Mu'cemu'l-Kebir, XI, 312.

[170] Bir önceki nota bakınız.

[171] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/125-127

[172] neşre hazırlayanlar "babam" demek olan ve "ebî" diye okunması gereken bu kelimeyi yanlışlıkla -hat benzerliği dolayısıyla- Ubeyy diye harekelemişlerdir.

[173] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/127-128

[174] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/128-129

[175] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/129

[176] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/129

[177] Buhari, IV, 2017 (ancak adı verilenlerin sayısı yüzdört kişidir).

[178] Hakim, el-Müstedrek, II, 222; Tirmizî, III, 486; Darimî, II, 214; Dârakutni, IV, 14; Ebu Dâvûd, II, 258; İbn Mâce, I, 660; Müsned, II, 207.

[179] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/129-130

[180] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/130-131

[181] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/131

[182] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/132

[183] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/132

- [184] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/133
- [185] Peygamber Efendimiz'in Mekke'nin Fethi akabinde, Mekkelilerin müslüman olmaları üzerine onlara esir muamelesi yapmayıp hür ve serbest olduklarını anlatmak üzere "Gidiniz, siz tulakaa'smız" yani hür ve serbestsiniz deyip serbest bıraktığı kimselere bu isim verilmiştir.
- [186] Tirmizi, I, 355; Hakim, Müstedrek, II, 202, 456, IV, 58.
- [187] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/133-134
- [188] Tirmizi, V, 356.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/134-135
- [189] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/135
- [190] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/135-136
- [191] Buhârî, I, 13; EbûDavud, III, 4; Nesâî, VIII, 105; Müsned, II, 163, 192, 205, 209, 212...
- [192] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/136
- [193] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/136
- [194] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/137
- [195] Buhârî, IV, 1797, VC, 1996; Müslim, II, 1085; Nesâî, VI, 54; Müsned, VI, 134, 158, 261.
- [196] Buhârî, V, 1966; eş-Şeybanî, el-A'had ve'l-Mesanî, VI, 6l; Taberanî, el-Kebir, XXIV, 236,
- [197] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/137-138
- [198] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/138
- [199] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/138-139
- [200] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/139
- [201] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/139-140
- [202] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/140
- [203] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/140
- [204] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/140-141
- [205] Edha ile, Kurban Bayramı namazı mı, ya da başka bir şeyi mi kastettiğini anlayamadık.
- [206] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/141-144
- [207] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/144

- [208] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/145
- [209] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/145
- [210] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/145-146
- [211] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/146
- [212] Bu hadis daha önce aynı sürenin 50. ayeti 8. başlığının sonlarında da geçmiş bulunmaktadır. Hadisin kaynakları için oraya bakılabilir.
- [213] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/146-147
- [214] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/147
- [215] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/147-148
- [216] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/148
- [217] Tirmizî, III, 446; Ebu Davud, II, 242; Nesâî, VII, 63; tbn Mace, I. 633; Müsned, VI, 144.
- [218] Buhari, I, 83. 236. II, 914. III. 1129, IV, 1614, V, 2001. 2160; Müslim, 1, 312; Müsned, VI. 34. 117.
- [219] Buhari, I. 468. III, 1129, IV. 1616, 1617; Müslim, IV, 1893.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/148-149
- [220] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/149
- [221] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/150
- [222] Az önce altıncı başlıkta da geçen bu hadisin kaynakları orada gösterilmiştir.
- [223] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/150-151
- [224] Ebu Davud, II, 242; Darimi, II, 193; Nesâî, VII, 63
- [225] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/151
- [226] Buhari, III, 1339; Müslim, IV, 1856; Tirmizî, V, 706; Müsned, IV, 203-
- [227] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/151-152
- [228] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/152
- [229] Bu sûre 50. ayet, 2. başlığında da geçen bu hadisin kaynakları orada gösterilmiştir.
- [230] Bu hadisin benzeri muhtevadaki ve Âişe (r.anha)'dan gelen hadisler için bir önceki notta işaret edilen yere bakınız.
- [231] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/152-154
- [232] el-Heysemî, Mecmeu'z-Zevaid, VII, 92, ravilerinden İshak b. Abdullah b.

Ebi Fes-re'nin "metruk bir ravi olduğu" kaydıyla.

[233] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/154-155

[234] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/155

[235] İbnul-Cârûd, el-Munteka, s. 170; İbn Hibban, Sahih, IX, 351; Tirmizî, III, 397; Dari-mî, II, 180; Darakutnî, III, 252, 253; Nesâî, VI, 69; Müsned, IV, 244, 246.

[236] Müslim, II, 1040; İbn Hibban, Sahih, IX, 349; Müsned, II, 286, 299.

[237] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/155-156

[238] Ebu Davud, II, 228; Müsned, III, 334, 360.

[239] İbeyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, VII, 85; hadisin senedinde ihtilaflar bulunduğu kaydıyla; İbn Ebi Şeyhe, Musannef, IV, 22; Tahavî, Şerhu Me'ani'l-Asar, III, 13; Taberanî, el-Mu'ce-mu'l-Kebir, XIX, 225, "ravilerin bu hadiste, - senedde yer alan- el-Haccâe'dan önceki ra-vilerin adını vermekle ihtilaf ettiklerini" kaydederek.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/156

[240] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/156-157

[241] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/157

[242] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/158

[243] Buhârî, I, 157, IV, 1629; Müsned, I, 23, 24, 456.

[244] Buhârî, i, 157, IV, 1629; Müslim, IV, 1865, Müsned, I, 23, 24, 36, 456.

[245] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/158-160

[246] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/161

[247] Ebû Dâvûd, III, 144; Müsned, II, 242; el-Humeydî, Müsned, II, 480.

[248] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/161-162

[249] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/163

[250] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/163

[251] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/163

[252] Buhârî, I, 60, 108, III, 1211, V, 2260, 2268; Müslim, I, 251; Nesai, I, 114; Muvatta, I, 51; Müsned, VI, 302.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/163-164

[253] 53. ayetin 1. başlığında bu hususa dair iki rivayet kaydedilmiş bulunmaktadır. Kaynakları için oraya bakınız.

- [254] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/164
- [255] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/164
- [256] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/165
- [257] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/165
- [258] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/165
- [259] Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, VII, 69.
- [260] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/165-167
- [261] 53 ayetin tefsiri, 3. başlıkta geçen bu hadisin kaynakları orada gösterilmiştir.
- [262] Hakim, Müstedrek, III, 153; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, VII, 64; el-Bezzar, Müsned, I, 397.
- [263] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/167-168
- [264] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/168
- [265] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/168
- [266] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/169
- [267] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/169
- [268] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/170
- [269] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/170
- [270] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/170
- [271] Müslim, II, 594; Ebû Dâvûd, I, 287; Müsned, IV, 256.
- [272] Ebû Dâvûd, I, 288, IV, 295,
- [273] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/171-172
- [274] Yakın lafızlarla: el-Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, X, 165, el-Heysemînin "Ravileri arasında tanımadığım kimse(ler) var" kaydıyla ve Taberanî, el-Evsat, IV, 162. "...burnu yere sürülsün (zelil olsun)" anlamında: İbn Hibban, Sahih, III, 189; Hakim, Müstedrek, I, 734; Tirmizî, V, 550; "... o kimse cimridir" anlamında: Tirmizî, V, 551; İbn Hibban, Sahih, III, 189; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, X, 164.
- [275] Taberanî, el-Kebri, III, 89; el-Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, VIII, 93, "ravilerinden el-Ha-kem b. Abdullah b. HutaFin yalancı olduğu kaydıyla. Sözün geçen bu ravi Taberanînin kaydettiği sened zincirinde yer almaktadır.
- [276] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/172-173

[277] Muvatta, I, 165; Müslim, I, 305; Tirmizî, V, 359; Darimi, I, 356; EbûDâvûd, I, 258; Nesâî, III, 45, 47; Müsned, V, 273-

[278] İbn Abdi'l-Berr, et-Temhid, XVI, 185.

[279] Ebu Yala, Müsned, IX, 175; Taberani, el-Kebir, IX 115.

[280] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/173-176

[281] Müslim, I, 288, 306; Tirmizî, II, 354, 355; Ebû Dâvûd, I, 144; Nesâî, II, 25; Müsned, II, 372.

[282] Taberanî, Evsat, II, 232; İbn Kesir, III, 17, "bu hadis çeşitli bakımlardan sahih değildir" deyip bu cihetleri açıklamaktadır. Münzirî, et-Tergib, I, 62'de Taberanî ve başkaları tarafından rivayet edilmiş olmakla birlikte Ca'fer b. Muhammed'e mevkuf bir söz olarak da zikredildiğini belirtip bunun doğru olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu belirtmektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/176

[283] Darakutnî, I, 355 ancak her ikisi de Muhammed b. Ali'nin Ebu Mes'ud el-Ensârî'ye mevkuf bir rivayeti olarak; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, II, 379, 356.

[284] Darakutnî, I, 355. "Doğrusu bunun Ebu Ca'fer'in sözü olduğudur" ibaresi yok.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/176-178

[285] İbn Hibban, Sahih, III, 196; Darimî, II, 408; Nesâî, III, 50; müsned, IV, 29, 30.

[286] el-Azimabadi, Avnu'l-Ma'bud, VI, 21'de bu hadisi kaydettikten sonra geniş açıklamalarda bulunmakta ve hadisin çeşitli bakımlardan tenkide tabi olduğunu belirtmektedir. Bk. VI, 21 vd.

[287] Nesâî, III, 43; İbn Hibban, Sahih, III, 195; Darimî, II, 409.

[288] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/178-179

[289] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/179

[290] Buhârî, IV, 1629, IV, 1093; İbn Hibban, Sahih, I, 500, III, 128; Nesâl, IV, 112; Müsned, II. 317, 350.

[291] Buhârî, V, 2286, VI, 2722, Müslim, IV, 1762, 1763; Müsned, II, 238.

[292] Buhârî, V, 2045; el-Münzirî, et-Tergib, IV, 4.

[293] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/179-180

[294] Buhârî, III, 1365, IV, 1620, VI, 2444, 2628; Müslim, IV. 1884; Tirmizî, V, 676; Müsned, II. 20, 89, 106, 110.

- [295] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/180-181
- [296] Müslim, I, 559; İbn Mace, I, 79; Müsned, I, 35.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/181
- [297] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/181-182
- [298] İbn Hibban, Sahih, XII, 506; Ebu Dâvûd, IV, 251; Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VI, 482.
- [299] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/182-183
- [300] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/183-184
- [301] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/184
- [302] Hadisle beraber, onaltı aylıkken vefat edip Bakî'de defnedildiğine dair bilgi: Abdurrez-zak. Musannaf, VII, 494.
- [303] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/184-185
- [304] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/185-186
- [305] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/186-187
- [306] Buhârî, I, 123, 139, 333, II, 595; Müslim, II, 606; Darimî, I, 458; İbn Mace, I, 414; Müs-ned, V, 84.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/187
- [307] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/187
- [308] Buhârî, I, 379, V, 2198, 2296, VI, 2591; Tirmizî, IV, 487; Muvatta, II, 913; Müsned, VI, 297.
- [309] Hakim, Müstedrek, IV, 207; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kubra, II, 234.
- [310] Müslim, III, 1680, IV, 2192; Muvatta, II, 913; Müsned, II, 355, 440.
- [311] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/187-188
- [312] Buhârî, I, 305; Müslim, I, 327, 328; Darimî, I, 330; EbuDâvûd, I, 155; Tirmizl, II, 419; İbn Mace, I, 8; Muvatta, I, 197; Müsned, II, 16, 36. 151.
- [313] Buhârî, I, 296; Tirmizî, II, 420; Ebu Dâvûd, I, 155; İbn Mace, I, 8; Muvatta, I, 198; ned, VI, 91, 235.
- [314] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/188-189
- [315] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/189-190
- [316] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/190-191
- [317] Buhârî, II, 650, III, 1204; Müslim, II, 857; Tirmizl, III, 197; Nesâî, V, 208-211; İbn Ma-ce, II, 1031; Muvatta, I, 357; Müsned, VI, 33, 97, 122...

- [318] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/192
- [319] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/192-193
- [320] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/193
- [321] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/193-194
- [322] Buhârî, IV, 1881, V, 2031, 2385; Müslim, II, 592, IV, 2268, 2269; Tirmizî, IV. 496; Da-rimi, II, 404; Nesâî, III, 189; İbnMace, I, 17; II, 1341; Müsned, III, 123, 130, 131...
- [323] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/194
- [324] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/195
- [325] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/195-196
- [326] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/197
- [327] Buhârî, III, 1148, IV, 1576; Müslim, II, 739; Müsned, I, 435.
- [328] Buhârî, I, 107, Müslim, I, 267, 1841; Müsned, II, 315, 392, 514, 535.
- [329] Müslim, I, 267, IV, 1841.
- [330] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/197-199
- [331] ed-Deylemî, el-Firdevs, V, 30'da, son bölümü; "...suyun gözleri vardır" anlamında. "Suya peştemalsiz girmenin yasak olduğunu" bildiren bazı rivayetler için bk.: İbn Huzey-me. Sahih, I, 124; Hakim, Müstedrek, I.
- [332] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/199-200
- [333] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/201
- [334] Muhammed b. Nasr el-Mervezi, Ta'zimu Kadri's-Salat, I, 473-474; Deylemî, el-Firdevs, III, 175.
- [335] Malikin Zeyd b. eslem'den rivayeti olarak: İbn Kesir, Tefsir, III, 523.
- [336] Muhammed b. Nasr el-Mervezi, Ta'zimu Kadri's-Sıla, I, 481.
- [337] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/202-208

SEBE SURESİ

Fazilet Sahibi Kimselerin Meslek Öğrenmeleri:

1- Mihrablar: Köşkler:

2- Timsaller: Heykeller

3- Suret Yapmanın Hükmü:

4- Timsal (Suret ve Heykel)lerin Kısımları:

5- Bizim Şeriatimizde Suretlerin Hükmü:

6- Suretlerin Yasaklandığına Dair Rivayetler:

7- Resimlerin Bulundukları Yerlere Göre Hükümleri:

8- Oyuncakların Hükmü:

Bu Sûredeki En Zor Mesele: Cezalandırmanın Çokça Nankörlük Edene

Tahsis Edilmesinin Sebebi:

Hayırdaki Herbir Harcama Allah Yolunda Bir İnfaktır:

SEBE SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Hakkında ihtilâf edilen bir âyet müstesna herkese göre bu sûre Mekke'de inmiştir. İhtilaflı âyet yüce Allah'ın: "Kendilerine ilim verilenler bilirler ki..." (Sebe', 34/6) âyetidir.

Bir kesimin görüşüne göre bu âyet Mekke'de inmiştir. Maksat da -İbn Ab-bas'ın açıklamasına göre- Peygamber (sav)'ın ashabı olan mü'minlerdir.

Bir kesime göre de bu âyet, Medine'de inmiştir. Maksat Medine'de müs-lüman olmuş mü'minlerdir, Abdullah b. Selam ve diğerleri gibi. Bu açıklamayı Mukatil yapmıştır.

Katade de şöyle demektedir: Bunlar kimler olursa olsunlar, Muhammed (sav)'a iman eden ümmetidir.

Sûre ellidört âyet-i kerîmedir. [1]

1. Göklerde olanlar da, yerde olanlar da yalnız kendisinin olan Allah'a hamdolsun. Âhirette de hamd yalnız Onundur. O, Hakîm-dir, herşeyden haberdardır.

"Göklerde olanlar da, yerde olanlar da yalnız kendisinin olan Allah'a hamdolsun" buyruğundaki: ism-i mevsulü (Allah lafza-i celaline) sıfat veya ondan bedel olmak üzere cer mahallindedir. Bir mübtedâ takdiri ile ref konumunda olması ve yine "ya'ni" anlamında bir kelime takdiri ile nasb mahallinde olması da mümkündür.

Sibeveyh "Hamde layık olan Allah'a hamdolsun" buyruğunda (layık anlamı verilen ehl kelimesinin) ref, nasb ve cer ile okunabileceğini nakletmektedir.

Kâmil hamd ve kapsamlı sena (övgü) bütünüyle yalnızca Allah'adır, çünkü bütün nimetler O'ndandır. Fatiha Sûresi'nin başaraflarında (1/2. âyet, 4. bölüm, 1. başlıkta) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Âhirette de hamd yalnız O'nundur" buyruğu ile yüce Allah'ın: "Bize olan vaadini yerine getiren... Allah'a hamdolsun." (ez-Zümer, 39/74) buyruğuna işaret edildiği söylendiği gibi, bu buyruk ile yüce Allah'ın: "Dualarının sonu da elhamdu lillahi Rabbi'l-âlemîndir" (Yunus, 10/10) buyruğuna işaret olduğu da söylenmiştir. O halde, yüce Allah dünya hayatında kendisine hamededilen olduğu gibi, âhirette de kendisine hamd olunandır. O dünyanın mutlak maliki olduğu gibi, âhiretin de mutlak malikidir.

"O" yaptıklarında "Hakimdir" yarattıklarının işlerinden "haberdardır." [2]

2. Yere gireni, ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. O, rahmet buyurandır, bağışlayandır.

"Yere gireni" yani "Gökten bir su indirip onu yeryüzünde kaynaklara yerleştirir" (ez-Zümer, 39/21) buyruğunda olduğu gibi, oraya giren yağmur ve daha başka hazine, define, ölümler ve bırakılacak yerleri bulunan şeyleri, "ondan çıkanı" bitki ve daha başka şeyleri "gökten ineni" yağmur, kar, dolu, yıldırım, rızıklar, takdir gereği indirilen miktarlar ve bereketleri "ve oraya yükseleni" el-Hasen ve başkalarının açıkladığı gibi melekleri ve kulların amellerini "bilir."

"Gökten ineni" buyruğundaki "inen" anlamındaki buyruğu Ali b. Ebi Talih nun ile ve şeddeli olarak, "(Jj^ l*>); indirdiğimizi" diye okumuştur.

"O rahmet buyurandır, bağışlayandır." [3]

3. Kâfirler: "Saat bize gelmeyecek" dediler. De ki: "Hayır, gaybı bilen Rabbim hakkı için elbette o, size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre ağırlığınca bir şey O'na gizli kalmaz. Bundan küçük veya büyük ne varsa, muhakkak apaçık bir kitaptadır."

4. Bu iman edip salih amel işleyenleri mükâfatlandırması içindir. İşte onlar için mağfiret ve kerim bir rızık vardır.

"Kâfirler: Saat bize gelmeyecek, dediler." Burada kâfirlerden kastın Mekkeliler olduğu söylenmiştir. Mukatıl dedi ki: Ebu Süfyan Mekkeli kâfir-ere şöyle dedi: Lat ve Uzza adına yemin ederim ki, ebediyyen kıyamet bize gelmeyecek ve biz diriltilmeyeceğiz. Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurdu: "Ey Muhammedi De ki: Hayır, gaybı bilen Rabbim hakkı için elbette o, size gelecektir."

Harun, Talk el-Muallim'den şöyle dediğini rivayet eder: Biz hocalarımızı: De ki: Hayır, gaybı bilen Rabbim hakkı için elbette o size gelecektir" şeklinde ("te" yerine) "ye" ile okumuşlardır ki, bunu da ma-ıya göre böyle okumuşlardır. Sanki: Andolsun ki öldükten sonra diriliş ya--O'nun emri mutlaka size gelecektir, denilmiş gibidir. Nitekim yüce Al-jah şöyle buyurmaktadır: "Kendilerine o meleklerin gelmesinden yahut Rab-mjii'nin emrinin gelip çatmasından başkasını mı beklerler?" (en-Nahl, 16/33)

Şu kâfirler ilkin yaratmayı kabul etmekle birlikte, tekrar yaratılmayı inkâr emektedirler. Oysa bu yolla, öldükten sonra dirilişe kadir olmayı inkâr et-dkleri için, itiraf ettikleri husus ile çelişkiye düşmektedirler ve: Buna güç ye-larse dahi böyle bir şeyi yapmaz, derler. Bu ise, yüce Allah, rasûller vasıta-sr« .a insanları

öldükten sonra tekrar dirilteceğini haber verdiğine göre hak-c. irde bile inkâr etmektir. Bir hususa dair bir haber varid olduğu takdirde ve o fiil itibariyle mümkün ve kudret dahilinde ise, böyle bir durum, doğrulanması icab eden, kimsenin yalanlanması imkansız bir şeydir.

"Gaybı bilen hakkı için" anlamındaki buyruk ref ile; "O gaybı bilendir" (anlamında) Naff' ve İbn Kesir tarafından mübtedâ olarak okunmuştur. Haberi ise "O'na gizli kalmaz" buyruğudur. Asım ve Ebu Amr ise; "(Gaybı) bilen" diye esreli okumuştur ki, gaybı bilen Allah'a ham-dolsun, anlamındadır. Bu okuyuşa göre: "(lûiûl): Elbette o, size gelecektir" buyruğu üzerinde vakıf yapmak güzel olmaz.

Hamza ve el-Kisaî de mübalağa ve sıfat olmak üzere: "Gaybı çok iyi bilen" diye okumuşlardır.

"O'na gizli kalmaz." Yani O'ndan kaybolmaz.

"Gizli kalmaz" "ze" harfi esreli de okunmuştur. el-Ferrâ esreli okuyuşu ben daha çok severim, demiştir. en-Nehhas da şöyle demektedir: Bu Yahya b. Vessab'ın kıraati olup bilinen bir lügattir.

Nitekim; Uzak oldu, kayboldu, uzak olur, kaybolur" diye (muzaride hem ötreli, hem esreli) kullanılır.

"Göklerde ve yerde zerre" küçük bir karınca "ağırlığınca" miktarınca "bir şey O'na gizli kalmaz. Bundan küçük veya büyük ne varsa" buyruğunda yer alan; "Bundan küçük veya büyük" buyruğunda "küçük ve büyük" kelimelerini el-A'meş ötreli olarak değil de nasb ile "zerre" kelimesine atf ile üstün ile okumuştur. Ancak genel olarak; "Ağırlığınca" kelimesine atf ile ref ile okunmuştur.

"Muhakkak apaçık bir kitaptadır." O, yarattığını en iyi bilendir ve hiçbir şey gizli kalmaz.

"Bu iman edip salih amel işleyenleri" sevab ile "mükâfatlandırması" kâfirleri de cezalandırması "içindir."

İfade mükâfatlandırması için mutlaka size gelecektir, takdirindedir.

"Mükâfatlandırması için" buyruğu "key lam"ı ile nasbedilmiştir.

"İşte onlar" yani mü'minler "için" günahlarına "mağfiret ve kerim bir rızık vardır." [4]

5. Âyetlerimiz hakkında âciz bırakmak için çalışanlar, işte onlara elem verici kötü bir azap vardır.

"Âyetlerimiz hakkında âciz bırakmak" delillerimizi çürütmek ve âyetlerimizi yalanlamak için "çalışanlar" bu şekilde birbirleriyle yarışanlar, bizim elimizden

kurtulacaklarını ve Allah'ın âhirette kendilerini tekrar diriltmeye kadir olmadığını bizim kendilerini ihmal edeceğimizi zannettiler. "İşte onlara elem verici kötü bir azap vardır."

Bir kimsenin bir başkası ile yarışmaya koyulup onu geride bırakmasını anlatmak üzere; "Onu âciz bıraktı" denilir. "Elem verici" lafzı Nafi' tarafından "kötü (ricz)"nin sıfatı olarak, esreli okunmuştur. Çünkü esasen "ricz" azabın kendisidir. Nitekim yüce Allah bu lafzı 'azap' anlamında olmak üzere şu âyet-i kerîmede zikretmiş bulunmaktadır: "Biz de zulmedenlerin üzerine gökten bir azap (ricz) indirdik." (el-Bakara, 2/59)

İbn Kesir ve Asım'dan rivayetle Hafs: "Elem verici kötü bir azap vardır" diye, burada ve el-Casiye Sûresi'nde (45/11. âyette) ~azab'ın sıfatı olarak "mim" harfini ref ile okumuşlardır. İbn Kesir, İbn Mu-haysın, Humeyd b. Kays, Mücahid ve Ebu Amr "âciz bırakmak için" anlamındaki buyruğu ("ayn" harfinden sonra "elif" olmaksızın ve "cim" harfi de şeddeli olmak üzere) diye okumuşlardır ki, bu da insanları mucizelere, Kur'ân'ın âyetlerine iman etmekten uzak tutmak için çalışanlar... anlamındadır. [5]

6. Kendilerine ilim verilenler bilir ki: Rabbinden sana indirilen hakkın ta kendisidir ve her hamde layık, Aziz olanın yoluna iletir.

Yüce Allah, peygamberliği çürütmek uğrunda çalışıp çabalayanları söz-konusu ettikten sonra, kendilerine ilim verilenlerin Kur'ân-ı Kerîmin hakkın Kendisi olduğunu gördüklerini açıklamaktadır.

Mukatıl dedi ki: "Kendilerine ilim verilenler" kitab ehlinde iman eden Kimselerdir. İbn Abbas da; Bunlar Muhammed (sav)'ın ashabıdır, demiştir. Genel kapsamlı olduğundan dolayı daha sahih olan da bu olmalıdır. Burada sözü geçen "ru'yet (görmek)" (mealde de gösterildiği gibi) "bilmek" anlamındadır. Bu, "mükafatlandırması içindir" anlamındaki buyruğa atf ile nasb ma-hallindedir. Yani mükâfatlandırması ve görmeleri içindir, anlamındadır. Bu açıklamayı ez-Zeccac ve el-Ferra yapmışlardır. Şu kadar var ki, bu açıklama tartışılır, çünkü yüce Allah'ın: "mükafatlandırması içindir" buyruğu daha önce geçmiş bulunan: "Elbette o size gelecektir" buyruğuna taalluk etmektedir. Hiçbir şekilde: Kendilerine ilim verilenler Kur'ân'ın hak olduğunu görüp bilsinler diye, muhakkak kıyamet saati size gelecektir, denilemez. Çünkü bunlar zaten Kur'ân'ın hak olduğunu kıyamet kendilerine gelmeden önce de görüyor ve biliyorlardır. Doğru olan bunun isti'naf (yeni cümle) olmak üzere merfu olduğudur. Bunu el-Kuşeyrî zikretmiştir.

Derim ki: Eğer "mükâfatlandırması içindir" buyruğu, o bunu bir kitab-ta tesbit etmiştir; anlamında bir müteallak ise, o takdirde "bilir ki" anlamındaki fiilin de buna atfedilmesi güzel olur. O aynı zamanda kendilerine ilim verilenler Kur'ân'ın hak olduğunu bilsinler diye de bunu tesbit etmiştir demek olur. Bununla birlikte yeni bir cümle olması da mümkündür.

"...en"; "Bilir"in birinci mefulü olarak nasb mahallindedir. "Hakkın ta kendisidir" buyruğu da ikinci mefuldür, "o" anlamındaki zamir fasıla (zaid)dir. Kufeliler ise buna "imad" derler. Bununla birlikte mübtedâ olarak merfu olması da, "hak" lafzının merfu gelerek haberi olması da mümkündür. Cümle de ikinci meful olmak üzere nasb mahallin-dedir. Burada olduğu gibi "elif" ile "lam"ın bulunması halinde nasb ile gelmesi bütün nahiv'cilere göre daha çok görülen bir husustur. Nekre olup ta başına "elif", "lam" gelmemiş olan da bu şekilde marifeye benzer. Eğer haber; "O, kardeşin Zeyd'dir" gibi bir ifade kullanılarak haber marife bir isim olduğu takdirde el-Ferra'nın iddiasına göre burada tercih edilen i'rab ref'dir. "Muhammed idi, o Amr idi" demek de böyledir. Onun bu gibi yerlerde ref'i tercih etmesinin gerekçesi, burada "elif" ve "lam" bulunmadığından dolayı: "Zeyd oturandır" sözündeki gibi nekreye benzemesinden dolayıdır. Çünkü böyle bir ifadede ref'in dışında bir i'rab caiz olmaz.

"Ve her hamde layık Azîz olanın yoluna iletir." Yani Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın dininin kendisi olan İslâm yoluna iletir. "Aziz olan" buyruğu, O'nun hiçbir şekilde yenik düşünölemeyeceğini göstermektedir. "Her hamde layık" buyruğu ile de acizlik sıfatının O'na yakışmadığını göstermektedir. [6]

7. Kâfirler dediler ki: "Siz çürüyüp paramparça olduktan sonra muhakkak yeniden yaratılırsınız diye, size haber veren bir adamı gösterelim mi size?"

"Kâfirler dediler ki... bir adamı gösterelim mi size?" buyruğunda geçen; "Gösterelim mi size?" buyruğunda "lam" harfi, mahreç itibariyle yakınlığı dolayısıyla "nun" harfine idgam yapılabilir.

"Siz çürüyüp paramparça olduktan sonra" ifadesi "kıyamet bize gelmeyecek" (Sebe', 34/3) diyen kimselerin söyledikleri sözü haber vermektedir. Biz sizlere... haber veren bir adamı gösterelim mi demektir. Bununla şunu söylemek istiyorlar: Sizlere, siz kabirlerde çürüyüp gittikten sonra muhakkak diriltileceksiniz, diye size söyleyecek birisini gösterelim mi? Bu ise onların aşın inkârları dolayısıyla söyledikleri bir sözdür.

ez-Zemahşerî şöyle demektir: Rasûlullah (sav) Kureyşliler arasında ünlü ve özellikle tanınan bir kimseydi. Onun öldükten sonra dirilişi haber vermesi de

aralarında yaygın bir husustu. Peki onların: "... diye size haber veren bir adamı gösterelim mi size" diyerek "bir adam" deyip onu belirtisiz bir şahsiyet olarak zikretmelerinin ve muhatablarına böyle bir kimseyi -tıpkı bilinmeyen bir husus hakkında bilinmeyen bir kimsenin gösterilmesi gibi- onu göstermeyi teklif etn.elerinin sebebi nedir? diye sorulursa, cevabımız şu olur:

Onlar bu sözleriyle onunla alay etmek, onu küçümsemek istiyorlardı. Böylelikle onun söylediklerini onu ve durumunu bilmezlikten gelerek gülmek ve oyalanmak kastı ile söylenen birtakım nakiller seviyesine indirgemiş oldular.

"Sonra" nasb mahallinde olup bundaki amil: "Siz çürüyüp paramparça olduktan..." lafzıdır. Bu açıklamayı en-Nehhas yapmıştır. Bu edatta amilin "size haber veren" anlamındaki buyruk olması uygun değildir. Çünkü onlara bu işin gerçekleşeceği vakti haber vermemektedir. Ayrıca bunda: "Muhakkak"dan sonraki ifadelerin amil olması da caiz değildir. Zira ondan sonraki ifadeler ma kablinde (öncesine) amel edemez. Ay-nca ondan sonraki ifadenin daha önce gelmesi ve ma'mülünün de önüne geçmesi uygun değildir. ez-Zeccac burada amilin mahzuf olmasını caiz görmektedir. Buna göre ifade: Siz çürüyüp paramparça olduktan sonra diriltileceksiniz yahut paramparça olduktan sonra sizin diriltileceğinizi size haber verecek... takdirindedir.

el-Mehdevî dedi ki: Bunda "siz çürüyüp paramparça olduktan" buyruğu amel etmez. Çünkü bu ona ("sonra" anlamını verdiğimiz edata) izafe olunmuştur. Muzafu'n-ileyh ise muzafta amel etmez.

Bazıları edatın şart edatı olabileceğini söylemişlerdir. O takdirde ondan sonra gelen ifadeler onda amel edebilir, çünkü sonraki ifadeler ona izafe edilmiş olmaz. Bu edatın şart edatı olarak kullanılması ise çoğunlukla şiirde görülen bir husustur.

"Siz çürüyüp paramparça olduktan sonra" buyruğu alabildiğine parçalanıp dağıldıktan sonra demektir. "Eşyayı delik deşik etmek" demektir. Mesela: "Paramparça olmuş (edilmiş) bir kumaş (elbise)" denilir. [7]

8. "Acaba o, Allah'a karşı yalan mı uydurdu? yoksa onda bir delilik mi vardır?" Hayır, asıl âhirete inanmayanlar azap içinde ve uzak bir sapıklıktadırlar.

"Acaba o, Allah'a karşı yalan mı uydurdu?" buyruğunda istifham için hemze geldiğinden, (fiilin aslında bulunan) vasi hemzesi ihtiyaç kalmadığından dolayı hazfedilmiştir. İstifham hemzesinin üstün gelmesi de bu hemze ile vasi hemzesi arasındaki farkı belirtmek içindir. Buna dair açıklamalar daha önce Meryem Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Acaba gaybı görerek mi bildi?" (Meryem, 19/78)

buyruğu açıklanırken yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır.

"Yoksa onda bir delilik mi vardır?" Bu daha önce geçmiş olan müşriklerin sözlerine bağlıdır. Yani müşrikler dediler ki: "Acaba o, Allah'a karşı yalan mı uydurdu?" Yalan uydurmak (iftira); olmayan bir şeyi ortaya koymak, ileri sürmek demektir.

"Yoksa onda bir delilik mi vardır" da bundan dolayı bilmediği şeyleri söyleyip durmaktadır?

Sonra onların bu iddialarını reddederek şöyle buyurmaktadır: "Hayır, asıl âhirete inanmayanlar azab içinde ve uzak bir sapıklıktadırlar." Yani durum onların söyledikleri gibi değildir. Aksine o doğru söyleyenlerin en doğru sözlüsüdür. Öldükten sonra dirilişi inkâr edenler ise yarın azap içinde olacaklardır, bugün ise haktan uzak bir sapıklık içindedirler. Zira onlar yüce Allah'ın âciz olduğunu ileri sürmekte ve Allah tarafından mucizelerle desteklenmiş olan o yüce zatı da Allah'a karşı yalan uydurmakla itham etmektedirler. [8]

9. Gökte ve yerde, önlerinde ve arkalarında ne olduğuna bakmazlar mı? Dilersek onları yere geçirir, yahut gökten üzerlerine parçalar düşürürüz. Muhakkak bunda yönelen her kul için elbette bir belge vardır.

Yüce Allah gökleri, yeri ve içinde bulunanları yaratmaya kadir olanın, aynı şekilde öldükten sonra diriltmeye ve onları acilen cezalandırmaya da kadir olduğunu bildirmektedir. Kudretini onlara karşı delil göstermekte, göklerin ve yerin O'nun mülkü olduğunu ve göklerin ve yerin onları dört bir yandan kuşatmış olduğunu belirtmektedir. Durum böyle olduğuna göre Karun'a ve Eyke ashabına yaptığı gibi yerin dibine geçirilmekten yahut gökten üzerlerine parçalar düşürülmesinden nasıl emin olabilirler?

Hamza ve el-Kisaî: "Dilersek onları yere geçirir yahut gökten üzerlerine parçalar düşürürüz" anlamındaki buyruğu her üç fiilde de "ye" ile "dilerse onları yere geçirir yahut gökten üzerle-

rine parçalar düşürür" diye okumuşlardır. Yani yüce Allah dilerse, yere emreder ve yerin dibine geçerler yahut semaya emir verir sema da üzerlerine parçalar düşürür. Diğerleri ise bu fiilleri ta'zim anlamı verecek şekilde "nun" ile (dilersek, geçiririz, düşürürüz, anlamlarında) okumuşlardır.

es-Sülemî ile Hafs "Parçalar" kelimesini "sin" harfini üstün olarak okumuşlar, diğerleri ise sakın okumuşlardır. Buna dair açıklamalar daha önceden el-İsra Sûresi (17/92. âyet ile başkaları)nda geçmiş bulunmaktadır.

"Muhakkak bunda yönelen" yani tevbe eden, kalbinden yüce Allah'a dönen "her

kul için elbette bir belge vardır." Yani sözünü ettiğimiz kudretimizin tecellisi olan bu hususlarda apaçık bir belge bulunmaktadır. Özellikle "munîb; dönen"in sözkonusu edilmesi yüce Allah'ın delilleri ve belgeleri üzerinde düşünmekle faydalanan kimselerin onlar oluşundan dolayıdır. [9]

10. Andolsun ki Biz, nezdimizden Davud'a bir üstünlük verdik. "Ey dağlar, siz de onunla teşbih edin ve ey kuşlar siz de!" Ona demiri de yumuşatmıştık.

"Andolsun ki Biz, nezdimizden Davud'a bir üstünlük verdik" buyruğu ile yüce Allah, Muhammed (sav)'ın peygamberliğini inkâr eden kimselere peygamberler göndermenin daha önce benzeri görülmedik bir iş olmadığını açıklamaktadır. Bilakis Bizler daha önceden peygamberler gönderdik, onları mucizelerle destekledik ve onlara muhalefet eden kimselerin üzerine cezalandırmak maksadıyla azab gönderdik.

"Verdik" demektir. "Bir üstünlük"den kasıt ise, kendisi sebebiyle onu başkalarına üstün kıldığımız bir husus demektir. Bu üstünlüğün ne olduğu hususunda dokuz görüş vardır: 1- Nübüvvet, 2- Zebur, 3- İlim. Yüce Allah: "Andolsun Biz Davud'a ve Sülemyan'a bir ilim verdik!" (en-Neml, 27/15) diye buyurmaktadır. 4- Kuvvet. Yüce Allah: "Ve güçlü kulumuz Dâ-vûd'u hatırla." (Sad, 38/17) diye buyurmaktadır. 5- Dağların ve insanların ona müsahhar kılınmış olması. Nitekim yüce Allah: "Ey dağlar! Siz de onunla teşbih edin" diye buyurmaktadır. 6- Tevbe. Yüce Allah: "Biz de ona bunu mağfîret ettik." (Sad, 38/25) diye buyurmaktadır. 7- Adaletle hükmetmek. Yüce Allah: "Ey Dâvûd, Biz seni gerçekten yeryüzünde bir halife kıldık." (Sad, 37/56) diye buyurmaktadır. 8- Demirin yumuşatılması. Yüce Allah: "Ona demiri de yumuşatmıştık" diye buyurmaktadır. 9- Güzel ses. Dâvûd (a.s) hem sesi, hem yüzü güzel birisi idi. Ses güzelliği yüce Allah tarafından verilmiş bir bağış ve bir üstünlüktür. Şanı yüce Allah'ın: "O yaratılıştta dilediğini arttırır." (Fatır, 35/1) buyruğunda kastedilen de -ileride yüce Allah'ın izniyle geleceği üzere- budur. Peygamber (sav) da Ebu Musa'ya: "Gerçekten sana Dâvûd hanedanı mizmarlarından bir mizmar verilmiştir"[10] diye buyurmuştur.

İlim adamları der ki: Mizmar ile mezmur güzel ses demektir. O bakımdan ses çıkaran alete (düdük, zurna)ya mizmar denilmiştir. Çeşitli bölge fu-kahasının birçoğu güzel sesle Kur'ân-ı Kerîm okumayı güzel karşılamıştır. Buna dair açıklamalar daha önceden Kitabın Mukaddimesinde (Allah'ın kitabının nasıl okunacağına dair başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a ham-dolsun.

"Ey dağlar! Siz de onunla teşbih edin." Ey dağlar, siz de onunla teşbih edin, dedi,

demektir. Çünkü şanı yüce Allah: "Gerçekten Biz dağları akşamleyin ve kuşluk vakti onunla birlikte teşbih eder halde musahhar kıldık." (Sad, 38/18) diye buyurmaktadır.

Ebu Meysere dedi ki: Bu buyrukta geçen: Habeşçe'de: "teşbih " edin demektir. Dağların teşbih etmesinin anlamı da şudur: Şanı yüce Allah, ağaçta kelamı halkettiği gibi, dağlarda da teşbihi halketmiştir. Böylelikle Dâvûd (a.s)'a bir mucize olmak üzere dağların teşbih sesleri, tıpkı teşbih eden kimsenin sesi işitildiği gibi, işitilirdi.

Anlamın: O nereye dilerse, onunla birlikte yürü, şeklinde olduğu da söylenmiştir ki; buna göre bütün gün boyu yol alıp geceleyin konaklamak demek olan den geldiği kabul edilir. Nitekim İbn Mukbil şöyle demektedir:

"Gözkapağı meylederken, güneş ışığı bizi ittikten sonra,

Gün boyu yol alıp da geceleyin konaklayan bir kabileye vardık."

el-Hasen, Katade ve başkaları: "Siz de onunla teşbih edin" diye okumuşlardır ki, onunla tekrarlayın, demektir. Bu da tekrarlamak, dönmek anlamına gelen; fiilinden gelir ki mastarları; diye gelir.

Anlamın, Davud'un gündüzün yaptığı gibi siz de onunla birlikte davranın, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Çünkü o Zebur'u okuduğunda dağlar onunla birlikte seslenir, kuşlar da ona kulak verirdi. Böylelikle tıpkı onlar da onun yaptığını yapmış gibi oluyorlardı.

Vehb b. Münebbih dedi ki: Yani siz de onunla birlikte feryad edin. Kuşlar da bu hususta ona yardımcı oluyorlardı. O feryad edip seslendi mi dağlar da yankılarıyla ona karşılık veriyorlardı. Kuşlar da üst taraftan onun üzerinde dururlardı. İşte insanların işittikleri yankı o günden itibaren ve bu zamana kadar devam eden bir olaydır. Herhangi bir zaaf ve yorgunluk hissetmesin diye dağların ve kuşların yardımı ile ona destek verilmiş oldu. Zaaf gösterecek olursa, tekrar galeyana gelir, harekete geçer, dağların ve kuşların yardımı ile gücünü yeniden elde ederdi. Ona öyle bir ses verilmişti ki, yabani hayvanlar dağlardan güzel sesine gelir, toplanırlardı. Akan sular sesi dolayısıyla akmaları kesilir, dururlardı.

"Ve ey kuşlar" buyruğunu İbn Ebi İshak, Asım'dan, Nasr, İbn Hürmüz ve Mesleme b. Abdu'l-Melik "dağlar" lafzına atf ile yahut ta "teşbih edin"deki zamire atf ile merfu olarak okumuşlardır. "İle, beraber" in araya girmiş olması bu fiildeki zamire atfedilmesini güzel kılmaktadır. Diğerleri ise "ey dağlar" ın mahalline atf ile mansub okumuşlardır. Biz dağlara ve kuşlara seslendik, demek olur. Bu açıklamayı Sibeveyh yapmıştır.

Ebu Amr b. el-Alâ'ya göre ise: "Ve Biz ona kuşları da müsahhar kıldık" anlamına

gelecek şekilde bir fiil takdiri ile böyledir. el-Kisaî de şöyle demiştir: Bu atfedilmiş bir kelimedir. Yani Biz ona kuşları da verdik demek olup böylece: "Andolsun ki Biz nezdimizden Davud'a bir üstünlük verdik" buyruğuna göre anlaşılmaktadır.

en-Nehhas dedi ki: "Ey kuşlar" lafzının mefulün meah olması da mümkündür. "Su tahta ile aynı hizaya geldi" demeye benzer. Ben ez-Zeccac'ın; "Zeyd ile beraber kalktım" demeyi caiz gördüğünü ondan dinledim. Buna göre mana: (Ey dağlar) onunla beraber ve kuşlarla birlikte teşbih edin, demek olur.

"Ona demiri de yumuşatmıştık" buyruğu hakkında İbn Abbas: Demir onun elinde balmumu gibi olmuştu. el-Hasen de: Hamur gibi olmuştu, diye açıklamıştır. O demiri ateşe ihtiyaç duymaksızın işleyebiliyordu.

es-Süddî dedi ki: Demir onun elinde yaş çamur, hamur ve balmumu gibi idi. Ateşe koymaksızın, çekiçle dövmeksizin onu dilediği şekle sokardı. Mu-katil de böyle demiştir. Günün bir bölümünde yahut gecenin bir bölümünde bin dirhem değerinde bir zırhı bitirebiliyordu.

Bir görüşe göre ona kendisi ile demiri bükebilecek bir güç verilmişti. Buna sebep de şudur: Dâvûd (a.s) İsrailoğullarına hükümdar olunca, Dâvûd insan zannettiği bir melek gördü. Dâvûd bu sırada tebdil-i kıyafet etmiş ve insanlara kendisi İsrailoğullarına uygulamaları hakkında gizlice soruşturma yapıyordu. Dâvûd kendisine insan gibi görünen o kişiye: "Şu hükümdar Dâvûd hakkında ne dersin?" diye sormuş, melek kendisine: "Bir hasleti olmasaydı, o çok iyi bir kul olurdu" dedi. Bu sefer Dâvûd: "Bu haslet nedir?" diye sorunca, melek şu cevabı verdi: "O beytu'l-malden rızkını alıyor. Eğer elinin emeğinden yemiş olsa, faziletleri eksiksiz olurdu."

Bunun üzerine Dâvûd geri dönüp yüce Allah'a kendisine bir sanat öğre-np bu sanatı kendisine kolaylaştırması için dua etti. O da ona yüce Allah'ın el-Enbiya Sûresi'nde buyurduğu gibi (21/80) zırh yapma sanatını öğretti, demiri ona yumuşattı. O da zırhları yapmaya başladı. Bir gün ve bir gecelik bir süre içerisinde bin dirhemlik bir zırh yapabiliyordu. Öyle ki, bu gelirinden epey arttırdı ve evinin geçiminde genişlik oldu. Fakir ve yoksullara sadakalar vermeye başladı. Malının üçte birini müslümanların menfaatine infak ederdi. İlk zırh edinen, ilk zırh yapan odur. Daha önce ise zırhlar plakalar halinde örülürdü. Denildiğine göre o yaptığı zırhların herbirisini dörtbin dirheme satardı. (Zırh anlamına gelen): "Dir" kelimesi eğer savaş için kullanılan araç hakkında kullanılırsa, müennes bir kelimedir. Kadının gömleği anlamında kullanılırsa, müzekker bir kelimedir, [11]

Fazilet Sahibi Kimselerin Meslek Öğrenmeleri:

Bu âyet-i kerîmede fazilet sahibi kimselerin meslek öğrenmelerine ve meslek sahibi olmanın onların mevkilerini alçaltmadığına delil vardır. Bilakis bu onların üstünlük ve faziletlerini daha bir arttırır. Zira böylelikle hem kendileri mütevazı olurlar, hem de başkalarına ihtiyaçtan kurtulurlar. Ayrıca başkalarının minnetinden uzak helal kazanç sahibi de olurlar. Sahih'de, Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Kişinin yediği en hflyirll şey, el emeğinden yedikleridir. Şüphesiz Allah'ın peygamberi Dâvûd da el emeğinden yerdi."[\[12\]](#) Bu husus el-Enbiya Sûresi'nde (21/80. ayet 3- başlıkta) güzel bir şekilde açıklanmıştır. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[13\]](#)

11. "Uzun, geniş zırhlar yap! Dokumada işini sağlam tut. Salih amel işleyin. Çünkü Ben yaptıklarınızı çok iyi görenim." diye emrettik.

"Uzun, geniş zırhlar yap... diye emrettik." Yani geniş, tam ve eksiksiz zırhlar yap. Yapılan zırh, elbise ya da başka şeyler üzerindeki herşeyi örtüp de ondan bir parça artacak olursa (buradaki âyet-i kerîmede olduğu gibi): Üstündeki herşeyi örttü" fiili kullanılır.

"Dokumada işini sağlam tut" buyruğu hakkında Katade şöyle demektedir: Ondan önce zırhlar plakalar halinde olduğundan ağır idi. Bundan dolayı o, hem hafif, hem de sağlam olacak şekilde dokumasını sağlam yapmakla emrolunmuştur. Yani bu iki hususu gereği gibi gözönünde bulundur ve değerlendir. Sağlamlığı gözeterek zırhlar ağır olmasın, hafif olmasını gözönünde bulundurarak koruyucu özelliklerini ortadan kaldırmasın.

İbn Zeyd dedi ki: Burada gözönünde bulundurmakla emrolunduğu "takdir (işini sağlam tutmak)" halkanın miktarıdır. Yani sen zırh halkasını küçük yapma, o takdirde zayıf olur ve zırhlar koruyucu olamaz. Halkayı büyük de yapma, o takdirde o zırhı giyen ondan rahatsız olur. İbn Abbas da şöyle demektedir: Onun gözönünde bulundurmakla emrolunduğu ölçü, kullandığı çiviler ile ilgilidir. Yani zırhın çivisini ince tutma, o takdirde sağlam tutmaz. Kalın da olmasın, o vakit halkaları kırar.

"Dokumada" buyruğundaki: "Dokuma" zırhın halkalarını dokumaktır. O bakımdan zırh halkalarını yapan kimseye: ile, "sin" yerine "ze" ile: denilir. Nitekim: "Kolaylıkla çokça yutan" denildiği gibi, "sin" yerine "ze" harfiyle da denilir. "Deri parçalarını birbirine dikmek" demektir. Fiil olarak; diye gelir. "biz" demektir, da denilir. eş-Şemmah dedi ki:

"Evleriniz (arasında) atlarımız ardı arkasına gitti,

Tıpkı halkaların, yularların dokumasında arka arkaya geçtiği gibi."

"Kendisi ile dikişin yapıldığı ince deri parçası" demektir. Lebid de şöyle demektedir:

"Parçalarını boynuz ile yanlamasına geçiriyor,

Tıpkı dikiş ipliğinin eskimiş ayakkabıdan çıkması gibi."

"Peşi peşine konuştu ve kesintisiz oruç tuttu" denilir. Bir kimsenin ardı arkasına ve aynı minval üzere konuşması ve oruç tutması hakkında kullanılır, "Kesintisiz aynı şekilde konuştu" ifadesi de buradan gelmektedir.

Âişe (r.anha)'ın rivayet ettiği hadiste de şöyle denilmektedir:

"Peygamber (sav) sizin kesintisiz, peşi peşine konuşmanız gibi çabucak konuşmuyordu.^[14] O öyle bir konuşuyordu ki saymak isteyen kişi onun sözlerini saymak isteseydi, hiç şüphesiz sayabilirdi. "^[15]

Sibeveyh dedi ki: "Cesur adam" tabiri de buradan gelmektedir. Çünkü böyle bir kimse çekinmeden ileri doğru atılır. Bunun aslı ise: "Zırhı dokudu" tabirinden gelmektedir ki; bu da zırhı sağlam bir şekilde yapmak ve onun halkalarını muntazam ve aynı sırada dokumak demektir.

Şair Lebid de şöyle demektedir:

"Halkalarını kat kat birbirine geçirerek demir (zırh)ı yaptı, Böylelikle (ölüm onu) takib etmeksizin uzunca yaşasın diye."

Ebu Züeyb de şöyle demektedir:

"Üzerlerinde iki tane dokunmuş zırh vardır ki onları yapıp bitirmiştir. Dâvûd yahut ta Tübba'nın yaptığı uzun ve geniş zırhlar (var.)"

"Salih amel işleyin" buyruğu Davud'a ve onun aile halkına bir hitabdır. Nitekim biraz sonra gelecek olan buyrukta da: "Ey Dâvûd hanedanı, siz de şükrederek çalışın" (Sebe', 34/13) diye buyurulmaktadır. "Çünkü Ben yaptıklarınızı çok iyi görenim." ^[16]

12. Süleyman'ın emrine de rüzgarı verdik. Sabah esişinde bir aylık yol alırdı. Akşam da bir aylık yol giderdi. Biz ona erimiş bakır pınarını sel gibi akıttık. Cinden bir kesim de Rabbinin emri ile önünde iş görürlerdi. Onlardan kim verdiğimiz emirden saparsa, Biz ona alevli ateş azabından tattırırdık.

"Süleyman'ın emrine de rüzgarı verdik" buyruğu hakkında ez-Zeccac şöyle demektedir: İfadenin takdiri (mealde açıkça gösterildiği gibi) Süleyman'ın emrine rüzgarı verdik, şeklindedir. Ebubekr'in kendisinden yaptığı rivayete göre Asım buradaki "rüzgar" anlamındaki kelimeyi mübtedâ olarak: şeklinde ref ile

okumuştur. Anlamı: Onun için rüzgarın emrine verilmesi vardır, şeklinde olur. Yahut da istikrar anlamı ile merfu olmuştur, yani Süleyman için de rüzgar (onun emrinde olmak üzere) karar kılmış, sabit olmuştur. Bu da birinci anlamı ifade eder.

Bir kimse dese ki: Sen: "Zeyd'e bir dirhem verdim, Amr'a^da bir dinar" deyip dinarı merfu okuyacak olursan, bu birincisinin anlamını ifade etmez ve senin ona dinarı vermemiş olman da mümkündür diyecek olursa, şöyle denilir: Evet, durum böyledir, fakat âyet-i kerîme mana bakımından bundan farklıdır. Çünkü rüzgarı Allah'tan başka hiçbir kimsenin onun emrine vermeyeceği bilinen bir husustur.

"Sabah esişinde bir aylık yol alırdı. Akşam da bir aylık yol giderdi." Yani bir aylık mesafe alırdı. el-Hasen dedi ki: O sabahleyin Dımaşk (Şam)'dan kalkar, kaylule vaktinde (öğle vaktine doğru) İstahr'a varırdı. İkisi arasında ise çabukça yol alan kimse için bir aylık mesafe vardır. Sonra İstahr'dan akşam döner ve Kabul'de geceyi geçirirdi. Yine çabuk yol alan bir kimse için bir aylık mesafe vardır.

es-Süddî dedi ki: Rüzgar bir günde onu iki aylık yola götürürdü.

Said b. Cübeyr'in rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Süleyman oturduğu vakit etrafına dörtyüz koltuk bırakılırdı. Sonra yanibaşında insanların ileri gelenleri oturur, insanların daha aşağı mertebede olanları ise onların yanlarında oturur, cinlerin elebaşları insanların aşağı mertebede olanlarının yanibaşında oturur, cinlerin aşağı tabakada olanları da öbürlerinin yanında otururdu. Herbir koltuğa ne yapacağını bilen bir kuş görevli idi. Sonra da rüzgar onları taşır, kuşlar ise güneşe karşı onları gölgelendirirdi. Beytu'l-Mak-disden İstahr'a kadar gider, Beytu'l-Makdis'de geceyi geçirirdi. Daha sonra İbn Abbas: "Sabah esişinde bir aylık yol alırdı, akşam da bir aylık yol giderdi" buyruğunu okudu.

Vehb b. Münebbih dedi ki: Bana nakledildiğine göre Dicle taraflarında bir konakta ya cinlerden yahut insanlardan Süleyman (a.s) ile beraber olanlardan birisinin yazdığı şu ifadeler yazılıdır: Buraya biz konakladık, ancak biz bina etmedik. Biz bunu bina edilmiş gördük. İstahr'dan sabah dönüşümüzde burada kayluleye yattık, inşaallah buradan akşam gideceğiz ve geceyi Şam'da geçireceğiz.

el-Hasen dedi ki: Atlar Süleyman'ı meşgul ettiler. Öyle ki, ikindi namazının vakti geçti. Bunun üzerine atların bacaklarını keserek öldürdü. Yüce Allah kendisine bunlardan daha hayırlısını ve hızlı gidenini atların yerine verdi. Onların yerine rüzgarları dilediği yere akıp gidecek şekilde verdi. Bu rüzgarlar sabah esişinde bir aylık, akşam esişinde de bir aylık mesafeyi alıyordu.

İbn Zeyd dedi ki: Süleyman'ın kaldığı yer Tedmur idi. O Şam'dan, Irak'a doğru gitmeden önce şeytanlara emir vererek burayı onun için ince ve enli taşlarla, direklerle beyaz ve sarı mermerlerle bina ettiler. İşte en-Nâbiğa bu hususta şunları söylemektedir:

"Ancak; Süleyman'a o Mutlak İlâh ona şöyle demişti: Kalk, yaratıklar arasında ve sen onları hatadan alıkoy. Cinleri de emrinin altına al, çünkü Ben onlara izin verdim. Tedmuru ince ve enli taşlar ile direklerle bina etsinler diye. . Sana itaat edene, itaati dolayısıyla faydalar sağla. Sana itaat ettiği için; ve sen ona doğruyu göster. Sana isyan edeni de öyle bir cezalandır ki Bununla çok zalim olanı (zulmünden) alıkoymuş olursun ve sakın kin tutmaya kalkışma."

Süleyman (a.s)'ın arkadaşlarından birisinin söylemiş olduğu şu beyitler de Yeşkur topraklarında bir kayada oyulmuş olarak bulunmuştur:

“Bize gelince Rabbimizin verdiği güçten başkasına sahip değiliz.

Tedmur diyarından olan vatanlara (akşam) gideriz.

Biz oraya vardık mı o varışımızın mesafesi,

Bir aylık mesafedir, sabah ise bir başka yeredir.

Birtakım insanlar ki, isteyerek canlarını satmışlardır,

Tertemiz peygamber Davud’un oğluna yardım ile.

Dinin yücelmesinde onların fazilet ve üstünlükleri vardır.

Bir gün onların nesebleri zikredilirse, onlar en hayırlı topluluktandırlar.

İtaatkâr rüzgara bindikleri zaman hızlıca gider,

Bir aylık mesafesini çabucak katetmek için ve hiç de kusur işlemez,

Üzerlerinde saf saf durankuşlar gölgelendirir onları,

Üstlerinde kanat çırpıldığı zaman ve oradan ürkütülerek gitmezler.”

“Biz ona erimiş bakır pınarını sel gibi akıttık” buyruğunda geçen “El-kıtr” lafzının bakır demek olduğu İbn Abbas ve başkalarından nakledilmiştir. Bu pınar tıpkı suyun aktığı gibi üç günlük mesafe boyunca akıtılmıştır. Bu, Yemen topraklarında bir yerde idi. Nakledildiğine göre , ondan önce hiçbir kimse bakırı eritebilmiş değildir. O zamana kadar bakır erimezmiş, onun döneminden itibaren bakır erimeye başlamıştır. Bugün insanlar yüce Allah’ın, Süleyman’a (a.s.) ihsan etmiş olduğu bu imkandan yararlanmaktadırlar.

Katade dedi ki: Yüce Allah ona dilediği alanda kullanabileceği bir pınar akıtmıştı.

İkrime’ye: Peki, bu pınar nereye akıp gitti (kayboldu)? Diye sorulmuş, o da: Bilemiyorum, cevabını vermiştir.

İbn Abbas, Mücahid ve es-Süddi şöyle demişlerdir: Geceli gündüzlü üç günlük

bir sürelik mesafe bakır pınarı onun için sel gibi akıtılmıştı.

El-Kuşeyri dedi ki: Bu akıtmanın üç gün süre ile tahsis edilmesinin sırrı nedir, bilinmiyor. Bu nakledenin bir yanılması da olabilir. Çünkü Mücahid'den gelen rivayette şöyle şöyle denilmektedir: Bu pınar San'a'dan itibaren ona yakın yerlerde üç gece boyunca akmıştır. İşte bu ifade akmanın başladığı yere işaret etmekle birlikte sürenin ne kadar olduğuna işaret etmemektedir. Kuvvetli görünen odur ki bakır kendi madeninde Süleyman'a tıpkı su pınarları gibi – peygamberliğine delalet etmek üzere- akıtılmıştır.

El-Halil de “el-kıtr” “Eritilmiş bakır” demektir, demiştir.

Derim ki: Bunun da delili “Min kıtrî ânin” “Eritilmiş bakır”dan diye okuyanların kıraatidir.

“Cinden bir kesim de Rabbinin emri ile önünde iş görürlerdi. Onlardan kim verdiğimiz” Süleyman'a itaat etmesine dair “emirden saparsa, Biz ona alevli ateş azabından tattırırız.” Müfessirlerin çoğuna göre ahirette bu azabı tattıracağız, demektir. Bunun dünya hayatında olduğu da söylenmiştir. (Mealde ifade edildiği gibi.) Çünkü yüce Allah -es-Süddî'nin rivayetine göre- onlara elinde ateşten bir kamçı bulunan bir meleği görevlendirmişti. Süleyman (a.s)'ın emrinden sapan kimseleri bu kamçı ile onun göremeyeceği bir yerden bir darbe indirir ve onu yakardı.

"Kim" lafzı "Biz ona cinlerden çalışan kimseleri" anlamında olmak üzere nasb konumundadır. Daha önce rüzgar ile ilgili olarak geçtiği gibi, ref konumunda olması da mümkündür. [\[17\]](#)

13. Onlar kendisine köşklerden, heykellerden, büyük havuzları andıran çanaklardan ve yerlerinde sabit kazanlardan istediğini yaparlardı. "Ey Dâvûd hanedanı! Siz de şükrederek çalışın. Kullarımdan şükreden ise azdır."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [\[18\]](#)

1- Mihrablar: Köşkler:

"Onlar kendisine köşklerden, heykellerden..." buyruğunda geçen (ve "köşkler" anlamı verilen): "mihrab" sözlükte yüksekçe olan her yere denilir. Namaz kılınan yere mihrab denilmesinin sebebi ise, yüksekçe kılınması ve ta'zim edilmesi dolayısı iledir. ed-Dahhak dedi ki: Buradaki "mihrablar" mescidler demektir. Katade de böyle demiştir. Mücahid ise: Mihrablar, saraylardan daha küçük olur. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Mihrab, evin odalarının en güzelleridir. Şair

şöyle demiştir:

"Kralların mihrablarında (köşklerinde) Remi ceylanlarını andıran, Birtakım teselliler hatırlamandan ona ne?"

Adiy b. Zeyd de şöyle demiştir:

"Mihrablardaki (köşklerdeki) fildişi süslü suret (heykel)ler gibi Yahut bahçelerde bulunan çiçeği taze açmış beyazlar gibidir."

Mihrabın güzel oda gibi basamakla kendisine çıkılan yer olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hani onlar mihrabı (duvarı) tırmanarak namaz kıldığı yere inmişlerdi." (Sad, 38/21); "Mabedden (mihrabdan) kavminin karşısına çıkıp onlara..." (Meryem, 19/11) Yani onlara bulunduğu yüksek yerden bakıp... demektir.

Rivayette kaydedildiğine göre o (Süleyman -a.s-) kürsisinin (tahtının) etrafında bin tane mihrab yapılmasını, bunların içinde kıldan yapılmış elbiseler giyinmiş ve her zaman yüce Allah'a feryad u figan edip yalvarıp yaka-ran bin adam bulunmasını emretmiştir. Kendisi ise tahtı üzerinde kafilesi ile birlikte ve bu mihrablar da etrafında bulunsun istemiş, bineğine bindiği vakit askerlerine de şöyle diyormuş: Şu bayrağın yanına varıncaya kadar Allah'ı teşbih ediniz. Oraya ulaştıklarında şu bayrağın yanına varıncaya kadar Allah'ı tehlil ediniz. Oraya vardıklarında, şu diğer bayrağa varıncaya kadar Allah'ı tekbir ediniz, diyordu. Böylelikle askerler tek bir ağızdan teşbih ve tehlil getiriyorlardı. [19]

2- Timsaller: Heykeller

"Heykeller" anlamı verilen "temâsıl" kelimesi "timsal"in çoğuludur. Hayvan (canlı) olsun olmasın hertürlü surete verilen addır. Denildiğine göre; bunlar cam, bakır ve mermerden olup canlı olmayan birtakım eşyaların timsalleri idi. Yine belirtildiğine göre, burada sözü geçen heykeller peygamberlere ve alimlere ait suretler idi. İnsanlar bunları görsün, daha çok ibadet etsinler ve bu hususta daha fazla gayret göstereyin diye bu suretler mescid-lerde yapıldı. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Onlar aralarından sa-lih bir adam öldü mü kabri başında bir mescid bina ederler ve o mescidin içinde o suretleri yaparlardı." [20] Yani böylelikle onların ibadetlerini hatırlayarak daha çok ibadete sarılsınlar, diye bu işi böyle yapıyorlardı.

İşte bu husus, suret yapmanın o dönemde mubah olduğu göstermektedir. Muhammed (sav)'in şeriati ile ise bu neshedilmiştir. Bu hususa dair daha geniş açıklamalar Nuh (a.s) Sûresi'nde (71/23-24. âyetlerin tefsirinde) gelecektir.

Denildiğine göre, timsaller onun yaptığı tılsımlar idi. suret yapan herbir

kimsenin bunları aşması haram olduğundan o da bunları aşmazdı. Mesela sinekler için yahut sivrisinekler için ya da timsahlar için belli bir yerde birtakım timsaller (heykeller) yapar ve onlara bu sınırı aşmamalarını emrederdi. Onlardan hiçbir kimse o timsal orada bulunduğu sürece bu sınırı aşmazdı. "et-Temâsil"in tekili te harfi esreli olarak "timsal" şeklinde gelir. Şair şöyle demiştir:

"Oyalandığım nice gece ve gündüzler vardır,
Bir sevgili ile; sanki bir timsal çizgisini andıran."

Denildiğine göre bu timsaller bakırdan edinmiş olduğu adam suretleri idi. Rabbinden bunlara Allah yolunda çarpışıp onlara silahın işlememesi için kendilerine ruh üflemesini niyaz etmişti. Denildiğine göre İsfendiyar da bunlardan birisi imiş. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yine rivayet edildiğine göre Süleyman (a.s)'a tahtının alt tarafında iki arş-ı lan, üst tarafında da iki kartal sureti yapmışlardır. Tahtına çıkmak istedi mi arş-ı lanlar önünde ön kollarını yere yayardı. Oturduğu vakit de kartallar kanatlarını açarlardı. [21]

3- Suret Yapmanın Hükmü:

Mekkî "el-Hidaye" adlı eserinde naklettiğine göre, suret yapmayı bir kesim caiz kabul etmekte ve bu âyeti delil göstermektedir. İbn Atiyye dedi ki: Bu bir hatadır, ben ilim önderleri arasından herhangi bir kimsenin bunu caiz kıldığına dair bir şey bilmiyorum.

Derim ki: Mekkî'nin bu naklettiğini ondan önce en-Nehhas sözkonusu etmiştir. en-Nehhas şöyle demektedir: Bir kesim bu âyet-i kerîme dolayısıyla ve yüce Allah'ın Mesih hakkında bildirdikleri dolayısıyla suret yapmanın caiz olduğunu söylemişlerdir. Bir başka kesim de şöyle demektedir: Peygamber (sav)'dan bunu yasakladığına ve suret yapan yahut edinen kimseleri tehdit ettiğine dair yasak da sahih olarak bize kadar gelmiştir. Yüce Allah böylelikle daha önce mubah olan bir işi neshetmiş olmaktadır. Bundaki hikmet ise, Peygamber (sav)'ın peygamber olarak gönderildiği sırada suretlere ibadet ediliyor olması idi. O bakımdan uygun olan bunları ortadan kaldırmaktı. [22]

4- Timsal (Suret ve Heykel)lerin Kısımları:

Timsal (suret ve heykel) canlı ve ölü olmak üzere iki kısma ayrılır. Ölüler de cansız ve gelişebilir olmak üzere iki kısımdır. Cinler Süleyman (a.s)'a bütün bunların hepsinden yapıyorlardı. Çünkü yüce Allah'ın: "heykeller" buyruğu

umumidir.

İsrailiyatta belirtildiğine göre; kuş heykelleri Süleyman (a.s)'ın tahtı üzerinde bulunuyordu.

Şayet: "Heykeller" buyruğunun umumi olduğu söylenemez. Çünkü bu nekre ve isbat (olumlu cümle)dir. Nekrede isbatın ise umumiliği yoktur. Umumilik ancak nekre ile nefyin birlikte olması halinde sözkonusudur, denilecek olursa, biz de şöyle deriz: Evet, bu böyledir. Şu kadar var ki, nekredeki bu olumsuzluk ile birlikte bunun umum ifade ettiğini yorumlamamızı gerektirecek karineler de vardır ki, bu da "istediğini" buyruğudur. Böylelikle istemenin bununla birlikte zikredilmiş olması bu ifadenin umumi olmasını gerektirmektedir.

Şayet: Yasak kılınmış suretleri nasıl caiz görmüş olabilir? diye sorulursa, şöyle deriz: Bu onun şeriatında caiz idi. Önceden de açıkladığımız gibi bizim şeriatimizde ise bu nesholunmuştur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu'l-Aliye'den nakledildiğine göre, o dönemde suretler edinmek haram kılınmış değildi. [\[23\]](#)

5- Bizim Şeriatimizde Suretlerin Hükümü:

İlgili hadislerin ifadesi suretlerin yasak olmasına delalet etmektedir. Ancak: "Bir elbisede bulunan nakış ya da işaret müstesnadır. "[24] buyruğu genel suretlere bir tahsis getirmektedir. Daha sonra ise Peygamber (sav)'ın Âişe (r.anha)'ya söylediği sözler dolayısıyla elbisede de bunun mekruh olduğu sabit olmuştur: "Bunu benden uzak tut, çünkü ben onu gördükçe dünyayı hatırlarım." [25] Ayrıca Peygamber (a.s)'ın, Âişe üzerinde suretleri bulunan elbiseyi parçalamış olması da bunu menettiğini göstermektedir. Diğer taraftan Âişe (r.anha) bunları iki yastık şeklinde keserek suret değişip önceki halinden bir başka hale geçmiştir. Bunun caiz olması ise suretin elbisede (ya da kullanılan eşyada) şekli itibariyle bir bütün teşkil etmemesi halinde sözkonusudur. Eğer suret şekil olarak birbirine bitişik ve bir bütün teşkil ediyorsa caiz olmaz. Çünkü Âişe (r.anha) Peygamber (sav)'a üzerinde suret bulunan yastık ile ilgili olarak şöyle demişti: Ben onu senin üzerine oturman ve ona yaslanman için satın almıştım. Ancak Peygamber bunu yasaklamış ve bundan dolayı tehditte bulunmuş idi. [26] Suretlere doğru namaz kılma ile ilgili hadis de önce elbisedeki işaret ve resim halinde olmasının caiz olup sonradan bunu yasaklamakla neshedilmiş olduğu, açıkça ortaya çıkmaktadır. İşte sonunda bu hususta iş, bu noktaya kadar varmıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bu açıklamaları İbnu'l-Ara-bî yapmıştır. [27]

6- Suretlerin Yasaklandığına Dair Rivayetler:

Müslim'in rivayetine göre Âişe (r.anha) şöyle demiştir: Üzerinde kuş resimleri bulunan bir perdemiz vardı. İçeri giren onu karşısında görürdü. Ra-sûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Sen bunu buradan kaldır, çünkü girdiğim ve bunu gördüğüm her seferinde dünyayı hatırlarım." [28] Âişe (r.anha) dedi ki: Üzerinde ipekten işlemeler (resimler) bulunan kadife bir parçamız vardı, onu giyiniyorduk. Yine ondan rivayete göre: Rasûlullah (sav) yanıma girdiği bir sırada ben üzerinde suret bulunan ince bir örtüyü perde yapmış idim. Rasûlullah (sav)'ın benzi değişti. Sonra örtüyü alıp parçaladıktan sonra şöyle dedi: "Kıyamet gününde insanlar arasında azabı en çetin olacıklardan birisi de yüce Allah'ın yaratmasına benzetenler (suret yapanlardır)." [29]

Yine ondan rivayet edildiğine göre Âişe (r.anha)'nın üzerinde suret (re-sim)ler

bulunan ve odasındaki rafa doğru uzatılmış bir kumaşı vardı. Peygamber (sav) ona doğru namaz kılardı. (Bir seferinde): "Onu önümden al" diye buyurdu. Âişe dedi ki: Ben de onu oradan aldım ve ondan iki tane yastık yaptım. [30]

Kimi ilim adamları şöyle demiştir: Peygamber (sav)'ın o kumaşı parçalaması ve onun önünden alınmasını emretmiş olması bir vera' (ihtiyatlı olanı yapmak) olabilir. Çünkü nübüvvet ve risalet kemal sahibi olmayı gerektirir, bunun üzerinde düşünmemiz gerekir. [31]

7- Resimlerin Bulundukları Yerlere Göre Hükümleri:

Müzenî, Şafîî'den şöyle dediğini nakletmektedir: Bir kimse düğüne davet edilip de canlı bir suretin yahut da canlı suretlerin bulunduğunu görüp de bu suretler dikine bulunuyor ise oraya girmez. Eğer ayak altında iseler bunda bir sakınca yoktur, isterse bu suretler ağaç resimleri olsun. Asılı perdelerde resimlerin haram olmayıp mekruh olduğu hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Aynı şekilde binada yontma yahut nakış halinde bulunanların da hükmü onlara göre böyledir. Kimisi de Sehl b. Huneysf yoluyla gelen hadis dolayısıyla "elbisede bulunan nakış şeklindeki sureti" istisna etmiştir.

Derim ki: Rasûlullah (sav) genel olarak suret yapanlara lanet etmiş ve bundan bir istisnada bulunmamıştır. Peygamber Efendimiz'in: "Bu suret sahipleri (yapıcıları) kıyamet gününde azab olunurlar ve onlara: Yarattığınıza hayat veriniz denilir" [32] diye buyurmuş ve herhangi bir istisnada bulunmamıştır.

Tirmizî'de Ebu Hureyre'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kıyamet gününde gören gözleri, işiten kulakları ve konuşan dili olan ateşten bir parça çıkar ve şöyle der: Ben üç kişiye azab etmekle görevlendirildim: İnatçı herbir zorba, Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet eden herbir kişi ile suret yapanlar." Ebu İsa (et-Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, garib, sahih bir hadistir. [33]

Buharî ve Müslim'de de, Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kıyamet gününde insanlar arasında azabı en çetin olacak olanlar suret yapanlardır." [34]

İşte bu, ne olursa olsun herhangi bir şeyin suretini yapmanın yasaklanmış olduğuna delil teşkil etmektedir. Nitekim yüce Allah da önceden de geçtiği üzere şöyle buyurmaktadır: "Onların ağaçlarını bitirmek, sizin için mümkün olmaz." (en-Neml, 27/60) Bunu bellemek gerekir. [35]

8- Oyuncakların Hükümü:

Bu hususta bebek ve oyuncaklar istisna edilmiştir. Çünkü Âişe (r.anha)'dan sabit olduğuna göre Peygamber (sav) onunla yedi yaşında iken evlenmiş, dokuz yaşında iken bebekleri beraberinde olduğu halde onunla gerdeğe girmiştir. Peygamber Efendimiz vefat ettiğinde de Âişe (r.anha) onsekiz yaşında idi.^[36] Yine ondan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber (sav)'ın yanında bebeklerle oynardım. Benimle birlikte oynayan arkadaşlarım da vardı. Rasûlullah (sav) girdi mi hemen önünden kaybolurlardı. O ise onları bana doğru önüne katıp gönderir, onlar da benimle oynarlardı.^[37] Bu iki rivayeti de Müslim kaydetmiştir. İlim adamları derler ki: Buna sebep böyle bir şeyin zaruret olması ve kızların çocuklarını eğitime alışkanlığını kazanmalarına ihtiyaç duyulmasıdır. Diğer taraftan bunların kalıcılığı yoktur. Aynı şekilde tatlı yahut hamurdan yapılanların da böyle kalıcılıkları yoktur, o bakımdan bunlara ruhsat vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Büyük havuzları andıran çanaklar" buyruğu hakkında İbn Arefe şöyle demiştir: "Büyük havuzlar" kelimesi 'in çoğuludur. Bu da havuzu andıran küçük çukur demektir. "Develerin (su içtikleri) havuzlar" gibi diye de açıklamıştır. İbnü'l-Kasım ise Malik'ten: Yerde yuvarlak şeklindeki çukur gibi, diye açıkladığını nakletmektedir ki, anlamlar birbirine yakındır. Bu çanaklardan birisinin üzerine (yemek için) bin kişi otururmuş.

en-Nehhas dedi ki: Büyük havuzları andıran çanaklar" (lafzının sonunda) uygun olan, "ye" bulunmasıdır. "Ye"yi hafzedener şöyle derler: "Elif" ile "lam" nekre olan kelimenin başına girer ve onun durumunda bir değişiklik yapmaz. Çoğul olarak; de denilip başına "elif" ve "lam" da girince, bu şekilde ye harfinin hazfi suretinde olduğu gibi bırakılmıştır. "Büyük havuzlar"ın tekili; diye gelir ki, bundan kasıt çok büyük çanaktır ve içerisinde birtakım şeylerin toplandığı pek büyük havuz, demektir. Haracı topladım" ve "Çekirgeleri topladım" tabirleri de buradan gelmektedir ki, bir torba yapıp onu içine koydum, demektir. Şu kadar var ki, Leys, Mücahid'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: 'in çoğuludur. Bu da; içinde yağmur suyu biriken dağdaki büyük çukur, anlamındadır.

el-Kisaî der ki: "SuYu havuzda topladım" denilir. (ijUJi) ise "develer için içinde su toplanan havuz" demektir. Şair şöyle demektedir:

"el-Muhallak hanedanına bir çömlek gider ki sabahleyin, Iraklı şeyhin dolup taşan havuzu gibi."

Bu beyit aynı şekilde şöylece de rivayet edilmektedir:

"el-Muhallak hanedanından yerilmeyi önledi,

Yerin üzerinde akan ve su ile dolup taşan Iraklının havuzu gibi."

Bunu da en-Nehhas zikretmiştir.

"Ve yerlerinde sabit kazanlar" hakkında Said b. Cübeyr şöyle demektedir: Bunlar Faris (İran) diyarında bulunan bakırdan büyük tencereler idi. ed-Dahhak dedi ki: Bunlar dağlardan yapılan büyük kazanlardı. Bir başkası da şöyle demiştir: Bunlar şeytanın kendisi için yaptığı ve sağlam taş kayalardan yontulmuş idi. Aynı şekilde bunların üzerlerine oturtuldukları ocakları da dağlardan yontulmuştu.

"Yerlerinde sabit"; büyüklükleri dolayısıyla taşınamayan ve kı-pırdatılamayan demektir. İbnu'l-Arabî dedi ki: Abdullah b. Cüd'ân'ın tencereleri de böyle idi. Cahiliye döneminde bunlara merdiven konularak çıkılırdı. Nitekim Tarafe b. el-Abd şu beyitiyle onlardan söz etmektedir:

"Her zaman dopdolu, büyük kazanlar gibi,

Hem misafirlere, hem orada ikamet edenlere ikram için."

İbnu'l-Arabî dedi ki: Ben Ebu Said Ribat'ında sufilerin kazanlarını da bu şekilde gördüm. Onlar hep birlikte yemek pişirirler, hep birlikte yemek yerler. Aralarından birisini de diğerine tercih etmezler.

"Ey Dâvûd hanedanı, siz de şükrederek çalışın. Kullarımdan şükreden ise azdır" buyruğunda geçen "şükür"ün anlamına dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/52. âyet, 3. başlıkta) ve başkalarında geçmiş bulunmaktadır.

Rivayete göre Peygamber (sav) minbere çıkmış ve bu âyeti okuduktan sonra şöyle buyurmuştur: "Üç şey vardır ki bunlar kime verilirlerse, o kişiye Dâvûd hanedanının benzeri verilmiş olur." Biz: Bunlar hangileridir, diye sorduk, şöyle buyurdu: "Hoşnutluk ve kızgınlık hallerinde adalet, fakirlik ve zenginlik halinde iktisat, gizli ve açıklık hallerinde Allah'tan korkmak."[\[38\]](#) Bunu et-Tirmizî el-Hakim Ebu Abdillah, Ata b. Yesar'dan, o Ebu Hureyre'den diye rivayet etmiştir.

Rivayet edildiğine göre Dâvûd (a.s) şöyle demiştir: "Sana şükretmek için bana ilham verişin ve güç verişin, senin üzerimdeki başlı başına bir nimetin iken, senin nimetlerine karşı şükretmeye nasıl gücüm yetebilir?" Bunun üzerine yüce Allah: "İşte ey Dâvûd, şimdi beni hakkıyla tanıdın." diye buyurdu. Bu hususa dair açıklamalar da daha önceden İbrahim Sûresi'nde (14/6-7. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Şükürün hakikati, nimet ihsan edenin nimetini itiraf etmek ve o nimeti O'na itaat yolunda kullanmaktır. Küfran (nankörlük) ise. o nimetleri masiyet yolunda kullanmaktır. Şükürü gereği gibi yerine getiren ise pek azdır. Çünkü -bu konudaki ezeli takdir gereğince- hayır serden, itaat, masiyetten daha azdır.

Mücahid dedi ki: Yüce Allah: "Ey Dâvûd hanedanı, siz de şükrederek çalışın"

diye buyurunca, Dâvûd Süleyman'a şöyle dedi: Yüce Allah şükürü sözkonusu etti. Sen benim yerime gündüzün namaz kıl, ben de gece namazını kılayım. Süleyman: Buna gücüm yetemez, deyince, bu sefer Dâvûd; -el-Fariyabî dedi ki: Zannederim öğlen namazına kadar- namazı sen kıl, dedi. O da: Olur dedi, Dâvûd da diğer vakitlerin namazını kıldı.

ez-Zührî dedi ki: "Ey Dâvûd hanedanı, siz de şükrederek çalışın" buyruğu "elhamdülillah" deyin demektir.

"Şükrederek" ifadesi meful olarak nasbedilmiştir. Şükür olan bir amel işleyin, demektir. Sanki namaz, oruç ve bütün ibadetler bizatihi şükür gibidir. Zira bu ibadetler şükürün yerini tutar. Buna yüce Allah'ın şu buyruğu açıklık getirmektedir: "İman edip salih amel işleyenler müstesna. Böyle-leri ise ne de azdır!" (Sad, 38/24) İşte yüce Allah'ın: "Kullarımdan şükreden ise azdır" buyruğu ile kastedilen de budur.

Süfyan b. Uyeyne de yüce Allah'ın: "Bana... şükret." (Lokman, 31/14) buyruğunda geçen şükürden kasıt beş vakit namazdır, demiştir.

Müslim'in, Sahih'inde belirtildiğine göre Âişe (r.anha)'dan gelen rivayete göre Rasûlullah (sav) geceleyin ayakları şişene kadar namaz kıları. Âişe (r.anha) ona: Geçmiş ve gelecek günahlarını Allah sana bağışlamış olduğu halde, niye böyle yapıyorsun? diye sorunca Peygamber: "Şükreden bir kul olmayayım mı?" diye buyurdu. Bu hadisi tek başına Müslim rivayet etmiştir.[\[39\]](#)

Kur'ân ve sünnetin zahiri şunu göstermektedir ki, şükür sadece dil ile yapılan amelle olmaz, aynı zamanda bedenî amellerle de yapılmalıdır. Yani fiillerle yapılan şükür azaların amelidir, söz ile yapılan şükür de dilin amelidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Kullarımdan şükreden ise azdır" buyruğunun Dâvûd hanedanına bir hi-tab olma ihtimali olduğu gibi, Muhammed (sav)'a bir hitab olma ihtimali de vardır.

İbn Atiyye dedi ki: Durum ne olursa olsun, bu buyrukta uyarı ve teşvik sözkonusudur. Ömer b. el-Hattab (r.a) bir adamı: Allahım, sen beni azlardan kıl dediğini işitmiş. Ömer ona: Bu dua da ne oluyor? diye sormuş. Adam: Ben yüce Allah'ın: "Kullarımdan şükreden ise azdır" buyruğunu kastettim, deyince, Ömer (r.a) şöyle demiş: Herkes senden daha bilgilidir ya Ömer!

Rivayete göre, Süleyman (a.s) kendisi arpa ekmeği yer, buna karşılık aile halkına kaba undan yapılmış ekmek yedirir, yoksullara ise has undan ekmek yedirirdi. Yine denildiğine göre o, kül yer ve yastık diye kül üzerinde yatardı. Ancak birincisi daha sahihtir, çünkü külün gıda olacak bir tarafı yoktur. Yine rivayete göre asla karnını doyurmuş değildir. Ona bu husus hatırlatılınca şöyle demiş: Karnımı doyurursam, açları unutmaktan korkarım. İşte bu da şükürün bir

parçasıdır ve az yapılan işlerdendir. Bunu iyice düşünmek gerekir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [40]

14. Biz ölümüne hükmedince, asasını yiyen ağaç kurdundan başkası onlara ölümünü göstermedi. Nihayet yıkılıp yere düşünce açıkça ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsa idiler, bu hor-layıcı azab içinde devam etmezlerdi.

"Biz ölümüne hükmedince" yani Süleyman'ın hakkında adeta kestirilip atılmış ve fiilen ölümü gerçekleşmişcesine ölüm hükmünü verince "asasını yiyen ağaç kurdundan başkası onlara ölümünü göstermedi." Çünkü o asasına yaslanmış bulunuyordu.

"el-Minsee: Asa" Habeşçe'de -es-Süddî'nin dediğine göre- asa, sopa demektir. el-Kuşeyrî'nin naklettiğine göre bu Yemenlilerin şivesinde böyledir.

O bu şekilde vefat etti ve ağaç kurdunun asayı yemesi dolayısı ile asanın kırılması üzerine ölmüş haliyle düşünceye kadar durumu gizli kaldı. Yere düştükten sonra öldüğü anlaşılmış oldu. Bu durumda ağaç kurdu onun ölümünü göstermiş oldu. Yani ölümünün ortaya çıkmasına sebep oldu. Yüce Allah'tan, üzerinden bir sene geçmedikçe cinlerin ölmüş olduğunu bilmemelerini dilemişti. Süleyman (a.s)'ın böyle bir istekte bulunmasının sebebi hususunda ilim adamlarının farklı iki görüşü vardır.

Bu görüşlerden birisi Katade ve başkasına ait olup şöyle demişlerdir: Cinler gaybı bildiklerini iddia ediyorlardı. Ancak Süleyman (a.s) vefat edip onun öldüğü bilgisi onlara saklı kalınca, "ortaya çıktı ki eğer cinler gaybı bilmiş olsa idiler. Bu horlayıcı azab içinde devam etmezlerdi."

İbn Mes'ud dedi ki: O bir sene boyunca bu haliyle kaldı ve ağaç kurdu onun dayandığı sopasını yiyip yere düşünceye kadar önünde çalışmayı sürdürdüler. Rivayet olunduğuna göre o yere düştüğünde ne zamandan beri öldüğü bilinmemişti. Bu sefer ağaç kurdu sopanın üzerine bırakıldı, oradan bir gün, bir gece süre ile yedi. Daha sonra bunu hesap ettiler ve bir yıldan beri ölmüş olduğunu tesbit ettiler.

Denildiğine göre, cinlerin elebaşları yedi kişi idi. Bunlar Süleyman (a.s)'ın emrine boyun eğiyorlardı. Dâvûd (a.s), Beytu'l-Makdis'in temellerini atmış idi. Vefat ettiği sırada Beytu'l-Makdis Mescid'ini tamamlamak için Süleyman'a vasiyette bulunmuştu. O da bu işi bitirmek üzere cinlere emir verdi. Vefatı yaklaştığı sırada aile halkına: Mescidi tamamlayacakları vakte kadar benim öldüğümü onlara haber vermeyiniz. Tamamlanmasına da bir sene kalmıştı. Haberde nakledildiğine göre ölüm meleği Süleyman (a.s)'ın arkadaşı idi. Ona

ölümüne dair alamet sormuş, melek şöyle demişti: Senin secde ettiğin yerden keçiboynuzu diye bilinen bir bitki çıkacak. Süleyman (a.s) her sabah Beytu'l-Makdis'de bir bitkinin bittiğini görüyor ve ona: Adın ne? diye soruyordu. Bu yeni biten bitki ya da ağaç: Adım şu şu diyordu. Bu sefer ona: Sen ne işe yararsın diye soruyor, o da şuna şuna yararım diyordu. Bunun üzerine emir veriyor ve o ağaç kesiliyor, bu iş için ayırdığı özel bir bahçeye diktiriyordu. Yine bunun fayda ve zararlarının, adının, tıpta ne işe yaradığının bilgilerinin de bir yere yazılmasını emrediyordu. Bir gün namaz kılmakta iken önünde bir ağacın bitmekte olduğunu gördü. Ona: Senin adın ne? diye sordu, o: Keçiboynuzu diye cevap verdi. Sen ne işe yararsın? diye sorunca, ağaç: Ben bu mescidi tahrib etmeye yararım, dedi. Bunun üzerine Süleyman: Ben hayatta olduğum sürece Allah bu mescidi tahrib etme-vecektir. Sen kendisi sebebiyle helak olacağım ve Beytu'l-Makdis'in de helik olacağı ağaçsın dedi ve bu ağacı oradan söküp bahçesine diktikten sonra şöyle dedi: Allah'ım, cinlerin öldüğümü bilmelerine imkan verme; tâ ki insanlar cinlerin gaybı bilmediklerini bilmiş olsunlar. Cinler insanlara gaybtan bazı şeyleri ve yarın neler olacağını bildiklerini haber veriyorlardı.

Daha sonra Süleyman (a.s) kefenini giyindi ve tahnidini (kefenine koku sürmek) yaptı, mihraba girip namaz kılmak üzere ayakta durdu. Tahtı üzerinde esasına dayandı ve öldü. Cinler ise aradan bir sene geçtikten ve Mescidin yapımı tamamlandıktan sonra ancak öldüğünü anladılar.

Ebu Ca'fer en-Nehhas dedi ki: Bu, bu âyet-i kerîme hakkında yapılmış en güzel açıklamadır. Bunun doğruluğuna merfu olan hadis de delalet etmektedir. İbrahim b. Tahman, Ata b. es-Saib'den, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Ab-bas'tan rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın peygamberi Dâvûd oğlu Süleyman (ikisine de selam olsun) önünde bir ağacın (ya da bitkinin) bitmekte olduğunu görürse, ona senin adın nedir? diye sorardı. Eğer bu ağaç dikilmek için ise dikilirdi, ilaç içinse ne için olduğu yazılırdı. Bir gün yine namaz kılmakta iken önünde bir bitkinin bitmekte olduğunu gördü, ona: Adın ne? diye sordu. Bitki: Keçiboynuzu dedi. Bu sefer: Sen ne işe yararsın? diye sorunca, bitki: Bu Beyt'in harab edilmesine dedi. Bunun üzerine Süleyman (a.s) şöyle devam etti: Allah'ım öldüğümü cinlere far-kettirme! Tâ ki insanlar cinlerin gaybı bilmediklerini öğrenmiş olsunlar. Bunun üzerine Süleyman (a.s) o ağacı bir asa şeklinde yonttu ve bir sene boyunca ona dayandı. Onlar ise bunu bilmiyordu, sonunda bu asa üzerinden düştü. Böylelikle insanlar cinlerin gaybı bilmediklerini öğrenmiş oldular. Ne kadarlık bir süreden beri öldüğünü anlamaya çalıştılar ve bir seneden beri ölmüş olduğunu tesbit ettiler."[\[41\]](#)

"... Açıkça ortaya çıktı ki eğer cinler gaybı bilmiş olsa idiler..." buyruğunu İbn Mes'ud ve İbn Abbas: " İnsanlar açıkça anladılar ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı..." diye okumuşlardır. Ruveys'in rivayetine göre de Ya'kub: Açıkça ortaya çıkarıldı ki cinler..." şeklinde meçhul bir fiil olarak okumuştur. Naff' ve Ebu Amr: Asasını yiyen" buyruğunu "sin" ile "te" arasında hemzesiz bir elif ile okumuşlardır, diğerleri ise "elif" yerine üstün bir hemze ile okumuşlardır ki, bu da iki ayrı söyleyiştir. Şu kadar var ki, İbn Zekvan hemzeyi tahfif ile sakın okumuştur.

Şair hemzesiz olarak şöyle demektedir:

"Yaşlılıktan dolayı asa üzerinde yürüdün mü?

Artık senden eğlence ve gazel söylemek uzaklaşmış olur."

Bir başka şair de üstün hemze ile şöylece kullanmaktadır:

"Bir asa ile yüzüne vurduk onun, Bununla o hakir ve zelil oldu."

Bir diğeri şöyle demektedir:

"Hay babasız kalasıca, bir halat için mi vurdun onu

Sopa ile? Senin o halatın böylece başka halatlar (musibetler) çekti, getirdi."

Bir başka şair hemzeyi sakın telaffuz ederek şöyle demektedir: .

"Ve dayandığı yerden kalkmış bir kişi ki

Yaşlı birisinin dayandığı esasına doğru kalkması gibi."

Bunun aslı: Koyunları göttüm" ifadesinden gelmektedir. Asaya bu ismin verilış sebebi ise bir şeyin onunla sürölüp güdölmesinden ötürüdür. Şair Tarafe de şöyle demektedir:

"Burcud (diye bilinen) elbisenin örtüsü gibi, yol üzerindeki Güdölmesi tıpkı bir tabutun tahtaları gibi güçlü ve sağlamdır."

Göröldüğü gibi şair burada bu kelimenin hemzesini sakın okumuştur.

en-Nehhas dedi ki: Bu kelimenin türediğı kök, onun asıl itibariyle hem-zeli olduğunu göstermektedir. Çünkü bu kelime: "Onu erteledim, geriye ittim" lafzından türetilmiştir. Asaya: denilmesinin sebebi, onun vasıtasıyla bir şeyin geri itilmesi ve geriye bırakılmasından dolayıdır.

Mücahid ve İkrime şöyle demişlerdir: Bundan kasıt asadır. Daha sonra bu kelimeyi diye hemzenin yerine "elif" ile okumuştur.

Şayet: Hemzenin yerine "elif" okumak oldukça çirkin bir iştir ve bu ancak uzak bir ihtimal ve istisna kabilinden şiirlerde caiz olabilir. (Yukarıda hemze yerine "elif" ile okuduğı belirtilen) Ebu Amr b. el-Alâ ise böyle bir şeyi bilmeyen birisi değildir. Özellikle Medineliler de bu kıraati benimsemişlerdir; denilecek olursa, buna şöylece cevap verilebilir: Araplar bu kelimedede harfi değıştirmişler ve başka kelimedede değıştirme (ibdâl) olduğu gibi, bu kelimeyi böylece telaffuz

etmişlerdir. Buna da kıyas yapılmaz, öyle ki Ebu Amr şöyle demiştir: Ben bunun neden böyle olduğunu bilemiyorum. Şu kadar var ki, bu hemzeli bir kelime değildir. Çünkü hemzeli olan bir kelimenin hemzesi terkedilebilir. Fakat hemzeli olmayan bir kelimenin hiçbir şekilde hemzeli kullanılması mümkün değildir.

el-Mehdevî şöyle demektedir: Bunu sakın bir hemze ile okuyanların bu okuyuşu şâz ve uzak bir ihtimaldir. Çünkü müenneslik "te"sinin önceki harfi ya müteharrik (harekeli) olmalıdır yahutda "elif" olmalıdır. Şu kadar var ki, hafifletmek kasdıyla fethalı olan bir harfin sakın okunması caizdir. Aynı şekilde hemze kıyasa uygun olmayarak "elif" ile değiştirilince, bu sefer "elif" de hemzeye değiştirilmiş olabilir. Nitekim Araplar: "Alim ve mühür" dediklerinde de "elifi hemzeye dönüştürmeleri bu kabildendir.

Said b. Cübeyr'den bu kelimeyi: "...den, dan"ı ayrı olarak ve: 'ı da "te" harfi esreli ve hemze ile okumuştur. Denildiğine göre bu, hemzeli söyleyenlerin telaffuzuna göre: "Yayın ucundaki bükülü tarafı" anlamındaki lafzı hemze'li söyleyenlerin söyleyişine göredir. Ru'be'nin de bu kelimeyi hemzeli okuduğu rivayet edilmiştir. el-Cevherî dedi ki: Bu, yayın bükülen iki ucu demektir, çoğulu; diye gelir. Sonundaki "he (yuvarlak te)" "vav"ın yerine gelmiştir. Buna yapılacak nisbet ismi: diye gelir.

Ebu Ubeyde dedi ki: Ru'be: "Yayın bükülü uçları" ter kibini hemzeli olarak okur, ancak sair Araplar bunu hemzesiz okurlar.

" Ağaç kurdu"nun mahiyeti hakkında da iki görüş vardır.

1- Birinci görüşe göre bu, bilinen ağaç kurdudur. Bu görüş İbn Abbas, Mücahid ve başkalarının görüşüdür. Nitekim bu ter kib "ra" harfi üstün olarak: diye de okunmuştur ki bu: "Ağaç kurdu"nun çoğuludur.

Bunu el-Maverdî zikretmiştir.

2- Bu sopalan, asaları yiyen bir kurtçuktur. el-Cevherî der ki: şeklinde harekeli söyleyiş ahşabı yiyen bir kurtçuktur.

Mesela: "Ağaç kurtlandı, kurtlanır, kurtlanmak" denilir. Kurtçuk onu yediği takdirde: "Kurt tarafından yenilmiş" diye kullanılır.

"Nihayet yıkılıp yere düşünce, açıkça ortaya çıktı ki cinler" ez-Zeccâc dedi ki: Yani cinler onun ölümünü açıkça öğrenmiş oldular. Başkaları ise: Cinlerin durumu açıkça ortaya çıkmış oldu, demektir demişlerdir. Tıpkı: "Kasabaya sor" (Yusuf, 12/82 buyruğunda olduğu gibidir.

Tefsirlerde sahih senedlerle İbn Abbas'tan şöyle dediği kaydedilmektedir: Dâvûd oğlu Süleyman -ikisine de selam olsun-'ın ölümü bir sene boyunca kimse tarafından bilinmedi. Bu esnada o asasına yaslanmış bulunuyordu. Cinler de kendilerine vermiş olduğu emirleri yapmakta idiler. Bir sene sonra yere düştü.

"Yere düşünce böylelikle insanlar açıkça şunu anlamış oldu: Eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı, bu horlayıcı azapta devam etmezlerdi." (Yukarıda geçtiği gibi) İbn Abbas'ın bu kıraati tefsir maksadıyla yapılmış bir kıraattir.

Haberde belirtildiğine göre: Cinler ağaç kurdunun bu yaptığına minnettar kalarak nerede olursa ona su getiriyorlar.

es-Süddî dedi ki: (Suyun yanında ona) çamuru da (getiriyorlar.) Çünkü ahşabın iç taraflarında görülen çamur işte bu şeytanların ağaç kurduna teşekkür kastıyla getirdikleri çamurdur. Ayrıca cinler şöyle demişlerdir: Şayet sen yemek yiyip su içen olsaydın, sana bunları da getirirdik.

lafzı, "CinlerMen bedel olmak üzere ref mahallindedir. İfade: "Cinlerin durumu açıkça ortaya çıktı" takdirindedir. Görüldüğü gibi muzaf haz-fedilmiştir. Yani cinlerin gaybı bilmediklerine dair bilgi insanlar tarafından açıkça görülmüş ve ortaya çıkmış oldu. Bu bedelu'l istimaldir.

"Lam" harfinin hazfedildiği kabul edilerek nasb mahallinde olması da caizdir.

Devam ettiler" böyle kaldılar, demektir.

"Horlayıcı azab" da onlara yaptırılan angarya işler, taşıyıcılık, inşaat vapmak ve daha başka işlerdir.

Süleyman (a.s) elliüç yıl yaşadı. Krallık süresi ise kırk yıldır. Onüç yaşın-ia iken kral olmuştu. Beytu'l-Makdis'in inşaatına kendisi onyediyedi yaşında iken başladı.

es-Süddî ve başkaları da şöyle demişlerdir: Süleyman altmışyediyedi yıl yaşadı. Onyediyedi yaşında iken kral oldu.» Beytu'l-Makdis'in inşaatına yirmi yaşında iken başladı. Krallık süresi de elli yıl devam etti.

Nakledildiğine göre Süleyman (a.s) krallığının dördüncü yılında Beytu'l-Makdis inşaatına başladı. Onun yapımını bitirdikten sonra onikibin öküz ve yüzyirmibin koyun kurban etti. İnşaatını bitirdiği günü bayram ilan etti. Kaya parçası üzerine kalkarak, ellerini yüce Allah'a dua maksadıyla uzatıp şöylece dua etti:

"Bu saltanatı bana bağışlayan, bu mescidi bina etme gücünü bana veren Sensin Allah'ım. Allah'ım, bana vermiş olduğun bu nimetler dolayısıyla sana şükretmek ilhamını ver. Benim canımı dinin üzerine al. Bana hidayet verdikten sonra kalbimi haktan çevirme. Allah'ım, bu mescide girenler için senden beş özellik niyaz ediyorum: Buraya tevbe etmek maksadıyla giren her-bir günahkârın günahını bağışla, tevbesini kabul et. Tehlike korkusuyla buraya girene güvenlik ver. Hasta olarak gelene şifa ver. Fakir olarak geleni de ihtiyaçtan kurtar. Beşincisi ise buraya giren kimseden, buradan çıkacağı vakte kadar gözünü çevirme. Ancak bir eğrilik yahut bir zulüm peşinde olan müstesna. Ey alemlerin Rabbi..." Bu duayı el-Maverdî zikretmiştir.

Derim ki: Bu rivayet daha önce geçen, Beytu'l-Makdis inşaatının, vefatından bir

sene sonra ancak tamamlandığına dair rivayetlerden daha sahihtir. Bunun daha sahih oluşuna delil de Nesaî ve başkalarının sahih bir isnad ile kaydettikleri şu rivayettir: Abdullah b. Amr, Peygamber (sav)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Dâvûd oğlu Süleyman Beytu'l-Makdis'i bina edince, yüce Allah'tan şu üç hususiyeti istedi: "Vereceği hükümlerinin kendisinin hükmüne uygun düşmelerini istedi, bu isteği ona verildi. Yine yüce Allah'tan kendisinden başka hiçbir kimseye verilmeyecek bir mülk verilmesini istedi, bu da ona verildi. Mescidin inşasını bitirince de yüce Allah'tan buraya yalnızca namaz kılmak arzusu ile kim gelirse, mutlaka günahlarından -annesinin o kimseyi doğurduğu gündeki gibi- kurtulmasını diledi, bu da kendisine verildi. "[42]

Biz bu hadisi daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde (3/96-97. âyet, 1. başlıkta); Mescid-i Aksa'nın bina edilmesini de el-İsra Sûresi'nde (17/2. âyet, 5 ve 6. başlıklarda) zikretmiş idik. [43]

15- Andolsun ki Sebe'liler için kendi meskenlerinde bir ibret vardı. Sağ ve solda ikişer bahçe vardı. "Rabbinizin rızkından yeyin ve O'na şükredin! Hoş bir belde ve bağışlayıcı bir Rabb..."

"Andolsun ki Sebe'liler için kendi meskenlerinde bir ibret vardı" buyruğunda geçen "Sebe" kelimesini Nafi' ve başkaları bir kabile halkı adı olarak hem munsarîf hem de tenvinli okumuşlardır. Aslında bu bir adamın adıdır. Bu hususta Peygamber (sav)'dan rivayet gelmiştir. Tirmizî, kaydettiği rivayette şöyle demektedir: Bize Ebu Küreyb ile Abd b. Humeyd anlattı, dediler ki: Bize Ebu Üsâme anlattı: O, el-Hasen b. el-Hakem en-Nehaî'den dedi ki: Bize Ebu Sebre en-Nehaî anlattı, o Ferve b. Museyk el-Muradî'den dedi ki: Peygamber (sav)'a gittim ve: Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Ben kavimimden bana doğru gelenleri yanına alarak kaçıp gidenlerle savaşıyım mı? Onlarla savaşmak hususunda bana izin verdi ve bana emretti. Ben onun huzurundan çıktığımda benim hakkımda: "Ğutayfh ne yaptı?" diye sordu. Ona yola koyulmuş olduğuma dair haber verildi, bunun üzerine benim peşimden haberci göndererek geri dönmemi istedi. Ben de yanına vardım, o sırada ashabından birkaç kişi ile beraberdi. Şöyle buyurdu: "Kavmini davet et. Onlardan İslâm'a giren olursa, İslâm'a girişini kabul et. İslâm'a girmeyen kimse olursa, ben sana yeni bir emir verinceye kadar acele etme." (Ferve) dedi ki: Sebe'liler hakkında da indirilen buyruklar indirildi. Bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü, Sebe' nedir? Bir yer adı mıdır? Yoksa bir kadın mıdır? diye sordu. Peygamber: "Ne bir yer adıdır, ne de bir kadın adıdır. O bir adamdır. On tane Arap çocuğu olmuştur. Bunların altısı Yemen'e, dördü de Şam tarafına

gittiler. Şam tarafına gidenler Lahm, Cüzam, Gassan ve Amile adında idiler. Yemen tarafına gidenler ise Ezdliler, Eş'arîler, Himyer, Kinde, Mezhiç ve Enmar(lılar)dır." Bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü Enmar nedir? diye sorunca, Peygamber: "Kendilerinden Has'am ve Becilelilerin geldiği kimselerdir" diye buyurdu. Bu rivayet İbn Abbas'tan, o Peygamber (sav)'dan diye de gelmiştir ki, Ebu İsa (et-Tirmizî) şöyle demiştir: Bu hasen, garib bir hadistir.[\[44\]](#)

İbn Kesir ile Ebu Amr munsarîf olmayarak: Sebe'liler için" diye okumuş ve bunu bir kabile adı kabul etmiştir. Ebu Ubeyd'in görüşü de budur. Bunun kabile adı oluşuna da daha sonra gelen "meskenlerinde" diye buyurulmuş olmasını delil göstermiştir. en-Nehhas dedi ki: Şayet durum onun dediği gibi olsaydı: "O kabilenin meskenlerinde" denilmesi gerekirdi. Bu hususa dair daha geniş açıklamalar bundan önce en-Neml Sûre-si'nde (27/20-28. âyetler, 7. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Şair bu kelimeyi munsarîf kullanarak şöyle demiştir:

"Sebe'in zirvelerinde gelenler ile Teymlilerin Boyunlarında iz bırakmıştır, camışların derileri."

Bir başka şair de gayr-ı munsarîf kullanarak şöyle demektedir:

"Me'rib'de hazır bulunan Sebe'den

Onların selinin önünde Arimi (şeddi) bina ettiklerinden."

Kunbul, Ebu Hayve ve el-Cahderî hemzeyi sakın olarak; diye okumuşlardır. "Meskenlerinde" şeklindeki çoğul olarak okuyuş genel olarak kıraat alimlerinin okudukları şekildir. Ebu Ubeyd ile Ebu Ha-tim'in tercih ettiği kıraat de budur. Çünkü onların meskenleri bir değil, pek çoktu. Şu kadar var ki, İbrahim, Hamza ve Hafs tekil olarak: "Onların meskeninde" diye okumuşlar. Ancak "kef" harfini üstün okumuşlardır. Yahya, el-A'meş ve el-Kisaî de tekil okumakla birlikte "kef'i esreli okumuşlardır.

en-Nehhas dedi ki: Bu (Sebe') lafızın(ın) sakın okunuşu daha açıktır. Çünkü böylelikle hem lafız, hem manayı birarada ifade etmektedir.

"Meskenlerinde" (anlamını veren) okuyuşu hakkında iki takdir sözkonu-sudur. 1- Çoğul anlamını ifade eden tekil olması, 2- Tesniyesi de, çoğulu da yapılmayan mastar olmasıdır. Yüce Allah'ın: "Allah kalblerine de, kulaklarına da mühür vurmuştur. Gözleri üzerinde de perdeler çekmiştir" (el-Ba-kara, 2/7) diye buyurmaktadır. Burada görüldüğü gibi "kulaklar: sem" tekil olarak gelmiştir. Nitekim: "Sıdk meclisinde" (el-Kamer, 54/55) buyruğunda da böyledir. "Mesken"in "mescid" gibi "meşkin" diye kullanılışı ise kıyas'ın dışında bir kullanımdır, böyle bir şeyin benzeri ancak sema yoluyla (işitilerek) bulunabilir.

"Bir ibret" lafzı 'nin ismidir. Yani yüce Allah'ın kudretine ve kendilerini yaratan bir yaratıcının varlığına delalet eden bir alamet vardır. Bütün yaratılmışlar eğer

ağaçtan bir meyve çıkartmak üzere biraraya gelecek olsalar, buna güçleri yetmez. Meyvelerin çeşitli cins, renk, tat, koku ve çiçeklerini ortaya çıkarmak imkanını bulamazlar. İşte bu, bütün bunların ancak her-şeyi bilen ve herşeye güç yetirenin yaratmasıyla olabileceğine açık bir delil vardır.

"Sağ ve solda ikişer bahçe vardı" buyruğunun "bir ibret vardı" lafzından bedel olması mümkün olduğu gibi, hazfedilmiş bir mübtedânın haberi de olabilir. Bu durumda "Bir ibret" üzerinde vakıf yapılır, ancak bu vakıf tamam değildir.

ez-Zeccac dedi ki: "Bir ibret: âyet" iki bahçedir. Buna göre: "İki bahçe" hazfedilmiş bir mübtedânın haberi olarak merfudur.

el-Ferra da şöyle demektedir: Bu buyruk, "âyet: bir ibret" lafzının atf-ı tefsiri olarak merfu gelmiştir. Bunun; (otf)'nin haberi olarak nasb ile gelmesi de mümkündür. Ayrıca "iki bahçe" anlamındaki lafzın Kur'ân-ı Kerîm'in dışında olmak üzere yine bunun haberi olarak nasb ile gelmesi mümkündür.

Abdu'r-Rahman b. Zeyd dedi ki: Sebe'lilere meskenlerinde bulunan âyet (ibret) şu idi: Onlar asla riebir sivrisinek, ne sinek, ne bir bit, ne pire, ne akrep ne yılan, ne de başka bir haşere görüyorlardı. Onlara gelen kabilelerin elbiselerinde eğer bit ve'diğer haşereler bulunuyor ise, evlerini görür görmez bütün bu haşereler oluveriyordu.

Bir diğer görüşe göre buradaki "âyet: ibret" iki bahçe idi. Bir kadın başında zenbili bulunduğu halde iki bahçe arasında yürür ve eliyle kendisi meyvelere dokunmaksızın o zenbil çeşitli meyvelerle doluverirdi. Bu açıklamayı Katade yapmıştır.

Rivayet edildiğine göre bu iki bahçe Yemen'deki iki dağ arasında idi. Süf-yan da şöyle demiştir: Bu iki bahçede iki köşk bulundu, bunlardan birisinin üzerinde: "Bizler Selhîn'i kesintisiz olarak yetmiş yılda bina ettik" ibaresi, diğerinin üzerinde: "Bizler Sirvah'ı hem öğle vakti dinlenmek, hem de akşam vakti dinlenmek üzere bina ettik" ibaresi yazılı idi. Bu iki bahçeden birisi vadinin sağ tarafında, diğeri ise sol tarafında bulunuyordu.

el-Kuşeyrî dedi ki: Burada sadece iki tane bahçe kastedilmiş değildir. Aksine burada iki bahçeden kasıt sağ ve soldur. Yani onların ülkelerinde pek çok bahçe, ağaç ve meyveler vardı, insanlar bunların gölgeleri altında saklanırlardı.

"Rabbinizin rızkından yeyin." Yani onlara böyle denildi. Ortada emir diye bir şey yoktu. Ancak onlar bu nimetlerden yemek imkanına sahip idiler. Şöyle de açıklanmıştır: Rasûller onlara şöyle demişti: Yüce Allah size bunları mubah kılmıştır. Yani O, bu nimetleri size mubah kıldığından ötürü itaat ederek O'na şükrediniz.

"Rabbinizin rızkından" kasıt, iki bahçenin meyvelerinden yeyin, demektir.

"Ve O'na" size vermiş olduğu bunca rızık dolayısıyla "şükredin."

"Hoş bir belde" ifadesi yeni bir söz başlangıcıdır. Yani bu hoş bir beldedir. Bu da mahsûl ve meyveleri pek çoktur, anlamındadır. Çorak değildir, diye de açıklanmıştır. Havası güzel olduğu için haşereleri bulunmayan hoş bir yerdir, diye de açıklanmıştır. Mücahid dedi ki: Bu şehir San'a şehridir.

"Ve bağışlayıcı bir Rabb" Yani size bu nimetleri ihsan eden bağışlayıcı (gafur) bir Rabbdır, günahlarınızı örter. Böylelikle hem onların günahlarını bağışlamış, hem de ülkelerini hoş kılmıştır. Böyle bir özellik mahlukatının tümüne verilmiş değildir.

Bir açıklama da şöyledir: Burada mağfireti (bağışlamayı) sözkonusu etmekle rızıkta haramın bulunabileceğine de işaretir. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/3- âyet, 23. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Bir diğer açıklamaya göre yüce Allah, daha önceden geçmiş peygamberleri yalanladıkları için kökten imha edici bir azab ile onları azab etmeyip af etmek suretiyle onlara lütuf ve minnetini hatırlatmaktadır. Nihayet onlar bu yalanlamayı ısrarla sürdürünce, kökten imha edildiler. [\[45\]](#)

16. Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de onlara Arim selini gönderdik ve onların iki bahçelerinin yerine buruk yemişli, acı ılgınlı ağaçları olan ve içinde Arabistan kirazından da az bir şey bulunan iki bahçe verdik.

"Fakat onlar" Allah'ın emrinden ve Rasûllerine uymaktan -daha önceleri müslüman oldukları halde- "yüz çevirdiler." es-Süddî ile Vehb (b. Münebbih) dediler ki: Sebe'lilere onüç peygamber gönderildi, onlar da bu peygamberleri yalanladılar.

el-Kuşeyrî dedi ki: Bunların "Himar (eşek)" lakaplı bir başkanları vardı. Bunlar İsa ile Muhammed (sav) arasındaki fetret döneminde idiler. Denildiğine göre bunun bir oğlu vardı ve öldü. Bunun üzerine başını semaya doğru kaldırıp tükürdü ve kâfir oldu. İşte bundan dolayı "Himar'dan daha kâfir" tabiri kullanılmaktadır. el-Cevherî dedi ki: "Himar'dan daha kâfir" deyiimi şuradan gelmektedir: Ad kavmine mensub bir adamın birkaç oğlu vardı. Bu da çok büyük bir küfür ile kâfir oldu. Onun topraklarından kim geçerse, mutlaka o kişiyi küfre davet ederdi. Çağrısını kabul ederse onu bırakır, değilse öldürürdü. Daha sonra Arim seli onların bahçelerini alıp götürünce, ileride açıklanacağı üzere-etraftaki ülkelere dağıldılar. Bundan dolayı darb-ı meselde: "Sebe'liler gibi darmadağın oldular" denilmektedir. Denildiğine göre Evs ve Hazrecliler

onlardandır.

"Biz de onlara Arim selini gönderdik" buyruğunda geçen "Arim" İbn Ab-bas'tan gelen rivayete göre şeddin adıdır. Bu durumda ifade, Arim şeddi selini gönderdik takdirinde olur. Ata ise Arim vadinin adıdır. Katade Arim Sebe' vadisidir demiştir. Bütün vadilerin akan selleri orada toplanırdı. Hatta denizden ve Yemen vadilerinden akan suların orada toplandığı dahi söylenmiştir. Bunlar iki dağ arasında bir sed yaptılar ve bu şedden biri diğerinin üstünde üç kapı bıraktılar. En üstteki kapıdan önce sulama yaparlar, sonra ikincisinden, sonra da üçüncüsünden ihtiyaç duydukları kadarıyla sulama yaparlardı. Çok verim elde ettiler ve malları çoğaldı. Rasûlleri yalanlamaları üzerine yüce Allah onlara fareleri musallat kıldı, onlar da o şeddi deldiler.

Vehb dedi ki: Onlar (geçmişlerinden gelen) ilim ve kehânet bilgileri arasında şunların da bulunduğunu iddia ediyorlardı: Onların bu sedlerini bir fare tahrib edecektir. Bundan dolayı iki kaya arasında buldukları herbir deliğin yanına mutlaka bir kedi bağlamışlardı. Yüce Allah'ın onların başına getirmek istediği musibetin vakti gelince, kırmızı bir fare bu kedilerden birisine doğru gitti. Kediye arkasından koşturdu. Nihayet kedi kayadan uzaklaşınca, fare kedinin yanbaşıda bulunduğu delikten içeri atladı ve şeddi oydu. Nihayet sel tarafından alınıp götürülecek kadar şeddi gevşetti. Onlar ise bu işin farkına varmamışlardı. Sel gelince, açılan delikler arasından girdi ve nihayet şedde kadar ulaştı. Su onların mallarını kapattı, evlerini örttü.

ez-Zeccac dedi ki: Arim üzerlerinde kapatılmış bulunan şeddi oyan farenin adıdır. Kendisine "el-Huld" denilen de odur. Katade de böyle demiştir: Selin olmasına kendisi sebep teşkil ettiğinden sel ona nisbet edilmiştir.

İbnu'l-Arabî de: Arim fare isimlerinden bir isimdir, demiştir.

Mücahid ve İbn Ebi Necih de şöyle demişlerdir: Arim yüce Allah'ın şeddi, içine göndermiş olduğu kırmızı bir sudur. Bu su şeddi çatlatmış ve yıkmıştır.

Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre Arim çok şiddetli yağmur demektir. "Re" harfî sakın olarak "arm" de denilir.

ed-Dahhak'tan rivayete göre; bunlar İsa ile Muhammed (ikisine de selam olsun) arasındaki fetret döneminde yaşamışlardı.

Amr b. Şurahbil de şöyle demektedir: Arim sed demektir. el-Cevherî de böyle demiştir. el-Cevherî'nin dediğine göre bunun kendi lafzından tekili yoktur. Tekilinin "arime" olduğu da söylenmektedir.

Muhammed b. Yezid dedi ki: İki şey arasında engel teşkil eden herbir şeye Arim denilir. Engel (sed) diye adlandırılan şey de budur ve bu "Arime"nin çoğuludur.

en-Nehhas dedi ki: İki dağ arasında toplanan yağmur suyunun önünde eğer bir

engel varsa, buna arim denilir. Mısırlıların "Hibs" adını verdikleri engel budur. Onlar istedikleri vakit bu engeli kaldırırlar. Bahçeleri yeteri Kadar su aldığı vakit yine burayı tıkarlardı.

el-Herevî dedi ki: Engel (el-müsennat) seli geri çevirmek için yapılan bir örgüdür. Buna bu ismin verilış sebebi suyun anahtarlarının bunda bulunmasından dolaydır. Rivayet olunduğuna göre Arim, Süleyman (a.s)'ın çağdaşı bulunan Belkıs'ın bina ettiğı şeddin adıdır. Himyerlilerin dilinde buna "el-mü-sennât" adı verilir. Belkıs bu şeddi kaya ve zift ile inşa etmiş ve biri diğerinin üstünde üç kapı yapmıştı. Bu kelimenin kökü şiddet ve sağlamlık demek olan: 'dan türetilmiştir. "Güçlü, kuvvetli adam" tabiri buradan gelmektedir. "Kemiğın üzerindeki eti sıyırdım, sıyırırım, sıyırmak" da buradan gelmektedir.

Aynı şekilde: "Develer ağaçtan yedi" ifadesi de böyledir. ise "ağaç ya da kemikten (üzerindekini) sıyırmak" demektir. Kemiğın üzerindeki eti sıyırdım" anlamındadır, "Aç gözlü çocuk" demektir. Fiil olarak; şeklinde gelir. "Arim" ise "Ârim" ile aynı şeydir, bu açıklamalar el-Cevherî'den nakledilmiştir.

"Onların iki bahçelerinin yerine buruk yemişli... iki bahçe verdik" buyruğundaki: " Buruk yemişli" lafızlarını Ebu Amr tenvinsiz ve mu-zaf olarak; diye okumuştur. Tefsir alimleri ile el-Halil: " Erak ağacı" olduğunu söylemişlerdir. el-Cevherî ise bu yenilen meyvesi bulunan bir çeşit erak ağacıdır, demiştir. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Dikenli ve acımtrak tadı olan herbir ağaaı denilir. ez-Zeccac da şöyle demektedir: Yenilmesi mümkün olmayacak şekilde acı olan herbir bitki demektir. el-Müberred ise canın çekmeyeceğı şekilde değişmiş olan herbir yiyecektir, demişlerdir. "Süt ekşimiş" demektir. Ona göre kıraatte daha uygunu "Buruk yemişli" diye, "yemiş" anlamındaki kelimenin sıfatı yahut onun bedeli olarak tenvinli okunmasıdır. Çünkü ona göre yemiş aynı zamanda buruk olanın kendisidir. İzafetin caiz oluşu ise. bunun ekşimiş yemişli yahut acı yemişli iki bahçe takdirinde olmasına binaendir.

el-Ahfeş de şöyle demektedir: Arapçada izafet daha uygundur. Tıpkı: " İpek kumaş" demelerine benzer.

"Ekşimiş süt" demektir. Ebu Ubeyd'in naklettiğine göre sütün o sağılma lezzeti gidip henüz tadı değişmemişse ona: denilir. Bir miktar kokmaya başlamışsa; ile denilir. Tadı da değişmiş ise bu sefer: adını alır. Tatlı bir tat vermeye başlamış ise ona; denilir, "Erkek deve böğürdü" denilir. " Filan kişi gazablandı ve kibirlendi"; " Deniz dalgalandı"; " Koyunun derisini yüzüp etini közde pişirdim" demek olup muzari olarak; diye gelir, mastarı da; şeklindedir. Bu şekilde pişmiş olan koyuna da: denir. Şayet yünleri çıkartılıp közde pişirilirse o takdirde: adını alır. Henüz tam olmamış elma kokusu gibi elma kokusu almış olan şaraba

denilir. Ekşi şaraba bu adın verildiği de söylenmiştir. Bu açıklamaları el-Cevherî yapmıştır. el-Kutebî de "Edebu'l-Katib" adlı eserinde şöyle demektedir: Ekşimiş şaraba; denilir. Bunun bir parça yabancı koku almaya başlamış şarabın adı olduğu da söylenmiştir. Sonra da şu beyti zikretmektedir:

"Yabancı koku sinmemiş, çiğ su gibi bir şarab ki Alevi içenleri(n boğazını) yakan ekşimiş de değildir."

" Acı, ılgın ağaçlı" hakkında el-Ferrâ şöyle demektedir: Bu ılgın ağacına benzer, ancak ondan daha uzun boylu olur. Peygamber (sav)'ın minberi bu ağaçtan yapılmıştır. Bunun kapı yapımında kullanılan oldukça kalın gövdesi olur. Yaprakları da ılgın ağacı yaprağına benzer. Tekili çoğulu diye gelir. el-Hasen ise bu, ahşab ve kere'ste demektir, diye açıklamıştır. Katade de: Bu Feyd'de gördüğüm ılgın ağacına benzeyen bir çeşit kerestedir, sakız ağacı olduğu da söylenmiştir. Ebu Ubeyde ise bu en-Nuddar ağacı demektir. en-Nuddar ise hem altın anlamına gelir, hem de kendisinden kabkacak yapılan bir kereste türüdür.

"Ve içinde Arabistan kirazından da az bir şey bulunan..." el-Ferrâ dedi ki: "Sakız ağacı" demektir. Bunu da en-Nehhas zikretmiştir. el-Ez-herî: Sedir ağacı iki türdür, demektedir. Bunlardan birisi kara türü olup bundan faydalanılmaz. Yaprakları yıkanılacak suyu kokulandırmaya elverişli değildir. Yenilmeyen bir meyvesi vardır. ed-Dal (kara sedir, ağacı) adı da verilir.

İkincisi ise su üzerinde yetişen ve meyvesi nebk (göğeri yemişi) diye bilinen, yaprağı yıkanılacak suyu kokulandıran ve hünnab ağacı yaprağına benzeyen ağaçtır.

Katade dedi ki: Ağaçları önceleri en güzel ağaçlar iken amelleri sebebiyle yüce Allah ağaçlarını en kötü ağaçlara dönüştürmüş, onların güzel meyveler veren ağaçlarını yok ettikten sonra yerlerine erak (misvak ağacı), ılgın ve sedir ağaçları vermiştir.

el-Kuşeyrî dedi ki: Çölde yetişen ağaçlara bahçe ve bostan adı verilmez. Ancak ikinci tür ağaçlar, birincilerinin zıddı olarak sözkonusu edilince onlar hakkında da bahçe (cennet) lafzı kullanılmıştır. Bu da yüce Allah'ın: "Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür." (eş-Şura, 42/40) buyruğundaki ifadelere benzer. Bununla birlikte yüce Allah'ın "az" buyruğu sözkonusu edilen buruk yemişli, acı ılgınlı ve Arabistan kirazı ağaçları hakkında da kullanılmış olabilir. [46]

17. İşte nankörlük etmeleri sebebiyle Biz onları böyle cezalandırdık. Zaten Biz nankörlük edenlerden başkasını cezalandırır mıyız ki?

"İşte nankörlük etmeleri sebebiyle Biz onları böyle cezalandırdık." Yani bu

değiştirme onların nankörlük ve küfürlerinin bir cezasıdır.

Buradaki "İşte" nasb mahallindedir. Yani nankörlükleri sebebiyle onları böylece cezalandırdık. "Zaten Biz nankörlük edenlerden başkasını cezalandırır mıyız ki?" buyruğunun "cezalandırırız" anlamındaki lafzı genel olarak: "Cezalandırılır" diye ötreli bir "ye" ve üstün bir "ze" ile buna karşılık: "Nankörlük eden" lafzı ise naib-i fail olarak merfu okunmuştur.^[47]

Yakub, Hafs, Hamza ve el-Kisaî ise "nun" ve "ze" harfini de esreli olarak: "Cezalandırırız" şeklinde buna karşılık; "Nankörlük edenleri" diye nasb ile okumuşlardır. Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim bu kıraati tercih etmiş olup şöyle demişlerdir: Çünkü bundan öncesi "İşte Biz onları böyle cezalandırdık" şeklinde olup "cezalandırıldılar" diye buyurmamıştır.

en-Nehhas da şöyle demektedir: Bu hususta genişlik vardır, mana da gayet açıktır. Şayet bir kimse: "Yüce Allah, Âdem (a.s)'ı çamurdan yarattı" bir diğeri de: "Âdem çamurdan yaratıldı" diyecek olursa, her iki mana da birdir. ^[48]

Bu Sûredeki En Zor Mesele: Cezalandırmanın Çokça Nankörlük Edene Tahsis Edilmesinin Sebebi:

Bu âyette öyle bir soru vardır ki; bu sûrede ondan daha ağırı yoktur. O da şu şekildeki sorudur: Yüce Allah niçin masiyet sahiplerini sözkonusu etmeyip cezalandırmayı özellikle nankörlük edenlere tahsis etmiştir.

İlim adamları bu konuda açıklamalarda bulunmuşlardır. Bir kesim şöyle demiştir: Bu şekilde kökten imha ve helak etme cezası, ancak kâfirlere verilir. Mücahid de: Buradaki cezalandırma suça karşı verilen ceza anlamındadır. Çünkü mü'minin günahlarını yüce Allah affeder, kâfir ise yapmış olduğu her kötülüğün cezasını görecektir. Mü'mine amelinin karşılığı verilir, fakat o mükâfat gördüğü için kötülüklerinin hepsinin cezası verilmez.

Tavus dedi ki: Burada sözkonusu edilen, hesapta münakaşa (inceden inceye sorguya çekme)dir. Mü'min ise hesap esnasında inceden inceye sorgulanmaz.

Kutrub bunun aksini söylemekte ve bunun kâfirlerin dışında günahkâr kimseler hakkında olduğunu belirterek şöyle demektedir: Bu nimetlere karşı nankörlük edip büyük günah işleyenler hakkındadır.

en-Nehhas da şöyle demektedir: Bu âyet-i kerîme hakkında söylenen en uygun ve yapılan en değerli rivayet el-Hasen'in: Herbir işe misliyle karşılık verilir, şeklindeki açıklamasıdır. Âişe (r.anha)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Hesaba çekilen kim-Sc helak oldu demektir." Ben: Ey Allah'ın Peygamberi, ya yüce Allah'ın: "O kolay bir

hesab ile hesaba çekilecek." (el-İnşikak, 84/8) buyruğu nerede kaldı? diye sordum, şöyle buyurdu: "Orada sözü edilen arzdır. Hesabta inceden inceye sorgulanan kişi helak oldu demektir. "[49]

Bu hadisin isnadı sahihtir, açıklaması da şöyledir: Kâfire amellerinin mükâfatı da verilir. Amelleri dolayısıyla hesaba da çekilir. İşlemiş olduğu hayırlı ameller boşa çıkartılır. Bunu da yüce Allah'ın birincisi hakkında: "İşte nankörlük etmeleri sebebiyle Biz onları böyle cezalandırdık" buyruğu ile ikincileri hakkındaki: "Zaten nankörlük edenden başkası mı cezalandırılır?" buyruğu açıklamaktadır. "Cezalandırılır"ın anlamı ise işlemiş olduğu her-bir amelin mükâfatının verilmesi "onları cezalandırdık" ise onların hakettik-lerini eksiksiz verdik, demektir. Sözlükteki gerçek anlamı bu şekildedir. Mecazen birincisi, ikincisinin anlamında kullanılıyor olsa dahi bu, böyledir. [50]

18. Onlar ile bereket verdiğimiz memleketler arasında ardarda kasabalar var ettik. Oralarda gidip gelmelerini takdir ettik. "Oralarda güvenlik içinde geceler ve gündüzler boyunca gezin" (dedik).

"Onlar ile bereket verdiğimiz memleketler arasında ardarda kasabalar var ettik" buyruğu hakkında el-Hasen, Yemen ile Şam arasında diye açıklamıştır. Bereket verilen topraklar ise Şam, Ürdün ve Filistin'dir. Bereket gelince, bunun ağaç, mahsûl ve su ile bereketlendirilmiş dörtbinyediyüz kasaba olduğu söylenmiştir. "Bereket verdiğimiz" buyruğunun sayı çokluğu ile bereketlendirdiğimiz anlamına gelme ihtimali de vardır.

"Ardarda kasabalar" buyruğu hakkında İbn Abbas, Medine ile Şam arasında demek istemektedir, diye açıklamıştır. Katade dedi ki: "Ardarda" yol üzerinde birbirine bitişik demektir. Sabah giderler, öğle vakti bir yerde dinlenirler, akşam dönüşlerinde ise bir başka yerde geceyi geçirirlerdi. Her-bir millik mesafede pazarı olan bir kasaba vardı, diye de söylenmiştir. Bu da yol emniyetinin bir gereğidir.

el-Hasen şöyle demektedir: Kadın beraberinde yün eğirdiği kirmeni ile birlikte çıkar. Başı üzerinde zenbili ile yola koyulur. Kirmeni ile vakit geçirir ve evine geri döndüğünde başındaki zenbil mutlaka hertürlü meyve ile dolardı. Şam ile Yemen arası hep böyle idi.

"Ardarda"nın yüksekçe anlamına geldiği söylenmiştir ki, bu açıklamayı da el-Müberred yapmıştır. Bu kasabalar hakkında bu vasfın kullanılış sebebinin bunların açıkça ortada olmaları olduğu da söylenmiştir. Yani sen bir kasabadan çıktın mı hemen diğerini görebilirdin. Bu şekilde bu kasabalar ardarda yani

tanınıp bilinen kasabalar idiler. Nitekim "Bu açık ve bilinen bir iştir" demektir. "Oralarda gidip gelmelerini takdir ettik." Kendi kasabaları ile mübarek kıldığımız kasabalar arasında bir konaktan, bir başka konağa, bir kasabadan diğerine ölçüsü belirlenmiş mesafeler halinde yürümelerini takdir ettik, demektir. Yani herbir kasaba arasında yarım günlük bir mesafe takdir ettik. Öyle ki öğle vakti bir kasabada, gece bir başka kasabada bulunabilsinler. İnsan ise azık, su ve yol tehlikesi bulunduğu takdirde yol almakta aşırıya kaçmaz, fakat azık ve güvenlik varsa, kendisini meşakkate sürüklemeyi ve dilediği yerde konaklar. "Oralarda güvenlik içinde, geceler ve gündüzler boyunca gezin." Yani Biz onlara: Oralarda gezin, dedik. Bu mesafeler arasında gidip gelin, demektir. Bu emir temkin (imkân ve iktidar verme) emridir. Yani onlar diledikleri takdirde güvenlik içerisinde istedikleri yerlere gidebiliyorlardı. Buradaki emir, haber anlamındadır ve "dedik" ifadesi de takdir edilmiştir. "Geceler ve gündüzler" lafzının herbirisi bir zarftır. "Güvenlik içinde" ise hal olarak nasbedilmiştir. Burada "gece ve gündüzler" anlamındaki lafızların nekre (belirtisiz) olarak gelmesi, yolculuk mesafelerinin azlığına dikkat çekmek içindir. Yani gerek duyacakları şeylerin varlığı sebebiyle uzun mesafe yolculuk yapma ihtiyacı duymuyorlardı. Katade dedi ki: Onlar korku, açlık ve susuzluk çekmeksizin yolculuk yapıyorlardı. Dört aylık bir mesafeyi güvenlik içerisinde alıyorlar ve biri diğerini korkutmuyordu. Hatta bir kimse babasının katilini dahi görecekti olsaydı, onu tedirgin etmezdi. [\[51\]](#)

19. "Rabbimiz, yolculuklarımız arasını uzaklaştır" diye dua ettiler ve nefislerine zulmettiler. Biz de onları anlatılan masallar kıldık ve onları darmadağın ettik. Şüphesiz bunlarda çok sabreden, çok şükreden herkese ibretler vardır.

"Rabbimiz, yolculuklarımız arasını uzaklaştır, diye dua ettiler." Yani onlar azgınlaşınca rahattan bıkmaya noktaya gelip esenliğe tahammül edemeyince, yolculuk mesafelerinin uzamasını ve maiyet için yorularak çabalayıp didinmeyi temenni ettiler. Tıpkı İsrailoğullarının: "Bizim için Rabbiniz dua et de bize bakla (sebze), acur... gibi yerin bitirdiği şeylerden çıkarsın" (el-Ba-kara, 2/61) demelerine ve en-Nadr b. el-Haris'in: "Ey Allah, eğer bu senin katından hakkın kendisi ise durma, bizim üzerimize gökten taş yağdır" (el-En-fal, 8/32) diye dua etmesine benzer. Şanı yüce Allah da onun duasını kabul etmiş ve Bedir günü boynu kılıçla uçurulmuştu. İşte bunlar da dünyada böyle darmadağın edildiler ve helak oldular. Kendileri ile Şam toprakları arasında büyük çöller, tehlikeli

geçitler meydana geldi. Buraları aşmak için develere binmek, azıklar edinmek zorunda kaldılar.

Buradaki "Rabbimiz" buyruğu genel olarak muzaf bir nida olarak nasb ile; diye okunmuştur. Bu mefulün bih olduğundan, dolayı mansubtur. Çünkü "nida ettim, dua ettim" anlamındadır. "Uzaklaştır" buyruğu da onların yolculuk merhalelerinin uzaklaştırılmasını istediklerini ifade etmektedir.

İbn Kesir, Ebu Amr, İbn Muhaysın ve İbn Amir'den, Hişam aynı şekilde: "Rabbimiz" diye dua ile ve " uzaklaştır" şeklinde mastarından gelen bir dilek kipi olarak okumuşlardır. en-Nehhas dedi ki: ile anlam itibariyle birdir (uzaklaştır demektir). Tıpkı (yakınlaştır anlamında): ve demek gibidir.

Ebu Salih, Muhammed b. el-Hanefiyye, Ebu'l-Aliye, Nasr b. Asım ve Yakub - İbn Abbas'tan da rivayete göre:- " Rabbimiz" şeklinde merfu olarak ve ayn ile dal harfi üstün olmak üzere: "Uzaklaştırdı" diye haber vermek anlamında okumuşlardır. İfadenin takdiri de şöyle olur: Rabbimiz bizim yolculuklarımız arasını uzaklaştırdı. Sanki yüce Allah şöyle buyurmuş gibidir: Biz, onların yolculuk ettikleri mesafeleri yakınlaştırdık. Fakat onlar azgınlaşarak: Bizim yolculuk ettiğimiz mesafeler, bizim aleyhimize uzaklaştırılmış bulunuyor, dediler. Bu kıraati Ebu Hatim tercih etmiş ve şöyle demiştir: Çünkü onlar mesafelerin uzaklaştırılmasını istemediler. Onlar kâfir olmakla birlikte şımararak ve böbürlenerek bundan daha yakın mesafeler istediler.

Yahya b. Ya'mer ve İsa b. Ömer -ki İbn Abbas'tan da rivayet edilir- ise: "Rabbimiz, yolculuklarımız arasını uzaklaştır" diye "elif"siz olarak, "ayn" harfini de şeddeli okumuşlardır. Bu kıraati İbn Abbas şöylece açıklamaktadır: Onlar Rabblarının yolculukları arasındaki mesafeyi uzaklaştırdığından şikayet ettiler.

Hasan-ı Basrî'nin kardeşi Said b. Ebi'l-Hasen'in kıraatiyse:"Rabbimiz, yolculuklarımız arası uzak düştü" diye "Rabbimiz" lafzı muzaf bir nida diye okumuştur. Bu kıraate göre onlar sonradan: "Yolculuklarımız arası uzak düşmüştür" diye haber vermiş olmaktadırlar. Burada: "Arası" lafzı fiil ile merfu gelmiştir. Yani bizim yolculuklarımıza bitişik olan şey, uzaklaşmış bulunuyor.

el-Ferrâ ve Ebu İshak altıncı bir kıraat daha rivayet etmektedirler ki, bu da "ayn" harfinin ötreli oluşu itibariyle önceki gibidir. Şu kadar var ki, "arası" lafzı zarf olarak nasb ile okunmuştur. Arapçada bunun takdiri şöyledir: Yolculuklarımız arasında yol alışımız uzak düştü.

en-Nehhas dedi ki: Eğer bu kıraatlerin anlamları farklılık arz ediyor ise bunlardan birinin diğerinden daha güzel olduğunu söylemek uygun düşmez. Tıpkı bu anlamları farklı düşmesi halindeki ahad haberler hakkında söyleneme-diği gibi. Şu kadar var ki, yüce Allah, onlar hakkında şöylece haber vermektedir: Onlar

şımararak ve azgınlık göstererek yolculuklarının arasını uzaklaştırması için Rabblerine dua ettiler. Yüce Allah da onların bu istediklerini yerine getirince, onlar bu durumu haber verip bundan şikayet ettiklerini bildirmektedir. Nitekim İbn Abbas da böyle demiştir.

"Ve nefislerine" küfürleri sebebiyle "zulmettiler. Biz de onları anlatılan masallar kıldık." Onlara dair haberler anlatılmaktadır. Arapçadaki takdiri ise: "Haberleri anlatılanlar..." şeklindedir.

"Ve onları darmadağın ettik." Yani onların başına gelenler onları gelip bulunca darmadağın oldular. eş-Şa'bî dedi ki: Ensar Yesrib'e, Gassanlılar Şam'a, Esedliler Uman'a, Huzaalılar Tihame'ye gittiler. Araplar onları darb-: mesellerine konu ederek: "Bunlar tıpkı Sebe'lilerin etrafa dağıldıkları gibi dağıldılar" demeye koyuldular.

"Şüphesiz bunlarda çok sabreden, çok şükreden herkese ibretler vardır" buyruğundaki: "Çok sabreden; masiyetlere karşı direnen" kimse demektir. Bu da "sabin sabreden"ın çokça sabrettiğini anlatan bir kiptir. Bu isimle bu gibi kimseler övülmektedir. Bir kimsenin masiyetlere karşı direndiği anlatılmak istenecek olursa, ancak: "Şu masiyete karşı çok sabreden, direnen (onu işlemeyen) kimsedir" denilir.

"Şekûr: çok şükreden" O'nun nimetlerine şükreden demektir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/45. âyet, 5. başlık ve devamında ve 2/52. âyet, 3 ve 4. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır. [\[52\]](#)

20. Andolsun İblis onların aleyhindeki zannını gerçekleştirmişti de mü'minlerden bir kesim dışında ona uymuşlardı.

"Andolsun İblis onların aleyhindeki zannını gerçekleştirmişti" anlamındaki buyruk, dört türlü okunmuştur. Ebu Ca'fer, Şeybe, Naff', Ebu Amr, İbn Kesir ve İbn Amir -ki Mücahid'den de böyle okuduğu rivayet edilmektedir-: "Andolsun İblis'in onların aleyhindeki... gerçek çıkmıştı." şeklinde (dal harfî) şeddesiz olarak "İblis" ref ile ve "Zannını" lafzını da nasb ile okumuştur ki (İblis onların aleyhindeki) zannında (doğru çıkmıştı), demektir.

ez-Zeccac dedi ki: Bunun mansub oluşu mastar (mef'ul-i mutlak) oluşundan ötürüdür. Yani onlar hakkında zannettiği zannında (kanaatinde) doğru çıkmıştı, çünkü onun bu zannı doğru idi. Böylelikle bu lafız, mastar yahut zarf olarak nasbedilmiş olmaktadır.

Ebu Ali ise "zannuu" anlamındaki lafzın nasb ile gelmesi, mef ul-u bih oluşundan dolayıdır, der. Onun zannettiği zan doğru çıktı, demektir. Zira İblis:

"Ben de andolsun Senin doğru yolunda onlara engel olacağım." (el-A'raf, 7/16); "...Onları toptan azdıracağım." (el-Hicr, 15/39) demişti. "Doğru çıkmıştı" anlamındaki fiilin bir mefulun bih'e teaddi etmesi (geçiş yapması) caizdir. Mesela: "Sözü doğru söyledi" yani (harf-i cer ile): "Sözünde doğru söyledi" demektir.

İbn Abbas, Yahya b. Vessab, el-A'meş, Asım, Hamza ve el-Kisaî ise: "Gerçekleştirmişti" şeklinde şeddeli olarak: " Zannını" kelimesini de mefulün bih olarak nasb ile okumuşlardır.

Mücahid dedi ki: O bir zanda bulundu ve zannettiği gibi oldu, o bakımdan zannı gerçekleşti.

Cafer b. Muhammed, Ebu'l-Hechac (bazı kaynaklarda Ebu'l-Cehcah) ise; "Haklarında doğru çıktı" şeklinde şeddesiz olarak: "İblis'i nasb ile; " Zannını" lafzını ise ref ile okumuşlardır. Ebu Hatim dedi ki: Bana göre bu kıraatin izah edilebilir bir tarafı yoktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ancak el-Ferrâ bu kıraati caiz kabul etmiş ve bunu ez-Zeccac zikrederek "zan" kelimesini, "doğru söyledi" lafzının faili "İblis" lafzını da mefulün bih olarak açıklamıştır. Bu okuyuşun anlamı da şöyle olur: İblis'in zannı kendisine onlar hakkında bazı hususları güzel göstermiş ve zannı doğru çıkmıştı. Şöyle demiş gibidir: Andolsun onlar hakkında İblis'in zannı doğru çıkmıştı. Buna göre; "Hakkında" harf-i çeri "Doğru çıkmıştı" fiiline taalluk etmektedir. Tıpkı: Senin hakkında beslediğim zanda isabet ettim" demeye benzer. Bu harf-i cer "zann'a taalluk etmez, çünkü sılanın herhangi bir bölümünün mevsuldan önce gelmesi imkansızdır.

Dördüncü kıraat de: "Andolsun iblis (yani) onun zannı onlar hakkında doğru çıkmıştır" şeklinde "İblis' ile "zan" kelimeleri ref ile bununla birlikte: "Doğru çıkmıştır" kelimesi ise şeddesiz olarak ve "zannını" lafzı "İblis"den bedel-i istimal olmak üzere okunmuştur.

Diğer taraftan şöyle denilmiştir: Bu Sebe'liler hakkındadır, yani onlar önceleri müslüman iken küfre saptılar, değiştirdiler, tahrif ettiler. Bunlardan peygamberlerine iman eden bir topluluk müstesnadır.

Bir başka görüşe göre bu buyruk geneldir. Yani İblis'in -yüce Allah'a itaat eden kimseler müstesna- bütün insanlar hakkındaki zannı doğru çıkmıştır. Bu açıklamayı da Mücahid yapmıştır.

el-Hasen şöyle demektedir: Âdem (a.s) beraberinde Havva ile birlikte yere indirilip İblis de yere indirilince İblis: Ben anne ve babaya bunca kötülüğü yapabildiğime göre onların soylarından gelecek olanlar çok çok daha zayıftırlar, demişti. İşte bu İblis'in beslediği bir zan idi. Şanı yüce Allah da: "Andolsun İblis

onların aleyhindeki zannını gerçekleştirmişti" buyruğunu indirdi.

İbn Abbas da şöyle demektedir: İblis: Ben ateşten yaratıldım, Âdem ise çamurdan yaratıldı. Ateş ise herşeyi yakar, işte bundan dolayı ben de "onun soyunu, pek azı müstesna olmak üzere mutlaka emrim altına alırım." (el-İs-ra. 17/62) diye düşünmüş ve onlar hakkındaki bu zannı doğru çıkmıştır.

Zeyd b. Eşlem dedi ki: İblis, Rabbim, şu kendilerini benden şerefli, ben-ien değerli ve benden faziletli kıldıkların var ya, onların çoğunun şükrettiğini görmeyeceksin demişti. O bu hususta bir zanna binaen böyle demiş ve iblis'in onlar hakkındaki zannı doğru çıkmıştır.

el-Kelbî dedi ki: O, eğer kendilerini azdıracak olur ise, onun istediğini ka-bul edeceklerini, saptıracak olur ise, kendisine itaat edeceklerini zannetmiş-- ve bu zannı doğru çıktı.

"Mü'minlerden bir kesim dışında ona uymuşlardı" buyruğu hakkında el-Hasen şöyle demektedir: Ancak onları ne kamçı ile vurdu, ne sopa ile dövdü. Sadece onlar hakkında bir zan besledi, vesvesesi dolayısıyla zannettiği gibi ortaya çıktı.

"Mü'minlerden bir kesim dışında" anlamındaki ifadeler, müstesna olarak nasbedilmiştir. Bu hususta iki görüş vardır: Birinci görüşe göre o bazı mü'minlerin müstesna olacaklarını kastetmiştir. Çünkü mü'minlerin bir çoğu günah işler ve birtakım masiyetlerde İblis'e itaat eder. Yani mü'minlerden de ancak bir kesim kurtulabilir. Yüce Allah'ın: "Muhakkak Benim (has) kullarım üzerinde senin bir tasallutun olmaz." (el-Hicr, 15/42) buyruğunda kastedilen budur.

İbn Abbas'tan ise şöyle dediği rivayet edilmiştir: Burada kasıt, mü'minlerin tamamıdır. Burada yer alan "dy)- ...den" buna göre kısmilik bildirmek için değil, beyan içindir. (Buna göre: Mü'minlerin dışındakiler ona uymuşlardı, demek olur.)

Şayet: İblis gaybı bilmediği halde onlar hakkındaki zannının doğru çıkacağını nereden bilmişti, diye sorulacak olursa, şu cevap verilir: Âdem hakkında onun birtakım işleri gerçekleştirmesinden sonra o ağırlıklı bir zan ile Adem'in zürriyeti hakkında da benzeri başarılar elde edebileceğini zannetmişti. Daha sonra da onun bu zannı gerçek olarak ortaya çıktı.

Bir başka cevap ise ona cevap olarak verilen yüce Allah'ın şu buyruğunda dile getirilmektedir: "Onlardan gücünün yettiği kimseleri sesinle yerinden oynat. Onlara karşı atlılarıyla, piyadelerine gürültü çıkararak baskın düzenle..." (el-İsra, 17/64) Böylelikle ona bir güç ve bir güç yetirme imkanı verilmiş oldu. O da bununla onların hepsini avucunun içerisine alabileceğini sanmıştı. Yüce Allah'ın Adem'in tevbesini kabul ettiğini ve bu hususta cennete giden yolda ona uyacak

soyunun olacağını görüp de yüce Allah da kendisine: "Muhakkak Benim (has) kullarım üzerinde senin hiçbir tasallutun olmaz. Azgınlardan sana uyanlar müstesna" (el-Hicr, 15/42) diye buyurduğunu da işitince, kendisine de Âdem'e de uyacak kimselerin bulunacağını öğrenmiş oldu. Bunun sonucunda da kendisine uyacakların Âdem'e uyacaklardan daha fazla olacağını zannetti. Bu zanna kapılmasına sebep ise onun eline verilen şehvet etkisi altına alma otoritesi ile Âdemoğullarının içine yerleştirilen şehvet duygularıdır. Böylelikle beslediği zan doğrultusunda işe koyuldu. Âdemoğullarının gözlerine şehvetleri süslü gösterdi ve onlara telkinlerde bulundu, türlü kuruntu ve aldatmacalarla onları uzun boylu günahlara dalmaya itti. Böylelikle haklarında beslediği zannını da gerçekleştirmiş oldu.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[53\]](#)

21. Halbuki onun onlar üzerinde bir hakimiyeti yoktu. Ancak Biz, âhirete iman eden kimse ile ondan yana şüphede olanları ayır-detmek için böyle yaptık. Rabbin herşeyin üzerinde görüp gözetendir.

"Halbuki onun onlar üzerinde bir hakimiyeti yoktu." Yani İblis onları küfre zorlamamıştı. Onun bütün yaptığı çağırmak ve süslü göstermekten ibarettir. Buradaki "hakimiyet (sulta) ' güç demektir. Delil olduğu da söylenmiştir, yani İblis'in elinde onları kendisine uymaya itecek herhangi bir delil yoktu. Onlar ancak arzu, şehvet, taklid ve nefsin hevası dolayısıyla ona uydular. Bu hususta herhangi bir belge ve delile dayanarak ona uymuş değillerdir.

"Ancak Biz, âhirete iman eden kimse ile... ayırdetmek için böyle yaptık" buyruğunda geçen "ve ayırdetmek" diye anlamı verilen "ilinV'den kasıt, kendisi sebebiyle mükâfat ve cezanın sözkonusu edildiği şahadet (varlık alemindeki bilgisi) kastedilmektedir. Gaybî bilgi ise zaten yüce Allah tarafından bilinen bir şeydir. Ferrâ'nın kanaatine göre anlam: Bunu sizin tarafınızdan bilelim (ortaya çıkartalım) diye yaptık, şeklindedir. Nitekim yüce Allah'ın: "Ortaklarım nerede?" (en-Nahl, 16/28) buyruğu da, sizin iddianıza ve sizin kanaatinize göre (Bana ortak kabul ettiğiniz ortaklarım nerede) demek-ır. Yoksa buradaki: "Ayırdetmek için (bilelim diye)" buyruğu -halbuki onun onlar üzerinde bir hakimiyeti yoktu" buyruğunun zahiri itibariyle cevabı değildir. Burada ifade manaya göre yorumlanmalıdır. Yani Biz ana herhangi bir hakimiyet vermedik, ancak bilelim (ayırdedelim) istedik. Buna göre buradaki istisna munkatı'dır, yani Biz İblis'e onlar üzerinde bir hakimiyet vermedik ama Biz... bilelim (ayırdedelim) diye onları İblis'in vesvesesi ile sınadık. Buna göre buradaki istisna edatı: "Ama"

anlamındadır.

Bu istisnanın muttasıl olduğu da söylenmiştir: Yani İblis'in onlar üzerinde bir hakimiyeti yoktu. Şu kadar var ki, Biz onu sınamanın gerçekleşmesi .c:n onlara musallat kıldık.

Buradaki "(İdi'nin zaid olduğu da söylenmiştir. Yani onun onlar üzerinde bir otoritesi yoktur demektir. Bu da yüce Allah'ın: "Siz en hayırlı bir ümmetsiniz" (Al-i İmran, 3/110) buyruğuna benzemektedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Buradan sözün bir bölümü Sebe' kıssası ile bitişik geldiğinden şöyle buyurulmuştur: İblis'in o kâfirler üzerinde herhangi bir hakimiyeti yoktu. Bir başka açıklamaya göre de: Bizim ezeli takdirimizde İblis'in onlar üzerinde bir hakimiyeti yoktur, şeklindedir.

Bir açıklamaya göre de; "Ancak... böyle yaptık" buyruğu, ancak... ortaya çıkartalım diye böyle yaptık, demektir. Bu da: Ateş odunu yakar, demeye benzer. Bir başkasının ise: Hayır, odun ateşi yakar der. Birincisi ise: Gel de hangisinin diğerini yaktığını görelim (bilelim) diye ateşi ve odunu deneyelim, der. Bu da; her ikisi de bu hususu bilmekle birlikte bunu ortaya çıkaralım, anlamındadır.

Siz bunu bilirsiniz diye de açıklanmıştır. Bir başka açıklama da: Bizim dostlarımız ve melekler bunu böylece bilsinler demektir. Yüce Allah'ın: "Allah'a ve Rasûlüne karşı savaşanların... cezası ancak" (el-Maide, 5/33) buyruğunun Allah'ın ve Rasûlünün dostlarına karşı savaşanların... anlamında olması gibidir.

Allah'ın ayırdetmesi içindir, anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Allah murdarı, temizden ayırdetsin." (el-Enfal, 8/37) buyruğunda olduğu gibi. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/143. âyet, 4. başlıkta) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. ez-Zührî ise meçhul bir fiil olarak: "Ancak... bilinsin diye" diye okumuştur.

"Rabbin herşeyin üzerinde görüp gözetendir." O, herşeyi bilendir. Kul hakkında yaptığı herşeyi muhafaza altına alır ki, onun karşılığını versin diye... anlamında olduğu da söylenmiştir. [\[54\]](#)

22. De ki: "Allah'tan gayrı (ilâh diye) iddia ettiklerinize dua edin bakayım. Onlar göklerde de, yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sa-hib değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur."

"De ki: Allah'tan gayrı (ilâh diye) iddia ettiklerinize dua edin bakayım."

Yani gerek Dâvûd ve Süleyman ile ilgili geçmiş açıklamalar, gerekse de Sebe kıssası, Benim kudretim tecellilerindendir. Şimdi ey Muhammed sen şu

müşriklere de ki: Sizin Allah'a koştüğunuz ortakların bu anlatılanlardan herhangi birisini gerçekleştirmeye güçleri yetiyor mu?

Bu hitab bir azardır. Bunda takdir edilmesi gereken ifadeler de vardır: Yani sizler, Allah'tan başka ilâhınız olduğunu iddia ettiğiniz kimseleri sizlere bir fayda vermeleri yahut yüce Allah'ın sizin aleyhinize takdir etmiş olduğu bir hükmü önlemek için onlara dua ediniz. Onların buna güçleri yetmeyecektir.

Hem "onlar göklerde de yerde de zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların bu ikisinde hiçbir ortaklığı da yoktur ve O'nun bunlardan hiçbir yardımcısı da yoktur." Yani yüce Allah'ın herhangi bir şeyi yaratmak için bunlar arasından hiçbir yardımcısı bulunmamaktadır. Aksine tek başına yaratıcı Allah'tır. O halde; yalnız Ona ibadet etmek gerekir. O'ndan başkasına ibadet, imkansız ve muhal bir şeydir. [\[55\]](#)

23- O'nun nezdinde şefaath kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez. Nihayet kalblerinden korku giderilince: "Rab-biniz ne buyurdu?" diyeceklerdir. Onlar: "Hak" diyeceklerdir. O, çok yüce, çok büyüktür.

"O'nun" Allah'ın "nezdinde" meleklerin ve başkalarının yapacağı "şefaath kendisine izin verdiklerinden başkasına fayda vermez" buyruğunda geçen: "İzin verdi" lafzının hemzesi genellikle üstün olarak okunmuştur. Buna sebep ise daha önceden yüce Allah'ın adının geçmiş olmasıdır. Ebu Amr, Hamza ve el-Kisaî ise meçhul bir fiil olarak, hemze'yi ötreli okumuşlardır. (İzin verilen... demek olur.) İzin veren ise yüce Allah'tır.

"Kimse" lafzının şefaath edenlere de kendilerine şefaath edilenlere de raci olması mümkündür.

Nihayet kalblerinden korku giderilince" buyruğu ile ilgili olarak, İbn Abbas: Kalblerinden korku uzaklaştırılınca, Kutrub: Kalblerinde bulunan korku çıkartılınca, Mücahid: Kıyamet gününde kalbleri üzerinden perde açılınca, diye açıklamışlardır.

Yani şefaath yüce Allah'tan başka kendilerine ibadet olunan melek, peygamber ve put kabilinden mabudlardan hiç kimsenin yetkisinde olan bir şey değildir. Ancak yüce Allah, şefaath hususunda peygamberlere ve meleklerle izin verecektir. Onlar da yüce Allah'tan son derece korkar halde bulunacaklardır. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Onlar korkusundan titrerler" (el-Enbiya, 21/28) diye buyurmaktadır. Yani yüce Allah, şefaath hususunda kendilerine izin verip onlar Allah'ın kelâmını işiteceklerinde, dehşete ve korkuya kapılacaklardır. Çünkü kendilerine izin verilen hususu yerine getirmek isterken herhangi bir kusur

işlerler diye çok korkacak ve endişe edeceklerdir. Bu emrin onlara verilmesi sona erdikten sonra, izin verildiğine dair vahyi kendilerine getiren, kendilerinden yukarıdaki meleklerle: "Rabbimiz ne buyurdu?" yani Allah neyi emretti, diyecekler, melekler de kendilerine: "Hak, diyeceklerdir." Bu da: O, mü'minlere şefa'at etmek hususunda size izin verdi, sözüdür. "O, çok yüce, çok büyüktür." Kulları hakkında dilediği şekilde hüküm vermek yetkisi^nundur.

Diğer taraftan bunun, onlara bir takım kavimlere şefa'atte bulunmak için dünyada verilen bir izin olması mümkün olduğu gibi, âhirette olması da mümkündür. İfadede hazfedilmiş sözler vardır. Yani O'nun nezdinde şefa'at ancak kendilerine izin verdiği kimselere fayda verecektir. Kendilerine izin verilen bu kimselere izin geleceği vakit, yüce Allah'ın buyruğu dolayısıyla korkuya kapılırlar. Nihayet bu korku kalblerinden gitti mi ilâhi emre itaatle çağrıya uyarlar.

Denildiğine göre bu korku, yüce Rabbin vermiş olduğu herbir emir dolayısıyla melekler tarafından bugün dahi duyulmaktadır. Yani şefa'atleri fayda verecek olanlar ancak bugün yüce Allah'a itaat eden ve O'ndan korkan meleklerin şefa'atidir, cansız varlıkların ve şeytanların şefa'ati değildir.

Tilmizinin, Sahih'inde Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Allah semada bir emre hükmettiği zaman, melekler yüce Allah'ın buyruğu dolayısıyla itaatle boyun eğip kanatlarını çırpırlar. Tıpkı dümdüz kaya üzerinde sürüklenen bir zincirmiş gibi (ses çıkarırlar.) Nihayet korku kalblerinden giderilince, Rabbimiz ne buyurdu? derler. Hak buyurdu, o pek yücedir, büyüktür, derler." (Peygamber) buyurdu ki: "Şeytanlar da bu halde biri

diğerinin üstünde bulunurlar." (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir.^[56] en-Newâs b. Sem'an dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Yüce Allah bir emri vahyetmek istediği takdirde vahyi kelâmı ile dile getirir. Yüce Allah'tan korkuları dolayısıyla bu sestən ötürü semavâtı bir sarsılma yahut şiddetli bir titreme alır. Semavâttakiler bunu duydukları takdirde baygın düşerler ve yüce Allah'a secdeye kapanırlar. Başını ilk kaldıran kişi Cebrail olur. Yüce Allah onunla konuşur ve ona dilediği şeyleri vahyeder. Daha sonra Cebrail meleklerle uğrar. Bir semadan geçtiği her seferinde oradaki melekler: Rab-bimiz ne buyurdu, ey Cebrail? diye sorarlar. Cebrail: Hak (buyurdu). O pek yücedir, pek büyüktür, diye cevap verir. (Peygamber) buyurdu ki: Hepsi de Cebrail'in dediği gibi derler. Nihayet Cebrail vahyi yüce Allah'ın kendisine emrettiği yere kadar ulaştırır. "^[57]

el-Beyhakî'nin naklettiğine göre İbn Abbas yüce Allah'ın: "Nihayet kalb-lerinden korku giderilince" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Cinlerden her-bir kabilenin semada oturduğu belli bir yeri vardı. O yerden vahye kulak verir ve dinlemeye

çalışırlardı. Vahiy indi mi tıpkı zincirin dümdüz bir kaya üzerinde geçirilmesi gibi bir ses işitilir. Vahiy bir semada bulunanlar üzerine nazil oldu mu, mutlaka baygın düşerler. Kalblerinden korku giderilince: Rab-biniz ne buyurdu? derler. Hak buyurdu, O pek yücedir, pek büyüktür, diye cevap verirler. Sonra (melek) şöyle der: Bu sene şöyle olacak, bu sene böyle olacak. Cinler bunu işitirler ve bunu kahinlere haber verirler. Kahinler de insanlara: Bu sene şöyle olacak, bu sene böyle olacak, derler. (İnsanlar) gerçekten böyle olduğunu görürler. Yüce Allah, Muhammed (sav)'ı peygamber olarak gönderince (cinler) alevli ateşlerle kovalanıp uzaklaştırıldılar. Cinler bu hususları kendilerine haber vermeyince^ Araplar: Semada bulunanlar helak oldu, dediler. Deve sahibi olan kimseler hergün bir deve, inek sahibi olan kimseler hergün bir inek, koyunu olan kimseler hergün bir koyun kesmeye başladı. Nihayet hızlıca mallarını tüketmeye başlayınca, Sa-kifliler -ki Arapların en akli başında kabilesi idiler-: Ey insanlar mallarınızı böyle tüketmeyin. Semada bulunanlar ölmedi. Bu bir dağınıklık sebebiyle değildir. Sizler belli işaretleriniz olan yıldızların, güneşin, ayın, gece ve gündüzün olduğu gibi durduğunu görmüyor musunuz? dediler. (İbn Abbas devamla) dedi ki: İblis de şöyle dedi: Bugün semada önemli bir olay meydana gelmiş olmalıdır. Bana yerin her tarafından toprak getirin. Ona yerin toprağından getirdiler, toprakları koklamaya başladı. Mekke toprağını koklayınca: İşte bu önemli olay burada olmuştur, dedi. Olanlara ku-iak kabarttılar, Rasûlullah (sav)'ın peygamber olarak gönderilmiş olduğunu anladılar.[\[58\]](#)

Bu anlamdaki açıklamalar (peygambere) merfu olarak ve özlü ifadelerle el-Hicr Sûresi'nde (15/17-18. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Aynı şekilde onlara alevli ateşler atılıp onlarla yakıldıkları anlamındaki açıklamalar da geçmiş bulunmaktadır. İleride el-Cin Sûresi'nde (72/4-10. âyetlerin tefsirinde) yüce Allah'ın izniyle buna dair açıklamalar gelecektir.

Bir görüşe göre onların korkmalarına sebep kıyametin kopacak olmasıdır. el-Kelbî ve Ka'b şöyle demişlerdir: İsa ile Muhammed (ikisine de selam olsun) arasında beşyüzelli yıllık bir fetret dönemi geçmiştir. Bu dönemde peygamber gelmemiştir. Yüce Allah, Muhammed (sav)'ı peygamber olarak gön-derince, yüce Allah Cebrail ile risaleti vermesini emir buyurdu. Melekler Allah'ın kelamını işitince, kıyamet koptu zannettiler ve bu işittiklerinden dolayı baygın yıkıldılar. Cebrail semavâtta inince, geçtiği her bir semada bulunanlar kendilerine geliyor, başlarını kaldırıyor ve biri diğerine: Rabbimiz ne buyurdu? diyordu. Rabblerinin ne dediğini bilmediklerinden herbirisi: Hak buyurdu, O yücedir, büyüktür. Çünkü Muhammed (sav) semavâttakilere göre kıyametin

alametlerindendir.

ed-Dahhak dedi ki: Yeryüzündekiler arasında görevleri değişip duran el-Muakkibât adlı melekler insanların amellerini yazarlar. Şanı yüce ve mübarek olan Rabb onları (görevleri için) gönderir. Yerlerinden ayrıldıklarında oldukça şiddetli sesleri işitilir. Daha aşağıda bulunan melekler bunun kıyametten ötürü olduğunu zannederler. Hemen secdeye kapanırlar ve kendilerinden geçerler. Nihayet kıyametin kopma emri olmadığını öğrenirler.

İşte bu, seçkinliklerine ve üstün konumlarına rağmen kendilerine izin verilmediği sürece meleklerin hiçbir kimseye şefa'at etmelerinin mümkün olmadığına dair yüce Allah'ın melekler hakkında verdiği bir haberi ve bir uyarıdır. Onlara izin verdi mi buyruğunu işitir ve baygın düşerler. İşte onların hali budur. Peki putlar nasıl şefa'at edebilecekler yahut sizler kıyameti kabul etmezken nasıl şefa'at umabilirsiniz?

el-Hasen, İbn Zeyd ve Mücahid şöyle demişlerdir: Nihayet korku müşriklerin kalblerinden açılıp gidince... demektir. Yine el-Hasen, Mücahid ve İbn Zeyd şöyle demişlerdir: Âhirette ölüm geleceği vakit onlara karşı delil ortaya koymak üzere melekler kendilerine: Dünyada iken Rabbiniz ne buyurmuştu? diyecekler, onlar da: Hak buyurmuştu, O, pek yücedir, pek büyüktür, diyerek ikrar ve itirafın kendilerine fayda vermeyeceği bir zamanda itirafta bulunacaklardır. Yani onlar: Hak buyurdu diyeceklerdir.

Kalblerinden korku giderilince" buyruğunda fiil, genel olarak meçhul okunmuştur. Ancak İbn Abbas: " Kalblerinden korkuyu giderince" diye malum bir fiil olarak okumuştur ki, fail olan zamir yüce Allah lafzına racidir.

Bunu meçhul fiil olarak okuyanların kıraatine göre câr ve mecrûr ("kalblerinden" anlamındaki buyruk) ref konumundadır (sözde öznedir). Fiil ise mana itibariyle yüce Allah'a aittir. (Yani korkuyu kalblerinden gideren O'dur).

Her iki kıraate göre de anlam şöyledir: Daha önceden açıklandığı üzere kalblerinden korku giderilince,.. Bu fiilin bir benzeri de: " Şikayet ettiği şeyi ortadan kaldırdı" kullanımıdır.

el-Hasen genellikle okunduğu gibi meçhul bir fiil olarak ama: "Giderildi" diye "ze" harfini şeddesiz okumuştur. Bunda da yine câr ile mecrûr ("kalblerinden" anlamındaki lafız) yine ref konumundadır. Bu da: "Bu işten, bu işe yöneldi" demeye benzer. Bu fiilin "ze" yerine "re" harfi ije,"ayn" yerine "gayn" harfi ile şeddesiz olarak ve meçhul bir fiil halinde: "Bitirildi, sona erdirildi" anlamı da aynı şekildedir. Böyle bir kıraat de yine el-Hasen ve Katade'den rivayet edilmiştir. Yine her ikisinden gelen bir başka rivayete göre "Bitirdi, sona erdi" diye malum bir fiil olarak "re" ve "gayn" harfi ile okumuşlardır, anlamı da: Yüce

Allah, kalblerini bitirince yani onların kalbleri üzerindeki örtüyü açınca demek olur. Bu da kalblerindeki korku ve dehşeti giderince, boşaltınca anlamınadır. Bu kıraate göre meçhul fiil olarak okunuş da bu anlamı ifade eder. Yine el-Hasen'den "re" harfini şeddeli olarak: "Boşaltınca..." diye okuduğu da rivayet edilmiştir. [\[59\]](#)

24. De ki: "Göklerden ve yerden sizi rızıklandıran kimdir?" "Al-lah'tu-, de. Şüphe yok ki biz, yahut siz ya bir hidayet üzereyiz veya apaçık bir sapıklıkta."

"De ki: Göklerden ve yerden sizi rızıklandıran kimdir?" Yüce Allah, daha önce onların uydurma ilâhlarının, yüce Rabbin kudretinin yettiği şeylerin bir zerre kadarına dahi sahip olamadıklarını sözkonusu ettikten sonra, bu hususu onlara söyletmek üzere şöyle buyurmaktadır:

Ey Muhammed müşriklere "de ki: göklerden ve yerden sizi rızıklandıran kimdir?" Yani göklerden yağmur, güneş, ay, yıldız ve bunlardaki menfaatler vasıtası ile meydana gelen bunca azıkları yaratan kimdir? Su ve bitki gibi yerden çıkan nızıkları da kim yaratmaktadır? Onlar bu işleri bizim ilâhlarımız yapıyor, diyemezler. O bakımdan bilemiyoruz, diyeceklerdir. O vakit de ki: Şüphesiz kalblerinizde bulunanı bilen bunları yapandır. Şayet onlar: Bizi rızıklandıran Allah'tır, diyecek olurlarsa, o vakit kendisine ibadet olunması gerekenin o olduğuna dair delil de ortaya konulmuş olacaktır.

"Şüphe yok ki biz yahut siz ya bir hidayet üzereyiz veya apaçık bir sapıklıkta" buyruğundaki bu üslup, ortaya konulan delilde insaf göstermek içindir. Bu bir kimsenin -kendisinin doğru, karşı tarafın da yalancı olduğunu bilmekle birlikte:- İkimizden birisi yalan söylüyor, demesine benzer. Buyruğun anlamı şudur: Bizler ve sizler aynı durumda değiliz. Biz birbirine zıt iki ayrı haldeyiz. İki kesimden birisi hidayet üzeredir. Bu kesim de biziz, diğeri ise sapıktır, bunlar da sizlersiniz. Bu buyrukla yüce Allah, onları yalan söylediklerini açıkça ifade etmekten daha güzel bir üslubla yalanlamış olmaktadır. Yani: Sizler, sizi göklerden ve yerden rızıklandıran ortak koştüğunuz için sapık kimselersiniz.

Yahut siz" buyruğu daha önce geçen: "Şüphe yok ki" lafzının ismine atfedilmiştir. Eğer mahalline atfedilmiş olsaydı, bunun; (l»itjt) diye olması gerekirdi. Bir hidayet üzere" ise birinci isme (yani bize) ait olur, başkasına değil. Eğer: "Yahut siz" denilirse, ("hidayet üzeredir" hükmünün ikincisi hakkında olması daha uygundur. Birincisinden ise bu hazfedilmiştir. Bununla birlikte birincisi için olması da mümkündür ki el-Müberred'in tercihi de budur. el-Müberred şöyle demektedir: Bunun anlamı basiret sahibi olan kimsenin yapılan

tehdidin doğruluğuna ve apaçık delil ile gerçeği ortaya çıkarmak üzere söylediği şu söze benzer: Bizden birisi yalan söylemektedir. Bununla ne demek istediği açıktır. Nitekim: Ben bu işi yapıyorum, sen de böyle yapıyorsun ama ikimizden birisi hatalıdır diyenin, karşısındakinin hatalı olduğunu bilerek bunu söylemesine benzer. İşte yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki biz yahut siz ya bir hidayet üzereyiz veya apaçık bir sapıklıkta" buyruğu da böyledir.

Buradaki: "Yahut" Basralılara göre asıl anlamı üzerindedir. Şüphe ve tereddüt anlamında kullanılmamıştır. Arapların bu gibi durumlarda kullandığı anlamdadır. Yani durumu haber vermek isteyen kişi, gerçeği bilmekle birlikte açıkça bildirmek istemediği takdirde böyle kullanılır.

Ebu Ubeyde ve el-Ferrâ ise bu "vav (ve)" anlamında olup ifadenin takdiri şöyledir: Şüphesiz ki biz hidayet üzereyiz ve muhakkak siz de apaçık bir sapıklıktasınız. Şair Cerir de şöyle demektedir:

"Ey atlılar başındaki Sa'lebe yahut Riyah,
Sen onları Tuhayye ve er-Rebab'ın üzerlerine götürdün."

Burada: Ey Sa'lebe ve Riyah, demek istemiştir. Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Aramızda savaş kızışınca,
Biz Riyah'ı ya da Rizam'ı aradık." [\[60\]](#)

25. De ki: "İşlediğimiz günahlardan sorumlu olmazsınız. Biz de işlediklerinizden dolayı sorumlu olmayız."

"De ki: İşlediğimiz" kazandığımız "günahlardan sorumlu olmazsınız. Biz de" aynı şekilde "işlediklerinizden dolayı sorumlu olmayız." Yani benim sizi kendisine davet ettiğim şeyde gözettiğim maksat, sizin faydanızdır. Yoksa sizin küfrünüzün zararı bana ulaşmaz. Bu, yüce Allah'ın: "Sizin dininiz sizin olsun, benim dinim de benim" (el-Kâfirun, 109/6) buyruğuna benzemektedir. Allah da herkese yaptığıının karşılığını verecektir.

Bu âyet, bir ateşkes ve bırakışma âyetidir. Kılıç âyetiyle neshedilmiştir. Bunun kılıç âyetinden önce indiği söylenmiştir. [\[61\]](#)

26. De ki: "Rabbimiz bizi bir araya toplayacak, sonra aramızda hak ile hüküm verecektir. O, herşeyi en iyi bilip adaletle hükmedendir."

"De ki: Rabbimiz" kıyamet gününde "bizi bir araya toplayacak, sonra aramızda hak ile hüküm verecektir." Hidayet üzere olanı mükâfatlandırarak, sapıklıkta

olanı cezalandıracaktır. "O, herşeyi" bütün yarattıklarının her halini "en iyi bilip adaletle" hak ile "hükmedendir."

Bütün bunlar kılıç âyeti ile neshedilmiştir. [\[62\]](#)

27. De ki: "O'na koştuğunuz ortakları bana gösterin. Haşa (O'nun ortağı yoktur!) Bilakis O, mutlak galib, sonsuz hikmet sahibi Allah'tır."

"De ki: O'na koştuğunuz ortakları bana gösterin" buyruğunda yer alan: "Bana gösterin" lafzındaki "görmek" kalb ile görmektir. "Ortakları" lafzı da üçüncü meful olur. Yani sizler, yüce Allah'a ortak kılmış olduğunuz putları ve heykelleri bana tanıtınız, bildiriniz. Acaba bunlar herhangi bir şeyin yaratılmasında ortaklık ettiler mi? Bana durumun ne olduğunu açıklayınız, yoksa bunlara niye ibadet ediyorsunuz?

Buradaki "gösterme"nin göz ile görmek anlamında kullanılmış olması da mümkündür. O takdirde "ortaklar" anlamındaki lafız hal olur. (Anlamı da şöyle olur: O'na ortak olarak koştuklarınızı bana gösterin.)

"Haşa" yani durum sizin iddia ettiğiniz gibi değildir.

Buradaki "Haşa"nın onların hazfedilmiş cevaplarına bir red olduğu da söylenmiştir. Sanki onlara: Sizin O'na koştuğunuz ortakları bana gösterin demiş, onlar da: Bunlar putlardır, diye cevap verince: Haşa, yani O'nun hiçbir ortağı yoktur, diye cevap vermiş gibidir.

"Bilakis O, mutlak galib, sonsuz hikmet sahibi Allah'tır." [\[63\]](#)

28. Biz, seni ancak bütün insanlar için müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.

29. Onlar: "Eğer doğru söyleyenler iseniz bu tehdit ne zaman gerçekleşir?" derler.

30. De ki: "Sizin vaadolunan bir gününüz vardır. Ondan ne bir an geri kalırsınız, ne de ileri geçersiniz."

"Biz, seni ancak bütün insanlar için müjdeleyici ve korkutucu olarak gönderdik." Yani Biz, seni ancak bütün insanlar için peygamber olarak gönderdik. İfadede bir takdim ve te'hir vardır. ez-Zeccâc dedi ki: Biz, seni ancak bütün insanları korkutup uyarman ve onlara tebliğ etmen için gönderdik. Bunun, insanları küfrü gerektiren hususlardan alıkoyan ve İslâm'a davet eden, insanları alıkoyucu anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Bütün"ün sonundaki "he" (müenneslik te'si) mübalağa içindir. İfadede muzafın

hazfedildiği de söylenmiştir. Yani Biz, seni insanların senin teb-'ğinden uzaklaşmalarına karşı önleme özelliğine sahip yahut ta onları küfürden engelleme özelliğine sahip olarak gönderdik, "Elbiseyi katladı, dürdü" tabiri de buradan gelmektedir. Çünkü iki yanını katlamış olur.

"İnsanlar için" itaat eden kimseleri cennet ile "müjdeleyici ve" kâfir olan kimseleri de cehennem ateşi ile "korkutucu olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu" kendileri şirk koştukları halde Allah'ın nezdinde bulunanları "bilmezler." O dönemde insanlar sayıca mü'minlerden daha fazla idiler.

"Onlar: Eğer doğru söyleyenler iseniz bu tehdit" sizin bizleri kıyame-'n kopması için tehdit ettiğiniz "ne zaman gerçekleşecek? derler."

Sen de ey Muhammed, onlara "de ki: Sizin vaadolunan bir gününüz vardır. Ondan ne bir an geri kalırsınız, ne de ileri geçersiniz." Bugünün er-'elenmesi sizi sakın aldatmasın.

"Vaadolunan gün (miad)" belirlenen vakit demektir. Bununla öldükten sonra diriliş vaktini kastetmektedir. Ölümün geliş vaktinin kastedildiği de söylenmiştir. Yani kıyamet gününden önce sizin ölümünüzün kendisinde gerçekleşeceği belirli bir vaktiniz vardır. O zaman söylediğimin gerçek olduğunu bileceksiniz.

Bir başka açıklamaya göre bu günden kasıt Bedir günüdür. Çünkü o gün yüce Allah'ın hükmü gereğince, dünyada azabları için tayin edilen vakittir.

Nahivciler "vaadolunan bir gün" anlamındaki buyruğun: diye kullanılmasını da uygun görmüşlerdir. Ancak bu durumda "vaadolunan" müb-tedâ, "bir gün" de ondan bedel olur. Haberi ise: "Sizin" lafzı olur.

Yine nahivciler "bir gün"ün zarf olmak üzere; ifadesini de uygun kabul etmişlerdir. Bu durumda: Ondan" lafzındaki "he: o" zamiri "gün"e ait olur. Tenvinsiz olarak; denilmesi ise doğru değildir. "Gün"ün kendisinden sonra izafe edilmesi ise "he" zamirinin "gün"e ait olması takdirine göre uygundur.

Çünkü bu durumda cümlede bulunan "he" dolayısıyla bir şeyin kendi kendisine izafe edilmesi kabilinden olur. Buna binaen "he" zamirinin güne değil de "vaadolunan"a ait olması da mümkündür. [64]

31. Kâfir olanlar dediler ki: "Biz bu Kur'ân'a da, bundan önce gelen kitaplara da inanmayız." Sen o zalimleri Rabbleri huzurunda durdurulmuş sözü birbirlerine döndürürlerken bir görsen! Güçsüz bırakılan (mustazaO tabiler büyüklük taslayan (müs-tekbir)lere: "Siz olmasaydınız, biz elbette iman edenler olurduk" derler.

32. Büyüklük taslayan önderler, güçsüz bırakılanlara derler ki: "Size geldikten sonra sizleri hidayetden biz mi alıkoyduk? Hayır, siz zaten günahkâr kimseler

idiniz."

33- Güçsüz bırakılanlar, büyüklük taslayanlara derler ki: "Hayır, gece gündüz hilekârlıklardınız bizi bu hale koydu.) Çünkü siz bize Allah'ı inkâr etmemizi, O'na ortaklar koşmamızı emrederdiniz." Azabı göreceklerinde ise pişmanlıklarını gizleyeceklerdir. Biz de kâfirlerin boyunlarına tasmalar koyarız. Ya onlar işleye-geldiklerinden başkası ile mi cezalandırılacaklar?

"Kâfir olanlar" buyruğu ile Kureyş kâfirlerini kastetmektedir.

"Dediler ki: Biz bu Kur'ân'a da, bundan önce gelen kitaba da inanmayız" buyruğu ile ilgili olarak Said b. Cübeyr, Katade'den naklen: "Bundan önce gelen kitablara da" yani daha önceki kitablara ve peygamberlere de "inanmayız" demek istemişlerdir, dediğini nakletmektedir. Ahirete de inanmayız, anlamında olduğu da söylenmiştir.

İbn Cüreyc dedi ki: Bu sözleri söyleyen Ebu Cehil b. Hişam'dır.

Şöyle de açıklanmıştır: Kitab ehli müşriklere Muhammed (sav)'ın vasıfları bizim kitabımızda şu şekildedir. Ona sorular sorunuz, dediler. Müşrikler, ma soru sorunca, kitab ehlinin söylediklerine uygun düştü. Bu sefer müş-r.kler: Biz asla bu Kur'ân'a da, bundan önce indirilmiş olan Tevrat ve İncil'e -e inanmayız. Hepsini inkâr ediyoruz, dediler. Halbuki daha önceden kitab ehline başvuruyorlar, onların sözlerini delil gösteriyorlardı. Böylelikle onların çelişki içerisinde oldukları ve az bir bilgiye sahip oldukları ortaya çıkmış ;du.

Daha sonra yüce Allah, onların sözkonusu olacak olan hallerini haber vererek şöyle buyurmaktadır: "Sen" ey Muhammed "o zalimleri Rabbleri huzurunda... bir görsen." Yani hesap için durdurulacakları yerde ahkonularak, birbirlerini kınayarak ve sitemli bir şekilde kendi aralarında karşılıklı konuşmalarını bir görsen! Oysa bunlar dünya hayatında iken dost ve dayanışma içerisinde idiler.

"Bir... sen" in cevabı hazfedilmiştir. Bunu görecek olsan, çok dehşetli ve korkunç bir hal görürsün, demektir.

Daha sonra yüce Allah, birbirlerine neler söyleyeceklerini sözkonusu ederek şöyle buyurmaktadır: Dünyada kâfirler arasından "güçsüz bırakılan (mustazaf) tabiler büyüklük taslayan (müstekbir)lere" -ki bunlar önderleri ve başkanlarıdır:- "Siz olmasaydınız biz elbette iman edenler olurduk, derler." Yani siz bizleri azdırdınız, bizleri saptırdınız.

"Siz olmasaydınız" anlamında kullanılan fasih söyleyiş şekli -âyet-i kerîmede olduğu şekilde- şeklindedir. Bununla birlikte Araplardan -aynı anlamda:- diyenler de vardır. Bunu da Sibeveyh nakletmiştir. Bu durumda " Olmasaydı" edatı, zamiri mecrur kılarken, bundan sonra ortaya çıkan zahir ismi mübtedâ

olarak ref eder, haberi ise hazfedilir. Muhammed b. Yezid de (siz olmasaydınız, anlamında): kullanımı mümkün değildir, der; çünkü zamir zahir (açıkça kullanılan) lafızdan sonra gelir. Zahir (isim) icma ile merfu olduğuna göre, zamirin de aynı şekilde merfu olması gerekmektedir. (Yani ayetteki şekilden başkası doğru değildir.)

"Büyüklik taslayan önderler, güçsüz bırakılanlara derler ki: Size geldikten sonra, sizleri hidayetden biz mi alıkoyduk" buyruğu inkâr anlamında istifham (soru)dır. Yani biz sizleri hidayetden geri çevirmediğimiz gibi, sizi (bu yolda gitmeye) zorlamadık da.

"Hayır, siz zaten günahkâr kimseler idiniz." Müşrik ve küfür üzere ısrar edenlerdiniz.

"Güçsüz bırakılanlar, büyüklik taslayanlara derler ki: Hayır, gece gündüz hilekârlıklar..." buyruğunda geçen: hilekârlık"ın Arap dilindeki asıl anlamı "hile yapmak ve aldatmak"tır. "Ona hilekârlık yaptı, aldattı, yapar, aldatır" denilir. Bu işi yapan kimseye de: " hile-kâr, hile yapan" denilir.

el-Ahfeş dedi ki: Bu ifade: İşte bu gece ve gündüzün hilekârlığıdır takdirindedir. en-Nehhas da şöyle demektedir: Anlamı -doğruyu en iyi bilen Allah'tır-şu şekildedir: Hayır, sizin gece ve gündüz yaptığınız hilekârlıklar yani bize gizlice söyledikleriniz ve bizi küfre davet edişiniz, bizi bu küfre itmiş oldu.

Süfyan es-Sevrî de: Hayır, gece ve gündüz yaptıklarınız... demektir. Katade de: Hayır, sizin gece ve gündüz yaptığınız hilekârlıklar bizi alıkoydu, anlamındadır, hilekârlığın gece ve gündüze izafe edilmesi, zaman olarak on-.ann içinde gerçekleşmiş oluşundan dolayıdır ve bu, yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki Allah'ın takdir ettiği vakit geldi mi geri bırakılmaz" (Nuh, 71/4) buyruğunda olduğu gibi, yüce Allah'ın vakti kendisine izafe etmiş olmasına benzemektedir. Yine yüce Allah bir başka yerde: "Ecelleri gelince, ne bir an geri bırakabilirler..." (el-A'raf, 7/34) diye buyurmaktadır. Burada da ecel onlar için sözkonusu olduğundan onlara izafe edilmiştir. Bu bir kimsenin: O, gecesini namaz ile gündüzünü oruç ile geçirendir, demesine benzer.

el-Müberred de şöyle demektedir: Hayır, sizin gece ve gündüz yaptığınız hilekârlıklar... Bu da Arapların: O gündüzünü oruç tutan, gecesini namaz kılan kimsedir, demelerine benzer. Cerir'in de şu beyitini zikreder:

"Ey Um Ğaylan! Gece yürüdük diye kınadın bizi,

Ve sen uyudun, halbuki binek sırtında olanın gecesini uyumaz."

Sibeveyh de şu mısrayı nakletmektedir:

"Gecem uyudu, kederim de ortaya çıktı."

Ben o gecede uyudum demektir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Gündüzü

ise gören olarak (aydınlık olarak)" (Yunus, 10/67) buyruğudur.

Katade: "Hayır, gece gündüz hilekârlıklar" anlamındaki buyruğu: diye; "Hilekârlıklar" kelimesini tenvin ile, buna karşılık; "Gece ve gündüz" kelimelerini de nasb ile okumuştur. İfade de: " Hayır, gece ve gündüz meydana gelen hilekârlıklar" takdirinde olup takdirde görülen ifadeler hazfedilmiştir.

Said b. Cübeyr ise "kef" harfini üstün ve "ra" harfini de şeddeli olarak: Hayır, gece ile gündüzün tekrarlanıp durması" anlamında okumuştur ki merfu olması, mübtedâ oluşundan dolayıdır, haberi ise hazfedilmiştir. Bununla birlikte "sizleri... biz mi alıkoyduk" buyruğunun delalet ettiği hazfedilmiş bir fiil ile merfu olması da mümkündür. Sanki onlara: Sizi hidayetden biz mi alıkoyduk, dediklerinde, onlara: Hayır, gece ile gündüzün ardi arkasına gelmesi bizi alıkoydu, diye cevap vermiş gibidirler.

Said b. Cübeyr'den de "hayır, gece gündüz hilekârlıklar" buyruğunu gece ile gündüzün üzerlerinden geçip gitmesi dolayısıyla gaflete düştüler, diye açıkladığı rivayet edilmiştir.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Gece ve gündüzde uzun uzadıya esenlikte olmaları... Yüce Allah'ın: "Üzerlerinden uzun bir zaman geçti diye." (el-Hadid, 57/16) buyruğuna benzemektedir.

Raşid ise: "Hayır, gece ve gündüzün ardi arkasına gelip durması..." diye nasb ile okumuştur. Bu da: "Onu hacıların geldiği zaman gördüm" demeye benzer. Ancak böyle bir kullanım marifelerde caiz olur. Şayet: "Zeyd'in geldiği vakit onu gördüm" (anlamında) denilecek olursa, bu doğru olmaz. Bunu en-Nehhas zikretmiştir.

"Çünkü siz bize Allah'ı inkâr etmemizi, O'na ortaklar" eşler, benzerler, O'nun gibi kabul edilenler "koşmamızı emrederdiniz." Muhammed b. Ye-zid dedi ki: "Fılan kişi, filan gibidir" demektir, de denilir. Şu beyiti de zikretmektedir:

"Siz nasıl olur da bana bir eş kabul ediyorsunuz, Halbuki sizler şerefli bir kimseye denk olamazsınız."

Bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/22. âyet, 6. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Azabı göreceklerinde ise pişmanlıklarını gizleyeceklerdir." Açığa vuracaklardır, demektir. Çünkü bu kökten gelen kelime zıt anlamlı kelimelerden olup hem gizlemek, hem açığa vurmak anlamındadır. İmruu'l-Kays da şöyle demektedir:

"Öyle gözcüler ve bir topluluğun tehlikelerini aşip gittim ki,

Bana karşı çok istekliydiler, gizlice yakalasalar (keşke!) beni öldürmek için."

Bu beyitin sondan bir önceki kelimesi: "Açıkça...lar" diye de rivayet edilmiştir.

"Pişmanlıklarını gizleyeceklerdir" buyruğu yüzlerinin ifadelerinden pişmanlık

açıkça anlaşılacaktır diye de açıklanmıştır. Bir başka açıklamaya göre: Pişmanlık açığa çıkmaz, çünkü pişmanlık ancak kalpte olur. Pişmanlığın doğurduğu şeyler açığa çıkar, daha önce Yunus Sûresi'nde (10/54. âyetin tefsirinde ve Al-i İmran Sûresi'nde) geçtiği gibi.

Pişmanlıklarını açığa vurmaları onların: "Ne olurdu bir kere (dünyaya) dönmek imkanımız olsaydı da mü'minlerden olsaydık?" (eş-Şuara, 26/102) sözlerini söyleyecek olmalarıdır, diye de açıklanmıştır.

Bir açıklamaya göre de onlar kendi aralarında pişmanlıklarını gizlice ifade edecekler, fakat bunu açıktan söylemeyeceklerdir. Nitekim yüce Allah: "Zulmedenler aralarında gizlice danışıp..." (el-Enbiyâ. 21/3) buyruğunda olduğu gibi.

"Biz de kâfirlerin boyunlarına tasmalar koyarız" buyruğundaki "Tasmalar"ın tekili dir. "Boynunda demirden bir tasma vardır" denilir. Bu bakımdan kötü huylu kadına: "Bitli tasma" adı verilir. Bunun asıl sebebi de şudur: Tasma, üzerinde kılları bulunan kuru deriden yapılır ve bitlenirdi. Elini boynuna bağladım, bağlandı, tasma konuldu" denilir. Bu durumda olan kimse de: "Tasmalı" olur. "Onun ne bir faydası vardır, ne de delirdiği için boynuna tasma takılmıştır" denilir.

"Susuzluktan dolayı bastıran hararet" demektir de aynı anlamdadır. Bu kabilden olmak üzere: Adam susadığından ateş bastırdı, bastırır" denilir. Böyle bir kimseye de: Susuzluktan hararet bastırmış kimse" denilerek, ism-i meful kullanılır. Bu açıklamalar el-Cevherî'den nakledilmiştir.

Buyruğun anlamı: Yani hem başkalarına uyanların, hem de kendilerine uyulanların boyunlarına tasmalar konulmuş olacaktır. Bu iki kesimin dışındaki kâfirlerin boyunlarına da tasmalar takılacaktır, diye de söylenmiştir. Bir diğer açıklamaya göre "kâfirler" ifadesi ile onlar kastedilmektedir.

Bir görüşe göre, Yüce Allah'ın: " Azabı göreceklerinde" buyruğunda ifade tamam olmaktadır.

Daha sonra yeni bir ifadeyle: "Biz de... tasmalar koyarız" denilerek başlanmaktadır. Bundan sonra diğer kâfirlerin boynuna tasmalar koyarız, anlamındadır.

"Ya onlar" dünyada "işleyegeldiklerinden başkası ile mi cezalandırılacaklar."

[\[65\]](#)

34. Biz, hangi ülkeye bir korkutucu (peygamber) göndermiş isek, mutlaka oranın refah içinde şımaran zenginleri: "Biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr edenleriz" demişlerdir.

35. Ve dediler ki: "Biz malca da, evlatça da daha çokluğuz. Biz azab edileceklerden de değiliz."

36. De ki: "Muhakkak Rabbim rızkı dilediğine genişletip yayar ve daraltır. Fakat insanların çoğu bilmezler.

37. Sizi Bize yaklaştıracak olan mallarınız da değildir, evlatlarınız da değildir. İman edip salih amel işleyenler müstesna. İşte onların amellerine karşılık mükâfatları kat kattır. Hem onlar yüksek köşklerde emniyet içindedirler.

38. Bizleri âciz bırakacaklarını sanarak âyetlerimizde(n) alıkoymakta yarışanlar, işte onlar azapta hazır edileceklerdir.

"Biz, hangi ülkeye bir korkutucu göndermiş isek, mutlaka oranın refah içinde şımaran zenginleri" buyruğu hakkında Katade dedi ki: Yani oranın zenginleri, başkanları, zorbaları, şer önderleri, peygamberlere: "Biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr edenleriz, demişlerdir"

"Ve dediler ki: Biz malca da, evlatça da daha çokluğuz." Yani mal ve evlat bakımından biz size üstün kılınmışız. Şayet Rabbiniz bizim üzerinde bulunduğumuz din ve bu üstünlüğe razı olmamış olsaydı, bize bunca üstünlükleri vermezdi. "Biz azab edileceklerden de değiliz." Çünkü iyilikte bulunduğu kimseleri azablandırılmaz.

Ancak yüce Allah, onların bu sözlerini ve delil diye gösterdikleri zenginliklerini reddederek peygamberine şöyle buyurmaktadır: "De ki: Rabbim rızkı dilediğine genişletip yayar ve daraltır." Genişletir ve kısar. Yani azıkları itibariyle kulları arasında -onlara imtihan olmak üzere- üstünlüğü takdir eden Allah'tır. Bu hiçbir şekilde akıbetlerin ne olacağına delalet etmez. Dünyada rızkın geniş olması, âhirette mutluluğun delili değildir. O halde yarın sahib olduğunuz bu mallarınızın ve evlatlarınızın size herhangi bir fayda sağlayacağını zannetmeyiniz.

"Fakat insanların çoğu" bu gerçeği "bilmezler."

Daha sonra yüce Allah, bu gerçeği pekiştirmek üzere şöyle buyurmaktadır: "Sizi Bize yaklaştıracak olan mallarınız da değildir, evlatlarınız da değildir" buyruğunda geçen: "Yakın..." hakkında Mücahid, yakın olmak demektir. - Müenneslik te'si ile birlikte da "yakınlık" anlamındadır. el-Ahfeş de "yakınlaştırmacılık" diye açıklamıştır. Bu mastar isimdir. Buna göre (onun anlamını ifade eden: "in i'rab'taki konumu (mef'ul-i mutlak olarak) nasıttır. Sanki: " Bizim nezdimizde sizi Bize yaklaştıracak olan..." denilmiş gibidir. el-Ferrâ: 'in hem mallar, hem evlatlar hakkında kullanıldığını iddia etmiştir. Onun bu hususta bir diğer görüşü daha vardır ki bu da Ebu İshak ez-Zeccac'ın da kabul

ettiği bir görüştür. Buna göre de anlam şöyle olur:

"sizi Bize yaklaştıracak olan mallarınız da değildir, sizi Bize yaklaştıracak olan evlatlarınız da değildir." Daha sonra ikincisinin delaleti dolayısıyla birinci haber hazfedilmiş-tir. el-Ferrâ şu beyiti de zikretmektedir:

"Bizler yanımızda bulunandan, sen de yanında bulunandan Razısın; fakat görüş(lerimiz) farklıdır."

Kur'an'ın dışında-, sırf evlatlar hakkında bu ism-i mevsulün yerine: "Bunların ikisi, bunlar..." diye kullanılabilir. Yani mallar sizin bizdeki üstünlük ve derecelerinizi arttırmaz ve sizi Bize ya-kınlaştırmaz.

"İman edip salih amel işleyenler müstesna." Bu buyruk hakkında Said b. Cübeyr şöyle demektedir: Yani iman edip salih amel işleyen kimselere dünyada sahib olduğu malının ve çocuklarının zararı olmaz. Leys'in rivayetine göre Tavus şöyle derdi: Allah'ım, bana iman ve amel nasib et, mal ve evlattan beni uzak tut. Çünkü ben Senin indirdiğin vahiyde: "Sizi Bize yaklaştıracak olan mallarınız da değildir, evlatlarınız da değildir. İman edip sa-lih amel işleyenler müstesna" diye buyurduğunu görüyorum.

Derim ki: Tavus'un bu söylediği su götürür. Anlam -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- şöyledir: Sen azdırıcı veya hayrı bulunmayan mal ve evlattan beni uzak tut. Salih insana salih malın ve salih evladın verilmesine gelince, bu ne kadar güzeldir. Bu hususa dair açıklamalar daha önce Al-i İm-ran Sûresi'nde (3/37-38. âyet, 3- başlıkta), Meryem Sûresi'nde (19/5- âyet, 7. başlıkta) ve el-Furkan Sûresi'nde (25/74-77. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"..enler, kimseler" munkatı', istisna olmak üzere nasb konumundadır. Yani ama iman edip salih amel işleyenleri iman ve amelleri bana ya-kınlaştırır.

ez-Zeccac'ın iddiasına göre ise bu: "Sizi... yaklaştıracak olan" lafzındaki "kef" ve "mim" den bedel olarak istisna ile nasb konumundadır. en-Nehhas ise şöyle demektedir: Bu yanlış bir iddiadır, çünkü bu zamir muhatab zamiridir. Ondan bedel caiz olmaz, eğer böyle bir şey caiz olsaydı: "Seni (yani) Zeyd'i gördüm" demek de uygun düşerdi. Ebu İs-hak (ez-Zeccac)'ın bu görüşü ise el-Ferrâ'nın görüşüdür. Şu kadar var ki, el-Ferrâ bunun bedel olduğunu söylemez. Çünkü böyle bir şey Kufelilerin kullandıkları tabirlerden değildir. Ancak onun açıklaması nihayetle buna ulaşır. Ayrıca yüce Allah'ın: "Allah'a salim kalb ile gelmiş olanlar müstesna." (eş-Şuara, 26/89) buyruğu ona göre: "Fayda verir" fiili ile mansub olur. el-Ferrâ ayrıca: "...enler, kimseler" in: "O kimse ancak iman eden kimselerdir" anlamında ref konumunda olabileceğini de kabul etmiştir. O böyle demiştir, ancak ben bunun ne anlama geldiğini tesbit edemiyorum.

"İşte onların amellerine karşılık mükâfatları kat kattır" buyruğu ile kastedilen:

"İyilikle gelene bunun on misli vardır" (el-En'am, 6/160) buyruğudur. Çünkü: "Fazlalık" demektir, yani onlara mükâfatlan katlandı-rılacaktır. Bu tabir mastarın, mefule izafe edilmesi kabilindendir.

Onlar için katlarca mükâfat vardır, diye de açıklanmıştır. Buna göre burada: " (ı^LhaJi): kat kat" çoğul anlamındadır. "Kat kafın mükafata izafe edilmesi bir şeyin kendi kendisine izafe edilmesi kabilindendir. Hakku'l-ya-kîn ve salatu'l-ulâ gibi, yani onlara kat kat mükâfat verilecektir. Bire on ve yüce Allah'ın dilediği kadar fazlasıyla mükâfatlandırılacaklardır.

Zenginin fakire üstünlüğünü kabul edenler bu âyeti delil gösterirler. Mu-hammed b. Ka'b dedi ki: Mü'min bir kimse eğer muttaki ve zengin birisi olursa, yüce Allah, bu âyet-i kerîme gereğince mükâfatını ona iki defa verir. "Hem onlar yüksek köşklerde emniyet içindedirler."

"Mükâfatları kat kattır" buyruğu genel olarak izafe ile okunmuştur. ez-Zührî, Yakub ve Nasr b. Asım ise; " Mükâfat" kelimesini tenvinli ve nasb ile; "Kat kat"ı da ref ile okumuşlardır. İşte onlar için kat kat verilecek mükâfat vardır, demek olup ifadede takdim ve tehir kabul edilir.

" Mükâfatları kat kattır" terkibi ise, onlara kat kat mükâfat verilecektir, demek olur.

şeklinde her ikisinin de merfu olarak okunuşuna gelince, burada ikinci kelime birincisinden bedel demektir. (Mükâfat vardır ve bu mükâfat kat kattır, demek olur).

Yine cumhur: "Yüksek köşklerde" diye çoğul olarak okumuşlardır. Ebu Ubeyd'in tercih ettiği kıraat de budur. Çünkü yüce Allah: "Elbette Biz onları cennette altlarından ırmaklar akan köşklere yerleştiririz." (el-Ankebut, 29/58) diye buyurmuştur.

ez-Zemahşerî der ki: "Yüksek köşklerde" buyruğu "re" harfî ötreli, üstün ve sakın olarak da okunmuştur. el-A'meş, Yahya b. Vessab, Ham-za ve Halef ise tekil olara; "Köşkte" diye okumuşlardır. Çünkü yüce Allah: "İşte bunlar cennetin yüksek köşkü ile mükâfatlandırılacaklar." (el-Furkan, 25/75) diye buyurmuştur. Ancak burada bu tekil kelimeyle hem çoğul isim hem cins isim kastedilebilir. İbn Abbas şöyle demektedir: Bu köşkler yakuttan, zebercedden ve incidendir. Buna dair açıklamalar da daha önceden (et-Tevbe, 9/72.; el-Furkan, 25/75.; el-Ankebut, 29/58. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onlar" orada azaptan, ölümden, hastalıklardan ve kederlerden yana "emniyet içindedirler."

"Bizleri âciz bırakacaklarını sanarak" Bizleri geride bırakacaklarını zannedip inatlaşarak "âyetlerimizde"n delillerimizi, belgelerimizi, kitabımızı çürütmek

uğrunda "alıkoymakta yarışanlar, işte onlar azapta hazır edileceklerdir." Yani zebaniler onları cehennemde hazır edeceklerdir. [66]

39. De ki: "Gerçekten Rabbim rızkı kullarından dilediğine genişletip yayar. Dilediği kimseninkini de daraltır. Her ne harcarsanız, O, bu harcadığınızın yerine başkasını verir O rızık verenlerin en hayırlısıdır."

"De ki: Gerçekten Rabbim rızkı kullarından dilediğine genişletip yayar. Dilediği kimseninkini de daraltır" buyruğu bu gerçeği pekiştirmek için tekrarlanmıştır.

"Her ne harcarsanız, O, bu harcadığınızın yerine başkasını verir."

Yani ey Muhammed, şu mal ve evlatları dolayısıyla gurura kapılıp aldanan kimselere de ki: Şüphesiz ki yüce Allah dilediğinin rızkını genişletir, dilediğinkini de daraltır. O bakımdan sakın mal ve evlatlarla aldanmayın. Aksine mallarınızı Allah'a itaat uğrunda harcayın. Allah'a itaat yolunda her ne harcarsanız, onun yerine başkasını verir.

İfadede: O, size onun yerine başkasını verir, anlamında hazfedilmiş lafızlar vardır. Mesela: "Ona, onun yerine başkasını verdi" denilir. Yani yüce Allah, size onun yerini tutacak olanı veya onun bedelini verir. Bu bedel ise ya dünyada veya âhirettedir.

Müslim'in, Sahih'inde kaydedildiğine göre Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlul-lah (sav) şöyle buyurdu: "Kulların sabahladığı herbir günde mutlaka iki melek (dünya semasına) iner. Onlardan birisi: Allah'ım, infak eden herkese onun yerini tutacak olanı ver, (diğeri) cimrilik eden herkese de (malını) telef edecek şeyleri ver, der." [67]

Yine Müslim'de kaydedildiğine göre Ebu Hureyre, Rasûlullah (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Gerçek şu ki Allah bana şöyle buyurdu: Sen infak et, Ben de sana infak ederim..." [68]

İşte bu, dünya hayatında yapılan harcama Allah'a itaat yolunda ise, harcananın mislinin dünyada verileceğine bir işarettir. İnfak edilenin yerine verilecek şey, dünyada verilmediği de olabilir. Tıpkı önceden de açıkladığımız şekilde duaya benzer. Ya dua kabul edilir, ya bir günaha keffaret olur, veya âhirete saklanır. Burada âhirete saklanması ise, onun misli ecir verilmesi demektir. [69]

Hayırdaki Herbir Harcama Allah Yolunda Bir İnfaktır:

Darakutnî ve Ebu Ahmed b. Adî'nin rivayetlerine göre; Abdu'l-Hamid el-Hilâlî,

Muhammed b. el-Münkedir'den, o Cabir'den dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Herbir maruf bir sadakadır. Kişinin kendisine ve aile halkına yaptığı herbir harcamayı yüce Allah, onun için bir sadaka olarak yazar. Kişinin kendisi ile şeref ve haysiyetini koruduğu herbir harcama da bir sadakadır ve kişi her ne harcarsa, onun yerini tutacak olanı vermek Allah'a aittir. Ancak bina ya da masiyet uğrunda yapılan harcama bundan müstesnadır." Abdu'l-Hamid dedi ki: Ben İbnu'l-Münkedir'e: "Kişinin şeref ve haysiyetini koruyan şey" ne demektir diye sordum şöyle dedi: Şaire ve (uzun) dilli bir kimseye vererek (bunu yapar) dedi.

[70] Abdu'l-Hamid, İbn Main tarafından sika bir ravi olarak kabul edilmiştir.

Derim ki: Masiyet yolunda harcamada bulunan kimsenin bundan dolayı sevap almayacağı ve harcamasının yerine başkasının ona verilmeyeceği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Bina yapımında yapılan harcamalara gelince, bunlar arasından zaruri olup insanın barınacağı ve korunacağı bir yer ise bunun yerini tutacak şeyler verilir ve böyle bir bina dolayısıyla ecir almak söz-konusudur. Aynı şekilde bünyesini koruması ve avretini örtmesi için yaptığı harcamalar da böyledir. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Şu hususlar dışında Âdemoğlunun bir hakkı yoktur: "Kalacağı bir ev, avretini örten bir elbise ve kuru ekmek ile su." [71] Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/74. âyet, 2. başlıkta) geçmiştir bulunmaktadır.

"O, rızık verenlerin en hayırlısıdır." Kişi hakkında: O, ailesinin rızkını sağlıyor. Kumandan askerlerinin rızkını sağlıyor, denildiğinden ötürü burada da; "O, rızık verenlerin en hayırlısıdır" diye buyurulmuştur. Yaratılmışlardan olup rızık veren kimsenin rızık verdiği söylenebilir; ancak bu onlardan ayrı olarak sahip olduğu bir maldan verilir, fakat sonra bu kesilir. Yüce Allah ise bitip tükenmeyen, sonu gelmeyen hazinelerden rızık verir. İşte okluktan varlığa çıkartan, gerçek anlamda rızık verenin kendisidir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Çünkü şüphesiz ki Allah'tır, hem rızık veren, hem pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan." (ez-Zariyat, 51/58) [72]

40. O gün, onların hepsini hasredecek, sonra da meleklerle şöyle diyecek: "Bunlar mı size ibadet ederlerdi?"

41. Melekler diyecekler ki: "Tenzih ederiz Seni, bizim velimiz onlar değil, Sensin. Aksine onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Bunların çoğu onlara inanıyorlardı."

"O gün, onların hepsini hasredecek..." buyruğu daha önce geçmiş: "Sen o

zalimleri Rabbleri huzurunda durdurulmuş... bir görsen." (Sebe1, 34/31) buyruğu ile ilişkilidir. Yani eğer sen onları bu halde göreceksin, korkunç bir durum görmüş olacaksın. Hitab Peygamber (sav)'a olmakla birlikte maksat, hem o, hem de onun ümmetidir. Daha sonra da şöyle buyurmaktadır: "O gün onların hepsini" yani ibadet edenleri de, kendilerine ibadet edilenleri de "hasredecek" hesap için onları biraraya toplayacak. "Sonra da meleklerle şöyle diyecek: Bunlar mı size ibadet ederlerdi?" Said, Ka-tade'den şöyle dediğini nakletmektedir: Bu bir sorudur. Yüce Allah'ın İsa (a.s)'a soracağı belirtilen: "Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara Allah'ı bırakıp da beni ve anamı iki ilâh edinin, diye sen mi söyledin?" (el-Maide, 5/116) buyruğuna benzemektedir.

en-Nehhas dedi ki: Buna göre anlamı şöyledir: Melekler -Allah'ın salava-tı üzerlerine olsun- onları yalanlayacakları vakit, bu onlara bir azar olacaktır. O halde bu soru da ibadet edenlere bir azar mahiyetindedir.

"Melekler diyecekler ki: Tenzih ederiz Seni, Bizim velimiz onlar değil, Sensin." Yani veli edindiğimiz, kendisine itaat ve ibadet ettiğimiz, ibadeti sadece kendisine ihlasla yaptığımız Rabbimiz Sensin. "Aksine onlar cinlere ibadet ediyorlardı." İblis'e ve onun yardımcılarına itaat ediyorlardı.

Tefsirlerde şöyle denilmektedir: Huzaalılara mensub Müleyhoğulları diye bilinen bir kabile, cinlere ibadet ediyorlar ve cinlerin kendilerine göründüğünü ileri sürüyor, bunların melek olduklarını, Allah'ın kızları olduklarını iddia ediyorlardı. Yüce Allah'ın: "Onlar, kendisi ile cinler arasında bir ne-seb uydurdular..." (es-Saffat, 37/158) buyruğu bunu anlatmaktadır. [73]

42. "Bugün kiminiz kiminize ne bir fayda sağlayabilir, ne de bir zarar verebilir." Zulmedenlere de diyeceğiz ki: "Haydi yalanladığınız ateş azabını tadınız."

"Bugün kiminiz kiminize ne bir fayda sağlayabilir" şefaet edebilir, kimse kimseyi kurtarabilir. "Ne de bir zarar verebilir." Kimseye azab edip helak edebilir.

Şöyle de açıklanmıştır: Melekler kendilerine ibadet edenlere gelecek zararı önlemek imkanına sahip değildirler.

"Zulmedenlere de diyeceğiz ki: Haydi yalanladığınız ateş azabını tadınız." Bu sözleri söyleyecek olan yüce Allah da olabilir, melekler de olabilir. [74]

43. Âyetlerimiz açık açık onlara okunduğunda dediler ki: "Bu ancak atalarınızın ibadet edegeldiği şeylerden sizi alıkoymak isteyen bir adamdır." Yine dediler ki: "Bu uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir." Kâfir olanlar hakka,

kendilerine geldiğinde: "Bu, ancak apaçık bir büyüdür" dediler.

"Âyetlerimiz" yani Kur'ân "açık açık onlara okunduğunda dediler ki: Bu" Muhammed (sav)'ı kastediyorlar, "ancak atalarınızın" yani sizden önce geçmiş olanlarınızın "ibadet edegeldiği şeylerden" tapındıkları ilâhlardan "sizi alıkoymak isteyen bir adamdır."

"Yine dediler ki: Bu" yani Kuran "uydurulmuş bir yalandan" düzülmüş bir iftiradan "başka bir şey değildir. Kâfir olanlar hakka, kendilerine geldiğinde: Bu ancak apaçık bir büyüdür, dediler." Kimi zaman bu bir büyüdür, dediler, kimi zaman bir iftiradır, dediler. Onlardan bazılarının: Bu bir büyüdür, demiş olmaları, bazılarının da bu bir iftiradır, demiş olmaları da mümkündür. [75]

44. Halbuki Biz onlara okuyacakları kitaplar göndermemiştik. Senden önce onlara bir nezir de göndermemiştik.

45. Bunlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Hem bunlar onlara verdiğimizizin onda birine bile ulaşmamışlardır. Fakat yine de peygamberlerimi yalanladılar. Ya Benim azabım nasılmış?

"Halbuki Biz onlara okuyacakları kitaplar göndermemiştik." Yani kendilerine verilmiş olan bir kitapta senin getirdiğinin batıl olduğunu okumadıkları gibi, kendilerine gönderilmiş bir peygamberden de böyle bir şeyi işitme-mişlerdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Yoksa Biz onlara bundan önce bir kitap verdik de şimdi onlar buna mı tutunuyorlar?" (ez-Zuh-ruf, 43/21)

Onların yalanlamalarının elle tutulabilir bir tarafı olmadığı gibi, şüphelerinin bir dayanağı da yoktur. Kitab ehli batıl üzere olsalar dahi hiç olmasa biz kitap ehliyiz, bizim şeriatımız var. Allah'ın gönderdiği rasûllerden dayanaklarımız var, diyebiliyorlar. (Bu müşriklerin onu demek imkanları dahi yoktur).

Daha sonra yüce Allah, onları yalanlamaları dolayısıyla hak olan şu buyruklarıyla şöylece tehdit etmektedir: "Bunlardan öncekiler de yalanlamışlardı." Yani yakalayış itibarıyla bunlardan daha çetin olan, malları, evlatları daha çok, geçimleri daha bol olan bunlardan önce gelen birtakım kavimler de yalanlamışlardı. Ben onları da helak ettim. Semûd ve Âd gibi.

"Hem bunlar", Mekkeliler, "onlara" o geçmiş ümmetlere "verdiğimizizin onda birine bile ulaşmamışlardır." Âyette geçen: ile "Onda bir" aynı şeydir, iki ayrı söyleyiştir. 'in "onda birin, onda biri" olduğu da söylenmiştir. el-Cevherî dedi ki: Bir şeyin "mi'şar"ı onun onda biri demektir. Araplar bu şekildeki bir kullanımı sadece öşür (onda bir) hakkında kullanırlar.

Bir açıklamaya göre, onlardan önce gelmiş olanlar bizim kendilerine verdiğimiz şükürün onda birini dahi yerine getirememişlerdir, demektir. Bu açıklamayı en-Nekkaş nakletmiştir. Bir diğer açıklama da şöyledir: Yüce Allah'ın kendilerinden öncekilere verdikleri, bunlara vermiş olduğu ilim, beyan, belge ve delilin onda biri değildir. İbn Abbas da şöyle demiştir: Onun ümmetinden daha bilgili bir ümmet, O'nun kitabından daha açık hiçbir ki-tab yoktur.

Bir açıklama da şöyledir: Mi'şar, aşirin onda biri. aşir ise onda birin onda biridir. Bu durumda mi'şar, binde bir demektir.

el-Maverdî der ki: Daha kuvvetli görülen görüş budur, çünkü bundan maksat azlıkta mübalağalı bir ifadedir.

"Fakat yine de peygamberlerimi yalanladılar. Ya Benim azabım" geçmiş ümmetleri cezalandırışım "nasılmış?" Bu ifadede hazfedilmiş lafızlar vardır ki, takdiri şöyledir: Biz onları helak ettik, Benim azablandırışım nasılmış? [\[76\]](#)

46. De ki: "Ben size ancak bir öğüt veriyorum: Yalnızca Allah için ikişer ikişer, birer birer kalkınız. Sonra bu arkadaşınızda bir delilik olmadığını düşününüz. O, ancak -şiddetli bir azabın öncesinde- sizin için bir korkutucudur."

"De ki: Ben size ancak bir öğüt veriyorum" buyruğu ile yüce Allah müşriklere karşı getirdiği delili tamamlamış olmaktadır. Yani ey Muhammed, :nlara: "Ben size ancak bir öğüt veriyorum" de. Yani ben sizleri içinde bu—ndüğunuz halin kötü akıbetinden sakındırıyor ve size bunu hatırlatıyorum.

"Bir öğüf'den kasıt, şirkin reddedilmesini, mutlak ilâhın kabul edilmesini gerektiren bütün sözleri kapsayan tek bir söz demektir.

Mücahid dedi ki: Bu lâ ilahe ilallah'tır. İbn Abbas ve es-Süddî'nin görüşü de budur. Yine Mücahid'den Allah'a itaati hatırlatıyorum, diye açıkladığı da nakledilmiştir. Size Kur'ân ile öğüt veriyorum, diye de açıklanmıştır. Çünkü Kur'ân bütün öğütleri kapsar. İfadenin takdirinin: Size tek bir hususu hatırlatarak öğüt veriyorum, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Daha sonra da bu hususu: "Yalnızca Allah için ikişer ikişer, birer birer kalkınız" buyruğu ile açıklanmış olmaktadır. Buna göre: (mealde bu: "ile" karşılanmıştır) cer mahallinde "bir öğüt"den bedeldir yahut da bir mübtedâ takdiri ile ref mahallindedir. Yani: " O... kalkmanızdır" demek olur. ez-Zeccac'ın görüşüne göre ise bu: "Kalkasınız diye" anlamında nasb mahallindedir.

Bu kalkışın anlamı, hakkı arayıp bulmak maksadı ile bir kalkıştır, oturmanın zıttı olan kalkış değildir. Bu da: Filan kişi bu iş için kalktı (onu yerine getirmeye

çalıştı) demeye benzer. Yani Allah'ın rızası ve ona yaklaşmak için kalkmanızdır... demek olur. Bu da yüce Allah'ın: "Yetimler hakkında adaletle kalmanız (yani adaleti yerine getirmeniz)..." (en-Nisa, 4/127) buyruğuna benzemektedir.

"İkişer ikişer, birer birer" yani gerek tek tek, gerek toplu olarak... demektir. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır. Herkes tek başına kendi görüşüne bağlı kalarak ve başkası ile de danışarak, diye de açıklanmıştır. Bu rivayet edilen bir açıklama şeklidir.

el-Kutebî dedi ki: Hem başkası ile konuyu tartışarak, hem de kendi kendisine düşünerek demektir. Bütün bu açıklamalar birbirine yakındır. Dördüncü bir anlama gelme ihtimali de vardır, o da şudur: İkişer (el-mesna) gündüz yapılan iş, birer birer ise gece yapılan iş demektir. Çünkü kişi gündüzün yaptığı işlerde başkasının yardımını da alır. Geceleyin ise yalnız basınadır. Bu açıklamayı da el-Maverdî yapmıştır.

Yüce Allah'ın: "İkişer ikişer, birer birer" diye buyurmasının sebebi şudur: Zihin yüce Allah'ın kullara karşı bir delilidir. Bu da aklın kendisi demektir. Dolayısıyla aralarında en akıllı olan kimse Allah'tan en büyük nasib almış kimse demektir. Onların herbiri tek başına kaldığı takdirde bir kişinin düşüncesi sözkonusu olur. İkişer ikişer oldukları takdirde ise, karşılıklı iki zihin bulunur ve böylelikle tek başına olan kişinin göremediği birtakım bilgileri görüp tesbit edebilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Sonra bu arkadaşınızda bir delilik olmadığını düşününüz." Ebu Hatim ve İbnu'l-Enbarî'ye göre vakıf: "Sonra... düşününüz" buyruğu üzerindedir. Bunun vakıf yeri olmadığı da söylenmiştir, çünkü anlam şöyle olur: Sonra bu arkadaşınızın yalan söylediğini tesbit ettiniz mi? Yahut onda bir delilik gördünüz mü? yahut onun hallerinde bir tutarsızlık gördünüz mü? Yahut büyüğü bildiği iddiasında bulunan bir kimsenin yanına gidip geldi mi? yoksa kıssaları öğrenip kitablar okudu mu? Yoksa siz mallarınızda tamah edip onlara göz diken bir kimse olarak mı onu bildiniz? Yoksa siz onun getirmiş olduğu tek bir sûreye benzer bir sûre getirebiliyor musunuz? diye düşününüz. Eğer siz bunlar üzerinde düşünerek onun doğru olduğunu görecekseniz, bu şekildeki inatlaşmanızın sebebi ne olabilir?

"O, ancak şiddetli bir azabın öncesinde sizin için bir korkutucudur"

buyruğuna gelince, Müslim'in Sahih'inde yer alan rivayete göre İbn Abbas şöyle demiştir: Şu "yakın akrabaları uyar" (eş-Şuara. 26/214) ve aralarından özellikle ihlaslı yakınlarını da... buyrukları nazil olunca. Rasûlullah (sav) dışarı çıktı ve Safa'nın üzerine çıkarak (baskına gelenlerin olduğunu belirten sesleniş biçimi olan üslubla): Ya sabaha diye seslendi. Bu bağırان kimdir? diye sordular,

Muhammed'dir dediler. Onun etrafında toplandıklarında onlara şöyle dedi: Ey filan oğulları, ey filan oğulları, ey Abdi Menafoğulları, ey Abdu'l-Muttaliboğulları -hepsi etrafına toplanınca şöyle dedi: "Şimdi bana söyleyiniz, ben sizlere şu tepenin arkasından atlıların gelip üzerinize baskın yapacağını bildirsem, benim bu sözlerimi doğru kabul eder misiniz?" Onlar: Biz senin herhangi bir yalan söylediğini görmedik, dediler. Bu sefer onlara şöyle dedi: "Gerçek şu ki, ben sizleri şiddetli bir azabın öncesinde uyarıyorum, korkutuyorum." Bunun üzerine Ebu Leheb: İki elin kurusun. Bizi sadece bunun için mi topladın? dedi. İbn Abbas dedi ki: Bunun üzerine şu: "Ebu Le-heb'in iki eli kurusun. Helak oldu zaten." (Tebbet, 111/1) sûresi nazil oldu. Bu şekilde el-A'meş sûreyi sonuna kadar okudu. [77]

47. De ki: "Sizden istediğim herhangi bir ücret varsa o sizin olsun. Benim mükâfatımı vermek ancak Allah'a aittir. O, herşeye tanıktır."

"De ki: Sizden istediğim herhangi bir ücret" ısaleti tebliğe karşılık bir kâfat "varsa, o sizin olsun." Bu mükâfat -eğer ben sizden böyle bir şey edivsem- sizin olsun.

"Benim mükâfatımı vermek ancak Allah'a aittir. O, herşeye tanıktır."

Herşeyi gözetendir, bilendir. Benim amellerimi de, sizin amellerinizi de görür.

Hiçbir şey O'na gizli kalmaz. O herkese yaptığığın karşılığını verir. [78]

48. De ki: "Rabbim muhakkak hakkı yerleştirendir. O, gizlilikleri çok iyi bilendir."

"De ki: Rabbim muhakkak hakkı yerleştirendir." Yani delili açıklar ve galib getirir. Katade "hakkı" vahyi... anlamındadır, demiştir. Yine ondan gelen rivayete göre hak, Kur'ân demektir.

İbn Abbas da şöyle demiştir: Yani o batılın üzerine hakkı bırakır. O, bütün gaybları çok iyi bilendir.

İsa b. Ömer: "O gizlilikleri çok iyi bilendir" anlamındaki buyruğu: diye (Rabbimden) bedel olarak okumuştur.: De ki muhakkak gaybları bilen benim Rabbim hakkı yerleştirendir, demek olur.

ez-Zeccac dedi ki: Ref ile okuyuş, iki cihetten de mahalle göredir. Çünkü i'rab mahalli itibariyle ref dir. Yahut da "Yerleştiren" fiilinin (faili isteyen ve bu terkinin ondan bedel olması) özelliği dolayısıyla da ref konumundadır.

en-Nehhas dedi ki: Ref ile okuyuşun, iki açıklaması daha vardır: Haberdan sonra

haber olarak gelmesi. Bu durumda bir mübtedâ takdiri sözkonu-sudur. el-Ferrâ'nın iddiasına göre ise bu gibi yerlerde ref eğer: "(op: Muhakkakın haberinden sonra gelirse, Arapça'da ref daha fazladır. Bunun bir ben 'ın: "Cehennem ehlinin bu da-
zeri de yüce Allah'ın: "Cehennem ehlinin bu davalışmaları hiç şüphesiz bir gerçektir" (Sad, 38/64) buyruğudur.
"Gizlilikler" kelimesi(nin ğayn harfi) üç hareke ile de okunmuştur. Gaib olan, oldukça gizli olan iş, demektir. [79]

49. De ki: "Hak geldi, batıl ne yeniden bir şey var edebilir, ne de geri getirebilir."

"De ki: Hak geldi" buyruğu ile ilgili olarak Said, Katade'den, haktan kasıt Kur'ân-ı Kerîm'dir, dediğini nakletmektedir. en-Nehhas dedi ki: İfadenin takdiri hakkın sahibi geldi, takdirindedir. İçinde delillerin ve belgelerin bulunduğu kitab geldi, demektir.

"Batıl ne yeniden bir şey var edebilir." Katade dedi ki: Batıl şeytandır, yani şeytan hiçbir kimseyi yaratamaz. "Ne de geri getirebilir."

Buna göre; "Ne" nefy edatıdır. Bunun "neyi (yeniden) geri getirebilir?" anlamında soru olması da mümkündür. Yani hak geldi, batılın nesi kaldı ki onu yeniden yaratabilsin ve onu ilk olarak meydana getirebilsin? Yani batıldan geriye hiçbir şey kalmamıştır. Bu da yüce Allah'ın: "Şimdi onlardan geriye kalanı görüyor musun?" (el-Hakka, 69/8) buyruğuna benzemektedir. Onlardan geriye kalan bir şey göremiyorsun, demektir. [80]

50. De ki: "Eğer ben sapmışsam, ancak kendi aleyhime sapmış olurum. Şayet hidayet bulmuşsam, o Rabbimin vahyetmekte olduğundan ötürüdür. Muhakkak O, işitendir, pek yakındır."

"De ki: Eğer ben sapmışsam, ancak kendi aleyhime sapmış olurum."

Çünkü kâfirler: Sen atalarının dinini terkettin, bundan dolayı sapıttın, demişlerdi. Yüce Allah da ona şunu emretmektedir: Ey Muhammed de ki: Eğer ben sizin iddia ettiğiniz gibi saptı isem, kendi aleyhime sapmış olurum.

"Sapmışsam" anlamındaki lafız genel olarak, "lam" harfi üstün olmak üzere: diye okunmuştur. Yahya b. Vessab ve başkaları ise, "lam" harfini esreli ve "dat" harfini de üstün olarak: den gelen bir fiil olarak okumuşlardır. doğru yolda oluşun zıttıdır. "Lam" harfi üstün olarak ile "dat" harfi esreli olmak üzere; Saptım, saparım" demektir. İşte yüce Allah da: "De ki: Eğer ben sapmışsam

ancak kendi aleyhime sapmış olurum" diye buyurmaktadır. İşte bu söyleyiş (yani mazide "lam" harfi üstün, müzariinde "dat" harfi esreli söyleyiş) Necidlilerin söyleyişidir ve fasihtir. Ancak el-Aliye'de yaşayanlar mazide, diye "lam" harfini esreli, muzaride de: diye kullanırlar. Benim sapıklığımın vebali benim aleyhimedir, demektir.

"Şayet hidayet bulmuşsam o Rabbimin vahyetmekte olduğundan" bana bildirdiği hikmet ve beyandan "ötürüdür. Muhakkak O, işitendir, pek yakındır." Yani kendisine dua edenlerin duasını işitir ve pek yakında dualarını kabul eder.

İfadelerin nazmı açısından da şöyle denilmiştir: de ki: Rabbim muhakkak hakkı yerleştirendir, delili açıklayandır. Sapıtmış olanların sapıklığı ortaya konulmuş olan delilleri çürütmez. Şayet ben saparsam elbette kendime zarar vermiş olurum, yoksa bu Allah'ın delilini çürütmez ve eğer doğru yolu bulursam, hiç şüphesiz bu Allah'ın lutfu iledir. Zira delil üzere bana o sebat vermiştir, şüphesiz ki O, herşeyi işitendir, pek yakındır. [\[81\]](#)

51. Onları korkuya kapıldıklarında bir görsen! Artık kurtuluş olmayacak ve yakın yerde yakalanmış olacaklar.

"Onları korkuya kapıldıklarında bir görsen! Artık kurtuluş olmayacak"

buyruğunda yüce Allah, kâfirlerin hakkı tanımak zorunda kalacakları bir zamandaki hallerini sözkonusu etmektedir. Buyruk: Sen dünya hayatında ölümün geldiği yahut ta yüce Allah'ın kendilerine göndereceği başka bir azabın inişi esnasında korkuya kapıldıklarını bir görsen, demektir. Bu anlamdaki bir açıklama İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. el-Hasen dedi ki: Bu onların kabirlerde Sayha (kıyamet çılgılığı'ndan ötürü duyacakları korku ve dehşettir. Yine ondan nakledilen bir rivayete göre buradaki korkudan kasıt, kabirlerinden çıkacakları vakit duyacakları bir korkudur. Katade de böyle açıklamıştır.

İbn Muğaffel ise şöyle demektedir: Bu korku Kıyamet gününde yüce Allah'ın vereceği cezayı gözleriyle görecekları vakit ortaya çıkacaktır.

es-Süddî de şöyle demektedir: Bu meleklerin kılıçları ile boyunları vurulduğu esnada Bedir günü duydukları korkudur. Bu halde iken ne kaçabildiler, ne de tevbeye geri dönebildiler.

Said b. Cübeyr de dedi ki: Bundan kasıt, el-Beyda denilen bir yerde yerin dibine geçirilecek olan ordudur. Onlardan geriye sadece bir adam kalacak, o da insanlara arkadaşlarının karşı karşıya kaldıkları durumu haber verecek ve korkuya kapılacaklar. İşte onların korkuları bu olacaktır.

"Artık kurtuluş olmayacak." İbn Abbas, kurtulmaları sözkonusu olmayacaktır

diye; Mücahid ise bir yere kaçış mümkün olmayacak, diye açıklamıştır.

"Ve yakın yerde yakalanmış olacaklar." Kabirlerden yakalanmış olacaklar demektir. Nerede bulunurlarsa, oradan yakalanacaklar, diye de açıklanmıştır. Onlar yüce Allah'a göre yakındır. Hiçbir şekilde O'na gizli kalmazlar ve O'nun elinden kurtulamazlar.

İbn Abbas da şöyle demektedir: Bu âyet-i kerîme ahir zamanda Ka'be'yi tahrib etmek üzere yola çıkacak olan seksenbin kişilik ordu hakkında nazil olmuştur. Onlar el-Beyda'ya girmekle birlikte, yerin dibine geçirileceklerdir. İşte "yakın yerde yakalanmak"dan kasıt budur.

Derim ki: Bu anlamda Huzeyfe'den gelmiş merfu bir haber vardır. Biz bu haberi "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Huzeyfe dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu -deyip doğudakiler ile batıdakiler arasında ortaya çıkacak bir fitneyi sözkonusu etti ve şöyle devam etti:- "Onlar bu hallerinde bulunuyor iken es-Süfyanî kuru olan vadiden bu işin alevlendiği bir sırada çıkıp gelecek ve Dimaşk'ta konaklayacak. Birisi doğuya, diğeri Medine'ye olmak üzere iki ordu gönderecek. Doğuya giden ordu doğu tarafına doğru yol alacak ve nihayet o lanetli şehir Babil ile o kötü yerde -Bağdat şehrini kastetmektedir- konaklayacaklar. Üçbin kişiden daha fazlasını öldürecekler. Bin kadından fazla kadının ırzına geçecekler ve orada el-Abbas'ın soyundan ileri gelen üçyüz kişiyi öldürecekler. Sonra Şam'a doğru çıkacaklar, Kufe'den bir hidayet bayrağı çıkacak ve Kufe'den iki günlük mesafede bu orduya yetişecek ve onları öldürecekler. Haber verebilecek bir kimse dahi onlardan kurtulamayacak. O ordunun elinde bulunan esir kadın ve çocukları ve ganimetleri kurtaracaklar. Göndereceği ikinci ordu ise Medine'ye varacak. Üç gün, üç gece Medine'yi talan edecekler. Sonra da Mekke'ye doğru yola çıkacaklar. Nihayet el-Beyda'da bulunacakları bir sırada yüce Allah, üzerlerine Cibril (a.s)'ı gönderecek. Ey Cibril! Git ve onları imha et, diyecek. Cibril de oraya ayağı ile bir defa vuracak, yüce Allah onları yerin dibine geçirecek. İşte yüce Allah'ın: "Onları korkuya kapıldıklarında bir görsen! Artık kurtuluş olmayacak ve yakın bir yerde yakalanmış olacaklar" buyruğu bunu anlatmaktadır. Onlardan geriye sadece biri onların müjdecileri, diğeri ise korkutucuları olan Cüheyneli iki kişi kalacak. İşte bundan dolayı kesin haber Cüheynelilerdedir denilmiştir[82]

"Yakın yerde yakalanmış olacaklar" buyruğu, ruhları bulundukları yerde kabzedilecek, ölümden kaçma imkanını bulamayacaklardır de diye açıklanmıştır. Bu açıklama da: Bu korku ruhun alınacağı esnada sözkonusu olur, diyenlerin görüşüne uygundur. Bununla birlikte bunun, karşılık vermek, çağrıya uymak anlamındaki korku ile ilgili olma imkanı da vardır. Çünkü: "Adam başına gelen

bir korku dolayısıyla kendisinden yardım isteyen imdat dileyenin istediğine koştı" demektir. Peygamber Efendimiz'in ensara hitaben söylemiş olduğu: "Sizler tamah edilen şeyler sözkonusu olursa, sizden az bulunur, dehşetli hallerde yardıma çağrı esnasında da çok kişi bulunur" şeklindeki[83] rivayette de bu anlamdadır.

Bu buyrukla, yerin dibine geçirilmek yahut ta Bedir gününde olduğu gibi dünyada iken öldürülmenin kastedildiğini söyleyenler, şu açıklamayı da yaparlar: Bunlar âhiretten önce dünya hayatında azab ile yakalanmış oldular.

Bu korku, kıyamet gününde gerçekleşecektir, diyenler de şöyle derler: Bunlar yerin dibinden, yerin üstüne çıkartılmışlardır. (Onun için korkmuşlardır). "Yakın yerde yakalanmış olacaklar" buyruğun cehenneme yakın bir yerden alınıp oraya atılacaklardır, diye de açıklanmıştır. [84]

52. "Ona iman ettik" diyecekler, ama onlar için uzak bir yerden ona el atmaları ne mümkün!

"Ona" Kur'ân'a inandık. Mücahid'e göre Allah'a, el-Hasen'e göre öldükten sonra dirilişe, Katade'ye göre Rasûlullah (sav)'a "iman ettik, diyecekler."

"Ama onlar için uzak bir yerden ona el atmaları ne mümkün!" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas ve ed-Dahhak şöyle demiştir: "El at-mak"dan kasıt, geri dönmektir. Yani iman etmek için dünyaya geri dönmeyi isteyeceklerdir, fakat böyle bir isteğin yerine getirilmesine imkan bulunmayacaktır. Şairin şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Meyye'nin bana tekrar dönmesini temenni etti, Ama onun dönüşüne imkan yok."

es-Süddî, kasıt tevbedir demiştir. Yani bu tevbe imkanı onlardan uzaklaşmış iken böyle bir istekte bulunacaklardır. Çünkü tevbe ancak dünya hayatında kabul olunur.

Bu lafzın el atmak, el ile yakalamak anlamında olduğu da söylenmiştir. İbnu's-Sikkit dedi ki: Bir adam, bir diğerinin başından ve sakalından yakaladığı takdirde: "Onu yakaladı, yakalar, yakalamak" denilir. Daha sonra da şu beyiti zikreder:

"O develer havuzdan suyu içiyorlar,

Öyle bir içiş ki, hem bunlar büyük çöllerin ortasını katederler."

Bu beyit ile sözünü ettiği develerin yukarıdan (boyları uzun olduğu için) çok büyük miktarda su içtiklerini böylelikle de başka bir suya ihtiyaçları olmadan uzun mesafeleri, çölleri aştıklarını anlatmak istemektedir.

Yine (İbnu's-Sikkit) şöyle demektedir: Savaş esnasında "münaveşe" tabiri de buradan gelmektedir. Bu ise iki tarafın birbirine yaklaşması halinde söz-konusudur. "Şiddetlice yakalayan adam" demektir. "El atmak, elle yakalamak" demek olup da bu anlamdadır. Recez vezninde şair şöyle demektedir:

"Boyunları iyiden iyiye yakalıyorlardı."

"Ama onlar için uzak bir yerden ona el atmaları ne mümkün!" buyruğu ile yüce Allah şunu anlatmaktadır: Onların dünya hayatında iken kâfir olduklarından ötürü, âhirette tekrar imanı ele geçirmeleri mümkün değildir. "Onlar için... ona el atmaları ne mümkün" buyruğunu: şeklinde Ebu Amr, el-Kisaî, el-A'meş ve Hamza hemze ile okumuşlardır. en-Nehhas şöyle demektedir: Ebu Ubeyde böyle bir okuyuşun (doğru olmaktan) uzak olduğunu görmektedir. Çünkü hemzeli okuyuş uzaklık) anlamındadır. O halde: "Uzak bir yerden onlar için uzaklık nasıl olur" gibi bir mana ortaya çıkar.

Ebu Cafer şöyle demektedir: Bu okuyuş caizdir ve güzeldir. Arap dilinde bunun iki türlü açıklaması vardır ve bunlar doğruluktan uzak te'viller de değildir. Bu iki açıklamadan birisi şöyledir: Kelimenin aslı hemzeli olmayıp sonradan "vav" harfi üzerindeki harekenin hafif (gizli) oluşu dolayısıyla hemzeli okunmuş olabilir. Bu Arapçada çokça görülen bir husustur. Büyük toplulukların, büyük topluluklardan naklettiği mushafta da: "Peygamberlerin belirli vakitleri geldiği zaman" (el-Murselat, 77/11) Burada -"belirli vakitleri geldiği" anlamındaki kelime- aslında; şeklindedir. Çünkü bu "vakif'den türetilmiştir. Diğer taraftan: "Ev" kelimesi diye çoğul yapılabilmektedir.

Diğer bir açıklamayı da Ebu İshak zikretmektedir ve şöyledir: Bu durumda kelime ağırca hareket demek olan: den türetilmiş olur. Uzak kalmış olan bir husus hakkında onların hareket edebilmeleri mümkün değil, demektir. "o şeyi uzak bir yerden aldım" denilir. ise ağır olan şey demektir. el-Cevherî şöyle demektedir: Hemzeli olarak; "Gecikmek ve uzaklaşmak" anlamındadır. "Ben bu işi geciktirdim, geciktiriyorum" denilir. "(JkM): O da gecikti" demektir. Mesela: "Son olarak onu yaptı" denilir. Şair de şöyle demektedir:

"Sonunda bana itaat etseydi diye temenni ettiğim, Halbuki o işlerden sonra çok işler meydana geldi."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Uzun bir süre yükseklere ulaşma isteğini bırakıp oturdun,

Ve sonunda payın olanı da elden kaçırdıktan sonra gecikmiş olarak geldin."

el-Ferrâ da şöyle demektedir: lafzında hemzeli ve hemzesiz okuyuş anlam itibariyle birbirine yakındır. Tıpkı; "Ben o adama sitem ettim, ederim" fiiline benzemektedir.

"Uzak bir yer"den kasıt âhirettir. Ebu İshak et-Temimî'den, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Onlar için... ne mümkün" yani geri dönüş mümkün olamaz. Çünkü onlar geri döndürülme zamanı olmayan bir sırada böyle bir istekte bulunmuş olacaktırlar. [85]

53- Halbuki önceden onu inkâr etmişlerdi. Üstelik uzak bir yerden gayb hakkında rastgele zanlarda bulunuyorlardı.

"Halbuki önceden" yani dünyada iken "onu" Muhammed'i "inkâr etmişlerdi. Üstelik uzak bir yerden gayb hakkında rastgele zanlarda bulunuyorlardı."

Araplar hak olmayan bir şeyleri söyleyen herkes için: "O gayb hakkında rastgele zanlarda bulunur" anlamındaki tabirini kullanırlar ve bu taş atıp isabet ettiremeyen kimse için bir misaldir. Yani bunlar zan-ları ortaya atarak şöyle diyorlar: Ne öldükten sonra diriliş, ne amel defterlerinin verilmesi, ne cennet, ne de cehennem ateşi vardır. Onlar bunu zanla-rından hareketle ileri sürüyorlar. Bu açıklamayı Katade yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre "Zanlarda bulunuyorlar" ifadesi, Kur'ân hakkında iftirada bulunarak: O sihirdir, şiirdir, öncekilerin efsaneleridir, derler, demektir. Bir açıklamaya göre de, Muhammed (sav) hakkında o şairdir, sihirbazdır, kahindir, delidir derler.

"Uzak bir yerden" ifadesi de şu demektir: Yani yüce Allah, onlar için Muhammed (sav)'ın doğru söylediğini bilme imkanını uzaklaştırmıştır. Burada uzaktan kasıt, kalpten uzaklıktır, yani onlar kalplerinden uzakça bir yerden... (zanlarda bulunuyorlar.)

Mücahid de: "Onlar uzak bir yerden atılıyorlar" diye meçhul bir fiil olarak okumuştur ki, onlara bununla atış yapılır, demektir. Bir başka açıklamaya göre bunları o kimseleri azdıran ve saptıran kişiler onlara atarlar (telkin ederler.) [86]

54. Daha önceden benzerlerine yapıldığı gibi, onlar ile arzuladıkları şeyler arasına, bir engel konacaktır. Çünkü onlar endişeye düşüren bir şüphe içinde idiler.

"Daha önceden benzerlerine yapıldığı gibi" buyruğundaki: "Benzerler" kelimesi, in çoğuludur. Bu da: "Taraftar, benzer" lafzının çoğuludur.

"Onlar ile arzuladıkları şeyler arasına bir engel konacaktır" buyruğu ile ilgili açıklamalardan birisi şöyledir: Onlar ile azaptan kurtulmaları arasına bir engel konacaktır. Bir başka açıklamaya göre onlar ile dünyada iken ellerinde bulunup

da (şu anda) arzuladıkları mal ve yakınları arasına engel konacaktır.

Katade'nin görüşüne göre de anlam şöyledir: Onlar azabı göreceklerinde yüce Allah'a itaat etmek ve onlara vermiş olduğu emirleri yerine getirmek isteklerinin kabul edilmesini arzu edecekler, fakat bu istekleri ile kendileri arasına engel olunacaktır. Çünkü böyle bir şey dünya hayatında olabilirdi. İşte o vakitte dünya hayatı sona ermiş olacaktır.

"Engel konu" fiilinin aslı: şeklindedir. Burada "vav"ın harekesi "ha" harfine verildikten sonra "ye" harfine dönüştürüldü, sonra da ağırlığı dolayısıyla harekesi hafifletildi.

"Daha önceden" buyruğu, daha önceden geçip gitmiş olan kâfir nesiller demektir.

"Çünkü onlar" rasûllerin durumu, öldükten sonra diriliş, cennet ve cehennem hakkında, bir başka açıklamaya göre din ve tevhid hakkında -ki anlam birdir- "endişeye düşüren bir şüphe içinde idiler."

"Endişeye düşüren" kendisi sebebiyle şüpheyi düşülen şey demektir. Mesela: "Adam şüpheyi düştü" demektir. "Şüphe eden" demektir. Bunun şüphe ve itham demek olan: den geldiğini söyleyenler şunu da derler: denilir, nitekim pekiştirici ifade kullanılmak istendiğinde: "Çok hayret edilecek bir şey ve çok güzel bir şiir" demek de buna benzemektedir.

Sebe' Sûre'si burada sona ermektedir. Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.

[87]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/211

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/211-212

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/212

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/213-214

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/214-215

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/215-216

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/217-218

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/218-219

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/219-220

[10] Buhân, IV, 1925; Tirmizî, V, 693; Darimî, I, 416, II, 563, 565; iVesâî, II, 180. 181; Müs-ned, II, 354, V. 369.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/220-223

- [12] Buharı, 11, 730.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/223
- [14] Bu ilk bölüm: Buhârî, III, 1307; Müslim, IV, 1940; Müsned, VI, 118, 157.
- [15] Son bölümü: Buharı, III, 1307; Müslim, IV, 2298; Ebû Dâvûd, III, 320.
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/223-225
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/226-229
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/229
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/229-230
- [20] Buhari, I, 165, 450, III, 1406; Müslim I V7v Nesai. II. 41: Müsned, VI. 51.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/230-231
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/231
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/232
- [24] Buhârî, V, 222; Müslim, III, 1665, 1666; Tirmizî, IV. 231; Ebu Dâvûd, IV, 73; Nesâî, VIII, 212; Muvatta, II, 966; Müsned, III, 486.
- [25] Müslim, III, 1666; Müsned, VI, 49; Ahmed b. Hambel, el-Vera, 139, 142.
- [26] Buhârî, II, 742, V, 1986, 2221, 2222; Müslim, III, 1669; Muvatta, II, 966; et-Tayalisî, Müsned, I, 202; Müsned, VI, 246.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/232-233
- [28] Bir önceki başlıkta geçen bu hadisin kaynakları da orada gösterilmiştir.
- [29] Buhârî, II, 876, V, 2265; Müslim, III, 1667; Müsned, VI, 86, 199.
- [30] Aynı mana ve lafızla: Nesâî, VIII, 213; yakın manada az farkla Buharı, II, 876, V, 2221; Müslim, III, 1668; Nesâî, II, 67, VII, 214; İbn Mace, II, 1204; Müsned, VI. 172, 247.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/233
- [32] İbn Hibban, Sahih, XIII, 156; Muvatta, II, 966; Beyhakî. es-Sünenü'l-Kübra, VII. 266; Müsned, II, 4, 101, 141, VI. 70.
- [33] Tirmizî, IV, 701; Müsned, II, 336.
- [34] Buharı, V, 2220; Müslim, III, 1670; Nesâî, VIII, 216; Müsned, I, 375.
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/233-234
- [36] Buharı, V, 1980; Müslim, II, 1039; Müsned, VI, 118, Kurtubi'nin kaydettiği aynı manada. Peygamberin vefatı sırasında yaşını sözkonusu etmeksizin başka

bazı rivayetler: Bu-hâr'ı, II, 1414, V, 1979; Müslim, II, 1038; Tirmizî, III, 401; Darimî, II, 195, 212; EbuDâ-vûd, IV, 284; Nesâî, VI, 82, 131; İbn Mace, I, 603; Müsned, VI, 280.

[37] Buhârî, V, 2270; Müslim, IV, 1890; İbn Hibban, Sahih, XIII, 173; Müsned, VI, 234.

[38] et-Tirmizî el-Hakim, Nevadiru'l-Usul, II, 7.

[39] Müslim, IV, 217, 2171; Ayrıca bk.: Buhârî, IV, 1830, V, 2375; Tirmizî, II, 268; Nesâî, III, 219; İbn Mace, I, 456; Müsned, IV, 251, 255.

[40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/234-238

[41] Hakim, Müstedrek, II, 459 ve IV, 220'de İbn Abbas'ın sözü (mevkuf bir rivayet) olarak IV, 219, bir yönüyle garip olduğuna ve İbn Abbas mevkuf bir rivayetinin bulunduğu dikkat çekerek, VIII, 207-208. el-Heysemî Mecmau'z-Zevaid, VII 207, 208.

[42] Nesâî, es-Sünenü'l-Kübra, I, 256; Nesai, II, 34; Müsned, II, 176.

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/238-244

[44] Tirmizî, V. 361.

[45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/245-248

[46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/248-252

[47] Bu okuyuşa göre anlamı: "Zaten nankörlük edenden başkası mı cezalandırılır" şeklinde olur.

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/252-253

[49] Buhârî, I, 51, IV, 1885, V, 2394; Müslim, IV, 2204, 2205; Tirmizî, IV, 617, V, 435; Ebû Dâvûd, III, 184; Müsned, VI, 47, 91, 108, 127.

[50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/253-254

[51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/254-255

[52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/255-257

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/258-260

[54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/261-262

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/262-263

[56] Tirmizî, V, 362; ayrıca: Buhârî, IV, 1736, 1804, VI, 2720; İbn Mace, I, 69.

[57] Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, VII, 94; Taberanî, Müsnedü's-Şamiyyîn, I, 336; Amr b. Ebi Asım eş-Şeybanî, es-Sünne, I, 227; Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Ta'zimu Kadri's-Sa-lâ, I, 236; ed-Deylemî, el-Firdevs, I 247-248.

[58] Taberî, Tefsir, XXIII, 38; İbn Ebi Şeybe, Musannaf, VII. 327-328; İbn Hacen, Fethu'l-Bari, VIII, 671.

[59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/263-267

[60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/267-269

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/269

[62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/269-270

[63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/270

[64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/271-272

[65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/272-277

[66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/278-281

[67] Buhârî, II, 522; Müslim, II, 700; Müsned, V, 197.

[68] Müsned, II, 314.

[69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/282-283

[70] Darakutni, III, 28.

[71] Tirmizî, IV, 576; Tayalisi, Müsned, I, 14.

[72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/283

[73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/284

[74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/285

[75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/285-286

[76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/286-287

[77] Müslim, I, 193; Buhârî, IV. 1787, 1902.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/287-289

[78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/289-290

[79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/290

[80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/290-291

[81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/291-292

[82] Burada zikredilenlerin çeşitli kısımlarıyla kaydedildiği bazı rivayetler için bkz. Hakim. Müstedrek, IV, 565; Ebu Amr ed-Dani, es-Sünenü'l-Varide fi'l-Fiten, IV, 937, V, 1021, 1022, 109, 1091, 1093; Nuaym b. Hammad el-Mervezî. el-Fiten, I, 220-224. II, 690-691.

[83] Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Ebu'l-Farac. Safvetu's-Safve, I, 205.

- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/292-294
- [85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/294-296
- [86] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/297
- [87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/297-298

[The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.](#)
[Download **ChmDecompiler** at: http://www.zipghost.com](http://www.zipghost.com)

FATIR SURESİ

1- Güzel Söz ve Salih Amel:

2- Kadının, Eşşegin ve Siyah Köpeğin Namazı Bozduğuna Dair Rivayet ile Dine Dair Hükümlerin Delile Dayalı Olması Gereği:

1- Acı ve Tatlı:

2- Denizden Çıkartılan Süsler:

3- Herbir Eşyanın Giyilmesi Kendisine Göredir:

4- Denizi Yararak Giden Gemiler:

1- Kitabı Miras Alan Seçkin Kullar ve Kısımları:

2- Kitabı Miras Almış Seçkin Kullar ve Kısımları:

3- Âyet-i Kerîmede Öncelikle "Nefsine Zulmeden" Kesimin Sözkonusu Edilmesinin Sebebi:

4- Mü'minlere Mükafat Olarak Verilecek Olan Cennet İle Cennetliklerin Allah'a Hamdetmeleri:

FATIR SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Herkesin görüşüne göre Mekke'de inmiştir. Kırkbeş âyet-i kerîmedir. [\[1\]](#)

1. Hamd, göklerle yeri yoktan var eden, melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. O, yaratılıştta dilediğini arttırır. Gerçekten Allah herşeye gücü yetendir.

"Hamd, göklerle yeri yoktan var eden... Allah'a mahsustur" buyruğunda yer alan: "Yoktan var eden" lafzının sıfat olmak üzere esreli, bir mübteda takdiri ile merfu ve övmek maksadı ile de nasb olmak üzere üç türlü gelmesi caizdir. Nitekim, Sibeveyh: "Hamda layık olana hamdolsun" tabirinde de bunun gibi (üç şekil) caiz olduğunu nakletmiş-tir. Aynı şekilde: " Melekleri... kılan" buyruğu da böyledir.

Fatır (yoktan var eden): Yaratan demektir. Yusuf Sûresi'nde (12/101. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Bir şeyin üstünü yarmak" demektir. Mesela: "Ben onu yardım, o da yarıldı" denilir, "Devenin azı dişi çıktı" tabiri buradan gelmektedir. Böyle olan deveye de denilir. " Bir şey çatladı" anlamındadır. "Çatlakları bulunan kılıç" demek olur. Şair Antere de şöyle demektedir:

"Kılıcım bir şimşek gibi parlaktır, yanımdan ayırmam onu, Silahım ne pürüzlüdür, ne de çatlağı vardır, onun."

" Başlatmak ve icad etmek" demektir. İbn Abbas dedi ki: Ben "göklerle yeri yoktan var eden (fatır)"in ne demek olduğunu bilemiyordum. Nihayet bir kuyu hakkında çekişen iki bedevi bana geldi. Onlardan birisi: O kuyuyu ilk açan benim, anlamında; dedi.

Dişi deveyi baş parmak ile şehadet parmağıyla sağmaya denilir.

Göklerle yerin zikredilmesi ile kastedilen, alemin tümüdür. Bununla yüce Allah şuna dikkat çekmektedir: İlkin yaratmaya kadir olan tekrar yaratmaya da kadir olandır.

"Melekleri... kılan" buyruğundaki lafzının tenvinli gelmesi caiz değildir, çünkü geçmiş hakkında kullanılmıştır.

"Elçiler" lafzı bir mefuldür. Bir fiil takdiri dolayısıyla meful olduğu da söylenmiştir. Çünkü "fail (âyet-i kerîmedeki câil; kılan)" vezni eğer geçmiş hakkında kullanılacak olursa, ona hiçbir şey amel etmez. Onun muza-ri' anlamında amel ettirilmesi halinde ise tenvin tahfif için hazfedilir.

ed-Dahhak: "Gökleri ve yeri yoktan var etmiş bulunan" diye mazi bir fiil olarak okumuştur.

Cebrail, Mikail, İsrail ve ölüm meleği -Allah'ın salât ve selâmı hepsine olsun- buyrukta geçen: "Melekleri... elçiler kılan"de geçen "elçilerdendirler.

el-Hasen "melekleri kılan" anlamındaki lafızda geçen: "Kılan" lafzını merfu' olarak okumuştur. Huleyd b. Neşit de: Melekleri kılmıştır" diye okumuştur ki bütün bunlar açık ve anlaşılır şeylerdir.

"Kanatlı" ifadesi bir sıfat olup yani kanatlı bulunanlar, demektir.

"İkişer, üçer ve dörder" yani herbirisinin iki iki, üç üç ve dört dört kanatları vardır. Katade dedi ki: Kimisinin iki, kimisinin üç, kimisinin dört kanadı bulunmaktadır. Onlar bu kanatları ile semadan yere inerler ve yerden de semaya yükselirler. Aldıkları bu mesafe ise, şu kadar olup onlar bunu azıcık bir vakitte alırlar. Yani onları rasûller kıldı, elçiler kıldı.

Yahya b. Sellâm dedi ki: Onların elçilikleri peygamberleredir. es-Süddî ise rahmeti veya intikamı ile kullaradır, demiştir.

Müslim, Sahih'inde, İbn Mes'ud'dan rivayete göre Peygamber (sav) Cibril (a.s)'ı altıyüz kanadı olduğu halde görmüştür[2]

ez-Zührî'den nakledildiğine göre Cebrail (a.s), Peygamber Efendimiz'e şöyle demiş: "Ey Muhammedi Sen İsrail'i bir görsen, onun onikibin kanadı vardır. Bu kanadın biri meşrikte, diğeri mağribtedir. Arş onun omuzu üzerindedir, o yüce Allah'ın azameti dolayısıyla o kadar küçülür ki; hatta küçük bir kuş gibi bir hale gelir, hatta Rabbinin Arşını ancak Onun azameti taşır. "[3]

".lı" sahibi demek olup in çoğuludur. Tıpkı: "Bunlar" lafzının: 'in çoğulu olduğu gibi. Bunların mütemekkin isimlerden benzeri ise "Gebe develer" anlamındaki kelimenin çoğulunun: diye gelmesi gibi.

"İkişer, üçer ve dörder" lafızlarına ve bunların gayr-ı munsarîf olduğuna dair açıklamalar daha önceden en-Nisa Sûresi'nde (4/3. âyet, 7. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"O, yaratışta dilediğini arttırır." Müfessirlerin çoğunun açıklamalarına göre meleklerin yaratılışında... demektir. Bu açıklamayı el-Mehdevî zikretmiştir. el-Hasen ise şöyle demektedir: "O yaratılışta... arttırır" meleklerin kanatlarında dilediğini arttırır, demektir.

ez-Zührî ve İbn Cüreyc şöyle demiştir: Bundan kasıt güzel sestir. Bu hususa dair açıklama ise daha önceden bu tefsirin mukaddimesinde ("Yüce Allah'ın Kitabı Nasıl Okunmalıdır?" bahsinde) geçmiş bulunmaktadır.

el-Heysem el-Farisî şöyle demiştir: Peygamber (sav)'ı rüyamda gördüm. Bana: "Sen Kur'ân-ı Kerîm'in sesiyle süslendiği el-Heysem adındaki kişinin. Allah sana

hayırla mükâfat versin."

Katade de şöyle demiştir: "O, yaratılıştta dilediğini arttırır" buyruğundan kasıt, güzel gözler, güzel burun ve tatlı bir ağız demektir. Güzel nasib ve pay diye de açıklanmıştır. Muhacir el-Kelaî dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Güzel hat (yazı) ifadenin açıklığını daha da arttırır." [4]

Bunun güzel yüz demek olduğu da söylenmiştir. Bu âyet-i kerîme hakkında gelen rivayette de şöyle denilmektedir: Maksat güzel yüz, güzel ses ve güzel saçtır. Bunu da el-Kuşeyrî zikretmektedir.

en-Nekkaş dedi ki: Bu hafif dalgalı saç demektir. Akıl ve temyiz (ayır-det-me) gücü olduğu söylendiğı gibi, bilgiler ve sanatlardır diye de açıklanmıştır.

"Gerçekten Allah" az ya da çok vermek hususunda "herşeye gücü yetendir."

ez-Zemahşerî dedi ki: Âyet-i kerîme mutlaktır. Yaratılıştaki herbir fazlalığı kapsamına alır. Uzun boy, çok dengeli bir suret, organların tamam olması, yakalama gücü, keskin bir akıl, sağlam bir görüş, kalbi cesaret, nefsi itibariyle müsamahakâr olmak, akıcı bir dil, etkileyici bir konuşma, işleri güzel bir şekilde yapma ve buna benzer hiçbir nitelemenin kesinlikle sınırlan-dıramayacağı daha başka şeyler. [5]

2. Allah, insanlara herhangi bir rahmeti açacak olursa, onu tutacak olmaz. Tuttuğunu da O'ndan başka salıverecek olmaz. O, emrinde galibtir, her işinde hikmeti sonsuz olandır.

"Allah, insanlara herhangi bir rahmeti açacak olursa, onu tutacak olmaz" buyruğunda nahivciler Kur'ân-ı Kerîm'in dışında: "Onu tutacak olmaz"

anlamındaki buyruğun: diye okunmasını -(zamiri): nın lafzına göre kullanılması suretiyle caiz kabul etmişlerdir.

Âyet-i kerîmede: Onu" şeklinde kullanılması ise (rahmet lafzının müennes) manasına binaendir. Aynı şekilde: "Tuttuğunu da... salıverecek olmaz" anlamındaki buyruğun; şeklinde okunmasını da caiz kabul ettikleri gibi; "Allah insanlara herhangi bir rahmeti açacak olursa" anlamındaki buyruğun da; "Açacak olursa" buyruğunun merfû' okunmasını da caiz kabul etmişler ve bu durumda: ism-i mev-sul'ü anlamında olur.

Yani peygamberler insanlara rahmet olmak üzere gönderilmişlerdir. Allah'tan başka kimse onları peygamber olarak gönderme gücüne sahip değildir.

Bir başka açıklama da şöyledir: Allah'ın onlara gönderdiği bir yağmur yahut bir rızkı hiçbir kimse engelleme gücünü bulamaz. Bunlardan O'nun engellediğini de hiç kimse salıveremez.

Buradaki "rahmet"in dua olduğu söylenmiştir. Bunu ed-Dahhak söylemiştir. İbn Abbas tevbe demiştir. Tevfik ve hidayet diye de açıklanmıştır.

Derim ki: "Rahmet" lafzı bütün bunları kapsar. Çünkü bu lafız umum ve müphemlik ifade etmek için nekire (belirtisiz) gelmiştir. Bedel olarak her türlü rahmeti kapsamına alır. O halde sözü edilen bütün bu açıklamaları kapsayan umumi bir lafızdır.

Malik, Muvatta'mda kaydettiğine göre Ebu Hureyre. sabah uyandığında yağmur yağmış olduğunu gördüğü vakit: "Fetih (açmak)'in doğuşu ile birlikte bize yağmur yağdırıldı, dediğinin ve sonra da şu: "Allah, insanlara herhangi bir rahmeti açacak olursa, onu tutacak olmaz" âyetini okuduğunun kendisine ulaştığını söylemiştir.^[6]

"O, emrinde galibtir, her işinde hikmeti sonsuz olandır" buyruğuna dair açıklamalar ise daha önceden (el-Bakara, 2/129) geçmiş bulunmaktadır.^[7]

3. Ey insanlar! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Gökten ve yerden size Allah'tan başka rızık veren herhangi bir yaratıcı var mıdır? Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. Böyleyken nasıl olur da döndürölüyorsunuz?

"Ey İnsanlar! Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın" buyruğunda geçen "hatırlama (zikir)" şükür anlamındadır.

"...Allah'tan başka... bir yaratıcı var mıdır?" buyruğundaki: "Başka" anlamındaki lafzın ref, nasb ve cer ile okunması caizdir. Ref ile okunması iki şekilde açıklanır: Birincisi; "Allah'tan başka yara\cvar mıdır?" şeklinde olup Allah'tan başka yaratıcı yoktur, anlamında olmasıdır. İkinci şekil ise mahalli i'rabı gözönünde bulundurularak önceki kelimeye sıfat olmasıdır. Çünkü asıl anlamı: "Allah'tan başka ya-ratıcı var mıdır?" şeklinde olup harf-i cerri fazladan gelmiştir.

Nasb ile okunması istisna dolayısıyla, mecrur okunması ise lafza göre olur.

Humeyd et-Tavil dedi ki: Ben el-Hasen'e: Şerri kim yarattı? diye sordum. O: Subhanallah dedi. Hiç aziz ve celil olan Allah'tan başka bir yaratıcı var mıdır? Hayrı da şerri de yaratan O'dur.

Hamza ve el-Kisâ de cer ile: "Allah'tan başka bir yaratıcı var mıdır?" diye okumuşlardır, diğerleri ise ref ile okumuşlardır.

"Gökten" yağmur ile "yerden" bitki ve nebat ile "size Allah'tan başka rı-zık veren herhangi bir yaratıcı var mıdır? O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Böyle iken nasıl olur da döndürölüyorsunuz?" buyruğunda geçen: "Döndürölüyorsunuz" lafzı üstün olarak: den gelmektedir. Bu da "döndürmek"

anlamına gelir. Mesela: Bu işten seni ne döndürdü?" denilir. Bunun: "Yalan ve iftira" lafzından geldiği de söylenmiştir. Bu da anlam itibariyle öncekine racidir. Zira yalan doğru ve haktan döndürülmüş bir sözdür. Yüce Allah'ın tevhidini nasıl yalanlayabilirsiniz? demektir.

Âyet-i kerîme, Kaderiye'ye karşı bir delildir. Çünkü yüce Allah'tan başka yaratıcı olmadığını ortaya koymaktadır. Onlar ise -daha önce birkaç yerde geçtiği üzere- onunla birlikte yaratıcıların varlığını söylemiş gibi oluyorlar. [8]

4. Eğer seni yalanlıyorsa, doğrusu senden önce de nice peygamberler yalanlanmıştır. Bütün işler ancak Allah'a döndürülür.

"Eğer" Kureyş kâfirleri "seni yalanlıyorsa, doğrusu senden önce de nice peygamberler yalanlanmıştır" buyruğu ile yüce Allah, Peygamberine teselli vermektedir. O halde o da sabır hususunda kendisinden önceki peygamberlere uymalıdır.

"Bütün işler ancak Allah'a döndürülür" buyruğundaki: "Döndürülür" buyruğunu el-Hasen, el-A'rec, Yakub, İbn Amir Ebu Hayve, İbn Mu-haysın, Humeyd, el-A'meş, Hamza, Yahya, el-Kisaî ve Halef malum bir fiil olarak "te" harfini üstün olarak ("döner" anlamında) okumuşlardır. Ebu Ubeyd de bu okuyuşu yüce Allah'ın: "Şunu bilin ki, bütün işler Allah'a döner" buyruğu dolayısıyla tercih etmiştir. Diğerleri ise meçhul bir fiil olarak "te" harfini ötreli okumuşlardır. [9]

5. Ey İnsanlar! Şüphe yok ki Allah'ın vaadi haktır. O halde, sakın sizi dünya hayatı aldatmasın ve çok aldatıcı da sakın sizi Allah ile aldatmasın.

"Ey insanlar! Şüphe yok ki Allah'ın vaadi haktır" buyruğu öldükten son-72 diriliş, mükâfat ve cezanın hak olduğuna dair sözünün doğruluğuna da- delilin açıklanmasından sonra, Allah Rasûlünü yalanlayan kimselere veri-en bir öğüttür.

"O halde, sakın sizi dünya hayatı aldatmasın" buyruğu ile ilgili olarak r-jid b. Cübeyr şöyle demektedir: Dünya hayatının aldatması kişiyi: Keşke şu İhret) hayatım için önceden bir şeyler yapmış olsaydım, diyecek hale ge-
. inceye kadar âhiret için amel etmekten uzak kalacak şekilde, insanın dünyevi nimetleri ve lezzetleriyle uğraşmasıdır.

uVe çok aldatıcı da sakın sizi Allah ile aldatmasın" buyruğu ile ilgili olarak İbn es-Sikkât ile Ebu Hatim: "Çok aldatıcı (el-ğarur)" şeytandır, demiştir. Jarur; 'in çoğuludur, da mastardır. Bununla birlikte "el-ğarur"u zji mastar olması

sözkonusudur. Ancak Ebu İshak'ın dışındakilere göre ~_istar olma ihtimali uzaktır. Çünkü "Onu aldattım" fiili müteaddi (ge-;^li)dir. Müteaddi olan mastar ise vezninde olup "Onu vur-;.m, vurmak" gibidir. Ancak kıyasa esas kabul edilmeyecek bazı lafızlar bunzn müstesnadır. Mesela; " Onun yanından ayrılmadım, ayrılmarr-sk"; "Hastalık onu çok zayıflattı, zayıflatmak" gibi, böyledir.

Bu lafzın buradaki manasına gelince, bu hususta yapılmış en güzel açık-jma, Said b. Cübeyr'in yaptığı açıklamadır. O da şöyle demiştir: Allah ile aldatmak, insanın masiyet işlemekle birlikte yüce Allah'ın kendisine mağfiret r:mesini dilemesidir.

Genel olarak "el-ğarur" şeklinde, "ayn" harfi üstün olarak okunmuştur. 3undan kasıt ise, şeytandır. Yani o yüce Allah, sizin faziletiniz dolayısıyla gü-ranlannızı affedeceği şeklinde size vesveseler vermek suretiyle sakın sizi al-z.amasın.

Ebu Hayve, Ebu's-Semmal el-Adevî, Muhammed b. es-Semeyka' ise "el-gurur" diye "ğayn" harfini ötreli olarak okumuşlardır ki, bu da batıl demektir. Yani batıl olan şey sakın sizi aldatmasın.

İbnu's-Sikkit der ki: "el-Gurur" kendisi ile aldanışa düşülen dünya metar demektir. ez-Zeccac da şöyle demektedir: "el-Ğurur"un: 'in çoğulu olması mümkündür. "Oturun" lafzının çoğulunun; diye gelmesi gibi. en-Nehhas dedi ki: Bu in çoğulu da olabilir:* Veya Arapların:

"Hastalık onu alabildiğine inceltti, onun yanından ayrılmadı" fiillerine de benzetilmiş olabilir. ez-Zemahşerî der ki: "Onu aldattı" fiilinin mastarı, ile gibidir. [\[10\]](#)

6. Şüphe yok ki şeytan sizin bir düşmanınızdır. O halde siz de onu düşman tutun. O, kendi taraftarlarını ancak alevli ateşin arkadaşlarından olsunlar diye davet eder.

7. O kâfir olanlar için çok şiddetli bir azab vardır. İman edip salih amel işleyenlere ise mağfiret ve büyük bir ecir vardır.

"Şüphe yok ki şeytan sizin bir düşmanınızdır. O halde siz de onu düşman tutun." Siz de ona düşmanlık edin. ona itaat etmeyin. Onun size düşman olduğunu gösteren hususlardan birisi atanız Adem'i cennetten çıkartmış olması ve "Andolsun mutlaka onları saptıracağım, olmayacak kuruntulara boğacağım" (en-Nisâ, 4/119) ile: "Andolsun Senin doğru yolunda onlara engel olacağım. Sonra andolsun önlerinden... onlara sokulacağım" (el-A'râf, 7/16-17) sözlerinde sizi saptırmayı taahhüd etmiş olmasıdır.

Şanı yüce Allah, bizlere şeytanın bizim apaçık düşmanımız olduğunu haber vermiş ve onun kıssasını bize anlatmış, babamız Adem (a.s)'a yaptıklarını biz var olmadan önce ve sonra bize düşmanlık etmek, bizi aldatmak için nasıl ortaya çıktığını bize anlatmaktadır. Buna rağmen bizler, bizi helake götürmek istediği hususlarda onu dost biliyor, ona itaat edebiliyoruz.

el-Fudayl b. İyad şöyle dermiş: Ey yalancı, ey iftiracı Allah'tan kork ve şeytan gizli hallerinde senin arkadaşın iken, herkesin önünde de şeytana sövme!

İbnu's-Simak şöyle demiştir: Kendisine yapılan iyiliklerini bilmekle birlikte, iyilikte bulunan (yüce Allah)'a isyan eden kimsenin haline hayret edilir. Kendisine düşmanlık ettiğini bildikten sonra da o lanetliğe itaat edene hayret edilir. Bu anlamdaki geniş ve güzel açıklamalar daha önceden el-Baka-ra Sûresi'nde (2/167-168. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Şüphe yok ki şeytan sizin bir düşmanınızdır" buyruğunda geçen: Bir düşman" lafzının "Düşmanlık eden" anlamında olması mümkündür. Bu durumda tesniye, cemi' ve müennesi yapılır. Mensub isim manasına da olabilir. O halde, her durumda tekil gelir. Yüce Allah'ın: "Onlar benim düşmanımdır" (eş-Şuara, 26/77) buyruğunda olduğu gibi. Bu kelime bu durumda müennes olarak kullanılsa dahi yine bu şekilde gelir.

en-Nehhas der ki: Bazı nahivcilerin "vav" gizli bir harftir. Bundan dolayı (müenneslik alameti olmak üzere) "he (yuvarlak te)" getirilmiştir demeleri bir yanlışlıktır, çünkü "vav" harfi (gizli değil) sağlam bir harftir.

"O kendi taraftarlarını ancak alevli ateşin arkadaşlarından olsunlar diye davet eder" buyruğunda yer alan: "Ancak" lafzındaki başına gelen 'in amelini engellediğinden dolayı, bundan sonra fiil gelmiş bulunmaktadır

Şeytanın düşmanlığı, taraftarlarını da cehennem ateşine davet etmesidir.

"O kâfir olanlar için çok şiddetli bir azab vardır" buyruğunda yer alan: "...lar..." daha önce geçen "arkadaşlarından" lafzının bedelidir. Bu durumda bu edat cer mahallinde olur yahut ta "taraftarlarını" lafzının bedelidir, o takdirde de nasb mahallinde olur. Yahut ta "olsunlar" anlamındaki fiilin sonunda yer alan çoğula delalet eden "vav"dan bedeldir. O takdirde de ref" mahallinde olur. En güzelleri olan dördüncü bir görüşe göre ise, müb:-edâ olarak ref mahallinde olmasıdır. Haberi ise "...lar için çok şiddetli bir azab vardır" buyruğudur. Sanki yüce Allah, hangi hali uygun gördüğünü, hangisini uygun görmediğini beyan etmiş gibidir. Buna göre "Alevli ateşin arkadaşlarından..." buyruğu ile ifade tamam olmakta, daha sonra yeni bir ifade ile: "O kâfir olanlar için çok şiddetli bir azab vardır" dire yeni bir cümleye başlamaktadır.

"İman edip salih amel işleyenlere ise" anlamındaki buyruk da mübte-Is olarak ref

mahallindedir, haberi de günahlarına "mağfiret ve" cennet olan •büyük bir ecir vardır" buyruğudur. [11]

8. Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de bu sebepten onu güzel gören kimse (bunun gibi olur mu)? Şüphesiz Allah, dilediğini saptırır, dilediğine hidayet verir. O halde onlar için hasretler duyarak helak olma! Çünkü Allah onların ne yapmakta olduklarını çok iyi bilendir.

"Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de..." buyruğunda yer alan; "Kendisi" lafzı mübteda olarak ref mahallindedir. Haberi ise haz-fedilmiştir. el-Kisaî dedi ki: Haberine yüce Allah'ın: "O halde onlar için hasretler duyarak helak olma!" buyruğu delalet etmektedir. Buna göre anlam şöyle olur: Kötü ameli kendisine süslü gösterilip de onu güzel gören kimse için sen hasretler duyarak kendini bitirecek misin? el-Kisaî dedi ki: Bu Arapça'da çok incelikli bir anlatım üslubudur ve onu çok az kimse bilir.

ez-Zemahşerî bunu ez-Zeccac'tan da nakletmektedir. en-Nehhas dedi ki: el-Kisaî'nin yaptığı açıklama âyet-i kerîme hakkında yapılmış en güzel açıklamadır. Çünkü o bu açıklamasıyla hazfedilmiş ifadeye neyin delalet ettiğini de belirtmektedir. Anlam da şöyle olur: Şanı yüce Allah, peygamberine bu gibi kimseler dolayısıyla ileri derecede üzülp onlar için kederlenmesini yasaklamaktadır. Nitekim yüce Allah, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "İman etmezler diye arkalarından üzülerken kendini helak edeceksin neredeyse." (el-Kehf, 18/6) Tefsir alimleri kendini öldüreceksin neredeyse... diye açıklamışlardır.

Nasr b. Ali dedi ki: Ben el-Esmaî'ye, Peygamber (sav)'ın Yemen ahalisi hakkında söylemiş olduğu: "Onlar kalbleri en ine, itaatleri en samimi olanlardır" sözünde geçen: "En samimi" lafzı ne demektir, diye sordum. O: "En içten, en hilesiz demektir." Ben ona: Tefsir alimlerinden Mücahid ve başkası yüce Allah'ın (aynı kökten gelen kelimenin de kullanıldığı): "Kendini helak edeceksin neredeyse" (el-Kehf, 18/6) buyruğunu, kendini öldüreceksin neredeyse, diye açıklamışlardır, dedim. O: Evet bizzat o demektir. O, onlara karşı aşırı samimiyeti, iyiliklerini aşırı istemesi dolayısıyla neredeyse kendisini öldürecek gibi olmuştu.

el-Huseyn b. el-Fadl dedi ki: Bu buyrukta takdim ve te'hir vardır. Bu ifadenin buna göre şekli şöyledir: İşlediği kötü ameli kendisine güzel gösterildiğinden dolayı onu güzel gören kimse için sen hasretler duyarak kendini bitirme! Şüphesiz ki Allah dilediğini saptırır ve dilediğini hidayete erdirir.

Cevabın hazfedilmiş olduğu da söylenmiştir. Yani: Kötü ameli kendisine süslü

gösterilen kimse, hidayet üzere olan kimse gibi midir? Bu şekildeki bir hazfın olduğuna delil de yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah, dilediğini saptırır, dilediğine hidayet verir" buyruğudur. Yezid b. el-Ka'ka': "Kendini bitirme" anlamındaki buyruğu: "Kendini yok etme!" diye okumuştur.

"Acaba kötü ameli kendisine süslü gösterilip de..." buyruğu ile ilgili dört görüş vardır:

Birinci görüşe göre bunlar yahudiler, hristiyanlar ve mecusilerdir. Bu görüşü Ebu Kilabe ifade etmiştir. Buna göre "kötü ameli" Rasûlullah (sav)a karşı inatlaşmak olur.

İkinci görüşe göre bunlar Haricilerdir. Bunu da Ömer b. el-Kasım rivayet etmiştir. Buna göre "kötü ameli" te'vilin tahrif edilmesi demek olur.

Üçüncü görüşe göre bu kişi şeytandır. Bu açıklama da el-Hasen tarafından yapılmıştır. Buna göre "kötü ameli" aldatması olur.

Dördüncü görüşe göre kasıt, Kureyş kâfirleridir. Bu da el-Kelbî'nin görüşüdür. Bu durumda "kötü amel" şirk olur. el-Kelbî şunları da söyler: Âyet-i kerîme Sehmoğullarından el-As b. Vail ile el-Esved b. Muttalib hakkında inmiştir. Başkası ise Ebu Cehil b. Hişam hakkında indiğini söylemiştir.

"Bu sebepten onu güzel" el-Kelbî'ye göre doğru, bir başka açıklamaya göre de güzel "gören kimse..."

Derim ki: Kastın Kureyş kâfirleri olduğu görüşü bu görüşlerin en kuvvetli olanıdır. Çünkü yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Onların hidayete ermesi senin üzerine borç değildir" (el-Bakara, 2/272) "O küfürde yarışan kimseler seni üzmesin" (Al-i İmran, 3/176); "Bu söze iman etmezler diye arkalarından üzülmekle kendini helak edeceksin neredeyse" (el-Kehf, 18/6); "iman etmiyorlar diye neredeyse kendini öldüreceksin" (eş-Şuara, 26/3) ile bu âyet-i kerîmede yüce Allah'ın: "O halde onlar için hasretler duyarak kendini bitirme" diye buyurması da bunu göstermektedir ki, bu da çok açıktır. Yani onların küfür üzere kalışları dolayısıyla senin üzülmene hiçbir faydası yoktur. Çünkü onları saptıran Allah'tır.

Bu âyet-i kerîme önceden de geçtiği gibi Kaderiye'nin görüşlerini reddetmektedir. Şu demektir: Ameli kendisine süslü gösterildiği için onu güzel gören kimseyi sen mi hidayete erdireceksin. Bu Allah'a aittir, sana düşen bir iş değildir. Sana düşen sadece tebliğ etmektir.

Ebu Cafer, Şeybe ve İbn Muhaysın "helak olma" anlamındaki buyruğunu "te" harfini ötreli, "he" harfini de esreli olarak: "Yok etme!" diye; "Kendini" kelimesini de meful olarak nasb ile okumuşlardır. Her iki anlam da birbirine yakındır. "Hasretler duyarak" da mefulün leh olarak nasbedilmiştir. Hasretler

duyduğun için helak olma, anlamındadır. "Onlar için" lafzı "Yok etme!" anlamındaki fiilin sılasıdır. Tıpkı: "Onu sevdiği için helak oldu, ona duyduğu kederden dolayı öldü" demek gibidir. Bu sıra ile kendisi için hasret duyulması açıklamaktadır. Harf-i cerrin "hasretler" anlamındaki kelimeye taalluk etmesi caiz değildir. Çünkü sıra mastarından önce gelmez. Bununla birlikte hal olması da mümkündür. Sanki aşın hasret duyduğundan ötürü nefsinin tamamı hasretler olmuş gibidir anlamına gelir. Nitekim şair Cerir şöyle demiştir:

"Öğlenin şiddetli sıcağı ile gece boyu yol alması zayıflattı onları, Öyle ki, geriye bir boyunları, bir de göğüsleri kaldı."

Bu sözleriyle (develerinin) çok zayıfladıklarından, geriye sadece boyun ve göğüs kısımlarının kalmış olduğunu anlatmaktadır. Bir başka şairin şu be-yitinde de bu şekildedir:

"Nefsim onların izinden düşüp düşüp gidiyor,

Hasretler halinde; onları anısını ise benim için bir hastalıktır."

Bunun mastar (mef'ul-i mutlak) olması da mümkündür.

"Çünkü Allah onların ne yapmakta olduklarını çok iyi bilendir/[12]

9. Allah O'dur ki rüzgarları gönderip bulutları kaldırır. Sonra onu ölmüş bir beldeye süreriz. O su ile o yeri ölümünden sonra canlandırırız. İşte ölümden sonra diriliş de böyledir.

"Allah O'dur ki rüzgarları gönderip bulutları kaldırır. Sonra onu ölmüş bir beldeye süreriz" buyruğunda geçen " Ölmüş" şekli ile şekli aynıdır. İle da böyledir. İleri gelen nahivcilerin görüşü budur. Muhammed b. Yezid de: Bu Basralıların görüşüdür deyip kimseyi istisna etmemekte ve buna dair kati birtakım deliller getirerek, şu beyitleri de zikretmektedir:

"Ölüp de rahat eden ölü değildir Asıl ölü, yaşayan ölüdür. Ölü, ancak kederli yaşayan kimsedir, Gönlü kırık, umudu az olandır."

(Sonra Muhammed b. Yezid): Burada ikisi arasında herhangi bir fark görebiliyor musun? diye sormakta ve şu beyiti de zikretmektedir:

"Yumuşak mı yumuşaktırlar, onlar kolaylık gösterirler, kolaylık gösterenin oğludurlar, Onlar şerefli siyasetçi (idareci)lerdir. Onlar varlıklı kimselerin oğullarıdır."

(Muhammed İbn Zeyd devamla) dedi ki: Dilciler: ile 'in aynı anlamda (yumuşak demek) olduğunu, aynı şekilde: ile aynı anlamda (ölü); ile in de aynı (efendi demek) olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir.

Yüce Allah'ın: "Allah O'dur ki rüzgarları gönderip bulutları kaldırır" diye

buyurduktan sonra "onu... süreriz" diye buyurması telvinu'l-hitab (veya iltifat) sanatı^[13] türündendir.

Ebu Ubeyde dedi ki: (Buradaki "onu... süreriz" anlamındaki buyruğun aynı kip kullanılması halinde) alacağı şekil: "Onu sürer" şeklindedir. Çünkü daha önceden: "Bulutları kaldırır" diye buyurmuştur.

ez-Zemahşerî de şöyle demektedir: Şayet sen öncesi ile sonrası gelen fiillerden farklı olarak "kaldırır" fiilinin niçin müzari geldiğini soracak olursan, sana şöyle cevap veririz: Bu rüzgarların bulutları kaldırma halini anlatması ve bu Rabbani kudrete delalet eden harikulade tablonun canlandırılması içindir. İşte edebiyat ustaları bir çeşit ayrıcalıklı ve kendine has özellikleri bulunan bir hale yahut muhatabı ilgilendiren bir hale veya başka bir hususa dikkat çekmek istedikleri vakit böyle yaparlar. Nitekim Teebbata Şerran adlı şair şöyle demiştir:

"Ben tıpkı kitab sahifesi gibi dümdüz uçsuz bucaksız yerlerde, Gulyabanileri hızlıca giderken gördüğüm için, Dehşete kapılmadan vururum onların ellerine ve boğazlarına, Onlar da yere yıkılıverdiler."

Çünkü herbir dehşetli hale karşı cesareti ve her zorluğa karşı sebatı dolayısıyla hayret edilecek haline kavmini muttali kılmak ve adeta gözleriyle görüyormuşlar gibi gulyabanileri vururken göstermiş olduğunu iddia ettiği kahramanlık halini kavmine canlandırmak istemiştir. Aynı şekilde bulutların ölmüş bir beldeye sürülmesi de böyledir. Çünkü bunlar yüce Allah'ın göz kamaştırıcı kudretinin delilleri olduklarından dolayı "süreriz" ile "canlandırırız" diye buyurulmuş ve bu fiillerde gaib lafzı değil de özelliği daha açık ifade eden ve ona daha açık delalet eden bir kip kullanılmıştır.

"Rüzgarları" buyruğu genel olarak: diye okunmuştur. Ancak İbn Muhaysın, İbn Kesir, el-A'meş, Yahya, Hamza ve el-Kisaî tekil olarak: "Rüzgarı" diye okumuşlardır. Bu âyet-i kerîmeye ait yeterli açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 164. âyet, 10 başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

"İşte ölümden sonra diriliş de böyledir." Yani ölümünüzden sonra böyle diriltileceksiniz. Burada "en-nuşur" buyruğu: "İnsan diriltildi, diriltilmek" şeklinden gelmektedir. "işte böyle" lafzındaki "kef" harfî ref' mahallindedir. Yani ölümlerin diriltilmesinin misali ölümlerin ölümden sonra diriltilmeleridir.

Ebu Rezin el-Ukaylî'den şöyle dediği nakledilmiştir: Ey Allah'ın Rasûlü, dedim, Allah ölümleri nasıl diriltir? Yarattıkları arasında bunun delili nedir? Şöyle buyurdu: "Sen kendi yakınlarının vadisinden önce kupkuru iken geçip sonra da oranın yeşilliklerle sarsıldığını hiç görmedin mi?" Ben: Gördüm ey Allah'ın Rasûlü, deyince, şöyle buyurdu: "İşte Allah ölümleri böylece diriltir ve işte bu, O'nun yarattıklarındaki belgesidir."^[14] Biz bu rivayeti daha önceden el-A'raf

Sûresi'nde (7/57. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde zikretmiş bulunuyoruz. [\[15\]](#)

10. Kim aziz olmak istiyorsa, bilsin ki gerçekten izzet bütünüyle Allah'ındır. Güzel söz yalnız O'na yükselir. Onu da salih amel yükseltir. Kötülüklerle tuzak kuranlar, onlar için çok şiddetli bir azab vardır ve bizzat onların tuzağı boşa çıkar.

"Kim aziz olmak istiyorsa, bilsin ki gerçekten izzet bütünüyle Allah'ındır" ifadesi el-Ferrâ'ya göre: Kim izzet ilmini istiyorsa... takdirindedir. Onun dışında başka ilim ehli de böyle söylemiştir. Yani kim beraberinde zilletin sözkonusu olmadığı izzet bilgisini elde etmek istiyorsa... Çünkü izzet, eğer sonunda zillete götürüyor ise, böyle bir izzet zillet ile karşı karşıya kalmaya götürür. Beraberinde zilletin sözkonusu olmadığı izzet ise, ancak Allah içindir.

"Bütünüyle" lafzı hal olarak nasbedilmiştir. ez-Zeccac bunun anlamını şöylece takdir etmektedir: Yüce Allah'a ibadeti ile izzet sahibi olmak isteyen -ki izzet yalnız şanı yüce Allah'ındır- kimseyi, şüphesiz Allah âhi-rette de, dünyada da aziz kılar.

Derim ki: Bu daha güzeldir, ileride de geleceği gibi merfu olarak da rivayet edilmiştir.

"Gerçekten izzet bütünüyle Allah'ındır" buyruğunun zahirinden anlaşılan, işitenlerin Allah'ın izzeti ile ünsiyet sağlamaları ve onlara bu hususta Allah hakkında bilinmesi gerekenin ve başkasının hiçbir şekilde ummayacağı şekilde dahi bunun Allah'a ait olduğunun anlatılması sözkonusudur. Buna göre yüce Allah'ı tanıyanlar için bunun başındaki "elif-lam" ahid için ve izzet çerçevesi içerisinde onun hakkında kabul edilmesi gereken şeyler içindir. Nitekim Yunus Sûresi'nde yer alan: "Onların söyledikleri seni üzmesin. Çünkü izzet bütünüyle yalnız Allah'ındır." (Yunus, 10/65) buyruğundan anlaşılan da budur.

Şanı yüce Allah'ın bu buyruk ile gayret sahibi kimseleri izzetin nereden elde edileceği ve hangi yolla ona hak kazanılacağı hususunda uyarmak istemiş olması da mümkündür. Bu durumda başta gelen "elif" ile "lam" istiğrak içindir. Bu sûrenin âyetlerinden anlaşılan da budur. Buna göre yüce Allah'tan izzeti isteyen ve onu istemekte samimi olarak ihtiyaç ve zilletini ar-zederek önünde saygı ile boyun eğdiğini gösteren bir kimse yüce Allah'ın izniyle bu izzeti O'nun yanında bulur. Böyle bir izzet, böyle bir kimseden engellenmez ve ona karşı perdelenmez. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah için alçak gönüllülük göstereni Allah yükseltir."[\[16\]](#) İzzeti Allah'tan başka isteyen kimseyi ise yüce Allah izzeti istediği kimseyle başba-şa bırakır. İzzeti Allah'tan

başkasının yanında arayan bir topluluğu sözkonusu ederek şöyle buyurmaktadır: "Onlar mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinenlerdir. İzzeti onların yanında mı arıyorlar? Gerçekten izzet bütünüyle Allah'ındır." (en-Nisa, 4/139) Böylece yüce Allah, gayet açık ve anlaşılır bir şekilde izzetin kendisinin olduğunu, onunla dilediği kimseyi aziz kılıp dilediği kimseyi de zelil kıldığını bize haber vermektedir. Peygamber (sav) da yüce Allah'ın: "Kim aziz olmak istiyorsa, bilsin ki gerçekten izzet bütünüyle Allah'ındır" buyruğunu tefsir ederek şöyle buyurmaktadır: " Her kim dünya ve âhirette aziz olmak istiyorsa, aziz olana itaat etsin." [17]

ez-Zeccac'ın açıklamalarının anlamı da budur. Şu beyiti söyleyen de gerçekten güzel söylemiş:

"Biz sana alçak gönüllülük arz ederek boyunlar(ımız) zelil olursa Şüphesiz ki onların aziz olması, zillet göstermelerindedir."

En büyük kurtuluşa nail olmak ve dâr-ı izzete girmek için -ki izzet Allah'ındır- izzeti isteyen kimse aziz olmak için Allah'a yönelsin ve O'nunla aziz olmaya baksın. Çünkü Allah'ın kulu yanında, kul aracılığı ile aziz olmaya çalışan kimseyi Allah zelil eder. Allah ile aziz olmak isteyen kimseyi de Allah aziz eder. [18]

"Güzel söz yalnız O'na yükselir. Onu da salih amel yükseltir" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [19]

1- Güzel Söz ve Salih Amel:

"Güzel söz yalnız O'na yükselir" buyruğunda ifade tamam olmakta ve yeni bir ifade: "Onu da salih amel yükseltir" buyruğu ile başlamaktadır ki, onu Allah yükseltir veya salih amel sahibini yükseltir, demek olur. Anlamanın şöyle olması da mümkündür: Salih amel güzel sözü yükseltir. Bu durumda ileride açıklaması yapılacağı gibi ifadeler birbiriyle bağlantılı olur.

"Yükselmek, yukarı doğru hareket etmek" demektir. Uruc da aynı şeydir. Söz araz olduğundan ötürü onun hakkında böyle bir şey düşünülemez. Şu kadar var ki, onun yükselmesi kabulüne bir misal olarak verilmiştir. Çünkü mükâfatın verilmiş yeri yukarıdadır, azap yeri ise aşağıdadır.

ez-Zeccac şöyle demektedir: Mesela, iş kadıya ref'edildi (kaldırıldı) denilir. Bu, kadı bunu bildi, anlamındadır. Buna göre burada bilmek, anlamında kullanılır. Özellikle "güzel söz"ün sözkonusu edilmesi ona verilecek mükâfatı beyan etmek içindir. "Ona" buyruğundan kasıt ise, bu sözün Allah'a

yükseldiğini anlatmaktır. Onun semasına Ve Ondan başka tılıbİT kimsenin hükmünün cereyan etmediği yere yükselir diye de açıklanmıştır. Bir diğer açıklama da şöyledir: Yani kulun itaatlerinin yazılı bulunduğu kitab semaya yükseltilir.

"Güzel sözMden kasıt güzel akideden sadır olan tevhiddir. Tevhid, temcid, (Allah'ın şanını yüceltip O'nu ta'zim etmek), Allah'ı zikretmek ve buna benzer sözler olduğu da söylenmiştir. Şöyle denilmiştir:

"Hiçbir kimsenin tatlı sözünü beğenme,
O söylediklerini yaptıklarıyla süslemediği sürece,
Eğer o kimsenin davranışlarını sözleriyle ölçecek olursan,
Dengede durduklarını gördüğün kişi, işte böylesiyle kardeşlik güzelliştir."
İbnu'l-Mukaffa şöyle demiştir: Amelsiz söz yağsız tirit, yağmursuz bulut, kirişsiz yay gibidir. Böylesi hakkında da şöyle denilmiştir:

"Söz fiilsiz olamaz,

Fiilsiz herbir söz boştur.

Güzel davranış olmadan söylenen bir söz,

Tıpkı velisiz yapılan bir nikah gibidir."

"Yükselir" anlamındaki fiili ed-Dahhak "ye" harfini ötreli olarak: "(Yükseltilir" diye okumuştur. Cumhur "söz" anlamındaki kelimeyi: diye ve; "Söz"ün çoğulu olarak okumuşlardır. Ebu Abdurrahman ise bu kelimeyi: "Söz, kelim" diye okumuştur.

Derim ki: Buna göre kelim; anlamında kullanılabildiği gibi, aksi de sözkonusu olabilir. İşte Ebu'l-Kasım'ın: Kelamın kısımları üçtür şeklindeki ifadeleri buna göre açıklanır. O böylelikle "kelam"ı, yerine kullanmış olmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Onu da salih amel yükseltir." İbn Abbas, Mücahid ve başkaları şöyle demişlerdir: Yani salih amel güzel sözü yükseltir. Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: "Allah, amelsiz hiçbir sözü kabul etmediği gibi, hiçbir sözü ve hiçbir ameli de niyetsiz kabul etmez. Hiçbir sözü, ameli ve niyeti ise, sünnete uygun olmadıkça kabul etmez."[\[20\]](#)

İbn Abbas dedi ki: Kul Allah'ı zikredip güzel söz söyleyip farzlarını eda edecek olursa, sözü de ameli ile birlikte yükselir. Söz söyleyip farzlarını eda etmeyecek olursa, bu sefer sözü ameline döndürülür.

İbn Atiyye dedi ki: Ancak bu ehl-i sünnet itikadınca kabul edilemeyecek bir görüştür. İbn Abbas'tan da böyle bir rivayet sahih yolla gelmiş değildir. Gerçek şudur: Farzları terkeden günahkar bir kimse yüce Allah'ı zikredip güzel bir söz söyleyecek olursa, şüphesiz ki bu onun lehine yazılır ve ondan kabul olunur.

İyilikleri onun lehinedir, kötülükleri de aleyhinedir. Yüce Allah, şirkten sakınan herkesin yaptığı amelini (şartlarını taşıması şartıyla) kabul eder. Aynı şekilde güzel söz de salih bir ameldir. Güzel sözü yükselten ameldir, diyenin görüşünün doğru bir şekilde anlaşılması için, onun yükseltilmesini daha da ileriye götürür, onunla birlikte olması halinde ulaşacağı yer daha güzel bir yer olur, diye anlaşılmalıdır. Nitekim namaz, oruç ve buna benzer amelleri bulunan bir kimse, bu amelleri arasında güzel sözler söyleyip yüce Allah'ı zikredecek olursa, amelleri onun sözlerinden daha şerefli olur. Bu durumda yüce Allah'ın: "Onu da salih amel yükseltir" buyruğu bir Öğüt, bir hatırlatma ve amel işlemeye bir teşvik olur. Bizatihi ameller olan tev-hid ve teşbih gibi birtakım sözler ise makbuldür.

İbnu'l-Arabî de şöyle demektedir: "Kişinin yüce Allah'ı zikretmek suretiyle söylediği söz ile birlikte salih amel bulunmayacak olursa fayda vermez. Çünkü sözü davranışına aykırı olan bir kimsenin bu sözü aleyhine bir vebaldir. Bunun tahkiki şudur: Bir sözün kabul edilmesi için eğer amel şart olursa veya amele bağlı bulunursa, hiç şüphesiz o amel olmaksızın, o söz kabul edilemez. Şayet amel o sözün kabulü için bir şart değilse, söylediği güzel söz onun için iyilik olarak yazılır. Kötü ameli de onun aleyhine yazılır ve her ikisi arasında bir muvazene (denge) gerçekleşir. Sonra yüce Allah da kurtuluşa, kârlı oluşa veya hüsrana dair hükmünü verir."

Derim ki İbnu'l-Arabî'nin bu söyledikleri bir tahkikin ifadesidir. Bununla birlikte kuvvetli görünen görüş şudur; Salih amel güzel sözün kabul edilmesi için bir şarttır. Nitekim şöyle bir rivayet de gelmiştir: Kul samimi bir niyet ile lâ ilahe illallah diyecek olursa, melekler onun ameline bakar. Şayet ameli onun sözüne uygun ise her ikisi birlikte yükselir. Eğer ameli aykırı ise amelinden tevbe edinceye kadar sözü askıda kalır."[\[21\]](#)

Buna göre salih amel, güzel SÖZÜ yüce Allah'a yükseltir. "Onu da... yükseltir" lafzındaki zamir de "güzel söz"e ait olur. İbn Abbas, Şehr b. Havşeb, Said b. Cübeyr, Mücahid, Katade, Ebu'l-Aliye ve ed-Dahhak'ın görüşü budur.

"Güzel söz"den kasıt, tevhid kabul edilecek olursa, bu durumda salih ameli yükselten o olur. Çünkü salih amel ancak iman ve tevhid ile birlikte kabul edilebilir. Yani salih ameli de güzel söz yükseltir. Bu durumda zamir salih amele ait olur. Bu görüş de Şehr b. Havşeb'den rivayet edilmiştir. O şöyle demiştir: "Güzel söz" Kur'ân-ı Kerîm'dir. "Onu da salih amel yükseltir." Yani Kur'ân, salih ameli yükseltir."[\[22\]](#)

Zamirin yüce Allah'a ait olduğu da söylenmiştir. Yani salih ameli yüce Allah güzel sözün üzerine yükseltir. Çünkü amel, söylenen sözün gerçekleştirilmesi

demektir. Amelde bulunan bir kimse de söz söyleyenden daha çok emek harcar. Sözün hakikati de işte budur, çünkü yükselten de, alçaltan da Allah'tır.

İkinci ve birinci açıklamalar mecazdır, ancak böyle mecazlar uygundur ve caizdir. en-Nehhas şöyle demektedir: Bu sözlerin en uygunu ve en doğrusu birinci görüştür. Çünkü bu görüşü benimseyenler üstün kimselerdir ve böyle bir açıklama Arapça açısından da daha uygundur. Zira kıraat alimleri "amel" kelimesini merfu okumuşlardır. Eğer anlam salih ameli Allah yükseltir, yahut salih ameli güzel söz yükseltir, şeklinde olsaydı, "amel" kelimesinin nasb ile okunmasının tercih edilmesi gerekirdi. Halbuki bu kelimeyi İsa b. Ömer'den gelen rivayet dışında mansub okuyan kimse olduğunu bilmiyoruz. Bu rivayete göre o şöyle demiştir: Bazı kimseler: "(M ****- Salih amele gelince, onu da Allah yükseltir" diye okumuşlardır.

Salih amel, o amelin sahibini yükseltir, diye de açıklanmıştır. İşte izzeti dileyen ve yüce Allah'tan isteneceğini bilen kimse de böylesi bir kimsedir. Bu açıklamayı da el-Kuşeyrî zikretmiştir. [23]

2- Kadının, Eşşegin ve Siyah Köpeğin Namazı Bozduğuna Dair Rivayet ile Dine Dair Hükümlerin Delile Dayalı Olması Gereği:

İbn Abbas'ın huzurunda köpeğin namazı bozduğu söz konusu edilince, o: "Güzel söz yalnız O'na yükselir, onu da salih amel yükseltir" âyetini okuyarak cevap vermiştir. Bu, selefin umumi delilleri kabul ettikleri hususuna genel bir istidlaldir. Çünkü (İbn Abbas'ın bu açıklamasından anlaşıldığına göre) bir kimse namaza şartlarına uygun olarak başladığına göre; böyle bir şeyi gerektiren bir husus sabit olmadıkça, herhangi bir şey namazını iptal edemez. Bu da bu hususta sabit olmuş Kur'ân, sünnet veya icma gibi umumi bir delile dayanarak kabul edilebilir.

Bu görüşte olanlar ise Peygamber (sav)'ın şu buyruğunu delil gösterirler: "Kadın, eşek ve siyah köpek namazı bozar." Ben: Siyah köpeğin, beyaz köpekten, kırmızı köpekten farkı nedir ki? diye sordum, şöyle buyurdu: "Siyah köpek bir şeytandır." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [24]

Ancak bununla çatışan rivayetler de gelmiştir. Bu rivayetlerden birisi de Buharî'nin, İbn Şihab'ın kardeşinin oğlundan naklettiği rivayettir. Buna göre o amcasına: Herhangi bir şey namazı bozar mı? diye sormuş, o da: Hiçbir şey namazı bozmaz, demiştir. Çünkü Urve b. ez-Zübeyr'in bana bildirdiğine göre Peygamber (sav)'ın hanımı Âişe (r.anha) şöyle demiştir: Rasûlul-iah (sav) geceleyin kalkar namaz kılardı. Ben ise kendisi ile kible arasında yatağı üzerinde

uzanmış bulunuyordum. [25]

"Kötülüklerle tuzak kuranlar" buyruğu ile ilgili olarak Taberî "Kitabu Adabi'n-Nufus" adlı eserinde şunu zikretmektedir: Bana Yunus b. Abdi'l-A'la anlattı dedi ki: Bize Süfyan anlattı, o Leys b. Ebi Süleym'den, o Şehr b. Hav-seb el-Eş'arî'den yüce Allah'ın: "Kötülüklerle tuzak kuranlar, onlar için çok şiddetli bir azab vardır ve bizzat onların tuzağı boşa çıkar" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Bunlar riyakar kimselerdir. İbn Abbas, Mücahid ve Ka-rade'nin görüşü de budur. Ebu'l-Aliyede şöyle demiştir: Bunlar Peygamber (sav) hakkında Daru'n-Nedve'de toplanıp plan kuran kimselerdir.

el-Kelbî: Dünya hayatında iken kötülük işleyen kimseleri kastetmektedir, demiştir. Mukatil de şirki kastetmiştir, demiştir. Bu açıklamalara göre "kötülükler" anlamındaki kelime mefuldür.

("Boşa çıkar" anlamındaki kelimenin mazi ve muzari fiili): He-lâk oldu, olur, boşa çıktı, çıkar" denilir. "Pazar durgunlaştı" demektir. "Dul kadının (kocasız olarak) perişan oluşundan Allah'a sığınırız" [26] duasında da bu kökten gelen lafız kullanılmıştır. Yüce Allah'ın: "Siz esasen helak olmuş bir topluluksunuz." (el-Feth 48/12) buyruğunda da bu kökten gelen lafız kullanılmıştır.

el-Mekr (tuzak) ise hile ve aldatmak kastı ile yapılan iş demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden Sebe' Sûresi'nde (34/33. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [27]

11. Allah sizi topraktan, sonra nutfeden yarattı. Sonra sizi çiftler kıldı. O'nun ilmi dışında hiçbir dişi ne hamile kalır, ne de doğurur. Uzun ömürlünün ömrünün uzatılması da ömrünün eksil-tilmesi de ancak bir kitaptadır. Şüphesiz ki bu Allah'a göre pek kolaydır.

"Allah sizi topraktan" buyruğu ile ilgili olarak Said'in rivayetine göre Ka topraktan "sonra nutfeden yarattı." Yine Katade dedi ki: Bundan kasıt da babalarınızın belinden çıkarttığı nutfedir.

"Sonra sizi çiftler kıldı." (Yine Katade) dedi ki: Yani kiminizi kiminizle cışleştirdi. Erkek dişinin eşidir. Böylelikle dünyanın sonu gelinceye kadar dünyada kalmak gerçekleşmiş olmaktadır.

"O'nun ilmi dışında hiçbir dişi ne hamile kalır, ne de doğurur." Yani O, sizi birbirinize eş kılmıştır. Erkek dişi ile evlenir ve yüce Allah'ın ilmine uygun olarak bunların nesilleri devam eder. Ne kadar gebelik ve doğum oluyorsa, mutlaka Allah onu bilir. Hiçbir şey O'nun tedbir ve idaresi dışına çıkmaz.

"Uzun ömürlünün ömrünün uzatılması da ömrünün eksilmesi de ancak bir kitaptadır." Yüce Allah'ın ömür verilen kimseyi "muammer: Uzun ömürlü" diye adlandırmış olması, onun ulaşacağı sonuç itibariyledir.

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Uzun ömürlünün ömrünün uzatılması" mutlaka ömrü yazılır demektir. Kaç yıl, kaç ay, kaç gün ve kaç saat diye. Sonra bir başka kitapta: Onun ömründen bir gün eksildi, bir ay eksildi, bir sene eksildi diye ecelini tamamlayıncaya kadar yazılır.

Said b. Cübeyr de şöyle demiştir: Kişinin ecelinden geçip giden eksilmedir. Gelecekte yaşayacağı süre de onun yaşatıldığı ömürdür. Buna göre zamir "yaşatılan ömürlü"ye aittir. Yine Said b. Cübeyr'den şöyle dediği nakledilmiştir: Bunun ömrü şu kadar, şu kadar yıldır diye yazılır. Sonra bunun altına: Bir gün gitti, iki gün gitti, diye ömrünün sonu gelinceye kadar (eksil-tilenler) yazılır.

Katade de şöyle demiştir: Uzun ömürlü altmış yaşına ulaşan kimsedir. Eksik ömürlü ise altmış yaşından önce ölen kimsedir.

el-Ferra'ya göre "uzun ömürlünün ömrünün uzatılması" ömrünün ne olacağı demektir. "Ömrünün eksilmesi de" buyruğu ise, bir başka kişi hakkında sözkonusudur. Yani bir başkasının da ömrünün eksilmesi "ancak bir kitaptadır." Buna göre "ömrünün" lafzındaki zamir birincisinin dışında bir başkasına aittir. Ancak birincisi imiş gibi onun hakkında "ne: o" zamiri kullanılmıştır. Bu da "benim yanımda bir dirhem ve onun yarısı vardır" demeye benzer, yani bir de yarım dirhem daha vardır demeye benzer.

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah, itaat etmesi halinde insanın ömrünü (mesala) yüz yıl, isyan etmesi halinde ise doksan yıl yazmıştır. Hangisine ulaşırsa, o bir kitapta demektir. Bu da Peygamber (sav)'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "Kim rızkının genişletilmesini, ecelinin ertelenmesini arzu ediyor ise o akrabalık bağını gözetin. "[28]

Yani Levh-i Mahfuz'da filanın ömrü şu kadar yıldır, diye yazılır. Eğer akrabalık bağını gözetirse, onun ömrüne şu kadar yıl ilave edilir. Bu hususu Levh-i Mahfuz'un bir başka yerinde de şöyle beyan eder: Bu kimse akrabalık bağını gözetecektir. İşte yalnız birincisini bilip de, ikincisini bilmeyen bir kimse burada bir artma ya da eksiltme olduğunu zanneder. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce yüce Allah'ın: "Allah dilediğini siler ve bırakır. Ana kitab ise O'nun nezdindedir." (er-Rad, 13/39) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır. Buna göre de zamir ömüre ait olur.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: "Uzun ömürlünün" çok yaşlının "ömrünün uzatılmasının da" bir başkasının "ömrünün eksilmesi de ancak bir kitaptadır." Yani yüce Allah'ın hükmü ve takdiri iledir. Bu anlamdaki açıklama

ed-Dahhak'tan da rivayet edilmiş, en-Nehhas bunu tercih edip şöyle demiştir: Kur'ân'ın zahirine en uygun açıklama da budur. Buna benzer bir açıklama İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Bu açıklamaya göre zamirin "uzun ömürlü"ye ait olması mümkün olduğu gibi, ondan başkasına ait olması da mümkündür.

"Şüphesiz ki bu" amellerin ve ecellerin yazılması "Allah'a göre pek kolaydır." O'nun için olmayacak bir şey değildir.

"Eksiltilmesi" anlamındaki buyruk genel olarak "ye" harfi ötreli, "kaf" harfi de üstün olarak; diye okunmuştur. Aralarında Ya'kub'un da bulunduğu bir kesim de "ye" harfi üstün, "kaf" harfi de ötreli olarak: " Eksilmesi" diye okumuşlardır ki; onun ömründen bir şey eksilmesi de... demek olur. Mesela; "Bir şey kendisi eksildi, başkası onu eksiltti; kendisi arttı, başkası onu arttırdı" diye hem müte-addi, hem lazım (geçişli ve geçişsiz) kullanılabilir.

el-A'rec ve ez-Zührî, "ömrünün" anlamındaki buyruğu "mim" harfini sakın olarak diye okumuş, diğerleri ise ötreli okumuşlardır. Bu da: "Kovmak" gibi iki ayrı söyleyiştir.

"Pek kolaydır" yani ömürlerin uzunluğunu da, kısalığını da tesbit etmek Allah için olmayacak bir şey değildir ve bu Allah'ın bilgisi dışında olmaz. Bunun fiili: "Kolay oldu" şeklindedir, eğer bir kimseye bu (Ye-sir) isim olarak verilecek olursa, munsarîf olur. Çünkü "fail" veznindedir. [29]

12. İki deniz bir olmaz. Bu çok tatlı, içimi hoş ve kolaydır. Diğerisi ise çok acı ve tuzludur. Bununla birlikte her ikisinden de taze et yersiniz. Giyeceğiniz bir süs çıkartırsınız. O'nun lutfundan aramanız ve şükretmeniz için gemilerin onda suyu yarararak yürüdüğünü görürsün.

Yüce Allah'ın: "İki deniz bir olmaz. Bu çok tatlı, içimi hoş ve kolaydır." buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [30]

1- Acı ve Tatlı:

İbn Abbas dedi ki: "Tatlı"; "Acı" demektir.

Talha: "Diğeri ise çok acı ve tuzludur" şeklinde (tuzlu anlamındaki kelimenin) "mim" harfini üstün, "lam" harfini esreli ve "elif'siz olarak okumuştur. ise "içine tuz katılan, tuzlu" anlamındadır.

İsa ve İbn Ebi İshak "içimi hoş ve kolay" anlamındaki buyruğu: diye okumuştur ki birinci kelimesi "seyyid" ve "meyyit" (kelimelerinin-, "said" ve "mart" olarak da okunmaları) gibidir.

"Bununla birlikte her ikisinden de taze et yersiniz." Her iki denizden (acı ve tatlı sular) yersiniz anlamında olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Buna dair açıklamalar daha önceden en-Nahl Sûresi'nde (16/14. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[31\]](#)

2- Denizden Çıkartılan Süsler:

"Giyeceğiniz bir süs çıkartırsınız" buyruğu ile ilgili olarak Ebu İşhak'ın görüşü şudur: Süs eşyası ancak tuzlu sular) çıkartılır. Her ikisinden denilmesi bunların birbirine karışması dolayısıyla. Bir başkası da şöyle demiştir: İnci ve diğeri süs eşyalarının bulunduğu sadepler pınarları andıran şekilde tatlı ve tuzlu suların bulunduğu yerlerden çıkartılır. Dolayısıyla bu süs eşyaları her ikisinden çıkartılıyor demektir. Çünkü denizde tatlı su pınarları vardır. Bunların birbirleriyle karıştıkları yerde aradan inci çıkar.

Yağmur suyundan çıktığı da söylenmiştir. Muhammed b. Yezid dördüncü bir görüş olarak şöyle demektedir: Süs eşyası sadece tuzlu sudan çıkar. en-Nehhas da şöyle demiştir: Bu görüşlerin en güzeli budur. Çünkü bu özellik öbüründe (tatlı suda) bulunmamaktadır. Her iki sudan birlikte söze-dilmiş, sonra da bunlardan birisi hakkında (bu özelliğı ile) haber verilmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Geceyi ve gündüzü sizin için ^birinde) sükun bulaşınız ve (diğeri) lutfundan arayasınız diye yaratmış olması O'nun rahmetindendir." (el-Kasas, 28/73)

Ayrıca bu bir kimsenin şöyle demesine benzer: "Sen el-Hasen'i ve el-Hac-cac'ı görecek olursan, bir hayır ve bir şer görmüş olursun. Eğer el-Esmaî'yi ve Sibeveyh'i görürsen, elini lügat ve nahiv ile doldurursun." Böyle bir ifade kullanıldığında bunun manası açıkça bilinir ve böyle bir ifade hem fasih, hem de çokça kullanılan bir tarzdır. Aynı şekilde: "Bununla birlikte her ikisinden de taze et yersiniz, giyeceğiniz bir süs çıkartırsınız" buyruğu da böyledir. Birincisinde her ikisi de ortaktır, ikincisi ise sadece tuzlu su hakkında sözkonusudur. [\[32\]](#)

3- Herbir Eşyanın Giyilmesi Kendisine Göredir:

Yüce Allah'ın: "Giyeceğiniz" buyruğunda herbir şeyin giyilmesinin kendisine göre olduğuna delil vardır. Mesela, yüzük parmağı giyilir, bilezik bileğe geçirilir, gerdanlık boyna takılır, halhal ayağı takılır. Buhari ve Nesaî de İbn Sîrîn'den şöyle dediğı kaydedilmektedir. Ben Abide'ye: İpeğin üzerine oturmak

onu giymek gibi midir? diye sordum o, evet dedi.^[33] Sahih eserlerde de Enes'ten şöyle dediği kaydedilmektedir: "Uzun süre giyildiğinden (kullanıldığından) ötürü kararmış bir hasırımız vardı. Onu gidip aldım..."^[34]

4- Denizi Yararak Giden Gemiler:

"Ve şükretmeniz için gemilerin onda suyu yarararak yürüdüğünü görürsün" buyruğu ile ilgili olarak en-Nehhas şöyle demiştir: Gemiler sadece tuzlu suyu yarararak giderler. Çünkü böyle olmasaydı -Onda" yerine İkisinde" demesi gerekirdi. " Gemi suyu yarararak gitti, gider" denilir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce en-Nahl Sûre-si'nde (16/14. âyet, 9. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. "O'nun lütfundan aramanız... için" buyruğu hakkında Mücahid şöyle demektedir: Bundan kasıt, uzak yerlere kısa bir süre içerisinde gemilerle ticaret yapmaktır. Nitekim daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/164. âyet, 3- başlıkta) geçtiği gibi. Oradan çıkartılan, süs eşyaları ve avlanılan balıklardır, diye de açıklanmıştır. "Ve" size lütfundan verdiklerine karşılık "şükretmeniz için..." Denizin dehşetli hallerinden sizi kurtardığı için, diye de açıklanmıştır. ^[35]

13. Geceyi gündüze bitiştirir, gündüzü de geceye bitiştirir. Güneşe ve ay'a da boyun eğdirdi. Hepsi de belirli bir süreye kadar akıp giderler. İşte bunları yaratan Rabbiniz Allah'tır. Mülk (hakimiyet) yalnız O'nundur. O'ndan gayrı çağırdıklarınız ise bir hurma çekirdeğinin zarına bile malik değildirler.

"Geceyi gündüze bitiştirir, gündüzü de geceye bitiştirir" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden Al-i İmran Sûresi'nde (3/27. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Güneşe ve ay'a da boyun eğdirdi. Hepsi de belirli bir süreye katlar akıp giderler" bölümüne dair açıklamalar da daha önceden Lukman Sûresi'nde (31/29- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"İşte bunları yaratan Rabbiniz Allah'tır. Mülk yalnız O'nundur." Yani O'nun yaptıklarının bir bölümünü teşkil eden bunlar, biricik yaratıcı ve kainatın işlerini idare edenin O olduğunu, kadir ve muktedirin O olduğunu ortaya koymaktadır. O halde yalnız O'na ibadet edilmelidir.

"Ondan gayrı çağırdıklarınız" yani putlar "ise bir hurma çekirdeğinin zarına bile malik değildirler." Buna güç yetiremezler, bunu yaratamazlar.

Âyet-i kerîmede geçen (ve "hurma çekirdeğinin zarı" diye meali verilen) kıtmir:

Hurma ile çekirdeği arasında bulunan beyaz ince zardır. Müfessirle-rin çoğu bunu böyle açıklamıştır. İbn Abbas da şöyle demiştir: Bu çekirdeğin üzerindeki yarıktır. el-Müberred'in tercih ettiği görüş budur. Katade de böyle demiştir. Yine Katade'den gelen rivayete göre Kıtmir çekirdeğin baş tarafındaki küçük kabarcıktır. el-Cevherî de şöyle demektedir: Hurma çekirdeğinin sırt tarafında bulunan ve hurma ağacının kendisinden çıktığı beyaz noktacık olduğu da söylenmiştir. [\[36\]](#)

14. Onlara dua etseniz, dualarınızı işitmezler. İşitseler dahi istediğinizi yerine getiremezler. Üstelik onlar kıyamet gününde ortak koşmanızı inkâr da edeceklerdir. Herşeyden haberdar olan (Allah) gibi kimse sana haber veremez.

"Onlara dua etseniz, dualarınızı işitmezler." Musibetlerle karşılaştığınız takdirde onları yardıma çağırarak olursanız, sizin bu çağırımlarınızı işitemez-ler. Çünkü onlar görmeyen, işitmeyen, cansız varlıklardır.

"İşitseler dahi istediğinizi yerine getiremezler." Çünkü işiten herbir varlık, natık değildir. Katade de şöyle demiştir: İşitseler dahi size fayda veremezler, anlamındadır. Şöyle de açıklanmıştır: Biz onlara akıl ve hayat versek ve sizin çağrılarınızı işitseler dahi, onlar sizden daha çok Allah'a itaat ederler ve kendilerini küfre çağırmanızı kabul etmezler. "Kıyamet gününde ortak koşmanızı inkâr da edeceklerdir." Sizin kendilerine ibadet etmenizi inkâr edecekler ve sizden uzak olduklarını bildirecekler.

Diğer taraftan bunun akıl sahibi mabudlar hakkında olması da mümkündür. Melekler, cinler, peygamberler ve şeytanlar gibi. Yani bunlar sizin yaptığınız işin hak olduğunu kabul etmeyecekler, kendilerine ibadet etmenizi emretmediklerini de söyleyecekler. Nitekim yüce Allah İsa (a.s) hakkında şöyle diyeceğini bize haber vermektedir: "Hakkım olmayan bir sözü söylemek bana yakışmaz." (el-Maide, 5/116)

Putların da bu kapsama girmeleri mümkündür. Yani yüce Allah, onlara hayat verecek ve bu putlar da kendilerinin ibadete layık olmadıklarını söyleyeceklerdir. "Herşeyden haberdar olan" -ki o aziz ve celil olan Allah'tır- "gibi kimse sana haber veremez." Yani yüce Allah'ın mahrukatını Allah'tan daha iyi bilen kimse olmadığı gibi, yaptıkları hususunda da kendisi gibi sana kimse haber veremez. [\[37\]](#)

15. Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise O, kimseye muhtaç olmayandır, her hanide layık olandır.

"Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz." Hayatta kalmak ve bütün hallerinizde O'na muhtaçsınız.

ez-Zemahşerî şöyle demektedir: Şayet: "el-Fukara (muhtaç olanlar)" lafzı niye marife olarak gelmiştir diye soracak olursanız, şöyle cevap veririz: O böyle buyurmakla onların yüce Allah'a ne kadar ileri derecede muhtaç olduklarını kendilerine göstermek istemiştir. Çünkü "el-fukara" bir cins ismidir. Her ne kadar insan olsun, diğerleri olsun bütün yaratıkların ona ihtiyaçları sözkonusu olsa da bu böyledir. Zira fakirlik zayıflığa tabi olan özelliklerdendir. Fakir kimse ne kadar zayıf ise, o kadar fakirdir. Nitekim yüce Allah; "İnsan zayıf olarak yaratılmıştır" (en-Nisa, 4/28) buyruğu ile "Allah sizi bir zaaftan yaratan" (er-Rum, 30/54) buyruğunda, insanın zayıf olduğuna tanıklık etmektedir. Eğer (muhtaç oluş anlamındaki lafız) nekre (belirtisiz) gelmiş olsaydı, anlam: Siz bazı fakirlersiniz demek olur.

Şayet "el-fukara (muhtaç olanlar, fakirler)"in karşılığında "gani (kimseye muhtaç olmayan)" ismi kullanılmıştır. Bu durumda "hamid (her hamde layık olan)"ın faydası nedir? diye soracak olursanız, cevabımız şu olur:

Yüce Allah insanların kendisine muhtaç olduklarını ve kendisinin de onlara ihtiyacının bulunmadığını tesbit ettikten sonra, herbir gani (muhtaç olmayan) muhtaç olmayışı ile faydalı olmayıp ancak cömert ve nimet ihsan eden kişi olması halinde faydalı olduğundan ötürü, böyle bir varlıklı, cömertlik edip nimet ihsan ettiği takdirde de kendilerine nimet ihsan edenler ona hamdettiklerinden ve kendisine hamdetmelerini de hakettiğinden dolayı "el-Hamid" (her hamde layık olan) ismini de zikretmiştir. Bununla zengin-liğiyle, muhtaç olmayışıyla yarattıklarına fayda sağlayan gani; onlara nimet ihsan eden, cömert (cevad) ve verdiği nimetleri dolayısıyla da kendisine ham-detmeleri hakkına sahip olduğuna delalet etsin diye bu ismini zikretmiş bulunmaktadır."

"..e fakirler..." lafzındaki ikinci hemzenin tahfif ile okunması el-Halü'e göre kıraat şekillerinin en güzel olanıdır. Bununla birlikte yalnızca birincisinin tahfif edilmesi de, her ikisinin tahfifi de ve her ikisinin tahkik ile okunması da caizdir.

"Allah ise O, kimseye muhtaç olmayandır. Her hamde layık olandır" buyruğundaki: "O" zamiri zaidir. O bakımdan i'rab'ta yeri olmaz. Müb-teda da olabilir, o vakit ref konumunda olur. [\[38\]](#)

16. Eğer dilerse sizi giderir ve yeni yaratık(lar) getirir.

17. Ve bu Allah'a göre zor değildir.

"Eğer dilerse sizi giderir" buyruğunda hazfedilmiş lafızlar vardır. Yani eğer O, sizi gidermek isterse giderir, yani sizi yok eder.

"Ve" sizden daha itaatkâr ve daha temiz "yeni yaratıklar getirir."

"Ve bu, Allah'a göre zor" zor gelen ve olmayacak, imkansız bir şey "değildir."

Bu buyruk, daha önce İbrahim Sûresi'nde (14/19-20)'de geçmiş idi. [\[39\]](#)

18. Yük (günah) taşıyan bir kimse başka bir kimsenin yükünü yüklenmez. Eğer ağır yüklü bir kimse kendi yüküne (birini) çağırırsa -akraba dahi olsa- o yükünden hiçbir şey yüklenmez. Sen ancak gıyaben Rabblerinden korkanları ve namazı dosdoğru kılanları korkutursun. Kim temizlenirse ancak kendisi için temizlenmiş olur. Dönüş yalnız Allah'adır.

Buna dair açıklamalar daha önceden (el-A'raf, 6/164. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bu buyrukların önceki buyruklarla ilgisi yoktur.

"Yüklenmez" anlamındaki buyruğun aslı; olup bundan "vav" harfi; Yüklenir"e uyarak (itba') hazfedilmiştir.

Yük taşıyan" lafzı da hazfedilmiş bir kelimenin sıfatıdır. Yük taşıyan nefis, demektir. Aynı şekilde: "Eğer ağır yüklü bir kimse kendi yüküne çağırırsa" buyruğunda da böyledir.

el-Ferra: Ağır yüklü bir can yahut bir canlı diye açıklamıştır, "Ağır yüklü kimse" lafzı hem müzekker, hem müennes için kullanılır. el-Ah-feş de şöyle açıklamıştır: Eğer ağır yüklü bir kimse bir insanı kendi günahları demek olan yükünü taşımaya çağırarak olursa, demektir.

Yük" sırtın üzerinde bulunan demektir. "Hamile kadının yükü ile hurma ağacının yükü (meyvesi)" anlamındadır. Bu kullanımı el-Ki-saî sadece (ha harfinin) üstün telaffuzu ile nakletmiştir. Ibnu's-Sikkit ise hurma ağacının yükü hakkında hem üstün, hem esreli kullanımı nakletmiştir.

"Akraba dahi olsa o yükünden hiçbir şey yüklenmez" buyruğunda el-Ahfeş'in açıklamasına göre takdiri ifade; "Eğer çağrılan o insan akraba dahi olsa..." şeklindedir.

el-Ferra ise "Akrabalığı olan birisi dahi olsa" diye takdir edilebileceğini de kabul etmiştir. Bu Sibeveyh'e göre de uygundur. Nitekim yüce Allah'ın " Eğer o (borçlu) darlık içinde ise..." (el-Bakara, 2/280) buyruğu bunun gibidir. Bu durumda: Vaki oldu, meydana geldi" anlamında yahut da haberi hazfedilmiş olur. "Eğer kendilerinden (borcunuzu) talep ettiğiniz kimseler arasında ödeme zorluğu çeken birisi varsa..." demek olur.

Sibeveyh de buna uygun olarak: "insanlara amellerine göre karşılık verilir,

hayırsa hayır..." diye bir kullanımı naklet-miştir. Birinci açıklamaya (el-Ahfeş'in açıklamalarına) göre: "Hayırsa hayır" diye kullanılmalıdır.

İkrime'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bana ulaştığına göre yahudi ve hristiyan kıyamet gününde müslüman bir kimseyi göreceksin ve ona (herbiri) şöyle diyecektir: Ben sana iyilikte bulunmamış mıydım? Ben sana yardım elimi uzatmamış mıydım? Müslüman: Evet diyecek, bu sefer (yahudi ya da hristiyan): Haydi bana bir faydan dokunsun, diyecek. Bunun üzerine müslüman da o kimsenin azabından eksiltilinceye kadar yüce Allah'dan dilekte bulunur.

Yine kişi kıyamet gününde babasına varacak ve: Ben sana karşı iyilikle hareket eden ve sana karşı şefkatle davranan, sana iyi muamele yapan birisi değil miydim? İşte şu anda sen içinde bulunduğum bu hali görüyorsun. Haydi bana iyiliklerinden bir iyilik ver yahut da benim yerime bir günahı yüklen. Bu sefer ona şöyle diyecek: Şüphesiz ki benden istediğin şey kolay bir iş; fakat senin korktuğun gibi ben de korkuyorum. Baba da oğluna aynı şeyi söyleyecek ve o da buna benzer bir şekilde cevap verecektir.

Erkek hanımına: Ben seninle iyi geçinen birisi değil miydim? Haydi benim adıma bir günahı yüklen belki kurtulabilirim diyecek, hanımı ona şöyle diyecek: Şüphesiz ki bu kolay bir iş, fakat kendisinden korktuğun şeyden ben de korkuyorum. Daha sonra İkrime: "Eğer ağır yüklü bir kimse kendi yüküne (birini) çağırırsa -akraba dahi olsa- o yükünden hiçbir şey yüklenmez" buyruğunu okudu.

el-Fudayl b. İyad dedi ki: Bu buyruk, evladı ile kendisi arasında şu konuşmanın geçeceği anne hakkındadır: Evladım karnım sana bir barınak, memem sana bir çeşme, bağrım sana döşek değil miydi? Evladı ona: Evet öyleydi anacığım diyecek. Bunun üzerine annesi ona: Haydi yavrucuğum günahlarım bana çok ağır geliyor, benim yerime bir günah olsun taşıyiver. Oğlu: Bırak beni anacığım, günahlarım seninle uğraşmama fırsat tanımıyor, diyecek.

"Sen ancak gıyaben Rabblerinden korkanları... korkutursun." Yani senin korkutup uyarmanı ancak yüce Allah'ın vereceği cezadan korkanlar kabul eder. Bu da yüce Allah'ın: "Sen ancak zikre uyan ve gayb ile Rahman'dan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın" (Yâsîn, 36/11) buyruğunu andırmaktadır.

"Kim temizlenirse, ancak kendisi için temizlenmiş olur." Yani kim hidayet bulursa, ancak kendisi için hidayet bulmuş olur. Bu buyruk; diye de okunmuştur.

"Dönüş yalnız Allah'adır." Yani bütün yaratılmışlar O'na döneceklerdir. [\[40\]](#)

19. Bir olmaz: Kör ile gören.

20. Karanlıkla, aydınlık.

21. Ve gölge ile sıcak.

22. Dirilerle, ölüler de bir olmaz. Şüphesiz Allah dilediği kimseye işittirir. Sen kabirde olanlara işittiremezsin.

"Bir olmaz: Kör ile gören" kâfir ile mü'min, cahil ile alim demektir. Yüce Allah'ın: "De ki: Murdar ile temiz hiçbir zaman bir olmaz" (el-Maide, 5/100) buyruğu da bunun gibidir.

"Karanlıkla, aydınlık" el-Ahfeş Said dedi ki: -İkinci- olumsuzluk edatları fazladan gelmiştir, "Karanlıkla aydınlık ve gölge ile sıcak..." demektir. el-Ahfeş dedi ki: "Sıcak" ancak gündüz güneşi ile birlikte olan sıcak hakkında kullanılır. ise ancak geceleyin olan sıcak demektir, aksi de söylenmiştir.

Ru'be b. el-Accac da şöyle demiştir: sadece gündüzün sıcağı için, sadece gecenin sıcağı için kullanılır. Bunu da el-Mehdevî nakletmiş-tir.

el-Ferra ise şöyle demiştir: ancak gündüzün olan sıcak, ise gece de, gündüz de görülen sıcak demektir. en-Nehhas: Bu daha doğru bir açıklamadır, demiştir. Çünkü şekli; " Sıcak"ın "feul" veznidir. Bunda çokluk anlamı vardır ki, rahatsızlık veren sıcak anlamına gelir.

Derim ki: Müslim'in, Sahih'inde kaydedildiğine göre Ebu Hureyre (r.a) Rasûlullah (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Cehennem ateşi: Rabbim, ben kendi kendimi yiyip bitiriyorum, nefes almama izin ver, dedi. Ona birisi kış mevsiminde diğeri de yaz mevsiminde olmak üzere iki nefeslik izin verdi. İşte siz herhangi bir soğuk ya da bir zemherir gördüğünüzde o cehennem nefesinden ötürüdür. Herhangi bir sıcak yahut harur (çok sıcak) duyduğunuzda ise bu da cehennem nefesindendir."[\[41\]](#)

Bu, ez-Zührî'den, o Said'den, o da Ebu Hureyre'den diye şöyle de rivayet edilmiştir: "Gördüğünüz sıcak onun semumundan ve duyduğunuz aşın soğuk ise onun zemheririnden ötürüdür."[\[42\]](#) İşte bu. bu konudaki görüşleri birarada ifade etmekte ve semum ile harurun gece de. gündüz de olabileceğini ortaya koymaktadır. Bunun üzerinde dikkatle düşünmek gerekir.

Buradaki "gölge ile sıcak"dan kastın, cennet ve cehennem olduğu da söylenmiştir. Çünkü cennet sürekli bir gölgedir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Oranın yiyecekleri de, gölgeleri de devamlıdır." (er-Ra'd, 13/35) Cehennem ateşi ise çok sıcak (harur)dur. Bu anlamdaki açıklamayı es-Süddî de yapmıştır.

İbn Abbas şöyle demiştir: Bundan kasıt gecenin gölgesi ile gündüzün görülen semum sıcağıdır. Kutrub da: Harurdan kasıt sıcak, gölgeden kasıt da soğuktur.

"Dirilerle, ölümler de bir olmaz" buyruğu ile ilgili olarak İbn Kuteybe şöyle demiştir: Dirilerden kasıt akıllılar, ölümlerden kasıt cahillerdir. Katade de şöyle demiştir: Bunların hepsi misaldir. Yani bunlar eşit olmadığı gibi, aynı şekilde kâfir ile mü'min de eşit olmaz.

"Şüphesiz Allah dilediği kimseye işittirir." Yani cenneti için yaratmış olduğu dostlarına işittirir.

"Sen kabirde olanlara" küfrün kalblerini öldürdüğu kimselere "işittire-mezsın." Yani ölmüş kimselere işittiremeyeceğin gibi, kalbi ölmüş olana da işittiremezsin. el-Hasen, İsa es-Sakafî ve Amr b. Meymun: "O-*""^1 ^ >>* ,Crî~*l): Kabirde banlara işittiremezsin" buyruğunu "ayn" harfindeki tenvini hafifletmek kas-v.yla hafz ile okumuşlardır.

Yani onlar işittiklerinden faydalanamamak ve onu kabul etmemek bakımından kabirdekiler ayarındadırlar. [43]

23. Sen ancak bir nezirsın.

Yani uyarıp korkutan bir rasûlsün. Sana düşen ancak tebliğdir. Hidayete iletmek gibi bir imkanın yoktur. Hidayet ancak şanı yüce ve mübarek olan Allah'ın elindedir. [44]

24. Şüphle yok ki Biz, seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Arasında bir uyarıcının gelip geçmediği hiçbir ümmet de yoktur.

"Şüphle yok ki Biz, seni hak ile" itaat eden kimseleri cennet ile "müjdeleyici ve" kendisine isyan eden kimseleri de cehennem ile "uyarıcı" ve korkutucu olarak "gönderdik. Arasında bir uyarıcının" bir peygamberin "gelip geçmediği hiçbir ümmet de yoktur." İbn Cüreyc: Tek istisna Araplardır, demiştir. [45]

25. Eğer seni yalanlıyorsa, onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Peygamberleri onlara apaçık delillerle, sahifelerle ve nur saçan kitaplarla geldilerdi.

26. Sonra kâfir olanları yakaladım. Şimdi onlara azabım nasümiş?

"Eğer" Kureyş kâfirleri "seni yalanlıyorsa, onlardan öncekilerde" peygamberlerini "yalanlamışlardı" buyruğu ile yüce Allah, Rasûlünü (salât ve seiâm ona) teselli etmektedir.

"Peygamberleri onlara apaçık delillerle" apaçık mucizelerle, net ve anlaşılır şeriatlerle "sahifelerle" yazılı kitaplarla "ve nur saçan" açık seçik "kitaplarla geldilerdi" buyruğunda yüce Allah'ın, aynı şey olmakla birlikte sahifeler (ez-zubur)" ile kitabı tekrarlamasının sebebi, iki lafzın farklı oluşundan dolayıdır.

Bir görüşe göre apaçık deliller, sahifeler ve kitaplar aynı hususlardır. Bu da peygamberlere indirilen kitaplar demektir.

"Sonra kâfir olanları yakaladım. Şimdi onlara azabım n as dm iş?" Onları cezalandırışım nasıl olmuş?

"Azabım" buyruğunun sonunda Verş'in rivayetine göre Nafi' ile Şeyhe -bu buyruğun geçtiği yerlerde- vakıf halinde değil de, vasi halinde; diye "ye"yi isbat ile okumuşlardır. Yakub her iki halde "ye"yi isbat ederken, diğerleri her iki halde de hafzetmişlerdir. Bütün bunlara dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[46\]](#)

27. Allah'ın gökten bir su indirdiğini görmedin mi? Biz onunla çeşitli türden meyveler çıkardık. Dağlardan beyaz, kırmızı çeşitli renklerde ve son derece siyah yollar (yaptık).

28. İnsanlardan, yerde yürüyen hayvanlardan ve davarlardan da bunun gibi çeşitli renklerde olanlar vardır. Kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar. Şüphesiz Allah Azizdir, Gafurdur.

"Allah'ın gökten bir su indirdiğini görmedin mi?" buyruğunda sözü edilen "görmek" kalbin görmesi ve ilim sahibi olmak anlamındadır. Yüce Allah'ın ...indirdiğini kalbinle görüp buna dair bilgin olmadı mı? demektir. Buna göre: nin ismi ile onun haberi "görmek" fiilinin iki mefulünün yerini tutmaktadır.

"Biz, onunla çeşitli türden meyveler çıkardık." Bu, hitabın çeşitlendirilmesi (telvinu'l-hitab) kabilinden bir üslubtur.

"Çeşitli" lafzı "Meyveler"e sıfat olarak nasbedilmiştir. "Türden" lafzı da "çeşitli" anlamındaki lafız ile ref edilmiştir. Bununla birlikte "meyveler"e ait bir zamiri bulundurması dolayısıyla da "meyveler" lafzının sıfatı da olabilir. Kur'ân-ı Kerîm'in dışındaki kullanımlarda mer-fu olarak gelmesi de caizdir. "Ben babası çıkmakta olan bir adam gördüm" ifadesi buna örnektir.

"Onunla" su ile demektir. Su bir olmakla birlikte meyveler farklı farklıdır.

"Dağlardan beyaz, kırmızı çeşitli renklerde... yollar (yaptık)" buyruğunda geçen Yolları" lafzı in çoğulu olup bu da "çeşitli renklerdeki yollar" anlamındadır. Hepsi taş ve toprak olmakla birlikte renkleri çeşitli olabiliyor. el-Ahfeş şöyle demektedir: Eğer bu lafız: "Yeni" lafzının çoğulu olsaydı, hem "cim", hem de

"dal" harfi ötreli olarak diye gelmesi gerekirdi. Tıpkı; Döşek, yatak"ın çoğulunun: diye gelmesi gibi. Züheyr de şöyle demektedir:

"Sanki onun iki yanağı kırmızıya çalan siyah ve renkli yolları var gibidir, Aç kalıp duruyor, yazdan sonra ise çıplak olarak otluyor."

Burada sözü geçen: lafzının, parçalar anlamına geldiği de söylenmiştir ki, bu da Bir şeyi parça parça ettim" tabirinden alınmış demek olur. Bunu İbn Bahr nakletmiştir.

el-Cevherî dedi ki: "Eşeğin sırtında olup renginden farklı çizgi ve yollara" denilir. yine yol anlamına gelir, çoğulu: şeklinde gelir. Nitekim yüce Allah da: "Dağlardan beyaz, kırmızı çeşitli renklerde yollar (yaptık)" diye buyurmaktadır ki bu da dağın renginden farklı yollar anlamındadır. Arapların "Filan kişi bu hususta belli bir görüş ortaya koydu" şeklindeki tabirleri de buradan gelmektedir. Çeşitli çizgileri olan elbise" demektir.

ez-Zemahşerî şöyle demektedir: ez-Zührî şeklinde ötreli ve: 'in çoğulu olarak okumuştur ki bu; "Yol" anlamındadır. Mesela: "Yol" diye kullanılan tekil lafzın çoğulu: ile şeklinde gelir. Tıpkı: "Gemi" lafzının çoğulunun: ile şekillerinde gelmesi gibi. Nitekim Ebu Züeyb'in şu mısraında da bu kelime böylece açıklanmıştır:

"İleri gelenlerin izledikleri yolun, dört tane (ayrılan) yolu vardır."

Yine ez-Zührî'den iki üstün ile: diye okuduğu da rivayet edilmiştir. Bu da; açık ve aydınlık yol, demektir. Böylelikle bu lafız, biri diğerinden ayrı açık ve belirgin çizgiler ile yollar anlamına kullanılmış olmaktadır.

"İnsanlardan, yerde yürüyen hayvanlardan" buyruğunda geçen: "Yerde yürüyen hayvanlar" lafzı (son harfi olan be harfi) şeddesiz olarak da okunmuştur. Böyle bir okuyuşun bir benzeri de yüce Allah'ın "...ve yolunu sapıtanlarınkine değil" (el-Fatiha, 1/7) buyruğunu; diye şeddesiz okuyanların okuyuşudur. Çünkü bu şekilde okuyanların herbirisi iki sakini arka arkaya getirmekten kaçınmak istediğinden birisi bunların ilkine hareke vermişken, diğeri sonundakinin şeddesini hazfetmiştir. Bu açıklamayı da ez-Zemahşerî yapmıştır.

"Ve davarlardan da bunun gibi çeşitli renklerde olanlar vardır." Yani onlar arasında da kırmızı, beyaz, siyah ve başka renklerde olanlar vardır. Bütün bunlar istediğini yapmakta serbest olan bir yaratıcının varlığına delil teşkil etmektedir. Yüce Allah burada: "Çeşitli renklerde olanlar vardır." buyururken, "...dan" lafzına riayet ederek zamir müzekker gelmiştir. Bu açıklamayı el-Müerric yapmıştır.

Ebubekir b. Ayyaş da şöyle demektedir: Buradaki zamirin müzekker gelmesinin sebebi mukadder olarak varlığı kabul edilen: ya ait olmasından dolayıdır.

Bunun da takdiri şöyle olur: "İnsanlardan, yerde yürüyen hayvanlardan ve davarlardan da çeşitli renklerde olanlar vardır." Yani beyaz, kırmızı ve siyah olanları vardır.

"Ve son derece siyah yollar" buyruğu ile ilgili olarak Ebu Ubeyde şöyle demektedir: Tekil olan: "Oldukça siyah" demektir. İfadede takdim ve te'hir vardır. "Ve dağlardan siyahı oldukça koyu (olan) yollar (yaptık)" takdirindedir. Araplar rengi karga gibi oldukça siyah olan şeylere; "Oldukça siyah, koyu siyah" derler. el-Cevherî dedi ki: "Bu oldukça siyahtır" denilir. Eğer: şeklinde kullanılacak olursa, bu takdirde "siyah" lafzı "oldukça koyu" lafzından bedel yapılmış olur. Çünkü renklerin te'kidi öne geçirilmez. Hadiste Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Muhakkak Allah oldukça siyah(lı) yaşlıya buğzeder."^[47] Yani siyaha (saçlarını) boyayan yaşlı kimseye buğzeder, demektir. İmruu'l-Kays de şöyle demiştir:

"Gözünü uzağa dikmiş, eli (ön ayağı) yüzüncesine geniş adım atıyor, (Arka) ayağı ise (adeta) yalayıp geçmektedir, yüzü ise simsiyahtır."

Bir başkası da bir üzüm bağını nitelendirirken şöyle demektedir:

"Allah'ın hayret verici yarattıklarından birisi de dallarını yerin üzerinde uzatan (bir ağaç)dır. Onun beyaz (üzüm)ü de sıkılır, simsiyahı da."

"Bunun gibi" buyruğunda ifade tamam olmaktadır. Yani kulların durumları da Allah'tan korkmak açısından böylece farklılık gösterir. Daha sonra yüce Allah yeni bir cümle ile şöyle buyurmaktadır:-

"Kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar. Şüphesiz Allah, Azizdir, Gafurdur." Bu buyruk ile, Allah'ın kudretinden korkan ilim adamları kastedilmektedir. Yüce Allah'ın herşeye kadir olduğunu bilen bir kimse günah dolayısıyla cezalandıracağına da kesinlikle inanır. Nitekim Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "Kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bunlar yüce Allah'ın herşeye kadir olduğunu bilen kimselerdir.

er-Rabî b. Enes dedi ki: Allah'tan korkmayan bir kimse alim değildir. Mü-cahid de şöyle demiştir: Alim ancak Allah'tan korkan kimsedir. İbn Mes'ud'dan da şöyle dediği nakledilmiştir: İlim olarak yüce Allah'tan korkmak, cahillik olarak da gurura kapılmak yeterlidir.

Sa'd b. İbrahim'e: Medinelilerin en fakihi kimdir? diye sorulmuş, o da: Aralarından Rabblarına karşı en çok takvalı olanlarıdır, diye cevap vermiştir.

Yine Mücahid'den şöyle dediği nakledilmiştir: Fakih (dinde derin bilgi sahibi) ancak yüce Allah'tan korkan kimsedir.

Ali (r.a)'dan da şöyle dediği nakledilmiştir: Gerçek anlamıyla fakih, insanlara

Allah'ın rahmetinden ümit kestirtmeyen, Allah'a isyan etmeleri için onlara ruhsatlar bulmayan, Allah'ın azabından emin olmalarına sebep teşkil etmeyen, başkasına duyduğu arzu sebebiyle Kur'ân'dan yüz çevirmeyen kimsedir. Çünkü ilimsiz ibadette hayır olmadığı gibi, fikhî bulunmayan ilimde hayır yoktur, tedebbürü (iyiden iyiye düşünmeyi) olmadan da kıraat (Kur'ân okumak) olmaz.

Darimî Ebu Muhammed, senedini kaydederek Mekhul'den şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Alimin, abide olan üstünlüğü benim sizden en alt mertebede olanınıza göre üstünlüğüm gibidir." Daha sonra şu: "Kulları arasında Allah'tan ancak alimler korkar" âyetini okudu. (Devamla buyurdu ki): "Muhakkak Allah, O'nun melekleri, semavatın-dakiler, yeryüzünde bulunanlar, denizde balıklar, insanlara hayrı öğreten kimselere dua ederler."[\[48\]](#)

Bu haber mürseldir. Darimî dedi ki: Bana Ebu'n-Nu'man anlattı (dedi ki): Bize Hammad b. Zeyd anlattı: O Yezid b. Hazim'den dedi ki: Bana amcam Cerir b. Zeyd anlattı: O Tubey'i, Ka'b'tan rivayetle şöyle derken dinlemiş: Ben amelden başka maksatla ilim öğrenen, ibadetten başka maksatla fikh öğrenen, âhiret ameliyle dünya isteyen, kalbleri Ebu Cehil karpuzundan daha acı olmakla birlikte koyun postları giyinen kimseleri, niteliklerini biliyorum. (Yüce Allah, haklarında şöyle buyurmaktadır): Onlar Benim rahmetime mi aldaniyorlar? Beni mi kandırmaya çalışıyorlar? Kendi zatıma yemin ederek söylüyorum ki; onlar için aralarında bulunan akıllı başındaki kimseleri dahi şaşkın bırakacak bir fitnenin zamanını bekliyorum.[\[49\]](#)

Bu hadisi Tirmizî merfu olarak Ebu'd-Derda yoluyla rivayet etmiştir.[\[50\]](#) Biz de bunu kitabımızın mukaddimesinde (Kur'ân ve ilim ehlinin riyakarlık ve başka hususlardan sakındırılması bahsinde) kaydetmiş bulunuyoruz.

ez-Zemahşerî der ki: Şayet: "Allah'tan ancak kulları arasında alimler korkar" buyruğunda geçen "Allah" lafzının ref ile "alimler" anlamındaki lafzı da nasb ile okuyan kimsenin -ki bu Ömer b. Ab-dulaziz'dir, Ebu Hanife'nin de böyle okuduğu nakledilmiştir- şeklindeki kıraatinin izahı nedir? diye sorarsan, şöyle cevap veririm: Bu okuyuştaki "haşyet (korkmak)" istiareidir. Anlamı da: İnsanlar arasında heybetli ve kendilerinden korkulan kimselere nasıl ta'zim gösteriliyor ise, yüce Allah da bütün kulları arasından böylelerini tebci eder ve onları yüceltir.

"Şüphesiz Allah, Azizdir, Gafurdur" buyruğu korkmanın gereğinin gerekçesidir. Çünkü bu buyruk isyankârları cezalandırmasına ve onları kahretmesine, itaat ehli olan kimseleri mükâfatlandırıp onları affedeceğine delalet etmektedir.

Cezalandıran ve mükâfatlandıran kimseden ise korkmak gerekir. [\[51\]](#)

29- Muhakkak Allah'ın Kitabını okuyanlar, namazı dosdoğru kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık infak edenler, asla durgunlaşmayacak bir ticaret umabilirler.

30. Tâ ki mükâfatlarını tastamam versin. Hatta lutfundan onlara fazlasını da versin. Çünkü O, Gafurdur Şekurdur.

"Muhakkak Allah'ın Kitabını okuyanlar, namazı dosdoğru kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık infak edenler..." ayeti, ilmiyle amil, namazı farzıyla ve nafilisiyle dosdoğru kılan, Kur'ân okuyanların ve aynı şekilde gereği gibi infak edenlerin durumunu dile getiren bir âyet-i kerîmedir. Kitabımızın mukaddimesinde Kur'ân okuyucusunun sahib olması gereken ahlaka dair açıklamalar (Kur'ân hamili, kimliği ve ona düşmanlık eden ile ilgili rivayetler, adlı başlıkta ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

"Asla durgunlaşmayacak bir ticaret umabilirler" buyruğu hakkında Ahmed b. Yahya şöyle demektedir: "Muhakkak"ın haberi "umabilirler" anlamındaki buyruktur.

"Hatta lutfundan onlara fazlasını da versin" buyruğu hakkında denildiğine göre, buradaki "fazlalık" âhiretteki şefaattir. Bu bir başka âyet-i kerîmedeki şu buyrukları andırmaktadır: "(Bunlar) kendilerini ticaretin de, alışverişin de Allah'ı anmaktan, namazdan, zekatı vermekten alıkoymadığı yiğitlerdir... ve onlara lutfundan fazlasıyla verecektir." (en-Nur, 24/37-38)

en-Nisa Sûresi'nin sonlarındaki şu buyruğa da benzemektedir: "İman edip salih ameller işleyenlere gelince, onlara mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek, hem de lutfundan onlara fazlasını verecektir." (en-Nisa, 4/173) Nitekim bu hususları orada açıklamış bulunuyoruz.

"Çünkü O" günahları bağışlayan "Gafurdur" ihlasla yapılmış ameli az dara olsa kabul eden ve ona pek çok mükâfatlar veren "Şekurdur." [\[52\]](#)

31. Kitap'tan sana vahyettiğimiz, kendinden öncekileri doğrulayıcı olmakla beraber hakkın da ta kendisidir. Muhakkak Allah kullarından haberdardır, görendir.

"Kitap'tan" yani Kur'ân-ı Kerîmden "sana vahyettiğimiz kendinden öncekileri" yani önceki kitablari "doğrulayıcı olmakla beraber, hakkın da ta kendisidir. Muhakkak Allah kullarından haberdardır, görendir." [\[53\]](#)

32. Sonra Kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefesine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir. İşte bu büyük lütfün tâ kendisidir.

33. (Bu mükâfat) Adn cennetleridir ki, oraya girerler. Orada altın bileziklerle ve incilerle süslenirler. Orada elbiseleri de ipektir.

34. Diyeceklerdir ki: "Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun. Muhakkak Rabbimiz mağfiret edicidir, Şekûrdur.

35. "O ki lütfü ile bizleri ebedi kalıcılık yurduna yerleştirdi. Burada bize hiçbir yorgunluk değmeyecek, burada bize hiçbir usanç da dokunmayacak."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[54\]](#)

1- Kitabı Miras Alan Seçkin Kullar ve Kısımları:

Bu âyet-i kerîme, müşkil (anlaşılması zor) bir âyettir. Çünkü yüce Allah, önce "kullarımızdan seçtiklerimiz" diye buyurmakta, sonra da "onlardan kimisi nefesine zulmedici" diye buyurmaktadır.

Ashab, tabiin ve ondan sonra gelen alimler bu âyet-i kerîme hakkında çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. en-Nehhas şöyle demektedir: Bu hususta gelmiş rivayetlerin en sahihlerinden birisi de İbn Abbas'tan gelen şu rivayettir: "Onlardan kimisi nefesine zulmedicidir" buyruğu ile kastedilen kâfir kimsedir. Bunu İbn Uyeyne, Amr b. Dinar'dan, o Ata'dan, o da İbn Abbas'tan diye rivayet etmiştir.

Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre "onlardan kimisi nefesine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir" buyruğu hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bunlardan iki kesim kurtuluşa erecektir. Buna göre Arapça'da ifadenin takdiri şöyle olur: O kullarımızın arasından kimileri kendi nefesine zulmedicidir, yani kâfirdir, el-Hasen ise yani fasıktır, diye açıklamıştır. Bu durumda "oraya girerler" buyruğundaki zamir itidal üzere hareket eden, orta yollu kimse ile hayırlarda öne geçen kimseye ait olur, zalime ait olmaz.

İkrime, Katade, ed-Dahhak ve el-Ferra'dan nakledildiğine göre itidal üzere olan kimse isyankâr mü'mindir. İleri giden kimse ise mutlak olarak takva sahibi olan kimsedir. Derler ki: Bu âyet-i kerîme Vakıa Sûresi'nde yer alan yüce Allah'ın şu; "Sizler de üç sınıf olduğunuzda..." (el-Vakıa, 56, 7) buyruğuna benzemektedir. Bunlar şöyle derler: Yüce Allah'ın seçtiği kimseler arasında zalimin bulunması uzak bir ihtimaldir. Bu açıklamayı ayrıca Mücahid. İbn Abbas'tan rivayet

etmiştir. Mücahid şöyle demektedir: "Onlardan kimisi nefesine zulmedicidir" buyruğundan kasıt, Ashabu'l-Meş'eme (kitabla-n sol tarafından verilecek olanlar)dır. "Kimisi itidal üzeredir"den kasıt, As-habu'l-Meymene (kitapları sağ taraflarından verilecek olanlar)dır. "Kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir" buyruğundan kasıt ise bütün insanlar arasından öne geçen kimselerdir. Buradaki "oraya girerler" buyruğundaki zamirin üç kesime de ait olduğu söylenmiştir. Ancak burada zalimin kâfir ve fasık olarak anlaşılmaması gerekir. Bu görüşte oldukları rivayet edilenler arasında Ömer, Osman, Ebu'd-Derda, İbn Mes'ud, Ukbe b. Amr ve Âişe (Allah hepsinden razı olsun) da vardır. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olmalıdır: Nefsine zulmeden kişi küçük günah işleyen kimsedir. İtidal üzere olan kimse hakkında da Muhammed b. Yezid şöyle demiştir: Bu dünyaya da hakkını veren, âhirete de hakkını veren kimsedir. "Adn cennetleridir ki, oraya girerler" buyruğu bu açıklamaya göre hepsi hakkında sözkonusu olur. Bu görüş ayrıca Ebu Said el-Hud-rî'den de rivayet edilmiştir. Ka'b el-Ahbar da şöyle demiştir: Ka'be'nin Rabbi hakkı için, onlar hep aynı boyda olacaklar, ancak amelleri ile biri diğerinden üstün gelecektir.

Ebu İshak es-Sebîi şöyle demektedir: Benim altmış yıldan beri duyduğum şu ki bunların hepsi de cehennemden kurtulan kimselerdir.

Üsame b. Zeyd'in rivayetine göre Peygamber (sav) bu âyet-i kerîmeyi okumuş ve: "Hepsi cennettedirler" diye buyurmuştur.^[55]

Ömer b. el-Hattab da bu âyet-i kerîmeyi okuduktan sonra şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Bizim ileri geçenimiz, zaten ileri geçmiş olacaktır. Bizim itidal üzere olanımız kurtulacaktır, zalimimize de günahları bağışlanmış olacaktır."^[56]

Bu görüşe göre yüce Allah'ın: "Kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik" buyruğunda geçen "seçme"nin mef ulü, hazfedilmiş bir muzaf olarak takdir edilir. Tıpkı:..Şehire sor" (Yusuf, 12/82) buyruğunda muzafın hazfedilmesi gibi. Yani Biz onların dinlerini seçtik, demek iken geriye sadece onları seçtik anlamı kalmış olmaktadır. Bu durumda mevsule ait olan zamir de hazfedilmiş olmaktadır.

Bu da yüce Allah'ın: "Gözlerinizin hor gördüğü kimselere de... demiyorum." (Hud, 11/31) buyruğundan aidin hazfedildiği gibi. "Kendilerini hor gördüğü..." takdirindedir. Buna göre burada seçilmişlik onların dinleri hakkındadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah sizin için bu dini beğenip seçti." (el-Bakara, 2/132)

en-Nehhas dedi ki: Burada üçüncü bir görüş daha vardır. Buna göre zalim büyük günah işleyen, itidal üzere olan orta halli ise, iyilikleri kötülüklerinden fazla

gelmediği için cennete hak kazanmayan kimse demektir. Bu durumda "Adn cennetleridir ki oraya girerler" buyruğu sadece hayırlarla öne geçen kimseler hakkında sözkonusu olur, başkaları hakkında değil. Eh-lu'n-Nazar (kelam ve benzeri aklî ilimlerle uğraşanlar)dan bir topluluğun görüşü budur. Çünkü zamirin aklen hemen kendisinden önce gelene ait olması daha uygundur.

Derim ki: Yüce Allah'ın izni ile ortadaki görüş en uygun olanlarıdır. Çünkü kâfir ile münafık -yüce Allah'a hamdolsun ki- seçilmiş kimseler değildirler. Onların dinleri de seçilmiş olamaz. Bu, Ashab-ı Kiram'dan altı kişinin kabul ettiği bir görüştür ve bu da kabul edilmesi için yeterlidir. Ayet-i kerî-me'nin geri kalan bölümleri açıklanırken daha geniş açıklamalarda bulunacağız. [\[57\]](#)

2- Kitabı Miras Almış Seçkin Kullar ve Kısımları:

"Kitabı... miras verdik." İhsan ettik, anlamındadır. Miras gerçek veya mecazi anlamıyla vermek demektir. Bir başkasının ölümünden sonra insanın eline geçen şey hakkında da kullanılır.

"Kitab" ile burada kitabın anlamları, ilmi, hükümleri ve inanç esasları kastedilmektedir. Sanki yüce Allah, Muhammed (sav) ümmetine -aynı zamanda indirilmiş kitapların anlamlarını da ihtiva eder halde bulunan- Kur'ân-ı Ke-rîm'i vermekle, Muhammed (sav)'ın ümmetine bizden önceki ümmetlerde bulunan kitabı da vermiş gibidir.

"Seçtiklerimiz" buyruğundaki fiilin türediği kök: olup bu da her türlü bulanıklık şaibesinden uzak ve arınmışlık demektir. Asıl şekli: olup "te" "tı"ya, "vav" da "ya"ya ibdal edilmiştir.

"Kullarımızdan" buyruğu ile kastedilenlerin Muhammed (sav)'ın ümmeti olduğu söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır. Aslında lafzın her ümmetin bütün mü'minlerini kapsama ihtimali bulunmaktadır. Şu kadar var ki; Kitabın miras verilmesi tabiri, ancak Muhammed (sav)'ın ümmeti hakkında söz konusu olmuştur. Önceki ümmetler ise Kitabı miras almış değildirler.

Seçilenlerin peygamberler oldukları da söylenmiştir. Onların Kitabı miras almaları ise kitabın birinden diğerine geçmesi anlamındadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Süleyman, Davud'a mirasçı oldu." (en-Neml, 27/16); "Bana da mirasçı olsun, Yakub oğullarına da mirasçı olsun." (Meryem, 19/6) Peygamberliğin miras alınması caiz olduğuna göre; Kitabın miras verilmesi de aynı şekilde caizdir.

"Onlardan kimisi nefesine zulmedicidir." Küçük günah işleyen kimseler kastedilmiştir. İbn Atiyye dedi ki: Bu, birkaç sebepten ötürü reddedilmesi

gereken bir görüştür.

ed-Dahhak dedi ki: Yüce Allah'ın: "Onlardan kimisi nefesine zulmedicidir" buyruğunun anlamı, onların soylarından gelenler arasında nefesine zulmeden kimse vardır demektir ki, bunlar da müşrik kimselerdir. el-Hasen ise -zalimin kimliği hususunda önceden sözü edilen görüş ayrılıkları ile birlikte- onların ümmetlerinden (nefsine zulmeden vardır) diye açıklamıştır. Âyet-i kerîme ise Muhammed (sav)'ın ümmeti hakkındadır.

Kalb ehli kimselerin zalim, itidal üzere olan orta yollu ile ileri geçen kimsenin kimliğine dair kullandıkları ifadeler de birbirinden farklı bulunmaktadır.

Sehl b. Abdullah şöyle demiştir: İleri giden alim, itidal üzere olan öğrenen, zalim ise cahil kimsedir.

Zünnun el-Mısırî: Zalim sadece diliyle Allah'ı zikreden, orta yollu itidal üzere olan, kalbiyle Allah'ı zikreden, ileri geçen ise Allah'ı asla unutmayan kimsedir.

el-Antakî der ki: Zalim sadece konuşan kimse, orta halli mutedil davranış sahibi kimse, ileri geçen kişi ise hal sahibi kimsedir.

İbn Ata da şöyle demiştir: Zalim dünya dolayısıyla Allah'ı seven, orta halli mutedil âhiret dolayısıyla onu seven, ileri geçen kimse ise hakkın muradı dolayısıyla kendi muradını bir kenara iten kimsedir.

Zalim cehennem korkusuyla Allah'a ibadet eden, orta halli ise cennet ümidiyle Allah'a ibadet eden, ileri geçen ise herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın Allah için Allah'a ibadet eden kimsedir.

Bir başka açıklamaya göre, zalim dünyada zahid kimsedir, çünkü böyle bir kimse nefesine zulmederek dünyaya bir pay bırakmıştır ki, bu da marifet ve muhabbettir. İtidal üzere olan kişi arif, ileri geçen kişi ise muhib (seven kimse)dır.

Zalim belalar karşısında sabırsızlık gösteren, orta halli belalara karşı sabreden, ileri geçen ise belalardan lezzet alan kimsedir, diye de açıklanmıştır.

Zalim gafletle ve adet gereği Allah'a ibadet eden, orta halli umutla ve korku ile Allah'a ibadet eden, ileri geçen ise heybeti dolayısıyla Allah'a ibadet eden kimsedir, diye de açıklanmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre; zalim kendisine verildiği halde başkasına vermeyen, orta halli kendisine verildiği için cömertçe dağıtan, ileri geçen ise kendisine bir şey verilmemiş olduğu halde şükreden ve başkasını kendisine tercih eden kimsedir.

Rivayet edildiğine göre; iki abid karşılaşmış. Biri diğerine: Basra'da kardeşleriniz nasıldır? diye sormuş, o: İyidirler, onlara bir şey verilirse şükrederler, bir şey bulmazlarsa sabrederler, demiş. Bunun üzerine diğeri: Bizim

Belh'te de köpeklerin hali budur, diye cevap vermiş. Bizim abidlerimize bir şey verilmediği takdirde şükrederler, bir şey buldukları vakit de başkalarını tercih eder (dağıtırlar).

Zalim malı dolayısıyla kendisinin muhtaç olmadığını zanneden, orta halli ise dini dolayısıyla başkasına ihtiyaç duymayan, ileri geçen ise Rabbi dolayısıyla başkasına muhtaç olmayandır.

Bir başka açıklama da şöyle yapılmıştır: Zalim Kur'ân'ı okumakla birlikte onunla amel etmeyen, itidal üzere olan kişi Kur'ân'ı okuyup onunla amel eden, ileri giden kimse ise Kur'ân'ı okuyan onunla amel eden ve onu bilen kimsedir.

Bir diğer açıklama: İleri geçen kişi müezzinin ezan okumasından sonra mescide girendir, orta halli ezandan sonra mescide giren, zalim ise namaza ikamet getirildikten sonra mescide giren kimsedir. Çünkü böyle bir kimse ecirden mahrum kalarak nefesine zulmetmiş ve başkasının kazandığı ecir kazanamamış olur.

Bazı ilim ehli de bu hususta şöyle demişlerdir: İleri geçen hem vakte, hem de cemaate yetişerek her iki fazileti elde eden, orta halli vakit hususunda kusuru bulunmamakla birlikte cemaati kaçıran, zalim ise vakti de cemaati de kaçırmaya kadar namazdan gaflete düşen kimsedir. Böyle bir kimsenin zalim olması en uygundur.

Zalimin kendi nefsini seven, itidal üzere olan orta hallinin dinini seven, ileri gideninse Rabbini seven kimse olduğu da söylenmiştir.

Bir başka açıklamaya göre zalim, adalet talib olmakla birlikte kendisi adil olmayan, orta halli mutedil, hem adalet yapılmasını isteyen hem de adalet yapan, ileri geçen ise adalet yapmakla birlikte (kendisine) adalet yapılmasını istemeyen kimsedir.

Âişe (r.anha) da şöyle demiştir: İleri geçen hicretten önce İslâm'a giren, orta yollu hicretten sonra müslüman olan, zalim kimse ise ancak kılıç zoruyla müslüman olan kimsedir. Bunların hepsine de mağfiret olunmuştur.

Derim ki: es-Sa'lebî tefsirinde bu görüşleri ve hatta daha fazlasını zikretmiş bulunmaktadır. Özetle burada iki uç ve ortadakilerden sözedilmektedir.

Ortadaki itidal üzere olan, orta yolu devam ettiren kimse demektir. (Mukta-sıd'ın türediği kök olan "el-kasd") başka tarafa meyletmeyi terketmek demektir. Cabir b. Huneyy et-Tağlibî'nin şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Krallara biz barışı teslim ederiz, onlar bize karşı itidalli (adaletli)

davrandıkları sürece, Bununla birlikte onlarla savaşıp onları öldürmek de bize haram değildir."

Yani onlar bize karşı orta yollu hareket ettikleri yani zulmetmedikleri sürece biz

de onlarla barış içinde yaşarız. Bununla birlikte adaletsizlik ve zalimlik yapacak olurlarsa, onları öldürmek de bize haram kılınmış değildir. İşte bundan dolayı itidalli kimse (muktesid), iki uç nokta arasındaki bir yerdedir. Böyle bir kimse kendisine zulmedenin yukarısında, hayırlarda ileriye geçmiş olanın da altındadır. "İşte bu" yani bizim onlara kitabı verişimiz "büyük lütfün tâ kendisidir." Kusurlarını bilmekle birlikte onları bu şekilde seçişimiz, büyük lutfun kendisidir, diye açıklandığı gibi, bu üç gruba da cenneti vaad etmek büyük lüt-fun kendisidir, diye de açıklanmıştır. [58]

3- Âyet-i Kerîmede Öncelikle "Nefsine Zulmeden" Kesimin Sözkonusu Edilmesinin Sebebi:

İlim adamları zalimin, itidal üzere hareket eden ile ileri geçenden önce sözkonusu edilmesini ele alıp açıklamalarda bulunmuşlardır. Onlardan öncelikle sözedilmiş olması daha şerefli olmalarını gerektirmez, denilmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Cehennemlikler ile cennetlikler bir olmaz." (el-Haşr, 59/20)

Zalimin öncelikle sözkonusu edilmesi, fasıkların çokluğu ve daha fazla oluşundan dolayıdır. Orta halli olanlar ise onlara nisbeten azdır, ileri geçenler ise azdan da daha azdır, diye açıklanmıştır. ez-Zemahşerî sadece bu açıklamayı zikretmiş ve başka açıklamadan söz etmemiştir.

Bir açıklama da şöyledir: Zalimi öncelikle sözkonusu etmesi, Allah'ın rahmetini ummasının pekiştirilen bir husus olması gerektiğinden dolayıdır. Zira böyle bir kimsenin Rabbinin rahmetinden başka güvenecek hiçbir şeyi yoktur. Orta halli kimse ise hüsn ü zannına binaen Allah'a güvenir, ileri geçen ise itaati dolayısıyla ümit sahibidir.

Şöyle de açıklanmıştır: Zalimin öncelikle sözkonusu edilmesi, Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi, ileri geçenin sonradan sözkonusu edilmesi ise ameline kanarak kendisini beğenmemesi içindir.

Cafer b. Muhammed b. Ali es-Sadık (r.a) da şöyle demiştir: Yüce Allah'ın zalimi önce zikretmiş olması, ilâhî rahmet ve keremi dışında hiçbir şeyde ona yaklaşamayacağından, zulmün ise, eğer ilâhî bir inayet sözkonusu ise, seçilmiş olmayı etkilemeyeceğinden dolayıdır. Daha sonra yüce Allah orta hallileri sözkonusu etmiştir, çünkü bunlar korku ile ümit arasında bir yerdedirler. Son olarak da ileri geçenleri zikretmiştir. Kimse Allah'ın mekrinden kendisini emniyette hissetmesin diye. Bununla birlikte hepsi de ihlas kelimesi olan "la ilahe illallah Muhammedu'r-Rasûlullah" kelimesi hürmetine cennette

olacaklardır.

Muhammed b. Ali et-Tirmizî şöyle demiştir: Yüce Allah hepsini seçilmiş-lik noktasında ilâhî bağışlara dair ileri sürülecek gerekçeleri ortadan kaldırmak için toplamıştır. Çünkü seçilmek mirasçı olmayı gerektirir, yoksa mirasçı olmak seçilmeyi değil. Bundan dolayı hikmetli sözler arasında şöyle denilmiştir: Önce nesebin sahih olduğunu ortaya koy, sonra miras sahibi olduğunu iddia et.

Bir açıklama da şöyledir: Yüce Allah'ın ileri geçeni sonradan söz konusu etmesi (anılışı itibariyle), cennet ve mükâfatlara daha yakın olması içindir. Nitekim el-Hac Sûresi'nde (22/40. âyet-i kerîmede) manastırlar ile kilise ve havraları mescidlerden önce söz konusu etmiştir. Böylelikle manastırlar yıkılmaya ve harab olmaya (anılış itibariyle) daha yakın olsun, mescidler de yüce Allah'ın adının anılmasına daha yakın olsun diye.

Bir diğer açıklamaya göre hükümdarlar bir kaç şeyi birarada anmak istedikleri takdirde daha alt mertebede olanı öncelikle zikrederler. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Şüphe yok ki Rabbin cezayı çabucak verendir ve muhakkak ki O, mağfîret ve rahmet edendir." (el-Araf, 7/167); "Dilediğine kızlar ihsan eder, dilediğine de erkek evlat bağışlar." (eş-Şura, 42/49); "Cehennemlikler ile cennetlikler bir olmaz." (el-Haşr, 59/20)

Derim ki: Şu beyiti söyleyen ne güzel söylemiş:

"Bu cömertliğin gayesi sensin ve ancak, Gayelere işin sonunda ulaşılır." [\[59\]](#)

4- Mü'minlere Mükafat Olarak Verilecek Olan Cennet İle Cennetliklerin Allah'a Hamdetmeleri:

"Adn cennetleridir ki oraya girerler" buyruğu ile yüce Allah, hepsinin cennete gireceklerinden söz etmektedir. Çünkü o bir mirastır. (Anne-babası-na) kötü davranan ile iyi davranan kimse eğer nesepleri kabul edilen kimseler iseler mirasta aynı durumdadırlar. O halde isyankâr da, itaatkar da Rab-bin varlığını kabul etmektedir.

"Adn cennetleri" buyruğu tekil olarak; diye de okunmuştur. Bu önceden de geçtiği gibi sanki azlıkları dolayısıyla ileri geçen kimselere has olan bir cennet gibi bir izlenim vermektedir.

"Adn cennetlerine" diye zahir olan fiilin açıkladığı bir fiil takdiri ile nasb ile de okunmuştur. Yani onların girecekleri yer Adn cennetleridir. Bu da hepsi için söz konusu olacaktır. Yüce Allah'ın izniyle sahih olan görüş de budur.

Ebu Amr, "oraya girerler" anlamındaki buyruğu: "Oraya girdirilirler" diye "ye" harfini ötreli, "hı" harfini de üstün olarak okumuş ve şöyle demiştir: Çünkü

"süslenirler" diye buyurulmuştur.

"Orada altın bileziklerle ve incilerle süslenirler. Orada elbiseleri de ipektir" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden el-Hac Sûresi'nde (22/23. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Diyeceklerdir ki: Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun" buyruğu hakkında Ebu Sabit şöyle demiştir: Bir adam mescide girip şöyle demiş: Allah'ım garipliğime merhamet buyur, yalnızlığımı tesellilendir ve bana sa-lîh bir kimseyi meclis arkadaşı kıl. Bunun üzerine Ebu'd-Derda şöyle demiş: Eğer bu söylediklerinde samimi ise şüphesiz bundan dolayı ben senden daha mutluyum. Çünkü Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Sonra Kitabı kullarımızdan seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimisi nefesine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir." İşte şu ileri geçen kişi gelir ve hesabsız olarak cennete girer. Orta halli kimse ise kolay bir şekilde hesaba çekilir. Nefesine zulmeden kişi ise, makamda hapsedilir, azarlanır, ona sitemler edilir. Sonra da cennete girer. İşte; "bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun. Muhakkak Rabbimiz merhamet edicidir, Şekurdur" diyecekler bunlardır. Bir başka lafızda da şöyle denilmektedir: Nefislerine zulmedenlere gelince, işte mahşer boyunca alıkonulacaklar bunlardır. Sonra bunları yüce Allah rahmeti ile karşılar. İşte bundan dolayı: "Bizden üzüntüyü gideren Allah'a homdulsun. Muhakkak Rabbimiz mağfiret edicidir, Şekurdur...

Burada bize hiçbir usanç da dokunmayacak diyecekler bunlardır."[\[60\]](#)

Şöyle de denilmiştir: Bu bulunduğu yerde yaptıklarının cezası kendisine verilen kimsedir. Yani karşı karşıya kalacağı keder ve üzüntü dolayısıyla günahları keffaret edilecektir. İşte yüce Allah'ın: "Kim bir kötülük yaparsa, onun cezasını görür" (en-Nisa, 4/123) buyruğu da bu kabildendir ki, dünyada cezasını çeker, demektir.

es-Sa'lebî de şöyle demektedir: Bu açıklama buyrukların zahirine daha uygun görülmektedir. Çünkü yüce Allah: "Adn cennetleridir ki oraya girerler." diye buyurmaktadır. Ayrıca "kullarımızdan seçtiklerimize" diye buyurmuştur. Kâfir ve münafık ise seçilmiş kimseler değildirler.

Derim ki: İşte sahih olan budur. Nitekim Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Kur'ân'ı okuyan münafıkın misali reyhan (fesleğen)e benzer. Kokusu hoş fakat tadı acıdır."[\[61\]](#) Böylelikle Peygamber münafıkın da Kur'ân okuduğunu haber vermektedir. Şanı yüce Allah da münafıkın cehennemin en aşağısında olacağını bildirmiştir. Günümüzde de birçok kâfir, yahudi ve hristi-yan bunu okumaktadırlar. Malik dedi ki: Kendisinde hiçbir hayır bulunmayan kişi de Kur'ân okuyabilir.

Yorgunluk; da "usanç ve bitkinlik" demektir. [62]

36. O inkarcılara gelince, onlar için cehennem ateşi vardır. Onlar hakkında hüküm verilmez ki ölsünler. Onların üzerinden (cehennem) azabından bir şey de hafifletilmez. İşte Biz küfürde ısrar eden herkesi böyle cezalandırırız.

37. Ve onlar orada feryad ederler: "Rabbimiz, bizi çıkar ki önceden işlediğimizden başka türlü salih bir amel işleyelim." "Sizi düşünecek kimsenin öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı? Ve size uyarıcı gelmedi mi? O halde şimdi tadın (azabı). Zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur."

Yüce Allah cennetlikleri, hallerini ve söyleyecekleri sözleri sözkonusu ettikten sonra, "o inkâr edenlere gelince, onlar için cehennem ateşi vardır" buyruğu ile de cehennemlikleri, onların hallerini ve söyleyecekleri sözleri zikretmektedir.

"Onlar hakkında hüküm verilmez ki ölsünler" buyruğu: "Orada ölmez de, dirümez de." (Ta-Ha, 20/74) buyruğuna benzemektedir.

"Onların üzerinden (cehennem) azabından bir şey de hafifletilmez" buyruğu da; "Derileri piştikçe azabı tatmaları için derilerini başka derilerle değiştireceğiz" (en-Nisa, 4/56) buyruğuna benzemektedir.

"İşte Biz, küfürde ısrar eden herkesi" yani Allah'ı ve Rasûlünü inkâr eden herkesi "böyle cezalandırırız."

el-Hasen "ölsünler" anlamındaki buyruğu şeklinde, sonunda bir "nun" ile okumuştur. Bu durumda nefyin cevabı zikredilmemiş olur ve o takdirde bu lafız "hüküm verilmez" anlamındaki fiile atfedilmiş olur. İfadenin takdiri de şöyle olur: Onlar hakkında hüküm de verilmez ve ölmezler de. Yüce Allah'ın: "Onlara izin de verilmeyecek ki, özür dilesinler." (el-Murselat, 77/36) buyruğuna benzemektedir.

el-Kisaî şöyle demektedir: "Onlara izin de verilmeyecek ki özür dilesinler" (el-Mürselat, 77/36) buyruğu Mushafta "nun" iledir. Çünkü bu âyet sonudur. Diğer taraftan "onlar hakkında hüküm verilmez ki ölsünler" buyruğu âyet sonu değildir. Bununla birlikte bunların birisi hakkında söylene-bilen şey, öbürü hakkında da söylenebilir.

"Ve onlar orada feryad ederler." Yani cehennem ateşi içerisinde yüksek sesle yardım isterler.

"Yüksek ses"; "Yüksek sesle yardım isteyen"; "(Yardıma koşan" anlamındadır. Şair şöyle demektedir:

"Bize dehşete kapılmış yardım isteyen bir kimse geldi mi,

Ona yüksek sesle verilen karşılık, mızrak uçlarının tahtalarına çakılmasıydı."

"Rabbimiz bizi çıkar ki" yani onlar: Rabbimiz bizi cehennemden çıkar ve dünyaya geri döndür, derler. "Önceden işlediğimizden" yani şirkten "başka türlü salih bir amel işleyelim." İbn Abbas: La ilahe illallah diyelim diye açıklamıştır. İşte onların "önceden işlediğimizden başka türlü" sözlerinin anlamı da budur. Yani biz küfür yerine iman edelim, masiyet işlemek yerine itaat edelim ve rasûllerin emirlerine uyalım.

"Sizi düşünecek kimsenin öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı?" buyruğu onların bu dualarına verilecek cevaptır. Onlara şöyle denilecektir... demektir. Buna göre "denilecektir" buyruğu hazfedilmiştir.

Buhârî şöyle bir başlık açmıştır: "Altmış yıl yaşayan bir kimsenin yüce Allah'a karşı ileri sürecek bir mazereti kalmamıştır. Çünkü yüce Allah: "Sizi düşünecek kimsenin öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı? Ve size uyarıcı"

yani saçların ağarması "gelmedi mi?" diye buyurmaktadır.": Bize Abdu's-Se-lam b. Mutahhar anlattı dedi ki: Bize Ömer b. Ali anlattı, dedi ki: Bize Ma'n b. Muhammed el-Ğıfarî, Said b. Ebi Said el-Makburî'den anlattı. O Ebu Hureyre'den, o Peygamber (sav)'dan naklen dedi ki: "Yüce Allah bir kimsenin ecelini altmış yıl yaşayacak kadar ertelediği takdirde o kimsenin Allah'a karşı ileri sürecek bir mazereti kalmaz."[\[63\]](#)

el-Hattabî dedi ki: "Ona ileri sürecek bir mazeret bırakmadı" yani bu hususta en ileri noktaya varıncaya kadar hertürlü mazeretini elinden aldı, demektir. Arapların: "(j-üt^jitf ai): Uyarıcı kimseye karşı bir mazeret ileri sürülemez" sözleri de buradan gelmektedir. Yani böyle bir kimse öncelikle uyarılmış olduğundan ötürü artık ona karşı bir mazeret ileri sürmeye imkan kalmamıştır. Anlamı şudur: Yüce Allah, bir kimseye altmış yıllık bir ömür verecek olursa, onun ileri sürecek bir mazereti kalmamış olur. Çünkü altmış yaşı artık ölümün yaklaştığı bir yaştır. Bu Allah'a dönüşün, huzurunda saygıyla eğilişin, ölümü ve yüce Allah'a kavuşmayı bekleyişin yaşıdır. Bu yaşta ardı arkasına uyarılar gelir ve mazeretler bir bir çürütülür. Birincisi Peygamber (sav) ile dir. Ondan sonra ölüm (çoğunlukla) kırk ve altmış yaşlarında görülür.

Ali, İbn Abbas ve Ebu Hureyre yüce Allah'ın: "Sizi düşünecek kimsenin öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı?" buyruğunun te'vili hakkında: Bu altmış yaştır, demişlerdir.

Peygamber (sav)'ın da verdiği bir öğütte şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Öncelikle uyarıcı bir kimse gerçekten başkalarının mazeretlerini çürütmekte oldukça ileri gitmiş demektir. Gerçek şu ki, yüce Allah tarafından bir münadi altmış yaşında olanlara: "Sizi düşünecek kimsenin öğüt alabileceği kadar

yaşatmadık mı?" diye seslenir. "[64]

Tirmizî el-Hakim de Ata b. Ebi Rebah'ın rivayet ettiği İbn Abbas'ın şu sözlerini zikretmektedir: İbn Abbas dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kıyamet günü olacağında altmış yaşındakilere seslenilir. Bu ise yüce Allah'ın: "Sizi düşünecek kimsenin öğüt alabileceği '-adar yaşatmadık mı?" diye buyurduğu yaştır." [65]

Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu, kırk yaşıdır. Hasan-ı Basrî ve Mesruk'tan da buna benzer bir görüş rivayet edilmiştir. Bu görüşün de açıklanabilir bir tarafı vardır ve doğrudur. Bu görüşün lehine delil, yüce Allah'ın: "Nihayet o yiğitlik ve olgunluk çağına ulaşınca ve kırk yaşma varınca..." (el-Ahkaf, 45/15) buyruğudur. Kırk yaşında akıl en ileri derecesine ulaşır, olgunlaşır. Bundan önce ve sonraki dönemlerde ise akıl bu yaştakinden daha eksiktir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Malik dedi ki: Ben bizim şehrimizde ilim ehlini hem dünyayı, hem ilmi taleb ederken yetiştirdim. İnsanlarla oturup kalktıklarını gördüm. Bu onla* ian herhangi birisi kırk yaşına gelinceye kadar böyle sürüyordu. Bu yaşa geldiler mi insanlardan ayrılır ve ölüm gelip kendilerini buluncaya kadar kıyamet ile meşgul olurlardı. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/142. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Mace'nin kaydettiği rivayete göre Ebu Hureyre, Rasûlullah (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Ümmetimin ömürleri altmış ile yetmiş arasındır. Bu yaşı aşanları çok azdır. "[66]

"Ve size uyarıcı gelmedi mi?" buyruğu "Size uyarıcılar gelmedi mi?" diye de okunmuştur.

Uyarıcının mahiyeti hakkında farklı görüşler vardır. Kur'ân-ı Kerîm olduğu söylendiği gibi, Allah Rasûlü olduğu da söylenmiştir. Bu Zeyd b. Ali ile İbn Zeyd'in görüşüdür.

İbn Abbas, İkrime, Süfyan, Vekî', el-Hüseyn b. el-Fadl, el-Ferra ve ef-Ta-berî ise saçların ağırmasıdır, demişlerdir. Uyarının sıtma (yüksek ateş) olduğu söylendiği gibi, aile fertlerinin, akrabaların ölümü olduğu, aklın kemal derecesine ulaşması olduğu da söylenmiştir.

Buradaki "Uyarıcı" uyarmak anlamındadır.

Derim ki: Saçların ağarması, ateşin yükselmesi, yakınların ölmesi hep ölüm ile ilgili uyarıcılardır. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Humma (ateş yükselmesi) ölümün öncüsüdür." [67]

el-Ezherî şöyle demiştir: Bunun anlamı hummanın ölümün elçisi olduğudur. Sanki humma ölümün yaklaşmakta olduğunu hissettirir ve gelmek üzere

olduğunu belirterek uyarır. Saçların ağarması da aynı şekilde bir uyarıcıdır. Çünkü bu, olgunlaşma yaşında baş gösterir. Artık oyun ve oyalanma yaşı olan gençlik yaşından uzaklaşmanın bir alametidir. Şair şöyle demiştir:

"Ağaran saçları kişiye (gelen) ölümün uyarıcılarından gördüm, Uyarıcı olarak da sana bu yeter."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ben ona: Ağaran saçlar ömrümün uyarıcısıdır, Ve uyarının yüzünü karartacak değilim, dedim."

Yakınların, akrabaların, arkadaşların, kardeşlerin ölümü ise, her vakit ve her anda, her lahza ve her zamanda yolculuğa çıkma zamanının geldiğini hatırlatmakta ve uyarmaktadır. Şair şöyle demiştir:

"Görüyorum ki, sen onları taşıyor ve geri getirmiyorsun,

Sanki ben seni taşınmış ve geri getirilmemiş halde görür gibiyim."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Her zaman ölüm kefeni açmakta,

Bizler ise bize yapılmak istenenlerden yana gafletteyiz."

Aklın olgunluğuna gelince, bununla işlerin hakikati bilinir ve iyiliklerle, kötülükler arasındaki fark anlaşılır. Aklı başında olan bir kimse âhireti için amel eder ve Rabbinin nezdinde bulunanlara rağbet eder. İşte bu da bir uyarıcıdır.

Muhammed (sav)'a gelince, yüce Allah, onu bütün kullarına ileri sürebilecekleri herhangi bir delilleri kalmaması için bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak göndermiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "...Ta ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın." (en-Ni-sa, 4/165);

"Biz bir rasûl göndermedikçe de azab ediciler değiliz." (el-İsra, 17/15)

"O halde şimdi tadın." Yani cehennem azabını... Çünkü sizler ibret de almadınız, öğüt de almadınız.

"Zalimlerin" kendilerini Allah'ın azabından kurtaracak "hiçbir yardımcısı yoktur." [68]

38. Şüphe yok ki Allah göklerin de, yerin de gaybını bilendir. Çünkü O, göğüslerin özünde olanı çok iyi bilendir.

Bu buyruğun anlamı daha önce birkaç yerde geçmiş bulunmaktadır. Yani O, eğer sizleri dünyaya tekrar geri döndürecek olsaydı, hiçbir şekilde sa-lih amel işlemeyeceğinizi bilmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer geri döndürülürlerse, yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler." (el-En'am, 6/28)

Çok iyi bilendir" lafzının) okuyuşu eğer tenvinsiz gelirse, hem mazi, hem de muzari fiil anlamını taşır. Eğer tenvinli gelirse, sadece mazi anlamında kullanılabilir. [69]

39- O, sizi yeryüzünde halifeler yapandır. Artık kim inkâr ederse, küfrü kendi aleyhinedir. Kâfirlere küfürleri Rabblerinin nezdin-de aşırı bir buğzdan başka şeylerini arttırmaz. Kâfirlere küfürleri zarardan başka şeylerini arttırmaz.

"O, sizi yeryüzünde halifeler yapandır" buyruğunu Katade: Bir nesil diğerinin yerini, bir kavim diğerinin yerini tutmak suretiyle, diye açıklamıştır.

"Halef önce gidenden sonra gelen demektir. Bundan dolayı Ebube-kir'e: Ey Allah'ın halifesi denildiğinde o: Ben Allah'ın halifesi değilim, ben Rasûiullah (sav)'ın halifesiyim ve ben buna razıyım, diye cevap vermiştir.

"Artık kim inkâr ederse, küfrü" nün cezası ki, bu dünyadaki ikab ile âhi-retteki azabdır "kendi aleyhinedir."

"Kâfirlere küfürleri Rabblerinin nezdinde aşırı bir buğzdan" yani öfke ve gazaptan "başka şeylerini arttırmaz."

"Kâfirlere küfürleri zarardan" helak oluştan ve sapıklıktan "başka şeylerini arttırmaz." [70]

40. De ki: "Allah'tan gayrı ibadet ettiğiniz ortaklarınızı gördünüz mü? Yerden ne yarattılar? Bana gösterin. Yoksa onların göklerde bir ortaklıkları mı vardır? Yoksa Biz onlara bir kitab verdik de kendileri ondan apaçık bir delil üzerinde midirler? Halbuki zalimler birbirlerine aldatmaktan başka bir vaadde bulunmazlar."

"De ki: Allah'tan gayrı ibadet ettiğiniz ortaklarınızı gördünüz mü?" buyruğundaki "ortaklarınızı" anlamındaki lafız "gördünüz mü?" fiili ile nasbedilmiştir. Merfu okunması caiz değildir. Ancak Sibeveyh'e göre; "Ben Zeyd'in kimin babası olduğunu bildim" sözünde ref caiz olabilir. Çünkü bu durumda "Zeyd" mana itibariyle hakkında soru sorulan kimsedir. Eğer: "Ne dersin, sence Zeyd kimin babasıdır?" denilecek olursa, sadece ref hali caizdir. Aralarındaki farka gelince: Bunun anlamı: Bana onun hakkında haber ver, şeklindedir. İşte burada bu buyruğun anlamı da şudur: Siz bana Allah'tan gayrı çağırdığınız ortaklarınız hakkında haber verin. Siz onlara göklerin yaratılışında bir ortaklıkları olduğu için mi yoksa yerden herhangi bir şeyi yarattıkları için mi ibadet ediyorsunuz?

"Yoksa Biz onlara bir kitab verdik." Yani onların yanında ortaklıklarına dair indirmiş olduğumuz bir kitab mı vardır?

Bu ifadede yüce Allah'tan başkasına ibadet edenlerin tutumları reddedilmektedir. Çünkü onlar herhangi bir kitapta yüce Allah'ın kendisinden başkasına ibadet edilmesini emrettiğine dair bir şey bulamazlar.

"...de kendileri ondan apaçık bir delil üzerinde midirler?" buyruğundaki "Apaçık bir delil üzerinde" lafzını İbn Kesir, Ebu Amr, Ham-za ve Asım'dan rivayetle Hafs, tekil olarak okumuşlar, diğerleri ise çoğul olarak okumuşlardır. Her ikisi de anlam itibariyle birbirine yakındır, ancak çoğul kıraati daha uygundur. Zira tekil ile okuyanların kıraatinin büyük çoğunluğun kıraatine muhalefet etmiş olma ihtimali yahut da; "Tal-ha bana geldi" deyip "te" harfi üzerinde vakıf yapanların kullanışı gibi olabilir. Ancak böyle bir kullanım çok az ve istisnai bir şekildir. Bu açıklamayı en-Nehhas yapmıştır. Ebu Hatim ve Ebu Ubeyd ise şöyle demişlerdir: Çoğul ile okuyuş, hatta uygunluğu dolayısıyla daha uygundur. Çünkü Osman (r.a)'ın Mushaf'ında; "Apaçık deliller" şeklinde "elif" ve "te" ile dir.

"Halbuki zalimler birbirlerine aldatmaktan başka bir vaadde bulunmazlar." Yani onların vaadleri aldatan batıllardan ibarettir. Bu ise ileri gelenlerin aşağı mertebede olanlara söyledikleri: Bunlar sizin ilâhlarınızdır, size fayda verir ve sizi yakınlaştıır şeklindeki sözleridir. Şeytan bu hususları müşriklere vaadeder diye açıklandığı gibi, onlara karşı zafer kazanacaklarına dair vaadde bulunmuştur, diye de açıklanmıştır. [71]

41. Muhakkak ki Allah, göklerle yeri zeval bulmasınlar diye tutar. Eğer zeval bulsalar, andolsun ki O'ndan başka hiçbir kimse onları tutamaz. Muhakkak O, Halimdir, mağfiret edicidir.

Yüce Allah, onların ilâhlarının göklerle yerden hiçbir şey yaratma gücüne sahip olmadıklarını açıkladıktan sonra "muhakkak ki Allah, göklerle yeri zeval bulmasınlar diye tutar" buyruğu ile her ikisinin yaratıcısının da, onları tutanın da Allah olduğunu ve O var etmedikçe yaratılmış hiçbir varlığın var olmadığını, O'nun verdiği beka olmadıkça kalıcılığını sürdüremeyeceğini açıklamaktadır.

"Diye" nasb mahallinde ve zeval bulmaları istenmediğinden yahut ta zeval bulmamaları için, anlamındadır yahut ta manaya hamledilir, çünkü anlam şudur: Yüce Allah, göklerin ve yerin zeval bulmalarını engeller. O takdirde böyle bir hazfedilmiş ifadenin varlığını kabul etmeye gerek kalmaz, ez-Zeccac'ın görüşü de budur.

"Eğer zeval bulsalar, andolsun ki O'ndan başka hiçbir kimse onları tutamaz" buyruğu hakkında el-Ferra şöyle demektedir: Yani eğer zeval bulsalar hiçbir kimse onları tutamaz. Buradaki buyruğu, olumsuzluk edatı anlamındadır. (el-Ferra devamla) dedi ki: Bu da yüce Allah'ın: "Eğer Biz bir rüzgar göndersek, onlar da ardından onu sararmış görürlerse, bundan sonra onlar muhakkak inkâra saparlar" (er-Rum, 30/51) buyruğuna benzemektedir.

Kıyamet gününde sonlarının gelmesinin kastedildiği de söylenmiştir. İbrahim'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: İbn Mes'ud'un arkadaşlarından bir adam Ka'b el-Ahbar'ın yanına ilim öğrenmek üzere gitti. Geri döndüğünde İbn Mes'ud ona: Ka'b'dan neler öğrendin? diye sordu. Ka'b'ı şöyle derken dinledim diye cevap verdi: Sema bir meleğin omuzu üzerindeki bir sütunda değirmen taşının eksenini gibi bir eksen üzerinde döner. Abdullah ona şöyle dedi: İsterdim ki, sen bineğinle ve üzerindeki yüküyle yıkılmış olsaydın. Ka'b yalan söylüyor, o yahudiliğini terketmemiştir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak ki Allah, göklerle yeri zeval bulmasınlar diye tutar." Şüphesiz ki semalar dönmez. Eğer dönseydi zeval bulmuş olacaktı.

İbn Abbas'tan da buna benzer bir rivayet gelmiştir. O Şam'dan gelen bir adama: Orada kiminle karşılaştın? diye sormuş. Adam, Ka'b ile karşılaştım demiş. Peki Ka'b'ın neler söylediğini duydun? diye sorunca, şu cevabı vermiş: Ben onu şu sözleri söylerken dinledim: Gökler bir meleğin omuzu üzerindedir. İbn Abbas, Ka'b yalan söyledi, o hâlâ yahudiliğini terketmedi mi? Şüphesiz yüce Allah: "Muhakkak ki Allah, göklerle yeri zeval bulmasınlar diye tutar" diye buyurmaktadır demiş.

Semavat yedi, yerler de yedi tanedir. Ancak yüce Allah, her ikisini de mü-zekker olarak zikredince, onları iki şeymiş gibi zikretmiştir (bundan dolayı tesniye: ikil zamir kullanmıştır.) O bakımdan zamir her ikisine ait olmuştur. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğuna benzemektedir: "...ki göklerle yer (ikisi) birleşik ve yapışık idi. Biz onları (o ikisini) ayırdık." (el-Enbiya, 21/30) Daha sonra yüce Allah âyet-i kerîmeyi "muhakkak O, Halimdir, mağfiret

edicidir" buyruğu ile bitirmektedir. Çünkü bazı te'vil bilginlerinin naklettiklerine göre anlam şöyledir: Yüce Allah, göklerle yeri kâfirlerin küfrü ve "Allah evlat edindi" şeklindeki sözleri dolayısıyla zeval bulmasınla; diye tutar. el-Kelbî şöyle demektedir: Yahudiler: Uzeyr, Allah'ın oğludur. Hristiyan-lar: Mesih, Allah'ın oğludur demeye koyulunca, göklerle yer neredeyse yerlerinden zeval bulacaklardı. Yüce Allah, onları tuttu ve bu hususta şu âyet-i kerîmeyi indirdi: "Andolsun ki siz pek çirkin bir şey söylediniz. Bundan dolayı nerdeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp dağılarak yıkılacak. Rahman'a

evlat isnad ettiler diye." (Meryem, 19/89-91) [\[72\]](#)

42. Onlar, eğer kendilerine bir korkutucu gelse mutlaka o ümmetlerin (her) birinden daha çok hidayette olacaklarına yeminlerinin en büyüğü ile, Allah'a and içtiler. Fakat onlara bir korkutucu geldiğinde bu onların uzaklaşmalarından başka bir şeylerini arttırmadı.

43. Yeryüzünde büyükenerek ve kötü düzenler kurarak.. Kötü düzen ise ancak sahiplerini kuşatır. Acaba onlar geçmiş olanların sünnetinden başkasını mı gözlüyorlar? Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın.

"Onlar eğer kendilerine bir korkutucu gelse... yeminlerinin en büyüğü ile Allah'a and içtiler" buyruğunda kendilerinden sözedenler Kureyşli-lerdir. Onlar; Allah, Rasûlü Muhammed (sav)'ı peygamber olarak göndermeden önce yemin etmişlerdi... Bu yemini de Kitab ehlinin rasûllerini yalanladıklarına dair bilgi sahibi olduklarında yapmışlardı. Bundan ötürü onlardan peygamberini yalanlayan kimselere lanet ettiler ve şanı yüce Allah'ın adına yemin ile: "Eğer kendilerine bir korkutucu" yani peygamber "gelse, mutlaka o ümmetlerin (her) birinden" yani kitab ehlinden, rasûlleri yalanlayan kimselerden "daha hidayette olacaklarına yeminlerinin en büyüğü ile Allah'a and içtiler." Araplar, İsrailoğullarından peygamberler geldiği gibi, kendilerinden de bir peygamber gelmesini temenni edip duruyorlardı. Bu temenni ettikleri ve kendilerinden olan o uyarıcı peygamber onlara gelince, ondan uzaklaştılar, ona iman etmediler.

"Yeryüzünde büyükenerek" imana karşı büyüklük göstererek "ve kötü düzenler kurarak" yani kötü amellerinin düzeni olarak... Bu ise küfür ve zayıfları aldatmaktır. Kendilerine uyanların sayısı artsın diye onları imandan alıkoymaktır.

"O ümmetlerin birinden" buyruğunda "biri" anlamındaki lafzın müennes gelmesi "ümme" lafzının müennes oluşundan dolayıdır. Bu açıklamayı el-Ahfeş yapmıştır.

.Hamza ve el-Ahfeş de: kötü düzenler kurarak... Kötü düzen ise ancak sahiplerini kuşatır" diye (kötü anlamındaki) ilk kelimedden i'rabı hazfedip ikincisinde i'rablı okumuşlardır.

ez-Zeccac der ki: Böyle bir okuyuş lahndir (yanlış okumadır). Bunun lahn oluş sebebi ise bu kelimedden i'rabın hazfedilmesidir. el-Müberred ise böyle bir şeyin konuşmada da, şiirde de caiz olmayacağını iddia etmiştir. Çünkü i'rabın hareketlerinin hazfî caiz değildir. Zira bu hareketler anlamlar arasındaki farkı

ortaya çıkarmak için gelmişlerdir. Bazı nahivciler ise üstün değerine ve konumuna rağmen el-A'meş'in bu şekilde okumasını çok büyük bir iş kabul etmiş ve şöyle demiştir: O bu kelime üzerinde vakıf yapardı, yanlışlık ondan bunu rivayet edenindir. Buna delil ise sakin okuduğu kelimede anlamın tamam oluşudur. İkcisinde ise anlam tamam olmadığından dolayı (rivayet edenlerin) ittifaķı ile i'rablı okumuştur. Diğer taraftan ikincisinde hareke, birincisinden daha da ağırdır. Çünkü ikinci hareke iki kesre arasında bir treidir. Bazı nahivciler de bu hususta Hamza'nın lehine Sibe-veyh'in görüşünü ve onun ve başkalarının şu beyiti zikretmiş olduğunu delil göstermişlerdir:

"Eğrildiklerinde: Arkadaş doğrult derim." Bir başka şair de şöyle demektedir:

"İ, bugün Allah'a karşı bir günaha girme endişesi, Taşımadan ve içmeye davet edilmesen bile."

Ancak bunun delil olacak taraşı yoktur. Çünkü Sibeveyh böyle bir şeyi caiz kabul etmiş değildir. O sadece bazı nahivcilerden bunu nakletmiştir. Kimi ilim adamı, ilim adamlarından bazısı, birisi diye nakledilen bir rivayette delil olacak bir taraf yoktur. O bunu sadece istisnai ve şiir zaruretime bir örnek olmak üzere zikretmiştir. Kaldı ki bu hususta ona muhalefet de edilmiştir. ez-Zeccac'ın iddiasına göre Ebu'l-Abbas (bu mısraı) ona şöylece zikretmiştir:

"Eğrildiklerinde: Arkadaş doğrult, derim." Yine o:

"İ, bugün günaha girme endişesi taşımadan."

Diye emir olarak vasıl elifi ile nakletmiştir. Bütün bunları en-Nehhas zikretmiştir.

ez-Zemahşer şöyle demektedir: Hamza: "Kötü düzen" lafzını hemzesi sakin olarak okumuştur. Buna sebep ise onun harekeleri ağır bulmasıdır. Bu harekeyi gizlice (ihtilas) ıkartmış olup da onun sakin okuduğu sanılmış yahut ta hafif bir vakıf yaptıktan sonra; Ancak... kuşatır" diye okumaya başlamış olabilir. İbn Mes'ud ise; "Kötü bir düzen (kurarak)" diye okumuştur.

el-Mehdev de şöyle demektedir: Yüce Allah'ın: "Kötü düzenler" buyruğunda hemzeyi sakin okuyanlar, orada vakıf takdirine göre okumuşlar, sonra da vakıf kaidesine uygun olarak vasıl ile okumuş yahut da kesreler ile "ye"lerin arka arkaya gelişi dolayısıyla hemzeyi sakin olarak okumuş olabilirler.

şairin şu mısraında olduğu gibi:

"İ, bugün günaha girme endişesi taşımadan."

el-Kuşeyr de şöyle demektedir: Hamza: "Kötü düzenler" buyruğunu hemzeyi sakin olarak okumuştur. Bazıları onun bu okuyuşunu hatalı bulmuşlar, bazıları da: İfade burada tamam olduğundan dolayı vakıf yapmış ve bu noktada ravi hata etmiş olabilir, demişlerdir. Ancak bu onun dere ile okumasında da bu şekilde

rivayet edilmiştir. Daha önce benzeri hususlarda açıklamalarımız geçmiş bulunmaktadır. Orada şöyle demiştik: İstifaza (çok kalabalık sayıdaki kimseler yoluyla) yahut da tevatür yoluyla Peygamber (sav)'ın okuduğu sabit olan bir kıraat şeklinin caiz olması kaçınılmaz bir şeydir. Onun lahn olduğunu söylemek caiz olamaz. Bu hususta hata diyenlerin maksadı -(hata dedikleri şekil) fasih olsa bile- başka bir kıraatin ondan daha fasih oluşundan dolayıdır.

"Kötü düzen ise ancak sahiplerini kuşatır." Yani şirkin akıbeti ancak şirk koşanların başına iner. Bunun Bedir'de öldürüleceklerine bir işaret olduğu da söylenmiştir. Şair de şöyle demektedir:

"Ölümü bertaraf ettiler, o da çekildi,

Bir arşın kadar, halbuki daha önce iniyordu."

Görüldüğü gibi burada bu fiil "inmek" anlamında kullanılmıştır. Bu da Kut-rub'un görüşüdür.

el-Kelbî ise bu "kuşatıyor" anlamındadır, demiştir. "Kuşatmak" demektir. Mesela, "Onu filan şey kuşattı" denilir.

İbn Abbas'tan rivayete göre Ka'b kendisine şöyle demiş: Ben Tevrat'ta şu ifadeyi görüyorum: "Kim kardeşine bir çukur kazarsa, içine düşer." İbn Ab-bas da şu cevabı vermiş: Aynısını ben sana Kur'ân'da gösterebilirim. Ka'b nerede? diye sormuş, İbn Abbas: Yüce Allah'ın: "Kötü düzen ise ancak sahiplerini kuşatır" buyruğunu oku, demiştir.

Arapların darb-ı mesellerinde de "kim kardeşine bir kuyu kazarsa, içine kendisi başaşağı düşer." denilmektedir.

ez-Zührî'nin rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sakin kötü düzen kurma! Kötü düzen kuran hiçbir kimseye de yardımcı olma. Çünkü yüce Allah: "Kötü düzen ise ancak sahihlerini kuşatır" diye buyurmaktadır. Hiçbir zaman haddi aşma, haddi aşan kimseye de yardımcı olma. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kim (ahdini) bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur." (el-Feth, 48/10); "Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir" (Yunus, 10/23)

diye buyurmaktadır."[\[73\]](#) Hikmet sahihlerinden birisi de şöyle demiştir:

"Ey yaptıklarında zalim olan kişi,

Zulüm zalimlik edene geri döndürülür.

Ne zamana kadar ve ne vakte kadar,

Musibetleri sayıp durursun da, nimetleri unutursun?"

Hadiste de: "Kötü düzen ve aldatma cehennemdedir" denilmektedir.[\[74\]](#)

Buradaki "cehennemdedir" ifadesi âhirette bunları yapanları cehennem ateşine sokar, demektir. Çünkü bu, kâfirlerin huylarındandır. Hayırlı mü'minle-rin huyundan değildir. Bundan dolayı Peygamber (sav) bu hadisin devamında şöyle

demiştir: "Kötü düzen, aldatmak ve hainlik mü'minin ahlakından değildir."

İşte bu ifadeler bu kötü huya sahip olmaktan ve imanın şerefli ahlakının sınırları dışına çıkmaktan en ileri derecede sakındırmaktadır.

"Acaba onlar geçmiş olanların sünnetinden başkasını mı gözlüyorlar."

Yani onlar ancak önceki kâfirlerin tepesine inmiş azabı gözetlemektedirler.

"Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın ve sen Allah'ın sünnetinde asla bir değiştirme bulamazsın." Yani yüce Allah kâfirlere azab göndermiştir. Bunu kâfirler hakkındaki bir sünneti kılmıştır. O bu azaba hak kazananları benzeri ile azablandırır. Kimse bunu değiştiremez, kimse bu azabı kendisinden uzaklaştırıp başkasının başına gelmesini sağlayamaz.

Sünnet yol demektir, çoğulu sünen gelir. Al-i İmran Sûresi'nde (3/137. âyetin tefsirinde) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah sünneti kendisine izafe etmiş bulunmaktadır. Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: " (Bu) senden önce gönderdiğimiz peygamberler için de uyguladığımız sünnettir." (el-İsra, 17/77) Burada da sünneti belli bir topluluğa izafe etmiştir, çünkü durum her iki taraf ile alakalıdır. Bu, ecel gibidir, kimi zaman yüce Allah'a izafe edilir, kimi zaman da topluluğa izafe edilir. Yüce Allah: "Allah'ın belirlediği ecel elbette gelicidir." (el-Ankebut, 29/5) diye buyurduğu gibi, bir başka yerde de: "Onların ecelleri geldiğinde" (en-Nahl, 16/61) diye buyurmaktadır. [75]

44. Onlar kendilerinden öncekilerin akıbetinin nasıl olduklarını görmeleri için yeryüzünde dolaşmadılar mı? Hem onlar bunlardan daha çetin bir güce sahip idiler. Göklerde olsun, yerde olsun hiçbir şey Allah'ı aciz bırakacak değildir. Muhakkak O, en iyi bilendir, herşeye güç yetirendir.

Yüce Allah, sözkonusu ettiği sünneti açıklamaktadır. Yani bunlar Ad ve Semud ile Medyen ve benzerlerine rasûlleri yalanlamaları dolayısıyla indirdiğimiz azabı görmediler mi? Onlar yaşadıkları yerlere, evlerine bakarak ve başlarına gelenlere dair tevatür yoluyla işittikleri üzerinde iyice düşünmediler mi? Bunda bir ibret ve onlara bir açıklama yok mu? Bunlar öbürlerinden daha hayırlı ve daha güçlü değillerdir. Öncekiler daha güçlü idiler.

Buna delil yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Hem onlar bunlardan daha çetin bir güce sahip idiler. Göklerde olsun, yerde olsun hiçbir şey Allah'ı aciz bırakacak değildir." Yani O, bir kavme azabı indirmeyi murad edecek olursa, bunların hiçbirisi O'nu aciz bırakamaz. "Muhakkak O, en iyi bilendir, herşeye güç yetirendir." [76]

45. Eğer Allah, kazandıkları sebebi ile insanları sorgulayacak olsaydı, onun sırtında dolaşanların hiçbirini bırakmazdı. Fakat O, bunları belirlenmiş bir vakte kadar geri bırakıyor. Belirlenmiş olan o vakitleri gelince, muhakkak Allah, kullarını en iyi görendir.

"Eğer Allah, kazandıkları" yani işledikleri günahları "sebebi ile insanları sorgulayacak olsaydı, onun sırtında dolaşanların hiçbirini bırakmazdı." İbn Mes'ud dedi ki: Bununla yüce Allah, hareket eden ve yürüyen bütün canlıları kastetmektedir. Katade dedi ki: Bu Nuh (a.s)'ın döneminde yapıldı.

el-Kelbî dedi ki: "Dolaşanlar" buyruğuyla, sadece cinleri ve insanları kastetmektedir. Çünkü akılları dolayısıyla mükellef tutulanlar bunlardır. İbn Cerir, el-Ahfeş ve el-Huseyn b. el-Fadl da şöyle demişlerdir: Burada canlı (dabbe) ile sadece insanları kastetmiştir.

Derim ki: Birinci görüş daha kuvvetlidir, çünkü o görüş büyük bir saha-biden nakledilmiştir. İbn Mes'ud dedi ki: Ademoğlunun günahları dolayısıyla nerdeyse pislik böceği dahi yuvasında azaba mahkum edilecek.

Yahya b. Ebi Kesir dedi ki: Bir adam iyiliği emredip münkerden sakındırdı. Bir başka adam ona: Sen kendine bak, çünkü zalim bir kimse ancak kendisine zarar verir, dedi. Bunun üzerine Ebu Hureyre şu cevabı verdi: Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah adına yemin ederim ki, yalan söyledin. Sonra (devamla) dedi ki: Nefsim elinde olana yemin olsun ki, toy kuşu dahi, kendi yuvasında açlıktan zalimin zulmü sebebiyle ölür.

es-Sumalî ile Yahya b. Sellam bu âyet-i kerîme hakkında şöyle demişlerdir: Allah yağmur yağdırmayıverir ve herşey helak olur gider. el-Bakara Sû-resi'nde buna benzer bir rivayet İkrime'den ve Mücahid'den yüce Allah'ın: "...Hem de lanet edenler, lanet eder." (el-Bakara, 2/159) âyetinin tefsirinde (7. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Buna göre bunlar haşerat ve hayvanlardır. Hakkı gizleyen kötü alimlerin günahları sebebiyle bunlar da kıtlık ve kuraklık musibetine duçar edilirler, bunun üzerine onlara lanet okurlar. Yine orada el-Bera b. Azib'in rivayet ettiği şu hadisi de zikretmiştik: Rasûlullah (sav) yüce Allah'ın: "Ve onlara lanet edenler, lanet eder" buyruğu hakkında: "(Bunlar) yeryüzündeki canlı varlıklardır" demiştir.[\[77\]](#)

"Fakat O bunları belirlenmiş bir vakte kadar geri bırakıyor" buyruğu hakkında Mücahid şöyle demektedir: Belirlenmiş vakit (ecel-i müsemma) yüce Allah'ın Levh-i Mahfuz'da kendilerine vaadettiği süredir. Yahya da o, kıyamet günüdür, diye açıklamıştır.

"Muhakkak Allah, kullarını" aralarından cezayı kimin hakettiğini "en iyi

görendir."

Burada: " ...ce" lafzındaki amilin: "Görendir" olması caiz değildir. Nitekim: "Bugün muhakkak Zeyd çıkacaktır" ifadesinde de caiz olmadığı gibi. Onda amil: "Geldi" fiilidir. Çünkü bu edat şart harflerine (edatlarına) benzemektedir. Ceza anlamı taşıyan isimlerde sonradan gelen lafızlar amel edebilir. Sibeveyh ise ancak şiirde 'in ceza edatı olarak kullanılabileceği görüşündedir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Kılıçlarımız kısa gelecek olursa, onları ulaştıran, Düşmanlarımıza bizim adımlarımız olur, o vakit de çarpışırız."

Fatır Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd u senalar olsun. [78]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/301

[2] Müslim, I, 158; Buhârî, III. 1181, IV, 1840, 1841; Müsned, I, 395, 398, 407. 412. 460.

[3] ibnu'l-Mübarek, Zühd, I, 74. Ancak İsrail'in kanatlarının "onikibin" değil de "oniki" tane olduğu zikredilmektedir.

[4] İbn Hacer, el-İsabe, VI, 385; hadisin ravisi olarak zikredilen Muhacir el-Kulaînin Peygamber Efendimiz'den yaptığı rivayetlerinin mürsel olduğu ve ashabdan olduğunun bilinmediğini de bilinmektedir.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/301-304

[6] Muuatta, I, 192.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/304-305

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/305-306

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/306

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/307-308

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/308-309

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/310-312

[13] Daha önce birkaç defa geçtiği gibi, iltifat veya telvinu'l-hitab, anlatımda kullanılan hitapta hazırdan gaibe, mütekilleme... geçiş yaparak, anlatıma canlılık kazandırmaktadır.

[14] Hakim, Müstedrek, IV, 605; Müsned, IV , 11.

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/313-315

[16] Müslim, IV, 2001; Tirmizî, IV, 376; Darimî, I, 486; Muvatta, II, 1000;

Müsned, II, 386.

[17] Deylemî, Firdevs, V, 253.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/315-317

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/317

[20] Mana itibariyle doğru olmakla birlikte, hadis olarak tespit edemedik.

[21] Yakın manada olmak üzere: İbn Mâce, İman, I, 350.

[22] Bu anlayışa göre bu bölümün meali şöyle yapılmalıdır: "Salih amele gelince; onu da o (Kuran) yükseltir."

[23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/317-320

[24] Müslim, I, 365; Ebû Dâûd, I, 187; Müsned, V, 151, 160.

[25] Buhârî, I, 193; İvesâî, I, 101; Müsned, VI, 259.

[26] Rasulullah (sav)'ın kendilerinden Allah'a sığındığı bazı hususlar zikredilirken arada bunun da: Said b. Mansur, Sünen, 218; İbn Habib el-Ezdi. Müsnedu'r-Rabi, s. 207; Tabe-rani, Evsat, II, 333; Sağır, II, 216; Kebir, XI, 323; Deylemî, Firdevs, I, 461; el-Munavi, Feydu'l-Kadir, II, 147, el-Heysemî'nin - Taberanî'nin rivayeti ile ilgili olarak- "Senedinde yer alan Abbad b. Zekeriyya'nın tanınmadığını, diğer ravilerinin Sahih rical olduğunu" dediğini (I, 148)'de kaydetmektedir.

[27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/320-321

[28] Buhârî, II, 728. V, 2232; Müslim, IV, 1982; Ebü Dâvûd, II. 132.

[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/321-324

[30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/324

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/324

[32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/325

[33] İbn Abdi'l-Berr, et-Temhid, I, 265; Buhârî, IV, 2195, Abide'nin sözü olarak bab başlığında kaydettikten sora, ipek üzerine oturamanın yasaklandığını da Huzeyfe'den muttasıl bir senedle rivayet etmektedir.

[34] Buhârî, I, 149, 294; Darimî, I, 334; Ebû Dâvûd, I, 166; ATesâî, II, 85; Muvatta, I, 153; Müsned, III, 131, 149, 164.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/325

[35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/326

[36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/326-327

[37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/327-328

- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/328-329
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/329
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/329-332
- [41] Müslim, I, 432; Müsned, II, 276.
- [42] İbn Mace, II, 1444; Müsned, II, 394, 503.
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/332-333
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/334
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/334
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/334-335
- [47] ed-Deylemî, el-Firdevs, I, 153; el-Münavi, Feydu'l-Kadir, II, 284, ravilerinden birisi zayıf olduğu kaydıyla.
- [48] Darimî, I, 100; ayrıca bk. Darimî, I, 109; Tirmizî, V, 50.
- [49] Darimî, I, 102.
- [50] Tirmizî, IV, 604.
- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/335-340
- [52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/340-341
- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/341
- [54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/341-342
- [55] Tirmizî, V, 363; Alüsned, III, 78; Her ikisi de Ebu Said el-Hudrî'den
- [56] Deylemi, Firdevs, II, 335. Aynı zamanda diğer bazı rivayetler: Hakim, Müstedrek, II, 462; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, VII, 95, 96, 97; Müsned, V, 194, 198.
- [57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/342-344
- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/344-347
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/347-348
- [60] Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, VII, 95.
- [61] Buhârî, IV, 1917, V, 2070, VI, 2748; Müslim, I, 549; Tirmizî, V, 150; Darimî, II, 535; Ebû Dâvûd, IV, 259; Nesâî, VIII, 124; İbn Mace, I, 77; Müsned, IV, 403, 408.
- [62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/349-350
- [63] Buhârî, V, 2360; Müsned, II, 417.

[64] Bundan sonra gelecek olan hadis manasında olmak üzere: Heysemî, Meemau'z-Zevaid, VII, 97, ravilerinden İbrahim b. el-Fadl'ın zayıf olduğu kaydıyla; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, III, 370; Taberanî, Evsat, VIII, 49, IX, 66; Hem Beyhakî'nin hem Taberanî'nin rivayetlerinde zayıf ravi olduğu kaydedilen İbrahim b. el-Fadl yer almaktadır.

[65] et-Tirmizî el-Hakim, Nevadiru'l-Usul, II, 156. Bir önceki nota bakınız.

[66] İbnMace, II, 1415.

[67] Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, V, 95.

[68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/350-355

[69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/355

[70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/355-356

[71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/356-357

[72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/357-359

[73] İbnu'l-Mübarek, Zühed, I, 252.

[74] Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, I, 102, ravilerinden Ubeydullah b. Ebi Humeyd'in zayıf bir ravi olduğunun icma' ile kabul edildiği kaydıyla.

[75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/359-364

[76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/364

[77] Said b. Mansur, Sünen, II, 638, 639; İbnMace, II, 1334; Beyhakî, Şuabu'l-İman, III, 198; Deylemî, Firdevs, III, 198.

[78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/364-366

YASİN SURESİ

1- Ölülerin Diriltilmesi:

2- İnsanın Yaptığı Herşey Tesbit Edilmektedir:

3- Uzak Yerden Mescide Gelmek ve Yakın Mescidi Bırakıp Uzak Mescide Gitmek:

4- Bazı Lafızların Nahiv Açısından Açıklaması:

1- Ay ve Konakları:

2- "Eski Hurma Dalı":

3- "Eski"nin Mahiyeti ve Ona Dair Hükümler:

1- Peygamber Şair de Değildir, Şair Olması da Uygun Değildir:

2- Hz. Peygamberin Nadiren Şiir Kalıplarına Uygun Söz Söylemesi:

3- Şiir Söylemek Bir Kusur mudur?:

4- Peygambere Şairlik Gerekli Değildir:

1- Yaratılışını Düşünen Ahirete Zorunlu Olarak İman Eder:

2- Kemikler de Canlıdır:

YÂSİN SÜRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Mekke'de indiği icma ile kabul edilmiştir. 83 âyettir. Şu kadar var ki bir kesim: Yüce Allah'ın: "Onların önden gönderdiklerini de, izlerini de yazarız" (Yâsîn, 36/12) buyruğunun -ileride de geleceği gibi- ensardan olan Se-limeoğulları hakkında, bulundukları yerleri bırakıp Rasûlullah (sav)'ın mescidinin yakınına gelmeyi istemeleri üzerine indiğini söylemişlerdir.

Ebû Davud'un Kitabında (Sünen'inde) Ma'kil b. Yesar'dan şöyle dediği zikredilmektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Ölülerinize Yâsîn Sûresi'ni okuyunuz."^[1] el-Acurrî'nin zikrettiğine göre Um ed-Derda, Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Üzerine Yâsîn Sûresi okunan herbir ölünün Allah mutlaka işini kolaylaştırır."^[2] Darimî'nin Müsned'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği zikredilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim Allah'ın rızasını isteyerek bir gece Yâsîn Sûresi'ni okur ise o gecede ona mağfiret olunur." Bunu Ebu Nuaym de rivayet etmiştir.^[3]

Tirmizî'nin rivayetine göre de Enes (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'ân'ın kalbi de Yâsîn'dir. Her kim Yâsîn'i okuyacak olursa, onu okuması karşılığında Kur'ân-ı Kerîm'i on defa okumuş gibi Allah ona (ecir) yazar." (Tirmizî) dedi ki: Bu garib bir hadistir. Senesinde Harun Ebu Muhammed diye birisi vardır ki, meçhul bir ravidir. Bu hususta Ebu Bekir es-Siddîk'tan da gelmiş rivayet vardır. Ancak Ebu Bekir yoluyla gelen bu hadis isnadı bakımından sahih değildir, isnadı zayıftır.^[4]

Âişe (r.anha)'dan rivayete göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'de okuyanlarına şefaât eden, onu dinleyenlere mağfiret olunan bir sûre vardır. Biliniz ki bu sûre Yâsîn Sûresi'dir. Bunun Tevraftaki adı "el-Muimme"dır." Ey Allah'ın Rasûlü! el-Muimme ne demektir? diye sorulunca şöyle buyurdu: "O sûreyi okuyanı dünya hayrı ile kuşatır, âhi-retin dehşetli hallerini ondan uzaklaştırır. Bu sûre aynı zamanda ed-Dafîa ve el-Kadıye diye de adlandırılır." Ey Allah'ın Rasûlü! Bu nasıl olur? diye sorulunca şöyle buyurdu: "Bu sûreyi okuyandan her türlü kötülüğü defeder, onun bütün ihtiyaçlarını karşılar. Bu sûreyi okuyan kimsenin bu okuyuşu yirmi hacca bedeldir. Bu sûreyi dinleyen kimsenin bu dinlemesi Allah yolunda sadaka olarak dağıttığı bin dinar gibidir. Bu sûreyi yazıpta (onun suyunu) içen bir kimsenin içine bin tane ilaç, bin nur, bin yakîn, bin rahmet, bin şefkat, bin hidayeti de içine sokar. Ayrıca içinden

her türlü hastalık ve her türlü kini alıp götürür." Bunu es-Sa'lebî, Âişe (r.anha)'dan gelen bir rivayet olarak zikretmiş, Tirmizî el-Hakim de Nevadiru'l-Usul'de Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a)'dan müsned (sened-i muttasıl) bir hadis olarak rivayet etmiştir.^[5]

Darimî'nin Müsced'inde Şehr b. Havşeb'den şöyle dediği kaydedilmektedir: İbn Abbas dedi ki: Kim sabahı ettiğinde Yâsîn Sûresi'ni okuyacak olursa, akşamı edinceye kadar o günü için ona kolaylıklar ihsan edilir. Kim bu sûreyi gecenin ilk saatlerinde akşamı ettiğinde okuyacak olursa, sabahı edinceye kadar o gece ona kolaylıklar verilir.^[6]

en-Nehhas da Abdurrahman b. Ebi Leyla'dan şöyle dediğini zikretmektedir: Herşeyin bir kalbi vardır. Kur'ân'ın kalbi de Yâsîn'dir. Kim bunu gündüzün okuyacak olursa, artık o keder ve üzüntülerden kurtulur. Kim geceleyin onu okursa günahları bağışlanır. Şehr b. Havşeb dedi ki: Cennet ehli (cennette) sadece Ta-Ha ve Yâsîn sûrelerini okurlar.

Bu üç rivayetin üçünü de el-Maverdî merfu olarak (Peygamber (sav)'a ulaşan bir sened ile) rivayet edip şöyle demiştir: ed-Dahhak, İbn Abbas'tan rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Şüphesiz her şeyin bir kalbi vardır ve Kur'ân-ı Kerîm'in kalbi de Yâsîn'dir. Her kim bu sûreyi geceleyin okuyacak olursa, o gece ona kolaylıklar verilir. Her kim bunu bir gündüz okuyacak olursa, o gün ona kolaylık verilir. Şüphesiz ki cennetliklerden Kur'ân kaldırılır (Kur'ân'ı unuturlar). Ta-Ha ve Yâsîn dışında hiçbir şey okumazlar."^[7]

Yahya b. Ebi Kesir der ki: Bana ulaştığına göre Yâsîn Sûresi'ni geceleyin okuyan bir kimse sabahı edinceye kadar sevinç içerisinde kalır. Sabahleyin onu kim okursa, akşama kadar sevinç içinde kalır. Bunu gerçekten deneyen kimseler bana anlatmışlardır. Bu rivayeti de es-Sa'lebî ve İbn Atiyye zikretmiştir. İbn Atiyye de: Tecrübe de bunun doğruluğunu ortaya koymuştur, demiştir.

Tirmizî el-Hakim, Nevadiru'l-Usul'de Abdu'l-A'la'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Bize Muhammed b. es-Salt anlattı, o Ömer b. Sabit'ten, o Muhammed b. Mervan'dan, o Ebu Cafer'den dedi ki: Her kim kalbinde bir katılık hissederse Yâsîn Sûresi'ni bir cam kaseye zaferan ile yazsın, sonra da onu içsin. Rahmetlik babam bana anlattı, dedi ki: Bize Asram b. Havşeb, Bakıyye b. el-Velid'den anlattı, Bakıyye, el-Mutemir b. Eşref den, o Muhammed b. Ali'den dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kur'ân yüce Allah dışında her-şeyden faziletlidir. Kur'ân'ın diğer sözlerle üstünlüğü Allah'ın yarattıklarına üstünlüğü gibidir. Kur'ân'a gereken saygıyı gösteren bir kimse yüce Allah'a saygı göstermiş olur. Kur'ân'a gereken saygıyı göstermeyen bir kimse Allah'a da saygı

göstermez. Allah'ın nezdinde Kur'ân-ı Kerîm'in saygınlığı tıpkı babanın çocuğuna karşı saygınlığı gibidir. Kur'ân şefaattçidir ve şefaati kabul olunan bir kitaptır. Kur'ân tasdik edilen bir tartışmacıdır. Kur'ân kime şefaet ederse, onun şefaati kabul edilir. Kur'ân ile tartışan bir kimsenin o tartışması tasdik edilir. Kur'ân'ı önüne koyan bir kimseyi Kur'ân cennete götürür. Kur'ân'ı arkasına atan kimseyi ise cehennem ateşine sürükler. Kur'ân hamelesi (ezberleyerek ve amel ederek taşıyıcıları) Allah'ın rahmeti ile kuşatılmış, Allah'ın nuru giydirilmiş, Allah'ın kelamı kendilerine öğretilmiş kimselerdir. Bunları dost belleyen kimse Allah'ı dost bilmiş, bunlara düşmanlık eden kimse de Allah'a düşmanlık etmiş olur. Yüce Allah şöyle buyurur: "Ey Kur'ân taşıyıcıları, O'nun kitabına gereken saygıyı göstermek suretiyle Rabbinizin çağrısını kabul ediniz. Böylelikle o sevginizi arttırır, kullarına sizi daha çok sevdirebilir. Kur'ân'ı dinleyen kimse üzerinden dünya belasını defeder. Kur'ân'ı okuyan kimseden de âhiret belasını defeder. Allah'ın Kitabından bir âyet-i kerime dinleyen bir kimseye Arşın altından itibaren yere kadar olan herşeyden daha faziletli şeyler verilir. Şüphesiz Allah'ın Kitabında kıyamet gününde el-Azize, sahibi de şerif diye anılan bir sûre vardır. Bu sûre kendisini bellemiş olan kimse için Rabia ve Mudar'dan daha fazla kimseye şefaet eder. İşte bu Yâsîn Sûresi'dir."[\[8\]](#)

es-Sa'lebî'nin Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim perşembe gecesi (perşemfeyi cumaya bağlayan gece) Yâsîn Sûresi'ni okuyacak olursa, günahı bağışlanmış olarak sabahı eder."[\[9\]](#)

Enes'ten rivayet edildiğine göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim kabristana girer ve Yâsîn Sûresi'ni okursa, o gün Allah onların azabını hafifletir ve o kimse için de harfleri sayısınca hasenat yazılır."[\[10\]](#)

1. Yâsîn.
2. Çok hikmetli Kur'ân hakkı için.
3. Muhakkak sen gönderilmiş peygamberlerdensin.
4. Dosdoğru bir yol üzerindesin.
5. Güçlü ve intikam alıcı, çok rahmet edici tarafından indirilmedir.

"Yâsîn" buyruğu bir kaç türlü okunmuştur. Medineliler ile el-Kisaî "Yâsîn. Çok hikmetli Kur'ân hakkı için" buyruğunda yer alan "Yâsîn"ın sonundaki "nun"u "vav"a idgam ile okumuşlardır. Ebu Amr el-A'meş ve Hamza ise "nûn"u izhar ile: diye, İsa b. Ömer; şeklinde nûn harfini nasb ile İbn Abbas, İbn Ebi İshak ve Nasr b. Asım; şeklinde nûn harfini esre ile okumuşlardır. Harun el-Aver ve

Muhammed b. es-Semeyka; şeklinde "nûn" harfini ötreli okumuşlardır. Böylece bunlar beş kıraat olmaktadır.

Birine^ kıraat olan idgamlı kıraat Arapçada ön görülen bir kıraat şeklidir. Çünkü sakın "nûn" "vav"a idgam edilir. "Nûn" harfini izhar ile okuyan kimse de bunu şöyle açıklar: Hece harfleri üzerlerinde vakıf yapmak suretiyle okunur. İdgam ancak idrac ile okuma halinde sözkonusudur.

Sibeveyh nasb ile okuyuşu sözkonusu etmiş ve bunu iki türlü açıklamıştır: Birincisi, meful olarak kabul edip munsarîf kabul etmemektir. Çünkü ona göre bu A'cemi (yani Arapça olmayan) ve "Habil" konumunda bir isimdir. İfadenin takdiri: "Yâsîn'i hatırla" şeklindedir. Ayrıca Sibeveyh bunu sûrenin ismi olarak değerlendirmiştir. Onun diğer görüşüne göre bu; : Nasıl ve nerede" lafızları gibi fetha üzere mebnidir.

Esreli okuyuşa gelince, el-Ferra'nın iddiasına göre bu Arapların: "Yemin olsun ki yapmayacağım" tabirlerini andırmaktadır. Buna göre; "Yâsîn (hakkı için)" yemin olmaktadır. İbn Abbas da böyle demiştir.

Bunun: Dûn, Hazamî, bunlar, Rakaşı"ye (ve benzeri sonu kesre üzere mebnî kelimelere)" benzediği de söylenmiştir.

Ötreli okuyanlar: "den beri, orası, yalnız, asla" kelimeleri ile, müfred münada olarak; Ey adam" deyip vakıf yapanların söyleyişine benzetererek okumuşlardır.

İbn es-Semeyka' ve Harun der ki: Bunun tefsiri ile ilgili olarak: "Ey adam" anlamında olduğu rivayeti de gelmiştir. Buna en uygun olan ise (sin harfinin) ötreli okunmasıdır.

İbnu'l-Enbarî der ki bu sûrenin bir başlangıcıdır, diyen kimselerin görüşüne göre "Yâsîn" diye vakıf yapmak güzeldir. Yâsîn, ey adam demektir, diyenler ise bunun üzerinde vakıf yapmazlar. İbn Abbas, İbn Mesud ve başkalarından gelen rivayete göre bunun manası: Ey insandır. Bunlar aynı zamanda yüce Allah'ın: Ali Yâsîn'e (İlyas'a) selam olsun." (es-Saffat, 37/130) buyruğunu, Muhammed'in alîne selam olsun, diye açıklamışlardır.

Said b. Cübeyr de şöyle demektedir: Bu Muhammed (sav)'ın isimlerinden birisidir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Muhakkak sen gönderilmiş peygamberlerdensin" buyruğudur. es-Seyyid el-Himyerî de şöyle demektedir:

"Ey nefis! Samimi sevgi ile olanca gayretinle, Kimseye içten öğüt verme; Ali Yâsîn'den başkalarına."

Ebubekr el-Verrak: Ey insanların efendisi demektir, diye açıklamıştır. Bunun Allah'ın isimlerinden birisi olduğu da söylenmiştir. Bu da Malik'in görüşüdür. Eşheb ondan şöyle demektedir: Ben ona: Herhangi bir kimse Yâsîn adını alabilir mi? diye sordum, o da: Yüce Allah'ın: "Yâsîn, çok hikmetli Kur'ân hakkı için"

buyruğu dolayısıyla olmaması gerektiği görüşündeyim. Çünkü yüce Allah: Bu Benim adımdır, Yâsîn'dir diye buyurmaktadır, dedi.

İbnu'l-Arabî der ki: Bu çok üstün bir açıklamadır. Çünkü kulun yüce Rab-bin adını alması kendisinde o ismin bir manası bulunması halinde caiz olur. Alim, kadir, murid, mütekellim gibi. Malik'in: "Yâsîn" adının insana verilmesini kabul etmeyişi anlamı bilinmeyen Allah'ın isimlerinden bir isim oluşundan dolayıdır ve bu anlam, yüce Rabbin kendine has olan hususiyetlerinden birisinin adı da olabilir. O vakit kulun böyle bir isim almaya kalkışması da caiz olmaz.

Şayet yüce Allah: "İlyas'a (âli Yasin'e) selam olsun." (es-Saffat, 37/130) diye buyurmuştur. (Buna ne cevap verilir)? denilecek olursa, şöyle deriz: Bu, harfleri hecelenebilen bir şekilde yazılmıştır. O bakımdan bunun isim olarak kullanılması caizdir. Malik, harfleri hecelenebilecek şekilde (kelime halinde) yazılmamış olan ile ilgili olarak açıklamada bulunmuştur. Buna sebep ise iza-hındaki zorluktur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Yüce Allah, bu sûreye Ya ve Sin harfleri ile başlamıştır. Bütün hayırlar bu iki harfte toplanır. Ayrıca bu şekildeki bir başlayış onun kalp olduğuna delildir. Kalp vücudun başıdır. Aynı şekilde "Yâsîn" Sûresi de diğer sûrelerin başıdır, Kur'ân'ın tamamını kapsamaktadır.

Yine Yâsîn'in menşei hakkında farklı görüşler vardır. Said b. Cübeyr ile İkrime bu Habeşçedir derken, eş-Şa'bî, Taylıların lehçesi böyledir, el-Hasen Kelb'in lehçesi böyledir der. el-Kelbî ise bu Süryanicedir, Araplar da bunu kullandıklarından ötürü Arapça olmuştur, demiştir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden hem Ta-Ha Sûresi'nde (20/1. âyetin tefsirinde) hem de bu kitabın (tefsirin) mukaddimesinde (Kur'ân-ı Kerîm'de Arapçanın Dışında Kelimeler Var mıdır? bahsinde) yeteri kadarıyla geçmiş bulunmaktadır.

Kadı İyad "Yâsîn'in anlamı ile ilgili müfessirlerin görüşlerini sıralamış ve onun naklettiğine göre Ebu Muhammed Mekkî, Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu bildirmiştir: "Benim Rabbimin nezdinde on tane isimim vardır... "

[11] Daha sonra bunlar arasında Ta-Ha ve Yâsîn'i de saymaktadır.

Derim ki: el-Maverdî, Ali (r.a)'dan şöyle dediğini belirtmektedir. Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de beni yedi isim ile anmıştır: Muhammed, Ahmed, Taha, Yâsîn, Müzzem-mil, Müddessir ve Abdullah." [12] Bunu el-Kadî (el-Maverdi) söylemiştir.

Ebu Abdurrahman es-Sülemî'nin Cafer es-Sadık'tan naklettiğine göre yüce Allah, bununla peygamberine hitaben "es-Seyyid" demeyi murad etmiştir.

İbn Abbas'tan da "Yâsîn'in "ey insan" demek olduğu ve yüce Allah'ın bununla

Muhammed (sav)'ı kastettiğini söylediği nakledilmiştir. Ayrıca İbn Abbas: Bu bir yemindir ve yüce Allah'ın isimlerinden bir isimdir, diye de açıklamıştır.

ez-Zeccac dedi ki: Anlamının ey Muhammed, ey adam ve ey insan olduğu söylenmiştir.

İbn el-Hanefiye'den "Yâsîn" ey Muhammed, Ka'b'dan gelen rivayete göre de "Yâsîn" yüce Allah'ın gökleri ve yeri yaratmadan ikibin yıl önce yaptığı bir yemin olduğunu söylediği nakledilmiştir. Yüce Allah önce: Ey Muhammed: "Muhakkak sen gönderilmiş peygamberlerdensin" diye buyurduktan sonra "çok hikmetli Kur'ân hakkı için" diye buyurmuştur.

Yâsîn'in Peygamber (sav)'ın isimlerinden bir isim olduğu kabul edilip bu ifadede yemin anlamı olduğu da sahih ise; bunda -az önce geçtiği üzere- pek büyük bir tazim anlamı olduğu ortaya çıkar. Bunda yemin anlamı olduğunu daha sonra gelen yeminin ona atfedilmiş olması da pekiştirmektedir. Şayet nida anlamında ise onun risaletinin tahkiki ve hidayete ilettiğine dair şahitliği ortaya koymak üzere de ondan sonra bir diğer yemin gelmiştir. Yüce Allah, ismine ve Kitabına yemin ederek, Muhammed (sav)'ın Allah'ın vahyi ile kullarına gönderdiği rasûllerden ve sahib olduğu imanı dolayısıyla dosdoğru bir yol üzere olduğuna yemin etmektedir. Yani onun izlediği yolun herhangi bir eğriliği yoktur ve haktan uzak değildir.

en-Nekkaş der ki: Yüce Allah, Kitabında göndermiş olduğu herhangi bir peygamberin rasûl olduğuna ondan başka hiçbir kimse için yemin etmiş değildir. Bu ise "ey efendi" anlamına geldiğini söyleyenlerin açıklamasına göre çok büyük bir tazim ve onun şanını oldukça yüceltici bir ifade olur. Peygamber (sav) da: "Ben Âdem oğlunun seyyidi (efendisi)yim." diye buyurmuştur. (en-Nekkaş'ın) sözleri burada sona ermektedir.

el-Kuşeyrî'nin naklettiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Kureyş kâfirleri sen Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber değilsin, Allah seni bize peygamber olarak göndermiş değildir, dediler. Yüce Allah da muhkem Kur'ân-ı Kerîm'e, Muhammed'in gönderilmiş peygamberlerden olduğuna yemin etmektedir.

"Çok hikmetli (hakim)"; herhangi bir tutarsızlık ve çelişkiye maruz kalmayacak şekilde son derece sağlam ve muhkem kılınmış demektir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde; "Bu âyetleri sağlamlaştırmış (muhkem kılınmış)... bir kitaptır" (Hud, 11/1) diye buyurmaktadır. Aynı şekilde bu Kitab, söz dizisinde ve anlamlarında da muhkem ve sağlam kılınmıştır. Herhangi bir tutarsızlık ona erişemez.

"Hakim" bazan yüce Allah hakkında "kef" harfi esreli olarak: "muhkim (sağlamlaştıran, sağlam kılan)" anlamında da kullanılabilir. Tıpkı "elinv'in

"mu'lim (can yakıcı)" anlamında kullanılması gibi.

"Dosdoğru bir yol üzerindesin." Yani İslâm'ın kendisi olan dosdoğru bir din üzerindesin. ez-Zeccac: Senden önce gelip geçmiş olan peygamberlerin yolu üzerindesin, diye açıklamıştır. Yine ez-Zeccac "Muhakkak sen gönderilmiş peygamberlerdensin" buyruğu: "Muhakkak"ın haberidir. "Dosdoğru bir yol üzerindesin" buyruğu da ikinci haberdir. Yani şüphesiz ki sen gönderilmiş peygamberlerdensin ve muhakkak sen dosdoğru bir yol üzerindesin, demektir.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Şüphesiz ki sen dosdoğru giden ve gönderilmiş peygamberlerdensin. Bu durumda "dosdoğru bir yol üzerindesin" buyruğu "gönderilmiş peygamberlerdensin" buyruğunun sılası kapsamındadır. Şüphesiz ki sen dosdoğru bir yol üzere gönderilmiş peygamberlerdensin, demek olur. Bu da yüce Allah'ın: "Muhakkak ki sen dosdoğru yola iletirsin... Allah'ın yoluna" (eş-Şura, 42/52-53) buyruğuna benzer. Yani o yolu izlemeyi emreden Allah'ın yoluna (iletirsin) demektir.

"Güçlü ve intikam alıcı, çok rahmet edici Allah tarafından indirilmedir" buyruğunda yer alan "İndirilme" lafzını İbn Amir, Hafs, el-A'meş, Yahya, Hamza, el-Kisaî ve Halef master (mef'ul-i mutlak) olarak "lam" harfini nasb ile okumuşlardır. "Allah bunu özel bir şekilde indirmiştir" anlamındadır. Masterı muzaf yaparak marife (belirtili) olmuştur. Yüce Allah'ın: "Boyunlarını uurem." (Muhammed, 47/4) buyruğuna benzer ki; bu da-.Boyunları vurarak (onları öldürün) anlamındadır. Diğerleri ise hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olarak diye ref ile ve: O ... indirilmiştir" anlamında okumuşlardır. Yahutta senin üzerine indirilen (bu kitab) aziz ve rahim olan tarafından indirilmiştir, anlamındadır.

Bununla birlikte "Kur'ân"dan bedel olmak üzere mecrur olarak diye de okunmuştur. Buna göre "İndirilme" Kur'ân-ı Kerîm'e raci olur. Peygamber (sav)'a raci olduğu da söylenmiştir. Yani şüphesiz ki sen gönderilmiş peygamberlerdensin ve şüphesiz ki sen "aziz ve rahim olan tarafından indirilmişsin." Burada "indirme" buna göre; peygamber olarak gönderilmek anlamındadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Gerçek şu ki Allah size zikir indirmiştir... Okuyan bir peygamber (göndermiştir)." (et-Talak, 65/10-11) Yine yüce Allah yağmuru gönderdi, yağmuru indirdi, denilerek aynı anlam kastedilmektedir. Muhammed (sav) da yüce Allah'ın semadan indirdiği rahmetidir.

Bunu nasb ile okuyanlar da şöyle derler: Şüphesizki sen aziz ve rahim olan tarafından rasûl olarak gönderilmiş peygamberlerdensin, demektir.

Aziz (güçlü ve intikam alıcı): Kendisine muhalefet edenlerden intikam alan;

"Çok rahmet edici (rahim)" de kendisine itaat edenlere merhametli olan,

demektir. [13]

6. Ataları azab ile korkutulmadığı için kendileri gafiller olan bir kavmi korkutasın diye.

7. Andolsun ki, onların çoğunun üzerine o söz hak olmuştur. Artık onlar imana gelmezler.

8. Şüphe yok ki Biz, onların boyunlarına çenelerine varan demir halkalar koyduk. O bakımdan başlarını kaldırmış haldedirler.

"Ataları azab ile korkutulmadık... bir kavmi korkutasın diye" buyruğundaki: lafzının, aralarında Katade'nin de bulunduğu tefsir alimlerinin çoğunluğuna göre, i'rabta yeri yoktur. Çünkü bu bir nefy (olumsuzluk) edatıdır. Anlamı da: Senden önce atalarına korkutup uyarı bir kimsenin gelmediği bir kavmi uyarıp korkutasın diye... demektir.

Bunun: ism-i mevsulu anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna göre buyruk, ataları uyarılıp korkutulduğu gibi sen de kendilerini uyarıp korkutasın diye... demek olur. Bu açıklamayı da İbn Abbas, İkrime ve yine Ka-tade yapmıştır.

ile fiilin bir arada mastar anlamını verdiği de söylenmiştir. Atalarının uyarılıp korkutulmasına benzer bir şekilde bir kavmi uyarıp korkutasın diye... demek olur. Çünkü Araplara tevatür yoluyla peygamberlerin haberlerinin ulaşmış olması mümkündür. O halde anlam, bizzat kendilerinden gelmiş bir peygamber vasıtasıyla uyarılıp korkutulmamış... demek olur. Bu hususta haber kendilerine ulaşmış olmakla birlikte (zamanla) gaflete düşmüş, yüz çevirmiş ve bunu unutmış da olabilirler.

Ayrıca bu, herhangi bir peygamberin haberi kendilerine ulaşmamış kavme yönelik bir hitab da olabilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Halbuki Biz, onlara okuyacakları kitablara göndermemiştik. Senden önce onlara bir nezir (uyarıp korkutucu bir peygamber) de göndermemiştik." (Se-be', 34/44); "O senden önce kendilerine bir korkutucu gelmemiş olan bir kavmi kendisi ile uyarasın diye Rabbinden gelen haktır. Olur ki hidayet bulurlar." (es-Secde, 32/3) Kendilerine herhangi bir peygamberin gelmemiş olduğu bir kavim...

Peygamberlerin haberlerinin kendilerine ulaştığı kimselerin sözkonusu edildiğini kabul edenlerin görüşlerine göre anlam şöyle olur: Bunlar şu anda bu uyarmadan yüz çevirmekte ve gaflet içinde bulunmaktadırlar. Nitekim bir şeyden yüz çeviren kimse hakkında: "o bundan gafildir" denilir.

Bir başka açıklamaya göre onlar Allah'ın vereceği cezadan yana gaflet içindedirler, demektir.

"Andolsun ki onların çoğunun üzerine o söz hak olmuştur." Yani az-ab onların çoğuna vacib olmuştur. "Artık onlar" senin uyarman ile "imana gelmezler."

Bu, yüce Allah'ın ilminde küfür üzere öleceği bilinen kimseler hakkındadır. Daha sonra yüce Allah, onların imanı terkediş sebeblerini açıklayarak şöyle buyurmaktadır:

"Şüphe yok ki Biz, onların boyunlarına... demir halkalar koyduk." Denildiğine göre bu buyruk Ebu Cehil b. Hişam ile Mahzumoğullarına mensub iki arkadaşı hakkında inmiştir. Şöyle ki Ebu Cehil eğer Muhammed'i namaz kılarken görecekt olursa, mutlaka başını taş ile yaracağına dair yemin etmişti. Onu görünce ona atmak üzere bir taş kaldırmaya eğildi. Ancak bu işi yapmak üzere davranınca eli boynuna doğru gitti ve taş da eline yapıştı. Bu açıklamayı İbn Abbas, İkrime ve başkaları yapmıştır. Buna göre bu ifade bir temsildir, yani o eli boynuna zincir ile bağlanmış bir kimse durumundadır. Ebu Cehil daha sonra arkadaşlarının yanına geri dönünce gördüklerini onlara haber verdi. İkinci adam olan el-Velid b. el-Muğire: Başını ben yaracağım dedi. O da peygamber namaz kılarken ona taş atmak üzere gitti, yüce Allah gözlerini kör etti. Peygamberin sesini işittiği halde onu görmez oldu. Arkadaşlarının yanına geri döndü, ancak onları göremiyordu. Nihayet ona seslendiklerinde şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, ben onu görmedim, sadece onun sesini duydum. Üçüncüleri de: Allah'a yemin ederim ki, onun başını ben yaracağım dedi. Sonra da eline taş alıp gitti. Bu sefer gerisin geri dönmeye başladı ve nihayet sırtüstü baygın olarak yere yıkıldı. Ne oluyorsun? diye sorulunca, başıma çok büyük bir iş geldi, dedi. Ben adamı gördüm fakat ona yaklaşınc kendisinden daha büyüğünü asla görmediğim bir devenin benimle onun arasında durup kuyruğunu salladığını gördüm. Lat ve Uzza adına yemin ederim ki, eğer ona yaklaşacak olsaydım, bu erkek deve beni yiyecekti.

İşte bunun üzerine yüce Allah: "Şüphe yok ki Biz, onların boyunlarına çenelerine varan demir halkalar koyduk. O bakımdan başlarını kaldırmış haldedirler." buyruğunu indirdi.

İbn Abbas: "Şüphe yok ki Biz, onların sağ ellerine... koyduk" diye okumuştur. ez-Zeccac dedi ki: Bu ifadeler Biz onlann ellerine... koyduk" diye de okunmuştur. en-Nehhas der ki: Bu oku-yuş(lar) bir tefsirdir. Mushafa muhalif olan şekilde kıraat olmaz.

Cemaatin benimsediği kıraate göre ifadede hazfedilmiş lafızlar vardır. İfadenin takdiri şöyledir: Biz, onların boyunlarına ve ellerine zincirler koyduk. Bunlar onların çenelerine kadar ulaşmaktadır. O halde burada kasıt boyunlar değil ellerdir. Araplar bu gibi anlatımlarda (bu tür lafızları) hazfederler. Bunun bir

benzeri de: "Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler" (en-Nahl, 16/81) buyruğudur. Bu: ...ve bir de soğuktan koruyacak elbiseler takdirinder ki, bu hazfedilmiştir. Çünkü sıcağa karşı koruyan, soğuğa karşı da koruyucudur. Diğer taraftan zincirler eğer boyuna vurulacak olursa, ellerin de zincire vurulmuş olması kaçınılmaz bir şeydir. Özellikle burada yüce Allah: "çenelerine varan" diye buyurmaktadır ki, bununla ellerin de zincire vurulmasının kastedildiği anlaşılmış olmaktadır.

"O bakımdan başlarını kaldırmış haldedirler." Yani onlar başlarını eğemeyecek şekilde kaldırmış bulunuyorlar. Çünkü elleri çenesinin altında zincire vurulmuş bir kimsenin başı yukarı doğru kalkar. Abdullah b. Yahya'nın rivayetine göre Ali b. Ebi Talib (ra) onlara "başları kaldırma" şeklini; ellerini çenesinin altına getirip onları birbirine yapıştırarak başını yukarı doğru kaldırarak göstermiştir.

en-Nehhas der ki: Bu, bu hususta gelmiş rivayetlerin en değerlileridir. Bu el-Esmaî'nin anlattıklarından alınmıştır. O şöyle demektedir: Atın başını kaldırmak maksadıyla dizginlerini çekmeyi anlatmak üzere; " Atın dizginlerini çektim" denilir.

en-Nehhas der ki: Burada "kaf" harfi mahreç itibariyle yakınlığından ötürü "kef'den bedel getirilmiştir. Nitekim (kâf ve kef harfleriyle): "Onu kahrettim" denilir. el-Esmaî der ki: Başı yukarı doğru dikilsin diye atın boynunu çekmeyi anlatmak için; "Atın boynunu (dizginlerini) çektim" denilir. Şairin şu sözleri de bu türdendir:

"Ve baş(ı) ise yukarı kalkıktır."

"Dizginlerini çekerek başını yukarı doğru kaldırdım" denilir ve bu kullanımların sadece sonuncusu elifsizdir. Bu açıklamalar el-Esmaî'den nakledilmiştir.

tabiri "devenin havuzun yakınında iken başını kaldırıp su içmemesi"ni anlatmak için kullanılır. Bunu yapan deveye: "Başını sudan çeken deve" denilir. Yine; ifadeleri "susamadığı için içmeyerek başını kaldıran deve" hakkında kullanılır. "Develerin suya gitti fakat su içmeyip -herhangi bir rahatsızlık ya da soğuk dolayısıyla- başını yukarı doğru kaldırdı" denilir. Bu şekilde davranan develer için; denilir. Böyle olan tekil erkek deve için; dişi deve hakkında da; denilir. Çoğulu için kıyasa uygun olmayarak; "Su içmeyip başını kaldıran develer" denilir. Bışr bir gemiyi nitelendirirken şöyle der:

"Ve biz o geminin kenarlarında oturuyor,

Başlarını yukarı doğru kaldırmış develer gibi gözlerimizi kapatıyorduk."

"Gözleri kapatıp başı kaldırmak" demektir. "Demir halka (tasma) dar olduğundan dolayı başını yukarıda tuttu" denilir. son derece soğuk iki ay, anlamındadır. Bu soğuk iki ay ise iki kânun (kânun-i evvel ve kânun-i sanî) ayları olup onlara bu isim verilmiştir. Çünkü develer suyun soğukluğu

dolayısıyla rahatsız olduklarında başlarını yukarı doğru kaldırır. "Seviki (kavrulmuş unu) avuçlayarak ağzıma attım" tabiri de buradan gelmektedir.

Bir başka açıklamaya göre; bu yüce Allah'ın onların hidayetten yüz çevirişlerini anlatmak üzere verdiği bir misaldir. Onların bu yüz çevirişleri tıpkı zincire vurulmuşun yüz çevirişidir. Bu açıklamayı Yahya b. Sellam ile Ebu Ubeyde yapmıştır. Nitekim: "filan kişi bir eşektir" denilince, o hidayeti görmez denilmek istenir. Şair de şöyle demiştir:

"Onların doğruya gelmelerini engelleyen bukağılan ve zincirleri vardır."

Nakledildiğine göre Ebu Züeyb, cahiliye döneminde bir kadını seviyordu. İslama girdikten sonra bu kadın kendisini yanına davet edince, bunu kabul etmeyerek şu beyitleriyle ona cevap vermişti:

"Ey Malik'in annesi, artık durum eskisi gibi değil, Ama boyunlarımızın etrafını zincirler kuşatmıştır. Artık genç delikanlı yaşını başını almış gibidir ve o asla söylemez,

âdil olmayan bir sözü Bundan dolayı; genç ve güzel kadınlar, ondan yana rahata kavuşmuştur."

O bu sözleriyle; İslâm'ın getirmiş olduğu yasaklar dolayısıyla biz zina etmekten ve fasıklıktan alıkonulduk, demek istemektedir.

el-Ferra da şöyle demektedir: Bu bir misaldir. Yani Biz onları Allah yolunda infak etmekten alıkoyduk. Bu da yüce Allah'ın: "Elini (zincire vurulmuş gibi) boynuna bağlanmış kılma" (el-İsra, 17/29) buyruğuna benzemektedir. ed-Dahhak da böyle açıklamıştır.

Yine denildiğine göre bunlar, hakka karşı büyüklenmeleri itibariyle eli zincire vurulmuş ve boynuna bağlanmış kimse gibidirler. Bu kişi böylece başını yukarıya doğru kaldırmış ve aşağıya indiremez olur. Gözünü de açmaksızın yummuş olur. Büyüklük taslayan kimse de boynunu yukarı doğru kaldırmak ile nitelendirilir.

el-Ezherî der ki: Elleri boyunlarına bağlanınca zincirler çenelerini ve başlarını - tıpkı başlarını yukarıya kaldıran develer gibi- yukarı doğru kaldırmalarına sebep olur.

Bu engelleme, kâfirlerin kalblerinde küfrü yaratmak suretiyle olur. Bazılarına göre ise küfürlerine bir ceza olmak üzere iman etme başarısının onlardan alıkonulması ile olur.

Bir başka açıklamaya göre; bu âyet-i kerime, yarın cehennem ateşinde birtakım kimselere verilecek ceza, boyunlarına takılacak tasmalar ve zincirlere işarettir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O zaman boyunlarında tasmalar ve zincirler bulunacak." (el-Mu'min, 40/71) Yüce Allah, onların bu halleri hakkında

(kesin olarak gerçekleşeceğinden) mazi kipiyle haber vermiştir.

"O bakımdan başlarını kaldırmış haldedirler" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Mücahid der ki: "Başlarını kaldırmış haldedirler" buyruğu, onlar her türlü hayrı işlemekten yana zincire vurulmuşçasına alıkonulurlar, demektir. [14]

9. Hem Biz, onların önlerinden bir sed ve ardlarından da bir sed çektik. Gözlerini de perdeledik. Artık onlar görmezler.

10. Onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir. Artık onlar inanmazlar.

11. Sen ancak Zikr'e uyan ve gayb ile Rahman'dan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın. İşte böylesini bir mağfîret ve kerim bir ecirle müjdele!

"Hem Biz, onların önlerinden bir sed ve ardlarından da bir sed çektik"

buyruğu hakkında Mukatıl şöyle demektedir: Ebu Cehil Peygamber (sav)'a elini uzatamayıp taş da elinden düşmüş olduğu halde arkadaşlarının yanına geri dönünce Mahzumoğullarından bir başka kişi taş alıp: Ben onu bu taşla öldüreceğim, dedi. Peygamber (sav)'a yaklaşıncı, Allah gözlerini kör etti, Peygamber (sav)'ı göremedi. Arkadaşlarına geri döndüğünde onlar kendisine sesleninceye kadar onları farkedemedi. İşte âyet-i kerimenin manası budur.

Muhammed b. İshak da bu husustaki rivayetinde şunları söylemektedir: Rabia'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe ile Ebu Cehil ile Ümeyye b. Halef, Peygamber (sav)'a eziyet etmek için sürekli gözetleyip duruyorlardı. Yâsîn Sûresi'-ni okuyarak onların bulundukları yere geçti. Elindeki toprağı üzerlerine attı ve: "Hem Biz, onların önlerinden bir sed ve ardlarından bir sed çektik" buyruklarını okudu. Peygamber (sav) yanlarından geçip gidinceye kadar başların; jrinden kaldırmadılar. Bu husus daha önceden İsra Sûresi'nde (17/45. âyetin tefsirinde) geçtiği gibi "sed"e dair açıklamalar da daha önceden (18/94. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. "Sed"kelimesinin, "sin" harfî ötreli (süd şeklinde) ile üstün (sed şeklinde) olarak söylenmesi iki ayrı söyleyiştir. "Gözlerini de perdeledik." Yani gözlerini örttük. Bakara Sû-resi'nin baş taraflarında (2/7. âyet, 9. başlıkta) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas, İkrime ve Yahya b. Ya'mer "gözlerini de perdeledik" anlamındaki buyruğu; "Gece körlüğü gibi onların gözlerini zayıflattık" anlamında "ğayn" ile değil de "ayn" ile okumuşlardır. Şair de şöyle demiştir:

"Ne zaman onun yanına gidersen, Onun ateşinin ışığı dolayısıyla göremez olursun."

Yüce Allah da: "Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse..." (ez-Zuhruf, 43/36) diye buyurmaktadır. Her iki okuyuşun da anlamı birbirine yakındır, anlam da onları kör ettik şeklindedir. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Bunca musibetlerden ötürü -babasız kalasıca- yeryüzü, Bana karşı hep sedlerle doluverdi. Oradaki tepecik bir yeri bulamıyorum, el-Uzeyb ile Murad toprakları arasında."

"Artık onlar" Katade'nin açıklamasına göre hidayeti "göremezler." Bir diğer açıklamaya göre de onu öldürmek için kendi aralarında karar aldıklarında Muhammed'i göremezler, demektir. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır.

ed-Dahhak dedi ki: "Hem Biz, onların önlerinden" dünyada "bir sed ve ardlarından" âhirette "de bir sed çektik." Yani onlar hem öldükten sonra dirilişi göremediler, hem dünyada şer'î hükümleri kabul etmeyecek şekilde körleştiler. Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Biz, onlara yakın arkadaşlar kıldık. Onlar da önlerinde ve arkalarında olanı kendilerine süslediler." (Fussilet, 41/25) Yani onlara dünyayı süslü gösterdiler ve âhireti yalanlamaya çağırdılar.

Şöyle de açıklanmıştır: Buna göre; "hem Biz, onların önlerinden bir sed" yani dünya aldanışı "ve ardlarından da bir sed" âhireti yalanlayışı "çektik" demek olur. Bir başka açıklamaya göre: "Önlerinden" âhirette demektir, "ardlarından" da dünyada demektir.

"Onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir. Artık onlar iman etmezler" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/6. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Âyet-i kerime Kaderiye'nin ve diğerlerinin görüşlerini de reddetmektedir.

İbn Şihab'dan rivayete göre Ömer b. Abdu'l-Aziz kaderiyeci Gaylan'ı huzuruna getirtmiş ve ona şöyle demiş: Ey Gaylan! Aldığım habere göre sen kaderiye görüşünü benimsiyormuşsun. O: Bana iftira ediyorlar, ey mü'minle-rin emiri, demiş. Daha sonra da şöyle dedi: Ey mü'minlerin emiri! Yüce Allah'ın: "Gerçekten Biz, insanı karışık bir nutfeden yarattık. Onu sınar dururuz. Bu nedenle onu işiten ve gören yaptık. Gerçekten Biz ona yolu gösterdik, ister şükredici olsun, ister nankör olsun." (el-İnsan, 76/2-3) buyruğu hakkında ne dersin? Ömer b. Abdu'l-Aziz dedi ki: Ey Gaylan oku. Gaylan okumaya devam etti. Nihayet yüce Allah'ın: "Artık kim dilerse, Rabbine doğru bir yol alır." (el-İnsan. 76/29) buyruğuna kadar geldi. Yine ona: Oku, dedi. O da yüce Allah'ın: "Ama Allah dilemedikçe siz de dileyemezsiniz." (el-İnsan, 76/30) buyruğunu okuyunca, Gaylan: Allah'a yemin ederim ey mü'minlerin emiri! Hiçbir zaman Allah'ın Kitabında bu âyetin varlığını farketmemiş-tim. Bu sefer ona: Ey Gaylan Yâsîn Sûresi'nin baş taraflarını oku, dedi. O da Yâsîn Sûresini okumaya başladı.

Nihayet: "Onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir. Artık onlar inanmazlar" âyetine kadar geldi. Bu sefer Gaylan: Allah'a yemin ederim, ey mü'minlerin emiri! Bundan önce bu âyeti sanki hiç okumamış gibiyim. Şahid ol ey mü'minlerin emiri, ben tevbe ediyorum. Bunun üzerine Ömer b. Abdu'l-Aziz dedi ki: Allah'ım, eğer samimi ise tevbesini kabul buyur ve ona sebat ver. Şayet yalan söylüyorsa ona acımayacak bir kimseyi musallat kıl ve onu mü'minlere bir ibret yap. Daha sonra Hişam onu yakaladı, el ve ayaklarını kesip onu astı. İbn Avn dedi ki: Ben onu Dımaşk (Şam) kapısı yanında asılmış gördüm. Bu halin ne oluyor, ey Gaylan? diye sorduk, o şu cevabı verdi: Salih insan Ömer b. Abdu'l-Aziz'in bedduası beni tuttu, dedi.

"Sen ancak Zikr'e uyan" yani Kur'ân'a uyup onun gereğince amel eden "ve gayb ile" yani Katade'nin açıklamasına göre görülmeyen azabı ve ateşi dolayısı ile "Rahman'dan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın." Bir açıklamaya göre; sen insanların görmediği ve tek başına kaldığı zaman Allah'tan korkan kimseleri uyarırsın. "İşte böylesin!" günahları için "bir mağfiret ve kerim bir ecirle" yani cennet ile "müjdele!" [\[15\]](#)

12. Muhakkak Biz, ölüleri diriltiriz. Onların ileri gönderdiklerini de, izlerini de yazarız. Biz, herşeyi önder bir kitabta tesbit etmişizdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[16\]](#)

1- Ölülerin Diriltilmesi:

Yüce Allah: "Muhakkak Biz, ölüleri diriltiriz" buyruğu ile bizlere, inkarcıların kanaatlerini reddederek ölüleri dirilteceğini haber vermektedir.

ed-Dahhak ile el-Hasen şöyle açıklamışlardır: Yani Biz, onları cehaletten sonra iman ile diriltiriz. Ancak birinci açıklama daha kuvvetlidir, yani amellerinin karşılığını görmeleri için ba's ile onları dirilteceğiz, kabirlerinden kaldıracacağız. Daha sonra yüce Allah, izlerin dahi yazılacağını hatırlatarak onları tehdit etmektedir ki, bu da bir sonraki başlığın konusudur. [\[17\]](#)

2- İnsanın Yaptığı Herşey Tesbit Edilmektedir:

Yüce Allah, herşeyin ve insanın bütün yaptıklarının tesbit edildiğini bize bildirmekte (ve böylelikle inkarcıları tehdit etmektedir.)

Katade dedi ki: Bu, yapılan herbir ameli tesbit ediyoruz, demektir. Müca-hid ve İbn Zeyd de böyle açıklamışlardır. Yüce Allah'ın şu buyrukları da bunu andırmaktadır: "Herkes önden neyi yollamış, geriye neyi bıraktıysa bilmiş olacaktır." (el-İnfitar, 82/5); "O gün insana önden yolladığı şeyler ile geriye bıraktığı şeyler haber verilir." (el-Kıyame, 75/13); "Allah'tan korkun! Herkes yarın için ne hazırladığına bir baksın." (el-Haşr, 59/18) O halde geriye kalan ve insanlar tarafından anılan şeyler, insanın hayır ya da şer türünden yaptığı şeylerdir ve insan bunların karşılığını görecektir. Geriye kalan, öğrettikleri bir ilim, tasnif ettikleri bir kitap yaptıkları bir vakıf, mescid, ri-bat, köprü ve buna benzer yaptıkları bir bina gibi bıraktıkları güzel eserlerdir. Yahut ta bazı zalimlerin müslümanların başına geçirdikleri bir görev yahut onların zarara uğramalarına sebep teşkil eden ortaya çıkartılmış bir yol ya da Allah'ı zikretmekten alıkoyan şarkı nağmeleri ve oyalayıcı şeyler gibi ortaya çıkardıkları herhangi bir kötülüktür. İşte başkalarının sonradan gelip takip ettikleri herbir güzel yol ile herbir kötü yol da böyledir.

Bir açıklamaya göre de burada sözü edilen "izler" mescidlere yürüyüp gidenlerin izleridir. İşte Ömer, İbn Abbas ve Said b. Cübeyr bu anlama göre yorumlamışlardır. Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre "izlerini" buyruğu mescidlere attıkları adımlarını da yazarız, demektir.

en-Nehhas der ki: Bu, bu hususta yapılmış en uygun açıklamadır. Çünkü ayet-ı kerimenin bu hususta indiğini söylemiştir. Zira ensarın evleri mescid-den oldukça uzaktı. Peygamber (sav), kendisine kadar ulaşan merfu hadiste şöyle buyurmuştur: "Mümin) mescide gitmek üzere çıkacak olursa, attığı herbir adım dolayısıyla ona bir hasene yazılır ve attığı herbir adım dolayısıyla bir günahı silinir. Hem gidişinde, hem de dönüşünde bu böyledir." [\[18\]](#)

Derim ki: Tirmizî'de Ebu Said el-Hudrî'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Selimeoğulları Medine'nin uzakça bir yerinde meskun idiler. Mescidin yakınına taşınmak istediler. Bunun üzerine şu: "Muhakkak Biz, ölüleri diriltiriz. Onların ileri gönderdiklerini de, izlerini de yazarız" âyeti nazil ol du. Rasûlullah (sav): "Şüphesiz sizin izleriniz de yazılır" diye buyurdu, onlar da yerlerini değiştirmediler. (Tirmizî) dedi ki: Bu, es-Sevrî'nin rivayeti ile hasen ve garib bir hadistir [\[19\]](#)

Müslim'in Sahih 'inde de Cabir b. Abdullah'tan şöyle dediği kaydedilmektedir: Selimeoğulları mescidin yakın bir yerine gelip yerleşmek istediler. (Cabir) dedi ki: O sırada etraftaki arsalar da boştu. Peygamber (sav) bu durumu öğrenince şöyle dedi: "Ey Selimeoğulları! Yurdunuzdan ayrılmayınız, izleriniz yazılır. Yurdunuzdan ayrılmayınız, izleriniz yazılır." Bunun üzerine onlar da:

Yerimizden ayrılmak bu durumda hoşumuza gitmezdi, dediler."[\[20\]](#)

Sabit el-Bünanî dedi ki: Ben Enes ile namaza gitmek üzere yürüyordum. Hızlıca yürümeye koyulunca, namaz bittikten sonra beni tuttu ve şöyle dedi: Peygamber (sav) ile birlikte yürüyorken hızlanıverdim. Beni namaz bittikten sonra alıkoydu ve bana dedi ki: "Sen izlerin dahi yazıldığını bilmiyor musun?"[\[21\]](#) İşte bu, bu âyet-i kerimenin bu hususa delil gösterildiğini ortaya koymaktadır.

Katade, el-Hasen ve -yine- Mücahid şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerimedeki "izler"den kasıt atılan adımlardır.

es-Sa'lebî de Enes'den şöyle dediğini nakletmektedir: İzlerden kasıt, cuma namazına gitmek üzere atılan adımlardır. "İzler (el-asar)"in tekili "eser" diye gelir. "Esr" diye geldiği de söylenmiştir. [\[22\]](#)

3- Uzak Yerden Mescide Gelmek ve Yakın Mescidi Bırakıp Uzak Mescide Gitmek:

Bu âyetin anlamını tefsir eden hadis-i şeriflerde, mescidden uzaklığın daha faziletli olduğuna delil vardır. Eğer mescide yakın ise yakın mescidi bırakıp daha uzak bir mescide gidebilir mi? Bu hususta görüş ayrılığı vardır. Enes'ten gelen rivayete göre o, yeni yapılmış (yakın) mescidi bırakıp (uzaktaki) eski mescide gidermiş.

Başkasından gelen rivayete göre ise; uzak mescide gitmek daha büyük bir ecri gerektirir. Ancak el-Hasen ve başkaları bunun mekruh olduğunu kabul ediyorlardı. el-Hasen şöyle demiştir: Yakınındaki mescidi bırakıp başka bir mescide gitmez. Malik'in kabul ettiği görüş de budur.

Yakınındaki mescidi bırakıp büyük mescide (camiye) gitmek hususunda da iki görüş vardır. İbn Mace'nin kaydettiği rivayete göre Enes b. Malik şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kişinin evinde kıldığı namaz bir namazdır. Kabilelerin mescidinde kıldığı namaz yirmibeş namaz gibidir. Cumaların kılındığı mescidde kıldığı namaz da beşyüz namaza bedeldir."[\[23\]](#)

4- Bazı Lafızların Nahiv Açısından Açıklaması:

Hadis-i şerifte geçen: "Yerlerinizden ayrılmayınız" lafzı iğra olmak üzere nasbedilmiştir. Orada kalınız, yerlerinizden asla ayrılmayınız, demektir. "Yazılır" lafzı ise bu emrin cevabı olarak cezmedilmiştir.

"Her şeyi" lafzı, "Tesbit etmişizdir" fiilinin delalet ettiği

gizli bir fiil ile nasbedilmiştir. Sanki: "Biz, herşeyi yazdık, onları yazdık" denilmiş gibidir (iştilal).

Bunun mübtada olarak merfu gelmesi caiz olmakla birlikte nasbedilme-si daha uygundur. Böylelikle fiilin amel ettiği lafız, daha önce gelen fiilin amel ettiği diğer lafza atfedilebilsin. el-Halil ve Sibeveyh'in görüşü de budur.

"Önder kitab (imam)"dan kasıt ise, delil teşkil eden, kendisine uyulan ki-tab demektir. Mücahid, Katade ve İbn Zeyd bununla Levh-i Mahfuz'u kastetmektedir, demişlerdir. Bir kesim de bununla amel defterlerini kastetmiştir, demişlerdir. [\[24\]](#)

13. Onlara şu kasaba halkını örnek göster: Hani oraya elçiler gelmişti.

14. O zaman Biz, onlara iki elçi göndermiştik de onlar bu ikisini de yalanlamıştı. Biz de üçüncü bir kişi ile (onları) desteklemiştik. Hep birlikte: "Elbette biz size gönderilmişizdir" dediler.

15. Dediler ki: "Siz ancak bizim gibi birer insansınız. Rahman da hiçbir şey indirmemiş tir. Siz ancak yalan söylersiniz."

16. Dediler ki: "Rabbimiz bizim gerçekten size gönderilmiş kimseler olduğumuzu biliyor."

17. "Bize düşen apaçık tebliğden başkası değildir."

18. Dediler ki: "Gerçekten biz sizi uğursuz belledik. Şayet vazgeçmezseniz sizi elbette taşlarız ve hiç şüphesiz size bizden çok acıklı bir azab dokunur."

19. Dediler ki: "Sizin uğursuzluğunuz sizinle birlikte. Size öğüt verilirse de mi? Hayır, siz haddi aşan bir topluluksunuz."

"Onlara şu kasaba halkını örnek göster: Hani oraya elçiler gelmişti"

buyruğunda hitab Peygamber (sav)'edir. Bu buyruk ile o kasaba halkını kavmine örnek vermesi emredilmektedir.

el-Maverdî'nin naklettiğine göre bu kasaba bütün müfessirlerin kanaatine göre Antakya'dır. Antakya, Antabis ahalisine nisbet edilmiştir. Antabis ise bu şehri bina eden kimsenin adıdır. Arapçalaştırılınca böylece değişikliğe uğramıştır. Bu açıklamayı es-Süheylî yapmıştır. Bu şehrin adının "ti" yerine "te" ile Antekye diye söylendiği de olur. Bu şehirde putlara tapan Antikos b. Antikos diye anılan bir firavun (kral) varmış. Bunu da el-Mehdevî zikretmiş, Ebu Cafer en-Nehhas da bunu Ka'b ile Vehb'den naklen kaydetmiştir. Yüce Allah ona Sadık ve Saduk ile üçüncüleri olan Şelum'u peygamber olarak göndermişti. Taberî'nin görüşü budur. Başkaları ise Şemun ile Yuhanna adlarını verirler. en-Nekkaş ise Sem'an ve Yahya adlarını vermektedir. Bunlar ne Sadık, ne de Saduk diye bir isimden

söz etmezler.

“Örnek” ile Kasaba halkı” lafızlarının “göster” anlamındaki fiilin iki mef’ulu olması mümkündür. Yahut ta “kasaba halkı” lafzı “örnek”den bedel de olabilir. Sen onlara kasaba halkının misalin örnek olarak göster, demek olur ki burada muzaf hazfedilmiştir.

(Bu buyrukla) Peygamber (sav) bu müşriklere kendilerine üç peygamber gönderilmiş olan bu kasaba halkı kâfirlerinin başına gelenleri örnek olarak göstermek ve uyarıp korkutmakla emrolunmaktadır.

Bir görüşe göre bunlar doğrudan doğruya Allah tarafından peygamber olarak gönderilmiş rasûllerdir. Bir diğer görüşe göre İsa (a.s) bu elçileri Allah'a çağırarak üzere Antakya'ya göndermiştir. İşte yüce Allah'ın:

"O zaman Biz, onlara iki elçi göndermiştik" buyruğunda anlatılan budur. Bu buyrukta yüce Rabbimiz göndermeyi kendisine nisbet etmektedir. Çünkü İsa (a.s) bu iki elçiyi Rabbin emriyle göndermiştir. Bu da İsa (a.s)'ın semaya yükseltildiği sırada olmuştur.

"...de onlar bu ikisini de yalanlamıştı." Denildiğine göre bu iki peygamberi dövmüşler ve hapse atmışlardır.

"Biz de üçüncü bir kişi ile desteklemiştik." Yani o elçilik görevini üçüncü birisi ile güçlendirmiş ve pekiştirmiştir.

Ebu Bekr'in rivayetine göre Asım: "Biz de üçüncü bir kişi ile desteklemiştik" buyruğundaki birinci "ze"yi şeddesiz okumuş, diğerleri ise şeddeli okumuşlardır. el-Cevherî der ki: Yüce Allah'ın: "Biz de üçüncü bir kişi ile desteklemiştik" buyruğunda "ze" harfi hem şeddeli, hem şeddesiz okunabilir. Güçlerini pekiştirdik, güçlendirdik, demektir. el-Esmaî der ki: Ebu Amr b. el-Alâ bu hususta bana el-Mütelemmis'in şu beyitini okumuştur:

"Ona yük vurulduğunda zayıftır ama eti de güçlü ve sağlamdır. Yükleri kösele uzunca iplerle bağlandığında da (o deve) böğürmez."

Buna göre her iki okuyuş da aynı anlamdadır.

Şeddesiz okuyuşun "galib geldik, yenik düşürdük" anlamında olduğu da söylenmiştir. "Ve söz söylemede de beni yendi" (Sad, 38/23) buyruğunda da bu anlamdadır. Şeddeli okuyuş ise güçlendirdik ve çoğalttık anlamına gelir.

Kıssalarda nakledildiğine göre; İsa (a.s) onlara önce iki elçi göndermişti. Bunlar birkaç koyununu otlatan yaşlıca bir adamla karşılaştılar. Bu kişi Yâ-sîn Sûresi'nde sözü edilen şahıs olan Habib en-Neccar idi. Onu Allah'ın dinine davet ettiler ve: Bizler İsa'nın elçileriyiz. Seni Allah'a ibadet etmeye davet ediyoruz, dediler. Onlardan bir mucize isteyince, biz hastaları şifaya kavuştururuz, dediler. Deli bir oğlu vardı, yatakta yatan hasta bir oğlu vardı diye de söylenmiştir.

Ellerini ona sürdüler, yüce Allah'ın izniyle sağlıklı bir şekilde ayağa kalktı. Adam da Allah'a iman etti.

Yine denildiğine göre; şehrin uzakça bir yerinden koşarak gelen kişi odur. O, onların durumunu etrafa anlattı. Bir çok hastayı şifaya kavuşturdular. Putlara tapan kralları onlara elçi göndererek soru sormasını emretti. Her ikisi de: Biz İsa'nın elçileriyiz, dediler. Kendilerine: Peki âyetiniz (mucizeniz, deliliniz) nedir? diye sorunca, biz anadan doğma körü, abraşı ve hasta kimseleri Allah'ın izni ile iyileştirir, seni de bir ve tek olarak Allah'a ibadet etmeye çağırırız. Kral onları vurmak istedi. Vehb'in dediğine göre kral onları hapsetti ve onlara yüzer sopa vurdurdu. Durum İsa (a.s)'a ulaşınca üçüncü bir elçi gönderdi.

Denildiğine göre, bu havarilerin başı olan Şemun es-Safa idi. Onu bu iki kişiye yardımcı olsun diye göndermişti. Şemun hükümdarın yakınları ile oturup kalktı ve nihayet onlar arasında önemli bir yeri oldu. Onlar da ona alıştılar. Durumunu hükümdara anlattıklarında o da ona güven duydu ve dininde ona uyduğunu açıkladı. Hükümdar gidişini beğendi. Şemun günün birinde hükümdara şöyle dedi: Bana ulaştığına göre sen, seni Allah'a davet eden iki kişiyi hapse atmıştın. Onların durumunun ne olduğunu sana sorsak? Şöyle dedi: Kızgınlığım onların istediklerini gerçekleştirmeme engel oldu. Şemun: Onları huzura getirsen deyince, o da huzura getirilmelerini emretti. Şemun onlara: İddianızın doğruluğuna dair deliliniz nedir? diye sordu. İki elçi: Biz anadan doğma körü ve abraşı iyileştiririz, dediler. Anadan doğma, gözleri kör bir çocuk getirildi. Gözlerinin bulunduğu yeri tıpkı alnı gibi dümdüz idi. İki elçi Rabblerine dua ettiler. Gözlerinin yeri açıldı, çamurdan iki fındık kadar bir parça alıp onun gözlerinin yerine koydular. Bu iki çamur parçası hemen göz oluverdi ve onlarla görmeye başladı. Kral bu işe hayret etti ve şöyle dedi: Burada yedi günden beri ölmüş bir çocuk vardır. Babası gelinceye kadar onu defnetmiyeceğim. Rabbiniz bunu diriltebilir mi? Elçiler açıkça Allah'a dua ettiler, Şemun da gizlice dua etti. Ölmüş olan çocuk dipdiri ayağa kalktı ve insanlara şöyle dedi: Ben yedi gün önce öldüm. Müşrik olduğum görüldü, bu bakımdan ateş dolu yedi vadiye girdirildim. İçinde bulunduğunuz halden sizi sakındırıyorum, Allah'a iman ediniz. Daha sonra semanın kapıları açıldı. Bu üç kişiye Şemun'a ve iki arkadaşına şefaet eden güzel yüzlü genç bir delikanlı gördüm ve nihayet Allah beni diriltti. Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Bir ve tektir, ortağı yoktur. Yine şehadet ederim ki İsa Allah'ın ruhu ve kelimesidir ve şehadet ederim ki bunlar da Allah'ın elçileridir.

Ona: Bu Şemun da aynı şekilde onlarla birlikte midir? dediler. O: Evet, hem de o onların en üstünleridir, dedi. Şemun da bunun üzerine Mesih'in kendilerine

gönderdiği elçi olduğunu onlara söyledi. Sözleri hükümdarı etkiledi ve hükümdarı Allah'a davet etti. Hükümdar pekçok kimseyle birlikte iman etti, başkaları da inkâr etti.

el-Kuşeyrî'nin naklettiğine göre hükümdar iman etmekle birlikte kavmi iman etmedi. Cebrail bir çığlık attı ve bu çığlık dolayısıyla aralarından kalan bütün kâfirler oluverdi.

Rivayete göre İsa, elçilere o kasabaya gitmelerini emredince, onlar: Ey Allah'ın Peygamberi! Bizler onların dillerini bilmiyoruz, konuşamıyoruz deyince, İsa (a.s) onlar için Allah'a dua etti. Oldukları yerde uykuya daldılar, uyandıklarında melekler onları taşıyıp Antakya topraklarına bırakmışlardı. Herbi-risi de diğeri ile o gittikleri toplumun dilleri ile konuşmaya başladı. İşte yüce Allah'ın: "Onu Ruhul-Kudüs ile destekledik" (el-Bakara, 2/87) buyruğunda anlatılan budur. Onlar da hep birlikte: "Elbette biz size gönderilmişiz-dir, dediler."

"Dediler ki: Siz ancak bizim gibi birer insansınız." Yemek yer ve çarşı-pazarda dolaşırsınız. "Rahman da hiçbir şey indirmemiştir." Bu indirdikleriyle herhangi bir şeyi emretmediği gibi, yasaklamamıştır da. "Siz" risalet iddianızla "ancak yalan söylersiniz." Bunun üzerine elçiler:

"Dediler ki: Rabbimiz: "Bizim gerçekten size gönderilmiş kimseler olduğumuzu" siz bizi yalanlasanız dahi "biliyor.

"Bize düşen" yüce Allah'ın bir ve tek olduğu hususunda"apaçık tebliğden başkası değildir."

Kasaba halkı onlara dediler ki: "Gerçekten biz sizi uğursuz belledik."

Uğursuzluğunuzun bize zarar vereceğinden korktuk. Mukatil dedi ki: Üç yıl süre ile onlara yağmur yağdırılmadı. Bu sizin uğursuzluğunuzdan dolaydır, dediler. Denildiğine göre elçiler on yıl süre ile o kasaba halkını korkutup uyarmayı sürdürdüler.

"Şayet" bizi korkutup uyarmaktan "vazgeçmezseniz, sizi elbette taşlarız."

el-Ferra, sizi elbette öldürürüz, diye açıklamıştır. el-Ferra der ki: Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bütün "recm: taşlamak" tabirleri öldürmek anlamındadır. Ka-tade de: Bu buyruk asıl anlamı ile taş tutmak anlamında kullanılmıştır. Size hakaret edip sövüp sayacağız diye de açıklanmıştır. Bu anlamdaki bütün bu açıklamalar daha önceden (Hud, 11/91'in tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve hiç şüphesiz size bizden çok acıklı bir azab dokunur." Bunun öldürme olduğu söylendiği gibi, can yakıcı işkenceler olduğu da söylenmiştir. Bir başka açıklamaya göre öldürmeden önce derinin yüzülmesi, azaların kesilmesi, asılmak gibi can yakıcı işkencelerdir.

Bunun üzerine elçiler "dediler ki: Sizin uğursuzluğunuz sizinle birlikte dir." Yani

hayır ve şer türünden payınız ne ise sizinle beraberdir ve yakanızı bırakmaz. Yoksa bu durumunuz bizim uğursuzluğumuzdan ötürü değildir. Bu anlamdaki açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır.

Katade de: Amelleriniz sizinle birliktedir diye açıklarken, İbn Abbas: Rı-zıklar ve kaderler size tabidir, sizden ayrılmaz anlamındadır, diye açıklamıştır. el-Ferra da: "Sizin uğursuzluğunuz sizinle birliktedir" buyruğunu, rızkınız ve ameliniz sizinle beraberdir, diye açıklamıştır ki, anlam birdir.

"sizin uğursuzluğunuz" buyruğunu el-Hasen, diye okumuştur ki, "sizin uğursuz olarak bellemeniz" demek olur.

"Size öğüt verilirse de mi?" Katade'nin açıklamasına göre size öğüt verilirse de mi yine uğursuz mu belleyeceksiniz, demektir.

"se mi" buyruğunda dokuz türlü okuyuş vardır. Medineliler ikinci hemzeyi hafifleterek; diye okurken, Kufeliler her iki hemzeyi tahkik ile; diye okumuşlardır.

Üçüncü şekil, aralarına "elif" sokulmak suretiyle iki hemzeli; şeklindeki okuyuştur. Bu "elif" arka arkaya iki hemze gelmesin diye sokulmuştur. Dördüncü şekil dır. Burada ilk hemzeden sonra bir "elif", "eliften sonra da hafifletilmiş bir hemze yer almıştır. Beşinci okuyuş ise; şeklinde, aralarında "elifin yer aldığı üstün iki hemze iledir. Altıncı okuyuş şekli ise diye üstün ve tahkikli iki hemze iledir. el-Ferra'nın naklettiğine göre bu kıraat Ebu Rezin (ya da Ruzeyn)'in kıraatidir.

Derim ki: es-Salebî de bu kıraati Zir b. Hubeyş ile İbn es-Semeyka'dan nakletmiştir. İsa b. Ömer ile Hasan-ı Basri; "Dediler ki: Size nerede öğüt verilirse, sizin uğursuzluğunuz da sizinle birliktedir" diye okumuştur. Yezid b. el-Ka'ka' ile el-Hasen ve Talha da: "Size öğüt verilirse" anlamındaki lafzı "kef" harfini şeddesiz olarak; diye okumuştur. Bütün bu okuyuşları en-Nehhas zikretmiş bulunmaktadır.

el-Mehdevî de Talha b. Musarrif ile İsa el-Hemezanî'den hemzeyi med ile; diye okuduklarını nakletmektedir. Buna göre istifham (soru) hemzesi üstün olan bir hemzeden önce gelmiş (ve ikisi med olmuş)dır.

el-Macişun: " Size öğüt verildi diye" anlamında üstün tek bir hemze ile okumuştur. İşte bunlar toplam dokuz kıraat etmektedir.

İbn Hürmüz: "Sizin uğursuzluğunuz sizinle birliktedir" anlamını veren buyruğu; "Kuşunuz (ameliniz, takdiriniz) sizinle birliktedir"den sonra; diye okur ki; size öğüt verildi diye mi (böyle yapıyorsunuz)? anlamındadır ve bu yeni bir ifade başlangıcıdır. Yani size öğüt verilecek olursa, siz bunu uğursuzluk kabul ediyorsunuz.

Bir açıklamaya göre, onlar herbir peygamber kavmini davet ettiğinde onun davetini kabul etmediklerinden sonunda helak edildiklerini öğrenince, bunun uğursuzluğundan korktular.

"Hayır, siz haddi aşan bir topluluksunuz." Katade dedi ki: Bu şekilde uğursuz bellemele haddi aşmış oluyorsunuz. Yahya b. Sellam ise küfre sapmakla haddi aşıyorsunuz, diye açıklamıştır.

İbn Bahr der ki: Burada haddi aşmak (şeref), fesad ve bozgunculuk anlamındadır. Hayır siz fesad çıkartan, bozgunculuk yapan bir topluluksunuz, demektir. Haddi aşan (müsrif) bir topluluksunuz, şirk koşanlarsınız, diye de açıklanmıştır. İsrâf, haddi aşmaktır, müşrik de haddi aşan bir kimsedir. [25]

20. Defken şehrin uzak bir yerinden bir adam koşarak gelip: "Ey kavmim! Elçilere tabi olun" dedi.

21. "Sizden hiçbir ücret istemeyenlere uyun. Hem onlar hidayet bulmuş kimselerdir.

22. "Ben, beni yaratana ne diye ibadet etmeyecek misim? Üstelik siz yalnız O'na döndürüleceksiniz.

23. "Ben Ondan başka bir takım ilâhlar edinir miyim? Eğer Rahman bana bir zarar vermek dilerse, onların şefaatinin bana hiçbir faydası olmaz ve onlar beni kurtaramazlar.

24. "Bu takdirde ben muhakkak apaçık bir sapıklık içinde olurum.

25. "Şüphesiz ben Rabbinize iman ettim. Artık bana kulak verin."

26. (Ona): "Cennete gir" denildi. Dedi ki: "Keşke kavmim bilse idi;

27. "Rabbimin bana mağfiret ettiğini ve beni ikram olunanlardan kıldığını."

28. Ondan sonra Biz, kavminin üzerine gökten hiçbir ordu indirmedik, indirecekler de değildik.

29. O ancak tek bir çığlıktan ibaretti. Hemen sönmüş (kor gibi) oldular.

"Derken şehrin uzak bir yerinden bir adam koşarak gelip..." Buradaki adam Habib b. Murrî'dir. Marangoz idi. Bunun dokumacı olduğu veya kas-sar (elbise ağartan) olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbas, Mücahid ve Mukatil derler ki: Bu marangoz Habib b. İsrail idi. Put yontardı. O Peygamber (sav)'a altıyüz sene öncesinden iman edenlerdendir. Nitekim büyük Tubba' ile Varaka b. Nevfel ve başkaları da böyle iman etmişlerdi. Halbuki (bunlardan başka) hiçbir peygambere peygamber olarak ortaya çıkmadan önce kimse iman etmiş değildir.

Vehb dedi ki: Habib cüzzamlı idi, evi de şehrin en uzak kapılarından bir kapının

yakınında idi. Yetmiş yıldan beri putlara ibadet ediyor, onlara dua ediyordu. Belki bu putlar ona acırlar ve bu hastalığını giderirlerdi, fakat onun bu duası kabul olunmadı. Elçileri görünce, elçiler kendisini Allah'a ibadete çağırdılar. O: Peki bir delil (mucize, belge)niz var mı? deyince, elçiler: Evet dediler. Biz gücü herşeye yeten Rabbimize dua ederiz ve senin bu hastalığını iyileştirir. Adam: Bu gerçekten hayret edilecek bir iştir, dedi. Ben bu putlara yetmiş yıldan beri benim bu hastalığımı gidermeleri için dua edip duruyorum, onlar buna güç yetiremediler. Sizin Rabbiniz bu işi bir sabah vaktinde nasıl giderebilecek? Onlar: Evet, bizim Rabbimiz dilediği herşeye güç yetirendir. Bu putların ise hiçbir fayda ve zararı yoktur, dediler. O da onlara iman etti, onlar da Rabblerine dua ettiler. Allah da onun hastalığını iyileştirdi. Daha önce onda sanki bu hastalık yokmuş gibi İşte o vakit para kazanmaya koyuldu. Akşam olunca, kazancını sadaka olarak dağıttı. Yarısını çoluk çocuğuna yedirdi, geri kalan yarısını da tasadduk etti. Kavmi elçileri öldürmek isteyince, kavmine varıp: "Ey kavmim! Elçilere tabi olun, dedi."

Katade dedi ki: O bir mağarada Allah'a ibadet ediyordu. Elçilerin geldiği haberini duyunca, koşarak geldi ve elçilere: Siz bu getirdikleriniz karşılığında bir ücret istiyor musunuz? diye sorunca, elçiler hayır bizim mükafatımızı ancak Allah verecektir dediler.

Ebu'l-Aliye dedi ki: Bunun üzerine Habib onların doğru söylediklerine inandı, onlara iman etti ve kavmine yönelerek: "Ey kavmim! elçilere tabi olun dedi."

"Sizden hiçbir ücret istemeyenlere uyun." Yani eğer onlar doğru söy-lemeyen kimseler olsalardı, şüphesiz sizden mal isteyeceklerdi.

"Hem onlar hidayet bulmuş kimselerdir." Siz de onlar sebebiyle hidayet bulunuz.

"Ben, beni yaratana ne diye ibadet etmeyecek misim?" Katade dedi ki: Kavmi ona: Sen de o elçilerin dini üzere misin? diye sordu. O da kendilerine: "Ben, beni yaratana ne diye ibadet etmeyecek misim?" diye cevap verdi.

"Üstelik siz yalnız O'na döndüreleceksiniz." O, bu sözleriyle onlara karşı delil getirmiş oluyordu. Yaratılmayı kendisine izafe etmesinin sebebi de bunun şükretmeyi gerektiren bir nimet oluşundan dolayıdır. Öldükten sonra dirilişi onlara izafe etmesi ise bunun tutumlarını değiştirmelerini gerektiren bir tehdit oluşundan dolayıdır. Böylelikle nimeti kendisine izafe etmesi ile o şükürünü açığa vurmuş, öldükten sonra dirilişi kâfirlere izafe etmesi ise daha etkileyici bir ifade olmuştur.

"Ben O'ndan başka birtakım ilâhlar" yani putlar edinir miyim? "Eğer Rahman bana bir zarar vermek dilerse" bu sözleriyle daha önceki hastalık musibetini kastetmektedir. "Onların şefaatinin bana hiçbir faydası olmaz ve onlar beni"

içine düştüğüm bela ve musibetlerden "kurtaramazlar."

"Bu takdirde" yani böyle bir şeyi yapacak olursam "ben muhakkak apaçık bir sapıklık" yani bir hüsrân "içinde olurum."

"Şüphesiz ben Rabbinize iman ettim. Artık bana kulak verin." İbn Mes'ud dedi ki: O Rabbleri olan Allah'a iman ettiğini belirterek elçilere hi-tab etti. "Bana kulak verin" buna şahid olun, demektir. Yani iman ettiğime dair benim şahidlerim olunuz.

Ka'b ile Vehb derler ki: O bu sözleri kavmine söylemişti: Sizin inkâr ettiğiniz Rabbinize şüphesiz ben iman ettim, demişti.

Denildiğine göre o kavmine: "Ey kavmim! elçilere tabi olun. Sizden hiçbir ücret istemeyenlere uyun" deyince, onu krallarının yanına götürdüler ve: Sen bize düşman olanlara uydun, dediler. O da elçileri öldürmesinler diye onları uğraştırmak maksadıyla onlarla uzun uzun konuştu ve nihayet: "Şüphesiz ben Rabbinize iman ettim" deyince, üzerine atılıp onu öldürdüler.

İbn Mes'ud dedi ki: Bağırsakları duburünden çıkıncaya kadar onu ayaklarıyla çiğnediler. Daha sonra onu bir kuyuya attılar. İşte er-Ress diye bilinen kuyu budur, Ashab-ı Ress de onlardır.

Bir rivayete göre de onlar her üç elçiyi de öldürmüşlerdi.

es-Süddî dedi ki: Onu taşla tuttular. O ise: Allah'ım, kavmimi hidayete ilet, diye dua ediyordu. Fakat onu öldürünceye kadar taşlamaya devam ettiler.

el-Kelbî dedi ki: Bir çukur kazdılar ve onu o çukura attılar. Üzerine de toprak doldurdular ve bu şekilde onu öldürdüler.

el-Hasen dedi ki: Onu ateşte yaktilar ve şehrin suruna astılar. Kabri Antakya suru içindedir. Bunu da es-Salebî nakletmiştir.

el-Kuşeyrî de şöyle der: el-Hasen dedi ki: Kavmi onu öldürmek isteyince, yüce Allah onu semaya kaldırdı. O cennettedir, ancak semanın yok oluşu ile cennetin de yok olması halinde ölecektir. Yüce Allah, tekrar cenneti yaratacağında onu da cennete koyacaktır.

Bir başka açıklamaya göre bacaklarından ikiye ayırıncaya kadar onu testere ile biçtiler. Allah'a yemin olsun ki, ruhu çıkar çıkmaz cennete gitti ve cennete girdi. İşte yüce Allah'ın: "Cennete gir denildi" buyruğunda anlatılan budur. O cenneti görünce: "Dedi ki: Keşke kavmim bilse idi; Rabbimin bana mağfîret ettiğini..." Rabbimin günahlarını bağışladığını...

Burada; "Mağfîret ettiğini" ifadesindeki; fiil ile birlikte mastar konumundadır. Bunun; ism-i mevsulu anlamında olup sılanın aidinin hazfedilmiş olduğu da söylenmiştir. Bununla birlikte teaccüb (hayret) anlamını ihtiva eden bir soru olması da mümkündür. Sanki şöyle demiş gibidir: Keşke kavmim, Rabbimin

bana ne sebeble mağfîret ettiğini bilmiş olsalardı. Bu açıklamayı el-Ferra yapmıştır.

el-Kisaî ona itiraz ederek şöyle demektedir: Eğer bu doğru olsaydı, bunun "eliP'siz olarak; şeklinde gelmesi gerekirdi.

el-Ferra: Soru olmakla birlikte bunun "elif'li kullanılması da caizdir deyip buna dair birtakım beyitler dahi zikreder.

ez-Zemahşerî der ki: "Ne diye bana mağfîret ettiğini..." şeklinde "elif'siz daha güzeldir. Bununla birlikte "elifle gelmesi de caizdir, " Bunu ne diye yaptın?" denilirken, (birincisi) "elif'li (ikincisi) "elif'siz kullanılır.

el-Mehdevî der ki: Soru halinde "elifin tesbiti çok azdır. Buna göre "Bilselerdi" buyruğu üzerinde vakıf yapılır. Bir kesim de şöyle demiştir:

"Cennete gir, denildi" buyruğu senin cennete girmen vacib oldu, demektir. Bu onun cennete girmeyi hakettiğine dair bir haberdir. Çünkü cennete girme hakkı dirilişten sonra elde edilir.

Derim ki: Ancak âyetin zahirinden anlaşılan öldürüldüğü vakit ona: Cennete gir, denildiğidir.

Katade dedi ki: Yüce Allah, onu cennete koydu, o orada diridir ve rızıklanmaktadır. Bununla da yüce Allah'ın: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar Rabbleri katında diridirler, rızıklanırlar" (Al-i İmran, 3/169) buyruğunu kastetmektedir. -Al-i İmran Sûresi'nde (belirtilen âyet-i kerimenin tefsirinde) açıklaması geçtiği üzere-. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Dedi ki: Keşke kavmim bilse idi" ifadeleri, bir sonraki âyet-i kerimede sözü edilen o pek büyük lutfu mazhar oluşunu ifade eden sözleri ona soru sorulmuş olması takdirine binaen söylenmiş sözlerdir.

"Rabbimin bana mağfîret ettiğini ve beni ikram olunanlardan kıldığını" buyruğundaki: "İkram olunanlardan" lafzı diye de okunmuştur.

Bu temennisinin anlamı ile ilgili iki görüş vardır. Birincisine göre o, kavminin güzel sonuç ve övülmeye değer akıbetini bilmeleri için durumunun ne olduğunu öğrenmelerini temenni etmiştir. İkinci görüşe göre ise onlar da kendisi gibi iman edip sonunda kendi durumuna erişsinler diye bu temennide bulunmuştur.

İbn Abbas der ki: O hem hayatta iken, hem öldükten sonra kavmine samimiyetle öğüt vermiş bir kimsedir. el-Kuşeyrî bunu Peygamber (sav)'a merfu bir rivayet olarak kaydederek şöyle der: Haberde belirtildiğine göre Peygamber (sav) bu âyet-i kerime hakkında: "O hayatta iken de, ölümünden sonra da kavmine samimi olarak öğüt vermiştir" diye buyurmuştur.

İbn Ebi Leyla der ki: Ümmetlerin ileri geçenleri üç kişidir. Bunlar göz açıp kırpacak kadarhk bir süre dahi kâfir olmamışlardır. Bunların en faziletli olan

Ali b. Ebi Talib, ondan sonra Firavun hanedanından iman eden şahıs ile Yâsîn Sûresi'nde sözkonusu edilen kişidir. İşte bunlar sıddîk olan kimselerdir. ez-Zemahşerî ise bunu Rasûlullah (sav)'dan gelmiş merfu bir rivayet olarak zikretmektedir.

Bu âyet-i kerimede öfkeyi yutup cahil kimselere karşı müsamahakâr davranmanın kendisini kötü kimselerle azgınlığın arasına katanlara merhamet ve şefkat beslemenin gerekli olduğuna, ayrıca böylelerini kurtarmak için elden geleni yapıp onları kurtarmak maksadı ile yumuşak davranarak bu hallerine sevinmek, ona beddua etmek yerine kurtuluşları için çalışmanın gerekliliğine delalet vardır. Nitekim bu şahsın kendisini öldüren ve puta tapı-cı kâfir oldukları halde kendisinin başına her türlü sıkıntıyı getirmeye çalışan kimseler için nasıl hayrı temenni ettiğine dikkat etmemiz gerekir.

Habib öldürülünce, yüce Allah, onun için gazaba geldi ve kavminden intikam almayı çabuklaştırdı. Cibril'e verdiği emir üzerine o da bir çığlık kopardı ve onlardan tek bir kişi kalmamak üzere hepsi öldüler. İşte yüce Allah'ın şu buyruğu bunu dile getirmektedir:

"Ondan sonra Biz, kavminin üzerine gökten hiçbir ordu indirmedik. İndirecekler de değildik." Yani Biz Habib'in öldürülmesinden sonra onlara ne bir risalet, ne de bir peygamber gönderdik. Bu açıklamayı Katade, Mü-cahid ve el-Hasen yapmıştır.

el-Hasen der ki: "OrdıT'dan kasıt peygamberlere vahiy indiren meleklerdir. Ordunun askerler olduğu da söylenmiştir. Yani Ben onları helak etmek için ne ordu, ne de asker göndermeye ihtiyaç duydum. Aksine onları tek bir çığlık ile helak ederim. Bu anlamdaki açıklamayı İbn Mes'ud ve başkaları yapmıştır.

Yüce Allah'ın: "İndirecekler de değildik" buyruğu onların durumlarının pek önemli olmadığına işarettir. Yani Biz, o şahıstan yahut onun semaya yükseltilmesinden sonra onları sadece bir çığlıkla helak ettik. "İndirecekler de değildik" buyruğunun onlardan öncekilere indirmedik, anlamında olduğu da söylenmiştir.

ez-Zemahşerî der ki: O halde yüce Allah: "Biz de üzerlerine bir rüzgar ve görmediğiniz ordular göndermiştik." (el-Ahzab, 33/9) buyruğu ile; "İndirilen üçbin melek... işaretlenmiş beşbin melek size yardım edecektir." (Al-i İmran, 3/124-125) buyruklarında da belirtildiği gibi, Bedir ve Hendek günü gökten neden askerler gönderdi diye soracak olursan, şöyle derim: Aslında tek bir melek dahi yeterdi. Çünkü Lut kavminin şehirleri Cebrail'in kanatlarından sadece bir tüy ile helak edildiği gibi Semud ülkesi ile Salih kavmi tek bir çığlık ile helak edilmiştir. Fakat yüce Allah Muhammed (sav)'ı -Habibu'n-Neccar şöyle dursun-

bütün peygamberler ve ulu'l-azm peygamberlerine her hususta üstün kılmış, hiç kimseye vermediği şekilde şerif ve aziz kılmanın sebeblerini ona ihsan etmiştir. İşte bunlardan birisi de onun için semadan ordular indirmiş olmasıdır. Sanki "indirmedik, indirecekler de değildik" buyruğu ile ordular indirmenin ancak senin gibi kimselerin ehil kabul edildiği pek büyük işlerdendir ve Biz böylesini senden başkası için yapmayız, demek istemiş gibidir.

"O ancak tek bir çığlıktan ibarettir." Genel olarak; "Tek bir" lafzını; "Onların cezalandırılması ancak tek bir çığlıktan ibaret oldu" takdirine binaen nasb ile okumuşlardır.

Ebu Ca'fer b. el-Ka'kaâ' ile Şeybe ve el-A'rec ise; "Bir çığlık" buyruğunu hem burada, hem de yüce Allah'ın: "O tek bir çığlıktan ibarettir. Artık hepsi..." (Yâsîn, 36/53) buyruğunda ref ile okumuşlar ve böylelikle "kevn" fiilini vaki olmak, meydana gelmek anlamında kullanmışlardır. Sanki yüce Allah: Onların başına ancak bir tek çığlık geldi, diye buyurmuş gibidir.

Ancak Ebu Hatim ve bir çok nahivci bu okuyuşu "sayha"nın müennes oluşu sebebiyle zayıf kabul etmişlerdir. Nitekim: "Hind'den başkası kalkmadı" şeklinin zayıf oluşu gibi. Çünkü anlamı; şeklindedir. Ebu Hatim der ki: Şayet Ebu Ca'fer (b. el-Ka'ka)'ın okuduğu gibi olsaydı, o takdirde; diye buyurulması gerekirdi.

en-Nehhas ise şöyle demektedir: Burada olmaz denilen şeylerin hiçbirisi yerinde bir itiraz değildir. Çünkü; " Senin cariyenden başkası bana gelmedi" tabiri: "Senin cariyenden başka bir kadın ya da bir cariyeye bana gelmedi" anlamındadır. Ref ile okuyuşun takdiri, Ebu İshak'ın dediği şekildedir. O şöyle demektedir: Bu kıraat: "Onların başına gelen sadece tek bir çığlıktan ibaretti" demektir. Başkasının takdiri ise; " Onların başına gelen sadece tek bir çığlık idi" şeklindedir. Arapçada: "Meydana geldi" anlamında kullanılması çokça görülen bir şeydir.

Abdurrahman b. el-Esved ise -ki Abdullah b. Mes'ud'un kıraatinin de böyle olduğu söylenir-: "O ancak tek bir çığlıktan ibaretti" diye okumuştur. Fakat bu şekildeki okuyuş mushafa uymamaktadır. Diğer taraftan bu kökten fiilin bilinen şekli "Feryad etti, feryad eder, çığlık attı, atar" şeklindedir. "Horozların ötüşünden daha ağır" deyimini de buradan gelmektedir. Bu durumda burada bu kelimenin; şeklinde gelmesi gerekirdi. Bu açıklamaları en-Nehhas zikretmiştir.

Derim ki: el-Cevherî şöyle demektedir: ile mastardır, Feryad etti, eder" demektir. Yüksek sesle bağırان herkes de; 'dır. de çığlık demektir.

Derim ki: Bu açıklamalara göre bu; ile şekillerinde kullanılabilir ve bunlar iki ayrı söyleyiştir. O halde böyle bir kıraat sahihtir, ona itiraz etmek söz konusu olamaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Hemen sönmüş oldular." Yani hareketsiz ölümlere döndüler. Bu, alevi sönmüş, küle dönmüş ateşe bir benzetmedir. Katade helak oldular, diye açıklamıştır ki, mana birdir. [26]

30. Ey şu kullara hasret! (Çünkü) kendilerine ne kadar peygamber geldi ise muhakkak onu alaya alırlardı.

31. Kendilerinden önce nice nesiller helak ettiğimizi ve onların kendilerine geri dönmediklerini görmezler mi?

32. Hepsi de mutlaka huzurumuza getirileceklerdir.

"Ey şu kullara hasret!" buyruğu(nda "hasret" kelimesi) mansub-tur. Çünkü bu bir nekreye (belirtisize) bir nidadır. Basralılara göre böyle bir nidada nasbtan başkası mümkün değildir. Ubeyy'in kıraatinde izafet olarak: şeklindedir.

Sözlükte "hasret" in gerçek mahiyeti, insanı pişmanlıktan ötürü çaresiz bırakan bir durum ile karşı karşıya kalması demektir.

el-Ferra'nın iddiasına göre tercih edilen kıraat şekli nasbdır. Bununla birlikte (Ubeyy'in kıraatinde olduğu gibi) sılaya bitişik bir nekre (belirtisiz münada) merfu okunacak olursa, yine de doğru olur. Buna dair birtakım kanıtlar da getirmiştir. Bunlardan birisi de onun Arapları "Ey bizim işimiz dolayısıyla üzülen! Sen üzülme" diye kullandıklarını işitmiş olmasıdır. Ayrıca şu mısraı da zikreder:

"Ey çürümenin oldukça değişikliğe uğrattığı yurt..."

en-Nehhas der ki: (Ancak) böyle bir iddia, nida bahsinin ya da çoğunluğunun iptali (anlamsız kılınması) anlamına gelir. Çünkü o katıksız nekreyi ve uzunluk itibariyle muzaf seviyesinde olan şeyleri de merfu kullanırken iki kelime arasında bulunan tenvini hazfetmekte, gerektirici herhangi bir sebep olmaksızın mana itibariyle meful olanları da merfu okuyabilmektedir. Araplardan işittiğini belirttiği ifade onun caiz kabul ettiğine benzemez. Çünkü bu ifade takdim ve te'hir takdirindedir. Yani: "Ey üzülen kişi, bizim işimizden ötürü üzülme" anlamındadır. Beyit de: "Ey o yurt..." takdirindedir. Daha sonra yurdun kendisine hitab ile ifade değiştirilmiştir. Bu da: "Ey şu kimseler, çürüme şu yurdu değiştirmiş bulunuyor" anlamındadır.

Nitekim yüce Allah'ın: "Hatta siz gemilerde bulunduğunuz zaman onlar da içindekileri... götürüp..." (Yunus, 10/22) buyruğu da buna benzemektedir.

Buna göre "hasret" kelimesi nida olmak üzere mansubtur. Nitekim; "Ey adam buraya gel!" demek de böyledir.

Nidanın anlamı da şudur: İşte bu, hasretin sözkonusu olacağı bir yerdir. Taberî'ye

göre de anlam şöyledir: Kulların Allah'ın rasûllerine alay etmelerinden ötürü pişmanlık duyarak, yanarak, yakılarak, ey kullara hasret, demektir.

İbn Abbas da şöyle demektedir: "Ey kullara hasret!" Vay kulların haline demektir. Yine ondan gelen rivayete göre bunlar kendilerine hasret duyulan kimselerin konumuna düşmüşlerdir, anlamına gelir.

er-Rabî' b. Enes'in Ebu'l-Aliye'den rivayetine göre burada sözkonüsü "kullar" elçilerdir. Çünkü kâfirler azabı gördüklerinde: "Ey şu kullara hasret!" diyerek onları öldürdükleri, onlara imanı terkettikleri için hasret çektiler. İmanın kendilerine fayda vereceği bir zamanda iman etmiş olmayı temenni ettiler. Mücahid de böyle açıklamıştır.

ed-Dahhak da şöyle demektedir: Bu, elçileri yalanlamaları üzerine meleklerin kâfirlere duyduğu bir hasrettir.

"Ey şu kullara hasret!" sözlerinin şehrin uzak bir tarafından koşarak gelip kavmi kendisini öldürmek için üzerine atıldıklarında söylediği söz olduğu da söylenmiştir. Bir diğer görüşe göre kavmi şehrin uzakça bir tarafından koşarak gelen adamı öldürdükleri sırada ve o kavme azab gelip çattığı esnada bu sözleri o üç elçi söylemiştir. "Ey şu kimselere hasret!" sözleriyle keşke iman etmiş olsalardı, diye temenni etmiş gibidirler.

Bir başka açıklamaya göre bu o kavmin söylediği bir sözdür. Bu kavim o adamı öldürüp elçiler de kendilerinden ayrılıp gidince -veya ta rivayetler-deki farklılığa göre- adamlarla birlikte üç elçiye de öldürdüklerinde: Şu elçilere ve şu adama hasret! Keşke imanın fayda vereceği sırada onlara iman etmiş olsaydık, dediler. Bu açıklamalara göre ifade burada tamam olmakta, sonra da yeni bir cümle başı olarak: "Kendilerine ne kadar peygamber geldi ise..." diye başlamaktadır.

İbn Hürmüz, Müslim b. Cündeb ve İkrime: "Ey şu kullara hasret!" anlamındaki buyruğu; şeklinde ifadenin açıkça anlaşılması ve anlamın ruhta iyice yer edip etkisini sağlaması arzusuyla "he" (hasret sonundaki yuvarlak te) harfini sakın olarak okumuşlardır. Burası vakıf yapacak yer olmamakla birlikte bir öğüt ve uyanda bulunup dikkat çekme yeri olduğundan dolayı böyle okumuşlardır. Araplar da bu gibi yerlerde böyle yaparlar. Nitekim Peygamber (sav)'ın kıraatinin iyice açıkça anlaşılması ve kavranması arzusu ile harf harf birbirinden ayırarak okumak şeklinde olduğuna dair gelen rivayet de bu kabildendir.

(Buna göre) buradaki: "ullara" lafzının "hasref'e taalluk etmesi de caizdir. Ona değil de hazfedilmiş bir lafza taalluku da mümkündür. Sanki vakfı "hasret" üzerinde takdir edip "he" (yuvarlak te)'yi sakın okumuş, ondan sonra "Kullara" diye okumuştur ki; bu da: "Ben kullara hasret çekiyorum" demek olur.

İbn Abbas, ed-Dahhak ve başkalarından gelen rivayete göre de onlar Ey kulların

hasreti!" diye izafet terkibi şeklinde ve: "edatının hazfı ile okumuşlardır. Bu; mushafın hattına uymamaktadır. Buradaki izafetin faile izafet kabilinden olması ve failerin (öznenin) kullar olması da mümkündür. Çünkü kullar azabı gördüklerinde hasret çekerler. Bu da: "Ey Zeyd'in ayağa kalkması" demek gibidir. İzafetin mefule yapılmış olması da mümkündür. Bu takdirde kullar, meful (nesne) olurlar. Sanki kullara şefkat duyan bir kimse hasret çekmiş gibi olur. "Ey şu kullara hasret!" diye okuyanların kıraati de bu anlamı pekiştirmektedir.

"Kendilerinden önce nice nesiller helak ettiğimizi ve onların kendilerine geri dönmediklerini görmezler mi?" buyruğu ile ilgili olarak Sibeveyh şöyle demektedir: edatı, "Nice"den bedeldir. Buradaki bu edat, haber anlamını ifade etmek içindir. Bundan dolayı soru edatı olmayan bir edatın, ondan bedel olması caizdir. Anlamı da şudur: Bunlar daha önce helak ettiğimiz nesillerin kendilerine geri dönmediklerini görmediler mi?

el-Ferra ise; " Nice"nin iki bakımdan nasb konumunda olduğunu söylemiştir. Bunlardan birincisi "gör(me)diler" fiili ile nasbedilmiş olmasıdır. Buna İbn Mes'ud kıraatindeki: "Helak ettiğimiz kimseleri görmediler mi?" şeklindeki kıraatini delil göstermektedir. Diğer açıdan buradaki "nice" edatının "helak ettiğimizi" fiili dolayısıyla nasb konumunda olmasıdır.

en-Nehhas der ki: Birinci görüş imkansızdır. Çünkü "nice" anlamındaki bu edatta makabli (önceki ifadeler) amel etmez. Çünkü bu bir soru edatıdır. İstifhamın ise makablinin haberinin kapsamına girmesi imkansız bir şeydir. Bu edatın haber olması halindeki hükmü de böyledir. Her ne kadar Sibeveyh buna kısmen işaret edip "Onlar" lafzını "nice" anlamındaki bu edattan bedel kabul etmiş olsa da böyledir.

Diğer taraftan Muhammed b. Yezid bunu şiddetle reddederek şöyle demektedir: "Nice" anlamındaki edat "helak ettik" fiili ile nasb mahallinde, "onlar" da aynı şekilde nasb mahallindedir. Ona göre de: "Çünkü onlar..." demektir. Yani: "Kendilerinden önce nice nesilleri" toptan imha etmek suretiyle "helak ettiğimizi... görmediler mi?" demektir. (Muhammed b. Yezid) devamla dedi ki: Buna delil de bu buyruğun Abdullah b. Mes'ud'un: "Kendilerinden önceki nesillerin kendilerine dönmediklerini..." şeklindeki okuyuşudur.

el-Hasen ise; "Onlar kendilerine dönmezler" şeklinde yeni bir cümle olarak hemzeyi esreli okumuştur.

Bu âyet-i kerime ölümden sonra ve kıyametten önce birtakım yaratılmışların tekrar geri döneceklerini iddia edenlerin kanaatini reddetmektedir.

"Hepsi de mutlaka huzurumuza getirileceklerdir" buyruğu ile kıyamet günü

amellerin karşılığının görülmesi için huzura getirileceklerini kastetmektedir.

İbn Amir, Asım ve Hamza: " Hepsi de mutlaka" buyruğundaki; yı şeddeli okumuş, diğerleri ise şeddesiz okumuşlardır. şekli şeddelisinden muhaffef (şeddesiz)dir, ondan sonraki buyruk da mübteda olarak merfudur, daha sonraki ifadeler ise haberdur. Lafzı değişince (şeddeliyken şeddesiz olunca) ameli de ortadan kalkmış olmaktadır. Haberin başına "lam"ın gelişi ise bu edat ile olumsuzluk edatı anlamını veren benzeri arasındaki farkı göstermek içindir. Ebu Ubeyde'ye göre ise; fazladan gelmiştir. Ona göre ifade: "Şüphesiz onların hepsi" takdirindedir.

el-Ferra da şöyle demektedir: i şeddeli okuyan bunu "Mutlaka" anlamında ı da olumsuzluk edatı; anlamında kullanmış olur. Yani;

Mutlaka onların hepsi..." takdirindedir. Bu da yüce Allah'ın: "O ancak deliliği olan bir adamdır" (el-Mu'minun, 23/25) buyruğuna benzemektedir.

Sibeveyh de bu hususta: "Allah hakkı için senden bunu mutlaka yapmanı istiyorum," şeklindeki kullanımı nakletmektedir. el-Ki-saî'nin iddiasına göre ise böyle bir kullanım bilinmemektedir. Bu anlamdaki açıklamalar, daha önce Hud Sûresi'nde (11/27. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Ubeyy b. Ka'b'in kıraatinde: "Onların hepsi de mutlaka huzurumuza getirilecektir" şeklindedir. [\[27\]](#)

33. Onlar için delillerden birisi de -kendisini canlandırdığımız ve ondan tane çıkardığımız- ölü topraktır. İşte ondan yemektir-ler;

34. Biz, orada hurma ağaçlarından ve üzüm bağlarından bahçeler var ettik. Orada pınarlar fişkırttık.

35. Meyvesinden yesinler diye. Halbuki onu elleri yapmamıştır. Hâlâ şükretmezler mi?

36. Yerin bitirdiklerinden, nefislerinden ve bilmedikleri nice şeylerden bütün çiftleri yaratan (Allah) münezzektir.

"Onlar için delillerden birisi de kendisini canlandırdığımız... ölü topraktır" buyruğu ile yüce Allah, ölüleri diriltmeye kullarının dikkatini çekmekte, tevhidini ve kudretinin kemalini onlara hatırlatmaktadır. Bu da bitkilerle ve oradan taneleri çıkartmakla canlandırdığı ölü topraktır.

"İşte ondan" yani taneden "yemektedirler." Ve onunla gıdalanıp beslenmektedirler.

Medineliler: "Ölü" kelimesini (ye harfini) şeddeli okurken diğerleri şeddesiz okumuşlardır. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara Sûresi, 2/173-

âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Biz, orada" yani yerde "hurma ağaçlarından ve üzüm bağlarından bahçeler var ettik." En değerli meyvelerden olduklarından dolayı özellikle hurma ve üzüm bahçeleri sözkonusu edilmiştir.

"Orada" yani o bahçeler arasında "pınarlar fışkırttık. Meyvesinden yesinler diye" buyruğundaki "meyvesinden" lafzındaki "he" zamiri pınarların suyuna aittir. Çünkü meyveler o sudan meydana gelmektedir. Bu açıklamayı el-Cürcanî, el-Mehdevî ve başkaları yapmıştır.

3ir görüşe göre de; sözünü ettiğimiz meyvelerden yesinler, anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Davarlarda da sizin için elbette bir ibret vardır. Size onların karınlarındaki ...nden... içiriyoruz." (en-Nahl, 16/66) buyruğunda olduğu gibi.

Hamza ve el-Kisaî: "Meyvesinden" buyruğunu "se" ve "mim" harflerini ötreli olarak; diye okumuşlardır. Diğerleri ise bu iki harfi üstün okumuşlardır. el-A'meş'den ise, "se"yi ötreli, "mim" harfini de sakın okuduğu rivayet edilmiştir. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-En'am Sûresi'nde (6/99- âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Halbuki onu elleri yapmamıştır" buyruğundaki; "..ma" daha önce geçen "meyvesinden" anlamındaki buyruğa atf ile cer ma-hallindedir ki "ve elleri ile yaptıklarından da (yesinler diye...)" demek olur.

Kûfeliler ise ("onu" anlamındaki) "he" harfi olmaksızın; "Yapmamıştır" diye okumuşlardır. Diğerleri ise hazf sözkonusu olmaksızın asıl kaideye uygun olarak sonunda "he" ile okumuşlardır. İsmi uzunluğu dolayısı ile sılanın hazfî konuşma ve anlatımda çokça görülen bir şeydir.

Buradaki; "...ma..."nın i'rabta mahalli olmayan bir nefy edatı olması da mümkündür. O takdirde sıla ve ona raci bir zamire ihtiyacı olmaz. Yani (mealdeki anlamında olduğu gibi) elleri ile yapmadıkları Allah'ın kendileri için bitirmiş olduğu ekin... demek olur. İbn Abbas, ed-Dahhak ve Mu-katil'in görüşü budur. Başkaları da şöyle demişlerdir: Anlamı, ellerinin yaptıkları şeylerden yani gerek mahsullerden, gerekse de çeşitli tatlı ve yiyeceklerden, ayrıca kendilerinin imalat yolu ile -ekmek, susam ve zeytinden çıkartılan yağ gibi- edindikleri şeylerden yesinler diye... anlamındadır. Bunun, insanların yetiştirmek üzere diktikleri şeylere raci olduğu da söylenmiştir. Bu anlamdaki bir açıklama yine İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

"Hâlâ" Allah'ın nimetlerine "şükretmezler mi?"

"Yerin bitirdiklerinden" yani çeşitli türlerde olduğu için bitkilerden "nefislerinden" çocuklar, eşler, erkek ve dişiler yaratarak "ve bilmedikleri nice çiftleri" kara, deniz, gök ve yerde yaratmış olduğu çeşitli türleri "yaratan Allah

münezzehdir." Yüce Rabbimiz, kendi zatını kâfirlerin söylediklerinden tenzih etmektedir. Çünkü onlar gözleriyle gördükleri bunca nimet ve kudretinin eserine rağmen O'nunla birlikte başkasına ibadet ederler.

Bu buyrukta emir takdiri vardır. O'nu kendisine yakışmayan şeylerden tenzih ediniz, teşbih ediniz, demektir. Bunun teaccüb (hayret ve şaşkınlık) anlamını ifade ettiği de söylenmiştir. Yani gördükleri bunca âyet ve belgeye rağmen bunların kâfir olmaları gerçekten şaşırtıcıdır. Nitekim herhangi bir şeyden ötürü şaşırp hayret eden bir kimse "subhanallah!" der.

Çiftler (ezvac); türler ve çeşitler demektir. Herbir çift bir türdür, çünkü renk, tat, şekil, küçüklük ve büyüklük itibarıyla aralarında farklılık vardır. İşte bunların farklı oluşları onların çift olarak biraraya gelişleri anlamına gelir. Katade ise bununla erkek ve dişi kastedilmektedir, der.

"Bilmedikleri" ile ilgili olarak şu da söylenebilir: İnsanların bilmediği birtakım şeyleri meleklerin bilmesi mümkün olduğu gibi, hiçbir mahlukun o yaratılmışı bilmemesi de mümkündür.

Bu âyet-i kerimenin delil gösterilme şekli şudur: O tek başına yaratıcı olduğuna göre, O'na hiçbir şekilde ortak koşmamak gerekir. [28]

37. Onlar için bir diğer delil de gecedir. Ondan gündüzü soyup çıkarırız da onlar hemen karanlığa giriverirler.

38. Güneş kendisi için belirlenmiş bir karar yerine kadar akıp gider. İşte bu, Aziz ve Alim'in takdiridir.

"Onlar için bir diğer delil de gecedir. Ondan gündüzü soyup çıkarırız."

Yani yüce Allah'ın birliğine, kudretine, uluhiyetinin kabul edilmesine delil teşkil eden alametlerden birisi de gecedir.

Soyup çıkarmak; sıyırmak, çekip almak" demektir. Mesela; "Allah onu dininden soyup çıkardı" denilir. Bu lafız "çıkartmak" anlamında da kullanılır. Burada ışığın gidip karanlığın gelmesi bir şeyden sıyrılmaya ve kendisinden sıyrılıp soyulanın da açıkça ortaya çıkmasına benzetilmiştir. O halde bu bir istiaredir.

"Hemen karanlığa giriverirler." Karanlık içinde kalırlar.

Gecenin karanlığına girdik" denilir. "Öğle vaktine girdik" Sabahladık, kuşluk vaktine girdik, akşamladık" da bu kabildendir.

"Ondan" lafzının: "Üzerinden" anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani Biz, onun üzerinden gündüzün aydınlığını soyup çıkartırız.

"...da onlar hemen karanlığa giriverirler." Karanlık içinde kahverirler, demektir.

Çünkü gündüzün aydınlığı havaya karışır ve ortalığı aydınlatır. Havadan çıkıp ayrıldı mı karanlık olur.

"Güneş de kendisi için belirlenmiş bir karar yerine kadar akıp gider"

buyruğunun: "Onlar için bir diğer delil de... güneştir" takdirinde olması mümkün olduğu gibi "güneş" anlamındaki lafzın daha sonra gelen fiilin açıkladığı mukadder bir fiil ile merfu olması da mümkündür.[\[29\]](#)

Mübteda olarak merfu olması da mümkündür (mealde olduğu gibi). "Akıp gider" fiili de haber konumunda yani akıp gidicidir, demek olur.

Müslim'in Sahih'inde Ebu Zerr'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav)'a yüce Allah'ın: "Güneş kendisi için belirlenmiş bir karar yerine kadar akıp gider" buyruğu hakkında soru sordum da şöyle buyurdu: "Onun için belirlenmiş olan karar yeri Arş'ın altındadır."[\[30\]](#)

Yine Müslim'de Ebu Zerr'den rivayete göre Peygamber (sav) bir gün şöyle buyurmuştur: "Şu güneşin nereye gittiğini biliyor musunuz?" Onlar: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dediler. Şöyle buyurdu: "Bu güneş arşın altında kendisi için belirlenmiş karar yerine ulaşınca kadar akıp gider. Oraya vardı mı secdeye kapanır. Kendisine kalk ve geldiğin yere geri dön denilin-ceye kadar bu halde devam eder. O vakit oraya geri döner ve doğduğu yerden yine sabah vakti doğar. Sonra tekrar arşın altında kendisi için belirlenmiş karar yerine ulaşınca kadar akıp gider ve secdeye kapanır. Yine kalk ve geldiğin yere geri dön denilinceye kadar bu halde kalır. Tekrar yerine geri döner ve doğduğu yerden sabah vakti yine doğar. Sonra da yine akıp gider, insanlar onda alışkın olmadıkları bir hal görmezler. Nihayet arşın altındaki o karar yerine tekrar ulaşır, ona kalk ve battığın yerden sabah vakti doğ, denilir. O da sabah olunca battığı yerden doğar." (Devamla) Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Bu işin ne zaman olacağını biliyor musunuz? Bu: "Ogün daha önce iman etmemiş yahut imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye imanı fayda vermez." (el-En'am, 6/158) (buyruğunun işaret ettiği) zamanıdır. "[\[31\]](#)

Buhârî'deki lafız da şöyledir: Ebu Zerr'den dedi ki: Peygamber (sav) güneş battığı sırada Ebu Zerr'e: "Nereye gittiğini biliyor musun?" dedi. Ben: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, deyince, şöyle buyurdu: "Arşın altında secde edeceği yere kadar gider. İzin ister, ona izin verilir. Secde edibte isteği kabul edilmeyip izin isteyib de ona izin verilmeyerek: Geldiğin yere geri dön, denileceği zaman pek uzak olmasa gerek. Bunun üzerine o da battığı yerden doğacak. İşte yüce Allah'ın: "Güneş kendisi için belirlenmiş bir karar yerine kadar akıp gider. İşte bu Aziz ve Alim olanın takdiridir." buyruğunda anlatılan budur. "[\[32\]](#)

Tirmizî'deki lafzı ile de bu rivayet şöyledir: Ebu Zerr'den dedi ki: Güneşin battığı sırada mescide girdim. Peygamber (sav) da oturuyordu. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Ey Ebu Zerr! Bunun nereye gittiğini biliyor musun?" Ben: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedim. Şöyle buyurdu: "Bu gider ve secde etmek için izin ister. Ona izin verilir. Sanki ona: Geldiğin yerden git doğ, denilir. O da battığı yerden doğar. Sonra da: "(l^j^ııUdUİ): İşte bu, onun için belirlenmiş karar yeridir" diye okudu. (Tirmizî) dedi ki: Bu da Abdullah (b. Mes'ud)'ın kıraatidir.

Ebu İsa (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. [33]

İkrime dedi ki: Güneş battığı vakit arşın altındaki bir mihraba girer ve sabah oluncaya kadar Allah'ı teşbih eder. Sabah olunca Rabbinden doğmaktan affedilmesini ister. Rabb ona: O da neden? diye sorunca, şöyle der: Ben doğduğum vakit seni bırakıp bana ibadet ediliyor. Şanı yüce ve mübarek olan Allah şöyle der: Sen çık, bundan dolayı senin için bir sorumluluk yoktur. Ben onlara cehennemi çekip sürükleyecek yetmiş bin melek ile göndereceğim ve onlar da o cehenneme gireceklerdir.

el-Kelbî ve başkaları da: Bu buyruğun anlamı batım yerinde en uzak konakladığı yere kadar akıp gider. Sonra en yakın konak yerine tekrar döner demektir, der. Buna göre onun karar yeri daha ötesine gidemediği ve oradan geriye doğru geldiği yere ulaşmasıdır. Tıpkı kastettiği en uzak noktaya ulaşınca kadar belli bir mesafeyi katedip orada maksadını gerçekleştirdikten sonra yolculuğuna ilk olarak başladığı yere dönmesi gibidir. Buna göre güneşin en uzak konak yerine ulaştırılması -ki bu el-Hen'a diye bilinen ve ikizler burcundaki ayın altıncı konak

noktasını teşkil eden iki yıldızdır [34] doğduğu vakit olur. Bu da yılın en uzun günüdür, gece de en kısa gecedir. Bu sırada gündüz onbeş saat, gece de dokuz saattir. Sonra gündüz eksilmeye başlar ve güneş geri döner. Süreyya yıldızı doğunca gece ve gündüz eşit olur, herbirisi oniki saat olur. Daha sonra da en yakın konak yerine ulaşır ve bu sırada en-Neaim -denilen ve devekuşunu andıran dört ya da sekiz parlak yıldızdan oluşan ayın konaklarından bir konak-[35] yıldızı doğar. Bu da en kısa gündür. Gece de onbeş saat çeker. Nihayet kovanın su dolum yerinin arkadaki yıldızı çıkınca gece ile gündüz eşit olur. Sonra da gece her gün gündüzden bir saatin üçte birinin onda biri (yani iki dakika) alır. Her on günde saatin üçte biri (yirmi dakika) alır. Her ayda tam bir saat alır. Birbirine eşit-leninceye kadar böyle sürer. Gece de onbeş saati buluncaya kadar (gündüzden) almaya devam eder, gündüz de geceden aynı şekilde alır.

el-Hasen der ki: Güneşin bir yılda üçyüzaltmış doğuş yeri vardır. Hergün bir doğuş yerinde konaklar ve bir dahaki yıla kadar aynı yerden doğmaz. İşte güneş

bu konaklar arasında akıp gider. Onun karar yeri de bunlardır.

Bu görüş, bir önceki görüş ile aynı anlamı ifade eder.

İbn Abbas da şöyle demektedir: Güneş batıp daha ilerisine gitmediği noktaya ulaşınca, doğuncaya kadar arşın altında karar kılar.

Derim ki: İbn Abbas'ın bu açıklamaları bütün bu açıklamaları özetlemektedir. Onu dikkatle düşünelim.

Bir başka açıklamaya göre güneş dünyanın sonunun geleceği son vaktine kadar akıp gider.

İbn Mes'ud ve İbn Abbas "Güneş akıp gider, onun kararı yoktur (dur durak bilmez)" diye okumuşlardır. Yani güneş, gece ve gündüz akıp gider, onun durması da, bir yerde karar kılması da yoktur ve bu yüce Allah kıyamet gününde onu tortop edip ışığını söndüreceği vakte kadar devam edecektir. (Bu hususta) mushafa muhalif okuyan kimseler: Ben İbn Mes'ud ve İbn Abbas'ın kıraatine göre okuyorum, diye delil gösterirler. Ebu Bekr el-Enbarî ise der ki: Bu (kıraat) batıldır ve bu kıraat onu nakledenlerin yüzüne geri çarpılır. Çünkü Ebu Amr'ın, Mücahid'den onun İbn Ab-bas'dan ayrıca İbn Kesir'in Mücahid'den onun İbn Abbas'dan rivayet ettiğine göre; "Güneş kendisi için belirlenmiş bir karar yerine kadar akıp gider" diye okuduğunu rivayet etmişlerdir. İşte İbn Abbas'dan gelen ve icmanın da sahih olduklarına tanıklık ettiği bu iki senet, cemaatin ve ümmetin ittifakla kabul ettiği kıraate muhalefet eden bu zayıf senetle gelen rivayeti çürütmektedirler.

Derim ki: Diğer taraftan kaydettiğimiz sabit hadisler de (bu muhalif görüşü) ileri sürenin görüşünü reddetmektedir. Bu kişi Allah'ın Kitabına karşı ne kadar da cüretkardır! Allah kahretsin.

Yüce Allah'ın: "Kendisi için belirlenmiş bir karar yerine kadar" buyruğu demektir. "Müstekar" da karar kılınan yer demektir.

"İşte bu" yani gece, gündüz ve güneşin-durumu ile ilgili anılan bu hususlar "Aziz ve Alim olanın takdiridir." [\[36\]](#)

39- Aya gelince, Biz onun için de konaklar takdir ve tayin ettik. Sonunda, o kuruyup incelen eski hurma dalı gibi yay şekline döner.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[37\]](#)

1- Ay ve Konakları:

Yüce Allah'ın: "Aya gelince" buyruğunun "re" harfî ötreli olarak okunursa;

"Onlar için bir diğer delil de aydır" takdirinde olur. Mübteda olarak merfu olması da mümkündür. (Ay'ı... takdir ettik, anlamında olur).

Kufeliler ise "ay" anlamındaki kelimeyi bir fiil takdiri ile nasb ile okumuşlardır. Ebu Ubeyd'in tercih ettiği okuyuş budur. O der ki: Çünkü ondan önce de, ondan sonra da birer fiil vardır. Ondan önce "soyup çıkarırız" fiili, ondan sonra da "takdir ve tayin ettik" fiili vardır.

en-Nehhas der ki: Bütün Arapça dilbilginleri -bildiğim kadarıyla- onun dediğinden farklı kanaattedirler. Bunlardan birisi de el-Ferra'dır. O şöyle demektedir: Bu kelimenin ref ile okunması daha çok hoşuma gider. Arap dilbilginlerine göre ref'in daha uygun olmasının sebebi ise, kendisinden önceki buyruğa atfedilmiş olması ve anlamının: Onlar için bir âyet (delil) de aydır, anlamında oluşudur. Ebu Ubeyd'in: Ondan önce "soyup çıkarırız" fiili gelmektedir, sözlerini ele alalım. Ondan önce ona daha yakın bir fiil olan "akıp gider" fiili vardır. Bu fiilden önceki "güneş" anlamındaki kelime de merfu olarak gelmiştir. Ondan sonra geldiğini belirttiği "Onun için... takdir ve tayin ettik" fiili ise sonda gelen "he" zamirinde amel etmiştir. (Bu durumda; Onu... takdir ve tayin ettik, anlamını verir).

Ebu Hatim dedi ki: Ref ile okunması daha uygundur. Çünkü burada fiil daha sonra gelen zamir ile (onda amel etmek suretiyle) meşgul olmuş, bundan dolayı (ay anlamındaki kelime) mübteda olarak merfu olmuştur.

Ay konakların kendisi olmadığına göre, nasıl olur da yüce Allah: "Biz onu takdir ettik" diye sorulacak olursa, (ki bu mukadder soru Ebu Hatim'in açıklamasına göredir) buna iki türlü cevap verilir: Evvela bu: "Biz onu konaklı olarak takdir ve tayin ettik" demek olur. Yüce Allah'ın: "O kasabaya sor" (Yusuf, 12/82) buyruğuna benzer. Diğer takdire göre ise "Biz onun için konaklar takdir ve tayin ettik" demek olur. Sonra da buradaki "lam" harfi hazfedilmiştir. Bunun hazfinin güzel kaçması, fiilin şu buyrukta olduğu gibi iki mefule geçiş yapabilen bir fiil olmasından dolayıdır: "Musa kavmi arasından yetmiş adam seçti." (el-A'raf. 7/151)

Ayın yirmisekiz konağı vardır. Her gece bunlardan birisindedir. Bu konakların ismi şöyledir: Şeretan, butayn, süreyya, deberan, hek'a, hena, zira, tarf, cebhe, haratan, sarfe, avva, simak, gafr, zubbaneyan, ikلیل, kalb, şevle, ne-aim, beledde, sa'd ez-zabih, sad bula, u's-dussuut, sa'du'l-ahbiye, el-ferğu'l-mukaddem, el-ferğu'l-muahhar, batnu'l-hut.

Ay bunların sonuncusuna geldi mi tekrar baştakine döner. Yörüngesini yirmisekiz gecede tamamlar. Daha sonra görünmez olur, sonra tekrar hilal olarak doğar ve yörüngesinde konakları katetmeye yeniden başlar. Bu yörüngeleri ise

burçlara paylaştırılmıştır ki, her bir burca iki tam, üçte bir konak düşmektedir. Şeretan, butayn ve süreyyanın üçte biri, hamel (koç) burcuna, süreyyanın üçte ikisi deberan ve hek'anın üçte ikisi ise öküz burcuna düşmektedir. Diğer burçlara da böylece paylaştırılmıştır. Burçların isimleri daha önce Hicr Sûresi'nde (15/16. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. (Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır).

Denildiğine göre, yüce Allah, güneşi ve ay'ı ateşten yarattıktan sonra doğuşları esnasında bunları nur ile büründürmüştür. Güneşin nuru arşın nurun-dandır. Ayın nuru da Kürsi'nin nurundandır. İşte asıl yaratılışları ve onlara giydirilen ışığın esası budur. Güneşin ışığı, etrafı aydınlatması ve panldama-sı için, olduğu halde bırakıldı. Aya gelince, Ruh'u'l-emin kanadını onun yüzü üzerinden geçirince, bu kanadın etkisi ile ışığını sildi. Çünkü o bir ruhtur, ruhun hakimiyeti ise diğer eşyaya galip gelir. Böylece bu silinme insanların gördüğü şekliyle kaldı. Sonra ay sudan bir kab içine yerleştirildi, sonra da ona bir mecra tayin edildi. İşte her gece içinde bulunduğu bu kabtan dolayı insanlara belli şekilde ve miktarda bir ay olarak görünür ve bu tamamen görününceye kadar öylece devam eder, insanlar da bunu tamamiyle ve vuvarlak haliyle görürler. Daha sonra her gece onun bir parçası tekrar kabına geri döner ve daha önce arttığı miktarda görünüş ve ay şekli itibarı ile eksilir. Güneş görmediği taraftan eksilmeye başlar. Bu tarafı ise batı yönüdür. Nihayet kurumuşluğu ve oldukça ince olması dolayısıyla yay şekline dönmüş hurma salkımının dalına döner.

Aya "kamer" adının verilmesi gizleninceye kadar aydınlığı ve beyazlığı ile atmosferi ağartması (aydınlatması)ndan dolayıdır. [\[38\]](#)

2- "Eski Hurma Dalı":

"Sonunda o kuruyup incelen eski hurma dalı gibi yay şekline döner"

buyruğu hakkında ez-Zeccac şöyle demiştir: "Urcun: Kuruyup incelmış, bükülmüş hurma dalı"; üzerinde dalların bulunduğu salkım çöpüdür. Bu da eğilip bükülmek demek olan "in'irac"den "fu'lun" veznine gelmiş bir kelimedir. Buyruğun anlamı şudur: Ay konaklarında yürüyüp durur. Son konağına gelince, oldukça inceler, kavislenir ve tıpkı bir hurma salkımı çöpü gibi oluncaya kadar eni daralır. Buna göre sonundaki "nun" fazladan gelmiştir.

Katade der ki: Bu hurma ağacının bükülmüş, kurumuş salkım (çöpü)dür.

Sa'leb der ki: "Kuruyup incelen eski hurma dalı gibi yay şekline" buyruğunda geçen "el-urcun" hurma ağacının meyveleri toplandıktan sonra bütünüyle koparılmış salkımdan geriye kalandır. "Kadim" de eskimiş, çürümeye yüz tutmuş

demektir. el-Halil ise "rubai babı"nda der ki: "el-Urcun" salkımın aslıdır. Sarı ve enlidir. Büküldüğü vakit hilal ona benzetilir.

el-Cevherî de şöyle demektedir: "el-Urcun" eğilen ve diğer küçük salkımların kendisinden kopartıldığı ve hurma üzerinde kuru olarak kalan büyükçe salkımın asıl kısmıdır. "Urcun ile onu vurdu" demektir. Bunların görüşlerine göre ise "nun" kelimenin aslındandır. Kaysoğulları A'şâ'sının şiirindeki şu beyitte de böyledir:

"Ona misk ve hoş kokular karıştırdı da, Ayın urcunu gibi o sapsarıdır."

Buna göre ay, inceliği ve sarılığı ile eskiyip kuruyup yay hali almış bulunan urcuna "hurma salkımı çöpüne" benzetilir. Yine buna ihan, kibâse, kinv de denilir. Mısırlılar buna "isbata" adını verirler.

"Urcun" kelimesi "ircevn" şeklinde "fircevn" vezninde de okunmuştur. Bunlar "buzyevn" ile "bizyevn" gibi iki ayrı söyleyiştir. Bunu ez-Zemahşerî zikredip şöyle demiştir: O (el-urcun) salkımın taneleri ile bittiği yer arasındaki çubuğa verilen isimdir.

Şunu bil ki, sene dört mevsime ayrılır. Herbir mevsimin yedi konağı vardır. Bunun ilki bahardır. Baharın başlangıcı da martın onbeşinci günüdür. Bu mevsimin gün sayısı doksanikidir. Bu mevsimde güneş üç burç kateder: Koç, öküz ve ikizler burcu. Yedi menzilin (konağın) adı ise şeretan, butayn, sü-reyya, deberan, hen'a, hena ve ziradır.

Daha sonra haziranın onbeşinci gününde yaz mevsimi girer. Bu da dok-saniki gündür. Güneş bu mevsimde üç burç kateder. Yengeç, arslan ve başak burçları, yedi de konak kateder. Bunlar da nesra, tarf, cebhe, haratan, sarfe, avva ve simakdır.

Arkasından eylül onbeşinde sonbahar mevsimi girer. Bu da doksanbir gündür. Güneş bu mevsimde de üç burç kateder. Bu burçlar terazi, akreb ve yay burçlarıdır. Yedi konak ise gufr, zübbanan, ikilil, kalb, şevle, neaim ve beldedir.

Sonra da aralığın onbeşinde kış mevsimi girer. Bu da doksan gündür. Doksanbir gün olduğu da olur. Güneş bu mevsimde üç burç kateder. Bunlar da oğlak, kova ve balık burçlarıdır. Katettiği konak sayısı da yedi olup bunlar sa'd ez-zabih, sa'd bula, sa'd es-su'ud, sa'd el-ahbiye, el-ferğ el-mukaddem, el-ferğ el-muahhar ve batnu'l-hut konaklarıdır.

Şimdi de Süryanilerin aylarının isimlerini verelim: Teşrin-i evvel (ekim), teşrin-i sanî (kasım), kânun-î evvel (aralık), kânun-î sanî (ocak), şubat, azar (mart), nisan, eyyar (mayıs), haziran, temmuz, ab (ağustos) ve eylül. Teşrini sanî, nisan, haziran ve eylül otuz gün, şubat ise yirmisekiz gün ile dörtte bir gün çeker. Diğer ayların hepsi ise otuzbir gündür.

Bu açıklamalarla yüce Allah'ın kudretine dikkat edip üzerinde düşünmenizi istedik. İşte yüce Allah'ın: "Aya gelince, Biz onun için de konaklar takdir ve tayin ettik" buyruğu bunu anlatmaktadır. Herhangi bir konakta bulunduğu takdirde hilal ondan bir sonraki konakta görülür. Fecr de ondan iki konak öncesinde ortaya çıkar. Mesela güneş nisanın yirmibeşinci gününde Süreyya konağında ise, fecr şerateynde ortaya çıkar. Hilal de deberanda görünür. Sonra her gece bir konakta ortaya çıkar ve nihayet yirmisekiz gecede, yirmisekiz konak kateder. Güneş ise iki konak daha katetmiş olur, o da bunları kateder. Sonra güneşten bir sonraki konakta (ilk günün hilali olarak) ortaya çıkar. "İşte bu Aziz ve Alim olanın takdiridir." (Allahu âlem) [\[39\]](#)

3- "Eski"nin Mahiyeti ve Ona Dair Hükümler:

Yüce Allah'ın: "...eski..." buyruğu ile ilgili olarak ez-Zemahşerî şöyle demektedir: Buradaki kadim (eski)den kasıt, üzerinden bir yıl geçmiş olandır. O bu şekilde eskidi mi incelir, bükülür ve sararır. Bu üç yönüyle de hilal ona benzetilmiştir.

Denildiğine göre, bir şeyin kadim olmakla nitelendirilmesinin asgari süresi üzerinden bir yıl geçmesidir. Mesela bir kimse: Benim kadim (eski) bütün kölelerim hürdür, dese yahut da buma vasiyetinde yazacak olursa, köleliği üzerinden bir yıl veya daha fazla geçmiş olanlar hürriyetlerine kavuşurlar.

Derim ki: Hilallere dair hükümler hakkındaki açıklamalar daha önceden Bakara Sûresi'nde (2/189- âyet, 3- başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[40\]](#)

40. Güneşin aya erişip yetişmesi gerekmediği gibi, gece de gündüzü geride bırakıcı değildir. Hepsi de birer yörüngede yüzerler.

"Güneşin aya erişip yetişmesi gerekmediği gibi..." buyruğunda "güneş" anlamındaki lafız mübteda olarak merfudur. Başına gelen; olumsuzluk edatının marifede amel etmesi mümkün değildir.

İlim adamları bu âyet-i kerimenin anlamı hususunda çeşitli açıklamalarda bulunmuşlardır. Kimisi şöyle der: Yani güneş aya yetişip ayın işlevini iptal etmez. Bu da şu demektir: Onların herbirisinin kendi alanı üzerinde bir etkisi vardır. Biri diğerinin alanına girerek, onun etkisini ortadan kaldırmaz. Bu da güneş -daha önce En'am Sûresi'nin son taraflarında (6/158. âyetin tefsirinde) açıklandığı üzere- batıdan doğacağı vakitte bu hususların sonunu getireceği zamana kadar böylece sürüp gidecektir.

Denildiğine göre, güneş doğduğu vakit ayın ışığı olmaz. Ay doğduğu zaman da güneşin ışığı olmaz. Bu anlamdaki açıklama İbn Abbas ve ed-Dah-hak'tan rivayet edilmiştir.

Mücahid der ki: Bunlardan birinin ışığı, diğerinin ışığına benzemez, demektir. Katade de şöyle demektedir: Bunların herbirisinin bir sınırı ve bir alameti vardır. Ondan öteye gitmez, ondan da geriye kalmaz. Birisinin aydınlatma zamanı geldi mi, diğerinin aydınlatması gider.

el-Hasen de şöyle demektedir: Her ikisi hilalin doğduğu özel bir gecede bir arada bulunmaz (kavuşmaz)lar. Yani güneş, ay doğuncaya kadar kalmaz.

Ancak güneş battı mı ay doğar.

Yahya b. Sellam der ki: Özellikle ayın ondördüncü gecesinde güneş aya yetişmez. Çünkü güneş doğmadan önce o batıverir.

Anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: İki de semada birbirine kavuştuklarında onlardan birisi diğerinden önceki bir konakta bulunur. Her ikisi de aynı konakta bulunmazlar. Yine bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre; ay dünya semasında, güneş ise dördüncü semadadır. Güneş aya yetişmez. Bunu da en-Nehhas ve el-Mehdevî zikretmiştir. en-Nehhas der ki: Bunun anlamı ile ilgili olarak yapılmış en güzel ve reddedilmesi en zor açıklamalardan birisi de şudur: Ay hızlı hareket eder. Güneş ise bu hareketinde ona yetişemez. Bunu el-Mehdevî de zikretmiştir. Yüce Allah'ın: "Güneş ve ay bir araya getirildiği zaman" (el-Kıyame, 75/9) buyruğuna gelince, bu daha önce En'am Sûresi'nin sonlarında (6/158. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere güneşin doğmasının alıkonulacağı zaman gerçekleşecektir. Yine buna dair açıklamalar ileride Kıyame Sûresi'nde (75/9- âyetin tefsirinde) de gelecektir. Her ikisinin bir arada bulunması ise dünyanın sonunun geleceğinin, kıyametin de kopacağının bir alameti olacaktır.

"Hepsi" yani güneş, ay ve yıldızlar "de birer yörüngede yüzerler." Akıp giderler. Döner dururlar diye de açıklanmıştır. Burada "yüzerler" anlamında; şeklinde (akıl sahipleri için kullanılan kip ile) denilip diye kullanılması (cansız varlıklar hakkında kullanılması gereken kipi kullanılmaması)nın sebebi, yüce Allah'ın bu varlıkları akıl sahibi varlıkların yapmış olduğu bir iş ile nitelendirmiş olmasıdır.

el-Hasen der ki: Güneş, ay ve yıldızlar sema ile yer arasında bir yörüngededirler. Bunlar (bir yere) bitişik değildirler. Bitişik olsalardı akıp gitmezlerdi. Bu açıklamayı es-Sa'lebî ve el-Maverdî zikretmiştir.

Bazıları yüce Allah'ın: "Gece de gündüzü geride bırakıcı değildir" buyruğunu gündüzün geceden önce yaratılmış olduğuna ve gecenin yaratılış itibarıyla gündüzden önce olmadığına delil göstermişlerdir.

Şöyle denilmiştir: Bunların herbirisinin vakti gelir ve biri diğerinden önce gelmez. Bu durum kıyamet gününde güneş ile ay bir araya getirileceği vakte kadar sürüp gidecektir. Nitekim yüce Allah: "Güneş ve ay biraraya getirileceği zaman" (el-Kıyame, 75/9) diye buyurmaktadır. Şu zamandaki bu arka arkaya geliş ise kulların işlerinin eksiksiz bir şekilde "ve yılların sayısını ve hesabı bilmeniz içindir." (Yunus, 10/5) Gece dinlenip rahata çekilmek, gündüz de gerekli işleri yapmaya ayrılması içindir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Geceyi ve gündüzü sizin için (birinde) sükun bulaşınız ve

(diğerinde) lütfundan arayasınız diye yaratmış olması O'nun rahmetindendir" (el-Kasas, 28/73) diye buyurmaktadır. Bir başka yerde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Uykunuzu da bir dinlenme yaptık." (en-Nebe', 78/9) Yani gündüzü çalışmaktan yorulan bedenleriniz için dinlenecek bir vakit kıldık demektir. O halde yüce Allah'ın: "Gece de gündüzü geride bırakıcı değildir" buyruğu gece gündüzü geçecek değildir demektir. Mesela: " Filan filanı geçti" yani onu yenik düşürdü denilir.

el-Müberred de şöyle demektedir: Ben Umare'nin: "Gece de gündüzü geçici değildir" şeklinde (gündüz anlamındaki nehar kelimesini esreli okuyacak yerde üstün) okuduğunu duydum, ona: Bu da ne oluyor? diye sordum. O da ben bununla şeklindeki okuyuşu kastetmiş oluyorum, tenvini hazfettim, çünkü böylesi daha hafiftir.

en-Nehhas der ki: Buradaki "gündüz" (anlamındaki en-nehar) kelimesinin tenvinsiz olarak nasb edilmesi mümkün olduğu gibi, tenvinin hazfedilmesi-nin iki sakinin arka arkaya gelmesi dolayısıyla olması da mümkündür. [\[41\]](#)

41. Onlar için bir diğer delil de Bizim zürriyetlerini dopdolu gemide taşımış olmamız;

42. Ve kendileri için bunun gibi binecekleri şeyleri de yaratmış bu-lunmamızdır.

43. Eğer dilersek onları suda boğarız ve ne kimse onların imdadına yetişir, ne de kurtarılırlar.

44. Ancak tarafımızdan bir rahmet olarak ve bir vakte kadar geçinmeleri için (boğmayız).

"Onlar için bir diğer delil de" buyruğunun ("delil" diye meali verilen lafzın) üç anlama gelme ihtimali vardır: Birincisi, onlar için bir ibret anlamında olmasıdır. Çünkü âyetlerde (belge ve delillerde) ibret alınacak hususlar vardır. İkincisi onların üzerinde bir nimet anlamında olmasıdır. Çünkü âyetlerde ihsan edilen nimetlerin varlığı da sözkonusudur. Üçüncüsü ise onlar için bir uyarı bulunması demektir. Çünkü âyetlerde uyarı manası da vardır.

"Bizim zürriyetlerini dopdolu gemide taşımış olmamız" buyruğu bu surede açıklaması en zor yerlerdendir. Çünkü taşınanlar kendileridir.

Denildiğine göre anlam şudur: Mekkelilere delillerden birisi de bizim geçmiş nesillerin "zürriyetlerini dopdolu gemide taşımış olmamız"dır. Buna göre her iki zamir birbirinden farklı yerlere aittir. Bunu el-Mehdevî zikretmiştir. en-Nehhas da, bu açıklamayı Ali b. Süleyman'dan bunu söylerken dinlediğini nakletmektedir.

Her iki zamirin Mekkelilere ait olduğu da söylenmiştir. Yani onların zürriyetlerinden kasıt, onların çocukları ve onların aralarındaki zayıf kimselerdir.

Birinci görüşe göre gemiden kasıt, Nuh'un gemisidir. İkinci görüşe göre ise gemi bir cins isimdir. Şanı yüce Allah, bu buyruk ile lütuf ve minnetini haber vererek yaratmış olduğu gemilerde yürümesi ve binmesi zor olan zür-riyeti ve zayıf kimseleri gemilerde taşıdığını bildirmektedir. Bu açıklamaya göre her iki zamir aynı yere raci olur.

Bir başka açıklamaya göre, "zürriyeden kasıt, babalar ve dedelerdir. Yüce Allah bunları Nuh (a.s)'ın gemisinde taşımıştır. Buna göre hem atalara, hem de çocuklara zürriyet denilebilir. Böyle denilebileceğine bu âyet-i kerime delil teşkil etmektedir. Bu açıklamayı Ebu Osman yapmıştır.

Atalara "zürriyet" denilmesinin sebebi, çocukların onlardan zer'i (türemiş olması)dir.

Dördüncü bir görüşe göre de açıklama şöyledir: Zürriyet'ten kasıt nutfelerdir. Yüce Allah bu nutfeleri kadınların karnında taşımıştır. Bu da dopdolu gemiye benzetmedir. Bu açıklamayı da Ali b. Ebi Talib (r.a) yapmıştır, el-Maverdî de bunu zikretmiştir.

Daha önce Bakara Sûresi'nde (2/124. âyet, 19- başlıkta) zürriyet lafzının türeyişi ve buna dair açıklamalar yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır.

"Dopdolu" lafzı dolup taşmış anlamındadır. "Fulk (gemi)" ise tekil de kullanılır, çoğul da kullanılabilir. Buna dair açıklamalar da daha önceden Yunus Sûresi'nde (10/22. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve kendileri için bunun gibi binecekleri şeyleri de yaratmış bulunmamızdır" buyruğundaki "Binecekleri" buyruğunun aslı; şeklindedir. İsmi uzunluğu ve âyet sonu olması dolayısıyla "he" harfi hafifletilmiştir.

Buyruğun anlamı ile ilgili olarak üç görüş vardır: Mücahid, Katade ve bir grup tefsir aliminin görüşü olup ayrıca İbn Abbas'tan da rivayet edilmiş olan görüşe göre "bunun gibi" buyruğu develer hakkındadır. Yüce Allah onları tıpkı denizde üzerlerine binilen gemiler gibi karada binmek için yaratmıştır. Araplar da develeri gemilere benzetirler. Şair Tarafe şöyle demektedir:

"Malikî (Malik b. Sa'd'e nisbet edilen) kadınların sabahleyin o binekleri sanki, Ded vadisinin geniş bir yerini andıran büyük bir gemi gibidir."

İkinci görüşe göre kasıt, develer, atlar ve sırtına binilen bütün bineklerdir.

Üçüncü görüşe göre de maksat gemilerdir.

en-Nehhas der ki: En sahih olan görüş budur. Çünkü bu İbn Abbas'tan muttasıl senet ile gelen bir açıklamadır. O "ve kendileri için bunun gibi binecekleri şeyleri de yaratmış bulunmamızdır" buyruğu hakkında şöyle demiştir: O

kendilerine ona benzeyen binecekleri, gemileri yaratmıştır.

Ebu Malik der ki: Bunlardan kasıt küçük gemilerdir. Bunları da büyük gemiler gibi yaratmıştır. Bu açıklama İbn Abbas ve el-Hasen'den de rivayet edilmiştir.

ed-Dahhak ve başkaları da derler ki: Maksat Nuh gemisinden sonra yapılan gemilerdir.

el-Maverdî der ki: Dopdolu gemideki zürriyetten kasıt kadınların karın-lanndaki nutfelerdir, şeklindeki Ali (r.a)'ın te'vilinin bir gereği olarak da yüce Allah'ın: "Ve kendileri için bunun gibi binecekleri şeyleri de yaratmış bulunmamızdır" buyruğu hakkında beşinci görüş olarak da şöyle söylenebilir: Bunun te'vili, kadınların, eşlerinin üzerlerine çıkması için yaratılmış olmaları da sözkonusu olabilir. Fakat ben bunu herhangi bir kimseden nakledilmiş bir görüş olarak görmedim.

"Eğer dilersek onları suda" denizde "boğarız." Bu durumda zamir ya o zürriyet sahiplerine yahut herkese döner. Bu da İbn Abbas'ın açıklamasının ve "bunun gibi" ile kastedilenin develer değil de gemiler olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin doğruluğuna delildir.

"Ve ne kimse onların imdadına yetişir." Yani Said'in Katade'den rivayetine göre kimse onların yardımına koşmaz, onları kurtaramaz. Seyhan'ın da ondan rivayetine göre onları kimse koruyamaz, demektir. Her ikisinin de anlamı birbirine yakındır.

İmdada yetişen" anlam itibariyle; ve aynıdır. Yani burada: kipi kipi anlamındadır. "Ne kimse onların imdadına yetişir" anlamındaki buyruğun; şeklinde (hı harfi üstün değil de iki ötreli) okunması da caizdir. Çünkü ondan sonraki ifadede sadece merfu oluş mümkün olabilir, çünkü bu bir marifedir. O da Ne de kurtarılırlar" buyruğudur. Nahiv-ciler de; " Evde hiçbir adam yoktur, Zeyd dahi yoktur" söyleyişini tercih ederler.

"Ne de kurtarılırlar" boğulmaktan kurtarılmazlar demektir. Azab'tan kurtarılmazlar anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Ancak tarafımızdan bir rahmet olarak" buyruğunda (rahmet kelimesinin nasb ile gelmesi hakkında) el-Kisaî der ki: Bu istisna dolayısıyla nasb edilmiştir. ez-Zeccac ise mefulün leh olarak nasbedilmiştir yani tarafımızdan bir rahmet için... demek olur.

"Ve bir vakte kadar geçinmeleri için" buyruğu da ona atfedilmiştir. Buradaki vakitten kasıt da Katade'nin açıklamasına göre ölümdür. Yahya b. Sel-lam ise kıyamete kadar diye açıklamıştır. Yani bizim onları ecellerine kadar onlara merhamet edip geçinmeleri için onları faydalandırmamız müstesnadır ve Allah geçmiş ümmetlerin azabını acilen (dünyada) verdiği halde Mu-hammed (sav)'ın

ümme(i davet)inin azabını -onu yalanlamış olsalar dahi- kıyamete kadar ertelemiş bulunmaktadır. [\[42\]](#)

45. Onlara: "Önünüzdekinden ve arkanızdakinden korkun. Olur ki rahmet olunursunuz" denildiğinde (yüz çevirirler).

46. (Çünkü) Rabblerinin âyetlerinden onlara bir âyet her geldiğinde, mutlaka ondan yüz çevirenler oldular.

47. Onlara: "Allah'ın size verdiği rızıktan infak edin" denilse, kâfirler iman edenlere derler ki: "Allah dilese idi, kendilerini yedi-rebileceği kimseleri mi yedirelim! Siz ancak apaçık bir sapıklık içindesiniz."

48. Ve derler ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz; bu vaad ettiğiniz (diriliş) ne zaman olacaktır?"

49. Onlar birbirleri ile çekişirlerken kendilerini alacak bir tek çığılıktan başkasını gözlemiyorlar.

50. (O zaman) onlar ne bir tavsiyede bulunabilirler, ne de ailelerine geri dönebilirler.

"Onlara: Önünüzdekinden ve arkanızdakinden korkun... denildiğinde"

buyruğı hakkında Katade şöyle demektedir: "Onlara: Önünüzdekinden" sizden önce geçmiş ümmetlerin başına gelmiş olan olaylardan; "arkanızdakinden" âhiretten "korkun denildiğinde" demektir.

İbn Abbas, İbn Cübeyr ve Mücahid de: "Önünüzdekinden" geçmiş günahlardan "arkanızdakinden" de gelecek günahlardan... anlamındadır, demiştir. el-Hasen: "Önünüzdekinden" ömrünüzün geçmiş bölümlerinden, "arkanızdakinden" ömrünüzün geri kalan bölümlerinden... demektir, demiştir.

Bir açıklamaya göre de; "önünüzdekinden" dünyadan, "arkanızdakinden" de âhiret azabından... anlamındadır. Bu açıklamayı da Süfyan yapmıştır. Bu görüşün aksini es-Sa'lebî, İbn Abbas'tan nakletmiş bulunmaktadır. O şöyle demiştir: "Önünüzdekinden" âhiretten ve âhiret için yaptıklarından "arkanızdakinden" de dünyadan sakınınız ve ona aldanmayınız, demektir.

Bir diğer açıklamaya göre; "önünüzdekinden" sizin için zahir olan şeylerden "arkanızdakinden" ise size gizli kalan şeylerden korkun anlamındadır.

Buna verdikleri cevabın ne olduğu hafzedilmiştir. İfadenin takdiri de şöyledir: Onlara bunlar söylendiği takdirde, onlar yüz çevirirler. Buna delil de bundan sonra gelen yüce Allah'ın:

"Rabblersinin âyetlerinden onlara bir âyet her geldiğinde mutlaka yüz çevirenler oldular" buyruğudur. Bu buyruk ile sözü geçen cevaba gerek görülmemiştir.

"Onlara: Allah'ın size verdiği rızıktan infak edin" yani fakirlere tasadduk edin "denildiğinde..." buyruğu ile ilgili olarak el-Hasen şöyle demektedir: Bununla yahudiler kastedilmektedir. Onlara fakirlere yemek yedirmeleri emredilmişti. Maksadın müşrikler olduğu da söylenmiştir. Peygamber (sav)'ın fakir olan ashabi onlara: Bize sizin Allah'a ait olduğunu iddia ettiğiniz mallarınızdan bize veriniz, dediler. Onlar bu sözleriyle yüce Allah'ın: "Onlar Allah'a yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar..." (el-En'am, 6/136) buyruğuna işaret etmiş oluyorlardı. Ancak müşrikler bu isteklerini kar-şılamayıp onları mahrum bıraktılar ve alay ederek: Allah dileseydi size yemek yedirirdi. Bizim dinimize geri dönmediğiniz sürece size yiyecek bir şeyler vermeyeceğiz, dediler.

"Kâfirler iman edenlere derler ki: Allah dilese idi, kendilerini yedire-bileceği kimseleri mi yedirelim?" Biz bunlara mı rızık verelim? Çünkü onlara müslümanların: Rızık veren yüce Allah'tır, dedikleri ulaşmıştı. Onlar da alay olmak üzere: Allah dilediği takdirde muhtaç bırakmayacağı kimselere mi rızık verelim, demişlerdi.

İbn Abbas der ki: Mekke'de zındıklık yapan kimseler vardı. Bunlara yoksullara sadaka vermeleri emredilince: Allah'a yemin ederiz ki olmaz, dediler. Allah o kimseleri fakir bırakmışken biz nasıl yemek yediririz? Çünkü bunlar mü'minlerin Allah'ın bütün fiillerini, onun meşietine bağlı gördüklerini ve: Allah dilese filanı zengin kılardı, Allah dilese elbette aziz kılar, Allah dilese elbette şöyle olur, dediklerini duyuyorlardı. İşte onlar bu şekildeki bir cevabı mü'minlere alay yollu ve onların işleri Allah'ın meşietine bağlı kabul eden ifadeleri ile alay olsun diye söylemişlerdi.

Bir başka açıklamaya göre de onlar bu sözlerini mü'minlerin kendilerine söyledikleri: "Allah'ın size verdiği rızıktan infak edin" sözlerine sarılarak söylemişlerdi. Yani bize rızık veren Allah ise, o sizi de rızıklandırmaya kadirdir. Ne diye bizden rızık bulmaya çalışıyorsunuz, demişlerdi.

Böyle bir karşı delil, elbetteki batıldı, çünkü yüce Allah bir kula bir malı mülk olarak verip de sonra da o malda kendisine birtakım hakları vacib kılacak olursa, onun elinden o miktarını almış gibi olur. Dolayısıyla böyle bir itiraz anlamsızdır. Onların: Allah dileseydi onları da yedirirdi, sözleri elbetteki doğrudur, fakat bunu delil göstermeleri bir yalandır. Bu da yüce Allah'ın şu buyruklarına benzer: "Müşrikler: Allah dileseydi... şirk koşmazdık... diyeceklerdir." (el-En'am, 6/148); "Münafıklar: Şehadet ederiz ki, muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün, dediler. Allah da biliyor ki sen hiç şüphesiz O'nun Rasûlüsün ve Allah şahitlik eder ki muhakkak münafıklar yalancıdırlar." (el-Münafıkun, 62/1)

"Siz ancak apaçık bir sapıklık içindesiniz" buyruğu, denildiğine göre kâfirlerin

mü'minlere söyledikleri sözlerin bir parçasıdır. Yani sizler bizden mal istemek ve Muhammed'e uymakla apaçık bir sapıklık içindesiniz... Bu anlamdaki açıklamayı Mukatil ve başkaları yapmıştır.

Bir diğer görüşe göre ise bu, Peygamber (sav)'ın ashabının onlara söyledikleri bir sözdür.

Üçüncü bir görüşe göre ise bu, böyle bir cevap vermeleri üzerine yüce Allah'ın kâfirlere söylediği bir sözdür.

Denildiğine göre; Ebu Bekr es-Sıddîk (r.a) müslümanlardan yoksul olanlara yemek yediriyordu. Ebu Cehil onunla karşılaşmış ve: Ey Ebu Bekir, sen Allah'ın bunlara yemek yedirmeye kadir olduğunu iddia ediyor musun? deyince, Ebu Bekir: Evet, diye cevap vermiş. Ebu Cehil bu sefer: Peki niye bunlara yemek yedirmiyor? deyince, o da: Bir takım kimseleri fakirlikle, bir takım kimseleri zenginlikle imtihan etmiştir. Fakirlere sabretmeyi, zenginlere de vermeyi emretmiştir. Ebu Cehil şöyle demiş: Allah'a yemin ederim ey Ebu Bekir şüphesiz ki sen bir sapıklık içindesin. Allah'ın bunlara yemek yedireceğine kadir olduğunu iddia ediyorsun, bununla birlikte O, bunlara yemek yedirmiyor, kalkmış sen onlara yemek yediriyorsun. Bunun üzerine bu âyet-i kerime ile yüce Allah'ın: "Artık kim (infak edip) verir ve sakınırsa, o el-hüs-na'yı (cenneti) de doğrularsa..." (el-Leyl, 92/5-6) buyrukları nazil oldu.

Âyet-i kerimenin bir grub zındık hakkında indiği de söylenmiştir. Bunlar arasında zındıklığa saparak, yaratıcıya iman etmeyen ve bu sözleriyle de müslümanlarla alay eden kimseler de vardı. Bunu da el-Kuşeyrî ve el-Maverdî zikretmiştir.

"Ve derler ki: Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu vaadettiğiniz ne zaman olacaktır" buyruğuna gelince, bunlara: "önünüzdekinden ve arkanızdaki-den korkun..." denildiğinde, onlar: "Bu vaad ettiğiniz ne zaman olacaktır?"

diye cevap verdiler. Bu da onların alay olsun diye söyledikleri sözleri idi, yoksa bu tehdide gerçekten inandıklarından dolayı sormuyorlardı.

Yüce Allah: "Onlar birbirleri ile çekişirlerken kendilerini alacak bir tek çığlıktan" bu da İsrail'in Sûra üflemesidir; "başkasını gözlemiyorlar" beklemiyorlar. Onlar dünya işleri hakkında birbirleriyle çekişirlerken oldukları yerde ölüverecekler. Bu herkesin baygın düşeceği üfürüştür.

"Birbirleriyle çekişirlerken" lafzı beş türlü okunmuştur. Ebu Amr ile İbn Kesir "ye" ile "hı" harflerini üstün, "sad" harfini şeddeli okurlar. Verş'in, Nafi'den rivayeti de böyledir. Diğer kıraat sahipleri ile Verş'in dışındaki Nafi'in öğrencileri ondan "hı" harfini sakini ve "sad" harfini de -iki sakini arka arkaya getirmek suretiyle- şeddeli okuduğunu rivayet etmişlerdir.

Yahya b. Vessab, el-A'meş ve Hamza ise "hı" harfini sakın ve "sad" harfini de şeddesiz olarak; "Onunla davalastı" kökünden gelen bir fiil gibi okumuşlardır. Asım ve el-Kisaî ise "hı" harfini esreli, "sad" harfini de şeddeli okumuşlardır ki; "birbirleriyle davalastıkları zaman, çekiştikleri zaman" anlamındadır. Denildiğine göre onlar, kendi kanaatlerine göre öldükten sonra diriltilmeyeceklerine dair karşılıklı delillerle çekişirlerken, bu üfürüş onları gelip yakalayacaktır.

İbn Cübeyr, Ebu Bekir'den, o Asım'dan ayrıca Hammad da Asım'dan "ye" ile "hı" harflerini esreli ile (sad harfini) şeddeli okuduğunu rivayet etmişlerdir.

en-Nehhas der ki: Birinci kıraat en açık olanlarıdır. Bu kıraatte asıl şekil; şeklidir. Burada "te" harfi "sad" harfine idgam edildikten sonra, onun harekesi de "hı" harfine nakledilmiştir. Ubeyy'in kıraatinde de; şeklindedir. Ancak (Nafi'den rivayet edilen şekliyle) "hı" harfinin (sonra gelen "sad" şeddeli okunmakla birlikte) sakın okunması caiz değildir. Çünkü bu arka arkaya iki sakının getirilmesidir. Bunlardan herhangi birisi ise med ve lin harfi değildir. Aslına uygun olarak "hı" harfinin sakın olarak okunduğu da söylenmiştir. "Birbirleriyle tartışırken" demektir. Burada muzaf hazfedilmiştir. Anlamin; kendileri ile tartışan kimse ile kendilerince tartışırken... şeklinde olması ve böylece mefulün hazfedilmiş olması da mümkündür. es-Sa'lebî, bu Ubeyy b. Ka'b'in kıraatidir, demiştir.

en-Nehhas der ki: "Hı" harfi esreli, "sad"ın şeddeli okunuşuna gelince, bunda da asıl şekil; dir. Burada "te" harfi "sad"a idgam edildikten sonra arka arkaya iki sakının gelişi dolayısıyla "hı" harfi esreli okunmuştur, el-Ferra ise bu kıraatin daha güzel ve daha çokça okunan şekil olduğunu iddia etmiş ve daha uygun olan "te"nin harekesini "hı", harekesine vermeyi bırakıp "hı" harfi için bir başka hareke getirmiş ve böylelikle "ye" harfi ile esreyi arka arkaya getirmiş, üstelik bunun daha güzel ve daha çok okunan kıraat olduğunu söylemiştir. Bu nasıl daha güzel olabilir ki? Mekkileler, Bas-ralılar ve Medinelilerin tümü böyle okumuşlardır. Asım'dan gelen "ye" harfi ile "hı" harfinin esreli okuduğuna dair rivayete gelince, bu itba' dolayısıyla (arka arkaya gelen harekeleri aynen okuma)dır. Buna dair açıklamalar daha önceden: "O şimşek neredeyse gözlerini kapıp a/iuerece&."(el-Bakara, 2/20) buyruğu ile "... yoksa hidayet verilmedikçe..." (Yunus, 10/35) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

İkrime yüce Allah'ın: "Bir tek çığlıktan başkası" buyruğu hakkında şöyle demektedir: Bu Sûr'a yapılacak ilk üfürüştür. Ebu Hureyre de şöyle demiştir: İnsanlar çarşı-pazarlarında bulunuyorlarken, kimisi devesini sağarken, kimisi kumaşı ölçerken, kimisi işini görmek için giderken Sûr'a üfürülecektir.

Nuaym, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "İki kişi kumaşlarını satış yapmak üzere açmış iken kıyamet kopuverecektir. Onlar onu daha katlayamadan kıyamet kopacaktır. Adam davarlarını sulamak maksadı ile havuzunu çamurla sıvarken daha onları sulayamadan kıyamet kopacaktır. Kişi terazisinde tartmak isterken (bir kefesine ağırlık koyduğunda) alçalmışken (diğerine de koyacağını koyup) daha yükseltmeden kıyamet kopacaktır. Adam yemek üzere lokmasını ağzına götürmüşken onu yutamadan kıyamet kopacaktır." [43]

Abdullah b. Amr'ın rivayetinde de şöyle denilmektedir: "Onu (üfürmeyi) işitecek ilk kişi develeri için havuzunu sıvayan bir kimse olacaktır. O da baygın düşecek, diğer insanlar da baygın düşecektir." [44]

"Onlar ne bir tavsiyede bulunabilirler" yani biri diğerine kendisinde bulunan haklara dair bir vasiyette bulunamayacaktır. Bir diğer açıklamaya göre, biri diğerine tevbe etmesini, günahından vazgeçmesini tavsiye edemeyecektir. Aksine çarşı-pazarlarında bulundukları yerde ölüp düşeceklerdir. Öldükleri takdirde de "ne de ailelerine geri dönebilirler."

Şöyle de açıklanmıştır: "Ne de ailelerine geri döneDİlirler" yani onlar£ herhangi bir cevap veremezler. Katade de şöyle demiştir: "Ne de ailelerine" yani evlerine "geri dönebilirler." Çünkü daha oraya gidemedi den ölüm onları çabucak yakalayivermiş olacaktır. [45]

51. Sûr'a da üfürüldüğünde hemen kabirlerinden Rabblarına doğru süratle gidecekler.

52. "Vay bize! Yattığımız yerden kim kaldırdı bizi?" diyecekler. "Bu, Rahman'ın vaadettiğidir, peygamberleri de doğru söylemişlerdir."

53. O tek bir çığlıktan ibarettir. Hepsi artık huzurumuza getiriliverirler.

54. O günde hiçbir kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz. Siz işlediğinizin ancak karşılığını görürsünüz.

"Sûr'a üfürüldüğünde" buyruğunda sözü geçen Sûr'a üfürmek, yeniden yaratılış için ikinci üfürüştür. Daha önceden Nemi Sûresi'nde (en-Neml, 27/87-90. âyetlerin tefsirinde) sadece iki üfürüş olduklarını, üçüncü üfürme-nin sözkonusu olmadığını açıklamış idik. Bu âyet-i kerime de buna delalet etmektedir.

el-Mubarek b. Fedale, el-Hasen'den şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İki üfürüş arasında kırk yıl vardır. Birincisinde yüce Allah herbir canlıyı öldürecek, ikincisi ile bütün ölüleri Allah diriltecek." [46]

Katade der ki: ("Suver") "suret"in çoğuludur. Suretlere ve ruhlara üfürüldüğünde demektir. Suretin çoğulunun "suver" şeklinde gelmesi binanın surunun çoğulunun da "(sin harfi ile) suver" gelmesi gibidir. el-Accac der ki:

"Nice yüksek duvar ile korunmuş kimseye, Surun üst taraflarını aşarak vardım."

Ebu Hureyre'den: "Suretlere üfürüldüğünde" diye okuduğu da rivayet edilmiştir. en-Nehhas der ki: Doğrusu buradaki: "Sûr" kelimesinin "vav" harfinin sakın (med harfi) olarak okunmasıdır; (bu da) karn (boynuz) anlamındadır. Rasûlullah (sav)'dan gelen rivayet ile böyledir. Ayrıca Arap dilinde de bu şekliyle bilinen bir telaffuzdur. Nitekim dilciler şu mısraları zikrederler:

"İki ordunun karşı karşıya geldiği sabah tosladık onlara biz, O su birikintilerinin (yakınında kopan) tozları arasında hırıltı çıkaran (atlar)la, Şiddetli bir şekilde tosladık onlara ki, iki boynuzun toslaması gibi değildi bu."

Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önce En'am Sûresi'nde (6/73- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Hemen kabirlerinden..." buyruğundaki kabirler anlamındaki; kelimesi, (peltek) "se" yerine "fe" ile diye de okunmuştur. Bunu da ez-Zemahşerî zikretmiştir. Kahire; denildiği gibi (»jip de denilir. Ancak fasih söyleyiş "peltek se" iledir, çoğulu da; ile diye gelir. el-Mütenehhil el-Hüzelî der ki:

"(Oradaki) kabirlerle ve inişli çıkışlı yerlerin dibindeki, Kilimlerdeki çizgileri andıran alametlerle tanıdım."

Kabir edildi, demektir. "Rabblarına doğru süratle gidecekler" çıkacaklar demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas ve Katade yapmıştır. İmruu'l-Kays'ın şu mısrasında da bu anlamdadır:

"Elbiselerimi senin elbiselerinden sıyrıp çıkar, sen de sıyrılırsın."

Çocuğa "nesil" denilmesi de buradan gelmektedir. Çünkü o da annesinin karnından çıkar.

"Hızlıca çıkarlar" diye de açıklanmıştır. ile Hızlıca yol almak" demektir. Kurdun yürüyüşüne bu ismin verilmesi buradan gelmektedir. Şair (Lebid) şöyle demiştir:

"Yakın yerde akşamı etmiş kurdun hızlıca koşusu gibi, Ki gece üzerine soğuk yaptığından kaçmış olan."

Kurt hızlıca koştu, koşar" denilir ki bu da: babındandır. Bunun muzari'inin şeklinde geldiği de söylenmiştir. Bu da hızlıca yürümek demektir. Buyruk hızlıca kabirlerinden çıkarlar, demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır: "Sizin yaratılmanız ve öldükten sonra diriltilmeniz ancak bir can(ı yaratıp diriltmek) gibidir." (Lukman, 31/28); "Darmadağın çekirgeler gibi kabirlerden çıkarlar." (el-Kamer, 54/7) Mearic Sûresi'nde de: "O gün onlar sanki dikilmiş putlara süratle gidiyorlarmış gibi kabirlerinden hızlıca çıkarlar." (el-Mearic,

70/1) diye buyurulmaktadır ki, burada da hızlıca giderler, demektir.

Rivayette kaydedildiğine göre ashab şöyle demiştir: Biz Peygamber (sav)'a zayıflığımızdan ötürü şikayette bulunduk. O da bize: "Size nesli tavsiye ediyorum" diye buyurdu^[47] Çabuk yürümenizi tavsiye ediyorum, demektir. Çünkü bu insana güç verir.

"Vay bize!... diyecekler." İbnu'l-Enbarî der ki: Buradaki: "Vay bize!" buyruğu üzerinde vakıf güzel bir vakıftır. Daha sonra; "Yattığımız yerden kim kaldırdı bizi" diye okumaya başlanır.

Kimi kıraat aliminin: "Diriltilmemizden dolayı vay bize!" şeklinde "mim" ve "se" harfini esreli okuduğu rivayet edilmiştir. Ayrıca bu, Ali (r.a)'dan da rivayet edilmiştir. Bu okuyuşa göre ise "Vay bize!" anlamındaki buyruk üzerinde vakıf güzel olmaz. Daha sonra: "Yattığımız yerden" buyruğuna kadar okuması gerekir. Ubeyy b. Ka'b'ın kıraatinde: "Bizi kim uyandırdı" lafzı hemen: "Yattığımız yerden" lafzına vasi ile okunmuştur. Bu genel olarak okunan şeklin doğruluğuna delil teşkil etmektedir. el-Mehdevî dedi ki: İbn Ebi Leyla "Vay bize!" diye "te" harfî fazlası ile okumuştur ki; bu da "vay" anlamındaki "el-veyl" in müennes halidir. "Vay halime! Ben kocamış bir kadın... iken ben mi doğuracak mıyım?" (Hud, 11/72) buyruğunda da böyledir.

Ali (r.a) da: "Diriltilişimizden ötürü vay bize!" diye okumuştur. Buna göre ..den" harfî "Vay bize!" anlamındaki kelimeye taalluk etmektedir. Yahut ta "vay"den haldir. Bu takdirde hazfedilmiş bir kelimeye taalluk eder. Sanki: "Diriltilişimizden ötürü vay oldu bize!" demiş gibidir. Onun haberi olması caiz olduğu gibi, onun hali olması da caizdir.

"Yattığımız yerden" buyruğundaki "...den" lafzı "ba's: öldükten sonra diriliş" in kendisine taalluk etmektedir.

Şöyle denilmiştir: Onlar kabirlerinde azab görüyor olacakları halde, nasıl böyle diyecekler? Buna cevap şudur: Ubeyy b. Ka'b dedi ki: Onlar bir uykuya dalacaklardır. (Sonra bunlar olacaktır).

Bir rivayette de onlar: "Vay bize bu yattığımız yerden bizi kim kaldırdı?" diyeceklerdir. Ebu Bekr el-Enbarî der ki: Bu rivayet " Bizi (kim) uyandırdı" lafzın, Kur'ân'a dil uzatan birtakım kimselerin söylediği gibi Kur'ân lafzından değildir. Aksine bu; "bizi... kaldırdı" buyruğunun bir tefsiridir yahut onun ihtiva ettiği manalarının bir bölümünü ifade etmektedir. Ebu Bekr (el-Enbarî devamla) dedi ki: Ben bunda aynı şekilde: "Bizi kim kaldırdı?" şeklinde: de ki "elif" olmaksızın ve; nûn'u sakın olarak bellemiş bulunuyorum. Doğrusu ise dile uygun olarak bunun; şeklinde "nûn" harfî üstün ve: deki hemzenin fethası; in "nûn"una verilmiş olmasıdır, hemze ıskat edilmiş olur. Nitekim Araplar da: "Sana haber

veren, sana bildiren kimsedir" demişlerdir ki burada: "Sana haber veren"in hemzeli kullanılışını kastederler.

Ayrıca "Uyuyan uyandırdım" ile "Uyuyan uyandı" kullanımları da nakledilmiştir. Ahmed b. Yahya en-Nahvî de bize şöyle bir beyit aktarmıştır:

"Ve bir kınayıcı (hanım) ki geceleyin uyanıp kınamaya başladı beni, Halbuki bundan önce hiçbir kınayıcı ziyaretime gelmemiştir."

Ebu Salih dedi ki: Birinci defa Sûra üfürüldüğü vakit, kabirdekilerin azabı kaldırılır ve ikinci üfürüş kadar bir uyku uyurlar. İkisi arasında da kırk yıllık bir süre vardır. İşte: "Vay bize! Yattığımız yerden kim kaldırdı bizi?"

şeklindeki sözlerini bundan ötürü söyleyeceklerdir. Ayrıca İbn Abbas ve Ka-tade de böyle demişlerdir.

Meanî alimleri şöyle demişlerdir: Kâfirler cehennemi ve cehennemdeki türlü azabları görecekleri vakit, kabirlerindeki azabları ona kıyasla onlara bir uyku gibi gelecektir. Mücahid dedi ki: Bunun üzerine mü'minler onlara: "Bu Rahmanınvaadettiğidir" diyeceklerdir.

Katade de dedi ki: Allah'ın kendilerine hidayet vermiş olduğu kimseler onlara: "Bu, Rahman'ın vaadettiğidir" diyecektir.

el-Ferra ise: Melekler onlara: "Bu, Rahman'ın vaadettiğidir" diyeceklerdir, demiştir.

en-Nehhas der ki: Bu görüşler arasında bir uyum vardır. Çünkü melekler hem mü'minlerdendirler, hem de Allah'ın hidayet verdiği kimselerdendirler.

İşte yüce Allah'ın: "İman edip salih amel işleyenler ise, işte bunlar yaratılanların en hayırlılarıdır." (el-Beyyine, 98/7) âyeti ile Peygamber Efendimizin: "Mü'min kimse Allah nezdinde bütün yarattıklarından hayırlıdır." hadisi [48]buna göre yorumlanır.

Meleklerin ve diğer mü'minlerin de onlara: "Bu, Rahmanın vaad ettiğidir" diyecek olmaları da mümkündür.

Denildiğine göre, kâfirler birbirlerine: "Yattığımız yerden kim kaldırdı bizi?" diyeceklerinde rasûllerin dünyada iken kendilerine haber verdikleri hususları gözleriyle görecekleri vakit tasdik etmiş olacaklar, sonra da kendileri: "Bu Rahmanın vaadettiğidir. Peygamberleri de doğru söylemişlerdir." Biz ise bunu yalanladık diyecekler ve ikrarın kendilerine fayda vermeyeceği bir zamanda bunu söyleyeceklerdir.

Hafs: "Yattığımız yerden" buyruğu üzerinde vakıf yaptıktan sonra; "Bu" diye yeniden okumaya başladı.

Ebu Bekr el-Enbarî dedi ki: " Yattığımız yerden kim kaldırdı bizi?" buyruğunda vakıf yapmak güzeldir. Sonra: "Bu rahmanın vaadettiğidir" diye okumaya

başlanır. Bununla birlikte: "Yattığımız yerden bu" üzerinde vakıf yaparak "bu" anlamındaki işaret zamirini "yattığımız yer" anlamındaki kelimeye tabi olarak mecrur kabul edip daha sonra da; "Rahman'ın vaadettiğidir" diye başlamak da mümkündür. Bu da: "Sizin diriltilmeniz, Rahman'ın vaadettiğidir" anlamındadır. Sizin diriltilişiniz Rahman'ın vaadidir, demek olur.

en-Nehhas der ki: İfade: "Yattığımız yerden" lafzında tamam olmaktadır. "Bu" lafzı ise mübteda olarak ref mahallindedir. "Rahman'ın vaadettiğidir" buyruğu da onun haberidir. Bununla birlikte ("bu" işaret zamirinin) "yattığımız yer" lafzının sıfatı olarak cer mahallinde olması da mümkündür. O takdirde ifade; "Yattığımız bu yerden..." lafzında tamam olur. Buna karşılık: "Rahman'ın vaadettiği" buyruğu da üç bakımdan ref mahallinde olur. Ebu İshak bunlardan ikisini sözkonusu ederek şöyle demektedir: Evvela: "Bu" zamiri takdiri ile olur. İkinci şekil bu buyruk; "Rahman'ın sizin diriltilmenize dair vaadi bir haktır" anlamında olmasıdır. Üçüncü şekil ise: "Sizin diriltilmeniz Rahman'ın vaadettiğidir" anlamında olmasıdır.

"O tek bir çığlıktan ibarettir." Onların kabirlerinden kaldırılıp diriltilme-leri tek bir çığlık ile olacaktır. Bu da İsrâfîl'in: Ey çürümüş kemikler, ey parçalanmış sinirler ve ey darmadağın olmuş saçlar! Allah sizlere ayırdedici hükmünü vermek için biraraya gelmenizi emretmektedir, diyeceğine işaretir.

İşte yüce Allah'ın: "Hak olan çığlığı işitecekleri gün, işte o çıkış günüdür." (Kaf, 50/42); "Davetçiye hızlıca koşarak..." (el-Kamer, 54/8) Hak buyruklarının anlamı -ilerde geleceği üzere- budur.

Eğer kendisinden gelen rivayet sahih ise İbn Mes'ud'un kıraati: "O tek bir çığlıktan ibarettir." şeklindedir. Görüldüğü gibi buradaki: da "çığlık (sayha)" demektir. Daha önce bu husus geçmiş bulunmaktadır.

"Hepsi artık huzurumuza getirUlverirler" buyruğu "İşte onlar" mübtedadır. Onun haberi olan "Hepsi" nekredir. "Huzurumuza ge-tiriliverirler" de onun sıfatı kapsamına girer.

"Huzurumuza getiriliverirler" buyruğu ise, hep birlikte hesap için durulacak yerde (Mevkıfte) topluca hazır edileceklerdir, demektir. Bu da yüce Allah'ın: "Kıyamet hadisesi ise ancak bir göz kırpması gibidir." (en-Nahl, 16/7) buyruğunu andırmaktadır.

"O günde hiçbir kimseye en ufak bir zulüm yapılmaz." Yani yapılmış amellerin sevabı eksiltilmez.

"Siz işlediğinizin ancak karşılığını görürsünüz." Bu buyrukta yer alan: "Şey" iki bakımdan nasb konumundadır: Birincisi bu meçhul fiilin ikinci mefulüdür. İkincisi harf-i cerrin hazfedilmesi dolayısı ile nasb mahal-lindedir. Bu da:

"İşlediğinizin ancak karşılığı..." takdirindedir. Bu da: "Onu işlediğinizin" takdirinde olup sonundaki zamir haz-fedilmiştir. [49]

55. Muhakkak o gün cennetlikler sevinç içinde meşgul olacaklar.

56. Onlar ve eşleri gölgelerde, tahtlar üstünde yaslanacaklar.

57. Onlar için orada meyveler ve istedikleri herşey vardır.

58. Çok merhametli bir Rabbden: "Selam" denir.

59. "Ey günahkârlar! Sizse bugün ayrılın."

"Muhakkak o gün cennetlikler sevinç içinde meşgul olacaklar" buyruğu hakkında İbn Mes'ud, İbn Abbas, Katade ve Mücahid şöyle demişlerdir: Onların meşgul olacakları iş, bakirelerle yatmak olacaktır.

Tirmizî el-Hakim "Müşkilu'l-Kur'ân" adlı eserinde şöyle demektedir: Bize Muhammed b. Hamid er-Razî anlattı, bize Yakub el-Kummî anlattı. O, Hafs b. Humeyd'den, o Şimr b. Atiyye'den, o Şakik b. Seleme'den, o Abdullah b. Mes'ud'dan naklettiğine göre Abdullah b. Mes'ud, yüce Allah'ın: "Muhakkak o gün cennetlikler sevinç içinde meşgul olacaklar" buyruğu hakkında dedi ki: Onların işleri bakirelerle beraber yatmak olacaktır. Bize Muhammed b. Humeyd anlattı. Bize Harun b. el-Muğire anlattı. Harun, Nehşel'den, o ed-Dah-hak'tan, o İbn Abbas'tan bunun gibi açıklamada bulunduğunu nakletmiştir. [50]

Ebu Kılabe dedi ki: Cennetliklerden olan bir kimse hanımı ile birlikte iken ona: Haydi hanımının yanına git, denilecektir. O: Ben hanımım ile birlikteyim ve meşgulüm diyecek, yine ona: Yine hanımının yanına git, denilecektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Cennetlikler, içinde bulundukları lezzet ve nimetlerle o kadar meşgul olacaklardır ki, masiyet ehli ile onların cehenneme gitmelerinden içinde bulunacakları can yakıcı azabtan dolayı üzülmeyeceklerdir. İsterse aralarında akrabaları ve yakınları bulunsun. Bu açıklamayı Said b. el-Müseyyeb ve başkaları yapmıştır.

Vekî' dedi ki: Burada dinleyecekleri şarkı ve çalgılar kastedilmektedir. İbn Keysan dedi ki: "Meşgul olacaklar" yani birbirlerini ziyaret edecekler. Yüce Allah'ın ziyafetinde bulunacaklar, diye de açıklanmıştır.

Rivayet edildiğine göre kıyamet gününde bir münadi şöyle seslenecektir: Bana itaat eden ve kimsenin görmediği yerlerde bile benim emirlerimi muhafaza eden kimseler nerede? Bunlar yüzleri ayın ondördü ve parıldayan yıl-dızlarmış gibi ayağa kalkacaklar. Dizginleri yakuttan olan nurdan asil develere binmiş olacaklar. Herkesin gözü önünde bu develer sırtlarında onları uçuracaktır. Nihayet Arşın önünde dikilecekler, yüce Allah da onlara şöyle diyecektir: Bana

itaat eden, Benim ahdimi kimsenin görmediği yerlerde bile koruyan kullarıma selam olsun. Sizi Ben süzüp seçtim, sizi Ben tercih ettim. Haydi gidin cennete hesabsız olarak giriniz. "Bu gün size bir korku yoktur. Siz üzülmezsiniz de" (ez-Zuhruf, 43/68) Bunun üzerine Sıratın üzerinden gözü kapıp giden şimşek gibi geçecekler ve cennetin kapıları açılacak onlara.

Daha sonra ise mahşerde insanlar durmuş olacaklar ve biri diğerine: Ey kavim, filan nerede, filan nerede? diye soracak. İşte birbirlerine soru soracakları bu vakitte bir münadi: "Muhakkak o gün cennetlikler sevinç içinde meşgul olacaklar (Buradaki anlatıma göre "sevinç içinde meşguldürler" diye anlaşılmalıdır) diye seslenecektir."

"iş, meşguliyet" anlamındaki lafız; şeklinde kullanılabildiği gibi, diye de kullanılır. Bunlar iki ayrı söyleyiştir. Bu iki şekilde de okunmuştur. "Korku ve haram şeyler" kelimelerinde olduğu gibi. Buna dair açıklamalar da daha önceden (el-Maide, 5/42. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Sevinç içinde" buyruğunu el-Hasen: Sevinçli olacaklar diye açıklamıştır. İbn Abbas da bu anlamda açıklamıştır. Mücahid ve ed-Dahhak ise, beğendikleri bir iş içinde diye açıklamışlardır. es-Süddî rahat içinde diye açıklamıştır, anlamları birbirlerine yakındır.

(Âyet-i kerimedeki kipin kökünü teşkil eden): Sevinç: Şaka ve güzel söz" demektir.

Ebu Cafer, Şeybe ve el-A'rec elifsiz olarak; diye okumuşlardır. Bunlar "Rahat içinde olan, rahat olan ve tetikte olan, sakınan" kelimeleri gibi iki ayrı söyleyiştir. Bu açıklamayı el-Ferra yapmıştır.

el-Kisaî ve Ebu Ubeyde ise şöyle demişlerdir: "Fakihe (meyve, nimet) sahibi" demektir. Tıpkı; "Yağlı, etli, hurmalı, sütlü" kelimeleri gibi. "Meyveler ve nimetler içinde olan" demektir. "Elifsiz olarak; şekli Katade'nin açıklamasına göre "beğenmiş ve hoşnut olmuş haldedirler" demek olur. Ebu Zeyd dedi ki: nitelemesi ruhen hoş, rahat ve güleç yüzlü olan kimse hakkında kullanılır. Talha b. Mu-sarrif de bu buyruğu; şeklinde hal olarak nasb ile okumuştur.

"Onlar ve eşleri gölgelerde, tahtlar üstünde yaslanacaklar" buyruğu mübteda ve haberdur. Bununla birlikte; "Onlar" lafzının te'kid; "Eşleri" lafzının zamire atfedilmesi; "Yaslanacaklar" lafzının "sevinç içinde olacaklar" buyruğuna sıfat olması da mümkündür.

"Gölgelerde" buyruğu genel olarak esreli "zı" ve med "elifi ile diye okunmuştur. İbn Mes'ud, Ubeyd b. Umeyr, el-A'meş, Yahya, Hamza, el-Kisaî ve Halef; ise "zı" ötreli ve "elifsiz olarak okumuşlardır. Birinci okuyuşta kelime; "Gölge" lafzının çoğuludur. İkinci okuyuşta ise kelime; "Gölge yapan (ağaç ve benzeri)

şeyler)" lafzının çoğuludur.

"Tahtlar üstünde" ifadesi de yüksek köşklerdeki tahtlar (karyolalar) üzerinde demektir. Tekili: («&jt) şeklinde gelir, "Gemi"nin çoğulunun diye gelmesi gibi. Şair de şöyle demektedir:

"Dalları üzerindeki gülün kırmızı rengini alması sanki, Gülümseyenin bahçesinde kuşluk vaktinde,

Haya ettiklerinden dolayı mahcub olmuş bakire kızların yanağı gibidir, Tahtlar üzerinde birbirlerine reyhan hediye eden."

Haberde belirtildiğine göre Ebu Said el-Hudrî, Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Cennetlikler hanımları ile cima ettikleri her seferinde tekrar bakireye dönerler."[\[51\]](#)

İbn Abbas da şöyle demiştir: Cennet ehli olan bir kimse yetmiş yıl hurinin boynuna sarılır. Ne o ondan usanır, ne o ondan. Ona vardığı her seferinde bakire olduğunu görür. Ona varmak istediği her seferinde de tekrar şehveti avdet eder. Yetmiş erkek gücüyle onunla cima eder. Onlardan meni gelmez. Erkekten de huriden de meni gelmeksizin cima ederler.

"Onlar için orada meyveler... vardır" buyruğu mübteda ve haberdur.

"Ve istedikleri herşey vardır" buyruğunda yer alan: "İstedikleri"

lafzındaki ikinci "dal" harfi "te"den ibdal edilmiştir. Çünkü bu fiil; veznindedir. Fiilin kökü de; İstedi" lafzından gelmektedir, yani bir şey isteyip kendisine verilen demektir. Bu açıklamayı Ebu Ubeyde yapmıştır. Buna göre "istedikleri" dualarında temenni ettikleri şeyler anlamında olur.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani onlardan kim bir şey isteyecek olursa, o ona verilecektir. Çünkü yüce Allah, ancak güzel şeyleri istemek ve istenmesi güzel olan şeyleri dilemek tabiatında yaratmış olacaktır.

Yahya b. Sellam: "İstedikleri şeyler" canlarının çektiği şeyler demektir, diye açıklarken İbn Abbas: Dileyecekleri şeyler demektir, diye açıklar. İkisinin de anlamı birbirine yakındır.

İbnu'l-Enbarî der ki: "Onlar için... istedikleri herşey vardır" buyruğu üzerinde vakıf yapmak güzeldir. Bundan sonra da:

"Selam" buyruğu ile, onlara selam denilir, anlamında başlanılır.

"Selam" lafzının: "Onlar için istedikleri herşey katıksız olarak verilir" anlamında merfu okunması da mümkündür. Ancak bu açıklamaya göre "İstedikleri herşey" üzerinde vakıf yapmak güzel olmaz.

ez-Zeccac der ki: "Selam" buyruğu; "Şey"den bedel olarak merfudur. Onlar için Allah'ın onlara selam vermesi de vardır, demek olur. Bu ise cennet ehlinin en büyük arzusudur.

Cerir b. Abdullah el-Beceli'den rivayet edilen hadise göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Cennet ehli nimetleri içerisinde bulundukları bir sırada onlara bir nur görünecektir. Başlarını kaldıracaklar bir de ne görsünler, şanı yüce Allah üst taraflarından onlara görünmekte ve: Ey cennet ehli, es-selamu aleykum, diye buyurmaktadır. İşte yüce Allah'ın: "Çok merhametli bir Rabden selam denir" buyruğu bunu anlatmaktadır. Rab onlara, onlar da ona bakarlar. Ona baktıkları sürece içinde bulundukları hiçbir nimete dönüp bakmazlar bile. Nihayet hicabı arkasında onlardan gizlenince onların bulundukları yerlerde nuru ve bereketleri üzerlerinde kalmaya devam eder."[\[52\]](#) Bunu es-Salebî ve el-Kuşeyrî zikretmişlerdir.

Bu manadaki bir rivayet Sahih-i Müslim'de de sabittir. Biz bu rivayeti Yunus Sûresi'nde yüce Allah'ın: "ihsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır."(Yunus, 10/26) buyruğunu açıklarken zikretmiş bulunuyoruz.

Buradaki: "Şey"in belirtisiz "selam" lafzının onun sıfatı olması da mümkündür. Onların istedikleri herşey eksiksiz olarak onlara verilecektir, demek olur. Mübteda olarak merfu olması "selam"ın onun haberi olması da mümkündür. Bu açıklamalara göre ise; "Onlar için istedikleri herşey vardır" buyruğunda vakıf yapılmaz.

İbn Mes'ud'un kıraatinde: "Selam" lafzı mastar olur. Hal konumunda da kabul edilebilir. Onlara istedikleri herşey esenlikli olarak ya da istedikleri gibi teslim edilerek verilecektir, anlamında, olur. Bu görüşe göre: "İstedikleri" lafzı üzerinde vakıf yapmak güzel olmaz.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî ise yeni bir cümle başı olarak: diye okumuştur ki şöyle denilmiş gibidir: Bu sadece onlara verilir ve bu konuda onlarla hiçbir şekilde çekişilmez. Bu durumda: "Onlar için istedikleri herşey vardır" buyruğunda vakıf tam olmaktadır. Bununla birlikte "selam" lafzının, Allah'ın: "Onlar için istedikleri herşey vardır" lafzından bedel olması ve; "İstedikleri herşey"in haberinin de; "Onlar için vardır" buyruğu da olması mümkündür. Yine "selam" lafzının ikinci bir haber olması da mümkündür. Bu durumda ifade: Kimse bu hususta onlarla çekişmeksizin bu katıksız olarak onlar içindir, demek olur.

" Söz (mealde: denir)" lafzı: "Allah bunu onlara söyleyecektir" anlamında mastardır, ya da takdirindedir. Hazfedilmiş fiile masdarının lafız olarak zikredilmiş olması delil teşkil etmektedir.

Anlamin: "Onlara istedikleri herşey bir söz olarak verilmiş olacaktır." Yani Allah tarafından onlara verilmiş sözün bir gereği olarak onlara verilecektir, şeklinde olması da mümkündür. Bu ikinci görüşe göre; "İstedikleri" lafzı üzerinde vakıf

güzel olmaz.

es-Sicistanî der ki: "Selam" buyruğu üzerinde vakıf tam bir vakıftır. Ancak bu bir hatadır, çünkü "denir" buyruğu, ondan önce anılanların dışındadır.

"Ey günahkârlar! sizse bugün ayrılın" buyruğunda geçen: "Ayrılın" fiili muhatab olarak; "Ayrılın" şekillerinde aynı anlamda kullanılır. "Ben onu ayırdım, o da ayrıldı" diye kullanıldığı gibi; "Onu ayırdım, o da ayrıldı" diye de kullanılır.

Yani bu söz, cennet ehlinin cennete götürülmeleri emredileceği vakit, sorgulanmak üzere durdurulacakları sırada söylenecektir. Cennetlikler arasından çıkıp ayrılın, demektir.

Katade dedi ki: Onlar herbir hayırdan ayrılıp uzaklaştırılmış olacaktır, ed-Dahhak şöyle demektedir: Günahkârlar birbirlerinden ayrılacaklardır. Yahudiler ayrı bir fırka, hristiyanlar ayrı bir fırka, mecusiler ayrı bir fırka, sabîler ayrı bir fırka, puta tapıcılar ayrı bir fırka olacaklardır. Yine ondan şöyle dediği nakledilmiştir: Herbir fırkanın cehennem ateşinde içine gireceği ve kapısının kapatılacağı bir evi bulunacaktır. Ebediyyen orada kalacak, ne o fırka başkasını görecektir, ne başkası tarafından görülecektir.

Dâvûd b. el-Cerrah dedi ki: Müslümanlar günahkârlardan ayrılacaklardır. Ancak heva sahibi kimseler (itikadı bid'at sahipleri) günahkârlarla birlikte olacaklardır.

[\[53\]](#)

60. "Ey Âdemoğulları! Şeytana tapmayın! Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır." diye size emrimi açıklamadım mı?

61. Ve: "Bana ibadet edin" diye. İşte dosdoğru yol budur.

62. "Andolsun ki o, sizden pekçok kimseyi saptırdı. Niçin akıl etmiyorsunuz?"

63. "İşte vaadolunduğunuz cehennem budur."

64. "Küfre sapmanızdan ötürü bugün oraya girin."

"Ey Âdemoğulları! Şeytana tapmayın" masiyetimi gerektiren hususlarda ona itaat etmeyin "...diye size emrimi açıklamadım mı?"

Buradaki "ahd (emir)" vasiyet anlamındadır. Ben rasûllerim vasıtasıyla size tebliğ edip tavsiye etmedim mi? demektir.

"Tapmayın" anlamındaki buyrukta geçen; edatı, el-Kisâf'nin dediği gibi, nehy içindir.

"Ve Bana ibadet edin diye" buyruğundaki: "Diye"nin "nûn"u (sakin iken hareke verilmek ile ilgili) asıl kaideye uygun olarak esreli gelmiştir. Bunu ötreli okuyanlar ardından ötre gelen bir kesreyi hoş görmediğinden dolayı böyle okumuşlardır.

"İşte dosdoğru yol budur." Yani Bana ibadet dosdoğru dindir.

"Andolsun ki o sizden pekçok kimseyi saptırdı." Pekçok insanı azdırdı. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Katade pekçok toplulukları, el-Kelbî pekçok ümmeti diye açıklamıştır, anlamları birdir.

"(^r): Çok kimse" buyruğunu Medineliler ile Asım "cim" ile "be" harflerini esreli okumuşlardır. Ebu Amr ile İbn Amir "cim" harfini ötreli, "be" harfini de sakın olarak (dolayısıyla "lam" harfi de şeddesiz olarak) okumuşlardır. Diğerleri ise "cim" ile "be" harflerini ötreli, "lam" harfini şeddesiz okumuşlardır. el-Hasen, İbn Ebi İshak, İsa b. Ömer, Abdullah b. Ubeyd ile en-Nadr b. Enes ise "lam" harfini şeddeli okumuşlardır. Ebu Yahya ile el-Eşheb el-Ukaylî ise "cim" harfini esreli, "be" harfini sakın, "lam" harfini de şeddesiz okumuşlardır. Böylece bu kelime toplam beş türlü okunmuş olmaktadır.

el-Mehdevî ile es-Salebî: Bunların hepsi de "çok yaratık" anlamında farklı söyleyişlerdir.

en-Nehhas der ki: Bu kıraatlerin en açık (uygun) olanı birincisidir. Buna delil de bütün kıraat alimlerinin: "Sizi ve önceki nesilleri..." (eş-Şuara, 26/184) buyruğunu bu şekilde icma ile okumuş olmalarıdır. Bu durumda; "Çok kimse" lafzı in çoğulu olmaktadır. Hepsinin de iştikakı aynıdır. Bu da: "Aziz ve celil olan Allah mahlukatı yarattı" kullanımından gelmektedir.

Altıncı bir kıraat daha sözkonusu edilmiştir ki o da: "Nesiller" şeklinde "ye" ileidir. Ayrıca ed-Dahhak'tan nakledildiğine göre bir cil (nesil) on-bin (kişi)dir, azamisinin ne kadar olduğunu ise yüce Allah'tan başkası bilemez. Bunu da el-Maverdî zikretmiştir.

"Niçin akü etmiyorsunuz?" Niçin şeytanın sizin düşmanınız olduğunu kavramıyor, Allah'a itaat etmenin gerekli olduğunu bilmiyorsunuz?

"İşte vaadolunduğunuz cehennem budur." Yani cehennem bekçileri onlara: İşte vaadolunduğunuz ve sizin yalanladığınız cehennem budur, diyeceklerdir.

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde Allah insanları, cinleri, öncekileri, sonrakileri tek bir düzlükte toplayıp biraraya getirecek. Daha sonra cehennem ateşinden bir parça insanların üzerinden görünecek, onları çepeçevre kuşatacak. Sonra da bir münadi: "İşte vaadolunduğunuz cehennem budur. Küfre sapmanızdan ötürü bugün oraya girin" diye seslenir. İşte o vakit herbir ümmet dizleri üzerine çöker. Herbir gebe de karnındakini bırakır. Süt emziren herbir anne emzirdiğini unuttur. İnsanları da sarhoş görürsün, halbuki onlar sarhoş değildirler; ama Allah'ın azabı çok şiddetlidir."[\[54\]](#)

65. Bugün, Biz ağızlarına mühür vururuz ve neler kazandıklarını elleri bize söyler ve ayakları şahitlik eder.
66. Eğer dileseydik, gözlerini silme kör ederdik de yolda didişip dururlardı. Artık nasıl görebileceklerdi?
67. Ve eğer dileseydik, oldukları yerde suratlarını değiştirirdik. Devam etmeye de, geri gelmeye de güçleri yetmezdi.
68. Kime uzun ömür verirsek yaratılıştaki onu başaşağı çeviririz. Akıl erdirmiyorlar mı?

"Bugün, Biz ağızlarına mühür vururuz ve neler kazandıklarını elleri bize söyler ve ayakları şahitlik eder" buyruğunu Müslim'in Sahih'inde yer alan Enes b. Malik'ten gelen şu rivayet açıklamaktadır: Enes b. Malik dedi ki: Ra-sûlullah (sav)'ın huzurunda idik, güldü. Sonra: "Niye güldüğümü biliyor musunuz?" diye sordu. Biz: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedik. Şöyle buyurdu: "Kulun Rabbine hitabından dolayı (güldüm). O: Ey Rabbim! Sen beni zulümden alıkoymadın mı? der. Yüce Rab: Evet, der. Bu sefer kul şöyle der: Ben kendime karşı ancak kendimden olan şahidi kabul ederim. Bunun üzerine yüce Allah: Bugün sana karşı şahid olarak kendin yetersin. Şahidler olarak da kiramen katibin yeter. (Peygamber devamla) buyurdu ki: Allah ağzına mühür vurur ve bu sefer azalarına konuş denilir. Azalan yaptıkları işleri söyler. Sonra onu konuşmak üzere serbest bırakır. Kul der ki: Benden uzak olun, benden uzak olun. Ben sizin için mücadele edip duruyordum. "[55]

Müslim bunu Ebu Hureyre'den gelen rivayetiyle de kaydetmiştir. Orada da şöyle denilmektedir: "Sonra ona şöyle denir: Şimdi Biz sana karşı şahidimizi göndereceğiz. O kendi kendisine benim aleyhime kim şahitlik edecek diye düşünürken, ağzına mühür vurulur ve baldırına, etine, kemiklerine: Konuş denilir. Baldırı, eti, kemikleri yaptıklarını söylerler. Bunun böyle olmasının sebebi ise kendi nefsinden şahidler dolayısıyla ileri sürebileceği bir mazeretinin bırakılmamasıdır. Bu ise münafık kişidir, Allah'ın kendisine gazab ettiği kişi budur. "[56]

Tirmizî'nin rivayetine göre de Muaviye b. Hayde, Peygamber (sav)'dan naklettiği bir hadisinde şöyle demektedir: Eliyle Şam (Suriye) tarafına işaret ederek şöyle buyurdu: "Sizler ta şuradan buraya kadar (olan alan üzerinde) bi-nekli, piyade olarak hasredileceksiniz. Kıyamet gününde yüzünüz üzere çekileceksiniz, ağızlarınız da konuşamayacak şekilde mühürlenecektir. Sizler Allah nezdinde en hayırlıları ve en şerefliilerini teşkil ettiğiniz yetmiş ümmetin tamamlayıcısı olacaksınız. Sizden herhangi biriniz hakkında ilk konuşacak uzvunuz baldır

olacaktır." Bir diğ er rivayette ise "baldır ı ve elleri olacaktır" denilmektedir.^[57] Hadisteki ("m  h  r" diye terc  me edilen): "el-fıdan" testi ve ibrikin   zerindeki s  zge   demektir. Bu açıklamayı el-Leys yapmı  tır. Ebu Ubeyd der ki: Baldır ıları konu  sun diye kendileri konu  turulmayacaklardır.   şte bu ibrikin a  zına konulan fıdam (s  zge  )e benzetilmi  tir.

Diğ er taraftan a  ızların m  h  rlenmesinin sebebi ile ilgili d  rt t  rl   a  ıklama yapılmı  tır:

1-        onlar: "Rabbimiz olan Allah hakk   i  in biz m    riklerden olmad  k" (el-En'am, 6/23) diyecekler. Bundan dolayı y  ce Allah da onların a  ızlarını m  h  rleyecektir ve sonra azaları konu  şacaktır. Bu açıklamayı Ebu Musa el-E  ar  f yapmı  tır.

2- Hesab i  in: Mevkıfte bekleyenler onları tanıyıp onlardan ayr  lsınlar diye b  yle yapılacaktır. Bu açıklamayı   bn Ziyad yapmı  tır.

3- Konu  mayan kimsenin ifadesi delil olarak konu  şanın ikrarından daha belı  dir, etkileyicidir.        bu icaz seviyesindedir.   caza ihtiya   duyulmayacak bir g  nde dahi olsa bu b  yledir.

4- B  ylelikle nefsi hususunda kendisine yardımcı olan azalarının artık Rab-bine kar  şı kendi aleyhine   ahitler olduklarını bilmesi i  in b  yle olacaktır.

  ayet: Y  ce Allah: "Neler kazandıklarını elleri bize s  yler ve ayakları   ahitlik eder" buyruğunda elin yapacağ  nı "s  ylemek" diye nitelendirirken, ayağ  n yapt  ğ  nı "  ahitlik" olarak nitelendirmesinin sebebi nedir? denilecek olursa,     yle cevap verilir: El o i  ini doğ  rudan yapan, ayak ise orada bulunan bir organdır. Hazır bulunanın ba  kas   hakkında s  yleyeceğ  i s  z de   ahidliktir; i  i yapanın kendi aleyhinde s  ylediğ  i s  z ise, s  ylediğ  i ya da yapt  ğ  ına dair bir ikrardır.   şte bundan dolayı y  ce Allah, ellerin yaptıklarını "s  z s  ylemek" diye ifadelendirirken, ayakların yaptıkları i  i de "  ahidlik" olarak ifadelendirmi  tir.

Ukbe b. Amir'den     yle dediğ  i rivayet edilmi  tir: Ras    ullah (sav)'ı     yle buyururken dinledim: "A  ızlara m  h  r vurulacağ  ı g  n insandan ilk konu  şacak olan kemik sol bacağ  nın baldır   olacaktır." Bunu el-Maverd   ile el-Meh-dev   zikretmi  tir.^[58]

Ebu Musa el-E  ar  f dedi ki: Zannederim insanın ilk konu  şacak azası sağ baldır  dır. Bunu da el-Mehdev   zikretmi  tir.

el-Maverd   der ki: Diğ er azalardan   nce baldır  n konu  şacak olma ihtimali vardır.        i  lediğ  i masiyetlerin lezzeti bedeninin alt tarafının bir b  l  m  n   teşkil eden organlardan birisi olan baldır  ndaki duyu organları ile idrak eder, hisseder.   şte onlara yakınl  ğ  ı dolayısıyla diğ erlerinden   ncelikli olarak   ahitlikte bulunma ihtimali olabilir.   ncelikle solun s  zkonusu edilmesine gelince, sağ organlardaki

arzunun sol taraftaki organlara göre daha güçlü oluşundandır. Arzusunun azlığı dolayısıyla solun sağın önüne geçirilmiş olma ihtimali vardır.

Derim ki: Arzunun daha ileri olması dolayısıyla aksi de söz konusu olabilir. Her ikisi ile birlikte el de bulunabilir. Kısacası bütün bunların toplamı ile arzu ve lezzet tamam olmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Eğer dileysek gözlerini silme kör ederdik de yolda didişip dururlardı. Artık nasıl görebileceklerdi?" buyruğunda yer alan: "Silme kör ederdik" buyruğunun mazi ve müzari şekilleri el-Kisaî'nin naklettiğine göre; Dilcilere göre; "Göz yarığı bulunmayan kör" demektir.

İbn Abbas der ki: Onları hidayete karşı kör ederdik. Böylelikle ebediyyen hakka giden yolu bulamazlardı, demektir. el-Hasen ve es-Süddî derler ki: Yani biz onları kararsızlık içerisinde kör olarak bıraktık. Bunun da anlamı şudur: Biz onları kör eder ve böylelikle onlar ne evlerinde ne de başka yerlerde hiçbir iş görme imkanını bulamayacak şekilde basiretleri olmaz, göremezlerdi. Taberî'nin tercih ettiği açıklama budur.

"Yolda didişip dururlardı." Yani yolu aşip geçmek için birbirleriyle yarışlardı. "Artık nasıl görebileceklerdi?" Görme imkanını nereden bulacaklardı?

Ata, Mukatil ile Katade -ayrıca İbn Abbas'tan da bir rivayet olarak- dediler ki: Eğer Biz dileysek, onların sapıklık gözlerini çıkartır ve sapıklık yolunda onları kör eder, onların sapıklıktaki basiretlerini hidayete yönlendirir, böylelikle onlar hidayet bulur ve doğru yolu görürler, âhirete giden yola hızlıca koşarlardı. Daha sonra da: "Artık nasıl görebileceklerdi" diye buyurmuştur ki, Biz onlara bunu yapmadık demektir. Yani onların hidayet gözleri silme kör iken ve sapıklıkta devam ediyorken nasıl doğru yola hidayet bulabilecekler?

Abdullah b. Selam'dan bu âyet-i kerimenin te'vili ile ilgili geçen açıklamalardan farklı bir rivayet gelmiş ve o bu âyetin te'vilinin kıyamet gününde gerçekleşeceğini söylemiş ve şöyle açıklamıştır: Kıyamet gününde Sırat köprüsü kurulacağında bir münadi şöyle seslenecektir: Muhammed (sav) ile onun ümmeti ayağa kalksın! İyileriyle, kötüleriyile ayağa kalkacaklar ve Sırat'ın üzerinden geçmek üzere onun peşinden gideceklerdir. Sırat'ın üzerine geldiklerinde Allah aralarından facir olanların gözlerini silme kör edecek, onlar da o Sırat üzerinde koşuşacaklardır. O Sırat'ı aşip geçebilmek için onu nereden görebilecekler ki.

Daha sonra bir münadi: Haydi İsa (a.s) ile onun ümmeti ayağa kalksın. Ümmeti ayağa kalkar, iyileriyle, kötüleriyile onun peşinden giderler. Onların da durumu aynı olur ve diğer peygamberler de aynı durumla karşılaşırlar.

Bunu en-Nehhas zikretmiş olup biz de bu anlamıyla İbnu'l-Mübarek'in "er-Rekaik" adlı eserinde belirttiği gibi; et-Tezkire adlı eserimizde de kaydetmiş

bulunuyoruz. Bunu el-Kuşeyrî de zikretmiştir.

İbn Abbas (r.a) dedi ki: el-Esved b. el-Esved bir taş aldı. Beraberinde Mah-zumoğullarından da bir topluluk vardı. Bunu Peygamber (sav)'ın üzerine atmak istedi, Allah gözlerini silme kör yaptı, taşı da eline yapıştırdı. Ne peygamberi görebildi, ne de gideceği yolu. Âyet-i kerime onun hakkında inmiştir.

"Silme kör" göz kapakları arasında göz yarığı bulunmayan kişiye denilir. Bu ifade; "Rüzgar izi sildi" tabirinden alınmıştır. Bu açıklamayı el-Ahfeş ve el-Kutebî yapmıştır.

"Ve eğer dileydik, oldukları yerde suratlarını değiştirirdik. Devam etmeye de, geri gelmeye de güçleri yetmezdi" buyruğundaki: "Suratları değiştirmek": Hilka-ti değişikliğe uğratmak onu taş, cansız veya hayvana dönüştürmek demektir. el-Hasen der ki: Biz onları oldukları yerde oturtur, öne de gidemez, arkalarına da dönemez hale düşürürdük. İşte cansız bir varlık da bu şekildedir. Ne öne gidebilir, ne arkaya. Mesh (suratların değiştirilmesi) bazan insan suretinin hayvana dönüştürülmesi ile de olur. Sonra bu hayvan nereye gidebileceğini de düşünemez, şaşırır kalır. Ne ileri gider, ne de geri.

İbn Abbas (r.a) dedi ki: Bu Biz, dileydik onları evlerinin içinde dahi helak ederdik, demektir.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Eğer Biz, dileydik masiyet işleme cesaretini gösterdikleri yerde suretlerini değiştirirdik.

Abdullah b. Selam dedi ki: Bütün bunlar kıyamet gününde olacaktır. Yüce Allah Sırat'ın üzerinde onların gözlerini silme kör edecektir.

el-Hasen, es-Sülemî, Zirr b. Hubeyş ve Asım Ebu Bekr'in rivayetine göre: "Oldukları yerde" anlamındaki buyruğu çoğul olarak; "Yerlerinde" diye okumuşlar, diğerleri ise tekil okumuşlardır.

Ebu Hayve "gitmeye" anlamındaki kelimeyi mim harfini (ötre yerine) üstün olarak; diye okumuştur. "Mim" harfi ötreli olarak gitmek anlamında olup in mastarıdır.

"Kime uzun ömür verirse yaratılıştaki onu başaşağı çeviririz" buyruğundaki "onu başaşağı çeviririz" anlamındaki lafzı Asım ile Hamza: şeklinde birinci "nûn" ötreli ve "kef" harfi de şeddeli olmak üzere; "Ba-şaşağı çevirmek"ten gelen bir fiil olarak okumuşlardır. Diğerleri ise; şeklinde birinci "nûn"u üstün, "kef"i da ötreli olarak "O şeyi baş üstü çevirdim" O da çevrildi" kullanımından gelen bir fiil olarak okumuşlardır.

Katade dedi ki: Yani o çocukluk halini andıran yaşlılık haline döner. Süf-yan da yüce Allah'ın: "Kime uzun ömür verirse, yaratılıştaki onu başaşağı çeviririz." buyruğu hakkında şöyle demiştir: Kişi seksen yaşına ulaştı mı, artık bedeni

değişir ve gücü zayıflar. Şair de şöyle demektedir:

"Kim uzunca yaşarsa, günler eskitir onun yeniliğini,

Onun en güvendiği iki şey olan işitmesi ve görmesi ona ihanet eder."

Uzun ömür gençliğin yerine yaşlılığı, gücün yerine zayıflığı, fazlalığın yerine eksikliği getirir. Çoğunlukla görülen budur. Peygamber (sav) da erzel-i ömre (ömrün en kötü haline) döndürülmekten Allah'a sığınmıştır.[\[59\]](#) Buna dair açıklamalar daha önceden en-Nahl Sûresi'nde (16/70. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Artık size bütün bunları yapanın ölümden sonra sizi diriltmeye kadir olduğu hususunda; "akıl erdirmiyorlar mı?" Nafi' ve İbn Zekvan; "Akıl erdirmiyor musunuz?" şeklinde "te" ile diğerleri ise (erdirmiyorlar mı? anlamında) "ye" ile okumuşlardır. [\[60\]](#)

69. Biz, ona şiiri öğretmedik. Ona yakışmaz da. O ancak bir zikir ve apaçık bir Kur'ân'dır.

70. Tâ ki o, diri olan kimseleri korkutup uyarsın ve kâfirler aleyhine söz hak olsun.

Yüce Allah'ın: "Biz, ona şiiri öğretmedik. Ona yakışmaz da" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız. [\[61\]](#)

1- Peygamber Şair de Değildir, Şair Olması da Uygun Değildir:

Yüce Allah, Peygamber (sav)'ın durumunu haber vererek kâfirlerden, onun şair olduğunu Kur'ân'ın da bir şiir olduğunu söyleyenlerin sözlerini: "Biz, ona şiiri öğretmedik, ona yakışmaz da" buyruğu ile reddetmektedir. Evet, Ra-sûlullah (sav) böyleydi, şiir söylemez ve şiirin veznine göre, kalıplarına göre konuşmazdı. Hatta eskiden söylenmiş bir beyiti herhangi bir sebeple okumaya çalıştığında veznini bozarak okurdu; sadece anlamlarını muhafaza ederek söylerdi. Bunlardan birisi de bir gün okuduğu (ve bazı kelimelerinin yerlerini değiştirdiği) Tarafe'nin şu beyitidir:

"Günler gösterecek sana bilmediğin şeyleri,

Ve kendisini azıklandırmadığın kimse sana getirecek haberleri."

Bir gün de kendisine insanların en şairi kimdir? diye sorulmuş, o da: "Şu beyiti söyleyen kişidir" demişti:

"Görmediniz mi beni gece vakti geldiğim her seferinde, Orada gördüm; hoş

kokulara sürünmemiş olsa bile."

Bir gün de şu beyiti okumuştı:

"Sen benim talanlarım ile kölelerinkini, Akra' ile Uyeyne'ye mi pay edeceksin?"

Peygamber (sav)'ın bir beyiti düzgün bir şekilde, nadiren okuduğu da olurdu.

Rivayete göre o Abdullah b. Revaha'ya ait şu beyiti okumuştur:

"Yanı yatağından uzak olarak geçirir geceyi,

Müşrikler yataklarında ağır uykuya dalmış olduklarında."

el-Hasen b. Ebi'l-Hasen dedi ki: Peygamber (sav):

"Kişiyi (kötülüklerden) alıkoyan olarak, İslâm ve ağaran saçlar yeter."

mısrarını okumuş, Ebu Bekir (r.a) ise şöyle demişti: Ey Allah'ın Rasûlü! Şair bunu şöyle söylemiştir:

"Ey Hureyre! Sabahleyin yolculuk hazırlığını yapacak olursan (bil ki) Ağaran saçlar ile İslâm kişiyi (kötülükten) alıkoyucu olarak yeterlidir."

Bunun üzerine Ebu Bekir ya da Ömer: Şahidlik ederim ki sen Allah'ın Ra-sûlüsün. Yüce Allah: "Biz, ona şiiri öğretmedik. Ona yakışmaz da." diye buyurmaktadır. "[62]

el-Halil b. Ahmed'den şöyle dediği nakledilmiştir: Şiir, Rasûlullah (sav)'ın birçok sözden daha sevdiği bir şeydi. Fakat o doğru-dürüst şiir okuyamazdı. [63]

2- Hz. Peygamberin Nadiren Şiir Kalıplarına Uygun Söz Söylemesi:

Peygamber Efendimizin bazan şiir kalıplarına uygun sözler söylemiş olması, onun şiiri bildiğini gerektirmez. Yine bazan nesir olarak söyleyip de herhangi bir vezne uygun sözlerinin durumu da böyledir. Mesela, Huneyn gününde söylediği: "Sen kanayan bir parmaktan başka bir şey misin ki Allah'ın yolundadır senin bu karşılaştıkların."

Yine onun söylediği:

"Ben peygamberim yok bunda yalan,

Ben Abdu'l-Muttalib'in oğlu(nun oğlu)yum."

Bunun benzeri bazan Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinde de, herkesin sözlerinde de görülebilir. Ancak bu ne şiirdir, ne şiir türünden şeylerdir. Yüce Allah'ın şu buyrukları gibi: "Siz sevdiğiniz şeylerden infak edinceye kadar birre (iyiliğe, cennete) kavuşamazsınız." (Al-i İmran, 3/92); "Allah'tan bir zafer ve yakın bir fetih." (es-Saf, 61/13); "Büyük havuzları andıran çanaklardan ve yerlerinde sabit kazanlardan..." (Sebe', 34/13) ve buna benzer daha başka âyetler.

İbnu'l-Arabî bu türden bazı âyet-i kerimeler zikretmiş, bunlar hakkında açıklamalarda bulunmuş ve bunların vezin kalıplarının dışında olduklarını

söylemiştir. Ayrıca Ebu'l-Hasen el-Ahfeş Hz. Peygamber'in: "Ben peygamberim yok bunda yalan" sözünün şiir olmadığını söylediği gibi, el-Halil b. Ahmed de Kitabu'l-Ayn'de: İki ayrı parça halinde gelen seci'li sözler şiir olamazlar demiştir. Yine ondan gelen rivayete göre bu recez türünden bir sözdür. Şöyle de denilmiştir: "Yok bunda yalan" anlamındaki lafız ile "Abdu'l-Muttalib" in "be"leri üzerinde vakıf yapılmadıkça receze benzemez. Peygamber (sav)'ın da bunu nasıl söylediği bilinmemektedir.

İbnu'l-Arabî der ki: Durumundan kuvvetle anlaşıldığına göre "yok bunda yalan" lafzındaki "be" merfudur. Buna karşılık "Abdu'l-Muttalib" in "be"si ise izafet terkibi dolayısıyla esrelidir.

en-Nehhas da şöyle demektedir: Bazılarının söylediklerine göre rivayet irablı olarak gelmiştir. Eğer i'rablı gelmiş ise, bu bir şiir olmaz, çünkü ilk beyitteki "be" harfini ötreli, üstün ya da tenvinli okuyup da ikincisinin "be"si-ni esreli okuyacak olursa, bu şiir vezin kalıbının dışına çıkar.

Kimisi de şöyle demiştir: Bu vezin şiir vezinlerinden değildir. Ancak bu açıkça bir gerçeği inkâr etmektir. Çünkü bu şekilde Arapların şiirlerini el-Halil ve başkaları da rivayet etmiş bulunmaktadır.

H. Peygamber'in: "Sen kanayan bir parmaktan başka bir şey misin ki?" sözlerine gelince, denildiğine göre bu aruzun seri' diye bilinen kalıbından-dır. Ancak bunun böyle olması; "Kanayan" kelimesindeki "te"nin esreli okunması halinde mümkün olur. Eğer sakın okunacak olursa hiçbir şekilde bu şiir olmaz. Çünkü bu şekilde bu iki kelime "fe'ul" vezninde olurlar. Seri' kalıbında ise fe'ul yoktur. Peygamber (sav) bunu "te" harfini sakın ya da işba' söz konusu olmaksızın harekeli söylemiş olabilir. Bunun şiir olduğunu kabul etsek dahi, esas alınan mısraların birbirinden ayrılması halidir. Böylece bu konudaki itiraz da ortadan kalkmış olmaktadır. Peygamber (sav)'ın da şiiri bilen ve şair bir kimse olması da gerekmez. Çünkü nadiren bir be-yitin okunması ve recez ya da başka türden kafiyelerin tutması hiçbir zaman bunları söyleyen kimsenin şiiri bilen birisi olmasını gerektirmez. İlim adamlarının ittifakıyla böylesine şair de denilmez. Nitekim bir kimse bir ip yapacak olursa, onun iplikçi olması gerekmez.

Ebu İshak ez-Zeccac dedi ki: "Biz ona şiiri öğretmedik" buyruğunun anlamı şudur: Biz ona şiir söylemeyi öğretmedik yani biz onu şair kılmadık. Bu ise onun bir miktar şiir okumasını ya da söylemesini engellemez. en-Nehhas dedi ki: Bu, bu hususta yapılmış en güzel açıklamalardan birisidir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah, kendisine ona şiiri öğretmediğini haber vermektedir. Onun şiir okumadığını haber vermiş değildir. İfadenin zahirinden

anlaşılan da budur.

Bu hususta açıkça anlaşılan bir açıklama da yapılmıştır. Bu açıklamayı yapan kişi bu konuda dilbilginlerinin icmaı olduğunu dahi iddia etmiştir. Onlara ait bu açıklama şu şekildedir: Şiir söylemek kastı olmaksızın vezinli söz söyleyen herkesin söylediği bir söz, şiir olamaz, sadece şiire uygun düşmüş bir söz olur. Bu da açıkça anlaşılan bir sözdür. Derler ki: Yüce Allah'ın peygamberi hakkında sözkonusu olmadığını belirttiği husus şiiri ve şiir türlerini bilmek, onun aruzlarını, kafiyelerini ve şiir söyleme vasfına sahip olmak (şairlik)dir. İttifakla Peygamber bu vasıflara sahip değildir. Nitekim Ku-reyşliler, Araplar hac mevsiminde yanlarına gelecek olurlarsa, neler söyleyeceklerini kendi aralarında danıştıklarında birilerinin: O şairdir, diyelim demesi üzerine aklı başında kimselerin şöyle dediklerini görüyoruz: Allah'a an-dolsun o vakit Araplar sizi yalanlayacaklardır, çünkü onlar şiirin her türlüsünü bilirler. Allah'a yemin ederim onun söyledikleri, şiirlerin hiçbir türüne benzememektedir. Onun sözleri şiir değildir.

Ebu Zerr'in kardeşi Üneys de şöyle demiştir: Ben onun sözünü şairlerin söyledikleri söz türleri ile karşılaştırdım. Onun şiire uyduğunu göremedim. Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.^[64] Üneys de Arapların arasında en şair kimselerden biri idi.

Utbe b. Ebi Rabia da Peygamber ile konuştuktan sonra şunları söylemiştir: Allah'a yemin ederim, onun sözü şiir de değildir, kehanet de değildir, sihir de değildir. Nitekim buna dair açıklamalar yüce Allah'ın izniyle Fussilet Sûresi'nde (41/40-43. âyetlerin tefsirinde) gelecektir.

Arapların fasihlerinden olan ve belağatli söz söyleyen başkaları da böyle demişlerdir.

Diğer taraftan dilden dökülen vezinli sözler şiir sayılmaz. Şiir sayılması için şiir maksadı ile şiir vezninde söylenmeleri gerekir. Bir kimse şöyle diyebilir: "Bizim bir hocamız bize anlattı ve -o şöyle seslendi: Ey Kisaî'nin arkadaşı diye." Ancak bu şiir sayılamaz. Yine hasta yatağında, aklı başında birisi olarak sayılan bir adamın söylediği: "Alın doktora götürün beni; ve bu kendisini dağladı deyin." sözleri de şiir sayılmaz. ^[65]

3- Şiir Söylemek Bir Kusur mudur?:

İbnu'l-Kasım'ın, Malik'ten rivayetine göre ona şiir okumak hakkında sorulmuş, o da: Fazla ileri gitme, çünkü yüce Allah'ın onun hakkında: "Biz, ona şiiri öğretmedik. Ona yakışmaz da" diye buyurmuş olması, şiirin kusurların-dandır.

Yine (Malik) dedi ki: Bana ulaştığına göre Ömer b. el-Hattab (r.a) Ebu Musa el-Eş'arî'ye şöyle bir mektub yazmış: Şairleri huzurunda topla ve onlara şiir hakkında sor. Şiir söyleyip söylemediklerine bir bak. Bu iş için Lebid'i de hazır bulundur. Ebu Musa şairleri topladı ve onlara sordu. Onlar: Biz şiiri biliyor ve söylüyoruz, dediler. Lebid'e de sorunca, o da şöyle dedi: Ben yüce Allah'ın: "Elif, lam, mim. Bu o kitaptır ki, onda hiç şüphe yoktur" (el-Ba-kara, 2/1-2) buyruğunu dinlediğimden bu yana hiçbir şiir söylemiş değilim.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu âyet-i kerime şiirin kusurunu ortaya koymaz. Tıpkı yüce Allah'ın: "Sera bundan önce hiçbir kitab okumuş değildin ve sağ elinle de onu yazmamıştın." (el-Ankebut, 29/48) buyruğunun, yazı yazmanın bir kusur olduğunu ifade etmediği gibi. Nasıl ki Peygamberin ümmî olması yazı için bir kusur teşkil etmiyorsa, Peygamberin şiir söylemediğinin belirtilmesi de şiirin bir kusur olduğunu ortaya koymaz.

Rivayete göre Me'mun, Ebu Ali el-Minkârî'ye şöyle sormuş: Aldığım habere göre sen ümmî birisiymişsin, doğru dürüst şiir okuyamıyor ve konuşurken de lahn (irab hatası) yapıyormuşsun. Ebu Ali şöyle demiş: Ey mü'min-lerin emiri! Bazan farkında olmadan yanlış konuşabilirim (lahn yapabilirim), ümmî olup doğru dürüst şiir söyleyememe gelince, Rasûlullah (sav) da yazı yazmasını bilmez, doğru dürüst şiir okuyamazdı.

Me'mun ona şöyle demiş: Ben sana sendeki üç kusur hakkında soru sordum, sen bunlara dördüncüsünü de ekledin, o da cahillik. Ey cahil! Bu hususlar Peygamber (sav) için bir faziletti. Ancak bunlar sende ve senin benzerlerinde bir kusurdur. Peygamber (sav) hakkında bunların söz konusu olmaması, onun hakkındaki yanlış kanaatleri bertaraf etmek içindi. Şiir söylemenin ve yazı yazmanın bir kusur olduğundan dolayı değildir. [66]

4- Peygambere Şairlik Gerekli Değildir:

"Ona yakışmaz da" yani onun şiir söylemesi de gerekmez. Şanı yüce Allah, bu özelliği peygamberinin alametlerinden birisi olarak belirlemiştir. Böylelikle ona ilâhi risaletin gönderildiği hususunda hiçbir kimsenin hatırına bir şüphe gelmesin, onun Kurân-ı Kerîm'i tabiatındaki şiir söyleme gücü dolayısıyla ortaya koyduğu zannedilemesin.

Kur'ân-ı Kerîm'de olsun. Allah Rasûlünün sözleri arasında olsun, şiir veznine uygun bulunan birtakım ifadeleri ileri sürerek inkarcı birisinin itiraz etmesine imkan yoktur. Çünkü şiir veznine uygun olmakla birlikte, şiir maksadıyla söylenmeyen sözlere şiir denilemez. Şayet bunlara şiir denilebilecek olursa, -az

önce de açıklandığı gibi- şiir veznini tanımayan avam olan kimselerden vezinli söz söyleyen herkesin şair sayılması gerekirdi. ez-Zec-cac şöyle demektedir: "Ona yakışmaz da" buyruğunun anlamı şudur: Düz nesir değil de şiir söylemek ona kolay gelmez.

"O", onun size bu okuduğu "ancak bir zikir ve apaçık bir Kur'ân'dır."

"Tâ ki o, diri olan kimseleri" Katade'ye göre kalbi diri olanları, ed-Dah-hak'a göre de akli başında olanları "korkutup uyarasm" demektir.

Bunun Allah'ın ilminde iman edeceği bilinen kimseleri korkutup uyara-sın anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da: "Korkutup uyarsın" buyruğunun "ye" ile değil de "te" ile okunmasına göredir. "Te" ile (korkutup uya-rasın anlamında) okuyuş Peygamber (sav)'a hitab olur ve bu Nafi' ile İbn Amir'in kıraatidir. Diğerleri ise yüce Allah yahut Muhammed (sav) ya da Kur'ân-ı Kerîm korkutup uyarsın, anlamında olmak üzere "ye" ile okumuşlardır. İbn es-Semeyka'nın "ye" ve "zel" harflerini üstün olarak; diye okuduğu da rivayet edilmiştir. "Ve kâfirler aleyhine söz hak olsun" yani Kur'ân-ı Kerîm ile kâfirlere karşı delil getirilmiş olsun. [67]

71. Görmezler mi ki; Biz, onların faydasına kendi ellerimizle var ettiğimiz davarlar yarattık? İşte kendileri bunlara sahiptirler.

72. Onları kendilerine boyun eğdirdik. Hem binekleri bunlardandır, hem onlardan yerler.

73. Ve onlarda kendileri için faydalar ve içecekler vardır. Hâlâ şükretmezler mi?

"Görmezler mi ki; Biz, onların faydasına kendi ellerimizle var ettiğimiz davarlar yarattık?" buyruğundaki "görmek" kalbin görmesidir. Yani bakmazlar, ibret almazlar ve tefekkür etmezler mi... demektir.

"Ellerimizle var ettiğimiz" buyruğu da aracısız, vekâlet ve ortaklık söz-konusu olmaksızın yaptığımız, yoktan var ettiğimiz... demektir.

"Şeylerden" lafzındaki: edatı; ism-i mevsulü anlamındadır. İsm-in uzunluğu dolayısıyla aid olan "he" zamiri hazfedilmiştir. Ancak; mastar anlamı veren edat olarak kabul edilirse; bu zamirin ayrıca takdirine gerek kalmaz.

"Davarlar" anlamındaki; buyruğu in çoğulu olup bu kelime müzekkerdir.

"İşte kendileri bunlara sahiptirler." Bunları zabt etmekte, onlara güç ye-tirerek emirleri altında tutmaktadırlar.

"Onları kendilerine boyun eğdirdik." Yani bu davarları onların emirlerine verdik, onlara müsahhar kıldık. Öyle ki küçük bir çocuk, kocaman bir deveyi tutup çekebilmekte, ona vurmakta, onu ciilediği gibi yönlendirmekte, buna rağmen

deve ona itaatin sınırları dışına çıkmamaktadır.

"Hem binekleri bunlardandır" buyruğundaki "Binekleri" kelimesi genel olarak "re" harfi üstün okunmuştur. Onların sırtlarına bindikleri şeyler demektir. Nitekim; "Sütü sağılan dişi deve" denilirken: manasınadır.

el-A'meş, el-Hasen ve İbn es-Semeyka' ise "re" harfini mastar olmak üzere ötreli okumuştur. Âişe (r.anhâ)'dan da bu kelimeyi diye okuduğu rivayet edilmiştir, mushafında da böyledir. ile aynı şeydir. Tıpkı sağmal hayvan anlamında; ile ın; "yük taşıyan hayvan" anlamında da; ile ın kullanılabilmesi gibi.

Kufeli nahivcilerin naklettiklerine göre de Araplar "he" (müenneslik te'si) getirmeksizin; "Çok sabırlı kadın ve çok şükreden kadın" diye kullanırlar. Ancak: "Sağmal koyun, sırtına binilen dişi deve" diye kullanırlar. Çünkü böylelikle onlar fiili bizzat yapan ile fiilin üzerinde yapıldığı şahıs arasında fark gözetmek istemişlerdir. Bundan dolayı fiili bizzat yapandan he'yi hazfetmişler, buna karşılık fiilin üzerinde yapıldığı varlık isminde bu "he"yi hazfetmemişlerdir. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Orada simsiyah karganın kanadındaki siyah tüyü andıran, Kırkiki sağmal (deve) vardır."

Buna göre bu kelimenin (Hz. Âişe'nin okuyuşunda olduğu gibi): şeklinde olması gerekir.

Basrahlar ise burada "he (yuvarlak te)"nin hazfedilmesi nisbet dolayı-sıyladır. Birinci görüşün lehine delil el-Cermî'nin Ebu Ubeyde'den şöyle dediğine dair yaptığı rivayettir: tekil için de, çoğul için de kullanılabılır. ise ancak çoğul için kullanılır. Buna göre bu şekil çoğulun mü-zekkerliği dolayısıyla böyledir. Ebu Hatim'in iddiasına göre ise burada; "Hem binekleri bunlardandır" şeklinde "re" harfi ötreli mastar olduğundan dolayı caiz olmaz. "Re" harfi üstün olarak anlamı ise binilen varlıklar demektir. el-Ferra ise "re" harfinin ötreli Okunmasını caiz kabul etmiştir. Bu da: "Yedikleri de onlardandır, içtikleri de onlardandır" demeye benzer.

"Hem onlardan" yani etlerinden "yerler."

"Ve onlarda kendileri için" yünleri, tüyleri, kılları, yağları, etleri ve daha başka şeyleriyle "kendileri için faydalar ve" sütlerinden "içecekler vardır."

Buradaki "Faydalar" ile "İçecekler" lafızlarının munsar-ıf olmayış sebepleri her ikisinin de tekil kullanımlarda benzeri olmayan çoğullardan (munteha el-cumu') olması dolayısıyladır.

"Hâlâ" yüce Allah'a nimetleri dolayısıyla "şükretmezler mi?" [\[68\]](#)

74. Kendilerine yardım olunur ümidi ile O'ndan başka tanrılar edindiler.

75. Onlar kendilerine yardım edemezler. Halbuki kendileri tanrılar için hazırlanmış askerlerdir.

76. O halde onların söyledikleri seni üzmesin. Muhakkak Biz, onların gizlediklerini de, açıkladıklarını da biliyoruz.

Yüce Allah'ın kudretinin bunca âyet ve belgelerini görmüş olmalarına rağmen başlarına azabın inmesi halinde uydurma ilâhlar tarafından "kendilerine yardım olunur ümidi ile O'ndan başka tanrılar edinirler" hiçbir iş yapmaya güçleri, kudretleri olmayan uydurma ilâhlara tapınırlar.

"Kendilerine yardım olunur ümidi ile" buyruğu türünden Araplar arasından: "Belki o bunu yapar" diye kullananlar da vardır.

"Onlar" yani uydurma ilâhlar "kendilerine yardım edemezler" buyruğunda: "Edemezler" lafzı uydurma ilâhlar hakkında "vav" ve "nün" ile (aklı eren varlıklar gibi) çoğullarının yapılmış olmasının sebebi onlardan da insan gibi söz edilmesidir.

"Halbuki kendileri" yani kâfirler "tanrdar için hazırlanmış askerlerdir."

el-Hasen der ki: Onlar bu tanrıları savunurlar ve onlara gelecek zararları önlemeye çalışırlar.

Katade de şöyle demektedir: Dünya hayatında onlar namına kızar ve öfkelenirler.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar bu uydurma ilâhlara ibadet ederler ve onların işlerini görürler. O bakımdan onların uydurma ilâhlara karşı durumu tıpkı hazır askerler gibidir. Halbuki bu uydurma ilâhların onlara yardım edebilmeye güçleri de yoktur.

Bu üç görüş de anlam itibariyle birbirine yakındır.

Şöyle de açıklanmıştır: Uydurma ilâhlar, ibadet edenler için, onlarla birlikte cehennemde hazır edilecek askerlerdir. Biri diğerine gelecek zararı önleyemez.

Anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Bu putlar, bu kâfirler için cehennemde onların aleyhine hareket edecek Allah'ın askerleridir. Çünkü bu putlar onlara lanet okuyacak ve onların kendilerine ibadetlerinden uzak olduklarını belirteceklerdir.

Şöyle de açıklanmıştır: Uydurma ilâhlar kıyamet gününde -onlara ibadet edenlerin zanlarına göre- yardımcı olmak üzere hazır edilecek askerlerdir.

Haberde nakledildiğine göre kıyamet gününde Allah'tan başka varlıklara ibadet etmiş bulunan herbir kavme dünyada ibadet ettikleri varlık temsil olunur, onlar da onun arkasından gider ve cehenneme varırlar. Böylece bunlar onlar için hazır edilmiş askerler gibidirler.

Derim ki: Bu haberin ihtiva ettiği mana Müslim'in Sahih'inde Ebu Hurey-re yoluyla gelen bir hadis olarak; Tirmizî'de de yine ondan rivayet edilen bir hadis olarak sabit olmuştur. Buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah kıyamet gününde insanları tek bir düzlükte bir araya getirecek, sonra alemlerin Rabbi onlara görünüp şöyle diyecek: Dikkat edin, herbir insan (dünyada iken) neye ibadet ediyor idiyse onun arkasından gitsin. Haç sahibi olanlara (haça tapanlara) haçları, surete tapanlara suretleri, ateşe tapanlara ateşleri müşahhas olarak gösterilecek. Onlar da (dünyada iken) ibadet ettiklerinin peşinden gidecekler. Geriye müslümanlar kalacak..." deyip hadisi uzun uzadıya kaydederler.[\[69\]](#)

"O halde onların söyledikleri seni üzmesin." buyruğunda: "seni üzmesin" anlamında; şekli, fasih olan söyleyiştir. Bununla birlikte Araplar arasında; diye "ye" harfi ötreli, "ze" harfi esreli olarak kullananlar da vardır.

Buyruktan kasıt, yüce Allah'ın peygamberini teselli etmektir. Yani onların şair ve sihirbaz(sın) şeklindeki sözleri seni üzmesin. İfade burada tamam olduktan sonra yüce Allah yeni bir cümle olmak üzere: "Muhakkak Biz onların" söz veya amel olsun "gizlediklerini de açıkladıklarını da biliyoruz" ve onlara bunun karşılığını vereceğiz, diye buyurmaktadır. [\[70\]](#)

77. İnsan, hiç Bizim kendisini bir nutfeden yarattığımıza bakmaz mı? Böyle iken o apaçık bir hasım olup çıkıyor.

"İnsan" buyruğundan kasıt İbn Abbas'ın dediğine göre; Abdullah b. Ubeyy'dir. Said b. Cübeyr: el-As b. Vail es-Sehmî'dir derken, el-Hasen: Ubeyy b. Halef el-Cumahî'dir demiştir. İbn İshak da böyle demiş, ayrıca İbn Vehb bunu Malik'ten rivayet etmiştir.

"Hiç Bizim kendisini bir nutfeden yarattığımıza bakmaz mı?" Nutfe pek az su demektir. Suyun damladığını ifade etmek üzere; fiili kullanılır.

"Böyle iken o, apaçık bir hasım olup çıkıyor." Yani düşmanlık ederek tartışmakta ve bunun için deliller ortaya koymaya kalkışmaktadır. Bununla yüce Allah şunu murad etmektedir: O daha önce kendisinden sözedilmeye değer bir şey değil iken sonradan açıktan açığa tartışan bir hasım oluvermek-tedir.

Şöyle ki; bu kişi Peygamber (sav)'a çürümüş bir kemik getirerek: Ey Muhammed ne dersin? Allah bu kemiği çürüyüp gittikten sonra diriltecek midir? Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştu: "Evet, Allah seni de diriltecek ve cehennem ateşine sokacaktır." Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil

oldu. [\[71\]](#)

78. Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misal getirip dedi ki: "Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek?"

79. De ki: "Onları ilk defa yaratan kim ise onları O, diriltecektir. O, her türlü yaratmayı en iyi bilendir."

"Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misal getirip dedi ki: Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek?" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[72\]](#)

1- Yaratılışını Düşünen Ahirete Zorunlu Olarak İman Eder:

"Kendi yaratılışını unutarak Bize bir misal getirip..." yani o, Bizim kendisini ölü bir nuieden yaratıp ona hayat verdiğimizi unuttu. Bu da şu demektir: Onun bu itirazının cevabı bizzat kendi yapısında vardır. İşte bundan dolayı Peygamber (sav) kendisine: "Evet (diriltecektir). Allah seni de diriltecektir ve cehennem ateşine koyacaktır" diye cevap vermiştir.

Bu buyrukta kıyas yapmanın sıhhatli olduğuna delil vardır. Çünkü yüce Allah, öldükten sonra dirilişi inkâr edenlere karşı ilk yaratmayı delil getirmiştir.

"Dedi ki: Çürümüş haldeki kemikleri kim diriltecek" buyruğundaki: "Çürümüş...ler" demektir, Kemik çürüdü" denilir, Çürümüş" demek olup çoğulu da: diye gelir. Burada yüce Allah; diye buyurup diye buyurmamasının sebebi, bunun; vezninin yerine kullanılmış olması dolayısıyladır (ma'dul). Bu şekilde, gerçek şeklinden ve vezninden udul ile (vazgeçilerek) kullanılan lafızların da asıl hakkettikleri i'rabı da sözkonusu olmaz (munsarîf olmazlar).

Yüce Allah'ın: "Anan da ahlaksız bir kadın değildi." (Meryem, 19/28) buyruğunda (son kelimenin sonundaki) "yuvarlak te" düşürülmüştür. Çünkü bu kelime in yerine getirilmiştir.

Şöyle de denilmiştir: Bu kâfir Peygamber (sav)'a: Acaba ben bu çürümüş kemiği ufalayıp rüzgara karşı savuracak olursam, senin görüşüne göre, Allah bunu tekrar iade eder mi? demiş, bunun üzerine de: "De ki: Onları ilk defa yaratan kim ise onları diriltecektir" buyruğu nazil olmuştur. Yani bunları herhangi bir şey olmaksızın ilk olarak yaratan, bir şeyden -ki o da acbu'z-zeneb'dir- ikinci olarak tekrar yaratmaya elbette ki kadirdir.

"O her türlü yaratmayı" yani nasıl ilk olarak yaratacağını ve tekrar iade

edeceğini "en iyi bilendir." [73]

2- Kemikler de Canlıdır:

Bu âyet-i kerimede kemiklerin de canlı olduğuna ve ölüm dolayısıyla kemiklerin de necis olduğuna delil vardır. Ebu Hanife ile Şafiî mezhebine men-sub kimi ilim adamlarının görüşleri de böyledir.

Şafiî (r.a) ise, kemiklerde can yoktur demiştir. Buna dair açıklamalar daha önce en-Nahl Sûresi'nde (16/80. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [74]

"...Kemikleri kim diriltecek?" sözü ile kemik sahiplerini kastetmiştir. Dilde muzafın, muzafu'n-ileyh yerine kullanılması çoktur. Şeriatte de olan bir şeydir denilecek olursa, buna şöyle cevap veririz: Bu ancak bir zaruret dolayısıyla ihtiyaç duyulması halinde olan bir şeydir. Burada böyle bir takdirde bulunmayı gerektiren bir zorunluluk bulunmadığı gibi, buna ihtiyaç da yoktur. Çünkü yüce yaratıcı bunu bize haber vermiştir. O buna kadirdir, hakikat de bunun böyle olduğuna tanıklık etmektedir. Ayrıca hayatın alameti olan duyma, kemikte var olan bir hususiyettir. Bu açıklamayı İbnu'l-Arabî yapmıştır. [75]

80. O, sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkarandır. Hemen ondan ateş yakıyorsunuz.

81. Göklerle yeri yaratan onlar gibisini yaratmaya kadir değil midir? Evet. Ve O, biricik yaratandır. Herşeyi en iyi bilendir.

82. O, bir şeyi diledi mi ona emri sadece "ol" demesidir. O da oluverir.

83. Herşeyin egemenlik ve tasarrufu elinde bulunanın şanı ne yücedir! O, münezzehdir, yalnız O'na döndürüleceksiniz.

"O, sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkarandır" buyruğu ile yüce Allah, birliğine dikkat çekmekte, ölüleri diriltmeye kemal derecesinde kadir olduğunu göstermektedir. Bu da onların gördükleri ıslak, nemli odundan kuru ve yakıcı olan ateşi yaratması şeklinde, tanık oldukları bir husustur. Çünkü kâfir şöyle demişti: Nutfe hayat tabiatı dolayısıyla nemli ve sıcaktır. Bundan hayat or taya çıkmaktadır. Kemik ise ölüm tabiatı dolayısı ile kuru ve soğuktur. Ondan nasıl hayat ortaya çıkar. Bunun üzerine yüce Allah: "O, sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkarandır" buyruğunu indirmiştir. Yani yeşil ağaç sudandır. Su da ateşin zıddı olan rutubetli ve soğuktur. Zıt iki şey de birarada bulunmaz. Ancak yüce Allah, bundan (yeşil ağaçtan) ateşi çıkartmıştır. O halde O, zıddı kendi zıddından çıkartmaya kadir olandır. O, herşeye gücü yetendir.

Âyet-i kerime ile kastedilen Arapların çakmaktaşı durumunda olan merh ve afar diye bilinen ağaçlardır. Arapların şu sözü de bunu ifade etmektedir: "Her ağaçta ateş vardır, fakat bilhassa merh ve afarda bu fazlasıyla vardır." Afar üstteki çakmak taşıdır, merh ise alttaki taştır. Misvak gibi iki dal alınır. Bunlardan su damlar. Biri, öteki üzerine sürtülür ve bunlardan ateş çıkar. Yüce Allah: "yeşil ağaçtan" diye buyururken "ağaç" çoğul olduğu halde: "Yeşil" diye buyurup diye buyurmaması, lafız itibariyle tekil olmasının gözönünde bulundurulması dolaşımıylaştır. Bununla birlikte Araplar arasında: "Yeşil ağaç" diyenler de vardır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Siz elbette zakkum ağacından yiyeceksiniz ve o ağaçlardan karınları(nızı) dolduracaksınız." (el-Vakıa, 56/52-53)

Daha sonra yüce Allah, delil getirerek şöyle buyurmaktadır: "Göklerle yeri yaratan onlar gibisini yaratmaya kadir değil midir?" Bu buyruktaki "onlar"dan kasıt, öldükten sonra dirilişi inkâr edenlerin benzeridir. Sellaam Ebu'l-Münzir ile Yakub el-Hadramî; "Kadir (gücü yeten)" lafzını fiil olarak; "Güç yetirir" diye okumuştur.

"Evet" yani göklerle yerin yaratılması, onların yaratılışından daha büyüktür. Gökleri ve yeri yaratan onları öldükten sonra diriltmeye de güç yetirendir.

"Ve O, biricik yaratandır. Herşeyi en iyi bilendir." el-Hasen -bu hususta kendisinden gelen farklı rivayetler bulunmakla birlikte-; "Yaratan" lafzını diye de okumuştur.

"O, bir şeyi diledi mi ona emri sadece "ol" demesidir. O da oluverir."

el-Kisaî "O da oluverir" buyruğunu; şeklinde nasb ile; "Demesi"ne atf ile okumuştur. Yani O, bir şeyi yaratmayı diledi mi herhangi bir yorgunluğa ya da herhangi bir işleme gerek duymaz. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden bir kaç yerde geçmiş bulunmaktadır.

"Herşeyin egemenlik ve tasarrufu elinde bulunanın şanı ne yücedir!"

buyruğu ile yüce Rabbimiz kendisini acizlikten ve ortağı bulunmaktan tenzih etmektedir.

(Egemenlik ve tasarruf anlamı verilen) melekût ile melekûta lafızları Arap dilinde mülk (mutlak olarak malik olmak, sahib olmak) anlamındadır. Araplar "Ceberuta, rahamutadan hayırlıdır" derler.

Said b. Katade der ki: "Herşeyin melekûtu (egemenlik ve tasarrufu)" herşeyin anahtarları demektir.

Talha b. Musarrif, İbrahim et-Teymî ve el-A'meş: diye okumuştur. Bu da "melekût" ile aynı anlamdadır. Ancak bu okuyuş mushafa muhaliftir.

"Yalnız O'na döndürüleceksiniz." Ölümünüzden sonra O'na döndürülecek ve

O'nun huzuruna gideceksiniz. Genel olarak okuyuş: "Döndürüleceksiniz" şeklinde muhatab olmak üzere "te" iledir. es-Sülemî, Zırr b. Hubeyş ve Abdullah (b. Mesud)'ın arkadaşları: Dönecekler" diye haber olmak üzere "ye" ile okumuşlardır.

(Yasin Sûresi burada sona ermektedir). [76]

[1] Ebû Dâvûd, III, 191; Müsned, V, 26.

[2] Deylemî, Firdevs, IV, 32 (ancak Ebu'd-Dercla'dan)

[3] Darimî, II, 549- Ayrıca bk. Darimi, II, 548; İbn Hibban. Sahih, VI, 312.

[4] Tirmizi, V, 162.

[5] Tirmizî el-Hakim, Nevadiru'l-Usul, III, 285; Beyhaki. Şuabu',-İman, II, 481. Her ikisi de Ebu Bkr es-Sıddîk'ten rivayet etmekte; Beyhaki, Muhammecl b. Abdurrahman'ın bu hadisi Süleyman b. Mişka'dan münferiden rivayet ettiğine ve münker rivayetlerde bulunan bir ravi olduğuna dikkat çekmektedir.

[6] Darimi, II, 549.

[7] Maverdi, Nüket, V, 35. Muhakkiki Seyyid b. Abdilmaksud aynı sahifede düştüğü notta şunları belirtmektedir: "Hadisi bir bütün olarak merfu' bir rivayet halinde tesbit edemedim." Daha sonra az önce Kurtubi'nin kayd ettiği gibi. bazı kısımlarının yer aldığı kaynakları göstermektedir ki, biz de bunlara az önce işaret ettik. Son bölümü hakkında da: "Şu ana kadar hadis olarak tespit edemedim" diyerek mülahazalarını noktalamaktadır.

[8] Tirmizî el-Hakim, Nevadir'l-Usul, III, 260.

[9] Dariml, II, 549. 550, ed-Bıhan (44. sûre) için.

[10] Herhangi bir kaynakta tespit edemedik.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/369-372

[11] ve

[12] Maverdî, en-Nüket, V, 5'te muhakkik, ilgili notta bu hadisin sahih bir rivayetinin bulunmadığını zikretmektedir.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/372-376

[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/377-381

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/382-384

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/384-385

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/385

[18] Bu manadaki hadisler için bk.: Müslim, I, 462; İbn Hibban, Sahih, I, 339, IV, 503, V, 392; el-Heysemî, Mevarîdu'z-Zam'an, I, 119; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, III, 62; İbn Ebi Şeybe, Musannaf, II, 223.

[19] Tirmizî, V, 363.

[20] Müslim, I, 463; Buhârî, I, 233, II, 666; Müsned, III, 106, 182, 263
(Müslim'in dışındakilerin hepsi Enes'ten)

[21] Enes b. Malik kendisini Zeyd b. Sabit'in alıkoyduğunu belirten bir rivayet olarak: İbn Ebi Şeybe, Musannaf, II, 138; İbn Abdi'l-Berr, et-Temhîd, XX, 233-

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/385-386

[23] İbn Mace, I, 453.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/387

[24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/387

[25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/387-393

[26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/393-400

[27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/400-404

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/404-406

[29] Buna göre: Güneş akıp gider. Güneş kendisi için belirlemiş... akıp gider, takdirinde olur.

[30] Müslim, I, 139; Buhârî, IV, 1806, VI, 2703; Müsned, V, 158, 177.

[31] Müslim, I, 138. TayaUsi, Müsned, I, 62-, -yakın \afız\arla, Müsned, V, 145.

[32] Buhârî, III, 1170; Müsned, V, 152; Müslim, I, 139, 152.

[33] Tirmizi, IV, 479. V, 364; Buhârî, VI, 2700; Müsned, V, 177.

[34] Bu yıldızlara ait açıklayıcı bilgi, sözlüklerden alınmıştır. Kurtubî'nin aslında yoktur.

[35] Bu açıklamalar da sözlüklerden alınmıştır.

[36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/406-410

[37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/410

[38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/410-412

[39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/412-413

[40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/413-414

[41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/414-416

[42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/416-419

- [43] Buharı, V. 2386, VI, 2605; Müslim, IV, 2270; Müsned, II, 369.
- [44] Müslim, IV, 2259; Müsned, II, 166.
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/419-424
- [46] Bu manada olmak üzere: Buhârî, IV, 1813, 1881; Müslim, IV, 2270.
- [47] İbn Huzeyme, Sahih, IV, 139.
- [48] Bu manada; Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, I, 814, ravilerinden Ubeydullah b. Tem-mam'ın oldukça zayıf bir ravi olduğu kaydıyla.
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/424-430
- [50] el-Hatib el-Bağdadî, Muvaddih..., II, 392, 393. 394. (hep İkrime'cîlen)
- [51] A. Raman İbnu'l-Cevzi, el-İlelu'l-Mütenâhiye, II, 930'da hadisi kaydettikten sonra, hadisi Şerik'den münferiden rivayet eden Mualla b. Abdurrahman'ın Ebu Hatim'e göre "metruk" rivayeti alınmayan" İbnu'l-Medini'ye göre de "hadis uyduran birisi" olduğunu söylediğini kaydetmektedir.
- [52] İbn Mace, I, 65'te, Abdullah (b. Mes'ud)'dan; ed-Deylemi, el-Firdevs, II, 14 (Cabir b. ab-dullah (r.a)'dan; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, VII, Cabir (r.a)'dan ve ravilerinden el-Fadl b. İsa'nın "zayıf" olduğu kaydıyla.
- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/430-435
- [54] Bu manayı kısmen ihtiva eden hadisler bulunmakla birlikte; bizatihi bu mana ile böyle bir rivayet tesbit edemedik.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/435-437
- [55] Müslim, IV, 2280.
- [56] Müslim, IV, 2279.
- [57] Müsned, IV, 446, V, 3.
- [58] Muhammed b. Harun er-Riiyani, Müsned, I, 203
- [59] İbn Hacer, Fethu'l-Bari, XI, 178.
- [60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/437-442
- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/442-443
- [62] Taberi, Camiu'l-Beyan, XXIII, 27.
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/443-444
- [64] Üneys'in Peygamber Efendimiz'in Peygamber olup olmadığını anlamak için yaptığı incelemeyi uzunca anlatan ve bu sözlerini de ihtiva eden bir rivayet için bk. İbn Hibban, Sahih, XVI, 79.

- [65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/444-447
- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/447-448
- [67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/448
- [68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/448-450
- [69] Buharı, IV, 1745; Müslim, I, 184; Tirmizl, V, 622, 691; Müned, II, 435.
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/450-452
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/452-453
- [72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/453
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/453-454
- [74] Hanefi Mezhebi'nin görüşü böyle olmadığı gibi, merhum müfessirimizin daha önce en-Nahl 16/80. âyet 3- başlıkta verdiği bilgilere de uymamaktadır.
- [75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/454
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/455-456

SAFFAT SURESİ

1- Hicret ve İnsanlardan Ayrılmak:

2- Allah'tan Salih Evlat Dilemek:

1- İbrahim (a.s.)'ın Boğazlamakla Emrolunduğu Oğlu:

2- Peygamberlerin Rüyası:

3- Boğazlamanın Fiilen Gerçekleşmesi ve Rüyanın Yerine Gelmesi:

4- Hz. İbrahim'in Boğazlanması Emrolunan Oğluna Görüşünü

Sormasının Anlamı:

5- İbrahim'in ve Oğlunun Allah'ın Emrine Teslimiyetleri:

6- Apaçık İmtihandan Başarı ile Çıkanların Mükâfatı:

7- Oğluna Karşılık Gönderilen Fidyeye:

8- Kurban Edilmesi Daha Faziletli Olanlar:

9- Kurban Kesmek mi Faziletlidir, Parasını Tasadduk Etmek mi ?:

10- Kurban Kesmenin Hükümü:

11- Kurban Hangi Tür Hayvanlardan Kesilebilir:

12- Kurban Kesiminde Dikkat Edilecek Hususlar:

13- Kurban Edilecek Hayvanda Bulunmaması Gereken Kusurlar:

14- Oğlunu Kurban Etmeyi Adamanın Hükümü:

15- İyilik Yapanların Mükâfatı:

16- İbrahim (A.S) Ve Ishak (A.S)'In Mübarek Oluşları Ve

17- Kötü Olduktan Sonra Peygamber Soyundan Gelmenin Faydası Yoktur:

1- Yunus (a.s.) ve Kavmi:

2- Gemiye Gidişi:

3- Çekilen Kura:

4- Yunus (a.s) Balığın Karnında:

5- Yunus' (a.s.)'ın Balığın Karnındaki Durumu:

6- Yunus (a.s)'ın Kendisini Denize Atması ve Kura Çekmek:

7- insanı Denize Atmak için Kura Çekmek:

8- Teşbih ve Salih Amelin Faydası:

1- Müşrikler ve Tapındıkları Varlıklar Doğru Yolda Olanları Saptıramazlar:

2- Kaderiye'nin Görüşü Bu Âyet-i Kerime ile de Reddedilmektedir:

3- Kıraate Dair Bir Açıklama:

1-Yüce Allah'ın Teşbih ve Tenzih Edilmesi:

2- "İzzet Sahibi" Olmanın Anlamı:

3- Sûrenin Son Üç Âyetinin Okunacağı Yerler:

4- Peygamberlere Selam, Alemlerin Rabbi Allah'a Hamd Olsun:

SAFFAT SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle İcma' ile Mekke'de inmiştir. [\[1\]](#)

1. Andolsun saf saf duranlara,
2. Haykırarak sürenlere,
3. Zikir okuyup duranlara;
4. Şüphesiz sizin ilâhınız birdir.
5. Göklerle yerin ve aralarında olanların Rabbidir, doğuların da Rab-bidir.

"Andolsun saf saf duranlara, haykırarak sürenlere, zikir okuyup duranlara" (mealindeki) buyruklarını kıraat alimlerinin çoğunluğu bu şekilde (yani ilk kelimelerin sonlarındaki "te" harfi ile ondan sonra gelen harfler birbirine idgam edilmeden izhar ile) okumuşlardır. Hamza ise üçünde de (âyetlerin ilk kelimelerinin sonlarındaki "te" harfini bir sonraki kelimenin ilk harfine) idgam ile okumuştur. Bu ise Ahmed b. Hanbel'in işittiği vakit hoşlanmadığı kıraattir. en-Nehhas dedi ki: Bu kıraatin Arapça bakımından doğru olma ihtimali üç yönden uzaktır.

1- "Te" harfi (birinci âyette yer alan ikinci kelimenin ilk harfi olan) "sad" harfi ile aynı mahreçten çıkmadığı gibi (ikinci âyetin, ikinci kelimesinin ilk harfi olan) "ze"nin mahrecinden de değildir. (Üçüncü âyetteki ikinci kelimenin ilk harfi olan) "zel" harfinin mahrecinden de değildir. Mahreç itibariyle bunlara yakın da değildir. "Te" harfinin mahreç itibariyle yakınından çıkan harfler ise "ti" ile "dal" harfleridir. "Ze" harfinin "sad" ve "sin" harfleri, "zel" harfinin ise "zı" ve " (peltek) se" harfleridir.

2- "Te" bir kelimede ondan sonraki diğer harfler ise bir diğer kelimede bulunmaktadır.

3- Eğer bu harf sonrakilerden birisi ile idgam edilecek olursa, iki ayrı kelimede sakın iki harf, arka arkaya getirilmiş olur. Böyle bir durumda arka arkaya iki sakının gelmesinin caiz olması, her ikisinin tek bir kelimede olması halinde kabul edilebilir. kelimeleri gibi.

Hamza'nın kıraati de şöyle açıklanabilir: "Te" bu harflere mahreç itibariyle bir dereceye kadar yakınlık arzetmektedir.

"Andolsun saf saf duranlara" buyruğu bir kasedir. Buradaki "vav" yemin için getirilen (be)'den bedeldir. Saf saf duranların Rabbine andolsun, demektir.

"Haykırarak sürenlere" buyruğu da ona atfedilmiştir.

"Şüphesiz sizin ilâhınız birdir" buyruğu yeminin cevabıdır. el-Kisâf yemin

halinde in hemzesinin üstün okunabileceğini de kabul etmiştir.

"Saf saf duranlara" buyruğu ile "zikir okuyup duranlara" buyruğuna ka-darki âyetlerde kastedilenler İbn Abbas, İbn Mesud, İkrime, Said b. Cübeyr, Mücahid ve Katade'ye göre meleklerdir. Melekler semada dünyada mü'min-lerin namaz için saf tutmaları gibi saf tutarlar.

Kanatlarını havada durarak saf olarak dizdiklerini ve yüce Allah dilediği emri onlara verinceye kadar böylece durduklarını söyleyenler de vardır. Bu ise kulların hükümdarları önünde saf saf durmalarını andırır.

el-Hasen der ki: Namazlarında Rabbleri huzurunda saf saf dizildikleri için "andolsun saf saf duranlara" diye buyurulmuştur.

Bir başka açıklamaya göre burada kastedilenler kuşlardır. Bunun delili de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Üzerlerinde saf saf (sıra sıra) dizilip kanatlarını açıp kapayan kuşları görmediler mi?" (el-Mülk, 67/19)

Saf, topluluğun namazdaki saf gibi belli bir çizgi üzerinde düzene sokulması demektir.

"Saf saf duranlar" buyruğu cem'ul-cem' (çoğulun da çoğu-lu)dur. Mesela: "Saf halinde dizilmiş bir topluluk" denilir. Daha sonra da bunun: "Saf saf dizilenler" diye çoğulu yapılır.

"Saf saf duranlar"dan kastın, namazda yahutta cihadda saf halinde ayakta duran mü'minler topluluğu olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı el-Ku-şeyrî yapmıştır.

"Haykırarak sürenler", İbn Abbas, İbn Mesud. Mesruk ve daha önce açıkladığımız şekilde diğerlerinin görüşlerine göre meleklerdir. Onlara böyle denilmesinin sebebi ya bulutlan -es-Süddî'nin görüşüne göre- haykırarak sürüklemeleri veya öğütlerle, mev'izelerle, masiyetlerden alıkoymalarıdır.

Katade: Burada kastedilenler Kur'ân-ı Kerîm'in zecredici (yasaklayıcı, alıkoyucu) buyruqlarıdır, demiştir.

"Zikir okuyup duranlara" buyruğu ile meleklerin yüce Allah'ın Kitabını okumaları kastedilmektedir. Bu açıklamayı da İbn Mesud, İbn Abbas, el-Ha-sen, Mücahid, İbn Cübeyr ve es-Süddî yapmıştır.

Bu buyruk ile sadece Cebrail'in kastedildiği ve ondan çoğul lafzı ile sö-zedildiği de söylenmiştir. Çünkü o meleklerin büyüğüdür. Onun mutlaka orduları ve ona tabi olanları vardır.

Katade de şöyle demektedir: Maksat yüce Allah'ın zikrini okuyan ve yazan herkesdir.

Bir diğer açıklamaya göre maksat, Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleridir. Yüce Allah bu âyetleri okunmak ile nitelendirmiştir. Nitekim bir başka yerde şöyle

buyurmaktadır: "Gerçekten bu Kur'ân İsrailoğullarına hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeylerin çoğunu anlatır." (en-Neml, 27/76)

Kur'ân'ın âyetlerinin, "tâliyât (biri diğerinin ardından gelenler)" diye adlandırılması mümkündür. Çünkü harflerin biri diğerinin arkasından gelir. Bunu da el-Kuşeyrî zikretmiştir.

el-Maverdî'nin naklettiğine göre de "tâliyât"dan kasıt, ümmetlerine karşı Allah'ın zikrini okuyan peygamberlerdir.

Şayet, es-Sâffât Sûresi'nde (2 ve 3. âyetlerin başlarında) atf harfi olarak "fe" harfinin kullanılmasının hükmü nedir? diye sorulursa, buna şöyle cevap verilir: Bu harf ya var oluş itibarıyla sözü edilen manaların var oluş sırasına delalet eder. Şu beyitte olduğu gibi:

"Keşke (babam) Zeyyabe şu sabahleyin baskın yapan, Sonra ganimet alan, sonra geri dönen el-Haris'i görürseydi (yazık oldu bana, onu öldürüp intikam alamadığım için)."

Şair burada: "Sabah baskın yapan, sonra ganimet alan, sonra da geri dönen..." demiş gibidir.

Ya onların çeşitli açılardan farklılıklarına uygun bir sırayı anlatmaktadır. Mesela, bir kimsenin: "Daha faziletli olanı, sonra daha kamil olanı al. Önce daha iyi olanı, sonra da daha güzel olanı yap" demeye benzer.

Yahutta o sıfatlara sahip varlıkların mertebelerini anlatmak için gelmiş olabilir. Bu da Hz. Peygamber'in: "Allah saçlarını traş edenlere ve kısaltanlara rahmet buyursun"^[2] ifadesine benzer.

İşte es-Sâffât Sûresi'ndeki atıf edatı olarak kullanılan fe harfi bu üç esasa göre açıklanabilir. Bu açıklamayı ez-Zemahşerî yapmıştır.

"Şüphesiz sizin ilâhınız birdir" buyruğu yeminin cevabıdır.

Mukatil dedi ki: Çünkü Mekke'deki kâfirler: O bunca ilâhı bırakıp tek bir ilâh olduğunu mu söylüyor? Bir tek ilâh bütün bu mahlukatın işlerinin hakkından nasıl gelebilir? demişlerdi. Allah da bu varlıkların şan ve şereflerini yüceltmek üzere onlar adına yemin etti ve bu âyet-i kerime nazil oldu.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: Burada vakıf yapmak güzeldir. Sonra da: "O göklerin... Rabbidir" anlamında "Göklerle yerin ve aralarında olanların Rabbidir" buyruğu ile okumaya devam eder.

en-Nehhas da şöyle demektedir: "Göklerle yerin... Rabbidir" buyruğunun ikinci bir haber olması mümkün olduğu gibi, "birdir" buyruğundan bedel olması da mümkündür.

Derim ki: Bu iki açıklamaya göre: "Birdir" lafzı üzerinde vakıf yapılmaz.

el-Ahfeş: "(O ilâh ki) göklerin Rabbidir... doğuların Rabbidir" şeklinde:

"Şüphesiz" lafzının isminin sıfatı olarak nasb ile okunduğunu nakletmektedir. Şanı yüce Allah vahdaniyetinin ve uluhiyetinin anlamını, kudretinin kemalini: "Göklerin ve yerin Rabbi" olduğunu belirterek açıklamaktadır. Onların yaratıcısı ve mutlak maliki, demektir.

"Ve aralarında olanların Rabbidir, doğuların da Rabbidir." Yani güneşin doğduğu yerlerin de mutlak malikidir.

İbn Abbas dedi ki: Güneşin her gün için bir doğuş yeri ve bir de batış yeri vardır. Şöyle ki, yüce Allah güneşe ait doğuş yerlerinde üçyüzaltmışbeş yuva yaratmıştır. Batısında da bu kadar yuva halketmiştir. Bunlar güneş senesinin gün sayısı kadardır. Güneş hergün bu yuvalardan birisinde doğar, birisinde batar. Aynı yuvada ancak bir sonraki senenin aynı gününde doğar.

Ayrıca güneş her doğduğunda istemeye istemeye doğar. Der ki: Rabbim, kullarının üzerine beni doğdurma! Ben onların sana isyan ettiklerini görüyorum. Bunu Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) et-Temhid adlı eserinde zikretmiştir. İbnu'l-Enbarî de: "er-Reddu (ala men Halefe Mushafe Osman)" adlı eserinde İkrime'den diye rivayet etmiştir. İkrime dedi ki: İbn Abbas'a şöyle sordum: Peygamber (sav)'dan Umeyye b. Ebi's-Salt hakkında söylediği rivayet edilen: "Onun şiiri iman etmiş, kalbi ise inkâr etmişti" sözü hakkında ne dersin? Dedi ki: O haktır, bundan garibinize kaçan nedir? diye sordu. Ben de bundan garibimize kaçan onun şu beyitleridir dedim (ve şu beyitleri okudum):

"Ve güneş her gece sonunda çıkar, kıpkızıl rengiyle; Onun her sabah rengi kırmızı bir gül gibidir. O kendi isteğiyle ağır ağır doğmaz üzerlerine Ancak azab edilerek ve ancak dövülerek (doğar)."

Peki, güneş ne diye dövülüyor ki? Bunun üzerine İbn Abbas şöyle dedi: Nefsim elinde olana yemin ederim ki, güneş yetmişbin melek tarafından dür-tülmedikçe asla doğmaz. Bu melekler ona: Haydi doğ, haydi doğ derler. O da: Ben Allah'ı bırakıp bana ibaciet eden bir kavmin üzerine doğmam, der. Bunun üzerine ona bir melek gelir ve Ademoğullarının aydınlanması için onu doğdurur. Bu sefer onu doğmaktan alıkoymak isteyen bir şeytan ona gelir. Güneş de o şeytanın iki boynuzu arasında doğar, yüce Allah o şeytanı güneşin altında yakar. İşte Rasûlullah (sav)'ın: "Güneş ancak bir şeytanın iki boynuzu arasında doğar ve ancak bir şeytanın iki boynuzu arasında batar. Güneş battığı her seferinde mutlaka yüce Allah'ın huzurunda secdeye kapanır. Bir şeytan gelip onu secde etmekten alıkoymak ister ve iki boynuzu arasında batar. Yüce Allah onu güneşin altında yakıverir."^[3] el-Enbarî'nin lafzı ile rivayet bu şekildedir. Ayrıca İkrime'den o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) Umeyye b. Ebi's-Salt'ı şu şiirinde söylediklerini doğrulamıştır.

"Zuhal (saturn) ve sevr (boğa) onun sağ ayağının altındadır.
Nesr (yıldızı) öbürünün altında, leys (arslan) da bağlanmışır.
Güneş ise her gece sonunda doğar, kıpkızıl rengiyle,
Onun sabah vakti rengi bir gül gibidir.
O, onlara isteyerek ağır ağır doğmaz üzerlerine,
Ancak âzab edilerek ve dövülerek doğar."

İkrime dedi ki: Ben İbn Abbas'a: Efendim güneş de dövölür mü? diye sordum, o da şöyle dedi: Onun düşünüp tereddüt etmesi, zorunlu olarak dövölmesini gerektirmiştir. Ancak güneş cezaya uğratılmaktan korkar.

Bu buyruklarda: "Doğuş yerleri"nin sözkonusu edilmesi batış yerlerine de delalet etmektedir. Bundan dolayı "batış yerleri"nden ayrıca söz edilmemiştir. Bu da yüce Allah'ın: "Sizi sıcaaktan koruyacak elbileseler" (en-Nahl, 16/81) buyruğuna benzemektedir. Özellikle doğuş yerlerinin sözkonusu edilmesi doğuşun batıştan önce oluşundan dolayıdır.

er-Rahman Sûresi'nde de yüce Allan şöyle buyurmaktadır: "O hem iki doğunun Rabbidir, hem de iki batının Rabbidir." (er-Rahman, 55/17) Bu buyrukta "iki doğu" ile güneşin uzun günlerde doğduğu en uzak doğuş yeri ile en kısa günlerdeki doğuş yerini kastetmektedir. Daha önce Yasin Sûre-si'nin tefsirinde (36/38. âyetin tefsirinde) geçtiği gibi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [4]

6. Muhakkak Biz, dünyaya en yakın gökyüzünü bir süsle, (yani) yıldızlarla süsledik.
7. Ve itaatten çıkan her şeytandan koruduk.
8. Onlar, Mele-i a'lâ'yı dinleyemezler ve her taraftan sürölüp atılırlar;
9. Kovularak. Onlar için sürekli bir azab da vardır.
10. Meğer ki hızlıca hırsızlayıp bir şey kapan olsun. Hemen arkasından parlak delici bir alev ona yetişir.

"Muhakkak Biz, dünyaya en yakın gökyüzünü bir süsle, yıldızlarla süsledik" buyruğu hakkında Katade şöyle demektedir: Yıldızlar üç hikmetle yaratılmışır. Şeytanlara atılmak için, kendileri vasıtasıyla yol bulmak üzere bir aydınlık ve dünya semasına da bir süs olmak üzere.

Mesruk, el-A'meş, en-Nehaî, Asım ve Hamza: "Bir süsle" buyruğunu esreli ve tenvinli olarak okumuşlardır. "Yıldızlarla" buyruğu da "bir süsle" buyruğundan bedel olarak esreli okunmuştur. Çünkü her ikisi aynı şeydir. Ebu Bekr de böylece okumuş olmakla birlikte "yıldızlarla" anlamındaki buyruğu mastar olan: "Bir süs" lafzı dolayısı ile nasbedilmiş olarak okumuştur. Biz orada yıldızları

süslemekle (semayı süsledik) demek olur. Bununla birlikte: "Yani" takdiri ile nasbedilmesi de mümkündür. Biz, o semayı bir süs ile yani yıldızlarla süsledik, buyrulmuş gibi olur. Yıldızlarla anlamındaki lafzın "Bir süsle" lafzının mahallinden bedel olarak (man-sup okunduğu) da söylenmiştir.

Bununla birlikte onun süsü yıldızlardır, anlamında olmak üzere veya bu süs işte o yıldızlardır anlamında olmak üzere; şeklinde okunması da mümkündür.

Diğer kıraat alimleri: "Yıldızların süsü ile" şeklinde izafet olarak okumuşlardır. Yani Bizler yıldızları süslemek ile dünya semasını süsledik. Bu da yıldızların güzelliği ile süsledik demek olur. Anlamın "bir süsle" buyruğunu tenvinli olarak okuyanların kıraati gibi olması ve hafif olması maksadıyla tenvinin hazfedilmiş olması da mümkündür.

"Ve itaatten çıkan her şeytandan koruduk" buyruğundaki: "Ve... koruduk" buyruğu bir mastardır. "Biz orayı özellikle koruduk" demektir.

"İtaatten çıkan her şeytandan" buyruğuna gelince, yüce Allah meleklerin semadan vahiy ile indiklerini haber verdikten sonra semayı da yıldızlarla süslemekten başka, (şeytanların) hırsızlama yoluyla melekût aleminde konuşulanları dinlemelerine karşı koruduğunu açıklamaktadır.

"İtaatten çıkan" tabiri cin ve insanlar arasından karşı çıkan, azgınlık eden kimse hakkında kullanılır. Bu şekilde olan herkese Araplar "şeytan" adını verirler.

"Onlar Mele-i A'lâ'yı dinleyemezler" buyruğu ile ilgili olarak Ebu Hatim şöyle demektedir: Bu dinleyemesinler diye... anlamındadır. Daha sonra; hazfedildiğinden dolayı fiil merfu gelmiştir.

"Mele-i A'lâ" dünya semasında ve daha yukarısında olanlardır. Onların her birisine a'lâ (yüce) vasfının verilmesi, yeryüzünün meleine göredir.

"Dinleyemezler" lafzındaki zamir şeytanlara aittir. "Dinle(yemez)ler" lafzını çoğunluk "sin" harfini sakın, "mim" harfini de şeddesiz olarak diye okumuşlardır, ancak Hamza ve Hafs'ın rivayetine göre Asım, "sin" harfi ile "mim" harfini şeddeli olarak: den gelen bir fiil olarak okumuşlardır.

Birinci okuyuş şekline göre; onlar işitmeye çalışsalar dahi işitmelerinin söz-konusu olmadığı anlamı çıkar. Doğru anlam da budur. Ayrıca bunu yüce Allah'ın: "Çünkü onlar işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır" (eş-Şuara, 26/212) buyruğu da desteklemektedir.

İkinci okuyuşa göre ise, işitmeye kalkışmalarının da, işitmelerinin de söz-konusu olmadığı anlatılmaktadır.

Mücahid dedi ki: Onlar işitmeye çalışıyorlar, fakat işitemiyorlardı.

İbn Abbas'tan: "Onlar Mele-i A'lâ'yı dinleyemezler" buyruğu hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: Onlar ne dinleyebilirler, ne de dinlemeye kalkışırlar.

"Dinle(yemez)ler"in aslı; şeklinde olup yakınlığı dolayısıyla ile "te" harfi "sin"e idgam edilmiştir. Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiştir. Çünkü Araplar "onun ne dediğini dinledim" anlamını ifade etmek üzere hemen hemen; şeklini kullanmaz, bunun yerine; derler.

"Ve her taraftan sürülüp atılırlar" yani her taraftan onlara alevli ateşler atılır.

"Kovularak" lafzı bir mastar (me'ful-i mutlak)dır. Çünkü: " Sürülüp atılırlar" buyruğunun anlamı (mastar olarak gelen bu kelimenin muzari fiili olan): "Kovulurlar, sürülürler" anlamındadır. "Onu kovdum, kovmak" demektir.

es-Sülemî ve Yakub el-Hadramî; şeklinde "dal" harfini üstün olarak okumuşlardır. O takdirde bu "fe'ul" vezninde bir mastar olur. el-Ferra bunu ism-i fail olarak kabul etmiştir. Onlar kendilerini kovan şeyler ile atılırlar yahutta kovulmak suretiyle atılırlar, demek olur. Sonra da (bu anlamı vermek için başına gelmesi gereken) "be" harfi hazfedilmiştir. Kufeliler bunu çokça kullanırlar. Nitekim şu mısraı da buna örnek olarak zikrederler:

"Sizler o diyara uğrarsınız ve hiç (sağa sola) bükülüp dönmezsiniz."

Bu sürülüp atılmanın Muhammed (sav)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce mi, yoksa peygamber olarak gönderilmesinden dolayı peygamberlikten sonra mı olduğu hususunda iki görüş vardır. İleride İbn Abbas yoluyla el-Cinn Sûresi'nde (72/8-10. âyetlerin tefsirinde) sözkonusu edileceği üzere hadisler bu doğrultuda gelmiştir. Bu iki görüşün birarada anlaşılması (te'lifi) şöylece mümkün olabilir: Peygamber (sav)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce şeytanlar yıldızlarla taşlanmıyorlardı. Daha sonra taşlanmaya başladılar, diyenler bununla şeytanlar kendilerini dinlemekten alıkoyacak şekilde taşlanmıyorlardı. Fakat kimi zaman taşlanıyorlar, kimi zaman taşlanmıyorlardı, demek isterler. Bir yerde taşlanırlarken, bir başka yerde taşlanmıyorlardı. Belki de yüce Allah'ın: "Ve her taraftan sürülüp atılırlar. Kovularak.. Onlar için sürekli bir azab da vardır" buyruğu ile bu anlama işaret edilmektedir. Bu da şudur: Onlar ancak bazı yönlerden sürülüp atılırlardı. Nübüvvetten sonra artık her yerden ve kesintisiz olarak kovulmaya, atılmaya başladılar. Daha önceleri insanlar arasında casusluk yapan kimselere benzerlerdi. Bu casusların kimisi ihtiyacını ele geçirirken, başkası geçire-meyebilir. Birisi esenlikle kurtulurken, başkası kurtulamayabilir, aksine yakalanır ve cezalandırılır. Peygamber (sav) peygamber olarak gönderilince semanın korunması daha da arttırıldı, daha önceden sözkonusu olmayan alevli ateş taneleri hazırlandı. Böylelikle semanın herbir tarafından kovulup uzaklaştırılmaları gerçekleştirilsin, daha önceden oturdukları yerlerden hiçbirisinde oturamasınlar. O bakımdan semada cereyan eden hiçbir şeyi işitecek gücü bulamaz oldular. Ancak onlardan, çok hızlı hareket ederek "hızlıca

hırsızlayan" kimseler bundan müstesna olabilmşti. Böyle birisinin de arkasından yere inip onu diğerkardeşlerine telkin etmeden önce alevli bir ateş izler ve onu yakar. İşte bundan dolayı da kâhinlik iptal oldu ve artık ri-salet ve nübüvvetin ilmi gerçekleşmiş oldu.

Şayet: Eğer bu sürölüp atılma peygamberlik dolayısı ile olmuşsa, Peygamber (sav)'dan sonra niye devam etmiştir? diye sorulacak olursa, buna da şöyle cevap verilir: Bu, nübüvvetin devamı süresince devam etti. Çünkü Peygamber (sav) kâhinliğin artık batıl olduğunu, sonunun geldiğini haber vererek: "Kâhinlik yapmaya kalkışan bizden değildir"[\[5\]](#) diye buyurmuştur. Şayet ölümünden sonra semanın korunması devam etmeyecek olsaydı, cinler eskisi gibi Mele-i Alâ'yı dinlemeye yeniden başlar ve kâhinlik geri gelirdi. Kahinliğin sonunun getirilmesinden sonra ise böyle bir şey caiz olamaz. Çünkü peygamberliğin sona ermesi dolayısıyla semanın korunması kaldırılacak olursa ve buna bağlı olarak kehanet tekrar ortaya çıkarsa, zayıf (inançlı) müs-lümanlar şüpheyeye düşebilir ve nübüvvetin bitmiş olması dolayısıyla artık kâhinliğin yeniden geldiğini zannetmeyeceklerinden yana emin olunamaz. O halde hikmet, hem Peygamber (sav)'ın hayatında, hem de yüce Allah onu ilâhi lütuflarının arasına almak üzere vefatından sonra, semanın korunmasının devam etmesini gerektirmektedir.

"Onlar için sürekli bir azab da vardır." Mücahid ve Katade'den gelen rivayete göre bu, kesintisiz azab demektir. İbn Abbas oldukça çetin bir azab diye açıklamış, el-Kelbî, es-Süddî ve Ebu Salih ise çok can yakıcı, ıstırap verici diye açıklamışlardır. Bu da acısı kalbe kadar ulaşan, anlamındadır. -Bu şekilde açıklanan-: lafzı, "hastalık" demek olan; den alınmıştır.

"Meğer ki hızlıca hırsızlayıp bir şey kapan olsun" buyruğu daha önce geçen "ve her taraftan sürölüp atılırlar" buyruğundan bir istisnadır. Buradaki istisnanın vahyin dışındaki şeylerden olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah: "Çünkü onlar işitmekten kesinlikle uzak tutulmuşlardır" (eş-Şu-ara, 26/212) diye buyurmaktadır. Bunun sonucunda onlardan herhangi birisi, meleklerin kendi aralarında dünyada olacak şeyler ile ilgili konuşmalarından -yeryüzündekiler bunu bilmeden- birşeyleri hırsızlayarak işitebilir. Bu, şeytanların cisimlerinin hafifliğinden ötürüdür. Onlar da bunu işittikleri vakit parlak ve delici alevler ile taşlanır, kovalanırlar.

Bu hususta sahih birtakım hadisler de rivayet edilmiştir ki; bunların muhtevası şudur: Şeytanlar semaya doğru çıkar ve dinlemek maksadıyla biri diğerinin üstüne çıkardı. En cesurları semaya doğru ilerlerdi, daha sonra ondan sonraki, sonra da diğeri gelirdi. Yüce Allah yer işleri ile ilgili bir emir verir. Semadakiler bunu sözkonusu eder ve semaya en yakın şeytan bu sözü işitirdi. İşittiği bu sözü

kendisinin altındakine telkin ederdi. Dinlediği bu sözü diğerine telkin etmiş iken bazan gelen alevli bir ateş onu yakardı, bazan da -önceden de açıkladığımız gibi- onu yakmazdı. İşte bu söz kâhinlere kadar iner, onlar buna yüz yalan daha katardı. O çaldıkları kelime doğru olarak çıkar, bunun neticesinde ise cahiller -önceden el-En'am Sûresi'nde (6/59- âyet, 2. başlıkta) açıkladığımız gibi- kâhinlerin söylediklerinin hepsinin doğru olduğuna inanırlardı. Yüce Allah İslâm'ı gönderince, bu sefer sema sıkı bir şekilde koruma altına alındı. Bir söz işitmiş, hiçbir şeytan kurtulamaz oldu. İşte kovalamak üzere atılan yıldızlar insanların kayıyor gördükleri yıldızlardır.

en-Nekkaş ve Mekkî dedi ki: Bunlar semada akan (hareket eden, sabit olmayan) gezegenler değildir. Zira hareket eden bu gezegenlerin hareketi görülmez. Kovalamak üzere atılan bu yıldızların hareketi ise bize yakın olduklarından ötürü görülebilmektedir. Bu hususta yeterli açıklamalar daha önce el-Hicr Sûresi'nde (15/17-18. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Ayrıca Sebe' Sûresi'nde (34/23- âyetin tefsirinde) Ebu Hureyre'nin bu husustaki hadisini de zikretmiş bulunuyoruz. O hadiste de şu ifadeler yer almaktadır: "... Şeytanlar da biri diğerinin üstündedir." Tirmizî de bu hadis hakkında: Hasen, sahih bir hadistir demiştir[6]

Yine Tirmizî'de, İbn Abbas'tan şöyle dediği kaydedilmektedir: "Şeytanlar gizlice dinledikleri sözü kaparlar, bunu diğerlerine telkin ederler. Sonra da bu sözü kendi dostlarına bırakıverirler. İşte doğru şekliyle söyledikleri haktır. Fakat onlar hem bunu tahrif ederler, hem de daha başka şeyler ilave ederler." (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir[7]

(Hadis-i şerifte geçen (ve hızlıca kapmak, almak anlamı verilen): "Bir şeyi hızlıca almak" demektir. "Hızlıca aldı" şekillerinde kullanılır. Şeddeli kullanımlarında asıl; şeklidir. Burada "te" ile "ti" harfleri mahreçlerinin yakınlığı dolayısıyla idgam edilmişlerdir. "Hı" harfinin üstün okunması ise "te" harfinin üstün olan harekesinin ona verilmesi dolayısıyladır. "Hı"yı esreli okuyanlar ise iki sakinin arka arkaya gelmesinden ötürü böyle okurlar. "Ti" harfini esreli söyleyenler ise kesreleri arka arkaya (itba1) getirmiş olurlar.

"Hemen arkasından parlak, delici bir alev ona yetişir." ed-Dahhak, el-Hasen ve başkaları ışık saçıcı (bir alev) diye açıklamışlardır. Ateş yıldızların, onları denize düşürünceye kadar takip ettiğinin anlatılmak istendiği de söylenmiştir. İbn Şihab da burada sözü edilen "parlak, delici alev" hakkında şöyle demektedir: Bu alev öldürmeksizin onları yakar. İnsanlar üzerine düşen alevli yıldızlar ise sabit yıldızlardan değildir. Buna da onların hareket ettiklerinin görülmesi delildir. Sabit yıldızlar ise akıp gitmekle birlikte uzaklıklarından ötürü hareketleri

görülemmez. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiştir.

"Parlak alev"in çoğulu şeklinde gelir. Bunun azlık çoğulu kıyasa göre: şeklinde gelmesi gerekmele birlikte, bu şeklin Araplar tarafından kullanıldığı işitilmemiştir.

Parlak (mealde delici) demektir. Bu açıklamayı el-Hasen, Mücahid ve Ebu Miclez yapmışlardır. Şairin şu mısraı da bu anlamdadır:

"Senin çakmak taşın ise onun çakmak taşlarından daha parlaktır." Daha ışıık saçıcıdır, demektir.

el-Ahfeş bu kelimenin çoğul şeklinin: "Parlak yıldızlar" diye kullanımları nakletmektedir.

el-Kisaî de şunu nakletmektedir: "Ateş alev aldı, alır, ateş alev almak" denilir. "Ben ateşi alevlendirdim" anlamındadır.

Zeyd b. Eşlem de; 'in alev saçan anlamında olduğunu söylemiştir. Bu da Arapların: "Çakmağını alevlendir" yani ateşini yak, tabirlerinden alınmıştır. Bu açıklamayı el-Ahfeş yapmış ve şairin şu beyitini de zikretmiştir:

"Kişi ışıık saçan parlak bir alev iken,

Zaman ışıığını (şimşegini) çakar da o da sönüverir." [8]

11. Şimdi sor onlara: Yaratılış itibarı ile kendileri mi daha güçlüdür, yoksa yarattıklarımız mı? Biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık.

12. Evet, sen şaşıyorsun, onlar ise alay ediyorlar.

13. Onlara öğüt verilse, öğüt almazlar.

14. Bir âyet görseler aralarında alay ederler.

15. Ve: "Bu ancak apaçık bir büyüdür" derler.

16. "Biz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra gerçekten biz tekrar diriltilecek miyiz?

17. "Ya önceki atalarımız da mı (diriltilecek)?"

"Şimdi sor onlara" yani Mekkelilere. Buradaki: "Sor onlara" ifadesi, "Müftüye fetva sormak" tabirinden alınmıştır.

"Yaratılış itibarı ile kendileri mi daha güçlüdür, yoksa yarattıklarımız?"

Mücahid'e göre; yarattığımız gökler, yer, dağlar ve denizler "mi?" daha güçlüdür, demektir.

Bir görüşe göre bunun kapsamı içerisine melekler ve daha önce geçmiş ümmetler de girmektedir. Buna da, onlar hakkında: "kimseler" diye haber vermiş olması delalet etmektedir. Said b. Cübeyr dedi ki: Maksad meleklerdir. Başkası ise buradaki: "Kimseler"den kasıt geçmiş ümmetlerdir. Bu geçmiş ümmetler

Mekkelilerden yaratılış itibarı ile daha güçlü oldukları halde, helak edilmişlerdir. Bu âyet-i kerime Ebu'l-Eşed b. Kelede hakkında inmiştir. Ona Ebu'l-Eşed denilmesi, şiddetle yakalayışı ve güçlü oluşundan ötürüdür. İleride bundan, Beled Sûresi'nde (90/5- âyetin tefsirinde) sözedilecektir.

Bu âyet-i kerimenin bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "Göklerle yerin yaratılması -andolsun ki- insanların yaratılışından daha büyüktür." (el-Mu'min, 40/57); "Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü mü?" (en-Naziat, 79/27)

"Biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık." İbn Abbas buradaki: lafzını, yapışkan, yapışıcı diye açıklamıştır. Ali (r.a)'ın şu beyitinde de bu anlamdadır: "Şunu öğren ki; yüce Allah seni geniş imkanlara sahip kılmıştır, Ve hayırlı bir ahlaka; hepsi sana yapışıktır."

Katade ve İbn Zeyd de bunu: "Yapışıcı" diye açıklamışlardır. el-Ma-verdî de şöyle demektedir: ("Yapışkan" anlamı verilen kelimenin açıklaması olarak belirtilen) lasık ile lazık arasındaki fark şudur: Lasık birbirine yapıştırılmış olan demektir. Lazık ise, kendisine değen şeye yapışan demektir.

İkrime: "lazib: yapışkan" kelimesi birbirini tutan, birbirine yapışan demektir, demiştir. Said b. Cübeyr de güzel, sıcak, ele yapışan demektir, der. Mü-cahid de lazım (yapışan) diye açıklamıştır. Araplar "lazib bir çamur ve lazım bir çamur" diyerek be yerine "mim"i kullanırlar. Nitekim "be"yi, "mim"e değiştirmek esası üzere latib ve lazım de derler. Lazım, sabit olan şey demektir. Mesela; "Filan şey sabit ve değişmez bir vuruşu gibi oldu" denilir. Bu da "lazım"dan daha fasihtir. Şair en-Nabiğa şöyle demiştir:

"Sakın hayırdan sonra şer gelmeyecek sanmayın,

Kötülüğü de ayrılmayan, yakayı bırakmayan bir vuruş saymayın."

el-Ferra, Arapların "tînun latıb" tabirini "lazım" anlamında kullandıklarını nakletmektedir. Latıb ise sabit demektir. Buradan hareketle Araplar: "Sabit olur. olur, sabit olmak" derler. "Yapıştı, yapışır -müzarisinin ikinci harfî olan "ze" ötrelidir- yapışmak" gibidir. Ebu'l-Cerrah "latıb"ın kullanılışına örnek olmak üzere şu beyitleri zikretmektedir:

"Eğer bu içmiş olduğum bir nebizden dolayı ise,

Artık şüphesiz ben tevbe ediyorum nebiz içmekten.

Bir başağnsı, kemiklerde bir halsizlik ve bir durgunluk.

Ayrılıp gitmeyen (latıb) içteki bir hıçkırıkla beraber, bir de keder."

Latib aynı zamanda tıpkı lazib gibi lasık (yapışan) anlamında da kullanılır. el-Cevherî bunu el-Esmaî'den nakledilmiş olarak zikreder. es-Süddî ve el-Kelbî de (âyet-i kerimede yapışkan anlamı verilen) lazibin katıksız ve halis anlamına

geldiğini söylemişlerdir. Mücahid ile ed-Dahhak ise kokuşmuş demek olduğunu söylemişlerdir.

"Evet sen şaşıyorsun, onlar ise alay ediyorlar" buyruğundaki: "(^4»?*)": Sen şaşıyorsun" lafzını Medineliler, Ebu Amr ve Asım Peygamber (sav)'a hi-tab olmak üzere "te" harfini üstün olarak okumuşlardır. Yani sen, sana indirilen Kur'ân-ı Kerîm'den ötürü şaşıyorken, onlar ise onunla alay etmektedir. Şureyh'in kıraati de böyledir. O (te harfinin) ötreli okunuşunu (Ben şaşıyorum, demek olur) kabul etmeyerek şöyfeder: Allah herhangi bir şeye şaşmaz, bilgisi olmayan kimse ancak şaşar.

Anlamın: Halbuki sen onların öldükten sonra dirilişi inkâr etmelerine şaşıyorsun, şeklinde olduğu da söylenmiştir

Asım dışında Kufeliler ise "te" harfini ötreli okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve el-Ferra bu kıraati tercih etmişlerdir. Bu Ali ve İbn Mes'ud'dan da rivayet edilmiştir. Ayrıca Şu'be bunu el-A'meş'ten, o Ebu Vail'den, o Abdullah b. Me-sud'dan diye rivayet etmiş ve onun: "Ben ise şaşıyorum" diye "te" harfini ötreli olarak okuduğunu belirtmiştir. Bu kıraat İbn Abbas'tan da rivayet edilmektedir.

el-Ferra yüce Allah'ın: "Evet, sen şaşıyorsun. Onlar ise alay ediyorlar"

buyruğu hakkında şunları söylemektedir: İnsanlar bunu "te" harfi hem üstün, hem de ötreli olarak okumuşlardır. Ben ötreli okuyuşu daha çok tercih ederim, çünkü bu okuyuş Ali, Abdullah ve İbn Mesud'dan rivayet edilmiştir. Ebu Zekeriya el-Ferra dedi ki: Şaşmak (aceb) eğer yüce Allah'a isnad edilirse, bu kulların şaşması gibi Allah'ın şaşması anlamında değildir. Nitekim yüce Allah'ın: "Allah onlarla alay eder" (el-Bakara, 2/15) buyruğunda da böyledir. Yüce Allah'ın alayı elbette ki kulların alayı gibi değildir.

Bu açıklama böyle bir kıraati kabul etmeyen Şureyh'in görüşünün de yersiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Cerir ile el-A'meş, Ebu Vail Şakik b. Seleme'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Abdullah b. Mesud: "Evet, ben şaşıyorum, onlar ise alay ediyorlar" (anlamında te harfi ötreli olarak) okumuştur. Şureyh dedi ki: Muhakkak Allah herhangi bir şeye şaşmaz, bilmeyen kimse ancak şaşar. el-A'meş dedi ki: Ben bunu İbrahim'e naklettim de o da şöyle dedi: Şureyh kendi görüşünü beğenen bir kimse idi. Şüphesiz Abdullah (b. Mesud) Şureyh'ten daha alim idi. Bununla birlikte Abdullah bunu: "Evet, ben şaşıyorum" diye okumuştur.

el-Herevî der ki: İleri gelen ilim adamlarından birisi yüce Allah'ın: "Evet, Ben şaşıyorum" buyruğunun Ben onların şaşmalarının cezasını verdim, anlamında olduğunu söylemiştir. Çünkü yüce Allah başka yerlerde onların hakkı şaşkınlıkla karşıladıklarını haber vermekte ve şöyle buyurmaktadır: "Kendilerinden bir

korkutucu geldi diye şaşılar" (Sad, 38/4) diye buyurduğu gibi: "Muhakkak bu çok şaşılacak bir şeydir" (Sad, 38/5) dediler; "İçlerinden bir adama... diye vahiy göndermemiz insanlar için şaşılacak bir şey mi ki..." (Yunus, 10/2) Burada da yüce Allah: "Evet, ben şaşıyorum" diye buyurmaktadır. Onların şaşmalarının cezasını verdim, demektir.

Derim ki: İşte bu, el-Ferra'nın yaptığı açıklamaların anlamını daha bir tamamlamaktadır. el-Beyhakî de bunu tercih etmiştir. Ali b. Süleyman da şöyle demiştir: Her iki kıraatin de anlamı birdir. İfadenin takdiri de şöyledir: Ya Muhammed deki: Evet ben şaştım. Çünkü Peygamber (sav) Kur'ân'ın muhatabıdır. en-Nehhas der ki: Bu güzel bir açıklamadır ve "de ki" anlamındaki ifadelerin takdiri çokça görülen bir husustur. el-Beyhakî ise birincisi daha sahihtir, demektedir.

el-Mehdevî de şöyle der: Bu yüce Allah'ın kendi zatı ile ilgili olarak bir şaşkınlığı haber vermek anlamında olabilir. O takdirde şöyle yorumlanır: Kendisini inkâr eden kimselere karşılık olarak verdiği emirleri ve onlara gazablanması, yaratılmışların şaşkınlıkları konumuna benzer. Nitekim yüce Allah'ın Peygamber (sav)'dan gelen rivayetlerde belirtildiği üzere razı olduğu kimselerin durumunu anlatmak üzere kendi zatı hakkında "gülme"^[9] tabiri de şuna yorumlanır: O böyle bir kimseye yaratılmışların gülüşlerinin konumunda olacak şekilde, ondan razı olduğunu ortaya koymuş olacaktır. Bu anlatım da bir mecazi anlatımdır ve ifadeleri bir genişletmedir.

el-Herevî der ki: Denildiğine göre "Rabbiniz şaşı, hayret etti" ifadesi razı oldu ve mükâfat verdi, anlamındadır. Gerçek anlamında bir şaşmak (bir anlamı da beğenmektir) olmamakla birlikte, ona bu adı vermiş bulunmaktadır. Nitekim yüce Allah: "Allah da tuzak kurar." (el-Enfal, 8/30) diye buyurmaktadır ki bu onların tuzak kurmalarının cezasını verir anlamındadır. Ni-tekim hadisteki şu ifade de bunun gibidir: "Rabbiniz feryad edip yakınmanıza ve ümit kesmenize şaşar."^[10]

Acep, bazan yapılan bir amelin Allah nezdinde çok büyük bir değer taşıması anlamında da kullanılır. Buna göre: "Evet, ben şaşarım" buyruğu onların yaptıkları bu iş nezdinde çok büyüktür, anlamında olur.

el-Beyhakî der ki: Ukbe b. Amirin rivayet ettiği şu hadisin de anlamının böyle olma ihtimali vardır: Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Rabbin hevasına meyli olmayan bir gence şaşar (beğenir)."^[11]

Buhârî'nin, Ebu Hureyre'den yaptığı rivayet de böyledir. Buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Rabbin cennete zincirlerle bağlı oldukları halde

girecek bir topluluğa şaşar." [12]

Beyhakî der ki: Bu hadis ve buna benzer varid olan diğer hadislerin yüce Allah'ın meleklerini kullarına merhamet ve keremi dolayısı ile hayrete düşürmüş olduğu anlamına da gelebilir. Çünkü o kendisine iman etmek için savaşı ve zincirlere vurulan esirlik ile de olsa, mecbur etme yoluna gitmiştir. Nihayet ona iman edince cennete sokacak hale getirmiştir.

"Evet, sen şaşıyorsun" buyruğunun sen böyle bir şeyi kabul etmiyorsun, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı en-Nekkaş nakletmiştir. el-Huseyn b. el-Fadl dedi ki: Allah'ın bir şeye şaşması (taaccub etmesi), o şeyi reddetmesi ve o işin çok büyük bir şey olduğunu ortaya koyması demektir. Arapların anlatım üslubu böyledir. Rivayette de: "Rabbiniz sizin feryad edip sızlanmanıza ve ümit kesmenize şaşar." buyruğu gelmiş bulunmaktadır.

"Onlar ise alay ediyorlar" buyruğundaki "vav"ın hal "vav"ı olduğu söylenmiştir. Onların alay etmeleri hali sırasında sen de onlara şaştın, demektir.

"Sen şaşıyorsun" ile ifadenin tamam olduğu, sonra da yeni bir cümle olarak "onlar alay ediyorlar" diye yeni bir cümlenin başladığı da söylenmiştir. Bu da getirdiğin Kur'ân'ı onlara okumandan ötürü alay ediyorlar demek olur. Kendilerini davet ettiğin vakit seninle alay ediyorlar, diye de açıklanmıştır.

"Onlara öğüt verilse" Katade'nin açıklamasına göre Kur'ân ile onlara öğüt verildiği takdirde "öğüt almazlar." Ondan yararlanmazlar. Said b. Cübeyr dedi ki: Onlara kendilerinden önceki yalanlayıcıların başına gelenler hatırlatıldığı vakit bu hatırlatmadan yüz çevirirler ve üzerinde düşünmezler.

"Bir ayet" yani mucize "görseler, aralarında alay ederler." Katade'nin açıklamasına göre alay ederler ve bu bir büyüdür, derler. (Âyet-i kerimedeki kullanımı ile): "Aralarında alay ederler" ile aynı anlamdadır. Tıpkı ile 'nin "karar kıldı" anlamında olması ile; ile 'nin de aynı anlamda olmak üzere "hayret etti, şaştı" anlamına gelmesi gibi.

Âyet-i kerimedeki şekliyle: "Aralarında alay ederler" lafzının başkalarının alay etmesini isterler, anlamında olduğu da söylenmiştir. Müca-hid: Alay ederler diye açıklamıştır. Bunun, bu âyet (mucize) bir alaydır diye zannederler, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Ve: Bu, ancak apaçık bir büyüdür, derler." Yani mucizelere herhangi bir şeyle karşı koymaktan aciz olduklarında: Bu bir büyüdür, bu bize gösterilen hayallerdir ve bir aldatmadır, derler. "Biz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra gerçekten biz tekrar diriltilecek miyiz?" Yani öldükten sonra diriltilir miyiz? Bu, onların böyle bir şeyi kabul etmedikleri anlamını veren bir inkârı istifham ve alay yollu söyledikleri sözlerdir.

"Ya önceki atalarımız da mı?" Yani onlar da mı diriltilecek? Bu buyrukta istifham (soru) edatı atıf edatının başına gelmiştir. Nafi' ise: şeklinde "vav" harfini sakın olarak okumuştur. (Yahut atalarımız da mı, anlamındadır). Bu anlamdaki açıklamalar daha önce yüce Allah'ın: "Yoksa o ülkelerin halkı... emin mi oldular?" (el-A'raf, 7/98) buyruğunu açıklarken geçmiş bulunmaktadır. [\[13\]](#)

18. De ki: "Evet, hem de siz küçültülmüşler olarak (diriltileceksiniz)."

19. O sadece bir çılgıktır, hemen onlar kalkıp bakınacaklar.

20. Ve diyecekler ki: "Vay bize! Bu, din günüdür."

21. "Bu sizin önceden yalanladığınız ayırdetme günüdür."

"De ki: Evet" yani sizler-, "hem de siz küçültülmüşler olarak" küçültülmüş ve zelil kılınmışlar olarak diriltileceksiniz. Çünkü inkâr ettikleri şeyin gerçekleştiğini göreceklerinde kaçınılmaz olarak zelil olacaklar, küçüleceklerdir. Şöyle de açıklanmıştır: Siz hoşlanmasanız dahi kıyamet kopacaktır. Bu size rağmen ve bugün, kendi iddianıza göre böyle bir şeyin olacağını kabul etmeseniz dahi mutlaka gerçekleşecek bir iştir.

"O, sadece bir çılgıktır." Bir tek sayha, feryaddır. Bu açıklamayı el-Ha-sen yapmıştır. Bu çılgıktan kasıt ikinci defa Sûr'a üfürmektir.

"Sayha: Çılgılık"a (alılıkoyucu, zecredici anlamında): "zecre" adının verilmesi, bundan maksadın zecretmek (yapılandan alıkoymak) oluşundan dolayıdır. Yani tıpkı güdülmeleri esnasında develerin ve atların zecredildiği gibi, bu sayha ile de (insanlar) zecredilirler. (Yapmak istedikleri kötülüklerden alı-konmaya çalışılır.)

"Hemen onlar" ayağa "kalkıp bakınacaklar." Biri diğerine bakacak. Kendilerine yapılacak muameleyi gözetlerler, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bir açıklamaya göre de bu, yüce Allah'ın: "Bakarsın ki kâfirlerin gözleri dehşetle yerinden fırlayarak..." (el-Enbiya, 21/97) buyruğuna benzemektedir. Onlar inkâr ettikleri dirilişi göreceklerdir, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Ve diyecekler ki: Vay bize! Bu, din günüdür" sözleri ile kendi aleyhlerine "vay bize (bize veyl olsun)" diye sesleneceklerdir. Çünkü o gün, başlarına neyin geldiğini bilmiş olacaktırlar. Bu buyruktaki "veyl" lafzının man-sup gelmesi Basrahlara göre mastar (mef'ul-i mutlak) oluşundan dolayıdır. el-Ferra ise takdirinin: "Vay bize!" anlamında olduğunu söylemiştir

ki "vay" hüznün ve keder demektir.

en-Nehhas da şöyle demektedir: Eğer durum onun dediği gibi olsaydı, bunun ayrı yazılması gerekirdi. Mushafta bu ifade bitişiktir. Biz bunu bitişik değil de ayrı yazan kimseyi de bilmiyoruz.

"Bu, din günüdür." Kasıt hesap günüdür. Amellerin karşılığının verileceği gündür, diye de açıklanmıştır.

"Bu, sizin önceden yalanladığınız ayırdetme günüdür" sözleri bir görüşe göre onların birbirlerine söyleyecekleri sözlerdendir. Yani, işte bu bizim dünyada iken yalanlamış olduğumuz gündür, diyeceklerdir. Yüce Allah'ın onlara söyleyeceği sözlerden olduğu söylendiği gibi, meleklerin söyleyeceği sözlerden olduğu da söylenmiştir. Yani işte bu, insanlar arasında hüküm verme günüdür. Böylelikle kimin hak üzere, kimin batıl üzere olduğu da ortaya çıkacaktır, "insanların bir kısmı cennette, bir kısmı da cehennemde olacaktır." (eş-Şura, 42/7) [\[14\]](#)

22, 23. Toplayınız, zulmedenleri ve onlara eş olanları. Allah'tan başka taptıklarını da. Onlara cehennemin yolunu gösterin.

24. Ve durdurun onları. Çünkü onlar sorgulanacaklardır.

25. "Ne oluyor size? Neden birbirinize yardım etmiyorsunuz."

26. Bilakis onlar bugün teslim olmuşlardır.

27. Onlardan bir kısmı diğer bir kısmına yönelip biri diğerine soru sorarlar.

28. Derler ki: "Gerçekten siz bize sağdan gelirdiniz."

29. Onlar da derler ki: "Hayır, siz iman üzere değil idiniz;

30. "Bizim sizin üzerinizde bir hakimiyetimiz de yoktu. Bilakis siz azgın bir topluluktunuz."

31. "Rabbimizin sözü üzerimize hak oldu. Muhakkak biz tadicıyız." (diyecekler).

32. "Çünkü biz sizi azdırdık. Zaten biz de azgınlardan idik."

33. Muhakkak onlar o gün azapta ortaklırlar.

34. İşte Biz, günahkârlara muhakkak böyle yaparız.

35. Çünkü onlara: "Allah'tan başka ilâh yoktur" denildiğinde, büyüklük tasarlardı.

"Toplayınız, zulmedenleri ve onlara eş olanları" buyruğu yüce Allah'ın meleklerle söyleyeceği sözlerdendir. Müşrikleri "ve onlara eş olanları" şirk hususunda onlar gibi olanları toplayınız, demektir. Şirk de zulüm demektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak şirk büyük bir zulümdür." (Lokman, 31/13)

Buna göre kâfir, kâfir ile birlikte haşredilecektir. Bu açıklamayı Katade ve Ebu'l-Aliye yapmıştır.

Ömer b. el-Hattab da yüce Allah'ın: "Toplayınız, zulmedenleri ve onlara eş olanları" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Zinakâr zinakâr ile birlikte, içki içen

içkici ile birlikte, hırsızlık yapan hırsızlık yapanla birlikte (hasredilir).

İbn Abbas da şöyle demektedir: "Onlara eş olanları" buyruğundan kasıt, onlara benzeyenleridir. Bu da Ömer (r.a)'ın açıklaması kapsamı içerisinde.

"Onlara eş olanları" buyruğu ile küfür üzere onlara muvafakat eden kadınların kastedildiği de söylenmiştir. Bu açıklamayı Mücahid ve el-Hasen yaptığı gibi, en-Numan b. Beşir de bunu Ömer b. el-Hattab'dan rivayet etmiştir.

ed-Dahhak dedi ki: "Onlara eş olanları" şeytanlardan onlar ile birlikte olanları demektir. Aynı zamanda bu Mukatil'in de açıklamasıdır: Her kâfir kendi şeytanı ile birlikte aynı zincire vurulmuş olarak haşredilecektir.

"Allah'tan başka taptıklarını" putlar, şeytanlar ve İblisi "de. Onlara cehennemin yolunu gösterin." Onları cehenneme sürün. Bir başka açıklamaya göre "onlara... gösterin" yani hangi yoldan gideceklerini söyleyin, demektir. Nitekim: "Ona yolu gösterdim" denilir. "Hediyeyi hediye ettim"; "Gelini (kocasının evine) götürdüm." denilir. Bunu anlatmak için da denilebilir. "Ben onu hediye gibi takdim ettim" demek olur.

"Ve durdurun onları, çünkü onlar sorgulanacaklardır." İsa b. Ömer: "Çünkü onlar" buyruğunun hemzesinin üstün olarak okunduğunu da nakletmiştir. el-Kisaî dedi ki: " ve Çünkü onlar, onlar... sebebiyle" demektir.

"Bineği durdurdum, durduruyorum, durdurmak" denilir, "O da durdu", "Durmak" diye kullanılır. Bu fiil hem geçişli hem geçişsiz olur. Onları alıkoyun, demektir. Bu cehenneme sürülmeden önce olacaktır. Buna göre buyruklarda takdim ve tehir vardır. Yani • önce onları hesaba çekilmek üzere durdurun, sonra da onları cehenneme doğru sürükleyin.

Bir başka açıklamaya göre; onlar önce cehenneme doğru sürülecekler, sonra da cehennem ateşine yaklaştıkları sırada sorgulanmak üzere bir araya getirilip toplanacaklardır.

"Çünkü onlar" el-Kurazî ve el-Kelbî'nin açıklamasına göre amelleri, sözleri ve davranışları dolayısı ile "sorgulanacaklardır." ed-Dahhak işledikleri günahlardan ötürü sorgulanacaklardır derken, İbn Abbas: "la ilahe illallah" hakkında kendilerine soru sorulacaktır, demiştir. Yine ondan gelen bir başka rivayete göre başka insanlara yaptıkları zulümlerden ötürü sorgulanacaklardır. Bütün bunlar kâfirin de hesaba çekileceğine delildir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Hicr Sûresi'nde (15/92-93- âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yine denildiğine göre onların sorgulanmaları, onlara karşı delilin ortaya konulmuş olduğunun ortaya çıkması için kendilerine: "Size kendi içinizden rasûller gelmedi mi?" denilmesidir. Yine onlara:

"Ne oluyor size? Neden birbirinize yardım etmiyorsunuz?" sözleri azarlamak ve

başlarına kakmak maksadıyla söylenecektir. Yani niçin biriniz diğerine yardım ederek Allah'ın azabından birbirinizi kurtarmıyorsunuz?

Bir görüşe göre bu Ebu Cehil'in Bedir günü söylediği: "Biz birbirine yardım eden bir topluluğuz" (el-Kamer, 54/44) buyruğunun dile getirdiği sözlerine işarettir.

"Birbirinize yardım et(mi)yorsunuz" ifadesinin aslı: şeklindedir. Hafifletmek maksadıyla "te"lerden birisi atılmıştır. el-Bezzî ise, vasıl halinde "te"yi şeddeli okumuştur.

"Bilakis onlar bugün teslim olmuşlardır" buyruğu hakkında Katade şöyle demiştir: Onlar Allah'ın azabı içerisinde teslimiyet ile boyun eğmişlerdir. İbn Abbas da: Zillet ile boyun eğler. el-Hasen: İtaatle boyun bükler, el-Ahfeş ellerini yana salmışlar, diye açıklamışlardır, anlamlar birbirlerine yakındır.

"Onlardan bir kısmı diğer bir kısmına" yani ileri gelenler ile tabî olanlar birbirlerine "yönelp biri diğerine soru sorarlar" birbirleriyle çekişirler. Birbirlerine soru sormazlar, diye de açıklanmıştır. Bu durumda olumsuzluk edatı olan: sakıt olmuştur, (düşmüştür).

en-Nehhas dedi ki: Dili bilmeyen bir kimse yanlışlıkla bunun yüce Allah'ın: "Ogün aralarında bir akrabalık bağı olmayacaktır, birbirlerine soru da sormazlar." (el-Mu'minin, 23/101) buyruğu gibi olduğunu zannetmiştir. Ancak burada sormaktan kasıt, akrabalık bağı için isteklerde bulunmaktır. Biri diğerine: Benimle senin arandaki akrabalık bağı hakkı için bana faydalı olmanı istiyorum diyecektir. Yahut da: Üzerimdeki bir hakkından vazgeç ya da bana bir iyilik bağışla, diyecektir. Bu ise açıkça anlaşılan bir husustur. Çünkü bundan önce "aralarında bir akrabalık bağı yoktur" denilmiştir. Yani aralarındaki akrabalık bağlarının faydasını görmeyeceklerdir. Nitekim hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır: "Kişi babasının ya da oğlunun üzerinde bir hakkının bulunduğu ortaya çıkmasına ve o hakkını ondan almasına çokça sevinecektir.

Çünkü orada hasenat ve seyyiat vardır."^[15] Bir başka hadiste de şöyle denilmektedir: "Bir kimse kardeşine mal ya da ırz (namus, şeref, haysiyet) hususunda bir haksızlıkta bulunup da hakkını kendisinden isteyeceği bir gün gelip o hakkı hasenatından alacağı, eğer hasenat yoksa (hakkını) isteyenin günahlarından üzerine (haksız) ilavede bulunulacağı, bir gün gelmeden önce, o kardeşinin yanına gidip ondan helallik dileyen kimseye Allah rahmet buyursun!"

^[16]

"Biri diğerine soru sorar" buyruğunda insanların birbirlerine soru sormaları, kendisini saptırdığı için ya da önünde masiyete giden bir yolun kapısını açtığı için azarlaması demektir. Bunu da bundan sonra gelen şu buyruk açıklamaktadır:

"Derler ki: Gerçekten siz bize sağdan gelirdiniz." Mücahid dedi ki: Bu kâfirlerin şeytanlara söyleyecekleri bir sözdür. Katade de: Bu insanların cinlere söyleyeceği bir sözdür, diye açıklamıştır. Bunun uyan kimselerin uydukları şahıslara söyleyecekleri bir söz olduğu da söylenmiştir. Buna delil de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Sen o zalimleri Rabbleri huzurunda durdurulmuş sözü birbirlerine döndürürlerken bir görsen!" (Sebe', 34/31)

Said, Katade'den şöyle dediğini nakletmektedir: Yani siz bizlere hayır yoldan gelir ve bizi hayırlı yola gitmekten alıkoyardınız. İbn Abbas'tan da buna yakın bir açıklama nakledilmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Siz bizim sevdiğimiz ve uğurlu kabul ettiğimiz sağdan gelir ve böylelikle bizim iyiliğimizi ister gibi görünerek bizi aldatmak için böyle yapıyordunuz. Çünkü Araplar sağdan geleni uğurlu kabul eder ve ona "sanih" adını verirlerdi.

"Gerçekten siz bize sağdan gelirdiniz." Yani siz bize öyle bir geliyordunuz ki, eğer bu konuda bize yemin edecek olsaydınız, yemininizin doğruluğunu kabul ederdik, diye de açıklanmıştır. Bir başka açıklama da şöyledir: Sizler bize din cihetinden gelir ve bizim için şeriatin emirlerinin önemsiz olduğunu belirterek bizi şeriaten uzak tutmaya çalışıyordunuz.

Derim ki: Bu gerçekten güzel bir açıklamadır. Çünkü hayır da, şer de ancak dinden gelir. "Yemin: Sağ" da burada din anlamındadır. Yani siz bizlere sapıklığı süslü gösteriyordunuz.

Yemin (sağ)ın güç, kuvvet anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani siz bizleri güç kullanarak, bize baskı yaparak ve bizi kahrederek (haktan) alıkoyuyordunuz. Nitekim yüce Allah, yemin (sağ) (lafzını şu buyrukta güç ve kuvvet anlamında) kullanarak şöyle buyurmaktadır: "Sonra onlara sağ eli ile gizlice vurdu." (es-Saffat, 37/93) Bu da güçlü ve kuvvetlice vurdu, demektir. Çünkü kişinin gücü sağında bulunur. Şair de şöyle demektedir:

"Eğer bir zamanda şan ve şeref için bir sancak yükseltilecek olursa Arabe sağ eliyle hemen onu kapar."

Burada, kuvvet ve kudretle onu kapar, demektir. İbn Abbas'ın görüşü de budur.

Mücahid dedi ki: "Siz bize sağdan gelirdiniz", sizin hak üzere olduğunuzu ortaya koymaya çalışan bir şekilde gelirdiniz, demektir. Bütün bunlar anlam itibarıyla birbirine yakın açıklamalardır.

"Onlar da derler ki: Hayır, siz iman üzere değil idiniz." Katade dedi ki: Bu şeytanların onlara söyleyecekleri bir sözdür. İleri gelenlerin sözleri olduğu da söylenmiştir. Yani sizler hiçbir zaman mü'min olmadınız ki, biz sizi imandan küfre çevirmiş olalım. Aksine sizler zaten küfür üzere idiniz ve onu adet ve

alışkanlık haline getirmiş olduğunuz için küfür üzere kalmaya devam ettiniz.

"Bizim sizin üzerinizde bir hakimiyetimiz" hakkı terketmek noktasında getirdiğimiz bir delilimiz "yoktu. Bilakis siz azgın bir topluluktunuz." Sapık, haddi aşan kimselerdiniz.

"Rabbimizin sözü üzerimize hak oldu." Bu da kendilerine uyulan kimselerin söyleyeceği sözlerdendir. Yani bizim üzerimize de, sizin üzerinize de Rabbimizin sözü hak olmuştur. Yüce Allah'ın takdir ettiği ve rasûlleri vasıtası ile haber verdiği şekilde hepimiz azabı tadacağız: "Cehennemi bütününü ile cinlerden ve insanlardan elbette dolduracağım." (es-Secde, 32/13)

Bu da şu hadise uygun düşmektedir: "Şüphesiz aziz ve celil olan Allah birtakım kimselerin cehennemlik olduklarını, birtakım kimselerin de cennetlik olduklarını yazmıştır. Bunlara ne bir şey ilave edilir, ne de onlardan bir kimse eksiltilir."[\[17\]](#)

"Çünkü biz sizi azdırdık" yani üzerinde bulunduğunuz küfrü size süslü gösterdik. "Zaten biz de azgınlardan idik." Vesvese ile ve (sapıklığa) davet etmekle (azmış ve azdırmış idik). Daha sonra yüce Allah, onların durumlarını haber vererek şöyle buyurmaktadır:

"Muhakkak onlar" sapıtan da, saptıran da "o günde azapta ortaklırlar." "İşte Biz, günahkârlara" yani müşriklere "böyle" bu şekilde "yaparız."

"Çünkü onlara: Allah'tan başka ilâh yoktur, denildiğinde büyüklük tasarlardı." Onlara Allah'tan başka ilâh yoktur deyin, denildiğinde demektir. Burada "deyin" emri hazfedilmiştir. "Büyüklük tasarlardı" buyruğu da; (01*)'in haberi olarak nasb mahallindedir.

"(01): Çünkü" lafzının haberi olarak ref mahallinde ve (Otf)'nin amel etmemiş olması da mümkündür.

Peygamber (sav), Ebu Talib'e ölümü ve Kureyşlilerin etrafında toplanması esnasında-: "La ilahe illallah deyin. Bu sayede Araplara hükümdarlar olacaksınız ve bu yolla da Arap olmayanlar size itaat edeceklerdir" deyince, onlar bunu kabul etmediler ve buna karşı büyüklendiler.

Ebu Hureyre dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Yüce Allah Kitabında indirdiği buyruklarında büyüklük taslayan bir topluluktan söz ederek: "Çünkü onlara: Allah'tan başka ilâh yoktur denildiğinde, büyüklük tasarlardı" diye buyurmaktadır. Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hani kâfirler kalblerinde o taassub ve kibiriyani cahiliye taassub ve kibirini koymuşlardı da Allah da hemen huzur ve sükununu Rasûlünün ve mü'minlerin üzerine indirmişti. Onlara takva sözü üzerinde sebat vermişti. Onlar zaten buna daha layık ve buna ehil idiler." (el-Feth, 48/26) diye buyurmuştur. Bu da: "La ilahe illallah Muhammedurrasûlullah" sözüdür. Müşrikler Hudeybiye gününde Rasûlullah

(sav) onlarla barış yapılacak süre hususunda (yaptığı antlaşmada) yazıştığı vakit, bu söze karşı büyüklük tasladılar. (Onu söylemeyi büyüklüklerine yediremediler).

Bu haberi el-Beyhakî, ondan öncekini de el-Kuşeyrî zikretmiştir. [\[18\]](#)

36. Ve derlerdi ki: "Biz ilâhlarımızı deli bir şair dolayısı ile mi ter-kedeceğiz?"

37. Hayır, o hak ile gelmiş ve peygamberleri de tasdik etmiştir.

38. Muhakkak siz elbette acıklı azabı tadıcılarsınız.

39. Size işlemiş olduğunuzdan başka şeyin cezası verilmeyecektir.

40. Ancak Allah'ın ihlasa erdirilmiş kulları müstesna.

"Ve derlerdi ki: Biz ilâhlarımızı deli bir şair" in söylediği söz "dolayısı ile mi terkedeceğiz?" Yüce Allah onların bu sözlerini reddederek şöyle buyurmaktadır: "Hayır, o hak ile" Kuran ve tevhid ile "gelmiş ve peygamberleri de" getirmiş oldukları tevhide dair tebliğlerinde "tasdik etmiştir."

"Muhakkak siz elbette acıklı azabı tadıcılarsınız" buyruğundaki: "Tadıcılar" buyruğunun aslı; şeklindedir. Hafîf (söyleyişte kolay)lik olsun diye hafzedilmiştir. (Azab lafzı) da izafet dolayısı ile cer ile gelmiştir. Sibeveyh'in naklettiği şu beyitte olduğu gibi, nasb ile gelmesi de caizdir:

"Ben O'nu (Allah'ı) razı etmek istemeyen birisi olarak gördüğüm gibi, Çok az müstesna, Allah'ı zikreden olarak da (görmedim)."

Buna göre Sibeveyh "Ve namazı kılanlar" şeklinde (namaz anlamındaki salat lafzının nasb ile okunmasını) caiz kabul etmiştir.

"Size işlemiş olduğunuzdan" koştüğunuz şirkten "başka şeyin cezası verilmeyecektir."

"Ancak Allah'ın ihlasa erdirilmiş kulları müstesna." buyruğu azabı tadacaklardan bir istisnadır. Medineliler ile Kufeliler: "İhlasa erdirilmiş" buyruğunu "lam" harfî üstün olarak okumuşlardır. Bu da Allah'ın kendisine itaat, dini ve dostluğu için halis kıldığı kimseler demektir. Diğerleri ise "lam" harfini esreli okumuşlardır ki, bu da ihlasla Allah'a ibadet eden kimseler anlamındadır.

Bu istisnanın munkatı' olduğu da söylenmiştir. Yani, siz ey günahkârlar azabı tadacaksınız. Allah'ın ihlasa erdirilmiş kulları ise azabı tatmayacaklar-dır, demek olur. [\[19\]](#)

41. İşte onlar için bilinen bir rızık vardır.

42. Çeşitli meyveler (vardır) ve onlara ikram olunur.

43. Naim cennetlerinde;

44. Tahtlar üzerinde karşılıklı oturdukları halde;
45,46. İçenlere lezzet veren beyaz (parlak) kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır onlara.
47. Onda akıllı karıştırıcı herhangi bir zarar da yoktur, onlar ondan sarhoş da olmazlar.
48. Yanlarında gözlerini yalnızca eşlerine çevirmiş iri gözlü (huri)ler vardır.
49. Sanki onlar sarılıp sarmalanmış deve kuşu yumurtası gibidirler.

"İşte onlar için" yani ihlasa erdirilmiş kullar için "bilinen bir rızık vardır." Onlar için arkası kesilmeyen, bilinen bir bağış vardır, demektir. Kata-de maksad cennettir, diye açıklarken, başkaları cennetin rızıkı kastedilmektedir, demişlerdir. Maksadın sözkonusu edilen meyveler olduğu da söylenmiştir. Mukatil dedi ki: Canları çektikleri vakit bu rızık onlara verilir. İbn es-Saib de şöyle demiştir: Bu rızık onlara sabah ve akşam arası bir süre gibi sürelerde verilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlara orada sabah ve akşam rızıkları verilecektir." (Meryem, 19/62)

"Çeşitli meyveler (vardır)." Bu buyruktaki: "Meyveler" lafzı "Meyve"nin çoğuludur. Yüce Allah: "Onlara meyveyi... ardarda fazlası ile verdik" (et-Tur, 52/22) diye buyurmaktadır. Bunlar da yaşıyla, kurusuyla bütün meyvelerdir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

"Ve onlara ikram olunur." Yani derecelerinin yükseltilmesi, O'nun kelimasını işitmek ve O'nun ile karşılaşmak suretiyle yüce Allah tarafından onlara ikramda bulunulacaktır.

"Naim cennetlerinde" yani içlerinde nimetler içerisinde yüzecekleri bahçelerde... demektir. Cennetlerin yedi tane olduğuna, Naim cennetinin de bunlardan bir tanesi olduğuna dair açıklamalar daha önceden Yunus Sûre-si'nde (10/25. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Tahtlar üzerinde karşılıklı oturdukları halde." İkrime ve Mücahid dedi ki: Aralarındaki güzel ilişki ve birbirlerine sevgileri dolayısıyla biri diğerinin sırtına bakmaz. (Biri diğerine sırtını dönmez).

Şöyle de açıklanmıştır: Oturdukları tahtlar istedikleri şekilde döner. Biri (diğerine sırtını dönmediği için) diğerinin sırtını görmez.

İbn Abbas dedi ki: İnci, yakut ve zebercet ile süslenmiş tahtlar üzerinde olacaklardır. Bir şeririn büyüklüğü San'a'dan, Cabiye'ye kadar ve Aden'den, Eyle'ye kadar olan mesafe kadardır. Bu tahtların aynı konakta bulunan kimseler, üzerlerinde oldukları halde, dönecekleri de söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"İçenlere lezzet veren beyaz (parlak) kaynaktan doldurulmuş şaraptan"[20] buyruğundaki "beyaz" bardağın sıfatıdır. Şarabın sıfatı olduğu da söylenmiştir. el-Hasen dedi ki: Cennet şarabı süttten daha beyaz olacaktır.

"Lezzet veren" lafzı hakkında ez-Zeccac şöyle demiştir: Bu: "Lezzetli" demek olup muzaf hazfedilmiştir. Bunun isim yapılmış bir mastar olduğu da söylenmiştir. "Lezzetli ve beyaz" demektir.

"Lezzetli şarap denilir, tıpkı "Taze bitki" denildiği gibi. Şairin:

"Ve şarap tadı gibi lezzetli olan bir şey ki, terkettim onu, Düşman topraklarında; meydana gelecek olaylar korkusuyla."

O, buradaki ile uykuyu kastetmektedir.

"Beyaz"ın erkeklerin ayaklarıyla sıkmadıkları şarap anlamına geldiği de söylenmiştir.

"... kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır onlara." Daha önce onların yedikleri söz konusu edilmişken, bu buyruklarla da onların içecekleri şeyler sözkonusu edilmektedir. Dilcilere göre ke's (kadeh) içinde içeceği ile birlikte bütün kaplan anlatan kapsamlı bir isimdir. Eğer içi boş ise ona ke's denilmez.

ed-Dahhak ve es-Süddî şöyle demişlerdir: Kur'ân-ı Kerîmdeki her ke's (kadeh)den kasıt şaraptır. Arablar, içinde şarap bulunan kaba ke's derler. İçinde şarap yoksa ona: "kab" ve "Kadeh" derler.

en-Nehhas dedi ki: Dilbilginlerinden güvenilir kimselerin naklettiklerine göre Araplar şayet kadehin içinde şarap varsa, ona "ke's" dediklerini, eğer içinde şarap yoksa ona "kadeh" dediklerini nakletmiştir. Nitekim hivan (ma-sa)nın üzerinde yemek varsa ona "maide (sofra)" denilmesi, üzerinde yemek yoksa ona "maide" denilememesi g'ibi.

Ebu'l-Hasen b. Keysan da der ki: İçinde eğer kadın varsa hevdece "zaine" denilmesi de bu kabildendir.

ez-Zeccac dedi ki: "Kaynaktan doldurulmuş kadehler" buyruğu, yeryüzünde pınarların aktığı gibi akan şaraptan doldurulmuş kadehler demektir. "Pınar, kaynak" ise açıkta akan su demektir.

"Orada akli karıştırıcı herhangi bir zarar da yoktur." Yani akıllan başlarından gitmez ve bu içtikleri şaraptan dolayı hastalanmazlar, başları da ağrımaz.

"Onlar ondan sarhoş da olmazlar." O içkiyi içtiklerinden ötürü akıllan başlarından gitmez. Nitekim: "Şarap akli baştan alır, savaş ta canları alıp gider" denilmiştir. Kişi içki içip sarhoş olduğu takdirde "Adam sarhoş oldu, olur" denilir, "Sarhoş" demektir. İmruu'l-Kays da şöyle demiştir:

"Bakarsın ki o sarhoş gibi yürüyor,

Bitkinliği ve nefesinin kesilmesi dolayısı ile kumların üzerine

yıkılan kimse gibi."

Yine şöyle demiştir:

"Sarhoştur o, bir tarafa doğru kalkmak istedi mi sağa sola kaykılır, Gevşekliğinden ötürü yürümesini zorlaştırmasın diye kalbini de idare etmeye çalışır."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Örüklerinden yakalayarak öptüm ağzını,

Sarhoş kimsenin dağdaki bir çukurda birikmiş soğuk sudan içmesi gibi."

Hamza ve el-Kisaî bir topluluğun "sarhoş olma zamanının geldiği"ni anlatmak için kullanılan: "tabirindeki gibi; "ze" harfini esreli okumuşlardır. Nitekim: "Ekinin biçilme zamanı geldi."; "Bağların bozum zamanı geldi."; "Tayın binilme zamanı geldi" denilir.

Anlamin: Onların şaraplarını bitir(e)mezler şeklinde olduğu da söylenmiştir. Çünkü şarap içmek onların bir alışkanlıklarıdır. Nitekim; "Adam şarabını bitirdi" demektir, de "şarabı bitmiş kişi" anlamındadır. Şair el-Hutay'a da şöyle demektedir:

"Ömrüm hakkı için yemin ederim, sizler ister sarhoş olun, (ya da: şarabınız bitsin) yahut ayıkın, Elbetteki ey Ebcerogulları, (yine de) sizler en kötü içki arkadaşısınız."

en-Nehhas dedi ki: Ancak birinci okuyuş anlam itibariyle daha açık ve daha doğrudur. Çünkü: ("Jy.rO: Sarhoş ol(maz)lar" lafzının aralarında Müca-hid'in de bulunduğu tefsir alimlerinin ileri gelenlerine göre; akılları başlarına gitmez, anlamındadır. Şanı yüce Allah cennetteki şarap ve içkinin dünyadaki şarap ve içkinin insanın başını ağrıtan ve sarhoşluk veren özelliklerinin olmayacağını belirtmiştir.

"Sarhoş ol(maz)lar"ın anlamı ile ilgili olarak yapılacak doğru açıklama şudur: Adamın içkisinin tükendiğini anlatmak için: "Adamın içkisi tükendi" denir. Ancak cennet şarabının bu şekilde nitelendirilmesi uzak bir ihtimaldir. O halde bunun anlamı, ancak cennetteki içki ebediyyen tükenmez şeklinde olabilir.

"Sarhoş da olmazlar" buyruğunun "ze" harfi esreli okunmasının, sarhoş olmayacakları manasına geldiği söylenmiştir. Bunu da ez-Zeccac ve el-Kuşeyrî'nin belirttiği üzere Ebu Ali zikretmişlerdir.

el-Mehdevî der ki: Bunun: "Sarhoş olmazlar" anlamına gelmesi sözkonu-su değildir. Çünkü bundan önce: "Onda akli karıştırıcı herhangi bir zarar da yoktur" diye buyurulmuştur. Bu da akılları başlarından gitmez, anlamındadır. O takdirde (sarhoş olmazlar anlamına kabul edilirse) tekrar olur. Ancak el-Vakıa Sûresi'nde (56/19- âyetin tefsirinde) bu açıklama uygundur. Bununla birlikte: "Onda akli

karıştırıcı herhangi bir zarar da yoktur" buyruğunun hasta olmazlar anlamında olması da mümkündür. O takdirde: "Onlar ondan sarhoş da olmazlar" buyruğu onların sarhoş olmayacakları ya da içkilerinin tükenmeyeceği anlamında olur.

Katade dedi ki: -Âyet-i kerimede geçen-: "Karın ağrısı" demektir. İbn Ebi Necih'in, Mücahid'den yaptığı rivayet de böyledir. O şöyle demiştir: "Onda akli karıştırıcı herhangi bir zarar da yoktur." O içki hiçbir karın ağrısı yapmaz, demektir. el-Hasen ise bunu başağrısı diye açıklamıştır. İbn Ab-bas'ın açıklaması da böyledir: "Onda akli karıştırıcı herhangi bir zarar da yoktur." Başağrısına sebep olmaz, demektir.

ed-Dahhak'ın rivayetine göre ise İbn Abbas şöyle demiştir: Şarabın dört özelliği vardır: Sarhoşluk, başağrısı, kusmak ve idrar. Yüce Allah ise cennet şarabını sözkonusu edip bu özelliklerinden uzak olduğunu belirtmiştir. Mü-cahid bunun hastalık anlamına geldiğini söylerken, İbn Keysan, karın sancısı diye açıklamıştır. Bu açıklamalar birbirine yakındır.

el-Kelbî dedi ki: "Onda akli karıştırıcı herhangi bir zarar da yoktur" buyruğu onda günah yoktur, demektir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Onlarda içtiklerinden ötürü ne saçmalamaları, ne de günah kazanmaları sözkonusudur." (et-Tur, 52/23)

eş-Şa'bî, es-Süddî ve Ebu Ubeyde de şöyle demişlerdir: Bu içki, akıllarını etkileyerek, akıllarının başlarından gitmesine sebep olmaz. Şairin şu be-yitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Kadehler akıllarımızı etkileyip duruyordu,
Biri diğerinin ardından (aklımız başımızdan) gidiyordu."
Yani, bizi teker teker yere yıkıyordu.

Yüce Allah'ın cennet ehlinin sarhoş olmalarını engellemesinin sebebi, içinde bulundukları nimetlerden lezzet alışlarının kesintiye uğramamasıdır.

Meanî bilginleri de der ki: "Gizlice gelen bir bozuluş" demektir. "Gizlice onun işlerini aleyhine olmak üzere bozdu" denilir. "Gizlice öldürmek (suikast)" de buradan gelmektedir.

"Yanlarında gözlerini yalnızca eşlerine çevirmiş iri gözlüler vardır."

Yani gözlerini sadece kocalarına dikmiş, kocalarından başkasına bakmayan kadınlar vardır. Bu açıklamayı İbn Abbas, Mücahid, Muhammed b. Ka'b ve başkaları yapmıştır.

İkrime dedi ki: "Gözlerini yalnızca eşlerine çevirmiş" yalnızca kocalarına hasredilmiş kadınlar, demektir. Ancak birinci tefsir daha açık ve güçlüdür. Çünkü âyet-i kerimede "Hasredilmiş" anlamını veren lafız yoktur. Ancak ileride açıklaması geleceği gibi bir başka yerde (er-Rahman, 55/72. âyette) bu lafız yer

almaktadır.

"Yalnızca... çevirmiş" ifadesi Arapların belli bir şey ile yetinerek başkasına iltifat etmemesi durumunu anlatmak için kullandıkları; "Yalnızca sununla yetindi" ifadelerinden alınmıştır. Şair İm-ruu'l-Kays da şöyle demektedir:

"Gözlerini başkalarına çevirmeyen öyleleri vardır ki, şayet küçük karıncalar, Yürüyecek olsa üzerinden gömleğinin, o dahi iz bırakır."

"Üzerinden yanağının" diye de rivayet edilmekte ise de birinci şekil daha belgiğdir.

Yine Mücahid: (Başka kadınlardan kocalarını) kıskanmazlar anlamındadır, demiştir.

"İri gözlüler" demektir, tekili şeklinde gelir. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır. Mücahid güzel gözlü; el-Hasen gözlerinin beyazı oldukça beyaz, siyahı da oldukça siyah diye açıklamıştır.

Ancak dilde birinci anlamı daha yaygındır. Mesela; "Gözleri iri ve geniş adam" demektir, çoğulu diye gelir. Asıl vezni; şeklinde ötrelidir, "ayn" harfinin esreli gelişi ise "vav"ın "ya"ya dönüşmemesi içindir. Bu kökten olmak üzere yaban ineklerine: Denilmiştir. Yaban öküzü için: Yaban ineği -tekil için-: denir.

"Sanki onlar sarılıp sarmalanmış" yani korunmuş "deve kuşu yumurtası gibidirler." el-Hasen ve İbn Zeyd şöyle demişlerdir: Bu huriler deve kuşu yumurtalarına benzetilmişlerdir. Deve kuşu rüzgar ve toza karşı tüylerle yumurtalarını örter, koruma altına alır. Rengi sarımtrak beyazdır. Bu da kadınların sahip oldukları en güzel renktir.

İbn Abbas, İbn Cübeyr ve es-Süddî şöyle demişlerdir: Bu kadınlar kabuğu soyulmadan ve el değmeden önceki yumurtaların içine benzetilmişlerdir.

Ata da şöyle demiştir: Bu kadınlar üst taraftaki kabuk ile yumurtanın içi arasındaki: "Zar"a benzetilmişlerdir. ise herşeyin kabuğu demektir, çoğulu da: diye gelir. Bu açıklamayı el-Cevherî yapmıştır. Ta-berî'nin açıklaması da buna yakındır. O şöyle demiştir: Bundan kasıt yumurta üzerinde kabuk arasındaki ince kabuk (zar)dır. Benzeri bir açıklama Peygamber (sav/dan da rivayet edilmiştir.

Araplar temizliği ve beyazlığı dolayısıyla kadını yumurtaya benzetirler. İm-ruu'l-Kays da şöyle demiştir:

"Özel perdesi arkasında bulunup da evine ulaşamayan bir yumurta (kadın) ki Hiç acele etmeksizin kendisiyle oyalandığım..."

Araplar bir şeyi güzellik ve temizlik ile nitelendirecek olurlarsa, "o sanki tüylerle örtülmüş deve kuşu yumurtasıdır" derler.

"Sarılıp sarmalanmış" lafzının kırılmaktan korunmuş, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da onların bakire oldukları anlamına gelir.

"Yumurtalar"dan kastın, inciler olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Ve sarmalanıp gizlenmiş inciler misali. Güzel gözlü huriler de vardır." (el-Vakıa, 56/22-23) Bu da sadeplerinde bulunan inciler anlamındadır, bu açıklamayı da İbn Abbas yapmıştır. Şairin şu beyiti de bu anlamdadır:

"O dalgıcın incisi gibi bembeyazdır, Sarılıp sarmalanmış cevherden ayrılmış."
"Yumurtalar" çoğul olmakla birlikte "sarılıp sarmalanmış" lafzının mü-zekker gelmesi, sıfatın lafza göre kullanılmış olmasından dolayıdır. [\[21\]](#)

50. Birbirlerine yönelip karşılıklı soru sorarlar.

51. Aralarından birisi diyecek ki: "Gerçekten benim bir dostum vardı;

52. "O diyordu ki: 'Gerçekten sen inananlardan mısın?

53. "Biz ölüp toprak ve kemikler olduğumuz zaman(dan sonra) gerçekten biz mi hesaba çekilip cezalandırılacağız?"

54. Diyecek ki: "Siz de bakar mısınız?"

55. Baktı ve onu cehennemin ortasında gördü.

56. Dedi ki: "Vallahi az kalsın beni de helak edecektin.

57. "Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı, ben de hazır edilenlerden olurdum.

58. "Gördün mü? İşte biz ölümü tatmayacağız;

59. "İlk ölümümüzden sonra. Hem bize azab edilmiyor da,

60. "Şüphesiz ki, bu büyük kurtuluşun ta kendisidir."

61. İşte çalışanlar böylesi için çalışsınlar.

"Birbirlerine yönelip karşılıklı soru sorarlar." Yani kendi aralarında dünyadaki konuşmaları söz konusu ederler. Bu da cennetteki güzel arkadaşlığın mükemmeliğini göstermektedir. Bu buyruk; "İçenlere lezzet veren beyaz kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır onlara" (es-Saffat, 37/45-46) buyruğunun anlamına atfedilmiştir. Yani onlar orada o içkiden içerler ve içki içenlerin adeti üzere karşılıklı olarak konuşurlar. Şairlerden birisi şöyle demiştin "Geriye lezzet verici şeylerden bir şey kalmadı,

Şerefli kimselerin şarap meclisi üzerindeki konuşmalarından başka."

Böylece biri diğerine yönelerek dünya hayatındayken başlarından geçen olaylar hakkında birbirlerine soru sorarlar. Şu kadar var ki; olaylar, (bunlar gelecekte olacak şeyler olmakla birlikte) yüce Allah'ın verdiği haberlerdeki adeti üzere, mazi (dili geçmiş) kiple anlatılmıştır.

"Aralarında" cennet ehlinde "birisi diyecek ki: Gerçekten benim" benden ayrılmayan "bir dostum vardı."

"O diyordu ki: Gerçekten sen" öldükten sonra dirilişe ve amellerin karşılığının verileceğine "inananlardan mısınız?"

Said b. Cübeyr dedi ki: "Buradaki karîn (dost)"dan kasıt, onun ortağıdır. Kehf Sûresi'nde bu iki şahıs sözkonusu edilmiş, onların kıssaları isimleri ile ilgili görüş ayrılıkları yüce Allah'ın: "Onlara o iki adamı misal ver" (el-Ke-hf, 18/32) buyruğu açıklanırken yeteri kadarıyla geçmiş bulunmaktadır. İşte yüce Allah: "Aralarında birisi diyecek ki: Gerçekten benim bir dostum vardı... Ben de hazır edilenlerden olurdum" buyruklarını bu iki kişi hakkında indirmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre burada "karîn (dost)"dan kasıt, dünya hayatında iken ona öldükten sonra dirilişi inkâr etmesi için vesvese veren, onunla birlikte olan şeytandır.

"Gerçekten sen inananlardan mısınız?" anlamındaki buyruk: şeklinde "sad" harfî şeddeli olarak da okunmuştur. Bunu Ali b. Keyse, Selim'den o Hamza'dan diye rivayet etmiştir. en-Nehhas ise şöyle demiştir: Bu okuyuş burada caiz değildir, çünkü burada (bu okuyuşa göre sadaka vermek ile alakalı olacağından ötürü) sadakanın bir anlamı yoktur.

el-Kuşeyrî de şöyle demiştir: Hamza'dan nakledilen bir kıraate göre burada "sad" harfî şeddeli okunmuştur. Ona buradaki bu buyruk tasdik'ten gelmektedir, tasadduk'tan gelmemektedir, diye itiraz edilmiş olmakla birlikte, böyle bir itiraz batıldır. Çünkü bir kıraat Peygamber (sav)'dan sabit olduğu takdirde o kıraati eleştirmenin imkânı ve anlamı yoktur. Bu bakımdan buyruğun anlamı, sen âhiret sevabını umarak malını "tasadduk eden kimselerden misin?" demek olur.

"Biz ölüp toprak ve kemikler olduğumuz zaman gerçekten biz mi"

ölümden sonra "hesaba çekilip" amellerimizin karşılığı verilmek suretiyle "cezalandırılacağız?"

Yüce Allah cennet ehline: "Diyecek ki: Siz de bakar mısınız?" Bu ifadelerin mü'min şahsın cennetteki arkadaşlarına söyleyeceği sözlerden olduğu da söylenmiştir. Haydi bu benim dostumun halinin nice olduğunu görmek üzere siz de ateşe doğru bakar mısınız? demektir. Bunun meleklerin söyleyeceği sözlerden olduğu da söylenmiştir.

"Siz de bakar mısınız?" sözü bir istifham değildir, emir anlamındadır, bakınız, demektir. Bu açıklamayı İbnu'l-A'rabî ve başkaları yapmıştır. İçki ile ilgili âyet-i kerime nazil olduğunda Ömer (r.a)'ın, Peygamber (sav)'ın önünde ayağa kalkarak başını semaya doğru kaldırıp: Ya Rabbi içki hakkında bundan daha da rahatlatıcı bir açıklama indir, demesi üzerine: "Artık vazgeçtiniz mi?" (el-Maide, 5/91) buyruğunun nazil olması da bu kabildendir. Bunun üzerine Ömer: Vazgeçtik ey Rabbimiz, diye seslenmişti.

İbn Abbas: "Siz de buraya yöneliyor musunuz? Geliyor musunuz?" anlamında "ti" harfini şeddesiz ve sakin olarak (55. âyetin ilk kelimesini de): "O da yöneldi" şeklinde kat' hemzesi ile ve "ti" harfi de şeddesiz olarak okumuştur.

en-Nehhas dedi ki: "O da yöneldi ve onu... gördü" okuyuşu hakkında iki görüş vardır. Birincisine göre bu ben yönelip bakacağım, anlamında muzari bir fiil olur, bu durumda istifhamın cevabı olarak nasb ile gelmiş olur. İkinci görüşe göre ise bu mazi bir fiil olur ve bu durumda: "Baktı" ile: "Baktı" aynı anlamı ifade eder.

ez-Zeccac dedi ki: hep aynı anlamda kullanılır.

Ayrıca "Siz bana gösterir misiniz?" şeklinde "nun" harfi kes-reli okuyuş da nakledilmiştir. Ancak Ebu Hatim ve başkaları bu okuyuşu kabul etmezler. en-Nehhas da şöyle demiştir: Bu caiz olmayan bir lahn (yanlış okuma)dır. Çünkü bu "nun" (müzekker çoğulun "nun"u) ile izafet "ya"sı-nı bir arada kullanmaktır. Eğer bu izafet şeklinde olsaydı, bu durumda; şeklinde olması gerekirdi. Sibeveyh ile el-Ferra buna benzer söyleyişler nakletmiş ve şöyle bir beyiti zikretmiş olsalar dahi bu böyledir:

"Onlar hayır söyleyenlerdir ve onu emredenlerdir,

Yeni (bid'at) olarak ortaya çıkan işin çok büyük (zararlar vereceğinden) korktukları takdirde."

el-Ferra (buradaki) "Onu emredenler" lafzını: "Onu yapanlar" diye zikretmiştir. Sibeveyh de tek başına olmak üzere şu mısraı zikreder:

"İnsanlar onun etrafında toplanmış iken o ise (infakı dolayısıyla malı tükenir diye) korkmaksızın."

Ancak bu söyleyişler şazdır ve Arapların kullanımlarının dışındadır. Bu türden olan sözler, yüce Allah'ın Kitabı hakkında delil olarak gösterilemezler ve bunlar fasih kullanım kapsamına girmezler.

Bu kıraatin izahı ile ilgili olarak şu açıklamada bulunulmuştur: Burada ism-i fail mana itibarıyla yakınlığından ötürü müzari fiil gibi değerlendirilmiştir. Bundan dolayı "Bakanlar" fiili "bakarlar" gibi kullanılmıştır. Bu açıklamayı Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî zikretmiş ve şu mısraları nakletmiştir:

"Acaba ben yumuşak ve güzel bir çocuk doğursam, Ve bu yiğit birisi olup güzel elbiseler de giyinse, Yine şahidler getirin deyiçi misin? (diyecek misin?)"

Görüldüğü gibi burada şair: "Deyici misin?" İsm-i failini: "

Diyecek misin?" anlamında kullanmıştır.

İbn Abbas da yüce Allah'ın: "Siz de bakar mısınız? Baktı ve onu cehennemin ortasında gördü" buyruğu hakkında der ki: Cennette birtakım pencerecikler vardır. Cennettekiler bu pencereciklerden cehenneme ve cehen-nemdekilere

bakarlar.

İbnu'l-Mübarek'in naklettiğine göre Ka'b da böyle demiştir: Cennet ile cehennem arasında pencerecikler vardır. Mü'min dünyada iken bir düşmanını görmek istediği takdirde bu pencereciklerden birisinden bakar. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Baktı ve onu cehennemin ortasında gördü." Yani cehennemin orta yerinde ve etrafında da iri iri dikenler bulunduğu halde onu gördü. Bu açıklamayı İbn Mes'ud yapmıştır.

"Ortam (belim) kopuncaya kadar yoruldu" denilir. Ebu Ubeyde'den şöyle dediği nakledilmiştir: İsa b. Ömer bana: Ey Ebu Ubeyde, ben belim (âyet-i kerimedeki "ortasında" anlamı verilen kelime ile aynı kökten) kopuncaya kadar yazı yazıyordum, dedi.

Katade'den, dedi ki: Bir ilim adamı şöyle dedi: Şayet yüce Allah o kimseye o arkadaşını tanıtmamış olsaydı, o bunu tanıyamazdı. Çünkü o kişinin hem rengi, hem şekli değişmiş olacaktır. İşte o vakitte şunları söyleyecektir:

"Dedi ki: Vallahi az kalsın beni de helak edecektin." buyruğundaki: şeddelisinden hafifletilmiştir. Bu da: in başına tıpkı; (otf)'in başına geldiği gibi gelmiştir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Az kalsın bizi saptıracaktı." (el-Furkan, 25/42) İşte buradaki "lam" bu edat ile nefyedici edatı birbirinden ayırdeden vasıta.

"Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı, ben de (ateşte) hazır edilenlerden olurum."

el-Kisaî dedi ki: (Bir önceki âyet-i kerimedeki): buyruğu "Beni helak edecektin" demektir fiilinden mastar olan: "Helak olmak" demektir. el-Mubberred dedi ki: Şayet bu "az kalsın beni de cehennem ateşine düşürecek" diye açıklanacak olursa, bu da doğru olur.

"Eğer Rabbimin nimeti olmasaydı" O'nun beni koruması ve İslâm kulpuna yapışmak, kötü arkadaştan uzaklaşmak şeklinde ihsan ettiği başarı olmasaydı... demektir. Buradaki: "Olmasaydı" lafzından sonraki ifadeler Sibeveyh'e göre mübtada olarak merfudur, haber de hazfedilmiştir.

"Ben de hazır edilenlerden olurum." buyruğu hakkında el-Ferra şöyle demiştir: Yani elbette ben de cehennemde seninle birlikte bir arada bulundurulurdum. şekli, ancak kötü hususlar hakkında mutlak olarak kullanılır. Bu açıklamayı da el-Maverdî yapmıştır.

"Gördün mü? İşte biz ölümü tatmayacağız." buyruğundaki: "Ölümü tat(ma)yacağız" lafzı:şeklinde de okunmuştur.

"..mü... ma"deki hemze "atıf fe"sinin başına gelmiş istifham (soru) edatıdır. Matuf (üzerine atfedilen şey ise) hazfedilmiş olup bu:

"İşte biz ebediyiz ve nimetler içinde bulunuyoruz. Ne ölürüz, ne de azab görüyoruz. Öyle değil mi?" demektir.

"İlk ölümümüzden sonra" ifadesi birincisinden olmayan bir istisnadır. Bu istisna da mastar olur, çünkü o sıfat almıştır.

Bu ifadeler, cennet ehli meleklerle ölümün boğazlanacağı sırada söyleyecekleri sözlerdir. O vakit şöyle denilecek: Ey cennet ehli! Ebedisiniz, ölüm olmayacaktır ve ey cehennem ehli, ebedisiniz ölüm de olmayacaktır. [\[22\]](#)

Başka bir açıklamaya göre bunları mümin kişinin yüce Allah'ın nimetlerini dile getirmek anlamında olmak üzere ölmeyeceklerini ve azab da görmediklerini söyleyeceği sözlerdir. Bu da; işte bizim halimiz ve niteliğimiz budur demektir.

Bir diğer açıklamaya göre bu, mü'minin kâfire dünyada iken ölümden sonra dirilişi inkâr ettiği ve ölümün dünyadan başka bir yerde sözkonusu olmadığını söylemesi dolayısıyla, azarlamak üzere söyleyeceği bir sözdür.

Daha sonra mü'min içinde bulunduğu hale işaret etmek üzere şöyle diyecektir:

"Şüphesiz ki bu büyük kurtuluşun ta kendisidir." Bu buyruktaki: "Ta kendisi" mübtedadır, ondan sonrası ise ona dair bir haberdır. Cümle de bütünüyle Şüphesiz ki" edatının haberidir. Bununla birlikte: "Ta kendisi" lafzının fasl zamiri olması da mümkündür.

"İşte çalışanlar böylesi için çalışsınlar." Bu sözlerin de; yüce Allah'ın cennette kendisi için neler hazırladığını ve kendisine neler verdiğini görmesi üzerine, mü'min kimsenin söyleyeceği sözlerden olma ihtimali vardır. O bunları göreceği vakit: "İşte çalışanlar böylesi" bağış ve lütuflar için "çalışsınlar"

demiş olacaktır. Onun bu sözleri ise (dünyada iken) kâfirin kendisine söylemiş olduğu: "Ben malca senden daha zenginim, sayıca da senden güçlüyüm" (el-Kehf, 18/34) buyruğuna karşılık bir cevaptır.

Bu sözlerin, meleklerin söyleyeceği sözlerden olma ihtimali de vardır. Bir diğer görüşe göre bunlar yüce Allah'ın dünyadakilere söylediği sözlerdendir. Yani sizler artık cennette ne tür hayır ve mükâfatların bulunduğunu işitmiş bulunuyorsunuz. İşte "çalışanlar böylesi" mükâfat "için çalışsınlar."

en-Nehhas der ki: İfade -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya-: "(lâ» juJ djJUUII J»jJi): artık amel ediversin, amel edenler bunun benzeri için" takdirindedir. Bir kimse: Arapçada "fe" (tercümede: artık) ikincisinin birincisinden sonra olduğuna delalet eder. Burada "fe"den sonra getirilen ifadelerin takdim niyeti ile söylenmesi nasıl mümkün olabilir? diyecek olursa, ce-vab şudur: (Bu gibi yerlerde) takdim de te'hir gibidir. Çünkü cer harfleri ile onlardan sonra gelen ifadenin hakkı müteahhir olmak (sonradan gelmek)dir. [\[23\]](#)

62. Ziyafet olarak bu mu hayırlıdır, yoksa Zakkum ağacı mı?
63- Biz onu zalimler için bir fitne kıldık.
64. Muhakkak o, cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır.
65. Onun meyvesi şeytanların başları gibidir.
66. İşte muhakkak onlar bu ağaçtan yiyecekler ve ondan karınlarını dolduracaklar.
67. Sonra onun üzerine kaynamış sudan bir katkıları olacaktır.
68. Sonra dönüşleri muhakkak cehenneme olacaktır.

"Ziyafet olarak" anlamındaki: lafzı, beyan (temyiz olarak) nasb edilmiştir. "Bu mu hayırlıdır?" buyrukları mübteda ve haberdir. Bu buyruklar yüce Allah'ın (bize hitaben) söyledikleridir. Ziyafet olarak cennetin nimetleri mi hayırlıdır "yoksa Zakkum ağacı mı?" hayırlıdır, demektir.

"Nüzul Ziyafet" sözlükte -en-Nehhas'ın belirttiği gibi- genişçe rızık demektir. "Nüzl" de böyledir. Ancak "ze" harfi sakin olmak üzere "nüzl" in ayrı bir söyleyiş olması mümkün olduğu gibi, bunun aslının "nüzul" olması da mümkündür. "Onlara nüzulleri (ikramları) yapıldı" tabiri de buradan gelmektedir. Bunun türediği asıl ise, varlığı halinde konaklamalarına ve orada bir süre ikamet etmelerine elverişli olan gıdanın bulunmasıdır. Buna dair açıklamalar daha önceden Al-i İmran Sûresi'nin sonlarında (3/190-200 âyetler, 20 ve 21. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır.

Zakkum ağacı" da tiksinti verici olduğu ve kokuşmuşluğu dolayısıyla oldukça gayret harcayarak yutmak demek olan: "Zıkkımlanmaktan türemiştir.

Müfessirler derler ki: Bu ağaç (cehennemin) altıncı kapısındadır. Normal ağaçlar suyun serinliği ile canlandığı gibi, bu ağaç da ateşin alevi ile canlanır. Cehennemliklerden olup da onun daha yukarılarında bulunan kimselerin buraya gelerek bundan yemeleri kaçınılmaz olduğu gibi, ondan daha aşağıda bulunanlar da ona çıkarlar.

Acaba bu ağaç Arapların bilip tanıdıkları dünya ağaçlarından mıdır, değil midir, hususunda iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre bu dünya ağaçlarından olup bilinen bir ağaçtır. Bu görüşü kabul edenler hangi ağaç olduğu hususunda kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir. Kutrub der ki: Bu Tihame taraflarında yetişen ve en berbat ağaçlarından birisi olan oldukça acı bir ağaçtır. Başkası, bu öldürücü bir bitkidir, demektir.

İkinci görüşe göre de bu, dünya ağaçlarından tanınan bir ağaç değildir. Zakkum ağacı hakkındaki bu âyet-i kerime nazil olunca, Kureyş kâfirleri: Biz bu ağacı tanımıyoruz, dediler. Afrika'dan bir adam onların yanına geldiğinde ona sordular,

o da: Bize göre bu tereyağı ve hurma demektir. Bunun üzerine İbn ez-Ziba'rî: Allah evimizdeki zakkumu çoğaltsın, dedi. Ebu Cehil de cariyesine: Haydi bizi zıkkımlandır deyince, ona tereyağı ve hurma getirdi. Sonra da arkadaşlarına: Zıkkımlanın, işte Muhammed'in bizi kendisi ile korkuttuğu budur. Üstelik o, ateş ağacı yakıp bitirdiği halde ateşin ağaç bitirdiğini iddia etmektedir, dedi.

"Biz onu zalimler" müşrikler "için bir fitne kıldık." Çünkü onlar: Ateş ağacı yaktığı halde cehennem ateşinde nasıl ağaç olur, demişlerdi. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-İsra Sûresi'nde (17/60. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Onların bu hususu bu şekilde alaya almaları, yüce Allah'ın: "Onun üzerinde ondokuz (melek) vardır." (el-Müddessir, 74/30) buyruğu ile ilgili söyledikleri: Bu sayının özellikle belirlenmesinin sebebi nedir? demelerine benzer. Hatta kimileri: Ben onlardan şu kadarı ile baş ederim, siz de diğerlerini halledin, diyecek noktaya kadar gelmişti. Bunun üzerine yüce Allah da: "Onların sayısını da inkâr edenler için ancak bir fitne kıldık" (el-Muddessir, 74/31) diye buyurmuştu.

Fitne, sınamak demektir. Onların bu sözleri cahilliklerinden kaynaklanıyordu. Çünkü yüce Allah, cehennem ateşinde tasmalar, zincirler, yılanlar, ak-rebler, ateşin bekçilerini yarattığı gibi, orada ateşin türünden ve ateşin yiyip bitirmediği bir ağaç yaratması aklen imkansız bir şey değildir.

Şöyle de denilmiştir: Kâfirlerin uzak bir ihtimal olarak gördükleri bu husus, şu an inkarcıların içine düştüğü durumu andırmaktadır. Öyle ki bu inkarcılar cenneti ve cehennemi ruhları etkileyen bir nimet yahut bir ceza olarak yorumladılar, amellerin tartılmasını, Sırat'ı, Levhi, Kalemî de kendilerince uydurdukları birtakım anlamlara göre açıkladılar. Onların bu açıklamaları ise müslümanların şer'î kaynaklardan anladığından farklı açıklamalardır. Oysa aklen kavranılması zor herhangi bir hususu haber-i sadık (doğru haber) ifade edecek olursa, takınılması gereken tutum -onun bir te'vüünün yapılması mümkün olsa dahi- tasdik edilmesidir. Diğer taraftan müslümanların icma ile batıl kabul ettikleri bir hususta te'vilde bulunmak caiz değildir. Müslümanlar ise bu gibi hususları batın ilmine başvurmaksızın olduğu gibi kabul etmek üzere icma etmişlerdir.

Âyet-i kerimedeki "fitne"nin zalimlere verilecek ceza anlamında olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Fitnenizi (azabınızı) tadın! İşte bu çabucak gelmesini istediğinizdir." (ez-Zariyat, 51/14)

"Muhakkak o, cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır." Yani bu ağaç cehennemin dibinden çıkar. Kaynağı orasıdır, sonra da dalları cehennemin diğer yerlerine uzanır.

"Onun meyvesi" yani mahsulünün: diye adlandırılması; çıkması, ağaçta görülmesi dolayısıyladır.

"Şeytanların başları gibidir." Bizatihi şeytanları kastettiği söylenmiştir. Onun mahsullerini çirkinlikleri dolayısıyla şeytanların başlarına benzetmiştir. Şeytanların başları görünen bir şey olmasa dahi, insan hayalinde tasavvur olunan bir şeydir. Nitekim Arapların çirkin olan herbir şeye "o şeytana benzer" demeleri güzel olan herbir surete de: "o melek suretine benziyor" demeleri de bu kabildendir. Yüce Allah'ın Yusuf (a.s)'ı gören kadınların durumunu haber verirken: "Bu bir beşer değildir. Bu ancak çok şerefli bir melektir." (Yusuf, 12/31) dediklerini haber verdiği ifadeler de bu kabildendir. Bu tahyili bir benzetmedir. Bu anlamdaki bir açıklama İbn Abbas ve el-Ku-razî'den de rivayet edilmiştir. İmrûu'l-Kays'ın şu mısraındaki canlandırma da bu kabildendir:

"Uçları öyle parlak ve keskin (oklar) ki; gulyabanilerin azı dişleri gibidir."

Gulyabaniler her ne kadar bilinmiyor ise de hayalde onların çirkinliklerini tasavvur ettiğinden dolayı (bu benzetmeyi) yapmıştır.

Yüce Allah da: "İns ve cin şeytanlarını..." (el-En'am, 6/112) diye buyurmuştur. İnsanların azgın olanları gözle görülen şeytanlardır. Sahih hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "Sanki onun hurmaları şeytanların başları gibidir."[\[24\]](#)

Araplardan pekçok kimse şeytanları ve gulyabanileri gördüğünü iddia etmiştir. ez-Zeccac ve el-Ferra şöyle demişlerdir: Şeytanlar başları ve başlarında ibikleri bulunan yılan çeşitleridir. Bunlar en çirkin ve en kötü, beden en hafif olanlarıdır. Recez vezninde şair bir kadını, ibiği bulunan yılanı benzeterek şöyle demektedir:

"Öyle huysuz bir kadın ki o da yemin eder ben yemin ettiğimde, Yılanların yuvalandığı yabani incirdeki ibikli yılan gibidir."

Bir başka şair de dişi devesinin yularını nitelendirirken[\[25\]](#) şunları söylemektedir:

"Hadramevt'linin yuları ile oynar,

Sanki o yular, cılız bitkileri bulunan kurak bir yerdeki yılanın kıvrılması gibidir."

Bir başka açıklamaya göre bu, Yemen'de Esten ve Şeytan diye adlandırılan oldukça kötü bir bitkiye benzetilmiştir. en-Nehhas: Araplarca bu bilinen bir şey değildir, demiştir. ez-Zemahşerî de şöyle demiştir: Bu meyvelerine "şeytanların başları" adı verilen çirkin görünümlü, acı, pis kokan kaba bir ağaçtır. en-Nehhas da şöyle demiştir: Şeytanların, çok çirkin bir çeşit yılan türü olduğu söylenmiştir. "İşte muhakkak onlar bu ağaçtan yiyecekler ve ondan karınlarını dolduracaklar." Cennetliklerin rızkı yerine onların da yiyecekleri de, meyveleri de budur. Yüce

Allah el-Ğaşıye Sûresi'nde; "Onlar için dari'den başka bir yiyecek yoktur." (el-Ğaşıye, 88/6) diye buyurmaktadır. Bu da ileride gelecektir.

"Sonra" o ağaçtan yemelerinin arkasından "kaynamış sudan bir katkıları olacaktır."

Bu buyruktaki: Katmak, karıştırmak, demektir, diye söylendiği gibi, diye de söylenir. "Fakr ve fukr" söyleyişleri gibi. Bununla birlikte ("şin" ve "fe" harflerinin) üstün okunuşları daha yaygındır.

el-Ferra der ki: "Yiyeceğine ve içeceğine herhangi bir şey katıp karıştırdı" demektir. Masterları: diye gelir. Yüce Allah bu buyruğu ile yiyeceklerine katkı konulacağını bildirmektedir. (Bu katkının adı olan): "el-Hamim" oldukça sıcak su demektir. Böylece bu katkı ile yediklerinin daha kötü olması sağlanacaktır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bağırsaklarınııparamparça eden kaynar sudan içirilen kimseler..." (Muhammed, 47/15)

es-Süddî der ki: O Hamîm (kaynar su); onlara gözlerinin yaşı olan ğassak ve cerahat ve kanlarının irini ile karıştırılacaktır.

Bir başka görüşe göre azaplarının ağırlaştırılması, musibetlerinin tekrarlanması, Zakkumun acılığı ile hamim (çok sıcak su)'in sıcaklığını bir arada tatmaları için, zakkumlarına kaynar su (hamim) karıştırılacaktır.

"Sonra dönüşleri muhakkak cehenneme olacaktır." Denildiğine göre bu onların Zakkumu yiyecekleri vakit cehennem ateşi azabından bir başka azapta olacaklarını, sonra da cehenneme döndürüleceklerini göstermektedir.

Mukatil de şöyle demektedir: Hamim (kaynar su), Cahim'in dışındadırlar. Onlar oradan içmek için hamime gelirler, sonra tekrar Cahime geri döndürülürler. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "İşte bu günahkârların yalan saydığı cehennemdir. Onlar bunun ile sıcak su (Hamim) arasında gidip geleceklerdir." (er-Rahman, 55/43-44)

İbn Mesud da bu buyruğu: "Sonra onların döndürülecekleri yer muhakkak Cahim (Cehennem) olacaktır" diye okumuştur.

Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Buradaki: "Sonra" edatının "vav: ve" anlamında olması mümkündür. el-Kuşeyrî de şöyle demektedir: Hamim (kaynar su)'in cehennemin bir tarafında bir yerde olma ihtimali de vardır.

tt[26]

69. Muhakkak onlar atalarını sapık kimseler olarak bulmuşlardı.

70. Yine de onların izleri üzere sürat ve ısrarla koşturuluyorlar.

71. Andolsun ki onlardan önce olanların bir çoğu sapıtmıştı.

72. Ve andolsun ki onlar arasında uyarıp korkutan (peygamber)ler göndermiştik.

73. Bir bak, o korkutulanların akıbeti nasıl oldu?
74. Ancak Allah'ın ihlasa ulaştırılmış kulları müstesna.

"Muhakkak onlar atalarını sapık kimseler olarak bulmuşlardı." Yani atalarını bu halde buldular, buna rağmen onlara uydular.

"Yine de onların izleri üzere sürat ve ısrarla koşturuluyorlar." Kata-de'den rivayete göre hızlıca koşturuluyorlar. Mücahid: Koşar şekilde... diye açıklamıştır. el-Ferra da şöyle demiştir: "Titreyişli bir şekilde hızlıca koşmak" demektir. Ebu Ubeyde de şöyle demiştir: Onlar arkalarından ısrarla koşturuluyorlar. el-Müberred'in açıklaması da buna yakındır. O şöyle demiştir: "Israrla koşmaları istenen, teşvik edilen" kimseye denilir. Mesela: "Soğuşun etkisi ile filan kişi ateşin yanına hızlıca geldi" denilir. Rahatsız olacak kadar hızlıca sürükleniyorlar, diye de açıklanmıştır ki, bu açıklamayı el-Fadl yapmıştır. ez-Zeccac der ki: ısrarla teşvik edilerek ve hızla gitmesi istenenin durumunu anlatmak için: şekilleri kullanılır. "Andolsun ki onlardan önce" geçmiş ümmetlerden "olanların bir çoğu sapıtmıştı."

"Ve andolsun ki onlar arasında uyarıp korkutan" onları azabı hatırlatarak uyaran peygamber "ler göndermiştik." Ancak onlar yine de kâfir olmuşlardı.

"Bir bak, o korkutulanların" sonunda "akıbeti nasıl oldu?"

"Ancak Allah'ın ihlasa ulaştırılmış" yani Allah'ın küfürden kurtarmış olduğu "kulları müstesna." Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Hicr, 15/40. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Ayrıca bu istisnanın "korkutulanların" lafzından istisna olduğu söylendiği gibi, yüce Allah'ın: "Andolsun ki onlardan önce olanların bir çoğunu sapıtmıştık" buyruğundan istisna olduğu da söylenmiştir. [\[27\]](#)

75. Andolsun ki Nuh, Bize seslenmişti. Biz ne güzel karşılık verenleriz!
76. Ve Biz, onu ve ehlini büyük gamdan kurtardık.
77. Zürriyetini de sürekli baki kalanların ta kendileri kıldık.
78. Sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık.
79. Alemler içinde Nuh'a selam olsun.
80. Muhakkak Biz, ihsan edicileri böyle mükâfatlandırırız.
81. Muhakkak o, Bizim mü'min kullarımızdandır.
82. Sonra diğerlerini suda boğduk.

"Andolsun ki Nuh, Bize seslenmişti." Onun bu seslenişi yardım istemek anlamında idi. Denildiğine göre o, kavminin helak edilmesini dileyerek dua

etmiş ve: "Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşan bir kimse bırakma!" (Nuh, 71/26) diye dua etmişti.

"Biz ne güzel karşılık verenleriz!" el-Kisaî: Biz, onun duasına ne güzel karşılık verenleriz! diye açıklamıştır.

"Ve Biz, onu ve ehlini" yani onun dinine mensup olanları "büyük gamdan" suda boğulmaktan "kurtardık."

Onun ehli, onun dinine mensup ve onunla iman eden kimselerdir. Önceden (Hud, 11/40. âyetin tefsirinde) açıklandığı üzere bunlar seksen kişi idiler.

"Zürriyetini de sürekli baki kalanların ta kendileri kıldık" buyruğu hakkında İbn Abbas şöyle demiştir: Nuh gemiden çıktıktan sonra onunla beraber bulunan erkekler ve kadınlar -onun çocukları ve hanımları müstesna- hep öldüler. İşte yüce Allah'ın: "Zürriyetini de sürekli baki kalanların ta kendileri kıldık" buyruğu bunu anlatmaktadır.

Said b. el-Müseyyeb de dedi ki: Nuh'un üç çocuğu vardı. Bütün insanlar Nuh'un bu çocuklarından: .Sam, Arapların, İranlıların, Rumların, Yahudi ve Hristiyanların babasıdır. Ham ise doğudan batıya kadar bütün siyahilerin babasıdır. Sind, Hind, Nube (Sudan), Zenciler, Habeşliler, Kıbtiller, Berberilerin ve diğerlerinin. Yafes ise Slavların, Türklerin, Lanların, Hazerlilerin, Ye'cuc, Me'cuc ve oralarda bulunanların babasıdır.

Bir kesim de şöyle demiştir: Nuh'un çocuklarından başkalarının soyları da devam etmiştir. Buna delil de yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "Ey Nuh ile birlikte taşıdıklarımızın soyundan gelenler!" (el-İsra, 17/3); "Denildi ki: Ey Nuh Bizim katımızdan selamle in. Sana ve seninle bulunan ümmetlere de hayır ve bereketler olsun. (Diğer) ümmetler de vardır ki, Biz onları da faydalandıracağız. Sonra onlara bizden can yakıcı bir azab dokunacaktır." (Hud, 11/48) Buna göre: "Zürriyetini de sürekli baki kalanların ta kendileri kıldık" âyeti, kâfir olanların dışındakilerin zürriyetini kastetmektedir. Çünkü biz kâfir olanların zürriyetlerini suda boğduk, demek olur.

"Sonra gelenler arasında" bütün ümmetler arasında "ona" övülmeye değer güzel bir ün "bıraktık." Nuh (a.s) herkes tarafından sevilen bir peygamberdir. Hatta mecusiler arasında onun "Efridun" olduğunu söyleyenler dahi vardır. Bu anlamdaki açıklama Mücahid ve başkalarından rivayet edilmiştir.

el-Kisaî'nin iddiasına göre bu buyrukta iki takdir vardır. Birincisi: "Sonra gelenler arasında ona" onun hakkında bu güzel övgüyü "bıraktık. Alemler içinde Nuh'a selam olsun" denilir. Ebu'l-Abbas el-Müberred'in görüşü de budur. Yani Biz, bu sözü onun hakkında kalıcı kıldık, yani ona selam söyler dururlar, ona dua ederler. Buna göre bu ("Nuh'a selam olsun" ifadesi) başkasının söylediği

nakledilen ifadelerdendir.

Yüce Allah'ın: "(Bu) indirdiğimiz... bir sûredir." (en-Nur, 24/1) buyruğuna benzemektedir diyen görüşe göre ise, mana: Biz, onun hakkında bunları bıraktık, anlamındadır, ifade burada tamamlanmaktadır. Daha sonra yeni bir ifade ile "Nuh'a selam olsun" diye buyurmaktadır. Yani "sonra gelenler arasında" kendisinden kötü bir şekilde sözedilmekten yana o esenliğe kavuşturulmuştur, demek olur.

el-Kisaî dedi ki: İbn Mesud'un kıraatinde: "Bir selam" lafzı "Bıraktık" ile nasb halindedir. Yani Biz, ona güzel övgü ve bir selam bıraktık, demektir.

"Sonra gelenler arasında" Muhammed (sav)'ın ümmeti arasında demek olduğu söylendiği gibi, diğer peygamberler arasında diye de açıklanmıştır. Çünkü ondan sonra ne kadar peygamber gönderilmiş ise mutlaka o peygambere Nuh (a.s)'a uyması emredilmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O... dinden Nuh'a tavsiye ettiğini... size de şeriat yaptı." (eş-Şura, 42/13) diye buyurmaktadır.

Said b. el-Müseyyeb dedi ki: Bana ulaştığına göre kim akşamı ettiği vakit: "Alemler içinde Nuh'a selam olsun" diyecek olursa, onu akreb sokmaz. Bunu da Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) "et-Temhid" adlı eserinde zikretmiştir. [\[28\]](#)

Muvatta'da. da Havle bint Hakim'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim bir yerde konaklayacak olursa, Allah'ın eksiksiz kelimeleri ile yarattıklarının şerrinden Allah'a sığınırım, desin. Oradan ayrılıp gidinceye kadar hiçbir şey ona asla zarar vermeyecektir." [\[29\]](#)

Yine Muvatta'da Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre Eslemlilerden bir adam şöyle demiş: Bu gece gözüme uyku girmede. Bunun üzerine Rasûlullah (sav): "Neden dolayı?" diye sorunca, şöyle demiş: Beni bir akreb soktu. Bu sefer Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Eğer sen akşamı ettiğin vakit, Allah'ın eksiksiz kelimeleri ile Allah'ın yarattıklarından O'na sığınırım, demiş olsaydın sana zarar vermezdi." [\[30\]](#)

"Muhakkak Biz, ihsan edicileri böyle mükâfatlandırırız." Onlardan güzellekle sözedilmesini baki kılarız. Böyle" lafzındaki "kef" nasb ma-hallindedir. Bunun gibi bir mükâfatla... demektir.

"Muhakkak o Bizim mümin kullar anızdandır." Bu buyruk da onun ihsan ediciliğini açıklamaktadır.

"Sonra diğerlerini" yani kâfir olanları "suda boğduk." (Diğer anlamındaki: aher'in) çoğulu: şeklinde gelir. Bu kelime aslolan: ile birlikte kullanılmasıdır. Ancak bu hazfedilmiştir, çünkü anlam bilinmektedir. Bir şeyin "diğer" olması

için mutlaka onun cinsinden bir şeyin ondan önce olması gerekir. Buradaki: "Sonra" ifadesi arada bir zaman fasılasını anlatmak için değildir. Nimetleri sayıp dökmek içindir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Yahut topraklara düşmüş bir yoksula, sonra da iman edenlerden... olmasıdır." (el-Beled, 90/16-17) Bu da şu demek olur: Sonra size şunu haber vereyim ki; Ben diğerlerini suda boğdum. Bunlar ise iman etmekten geri kalan kimselerdir. [31]

83. Muhakkak İbrahim de onun izinden gidenlerdendi.

84. Çünkü o Rabbine selim bir kalb ile gelmişti.

85. Hani babasına ve kavmine: "Nelere ibadet ediyorsunuz?" demişti.

86. "Yalan ve iftira ederek, Allah'tan başka ilahları mı istiyorsunuz?"

87. "Alemlerin Rabbi hakkında zannınız nedir?"

88. Derken yıldızlara bir defa baktı da:

89. "Muhakkak ben hastayım" dedi.

90. Ondan yüz çevirip uzaklaştılar.

"Muhakkak İbrahim de onun izinden gidenlerdendi" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Onun dinine mensub olanlardandı, demektir. Müca-hid de: Onun yolu ve sünneti üzerinde gidendi, demektir, diye açıklamıştır. el-Esmaî der ki: Şia (mealde: izinden giden); yardımcı olan kimseler demektir. Bu da: den alınmıştır ki, budunun alev alması maksadı ile büyük odunlar ile birlikte yakılan küçük odun (tahta) parçaları demektir.

el-Kelbî ve el-Ferra da şöyle demiştir: Yani şüphesiz Muhammed'in izinden gidenlerden birisi de İbrahim'dir. Buna göre buradaki: "Onun izinden" lafzındaki zamir, Muhammed (sav)'a aittir. Birinci açıklamaya göre ise Nuh (sav)'a aittir, daha kuvvetli görülen de budur. Çünkü daha önce sözkonusu edilen de o idi. Ayrıca Nuh ile İbrahim (a.s) arasında sadece iki peygamber gelip geçmiştir. Bunlar da Hud ile Salih peygamberlerdir. Nuh ile İbrahim arasında ise 2640 yıl geçmiştir. Bunu da ez-Zemahşerî nakletmiştir.

"Çünkü o Rabbine" şirkten ve şüpheden arınıp kurtulmuş "selim bir kalb ile gelmişti." Avf el-A'rabî dedi ki: Muhammed b. Sîrîn'e: Selim kalb nedir? diye sordum, o da: Allah'ın yarattıkları arasında Allah'a samimiyet ile bağlı kalan demektir, diye cevap verdi.

Taberî de Galib el-Kattan, Avf ve diğerlerinden naklettiğine göre Muhammed b. Şîrîn hacılara şöyle dermiş: Ebu Muhammed zavallı bir kimsedir. Eğer Allah onu azaplandıracak olursa, günahları dolayısıyla ona azab eder. Eğer ona mağfiret ederse, ne mutlu ona! Şayet kalb.i selim birisi ise hiç şüphesiz kendisinden daha

hayırlı olan kimseler bile günah işlemiştir. Avf dedi ki: Ben Muhammed'e peki selim kalb nedir? diye sordum. Dedi ki: Allah'ın hak, kıyametin mutlaka gerçekleşecek olduğunu, Allah'ın kabirdekileri de mutlaka diriltileceğini bilmesidir.

Hişam b. Urve dedi ki: Babam bize şöyle derdi: Çocuklarım lanet okuyan kimseler olmayın. Siz İbrahim (a.s)'ın asla hiçbir şeye lanet okumadığını bilmiyor musunuz? O bakımdan yüce Allah: "Çünkü o Rabbine selim bir kalb ile gelmişti" diye buyurmuştur.

Rabbine selim bir kalb ile gelmesinin iki anlama gelme ihtimali vardır: Birincisi o başkalarını Allah'ı tevhid etmeye ve O'na itaat etmeye davet etmesi sırasında selim bir kalbe sahipti, ikincisi ateşe atıldığı sırada kalbi selimdi.

"Hani babasına" adı Azer'di. Buna dair açıklamalar da (el-En'am, 6/74. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve kavmine: Nelere ibadet ediyorsunuz? demişti" buyruğundaki: Ne" mübteda olarak ref mahallinde; "...lere" de onun haberi durumundadır. Bununla birlikte her ikisinin "ibadet ediyorsunuz" fiili ile nasb mahallinde olması da mümkündür. Yalan ve iftira ederek" buyruğu mefulun bih olarak nasb mahal-lindedir. Yani siz yalan ve iftira mı istiyorsunuz? demek olur. el-Mubberred de der ki: Yalanın en kötü şekli"dir. Bu da bir türlü karar kılamayan ve sürekli kararsızlık gösteren şey demektir. "Altlarındaki yer, üstlerine geldi" ifadesi de buradan gelmektedir.

"İlahları mı?" buyruğu "yalan ve iftira" lafzından bedeldir.

"Allah'tan başka" yani Allah'tan başkasına mı ibadet ediyorsunuz?[\[32\]](#)

Bununla birlikte şu anlamda hal olması da mümkündür: Sizler yalan ve iftira eden kimseler olarak, Allah'tan başka ilâhlar mı istiyorsunuz? (Mealde olduğu gibi).

"Alemlerin Rabbi hakkında zannınız nedir?" Onun huzuruna başkasına ibadet etmiş olarak vardığınız vakit ne (göreceğinizi) zannedersiniz? Bu bir sakındırmadır Yüce Allah'ın: "O kerim Rabbine karşı seni aldatan nedir?" (el-İnfitar, 82/6) buyruğu gibi bir sakındırma demektir. Bunun: Sizler ne gibi yanılgılara düştünüz ki, sonunda Ona başkasını ortak koşacak kadar ileri gittiniz anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Derken yıldızlara bir defa baktı da: Muhakkak ben hastayım, dedi."

buyruğu ile ilgili olarak İbn Zeyd babasından şöyle dediğini nakletmektedir: Kralları ona: Yarın bizim bayramımızdır. Bizimle birlikte bayrama çık, diye haber gönderdi, o da doğmakta olan bir yıldıza baktı ve: Bu yıldız ben hasta olacağım vakit doğar, dedi. Yıldızlar ilmi, kullandıkları ve gözlemledikleri bir bilgi idi. Böylelikle o bu bakımdan onlara bu hissi verdi, kendi inançlarına

uygun bir mazeret ortaya koymuş oldu. Çünkü kavmi çobanlık ve çiftçilik yapan bir kavimdi. Bu iki geçim yolunun ise yıldızları gözlemlemeyi gerektirdiği açıktır.

İbn Abbas dedi ki: Yıldızlar ilmi. peygamberliğin kapsamı içerisindeydi. Yüce Allah Yuşa b. Nun'a güneşin doğmasını geciktirince bunu ortadan kaldırdı. Bundan dolayı İbrahim in yıldızla bakması nebevi bir ilim idi.

Cuveybî de ed-Dahhak'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Yıldızlar ilmi İsa (a.s) dönemine kadar kalmışta Nihayet onun görülmesinin (ve yerinin bilinmesinin) sözkonusu olmadığı bir yerde Hz. İsa'nın yanına girdiklerinde Meryem (selam ona) bu gelenlere: Siz onun yerini nereden bildiniz? diye sorunca, onlar da: Yıldızlardan dediler. Bunun üzerine İsa Rabbine dua ederek: Allah'ım, yıldızlar bilgisi ile onların bir şey kavramasına imkan verme. Artık kimse de yıldızlar ilmini bilmesin, dedi. Bunun sonucunda yıldızlardan hareketle hüküm vermek şeriatla yasak kılındı. İnsanlar arasında bu bilgi de bilinmeyen bir bilgi haline geldi.

el-Kelbî dedi ki: Onlar (İbrahim -a.s-in kavmi) Basra ile Küfe arasında Hur-muz Cerd diye bilinen bir kasabada idiler ve yıldızları gözetliyorlardı. Bu görüşlerden birisidir.

el-Hasen ise şöyle demektedir: Yani onlar İbrahim (a.s)'a kendileriyle birlikte dışarı çıkmasını teklif ettiklerinde ne yapacağı hususu üzerinde düşünmeye koyuldu. Buna göre anlam şöyle olur: O hatırına gelen görüş üzerinde durdu ve düşündü. Bu türden karşısına çıkan husus hakkında düşündü, demek olur. Böylelikle o hayatta olan herkesin hastalanacağını öğrenmiş olduğundan ötürü "muhakkak ben hastayım (hastalanacağım)" dedi.

el-Halil ve el-Muberred derler ki: Bir kişi herhangi bir husus hakkında düşünüp onu planlamasını anlatmak üzere: "o kişi yıldızlara baktı" denilir.

Şöyle de açıklanmıştır: İbrahim (a.s)'ı beraberlerinde çıkmaya çağırdıkları saat onun sıtmaya yakalandığı bir vakte rastlamıştı.

Bir başka açıklama da şöyledir: Yani o eşyaya baktı, bu eşyanın bir yaratıcısı ve onların işlerini çekip çeviren birisi olduğunu bildi. Kendisinin de bu eşya gibi halden hale geçeceğini anladığından: "Muhakkak ben hastayım" dedi.

ed-Dahhak da şöyle demiştir: "Ben hastayım" ben ölüm hastalığına yakalanacağım, demektir. Çünkü hakkında ölüm takdir edilmiş kimse çoğunlukla önce hastalanır, sonra ölür. İşte bu bir tevriye ve kinayeli bir anlatımdır. Nitekim kral ona Sare'nin kim olduğunu sorduğunda, o benim kızkardeşim-dir, demiş ve bununla din kardeşliğini kastetmiştir.

İbn Abbas, İbn Cübeyr ve yine ed-Dahhak şöyle demişlerdir: O bu sözleriyle

taun gibi başkasına bulaşan bir hastalığa işaret etmişti. Onlar da taundan kaçan ve korkan kimselerdi. İşte;

"Ondan yüz çevirip uzaklaştılar" buyruğu bunu anlatır. Yani hastalığın kendilerine bulaşması korkusu ile kaçtılar.

Tirmizî el-Hakim rivayetle der ki: Bize babam anlattı, dedi ki: Bize Amr b. Hammad anlattı. O Esbat'dan, o es-Süddî'den, o Ebu Malik'ten, o Ebu Salih'ten, o İbn Abbas'dan; ve Semura'dan, o el-Hemedanî'den, o İbn Mesud'dan dedi ki: İbrahim'in babası: Bizim bir bayramımız var. Eğer bizimle birlikte çıkacak olursan dinimizi beğeneceksindir, dedi. Bayram günü gelince, İbrahim'in yanına geldiler, o da onlarla birlikte çıktı. Yolun bir yerinde kendisini yere attı ve: Ben gerçekten hastayım, ayağım ağrıyor, dedi. Yere yıkılmış iken onun ayağını çiğneyip geçtiler. Çekip gittiklerinde onların arkalarından: "Vallahi... ben bu putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım." (el-En-biya, 21/57) diye seslendi. Ebu Abdullah dedi ki: Bu, İbn Abbas ve İbn Cü-beyr'in söyledikleri ile çatışan bir şey değildir. Çünkü bu iki hususun da olmuş olma ihtimali vardır.

Derim ki: Sahih(-i Buhârî)'de Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "İbrahim Peygamber (a.s) sadece üç defa yalan söylemişti..."[\[33\]](#) Bu hadis daha önceden el-Enbiya Sûresi'nde (21/62-63- âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bu ise onun gerçekten hasta olmadığına ancak ta'riz (üstü kapalı kaçamak ifade) kullandığına delildir. Yüce Allah da: "Muhakkak sen de öleceksin, hiç şüphesiz onlar da öleceklerdir" (ez-Zümer, 39/30) diye buyurmaktadır. O halde anlam şöyledir: Ben gelecekte hasta olacağım, onlar ise şu anda hasta olduğunu zannettiler. Bu da daha önceden belirttiğimiz gibi ta'rizli (üstü kapalı) ifadelerdendir. Çokça kullanılan bir mesel olan: "Hastalık olarak sağlıklı olmak yeterlidir" ifadesi ile Lebid'in şu be-yiti de bu kabildendir:

"Çokça dua ettim Rabbime gayretle, esenlik versin,

Ve bana sağlık versin diye, baktım ki sağlıklı oluş hastalığın kendisidir."

Bir kişi ansızın ölmüş, insanlar onun etrafını sarmışken: Sapaşğlamken öldü dediler. Bunun üzerine bedevi bir Arap: Ölümü ense kökünde gezdiren bir kimse sağlıklı olabilir mi? dedi.

Buna göre İbrahim (a.s) bu sözü söylediğinde gerçeğı ifade etmişti. Ancak peygamberlerin seçkinlikleri ve yüce Allah'ın nezdindeki konumları dolayısıyla bu tutumu bir günah olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı o şöyle demişti: "Kıyamet gününde bana günahımı bağışlamasını ümit ettiğim O'dur." (eş-Şuara, 26/82) Bütün bu hususlar yeterli açıklamaları ile daha önceden (el-Enbiya, 21/62-63- âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Bir açıklamaya göre o, kâfir oluşları sebebiyle nefsen rahatsız olduğunu

anlatmak istemişti.

"Yıldız" anlamına gelen: in çoğulu da olabilir, tekil ve mastar (ve bir şeyin bir parçası, bölümü, taksidi anlamına) da olabilir. [\[34\]](#)

91. Sonra gizlice putlarına varıp: "Yemez misiniz?" dedi.

92. "Size ne oldu ki konuşmuyorsunuz?"

93. Sonra onlara sağ eli ile gizlice vurdu.

94. Hızlıca ona geldiler.

95. "Siz elinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?" dedi.

96. "Halbuki sizi de, yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır."

"Sonra gizlice putlarına varıp" es-Süddî dedi ki: Onların yanına gidip... Ebu Malik: Onlara gidip... Katade: Onlara doğru gidip... el-Kelbî: Üzerlerine varıp... diye açıklamışlardır. Yönünü onlara doğru çevirip... anlamına geldiği de söylenmiştir. Anlamlar birbirine yakındır.

Buna göre: "Meyletti, yöneldi, meyleder yönelir, meyletmek yönelmek" demektir. "(jîlj Je»: Meyilli, eğimli yol" demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Sana dil ucuyla tatlılık gösterir,

Ancak tilkinin sapıp gittiği gibi yanından uzaklaşıp gider."

"Yemez misiniz? dedi." Aklı başındaki varlıklara hitab eder gibi putlara hitab etti. Çünkü onlar putlarını bu duruma çıkarmışlardı. Aynı şekilde;

"Size ne oldu ki konuşmuyorsunuz?" buyruğu da böyledir. Denildiğine göre putların önünde bayramdan dönüşleri sırasında yemek maksadıyla bıraktıkları yiyecekleri vardı. Bu yemekleri bırakmalarının sebebi ise -kendi kanaatlerine göre- putlarının bereketinin yemeğe geçmesi idi. Bu yemekleri put bakıcılarına bıraktıkları da söylenmiştir. Bir başka açıklamaya göre İbrahim (a.s) alay olsun diye o putlara yemek sunmuş ve: "Yemez misiniz? Size ne oldu ki konuşmuyorsunuz?" demişti.

"Sonra onlara sağ eli ile gizlice vurdu" buyruğunda vuruşun özellikle "sağ el" ile sözkonusu edilmesinin sebebi, daha güçlü olması, onunla indirilen darbenin daha ağır olmasından dolayıdır. Bu açıklamayı ed-Dahhak ve er-Ra-bî' b. Enes yapmıştır.

Bir başka açıklamaya göre buradaki "yemin (sağ)"den kasıt, onun: "vallahı... ben bu putlarınıza mutlaka bir tuzak kuracağım" (el-Enbiya, 21/57) diye yaptığı yemindir.

el-Ferra ve Sa'leb şöyle demişlerdir: Bundan kasıt, putlara güçlü bir darbe indirdiğidir. Yemin (sağ), güç demektir.

Bunun "adalet ile" anlamına geldiği de söylenmiştir. Burada yemin adalet demektir. Yüce Allah'ın: "Eğer bazı sözleri uydurup Bize isnad etseydi, Biz onu elbette sağımızla alıverirdik" (el-Hakka, 69/44-45) buyruğunda da "yemin (sağ)" adalet ile... (ondan intikam alırdık), anlamındadır. Bu bakımdan adalet için "yemin (sağ)", zulüm için ise "şimal (sol)" kullanılır. Nitekim düşman ve masiyetler söz konusu edildiğinde "şimal"ın, itaat söz konusu edildiğinde ise "yemin"in kullanıldığı görülmektedir. Bundan dolayı da: "Gerçekten siz bize sağdan gelirdiniz" (es-Saffat, 37/28) diye buyurulmak-tadır ki, itaat cihetinden gelirdiniz, demektir.

Yemin müslümanın adaletli tarafıdır, şimal ise zulüm tarafıdır. Nitekim mü'min antlaşma (misak) gününde sağ ile yüce Allah'a bey'at edip söz vermiştir. O halde bey'at yemin ile yapılmıştır. İşte yarın mü'mine kitabının (amel defterinin) yemininden (sağından) verileceğinin sebebi budur. Çünkü o yaptığı bey'ate bağlı kalmıştır. Bey atını bozan ve yüce Allah'ın boyunduruğundan kaçıp kurtulan kimseye ise kitabı sol tarafından verilecektir. Çünkü zulüm o taraftadır. Buna göre "sonra onlara sağ eli ile gizlice vurdu" buyruğu misak gününde yüce Allah'a bey'at etmiş olduğu o adaletin gereği olarak bunu yaptı ve bu dünyada vermiş olduğu bu sözü yerine getirmiş oldu, demektir. Bunun sonucunda da o putları kırıp döktü. Adeta un ufak etti. İşte burada onun sağ eliyle vurması kuvvetle vurması anlamında değildir. Bu açıklamayı et-Tirmizî el-Hakim yapmıştır.

"Hızlıcaona geldiler." Hamza: "Hızlıca geldiler" buyruğunu "ye" harfi ötreli olarak: diye okumuştur. Diğerleri ise "ye" harfini üstün ile okumuşlardır. Hızlıca geldiler, demektir. Bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır.

Katade ve es-Süddî: Yürüyerek geldiler, diye açıklamışlardır. Anlamın hep birlikte, ağır ağır ve herhangi bir kimsenin putlarına bir zarar vermeyeceğinden yana emin olarak geldiler, demek olduğu da söylenmiştir. Onlar yürümek ile koşmak arasında bir yürüyüşle geldiler, diye de açıklanmıştır. Deve kuşunun koşmaya başlaması (ve bunun için kanatları açması)" tabiri de buradan gelmektedir. ed-Dahhak: Koşarak geldiler derken, Yahya b. Sellam kızgınlıklarından titreyerek geldiler anlamına geldiğini nakletmiştir. Böbürlenerek geldiler, diye de açıklanmıştır ki bu açıklamayı da Mü-cahid yapmıştır. Gelinin kocasının evine zıfak için götürülmesi" tabiri de buradan alınmıştır. el-Ferezdak da şöyle demektedir:

"Aşılaiıcı erkek develer dişilerinden önce koşarak geldi, Arkasından ise onlar (dişi develer) geldiler. Onlar da (aşırı soğğun etkisinden) koşuyorlardı."

şeklinde ötreli okuyanların okuyuşu, başkalarını koşmak durumunda bırakıyorlardı, anlamına gelir. Buna göre meful hazfedilmiş olur. el-Esmaî dedi

ki: "Develeri koşmak zorunda bıraktım" demektir.

Bunların iki ayn söyleyiş olduğu, bu bakımdan: "O erkekler topluluğu koştular" denildiği gibi; "Gelini zifafa gönderdim" söyleyişleri hep aynı anlamdadır. "Gelinin zifafa girdiği yer" anlamındadır. Bu açıklama el-Halil'den nakledilmiştir.

en-Nehhas dedi ki: "Ye" harfinin ötreli olarak okunuğu ile ilgili olarak Ebu Hatim bu söyleyişi bilmediğini iddia etmiştir. Ancak aralarında el-Ferra'nın bulunduğu ilim adamlarından bir topluluk, bunu bilmişlerdi. el-Ferra bunu Araplara: "Adamı uzaklaşmak zorunda bıraktım" tabirlerine benzetmiştir, "Onu bir kenara uzaklaştırdım" demek olur. el-Ferra ve başkaları şu beyiti zikrederler: "Husayn kendi kavminin başına geçmeyi temenni etti, Fakat Husayn zelil edildi ve kahredildi."

Yani bu hale düşürüldü, işte "Sonunda bu şekilde koşacak noktaya vardılar" anlamına gelir. Muhammed b. Yezid dedi ki: "Süratlice koşmak" demektir. Ebu İşhak ise, bu deve kuşunun koşmaya ilk başlaması hali demektir, der. Ebu Hatim de şöyle demiştir: el-Kisaî birtakım kimselerin "fe" harfini şeddesiz olarak: diye, fiilinden: "Tarttı, tartar" gibi okuduklarını da iddia etmiştir.

en-Nehhas da şöyle demektedir. Bu Ebu Hatim'in naklettiğidir. Ebu Hatim ise el-Kisaî'den herhangi bir şey işitmiş değildir. el-Kisaî'den rivayet eden el-Ferra ise el-Kisaî'nin bu kelimeyi "fe" harfi şeddesiz olarak: şeklinde bilmediğini rivayet etmektedir. el-Ferra dedi ki: Ben de bunu bu şekliyle bilmiyorum. Ebu İşhak dedi ki: Ancak onlardan başkaları bunu bilmiş bulunuyor. Çünkü: "Hızlandı, hızlanır" denilir. en-Nehhas dedi ki: Bununla birlikte biz (bu kelimeyi): diye (şeddesiz) okuyan kimse olduğunu da bilmiyoruz.

Derim ki: el-Mehdevî'nin naklettiğine göre bu Abdullah b. Yezid'in kıraatidir.

ez-Zemahşerî "Hızlıca ona doğru itildiler" şeklinde meçhul bir fiil olarak ve: şekli, "Deveye (hızlı yürümesi için) türkü çağırđı" fiilinden gelen bir fiil olarak da (okunmuştur). Sanki ona doğru hızlıca gidişleri dolayısıyla biri diğerini itiyormuş gibi (ona doğru gittiler) demek olur.

es-Sa'lebî, el-Hasen, Mücahid ve İbn es-Semeyka'dan: "Deve kuşunun yürümek ile uçmak arası koşması"nı anlatan: den gelen ve "ra" harfi ile bir fiil olarak okuduklarını zikretmektedir.

"Siz elinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?" dedi. Buyruğuunda hazfedilmiş lafızlar vardır. Yani onlar: Bizim ilâhlarımıza bu işi kim yaptı dediler. O da onlara karşı delil getirerek: "Siz elinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz" dedi. Yani ellerinizle yonttuğunuz, düzelttiğiniz birtakım putlara mı ibadet ediyorsunuz?

"Yontmak, düzeltmek ve fazlalıklarını almak, törpülemek" demektir. "Onu yonttu, yontar" demektir. ise "yontma neticesinde çıkan artıklar"a denilir. da kendisi ile yontulan alet, yontma aleti demektir.

"Halbuki sizi de, yapıp ettiklerinizi de Allah yaratmıştır" buyruğunda-ki nasb konumundadır. Yani yüce Allah sizin yapıp ettiğiniz bu putları da yaratmıştır. İster ağaç, ister taş, ister başka şeylerden olsun. Yüce Allah'ın şu buyruğuna benzemektedir: "Hayır, sizin Rabbiniz göklerle yerin Rabbi ve onları yoktan var edendir." (el-Enbiya,

Buradaki 'ın istifham (soru) edatı anlamında olduğu da söylenmiştir[35]

Onların yaptıklarını küçümsemektir, tahkir etmek anlamına gelir. Bu edatın nefy edatı olduğu da söylenmiştir. Yani bunu yapan sizler değilsiniz, onu yaratan Allah'tır.

Ancak en güzeli bu edatın fiil ile birlikte mastar olmasıdır. İfadenin takdiri de şöyle olur: Halbuki Allah sizi de, sizin amelinizi de yaratmıştır. Ehl-i sünnetin mezhebi de budur. Onlara göre Allah fiillerin halikidir, kullar da o fiilleri kesbedenler (kazananlar)dır. Bu buyruk ile Kaderiye ve Cebri-ye'nin görüşleri iptal edilmekte, çürütülmektedir. Rivayete göre de Ebu Hu-reyre, Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu bildirmektedir: "Şüphesiz Allah her bir sanî (yapıcıyı) ve sanatını (onun yaptığı) yaratandır." Bunu es-Salebî zikretmiş olduğu gibi, Beyhakî de bunu Huzeyfe'den gelen bir hadis olarak rivayet etmiştir. Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz aziz ve celil olan Allah herbir sanî ve onun sanatını yaratmıştır." [36] O halde halik de O'dur, sanî'de odur. O her türlü eksiklikten münezzehtir. Biz bu iki ismi "el-Kita-bu'l-Esna fi Şerhi Esmailahi'l-Hüsna" adlı eserimizde açıkladık. [37]

97. Dediler ki: "Onun için bir bina yapın, sonra da onu alevli ateşin içine atın."

98. Ona kötülük yapmak istediler. Biz de onları en aşağılıklar kıldık.

"Dediler ki: Onun için bir bina yapın" yani daha önce el-Enbiya Sûre-si'nde (21/68-69) açıklandığı üzere getirdiği delillerle onları yenik düşürünce, ona ne yapacakları hususunda birbirleriyle danıştılar ve: "Onun için bir bina yapın" dediler. Orayı odunla doldurun ve ateşe verin, sonra da onu bu ateşin içine atın. İşte (buyrukta sözü edilen): "Alevli ateş: cahim" budur.

İbn Abbas dedi ki: Onlar yukarı doğru uzunluğu otuz arşın olan taştan bir duvar inşa ettiler. Onu ateşle doldurdular, İbrahim'i de içine attılar.

Abdullah b. Amr b. el-As dedi ki: İbrahim (a.s) o ateşin yandığı yapıya atılınca:

"Hasbiyallahu ve ni'me'l-vekil: Bana Allah yeter, O ne güzel vekildir" dedi.

"el-Cahim: Alevli ateş" lafzındaki elif ve lam zamire delalet etmektedir ki "onun alevli ateşine..." demektir ki, bu da o binanın içindeki alevli ateş anlamındadır.

Taberî'nin naklettiğine göre bunu söyleyen kişinin adı Heyzen olup Fa-risîlerin, bedevilerinden olan bir adamdır. Onların göçebeleri Türklerdir. Şu hadiste kendisinden sözedilen kişi odur: "Bir adam giyindiği elbisesi ile böbürlenerek yürüyor iken yerin dibine geçirildi. Kıyamet gününe kadar yerin dibine geçirilmeye devam edecektir." [38] Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Ona" İbrahim'e "kötülük" anlamındaki "el-keyd" hile ve tuzak demektir. Yani onu helak etmek için hileye başvurmak "istediler. Biz de onları en aşağılar kıldık." Kahredilmişler, yenilgiye uğrayanlar kıldık. Çünkü onların bertaraf etme imkanını bulamadıkları bir şekilde delili ortaya çıkmış oldu. Onların hile ve tuzakları, onun doğruluğunun delilini hiçbir şekilde çürütemedi, etkileyemedi.

[39]

99. Dedi ki: Ben Rabbime gidiciyim. Pek yakında beni doğru yola iletecektir.

100. "Rabbim, bana salihlerden bağışla!"

101. Biz de ona itaatkâr bir oğul müjdesini verdik.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [40]

1- Hicret ve İnsanlardan Ayrılmak:

Bu âyet-i kerime hicret ve uzlete çekilmek hususunda asli bir dayanaktır. Bu işi ilk yapan kişi İbrahim (a.s)'dır. Bu da yüce Allah'ın onu ateşten kurtarması sırasında olmuştur.

"Dedi ki: Ben Rabbime gidiciyim." Yani kavmimin ve doğum yerim olan yerden Rabbime ibadet etme imkanı bulacağım yere hicret edeceğim. Çünkü niyet ettiğim bu hususta "pek yakında beni doğru yola iletecektir."

Mukatil dedi ki: İnsanlar arasında Lut ve Sara ile birlikte Arz-ı Mukaddes'e -ki Şam topraklarıdır- ilk hicret eden kişi odur.

Ben amelim ve ibadetimle, kalbim ve niyetimle gidiyorum, diye de açıklanmıştır. Buna göre onun gitmesi beden ile değil, amel iledir. Buna dair açıklamalar yeterli şekliyle el-Kehf Sûresi'nde (18/10. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Birinci görüşe göre ise Şam topraklarına ve Beytu'l-Makdis'e hicret etmek

suretiyle (Rabbime gidiciyim) demek olur.

Şöyle de açıklanmıştır: O önce Harran'a doğru gitti ve orada bir süre kaldı.

Bir başka görüşe göre: O bu sözleri kavmi arasından kendisinden ayrılan kimselere söylemiştir. O takdirde bu ifade onlar için bir azar olur. Bir diğer görüşe göre o, bu sözleri ailesi halkından kendisiyle birlikte hicret eden kimselere söylemiştir. O zaman bu ifadeler onun tarafından yapılmış bir teşvik olur.

Bir görüşe göre de o bu sözlerini ateşe atılmadan önce söylemişti. Bu görüşe göre bu hususta iki türlü açıklama sözkonusudur: Birincisine göre ben Rabbimin benim hakkımdaki takdirine gidiyorum, demektir. İkincisine göre ise ben nasıl olsa öleceğim. Nitekim ölen kimseye: Yüce Allah'a gitti, denilmesi buna benzer. Çünkü o ateşe atılmak suretiyle öleceğini düşünmüştü. Çünkü içine atılan şeyleri yiyip bitirmek ateşin alışılacağı bir halidir. Nihayet ona: "Serin ve selamet ol." (el-Enbiya, 21/69) denildi, işte o vakit İbrahim de ateşten kurtulmuş oldu.

Bu görüşe göre yüce Allah'ın: "Pek yakında beni doğru yola iletecektir" buyruğu iki türlü te'vil edilir. Birincisine göre "pek yakında beni doğru yola" yani o ateşten kurtuluş yoluna "iletecektir" demek olur. İkinci görüşe göre ise cennete (iletecektir) demektir. Peygamber (sav)'a yetişen kimselerden birisi olan Süleyman b. Surad dedi ki: Kavmi İbrahim (a.s)'ı ateşe atmak istediklerinde odun toplamaya başladılar. Yaşlı bir kadın sırtı üzerinde odun taşıyıp: Ben bunu şu ilâhlarımızdan sözeden kimse için götürüyorum, diyordu. İbrahim (a.s) ateşe atılmak istenince o da: "Ben Rabbime gidiciyim dedi." Ateşe atılınca da: "Hasbiyallahu ve ni'me'l-vekil: Bana Allah yeter, O ne güzel vekildir" dedi. Bunun üzerine yüce Allah da: "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve selamet ol" (el-Enbiya, 21/69) diye buyurdu. Bunun üzerine Lut'un babası -ki İbrahim'in amcası olur, Lut amcası oğlu idi- şöyle dedi: Ateşin onu yakmayışının sebebi, onun bana olan akrabalığıdır. Bunun üzerine yüce Allah ateşten bir parça gönderip onu yaktı. [\[41\]](#)

2- Allah'tan Salih Evlat Dilemek:

"Rabbim, bana salihlerden bağışla!" Yüce Allah ona kendisini kurtaracağını bildirince o da gurbette teselli bulacağı bir evlat ile kendisine destek göndermesi için Allah'a dua etti. Bu husustaki açıklamalar daha önce Al-i İm-ran Sûresi'nde (3/37-38. âyetler, 3- başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

İfadede hazfedilmiş sözler vardır. Rabbim bana salihler arasından salih bir evlat bağışla demektir. Bu gibi hazfler pek çoktur.

Yüce Allah da: "Biz de ona itaatkâr bir oğul müjdesini verdik" diye buyurmaktadır. Yani bu evlat yaşını, başını alacağı sırada halim (itaatkâr) olacaktır. Bu evladın uzun süre hayatta kalacağı müjdesi verilmiş gibidir. Çünkü küçük çocuk şu şekilde nitelendirilmez. Bu müjde de daha önce Hud Sûresi'nde (11/69- âyetin tefsirinde) geçtiği üzere melekler vasıtasıyla verilmişti. Yine bu husus ileride ez-Zariyat Sûresi'nde (51/24-28. âyetlerin tefsirinde) de gelecektir. [\[42\]](#)

102. Ne zaman ki o, babasının yanısıra yürümeye başlayınca dedi ki: "Oğulcağızım! Gerçekten ben rüyamda seni boğazladığımı görüyorum. Bak, artık sen ne düşünürsün?" "Babacığım! Emrolun-duğun şeyi yap! İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın."

103. Böylece ikisi de teslim olup onu alını üzerine yıkınca:

104. Biz ona: "Ey İbrahim" diye seslendik.

105. "Rüyanı gerçekleştirdin. Muhakkak Biz ihsan edicileri böyle mükâfatlandırırız."

106. Muhakkak bu apaçık bir imtihandı.

107. Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fide verdik.

108. Sonra gelenler arasında ona (güzel bir övgü) bıraktık.

109. İbrahim'e selam olsun.

110. İhsan edicileri böyle mükâfatlandırırız.

111. Muhakkak o, iman eden kullarımızdandı.

112. Ve ona salihlerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik.

113. Onu ve İshak'ı mübarek kıldık. O ikisinin soyundan da ihsan edici de vardır, nefesine apaçık zulmedici de vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onyedili başlık halinde sunacağız: [\[43\]](#)

1- İbrahim (a.s)'ın Boğazlamakla Emrolunduğu Oğlu:

"Ne zaman ki o, babasının yanısıra yürümeye başlayınca" yani biz ona oğlunu bağışladık. Bu oğul babası ile birlikte dünya işlerinde çalışıp ça-balamaya, işlerinde ona yardımcı olmaya başlayınca "dedi ki: Oğulcağı-zım! Gerçekten ben rüyamda seni boğazladığımı görüyorum."

Mücahid dedi ki: "Ne zaman ki o babasının yanı sıra yürümeye başlayınca" buyruğu genç bir delikanlı olup yürümesi İbrahim'in yürümesine yetişince, demektir. el-Ferra dedi ki: O gün onüç yaşında idi. İbn Abbas bundan kasıt

buluğdur, Katade ise, babası ile birlikte yürüyünce, diye açıklamıştır.

el-Hasen ve Mukatil: Bu kendisi sebebiyle kişiye karşı delilin ortaya konulabildiği aklın çabası demektir. İbn Zeyd: Bu ibadette çalışıp çabalamak anlamındadır. İbn Abbas da: Namaz kılıp oruç tutmaya başlayınca demektir, diye açıklamıştır. Nitekim yüce Allah: "Ve bunun için gereği gibi çalışırsa" (el-İsra, 17/19) buyruğunu görmüyor muyuz?^[44]

İlim adamları boğazlanması emrolunan oğlun hangisi olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Çoğunluğu boğazlanması emrolunan İshak'tır demişlerdir. Bu kanaati belirtenler arasında el-Abbas b. Abdu'l-Muttalib ile onun oğlu Abdullah da vardır. Abdullah (b. Abbas)'dan gelen sahih rivayet de budur.

es-Sevrî ve İbn Cüreyc, İbn Abbas'ın sözü olarak: Boğazlanması emrolunan İshak'tır, dediğini rivayet etmektedirler. Abdullah b. Mesud'dan sahih olarak gelen rivayet de böyledir. Buna göre bir adam ona: Ey şerefli yaşlı, başlı adamların oğlu diye hitab etmiş. Bunun üzerine Abdullah ona şöyle demiş: O dediğin şahıs Allah'ın dostu İbrahim'in oğlu, Zebihullah (Allah'ın boğazlanmasını emrettiği) İshak'ın oğlu, Yakub'un oğlu Yusuf'tur.

Hammad b. Zeyd de Rasûlullah (sav)'a ait söz olmak üzere şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Şüphesiz ki kerim oğlu, kerim oğlu, kerim şahıs, İbrahim (a.s)'ın oğlu, İshak'ın oğlu, Yakub'un oğlu Yusuf'tur."^[45]

Ebu'z-Zubeyr de Cabir'den: Boğazlanması emrolunan kişi İshak'tır, dediğini rivayet etmektedir. Aynı zamanda bu Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan da rivayet edilmiştir. Abdullah b. Ömer'den de boğazlanması emredilen kişi İshak'tır, dediği rivayet edilmiştir. Ömer (r.a)'ın görüşü de budur. İşte ashab-ı kiramdan yedi kişinin bu kanaatte olduğunu görüyoruz.

Tabiînden ve tabiîn olmayanlardan bu görüşü savunan kimseler arasında Alkame, eş-Şa'bî, Mücahid, Said b. Cübeyr, Ka'b b. el-Ahbar, Katade, Mes-ruk, İkrime, Kasım b. Ebi Bezze, Ata, Mukatil, Abdu'r-Rahman b. Sa'bat, ez-Zürri, es-Süddî, Abdullah b. Ebi'l-Huzeyl ve Malik b. Enes de vardır ve bunların hepsi de: Boğazlanması emredilen kişi İshak'tır demişlerdir.

İki kitab ehli olan yahudilerle hristiyanlar da bu kanaattedirler. Aralarında eri-Nehhas, et-Taberî ve başkalarının da bulunduğu pek çok kimse de bu görüşü tercih etmişlerdir.

Said b. Cübeyr dedi ki: İbrahim'e rüyasında İshak'ı boğazlaması gösterildi. Tek bir sabah vaktinde bir aylık mesafeyi onunla birlikte katetti ve sonunda Mina'da kurban kesim yerine kadar geldi. Yüce Allah onu boğazlanmaktan kurtarıp bunun yerine koçu kurban etmesi emredilince ve koçu kurban ettikten sonra yine bir aylık mesafeyi onunla birlikte geri döndü, dağlar ve vadiler onun önünde

katlanıp drld.

Bu görüş Peygamber (sav)'dan, ashab-ı kiramdan ve tabinden gelen nakiller arasında kuvvetli olan grştir.[\[46\]](#)

Başkaları da boğazlanması emredilen kişinin İsmail olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşte olanlar arasında Ebu Hureyre, Ebu't-Tufeyl ve Amir b. Vasile de vardır. Yine bu görüş İbn Ömer ve İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Tabinden de Said b. el-Müseyyeb, eş-Şa'bî, Yusuf b. Mihran, Mücahid, er-Rabî' b. Enes, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, el-Kelbî ve Alkame'den de rivayet edilmiştir. Ebu Said ed-Darir'e boğazlanması emredilenin kim olduğuna dair soru sorulunca, o da şu beyitleri okuyarak cevap vermişti:

"Hidayet olunasıca bil ki: Boğazlanması istenen kişi İsmail'dir.

Kitab ve indirilen vahiy bunu böyle belirtmiştir.

Bu, yüce Rabbimizin peygamberimize özellikle verdiği bir şereftir.

Tefsir de te'vil de bunu böyle göstermiştir.

Eğer onun ümmeti isen sen ona ait bir şerefi de

İnkâr etme ve ona özellikle verilen bu üstünlüğü de."

el-Esmâî'den de şöyle dediği nakledilmektedir: Ben Ebu Amr b. el-Ala'ya boğazlanması emredilen kişi hakkında sordum da şöyle dedi: Ey Esmâî! Aklın başında değil mi? İşhak Mekke'ye ne zaman geldi? Mekke'de olan İsmail'di. Babası ile birlikte Beyt'i inşa eden de odur. Kurban kesim yeri de Mekke'dedir.

Peygamber (sav)'dan: "boğazlanması emredilen kişinin İsmail olduğu" belirttiği de rivayet edilmiştir.[\[47\]](#)

Ancak birinci görüş Peygamber (sav)'dan, ashab-ı kiramdan ve tabinden daha çoğunlukla rivayet edilmiş bir grştir. Bu görüşün sahipleri yüce Allah'ın İbrahim (a.s)'dan kavminden ayrılıp hanımı Sara ile kardeşinin oğlu Lut ile birlikte Şam taraflarına hicret ettiğini haber vermiş olmasını delil gösterirler. Yüce Allah bu husustan: "Ben Rabbime gidiciyim, pek yakında beni doğru yola iletecektir" diye söz etmekte; Rabbine: "Rabbim bana salih-lerden bağışla" diye dua ettikten sonra yüce Allah'ın şöyle buyurduğunu görüyoruz: "İbrahim onları ve onların Allah'tan başka taptıklarını terkedince, Biz ona İşhak'ı ve Yakub'u bağışladık." (Meryem, 19/49) Ayrıca yüce Allah: "Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fidiye verdik" (es-Saffat, 37/107) diye buyurmakta ve İbrahim (a.s)'a doğacağı müjdesi verilen "itaatkar bir oğlun" fidyесinin verilmiş olduğunu söz konusu etmektedir. O vakit ona müjdesi verilen oğlu ise İşhak idi. Çünkü yüce Allah: "Ve ona... İşhak'ı müjdeledik"(es-Saffat, 37/112) diye buyurmuş, burada da: "Biz de ona itaatkâr bir oğul müjdesini verdik" diye buyurmuştur. Bu müjdeleme ise Hacer ile evlenmesinden ve ondan İsmail adındaki oğlunun

doğmasından önce gerçekleşmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de İshak'ın dışında bir oğlunun olacağı müjdesinden söz edilmemektedir.

Boğazlanması emrolunanın İsmail (a.s) olduğunu kabul edenler de şunu delil göstermişlerdir: Yüce Allah şu buyruğunda İshak'ı değil de İsmail (a.s)'ı sabır ile nitelendirmiştir: "İsmail, İdris ve Zülkifl'i de (an). Onların her-biri sabredenlerdendi." (el-Enbiya, 21/85) Onun sabrı ise boğazlanmaya karşı gösterdiği metanetti. "Kitapta İsmail'i de an. O sözünde durandı." (Meryem, 19/54) buyruğunda da sözünde doğrulukla durmak ile nitelendirmektedir. Çünkü o babasına boğazlanmaya karşı sabredip direneceğini söz vermiş ve bu sözünü yerine getirmişti. Diğer taraftan yüce Allah daha sonra: "Ve ona salihlerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik" (es-Saffat, 37/112) diye buyurmaktadır. İbrahim'e oğlunun peygamber olacağını vaadet-miş olmakla birlikte, oğlunu (İshak'ı) boğazlamasını nasıl emredebilir? Aynı şekilde yüce Allah: "Biz de ona İshak'ı ve İshak'ın ardından Yakub'u müjdeledik." (Hud, 11/71) diye buyurmaktadır. Peki Yakub'un doğacağına dair müjdeyi gerçekleştirmeden önce ona İshak'ı boğazlaması emri nasıl verilebilir?

Aynı şekilde haberlerde varid olduğu üzere koçun boynuzları Kabe'de asılı bulunuyordu. İşte bu da boğazlanması emredilenin İsmail (a.s) olduğunun delilidir. Eğer boğazlanması emredilen İshak (a.s) olsaydı, boğazlamanın Beyti'l-Makdis'te gerçekleşmesi gerekirdi.

Ancak bütün bu delillendirmeler kesin değildir. Bu görüşün sahiplerinin: "Babasına oğlunun peygamber olacağını vaadetmekle birlikte, oğlunu kesmesini nasıl emredebilir?" sorusunu şöyle cevaplandırmak mümkündür: Burada anlam: Onun başından geçen olaylar olup bittikten sonra ona peygamber olacağı müjdesini verdik, anlamında olabilir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır, ileride de gelecektir.

İshak'ın oğlu Yakub dünyaya geldikten sonra İbrahim (a.s)'a İshak'ı boğazlama emri verilmiş olabilir. Şöyle de denilebilir: Kur'ân-ı Kerîm'de Yakub'un İshak'ın oğlu olarak dünyaya geleceği varid olmamıştır. (Yalnızca onun soyundan geleceğine işaret edilmiştir, demek isteniyor).

Eğer boğazlanması emredilen İshak olsaydı, boğazlama işinin Beytu'l-Makdis'te olması gerekirdi, şeklindeki görüşün cevabı da daha önceden geçtiği üzere Said b. Cübeyr'in yaptığı açıklamadır.

ez-Zeccac da şöyle demiştir: Hangisinin boğazlanmasının emredilmiş olduğunu en iyi bilen Allah'tır. Bu da bu husustaki üçüncü bir görüştür. [\[48\]](#)

2- Peygamberlerin Rüyası:

"Dedi ki: Oğulcağızım! Gerçekten ben rüyamda seni boğazladığımı görüyorum. Bak, artık sen ne düşünürsün" buyruğu ile ilgili olarak Muka-til şöyle demektedir: İbrahim (a.s) bunu ardı arkasına üç gece gördü.

Muhammed b. Ka'b dedi ki: Rasûllere yüce Allah'tan vahiy uyanırken de uykuda iken de gelirdi. Çünkü peygamberlerin kalbleri uyumaz. Bu gerçek aynı zamanda Peygamber (sav)'a kadar ulaştırılan merfu haberde de sabit olmuştur. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Biz peygamberler topluluğunun gözleri uyur, kalblerimiz uyumaz."[\[49\]](#)

İbn Abbas da: Peygamberlerin rüyası vahiydir demiş ve bu âyet-i kerimeyi delil göstermiştir.

es-Süddî dedi ki: İbrahim (a.s)'a İshak doğmadan önce doğacağı müjdesi verilince, o da: O halde ben onu Allah için kurban edeceğim demişti. Rüyasında ona: Sen bir adakta bulunmuştun. Haydi adağını yerine getir, denildi.

Yine denildiğine göre; İbrahim (a.s) terviye (zülhicce'nin sekizinci) gecesinde birisinin ona: Allah sana oğlunu boğazlamayı emrediyor, dediğini görmüştü. Sabah olunca kendi kendisine düşünmeye başladı. Acaba bu rüya Allah'tan mıdır? şeytandan mıdır? diye. İşte bu şekilde düşünmesi (ter-viyesi) dolayısı ile bugüne terviye günü adı verilmiştir. Ertesi gece aynı şekilde rüya gördü ve ona: Verdiğin sözü yerine getir, denildi. Sabah olunca bu gördüğü rüyanın Allah'tan olduğunu bildi (arefe). O bakımdan bu güne "arefe günü" adı verildi. Üçüncü gece yine öyle bir rüya gördü, bu sefer artık onu boğazlama (nahr) kararını verdi. Bundan dolayı bu güne "yevmu'n-nahr" adı verildi.

Yine rivayet edildiğine göre oğlunu boğazlamaya başlayınca, Cebrail (a.s): "Allahuekber Allahuekber" dedi. Bu sefer boğazlanması istenen oğlu: "La ilahe illallah vallahu ekber" dedi. İbrahim (a.s) da bunun üzerine: "Allahuekber velhamdulillah" dedi. O bakımdan bu (şekilde tekbir getirmek) bir sünnet olarak kaldı.

İnsanlar bu işin gerçekleşmesi hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bu da bir sonraki başlığın konusudur. [\[50\]](#)

3- Boğazlamanın Fiilen Gerçekleşmesi ve Rüyanın Yerine Gelmesi:

Ehl-i sünnet der ki: Boğazlamanın kendisi gerçekleşmiş değildir. Bizatihi boğazlama gerçekleşmeden önce boğazlama emri verilmiştir, o kadar. Çünkü boğazlama gerçekleşmiş olsaydı, bunun ortadan kaldırılması düşünülemezdi. O bakımdan bu, emri fiilen uygulamadan önce verilen emrin neshe-dilmesi

kabilinden bir işti. Çünkü boğazlama emrinin yerine getirilmesi tamamlanmış olsaydı, o vakit fidye olarak gönderilen kurbanlıkla fidye gerçekleşmezdi.

Yüce Allah'ın: "Rüyanı gerçekleştirdin." buyruğu da bizim sana emrettiğimiz, dikkatini çektiğimiz hususu gerçekleştirdin ve senin için mümkün olan işleri yaptın, sonra da Biz seni bu işten alıkoyunca, sen de bu işi yapmadın, demektir. Bu hususta yapılmış en doğru açıklama budur.

Bir kesim de şöyle demiştir: Bu neshin herhangi bir şekilde sözkonusu olduğu bir iş değildir. Çünkü bir şeyi zebhetmek (kesmek, boğazlamak) o şeyi koparmak demektir. Buna Mücahid'in şu açıklamasını delil göstermişlerdir: İshak, İbrahim'e: Bana bakma, o zaman bana acırsın. Bunun yerine beni yüzüstü yere yatır, dedi. Bunun üzerine İbrahim bıçağı aldı ve onu boğazı üzerinden geçirirken bıçak ters döndü. Oğlu babasına: Ne oluyorsun? deyince, babası: Bıçak ters döndü, dedi. Bu sefer oğlu: Sen o bıçağı bana sapla, dedi.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: İbrahim bir parça kestikçe o kestiği yer hemen birbirine yapışıp kaynıyordu. Bir başka kesim de şöyle demiştir: O boğazının bakır olduğunu veya bakırla kaplanmış olduğunu gördü. Kesmek istedikçe bu işinin engellendiğini görüyordu.

Bütün bunlar kudret-i ilâhiyye açısından mümkün olmakla birlikte bu hususta sahih nakle ihtiyaç vardır. Çünkü bu gibi işler aklî düşünme yolu ile idrak edilemezler. Bunları bilmenin yolu haberdir. Şayet bunlar olmuş olsaydı, elbette yüce Allah, İbrahim ve İsmail'in -Allah'ın salat ve selamı ikisine de olsun- rütbesini ta'zim için mutlaka bize açıklardı. Bu gibi hususların açıklanması kurbanlık ile fidye edilmiş olmasının açıklamasından da daha anlamlı olurdu.

Kimileri de şöyle demiştir: İbrahim e şahdamarlarının kesilmesi ve kanın akıtılması demek olan gerçek anlamı ile boğazlama emri verilmemişti. O rüyasında onu boğazlamak üzere yatırdığını görmüştü. Bunu gerçek anlamda boğazlamakla emrolunduğunu zannetmişti. Yere yatırması emrini gerçekleştirdince, ona: "Rüyanı gerçekleştirdin" denildi.

Ancak bütün bunlar buyruklardan anlaşılan anlamın dışındadır. Hiçbir zaman Halil'in ve boğazlanması emrolunan oğlunun bu emirden gerçek maksadın ne olduğunu anlamayıp bir takım zanlara kapılmaları düşünülemez. Aynı şekilde eğer bütün bunlar doğru olsaydı, ayrıca kurbanlık ile fidyesinin verilmesine gerek olmazdı. [\[51\]](#)

4- Hz. İbrahim'in Boğazlanması Emrolunan Oğluna Görüşünü Sormasının Anlamı:

"Bak, artık sen ne düşünürsün?" buyruğundaki: "Sen ne görürsün (mealde: ne düşünürsün)" lafzını Asım dışında diğer Kufeliler: şeklinde sen bana hangi yolu gösterirsin diye "te" harfini ötreli, "ra" harfini de esreli olarak; "Gösterdi, gösterir"den gelen bir fiil olarak okumuşlardır.

el-Ferra dedi ki: Yani bir bak, görüşüne göre sabır mı edeceksin? Yoksa katlanamaz mısın? demektir.

ez-Zeccac dedi ki: Bunu ondan başka kimse söylemiş değildir. İlim adamlarının söyledikleri: Sen bana ne gösterirsin? (ne işaret edersin?) demektir. Nefsin sana nasıl bir görüş gösterir, demek olur.

Ancak Ebu Ubeyd "te" harfinin ötreli, "re" harfinin de esreli okunuşunu kabul etmeyip şöyle demektedir: Bu, ancak gözle görmek hakkında kullanılır. Ebu Hatim de böyle demiştir.

en-Nehhas şöyle demektedir: Bu yanlıştır, çünkü bu hem gözle görmek, hem başka şekilde görmek (görüş) hakkında kullanılır ve bu kullanım meşhurdur. Mesela: "Ben filana doğruyu gösterdim, ona kendisi için doğru olanı gösterdim" denilir. Bu ise gözle görmek türünden değildir.

Diğerleri ise: "Görürsün" diye: "Gördün" fiilinin müzraiî olarak okumuşlardır.

ed-Dahhak ve el-A'meş'den meçhul olarak: "Sana gösterilir" diye okudukları rivayet edilmiştir.

Babası bu sözleri oğluna Allah'ın emri hususunda onun kanaatini öğrenmek maksadı ile sormamıştı. Allah'ın emrine karşı sabrını öğrenmek maksadı ile yahut oğlunun Allah'ın emrine itaat ettiğini görmek suretiyle mutluluğu tatmak için danışmış idi. O da "Dedi ki: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap!" buyruğundaki: "Emrolunduğun şey"; "Emrolunduğun şey ne ise" demek olup harf-i cer ve zamir hazfedilmiştir. Şairin şu mısraında hazfedildiği gibi:

"Ben sana hayrı emrettim, artık sen de kendisiyle emrolunduğun işi yap."

Burada şair fiile bitişik olarak zamiri getirmiş, böylelikle bu: "Emrolunduğun o şeyi" haline gelmiş, daha sonra da "he" zamiri hazfedilmiştir.^[52] Bu da yüce Allah'ın: "Seçtiği kullarına da selam olsun" (en-Neml, 27/59) buyruğu gibidir ki; bu da önceden geçtiği gibi (bk. en-Neml, 27/59. âyetin tefsiri) "(p-»LA-»i): Kendilerini seçtiği" takdirindedir.

ise ism-i mevsulü anlamındadır.

"İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" buyruğu hakkında işaret yoluyla tefsir yapanların kimisi şöyle demiştir: O inşaallah dediği için yüce Allah da ona sabretme başarısını ihsan etti.

"Babacığım" ile "oğulcağızım" tabirleri ile ilgili açıklamalar daha önceden Yusuf Sûresi'nde (12/4. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde (bk. el-Ba-kara, 2/132.

âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [53]

5- İbrahim'in ve Oğlunun Allah'ın Emrine Teslimiyetleri:

"Böylece ikisi de teslim olup" Allah'ın emrine itaatle boyun eğip... demektir. İbn Mesud, İbn Abbas ve Ali -Allah onlardan razı olsun-: "İşlerini Allah'a havale ettiklerinde' diye okumuşlardır. İbn Abbas, teslimiyetlerini arzettiklerinde diye. açıklamıştır. Katade dedi ki: Birisi kendi canını Allah'a teslim etti, diğeri ise oğlunu.

"Onu alnı üzere yıkınca" Katade dedi ki: Onu yere yıktı ve yüzünü kibleye doğru çevirdi.

(Âyetin başında yer alan): "...ınca" lafzının cevabı, Basralılara göre mahzuf olup takdiri: "Böylece ikisi de teslim olup onu alnı üzere yıkınca" bir koçu ona fidye olarak verdik, şeklindedir. Kufeliler ise cevabı: "O'na... seslendik" anlamındaki buyruktur, derler.

"Ona seslendik" anlamındaki buyruğun başına gelen "vav", fazladan gelmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Nihayet onu alıp götürdükleri ve kuyunun dibine bırakmayı kararlaştırdıklarında ve Biz kendisine... vahyettik." (Yusuf, 12/15) Burada "ve Biz vahyettik" buyruğu ("ve" olmaksızın): "vahyettik" demektir. "Her yüksekçe tepeden hızlıca indiklerinde ve... yaklaştığında" (el-Enbiya, 21/96) buyruğunda da "yaklaştığında" anlamındadır. "Nihayet oraya gelip kapıları açılacağına ve... diyecek ki" (ez-Zümer, 39/73) buyruğu da: "Onlara diyecek ki..." takdirindedir. Şair İmruu'l-Kays da şöyle demektedir:

"Biz o kabilenin bulunduğu yeri aşıp ve yöneldiğimizde..."

Burada "yöneldik" takdirindedir "vav" fazladan gelmiştir. Yine şair:

"Nihayet karınlarınız gebe kalıp da, Oğullarınızın da gençleştğini gördüğünüzde,

Ve çevirdiniz bize kalkanın arka yüzünü,

Şüphesiz ki günahkâr ve bayağı kimse, aldatan, hilebaz olandır."

Burada da şair ("ve"siz) "çevirdiniz" demek istemiştir.

en-Nehhas ise dedi ki: "Vav" meanî harflerindendir. Onun fazladan ilave edilmesi caiz değildir.

Haberde belirtildiğine göre boğazlanması emredilen çocuğu babası İbrahim (a.s)'a kendisini boğazlamak istediği sırada şöyle demişti: Babacığım, beni sıkı sıkıya bağla ki çırpınmayayım. Elbiselerini topla ki, kanım üzerine sıçramasın; annem de onu görüp üzülsün. Boğazım üzerinden bıçağı çabuk geçir ki ölümüm kolay olsun. Beni yüzüstü yık ki yüzüme bakarak bana acı-mayasın.

Ben de bıçağı görüp korkmayayım. Annemin yanına gittiğinde de ona selamımı söyle.

İbrahim (a.s) bıçağı boynu üzerinde gezdirince, yüce Allah onun altına bir bakır parçası takdir etti, bıçak hiçbir etki göstermedi. Sonra oğlunu alnı üzere yıktı, bıçağı boynunun arka tarafından geçirdiği halde yine bıçak hiçbir şekilde kesmedi. İşte yüce Allah'ın: "Onu alnı üzere yıkınca" buyruğu bunu anlatmaktadır.

İbn Abbas da böyle demiştir: Yani oğlunu yüzüstü yıkınca kendisine: "Ey İbrahim! Rüyanı gerçekleştirdin" diye seslenildi. Dönüp baktığında bir koç gördü... bunu el-Mehdevî zikretmiştir. Ancak daha önceden bunun sahih olmadığına işaret edilmiş ve anlamın şu olduğu kaydedilmişti: O oğlunu kesmenin vucubuna inanıp bu işi yapmak için hazırlanınca, baba kesmek için, öbürü de kesilen bir kişi olarak yere yatınca, kesim yerine geçmek üzere onlara bir fide verildi. Burada bıçağın boğaz üzerinde gezdirilmesi diye bir şeyden söz edilmemektedir. Buna göre -önceden de geçtiği gibi- emrin fiilen yerine getirilmesinden önce neshin olabileceği düşünülebilmektedir.

el-Cevherî dedi ki: "Onu alnı üzere yıkınca" buyruğu onu yıkınca, demektir. Nitekim "(*4^jvS): Onu yüzüstü yıktı" demek de böyledir.

el-Herevî dedi ki: "İtmek ve yıkmak" demektir. Ebu'd-Derda (r.a)'ın hadisindeki: "Ve seni yıkıldığın yere terkettiler..."[54] tabiri seni yıktılar, anlamındadır. Bir başka hadiste de: "Bize iri hörgüçlü bir deve getirdi ve onu yıktı"[55] denilmektedir. Burada da, o deveyi çöktürdü, demektir.

Bir başka hadis-i şerifte: "Ben uykuda iken yeryüzü hazinelerinin anahtarları bana getirildi ve elime bırakıldı"[56]denilmektedir.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: Bu da ellerime bırakıldılar, anlamındadır. Adamı yere yıkmayı anlatmak üzere: "Adamı yıktım" denilir. İbnu'l-A'râ-bî dedi ki: (Bu hadisteki ifade): O anahtarlar elime boşaltıldı, demektir. Çünkü: "Boşaltmak, dökmek" anlamındadır. "Boşaltı boşaltır, döktü döker" denilir. "Düştü, düşer" anlamındadır.

Derim ki: Müslim'in Sahih'inde Sehl b. Sa'd es-Saidî'den rivayete göre Rasûlullah (sav)'a bir içecek getirildi, o da ondan içti. Sağ tarafında genç bir çocuk, sol tarafında da yaşlı kimseler vardı. Sağındaki çocuğa: "Bu adamlara içecek vermeme izin verir misin?" dedi. Genç çocuk: Allah'a yemin ederim hayır, senden bana düşen payımı başkasını kendime tercih ederek veremem, dedi. (Sehl b. Sa'd) dedi ki: Bunun üzerine Rasûlullah (sav) o içeceği eline: boşalttı.[57]

İşarı açıklamalarda bulunanlardan kimisi de şöyle demiştir: İbrahim, Allah'ı

sevdiği iddiasında bulundu. Sonra da oğluna sevgi ile baktı. Ancak İbrahim'in sevgilisi ortak sevgiye razı olmadı. O bakımdan ona: Ey İbrahim! Benim rızam uğrunda oğlunu boğazla, denildi. O da hemen emre uyarak bıçağı aldı, oğlunu yere yatırdı. Sonra da: Allah'ım, senin rızan uğrunda bunu benden kabul buyur, dedi. Yüce Allah kendisine: Ey İbrahim! Maksad oğlunu kesmen değildir, maksad senin kalbini tekrar bize döndürmendir. Madem sen kalbini bütünüyle bize döndürdün, biz de oğlunu sana geri çevirdik.

Ka'b ve başkaları dediler ki: İbrahim rüyasında oğlunu boğazladığını görünce, şeytan şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, eğer ben bu olay sırasında İbrahim ve ailesini fitneye düşürüp saptıramayacak olursam, artık ebediy-yen onlardan herhangi birisini fitneye düşüremeyeceğim. Bunun üzerine şeytan onlara bir adam suretinde göründü. Önce çocuğun annesine giderek: İbrahim'in oğlunu nereye götürdüğünü biliyor musun? dedi. Annesi: Hayır deyince, onu boğazlamak üzere götürüyor, dedi. Bu sefer annesi şöyle dedi: Asla, o oğluna bunu yapmayacak kadar şefkatlidir. Bu sefer şeytan şöyle dedi: Rabbinin kendisine bunu emrettiğini iddia ediyor. Annesi: Eğer bunu ona Rabbi emretmiş ise Rabbine itaat etmesi güzel bir şeydir.

Arkasından oğluna giderek: Babanın seni nereye götürdüğünü biliyor musun? dedi. Oğlu: Hayır deyince, o seni boğazlamak üzere götürüyor, dedi. Oğlu peki niçin? diye sordu. Şeytan: Rabbinin bunu kendisine emrettiğini söylüyor. Bunun üzerine oğlu: O halde Allah'ın ona verdiği emri yerine getirsin. Allah'ın emrini ben de dinliyorum ve itaat ediyorum.

Sonra İbrahim'e gelerek: Nereye gitmek istiyorsun? dedi. Allah'a yemin ederim ki, ben şeytanın rüyanda sana görünerek oğlunu boğazlamayı emrettiğini zannediyorum. İbrahim onu tanıdı ve: Ey Allah'ın düşmanı! Yanımdan defol, git. Hiç şüphesiz ben Rabbimin emrini yerine getireceğim, dedi.

Böylelikle o lanetli şeytan onlar hakkında istediğini gerçekleştiremedi.

İbn Abbas dedi ki: İbrahim'e oğlunu boğazlama emri verilince, Akabe cemresi yanında şeytan ona göründü. Ona yedi küçük taş attı ve sonra şeytan onu bırakıp gitti. Arkasından Orta cemre yakınında ona göründü. Yine ona yedi küçük taş attı, o da gitti. Daha sonra sonuncu cemre yakınında ona göründü, yine ona yedi küçük taş attı, nihayet bırakıp gitti. Sonra da İbrahim yüce Allah'ın emrini yerine getirmeye koyuldu.

Oğlunu boğazlamak istediği yerin neresi olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Mekke'de Makam-ı İbrahim'de söylendiği gibi Mina'da lanetli İblisi taşıdığı cemrelerin yakınında kurban kesme yerinde bu emri yerine getirmeye çalıştığı da söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn Abbas, İbn Ömer, Mu-hammed b. Ka'b ve Said

b. el-Museyyeb yapmıştır. Said b. Cübeyr'den de şöyle dediği nakledilmiştir: Oğlunu Mina'daki Sebir tepesinin dibindeki kaya üzerinde kesti.

İbn Cüreyc de dedi ki: Onu Şam'da kesti. Orası ise Beytu'l-Makdis'ten iki mil uzaklıktadır.

Ancak birinci görüşü kabul edenler çoğunluktur. Çünkü haberlerde koçun boynuzlarının Kabe'de asıldığına dair rivayetler varid olmuştur. Bu ise onu Mekke'de kestiğine delildir.

İbn Abbas dedi ki: Nefsim elinde olan hakkı için yemin ederim ki, İslâ-mın ilk dönemlerinde koçun başı boynuzlarından Kabe'nin oluğuna asılı idi, kurumuştur.

Kesmenin Şam'da gerçekleştiğini söyleyenler de buna şöyle cevap verirler: Başın Şam'dan Mekke'ye getirilmiş olma ihtimali vardır. [\[58\]](#)

6- Apaçık İmtihandan Başarı ile Çıkanların Mükâfatı:

"Biz ihsan edicileri böyle mükâfatlandırırız." Dünya ve âhirette çeşitli zorluk ve sıkıntılardan kurtulmakla onları mükâfatlandırırız.

"Muhakkak bu, apaçık bir imtihandır." Yani apaçık bir nimetti. Nitekim yüce Allah birisine nimet ihsan ettiği vakit: "Allah ona nimet ihsan etti, ihsan etmek" denilir. Bununla birlikte -baştaki hemze olmaksızın da denilebilir. Şair Züheyr der ki:

"O, her ikisine ihsan ettiği nimetlerin en hayırlılarını verdi."

Bazılarının iddiasına göre şair bu mısrada bu iki söyleyişi de kullanmıştır. Başkaları ise şöyle demiştir: Hayır, ikincisi: "Onu sınıadı, denedi" fiilinden gelmiştir. Çünkü sınama anlamında ancak: şekli kullanılır. İbtildan gelerek:şekli kullanılmaz.

Ancak bütün bunların asıl anlamı sınamanın hayır ve şer hususlarında ola-cağı ile ilgilidir. Yüce Allah da: "Biz sizi şer ve hayırla imtihan olmak üzere deneriz." (el-Enbiya, 21/35) diye buyurmaktadır.

Ebu Zeyd dedi ki: İşte onun başına gelen belalardan birisi de oğlunu boğazlamasına dair bu emridir. Bu da hoşla gitmeyen bela türündendir. [\[59\]](#)

7- Oğluna Karşılık Gönderilen Fidyeye:

"Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fidye verdik." buyruğunda geçen: "Kurbanlık" kurban edilenin adıdır. Çoğulu da: diye gelir. Tıpkı: "Öğütölmüş" lafzının: Öğütölen şey"in adı olması gibi. şeklinde "zel" harfi üstün olursa, mastar olur.

"Büyök" kadri, kıymeti büyüö demektir. Yoksa bedeneni büyüö olduöunu

kastetmemiştir. Kadrinin büyüklüğü, boğazlanması emrolunan oğlunun yerine fidiye olmasından yahutta kabule mazhar oluşundan ötürüdür.

en-Nehhas dedi ki: Sözlükte "azim: büyük" hem bedeneni büyük hakkında hem de soylu ve şerefli hakkında kullanılır. Tefsir bilginleri bu lafzın burada şerefli ya da kabule mazhar olan hakkında kullanıldığını kabul etmektedirler.

İbn Abbas dedi ki: Bu koç Habil'in kurban olarak sunduğu koçtur. Bu koç cennette otliyordu. Nihayet Allah onu İsmail'e fidiye olmak üzere gönderdi. Yine ondan gelen rivayete göre bu, yüce Allah'ın cennetten gönderdiği bir koçtu. Cennette kırk yıl süreyle otlamıştı.

el-Hasen dedi ki: İsmail'in fidiyesi ona Sebir'den gelen bir dağ keçisinden başkası olmamıştır. İbrahim onu oğluna fidiye olmak üzere kesti. Ali (r.a)'ın görüşü de budur. İbrahim o dağ keçisini görünce, onu alıp kesti ve oğlunu azad etti ve şöyle dedi: Oğulcağızım! Bugün sen bana bağışlanmış bulunuyorsun.

Ebu İshak ez-Zeccac dedi ki: İbrahim'e fidiye olarak bir dağ keçisi verildiği de söylenmiştir. Ancak tefsir alimleri ona fidiye olarak verilen hayvanın koç olduğunu kabul etmektedirler. [\[60\]](#)

8- Kurban Edilmesi Daha Faziletli Olanlar:

Bu âyet-i kerimede koyun türünün kurban edilmesinin, deve ve sığır türünden faziletli olduğuna delil vardır. Malik ve mezhebine mensup olanların görüşü de budur. Onlar derler ki: Kurbanlıkların en faziletlisi koyun türünün erkeğidir. Bu türün dişileri keçi türünün erkeğinden faziletlidir. Keçi türünün erkeği ise dişilerinden iyidir. Keçi türünün dişileri deve ve inek türünden iyidir. Bu husustaki delilleri ise yüce Allah'ın: "Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fidiye verdik" buyruğudur. Bu da iri yarı ve semiz demektir. Bu kurbanlık da koç idi, ne deve, ne de inek türündendi.

Mücahid ve başkaları İbn Abbas'dan bir adamın ona: Ben oğlumu boğazlamayı adadım, demesi üzerine ona: Semiz bir koç kesmen yeterlidir, dedikten sonra. "Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fidiye verdik" buyruğunu okuduğunu rivayet etmektedirler.

Kimisi de şöyle demiştir: Eğer koçtan daha faziletli bir hayvan bulunduğunu yüce Allah bilseydi, onu İshak'a fidiye olarak gönderirdi.

Rasûlullah (sav) da beyaz iki koçu kurban etmiştir. Çoğunlukla kestiği kurbanlıklar hep koç idi.

İbn Ebi Şeybe, İbn Umeyye'den, o el-Leys'den, o Mücahid'den şöyle dediğini zikretmektedir: Büyük bir kurbanlıktan kasıt, koyundur. [\[61\]](#)

9- Kurban Kesmek mi Faziletlidir, Parasını Tasadduk Etmek mi ?:

İlim adamları kurban kesmenin mi, yoksa bedelini tasadduk etmenin mi faziletli olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Malik ve arkadaşları der ki: Mina'da olması müstesna, kurban kesmek, faziletlidir. Çünkü oralar (Mina dışındaki yerler) kurban kesme yeri değildir. Bunu Ebu Ömer (b. Ab-di'l-Berr) nakletmiştir.

İbnu'l-Münzir de şöyle demektedir: Biz Bilal'den şöyle dediğini rivayet ettik: Ancak bir horoz kurban etmeye aldırمام. Bu uğurda toprağa bulanmış bir yetimin eline (parasını) vermem -bu rivayeti nakleden böyle demiştir- onu kurban etmekten daha çok hoşuma gider. eş-Şa'bî'nin görüşü de budur. Buna göre sadaka daha faziletlidir. Malik ve Ebu Sevr de bu görüştedir.

Bu hususta ikinci bir görüş daha vardır ki buna göre de kurban daha faziletlidir. Rabia ve Ebu'z-Zinad'ın görüşü budur. Re'y ashabı da böyle demişlerdir:

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) ve Ahmed b. Hanbel ayrıca derler ki: Kurban kesmek sadakadan faziletlidir. Çünkü kurban kesmek bayram namazı gibi mü-ekked bir sünnettir. Bilindiği gibi bayram namazı diğer nafile namazlardan faziletlidir. Aynı şekilde sünnet namazlar da diğer bütün nafile namazlardan faziletlidir.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Kurbanların faziletlerine dair hasen derecesinde rivayetler gelmiştir. Bunların kimisini Said b. Dâvûd b. Ebi Zenber, Malik'ten o Sevr b. Zeyd'den, o İkrime'den, o İbn Abbas'tan diye rivayet etmiştir. Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sıla-i rahim uğrunda yapılan harcamadan sonra yüce Allah nezdinde kan akıtmaktan daha faziletli hiçbir harcama yoktur." Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Bu, Malik'in yoluyla garib bir hadistir.

Âişe (r.anha)'dan dedi ki: Ey insanlar! Gönül hoşluğu ile kurban kesiniz. Çünkü ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Bir kul kurbanlığı ile kıbleye yönelecek olursa, mutlaka onun kanı, boynuzu ve yünü de kıyamet gününde mizanında hazır edilecek hasenat olur. Şüphesiz kan toprağa düştü mü yüce Allah'ın himayesine düşer, ta ki kıyamet gününde onun sahibine (mükâfatını) eksiksiz ödeyinceye kadar." Ebu Ömer bunu et-Tem-hid adlı eserinde zikretmiştir[62]

Ayrıca Tirmizî de bu hadisi ondan (Aişe -r.anhadan) rivayet etmiştir. Buna göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kurban günü hiçbir Ademoğlu Allah'ın kan akıtmaktan daha çok sevdiği herhangi bir amel işleyemez. O kurbanlık kıyamet gününde boynuzlarıyla, kollarıyla, ayaklarıyla gelecektir. Kan daha yere düşmeden Allah nezdindeki yerini alır. O bakımdan gönül hoş-luğuyla

kurbanlarınızı kesiniz." (Tirmizî) dedi ki: Bu hususta İmran b. Hu-sayn ile Zeyd b. Erkam'dan da gelmiş rivayetler vardır ve bu hasen bir hadistir[63]

10- Kurban Kesmenin Hükümü:

Kurban kesmek vacib (farz) değildir. Ancak bilinegelen bir sünnettir.

İkrime dedi ki: İbn Abbas kurban günü bana iki dirhem verir, ben de ona et alırdım. Bana derdi ki: Yolda karşılaştığın kimselere: Bu İbn Abbas'ın kurbanlığıdır, de.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Bunun ve Ebu Bekir ve Ömer'den kurban kesmediklerine dair gelen rivayetlerin ilim ehlince yorumu şudur: Onların bu şekildeki tutumları kurban kesmeyi sürdürmenin farz ve vacib olduğuna inanılmamasıdır. Çünkü onlar başkaları tarafından kendilerine uyulan ve insanların dinleri hususunda kendilerini gözönünde bulundurdukları önder şahsiyetlerdi. Zira bunlar Peygamber (sav) ile ümmeti arasındaki vasıta idiler. İşte bu hususta günümüzde başkaları için sözkonusu olmayan türden içtihadlarda bulunmak, onlar için uygun idi.

Tahavî "Muhtasar"ın 2i şunları söylemektedir: Ebu Hanife dedi ki: Kurban kesmek Mısır diye tarif edilen yerlerde ikamet eden varlıklı kimseler için vacibtir. Yolcuya vacib değildir. Büyük bir adamın kendisi adına kurban olarak ne vacib ise küçük çocuğu için de aynı şey vacibtir. Ancak Ebu Yusuf ile Muhammed ona muhalefet ederek şöyle demişlerdir: Kurban kesmek vacib değildir. Ancak imkan bulan kimse için terki sözkonusu olmayan, terke ruhsat bulunmayan bir sünnettir. (Tahavî) dedi ki: Bizim de kabul ettiğimiz görüş budur.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: İşte Malik'in görüşü de budur. O şöyle der: Hiçbir kimsenin ister yolcu, ister mukim olsun kurbanı terketmemesi gerekir. Terkedecek olursa -haklı bir mazeretinin bulunması müstesna- çok kötü bir iş yapmış olur. Mina'da hacının kurban kesmesi ise müstesnadır.

İmam Şafîî de şöyle demiştir: Kurban kesmek bütün insanlara ve Mina'da-ki hacılara da bir sünnettir, vacib değildir. Kurban kesmeyi vacib kabul edenler Peygamber (sav)'ın Ebu Bürde b. Niyar'a bir başka kurbanı tekrar kesmesini emretmesini[64] delil göstermişlerdir. Çünkü farz olmayan bir işte tekrar yerine getirilmesini emretmek sözkonusu değildir.

Diğerleri ise Um Seleme'nin, Peygamber (sav)'dan rivayet ettikleri şu hadisi delil göstermişlerdir: "Zülhicce'nin on günü girip de sizden herhangi bir kimse kurban

kesmek isterse..."[65] Bu görüşün sahipleri derler ki. Eğer kurban kesmek vacib olsaydı, bunu kurban kesenin isteğine bırakmazdı. Ebu Bekir, Ömer, Ebu Mes'ud el-Bedrî ve Bilal'in görüşü de budur. [66]

11- Kurban Hangi Tür Hayvanlardan Kesilebilir:

Müslümanların icma ile kabul ettiklerine göre kurban kesilebilen hayvanlar (Kur'ân-ı Kerîm'de sözkonusu edilen) sekiz çifttir. Bunlar ise koyun, keçi, deve ve inek türleridir. İbnu'l-Münzir dedi ki: el-Hasen b. Salih'den şöyle dediği nakledilmiştir: Yaban öküzü yedi kişi adına, ceylan da bir kişi adına kurban edilebilir.

İmam Şafiî de der ki: Şayet yabani öküz ehli bir ineği yahut ehli bir öküz yabani bir ineği gebe bırakmış ise (bunların yavrularının) hiçbir şekilde kurban edilmeleri caiz değildir. Rey sahipleri ise bunun caiz olacağını söylemişlerdir. Çünkü yavru annesinin durumundadır. Ebu Sevr ise şöyle demiştir: Eğer en'ama (ehli davarlara) nisbeti sözkonusu ise kurban edilmesi caizdir. [67]

12- Kurban Kesiminde Dikkat Edilecek Hususlar:

Hac Sûresi'nde (22/28-29. âyetler. 3. başlık ve devamında) kurban kesme zamanı ve kurban etinden yemeye dair yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Müslim'in, Sahih inde Enes'ten şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Peygamber (sav) beyaz ve boynuzlu iki koçu kendi elleriyle keserek kurban etti. Bu arada "bismillah" dedi, tekbir getirdi, ayağını da yanları üzerine koydu. "[68] Bir başka rivayette de şöyle demektedir: "Ve bu arada bismillahi val-lahu ekber diyordu." [69]

el-En'am Sûresi'nin sonlarında (6/161-163- âyetler, 4. başlıkta) da İmran b. Husayn yoluyla gelen hadisi kaydetmiştik. el-Maide Sûresi'nde (5/3- âyet, 7. başlık ve devamında) de şer'î kesim, buna dair açıklamalar ve şer'î kesimin ne suretle yapılacağına dair açıklamalar geçtiği gibi.

Ceninin kesiminin, annesinin kesimi olduğuna dair açıklamalar da yeteri kadarıyla geçmiş bulunmaktadır.

Yine Müslim'in Sahih'inde Âişe'den rivayete göre Rasûlullah (sav) boynuzlu, siyah ayaklı, karnı siyah, gözleri(nin etrafı) siyah bir koç getirilmesini emretti. Kurban etsin diye ona istediği gibi bir koç getirildi, ona: "Ey Âi-şe! Bana bıçağı getir" dedi. Sonra da: "Onu bir taş üzerinde bile" dedi. Ben de bıçağı bile dim,

sonra bıçağı aldım, o da koçu alıp yatırdı ve onu boğazlayıp dedi ki: "Bismillahi, Allah'ım Muhammed'den, Muhammed'in aile halkından ve Muhammed'in ümmetinden kabul buyur." Sonra da koçu kurban etti. [70]

İlim adamları bu hususta farklı görüşlere sahiptirler. Hasan-ı Basıl kurban kesimi sırasında: "Bismillahi vallahu ekber bu sendendir, senin içindir, filandan kabul buyur" derdi.

Malik dedi ki: Böyle bir şey yapacak olursa, bu güzel olur. Yapmayacak olupta sadece Allah adını anarsa, bu da yeterlidir.

Şafiî dedi ki: Kesilen hayvan üzerinde Allah'ın adını anmak "bismillah" demekle gerçekleşir. Bundan başka Allah'ın zikri türünden bir şey ekler ya da Peygamber Muhammed (sav)'a salat ve selam getirecek olursa, bunu da mekruh görmem. Yahut "Allah'ım benden kabul buyur ya da filandan kabul buyur" diyecek olursa, bunun da bir sakıncası yoktur.

en-Numan (b. Sabit, Ebu Hanife) de dedi ki: Allah'ın adı ile birlikte başkasının adını anmak mekruhtur. Buna göre kesim esnasında: "Allah'ım filandan kabul buyur" demesi mekruhtur. Yine Ebu Hanife der ki: Ancak hayvanı kesime yatırmadan önce ve Allah'ın adını anmadan bunları söylemesinde bir sakınca yoktur.

Âişe (r.anha)'nın rivayet ettiği hadis ise bu görüşü reddetmektedir. İbrahim (a.s)'ın da oğlunu boğazlamak istediğinde: "Allahuekber velhamdulillah" dediği ve bunun böylece sünnet kaldığına dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [71]

13- Kurban Edilecek Hayvanda Bulunmaması Gereken Kusurlar:

el-Bera b. Azib'in rivayetine göre Rasûlullah (sav)'a: Kurban edilecek hayvanda sakınılacak hususlar nelerdir? diye sorulunca şöyle buyurmuştur: "Dört tanedir. - el-Bera eliyle işaret eder ve: Benim elim Rasûlullah (sav)'ın elinden kısadır derdi: Topallığı açıkça görülen topal hayvan, bir gözünün körlüğü açıkça belli olan bir gözü kör, açıkça hasta olduğu belli olan hasta ve üzerinde yağ namına bir şey bulunmayan oldukça zayıf hayvan." [72]

Malik'in lafzı ile rivayet bu şekildedir. Bu hususta görüş ayrılığı yoktur. Ancak bunların az bir kısmının hükmü hususunda farklı görüşler vardır.

Tirmizî'de Ali (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) bizlere gözü, kulağı iyice incelememizi ve mukabele, müdabere, şerka' ve harka' herhangi bir hayvanı kurban olarak kesmememizi emretmiştir. Dedi ki:

Mukabele kulağının bir tarafı kesilmiş olan, müdabere kulağın yan tarafı kesilmiş olan, şerka' kulağı boydan boya yarılmış olan. harka' kulağı delik olan demektir. (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir.^[73]

Abdullah b. Ömer kurban kesilecek hayvanlarda ve büyük baş hayvanlarda yaşını bulmamış olanlar ile hilkatinden eksilmiş olanlardan sakınırdı.

Malik dedi ki: Bu hususta dinlediklerim arasında en hoşuma giden budur.^[74]

el-Kutebî dedi ki: Yaşı gelmemiş olandan maksat, sanki dişleri yokmuş gibi henüz dişleri çıkmamış olan demektir. Bu da: Filanın sütü yoktur yani süt vermiyor, filanın yağı yoktur yani yağ vermiyor, balı yoktur yani bal vermiyor demeye benzer. Bu da kurbanlıklarda dişleri dökülmüş olan hayvanın kurban edilmesinin yasaklanmış olmasını andırmaktadır.

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr dedi ki: Malik'e göre yaşlılığından ve ihtiyarlığından ötürü dişleri dökülmüş, bununla birlikte semiz olan koyunu kurban etmekte bir mahzur yoktur. Şayet genç olmakla birlikte dişleri dökülmüş ise, onu kurban etmesi caiz olmaz. Çünkü bu basit olmayan bir kusurdur. Esasen noksanların tümü mekruhtur. Bunlara dair geniş açıklamalar ise fıkıh ki-taplarındadır.

Peygamber (sav)'ın da şöyle buyurduğu kaydedilmiştir: "Kurbanlıklarınızın göz alıcı olmasına dikkat ediniz. Çünkü onlar Sırat üzerinde binekleriniz olacaktır."

Bunu da ez-Zemahşerî zikretmiştir.^[75]

14- Oğlunu Kurban Etmeyi Adamanın Hükmü:

Âyet-i kerime oğlunu kurban etmeyi ya da kesmeyi adayan kimsenin İbrahim (a.s)'ın oğlunun yerine fidyede bulunduğu gibi, bir koç keseceğine delildir. Bu İbn Abbas'ın görüşüdür. Ondan gelen bir başka rivayete göre Ab-du'l-Muttalib'in yaptığı şekilde oğlunun yerine yüz deve keser. İbn Ab-bas'tan gelen bu iki rivayeti de eş-Şa'bî nakletmiştir.

İbn Abbas'tan, el-Kasım b. Muhammed'in rivayetine göre de bir yemin kefaretinde bulunması onun için yeterlidir. Mesruk: Bir şey yapması gerekmez derken, Şafî: Böyle bir şey bir masiyettir, bundan dolayı Allah'tan mağfiret diler demektedir.

Ebu Hanife de şöyle demektedir: Bu sözü söyleyen bir kimse kendi oğlu hakkında söylemişse, bir koyun kesmelidir. Oğlu dışındakiler hakkında ise bir şey kesmesi gerekmez. Muhammed ise şöyle demektedir: Kölesini keseceğine dair yemin eden kimse, oğlunu kesmek üzere yemin edip yeminini bozan kimse gibidir, aynı şeylerle mükelleftir.

İbn Abdi'l-Hakem de Malik'ten şöyle dediğini nakletmektedir: "Ben yemin olsun oğlumu Makam-ı İbrahim'in yanında keseceğim" diye yemin edip sonra yeminini bozan kimsenin bir hediye kurban göndermesi gerekir. Oğlunu boğazlamayı adamakla birlikte "Makam-ı İbrahim'in yanında" dememiş ve herhangi bir şey de kastetmemiş ise, bir şey yapması gerekmez. Oğlunu hediye kurbanı kılan kimsenin de onun yerine bir hediye kurbanı kesmesi gerekir. Kadı İbnu'l-Arabî de -Ebu Hanife'nin dediği gibi- şöyle der: Bir koyun kesmesi gerekir. Çünkü yüce Allah oğlu kesmeyi şer'an bir koyun kesmekten ibaret kılmıştır. Yüce Allah, İbrahim'i oğlunu kesmekle yükümlü kılmakla birlikte bir koyun kesmesini sağlayarak bu yükümlülüğten kurtarmıştır. Aynı şekilde kul oğlunu kesmeyi adayacak olursa, bir koyun kesmesi gerekir. Çünkü yüce Allah: "Atanız İbrahim'in dinine (uyunuz)" (el-Hac, 22/78) diye buyurmuştur. Yemin aslî bir yükümlülük, adak ise fer'î bir yükümlülüktür. O bakımdan adağın da yemine göre açıklanması gerekir.

Şayet: İbrahim -masiyet olmakla- ve masiyeti emretmek caiz olmamakla birlikte oğlunu kesmekle nasıl emrolunabilir? denilecek olursa, şöyle cevap veririz: Bu, Allah'ın Kitabına karşı bir itirazdır. İslâm'a inanan bir kimsenin böyle bir itirazı olamaz. Helal ve haram hakkında fetva verecek bir kimsenin böyle bir itirazı nasıl düşünülebilir? Kaldı ki yüce Allah (oğlunun babasına): "Emrolunduğun şeyi yap" dediğini bize aktarmıştır. Bu hususta insanların kalblerindeki karışıklığı giderecek olan şudur: Masiyetler ve itaatler muayyen şeylerin zatî ve ayrılmaz vasıfları değildir. İtaat denilen şey yapılması emredilen fiillerle alakalı olmaktan ibarettir. Masiyet denilen şey de fiiller ile ilgili yasaklardan ibarettir. Burada emir İbrahim'in oğlu İsmail'i kesmesi ile alakalı olduğuna göre, bunu yerine getirmek bir itaat ve bir imtihan olur. Bundan dolayı yüce Allah: "Muhakkak bu, apaçık bir imtihandır" diye buyurmaktadır. Yani çocuğun boğazlanması ve nefsin buna katlanması hususunda açık bir imtihandır. Bizim için de çocuklarımızı kesmek yasak olunca, böyle bir işi yapmak bizim için de masiyet olur.

Şayet: Bu iş masiyet olmakla birlikte nasıl adak olabilir? denilecek olursa, şöyle deriz: Bunun masiyet olması, adağı ile oğlunu kesmeyi kastedip onun yerine fidye vermeyi niyet etmemesi halinde sözkonusudur.

Şayet: Bu iş meydana gelir, masiyeti kasteder ve fidye vermeyi de niyet etmemişse ne olur? denilecek olursa, şöyle deriz: Eğer böyle bir maksat güderse, onun bu maksadının zararı olmaz, adağına da etki etmez. Çünkü çocuk ile ilgili adak şer'an artık bir koyun kesmekten ibarettir. [\[76\]](#)

15- İyilik Yapanların Mükâfatı:

"Sonra gelenler arasında ona" yani İbrahim'e ondan sonra gelen ümmetler arasında güzel bir övgü "bıraktık." Ona dua etmeyen, onu sevmeyen hiçbir ümmet yoktur. Bu güzel övgünün İbrahim (a.s)'ın duasında şöylece dile getirildiği de söylenmiştir: "Sonrakiler arasında bana bir lisan-ı sıdk (doğruluk lisanı, güzel övgü) bağışla!" (eş-Şuara, 26/84)

İkrime dedi ki: Bu İbrahim (a.s)'a selam getirmektir. Yani bizden ona getirilen selamlardır. Bir diğer açıklamaya göre bu, onun her türlü afet ve kusurdan yana esenlikte olması demektir. Daha önce geçtiği üzere "Alemler içinde Nuh'a selam olsun." (es-Saffat, 37/79) buyruğu gibidir.

"İhsan edicileri böyle mükâfatlandırırız. Muhakkak o, iman eden kullarımızdandı." Yani kulluğun hakkını veren ve bundan dolayı da kulluğuy-la yüce Allah'a izafe edilmeye hak kazanan kimselerdendi. [77]

16- İbrahim (A.S) Ve İshak (A.S)'In Mübarek Oluşları Ve

Boğazlanması Emredilenin İsmail Olduğu: "Ve ona salihlerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik"

buyruğu hakkında İbn Abbas: Ona İshak'ın peygamber olacağı müjdesi verildi, demiş ve bu müjdenin iki defa gerçekleştiği kanaatini belirtmiştir. Bu açıklamaya göre boğazlanması emredilen kişi İshak'tır. Sabırla Rabbinin emrine razı olup ona teslimiyetine mükâfat olmak üzere peygamber olacağı müjdesi ona verilmiştir.

"Onu ve İshak'ı mübarek kıldık." Yani Biz onlara nimetimizi kat kat verdik. Onlara çokça evlat verdik, diye de açıklanmıştır. Yani Biz İbrahim'e ve çocuklarına bereketler ihsan ettik, İshak'a da. İsrailoğulları peygamberlerini onun sulbünden getirmek suretiyle bereketler ihsan ettik.

"Onu" lafzındaki zamirin İsmail'e raci olduğu ve boğazlanması emredilenin o olduğu da söylenmiştir.

el-Mufaddal dedi ki: Kur'ân'ın delalet ettiği doğru görüş boğazlanması emredilenin İsmail olduğudur. Çünkü önce boğazlanması emredilenin kıssası anlatıldı. Kıssanın sonunda: "Biz de ona büyük bir kurbanlıkla fidye verdik" buyurduktan sonra: "İbrahim'e selam olsun. İhsan edicileri böyle mükâfatlandırırız" buyurdu. Sonra da: "Ve ona salihlerden bir peygamber olmak üzere İshak'ı müjdeledik. Onu" yani İsmail'i "ve İshak'ı mübarek kıldık" diyerek, İsmail'den zamir ile söz etmiştir. Çünkü daha önce ondan sö-zedilmiş, sonra da:

"O ikisinin soyundan da" diye buyurmaktadır. Bu da maksadın İsmail ve İshak'ın soyundan gelenler olduğuna delildir. İsmail'in, İs-hak'tan onüç yaş daha büyük olduğu hususunda ise gelen rivayetler arasında farklılık yoktur.

Derim ki: Biz önceden İshak'ın, İsmail'den daha büyük olduğuna delalet eden hususları ve doğacağı müjdesi verilenin Kur'ân'ın nassı ile İshak olduğunu zikretmiş bulunuyoruz. İshak'ın doğum müjdesi Kur'ân nassı ile sözkonusu olduğuna göre boğazlanması emredilenin de İshak olduğunda şüphe kalmaz. İbrahim'e onun hakkında iki defa müjde verilmiştir. Birincisi doğacağı müjdesi, ikincisi de peygamber olacağı müjdesidir. İbn Abbas'ın dediği gibi. Peygamberlik de ancak yaştan büyümesi halinde sözkonusudur. "Peygamber olmak üzere" buyruğu hal olarak nasbedilmiştir. "Onu" lafzındaki zamir de İbrahim'e aittir. Âyet-i kerimede İsmail'den söz edilmiyor ki, zamirin ona ait olduğu söylenebilirsin.

Muaviye yoluyla gelen şu rivayete gelince: Ben bir adamın Peygamber (sav)'a: Ey iki zebih'in (boğazlanması adanıp kurtulan iki atanın) oğlu! dediğini duydum. Peygamber (sav) da güldü. Sonra Muaviye dedi ki: Abdu'l-Muttalib Zemzem kuyusunu kazıyınca, eğer bu işi kendisine kolaylaştıracak olursa, oğullarından birisini Allah için keseceğini adadı. Yüce Allah da bu işi ona kolaylaştırdı. Kurban edilme kurrası Abdullah'a çıktı. Dayıları Mahzum oğulları bunu engelledi ve: Oğlunun yerine fidye ver, dediler. O da yüz deve fidye verdi. İşte sözü edilen bir zebih odur, İsmail ise ikinci zebihtir.

Bu rivayetin delil olacak bir tarafı yoktur. Çünkü "el-A'lam fi Marifeti Mevlidi'l-Mustafa Aleyhissalatu Vesselam" adlı eserimizde belirttiğimiz gibi, bunun senedi sağlam (sabit) değildir. Diğer taraftan Araplar amcaya da baba derler. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar: Senin ilâhına ve ataların İbrahim, İsmail, İshak'ın ilâhına... ibadet edeceğiz, demişlerdi." (el-Bakara, 2/133) Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Babasını ve annesini tahtın üzerine çıkartıp oturttu." (Yusuf, 12/100) Burada sözü edilen babası ve annesi ise onun babası ve teyzesidir. Aynı şekilde şair Ferezdak'tan o Ebu Hureyre (r.a)'dan, o Peygamber (sav)'dan gelen rivayet nasıl sened itibariyle sahih olur? Ferezdak'ın bizzat kendisi hakkında tenkitler varken, bu rivayetin sahihliği söylenebilir mi? [78]

17- Kötü Olduktan Sonra Peygamber Soyundan Gelmenin Faydası Yoktur:

Yüce Allah soylarından geleceklere bereket ve çokluk ihsan edeceğini belirttikten sonra: "O ikisinin soyundan da ihsan edici de vardır, nefesine apaçık

zulmedici de vardır" diye buyurarak soylarından gelecekler arasında ihsan edicilerin de, kötülük yapanların da bulunacağını, kötülük yapan kimseye peygamber soyundan gelmesinin faydasının olmayacağını açıklamaktadır. İşte yahudiler ve hristiyanlar her ne kadar İshak (a.s)'ın soyundan gelseler de, Araplar her ne kadar İsmail (a.s)'ın soyundan gelseler de iyilik yapan ile kötülük yapan arasında, mü'min ile kâfir arasında bir farkın olması kaçınılmaz bir şeydir. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır: "Yahudi ve hristiyanlar: Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz, dediler..." (el-Maide, 5/18) Yani bizler Allah'ın Rasûllerinin soyundan gelenleriz, diyerek kendilerinin üstün oldukları kanaatine kapıldılar. Buna dair açıklamalar daha önceden (bk. el-Maide, 5/18. âyetin tefsiri) geçmiş bulunmaktadır. [\[79\]](#)

- 114. Andolsun Musa ve Harun'a da lütufta bulunduk.
- 115. O ikisini ve kavimlerini büyük sıkıntıdan kurtardık.
- 116. Ve onlara yardım ettiğimiz için galib gelenler onlar oldular.
- 117. İkisine apaçık gösteren kitabı verdik.
- 118. O ikisini de dosdoğru yola ilettik.
- 119- Sonra gelenler arasında onlara (güzel bir övgü) bıraktık.
- 120. Musa ve Harun'a selam olsun.
- 121. Muhakkak Biz, ihsan edicileri böyle mükâfatlandırırız.
- 122. Muhakkak ikisi de iman eden kullarımızdandır.

"Andolsun Musa ve Harun'a da lütufta bulunduk" buyruğundan önce yüce Allah, İshak'ı boğazlanmaktan kurtardığını ve ona peygamberliği lütfettiğini sözkonusu ettikten sonra, bu kabilden olmak üzere Musa ve Harun'a da ihsan ettiği lütuflarını sözkonusu etmektedir.

"O ikisi ve kavimlerini büyük sıkıntıdan kurtardık" buyruğu ile ilgili olarak bunun İsrailoğullarının köleleştirmesinden kurtarılmak olduğu söylendiği gibi, Firavun'un karşı karşıya kaldığı suda boğulmaktan kurtarılmak olduğu da söylenmiştir.

"Ve onlara yardım ettiğimiz..." buyruğundaki zamir el-Ferra'ya göre sadece Musa ve Harun'a aittir. Bu ise iki kişinin çoğul olduğuna binaen öyle kabul edilebilir. Bunun delili de yüce Allah'ın: "ikisine... verdik" ile "o ikisini de dosdoğru yola ilettik" buyruğudur.

Zamirin Musa, Harun ve kavimlerine ait olduğu da söylenmiştir. Doğrusu da budur. Çünkü bundan önce: "O ikisini ve kavimlerini... kurtardık" buyruğu geçmiştir.

"Apaçık gösteren kitab" ise Tevrat'tır.

"O şey açık seçik oldu" demektir, "Filan kişi onu apaçık buldu" tabirleri; "Bir şeyin bizzat kendisi apaçık bir hal aldı" ile "Filan kişi de onu apaçık buldu" demek, gibidir.

"Dosdoğru yol"; hiçbir eğriliği bulunmayan dosdoğru din demektir ki, bu da İslâm dinidir.

"Sonra gelenler arasında onlara" güzel bir övgü "bıraktık. Musa ve Harun'a selam olsun. Muhakkak Biz, ihsan edicileri böyle mükâfatlandırırız. Muhakkak ikisi de iman eden kullar muzdandı." Bu buyrukların benzeri daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[80\]](#)

123- Muhakkak İlyas da gönderilmiş peygamberlerdendi. **124.** O kavmine: "Korkmaz mısınız?" demişti. **125,126.** "O en güzel yaratanı, sizin ve önceki atalarınızın Rabbi Allah'ı bırakıp Ba'l'e mi dua edersiniz?"

127. Ama onlar onu yalanladılar. Bu sebepten onlar elbette hazır edilirler.

128. Ancak Allah'ın ihlasa erdirilmiş kulları müstesna.

129. Sonra gelenler arasında üzerine (güzel övgü) bıraktık.

130. İlyas'a selam olsun.

131. İhsan edicilere muhakkak Biz, böyle mükâfat veririz.

132. Gerçekten o, iman eden kullarımızdandı.

"Muhakkak İlyas da gönderilmiş peygamberlerdendi" buyruğu hakkında müfessirler şöyle demişlerdir: İlyas. İsrailoğullarından bir peygamberdir. İbn Mesud'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: İsrail Yakub'dur, İlyas da İd-ris'tir. Ayrıca o: "Muhakkak İdris... diye okumuştur. İkrime de böyle demiştir. Yine İkrime dedi ki: Bu Abdullah Cb. Mesud)'ın Mushaf'ında: "Muhakkak İdris de gönderilmiş peygamberlerdendi" şeklindedir. Ancak bu görüşü yalnızca o (Abdullah b. Mesud belirtmiştir.

İbn Abbas dedi ki: İlyas. E iyesa in amcasıdır.

İbn İshak ve başkaları şöyle demişlerdir: Yuşa'dan sonra İsrailoğullarının işlerinden sorumlu olan kişi Kahb b. Yukanna idi. Sonra Hazkiyel geldi. Yüce Allah peygamber Hazkiyel in canını aldıktan sonra İsrailoğulları arasında çok büyük olaylar meydana geldi Allah'ın ahdini unuttular ve onu bırakıp putlara taptılar. Yüce Allah onlara ilyas 1 peygamber olarak gönderdi. Elye-sa' da ona uydu ve ona iman etti. İsrailoğulları ona karşı serkeşlik edince, İsrailoğullarının sıkıntılarından yana kendisini rahata kavuşturması için Rab-bine dua etti. Ona: Şu, şu günü filan yere çık. Senin karşına ne çıkarsa ona bin ve ondan çekinme.

Elyesa' ile birlikte çıktı. Elyesa' ona: Ey İlyas! Bana ne emredersin? dedi. Oldukça yüksekte ona üzerindeki elbiseyi attı. Bu da onun Elyesa'ı İsrailoğullarına yerine geçmek üzere halife tayin etmiş olduğunun alameti idi. İşte onun (dünyada) son görünmesi bu olmuştu.

Yüce Allah İlyas'ın yiyecek ve içecekten lezzet alma duyusunu kaldırdı. Ona tüylerden elbise giydirdi ve onu nura büründürdü. Meleklerle birlikte uçtu. Böylelikle o hem insan melek, hem semavi ve arzi bir varlık oldu.

İbn Kuteybe dedi ki: Çünkü yüce Allah İlyas'a: Benden dile, Ben de sana vereyim, dedi. O da beni kendine doğru yükselt, ölümü tatmamı ertele. Bunun üzerine meleklerle birlikte uçar oldu.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Hastalanmış ve ölümü hissetmişti. Bunun üzerine ağladı. Yüce Allah ona: Niçin ağlıyorsun? Dünyaya tutkun dolayısıyla mı? Ölümünden çekindiğin için mi? Ateşten korktuğun için mi? diye sordu. Hayır, dedi, izzetin hakkı için bunlardan hiçbirisi dolayısıyla değil. Benim ağlayıp sızlanmam benden sonra sana hamdedecekler, seni övüp duracakları halde benim sana artık hamdetme imkanını kaybetmiş olacağımdandır. Benden sonra zikredenler seni anacak, ben seni anmayacağım. Oruç tutanlar oruç tutacak, ben tutamayacağım. Namaz kılanlar namaz kılacak, ben kılamayacağım. Bunun üzerine ona şöyle denildi: Ey İlyas! İzzetim hakkı için seni, Beni kendisinde hiçbir kimsenin anmayacağı bir vakit gelinceye kadar erteleyeceğim. Bundan kasıt da kıyamet günüdür.

Abdu'l-Aziz b. Ebi Revvad dedi ki: İlyas ile Hızır -ikisine de selam olsun-her yıl ramazan ayı orucunu Beytu'l-Makdis'de tutarlar ve her sene hac mevsiminde hacda bulunurlar.

İbn Ebi'd-Dünya'nın naklettiğine göre de onlar hacdan sonra ayrılacakları vakit şöyle derler: Maşaallah, maşaallah hayrı Allah'tan başka kimse getirmez. Maşaallah, maşaallah, Allah'tan başka kimse kötülüğü bertaraf edemez. Maşaallah, maşaallah, her ne nimet varsa, Allah'tandır. Maşaallah, maşaallah tevekkeltu alallah hasbiyallahu ve ni'me'l-vekil. (Allah'a tevekkül ettim, Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.) Bu daha önce el-Kehf Sûresi'nde (18/79-82. âyetler, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Mekhul yoluyla Enes'ten de şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav) ile birlikte gazaya çıktık. Feccu'n-Nake denilen yerde iken şöyle diyen bir ses duyduk: Allah'ım, beni rahmete nail olmuş, günahları bağışlanmış, tevbele-ri kabul edilmiş, duaları kabul edilmiş, Muhammed ümmetinden kıl. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Ey Enes! Bak bu ses de nedir?" dedi. Ben de dağın iç taraflarına doğru ilerlemeye başladım. Sakalı ve saçı beyaz bir

adamlarla karşılaştım. Üzerindeki elbiseleri de beyazdı. Üçyüz zira'dan daha uzun bir boyu vardı. Beni görünce: Sen peygamberin elçisi misin? dedi. Ben, evet dedim. Bana: Ona dön ve benden ona selam söyle ve de ki: İşte kardeşin İlyas seninle görüşmek istiyor. Peygamber -ben de beraberinde olduğum halde- geldi. Nihayet ona yaklaştığımız bir sırada Peygamber (sav) öne doğru ilerledi, ben geride kaldım. Uzun süre beraberce konuştular. Üzerlerine semadan sofraya benzer bir şey indi. Beni de çağırdılar, ben de onlarla birlikte yedim. O sofrada yer elması, nar ve kereviz vardı. Yemek yedim, sonra kalktım, bir kenara çekildim. Bir bulut geldi ve onu yukarı doğru kaldırdı. Ben bulut onu yukarı doğru kaldırırken beyaz elbiselerine bakıp durdum. Peygamber (sav)'a: Anam babam sana feda olsun dedim. Bu yediğimiz yemek ona semadan mı indi? Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Ben de yemeği ona sordum, şöyle dedi: Cibril her kırk günde bir bana bundan bir öğün getirir. Her yılda da Zemzemden bir içim su getirir. Kimi zaman da onu kuyu başında kovaya su doldururken görürüm, o bu sudan içer ve bana içirdiği de olur." (Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır).

Sa'leb dedi ki: Yüce Allah'ın buradaki "Ba'l" buyruğu hakkında ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Bir kesim: Burada Ba'lden kasıt bu adı taşıyan puttur derken, bir kesim burada sözü edilen Ba'l bir melektir demiştir. İbn İshak ise şöyle demiştir: Ba'l tapındıkları bir kadın idi. Birinci görüşü ileri sürenler daha çoktur. el-Hakem b. Eban'ın İkrime'den rivayetine göre İbn Abbas: "Ba'l'e mi dua edersiniz?" buyruğu hakkında: O bir put idi, demiştir.

Ata b. es-Saib, İkrime'den o İbn Abbas'dan: "Ba'l'e mi dua edersiniz?" buyruğu hakkında onu mu rab edirsiniz? demiştir.

en-Nehhas dedi ki: İki açıklama da doğrudur. Yani siz bir puta dua ediyor ve onu rab olarak mı yontuyorsunuz? Mesela, bu evin ba'lidir yani evin sahibidir denilir. O halde mana: Sizler kendi uydurduğunuz bir rabbe mi dua (ve ibadet) ediyorsunuz, demektir.

"Dua edersiniz" burada, ad verirsiniz anlamındadır. Bunu Sibeveyh nakletmiştir. Mücahid, İkrime, Katade ve es-Süddî: Ba'l, Yemen lehçesinde rab demektir, demişlerdir.

İbn Abbas da Yemenlilerden birisinin Mina'da bir dişi deve pazarlığını yapmak isterken -bunun sahibi kimdir anlamında-: Bunun ba'l'i kimdir? dediğini duymuştur. Kocaya ba'l denilmesi de bundan dolayıdır. Nitekim Ebu Du-ad da şöyle demiştir:

"Savaşta ba'l'ini (kocanı) gördüm,
Bir kılıç kuşanmıştı ve bir mızrak (tutmuştu)"

Mukatil dedi ki: Ba'l, İlyas'ın kırdığı ve bundan dolayı onları bırakıp kaçtığı bir puttur.

Denildiğine göre bu put, altından idi ve boyu yirmi zira'dı, dört yüzü vardı. O put dolayısıyla fitneye düşürüldüler. onu tazim ettiler. Nihayet ona dört-yüz hizmetçi görevlendirdiler ve bu dörtyüz kişiyi o putun peygamberleri bellediler. Şeytan ba'l'in içine girer ve sapıklık şeriatini onlara telkin ederdi. Hizmetçiler de bunları beller ve insanlara öğretirlerdi. Bu kimseler Şam diyarın-daki Ba'le-Bekke ahalisidirler. Daha önce açıkladığımız gibi şehirlerine de Bale-Bekke adı bundan dolayı verilmiştir.

"O en güzel yaratana... bırakıp" yani kendisine yaratıcı denilenlerin en güzeli demektir. Bunun sanatkârların en güzeli anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü insanlar bir şeyi sanat yoluyla yaparlar, ancak yaratamazlar.

"... Sizin ve önceki atalarınızın Rabbi Allah'ı..." Bu buyruktaki üç isim (Allah, Rabbiniz, önceki atalarınızın Rabbi isimleri) nasb iledir. er-Rabî b. Hay-sem, el-Hasen, İbn Ebi İshak, İbn Vessab, el-A'meş, Hamza ve el-Kisaî böyle okumuşlar; Ebu Ubeyde ile Ebu Hatim de bu kıraati benimsemişlerdir. Ebu Ubeyd bu isimlerin sıfat olarak nasbedildiklerini nakletmektedir. en-Nehhas ise şöyle demektedir: Sıfat olduklarını söylemek yanlışlıktır. Bunlar bedel olarak nasbedilmişlerdir. Burada sıfat caiz değildir. Çünkü bu ifadeler mevsu-fu süslemek için zikredilmiş değildir.

İbn Kesir, Ebu Amr, Asım, Ebu Cafer, Şeybe ve Nafi' ise ref ile okumuşlardır. Ebu Hatim dedi ki: Bu da: "O Allah'tır, Rabbinizdir" anlamında olur.

en-Nehhas dedi ki: Onun bu açıklamasından daha da tercih olunanı ise şudur: Herhangi bir takdir ya da hazf sözkonusu olmaksızın mübteda ve ha-berdir.[\[81\]](#) Ayrıca Ali b. Süleyman'ın ref ile okumanın daha uygun ve daha güzel olduğu kanaatinde olduğunu da gördüm. Çünkü ondan öncesi bir âyet sonudur, dolayısıyla yeni bir ifade başlangıcı olması daha uygundur.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: Nasb ile ya da ref ile okuyan bir kimse ifade tamam olmuştur diye: "O en güzel yaratana" buyruğu üzerinde vakıf yapmaz. Çünkü yüce Allah burada her iki okuyuşa göre "en güzel yaratana" dair açıklamalarda bulunmaktadır.

"Ama onlar onu yalanladılar" buyruğu ile yüce Allah, İlyas kavminin onu yalanladıklarını haber vermektedir.

"Bu sebepten onlar elbette" azapta "hazır edilirler."

"Ancak" kavmi arasından "Allah'ın ihlase erdirilmiş kulları müstesna."

Onlar azaptan kurtulmuşlardır. Buradaki: "İhlase erdirilmiş" buyruğu "lam" harfi esreli olarak (ihlase ermiş anlamında) diye de okunmuştur. Buna dair

açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Sonra gelenler arasında üzerine (güzel övgü) bıraktık" buyruğu da daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"İlyas'a selam olsun" buyruğundaki "İlyas (anlamı verilen)" lafzını el-A'rec, Şeybe ve Nafi': "Âli Yasin" diye okumuşlardır. İkrime, Ebu Amr, İbn Kesir, Hamza ve el-Kisaî ise "İlyâsîn" diye okumuşlardır. el-Hasen de bunu: "Ale'l-yasin (ya'sin'e)" şeklinde elifi vasi ile okumuştur, sanki Yasin'in başına tarif için getirilen elif lam gelmiş gibidir. Maksat ise İlyas (a.s)'dır. Selam da onadır, ancak bu a'cemî (Arapça olmayan) bir isimdir. Araplar, Arapça olmayan bu isimleri değişik şekillerde telaffuz ederler ve bu isimleri çokça değiştirirler.

İbn Cinnî dedi ki: Arablar, arapça olmayan isimlerle çokça oynarlar. Yasin, İlyas ve İlyâsîn aynı şeydir.

ez-Zemahşerî dedi ki: Hamza vasi ile okuduğunda nasbederdi, vakıf yaptığı takdirde ise refederdi. Bu aynı zamanda: "İlyâsîne" ile okunduğu gibi İdris de: "İdrisiyn, İdrisin ve İdrasin" diye İlyas'ın ve İdris'in farklı söyleyişleri halinde okunmuştur.

Süryanicede fazladan getirilen (sondaki) "ye" ile "nun"un özel bir anlamı olabilir.

en-Nehhas dedi ki: "İlyas'a selam olsun" diye okuyan kimse -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya- bu peygamberin adını hem İlyas, hem de Yasin olarak kullanmış, sonra da onu "âli"ne yani din mensubları-na ve onun yolundan gidenlere selam etmiş olur. Böylece kendisi dolayısıyla âline selam verdiği takdirde onun da selamın kapsamına girdiğini biliyor demektir. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'ım Ebu Evfa'nın âline salat eyle." diye buyurmuştur. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Firavun hanedanını (âlini) azabın en şiddetlisine sokun." (el-Mu'min, 40/46)

"İlyâsîn (İlyas)" diye okuyanların kıraati ile ilgili olarak da ilim adamlarının birden çok görüşü vardır. Harun. İbn Ebi İshak'dan şöyle dediğini rivayet eder: İlyâsîn, İbrahim gibidir. O bu kanaatiyle onun adının bu olduğunu benimsemiş gibidir. Ebu Ubeyde ise bunun kendisi ve ehl-i beyti ile birlikte cem-i müzekker-i salim olarak çoğul yapıldığı ve onlara böylece selam edildiği kanaatindedir. O şu mısraı da zikreder:

"Hubeyblilere yardım ettiğim artık bana yeter, artık yeter."

Denilir ki (mısrada geçen): ile şekilleri "yeter" anlamında iki ayrı söyleyiştir. Şair burada Ebu Hubeyb Abdullah b. ez-Zübeyr'i kastetmektedir. Bunu çoğul olarak getirmesi onun izinden giden, onunla birlikte olanların da onunla birlikte kabul edilmelerinden ötürüdür. Ebu Ubeyde'den başkası ise bu ifadeyi: "İki

Hubeyb'e" diye tesniye olarak rivayet etmektedir. Bununla da Abdullah ve Mus'ab'ı kasteder. Ben, Ali b. Süleyman'ı bundan daha ileri derecede açıklarken gördüm. O şöyle der: Araplar bir kişinin kavmine onlar arasındaki üstün ve değerli kişinin adını verirler ve (mesela): el-Mehalibe derler. Yani onlar arasındaki herbir adama adeta "Mühelleb" adını vermiş gibi olurlar. İşte: "İlyâsîn'e (İlyas'a) selam olsun" buyruğunda da onun alînin herbir kişisine İlyas adı verilmiş olmaktadır.

Sibeveyh de "el-Kitab"mda bunun bir bölümünü zikretmiş bulunmaktadır. Ancak onun belirttiğine göre Araplar bu uygulamayı nisbet (ism-i men-sub) olmak üzere kullanırlar ve "el-Eş'arun" derken (Eşarilere) nisbeti kastederler.

el-Mehdevî dedi ki: Bunu "İlyâsîn" diye okuyanların okuyuşuna göre bu İlyas'ın da kapsamına girdiği bir çoğuldur. Bu "ilyasî'nin çoğulu olup nisbet "ye"si hazfedilmiştir. Nitekim Mühellebi'nin çoğulu olan el-Mehalibe gibi kırık çoğullarda nisbet "ye"si de hazfedildiği gibi salim çoğulda da bu nisbet "ye"si hazfedilerek "el-Muhellebin" denilmiştir. Sibeveyh "el-Eş'arun, en-Numeyrun" diye nisbet çoğulları da nakletmiştir ki bu kelimelerle el-Eşariyyun, en-Numeyriyyun demek isterler.

es-Süheylî der ki: Böyle bir şey sahih değildir. Ancak bu okuyuş İlyas'ın bir söyleyişidir. Eğer onların dediklerini Cenab-ı Allah murad etmiş olsaydı el-Mehalibe ve el-Eş'ariyyun'da olduğu gibi başına "elif lam" getirirdi. O vakit: "İlyâsîn'e selam olsun" derdi. Çünkü alem (özel isim) çoğul yapıldığı takdirde nekre yapılı ki; "elif lam" ile marife (belirtili) olabilsin. O bakımdan: "Zeydîn'e selam olsun" demeyerek, "elif" ve "lam"ı olarak: "ez-Zeydîn'e..." denilir. O halde "İlyas" adının üç türlü söylenişi vardır.

en-Nehhas dedi ki: Ebu Ubeyd: "İlyâsîn'e selam olsun" şeklindeki kıraatine delil getirmiş ve onun adının İlyas olduğu gibi İlyâsîn'in de onun adı olduğunu söylemiştir. Çünkü sûrede onun dışında sözkonusu edilen peygamberlerden başkası hakkında "âl"e selâm getirilmiş değildir. O halde diğer peygamberler ismen zikredildiği gibi, o da ismen zikredilmiştir. Bu şekildeki değerlendirme asıl itibariyle Ebu Amr'a aittir. Ancak böyle bir şey zorunlu değildir. Çünkü bizler önceden, eğer bir kişi dolayısıyla onun aline selam getirilecek olursa, o kişiye de selam getirmek demek olduğu şeklindeki dilcilerin görüşünü açıklamış bulunuyoruz.

Adının "İlyâsîn" olduğu görüşünü kabul etmek için ise bir delile ve rivayete gerek vardır. Çünkü bu mesele içinden kolay kolay çıkılamayacak bir hal almıştır.

el-Maverdî dedi ki: el-Hasen: "Yasin'e selam olsun" diye "elif" ve "lam"ı

düşürerek okumuştur. Bunun iki türlü açıklaması yapılabilir: Birinci açıklamaya göre bunlar Muhammed (sav)'ın âlîdir, bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. (Buna göre Yasin peygamber efendimizin adıdır.) İkinci görüşe göre ise bunlar Yasin'in âlîdir. Bu görüşe göre de Yasin'e fazla harfin girmesinin iki açıklaması yapılır: Birincisine göre âyetlerin sonları arasında bir eşitlik (ye, nun ile bitmesi açısından) sağlanması için ilave edilmiştir. Yüce Allah'ın bir yerde: "Turl Sina" (el-Mu'minin, 23/20) diye buyurduğu halde bir başka yerde: "Turî Sînîn" (et-Tîn, 95/2) diye buyurulması gibi. Buna göre selam onun dışında kalan, onun ahalisinedir. Ona yapılan izafet de onun için bir teşrîftir. İkinci açıklamaya göre ise burada "ye" çoğul dolayısıyla gelmiştir. O takdirde o da onlar arasına katılmış olur. Bu durumda selam hem ona, hem de âlinedir.

es-Süheyli dedi ki: Meani'l-Kur'ân'a dair açıklamalarda bulunanların kimisi şöyle demiştir: Âli Yasin'den kasıt Muhammed (a.s)'ın âlîdir. Bunlar bu hususta "Yâ Sîn" in tefsirinin Ya Muhammed, olduğunu kabul edenlerin görüşlerinden hareket ederek bu kanaati belirtirler.

Ancak bu görüş birçok bakımdan çürütülür. Birincisi evvela ifadelerin akışı İlyas kıssası ile ilgilidir. Dolayısıyla İbrahim, Nuh, Musa ve Harun kıssalarında olduğu gibi selamın da onlar hakkında olması gerekir. Bir başka âyet-i kerime hakkında -ki bu da zayıf olmakla birlikte- yapılmış bir açıklamadan hareketle sözün maksadının dışına çıkmamanın bir anlamı yoktur. Çünkü "Ya Sin", "Ha Mim" ve "Elif, Lam. Mim" ve buna benzer buyruklar hakkındaki bütün açıklamalar aynıdır. Bunlar Mukatta' harflerdir, ya İbn Abbas'ın dediği gibi yüce Allah'ın isimlerinden alınmıştır ya Kur'ân'ın sıfatlarıdır ya da eş-Şa'bî'nin dediği gibi: Yüce Allah'ın herbir kitabta bir sırrı vardır. Kur'ân-ı Kerîm'deki sırrı ise sûrelerin başlangıçlarıdır. Aynı şekilde Rasûlullah (sav): "Benim beş tane ismim vardır, diye buyurmuş, ancak bunlar arasında "Yasin" adını zikretmemiştir.

Aynı şekilde "Yâsin"de tilavet şekli sükun ve vakıf ile gelmiştir. Eğer bu Peygamber (sav)'ın adı olsaydı, ötreli olarak "Yâsinu" demek gerekirdi. Yüce Allah'ın: "Yusuf, ey doğru sözlü kişi" (Yusuf, 12/46) diye buyurduğu gibi, (burada da böyle demesi gerekirdi). Belirttiğimiz hususlar dolayısıyla bu görüş çürütüldüğüne göre "İlyasîn" sözü edilen İlyas'tır ve selam onun hakkında variddir.

Ebu Amr b. el-Alâ da dedi ki: Bu İdris ve İdrâsîn demeye benzer. İbn Mes'ud'un Mushaf ında da bu böyledir: Şüphesiz ki İdris gönderilmiş peygamberlerdendi" dedikten sonra; "İdra-sin'e selam olsun" demektedir.

"İhsan edicilere muhakkak ki Biz böyle mükâfat veririz. Gerçekten o iman eden kullarımızdandı" buyruğu daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [82]

- 133- Şüphesiz Lut da gönderilmiş peygamberlerdendir.
134. Hani Biz onu ve aile halkını birlikte kurtarmıştık.
135. Ancak geri kalanlar arasındaki bir koca karı müstesna.
136. Sonra diğerlerini helak ettik.
137. Muhakkak siz onların yakınından, sabahleyin de geçip gidiyorsunuz,
138. Geceleyin de. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?

"Şüphesiz Lut da gönderilmiş peygamberlerdendir. Hani Biz onu ve aile halkını birlikte kurtarmıştık. Ancak geri kalanlar arasındaki bir kocakarı müstesna" buyruklarına dair açıklamalar daha önce Lut kıssasında (el-Araf, 7/80. âyet ve devamında ve Hud, 11/77. âyet ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

"Sonra diğerlerini" gönderdiğimiz ceza ile "helak ettik."

"Muhakkak siz onların yakınından sabahleyin de geçip gidiyorsunuz"

buyruğu ile de Araplara hitab etmektedir. Yani siz onların evlerinin, onlardan geriye kalan eserlerin yakınından sabah vakti geçip gidiyorsunuz. "Geceleyin de" aynı şekilde onların yakınından geçmektesiniz. İfade burada tamam olduktan sonra: "Hâlâ akıllanmayacak mısınız?" yani ibret almayacak ve düşünmeyecek misiniz, diye buyurmaktadır. [83]

139- Muhakkak Yunus da gönderilmiş peygamberlerdendi.

140. Hani o, yüklü gemiye kaçıp sığınmıştı.

141. Kura çekmişti de kaybedenlerden olmuştu.

142. Kendini kınayıcı olduğu halde balık onu yuttu. 143- Eğer o, gerçekten teşbih edenlerden olmasaydı,

144. Diriltilecekleri güne kadar (balığın) karnında kalırdı elbet.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [84]

1- Yunus (a.s.) ve Kavmi:

"Muhakkak Yunus da gönderilmiş peygamberlerdendi" buyruğunda sözü edilen Yunus ile Zu'n-Nûn aynı kişilerdir. Metta'nın oğludur, İlyas'ın yanında misafir kaldığı yaşlı kadının oğlu da odur. İlyas o kadının yanında kavminden altı ay süre ile saklanmıştı. Yunus ise o sırada süt emen küçük bir çocuktü. Yunus'un annesi İlyas'a bızatihi hizmet ediyor ve onu teselli ediyor, güç yetirebildiği hiçbir şeyi ondan esirgemeyerek ikram ediyordu. Daha sonraları İlyas evlerin

darlığından sıkılmaya başladı. Bunun için dağlara gitti. Bu yaşlı kadının oğlu olan Yunus öldü. Kadın İlyas'ın arkasından çıkıp dağlarda onu aramaya koyuldu. Nihayet onu buldu. Allah oğlunu diriltir ümidi ile kendisi için Allah'a dua etmesini istedi. Ölümünden ondört gün sonra İlyas çocuğun yanına geldi. Abdest alıp namaz kıldı ve Allah'a dua etti. Allah da Metta'nın oğlu Yunus'u, İlyas (a.s)'ın duası ile diriltti.

Allah, Yunus'u Musul topraklarında bulunan Nineva (Ninova) ahalisine peygamber olarak gönderdi. Bunlar önceleri puta tapıyorlardı. Yunus Sûre-si'nde (10/98. âyetin tefsirinde) bu hususun açıklaması geçtiği gibi. Enbiya Sûresi'nde (21/87-88)'de onun kızgınlıkla kavmi arasından çıkıp gitmesine dair açıklamalar Yunus kıssasında geçmiş bulunmaktadır.

Yunus (a.s)'a peygamberlik balığın onu yutmasından önce mi verildiği, sonra mı verildiği hususunda farklı görüşler vardır. Taberî, Şehr b. Havşeb'den naklen diyor ki: Cebrail (a.s), Yunus (a.s)'a gelip: Ninova halkına git ve onlara azabın başlarına gelip çatmak üzere olduğunu söyleyip uyar, dedi. Yunus: Kendime bir binek bulayım dedi, Cebrail durum ona elverişli olmayacak kadar acildir deyince, bu sefer Yunus: O zaman kendime bir ayakkabı bulayım dedi. Yine: Durum buna elvermeyecek kadar acildir, dedi. Bunun üzerine Yunus kızıp bir gemiye gidip bindi. Gemiye binince gemi hareket etmedi, ne ileri, ne geri gidemedi. Bu sefer kura çekildi, kura Yunus'a çıktı. Balık kuyruğunu sallayarak geldi. Balığa: Ey balık! Biz Yunus'u sana rızık olarak vermiyoruz. Seni onun himaye olunacağı bir yer ve bir mescid kıldık, diye seslenildi.

O yerden balık onu yuttu. Nihayet Ubulle'nin yanından geçtiler. Oradan da Dicle'ye kadar balığın karnında geldi ve Ninova'da onu dışarı bırakınca-ya kadar öylece gitti. Bize el-Haris anlattı, dedi ki: Bize el-Hasen anlattı, dedi ki: Bize Ebu Hilal anlattı dedi ki: Bize Şehr b. Havşeb anlattı, o İbn Ab-bas'tan naklen dedi ki: İşte Yunus'un peygamberlik ile görevlendirilmesi balığın onu dışarı atmasından sonra olmuştur.

Bu görüşü kabul edenler gönderilmiş bir peygamberin Rabbine karşı öfkelenerek yerinden çıkıp ayrılmadığını delil gösterirler. O halde onun başından geçen bu olay peygamberlikten önce olmuştur.

Başkaları da şöyle demektedir: Onun bu tutumu, kendilerine peygamber olarak gönderildiği kimseleri, Allah'ın onları kendilerini davet etmesini emrettiği şeye davet etmesinden, onlara Rabbinin risaletini tebliğ etmesinden sonra olmuştur. Ancak o, kendilerini sakındırıp korkuttuğu azabın başlarına belirlemiş olduğu bir vakitte ineceği vaadinde bulunmuştu. Tevbe etmedikleri ve yüce Allah'a itaate dönmedikleri için onlardan ayrılıp gitti. Azabın gölgesi o kavmin üzerine düşüp

onları örtüp kaplayınca -yüce Allah'ın Ki-tab-ı Kerim'inde buyurduğu gibi- Allah'a tevbe ettiler, Allah da üzerlerindeki azabı kaldırdı. Yunus'a da onların kurtuldukları ve kendilerine vaadedip tehditte bulunduğu azabın da üzerinden kaldırıldığı haberi verildi. O bundan ötürü kızıp: Ben onlara bir vaadde bulundum ve benim bu vaadim doğru çıkmadı, dedi. İşte Rabbini kızdırarak gitti ve onun yalanını tesbit etmiş oldukları halde yanlanna.geri dönmekten hoşlanmadı. Bunu da Said b. Cü-beyr, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Daha önce el-Enbiya Sûresi'nde (21/87-88. âyetlerin tefsirinde) de geçmiş bulunmaktadır. İleride yüce Allah'ın: "Biz onu yüzbin veya daha fazlasına gönderdik." (es-Saffat, 37/147) buyruğunu açıklarken geleceği üzere doğru olan da budur.

"Yunus" lafzı munsarîf değildir, çünkü Arapça olmayan bir isimdir. Arapça olsaydı, ilk harfi "ye" olsa dahi munsarîf olurdu. Çünkü "yuf'ul" vezninde bir fiil yoktur. Tıpkı bir kimseye "yu'fur" adını verdiğimiz takdirde munsarîf olacağı gibi. Ancak "ya'fur" diye ad verilirse munsarîf olmaz. [85]

2- Gemiye Gidişi:

"Hani o, yüklü gemiye kaçıp sığınmıştı" buyruğundaki "Kaçıp sığındı" fiili hakkında el-Muberrred der ki: Bu aslında uzaklaşıp gitti demektir. Kaçan köleye "abik" denilmesi de buradan gelmektedir. Başkası da şöyle demektir: Yunus'tan "kaçtı" diye sözedilmesi yüce Allah'ın emri olmadan ve insanlardan saklanarak çıkıp gitmiş olmasıdır.

"Yüklü gemiye" buyruğundaki: "Yükle dopdolu" demektir.

"Gemi" anlamındaki: ise, hem müzekker, hem müennes gelir, tekil ve çoğul olarak da gelir. Buna dair açıklamalar da daha önceden (el-Bakara, 2/164. âyet, 3- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Tirmizî el-Hakim dedi ki: Ona "abîk (kaçkın)" adını vermesi kulluktan kaçmış olmasından dolayıdır. Çünkü kulluk, ancak hevayı terketmek ve Allah'ın emirlerinin gerektirdiği yerde nefsi feda etmektir. Daha önce el-Enbiya Sûresi'nde geçtiği üzere meleğin ondan istediği kararlılık üzere sıkıntılarının arttığı esnada canını feda etmeyerek istediği doğrultuda hareket ettiğinden ona "abik: kaçkın kul" adı verilmiş oldu. Meleğin ondan istediği kararlılık ise, kendisi ile ilgili değil, Allah'ın emri ile ilgili idi. Nefsinin payı için değil, Allah'ın hakkı dolayısıyla idi. Yunus bu hususta doğruyu araştırdı, fakat Allah nez-dindeki doğruyu isabet ettiremedi. Bundan dolayı ona "abik (kaçkın kul)" ve "mulîm (kendisini kınayan)" adını verdi. [86]

3- Çekilen Kura:

"Kura çekmişti de..." buyruğunda geçen: lafzı, el-Muberred'e göre; "kura çekmişti" anlamındadır. Ona göre bunun aslı (kura maksadıyla torbada) karıştırılan siham (oklardan) gelmektedir.

"Kaybedenlerden olmuştu." el-Muberred yenilenlerden olmuştu, diye açıklarken, el-Ferra da şunları söyler: "Delili kaybetti (çürütüldü)" ile: "Allah onun delilini çürüttü" denilir, bunun aslı ayağın kaymasından gelmektedir. Şair de şöyle demiştir:

"Biz yenilenleri herbir dağ geçidinde öldürdük, Gözler(imiz) aydın oldu, onları öldürmekle." [\[87\]](#)

4- Yunus (a.s) Balığın Karnında:

"Kendini kınaytct olduğu halde balık onu yuttu" yani o kınanmasına sebep olacak bir iş yapmıştı. "Melum" ister hak etsin, ister etmesin başkası tarafından kınanan kişi demektir. (Âyet-i kerimedeki şekliyle): Mulim'in ayıp-layıcı anlamında olduğu da söylenmiştir. "Bir iş yapıp da bu işi dolayısıyla ayıplanır duruma gelen, kimse" hakkında kullanılır.

"Eğer o, gerçekten teşbih edenlerden olmasaydı" buyruğu hakkında el-Kisaî şöyle demektedir: Buradaki: "Gerçekten" lafzındaki hemzenin es-reli olmayışı, başına "lam" harfinin gelişinden dolayıdır. Çünkü bu "lam" harfi ona ait değildir. en-Nehhas dedi ki: Durum onun dediği gibidir. "Lam" ancak: 'nın cevabında sözkonusu olur. [\[88\]](#)

"Eğer o, gerçekten teşbih edenlerden" yani namaz kılanlardan "olmasaydı, diriltilecekler! güne kadar karnında kalırdı elbet." Yani ona ceza olmak üzere bu böyle olacaktı. Bu da şu demektir: Balığın karnı kıyamet gününe kadar onun için bir kabir olacaktı.

Balığın karnında ne kadar kaldığı hususunda farklı görüşler vardır. es-Süd-dî, el-Kelbî ve Mukatil b. Süleyman, kırk gün kalmıştır derken, ed-Dahhak yirmi, Atâ yedi gün, Mukatil b. Hayyan üç gün kalmıştır, demişlerdir. Tek bir saat (kısacık bir an) kaldığı da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[89\]](#)

5- Yunus' (a.s.)'ın Balığın Karnındaki Durumu:

Taberî'nin rivayetine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu

ki: "Şanı yüce Allah Yunus'u balığın karnında hapsedmeyi murad edince, balığa onu al, fakat etini çizme, kemiğini kırma, diye vahyetti. Balık onu aldı, sonra karnında olduğu halde denizdeki yerine kadar indirdi. Denizin dibine ulaşınca, Yunus bir ses işitti. Kendi kendisine: Acaba bu ne? diye sordu. Şanı yüce Allah balığın karnında olduğu halde ona: Bu denizdeki canlıların teşbihidir, diye vahyetti. Bunun üzerine o da balığın karnında olduğu halde teşbih etti. Melekler de onun teşbihini işittiklerinde: Rabbimiz, biz alışılmadık bir yerde zayıf bir ses duyuyoruz dediler. Yüce Allah şöyle buyurdu: Bu benim kulum Yunus'tur. Bana karşı geldi. Ben de onu denizde balığın karnında hapsedtim. Melekler dediler ki: Her gün ve her gece kendisinin salih ameli sana yükselen o salih kul mu, diye sordular, yüce Allah: Evet diye buyurdu. O vakit ona şefaatte bulundular, yüce Allah da balığa buyurduğu gibi "hasta olduğu halde" kıyıya bırakmasını emretti. Yüce Allah'ın kendisini nitelendirdiği hastalığı da, balığın onu sahile et ve kemiği yaratılmış, yeni doğmuş küçük bir çocuk gibi bırakması idi."

Rivayet edildiğine göre balık gemi ile birlikte başını yukarı doğru kaldırarak yol alıyor ve nefes alıyordu. Yunus da bu arada teşbih getiriyordu. Karaya varıncaya kadar balık o gemiden ayrılmadı. Sağlam bir şekilde onu dışarı bıraktı. Onda hiçbir değişiklik olmamıştı. Bunun üzerine müslüman oldular. Bunu da Zemahşerî Tefsir'inde zikretmiş bulunuyor.

İbnu'l-Arabî de dedi ki: Bana arkadaşlarımızdan birçok kişi İmamı'l-Ha-remeyn Ebu'l-Mealî Abdu'l-Melik b. Abdillâh b. Yusuf el-Cüveynî'den şöyle dediğini haber vermişlerdir: Ona yaratıcı herhangi bir cihette midir? Diye sorulmuş. Hayır, O bundan yüce ve münezzehdir, diye cevap vermiş. Ona: Buna delil nedir? diye sormuşlar, o da şöyle demiş: Buna delil Peygamber (sav)'ın: "Benim Yunus b. Metta'dan daha faziletli olduğumu söylemeyiniz."^[90] hadisidir. Ona: Bu rivayette delil olacak taraf nedir? diye sorulunca, şöyle demiş: Bu açıklamayı benim şu misafirim bin dinar alıp onunla bir borcunu öde-yinceye kadar yapmayacağım, dedi. Bunun üzerine iki kişi kalkıp: Bu bin dinarı ödemeyi biz üzerimize alıyoruz, dediler. el-Cüveynî: Hayır, iki kişi buna kefil olmasın. Çünkü bu ona ağır gelir dedi. Birileri: Onu ödemeyi ben üzerime alıyorum, dedi. Bunun üzerine el-Cüveynî şöyle cevap verdi: Yunus b. Metta kendisini denize attı ve balık onu yuttu. Denizin dibinde üç karanlık içine gömüldü ve: "Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Şüphesiz ki ben zalimlerden oldum" diye -yüce Allah'ın haber verdiği şekilde- seslendi. Muhammed (sav) ise yeşil refref'in üzerine oturup onunla meleklerin kalem cızırtılarını işiteceği noktaya kadar yukarılara ulaşip Rabbi onunla söyleşip vahyettiği şeyleri ona vahyettiği sırada, denizin karanlıkla-rındaki balığın karnında yüce Allah a Yunus'dan daha yakın

değildi. [\[91\]](#)

6- Yunus (a.s)'ın Kendisini Denize Atması ve Kura Çekmek:

Taberî'nin naklettiğine göre Yunus (a.s) gemiye bindiği vakit, gemi şiddetli bir fırtınaya tutuldu. Gemidekiler: Bu sizden birinizin günahı sebebiyledir, dedi. Yunus bu günahı işleyenin kendisi olduğunu bilerek: Bu benim günahım sebebiyledir, haydi beni denize atınız, dedi. Onlar ise kura çekmeden böyle bir teklifi kabul etmediler. "Kura çekmişti de kaybedenlerden olmuştu."

Bunun üzerine onlara: Ben bu işin benim günahım sebebiyle olduğunu size söylemişim, dedi. Ancak onlar yine onu ikinci defa kura çekmeden atmayı kabul etmediler. İkinci kurada da o yenilenlerden oldu. Fakat üçüncü bir defa daha kura çekmeden onu denize atmayı kabul etmediler. Üçüncü kurada da yenilenlerden oldu. Bunu görünce kendisini denize attı. Bu iş gece karanlığında olmuştu, onu balık yutmuştu.

Rivayet edildiğine göre o gemiye yüzünü örterek binmiş ve uzakça olmayan bir yerde uyumaya çekilmişti. Tam bu esnada esen şiddetli bir rüzgar ner-deyse gemiyi batıracaktı. Gemidekiler bir araya gelip dua ettiler ve: Şu uyuyan adamı da uyandırın, o da bizimle birlikte dua etsin, dediler. Onlarla birlikte Allah'a dua etti ve fırtına dindi. Arkasından Yunus tekrar yerine dönüp uykuya daldı. Bir rüzgar daha esti, nerdeyse gemi suda batacaktı. Yine onu uyandırdılar, Allah'a dua ettiler ve rüzgar dindi.

Onlar bu halde iken oldukça büyük bir balık onlara doğru başını kaldırdı ve gemiyi yutmak istedi. Bunun üzerine Yunus onlara: Arkadaşlar bu benden dolayı oluyor. Beni denize atacak olursanız, siz yolunuza devam edersiniz, rüzgar da sizi korkutan tehlikeler de biter. Onlar: Kura çekmeden seni atmayız, dediler. Kura kime çıkarsa, onu denize atarız. Derken kura çektiler ve kura Yunus'a çıktı. Arkadaşlar beni atınız, benden dolayı bu işler başınıza geliyor, dediyse de onlar: Hayır, bir defa daha kura çekmeden bu işi yapmayız, dediler. Yine kura çektiler ve yine kura Yunus'a çıktı. Onlara: Arkadaşlar beni denize atınız, benden dolayı bu işler başınıza geliyor, dedi. İşte yüce Allah'ın: "Kura çekmişti de kaybedenlerden olmuştu." Yani kura ona çıkmıştı, buyruğu bunu anlatmaktadır. Bunun üzerine Yunus'u alıp geminin baş taraflarına denize atmak üzere götürdüler. Baktılar ki balık ağzını açmış bekliyor. Bu sefer geminin öbür kıyısına onu getirdiler, yine balığı gördüler. Öbür tarafa onu götürdüler, yine balığın ağzını açmış beklediğini gördüler. Yunus bu durumu görünce, o kendi kendisini attı ve balık da onu yakaladı. Yüce Allah balığa: Ben onu sana rızık

olarak vermedim. Senin karnını onun için bir kab kıldım, diye vahyetti. Balığın karnında kırk gün kaldı. "O bakımdan karanlıklar içerisinde: "Senden başka ilâh yoktur, Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum" diye seslenmişti. Biz de duasını kabul edip kendisini gamdan kurtarmıştık. Biz mü'minleri işte böyle kurtarıyoruz." (el-Enbiya, 21/87-88) Bu husus daha önceden de geçmişti. Buna dair açıklamalar ileride de gelecektir.

Bu olaydaki fıkhi inceliklerden birisi de şudur: Bizden öncekilerin şeri-atinde de kura ile amel edilir, uygulama yapıldı. Daha önce Al-i İmran Sû-resi'nde (3/44. âyet, 3- başlıkta) da geçtiği üzere bu bizim şariatimizde de va-rid olmuştur.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Kura bizim şariatimizde üç yerde varid olmuştur.

1- Peygamber (sav) yolculuğa çıkmak istediği vakit hanımları arasında kura çekerdi. Kura kime çıkarsa onunla birlikte o yola çıkardı.[\[92\]](#)

2- Peygamber (sav)'a başka hiçbir malı bulunmayan altı kölesini azad etmiş bir adamın davası getirildi. O da bu altı kişi arasında kura çekti. Bunların ikisini hürriyetlerine kavuşturdu, geri kalan dördü ise köle kaldı.[\[93\]](#)

3- İki kişi ortada alametleri kalmamış birtakım şeyleri miras iddiası ile davalastılar. Peygamber (sav) da onlara: "Gidin, hakkı gereği gibi araştırın, sonra kura çekin. Herbiriniz de diğerine hakkını helal etsin." diye buyurdu.[\[94\]](#)

İşte kura çekmenin varid olduğu üç yer burasıdır. Bunlar ise nikahlılar arasındaki paylaşırma, köle azad etme ve diğer paylaşırmalardır. Bu hususlarda kura çekmek, içinden çıkılmaz meseleyi ortadan kaldırıp çözüm bulmak ve herkesin arzusunun gerçekleşmesini istemesi hastalığına son vermektir.

Gazaya çıkmak hususunda zevceler arasında kura çekmenin durumu hakkında (Maliki mezhebine mensub) ilim adamlarımızın farklı görüşleri vardır. Bu iki görüşten sahih olanı kura çekileceğidir. Diğer İslâm beldelerindeki fukaha da böyle demişlerdir. Çünkü hepsi ile birlikte yola çıkmanın imkanı yoktur. Bunlardan birisini seçmek ise öbürlerine üstün tutmak demektir, geriye kura çekmekten başka bir yol kalmıyor. Altı köle meselesinde de durum böyledir. Çünkü her iki köle adamın malının üçte biri demektir. Bu ise ölüm hastalığı halinde miras bırakanın hürriyetine kavuşturabileceği miktar demektir. Gönül arzusuna göre bu iki kişiyi tayin etmek, şer'an caiz değildir. Geriye sadece kura çekmek kalıyor.

Aynı şekilde miras bırakılan eşyalar hususunda anlaşmazlık ortaya çıkarsa, kuradan başka bir yolla hakkı tesbıt etmeye imkan kalmaz. O halde hak sahibini tayin etmenin zorlaşması halinde kura bir asıl olmaktadır.

(İbnu'l-Ârabî devamla) dedi ki: Bana göre doğru olan içinden çıkılması zor

herbir meselede kuranın çekileceğidir. Bu yolla problem daha açık bir şekilde çözülür ve böyle bir hususta verilecek hüküm daha güçlüdür, meseleyi daha açık ortaya koyar ve problemi ortadan kaldırır. Bundan dolayı biz diyoruz ki: Talak hususunda hanımlar arasında kura çekmek, hürriyetlerine kavuşturmak hususunda cariyeler arasında kura çekmek gibidir. [\[95\]](#)

7- insanı Denize Atmak için Kura Çekmek:

İnsanı denize atmak maksadıyla kura çekmek caiz değildir. Bu Yunus (a.s) hakkında ve onun döneminde bir taraftan delilinin gerçekleştirilmesi, diğer taraftan da imanının arttırılması için bir çeşit mukaddime idi. Dolayısı ile günahkâr olan bir kimsenin öldürölüp ateşe ya da denize atılması caiz değildir. Böyle bir kimse hakkında işlediği suça göre had ya da ta'zir uygulanır. Bazı kimselerin kanaatine göre deniz kaynayıp coşacak olur da gemidekiler geminin yükünü hafifletmek zorunda kalırsa, o vakit aralarında kura çekilir, geminin yükünü hafifletmek maksadı ile birileri denize atılır. Ancak bu yanlış bir görüştür. Çünkü birilerinin atılması ile gemi hafifletilemez. Bu ancak mallar hakkında sözkonusu olabilir. Fakat yüce Allah'ın vereceği hükme karşı sabretmek yolunu seçmek gerekir. [\[96\]](#)

8- Teşbih ve Salih Amelin Faydası:

Yüce Allah, Yunus (a.s)'ın teşbih edenlerden olduğunu ve teşbihinin kurtuluşunun sebebi olduğunu haber vermektedir. İşte bundan dolayı: Salih amel, tökezlemesi halinde kişiyi yükseltir, denilmiştir.

İbn Abbas: "Teşbih edenlerden" buyruğunu namaz kılanlardan diye açıklamıştır. Katade dedi ki: O daha önceden Allah kendisini korusun diye namaz kılardı, yüce Allah da onu kurtardı.

er-Rabî b. Enes dedi ki: Şayet önceden onun salih bir ameli olmasaydı "diriltilecekleri güne kadar karnında kalırdı elbet."

(Yine er-Rabî b. Enes) dedi ki: Hikmette şunlar yazılıdır: Salih amel tökezlemesi halinde sahibini yükseltir.

Mukatil de dedi ki: "Teşbih edenlerden" buyruğu masiyetten önce namaz kılıp itaat edenlerden... demektir. Vehb: İbadet edenlerden, diye açıklamıştır. el-Hasen dedi ki: O balığın karnında namaz kılmıyordu, ancak rahatlık dönemlerinde "önceden salih ameller işlemişti. Sıkıntılı halinde yüce Allah o salih ameli ile onu andı. Hiç şüphesiz salih amel sahibini yükseltir, tökezleyecek olursa bir

dayanak bulmasına sebep olur.

Derim ki: Peygamber (sav)'ın şu buyruğu da bu anlamı ifade eder: "Sizler kimin salih amel türünden kendisi için saklanabilecek bir şeyler yapabilme imkanı olursa, onu yapsın."[\[97\]](#) O halde kul salih bir amel işlemek için gayret eder, çabalar. Bunu Rabbine karşı ihlasla yerine getirir. İhtiyaç duyacağı, çaresiz kalacağı bir güne bunu saklar. Olanca gücüyle de bunu gizli tutar. Diğer insanlardan bunu saklar. En çok ihtiyaç duyacağı bir zamanda bu (amelinin mükâfatı olarak) ona ulaşır.

Buhârî ve Müslim de İbn Ömer yoluyla gelen hadiste Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedirler: "Vaktiyle üç kişi -bir rivayette: sizden öncekilerden (üç kişi)- yürüyüp gezinirlerken yağmur bastırdı. Dağdaki bir mağaraya sığındılar. Mağaranın ağzını dağdan gelen bir kaya kapattı-verdi. Böylelikle mağarayı üzerlerine kapattı. Biri diğerine şöyle dedi: Allah için işlemiş olduğunuz salih amellerinizi gözden geçiriniz. Bunları sözkonu-su ederek Allah'a dua ediniz, belki Allah bu mağaranın kapısını size açar..."[\[98\]](#) diyere hadisi böylelikle tamamıyla zikreder. Bu çokça bilinen bir hadistir. Bunun çokça bilinmesi dolayısıyla onu bütünüyle kaydetmemize gerek bırakmamaktadır.

Said b. Cübeyr dedi ki: Yunus (a.s) balığın karnında: "Senden başka ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum" deyince, balık onu dışarıya attı.

"Teşbih edenlerden" buyruğunun balığın karnında namaz kılanlardan... anlamında olduğu da söylenmiştir.

Derim ki: Daha kuvvetli görünen onun bu teşbihinin kalb ile uyumlu, dil ile teşbih olduğudur. Daha önceden Taberî'nin kaydettiği ve bizim zikrettiğimiz Ebu Hureyre yoluyla gelen hadis de buna delildir. Orada: "Balığın karnında olduğu halde teşbih etti" denilmektedir. Yine "melekler onun teşbihini işittiler. Rabbimiz biz alışılmadık bir yerde zayıf bir ses işitiyoruz, dediler." Buna göre âyet-i kerimedeki: " İdi" zaid demektir. "Eğer o teşbih edenlerden olmasaydı" demektir. Ebû Davud'un kitabında (Süneninde) Sad b. Ebi Vakkas'dan gelen rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Zu'n-Nûn'un balığın karnındaki duası olan: "Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum" duasını müslüman bir kişi her ne hakkında yapacak olursa, mutlaka onun duası kabul olunur."[\[99\]](#) Bu husus daha önce el-Enbiya Sûresi'nde (21/87-88 buyruklarının tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

O halde Yunus (a.s) hem daha önceden namaz kılan ve teşbih eden birisiydi, hem

de balığın karnında da böyle idi.

Haberde kaydedildiğine göre balığa şöyle seslenilmiş: Biz Yunus'u sana rızık olarak vermedik. Seni ona bir koruyucu yer ve mescid olarak tayin ettik. Bu da daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[100\]](#)

145. Biz, onu hasta olduğu halde apaçık bir yere bıraktık.

146. Üzerine kabak türünden bir ağaç bitirdik.

147. Biz, onu yüzbin veya daha fazlasına gönderdik.

148. Onlar imana geldiler. Biz de onları bir zamana kadar geçindirdik.

"Biz, onu hasta olduğu halde apaçık bir yere bıraktık. Üzerine kabak türünden bir ağaç bitirdik" buyruğu ile ilgili olarak rivayet edildiğine göre balık onu Musul yakınlarındaki bir kasabanın kıyısına bıraktı. İbn Kusayt, Ebu Hureyre'den naklen dedi ki: Yunus etrafı açık bir yere atıldı. Allah da onun üzerine yaktın (kabak türü) bir bitki bitirdi. Biz ona: Ey Ebu Hureyre yaktın nedir? diye sorduk, dedi ki: Bu kabak bitkisidir. Yüce Allah ona yabani bir dişi dağ keçisi müsahhar kıldı. Bu da yerin bitirdiklerinden yemeye koyuldu. Sabah-akşam bu keçi ona gelir ve bacaklarını açarak sütünden içirirdi. Kendisine gelinceye kadar bu böyle devam etti.

Said b. Cübeyr de İbn Abbas'tan dedi ki: Balık onu deniz kıyısında bir yere bıraktı. Onu hilkatinde hiçbir eksik olmayan, yeni doğmuş bir bebek gibi bıraktı. Yine denildiğine göre balık Yunus'u deniz kıyısına bırakınca yüce Allah onun üzerine yaktın denilen bir ağaç yetiştirdi. Bu nakledildiğine göre kabaktır. Onun üzerine öz suyunu damlatıyordu, ta ki eski gücüne kavuşuncaya kadar. Daha sonra bir gün bu ağacın bulunduğu yere döndüğünde kurumuş olduğunu gördü, üzüldü ve onun için ağladı. Bu hali dolayısıyla ona sitemle şöyle denildi: Bir ağaç için üzülüp ağladın da. Dostun İbrahim'in çocuklarından İsrailoğullarından yüzbin kişi düşmanın elinde esir oldukları halde, onlar için üzülmedin ve hepsinin helak edilmesini istedin.

Bu ağacın incir ağacı olduğu da söylenmiştir. Muz ağacı olduğu da söylenmiştir. Bu ağacın yapraklarıyla örtünmüş, dallarıyla gölgelenmiş ve onun meyvesinden yemişti. Ancak çoğunluk bunun -ileride geleceği üzere- yak-tiin (kabak) olduğu görüşündedir.

Daha sonra yüce Allah onu seçti, salihlerden kıldı. Kavmine gidip yüce Allah'ın onların tevbelerini kabul ettiğini söylemesini emretti. Kavmine gitmek üzere yola koyuldu, bir çoban ile karşılaştı. O çobana Yunus'un kavmini, durumlarını, nasıl olduklarını sordu. Durumlarının iyi olduğunu söyledi, rasûllerinin

kendilerine dönmesini ümit ettiklerini bildirdi. Bu sefer ona: Git, Yunus ile karşılaştım diye onlara haber ver, dedi. Bu sefer çoban: Bir şahit olmadıkça ben bunu yapamam dedi. Bunun üzerine koyunlarından birisini tayin ederek: Bu senin Yunus ile karşılaşmış olduğuna şahitlik edecektir, dedi. Çoban: Bu da nasıl olur deyince, Yunus: Şu üzerinde bulunduğun yer de senin Yunus ile karşılaştığına şahitlik edecektir. Yine: Bu nasıl olur? deyince, Yunus: Şu ağaç da senin Yunus ile karşılaştığına şahitlik edecektir, dedi. Çoban kavmine döndü ve Yunus ile karşılaştığını onlara bildirince, onu yalanladılar, hatta ona kötülük yapmak istediler. Onlara: Bana ceza vermekte acele etmeyin, sabahı bekleyin. Sabah olunca onları alıp Yunus ile karşılaştığı yere gitti. Yerden konuşmasını istedi, yer onlara Yunus ile karşılaştığını bildirdi. Koyuna, ağaca konuşmalarını söyledi. Her ikisi de çobanın Yunus ile karşılaşmış olduğunu bildirdi. Bundan sonra da Yunus yanlarına geldi.

Bu haberi ve ondan öncekini Taberî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- zikretmiş bulunmaktadır.

"Biz onu... bıraktık." Onu at(tır)dık, demektir. Onu bıraktık, ter-kettik, diye de açıklanmıştır.

"Apaçık bir yere" sahraya demektir. Bu açıklamayı İbnu'l-Arabî yapmıştır. el-Ahfeş düzlük bir yere. Ebu Ubeyde genişçe bir yere, diye açıklamıştır. el-Ferra dedi ki: Bu boş yer demektir. (Devamla) dedi ki: Ebu Ubeyde dedi ki: Boş yer anlamındadır. Daha sonra da Huzaalılardan bir adama ait şu beyiti zikretmektedir:

"Ve ben tökezleyeceğinden korkmaksızın bir ayağımı kaldırdım, Açık, düzlük yere de elbiselerimi bıraktım."

el-Ahfeş yüce Allah'ın: "Hasta olduğu halde" buyruğu hakkında dedi ki: "Hasta" kelimesinin çoğulu şekillerinde gelir.

Yüce Allah bu sûrede: "Biz onu... apaçık bir yere bıraktık" diye buyurduğu halde, Nun ve'l-Kalem Sûresinde: "Eğer ona Rabbinden bir nimet erişmemiş olsa idi, bomboş bir çöle kınanmış halde atılacaktı." (el-Kalem, 68/49) diye buyurmaktadır. (Bu nasıl izah edilir?)

Buna cevap şudur: Burada yüce Allah bize onu kınanmış olmaksızın boş bir yere atmış olduğunu haber vermektedir. Eğer Allah'ın rahmeti olmasaydı, kınanmış olduğu halde boş yere atılmış olacaktı. Bu açıklamayı en-Neh-has yapmıştır.

Yüce Allah'ın: Üzerine kabak türünden bir ağaç bitirdik." buyruğunage-lince, buradaki "Üzerine" yanında demektir. Allah'ın: "

Onların bana isnad ettikleri bir suç da vardır" (eş-Şuara, 26/14) buyruğu gibidir ki; burada da "benim yanımda" anlamındadır.

Buradaki bu lafzın: "Onun için" anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Kabak türünden bir ağaç" buyruğunda geçen: "el-yaktîn" kabak bitkisi demektir. Başkası olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı İbnu'l-A'rabî zikretmiştir. Haberde: "Kabak ve kavun cennettendir" denilmektedir.[\[101\]](#) Biz bunu "et-Tezkire" adlı eserimizde de zikretmiş bulunuyoruz.

el-Muberrred dedi ki: Gövdesi olmayıp yaprağı yerin üzerinde yayılan her-bir bitkiye "yaktîne" denilir. Kabak, kavun ve ebu cehil karpuzu gibi. Eğer bitkinin kendisini ayakta tutan gövdesi (ve sapı) var ise buna sadece "şecere (ağaç)" denilir. Eğer kökleri bulunup etrafa yayılıyor ise buna da "necme" denilir, çoğulu ise "necm" diye gelir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Gövdesiz bitkiler de, ağaçlar da (Allah'a) secde ederler." (er-Rahman, 55/6) Buna yakın bir açıklama İbn Abbas, el-Hasen ve Mu-katil'den de rivayet edilmiştir. Onlar derler ki: Uzayıp giden ve yer üzerinde yayılarak dik duramayan, sapı da bulunmayan acur, kavun, kabak, ebu cehil karpuzu gibi herbir bitkiye "yaktin" denilir.

Said b. Cübeyr dedi ki: Biten, sonra da aynı senede ölen herşeye denilir. Muz da bunun kapsamına girer.

Derim ki: Yaktin sapı olmayan bitkilerdendir. el-Cevherî dedi ki: Yaktin kabak ve buna benzer bitkiler gibi sapı olmayan bitkilerdir. ez-Zeccac dedi ki: Yaktînin türediği kök "bir yerde ikamet etti" anlamındaki: ifadesidir. Buna göre yaktin "yefil" veznindedir.

Bunun Arapça olmayan bir isim olduğu da söylenmiştir. Özellikle "yak-tin"in anılmasının sebebinin ona sinek konmayışı olduğu söylendiği gibi, şöyle de denilmiştir: Orada yaktin yoktu. Yüce Allah onu anında bitiriverdi.

el-Kuşeyrî dedi ki: Âyet-i kerimede bu ağacın, gölgesinin olduğuna delil teşkil edecek bir ifade şekli vardır.

es-Sa'lebî dedi ki: Bu bitki onu gölgelendiriyordu. Onun yeşilliğini görünce onu beğendi. Bu sefer kuruyuverdi, onun için üzülmeye koyuldu. Ona şöyle denildi: Ey Yunus! Yaratan da sen değilsin, sulayan da sen değilsin, bitiren de sen değilsin. Niye bir ağaç için üzüluyorsun? Yüzbin insanı veya daha fazlasını yaratan Ben olduğum halde, Benden bir anda onları toptan imha etmemi istiyorsun. Halbuki onlar tevbe etmiş, Ben de onların tevbeleri-ni kabul etmiş bulunuyorum. Benim rahmetim nerede kaldı ey Yunus? Ben erhamu'rrahimînim. Peygamber (sav)'dan da rivayet edildiğine göre o etli tiridi ve kabağı yer, kabağı sever ve: "Bu, kardeşim Yunus'un bitkisidir" dermiş.[\[102\]](#)

Enes de dedi ki: Peygamber (sav)'a kabak parçalarının bulunduğu sulu bir yemek ile kurutulmuş et sunuldu. O da kabın etrafındaki kabakları topluyor (ve yiyordu). Enes dedi ki: İşte o günden itibaren ben kabağı seviyorum. Bu hadisi

hadis imamları rivayet etmişlerdir.[\[103\]](#)

"Biz onu yüzbin veya daha fazlasına gönderdik" buyruğu ile ilgili olarak daha önceden de geçtiği üzere, İbn Abbas'tan rivayete göre Yunus (a.s)'a peygamberlik, balığın onu kıyıya bırakmasından sonra, verilmiştir. Bu rivayetin geldiği tek yol, Şehr b. Havşeb yoludur.

en-Nehhas dedi ki: İsnad bakımından bundan daha iyi ve daha sahih olanı ise bizim Ali b. el-Huseynden yaptığımız rivayettir. O dedi ki: Bize el-Ha-sen b. Muhammed anlattı, dedi ki: Bize Amr b. el-Ankazî anlattı, dedi ki: Bize İsrail anlattı, o Ebu İshak tan. o Amr b. Meymun'dan dedi ki: Bize Abdullah b. Mesud Beytu'l-Mal'de Yunus peygamber (a.s)'dan söz ederek dedi ki: Yunus kavmine azabın geleceğini söyledi ve bu azabın üç güne kadar gelip onları bulacağını bildirdi. Onlar da her anne ile yavrusunu birbirinden ayırarak yurtlarından feryad ile dışarı çıktılar. Yüce Allah'a niyaz edip mağfiret dilediler. Yüce Allah onlara azabı göndermedi. Yunus (a.s) da azabı bekleyip durduğu halde bir şey görmedi. -Yalan söyleyip de lehine bir delil bulunmayan bir kimse öldürülürdü.- Bundan dolayı Yunus öfkelenerek (ya da öfkelenendirerek) çıkıp gitti. Bir gemiye bindi bir topluluğun yanına geldi, onlar da onu gemiye aldılar ve onun kim olduğunu öğrendiler. Gemiye girdikten sonra gemi yürümez oldu. Halbuki başka gemiler sağa sola gidip geliyordu. Bu geminize ne oldu? dediler. Gemidekiler bilmiyoruz dediler. Yunus (a.s) dedi ki: Bu gemide aziz ve celil olan Rabbinden kaçmış bir köle vardır. Onu suya atmadıkça o gemi yürümeyecektir. Onlar: Ey Allah'ın Peygamberi! Eğer seni atmamızı istiyorsan, asla biz seni atamayız. Bu sefer Yunus (a.s): O halde kura çekiniz. Kura kime çıkarsa, o denize atılsın, dedi. Kura çektiler, kura Yunus'a çıktı, onu bırakmak istemediler. Yine: Üç defa kura çekiniz, kura kime çıkarsa, o denize atılsın. Üç defa daha kura çekildi, üçünde de kura Yunus'a çıktı. Bunun üzerine denize atıldı. Yüce Allah da onun için bir balık görevlendirdi. Balık onu yuttu ve onu denizin dibine doğru götürdü. Yunus (a.s) çakıl taşlarının teşbihini duyunca: "Karanlıklar içinde: Senden başka ilâh yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum, diye seslendi." (el-Enbiya. 2/87)

Bu karanlıklar gece karanlığı, denizin karanlığı ve balığın karnının karanlığıdır. Yüce Allah: "Biz onu hasta olduğu halde apaçık bir yere bıraktık." diye buyurmaktadır. Yani üzerinde tüyü bulunmayan bir kuş yavrusu gibi bıraktık. Yüce Allah onun için kabak türünden bir bitki bitirdi. Onunla gölgeleniyor ve ondan yiyordu. Bu ağaç kuruyunca, onun için ağladı. Yüce Allah ona şunu vahyetti: Kuruyan bir ağaç için ağlıyorsun da kendilerini helak etmemi istediğin yüzbin kişi veya daha fazlası için ağlamıyorsun öyle mi?

Derken Allah'ın Rasûlü Yunus çıkıp gitti. Hayvanlarını otlatan bir çoban gördü. Ey genç kimlerdensin? diye sordu, o: Yunus'un kavmindenim dedi. Ona: Kavminin yanına gidersen, Yunus ile karşılaştığını onlara bildir, dedi. Genç şöyle dedi: Sen gerçekten Yunus isen delili bulunmaksızın yalan söy-. lediği ortaya çıkan bir kimsenin öldürüldüğünü biliyorsun. Benim doğru söylediğime kim şahitlik edecek, dedi. Bunun üzerine Yunus: Şu ağaç ve şu yer sana şahitlik edecektir, dedi. Genç ona: O halde onlara (şahitlik etmeleri için) emir ver, dedi. Yunus onlara: Bu genç size gelecek olursa, siz ona şahitlik ediniz, dedi. Onlar da: Olur dediler. Genç kavmine geri döndü. Kavmi arasında kendisine zarar verilemeyecek bir konumda idi, kardeşleri vardı. Hükümdara gidip: Ben Yunus ile karşılaştım, onun sana selamı var dedi. Hükümdar: Öldürülmesini emredince, etrafındakiler: Bunun bir delili var. O bakımdan onunla beraber şahitlik edecek kimseleri gönderdiler. O ağaca ve o yere gidip: Allah adına size and veriyorum. Benim Yunus ile karşılaştığıma şahitlik eder misiniz? dedi. Her ikisi de: Evet dediler. Onunla birlikte olanlar dehşet içinde geri döndüler ve: Ağaç ve yer buna şahitlik etti, diyerek, hükümdarın yanına vardılar ve gördüklerini hükümdara anlattılar.

Abdullah (b. Mesud) dedi ki: Hükümdar gencin elinden tutup onu kendi yerine oturttu ve: Buraya sen benden daha layıksın, dedi. Abdullah dedi ki: Bu genç kırk yıl boyunca onların işlerini güzel bir şekilde idare etti.

Ebu Cafer en-Nehhas dedi ki: Bu rivayetten açıkça anlaşıldığına göre Yu-nus'a balık kendisini yutmadan önce risalet verilmiş idi. Bu ise kıyas ile öğrenebilecek bir şey değildir, isnad ile öğrenilir.

Yine bu rivayetteki hususlardan birisi de şudur: Yunus'un kavmi iman etmişler ve azabı görmeden önce pişman olmuşlardı. Çünkü burada belirtildiğine göre onlara üç güne kadar azabın geleceğini haber vermişti. Onlar ise herbir anneyi yavrusundan ayırıp tek kişiymişcesine yüce Allah'a feryad ederek yöneldiler. Bu hususta doğru olan budur. Diğer taraftan yüce Allah'ın onlar hakkındaki hükmü (bundan dolayı) başkaları hakkındaki şu buyruklarında sözü edilen hükmü gibi olmamıştır: "Ama Bizim azabımızı gördüklerinde imanları onlara fayda vermedi." (el-Mu'min, 40/85): "Yoksa (makbul) tev-be kötülükleri işleyip durup da nihayet onlardan birine ölüm gelip çattığında... (yaptığı tevbe) değildir." (en-Nisa, 4/18)

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Onlar azabın gölgesini gördüler de tevbe ettiler. Bu ise (tevbenin kabul edilmesine) engel değildir. İlim adamlarının bu husustaki görüşleri daha önce Yunus Sûresi'nde (10/98. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Oraya bakılabilir.

"Veya daha fazlasına" buyruğundaki "veya" lafzının anlamları ve yorumlanması ile ilgili açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Yahut (belki, hatta) taştan da katı" (el-Bakara, 2/74) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

el-Ferra dedi ki: Burada: "Veya" buyruğu: "Hatta" anlamındadır. Başkası ise bunun "vav: ve" anlamında olduğunu söylemişlerdir. Şairin şu beyitinde de bu türdedir:

"Aramızda savaş şiddetlenince, Riyahı veya Rizamı aradı gözlerimiz."

Burada: "ve Rizarm..." anlamındadır. İşte yüce Allah'ın: "Saat (kıyamet) hadisesi ise ancak bir göz kırpma gibidir. Yahut o daha da yakındır." (en-Nahl, 66/77) buyruğu gibidir.

Muhammed b. Cafer ise bu buyruğu hemzesiz olarak: "Yüzbine ve daha fazlasına" diye okumuştur. Buna göre: "Daha fazlasına" buyruğu hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olarak ref mahallin-dedir ki "ve onlar daha fazla idiler" takdirindedir.

en-Nehhas dedi ki: Basrahlara göre bu iki görüş sahih olamaz. Onlar "ev: veya, yahuf'un: "Hatta" ile "vav: ve" anlamında olduğunu kabul etmezler. Çünkü: "Hatta, belki" birinci ifadenin sözkonusu olmadığını ancak ondan sonrasının da olumlu olarak ifade edildiğini anlatmak (idrâb) içindir. Yüce Allah ise böyle bir anlatımdan münezzehtir. Yahutta bir şeyden çıkıp (ilgili açıklamaları bitirip) başka bir şeye geçiş içindir. Bu ise böyle bir açıklamanın yapılacağı bir yer değildir. Diğer taraftan "vav"ın anlamı: "Veya, yahut"un anlamından farklıdır. Eğer bunlardan birisi diğerinin anlamına kullanılabilseydi, lafızların anlamları (meanî) ortadan kalkardı. Eğer böyle bir şey mümkün olsaydı, o takdirde: "Biz onu ikiyüzbin kişiye peygamber olarak gönderdik" ifadesi daha muhtasar olurdu. el-Muberrred de dedi ki: Bunun anlamı şudur: Biz onu öyle bir topluluğa gönderdik ki, sizler onları göreceksiniz, bunlar yüzbin kişi veya daha fazladır, diyeceksiniz. Kullara bilip tanıdıkları bir üslubla hitab edilmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu şuna benzer: Bana Zeyd ya da Amr geldi. Halbuki sen bu ikisinden kimin geldiğini biliyorsun, ancak kimin geldiğini mu-hatab anlamasın diye müphem bir ifade kullanırsın.

el-Ahfeş ve ez-Zeccac derler ki: Veya sizin değerlendirmenize göre daha fazla idiler, demektir.

İbn Abbas dedi ki: Bunlar yüzbinden yirmibin kişi fazla idiler. Bunu Ubeyy b. Ka'b (peygambere) merfu olarak da rivayet etmiştir. Yine İbn Ab-bas'tan: Otuzbin kişi fazla idiler, dediği rivayeti de gelmiştir. el-Hasen ve er-Rabî ise: Otuzbin küsur kişi fazla idiler, demişlerdir. Mukatil b. Hayyan da: Yetmişbin kişi

demoştir.

"Onlar imana geldiler, Biz de onları bir zamana kadar" yani onlar için belirlenen ecellerinin son vaktine kadar "geçindirdik." [\[104\]](#)

149. Şimdi onlara sor: "Kız çocukları RabbinİN, erkek çocukları da kendilerinin midir?"

150. Yoksa Biz melekleri dişiler olarak yarattık da onlar da buna tanık mı oldular?

151. İyi bilin ki onlar iftiralarından dolayı derler ki:

152. "Allah doğurdu." Şüphesiz onlar elbette yalancıdırlar.

153. Yoksa erkekler dururken, kız çocukları mı üstün tutup seçti?

154. Ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz?

155. Hiç düşünmez misiniz?

156. Yoksa apaçık bir deliliniz mi var?

157. Doğru söyleyenler iseniz, kitabınızı getirin.

"Şimdi onlara sor: Kız çocukları Rabbinin, erkek çocukları da kendilerinin midir?" Yüce Allah, Peygamber (sav)'a teselli olmak üzere geçmiş ümmetlere dair haberleri sözkonusu ettikten sonra bu buyruğu ile de Kureyş kâfirlerinin: Melekler Allah'ın kızlarıdır, şeklindeki sözlerine karşı delil getirerek: "Şimdi onlara sor..." diye buyurmaktadır. Bu buyruk, sûrenin baş taraflarında -aradaki mesafe uzak olmakla birlikte- yer alan benzeri anlamdaki ifadelere atfedilmiştir. Ey Muhammedi Sen Mekkelilere: "Kız çocukları Rabbinin... midir?" diye sor, demektir. Çünkü Cuheyne, Huzaa, Benu Muleyh, Be-nu Seleme ve Abdu'd-Daroğullan meleklerin Allah'ın kızları olduklarını iddia ediyorlardı. Buradaki soru ise onları azarlamak içindir.

"Yoksa Biz melekleri dişiler olarak yarattık da onlar da buna tanık mı oldular?" Biz onları dişiler olarak yaratırken yaratmamızda hazır mı idiler? Bu, yüce Allah'ın: "Ve onlar bizzat Allah'ın kulları olan melekleri de dişi kabul ettiler. Acaba kendileri onların yaratılışlarına şahit mi oldular?" (ez-Zuhruf, 43/19) buyruğuna benzemektedir.

Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "İyi bilin ki onlar iftiralarından" buyruğundaki (iftira anlamı verilen): "ifk" yalanın en kötü şeklidir. "Derler ki: Allah doğurdu. Şüphesiz onlar elbette" Allah'ın çocuğu olduğu iddialarında "yalancıdırlar." Çünkü O. doğmayan ve doğurmayandır.

"İyi bilin ki" lafzından sonra gelen: "Muhakkak, gerçekten, şüphesiz ki"nin hemzesi kesreli gelir, çünkü söz başıdır.

Sibeveyh'in naklettiğine göre ise: ...e gelince"den sonra üstün de gelebilir, esreli de gelebilir. Üstün geldiği takdirde: edatı: "Gerçekten, gerçek olarak" anlamına gelir. Esreli gelmesi halinde ise: "yi bilin ki" anlamındadır.

en-Nehhas dedi ki: Ben Ali b. Süleyman'ı şöyle derken dinledim: e benzeterek üstün okunması da mümkündür. Fakat bu âyet-i kerimede kesreli okunmasından başka türlü okuyuş caiz değildir. Çünkü ondan sonrası ref (durumunda)dır. İfade ise: "(âJlSJ): Elbette yalancıdırlar" ifadesi ile tamam olmaktadır. Sonra da buyruğa azarlamak ve yanlışlıklarını başlarına kakmak maksadıyla: "Yoksa... mı üstün tutup seçti" buyruğu ile okumaya devam edilir. Şöyle buyurmuş gibidir: Yazıklar olsun size! "Yoksa erkekler"i bırakıp "kızları mı üstün tutup seçti?"

"Üstün tutup seçti" anlamındaki: buyruğu "elif" genel olarak kat' (harekeli olarak) ile okunmuştur. Çünkü bu "vasi elifinin başına gelmiş bir "istifham elifi"dir. "Vasi elifi hafzedildikten sonra geriye istifham (soru edatı) olan elif olduğu haliyle üstün ve "kat' elifi olarak kalmıştır. Daha önceden geçtiği üzere: "Acaba gaybı görerek mi bildi?" buyruğunda olduğu gibi.

Ebu Cafer, Şeybe, Nafi' ve Hamza istifhamsız olarak ve "vasi elifi ile haber olmak üzere: "Üstün tutup seçmiştir" diye okumuşlardır.

(Buna göre) kıraate buradan başlanacak olursa hemze kesre ile okunur. Ebu Hatim ise bunun izah edilemeyecek bir kıraat olduğunu iddia etmiştir. (Ancak bu okuyuşa göre dahi) ifadeler iki bakımdan yine azar üslubunu devam ettirmektedir: Birincisine göre bu onların söyledikleri yalanı açıklayıcı bir ifade olur. Bu durumda "ne oluyor size? Nasıl hüküm veriyorsunuz?" buyruğu önceki ile alakalı olmaz. Diğer taraftan -aralarında el-Ferra'nın da bulunduğu- nahivcilerin naklettiklerine göre azar üslubu soru edatı ile de yapılabilir, soru edatı olmaksızın da yapılabilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Siz dünya hayatında hoşlandığınız herşeyinizi bitirdiniz..." (el-Ahkaf, 46/20)

Bir başka açıklamaya göre bu okuyuşta "söylemek" anlamından gelen bir fiil takdiri sözkonusudur. Yani onlar derler ki: Kızları beğenip üstün tutup seçti, demek olur. Yahutta bu yüce Allah'ın: "Allah doğurdu" buyruğundan da bedel olabilir. Çünkü kız çocukların doğurulması ve kız çocuklara sahip olmak onları beğenip seçmektir. Bu durumda mazi bir fiil (doğurdu)den bir başka mazi fiil (üstün tutup seçti) bedel getirilmiş olur. Bu durumda da: "(â^JliJ): Elbette yalancıdırlar" buyruğu üzerinde vakıf yapılmaz.

"Hiç" onun çocuğu olmasının imkansız bir şey olduğunu "düşünmez misiniz?"

"Yoksa apaçık bir deliliniz" belgeniz "mi var?"

Bu sözlerinizde "doğru söyleyenler iseniz kitabınızı" delillerinizi, belgelerinizi "getirin." [\[105\]](#)

158. Onlar kendisi ile cinler arasında bir neseb uydurdular. Andolsun ki muhakkak cinler de onların hazır edileceklerini bilmişlerdir.

159. Allah onların nitelendirmelerinden münezzehtir.

160. Allah'ın ihlasa erdirilmiş kulları müstesna.

"Onlar kendisi ile cinler arasında bir neseb uydurdular" buyruğu ile ilgili olarak tefsir bilginlerinin çoğunluğu burada sözü edilen: "Cinlerden kastın, melekler olduğunu söylemişlerdir. İbn Ebi Necih, Müca-hid'den şöyle dediğini rivayet eder: Onlar -Kureyş kâfirleri-: melekler yüce Allah'ın kızlarıdır dediler. Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a) da şöyle demiştir: Yani bu meleklerin anneleri vardır ve bu annelerinden doğmuşlardır. Onların annelerinin ise hareme alınan cin kadınlardan oldukları söylenmiştir.

İştikak bilginleri derler ki: Onlara "cin" denilmesinin sebebi, görülmeyişleridir. Mücahid dedi ki: Burada sözkonusu edilen cinler meleklerin kollarından birisidir ve bunlara "el-cinne" denilir. Bu İbn Abbas'tan da rivayet edilmiş bir görüştür.

İsrail, es-Süddî'den, o Ebu Malikten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Onlara "cinn(e)" denilmesinin sebebi cennetlerin bekçileri oluşlarından dolayıdır. Esasen meleklerin tümüne de "cinne" denilir.

"Neseb"den kasıt ise sihri akrabalıktır.

Katade, el-Kelbî ve Mukatil dediler ki: Yahudiler -Allah'ın laneti üzerlerine olsun- dediler ki: Allah cinlerle sihri akrabalık kurdu. (Onlardan kadınlarla evlendi.) Melekler de onlardan idi.

Mücahid, es-Süddî ve yine Mukatil şöyle demişlerdir: Bu sözleri söyleyenler Kinane ve Huzaalılar idiler. Onlar şöyle demişlerdi: Allah cinlerin ileri gelenlerinden (eş edinmek üzere) talib oldu. Onlar da en şerefli kızları ile onu evlendirdiler. İşte melekler bu cinlerin ileri gelenlerinin kızlarındandır.

el-Hasen dedi ki: Allah'a ibadette şeytanı ortak koştular. İşte araya koydukları neseb de odur.

Derim ki: el-Hasen'in bu husustaki görüşü en güzel görüştür. Buna delil de yüce Allah'ın: "Çünkü sizi" ibadet hususunda "âlemlerin Rabbi ile bir tutmuştuk" (eş-Şuara, 26/98) buyruğudur.

İbn Abbas, ed-Dahhak ve yine el-Hasen şöyle demişlerdir: Bundan kasıt onların: Şüphesiz Allah ile İblis iki kardeşirler, şeklindeki sözleridir. Yüce Allah onların bu sözlerinden çok, pekçok yüce ve münezzehtir.

"Andolsun ki muhakkak cinler" yani melekler "de onların" yani bu sözleri söyleyen kimselerin -Katade'ye göre cehennem ateşinde, Mücahid'e göre hesab

için- "hazır edileceklerini bilmişlerdir." es-Salebî birinci (Katade'ye ait olan) görüş daha uygundur, demiştir. Çünkü "hazır edilmek" bu sûrede bir kaç defa tekrarlanmıştır ve yüce Allah bununla azaba uğratılmaktan başka bir şey kastetmemiştir.

"Allah onların nitelendirmelerinden münezzehtir." Onların bu nitelendirmelerinden yüce Allah alabildiğine tenzih edilir.

"Allah'ın ihlasa erdirilmiş kulları müstesna." Onlar cehennem ateşinden kurtulacaklardır. [\[106\]](#)

161. Muhakkak siz ve ibadet ettikleriniz,

162. Siz O'nun aleyhine fitneye sürükleyemezsiniz.

163. Kendisi cehenneme girecek olan müstesna.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[107\]](#)

1- Müşrikler ve Tapındıkları Varlıklar Doğru Yolda Olanları Saptıramazlar:

"Muhakkak siz ve ibadet ettikleriniz" buyruğundaki: "eyler" burada: "O kimse(ler)" anlamındadır. Master anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani muhakkak sizler ve sizin bu putlara ibadet etmeniz... Bunun: Şüphesiz ki sizler Allah'tan başka ibadet ettiklerinizle birlikte... demek olduğu da söylenmiştir. Mesela: "Filan, filan kişi ile geldi" denildiği gibi, "Filan, filan kişi ile birlikte geldi" de denilir.

"Siz O'nun" yani yüce Allah'ın "aleyhine" (insanları) "fitneye sürükleyemezsiniz" saptıramazsınız. en-Nehhas dedi ki: Tefsir bilginleri bildiğim kadarıyla şu anlamdaki görüşü icma ile ifade etmişlerdir: Sizler yüce Allah'ın sapacağını takdir ettiği kişiler dışında hiçbir kimseyi saptıramazsınız. Şair de şöyle demiştir:

"Nimeti sayesinde onun tuzağını geri çevirdi, Onun aleyhine, o ise bizi fitneye düşürücü idi."

Saptırıcı idi, demektir. [\[108\]](#)

2- Kaderiye'nin Görüşü Bu Âyet-i Kerime ile de Reddedilmektedir:

Bu âyet-i kerime Kaderiye'nin görüşünü reddetmektedir. Amr b. Zerr dedi ki:

Ömer b. Abdu'l-Aziz'in huzuruna vardık. Yanında kaderden sözedil-di, Ömer şöyle dedi: Şayet Allah kendisine isyan edilmesini murad etmemiş olsaydı, günahkârların başı olan İblisi yaratmazdı ve şüphesiz ki bu yüce Allah'ın Kitabında mevcut bir bilgi idi. Bu bilgiyi bilen bilmiştir, bilmeyen bil-memiştir. Sonra da: "Muhakkak siz ve ibadet ettikleriniz, siz O'nun aleyhine (insanları) fitneye sürükleyemezsiniz" buyruklarını okudu. Yani yüce Allah'ın cehennemi boylamasını aleyhine hüküm olarak yazdığı kimseler dışındakileri saptıramazsınız, demektir. Ayrıca o dedi ki: İşte bu âyet-i kerime insanlar arasında anlaşmazlıkları hususunda ayırdedici bir buyruk oldu.

Bu âyet-i kerimedeki anlamlardan birisi de şudur: Şeytanlar yüce Allah'ın hidayet bulmayacağını yazıp takdir etmiş olduğu kimseler dışında, hiçbir kimseyi saptıramazlar. Eğer yüce Allah, bu kimsenin hidayet bulacak bir kimse olacağını bilmiş olsaydı, elbetteki şeytanların onu saptırmalarının önüne geçer, engellerdi. Buna göre yüce Allah'ın: "Onlara karşı atlılarıyla, piyadelerininle gürültü çıkararak baskın düzenle" (el-İsra, 17/64) buyruğu şu demek olur: Sen benim onlar hakkındaki ilmime aykırı hiçbir sonuca ulaşamazsın. Lebid b. Rabia'nın kaderin sabit olduğunu dile getirmek hususunda söylediği şu beyitler oldukça güzeldir:

"Şüphesiz Rabbimizden korkmak en hayırlı bir bağıştır, Allah'ın izniyledir benim ağır hareket etmem ve acele edişim. Allah'a hamdederim, hiçbir eşi, dengi yoktur O'nun, O'nun elindedir hayır, O dilediğini yapar. Kimi hayır yollarına iletirse, hidayet bulur, Gönlü rahat olduğu halde; dilediğini de saptırır."

el-Ferra dedi ki: Hicazlılar: "Adamı fitneye düşürdüm, saptırdım" derken, Necidliler aynı fiili: "Onu fitneye düşürdüm, saptırdım" şeklinde (başına elif ziyadesiyle) kullanırlar. [\[109\]](#)

3- Kıraate Dair Bir Açıklama:

el-Hasen'den rivayete göre: "Kendisi cehenneme girecek olan müstesna" anlamındaki buyruğu: şeklinde "lam" harfi ötreli olarak okumuştur.

en-Nehhas dedi ki: Tefsir ehlinde bir topluluk bunun bir lahn (yanlış okuma) olduğunu söylemektedirler. Çünkü: "Bu şehrin kadısıdır" demek caiz değildir. Bu hususta yapıldığını duyduğum en güzel açıklama Ali b. Süleyman'ın yaptığı şu açıklamalardır: Bu okuyuş, ifadedeki anlam esas alınarak yorumlanabilir. Çünkü: "Kendisi" topluluk anlamını ifade eder. Buna göre; takdirindedir. İzafet dolayısıyla "nun" hazfedilmiş-tir, "vav" da iki sakinin arka arkaya gelişinden dolayı hazfedilmiştir.

Bir diğerk görüşe göre bunun aslı veznindedir. Ancak bu den a kalbedilmiş ve "ye" harfî hazfedilmiştir. Sonunda da "lam" ötreli kalmıştır. Bu da: "Yıkılmaya yüz tutmuş bir yarın kenarı" (et-Tev-be, 9/109) buyruğuna benzemektedir.

Üçüncü bir açıklama şekli de şudur: "Girecek olan" lafzındaki "lam"ı tahfif maksadıyla hazfedilir ve i'rab onun aynu'l-fiili (ikinci harfi) üzerinde cereyan eder. Arapların kullandıkları: "Ona hiçbir şekilde aldırış etmedim" ifadelerinde hazfedildiği gibi. Bunun aslı: şeklinde olup (,^0'den gelmektedir. Tıpkı 'den geldiği gibi. " Her iki cennetin de (meyvelerinin) toplanışı yakındır." (er-Rahman, 55/54) ile "denizde... yükseltilmiş, akıp giden gemiler O'nun-dur" (er-Rahman, 55/24) diye okuyanların kıraati de bu kıraate benzemektedir. Burada görüldüğü gibi i'rab ayn(u'l-fiil yani kelimenin aslının ikinci harfi) üzerinde uygulanmıştır. Ancak cemaatin kıraatinde âyet-i kerimedeki bu kelimenin aslı "ye" ile; şeklinde olup lafızdan düştüğünden ötürü, hatta da hazfedilmiştir. [\[110\]](#)

164. Bizden herbirimiz için bilinen bir makamı olmayan yoktur. 165- Muhakkak biz saf saf duranlarız. 166. Ve şüphesiz biz teşbih edenleriz.

Bu, meleklerin yüce Allah'ı tazim etmek ve kendilerine ibadet edenlerin bu tutumlarını tepki ile karşılayıp reddetmek üzere söyledikleri sözlerdendir.

"Bizden herbirimiz için bilinen bir makamı olmayan yoktur. Muhakkak biz saf saf duranlarız ve şüphesiz biz teşbih edenleriz" buyruğu hakkında Mukatil dedi ki: Bu üç âyet-i kerime, Rasûlullah (sav) Sidre-i Munte-ha'da iken inmiştir. Cebrael biraz geri durunca, Peygamber (sav): "Burada mı benden ayrılacaksınız?" diye sormuş, o da: Bu bulunduğum noktadan daha ileri gidemem, diye cevap vermiş, yüce Allah da meleklerin söylediği bir sözü nakletmek üzere: "Bizden herbirimiz için bilinen bir makamı olmayan yoktur" âyetlerini indirmiştir.

Kufelilere göre ifadenin takdiri: "Bizden herbirimiz için bilinen bir makamı olmayan bir kimse yoktur" şeklinde olup ism-i mev-sul olan ("kimse" anlamındaki: "men' lafzı) hazfedilmiştir.

Basralılara göre ise ifadenin takdiri: Bizden herbirimiz için bilinen bir makamı olmayan hiçbir melek yoktur" şeklindedir. Bu da ibadet hususunda bilinen bir yeri... demektir. Bu açıklamayı İbn Mesud ve İbn Cübeyr yapmıştır.

İbn Abbas dedi ki: Semavatta üzerinde namaz kılan ve teşbih eden meleğin bulunmadığı bir karışlık yer dahi yoktur. [\[111\]](#)

Âişe (r.anha) da şöyle demiştir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Semada üzerinde secde eden yahut ayakta duran (namaz kılan) bir meleğin bulunmadığı bir ayak

basacak kadar bir yer dahi yoktur. "[112]

Ebu Zerr'den dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Gerçekten ben sizin görmediklerinizi görüyor, duymadıklarınızı duyuyorum. Sema gıcırıyor, gıcırdaması da hakkıdır. Çünkü orada yüce Allah'a secde etmek için alnını koyan hiçbir meleğin bulunmadığı dört parmaklık bir yer dahi yoktur. Allah'a yemin ederim eğer bildiğimi bilseydiniz, pek az gülerdiniz, pekçok ağlardınız. Yataklar üzerinde kadınlardan zevk alamazdınız. Yüce Allah'a feryad ederek yollara dökülürdünüz. Keşke dallan budanan bir ağaç olsaydım." Bu hadisi Ebu İsa et-

Tirmizî rivayet etmiş olup hakkında: Hasen, garib bir hadistir, demiştir. [113]

Bu bir başka yoldan da rivayet edilmekte olup buna göre Ebu Zerr şöyle demiştir: "Dallan budanan bir ağaç olmayı çok arzu ederdim" demiştir. Yine bu Ebu Zerr'den mevkuf (senedi ona ulaşan, Rasûlullah'a atfedilmeyen) bir rivayet olarak gelmiştir. [114]

Katade dedi ki: Erkekler ve kadınlar şu: "Bizden herbirimiz için bilinen bir makamı olmayan yoktur" âyeti nazil oluncaya kadar birlikte namaz kılarlardı. Bunun üzerine erkekler öne geçti, kadınlar da arka saflarda durmaya başladı.

"Muhakkak biz saf saf duranlarız" buyruğu hakkında el-Kelbî dedi ki: Onların da safları, yerde dünyadakilerin safları gibidir.

Müslim'in Sahih'inde Cabir b. Semura'dan şöyle dediği kaydedilmiştir: Biz mescidde bulunuyor iken Rasûlullah (sav) yanımıza çıkıp geldi ve şöyle buyurdu: "Niçin meleklerin Rabbleri huzurunda saf saf durdukları gibi siz de saf saf dizilmiyorsunuz?" Biz: Ey Allah'ın Rasûlü! Melekler Rabbleri huzurunda nasıl saf saf dururlar diye sorduk, şöyle buyurdu: "Onlar ilk safları tamamlarlar ve safta sıkı sıkı dururlar." [115]

Ömer (r.a) da namaza kalktığında: Saflarınızı doğru ve düzgün tutunuz. Saflarınızı düzeltiniz. Şüphesiz Allah sizin de, meleklerin Rabbleri huzurunda durdukları gibi durmanızı ister, der, sonra da: "Muhakkak biz saf saf duranlarız" buyruğunu okur, ey filan sen geriye git, ey filan sen öne geç der. sonra da kendisi öne geçip tekbir alıp namaza dururdu. Buna dair açıklamalar daha önce el-Hicr Sûresi'nde (15/24. âyet, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Malik dedi ki: İnsanlar dağınık bir şekilde namaz kılıyorlardı. Yüce Allah: "Muhakkak biz saf saf duranlarız" buyruğunu indirdi. Peygamber (sav) da onlara saf saf dizilmelerini emretti.

eş-Şa'bî dedi ki: Cebrail yahutta bir melek Peygamber (sav)'a gelip dedi ki: Sen gecenin üçte ikisinden biraz az, yarısı ve üçte biri kadar namaz kılıyorsun, şüphesiz ki melekler de namaz kılar ve teşbihte bulunurlar. Semada boş duran

hiçbir melek yoktur.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani bizler bize verilecek emirleri durup bekleyerek havada kanatlarımızı dizi dizi açmış olarak bekleyenleriz.

Biz Arşın etrafında saf saf dizilenleriz, diye de açıklanmıştır.

"Ve şüphesiz biz teşbih edenleriz." Katade'nin açıklamasına göre namaz kılanlar, demektir. Bir başka açıklamaya göre müşriklerin ona atfettiklerinden Allah'ı tenzih edenleriz. Buyruğun maksadı şudur: Melekler Allah'a teşbih ve namaz kılmak suretiyle ibadet ettiklerini haber vermektedirler. Onlar mabud (kendilerine ibadet edilen varlıklar) de değildir, Allah'ın kızları da değildir.

Şöyle de açıklanmıştır: "Bizden herbirimiz için bilinen bir makamı olmayan yoktur" buyruğu Rasûlullah (sav) ile mü'minlerin müşriklere söyledikleri sözlerdir. Yani sizden ve bizden âhirette bilinen bir makamı olmayacak hiçbir kimse yoktur. Bu da hesap için durulacak makamdır.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Kimimizin Allah'tan korkmak makamı, kimimizin Allah'tan ümid etmek makamı, kimimizin ihlas makamı, kimimizin şükür makamı... vb. diğer makamı vardır.

Derim ki: Daha kuvvetli görülen "bizden herbirimiz için bilinen bir makamı olmayan yoktur..." sözlerinin meleklerin söyledikleri sözlerden olduğudur.

Doğrusunu en iyi bilen Allah tır. [\[116\]](#)

167. Muhakkak diyorlardı ki:

168. "Eğer bizde de öncekilerden bir zikir olsa idi;

169. "Biz de elbette Allah'ın ihlase erdirilmiş kulları olurduk."

170. Şimdi de ona kâfir oldular. Yakında bileceklerdir.

Bu buyruklarla tekrar müşriklerin söyledikleri sözler sözkonusu edilmektedir. Yani onlar Muhammed (sav) peygamber olarak gönderilmeden önce bilgisizlikleri dolayısıyla ayıplandıklarında: "Eğer bizde de öncekilerden bir zikir olsa idi..." derlerdi. Yani bize de şariatleri açıklayan bir peygamber gönderilmiş olsaydı, mutlaka ona tabi olurduk, ona uyardık.

"Muhakkak diyorlardı ki" buyruğunun başındaki: "Muhakkak" lafzı şeddesiz geldiğinden dolayı fiilin başına gelmiş ve (cevabının başına) da "lam" harfi gelmiştir. Böylelikle (bu şekilde) nefy için gelen ile olumluluk bildiren edatlar birbirinden ayırılmış olmaktadır. Kufeliler ise şöyle derler:

Burada: olumsuzluk edatı olan: anlamındadır, "lam" ise anlamındadır. (Bu durumda anlam şöyle olabilir: Onlar mutlaka şöyle diyorlardı: ... "Eğer bizde de öncekilerden bir zikir olsa idi" buyruğunun, peygamberlerin kitaplarından bir

kitab olsa idi, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Biz de elbette Allah'ın ihlasa erdirilmiş kulları olurduk." Yani bize de öncekilere gelmiş olduğu gibi bir zikir, bir öğüt gelmiş olsaydı, biz de Allah'a ihlasla ibadet ederdik.

"Şimdi de ona" yani o zikre "kâfir oldular" el-Ferra burada bir hazfın bulunduğunu kabul eder. Yani Muhammed (sav) onlara zikir ile geldi de onlar da ona kâfir oldular. Bu, onların durumlarının şaşılacak bir hal olduğunu ifade eder. Yani işte onlara bir peygamber gelmiş ve içinde gerek duyacakları herşeyin açıklandığı bir kitab da üzerlerine indirilmiş bulunuyor. Bununla birlikte yine onlar inkâr ettiler ve sözlerine bağlı kalmadılar.

"Yakında bileceklerdir." ez-Zeccac dedi ki: Bu küfürlerinin akıbetini bileceklerdir. [\[117\]](#)

171. Andolsun ki gönderilmiş kullarımıza önceden şu sözümüz verilmiştir:

172. Muhakkak onlar, elbette onlar zafere erdirilenlerdir;

173. "Muhakkak Bizim ordumuz, elbette onlar galip olanlardır."

174. Artık bir vakte kadar onlardan yüz çevir.

175. Onlara göster, onlar da yakında görecektlerdir.

176. Acaba onlar azabımızı mı acele istiyorlar?

177. Onların alanlarına inince, o korkutulanların sabahı ne kötü olur!

178. Artık bir zamana kadar onlardan yüz çevir.

179. (Onlara) göster, onlar da yakında görecektlerdir.

"Andolsun ki gönderilmiş kullarımıza önceden şu sözümüz verilmiştir" buyruğunu el-Ferra; (sözümüz) mutluluk ile (mutlu alacaklarına dair) verilmiştir, diye açıklamıştır.

Bir görüşe göre buradaki "söz"den kasıt yüce Allah'ın: "Allah: Andolsun ki Ben ve peygamberlerim mutlaka galib geleceğim, diye yazmıştır." (el-Mü-cadele, 58/21) buyruğunu kastetmektedir.

el-Hasen: Şeriat sahibi peygamberlerden hiçbir kimse öldürülmüş değildir, demiştir.

"Muhakkak onlar, elbette onlar zafere erdirilenlerdir." Yani gerek delil ile, gerek galip gelmek suretiyle yardım vaadi onlara verilmiştir.

"Muhakkak Bizim ordumuz, elbette onlar galip olanlardır." Buradaki: "Galip olanlar" buyruğunun çoğul gelmesi (ordu lafzının) manasına binaendir. Eğer onun lafına uygun olarak gelmiş olsaydı, "Elbette o, galip gelen" şeklinde olması gerekirdi.

Yüce Allah'ın: " Buradagrublardanyenilgiye uğratılmış bir ordu" (Sad, 38/11) buyruğunda olduğu gibi.

eş-Şeybanî dedi ki: Burada bu lafzın çoğul olarak gelmesi âyet sonu oluşundan dolayıdır.

"Artık bir vakte kadar onlardan yüz çevir." Katade ölünceye kadar, ez-Zeccac kendilerine tanınmış süreye kadar, diye açıklamıştır.

İbn Abbas, Bedir'de öldürülecekleri vakte kadar diye açıklamıştır. Mekke fethi vaktine kadar da söylenmiştir. Âyet-i kerimenin kılıç (savaşı emreden) âyeti ile nesholduğu da söylenmiştir.

"Onlara göster, onlar da yakında görecektir" buyruğu hakkında Katade dedi ki: Görmenin kendilerine fayda vermeyeceği bir zamanda görecektir. Allah tarafından: "Umulur ki" tabiri vücut (gereklik) ifade eder. Burada "göstermek" tabirinin kullanılması, işin oldukça yakın olduğunu anlatmak içindir. Pek yakında onlar görecektir, demektir. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Onlar kıyamet gününde azabı görecektir.

"Acaba onlar azabımızı mı acele istiyorlar?" Aşırı derecedeki yalanlamalarından ötürü bu azap ne zaman gerçekleşecektir, diyorlardı. Azabın çabuk gelmesini istemeyin, çünkü o mutlaka başınıza gelecektir, demektir.

"Onların alanlarına" azab "inince, o korkutulanların sabahı ne kötü olur!" ez-Zeccac dedi ki: Onların azabı öldürülmek ile idi.

"Alanlarına"*buyruğu es-Süddî ve başkalarından nakledildiğine göre evlerine, yurtlarına demektir. (Alan anlamı verilen): "Saha" ile "sahse" sözlükte evin genişçe avlusu demektir. el-Ferra: "onların alanlarına inmesi" ile onlara inmesi aynı anlamdadır, demiştir.

"O korkutulanların sabahı ne kötü olur!" Azab ile uyarılıp korkutulanların sabahı ne kötü olacaktır!

Bu buyrukta: "Onların sabahı ne kötü sabah olacaktır!" anlamında bir takdir sözkonusudur.

Özellikle "sabah"ın sözkonusu edilmesi azabın onlara sabah vakti geldiğinden dolayıdır. Enes (r.a)'ın rivayet ettiği şu hadis de bu türdendir: Rasû-lullah (sav) Hayber'e gittiğinde, onlar da beraberlerinde çapaları, kazmaları bulunduğu halde tarlalarına çıkıyor iken: Muhammed ve ordusu geldi, dediler ve kalelerine geri döndüler. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Allahu ekber, harab oldu Hayber. Çünkü biz bir kavmin sahasına indik mi o uyarılıp korkutulanların sabahı çok kötü olur."[\[118\]](#)

İşte bu da "onların alanlarına inince" buyruğunun anlamını açıklamaktadır ki, bununla Peygamber (sav)'ı kastetmektedir.

"Artık bir zamana kadar onlardan yüz çevir" buyruğu tekid olmak üzere tekrar edildiği gibi aynı şekilde ("onlara) göster, onlar da yakında görecektir" buyruğu da tekid olmak üzere tekrarlanmıştır. [\[119\]](#)

180. İzzet sahibi olan Rabbin onların niteleyegeldiklerinden münezzehtir.

181. Gönderilmiş peygamberlere selam olsun.

182. Alemlerin Rabbi Allah'a da hamdolsun.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[120\]](#)

1-Yüce Allah'ın Teşbih ve Tenzih Edilmesi:

"Rabbin... müzennehtir" buyruğu ile yüce Allah, müşriklerin kendisine izafe ettikleri vasıflardan münezzehtir olduğunu belirtmektedir. "İzzet sahibi" de "Rabbin" lafzından bedeldir. Övgü olmak üzere "Rab" lafzının nasb ile okunması da caizdir. Ref ile okunması ise: O izzetin Rabbidir" anlamında olur.

"Onların niteleyegeldiklerinden" buyruğunda kastedilen O'na izafe ettikleri eş ve çocuktur. Rasûlullah (sav)'a: "Subhanallah"ın ne anlama geldiği sorulmuş o da: "O yüce Allah'ın hertürlü kötülükten tenzih edilmesidir" diye cevap vermiştir.

Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden Bakara Sûresi'nde (2/30. âyet, 17. başlıkta, 32. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[121\]](#)

2- "İzzet Sahibi" Olmanın Anlamı:

Muhammed b. Suhnun'a: "Rabbi'l-ızzet: İzzet sahibi'nin anlamı ile ilgili soru sorularak: İzzet, zat sıfatlarından olmakla birlikte yüce Allah'ın zatının sıfatlarından olup mesela "Rabbu'l-kudre: kudretin Rabbi" ve benzeri terkipler kullanılmadığı halde "Rabbul-ızzet"nin kullanımı nasıl caiz olur? denilince, Muhammed b. Suhnun şu cevabı vermiş: İzzet hem zat sıfatı, hem fiil sıfatı olur. Zat sıfatı yüce Allah in: "İzzet bütünüyle Allah'ındır" (Fâtır, 35/10) buyruğu gibidir. Fiil sıfatı ise "izzetin Rabbi (izzet sahibi)" buyruğu gibidir. Bunun anlamı ise, insanların kendi aralarında birbirlerine karşı güç ve kuvvet sahibi olduklarını ortaya koydukları izzet (gücün sahibi olmak) demektir. Bu da yüce Allah'ın yarattığı şeyler arasındadır. (Devamla Muhammed b. Suhnun) dedi ki: Tefsirde belirtildiğine göre, burada izzetten kasıt, meleklerdir. Bazı ilim adamlarımız da şöyle demiştir: Her kim "Allah'ın izzeti hakkı için" diye yemin edecek olursa,

eğer bununla O'nun sıfatı olan izzetini kastetmiş olup yeminini bozarsa, keffarete bulunması gerekir. Şayet kulları arasında yaratmış olduğu izzetini kastederse, onun için keffaret sözkonusu değildir.

el-Maverdî dedi ki: "İzzet sahibi'nin iki anlama gelme ihtimali vardır. Birincisine göre izzetin mutlak maliki ve sahibi demek olur. İkincisine göre ise ister kral ve hükümdar, ister zorba olsun kendisini güçlü, kuvvetli kabul eden (müteazziz) olan herşeyin Rabbi anlamındadır.

Derim ki: Yemin eden kişi bu anlamlardan hangisini niyet ederse etsin (yeminini bozması halinde) ona keffaret düşmez. [\[122\]](#)

3- Sûrenin Son Üç Âyetinin Okunacağı Yerler:

Ebu Said el-Hudrî (jir.a)'dan gelen rivayete göre Rasûlullah (sav) (namazda) selam vermede zzzet sahibi olan Rabbin..."

buyruğunu sûrenihtednuûâtkiadak1 okurdu" Bunu es-Salebî zikretmiştir. [\[123\]](#)

Derim ki: Ben şeyh, imam. muhaddis. hafız Ebu Ali el-Hasen b. Muham-med b. Muhammed b. Muhammed b. Amruk el-Bekrî'nin huzurunda, Mısır diyarında Mansura karşısında el-Cezire'de şunu okudum: Dedi ki: Bize hür kadın Um el-Mueyyed Zeyneb bint Abdurrahman b el-Hasen eş-Şi'rî birinci seferinde Neysabur'da haber verdi ki: Bize Ebu Muhammed İsmail b. Ebi Bekr el-Karî haber verdi, dedi ki: Bize Ebu'l-Hasen Abdu'l-Kadir b. Muhammed el-Farisî anlattı, dedi ki: Bize Ebu Sehl b. Bişr b. Ahmed el-Isferayinî anlattı, dedi ki: Bize Ebu Süleyman Dâvûd b. el-Huseyn el-Beyhakî anlattı, dedi ki: Bize Ebu Zekeriya Yahya b. Yahya b. Abdurrahman et-Temimî en-Ney-saburî anlattı, dedi ki: Bize Huşeym Ebu Harun el-Abdî'den anlattı, o Ebu Sa-id el-Hudrî'den dedi ki: Rasûlullah (sav)'ı bir değil, iki değil (defalarca) namazın sonunda yahut namazı bitirdikten sonra: "İzzet sahibi olan Rabbin onların niteleyegeİtliklerinden münezzehtir. Gönderilmiş peygamberlere selam olsun.

Alemlerin Rabbi Allah'a da hamd olsun" dediğini duymuşumdur [\[124\]](#)

el-Maverdî dedi ki: eş-Şa'bî rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: Her kim kıyamet gününde kendisine en eksiksiz ölçekle ölçülüp mükâfat verilmesini arzu ediyor ve bundan nîemnun oluyorsa, meclisinden kalkmak istediği vakit meclisinin sonunda: "İzzet sahibi olan Rabbin, onların niteleyegeldiklerinden münezzehtir. Gönderilmiş pegyamberlere selam olsun.

Alemlerin Rabbi Allah'a da hamd olsun." desin. [\[125\]](#)

es-Salebî bunu Ali (r.a) yoluyla gelen (Peygamber Efendimiz'e atfedilen) merfû'

bir hadis olarak zikretmiştir. [\[126\]](#)

4- Peygamberlere Selam, Alemlerin Rabbi Allah'a Hamd Olsun:

"Gönderilmiş" yüce Allah'tan aldıkları tevhid ve risaleti tebliğ eden "peygamberlere selam olsun."

Enes dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Bana selam getirdiğiniz vakit rasûllere de selam getirin. Şüphesiz ki ben gönderilmiş peygamberlerden (rasûllerden) bir rasûlüm."[\[127\]](#)

"Gönderilmiş peygamberlere selam olsun" buyruğunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: O en büyük korku ve dehşet gününde Allah'tan onlara bir güvenlik olsun.

"Alemlerin Rabbi Allah'a da" müjdeleyiciler, uyarıp korkutucular olmak üzere rasûlleri elçi olarak gönderdiği için "hamd olsun."

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah'ın bütün insanlara ihsan etmiş olduğu nimetler dolayısıyla hamd olsun, diye açıklandığı gibi, müşrikleri helak ettiği için Allah'a hamd olsun, diye de açıklanmıştır. Bunun da delili yüce Allah'ın: "Böylece zulmedenlerin ardı arkası kesildi. Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun" (el-En'am. 6 45^ buyruğudur.

Derim ki: Bunların hepsi kastedilmiştir. "Elhamdu: Hamd olsun" ifadesi de bunların hepsini kapsamına alır.

"Niteleyegeldiklerinden" buyruğu yalanlarından... demektir. Yalan olarak onu niteleyegeldikleri şeylerden münezzehtir demektir. es-Saffat Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. [\[128\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/459

[\[2\]](#) Buharı, II, 616; Müslim, II, 945, 946; Tirmizî, III, 256; Darimi, II, 89; Ebû Dâvûd, II, 242; İbnMace, II, 1012; Müsned, I, 353, II, 79, 219, 138, 141, IV, 70, V, 381, VI, 402.

[\[3\]](#) Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, II, 224.

[\[4\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/459-464

[\[5\]](#) Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, V, 103, 117, X. 307.

- [6] Buhârl, IV, 1736, 1804; Tirmizî, V, 362; ibnMace, I, 69.
- [7] Tirmizî, V, 362; Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, es-Sünenü'l-Kübra, VI, 374.
- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/464-470
- [9] Hadis-i şeriflerde çeşitli kiplerde ve farklı lafızlar Cenab-ı Allah'a "gülmek" isnad edilmektedir. Örnek olmak üzere bazılarına işaret edelim: Buhârî, II, 1040, IV, 1854; Müslim, I, 166, 177; Müsned, II, 275, 293, 318, 464, 511, III, 80:
- [10] "Şaşırtmak, hayret veteaccüb etmek" manasındaki "acibe" fiili de bir çok rivayette Cenab-ı Allah'a isnad edilmiş bulunmaktadır. Örnek olmak üzere bazılarını kaydedelim; Buhari, III, 1096, 1382, IV, 1854; Müslim, III, 1624; Ebu Davud, III, 19, 56; Müsned, I, 128, 416, II, 302, 406, 448, 457.
- [11] Müsned, IV, 151; Taberani, el-Mu'cemu'l-Kebir, XVII, 309; Ebu Ya'la, Müsned, III, 288; el-Heysemi, Mecmau'z-Zeuaid, X 270, hadisın Ahmecl, Ebu Ya'la ve Taberani tarafından rivayet edildiği ve senedinin hasen olduğu kaydıyla.
- [12] Buhari, III, 1096; İbn Hibban, Sahih, I, 343; Ebu Davud, III, 56; Müsned, II, 302, 406,
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/470-475
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/476-477
- [15] Belli bir kaynakta yer aldığını tespit edemedik.
- [16] Tirmizî, IV, 613, (yakın mana ve lafızlarla) Heysemî. Mecmau'z-Zevaid, X, 355; Tabe-ranî. Evsat, II, 191. V, 227.
- [17] Müsned, II, 167; Taberani, Evsat, V, 247.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/477-483
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/483-484
- [20] Mealin akışına uygunluk zarureti dolayısıyla Tefsir açıklamalarında da belli bir takdim tehir yapılmıştır.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/484-491
- [22] Buhari, V, 2397; Müslim, IV, 2189; Müsned, II, 120.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/491-497
- [24] Buhari, V, 2174-2176, V, 2347; Müslim, IV, 1720; İbn Mace, II, 1173; Müsned, VI, 57, 63.
- [25] Merhum müfessir burada önce: "...şair dişi devesini niteledirirken şunları söylemektedir" deyip aşağıdaki beyiti nakletmekte, arkasından beyitteki garip bazı kelimelerin açıklamasını yapmaktadır. Daha sonra: "Dişi devenin yularını

nitelendirirken şöyle der..." diyerek aynı beyiti tekrarlamaktadır.

Biz, -Arapça baskıyı yapanların düştükleri notu da dikkate alarak- gördüğünüz şekilde terceme ile yetindik.

[26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/497-502

[27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/502-503

[28] İbn Abdi'l-Berr, Temhid, XXI, 241.

[29] Muvatta, II, 978; Müslim, IV. 2080, 2081; Tirmizî, V. 496; Darimî, 375; Müsned, VI, 377, 378, 409.

[30] Muvatta, II, 951; Müslim, IV, 2081; Ebu Davud, IV, 13; İbn Mace, II, 1162; Müsned, II, 375, III, 448, V, 430.

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/503-506

[32] Buna göre bu âyetin anlamı şöyle olur: "Sizler Allah'tan başka yalan ve uydurma ilâhları mı istiyorsunuz."

[33] Buhârî, III, 1225, V. 1955; Müslim, IV, 1840; Müsned, II. 403. III, 244.

[34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/506-510

[35] Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Halbuki Allah sizi yaratmıştır. Siz ne yapıyorsunuz böyle?

[36] Beyhakî, Şuabu'l-İman, I, 209

[37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/510-514

[38] Buhârî, III, 1285, V, 2182; Müslim, III, 1653, 1654; Tirmizî, IV, 655; Darimi, I, 127; Mesai, VIII, 206; Müsned, II, 66, 222, 267, 390, 531, III, 40.

[39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/515

[40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/516

[41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/516-517

[42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/517

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/518-519

[44] Tefsiri yapılan âyet-i kerimede "yürümek" anlamı verilen 'sa'y' ile burada "çalışmak" anlamı verilen say kelimesinin aynı kökten oluşlarına dikkat çekilmektedir.

[45] Buhârî, III, 1237, 1240, 1298.

[46] Merhum müfessirimiz, Hud, 11/73- ayet birinci başlıkta: "...birçok ilim adamı bu ayeti boğazlanması emridilenin İsmail olduğuna delil göstermektedir..." deyip bir tercihte bulunmaksızın gerekli açıklamaların es-

Saffat. (37/102. ayet)ta geleceğini belirtir. Meryem, 18/54-55. ayetler birinci başlıkta da şunları söylemektedir: "...Cumhur boğazlanması emredilenin İbrahim'in oğlu Arapların atası İsmail olduğu görüşündedir. Kurban edilmesi emredilenin İshak olduğu da söylenmiş ise de, birincisi daha kuvvetlidir" dedikten sonra yine es-Saffat, 37/102. ayete gönderme yapmaktadır.

[47] Hakim, Müstedrek, II, 468, 604 (İbn Abbas'ın kanaati olarak); 605 (Abdullah b. Selamın kanaati olarak.)

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/519-522

[49] Bu lafızla olmamakla birlikte; bütün peygamberleri kapsayan bir hadis olarak: Buhârî, VI, 2730; Ebu Nuaym, el-Müsned el-Müstahrec..., I. 229; Peygamber Efendimizin bir özelliği olarak hadislerde daha yoğun bir şekilde rivayet edilmiştir. Bazılarına işaret edelim: Müslim, I, 528; Buhârî, I. 64, 293, III, 1308; Ebu Davud, I, 52; Nesâî, III, 234; Müs-ned, I, 220. II, 251, 438.

[50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/522-523

[51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/523-524

[52] Ortada bir "kalem yanılması: Sebkat-i kalem" olduğu görülüyor. Çünkü mısradaki ifade ile Kurtubi merhumun tercihi arasında lafzi bir uyum söz konusu değildir. Kurtu-bi'nin tercihinine göre mısraın: "...mâ umirte bihi" kısmının "mâ tu'meru(hû)" şeklinde olması gerekir.

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/524-526

[54] İbn Main, Tarih, IV, 160, 375; el-Mizzi, Tehzibu'l-Kemal, XXVII, 430.

[55] Taberanî, Kebir, XXII, 40.

[56] Müsned, II, 501; İbn Ebi Şeybe, Musannaf, VI, 303.

[57] Buhârî, II, 865, 919, 920, V, 2130; Müslim, III, 1604; Muvatta, II, 926; Müsned, V, 333-

[58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/526-529

[59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/529-530

[60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/530-531

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/531

[62] İbn Abdi'l-Berr, Temhid, XXIII, 193.

[63] Tirmizî, IV. 83; İbn Mace, II, 1045.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/

- [64] Buhârî, I, 328, 329, V, 2109, 2114; Müslim, III, 1552, 1553; Darimî, II, 109; Atesâî, VII, 224; Muvatta, II, 483; Müsned, IV. 45, 281, 303.
- [65] Müslim, III, 1565; tbn Mace, II, 1052; Müsned, VI. 289.
- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/531-532
- [67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/532-533
- [68] Müslim, III, 1556; Buhârî, V. 2114; Tirmizî, IV. 84; Nesâî, VII, 220, 230; Müsned, III, 99, 214, 222, 255, 257.
- [69] Müslim, III, 1557; Buhârî, V, 2113; Nesâî, VII. 231; İbn Mace, II. 1043; Müsned, III, 115. 170. 183, 189, 211.
- [70] Müslim, m. 1557; İbn HibV>an. Sahih, f\\\. 236-, Ebu Dauud, \\\. 94-, MUshed, VI. 78.
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/533-534
- [72] Ebû Dâvûd, III. 97; Tirmizî, IV, 85; Nesâî, VII. 214. 215; İbn Mace, II, 1050; Muvatta, II, 482; Darimi, II, 105.
- [73] Tirmizî, IV. 86; Darimi, II, 106; Ebû Dâvûd, III, 97; Nesâî, VII. 216, 217; Müsned, I, 108. 128, 149.
- [74] Muvatta, II, 482
- [75] Deylemî, Firdevs, I, 85; Aclûnî, Keşfu'l-Hafa, I, 133 ve II, 98de; hadisın zayıf olduğunu. İbn Salah'ın bu sözlerini hadis olarak bilinmediğini söylediğini kaydetmektedir.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/535-536
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/536-537
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/537-538
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/538-539
- [79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/539-540
- [80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/540-541
- [81] Yani: Allah sizin de Rabbinizdir, sizden önceki atalarınızın da Rabbidir
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/541-548
- [83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/549
- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/549-550
- [85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/550-551
- [86] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/551-552

- [87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/552
- [88] Sözü geçen edatın cevabı: "...kalırdı" anlamındaki -peltek se ile-: "lebise" lafzıdır. Başına gelen "lam"a "elbet" diye anlam verilmiştir.
- [89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/552-553
- [90] "Bir peygamberin: Ben Yunus h. Metta'dan hayırlıyım, demesi uygun değildir" anlamında Ebu Dauud, IV, 217; Tahavî, Şerhu Meani'l-Âsar, IV. 315.
- [91] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/553-554
- [92] Buharı, II, 916, 942, 955, III, 1055, IV, 1517; Müslim, IV, 2130; Darimî, II. 194; Ebû Dâvûd, II, 243; Müsned, VI, 114, 117.
- [93] Tirmizi, III, 645; İbn Hibban, Sahih, XI, 465.
- [94] Beyhakî, es-Sünenu'l-Kübra, VI, 66; Darakutnî, IV. 238; Müsned, VI, 320.
- [95] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/554-556
- [96] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/556-557
- [97] Ebu Abdullah el-Makdisi, el-Ehadisu'l-Muhtara, III, 77, 78.
- [98] Buhari, V, 2228; İbn Hibban. Sahih, III, 178; Müsned, II, 116.
- [99] Hakim, Müstedrek, II, 414; Ebu Abdullah el-Makdisi, el-Ehadisu'l-Muhtara, III, 235, 259-
- [100] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/557-558
- [101] Hadis olarak tespit edemedik. Mütihazsıs alimlerin uydurma hadisler ili ilgili ölçülerine bakılırsa "uydurma" olmalıdır.
- [102] Bu rivayeti de herhangi bir kaynakta hadis olarak tespit edemedik. Merhum müfessi-rin de bunu "ruviye: rivayet edildi" diye "tamrid" sigası kullanması onun da bu rivayetin sıhhatinden emin olmadığını göstermektedir.
- [103] Darımı, II, 138; Müsned, III, 108.
- [104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/558-565
- [105] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/565-567
- [106] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/567-569
- [107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/569
- [108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/569-570
- [109] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/570-571
- [110] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/571
- [111] Bu manadaki lafızlar, uzunca bir hadisin bir bölümü olarak; Cabir (r.a.)

yoluyla rivayet edilmiştir: Bk. Taberanî, Evsat, IV, 44; Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, I, 51-52, X, 358.

[112] Taberanî, Evsat, IV, 44; Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, X, 358'de Cabir (r.a.)'dan.

[113] Tirmizî, IV, 556; İbn Mace, II, 1402; Müsned, V, 173.

[114] Tirmizî, IV, 556; Müsned, V, 173-

[115] Müslim, I, 322; Ebâ Dâvûd, I, 177; Nesâî, II, 92; İbn Mace, I, 317; Müsned, V, 101.

[116] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/571-574

[117] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/574-575

[118] Müslim, II, 1044, III, 1426; Buharî, I, 322.

[119] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/575-577

[120] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/577

[121] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/577-578

[122] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/578

[123] Hakim, Müstedrek, I, 680; Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, X, 95'de, rivayetin çeşitli bakımlardan zayıf olduğunu kaydetmektedir; İbn Kesir, tefsir, I, 75'deise İbn Abhas'ın sözü olarak geçmektedir.

[124] Taberanî, Kebir, V, 211 el-Münzirî Tergib, II, 300 -Taberanî'den naklen:- Abdullah b. Erkam'ın babasından, onun Peygamber'den, namazdan sonra böyle demeye dair teşvik edici kavli bir sünnet olarak.

[125] İbn Kesir, Tefsir, IV, 26; Namazın sonunda söylenmesine teşvik edici Ali (r.a.)'nin bir sözü olarak: Abdurrezzak, Musannaf, II, 236.

[126] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/578-579

[127] Taberî, Camiu'l-Beyan, XXIII, 116: "Katade'den Rasûlullah buyurdu ki..." diyerek, mürsel bir hadis olarak benzer rivayetler ve sıhhat dereceleri için ayrıca bk. İbn Kesir, Tefsir, IV, 26.

[128] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 14/579-580

SAD SURESİ

1- Davud'a Musahhar Kılınan Dağlar:

2- Kuşluk Vakti ve Kuşluk Namazı:

3- Kuşluk Namazının Hükümü:

4- Kuşluk Namazına Dair Bazı Rivayetler:

1- Hüküm ve Ayırdedici Söz:

2- 'Yargı Bilgisi':

1- Duvarı Aşarak Hz. Davud'un Huzuruna Giren Davacılar:

2- Hakimin, Kocanın ve Abidin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar:

3- Dâvûd (a.s)'ın Yanına Gelenler:

4- Peygamberin Korkmasının Sebebi:

5- Dâvûd (a.s)'ın Yanına İzinsiz Girenlere Karşı Tutumunun Sebepleri:

6- Gelen Davacıların Durumu:

7- Hak ve Adaletle Hükmetmek Zulme Sapmamak:

8- "Koyunlar"ın Mahiyeti ve Te'vili:

9- "Doksandokuz Koyun":

10- Tartışmada Galib Gelmek:

11- Hz. Davud'un İsteğinin Mahiyeti Neydi?:

12- Hüküm ve Fetva Vermek İçin Tek Tarafı Dinlemek Yeterli Olabilir mi?:

13- Katıp Karıştıranlar ve Ortaklar:

14- Azınlık Olan İman Edip Salih Amel İşleyenler:

15- Sınıdığını Zanneden Dâvûd (a.s):

16- Mescidde Mahkemeleşmek:

17- Kadı Tayin Ederken Aranacak Bazı Özellikler:

18- Hz. Davud'un Allah'tan Mağfiret Dilemesinin Sebebi:

19- Rûku Ederek Rabbine Dönüş:

20- Burada Geçen Tilavet Secdesinin Hükümü:

21- Buradaki Şükür Secdesi Nasıl Yapılmalıdır?

22- Tilavet Secdesi Yaparken Okunacak Dualar:

23- Dâvûd (a.s)'ın Mağfirete Nail Olması:

24- Dâvûd (a.s)'ın Konumu:

1- Yeryüzünde Bir Halife:

2- İnsanlar Arasında Hak İle Hükmetmek:

3- İnsanlar Arasında Hüküm Vermenin Aslî Dayanakları:

4- Hak ile Hükmetmek, Hevaya Uymamak:

5- Hakim Kendi Bilgisine Göre Hüküm Verebilir mi?:

Süleyman'ın Tahtının ve Mülkünün Niteliği:

Eyyub (a.s.) ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

1- Eyyub (a.s.)'ın Yemini:

2- Kocanın Te'dib Maksadıyla Hanımını Dövmesi:

3- Bu Hüküm Eyyub'a Has Mıdır?

4- Yeminden Bir Süre Sonra İstisna Yapmak:

5- Yemin ve Adak Keffareti:

6- Bu Âyetten Sufilerin Yanlış Bir İstidlali İle Raksa Cevaz

Çıkarmaları:

7- Sabırlı Güzel Kul:

SAD SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

İcma" ile Mekke'de indiği belirtilmiştir. Seksenaltı âyettir, seksensekiz âyet olduğu da söylenmiştir.

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile;[\[1\]](#)

1. Sâd. Çok şerefli Kur'ân'a andolsun.
2. Aksine kâfirler büyüklük taslamakta ve muhalefet etmektedirler.
3. Onlardan önce nice nesiller helak ettik. Onlar da feryad ettiler. Halbuki kurtulma vakti değildi.

"Sâd" buyruğunda vakıf yapar gibi "dal" harfi cezmi (sükun) ile okunmuştur. Çünkü bu da "elif, lami, mim" ile "elif, lam, mim, ra" gibi heca harflerinden bir harftir.

Ubeyy b. Ka'b, el-Hasen, İlin Ebi İshak ve Nasr b. Asım tenvinsiz olarak "dal" harfi esreli: diye okumuşlardır. Bu kıraatin iki açıklaması vardır. Buna göre: "Karşı çıktı, çıkar"dan gelmektedir ki: "Sen ona yöneliyorsun" (Abese, 80/6): Onun karşısında duruyorsun, demektir: Karşıda durmak, karşı çıkmak" demektir. Boş yerlerde sesin yankılanıp geri dönmesi (yankı) demek olan "sadâ" da buradan gelmektedir. Buna göre: Sen amelinle Kur'ân'a karşılık ver, demektir. Yani sen amelinle ona karşı dur, amelinle ona karşılık ver. Emirlerinin gereğini yap yasaklarından uzak dur.

en-Nehhas dedi ki: Bu açıklama el-Hasen'den rivayet edilmektedir. Ondan gelen bu kıraatini, bu şekilde tefsir ettiğine dair rivayet, sahih bir rivayettir. Yine ondan gelen bir başka rivayete göre: Kur'ân'ı oku ve onu okumaya taarruz et (kalkış), demektir.

Diğer görüşe göre eğer "dal" harfi de sakin okunursa, iki sakin arka arkaya gelmiş olacağından dolayı "dal" harfi kesreli okunmuştur.

İsa b. Ömer ise: "Sâde" diye "dal" harfini üstün olarak okumuştur, "Kâfe" ile " (oy): Nüne" şeklinde son harflerinin üstün okunması da buna benzemektedir.

Bu şekildeki okuyuşunun üç türlü açıklaması yapılabilir: Birincisine göre bu: "Oku!" anlamında olur, ikincisine göre arka arkaya iki sakin gelmesi dolayısıyla üstün okumuştur. Bu durumda üstünü itbâ' (önceki harfe uygunluk) olması için tercih etmiş ve üstünü harekelerin en hafifi olmasından dolayı benimsemiştir. Üçüncü açıklamaya göre ise yemin harfi kullanılmaksızın yemin olması

dolayısıyla nasb ile gelmesidir. Bir kimsenin: Allah'a yemin ederim ki mutlaka yapacağım" demesine benzer. Bunun iğra (teşvik) olmak üzere nasbedildiği de söylenmiştir.

Anlamının şöyle olduğu da söylenmiştir: Muhammed, insanların kalble-rini kendisine iman edinceye kadar avladı ve kendisine doğru meylettirdi.

Yine İbn Ebi İshak; "dal" harfini esre ve tenvinli olmak üzere: şeklinde yemin harfinin hazfedilmiş olması esasına göre mecrur okumuştur. Ancak böyle bir okuyuş -Sibeveyh böylesini caiz kabul etse dahi- uzak bir ihtimaldir. Söylenme imkanı bulunamayan seslere ve daha başkalarına benzetilmiş olması da mümkündür.

Harun b. el-A'ver ile Muhammed b. es-Semeyka': Sadu",; Kâ-fu" ile: "(ây): Nûnu" şeklinde sonları ötreli olarak okumuşlardır. Çünkü çoğunlukla mehili (irab dolayısıyla son harekeleri değişmeyen) kelimelerde bilmen şekil budur: ...den beri, hiçbir, önce, sonra" kelimelerinde olduğu gibi.

"Sâd" harfî sûrenin ismi kabul edilecek olursa, munsarîf olmaz. Nitekim müennes bir varlığa, müzekker ismi verilecek olursa -harfleri az olsa dahi- munsarîf değildir.

İbn Abbas ile Cabir b. Abdullah'a "Sâd" hakkında soru sorulduğunda: Bizler ne olduğunu bilemiyoruz, diye cevap vermişlerdir.

İkrime de şöyle demiştir: Nafi. el-Ezrak, İbn Abbas'a "Sâd'ın mahiyeti hakkında soru sormuş, o da şöyle demiştir: "Sâd" Mekke'de bir deniz idi.

Onun üzerinde Rahnîan'ın Arşı vardı. O sırada da ne gece vardı, ne de gündüz.

Said b. Cübeyr dedi ki: "Sâd" yüce Allah'ın, iki defa sûra üfürme arasındaki sürede kendisi ile ölüleri dirilteceği bir denizin adıdır.

ed-Dahhak dedi ki: Sadakallahu (Allah doğru söylemiştir), demektir. Yine ondan gelen rivayete göre "sad" yüce Allah'ın kendisi ile yemin ettiği bir kasemdir ve bu, onun isimlerindendir. es-Süddî de böyle demiştir, İbn Ab-bas'tan da böyle dediği rivayet edilmiştir.

Muhammed b. Ka'b dedi ki: Bu, yüce Allah'ın Samed, masnuatın Sâni (sanat olarak var edilmişlerin yapıcısı) ve Sadiku'l-va'd (sözünü yerine getiren) isimlerinin başıdır.

Katade dedi ki: Sâd, Rahman'ın isimlerinden birisidir. Yine ondan gelen rivayete göre bu, Kur'ân'ın isimlerindendir.

Mücahid dedi ki: Sâd, bu sûrenin başıdır. Bunun yüce Allah'ın bilgisini kendisine ayırmış olduğu hususlardan olduğu da söylenmiştir. Birinci görüşün ihtiva ettiği anlam da budur. Bütün bu açıklamalar daha önceden el-Baka-ra Sûresi'nde (2/1. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Çok şerefli Kur'ân'a andolsun" buyruğundaki: "Kur'ân'a andol-sun" buyruğu yemin maksadıyla kullanılan "be"nin yerine kullanılan "kasem (yemin) vavV ile mecrur gelmiştir. Yüce Allah, değerinin üstünlüğüne dikkat çekmek üzere Kur'ân'a yemin etmektedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de her-şeye dair açıklama, kalblerdeki rahatsızlıklara şifa vardır ve o Peygamber (sav)'ın bir mucizesidir.

"Çok şerefli" anlamındaki buyruk da sıfat olmak üzere cer ile gelmiştir. Mecrur olmasının alameti ise lafzındaki "ye" harfidir, bu da illetli (son harfi illet harflerinden) olan bir isimdir. Aslı ise "feale" vezninde şeklindedir.

İbn Abbas ve Mukatil dedi ki: "Çok şerefli" açıklayıcı olması demektir. ed-Dahhak dedi ki: "Çok şerefli" ona iman eden kimse için her iki yurtta da şeref veren demektir. Yüce Allah'ın: "Andolsun ki Biz size, sizin için bir şan ve şeref kaynağı (zikrukum) olan bir kitab indirdik" (el-Enbiya, 21/10) buyruğuna benzemektedir. Burada geçen "zikrukum" sizin için şeref anlamındadır. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim, mucize oluşu ve başka kitapların ihtiva etmediği şeyleri ihtiva etmesi dolayısı ile de bizatihi oldukça şerefli bir ki-tabtır.

"(Çok şerefli anlamı verilen): zi'z-zikir"ın şu anlama geldiği de söylenmiştir: O kitapta din ile ilgili gerek duyulan herşey zikredilmiştir. Orada yüce Allah'ın isimleri zikredilmekte ve şanı yüceltilmektedir, anlamında olduğu söylendiği gibi, öğüt ve zikir t. hauriarma) sahibi (ihtiva eden) anlamında olduğu da söylenmiştir

Yeminin cevabı hazfedilmiştir. Cevabının ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır: Yeminin cevabının "Sâd" olduğu söylenmiştir. Çünkü o "hak" anlamındadır. Buna göre yüce Allah'ın: "Kur'ân'a andolsun ki" buyruğunun cevabıdır, Nitekim: Allah'a yemin ederim ki, o bir haktır, Allah'a yemin ederim inmiştir. Allah'a yemin ederim vacib olmuştur, demeye benzer. Bu açıklamaya göre yüce Allah'ın: Çok şerefli Kur'ân'a andol-sun" buyruğu üzerinde vakıf yapmak güzel olur büyüklük taslamakta ve muhalefet etmektedirler" buyruğu üzerinde de tam bir vakıf yapılır. Bu açıklamayı İbnu'l-Enbarî yapmıştır. Bu anlamdaki açıklamayı es-Salebî de el-Ferra'dan nakletmiştir.

Yeminin cevabının: "Aksine kâfirler büyüklük taslamakta ve muhalefet etmektedirler" buyruğu olduğu da söylenmiştir. Çünkü "Aksine" lafzı önceki bir hususu nefyetmek, onun dışındakinin de isbatı (olumlu anlatımı) içindir. Bu açıklamayı el-Kulebî yapmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmuş gibidir: "Çok şerefli Kur'ân'a andolsun ki, aksine kâfirler büyüklük taslamakta ve" hakkı kabul etmekten uzakta ve Muhammed (sav)'a düşmanlık yapmak suretiyle "muhalefet etmektedirler."

Yahut da: "Çok şerefli Kur'ân'a andolsun ki" durum onların söyledikleri gibi

değildir, sen yalan söyleyen bir sihirbaz değilsin. Çünkü onlar senin doğru sözlü ve güvenilir bir kimse olduğunu çok iyi biliyorlar. Aksine onlar hakkı kabul etmeyip büyüklenmektedirler. Bu da yüce Allah'ın: "Kaf, çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki, bilakis... hayret ettiler..." (Kaf, 50/1-2) buyruğuna benzemektedir.

Bir başka görüşe göre cevap: "... nice nesiller helak ettik" buyruğudur. Şöyle denilmiş gibidir: "Kur'ân'a andolsun ki... nice nesiller helak ettik." Burada: "Nice" lafzı nisbeten sonraları geldiğinden, başından "lam" harfi hazfedilmiştir. Yüce Allah'ın: Andolsun güneşe ve aydınlığına" (eş-Şems, 91/1) diye buyurduktan sonra: Muhakkak felah bulmuştur" (eş-Şems, 91/9) diye buyurmuştur ki; bu da: Andolsun felah bulmuştur" elemek olur.

el-Mehdevî dedi ki: el-Ferra'nın görüşü de budur. İbnu'l-Enbarî dedi ki: Bu bakış açısına göre yüce Allah'ın: "Kâfirler büyüklük taslamakta ve muhalefet etmektedirler" buyruğu üzerinde vakıf lamam olmaz.

el-Ahfeş dedi ki: Yeminin cevabı: "Onların herbiri rasûlleri yalanladılar. Bu sebeple azabım hak oldu" (Sâd, 38/14) buyruğudur. Bunun benzeri de yüce Allah'ın: "Allah'a yemin olsun ki, biz gerçekten apaçık bir sapıklıkta idik" (eş-Şuara. 26 99) buyruğu ile: "Andolsun göğe ve tanka... üzerinde hiçbir gözetleyicinin bulunmadığı hiçbir nefis yoktur" (et-Tank, 86/1-4) buyruğudur.

İbnu'l-Enbari dedi ki: Ancak bu pek güzel olmayan bir açıklamadır, çünkü kase ile cevabı arasındaki ifadeler oldukça uzamış, âyetler ve kıssalar oldukça fazlaşmış bulunmaktadır.

el-Kisaî dedi ki: Yeminin cevabı yüce Allah'ın: "Cehennem ehlinin bu davalışmaları hiç şüphesiz bir gerçektir" (Sâd, 38/64) buyruğudur. İbnu'l-Enbari dedi ki: Bu ise birincisinden daha da çirkin bir açıklamadır. Çünkü burada yemin ile cevabı arasındaki ifadeler daha da uzamış bulunmaktadır.

Yeminin cevabının: "İşte muhakkak bu bizim nzkımızdır. Tükeneceği yoktur" (Sâd, 38/54) buyruğu olduğu da söylenmiştir.

Katade dedi ki: Cevab hazfedilmiştir, cevabın takdiri de: "Çok şerefli Kur'ân'a andolsun" ki muhakkak sizler öldükten sonra diriltileceksiniz, gibi bir ifadedir.

"Aksine kâfirler büyüklük taslamakta" hakkı kabul etmemekte ve buna karşı büyüklenmektedirler. Yüce Allah, nitekim bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Ona: Allah'tan kork, denildiği zaman, cahiliye kibiri kendisini günah işlemeye sürükler." (el-Bakara, 2/206)

Araplara göre "izzet" (burada mealde büyüklük) galib gelmek ve kahretmek anlamlarındadır. Mesela: Galip gelen, talan vurur" denilir. Yüce Allah'ın: Ve söz söylemede de beni yendi" (Sâd, 38/23) buyruğunda da bu kökten gelmektedir ki,

burada "azzeni", beni yenik düşürdü, anlamındadır. Şair Cerir de şöyle demiştir: "İki omuzu ile yol üzerinde (ki diğer develeri) yenik düşürür, Kumarda malını kaybetmiş bir kimsenin kumar okları üzerindeki çöküşü gibi." Burada da bu fiil, galip gelmek anlamında kullanılmıştır.

"Ve muhalefet etmektedirler." Yani ayrılıklarını, muhalefetlerini açıkça ortaya koymaktadırlar.

Muhalefet"; Ayırmak, yarıp bölmek"ten gelmektedir. Sanki bu bir tarafta, diğeri bir taraftaymış gibi. Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/137. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onlardan önce" bunlardan daha güçlü, kuvvetli "nice nesiller" kavimler "helak ettik." Bu buyruktaki:Nice" çokluk ifade eden bir lafızdır.

"Onlar da" yardım ve tevbe isteyerek "feryad ettiler." Bu buyruktaki "nida (feryad etmek)" sesi yükseltmek demektir. (Ezan ile ilgili) gelen rivayette geçen:

"Sen onu Bilal'e öğret, onun sesi senden daha yüksektir."[\[2\]](#)

hadi-sindeki: lafzı "daha yüksektir" demektir ve aynı kökten gelmektedir.

"Halbuki kurtulma vakti değildi" buyruğu ile ilgili olarak el-Hasen dedi ki: Onlar tevbe diye seslerini yükselttiler fakat ne tevbe etmek zamanı idi, ne de amelde bulunmanın fayda vereceği bir zamandı.

en-Nehhas dedi ki: Bu ondan nakledilmiş yüce Allah'ın: "Halbuki kurtulma vakti değildi" buyruğu ile ilgili bir tefsirdir. İsrail ise Ebu İshak'tan, o et-Temimî'den, o İbn Abbas'dan "halbuki kurtulma vakti değildi" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu koşmak ve kaçıp kurtulmak zamanı değildir. Hepsi de oldukları yerde zaptedildiler, alıkonuldular.

el-Kelbî dedi ki: Savaş esnasında zor ve sıkıntı içerisinde kaldıklarında biri diğerine:Kurtuluş!"" diye seslenirlerdi ki, geri dönüp kaçmaya, kurtulmaya bakınız, demektir. Azab onlara geldiğinde yine aynı şekilde "kurtuluş!" dediler. Yüce Allah da: "Halbuki kurtulma vakti değildi" diye buyurdu.

el-Kuşeyrî dedi ki: Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Onlar kurtuluş diye seslendiler. Buradaki "seslendiler" lafzı ifadenin geri kalan bölümlerinin delaleti dolayısıyla hazfedilmiştir. Yani bu zaman sizin birbirinize yüksek sesle söylediğiniz şeyin zamanı değildir. Bu ifadede bir çeşit tahakküm de vardır. Zira: Helak olmuş bütün nesillerin hepsinin çaresizlik esnasında "kurtuluş!" diye seslenmiş olmaları uzak bir ihtimaldir.

"Halbuki kurtulma vakti değildir" buyruğunun: "Kurtuluş yoktur!" anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da başına: "Yoktur" lafzının gelmesi dolayısı ile nasb mahallinde demektir.

el-Kuşeyrî dedi ki: Ancak bu tartışılır, çünkü bu durumda: "Halbuki kurtulma

vakti değildi" buyruğundaki "vav (mealde; halbuki)"in anlamı olmaz.

el-Cürcanî dedi ki:"Kurtuluşun olmayacağı bir zamanda seslendiler" demektir. Bu da kurtulmanın ve azaptan yakayı kurtarmanın söz-konusu olmayacağı bir zamanda (seslendiler) demek olur. İlâhi buyrukta: "(Y) öne alınıp (ûr-) de sonradan zikredilince, başa bir "vav'ın getirilmesi gerekmiştir. Tıpkı halin mübteda ve haber olması halinde olduğu gibi. Mesela: Zeyd binici olarak geldi" ifadesinde hâlâ mübteda ve haber şeklinde dile getirilirse, "vav" getirmek gerekir. "Zeyd binici olduğu halde bana geldi" demek gibi.

Bu buyrukta Zaman" lafzı "feryad ettiler" buyruğunun zarfıdır.; Geri kalmak, kaçıp kurtulmak" manasınadır. Yani onlar kendileri için kurtuluşun sözkonusu olmayacağı bir zamanda kurtuluş istemek için feryad ettiler. el-Ferra dedi ki (İmruu'l-Kays dedi ki):

"Senden uzak kaldı diye, Leyla'yı hatırlamaktan mı kaçıyorsun?"

Kaçtı, uzaklaşıp gitti, kaçıp uzaklaşıp gider, kaçıp uzaklaşıp gitmek" denilir.

en-Nehhas dedi ki: Öne gelip yaklaşmayı anlatmak için de denilir.

Derim ki: O takdirde bu fiil ezdad (zıt anlamlı) fiillerden olur.Yaban eşeği" demektir: Geri kaldı" anlamındadır. Bu açıklamayı da el-Cevherî yapmıştır.

Nahivciler:Halbuki ...vakti değildi" üzerinde vakıf yapmak hususunda birtakım açıklamalarda bulunmuş, Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellam ise "Kitabu'l-Kıraat"de oldukça fazla açıklamalarda bulunmuş olmakla birlikte, çok cüzî kısımlar dışında bütün açıklamaları red olunmuştur.

Sibeveyh dedi ki: "Değildi(r)" lafzı: "Değildir"e benzer bunda isim gizlidir.Bizim bu zamanlarımız kurtulma zamanı değildir" demektir. Onun naklettiğine göre Araplardan kimisi bu lafız dolayısıyla sonrakini merfu olarak:" Halbuki bu kurtulma zamanı değildir" diye söylerler.

Yine onun naklettiğine göre ref ile okuyuş azdır. Bu durumda haber de hazfedilmiş olur. Nasb halinde ismin hazfedilmiş olduğu gibi. Yani: " Bu bizim için bir kurtulma vakti değildir."

Sibeveyh ve el-Ferra'ya göre bu kelime üzerinde vakıf yapılacak olursa: ": Halbuki... değildir" şeklinde "te" ile yapılır, sonra da: "Kurtuluş vakti" diye okumaya başlanır. Aynı zamanda bu İbn Keysan ve ez-Zec-cac'ın da görüşüdür. Ebu'l-Hasen b. Keysan dedi ki: Doğrusu da Sibeveyh'in dediği gibidir, çünkü o bunu: "Değildir" edatına benzetmiştir. Nasıl ki: denilebiliyor ise (oV) da denilebilir.

el-Kisaî'ye göre ise bunun üzerinde vakıf yapılacak olursa "he" ile vakıf yapılarak: denilir. el-Mubberred Muhammed b. Yezid'in görüşü de budur. Ali b. Süleyman'ın ondan naklettiğine göre. bu hususa delil de şudur: Bunun sonuna

gelen "he (te)" kelimenin müennes kılınması içindir. Tıpkı: "Sonra ve nice" denilmesi gibi.

el-Kuşeyrî de şöyle demiştir: Bazan: "Sonra" anlamında; "Nice"de anlamında kullanılabilir ;vinki onlar (âyet-i kerimenin açıklanan bu lafzını da): (N)'nin sonuna ilave edip: demiş gibidirler. Tıpkı: "Sonra" lafzını (ilî) diye kullanıp vumi halinde bunun 'te'ye dönüşmesi gibi.

es-Sa'lebî dedi ki: Dilciler dedi ki: "Vakti değildi" lafzı tek bir kelime imiş gibi her ikisiCnin son harfleri) de fethaidır. Ancak bu sonuna "te" gelmiş "Değil" lafzıdır. "Nice" anlamındaki: (lafzının) şeklinde: "sonra" anlamındaki lafzının da: seklinde söylenmesi gibi. Ebu Zubeyd et-Taî dedi ki:

"Bizden barış istediler, halbuki zamanı değildi, Bu sebepten biz onlara (bu zaman) hayatta kalma zamanı değildir, diye cevap verdik."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Leyla'nın sevgisini hatırla, bu ise zamanı değildir, (Çünkü) artık ağaran saçlar beraber olduğun arkadaşını senden koparmıştır."

Araplardan bu edat ile (sonraki ismi) mecrur okuyanlar da vardır. el-Fer-ra şu beyiti zikretmektedir:

"Andolsun tanıyacaksın çok güzel huyları, Ve andolsun pişman olacaksın; fakat o vakit pişmanlık zamanı değildir."

el-Kisaî, el-Ferra, el-Halil, Sibeveyh ve el-Ahfeş: "Halbuki... vakti değildi" buyruğundaki "te" harfinin: "Vakti" lafzından ayrı olduğunu kabul ediyorlar ve buradaki anlamı şeklindedir, diyorlardı. Eski ve yeni mushaflarda da aynı şekilde "te" sonraki "hi" harfinden ayrı yazılmıştır. Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Müsenna da bu kanaatte idi. Ebu Ubeyd el-Kasını b. Sellam da şöyle demiştir: Bana göre bu kelime üzerinde vakıf yapılacak olursa: "Ve değildir" şeklinde yapılır, okumaya da: "Kurtulma vakti" diye başlanılır. Bu durumda "te" harfi "hı" harfi ile birlikte olur. Bazıları ise: "Değildir" diye vakıf yapılır, sonra da: Kurtulma vakti" diye okumaya başlar.

el-Mehdevî dedi ki: Ebu Ubeyd'in belirttiğine göre "te" harfi mushafta sonraki kelimenin " harfine bitişik olarak yazılmıştır. Bu ise nahivcilere göre yanlışlıktır, müfessirlerin açıklamalarına da aykırıdır. Ebu Ubeyd delil olarak da şunları gösterir: Biz Arapların "te" harfini fazladan ancak: " Zaman, zamanlar ve şimdi, şu an" kelimelerinde fazladan getirdiklerini görüyoruz. Daha sonra Ebu Vecze es-Sa'dî'nin şu beyitini zikreder:

"Şefkat edecek kimsenin olmadığı zamanda şefkat gösterenler, Yemek yediren nerede! (denildiği) zamanda yemek yedirenler..."

Ebu Zübeyd et-Taî'nin de şu beyitini zikretmektedir:

"Bizden barış istediler, zamanı değildi oysa, bunun için biz onlara; Şimdi hayatta kalma zamanı değildir, diye cevap verdik."

Görüldüğü gibi burada: "Zaman" kelimesinin başına "le" harfi getirmiştir.

Ebu Ubeyd dedi ki: "Şimdi" lafzının başına "te" harfini getirmelerine örneklerden birisi de bir adamın Osman 1). Affan (r.a) hakkında İbn Ömer'e soru sorması üzerine onun üstün (izciliklerini zikrettikten sonra ona: "Artık sen bunları öğrenmiş olarak şimdi git!" demiş olmasıdır. Şairin şu beyiti de böyledir: "Ey Cümane, evimden uzaklaşmadan önce bir bağışta bulun, Ve önceden söylediğin gibi haydi şimdi bizi gözet."

Ebu Ubeyd dedi ki: Sonra ben bütün bunlarla birlikte kendisine "imam" adı verilen -Osman (r.a)'a aitmushafı(nı) iyice tetkik ettim. Ben burada "te" harfinin: Zaman" lafzı ile birlikte: şeklinde yazıldığını gördüm.

Ebu Cafer en-Nehhas dedi ki: Ebu Vecze'ye ait olup (Ebu Ubeyd'in) zikrettiği ilk beyiti, dilbilginleri dört şekilde rivayet etmişlerdir. Hepsisi de onun naklettiği şekle uymamaktadır. Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid'in rivayet ettiği rivayetlerin birisinde iki takdir sözkonusudur:

"Şefkat edenler, şefkat eden kimsenin olmadığı bir zamanda." İkinci rivayet:

"Şefkat edenler, şefkat gösterme zamanı olmayan bir zamanda."

Üçüncü rivayeti ise İbn Keysan rivayet etmiştir:"Şefkat edecek kimsenin olmadığı bir zamanda şefkat gösterenler."

Görüldüğü gibi burada vakıf yapılacak olursa "he" (yuvarlak te'nin okunuşu); okuyup geçme (idrac) halinde de "te" olarak zikretmiştir. Ayrıca bunun müenneslik "he"si (te'si)ne benzetilerek harekesinin açığa vurulması için olduğunu ileri sürmüştür. Dördüncü rivayet de şu şekildedir:

"Şefkat gösterecek kimsenin olmadığı bir zamanda ona şefkat gösterenler."

Bu rivayette de iki takdir sözkonusudur. İsmail b. İshak'ın benimsediği görüş olan birinci takdire göre buradaki "he" nasb mahallindedir. Mesela. ": Zeyd'i vuranlar" denildiği vakit "Zeyd" yerine zamir kullanılarak: "Onu vuranlar" demeye benzer. Sibeveyh de şiirde -"he"den önce düşmesi gereken "nun" harfi ilavesi ile-: Onu vuranlar" kullanımım caiz görmüştür. İşte burada İsmail (b. İshak) -Sibeveyh'in benzerini caiz kabul eden görüşüne binaen- bu şekilde rivayet etmiştir.

İkinci takdire göre kelime " Şefkat gösterenler" şeklindedir ve sondaki "he" harekeyi açığa çıkarmak içindir. Nitekim vakıf yapmak halinde: " Müslümanlar bize uğradı" demek de böyledir. Daha sonra bu "he" vasıl halinde de tıpkı vakıf halinde olduğu gibi okunmuştur. Nitekim Me-dineliler: " Malımın bana faydası olmadı, saltanatım da beni bırakıp gitti" (el-Hakka, 69/28-29) buyruğunu böyle

okumuşlardır.

İkinci beyite (Ebu Zübeyd'in beytine) gelince, bunda da delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü: "Zamanı değildir" diye vakıf yapılır. Ancak bunda açıklanması nisbeten zor bir nokta vardır. Çünkü bu sondaki "nun" harfi kesreli olarak rivayet edilir. Halbuki: (oV)'den sonra "ya" merfu yahut-ta mansub olarak gelmelidir. Her ne kadar İsa b. Ömer'in: " Halbuki kurtulma vakti değildi" diye "te" ve "nun" harflerini kesreli okuduğu rivayet edilmiş ise de bu böyledir. Çünkü ondan sağlam rivayette bulunan kimselerin rivayetine göre o, "te" harfini kesreli, ondan sonraki kelimenin "nun" harfini fetha ile okumuştur. Böylelikle: kesre üzerine; da fetha üzerine bina etmiştir.

"Te'nin üstün, "nun" harfinin kesreli okunuşuna gelince, bunda da iki takdir sözkonusudur. el-Ahfeş dedi ki: Bunda hazfedilmiş bir lafız vardır ki: " Bu vakti, zamanı değildir" anlamındadır.

en-Nehhas dedi ki: Ancak bu görüşün yanlış olduğu açıkça ortadadır.

Diğer takdir ise Ebu İshak'tan gelmiş olup o şöyle demiştir: Bu ifadenin takdiri: Zamanımız... değildir" şeklinde olup muzafun ileyhi haz-fedildiğinden irabı yapılamaz. Kesreli okunuşu ise iki sakinin arka arkaya gelişinden ötürüdür. Ayrıca Muhammed b. Yezid bunu (Ebu Zübeyd et-Taî'nin beyitini): " Zamanları... değildir" diye ref ile de nakletmiştir.

Üçüncü beyit (olan ve: evimden uzaklaşmadan önce... diye başlayan beyite) gelince, uydurma bir beyit olup kim tarafından söylendiği bilinmemektedir^[3], Delil olmaya elverişli bir tarafı da yoktur. Her ne kadar Muhammed b. Yezid bunu(n son kelimelerini): "Söylediğin gibi şimdi" diye rivayet etmiş ise de. Başkası ise şöyle demişti: Sen şimdi söylediğin gibi" şeklinde olup:"Sen" lafzındaki hemze ile "nun"u düşürmüştür.

İbn Ömer'in soru soran adama Osman (r.a)'in üstünlüklerini sözkonusu ettikten sonra ona:" Haydi bunları al, arkadaşlarına git" demiş olmasının da delil olacak bir tarafı yoktur. Çünkü bunu rivayet eden kimse manası ile rivayet etmiştir. Bunun delili de şudur: Mücahid, İbn Ömer'den bunu rivayet etmekte ve onda şöyle dediğini belirtmektedir: " Haydi git ve bütün gayretini ortaya koy" Bir başkası ise:" Haydi şimdi bunları beraberinde alıp git" diye rivayet etmiştir.

Ebu Ubeyd'in bu lafzın İmam Mushafta: diye yazıldığını gördüğünü delil olarak ileri sürmesine gelince, bunda da delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü "imam"ın anlamı mushafların imamı şeklindedir. Eğer diğer mus-haflara muhalif ise onlara imam olmaz. Çünkü bütün mushaflarda: şeklinde olup "te" harfi "la"ya bitişiktir. Şayet bu hususta bunun dışında bir delil bulunmasaydı dahi, bu bile ikna edici olurdu.

Kurtulma"nın çoğulu: diye gelir. [4]

4. Kendilerinden bir korkutucu geldi diye hayret ettiler ve kâfirler: "Bu bir büyücü, bir yalancıdır" dediler.

5. "Acaba o bunca ilâhı tek bir ilâh mı yaptı? Muhakkak bu çok şaşılacak bir şeydir."

"Kendilerinden bir korkutucu geldi diye hayret ettiler" buyruğunda yer alan: "diye" lafzı nasb mahallindedir, "... geldiğinden ötürü" anlamındadır. Bunun daha önceki "büyüklük taslamakta ve muhalefet etmektedirler" (Sad, 38/2) buyruğuna muttasıl olduğu da söylenmiştir. Yani büyüklük taslamakta, muhalefet etmekte ve hayret etmektedirler. "Nice nesiller helak ettik" buyruğu ise bir ara cümlesidir. Hayır, bu buyruğun bir söz başlangıcı olduğu da söylenmiştir. Onlar cahilliklerinden ötürü kendilerinden bir korkutucu geldi diye hayret ettiklerini açığa vurdular, anlamındadır.

"Ve kâfirler: Bu" kendisi ile insanları aldattığı, allı pullu sözler söyleyen, bir diğer açıklamaya göre büyüyle babayı evladından, kocayı karısından ayıran "bir büyücü" peygamberlik iddiasında da "bir yalancıdır, dediler." "Acaba o bunca ilâhı tek bir ilâh mı yaptı?" Buradaki "bunca ilâhı tek bir : anlamındaki kelimeleri iki mefuldürler. Yani o bütün ilâhları br.r tek ilâh haline mi getirdi demektir.

bu çok şaşılacak bir şeydir." es-Sülemî "çok şaşılacak" an- lafzı "cim"i şeddeli olarak: diye okumuştur, ile aynı anlamdadır. el-Halil, ile arasında anlam farkının olduğunu söyleyerek şöyle demiştir: Birincisi hayret edilen demektir. İkincisi ise hayret etme sınırını aşmış olan demektir. Nitekim: "Uzunluğu olan şey" demektir, Uzunluk sınırını aşmış olan" demektir.

el-Cevherî dedi ki: "Acib" kendisinden hayret edilen iş demektir. Ötreli olarak "el-ucab" de aynı şekildedir. Şeddeli olarak "el-uccab" ise ondan daha ileri hayret edilecek şey, anlamını ifade eder. "el-U'cube" de böyledir.

Mukatıl dedi ki: "Cim" harfinin şeddeli okunması Ezd-i Şenue ağzıdır.

Said b. Cübeyr'in rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Ebu Talib hastalandığında Kureyşliler onun yanına geldiler. Peygamber (sav) da geldi. Ebu Talib'in yanı başında bir kişinin oturacağı kadar bir yer vardı. Peygamberin oturmasını engellemek maksadı ile Ebu Cehil kalktı ve peygamberi Ebu Ta-lib'e şikayet ettiler. Ebu Talib: Kardeşimin oğlu, sen kavminden ne istiyorsun? diye sordu. O da şöyle dedi: "Amcacığım! Ben onlardan sadece bir söz söylemelerini istiyorum. Bununla Araplar kendilerine boyun eğecek, Arap olmayanlar da

onlara cizye ödeyecektir." Ebu Talib: Bu söz nedir? diye sorunca, Peygamber: "La ilahe illallah'tır" diye buyurdu. Bu sefer Kureyşliler: "Acaba o bunca ilâhı tek bir ilâh mı yaptı?" dediler. İşte bunun üzerine onlar hakkında Kur'ân-ı Kerim'in: "Sâd, çok şerefli Kur'ân'a andolsun! Aksine kâfirler büyüklük taslamakta ve muhalefet etmektedirler" buyruğu "...bu ancak bir uydurmadır" (Sad, 38/1-7) buyruğuna kadar nazil oldu. Bu manada bu hadisi Tirmizi de rivayet etmiş olup "bu hasen, sahih bir hadistir" demiştir[5]

Yine denildiğine göre Ömer b. el-Hattab'ın müslüman olması Kureyşlilere ağır gelmişti. Bundan dolayı Ebu Talib'in yanında bir araya gelip şöyle dediler: Bizimle kardeşinin oğlu arasında hüküm ver. Ebu Talib Peygamber (sav)'a haberci göndererek şöyle dedi: Kardeşimin oğlu! Bunlar senin kavminden olan insanlardır. Senden adaletli davranmanı istiyorlar. Kavmine karşı büsbütün haksızlık etme. Peygamber: "Benden istedikleri nedir?" diye sorunca, şöyle dediler: Sen bizden ve bizim tanrılarımızdan sözetmeyi bırak, biz de seni ilâhınla başbaşa bırakacağız. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Bana kendisi sebebiyle Araplara egemen olacağınız ve Arap olmayanların da size itaat etmelerini gerçekleştirecek tek bir söz söyleyemez misiniz?" Ebu Cehil dedi ki: Hay Allah iyiliğini versin. Bu sözü de, onun on mislini de senin için söyleriz. Bunun üzerine Peygamber (sav): "La ilahe illallah deyiniz" diye buyurunca, bu işi kabul etmeyip kalkıp gittiler ve: "Acaba o bunca ilâhı tek bir ilâh mı yaptı?" dediler. Bütün bu mahlukatı bir tek ilâh nasıl yönetebilir? Bunun üzerine yüce Allah haklarında bu âyet-i kerimleri: "Onlardan önce Nuh'un kavmi... yalanladılar" (Sâd, 38/12) buyruğuna kadar olan âyetleri indirdi. [6]

6. Onlardan elebaşları: "Yürüyün ve ilâhlarınıza (ibadette) direnin. Şüphesiz ki bu istenilen bir şeydir" diyerek, kalkıp gittiler.

7. "Biz bunu öbür dinde işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır."

8. "Aramızdan bu zikir onun üzerine mi indirildi?" Hayır, onlar Benim zikrimden şüphededirler. Hayır, onlar henüz azabımı tatmadılar.

9. Yoksa galib, çok çok bağışlayıcı Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır?

10. Yahut göklerle yerin ve aralarında olanların mülkü onların mıdır? O halde sebeplerine yapışıp yükselsinler.

11. Burada gruplardan yenilgiye uğratılmış bir ordu...

"Onlardan elebaşları: Yürüyün... diyerek kalkıp gittiler" buyruğunda geçen "el-mele": elebaşları" onların eşrafı demektir.

Hızlıca gitmek" anlamındadır. Yani bu kâfirler Rasûlullah (sav)'ın vanından birbirlerine: Üzerinde bulunduğunuz yola devam edin, onun dinine girmeyin " ilâhlarınıza direnin" diyerek, kalkıp gittiler.

Bunun daha önce geçtiği üzere hastalığı esnasında Ebu Talib'in yanına gitmelerime işaret olduğu da söylenmiştir. Muhammed b. İshak'ın rivayetinde befircikfeğine göre bu kimseler, Ebu Cehil b. Hişam, Rabia b. Abdi Şems'in oğulları Şeybe ve Utbe, Umeyye b. Halef, el-As b. Vail ve Ebu Muayt'tırlar. utanlar Ebu Talib'e gelerek: Sen bizim efendimiz, bize göre de en insaflımızsum. Kardeşinin oğlu ile onun beraberindeki ayak takımının bizim adımıza sen hakından gel. Onlar ilâhlarımızı bıraktılar, dinimizi tenkid ettiler.

Bunun üzerine Ebu Talib, Peygamber (sav)'a haber göndererek ona: Senin kavmin seni eşitliğe ve insafa çağırıyor, dedi. Peygamber (sav) da: "Ben onları sadece bir tek kelime söylemeye davet ediyorum" deyince, Ebu Cehil: Onunla birlikte on tane daha söyleyelim, dedi. Peygamber de: "La ilahe illallah deyiniz" deyince, ayağa kalktılar ve: "Acaba o bunca ilâhı tek bir ilâh mı yaptı?" (Sad, 38/5) sözleri ile diğer âyetlerde aktarılan sözlerini söylediler.

"Yürüyün" buyruğundaki (ol) nasb mahallindedir. "Yürüyün... le" anlamındadır. Buradaki:Yani" anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da: "Onlardan elebaşları" yürüyün demek anlamında "kalkıp gittiler" demek olur. Bu da onların yürüyüşlerinin açıklaması olur, onların bu sözü fiilen söyledikleri anlamına gelmez.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani onların ileri gelenleri, elebaşları yürüyerek avama: "Yürüyün ve ilâhlarınıza" ibadet etmek üzere "direnin. Şüphesiz ki bu" Muhammed (sav)'ın getirdiği "istenen bir şeydir." Yani bu yol ile bir kavmin üzerindeki nimetin son bularak hallerinin olumsuzluğa doğru değişmesi kabilinden, yeryüzündeki insanlar hakkında "istenen bir şeydir" dediler, demektir.

Bir başka açıklamaya göre: "Şüphesiz ki bu istenen bir şeydir" ifadesi bir sakındırma anlamındadır. Yani Muhammed bu söylediği sözler ile bize üstünlük sağlasın ona itaat etmemizi, ona tabi olup hakkımızda istediği gibi tahakküm etmeyi istiyor. Sakın ona itaat etmeyiniz.

Mukatil dedi ki: Ömer, İslâm'a girip de o sayede İslâm güçlenince bu iş Kureyşlilere ağır geldi ve: Şüphesiz ki İslâm'ın güçlenmesi hususunda Ömer'in İslâm'a girmesi istenen bir şeydir, demektir.

"Biz bunu öbür dinde işitmedik" buyruğu hakkında İbn Abbas, el-Kura-zî, Katade, Mukatil, el-Kelbî ve es-Süddî şöyle demişlerdir: Bununla İsa (a.s)'ın hristiyanlık dinini kastetmektedir. İslâm'dan önceki son din odur. Hris-tiyanlar da

Allah ile birlikte başka ilâh koşuyorlar.

Mücahid ve yine Katade: Kureyş dinini kastetmektedirler, demiştir. el-Ha-sen de şöyle demiştir: Bizler ahir zamanda böyle bir şeyin olacağını işitme-miştik; bir başka açıklamaya göre, biz kitab ehlinden Muhammed'in hak bir rasûl olduğunu işitmedik anlamındadır.

"Bu ancak bir uydurmadır." Yalandır ve asılsız bir iddiadır. İbn Abbas ve başkalarından böyle açıkladıkları nakledilmiştir.

" Olmadık bir şeyi uydurdu' demektir. Yüce Allah'ın mahlu-katı halketmesi de buradan gelmektedir ki, herhangi bir misal, benzer ve örnek olmaksızın onları yoktan var etti, demektir.

"Aramızdan bu Zikir onun üzerine mi indirildi?" sorusu inkarî bir sorudur. Burada Zikirden kasıt, Kur'ân-ı Kerim'dir. Aralarından özellikle Mu-hammed (sav)'a vahiy gönderilmiş olmasını kabul etmediler. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır:

"Hayır, onlar benim zikrimden" yani benim vahyim olan Kur'ân'dan "şüphededirler." Yani onlar kendi aralarında hâlâ doğru sözlü olduğunu bilmektedirler. Onlar benim sana indirdiğim vahyin benden olup olmadığı hususunda şüphe etmişlerdir sadece.

"Hayır, onlar henüz azabımı tatmadılar." Onlar kendilerine uzunca süre tanınmasına aldandılar. Eğer şirk dolayısıyla azabımı tadacak olurlarsa, şüpheleri ortadan kalkar ve böyle bir şey söylemezlerdi. Fakat o zamanda da imanın hiçbir faydası olmaz.

Buradaki: " Henüz... madı..." buyruğu: (r): ...madı anlamında olup şu buyruklarda olduğu gibi zaidir: "Az zaman sonra" (el-Mu'mi-nun, 23/40); "Fakat o sözlerini bozmaları... sebebiyle." (en-Nisa, 4/155)

"Yoksa galib, çok çok bağışlayıcı Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır?" buyruğu şöyle açıklanmıştır: Yoksa bu imkanlar ellerinde var mıdır da onlar yüce Allah'ın Muhammed (sav)'a ihsan etmiş olduğu peygamberlik nimetine engel mi olacaklar?

"Yoksa" edatı eğer ifade önceki buyruklarla ilişkili ise bazen azarlamak anlamında kullanılır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Elif, Lam, Mim. Kitabın indirilmesi -ki onda şüphe yoktur- alemlerin Rabbindendir. Yoksa onlar: Onu kendiliğinden uydurdu mu, derler?" (es-Secde, 32/1-3)

Yüce Allah'ın: "...Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır?"buyruğunun daha önce geçen: "Kendilerinden bir korkutucu geldi diye hayret ettiler" (Sad, 38/4) buyruğu ile bağlantılıdır. Buna göre anlamı şu olur: Yüce Allah dilediği kimseleri peygamber olarak gönderir. Çünkü göklerin ve

yerin hazineleri yalnız O'nundur.

"Yahnt göklerle yerin ve aralarında olanların mülkü onların mıdır?"

Eğer böyle bur iddiada bulunacak olurlarsa "o halde sebeplerine yapışıp yükseltiler."* Yani semalara yükselsinler ve meleklerin Muhammed'e vahiy indirmesini engellesinler.

Yükseldi, yükselir" demektir. Aynı fiil: "Yüksekli, yükselir, yükselmek" şeklinde de gelir. " Attı, atar, atmak" gibi. (Yükselmek anlamındaki bu fiil,) " Manevi yolla okuyarak tedavi' ile aynı kökten gelmektedir.

er-Rabî b. Enes dedi ki: Buradaki "sebepler" kıldan daha ince, demirden daha güçlüdür, fakat bunlar görülmezler.

Sözlükte "sebepe" kendisi vasıtası ile maksada ulaşılan ip ya da başka her-şeyin adıdır. "Sebepler"in meleklerin indiği semavatın kapıları olduğu da söylenmiştir.

Bu açıklamayı Mücahid ve Katade yapmıştır. Şair Züheyr de şöyle demiştir:

"İsterse semanın sebeplerine bir merdiven ile ulaşmaya kalkışsın."

"Semaların sebepleri"nin bizatihi semaların kendileri olduğu da söylenmiştir. Yani onlar sema be sema yükselsinler.

es-Süddî de: "Sebeplerine yapışıp yükselsinler" buyruğu fazilet ve din bakımından yükselsinler, anlamındadır, demiştir.

Eğer kendilerini koruyup kurtaracağını sanıyor iseler güçlenmenin sebepleri bakımından istedikleri kadar ileri gitsinler, diye de açıklanmıştır. Ebu Ubeyde'nin açıklaması bu anlamdadır.

Sebeplerin ipler, halatlar anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani onlar kendisi ile semaya yükselmek için bir halat yahut bir sebep bulacak olurlarsa, yükselsinler. Bu ise bir azar ve aciz bırakıcı bir emirdir. Daha sonra yüce Allah, peygamberi Muhammed (sav)'a, onlara karşı zafer ve yardım vaadinde bulunarak şöyle buyurmaktadır:

"Burada... bir ordu" buyruğundaki: sıla (zaid) olup): Onlar... bir ordudur" takdirindedir. Buna göre "ordu" lafzı hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir.

"Yenilgiye uğratılmış" yani ortaya koyacak delilleri kalmamış, delilleri çürütülmüş, zelil kılınmış, kökü kazınmış... Çünkü onlar hiçbir şekilde bu bizim lehimizedir, demek imkanını bulamıyorlar.

"Kırba kırıldı", " Orduyu kırdım (yenilgiye uğrattım)" denilir.

Bu buyruk daha önceki buyruklarla yani: "Aksine kâfirler büyüklük taslamakta ve muhalefet etmektedirler" (Sad, 38/1) buyruğu ile bağlantılıdır. Yani onlar grublardan bozguna uğratılmış bir ordudur. Onların büyüklük taslamaları ayrılıkçılık yapmaları seni üzmesin. Ben onların topluluklarını bozguna uğratacağım, onların güçlerini alacağım.

Bu buyruk, Peygamber (sav)'a bir tesellidir. Bedir günü de bu denilenler o orduların başına getirilmiştir.

Katade dedi ki: Yüce Allah daha onlar Mekke'de iken onları bozguna uğratacağını vaadetmiştir. Bu vaad Bedir günü gerçekleşmiştir.

"Burada" buyruğu Bedir'e bir .Orası Muhammed (sav) ile savaşmak için grup grup bir araya geldikleri yerdir.

Maksadın Medine'ye gelen ve Peygamber (sav)'a karşı biraraya gelen gruplar (el-Ahzab) olduğu da söylenmiştir. Buna dair açıklamalar da daha önce el-Ahzab Sûresi'nde (33/9. âyet, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

Ahzab ordu demektir. Nitekim çeşitli kabilelerden bir ordu tabiri kullanılır.

Burada "ahzab: grublar" ile geçmiş zamanlardaki kâfirlerin kastedildiği de söylenmiştir. Yani bunlar da öncekilerin yolundan giden bir ordudur. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Ondan içen benden değildir, onu tatmayansa o bendendir." (el-Bakara, 2/249) Yani dinim ve mezhebim üzeredir.

el-Ferra dedi ki: Buyruğun anlamı şudur: Onlar yenilgiye uğratılmış bir ordudurlar. Bu da bu ordunun semaya çıkması engellenmiştir, demektir.

el-Kutebî dedi ki: Onlar şu uydurma tanrıların yenilgiye uğratılmış orduları, askerleridir. Onlar yüce Allah'ın rahmet hazinelerinden olsun, göklerin ve yerin mülkünden olsun, herhangi bir şeyin, ilâhlarına ya da kendilerine ait olduğunu ileri süremezler. [7]

12. Onlardan önce Nuh'un kavmi, Ad ve kazıklar sahibi Firavun yalanladılar.

13. Semud, Lut kavmi ve Ashabu'l-Eyke de: İşte onlar güruhlardır.

14. Onların herbiri rasûlleri yalanladılar. Bu sebeple azabım hak oldu.

"Onlardan önce Nuh'un kavmi... yalanladılar" buyruğunu yüce Allah Peygamber (sav)'ın gönlünü hoş etmek ve onu teselli etmek için zikretmiş bulunmaktadır. Yani, ey Muhammed, bunlar senin kavminden olup daha önce peygamberlerine karşı grublar halinde çıkmış, o güruhlardan bir ordudur. Onlardan öncekiler bunlardan daha güçlü idiler, ama yine de helak edildiler.

Yüce Allah "kavm" kelimesini müennes olarak zikretmiştir. Arap dilbilginleri bu hususta iki farklı görüşe sahiptirler. Birincisine göre bu lafzın mü-zekker olarak da, müennes olarak da kullanılması mümkündür. İkinci görüşe göre bu lafız olarak müzekkerdir, müennes olarak değerlendirilmesi caiz değildir. Ancak aşiret ve kabile anlamında kullanılırsa, bu durumda lafızda manaya dikkat çekmek maksadı ile gizli anlamın hükmü ağırlık kazanır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Hayır, gerçekten o bir öğüttür. Kim dilerse ondan öğüt

alır." (el-Muddessir, 74/54-55) Burada görüldüğü gibi "ondan öğüt alır" anlamındaki buyrukta zamir mü-zekker olarak gelmiş ve şeklinde müennes zamir olarak gelmemiştir. Çünkü onda gizli olan müzekker anlam olduğundan müzekker gelmiştir, lafız müennes gelmesini gerektirse dahi.

Yüce Allah bu buyruklarda Firavun'u "kazıklar sahibi" olmakla nitelendirmektedir. Bunun anlamı hakkında farklı görüşler vardır. İbn Abbas: Sapasağlam yapılar sahibi, anlamındadır derken, ed-Dahhak şöyle demiştir: Onun bina ve yapıları pek çoktu. Binaya "evtad (kazıklar)" da denilebilir.

Yine İbn Abbas'tan, Katade ve Ata'dan şöyle dedikleri zikredilmiştir: Onun kazıkları, alanları, oyun yerleri vardı. Bunlar üzerinde onun için öoyunlar oynanırdı.

Yine ed-Dahhak'tan: Güç ve şiddetlice yakalama sahibi diye açıkladığı da rivayet edilmiştir.

el-Kelbî ve Mukatil de şöyle demişlerdir: O insanları kazıklarla azaplan-dırırdı. Birisine kızdı mı onu sırtüstü yatırır, yere çaktığı dört kazığa bağlar, üzerine ölünceye kadar akrep ve yılanları salardı.

Yine denildiğine göre o, işkence yaptığı kimseleri dört direk arasında bağlardı. Onun herbir el ve ayağını demirden bir kazığın çakılmış olduğu bir direğe bağlayıp ölünceye kadar bırakırdı.

Bir diğer açıklamaya göre "kazıklar sahibi" pekçok asker ve ordu sahibi demektir. Burada askerlere "kazıklar" adı verilmiştir. Çünkü onlar kazığın çadırı güçlendirdiği gibi, saltanatını güçlendiriyorlardı.

İbn Kuteybe dedi ki: Araplar: "Onlar kazıkları oldukça sağlam bir güce sahibtirler" diyerek her zaman güçlü olduklarını anlatmak isterler. Bunun aslı ise, kıl çadırlardan herhangi bir çadırın kazıklarla sağlamlaşması ve kazıklarla ayakta durmasından gelmektedir. el-Esved b. Ya'fur der ki:

"Orada yaşayışın türlü nimetleriyle kaldılar, Kazıkları sapasağlam bir mülkün gölgesinde."

"Kazıklar" lafzının tekili "te" harfi esreli olarak: şeklinde gelir. Üstün olarak da bir söyleyişi vardır.

el-Esmaî dedi ki: " Sağlam kazık" denilir, tıpkı: " Oldukça uğraştıran bir iş" denildiği gibi. Sonra da şu beyi ti zikretmektedir:

"(O develer) su başında sağlam çakılmış bir kazık buldular, Onlara verdiği sözde durmamazlık etmezdi."

(el-Esmaî devamla) dedi ki: Burada adamı "cizl; develere taşınmak üzere dikilen kazık"a benzetmiştir.

"Semud, Lut kavmi ve Ashabu'l-Eyke" yani ormanlıtakiler "de" (yalanladı).

Buna dair açıklamalar daha önce eş-Şuara Sûresi'nde (26/176. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Naft, İbn Kesir ve İbn Amir hemzesiz olarak "lam" ve "te" harflerini de üstün olarak: diye okumuşlardır. Diğerleri ise hemzeli ve "te" harfi de esreli olarak okumuşlardır. Bu da daha önce geçmiş idi.

"İşte onlar güruhlardır." Yani güçlü olmakla, çok olmakla nitelendirilenler onlardır. Bu. işte adam odur, demeye benzer.

'Onların herbiri rasûlleri yalanladılar. Bu sebeple azabım hak oldu.'

Bu yalanlamalarından ötürü azab onların üzerine indi. Yakub: " Azabım' ile: İkabım (azabım)" lafzındaki "ye" harfini her iki halde (vakıf ve vasi hallerinde) de sabit okumuş, diğerleri ise her iki halde "ye" harfini hazfetmişlerdir.

Bu âyetin bir benzeri yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "îman eden o kimse dedi ki: Ey kavmim! Muhakkak ben sizin için o güruhların günü gibi bir günden korkuyorum. Nuh kavmi, Ad, Semud ve onlardan sonra gelenlerin başına gelenlerin benzerinden..." (el-Mu'min, 40/30-31)

İşte burada da sözü geçen bu ümmetlere "ahzab: güruhlar" adını vermiş bulunmaktadır. [\[8\]](#)

15. Bunlar devenin iki sağımlığı kadar dahi gecikmesi olmayan bir çığlıktan başkasını beklemiyorlar.

16. Ye dediler ki: "Rabbimiz, hesap gününden önce (azaptan) payımızı bize çabuk ver (de görelim)!"

"Bunlar... bir çığlıktan başkasını beklemiyorlar" buyruğunda geçen: " Bakmak, gözetlemek"; "Beklemek" anlamındadır. Yüce Allah'ın: " Bizi bekleyin, nurunuzdan aydınlanalım" (el-Hadid, 57/13) buyruğunda da böyledir.

"Bunlar"dan kasıt Mekke kâfirleridir.

"Bir çığlıktan başkası" buyruğunda kastedilen ise kıyamet için sûr üfü-rüşüdür. Yani bunlar Bedir'de o yarayı aldıktan sonra geriye sadece kıyametin çığlığını bekliyorlar.

Şöyle de açıklanmıştır: Şu anda aralarından hayatta olanlar artık sadece sûra üfürmek demek olan o çığlığı bekliyorlar. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar birbirleri ile çekişirlerken, kendilerini alacak bir tek çığlıktan başkasını gözlemiyorlar. (O zaman) onlar ne bir tavsiyede bulunabilirler. (Yasin, 36/49)

Bu buyruk, kıyamet ve ölümün oldukça yakın olduğunu haber vermektedir.

Şöyle de açıklanmıştır: O önceki kâfirlerin dinlerini takib eden bu ümmetin son

zamanlarındaki kâfirler, ancak tek bir çığlıktan ibaret olan o sûra üfür-meyi bekliyorlar.

Abdullah b. Arar dedi ki: Semada meydana gelen bir çığlık mutlaka yüce Allah'ın yeryüzündekilere gazabı ile olur.

"Devenin iki sağımlığı kadar dahi gecikmesi olmayan" buyruğundaki: "Tekrarlanma" demektir. Bu açıklama İbn Abbas'tan gelmiştir. Müca-hid ise dönüşü olmayan, Katade ikinci defa meydana gelmesi sözkonusu olmayan, es-Süddî ise ayılısı olmayan, diye açıklamıştır.

Hamza ve el-Kisaî "fe" harfini ötreli olarak: diye okumuş, diğerleri ise üstün olarak okumuşlardır.

el-Cevherî dedi ki: Bu iki söyleyişi ile bu kelime, iki sağımlık arasındaki süre demektir. Çünkü (deve) önce sağılır, sonra da memelerine süt gelmesi için kısa bir süre yavrusunun onu emmesine mücade edilir, sonra tekrar sağılır. Mesela: "Onun yanında ancak iki sağımlık arası kadar bir süre durdu" denilir. Hadis-i şerifte de: "Hasta ziyareti dışı devenin iki sağımlığı arası süre kadardır. " [9]

Yüce Allah'ın: "Devenin iki sağımlığı kadar dahi gecikmesi olmayan" buyruğunda "fe" harfi hem üstün, hem ötreli olarak okunur. Yani onun bir beklemesi, dinlenmesi ve kendine gelmesi sözkonusu değildir, demektir. "Fe" harfi esreli olarak: "İki sağımlık arası memede toplanan süt" anlamındadır. Önceki harfi esreli olduğundan dolayı "vav", "ye"ye dönüşmüştür, el-Aşa bir ineği anlatırken şöyle demektedir:

"Nihayet memesinde bir süt toplandı mı,

Eğ er süt emecek olsa, ciğer paresini emzirmek için geliverir."Çoğulu: şeklinde, bunun da çoğulu: diye gelir. Tıpkı: "Karış'ın çoğulunun: diye gelmesi gibi. Daha sonraki çoğulu ise: şeklinde getirilir. İbn Hemmam es-Selulî dedi ki:"Bize dünyayı yerdiler, onlar ise ondan süt emip duruyorlar,İki sağımlık arasında her süt biriktikçe; hatta süt vermeyen memelerdeki çıkıntıları bile (emmeye çalışırlar)." aynı zamanda "bulutta toplanan su" anlamına da gelir. Böyle bir bulut zaman zaman yağmur yağdırır. " Sağımlık aralarında dışı devenin memesinde süt birikti, birikmek" demektir. Bu durumda olan dışı deveye de: "denilir. Bu açıklama Ebu Amr'dan alınmıştır. Çoğulu ise: diye gelir.

el-Ferra, Ebu Ubeyde ve başkaları: " Devenin iki sağımlığı" buyruğunun "fe" harfi üstün olarak okunursa, kendilerine gelecekleri bir dinlenme vakti demektir. Tıpkı hastanın ve baygın kimsenin ayılması gibi. Ötreli okunması ise "beklemek" anlamındadır. Her ikisinin aynı anlamda olup "iki sağımlık arası" demek olduğu da az önce geçmiş bulunmaktadır.

Derim ki: Anlatılmak istenen, bu sürenin arada kesinti olmaksızın devam edip

gittiğidir. Ebu Hureyre rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sav) bizlere -bir grub ashâbı ile birlikte iken- anlattı... Bu hadiste şunlar da yer almaktadır: "Yüce Allah İsrâfil'e birinci defa sûra üfürmesini emreder. Ona: Korku ve dehşet üfü-rüşünü üfür, der. Göklerdekilere ve yerdekilere -Allah'ın diledikleri müstesnâ-dehşete kapılırlar. Sonra ona emir verir, o da bunu uzatıp sürdürür ve devam ettirir. Yüce Allah da: "Bunlar devenin iki sağlamlığı kadar dahi gecikmesi olmayan bir çığıktan başkasını beklemiyorlar" diyerek bu hadisi zikretmektedir. Bu hadisi Ali b. Mâbed ve başkaları eserlerinde zikrettikleri gibi biz de bunu "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz.

"Ve dediler ki: Rabbimiz hesab gününden önce payımızı bize çabuk ver" buyruğu ile ilgili olarak Mücahid: Azabımızı diye açıklamıştır. Katade de aynı şekilde azaptan payımızı (çabuk ver), diye açıklamıştır. el-Hasen dedi ki: Cennetteki payımızı ondan istifade edelim diye dünyada bize ver. Said b. Cübeyr de böyle açıklamıştır.

Aydan aya verilecek mükafatın yazılı olduğu mektuba: denildiği de dilde bilinen bir husustur. el-Ferra dedi ki: Bu lafız Arap dilinde "pay ve nasip" demektir. Sak (elinde bulunduranın lehine olmak üzere yazılı maJ ya da

paranın ait olduğunu belirten belge)'e bu adın verilmesi de buradan gelmektedir. Ebu Ubeyde ve el-Kisâî şöyle demişlerdir: Bu kelime verilecek mükafatlara dair yazılı belge demektir, çoğulu da: diye gelir. Şair el-A'sa şöyle demiştir:

"Mükafatların yazılı olduğu belgeleri verip durumu düzelten,
Nimeti ve üstün hali ile karşılaştığım günde hükümdar en-Numan da değil."
Buradaki "nimet ve üstün hali ile" diye anlamı verilen: kelimesinin yerine: "Topluluğu ile" diye de rivayet edilmektedir.

"Pay" kelimesinin çoğulu olarak: şekli de kullanılır. Azlık çoğulu için de: ile kullanılır. Bunları en-Nehhas zikretmiştir.

es-Süddî dedi ki: Kâfirler kendilerine verilen vaadlerin gerçek olup olmadığını bilmek maksadı ile cennetteki yerlerinin kendilerine gösterilmesini istediler.

İsmail b. Ebi Halid dedi ki: Bu, rızıklarımızı bize çabucak veriver, anlamındadır. Bunun bize yetecek kadarını çabucak ver, anlamında olduğu ve bana yeter anlamında kullanılan: den geldiği de söylenmiştir.

Bir başka açıklama da şudur: Peygamber (sav), Kur'ân-ı Kerim'in, kitab-larının sağ ve sollarından verileceğine dair, buyruklarını onlara okuyunca, bu kitabların kendilerine çabucak verilmesini isteyerek bu sözleri söylediler. Sözü edilen buyruklar da yüce Allah'ın: "Kitabı sağdan verilmiş olana gelince" (el-Hakka, 69/19); "Kitabı arkasından (sol eline) verilecek kimseye gelince..." (el-İnşikak, 84/10) buyruklarıdır.

(LüO'in asıl anlamı "kesmek"tir. "Kalemin kesilmesi (traş edilmesi ucunun açılması)" da buradan gelmektedir. O halde bu lafız bir şeyden kesilen parçanın adıdır. "Kesmek, ayırmak", "Pay etmek" gibi. Daha sonra bu pay, kitab (yazılıp takdir edilen) ve nzık hakkında kullanılmıştır. Çünkü bunlar başkasından kesilip ayrılmaktadır. Şu kadar var ki, bu kitab (yazılan şey, yazılan belge) hakkında daha çok kullanılmakta ve gerçek anlamının bu olması daha güçlü bulunmaktadır. Ümeyye b. Ebi's-Salt şöyle demiştir:

"Bir kavim ki, Irak sahası onlarındır ve, Oraya toplanan şeyler ile kıt' (kitab) ve kalem dahi."

"Hesap gününden önce" eğer durum Muhammed'in dediği gibi ise dünyada kıyamet gününden önce "payımızı ver" demektir. Bütün bunları alay olsun diye söylüyorlardı. [\[10\]](#)

17. Onların dediklerine sabret ve güçlü kulumuz Davud'u hatırla! Çünkü o, (Allah'a) çokça dönen birisi idi.

"Onların dediklerine sabret!" buyruğu ile yüce Allah kendisi ile alay etmeleri üzerine peygamberine (salat ve selam ona) sabretmesini emretmiştir. Bu âyet-i kerime kılıç (cihadı emreden) âyeti ile neshedilmiştir.

"Ve güçlü kulumuz Davud'u hatırla!" Yüce Allah kâfirlere dair haberleri, onların ayrılık çıkarmalarını, kendilerinden önceki kavimlerin helak edilmesi hatırlatılarak azarlanmalarını söz konusu ettikten sonra, bu buyruğu ile yüce peygamberine onların verdikleri eziyetlere sabretmesini emretmekte ve daha önce sözü edilen bütün hususlarla onları teselli etmiş bulunmaktadır.

Bundan sonra da Dâvûd ve peygamberlerin kıssalarını sözkonusu etmeye geçmektedir ki, Peygamber onların sabırlarını hatırlayarak teselli bulsun, âhirette bunun için Davud'a ve diğer peygamberlere verilenlerin kat kat fazlasının verileceğini bilsin.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Onların söylediklerine sabret ve onlara peygamberlerin kıssalarını hatırlat ki, bu senin peygamberliğinin doğruluğuna açık ve kesin bir delil olsun.

"Güçlü" buyruğu ibadette güç sahibi demektir. O bir gün oruç tutar, bir gün orucunu açardı. Bu ise orucun en ağır ve en faziletli şeklidir. Gecenin yarısını namazla geçirir, düşmanla karşılaştığında kaçmazdı. Yüce Allah'a duada güç sahibi idi.

"Kulumuz" buyruğuyla kul olarak bu şekilde onun Allah'a izafe edilmesi, onun şerefini açıkça ortaya koymak içindir.

("Güçlü" anlamı verilen): lafzı, şeklinde de kullanılır. Nitekim: "Kusur"

anlamındaki lafzın,şeklinde kullanılabileceği gibi. Şair şöyle demektedir:

"Önceden bükülmezdi o fakat bükülür oluverdi."

"Güçlü adam" ifadesi de buradan gelmektedir. "Güçlendi" anlamındadır. Şair de şöyle demiştir:

"O çok kuvvetli kişi yaya kiriş takarsa,

Atışını yapar böbreklere isabet ettirir ve onlar da lezzetli olurlar."

Şair şunu demek istiyor:

Yüce Allah, buluttaki yaya kiriş takarsa, develerin böbreklerine atış yapar ve bu yağla develeri semirtir. Bundan da maksat yağmurdan oluşan bitkileri otlayarak semirdiklerini anlatmaktır.

"Çünkü o (Allah'a) çokça dönen birisi idi." ed-Dahhak: Çokça tevbe eden birisi idi, demektir, diye açıklamıştır. Başkasından gelen rivayete göre ise o günahını hatırladığında yahut hatırına geldiği her seferinde bundan ötürü Allah'tan mağfiret dilerdi. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ben bir gün ve gecede yüce Allah'tan yüz defa mağfiret dilerim."[\[11\]](#)

"Döndü, döner" denilir. Nitekim şair de şöyle demiştir:

"Ayrılıp giden herkes elbette döner, Fakat ölüp ayrılan asla dönmez."

Dâvûd (a.s) her hususta yüce Allah'a itaate ve rızasına dönen birisi idi. O bakımdan, kendisine uyulmaya layık bir kimsedir. [\[12\]](#)

18. Gerçekten Biz dağları -akşamleyin ve kuşluk vakti onunla birlikte teşbih eder halde- musahhar kıldık.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Davud'a Musahhar Kılınan Dağlar:

“Gerçekten Biz dağları -... onunla birlikte teşbih eder halde- musahhar kaldık” buyruğundaki: "Teşbih eder halde" hal olarak nasb mahal-ıımdedir. Şanı yüce Allah ona vermiş olduğu delil ve mucizeyi söz konusu etmektedir ki, bu da onunla birlikte dağların da teşbih etmesi idi.

Mukatil dedi ki: Dâvûd (a. s) yüce Allah'ı andı mı dağlar da onunla birlikte Allah'ı anardı ve o dağların teşbihini anlardı.

İbn Abbas dedi ki: "Teşbih eder halde" namaz kılar halde... demektir. Bu insanlar tarafından görülüp bunun ne olduğunu anladıkları takdirde bir mucizedir.

Muhammed b. İshak dedi ki: Dâvûd (a.s)'a öyle güzel bir ses verilmişti ki, onun dağlardaki yankısı da güzel olurdu. Sesinin güzelliği dolayısıyla kuşlar ona kulak kabartır, onunla birlikte ses çıkartırdı. İşte dağların ve kuşların teşbihi

budur.

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah dağları onunla birlikte yürüsünler diye musahhar kılmıştı. İşte dağların teşbihi budur. Çünkü bunlar yüce Allah'ın yaratılmışlara benzemekten münezzeh olduğuna delalet etmektedir.

Bu anlamdaki açıklamalar daha önce Sebe' Sûresi'nde (34/10. âyetin tefsirinde) ve İsra Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Onu hamd ile teşbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların teşbihlerini anlamazsınız" (el-İsra, 17/44) buyruğunu açıklarken geçmiş bulunmaktadır. Orada belirttiğimiz gibi konu ile ilgili sahih kabul edilen görüşe göre bu varlıkların teşbihi sözlü teşbihtir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Akşamleyin ve kuşluk vakti" buyruğunda geçen: "Kuşluk vakti"; aynı zamanda güneşin doğuşundan sonra, ışığın beyazlaşması demektir, "Güneş doğdu" denilir, "Güneş etrafı aydınlattı" demektir. İşte Dâvûd (a.s) güneşin doğuşu sırasında namazının akabinde ve batışı sırasında Allah'ı teşbih ederdi. [13]

2- Kuşluk Vakti ve Kuşluk Namazı:

İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben bu: "Akşamleyin ve kuşluk vakti" âyetini okuyup durur fakat bunun mahiyetini bilmiyordum tâ ki

Um Hanî bana şu hadisi nakledinceye kadar: Rasûlullah (sav) bir seferinde yanına girmiş ve abdest almak üzere su istedikten sonra abdest almıştı. Sonra da kuşluk namazı kılmış ve şöyle buyurmuştu: "Ey Um Hanî! İşte bu işrak (kuşluk vakti) namazıdır." [14]

İkrime de dedi ki: İbn Abbas dedi ki: Kuşluk namazı ile ilgili kalbimde bir kuşku vardı. Nihayet ben bunu Kur'ân-ı Kerim'de buldum: "Akşamleyin ve •kuşluk vakti onunla birlikte teşbih eder halde..."

İkrime dedi ki: İbn Abbas önceleri kuşluk namazı kılmazdı. Daha sonra bu namazı kılmaya başladı.

Rivayete göre Ka'b el-Ahbar, İbn Abbas'a şöyle demiş: Ben Allah'ın indirmiş olduğu kitablarda güneşin doğuşundan sonra bir namazdan sözedildiğini görüyorum. Bu evvabin (Allah'a dönenlerdin namazıdır. İbn Abbas da dedi ki: Ben de sana bu namazın Kur'ân'daki yerini gösteriyorum. Bu, Dâ-vûd kıssasında yer alan: "Akşamleyin ve kuşluk vakti onunla birlikte teşbih eder halde..." buyruğudur. [15]

3- Kuşluk Namazının Hükümü:

Kuşluk namazı müstehab ve nafile bir namazdır. Öğleden sonra ikindi namazının (vakit itibariyle) durumu ne ise sabahleyin kuşluk namazının da durumu odur. Güneş doğuşundan sonra beyazlaşıp bulanıklığı gidinceye, ışıyla etrafiyadınlatıncaya kadar kılınmamalıdır. Tıpkı ikindi namazının güneşin ışıklarının sarardığı vakte kadar bırakılmaması gerektiği gibi.

Müslim'in Sahih'inde Zeyd b. Erkam'dan rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Evvabin (kuşluk) namazı deve yavrularının ayaklarını ısınan kumların yakmaya başladığı vakittir." [16] Burada özellikle deve yavrularının sözkonusu edilmesi, tahammüllerinin azlığı dolayısıyla onların annelerinin ayaklarını yakan ileri derecedeki sıcaklığın sona ermesinden önceki vakitte, ayaklarının kumdan yanmaya başlamasından dolayısıdır. Bu da ya kuşluk vaktinde yahutta ondan kısa bir süre sonra olur. Güneşin doğması ile zevali arasındaki vakit, orta vakittir. Bu açıklamayı Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Ara-bî yapmıştır.

Bazı kimseler acele edip bundan önce namazı kılabilmektedir. Bunu da işi olur, böylelikle o amelini kaybeder, düşüncesiyle yapar. Zira bu namazı, kılınması yasak olan bir vakitte kılınmış olur ve böylece kişi lehine değil de aleyhine olan bir işi yapmış olmaktadır. [17]

4- Kuşluk Namazına Dair Bazı Rivayetler:

Tirmizînin rivayetine göre Enes b. Malik şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) 'Duyurdu ki: 'Her kim kuşluk namazını oniki rekat olarak kılsa, Allah ona cenuneme altından bir köşk bina eder.' (Tirmizî) dedi ki: Bu garib bir hadistir. [18]

Müsbîn'in Sahih'inde yer alan rivayete göre Ebu Zerr Peygamber (sav)'dan Şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Her sabah sizin herbirinizin bütün eklemlerine birer sadaka düşer. Herbir teşbih bir sadakadır, herbir tehlil bir sadakadır, herbir tekbir bir sadakadır. İyiliği emretmek bir sadakadır, kötülükten sakındırmak bir sadakadır. Bunun için de kuşluk vaktinde kılacağı iki rekat yeterlidir." [19]

Yine Tirmizî'de Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim kuşluk namazının iki rekatını muhafaza ederse, ona günahları -deniz köpükleri gibi olsa dahi- bağışlanır." [20]

Buhârî ve Müslim, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: "Can dostum bana üç şey tavsiye etti. Ölünceye kadar onları terketmem. Her (kameri) ayın üç gününü oruçla geçirmek, kuşluk namazını kılmak, vitir kılmadan

uyumamak. "[21] Bu Buhârî'nin lafzıdır.

Müslim de: "Kuşluk vaktinde kılınan iki rekat..." demiştir. [22] Ayrıca Müslim, Ebu'd-Derda'dan, Buhârî'nin Ebu Hureyre'den rivayet ettiği gibi rivayet etmiştir. [23]

İşte bütün bunlar kuşluk namazının en az iki, en çok da oniki rekat olduğunu göstermektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Hadiste geçen: " Eklemler" aslında parmak, el ve ayakların kemikleridir. Daha sonra vücuttaki diğer kemik ve eklemler hakkında kullanılır olmuştur.

Âişe (r.anha)'dan gelen rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

"O (yüce Allah) Âdemoğullarından herbir insanı üçyüzaltmış eklemli olarak yaratmıştır. Kim Allah'ı tekbir eder, Allah'a hamdeder, Allah'ı tehlil eder (la ilahe illallah der), Allah'ı teşbih eder, Allah'tan mağfiret diler, insanların yolu üzerindeki bir taşı yahut dikenini, yahutta bir kemiği alıp uzaklaştırır, iyiliği emredip münkerden alıkoyarsa (ve bunları) bu üçyüzaltmış eklem sayısı kadar gerçekleştirirse, o gün o kimse kendisini cehennem ateşinden uzak-laştırmış olarak yürür." (Hadisin ravilerinden) Ebu Tевbe dedi ki: Belki de "(yürür yerine): akşamı eder" demiş olabilir. Müslim de bunu böylece rivayet etmiştir.

[24]

Hadis-i şerifte geçen: "Bunun için de iki rekat yeter" buyruğu şu demektir: Bu organlar adına verilmesi gereken bu sadakalar karşılığında iki rekat kılmak yeter. Çünkü namaz vücudun bütün azaları ile yapılan bir ameldir. Kişi namaz kıldı mı herbir azası asıl itibarı ile vazifesi olan işi de yerine getirmiş olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [25]

19. Toplanıp gelen kuşları da (emrine verdik). Her birisi ona dönücü idi.

20. Onun mülkünü de pekiştirdik. Ona hikmeti ve hakkı batıldan ayıran sözü söyleme imkanını verdik.

"Toplanıp gelen kuşları da" buyruğu daha önce geçen "dağlan" buyruğuna atfedilmiştir. el-Ferra dedi ki: Bu buyruk: "Kuşlar da toplanırdı" diye okunsa yine caiz olur. Çünkü burada fiil zahir değildir.

İbn Abbas dedi ki: Dâvûd (a.s) teşbih etti mi dağlar ona cevap verir. Kuşlar onun etrafında toplanır ve onunla birlikte teşbih ederlerdi. İşte kuşların onun yakınında toplanmaları, onların haşredilmeleri (toplanıp gelmeleri)dır. Buna göre anlam şöyle olur: Biz kuşları onunla birlikte teşbih etmeleri için onun etrafında topluca bir araya gelmelerini sağlayarak müsahhar kıldık.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani Biz onunla birlikte teşbih etmeleri için kuşları toptasın diye rüzgarı müsahhar kıldık, yahutta meleklerle kuşları toplamalarını emrettik. [26]

"Her birisi ona" yani Davud'a "dönücü idi." İtaat ederdi. Bu da ona gelir, onunla birlikte teşbih ederlerdi, demektir. Buradaki "he" (ona) zamirinin yüce Allah'a ait olduğu da söylenmiştir.

"Onun mülkünü de pekiştirdik." İyice sağlamlaştırdık, güçlendirdik. Bunun heybet ile kalplere onun korkusunun yerleştirilmesi ile olduğu söylendiği gibi, askerlerinin çokluğu ile olduğu, ilâhi yardım ve destek ile olduğu da söylenmiştir. İbnu'l-Arabî'nin tercih ettiği açıklama da budur. Çünkü pekçok ve kalabalık fakat ilâhi yardıma ve desteğe mazhar olmayan bir ordunun hiçbir faydası olmaz. İbn Abbas (r.a) dedi ki: Dâvûd yeryüzü krallarının egemenlik ve saltanatı en güçlü olanları idi. Her gece onun mabedini otuzbin kûsur kişi korurdu. Sabah olduğunda: Geri dönün, Allah'ın peygamberi sizden razı olmuştur, denilirdi.

Mülk, çokça şeylere malik olmak, sahip olmaktan ibarettir. Bir kimsenin çokça mülkü olmakla birlikte bu mülk daha da çoğalmadıkça o melik (hükümdar) olamaz. Bir kimsenin evi ve hanımı olursa, Âdemoğlu olarak zorunlu bir şekilde ihtiyaç duyduğu menfaatine olan hususlardaki tasarruf külfetini üzerinden alacak bir hizmetçisi de olmadıkça hükümdar (melik) olamaz. Bu anlamdaki açıklamalar et-Tevbe Sûresi'nde (9/60. âyet, 3. başlıkta) geçtiği gibi mülkün gerçek mahiyeti ile ilgili yeterli açıklamalar da en-Neml Sûresi'nde (27/15-16. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ona hikmeti ve hakkı batıldan ayıran sözü söyleme imkanını verdik." buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [27]

1- Hüküm ve Ayırdedici Söz:

"Ona hikmeti" buyruğundaki hikmet, es-Süddî'ye göre peygamberlik, Mücahid'e göre de adalettir. Ebu'l-Aliye yüce Allah'ın Kitabını bilmektir, Kata-de: Sünnettir, Şureyh de ilim ve fıkıhtır, diye açıklamıştır.

"Ve hakkı batıldan ayıran söz" buyruğu ile ilgili olarak Ebu Abdurrahman es-Sülemî ile Katade, hüküm vermekte hakkı ve batılı ayırdedici şekilde hüküm vermek diye açıklamıştır. İbh Mesud, el-Hasen, el-Kelbî ve Mu-katil'in görüşü de budur. İbn Abbas da: Sözün açıkça ifade edilmesidir, diye açıklamıştır. Ali b. Ebi Talib de şöyle demiştir: Bundan kasıt, davacının delili ortaya koyması, inkar edenin de yemin etmesi demektir. Şureyh, eş-Şa'-bî ve yine Katade de böyle

demiştir.

Ebu Musa el-Eş'arî ve yine eş-Şa'bî de şöyle demişlerdir: Bu konuşma sırasında "emma ba'du: imdi" demektir. Bunu ilk kullanan kişi odur.

"Hakkı batıldan ayıran sözü söyleme imkanı"nın hak ile batıl arasındaki sınırı ayırtedici açıklama, demek olduğu; az sayıdaki sözcüklerle pek çok anlamı ifade edecek şekilde veciz konuşmak olduğu da söylenmiştir.

Bu açıklamaların anlamı birbirine yakındır. Ali (r.a)'ın sözü bunların hepsini toparlamaktadır. Çünkü -Ebu Musa'nın sözü dışında- yargıda verilecek hükümlerin etrafında döndüğü nokta budur. [28]

2- 'Yargı Bilgisi':

Kadı Ebu Bekr b. el-Arabî dedi ki: Yargı ilmine gelince, Allah'a yemin ederim ki o soyut bir ilim türüdür. İlmin oldukça sağlam bir bölümüdür. Bu, hükümleri bilmekten, helal ve haramı çok iyi ayırtedebilmekten farklı bir şeydir. Sünnette: "Aranızda en iyi hüküm vereniniz Ali, helal ve haramı en iyi bileniniz de Muaz b. Cebel'dir"[29] hadis-i şerifi varid olmuştur.

Kişi fiillerin hükümlerini basiretle kavrayan, helal ve haramı iyice bilen bir kişi olmakla birlikte, hakkı batıldan ayırtedici hükmü veremeyecek bir durumda olabilir.

Rivayet edildiğine göre Ali b. Ebi Talib (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) beni Yemen'e gönderdiği sırada bazı kimseler arslan avlamak maksadıyla bir çukur kazmışlardı. Bir arslan gelip bu çukura düşmüş, insanlar da bu çukurun etrafında kalabalıkça toplandıkları bir sırada bir adam bu çukura düşmüş, düşerken diğerine tutunmuş, diğeri de bir başkasına tutunmuştu. Nihayet çukura dört kişi düşmüştü. Arslan bu çukurda onların hepsini yaralamış ve hepsi de ölmüşlerdi. Ölenlerin sahipleri silahlarına koşuştular, neredeyse aralarında çarpışma çıkacaktı. Onların yanına gidip şöyle dedim: Siz dört kişi için ikiyüz kişi mi öldüreceksiniz? Gelin, ben sizin aranızda bir hüküm vereyim. Eğer hükmümü beğenirseniz bu sizin aranızda uyacağınız bir hüküm olur, beğenmezseniz bunu Rasûlullah (sav)'a götürürsünüz. O hüküm verme hakkına daha bir sahiptir.

Bunun üzerine ilk düşen kişiye diyetin dörtte birini, ikinciye diyetin üçte birini, üçüncüye diyetin yarısını, dördüncüye de diyetin tamamının verilmesini emretti. Verilecek olan bu diyetleri de bu çukuru kazın kimseler arasında olan dört kişinin kabilelerine yükledi. Kimileri bu işe kızdı, kimileri razı oldu. Daha sonra Rasûlullah (sav)'ın yanına gittiler, ona olayı anlattılar. Peygamber: Ben de sizin

aranızda hüküm vereyim, dedi. Birisi: Ali aramızda hüküm verdi, deyip Ali (r.a)'ın verdiği hükmü ona bildirdiler. Rasûlullah (sav) da: "Hüküm Ali'nin verdiği şekildedir" diye buyurdu. Bir rivayette de: Rasûlullah (sav) Ali'nin verdiği hükmü geçerli kabul edip yürürlüğe koydu, denilmektedir.

Aynı şekilde yargıyı iyi bilmek hususunda nakledilen rivayete göre bir adam Ebu Hanife'ye gelmiş ve şöyle demiş: İbn Ebi Leyla -ki o sırada Küfe kadısı iddeli bir kadın, bir adama: Ey zina eden iki kişinin oğlu, dediği için o kadına mesodde ve kadın ayakta olduğu halde iki sopa haddi uyguladı, dedi. Ebu Hanife de: Hata etmiştir, diye cevap verdi.

İbou'İ-Arabî dedi ki: Ebu Hanife'nin hiç duraksamadan verdiği bu cevabı aacai ıkın adamları iyice düşündükten sonra anlayabilir. Ali'nin verdiği hükmü de bağırıp çağıran bir kimse idrak edemeyeceği gibi, ancak gecesini gündüzüne katarak, verilen hükümler üzerinde duran bir kimse anlayabilir.

Bu hükmün gerçek açıklaması şöyledir: Bu öldürülen dört kişi, o çukur etrafında bulunanlar tarafından itişilerek hataen öldürülmüş kimselerdir. Bundan dolayı bu dört kişinin diyeti orada bulunanlar tarafından hata yoluyla diyet olmak üzere ödenmelidir. Şu kadar var ki, birinci şahıs itilerek öldürülmüş olmakla birlikte diğer üç kişiyi de beraberinde çekerek ölümüne sebep olmuştur. O halde öldürülmesi karşılığında ona bir diyet, fakat ölümüne sebep olduğu üç kişi dolayısı ile de dörtte üç diyet ödemesi gerekir. İkincisi için diyetin üçte biri var, buna karşılık çekerek ölümüne sebep olduğu iki kişinin de diyetlerinin üçte ikisini ödemesi gerekir. Üçüncüsüne gelince, onun yarım diyet alma hakkı vardır, yarım diyet de ödemesi gerekir. Çünkü bir kişinin de çekerek ölümüne sebep olmuştur. Böylelikle karşılıklı hisseleşme ortaya çıkmış olmaktadır. Arada gerekli takaslar yapıldıktan sonra bu oranlarda da akıleler diyetleri ödemek durumundadırlar. İşte bu harikulade bir istinbat (hüküm çıkarma) şeklidir.

Ebu Hanife'ye gelince, o da mesele ile ilgili hususları gözönünde bulundurmuş ve bunların altı (yanlışlık) olduklarını görmüştür. Birincisi, deliye had uygulanmaz, çünkü delilik teklifi kaldırır. Elbetteki bu, yapılmış iftiranın delilik halinde olması halinde böyledir. Eğer bir kimse kimi vakit deliriyor, kimi zaman kendisine geliyor ise, ayık olduğu zamandaki iftiraları dolayısı ile ona had uygulanır.

İkincisi kadın: Ey iki zaninin oğlu demiş, bundan dolayı İbn Ebi Leyla da o kadına ebeveynin herbirisi için bir had uygulamış. Ebu Hanife'nin kanaatine göre bu noktada da hatalı davranmış, çünkü kazf hadleri birden çok olursa, bir tanesi uygulanır (tedahül olur). Zira ona göre bu içki ve zina haddi gibi Allah'ın bir hakkıdır. Şafiî ve Malik'e göre ise kazf haddi insanoğluna ait hadlerdendir. Kazfe

uğrayan kişinin birden çok olması halinde, bu had de birden çok olur.

Yanıldığını söylediği üçüncü noktaya gelince, İbn Ebi Leyla iftiraya uğrayan kimsenin talebi olmadan haddi uygulamıştır. Oysa, ister zina iftirası haddi Allah'ın bir hakkıdır diyenler, ister insanoğlunun hakkıdır diyenlerin icma ile kabul ettiklerine göre zina iftirası haddinin ancak uygulanmasının talebinden sonra uygulanacağı hususunda icma vardır. Taleb olmadan uygulaması caiz değildir. İşte bu husus dolayısıyla onun insanoğlunun bir hakkı görüşünde olanlar kendi kanaatlerinin lehine bunu delil olarak kabul edebilirler. Zira bu Allah'ın bir hakkı olsaydı, zina haddinde olduğu gibi uygulanması uygulanma talebine bağlı kalmazdı.

Dördüncü nokta ise o arka arkaya iki haddi uygulamıştır. Halbuki bir kimseye eğer iki had uygulanması icab ediyorsa, bunlar arka arkaya uygulanmaz. Önce birisi uygulanır, sonra da darbenin etkileri kayboluncaya yahut had vurulan kişi iyileşinceye kadar bırakılır, sonra ona diğer had uygulanır.

Beşinci nokta kadına ayakta had uygulamış olmasıdır. Oysa kadına ancak tesettüre uygun ve oturmuş olduğu halde had uygulanır. Hatta bazıları bir zembil içinde konularak ona had uygulanır, demişlerdir.

Yanıldığını kabul ettiği altıncı nokta ise ona haddi mescidde uygulamış olmasıdır, oysa icma ile hadler mescidde uygulanmaz. Mescidde hüküm vermek ve tazir cezalarını vermekte ise görüş ayrılığı vardır.

Kadı (Ebubekir İbnu'l-Arabî) dedi ki: İşte rivayet edilen hadiste: "Aranızda en iyi hüküm vereniniz Ali'dir." ifadesinin tevillerinden birisine göre kendisine işaretle bulunulan ayırdedici söz ve yargı ilmi budur.

Bundan kasıt özlü söz söylemektir, diyenlerin görüşüne gelince, bu Arap olmayanlar için değil de Araplar için sözkonusudur. Araplar arasında da Muhammed (sav) içindir. Bunu da: "Ve bana özlü sözler (cevamiu'l-kelim) verilmiştir"[\[30\]](#) buyruğuyla ifade etmiştir.

Bunun "emma ba'du" sözünü söylemek olduğunu söyleyenlerin görüşüne gelince, Peygamber (sav) da hutbesinde "emma ba'du" derdi. Rivayet edildiğine göre cahiliye döneminde bu sözü ilk söyleyen kişi ise Sahban b. Vail'dir. Öldükten sonra dirilişe iman eden ilk kişi de odur, bastona yaslanan ilk kişi odur, yüzseksen yıl yaşamıştır. Eğer Dâvûd (a.s)'ın bu sözü söylediği sahih olarak sabit ise bu açıklamaya göre elbetteki o bunu Arapça olarak söylemiş olamaz, kendi diliyle söylemiş olmalıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[31\]](#)

21. Sana şu hasımların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı tırmanarak namaz kıldığı yere inmişlerdi.

22. (Birileri dedi ki): "Bu benim kardeşimdir. Onun doksandokuz koyunu vardır. Benim ise bir koyunum var. O koyunu da bana ver, dedi ve söz söylemede beni yendi."

24. Dedi ki: "Andolsun ki o senin bir koyununu koyunlarına (katmak) istemekle sana zulmetmiş. Muhakkak katan (ortak)ların çoğu şüphesiz birbirlerine haksızlık ederler. İman edip salih amel işleyenler müstesna. Böyleleri ise ne de azdır!" Bunun üzerine Dâvûd bizim kendisini imtihan ettiğimizi sandığından hemen mağfîret istedi. Rükû ederek yere kapanıp döndü.

25- Biz de ona bunu mağfîret ettik. Şüphesiz onun nezdimizde bir yakınlığı ve güzel bir dönüş yeri vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yirmidört başlık halinde sunacağız:

1- Duvarı Aşarak Hz. Davud'un Huzuruna Giren Davacılar:

"Sana şu hasımların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı tırmanarak namaz kıldığı yere inmişlerdi" buyruğunda geçen "hasm" hem bir, hem iki kişi, hem de topluluk hakkında kullanılır. Çünkü bunun aslı mastardır. Şair de şöyle demiştir:

"Ve sakallarını silkeleyen kızgın hasımlar ki

Arap katırlarının, ahdi olmayan düşmanları püskürttüğü gibi."

en-Nehhas dedi ki: Burada "hasım" ile iki meleğin kastedildiği hususunda tefsir bilginleri arasında görüş ayrılığı yoktur.

"Tırmanarak" fiili çoğul gelmekle birlikte, tesniye hakkında kullanılması ise "hasm" lafzının anlamına binaendir. Çünkü bu lafız çoğul manası ile varid olmuştur, "Kafîle ve arkadaşlar" lafızları gibi. İki kişi için kullanılması kastedilecek olursa: "İki hasım" çoğul için kullanılacak olursa: "Hasımlar" takdirinde kabul edilir.

"Onlar duvarı tırmanarak namaz kıldığı yere inmişlerdi" buyruğu, surunun üst tarafından yanına gelmişlerdi, demektir. Mesela: "Duvara tırmandı" denilir. Zaten "sur" şehrin etrafındaki duvar demektir ve hemzesizdir. Aynı şekilde: , "sûrenin" çoğulu demektir. Tıpkı 'in çoğulunun, diye gelmesi gibi. Bu da binanın herbir konağına, aşamasına verilen isimdir. "Kur'ân sûresi" de buradan gelmektedir. Çünkü herbir sûre diğerinden ayrı bir menzile (konak yeri) teşkil etmektedir. Buna dair açıklamalar bu kitabın (Tefsirin) mukaddimesinde (sûre, âyet, kelime ve harf başlığında) geçmiş bulunmaktadır. Nabîğa'nın şu beyiti de geçmişti:

"Görmez misin, Allah'ın sana yüksek bir şeref ve üstünlük verdiğini? Ondan aşağıda kalan herbir hükümdarın aşağıdan ona yükselmeye çalıştığını görürsün."

Görüldüğü gibi burada sûre ile şeref ve mevkiyi kastetmektedir.

Hemzeli olarak: " Yemeğin kabta geri kalan bölümü" demektir. İb-nu'l-Arabî dedi ki: Bu Farsça ziyafet anlamındadır, Hadis-i şerifte de Peygamber (sav)'ın Ahzab gününde: "Cabir size bir ziyafet hazırlamıştır. Haydi bakalım oraya" dediği kaydedilmektedir.[\[32\]](#)

Burada sözü edilen mihrab (mealde: namaz kıldığı yer) oda demektir. Çünkü o odanın içinde iken iki melek de tırmanarak onun yanına varmışlardı. Bu açıklamayı Yahya b. Sellâm yapmıştır. Ebu Ubeyde ise şöyle demektedir: Mihrabtan kasıt meclisin üst ve en iyi yeridir. Mescidin mihrabı da buradan gelmektedir. Buna dair açıklamalar daha önce birkaç yerde (Al-i İmran, 3/37. âyet, 1. başlıkta, Meryem, 19/11. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Hani onlar Davud'un yanına girmişlerdi" buyruğunda ikinci defa olarak: " Hani" buyruğu gelmiş bulunmaktadır. Çünkü her ikisinde de bunlardan sonra fiil gelmiş bulunuyor. el-Ferra'nın iddiasına göre ise bunlardan birisi: "...diğinde, dığında" anlamındadır. Bir diğer görüşe göre ikincisi kendisinden sonra gelen ifadelerle birlikte daha öncekisini açıklamaktadır.

Bu gelen iki kişinin, iki insan olduğu da söylenmiştir. Bunu en-Nekkaş demiştir. İki melek oldukları da söylenmiştir. Bu görüşü de bir topluluk benimsemiştir. Kimileri de bunları, kimliklerini tayin ederek gelen bu iki şahıs Cebrail ve Mikail idi, demişlerdir. Bunların insan suretinde ibadet ettiği günde Allah'ın ona gönderdiği iki melek olduğu da söylenmiştir, Bekçiler onları içeri girmekten alıkoymak isteyince, bunlar da ibadet ettiği yerin duvarını aşarak yanına gitmişlerdi. O namazda iken onların geldiklerini farketmemiş, ansızın önünde oturmakta olduklarını görüvermişti. İşte yüce Allah'ın: "Sana şu hasımların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı tırmanarak namaz kıldığı yere inmişlerdi" buyruğu bunu anlatmaktadır. Yani namaz kıldığı yerin üzerinden çıkarak yanına gelmişlerdi. Bu açıklamayı Süfyan es-Sevrî ve başkası yapmıştır.

Bunun sebebi ise İbn Abbas'ın naklettiği şu husustur: Dâvûd (a.s) içinden eğer ilâhi bir imtihana tabi tutulacak olursam, kendimi yanlışlıktan koruyacağım, diye geçirmişti. Ona: Sen sınanacaksın ve sınanacağın günü de bileceksin. Onun için tedbirini al, denildi. O da Zebur'u yanına alıp ibadet ettiği yere girdi, yanına kimsenin girmemesini istedi. Zebur'u okumakta iken en güzel surette bir kuş geldi, onun önünde uçmaya başladı. Eliyle onu yakalamak istedi ve arkasından gitti. Kuş nihayet mihrabın aydınlanma deliğine kondu. Onu almak üzere ona yaklaşıncı, yine kuş uçuverdi. Onu görmek için ileri uzanınca yıkanmakta olan bir kadını gördü. Kadın onu görünce vücudunu saçlarıyla örttü. -es-Süddî dedi ki: Kadın Davud'un kalbinde yer etti.- (Devamla) İbn Abbas dedi ki: Kocas

Allah yolunda gazaya çıkmış, Oriya b. Hannan idi. Dâvûd gaza kumandanına kocasını tabutu taşıyanlar arasına katması için emir yazdı. Tabutu taşıyanlara ise yüce Allah ya zafer na-sib ederdi yahut öldürülürlerdi. Oriya'yı kumandan tabutu taşıyanlar arasına yerleştirdi ve öldürüldü. Kadının iddeti bitince Dâvûd ona talib oldu. Kadın da, eğer bir oğlu olursa, ondan sonra hükümdarlığa o geçecek, diye şart koştu ve buna dair de bir belge düzenledi. İsrailoğullarından da elli kişiyi buna şahit tuttu. Süleyman dünyaya gelip delikanlılık yaşına gelinceye iki melek duvarı aşip namaz kıldığı yere gelinceye ve yüce Allah'ın kitabında anlattığı durum meydana gelinceye kadar nefsi bir türlü karar kılmamıştı.

Bunu el-Maverdî ve başkaları zikretmiş ise de sahih değildir. [33] İbnu'l-Ara-bî dedi ki: Bu hususta gelmiş rivayetlerin en sağlamı budur.

Derim ki: Bu manasıyla bunu Tirmizî el-Hakim de Nevadiru'l-Usul'de peygambere merfu bir rivayet olarak zikretmiştir: Yezid er-Rukaşî'den, Enes b. Malik'i şöyle derken dinlemiş: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Dâvûd peygamber (sav) kadını görüp onunla evlenmek isteyince, İsrailoğullarının bir askeri birlik çıkarıp göndermelerini emretti. Birliğin kumandanına da düşman ile karşılaştığınız vakit -ismini vererek- filanı öne geçir, dedi. O kişiyi tabutun önüne kattı. O dönemde o tabut ile zafer talep edilirdi. Tabutun önüne geçirilen kimseler ise ya öldürülürdü yahutta savaştıkları ordu önlerinden dağılır gider, öyle geri dönebilirlerdi. Kadının kocası öne geçirildi ve öldürüldü. Her iki melek de Davud'a indi ve ona olayı anlattılar.. "

Said, Katade'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Belka şehri yakınındaki Amman kuşatması esnasında kocasına kapının halkasını yakalamalarını emretti. Bu da ölümün kendisi demekti. Bu maksatla kocası öne geçti ve öldürüldü.

es-Sa'lebî ile bir grub ilim adamı şöyle demişlerdir: Yüce Allah Davud'u bu günah ile imtihan etti. Çünkü o bir gün Rabbinden kendisini İbrahim, İshak ve Yakub'un mertebesine çıkarmasını temenni etti, onları sınadığı gibi kendisini de sınamasını, onlara verdiği şeyler gibi kendisine de bağışlamasını temenni etti. Dâvûd zamanı üçe ayırmıştı. Bu üç günün birisinde insanlar arasında hüküm veriyor, birisinde tek başına Rabbine ibadet için halvete çekiliyor, birisinde ise hanımlarıyla ve işleriyle meşgul oluyordu. Okuduğu kitab-larda İbrahim, İshak ve Yakub'un faziletine dair şeyler okuyordu. Rabbim dedi, bütün hayırları benim atalarım alıp götürmüş. Bunun üzerine yüce Allah ona şunu vahyetti: Onlar başkalarının maruz kalmadıkları belalar ile sınandılar ve bunlara sabrettiler. İbrahim, Nemrut, ateş ve oğlunu boğazlamakla; İshak boğazlanmakla, Yakub, Yusuf için üzülmekle ve gözlerini kaybetmekle sınandılar. Sen ise bu tür hiçbir şeyle sınanmış değilsin, denildi.

Bunun üzerine Dâvûd (a.s): Onları sınadığın gibi beni de sına ve onlara verdiğinin benzerini bana da ver, dedi. Yüce Allah da ona: Sen şu ayda cuma gününde sınanacaksın, diye vahyitti. O gün mihrabına girdi, kapısını üzerine kapattı, namaz kılmaya ve Zebur okumaya başladı. Aniden altından bir güvercin suretinde şeytan ona göründü. Bu güvercinde herbir güzel renk vardı. Güvercin gelip ayaklarının önünde durdu. Onu yakalayıp küçük oğluna vermek maksadıyla elini uzattı, uzak sayılmayan bir yere kadar uçarak, yakalanacağından yana Davud'un ümidini kesmedi. Yine onu yakalamak üzere uzandı, yine güvercin biraz daha geri çekildi. Güvercinin arkasından gitti ve nihayet bir pencereciğe uçup kondu. Oradan almak üzere gidince, güvercin uçtu, Dâvûd da onu yakalayacak kimse göndermek maksadıyla gözleri ile onu takib edip durdu. Bir havuzun kenarında bahçede yıkanmakta olan bir kadını görüverdi. -Bu açıklamayı el-Kelbî yapmıştır.- es-Süddî de: Evinin damı üzerinde çıplak olarak yıkanıyordu, demiştir.

Böyle güzel bir kadın görmemişti. Kadın onun gölgesini görünce, saçlarını çözdü ve saçları vücudunu örttü. Bundan dolayı kadını daha da beğendi. Kocasını Orya b. Hannan ise Davud'un kızkardeşinin oğlu Eyyub b. Suriye ile birlikte bir gazada bulunuyordu. Dâvûd, Eyyub'a: Orya'yı şu şu yere gönder ve onu tabutun önünde yerleştir, dedi. Tabutun önünden giden bir kimsenin zafer nasib olmadan ya da şehid düşmeden geri dönmesi helal değildi. Derken Eyyub onu tabutun önüne yerleştirdi, zafer nasib oldu. Davud'a durumu yazdığı bir mektubla haber verdi.

el-Kelbî dedi ki: Orya, Dâvûd döneminde Allah'ın yeryüzündeki kılıcı idi. Bir darbe indirip tekbir getirdi mi bu tekbiri dolayısıyla sağından Cebrail, solundan Mikail tekbir getirir, semadaki melekler tekbir getirir ve Arşa varıncaya kadar bu böylece sürerdi. Nihayet Arşın etrafındaki melekler de onun tekbiri ile tekbir getirirdi. (el-Kelbî) dedi ki: Allah'ın kılıçları üç tane idi. Bunlar Musa döneminde Kalib b. Yufanna, Dâvûd zamanında Orya, Rasûlullah zamanında da Hamza b. Abdu'l-Muttalib idi. Eyyub, Davud'a yüce Allah'ın Orya'ya zaferi nasib ettiğini haber vermek üzere mektub yazınca, bu sefer Dâvûd ona: Onu şu birlikle birlikte gönder ve yine tabutun önüne yerleştir.

Yine Allah ona zafer nasib etti, sonuncusunda da şehit düştü. Dâvûd da id-detü bittikten sonra o kadın ile evlendi. İşte Davud'un oğlu Süleyman'ın annesi o kadındır. (Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır).

Bir başka görüşe göre Dâvûd (a.s)'ın sınanmasının sebebi şudur: O içinden kötü hiçbir şey yapmadan bir gün geçirebileceğini geçirdi. el-Hasen dedi ki: Dâvûd zamanını dörde bölmüştü. Bir bölümünü hanımlarına, bir bölümünü ibadete, bir

bölümünü İsrailoğulları ile birbirlerine karşılıklı öğüt vermek ve birlikte ağlayıp ağlaşmak, bir bölümünü de hüküm vermek için ayırmıştı. Derken bir insanın hiçbir günah işlemeyen bir gün geçirmesi olabilir mi? diye müzakere ettiler. Dâvûd bu işin altından kalkabileceğini içinden geçirdi. İbadet ettiği günü kapıyı üzerine kapattı, yanına kimsenin girmemesini emretti. Zebur'u okumaya koyuldu ve derken altından bir güvercin önüne gelip düştü. Sonra da az önce geçenlere yakın rivayeti anlattı.

İlim adamlarımızın: Bundan şu hususa delil vardır... deyip çıkardıkları sonuçlara gelince, bu da bir sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir: [\[34\]](#)

2- Hakimin, Kocanın ve Abidin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar:

İlim adamlarımız bunu hakimin her gün hüküm vermek üzere insanların davalarına bakmakla yükümlü olmadığına ve insanın ibadetle meşgul olsa dahi, hanımları ile ilişkiyi terketme hakkına sahip olmadığına delil göstermişlerdir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden en-Nisa Sûresi'nde (4/3. âyet, 10. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yine orada Ka'b (b. Sewar)'ın Ömer (r.a) döneminde onun huzurunda böylece hüküm verdiği de geçmişti. Peygamber (sav) da Abdullah b. Ömer'e [\[35\]](#) "Muhakkak senin eşinin de senin üzerinde bir hakkı vardır" [\[36\]](#) diye buyurduğu sabittir.

Yine el-Hasen ve Mücahid dediler ki: Dâvûd (a.s) halifelik makamına getirildiğinde İsrailoğullarına şöyle demişti: Allah'a yemin ederim mutlaka ben aranızda adaletle hükmedeceğim. O bu yemini -inşaallah diyerek- istisnada bulunmaksızın yapmıştı, o bakımdan bununla sınandı.

Ebu Bekir el-Verrak dedi ki: Dâvûd çokça ibadet eden birisi idi. Amelini beğenir gibi oldu ve: Acaba yeryüzünde benim gibi ameli olan bir kimse var mıdır? dedi. Yüce Allah ona Cebrail'i gönderdi, Cebrail dedi ki: Allah sana şöyle buyuruyor: Sen ibadetini beğendin, ibadeti beğenmek (ucb) ise ateşin odunu bitirmesi gibi ibadeti yer bitirir. İkinci bir defa daha beğenecek olursan ben seni kendi nefsinle başbaşa bırakırım. Bunun üzerine: Rabbim de-

di, sen bir sene beni nefsimle başbaşa bırak. Yüce Allah: Bu çok uzun bir sünedir, dedi. Bu sefer: O halde bir ay, dedi. Yüce Allah: Bu da çoktur deyince, o halde bir gün, dedi. Yine yüce Allah: Bu da çoktur dedi. Bu sefer: O faalde Habbem sen beni nefsimle bir saat (kısa bir süre) başbaşa bırak, deyince yüce Alalı: Haydi seni nefsinle başbaşa bıraktım, diye buyurdu. Dâvûd da_s I bekçileri görevlendirdi, yün elbiselerini giyindi ve ibadetgahına girdi. Önüne

Zebur'u koydu. İbadetine dalmış iken bir kuş gelip önüne düştü ve kani» ile ilgili başından geçen olaylar geçti.

Safran es-Sevrî dedi ki: Dâvûd bir gün şöyle demişti: Rabbim Dâvûd hamdaiMndan bir kimsenin oruç tutmadığı bir gün yine Dâvûd hanedanından tir kimsenin namaz kılmadığı bir gece geçmiyor. Yüce Allah ona: Ey Dâvûd dedi. bu senden midir? Benden midir? İzzetim hakkı için seni kendi nefsinle başbaşa bırakacağım. Dâvûd, Rabbim beni affet dedi. Yüce Allah: Seni bir yıl kendi nefsinle başbaşa bırakacağım dedi. Dâvûd izzetin hakkı için yapma diye yalvardı, yüce Allah: O halde bir ay dedi. Dâvûd: İzzetin hakkı için yapma dedi, yüce Allah: O halde bir hafta dedi. Dâvûd: İzzetin hakkı için yapma dedi, yüce Allah: O halde bir gün diye buyurdu. Dâvûd: İzzetin hakkı için yapma dedi, yüce Allah: O halde bir saat diye buyurdu. Dâvûd: İzzetin hakkı için yapma dedi, yüce Allah: O halde bir an diye buyurdu. Şeytan ona: Bir an ne kadardır ki, dedi. Bunun üzerine Dâvûd da: Bir an beni bana bırak dedi. Yüce Allah da onu bir an nefsi ile başbaşa bıraktı. Ayrıca ona: Bu filan gün, filan vakitte olacaktır denildi. O gün gelince, o gününü ibadete ayırdı. Bulunduğu yerin etrafında da bekçileri görevlendirdi. Bu bekçilerin dörtbin kişi olduğu söylendiği gibi, otuzbin yahut otuzüçbin kişi olduğu dahi söylenmiştir. Tek başına Rabbine ibadete çekildi, Zebur'u önünde yaydı. Güvercin geldi, önüne düştü ve kadını görmesi olayı başından geçti. Yüce Allah da bu iki meleş Süleyman (a.s)'ın doğumundan sonra ona gönderdi. Bu iki melek de ona koyunları örnek verdiler. O bu örneği dinleyince, işlediği günahı hatırladı ve -ileride geleceği üzere- kırk gün secdeye kapandı. [\[37\]](#)

3- Dâvûd (a.s)'ın Yanına Gelenler:

"O bunlardan korkmuştu." Çünkü yanına davacıların geldikleri vaktin dışında geceleyin gelmişlerdi. İzinsiz yanına girdiklerinden dolayı korktuğu da söylenmiştir. Bir başka açıklamaya göre onlar duvarı tırmanıp yanına geldikleri, kapıdan gelmedikleri için korkmuştu.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Dâvûd (a.s)'ın ibadet ettiği yer girilmeyecek kadar oldukça yüksekti, öyle ki bir insanın o duvarı tırmanabilmesi çok sayıdaki yardımcılarıyla ve çeşitli ve pekçok aletler ile kendi gücü oranında günlerce yahutta aylarca uğraşıp bunun çaresini bulması ile mümkün olabilirdi. Eğer bizler: İbadet ettiği yerin kapısından oraya girilebilir diye düşünsek bile, yüce Allah bu hususu haber vererek: "Hani onlar duvarı tırmanarak" diye buyurmaktadır. Zira oraya giden basamakları çıkararak yahut aşağı tarafından

gelen bir kimseye odaya ya da mihraba tırmandı -mecazi bir ifade olması müstesna- denilmez. Davacıların içinden girdiği belirtilen o pencereciği görecektir, kesinlikle o gelen iki kişinin iki melek olduğunu biliriz. Çünkü o pencerecik ancak ulvi bir varlığın ulaşabileceği kadar yüksek bir yerdedir.

es-Sa'lebî dedi ki: Duvarı aşan iki kişinin İsrailoğullarından anne baba bir iki kardeş oldukları da söylenmiştir. Dâvûd (a.s) onlar hakkında hüküm verince meleklerden birisi ona: Ey Dâvûd niye bu şekilde kendi hakkında hüküm vermedin, dedi.

es-Salebî dedi ki: Ancak onların Davud'un dikkatini yaptıklarına çeken iki melek oldukları şeklindeki birinci görüş daha güzeldir.

Derim ki: Tevil bilginlerinin çoğunluğunun kabul ettiği görüş de budur. Şayet: Meleklerin kendilerinin: "(Biz) iki davacıyız. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir" demeleri nasıl mümkün olabilir? Bu bir yalandır, melekler ise böyle bir şeyden münezzehtir denilecek olursa, buna cevap şudur; Bu durumda ifadelerde takdiri bir takım lafızların bulunduğunu kabul etmemiz kaçınılmaz bir şeydir. O iki melek şöyle demiş gibidirler: Farzet ki biz biri diğerine haksızlık yapmış iki davacıyız. Sen de aramızda hak ile hüküm ver. İşte o iki meleğin: "Bu benim kardeşimdir. Onun doksandokuz koyunu vardır..." sözleri de böylece yorumlanır. Çünkü bu ifade her ne kadar haber vermek suretinde ise de bunu zikretmekten kasıt, Davud'un yaptığı şeylere bir varsayımla dikkatlerini çekmekti. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[38\]](#)

4- Peygamberin Korkmasının Sebebi:

Şayet: Dâvûd bir peygamber olduğu, nübüvvet ile de ruhu güç kazanıp vahiy ile itminana erdiği, Allah'ın ona ihsan etmiş olduğu mevki dolayısıyla da metanet kazanıp Allah ona pekçok mucizeler gösterdiği halde ve yine oldukça kahraman bir kişi olmakla birlikte, onun korktuğundan nasıl söze-dilebilir diye sorulursa, şöyle cevap verilir: Kendisinden önceki peygamberlerin yolu da bu idi. Ondan önce gelen peygamberler öldürülmekten, eziyete uğratılmaktan yana kendilerine güvenlik (teminat) verilmemişti. O da bu ikisinden korkuyordu. Nitekim Musa ile Harun (ikisine de selam olsun)'a: "Ey Rabbimiz biz! Bize karşı aşırı gitmesinden veya azgınlığını arttırmasından korkarız" (Ta-Ha, 20/45) dediklerini yüce Allah'ın da kendilerine: "Korkmayın" diye buyurduğunu görüyoruz. Elçiler de Lut (a.s)'a: Korkma, "Biz Rabbinin elçileriyiz, onlar sana asla ulaşamazlar" (Hud, 11/81) demişlerdi. İşte burada da bu iki melek ona: "Korkma!" demişlerdir.

Muhammed b. İshak dedi ki: Allah ona huzurunda davalasacak iki meleği o, mihrabında (mabedinde) ibadet ederken göndermişti. Bu yüce Allah'ın ona ve Orya'ya dair verdiği bir örnekti. O bu iki meleği tepesinde duruyor görünce: Benim yanıma nasıl girebildiniz? dedi. Onlar da: "Korkma, iki davacıyız. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir." Sen aramızda hüküm veresin diye yanına geldik, dediler. [39]

5- Dâvûd (a.s)'ın Yanına İzinsiz Girenlere Karşı Tutumunun Sebepleri:

İbnu'l-Arabî dedi ki: Eğer: onların maksadlarını bildikten sonra niye dışarı çıkartılmalarını emretmedi? İzinsiz huzuruna girdikleri halde niye onları te'dib itmedi? diye sorulacak olursa, buna dört açıdan cevap verilebilir:

1-Bizler başkalarına karşı teşrifat ve izin istemek hususundaki şer'î hükümlerinin keyfiyetini bilmiyoruz. Bilseydik vereceğimiz cevap bu ahkama göre olurdu. Nitekim bizim şeriatimizin geldiği ilk dönemlerinde Yüce Allah bunlara dair etraflı açıklamaları indirinceye kadar bu gibi hükümlere değ-i-nilmemişti.

2- Biz bu hususta verilecek cevabı hicab ile ilgili hükümlere bağlı kabul edecek olursak, onun karşı karşıya kaldığı bu korkmasının, bu konuda yapması gereken uygulamayı ona unutturmuş olma ihtimaline bağlı kabul edebiliriz.

3- O, işin sonunun nereye varacağını bilmek ve böyle bir iş için izinsiz girmenin muhtemel olup olmadığını görmek maksadı ile başladıkları sözü tamamlamalarını istemiştir. Bu tutumları ile birlikte onları haklı kılabilecek bir mazeretleri var mıdır, yok mudur? Böylece öğrenmek istemiştir. Nihayet bu işin kendisi için bir sınama, bir mihnet olduğunu Allah'ın bu kıssa ile kendisine bir misal verdiğini ve günahattan korunmak iddiasına karşı bir te'dib olduğu açıkça ortaya çıkmış oldu.

4- Dâvûd (a.s)'ın bir mescidde ibadet etmekte olduğu ihtimali vardır. Mescide girmek için ise herhangi bir kimsenin izin alması gerekmez. Zira mescide girmek için kimseye sınır konulmamıştır.

Derim ki: el-Kuşeyrî'nin sözünü ettiği beşinci bir görüş (ihtimal) daha vardır. O da şudur: Gelen şahıslar şöyle demişlerdi: Teşrifatçılıkla görevli olan kimseler bize izin vermediklerinden, biz de bu şekilde girme yolunu denedik ve meselenin aramızda çözülemez bir hal alacağından korktuk. Dâvûd (a.s) da onların bu özürlerini kabul etti ve sözlerini dinledi. [40]

6- Gelen Davacıların Durumu:

Yüce Allah'ın: "İki davacıyız" buyruğu ile ilgili olarak denilse ki: Bundan önce (üç ve yukarısı için kullanılan çoğul kipi ile): "Hani onlar duvarı tırmanarak... inmişlerdi" denilmişken, burada nasıl olur da: "İki davacıyız"

denilmiştir. Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Çünkü iki kişi de cem (ço-ğuD'dir. el-Halil dedi ki: İki kişi olmakla birlikte: " Biz yaptık" demeye benzer. el-Kisaî de şöyle demiştir: Cümle haber vermek mahiyetinde olduğundan dolayı çoğul gelmiştir. Haber bitip karşılıklı hitaba sıra gelince, bu sefer iki şahıs kendileri hakkında haber vererek: "İki davacıyız" dediler. ez-Zeccac da: Bu: "Biz iki davacıyız" anlamındadır. Başkası da şöyle demiştir: Buradaki "söylemek" kökünden gelen fiil, hazfedilmiştir. Yani: "İki davacı" diyordu ki: "Birimiz, diğerine haksızlık etmiştir."

el-Kisaî de dedi ki: Eğer bu ifade "onların biri diğerine haksızlık etmiştir" şeklinde olsaydı, o da olurdu.

el-Maverdî dedi ki: Bu iki şahıs iki melek idiler. Bunlar ne iki davacı idiler, ne de birbirlerine haksızlık eden kimseler. Meleklerin yalan söylemeleri de beklenilmez. O halde ifadeleri: Şayet sana iki davacı gelip: Birbirinize haksızlık ettik deseler... takdirinde olmalıdır.

Şöyle de denilmiştir: Yani bizler biri diğerine haksızlık eden davacılardan iki bölüğüz. Bu açıklamaya göre "davalaşma"nın iki kişi arasında olması da mümkündür. Herkes ile -çoğul olarak- ayrı ayrı olması da mümkündür. Bu kesimden herbir kişinin diğer kesimdeki herbir kişi ile bir davası da olabilir. İşte bunlar davalarını ortaya koymak üzere gelmiş oldular, fakat onlardan iki kişi konuşmaya başladı. Dâvûd da nikahtan^[41] sözedilmesi ile birlikte meseleyi anlamış oldu. Bu durumda diğerlerinin davalarını ayrıca ele almaya gerek bırakmadı.

" Haksızlık": Haddi aşmak ve gerekenin sınırlarının dışına çıkmak demektir. Mesela, yaranın acısı çok ileri gittiği ve son derece çirkin bir hal aldığı takdirde: denilir. Fahişelik yapan bir kadın hakkında kullanılan: Kadın fahişe oldu." tabiri de buradan gelmektedir. ^[42]

7- Hak ve Adaletle Hükm etmek Zulme Sapmamak:

"Aramızda hak ile hükmet, zulmetme" buyruğundaki: lafzı, es-Süddî'ye göre "haksızlık etme" anlamındadır."Ebu Ubeyd'in naklettiğine göre; ile " Ona haksızlık ettim, zulmettim" demektir.

Temim ed-Darî'nin rivayet ettiği hadiste de: tabiri "Verdiğin hükümde bana haksızlık ediyorsun" anlamındadır.

Katade de; (haktan) meyletme diye açıklamıştır. el-Ahfeş: "İsraf etme (sınırı aşma)!" diye açıklamıştır. Bunun aşırıya kaçma demek olduğu da söylenmiştir ki, bunların anlamları birbirlerine yakındır.

Bunun asıl anlamı " Ev uzak düştü" tabirinden olmak üzere uzaklık manasını ihtiva eder. "Ev uzak düştü, uzak düşer, uzak düşmek" demektir, " Meselede haksızlık yaptı, zulmetti" denilir; "Pazarlıkta oldukça ileri gitti"; " Beni takib etmekte işi çok ileriye götürdüler" demektir.

Ebu Amr dedi ki: " Her hususta makul sınırı aşmak" demektir. Ha-dis-i şerifte de şöyle denilmiştir: " O kadına mehri verilir. Ne aşağıya çekilir, ne de aşırıya gidilir."[\[43\]](#) Bu da ne eksikliği, ne fazlası verilir demektir. Kur'ân-ı Kerim'de de:" O takdirde gerçekten son derece batıl bir söz söylemiş oluruz" (el-Kehf, 18/14) diye buyurulmaktadır, ki zalimce ve haktan uzak bir söz söylemiş oluruz, demektir.

"Ve bizi doğru yola ilet!" Bize yolun doğrusu hangisi ise onu göster. [\[44\]](#)

8- "Koyunlar"ın Mahiyeti ve Te'vili:

"Bu benim kardeşimdir. Onun doksandokuz koyunu vardır" buyruğu şu demektir. Orya adına konuşan melek dedi ki: "Bu benim kardeşimdir." Yani benim dinim üzeredir. Bu arada davalıya işaret etti. Buradaki "kardeşim"ın arkadaşım anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Onun doksandokuz koyunu vardır" anlamındaki buyruğundaki "dok-sandokuz" anlamındaki kelimelerin baştaki "te" harflerini el-Hasen üstün ile:şeklinde okumuştur. Bu şaz bir söyleyiştir. Ancak el-Hasen'in kıraati olarak sahih yolla gelmiştir. Bu açıklamayı en-Nehhas yapmıştır.

Araplar sükuneti kalçalarının büyüklüğü ve nisbeten zaafı dolayısıyla kinaye yoluyla kadından, koyun diye sözederler. Kimi zaman inek, kısarak ve dişi deve tabirlerinin de kadından kinaye yoluyla kullanıldığı olur. Çünkü bunların hepsinin ortak vasfı sırtlarına biniliyor olmasıdır. İbn Avn şöyle demiştir:

"Babasıym ben onların, üç tanedir onlar,

En küçükleri dördüncüleri ise evdedir.

Benim koyunum ile beşe tamamlanmaktadırlar,

Onları besleyecek cömert bir kişi yok mudur?

Acıktıklarında kum tepeciğinin üzerinde kıvrılır yatarlar.

Ellerine geçirdikleri ekmeğin vay haline, vay haline o ekmeğin."

Antere de şöyle demiştir:

"Ey avlanılacak koyun, kimin eline düşersen,

Artık o bana yasak olur, keşke yasak olmasa,
Kızımı gönderdim, git dedim ona,
Benim için ona dair haberleri araştırdı ve öğreniver,
Dedi ki: Düşmanlar farkında olmadan gördüm,
O koyun ok atanın eline geçmişti.
Sanki alnında beyazlık bulunan bir ceylan yavrusu gibi,
Kısacık boynunu dönüp bana baktı."
Bir başka şair de şöyle demektedir:
"Onun koyununu görmediği bir sırada okumu attım, Ta kalbinin ortasından ve dalağından isabet ettirdim."
Kadınlardan kinaye yoluyla koyun diye söz etmek, kullanılabilecek tarz (üstü kapalı) ifadelerin en güzellerindendir.
el-Huseyn b. el-Fadl dedi ki: Bu ifade meleklerin bir tarizi ve bir uyarışıdır. Arapların: Zeyd, Amr'ı dövdü, ifadelerine benzer, oysa ortada ne dövme vardır, ne de gerçek manada bir koyun. Sanki: Biz, durumu bu olan iki davacıyız, demiş gibidirler.
Ebu Cafer en-Nehhas dedi ki: Bu hususta yapılmış en güzel açıklama anlamın şu olduğu şeklindeki açıklamadır: O soru sormak maksadıyla: (Biz) biri diğerine haksızlık etmiş iki davacıyız. Nitekim: Bir adam hanımına bunu söylerse, ona ne düşer? demeye benzer.
Derim ki: İmam Şafiî'nin arkadaşı el-Müzenî bu âyet-i kerime ile Peygamber (sav)'ın Muvatta'da ve başkalarından rivayet edilen İbn Şihab yoluyla gelen hadiste yer alan: "O senindir, ey Abd b. Zema"^[45] hadisini de buna yakın bir şekilde yorumlamıştır. el-Müzenî dedi ki: Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya, bu hadis bana göre Peygamber (sav)'ın kendisine sorulan bir soruya verdiği bir cevap mahiyetindedir. Onlara hükmün şöyle olduğunu bildirmiştir: Böyle bir şey, hem döşek sahibi (evli bulunan koca)nin hem de zina etmiş kimse aynı anda iddiada bulunduğu takdirde sözkonusu olur. Yoksa aleyhine kardeşi Sa'd'ın sözünü Zem'anın aleyhine de oğlunun -zina mahsulü bir çocuk olduğuna dair sözünü kabul etmiş değildir. Çünkü herbirisi başkası adına haber vermiştir. Müslümanlar ise bir kimsenin diğeri aleyhindeki ikrarının geçerli olmayacağını icma ile kabul etmişlerdir. Şanı yüce Allah da bunun bir benzerini Dâvûd ve melekler kıssasında zikretmiş bulunmaktadır. Melekler Davud'un yanına girdiklerinde onlardan korkuya kapılmış, onlar: Korkma, biz iki davacıyız, demişlerdi. Halbuki onlar davacı değillerdi. Onlardan herhangi birisinin doksandokuz koyunu yoktu. Fakat onlar onunla neyi anlatmak istediklerini bilmesini sağlamak maksadı ile meseleyi müşahhaslaştırarak konuştular.

Peygamber (sav)'ın da bu olay hakkında sorulan soru üzerine hüküm vermiş olma ihtimali vardır. Bu hadise dair benim bu yorumumu destekleyecek herhangi bir kimse bulunmasa dahi, bana göre böyle bir yorum sahihtir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[46\]](#)

9- "Doksandokuz Koyun":

en-Nehhas dedi ki: İbn Mesud'un "Bu benim kardeşimdir, onun doksandokuz koyunu vardır. Benim ise bir koyunum var" anlamındaki buyruğu: " Bu benim kardeşimdir, onun doksandokuz koyunu vardı, benim ise dişi bir koyunum var." diye okumuştur. Buradaki: "...dır." Yüce Allah'ın: "Allah gafurdur, rahimdir." (en-Nisa, 4/96) buyruğundakine göredir (nakıstır demek istemektedir). Kıraatinde yer alan "dişi" anlamındaki lafız da te'kidir. Nitekim: " O erkek bir adamdır" denildiği gibi, burada da te'kidir.

Şöyle de açıklanmıştır: Aralarında az miktarda erkek bulunmakla birlikte "bunlar yüz koyundur" denildiği gibi, burada ayrıca "dişi" tabirinin aralarında hiçbir erkek bulunmadığının anlaşılması için zikredilmesi uygun düşmüştür. Tefsirde bunun: Onun ise doksandokuz hanımı vardır, anlamına geldiği belirtilmiştir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Eğer bunların hepsi hür kadın iseler bu onun şeriatına uygun bir şeydi, demektir. Şayet aralarında cariyeler var ise bu da bizim şeriatimize uygun düşer. Ancak kuvvetli görülen görüşe göre bizden öncekilerin şeriatinde evlenilecek hanım sayısı belli bir sayı ile sınırlı değildi. Bu sınırlandırma Muhammed (sav)'ın şeriatindedir. Buna sebep ise bedenlerin güçsüzlüğü, ömürlerin azlığıdır.

el-Kuşeyrî de şöyle demektedir: Muayyen onlara bu sayı sözkonusu değildi. Maksat bir örnek vermektir de denilebilir. Nitekim: Eğer bana yüz defa dahi gelecek olsan, senin ihtiyacını görmeyeceğim, demek de böyledir. Maksat defalarca gelirsən... demektir.

İbnu'l-Arabî de şöyle demektedir: Bazı müfessirlerin dediklerine göre Dâ-vûd'un yüz hanımı yoktu, doksandokuz örnek olsun diye zikredilmiştir. Bunun da maksadı şudur: Bunun başka bir hanıma ihtiyacı olmadığı halde, benim hanıma ihtiyacım vardır, demektir. Ancak böyle bir açıklama iki bakımdan yanlıştır.

1- Delilsiz bir şekilde lafzın zahir manasından uzaklaşmanın anlamı yoktur. Bizden öncekilerin şeriatinde ise bizim şeriatimizde belirtildiği gibi evlenilecek hanım sayısı sınırlı değildi.

2- Buhârî ve başkalarının rivayetine göre Süleyman (a.s) şöyle demiştir: "Bu gece yüz hanımı dolaşacağım. Bu hanımlardan herbirisi Allah yolunda

savaşacak bir çocuk doğuracaktır. Ancak inşaallah demeyi unutmuştu.^[47] Bu ifade açık bir nasıttır. ^[48]

10- Tartışmada Galib Gelmek:

"Benim ise bir koyunum" tek bir hanımım "var. O koyunu bana ver, dedi." Yani o benim payım olsun diye, benim lehime ondan vazgeç demektir. İbn Abbas: Onu bana ver, diye açıklamıştır. Yine ondan gelen bir rivayete göre: Benim için sen onu bırak, diye açıklamıştır. İbn Mesud da böyle açıklamıştır. Ebu'l-Aliye de şöyle demiştir: Ben onu payıma alayım diye onu bana kat. İbn Keysan da şöyle demiştir: Sen onun benim payım olmasını sağla, diye açıklamıştır.

"Ve söz söylemede de beni yendi." Beni yenik düşürdü. ed-Dahhak dedi ki: Konuştuğu vakit o benden daha fasih konuşur. Savaşacak olursa, düşmana zararı benden daha fazla olur. (Âyet-i kerimede ki "yendi" ile aynı kökten olmak üzere): " Onu yendi, yener" denilir. Darb-ı meselde de " Galib gelen, talan vurur" denilmektedir. Bundan isim, "izzet" şeklinde gelir ki, bu da güç ve galebe demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Bir ağın yenik düşürdüğü bir keklik ki geçirdi geceyi, Ağdan kurtulmaya çalışarak, halbuki kanadı ağa takılmış."

Abdullah b. Mesud ve Ubeyd b. Umeyr: "Ve söz söylemede de beni yendi" anlamındaki buyruğu: " Ve söz söylemede benimle yenişmeye koyuldu" diye okumuştur. Benimle yarışa koyuldu demek olur ki, bu da karşılıklı yenişmek, yarışmak anlamında: O'den gelmektedir. " Onunla yenişti, yarıştı" demektir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu yenmenin sebebi hususunda farklı görüşler vardır. Bir açıklamaya göre, bu yaptığı açıklamalarıyla beni yendi demektir. Bir başka açıklamaya göre, sahib olduğu güç ve otoritesiyle beni yendi, demektir. Çünkü ondan böyle bir şeyi isteyince, ona muhalefet edememişti. Bizim topraklarımızda Seyr b. Ebi Bekr diye bilinen bir emir vardı. Onunla bir adamdan bir ihtiyacımı görmesini istemesi için konuştum. Bana şöyle demişti: Bir yöneticinin bir ihtiyacı istemesinin onu gasbetmesi anlamına geldiğini bilmiyor musun? Bu sefer ben: Hayır, bu adaletin bir gereği olsa dahi istemiyorum, dedim. Eğitim görmemiş bir kişi olmakla birlikte söylediği bu söze ve zekasına hayret ettiğim gibi, o da benim kendisine verdiğim cevaba hayret etmiş, şaşırmıştı. ^[49]

11- Hz. Davud'un İsteğinin Mahiyeti Neydi?:

"Dedi ki: Andolsun ki o senin bir koyununu koyunlarına (katmak) istemekle sana zulmetmiş" buyruğu ile ilgili olarak en-Nehhas şöyle demektedir: Denildiğine göre bu, Dâvûd (a.s)'ın işlediği günahı idi. Çünkü burada: Herhangi bir belge ve sağlam kanaat bildirmeye dayanak olacak bir şey istemeksizin ve hasmın ikrarı da ortada bulunmaksızın durum gerçekten böyle mi olmuştur, olmamış mıdır, tesbit etmeksizin: "Sana zulmetmiş" deyivermisti. Bu, bu husustaki görüşlerden birisidir.

Bundan sonraki başlıkta buna dair açıklama gelecektir. Yüce Allah'ın izniyle de bu güzel bir açıklamadır.

Yine Ebu Cafer en-Nehhas dedi ki: Aralarında Abdullah b. Mesud ve İbn Abbas'ın da bulunduğu sözleri reddedilemeyecek türden olan ilim adamlarının görüşlerine gelince, onlar şöyle demişlerdir: Dâvûd (sav) adama: Benim için hanımından vazgeç, demekten fazla bir söz söylemiş değildir. Ebu Cafer (en-Nehhas) dedi ki: İşte yüce Allah bundan dolayı ona sitem etmiş ve bu hususa dikkatini çekmişti. Bu ise büyük bir masiyet değildir. Kim bundan daha ileriye gidecek olursa, o hiçbir ilim adamından sahih olarak gelmemiş bir kanaat belirtmiş olur ve bu hususta çok büyük bir vebal altında kalır. (en-Nehhas) "Trabu'l-Kur'ân" adlı eserinde böyle demiştir. Yine o "Meani'l-Kur'ân" adlı eserinde de buna benzer açıklamalarda bulunmuştur. Şöyle demektedir: Dâvûd (a.s) ile Orya'nın durumu ile ilgili birtakım haber ve kıssalar gelmiştir. Bunların büyük çoğunluğu sahih değildir, senedleri de muttasıl değildir. Bunların sahih olanları bilinmedikçe bu gibi şeyleri benimseme cesaretini göstermemek gerekir. Bu hususta gelmiş en sahih rivayet ise Mesruk'un, Abdullah b. Mesruk'tan şöyle dediğine dair yaptığı rivayetidir: Dâvûd (a.s) "o koyunu bana ver" yani benim için ondan vazgeç demenin dışında bir şey söylemedi. el-Minhal de Said b. Cübeyr'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Dâvûd (a.s): "O koyunu bana ver" yani benim için onu bırak ve onu bana kat, demekten fazla bir şey söylemiş değildir.

Ebu Cafer (en-Nehhas) dedi ki: Bu, bu hususta gelmiş en değerli rivayettir. Buna göre anlam da şöyle olur: Dâvûd (a.s), Orya'dan bir adamın cariyesini satmasını istemesi gibi hanımını boşamasını istemiştir. Yüce Allah ise bu' noktaya dikkatini çekmiş ve ona sitem etmiştir. Çünkü o bir peygamberdi ve onun doksandokuz tane hanımı vardı. Dünyalığının artmasını isteyerek meşguliyete dalmasının uygun olmadığını belirtmişti. Bunun dışında yapılacak açıklamalara kalkışma cesaretini göstermemek gerekir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Kıssacıların belirttiği gibi kadın Dâvûd (a.s)'ın hoşuna

gidince, Allah yolunda öldürülmesi için kocasının ön saflarda yerleştirilmesine dair emir vermesi ise kesinlikle batıldır. Çünkü Dâvûd (a.s) kendi nefsi için kocasının kanını akıtacak değildi. Ancak mesele şöyle olmuştu: Dâvûd (a.s) arkadaşlarından birisine: Benim için hanımından vazgeç demiş ve bu hususta ısrar etmişti. Bir adamın samimi bir arzu ile bir diğerine ihtiyacının görülmesini istemesi gibi. Bu mesele ister aile ile ilgili olsun, ister mala dair olsun.

Said b. er-Rabî', Abdurrahman b. Avf a Rasûlullah (sav) onları kardeş yaptıklarında şöyle demişti: Benim iki hanımım var. Onların en güzellerini senin için bırakıvereyim. Abdurrahman ona: Allah sana ve çoluk çocuğuna bereketler ihsan etsin, dedi.

Yapılması caiz olan bir işin yapılmasını istemek de caizdir. Kur'ân-ı Ke-rim'de böyle bir şeyin olduğuna dair bir ifade olmadığı gibi, adamın onu bo-şayıp iddetinin bitmesinden sonra Dâvûd (a.s)'ın onunla evlendiğine, onun Süleyman (a.s)'ı doğurduğuna dair hiçbir şey yoktur. Böyle bir şey kimden rivayet edilmektedir ve kime isnad edilmektedir. Bunu naklederken kime güvenilmektedir. Böyle bir şeyi güvenilir, sağlam kimselerden hiçbir kimse de rivayet etmemektedir.

el-Ahzab Sûresi'ndeki Dâvûd (a.s)'ın bunu hanımı olarak almış olduğuna delalet eden şu buyruktaki: "Peygamberi lehine Allah'ın farz (mubah) kıldığı şeylerde peygambere hiçbir vebal yoktur. Bu önce geçenlerde Allah'ın geçerli kıldığı sünnetidir" (el-Ahzab, 33/38) buyruğunda yer alan ve onu eşi olarak aldığına delalet eden buradaki nükte ise, bu husustaki görüşlerden bi- -risine göre şu anlamdadır: Davud'un gördüğü kadın ile evlenmesi Peygamber (sav)'ın Cahş kızı Zeyneb ile evlenmesine benzemektedir. Şu kadar var ki Zeyneb ile evliliği kocasından ayrılmasını istemeksizin olmuştu. Aksine o keccisma hanımını nikahı altında tutması için emir vermişti. Davud'un o kadın ile evlenmesi ise kocasından ayrılmasını istemesi neticesinde olmuştu. İşse bu husus Muhammed (sav)'ın diğer bir çok menkıbesi ile birlikte Dâvûda bir üstünlüğüdür.

Ancak şöyle de denilmiştir: "Bu, önce geçenlerde Allah'ın geçerli kıldığı sünnetidir" buyruğu peygamberlerin kendilerini mehirsiz olarak peygambere adanmış olan hanımlarla mehirsiz bir şekilde peygamberlerin evlendirilmeleri demektir. Yüce Allah'ın: "Bu önce geçenlerde Allah'ın sünnetidir" buyruğu ile yüce Allah peygamberlere nikah ve başka hususlarda riayet edecekleri bir takım hususları farz kıldığı kastedilmiştir. Bu husustaki görüşlerin en sahih olanı budur. Müfessirler de Dâvûd (a.s)'ın yüz hanımı nikahladığını rivayet etmişlerdir. Kur'ân'ın nassı da budur. Yine rivayete göre Süleyman (a.s)'ın üçyüz hanımı, yediyüz cariyesi varmış. Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır.

el-Kiya et-Taberî'nin (u'l-Kur'ân)"ında yüce Allah'ın: "Sana şu hasımların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı tırmanarak namaz kıldığı yere inmişlerdi" buyruğu hakkında şunu kaydetmektedir: Peygamberlerin büyük günah işlemekten münezzeh olduğunu kabul eden muhakik ilim adamlarının naklettiklerine göre Dâvûd (a.s), başkası tarafından evlenmek maksadı ile talib olunmuş bir kadına talib olmaya kalkmıştır. Denildiğine göre ondan önce bu kadına talib olan kişinin adı Orya imiş. Bu kadının akrabaları birinci talibi bırakarak Dâvûd (a.s)'a kızlarını vermek istemişler. Dâ-vûd (a.s) ise kıza talib olduğundan haberdar değildi. Ancak bunu bilebilir ve böyle bir istekten vazgeçerek bu kadına talib olmayabilirdi. Halbuki o bunu yapmadı. Çünkü ya başkasının ona bu kadını anlatması sonucunda ya-hutta kasit olmaksızın görmesi sonucunda kadını beğenmişti. Dâvûd (a.s)'ın ayrıca pekçok hanımı vardı. O kadına daha önceden talib olmuş kişinin ise hanımı yoktu. Yüce Allah iki meleğin ibadet ettiği yerin duvarını tırmanması ile ve dolaylı anlatım yolunu seçerek, temsili ifadelerle anlattıklarıyla bu hususa onun dikkatini çekmişti. Bu yolla bu durumdan kendisine niçin sitem edildiğini kavrayarak böyle bir yolu izlemekten vazgeçmesi, bu küçük günahı sebebiyle Rabbinden mağfiret dilemeye yönelmesi istenmişti. [\[50\]](#)

12- Hüküm ve Fetva Vermek İçin Tek Tarafı Dinlemek Yeterli Olabilir mi?:

"Dedi ki: Andolsun ki o senin bir koyununu, koyunlarına (katmak) istemekle sana zulmetmiş" buyruğunda hasımlardan birisinin sözlerini dinledikten ve diğer hasmı dinlemeden önce, ilk hasmın söylediğinin zahirinden anlaşılana binaen mesele hakkında fetva verilebileceğine delil vardır.

(Ancak) İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu hiçbir kimseye göre caiz olmadığı gibi, hiçbir dinde de caiz olamaz ve hiçbir insanın bu şekilde davranması da mümkün değildir. Sözün takdiri ancak şöyledir: Hasımlardan birisi iddiada bulundu, diğeri de iddianın böyle olduğunu kabul etti. Fetva da ancak bundan sonra verildi. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "İki hasım senin huzurunda oturdukları takdirde diğerinin de sözlerini dinlemeden biri lehine sakın hüküm verme." [\[51\]](#)

Şöyle de denilmiştir: Dâvûd (a.s), arkadaşı bunun böyle olduğunu itiraf etmedikçe diğeri lehine hüküm vermiş değildir. Yine bir başka açıklamaya göre ifadenin takdiri şöyledir: Eğer durum böyle ise arkadaşın sana zulmetmiş... Mümkün olan bu şekillerden bizzat hangisinin olduğunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Bu iki şekli el-Kuşeyrî, el-Maverdî ve başkaları da sözkonusu etmiştir. el-Kuşeyrî dedi ki: Yüce Allah'ın: "Andolsun ki o senin bir koyununu

koyunlarına (katmak) istemekle sana zulmetmiş" sözlerini karşı tarafın sözlerini dinlemeden söylemiş olmasının izahı zordur. Şöyle denilebilir: O bu hükmünü ancak karşı tarafa durumu sorup karşı tarafın da böyle olduğunu itiraf etmesinden sonra vermiştir. Bu husus rivayet edilmiştir, ancak bu rivayet sabit değildir. Şu kadar var ki, durumun böyle olduğunu ya halin karinelerinden bilmişti, yahutta: "O sana zulmetmiştir" sözleri ile eğer durum dediğin gibi ise, sana zulmetmiştir demek istemiştir. Bu suretle onun susmasını ve karşı tarafa soruncaya kadar sabretmesini sağlamıştır, (el-Kuşeyrî devamla) dedi ki: Şöyle de denilebilir: Davalı susup da sözlü olarak davacının söylediğini reddetmiyor ise davacının sözüne binaen hüküm vermek onların şeriatlerinde kabul edilen bir husustu.

el-Halimî Ebu Abdullah da "Minhacu'd-Din" adlı eserinde şöyle demektedir: Beklenen bir nimetin gelivermesi yahut gizli olup da açığa çıkması halinde nimete şükür ile ilgili varid olmuş hususlardan birisi de (bundan dolayı) yüce Allah'a secde etmektir. Bu konuda asıl dayanak yüce Allah'ın: "Sana şu hasımların haberi geldi mi?... rüku ederek yere kapanıp döndü" buyruklarıdır. Yüce Allah bu buyruklarıyla Dâvûd (a.s)'ın iki davacıdan haksızlığa uğradığını söyleyen kimsenin davasını dinlemiş olduğunu haber vermekle birlikte, diğerine bu hususu sorduğuna dair haber vermemektedir. Sadece haksızlığa uğradığını söyleyen kimseye arkadaşının kendisine zulmettiğini söylediğini nakletmektedir. Bunun zahirinden anlaşıldığına göre o, davacı olan kimsenin zayıf ve haksızlığa uğramış olduğunun iz ve belirtilerini görmüş, onun bu halini dediği şekilde zulme uğramışlığına yorumlamış ve bu ayrıca davalıya soru sormasına gerek bırakmamış. Bundan dolayı elini çabuk tutarak: "Andolsun ki o... sana zulmetmiş" deyivermişti. Halbuki davalıya sormuş olsaydı, davalı ona şöyle diyebilirdi: Benim yüz koyunum vardı, bu-njü da hiçbir koyunu yoktu. Bu koyunu benden çalıverdi. Ben bu koyunu omun yanında görünce, ona: Onu bana geri ver, dedim. Ona: O koyununu bauna ver. demeci;. Berurn bu kimseyi senin huzuruna getireceğimi bildiğinden ben onu getirirken o beni getirdi, ben onu huzuruna çağırmadan, o haksızlığa uğradığını söyleyerek yanına geldi. Böylelikle senin kendisini haklı, beni de zalim zannetmesini sağlamak istedi. Dâvûd (a.s) aceleciliğin etkisi ile hüküm verince, yüce Allah'ın o vakit bu işte kendisini kendi nefsi ile baş-başa bıraktığını da anlamış oldu. İşte daha önce sözünü ettiğimiz fitne de bu olmuştu. Bu ise sadece onun bu husustaki kusurundan ötürü olmuştu. Bu sebepten dolayı Rabbinden mağfiret diledi ve yüce Allah'a sadece şikayet edilen şahsın zalimliğini belirtip azarlamak, dövmek ya da zalim olduğu zannedilen bir kimseye layık görülecek herhangi bir

davranışı eklemeksizin şikayet edilen şahsın sadece zalim olduğunu belirtmekle kaldı ve böylelikle Allah kendisini koruduğu için ona rüku ederek secdeye kapandı. Yüce Allah da günahını bağışladıktan sonra ona serzenişte bulunmak üzere: "Ey Dâvûd! Biz seni gerçekten yeryüzünde bir halife kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet. Sakın hevaya uyma! O takdirde seni Allah'ın yolundan saptırır" (Sâd, 38/26) diye buyurdu.

Yüce Allah'ın kendisine mağfîret buyurmasından sonra vermiş olduğu bu öğüt ve anlattığı bu kıssadan açıkça görülüyor ki Dâvûd (a.s)'ın hatası, hüküm vermekteki kusuru ile henüz haksızlığı sabit olmamış kimsenin zalim olduğunu söylemekte elini çabuk tutması olmuştur. Diğer taraftan İbn Ab-bas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Dâvûd (bu âyette işaret olunan) secdeyi şükür olmak üzere yapmıştı. Peygamber (sav) da bu secdeyi ittibaen (ona uyarak) yapmıştı. Böylelikle şükür maksadıyla secdeye kapanmanın peygamberlerden tevatür yoluyla nakledilmiş bir sünnet olduğu sabit olmaktadır.

"Koyununu... istemekle" sanp ait olan koyunu istemesiyle... demek olup mastar mefule izafe edilmiş ve "istemek" (anlamındaki kelimenin sonunda gelmesi gereken) "he" zamiri zikredilmemiştir. Bu da yüce Allah'ın: " İnsan iyilik dilemekten usanmaz" (Fussilet, 41/49) buyruğu gibidir ki; "hayrı istemesinden" demektir. [\[52\]](#)

13- Katıp Karıştıranlar ve Ortaklar:

"Muhakkak katanların çoğu" buyruğundaki: "Katanlar"ın tekili: "Katan" şeklinde gelir. Ancak "vav"daki harekenin ağırlığı dolayısıyla: " Uzun"un çoğulu olarak denilmez.

Bu lafzın iki açıklaması yapılmıştır: Birincisine göre maksat, arkadaşlardır, ikinci açıklamaya göre maksat ortaklardır.

Derim ki: Bu lafzın "ortaklar (şüreka)" hakkında kullanılması uzak bir ihtimaldir. İlim adamları "el-hulata (katıp karıştıranların mahiyeti hakkında farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. İlim adamlarının çoğu der ki: Bu herkesin koyunlarını getirip tek bir çoban tarafından güdülmeleri, aynı kovadan su içmeleri ve aynı merada yayılmaları demektir.

Tavus ve Ata: "Katıp karıştıranlar" ancak ortaklar olabilir, derler. Bu açıklama bu hususta varid olmuş habere muhaliftir. Sözkonusu haber de Peygamber (sav)'ın şu buyruğudur: "-Zekat (artar) korkusuyla- ayrı olanlar bir araya getirilmez, bir arada olanlar birbirinden ayrılmaz. Her iki türden karışık olanlara gelince, aralarında eşit olarak rücu' ile (herkes diğerindeki hakkını) alır." [\[53\]](#) Bu

buyruğun son bölümü: "Artan olursa birbirlerine geri verirler" şeklinde de rivayet edilmiştir. [\[54\]](#) Oysa ortaklar arasında fazlalığın geri verilmesinin sözkonusu edildiği bir yer yoktur. Bunu bellemek gerekir. Burada sözü edilen "katıp karışürma"nın hükümleri fıkıh kitaplarında zikredilmiş bulunmaktadır. Malik ve mezhebine mensub ilim adamları ile bir grub ilim adamının görüşüne göre özel payında zekatın vacib olmadığı kimseye sadaka (zekat) vermek mükellefiyeti yoktur.

er-Rabî", el-Leys ve aralarında Şafiî'nin de bulunduğu bir grub ilim adamına göre ise: Eğer karışımların toplamında zekat düşecek miktar var ise, onlardan zekat alınır.

Malik ise şöyle demektedir: Eğer zekatı tahsil eden şahıs bu görüşü kabul ederek zekat alacak olursa -bu husustaki görüş ayrılığı dolayısıyla- kendi aralarında verme, alma işlemini tamamlarlar. (Yani payından hakettiğinden fazla zekat alınmış kimseye, payından hakettiğinden az alanın vermesi gerektiği kadarını ona verir) ve bu bir hakimin ihtilaflı bir hususta hüküm vermesine benzer. [\[55\]](#)

14- Azınlık Olan İman Edip Salih Amel İşleyenler:

"Muhakkak katan (ortak)ların çoğu şüphesiz birbirlerine haksızlık ederler" Birbirlerine zulmederler. "İman edip salih amel işleyenler müstesna." Onlar kimseye zulmetmezler. "Böyleleri" yani salih kimseler "ise ne de azdır." Onlar pek azdır demektir. Buna göre fazladan gelmiş demektir. Bunun: anlamında olduğu da söylenmiştir. İfadenin takdiri de: "Onlar, o kimseler azdırlar" şeklindedir.

Ömer (r.a), bir adamın: Allah'ım, beni az olan kullarından kıl, diye dua ettiğini işitmiş. Ömer ona: Bu dua da ne oluyor? diye sorunca, adam şöyle demiş: Bununla yüce Allah'ın: "İman edip salih amel işleyenler müstesna. Böy-leleri ise ne de azdır!" buyruğunu kastediyorum deyince, Ömer: Bütün insanlar senden daha fakihtir (dinin inceliklerini daha iyi bilir) Ey Ömer! dedi. [\[56\]](#)

15- Sınandığını Zanneden Dâvûd (a.s):

"Dâvûd Bizim kendisini imtihan ettiğimizi" sınadığımızı "sandığından..." buyruğundaki "sanmak" kesinlikle bilmek (yakın) anlamındadır. Ebu Amr ve el-Ferra şöyle demektedirler: " Zannetti, sandı"; " Kesinlikle bildi" anlamındadır. Şu kadar var ki el-Ferra bunu: Gözle görülen şeyler hakkında "zan"; ancak

"yakın" anlamında kullanılır.

" Kendisini imtihan ettik" şeklinde sadece "nun" harfî şeddeli okunmuştur. Ancak Ömer b. el-Hattab (r.a) mübalağa kipi olmak üzere: " diye "te" ve "nun" harflerini şeddeli okumuştur. Katade ve Ubeyd b. Umeyr ile İbn es-Semeyka' ise her ikisini de şeddesiz olarak: " O ikisi onu sınadı, imtihan etti" diye okumuşlardır. Ayrıca Ali b. Nasr bunu Ebu Amr'dan diye de rivayet etmiştir. (Sınayanlardan) maksat Dâvûd (a.s)'ın yanına giren iki melektir. [\[57\]](#)

16- Mescidde Mahkemeleşmek:

Denildiğine göre; Dâvûd (a.s) mescidde o ikisi arasında hüküm verdikten sonra biri diğerine bakıp güldü. Dâvûd bunun ne anlama geldiğini anlayamadı. Kendilerini bilmek istediler. Bunun için gözünün önünde semaya yükseldiler. Böylelikle Dâvûd (a.s) yüce Allah'ın bununla kendisini sınamış olduğunu ve sınadığı noktaya da onun dikkatini çekmiş olduğunu öğrenmiş oldu.

Derim ki: Kur'ân-ı Kerim'de bu âyetin dışında mescidde hüküm vermeye delalet eden başka bir buyruk yoktur. Mescidde hüküm vermenin caiz olduğunu kabul edenler bunu delil göstermişlerdir. Eğer bu -Şafî'nin dediği gibi- caiz olmasaydı, Dâvûd (a.s) onların bu yaptıklarını ikrar ile karşılamazdı. Bunun yerine: Yargı meclisine gidiniz, derdi. Peygamber (sav) ile halifeler mescidde hüküm veriyorlardı. Hatta Malik: Mescidde hüküm vermek oldukça eskiden beri devam etmektedir, demiştir. Bununla işlerin bir çoğunda (böyle olduğunu) kastetmektedir. Bununla beraber güçsüz ve zayıf, müşrik ve ay hali olanların da kendisinin yanına gelebilmeleri için hakim mescidin genişçe bir yerinde (avlusı gibi) oturmasında bir sakınca yoktur. Fakat mescidde hadleri uygulamaz. Hafif te'dib (ta'zir)de bulunmasında bir sakınca yoktur. Eşheb dedi ki: Hakim evinde ve istediği her yerde hüküm verebilir. [\[58\]](#)

17- Kadı Tayin Ederken Aranacak Bazı Özellikler:

Malik -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Halifeler bizzat kendileri hüküm verirlerdi. İlk kadı tayin eden kişi ise Muaviye'dir. Malik dedi ki: Hakimlerin ilim adamlarıyla danışmaları gerekir.

Ömer b. Abdu'l-Aziz dedi ki: Geçmişlerin eserlerini bilen, sağlam görüş sahibleriyle istişare eden, halim (ağırbaşlı hareket eden) ve nezih olmayan bir kimseyi hakim olarak tayin etmemek gerekir. Ayrıca hakim vera (şüpheli şeylerden dahi kaçınan) bir kimse olması gerekir.

Malik dedi ki: Hakimin uyanık, hilelerden çokça sakınan bir kişi olması gerektiği gibi, şartları çok iyi bilen ve Arapçanın bilinmesi gereken özelliklerinden haberdar olan bir kişi olması gerekir. Çünkü hükümler lehine hüküm verilecek kimsenin haklarını ihtiva eden şartların, şahitliklerin, ikrar, dava ve ibarelerin farklılığına göre farklılık arzeder. Ayrıca hüküm vermeden önce davalıya: İleri sürecek başka bir delilin var mıdır? diye sorması gerekir. Eğer hayır derse, onun hakkında hükmünü verir ve hükmünü verdikten sonra, kabul edilebilir bir sebep yahut açık bir delil getirmediğe; onun ileri süreceği herhangi bir delilini de kabul etmez.

Yargı ve yargıçların hak ve görevleri ile ilgili hükümler başka bir yerde sözkonusu edilmiştir. [\[59\]](#)

18- Hz. Davud'un Allah'tan Mağfiret Dilemesinin Sebebi:

"Hemen Rabbinden mağfiret istedi" buyruğu ile ilgili olarak Rabbinden kendisinden dolayı mağfiret dilediği günahı hususunda müfessirlerin farkh altı görüşü vardır:

1- O kadına doyasıya baktı. Said b. Cübeyr dedi ki: Onun sınanması bakmaktır. Ebu İshak dedi ki: Dâvûd kadına kasti bakmamıştı, fakat ona birden fazla baktı. Böylelikle birinci bakış lehine iken, ikincisi aleyhine oldu.

2- O kadının kocasını tabutu taşıyanlar arasında gazaya gönderdi.

3- Kocasını ölecek olursa, o kadın ile evlenmeyi niyet etti.

4- Orya o kadına talib olmuştu. Ayrılıp gidince bu sefer Dâvûd ona talib oldu. Üstün konumu dolayısıyla onunla evlendirildi. Orya bu işe üzüldü, yüce Allah da o kadını ilk talihlisine bırakmadığından ötürü Davud'a sitem etti. Çünkü onun doksandokuz hanımı da vardı.

5- Orya'nın öldürülmesine diğer öldürülen askerler için üzüldüğü gibi üzülmeydi. Ondan sonra da hanımıyla evlendi. Bundan dolayı yüce Allah ona sitem etti. Çünkü peygamberlerin günahı -küçük olsa dahi- Allah katında büyüktür.

6- O ikincisini dinlemeden önce davacılarından birisinin lehine hüküm verdi.

Kadı İbnu'l-Arabî dedi ki: O diğerini dinlemeden önce iki hasımdan birisinin lehine hüküm verdi, diyenlerin görüşleri kabul edilemez. Çünkü böylesi peygamberler hakkında caiz değildir. Kadının kocasını ölüme maruz bıraktığı da aynı şekilde kabul edilemez. Kadına doyasıya baktı, diyenlerin görüşlerine gelince, bence bu da hiçbir şekilde caiz değildir. Çünkü kendilerini ibadete vermiş, Allah dostlarına bile bu şekilde bir bakış yakışmıyor iken, gaybı gören, Allah ile kulları arasında vasıta durumunda olan peygamberlere nasıl

yakıştırılabilir?

es-Süddî, Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Ben bir adamın Dâvûd (a.s)'ın bu kadına haram olan bir surette baktığından söze-den bir kişinin varlığını haber alacak olursam, yüzaltmış celde vururum. Çünkü sair insanlara iftira edenin haddi seksen çektedir, peygamberlere iftira edenlerin haddi ise yüzaltmış celdedir. Bunu el-Maverdî ve aynı zamanda es-Salebî de zikretmiştir.

Yine es-Salebî dedi ki: el-Haris el-Aver, Ali (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Her kim kıssa anlatıcıların rivayet ettiği şekliyle ve buna inanarak Dâvûd ile ilgili anlatılanları anlatacak olursa, ona iki had vururum. Buna sebep ise yüce Allah'ın makam ve mevkisini yükselttiği insanlar için alemlere rahmet olarak içtihad edenler içinde bir delil ve belge olarak beğenip seçtiği kimseye iftirada bulunmak suretiyle işlediği günahın büyüklüğüdür.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu, Ali (r.a)'dan sahih olmayan rivayetler arasındadır. Şayet: Size göre böylesinin hükmü nedir? diye sorulacak olursa, deriz ki: Bir peygamberin zina ettiğini söyleyen bir kimse öldürülür. Peygambere bundan daha hafif olan (haram) bakış ve dokunmayı isnad eden kimseye gelince, bu hususta insanların yaptıkları nakiller arasında farklılık vardır. Bir kimse peygamber hakkında bunu içten içe kabul eder ve böyle bir şeyi o peygambere nisbet ederse onun öldürüleceğine hükmederim. Çünkü o, bu tutumuyla emrolunduğu peygambere saygı göstermek ile çelişkiye düşmüş olur.

Kıssacıların: O çıplak olarak yıkanan bir kadını gördü. Onu görünce, saçını çözdü ve saç da vücudunu örttü, şeklindeki açıklamalarına gelince, ümmetin icma ile bundan dolayı onun için vebal söz konusu değildir. Çünkü ilk görüş, görülen kişiyi açığa çıkartır, ancak bu şekilde gören kişi günahkar olmaz. İkinci defa baktığını söyleyenlere gelince, bunun aslı astarı yoktur. Kıssacıların: O eğer kocası ölürse, o kadın ile evleneceğini niyet etti, şeklindeki sözlerine gelince, bunda da bir sakınca yoktur. Çünkü onu ölüme maruz bırakmamıştır. Dâvûd (a.s) Orya talib olmakla birlikte, o kadına talib oldu, şeklindeki görüş ise batıldır. Kur'ân-ı Kerim ile bu konuda gelmiş bütün tefsir rivayetleri bunu reddetmektedir.

Eşheb, Malik'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bana ulaştığına göre o güvercin gelip Dâvûd (a.s)'ın yakınına düştü. Bu güvercin altından idi, onu görünce hoşuna gitti. Onu yakalamak maksadıyla ayağa kalktı. Çünkü ona yakın düşmüştü. Aynı şeyi iki defa tekrarladı, sonra güvercin uçtu. Gözüyle onu takip ederken, uzun saçlı o kadını yıkanmakta iken görüverdi. Bana ulaştığına göre döktüğü gözyaşlarından ot bitinceye kadar kırk gün secdede kaldı,

İbnu'l-Arabî dedi ki: Müfessirlerin sözünü ettikleri kuş onun önünde düştü, onu yakalamak istedi ve arkasından onu izledi, şeklindeki açıklamalarında sözkonusu edilen hal ibadete aykırı değildir. Çünkü bu yapılması mubah olan işlerdendir. Özellikle bu helal bir iştir, helal talebinde bulunmak ise farzdır. O kuşu kuş olduğu için izlemiştir, güzelliğinden dolayı değil. Çünkü güzelliğinde bir menfaati yoktu. Bu kıssayı anlatanların kuşun güzelliğini sözkonusu etmeleri ileri derecedeki bir cahillikten kaynaklanmaktadır. Bunun altından bir güvercin olup onu yakalamak maksadıyla peşinden gittiğine dair rivayete gelince, bu da Sahih'te rivayet olunduğu şekliyle yüce Allah'ın bir lütfü idi: "Eyyub (a.s) çıplak olarak yıkanmakta iken altından çekirgelerden bir bölük üzerine döküldü. O da bu çekirgelerden toplamaya ve elbisesine doldurmaya koyuldu. Yüce Allah kendisine: Ey Eyyub! Ben seni ihtiyaçtan kurtarmadım mı? diye sorunca, o da: Kurtardın Rabbim, fakat Senin bereketine muhtaç olmamam mümkün değildir, dedi." [\[60\]](#)

el-Kuşeyrî dedi ki: Dâvûd küçük bir çocuğuna onu vermek maksadıyla o güvercini yakalamak istedi. Kuş uçtu ve evin pencereciği üzerine kondu... Bu açıklamayı es-Salebî de yapmıştır, daha önce de geçmiş bulunmaktadır.[\[61\]](#)

19- Rûku Ederek Rabbine Dönüş:

"Rûku ederek yere kapanıp (Allah'a) döndü." Secdeye kapandı, demektir. Çünkü sücud, bazan rûku ile ifade edilebilir. Şair şöyle demiştir:

"Rûku ederek yüzü üstü kapandı,

Ve herbir gûnahtan yüce Allah'a tevbe etti."

İbnu'l-Arabî dedi ki: Burada rûkudan kastın secdeye varmak olduğunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Çünkü secde etmek meyletmek demektir. Rûku ise eğilmektir. Biri diğerini kapsayabilir. Çünkü önce bunların herbirisi kendi şeklinde has iken, daha sonraları birine diğerinin adı verilir olmuş ve sucuda rûku denilmiştir.

el-Mehdevî de der ki: Onların rûkua varmaları sücud idi. Hayır, sücudla-rı rûku idi, diye de açıklanmıştır.

Mukatil dedi ki: O rûkuundan yüce Allah'a secdeye kapandı, yani durumu farkedince namaz kılmak üzere ayağa kalktı, sonra rûkudan secdeye kapandı. Çünkü her ikisi de aynı zamanda eğilmeyi ihtiva etmektedir.

"Döndü" günahından tevbe edip Allah'a yöneldi, demektir. el-Husayn b. el-Fadl dedi ki: Abdullah b. Tahir el-Valî bana yüce Allah'ın: "Rûku ederek yere kapanıp" buyruğu hakkında rûku edene yere kapandı denilir mi? diye sordu, ben hayır dedim. Bu sefer: O halde âyetin anlamı nedir? diye sordu, şöyle dedim: O daha önce rûkuda iken yere kapandı, yani secde etti, demektir. [62]

20- Burada Geçen Tilavet Secdesinin Hükümü:

Dâvûd (a.s)'ın bu secdesinin Kur'ân-ı Kerim'de yapılması emrolunup istenmiş secdelerden olup olmadığı hususunda farklı görüşler vardır.

Ebu Said el-Hudrî'nin rivayetine göre Peygamber (sav) minber üzerinde "Sâd. Çok şerefli Kur'ân'a andolsun" buyruğunu okudu. Secde âyetine varınca indi, secde etti. Müslümanlar da onunla birlikte secde ettiler. Bir başka gün yine bu buyrukları okudu. Müslümanlar secde etmek için hazırlandılar. Bu sefer Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Bu bir peygamberin tevbe-sini ifade etmektedir. Ancak ben sizin jecde için hazırlandığınızı gördüm" deyip (minberden) indi ve secde etti. Davud'un lafzı budur. [63]

Buhârî'de ve başkalarında da İbn Abbas'tan şöyle dediği zikredilmektedir: "Sâd" Kur'ân-ı Kerim'in azimetlerinden (açıkça secde edilmesi emredilmiş secde âyetlerinden) değildir. Ancak ben Peygamber (sav)'ın burada secde ettiğini

görmüşümdür. [64]

İbn Mesud yoluyla gelen rivayette de şöyle dediği kaydedilmektedir: Sâd bir peygamberin tevbesidir, orada secde yapılmaz. Yine İbn Abbas'tan: O bir peygamberin tevbesidir, peygamberiniz de ona uymakla emrolunmuşlardır.

[65]

İbnu'l-Arabî dedi ki: Benim kanaatime göre burası secde yeri değildir. Ancak Peygamber (sav) burada secde etmiştir, biz de ona uyarak secde ederiz.

Sücudun anlamı şudur: Dâvûd (a.s) Rabbine zilletle boyun eğip günahını da itiraf ederek, günahından tevbe ederek, Rabbine secdeye kapandı. O bakımdan kim burada secdeye kapanacak olursa, bu niyet ile secde etsin. Belki yüce Allah, tabi olduğu Dâvûd (a.s)'ın hürmetine ona mağfiret edebilir. Bizler, bizden öncekilerin şeriatının bizim için de şer'î hüküm ifade ettiğini (şer'u men kablena) kabul edenlerden olalım, ister kabul etmeyenlerden olalım, far-ketmez. Çünkü bu bütün ümmetlerde herkes için meşru bir iştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

[66]

21- Buradaki Şükür Secdesi Nasıl Yapılmalıdır?

İbn Huveyzîmendad dedi ki: Yüce Allah'ın: "Rüku ederek yere kapanıp (Allah'a) döndü" buyruğunda, şükür maksadıyla sadece secdeye varmanın caiz olmadığına delalet vardır. Çünkü burada sücud ile birlikte rüku da sözko-nusu edilmiştir. Caiz olan şekil iki rekat namaz kılmasıdır. Tek başına bir secde caiz değildir. Çünkü hem Rasûlullah (sav)'a, hem de ondan sonraki imamlara (halifelere) müjde türünden haberler geliyordu. Fakat onlardan herhangi birisinin şükür olmak üzere secdeye kapandığı rivayeti nakledilmiş değildir. Eğer onlar böyle bir işi yapsalardı, elbetteki bu birbirini destekleyen rivayetler halinde nakledilirdi. Çünkü böyle bir şeyin caiz olup olmadığının ve Allah'a yakınlaştıracı bir amel olup olmadığının bilinmesine herkesin ihtiyacı vardır.

Derim ki: İbn Mace'nin Sünen'inde Abdullah b. Ebi Evfa'dan rivayete göre Rasûlullah (sav) Ebu Cehil'in kellesinin koparıldığı müjdesini alınca, iki rekat namaz kılmıştır. [67] Ebu Bekre yoluyla rivayet ettiği hadise göre de Peygamber (sav)'a sevindirecek bir hususun haberi geldi mi yüce Allah'a şükür olmak üzere secdeye kapanırdı rivayetini de zikretmektedir. [68] İmam Şafî ve başkalarının kabul ettiği görüş de budur. [69]

22- Tilavet Secdesi Yaparken Okunacak Dualar:

Lafız başkasının olmak üzere Tirmizî ve başkalarının rivayetine göre Rasûlullah (sav) döneminde ensardan bir adam geceleyin bir ağacın arkasında saklı olarak namaz kılarken: "Sad, çok şerefli Kur"ân'a andolsun..." buyruğunu okuyordu. Secde âyetine gelince, o da secde etti, onunla birlikte ağaç da secde etti. Ağacın: "Allah'ım, bu secde sebebiyle bana büyük bir ecir ver ve bunun sebebiyle bana şükretme-yi nasib kıl" dediğini duydu.[\[70\]](#)

Derim ki: İbn Mace Simen'inde, İbn Abbas'tan şöyle dediğini kaydetmektedir: Peygamber (sav)'ın yanında idim. Bir adam ona gelip dedi ki: Dün rüyamda kendimi bir ağacın dibinde namaz kılarken gördüm. Secde âyetini okudu, ben de secde ettim. Benini secdem dolayısıyla ağaç da secde etti. Bu arada ağacın: Allah'ım, bu secde sebebiyle benden bir günahı sil, onun sebebiyle bana bir ecir yaz ve bu secdemi(n ecrini) benim için saklı kıl," dediğini duydum. İbn Abbas dedi ki: Ben de Rasûlullah (sav)'ın secde âyetini okuduğunu ve bunun üzerine secde ettiğini, secdesi sırasında da o adamın, ağacın söylediğini haber verdiği sözleri söylediğini de duydum.

Bunu es-Salebî, "Ebu Said el-Hudrî'den.." diye rivayet etmiştir. Buna göre Ebu Said dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Ben kendimi rüyada bir ağacın altında gördüm. Ağaç Sâd Sûresi'ni okuyordu. Secde âyetine gelince, ora-(V (2); da secde etti. Sücudu sırasında da şöyle dediğini duydum: Allah'ım, bu secde sebebiyle benim için bir ecir yaz ve benden bir günahı sil. Onun sebebiyle bana bir şükür nasib et, kulun Dâvûd'dan secdesini kabul ettiğin gibi bunu da benden kabul buyur. Bunun üzerine Peygamber (sav) bana şöyle dedi: "Ey Ebu Said sen de secde ettin mi?" Ben: Allah'a yemin ederim ki, hayır ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Şöyle buyurdu: "Ağaçtansa senin secde etmen daha uygundu." Sonra Peygamber (sav) Sâd Sûresi'ni secde âyetine varıncaya kadar okudu, sonra secde etti, sonra da ağacın dediğinin benzerini söyledi[\[71\]](#) [\[72\]](#)

23- Dâvûd (a.s)'ın Mağfirete Nail Olması:

"Biz de ona bunu mağfiret ettik" buyruğu Biz de ona günahını bağışladık, demektir. İbnu'l-Enbarî dedi ki: " Biz de ona bunu mağfiret ettik" buyruğu tam bir vakıftır. Daha sonra da "(ü oij): Şüphesiz onun..." diye okumaya başlar.

el-Kuşeyrî dedi ki: Bununla birlikte: "Biz de ona mağfiret ettik" diye vakıf yaptıktan sonra: "İşte böyle, şüphesiz onun... vardır" diye başlar.

Yüce Allah'ın: "5u böyledir, azgınlar için muhakkak... vardır" (Sâd, 38/55) buyruğu gibidir. Yani durum işte böyledir, anlamındadır.

Ata el-Horasanî ve başkaları dedi ki: Dâvûd (a.s) yüzünün etrafında ot bitip başını örtünceye kadar kırk gün süreyle secdede kaldı. Sonra ona şöyle seslenildi: Aç mısın sana yemek verilsin? Yoksa çıplak mısın giydirilesin? Bunun üzerine öyle bir hıçkırarak ağladı ki, içinden gelen hararetle o mera coşup büyüdü. Böylelikle ona mağfiret olundu ve bu sebeple günahı set-redildi.

Bu sefer dedi ki: Rabbim bu benimle Senin arandaki günahım. Onu bağışlamış bulunuyorsun, peki İsrailoğullarından olan şu şu adamların durumu ne olacak? Ben onların çocuklarını yetim, hanımlarını dul bıraktım. Buyurdu ki: Ey Dâvûd! Kıyamet gününde senin tarafından gelmiş her bir zulmü cennetin sevabı karşılığında o kişiden sana bağışlamasını isteyeceğim. Dâvûd dedi ki: Rabbim kolay mağfiret işte böyle olur. Sonra: Ey Dâvûd başını kaldır, denildi. Başını kaldırmak istedi ancak yere batmış olduğunu gördü. Cebrail gelip ağaçtan zamkı koparıldığı gibi, onu yerin üzerinden söküp kardı. Bunu el-Velid b. Müslim İbn Cabir'den, o Ata'dan rivayet etmiştir, el-Velid dedi ki: Ayrıca Münir b. ez-Zubeyr bana haber verdi, dedi ki: Davud'un secde yerleri yere yapıştı. Yüzünden de Allah'ın dilediği miktar yapışmıştı. el-Velid dedi ki: İbn Lehiya dedi ki: Secdesi sırasında: Seni tenzih ederim, işte benim içeceğim olan gözyaşlarını ve işte benim yiyeceğim önümdeki bir külün içerisinde, diyordu. Bir rivayette belirtildiğine göre o kırk gün secdede kaldı. Farz namaz dışında başını kaldırmadı. Gözyaşlarından ot bitinceye kadar ağlayıp durdu.

Bu Ebu Hureyre yoluyla merfu bir hadis olarak da rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) buyurdu ki: "Dâvûd kırk gün süreyle secdede kaldı. O kadar ki gözyaşlarından biten ot başını örttü. Yer onun alnını aşındırdı. Secdesinde de: Rabbim, Dâvûd bir defa yanıldı ve bu yanılması sebebiyle doğu ile batı arasındaki mesafe kadar uzaklaştı. Rabbim, eğer Davud'un zayıflığına merhamet buyurmaz, günahını bağışlamazsan, sen ondan sonra insanlar arasında günahını konuşulacak bir söz kılarısın. Kırk sene sonra Cebrail ona dedi ki: "Ey Dâvûd! Şüphesiz Allah senin içinden işlemeyi geçirdiğin günahı sana bağışlamış bulunuyor. " [\[73\]](#)

Vehb dedi ki: Dâvûd (a.s)'a şöyle seslenildi: Şüphesiz ben sana mağfiret büyüdüm. Ancak Cebrail gelip kendisine: Rabbin sana mağfiret buyurmuşken, ne diye başını kaldırmıyorsun? deyinceye kadar, başını da kaldırmadı. Bunun üzerine şöyle dedi: Rabbim bu nasıl olur? Sen hiç kimseye zulmetmez-sin. Bunun üzerine yüce Allah Cebrail'e şöyle buyurdu: Davud'a git ve ona Orya'nın kabrine gidip ondan helallik dilemesini söyle. Onun seslenişini Or-ya'nın duymasını Ben sağlayacağım. Bunun üzerine Dâvûd üzerine hayvan postları giyindi, Orya'nın kabri yanında oturdu. Ey Orya diye seslendi, Orya: Buyur,

benim bu lezzetimi [74]yarıda kesip beni uyandıran da kim? diye sordu. Dâvûd: Ben kardeşin Davud'um, bana hakkını helal etmeni diliyorum. Çünkü ben seni öldürölme tehlikesiyle karşı karşıya bıraktım, dedi. Orya: Sen beni cennetle karşı karşıya getirdin, sana hakkımı helal ediyorum, dedi.

el-Hasen ve başkaları da dedi ki: Dâvûd (a.s) o gūnahtan sonra ancak gūnahkarlarla oturup kalkmaya başladı. Onlara da: Pek gūnahkar Davud'a gelin, diyordu. Her ne içtiyse mutlaka ona gözyaşlarını karıştırdı. Kuru arpa ekmeğini bir kaba koyar ve gözyaşlarıyla o ekmeği ıslaüncaya kadar ağlar dururdu. Onun üzerine kül ve tuz serper, onu yer ve: Gūnahkarların yiyeceğı budur, derdi. Gūnahını işlemeden önce gecenin yarısını namaz kılar ve senenin yarısını oruçla geçirirdi. Daha sonra ise senenin tamamını oruçla ve gecenin tümünü namaz kılarak geçirmeye başladı. Rabbim, gūnahımı avucumda kıl dedi, bunun üzerine gūnahı avucuna nakşedildi. Elini bir yemeğe, içeceğe ya da herhangi bir şeye uzattı mı mutlaka onu görür ve bundan dolayı ağlardı. Kendisine üçte ikisi dolu bardak getirilir, o bardağı eline aldı mı gūnahını görürdü. Gözyaşlarından dolup taşmadan o bardağı dudaklarının üzerine koymazdı.

el-Velid b. Müslim rivayetle dedi ki: Bana Ebu Amr el-Evzaî'nin anlattığına göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Davud'un gözleri su damlatan iki kırba gibi idi. Gözünden akan yaşlar tıpkı suyun yerde kendisine yatak açması gibi yanağında kendisine akacak yerler açmıştı."

el-Velid dedi ki: Osman b. Ebi'l-Atike'nin bize anlattığına göre Davud'un henüz o hatasını işlememiş iken gūnahkarlar hakkında söylediğı ağır sözlerden birisi: Allah'ım, gūnahkarlara mağfîret etme, sözü idi. Daha sonra: Allah'ım, Rabbim! Gūnahkarlara mağfîret buyur ki, onlarla birlikte Davud'a da mağfîret edesin. Nurun yaratıcısı, her türlü eksiklikten münezzehtir. Ya ilâhi! Ben çıkıp kullarının tabiblerine benim gūnahımı tedavi etmelerini istedim, hepsi bana Senin kapını gösterdi. Ya ilâhi! Ben bir gūnah işledim, bu gūnahın mahsulünü -eğer onu bağışlamayacak olursan- kıyamet gününde vereceğın azab kılacağından korkarım. Nurun yaratıcısını her türlü eksiklikten tenzih ederim. Ya ilâhi! Ben gūnahımı hatırladım, yeryüzü, genişliğine rağmen bana dar geldi. Fakat senin rahmetini hatırlayınca, canım bana geri döndü, diye dua etti.

Haberde kaydedildiğine göre Dâvûd (a.s) minbere çıktı mı insanlara işlediğı gūnahın izini göstermek maksadı ile sağ elini kaldırır ve onlara doğru çevirip şöyle seslenirdi: Ya ilâhi! Ben gūnahımı hatırladığım vakit yeryüzü genişliğine rağmen bana dar geliyor. Senin rahmetini hatırladığımda da canım bana tekrar geri dönüyor. Rabbim Sen gūnahkarlara -onlarla birlikte Davud'un gūnahını da bağışlayan için- mağfîret buyur.

Dâvûd (a.s) içerisi kül ile doldurulmuş liften yedi döşek üzerinde otururdu. Onun göz yaşyarı ayaklarının dibini ıslatırdı. Nihayet bütün bu döşekleri ıslatır ve yaşları altlarından sızardı. Ağlayıp sızladığı gün geldi mi, onun münadisi yollarda, çarşı-pazarlarda, vadilerde, dağ yollarında, dağların başlarında ve mağara ağızlarında şöyle seslenirdi: Şunu bilin ki, bugün Davud'un ağlama günüdür. Günahından ötürü ağlamak isteyen kimse Davud'a gelsin ve ona yardımcı olsun. Mağaralarda, vadilerde ibadete çekilmiş olanlar onun bulunduğu yere gelir, minberi etrafında sesler birbirine karışır. Yırtıcı hayvanlar, yabaniler ve kuşlar onun etrafında durur. İsrailoğulları da minberinin etrafını çevirir. Feryad ve figana başlayıp yanıp yakılması gözyaşlarının pınarlarını coşturunca bu sefer etrafındaki cemaat de tek bir sestən ağlar, feiryad ve figan ederdi. Hatta böyle bir günde minberi etrafında pek-çok kişi ölürdü.

Nakledildiğine göre Dâvûd (a.s) aniden bir cumartesi günü öldü. Mihrabına çıkıp inmekte iken ölüm meleği ona gelerek: Ruhunu kabzetmeye geldim, dedi. Ona: Bana izin ver de yukarı çıkayım yahut aşağı ineyim. Melek: Buna imkanım yok. Günler, aylar, yıllar, atacağın adımlar, rızıklar tükenmiş bulunuyor. Artık sen bundan sonra bir ayak izi dahi bırakamayacaksın. Bunun üzerine Dâvûd minberdeki bir basamak üzerinde secdeye kapandı ve bu haliyle canını aldı. (Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır).

Dâvûd ile Musa -ikisine de selam olsun- arasında beşyüzdoksandokuz yıllık bir süre vardır. Beşyüzyetmişdokuz yıl olduğu da söylenmiştir. Dâvûd (a.s) yüzyıl yaşadı, halifelîği oğlu Süleyman'a vasiyet etti. [75]

24- Dâvûd (a.s)'ın Konumu:

"Şüphesiz onun nezdimizde bir yakınlığı ve güzel bir dönüş yeri vardır" buyruğu ile ilgili olarak Muhammed b. Kab ile Muhammed b. Kays şöyle demişlerdir: "Şüphesiz onun nezdimizde" mağfirete nail oluşundan sonra "bir yakınlığı ve güzel bir dönüş yeri vardır." İkisi de derler ki: Allah'a yemin ederim, kıyamet gününde kadehten ilk içecek kişi Dâvûd (a.s)'dır.

Mücahid de Abdullah b. Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Yakınlığı" kıyamet gününde yüce Allah'a yakınlık demektir. Mücahid'den de şöyle dediği nakledilmiştir: Yüce Allah kıyamet gününde Davud'u günahı eline nakşedilmiş olarak diriltecektir. Kıyamet gününün o dehşetli hallerini göreceğinde yüce Allah'ın rahmetine sığınmaktan başka bir korunacak yer bulamayacaktır. Sonra günahını görecektir, bundan tedirgin olacak, kendisine: Buraya, buraya denilecek. Tekrar günahını görecektir, tedirgin olacak yine ona: Buraya, buraya denilecek.

Yine bunu görecek, tedirgin olacak tekrar ona: Buraya, buraya denilecek. Nihayet yüce Allah'a yaklaşacak ve huzur bulacaktır. İşte yüce Allah'ın: "Şüphesiz onun nezdimizde bir yakınlığı ve güzel bir dönüş yeri vardır." buyruğu bunu anlatmaktadır. Bunu et-Tirmizî el-Hakim zikretmektedir. (el-Hakim) dedi ki: Bize el-Fadl b. Muhammed anlattı, dedi ki: Bize Abdu'l-Melik b. el-Esbağ anlattı, dedi ki: Bize el-Velid b. Müslim anlattı, dedi ki: Bize İbrahim b. Muhammed el-Fezarî, Abdu'l-Melik b. Ebi Süleyman'dan anlattı, dedi ki: Abdu'l-Melik de Mücahid'den diyerek bu rivayeti zikretti. Tirmizî dedi ki: Ben uzun bir süre bu âyet-i kerimeleri okuyup duruyor fakat yüce Allah'ın: "Rabbimiz hesap gününden önce payımızı bize çabuk ver" (Sâd, 38/16) buyruğundan maksadın ve anlamın ne olduğu benim için açıklığa kavuşmuyordu. Buradaki "el-kıt (pay)" sözlükte sahife demektir. Şöyle ki Rasûlullah (sav) onlara: "Kitabı sağdan verilmiş olana gelince..." (el-Hakka, 69/19) buyruğunu okuyup da kendilerine: Siz bütün bu yaptıklarınızı da sol tarafınızdan verilecek sahifeleri-nizde yazılmış göreceksiniz deyince, bu sefer onlar: "Rabbimiz hesap gününden önce payımızı" yani sahifemizi "bize çabuk ver" dediler. Yüce Allah da ona: "Onların dediklerine sabret ve güçlü kulumuz Davud'u hatırla!" dedi. Daha sonra (et-Tirmizî el-Hakim) Davud'un günahının kıssasını başından sonuna kadar kaydettikten sonra şöyle demektedir: Kendi kendime diyordum ki: Yüce Allah ona söylediklerine sabretmesini ve Davud'u hatırlamasını emretti. Acaba bu hatırlatma ile ne kastedilmiştir? Bunun onunla ilişkisi nedir? Bir türlü kalbime huzur verecek bir şeye vakıf olamıyordum. Nihayet yüce Allah bir gün bana bunu da gösterdi ve bu hususta Rabbimin ilhamına mazhar oldum. Buna göre bu kimseler, içinde yüce Allah'ın emri ile alay ederek günah ve hatalarının yazılı bulunduğu amel defterlerinin sol taraflarından kendilerine verilmesini kabul etmeyip inkar ettiler ve: "Rabbimiz hesap gününden önce payımızı bize çabuk ver" dediler. Peygamber (sav) onların bu alaylarından incindi. Yüce Allah da bu sözlerine karşılık ona sabretmesini ve kulu Davud'u hatırlamasını emretti. Çünkü Dâvûd işlediği günahını elinde kazılmış olarak görmeyi dünyada istedi. Bundan dolayı da başına gelenler geldi. Öyle ki o bunu gördüğü vakit, bundan ızdırap duyar ve elindeki kase gözyaşları ile dolardı. Günahının bu izini gördü mü öyle ağlardı ki, kül ile doldurulmuş liften yedi döşekten bile ıslaklığı geçerdi. O, günahının bağışlanmasından ve davacının mesuliyetinden yana teminatın verilmesinden ve şanı yüce Allah'ın hasmını razı edip bağışlamasını ondan isteyeceğine dair teminatın verilmesinden sonra bu dilekte bulunmuştu. Halbuki Dâvûd onun sevdiği, onun dostu ve seçkin bir kulu idi. Bu merteye ile birlikte, günahının izinin nakşedilmiş olması onu bu

hale getirdi. Peki ya Allah'ın düşmanları, yarattıklarının isyankarları ve hor ve hakir düşüreceği kimselerin başına gelecekler ne olabilir? Eğer onların amel defterleri çabucak verilip de küfür ve inkar üzere işledikleri o günahların suretini görecek olurlarsa bu sahifelerdeki bu günahlara baktıkları vakit, başlarına neler geleceğini görürlerse (halleri ne olur?) Yüce Allah onların halinin ne olacağını haber vererek şöyle buyurmaktadır: "Günahkarları kitabın içindekilerinden korkuya kapılmış göreceksin. Vay bizim halimize! Bu kitaba ne olmuş? Küçük, büyük hiçbir şey bırakmayıp sayıp dökmüş, diyecekler." (el-Kehf, 18/49)

İşte Dâvûd -Allah'ın salat ve selamları üzerine olsun- mağfirete nail olmakla birlikte müjdeyi almış, ilâhi lutfu mazhar olmuş olmakla birlikte, o günahının suretini görmeye tahammül edemiyordu. Bizim rivayetimize göre hadiste şöyle denilmiştir: Kıyamet gününde ayasında onun nakşedilmiş olduğunu göreceği vakit tedirgin olacak, ona: Buraya (gel) denilecek. Tekrar onu görecek yine tedirgin olacak, yine: Buraya denilecek. Sonra onu yine tekrar görecek ve nihayet yüce Allah'a yakınlaştırılacak ve huzur ve sükun bulacaktır. [\[76\]](#) [\[77\]](#)

26. Ey Dâvûd! Biz seni gerçekten yeryüzünde bir halife kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet! Sakın hevaya uyma! O takdirde seni Allah'ın yolundan saptırır. Muhakkak Allah'ın yolundan sapanlara hesap gününü unuttuklarından, onlar için çok çetin bir azab vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[78\]](#)

1- Yeryüzünde Bir Halife:

"Biz seni gerçekten yeryüzünde bir halife kıldık." Yani iyiliği emredip münkerden alıkoymak için seni hükümdar yaptık. Böylelikle senden önce geçmiş bulunan peygamberler ile salih önder ve yöneticilere halife olmanı sağladık.

Halife, onun ile ilgili hükümlere dair yeterli açıklamalar daha önce el-Ba-kara Sûresi'nde (2/30. âyet, 3. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[79\]](#)

2- İnsanlar Arasında Hak İle Hükmetmek:

"O halde insanlar arasında hak ile" yani adalet ile "hükmet" buyruğu vücub ifade

eden bir emirdir. Böylelikle bu buyruk, kendisinden önceki buyruklarla irtibatlı bulunmaktadır. Çünkü Dâvûd (a.s)'ın siteme maruz kalmasının sebebi, kadını kocasından istemesi idi. Bu ise adaletli bir istek değildi. Bundan ötürü akabinde ona: "O halde, insanlar arasında adalet ile hükmet!" denildi.

"Sakın nevaya uyma!" Allah'ın emrine uygun olmayan hevanın peşinden gitme! "O takdirde seni Allah'ın yolundan" cennete giden yoldan "saptırır. Muhakkak Allah'ın yolundan sapanlara" o yoldan yan çizip onu terkedenle-re "hesab gününü unuttuklarından" Allah'ın yolunu izlemeyi terkettiklerin-den "onlar için" cehennem ateşinde "çok çetin bir azab vardır."

Buradaki "unuttuklarından" o güne iman etmeyi terkettiklerinden yahut-ta o gün için amel etmeyi terkederek, unutanlar gibi olduklarından... anlamındadır.

Yüce Allah'ın bu buyrukları Dâvûd (a.s)'a peygamberliği lütfettiği zaman söylendiği gibi, onun tevbesini kabul edip günahını bağışladıktan sonra söylemiştir, de denilmiştir. [\[80\]](#)

3- İnsanlar Arasında Hüküm Vermenin Aslı Dayanakları:

Hüküm vermekte asıl dayanak yüce Allah'ın: "Ey Dâvûd! Biz seni gerçekten yeryüzünde bir halife kıldık. O halde insanlar arasında hak ile hükmet!" buyruğu ile: "Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet!" (el-Maide, 5/49); "Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmetmen için..." (en-Nisa, 4/105) ile "Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutanlar, adaletle şahitlik eden kimseler olun!" (el-Maide, 5/8) buyruklarıdır. Buna dair açıklamalar daha önceden (gösterilen âyet-i kerimelerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[81\]](#)

4- Hak ile Hükmetmek, Hevaya Uymamak:

İbn Abbas yüce Allah'ın: "Ey Dâvûd! Biz seni gerçekten yeryüzünde bir halife kıldık! O halde insanlar arasında hak ile hükmet! Sakın hevaya uyma! O takdirde seni Allah'ın yolundan saptırır" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Sana iki davacı geldi, sen hevan ile onlardan birisine meylettin. O bakımdan o kimse arkadaşına üstün gelsin diye onun haklı olmasını içten içe arzulama.

Böyle bir şey yapacak olursan, peygamberlerin arasından ismini silerim. Sonra da ne Benim halifem olursun, ne de kendilerine lütufta bulunacağım kimselerden.

İşte bu, hak ile hükmetmenin vücubunu açıklamakta, hüküm veren kimsenin akrabalık, menfaat ümidi yahut dostluk, arkadaşlık ve buna benzer meyletmeyi

gerektirecek herhangi bir sebep dolayısıyla davacılarından herhangi birisine meyletmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

İbn Abbas dedi ki: Davud'un oğlu Süleyman (a.s)'ın sınanmasının sebebi, ona iki davacı gelip o ikisinden birisinin haklı olmasını içten içe dilemiş olması idi.

Abdulaziz b. Ebi Revvad dedi ki: Bana ulaştığına göre İsrailoğulları döneminde bir hakim varmış. Hakka göre hüküm vermekte o derece gayretli idi ki, Rabbinden bu hususta kendisinin bileceği bir alamet vermesini dilemiş. Hak ile hükmedecek olursa bunu bilsin, bu konuda kusuru olursa bunu da bilsin istemiş. Bunun üzerine ona şöyle denilmiş: Evine gir, sonra duvarda elini yukarıya doğru uzat. Duvarın üzerinde parmaklarının ulaştığı yere bak, sonra oraya bir çizgi çiz. Hüküm meclisinden kalktın mı o çizgiye git, elini ona doğru uzat. Hak üzere kaldığın sürece elin o çizgiye ulaşacaktır. Şayet hakkı isabet ettiremeyecek olursan, elin o çizgiye ulaşamayacaktır. O bakımdan o da sabah hüküm vermek üzere çıkar, olanca gayretini ortaya koyar ve ancak hak ile hükmedermiş. Hüküm meclisinden kalkıp işini bitirdi mi yemek yemeden, bir şey içmeden, hiçbir şekilde hanımının çocuklarının yanına gitmeden doğru o çizgiye gidermiş. O çizgiye ulaştı mı yüce Allah'a hamdeder, ondan sonra da ailesinden yiyecek ya da içeceklerden Allah'ın kendisine helal kıldığı ne varsa hepsinden istifade edermiş. Bir gün hüküm meclisinde iken iki kişi onunla görüşmeye gelmiş. İçinden onların davacı olarak geldiklerini, mahkemeleşmek istediklerini anlamış, bu iki kişiden birisi onun yakın bir arkadaşı ve dostu imiş. İçinden bu arkadaşının haklı olmasını ve böylelikle onun lehine hüküm vermeyi temenni etmiş. Davacılar konuşunca arkadaşının haksız olduğu ortaya çıkmış, o da onun aleyhine hüküm vermiş. Mahkeme meclisinden kalkıp o çizgiye hergün yaptığı gibi gitmiş, elini çizgiye doğru uzatmış, bir de ne görsün! Çizgi oradan silinivermiş, tavana doğru uzanmaya çalışırken ona bir türlü ulaşamamış. Secdeye kapanarak: Rabbim, kasten yaptığım hiçbir şey bilmiyorum, hiç böyle bir şey istemedim. Onu bana beyan buyur, demiş. Kendisine: Sen yüce Allah'ın kalbindeki hainliği görmediğini mi zannediyorsun? Arkadaşının lehine hüküm vermek üzere arkadaşının haklı olduğunu temenni etmedin mi? Evet, sen böyle bir şey istedin ve arzu ettin; fakat yüce Allah senin hoşuna gitmese dahi hakkı sahibine geri döndürdü. (Allah en iyisini bilir. Naşir).

Leys'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ömer b. el-Hattab'ın huzuruna iki davacı gelmiş. Onları bir süre ayakta tutmuş, tekrar gelmişler yine ayakta bekletmiş, sonra tekrar geldiklerinde aralarında hüküm vermiş. Ona: Niçin böyle yaptığı sorulunca şu cevabı vermiş: Bana geldiler, ben de birisine karşı duymadığım bir duyguyu ötekine karşı duyduğumu anladım. Bu halde iken aralarında hüküm

vermekten hoşlanmadım. Tekrar geldiler yine o kişi lehine böyle bir duyguyu kısmen de olsa hissettim. Tekrar geldiklerinde ise bu duygu gitmişti, o bakımdan ben de aralarında hükmettim.

eş-Şa'bî dedi ki: Ömer ile Ubeyy arasında bir anlaşmazlık vardı. Zeyd b. Sabit'in hakimliğine başvurdular. Onun yanına gittiklerinde Ömer (r.a)'a yastığına doğru oturması için işaret etti. Bunun üzerine Ömer: Bu senin yaptığın ilk haksızlık. Onu ve beni aynı yerde oturtmalısın. Bunun üzerine her ikisi de Zeyd'in önünde oturdular. [82]

5- Hakim Kendi Bilgisine Göre Hüküm Verebilir mi?:

Bu âyet-i kerime hakimin kendi bilgisine göre hüküm vermesini engellemektedir. Çünkü hakimlere kendi bilgilerine göre hüküm verme imkanı verilecek olursa, eğer bir hakim kendi dostunu korumak, düşmanını da yok etmek isteyecek olursa, mutlaka vereceği hükümde bilgisinin bu doğrultuda olduğunu ileri sürerdi. Buna benzer bir rivayet aralarında Ebu Bekr'in de bulunduğu ashab-ı kiram'dan bir topluluktan nakledilmiş bulunmaktadır. O şöyle demiştir: Ben bir adamın Allah'ın had cezası uygulanmasını emrettiği bir suç işlemekte olduğunu göreceğim olsam dahi, bu işe benden başkası şahitlik edinceye kadar bu suçu dolayısıyla sorumlu tutmam.

Rivayete göre bir kadın Ömer (r.a)'ın yanına gelerek ona: Benim lehime filanın aleyhine şu hükmü ver, çünkü sen benim ondaki hakkımı biliyorsun, dedi. Ömer ona dedi ki: Eğer lehine şahitlik etmemi istiyorsan, yaparım. Ancak lehine hüküm vermemi istiyorsan bunu yapamam.

Müslim'in Sahih'inde İbn Abbas'tan gelen rivayete göre Rasûlullah (sav) bir yemin ve bir şahid ile hüküm vermiştir/ [83] Yine Peygamber (sav)'dan rivayet edildiğine göre o, birisinden bir at satın almış, ancak daha sonra satıcı bunu inkar etmiş. Peygamber o kişi hakkında bilgisine göre hüküm vermeyerek: "Benim lehime kim şahitlik eder" demiş. Bunun üzerine Huzeyme kalkıp şahitlik edince hüküm vermiştir. Bu hadisi Ebu Dâvûd ve başkaları rivayet etmiş olup [84] daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/282. âyet, 49. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [85] [86]

27. Biz göğü, yeri ve onların aralarında olanları boşuna yaratmadık. Bu, kâfirlerin zannıdır. Cehennem ateşinden dolayı vay o kâfirlerin haline!

28. İman edip salih amel işleyenleri yeryüzünde fesad çıkaranlar gibi mi kılarız?

Yahut takva sahihlerini günahkârlar gibi mi kılarız?

29. (Bu), âyetlerini düşünsünler, tam akıl sahihleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz hayır ve bereketi bol bir kitaptır.

"Biz göğü, yeri ve onların aralarında olanları boşuna" oyun ve eğlence olsun diye "yaratmadık." Yani Biz, onları ancak doğru bir iş için yarattık. O da Bizim kudretimize delalet etmeleridir.

"Bu, kâfirlerin zannıdır." Allah'ın bunları boşuna yarattığını ileri sürmek, kâfirlerin bir iddiasıdır.

"Cehennem ateşinden dolayı vay o kâfirlerin haline!" Daha sonra yüce Allah onları azarlayarak: "İman edip salih amel işleyenleri yeryüzünde fesad çıkaranlar gibi mi kılarız?" diye buyurmaktadır.

Buradaki"...mi" lafzındaki "mim" harfi sıla (zaid)dir. İfade (hemze'den sonra mim getirmeksizin) iman edip salih amel işleyenleri "yeryüzünde fesad çıkaranlar gibi mi kılarız" takdirindedir. Bu buyruk Mürcie'nin kanaatlerini reddeden bir muhtevaya sahiptir. Çünkü Mürcie: Fesad çıkartan kimsenin salih bir kimse gibi olması veya ondan daha yüksek bir mertebede olması mümkündür, derler. Bundan sonra gelen: "Yahut takva sahihlerini günahkârlar gibi mi kılarız?" buyruğu da böyledir. Yani biz Muham-med (sav)'ın ashabını kâfirler gibi mi kılarız? Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

Bu buyruğun takva sahibi müslümanlar ile günahkâr kâfirlerin tümü hakkında umumi olduğu da söylenmiştir. Bu, daha güzel bir açıklamadır. Bu buyruk itaatkâr kimseler ile isyankâr kimselerin aynı sonuca ulaşacaklarını kabul eden, öldükten sonra dirilişi inkar edenlerin görüşlerini reddetmektedir.

Bu, "âyetlerini düşünsünler... diye sana" ey Muhammed "indirdiğimiz hayır ve bereketleri bol bir kitaptır" buyruğundaki"Düşünsünler diye" buyruğu; şeklinde olup "te" harfi "dal" harfine idgam edilmiştir. Bu buyrukta Kur'ân'ın manalarını bilmenin vacib oluşuna delil olduğu gibi, Kur'ân'ı tertil ile (ağır ağır) okumanın süratlice okumaktan daha faziletli olduğuna da delil vardır. Çünkü "et-Tizkar-(Tezkire)" adlı eserimizde de açıkladığımız gibi, hızlıca okumakla birlikte âyetleri iyice düşünmek mümkün olamamaktadır.

el-Hasen dedi ki: Allah'ın âyetlerinin düşünülmesi onlara uymak demektir. "Düşünsünler diye" anlamındaki buyruk, genel olarak "dal" ve "be" harfleri şeddeli ve üstün okunmuş olmakla birlikte; Ebu Cafer ile Şeybe: "Düşünesiniz diye" şeklinde "te" ile ve "dal" harfi şeddesiz olarak okumuşlardır. Bu, aynı zamanda Ali (r.a)'ın da kıraatidir. Bunun asıl şekli ise: olup hafif olsun diye iki "te"den birisi hazfedilmiştir.

"Tam akıl sahihleri öğüt alsınlar diye" buyruğundan kasıt, akli başında olan kimselerdir. "Akıllar"ın tekili: şeklinde gelir. Bunundiye de çoğulu yapılmıştır. Nitekim: "Yoksulluk, sefafe'nin şeklinde "Nimef'in de diye çoğulunun yapılması da böyledir. Ebu Talib de şöyle demiştir:

"Kalbim ona kalbler arasında en çok şevk duyandır."

Bazan tad'if i ("be" harfinin şeddeli söylenişini) şiir zarureti dolayısıyla çözdükleri de olabilir. Şair el-Küme'yt şöyle demiştir:

"Ey peygamber hanedanı, size umutla bakmıştır, Kalbimden ve akıllardan susamış meyil ve duygular." [\[87\]](#)

30. Ve Biz Davud'a Süleyman'ı lütfettik. O ne güzel kuldu! Çünkü o (Allah'a) çokça dönen idi.

31. Hani ona öğleden sonra bir ayağını tırnağı üzere dikip üç ayağı üzere duran, hızlı koşan atlar sunulmuştu;

32. Ve demişti ki: "Ben ancak hayır sevgisi ile meşgul iken Rabbi-mi anmaktan uzak kaldım. Nihayet o perdenin arkasına girince;

33. "Onları bana geri getirin" (dedi.) Boyunlarını ve ayaklarını sıvazlamaya başladı.

Yüce Allah Dâvûd (a.s)'ı söz konusu ettikten sonra: "Ve biz Davud'a Süleyman'ı lütfettik. O ne güzel kuldu! Çünkü o çokça dönen idi" buyruğu ile de Süleyman (a.s)'dan söz etmektedir. Çokça dönen" itaatkar anlamındadır.

"Hani ona öğleden sonra bir ayağını tırnağı üzere dikip üç ayağı üzere duran, hızlı koşan atlar sunulmuştu" buyruğunda geçen ile atlar kastedilmektedir. Hızlı koşan at demek olan: (iiyr)'in çoğuludur. Nitekim çokça bağışta bulunup cömertçe veren insana da bu sıfat verilmektedir.

"Cömert kimseler"; ise "hızlı koşan (asil).at" demektir. "Adam malıyla cömertlik etti, eder, cömertlik etmek" demektir. Cömert kişiye de denilir, çoğulu: " Cömert kimseler" şeklinde gelir. (Çoğul şekli itibariyle) "(Kafa (başın arka tarafı) ve kafalar" kelimesi gibidir. Buradan "vav" harfinin harekesiz gelmesi ise illet harfi oluşundan dolaydır. Ayrıca: şekillerinde de çoğulu yapılabilir. Kadın için de: "Cömert kadın"; " Cömert kadınlar" denilir. -Şekil itibariyle-: "Şüpheden çokça kaçan kadın ve kadınlar; erkeğinden kaçan inek, inekler" gibi. Şair de şöyle demektir:

"Biz(i andıran kolu) ile maharetle iş yapar, eteğini iffetle koruyandır o, Son derece aç olmakla birlikte kendisini doyuracak olanı cömertçe verir."

Mesela: "Bir merhaleyi güzelce yürüdük, iki merhaleyi güzelce yürüdük, birçok

merhaleyi güzelce yürüdük" denilir. "At çok güzel oldu" demektir. Muzari hali; mastar ismi de: dir.hem erkek, hem dişi için kullanılır.

Bu da: "Asil atlar" lafzından gelmektedir.

Bir görüşe göre bu, boyunları uzun atlar demek olup boyun, gerdan demek olan'den alınmış bir sıfattır. Çünkü atlarda boynun uzun olması da atların güzel nitelikleri arasındadır.

"Bir ayağını tırnağı üzere dikip üç ayağı üzere duranlar" buyruğu da iki şekilde açıklanmıştır. Birincisine göre bu, onların ayakta durmaları demektir. el-Kutebî ile el-Ferra derler ki: Arapçada: tabiri at ya da başkaları için "ayakta duran" anlamındadır. Peygamber (sav)'ın buyurduğu rivayet edilen: "Erkeklerin, huzurunda ayakta durmalarından hoşlanan kimse, cehennemdeki yerine hazırlansın" buyruğunda da aynı kökten gelen lafız kullanılmıştır ki, önünde uzun süre ayakta durmalarından hoşlanan... anlamındadır. Bunu Kutrub da nakletmiş olup en-Nabiğa'nın şu beytini de zikretmektedir:

"Onun geniş düzlüğünde kurulmuş bir çadırımız var bizim, Asil kısraklar ile ayakta duran asil atlar."

Bu Katade'nin görüşüdür.

İkinci açıklamaya göre bu, ön ayaklarından birisini tırnağı üzerine dikerken, üç ayağı üzerinde duran demektir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Alışmıştır, o üç ayağı üzerinde dikilenlere; sanki o,

Bir ayağım tırnağı üzerine dikip üçü üzerinde ayakta duranlardan gibidir."

Amr b. Külsum da şöyle demiştir:

"Atlan onun yanbaşıda bıraktık biz,

Dizginleri geçirilmiş ve üç ayağı üzerinde dikilmişler olarak."

Bu da Mücahidin görüşüdür.

el-Kelbî dedi ki: Süleyman (a.s) Dımaşk ile Nusaybin (Nasibin) halkına bir gaza düzenledi. Onlardan bin at ganimet aldı. Mukatil de şöyle dedi: Süleyman'a babası Dâvûd'dan bin at miras kaldı. Babası da bunları Amalikalılar-dan almıştı.

el-Hasen dedi ki: Bana ulaştığına göre bunlar denizden çıkmış kanatlı atlar idi. ed-Dahhak da böyle demiştir. Yine belirtildiğine göre bunlar Süleyman'a denizden çıkartılmış kanatlı ve nakışlı atlar idiler. İbn Zeyd dedi ki: Şeytan Süleyman'a denizdeki yaylaklardan atlar çıkarmıştı. Bu atların da kanatları vardı. Ali (r.a) da böyle demiştir: Buna göre onlar kanatlı yirmi at idiler. Yüz at olduğu da söylenmiştir. İbrahim et-Teymî'den gelen haberde zik-redildiğine göre bu atların sayısı yirmibin imiş. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Süleyman: "Ben ancak hayır sevgisi ile meşgul iken Rabbimi anmaktan uzak kaldım" dedi. Bu sözlerinde "hayır"dan kastı atlardır. Araplar atlara bu ismi

veriyorlar. Ayrıca Araplar "ra" ile "lam" (hayrın sonundaki "re" ile "hayl; at" lafzının sonundaki "lam" harflerini) biri diğerinin yerine kullanabiliyorlar. Mesela Araplar: "Gözden yaş aktı ve aldattı" derken, bu fiillerde "lam" ile "re" harflerini birini diğerinin yerine kullanmaktadırlar.

el-Ferra dedi ki: Arapçada "hayr" ile "hayl" aynı anlama gelir. en-Nehhas dedi ki: Hadis-i şerifte: "Hayl (atlar)ın perçemlerinde kıyamet gününe kadar hayır düğümlenmiştir"[88] diye buyurmuştur. Sanki bundan dolayı atlara "hayr" adı verilmiş gibidir. Yine hadiste belirtildiğine göre Zeyd el-Hayl Peygamber (sav)'ın huzuruna geldiğinde ona: "Sen Zeyd el-Hayr'sın" diye buyurmuştur. Adı Zeyd b. Mühelhil olup .şair birisi idi. [89]

Bir diğer açıklamaya göre atlara "hayr" adının verililiş sebebi, onların çokça faydalı oluşlarından dolayıdır. Haberde zikredildiğine göre yüce Allah Âdem'e bütün hayvanları gösterdi. Ona: Bunlardan birisini seç denildi, o da atı tercih etti. Bunun üzerine ona: Kendin için güç kaynağı olan şeyi seçtin, denildi. İşte bu bakımdan ata "hayr" adı verilmiş oldu. Ata "hayl" adının verililiş sebebi ise izzet nişanı ile nişanlanmış olmasından dolayıdır. Ata "fares" denilmesinin sebebi ise arslanın avının üzerine atılması (iftirâs) gibi uzak mesafeleri alması (iftirâs etmesi)ndan ve ön ayaklarını herşeyin üzerine bırakarak adeta elleriyle yaka/arcasına mesafe/eri kat etmesinden dolayıdır. Ata "Ava-bî" adının verililiş sebebi ise; Âdem (a.s)'dan sonra Beyt'in kaidelerini (duvarlarını) yükseltmesinden ötürü mükafat olmak üzere İsmail'e getirilmiş olmasından dolayıdır. İsmail de Arabîdir. O bakımdan at ona Allah'tan verilen bir bağış olmuş ve bundan dolayı ona "Arabî" adı verilmiştir.

"Sevgisi" lafzı el-Ferra'rın görüşüne göre bir mefuldür. Yani ben hayır sevgisini tercih ettim, demektir. Başkası ise bunu mefule izafe edilmiş bir mastar olarak takdir etmektedir. "Ben hayrı oldukça sevdim, o da Allah'ı anmaktan beni alıkoydu" demek olur.

Buradaki: "Sevdim" lafzının devenin çöküp geri kalışını anlatmak üzere kullanılan: "Deve çöktü" tabirinden, "oturdum ve geri kaldım, uzak kaldım" anlamında olduğu söylenmiştir. (Mealde olduğu gibi.)

" Filan kişi başını önüne eğdi" demektir. Ebu Zeyd dedi ki: Deve hastalanır yahut bir tarafı kırılır da iyileşinceye ya da ölünceye kadar yerinden ayrılmaması halinde: denilir.

Sa'leb dedi ki: Yine yorgun argın düşmüş deveye: denilir. Buna göre buyruk: Rabbimi zikretmeyip oturdum, onu anmaktan uzak kaldım, demek olur. Bu açıklamaya göre; "Sevgisi ile" mefulün leh olur. Ebu'l-Feth elHemedanî, "et-Tıbyan" adlı eserinde de: " Yanında kaldım, ayrılmadım" anlamında olduğunu ve

şairin şu mısraında da bu anlamda kullanıldığını belirtmektedir:

"Yerinden ayrılmayıp kalan kötü deve gibi."

"Nihayet o perdenin arkasına girince" buyruğunda sözü edilmemiş olmakla birlikte güneşten zamir yoluyla sözedilmektedir. Yüce Allah'ın: "...onun sırtında dolaşanlardan hiçbirini bırakmazdı." (Fatır, 35/45) Maksat "yeryüzü üzerinde" demektir. Araplar: "Soğuk esti" derken, soğuk bir rüzgar esti, demek isterler. Yüce Allah da: "Hele o bir de boğaza gelince" (el-Vakıa, 56/83) diye buyurmaktadır ki can boğaza gelince demektir. Yine yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Çünkü o herbiri saray kadar kıvılcımlar atar." (el-Mürselat, 77/32) Halbuki daha önceden ateşten sözedilmiş değildi.

ez-Zeccac dedi ki: Bir şeyden daha önceden sözedilmiş yahut sözedilmiş-liğine delil varsa zamir kullanmak caizdir. Burada delil de yüce Allah'ın: "Öğleden sonra" ifadesidir. Bu da zevalden sonraki vakti ifade eder. "Bir şeyin arkasından saklanmak" ise göze görünmemek demektir. "Perde" ise yaratılmışları kuşatan yeşil bir dağdır. Bu açıklamayı Katade ve Ka'b yapmışlardır. Kaf dağı olduğu söylendiği gibi, Kafın berisinde bir dağ olduğu da söylenmiştir. "Perde"den kasıt gecedir. Ona içindekileri gizlediğinden ötürü "perde" denilmiştir.

"Nihayet o... saklanınca" ifadesinin, yarışta atlar saklanınca anlamına geldiği de söylenmiştir. Şöyle ki, Süleyman'ın atlarının birbiriyle yarıştığı yuvarlak bir alanı vardı. Nihayet bu atlar onun gözüne görünmeyip yarış esnasında gözünden uzaklaşmış oldu. Çünkü burada güneşten sözedilmemiştir. en-Nehhas'ın naklettiğine göre Süleyman (a.s) namazda iken ona sunulmak üzere birtakım atlar getirildi. Bu atlar ganimet alınmıştı. Eliyle işarette bulundu, çünkü namaz kılıyordu. Nihayet atlar gizlendi ve ahırların duvarları arkasında kaldılar. Namazını bitirince "onları bana geri getirin" dedi ve "boyunlarını ve ayaklarını sıvazlamaya başladı." Bunun anlamı ile ilgili iki görüş vardır. Birincisine göre o atlara değer vermenin ve değerli bir şahsiyetin kendi atlarına bu gibi davranışları yapmasının çirkin olmadığını ortaya koymak maksadıyla kendi elleriyle bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı. Bu görüşü benimseyenler: O atları nasıl öldürür? Halbuki böyle bir şey malı ifsad etmek ve günahsız bir kimseyi cezalandırmak demek olur, diye sorar. Yine denildiğine göre, burada sıvazlamaktan kasıt kesmektir. Onları öldürmesi için ona izin verilmişti.

el-Hasen, el-Kelbî ve Mukatil dedi ki: Süleyman (a.s) ilk namazı kıldı ve tahtı üzerine oturdu. Atlar da ona sunuluyordu, bunlar bin tane idi. Bu atlardan dokuzyüzü kendisine sunulduğunda ikinci namazı hatırına geldi. Güneş de batmış, namazı da geçmiş idi. Ondan çekinildiğinden kimse ona durumu haber vermemişti. Bu işe çok üzüldü ve: "Onları bana geri getirin" dedi. Ona geri

getirildiklerinde Allah'a kurban olmak üzere onları kılıçla kesti ve onlardan geriye yüz tane kaldı. İşte bugün o asil atlardan insanların elinde kalan atlar bu geri kalan atların soyundandırılar.

el-Kuşeyrî dedi ki: Şöyle de denilmiştir: O dönemde ne öğle namazı, ne de ikinci namazı vardı. Onun kılmayı unuttuğu bir nafîle namazdı. Süleyman (a.s) heybetli bir şahsiyetti. Farz olsun, nafîle olsun kimse ona unuttuğu bir şeyi hatırlatmadı. O namazı ertelemenin mubah olduğunu zannettiler. Süleyman bu geçen namazı hatırlayınca üzüntü ve keder üslubu ile: "Ben ancak hayır sevgisi ile meşgul iken Rabbimi anmaktan uzak kaldım" yani namazdan uzak durdum, dedi, atların kendisine geri getirilmesini emrettikten sonra, atların bacak ve boyunlarının kesilmesini emretti. Bu ise atları cezalandırmak maksadı ile yapılmış bir iş değildi. Zira etleri yeniliyor ise hayvanları kesmek caizdir. Aksine o kendi kendisini cezalandırdı; ta ki atlar bundan sonra onu meşgul ederek namazı unutmamasına sebep olmasın. Atların ayaklarını onları kesmek üzere bağlamış olması ve böylelikle onların kaçmalarını önlemek istemiş olmasa sonra da etlerini tasadduk etmek üzere anında onları kesmiş olması ihtimali de vardır. Yahutta böyle davranması onun şeriatında mubah idi. Onlarla uğraştığından Allah'ı zikretmeyi unuttunca onları telef etti. Böylelikle kendisini Allah'tan uzak tutan herhangi bir şeye nefsi bağlılığını koparmış oldu. Bundan ötürü yüce Allah onu övdü ve rüzgarı ona mü-sahhar kılmakla ona mükafat verdiğini açıkladı. O bakımdan rüzgar üzerinde bir günde aldığı mesafe, atın üzerinde gidiş ve geliş olarak iki ayda aldığı mesafeykbuluyordu.

" Onları bana geri getirin" sözündeki "he (onu diye de tercüme edilebilir)" Zamirin, atlara ait değil de güneşe ait olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbas dedi ki: Ben Ali (r.a)'a bu âyet-i kerime hakkında soru sordum da bana: Onun hakkında sana ulaşan nedir? diye sordu. Dedim ki: Ka'b'ı şöyle derken dinledim: Güneş perde arkasına gizlenip Süleyman namazı geçi-rinceye kadar atların kendisine sunulması ile meşgul olunca "Ben ancak hayır sevgisi ile meşgul iken Rabbimi anmaktan uzak kaldım" yani "hayır sevgisini Rabbimi anmaya tercih ettim" dedi. "Onları bana geri getirin" sözünde kastettiği ise atlardır. Bunlar ondört at idi. Kılıçla bacaklarını ve boyunlarını vurdu. Allah da ondört gün süreyle mülkünü elinden aldı, çünkü atlara zulmetmişti. Ali b. Ebi Talib bunun üzerine dedi ki: Ka'b yalan söyledi, çünkü Süleyman cihad için atların sunulması ile uğraştı. Nihayet o gizlendi, yani güneş perde arkasında battı. Yüce Allah'ın güneş üzerinde görevli meleklerle emri üzerine "onu bana geri getirin" yani güneşi geri getirin, dedi. Onlar da güneşi geri getirdiler ve ikinci namazını vaktinde eda etti. Şüphesiz ki Allah'ın peygamberleri

zulmetmezler, çünkü onlar masum (günahtan korunmuş)durlar.

Derim ki: Tefsir(e dair rivayetler)de çoğunlukla görülen açıklamalar perde arkasında saklananın güneş olduğu şeklindedir. Güneşin zikredilmeyiş sebebi ise, daha önce onunla ilgili olup söz konusu edilmiş şeylerin önceden de açıklandığı üzere dinleyene güneşe delalet edecek bir izlenim vermiş olmasıdır. Güneşten zamir ile sözedildiği de çokça rastlanan bir şeydir. Lebid dedi ki:

"Nihayet (gecenin örten) karanlığına bir el atınca,

Ve onun karanlığı düşmana karşı zayıf noktaları gizleyin e..."

"Onları bana getirin" lafzındaki "he (onları)" zamiri atlara aittir. Onları sıvazlamasına gelince, ez-Zührî ve İbn Keysan dedi ki: O atların bacaklarını ve boyunlarını sıvazlar, onlara sevgisinden ötürü üzerlerindeki tozları alırdı. el-Hasen, Katade ve İbn Abbas da böyle demiştir. Hadis-i şerifte de belirtildiğine göre Peygamber (sav) sırtındaki ridasıyla atını silerken görülmüş ve: "Bu gece atlar dolayısıyla bana sitem edildi." diye buyurmuştur. [\[90\]](#) Bunu Muvatta'(da İmam Malik) Yahya b. Said'den mürsel olarak rivayet etmiştir. Muvatta'ın dışındaki eserlerde ise Malik'ten, o Yahya b. Said'den o Enes'ten diye muttasıl senedle rivayet edilmiştir. el-Enfal Sûresi'nde de (8/60. âyet, 2. başlıkta) Peygamber (sav)'ın: "...Onların alınlarını ve sağrılarını sıvazlayınız..." [\[91\]](#) buyruğu da geçmiş bulunmaktadır. İbn Vehb de Malik'ten (Süleyman -a.s-ın) atların boyun ve bacaklarını kılıçla sıvazladığını söylediğini rivayet etmiştir.

; Derim ki: Şiblî ve onun dışında sufilerden bazı kimseler elbiselerini yırtıp parçalamaya Süleyman (a.s)'ın bu fiilini delil göstermişlerdir. Ancak bu bozuk, tutarsız bir delil göstermedir. Zira masum bir peygambere fasid bir iş işlediğini nisbet etmek caiz değildir. Ayrıca müfessirler âyetin anlamı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Onlardan kimisi: Atlara verdiği değeri göstermek için boyun ve bacaklarını sıvazlamıştır ve: Siz Allah yolundasınız demiştir, bu bir ıslahtır. Kimisi de: Önce ayaklarını bağlamış, sonra kesmiştir. Atları kesip etlerini yemek de caizdir. Buna dair açıklamalar daha önceden en-Nahl Sûresi'nde (16/8. âyet, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Buna göre de Süleyman (a.s) günahı gerektiren bir iş yapmış değildir. Sağlıklı bir maksat olmaksızın sağlam bir elbiseyi berbat etmek ise caiz değildir.

Diğer taraftan Süleyman (a.s)'ın yaptığı söylenen işin, şeriatinde caiz olmakla birlikte, bizim şeriatimizde caiz olmaması imkanı da vardır. Şöyle de denilmiştir: O bu atlara yüce Allah'ın yaptığını mubah kılması üzerine bu uygulamayı yapmıştır. Bir diğer açıklamaya göre onun atları sıvazlaması, atları dağlayarak işaretlemesi ve onları Allah yoluna vakfetmesidir. Doğrusunu en iyi

bilen Allah'tır. Ancak bu görüş, bacaklarda hiçbir şekilde dağlamayla işaret yapılmayacağı açısından zayıf kabul edilmiştir. Şöyle de denilebilir: Bacaklar üzerinde dağlamaya "ilat" denilir. Boyun üzerindeki dağlamaya da "visak" denilir. el-Cevherî'nin Kes-Si/1a/1"ındaki açıklama ise şöyledir: " Deveyi boynunda dağlayarak alametlendirdi" da "boynun iki tarafı" demektir.

Derim ki: "Onları bana getirin" buyruğundaki "he" zamiri güneşe raci olduğunu söyleyenlerin görüşlerine göre (o takdirde "onu benim için geri çevirin" demek olur) bu onun mucizelerinden olur. Benzeri bir durum bizim Peygamberimiz (sav) için de olmuştur. Tahavî "Muşkilu'l-Hadis" adlı eserinde Esmâ bint Umeys'den gelen iki rivayet yoluyla kaydettiğine göre Peygamber (sav)'a başı Ali'nin kucağında iken vahiy gelirdi. (Bir sefer) ikindi namazını güneş batıncaya kadar kılamadı. Rasûlullah (sav): "Namaz kıldın mı ey Ali?" deyince, o: Hayır dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Allah'ım, o sana ve Rasûlüne itaat etmekte idi. Onun için güneşi geri çevir." Esmâ dedi ki: Ben güneşin önce battığını, battıktan sonra da tekrar çıkıp dağlara ve yere aydınlık saçtığını gördüm. Bu ise Hayber'de es-Sahba'da olmuştu. Tahavî dedi ki: İşte bunlar sabit'iki hadis olup ravileri de sika kimseler-dir. [\[92\]](#)

Derim ki: Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî bu hadisin zayıf olduğunu belirterek şöyle demiştir: Rafizilerin, Ali (r.a.)'a karşı duydukları aşırı sevgi onları Ali'nin faziletlerine dair pekçok hadis uydurmaya itmiştir. Bunlardan birisi de güneşin batıp Ali (a.s.)'ın ikindi namazını geçirmesinden sonra tekrar onun için güneşin döndürüldüğüne dair rivayettir. Böyle bir şey nakil açısından imkansız olduğu gibi, mana açısından da şunu belirtelim ki, vakit geçtikten sonra güneşin tekrar geri döndürülmesi yeni bir doğuş sayılır, vakti geri çevirmez.

Zamirin ("onları" anlamındaki "he" zamirinin) atlara ait olduğunu söyleyen ve yarış esnasında Süleyman'ın gözünden uzaklaştığını kabul edenlerin görüşlerine göre de bunda atlarla yarışmaya delil vardır, bu da meşru bir iştir. Buna dair açıklamalar da daha önceden Yusuf Sûresi'nde (12/17. âyet, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. [\[93\]](#)

34. Andolsun Biz Süleyman'ı imtihan ettik ve bu sebeple tahtı üzerine bir ceset bırakmıştık. Sonra o (pişman olup) döndü.

35- Dedi ki: "Rabbim, bana mağfiret buyur ve benden sonra hiç kimseye nasib olmayacak bir mülk ver bana! Çünkü Sen bol bol ihsan edersin."

36. Biz de, emriyle yumuşak olarak istediği yere akıp giden rüzgarı emrine verdik;

37. Ve şeytanları, her bina ustasını ve dalgıçları da.

38. Zincirlerle bağlanmış olan diğerlerini de.

39* "İşte bu Bizim hesapsız bağışımızdır. Artık ister ver, ister vermeyip tut."

40. Şüphesiz onun yanımızda yakınlığı ve güzel bir dönüş yeri vardır.

"Andolsun Biz Süleyman'ı imtihan ettik" buyruğu ile ilgili olarak denildiğine göre Süleyman hükümdarlığından yirmi yıl sonra imtihan edildi. İmtihanından sonra yirmi yıl daha hükümdarlık yaptı. Bunu ez-Zemahşerî zikretmektedir.

"İmtihan ettik" sınıadık ve cezalandırdık anlamındadır. Bunun sebebi Sa-id b. Cübeyr'in İbn Abbas'tan yaptığı şu rivayette zikredilmektedir. İbn Ab-bas dedi ki: Süleyman (a.s)'ın huzuruna iki kesim davacı olarak geldi. Bunlardan birisi Süleyman'ın hanımı Cerade'nin yakınları idi. O da bu hanımını çok seviyordu. Hükümün onların lehine çıkmasını arzu etti. Sonra da aralarında hak ile hüküm verdi. İşte bu arzusu dolayısı ile ceza olsun diye başına gelenler geldi.

Said b. el-Museyyeb dedi ki: Süleyman (a.s) üç gün süreyle insanların arasına çıkmayıp saklandı. İnsanlar arasında hüküm vermedi ve hiçbir mazlumun zalimdeki hakkını almadı. Yüce Allah kendisine şunu vahyetti: "Ben kullarımdan perdeler arkasında saklanasın diye seni halife yapmadım. Onlar arasında hüküm veresin ve zulme uğramış olanın hakkını veresin diye halife yaptım."

Şehr b. Havşeb ile Vehb b. Münebbih dedi ki: Süleyman (a.s), Saydun diye bilinen denizdeki adalardan bir adaya yaptığı gazada bir kralın kızını esir aldı. Bu kızı sevdi, fakat o ondan yüz çeviriyordu. Ancak farketirmeden ona bakıyordu. Çok nadir onunla konuşuyordu. Babasına kederinden dolayı da gözyaşları bir türlü dinmiyordu. Son derece güzeldi. Sonraları Süleyman'dan görsün diye babasının sureti gibi kendisine bir heykel yapmasını istedi. O da böyle bir heykel yapılmasını emretti, bu kız heykeli tazim etti ve ona secde etti. Cariyeleri de onunla birlikte heykele secde ettiler. Böylelikle kendisinin haberi olmadan evinde ibadet edilen bir put oldu. Nihayet kırk gün geçti. Buna dair haberler İsrailoğulları arasında yayıldı, Süleyman da bunu öğrenince o putu kırdı ve yaktı. Sonra da denize savurdu.

Denildiğine göre Süleyman, adı -ez-Zemahşerî'nin naklettiğine göre- Ce-rade olan Saydun kralının kızını esir alınca, o kızı beğendi. Ona müslüman olmasını teklif etti, kabul etmedi. Onu korkuttuysa da kız: İstersen beni öldür, müslüman olmam, dedi. Müşrik olduğu halde o kızla evlendi. Yakuttan bir putu vardı, bu puta müslüman oluncaya kadar Süleyman'dan habersiz kırk gün süreyle ibadet etti. Süleyman da kırk gün mülkü elinden alınmak suretiyle cezalandırıldı.

Ka'b el-Ahbar dedi ki: Süleyman atları öldürmek suretiyle zulmedince mülkü

elinden alındı.

el-Hasen de dedi ki: O ay halinde veya bir başka durumda hanımlarından birisine yaklaştı.

Bir başka görüşe göre ona ancak İsrailoğullarından olan bir kadınla evlenmesi emredildiği halde o İsrailoğullarından olmayan bir kadın ile evlendi. Bundan dolayı cezalandırıldı. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Ve bu sebeple tahtı üzerine bir ceset bırakmıştık" buyruğu ile ilgili olarak tefsir bilginlerinin çoğunun kabul ettiği görüşe göre, bir şeytan bırakıldı. Allah bu şeytanı Süleyman (a.s)'a benzetti. Bu şeytanın adı denizlerin sorumlusu olan Sahr b. Umeyr idi. Beytu'l-Makdis'in yapılması emrini verdiği Süleyman'a elması bildiren odur. Demir ile işlendiklerinden taşlar ses çıkarıyordu. Bu sefer elması aldılar ve elmas ile taşları, kıymetli taşları ve diğerlerini -sesleri duyulmaksızın- kesmeye başladılar.

İbn Abbas dedi ki: Bu bütün şeytanların güç yetiremedikleri azgın birisi idi. Hileleri Dâvûdoğlu Süleyman'ın yüzüğünü ele geçirinceye kadar yapıp durdu. Süleyman helaya yüzüğü ile birlikte girmezdi. Sahr, Süleyman suretinde geldi ve Süleyman'ın hanımlarından birisinden yüzüğü aldı. Bu hanım Emine diye bilinen ve Süleyman'dan çocuğu olmuş bir cariye idi. Bunu Şehr ile Vehb söylemiştir.

İbn Abbas ve İbn Cübeyr (kadının) adının Cerade olduğunu söylemişlerdir. Bu şeytan kırk gün süre ile Süleyman'ın yerine hükümdarlık yaptı. Süleyman ise kaçmış idi. Nihayet yüce Allah yüzüğü ve hükümdarlığı ona geri çevirdi.

Said b. el-Müseyyeb dedi ki: Süleyman yüzüğünü yatağının altına bırakmıştı, şeytan da onu oradan almıştı. Mücahid dedi ki: Şeytan yüzüğü Süleyman'ın elinden almıştı. Çünkü Süleyman adı Asaf olan şeytana: İnsanları nasıl saptırıyorsunuz? diye sormuştu. Şeytan da ona: Bana yüzüğünü ver, sana bildireyim dedi. Süleyman ona yüzüğünü verdi. Şeytan yüzüğü alınca, Süleyman'ın tahtına onun suretine kendisini benzeterek oturdu. Hanımlarının yanına girmeye, çıkmaya başladı. Haksızca hükümler veriyor, doğru olmayan şeyleri emrediyordu.[\[94\]](#)

Ancak Süleyman'ın hanımlarına yaklaşıp yaklaşmadığı hususunda farklı görüşler vardır. İbn Abbas ile Vehb b. Münebbih'den nakledildiğine göre hanımlarına ay hali oldukları sırada yaklaşıyordu. Mücahid ise: Onlara yaklaşımdan alıkonulmuştu, demiştir.

Böylece Süleyman'ın mülkü elinden alındı. Deniz kıyısına kaçıp gitti ve insanlara misafir olmaya başladı. Ücret karşılığı balıkçıların balıklarını taşıyordu. İnsanlara kendisinin Süleyman olduğunu söylediği vakit yalancı olduğunu söylüyorlardı. Katade dedi ki: İsrailoğulları şeytanın verdiği hükümleri

ve yönetimini uygun bulmamaya başladığında Süleyman bir balıkçıdan bir balık aldı. Bunu yiyeyim diye kendisine verilmesini istediği de söylenmiş ise de İbn Abbas: Balık taşıma karşılığında ona ücret olarak verilmişti, demiştir. Yine denildiğine göre Süleyman'ın kendisi bu balığı avlamıştı. Balığın karnını yarıncı yüzüğünü içinde buldu. Bu ise mülkünün elinden alınmasından kırk gün sonra olmuştu. Bu kırk gün evinde puta ibadet edilen süre sayısınca idi. Yüzüğü balığın karnında bulmasının sebebi ise, yüzüğü almış olan o şeytanın yüzüğü denize atmış olması idi.

Ali b. Ebi Talib (r.a) dedi ki: Süleyman denizin kıyısında yüzüğü ile oynamakta iken yüzüğü elinden denize düştü. Onun hükümdarlığı yüzüğünde idi.

Cabir b. Abdullah da dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: Dâvûd oğlu Süleyman'ın yüzüğündeki yazı "la ilahe illallah Muhammedu'r-Rasûlul-lah'tı."

[95]

Yahya b. Ebi Amr eş-Şeybanî'nin naklettiğine göre Süleyman yüzüğünü Askalan'da buldu. Oradan Beytu'l-Makdis'e kadar -yüce Allah'a karşı tevazu olmak üzere- yürüyerek gitti.

İbn Abbas ve başkaları da dedi ki: Yüce Allah Süleyman'a mülkünü geri verince, yüzüğünü almış olan Sahr'ı yakaladı, onun için bir kaya oydu, onu o kayaya sokup bir başka kaya ile ağzını kapattı, demir ve kurşun ile de onu sağlam bir şekilde kaydattı. Yüzüğü ile o kayayı mühürledi ve denize attı. Kıyamet gününe kadar burada hapis kalacaksın, dedi.

Ali (r.a) dedi ki: Süleyman yüzüğünü alınca, şeytanlar, cinler, insanlar, kuşlar, yabani hayvanlar ve rüzgar hep ona doğru gelmeye başladı. Ailesi arasında kalmış olan şeytan ise kaçtı, denizdeki bir adaya vardı. Diğer şeytanları onun peşinden salmak istedi, onlar: Onu ele geçiremeyiz, fakat o yedi günde bir adadaki bir pınara gelir. Sarhoş olmadıkça da onu ele geçiremeyiz, dediler. Bunun üzerine Süleyman o pınarın suyunu çekti, yerine şarab akıttı. Şeytan o pınara geldiği gün şarap akmakta olduğunu gördü. Allah'a yemin ederim sen güzel bir içeceksin, şu kadar var ki sen akıllı kimsenin aklını başından alırsın, cahilin cahilliğini arttırırsın, dedi. Daha sonra oldukça susamış olarak tekrar oraya geldi, aynı sözlerini söyledi. Sonra oradan içti ve aklı başından gitti. Ona yüzüğü gösterdiler, o da dinleyip itaat ederek geliyorum dedi. O şeytanı alıp Süleyman'a getirdiler. Onu zincire vurdu ve bir dağa gönderdi. Dediklerine göre bu da Duman dağıdır. Yine dediler ki: Sizin o gördüğünüz duman onun nefesindendir, o dağdan çıkan su da onun sidiğindendir.

Mücahid dedi ki: O şeytanın adı Asaf idi.

es-Süddî de adı: Habakik idi, der. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ancak bu görüş, şeytanın peygamberlerin suretine giremeyeceği belirtilerek zayıf kabul edilmiştir. Diğer taraftan Süleyman ülkesinin insanların şeytanı Süleyman'la karıştırmaları ve gerçekte şeytan ile birlikte batıl içinde oldukları halde, peygamberleri ile beraber hakkın içinde bulunduklarını sanacak kadar Süleyman ile şeytanı birbirlerinden ayırdedemeyecek hale gelmeleri, imkansız bir şeydir.

Bir diğer açıklamaya göre sözü edilen "ceset" Süleyman'ın bir çocuğudur. Bu dünyaya geldiğinde şeytanlar bir araya toplandılar ve birbirlerine: Onun bir oğlu yaşayacak olursa, içinde bulunduğumuz bu bela ve bu angaryadan asla kurtulamayız. Gelin onun bu oğlunu öldürelim yahutta aklını başından alalım, dediler. Süleyman durumu öğrendi ve rüzgara emir vererek çocuğunu bulutların üzerine taşıdılar. Şeytanların zarar vermesi korkusuyla oğlu bulutlarda kaldı. Yüce Allah ise şeytandan korktuğundan ötürü ona sitem etti. Bir de baktı ki oğlu tahtı üzerine ölü olarak düşüvermiş. Bu anlamdaki açıklamayı eş-Şa'bî yapmıştır. İşte yüce Allah'ın: "Bu sebeple tahtı üzerine bir ceset bırakmıştık" buyruğunda anlatılan budur.

en-Nekkaş ve başkalarının naklettiğine göre ise, Süleyman'ın cariyeleriyle ilişki kurmasından maksadı çoğunlukla çocuğunun olması isteği idi. Yarım insan suretinde bir çocuğu oldu. İşte tahtı üzerine bırakılan ceset bu olmuştu. Ebe bu çocuğu getirmiş, tahtı üzerine bırakmıştı. Buhârî ile Müslim'in Sa/uMerinde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Süleyman: Bu gece doksan tane hanımı dolaşacağım. Hepsi de Allah yolunda cihad edecek bir atlı doğuracaktır, dedi. Arkadaşı kendisine: İnşaallah de dedi, ancak o inşaallah demedi. Bütün hanımlarını dolaştı, onlardan sadece bir tanesi gebe kaldı. O da yarım bir insan doğurdu. Muhammed'in canı elinde olana yemin ederim. Eğer inşaallah demiş olsaydı, hepsi de süvari olarak Allah'ın yolunda cihad edeceklerdi." [96]

Bir başka açıklamaya göre sözü edilen ceset Süleyman'ın katibi Sıddîk Ber-hiya oğlu Asaf idi. Şöyle ki Süleyman sınıdığı vakit yüzüğü elinden düştü. Onun hükümdarlığı yüzüğünde idi. Yüzüğünü tekrar eline geri aldı ise de yine yüzüğü düştü ve böylelikle kesinlikle sınanacağına kanaat getirdi. Asaf da ona: Sen imtihan edilmektesin, yüzüğün elinde durmayışının sebebi budur. Bu işten tevbe ederek yüce Allah'a koş. Yüce Allah senin tevbeni kabul edinceye kadar senin aleminde, senin yerinde ben kalacağım. Bu imtihan edildiğin günden itibaren sana ondört günlük bir süre vardır. Süleyman Rabbi'ne kaçarak gitti, Asaf yüzüğü alıp eline koydu ve yüzük elinde durdu. Asaf kitabın bilgisine sahip bir kimse idi. Süleyman'ın mülkünde ve ailesi arasında kaldı. Onun davranışı gibi

davranıyor, uygulaması gibi uygulamada bulunuyordu ta ki Süleyman yüce Allah'a tevbe etmiş olarak evine geri dönün-ceye kadar. Allah da mülkünü ona geri çevirdi. Süleyman Asaf'ı da eski yerinde tuttu, tahtına oturup yüzüğü aldı. Bir başka açıklamaya göre ceset Süleyman'ın kendisi idi. Şöyle ki o adeta bir ceset oluncaya kadar çok ağır bir hastalığa yakalandı. Çünkü oldukça yıpranmış ve bitip tükenmiş bir hasta bu şekilde nitelendirilerek: "Bırakılmış ceset gibi" denilebilmektedir. [97]

Süleyman'ın Tahtının ve Mülkünün Niteliği:

İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Süleyman'ın önüne altı-yüz taht konurdu. Sonra insanların eşrafı gelir, onun yanında otururlar. Sonra cinlerin eşrafı gelir, insanların yanında otururlar. Sonra kuşlar, çağırır, onlara gölge yapardı. Sonra rüzgarı çağırır, onları taşırdı. Bir sabah vaktinde onları bir aylık mesafeye götürürdü.

Vehb, Ka'b ve başkaları da şöyle demiştir: Süleyman (a.s) babasından sonra hükümdar olunca, hüküm vermek üzere üzerinde oturmak için kendisine bir taht yapılmasını emretti. Bu tahtın görülmedik ve oldukça etkileyici bir şekilde yapılmasını da istedi. Öyle ki haksız bir kimse yahut yalancı bir şahit bu tahtı görececek olursa, bu haksızca işinden vazgeçsin ve kalbine korku girsin. O bakımdan bu tahtının inci, yakut ve zebercetten kakmalı fil dişinden yapılmasını altın hurma ağaçları ile örtülmesini istedi. Etrafında altından dört hurma ağacı yapıldı. Bu hurma ağaçlarının salkımları kırmızı yakut ve yeşil zümrütten idi. Bu hurma ağaçlarının ikisinin başında da altından iki tavus, diğer ikisinin başında ise altından iki kartal vardı. Bunlar karşılıklı yerleştirilmişti. Tahtın iki yanında altından iki arslan vardı. Herbirisinin başı üzerinde de yeşil zümrütten bir direk vardı. Hurma ağaçlarının üzerinde kırmızı altından asma ağaçları bağlamışlardı. Bu asma ağaçlarındaki salkımlar kırmızı yakuttan idi. Öyle ki bu asmalar hem hurmaların, hem tahtın üstünü gölgelendirmişti. Süleyman (a.s) bu tahta çıkmak istedi mi alt basamağa ayaklarını koyar ve taht içindekilerin tümüyle hızlıca dönen bir değirmen gibi döner, o kartallar ve tavuslar bu arada kanatlarını açar, arslanlar pençelerini yayar, kuyruklarıyla yeri döverlerdi. Süleyman'ın çıktığı her bir basamakta bunlar oluyordu. Tahtının üstüne oturdu mu hurma ağaçları üzerindeki iki kartal Süleyman'ın tacını alır başına koyarlardı. Sonra taht yine içindekilerle birlikte döner, onunla beraber de iki kartal, iki tavus ve iki arslan başlarını Süleyman'a doğru çevirmiş oldukları halde dönerlerdi. İçlerinden ona misk ve anber kokuları saçarlardı. Daha sonra kürsinin üstündeki mücevher

direklerinden birisinin üzerinde bulunan altından bir güvercin ona Tevrat'ı uzatır, Süleyman (a.s) Tevrat'ı açar, insanlara Tevrat'ı okur ve onları vereceği hükme davet ederdi.

(Kıssacılar) dediler ki: İsrailoğullarının büyükleri de mücevher kakmalı altın tahtlara oturlardı. Bu tahtlar sağ tarafında olup bin tane idi. Cinlerin büyükleri ise yine bin tane olan sol tarafındaki gümüş tahtlara oturlardı. Sonra kuşlar gelir, onları gölgelendirir, insanlar da aralarındaki anlaşmazlıklarda hüküm verilmesi için öne geçerlerdi. Şahitler şahitlikte bulunmak üzere ileri atıldı mı Süleyman'ın tahtı içindeki ve üzerindekiyle birlikte hızlı dönen bir değirmen gibi döner, arslanlar pençelerini yayar, kuyruklarını yere vururlar. Kartallar ve tavuslar kanatlarını açar. Şahitler korkuya kapılır ve ancak hak ile şahitlik yaparlardı.

Yine denildiğine göre bu tahtı bu şekilde döndüren tahtın üzerinde oturduğu altından bir ejderha idi. Bu da cinni Sahr'ın kendisine yaptığı çok büyük bir şey idi. Tahtın altındakinden üstüne kadar üzerinde bulunan kartallar, arslanlar, tavuslar, onun döndüğünü hisseder etmez onlar da o ejderha ile birlikte dönerlerdi. Durdular mı hepsi Süleyman (a.s)'ın başı ucunda dururlar, o da tahtı üzerinde oturarak kalırdı. Sonra da hepsi içlerinden misk ve anber kokulannı onun üzerine salıverirlerdi. Süleyman vefat ettikten sonra Buht Nassar gönderdiği askeri birlik ile bu tahtı aldı ve onu Antakya'ya taşıttı. Tahtın üzerine çıkmak istedi, ancak bu tahtın üzerine nasıl çıkacağını bilemiyordu. Ayağını koyunca arslan onun ayağına indirdiği bir darbe ile kırdı. Süleyman (a.s) tahta çıktı mı iki ayağını birlikte koyardı. Buht Nassar öldükten sonra taht tekrar Beytu'l-Makdis'e taşındı. Hiçbir hükümdar onun üzerine oturma-dı. Şu kadar var ki sonunda bu tahtın ne olduğu bilinmemektedir, belki (semaya) kaldırılmış da olabilir. (Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Naşir).

"Sonra o döndü." Yani yüce Allah'a dönüp tevbe etti. Bu buyruğun anlamı daha önce geçmiş bulunmaktadır.

"Dedi ki: Rabbim bana" günahımı "mağfiret buyur ve benden sonra hiç kimseye nasib olmayacak bir mülk ver bana."

Soru: Yüce Allah dünyayı yermiş, ona buğzetmiş ve Allah nezdinde değersiz olmakla birlikte, Süleyman dünyayı istemeye nasıl kalkıştı?

Cevab: Bu ilim adamları tarafından şöylece yorumlanmıştır: Yüce Allah'ın haklarını eda etmek ve mülkünü adilane bir şekilde yönetip yarattıklarını konumlarına ve mertebelerine göre yerleştirip hadlerini uygulamak, onun emrettiği mali yükümlülükleri korumak, dinin şiarlarını tazim etmek, ibadetini açıkça ortaya çıkarmak, ona itaatte bağlılığı sürdürmek, Allah'ın kulları

üzerindeki geçerli hükmü ve kanunu düzenlemek ve meleklerine açıkladığı üzere yarattıklarından hiç kimsenin bilmediği vaadlerini gerçekleştirmek için olmuştur. Nitekim yüce Allah: "Sizin bilmediğinizi herhalde Ben bilirim." (el-Bakara, 2/30) diye buyurmuştur. Yoksa Süleyman (a.s)'ın bu isteğinin bizatihi dünyalık için olması sözkonusu olamaz. Çünkü o da, diğer bütün peygamberler de Allah'ın yarattıkları arasında dünyaya karşı en zahid kimselerdir. O dünya mülkünü sırf Allah için istemiştir. Nitekim Nuh (a.s) da sırf Allah için dünyalığın yok olup helak olmasını istemişti. Her ikisi de bu istekleri dolayısıyla övülmüş ve istekleri kabul edilmiş oldu. Nuh'un duası kabul edilerek yerin üzerindeki helak edildi, Süleyman'a da istediği mülk verildi.

Şöyle de denilmiştir: Onun bu talepte bulunması, Allah'ın diğer kulları arasında ancak Süleyman'ın hakkı ile yerine getireceğini bildiği şekli ile, yüce Allah'ın verdiği emir üzerine olmuştur yahutta Süleyman bana çok büyük bir mülk ver demek istemiş, ancak: "Benden sonra hiç kimseye nasib olmayacak" demiştir. Ancak bu açıklama tartışılabilir. Birincisi daha doğrudur. Diğer taraftan yüce Allah ona: "İşte bu bizim hesabsız bağışımızdır. Artık ister ver, ister vermeyip tut" diye buyurulmuştur.

el-Hasen dedi ki: Yüce Allah'ın ihsan ettiği nimetleri bakımından kulunun üzerinde belli bir yükümlülüğü bulunmayan hiçbir kimse yoktur. Bundan Dâ-vûd oğlu Süleyman (a.s) müstesnadır. Çünkü ona: "İşte bu bizim hesabsız bağışımızdır..." diye hitab etmiştir.

Derim ki: Bu da bir haber olarak rivayet edilen: "Peygamberler arasında cennete en son girecek kişi Dâvûd oğlu Süleyman (a.s)'dır. Buna sebep ise onun dünyadaki mülküdür." sözünde dile getirilene aykırıdır. Kimi haberlerde de şöyle denilmektedir: "O diğer peygamberlerden kırk yıl sonra cennete girecektir." Bunu el-Kut (Kutu'l-Kulub) müellifi zikretmiş olmakla birlikte asılsız bir hadistir. Çünkü şanı yüce Allah ona herhangi bir sorumluluk yük-lemeksizin bağışta bulunduğuna göre -çünkü bu bir lütuf olmak üzere verilmişti- nasıl olur da cennete en son girecek peygamber olduğu söylenebilir. Üstelik yüce Allah: "Şüphesiz onun yanımızda yakınlığı ve güzel bir dönüş yeri vardır" diye buyurmuştur. Sahih hadiste de şöyle buyurulmuştur: "Herbir peygamberin Allah tarafından kabul edilen bir duası vardır. Her peygamber bu duasını acilen (dünya hayatında) yapmıştır..."[\[98\]](#)

Bu hadis daha önceden de geçmiş idi. Böylece duası ile bir ihtiyacı karşılanmış oldu. Bundan dolayı Süleyman (a.s)'ın bir sorumluluğu sözkonusu değildir.

Yüce Allah'ın: "Benden sonra hiç kimseye nasib olmayacak" buyruğu kimsenin istemeyeceği anlamındadır. Sanki o kendisinden sonra herhangi bir kimsenin

böyle bir dilekte bulunmamasını istemiş gibidir; ta ki kimse böyle bir şeyi ümit etmesin. Ancak böyle bir duanın kabul olunmamasını dile-memiştir.

Yine denildiğine göre; onun kendisinden sonra kimseye verilmeyecek bir mülk istemesi, gökler ve yerdeki bütün yaratıklar arasında Allah nezdinde-ki konum ve üstünlüğünün açıkça görülmesi içindi. Çünkü peygamberlerin Allah'ın nezdindeki konum noktasında birbirleriyle adeta yarışmaları vardır. Herkes Allah nezdindeki konumuna delil göstereceği özel bir yerinin olmasını arzu eder. Bundan ötürü Peygamber (sav) namazını kesmek isteyen ifriti yakalayıp Allah da ona bu imkanı verdiğinde önce bu ifriti bağlamak istemiş, sonra da kardeşi Süleyman'ın: "Rabbim bana mağfiret buyur ve benden sonra hiç kimseye nasib olmayacak bir mülk ver bana" demiş olduğunu hatırlattı ve onu küçülmüş olarak serbest bıraktı. [99]

Şayet ondan sonra bir kimseye ona verilenin benzeri verilmiş olsaydı, onun bu özelliği kalmazdı. Peygamber (sav) şeytanların Süleyman'ın emrine verilmesi özelliğinin olduğunu ve böyle bir özelliğin kendisinden sonra kimseye verilmemesi duasının kabul edilmiş olduğunu bildikten sonra, bu özelliğinde onunla ortak olmaktan hoşlanmamış gibi görünüyor. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Biz de emriyle yumuşak olarak istediği yere akıp giden rüzgarı emrine verdik." Yani bu rüzgar güçlü ve şiddetli olmakla birlikte kimseye zarar vermesin diye yumuşak bir rüzgardı. Askerleriyle, ordularıyla, alaylarıyla bu rüzgar onu taşıyordu. Rivayete göre onun kabileleri bir fersaha, bir fersah idi. Biri diğerinin üstünde yüz basamaktı. Her bir basamak bir kesim insanı teşkil ediyordu. Kendisi ise cariyeleri, yakınları ve hizmetçileri ile birlikte en üst basamakta idi. Allah'ın salat ve selamları üzerine olsun.

Hafız Ebu Nuaym şunu zikretmektedir: Bize Ahmed b. Cafer anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. Ahmed b. Hanbel anlattı, dedi ki: Bize Ahmed b. Mu-hammed b. Eyyub anlattı, dedi ki: Bize Ebu Bekr b. Ayyaş anlattı. O İdris b. Vehb b. Mühebbih'den dedi ki: Bana babam anlattı, dedi ki: Süleyman b. Dâ-vûd'un (a.s)'ın bin tane evi vardı. Bunun üstü billurdan, altı demirden idi. Bir gün rüzgara bindi, bir çiftçinin yakınından geçti. Çiftçi ona bakarak: Gerçekten Dâvûd hanedanına çok büyük bir mülk verilmiştir, dedi. Rüzgar o çiftçinin sözünü alıp Süleyman'ın kulağına bırakıverdi. Süleyman inip çiftçinin yanına gitti ve: Senin sözünü duydum, sana gelişimin tek sebebi güç yetire-meyeceğin şeyleri temenni etmemendir. Şüphesiz yüce Allah'ın senden kabul edeceği bir teşbih (subhanallah demek) senin için Dâvûd hanedanına verilen şeylerden daha hayırlıdır. Bunun üzerine çiftçi ona: Benim üzüntümü giderdiğin gibi Allah da

senin üzüntünü gidersin, dedi.

"İstediği yere, dilediği yere" demektir. Bu açıklamayı Müca-hid yapmıştır. Araplar da:derler, yani "o doğruyu söylemek istedi, ancak yanlış cevap verdi." Bu açıklamayı İbnu'l-A'rabî yapmıştır. Şair de şöyle demiştir:

"Konuşmak istedi konuşamadı,

Ayırdedici söz söyleneceği yerde de cevabı yanlış verdi."

Himyerlilerin lehçesinde "istedi, diledi" anlamında olduğu söylenmiştir. Katade ise Hecerlilerin lehçesinde bu anlamda olduğunu söylemiştir. "İstediği yere" gitmek istediği zaman anlamında olduğu da söylenmiştir. O vakit bu ifade atılan okun isabet ettirilmek istenen hedefe isabet etmesinden alınmış demek olun.

"Ve şeytanları, her bina ustasını ve dalgıçları da" Yani Biz ona şeytanları müsahhar kıldık. Halbuki ondan önce kimseye müsahhar kılınmamışlardı. "Her bina ustası" şeytanlardan bedeldir. Aralarından her bina ustasını, demektir. Bu ustalar ona dilediği binayı yapıyorlardı. Şair (en-Nabiğa) ez-Zübeynî dedi ki:

"Süleyman müstesna ilâh ona demişti ki: Kalk yaratıklar arasında sen onları hatadan uzak tut. Cinleri de emrine al, çünkü Ben izin verdim onlara, Tedmur'u ince enli taşlarla ve direklerle bina etmelerine."

"Dalgıçlar" denize dalıp onun için inci çıkartanlar demektir. Denizden ilk olarak inci çıkartan kişi Süleyman (a.s)'dır.

"Zincirlerle bağlanmış olan diğerlerini de." Yani Biz ona azgın şeytanları da müsahhar kıldık, emrine verdik. Öyle ki onları demir zincir ve bukağılara bağlamıştı. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. es-Süddî, boyunlarına vurulan zincirlerle bağlamıştı; İbn Abbas onları zincirlere vurmuştu, demiştir. Şairin şu beyitinde de (aynı kökten gelen kelime) kullanılmıştır:

"Onlar yaptıkları talanlarla ve esirlerle döndüler geriye, Biz ise zincirlere vurulmuş hükümdarlarla döndük geriye."

Yahya b. Sellam dedi ki: O bu işi sadece şeytanların kâfirlerine yapıyordu. İman ettiler mi onları serbest bırakıyor, onları angarya işlerde çalıştırmıyordu.

"İşte bu Bizim... bağışımızdır" buyruğundaki "bu" ile mülke işaret edilmektedir. Yani işte bu mülk Bizim bağışımızdır, sen artık istediğin kimseye ondan ver, istemediğine de verme. Bundan dolayı senin hesaba çekilmen söz-konusu değildir. Bu açıklama el-Hasen, ed-Dahhak ve başkalarından nakledilmiştir. el-Hasen dedi ki: Yüce Allah her kime bir nimet vermişse mutlaka bu nimet dolayısıyla onun için bir sorumluluk sözkonusudur. Süleyman (a.s) müstesnadır. Çünkü yüce Allah: "İşte bu Bizim hesabsız bağışımızdır, artık ister ver, ister vermeyip tut" diye buyurmuştur.

Katade de şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "İşte bu Bizim... bağışımızdır"

buyruğunda Süleyman (a.s)'a verilen cima gücüne işaret edilmektedir. Onun üçyüz hanımı, yediyüz cariyesi vardı. Sırtında yüz erkeğin suyu vardı. Bunu da İkrime, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Bu anlamdaki bir açıklama Buhârî'de de vardır.

Buna göre; " Artık ister ver" emri aslında "meni"den geliyor demek olur. Nitekim: " Menisini akıttı, akıtır" diye söylenir.

" Menisini akıttı" şeklinde emir yapmak istenirse: denilir. şeklinden emir yapılırsa, bu sefer: denilir. Eğer fiilin aslından olan şeddesiz "nun" getirilecek olursa: denilir.

Bu lafzın "minnet"den geldiği kanaatinde olanlar: "Ona minnet etti, lütfetti" denilir, derler. Bu fiilden emir yapılacak olursa, her iki "nun" açığa çıkartılır. Çünkü burada "nun" mudaaf (şeddeli) olduğundan emir: diye gelir.

Haberde rivayet edildiğine göre Süleyman'a şeytanlar müsahhar kılınmıştı. O da bunlardan dilediği kimseyi azad edip serbest bırakarak ona minnet eder, dilediği kimseyi de eli altında tutardı. Bu açıklamayı da Katade ve es-Süddî yapmıştır. İkrime'nin İbn Abbas'tan yaptığı rivayete göre de anlam şöyle olur: Hanımlarından dilediğin kimse ile cima et, onlardan dilediğin ile de cimayı terket. Bundan dolayı senin hesaba çekilmen sözkonu-su olmayacaktır.

"Şüphesiz onun yanımızda yakınlığı ve güzel bir dönüş yeri vardır." Yani Biz dünyada ona nimet ihsan etmiş olmakla birlikte, onun âhirette Bizim nezdimizde bir yakınlığı ve güzel bir dönüş yeri vardır. [\[100\]](#)

41. Kulumuz Eyyub'u da hatırla. Hani o Rabbine: "Şeytan bana yorgunluk ve azapla dokundu." diye seslenmişti.

42. "Ayağını yere vur. Bu hem yıkanacak, hem içilecek soğuk bir sudur."

43. Biz ona tarafımızdan bir rahmet ve tam akıl sahipleri için bir öğüt olmak üzere, aile halkını ve onlarla birlikte onların bir mislini daha bağışladık.

"Kulumuz Eyyub'u da hatırla!" buyruğu ile Peygamber (sav)'a hoş olmayan şeylere karşı sabırda onlara uyması emri verilmektedir.

"Eyyub" lafzı ("kulumuz" lafzından) bedeldir.

"Hani o Rabbine: Şeytan bana yorgunluk ve azapla dokundu, diye seslenmişti" buyruğundaki: " Diye" lafzını İsa b. Ömer hemzeyi esreli olarak; diye okumuştur ki: "Dedi ki..." demek olur.

el-Ferra dedi ki: Kıraat alimleri " Yorgunluk" lafzını icma ile ötre-li ve şeddesiz "nun" ile okumuşlardır.

en-Nehhas şöyle demektedir: Bu bir yanlışlıktır. Bundan sonrasında ise hem bir

çelişki, hem de bir yanlışlık daha vardır. Çünkü o: Kıraat alimleri bunun üzerinde icma etmişlerdir, dedikten sonra kıraat alimlerinin Yezid b. el-Ka'ka'dan bu kelimeyi: şeklinde "nun" ve "sad" harfi ile okuduğunu zikretmiş olduklarını belirtmektedir. Ancak bu hususta Ebu Cafer ile ilgili yanlışlık da yapmıştır. Çünkü Ebu Cafer "nun" ve "sad" harflerini ötreli olarak: " diye okumuştur. Ebu Ubeyd ve başkaları bunu böylece nakletmişlerdir.-Ayrıca bu el-Hasen'den de böylece rivayet edilmiştir. "Nun" ve "sad" harflerinin fetha ile okunması ise Asım el-Cahderî ile Yakub el-Hadramî'nin kıraatidir. Yine bu kıraat el-Hasen'den de rivayet edilmiştir. Ebu Cafer'den "nun" harfi fetha ve "sad" harfi sakın olarak okuduğu da nakledilmiştir. Bütün bunlar nahivcilerin çoğunluğuna göre "Yorgunluk" anlamındadır. Çünkü; kullanımı ile kullanımı tıpkı -üzüntü anlamındaki gibidir. Bununla birlikte; şeklinin; in çoğulu olması da mümkündür. Tıpkı;" Putlar" kelimesinin, 'in çoğulu oluşu gibi. Aynı şekilde; anlamında olup ikinci dammenin hazfedilmiş olması da mümkündür.

"DikiU taşlar üzerinde boğazlananlar" (el-Maide, 5/3) buyruğuna gelince, bu kelimenin: " Dikili taş" lafzının çoğulu olduğu söylenmiştir.

Ebu Ubeyde ve başkaları dedi ki: " Kötülük ve bela" demektir. " Yorgunluk ve bitkinlik" anlamındadır. "Şeytan bana yorgunluk ve azapla dokundu" buyruğunda kastedilen anlamın, sadece şeytandan kendisine gelen vesvese demek olduğu başka bir manaya gelmediği de söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bunu en-Nehhas zikretmiştir.

Buradaki "yorgunluk"un bedenine isabet eden rahatsızlıklar, "azab"ın ise malına gelen musibetler olduğu da söylenmiştir. Uzak bir ihtimaldir.

Müfessirlerin dediklerine göre Eyyub (Şam ile Ezriat arasında bir yer olan) el-Beseniyye diye bilinen bir yerden bir Rumî'dir. Künyesi Vakıdî'nin dediğine göre Ebu Abdullah'dır. Yüce Allah onu peygamberliğine seçmiş, türlü mallardan ona pek büyük servet ve bir çok evlat vermişti. Yüce Allah'ın nimetlerine şükreden, Allah'ın kullarını görüp gözetken çok iyi ve merhametli birisi idi. Ona yalnızca üç kişi iman etmişti.

İblis'e ait yedinci semada bir yer vardı. Adeti üzere orada durduğu bir sırada yüce Allah ona Eyyub (a.s) hakkında şöyle dedi -ya da ona öyle denildi: Senin kulum Eyyub'un aleyhine herhangi bir şeye gücün yetti mi? Rab-bim dedi, benim onun aleyhine bir şey yapabilme gücüm nasıl olsun? Onu mal ve afiyet ile sınamış bulunuyorsun. Eğer onu belaya uğratar, fakirliğe mübtela kılar, ona verdiğini elinden alacak olursan, bu hali değişir, sana itaatın dışına çıkar. Yüce Allah: Onun aile halkına ve malına seni musallat ediyorum, dedi. Allah'ın düşmanı yere indi, cinlerin ifritlerini topladı Ve onlara durumu bildirdi. Onlardan

birisi dedi ki: Ben içinde ateş bulunan bir kasırga olacağım ve malını yok edeceğim. Dediği gibi oldu. Eyyub'a malının vekil harcı suretinde geldi ve başından geçenleri bildirdi. Eyyub, Allah'a ham-dolsun, veren de O, alan da O, dedi. Daha sonra bu ifrit içinde çoluk çocuğu bulunan sarayına geldi. Sarayını dört bir yanından kaldırıp çoluk çocuğunun üzerine bıraktı. Sonra yine onun yanına gelip durumu ona bildirdi ve başına toprak saçtı. İblis semaya yükseldi, fakat Eyyub'un tevbesi ondan önce ulaştı. Rabbim beni bedenine musallat et! dedi. Yüce Allah: Dili, kalbi ve gözü dışında seni bedenine de musallat ettim, dedi. Bu sefer vücuduna bir üfürüş üfledi, bundan ötürü cesedi yandı ve cesedinde kabarcıklar, siğiller çıktı. Kanayıncaya kadar bunları tırnaklarıyla kaşdı, sonra da çömlek ve tabaklarla kaşdı ve nihayet etleri düştü. Bu sefer: "Şeytan bana... dokundu" dedi. Ancak İblis vücudunun iç organlarından herhangi birisine zarar verememişti. Çünkü ancak bu şekilde canlı kalabilirdi. O yemek yer ve içerdi. Bu haliyle üç yıl devam etti. Eyyub, İblisi yenik düşürünce bu sefer boy pos ve güzellik itibariyle Âdemoğullarından daha büyük bir şekilde hanımının karşısına çıktı ve ona: Ben yeryüzünün ilâhıyım, senin kocana bunları yapan benim. Bana bir defa secde edecek olursan malını, ailesini ona geri vereceğim. Onlar benim yanımdadırlar. Sonra da vadinin iç tarafında bütün bunları gerçek şekliyle ona gösterdi. Hanımı gidip durumu Ey-yub'a haber verdi. O da: Allah kendisine afiyet verecek olursa, (hanımını) dövecek diye yemin etti. Eyyub'un bu belaya uğramasının sebebine Rabbine yalvarması ve başına gelen bu beladan dolayı yalvarıp yakarmasına, ona iman eden üç kişinin onu bu işten alıkoyduklarına ve ona itiraz ettiklerine dair uzun açıklamalarda bulunulmuştur. Yine denildiğine göre, bir mazlum kendisinden yardım istemiş, ona yardım etmemiş, bundan ötürü belaya uğratılmış. Bir diğer açıklamaya göre, bir gün insanları ziyafete çağırmış, bir fakirin ziyafete gelenler arasına katılmasına engel olmuş. Bundan dolayı belaya maruz kalmış. Yine bir başka görüşe göre, Eyyub bir krala karşı gaza düzenliyordu. Onun topraklarında Eyyub'a ait koyunları vardı. Bu koyunları sebebiyle ona gaza tertiplemeyi keserek ona iyilik yapar gibi oldu, bundan dolayı belaya maruz kaldı.

Bir diğer açıklamaya göre, insanlar hanımındaki hastalığın kendilerine bulaşacağından çekiniyorlar ve biz de hastalanmaktan korkuyoruz diyerek ondan tiksiniyorlardı. İşte bundan dolayı "şeytan bana... dokundu" demiştir. Hanımı ise Yakub'un kızı Leya idi. Eyyub, Yakub döneminde idi, annesi de Lut'un kızı idi.

Bir başka görüşe göre Eyyub'un hanımının adı İfrahim kızı Rahme idi. İfrahim Yakub oğlu Yusuf'un oğlu idi. Hepsine selam olsun. Bu iki görüşü Ta-berî - Allah'ın rahmeti üzerine olsun- zikretmiştir. [\[101\]](#)

Eyyub (a.s.) ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

İbnu'l-Arabî dedi ki: Müfessirlerin sözkonusu ettikleri şekilde "İblisin senede bir gün yedinci semada durduğu bir yeri vardı" görüşü batıl bir görüştür. Çünkü İblis semadan yeryüzüne lanet ve gazab ile indirilmiştir. Rıza makamına nasıl yükselir ve nasıl peygamberlerin makamlarında dolaşır, yüksek semaları nasıl aşarak peygamberlerin konumları olan yedinci sema ya yükselebilir ve candan dostun (el-Halil) konumunda durabilir? Şüphesiz ki bu abuk sabuk ifadeler çok büyük bir cahillikten kaynaklanmaktadır.

Onların: Yüce Allah İblise: Kulum Eyyub'a bir zarar verebildin mi? demiş olması ise katiyyetle batıldır. Çünkü yüce Allah lanetli İblisin askerlerinden olan kâfirlerle bile konuşmaz. Onları saptırmayı üzerine alan İblisin kendisi ile nasıl konuşur'

Yine onların: Allah ona Ben seni malına ve çoluk çocuğuna musallat ettim dediği şeklindeki sözlerine gelince, bu kudret-i ilâhiyye açısından mümkündür. Fakat bu kıssada böyle olma ihtimali çok uzaktır. Aynı şekilde: Yüce Allah İblisi ona musallat edince, vücuduna bir defa üfledi sözleri de gerçekten uzaktır. Çünkü şanı yüce Allah bütün bunları şeytanın herhangi bir kesbi sözkonusu olmaksızın yaratmaya kadirdir, ta ki İblisin peygamberlere mal, çoluk-çocuk ve canlarında zarar verme imkanını bulmak suretiyle İblis gözü herhangi bir şekilde aydın olmasın.

Yine kıssacıların söyledikleri: İblis, Eyyub'un hanımına ben yeryüzü ilâhıyım, Allah'ı zikretmeyi bırakıp sen bana secde edecek olursan, onu iyileştiririm diye söylediği belirtilen sözlerle gelince, eğer sizden herhangi birinize rahatsız iken bu şekilde görünecek ve bu sözü söyleyecek olursa, onun yeryüzünün ilâhı olmasının mümkün olmadığını, ona secde edilemeyeceğini, onun belalardan kurtaramayacağını bildiğinize göre bir peygamberin hanımı nasıl bu hususta şüpheyeye düşebilir? Hatta siyahi bir adamın hanımı ve kıt anlayışlı bir berberi dahi olsa, o bile böyle bir şeyi uygun göremez.

İblisin malları, çoluk-çocuğunu kadına bir vadide imiş gibi göstermesine gelince, bunlar hiçbir şekilde İblisin güç yetiremeyeceği şeylerdendir. Bunlar sihir kabilinden de değildir ki bunların bir çeşit sihir olduğu söylenebilsin. Eğer böyle bir şey görünecek olsaydı kadın da -tıpkı bizim bildiğimiz gibi- bunların sihir olduğunu bilecekti. Çünkü onun bunları bilmesi bizden daha ileri derecededir. Şüphesiz sihrin olmadığı, sihrin sözkonusu edilmediği, insanlar arasında cereyan etmediği ve sihir neticesinde bir takım görüntülerin sözkonusu olmadığı bir

zaman olmaz.

Kadı (İbnu'l-Arabî devamla) dedi ki: Bunlara bu hususları anlatma cesaretini veren ve bu sözleri söylemelerine sebep teşkil eden yüce Allah'ın: "Hani o Rabbine: Şeytan bana yorgunluk ve azapla dokundu diye seslenmişti" buyruğudur. Eyyub'un şeytanın dokunmasından şikayet ettiğini görünce, kendi görüşlerinden hareketle tefsir diye bu sözleri ilave ettiler. Oysa durum iddia ettikleri gibi değildir. Hayrıyla, şerriyle, imanıyla, küfrüyle, itaatı ile, isyanıyla bütün fiillerin yaratıcısı yüce Allah'tır. Yaratılmışlarda O'na ortak hiçbir yaratıcı olmadığı gibi, bunların dışındaki şeylerin yaratılmasında da ortağı yoktur. Şu kadar var ki, hilkat itibarıyla onun tarafından var edilmiş olmakla birlikte, şer zikredilerek O'na nisbet edilmez. Bu da O'nun bizi edeblendirdiği bir edeb, bize öğrettiği bir hamd ve sena çeşididir. Muham-med (sav)'in Rabbini zikrederken söylediği sözlerden olan: "Hayır Senin elindedir, şer ise Sana nisbet edilmez" [102] sözleri de bu anlamdadır. İbrahim (a.s)'ın söylediği: "Hastalandığımda bana şifa veren O'dur" (eş-Şuara, 26/80) buyruğu da bu kabildendir. Kelimullah Musa da beraberindeki genç delikanlıya: "Onu hatırlamamı bana şeytandan başkası unutturmadı" (el-Kehf, 18/63) demiştir.

Müfessirlerin zikrettikleri: Bir mazlum ondan yardım istedi de ona yardım etmedi sözlerine gelince, bu sözün doğru olduğunu bize kim söyleyebilir? Eyyub (a.s) böyle bir durumda o mazluma yardımcı olabilirdi, diye düşünebilir. Ama böyle bir kimseyi yardımsız bırakmak kimseye helal değildir. Bu bakımdan günahı dolayısıyla böyle bir kimse kınanır. Eyyub (a.s) ise bundan münezzehtir. Ona yardım edemeyecek durumdaydı, bu takdirde de onun herhangi bir sorumluluğu olmaz.

Aynı şekilde: Bir fakirin ziyafete girmesini engellemiştir, sözlerinin durumu da böyledir. Eğer bunu bilerek yapmış ise bu onun hakkındaki batıl bir iddiadır, eğer bunu bilmeyerek yapmışsa bundan dolayı onun için vebal yoktur.

O kâfir bir hükümdara koyunları sebebiyle hoşuna gidecek bir iş yaptı (müdahanede bulundu) sözlerine gelince; burada "müdahanede bulundu" demek yanlıştır. Durumu idare etti, demek daha uygundur. Kâfir ve zalim bir kimsenin cana ya da mala vereceği bir zararı mal ile önlemek caizdir. Güzel sözle de aynı şey sözkonusudur.

İbnu'l-Arabî Kadı Ebu Bekr (r.a) dedi ki: Eyyub (a.s) ile ilgili olarak yüce Allah'ın kitab-ı kerimindeki iki âyet-i kerimede bize haber verdiğinden başkası sahih değildir. Birincisi yüce Allah'ın: "Eyyub'u da (an). Hani Rabbine: Rabbim başıma bu bela gelip çattı ve Sen merhametlilerin merhametlisisin diye seslenmişti" (el-Enbiya, 21/83) buyruğudur, ikincisi ise Sâd Sûresi'nde: "Şeytan

banaya yorgunluk ve azapla dokundu diye seslenmişti" buyruğudur. Peygamber (sav)'dan ise şu hadis dışında ondan tek bir harf ile sözettiği sahih olarak sabit değildir. Gelen rivayet de şudur: "Eyyub yıkanmakta iken üzerine altın çekirgeler dökülmeye başladı..." [103]

Sözünü ettiklerimiz dışında Eyyub hakkında Kur'ân'da da, sünnette de sahih bir şey gelmediğine göre Eyyub'a dair bu haberleri bunları işitmiş kimseye ulaştıranlar kimlerdir? Yahut o hangi dilden bunları dinlemiştir? İsraili-yat ise ilim adamları tarafından kesinlikle reddedilmiş şeylerdir. O bakımdan İsrailiyatın yazılı olduğu satırlara bakma! Gözünü onlardan uzak tut, kulakların İsrailiyata karşı sağır olsun. Çünkü İsrailiyat sana hayalden başka bir şey öğretmez. Kalbinin gereksiz meşguliyetinden başka bir şeyini de arjürmaz.

Lafız Buhârî'nin olmak üzere sahih hadiste belirtildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Ey müslümanlar! Peygamberinize indirilmiş olan Kitabınız Allah'tan gelmiş en son haber olduğu, ona hiçbir şey katılmaksızın arı duru haliyle okuduğunuz, halde kitab ehlinin Allah'ın kitablannı değiştirip değişiklikler yaptığını kendi elleriyle kitabları yazarak, "az bir paha ile onu satabilmek için bu Allah'ın katındandır" (el-Bakara, 2/79) dediklerini size bildirdiği halde, siz kalkıyorsunuz kitab ehline soru soruyorsunuz. Size gelmiş olan bunca ilim sizi onlara soru sormaktan alıkoymuyor. Allah'a yemin ederim, biz onlardan bir kimsenin size, size indirilene dair soru sorduğunu görmedik. [104]

Nitekim Peygamber (sav) da Muvatta'da yer alan hadiste belirtildiği üzere Ömer (r.a)'ın Tevratı okumasına tepki göstermiştir. [105]

"Ayağını yere vur!" buyruğundaki fiilin mastarı: " Ayakla itmek" demektir. Mesela: "Atı ayağıyla topukladı" ve " Elbisesini ayağıyla itti" denilir.

el-Muberrred dedi ki: "Hareket ettirmek" demektir. Bundan dolayı el-Esmâî: " Binek hareket ettirildi" denilir, ancak O hareket etti" denilmez, demiştir. Çünkü bu binicinin ayaklarını hareket ettirmesi anlamındadır. Bineğin bu fiilde bir katkısı yoktur.

Sibeveyh de: " Ben ayağımla bineği topukladım, o da ayağını hareket ettirdi" kullanımını nakletmektedir.

Bu şekil: " Kemiği sardım o da iyileşti" ile "Onun için üzüldüm, o da üzüldü" demeye benzer.

Bu buyrukta hazfedilmiş takdiri ifadeler de vardır. Yani Biz ona "... vur" dedik, takdirindedir. Bu açıklamayı el-Kisaî yapmıştır. Bu emir kendisine Allah ona afiyet verdiği sırada verilmişti.

"Bu hem yıkanacak, hem içilecek soğuk bir sudur." Yani o da ayağını yere

vurdu, oradan bir su fışkırdı. Onunla yıkandı, bedenindeki zahiri hastalıklar gitti. Sonra da ondan içti, bu sefer içindeki hastalıklar gitti.

Katade dedi ki: Bunlar el-Cabiye diye bilinen Şam topraklarındaki bir yerdeki iki pınardır. Bunlardan birisi ile yıkandı, yüce Allah onunla hastalıklarının zahir olanlarını giderdi. Diğerinden de içti", yüce Allah onunla da iç organlarındaki rahatsızlıklara şifa verdi.

Buna yakın bir açıklama el-Hasen ve Mukatil'den nakledilmiştir. Mukatil dedi ki: Sıcak bir pınar fışkırdı, ondan yıkandı ve sağlığına kavuşmuş olarak çıktı. Sonra bir başka pınar daha fışkırdı, ondan da tatlı bir su içti.

Bir açıklamaya göre ayağını yere vurmasının emredilmesi vücudundaki her-bir hastalığın üzerinden etrafa dağılması içindir. " Kendisi ile yıkanılan su" demektir. Bu açıklamayı da el-Kutebî yapmıştır. Bunun "yıkandığı yer" demek olduğu da söylenmiştir, bu açıklama da Mukatil'indir.

el-Cevherî dedi ki: "Su ile yıkandım" demektir, " Kendisiyle yıkanılan su"ya denilir. de "kendisi ile yıkanılan su" demektir. Nitekim yüce Allah'ın: "Bu hem yıkanacak, hem içilecek soğuk bir sudur" buyruğunda da bu şekilde kullanılmıştır. Bu kelime aynı zamanda "içinde yıkanılan şey" anlamına da gelir, ise "ölülerin yıkandığı yer" demektir, çoğulu: diye gelir.

Eyyub (a.s)'ın bu bela ve mihnet içerisinde ne kadar kaldığı hususunda farklı görüşler vardır. İbn Abbas: Yedi yıl, yedi ay, yedi gün ve yedi saat demiştir. Vehb b. Münebbih de şöyle demiştir: Eyyub (a.s) yedi yıl süre ile bela içinde kaldı. Yusuf da hapiste yedi yıl kaldı. Buht Nassar yedi yıl süre ile azaba uğratıldı ve yırtıcı hayvanlar arasında bırakıldı. [106]Bunu da Ebu Nuaym zikretmiştir.

Belasının on yıl sürdüğü söylendiği gibi, onsekiz yıl sürdüğü de söylenmiştir. el-Maverdî'nin naklettiğine göre Enes bunu merfu olarak rivayet etmiştir.

Derim ki: Bunu İbnu'l-Mübarek de zikretmiştir: Bize Yunus b. Yezid haber verdi. O AkîPden, o İbn Şihab'dan rivayete göre Rasûlullah (sav) bir gün Eyyub'u ve başına gelen belayı sözkonusu etti. Ona gelen belanın onsekiz yıl ondan ayrılmadığını söyledi. Hadisi el-Kuşeyrî de zikretmiştir. Kırk yıl belada kaldığı da söylenmiştir.

"Biz ona tarafımızdan bir rahmet" bir nimet "ve tam akıl sahihleri için bir öğüt" yani akıl sahihleri için bir ibret "olmak üzere aile halkını ve onlarla birlikte onların bir mislini daha bağışladık." Buna dair açıklamalar daha önce el-Enbiya Sûresi'nde (21/83-24. âyetlerin tefsirlerinde) geçmiş bulunmaktadır. [107]

44. Ve: "Eline bir demet sap al, onunla vur ve yeminini bozma! Gerçekten Biz onu sabredici bulduk. O ne güzel kuldu! Çünkü o (Rab-bine) çokça dönen idi.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:

1- Eyyub (a.s)'ın Yemini:

Eyyub (a.s) hastalığı sırasında hanımına yüz sopa vurmaya yemin etmişti. Bu yeminine neyin sebep olduğu hususunda dört ayrı görüş vardır:

1- İbn Abbas'ın naklettiğine göre İblis doktor suretinde hanımı ile karşılaşmış, onu Eyyub'u tedavi etmek için çağırmış. İblis: "Şu şartla onu tedavi ederim, demiş. İyileşecek olursa sen beni iyileştirdin diyecek, bunun dışında ondan hiçbir karşılık istemiyorum." Hanımı: Peki diyerek Eyyub'a böyle davranması doğrultusunda da kanaat belirtince, onu dövecek diye yemin etmiş ve: Yazık sana! O dediğin kişi şeytandır, demişti.

2- Said b. el-Müseyyeb'in naklettiğine göre önceden Eyyub'a getirdiği ekmekten daha fazlasını getirmiş. O hıyanet edeceğinden korkunca, mutlaka onu dövecek diye yemin etmiş.

3- Yahya b. Sellam ve başkalarının anlattığına göre de şeytan Eyyub'un hanımını Eyyub'u kendisine kurban olarak bir keçi kesmeye mecbur etmesini ve bunun sonucunda da iyileşeceğini belirterek telkinde bulunmuş. Hanımı bundan Eyyub'a sözedince, iyileştiği takdirde ona yüz sopa vuracağına dair yemin etmiş.

4- Denildiğine göre hanımı saç örüklerini iki ekmek karşılığında satmış. Çünkü Eyyub'a yemek üzere götürecek hiçbir şey bulamamıştı. Eyyub ise ayağa kalkmak istedi mi ona tutunurdu. İşte onu dövmeye yemin etmesinin sebebi bu olmuştu.

Yüce Allah ona şifa verince eline bir demet sap alarak onlarla vurmasını emretmişti. O da yaklaşık yüz kadar kurumuş bir salkım demeti aldı ve ona bunlarla bir defa vurdu.

Mealde: "Bir demet sap" diye anlam verilen:- 'ın "yaş ve kuru kanşık olmak üzere bir kabza ot" demek olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas dedi ki: Bu, sapları ile birlikte hurma ağacı salkımı demektir. [\[108\]](#)

2- Kocanın Te'dib Maksadıyla Hanımını Dövmesi:

Bu âyet-i kerime erkeğin hanımını te'dib etmek maksadıyla dövmesinin caiz olduğu hükmünü ihtiva etmektedir. Çünkü Eyyub'un hanımı bir hata işlemiş, o da ona yüz sopa vuracak diye yemin etmişti. Yüce Allah da Eyyub'a hurma ağacı salkımlarından bir salkım ile onu vurmasını emretmişti. Ancak had uygulamalarında böylesi caiz değildir. Yüce Allah'ın ona bu emri vermesi te'dib

haddinden daha ileri derecede hanımını vurmaması içindi. Zira kocanın hanımını te'dib haddi ötesinde vurmaya yetkisi yoktur. Bundan dolayı Peygamber (sav) - daha önce en-Nisa Sûresi'nde açıklandığı üzere (4/34. âyet, 8. başlıkta): "İz bırakmayacak şekilde onlara vurunuz"[\[109\]](#) diye buyurmuştur. [\[110\]](#)

3- Bu Hüküm Eyyub'a Has Mıdır?

Yoksa Bütün Mü'minler Hakkında Umumi Midir?:

İlim adamları bu hüküm umumi midir? Yoksa sadece Eyyub'a has bir hüküm müdür, hususunda farklı görüşlere sahihtir. Mücahid'den bunun bütün insanlar hakkında umumi olduğu rivayeti gelmiştir. Bunu İbnu'l-Arabî zikretmiştir.

el-Kuşeyrî'den de bunun Eyyub'a has olduğunu belirttiği nakledilmiştir. el-Mehdevî'nin Ata b. Ebi Rebah'dan naklettiğine göre o, bu hükmün baki olduğu kanaatinde imiş. Dolayısıyla bir kimse yüz sopa ve benzeri ile bir defada vuracak olur ise, yeminini yerine getirmiş olur. Şafîî de buna yakın bir rivayette bulunmuştur. Yine Peygamber (sav)'den de buna yakın bir rivayet gelmiştir. Buna göre, cariye'nin kendisinden hamile kaldığı kötürüm kimseye, yüz tane sapı bulunan bir salkım ile bir defa vurulmasını emretmiştir. [\[111\]](#)

el-Kuşeyrî dedi ki: Ata'ya: Bugün bununla amel edilebilir mi? diye sorulmuş, o da: Kur'ân-ı Kerim ancak kendisi ile amel olunsun ve ona uyulsun diye indirilmiştir diye cevap vermiştir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Ata'dan bunun Eyyub'a has olduğu rivayeti de gelmiştir. Aynı şekilde Ebu Zeyd İbnu'l-Kasım'dan, o Malik'ten: Bir kimse kölesine yüz sopa vuracağına yemin etse, sonra bunları biraraya getirip bir defada o sopaları ona vursa yeminini yerine getirmiş olmaz, demiştir. (Mezhebimize mensub) kimi ilim adamımız da şöyle demiştir: Malik bununla yüce Allah'ın: "Sizden herbiriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik" (el-Maide, 5/48) buyruğuna işaret etmektedir. Yani bu uygulama bizim şeriatimiz ile neshedilmiştir.

İbnu'l-Münzir dedi ki: Biz Ali'den el-Velid b. Ukbe'ye iki tarafı bulunan bir kamçı ile kırk celde vurduğunu rivayet etmiş bulunuyoruz. Malik ise bunu kabul etmeyip yüce Allah'ın: "Herbirine yüzer değnek vurun" (en-Nur, 24/2) buyruğunu okumuştur. Bu, re'y ashabının kabul ettiği görüştür. Şafîî kendi görüşüne delil olarak bir hadis delil göstermiş ise de o hadisin senedi hakkında (olumsuz şekilde) konuşulmuştur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Şafîî'nin delil gösterdiği hadisi Ebû Dâvûd Sünen'inde şöylece rivayet etmektedir: Bize Ahmed b. Said el-Hemedanî anlattı, dedi ki: Bize İbn Vehb anlattı, dedi ki: Bana Yunus, İbn Şihab'dan haber verdi, dedi ki: Bana Ebu

Uname b. Sehl b. Huneyf haber verdi, ona da Peygamber (sav)'ın ashabından ensardan birisi, haber verdiğine göre onlardan bir kişi oldukça zayıf düşünceye kadar rahatsızlandı. Bir deri, bir kemik kaldı. Onun yanına birilerine ait bir cariyeye girdi. Bu cariyeden hoşlandı ve üzerine atıldı. Kavminden birtakım kimseler onu ziyaret etmek üzere yanına gittiklerinde onlara durumu bildirdi ve: Benim için Rasûlullah (sav)'dan fetva isteyin. Ben yanıma gelmiş bir cariyeye ile birlikte oldum, dedi. Durumu Rasûlullah (sav)'a anlattılar ve şöyle dediler: Biz hiç kimseyi onun kadar hasta ve bitkin görmemiştik. Onu sana taşıyıp getirecek olursak kemikleri dökülür. O bir deri, bir kemik kalmış. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) onun için yüz çubuğu bulunan bir salkım almalarını emretti. Bu salkım ile onu bir defa vurdular. [112]

Şafiî dedi ki: "Filan kimseye yüz sopa vuracak" diye yemin etse yahutta bir vuruş vuracağım diye yemin edip şiddetlice vuracağını söylemeyip kalbinden de bunu niyet etmemişse âyet-i kerimde sözü geçen şekilde onu vurması yeterlidir ve yeminini bozmuş olmaz.

İbnu'l-Münzir dedi ki: Bir adam kölesine yüz sopa vuracak diye yemin etse ve ona hafif bir şekilde vursa, Şafiî, Ebu Sevr ve Re'y ashabına göre yeminini yerine getirmiş olur. Malik: Acı verip can yakmayan vurma, vurma değildir, demiştir. [113]

4- Yeminden Bir Süre Sonra İstisna Yapmak:

Yüce Allah'ın: "Ve yeminini bozma" buyruğunda yeminde istisna yapmanın eğer aradan süre geçmiş ise hiçbir hükmü kaldırmayacağına delil vardır.

Bu husustaki açıklamalar daha önceden el-Maide Sûresi'nde (5/89- âyet, 16. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Birisi yemininin gereğini yerine getirmediği takdirde: "Yeminini bozdu, bozar" denilir. Kufelilere göre bu buyruktaki "vav" (ve) fazladan gelmiştir. Yani: " Vur, yeminini bozma!" demektir. [114]

5- Yemin ve Adak Keffareti:

İbnu'l-Arabî dedi ki: Yüce Allah'ın: "Onunla vur ve yeminini bozma" buyruğu iki şeyden birisine delalet etmektedir: İlk olarak, onların şeriatlerinde keffaret yoktu, sadece yemini yerine getirmek yahut bozmak sözkonusuydu. İkinci olarak, o bu sözlerini yemin olarak değil de adak olmak üzere söylemişti.

Muayyen olduğu takdirde, Malik ve Ebu Hanife'ye göre adağın keffareti yoktur. Şafiî ise herbir adak için keffaret sözkonusudur, demiştir.

Derim ki: İbnu'l-Arabî'nin: "Onların şeriatlerinde keffaret yoktu" şeklindeki ifadeleri doğru değildir. Çünkü Eyyub (a.s)'ın belası, İbn Şihab'ın hadisinde belirtildiği gibi, onsekiz yıl devam etmişti. İki arkadaşı kendisine şöyle demişti: Sen öyle bir günah işledin ki, kimsenin böyle bir günah işlediğini sanmıyoruz. Bunun üzerine Eyyub (a.s) şöyle demişti: Ne söylediğinizi bilmiyorum, şu kadar var ki Rabbim de biliyor ki, ben karşılıklı iddialaşan ve buna bağlı olarak Allah'ın adına yemin eden iki adamın yanından yahutta yine karşılıklı iddialarda bulunan bir topluluğun yanından geçiyor, sonra evime geri geliyorum. Onun adını anan kimsenin günahkar olmasını ve kimsenin adını hak olmayan bir surette anmasını istemediğimden ötürü onların yeminlerinin keffaretini veriyordum. İşte Eyyub Rabbine: "Rabbim, başıma bu bela gelip çattı ve sen merhametlilerin merhametlisisin" (el-Enbiya, 21/83) diye seslendi... ve hadisin geri kalan bölümlerini zikretti. [\[115\]](#)

İşte bu hadis-i şerif Eyyub'un şeriatinde keffaretin sözkonusu olduğunu ve başkasının adına onun izni olmaksızın dahi keffarete bulunan kimsenin o kişi adına vacibi yerine getirmiş ve o kimseden keffaretin sakıt olacağını ifade etmektedir. [\[116\]](#)

6- Bu Âyetten Sufilerin Yanlış Bir İstidlali İle Raksa Cevaz Çıkarmaları:

Zahidlik taslayanların cahilleri ile mutasavvıflann haddi aşmış birtakım kimseleri yüce Allah'ın Eyyub (a.s)'a: "Ayağını yere vur" buyruğunu raksın cevazına delil göstermişlerdir.

Ebu Ferec el-Cevzî dedi ki: Bu çok soğuk bir delillendirmedir. Çünkü eğer bu ayağın sevinç dolayısıyla yere vurulmasına dair bir emir olsaydı, onların bunu delil gösterebilme ihtimalleri belki olabilirdi. Fakat bu ayağın su fışkırması için yere vurulmasına dair bir emirdir. İbn Akîl dedi ki: Yüce Allah'ın mucize olmak üzere su kaynasın diye ayağını yere vurmak suretiyle belaya uğramış birisinin üzerindeki belayı gidermesi nerede? Raks için böyle bir işi yapmak nerede? Eğer hastalıkların takatsiz düşürdüğü bir ayağı hareket ettirmek İslamda raksın caiz oluşuna delil olabilseydi, bu durumda yüce Allah'ın Musa (a.s)'a verdiği: "Asanı taşa vur" (el-Bakara, 2/60) buyruğunun da sert cisimler üzerine sopalarla vurmaya delalet etmesi de mümkün olur. Ancak şeriatı oyuncak etmekten Allah'a sığınırız.

Hatta onların kıt anlayışlı bazı kimseleri Rasûlullah (sav)'ın Ali (r.a)'a: "Sen

bendensin, ben de sendenim." demesi üzerine sevinçten özel bir şekilde yürüdüğünü, Cafer'e: "Yaratılışınla da, huyunla da bana benziyorsun." demesi üzerine sevinçle yürüdüğünü, Zeyd'e de: "Sen hem bizim kardeşimiz, hem bizim mevlamızsın" deyip onun da böylece yürüyüşünü delil göstermişlerdir. Hatta kimileri Habeşlilerin Peygamber (sav)'ın kendilerine bakıp dururken savaş oyunlarını dahi delil göstermiştir. Buna cevap ise: Sevinçle yürümek (el-Hacn) bir çeşit yürüyüştür ve sevinç halinde yapılır. Bunun raks ile alakası nedir? Aynı şekilde Habeşlilerin yürüyüşü de (zefn) böyledir. O da savaşta düşmanla karşılaşma esnasında yapılan bir yürüyüş çeşididir. [\[117\]](#)

7- Sabırlı Güzel Kul:

"Gerçekten Biz Onu" Belaya Karşı "Sabredici Bulduk. O Ne Güzel Kuldu! Çünkü o çokça dönen idi" çokça tevbe eden, itaatle bize çok dönen birisi idi. Süfyan'a birisi belaya maruz kalıp sabreden bir kul ile diğerine nimet ihsan edilip şükreden bir kul hakkında soru sorulmuş, o da: İkisi de aynıdır demiştir. Çünkü yüce Allah birisi sabreden, diğeri şükreden iki kuldan aynı ifadelerle övgüyle söz etmiştir. Eyyub hakkında: "O ne güzel kuldur, çünkü o çokça dönen idi" dediği gibi, Süleyman (a.s) hakkında da: "O ne güzel kuldu, çünkü o çokça dönen idi" (Sâd, 38/30) diye buyurmuştur.

Derim ki: "el-Kut (Kutu'l-Kulub)" müellifi bu görüşü reddeder ve fakirin zenginden daha faziletli oluşuna Eyyub (a.s)'ın kıssasını delil göstererek bu iddiasını pekiştirdiği uzun açıklamalarda bulunur. Biz ise bunları başka bir yerde "Menhecû'l-Ubbad ve Mahaccetu's-Salikîne ve'z-Zühad" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Ancak o Eyyub (a.s)'ın gerek belaya uğramadan önce, gerek sonrasında peygamberlerin zenginlerinden birisi olduğunu görmezlikten gelmiştir. O mal ve çocuklarının elinden alınması ile bedeninde büyük hastalıklarla sınanmış bir kimse idi. İşte peygamberler de kendisiyle imtihan olundukları ve fitneye maruz kaldıkları hususlara sabır göstermiş kimselerdir. Eyyub (a.s) belli bir vasıf ile bela ile karşı karşıya kaldığı gibi, ilk karşılaştığı hali ne ise öylece o beladan kurtulmuştur. Onun halinde olsun, sözlerinde olsun herhangi bir değişiklik görülmemiştir. Böylelikle (Süleyman -a.s-) maksud olan mana itibariyle Eyyub ile aynı konumda olmuştur. Bu ise bazı insanların bazısına üstün oldukları değişmeme noktasıdır. Bu itibarla şükreden zengin ile sabreden fakir birbirine eşit olur. Dolayısıyla durum Süfyan'ın dediği gibidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Şihab'ın Peygamber (sav)'dan rivayet ettiği: "Eyyub ihtiyacını karşılamak

için dışarı çıktığında yüce Allah kendisine: "Ayağını yere vur. Bu hem yıkanacak, hem içilecek soğuk bir sudur" diye vahyetti. O da o su ile yıkandı. Yüce Allah etini, saçlarını, tenini en güzel şekli ile ona iade etti. Sonra o sudan içti, yüce Allah karnında (ve diğer iç organlarında) bulunan her-türlü acı ya da güçsüzlüğü giderdi. Allah üzerine semadan beyaz iki elbise indirdi. Bunlardan birisini belden aşağısı için giyindi, birisini de belden yukarısına giyindi. Sonra da evine doğru yürümeye başladı. Hanımı geciktiğini hissedince o da onun yoluna koyuldu. Nihayet onunla karşılaştı, fakat onu tanıyamadı. Ona selam verdi ve: Ey filan! Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Şu musibete uğramış adamı gördün mü? Adam: O kim? diye sordu. Kadın: Allah'ın peygamberi Eyyub'u. Allah'a yemin ederim ki sağlıklı olduğu zamanına ona senden daha çok benzeyen kimseyi de görmedim. Adam: Ben Ey-yub'um dedi ve bir demet sap alıp onlarla hanımını dövdü."

İbn Şihab'ın dediğine göre o demet aldığı ot oldukça zayıf bir ot idi. Yüce Allah da aile halkını ve bir o kadarını ona geri verdi. Sonra bir bulut geldi, buğdayını dövdüğü yere- orasını dolduruncaya kadar altın yağdırdı. Bir başka bulut gelip arpasını ve diğer hububatını dövdüğü yere orasını dolduruncaya kadar gümüş yağdırdı. [\[118\]](#) [\[119\]](#)

45. Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub'u da an!

46. Çünkü Biz onları bir hasletle ihlaslı kıldık ki, bu da yurdu anmaktır.

47. Muhakkak onlar yanımızda seçkinlerden, hayırlılardan idi.

"Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim, İshak ve Yakub'u da an" buy-ruğundaki: " Kullarımız" lafzını İbn Abbas sahih bir senetle nakledildiğine göre: " Kulumuz" diye okumuştur. Bunu İbn Uyeyne, Amr'dan, o Ata'dan, o İbn Abbas'tan diye rivayet etmiştir. Aynı zamanda bu Mücahid, Humeyd, İbn Muhaysın ve İbn Kesir'in de kıraatidir. Bu kıraate göre "İbrahim" buyruğu "kulumuz"dan bedel olmaktadır. İshak ve Yakub ise buna atıf olur. Bununla birlikte çoğul (kullarımız anlamında) kıraati daha açık ve anlaşılırdır. Ebu Ubeyd ile Ebu Hatem'in tercih ettiği kıraat de budur. Bu durumda "İbrahim" ve sonra gelen isimler bedel olurlar.

en-Nehhas dedi ki: Arapça açısından bunun açıklaması şöyledir: Eğer sen: Ben arkadaşlarımız Zeyd'i, Amr'ı ve Halid'i gördüm diyecek olursan, Zeyd, Amr ve Halid bedeldir ve kendilerinden sözedilen "arkadaşlar" onlardır. Şayet: Arkadaşımız Zeyd'i, Amr'ı ve Halid'i gördüm diyecek olursan, tek başına "Zeyd" bedel olur ve "arkadaşımız" diye sözü edilen kişi odur. Zeyd ve Amr ise

"arkadaşımız" lafzına atıf edilmişler ve bunlar bunun dışında bir başka delil bulunmadıkça "arkadaşlık" kapsamı içerisine girmezler. Şu kadar var ki yüce Allah'ın: "İshak ve Yakub" buyruklarının "kulluk"un kapsamı içerisinde oldukları bilinen bir husustur. Bu âyet-i kerimeyi: Boğazlanması emredilen kişi İsmail değil, İshak'tır, görüşünü kabul edenler delil gösterirler. Bizim de daha önce "el-İ'lam bi Mevlidi'n-Nebiyyi Aleyhi's-Selam" adlı eserimizde belirttiğimiz üzere sahih olan da budur.

"Güçlü ve basiretli" buyruğu ile ilgili olarak en-Nehhas şöyle demektedir: "Basiretli" buyruğunun din ve ilim noktasında basiret sahibi diye te'vi-li ittifakla kabul edilmiş bir te'vildir. "Güçlü" lafzının te'vili hususunda ise görüş ayrılığı vardır. Tefsir alimleri bunun dinde güç ve kuvvet anlamında olduğunu söylerken bazı kimseler de Güçlü" kelimesi nimet anlamındaki: " El" lafzının çoğuludur, derler. Yani onlar nimet sahibi kimseler idiler, bu da: Allah'ın kendilerine nimet ihsan ettiği kimseler... demek olur. Nimet ve ihsan sahibi kimseler, diye de açıklanmıştır. Çünkü onlar gerçekten kendilerine ihsanda bulunulmuş ve önceden (dünyada iken) hayır işlemiş kimselerdir; Taberî'nin tercih ettiği açıklama da budur.

"Muhakkak onlar yanımızda seçkinlerden, hayırlılardan idi."[\[120\]](#) Yani yüce Allah'ın kirlerden arındırıp temizlediği, risaleti için seçtiği kimseler idi.

" Seçkinler" lafzı "mustafa: seçkin"in çoğuludur. Bunun aslı "te" ile şeklindedir. Buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/130. âyetin tefsirinde) yüce Allah'ın: "Allah sizin için bu dini beğenip seçti" (el-Bakara, 2/132) buyruğunun tefsirinde geçmiş bulunmaktadır. [\[121\]](#)

"Hayırlılar" ise " Hayırlı" lafzının çoğuludur. el-A'meş, Abdu'l-Va-ris, el-Hasen ve İsa es-Sakafî vasi ve vakıf hallerinde: " Güçlü" lafzını sonunda "ye"siz olarak okumuşlardır ki yüce Allah'a itaat hususunda güç sahibi kimseler demektir. Bununla birlikte ye'nin hafifletmek maksadıyla hafzedilmiş olup anlamın cemaatin kıraatinin anlamı gibi olması da mümkündür.

"Çünkü Biz onları bir hasletle ihlaslı kıldık ki, bu da yurdu anmaktır" buyruğundaki: " Bir hasletle" lafzı genel olarak tenvinli okunmuştur. Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim'in tercih ettiği şekil de budur. Nafi', Şeybe, Ebu Cafer ve İbn Amir'den Hişam ise: " Yurdu anma hasleti ile" anlamında izafet ile okumuşlardır. Bu durumda "bir hasletle" buyruğunu tenvinli okuyanlar "yurdu anmak" anlamındaki terkibi ondan bedel olarak kabul ederler. İfade: Biz âhiret yurdunu hatırlamaları ve onun için hazırlanarak hem kendileri ona rağbet etsinler, hem de insanların ona rağbetlerini arttırmaları şeklindeki bir haslet ile ihlaslı kıldık, takdirinde olur.

Bununla birlikte: "Bir hasletle" buyruğunun: " Halis oldu, kurtuldu, arındı" fiilinin mastarı, buna karşılık: " Anmak" buyruğunun da fail olarak ref konumunda olması da mümkündür. Anlam da şöyle olur: Yurdu hatırlamak yani âhiret yurdunu hatırlatmak onlar için halis olmak suretiyle onları ihlasa erdirdik, arındırdık, kurtardık. Yine "bir haslet"in: " Kurtardım, arındırdım, halis kıldım" fiilinin mastarı olması ve fazla gelen hemzenin hazfedilmiş olması da mümkündür. Bu takdirde "anmak" anlamındaki lafız, nasb konumunda olur. İfade de: Yurdu hatırlamayı halis kılmaları suretiyle... takdirinde olur.

"Yurt" ile dünyanın kastedilmesi de mümkündür. Yani onlar dünyayı hatırlasınlar ve ona rağbet etmesinler. Böylelikle dünya da onlardan güzel övgülerle sözedilmek suretiyle, dünya onlar için halis olsun (kötülüklerden arınsın). Yüce Allah'ın: "Ve onlara doğruyu söyleyen yüce bir dil verdik. (Yahut onlardan doğru olarak ve övgü ile sözedilmesini sağladık)" (Meryem, 19/50) buyruğuna benzer.

"Yurt" ile âhiret yurdu ile bu yurdu insanlara hatırlatılması anlamı da kastedilmiş olabilir. "İhlas ile" lafzını "yurt"a izafe ile okuyan kimselerin bu okuyuşuna göre "ihlas" anlamında bir mastar olur, "anmak" da mastarın kendisine izafe edilmiş olduğu mefulün bih olur. Bu da âhiret yurdunu ihlas ile (anmaları) suretiyle... demek olur. Yine mastarın faile izafe edilmesi "ihlas ile" anlamındaki lafzın "hulus (halislik)" anlamında mastar olması da mümkündür. Yani yurdu anmak işi, onlar için halis olması suretiyle...

Burada da "yurt" önceden geçtiği üzere ya âhiret ya da dünya yurdudur. İbn Zeyd dedi ki: Anlamı âhiret yurdunu anmak suretiyle Biz onları ihla-sa erdirdik, şeklindedir. Yani onlar âhireti hatırlarlar, ona rağbet ederler, dünyaya karşı da zahiddirler (rağbet etmezler). Mücahid de şöyle demiştir:

Biz onlara cenneti zikredip hatırlatmak suretiyle onları ihlasa erdirdik, demektir.

[\[122\]](#)

48. İsmail'i, Elyesa'ı ve Zülkifl'i de an. Hepsi de hayırlılardan idi.

49. Bu bir zikirdir. Şüphesiz ki takva sahipleri için elbette güzel bir dönüş yeri vardır;

50. Kendileri için kapıları açılmış haldeki Adn cennetleridir.

51. Onlar oralarda yaslananlar olarak; orada çokça meyve ve içecek isterler.

52. Yanlarında da aynı yaşta, gözleri yalnız eşlerine bakanlar vardır.

53- İşte hesap günü için size vaadolunan budur.

54. İşte muhakkak bu bizim rızkıımızdır, tükeneyeceği yoktur.

"İsmail'i, Elyesa'ı ve Zülkifl'i de an" buyruğunda sözü geçen "Elye-sa"dan el-

En'am Sûresi'nde (6/84-86. âyetler, 3. başlıkta) Zülkifl'den de el-Enbiya Sûresi'nde (21/85. âyetin tefsirinde) söz edilmiş bulunmaktadır.

"Hepsi de hayırlılardan" peygamberlik için seçilmiş kimselerden "idi."

"Bu bir zikirdir." Yani bu dünyada güzel bir şekilde anılıştır ve ebediy-yen kendisi ile anılacakları bir şereftir.

"Şüphe yok ki takva sahipleri için elbette güzel bir dönüş yeri vardır."

Yani bu dünyadaki güzel anılış ile birlikte onlar için kıyamette de güzel bir dönüş yeri olacaktır. Daha sonra yüce Allah bunu şu buyruklarıyla açıklamaktadır: "Adn cennetleridir." Bu buyruktaki "Adn" sözlükte ikamet demektir. Mesela: "O yerde ikamet etti" demektir.

Abdullah b. Ömer dedi ki: Cennette Adn adı verilen bir köşk vardır. Onun etrafında yüksek burçlar ve çok güzel bahçeler vardır. Beşbin kapısı vardır. Herbir kapının üzerinde çizgili Yemen kumaşından beşbin örtü vardır. Oraya ancak bir peygamber yahut bir siddîk ya da bir şehit girer.

"Kendileri için kapıları açılmış haldeki Adn cennetleri" buyruğunda geçen: "Açılmış halde" lafzı haldir. "Kapılar" anlamındaki kelimenin merfu gelmesi ise meçhul bir fiilin ismi (naib-i faili) olduğundan dolaydır.

ez-Zeccac dedi ki: Yani oranın kapıları onlar için açılmış halde olacaktır. el-Ferra da: Onun kapıları onlar için açılmış haldedir, diye açıklamıştır, el-Ferra "kapılar" anlamındaki kelimenin nasb ile okunmasını da caiz kabul etmektedir. O dedi ki: Bu, " Kapıları açılmış halde" demek olup sonradan (yuvarlak te üzerine) tenvin ile ("kapılar" anlamındaki lafzın son harfi olan "be" üzerine) nasb getirilmiştir. el-Ferra ve Sibeveyh (buna örnek olmak üzere) şu beyiti zikrederler:

"Biz ondan sonra bir yaşayışın kuyruklarına asılırız ki Hörgücü bulunmayan zayıf düşmüş sırtı düz bir devenin."

Yüce Allah burada: " Açılmış haldeki" diye buyurup diye buyurmamış olması, kapıların onlara el değdirilmek suretiyle değil, emir verilmek suretiyle açılacağından dolaydır. el-Hasen dedi ki: Bu kapılara: Açıl denilecek, kapılar açılacak, kapan denilecek, kapanacaklar.

Kapıları onlara meleklerin açacağı da söylenmiştir.

"Onlar orada yaslananlar olarak" anlamındaki buyruk da onda amel eden lafızdan önce gelmiş bir haldir ki, amili yüce Allah'ın: "orada... isterler" anlamındaki buyruktur ve: "Cennetlerde yaslananlar olarak... isterler" demektir.

"Çokça meyve" çeşitli meyveler "ve içecek" yani çokça şarab isterler. Buradaki "çok" lafzının hazf edilmesi ifadenin ona delalet etmesinden dolaydır.

"Yanlarında aynı yaşta, gözleri yalnız eşlerine bakanlar vardır." Yani gözlerini sadece eşlerine dikmiş ve başkalarına bakmayan kadınlar vardır. Buna dair

açıklamalar es-Saffat Sûresi'nde (37/48. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. "Aynı yaşta" yani hepsinin doğumu aynı, hem güzellikleri, hem gençlikleri itibariyle birbirine eşit, otuzüç yaşında kızlar olacaklardır. İbn Abbas dedi ki: Bununla Âdemoğlu kadınları kastedilmektedir.

" Aynı yaşta" lafzı'nın çoğulu olup "gözleri yalnız eşlerine bakanlar" anlamındaki lafzın sıfatıdır. Çünkü "gözleri yalnız eşlerine bakanlar" anlamı verilen lafız her ne kadar marifeye muzâf ise de nekredir. Buna delil de "elif" ile "lam"ın başına gelebilmesidir, şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Gözlerini eşlerinden başkasına düşmeyenlerden (öyleleri vardır ki)

küçücük bir karınca dahi,

Gömleğinin üzerinden yürüyecek olsa (teninin narinliğinden)

mutlaka üzerinde iz bırakır."

"İşte hesap günü için size vaadolunan budur." Yani size vaadolunan mükafat işte budur. Genel olarak: "Vaadolunduğunuz" şeklinde okunmuştur. Ey mü'minler! İşte vaadolunduğunuz şey... demektir.

Ancak İbn Kesir, İbn Muhaysın, Ebu Amr ve Yakub haber vermek anlamında ("te" yerine) "ye" ile (vaadolundukları anlamında) diye okumuşlardır. es-Sülemî'nin kıraati de bu olup Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim'in tercih ettiği de budur. Buna sebep de yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki takva sahipleri için elbette güzel bir dönüş yeri vardır" buyruğudur. Bu buyruk bir haberdur.

"Hesap günü için" buyruğu da hesap gününde anlamındadır. el-A'sa şöyle demiştir:

"Kötü zamanlar için kendilerinin olan şeyleri değersiz kılanlar, Nihayet o ayıkınca ayıkanlar."

Şair burada "kötü zamanlarda" demek istemiştir.

"İşte muhakkak bu bizim rızkıımızdır, tükeneyeceği yoktur" buyruğu cennet nimetlerinin sürekli ve kesintisiz olduğuna delildir. Yüce Allah'ın: "Bu arkası kesilmeyen bir bağıştır." (Hud, 11/108); "Çünkü onlar için sonu

gelmez bir mükafat vardır" (et-Tin, 95/6) buyruklarında olduğu gibi. [\[123\]](#)

55. Bu böyledir. Azgınlar için muhakkak en kötü dönüş yeri vardır.

56. Cehennemdir o. Onlar oraya girecekler, o ne kötü yataktır.

57. Bu (onlar içindir). Tatsınlar onu! Kaynar su ve irindir o.

58. O türden başka çeşit çeşit daha vardır.

59. Bu da atdırcasına sizinle birlikte giren bir grubtur. Merhaba (rahat) yok onlara. Çünkü onlar ateşi boylayacaklardır.

60. "Hayır, asıl siz rahat bulamayasınız. Bunu önümüze siz getirdiniz. Ne kötü

bir duraktır burası" diyecekler.

61. Diyecekler ki: "Rabbimiz, bunu önümüze kim sürdü ise onun ateşteki azabını kat kat arttır."

"Bu böyledir. Azgınlara için muhakkak en kötü dönüş yeri vardır" buyruğundan önce yüce Allah takva sahiplerine hazırlanmış mükafatları sözko-nusu etti. Bununla da azgın kimselere neler hazırlandığını söz konusu etmektedir.

ez-Zeccac dedi ki: "Bu" hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir. Yani durum budur. Buna göre burada vakıf yapılır.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: "Bu" lafzı üzerinde vakıf güzeldir. Sonra da: "Azgınlara için muhakkak..." buyruğu ile okumaya başlar. Bunlar peygamberleri yalanlayan kimselerdir.

"En kötü dönüş yeri vardır." Onların sonunda varacakları yer en kötüdür. Daha sonra bu yeri şöylece açıklamaktadır:

"Cehennemdir o. Onlar oraya girecekler, o ne kötü yataktır!" Kendileri için hazırladıkları ne kötüdür veya o yatak onlar için ne kötü bir yataktır!

"Çocuk beşiği" lafzı buradan gelmektedir.

Burada bir hazfın olduğu da söylenmiştir. Yani o yatağın yeri ne kötüdür. Anlamın: İşte takva sahipleri için, niteliklerini belirttiğim bu mükafatlar vardır, dedikten sonra azgın kimseler için de hiç şüphesiz çok kötü bir dönüş yeri vardır! şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamaya göre de "bu" lafzı üzerinde vakıf yapılır.

"Bu (böyledir). Tatsınlar onu, kaynar su ve irindir o" buyruğunda da: " Bu" mübteda olarak ref konumundadır, haberi de: "Kaynar su...dur" lafzı olup takdim ve tehir söz konusudur. Yani bu kaynar sudur ve irindir, onu tatsınlar takdirindedir. Bu durumda "tatsınlar onu" anlamındaki buyruk üzerinde vakıf yapılmaz. Bununla beraber "bu" anlamındaki lafzın mübteda olarak ref konumunda, "tatsınlar onu" anlamındaki buyruk da haber konumunda olabilir. "Tatsınlar onu" anlamındaki buyruğun başına "fe" harfi de "bu" lafzının mahiyetine dikkat çekmek için gelmiştir. Buna göre "tatsınlar onu" anlamındaki buyruk üzerinde vakıf yapılır ve "kaynar su" anlamındaki buyruk da "bu kaynar sudur" takdiri üzere merfu okunur.

en-Nehhas dedi ki: Anlamın: Durum budur. Kaynar su ve irindir, şeklinde olması da mümkündür. O takdirde "kaynar su ve irin" anlamındaki lafızlar haber yapılmamış olur. Merfu gelmeleri ise: " kaynar su ve irindir" anlamına geldiğinden ötürüdür. el-Ferra ise bu ikisini: " Onun bir bölümü kaynar sudur, bir bölümü irindir" anlamında merfu okumakta ve şu beyiti zikretmektedir:

"Nihayet sabah alaca karanlıkta aydınlık verince,
Ve bakliyat (kimi) bükülmüş ve (kimi) biçilmiş iken bırakıldığında."
Bir başka şair de şöyle demektedir: "Onun (dişi devenin) üzerinde eşyası var ve
sabah o eşyaları beraberinde
getiren yardımcıları,
(Bunların kimi) sulama aracıdır ve (kimi) büyük kovadır, boşaltıldığı vakit
uzaklara kadar (suyu) giden."

Bununla birlikte "bu" lafzının "tatsınlar onu" fiilinin açıkladığı bir fiil takdir edilerek nasb konumunda olması da mümkündür. Nitekim: "Zeyd'i vur" demeye benzer. Bu durumda nasb daha uygundur. O takdirde: "Tatsınlar onu" anlamındaki buyruk üzerinde vakıf yapılır ve "kaynar su ve irindir" anlamındaki buyruk ile yeniden okumaya: "Durum şu ki (o) kaynar su ve irindir" takdirinde olur.

Medinelilerin, Basralıların ve bazı Kufelilerin kıraatinde " İrindir" buyruğunda "sin" harfi şeddesiz okunmuştur. Yahya b. Vessab, el-A'meş, Hamza ve el-Kisaî ise bunu şeddeli okumuşlardır. İki ayrı söyleyiş olup el-Ahfeş'e göre aynı anlamdadır. Anlamlarının farklı olduğu da söylenmiştir. Şeddesiz okuyanların kıraatine göre bu, azab, cevab, sevab gibi bir isimdir. Şeddeli okuyanlar ise şöyle demektedir: Bu ism-i fail olup mübalağa için "fe'al" veznine nakledilmiştir. " Çokça vuran, çokça öldüren" gibi. Bu da: fiilinden "fe'al" vezninde bir kelimedir. Buna göre ismi-i failleri: diye gelir.

İbn Abbas dedi ki: Bu zemherirdir. Yüce Allah onları zemheririn soğuğu ile korkutmaktadır.

Mücahid ve Mukatil, "son derece soğuk kar" demektir, demişlerdir. Başkaları ise: Nasıl ki "Hamim (kaynar su)" harareti ile yakıyor ise, bu da soğuğu ile yakıcıdır.

Abdullah b. Amr da şöyle demiştir: Bu oldukça katı bir irindir. Ondan ufak bir parça doğu tarafına düşecek olursa, batıda bulunanlar onun pis kokusundan rahatsız olurlar. Batıda ondan bir damla düşecek olursa, doğuda bulunanlar o pis kokudan rahatsız olurlar.

Katade de şöyle demiştir: Bu zinakarların ferclerinden, kâfirlerin etlerinden ve derilerinden akacak irinler ve kötü kokulardır.

Muhammed b. Ka'b dedi ki: Bu, cehennemliklerin usaresidir. Bu açıklama dildeki anlamı itibariyle en yakın açıklamadır. Mesela: Yaradan sarı su (irin) çıktı, çıkar" denilir. Şair de şöyle demektedir:

"Hayatı ve hayatın bana güzel geldiğini hatırladım mı Gecedem[124] soğuk bir gözyaşı akar."

Görüldüğü gibi burada "soğuk" anlamındadır. Nitekim: "Soğuk gece" denilir, çünkü gece gündüzden daha soğuktur.

es-Süddî dedi ki: "Ğassak (irin)" cehennemliklerin gözlerinden akan şeyler ve onların gözyaşlarıdır. Hamim (kaynar su) ile birlikte onlara içirilecek-tir. İbn Zeyd de dedi ki: Hamim onların gözyaşlarıdır. Cehennem ateşindeki havuzlarda toplanılır ve onlara içirilir. Sadid ise derilerinden çıkan sulardır. Bu tercihe göre "ğassak" lafzı (vezin itibariyle) "seyyal" gibi olur.

Ka'b dedi ki: Ğassak cehennemdeki bir pınardır. Oraya akrep yılan ve buna benzer her zehirli hayvanın zehiri akar.

Bu kelimenin karanlık ve siyahlıktan alınma olduğu da söylenmiştir. Çünkü "ğasek" gecenin ilk karanlığıdır. " Gecenin karanlığı bastırdı, bastırır" demektir. Tirmizî'de Ebu Said el-Hudrî'den gelen hadise göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Eğer ğassaktan bir kova dünyaya dökülecek olursa, dünyadaki herkes o pis kokudan rahatsız olur."[\[125\]](#)

Derim ki: Açıkladığımız gibi bu birinci iştikak (kelimenin türediği köke) daha yakın bir açıklamadır. Bununla birlikte ğassakın akıcılığı ile birlikte oldukça koyu siyah olması da mümkündür. O takdirde her iki iştikak (kelimenin türediği kök) doğru olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"O türden başka çeşit çeşit daha vardır" buyruğundaki "Başka" lafzını Ebu Amr; şeklinde " Başka, diğer" lafzının çoğulu olarak; " Büyük"ün çoğulunun diye gelmesi gibi okumuştur. Diğerleri ise; Başka" lafzını müfred ve müzekker okumuşlardır. Ancak Ebu Amr yüce Allah'ın: "Çeşitler (mealde: çeşit çeşit)" buyruğu dolayısı ile bu okuyuşu kabul etmemektedir. Yani tekil bir lafız ile çoğul hakkında haber verilmediğine işaret etmektedir. Asım el-Cahderî de (Ebu Amr'ın) kıraatini kabul etmeyerek: Eğer diye olsaydı, onun gibi (çoğul) olurdu.

Bununla birlikte her iki red de bağlayıcı değildir, her iki kıraat de sahihtir.

"Başka" kaynar su ile irinin dışında bir başka azab daha vardır demektir.

"O türden" buyruğu hakkında da Katade: Ona benzer, o kabilden diye açıklamıştır. İbn Mesud da: Kasıt Zemherirdir, demiştir.

"Başka" anlamındaki lafız mübteda olarak merfu gelmiştir. "Çeşit çeşit" anlamındaki lafız da ikinci mübtedadır.

"O türden" anlamındaki lafız ise onun haberidir. Cümle olarak da "başka"nın haberidir. Bununla birlikte "başka" anlamındaki lafzın mübteda, haberin de "bu tatsınlar onu, kaynar sü ve irindir o" buyruğunun delalet ettiği gizli bir lafız olması da mümkündür. Çünkü bu ifadede bunun onlar için hazırlanmış olduğuna delil vardır. Sanki: "Onlar için başka... da vardır" denilmiş gibidir. Bu durumda "o türden... çeşit çeşit" ifadesi ise "başka"nın sıfatı olur. Buna bağlı olarak da

mübteda sıfat ile bir özellik kazanmış olur. "Çeşit çeşit" anlamındaki lafız da zarf olmak suretiyle merfudur.

"Diğerleri" şeklinde (Ebu Amr gibi) okuyanlar ise, bununla azaptan başka çeşitler de vardır, demek istemektedir. Zemheriri kastetmekle birlikte çoğul okuyanların bu okuyuşu ise zemheriri çeşitli türler kabul etmelerine binaen böyle okumuş olurlar, cinsleri farklı olduğundan dolayı çoğul yapmış demek olur. Yahutta herbir parçasını ayrı bir zemherir olarak değerlendirip ondan sonra çoğul yapmış olur. Nitekim: " Onun saçının ayrıldığı yerler ağarmıştır" demeleri bu kabildendir. Yahutta bunu çoğul kullanması ifadedeki çoğulun yapılabileceğine delaletten ötürüdür. Zira ileri derecede soğuk demek olan zemheriri yüce Allah'ın: "Bu, tatsınlar onu, kaynar su ve irindir o" karşılığında zikretmiş olduğundan dolayı böyle okumuş olur. "Ö türden" lafzındaki zamirin de "kaynar su" yahutta "irin"e ait olması mümkündür. Yahutta belirttiğimiz gibi "o türden başka" lafzının anlamına raci olabilir.

"Diğerleri" şeklindeki çoğul kıraatine göre merfu gelmesi mübteda olması dolayısı ileidir. "O türden" lafzı ise onun sıfatı olur. Bunda mübteda-ya ait bir zamir bulunmakta ve "çeşit çeşit" lafzı da haberi olmaktadır. Bununla birlikte bu okuyuşa göre: Onlar için başkaları da vardır ve "o türden" lafzının "başkaları" lafzına sıfat yapılması "çeşit çeşit" lafzının da -tekil okuyuşta caiz olduğu gibi- zarf ile merfu kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü sıfatta "çeşit çeşit" lafzının merfu kılınmasına sebep teşkil eden kelime türünden müfred bir zamir bulunmamaktadır. Bu açıklamayı Ebu Ali yapmıştır.

"Çeşit çeşit" yani türlü ve çeşitli azaplar anlamındadır. Yakub dedi ki: Şekil (şın harfi) üstün olarak benzer demektir. Esreli okunursa güzel geçim ve davranış anlamına gelir.

"Bu da atılırcasına sizinle birlikte giren bir gruptur" buyruğu hakkında İbn Abbas şöyle demektedir: İleri gelenler, kumandanlar cehenneme girdikten sonra onlara tabi olanlar girecekler. Bu sefer cehennemnin bekçileri ileri gelenlere: "Bu da... bir gruptur" diyeceklerdir. Kastedecekleri kimseler ise onlara tabi olanlardır. "Fevc (grub)" cemaat ve topluluk demektir.

"Atılırcasına sizinle birlikte giren" sizinle birlikte ateşe giren anlamındadır.

Bu sefer ileri gelenler, efendiler, önderler: "Merhaba yok onlara" diyeceklerdir, yani cehennemdeki yerleri geniş olmasın.

(Merhabanın geldiği kök olan): "er-Rahb" genişlik demektir. Mescidin ve başka yerlerin rahbesi onların geniş yeri demek olup buradan gelmektedir. Bu ifade dua kabilinden olduğundan ötürü "merhaba" anlamındaki lafız nasb ile gelmiştir. Şair en-Nabiğa da şöyle demiştir:

"Ne yarına merhaba olsun, ne de safa geldin derim, Eğer sevilenlerin ayrılması yarın olacaksa."

Ebu Ubeyde dedi ki: Araplar: " Sana merhaba olmasın, sana merhaba yok" derken, yer senin için geniş ve rahat olmasın, demek isterler.

"Çünkü onlar ateşi boylayacaklardır" buyruğu denildiğine göre ileri gelenlerin söyleyecekleri sözlerdendir. Yani çünkü onlar da bizim boyladığı-mız gibi ateşi boylamışlardır. Meleklerin söyleyecekleri söz olduğu da söylenmiştir ve bu meleklerin:

"Bu da atılırcasına sizinle birlikte giren bir gruptur" şeklinde söyleyecekleri söze muttasıldır.

Ve yine onlar: "Hayır, asıl siz rahat bulamayasınız" diyeceklerdir. Bu; ileri gelenlere uyanların söyleyecekleri sözlerdendir.

en-Nekkaş'ın naklettiğine göre ilk atılacak grub müşriklerin ileri gelen önderleri ve Bedir günü savaşa çıkan müşriklere yemek yedirenleridir. İkinci grub ise Bedir günü onların arkasından gidenlerdir. Ancak âyet-i kerimeden zahir olan bunun, uyan ve kendisine uyulan herkes hakkında umumi olduğudur.

"Bunu önümüze siz getirdiniz." Yani isyankârlığa bizi çağıran sizlerdiniz.

"Ne kötü bir duraktır burası!" Hem bizim, hem de sizin için, "diyecekler."

Tabi olanlar "diyecekler ki: Rabbimiz bunu önümüze kim sürdü ise..."

el-Ferra bu işi bize kim gösterdi ve bu yolu önümüze kim açtı ise, diye açıklamıştır. Başkası da: Bizi masiyetlere çağırmak suretiyle azabı önümüze kim getirdi ise... diye açıklamıştır.

"Onun ateşteki azabını kat kat arttır." Bu azabın birisi de onun bizi çağırmasından ötürü olsun. İşte böylece azabı iki kat artmış olacaktır.

İbn Mesud da şöyle demektedir: Cehennem ateşinde azabın kat kat arttırılmasının anlamı yılanlar ve ejderhaların musallat olması demektir.

Bu âyet-i kerimenin bir benzeri de yüce Allah'ın: "Rabbimiz, işte bizi bunlar saptırdılar. Onun için bunlara ateş azabını iki kat ver" (el-Araf, 7/38)

buyruğudur. [\[126\]](#)

62. Diyecekler ki: "Kendilerini kötülerden saydığımız adamları ne diye göremiyoruz?"

63. "Biz onları alaya aldık? Yoksa gözler onlardan başka tarafa mı kaymıştır?"

64. Cehennem ehlinin bu davalışmaları hiç şüphesiz bir gerçektir.

Müşriklerin ileri gelenleri "diyecekler ki: Kendilerini kötülerden saydığımız adamları ne diye göremiyoruz?" Bu buyruk hakkında İbn Abbas dedi ki: Bu

sözleriyle Muhammed (sav)'ın ashabını kastedeceklerdir. Ebu Cehil diyecek ki: Nerde Bilal? Nerde Suhayb? Nerde Ammar? Onlar Firdevste-dirler. Ebu Cehil'in haline hayret doğrusu! O zavallı birisidir. Oğlu İkrime, kızı Cuveyriye müslüman oldu. Annesi müslüman olduğu, kardeşi müslüman olduğu halde kendisi kâfir olmuştur. (İbn Abbas devamla) dedi ki:

"Bir nur ki doğudan batıya kadar yeryüzünü aydınlattı, Benim ayağımı bastığım yer ise, (nurun aydınlatmadığı) simsiyah ve karanlık bir yerdir."

"Biz onları alaya aldık." Mücahid dedi ki: Dünyada iken onları alaya aldık, bu bakımdan hata ettik.

"Yoksa gözler onlardan başka tarafa mı kaymıştır" da biz de onların nerede olduklarını bilemiyoruz?

el-Hasen dedi ki: Onlar bütün bunları yaptılar. Mü'minleri alaya aldılar, dünyada -onları küçümseyerek, hakir görerek- gözleri başka taraflara kaydı.

"Yoksa gözler onlardan başka tarafa mı kaymıştır?" buyruğunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Onlar bizimle birlikte cehennem ateşindedirler de biz onları göremiyoruz.

İbn Kesir, el-A'meş, Ebu Amr, Hamza ve el-Kisaî: "Kötülerden... biz onları... aldık" buyruğunu vasıl halinde okudukları takdirde; (kat') "elifini hazfederek okumuşlardır. Ebu Cafer, Şeybe, Nafi', Asım ve İbn Amir ise istifham (soru) olmak üzere kat' elifi ile okumuşlar ve vasi elifi düşmüş olmaktadır, çünkü ona ihtiyaç kalmamıştır. Elifi hazfederek okuyanlar " Kötüler" lafzı üzerinde vakıf yapmaz. Çünkü " Biz onları... aldık" lafzı da haldir. en-Nehhas ile es-Sicistanî ise bunun "adamlar" lafzının sıfatı olduğunu söylemişlerdir. İbnu'l-Enbarî ise: Bu bir hatadır, çünkü sıfat ne mazi, ne müstakbel (müzari) bir fiil olabilir, der.

"Biz onları... aldık" anlamındaki lafzı kat' elifiyle okuyanlar: "Kötülerden" lafzı üzerinde vakıf yapar.

el-Ferra dedi ki: Burada istifham azar ve taaccüb anlamındadır. "Yoksa gözler onlardan başka tarafa mı kaymıştır" buyruğu da eğer (âyetin başı) istifham ile okunmuş ise bu durumda "yoksa" eşitlik anlamını verir. İstifham-sız olarak okunmuş ise bu durumda "Hayır" anlamında olur.

Ebu Cafer, Nafi', Şeybe, el-Mufaddal, Hubeyre, Yahya, el-A'meş, Hamza ve el-Kisaî: "Alaya" lafzını "sin" harfini ötreli olarak okumuşlardır, diğerleri ise esreli okumuşlardır. Ebu Ubeyde dedi ki: "Sin" harfini esreli okuyan kimseler bunu Alaya almak"tan gelen bir kelime kabul etmişlerdir. Ötreli okuyanlar ise: "Emir altında angaryada çalıştırmak" anlamından geliyor kabul etmiş olurlar. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmişi bulunmaktadır.

"Cehennem ehlinin bu davalışmaları hiç şüphesiz bir gerçektir" buy-ruğundaki "

Bir gerçektir" buyruğu "(Şüphesiz" lafzının haberidir. " Davalaşma" ise hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir. O bir davalaşmadır demektir. Bununla birlikte "bir gerçek"den bedel olması da mümkündür, haberden sonra gelen bir haber olması da mümkündür. "Bu" lafzının mahallinden bedel olması da mümkündür. Yani şüphesiz cehennem ehlinin cehennem ateşinde davalaşmaları elbette bir gerçektir. Bununla da onların: "Hayır, asıl siz rahat bulamayasınız" (Sad, 38/60) âyetinde ve benzeri âyetlerde sözü edilen cehennemliklerin söyleyeceği sözleri kastetmektedir. [\[127\]](#)

65- De ki: "Ben ancak bir uyarıcıyım. Bir tek, Kahhar olan Allah'tan başka hiçbir ilâh da yoktur."

66. "O, göklerin yerin ve aralarında olan şeylerin Rabbidir, mutlak galibtir, çok mağfiret edendir."

67. De ki: "O büyük bir haberdir.

68. "Siz ise ondan yüz çevirenlersiniz.

69. "Onlar birbirleri ile tartışırken benim Mele-i A'la'ya dair bir bilgim yoktur.

70. "Bana, ben ancak apaçık bir korkutup uyaran olduğum için vah-yolunuyor."

"De ki: Ben ancak bir uyarıcıyım." Allah'a isyan eden kimseleri Allah'ın azabı ile korkutucuyum. Daha önce geçmişti.

"Bir tek, kahhar olan" hiçbir ortağı bulunmayan "Allah'tan başka hiçbir ilâh" mabud "da yoktur. O göklerin, yerin ve aralarında olan şeylerin Rabbidir. Mutlak galibtir, çok mağfiret edendir."

Buradaki "Mutlak galibtir, çok mağfiret edendir" buyrukları sıfat olarak ref ile okunur. Eğer birincisi nasb ile okunursa, bunlar da nasb ile okunur. Bununla birlikte birincisinin ref ile gelmesi, ondan sonrakilerin övgü olmak üzere nasbedilmeleri de mümkündür. "Mutlak galib (el-Aziz)" eşi bulunmayan ve gücü herşeyin üstünde olan demektir. "Çok mağfiret eden (el-Ğaffar)" ise kullarının günahlarını örten demektir.

"De ki: O büyük bir haberdir." Yani ey Muhammed onlara "de ki: O büyük bir haberdir." Yani benim sizi kendisiyle korkuttuğum hesap, sevab ve ceza, değeri çok büyük olan bir haberdir. Onun hafife alınmaması gerekir. Bu anlamdaki açıklamayı Katade yapmıştır. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Birbirlerine neyi soruyorlar? O büyük haberi" (en-Nebe1, 78/1-2) buyruğudur.

İbn Abbas, Mücahid ve Katade dediler ki: Yani benim size haber verdiğim bu Kur'ân-ı Kerim çok üstün ve değerli bir haberdir. Faydası çok büyüktür, diye de

açıklanmıştır. "Siz ise ondan yüz çevirenlersiniz."

"Onlar birbirleri ile tartışırken benim Mele-i A'la'ya dair bir bilgim yoktur" buyruğunda sözü geçen "Mele-i A'la" İbn Abbas ve es-Süddî'nin açıklamasına göre meleklerdir. Onlar Âdem (a.s) yaratıldığında durumu hakkında tartışmışlardı ve: "Orada bozgunculuk yapacak... bir kimse mi yaratacaksın?" (el-Bakara, 2/30) demişler, İblis de: "Ben ondan hayırlıyım." (el-Araf, 7/12) demişti. İşte bu, Muhammed (sav)'ın Âdem ve diğerlerinin kıssaları hakkında haber verdiğini açıklamaktadır. Böyle bir şey ise ancak ilâhi bir te'yi-din varlığı ile mümkün olabilir, düşünülebilir. O halde bu yolla onun doğru söylediğine dair mucize de ortaya konulmuş olmaktadır. O halde peygamberin doğruluğunu bilmek için Kur'ân'ın üzerinde gereği gibi düşünmekten ne diye yüz çevirdiler? İşte bundan ötürü (bu buyruklar) yüce Allah'ın: "De ki: O büyük bir haberdur. Siz ise ondan yüz çevirmektesiniz" buyruğu ile bitişik gelmiştir.

İkinci görüşü Eşheb, el-Hasen'den rivayet etmektedir. el-Hasen dedi ki: Rasulullah (sav) buyurdu ki: Rabbim bana sordu ve dedi ki: Ey Muhammed! Mele-i A'la da neyin hakkında tartışmışlardır? Ben: Keffaretler ve dereceler hakkında dedim. Keffaretler nedir? diye sordu. Ben: Yürüyerek cemaat namazlarına gitmek, soğuklarda iyice abdest almak, bir namazı kıldıktan sonra diğer namazı beklemek suretiyle ardı arkasına mescidlere gitmektir. Peki dereceler nedir? diye sordu. Ben: Selamı yaymak, yemeği yedirmek ve insanlar uykuda iken geceleyin namaz kılmak dedim." Bu hadisi bu manası ile Tirmizî, İbn Abbas'tan rivayet etmiş ve hakkında garib bir hadistir demiştir. [\[128\]](#) Muaz b. Cebel'den de rivayet etmiş olup: Bu hasen, sahih bir hadistir demiştir hadisi "Kitabu'l-Esna fi Şerhi Esmailahi'l-Hüsna" adlı eserimizde bütünüyle kaydettik ve açıklanması gereken yerleri orada açıkladık, yüce Allah'a hamdolsun.

Daha önce de Yâsîn Sûresi'nde (36/12. âyet, 2. başlık ve devamında) mescidlere yürüyerek gitmeye, atılan adımların kötülöklere keffaret olup dereceleri yükselttiğine dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Âyet-i kerimede sözü edilen "Mele-i A'la"nın melekler olup "tartışırken" lafzındaki zamirin iki ayrı fırkaya ait olduğu da söylenmiştir. Bununla da aralarından: Melekler Allah'ın kızlarıdır diyenler ile melekler (Allah'tan başka kendilerine) ibadet edilen ilâhlardır diyenler kastedilmektedir.

Buradaki Mele-i A'la'nın Kureyşliler olduğu da söylenmiştir. Bununla onların kendi aralarındaki tartışmaları kastedilmiş olmaktadır. Allah da peygamberini bu tartışmadan haberdar etti.

"Bana, ben ancak apaçık bir korkutup uyaran olduğum için vahyolu-nuyor." Yani bana ancak korkutup uyarmam (inzar) vahyediliyor, demektir.

Ebu Cafer b. el-Ka'ka, " Ancak" lafzındaki ikinci hemzeyi kesreli olarak okumuştur. Çünkü vahiy de bir söz (sözden sonra gelen "elif, nun"un elifi esreli okunur)dür. Sanki şöyle demiş gibidir: Bana deniliyor ki: Sen ancak apaçık bir uyaransın.

Bu hemzeyi üstün okuyanlar ise, ref konumunda kabul ederler. Çünkü meçhul bir fiilin ismi (naib-i faili, sözde öznesi) olmaktadır.

el-Ferra dedi ki: Şöyle demiş gibidir: Bana ancak korkutup uyarmak vah-yolunuyor. en-Nehhas dedi ki: " Ancak... için" anlamında nasb konumunda olması da mümkündür. [\[129\]](#)

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

71. Rabbin o zaman meleklerle demişti ki: "Şüphesiz ki Ben çamurdan bir beşer yaratacağım."

72. "Ben onu tamamlayıp ona ruhumdan üflediğim zaman hemen ona secdeye kapanın."

73. Meleklerin tümü hep birlikte secdeye kapandılar.

74. İblis müstesna. Büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.

"Rabbin o zaman meleklerle demişti ki..." buyruğundaki "O zaman"

edatı "tartışırken" anlamındaki buyruğun sılasındandır. Tartıştıkları zaman ve "Rabbinin meleklerle: Şüphesiz Ben çamurdan bir beşer yaratacağım" dediği zaman Mele-i A'la'ya dair benim bir bilgim yoktu, demektir.

" O zaman... demişti ki" buyruğunun "tartışırken" lafzından bedel olduğu ve "tartışırken" mahzuf bir kelimeye taalluk ettiği de söylenmiştir. Çünkü anlam: Benim tartıştıkları zamanda Mele-i A'la'nın sözlerine dair bir bilgim olmamıştı, şeklindedir.

"Ben onu tamamlayıp" buyruğunun başındaki: edatı, mazi olan fiile müstakbel (muzari) anlamını verir. Çünkü bu edat şart harflerine benzemektedir. Bunun cevabı da şartın cevabı gibidir. "Onu yarat(aca)ğım" demektir.

"Ona ruhumdan üflediğim zaman" yani ancak Benim malik olduğum, Benden başka kimsenin malik olmadığı ruhtan... İşte izafetin anlamı budur. Buna dair yeterli ve güzel açıklamalar en-Nisa Sûresi'nde İsa hakkındaki: "Ve kendinden bir ruhtur" (en-Nisa, 4/171) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

"Hemen ona secdeye kapanın" buyruğundaki: "Secdeye varanlar olarak" lafzı hal olarak nasbedilmiştir. Buradaki secdeden kasıt, ibadet maksadıyla yapılan bir secde değil, tahiyye (selamlama) secdesidir. Buna dair açıklamalar da daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/34. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Meleklerin tümü hep birlikte secdeye kapandılar." Yani hemen emre uydular, yüce Allah'a tazim ve itaat ile secdeye kapandılar.

"İblis müstesna." Âdem'e secdenin yüce Allah'a itaat olduğunu bilmeyerek, önünde secdeye varmayı büyüklüğüne yedirmede. Allah'a itaat etmeyi büyüklüğüne yedirmeyerek kabul etmemek ise, bir küfürdür. Bundan dolayı o yüce Allah'ın emrine karşı büyüklenmesi sebebiyle kâfirlerden olmuştur. Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/34. âyet, 7. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[130\]](#)

75. Buyurdu ki: "Ey İblis! Kendi ellerimle yarattığıma secdeden seni ne alıkoydu? Büyüktendin mi? yoksa yücelerden mi oldun?"

76. Dedi ki: "Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın."

77. Buyurdu ki: "Defol oradan, çünkü sen artık kovulansın."

78. "Ve kıyamet gününe kadar da lanetim şüphesiz senin üzerinedir."

79. Dedi ki: "Rabbim, o halde tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver."

80. Buyurdu ki: "O halde sen kendisine mühlet verilenlerdensin."

81. "O belli zamanın gününe kadar."

82. Dedi ki: "İzzetin hakkı için hepsini mutlaka azdıracağım."

83. "Aralarından ihlase erdirilmiş kulların müstesna."

"Buyurdu ki: Ey İblis! Kendi ellerimle yarattığıma secdeden seni ne alıkoydu?" Secde etmeni ne önledi, ne engel oldu?

Yüce Allah herşeyin yaratıcısı olmakla birlikte Âdem'e ikram olmak üzere onu yaratmayı bizzat kendi zatına izafe etmektedir. Bu ruhu, beyti (Ka-beyi), nakayı (Allah'ın dışı devesi) ve mescidleri kendi zatına izafe etmesi gibidir. İnsanlara karşılıklı ilişkilerinde bildikleri, alışkın oldukları bir üslub ile hitab etmektedir. Yaratılmışlardan başkanlık konumunda olan bir kimse ancak büyüklüğünü ortaya koymak ve ona ikramda bulunmak üzere herhangi bir işi doğrudan kendi elleriyle yapar, işte burada da "el" in zikredilmesi bu anlamdadır.

Mücahid dedi ki: Burada el teekküd ve ilişki anlamındadır. Bu da bizzat benim yarattığıma... demektir. Bu bakımdan yüce Allah'ın: "Rabbinin vechi kalıcıdır" (er-Rahman, 55/27) buyruğu gibidir ki Rabbin kalıcıdır demek olur.

Bir diğer açıklamaya göre; yüce Allah'ın yaratmasında "el"deki benzetme, bu yaratmanın nimet, güç ve kudret manasına olmadığını, aksine bunların yüce Allah'ın zat sıfatlarından iki sıfat olduğunu göstermektedir.

Bir başka açıklamaya göre "el" ile kudreti kastetmiştir. Mesela, bu işe benim

elim yetmez, ağır yükü kaldırmaya benim iki elim yoktur, denilir. (Buna güç yetiremem demek istenir.) Buna da yaratmanın ancak kudret ile gerçekleştiğine dair icmain varlığı delil teşkil etmektedir. Şair de şöyle demektedir:

"Afra'dan benim de o sapasağlam dağların da,

İki elimin yetemediği (güç yetiremediğim) şeyleri yükledim."

"Kendi ellerimle yarattığıma" buyruğunun vasıtasız olarak yarattığıma anlamında olduğu da söylenmiştir.

Secde etmekten "büyüktendin mi yoksa" Rabbine karşı büyüklük taslayarak "yücelerden mi oldun?"

Muhammed b. Salih'in Şibl'den onun İbn Kesir'den rivayet ettiğine göre ve Mekkeliler: "Kendi ellerimle... büyüklendin mi?" şeklinde "elifi vasi elifi olarak okumuşlardır. Bu da haber anlamını ifade eder. O vakit "Yoksa" munkatı' olup "

Hayır" anlamında olur.[\[131\]](#)

O takdirde: "Yoksa onlar onu kendiliğinden uydurdu mu derler?" (es-Sec-de, 32/3) buyruğu ve benzerleri gibi olur. Bunu soru olarak kabul edenlere göre ise: "Yoksa" lafzını istifham hemzesi gibi kabul ederler. Bu ise bir takrir ve bir azardır. (Mealde olduğu gibi) Yani sen Âdem'e secde etmeyi kabul etmeyince, kendi kendine büyüklendin? Yoksa sen büyüklük tas-layanlardan olup bundan dolayı büyüklendin?

"Dedi ki: Ben ondan hayırlıyım." el-Ferra dedi ki: Araplar arasında: "Ben ondan hayırlıyım ve ben ondan şerliyim" diyen (ve bu arada hayırlı ve şerli lafızlarının başına ismi tafdil hemzesini getirenler) vardır. Asıl olan budur, ancak çokça kullanım dolayısıyla (âyet-i kerimede de olduğu gibi) bu hemze hazfedilmiştir.

"Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın" diyerek ateşin çamurdan üstün olduğunu ileri sürdü. Bu ise onun bir cahilliğidir, çünkü cevherler (madde özleri) cins olarak birbiriyle aynı değerdedir. O bunları kıyas etmekle yanlış bir kıyaslama yapmış oldu. Buna dair açıklamalar daha önceden

el-Araf Sûresi'nde (7/12. âyet, 3. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

"Buyurdu ki: Defol oradan" cennetten "çünkü sen artık kovulansın" Yıldızlarla ve yıldızlardan atılacak alevli ateşlerle kovulacak, uzaklaştırılacaksın.

"Ve kıyamet gününe kadar da lanetim" seni kovmam ve rahmetimden uzaklaştırmam "senin üzerinedir." Bu buyrukla onun küfür üzere ısrar ettiği bize anlatılmaktadır. Çünkü kıyamet gününde lanetleme kesilmiş olacaktır, sonra da cehennem ateşine girmesi ile bu lanetleme gerçekleşmiş olacaktır.

"Dedi ki: O halde Rabbim, tekrar diriltilecekler! güne kadar bana mühlet ver!"

Lanetli yaratık ölmemeyi istedi, ancak onun bu isteği kabul olunmadı. Bilinen bir vakte kadar eceli ertelendi. Bu ise bütün mahlukatın öleceği gündür. Ona

hiçbir şekilde önem verilmediği için bu vakte kadar ertelendi.

"Dedi ki: İzzetin hakkı için hepsini mutlaka azdıracağım." Âdem'den ötürü yüce Allah onu kovup uzaklaştırınca, o da Allah'ın izzetine Âdemoğul-larını arzu ve isteklerini kendilerine süslü göstermek, kalblerine şüpheler sokmak suretiyle saptıracağına yemin etti. Buna göre "hepsini mutlaka azdıracağım" buyruğu onları masiyetlere çağıracağım demektir.

Bununla birlikte kendisi ancak vesvesede bulunabileceğini ve vesvese vermese dahi bir türlü ıslah olmayacak kimseleri ancak bozup ifsada uğratacağını bilmişti. İşte bundan dolayı: "Aralarından ihlasa erdirilmiş kulların müstesna" dedi. Yani senin kendine ibadet için halis kıldığın ve bana karşı koruduğun kimseler müstesna. Buna dair açıklamalar da daha önceden el-Hicr Sûresi'nde (15/40. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[132\]](#)

84. Buyurdu ki: "Hak budur. Ben de şu hakkı söyleyeyim:

85. "Andolsun ki cehennemi senden ve onlar arasından sana uyanların hepsinden dolduracağım."

86. De ki: "Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben kendiliğimden bir şeyler uyduranlardan da değilim.

87. "O ancak alemlere bir öğüttür.

88. "Onun haberini bir süre sonra elbette bileceksinizdir."

"Buyurdu ki: Hak budur. Ben de şu hakkı söyleyeyim" buyruğu Haremeyn ehli, Basralılar ve el-Kisaî'nin okuyuş şeklidir.

İbn Abbas, Mücahid, Asım, el-A'meş ve Hamza ise birincisini merfu okumuşlardır. el-Ferra bunun esreli okunmasını da caiz kabul etmektedir.

İkincisinin: "Söyleyeyim" ile nasbedildiğinde görüş ayrılığı yoktur. Birincisinin nasb ile okunması ise iğra olmasındandır. Yani hakka tabi olun ve hakkı dinleyin. İkincisinin nasbi ise "söylemek" fiilinin üzerinde cereyan etmesi (mefulu) olması dolayısıyladır. Bunun (birincisinin) "ben hakkı hak ediyorum" yani hakkı yapıyorum anlamında olduğu da söylenmiştir.

Ebu Ali dedi ki: Birinci "hak" kelimesi hazfedilmiş bir fiille nasbedilmiş-tir. Yahut kasem ve cer harfinin hazfı dolayısıyla nasbedilmiştir. " Allah adına yemin ederim ki mutlaka yapacağım" demeye benzer. Bunun anlamı da şöyle olur: Yüce Allah hakka yemin ederim ki... diye buyurdu. Bu da yüce Allah'ın kendi zatına yemin etmesi demektir. "Ben de şu hakkı söyleyeyim" anlamındaki cümle de kasem ile hakkında kasem edilen (yemin edilen) şey arasına ara cümlesi olarak gelmiştir. Bu da anlatılan şeyleri te'kid etmek demektir. Şayet

"hak" hazfedilmiş bir fiil ile mansub kabul edilecek olursa, o takdirde "andolsun ki... dolduracağım" kasem anlamı kastedilmiş bir ifade olur.

el-Ferra ve Ebu Ubeyd "hak" lafzının "Gerçekten ve andolsun ki cehennemi... dolduracağım" anlamında mansub olabileceğini kabul etmişlerdir. Ancak bu bazı nahiv alimlerine göre bir yanlışlıktır. Çünkü: " Andolsun ki Zeyd'i döveceğim" anlamında kullanılması caiz değildir. Zira "lam"dan sonra gelen ifadenin öncekiyle bir ilişkisi yoktur. O bakımdan onda ameli olmaz. el-Ferra ve Ebu Ubeyd'in görüşlerine göre ise ifade: "Andolsun ki cehennemi gerçekten dolduracağım" takdirindedir.

"Hak" lafzını merfu okuyanlar da mübteda olarak merfu okumuşlardır. Yani ben hakkım yahutta hak Bendendir. Bu iki açıklama da Mücahid'den rivayet edilmiştir. İfadenin, bu hakta takdirinde olması da mümkündür.

Sibeveyh ve el-Ferra'nın kanaatlerine göre üçüncü bir açıklama şekli de Gerçek şu ki, andolsun Ben cehennemi dolduracağım" şeklindeki ifade: "Gerçek şu ki, cehennemi dolduracağım" anlamında olur.

Esreli okunuşa gelince, bu da İbn es-Semeyka' ve Talha b. Musarrif'in kıraati olup açıklaması ile ilgili iki görüş vardır. Birincisine göre burada kasem harfi hazfedildiği için mecrur okunmuştur. Bu el-Ferra'nın görüşüdür. Bir kimsenin: " Aziz ve celil olan Allah hakkı için yemin ediyorum ki, mutlaka bunu yapacağım" demesine benzer. Bu türden bir ifadeyi Sibe-veyh de uygun karşılamıştır. Ancak Ebu'l-Abbas bu konuda onun yanlış olduğunu söylemiş ve esreli okunuşu caiz kabul etmemiştir. Çünkü cer edatları (ki yemin harfleri de bunlardandır) hazfedilmezler. Diğer görüşe göre ise baştaki "fe" harfi kasem (yemin) "vav"ından bedel olarak gelmiştir. Nitekim şairin zikrettikleri şu mısraında da böyledir:

"Senin gibi nice gebe ve süt emzikli kadına geceleyin gitmişimdir."

"Andolsun ki cehennemi senden" yani bizzat senden ve senin soyundan gelenlerden "ve onlar arasından" Âdemoğullarından "sana uyanların hepsinden dolduracağım."

Yüce Allah buyuruyor ki: "De ki: Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum." Vahyi tebliğ etmem karşılığında bir mükafat istemiyorum. Peygamber (sav)'dan daha önceden sözedilmediği halde ondan zamir ile sözedilmiştir. Bunun yüce Allah'ın: "Aramızdan bu zikir onun üzerine mi indirildi?" (Sâd, 38/8) buyruğuna raci olduğu da söylenmiştir.

"Ve ben kendiliğinden bir şeyler uyduranlardan da değilim." Yani ben bir şeyler uydurmak için kendimi zorlamıyorum ve emrolunmadığım şeyleri uydurup söylemiyorum.

Mesruk, Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bilmediği şey hakkında kendisine soru sorulan bir kimse bilmiyorum desin ve te-kellüfe kaçmasın (bir şeyler uydurmaya kendisini zorlamasın). Çünkü onun: Bilmiyorum demesi dahi bir ilimdir. Zaten yüce Allah peygamberine: "De ki: Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben kendiliğimden bir şeyler uyduranlardan da değilim" demesini emir buyurmuştur.

Rasûlullah (sav)'dan da şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Mütekellih (bilmediği şeyleri söylemek için kendisini zorlayan kimse)'in üç tane alameti vardır. Kendisinden yukarıda olanlarla tartışır, asla nail olamayacağı şeyleri elde etmeye kalkışır ve bilmediği şeyleri söyler." [\[133\]](#)

Dârâkutnî, Nafi'den, o İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) seferlerinden birisinde bir gece yol aldı. Büyükçe bir havuzunun başında oturmakta olan bir adamın yanından yolları geçti. Ömer ona: Ey bu havuzun sahibi, bu gece yırtıcı hayvanlar gelip senin bu havuzundan suiçtiler mi diye sordu. Peygamber (sav) ona: "Ey havuzun sahibi, bu adama sorduğunun cevabını verme. Çünkü bu gereksiz yere kendisini zora koştan bir kimsedir. (Eğer içmişlerse) karınlarında taşıdıkları kendilerininindir, geriye kalan da bizim için hem bir içecektir, hem bir temizlenme suyu" [\[134\]](#)

Muvatta'da Yahya b. Abdurrahman b. Hatib'dan rivayete göre Ömer b. el-Hattab aralarında Amr b. el-As'ın da bulunduğu bir kafil ile birlikte yola çıkmıştı. Nihayet bir havuzun başına geldiler. Amr b. el-As: Ey havuzun sahibi, yırtıcı hayvanlar senin bu havuzuna geliyorlar mı? diye sordu. Ömer: Ey havuzun sahibi, bize haber verme, çünkü biz yırtıcı hayvanların olduğu yere gittimiz gibi, onlar da bizim yanımıza gelirler, demiştir' [\[135\]](#)

Sulara dair gerekli açıklamalar daha önce Furkan Sûresi'nde (25/48. âyet, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

"O" yani Kur'ân-ı Kerim "ancak alemlere" cinlere ve insanlara "bir öğüttür. Onun haberini bir süre sonra elbette bileceksinizdir." Zikrin yani Kur'ân'ın haberinin hak olduğunu mutlaka "bir süre sonra" bileceksinizdir.

Katade: Ölümünden sonra diye açıklamıştır. ez-Zeccac da böyle demiştir. İbn Abbas, İkrime ve İbn Zeyd de: Kıyamet günü diye açıklamışlardır. el-Ferra da: Ölümünden önce ve sonra diye açıklamıştır. Yani "bir süre sonra" söylediğimin hakikati sizin için açıklık kazanmış olacaktır. Bir süre sonra bu böyle olacaktır, bu da müslümanların kılıçları tepenize ineceği zaman açığa çıkacaktır, demektir. es-Süddî: Bu da Bedir günü olacaktır diye açıklamıştır.

el-Hasen şöyle derdi: Ey Âdemoğlu, ölüm esnasında sana kesin haber gelecektir.

İkrime'ye: Bir süreye kadar (hîn) mutlaka bu işi yapacağına dair yemin eden kimse hakkında soru sorulmuş o da şöyle demiştir: Bazı "bir süre (hîn)" lafzının ne demek olduğu anlaşılamaz (veya onun gerçekleşeceği zamana ye-tişilemez). Yüce Allah'ın: "Onun haberini bit süre sonra elbette bileceksinizdir" buyruğu gibi. Kimisi de ne demek olduğu bilinebilir. Yüce Allah'ın: "O ağaç Rabbinin izniyle her zaman (hîn) meyvelerini verir" (İbrahim, 14/25) buyruğunda olduğu gibi. Buradaki hîn'den kasıt hurmaların toplanmasından tekrar tomurcuklanmasına kadar geçen altı aylık zamandır. Bu hususa dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/36. âyet, 6. -başlıkta ve İbrahim Sûresi'nde 14/25- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'a hamdolsun. [\[136\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/7

[\[2\]](#) Beyhaki, es-Sünenül'I-Kübra, I, 399

[\[3\]](#) Kurtubî (XV, 147) naşirlerine göre beyit, Cemil b. Mamer, Taberî, (XXIII, 123, dn: 2) naşirlerine göre de Amr b. Ahmer el-Bahili'dir.)

[\[4\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/7-18

[\[5\]](#) Tirmizî, V, 365 (sadece "hasen bir hadistir" kaydıyla)

[\[6\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/18-20

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/20-24

[\[8\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/25-27

[\[9\]](#) (Bezzar, Müsned, II, 255, aynı lafızlarla değil de: "Ecri en büyük hasta ziyareti en kısa tutulmalıdır" manasına el-Kudai, Musnedu's-Şihab, II, 218'de Bezzar'inkine yakın lafızlarla.)

[\[10\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/27-31

[\[11\]](#) Tirmizi, V, 383; Müsned, V, 394.

[\[12\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/31-32

[\[13\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/33

[\[14\]](#) Taberani, Evsat, IV, 296; İbn Abdî'l-Berr, Temhid, VIII, 138

[\[15\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/33-34

[16] Müslim, I, 515; Miisned, IV, 367, 372. Merhum müfessir, hadisi kaydettikten sonra "Fı-sal: Deve yavruları" ile "ramda: Yerin aşın ısınması" lafızlarını açıklamaktadır. Bunlar anlam itibariyle hadisin tercemesi muhtevasında yer aldıklarından ayrıca terceme edilmemişlerdir.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/34-35

[18] Müslim, I, 515; Miisned, IV, 367, 372. Merhum müfessir, hadisi kaydettikten sonra "Fı-sal: Deve yavruları" ile "ramda: Yerin aşın ısınması" lafızlarını açıklamaktadır. Bunlar anlam itibariyle hadisin tercemesi muhtevasında yer aldıklarından ayrıca terceme edilmemişlerdir.

[19] Tirmizî, II, 337.

[20] Müslim, I, 498; Müsned, V, 167.

[21] Tirmizî, II, 341, Tirmizî ravilerinden Nehhas b. Kum'u bu hadisi dışında tanımadığını kaydetmektedir; İbn Ebi Hatim, el-Cerh ve't-Ta'dil, VIII, 511'de verilen bilgilere göre rivayetlerine itibar edilmeyen kıssalı birisi imiş.

[22] Buhârî, I, 395, II, 699; Müslim, I, 499; Nesâî, III, 229; Dârimî, I, 402; Müsned, II, 258, 271, 526.

[23] Müslim, I, 499.

[24] Müslim, I, 499.

[25] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/35-36

[26] Müslim, II, 698.

[27] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/36-37

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/37-38

[29] Müsned, V, 583..

[30] Müslim, I, 371, 372; Buhârî, VI, 2573; Müsned, II, 250, 268, 314...

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/38-40

[32] Bu husustaki rivayetlerin en sağlamı bu olmakla birlikte sahih olmadığına göre; merhum müfessirimiz bu ve benzeri rivayetleri niçin kaydediyor? üstelik kitabının başında sahih olmayan ve sahifeleri boş yere dolduran israiliyyatı almayacağını söylemişti.

Bu iki sebepten olabilir: 1. Kurtubi bu gibi rivayetlere güvenilmemesi gerektiğine ayrıca dikkat çekmek için bunları kitabına almış olabilir.

[33] Bu tür israiliyyatın dini hükümlerle ilgisini görmediğinden,

İsrailoğullarından nakli mubah rivayetlerden kabul ettiği için zikretmiş olabilir. Hangisi olursa olsun, bunlarla hiçbir şekilde meşgul olmamak gerekirdi. Bu gibi rivayetlerin doğru olmadıklarına dikkat çekmek daha uygun olurdu. Vailahu a'lem.

Tirmizî el-Hakim, Nevadiru'l-Usul, II, 178.

[34] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/41-4

[35] Tercüme ettiğimiz Tefsir metninde böyle olmakla birlikte, doğrusu Abdullah b. Amr el-As'tir.

[36] Buhârî, II, 696, 697, V, 1995, 2272; Müslim, II, 813, 817; Müsned, II, 197, 198.

[37] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/46-47

[38] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/47-48

[39] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/48-49

[40] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/49

[41] Gerek tercemeye esas aldığımız baskı, gerek onu esas alarak yapılan sonraki baskılarda "nikah" kelimeleri kayd edilmiştir. Oysa, hasımlarının sözkonusu ettikleri "koyunlar" demek olan "ni'ac'dır. Hat benzerliğinin böyle bir okuma hatasına sebep olduğu kanaatindeyiz. Dolayısıyla ibareyi: "Davuç da koyunlardan söz edilmesi..." diye anlamak gerekir.

[42] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/50

[43] İbn Hibban, Sahih, IX. 409, 411; Timizi, III, 450; Ebû Dûvûd, II, 237; Nesâî, VI, 121, 122, 198; Müsned, I, 447, IV, 279, 280.

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/50-51

[45] Muvatta, II, 739; Buhârî, II, 724, 895, III, 1007; Müsned, VI, 129, 200

[46] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/51-53

[47] Buhârî, V, 2007; Müslim, III, 1275; Müsned, II, 229, 275.

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/53-54

[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/54-55

[50] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/55-58

[51] İbn Hibban, Sahih, XI, 451; Hakim, Müstedrek, IV, 105; Ebu Abdullah el-Makdisi, el-Ehadisu'l-Muhtara, II, 388; Ebû Dâvûd, III, 301; Müsned, I, 96, 101, 149.

[52] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/58-60

- [53] Buhârî, II, 526, 880; Tirmizî, III, 17; Ebû Dâvûd, II, 97, 98; Nesâî, V, 22, 28; Muvatta, I, 58, II, 15.
- [54] Muvatta, I, 263.
- [55] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/60-61
- [56] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/61
- [57] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/61
- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/62
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/62-63
- [60] Buhârî, I, 107, III, 1240, VI, 2723; Nesâî, I, 200; Müsned, I, 314
- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/63-65
- [62] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/65-66
- [63] Ebû Dâvûd, II, 59
- [64] Buhârî, I, 363, III, 1358; Ebû Dâvûd, II, 59; Müsned, I, 359.
- [65] Buhârî, III, 1258, IV, 1695, 1808; Müsned, I, 360.
- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/66
- [67] İbn Mace, I, 445.
- [68] Hakim, Müstedrek, I, 411; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, II, 370; Dârâkutnî, Sünen, I, 410, IV, 147 İbn Mace, I, 446.
- [69] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/66-67
- [70] (3), (4) nolu dipnotlar ile ilgili malumat bir sonraki sahifenin dipnotundadır.
- [71] Buralarda (67. sahifedeki (3) ve (4) nolu dipnotlarda) zikredilen hadisler, lafız ve mana itibariyle birbirlerine yakın olduklarından hepsi için aşağıdaki kaynaklara atıfta bulunmakla yetiniyoruz: İbn Huzeyme, I, 282, VI, 473; Hakim, Müstedrek, I, 341; Tirmizî, II, 472, V, 489; İbn Mace, I, 334; Taberani, Kebir, XI, 129.
- [72] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/67-68
- [73] Tirmizî, el-Hakim, Nevadiru'l-Usul, II, 178
- [74] Tirmizî, el-Hakim, Nevadiru'l-Usul, II, 183
- [75] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/68-71
- [76] Tirmizî, el-Hakim, Nevadiru'l-Usul, II, 699 v.d. -bazı ibarelerde az farkla- (Davud (as) ile ilgili rivayetlerin bir kısmını ihtiyatla karşılamak lazım. Naşir).

- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/71-73
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/73
- [79] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/73-74
- [80] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/74
- [81] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/74
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/74-76
- [83] Müslim, III, 1337; Ebû Dâvûd, III- 308; Müsned, I, 323.
- [84] Azimabadi, Avnu'l-Ma'bud, X, 20; Hakim, Müstedrek, II, 21; Beyhaki, es-Sünenul-Küb-rah, VII, 66, X, 145; Müsned, V, 215.
- [85] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/76
- [86] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/76
- [87] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/76
- [88] Buhari, III, 1047, 1048, 1135, III, 1332; Müslim, III, 1492, 1493; Tirmizî, IV, 173; Dâ-rimî, II, 278; Tirmizî, VI, 214, 215, 221, 222; ibn Mace, II, 932; Muvatta, II, 467; Müsned, II, 28, 49, 101, 102...
- [89] Taberani, Kebir, X, 202; Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, VI, 194; ravilelerinden Avn b. Umare'nin zayıf olduğu kaydıyla.
- [90] Muvatta, II, 468.
- [91] İbn Abdî'l-Berr, Temhid, XXIV, 100; ancak bu muttasıl senedli rivayetin sahih olmadığını da belirtmektedir.
- [92] Taberani, Kebir, XXIV, 151. Zehebi, Mizanu'l-Îtidal, V, 205'de bu rivayeti kaydettikten sonra hadisin ravilerinden Ammar b. Matar hakkında: Ebu Hatim'in: "yalan söylediler"; İbn Adiyy'in: "Hadisleri batıldır." Dâ-rakutnî'nin: "Zayıftır" dediğini kaydetmektedir. Ayrıca merhum müfessirimizin hemen bundan sonra İbnu'l-Cevzi'den yaptığı nakil de dikkate değer.
- [93] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/79-86
- [94] Bu tür açıklamaların lehine ileri sürülebilecek Şer'i ya da akli bir delil bulunması şöyle dursun, bunların bilindir kat'i şer'i delil ve hükümlere aykırı oldukları, aklın da bunları kabullenemeyeceği açıktır. Bu anlatılanlar Peygamberlerin sahip olmaları gereken temel sıfatlara aykırı olduğu gibi; şeytanın Süleyman (a.s) suretinde hanımlarının yanına girebilecek bir hale gelmesi de asla kabul edilemez. Kısacası bu anlatılanlar şer'i ve akli hiçbir dayanağı olmadığından red edilirler.

[95] İbn Hacer el-Askalani, Lisanu'l-Mizan, III, 159'da bu sözün hadis uydurmakla itham edilen bir kişi olan Şeyh b. Ebi Halid tarafından Cabir b. Abdullah'tan diyerek uydurulmuş bir hadis olduğunu belirtmektedir.

[96] Buhârî, III, 1038, VI, 2447; Müslim, III, 1276; Nesâî, VII, 25.

[97] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/87-92

[98] Buhârî, V, 2323; Müslim, I, 189; Tirmizi, V, 580; İbn Mace, II, 1440; Müsned, II, 275, 42

[99] Buhârî, I, 176, III, 1260, IV, 1809; Müslim, I, 384; Müsned, II, 298.

[100] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/92-97

[101] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/98-100

[102] Müslim, I, 535; Tirmizî, V, 486; Dârimî, I, 309; Dârâkutnî, I, 296; Ebû Dâvûd, I, 201, 202; Nesâî, II, 130.

[103] Buhârî, I, 107, III, 1240, VI, 2723; İVesâî, I, 200; Müsned, II, 243, 314, 490, 511.

[104] Buhârî, II, 953, VI, 2679, 2735.

[105] Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, I, 174, VIII, 262; İbn Ebi Şeyhe, Musannaf, V, 312; Müs-ned, III, 387.

[106] Taberi, Tarih, I, 208

[107] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/100-104

[108] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/105-106

[109] Müslim, II, 890; Tirmizî, III, 467, V, 273; Ebû Dâvûd, II, 185; İbn Mace, I, 594, II, 1025; Müsned, V, 72.

[110] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/106

[111] Hadisi merhum müfessir biraz sonra kaydeceğinden kaynakları orada görülebilir

[112] Ebû Dâvûd, IV, 16i; Dârâkutnî, III, 100; İbn Mace, II, 869; Müsned, V, 222.

[113] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/106-107

[114] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/107-108

[115] İbnu'l-Mubarek, Zühhd, s. 48.

[116] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/108

[117] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/108-109

- [118] İbn Mübarek, Zühd, 49
- [119] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/109-110
- [120] Merhum, müfessir bu ayetin tefsirini önce yapmış bundan önceki ayetin tefsirini son-ya bırakmıştır. Biz de bu sırayı bozmadık
- [121] Merhum müfessirin ibaresi böyle olmakla birlikte sözkonusu açıklama 130. âyetin tef-sirindedir.
- [122] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/111-113
- [123] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/113-116
- [124] Burada yazılı ibare: "Minelleyl" olup geceden" demektir. Arapça baskıyı hazırlayanların da dikkat çektikleri gibi "mine'l-ayn: gözden" olması ihtimali daha güçlüdür.
- [125] Tirmizî, IV, 706; Müsned, III, 28, 83.
- [126] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/116-122
- [127] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/122-124
- [128] Tirmizî, V, 368
- [129] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/124-126
- [130] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/126-128
- [131] Buna göre anlam şöyle olur: Kendi ellerimle yarattığıma secdeden seni ne alıkoydu? Sen büyüklendin, hatta yücelik taslayanlardan oldun.
- [132] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/128-130
- [133] Deylemî, Firdevs, III, 328.
- [134] Dârâkutnî, I, 26.
- [135] Muavatta, I,23..
- [136] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/130-133

ZÜMER SURESİ

1- İhlas:

2- Amelde Niyetin Gereği:

1- Sözün En Güzeli Kur'ân:

2- Okunan Kur'ân'dan Etkilenmenin Ölçüsü:

3- Kalbin Yumuşadığı Zamanlarda Allah'a Dua Etmenin Önemi:

1- Ölümleri Esnasında Canları Alan Allah:

2- Nefs ve Ruh Aynı Şeyler mi, Ayrı Şeyler mi?

3- Ruhun Özellikleri:

4- Uyurken Ruhun Alınması ve Ölme İhtimali Bulunması Dolayısıyla Yapılması Tavsiye Edilen Dua:

ZÜMER SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

el-Ğuraf Sûresi adı da verilmektedir. Vehb b. Münebbih dedi ki: Aziz ve celil olan Allah'ın yarattıklarındaki kaza ve hükmünü bilmek isteyen kimse el-Ğuraf Sûresi'ni okusun.

el-Hasen, İkrime, Ata ve Cabir b. Zeyd'in görüşüne göre Mekke'de inmiştir.

İbn Abbas dedi ki: Medine'de inmiş iki âyet-i kerime bundan müstesnadır. Bu âyetlerin birisi: "Allah sözün en güzelini... indirmiştir." (39/23) âyeti, diğeri ise: "De ki: Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım..." (ez-Zümer, 39/53) âyetidir.

Başkaları ise şöyle demişlerdir: Bundan (Medine'de inmiş) yedi âyet müstesnadır. Bu yedi âyetin başlangıcı yüce Allah'ın: "De ki: Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım..." âyeti olup bundan itibaren yedinci âyetin sonuna kadar olan ayetler Medine'de indirilmiştir. İleride de geleceği üzere bunlar Vahşi ve arkadaşları hakkında inmiştir.

Tirmizî'nin rivayetine göre Âişe (r.anha) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) ez-Zümer ve Beni İsrail (İsra) sûrelerini okumadan uyumazdı. [\[1\]](#) Yetmişbeş âyet-i kerimedir, yetmiş iki âyet-i kerime olduğu da söylenmiştir. [\[2\]](#)

1. Kitabın indirilmesi mutlak galib, her işi hikmet dolu Allah tara-fındandır.

2. Muhakkak Biz sana kitabı hak ile indirdik. O halde Allah'a, dini yalnız O'na halis kılarak ibadet et.

3- Uyanık olun! Halis olan din yalnız Allah'ındır. O'ndan başka veliler edinenler: "Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz" (derler). Muhakkak Allah ihtilaf edip durdukları şeyler hakkında aralarında hüküm verecektir. Şüphe yok ki Allah yalan söyleyen, kâfir olan hiçbir kimseye hidayet vermez.

4. Eğer Allah bir evlat edinmek istese idi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O, bundan münezzehdir. O, Allah'tır, birdir, her-şeye hükmünü geçirendir.

"Kitabın indirilmesi" anlamındaki buyruk, mübteda olarak merfudur, haberi ise: "Mutlak galib, her işi hikmet dolu Allah tarafındandır" buyruğudur. Bununla birlikte: "Bu, kitabın indirilmesidir" anlamında merfu olması da mümkündür. Bu açıklamayı el-Ferra yapmıştır.

el-Kisaî ve el-Ferra "indirilmesi" buyruğunun:şeklinde mefulün bih olmak üzere

nasb ile gelmesini uygun görmüşlerdir. el-Kisaî: Bu "kitabın indirilmesini" okuyun ve ona uyun demektir. el-Ferra da şöyle demiştir: Bu iğra (teşvik) olmak üzere nasbedilmiştir. Yüce Allah'ın: "Allah'ın üzerinizde yazdığına" (en-Nisa, 4/24) bağlı kalınız, buyruğu gibidir.

"Kitab" Kur'ân-ı Kerîm'dir. Ona bu ismin verilmesi yazılı olmasından dolayıdır.

"Muhakkak Biz sana kitabı hak ile indirdik." Yani bu, kitabın Allah'tan indirilmesidir ve Biz bu kitabı hak ile yani doğruluk ile indirdik. Bu kitab batıl veya eğlence, şaka değildir.

"O halde Allah'a dini yalnız O'na halis kılarak ibadet et" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[3\]](#)

1- İhlas:

"(Ulü): Halis kılarak" buyruğu hal olarak nasbedilmiştir. O'na hiçbir şeyi ortak koşmaksızın tevhid edici olarak, demektir.

"Dini yalnız O'na" itaati yalnız O'na halis kıl, demektir. Buradaki dinin ibadet anlamında olduğu da söylenmiştir, mefulün bihdır.

"Uyanık olun, halis olan" hiçbir şaibenin karışmadığı "din yalnız Allah'ındır."

Hadis-i şerifte el-Hasen'in, Ebu Hureyre'den rivayet ettiğine göre bir adam şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü! Ben bir şeyler tasadduk ediyorum ve bir şeyler yapıyorum. Bununla hem Allah'ın rızasını arıyorum, hem de insanların beni övmesini arzu ediyorum. Rasûlullah (sav) da ona şu cevabı vermiş: "Muhammed'in nefsi elinde olana yemin ederim ki, Allah kendisine ortak koşulmuş hiçbir şeyi kabul etmez. [\[4\]](#)Daha sonra Rasûlullah (sav) yüce Allah'ın: "Uyanık olun! Halis olan din yalnız Allah'ındır" âyetini okudu.

Bu anlamdaki yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/262. âyet, 2. başlıkta); en-Nisa Sûresi'nde (4/146. âyetin tefsirinde) ve Ke-hf Sûresi'nde (18/110. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[5\]](#)

2- Amelde Niyetin Gereği:

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu âyet-i kerimede bütün amellerde niyetin vacib oluşuna delil vardır. Bunun en büyüğü ise imanın yarısı olan abdesttir. Bu hususta Ebu Hanife ve el-Velid b. Müslim'in, Malik'ten rivayetine muhalefet söz-konusudur. Çünkü bunların ikisi: Niyet olmaksızın abdest yeterlidir, derler. Halbuki abdestin imanın yarısı olması ve tırnaklar ile tüyler arasından günahları çıkartma özelliği

niyetsiz olamaz.

"Ondan başka veliler edinenler" buyruğunda velilerden kasıt putlardır. Haber hazfedilmiştir, yani onlar derler ki: "Biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz."

Katade dedi ki: Müşriklere Rabbiniz ve yaratıcınız kimdir? Gökleri ve yeri kim yaratmıştır? Semadan su (yağmur) indiren kimdir? diye sorulduğunda, Allah diyorlardı. Bu sefer onlara: Peki putlara ibadetinizin anlamı nedir? denilince, şöyle cevap veriyorlardı: Bizi Allah'a yakınlaştıranlar, O'nun nezdinde bize şefaet etsinler diye.

el-Kelbî dedi ki: Bu sözün cevabı el-Ahkaf Sûresi'ndedir: "Kendilerini yakınlaştırmak üzere Allah'tan başka ilâh diye edindikleri onlara yardım etmeli değil miydi?" (el-Ahkaf, 46/28)

"Yakınlık" demektir. Yani bizi yüce Allah'a iyice yakınlaştıranlar diye onlara ibadet ediyoruz. Buna göre bu lafız, mastar (meful-i mutlak) yerinde kullanılmış olmaktadır.

İbn Mesud, İbn Abbas ve Mücahid'in kıraatinde:

"Ondan başka veliler edinenler, biz bunlara ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz derler." şeklinde, Ubeyy'in kıraatinde ise:

"Ondan başka veli edinenler, biz sizlere ancak bizleri Allah'a yakınlaştırasınız diye ibadet ediyoruz (derler)" şeklindedir. Bunu en-Nehhas zikretmiş ve Buradaki hikaye (söyledikleri nakledilen sözler) açıkça anlaşılmaktadır, demiştir.

"Muhakkak Allah... aralarında hüküm verecektir." Kıyamet gününde çeşitli din sahipleri arasında hüküm verecek ve herkese hakettiği karşılığı verecektir.

"Şüphe yok ki Allah yalan söyleyen, kâfir olan hiçbir kimseye hidayet vermez."

Yani ezelde küfre sapacağına dair hüküm verilmiş olan hidayet bulmaz. Yani yüce Allah'ın razı olduğu din olan İslâm dinine girmez. Nitekim yüce Allah: "Ve size din olarak İslâm'ı beğenip seçtim" (el-Maide, 5/3) diye buyurmuştur. Bu buyruk önceden de geçtiği üzere (mesela el-Fatiha, 1/6. âyet, 31. başlık; İbrahim, 14/4. âyetin tefsirinde) Kaderiye'nin ve diğerlerinin kanaatlerini reddetmektedir.

"Eğer Allah bir evlad edinmek isteseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi." Yani Allah yarattıklarından herhangi bir kimseye böyle bir ismi vermek isteseydi, bu işi onlara bırakmazdı.

"O bundan münezzehtir." Evlat sahibi olmaktan yücedir, mukaddestir. "O Allah'tır, birdir, herşeye hükmünü geçirendir." [\[6\]](#)

5- Göklerle yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüze dolar, gündüzü de geceye dolar. Güneşi ve ayı müsahhar kıldı. Herbiri belirli bir süreye kadar akıp gitmektedir.

Uyanık olun, o galib olandır, günahları çok çok bağışlayandır.

6. Sizi bir candan yarattı. Sonra ondan eşini yarattı ve sizin için davarlardan sekiz çift yarattı. Sizi analarınızın karnında üç karanlık içinde bir yaratılıştan sonra, öbür yaratılışa geçirerek yaratıyor. İşte bunları yapan Rabbiniz Allah... Mülk yalnız O'nundur, O'ndan başka ilâh yoktur. Böyle iken nasıl döndürülüyorsunuz?

"Göklerle yeri hak ile yarattı." Yani herşeyi kemal derecesinde var etmeye kadir olan, eşe ve evlada ihtiyacı olmayan O'dur. Böyle olana yakışan, O'na hiçbir şeyi ortak koşmaksızın yalnızca O'na ibadet etmektir.

Bununla yüce Allah, kullarına dilediği şekilde kendisine ibadet etmelerini istemek hakkına sahip olduğuna dikkatlerimizi çekmektedir. Nitekim de böyle yapmıştır.

Yüce Allah'ın: "Geceyi gündüze dolar, gündüzü de geceye dolar" buyruğu hakkında ed-Dahhak şöyle demiştir: Yani O, bunu ötekinin, ötekisini de bunun üzerine bırakır. Bu da "tekvin dolamak" kelimesinin sözlükteki anlamına göre yapılmış bir açıklamadır. Bu kelime bir şeyin, bir kısmını öbür kısmının üzerine atmak demektir. Mesela: "Eşyanın bir kısmını, bir kısmının üzerine bıraktı anlamında: denilir. "(Sarığı sardı, doladı" tabiri de buradan gelmektedir.

İbn Abbas'tan bu âyetin anlamına dair bu şekildeki açıklama rivayet edilmiş ve o şöyle demiştir: Gecedен eksilen bölüm gündüze girer, gündüzden eksilen de geceye girer. İşte yüce Allah'ın: "Geceyi gündüze bitiştirir, gündüzü de geceye bitiştirir" (Fatır, 35/13) buyruğunun anlamı da budur.

Bir başka açıklamaya göre gecenin gündüze dolanması, gecenin gündüzü karartması ve sonunda ışığını gidermesidir. Gündüzü de gecenin üzerine örter ve böylelikle onun karanlığını giderir. Bu, Katade'nin açıklamasıdır. Yüce Allah'ın: "Geceyi durmadan kovaladığı gündüze bürür o" (el-Araf, 7/54) buyruğunun anlamı da budur.

"Güneşi ve ayı" kullarının menfaatine doğup batmak suretiyle "müsah-har kıldı. Herbiri belirli bir süreye kadar" kendi yörüngesinde dünyanın sonunun geleceği kıyamet gününe kadar "akıp gitmektedir.1' İşte o vakit sema çatlayacak ve yıldızlar darmadağın olacaktır.

Belirli süre'nin (el-ecele'l-müsemma) güneş ve ayın doğuş ve batışları için düzenlenmiş konak yerlerine gidişlerinin son bulacağı vakit olduğu da söylenmiştir. el-Kelbî dedi ki: Her ikisi de en uzak konaklarına doğru akıp giderler. Sonra tekrar en yakın oldukları konak yerlerine geri dönerler ve bunun sınırını aşmazlar. Buna dair açıklamalar da daha önceden Yasin Sûresi'nde

(36/40. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Uyanık olun! O galib olandır, günahları çok çok bağışlayandır" buy-ruğundaki: " Uyanık olun" dikkat çekmek ve uyarmak içindir. Yani dikkat edin, şüphesiz ki ben herşeye galib olan "Aziz"im ve rahmeti ile kullarının günahlarını örten "Ğaffar"ım.

"Sizi bir candan" yani Âdem (a.s)'dan "yarattı. Sonra ondan" soyun devamının gerçekleşmesi için "eşini yarattı." Bu husus da daha önceden el-Araf Sûresi'nde (7/189-190. âyet, 1. başlık ve devamında) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Ve sizin için davarlardan sekiz çift indirdi." Yüce Allah çiftlerin indirilmiş olduğunu bize haber vermektedir. Çünkü bu davarlar bitkiler sayesinde, bitkiler de indirilen su sayesinde var olur. İşte buna "tedriç" (bir işi tedricen yani aşama aşama gerçekleştirmek) adı verilir. Yüce Allah'ın: "Size... bir elbise indirdik" (el-Araf, 7/26) buyruğu da buna benzemektedir.

"İndirdi" lafzının inşa etti ve var etti anlamında olduğu da söylenmiştir. Said b. Cübeyr de: Yarattı, diye açıklamıştır.

Denildiğine göre yüce Allah bu davarları cennette yaratmış, sonra onları yere indirmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda belirtildiği gibi: "Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç bulunan... demiri de indirdik." (el-Hadid, 57/25)

Çünkü Âdem (a.s) yeryüzüne indirilince, onunla birlikte demir de indirilmiştir.

"Sizin için davarlardan... indirdi" buyruğunun "verdi" anlamında olduğu da söylenmiştir. Burada "yaratma"nın indirmek olarak zikredildiği de söylenmiştir. Çünkü yaratmak semadan inen bir emir ile gerçekleşir. O halde mana: O size bunları inen emri ile yaratmıştır, demek olur.

Katade dedi ki: Deve türünden iki, inek türünden iki, koyun türünden iki ve keçi türünden iki, bunların herbirisi bir çifttir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-En'am, 6/143-144. âyetler, 1 ve 2. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır.

"Sizi analarınızın karnında üç karanlık içinde bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa geçirerek yaratıyor" buyruğu hakkında Katade ve es-Süd-dî şöyle demişlerdir: Nutfeden sonra alaka (sülük gibi bir kan) sonra bir çiğnemlik et, sonra kemik, sonra da et olarak yaratıyor.

İbn Zeyd dedi ki: "Bir yaratılıştan sonra öbür yaratılışa geçirerek yaratıyor" buyruğu şu demektir: O Âdem'in belinde sizi yarattıktan sonra annelerinizin karnında yaratmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Önce babanın sırtında, sonra annenin karnında, sonra da doğumdan sonra yaratış ile yaratmaktadır. Bunu da el-Maverdî zikretmektedir.

"Üç karanlık içinde" karın karanlığı, rahim karanlığı ve meşime (eş) karanlığı.

Bunu İbn Abbas, İkrime, Mücahid, Katade ve ed-Dahhak söylemişlerdir. İbn Cübeyr: Meşime (eş), rahim ve gece karanlıkları demiştir. Ancak birinci görüş daha sahihtir.

Erkeğin sulbünün karanlığı, kadının karnının karanlığı ve rahim karanlığı diye de açıklanmıştır. Ebu Ubeyde'nin görüşü budur. Yani karanlık -yaratılmışları engellediği gibi- onu engellemez.

"İşte bunları yapan" bunca şeyleri yaratan "Rabbimiz Allah... Mülk yalnız O'nundur, O'ndan başka ilâh yoktur. Böyle iken nasıl döndürülüyorsunuz?" Nasıl olur da O'na ibadeti bırakıyor, O'ndan başkasına ibadete döndürülüyor ve yönlendiriliyorsunuz?

Hamza "analarınızın" anlamındaki buyruğu hem "hemze"yi, hem "mim"i kesreli olarak diye okumuştur. el-Kisâî ise "hemze"yi kesreli, ~mim"i fethalı okumuştur.

Diğerleri ise "hemze"yi ötreli, "mim"i ise fethalı okumuşlardır. [7]

7. Eğer kâfir olursanız, şüphesiz Allah size muhtaç değildir. Bununla birlikte O, kullarının kâfir olmalarına razı olmaz. Eğer şükür ederseniz, faydanız için ondan razı olur. Yük (günah) yüklenici hiçbir kimse başkasının yükünü yüklenmez. Sonra dönüşünüz Rabbimizdir, O, size neler yapmakta olduğunuzu haber verecektir. Çünkü O, göğüslerin özünü çok iyi bilendir.

"Eğer kâfir olursanız, şüphesiz Allah size muhtaç değildir" buyruğunda şart ve cevap zikredilmiştir.

"Bununla birlikte, O kullarının kâfir olmalarına razı olmaz." Onların kâfir olmalarını sevmez. İbn Abbas ve es-Süddî dediler ki: Bunun anlamı mü'min kullarının kâfir olmalarına razı olmaz. Bunlar da yüce Allah'ın haklarında: "Benim gerçek kullarım üzerinde senin hakimiyetin yoktur" (el-İs-ra, 17/65) diye buyurduğu kimselerdir. Ayrıca yüce Allah'ın: "Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri... bir pınardır" (el-İnsan, 76/6) buyruğu da bunun gibidir ki, Allah'ın kullarından kasıt, mü'minlerdir. Bu açıklama rıza ile irade arasında fark gözetmeyenlerin görüşüne uygun bir açıklamadır.

Bir başka açıklamaya göre de O küfre -O'nu irade etse dahi- razı olmaz. Çünkü yüce Allah kâfirin küfre girmesini irade eder ve onun iradesi ile kâfir olur, fakat bu işe razı olmaz ve bunu sevmez. Buna göre O, razı olmadığı şeyin olmasını murad edebilir. Yüce Allah İblisi yaratmayı murad etmiştir, fakat O'ndan razı değildir. Yani irade, rızadan başka bir şeydir. Ehl-i sünnetin kabul ettiği görüş de budur.

"Eğer şükür ederseniz, faydanız için ondan razı olur." Yani sizin şük-redici

olmanızdan razı olur. Çünkü "şükür ederseniz" buyruğu buna delâlet etmektedir. Şükre dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/52. âyet, 3. başlıkta) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Razı olur" sevab ve mükâfat verir ve över anlamındadır. Bu açıklamaya göre rıza ya O'nun sevap vermesidir, bu durumda bu bir fiil sıfatı olur. (Şu buyrukta dile geritildiği gibi) "Andolsun ki şükrederseniz, elbette size daha çok veririm." (İbrahim, 14/7) Yahutta bu şükrün övülmesi olur, o takdirde bu bir zat sıfatıdır.

"Ondan razı olur" anlamındaki fiil Ebu Cafer, Ebu Amr, Şeybe ve Asım'dan rivayetle Hubeyre şeklinde "he" harfini sakın olarak okumuşlardır. İbn Zek-van, İbn Kesir, İbn Muhaysın, el-Kisaî ve Nafi'den, Verş ise dammeyi işba' ile (açık ve anlaşılır şekilde) okumuşlardır, diğerleri ise bunu ihtilas ile (çok hafif bir şekilde) çıkartmışlardır.

"Yük (günah) yüklenici hiçbir kimse başkasının yükünü yüklenmez. Sonra dönüşünüz Rabbinizedir. O size neler yapmakta olduğunuzu haber verecektir. Çünkü O, göğüslerin özünü çok iyi bilendir" buyruğu(na dair açıklamalar) da önceden birden çok yerde (mesela el-İsra, 17/15- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [8]

8. İnsana bir zarar isabet etse, Rabbine dönerek O'na dua eder. Sonra ona kendi lutfundan bir nimet verirse, evvelce O'na yalvardığını unuttur ve yolundan saptırmak için Allah'a eşler koşar. De ki: "Küfrünle biraz eğlenedur. Muhakkak sen cehennemliklerdensin."

9. (O mu) yoksa âhiretten korkarak, Rabbinin rahmetini umarak, gece saatlerinde kıyamda durarak, secde ederek, itaatte bulunan kimse mi (hayırlıdır)? De ki: Hiç bilenlerle, bilmeyenler bir olur mu? Ancak özlü akıl sahipleri öğüt alır.

"İnsana" yani kâfire "bir zarar" fakirlik ya da bela türünden bir sıkıntı ve darlık "isabet etse Rabbine dönerek O'na dua eder." Yani üzerindeki bu darlık ve sıkıntının kaldırılması için yüce Allah'a sığınarak, itaat ederek, O'na yönelerek ve dönerek dua eder.

"Sonra ona kendi lutfundan bir nimet verirse" ona birtakım bağışlarda bulunur ve birtakım şeylere malik kılar... demektir.

(Aynı kökten olmak üzere): "Allah sana o şeyi mülk olarak verdi" denilir. Ebu Amr b. el-Ala şu beyiti zikrederdi:

"işte orada malı mülk olarak vermeleri istenirse onlardan verirler, Ve onlardan bir şey dilenirse bağışlarlar ve eğer meysire [9]

Adamın oldukça özel yakın kimseleri" demektir, tekili: diye gelir. Ebu'n-Necm

dedi ki:

"Verdi, -cimrilik etmedi ve cimrilik ettiği de söylenmedi-Yüksek hörgüçlü develeri, bağış ve ihsanda bulunup mülk verdi."

"Evvelce O'na yalvardığını unuttur." Yani üzerindeki sıkıntının açılmasından önce kendisine dua ettiği Rabbini unuttur. Buna göre buradaki: yüce Allah'a ait olup anlamındadır. Bunun yüce Allah'ın: "Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz" (el-Kafirun, 109/5) buyruğunda olduğu gibi anlamında olduğu da söylenmiştir. İkisinin de anlamı (kişi, kimse şeklinde olup) birdir.

Bir başka açıklamaya göre; o yüce Allah'a yalvarıp yakarırken yaptığı duayı unuttur, demektir. Yani yüce Allah'a duayı terkeder. Bu durumda fiil ile birlikte mastar (yalvarmasını, ibadet etmesini...) anlamını ifade eder.

"Ve yolundan saptırmak için" yani cahiller kendisine uysun diye "Allah'a eşler koşar." O'nunla birlikte putlara, heykellere tapınır. es-Süddî dedi ki: Bu bütün işlerinde kendilerine güvenip dayandıkları insanlardan eşler ko-
."Küfrünle biraz eğlenedur." Yani sen bu durumda olan insana: "... eğ-lenedur" de. Bu ise tehdit ihtiva eden bir emirdir, çünkü dünya hayatının me-tai pek azdır. "Muhakkak sen cehennemliklerdensin." Yani sonunda varacağın yer cehennem ateşi olacaktır.

"(O mu) yoksa... gece saatlerinde kıyamda durarak... kimse mi (hayırlıdır)?" Yüce Allah, mü'minin az önce sözü edilen kâfir gibi olmadığını açıklamaktadır. el-Hasen, Ebu Amr, Asım ve el-Kisaî "yoksa" anlamındaki buyruğu "mim" harfini şeddeli olarak diye okumuşlardır. Naff', İbn Kesir, Yahya b. Ves-sab, el-A'meş ve Hamza ise nida anlamını vermek üzere şeddesiz olarak Ey o kimse" diye okumuştur. Sanki: Ey itaatte bulunan kimse! denilmiş gibidir.

el-Ferra dedi ki: Elif "ya" konumundadır. Mesela "ya Zeyd" denildiği gibi "ya" yerine hemze getirilerek de nida yapılabilir. Bu Sibeveyh'den ve bütün nahivcilerden böylece nakledilmiştir. Nitekim Evs b. Hacer de şöyle demiştir:

"Ey Lubeynaoğulları, sizler bir el değilsiniz, Olsa olsa ancak pazusu olmayan bir elsiniz."

Bir başkası yani Zu'r-Rimme şöyle demektedir:

"Ey Hüzva'da bulunan o ev, gözüm yaşlarını harekete getirdin, 0 sevgi suyu (gözyaşı) ardı arkasına düşüyor yahutta parıldayarak aktığı görülüyor."

Buna göre âyet-i kerimenin takdiri şöyle olur: "De ki küfrünle biraz eğlenedur. Muhakkak sen cehennemliklerdensin." Ey itaatte bulunan kimse, şüphesiz sen de cennetliklerdensin.

Nitekim konuşma esnasında şöyle denilir: Filan kişi ne namaz kılar, ne oruç tutar. Ey namaz kılıp oruç tutan kimse müjdeler olsun sana. Burada ifadenin

buna delâleti dolayısıyla hazfedilmiştir.

"Yoksa... kimse mi"deki "elifin istifham (soru elifi) olduğu da söylenmiştir. "Yoksa... gece saatlerinde... itaatte bulunan kimse mi" üstündür, hayırlıdır? Allah'a ortak koşan kimse mi? demek olur. İfadenin takdiri de: İtaatde bulunan kimse hayırlıdır, anlamındadır.

"Kimse mi" şeklinde "nun" harfini şeddeli okuyanların kıraatine göre de anlam şöyle olur: Az önce sözü geçen isyankârlar mı hayırlıdır? "Yoksa... itaatde bulunan kimse mi?" Buna göre: "Yoksa"nın karşılığında gelmesi gereken cümle hazfedilmiştir. Aslı da şeklinde olup "mirrTler id-gam edilmiştir.

en-Nehhas dedi ki: "Yoksa" burada "Bilakis, hayır" anlamındadır. "Kimse" de; anlamındadır, ifadenin takdiri de: Hayır itaatde bulunan kimse, sözü edilen kimseden daha üstündür, şeklindedir.

"Kanit: İtaat eden" dört türlü açıklanmıştır:

- 1- Bundan kasıt itaatkâr kimsedir. Bu açıklamayı İbn Mesud yapmıştır.
- 2- Namazında huşu duyan kimsedir. Bu açıklamayı İbn Şihab yapmıştır.
- 3- Namazında kıyamda duran kimse demektir. Bu açıklamayı Yahya b. Sel-lam yapmıştır.
- 4- Rabbine dua eden kimsedir.

İbn Mesud'un açıklaması bütün bunları toplamaktadır.

Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Kur'ân'da geçen bütün "kunut" lafızları aziz ve celil olan Allah'a itaat anlamındadır.'[\[10\]](#)

Cabir'den rivayete göre Peygamber (sav)'a hangi namaz daha faziletlidir diye sorulmuş, o da: "Kunutu uzun olan" diye cevap vermiştir.[\[11\]](#)

İlim ehlinde bir takım kimseler bunu kıyamın uzun olması diye yorumlamışlardır.

Abdullah'ın, Naff'den, onun İbn Ömer'den rivayetine göre İbn Ömer'e ku-nutun ne demek olduğu sorulmuş, o da: Benim bildiğim kunut namazda kıyamı uzun tutmak ve Kur'ân okumaktan başka bir şey değildir, demiştir.

Mücahid dedi ki: Rûku'un uzunca yapılması ve gözün başka yerlere bakmaktan alıkonulması kunutun kapsamı içerisindedir.

İlim adamları namaza durdular mı gözlerini sağa sola bakmaktan alıkoyar ve hu'du' ile hareket eder (boyun bükerek durur), namazlarında etrafa ba-kınmazlar. Bir yerleriyle oynamaz ve unutmaları hali dışında- dünya ile ilgili bir şeyi hatırlarına getirmezlerdi.

en-Nehhas dedi ki: Bunun asıl anlamı kunutun itaat demek olduğudur. Bu hususta yapılmış bütün açıklamaların hepsi de yüce Allah'a itaati anlatır. Bunların hepsi ve hatta bunlardan da fazlası itaatin kapsamı içerisine girer.

Nitekim Nafi' şöyle demiştir: İbn Ömer bana: Kalk namaz kıl dedi. Ben de kalkıp namaz kıldım. Üzerimde de eski püskü bir elbise vardı. Beni çağırdı ve bana: Ben seni bir işi görmek üzere gönderecek olsam, bu şekilde mi giderdin diye sordu. Ben, hayır güzel elbiselerimi giyinir, süslenirdim, dedim. Bu sefer bana: Huzuruna güzelce giyinip çıkmak, başkalarından çok Allah'a yakışır.

Burada sözü geçen "kanit (itaat eden)"in muayyen olarak kim olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Yahya b. Sellam'ın naklettiğine göre bu Ra-sûlullah (sav)'dır. ed-Dahhak'ın kendisinden yaptığı rivayete göre de İbn Ab-bas bu Ebu Bekir ve Ömer -Allah ikisinden de razı olsun-dirler, demiştir.

İbn Ömer de: Bu Osman (r.a)'dır demiştir. Mukatil, Ammar b. Yasir'dir. el-Kelbî, Süheyb, Ebu Zerr ve İbn Mesud'dur demiştir. Yine el-Kelbî'den nakledildiğine göre bu, bu durumda olan herkes hakkında geçerli bir nitelemedir, demiştir.

"Gece saatlerinde" buyruğu ile ilgili olarak el-Hasen şöyle demiştir: Gecenin saatleri başı, ortası ve sonudur. İbn Abbas'tan ise "gece saatleri" gecenin ortası, yarısı demektir, dediği nakledilmiştir. İbn Abbas da şöyle demiştir: Kıyamet gününde mevkifte beklemenin Allah tarafından kendisine hafifletilmesini, kolaylaştırılmasını isteyen kimseyi Allah gece karanlığında secde ederken, ayakta durup namaz kılarken, âhiretten korkarak ve Rabbi-nin rahmetini umarak görsün.

Gece saatlerinin akşam ile yatsı arası olduğu da söylenmiştir. Bununla birlikte el-Hasen'in açıklaması umumi bir açıklamadır.

"Âhiretten korkarak" buyruğunu Said b. Cübeyr âhret azabından korkarak diye açıklamıştır.

"Rabbinin rahmetini umarak" cennet nimetlerini umarak... demektir.

el-Hasen'den rivayet edildiğine göre o masiyetleri işleyip duran ve bununla birlikte Rabbinin rahmetini uman kimse hakkında soru sorulmuş da, o da: Böylesi olmayacak temennilerde bulunan bir kimsedir, diye cevap vermiştir.

"Yoksa... itaatte bulunan kimse mi" anlamındaki buyruğun "mim" harfini şeddesiz olarak: "Ey itaatte bulunan kimse" anlamında nida ile okuyan bir kimse "Rabbinin rahmetini" buyruğu üzerinde vakıf

yapmaz, çünkü yüce Allah'ın: "De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" buyruğu ona bitişiktir. Ancak ifadede hazfedilmiş bir lafız takdir edilmesi müstesnadır. Bu ise daha önceden açıklandığı üzere daha kolay bir yoldur.

ez-Zeccac dedi ki: Yani nasıl bilenlerle bilmeyenler bir değil ise aynı şekilde itaat eden ile isyankâr kimse de eşit değildir.

Başkası ise şöyle demektedir: Bilenler, bildiklerinden istifade edenler ve gereğince amel edenlerdir. Bildiğinden faydalanmayan ve gereğince amel

etmeyen bir kimse, bilmeyen kişi konumundadır.

"Ancak özlü akıl sahipleri" yani mü'minlerden akıl sahibi olan kimseler ",öğüt alır." [12]

10. De ki: "Ey iman eden kullarım! Rabbinizden korkun. Bu dünyada ihsanda bulunanlara bir güzellik vardır. Allah'ın arzı da genişir. Sabredenlere de ecirleri hiç şüphesiz hesapsız verilir.

"De ki: Ey iman eden kullarım" yani ey Muhammed, mü'min kullanma de ki: "Rabbinizden korkun" yani O'na karşı gelmekten, isyan etmekten sakının.

"Korkun" buyruğundaki "te"; "vav" harfinden bedel olarak gelmiştir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/1-2. âyetler, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: Bununla Cafer b. Ebi Talib ile onunla birlikte Habeşistan'a hicret edenler kastedilmektedir.

Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Bu dünyada ihsanda bu-lunanlara bir güzellik vardır." Burada ilk olarak zikredilen "ihsanda bulunanların ihsanından kasıt itaattir. İkinci olarak zikredilen "hasene; güzellikken kasıt ise cennetteki mükâfattu.

Anlamin şöyle olduğu da söylenmiştir: Dünyada ihsanda bulunan kimselere dünyada da bir güzellik vardır ve bu, âhiretteki sevaptan ayrı olarak ve niecektir. Dünyada ayrıca verilen güzellik ise sıhhat, afiyet, zafer ve ganimetin. el-Kuşeyrî: Birincisi daha doğrudur, çünkü kâfir de dünya nimetlerine nail olur, demiştir.

Derim ki: Mü'min de onunla birlikte dünya nimetlerine nail olur. Ayrıca bu nimetlere şükrettiği takdirde cennette ona fazlası verilir. Dünyadaki iyilik (hasene)'den kasıt güzel övgü, âhirettekinden kasıt ise mükâfat da olabilir.

"Allah'ın arzı da genişir." Orada siz de hicret edin ve vasiyetler işleyen kimselerle birlikte kalmayın. Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden en-Nisa Sûresi'nde (4/100. âyet, 4. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

Bundan kastın cennet arzı olduğu söylenmiştir. Yüce Allah onlara cennetin genişliğini ve nimetlerinin bolluğunu hatırlatarak teşvikte bulunmuştur. Yüce Allah'ın: "Eni göklerle yer kadar olan cennete koşuşun" (Al-i İmran, 3/73) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü cennete de bazan "yer, arz" denilebilir. Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Diyecekler ki: Bize olan vaadini yerine getiren, cennetten dilediğimiz yere konmak üzere arzı bize miras veren Allah'a hamdolsun." (ez-Zümer, 39/74)

Ancak birinci görüş daha açık ve güçlüdür. O halde bu hicret etmeye dair bir emirdir. Yani Mekke'den güvenlik duyacağınız yere hicret ediniz.

el-Maverdî de şöyle demiştir: Arzın genişliği ile rızık genişliğini kastetme ihtimali de vardır. Çünkü yüce Allah insanlara arzdan rızık verir. Yani Allah'ın rızıkı geniştir demektir, daha uygun görülen anlam da budur. Çünkü yüce Allah burada arzın genişliğini, lütuflarını dile getirmek sadedinde zikretmiştir.

Derim ki: O takdirde âyet-i kerime pahalılığın olduğu bir yerden ucuzluğun olduğu bir yere taşınmaya delil olur. Süfyan es-Sevrî'nin dediği gibi: Sen torbanı bir dirheme ekmekle dolduracağın bir yerde ol.

"Sabredenlere de ecirleri hiç şüphesiz hesapsız verilir." Yani herhangi bir miktara tabi olmaksızın verilir, mükâfata fazlası katılır, diye de açıklanmıştır. Çünkü işlediği amel kadarı ile ona mükâfat verilecek olursa bu hesaplı verilmiş olur. "Hesapsız"ın herhangi bir takib ve bir talep olmaksızın -dünya nimetlerinin karşılığının istendiği gibi- olması demektir.

Burada "sabredenler"den kasıt oruç tutanlardır. Delili de Peygamber (sav)'ın yüce Allah'tan söylediğini haber verdiği: "Oruç Benimdir ve onun karşılığını Ben vereceğim [\[13\]](#) hadisidir.

İlim ehli derler ki: Herbir mükâfat ölçü ve tartı ile verilir. Oruç müstes-nâ. O kucak kucak, avuç avuç mükâfatlandırılır. Bu, Ali (r.a)'dan da nakledilmiştir.

Malik b. Enes'in de yüce Allah'ın: "Sabredenlere de ecirleri hiç şüphesiz hesapsız verilir" buyruğu hakkında şöyle dediği nakledilmiştir: Bu, dünyadaki musibetlere ve kederlere sabretmektir. Şüphesiz başına gelen musibetlerde teslimiyeti elden bırakmayıp kendisine yasak kılınan şeyleri ter-keden kimsenin alacağı ecrin miktarı, hesabı yoktur.

Katade de şöyle demiştir: Allah'a yemin ederim, bu durumda ne kile, ne de terazi olacaktır. Enes'in bana anlattığına göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: " (Kıyamet gününde) mizanlar konulur. Sadaka ehli getirilir. Ecirleri terazilerle tastamam verilir. Namaz ve hac da aynı şekilde. Sonra bela ve musibete uğramış kimseler getirilir. Onlar için terazi konulmaz. Herhangi bir amel defterleri açılmaz. Ecir üzerlerine hesabsız bir şekilde sağnak sağnak yağdırılır.

Yüce Allah da: "Sabredenlere de ecirleri hiç şüphesiz hesabsız verilir" diye buyurmuştur. Öyle ki dünyadaki afiyet ve esenlik içerisinde olanlar keşke cesetleri makaslarla kesilmiş olsaydı diye temenni edeceklerdir. Buna se-beb ise bela ve musibet ehlinin alıp gidecekleri fazilet ve lütuflardır." [\[14\]](#)

el-Huseyn b. Ali -Allah ikisinden de razı olsun-den dedi ki: Dedem Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Farzları eda et. İnsanların en çok ibadet edeni olursun. Kanaatkar olmaya bak, insanların en zengini olursun.

Yavrucuğum, şüphesiz cennette bela ağacı diye bilinen bir ağaç vardır. Bela ehli getirilir ve onlar için ne mizan kurulur, ne de amel defterleri açılır. Ecir ve mükâfat üzerlerine sağnak sağnak yağdırılır."

Sonra Peygamber (sav): "Sabredenlere de ecirleri hiç şüphesiz hesabsız verilir" buyruğunu okudu. [15]

"Sabin Sabreden" lafzı övmek için kullanılır. Bu masiyetlere karşı sabreden kimse hakkındadır. Eğer musibete karşı sabreden bir kimseyi anlatmak istersek "şuna sabreden" denilir. Bu açıklamayı en-Nehhas yapmıştır.

Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/155. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [16]

11. De ki: "Ben Allah'a dini yalnız O'na halis kılarak ibadet etmekle emrolundum.

12. "Müslümanların ilki olmakla da emrolundum."

13. De ki: "Ben Rabbime isyan edersem, gerçekten büyük bir günün azabından korkarım."

14. De ki: "Ben dinimi kendisine ihlas ederek, ancak Allah'a ibadet ederim.

15. "Artık siz O'ndan başka dilediğiniz şeye ibadet edin." De ki: "Gerçekten zarar edenler kıyamet gününde hem kendilerini, hem de bağlılarını kaybedenlerdir. Uyanık olun! İşte bu apaçık hüsrânın ta kendisidir."

16. Onların üzerlerinde de ateşten tabakalar ve altlarında da tabakalar vardır. İşte Allah bununla kullarını korkutuyor. Ey Benim kullarım, Benden korkun!

"De ki: Ben Allah'a dini yalnız O'na halis kılarak ibadet etmekle emrolundum." Buna dair açıklamalar sûrenin baş taraflarında geçmiş bulunmaktadır.

Bu ümmet arasında da "müslümanların ilki olmakla da emrolundum."

Nitekim öyle de olmuştur. Gerçekten o atalarının dinine muhalefet eden, putları terkedip onları paramparça eden, yüce Allah'a teslim olup O'na iman eden ve O'nun yoluna davet eden ilk kişi olmuştur.

"Olmakla" lafzındaki "lam" zaid bir sıladır. Bunu el-Cürcanî ve başkaları söylemiştir. Bunun lam-ı ecl (sebeblilik, için anlamında) olduğu da söylenmiştir. İfadede hazf de vardır. Ben "müslümanların ilki olmak için" ibadet etmekle emrolundum, demektir.

"De ki: Ben Rabbime isyan edersem, gerçekten büyük bir günün azabından korkarım." Maksat kıyamet günü azabıdır. Kavmi kendisini atalarının dinine çağırdığı vakit bu sözleri söylemişti. Tefsir ehlinin çoğunluğu böyle demiştir. Ebu Hamza es-Sümalî ile İbnu'l-Müseyyeb de şöyle demişlerdir: Bu âyet-i

kerime yüce Allah'ın: "Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın..." (el-Feth, 48/2) buyruğu ile neshedilmiştir. Bu durumda bu âyet-i kerime Peygamber (sav)'ın günahları bağışlanacağı bildirilmeden önce inmiştir.

"De ki: Ben dinimi" itaat ve ibadetimi "kendisine ihlas ederek, ancak Allah'a ibadet ederim." Bu buyruktaki "Allah" lafzının mansub gelmesi; "İbadet ederim" fiili dolayısıyladır.

"Artık siz O'ndan başka dilediğiniz şeye ibadet edin." Bu tehdidi ihtiva eden, azabı hatırlatan ve azar anlamında bir tehdittir. Yüce Allah'ın: "Dilediğinizi yapın" (Fussilet, 41/40) buyruğu gibidir. Âyetin kılıç âyeti ile nesholduğu da söylenmiştir.

"De ki: Gerçekten zarar edenler kıyamet gününde hem kendilerini, hem de bağlılarını kaybedenlerdir" buyruğu ile ilgili olarak Meymun b. Mehran, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Yüce Allah'ın kendisine cennette bir eş yaratmadığı hiçbir kimse yoktur. O kimse cehenneme girdi mi hem kendisini, hem de kendisine bağlı olanları (ehlini) kaybetmiş olur. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre (şöyle demiştir): Kim yüce Allah'a itaat ile amel edecek olursa, bundan önce kendisinin olanlar müstesna, o konaklama yeri ve o eşler onun olacaktır. İşte yüce Allah'ın: "İşte bu kimseler mirasçılardır." (el-Mu:minun, 23/10) buyruğunda kastedilen budur.

"Onların üzerlerinde de ateşten tabakalar ve altlarında da tabakalar vardır" buyruğunda altlarında bulunanlara da "zulel: tabakalar" adının verilmesi, bunları altlarında bulunan kimseleri gölgelendirmeleri dolayısıyladır. Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: "Onlara cehennemden bir döşek vardır. [17]rinde de örtüler." (el-Araf, 7/41); "Ogünde azab onları hem üstlerinden, hem ayakları altından bürüyecek..." (el-Ankebut, 29/55) buyruklarına benzemektedir.

"İşte Allah bununla kullarını korkutuyor" buyruğu hakkında İbn Abbas: Velilerini (dostlarını) korkutuyor, diye açıklamıştır.

"Ey Benim kullarım" yani ey Benim dostlarım "Benden korkun." Bu buyruğun mü'min ve kâfir hakkında umumi olduğu söylendiği gibi, özellikle kâfirler hakkında olduğu da söylenmiştir. [18]

17. Tağuta ibadet etmekten sakınıp Allah'a dönenlere; işte onlara müjde vardır. O halde sen de müjde ver, o kullarıma ki;

18. Onlar sözü işitip en güzeline uyarlar. İşte onlar Allah'ın kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir ve işte bunlar özlü akü sahibi olanların ta kendileridir.

"Tağuta ibadet etmekten sakınıp..." buyruğundaki "tağut" ile ilgili olarak el-

Ahfeş şöyle demektedir: Bu kelime çoğuldur, tekil ve müennes olması da mümkündür. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/256. âyet, 2. başlıkta, 4/50-53- âyet, 3- başlıkta...) geçmiş bulunmaktadır. Siz ta-ğuttan uzak durunuz, demektir. Esasen onlar tağuttan uzak duruyorlar ve ona ibadet etmiyorlardı.

Mücahid ve İbn Zeyd dedi ki: Tağut şeytan demektir. ed-Dahhak ve es-Süddî ise tağuttan kasıt putlardır demişlerdir. Tağutun kahin olduğu da söylenmiştir.

Tağutun, Talut, Calut, Harut ve Marut gibi Arapça olmayan bir isim olduğu da söylenmiştir. Arapça bir isim olup "tuğyan"dan türemiş olduğu da söylenmiştir.

"...mek..." Tağuttan bedel olarak nasb mahallindedir. İfade: Tağuta ibadet etmekten sakınan kimseler... takdirindedir.

"Allah'a dönenlere" O'na ibadet ve itaate dönenlere "işte onlara müjde vardır."

Dünya hayatında, âhirette cennete girecekleri müjdesi vardır.

Rivayete göre bu âyet-i kerime Osman, Abdurrahman b. Avf, Sa'd, Said, Talha ve ez-Zübeyir (Allah hepsinden razı olsun) hakkında inmiştir. Bunlar Ebu Bekir (r.a)'a sordular, o da onlara iman ettiğini haber verince, kendileri de iman ettiler.

Bu âyet-i kerimenin Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Ebu Zerr ve onların dışında Peygamber (sav)'ın peygamber olarak gönderilişinden önce Allah'ı tevhid eden kimseler hakkında nazil olduğu da söylenmiştir.

"O halde sen de müjde ver; o kullarıma ki; onlar sözü işitip en güzeline uyarlar" buyruğu hakkında İbn Abbas şöyle demiştir: Bu güzeli de, kötüyü de işitip güzel olanı söyleyen, buna karşılık çirkin sözden yüz çevirip onu başkasına anlatmayan kimsedir.

Bir başka açıklamaya göre maksat Kur'ân-ı Kerîm'i de, başka sözleri de dinleyip Kur'ân-ı Kerîm'e tabi olan kimselerdir. Bir diğer açıklamaya göre Kur'ân-ı Kerîm'i ve Allah Rasûlünün sözlerini işitip onun en güzel olanına yani muhkemine tabi olarak gereğince amel eden kimselerdir.

Bir başka açıklama da şöyledir: Bunlar hem azimet, hem de ruhsat ihtiva eden buyrukları işitirler de ruhsatları değil de azimetini alır ve onu uygularlar.

Bir başka açıklama da şöyledir: Bunlar başkalarını cezalandırmak hakkına sahip olduklarını ve af da edebileceklerini işitmekle birlikte, affetmek yolunu seçen kimselerdir. Bir diğer açıklamaya göre; bu âyet-i kerimenin İslâm'dan önce Allah'ı tevhid eden kimseler hakkında olduğunu kabul edenlere göre, en güzel söz la ilahe illallah'tır.

Abdu'r-Rahman b. Zeyd dedi ki: Bu âyet-i kerime Zeyd b. Amr b. Nufeyl, Ebu Zerr el-Ğıfarî ve Selman el-Farisî hakkında inmiştir. Bunlar cahiliye dönemlerinde de tağuta ibadet etmekten uzak kalmışlar ve kendilerine ulaşan

sözün en güzeline tabi olmuşlardır.

"İşte onlar Allah'ın kendilerini doğru yola" razı olduğu şeye "iletmişti kimselerdir ve işte bunlar" akıllarından istifade eden, akıllarının faydasını gören "özlü akıl sahibi olanların ta kendileridir." [\[19\]](#)

19. Ya aleyhine azab sözü hak olmuş kimseyi, ateşte bulunan kimseyi sen mi kurtaracaksın?

"Ya aleyhine azab sözü hak olmuş kimseyi, ateşte bulunan kişiyi sen mi kurtaracaksın?" Peygamber (sav) birtakım kimselerin iman etmelerini çok arzu ediyordu. Oysa yüce Allah ezelden beri onların bedbaht olmalarını takdir etmişti. İşte bu âyet-i kerime bunun üzerine inmiştir.

İbn Abbas dedi ki: Bu buyrukla Ebu Leheb'i, onun çocuklarını ve Peygamber (sav)'ın aşiretinden olup iman etmekten geri kalan kimseleri kastetmektedir. Yüce Allah burada: "Sen mi" buyruğuyla soruyu ikinci defa tekrarlaması, ifadenin uzunluğundan dolayı olup te'kid olmak üzere tekrarlanmıştır. Sibeveyh daha önceden belirtildiği üzere yüce Allah'ın: "Acaba siz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra muhakkak çıkartılacaksınız diye sizi tehdit mi ediyor?" (el-Mu'minun, 23/35) buyruğu hakkında da böyle demiştir.

Buyruğun anlamı da şöyledir: "Aleyhine azab sözü hak olmuş kimseyi" sen mi kurtaracaksın? İfade şart ve cevabını ihtiva etmektedir. Soru edatının getirilmesi ise tevkife (durumu bildirmeye) ve takrire (gerçeği söyletmeye) delâlet etmesi içindir.

el-Ferra dedi ki: Anlamı şöyledir: Aleyhine azab sözü hak olmuş kimseyi sen mi kurtaracaksın? Anlam birdir.

Şöyle de denilmiştir: İfadede hazfedilmiş lafızlar da vardır. Takdiri şöyledir: Hiç aleyhine azab sözü hak olmuş kimse ondan kurtulabilir mi? Bundan sonrası ise yeni bir cümledir.

Burada yüce Allah: "Aleyhine... hak olmuş" diye buyururken, bir başka yerde: "Azab sözü hak olmuş" (ez-Zümer, 39/71) diye buyurmuştur. (Burada hak olmak fiilinin ilkinin sonunda "te" gelmediği halde, ikincisinin sonunda "te" gelmesinin sebebi) şudur: -Burada olduğu gibi- fiil başa gelip onun ile fiilin anlamı ile vafedilen kelime arasına bir hail (başka lafız veya lafızlar) girecek olursa (burada kelime: "Söz" kelimesi girmiştir) fiilin müzekker gelmesi de, müennes gelmesi de caizdir. Üstelik burada (kelime lafzının) müennesliği hakiki değildir. Aksine burada kelime, kelim ve söz söylemek manasınadır. Yani: "Aleyhine azab sözü hak olmuş kimse mi?.." demektir. [\[20\]](#)

20. Fakat Rabblerinden korkanlar (için, evet) onlar için konaklar birbirleri üzere bina olunmuş, altlarından nehirler akan köşkler vardır. Allah'ın vaadidir (bu). Allah vaadinden dönmez.

Yüce Allah, kâfirler için üstlerinden de, altlarından da cehennem ateşinden tabaka halinde gölgeler bulunduğunu beyan ettikten sonra; "Fakat Rabblerinden korkanlar..." buyruğu ile takva sahihleri için de konaklar bulunduğunu, bu konakların üstlerinde daha başka konakların bulunduğunu açıklamaktadır. Çünkü cennet birbiri üstünde birtakım derecelerdir.

Buradaki: "Fakat" istidrak için değildir. "Çünkü Zeyd'i görmedim, lakin Amr'ı (gördüm)" sözünde olduğu gibi daha önceden nefy gelmiş değildir. Aksine bu bir kıssayı (bir durumu, ifadeyi) bitirip öncekinden farklı bir başka olayı anlatmaya geçiş dolayısıyladır. "Bana Zeyd geldi, lakin Amr gelmedi" demeye benzer.

"Bina olunmuş" İbn Abbas'ın dediğine göre zebercet ve yakuttan yapılmış "altlarından nehirler akan köşkler vardır." Yani bu köşkler hoş ve güzel vakit geçirmek için gerekli bütün sebepleri ihtiva etmektedir.

"Allah'ın vaadidir " buyruğunda "vaad" kelimesi mastar olarak nasbedilmiştir. Çünkü "onlar için... köşkler vardır" buyruğunun anlamı Allah bunları kendilerine kesin bir vaad olarak vaadetmiştir şeklindedir. "Bu Allah'ın vaadidir" anlamında merfu olması da mümkündür. (Mealde olduğu gibi) "Allah" her iki kesime de yaptığı "vaadinden dönmez." [\[21\]](#)

21. Görmez misin ki Allah gökten bir su indirip onu yeryüzünde kaynaklara yerleştirmekte, sonra onunla renkleri türlü türlü ekinler çıkarmakta, sonra o ekinler kurumaktadır. Sen de onu sararmış görürsün. Sonra onu ufalanmış çöplere döndürür. Muhakkak bunda özlü akıl sahipleri için bir ibret vardır.

"Görmez misin ki Allah gökten bir su indirip..." Yani O, yaratıkları tekrar diriltmek hususundaki sözünden mü'min ile kâfirleri birbirinden ayırde-deceğine dair vaadinden caymaz. O semadan su indirmeye kadir olduğu gibi, buna da kadirdir.

"Gökten" buluttan "bir su" yağmur "indirip onu yeryüzünde kaynaklara yerleştirmekte" yani yüce Allah bu suyu yeryüzüne sokup orada yerleştirmektedir. Nitekim bir başka yerde: "O suyu yerde durdurduk" (el-Mu mi-nun, 23/18) diye buyurmaktadır.

" Kaynaklar"; 'in çoğuludur. "Yeful" veznindedir.

"Kaynadı, kaynar" şeklinde muzari fiilimin ikinci harfi ref, nasb ve kesreli gelir. en-Nehhas dedi ki: İbn Keysan şairin:

"Oldukça sert ve hızlı giden dişi devenin, kulakları arkasındaki iki kemikten kaynar."

Mısraında bu fiilin aslında: " Kaynar" anlamında olduğu, fethayı işba' ile (toklukla) çıkartınca "elif haline gelmiştir. Mastarı: " Çıkmak, kaynamak" demektir. "Su gözesi, su pınarı, su kaynağı" demektir, çoğulu da: diye gelir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-İsra Sû-resi'nde (17/90-93- âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Sonra onunla" yani yerin kaynaklarından çıkan bu su ile "renkleri türlü türlü ekinler çıkarmakta."

Burada: "Ekin" cins isimdir. Yani çeşitli renkleri bulunan, çeşitli ekinler çıkarmaktadır. Kırmızı, sari, mavi, yeşil ve beyazımtrak.

eş-Şa'bî ve ed-Dahhak dedi ki: Yerde ne kadar su varsa hepsi semadan inmiştir. Su semadan kayaya iner, ondan sonra da pınarlara ve kaynaklara paylaştırılır.

"Sonra o ekinler kurumaktadır. Sen de onu" yeşilliğinden sonra "sararmış görürsün." el-Müberred dedi ki: el-Esmaî dedi ki: Yerin bitirdiği bitki gidip geriye bir şey kalmayınca: denilir, "Bitki kurudu, gitti" tabiri de böyledir. (el-Müberred) dedi ki: el-Esmaî de, başkaları da böyle demiştir.

el-Cevherî ise dedi ki: "Bitki kurudu, kurumak" demektir. "Yerin bitkisi kurudu ya da sarardı" demektir. "Rüzgar bitkiyi kuruttu"; "Yerin bitkisinin kurumuş olduğunu gördük"; "Oldukça kızıp köpürdü" anlamındadır, "Kızgınlığı dindi, geçti" demektir.

"Sonra onu ufalanmış çöplere döndürür." Yani parça parça olmuş kırıntılara dönüştürür. Bu tabir: "Kurumaktan ötürü sopa ufalandı" ifadesinden gelmektedir. Yani bütün bunlara güç yetiren öldükten sonra insanları tekrar yaratmaya kadir olandır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu, yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'e ve yeryüzünde bulunanların kalblerine dair verdiği bir örnektir. Yani yüce Allah semadan bir Kur'ân-ı Kerîm indirdi ve onu mü'minlerin kalplerine girdirdi.

"Sonra onunla renkleri türlü türlü ekinler çıkarmakta" yani biri diğerinden üstün, farklı din ve inanç çıkarmaktadır. Mü'minin bununla iman ve yakîni artar. Kalbinde hastalık bulunanın ise ekinin kuruması gibi (inancı) kurur, gider.

Yüce Allah'ın dünyaya dair verdiği bir misal olduğu da söylenmiştir. Yani yeşil bitki değişip sarardığı gibi, dünya da önceleri göz alıcı iken sonradan değişikliğe uğramaktadır. [\[22\]](#)

"Muhakkak bunda özlü akıl sahipleri için bir ibret vardır."

22. Acaba -kendisi Rabbinden gelmiş bir nur üzere bulunup da- Allah'ın göğsünü İslâm için genişlettiği bir kimse (sapıklıkta olan gibi) midir? Allah'ı anmaktan kalbleri kaskatı olanların vay haline! İşte bunlar apaçık bir sapıklık içindedirler.

"Acaba kendisi Rabbinden gelmiş bir nur" Rabbinden gelmiş bir hidayet "üzere bulunup da Allah'ın göğsünü İslâm için genişlettiği" açıp genişlik verdiği; İbn Abbas: İslâm sağlamca yer edinceye kadar göğsüne genişlik verdiği, es-Süddî'nin açıklamasına göre; İslâm'ı sevinçle karşılayıp huzur ile kabul etmek üzere kalbine genişlik verdiği "bir kimse"; kalbini mühür-leyip katılaştırdığı kimse gibi "midir?" Buna göre göğse verilen bu genişlik ancak İslâm'dan sonra olur. Birinci açıklamaya göre ise genişliğin İslâm'dan önce olması da mümkündür.

İfadede (tefsirde açıklanan) bu hafzedilmiş lafızların varlığına delil yüce Allah'ın: "Kalbleri kaskatı olanların vay haline" buyruğudur. el-Müberred dedi ki: Kalb katılışıp sertleştiği zaman: "Kalb katılaştı" denilir. Aynı şekilde de anlam itibariyle buna yakındır. "Katı, incel-meyen ve yumuşamayan kalp" demektir.

Burada Allah'ın kalbine genişlik verdiği kimselerden kasıt, müfessirlerin naklettiklerine göre Ali ile Hamza (r.anhuma)'dır. en-Nekkaş'ın naklettiğine göre de Ömer b. el-Hattab (r.a)'dır. Mukatil, Ammar b. Yasir'dir derken, yine ondan ve el-Kelbî'den nakledildiğine göre Rasûlullah (sav)'dır.

Bununla birlikte âyet-i kerime yüce Allah'ın kalbinde imanı halketmek suretiyle, kalbine genişlik verdiği herkes hakkında umumidir.

Murre, İbn Mesud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ey Allah'ın Ra-sûlü, dedik. Yüce Allah'ın: "Acaba kendisi Rabbinden gelmiş bir nur üzere bulunup da Allah'ın göğsünü İslâm için genişlettiği bir kimse" buyruğunda sözü edilen kimsenin kalbine nasıl genişlik verilir? Şöyle buyurdu: "Nur kalbe girdi mi açılır ve genişler." Ey Allah'ın Rasûlü bunun alameti nedir? diye sorduk, şöyle buyurdu: "Ebedilik yurduna dönüş, aldanış yurdundan uzak kalış, gelişinden önce ölüme hazırlanıştır." [23]

Bunu et-Tirmizî el-Hakim de "Nevadiru'l-Usul" adlı eserinde İbn Ömer yoluyla şöylece rivayet etmektedir: Bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü! Mü'minle-rin akıllısı kimdir? diye sordu, şöyle buyurdu: "Aralarında ölümü en çok hatırlayan, onun için en güzel hazırlanandır. Nur kalbe girdi mi kalb genişler ve açılır." Ey Allah'ın peygamberi bunun alameti nedir? diye sordular şöyle buyurdu: "Ebedilik yurduna dönüş, aldanış yurdundan uzaklaşış ve gelişinden önce ölüm için hazırlanıştır." [24]

Böylece Rasûlullah (sav) üç haslet zikretmiş bulunmaktadır. Şüphesiz bu hasletlerin kendisinde bulunduğu kimsenin imanı kamildir. Çünkü dönüş (inabe) iyi amellerde bulunmaktır. Zira ebedilik yurdu ancak iyilik amellerinin mükâfatı içindir. Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'in birçok yerinde bu yurttan nasıl sözettiğine dikkat etmek gerekir. Bunun akabinde de: "Dünyada iken yaptıklarının karşılığı olmak üzere" (el-Vakıa, 56/24) diye buyurduğunu görüyoruz. O halde cennet amellerin karşılığıdır. Kul iyi amellerde bulunarak dünyadan geri çekilirse işte bu onun ebedilik yurduna dönüşü olur. Dünyaya karşı tutkusu dinip de dünya talebi ile uğraşamayacak kadar başka şeylerle uğraşıp dünyaya muhtaç olduğunu kendisine hissettirmeyecek şeylere yönelerek bunlarla yetinir ve kanaat getirirse o artık aldanış yurdundan uzak kalmış olur. Takva ile işlerini sağlamlaştırırsa her işe gereken dikkatle bakmış, edebli, sağlam, tetikte durur ve şüpheli şeylerden sakınarak şüphe bulunmayan işlere yönelirse, o vakitte ölüme hazırlanmış olur. İşte bu gibi kimselerin zahirdeki alametleri bunlardır. Böylesinin bu duruma gelmesi ölümü görmesi dolayısıyladır. Âhiretin dünyadan alıkoyucu olduğunu görmesi dolayısıyladır. Dünyanın aldanış yurdu olduğunu görmesi dolayısıyladır. Onun bu gerçekleri bu şekilde görmesinin sebebi ise kalbine giren nurdur. Şanı yüce Allah'ın: "Allah'ı anmaktan (yana) kalbleri kaskatı olanların vay haline!" buyruğundan maksadın Ebu Leheb ve çocukları olduğu söylenmiştir.

"Allah'ı anmaktan" buyruğunun anlamı şudur: Onların kalbleri Allah'ın anıldığını duydukça daha da katılaşır. Buradaki "...tan"ın anlamında olduğu söylenmiştir. Kalbleri Allah'ı zikretmeye karşı katılaşmış kimseler anlamındadır. Taberî'nin tercih ettiği açıklama da budur.

Ebu Said el-Hudrî'den rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah buyurdu ki siz ihtiyaçlarınızı cömert ve müsamahakar kimselerden isteyiniz. Çünkü Ben rahmetimi onlar arasında takdir ettim. Sakın ihtiyaçlarınızı kalbleri katılaşmış kimselerden istemeyiniz. Çünkü Ben gazabımı onlar arasında bıraktım."

Malik b. Dinar dedi ki: Hiçbir kul kalb katılığından daha büyük bir ceza ile cezalandırılmış değildir. Yüce Allah bir kavme gazab etti mi mutlaka kalblerinden rahmeti çekip alır. [\[25\]](#)

23) Allah, sözün en güzelini, müteşabih, tekrar edilen (mesani) bir kitab halinde indirmiştir. Ondan dolayı Rabblerine kalpten saygı duyanların derileri ürperir, sonra Allah anıldığı için derileri ve kalbleri yumuşar. Bu Allah'ın hidayetidir.

Onunla dilediğine hidayet verir. Allah'ın saptırdığı kimseyi doğru yola ileten olmaz.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Sözün En Güzeli Kur'ân:

"Allah sözün en güzelini" yani Kur'ân'ı "...indirmiştir." Yüce Allah daha önce: "Onlar sözü işitip en güzeline uyarlar" (Zümer, 39/23) diye buyurduktan sonra burada da dinlenecek en güzel sözün Allah'ın indirdiği söz olduğunu beyan etmektedir. Bu söz de Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Sa'd b. Ebi Vakkas dedi ki: Rasûlullah (sav)'ın ashabı: Bize bir şeyler anlatsan (lev haddesna) dediler. Bunun üzerine yüce Allah: "Allah sözün en güzelini... indirmiştir" buyruğunu indirdi. Daha sonra: Bize kıssa anlatsan, dediler, bunun üzerine de: "Biz sana... en güzel kıssayı sana anlatacağız." vYusuf, 12/3) buyruğunu indirdi. Sonra: Sen bize öğüt versen, dediler, bu sefer de yüce Allah'ın: "İman edenlerin kalblerinin Allah'ın zikrine... saygı ile boyun eğecekleri zaman... gelmedi mi?" (el-Hadid, 57/16) buyruğu indi. [\[26\]](#)

İbn Mesud (r.a)'dan rivayete göre Rasûlullah (sav)'ın ashabı, usanır gibi oldular, ona: Bize bir şeyler anlat, (haddisna), dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. [\[27\]](#)

Hadis (söz), söz söyleyenin söylediği şeydir. Kur'ân-ı Kerîm'e hadis (söz) adının verilmesi Rasûlullah (sav)'ın onu ashabına ve kavmine söz olarak aktarmasından dolayıdır. Bu yönüyle yüce Allah'ın şu buyruklarına benzemektedir: "Artık bundan sonra hangi söze inanacaklar?" (el-Murselat, 77/50); "Şimdi siz bu sözden dolayı mı hayret edersiniz?" (en-Necm, 53/59); "Bu söze iman etmezler diye... üzülerken kendini helak edeceksin nerdeyse" (el-Ke-hf, 18/6); "Allah'tan daha doğru sözlü kimdir?" (en-Nisa, 4/87); "Artık Beni ve bu sözü yalanlayanları başbaşa bırak?" (el-Kalem, 68/44)

el-Kuşeyrî dedi ki: Bazıları hadis (söz)ün hudus (meydana gelmek)den geldiği vehmine kapılmışlardır. Böylelikle onun kelamının muhdes (sonradan yaratılmış) olduğuna delâlet etsin istemişlerdir. Ancak bu bir yanılmadır. Çünkü yüce Allah'ın: "Kendilerine Rabblerinden yeni bir öğüt geldiği her seferinde..." (el-Enbiya, 21/2) buyruğunda geçtiği anlamıyla "hadis" lafzını kasdetmemektedir. Bunlar şöyle demişlerdir: Hudus (sonradan meydana geliş) okunan şeye değil, tilavete racidir. Bu ise bir kimsenin yüce Rabbin isimlerinden birisini zikrettiği vakit mezkur (zikrolunan Allah'ın ismi) ile zikirin durumuna benzemektedir.

"Bir kitab halinde" anlamındaki buyruk "sözün en güzeli"nden bedeldir. Ondan hal olma ihtimali de vardır.

"Müteşabih" güzellik ve hikmet itibariyle birbirine benzeyen ve birbirini doğrulayan demektir. Onda herhangi bir çelişki ve bir tutarsızlık yoktur.

Katade dedi ki: Âyet ve harfleri bakımından birbirine benzer. Bir başka açıklamaya göre bu kitab da yüce Allah'ın diğer peygamberlerine indirilmiş kitablara gibidir. Çünkü bu kitab da emir, nehiy, teşvik ve korkutmaları ihtiva etmektedir. Üstelik öbür kitablardan daha genel ve daha mucizevidir.

Daha sonra yüce Allah bu kitabının niteliklerini belirterek şöyle buyurmaktadır: "Tekrar edilen (mesani)" yani yüce Allah bu kitabında kıssaları, öğütleri, ahkâmı tekrar etmiştir. Ayrıca tekrar tekrar okunmakta ve ondan herhangi bir şekilde usanılmamaktadır.

"Ondan dolayı Rabblerine kalbten saygı duyanların derileri ürperir."

O kitaptaki tehditlerden ötürü kalbleri korku ile hareket eder, çırpının

"Sonra Allah anıldığı için" yani rahmet âyetleri okununca "derileri ve kalbleri yumuşar." Bir başka açıklamaya göre Allah'ın kitabı gereğince amel etmek ve onu tasdik etmek için yumuşar. Buradaki "Allah anıldığı için" buyruğunun İslâm'a doğru yumuşar anlamına geldiği de söylenmiştir. [\[28\]](#)

2- Okunan Kur'ân'dan Etkilenmenin Ölçüsü:

Ebu Bekr es-Sıddîk'ın kızı Esmâ (Allah ikisinden de razı olsun)nın şöyle dediği nakledilmiştir: Peygamber (sav)'ın ashâbı kendilerine Kur'ân-ı Kerîm okunduğu vakit yüce Allah'ın onları nitelendirdiği gibi idiler. Gözleri yaşa-rır, derileri ürperirdi. Ona: Bugün birtakım insanlara Kur'ân okunduğu vakit bazıları baygın olarak yere düşmektedir denilince, kovulmuş olan şeytandan Allah'a sığınırım, dedi.

Said b. Abdurrahman el-Cumahî dedi ki: İbn Ömer Kur'ân ehli birisinin yanından geçerken yere düşmüş olduğunu gördü. Bu adamın hali nedir? diye sordu, yanındakiler: Bu adama Kur'ân okunup Allah'ın anıldığını duyduğu yerde düşer dediler. Bunun üzerine İbn Ömer şöyle dedi: Şüphesiz biz de Allah'tan korkuyoruz ama yere bayılıp düşmüyoruz. Sonra da şöyle dedi: Şeytan bunlardan birisinin içine girer. Muhammed (sav)'ın ashâbının davranışı bu değildi.

Ömer b. Abdu'l-Aziz de dedi ki: İbn Sîrîn'in yanında kendilerine Kur'ân okundu mu bayılıp yere düşen kimselerden sözedildi. O da şöyle dedi: Bizimle onlar arasında şu hakem olsun: Onlardan birisi bir evin damında ayaklarını sarkıtmış olarak otursun, sonra ona Kur'ân-ı Kerîm başından sonuna kadar okunsun. Eğer kendisini yere atarsa, o doğru bir kimsedir.

Ebu İmran el-Cevnî dedi ki: Musa (a.s) bir gün İsrailoğullarına öğüt verdi. Bir adam da gömleğini yırttı. Yüce Allah Musa'ya şunu vahyetti: O gömleğini yırtan kimseye gömleğini yırtmamasını söyle. Çünkü Ben savurganları sevmem. O Bana (zikrime) kalbini genişletsin. [\[29\]](#)

3- Kalbin Yumuşadığı Zamanlarda Allah'a Dua Etmenin Önemi:

Zeyd b. Eşlem dedi ki: Ubeyy b. Ka'b, Peygamber (sav)'ın beraberinde ashâbı da bulunduğu bir sırada peygamberin huzurunda Kur'ân-ı Kerîm okudu. Kalbleri oldukça inceliyor yumuşadı. Peygamber (sav) da: "Kalbinizin yumuşadığı sırada duayı ganimet biliniz, çünkü o bir rahmettir" diye buyurdu. [\[30\]](#)

el-Abbas'dan rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah korkusundan dolayı mü'minin derisi ürperecek olursa, çürümüş ağacın yaprakları nasıl dökülüyorsa, onun günahları da öylece dökülür. " [\[31\]](#)

İbn Abbas'tan rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah korkusundan dolayı bir kulun derisi ürperdi mi mutlaka yüce Allah da onu

cehennem ateşine haram kılar. " [\[32\]](#)

Şehr b. Havşeb'den, o Umm ed-Derda'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Adamın kalbinde Allah korkusu kurumuş hurma yaprağının yanmasına benzer. Sen ancak bir ürperti hissedersin değil mi? Ben de: Evet dedim. Dedi ki: İşte o vakit Allah'a dua et. Çünkü o sırada yapılan dua kabul olunur [\[33\]](#)

Sabit el-Bünanî'den dedi ki: Filan kişi: Ben duamın ne zaman kabul olunacağını biliyorum, dedi. Ona bunu nerden biliyorsun? diye sordular. O şöyle dedi: Derim ürperip kalbim titreyip gözlerimden yaş boşandığı vakit, işte o zaman duamın kabul olunacağı zamandır. [\[34\]](#)

"Adamın derisi ürperdi, ürpermek" denilir. İsm-i faili: diye gelir, çoğulu şeklinde "mim" harfi hazfedilerek gelir, burada "mim" zaidir. Çünkü: " Onu bir ürperme aldı" denilir. Şair İmruu'l-Kays da şöyle demiştir:

"Kışın o en uzun gecesinin sıkıntısını duya duya geçirdim geceyi, Kalb ise korkudan ürperti içindeydi."

Denildiğine göre Kur'ân-ı Kerîm son derece akıcı ve belîğ olduğundan dolayı kâfirler de ona karşı benzerini koyacak bir söz söylemekten aciz olduklarını görünce, onun büyüklüğünü görerek, güzel söz dizilişine hayret ederek, muhtevasının heybetine kapılarak, derileri ürperir, diken diken olurdu. Bu da yüce Allah'ın: "Şayet Biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirsek idik, muhakkak ki Allah'ın korkusundan onun başını eğerek dağılıp parça parça olduğunu görürdün" (el-Haşr, 59/22) buyruğunda dile getirilmektedir. Buradaki "tasadduk (parça parça olmak)" derilerin ürpermesine yakındır. Huşu da yüce Allah'ın: "Sonra Allah anıldığı için derileri ve kalbleri yumuşar" buyruğunda anlatılanlara yakındır. Kalbin yumuşaması ise incilmesi, huzur ve sükun bulması demektir.

"Bu Allah'ın hidayetidir." Yani Kur'ân Allah'ın hidayetidir. Yüce Allah'ın bunlara bağışlamış olduğu kendi cezasından korkmak, mükâfatını ümid etmek hasletleri Allah'ın hidayetidir diye de açıklanmıştır.

"Allah'ın saptırdığı kimseyi doğru yola ileten olmaz." Yani Allah'ın yardımsız bıraktığı kimseye doğru yolu gösteren bulunmaz. Bu buyruk, Kaderiye ve diğerlerinin kanaatlerini reddetmektedir. Bütün bu hususlara dair yeterli açıklamalar daha önceden birkaç yerde geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

İbn Kesir ve İbn Muhaysın: " Doğru yola ileten" buyruğunu her iki yerde de (birisi bu âyet-i kerimede, diğeri 36. âyet-i kerimede) "ye"li okumuşlardır, diğerleri ise "ye"siz okumuşlardır. [\[35\]](#)

24. Kıyamet gününde azabın kötüsünden yüzünü korumaya çalışan kimse (azab görmeyecek kimse gibi) mi? Zalimlere de: "Kazandıklarınızı tadınız" denilir.

25. Onlardan öncekiler yalanlamıştı da bilmedikleri bir yerden azab onlara geliverdi.

26. Bu sebepten Allah dünyada onlara rüsvaylığı tattırdı. Âhiret azabı ise elbette daha büyüktür, eğer bilselerdi...

Zümer"Kıyamet gününde azabın kötüsünden yüzünü korumaya çalışan kimse mi?" buyruğu hakkında Ata ve İbn Zeyd şöyle demiştir: Böyle bir kimse elleri, kolları bağlanmış olarak cehennem ateşine atılır. Vücudundan ateşe degecek ilk bölüm onun yüzü olacaktır.

Mücahid de: Cehennem ateşinde yüzü üstü sürüklenecektir demiştir. Mukatil de şöyle demiştir: Kâfir cehennem ateşine elleri boynuna bağlanmış olarak, boynunda da kibritten oldukça büyük bir dağ gibi muazzam bir kaya parçası olduğu halde atılacak. O ateş, boynuna asılı bulunduğu halde o taş parçasını yakacak. Onun hararet ve alevi de onun yüzünü örtecek. Elleri boynuna bağlı bulunduğundan ötürü de bu alevi ve ateşi yüzünden uzak-laştıramayacak.

Âyet-i kerimede haber hazfedilmiştir. el-Ahfeş dedi ki: Yani: "Azabın kötüsünden yüzünü korumaya çalışan kimse mi" daha üstündür, yoksa mutlu olan kimse mi? Bu da yüce Allah'ın: "O halde ateşe atılacak kimse mi hayırlıdır. Yoksa kıyamet gününde emin olarak gelen kimse mi?" (Fussilet, 41/40) buyruğuna benzemektedir.

"Zalimlere de" yani cehennemın bekçileri kâfirlere: "Kazandıklarınızı" işlemiş olduğunuz masiyetlerin cezasını "tadınız, denilir." Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: "İşte bu kendiniz için toplayıp sakladıklarınız. Öyleyse sakladığınız şeyleri tadın" (et-Tevbe, 9/35) buyruğudur.

"Onlardan öncekiler yalanlamıştı da bilmedikleri bir yerden azab onlara geliverdi. Bu sebepten Allah dünyada onlara rüsvaylığı tattırdı" buyruğunun anlamı daha önceden (el-Bakara, 2/114. âyet, 7. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. el-Müberred dedi ki: Azaların nail olduğu her bir şey için: " Onu tattı" denilir. Yani tatlılığın ve acılığın tadı tadana ulaştığı gibi, bu da o kimseye ulaştı demektir. (Yine el-Müberred) dedi ki: hoş olmayan şeylerde kullanılır, ise utanç verici şeyleri anlatmak için kullanılır. [\[36\]](#)

"Âhiret azabı ise" dünya hayatında onlara gelip çatan musibetlerden "daha büyüktür, eğer bilselerdi..."

27. Andolsun ki Biz insanlara bu Kur'ân'da -belki öğüt alırlar diye-her misalden

getirdik.

28. Hiçbir eğriliği olmayan Arapça bir Kur'ân olarak (indirilmiştir). Olur ki sakınırlar.

"Andolsun ki Biz insanlara bu Kur'ân'da -belki öğüt alırlar diye-" öğüt kabul ederler diye gerek duyacakları "her misalden" örnekler "getirdik." Bu da yüce Allah'ın: "Biz o Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık" (el-En'am, 6/38) buyruğu gibidir. Şu anlama geldiği de söylenmiştir: Bizim geçmiş ümmetlerin helak edildiğine dair sözünü ettiğimiz hususlar bunlara bir örnektir.

"Hiçbir eğriliği olmayan Arapça bir Kur'ân olarak" buyruğundaki "Arapça bir Kur'ân olarak" buyruğu hal olarak nasbedilmiştir. el-Ahfeş dedi ki: Çünkü yüce Allah'ın: "Bu Kur'ân'da" buyruğu marifedir. Ali b. Süleyman da şöyle demiştir: "Arapça olarak" lafzı hal olarak nasbedilmiştir- "Kur'ân" lafzı ise hale bir tevtie (hazırlık)dır.

Nitekim: "Salih bir adam olarak Zeyd'e uğradım." dediğiniz zaman "salih olarak" anlamındaki lafız hal olarak mansub gelen kelimedir.

ez-Zeccac ise şöyle demektedir: "Arapça olarak" lafzı hal olarak nasbedilmiştir. "Bir Kur'ân" ise te'kiddir.

"Hiçbir eğriliği olmayan" ile ilgili olarak en-Nehhas şöyle demektedir: Bu hususta yapılmış en güzel açıklama ed-Dahhak'a aittir. O: Hiçbir ihtilaf ve tutarsızlığı olmayan, diye açıklamıştır. İbn Abbas'ın açıklaması da budur ve bu açıklamayı es-Salebî zikretmiştir. Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre mahluk değildir, diye açıklamıştır. Bunu da el-Mehdevî zikretmiş olup es-Salebî'nin belirttiğine göre es-Süddî de böyle demiştir.

Osman b. Affan da: Çelişkisizdir diye açıklamıştır. Mücahid: Karışıklığı bulunmayan bir kitap diye açıklamıştır. Bekr b. Abdullah el-Müzenî de: Lahni (yanlış anlatımı ve ifadesi) olmayan bir kitap, diye açıklamıştır. Herhangi bir şüphenin sözkonusu olmadığı diye de açıklanmıştır. el-Maverdî'nin naklettiğine göre bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır. Şair şöyle demiştir:

"Sana hiçbir eğriliği olmayan kesin (söz ve vahiy) gelmiştir, O yüce İlâhtan ve hiçbir şekilde yalanı olmayan bir sözdür o." [\[37\]](#)

"Olur ki" küfür ve yalandan "sakınırlar."

29- Allah kötü huylu, ortak birkaç efendisi olan bir adam ile yalnızca bir efendiye ait olan bir diğer adamı misal verir. Bu ikisi örnek olarak eşit olurlar mı? Hamd yalnız Allah'adır. Fakat onların çoğu bilmezler.

"Allah kötü huylu, ortak birkaç efendisi olan bir adam ile... misal verir" buyruğu ile ilgili olarak el-Kisaî şöyle demektedir: Buradaki: " Bir adam" lafzının nasb ile gelmesi: " Misal" açıklaması olduğundan dolayıdır. Arzu edilirse cer edatının hazfî ile nasbedildiği de söylenebilir. Bu da: Allah "kötü huylu, ortak birkaç efendisi

olan" bir adamı "misal verir" takdirindedir.

el-Ferra, "kötü huylu" lafzını birbiriyle anlaşımayan, anlaşmazlık içinde olan kimseler diye açıklamıştır. el-Müberred de şöyle demiştir: Birbirlerine zorluk çıkartan kimseler demektir. Bu da: " Zorluk çıkarttı, çıkarır, zorluk çıkarmak" demek olup vezin itibariyle; "Kilitledi, kafile yola koyuldu" veznindedir.

[38]Böyle olan kimseye: denilir. Vezin itibariyle: "Zor oldu, zor olur, zor olmak" zor olan şeye de: denilmesi gibi. Yine zorluk çıkartan adam, huysuz adam anlamında olmak üzere: denilir. ile demektir (huysuz, zorluk çıkartan adam anlamına gelir). Bu açıklamaları el-Cev-herî yapmıştır.

ez-Zemahşerî de şöyle demektedir: " Ayrılık içinde olmak, ayrılığa düşmek" demektir. Mesela: "Halleri birbirinden ayrı ve farklı oldu" ile: "Dişleri birbirinden ayrı ve farklı oldu" denilir. Yine: "Hakkımı bana vermekte zorluk çıkardı, cimrilik etti" demektir. el-Cevherî dedi ki: Sükun ile: " Huyu, mizacı zor" demektir. Recez vezninde şöyle denilmiştir:

"Kötü huylu, asık suratlı, zelil düşmüş ve geçimsizdir."

Kötü huylu, geçimsiz kimseler" kullanım itibariyle: "Doğru sözlü adam ve doğru sözlü kimseler" lafzının kullanımına benzetmektedir. kesreli olarak kullanılırsa, mastarı: diye gelir.

el-Ferra: "Kötü huylu adam" kullanımını nakletmektedir, kıyasa göre böyle olması gerekir.

Bu buyruk birçok uydurma ilâha tapınan kimselere dair verilmiş bir örnektir.

"Yalnızca bir efendiye ait olan bir diğer adamı misal verir." Yani sadece tek bir efendiye bağlı olan bir diğer adam. Bu da sadece Allah-u Teala'ya ibadet eden bir kimseye verilmiş bir örnektir.

"Bu ikisi örnek olarak eşit olurlar mı?" Şu bir ortaklar topluluğuna hizmet eden, farklı huylara sahip, niyetleri birbirinden ayrı, efendilerinden onu kim görürse, onu alır ve hizmetinde kullanır. O bakımdan efendilerinden zorluk, sıkıntı ve pek büyük yorgunluklarla karşılaşır. Bütün bunlarla birlikte yükümlü olduğu hakların çokluğu sebebiyle, yaptığı hizmetlerle bunların hiçbirisini razı etmeyen bir kimse ile başka kimsenin ortaklığının söz-konusu olmadığı tek bir efendiye hizmet eden, yalnızca ona itaat ettiği vakit efendisi tarafından hatırı sayılan, hata ettiği takdirde hatası affedilen iki kişiden hangisi daha az yorulur yahut hangisi

dosdoğru yol üzerindedir?

Kufelilerle, Medineliler "yalnızca bir efendiye ait olan bir diğer adam"

anlamındaki buyruğu; diye okumuşlardır. İbn Abbas, Mücahid, el-Hasen, Asım el-Cahderî, Ebu Amr, İbn Kesir ve Yakub da: diye okumuşlardır. Bunu, bu husustaki açıklamanın sıhhati dolayısıyla Ebu Ubeyd tercih etmiş ve şöyle demiştir: Çünkü salim kişi ortak olunanın aksi olan halis (katıksız olarak tek kişinin mülkü) demektir. savaşın zıttıdır, burada ise savaşın herhangi bir yeri yoktur.

en-Nehhas da şöyle demektedir: Böyle bir delillendirme bağlayıcı değildir. Çünkü bir lafzın eğer iki anlamı var ise, mutlaka onların öncelikli olanına göre yorumlanması gerekir. Her ne kadar "(bir kişiye ait olmak anlamı verilen): selem" lafzı savaşın zıttı ise de, bunun bir başka yeri vardır. Nitekim: " Bu evde sana ortaklar vardır, artık yalnız senin olmuştur" denilmesi de böyledir. Ayrıca Ebu Ubeyd'in "salim" hakkında başkasının kabul etmesi gerektiğini söylediği şeyin bir benzerini kabul etmesi gerekir. Çünkü "salim bir şey" denildiği zaman, herhangi bir kusur ve musibeti olmayan şey anlamına da gelir. O halde her iki kıraatde güzeldir ve her iki kıraati de kıraat imamları okumuştur. Ebu Hatim, Medine-lilerin:şeklindeki kıraatini tercih etmiş ve şöyle demiştir: Bu, hakkında anlaşmazlık ve çekişmenin olmadığı kimse demektir.

Said b. Cübeyr, İkrime ve Ebu'l-Aliye, Nasr "sin" harfi esreli, "lam" harfi sakın olarak; diye okumuşlardır. Her iki şekil de mastardır. İfade ise: "Kimsenin ortak olmadığı bir adam" takdirindedir, muzaf haz-fedilmiştir.

"Misal" lafzı temyiz olarak sıfatlarına dikkat çekmektedir. Yani bu ikisinin sıfatı ve hali birbirine eşit olur mu? Burada yalnız bir kişi hakkında temyiz kullanılması cinsin beyanı için kullanıldığından dolaydır. [\[39\]](#)

"Hamd, yalnız Allah'adır, fakat onların çoğu" hakkı "bilmezler" ve bu bakımdan ona uymazlar.

30. Muhakkak sen de öleceksin, hiç şüphesiz onlar da öleceklerdir.

31. Sonra muhakkak sizler kıyamet gününde Rabbinizin huzurunda muhakeme olacaksınız.

"Muhakkak sen de öleceksin, hiç şüphesiz onlar da öleceklerdir" anlamındaki buyruğu İbn Muhaysın, İbn Ebi Able, İsa b. Ömer ve İbn Ebi İs-hak: diye okumuşlardır. Bu da güzel bir kıraattir, (aynı anlamdadır). Abdullah b. ez-Zübeyr de böyle okumuştur.

en-Nehhas dedi ki: Bu kabilden olan elifler şaz kullanımlar da hazfedilir. Arap

dilinde müstakbel (öleceksin) anlam(ın)da çokça kullanılır. Nitekim hasta olan kimseye: " Şüphesiz ki o bu yemekten hastalanmıştır" denilir.

el-Hasen, el-Ferra ve el-Kisaî şöyle demişlerdir: "Meyyit" şeddeli olarak henüz ölmemiş fakat gelecekte ölecek kimse için kullanılır. "Meyt" ise canı ayrılmış olan kimse demektir. Bundan dolayı burada hafif (şeddesiz) okunmaz.

Katade dedi ki: Peygamber (sav)'a öleceği belirtildiği gibi size de öleceğiniz bildirilmektedir.

Sabit el-Bünanî de şöyle demiştir: Bir adam Sıla b. Eşyem'e kardeşinin öldüğü haberini verirken, onun yemek yemekte olduğunu gördü. Sıla ona: Gel yemek ye, kardeşimin öleceği önceden beri zaten bana bildirilmişti. Adam: Nasıl olur? Bu hususta sana haber getiren kişi benim, deyince, o da şöyle demiştir: Yüce Allah bana onun öleceğini haber vermiş ve: "Muhakkak sen de öleceksin, hiç şüphesiz onlar da öleceklerdir" diye buyurmuştur.

Bu buyruk Peygamber (sav)'a hem kendisinin hem de onların öleceğini haber verdiği bir hitabıdır. Bunun beş anlama gelme ihtimali vardır:

1- Bu buyruk âhiretten sakındırma anlamında olabilir.

2- Amele teşvik olmak için bu hatırlatılmıştır.

3- Ölümüne hazırlık olması için hatırlatılmıştır.

4- Ümmetler başkası hakkında anlaşmazlığa düştükleri şekilde, onun (Peygamberin) ölümü hususunda anlaşmazlığa düşmesinler diye öleceği haber verilmiştir. Öyle ki Ömer (r.a) Hz. Peygamber'in ölümünü kabul etmeyince, Ebu Bekir (r.a) ona karşı bu âyeti delil getirince vazgeçmiştir. [40]

5- Yüce Allah başka noktalarda faziletleri farklı farklı olmakla birlikte ölüm hususunda bütün yarattıklarını birbirine eşit kılmıştır; ta ki ölüm noktasında teselli imkânı çokça bulunsun ve bu husustan dolayı duyulacak hasret az olsun.

"Sonra muhakkak sizler kıyamet gününde Rabbinizin huzurunda muhakeme olacaksınız" buyruğunda muhakemeden (yahutta karşılıklı davalasma) kasıt kâfir ile mü'minin, zalim ile mazlumun davalasmalarıdır. İbn Ab-bas ve başkaları bunu böyle açıklamıştır. Uzunca bir haberde de şöyle denilmektedir: Davalasma kıyamet gününde o dereceye varacak ki ruh cesede karşı delil getirmeye kalkışacaktır.

ez-Zübeyr de dedi ki: Bu âyet-i kerime nazil olunca: Ey Allah'ın Rasûlü dedik. Özel birtakım günahlarla birlikte dünyada bizim aramızda meydana gelen şeyler bize karşı tekrar gösterilecek mi? O şöyle buyurdu: "Evet, an-dolsun ki her hak sahibine hakkı eksiksiz ödeninceye kadar size karşı tekrarlanacaktır." ez-Zübeyr dedi ki: Allah'a andolsun o zaman iş çok zor demektir.

İbn Ömer dedi ki: Biz bir süre yaşayıp bu âyet-i kerimenin bizim hakkı-mızda ve

iki kitab ehli (yahudiler ve "Sonra muhakkak izler kıyamet gününde Rabbinizin huzurunda muhakeme olacaksınız." Bunun üzerine biz: Bizler peygamberimiz bir, dinimiz bir iken nasıl olur birbirimizden davacı olacağız dedik. Nihayet ben birbirimize karşı kılıç kullandığımızı gördüm, o vakit bu âyetin bizim hakkımızda indiğini anladım.

Ebu Said el-Hudrî dedi ki: Rabbimiz bir, dinimiz bir, peygamberimiz bir peki bu davalasma ne oluyor? diyorduk. Sıffin günü olup da birbirimize karşı kılıç kullanınca o vakit, evet işte o budur, dedik.

İbrahim en-Nehaî dedi ki: Bu âyet-i kerime inince Rasûlullah (sav)'ın ashabı: Bizim kendi aramızdaki davalarımız, davalasmalarımız da ne oluyor? dediler. Osman (r.a) öldürölünce: İşte bizim aramızdaki davalasmamız budur, dediler.

Davalasmalarının yüce Allah huzurunda muhakeme olunmaları olduğu da söylenmiştir. Zalimin iyiliklerinden yaptığı zulüm kadar alınacak ve zulmettiğı kimsenin iyiliklerine katılacaktır. Bu ise Ebu Hureyre'nin rivayet ettiğı hadiste belirttiğı gibi bütün haksızlıklar hakkında umumidir. Buna göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Siz müflisin kim olduğunu biliyor musunuz?" Ashab: Aramızda müflis herhangi bir dirhemi ve malı bulunmayan kimseye denir. Şöyle buyurdu: "Ümmetimden müflis kişi kıyamet gününe namaz kılmış, oruç tutmuş, zekat vermiş olarak gelir. Bununla birlikte şuna sövmüş, buna iftirada bulunmuş, şunun malını almış, berikinin kanını akıtmış, öbürünü dövmüş olarak gelir. Buna iyiliklerinden, öbürüne de iyiliklerinden verilir. İyilikleri üzerindeki hakların karşılığı bitirilmeden bitip tükenecek olursa bu sefer onların günahlarından alınır, onun üzerine bırakılır, sonra da cehenneme atılır. " [\[41\]](#) Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Bu anlamdaki güzel açıklamalar Ali İmran Sûresi'nde (3/169-170. âyetler, 6. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Buhârî'de, Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim bir başkasına namus, haysiyet ya da başka bir hususta haksızlık yapmış ise dinar ve dirhemini bulunmadığı bir gün gelmeden önce ondan helallik dilesin. (Aksi takdirde) o kimsenin eğer salih bir ameli varsa, yaptığı haksızlık kadariyle ondan alınır. Şayet hasenatı olmazsa bu sefer haksızlık yaptığı kimsenin günahlarından alınır, o kimsenin üzerine yükletilir. "

[\[42\]](#)

Senedi muttasıl bir hadiste de şöyle denilmektedir: "Dünya hayatındaki işlerden dolayı davalasılacak ilk hususlar..." Biz bütün bu hususlara dair açıklamaları "et-Tezkire" adlı eserimizde yeteri kadarıyla zikretmiş bulunuyoruz.

32. Allah'a karşı yalan söyleyenden ve hak kendisine geldiğinde yalanlayandan

daha zalim kimdir? Kâfirler için cehennemde yer mi yok?

33- Doğruyu getiren ve onu doğrulayan ise, onlar sakınanların ta kendileridir.

34. Onlar için Rabblarının yanında diledikleri herşey vardır. İşte bu ihsan edenlerin mükâfatıdır.

35- Ta ki Allah yaptıklarının en kötü olanlarını örtsün ve yapagel-diklerinin en güzeli ile onlara mükâfatlarını versin.

"Allah'a karşı" ortağının bulunduğunu, çocuğunun olduğunu iddia ederek "yalan söyleyenden ve hak" yani Kur'ân-ı Kerîm "kendisine geldiğinde yalanlayandan daha zalim kimdir?" Daha zalim kimse yok demektir.

"Kâfirler" inkarcılar "için cehennemde" kalacak "yer mi yok?" Buradaki: " (kalacak) yer" kelimesi: "O yerde ikamet etti" tabirin-den türetilmiştir. Muzari fiili: şeklinde, mastarı da; diye gelir. " Devam etti, gitti, gitmek" gibidir. Şayet burada 'den gelmiş olsaydı, diye olması gerekirdi. Bu ise fasih söyleyişin (<s'y) şeklinin olduğunu göstermektedir. Ebu Ubeyd ise; diye kullanıldığını da nakletmekte ve el-A'ş'a'nın şu beyitini zikretmektedir:

'Kendisine azık verilsin diye, orada kaldı ve bir geceyi kısalttı (tamanjiyle geçirdi), Ve geçip gitti de Kuteyle'ye verdiği sözünde durmadı."

el-Esmâî; ancak şeklini bilmekte, beyiti soru olmak üzere: " Kaldı mı?" diye rivayet etmektedir.

"Benden başkasını bıraktım, barındırdım" fiili ise hem geçişli, hem geçişsiz kullanılır.

"Doğruyu getiren" buyruğu mübtada olarak ref konumundadır, haberi ise: "Onlar sakınanların ta kendileridir" buyruğudur. Doğruyu getirip onu tasdik edenin kimliği hususunda farklı görüşler vardır. Ali (r.a) şöyle demiştir: "Doğruyu getiren kişi" Peygamber (sav)'dır. "Onu doğrulayan" ise Ebu

Bekir (r.a)'dır.

Mücahid de şöyle demiştir: Kasıt Peygamber (sav) ile Ali (r.a)'dır.

es-Süddî der ki: Doğruyu getiren kişi Cebail (a.s), onu tasdik eden kişi de Muhammed (sav)'dır.

İbn Zeyd, Mukatil ve Katade şöyle demişlerdir: "Doğruyu getiren" Peygamber (sav), "onu doğrulayan" ise mü'minlerdir. Buna da yüce Allah'ın: "Onlar sakınanların ta kendileridir" buyruğunu delil göstermişlerdir. Nitekim yüce Allah: "Takva sahipleri için bir hidayettir" (el-Bakara, 2/2) diye buyurmuştur.

en-Nehaî ve Mücahid de şöyle demişlerdir: "Doğruyu getiren ve onu doğrulayan" kıyamet gününde Kur'ân-ı Kerîm ile gelerek: İşte sizin bize verdiğiniz budur, biz de onun içindekilere tabi olduk, diyecek olan mü'minlerdir.

Bu durumda: "...an" bu açıklamaya göre; çoğul anlamında olur. Tıpkı: "(»>*)": Kimse(ler)" lafzının çoğul anlamında olması gibi. Şöyle de açıklanmıştır: Burada ism-i mevsulden ismin uzunluğu dolayısıyla "nun" hazfedil-miştir.

eş-Şa'bî bunu tekil olduğu şeklinde yorumlamış ve şöyle demiştir: "Doğruyu getiren" Muhammed (sav)'dır. Bu durumda onun haberi de çoğul olur. Nitekim tazim edilen kimse hakkında: "O yaptılar, Zeyd şunu şunu yaptılar" denilmesi gibi.

Bir başka açıklamaya göre: Bu yüce Allah'ı tevhide davet eden herkes hakkında umumidir. İbn Abbas ve başkaları böyle açıklamışlardır, Taberî de bunu tercih etmiştir.

İbn Mesud'un kıraatinde: "Doğruyu getirenler ve onu söyleyerek doğru söyleyenler" şeklindedir. Bu ise tefsiri bir kıraattir. Ebu Salih el-Kuffî'nin kıraatinde ise "Doğruyu getiren ve o doğruyu söyleyerek doğru söyleyen" diye (dal harfini) şeddesiz olarak, onu getirdiğini söylemekle doğru söyleyen, anlamında okumuştur. Yüce Allah'a itaatte doğru söylemiş, demek olur.

Bakara Sûresi'nde (2/17. âyetin tefsirinde): mevsul ismi hakkında açıklamalar ve bunun hem tekil, hem çoğul için kullanılabileceğine dair ifadeler geçmiş bulunmaktadır.

"Onlar için Rabblerinin yanında diledikleri herşey vardır." Yani cennette diledikleri bütün nimetler onlara verilecektir. Nitekim bir kimseye: Senin benim nezdimde bir ikramın olacaktır, denilirken bu ikram benden sana ulaşacaktır, demek olur.

"İşte bu ihsan edicilerin mükâfatıdır." Dünya hayatında övgü, âhirette de mükâfat vardır onlar için.

"Ta ki Allah yaptıklarının en kötü olanlarını örtsün." Yani onlar "Allah yaptıklarının en kötüsünü örtsün diye" doğruyu tasdik etmişlerdir. Bu da şu demektir: Yüce Allah onlara ikramda bulunacaktır, İslâm'dan önce yaptıklarından dolayı onları sorgulamayacaktır.

"Ve yapageldiklerinin en güzeli ile" ki bu da cennettir "onlara mükâfatlarını versin." Dünya hayatında işledikleri itaatlerin, sevabını versin. [\[43\]](#)

36. Allah kuluna yetmez mi? Halbuki onlar seni ondan başkaları ile korkutuyorlar. Allah kimi saptırırsa, onu doğru yola ileten bulunmaz.

37. Allah kime hidayet verirse, onu da saptıracak olmaz. Allah muhakkak galib ve intikam alıcı değil midir?

"Allah kuluna yetmez mi?" buyruğunda "yeter" anlamındaki: («-»tf)'in

sonundaki "ye" harfi sakin olduğundan ve ondan sonraki tenvin de sakin telaffuz edildiğinden dolayı hazfedilmiştir. Aslolan tenvinin ortadan kalkması dolayısıyla vakıf halinde bunun hazfedilmesidir. Şu kadar var ki burada "ye'nin hazfedilmesi vasi halinde de böyle okunacağına bilinmesi içindir. Araplardan vakıf halinde asla uygun olarak, "ye'yi tesbit ederek: diyenler vardır.

"Kuluna" lafzı genel olarak tekil olarak okunmuştur. Yani müşriklerin tehdit ve tuzaklarına karşı Allah Muhammed (sav)'a yeterlidir. Ancak Hamza ve el-Kisâf: "Kullarına" diye okumuştur ki, bunlar da peygamberlerdir, yahut peygamberler ve onlara iman edenlerdir. Ebu Ubeyd cemaatin okuyuş şeklini yüce Allah'ın bundan sonraki: "Halbuki onlar seni ondan başkaları ile korkutuyorlar" buyruğu dolayısıyla tercih etmiştir. Bununla birlikte "kul" lafzının cins ifade etmesi ihtimali de vardır. Yüce Allah'ın: "Şüphesiz insan ziyandadır." (el-Asr, 103/2) buyruğunda olduğu gibi. Buna göre birinci okuyuş da, ikinci okuyuş gibi olmaktadır.

Burada sözü geçen "yeterli gelmek ten putların kötülüklerine karşı korumak demektir. Çünkü onlar mü'minleri putlarla korkutuyorlardı. Öyle ki İbrahim (a.s) şöyle demiştir: "Siz Allah'a ortak koştuğunuz halde korkmuyorsunuz da ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım?" (el-En'am, 6/81)

el-Cürcanî şöyle demiştir: Allah mü'min kuluna da, kâfir kuluna da yeter. Buna sevab ve mükâfat verir, ötekini de cezalandırır.

"Halbuki onlar seni ondan başkalarıyla korkutuyorlar." Şöyle ki, onlar Peygamber (sav)'ı putlar kendisine zarar verirler diye korkutuyor ve: Bizim putlarımıza mı sövüyorsun? Eğer sen onlardan kötülükle söz etmekten vazgeçmeyecek olursan, bu putlar senin aklını başından alır yahutta başına kötü musibetler getirir, diyorlardı.

Katade dedi ki: Halid b. el-Velid Uzza'yı kırmak üzere elindeki balta ile üzerine yürüdü. Uzza'yı koruyan kişi ona şöyle dedi: Ey Halid! Onun sana zarar verebileceğini söylüyor ve seni sakındırıyorum. Çünkü bunun öyle sert bir tepkisi var ki, kimse onun karşısında duramaz. Bu sefer Halid Uzza'nın üzerine yürüdü ve balta ile burnunu kırdı. Onların Halid'i bu şekilde korkutmaları Peygamber (sav)'ı korkutmaları demektir. Çünkü Halid'i bu işi yapmak üzere görevlendiren Peygamber idi.

Âyet-i kerimenin kapsamına kendi çokluklarını ve güçlü olduklarını ileri sürerek Peygamber (sav)'ı korkutmaları da girmektedir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: 'Yoksa onlar: Biz birbirine yardım eden bir topluluğuz mu diyorlar?' (el-Kamer, 54/44)

"Allah kimi saptırırsa, onu doğru yola ileten bulunmaz" buyruğu daha önceden

geçmiş bulunmaktadır.

"Allah kime hidayet verirse, onu da saptıracak olmaz. Allah muhakkak galib ve" kendisine ve rasûllerine düşmanlık eden kimselerden "intikam alıcı değil midir?"

[44]

38. Andolsun ki onlara: "Göklerle yeri kim yarattı?" diye sorsan, elbette: "Allah" diyeceklerdir. De ki: Bana haber verin, Allah'tan başka şu İbadet ettikleriniz eğer Allah bana bir zarar vermek di-Jese, onlar Onun zararını giderecekler mi? Veya bana bir rahmet dilerse, onlar o rahmetini tutabilirler mi?" De ki: "Bana Allah yeter. Tevekkül edecekler yalnız O'na güvenip dayanır."

39. De ki: "Ey kavmim! Haliniz üzere yapabileceğinizi yapın, doğrusu ben de yapacağım. Pek yakında bileceksiniz;

40. "Kendisini rezil edecek azabın kime geleceğini ve kalıcı azabın kimin üzerine ineceğini."

41. Şüphesiz ki Biz sana kitabı insanlar için hak ile indirdik. Artık kim hidayet bulursa kendi lehine, kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların üzerinde bir vekil değilsin.

"Andolsun ki" ey Muhammed "onlara: Göklerle yeri kim yarattı, diye sorsan, elbette: "Allah" diyeceklerdir" buyruğu ile yüce Allah şunu açıklamaktadır: Bunlar putlara ibadet etmekle birlikte yaratıcının yüce Allah olduğunu kabul etmektedirler. Yaratıcı Allah olduğuna göre Allah'ın yaratılmış varlıkları olan kendi ilâhları ile seni nasıl olur da korkutabilirler? Halbuki sen onları, gökleri ve yeri yaratan Allah'ın Rasûlüsün.

"De ki: Bana haber verin." Ey Muhammed! Sen onların bu gerçeği itiraf etmelerinden sonra onlara: Bana haber verin, de. "Allah'tan başka şu ibadet ettikleriniz" yani bu putlar "eğer Allah bana bir zarar" zorluk, sıkıntı ve bela "vermek dilese, onlar O'nun zararını giderecekler mi veya bana bir rahmet" nimet ve bolluk "dilerse, onlar o rahmetini tutabilirler mi?"

Mukatil dedi ki: Peygamber (sav) onlara bu soruları sordu, onlar ise cevap vermeyip sustular.

Başkası da şöyle demiştir: Allah'ın takdir ettiği hiçbir şeyi bu putlar geri çeviremezler. Ancak putlar şefaate edebilirler, diye cevap verdiler. Bunun üzerine: "De ki bana Allah yeter" buyruğu indi. İfadelerin delâleti dolayısıyla yani onlar: Hayır hiçbir zararı gideremezler, hiçbir rahmeti önleyemezler, diyeceklerdir şeklindeki cevabı ayrıca zikretmemiştir.

Sen "de ki: Allah bana yeter" yani ben O'na güvenip dayandım demektir.

"Tevekkül edecekler yalnız O'na güvenip dayanır." Tevekküle dair açıklamalar daha önceden (Al-i İmran, 3/122. âyetin tefsirinde ve 159- âyet, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Nafi', İbn Kesir ve Asım dışında Kufeliler: " Onlar O'nun zararını giderecekler..." şeklinde ("te" harfini) tenvinsiz okumuşlardır. Ebu Amr ve Şeybe ise -ki el-Hasen ve Asım'ın bilinen kıraati de budur. Onlar O'nun zararını giderecekler mi" diye ve Onlar o rahmetini tutabilirler" şeklinde aslına uygun olarak tenvinli okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim'in tercih ettiği okuma şek-li de budur. Çünkü bu gelecek zaman anlamını ihtiva eden bir ism-i faildir. Durum böyle olduğu takdirde tenvinli okumak daha güzeldir. Şair de şöyle demiştir:

"Evlerinden uzaklaştırmak için Umeyr'i geceleyin vuranlar, Ki o gün Umeyr zalim ve haksız birisi idi."

Şayet mazi anlamında kullanılmış ise sadece tenvinli okumak caiz olur. Tenvinin hazfedilmesi de tahkik için yapılır. Eğer tenvin hazfedilecek olursa, o takdirde iki isim arasında herhangi bir perde kalmaz ve bu durumda ikincisi izafet dolayısıyla mecrur gelir. Arapçada tenvinin hazfı çokça görülen ve güzel bir şeydir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: " Kabe'ye ulaştırılacak bir hediye kurbanı." (el-Maide, 5/95); "Gerçekten Biz o dişi deveyi göndericileriz..." (el-Kamer, 54/27) diye buyurmuştur. Sibeveyh de şöyle demektedir: Yüce Allah'ın: " Avlanmayı helal saymaksızın" (el-Maide, 5/1) buyruğu da bunun gibidir. Sibeveyh şu beyiti de zikretmektedir:

"Sen bizim ihtiyacımızı görmek için bir dinar gönderen misin? Yahut Avn b. Mihrak'ın kardeşi olan bir efendinin kölesi mi?"

Nabiğa da şöyle demiştir:

"O kabilenin hanımının verdiği hüküm gibi hükmet ki baktığında, Azıcık suya ge/en ve yo/cfan bükülen güvercinlere baktığında (güzel hüküm vermişti)."

Burada anlam şeklinde olup tenvin hazfedilmiştir. Yüce Allah'ın: "Onlar onun zararını giderecekler (mi)" buyruğu da bunun gibidir.

"De ki: Ey kavmim! Haliniz üzere yapabileceğinizi yapın. Doğrusu ben de" imkânım üzere yani bence mümkün olan şekliyle "yapacağım. Pek yakında bileceksiniz..."

Ebu Bekir "haliniz üzere" anlamındaki buyruğu: "İmkanlarınız " diye okumuştur. Daha önceden el-En'am Sûresi'nde (6/135- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Kendisini rezil edecek azabın" yani dünyada kendisini hakir ve zelil kı-ırıcak

azabın -ki bu açlık ve kılıç ile olacaktır- "kime geleceğini ve" âhiret-te "kalıcı azabın kimin üzerine ineceğini (pek yakında bileceksiniz)."

"Şüphesiz ki Biz sana kitabı insanlar için hak ile indirdik. Artık kim hidayet bulursa kendi lehine, kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onların üzerinde bir vekil değilsin." Bu âyet-i kerimi, ile ilgili açıklamalar daha önceden yeteri kadarıyla birkaç yerde (mesela Yunus. 10 108. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[45\]](#)

42. Allah, ölümleri vaktinde ruhları alır. Ölmeyeninkini de uykusunda (alır). Hakkında ölüm hüküm ettiğini tutar, diğerini ise bir süreye kadar salıverir. Muhakkak bunda iyice düşünen bir topluluk için âyetler vardır. Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Ölümleri Esnasında Canları Alan Allah:

"Allah ölümleri vaktinde ruhları alır." Yani ecelleri bittiği sırada ruhları O alır.

"Ölmeyeninkini de uykusunda" buyruğu hakkında farklı görüşler vardır. Ruhları cesetlerinde kalmakla birlikte, tasarruftan onları alıkoyar diye açık-.anmıştır.

"Hakkında ölüm hüküm ettiğini tutar, diğerini ise belirli bir süreye kadar salıverir." Salıverdiği, uykuda olandır. Onu ölüm vakti gelinceye kadar tasarrufta bulunmak üzere serbest bırakır. Bu açıklamayı İbn İsa yapmıştır.

el-Ferra şöyle demiştir: Yani uykusunda ölmeyeninkini eceli bitliği vakil lır. Bazan uyuması onun ecelinin bitmesi yani vefatı olur. Bu açıklamaya iure ifadenin takdiri şöyle olur: Ölmeyenin vefalı (ölümü) ise onun uyumazdır.

İbn Abbas ve diğer müfessirler şöyle demişlerdir: Ölü ve dirilerin ruhla-n uykuda biraraya gelir, Allah'ın dilediği ruhlar birbirlerini tanırlar. Yüce Allaha hepsinin bedenlere dönmesini istediği vakit o zaman ölümlerin canlarını vanında alıkoyar, dirilerin ruhlarını bedenlerine geri gönderir.

Said b. Cübeyr de şöyle demiştir: Yüce Allah ölümleri halinde ölenlerin ruhlarını alır. Hayatta olanların da uyumaları halinde ruhlarını alır. Allah dilediği kadar birbirleriyle tanışrlar. "Hakkında ölüm hükmettiğini tutar, diğerini ise... salıverir." Yani iade eder.

Ali (r.a) dedi ki: Uyuyan kimsenin ruhu geri gönderilmeden önce semada iken gördüğü şeyler sadık rüyadır. Geri bırakıldıktan ve henüz cesedine girip yerleşmeden önce gördüğü şeyler ise şeytanın telkinidir ve şeytan ona batıl şeyleri hayal olarak gösterir. İşte yalan çıkan rüya da budur.

İbn Zeyd dedi ki: Uyku da bir vefat (ölüm)dür, ölüm de bir vefattır. Peygamber

(sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Uyuduğunuz gibi öleceksiniz, uykudan uyandırıldığınız gibi de diriltileceksiniz."[\[46\]](#)

Ömer (r.a): Uyku ölümün kardeşidir, demiştir. Ayrıca bu Cabir b. Abdullah yoluyla merfu bir hadis olarak da rivayet edilmiştir: Ey Allah'ın Rasûlü! Cennet ehli uyurlar mı? diye sormuşlar, o da: "Hayır, uyku ölümün kardeşidir. Cennette ise ölüm yoktur." diye buyurmuştur. Bu hadisi Darakutnî rivayet etmiştir. [\[47\]](#)

İbn Abbas dedi ki: Âdemoğlunda bir nefis, bir de ruh vardır. Her ikisi arasında güneş ışığı gibi bir şey vardır. Nefis, akıl ve ayırdetme gücünün kendisinde bulunduğu şeydir. Ruh ise nefsin ve harekete getirmenin bulunduğu şeydir. Kul uykuya daldı mı Allah onun nefsini kabzeder, fakat ruhunu kabzetmez.

İbnu'l-Enbarî ve ez-Zeccac'ın kabul ettiği görüş de budur. el-Kuşeyrî Ebu Nasr dedi ki: Ancak bu uzak bir ihtimaldir, çünkü âyet-i kerimeden anlaşılan her iki halde de alınan canın aynı şey olduğu şeklindedir. Bundan dolayı yüce Allah: "Hakkında ölüm hüküm ettiğini tutar, diğerini ise belirli bir süreye kadar salıverir" diye buyurmuştur. O halde yüce Allah hem uyku halinde, hem ölüm halinde ruhu kabzeder. Uyku halinde kabzettiği şeyin anlamı adeta alıkonulmuş bir şeymiş gibi, onu tasarruftan alıkoyan şeyler ile onun üstünü örtmesi demektir. Ölüm halinde alıp tuttuğunu ise yanında alıkor ve kıyamet gününe kadar serbest bırakmaz. Yüce Allah'ın: "Diğerini ise... salıverir" buyruğu ise onu alıkoyan engeli ortadan kaldırır ve eski haline döner, demektir. O halde uyku esnasında canların alınması, hissetmenin ortadan kaldırılması ve gaflet halinin yaratılması, idrak mahalli olan yerde de idraksizliğin var edilmesidir. Ölüm halinde canın alınması ise ölümün yaratılması ve duyuların tamamıyla ortadan kaldırılması ile olur.

"Hakkında ölüm hüküm ettiğini tutar" bu ise onda idraki yaratmaması suretiyle olur. Çünkü onda ölüm halini yaratmış bulunmaktadır. [\[48\]](#)

"Diğerini ise..." his ve duyuları ona geri iade etmek suretiyle "salıverir."

2- Nefs ve Ruh Aynı Şeyler mi, Ayı Şeyler mi?

İnsanlar bu âyet-İ kerimeden hareketle -belirttiğimiz gibi- nefis ve ruh aynı şey midir, ayrı şeyler midir? hususunda farklı kanaatlere sahihtirler. Ancak daha kuvvetli görünen her ikisinin aynı şey olduklarıdır. Sahih eserlerin (rivayetlerin) bu hususta zikredeceğimiz üzere- delâlet edip gösterdiği de budur. Bunlardan birisi Um Seleme yoluyla gelen şu hadis-i şeriftir. Dedi ki: Rasûlullah (sav) Ebu Seleme'nin yanına girdi. O sırada gözü açıktı, gözlerini kapattı, sonra şöyle

buyurdu: "Şüphesiz ruh kabzedildiğinde göz arkasından ona bakar. " [\[49\]](#)
Ebu Hureyre'den de şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İnsan öldüğünde gözünün kaydığını görmez misiniz?" Devamla buyurdu ki: "İşte bu, gözünün nefesine tabi olduğu (arkadan izlediği) bir zamandır. [\[50\]](#) Bu iki hadisi de Müslim rivayet etmiştir.

Yine Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Melekler (can çekişen kimsenin) yanında hazır bulunurlar. Eğer kişi salih birisi ise: Ey hoş ve güzel olan nefis, çık derler ki bu nefis hoş ve temiz bir bedende idi. Övülmüş olarak çık ve sana rahat ve hoş kokular ile ga-zab etmeyen, hoşnut olan bir Rabbin (huzuruna gideceğin) müjdesini veriyoruz. Bu sözler ona bedenden çıkıncaya kadar söylenir, durur. Sonra da o ruh semaya yükseltilir... [\[51\]](#)

Bu hadisi -ki isnadı da sahihtir- İbn Mace rivayet etmiştir. Biz de bunu "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz.

Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Mü'minin ruhu (bedeninden) çıktı mı iki melek onu karşılar ve onu (semaya) yükseltirler" [\[52\]](#) deyip hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir.

Bilal de "Vadi hadisi" diye bilinen hadiste şunları söylemektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! Senin nefsini alan benim nefsimi de aldı. Rasûlullah (sav) -Zeyd b. Hadî Eşlem yoluyla gelen hadiste- bu hususta ona şöyle cevap verdiği kaydedilmektedir: "Ey insanlar! Şüphesiz Allah bizim ruhlarımızı kabzetmiş bulunmaktadır. Eğer dileseydi, bu zamandan başka bir vakitte onları bize geri çevirirdi." [\[53\]](#) [\[54\]](#) [\[55\]](#)

3- Ruhun Özellikleri:

Ruh hakkında sahih olan onun maddi cisimler ile iç içe girmiş, latif bir cisim olduğudur. Bu cisim (bedenden) çekilir, çıkartılır. Kefenlerine sarılır ve giydirilir. Onunla semaya çıkılır, ne ölür, ne yok olur. Ruh başlangıcı olup sonu olmayan şeylerdendir. Ruhun iki gözü, iki eli vardır. Kimisinin kokusu hoş, kimisinininki kötüdür. Ebu Hureyre yolu ile gelen hadiste belirtildiği gibi.

Bütün bunlar ise arazların değil, cisimlerin sıfatıdır. Bizler bütün bu hususlara dair haberleri "et-Tezkira bi Ahvani'l-Mevta ve Umuri'l-Ahira" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Nitekim yüce Allah da: "Hele (o can) bir boğaza gelince" (el-Vakıa, 56/83) diye buyurmaktadır. Nefsin (canın) vücuttan çıkış noktasına geldiğinde demektir. Bu ise cismin bir sıfatıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

[56]

4- Uyurken Ruhun Alınması ve Ölme İhtimali Bulunması Dolayısıyla Yapılması Tavsiye Edilen Dua:

Buhârî ve Müslim'in rivayet ettiklerine göre Ebu Hureyre Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Sizden herhangi bir kişi yatağına girecek oldu mu elbisesinin iç tarafı ile yatağını silkelesin, Allah'ın adını ansın (besmele çeksin). Çünkü o kendisinden sonra yatağına neler geldiğini bilemez. Yatmak istedi mi sağ yanı üzere yatsın ve: Rabbim seni eksikliklerden tenzih ederim. Rabbim senin (adın) ile yanıma (yatağa) koydum. Senin (adın) ile kaldıracam.

Eğer canımı (nefsimi) alıkoyarsan, ona (günahını) bağışla." [57]

Buhârî, İbn Mace ve Tirmizî ise "ona (günahını) bağışla" yerine "ona merci) hamet buyur" diye rivayet etmişlerdir.

(Devamı da şöyledir): "Eğer salıverirsen salih kullarını ne ile koruyor isen, onu da onlarla koru." (der). [58]

Tirmizî ayrıca şunu ilave etmektedir: Uyandığı vakit de şöyle desin: "Bedenimde bana afiyet veren ve ruhumu bana geri verip kendisini zikretmem için bana izin veren Allah'a hamdolsun." [59]

Buhârî de Huzeyfe'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) gece uyumak üzere yatağına çekildi mi elini yanağının altına koyar, sonra da: "Allah'ım, Senin adınla ölüyor ve dinliyorum" derdi. Uyandı mı da: "Bizi öldürdükten sonra dirilten Allah'a hamdolsun. Öldükten sonra diriliş de O'na olacaktır" derdi. [60]

"Hakkında ölüm hükmettiğini tutar" anlamındaki buyruk genel olarak: şeklinde faili (Allah) olup "ölüm" anlamındaki lafız da (meful olarak) nasb ile okunmuştur. "Allah'ın hakkında... hükmettiği" demek olur. Ebu Hatim ile Ebu Ubeyd'in tercih ettiği okuyuş şekli budur. Çünkü âyetin başında yüce Allah: "Allah... ruhları alır" diye buyurmaktadır. Onlar hakkında hüküm veren de O'dur. el-A'meş, Yahya b. Vessab, Hamza ve el-Kisaî ise meçhul bir fiil olarak: "Hakkında ölüm hükmü verilen" diye okumuşlardır, en-Nehhas şöyle demiştir: Anlam birdir. Şu kadar var ki birinci kıraat daha açık ve anlaşılırdır, ifadenin akış ve insicamına da daha uygundur. Çünkü hepsi de icma ile: "Salıverir" diye okumuşlar ve; "Salıverilir" diye okumamışlardır.

Âyet-i kerimede yüce Allah'ın kudretinin büyüklüğüne ve uluhiyette tek ve eşsiz olduğuna, O'nun dilediğini yaptığına, hayat verip öldürdüğüne ve bütün bunlara

O'ndan başka hiçbir kimsenin güç yetirmediğine dikkat çekilmektedir.

"Muhakkak bunda" yani yüce Allah'ın ölenin ve uyuyanın canını alıp uyuyanın canını salıverip ölenin canını alıkoymasında "iyice düşenen bir topluluk için âyetler (belgeler) vardır."

el-Esmaî dedi ki: Ben Mu'temir'i şöyle derken dinledim: İnsanın ruhu bir yün ipliği yumağına benzer. Ruh serbest bırakılır ve gider. Sonra tekrar serbest bırakılır, sonra sarılmaya başlanır, sonra gelir (bedene) girer. O halde âyetin anlamı uyku halinde ruhtan bir parça serbest bırakılır, fakat onun büyük bir bölümü yine beden ile bitişiktir ve ondan çıkan bölüm ile de ilişkisi gizli bir ilişkidir. Kişi uyandı mı ruhunun (bedende kalmış olan) büyük bölümü onun dışarı çıkan bölümünü geri çeker, o da geri döner demektir. Bundan başka açıklamalar da yapılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de de şöyle buyurulmuştur: "Bir de sana ruhu soruyorlar. Deki: Ruh Rabbimin emrindendir." (el-İsra, 17/85) Yani onun gerçek mahiyetini Allah'tan başkası bilemez. Bu daha önce el-İsra Sûresi'nde (17/85. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[61\]](#)

43. Yoksa onlar Allah'tan başka şefaathçiler mi edindiler? De ki: "Ya onlar bir şeye malik olmasalar ve akıl erdirmeseler de mi?"

44. De ki: "Bütün şefaath Allah'ındır. Göklerle yerin mülkü yalnız O'nundur. Sonra O'na döndürölürsünüz."

45. Allah bir olarak anılsa, âhirete inanmayanların kalbleri tiksindir. Ondan başkası anılsa, hemen yüzleri güler.

"Yoksa onlar Allah'tan başka şefaathçiler mi edindiler?" Aksine onlar Allah'tan başka putları şefaathçi edindiler, demektir. İfadede: olumsuzluk edatını ihtiva eden bir anlam da vardır. Yani: "Muhakkak bunda iyice düşünen bir topluluk için âyetler vardır." (42. ayet) Ancak onlar düşünmediler, bunun yerine kendi putlarını şefaathçiler edindiler.

"De ki: Ya onlar bir şeye malik olmasalar..." Yani ey Muhammed onlara de ki: Bunlar şefaath namına hiçbir şeye sahip olamasa;ar"ve" cansız oldukları için"akıl erdirmeseler de mi?" Yine onları şefaathçi edinecek misiniz? Bu, inkâr anlamını ihtiva eden bir sorudur.

"De ki: Bütün şefaath Allah'ındır." Bu buyruk, şefaatin yalnızca Allah'a ait olduğu hususunda açık bir nasıttır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onun izni olmaksızın nezdinde kim şefaath edebilir?" (el-Bakara, 2 255) O halde O, izin vermedikçe hiçbir kimse şefaathçi olamaz. "Onun razı olduğu kimselerden başkasına şefaath etmezler." (el-Enbiya, 21/28)

"Bütün" hal olarak nasbedilmiştir. "Bütün" ancak iki ve daha fazlası hakkında kullanılır, şefaattir ise bir tanedir diye sorulacak olursa, şöyle ce-vab verilir: Şefaattir mastardır, mastar ise iki ve çoğul hakkında da kullanılır.

"Göklerle yerin mülkü yalnız O'nundur. Sonra O'na döndürülürsünüz."

"Allah bir olarak anılsa" buyruğundaki "bir olarak" anlamındaki: el-Halil ve Sibeveyh'e göre mastar olarak nasbedilmiştir. Yunus'a göre ise hal olarak nasbedilmiştir.

"Tiksinir" lafzını el-Müberred: Kalbleri sıkılır ve rahatsız olur diye açıklamıştır. İbn Abbas ve Mücahid'in görüşü de budur. Katade de şöyle açıklamıştır: Nefret eder, büyüklük taslar, kâfir olur, asileşir. el-Müerric de: İnkâra sapar diye açıklamıştır. "Tiksinme"nin asıl anlamı nefret etmek ve sapmak, uzaklaşmak demektir. Amr b. Kûlsunı dedi ki:

"Mızrakları düzeltmek için kullanılan tahta parçası ona değdi mi,

O nefret eder,

Ve onlara karşı büyük bir sertlik, şiddet ve itmek ile karşı koyar (kimse bizi düzeltmeye kalkışırsa başaramaz, karşı koyarız demek istemektedir)."

Ebu Zeyd de şöyle demiştir: " Adanı korkudan dehşete kapıldı" demektir. İşte müşriklere de "la ilahe ilallah: Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur" denildi mi bundan nefretle uzaklaşır ve küfre saparlardı.

"O'ndan başkası anılsa" bununla putlar kastedilmektedir. Şeytan Peygamber (sav) en-Necm Sûresi'ni okuduğu esnada peygamberin okuması arasına: "Ve işte bunlar üstün putlardır ve şüphesiz onların şefaathleri umulur" sözlerini telkin etmişti. (Bk. el-Hac, 22/52. âyetin tefsiri) Müfessirler topluluğu bu açıklamayı yapmıştır.

"Hemen yüzleri güler." Sevinç ve neşe yüzlerinde belirir. [\[62\]](#)

46. De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi ve açığı bilen Allah'ım. Ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kullarının arasında Sen hüküm vereceksin.

47. Eğer yeryüzünde olanların hepsi ve onunla birlikte bir o kadarı daha zulmedenlerin olsa kıyamet gününde azabın şiddetinden (kurtulmak için) onları muhakkak fide vererek kurtulmak isteyeceklerdi. Halbuki Allah'tan ummadıkları şey kendilerine görünür.

48. Kazandıkları amellerin fenalıkları kendilerine görünecek ve alaya aldıkları şey onları çepeçevre sarıp kuşatacaktır.

"Deki: Ey gökleri ve yeri yaratan" buyruğundaki: " Yaratan" lafzının nasb ile gelmesi muzaf bir nida oluşundan dolayıdır. "Gizliyi ve açığı bilen" anlamındaki

lafızlar da böyledir. Sibeveyh'e göre bunun sıfatı olması da caiz değildir.

"Allah'ım, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kullarının arasında Sen hüküm vereceksin." Müslim'in Sahih'inde yer alan rivayete göre Ebu Seleme b. Abdurrahman b. Avf şöyle demiştir: Âişe (r.anha)'ya Peygamber (sav) geceleyin namaza kalktı mı namazının başında ilk olarak ne okurdu? diye sordum, şöyle dedi: Geceleyin namaza kalktı mı namazına şu sözleri söyleyerek başladı: "Cebrail'in, Mikail'in ve İsrail'in Rabbi olan Allah'ım, ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi ve açığı bilen, ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kullarının arasında Sen hüküm vereceksin. Hakkında ihtilafa düşülmüş hususa iznin ile beni doğruya ilet. Şüphesiz ki Sen dilediğin kimseyi dosdoğru yola iletirsin." [63] er-Rabî b. Haysem, el-Huseyn b. Ali (r.anhum)'in şehid edildiği haberini alınca, yüce Allah'ın: "Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi ve açığı bilen Allah'ım! Ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kullarının arasında Sen hüküm vereceksin" âyetini okudu.

Said b. Cübeyr de şöyle demiştir: Ben öyle bir âyet biliyorum ki her kim o âyeti okur da Allah'tan bir şey isterse, mutlaka o istediğini ona verir. (Bu) yüce Allah'ın: "De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi ve açığı bilen Allah'ımı. Ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kullarının arasında Sen hüküm vereceksin" buyruğudur.

"Eğer yeryüzünde olanların hepsi ve onunla birlikte bir o kadarı daha zulmedenlerin" yani yalanlayıp şirk koşanların "olsa, kıyamet gününde azabın şiddetinden" yani o günün kötü azabından... Buna dair açıklamalar daha önce Al-i İmran Sûresi'nde (3/91. âyetin tefsirinde) ve Rad Sûresi'nde (13/18. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Halbuki Allah'tan ummadıkları şey kendilerine görünür." Bu hususta gelmiş rivayetlerin en değerlisi Mansur'un, Mücahid'den şöyle dediğine dair yaptığı rivayettir: Bunlar güzel ve hasenat olduğunu vehmettikleri birtakım ameller işlediler, onların hep günah ve seyyiat olduklarını gördüler, es-Süddî de böyle demiştir.

Bir başka açıklamaya göre onlar ölümden önce tevbe edeceklerini vehmettikleri birtakım ameller işlediler. Fakat tevbe etmeden önce ölüm gelip onlara yetişti. Onlar tevbe ile kurtulacaklarını zannediyorlardı.

Tevbesiz olarak günahlarının bağışlanacağı vehmine kapılmış olmaları da mümkündür. Fakat "Allah'tan ummadıkları şey kendilerine görünür." Bu ummadıkları şey ise cehennem ateşine girmektir.

Süfyan es-Sevrî bu âyet-i kerime hakkında şöyle demiştir: Vay riyakarların haline, vay riyakarların haline! Bu âyet onlar hakkındadır, burada anlatılan

onların durumudur.

İkrime b. Ammar dedi ki: Muhammed b. el-Münkedir ölümü esnasında oldukça korktu, dehşete kapıldı. Ona: Bu korku ve dehşet neden? diye sorulunca şöyle dedi: Allah'ın kitabındaki şu âyetten dolayı korkuyorum: "Halbuki Allah'tan ummadıkları şey kendilerine görünür." Ben daha önce ummadığım şeylerin bana görüneceğinden korkuyorum.

"Kazandıkları amellerin fenalıkları" yani işledikleri küfür ve masiyet-lerin cezası "kendilerine görünecek." Karşılıklarına çıkacak "ve alaya aldıkları şey onları çepeçevre sarıp kuşatacaktır" üzerlerine inecektir. [64]

49. İnsana bir zarar dokunduğunda Bizi çağırır. Sonra Biz ona tarafımızdan bir nimet lütfedersek: "Bu bana ancak bilgi(m)den dolayı verilmiştir" der. Bilakis o bir imtihandır. Fakat onların çoğu bilmezler.

50. Gerçekten onlardan önce geçenler de bunu demişlerdi, ama onların kazandıkları şeyler kendilerine fayda vermedi.

51. Sonunda da kazandıkları o amellerin kötülükleri kendilerine gelip çattı. Bunlardan zulmedenleri de kazandıklarının kötülükleri yakında gelip bulacaktır.

52. Bilmezler mi ki muhakkak Allah rızkı dilediği kimseye yayar ve kısar. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için âyetler vardır.

"İnsana bir zarar dokunduğunda Bizi çağırır." Bu buyruğun Huzeyfe b. el-Muğire hakkında indiği söylenmiştir.

"Sonra Biz ona tarafımızdan bir nimet lütfedersek, bu bana ancak bilgi(m)den dolayı verilmiştir, der." Katade dedi ki: Buradaki "bilgiden dolayı" benim çeşitli kazanç yollarını bilmemden ötürü diye açıklamıştır. Yine ondan gelen bir açıklamaya göre bendeki bir hayırdan ötürü (bana verilmiştir) diye açıklamıştır. Bir başka açıklamaya göre "bilgiden dolayı" yani Allah'ın benim üstünlük ve faziletimi bilmesinden ötürü demektir. el-Hasen de şöyle demiştir: "Bilgiden dolayı" Allah'ın bana öğretmiş olduğu bilgiden dolayı demektir. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: O dedi ki: Artık ben şunu biliyorum ki; bu dünya hayatında bana verildiğine göre, Allah nezdinde benim önemli bir yerim var demektir.

Bunun üzerine yüce Allah: "Bilakis o bir imtihandır" diye buyurmaktadır. Yani aksine sana verilmiş bulunan bu nimetler kendisi vasıtasıyla sınandığın bir fitne (imtahan)dır.

el-Ferra dedi ki: Buradaki: "O" zamirinin müennes gelmesi "fitne (imtahan)" lafzının müennesliğinden dolayıdır. Eğer: "Hayır o bir imtihandır" şeklinde

(müzekker zamir ile) gelmiş olsaydı, yine caiz olurdu. en-Nehhas dedi ki: İfade: Hayır, bu sana bir fitne (imtihan) olmak üzere verilmiştir, takdirindedir.

"Fakat onların çoğu bilmezler" yani yüce Allah kendilerine mal ve servet verdiği takdirde bunun bir sınama olduğunu bilmezler.

"Gerçekten onlardan önce geçenler" Karun ve daha başkaları arasından "bu ancak bana bendeki bir ilim dolayısıyla verilmiştir" (el-Kasas, 28/78) diye söyleyen onlardan önceki kâfirler "de bunu demişlerdi."

Bu buyruktaki: "Bunu demişlerdi" buyruğundaki zamirin müennes gelmesi (söylenen söz anlamındaki "kelime")nin müennesliğinden ötürüdür.

"Ama onların kazandıkları şeyler kendilerine fayda vermedi" buyruğundaki; "...me" red ve inkâr içindir, yani onların mallarının, çoluk-ço-cuklarının Allah'ın azabına karşı hiçbir faydası olmadı. Bunun; "mallarının kendilerine faydası ne oldu?" anlamında olduğu da söylenmiştir. O takdirde bu edat soru edatı olur.

"Sonunda da kazandıkları o amellerin kötülükleri" yani kötü amellerinin cezası - çünkü bazan kötülüğün cezası (seyyie)na da kötülük (seyyie) denilir- "kendilerine gelip çattı. Bunlardan" bu ümmetten "zulmedenleri" şirk koşanları"de kazandıklarının kötülükleri" açlık ve kılıç "yakında gelip bulacaktır. Onlar" Allah'ı "aciz bırakamazlar" azabından kurtulamazlar, önüne geçemezler. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-En'am, 6/134. âyetin tefsiri ile Yunus, 10/53- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Bilmezler mi ki muhakkak Allah rızkı dilediği kimseye yayar ve kısar. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için âyetler vardır." Özellikle mü'min-leri sözkonusu etmiştir. Çünkü âyetler üzerinde iyiden iyiye düşünen ve onlardan yararlananlar onlardır. Rızkın genişliğinin kimi zaman bir tuzak ve bir istidrâc olduğunu, kısılmasının da yükseklik ve ecri büyötmek için verildiğini yalnız onlar bilirler.

[\[65\]](#)

53. De ki: "Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder." Muhakkak O, çok çok mağfiret edendir, rahmet edendir.

54. Size azab gelmezden önce Rabbinize dönün ve O'na teslim olun. Sonra size yardım olunmaz.

55. Farkında olmadan ansızın azab size gelmezden önce Rabbi-nizden size indirilenin en güzeline uyun.

56. Ta ki kimse: "Allah'a karşı işlediğim kusurlardan dolayı vay benim halime ve gerçekten ben alay edenlerdendim" demesin.

57. Veya: "Eğer Allah bana hidayet etse idi. Elbette takvalılardan olurum."

demesin;

58. Ya da azabı gördüğünde: "Eğer benim için bir dönüş imkânı olsaydı, ihsan edicilerden olurum" demesin.

59. "Hayır, sana âyetlerim gerçekten gelmiş idi. Sen ise onları yalanlamış, büyüklenmiş ve kâfirlerden olmuş idin."

"De ki: Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin!" buyruğunda yer alan: "Ey kullarım" buyruğunda arzu edilirse "ya" hazfedilebilir. Çünkü nida hazf yerlerindendir.

en-Nehhas dedi ki: Bu hususta gelmiş en değerli rivayetlerden birisi de Muhammed b. İshak'ın Naff'den, onun İbn Ömer'den, onun Ömer'den şöyle dediğine dair yaptığı şu rivayettir: Biz hicret etmek üzere karar verince, ben ile Hişam b. el-As b. Vail es-Sehmî ile Ayyaş b. Ebi Rabia b. Utbe ile sözleştim ve buluşma yerimiz Ğıfaroğulları suyu olsun, dedik. Ayrıca şunu da söyledik: Bizden geciken olursa, onun alıkonulmuş olduğunu bileceğiz, diğerleri yollarına devam etsin. Sabah ben ile Ayyaş b. Utbe buluştuk, Hişam ise yanımıza gelemedi. Onun fitneye (azab ve işkenceye) maruz kaldığını öğrendik. O da bu fitneye boyun eğdi. Medine'de iken şöyle diyorduk: Bunlar aziz ve ce-lil olan Allah'ı tanıdılar, Rasûlü (salat ve selam ona)ne iman ettiler. Sonra da başlarına gelen bir bela dolayısıyla fitneye düştüler (dinlerinden döndüler). Onların tevbelerinin kabul edilebileceği görüşünde değiliz. Kendileri de kendi kendilerine böyle diyorlardı. Fakat yüce Allah Kitabında: "De ki: Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin" buyruğundan "...büyüklük taslayanlara cehennemde yer mi yok?" buyruğuna kadar olan bölümleri indirdi. Ömer dedi ki: Ben bunları kendi ellerimle yazdıktan sonra Hişam'a gönderdim. Hişam dedi ki: Âyetler bana ulaşınca, onları alıp Zu Tuva'ya çıktım ve şöyle dedim: Allah'ım, Sen bu buyrukları anlamamı sağla. Anladım ki bu buyruklar bizim hakkımızda inmiştir. Sonra geri döndüm, deveme bindim, Rasûlullah (sav)'a kavuştum.

Said b. Cübeyr'den de İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Müşriklerden bir topluluk çokça kişi öldürmüş, çokça zina etmişlerdi. Peygamber (sav)'a ya şöyle dediler, yahutta ona şöylece haber gönderdiler: Senin kendisine davet ettiğin şey, hiç şüphesiz güzel bir şeydir. Tevbe edersek, tevbemiz kabul olur mu dersin? Bunun üzerine aziz ve celil olan şu: "De ki: Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım..." âyetini indirdi. Bunu Bu-hârî bu manada rivayet etmiştir. [\[66\]](#) Bu el-Furkan Sûresi'nin sonlarında (25/68-69- âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu âyet-i kerime Mekkeliler hakkında

inmiştir. Onlar şöyle demişlerdi: Muhammed putlara tapan, Allah'ın haram kıldığı canı öldüren kimsenin günahının bağışlanmayacağını söylüyor. Peki nasıl hicret edelim? Nasıl müslüman olalım? Biz hem Allah ile birlikte başka ilâha ibadet ettik, hem Allah'ın haram kıldığı canı öldürdük. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi. [67]

Bir başka açıklamaya göre bu âyet-i kerime ibadet hususunda kendi aleyhlerine aşırıya gitmiş ve cahiliye döneminde işlemiş oldukları birtakım günahlar dolayısıyla bu ibadetlerinin kabul olunmayacağından korkmuş birtakım müslümanlar hakkında inmiştir.

Yine İbn Abbas ve Ata şöyle demiştir: Âyet-i kerime Hamza (r.a)'ın katili Vahşi hakkında inmiştir. Çünkü Allah'ın onun müslüman olmasını kabul etmeyeceğini zannetmişti. İbn Cüreyc'in Ata'dan, onun İbn Abbas'tan rivayetine göre ise İbn Abbas şöyle demiştir: Vahşi Peygamber (sav)'a gelerek: Ey Muhammed, ben sana himaye istiyerek geldim. Allah'ın kelamını dinleyin-ceye kadar beni himayene al, dedi. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Ben seni himayesiz olarak görmek isterdim. Fakat madem benden himaye isteyerek geldin, Allah'ın kelamını dinleyinceye kadar seni himayeme alıyorum" dedi. Vahşi dedi ki: Ben Allah'a ortak koştum, Allah'ın haram kıldığı canı öldürdüm, zina ettim. Allah benim tevbemi kabul eder mi? Rasûlullah (sav); "Onlar ki Allah ile birlikte başka bir ilâha ibadet etmezler. Hak ile olması dışında Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı nefsi de öldürmezler, zina da etmezler" (el-Furkan, 25/68) âyet-i kerimesi sonuna kadar nazil oluncaya kadar sustu. Sonra bu âyeti Vahşi'ye okudu. Vahşi ben burada bir şart koşul-duğunu görüyorum, belki ben salih bir amel işlemeyeceğim, Allah'ın kelamını dinleyinceye kadar ben senin himayende kalmaya devam ediyorum. Bunun üzerine şu âyet-i kerime indi: "Doğrusu Allah kendisine şirk koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını da dilediğine bağışlar" (en-Nisa, 4/48 ve 116) âyeti indi. Onu çağırttırdı ve ona bu âyeti okudu. Bu sefer şöyle dedi: Belki ben mağfiret etmeyi dilemeyeceği kimselerdenim. Onun için Allah'ın kelamını dinleyinceye kadar senin himayende kalıyorum, dedi. Bu sefer: "Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin" âyeti nazil oldu. Bunun üzerine: Evet şimdi oldu, ayrıca herhangi bir şart koşulduğunu görmüyorum, dedi, sonra da müslüman oldu. [68]

Hammad b. Seleme, Sabit'ten, o Şehr b. Havşeb'den, o Esmâ'dan rivayet ettiğine göre Esmâ Peygamber (sav)'i: "De ki: Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları mağfiret eder" ve bunlara aldırış etmez "Muhakkak o çok çok mağfiret edendir, rahmet

edendir" buyruğunu ("ve aldırış etmez" ilavesiyle birlikte) okurken dinledim.

İbn Mesud'un Mushafında ise "Allah dilediği kimseler için bütün günahları mağfiret eder" şeklindedir.

Ebu Cafer en-Nehhas dedi ki: Bu iki okuyuş da (Esmâ'nın naklettiği okuyuş ile Abdullah b. Mesud'un mushafındaki okuyuş) tefsiri açıklamaya göredir. Yani Allah dilediğinin günahını bağışlar. Yüce Allah da kime bağışlamayı dileyceğini bilmiştir. Bu ise tevbe eden veya küçük günah işlemekle birlikte büyük günahı bulunmayan kimsedir. Bununla tevbe eden kimseyi kastettiği de daha sonra gelen: "Size azab gelmezden önce Rabbinize dönün" buyruğu göstermektedir. O halde tevbe eden kimseye bütün günahları bağışlanacaktır. Buna da yüce Allah'ın: "Muhakkak Ben tevbe eden... kimseye de çok çok mağfiret ediciyim" (Ta-Ha, 20/82) buyruğu delâlet etmektedir. Bunda açıklanamayacak bir taraf yoktur.

Ali b. Ebi Talib dedi ki: Kur'ân-ı Kerîm'de şu: "De ki: Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin." buyruğundan daha geniş bir âyet-i kerime yoktur. Bu husus daha önceden el-İs-ra Sûresi'nde (17/84. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Abdullah b. Ömer de dedi ki: Kur'ân-ı Kerîm'de en çok ümit verici âyet-i kerime bu âyet-i kerimedir. İbn Abbas ise onların bu sözlerine cevap vererek şöyle demektedir: Kur'ân-ı Kerîm'de en ümit verici âyet-i kerime yüce Allah'ın: "Doğrusu Rabbin zulümlerine rağmen insanlara yine de mağfiret edendir" (er-Rad, 13/6) âyetidir. Bu husus daha önceden er-Rad Sûre-sinde (belirtilen âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ümit kesmeyin" anlamındaki buyruk: şeklinde "nun" harfî esreli olarak okunduğu gibi, üstün olarak da okunmuştur. Buna dair açıklama daha önceden el-Hicr Sûresi'nde (15/55. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Size" dünya hayatında "azab gelmezden önce Rabbinize dönün" itaat :le O'na yönelin. Yüce Allah şirkten tevbe eden kimselere mağfiret edeceğini açıkladıktan sonra tevbe etmeyi ve kendisine dönmeyi emretmektedir.

[69]İnabe" ihlas ile yüce Allah'a dönmek demektir. "Ve O'na teslim olun" kaide boyun eğin, emirlerine uyun. "Sonra size yardım olunmaz." Yani Onun azabından kimse sizi kurtaramaz.

Cabir (r.a)'ın rivayet ettiği hadise göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuş-rur: "Şüphesiz ki Allah'ın kişinin itaatte ömrünü uzatması ve ona dönüşü na->ib etmesi mutluluktandır/1' Kişinin amelde bulunup amelini beğenmesi ise bedbahtlıktandır."

"Farkında olmadan ansızın azab size gelmezden önce Rabbinizden size

indirilenin en güzeline uyun" buyruğunda geçen "indirilenin en güzeli" Kur'ân-ı Kerîm'dir. Onun hepsi güzeldir. Anlamı el-Hasen'in dediğine göre şöyledir: Ona itaate bağlanın, isyan etmekten uzak durun.

es-Süddî de şöyle demiştir: En güzel olan Allah'ın Kitab-ı keriminde emrettikleridir. İbn Zeyd de şöyle demiştir: Bunlar muhkem buyruklardır. Müteşabihin bilgisini ise onu bilene havale ediniz. Yine İbn Zeyd şöyle demiştir: Yüce Allah, Tevrat, İncil ve Zebur gibi kitapları indirdikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'i indirdi ve ona uymayı emretti. En güzel olan odur, mucize olan odur.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu (kitab, Kur'ân-ı Kerîm) en güzel olandır. Çünkü o (önceki kitapları) neshedici, bütün kitaplar hakkında hüküm vericidir. Onun dışındaki diğer bütün kitaplar ise neshedilmiştir.

Bunun affetmek olduğu da söylenmiştir, çünkü yüce Allah peygamberini affetmek ile kısas uygulamak arasında serbest bırakmıştır. Bir başka açıklamaya göre yüce Allah'ın Peygamber (sav)'a öğrettiği Kur'ân'dan olmayan şeyler, güzel şeylerdir. Kur'ân olarak vahyettikleri ise en güzel olandır.

Bir diğer açıklamaya göre geçmiş ümmetlerin haberlerine dair size indirilenlerin en güzeline (uyun), demektir.

"Taki... demesin" buyruğundaki " ...me..." nasb mahallindedir. Yani böyle demesi hoşuna gitmeyeceğinden böyle de(yecek duruma düş)me-sin demektir. Kufelilere göre ise: " Demesin" şeklinde; Basralılara göre ise: "Söyler diye korksun" takdirindedir.

Şöyle de açıklanmıştır: "Ta ki kimse... de"mesinden önce... demektir. Çünkü bundan önce de: "Azab size gelmezden önce" diye buyurulmuştur.

ez-Zemahşerî dedi ki: Şayet "kimse" anlamındaki lafız niçin nekre (belirtisiz) gelmiştir diye soracak olursan, derim ki: Çünkü bundan maksat bazı kimselerdir, bu da kâfirin nefsi (kâfir)dir. Bununla birlikte diğer kimselerden ayrı bir kimsenin kastedilmesi de mümkündür. Bunun kastedilmesi ise ya aşırı derecedeki küfründen ötürüdür, veya göreceği büyük azabtan dolaydır. Bununla çokluk ve fazlalığın kastedilmiş olma ihtimali de vardır. el-A'ş'a'nın şu beyitinde olduğu gibi:

"Nice ağaçlık yer var ki eğer içine doğru seslenecek olsam, Bana başını silkeleyen öfkeli ve şerefli (pekçok kimse) gelir."

O bu sözleriyle şerefli tek bir kimseyi değil, kendisine yardım edecek kalabalıklar halinde şerefli kimselerin geleceğini kastetmektedir. Bunun ben-zeri de: " Nice ülkeler katettim, nice kahramanla çarpıştım" ifadeleridir. Bununla anlatılmak istenen çokluktan başkası değildir. Vay benim halime" buyruğunun aslı şeklindedir, ye'nin yerine "elif gelmiştir. Çünkü hem daha hafiftir, hem de

istiğasede (yardım istemek halinde) sesi uzatmak imkânını daha çok verir. Kimi zaman bundan sonra bir "he" harfi getirdikleri de olur. el-Ferra şu beyiti nakletmektedir:

"Çok hızlı koşan bir eşeğe merhaba,

O geldi mi hemen onu su taşımaya yaklaştırım."

Bazan "eliften sonra izafete delâlet etmek üzere "ye" harfini kattıkları da olur. Nitekim Ebu Cafer: (diye okumuştur. Burada sözü edilen "hasret" pişmanlık demektir.

"Allah'a karşı işlediğim kusurlardan dolayı" buyruğu ile ilgili olarak el-Hasen: Allah'a itaat hususundaki (kusurlarımdan dolayı) diye açıklamıştır, ed-Dahhak yüce Allah'ı anmaktaki kusurlarımdan dolayı diye açıklamış ve şöyle demiştir: Bundan da maksat Kur'ân-ı Kerîm ve gereğince amel etmektir.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Allah'a karşı" Allah'ın mükâfatı hususundaki "kusurlarımdan dolayı" demektir.

el-Ferra da dedi ki: "Cenb (mealde karşı): yakınlık ve civarında bulunmak" demektir. Mesela: " Filan kişi filanın civarında yaşar" demektir. " Yakın komşuya" (en-Nisa, 4/36) buyruğunda da bu kökten gelen lafız kullanılmıştır. Buyruk: Yüce Allah'ın yakınlığını ve komşuluğunu aramaktaki kusurlarından dolayı anlamındadır ki; bu da cenneti istemekteki kusurdur.

ez-Zeccac da şöyle demiştir: Yüce Allah'ın beni kendisine davet ettiği ve Allah'ın yolunun kendisi olan o yolu izlemekteki kusurlarımdan dolayı hasretler olsun bana (vay benim halime)! demektir. Çünkü Araplar da bir şeye götüren, ulaştıran yola ve sebebe de "cenb" adını verirler. Mesela: "Senin için, senin hoşnutluğun için ben hiç de yutulmayacak lokmaları sıkıntı ile yuttum" denilir.

"Allah'a karşı" buyruğunun, yüce Allah'ın rıza ve sevabına ulaştıran cihet ve tarafta, anlamına geldiği de söylenmiştir. Araplar: " Cihet ve tarafa" da bu ismi verirler. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Bundan ötürü kalb bitkin bir şekilde bölündü, İnsanlar bir tarafta, emir bir tarafta."

Bununla insanların ayrı bir cihette, emirin ayrı bir cihette bulunduğunu kastetmektedir. İbn Arafe dedi ki: Bununla Allah'ın emirlerini terkettiğinden dolayı... demek istemektedir. Nitekim: "Ben bu işi ihtiyacım yanında (ihtiyacımdan dolayı) yapmadım" denilir. Şair Küseyyir de şöyle demiştir:

"Senin için yanan, parça parça olan bir ciğeri bulunan, Bir aşık hakkında Allah'tan korkmaz mısın?"

Mücahid de böyle demiştir. Allah'ın emirlerinden zayi ettiklerimden (yerine getirmediğimden) ötürü... demektir, diye açıklamıştır. Peygamber (sav)'dan da

şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Bir adam bir mecliste oturur, bir yerde yürür, bir yerde yatar uzanır da orada aziz ve celil olan Allah'ın adını anmayacak olursa, mutlaka bu onun aleyhine kıyamet gününde bir hasret (sebebi) olacaktır.

[70]" Bu hadisi Ebu Dâvûd bu manada rivayet etmiştir.

İbrahim et-Teymî dedi ki: Kıyamet gününde duyulacak hasletlerden (vay halime, dedirtecek şeylerden) birisi de kişinin Allah'ın dünya hayatında kendisine vermiş olduğu malı, başkasının mizanında görmesidir. Başkası o malı ondan miras almış ve o malı hak ile kullanmıştır. O bakımdan o malın ecrini o kimse almış, diğeri de onun günahını yüklenmiş olacaktır.

Yine hasret duyma sebeplerinden birisi de kişinin dünyada iken Allah'ın kendi hizmetine vermiş olduğu kölesinin yüce Allah'a daha yakın bir konumda olduğunu görmesi veya dünyada iken kör diye bildiği bir adamın kıyamet gününde görüyor olduğunu görüp kendisinin ise kör kılınmış olmasıdır.

"Ve gerçekten ben alay edenlerdendim." Ben ancak dünyada iken Kur'ân ile Rasûl ile Allah'ın gerçek dostları ile alay eden kimselerden idim.

Katade dedi ki: Böyle bir kimse yüce Allah'a itaati elden kaçırmakla kalmayarak itaat ehli ile alay dahi eder.

" Gerçekten ben...dim" hal olarak nasb mahallindedir. Ben alay ediyorken kusurlu hareket ettim veya alay etme halinde kusurlu hareket etim. demiş gibidir. Şöyle de açıklanmıştır: Ben ancak alay, oyun, eğlence ve batıl içinde idim. Yani benim bütün yaptıklarım ancak yüce Allah'tan başkasına ibadet yolunda idi.

"Veya" bu kişi "eğer Allah bana hidayet etse idi" dininin yolunu bana gösterse idi "elbette" şirk ve masiyetlerden sakınan "takvalılardan olurum, demesin." Buradaki: Şayet Allah bana hidayet vermiş olsaydı, ben de hidayet bulurdum, sözü doğrudur. Şanı yüce Allah'ın şu buyruğunda bize haber verdiği müşriklerin şu şekildeki delil göstermelerine de yakındır: "Müşrikler: Allah dileseydi, biz de babalarımız da ortak koşmazdık... diyeceklerdir." (el-En'ara, 6/148) Ancak bu kendisi ile batıl kastedilen hak bir sözdür. Tıpkı Ali «xa)'ın Haricilerden: "Hüküm ancak Allah'ındır" diyen kimseye bu cevabı verdiği gibi.

"Ya da" bu kişi "azabı gördüğünde: Eğer benim için bir dönüş imkânı olsaydı, ihsan edicilerden olurum, demesin" buyruğundaki: " Olurdum" lafzının nasb ile gelmesi temenninin cevabı oluşundan dolayıdır. Bununla birlikte "bir dönüş" lafzına atfedilmiş olarak da kabul edilebilir, çünkü: "Dönme imkânım..." anlamındadır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Andolsun ki göz aydınlığı içinde giyineceğimTJîr aba, İncecik (ipekli) elbiseler giymekten daha çok hoşuma gider."

el-Ferra da şu beyiti zikretmektedir:

"Ondan sana geri kalan bir anı ve korkudan başkası değildir, Bir de onun süvari kafilesinin nereye doğru gittiklerini sorarsın."

Burada "sorarsın" anlamındaki fiili "anı" anlamındaki lafzın mahalline atıf ile nasb ile okumuştur. Çünkü ifade: "Ondan sana geriye kalan anmaktan başkası değildir" şeklindedir. "Aba giyinmek ve... aydın olması" ifadesi de bu kabildendir, yani: "Aba giymek ve gözümün aydın olması..." takdirindedir.

Ebu Salih dedi ki: İsrailoğullarından arif bir kişi vardı. O bir yazı gördü: Kişi uzun bir süre Allah'a itaat ile amel etmekle birlikte onun ameli cehennemliklerin amelleri ile mühürlenir. Bu sebepten cehenneme girer ve bir adam da uzun bir süre Allah'a masiyet olan şeyleri işler, sonra ameli cennet ehlinde birisinin ameli ile mühürlenir, o da cennete girer. Bunun üzerine adam: O halde ben ne diye kendimi yoruyorum deyip yaptığı amellerini bıraktı, fa-sıklığa ve masiyete koyuldu. İblis ona dedi ki: Senin uzun bir ömrün var. Dünyadan faydalanan, sonra tevbe edersin. Fasıklığa koyuldu, malını hayasızlıklara harcayıp tüketti. En lezzetli anında ölüm meleği ona gelince bu sefer: "Allah'a karşı işlediğim kusurlardan dolayı vay benim halime! Ömrüm şeytana itaatle geçti" dedi ve pişmanlığın fayda vermeyeceği bir zamanda pişman oldu İşte yüce Allah bu kimseye dair haberi Kur'ân-ı Kerîm'de indirdi.

Katade de şöyle demiştir: Bunlar çeşitli grublardır. Onlardan bir kesim: "Allah'a karşı işlediğim kusurlardan dolayı vay benim halime" demiş, bir diğer kesim: "Eğer Allah bana hidayet etse idi, elbette takvalılardan olurum" demiş, bir öteki kesim: "Eğer benim için bir dönüş imkânı olsaydı, ihsan edicilerden olurum" demiş olacaktır. Yüce Allah da onların hepsinin bu söylediklerini reddetmek üzere şöyle buyurmaktadır:

"Hayır, sana âyetlerim gerçekten gelmiş idi." ez-Zeccac dedi ki: Buradaki: "Hayır" olumsuz bir sorunun cevabıdır. Halbuki ifadede olumsuz lafzı yoktur. Şu kadar var ki; "Eğer Allah bana hidayet etse idi" buyruğu Allah bana hidayet vermedi, anlamındadır. Sanki bu sözü söyleyen kimse: Bana hidayet verilmedi, demiş gibidir. Bunun üzerine ona: Hayır, sana hidayet yolu açıkça gösterilmiştir. Sen eğer iman etmek isteseydin, iman etmek imkânını bulurdun.

"Âyetlerim"den kasıt, Kur'ân-ı Kerîm'dir. "Âyetler" ile mucizelerin kastedildiği de söylenmiştir. Yani delil senin için açıklık kazanmış, fakat sen onu inkâr edip yalanlamıştın.

"Büyüklemiş" yani imana karşı büyüklük taslamış "ve kâfirlerden olmuş idin." Yüce Allah burada müzekkere hitab kipi ile "büyüklemiş ve kâfirlerden olmuş idin" diye buyurmaktadır. Çünkü "nefs: kimse" hem erkek, hem dişi hakkında kullanılır. Mesela: "Üç kişi, kimse" denilir. el-Müberred dedi ki: Araplar "bir

insan" anlamında: "Bir kimse" derler.

er-Rabî' b. Enes, Um Seleme'den rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) bu buyruğu şöyle okumuştur: "Sana (dîşiye hitab kipi ile) âyetlerim gerçekten gelmiş idi. Sen ise onları yalanlamış, büyüklenmiş ve kâfirlerden olmuş idin." el-A'meş de "Hayır, sana âyetlerim... gelmiş idi" anlamındaki buyruğu: "Hayır, ona âyetlerim gelmiş idi" diye okumuştur. Bu da (hi-tab kipinin) müzekker oluşuna delil teşkil etmektedir. er-Rabî' b. Enes, Um Seleme'ye yetişmemiştir, ancak bu kıraat de caizdir. Çünkü "nefs (kimse)" hem erkek, hem dîşi için kullanılabilir. Kimileri bu kıraati kabul etmeyerek şöyle demiştir: O takdirde "te" harfi kesreli okunmalı ve ayrıca: " Ve sen kâfir dîşilerden idin" şeklinde olması gerekirdi.

en-Nehhas şöyle demektedir: Böyle olması gerekmemektedir. Çünkü ondan öncesinin: "Kimse... demesin" şeklinde olmakla birlikte daha sonradan: " Ve gerçekten ben alay edenlerdendim" diye buyurmakta, bunun yerine (müennes çoğul olarak getirilmesi gereken de denilmemiştir. Arapçada "te" harfi esreli okunmak suretiyle: " Büyüklenmiş... ve olmuş idin" ifadesinin takdiri ise "Alay eden topluluktan yahut alay eden insanlardan yahut alay eden kimselerden (oldun)" şeklindedir. [71]

60. Kıyamet gününde Allah'a yalan söyleyenleri yüzleri kararmış görürsün. Büyüklük taslayanlara cehennemde yer mi yok?

61. Allah takva sahihlerini umduklarına erdirmek sureti ile kurtarır. Onlara hiçbir fenalık dokunmaz ve onlar üzülmazler de.

62. Allah herşeyin yaratıcısıdır, O herşeye vekildir.

63. Göklerle yerin anahtarları yalnız O'nundur. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler ise, onlar zarara uğrayanların ta kendileridir.

64. De ki: "Artık ey cahiller, bana Allah'tan başkasına ibadet etmemi mi emredeceksiniz?" gazab ve intikamından ötürü olacaktır.

el-Ahfeş dedi ki: "Görürsün" buyruğu yüce Allah'ın: "Yüzleri Tcarar-mış" buyruğunda amel etmemiştir. Bu mübteda ve haber cümlesidir. ez-Ze-mahşerî dedi ki: Eğer "görürsün" buyruğunda kastedilen gözle görmek ise, hal konumunda bir cümledir. Eğer maksat kalbin görmesi ise ikinci meful-dür.

"Büyüklük taslayanlara cehennemde yer mi yok?" buyruğunda geçen: "Büyükleme, kibrin" anlamını Rasûlullah (sav) açıklamış ve şöyle buyurmuştur: "Hakkı kabul etmemek ve insanları küçük görmektir. [72]

Bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/34. âyet, 7. başlıkta) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. Abdullah b. Amr'ın rivayet

ettiği hadise göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde büyüklük taslayanlar küçük karıncalar şeklinde haşredileceklerdir. Onları küçülmüşlük öyle bir yakalayacak ki sonunda cehennemdeki bir hapishaneye götürüleceklerdir." [73]

"Allah takva sahihlerini umduklarına erdirmek suretiyle kurtarır"

buyruğundaki: " Kurtarır" buyruğu diye de okunmuştur. Şirklerden ve masiyetlerden kurtarır, demektir. "Umduklarına erdirmek suretiyle" lafzı da genel olarak tekil okunmuştur, çünkü mastardır. Ku-feliler: şeklinde çoğul okumuşlardır. Bu da: "Mutluluk-larıyla" demek gibi caizdir.

Ebu Hureyre yoluyla gelen hadiste de Peygamber (sav)'dan bu âyetin tefsiri mahiyetinde şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Yüce Allah her kişi ile birlikte amelini de hasreder. Mü'minin ameli kişi ile birlikte en güzel bir surette ve en hoş bir koku ile yer alır. Korku ya da dehşetli bir hal oldu mu ameli kendisine: Korkma, bundan maksat sen değilsin. Bununla sen kastedilmiyorsun, der. Nihayet bu sözleri ona çokça söyleyince kişi (ameline): Sen ne kadar iyisin, kimsin sen diye sorar. Ameli ona: Beni tanımadın mı? Ben senin salih amelinim, ağırlığıma rağmen sen beni taşıdın. Allah'a yemin ederim ki, ben de seni taşıyacağım ve seni savunacağım, der. İşte yüce Allah'ın: "Allah takva sahiplerini umduklarına erdirmek sureti ile kurtarır, onlara hiçbir fenalık dokunmaz ve onlar üzülmeyenler de" diye buyurduğu budur. [74]

"Allah herşeyin yaratıcısıdır. O, herşeye vekildir." Herşeyin koruyucusu, herşeyi görüp gözetendir. Daha önceden de geçmiş bulunmaktadır.

"Göklerle yerin anahtarları yalnız O'nundur" buyruğundaki: "Anahtarlar" lafzının tekili; dır. Tekilinin olduğu da söylenmiştir. Fakat çoğunlukla kullanılan; şeklidir, 'in "anahtarlar" demek olduğu İbn Abbas ve başkalarından rivayet edilmiştir.

es-Süddî: Göklerin ve yerin hazineleridir derken, başkaları: Göklerin hazineleri yağmur, yerin hazineleri bitkidir, demişlerdir.

"Anahtarların bir başka çoğul şekli vardır ki; diye gelir. Bunun tekili ise; şeklindedir.

el-Cevherî dedi ki: " Anahtar" demektir, da (vezin itibariyle) orak demek olan gibi olup bazan yaş yoncanın, sarılıp bükülmesi halinde yapıldığı gibi, otların kendisi ile büküldüğü bir anahtar çeşididir, çoğulu da; şeklinde gelir. "Deniz pekçok kimsenin üzerine kilitlendi" yani onları suda boğdu. Sanki üzerlerine kapanarak onları boğmuş olduğundan böyle denilmiş gibidir.

Beyhakînin, İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre Osman b. Afvan (r.a), Ra-sûlullah (sav)'a yüce Allah'ın: "Göklerle yerin anahtarları yalnız O'nundur."

buyruğunun tefsirinin ne olduğunu sormuş, Rasûlullah (sav) da şöyle buyurmuştur: "Buna dair kimse bana soru sormadı. Bu:

"Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Allah en büyüktür, O'na hamd ile Allah hertürlü eksiklikten münezzehtir. Allah'tan günahlarımın bağışlanmasını dilerim. Pek yüce ve pek büyük olan Allah'ın yardımı ile olmadıkça hiçbir şeye güç yetirilemez, takat getirilemez. O ilktir, sondur, en üstün olandır, gizli olandır, diriltir, öldürür, hayır yalnız O'nun elindedir, O herşeye güç yetirendir." [75]

es-Salebî bunu Tefsir'inde zikretmiş ve ayrıca şunu da ilave etmiştir: "Sabahı ya da akşamı ettiğinde bunları on defa söyleyen kimseye yüce Allah altı haslet verir:

- 1- İblise karşı korunur.
- 2- Onikibin melek onun yanında bulunur.
- 3- Ona bir kantar ecir verilir.
- 4- Onun bir derecesi yükseltilir.
- 5- Yüce Allah onu huru'l-în ile evlendirir.
- 6- Kur'ân'ı, Tevrat'ı, İncil'i ve Zebur'u okuyan kimse gibi ona ecir verilir. Aynı zamanda hacceden ve umre yapan, haccı ve umresi de kabul edilen kimse gibi ona ecir verilir, o gece ölürse, şehid olarak ölür.

el-Haris, Ali (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ben Rasûlullah (sav)'a "el-Makalid: anahtarların tefsirini sordum da şöyle buyurdu: "Ey Ali! Gerçekten büyük bir şeye dair soru sordun. "Anahtarlar" sabah ettiğin vakit on defa, akşamı ettiğin vakit on defa:

"Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur, Allah en büyüktür, Allah hertürlü eksiklikten münezzehtir, hamd Allah'ındır, Allah'tan mağfiret dilerim. Güç ve takat ancak Allah iledir, O ilktir, sondur, zahirdir, batındır. Mülk yalnız O'nundur, hamd yalnız O'nundur. Hayır, yalnız O'nun elindedir ve O her-şeye güç yetirendir."

Kim sabahı ettiği vakit bunları on defa söyler, akşamı ettiği vakit de on defa söylerse, yüce Allah ona altı özellik verir.

- 1- Onu şeytana ve askerlerine karşı korur. Onların o kimse üzerinde hiçbir etkileri olmaz.
- 2- Ona cennette bir kantar verilir. Bu ise onun terazisinde Uhud dağından daha ağır basar.
- 3- Ancak ebrar (iyi kimseler)in ulaşabildiği bir dereceye yükseltilir.
- 4- Yüce Allah onu huru'l-în ile evlendirir.
- 5- Onikibin melek onun yanında tanık olurlar. Bu söylediği sözleri onun için apaçık bir sahifede yazarlar ve kıyamet gününde bu hususta onun lehine şahitlik ederler.

6- Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u ve Furkan'ı okuyup hac ve umre yapıp Allah'ın hac ve umresini kabul ettiği kimse gibi ona ecir verilir, eğer o gün yahut o gece ya da o ay ölürse, ona şehidlerin mührü vurulur.

Denildiğine göre "anahtarlar" itaat demektir. "Filana anahtarlarını bıraktı" derken verdiği emirlerde ona itaat etti, denilmek istenir. O halde âyet-i kerime: Göklerde ve yerde olanlar ona itaat ederler, anlamındadır.

"Allah'ın âyetlerini" Kur'ân'ı, ilâhi belge ve delilleri "inkâr edenler ise onlar zarara uğrayanların ta kendileridir." Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"De ki: Artık ey cahiller, bana Allah'tan başkasına ibadet etmemi mi emredeceksiniz?" Bu Peygamber (sav)'ı izlemekte oldukları putlara ibadet etmeye çağırdıkları ve Bu senin atalarının dinidir, dedikleri vakit (onlara ce-vab olarak gelmiştir).

" Başka" buyruğu: " ibadet etmemi" anlamındaki fiil ile: Sizin emrettiğiniz hususlarda Allah'tan başkasına (mı) ibadet edeyim?" takdiri ile nasb mahallindedir. Bununla birlikte; " Bana... emredeceksiniz" ile harf-i cerrin hazfine binaen mansub olması da caizdir. İfade-nin takdiri de şöyle olur: "Siz bana Allah'tan başkasına, ona ibadet etmeyi mi emrediyorsunuz?" Çünkü buradaki: mukadderdir ve bu harf, fiil ile birlikte geldiği vakit mastar anlamındadır. "Başka" lafzından da bedeldir, ifade de "Siz bana Allah'tan başkasına ibadet etmeyi mi emrediyorsunuz?" takdirindedir.

Naff "bana... emredeceksiniz" anlamındaki lafzı: şeklinde şedde-siz bir tek "nun" ile ve "ye" harfî üstün olarak okumuştur. İbn Amir ise bunu: şeklinde aslına uygun olarak şeddesiz iki "nun" ile okumuştur. Diğerleri ise idgam ile şeddeli tek bir "nun" ile okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de bunu tercih etmiştir. Çünkü Osman (r.a)'ın Mushaf ında bu kelime tek bir "nun" ile yazılmıştır. Nafi ise ikinci "nun'u hazfederek okumuştur. Hazfedilenin ikinci nun olmasının sebebi tekrarın ve şeddenin onunla gerçekleşmesinden dolayıdır. Ayrıca birincisinin hazfî caiz değildir, çünkü o ref haline delâlet etmektedir. Buna dair açıklamalar En'am Sûresi'nde yüce Allah'ın: "...Benimle... mücadele mi ediyorsunuz" (el-En'am, 6/80) buyruğunu açıklarken geçmiş bulunmaktadır.

"İbadet ederim" buyruğu "İbadet etmemi" anlamındadır. hazfedilince fiil ref ile gelmiştir. Bu açıklamayı el-Kisaî yapmıştır. Şairin şu mısraında da böyledir:

"Ey savaşta hazır olmamdan dolayı beni azarlayan kişi..." [\[76\]](#)

Bu şeklin doğruluğunun delili, bunu nasb ile: diye okuyanların kıraatidir.

65. Andolsun sana ve senden öncekilere vahyolundu ki: "Eğer şirk koşarsan,

andolsun ki amelin boşa çıkar ve muhakkak zarar edenlerden olursun.

66. "Hayır -işte bundan ötürü- yalnız Allah'a ibadet et ve şükür edenlerden ol."

"Andolsun sana ve senden öncekilere vahyolundu ki: Eğer şirk koşarsan..." buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: İfadede bir takdim ve tehir vardır. İfadenin takdiri şöyledir: Andolsun ki sana vahyolundu ki: Eğer şirk koşarsan... ve senden öncekilere de böylece vahyolundu. Takdim, tehir olmadığı da söylenmiştir.

Mukatıl dedi ki: Yani sana ve senden önceki peygamberlere tevhid vahyolunmuştur. Burada "tevhid" lafzı hazfedilmiştir. Sonra da: Ey Muhammedi "Eğer şirk koşarsan, andolsun ki amelin boşa çıkar." Bu da özel olarak Peygamber (sav)'a bir hitaptır. Hitabın ona olmakla birlikte maksadın onun ümmeti olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah onun şirk koşmadığını ve koşmayacağını bilmiştir.

"Boşa çıkarmak ve bozulmak" demektir. el-Kuşeyrî dedi ki: Kim irtidad ederse, ondan önceki itaatlerinin kendisine bir faydası olmaz. Fakat riddet dolayısıyla amelin boşa çıkması küfür üzere ölmek şartına bağlıdır. Bundan ciolayı yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Artık içinizden her kim dininden irtidad eder de kâfir olarak ölürse, işte böylelerinin bütün amelleri... heder olup gider" (el-Bakara, 2/217) diye buyurmuştur. O halde burada mutlak olan buyruk, kayıtlı olarak gelen buyruk ışığında anlaşılmalıdır. Bundan dolayı şöyle diyoruz: Kim hacceder, sonra irtidad ederse, sonra tekrar İslama dönerse, haccını tekrar yapması gerekmez.

Derim ki: Bu-Şafî'nin kabul ettiği görüştür. İmam Malik'e göre ise yeniden haccetmesi icab eder. Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/217-218. âyetler, 10. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Hayır -işte bundan ötürü- yalnız Allah'a ibadet et!" en-Nehhas dedi ki:

Benim Ebu İshak'tan yazılı olarak kaydettiğime göre "Allah" lafza-i celali "ibadet et" anlamındaki buyruğu ile nasbedilmiştir ve şöyle demiştir: Bu hususta Basralılar ile Kufeliler arasında görüş ayrılığı yoktur.

en-Nehhas dedi ki: el-Ferra da şöyle demiştir: Bu bir fiil takdiri ile nasbedilmiştir. Ayrıca el-Mehdevî bunu el-Kisaî'den de nakletmiştir. " -işte bundan ötürü- ...ibadet et" lafzındaki "fe" harfi hakkında ez-Zeccac: Bu, şartın cevabının başına gelen "fe'dir demiştir. el-Ahfeş ise bu fazladan gelmiştir (zaiddir) demiştir.

İbn Abbas da şöyle demiştir: "İbadet et" tevhid et demektir. Başkası ise; "hayır, bundan ötürü yalnızca Allah'a" itaat et diye açıklamıştır. [77]

"Ve" müşriklerin aksine O'nun nimetlerine "şükür edenlerden ol."

67. Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile durulmuş olacaktır. O, şirk koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir.

68. Sûra üfürülmüş -Allah'ın diledikleri müstesna- göklerde ve yerde olanların hepsi ölmüş (olacak)dır. Sonra ona ikinci bir defa üfürülür, o anda onlar ayağa kalkar, bakınırlar.

"Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler" buyruğunu el-Müberred: Allah'ı hakettiği şekilde ta'zim edemediler, diye açıklamıştır. Bu ifade: " Filanın kadri büyüktür" tabirinden gelmektedir. en-Nehhus dedi ki: Buna göre anlam şöyle olmaktadır: Bunlar Allah'ı layıkı şekliyle tazim edemediler. Çünkü O'nunla birlikte başkasına ibadet ettiler. Halbuki O, herşeyin yaratıcısı ve malikidir. Daha sonra yüce Allah kudret ve azameti hakkında haber verip şöyle buyurmaktadır: "Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eliyle durulmuş olacaktır." Daha sonra yüce Allah bunun herhangi bir organ ile olacağından kendi zatını tenzih ederek:

"O, şirk koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir" diye buyurmaktadır.

Tirmizî'de Abdullah (b. Mesud)'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Bir ya-hudi Peygamber (sav)'a gelip şöyle dedi: Ey Muhammedi Allah semavatı bir parmak üzerinde diğer bütün yaratıkları da bir parmak üzerinde tutar, sonra da: Ben el-Melik'im (mutlak malik ve egemenim) der. Peygamber (sav) azı dişleri görülünceye kadar güldü, sonra şöyle dedi: "Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edemediler." (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. [78]

Buhârî ve Müslim'de de Ebu Hureyre'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: Allah kıyamet gününde yeri kabzasına alır, semayı da sağında dürer. Sonra da: "Ben melik olanım, yeryüzünün melikleri (hükümdarları) nerede?" diye buyurur. [79]

Tirmizî'deki rivayete göre, Âişe (r.anha) Rasûlullah (sav)'a yüce Allah'ın: "Halbuki kıyamet gününde arz bütünü ile O'nun kabzasındadır. Gökler ise O'nun sağ eli ile durulmuş olacaktır" buyruğu hakkında soru sormuş ve şöyle demiştir: Ogün insanlar nerede olacaktır, Ey Allah'ın Rasûlü? dedim. Peygamber: "Cehennem (üzerindeki) köprü üzerinde (olacaklardır)." diye buyurdu. Bir rivayette de "sıratın üzerinde ey Âişe" diye buyurmuştur. (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir [80]

Yüce Allah'ın: "Halbuki... arz bütünü ile O'nun kabzasındadır" buyruğu ile "Allah yeri kabzasına alır" ifadeleri yüce Allah'ın kudretini ve bütün mahlukatı kuşatıcılığını anlatan tabirlerdir. Mesela: Filan kişi ancak benim kab-zamdadır, denilir. Bu filan kişi ancak benim güç ve kudretim çerçevesindedir, anlamındadır. İnsanlar da: Herşey O'nun kabzasındadır derken, O'nun mülk ve kudreti içerisinde demektir demek isterler. Bazan bir şeyin kabzedilmesi ve katlanıp dürülmesi, o şeyin yok edilip giderilmesi anlamına da gelebilir. Buna göre yüce Allah'ın: "Halbuki... arz bütünü ile O'nun kabzasındadır" buyruğunda, kıyamet gününde arzın bütünüyle yok olup fani olacağının anlatılmak istenmiş olması ihtimali de vardır. Arz (yer)den kasıt ise yedi arzıdır. Bunun da iki tanığı vardır. Birisi "halbuki... arz bütünü ile" ifadesidir, çünkü burada ifade azametli bir hali anlatmanın sözkonusu olduğu bir yerdir. Bu ise mübalağayı gerektirir. İkincisi de yüce Allah'ın: "Gökler ise O'nun sağ eli ile durulmuş olacaktır" buyruğudur. Bununla anlatılmak istenen, herhangi bir vasıta ile katlamak ve ayakta dikilmek değildir. Bundan maksat yok olup gitmektir. Nitekim içinde bulunduğumuz durum önümüzden katlanıp gitti, başkası geldi, denilir. Üzerimizden bir süre katlanıp gitti, denilirken de bu sürenin geçip gittiği kastedilir. Ayrıca Arap dilinde sağ (yemin) kudret ve mülkiyet anlamında da kullanılabilir. Yüce Allah'ın: 'Yahut sağ ellerinizin malik olduğu' (en-Nisa, 4/3) buyruğunda maksat, malik olmaktır. Yine bir başka yerde: "Biz onu elbette sağımızla alırdık" (el-Hakka, 69/45) diye buyurmaktadır ki, kuvvet ve kudretimizle alırdık demektir. Yani Biz onun güç ve kudretini alırdık. el-Ferra ve el-Müberred de sağ (yemin) kuvvet ve kudret demektir, derler ve şu beyiti zikrederler:

"Şayet bir sancak şan ve şeref için yükseltilecek olursa, Arabe hemen onu sağ ile alıverir."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Güneşin ışığının parıldadığını gördüğümde, Ona ihtiyacımı sağımla (kudretimle) alıverdim. Önce Şuneyfi, ondan sonra da Faran'ı öldürdüm, O belgeler üzerinde emin olmayan birisi idi."

Yüce Allah'ın kudreti herşeyi kapsayıcı olmakla birlikte, özellikle kıyamet gününün sözkonusu edilmesi o günde ileri sürülecek bütün iddiaların ortadan kalkacağından ötürüdür. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve o günde emir yalnız Allah'ındır." (el-İnfitar, 82/19); "Din gününün maliki" (el-Fatiha, 1/4) Daha önce Fatiha Sûresi'nde (4. bölüm, 18. başlıkta) geçtiği gibi. Bundan dolayı hadis-i şerifte de şöyle buyurmuştur: "Sonra yüce Allah: Ben melik olanım, yeryüzünün melikleri nerede? diye buyurur." [81]

Biz bu hususa dair daha geniş açıklamaları "et- Tezkire" adlı eserimizde

kaydettik ve orada İbn Ömer'in rivayet ettiği hadiste geçen "sonra yeri soluna dürer" ifadesindeki "sol (şimal)"in sözkonusu edilmesine dair açıklamalarda da bulunduk.

"S ra  f r lm ş -Allah'ın diledikleri müstesna- göklerde ve yerde olanların hepsi ölmüş (olacak)dır. Sonra ona ikinci bir defa  f r l r, o anda onlar ayağa kalkar, bakınırlar" buyruğu ile yüce Allah yerin kabzasına alınmasından, semaların da katlanıp d r lmesinden sonra neler olacağını açıklamaktadır. Bundan sonra S r'a  f r lecektir.

S ra iki defa  f r lecektir. Bunların birincisinde bütün mahlukat ölecek, ikincisinde de diriltileceklerdir. Buna dair açıklamalar daha önce en-Neml S resi'nde (27/87-90.  yetlerin tefsirinde) ve aynı şekilde el-En'am S resi'nde (6/73-  yetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. S ra  f recek olan İsrail (a.s)'dır. Ebu Said el-Hudr  hadisi dolayısıyla onunla birlikte Cebrail'in olacağı da söylenmiştir. Ebu Said el-Hudr  dedi ki: Ras lullah (sav) buyurdu ki: "S run sahipleri (ona  f recek iki kişi) ellerine iki boynuz almışlar ve ne zaman kendilerine emir verilecek, diye bakıyorlar." Bu hadisi İbn Mace, Sünen'inde rivayet etmiştir.[\[82\]](#)

Ebu Davud'un Kitabında (Simen'inde) ise Ebu Said el-Hudr 'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Ras lullah (sav) S run sahibini (ona üfleyecek olanı) sözkonusu etti ve dedi ki: "Sağında Cebrail ve solunda da Mikail vardır." [\[83\]](#) ( yet-i kerimede) istisna edilenlerin kimler oldukları hususunda farklı görüşler vardır. Bunların Arşın etrafında kılışlarını kuşanmış bulunan şehidler oldukları söylenmiştir. Bu, el-Kuşeyr 'nin zikrettiğine göre Ebu Hureyre yoluyla; es-Sa'leb 'nin naklettiğine göre de Abdullah b. Ömer yoluyla gelen mer-fu hadisler halinde rivayet edilmiştir.

Müstesna olanların Cebrail, Mikail, İsrail ve ölüm meleği (hepsine selam olsun) oldukları da söylenmiştir.

Enes yoluyla rivayet edilen hadise göre de Peygamber (sav) yüce Allah'ın: "S ra  f r lm ş -Allah'ın diledikleri müstesna- göklerde ve yerde olanların hepsi ölmüş (olacak)dır" buyruğunu okudu, ashab: Ey Allah'ın peygamberi! Allah'ın istisna ettiği kimseler kimlerdir? diye sordular. Peygamber şöyle buyurdu: "Bunlar Cebrail, Mikail, İsrail ve ölüm meleğidir. Yüce Allah  l m meleğine - daha iyi bilen o olduğu halde- ey ölüm meleği yarattıklarımdan geriye kim kaldı? diye soracak, ölüm meleği: Rabbim diyecek Cebrail, Mikail, İsrail ve senin zayıf kulun ölüm meleği kaldı, diyecek. Yüce Allah: İsrail ve Mikail'in canını al, diyecek. Her ikisi de koca bir dağ gibi  l  olarak yere yıkılacaklar. Yüce Allah bu sefer:  l, ey ölüm meleği diye buyuracak, o da ölecek. Yüce Allah

Cebrail'e: Kim kaldı ey Cebrail? diye soracak, Cebrail: Ey celal ve ikram sahibi senin şanın yüce ve mübarektir. Geriye sadece senin ebedi kalıcı zatın bir de ölmeye ve yok olmaya mahkum Cibril kaldı. Bu sefer yüce Allah: Ey Cebrail! Senin de ölmen kaçınılmaz bir şeydir, diye buyuracak. Cebrail secdeye kapanacak, kanatlarını çırpacak ve: Seni tenzih ederim Rabbim, şanın yüce ve mübarektir, ey celal ve ikram sahibi" diyecek. Peygamber (sav) devamla buyurdu ki: "Onun hilkat itibariyle Mikail'in hilkatine üstünlüğü büyükçe bir dağın küçük tepeciklerden birisine üstünlüğü gibidir." [84] Bunu es-Sa'lebî zikretmiştir.

Bunu en-Nehhas da Muhammed b. İshak, Yezid er-Rukaşî'den, o Enes b. Malik'ten, o da Peygamber (sav)'dan yoluyla rivayet etmiştir. Yüce Allah'ın: "Allah'ın dilediği müstesna, göklerde ve yerde olanların hepsi ölmüş (olacak)dır" buyruğunu açıklarken Peygamber (sav) buyurdu ki: "Bunlar Cebrail, Mikail, Arşın taşıyıcıları, ölüm meleği ve İsrail'dir." Bu hadiste şunlar da vardır: "Onlar arasından en son ölecek kişi Cebrail (a.s)'dır."

Ebu Hureyre'nin şehidler hakkındaki hadisi ise en-Neml Sûresi'nde (27/87. âyetin tefsirinde) belirtildiği gibi, az önce zikredilen hadislere göre daha sahihtir. ed-Dahhak şöyle demiştir: Burada istisna edilenler (cennetin bekçisi) Rıdvan, huriler, Mâlik ve zebanilerdir.

Bunların cehennemliklerin akrepleri ve yılanları olduğu da söylenmiştir.

el-Hasen de şöyle demiştir: İstisna bir ve tek ve kahhar olan Allah'tır. Sema ve arz ehlinde ölümü tattırmayacağı hiçbir kimse bırakmayacaktır.

Katade: Allah kimleri müstesna kıldığını en iyi bilendir, demiştir.

Yüce Allah'ın: "Allah'ın diledikleri müstesna" buyruğundaki istisnanın, birinci Nefha'dan önce ölmüş olanlara raci olduğu da söylenmiştir. Daha önce ölmüş olanlar dışında (birinci üfürüş esnasında) göklerde ve yerde bulunan herkes ölecektir, demektir. Öncekilerin istisna edilmeleri ise önceden ölmüş olmalarıdır. Buhârî, Müslim ve -lafız kendisinin ait olmak üzere- İbn Mace'de Ebu Hureyre'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Yahudilerden bir adam Medine çarşısında: Musa'yı diğer insanlardan üstün kılıp seçene yemin ederim ki dedi.

[85] Ensar'dan bir adam elini kaldırıp ona bir tokat indirdi ve: Rasûlullah (sav) aramızda iken sen böyle bir söz mü söylüyorsun? dedi. Ben bunu Rasûlullah (sav)'a naklettim de şöyle buyurdu: "Yüce Allah: "Sûra üfürülmüş -Allah'ın diledikleri müstesna- göklerde ve yerde olanların hepsi ölmüş (olacak)dır. Sonra ona ikinci bir defa üfürülür, o anda onlar ayağa kalkar, bakınırlar" diye buyurmaktadır. Ben başını ilk kaldıracak kişi olacağım. Ancak Musa'nın Arş'ın bacaklarından birisini yakalamış olduğunu göreceğim. Bilemiyorum, acaba

başını benden önce mi kaldırmış olacaktır, yoksa yüce Allah'ın istisna ettiği kimselerden mi olacaktır? Her kim ben Metta'nın oğlu Yunus'tan hayırlıyım, diyecek olursa, yalan söylemiş olur."

Bunu Tirmizî de rivayet etmiş ve hakkında: Hasen, sahih bir hadistir demiştir.

[86]

el-Kuşeyrî dedi ki: İstisnayı Musa ve şehidler hakkında kabul eden kimselere gelince, bunlar ölmüş bulunuyorlar. Şu kadar var ki, bunlar Allah nez-dinde diridirler. Bununla birlikte baygınlığın hayatın sona ermeden sadece aklın zevali ile olması da mümkündür, ölüm ile olması da mümkündür. Hem ölüm, hem hayatın olması da uzak bir ihtimal değildir. Bütün bunlar aklen mümkün kabul edilebilen şeylerdir. Bunların hangisinin gerçekleşeceği hususunu tesbit etmek bu konuda haber-i sadıka bağlıdır.

Derim ki: Ebu Hureyre (r.a)'ın rivayet ettiği hadisin rivayet yollarından birisinde Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Benim Musa'dan daha hayırlı olduğumu söylemeyiniz. Çünkü insanlar baygın düşecekler, ilk ayıkacak kişi ben olacağım ama bir de Musa'nın Arş'ın bir tarafını eliyle yakalamış olduğunu göreceğim. Bilemiyorum acaba o baygın düşüp benden önce ayılan kimselerden biri midir?

yoksa yüce Allah'ın istisna ettiği kimselerden midir?" [87]

Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. Buna yakın bir ifade de Ebu Said el-Hudrî'den gelmiştir. "Ayıkmak" ise ancak baygınlıktan ve aklın baştan gitmesinden sonra sözkonusu olur. Ölüm dolayısıyla hayatın geri verilmesiyle değil. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"O anda onlar ayağa kalkar bakınırlar." Yani gerek yerdekilerden, gerek semadakilerden olup ölmüş olanlar kabirlerinden diriltilerek hayat bulmuş olacaklar, beden ve ruhları kendilerine geri verilmiş olacak ve kendilerine verilecek emri gözetleyip bekleyecekler.

Ayakları üzerinde dikilip kendilerine vaadolunan ba'sı gözetleyecekler, diye de açıklanmıştır.

Bir başka açıklamaya göre buradaki bakınmak (nazar), intizar (beklemek, gözetlemek) anlamındadır. Yani kendilerine neler yapılacağını gözetleyecek, bekleyeceklerdir.

el-Kisaî "ayağa kalkar" anlamındaki buyruğun: (uy) şeklinde nasb ile okunabileceğini de kabul etmiştir. Nitekim: "Dışarı çıktım, bir de ne göreyim Zeyd oturuyor" demeye benzer. [88]

69. Yer, Rabbinin nuruyla aydınlanacak. Kitab konulacak, peygamberlerle,

şahidler getirilecek, aralarında hak ile hüküm edilecek. Onlara zulmedilmez.

70. Ve her nefse işlediğinin karşılığı eksiksiz ödenecek. O, yapmakta olduklarını en iyi bilendir.

"Yer, Rabbinin nuruyla aydınlanacak." Yerin "işrak"ı aydınlanması demektir. Mesela: "Güneş aydınlattı" denilir, "güneşin doğduğu bildirilmek istenirse, denilir.

"Rabbinin nuru" Rabbinin adaleti demektir. Bu açıklamayı el-Hasen ve başkaları yapmıştır. ed-Dahhak ise: Rabbinin hükmü diye açıklamıştır. Anlam birdir. Yani yer Allah'ın adaleti, kulları arasında hakkıyla hüküm vermesi ile aydınlanmış olacaktır. Çünkü zulüm, zulumat (karanlıklar), adalet ise bir nurdur.

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah kıyamet gününde bir nur yaratacaktır ve bu nur yeryüzünü kaplayacak, yeryüzü onunla aydınlanacaktır.

İbn Abbas da şöyle demiştir: Burada sözü edilen nur, güneş ve ayın nuru türünden değildir. Bu, yüce Allah'ın yaratacağı ve onunla yeryüzünü aydınlatacağı bir nurdur.

Rivayet edildiğine göre o gün yeryüzü gümüşten olacaktır ve ayırdedici hükmünü vermek üzere geleceği vakit, Allah'ın nuru ile aydınlanacaktır.

Buyruğun anlamı şudur: Yer, yüce Allah'ın yaratacağı bir nur ile aydınlanmış olacaktır. Burada mülkün malike izafe edilmesi kabilinden nuru kendisine izafe etmiş bulunmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bugün, yüce Allah'ın yarattıkları arasında hüküm vereceği gündür. Çünkü o gün, beraberinde gecenin olmayacağı bir gündüz olacaktır.

İbn Abbas ile Ubeyd b. Umeyr "yer... aydınlanacak" buyruğunu: "Yer aydınlatılmış olacak" şeklinde meçhul bir fiil olarak okumuşlardır ki; bu tefsiri bir okuyuştur.

Birtakım kimseler bu noktada sapıklığa düşmüş, yüce Allah'ın hissedilen maddi nur ve ziya cinsinden olduğu vehmine kapılmışlardır. Halbuki O, hissedilen maddi şeylere benzemekten yüce ve münezzehtir. Aksine O, göklerin ve yerin nurlandırıcısıdır. Yaratılması ve var edilmesi itibariyle her nur O'n-dandır.

Ebu Cafer en-Nehhas dedi ki: Yüce Allah'ın: "Yer Rabbinin nuruyla aydınlanacak" buyruğunun anlattığı bu manaya, sahih bir çok yoldan gelmiş bulunan merfu (senedi peygambere ulaşan) şu hadis açıklık getirmektedir: "Aziz ve celil olan Allah'a bakacaksınız ve onu görmek için biriniz ötekini sıkıştırmayacak."

Bu hadis(te son cümleye tekabül eden lafız), dört şekilde rivayet edilmektedir.

[89] Bunlardan birisi şeklindedir. Yani dünyada hükümdarlara baktığınız esnada herhangi bir sıkıntı çekmediğiniz gibi, bir sıkıntı ile karşılaşmayacaksınız.

Diğeri "Herhangi bir zarar ile karşılaşmayacaksınız" demektir.

Üçüncüsü "Onu kendisine göstermeyi istemek için biriniz diğerinize katılmayacaksınız" demektir. Diğeri; şeklinde olup bu konuda birbirinize muhalefet etmeyeceksiniz, demektir. Nitekim: "Ona muhalefet etti, muhalefet etmek" denilir.

"Kitab konulacak" buyruğu hakkında İbn Abbas: Levh-i Mahfuz'u kastetmektedir demiştir. Katade ise: Bununla Âdemoğullarının amellerinin yazılı olacağı kitab ve sahifeleri kastetmektedir. Kimisi kitabını sağından, kimisi solundan alacaktır, diye açıklamıştır.

"Peygamberlerle" ümmetlerinin kendilerine ne şekilde cevap verdiklerini onlara sormak üzere Muhammed (sav)'ın ümmetinden de diğer ümmetlere şahitlik edecek olan "şahitler getirilecek." Nitekim yüce Allah şöyle

buyurmaktadır: "Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. Bütün insanlara karşı şahitler olasınız..." (el-Bakara, 2/143)

Şöyle de açıklanmıştır: "Şahitler"den kasıt, Allah yolunda şehit düşenlerdir. Bunlar kıyamet gününde Allah'ın dinini himaye eden, savunan kimseler lehine şahitlik edeceklerdir. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır.

İbn Zeyd de dedi ki: Bunlar insanların amellerini tesbit eden Hafaza melekleridir. Yüce Allah: "Herkes beraberinde bir sürücü ve bir şahit bulunduğu halde gelecektir" (Kaf, 50/21) diye buyurmaktadır. Buradaki "Saik (sürücü)" herkesi hesaba doğru sürükleyen "şahit" ise onun hakkında şahitlik edecek olandır. Bu da ileride Kaf Sûresi'nde (belirtilen âyet-i kerimenin tefsirinde) açıklaması geleceği üzere insan üzerinde görevli olan melektir.

"Aralarında hak ile" doğruluk ve adalet ile "hüküm edilecek. Onlara zulmedilmez." Said b. Cubeyr dedi ki: Ne onların hasenatından bir şey eksiltilir, ne de kötülüklerine bir şey ilave edilir.

"Ve her nefse" ister hayır, ister şer türünden olsun "işlediğinin karşılığı eksiksiz ödenecek. O," dünyada iken "yapmakta olduklarını en iyi bilendir." Yüce Allah'ın bu hususta herhangi bir kitaba ya da şahide ihtiyacı yoktur. Bununla birlikte kitaplar (amel defterleri) ve şahitler delilin bağlayıcı olması için şahidlik edeceklerdir. [90]

71. Kâfirler de cehenneme zümre zümre sürülecek. Nihayet onlar oraya geleceklerinde kapıları açılacak ve bekçileri onlara şöyle diyecek: "Size aranızdan Rabbinizin âyetlerini üzerinize oku-

yan ve bu gününüze kavuşmakla sizi korkutan peygamberler gelmedi mi?" Onlar: "Evet" diyecekler. "Fakat azab sözü kâfirler aleyhine hak olmuştur."

72. Denilecek ki: "Orada ebedi olduğunuz halde, cehennemin kapılarından girin. Büyüklük taslayanların yeri ne kötüdür!"

"Kâfirler de cehenneme zümre zümre sürülecek" buyruğu herbir nefsin amelinin karşılığının kendisine eksiksiz verileceğini açıklamaktadır. Kâfir cehenneme, mü'min cennete doğru götürülecek.

"Zümreler, cemaatler" demektir. Bunun tekili "zümre" şeklinde gelir. (Vezin itibariyle) " Zulmet ve oda" kelimeleri gibidir. el-Ahfeş ve Ebu Ubeyde şöyle demişlerdir: "Zümre zümre" biri diğerinin arkasından giden, ayrı ayrı cemaatler demektir. Şair şöyle demiştir:

"Sen insanların onun evine doğru gittiklerini görürsün, Zümreler halinde biri, diğerinin ardından ona varır."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Nihayet toplandıklarında,

Bir zümreden sonra diğer zümre."

Zurna sesi gibi bir sesle itilerek ve kakılarak götürülecekleri, şeklinde de açıklanmıştır.

"Nihayet onlar oraya geleceklerinde kapıları açılacak." Bu ("kapıları açılacak" anlamındaki ifadeler); 'in cevabıdır. Bu kapılar yedi tanedir. Daha önce el-Hicr Sûresi'nde (15/43-44. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve bekçileri" anlamındaki: 'in tekili: şeklindedir, " Put hizmetkarlard)" lafzının tekilinin şeklinde gelmesi gibi.

"Onlara" azarlamak üzere "şöyle diyecek: Size aranızdan Rabbinizin âyetlerini" peygamberlere indirilen kitapları "üzerinize okuyan ve bu gününüze kavuşmakla sizi" uyarıp "korkutan peygamberler gelmedi mi? Onlar: Evet" bize geldi "diyecekler." Bu, onların kendilerine karşı delilin ortaya konulmuş olduğuna dair bir itirafları olacaktır.

"Fakat azab sözü kâfirler aleyhine hak olmuştur." Bu da yüce Allah'ın: "Cehennemi bütünü ile cinlerden ve insanlardan elbette dolduracağım" (es-Secde, 32/13) buyruğudur.

"Denilecek ki: Orada ebedi olduğunuz halde cehennemin kapılarından girin." Yani onlara: ...Cehennemin kapılarından girin, denilecektir. Cehennemin kapılarına dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Vehb dedi ki: Zebaniler onları ateşten kargılarla karşılayacak ve bu kargıla-rıyla onları iteceklerdir. Cehenneme bir defa itmeleri ile düşecek kişiler, Ra-bia ve Mudar

kabileleri insanları sayısınca olacaktır.

"Büyüklik taslayanların yeri ne kötüdür!" Buna dair açıklamalar daha önceden (en-Nahl, 16/29. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[91\]](#)

73. Rabblerinden korkanlar da cennete zümre zümre götürülecek. Nihayet oraya gelip kapıları açılacağına cennetin bekçileri onlara diyecek ki: "Selam olsun üzerinize! Tertemiz geldiniz. Hemen oraya ebediler olarak girin."

74. Onlar da diyecekler ki: "Bize olan vaadini yerine getiren, cennetten dilediğimiz yere konmak üzere arzı bize miras veren Allah'a hamdolsun. (Güzel iş) işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir!"

75- Melekleri de Arşın etrafını kuşatmış görürsün. Rabblerini hamd ile teşbih ederler. Aralarında hak ile hükmolunur ve: "Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun" denilir.

"Rabblerinden korkanlar da cennete zümre zümre götürülecek." Şehid-ler, zahidler, alimler, Kur'ân okuyup amel edenler ve diğerlerinden yüce Allah'tan korkup takvalı hareket eden ve itaati gereğince amel eden kimseler kastedilmektedir.

Her iki kesim hakkında da; "Sürülecek, götürülecek" şeklinde aynı lafız kullanılmıştır. Cehennemliklerin sürülmesi esirlere ve sultana karşı çıkıp ayaklanan kimselerin hapsedilmek yahut öldürülmek üzere sürüklenirken yapılan uygulama gibi, horluk ve hakirlik ile kovalanmalarıdır. Cennet ehlinin götürülmeleri ise onların bineklerinin ilâhi İutuf ve rıza yurduna sürülmeleri şeklinde olacaktır. Çünkü cennetliklere tıpkı teşrif edilen ve kendilerine ikram olunan birtakım hükümdarlara giden değerli heyetler gibi muamelede bulunulacak ve ancak binekleri üzerinde cennete götürüleceklerdir. İşte bu iki sevk (sürmek, götürmek) arasında çok büyük fark vardır.

"Nihayet oraya gelip kapıları açılacağına" buyruğundaki "açılacağına" lafzının başında gelen "vav" harfinin burada atıf için olup cümlede cümieye atfedildiği, cevabının da mahzuf olduğu söylenmiştir. el-Müberred dedi ki: Yani oraya geleceklerinde mutlu olacaklar ve kapıları açılacak demektir. Arapçada cevabın hazfi bir belağattir. Daha sonra şu beyiti zikretmektedir:

"Keşke o topluca (bir defada) ölen bir can olsaydı,

Fakat o canlar(mış gibi parça parça) düşüp dökülen bir tek candır."

Burada: " Keşke"nin cevabını hazfetmiştir. İfade; ...elbette daha rahat olurdu, takdirindedir.

ez-Zeccac da şöyle demiştir: "Nihayet oraya gelip kapıları açılacağına"

oraya girecekler, takdirindedir. Bu da birinci açıklamaya yakın bir açıklamadır. Buradaki "vav"ın fazladan geldiği söylenmiştir. Bu açıklamayı Kufeliler yapmıştır, ancak Basralılara göre bu bir hatadır.

Şöyle de açıklanmıştır: "Vav"ın fazladan gelişi kapıların yüce Allah nez-dindeki şeref ve değerleri dolayısıyla oraya gelmeden önce açılmış olacağına delildir. İfadenin takdiri de şöyledir: Nihayet onlar oraya kapıları da açılmış iken geleceklerinde... Buna yüce Allah'ın: "Kendileri için kapıları açılmış haldeki Adn cennetleri" (Sad, 38/50) buyruğu delil teşkil etmektedir.

Cehennemliklerden söz edilirken "vav" harfinin hazfedilmesine gelince; onların cehennemin yakınında durdurulmalarından sonra kapılarının açılacağından dolaydır. Bu ise onları zelil kılmak ve onların kalblerini dehşete boğmak için böyle olacaktır. Bunu el-Mehdevî zikretmiş olup ondan önce en-Nehhas da bu anlamda bir açıklama nakletmiş bulunmaktadır.

en-Nehhas dedi ki: İkincisinde "vav" harfinin zikredilmekle birlikte birincisinde hazfedilmesinin hikmetiyle ilgili olarak ilim ehli bir kimse daha önce bu konuda kimsenin açıklamada bulunduğunu bilmediğim bir açıklama yapmıştır. Yüce Allah cehennemlikler hakkında: "Nihayet onlar oraya geleceklerinde kapıları açılacak" diye buyurması, daha önceden kapıların kapalı ve kilitli olduğunu göstermektedir. Cennetlikler hakkında ise: "Nihayet oraya gelip kapıları açılacağına" diye buyurması da onların buraya gelmeden önce kapılarının açılmış olduğuna delildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Buradaki "vav"ın vavu's-semaniye (sekizinci şık veya maddeyi bildiren vav) olduğu da söylenmiştir. Çünkü Kureyşliler birden itibaren saymaya başlayıp beş, altı, yedi dedikten sonra; ve sekiz demeyi adet edinmişlerdir. Yediye vardktan sonra "ve sekiz" diye sayarlar. Bu açıklamayı da Ebu Bekr b. Ayyaş yapmıştır. Nitekim yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "O rüzgarı onlara yedi gece ve sekiz gün peşpeşe musallat kıldı." (el-Hakka, 69/7); "Tevbe edenler, ibadet edenler..." diye buyurduktan sonra sekizincisinde... "ve kötülükten vazgeçirmeye çalışanlar." (et-Tevbe, 9/112) diye buyurmaktadır. Yine bir başka yerde de: "Yedidir ve sekizincileri köpekleridir diyecekler." (el-Kehf, 18/22); "Dullar ve bakireler olmak üzere" (et-Tahrim, 66/5) diye buyurmaktadır. Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden et-Tevbe Sûresi (9/112. âyet, 3- başlıkta) ile Kehf Sûresi'nde (18/22. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Derim ki: Cennetin kapılarının sekiz tane olduğunu söyleyenler bunu delil gösterirler ve ayrıca Ömer b. el-Hattab'ın şu hadisini zikrederler: Rasûlul-lah (sav) buyurdu ki: "Sizden her kim abdestini iyice alır -abdest azalarını iyice yıkar-; sonra da: "Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur ve

Muhammed onun kulu ve Rasûlüdür" diyecek olursa, mutlaka ona cennetin sekiz kapısı açılır ve bunlardan hangisinden dilerse girer." Bu hadisi Müslim ve başkaları rivayet etmiştir." [92]

Tirmizî de Ömer (r.a)'ın bu hadisini rivayet etmiş ve bu rivayetinde şöyle dediğini kaydetmiştir: "Mutlaka ona kıyamet gününde cennet kapılarından sekiz kapı açılır. " [93] Burada: "...dan" fazlalığı ile bu rivayeti kaydetmiştir. Bu da cennet kapılarının sekizden fazla olduğuna delil teşkil etmektedir. Biz bu hususu "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş ve orada cennet kapılarının sayısının onüç kadar ulaştığını göstermiştik. Yine oradan cennet kapılarının bu hususa dair varid olmuş hadislerden hareketle büyüklük ve genişliklerini de zikretmiş bulunuyoruz. Bu hususta bilgi sahibi olmak isteyenler oraya bakabilirler.

"Cennetin bekçileri onlara diyecek ki" Yine bu buyruğun başındaki "vav" ile ilgili olarak fazladan geldiği ve ifadenin takdirinin: Nihayet oraya gelip kapıları açılacağında "cennetin bekçileri onlara diyecek ki" takdirinde olduğu söylenmiştir.

"Selam olsun size! Tertemiz geldiniz." Yani dünyada böyle idiniz. Mü-cahid de: Allah'a itaat sayesinde... diye açıklamıştır. Salih amel ile geldiniz, diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı en-Nekkaş nakletmiştir, anlam aynıdır.

Mukatil de şöyle demiştir: Cennetlikler cehennem üzerindeki köprüyü geçtikten sonra cennet ile cehennem arasındaki bir köprü üzerinde alıkonulacaklar, dünyada aralarındaki haksızlıklar sebebiyle birinden diğeri lehine kısas yapılacak. Nihayet tertemiz edilip kötülükleri giderileceği vakit onlara Rıdvan ve arkadaşları "selam olsun üzerinize" diye onları selamlayacaklar. "Tertemiz geldiniz, hemen oraya ebediler olarak girin" diyeceklerdir.

Derim ki: Burada sözü geçen "köprü" hadisini Buhârî "Camî"inde Ebu Sa-id el-Hudrî'den rivayet etmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Mü'minler ateşten geçip kurtulduktan sonra cennet ile cehennem arasındaki bir köprü üzerinde alıkonacaklar. Dünya hayatında iken aralarındaki birtakım haksızlıklar sebebiyle birinden diğeri lehine kısas uygulanacak. Nihayet tertemiz edilip (kirlerinden) arındırılacaklarında cennete girmelerine izin verilecektir. Muhammed'in canı elinde olana yemin ederim ki, onlardan herhangi birisinin cennetteki yerini bilmesi dünyadaki yerini bilmesinden daha ileri derecede olacaktır." [94]

en-Nekkaş'ın naklettiğine göre cennetin kapısı üzerinde dibinden iki pınarın fışkırdığı bir ağaç vardır. Mü'minler bunlardan birisinden içecekler ve içlerindeki pislikler gidecektir. İşte yüce Allah'ın: "Rabbleri onlara son derece temiz bir şarap içirecektir" (el-İnsan, 76/21) buyruğunda anlatılan budur. Sonra diğ

pınardan yıkanacaklar, bununla da tenleri temizlenecek ve güzelleşeceklerdir. İşte o vakit cennetin bekçileri onlara: "Selam olsun üzerinize, tertemiz geldiniz (bu açıklamaya göre; "oldunuz" demek daha uygundur) hemen oraya ebediler olarak girin" diyeceklerdir. Bu anlamda bir rivayet Ali (r.a)'dan da nakledilmiştir. "Onlar da" cennete girecekleri vakit "diyecekler ki: Bize olan vaadini yerine getiren, cennetten dilediğimiz yere konmak üzere arzı" cennet arzını "bize miras veren Allah'a hamdolsun!"

Denildiğine göre onlar, mü'min olmaları halinde cennete girmiş olsalardı, cehennem ehline verilecek olan yerin mirasçısı olacaklardır. Bu açıklamayı Ebu'l-Aliye, Ebu Salih, Katade, es-Süddî ve müfessirlerin çoğu yapmışlardır. Bir başka açıklamaya göre buradan kasıt, -takdim ve tehir ile- dünya arzıdır.

Yüce Allah'ın: "(Güzel iş) işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir!" buyruğunun onların söyleyecekleri sözün devamı olduğu söylenmiştir. Yani bu mükâfat ne güzeldir! diyeceklerdir. Bir başka görüşe göre bu, yüce Allah'ın söyleyeceği bir buyruktur. Güzel ve iyi hareket eden kimselere vermiş olduğum bu mükâfat ne güzeldir! demek olur.

"Melekleri de" ey Muhammed "Arşın etrafını" o günde "kuşatmış" etrafında toplanmış "görürsün."

"Rabblarını hamd ile teşbih ederler." Onlar bu hamd ve teşbihlerini ibadet olsun diye değil, bununla lezzet almak üzere yapacaklardır. Yani onlar Rabblarına şükretmek üzere Arşın etrafında dua eder, namaz kılarlar.

"Kuşatıcılar" lafzı bir şeyin etrafı ve çevresi, kenarları anlamında olan 'den alınmıştır.

el-Ahfeş bunların (Arşın etrafını kuşatanların) tekilinin;olduğunu söylerken, el-Ferra bunun tekili yoktur, zira isimleri bunlar hakkında ancak toplu oldukları takdirde kullanılır demiştir.

"Etrafını" lafzının başına: (y.)'in gelmesi zarf oluşundan dolayıdır. Fiil ise harfli ve harfsiz olarak zarfa teaddi (geçiş) eder. el-Ahfeş de buradaki bu edatın fazladan geldiğini yani: "Arşın etrafını kuşatmış" şeklinde olduğunu söylemiştir. Bu da "kimse bana gelmedi" derken; ı kullanmaya benzer ki, burada te'kid için kullanılmıştır.

es-Salebî dedi ki: Araplar "teşbih" lafzı ile birlikte "be" harfini kimi zaman kullanırlar, kimi zaman hazfederler ve şöyle derler: "Rabbini hamd ile teşbih et, Allah'a hamdederek teşbih et. Yüce Allah da şöyle buyurmuştur: "En yüce Rabbinin ismini teşbih et." (el-A'la, 87/1) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "O halde Rabbini o büyük ismi ile teşbih et" (el-Vakıa, 56/74) diye buyurmaktadır.

"Aralarında" cennetlikler ile cehennemlikler arasında "hak ile hükmo-lunur." Bir başka açıklamaya göre şahidlerle (ya da şehidlerle) birlikte gelen peygamberler ile, onların ümmetleri arasında hak ve adalet ile hükmo lunur, demektir.

"Ve âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun, denilir." Yani mü'minler şöyle diyeceklerdir: Bize mükâfat olarak vermiş olduğu nimet ve ihsanları, bağışlan dolayısıyla, bize zulmedenlere karşı yardım edip muzaffer kıldığı için Allah'a hamdolsun.

Katade bu âyet-i kerime hakkında şöyle demektedir: Allah yaratmanın başlangıcını "hamd, Allah'ındır" diye sözkonusu ederek şöyle buyurmuştur: "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'ındır." (el-En'am, 6/1)

Sonu da hamd ile bitirerek: "Aralarında hak ile hükmolunur ve: Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun denilir" diye buyurmaktadır. O halde ona uymak ve yapılan her bir işin başına ona hamd ile başlayıp sonunu hamd ile bitirmek gerekir.

"Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun" sözünün meleklerin söyleyeceği sözlerden olduğu söylenmiştir. Buna göre onların yüce Allah'a hamdetme-leri adaleti ve hüküm vermesi dolayısıyla olacaktır.

İbn Ömer yoluyla rivayet edilen hadise göre Rasûlullah (sav) minberin üzerinde ez-Zümer Sûresi'nin sonlarını okumuş ve minber iki defa hareket etmiştir [95] ez-Zümer Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir.

[1] Tirmizi, V, 475.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/137

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/138-139

[4] Bu kadarıyla: Muhammed b. İsmail es-San'ani, Subulu's-Selam, IV, 186.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/139

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/139-140

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/141-143

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/144-145

[9] Fakirlere dağıtılmak üzere deve üzerinde kumar oynamaya kalkışılırsa, semiz develeri seçerler.

şarlar, anlamındadır

[10] Taberani, Evsat, II, 224.

[11] Müslim, I, 520; Tirmizi, II, 229; Nesai, V, 58; İbn Mace, I, 456; Müsned, III, 302, 314, 391, 411, IV, 385 (Cabir'den ve başkalarından).

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/145-150

[13] Buhari, V, 2215, VI, 2723; Müslim, II, 807; İbn Mace, I, 525; Müsned, II, 232, 234, 477, 480, III, 5.

[14] Ebu Nuaym, Hilye, III, 91; Taberani, Kebir, XII, 182 (İkisi de İbn Abbas'tan); Deylemi, Firdevs, V, 482 (kısmen)

[15] Taberani, Kebir, III, 92 -ancak Hasan (r.a.)'dan-; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, II, 305'te zikredildikten sonra; ravilerinden Sa'd b. Tarifin oldukça zayıf olduğunu belirtmektedir

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/150-152

[17] Ancak burada nesh sözkonusu olmamalıdır. Çünkü bu ayetin ele aldığı husus ameli hükümlerle değil, itikadi hükümler ile ilgilidir. İtikadi hükümlerde ise nesh sözkonusu değildir. Diğer taraftan bu iki ayetin birlikte ele alınıp analişilmaları da mümkündür. Şöyle ki; ez-Zümer, 39/13- ayeti gerek surenin genel muhtevası göz önünde bulundurularak ve gerekse de 39/65. ayetinin açıkça ortaya koyduğu gibi, -faraza- Peygamber tarafından dahi işlenecek olsa affedilmeyecek günah "şirk"tir. Bu ayetin de söz konusu ettiği ise bunun dışında kalan küçük günahlardır.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/153-155

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/155156

[20] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/156-157

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/157158

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/157-160

[23] Hakim, Müstedrek, IV, 346.

[24] Tirmizi el-Hakim, Nevadiru'l-Usul, I, 415.

[25] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/160-162

[26] İbn Hibban, Sahih, IV, 92; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, X, 219.

- [27] Ebu Nuaym, Hilye, IV, 248 (Avn b. Abdullah'dan)
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/162-164
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/164
- [30] Muhammed b. Selame el-Kuclai, Müsnedu's-Şihab, I, 402; el-Mınavi, Faydu'l-Kadir, II, 16, ravilerinden bazılarının tenkid edildiği kaydıyla.
- [31] Beyhaki, Şuabu'l-İman, I, 491; Bezzar, Müsned, IV, 148; Heysemi, Mecınau'z-Zevaid, X, 310; ravilerinden birisinin kendisince meçhul olduğu kaydıyla
- [32] Kaynağını tespit edemedik
- [33] Taberi, Camiu'l-Beyan, IX 179.
- [34] Tirmizî ei-Hakim, Nevadiru'l-Usul, I, 379.
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/165-166
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/166-167
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/167-168
- [38] Elimizin altındaki sözlüklerde: "şekure" vezninde "kafule" diye bir kullanım tespit edemedik. Arapça yayına hazırlayanların "kafule" ile ilgili düştükleri nota göre, onlar da bu ibareyi baskıyı hazırlarken esas aldıkları orijinal nüshalardan değil de; Cemel Ha-şiyesinin Kurtubi'den naklettiğini belirttiği açıklamasından hareketle buraya almışlardır.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/169-171
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/171-174
- [41] Müslim, IV, 1997; Tirmizi, IV, 613; Müsned, II, 303, 334, 371.
- [42] Buhari, II, 868, V, 2394
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/174-176
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/176-178
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/178-181
- [46] Hadis olarak herhangi bir kaynakta tespit edemedik.
- [47] İbn Ebi Asım, Zühhd, s. 9; İbn Ebi Hatim, îlel, II, 219'da, sahih olan rivayet şeklinin: Cabir (r.a.) zikredilmeksizin "İbnu'l-Menkedir Allah rasulü'ndan" diye mürsel rivayet olduğuna dikkat çekerken; İbnu'l-Cevzi, el-llelu'l-Mütenahiye, II, 931'de asılsız rivayetler naklettiğine dikkat çekmektedir.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/181-183

[49] Müslim, II, 634; İbn Mace, I, 467; Müsned, VI, 297

[50] Müslim, II, 635

[51] İbn Mace, II, 1423; Nesai, IV, 8; Müsned, VI, 297; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, III, 50; senedindeki ravilerinin sahih ricali olduğunu kaydetmektedir. (Merhum müfessirimizin de aynı şeyi söylemiş olmasını hadis ilmindeki yetkin kişiliğini ortaya koyan bir gösterge olarak değerlendirebiliriz).

[52] Müslim, I, 471; Tirmizi, V, 319; Ebu Davud, I, 11«; İbn Mace, I, 227; Muvatta, I, 13.

[53] Bu hadislerde görüldüğü gibi aynı olayı anlatmak üzere hem nefis, hem de ruh lafızları kullanılmıştır. Tercümede de bu lafızlar aynen hadisteki şekliyle muhafaza edilmiştir. Merhum müfessirimiz bunları burada zikretmekle her ikisinin aynı şey olduğunu göstermek istemektedir.

[54] Müslim, IV, 2084; Buhari, VI, 2691; Müsned, II, 2S3.

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/183-184

[56] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/184

[57] Müslim, IV, 2202.

[58] Buhari, V, 2329; Ebu Davud, IV, 311; Tirmizi, V, 472; İbn Mace, II, 1275; Müsned, II, 246, 422...

[59] Tirmizi, V, 472.

[60] Buhari, V, 2327, V, 2692; Müslim, IV, 2083; Müsned, V, 1Î4, 399.

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/184-186

[62] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/186-187

[63] Müslim, I, 534.

[64] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/188-189

[65] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/190-191

[66] Buhari, IV, 1811; Müslim, I, 113, Nesai, VII, 86

[67] Ebu Davud, IV, 104-105.

[68] Beyhaki, Şuabu'l-İman, V, 424.

[69] Bu kadarıyla: Müsned, III, 332; Beyhaki, Şuabu'l-İmanrVU, 362.

- [70] Ebu Davud, IV, 264; Tirmizi, V, 461; Müsned, II, 432, 446, 453, 481, 484.
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/192-201
- [72] İbn Hibban, Sahih, XII, 281; Müsned, II, 169, IV, 133, 134, 151.
- [73] Tirmizi, IV, 655; Müsned, II, 179.
- [74] İbnu'l-Mübarek, Zühd, s. 106
- [75] Buhârî, Kıyamıfl-Leyl 9
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/201-205
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/206-207
- [78] Buhari, IV, 1812, VI, 2692, 2712, 2729; Müslim, IV, 2147, 2148; Tirmizi, V, 371; ned, I, 378, 429, 457.
- [79] Buhari, IV, 1812, V, 2389, VI, 2688; Müslim, IV, 2148; İbn Mace, I, 68; Müsned, II, 374.
- [80] Tirmizi, V, 372; Müsned, VI, 116.
- [81] Bu hadis-i şerif az önce geçti. Kaynakları için oraya bakını
- [82] İbn Mace, II, 1428; Münavi, Feydu'l-Kadir, II, 456da hadisi kaydettikten sonra şunları söylemektedir: "(Hadisin ravilerinden) Abbad b. Avvam vardır. el-Kaşif te şöyle denilmektedir: Ahmed (b. Hanbel) dedi ki: Onun İbn Ebi Arübeden hadis rivayeti muzda-ribdir."
- [83] Ebu Davud, IV, 36; Müsned, III, 9.
- [84] Taberi, Câmiut-Beyan, XXIV, 29.
- [85] Yunus (a.s.) ile ilgili son cümle hariç olmak üzere: Buhari, II, 849, III, 1251, V, 2389; Müslim, IV, 1844; son cümleleri de dahil olmak) üzere: İbn Hibban, Sahih, XVI, 301; İbn Mace, II, 1428; Tirmizi, V, 373; ayrıca bk. Ebu Davud, IV, 217.
- [86] Tirmizi, V, 373-
- [87] Bk. Bundan önceki iki dipno
- [88] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/207-213
- [89] Merhum müfessirin gösterdiği şekillere göre rivayetlerin yer aldığı kaynakların bir kısmını sırasıyla şöylece gösterebiliriz:

a) Birinci ve ikinci şekil: Buharı, I, 203, 209, IV, 1836, VI, 2703; Müslim, I, 439; Tirmizi, IV, 687, 688; Ebu Davud, IV, 233; İbn Mace, I, 63; Müsned, IV, 360, 362, 365.

b) Üçüncü ve dördüncü şekil: Buharı, IV, 1672, V, 2403, VI, 2704, 2706; Müslim, I, 164, 167, 170, IV, 2279; Tirmizi, IV, 691; İbn Mace, I, 63; Müsned, II, 275, 293, 368, 389, 533, III, 16, IV, 13, 362

[90] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/213-215

[91] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/215-217

[92] Müslim, I, 209; İbn Huzeyme, Sahih, 110; Müsned, I, 19. IV, 153.

[93] Tirmizi, I, 78; Nesai, I, 92; İbn Mace, I, 159.

[94] Buharı, V, 2394; Müsned, III, 13, 57, 74.

[95] Taberani, Evsat, VIII, 172; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, II, 190, (Cabir - r.a.-dan)

İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/217-222

MÜ'MİN SURESİ

1- İmanını Gizleyen Kişi:

2- "Rabbim Allah'tır" Diyen Bir Adamı Öldürmek, Firavun ve Hanedanını Azab ile Tehdit:

3- İmanın Dil İle İfade Edilmesi:

4- "Rabbim Allah'tır Demek" ve Bu Uğurda Sıkıntılara Katlanmak:

MÜ'MİN SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

el-Mu'min Sûresi, Ğafir Sûresi ve et-Tavl Sûresi diye de adlandırılır

el-Hasen, Ata, İkrime ve Cabir'in dediklerine göre Mekke'de inmiştir, el-Hasen'den yüce Allah'ın: "... Rabbini hamd ile teşbih et" (el-Mu'min, 40/55) buyruğu müstesnadır, dediği rivayet edilmiştir. Çünkü beş vakit namaz emri Medine'de inmiştir.

İbn Abbas ve Katade de şöyle demişlerdir: Medine'de inmiş iki âyet bundan müstesnadır. Bu iki âyet ise: "...Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar..." (el-Mu'min, (40/36) ayeti ile bundan sonraki ayettir. Seksenbeş ayettir. Seksen iki ayet olduğu da söylenmiştir. Darimi, Müsned'inde diyor ki: Bize Cafer b. Avn, Mis'ar'dan anlattı, o Sa'd b. İbrahim'den dedi ki: "el-Havamim (Hâ, Mîm diye başlayan sureler)" el-Arais (süslü gelinler) diye adlandırılırdı. [1] Enes yoluyla gelen hadisteki rivayete göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Hâ, Mîm'ler Kur'ân'ın atlasıdır." [2]İbn Mesud'dan da bunun benzeri bir rivayet nakledilmektedir [3]

el-Cevherî ve Ebu Ubeyde dedi ki: Âlû Hâ, Mîm (Hâ, Mîm ailesi) Kur'ân'da-ki birtakım sûrelerdir.

İbn Mesud dedi ki: Âlû Hâ, Mîm (Hâ, Mîm ailesi) Kur'ân'ın dîbâcî (atla-sı)dırlar. el-Ferra da şöyle demiştir: Bu filanın âli, filanın âli demeye benzer. Sanki (böyle başlayan) bütün sureleri "Hâ, Mîm'e nisbet etmiş gibidir. el-Kümeýt şöyle demiştir:

"Bizler Hâ, Mîm hanedanında sizin lehinize öyle bir âyet bulduk ki, Bunu bizim takiiye yapanımız da, uzak duranımız da (hakkınızda) yorumlamıştır."

Ebu Ubeyde dedi ki: Bu beyitin son kelimesini el-Umevî böylece "ze" harfî ile rivayet etmiştir. Ebu Amr ise bunu "re" harfî ile rivayet etmiştir. [4]

Genel olarak kullanılan "el-Havâmîm" ifadesi ise Arapların kullandıkları bir kelime değildir. Ebu Ubeyde: el-Havâmîm Kur'ân-ı Kerim'de birtakım surelerin adı olup, bu kıyasa uygun değildir, dedikten sonra da şu mısraı zikretmektedir:

"Ve yedi tane olan havamim ile..."

(Ebu Ubeyde) devamla dedi ki: Daha uygunu çoğulunun "zevatu Hâ, Mîm" şeklinde yapılmasıdır.

Rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Herşeyin bir meyvesi vardır. Şüphesiz Kur'ân'ın meyvesi de zevatu Hâ, Mîm'dir. Bunlar

güzel, verimli ve birbirine komşu bahçelerdir. Cennet bahçelerinden otlamak isteyen kimse Hâ, Mîm'leri okusun." [5]

Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kur'ân-ı Kerim'de Hâ, Mîm'le-rin örneği elbiseler arasında çizgili Yemen kumaşlarına benzer." Bu iki rivayeti de es-Sa'lebî zikretmiştir.

Ebu Ubeyd dedi ki: Bana Haccac b. Muhammed Ebu Maşer'den anlattı, o Muhammed b. Kays'dan dedi ki: Bir adam rüyasında oldukça süslü, gayet güzel yedi kız görmüş. Onlara: Siz kimlere aitsiniz? Allah sizi mübarek kılsın, demiş.

Onlar da: Biz, bizi okuyanlara aitiz. Bizler Hâ, Mîm'leriz demişler. [6]

1. Hâ, Mîm.

2. Kitabın indirilmesi, hükmünde galib, en iyi bilen Allah'tandır.

3.0 günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden, azabı çetin ve nimeti pek bol olandır. Ondan başka ilâh yoktur. Dönüş yalnız O'na-dır.

4. Allah'ın âyetlerinde ancak kâfirler (inatla) tartışır. O halde onların şehirlerde dönüp, dolaşması seni aldatmasın.

"Hâ, Mîm" anlamı hakkında farklı görüşler vardır. İkrime dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Hâ, Mîm. Yüce Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Bunlar Rabbinin hazinelerinin anahtarlarıdır." [7]

İbn Abbas dedi ki: "Hâ, Mîm" Allah'ın İsm-i Azamidir. Yine ondan rivayete göre "Elif, Lam, Ra", "Hâ, Mîm" ile "Nun" er-Rahman isminin mukatta' harfleridir. Yine ondan rivayete göre "Hâ, Mîm" yüce Allah'ın isimlerinden bir isim olup, onunla yemin etmiştir.

Katade: Hâ, Mîm. Kur'ân isimlerinden bir isimdir; Mücahid: Sûrelerin başlangıcıdır, demişlerdir. Ata el-Horasanî de der ki: Ha, yüce Allah'ın Ha-mîd, Hannan, Halim ve Hakim isimlerinin başıdır. Mim ise yüce Allah'ın Melik, Mecid, Mennan, Mütekebbir ve Musavvir isimlerinin başıdır.

Buna şu rivayet de delil teşkil etmektedir: Enes'ten rivayete göre bedevi bir Arap Peygamber (sav)'a: "Hâ, Mîm" nedir? Biz dilimizde böyle bir şey bilmiyoruz, diye sormuş. Peygamber (sav) ona şöyle demiştir: "Birtakım isimlerin başı ve bazı sûrelerin de başlangıcıdır." [8]

ed-Dahhak ve el-Kisaî dedi ki: Bu olacak olan şeyler hükme bağlanmıştır, demektir. O bununla sanki "Hâ, Mîm" in hece harfi olduklarına işaret etmektedir. Çünkü bu harfler "ha" harfi ötreli, "mim" harfi de şeddeli okunduğu takdirde; şeklini alır ki; bu da "hükme bağlandı ve meydana geldi" demektir. Ka'b b.

Malik dedi ki:

"Karşı karşıya gelip de aramızda savaş başlayınca, Allah'ın hükme bağladığı bir işi kimse geri çeviremez."

Yine ondan gelen rivayete göre: "Allah'ın emri yakındır" anlamındadır. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Benim günüm yaklaştı, sevindi birtakım kimseler, Gaflet içinde ve uykuda olan kimseler."

"Humma" ismi de buradan gelmektedir. Çünkü bu ölüme yakın gelir. Bu Bedir gününde olduğu gibi, Allah'ın dostlarına yardım ve zaferi, düşmanlarından da intikam alması zamanı yakındır, demektir.

Bunların hece harfleri olduğu da söylenmiştir. el-Cermî dedi ki: İşte bundan dolayı harfleri sakın olarak okunur, hece harfleri durumundadır. Eğer bir sûre bu harflerden herhangi birisi ile adlandırılacak olursa, o vakit ona i'rab verilir. Bu bakımdan "Hâ, Mîm"i okudum, dediğin vakit (Hâ, Mîm) lafzını nasb ile okursun. Şair de şöyle demiştir:

"Mızrak çekilmişken hatırlatıyor bana Hâ, Mîm'i Gelmeden önce niye okumadı Hâ, Mîm'i"

İsa b. Ömer es-Sakafî de "Hâ, Mîm"i "mim" harfini üstün olarak: "Hâ, Mîm'i okuyorum" anlamında, yahutta arka arkaya iki sakinin gelmesi dolayısıyla üstün okumuştur. İbn Ebi İshak ve Ebu's-Semmal ise esreli okumuşlardır. İki sakinin arka arkaya gelmesi veya kasem anlamında da imale ile ve kesreli okumuştur. Ebu Cafer ise "ha"yı "mim"den kat' ile okurken, diğerleri vasi ile okumuşlardır. "Ha, mim, ayn, sin, kâf'da da böyledir.

Ebu Amr, Ebu Bekr, Hamza, el-Kisaî, Halef ve İbn Zekvan ise "ha'yı ima-leli okumuşlardır. Ebu Amr'dan ise ikisi arasında okuduğu rivayet edilmiştir ki; bu da Nafi', Ebu Cafer ve Şeybe'nin kıraatidir, diğerleri ise açık (işba') fethalı okumuşlardır.

"Kitabın indirilmesi" mübteda, "hükümünde galib, en iyi bilen Allah'tandır" buyruğu ise haberdir. Bununla birlikte "indirilmesi" buyruğu hazfedilmiş bir mübtedanın haberi de olabilir. Bu "kitabın indirilmesidir" demek olur. "Hâ, Mîm" in mübteda "indirilmesi" buyruğunun haberi olması da mümkündür, anlam da şöyle olur: Kur'ân'ı Allah indirmiştir. O başka bir yerden aktarılmış olmadığı gibi, yalanlanması caiz olmayan sözlerdendir.

"O, günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden, azabı çetin... olandır." el-Ferra dedi ki: Yüce Allah bunları nekre oldukları halde marifeye sı-fatmış gibi zikretmiştir.

ez-Zeccac da şöyle demiştir: Bunlar bedel olarak cer ile gelmişlerdir, en-Nehhas

dedi ki: Bu husustaki açıklamaların tahkiki ve özeti şudur: "Günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden" anlamındaki buyruklar daha önce geçmiş lafızlara ait olmak suretiyle iki marife olabilirler. O takdirde iki sıfat olurlar. Ayrıca bunların müstakbel (gelecek zaman) için ve hal için olmaları da mümkündür. O vakit bunlar nekre (belirtisiz) olurlar. Fakat buna göre sıfat olmaları mümkün olmaz. Ancak mecrur olmaları bedel olmalarına göredir. Hal olarak nasbedilmeleri de caizdir.

"Azabı çetin" buyruğu ise nekredir ve mecrur gelmesi bedel olmak üzeredir.

İbn Abbas dedi ki: "La ilahe illallah" diyen kimse için "günahları bağışlayandır. "La ilahe illallah" diye kimselerden "tevbeleri kabul eden"dir. "La ilahe ilallah demeyen kimseler için ise "azabı çetin olan"dır.

Sabit el-Bünanî de dedi ki: Mus'ab İbn ez-Zübeyr'in, bineklerin yanından geçmediği çadırının yakınında bulunuyordum. "Hâ, Mîm. Kitabın indirilmesi hükmünde galib, en iyi bilen Allah'tandır" buyruğunu okumaya başladım. Yanımdan bineği üzerinde bir adam geçti. Ben: "o günahları bağışlayan" diye okuyunca, o: Ey günahları bağışlayan, günahımı bağışla de, dedi. Ben "tevbeleri kabul eden" diye okuyunca, o: Ey tevbeleri kabul eden tev-bemi kabul et de, dedi. Ben "azabı çetin" deyince, o: Ey azabı çetin olan beni affet de, dedi. Ben: "Nimeti pek bol olandır" diye okuyunca, o: Ey nimeti bol olan, bana bol bol hayırlar ver de, dedi. Onun yanına gitmek üzere kalktım, gözüm bir şey görmez oldu. Sağa ve sola baktıysam da hiçbir şey göremedim.

İşaret ehli şöyle demişlerdir: "O" lutfuyla "günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden" edeceğini vaadeden, adaleti gereği "azabı çetin" olandır. "Ondan başka hiçbir ilâh yoktur, dönüş yalnız O'nadır." Başkasına dönüş olmayacaktır.

Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan rivayet edildiğine göre bir gün Şam ehlinde oldukça güçlü bir adamı araştırıp sordu. Ona: Bu adam şu içkiyi artık bırakmaz oldu, dediler. Bunun üzerine Ömer kâtibine şöyle dedi: Yaz, Ömer'den filana, selam sana. Ben kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'a ham-dettiğimi sana bildiriyorum. "Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile. Hâ, Mim. Kitabın indirilmesi hükmünde galib, en iyi bilen Allah'tandır. O günahları bağışlayan, tevbeleri kabul eden, azabı çetin ve nimeti pek bol olandır. O'ndan başka ilâh yoktur, dönüş yalnız O'nadır." Sonra mektubu mühürleyip, elçisine dedi ki: Bu adamı ancak ayık bulacağın vakitte bu mektubu ona ver. Sonra yanında bulunanlara o şahıs için tevbe etmesi için dua etmelerini söyledi. Mektub bu şahısa ulaştınca, bu mektubu okuyup: Allah bana günahlarımı bağışlayacağını vaadediyor. Cezasından da sakındırıyor, demeye başladı. Bu sözleri tekrar edip durdu. Sonra ağladı, sonra da günahından en güzel bir şekilde el çekti ve güzel bir şekilde

tevbe etti. Adamın bu durumu Ömer'e ulaşınca şöyle dedi: Sizden herhangi birinizin ayağının bir defa kaydığını göreceksiniz, işte böyle yapınız. Onu doğrultmaya çalışınız ve yüce Allah'a onun tevbesini kabul etmesi için dua ediniz. Onun aleyhine şeytanın yardımcıları olmayınız.

"Tevbe" lafzının: "Tevbe etti, eder, tevbe etmek" in mastarı olması mümkündür. Aynı şekilde "tevbe"nin çoğulu olma ihtimali de vardır. "Sedir ağacı"nın çoğulunun:) şeklinde; "Azm" in çoğulunun şeklinde gelmesi gibi. Şairin şu mısraı da bu kabildendir:

"Bir an diner ve bir çok an yeniden eser."

Bununla birlikte bunun "tevbe" anlamına gelmesi de mümkündür.

Ebu'l-Abbas dedi ki: Kalbimde daha ağır basan ihtimal bunun mastar olmasıdır. Yani yüce Allah bu fiili kabul eder demektir. Nitekim: "Dedi, demek" gibidir. Eğer bu çoğul ise, o takdirde tevbeleri kabul eder, anlamındadır.

"Ve nimeti pek bol olandır" anlamındaki buyruk da hem bedel, hem de sıfat olabilir, çünkü marifedir.

'in asıl anlamı nimet vermek ve lütufta bulunmaktır. Bu kökten olmak üzere: "Allah'ım bize nimet ihsan et, bize lütufta bulun" denilir.

İbn Abbas dedi ki: "Ve nimeti pek bol olandır." Yani bol nimetlerin sahibi olandır. Mücahid de: Zenginlik ve bolluk sahibi olan, diye açıklamıştır. Yüce Allah'ın: "İçinizden bir bolluğa güç yetinmeyenler." (en-Nisa, A/25) buyruğundaki: "Bolluk" lafzı zenginlik ve genişlik anlamındadır.

Yine İbn Abbas'dan nakledildiğine göre; "nimeti pek bol olan" buyruğunu "la ilahe illallah" demeyen kimselere muhtaç olmayan diye açıkladığı rivayet edilmiştir. İkrime de şöyle demiştir: "Nimeti pek bol olan" lütuf sahibi olan demektir.

el-Cevherî dedi ki: lafzı "ti" harfî üstün ile olursa minnet ve ihsan demektir. Bu kökten olmak üzere: "Ona lütuf ve ihsanda, minnette bulundu" denilir. Muhammed b. Ka'b da dedi ki: "Nimeti pek bol olan" pekçok lütuflarda bulunan demektir.

el-Maverdî dedi ki: Burada minnette bulunmak ile lütufta bulunmak arasındaki farka gelince, minnette bulunmak günahı affetmektir. Lütufta bulunmak ise hak kazanılmayan şeyi ihsan etmektir.

"Tavl (pek bol nimet)" lafzı "uzun"lukdan alınmadır. Sanki o ihsan ettiği nimetleriyle başkasına uzun gelmiş gibidir. Nimet ihsan ettiği süre uzadığından dolayı böyle denilmiştir, diye de açıklanmıştır.

"O'ndan başka ilâh yoktur, dönüş yalnız O'nadır."

"Allah'ın âyetlerinde ancak kâfirler tartışır." Allah, Allah'ın âyetleri hakkında

mücadele edip tartışanların kâfirliklerini tescil etmektedir. Maksat Allah'ın âyetlerine dil uzatmaktan ötürü batılı ileri sürerek tartışmak ve hakkı çürütmek, yüce Allah'ın nurunu söndürmek kastı ile mücadeleye girişmektir. Buna yüce Allah'ın: "Ve bâtilı hakkı onunla çürütmek kastıyla ileri sürüp mücadele ettiler" (el-Mu'min, 40/5) buyruğu delil teşkil etmektedir.

Kapalı kalmış bir hususu açıklamak, içinden çıkılamayan bir noktayı çözmek, âyetlerin anlamlarını ortaya çıkarmak sapık kimselerin sapıklıklarını reddetmek için bu âyetler ile ilgili tartışma ve mücadeleye gelince, bu Allah yolunda yapılan cihadın en büyüğüdür. Bu anlamdaki açıklamalar yeteri kadarıyla daha önceden yüce Allah'ın: "Allah kendisine hükümdarlık verdi diye Rabbi hakkında İbrahim ile mücadele edeni görmedin mi?" (el-Ba-kara, 2/258) âyeti açıklanınca geçmiş bulunmaktadır.

"O halde onların şehirlerde dönüp dolaşması" çeşitli şekillerde tasarruflarda bulunması "seni aldatmasın." Çünkü Ben onlara mühlet versem bile onları cezalandırmayı ihmal etmem, onları cezalandırırım.

"Seni aldatmasın" lafzı: (hyü tii) diye de okunmuştur.

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah bu buyruğu ile (Kureyşlilerin) Mekke'den Şam'a ve Yemen'e ticaretlerini kastetmektedir. "Seni aldatmasın" buyruğu, içinde bulundukları iyi durum ve rızık genişliği seni aldatmasın, çünkü o dünyadaki az bir faydalanmadır, diye de açıklanmıştır.

ez-Zeccac dedi ki: Kâfir olmalarından sonra esenlikte olmaları "seni aldatmasın." Çünkü sonunda onlar helak olacaklardır.

Ebu'l-Aliye dedi ki: İki âyet-i kerime vardır ki, Kur'ân-ı Kerim hakkında mücadele edenlere karşı pekçok ağır ve çetin ifadeler taşımaktadır. Birisi yüce Allah'ın: "Allah'ın âyetlerinde ancak kâfirler tartışır" buyruğu, diğeri ise; "Muhakkak ki kitab hakkında anlaşmazlığa düşenler, elbette (haktan) uzak bir ayrılık içindedirler" (el-Bakara, 2/176) buyruğudur. [\[9\]](#)

5- Onlardan önce Nuh'un kavmi, onlardan sonra da güruhlar yalanladılar. Her ümmet peygamberlerini alıp yakalamak istedi ve bâtilı, hakkı onunla çürütmek kastıyla ileri sürüp mücadele ettiler. Sonunda Ben de onları yakaladım. Nasılmış Benim azabım?

6. Böylece kâfirler hakkında Rabbinin azab sözü: "Elbette onlar cehennemliklerdir" diye hak olmuştur.

7. Şu Arş'ı yüklenenler ve etrafında bulunanlar Rabblerini hamd ile teşbih ederler, O'na iman ederler. Mü'minlere de mağfiret dilerler. "Rabbimiz, rahmetin ve ilmin herşeyi kuşatmıştır. Tevbe edenlere ve senin yolunu izleyenlere,

mağfiret buyur ve onları cehennem azabından koru!

8. "Ve ey Rabbimiz, onları da, babalarından, eşlerinden ve zürriyet-lerinden salih olanları da kendilerine vaadettiğin Adn cennetlerine girdir. Çünkü Sen emrinde galib, hikmeti sonsuz olansın.

9. "Bir de onları kötülüklerden koru. Sen kimi kötülüklerden korursan, o günde o kimseye rahmet etmiş olursun. Bu, büyük kurtuluşun ta kendisidir."

"Onlardan önce Nuh'un kavmi onlardan sonra da güruhlar yalanladılar." "Yalanladılar" fiilinin müenneslik "te"si ile gelmesi (fail olan) çoğulun müennesliği dolayısı iledir. Nûh kavmi ile Ad ve Semud ile onlardan sonrakiler ve benzerleri, peygamberleri yalanlamak suretiyle peygamberlerine karşı gruplar oluşturan diğer ümmetler de peygamberlerini yalanladılar.

"Her ümmet peygamberlerini alıp yakalamak" onu hapse atmak ve ona işkence etmek "istedi." Katade ve es-Süddî de onu öldürmek istedi diye açıkladılar.

"Alıp yakalamak" helak etmek, öldürmek anlamında da kullanılabilir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Sonra onları yakaladım. Benim cezalandırmam nasılmış?" (el-Hac, 22/44)

Araplar esire de "yakalanmış kimse" anlamında: derler. Çünkü esir öldürülmek üzere alınır. Kutrub da şairin şu beyitini zikretmektedir:

"Beni alıp yakalarsanız öldürürsünüz,

Nice alıp yakalayan var ki; benim ebedi kalmamı arzular."

Bu kavimlerin peygamberlerini alıp yakalamaları zamanı hususunda da iki görüş vardır. Birincisine göre onlar kendilerini tevhide davet ettiği vakit alıp yakalamak istemişler. İkincisi ise azabın başlarına indiği vakit alıp yakalamak istemişlerdir.

"Ve batılı, hakkı onunla çürütmek" izale etmek ve yok etmek "kastıyla ileri sürüp mücadele ettiler."

Buradaki: "Çürütmek kastıyla" anlamı verilen fiil ile aynı kökten olmak üzere kullanılan: "Kaygan yer" demektir. Batıl da: "Kayıp, gidendir." Çünkü batılın kendisi kayar ve yerinden zail olur, yerinde karar kılamaz.

Yahya b. Sellam dedi ki: İmanı çürütmek maksadı ile peygamberlere karşı şirk ile mücadele verdiler.

"Sonunda Ben de onları" azab ile "yakaladım. Nasılmış Benim azabım!"

Yani yalanlayan ümmetlerin akıbeti nasılmış? Onlar Benim azabımın hak olduğunu görmediler mi, demektir.

"Böylece kâfirler hakkında Rabbinin azab sözü: Elbette onlar cehennemliklerdir, diye hak olmuştur" buyruğundaki: " Hak olmuştur" vacib olmuştur, gerekli

olmuştur, demektir. Bu da "haktan" alınmıştır. Çünkü hak gerekli olan bir şeydir. "Rabbinin... sözü" anlamındaki buyruk, genel olarak tekil okunmuştur.

Nafi' ve İbn Amir ise: "Sözleri" diye çoğul olarak okumuşlardır.

"Elbette onlar" buyruğu hakkında el-Ahfeş şöyle demiştir: Bu, çünkü onlar ve onların böyle olmaları sebebiyle... anlamındadır. ez-Zeccac dedi ki: "Muhakkak onlar" diye hemzenin esreli okunuşu da caizdir.

"Cehennemliklerdir" buyruğu, cehennemde azab göreceklendir, anlamın-dadır. Burada ifade tamam olmaktadır. Daha sonra yeni bir cümle olarak şöyle . buyurulmaktadır:

"Şu Arş'ı yüklenenler ve etrafında bulunanlar Rabblerini hamd ile teşbih ederler, O'na iman ederler, mü'minlere de mağfiret dilerler." Rivayet olduğuna göre Arş'ın taşıyıcılarının ayaklan yerin en aşağısında, başları ise Arş'ı delmiş durumdadır. Onlar huşu' içinde olup gözlerini kıpırdatmazlar. Meleklerin en şerefli ve faziletli olanlarıdır. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "Şanı yüce ve mübarek olan Allah, bütün meleklerle Arş'ın taşıyıcılarına gidip gelip selam vermelerini emretmiştir. Bunu sair meleklerle göre onlara bir üstünlük olarak vermiştir. "[10]Denildiğine göre yüce Allah Arş'ı yeşil bir mücevherden yaratmıştır. Onun ayaklarından ikisi arasında hızlıca uçan kuşun uçuşu ile seksenbin yıllık bir mesafe vardır.

Yine denildiğine göre Arşın etrafında yetmişbin saf melek vardır. Bunlar tehlil ve tekbir getirerek etrafında tavaf ederler. Onların arkasında da yetmişbin saf ayakta dururlar, ellerini omuzlarına koymuşlar, seslerini tehlil ve tekbir ile yükseltmişlerdir. Onların arkasında yüzbin saf sağ ellerini, sol ellerine koymuşlar ve onların herbiri mutlaka diğerinden ayrı bir teşbih ile teşbih edip dururlar.

İbn Abbas "Arş" "ayn" harfini ötreli olarak "el-urş" diye okumuştur. Bütün bunları ez-Zemahşerî merhum zikretmiş bulunmaktadır.

Denildi ki: Kâfirlerden sözedildikten sonra Arş'tan sözedilmesi -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- anlamın şöyle oluşundan dolayıdır: "Şu Arş'ı yüklenenler ve etrafında bulunanlar" kâfirlerin söylediklerinden yüce Allah'ı tenzih ederler. "Ve mü'minlere de mağfiret dilerler." Yani Allah'tan onlar için günahlarının bağışlanmasını isterler. Tefsir alimlerinin açıklamalarına göre Arş, şerir (taht) ile aynı şeydir. O yüce Allah tarafından yaratılmış mücessem bir cisimdir. Meleklerle onu taşımalarını emretmiş, onu tazim etmek, etrafında dolaşmakla kendisine ibadet etmelerini dilemiştir. Nitekim yeryüzünde bir Beyt (kabe) yaratıp Ademoğullarına etrafını tavaf etmelerini emredip namazda da ona dönmelerini istediği gibi.

İbn Tahman, Musa b. Ukbe'den rivayet ediyor. O Muhammed b. el-Mün-kedir'den, o Cabir b. Abdillâh el-Ensârî'den dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Bana Arş'ın taşıyıcılarından olup Allah'ın meleklerinden bir melek hakkında (sizlere) söz etmem için izin verildi. Onun kulağının yumuşağı ile omuzu arasındaki mesafeyediş yıldır." Bunu el-Beyhakî zikretmiş olup [\[11\]](#) daha önceden Bakara Sûresi'nde (2/255. âyet olan) Ayete'l-kürsî'de, Arş'ın büyüklüğü ve onun yaratılmışların en büyüğü olduğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Sevr b. Yezid, Halid b. Ma'dan'dan, o Ka'b el-Ahbar'dan rivayetine göre Kâb şöyle demiştir: Yüce Allah Arş'ı yaratınca: Allah benden daha büyük bir yaratık yaratmayacaktır, dedi ve sarsıldı, yüce Allah onun etrafına bir yılan doladı. O yılanın yetmişbin kanadı vardır. Herbir kanatta yetmişbin tüy vardır. Herbir tüyde yetmişbin yüz vardır. Herbir yüzde yetmişbin ağız vardır. Herbir ağızda da yetmişbin dil vardır. Onun dillerinden her gün yağmur damlaları sayısınca, ağaç yaprakları sayısınca, çakıl ve toprak taneleri sayısınca, dünya günleri sayısınca ve bütün melekler sayısınca teşbihler dökülmektedir. Bu yılan Arş'ın etrafına dolandı, Arş bu yılanın yansına kadar ulaşıyor ve bu yılan onun etrafını sarmış bulunuyor [\[12\]](#) .

Mücahid dedi ki: Yedinci sema ile Arş arasında yetmişbin hicab vardır. Bir hicab nur ve bir hicab karanlık, bir hicab nur ve bir hicab karanlıktır.

Derler ki: "Rabbimiz rahmetin ve ilmin herşeyi kuşatmıştır." Rahmetin ve ilmin herşeyi kapsamıştır. Fiil, rahmet ve ilim üzerinde amel etmeyince bunlar temyiz olarak nasbedilmişlerdir.

"Tevbe edenlere" şîrk ve masiyetlerden dönenlere "ve senin yolunu" İslâm dinini "izleyenlere mağfiret buyur ve onları cehennem azabından koru." Bu azabı onlardan çevir ki, onlara ulaşmasın.

İbrahim en-Nehâî dedi ki: Abdullah (b. Mesud)'ın arkadaşları şöyle diyorlardı: Melekler İbnu'l-Kevva (şeytan)dan hayırlıdır. Çünkü onlar yeryüzünde bulunanlar için mağfiret dilerler. İbnu'l-Kevvâ ise onların aleyhine kâfirlik ile şahitlik eder. İbrahim dedi ki: Yine diyorlardı ki: Kible ehlinde olan hiçbir kimseden mağfiret dilemeyi esirgemezler.

Mutarriif b. Abdillâh dedi ki: Biz Allah'ın kulları arasında Allah'ın kullarının iyiliğini en çok isteyenlerin melekler olduğunu gördük. Allah'ın kulları arasında da Allah'ın kullarını en çok aldatan kimsenin şeytan olduğunu görüyoruz; deyip bu âyet-i kerimeyi okumuştur.

Yahya b. Muaz er-Razî de arkadaşlarına bu âyet-i kerime hakkında şöyle demiştir: Bu âyeti iyi kavrayınız, çünkü dünyada bu âyetten daha çok ümit verici

bir kalkan yoktur. Şüphesiz tek bir melek yüce Allah'tan bütün mü'minlere mağfiret buyurmasını dileyecek olursa, onlara mağfiret eder. Hele bütün melekler ve Arş'ı taşıyanlar mü'minlere mağfiret diliyorlarsa durum ne olur!

Halef b. Hişam el-Bezzar el-Karî dedi ki: Ben Süleyman b. İsa'ya Kur'ân okuyordum. Yüce Allah'ın: "Mü'minlere de mağfiret dilerler" buyruğuna ulaşınca ağladı ve sonra da: Ey Halef dedi. Mü'min Allah katında ne kadar da değerlidir. O döşeginde uyurken melekler onun için mağfiret diliyorlar.

"Ve ey Rabbimiz, onları da babalarından, eşlerinden ve zürriyetlerinden salih olanları da kendilerine vaadettiğin Adn cennetlerine girdir." Rivayet olunduğuna göre Ömer b. el-Hattab, Kab el-Ahbar'a: Adn cennetleri nedir? diye sormuş, o da şöyle demiş: Bunlar cennette altından köşklere. Bunlara peygamberler, sıddıklar, şehidler ve âdil devlet yöneticileri girecektir.

"Kendilerine... vaadettiğin" buyruğundaki: lafzı "cennetler"e sıfat olmak üzere nasb mahallindedir.

"Salih olanlar" lafzındaki ...anlar" ise "...lan girdir" buyruğundaki "he" ve "mim"(...ları) zamirine atf ile nasb mahallindedir.

"Salih olanlar" ise iman ile salih olanlar anlamındadır. er-Rad Sûresi'nde bu âyetin bir benzeri (13/23. âyet) geçmiş bulunmaktadır.

Said b. Cübeyr dedi ki: Kişi cennete girer. Rabbim babam, dedem, annem nerede? Oğlum, oğlumun oğlu nerede? Eşlerim nerede? der. Onlar senin amelin gibi amelde bulunmadılar, denilir. Bu sefer: Rabbim ben hem kendim için, hem onlar için amel ediyordum, der. Bu sefer: Onları cennete girdirin, denilir. Daha sonra: "Şu Arş'ı yüklenenler ve etrafında bulunanlar... babalarından, eşlerinden ve zürriyetlerinden salih olanları da kendilerine va-adettiğin Adn cennetlerine girdir" buyruğunu okudu.

Yüce Allah'ın: "İman edenlerin soyları da iman ile kendilerine uyanları Biz evlatlarına da kendilerine katarız..." (et-Tur, 52/21) buyruğu da bu âyet-i kerimeye (anlam itibariyle) yakındır.

"Bir de onları kötülüklerden koru!" Katade dedi ki: Yani onları kötü göreceklere, hoşlarına gitmeyecek şeylerden koru. İfadenin takdirinin şöyle olduğu da söylenmiştir: Onları kötülüklerin azabından koru.

"Onları koru" lafzı; "Allah onu korudu, korur, korumak" fiilinden emirdir. Onu hıfzetti, himaye etti, anlamındadır.

"Sen kimi kötülüklerden korursan, o günde o kimseye" cennete girmesi suretiyle "rahmet etmiş olursun. Bu ise büyük kurtuluşun ta kendisidir."

En büyük kurtuluş budur. [\[13\]](#)

10. Şüphesiz kâfirlere şöyle seslenilir: "Allah'ın buğzu sizin kendinize olan buğzunuzdan elbette daha büyüktür. Çünkü siz imana çağırılıyordunuz da, küfürde direniyordunuz."

11. Derler ki: "Rabbimiz, bizi iki kere öldürdün, iki kere de dirilttin. İşte günahlarımızı itiraf ettik. Artık çıkış için bir yol var mı?"

12. Bunun sebebi şudur: Bir olarak Allah'a dua edildiği vakit inkâr ediyordunuz. Eğer O'na ortak koşulsa, iman ederdiniz. İşte hüküm çok yüce ve büyük olan Allah'ındır.

"Şüphesiz kâfirlere şöyle seslenilir: Allah'ın buğzu sizin kendinize olan buğzunuzdan elbette daha büyüktür" buyruğu ile ilgili olarak el-Ah-feş şöyle demektedir: " Buğz" lafzındaki bu "lâm" ibtidâ (başlangıç) lamı olup, "seslenilir"den sonra gelmiştir. Çünkü bu: Onlara... denilir anlamındadır. Çünkü seslenmek (nida) da bir sözdür.

Başkası da şöyle demiştir: Anlam şu şekildedir: Onlara denilecek ki: Dünyada iken size "Allah'ın buğzu imana çağırılıp da küfürde direndiğinizden ötürü" kıyamet gününde sizin birbirinize buğzunuzdan "daha büyüktür." Çünkü onlar kıyamet gününde birbirlerine düşmanlık edeceklerdir. Biri diğerine buğzedecek, öfkelenenlerdir. O vakit kulak verecekler, zilletle boyun eğecekler ve cehennemden çıkartılmayı isteyeceklerdir.

el-Kelbî dedi ki: Cehennem ehlinde her bir kişi kendi nefesine: Ey nefis! Sana ne kadar çok buğzediyorum! diyecek. Melekler de onlara -onlar cehennem ateşinde oldukları halde- şöyle diyeceklerdir: Allah'ın siz dünyada iken size rasûller gönderip iman etmediğiniz için size olan buğzu, bugün sizin kendinize buğzetmenizden daha ileri derecededir.

el-Hasen dedi ki: Kendilerine kitabları verilecek, işledikleri günahlarına bakacakları vakit kendi kendilerine buğzedecek, öfke duyacaklar. Bu sefer onlara "Allah'ın dünyada iken size "buğzu..." imana çağırılıp da küfürde ditür."

Bu anlamdaki açıklamayı Mücahid de yapmıştır.

Katade de şöyle demiştir: Yani "imana çağırılıp" da küfürde direndiğiniz zaman "Allah'ın" size "buğzu sizin" ateşi gözle gördüğünüz bu vakitteki "kendinize olan buğzunuzdan daha büyüktür."

Şayet onların kendilerine buğzetmeleri nasıl uygun olabilir? diye sorulacak olursa, bu husus iki türlü açıklanabilir:

1- Onlar günahları sebebiyle kendi nefislerini buğzedilecek bir konuma getirdiler.

2- Onlar artık hevanın etkisinin üzerlerinden kalktığı bir duruma gelip ma-

siyetlerde kendilerini bıraktıranın nefisleri olduğunu bilecekler ve nefislerine buğzedeceklerdir.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî dedi ki: Cehennem ehli cehennemliklerden ümitlerini kesip de Malik onlara: -ileride geleceği üzere- kendilerine: "Sizler muhakkak böyle kalacaksınız" (ez-Zuhruf, 43/77) diye söyleyeceğinde, bu sefer birbirlerine şöyle diyeceklerdir: Ey adamlar, başınıza işte gördüğünüz şu azab ve belalar gelmiş bulunuyor. Haydi sabredelim, belki itaat ehli Allah'a itaat üzere sabrettiklerinde sabrın faydasını gördükleri gibi biz de sabrın faydasını görebiliriz. Nihayet sabretmek üzere görüş-birliğine varacaklar ve sabredecekler. Sabırları uzunca sürüp gidecek. Sonra artık sab-redemez olacaklar ve bu sefer: "Şimdi biz sızlansak da, sabretsek de bizim için birdir. Sığınacak hiçbir yer yoktur" (İbrahim, 24/21) diyeceklerdir. Bunun üzerine İblis şöyle diyecektir: "Doğrusu Allah'ın size verdiği söz gerçektir. Ben de size vaatte bulunmuştum ama size verdiğim sözde durmadım. Zaten benim sizin üzerinizde hiçbir nüfuzum da yoktu... Artık ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz." (İbrahim, 14/22) Yani benim size hiçbir faydam olmayacaktır... "Esasen ben daha önce beni (Allah'a) ortak tutmanızı da kesinlikle kabul etmemiştim." (İbrahim, 14/22) Onlar İblisin bu sözlerini işitecekleri vakit kendilerine buğzedecekler. (Muham-med b, Ka'b devamla) dedi ki: Onlara şöyle seslenilecek: "Allah'ın buğzu sizin kendinize olan buğzunuzdan elbette daha büyüktür. Çünkü siz imana çağırıhyordunuz da küfürde direniyordunuz... Artık çıkış için bir yol var mı?" Bu sefer onlara şöyle cevap verilecek: "Bunun sebebi şudur: Bir olarak Allah'a dua edildiği vakit inkâr ediyordunuz. Eğer O'na ortak koşulsa iman ederdiniz. İşte hüküm çok yüce ve büyük olan Allah'ındır." Bunu İbnu'l-Mübarek zikretmiştir.

"Derler ki: Rabbimiz bizi iki kere öldürdün" buyruğuna gelince, te'vil alimleri söyleyecekleri sözler olan "bizi iki kere öldürdün, iki kere de dirilttin" buyruğunun anlamı hakkında farklı görüşlere sahiptirler. İbn Mesud, İbn Abbas, Katade ve ed-Dahhak dedi ki: Bunlar önce babalarının sulblerin-de ölü idiler. Sonra Allah onları diriltti, sonra dünyada kaçınılmaz olan ölüm ile onları öldürdü. Sonra da ba's ve kıyamet için onları diriltti. İşte iki hayat ve iki ölüm bunlardır. Yüce Allah'ın: "Nasıl oluyor da Allah'ı inkâr ediyorsunuz? Halbuki siz daha önce ölümler idiniz de sizi O diriltti. Sonra sizi yine öldürecek, sonra tekrar sizi O diriltecek" (el-Bakara, 2/28) buyruğu da bunu ifade etmektedir.

es-Süddî de şöyle demektedir: Onlar dünya hayatında öldürüldüler. Sonra sorgulanmak üzere kabirde onları diriltti. Sonra tekrar öldürüldüler, sonra da ahirette tekrar diriltildiler.

es-Süddî'nin bu kanaate varmasının sebebi "meyyit: Ölü" lafzının örfen nut-fe hakkında kullanılmayışıdır. İlim adamları buradan kabir sualinin sabit olduğunun delilini çıkarmışlardır. Çünkü sevab ve ceza beden hakkında söz-konusu olmayıp sadece ruh hakkında söz-konusu olsaydı, diriltmenin ve öldürmenin bir anlamı olmazdı. Ahiret ile ilgili ahkamı sadece ruhlara münhasır kabul eden kimselere göre ruh ne ölür, ne değişikliğe uğrar, ne de bozulur ve ruh bizatihi ruh olduğu için hayattadır. Ölüm ona hiçbir şekilde ulaşmaz, baygınlık ve yok olmak onun için söz-konusu olmaz.

İbn Zeyd de yüce Allah'ın: "Rabbimiz, bizi iki kere öldürdün..." âyeti hakkında şöyle demektedir: Onları önce Adem'in sırtında yarattı, sonra onları çıkartıp onlara hayat verdi ve onlardan söz aldı. Sonra onları öldürdü, sonra tekrar dünyada onları diriltti, sonra tekrar onları öldürdü. Bu açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/28. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"İşte günahlarımızı itiraf ettik." Ancak itirafın kendilerine fayda sağlamayacağı bir zamanda itirafta bulunacaklar, pişmanlığın fayda vermeyeceği bir zamanda pişmanlık duyacaklardır.

"Artık çıkış için bir yol var mı?" Yani sana itaat ile amel edelim diye dünyaya geri döndürülecek miyiz? Şu buyruklar da buna benzemektedir: "Acaba geri dönüşün bir yolu var mı?" (eş-Şura, 42/44)... "Artık bizi geri döndür, salih amel işleyelim." (es-Secde, 32/12); "Keşke biz geri döndürülseydik..." Cel-En'am, 6/27)

"Bunun sebebi sudun Bir olarak Allah'a dua edildiği vakit inkâr ediyordunuz" buyruğundaki " Bunun (bu halinizin)" lafzı ref konumundadır. Yani durum sizin bu haliniz gibidir. Veya içinde bulunduğunuz bu az-ab küfrünüz sebebiyledir. İfadede takdiri birtakım sözler de vardır: Onlara geri dönüşün yolu yoktur, diye cevap verilecektir. Çünkü siz "bir olarak Allah'a dua edildiği vakit" yani Allah tevhid edildiğinde "inkâr ediyordunuz" ulûhiyetin yalnızca O'na ait olduğunu kabul etmiyordunuz. Herhangi bir müşrik de O'na bir şeyi ortak koştı mu onu doğruluyor ve onun söylediğine inâl mıyordunuz.

es-Sa'lebî dedi ki: Bir ilim adamını şöyle derken dinledim: Eğer siz faraza dünyaya geri döndürülecek olsaydınız bile bu döndürülmeden sonra "Ona ortak koşulsa iman ederdiniz" yani o müşrik kimseyi tasdik ederdiniz. Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: "Eğer geri döndürülürlerse yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler" (el-En'am, 6/28) buyruğudur. "İşte hüküm" eşinin yahut çocuğunun olmasından münezzeh olan "çok yüce ve çok büyük olan Allah'ındır." [\[14\]](#)

13. O, âyetlerini size gösteren ve gökten size bir rızık indirendir. Buna rağmen ancak dönenler öğüt alır.

14. Öyle ise kâfirler hoş görmese de dini yalnız Allah'a halis kılanlar olarak O'na dua edin.

15. O, dereceleri yükseltendir, Arş'ın sahibidir. Kavuşma günü ile korkutmak için kendi emrinden ruhu kullarından dilediği kimseye gönderir.

16. O gün onlar oraya çıkarlar. Onların hiçbir şeyleri Allah'a gizli kalmaz. "Bugün mülk kimindir? Tek ve kahhar olan Allah'ındır."

17. Bugünde herkese kazandığının karşılığı verilir. Bugün zulüm etmek yoktur. Şüphesiz Allah hesabı pek çabuk görendir.

"O, âyetlerini" tevhid ve kudretinin delillerini "size gösteren ve gökten size bir rızık indirendir."

Yüce Allah bu buyruğunda âyetleri açıkça göstermeyi ve rızık indirmeyi bir arada zikretmiş bulunmaktadır. Çünkü âyetlerle din ayakta durur, rızık ile de beden ayakta durur. Burada sözü edilen âyetler gökler, yerler, onlarda bulunanlar, ikisi arasında bulunan güneş, ay, yıldızlar, rüzgarlar, bulutlar, buharlar, nehirler, pınarlar, dağlar, ağaçlar ve helak olmuş toplumların bıraktıkları izlerdir.

"Buna rağmen" bu âyetlerden "ancak" yüce Allah'a itaate "dönenler öğüt alır" ve Allah'ı tevhid eder.

"Öyle ise kâfirler" Allah'a ibadeti "hoş görmese de dini" ibadeti, bir görüşe göre de itaati "yalnız Allah'a halis kılanlar olarak O'na dua" yani ibadet "edin." Sizler O'ndan başkasına ibadet etmeyin.

"O, dereceleri yükseltendir, Arş'ın sahibidir."

"Arş'ın sahibidir" anlamındaki buyruk hazfedilmiş bir mübtedaya göre (haber)dir. el-Ahfeş dedi ki: Medh olmak üzere nasbedilmesi de mümkündür.

"Dereceleri yükseltendir." Yani sıfatları çok yüce olandır, demektir. İbn Abbas, el-Kelbî ve Said b. Cübeyr ise: Yedi semayı yükseltendir, diye açıklamışlardır. Yahya b. Sellam da şöyle demiştir: Bu O'nun gerçek dostlarının cennetteki derecelerinin yüksekliğini ifade etmektedir. Bu anlama göre: "Yükselten" buyruğu. "Yükseltici" anlamında olup, vezinde ve kalıbının anlamında kullanılmıştır.

Birinci açıklamaya göre bu yüce Allah'ın zat sıfatlarındandır. Kendisinden daha üstün ve yüce hiçbir kimse olmayan demek olur. Her türlü övgü ve sena mertebelerine layık olandır. Övgülerin mertebeleri (dereceleri) ise sınıfları ve yollarıdır. O'ndan başka hiçbir kimse bunlara layık değildir. Bu açıklamayı el-

Halimî yapmıştır. Biz bunu "el-Esna fi Şerhi Esmailahi'l-Hüsna" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Allah'a hamdolsun.

"Arşın sahibidir." Arş'ın yaratıcısı ve mutlak malikidir, yoksa ona muhtaç olduğundan dolayı onu yaratmamıştır.

Bir açıklamaya göre bu, Arapların: "Filanın Arş'ı yok oldu" yani mülkü ve gücü zail oldu, tabirleri ile alakalıdır. Şanı yüce Allah "Arş'ın sahibidir" demek, onun mülkünün ve egemenliğinin sabit olması demektir. Biz bunu "el-Esna fi Şerhi Esmailahi'l-Hüsna" adlı eserimizde açıkladık.

"...Ruhu" yani vahiy ve nübüvveti "kullarından dilediği kimseye gönderir." Yüce Allah'ın buna "ruh" adını vermesi insanların bununla hayat bulmalarından dolayıdır. Yani bedenler ruhlarla hayat buldukları gibi, ölüm demek olan küfürden de onunla (vahiy ve nübüvvetle) hayat bulurlar.

İbn Zeyd dedi ki: Ruh, Kur'ân-ı Kerim'dir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik." (eş-Şura, 42/50). Ruhun Cebrail olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah buyurdu ki: "Onu ruhu'l-emin indirdi. Uyarıcılardan olasin diye, kalbin üzere." (eş-Şuara, 26/193); "De ki: Onu Ruhul-Kudüs (Cebrail)... Rabbinden hak olarak indirmişti* " (en-Nah), J 6/102)

"Kendi emrinden" kendi söz ve buyruğundan demektir, kazasından diye de açıklanmıştır. Buradaki: "...den" lafzının "be" anlamında yani "kendi emriyle" anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Kullarından dilediği kimseler" ise peygamberlerdir. O peygamber olmalarını diler (ve onlara peygamberlik verir). Onların bu durumları hususunda hiçbir kimsenin herhangi bir müdahalesi ve isteği söz konusu değildir.

"Kavuşma günü ile korkutmak için." Yani peygamber öldükten sonra diriliş günü ile uyarıp korkutmak için gönderilir. Buna göre "korkutmak için" buyruğu rasûle racidir (yani korkutmayı o yapar). Bunun "kavuşma günü" ile insanlara rasûlleri göndermek suretiyle Allah'ın uyarıp korkutması için anlamında olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbas, el-Hasen ve İbn es-Semeyka "Korkutman için" diye Peygamber (sav)'e hitab olarak "te" ile okumuşlardır.

"Kavuşma günü" ile ilgili olarak İbn Abbas ve Katade şu açıklamayı yapmışlardır: Semadakiler ile yeryüzündekilerin kavuşacakları gündür. Yine Katade, Ebu'l-Aliye ve Mukatil de şöyle demişlerdir: O gün mahlukat ile yaratıcı birbiriyle karşılaşacaklardır. Bir başka açıklamaya göre ibadet edenler ile ibadet olunanlar, bir diğerine göre zalimlerle mazlumlar karşılaşacaklardır. Her insan amelinin karşılığı ile karşılaşacaktır, şeklinde de açıklanmıştır. Bir başka

açıklama da şöyledir: Öncekiler de, sonrakiler de aynı düzlükte birbirine kavuşacaklardır. Bu anlamdaki açıklama da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Bütün bunlar mana itibariyle doğru açıklamalardır.

"O gün onlar ortaya çıkarlar." Buradaki "o gün" bir önceki "gün"den bedeldir. Buradaki "onlar"ın mübteda olarak ref konumunda "ortaya çıkarlar" buyruğunun da haberi olduğu söylenmiştir. Cümle ise izafet olarak cer mahallindedir. Bundan dolayı "o gün" lafzından tenvin hazfedilmiştir. Ancak bunun böyle olması Sibeveyh'e göre zarfın: "Zaman" anlamında olması halinde sözkonusudur. Mesela: "Zeyd'in emir olduğu günü seninle karşılaştım" denilir. Eğer: "...diğinde" anlamında olursa caiz olmaz. Mesela: "Zeyd'in emir olduğu günde seninle karşılaşacağım" ifadesinde olduğu gibi.

"Ortaya çıkarlar" kabirlerinden çıkarlar ve hiçbir şey onları örtmez, anlamındadır. Çünkü o gün yeryüzü hiçbir tümseği ve hiçbir inişi, çıkışı olmayan dümdüz bir yer olacaktır. Daha önceden Ta-Ha Sûresi'nde (20/105. âyet ve devamının tefsirinde) geçtiği gibi.

"Onların hiçbir şeyleri Allah'a gizli kalmaz." Denildiğine göre "o gün onlar ortaya çıkarlar" anlamındaki buyrukta amil olan budur. Yani "ortaya çıkacakları günde" ne kendilerinden, ne amellerinden hiçbir şey O'na gizli kalmayacaktır.

"Bugün mülk kimindir?" Bu, bütün mahlukatın yok olacakları vakit "söylenecektir). el-Hasen dedi ki: Soruyu soran yüce Allah olacaktır, cevabı da O verecektir. Çünkü O, bu soruyu kendisine cevap verecek hiçbir kimsenin olmayacağı bir zamanda soracak, şanı yüce, kendi kendisine cevap vererek: "Tek ve Kahhar olan Allah'ındır" diye buyuracaktır.

en-Nehhas dedi ki: Bu hususta yapılmış en sahih açıklama Ebu Vail'in, İbn Mesud'dan rivayet ettiği şu sözüdür: İnsanlar üzerinde yüce Allah'a isyan edilmemiş, gümüş gibi bembeyaz bir yer üzerinde haşredileceklerdir. Bir müna-diye emir verilmesi üzerine o da: "Bugün mülk kimindir?" diye seslenecek, mü'minleriyle, kâfirleriyle bütün kullar: "Tek ve Kahhar olan Allah'ındır" diyeceklerdir. Mü'minler bu cevabı sevinç ve zevk duyarak verecekler, kâfirler ise kederle, boyun eğerek ve zilletle itaat arz ederek söyleyecekler. Bu sözün insanların mahlukaün olmayacağı bir zamanda söylenecek olma ihtimali uzaktır. Çünkü bunun bir faydası olmaz. Bu söz İbn Mesud'dan sahih olarak nakledilmiştir. Böyle bir şey kıyasla ya da te'vil ile söylenebilecek sözlerden de değildir.

Derim, ki: Birinci görüş de oldukça kuvvetli görülmektedir. Çünkü maksat, iddiacıların, iddialarının mülkü kendilerine nisbet edenlerin bu nisbet-lerinin ardının arkasının kesileceği bir zamanda, yüce Allah'ın tek başına, or-taksız

olarak mutlak malik olduğunu ortaya koymaktır.

Çünkü o vakitte her hükümdar ve hükümdarlığı, her mütekebbir ve mülkü ortadan kalkmış olacak, onların nisbetleri, iddiaları da bitmiş, tükenmiş olacaktır. Buna şanı yüce Allah'ın yeri ve ruhları kabzedip, semayı da katlayıp, düreceği vakit: "Ben melikim, nerde yeryüzünün hükümdarları?" sözleri delil teşkil etmektedir. Nitekim daha önce bu Ebu Hureyre ve İbn Ömer yoluyla gelen hadiste de (ez-Zumer, 39/67. ayetin tefsirinde) geçmişti. Sonra yüce Allah yeri solu ile katlayıp, dürecektir, semavatı da sağ ile sonra da şöyle buyuracak: Ben melik olanım, nerde cebbar (zorba)lar? Nerde büyüklük taslayanlar? [\[15\]](#)

Yine ondan rivayete göre yüce Allah'ın: "Bugün mülk kimindir?" buyruğu dünyada zamanın kesilmesi esnasında olacaktır, öldükten sonra diriliş ve kabirlerden kalkış da ondan sonra olacaktır.

Muhammed b. Ka'b dedi ki: Yüce Allah'ın: "Bugün mülk kimindir?" sözü bütün mahlukatın yok olacakları ve geriye sadece yaratıcının kalıp malik olsun, memlûk olsun kendi zatından başka hiçbir kimsenin kalmayacağı iki nefha arasında olacaktır. İşte o vakit: "Bugün mülk kimindir?" diye soracak, kimse ona cevap veremeyecektir.

Çünkü bütün yaratıklar ölmüş olacaklardır. Kendisi cevap vererek: "Tek ve Kahhar olan Allah'ındır." Çünkü sadece o kalmış olacaktır, bütün yaratıkları kahretmiş (öldürmüş) olacaktır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bir münadi seslenerek: "Bugün mülk kimindir?" diye soracak, cennetlikler ona: "Tek ve Kahhar olan Allah'ındır" diye cevap vereceklerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bunu da ez-Zemahşerî zikretmiştir.

"Bugünde herkese kazandığının karşılığı verilir." Yani onlara o gün mülkün yalnızca Allah'ın olduğunu ikrar ve itiraf edecekleri vakit: "Bugün herkese" hayır ya da şer türünden olsun "kazandığının karşılığı verilir" denilecektir.

"Bugün zulüm etmek yoktur." Hiç kimsenin amelinden birşey eksiltilemeyecektir.

"Şüphesiz Allah hesabı pek çabuk görür." Düşünmeye, hesap yapanların elleriyle, parmaklarıyla saydıkları gibi saymaya ihtiyacı yoktur. Çünkü O, bilgisinden hiçbir şeyin gizli ve saklı kalmadığı alimdir. Başkasıyla meşguldür diye kimsenin amelinin karşılığını vermeyi geciktirmez. Hepsine aynı anda rızık verdiği gibi, aynı şekilde hepsini de aynı anda hesaba çeker. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/202. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Haberde belirtildiğine göre: Daha gün ortalananmadan cennetlikler cennette ögle

vakti istirahatine çekilecekler, cehennemlikler de cehenneme gitmiş olacaklar.
[\[16\]](#)

18. Onları yaklaşan günle korkutup uyar. O vakit kalpler gam ve kederle dolu olarak gırtlaklara kadar gelip dayanacaktır. Zalimlerin ne candan bir dostu, ne de şefaati kabul edilir bir şefaatchisi olacaktır.

19. O, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediklerini bilir.

20. Allah hak ile hükmeder. O'ndan başka çağırdıkları ise hiçbir şeye hükmedemez. Muhakkak Allah herşeyi işitendir, görendir.

21. Acaba yeryüzünde gezip dolaşarak kendilerinden önce gelenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmazlar mı? Onlar güç ve yeryüzündeki eserleri itibarı ile bunlardan daha üstün idiler. Allah yine de onları günahları sebebiyle alıp yakaladı. Allah'a karşı onları koruyan da olmadı.

22. Buna sebep şuydu: Peygamberleri onlara apaçık mucizelerle geliyorlardı da onlar kâfir oldular. Bunun üzerine Allah da onları alıp yakaladı. Çünkü O güçlüdür, cezalandırması pek çetindir.

"Onları yaklaşan günle korkutup, uyar" buyruğundaki "yaklaşan gün (yevmu'l-azife)" kıyamet günü demektir. Ona bu ismin verilış sebebi yakın oluşudur. Çünkü gelecek olan herşey yakın demektir.

"Filan kişi yaklaştı" demektir. " Yaklaşır, yaklaşmak" anlamındadır. en-Nabiğa dedi ki:

aş"Artık yola koyulma zamanı yaklaştı, şu kadar var ki, bizim yük taşıyan develerimiz, Hâlâ üzerindeki yüklerle duruyor, nerdeyse gitti, gidecek."

Burada görüldüğü gibi bu kökten gelen fiil "yaklaştı" anlamında kullanılmıştır. Bu âyetin bir benzeri de yüce Allah'ın: "Yakın olan (el-azife) yaklaştıkça yaklaştı (ezifet)." (en-Necm, 53/57) Bu da kıyamet yaklaştı, demektir.

Kimileri bir misal olarak:

"Artık yola koyulma zamanı geldi, fakat yok hiçbir azığım, Günahlardan başka; sebebi ise uğursuzluğum ve bedbahtlığım."okur ve derdi ki:

"O vakit kalpler gam ve kederle dolu olarak gırtlaklara kadar gelip dayanacaktır" buyruğundaki: " Gam ve kederle dolu olarak" buyruğu hal olarak nasbedilmiştir ve manaya göre böyle gelmiştir. ez-Zeccac dedi ki: Buyruğun anlamı şöyledir: O gün insanların kalpleri gam ve kederlerini bastırmış oldukları halde "gırtlaklara kadar" gelip dayanacaktır.

el-Ferra ifadenin takdirinin: Onlar kederle, gamla dolu oldukları halde "onları korkutup, uyar" anlamında olmasını uygun kabul ettiğı gibi; "kalpler"e dair bir

haber olmak üzere "gam ve kederle dolu olarak" anlamındaki lafzın merfu gelmesini de uygun görmüş ve anlamın, o vakit onlar gam ve kederle dolu olduklarını saklamış olacaklar, şeklinde olduğunu söylemiştir.

el-Kisaî de şöyle demiştir: "Gam ve kederle dolu olarak" buyruğunun merfu gelmesi mübteda kabul edilmesine göre mümkündür. Şöyle de açıklanmıştır: "Yaklaşan gün"den kasıt, ölümün geleceği gündür. Bu açıklamayı da Kutrub yapmıştır. Aynı şekilde "o vakit kalpler... gırtlaklara kadar gelip dayanacaktır" buyruğunda belirtilen hal de ölümün geleceği vakit ortaya çıkacaktır. Ancak birinci görüş daha kuvvetlidir.

Katade de şöyle demiştir: Kalpler korkudan dolayı gırtlaklara gelip dayanacaktır. Ne dışarı çıkabilecekler, ne de yerlerine geri dönebilecekler. Bu ise ancak kıyamet gününde olacaktır. Yüce Allah'ın: "Kalpleri ise bomboş olacaktır" (İbrahim, 14/43) buyruğunda olduğu gibi.

Bunun tahammül edilemeyecek kadar sıkıntıların en ileri derecesini haber vermek mahiyetinde olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: 'Yürekler de gırtlaklara varmıştı" (el-Ahzab, 33/10) buyruğunda olduğu gibi.

Burada günün "el-âzife: yaklaşan"a izafe edilmesi "âzife: yaklaşan" kıyamet günü takdirine yahutta "yaklaşan (âzife) mücadele, tartışma günü" takdirine göredir.

Kûfelilere göre ise bu, bir şeyin kendi kendisine izafe edilmesi kabilin-dendir. "Mescidu'l-Cami (cami mescidi)" ile "salatu'l-ûlâ (ilk namaz)" gibidir.

"Zalimlerin ne" fayda verecek yakın ve "candan bir dostu, ne de" haklarında "şefaati kabul edilir" kendilerine şefaet edecek "bir şefaatchisi olacaktır."

"O, gözlerin hain bakışını... bilir." el-Müerric dedi ki: İfadede takdim ve tehir vardır. Şöyle demektir: O hain bakan gözleri bilir. İbn Abbas dedi ki: Bu şu demektir: Kişi bir topluluk ile birlikte oturmakta iken yanlarından bir kadın geçer, o da beraberinde oturduğu kimselere farketirmeden gizlice o kadına bakar. İşte yüce Allah bunu dahi bilir. Yine ondan gelen rivayete göre burada kastedilen kişi kadına bakan, arkadaşları da kendisine baktığı vakit gözünü ona bakmaktan geri çeviren, onların kendisini farketmedikleri-ni görünce, gizlice tekrar o kadına bakan, arkadaşları kendisine bakınca bakışını geri çeviren kimsedir. Yüce Allah onun keşke bu kadının avretine bakmayı dahi temenni ettiğini bile bilir.

Mücahid dedi ki: "Gözlerin hain bakışı" Allah'ın yasakladığı şeylere gözün gizlice bakmasıdır. Katade de şöyle demiştir: Bu yüce Allah'ın sevmediği bir yerde farketirmeden bakmaktır.

ed-Dahhak da şöyle demiştir: Bu insanın görmüş olduğu halde görmedim

demesi, görmediği halde de gördüm demesidir. es-Süddî: Bu gözle yapılan işaretir, der. Süfyan ise bundan kasıt ardı arkasına bakmaktır, demiştir.

el-Ferra dedi ki: "Gözlerin hain bakışı" ikinci bakıştır. "Kalblerin gizledikleri" ise birinci bakıştır.

Yine İbn Abbas şöyle demiştir: "Kalplerin gizledikleri" eğer onunla başbaşa kalacak olsa, onunla zina eder mi etmez mi, demektir. "Kalplerin gizledikleri"nin kalplerin içlerinde sakladığı şeyler anlamına geldiği de söylenmiştir.

Abdullah b. Ebi Şerh, Rasûlullah (sav)'a Mekkeliler eman aldıktan ve getirilip Osman (r.a) da onun için (Rasûlullah -sav-dan) eman istedikten sonra, Rasûlullah (sav) uzun süre susmuş ve sonra da: "Evet (ona eman veriyorum)" demişti. Abdullah b. Ebi Şerh ayrılıp gidince Rasûlullah (sav) etrafında bulunanlara şöyle demiştir: "Susmamın tek sebebi sizden birinizin kalkıp onun boynunu vurması(nı beklemem) idi." Ensardan bir kişi: Niye bana işaret etmedin ey Allah'ın Rasûlü? diye söyleyince, Peygamber şöyle buyurdu: "Peygamberin hain bir bakışı olmaz."[\[17\]](#)

"Allah hak ile hükmeder." Yani gözünü haramdan alıkoyanları da, haramlara bakanları da, güç yetirdiği vakit hayasızlıkları işlemek kararını verenleri de cezalandırır, amellerinin karşılığını verir.

"Ondan başka çağırdıkları" putları "ise hiçbir şeye hükmedemez."

Çünkü hiçbir şey bilmezler, hiçbir şeye güç yetiremezler ve hiçbir şeye malik değildirler.

Burada (çağırdıkları anlamındaki) fiil genel olarak zalimlerin durumunu haber vermek üzere "ye" ile okunmuştur. Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim'in tercih ettiği okuma şekli de budur. Nafî, Şeybe ve Hişam ise "te" ile: " Çağırdığınız" diye okumuşlardır.

"Muhakkak Allah herşeyi işitendir, görendir" buyruğundaki: zamiri fazladan gelmiş bir fasl zamiridir. Mübteda olarak ref konumunda ondan sonra gelen ifadenin haber olması, cümleinin hepsinin: "Muhakkakın haberi olması da mümkündür. Buna göre anlamı şöyle olabilir: Muhakkak Allah O'dur ki, herşeyi işitendir, görendir.

"Acaba yeryüzünde gezip dolaşarak... bakmazlar mı?" buyruğundaki "bakmazlar mı" anlamındaki fiil başta geçen "gezip dolaşarak" anlamındaki fiile atf ile cezm konumundadır. Cevab olarak nasb konumunda olması da mümkündür. Bu gibi fiillerin tesniye ve çoğullarında nasb ve cezm halleri aynıdır. "Akıbetlerinin nasıl olduğuna" buyruğundaki "akıbet" lafzı: "Oldu, idi"nin ismi, haberi ise; "Nasıl" lafzındadır.

"Koruyan" lafzı lafza atıf ile cer konumundadır. Bununla birlikte mahalline ref

ile ref konumunda olması da mümkündür. Ref ve cer halleri de aynıdır. Çünkü (her iki durumda da) "ye" harfi hazfedilir ve o "ye"ye delâlet etmek üzere geriye ("kaP harfi sonundaki) kesre kalır. Bu âyetin anlamına dair açıklamalar daha önceden bir kaç yerde (mesela er-Rad, 13/34. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunduğundan bunları tekrar etmeye gerek yoktur. [\[18\]](#) [\[19\]](#)

23. Andolsun Biz Musa'yı âyetlerimizle ve apaçık bir belge ile gönderdik;
24. Firavun'a, Haman'a ve Karun'a. Onlar: "Çok yalancı bir sihirbaz bu!" dediler.
25. İşte o kendilerine nezdimizden hakkı getirdiğinde: "Onunla birlikte imana gelenlerin oğullarını öldürün, kadınlarını diri bırakın" dediler. Halbuki kâfirlerin hilesi durum ne olursa olsun boşa çıkar.
26. Firavun dedi ki: "Bırakın beni, Musa'yı öldüreyim. O da varsın Rabbini çağırınsın. Çünkü ben onun dininizi değiştirmesinden veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmasından korkuyorum."
27. Musa: "Gerçekten ben hesap gününe iman etmeyen, her büyük-lenenden benim de, sizin de Rabbinize sığınırım" dedi.

"Andolsun Biz Musa'yı âyetlerimizle... gönderdik" buyruğunda sözü edilen "âyetler" daha önce geçen yüce Allah'ın: "Andolsun ki Biz Musa'ya apaçık dokuz âyet verdik" (el-İsra, 17/101) buyruğunda sözü geçen âyetlerdir. Bunların muayyen olarak hangileri olduklarına dair açıklamalar da (el-İsra, 17/101. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve apaçık bir belge" açık ve seçik bir delil demektir. Buradaki "sultan: belge" hem müzekker, hem müennes gelebilir. "Sultan: belge" ile Tevrat'ın kastedildiği de söylenmiştir.

"Firavun'a, Haman'a ve Karun'a" özellikle bunların sözkonusu edilmesi Musa (a.s)'a yapılan düşmanlığın düzenlenip, uygulamaya konulmasının esasını onların teşkil etmelerinden dolayıdır. Firavun kral, Haman vezir, Karun ise mal ve hazinelerin sahibiydi. Allah onu da öbürleriyle birlikte sözkonusu etmiştir. Çünkü onun küfür ve yalanlamak hususunda yaptıkları, diğer ikisinin yaptıkları gibi idi.

"Onlar: Çok yalancı bir sihirbaz bu! dediler." Musa (a.s)'a karşı koymaktan acze düştüklerini anlayınca, onun getirdiği mucizeleri büyü diye yorumladılar.

"İşte o kendilerine nezdimizden hakkı getirdiğinde" bu ise apaçık mucize idi. "Onunla birlikte iman edenlerin oğullarını... öldürüp... dediler." Katade dedi ki: Bu öldürme daha önceki ilk öldürmeden ayrıdır, çünkü Firavun, Musa (a.s)'ın doğumundan sonra çocukları öldürmeye son vermişti. Allah Musa'yı peygamber

olarak gönderince onlara bir ceza olmak ve insanların iman etmekten uzak kalmalarını sağlamak maksadı ile tekrar İsrailoğullarının çocuklarını öldürmeye koyuldu. Ayrıca bununla sayılarının artarak çoğalan erkek nüfusu ile güçlerinin artmasını da önlemeye çalışmıştı.

Yüce Allah ise onların üzerine indirmiş olduğu çeşitli azaplarla -kurbağalar, haşerat, kan ve tufan gibi İsrailoğulları Mısır'dan çıktıkları zamana kadar- bu planlarını uygulamalarına imkan vermedi ve sonunda yüce Allah onları suda boğdu. İşte yüce Allah'ın: "Halbuki kâfirlerin hilesi durum ne olursa olsun boşa çıkar" buyruğunun anlamı budur. Yani onların hile ve tuzaklarının sonucu hüsrandır ve yok oluşturmaktır. İnsanlara karşı bu gibi uygulamalar yapılsa dahi onlar iman etmekten geri kalmazlar. Bu gibi planları uygulamaya çalışanların bütün hile ve tuzakları batıl olur, boşa çıkar.

"Firavun dedi ki: Bırakın beni Musa'yı öldüreyim. O da varsın Rabbi-ni çağırsın" buyruğundaki: "Öldüreyim" fiilinin cezm ile gelmesi (bırakın anlamındaki) emrin cevabı olduğundan dolayıdır. "Çağırsın" fiili de cezm ile gelmiştir, çünkü o da bir emirdir. Ancak: " Bırakın beni" fiili ise -emir olsa dahi- meczum değildir. [20] Ancak lafzı meczum lafzı gibidir, mebnidir.

Şöyle açıklanmıştır: İşte bu, Firavun'a: Biz onun sana beddua edeceğinden ve bu bedduasının kabul edileceğinden korkuyoruz demiş olduklarına delildir. Onlar bunu söyleyince, o da: "O da varsın Rabbini çağırsın" diye cevap vermiştir. Yani onun Rabbine dair sözünü ettiği hususlar sizi korkutmasın. Böyle bir şeyin gerçeği yoktur, en yüce rabbiniz benim.

"Çünkü ben onun dininizi" sizin bana ibadet etmenizi "değiştirmesinden" Rabbine ibadete sizi yöneltmesinden "veya yerde bozgunculuk çıkarmasından korkuyorum." Yani şayet o dininizi değiştirmeyecek olursa, hiç şüphesiz yerde bozgunculuk çıkartacaktır. Yani ondan dolayı insanlar arasında anlaşmazlık baş gösterecektir.

Medinelilerin, Ebu Abdurrahman es-Sülemî'nin İbn Amir ve Ebu Amr'ın kıraati "Ve yerde bozgunculuk çıkarmasından" şeklinde; Kûfelilerin kıraati ise: " Veya bozgunculuğun baş göstermesinden" şeklinde fiilin "ye" harfî üstün, "fesad" lafzının "dal" harfî de öt-reli okumuşlardır. Kûfelilerin mushaflarında da aynı şekilde: " Veya" şeklinde elif ile edilir. [21]

Ebu Ubeyd'in kabul ettiği de budur, o şöyle demiştir: Çünkü burada bir harf ziyadesi vardır ve bu faslı (öncekinden ayrı bir mananın kastedildiğini) nifade etmektedir. Diğer taraftan: " Veya" aynı zamanda "vav" anlamında da olabilir.

en-Nehhas dedi ki: Ancak nahivcilerin ileri gelenlerine göre "vav" anlamında olması mümkün değildir. Çünkü bu durumda (lafızların) anlamları iptal edilir.

Şayet "vav" anlamında olsaydı, burada ayrıca buna gerek duyulmazdı. Çünkü "vav" anlamı kabul edilecek olursa, ben her iki işten de korkuyorum demek olur. "Veya" ise iki işten birisinden korkuyorum demek olur. Yani "çünkü ben onun dininizi değiştirmesinden korkuyorum" eğer bunu yapamayacak olursa, yeryüzünde bozgunculuk çıkartacaktır demektir.

"Musa" Firavun kendisini öldürülmekle tehdit edince Allah'a sığınarak: "Gerçekten ben hesap gününe iman etmeyen" vasfına sahip ve Allah'a iman etmeyi büyüklüğüne yedirmeyen "her büyüklenenden benim de, sizin de Rabbinize sığınırım, dedi." [22]

28. Firavun ailesinden olup imanını gizleyen mü'min bir adam dedi ki: "Siz benim Rabbim Allah'tır, dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Halbuki o size Rabbinizden apaçık belgelerle geldi. Eğer o yalancı ise yalanı kendi aleyhinedir. Eğer doğru söylüyor ise onun size vaadettiğinin bir bölümü gelir, sizi bulur. Şüphesiz Allah haddi aşan ve yalan söyleyen kimseleri doğru yola iletmez."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [23]

1- İmanını Gizleyen Kişi:

Yüce Allah'ın: "...Mü'min bir adam dedi ki..." buyruğu ile ilgili olarak kimi müfessirler şunu belirtmişlerdir: Bu adamın adı Habib idi. Adının Şem'an olduğu da söylenmiştir. es-Süheylî: Bu hususta en sahih görüş budur, demektedir.

Taberî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-'nin Tarih'inde adı Habrek idi, denilmektedir. Hazkiyel olduğu da söylenmiştir, bunu da es-Sa'lebî, İbn Abbas'tan zikretmiş ve birçok ilim adamı da bu kanaati benimsemiştir. ez-Zemahşerî adının Sem'ân ya da Habib olduğunu söylemiştir. Hurbil ve Hazbil olduğu da söylenmiştir.

Ayrıca bu kişinin İsrailoğullarından mı yoksa Kıbtilerden mi olduğu hakkında da görüş ayrılığı vardır. el-Hasen ve başkaları bu Kıbti bir kimse idi, demişlerdir. Bunun Firavun'un amcasının oğlu olduğu da söylenmektedir. Bu açıklamayı da es-Süddî yapmıştır. Ayrıca şöyle demektedir: Musa (a.s) ile birlikte kurtulan kişi de budur. Bundan dolayı burada: "Firavun ailesinden olup" diye buyurmaktadır. Yüce Allah'ın: "Derken şehrin uzak tarafından bir adam seyirterek geldi, dedi ki: Ey Musa..." (el-Kasas, 28/20) âyetinde kastedilen adam da budur. Bu Mukatil'in görüşüdür.

İbn Abbas da şöyle demiştir: Firavun ailesinden bundan, Firavun'un hanımından ve Musa'yı uyararak: "İleri gelenler seni öldürmek için hakkında danışıyorlar"

(el-Kasas, 28/20) diye uyarın mü'minden başka iman eden kimse yoktu. Peygamber (sav)'dan da şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Sıddîklar Yasin Sûresi'nde iman eden kişi olduğu belirtilen Habib en-Neccar, Rabbim Allah'tır dediği için bir adamı öldürecek misiniz diyen Firavun ailesinden iman eden kişi ile üçüncüleri olan Ebu Bekir es-Sıddîktır. Bu da onların en faziletlisidir." [24]

Bu buyruk Peygamber (sav)'a bir tesellidir. Yani sen kavmin arasından müşrik olanlara hayret etme! Burada sözü edilen kişinin Firavun nezdinde bir yeri vardı. Bundan dolayı Firavun ona kötülük yapmak maksadı ile ilişmedi. Bu adamın Firavun ailesinden imanını gizleyen İsrailoğullarına mensub bir kimse olduğu da söylenmiştir. Bu da es-Süddî'den nakledilmiş bir görüş-dür. Bu görüşe göre ifadede takdim ve tehir vardır, ifadenin takdiri şöyledir: Firavun hanedanına karşı imanını gizleyen mü'min bir adam dedi ki:

Adamı Kıbtilerden kabul edenler: " ...den" edatının adama sıfat olan hazfedilmiş bir lafza taalluk ettiğini kabul ederler. İfadenin takdiri de şöyle olur: Firavun ailesine mensub mü'min bir adam dedi ki ...Bu da onun yakınlarından ve akrabalarından bir kimse demek olur. Bu adamın İsrailoğullarından olduğunu kabul eden kimse ise bu edatın "gizleyen" anlamındaki lafza taalluk ettiğini ve "gizleyen" fiilinin ikinci mefulü konumunda olduğunu kabul eder.

el-Kuşeyrî dedi ki: Bu kişinin İsrailoğullarından olduğunu söyleyenlerin görüşü uzak bir ihtimaldir. Zira Arapçada: "Ondan şu işi gizledi" denilir. Bunu anlatmak için:denilmez. Yüce Allah da (bu kullanıma uygun olarak) şöyle buyurmaktadır: "Allah'tan hiçbir sözü degizleyemeyeceklerdir." (en-Nisa, 4/42)

Aynı şekilde Firavun, İsrailoğullarından bir kimseden böyle bir sözü dinlemeye tahammül göstermezdi. [25]

2- "Rabbim Allah'tır" Diyen Bir Adamı Öldürmek, Firavun ve Hanedanını Azab ile Tehdit:

"Siz benim Rabbim Allah'tır dedi diye bir adamı öldürür müsünüz?" Bir adamı"Benim Rabbim Allah'tır" dediği için öldürür müsünüz" demektir. Bu bakımdan başından harf-i cerrin kaldırılması suretiyle nasb konumundadır.

"Halbuki o size Rabbinizden apaçık belgelerle" dokuz mucize ile "geldi. Eğer o yalancı ise yalanı kendi aleyhinedir." Mü'min şahıs bu sözünü Musa (a.s)'ın risaletinde ve doğru söylediğinde şüphe ettiği için söylemiş değildi. Ancak bu gelecek eziyeti güzel bir şekilde önlemek ve bunu bertaraf etmek için kullanılan yumuşak bir üslub idi.

Âyet-i kerimedeki: " İse" eğer "nun" ile şeklinde gelmiş olsaydı yine caiz

olurdu. Şu kadar var ki Sibeveyh'in görüşüne göre kullanım çokluğu dolayısıyla "nun" hazfedilmiştir. Ebu'l-Abbas'ın görüşüne göre: İ'rabin alametinin üzerinde görüldüğü bir harftir.

"Eğer doğru söylüyor ise onun size vaadettiğinin bir bölümü gelir, sizi bulur." Yani onun sizi kendisi ile tehdit ettiği azabın sadece bir bölümü dahi size isabet edecek olursa helak olursunuz. Ebu Ubeyde'nin kanaatine göre "size vaadettiğinin bir bölümü" size vaadettiğinin tamamı anlamındadır. Ebu Ubeyd (bu kanaatine delil olmak üzere) Lebid'in şu beyitini zikretmektedir:

"Beğenmedim mi bir yerleri hemen terkederim oraları, Yahutta bazı nefislere ölümü gelir yapıştır."

Buradaki "bazı" hepsi anlamındadır. Çünkü onlara azabın bir bölümü isabet edecek olsa şüphesiz ki tehdit olunan azabın kapsamına girdikleri için kaçınılmaz olarak onlara azabın tümü isabet edecektir. Böyle bir üslub, öğüt verirken sözü yumuşatmak kabilindendir.

el-Maverdî'nin naklettiğine göre de "bazı" hitabı yumuşatmak ve ifadede bir genişlik olmak üzere "bütünüyle, tamamıyla" yerinde kullanılabilir. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Teenni ile hareket eden bir kimse elde edebilir ihtiyaçlarının bazısını, Yanılgı da bazan acele edenle birlikte olabilir."

Yine denildiğine göre o, bu şekilde herbirisi helak edici olan türlü azaplarla kendilerini sakındırdığı için böyle konuşmuştur. Sanki onları bu çeşitli azaplardan birisinin gelip kendilerine isabet etmesinden onları sakındırmış gibidir.

Bir başka açıklamaya göre Musa (a.s) kâfir oldukları takdirde dünya azabı ya da ahiret azabından birisi ile tehdit etmişti. O halde anlam, sizi iki azaptan birisi gelip bulur, demektir.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Onun söylemiş olduğu bu azab dünyada gelip sizi bulacaktır ve size yapılan tehdidin bir kısmı da budur. Sonra ayrıca ahirette de azab sizi gelip bulacaktır.

Bir başka açıklamaya göre onları kâfir olmaları halinde azab ile tehdit ettiği gibi, iman etmeleri halinde de mükâfat vaadinde bulunmuştur. İşte kâfir olacak olurlarsa onlara vaadolanın bir bölümü kendilerini gelip bulmuş olacaktır. "Şüphesiz Allah" kendi aleyhine "haddi aşan ve" Rabbine karşı "yalan söyleyen kimseleri doğru yola iletmez." Bu sözleriyle Musa (a.s)'a işaret etmektedir. Bu durumda bunlar da mü'min kişinin söylediği sözler arasındadır.

Bir başka açıklamaya göre inadında "haddi aşan ve" iddiasında da "yalan söyleyen" sözleri ile Firavun'a işaret etmektedir. O vakit bu sözler yüce Allah'ın

buyruklarıdır. [\[26\]](#)

3- İmanın Dil İle İfade Edilmesi:

"İmanını gizleyen..." buyruğu ile ilgili olarak Kadı Ebubekir b. el-Arabî şöyle demektedir: Bazıları mükellef olan bir kimse imanını gizleyip dili ile bunu ifade etmeyecek olursa, (sırf kalbindeki) itikadı ile mü'min olmayacağını zannetmişlerdir. Malik ise şöyle demiştir: Kişi kalbinde hanımını boşamayı niyet edecek olursa, -kalbiyle mü'min ve kâfir olduğu gibi- bu boşama da gerçekleşir. Böylelikle o, imanın nazar-ı itibara alınmasında kalbi esas olarak kabul etmiştir, durum da böyledir. Ancak bu mutlak olarak (her zaman) bu şekilde olmaz. Biz buna dair açıklamalarımızı Fıkıh Usulü adlı eserimizde yapmış bulunuyoruz. Bunun özeti de şudur: Mükellef olan bir kimse kalbiyle kâfir olmayı niyet edecek olursa -dili ile bunu ifade etmese dahi- kâfir olur. Ancak kalbinden iman etmeyi niyet edecek olursa, dili ile bunu ifade etmedikçe hiçbir şekilde mü'min olmaz. Takiyye yapmak ve korku içerisinde bulunmak kendisi ile yüce Allah arasında dili ile bunu ifade etmesine engel değildir. Takiyye yapmak, sadece diliyle söylediği bu sözü başkasına ıstırtmamasına sebep teşkil edebilir. İmanın teklif hükmü olarak sahih olması için başkasının onu ıstırma şartı, sadece (mü'min olmaması halinde) can ve malına gelecek taarruzları önlemek içindir. [\[27\]](#)

4- "Rabbim Allah'tır Demek" ve Bu Uğurda Sıkıntılara Katlanmak:

Buhârî ve Müslim'in rivayetine göre Urve b. ez-Zübeyr şöyle demiştir: Abdullah b. Amr b. el-As'a dedim ki: Bana müşriklerin Rasûlullah (sav)'a karşı yaptıkları en ağır işi haber ver. Dedi ki: Rasûlullah (sav) Kabe'nin avlusunda iken Ukbe b. Ebi Muayt geldi, Rasûlullah (sav)'ın omuzunu yakaladı. Elbisesini boynuna doladı ve boynunu onunla sıktıkça sıktı. Ebu Bekir geldi, onu omuzundan yakalayıp Rasûlullah (sav)'ın üzerinden onu itti ve: "Siz benim Rabbim Allah'tır dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Halbuki o size Rabbinizden apaçık belgelerle geldi." dedi. Buhârî'nin lafzı ile hadis bu şekildedir [\[28\]](#)

Tirmizî el-Hakim de bunu Nevadiru'l-Usul adlı eserinde Cafer b. Muhammed'den o babasından, o Ali (r.a)'dan diye rivayet etmiştir. Buna göre Ali (r.a) dedi ki: Ebu Talib'in vefatından üç gün sonra Kureyşliler bir araya gelip toplandılar. Rasûlullah (sav)'ı öldürmek istediler. Kimisi gelip onu dövüyor,

kimisi onu yerinden kaldırıp sarsıyordu. O gün Peygamber (sav) yardım istedi, Ebu Bekir (r.a)'ın dışında kimse onun yardımına gelemeydi. İki tane örü-ğü vardı. Birisini vuruyor, diğerini yerinden kaldırıyor. Sesinin çıkabildiği kadar da: Yazıklar olsun sizlere! "Siz benim Rabbim Allah'tır dedi diye bir adamı öldürür müsünüz" Allah'a yemin ederim ki şüphesiz ki o Allah'ın Ra-sûlüdür, diyordu. O gün Ebu Bekir'in örüklerinden birisi kopmuştu. Ali (r.a) dedi ki: Allah'a yemin ederim, Ebu Bekir'in bir günü Firavun ailesinden iman edenden daha hayırlıdır. Çünkü o adam imanını gizlemişti. Yüce Allah buna rağmen Kitabında ondan övgüyle söz etmektedir. İşte Ebu Bekir imanını açığa vurdu, malını, kanını Allah uğrunda cömertçe feda etti. [29]

Derim ki: Ali (r.a)'ın o kişinin imanını gizlediğini sözkonusu etmesinden kastı, Ebu Bekir es-Sıddîk'ın aksine davranarak işin başında imanını gizlemiş olduğudur. Ebu Bekir ise ta işin başında imanını açığa vurmuş ve gizlememiş-tir. Yoksa Kur'ân-ı Kerim Firavun ailesinden iman eden kişi -ileride açıklanacağı üzere- Musa (a.s)'ı öldürmek istediklerinde imanını açığa vurmuştur.

Yine "Nevadiru'l-Usul" adlı eserde Ebu Bekir (r.a)'ın kızı Esmâ (r.an-ha)'dan rivayete göre ona şöyle sormuşlar: Rasûlullah (sav)'a müşriklerin verdiğini gördüğün en ağır zarar ne idi? O şöyle cevap verdi: Müşrikler Mescid-de oturuyorlar, Rasûlullah (sav)'ın ilâhları hakkında neler söylediğini kendi aralarında müzakere ediyorlardı. Onlar bu halde iken Rasûlullah (sav) (bulundukları yere) girdi. Hep birlikte onun üzerine kalkıp yürüdüler. Ona bir şey sordukları vakit onlara doğru cevap verirdi. Ona: Sen bizim ilâhlarımız hakkında şunları, şunları söylemiyor musun? dediler, o: "Söylüyorum" dedi. Hep birlikte onun üzerine atıldılar. Feryad edip, imdat isteyen kişi Ebu Bekir'e gelerek: Arkadaşına yetiş, dedi. Ebu Bekir yanımızdan çıkıp gitti. O sırada örükleri de vardı. Mescide: Yazıklar olsun sizlere "Siz benim Rabbim Allah'tır dedi diye bir adamı öldürür müsünüz? Halbuki o size Rabbiniz-den apaçık belgelerle geldi" diyordu. Bu sefer Rasûlullah (sav)'ı bırakıp Ebu Bekir üzerine yürüdüler. Bize geri döndüğünde elini hangi örüğüne atsa mutlaka elinde kaldığını görüyorduk. Bu arada da o: Ey celal ve ikram sahibi şanın ne yücedir! Ey ikram sahibi, ikram sahibi, diyordu. [30] [31]

29- "Ey kavmim! Bugün bu yerde üstünlük sağlayanlar olarak mülk sizindir. Eğer Allah'ın azabı bize gelirse, bize kim yardım eder?" Firavun dedi ki: "Ben size ancak gördüğümü gösteriyorum ve ben sizi doğru yoldan başkasına da iletmiyorum."

30. İman eden o kimse dedi ki: "Ey kavmim! Muhakkak ben sizin için o

grupların günü gibi bir günden korkuyorum;

31. "Nûh kavmi, Ad, Semud ve onlardan sonra gelenlerin başına gelenin benzerinden. Allah kullara zulüm dilemez.

32. "Ey kavmim! Muhakkak ben sizin için bağırsıp, çağırışma gününden korkarım.

33- "O gün arkanızı dönüp gideceksiniz ve sizi Allah'a karşı koruyacak kimseniz olmayacaktır. Allah'ın saptırdığını doğru yola iletecek kimse bulunmaz."

"Ey kavmim! Bugün... mülk sizindir" sözleri Firavun hanedanından iman eden kişinin sözleridir. Onun: "Ey kavmim!" diye hitab etmesi Kıbtî oluşuna delildir. Bundan dolayı onları kendisine izafe ederek: "Ey kavmim" demiş, böylelikle öğüdünü kabul etmeleri ihtimalini yükseltmeye çalışmıştır.

"Bu yerde üstünlük sağlayanlar" galib gelenler "olarak mülk sizindir." Buradaki "Üstünlük sağlayanlar olarak" buyruğu hal olarak nasb ile gelmiştir. Üstün olduğunuz bu halinizde... anlamındadır. "Yer"den kasıt es-Süddî ve başkalarının görüşüne göre Mısır topraklarıdır. Bu da yüce Allah'ın: "İşte Biz böylece Yusuf a o yerde imkan hazırladık." (Yusuf, 12/21) Yani Mısır topraklarında... buyruğuna benzemektedir.

"Eğer Allah'ın azabı bize gelirse, bize kim yardım eder?" Allah'ın azabına karşı bizi kim koruyabilir? O bu sözleriyle eğer Musa doğru söyleyen birisi ise, Allah'ın intikamından onları sakındırmak istemiş, öğüt vermiş ve onları sakındırmış idi. Firavun delilinin kuvvetli olduğunu bildiğinden: "Ben size ancak gördüğümü gösteriyorum..." diye cevap vermiştir. Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'in açıklamasına göre: Benim size gösterdiğim yol kendim için uygun gördüğüm yoldan başkası değildir, "Ve ben sizi" Musa'yı yalanlamak ve bana iman etmek "doğru yoldan başkasına da iletmiyorum."

"İman eden o kimse" öğüt vermeyi daha da ileriye götürerek "dedi ki: Ey kavmim! Muhakkak ben sizin için o grupların günü gibi bir günden korkuyorum." Daha sonra sözü gelecek ve peygamberlere karşı gruplar oluşturmuş kimselerin azab günleri gibi günlerle karşılaşmanızdan korkuyorum. "Ey kavmim! Muhakkak ben sizin için bağırsıp, çağırışma gününden korkarım." Öğüt ve korkutmayı daha ileri götürüp iman ettiğini açıkça ifade etmektedir. Bu ifadeleri ise ya öldürüleceğine kendisini hazırlayarak teslimiyetini ifade etmek üzere söylemiştir, veya onların kendisine kötülük maksadıyla ilişmeyeceklerine güvenerek söylemiştir. Yüce Allah da "Sonunda Allah kurdukları tuzakların kötülüklerinden korudu onu" (el-Mu'min, 40/45) hak buyruğu gereğince onların kötülüklerine karşı o mü'mi-ni korumuştur.

"Bağrışıp, çağrışma" buyruğu genel olarak "dal" harfi şeddesiz okunmuştur, bundan kasıt kıyamet günüdür. Umeyye b. Ebi's-Salt:

"Ve derken orada yaratıklarını yaydı, orayı (yeri) yayıp, döşediği vakit

İşte onlar o bağrışıp, çağrışmaya (kıyamete) kadar, oranın sakinleri kalacaklardır."

Kıyamet gününe bu adın verilış sebebi, insanların birbirlerine yüksek sesle çağrışacaklarından dolayıdır. Arafta bulunanlar simalarından tanıdıkları birtakım kimselere seslenecekler, cennetlikler cehennemliklere: "Rabbimizin bize vaadettiğini hak bulduk." (el-Araf, 7/44) diye seslenecekler, cehennemlikler de cennetliklere: "Bize biraz su... akıtın." (el-Araf, 7/50) diye sesleneceklerdir. Yine münadi kimlerin bedbaht ve kimlerin de mutlu olduklarını ilan ederek şöyle diyecektir: Şunu bilin ki filan oğlu filan ardından ebediyyen mutlu olmayacak bir bedbahtlıkla bedbaht olmuştur ve yine şunu bilin ki, filan oğlu filan ardından ebediyyen bedbaht olmayacak bir mutlulukla mutlu olmuştur. Bu, amellerin tartılacağı vakit olacaktır. O vakit melekler de cennetliklere: 'Yapmaya devam ettiklerinize karşılık mirasçısı kılındığınız cennet işte budur" (el-Araf, 7/43) diye sesleneceklerdir. Ölümün boğazlanacağı vakitte şöyle seslenilecektir: Ey cennetlikler! Artık sizin için ebedilik vardır, ölüm olmayacaktır ve ey cehennemlikler, artık sizin için ebedilik vardır, ölüm olmayacaktır^[32]

Herbir topluma kendi imamlarının (önderlerinin) arkasından gitsinler diye seslenileceği gibi daha başka çeşitli seslenişler de olacaktır.

el-Hasen, İbn es-Semeyka', Yakub, İbn Kesir ve Mücahid ise "bağrışıp, çağrışma" anlamındaki:buyruğunu aslına uygun olarak "ye" harfi ile okumuşlar ve vakıfta da aslına göre vakıf yapmışlardır. İbn Abbas, ed-Dah-hak ve İkrime ise dal harfini şeddeli okumuşlardır. Bazı Arapça bilginleri bunun lahn olduğunu söylemişlerdir. Çünkü o takdirde kaçıp gitmek anlamında kullanılanfiilinden gelmiş olur. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Çökmüş ve uykuda develer ki beni korkutmuştur,

Onların kaçıp, gidenlerinin üzerine ben kınından sıyrılmış keskin kılıçla koşarken."

Bu kanaatte olan kimseler kıyamet gününde böyle bir şeyin anlamı yoktur, derler.

Ebu Cafer en-Nehhas ise dedi ki: Bunun lahn olduğunu söylemek yanlıştır. O gün nefretle uzaklaşıp kaçmak günüdür, anlamında böyle bir okuyuş güzeldir. ed-Dahhak dedi ki: Bu, onların cehennemün uğultusunu işitecekleri vakit kaçarak uzaklaşmalarını anlatmaktadır. Yerden hangi bölgeye giderlerse mutlaka orada saf saf meleklerle karşılaşacaklar ve nihayet tekrar ilk bulundukları yere geri

gelecekler. İşte yüce Allah'ın: "Bağrışıp, çağrışma günü (bu okuyuş ve anlama göre ise: kaçışma günü)" buyruğunda anlatılan bu olduğu gibi; "Ey cin ve insan toplulukları eğer göklerle yerin kenarlarından kaçmaya gücünüz yetiyorsa, kaçın!" (er-Rahman, 55/33) buyruğu ile: "Melekler de onun çevresinde olacaklar" (el-Hakka, 69/17) buyrukları da buna benzemektedir. Bunu İbn Mübarek bu manada zikretmiş ve şöyle demiştir: Bize Abdurrahman b. Yezid b. Cabir haber verdi, dedi ki: Bize Abdu'l-Ceb-bar b. Ubeydullah b. Selman yüce Allah'ın: "Muhakkak ben sizin için bağrışıp çağrışma gününden korkarım. O günde arkanızı dönüp gideceksiniz" buyruğu hakkında dedi ki: Sonra gözleri gözyaşları ile onlara karşılık verecekler ve gözyaşları bitene kadar ağlayacaklar. Daha sonra gözleri kan ağlayarak onlara cevap verecek ve kan bitinceye kadar ağlayacaklar. Sonra irin akıtarak gözleri onlara karşılık vereceklerdir. (Abdu'l-Cebbar b. Ubeydullah devamla) dedi ki: Yüce Allah tarafından üzerlerine bir şey gönderilir, onlar da arkalarını dönerek kaçarlar. Sonra gözyaşları irin akıtmaya başlar. İrin bitinceye kadar ağlamaya devam ederler, gözleri çamurdaki çatlaklar gibi yuvalarında kaybolur gider.

Şöyle de denilmiştir: Bu İsrâfîl (a.s)'ın Sur'a Feza' (korku ve dehşet) üfü-rüşünü üfüreceği vakit gerçekleşecektir. Bunu da Ali b. Ma'bed, et-Taberî ve başkaları Ebu Hureyre yoluyla gelen bir hadis olarak zikretmişlerdir. Bu hadiste şu ifadeler yer almaktadır: "O vakit yeryüzü dalgaların sağa sola ittiği denizdeki bir gemi gibi olacaktır. İnsanlar yerin sırtında çalkanıp, duracaklar. Emzikliler emzirdikleri yavrularını unutacaklar. Hamile olanlar karınlarındaki yavrularını bırakacaklar. Küçük çocukların saçları ağır olacak. Şeytanlar etrafa, sağa sola kaçışıp gidecekler. Melekler ise onların suratlarına, suratlarına vuracaklar. İnsanlar arkalarını dönüp kaçacaklar, bağrışarak birbirlerine seslenecekler. İşte yüce Allah'ın: "Bağrışıp çağrışma gününden korkarını... o günde arkanızı dönüp gideceksiniz ve sizi Allah'a karşı koruyacak kimseniz olmayacaktır. Allah'ın saptırdığını doğru yola iletecek kimse bulunmaz" buyruğu ile dile getirdiği durum budur." [33]deyip, hadisi bütünü ile zikretmektedir. Biz bu hadisi "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş ve orada buna dair açıklamaları yapmış bulunuyoruz.

Ali b. Nasr'dan, onun da Ebu Amr'dan rivayet ettiğine göre Ebu Amr sadece vasi halinde olmak üzere: "Bağrışıp, çağrışma" kelimesinin "dal" harfini sakın olarak okuduğunu rivayet etmiştir. Ebu Ma'mer ise Abdu'l-Varis den sadece vasi halinde "ye" harfini ziyade ettiğini rivayet etmiştir, Verş'in benimsediği şekil de budur. Şu kadar var ki Ebu Amr'dan gelen meşhur rivayet her iki halde de "ye"yi hazfettiği şeklindedir. Zikrettiğimiz üzere Verş'den gelen rivayet ile daha önce

kaydettiğimiz İbn Kesir'den gelen riva-vet dışında, yedi kıraat imamlarının diğerleri de böyle okumuşlardır.

Denildiğine göre kıyamet gününe "yevmu't-tenad (bağrışıp, çağrışma günü)" adının verilış sebebi, kâfirin o günde "veyl (vay başıma, weyl bana), sübur (keşke ölseydim) ve hasret (yazıklar olsun bana)" diye seslenecek olmasıdır. Bu açıklamayı İbn Cüreyc yapmıştır.

Bir başka açıklamaya göre burada hazfedilmiş lafızlar vardır. Gerçek şu ki: ben sizin için bağrışıp çağrışma gününün azabından korkuyorum, demek Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"O gün arkanızı dönüp gideceksiniz" buyruğu "bağrışıp, çağrışma gününden" bedeldir. "Allah'ın saptırdığını doğru yola iletecek kimse bulunmaz." Yani yüce Allah'ın, kalbinde sapıklığı yarattığı kimseyi kimse hidaye erdiremez. Bu buyruğun kim tarafından söylendiğı hususunda da iki görüş vardır. Birisine göre bunu söyleyen Musa (a.s)'dır, ikincisine göre ise da-r_u zahir (güçlü) olan görüşe göre Firavun ailesinden iman eden kimsedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[34\]](#)

34. Andolsun önceden Yusuf da size apaçık belgelerle gelmiş idi. O zamanlar da size getirdiğinden şüphede durmuştunuz. Nihayet o vefat ettiğinde de: 'Allah ondan sonra artık asla bir daha peygamber göndermez' dediniz. Allah haddi aşan, şüpheci kimseleri işte böyle saptırır.

35. "Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmaksızın Allah'ın âyetleri hakkında tartışır. Gerek Allah indinde, gerek mü'minler yanında (buna) öfke oldukça büyüktür. Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."

"Andolsun önceden Yusuf da size apaçık belgelerle gelmiş idi" buyruğı ile ilgili olarak denildiğine göre bu sözler, Musa (a.s)'ın sözleridir. Firavun ailesinden olup iman eden kişinin verdiğı öğütlerin geri kalan bölümü olduğı da söylenmiştir. Onlara eskiden beri peygamberlere karşı baş kaldırmış olduklarını hatırlatmaktadır. Onun burada kastettiğı kişi, kendilerine apaçık belgelerle gelen ve "darmadağınık birçok Rabbler mi hayırlıdır, yoksa bir tek olan (ve herşeyi hükmü altında tutan) kahhar Allah mı?" (Yusuf, 12/39) deyip onlara apaçık belgelerle gelen Yakub oğlu Yusuf (a.s)'dır.

İbn Cüreyc dedi ki: Kastedilen kişi Yakub oğlu Yusuf'tur. Yüce Allah onu Musa (a.s)'dan önce, kralın ölümünden sonra Kıbtileye apaçık belgelerle -ki bu da rüyadır- rasûl olarak göndermişti.

İbn Abbas da şöyle demiştir: Bundan kasıt Yakub oğlu Yusuf oğlu İfra-hîm oğlu

Yusuf'tur. O aralarında yirmi yıl süre ile peygamberlik yapmıştı.

en-Nekkaş ed-Dahhak'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Yüce Allah kendilerine Yusuf diye adlandırılan cinlerden bir rasûl göndermişti.

Vehb b. Münebbih de şöyle demiştir: Musa (a.s)'ın çağdaşı olan Firavun Yusuf (a.s)'ın çağdaşı olan Firavun'un kendisidir. Ona uzunca bir ömür verilmişti.

Başkası ise: Bu başka birisidir, demektedir.

en-Nehhas da şöyle demektedir: Ayet-i kerimede bu Firavun'un Yusuf dönemindeki hükümdar olduğuna delâlet edecek bir ifade yoktur. Çünkü bir peygamber gerek kendisiyle birlikte bulunanlara, gerekse sonradan gelenlere apaçık delillerle gönderilmiş ise, onların hepsine bu apaçık delillerle gönderilmiş demektir ve hepsinin onu tasdik etmeleri gerekir.

"O zamanlar da size getirdiğinden şüphe edip durmuştunuz." Yani sizden öncekiler de bunlar hakkında şüphe etmişlerdi.

"Nihayet o vefat ettiğinde de: 'Allah ondan sonra artık asla bir daha peygamber' yani peygamber olduğunu iddia edecek bir kimse "göndermez dediniz."

"Allah haddi aşan" şirke sapan "şüpheci" yüce Allah'ın birliği hakkında şüphe eden "kimseleri işte böyle" bu saptırma gibi "saptırır."

"Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil" herhangi bir belge ve kanıt "olmaksızın Allah'ın âyetleri" apaçık delil ve belgeleri "hakkında tartışır" buyruğundaki: "Onlar ki" lafzı, "Kimseleri" lafzından bedel olarak nasb konumundadır. ez-Zeccac dedi ki: İşte yüce Allah, Allah'ın âyetleri hakkında tartışan kimseleri böylece saptırır demektir. Buna göre "onlar ki" nasb mahallindedir. (Yine ez-Zeccac) şöyle der: Bununla birlikte: Onlar öyle kimselerdir ki" anlamında, yahutta mübteda olarak ref konumunda olması da mümkündür. Bu durumda haber de "... oldukça büyüktür" anlamındaki lafızlardır.

Diğer taraftan: Bunlar Firavun ailesinden olup iman eden kişinin söylediği sözlerdendir denildiği gibi, yüce Allah'tan yeni bir hitab olduğu da söylenmiştir.

"Öfke" temyiz olarak nasb edilmiştir. Yani onların bu tartışmaları "öfke olarak oldukça büyüktür" demek olur. Yüce Allah'ın: " Söz olarak ne büyüktür!" (el-Kehf, 18/5) buyruğuna benzemektedir.

"Yüce Allah'ın öfkesi" onları yermesi, onları kınaması ve onların başına azabı getirmesidir.

"Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini" doğruyu akletmesin ve hakkı kabul etmesin diye "işte böyle" yani o tartışanların kalplerini mühür-lediği gibi "böyle mühürler."Büyüklük taslayan... herkesin kalbini" buyruğu genel olarak "kalb"in "büyüklük taslayarTa izafe edilmesiyle okunmuştur. Ebu jffaCim ve Ebu Ubeyd de fau okuyuşu tercih etmiştir. İfadede hazfedilmiş lafızlar vardır ki,

anlamı şöyledir: "Allah büyük taslayan her zorbanın" herbirisinin "kalbini işte böyle mühürler." Burada daha önce buna delâlet eden lafzın geçmiş olması dolayısıyla "Herbiri" lafzı hazfedilmiştir. Eğer bu lafzın hazfedildiği kabul edilmeyecek olursa mana düzgün olmaz. Çünkü o vakit bu buyruk o kimsenin kalbinin tamamını mühürler demek olur ki, maksat kalbin tamamını ifade etmek değildir. Maksat zorba ve büyüklük taslayan herkesin kalplerinin teker teker mühürlendiğidir. Bu şekilde, "herbir" anlamındaki lafzın hazfedileceğine delil teşkil eden sözlerden birisi de Ebu Duad'ın şu beyitidir:

"Yoksa sen her kişiyi yiğit mi sanırsın?

Ve geceleyin alevlenen ateşi ateş mi sanırsın?"

Görüldüğü gibi burada şair "ve herbir ateşi" demek istemiştir.

İbn Mesud'un kıraatinde ise ("herbir" anlamındaki bu lafzın ilavesi ile): "Büyüklük taslayan herbir kimsenin kalbi üzerine" şeklindedir. Ancak bu tefsirin bir kıraat olup, bu lafız izafe yapılmıştır.

Ebu Amr, İbn Muhaysın ve Şamlılardan naklen İbn Zekvan "Kal-bi"nin tenvinli olup, "Büyüklük taslayan"ın "kalbin sıfatı" diye okumuşlardır. Bu durumda "kalp" insanın tümünün ifadesi olur. Çünkü büyük-lenen kalptir, diğer organlar ise ona tabidir. Bundan dolayı Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz vücutta bir çiğnemlik et parçası vardır. O düzelirse vücudun tamamı düzelir, o bozulursa vücudun tamamı bozulur. İyi bilin ki o kalptir." [35]

Muzafın nasbedilmesine binaen böyle okumak da caizdir. Yani: "Kalp sahibi olup büyüklenen herbir kimsenin üzerine..." şeklinde de kabul edilebilir, bu durumda sıfat "kalp sahibi"ne ait olur. [36]

36. Firavun dedi ki: "Ey Haman! Benim için yüksek bir köşk yap. Belki o yollara ulaşırım;

37. "Göklerin yollarına. Sonunda belki Musa'nın ilâhının yanına çıkarım. Doğrusu şu ki, ben onu yalancı sanıyorum." İşte böylece Firavun'un kötü ameli kendisine süslendirildi ve doğru yoldan alıkonuldu. Firavun'un hilesi ancak bir hüsrarla içice idi.

Firavun ailesine mensub iman eden kişi sözlerini söyleyip Firavun da mü'min kişinin bu sözlerinin, çevresinde bulunanların kalplerini etkilemesinden korkuya kapılınca, Musa'nın getirdiği tevhide sinayacağını ve eğer doğru olduğu ortaya çıkarsa, bunu çevresindekilerden gizlemeyeceğini, doğru olmadığı ortaya çıkarsa da dinleri üzerinde sabit kalmalarını sağlayacağını hissettirmek maksadı ile: "Firavun dedi ki: Ey Haman! Benim için yüksek bir köşk yap" sözleri ile veziri

Haman'a yüksekçe köşk yapması emrini verdi. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Kasas Sûresi'nde (28/38. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Belki o yollara ulaşırım; göklerin yollarına" buyruğundaki "göklerin yolları" lafzı birincisinden ("yollar" anlamındaki kelimeden) bedeldir. "Göklerin yolları" ise Katade, ez-Zührî, es-Süddî ve el-Ahfeş'in görüşüne göre kapıları demektir. el-Ahfeş şu beyiti zikretmektedir:

"Kim ölüm sebeplerinden çekinirse gelir onu bulurlar, İsterse merdivenle semanın kapılarına tırmansın."

Ebu Salih de "semanın sebepleri" yolları demektir diye açıklamıştır. Se-mavatın, kendileri sayesinde ayakta durabildiği hususlardır, diye de açıklanmıştır. Burada "yollar" lafzı şanlarını yüceltmek için tekrarlanmıştır. Çünkü bir şey önce müphem olarak zikredilip sonra açıklanacak olursa, bu o şeyin durumunu daha bir yüceltmek demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Sonunda belki Musa'nın ilâhının yanına çıkarım" da ona yukarıda olup aşağıda bulunana bakanın baktığı gibi bakarım. Böylelikle o yüce Allah'ın belli bir mekan tarafından kuşatılan bir cisim olduğunu zannetmiş olmaktadır. Firavun ilâhlık iddiasında bulunuyor ve yüksekçe bir yerde oturmak ile bunun gerçekleştiği görüşünde bulunuyor idi.

lafa. cetvelde "aytv" harfi ötreli olarak, yüce Allah'ın: "Ulaşırım" buyruğuna atıf ile merfû' okunmuştur. Ancak el-A'rec, es-Sülemî, İsa ve Hafs ise bunu nasb ile okumuşlardır. Ebu Ubey-de dedi ki: Bu şekilde okuyuş: " Belki" lafzının cevabı olarak ve başına "fe" getirilmiş şekliyle okunmasından ötürüdür.

en-Nehhas da şöyle demiştir: Nasb ile okunuşun manası, reF ile okuyuşun anlamından farklıdır. Çünkü nasb ile okumanın anlamı, ben o yollara ne zaman ulaşırsam, o vakit çıkar ve bakarım, demek olur. Ref ile okuyuşun anlamı ise "belki o yollara, ulaşırım" sonra bunun ardından belki bakarım, demektir. Ancak: "Sonra"nın verdiği terâhî (arada zaman süresinin bulun-ması) anlamı "fe"nin bu anlamı vermesinden daha ileri derecededir.

"Doğrusu şu ki; ben onu yalancı sanıyorum." Yani bununla birlikte ben Musa'nın benden başka ilâh bulunduğu şeklindeki iddiasında yalan söylediğini zannediyorum. Ben bu işi sadece bu husustaki kapalılığı gidermek için yapacağım. Bu da Firavun'un yüce Allah'ın varlığı hususunda şüphe içinde olmasını gerektirmektedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Buradaki "zan"; "yakın (kesinlikle bilmek)" anlamındadır. Ben onun yalancı olduğundan eminim, kesinlikle o bir yalancıdır, demektir. Bu sözlerimi ise sadece benim kesin olarak inandığım şeylere kesin olarak inanmayanların şüphesini ortadan kaldırmak için söylüyorum.

"İşte böylece Firavun'un kötü ameli kendisine süslendirildi." Yani Firavun bu sözleri söyleyip şüphe içerisine düştüğü şekilde şeytan ona kötü amelini süslü gösterdi, yahutta yüce Allah kötü amelini yani şirkini ve yalanlamasını ona süslü gösterdi.

"Ve doğru yoldan alıkonuldu" buyruğundaki: " Alıkonuldu" buyruğu Kûfeliler tarafından meçhul bir fiil olarak okunmuştur. Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim'in tercih ettiği şekil de budur. Bu okuyuşa göre "Sad" harfinin es-reli okunması da mümkündür. Bu durumda "dal" harfinin kesresi "Sad"a nakledilmiş olur. Yahya b. Vessab ile Alkame'nin kıraati de bu şekildedir. İbn Ebi İshak ile Abdurrahman b. Bekre ise tenvinli ve ref ile diye okumuşlardır. Diğerleri ise: "Ve alıkoydu" şeklinde "sad" ve "dal" harflerini üstün ile okumuşlardır. Firavun insanları doğru yoldan alıkoydu, demek olur.

"Firavun hilesi ancak bir hüsrân ile" yani bir ziyan ve bir sapıklık ile "içice idi." Yüce Allah'ın şu buyruklarında da bu kökten gelmiş lafızlar kullanılmıştır: "Ebu Leheb'in iki eli kurusun (helak olsun)."(Mesed, 111/1) "Zarara uğratmaktan başka şeylerini de arttır-madılar." (Hud, 11, 101) Bir başka yerde de: "...zarardan başka" (Hud, 11/63) diye buyurmaktadır. Yüce Allah onun yaptığı köşkü (kuleyi) yıktı, kavmi ile birlikte onları suda boğdu. Daha önceden (el-Kasas, 28/36-42. âyetlerin tefsirinde) geçtiği gibi. [\[37\]](#)

38. O iman eden dedi ki: "Ey kavmim! Bana uyun, ben sizi doğru yola eristireyim.

39- "Ey kavmim! Bu dünya hayatı ancak bir geçimlikdir. Ahiret ise doğrusu asıl kalınacak yurdun ta kendisidir.

40. "Kim bir kötülük işlerse, ona ancak onun benzeri ile karşılık verilir. Erkek veya kadın kim mü'min olarak salih amel işlerse işte onlar cennete girerler. Onlar orada hesapsız rızıklanırlar.

41. "Ey kavmim! Ne oluyor böyle ki, ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz ise beni ateşe çağırıyorsunuz?

42. "Siz beni Allah'a kâfir olmaya ve ona bilmediğim şeyi ortak koşmaya çağırıyorsunuz. Halbuki ben sizi mutlak galib, çok mağfiret edici olana davet ediyorum.

43- "Elbette beni kendisine davet ettiğiniz şeylerin dünyada ve ahirette herhangi bir daveti yoktur. Dönüşümüz muhakkak Allah'adır. Şüphesiz haddi aşanlar da ateşin dostlarıdır.

44. "Yakında benim size söylediğimi hatırlayacaksınız. Ben işlerimi Allah'a ısmarlıyorum. Muhakkak Allah kullarını çok iyi görendir."

"O iman eden dedi ki: Ey kavmim bana uyun" sözleri Firavun ailesinden iman eden kişinin söylediklerinin devamıdır. Yani din hususunda bana uyun. "Ben sizi doğru yola" cennet yolu olan hidayet yoluna "eriştireyim."

Bu sözlerin Musa (a.s)'ın sözleri olduğu da söylenmiştir.

Muaz b. Cebel "doğru yol" anlamındaki lafzı: şeklinde "şın" harfini de şeddeli olarak okumuştur. Ancak bu Arap dili bilginlerinin çoğunluğuna göre bir lahndir. Çünkü kullanım: " Eriştirdi, eriştirir" şeklindedir. Halbuki gelmez. Bu şekil ancak sülasiden gelir. Şayet rubaiden çokluk anlamı vermesi istenen kip yapılmak istenirse; vezni kullanılır.

en-Nehhas dedi ki: şeklinin Eriştirir" anlamında olması -ondan müştak (türetilmiş) olduğu manasına olmayarak- caizdir. Ancak: "İncici" kelimesinin: "İnci" lafzından getirildiği gibi söylenebilir. Bu da o manaya gelmekle birlikte, bu kipe göre söylenemez. Bununla birlikte bunun:'den gelip, "Doğru yola erişmiş" anlamında olması da mümkündür. Şairin şu mısraında olduğu gibi: [\[38\]](#)

"Ey Umeyme! Beni oldukça yorgunluğu bulunan, bir kederle başbaşa bırak."

ez-Zemahşerî dedi ki:şeklinde, vezninde, fiilinde "şın" harfi kesreli kökten gelmiş gibi de okunmuştur, gibi. Yahutta "şın" harfi üstün olarak: 'den gelmiş kabul edilebilir.

geldiği gibi. Ancak bu, pek kabul edilebilecek bir görüş değildir. Çünkü "fe'al" vezninin 'den gelmesi ancak çok az lafızlardadır,) gibi. Ancak bu kadar az sayıdaki kullanıma kıyas yapmak doğru değildir. Diğer taraftan bu kullanımın:

fiiline bakılmaksızın nisbet olması da mümkündür, "Fildişi satıcısı, " Kaba elbise satıcısı" gibi.

Mushafta: "Bana uyun" lafzı "ye"siz olarak yazılmıştır. Ancak Yakub ile İbn Kesir vasi ve vakf hallerinde de "ye"yi sabit olarak okumuşlardır. Ebu Amr ve Nafi' ise vakf halinde hazfetmiş, vasi halinde sabit okumuşlardır. Ancak Verş her iki halde de hazfetmiştir, diğerleri de böyle okumuşlardır. Çünkü mushafta "ye"siz olarak kaydedilmiştir, "ye"yi sabit olarak okuyanlar ise asıl kullanıma göre okumuşlardır.

"Ey kavmim! Bu dünya hayatı ancak bir geçimliklidir." Onunla kısa bir süre faydalanılır, geçinilir, sonra ardı arkası kesilir, yok olur, gider.

"Ahiret ise doğrusu asıl kalınacak" karar kılınıp ebedi yaşanılacak "yurdun ta kendisidir." Burada "ahiref'den kasıt cennet ve cehennemdir, çünkü her ikisinin de sonu gelmez. Bunu da şu buyruklarıyla açıklamaktadır:

"Kim bir kötülük" şirki kastediyor "işlerse, ona ancak onun benzeri" olan azab "ile karşılık verilir."

"Erkek veya kadın kim mü'min olarak" yani kalbinden Allah'ı ve peygamberleri tasdik ederek "salih amel işlerse" İbn Abbas dedi ki: La ilahe illallah demeyi kastediyor. "İşte onlar cennete girerler." Buradaki "cennete girerler" anlamındaki buyruk, meçhul bir fiil olarak "ye" harfi ötreli: " Girdirilirler" diye de okunmuştur. Bu, İbn Kesir, İbn Muhaysın, Ebu Amr, Yakub ve Asım'dan Ebu Bekr'in kıraatidir. Buna da "onlar orada he-sabsız rızıklanırlar" buyruğundaki: "Rızıklanırlar" buyruğunun bu şekilde okunmuş olması delil teşkil etmektedir. Diğerleri ise ("girerler" anlamını verecek şekilde) "ye" harfini fethalı olarak okumuşlardır.

"Ey kavmim! Ne oluyor böyle ki ben sizi kurtuluşa" yani cennetlere ulaştıran iman yoluna "çağırıyorum. Siz ise beni ateşe çağırıyorsunuz" sözleri ile Firavun'un söylediği: "Ve ben sizi doğru yoldan başkasına da iletmiyorum" (el-Mu'min, 40/29) şeklindeki sözlerinde geçen Firavun'un yolunun aslında sonucu cehenneme götüren sapıklık yolu olduğunu açıklamaktadır. Kendisini de Firavun'un yoluna uymaya çağırmış idiler. Bundan dolayı devamla: "Siz beni Allah'a kâfir olmaya ve O'na bilmediğim şeyi ortak koşmaya" bu da Firavundur "çağırıyorsunuz. Halbuki ben sizi mutlak galib, çok mağfîret edici olana davet ediyorum."

"Elbette, şüphesiz..." lafzına dair açıklamalar daha önceden (Hud, 11/22. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Gerçekten, muhakkak, şüphesiz, elbette anlamındadır. "Beni kendisine davet ettiğiniz şeylerin" buy-ruğundaki: " Şeyler" lafzı: " Kimse" anlamındadır.

"Dünyada ve ahirette herhangi bir daveti yoktur." ez-Zeccac'ın açıklamasına göre onun fayda sağlayacak şekilde yapılacak duayı kabulü söz konusu olmayacaktır. Başkası da şöyle açıklamıştır: Onun ilâh olmasını gerektirecek herhangi bir daveti yoktur.

el-Kelbî de şöyle açıklamıştır: Onun dünyada da, ahirette de şefaati olmaz.

Firavun önceleri insanları putlara ibadet etmeye çağırıyordu. Sonra onları ineklere tapmaya davet etti. Bir ineğe gençken ibadet ediliyor, yaşlandı mı boğazlanmasını emrediyordu. Sonra ibadet edilsin diye bir başka ineğin getirilmesini emrediyordu. Aradan uzunca bir zaman geçtikten sonra bu sefer: En yüce rabbiniz benim, diye ortaya çıktı.

"Şüphesiz haddi aşanlar da ateşin dostlarıdır." Katade ve İbn Şîrîn müşrikleri kastetmektedir, demişlerdir. Mücahid ve eş-Şa'bî ise bunlar beyinsizler ve haksız yere kanlan döken kimselerdir diye açıklamışlardır. İkrime bunlar zorbalara ve büyüklük taslayan kimselerdir diye açıklamıştır. Bunların Allah'ın sınırlarını aşan kimseler oldukları da söylenmiştir. Bu ise daha önce geçen açıklamaları

kapsamaktadır.

Bu buyrukta geçen (âl)'ler, harf-i cerrin düşürülmesi ile nasb mahallin-dedir. Sibeveyh'in, el-Halil'den naklettiğine göre ise: "Elbette" lafzı daha önce geçen ifadeleri reddetmek anlamında olduğundan ötürü " Sizin beni kendisine davet ettiğiniz şeyin... olması gerekir" takdiri ile ref mahallinde olması da mümkündür.

"Kendisine davet ettiğiniz şeyin batıl olması icab etmiştir, dönüş Allah'a aittir, haddi aşanların cehennemin arkadaşları olması da vacibtir." demiş gibidir.

"Yakında benim size söylediğimi hatırlayacaksınız." sözleri tehdittir.

"...mi" lafzının; anlamında olması mümkündür. Size söylediklerimin... demek olur. Master anlamını veren edat olması da mümkündür, yani azab gelip sizi bulacağı vakit, benim size söylediğim sözümü hatırlayacaksınız, demek olur.

"Ben işlerimi Allah'a ısmarlıyorum." Ona tevekkül eder ve işimi O'na teslim ediyorum.

Bu sözlerinin onu öldürmek istediklerine delil teşkil ettiği de söylenmiştir. Mukatil de dedi ki: O mü'min kişi dağa kaçtı ve onu öldüremediler. Bu sözleri söyleyenin Musa (a.s) olduğu da söylenmiştir. Ancak daha zahir olan bu sözlerin Firavun ailesinden iman eden kişinin sözleri olduğudur, İbn Abbas'ın görüşü de budur. [\[39\]](#)

45- Sonunda Allah kurdukları tuzakların kötülüklerinden korudu onu; Firavun hanedanını ise kötü azab kuşattı.

46. Ateştir o. Onlar sabah-akşam ona arzolunurlar. Kıyametin kopacağı günde: "Firavun hanedanım azabın en şiddetlisine sokun" (denilecek).

"Sonunda Allah kurdukları tuzakların kötülüklerinden" ona çeşitli şekillerde azab ve işkence etmelerine karşı "korudu onu." Onu alıp yakalamak istediler ancak bulamadılar. Çünkü o işini Allah'a ısmarlamıştı.

Katade dedi ki: Bu kişi Kıbtî idi, İsrailoğulları ile birlikte Allah onu kurtardı. Buna göre buradaki "he (onu)" zamiri Firavun ailesinden mü'min olan o kişiye ait olur. Bunun -daha önce geçen farklı kanaate binaen- Musa'ya ait bir zamir olduğu da söylenmiştir.

"Firavun hanedanını ise kötü azab kuşattı" buyruğu ile ilgili olarak el-Kisaî şöyle demektedir: Bir şey inip (gelip, çatar) ve lazım (gerekli ve ayrılmaz) olursa, o takdirde: "Kuşattı, kuşatır, kuşatmak" denilir.

Daha sonra bu azabın mahiyetini açıklayarak dedi ki: "Ateştir o, onlar sabah-akşam ona arzolunurlar" buyruğundaki "ateştir o" anlamındaki lafzının okunuşu ile ilgili altı görüş vardır:

1- "Kötü" lafzından bedel olarak merfû' okunması. (O kötü azab, ateştir, demek olur.)

2- " O ateştir" anlamında da olabilir.

3- Mübteda olarak merfu' gelmiş olabilir.

4- el-Ferra dedi ki: "O ateş ki, ona arz olunurlar" anlamında merfu' olabilir.

Bunlar ref ile okunuşuna dair dört açıklama şeklidir.

5- el-Ferra nasb ile okunmasını da caiz kabul etmektedir, çünkü ondan sonra "ona" ait bir zamir bulunmakta ve ondan önce de onunla ilişkili olan ifadeler yer almaktadır.

6- el-Ahfeş: "Azab'dan bedel olarak esreli okunabileceğini de kabul etmiştir.

Cumhurun kanaatine göre burada "sunulmak", Berzah'ta gerçekleşmektedir. Bazı ilim ehli de kabir azabının sabit oluşuna yüce Allah'ın: "Ateştir o, onlar sabah-akşam ona arz olunurlar" buyruğunu delil göstermişler ve bunun dünya devam ettikçe süreceğini söylemişlerdir.

Mücahid, İkrime, Mukatil ve Muhammed b. Ka'b da böyle demişlerdir. Hepsi de: Bu âyet-i kerime dünyada kabir azabına delil teşkil etmektedir. Nitekim ahîet azabı hakkında da daha sonradan: "Kıyametin kopacağı günde: Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun" diye buyurulduğunu görmekteyiz.

İbn Mesud'dan rivayet edilen hadiste belirtildiğine göre de Firavun hanedanı ile onlar gibi olan kâfirlerin ruhları sabah ve akşam cehennem ateşine arz olunur (cehennem onlara gösterilir) ve onlara: Bu sizin yurdunuzdur, denilir. Yine ondan gelen rivayete göre onların ruhları siyah kuşların kursak-larındadır. Hergün sabah ve akşam olmak üzere iki defa cehenneme giderler, işte cehennemin onlara arzedilmesi bu demektir.

Şu'be, Ya'la b. Ata'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ben Meymun b. Mehran'ı şöyle derken dinledim: Ebu Hureyre sabah oldu mu yüksek sesle: Yüce Allah'a hamdolsun sabahı ettik. Firavun ailesi de cehenneme arzedildi, derdi. Akşam oldu mu da yine yüksek sesle: Akşamı ettik, Allah'a hamdolsun. Firavun hanedanı da cehennem ateşine arzolundu, derdi. Kim Ebu Hureyre'nin bu sözünü işitiyorsa mutlaka cehennem ateşinden Allah'a sığınıyordu.

Sa'd b. Cüveyriye'nin hadisinde de Nafi'den, onun İbn Ömer'den rivayetine göre İbn Ömer şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kâfir öldü mü sabah ve akşam cehenneme arzedilir." Daha sonra yüce Allah'ın: "Ateştir o, onlar sabah-akşam ona arz olunurlar" buyruğunu okudu. Mümin de

öldü mü ruhu sabah ve akşam cennete arz olunur." [40]

Buhârî ve Müslim'in rivayetine göre Ömer (r.a) Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Sizden herhangi bir kimse öldü mü sabah ve

akşam ona kalacağı yer gösterilir. Eğer cennet ehlinden ise cennet ehlinden birisi olarak (ona yer gösterilir). Şayet cehennem ehlinden ise yine cehennem ehlinden birisi olarak (yeri gösterilir) ve: Yüce Allah'ın kıyamet gününde buraya seni sokacağı vakte kadar senin (ebediyyen) kalacağın yer burasıdır, denilir." [41]

el-Ferra dedi ki: Buradaki sabah ve akşam vakti dünyada bu kadarlık süreler kadardır. Mücahid'in görüşü de budur. O: "Sabah akşam" yani dünya günlerinden (bu kadar sürelerle) demektir.

Hammad b. Muhammed el-Fezarî dedi ki: Bir adam Evzaî'ye şöyle dedi: Biz kabileler halinde beyaz ve küçük birtakım kuşların denizden çıkıp batı tarafına doğru gittiklerini gördük. Bunların sayılarını Allah'tan başka kimse bilemez. Akşam oldu mu onlar gibi siyah kuşların döndüğünü görüyoruz. Şöyle dedi: O kuşların kursaklarında Firavun hanedanının ruhları vardır. Sabah ve akşam cehennem ateşine arzolunurlar. Sonra da geriye yuvalarına dönerler. Döndüklerinde de tüyleri yanmış ve kararmış oluyorlar. Geceleyin yine tüyleri beyaz olarak çıkar ve o siyah tüyleri döker. Sonra o kuşlar sabah olunca tekrar gider ve sabah-akşam ateşe arzolunurlar. Tekrar yine yuvalarına geri dönerler. İşte dünya kaldığı sürece bunlar böyle devam edip gideceklerdir. Kıyamet günü olacağına da yüce Allah: "Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun" diye buyuracak ki, bu da el-Haviye(de ki azab)dır. (el-Evzaî devamla) dedi ki: Bize ulaştığına göre bunların sayısı ikimilyon al-tıyüzbin kişidir.

" Sabah" aslında mastar olup anlamı genişletilerek zarf olarak kullanılmıştır.

"Akşam" lafzı da ona atfedilmiştir ve ifade burada tamam olmaktadır. Daha sonra da: "Kıyametin kopacağı günde" buyruğu ile okumaya başlanılır ve: "Gün" lafzı yüce Allah'ın: "Sokun" anlamındaki buyruk ile nasbedilerek okunur. Bununla birlikte bunun "arzolunurlar" buyruğu ile nas-bedilerek dünyada ateşe "arzolunurlar, kıyametin kopacağı günde de" anlamında olup, üzerinde vakıf yapılmaması da mümkündür.

Nafî, Medineliler, Hamza ve el-Kisâf"Sokun" buyruğunu kat eli-

di fi ile ve "hı" harfî kesreli olarak:Soktu" fiilinden gelmiş bir fiil diye okumuşlardır. Ebu Ubeyd'in tercih ettiği görüş budur. Yani yüce Allah meleklerle, onları ateşe sokmaları için emir verecektir. Bunun delili de yüce Allah'ın: "Ateştir o... ona arzolunurlar" buyruğudur. Diğerleri ise "elifi vasi ile "hı" harfini ötreli olarak: "Girin" şeklinde: "Girdi" fiilinden gelmiş diye okurlar. Yani onlara: ey "Firavun hanedanı, azabın en şiddetlisine girin" denilecek. Ebu Hatirrfîn tercih ettiği de budur. Birinci kıraat ile ilgili olarak da şunları söylemektedir. Birinci kıraattteki: " Hanedanını" birinci me-ful; " En şiddetlisine" ise cer harfinin hazfî ile ikinci mefuldür. İkinci kıraatte ise muzafın nidası olduğundan

dolayı mansuptur.

"Firavun hanedanı" onun din ve mezhebini kabul eden kimselerdir. Dini ve mezhebini "gidiş yolu'nu izleyen kimseler azabın en şiddetlisinde olacaklarına göre; onun böyle olması öncelikle sözkonusudur.

İbn Mesud, Peygamber (sav)'dan şufiu rivayet etmektedir: "Kul mü'min olarak dünyaya gelir, mü'min olarak yaşır, mü'min olarak ölür. Bunlardan birisi Zekeriya oğlu Yahya'dır. Mü'min olarak doğdu, mü'min olarak yaşadı, mü'min olarak öldü. Kimi kul da kâfir olarak doğar, kâfir olarak yaşar, kâfir olarak ölür. Firavun bunlardan birisidir. Kâfir olarak doğdu, kâfir olarak yaşadı, kâfir olarak öldü."[\[42\]](#)Bunu en-Nehhas zikretmiştir.

el-Ferra ise âyet-i kerimede bir takdim ve tehir olduğunu kabul etmektedir. Buna göre âyetin anlam sıralanışı şöyledir: "Firavun hanedanını azabın en şiddetlisine sokun"; "ateştir o, onlar sabah akşam ona arzolunurlar." O böylece ateşe arzedilmeyi ahirette kabul etmiş olmaktadır. Ancak bu daha önceden geçtiği üzere ifadelerin sıralanışına uygun olarak cumhurun benimsediği kanaatten farklı bir kanaattir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.[\[43\]](#)

47. Ateşin içinde karşılıklı deliller getirip tartışacaklarında zayıf olanlar büyüklük taslayanlara şöyle diyecekler: "Biz size uyan kimseler idik. Şimdi bu ateşin bir kısmını olsun, bizden kaldırabilir misiniz?"

48. O büyüklük taslayanlar diyecekler ki: "Muhakkak biz, hepimiz bunun içindeyiz. Şüphesiz Allah, kullar arasında hüküm vermiş bulunuyor."

49- Ateşte olanlar cehennem bekçilerine diyecekler ki: "Rabbimize dua edin ki, üzerimizden bir gün olsun azabı hafifletsin."

50. Bekçiler de diyecekler ki: "Peygamberleriniz size apaçık deliller getirmedi mi?" Onlar: "Evet" diyecekler. (Bekçiler) diyecekler ki: "Şimdi siz dua edin." Kâfirlerin duası -ne olursa olsun- boşunadır.

"Ateşin içinde karşılıklı deliller getirip tartışacaklarında" orada birbirlerine karşı iddialarda bulunacaklarında "zayıf olanlar" peygamberlere uymayarak "büyüklük taslayanlara şöyle diyecekler: Biz" dünyada iken bizi kendisice davet ettiğiniz şirk koşmak hususunda "size uyan kimseler idik. Şimdi bu ateşin bir kısmını" azabın bir parçasını "olsun bizden kaldırabilir misiniz?" Siz bizim yerimize onu taşıyabilir misiniz, yüklenebilir misiniz?

"Uyan kimseler" Basralıların görüşüne göre hem tekil, hem çoğul anlamındadır. Lafız olarak tekili " Uyan kimse" şeklindedir. Kûfeliler; bu mastar gibi tekili olmayan çoğul bir isimdir. Bunun çoğulu yapılmaz, eğer çoğulu yapılacak

olsaydı: " Uyanlar" demek gerekirdi, derler.

"O büyüklük taslayanlar diyecekler ki: Biz, hepimiz bunun" cehennemini "içindeyiz."

el-Ahfeş dedi ki: "Hepimiz" lafzı mübteda olarak merfudur. el-Ki-saî ve el-Ferra " Muhakkak biz, hepimiz bunun içindeyiz" şeklinde sıfat olarak nasb ile okumayı caiz kabul etmişlerdir. "Muhakkak biz" lafzındaki te'kid ise zamire aittir. İbn es-Semeyka ve İsa b. Ömer de böyle okumuşlardır. Kûfeliler ise tekide de na't (sıfat anlamında) adını verirler. Ancak Sibeveyh bunu kabul etmeyerek şöyle der: Çünkü: " Hepimiz" sıfat olmaz ve sıfat da almaz. Burada bedel de caiz olmaz, çünkü kendisi hakkında haber veren kimseden başkası bedel olarak getirilmez. el-Müberred de bu anlamda açıklamada bulunarak şöyle demiştir: Burada zamirden bedel getirmek sözkonusu olmaz, çünkü muhatapdır. Muhataptan bedel olmadığı gibi, o da bedel olarak gelmez. Çünkü bunlarda anlaşılmayacak (müskil) bir taraf yok ki, onlardan bedel getirilsin. Onun ifadesi lafzan bu şekildedir.

"Şüphesiz Allah kullan arasında hüküm vermiş bulunuyor." Yani kimse başkasının günahından dolayı sorumlu tutulmaz. Hepimiz başlı başına kâfirleriz. Kâfir ümmetler arasından "ateşte olanlar" buyruğunda yer alan: "(...anlar" lafzını Araplar arasından mu'reb ve salim, müzekker çoğul olmak üzere: diye kullananlar da vardır. Ref halinde bunu diye kullananlar, bunun tekilini mebni olarak kullandıkları gibi, bunu da mebni kullanmış oluyorlar.

el-Ahfeş dedi ki: Burada "nun" harfi katılmak sureti ile " Onbeş" lafzına benzemiş olduğundan fetha üzere mebni kılınmıştır.

"Cehennem bekçilerine" buyruğundaki: " Bekçiler" lafzı, 'in çoğuludur. Çoğul olarak; şekilleri de kullanılır.

"Diyecekler ki: Rabbinize dua edin ki üzerimizden bir gün olsun azabı hafifletsin" buyruğundaki " Hafifletsin" buyruğu (emrin) cezm ile gelmiş cevabıdır, "fe" ile gelirse nasb olur. Şu kadar var ki, Arapların konuşmalarında emrin ve benzerlerinin cevabında görülen, cevabın "fe'siz gelmesidir. Kur'ân-ı Kerim de söyleyişlerin en fasihi olarak buna göre gelmiştir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Durun arkadaşlar, ağlaşalım o sevgiliyi yad etmekten ve konakladığı yere geldiğimizden ötürü."

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî de şöyle demiştir: Bana ulaştığına ya da anlatıldığına göre cehennemdekiler cehennem bekçilerinden yardım isteyecekler. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Ateşte olanlar cehennem bekçilerine diyecekler ki: Rabbinize dua edin ki, üzerimizden bir gün olsun azabı

hafifletsin." Onlar böylelikle azabın üzerlerinden bir gün dahi hafifletilmesini isteyecekler, fakat onların bu istekleri geri çevrilecektir: "Peygamberleriniz size apaçık delUlefgetirmediler mi? (diyecekler). Onlar: Evet, diyecekler. (Bekçiler) diyecekler ki: Şimdi siz dua edin, kâfirlerin duası -ne olursa olsun- boşunadır" diye haberi uzun uzadıya nakletmektedir.

Ebu'd-Derda yoluyla gelen, Tirmizî ve başkalarının rivayet ettiği hadiste de (Ebu'd-Derda) şöyle demektedir: Cehennemlikler üzerine açlık salınacak, öyle ki bu açlıkları içinde bulundukları azaba denk gelecek. Bu açlıktan kurtarılmak için imdat isteyecekler, bu sefer onlara ne semirten, ne de açlığa karşı bir faydası olan dari' denilen yiyecek verilecek. Onu yiyecekler, fakat onlara hiçbir faydası olmayacak. Yine imdat dileyenler, bu sefer onlara boğazda tıkanıp kalan bir yiyecek verilecek ve bu boğazlarına tıkanıp kalacak. Dünyada iken boğazlarına tıkanan lokmaları su ile aşağı doğru indirdiklerini hatırlayacaklar. Bu sefer imdat isteyerek kendilerine içecek bir şeyin verilmesini dileyenler. Bu sefer onlara kancalar ile hamîm (kaynar su) getirilecek. Bu kaynar su yüzlerine yaklaştırıldı mı yüzlerini yakıverecek. Karınlarına ulaştı mı bağırsaklarını ve karınlarında bulunan ne varsa herşeyi paramparça edecek. Bu sefer meleklerden yardım isteyecekler ve: "Rabbimize dua edin ki üzerimizden bir gün olsun azabı hafifletsin" diyecekler, onlara şöyle cevap verilecek: "Peygamberleriniz size apaçık deliller getirmediler mi?" denilecek, onlar: "Evet diyecekler. (Bekçiler) diyecekler ki: Şimdi siz dua edin, kâfirlerin duası -ne olursa olsun- boşunadır" zarardadır ve yok olmaya mahkumdur [44] [45]

51. Muhakkak Biz peygamberlerimize ve mü'minlere dünya hayatında ve şahitlerin ayağa kalkacakları günde mutlaka yardım ederiz.

52. O günde özür dilemeleri kâfirlere fayda vermez. Hem lanet onlarıdır, hem de kötü yurt onlarıdır.

53- Andolsun Biz Musa'ya hidayet verdik. İsrailoğullarına da kitabı miras bıraktık. **54.** Özlü akıl sahiplerine bir hidayet ve bir öğüt olmak üzere.

"Muhakkak Biz peygamberlerimize... mutlaka yardım ederiz" buyruğun-daki: "Peygamberlerimize" lafzındaki damme'nin ağırlığı dolayısıyla hazfedilerek; demek de uygundur. Maksat Musa (a.s)'dır.

"Ve mü'minlere dünya hayatında" buyruğu "peygamberlerimiz'e atf ile nasb mahallindedir. Maksat iman etmiş olan o mü'min kişidir.

Buyruğun bütün peygamberlerle mü'minler hakkında genel olduğu da söylenmiştir. Onların ilâhi yardıma mazhar olmaları ise -Ebu'l-Aliye'nin

görüşüne göre- delillerin üstün gelmesi ve başarılı olması iledir. Düşmanlarından intikam alınmak suretiyle olduğu da söylenmiştir.

es-Süddî dedi ki: Bir kavim, bir peygamberi yahutta mü'minlerden hakka davet eden bir topluluğu öldürdü mü, mutlaka Allah onların üzerlerine onların intikamını alacak kimseler gönderir ve böylelikle -öldürülmüş olsalar dahi- bu konuda onlara yardım edilmiş olur.

"Ve şahidlerin ayağa kalkacakları günde" buyruğundan kasıt, kıyamet günüdür. Zeyd b. Eşlem dedi ki: "Şahitler" dört tanedir. Melekler, peygamberler, mü'minler ve bedenler.

Mücahid ve es-Süddî de: "Şahitler" meleklerdir, bunlar peygamberlerin tebliğ ettiklerine, ümmetlerin de onları yalanladıklarına dair şahitlik edeceklerdir demişlerdir.

Katade: Melekler ve peygamberlerdir, demiştir. Diğer taraftan buradaki "Şahidler"in "şehid"in"çoğulu olduğu söylenmiştir. "Şerifin çoğulunun "eşraf" şeklinde gelmesi gibi.

ez-Zeccac ise şöyle demektedir: Burada "sahiciler" lafzı "şahid"in çoğuludur. "Sahib"in çoğulunun "ashab" şeklinde gelmesi gibi.

en-Nehhas da şöyle demektedir: "Fail" vezninde gelen bir kelimenin "ef'al" diye çoğulunun yapılması sözkonusu değildir ve buna kıyas da yapılmaz. Ancak bu türden semai olarak gelen lafızlar işitildiği gibi kullanılır ve bu çoğul şekli, fazla harfin hazfedilmesine binaen böyle yapılır.

el-Ahfeş ile el-Ferra "Şahidlerin ayağa kalkacakları günde" buy/uğun-daki; "Ayağa kalkacağı" lafzının, çoğulun müennesliğine binaen "te" ile kullanılmasını caiz kabul etmişlerdir.

Ebu'd-Derda'dan gelen hadiste ve bazı muhacldislerin naklettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim müslüman kardeşini ırzını (namus, şeref ve haysiyetini verilmek istenen bir zarara karşı) savunacak olursa, o kimse üzerinden cehennem ateşini savmak da aziz ve celil olan Allah'ın üzerindeki bir hak olur." [46] Daha sonra da yüce Allah'ın: "Muhakkak Biz peygamberlerimize ve mü'minlere... yardım ederiz" buyruğunu okudu.

Yine Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu nakledilmiştir: 'Her kim mü'min bir kimseyi onu gıybet eden bir münafığa karşı koruyacak olursa, yüce Allah kıyamet gününde o kişiyi cehennem ateşine karşı koruyacak bir melek gönderir. Her kim bir müslümandan onu küçük düşürecek bir şekilde sö-zedecek olursa, yüce Allah onu o söylediğinden çıkıncaya (cezasını çekinceye) kadar cehennemdeki bir köprü üzerinde durduracaktır. [47]

"O günde" buyruğu bir önceki âyette geçen "günde" buyruğundan bedeldir.

"Özür dilemeleri kâfirlere fayda vermez" buyruğundaki: "Fayda vermez" lafzını Nafi' ve Kûfeliler "ye" ile diğerleri ise "te" ile okumuşlardır.

"Hem lanet onlaradır, hem de kötü yurt onlarıdır" buyruğundaki "lanet" Allah'ın rahmetinden uzak oluşturmaktadır. "Kötü yurt" ise cehennemdir.

"Andolsun Biz Musa'ya hidayet verdik." İşte bu, dünya ve ahirette peygamberlere yardımın kapsamı içerisinde. Yani Biz ona Tevrat'ı ve peygamberliği verdik. Tevrat'a "hidayet" denilmesi onun ihtiva ettiği hidayet ve aydınlık dolayısıyladır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: "Şüphesiz Tevrat'ı Biz indirdik ki, onda bir hidayet ve bir nur vardır" (et-Tevbe, 5/44) diye buyrulmaktadır.

"İsrailoğullarına da kitabı" Tevrat'ı "miras bıraktık."

"Özlü akıl sahiblerine bir hidayet" buyruğundaki "hidayet" anlamındaki lafız "kitab"tan bedeldir. Bunun "o bir hidayettir" anlamında olması da mümkündür ki o kitab kastedilmektedir. "Ve bir öğüt olmak üzere" akıllı kimselere bir nasihat olmak üzere demektir. [\[48\]](#)

55- O halde sen sabret. Şüphesiz Allah'ın vaadi haktır. Günahın için de mağfiret dile, akşam ve sabah Rabbini hamd ile teşbih et.

56. Kendilerine kesin bir delil gelmemiş iken Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar var ya; Şüphesiz onların göğüslerinde asla kendisine ulaşamayacakları bir kibirden başka bir şey yoktur. Derhal Allah'a sığın, çünkü O, herşeyi işitendir, görendir.

57. Göklerle yerin yaratılması andolsun ki insanların yaratılışından daha büyüktür, fakat insanların çoğu bilmezler.

58. Kör ile gören de bir olmaz, iman edip salih amel işleyenler ile günahkar olan da. Ne az düşünüyorsunuz!

59- Elbette kıyamet mutlaka gelecektir. Bunda hiç şüphe yoktur, ama insanların çoğu iman etmezler.

"O halde sen sabret. Şüphesiz" Yani ey Muhammed, senden öncekiler sabrettiği gibi, sen de müşriklerin eziyetlerine karşı sabret. "Şüphesiz Allah'ın" Musa ve İsrailoğullarına yardım ettiği gibi sana yardım ve zafer verip, seni üstün kılacağı şeklindeki "Allah'ın vaadi haktır."

el-Kelbî dedi ki: Bu buyruk kılıç (cihadı emreden) âyeti ile nesholmuştur.

"Günahın için de mağfiret dile" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Ümmetin günahı için... demektir diye açıklanmıştır. Muzaf hazfedilmiş, muzafun ileyh onun yerine getirilmiştir.

Peygamberlerin küçük günah işlemelerinin caiz olduğunu kabul edenlerin görüşlerine göre de, bizzat kendi günahın için mağfiret dile, demek olur. Peygamberlerin küçük günah işlemleri caiz değildir, diyenlerin görüşlerine göre: Bu Peygamber (sav)'a dua ile Allah'a ibadet etmesi için bir emirdir. Yüce Allah'ın: "Vaadettiğini de bize ver" (Al-i İmran, 3/194) buyruğu gibidir. Bunun faydası ise derecelerin daha da artması, duanın da kendisinden sonrakiler için sünnet olmasıdır.

Peygamberlikten önce işlemiş olduğun günahlar dolayısıyla Allah'tan mağfiret dile, anlamında olduğu da söylenmiştir. "Akşam ve sabah Rabbini hamd ile teşbih et!" Buyruğu ile sabah namazı ile ikindi namazını kastetmektedir. Bu açıklamayı el-Hasen ve Katade yapmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bundan kasıt Mekke'deki namazdır. Beş vakit namaz farz kılınmadan önce sabah iki rekat, akşam iki rekat namaz kılınıyordu. Yine bu açıklama el-Hasen'den gelmiş olup bunu el-Maverdî zikretmiştir. O takdirde bu nesholmuş buyruklardan olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. "Rabbini hamd ile" buyruğu O'na şükür etmek ve O'nu övmek ile... demektir.

"Rabbini hamd ile teşbih et." Namazda olsun, namazın dışında olsun devamlı olarak Rabbini teşbih et. Böylece bunlarla uğraşırken ilâhi yardımın çabuk gelmesini istemek hatırına gelmeyecektir.

"Kendilerine kesin bir delil" bir belge "gelmemiş iken, Allah'ın âyetleri hakkında tartışanlar" çeşitli iddialarda bulunanlar "var ya; şüphesiz onların göğüslerinde asla kendisine ulaşamayacakları bir kibirden başka bir şey yoktur" buyruğu hakkında ez-Zeccac şöyle demektedir: Yani onların göğüslerinde bulunan o hususta istediklerine asla ulaşamayacakları bir kibirden başkası değildir. Buna göre o, hazfedilmiş bir ifade takdir etmiş olmaktadır. Başkası ise şöyle demektedir: Onlar bu kibire asla ulaşamazlar demektir, bu durumda hazf sözkonusu değildir. Çünkü bunlar öyle bir topluluk idi ki, kendi görüşlerine göre Peygamber (sav)'a uyacak olurlarsa, yüksek mertebeleri azalır, durumlarında bir eksilme olur. Ona tabi olmayacak olurlarsa, yükseleceklerini zannediyorlardı. Yüce Allah onların yalanlamak suretiyle ulaşacaklarını ümid ettikleri yüksek mertebeye ulaşamayacaklarını haber vermektedir. Burada kastedilenler müşriklerdir.

Yahudilerin kastedildiği de söylenmiştir. Bu açıklamaya göre -sûrenin baş tarafında geçtiği üzere- âyet-i kerime Medine'de inmiş olur. Anlamı da şöyle olur: Eğer onlar (yahudiler) Muhammed (sav)'a uymayı büyüklüklerine yedirmeyip: Deccal pek yakında çıkacak ve mülk bize geri verilecek, nehirler onunla birlikte akacak ve o Allah'ın âyetlerinden bir âyet olarak çıkacaktır, diyor

iseler bu onların asla erişemeyecekleri bir büyüklenme olur. Buna göre âyet-i kerime onlar hakkında inmiş olmaktadır. Bu açıklamayı Ebu'l-Ali-ye ve başkası yapmıştır. Al-i İmran Sûresi'nde (3/45-46. âyetler ile 55. âyetlerin tefsirinde) Deccal'in çıkacağına, Mekke ile Medine dışında her tarafı çiğneyip geçeceğine dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Ona dair haberleri yeteri kadarıyla "et-Tezkire" adlı eserimizde de zikretmiş bulunuyoruz. Deccal yahudidir, adı ise Saf olup, künyesi Ebu Yusuf'tur. Peygamber (sav)'ı inkâr eden her kâfirin Deccal olduğu da söylenmiştir. Bu da güzel bir açıklamadır, çünkü geneldir.

Mücahid de şöyle demektedir: Buyruğun anlamı şöyledir: Onların kalplerinde asla ulaşamayacakları bir büyüklük vardır. Anlam birdir.

Buradaki "kibir"den kastın, büyük iş anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani onlar peygamberliği yahut kendisi vasıtası ile seni öldürmek noktasına veya benzeri bir noktaya ulaşabilecekleri pek büyük bir iş peşindedirler, fakat buna ulaşamayacaklardır ya da onlar senin dinin tamamlanmadan önce ölmeni temenni ederler, fakat maksatlarına ulaşamayacaklardır.

"Derhal Allah'a sığın." Ayet-i kerime yahudiler hakkında inmiştir, diyenlerin görüşlerine göre Deccal'in fitnesinden Allah'a sığın, demek olur. Diğer açıklamaya göre ise kâfirlerin şerrinden Allah'a sığın, demek olur. Onların mübtela oldukları küfür ve kibir gibi hallerinden Allah'a sığın, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Çünkü O, herşeyi işitendir, görendir" buyruğundaki: "(y): O" fasl zamiri olur. Mübteda da olabilir. Bu durumda ondan sonrası haberi olur. Cümle de bütünüyle: "(Çünkü, muhakkak"ın -önceden de geçtiği üze-re-haberi olur.

"Göklerle yerin yaratılması andolsun ki insanların yaratılışından daha büyüktür" buyruğu mübteda ve haberi birlikte gelmiş bir cümledir. Ebu'l-Aliye de şöyle demektedir: Yani yahudilerin büyük gördükleri Deccal'in yaratılışından daha büyüktür.

Yahya b. Sellam da şöyle demektedir: Bu öldükten sonra dirilişi inkâr edenlere karşı getirilen bir delildir. Yani bu ikisinin yaratılması insanların yaratılışının tekrarlanmasından daha büyüktür. Niçin Benim insanları tekrar dirilteceğimden yana acz içinde olduğumu sanıyorlar?

"Fakat insanların çoğu" bunu "bilmezler."

"Kör ile gören de bir olmaz." Mü'min ile kâfir, sapık ile hidayet bulan bir olmaz demektir.

"İman edip salih amel işleyenler" iyi işler yapanlar "ile günahkar olan" kötülükleri yapan "olan da" bir olmaz.

"Ne az düşünüyorsunuz!" Buyruğu genel olarak haber vermek üzere "ye" ile ("ne

kadar az düşünüyorlar!" anlamında) diye okunmuştur. Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmiştir. Çünkü gerek ondan önceki ifadeler, gerek bundan sonraki ifadeler haber veren ifadelerdir. Kûfeliler ise hi-tab olmak üzere "te" ile ("düşünüyorsunuz!" anlamında) okumuşlardır.

"Elbette kıyamet mutlaka gelecektir" buyruğundaki: "Mutlaka gelecektir" lafzındaki "lam" te'kid lamıdır. "Elbette"nin haberinin başına gelmiştir. Ancak bunun ifadenin başına gelmesi gerekir, çünkü bu, cümlenin te'kidi içindir. Şu kadar var ki bazan yerinden kaydırılabilmektedir. Sibeveyh böyle demiştir. Mesela: "Şüphesiz Amr elbette çıkıyor" denilir. Bu şekilde yerinden kaydırılarak sonraya bırakılmasının sebebi bu "lam" ile: "Elbette, muhakkak"ın arka arkaya getirilmemesi içindir. Zira her ikisi de aynı anlamı ifade eder. Yine Basralılara göre: ile bir gerçektir" kullanımını uygun karşılamıştır. Eğer: " Bir gerçektir" lafzını haffedecek olursan, bildiğim kadarıyla hiçbir nahivci bunu caiz kabul etmez. Bu açıklamayı en-Nehhas yapmıştır.

"Bunda hiç şüphe" tereddüt ve tartışma "yoktur, ama insanların çoğu iman etmezler." Onu tasdik etmezler. Halbuki o vakit itaat eden ile isyan eden arasındaki fark ortaya çıkmış olacaktır[49]

60. Rabbiniz buyurdu ki: "Bana dua edin, Ben de duanızı kabul edeyim. Şüphesiz Bana ibadeti büyüklüklerine yedirmeydiler yakında hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir."

61. Allah O'dur ki, içinde rahat bulaşınız diye geceyi yaratandır, gündüzü de aydınlık (kılandır). Muhakkak Allah insanlara lütufkar-dır, fakat insanların çoğu şükretmezler.

62. İşte Rabbiniz Allah budur. Herşeyin yaratıcısıdır. O'ndan başka ilâh yoktur. O halde nasıl döndürülüyorsunuz?

63. Allah'ın âyetlerini bilerek inkâr edegelenler işte böyle döndürülür.

64. Allah O'dur ki, yeri sizin için bir karargâh, göğü üstünüze yüksek bir bina yapmış, size suret verip suretlerinizi güzelleştirmiş ve hoş şeylerden sizi rızıklandırmıştır. İşte Rabbiniz Allah. Alemlerin Rabbi Allah'ın şanı ne yücedir!

65. O diri olandır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O halde dini yalnız O'na halis kılanlar olarak O'na dua (ibadet) edin. "Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun" (deyin).

"Rabbiniz buyurdu ki: Bana dua edin, Ben de duanızı kabul edeyim."

âyeti ile ilgili olarak en-Numan b. Beşir'in şöyle dediği rivayet edilmektedir:

Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Dua ibadetin kendisidir." Sonra da yüce Allah'ın: "Rabbiniz buyurdu ki: Bana dua edin, Ben de duanızı kabul edeyim. Şüphesiz Bana ibadeti büyüklüklerine yedirmeyenler yakında hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir" buyruğunu okudu. Ebu İsa dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir."[\[50\]](#)

İşte bu buyruk, duanın ibadetin kendisi olduğunun delilidir. Müfessirle-rin çoğunluğu da böyle demiştir. Anlam da şudur: Beni tevhid edin ve Bana ibadet edin, Ben de sizin ibadetinizi kabul edip günahlarınızı bağışlayayım.

Burada duanın zikir, dua ve Allah'tan dilekte bulunmak demek olduğu da söylenmiştir. Enes dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Sizden herbir kimse Rabbinden ne ihtiyacı varsa hepsini O'ndan istesin. Hatta ayakkabının bağı koptuğu takdirde dahi onu O'ndan istesin."[\[51\]](#)

Duanın günahları terketmek olduğu da söylenmiştir. Katade'nin naklettiğine göre Ka'b el-Ahbar şöyle demiştir: Bu ümmete kendilerinden önce peygamber olması müstesna- hiçbir ümmete verilmemiş üç şey verilmiştir: Önceden bir peygamber gönderildi mi ona: Sen kendi ümmetine şahitsin denilirdi, yüce Allah ise bu ümmete: "Bütün insanlara karşı şahitler olasınız" (el-Bakara, 2/143) diye buyurmuştur. Yine peygambere: Dinde senin için bir zorluk yoktur denilirdi, bu ümmete de: "Dinde size güçlük vermedi" (el-Hac, 22/78) diye buyurulmuştur. Yine peygambere: Bana dua et, Ben de senin duanı kabul edeyim, denilirdi. Bu ümmete de: "Bana dua edin, Ben de duanızı kabul edeyim." diye buyurulmuştur. Derim ki: Böyle bir şey kişinin görüşüne dayanılarak söylenmez. Nitekim bu (peygambere) merfu bir rivayet olarak da gelmiştir. Bunu Leys, Şehr b. Havşeb'den, o Ubade b. es-Samit'ten diye rivayet etmiştir. Buna göre Uba-de b. es-Samit dedi ki: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Ümmetime ancak peygamberlere verilmiş üç şey verilmiştir. Yüce Allah bir peygamberi gönderdi mi ona: Bana dua et, Ben de senin duanı kabul edeyim, diye buyururdu. Bu ümmete de: "Bana dua edin, Ben de duanızı kabul edeyim" diye buyurmuştur. Bir peygamber gönderdi mi: Senin üzerine dinde herhangi bir zorluk kılmanıştır, denilirdi. Yüce Allah bu ümmete de: "Dinde size güçlük vermedi" (el-Hac, 22/78) diye buyurmuştur. Yüce Allah bir peygamber gönderdi mi onu kendi kavmine şahit kılardı. O bu ümmeti de, bütün insanlara karşı şahit kılmıştır." Bunu et-Tirmizî el-Hakim "Nevadiru'l-Usul" adlı eserinde zikretmiş bulunmaktadır.[\[52\]](#)

Aynı şekilde Halid er-Rıb'î de şöyle derdi: Bu ümmetin işine şaşılr. Ona: "Bana dua edin, Ben de duanızı kabul edeyim." denilerek hem dua etmelerini emretti,

hem de dualarını kabul edeceği vaadinde bulundu. Her ikisi arasında da herhangi bir şart bulunmamaktadır. Birisi ona: Ne gibi? diye sorunca, o da şöyle dedi: Mesela yüce Allah: "İman edip salih amel işleyenlere de şunu müjdele..." (el-Bakara, 2/25) diye buyurmaktadır. Görüldüğü gibi bu buyrukta bir şart bulunmaktadır. Diğer taraftan: "İman edenlere Rabbleri katında kendileri için muhakkak bir kadem-i sıdk olduğunu müjdele" (Yunus, 10/2) buyruğunda ise amel şartı bulunmamaktadır.

Diğer taraftan yüce Allah'ın: "Öyle ise... dini yalnız Allah'a halis kılanlar olarak Allah'a dua edin" (el-Mu'min, 40/11) buyruğunda şart vardır. Buna karşılık yüce Allah'ın: "Bana dua edin, Ben de duanızı kabul edeyim" buyruğunda herhangi bir şart yoktur. Daha önceki ümmetler herhangi bir ihtiyaçlarının görülmesi için peygamberleri o hususta kendilerine dua etsin diye peygamberlerine gider başvurulardı.

Şöyle de denilmiştir: Bu buyruk daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/186.âyet, 3. başlıkta) açıklandığı üzere mutlak ve mukayyed ifadeler kabilindendir. Yani eğer dilersem "duanızı kabul edeyim" demektir. Bu bakımdan yüce Allah'ın: "O da dilerse yalvardığınız şeyi giderir" (el-En'am, 6/41) buyruğuna benzemektedir. Kimi zaman dua Ebu Said el-Hudrî'nin rivayet ettiği ve el-Bakara Sûresi'nde (2/186. âyet, 3- başlıkta) geçtiği üzere, bizatihi istenen şeylerin dışında da duanın kabul edilmesi sözkonusu olabilir. Bu hususu oradan tetkik edebilirsiniz.

İbn Kesir, İbn Muhaysın, Yakub'dan Ruveys, Ebu Amr'dan Ayyaş ile Ebu Bekir ve Asım'dan el-Mufaddal "gireceklerdir" anlamındaki buyruğu: "Girdirileceklerdir" şeklinde meçhul bir fiil olarak "ye" harfini öt-reli, "hı" harfini de üstün olarak okumuşlardır. Diğerleri ise "ye" harfini üstün, "hı" harfini de ötreli olarak "gireceklerdir" anlamında okumuşlardır.

"Hor ve hakir olarak" de küçülmüşler ve zelil kılınmışlar olarak dernek olup, buna dair açıklamalar daha önceden (en-Nahl, 16/48. âyet ile en-Neml, 27/87. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Allah O'dur ki içinde rahat bulaşınız diye geceyi yaratandır." buyruğunda geçen: "Kıldı" burada (mealde olduğu gibi) "yarattı" demektir. Araplar bu kelime "yaratmak" anlamında kullanılması hali ile bu anlamda kullanılmaması hali arasında fark gözetirler. Eğer "yaratmak" anlamında kullanırlarsa bunun ancak tek bir mefule geçişi sözkonusu olur. Şayet yaratmak anlamında değil ise o takdirde iki mefule geçiş yapar. Yüce Allah'ın: "Muhakkak Biz onu... Arapça birKur'ân kıldık." (ez-Zuhruf, 43/3) buyruğunda olduğu gibi. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden bir kaç yerde (mesela el-Bakara, 2/22'in tefsiri; el-En'am, 6/1. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. "Gündüzü de aydınlık" yani

o zaman içerisinde ihtiyaçlarınıza görüp geçiminizi sağlamak için, gerekli tasarruflarda bulunabilmeniz için aydınlık kılandır.

"Muhakkak Allah insanlara l tufkardır. Fakat insanların çoğu" onun lütfuna ve üzerlerindeki nimetlerine "  kretmezler."

"İşte Rabbiniz Allah budur. Herşeyin yaratıcısıdır" buyruğu ile birlik ve kudretine del leti açıklamaktadır.

"O'ndan başka il h yoktur. O halde nasıl d nd r l yorsunuz?" Bu  ekilde O'nun delilleri size apaçık gösterildikten sonra nasıl olur da imandan geri dönüyor, imanı bırakıp başka tarafa y neliyorsunuz? Yani sizler bu hususta deliller ortada olmakla birlikte haktan d nd r ld  n z gibi;

"Allah'ın  yetlerini bilerek ink r edegelenler i te böyle" haktan "döndürülür."

"Allah O'dur ki yeri sizin için bir kararg h" buyruğu ile vahdaniyetini tanıtmaq ve buna dair delilleri peki tirmeyi daha da arttırmaktadır. Yani O gerek hayatınız için, gerek ölümden sonra yeryüzünü sizin için bir kararg h "g    üstünüze yüksek bir bina yapmış" bulunmaktadır. Buna dair açıklamalar da daha önceden (el-Bakara, 2/22.  yet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"...Size suret verip suretlerinizi g zelle tirmiş" yani sizi en güzel surette yaratmıştır.

Ebu Rezin ile el-Eşheb el-Ukeyl  "suretlerinizi" anlamındaki buyruğu "sad" harfini kesreli olarak; diye okumuştur. el-Cevher  dedi ki: "Sad" harfi kesreli olarak; söyleyişi " Suretler" diye gelen "suret" kelimesinin çoğulunun bir s yleyi idir. İşte bu s yleyi e uygun olarak cariyelerin nitelikleri ile ilgili  u beyit de nakledilmektedir:

"Gözleri el-Halsa ineklerinden daha da güzeldir,

Ve onlar suretleri itibariyle onların sürülerinden de güzeldir."

Buradaki lafzı 'in çoğuludur, bu da inek sürüsü demektir. Yine bu kelime, miskin konulduğu kap anlamında da kullanılır. Şair her ikisini de  u beyitte bir arada zikretmiş bulunmaktadır:

"İnek sürüsü göründü m  hatırlarım Leyla'yı,

Miskin konulduğu kabın hoş kokusu geldi mi yine hatırlarım onu." da bunun bir söyleniş şeklidir.

"Ve hoş şeylerden sizi rızıklandırmıştır. İşte Rabbiniz Allah! Alemlerin Rabbi Allah'ın  anı ne yücedir!" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/22. ayet 4. başlık, el-Araf, 7/54.  yetin tefsiri ile el-Fur-kan, 25/1.  yetin tefsiri ve benzerlerinde) geçmiş bulunmaktadır.

"O diri olandır." Bakidir ve  lmeyendir.

"O'ndan başka hiçbir il h yoktur. O halde dini" itaat ve ibadeti "yalnız O'na halis

kılanlar olarak O'na dua edin. Alemlerin Rabbi Allah'a hamdol-sun." el-Ferra dedi ki: Bu haber anlamını ihtiva eden bir cümledir. (O takdirde anlam: Hamd, alemlerin Rabbi Allah'adır, şeklinde olur.) Hazfedilmiş bir emir vardır. O'na dua edin, O'na hamededin demektir. Bütün bunlara dair yeterli açıklamalar daha önce Bakara Sûresi'ncle ve başka yerlerde (mesela el-Fatiha, 1/2. âyet 7. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. İbn Abbas da: Kim "la ilahe illallah" derse, hemen "elhamdulillahi Rabbi'l-alemin: Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun" deyiversin, demiştir. [\[53\]](#)

66. De ki: "Rabbimden bana apaçık deliller gelince, Allah'tan başka dua ettiklerinize ibadet etmek bana yasak kılındı ve alemlerin Rabbine teslim olmakla emrolundum.

67.0 ki sizi topraktan, sonra bir nutfeden, sonra (sülük gibi) bir kan pıhtısından yaratan, sonra sizi bir bebek olarak çıkarandır. Sonra güçlü çağınıza ulaşmanız, sonra da ihtiyar olmanız için (yaşatandır). Sizden kiminiz daha öncesinden vefat eder, belirli bir ecele ulaşmanız için ve belki akıl erdirirsiniz diye.

68. O, diriltir ve öldürendir. Bir işe hükmettiği zaman ona yalnız "ol" der, o da hemen oluverir.

"De ki" -ey Muhammed- "Rabbimden bana apaçık deliller" birliğinin belgeleri "gelince, Allah'tan başka dua ettiklerinize ibadet etmek" Ondan başkasına tapınmak "bana yasak kılındı." Kendisinden başka ilâh olmayan hayy ve kayyum olan Allah bunu bana yasakladı.

"Ve alemlerin Rabbine teslim olmakla" Ona zilletimi arzetmek ve boemrolundu.

"O ki sizi topraktan, sonra bir nutfeden, sonra (sülük gibi) bir kan pıhtısından yaratan, sonra sizi bir bebek olarak çıkarandır." Sizi bebekler olarak dünyaya getirendir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Hac, 22/5. âyet, 12. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Sonra güçlü çağınıza ulaşmanız..." Bu çağ gücün ileri derecesine ulaştığı, aklın da tam anlamıyla olgunlaştığı bir haldir. Buna dair açıklamalar da daha önceden el-En'am Sûresi'nde (6/151-153- âyetler, 11. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Sonra da ihtiyar olmanız için" buyruğundaki "ihtiyarlar" anlamına gelen lafzı "şın" harfi ötrelidir. Bu Nafi', İbn Muhaysın, Hafs, Hişam, Ya-kub ve Ebu Amr'ın asla uygun olarak okuduğu şekildir.

Çünkü bu kelime (tekili olan şeyh kelimesi): veznindeki kelimenin çoğuludur, "Kalp, kalpler, baş, başlar" gibi.

Diğerleri ise "ya" harfine riayet olmak üzere "şın" harfini esreli olarak

okumuşlardır. Her iki okuyuş da çokluk çoğuludur. Az sayıdaki çoğul için: denilir. Aslı ise; şeklindedir. "Fels ve felsler" gibi. Şu kadar var ki "ye" harfinde hareke ağır gelir. (Bundan dolayı "ye"den sonra med harfi olarak "elif" ilave edilmiştir.)

Bu lafız tekil olarak; diye de okunmuştur. Yüce Allah'ın "bebek olarak" anlamındaki; (vût) lafzı gibi, anlamı ise "sizden herbiriniz (bu şekilde olur)" demektir. Tekil olarak kullanılması ise maksadın, türün durumunu açıklamak olduğundan dolayıdır.

"es-Sihah"da şöyle denilmektedir:

"Yaşh"nın çoğulu, şekillerinde gelir. "Yaşlı kadın" demektir. Abid (b. el-Abras) dedi ki:

"Sanki o ölür korkusuyla yavrusunu bekleyen bir yaşlı dişidir."

"Adam yaşlandı, yaşlanır, yaşlanmak" denilirken (mastarı) asla uygun olarak harekeli söylenir. "Yaşlılık" demektir. "Ye" aslı itibariyle harekelidir, fakat sakın okunmuştur. Çünkü Arapçada "fa'lul" vezninde bir kelime yoktur. "Yaşlandı, yaşlanmak" demektir. "Ona saygıdan dolayı ona şeyh (yaşlı adam) diye seslendim" anlamındadır. Küçültme ismi ile şeklinde "şın" harfi kesreli olarak söylenir, diye kullanılmaz.

en-Nehhas dedi ki: Eğer şair mecbur kalırsa: diyebilir.ile demek gibi. Ancak bunun bu şeklinin kullanılması " Göz" kelimesinde kullanılması güzeldir, zira kelime olarak müennesdir.

"Yaşlı (şeyh)" kırk yaşını geçmiş olan kimseye denilir.

"Sizden kiminiz daha önceden vefat eder" buyruğu hakkında Mücahid şöyle demektedir, yani yaşlanmadan önce veya düşük olması halinde bu hallerden geçmeden önce ölür, demektir.

"Belirli bir ecele ulaşmanız için" buyruğu hakkında da Mücahid: Ölüm herkes içindir demiştir.

"Ulaşmanız için" lafzındaki "lam", lam-ı akıbet (sonuçta ulaşılabacak hali bildirmek için)dir.

"Ve belki akıl erdirirsiniz diye" bunu aklınızla kavrayarak O'ndan başka hiçbir ilâh olmadığını bilirsiniz diye.

"O diriltir ve öldürür." Bu açıklama fazladan dikkat çekmek için yapılmıştır. Yani öldürmeye ve diriltmeye güç yetiren O'dur.

"Bir işe hükmettiği zaman" o işi yapmayı dilediği zaman "ona yalnız ol der, o da hemen oluverir."

İbn Amir: " O da hemen oluverir" buyruğunu emrin cevabı olarak nasb ile okumuştur. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sû-resi'nde (2/117.

âyet, 4. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. [\[54\]](#)

69. Allah'ın âyetleri hakkında tartışanları görmez misin? Nasıl da döndürülüyorlar?

70. Kitabı ve peygamberlerimizle gönderdiklerimizi yalanlayanlar; onlar yakında bileceklerdir.

71. O zaman boyunlarında tasmalar ve zincirler bulunacak, sü- rüklenecekler;

72. Kaynar suda. Sonra ateşte yakılacaklar.

73. Sonra onlara denilecek ki: "Hani ortak tutageldikleriniz nerede?"

74. "Allah'tan başka?" Onlar: "Önümüzden kaybolup gittiler. Hayır, biz zaten önceden hiçbir şeye ibadet etmiyorduk" diyecekler. Allah kâfirleri işte böyle şaşırtır.

75- Bu halinizin sebebi şudur: Siz yeryüzünde haksız yere şımarı-yor ve taşkınlık gösteriyordunuz.

76. Cehennem kapılarından, orada ebedi kalıcılar olarak giriniz. Büyüklük taslayanların yeri ne kötüdür!

77. Bu sebeble sabret! Muhakkak Allah'ın vaadi haktır. Eğer onlara vaadettiğimizin bazısını sana gösterirsek veya seni vefat ettirirsek, sonunda onlar Bize döndürüleceklerdir.

78. Andolsun Biz, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan kiminin kıssalarını sana anlattık, kiminin de kıssalarını sana anlatmadık. Allah'ın izni olmadıkça hiçbir peygamberin kendiliğinden bir âyet (mucize) getirmesi mümkün olmaz. Allah'ın emri geldiğinde hak ile hükmolunur. İşte bâtılçılar orada hüsrana uğrayıverirler.

"Allah'ın âyetleri hakkında tartışanları görmez misin? Nasıl da döndürülüyorlar?" İbn Zeyd dedi ki: Burada kendilerinden sözedilenler müşriklerdir. Buna delil de yüce Allah'ın:

"Kitabı ve peygamberlerimizle gönderdiklerimizi yalanlayanlar" buyruklarıdır. Ancak müfessirlerin çoğunluğu: Kaderiye hakkında inmiştir, demişlerdir. İbn Şîrîn der ki: Şayet bu âyet-i kerime kaderiye hakkında inmemiş ise kimler hakkında inmiş olduğunu bilemiyorum, demiştir. Ebu Kubeyl de şöyle demiştir: Ben kaderi yalanlayan kimselerin iman edenler ile tartışan kimselerden başkaları olacaklarını zannetmiyorum.

Ukbe b. Amir de şöyle demiştir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Bu âyet kaderiye hakkında inmiştir." Bunu da el-Mehdevî zikretmiştir. [\[55\]](#)

"O zaman boyunlarında tasmalar ve zincirler bulunacak." Yani pek yakında onlar

cehenneme girecekleri, elleri ve boyunları zincire vurulacağı vakit içinde bulunacakları bu halin batıl olduğunu bileceklerdir.

et-Teymî dedi ki: Eğer cehennem tasmalarından bir tanesi bir dağın üzerine bırakılacak olursa, karasuya ulaşınca kadar o dağı yerin dibine geçirir.

"Zincirler" buyruğu genel olarak; "Tasmalar"a atf ile merfu olarak okunmuştur.

Ebu Hatim dedi ki: "Sürüklenecekler" anlamındaki buyruk, bu kıraate göre yeni bir cümledir. Başkası ise şöyle demiştir: Bu, hal olarak nasb konumundadır. İfadenin takdiri de şöyledir: "O zaman boyunlarında tasmalar ve zincirler bulunacak." "Sürüklenerek (götürüleceklerdir)"

İbn Abbas, Ebu'l-Cevza, İkrime ve İbn Mesud ise "zincirler" anlamındaki lafzı nasb ile okuduğu gibi "sürüklenecekler" anlamındaki fiili "ye" harfini de fetha ile okumuştur. Bu okuyuşa göre ifadenin takdiri, onlar zincirlerini sürüklerler şeklindedir. İbn Abbas da şöyle demiştir: Eğer zincirlerini kendileri sürükleyecek olurlarsa, bu onlar için daha da ağır bir azab olacaktır.

Bazı kıraat alimlerinin "zincirler" anlamındaki lafzı cer ile okudukları da nakledilmiştir. Bu da manaya hamledilerek böyle okunmuştur, diye açıklanır. Çünkü buyruğun anlamı: "Onların boyunları tasmalar içinde ve zincirler ile (vurulmuş olacak)dır" şeklindedir. Bu açıklamayı el-Ferra yapmıştır.

ez-Zeccac da şöyle demiştir: "Zincirler" anlamındaki lafzı cer ile okuyanların okuyuşuna göre anlam: "Zincirler içerisinde sürüklenirler" şeklindedir.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: Bu anlama göre cer ile okumak caiz değildir. Çünkü bir kimse "Zeyd evdedir" demek istediği vakit harf-i cerri zik-retmeksizin: diye söylemesi güzel kaçmaz. Bununla birlikte şu anlamda olmak üzere bu kelimenin cer ile okunması caizdir: "O vakit onların boyunları tasmalar içinde ve zincirler içinde olacaktır". Bu durumda "zincirler" lafzı da "tasmalar" lafzına atf-ı nesak ile cer ile okunmuş olur. Çünkü "zincirler" anlamındaki lafız cer konumundadır. Nitekim: "Akı başında Abdullah ile Zeyd birbirleriyle tartıştılar" diyerek "aklı başında iki kişi" anlamındaki 'ı nasb ile kullanmak gibi. Bununla birlikte her ikisinin merfu okunması da caizdir, çünkü biri diğeri ile tartışacak olursa karşısındaki de onunla tartışmış olur. el-Ferra da şöyle bir beyit nakletmektedir:

"Onun ayağı yılanlarla barış yaptı,

O yılanlarla, büyük yılanlarla, koca koca yılanlarla."

Görüldüğü gibi burada: "Yılanlarla" kelimesi daha önce geçen diğeri "yılanlar (anlamındaki el-hayyat)" lafzına tabi kılarak nasb ile okumuştur. Çünkü yılanlar ayaklarla barışacak olursa ayak da onlarla barış yapmış olur. [\[56\]](#)

Buna göre "zincirler" anlamındaki lafzı nasb ya da cer ile okuyanlar orada vakıf yapmazlar.

"Kaynar suda" anlamı verilen: lafzı son derece sıcak demektir. Bunun kaynamış durumdaki irin anlamına geldiği de söylenmiştir.

"Sonra ateşte yakılacaklar." Yani ateşe atılacaklar ve ateş için tutuşturul- -ma malzemesi olacaklar. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. "Tandırı yaktım" demektir, yine: "Onu doldurdum" anlamındadır.

"Vfc dopdolu denize (de yemin olsun ki)" (et-Tur, 52/6) buyruğunda da bu anlamdadır. Buna göre: Cehennem ateşi onlarla doldurulacaktır, demek olur. Şair de bir dağ geçisini anlatırken şöyle demektedir:

"Diledi mi dolu dolu (iyice açılmış) bir gözle bakar, Etrafında kayın ağacını da, susamı da görür."

Burada görüldüğü gibi "dolu göz (dikkatle bakan ve irice açılmış göz)" anlamındadır.

"Sonra onlara denilecek ki: Hani ortak tutageldikleriniz nerede?" "Allah'tan başka." Bu ifade bir sitem ve azardır.

"Onlar: Önümüzden kaybolup, gittiler... diyecekler." Yani yok oldular, bizi azapta bırakıp gittiler.

Buradaki "Kaybolup gittiler" ifadesi; "Su sütün içinde kayboldu" tabirinden alınmıştır. Onları bulamayacağımız bir hale geldiler, diye de açıklanmıştır.

"Hayır, biz zaten önceden hiçbir şeye ibadet etmiyorduk." Yani bizim ibadet ettiğimiz şeyler görmüyor, işitmiyor, zarar veremiyor, fayda sağlaya-mıyordu.

Bu ifade onların putlara ibadet ettiklerini inkâr anlamında değildir. Aksine onların putlara yaptıkları ibadetin bâtil ve boş olduğunu bir itiraftır.

Yüce Allah da şöyle buyuracak: "Allah kâfirleri işte böyle şaşırtır." Yani bu kimseleri şaşırttığı gibi her kâfire de böyle yapar.

"Bu halinizin" azabınızın "sebebi şudur: Siz yeryüzünde haksız yere"

masiyetlerle "şımarıyor" dunuz. Bu söz onlara azar olmak üzere söylenecektir. Şu demektir: Sizin bu hale düşmeniz dünya hayatında iken masiyetleri-niz ile mal ve tabilerinizin çokluğu ve sağlık ile şımarırcasına açıkça sevindiğinizi ortaya koymanızdır.

Şöyle de açıklanmıştır, onların peygamberlere karşı şımarmaları peygamberlere: Biz biliyoruz ki öldükten sonra diriltilmeyecek ve azab da görmeyeceğiz, demeleri idi. Mücahid de yüce Allah'ın: "Peygamberleri onlara apaçık deliller ile geldiğinde onlar yanlarındaki ilim dolayısı ile şımartı-lar." (el-Mu'min, 40/83) buyruğu ile ilgili olarak böyle açıklama yapmıştır.

"Ve taşkınlık gösteriyordunuz" buyruğu hakkında Mücahid ve başkaları haddi aşıyor ve azgınlaşıyordunuz. Buna dair açıklamalar daha önceden el-İsra Sûresi'nde (17/37. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

ed-Dahhak dedi ki: "Ferah" sevinç demektir. "Merah" ise haksızlık, haddi aşmak demektir.

Halid, Sevr'den o Muaz'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki:

"Şüphesiz Allah böbürlenip şımaranları sevmez. Kederli herbir kalbi de sever. (Buna karşılık) çok et yiyen ev halklarına ve şişman her ilim sahibine de buğzeder." [57]

Burada "çok et yiyen ev halkı'ndan kasıt gıybet ederek insanların etlerini yiyen kimselerdir. "Şişman ilim sahibi"nden kasıt ise oldukça bilgili olmakla birlikte bildiğini insanlara söylemeyen kimse demektir. Yani çok bilgili olmakla beraber, insanların bilgisinden faydalanamadığı kişidir. Bunu el-Ma-verdî zikretmektedir.

"Çok et yiyen kimseler" ifadesi ile kastedilenlerin gerçekten çokça et yiyen kimseler oldukları da söylenmiştir. Ömer (r.a)'ın söylediği: "Sizler bu et kesilen yerlerden uzak durunuz. Çünkü bunların içkinin alışkanlık yapması gibi bir alışkanlık yapmaları sözkonusudur." Bunu da el-Mehdevî zikretmiştir. Birinci açıklama Süfyan es-Sevrî'nin açıklamasıdır.

"Cehennem kapılarından... giriniz." Yani o gün onlara böyle denilecektir. Yüce Allah da: "Onun yedi kapısı vardır." (el-Hicr, 15/44) diye buyurmaktadır.

"Büyüklik taslayanların yeri ne kötüdür" Bütün bunlara dair açıklamalar (el-Hicr, 15/43-44. âyetlerin tefsiri ile en-Nahl, 16/29. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Bu sebeble sabret! Muhakkak Allah'ın vaadi haktır." Bu buyruk, Peygamber (sav)'a bir tesellidir. Yani şüphesiz bizler ya sen hayatta iken yahut ahirette onlardan senin intikamını alacağız.

"Eğer sana gösterirsek" buyruğu şart dolayısıyla cezm konumundadır. te'kid için fazladan gelmiştir. -Fiilin sonundaki- "nun" da böyledir. Bundan dolayı da cezm ortadan kalkmış, fiil fetha üzere bina edilmiştir.

"Veya seni vefat ettirirsek" buyruğu da ona atfedilmiştir, "sonunda onlar bize döndürüleceklerdir" buyruğu da şartın cevabıdır.

"Andolsun Biz senden önce de peygamberler gönderdik." Yine yüce Allah bu buyruğu ile de kendisinden önce gelmiş peygamberlerin karşılaşmış oldukları durumları hatırlatarak teselli etmektedir.

"Onlardan kimisinin kıssalarını sana anlattık." Onlara dair haberleri, kavimlerinden çektiklerini sana bildirdik.

"Kiminin de kıssalarını sana anlatmadık. Allah'ın izni olmadıkça hiçbir peygamberin kendiliğinden" kendi başına buyruk olarak "bir âyet (mucize) getirmesi mümkün olmaz. Allah'ın emri geldiğinde" yani yüce Allah'ın onları

azaplandırmak için tesbit ettiği vakit geldiğinde, Allah onları helak eder. Helaklerinin ertelenmesi ise, yüce Allah'ın aralarından İslâm'a gireceğini bildiği kimselerin İslâm'a girmeleri ve onların sülblerinden gelecek olan mü'minler dolayısıyladır. [58]

Bununla Bedir'de öldürüleceklere işaret edildiği de söylenmiştir.

"Hak ile hükmolunur. İşte bâtılcılar" yani batıla uyan ve şirk içinde olan kimseler "orada hüsrana uğrayıverirler."

79- Allah davarları bazısına binesiniz, bazısını da yiyesiniz diye sizin için yaratandır.

80. Ve sizin için onlarda faydalar vardır. Kalplerinizdeki arzuya onların üzerine ulaşmanız için... Üstelik hem onların üzerinde, hem gemilerin üstünde taşınırsınız.

81. Sizlere âyetlerini gösteriyor. Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr ediyorsunuz?

"Allah davarları" buyruğu hakkında Ebu İshak ez-Zeccac dedi ki: Burada "el-en'am: davarlar"dan kasıt develerdir.

"Bazısına binesiniz, bazısını da yiyesiniz diye sizin için yaratandır." Atların etinin yenilmeyeceğini söyleyip develerin yenileceğini mubah kabul eden kimseler, yüce Allah'ın davarlar hakkında "bazısını da yiyesiniz diye"

buyurmuş olduğunu, buna karşılık atlar hakkında ise: "Hem binmeniz için hem de süs olmak üzere atları, katırları ve merkepleri (yarattı)" (en-Nahl, 16/8) diye buyurmuş, buna karşılık bunların yenilmelerinin mubah olduğunu sözkonusu etmemiş olduğunu delil gösterirler. Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden en-Nahl Sûresi'nde (16/8. âyet, 5- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve sizin için onlarda faydalar vardır." Tüylerinde, yünlerinde, kıllarında süt, yağ, tereyağı, peynir ve buna benzer daha başka faydalar vardır.

"Kalplerinizdeki arzuya onların üzerinde ulaşmanız için." Yani bunlar yolculuklarda yüklerinizi taşırlar. Bütün bunlara dair açıklamalar daha önce en-Nahl Sûresi'nde (16/7-8. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bunları burada tekrarlayanın bir anlamı yoktur. Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Üstelik hem onların" karada davarların "üzerinde, hem" denizde "gemilerin üstünde taşınırsınız."

"Sizlere âyetlerini gösteriyor." Sözü geçen bu hususlarda O'nun birliğine ve kudretine delâlet eden âyetlerini, belgelerini gösteriyor.

"Allah'ın âyetlerinden hangisini inkâr ediyorsunuz?" buyruğundaki " Hangisi"

buyruğu; " İnkâr ediyorsunuz" ile nasbedilmiştir. Çünkü istifhamın (sorunun) sözün başında gelmesi gerekir. O bakımdan ondan önceki amiller onda amel etmezler.

Şayet fiil ile birlikte "he" ("onu" anlamında) gelmiş olsaydı, o zaman 'nin ref ile okunması tercih edilirdi. Eğer istifham elif ya da: " mi, mı..." ile gelmiş olsaydı, onlardan sonra da bir isim gelip sonra da he zamiri bulunan bir fiil gelseydi, o takdirde tercih edilen okuyuş nasb okuyuşu olurdu.

Buyruğun anlamı şudur: Sizler bütün bunların Allah tarafından yaratıldıklarını inkâr etmediğinize göre; O'nun öldükten sonra diriltmeye ve ameller dolayısıyla hesaba çekmeye kadir olduğunu ne diye inkâr ediyorsunuz? [\[59\]](#)

82. Kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmaları için, yeryüzünde gezip, dolaşmadılar mı? Onlar bunlardan daha çok, kuvvetçe de, yerlerinde eserleri itibarı ile de daha güçlü ve daha çetin idiler. Ama kazanageldikleri şeyler onlara fayda vermedi.

83- Peygamberleri onlara apaçık deliller ile geldiğinde onlar yanlarındaki ilim dolayısı ile sunardılar ve alay edegeldikleri şey onları kuşatıverdi.

84. Onlar Bizim azabımızı gördüklerinde: "Bir olarak Allah'a inandık. O'na eş tutmakta olduğumuz şeyleri de inkâr ettik" dediler.

85- Ama bizim azabımızı gördüklerinde imanları onlara fayda vermedi. Bu, Allah'ın kulları hakkında geçerli olagelen sünnetidir ve kâfirler işte burada hüsrana uğradı...

"Kendilerinden öncekilerin" geçmiş ümmetlerin geriye bıraktıkları izlerini görsünler diye "akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmaları için yeryüzünde gezip, dolaşmadılar mı? Onlar bunlardan" sayıca "daha çok kuvvetçe de yerlerinde eserleri itibarı ile de daha güçlü ve daha çetin idiler; ama kazanageldikleri şeyler" inşa ettikleri yapılar, mallar, sahib oldukları çocuklar ve onlara tabi olan kimseler "onlara fayda vermedi."

Buna göre; "(u): ...me..." olumsuzluk edatı, red ve inkâr içindir. Yani bunların onlara hiçbir faydaları olmadı. Bu edatın istifham (soru edatı) olduğu da söylenmiştir. Yani helak edildikleri vakit kazandıklarının kendilerine ne faydası oldu?

"Daha çok" lafzı munsarîf değildir, çünkü: veznindedir. Kû-felilerin iddia ettiklerine göre munsarîf olmayan herbir lafzın munsarîf olması mümkündür, ancak bundan daha üstün anlamını ifade eden kipin vezni olan: veznindeki lafızlar eğer beraberinde; " ...den, dan" var ise şiirde olsun, başka yerde olsun

hiçbir şekilde munsarîf gelemez.

Ebu'l-Abbas dedi ki: Eğer munsarîf gelmesinin engeli: "...den, dan" edatı olsa idi, o takdirde: "Senden daha iyisine ve senden ve Amr'dan daha kötüsüne yolum düştü" demlememesi icab ederdi.

"Peygamberleri onlara apaçık delillerle" açık seçik belgelerle "geldiğinde onlar yanlarındaki ilim dolayısı ile sunardılar" buyruğunun anlamı hakkında üç görüş vardır. Mücahid dedi ki: Yanlarındaki ilim ile sevinen, şıma-ran: Biz onlardan daha iyi biliriz. Ne azab edilimiz, ne de öldükten sonra diriltimiz, diyen kâfirlerdir.

Bir başka açıklamaya göre kâfirler, ellerinde bulunan dünya bilgisi dolayısı ile şımarıp sevindiler. Yüce Allah'ın: "Dünya hayatından görünen kısmı bilirler." (er-Rum, 30/7) buyruğunda dile getirilen bilgi gibi.

Bir diğer açıklamaya göre; sevinenler peygamberlerdir. Kâfirler onları yalanlayınca, yüce Allah onlara kâfirleri helak edip kendilerini ve mü'minleri kurtaracağını haber verdi. Buna göre "onlar" mü'minlerin kurtulacağına dair "yanlarındaki ilim dolayısı ile sevindiler" demek olur.

"Ve alay edegeldikleri şey" yani peygamberlerin kendilerine getirdikleri şeyler ile alay etmelerinin cezası "onları" kâfirleri "kuşatıverdi."

"Onlar bizim azabımızı" gözleriyle "gördüklerinde: Bir olarak Allah'a inandık. O'na eş tutmakta olduğumuz şeyleri de" yani ibadette O'na ortak koştığımız putları da "inkâr ettik, dediler."

"Ama bizim azabımızı gördüklerinde" azabın geldiğini ve azabın kendisini gözleriyle gördükleri vakit Allah'a "imanları onlara fayda vermedi."

Allah'ın sünneti" buyruğu bir mastardır, çünkü Araplar: Sünnet kıldı, sünnet kılar, sünnet kılmak" derler. Yani yüce Allah kâfirler hakkında şu sünneti (kanunu) tesbit etmiştir: Azabı gördükleri takdirde iman edecek olurlarsa, imanlarının kendilerine bir faydası olmaz. Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden en-Nisa Sûresi (4/17-18. âyetler, 2. başlık ve devamında) ile Yunus Sûresi'nde (10/98. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yine yüce Allah'ın sünnetinin bir gereği olarak, azabın görülmesinden ve geleceğinin kesin olarak anlaşılıp bilinmesinden sonra tevbe kabul edilmez.

Şöyle de açıklanmıştır: Ey Mekkeliler! Kâfirlerin helak edilmesi hususunda Allah'ın sünnetinden sakınınız. Buna göre "Allah'ın sünneti" anlamındaki buyruk (sakındırmak) ve iğra (teşvik) olarak nasbedilmiştir.

"Ve İcâfifler işte burada hüsrana uğradı" buyruğu hakkında ez-Zeccac

şöyle demiştir: Onlar önceden de hüsrân içinde idiler. Şu kadar var ki, onların azabı görecekları vakit hüsranda oldukları bizim için de açıklık kazanmış olur.

İfadede takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir. Yani "ama bizim azabımızı gördüklerinde imanları onlara fayda vermedi" ... "ve kâfirler işte burada hüsrana uğradı" bütün kâfirler hakkındaki sünnetimiz böylece olduğu gibi.

Buna göre "sünnet" lafzının nasb ile gelmesi, başındaki harfî cerrin (gibi anlamını veren kef harfinin) kaldırılması dolayısıyladır. Allah'ın bütün ümmetler hakkındaki sünnetleri gibi demek olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [60] el-Ğafir (el-Mu'min) Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. Yüce Allah'a hamdolsun.

[1] Darimi, II, 550.

[2] Hakim, Müstedrek, II, 474; Beyhaki, Şuabu'l-Iman, II, 483 (her ikisi de Abdullah b. Mes'ud'un sözü olarak).

[3] Bir önceki nota bakınız.

[4] O takdirde: takiyye yapalımız da, içindekini açıkça ifade edenimiz de... anlamında olur.

[5] Deylemi, Firdevs, III, 539 (sadece son cümlesi)

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/225-226

[7] İkrime'den gelen bu rivayet mürseldir. Hadis olarak tesbit edemedik.

[8] Hadis olarak tesbit edemedik.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/227-232

[10] Hadis olarak tesbit edemedik.

[11] Abdullah b. Muhammed el-Askalani, el-Azame, III, 94cS; Deylemi, Firdevs, I, 401.

[12] Bu ve benzeri haberlerin İsrailiyattan olduğu açıkça ortadadır

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/233-237

[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/237-240

[15] Buharı, IV, 1812, V, 2389, VI, 2688; Müslim, IV, 2148; Ebu Davud, IV, 234; İbn Mace, I, 68, II, 1429; Darimi, II, 418; Müsned, II, 374. Ayrıca ez-Zümer, 39/67. ayetin tefsirinde de geçen bu hadisin diğer bazı kaynakları için oraya da bakılabilir.

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/214-245

[17] Ebu Davud, III, 59, IV, 12; Nesai, VII, 106; Hakim, Müstedrek, III, 47; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, VI, 169 -ravileri sikadır kaydıyla-, Abdullah b. Ebi Şerh, önceleri Medine'de vahiy katipliği yaparken irtidad edip Mekke'ye sığınmıştı. Mekke fethi sırasında görüldükleri yerde öldürülmeleri emredilenlerdendi.

[18] Müfessir 22. âyetin tefsirini daha önce benzerleri geçtiğinden dolayı tefsir etmemiş olmalıdır. Bir bölümü buna benzediği için, özellikle Al-i İmran, 3/11. âyetin tefsirine bakılabilir.

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/246-249

[20] Merhum müfessirimizin bu son fiil hakkında "meczum" olmadığını söylemişini Arap dili kurallarına göre açıklamak zordur. Sona gelen zamir ile vikaye "nun'unu gözönüne getirmeyecek olursak, fiilin cemi' halinin sonuna gelen 'nun" harfi cemi' miizekkerde cezm alameti olarak hazf edilmiştir. Sondaki "beni" anlamını veren "ye" zahirinin telaffuzunun mümkün olabilmesi için fiil ile zamir arasına bir "nun" getirilmiştir, Bu ela bu gibi hallerde yapılan bir uygulamadır.

[21] Yani Medinelilerin ve diğerlerinin okuyuşu gibi "elif'siz sadece ve (vav harfi) ile değildir.

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/250-252

[23] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/252

[24] Deylemi, Firdevs, II, 421; Münavi, Feydu'l-Kadir, IV, 238; ancak üçüncü kişi olarak Ali b. Ebi Talib (r.a.)'i saymakta; Firavun hanedanından iman eden kişinin adını da Deylemi "Hurbil" Munavi, "Hazkiyel" olarak vermektedir. Bu rivayetin hadis olarak sıhhatinin değerlendirilmesine dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Ancak merhum müfessirin bunu "ruviye: rivayet edildi" diyerek kaydetmesi, hadis olmadığı ihtimalini kuvvetlendiren hususlardan biri olarak değerlendirilebilir.

[25] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/252-254

[26] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/254-255

[27] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/255-256

[28] Buharı, III, 1345, 1400, IV, 1814; Müsned, II, 204.

[29] Tirmizi el-Hakim, Nevadiru'l-Usul, III, 10; Bezzar, Müsned, III, 15 "bu hadisin sadece kaydedilen bu rivayet yolunun bilindiğini" kaydederek; Heysemi,

Mecmau'z-Zevaid, IX 47de: "ravileri arasında tanımadığı vardır" kaydıyla.

[30] Humeydi, Müsned, I, 155; İbn Abdil-Berr, el-lstiab, II, 967.

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/256-257

[32] Buharı, IV, 1760, V, 2396, 2397; Müslim, IV, 2188; Tirmizi, IV, 691; Darimi, II, 424; İbn Mace, II, 1447; Müsned, II, 118, 368, 513, III, 9.

[33] İshak b. Rahveyh, Müsned, I, 86.

[34] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/258-261

[35] Buharı, I, 28; Müslim, III, 1219; Darimi, II, 319; İbn Mace, II, 1318; Müsned, IV, 270, 274.

[36] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/262-264

[37] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/265-267

[38] Burada şair, şiiri şerhedenlerin de belirttiği gibi yorgunluk anlamına gelen "nasıb" kelimesini "yorgunluk sahibi, yorgunluğu olan" anlamında kullanmıştır. Onun için bu mısraı belirttiği hususa delil gösterebilmiştir

[39] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/268-271

[40] Bu hadisi belli bir kaynakta tespit edemedik. Esasen bundan hemen sonra gelen sahih hadis aynı manayı ihtiva ettiğinden buna ihtiyaç bırakmamaktadır.

[41] Buharı, I, 464, III, 1184; Müslim, IV, 2199; Nesai, IV, 106, 107; İbn Mace, II, 1427; Mu-vatta, I, 239; Müsned, II, 16, 113, 123-

[42] Yakın lafızlarla, aynı manada: Hakim. Müstedrek, IV, 5S1; Tirmizi IV, 483; Müsned, III, 19

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/271-274

[44] Tirmizi, IV, 707.

[45] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/275-277

[46] Müsned, VI, 449

[47] Ebu Davud, IV, 270; Müsned, III, 441 (lafız ve manada az farkla).

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/277-279

[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/280-283

[50] Tirmizî, V, 211, 374, 456; EbuDavud, II, 76; İbn Mace, II, 1258; Müsned, IV, 267, 271, 276

[51] İbn Hibban, Sahih, III, 148, 176, 177; el-Makdisi, el-Ehadisu'l-Muhtara, V, 9, 10; "İbn Hibban tarafından güvenilir ravilerin rivayeti olarak kaydedilmekle

beral>er, doğrusunun mür-sel olduğunu" kaydetmektedir.

[52] Tirmizi Hakim, Nevadiru'l-Usul, IV, 124

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/284-288

[54] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/288-290

[55] Hadis olarak tesbit edemedik.

[56] Buradaki bu barış yaptı anlamındaki kelime yılanın sokması anlamında da kullanılır

[57] Maverdi, Nüket, V, 165te ilgili dipnotta Tirmizi el-Hakim'in Nevadiru'l-Usul'dn Şehr b. Havşeb yoluyla zikretmiş olduğu belirtilmekte ayrıca Şehrin zayıf bir ravi kabul edildiğine dikkat çekilmektedir. Sadece son bölümü de Ebu Nuaym, Hilye, II, 365de Malik b. Dinar'dan "Hikmette... okudum ki" diyerek; V, 365de: Ka'b'dan naklen; el-Acluni, Kefşu'l-Hafa, I, 289'da bu rivayete ve kaynaklarına dair nisbeten geniş bilgiler vermekte; Peygambere merfu' bir rivayetinden söz etmemektedir.

[58] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/291-296

[59] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/296-297

[60] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkâmi'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/298-300

FUSSİLET SURESİ

Güneş ve Ay Tutulması Namazı:

1- Kur'ân'ın Mucize Oluşunun Ortaya Çıkması:

2- Kur'ân Başka Bir Dile Tercüme Edildiği Takdirde O Tercüme

Kur'ân Denemez:

3- Arab Peygambere Arapça Olmayan Bir Kur'ân ve Kur'ân-ı Kerim'de Arapça Olmayan Lafızların Varlığı:

FUSSİLET SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

Herkese göre Mekke'de inmiştir.

Ellidört âyettir, elliüç âyet olduğu da söylenmiştir.

1. Hâ, Mîm.

2. Rahman, Rahîm olan tarafından indirilmiştir.

3. Bilen bir kavim için âyetleri gereği gibi açıklanmış, Arapça bir Kur'ân olarak (indirilmiş) bir kitaptır.

4. (Hem de) müjdeleyici ve korkutucu olmak üzere (indirilmiştir). Ama onların çoğu yüz çevirmişlerdir. Bundan dolayı onlar işitmezler.

5. Dediler ki: "Bizi davet edegeldiğin şeye karşı kalplerimiz örtüler içindedir. Kulaklarımızda bir ağırlık vardır. Bizimle senin aranda da bir perde vardır. O halde sen yapacağını yap! şüphesiz biz de yapanlarız."

"Hâ. Mîm. Rahman, Rahim olan tarafından indirilmiştir" buyruğu ile ilgili olarak ez-Zeccac şöyle demiştir: İndirilmiştir" buyruğu müb-teda olarak merfudur. Haberi ise "âyetleri gereği gibi açıklanmış bir kitaptır" buyruğudur. Basralıların görüşü budur.^[1]

el-Ferra da şöyle demektedir: Bunun merfu olarak gelmesi; "Bu" lafzının takdirine binaen de olabilir. Ayrıca Bir kitaptır" buyruğunda yüce Allah'ın "İndirilmiştir" buyruğundan bedel olduğu da söylenebilir. Bunun yüce Allah'ın: "indirilmiştir" buyruğunun sıfatı olduğu da söylenmiştir. "Hâ. Mîm" Yani bu "Hâ. Mîm"dir anlamındadır, diye de açıklanmıştır. Tıpkı "şu bölüm" dediğimizde bunun "o şu bölümdür" anlamında olmasına benzer. Buna göre "Hâ. Mîm" gizli bir mübtedanın haberidir. Yani " o Hâ, Mîm'dir" demek olur. " İndirilmiştir" buyruğu da bir başka mübteda olur. "Bir kitaptır" lafzı da onun haberi olur.

"Gereği gibi açıklanmış" beyan edilip açık açık ifade edilmiş anlamındadır. Katade dedi ki: Bu da açıkça helal ve haramının neyin itaat, neyin ma-siyet olduğunun açıklanması ile gerçekleşmiştir. el-Hasen: Vaad ve vaid (tehdit) ile Süfyan: sevab ve ikab ile açıklanmıştır, demişlerdir.

"Gereği gibi açıklanmış" anlamındaki buyruk; diye de okunmuştur. Hak ile batılı birbirinden ayırmış veya anlamlarının farklılığı ile kimisi kiminden ayrılmış, demek olur. Bu da: Şehirden uzaklaştı" ifadesinden alınmıştır.

"Arapça bir Kur'ân olarak" anlamındaki: buyruğunun nasb ile gelmesi, çeşitli

şekillerde açıklanmıştır. el-Ahfeş dedi ki: Bu övgü olmak üzere nasb ile gelmiştir. Bir fiil takdiri ile mansup olduğu da söylenmiştir. "Arapça bir Kur'ân"ı an demek olur. Fiilin iadesi dolayısıyla (anlamca tekrar edildiği kabul edilmekle) nasbedildiği de söylenmiştir. Biz "Arapça bir Kur'ân"ı geniş geniş gereği gibi açıkladık" demek olur.

Hal olarak nasb ile geldiği de söylenmiştir. Yani, "onun âyetleri Arapça bir Kur'ân" olduğu halde "gereği gibi açıklanmış"tır.

Şöyle de açıklanmıştır: "Gereği gibi açıklanmış" fiili adeta bir fail (gerçekte naib-i fail, yani sözde özne) konumuna gelinceye kadar "âyetleri" ile (amel etmek suretiyle) meşgul olunca, bu sefer beyanın (temyiz suretiyle açıklamanın) üzerinde gerçekleşmesi dolayısıyla; "bir Kur'ân olarak" anlamındaki lafız nasb ile gelmiştir.

Nasb ile gelmesi kat' üzere (önceki buyrukla ilişkisi bulunmaksızın) olduğu da söylenmiştir.

"Bilen bir kavim için" buyruğu hakkında ed-Dahhak dedi ki: Yani Kur'ân Allah tarafından indirilmiştir. Mücahid de şöyle açıklamıştır: Tevrat ve İncil'de O'nun bir ve tek ilâh olduğunu bilen bir topluluk için demektir. Arap-çayı bilen ve onun benzerini meydana getirmekten aciz kaldıklarını anlayan kimseler için, diye de açıklanmıştır. Çünkü Arapça olmasaydı, bunu bilemezlerdi.

Derim ki: Bu daha doğru bir açıklamadır. Sûre de Kur'ân'ın i'cazı hususunda Kureyşlileri azarlamak üzere inmiştir.

"Müjdeleyici ve korkutucu olmak üzere" buyrukları "âyetleri" buyruğundan haldir. Bunda âmil ise "gereği gibi açıklanmış" anlamındaki fiildir.

Bunların Kur'ân'ın sıfatları olduğu da söylenmiştir. Allah'ın dostları için "müjdeleyici ve" onların düşmanları için de "korkutucu olmak üzere (indirilmiş bir kitaptır)."

"Müjdeleyici ve korkutucu olmak üzere" anlamındaki buyruklar "ki-tab"ın sıfatı olmak üzere: "Müjdeleyici ve korkutucudur" diye de okunmuştur. Bu şekilde hazfedilmiş bir mübtedânın haberi de olabilir. Yani "(bu kitab) müjdeleyici ve korkutucudur" demek olur.

"Ama onların" Mekkelilerin "çoğu yüz çevirmiştir. Bundan dolayı onlar" faydalanacakları bir şekilde "işitmezler."

Rivayete göre er-Reyyan b. Harmele şöyle demiştir: Kureyşlilerden ileri gelenler ile Ebu Cehil, Muhammed (sav)'ın durumu bizim için içinden çıkılmaz bir hal aldı. Şiiri, kâhinliği ve büyüü bilen bir adam araştırıp bulsanız da onunla konuşsa, sonra da gelip bize onun durumunu açıklasa, dediler.

Utbe b. Rabia dedi ki: Allah'a yemin ederim ben kâhinliği, şiiri ve büyüü bilen

birisiyim. Eğer böyle ise, onun durumu bana gizli kalmayacak şekilde bunları biliyorum. Bunun üzerine ona: Haydi ona git ve onunla konuş, dediler. O da Peygamber (sav)'a giderek ona: Ey Muhammed dedi. Sen mi hayırlısın yoksa Kusey b. Kilab mı? Sen mi hayırlısın yoksa Haşim mi? Sen mi hayırlısın yoksa Abdulmuttalib mi? Sen mi hayırlısın yoksa Abdullah mı? Sen ne diye bizim ilâhlarımıza dil uzatıyorsun? Atalarımızın sapık olduğunu söylüyorsun. Bizi akılsızlıkla itham ediyorsun, dinimizi yeriyorsun. Şayet sen eğer bize başkan olmanın peşinde isen bütün sancaklarımızı senin emrine veririz ve hayatta kaldığın sürece bizim başkanımız olursun. Eğer evlenmek istiyor isen Kureyş kızlarından istediğin on tanesi ile seni evlendiririz. Şayet servet sahibi olmak istiyorsan, seni senden sonra gelecek olan soyunu so-punu zengin edecek kadar sana mal toplarız. Eğer sana geldiğini söylediğin şahıs cinlerden birisi olup seni etkisi altında almış ise, seni tedavi etmek için bu uğurda mallarımızı harcarız veya bu yolda kendimizi tüketiriz.

Bu arada Peygamber (sav) susmuş, sesini çıkarmıyordu. söyleyeceklerini bitirdikten sonra peygamber ona: Ey Ebu'l-Velid! Söyleyeceklerini bitirdin mi? diye sordu. O da: Evet deyince, Peygamber: O halde kardeşimin oğlu beni dinle, dedi. : Dinleyeyim dedi, Peygamber şöyle buyurdu: "Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile Hâ. Mim. (Bu kitab) rahman, Rahim olan tarafından indirilmiştir. Bilen bir kavim için... Eğer yüz çevirirlerse sen de de ki: Ben Ad ve Semud'a gelen yıldırım gibi bir yıldırımla sizi korkutup uyarırım" (Fussilet, 41/1-13) buyruğuna kadar okudu.

Utbe ileri atılarak elini Peygamber (sav)'ın ağzına koydu. Allah hakkı için akrabalık bağı için susmasını ondan istedi. Utbe evine geri döndü, Kureyş-lilerin yanına çıkmadı. Ebu Cehil ona gelerek: Muhammed'in dinine mi girdin? Yoksa onun yemeği hoşuna mı gitti? dedi.

Utbe bu işe kızdı ve ebediyyen Muhammed ile konuşmayacağına yemin etti, sonra şunları söyledi: Allah'a yemin ederim, siz de biliyorsunuz ki ben Kureyşliler arasında malı en çok olanlardan birisiyim. Fakat ben ona durumu arz edince bana öyle bir sözlerle cevap verdi ki, Allah'a yemin ederim o söz ne şiiirdir, ne kâhinliktir, ne de büyüdür. Sonra onlara Muhammed'den duyduklarını "Ad ve Semud'a gelen yıldırım gibi..." buyruğuna kadar okudu. (Devamla dedi ki): Sonra ben ağzını tuttum, akrabalık bağını hatırlatarak okumamasını ondan istedim. Siz de bilirsiniz ki, Muhammed bir şey söyledi mi yalan söylemez. Allah'a yemin ederim, üzerinize bir azabın ineceğinden -yıldırımını kastediyorkorktum.

Bu haberi Ebu Bekir el-Enbarî de "er-Raddu (Alâ Men Halefe Mushafe Os-

mane)" adlı eserinde Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'den diye rivayet etmiştir. Orada belirtildiğine göre; sonra Peygamber (sav) "Ha. Mim. Fussilet" sûresini secde âyetine varıncaya kadar okudu. Peygamber secdeye kapandı, Utbe ise arkadan ellerine dayanmış olarak söylediklerine kulak verip dinliyordu. Rasûlullah (sav) okumasını bitirince ona: Ey Ebu'l-Velid dedi. Sana okuduklarımı dinledin, artık seni onlarla başbaşa bırakıyorum." Utbe mecliste bulunan Kureyşlilere gitti. Onlar da Allah'a yemin ederiz Ebu'l-Velid yanınızdan gittiğinden bir başka türlü yanınıza dönüyor. Sonra: Ne haberler getirdin? Ey Ebu'l-Velid, dediler. O da şöyle dedi: Allah'a yemin ederim Muhammed'den öyle bir söz duydum ki, onun benzerini asla duymuş değilim. Allah'a yemin ederim ondan duyduğum sözler ne şiirdir, ne kâhinliktir. Gelin, bu hususta bana itaat ediniz ve benim dediğimi kabul ediniz. Muhammed'i yapmak istediğinde serbest bırakınız, ona ilişmeyiniz. Allah'a yemin ederim, ondan duyduğum bu sözlerin haberleri mutlaka yankı getirecektir. Şayet Araplar onun başına bir iş açarlarsa, başkaları vasıtası ile ondan kurtulmuş olursunuz. Eğer bir kral yahut bir peygamber olursa, onun sebebiyle insanların en mutluları olursunuz, çünkü onun mülkü sizin mülkünüz, onun şerefi sizin şerefinizdir.

Bu sefer: Heyhat dediler, ey Ebu'l-Velid, Muhammed seni de büyüledi. Ebu'l-Velid de: Bu benim sizin lehinize ileri sürdüğüm görüşümdür, istediğinizi yapınız diye karşılık verdi.

"Dediler ki: Bizi davet edegeldiğin şeye karşı kalplerimiz örtüler içindedir" buyruğundaki: "Örtüler" lafzı, 'in çoğuludur. Bu da "örtü" demektir. Daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/88. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Mücahid dedi ki: Kalb için örtüler, oklar için kalkan gibidir.

"Kulaklarımızda bir ağırlık vardır." Sağırılık demektir. Bundan dolayı senin sözlerin kulaklarımızdan içeriye girmiyor. Kalplerimiz de onu anlayıp kavramayacak şekilde örtülü bulunuyor.

"Bizimle senin aranda da bir perde vardır." Yani din ayrılığı vardır. Çünkü onlar putlara tapıyor, kendisi ise yüce Allah'a ibadet ediyordu. Bu anlamdaki açıklamayı el-Ferra ve başkaları yapmıştır.

Senin çağrını kabul etmemizi engelleyen bir örtü (vardır), diye de açıklanmıştır. Denildiğine göre Ebu Cehil başına bir örtü sararak -onunla alay olsun diye-: Ey Muhammed! Bizimle senin aranda bir perde vardır, demişti. Bunu en-Nekkaş naklettiği gibi, el-Kuşeyrî de zikretmiş bulunmaktadır. O halde burada hicab (perde), elbise demektir.

"O halde sen yapacağın yap şüphesiz biz de yapanlarız." Bizi helak etmek için çalış. Biz de seni helak etmek için çalışanlarız. Bu açıklamayı el-Kelbî yapmıştır.

Mukatil de şöyle demiştir: Seni peygamber olarak gönderen ilâhın için çalış, biz de tapındığımız ilâhlarımız için çalışacağız.

Bir başka açıklama: Senin dinin neyi gerektiriyorsa onu yap, biz de dinimizin gerektirdiğini yapacağız. Beşinci bir ihtimal de şudur: Sen ahiretin için çalış, biz de dünyamız için çalışacağız. Bunu da el-Maverdî zikretmiş bulunmaktadır. [2]

6. De ki: "Ben ancak sizin gibi bir insanım. Bana, sizin ilâhınız ancak bir tek ilâhtır diye vahyolunuyor. O halde O'na dosdoğru yönelin ve O'ndan mağfiret dileyin. O müşriklerin vay haline!"

7. Onlar ki hem zekâtı vermezler, hem de onlar ahireti inkâr edenlerin ta kendileridir.

8. Şüphesiz ki iman edip salih amel işleyenler, onlar için kesilmeyen bir ecir vardır.

"De ki: Ben ancak sizin gibi bir insanım." Yani ben bir melek değilim. Ben Ademoğullarından birisiyim. el-Hasen dedi ki: Yüce Allah ona (böylece) alçak gönüllülüğü öğretmektedir.

"Bana sizin ilâhınız ancak bir tek ilâhtır diye" semâdan melekler aracılığı ile "vahyolunuyor. O halde" O'na iman edin ve "O'na dosdoğru yönelin." O'na dua etmek ve O'ndan dilekte bulunmak suretiyle yüzlerinizi O'na çevirin. Bu da bir kimsenin: Evine yönel, demesine benzer. Yani dosdoğru evine git, başka bir tarafa sapma, demektir.

"Ve O'ndan" koştüğunuz şirkten ötürü "mağfiret dileyin. O müşriklerin vay haline."

"Onlar ki hem zekâtı vermezler." İbn Abbas dedi ki: Yani onlar Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik etmezler. Çünkü nefislerin zekâtı odur. Kata-de de şöyle demiştir: Zekatın farz olduğunu ikrar edip kabul etmezler, ed-Dahhak ve Mukatil de şöyle demiştir: Onlar ne sadaka verirler, ne de itaat uğrunda bir harcamada bulunurlar.

Yüce Allah, fazilet sahibi kimselerin kendilerine yakıştırmadığı cimrilik sebebiyle onları azarlamaktadır. Ayrıca bu buyrukta, kâfirin zekâtın ona farzolunduğu kabul edilmemekle birlikte, küfrü sebebiyle azab edileceğine delalet vardır. el-Ferra ve başkaları şöyle demiştir: Müşrikler çeşitli harcamalar yapıyor, hacılara su içiriyor, yemek yediriyorlardı. Ancak Muhammed (sav)'a iman eden kimseleri bunlardan mahrum edince, haklarında bu âyet-i kerime nazil oldu.

"Hem de onlar ahireti inkâr edenlerin ta kendileridir." İşte bundan dolayı itaat uğrunda infak etmezler, dosdoğru Allah'a yönelmezler ve mağfiret de dilemezler.

ez-Zemahşerî dedi ki: Eğer: Ahireti inkâr etmekle birlikte müşriklerin diğer nitelikleri arasından zekât vermeme sıfatlarını, neden özellikle sözkonu-su etti, diye sorulursa, şöyle cevap veririz: Çünkü insanın en çok sevdiği şey kendi malıdır, o canın yongasıdır. Malını Allah yolunda harcayacak olursa, o kişinin sebat üzere dosdoğru, niyetinin samimi, içindeki duyguların apaydınlık olduğunun en güçlü delili olur. Nitekim yüce Allah: "Allah'ın rızasını arayarak ve nefislerinden bir sebat ile mallarını infak edenlerin durumu..." (el-Bakara, 2/265) diye buyurmakta değil midir? Yani onlar nefislerine böylece sebat vermekte, mallarını infak etmek suretiyle de nefislerinin sebatını belgelendirmektedirler. Kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimseler (müellefe-i kulub) ancak basit birtakım dünyalıklarla bağlanmıştır. Böylelikle imanları güçlenmiş ve İslama karşı yumuşamış oldular. Rasûlullah (sav)'dan sonra irtidad edenler ise, ancak zekâtı vermemeyi açığa vurmuşlardı. Bundan dolayı ise onlara karşı savaş ilan edilmiş, onlara karşı cihada girilmişti. Bu uğurda mü'minler zekâtın eda edilmesi için birlikler halinde gönderilmişti. Onu vermek istemeyenler de böylelikle oldukça korkutulmuştu. İşte bundan ötürü zekât vermemek, müşriklerin niteliklerinden olarak tesbit edilmiş ve ahireti inkâr etmekle birlikte sözkonusu edilmiştir.

"Şüphesiz ki iman edip salih amel işleyenler onlar için kesilmeyen bir ecir vardır" buyruğundaki: Kesilmeyen" buyruğunu İbn Abbas "ardı arkası kesilmeyen" diye açıklamıştır. Bu da: İpi kestim" ifadesinden alınmıştır. Zu'l-İsba'nın şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Ömrün hakkı için kapım kilitli değildir benim, Arkadaşıma karşı; hayrım da kesilen değildir."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Onun arkasındaki pislikleri ve küçük çakıl taşlarını görürsün de, Sanki onlar kesintili, ince bir toz bulutu gibidir."

Burada şair -aynı kökten gelen-: lafzı ile "kesintili ve cılız toz"u kastetmektedir.

Yine İbn Abbas ve Mukatil'den "eksilmeyen" diye açıkladıkları nakledilmiştir. ": Çok minnet eden, ölüm" de burada gelmektedir. Çünkü o insanın gücünü azaltır. Kutrub da böyle açıklamış ve Züheyr'in şu beyitini zikretmiştir:

"Asil olanların ağır giden atlara üstünlüğü şu ki, Bunlar gücü eksik ve akli başında olmayana verilmezler."

el-Cevherî dedi ki: "Kesmek" demektir, eksiklik anlamında olduğu da söylenir. Yüce Allah'ın: "Onlar için kesilmeyen bir ecir vardır" buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır. Şair Lebid de şöyle demektedir:

"(O yırtıcı hayvanlar) siyaha çalan boz renkli ve yırtıcıdırlar, Kimse onlara

yiyeceklerini veriyor diye minnet etmez."

Mücahid dedi ki: "Kesilmeyen" sayısız, hesapsız demektir. Başlarına kakılmayan diye de açıklanmıştır.

es-Süddî dedi ki: Bu buyruk kötürüm, hasta ve kocamış yaşlılar hakkında inmiştir. İtaat etmek noktasında zayıf düştükleri takdirde sağlıklı iken işledikleri ameller ne ise, en güzel şekliyle yine onlara aynı ecirler yazılır. [\[3\]](#)

9. De ki: "Siz yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor musunuz ve O'na ortaklar koşuyor musunuz?" İşte O, alemlerin Rabbidir.

10. Orada üstünden sabit dağlar yerleştirdi, orayı bereketlendirdi ve gıdalarını isteyenler için müsavi olarak dört günde takdir etti.

11. Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi de ona ve yere: "İsteyerek veya istemeyerek gelin" dedi. İkisi de: "İsteyerek geldik" dediler.

12. Böylece onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı. Herbir göğe ona ait olan emri vahyetti. Dünya göğünü de kandillerle süsledik ve koruduk. Bu gücüne karşı konulamayan mutlak galibin, herşeyi en iyi bilen takdiridir.

"De ki: Siz yeri iki günde yaratan Allah'ı gerçekten inkâr ediyor musunuz?" buyruğundaki: Siz... gerçekten... musunuz" buyruğu iki hem-zeli olup ikinci hemze belli belirsiz okunur. ise iki hemze arasında bir "elif" ile okunur, bu ise azar anlamında bir istifhamdır. Yüce Allah ona (peygamberine) onları azarlamayı ve yaptıkları işten dolayı hayret etmesini emretmiştir. Yani O, gökleri ve yeri yaratan olduğu halde ne diye Allah'ı inkâr ediyorsunuz?

"İki günde" pazar ve pazartesi günleri kastedimektir.

"Ve O'na ortaklar" zıtlar ve eşler "koşuyor musunuz? İşte O, alemlerin Rabbidir."

"Orada" yani yeryüzünde "üstünden sabit dağlar yerleştirdi." Vehb dedi ki: Allah yeri yaratınca, suyun üzerinde çalkalandı. Cebrail'e: Ey Cebrail onu sağlamlaştırdı, dedi. Bunun üzerine yere inip onu tuttu, fakat rüzgarlara karşı koyamadı. Rabbim dedi, sen daha iyi biliyorsun ya bu konuda ben karşı koyamadım. Bunun üzerine yüce Allah yeri dağlarla tesbit edip sağlamlaştırdı ve oraya dağları kazık gibi yerleştirdi.

"Orayı" içinde yaratmış olduğu faydalı şeylerle "bereketlendirdi." es-Süd-dî dedi ki: Orada ağaçları bitirdi.

"Ve gıdalarını... takdir etti." es-Süddî ve el-Hasen dedi ki: Orada yaşayanların rızıklarını ve işlerinin görülmesi için gerekenleri takdir etti.

Katade ve Mücahid de şöyle demiştir: Orada oranın ırmaklarını, ağaçlarını ve diğer canlı varlıkları salı ve çarşamba günlerinde yarattı.

İkrime ve ed-Dahhak dediler ki: "Orada gıdalarını... takdir ettik" buyruğunun anlamı orada yaşayanların rızıklarını ve geçimleri için uygun olan çeşitli ticaretleri, ağaçları ve her beldede diğerinde bulunmayan türlü menfaatleri yaratmıştır. Böylelikle ticaret ve bir yerden bir yere yolculuk yapmak suretiyle birbirlerinden sağlayacakları menfaatlerle yaşayabilsinler.

İkrime dedi ki: Hatta bazı yerlerde altın ile tuzu dengi dengine alıp satıyorlar, Mücahid ve ed-Dahhak dediler ki: Sabur elbisesi Sabur'dan, Taylasan Rey'den, Yemen elbiseleri Yemenlilerden gelir...

"Dört günde" dördüncü günün bitiminde demektir. Bunun bir örneği de bir kimsenin: Basra'dan, Bağdad'a on günde çıkıp, gittim, Kufe'ye de onbeş günde yani onbeşinci günün bitiminde (Kufe'ye vardım) demektir. Bu anlamdaki açıklamayı İbnu'l-Enbarî ve başkaları yapmıştır.

"İsteyenler için müsavi olarak" buyruğu ile ilgili olarak el-Hasen dedi ki: Tam ve eksiksiz dört günde demektir. el-Ferra da diyor ki: İfadede takdim ve tehir vardır. Yani ihtiyaç duyanlar için eşit olarak gıdalarını orada takdir etmiştir. Taberî de bunu tercih etmiştir.

Hasan-ı Basrî ile Yakub el-Hadramî: "İsteyenler için müsavi olarak" anlamındaki buyruğu: şeklinde cer ile okumuşlardır. İbnu'l-Ka'ka'dan ise; şeklinde reP ile okuduğu nakledilmiştir. Nasb ile okunması ise mastar kabul edilmesine göredir. "Müsavi olarak"; "Eşit olarak" demek olup, Müsavi oldu" demektir. Bunun hal olarak ve kat' ile nasbedildiği de söylenmiştir.

Cer ile "dört" ya da "günde" anlamındaki lafızların sıfatı olarak okunmuştur. Yani "Tam ve müsavi dört günde" demek olur. Ref ile okunması ise mübteda kabul edilmesine göredir, haberi ise; "isteyenler için" anlamındaki lafızdır yahutta "işte bu, isteyenler için müsavidir" takdirine binaen böyle okunabilir.

Meanî alimleri derler ki: "İsteyenler için müsavi olarak" buyruğu ve istemeyenler (bu konuda soru sormayanlar) için de böyledir, demektir. Yani yeri ve içinde bulunanları isteyenler için de istemeyenler için de yaratmıştır, O, dilekte bulunana da bulunmayana da verir.

"Sonra duman halinde bulunan semaya yöneldi." Yani onu yaratmaya yöneldi ve orayı düzenlemeyi kastetti. Buradaki "istiva" bu husustaki görüşlerin bir çoğuna göre yüce Allah'ın fiil sıfatlarından. Buna da yüce Allah'ın: "Sonra göğe yönelip de onları yedi gök halinde düzenleyen O'dur" (el-Baka-ra, 2/29) buyruğu delil teşkil etmektedir. Orada (el-Bakara, 2/29. âyet, 5. başlıkta) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Salih, İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "Sonra... semaya yöneldi" buyruğu hakkında: Yani emri semaya yükseldi, dediğini rivayet etmektedir, el-Hasen de

böyle demiştir.

Bunun zâid bir zatî sıfat olduğunu söyleyenler de şöyle derler: O ezelde sıfatlarıyla istiva etmiştir.

Sonra" buyruğu semanın duman halinden kesiflik haline getirilmesi ile alakalıdır. Bu duman ise, daha önce Bakara Sûresi'nde (az önce belirtilen yerde) İbn Mesud'dan ve başkalarından nakledildiği üzere, suyun nefes alıp vermesinden (buharlaşmasından) meydana gelmiş idi.

"Ona ve yere: İsteyerek veya istemeyerek gelin, dedi." Ben sizde yaratmış olduğum menfaatler ve maslahatlar ile birlikte geliniz ve onları yaratıklarım için ortaya çıkartınız, demektir.

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah semaya: Güneşini, ayını ve yıldızlarını çıkart. Rüzgarlarını ve bulutlarını yürüt, dedi. Yere de: Irmaklarını yar, ağaçlarını ve meyvelerini çıkart. Her ikiniz de isteyerek veya istemeyerek bunu yapınız, dedi. "İkisi de: İsteyerek geldik, dediler."

İfadede hazfedilmiş lafızlar da vardır. Biz senin emrine "isteyerek geldik" dediler, demektir.

Bir başka açıklamaya göre: Buradaki emir müsahhar kılmak demektir. Yani onlara: Olun dedi, onlar da oluverdiler. Yüce Allah'ın: "Bir şeyi dilediğimiz zaman sözümüz ona sadece: " dememizden ibarettir, o da derhal oluverir" (en-Nahl, 16/40) buyruğunda olduğu gibi. Buna göre yüce Allah bunu, onları yaratmadan önce söylemiş olur. Ancak birinci görüşe göre bu sözleri onlara, onları yarattıktan sonra söylemiştir. Cumhurun (çoğunluğun) kabul ettiği görüş budur.

Yüce Allah'ın bu buyrukları onlara nasıl verdiği hususunda da iki açıklama vardır. Bu açıklamaların birisine göre o, kalam ile söylediği bir sözdür, ikincisine göre ise onlar tarafından anlaşılan onlara zahir olan O'nun bir kudreti ile olmuştur. Bu da maksadın gerçekleştirilmesi bakımından söz söylemek durumunda olmuştur. Bunu el-Maverdî zikretmektedir.

"İkisi de: İsteyerek geldik dediler" buyruğu hakkında da iki türlü açıklama sözkonusudur. Birincisine göre emre itaat ederek, emri kabul ederek itaatleri ortaya çıkması ile bunu söylemiş gibi oldular. Böylelikle onların itaati söz söyleme yerini tutmuştur. Recez vezninde şairin şu beyiti de bu anlamdadır:

"Havuz doldu ve yeter bana dedi.

Yavaş ol, yavaş karnımı doldurdun (dedi)." Bu husus (yani dolduğu) onda açıkça göründü demektir.

İlim ehlinin çoğunluğu da şöyle demiştir: Yüce Allah yerde ve gökte konuşma kabiliyetini yarattı. Onlar da yüce Allah'ın irade buyurduğu şekilde konuştular.

Ebu Nasr es-Seksekî dedi ki: Yerden Ka'be'nin bulunduğu yer konuştu, semadan da onun karşısındaki yer konuştu. Yüce Allah da Haremini oraya koydu.

Yüce Allah'ın: "İsteyerek geldik" diye buyurup, (üç ve yukarısı için kullanılan çoğul kipi ile) kullanarak lafza uygun olarak: "İkimiz isteyerek geldik" diye, ya da anlama uygun olarak: diye buyurmaması, her ikisinin de (tek sema değil) birçok semalar (yerin de bir yer değil, birçok) yerler olduklarından ötürüdür. Çünkü O, hem onlar hakkında, hem de onların içinde bulunanlar hakkında haber vermiş olmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah akıl sahibi varlıkların niteliklerinden olan söz söylemek ve cevap vermekle onları nitelelendiren, onlar için kullanılan zamir bakımından da akıl sahibi varlıklar gibi değerlendirmiştir. Yüce Allah'ın: "Gördüm ki, onlar bana secde ediyorlardı" (Yusuf, 12/4) buyruğu da buna benzemektedir. Daha önceden (bu hususa dair açıklamalar -belirtilen âyetin tefsirinde-) geçmiş bulunmaktadır.

Bir hadiste de belirtildiğine göre Musa (a.s): Ey Rabbim demiş, eğer gökler ve yer Sen kendilerine: "İsteyerek veya istemeyerek gelin" dediğinde Sana karşı gelmiş olsalardı, onlara ne yapacaktın? Yüce Allah: Yarattığım canlılardan birisine emrederdim, o ikisini yutardı diye cevap verdi. Tekrar: Rabbim, peki bu canlı varlık nerede? diye sordu. Yüce Allah: Benim meralarımdan birisinde, dedi. Musa (a.s): Rabbim o mera nerede? diye sordu. Yüce Allah: İlmimden bir ilim içinde, diye buyurdu. Bunu es-Sa'lebî zikretti.

İbn Abbas, Mücahid, Said b. Cübeyr ve İkrime "gelin" anlamındaki buyruğu: şeklinde med ve üstün ile okumuşlardır. "İsteyerek geldik" buyruğunu da böylece okumuşlardır. Yani itaat ettiğinizi ortaya koyunuz, demek olur. Onlar da "isteyerek" itaat ediyoruz "dediler". Buna göre iki meful birlikte hazfedilmiş olmaktadır. Bundan daha güzeli bunun: şeklinde olması da mümkündür, bu durumda tek bir meful hazfedilmiş olur. Bu şekilde okuyanların okuyuşuna göre, içimizdekilerle birlikte geldik, demek olur. Daha önce birden çok yerde açıklaması geçtiği gibi. Yüce Allah'a hamdol-sun.

"Böylece onları yedi gök olmak üzere iki günde yarattı." Yani onları tamamladı ve bitirdi. Onları sağlamlaştırdı, muhkem kıldı, diye de açıklanmıştır. Nitekim şair (aynı kökten gelen kelimeyi kullanarak) şöyle demektedir:

"Üzerlerinde iki zırh var ki, onları sağlam yapmıştır,

Davud ya da boydan boya örten zırhları çok güzel yapan Tubba' (yapmıştır)."

"İki günde" yani yeri yarattığı dört günün dışında iki günde. Böylece göklerle yerin yaratılması altı günde tamamlanmış olmaktadır. Nitekim yüce Allah daha önce el-Araf Sûresi'nde açıklandığı gibi: "Gökleri ve yeri altı günde yarattı" (el-

Bakara, 2/54) diye buyurmaktadır.

Mücahid dedi ki: Bu altı günün bir günü sizin saymakta olduğunuz bin yıl gibidir. Abdullah b. Selam'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah yeri iki günde yarattı. Orada gıdalarını da iki günde takdir etti, gökleri de iki günde yarattı. Yeri pazar ve pazartesi gününde yarattı, gıdalarını orada salı ve çarşamba günleri takdir etti, gökleri de perşembe ve cuma günleri yarattı. Cuma gününün son anında da yüce Allah Adem'i acelece yarattı. İşte kıyametin içinde kalkacağı saat da budur. Yüce Allah'ın yaratmış olduğu bütün canlılar -insanlarla, cinler müstesna- cuma günü mutlaka korkar ve dehşete kapılırlar.

Tefsir bilginleri bunu kabul etmişlerdir. Ancak Müslim'in rivayet ettiği Ebu Hureyre yoluyla gelen hadiste şöyle denilmektedir: Rasûlullah (sav) elimi tuttu ve: "Allah toprağı cumartesi günü yarattı..." diyerek hadisi zikretmektedir. Biz bu hadisin senedine dair el-En'am Sûresi'nin baş taraflarında (6/1. âyet, 3. başlıkta) gerekli açıklamaları yapmış bulunmaktayız.

"Herbir göğe ona ait olan emri vahyetti" buyruğu hakkında Katade ve es-Süddî şöyle demektedir: Herbirisinde güneşini, ayını, yıldızlarını ve yörüngelerini yarattı. Herbir semada oraya ait olan melekleri ve içinde denizlerin, dağların, dolu ve karların bulunduğu yaratıkları yarattı. İbn Abbas'ın görüşü de budur, o şöyle demektedir: Yüce Allah'ın her semada meleklerin hac ve tavaf ettikleri ve Kabe'nin hizasında bulunan bir evi vardır. Dünya semasında olan ise el-Beytu'l-Ma'mur'dur.

Bir başka açıklamaya göre Allah herbir semada vahiy indirdi. Yani orada dilediği şeyleri ve emrettiği hususları vahyetti. Vahyetmek, emir vermek anlamında olabilir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir." (ez-Zilzal. 99/5) Bir başka yerde de: "Hani havarilere... diye vahyetmişim el-Maide. 5/111) Bu da, onlara emrettim anlamındadır ve bu emir tekvini bir emirdir.

"Dünya göğünü de kandillerle süsledik." Aydınlatan yıldızlarla süsledik demektir. Her semada aydınlık saçan yıldızlar olduğu söylendiği gibi, hayır yıldızlar dünya semasına mahsustur da denilmiştir.

"Ve koruduk" buyruğu Ve orayı özel bir şekilde koruduk" demektir. Yani Biz gökten gizlice haber çalmak isteyen şeytanlara karşı koruduk. Bu da daha önce el-Hicr Sûresi'nde (15/17. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere şeytanların kendileri ile taşlandığı yıldızlarla korumaktır.

Bu âyet-i kerimenin zahiri dünyanın semadan önce yaratıldığına delildir. Bir başka âyet-i kerimede de: "Yoksa göğü mü ki, onu bina etti" (en-Naziat, 79/27) diye buyurduktan sonra: "Bundan sonra da yeri yayıp döşedi" (en-Naziat, 79/30)

diye buyurmaktadır. Bu ise semanın önce yaratıldığına delildir. Bazıları da şöyle demiştir: Yer semadan önce yaratılmıştır. Yüce Allah'ın: "Bundan sonra da yeri yayıp döşedi" (en-Naziat, 79/30) buyruğunda geçen "ed-dahvu: yayıp, döşemek" yaratmaktan başka bir şeydir. Yüce Allah önce yeri yarattı, sonra semaları yarattı. Sonra yeri yaydı, yani onu uzatıp yaydı, döşedi. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Bu anlamdaki yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/29. âyet, 5 ve 6. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır. [4]
Yüce Allah'a hamdolsun.

"Bu, gücüne karşı konulamayan mutlak galibin (Azizin), herşeyi en iyi bilenin takdiridir."

13. Eğer yüz çevirirlerse, sen de de ki: "Ben Ad ve Semud'a gelen yıldırım gibi bir yıldırımla sizi korkutup uyarırım."

14. Hani onlara peygamberleri önlerinden ve arkalarından gelip: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin" dediklerinde onlar: "Eğer Rabbimiz dikseydi, elbette melekler indirirdi. Bu sebepten muhakkak biz sizinle gönderilenlere kâfir olanlarız" dediler.

15. Ad kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve dediler ki: "Gücü bizden daha üstün kim vardır?" Kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha üstün güce sahip olduğunu görmezler mi? Onlar âyetlerimizi bilerek inkâr ediyorlardı.

16. Bu yüzden Biz de dünya hayatında kendilerine horluk azabını tattıralım diye üzerlerine uğursuz günlerde ıslıklı bir rüzgar gönderdik. Ahiret azabı ise elbet daha horlayıcıdır. Onlara yardım da olunmaz.

"Eğer" Kureyş kâfirleri -ey Muhammed- senin kendilerini davet etmekte olduğun imandan "yüz çevirirlerse, sen de de ki: Ben Ad ve Semud'a gelen yıldırım gibi bir yıldırımla sizi korkutup uyarırım." Yani Ad ve Semud'un helak edilmesine benzer bir şekilde helak olmakla korkuturum.

"Hani onlara peygamberleri önlerinden ve arkalarından gelip" buyruğu ile hem kendilerine, hem kendilerinden sonra gönderilen peygamberler kastedilmektedir.

"Allah'tan başkasına ibadet etmeyin" buyruğunda yer alan: cer harfinin düşürülmesi ile nasb konumunda olup, "İbadet etmeyin diye..." anlamındadır.

"Onlar: Eğer Rabbimiz dileyseydi, elbette" rasûller yerine "melekler indirirdi. Bu sebepten muhakkak biz sizinle gönderilenlere" uyarma ve müjdelemelere "kâfir olanlarız, dediler."

Denildiğine göre bu, onların bir alaylarıdır. Bir başka açıklamaya göre bu,

onların peygamberlerin Allah tarafından gönderildiklerini kabul ettiklerini daha sonra ise inkâr ve inada saptıklarını ifade etmektedir.

"Ad kavmine gelince, yeryüzünde" Allah'ın kulları Hud ve onunla birlikte iman edenlere "haksız yere büyüklük tasladılar ve dediler ki: Gücü bizden daha üstün kim vardır?"

Hud (a.s) kendilerini azab ile korkutunca, cüsselerine aldandılar ve: Bizler gücümüz sayesinde bize gelecek olan azabı önleyebiliriz, dediler. Çünkü onlar büyük cüsselere sahip uzun boylu ve oldukça iri yapılı bir yaratılışa sahip idiler. el-Araf Sûresi'nde (7/65-69- âyetlerin tefsirinde) İbn Abbas'tan şöyle dediğine dair rivayet kaydedilmişti: Onların en uzun boyluları yüz zira, en kısa boyluları ise altmış zira idi.

Yüce Allah da onların bu sözlerini red etmek üzere şöyle buyurmaktadır: "Kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha üstün güce sahip olduğunu"

ve onlardan daha kudretli olduğunu "görmezler mi?" Çünkü kulun kudreti ancak Allah'ın ona o gücü vermesi ile olur. O halde Allah daha kudretlidir.

"Onlar âyetlerimizi" mucizelerimizi "bilerek inkâr ediyorlardı." Onlara kâfir oluyorlardı.

"Bu yüzden Biz de... kendilerine... ıslıklı bir rüzgar gönderdik." Bu buyruk onların üzerine gönderilen "yıldırım"ın mahiyetini tefsir etmektedir. Yani onların üzerine gönderdiğimiz rüzgar, hem son derece soğuk idi, hem de şiddetle esen ve çok ses çıkartan bir rüzgar idi. Denildiğine göre: ": ıslıklı" lafzının aslı: Çok soğuk yaptı" olup bu da soğuk anlamındaki: 'den gelmektedir. Ortadaki "re" harfinin yerine faul fiili (yani kelimenin birinci harfini) koydular. Bu da onların: Üstüste yığdılar, döktüler" fiilinin aslının; olması; Elbise kurudu" aslının: olmasına benzer.

Ebu Ubeyde dedi ki: ": Şiddetlice esen (fırtına)" demektir. İkrime ile Said b. Cübeyr de son derece soğuk anlamına geldiğini söylemişlerdir. Kut-rub da el-Hutay'a'nın şu beyi tini zikretmektedir:

"Oldukça soğuk rüzgar esti mi yemek yedirenler,

Diyet ödemeleri istendiği vakit insanlara (diyetleri) yüklenerek taşıyanlar."

Mücahid, etkisi derinin gözeneklerinden içeriye doğru işleyen şiddetli rüzgar, diye açıklamıştır. Ma'mer de, Katade'den soğuk (rüzgar) dediğini rivayet etmektedir. Ata da böyle demiştir. Çünkü bu lafız Arapçada den alınmıştır, bu da soğuk demektir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Onun (atımın) eğere yakın yelesinin tüyleri kadınların örükleri gibidir, Rüzgarlı ve soğuk bir gündeki dağınık örükleri gibi."

es-Süddî: Çok yüksek sesli demektir, diye açıklamıştır. Mesela: Kalem

(yazarken) cızırtı çıkardı, kapı ses çıkardı, çıkarır, ses çıkarmak" ifadeleri de buradan gelmektedir. Ayrıca, kalitesi anlaşılmak istenen bir dirhem mihenke vurulduğunda ses çıkaracak olursa, onun için: "Ses veren dirhem" denilir.

İbnu's-Sikkit dedi ki: soğuk demek olan: 'den gelmesi mümkün olduğu gibi, kapının ses çıkarması demek olan: 'den gelmesi ve sayha, çığlık anlamına gelen; 'den de gelmesi mümkündür. Yüce Allah'ın: Bunun üzerine hanımı feryad ile yönelip..." (ez-Zariyat, 51/29) buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır. Ayrıca "Sarsar" Irak'ta bir ırmağın da adıdır.

"Uğursuz günlerde" onlar için uğurlu olmayan günlerde, anlamındadır. Bu açıklamayı Mücahid ve Katade yapmıştır. Bu günler şevvalin son günlerinden çarşambadan bir dahaki çarşambaya kadar devam etmişti. Yüce Allah'ın: "O rüzgarı onlara yedi gece ve sekiz gün peşpeşe musallat kıldı" (el-Hakka, 69/7) buyruğu bunu anlatmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Azab edilen herbir kavim mutlaka çarşamba günü azab edilmiştir.

Bu buyruktaki: " Uğursuz" lafzının soğuk günler anlamında geldiği de söylenmiştir. Bu açıklamayı en-Nekkaş nakletmiştir. Peşpeşe demek olduğu da söylenmiştir ki, bu da İbn Abbas ve Atiyye'den rivayet edilmiştir. ed-Dahhak ise çok şiddetli ve çetin diye açıklamıştır. Tozlu, dumanlı diye de açıklanmıştır. Bunu da İbn İsa nakletmiştir. Recez vezninde şairin şu beyi-tinde de bu anlamdadır:

"Güneş doğmadan önce sabah çıkıp gitti avlanmak için, Tozu dumanı az bir günde."

ed-Dahhak ve başkaları ise şöyle demiştir: Allah üç yıl boyunca onlara yağmur yağdırmadı. Rüzgarlar ise yağmursuz olarak üzerlerine esip durdu. Onlardan bir kesim Mekke'ye orada kullar için yağmur istemek üzere çıktı. O dönemde insanlara bir belâ gelip çattığı vakit yahutta kıtlık olduğunda yüce Allah'tan bu sıkıntıdan kendilerini kurtarmasını isterlerdi. Müslümanlarıy-la, kâfirleriyle bu isteklerini yüce Allah'tan Beyt-i Haramın yanında isterlerdi. Mekke'de hepsi de Mekke'yi tazim eden, oranın saygınlığını, Allah nez-dindeki konumunu bilen, dinleri farklı çok çeşitli insanlar toplanır (ve dua ederlerdi).

Cabir b. Abdullah ile et-Teymî şöyle demişlerdir: Yüce Allah bir kavim hakkında hayır dileycek olursa, onlara yağmur gönderir ve üzerlerine çokça rüzgar göndermez. Bir kavim hakkında da kötülük diledi mi onlardan yağmuru alıkoyar ve onlara çokça rüzgarı musallat eder.

Nafi, İbn Kesir ve Ebu Amr "uğursuz" anlamındaki kelimeyi: diye "ha" harfini sakın olarak ve mastar ile nitelendirilmiş olmak üzere: 'in çoğulu gibi okumuştur. Diğerleri ise "ha" harfini esreli olarak "uğursuzluğu olan günler"

anlamında okumuşlardır. "Ha" harfi sakın olarak: şeklinin mastar olduğunun delillerinden birisi de yüce Allah'ın: "Uğursuz olan ve sürekli olan bir günde..." (el-Kamer, 54/19) buyruğudur. Eğer bu sıfat olsaydı, "gün" ona izafe edilmezdi. Ebu Amr, kıraatinin lehine bunu delil gösterirdi. Ebu Hatim de bu kıraati tercih etmiştir. Ebu Ubeyd ise ikinci kıraati tercih etmiş ve şöyle demiştir: Ebu Amr'ın delili doğru değildir. Çünkü o "gün"ü "uğursuz" anlamındaki "en-nahs"e izafe etmiş ve sakın okumuştur. Eğer "gün" anlamındaki lafzı tenvinli okuyup, (uğursuz anlamındaki nahs lafzını) sıfat ve ("ha" harfini) sakın okuyarak:

"Uğursuz bir günde" demiş olsaydı lehine delil olurdu. Ancak bildiğimiz kadarıyla kimse böyle okumuş değildir.

el-Mehdevî de şöyle demektedir: "Uğursuz" lafzının ancak (ha harfi) sakın olarak kullanıldığı işitilmiştir. el-Cevherî de şöyle demektedir: Şanı yüce Allah'ın: "Uğursuz bir günde" buyruğunda sıfat olarak okunmuştur. Ancak izafe şekli daha çok ve daha güzeldir.

Belli bir şey uğursuz oldu" şeklinde (ha harfi) esreli okunur. Buna da: "Uğursuz" denilir. Şair de şöyle demektedir:

"Haber ver Cüzam'a ve Lahm'a ki onların kardeşleri olan Tayy ve Behrâlîlar yardımları uğursuz olan bir topluluktur."

İşte bu anlamda olmak üzere: "Uğursuz günler" denilmiştir.

"Bu yüzden Biz de dünya hayatında" o kısır rüzgar ile "kendilerine hor-luk azabını tattıralım diye ısıklı bir rüzgar gönderdik. Ahiret azabı ise elbet daha horlayıcıdır." Daha büyük ve daha çetindir. "Onlara yardım da olunmaz." [5]

17. Semud kavmine gelince, Biz onlara hidayet verdik, ama onlar körlüğü hidayetten daha sevimli buldular. Bunun üzerine kazandıkları sebebi ile horlayıcı azabın yıldırımını onları aldı.

18. İman edip sakınanları da kurtardık.

"Semud kavmine gelince, Biz onlara hidayet verdik." İbn Abbas ve başkalarından rivayete göre- onlara neyin hidayet, neyin sapıklık olduğunu açıkladık.

el-Hasen, İbn Ebi İshak ve başkaları "Semud kavmine gelince" anlamındaki buyruğu: şeklinde nasb ile okumuşlardır. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Araf Sûresi'nde (7/73. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ama onlar körlüğü hidayetten daha sevimli buldular." Yani küfrü imana tercih ettiler. Ebu'l-Aliye: Onlar körlüğü açıkça anlatılanlara tercih ettiler. es-Süddî masiyeti, itaate tercih ettiler, diye açıklamışlardır.

"Bunun üzerine kazandıkları sebebi ile" önceden geçtiği üzere Salih'i yalanlayıp dişi deveyi boğazlamak gibi işlediklerinden dolayı "horlayıcı azabın yıldırımı onları aldı." Bu buyrukta "horlayıcı" anlamındaki: şeklinde "ne" harfinin ötreli hali, horluk, hakirlik demektir. Hun (ise) Huzey-me'nin oğludur, o Müdrike'nin, o İlyas'ın, o Mudar'ın oğludur. O (Hun) Ki-nane ve Esed'in kardeşidir. Onu hafif kıldı (küçük düşürdü)" demektir. İsmi ise: (aynı anlamda) hafiflik, hakirlik demektir.

Burada saika (yıldırım)'nın azaba izafe edilmesi yıldırımın yok edip helak eden şeyin adı oluşundan dolayıdır. Sanki "helak edici azab" anlamında olmak üzere: demiş gibidir.

Horluk" her ne kadar mastar ise de anlamı hor kılmak (ihanet) demektir. Bu da azab anlamındadır. Bundan dolayı birinin diğerine sıfat yapılması uygundur. Sanki: "Horluğun yıldırımı" demiş gibidir. Bu da bir kimsenin: "Benim kesin bilgim vardır" demesine benzer.

Ayrıca bu lafzın: "Aşağı" kelimesi gibi isim olması da mümkündür. Buna göre: "Horluk azabı" denilir ve: Horlayıcı, hor kılıcı" demek olur.

Yüce Allah'ın: " Bu horlayıcı azab içinde devam etmezlerdi" (Sebe', 34/14) buyruğunda olduğu gibi. Bunun, horlayıcılık özelliğine sahip azab yıldırımı, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"İman edip sakınanları da kurtardık." Bununla da Salih ve ona iman eden kimseleri kastetmektedir.

Yani Biz onları kâfirlerden ayırdık. Kâfirlerin başına gelenler onların başına gelmedi. İşte ey Muhammed, Biz senin kavminden iman edenlere ve inkâr edip küfre sapanlara böyle yapacağız. [6]

19. Allah'ın düşmanları Cehenneme sürülmek üzere toplanacakları günde hepsi biraraya getirilirler.

20. Nihayet onlar oraya geldiklerinde kulakları, gözleri, derileri, işlediklerini bildirerek aleyhlerine şahidlik edecektir.

21. Derilerine: "Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?" diyecekler, onlar da diyecekler ki: "Herşeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu. Sizi ilk defa yaratan O'dur. İşte yalnız O'na döndürülüyorsunuz."

"Allah'ın düşmanları cehenneme sürülmek üzere toplanacakları günde hepsi bir araya getirilirler" buyruğundaki "toplanacakları" anlamındaki kelimeyi Naff Hasredeceğimiz" şeklinde "nun" ile "düşmanları" anlamındaki kelimeyi de nasb ile; diye okumuştur. Diğerleri ise; Haşredilecekleri" şeklinde ötreli "ye" ile:

"Düşmanları" kelimesini de yine ötreli okumuşlardır. Her ikisinin de anlamı açıktır.

"Allah'ın düşmanları" onun peygamberlerini yalanlayıp emrine aykırı hareket edenlerdir.

"Hepsi biraraya getirilirler" cehenneme itilerek sürülürler, demektir.

Katade ve es-Süddî de şöyle açıklamışlardır: Biraraya gelip toplanmaları için ilkleri, sonuncuları gelinceye kadar bekletilir, alıkonulur. Ebu'l-Ahvas da şöyle demiştir: Sayıları tamam olduğunda günahları itibariyle en büyük olanlarından sırasıyla başlanır.

Biraraya getirilirler" lafzına dair açıklamalar daha önceden en-Neml Sûresi'nde (27/17. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Nihayet onlar oraya geldiklerinde" buyruğundaki: zaidir.

"Kulakları, gözleri, derileri, işlediklerini bildirerek aleyhlerine şahidlik edecektir" buyruğunda "deriler" ile müfessirlerin çoğunluğunun görüşüne göre; bizatihi derilerin kendileri kastedilmiştir. es-Süddî, Ubeydullah b. Ebi Cafer ve el-Ferra ise bunlarla fercler kastedilmiştir, demişlerdir. Kimi edebiyatçı Amir b. Cüeyye'ye ait şu beyitleri zikretmektedir:

"Kişi esenliğe kavuşmak için çalışır, Esenliğe kavuşmak ona yetişir. Yahut o derisi katlanmış selamette olan Ve saçları ağarmış birisidir"

Sözü geçen bu edebiyatçının burada zikrettiği "derisi" kelimesi fercinden kinayedir.

Kâfirler "derilerine: Niçin aleyhinize şahitlik ettiniz" halbuki biz sizin için mücadele ediyor, tartışıyorduk? "diyecekler. Onlar da diyecekler ki: Her-şeyi konuşturan Allah bizi de konuşturdu." Burada derilere hitab edilip derilerin kendileri de hitab edip, konuşunca (kipler itibariyle) akıl sahibi varlıklar gibi kendilerinden sözedilmiştir.

"Sizi ilk defa yaratan O'dur." Daha önce nutfe halinde iken size hayat veren O'dur. Buna kadir olan kimse elbetteki derileri de, daha başka organları da konuşturmaya muktedirdir.

"Sizi ilk defa yaratan O'dur" buyruğunun yüce Allah'ın söylediği (söyleyeceği) söz olduğu da söylenmiştir.

"İşte yalnız O'na döndürülüyorsunuz." Müslim'in Sahih'inâe Enes b. Ma-lik'ten şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav)'ın yanında bulunuyorduk. Bu arada güldü ve: "Niye güldüğümü biliyor musunuz?" dedi. Biz: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedik. Şöyle buyurdu: "Kulun Rabbine hitab ederek, Rabbim Sen beni zulümden alıkoymadın mı diye söylemesinden. Bunun üzerine yüce Allah: Evet diye buyuracak. Bu sefer kul şöyle diyecek: Ben kendi aleyhime ancak

benden olup tanıklık edecek kimseyi kabul ederim. Yüce Allah da: Kendi nefesine karşı bugün sen şahid olarak ve Kiramen Kâtibin de şahidler olarak yetersiniz. (Peygamber devamla) buyurdu ki: Ağzına mühür vurulur ve organlarına: Konuş denilir. Onlar da yaptıklarını söylerler. Sonra kendisi de serbestçe konuşmak üzere bırakılır. O (azalarına) der ki: Benden uzak olunuz, benden uzak durunuz. Ben sizin için mücadele edip, duruyordum." [7]

Ebu Hureyre yoluyla gelen hadiste de şöyle denilmektedir: Sonra şöyle denilecek: "Bugün biz sana karşı şahidimizi göndereceğiz. O da: Bana karşı kim şahitlik edecek, diye kendi kendisine düşünürken ağzına mühür vurulur, baldırına, etine ve kemiklerine: Konuş(un), denilir. Baldırı, eti ve kemikleri konuşarak işlediklerini söylerler. Bu ise bizzat kendi organlarının şahitliği ile ileri süreceği bir mazereti bırakılmasın, diye böyle olacaktır. Bu durumdaki kişi münafıktır, yüce Allah'ın kendisine gazab edeceği kimse de odur." [8]

Bu hadisi de Müslim rivayet etmiştir [9]

22. "Siz kulaklarınız, gözleriniz, derileriniz aleyhinizde şahitlik eder diye gizlenmiyordunuz. Fakat Allah yapmakta olduğunuzun çoğunu bilmez sandınız.

23- "Sizin Rabbiniz hakkındaki bu zannınız sizi helak etti de ziyan edenlerden oldunuz."

24. Şimdi onlar sabretseler de ateş onların yurdudur (etmeseler de). Kendilerinden razı olunmasını isterlerse, onlardan razı olunmaz.

25- Biz onlara yakın arkadaşlar kıldık. Onlar da önlerinde ve arkalarında olanı kendilerine süslediler. Onlardan önce gelen cinlerden ve insanlardan ümmetler arasında onlar üzerine söz (azab) hak olmuştur. Şüphesiz onlar zarar edenlerdi.

"Siz kulaklarınız... aleyhinizde şahitlik eder diye gizlenmiyordunuz" şeklindeki bu ifadeler organların sahiplerine söyleyecekleri sözlerden olma-m mümkün olduğu gibi, yüce Allah'ın, yahut meleklerin söyleyeceği sözlerden olması da mümkündür.

Müslim'in Sahih'inde yer alan rivayete göre İbn Mesud şöyle demiştir: Bey-'ın (Kabe'nin) yanında üç kişi bir araya geldi. İki Kureyşli, birisi Sakifli ya da iki Sakifli, birisi Kureyşli idi. Bunların kalblerinin anlayış ve kavrayış kıt, yarınlarının yağı çoktu. Onlardan birisi: Görüşünüz nedir? Allah bizim söyledığımızı duyar mı? demiş, diğeri: Eğer yüksek sesle konuşursan duyar, gizli konuşursan duymaz dedi. Öteki ise: Eğer yüksek sesle konuştuğumuzu duyuyor ise gizli konuştuğumuzu da duyar, dedi. Bunun üzerine yüce Allah: "Siz

kulaklarınız, gözleriniz, derileriniz aleyhinizde şahitlik eder diye gizlenmiyordunuz" âyetini indirdi. [\[10\]](#)

Tirmizî de bu hadisi rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Beyt'in yanında üç kişi kendi arasında tartıştı, dedikten sonra hadisi aynı lafızlarla harfî harfine zikretti ve: Hasen, sahih bir hadistir dedi. [\[11\]](#)

(Sonra da şu diğer rivayeti kaydetti): Bize Hennâd anlattı, dedi ki: Bize Ebu Muaviye el-A'meş'ten anlattı. O İmare b. Umeyr'den o Abdurrahman b. Yezid'den naklen dedi ki: Abdullah dedi ki: Ben Kabe'nin örtüleri altında gizlenmiş idim. Karınlarının yağı bol, kalplerinin anlayışı kıt üç kişi geldi. Bunların birisi Kureyşli idi, onun diğer iki damadı ise Sakifli idi. Yahutta birileri Sakifli idi, diğer iki damadı ise Kureyşli idi. Ne dediklerini anlayamadığım şeyler konuştular. Sonra onlardan birisi şöyle dedi: Ne dersiniz? Allah bizim bu konuşmamızı duyuyor mu? Diğeri: Bizler seslerimizi yükseltirsek işitir. Seslerimizi yükseltmezsek onu işitmez, dedi. Öteki de: Eğer konuşmamızın bir bölümünü duyuyor ise hepsini duyar. Abdullah dedi ki: Ben bunu Peygamber (sav)'a aktardım. Bunun üzerine yüce Allah: "Siz kulaklarınız, gözleriniz, derileriniz aleyhinizde şahitlik eder diye gizlenmiyordunuz... de ziyan edenlerden oldunuz" buyruklarını indirdi. (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. [\[12\]](#)

es-Sa'lebî dedi ki: Sakifli kişi Abdu Yalil idi. Onun enişmeleri ise Rabia ve Safvan b. Umeyye idiler.

"Gizlenmiyordunuz" buyruğu ilim adamlarının çoğunun açıklamasına göre gizli ve saklı kalmıyordunuz, demektir. Yani sizler azalarınızın aleyhine şahitlik edeceğinden çekinerek kendinizden bu işleri gizlemiyordunuz. Çünkü insanın işlediği ameli kendisinden gizlemesine imkan yoktur. Bu durumda gizlenmek masiyeti terketmek anlamında olur.

Gizlenmenin, "ittika (sakınmak ve takvalı hareket etmek)" anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani sizler âhirette azalarınız aleyhinize şahitlik eder diye dünyada iken sakınıp bu şahitlikten korkarak masiyetleri terket-miyordunuz. Mücahid de bu anlamda bir açıklama yapmıştır.

Katade de şöyle demektedir: "Siz kulaklarınız" ben hakkı işittim fakat bellemedim. Bununla birlikte masiyet türünden olup caiz olmayan şeylere kulak verdim demek suretiyle "kulaklarınız"; Allah'ın âyetlerini gördüm ve ibret almadım. Bununla birlikte caiz olmayan şeyleri de gördüm demek suretiyle "gözleriniz". Önceden açıklanan şekliyle "derileriniz aleyhinizde şahitlik eder diye gizlenmiyordunuz." Yani sahicilik edeceklerini zannetmiyordunuz.

"Fakat Allah yapmakta olduğunuzun" yani amellerinizin "çoğunu bilmez sandınız." Buna dayanarak da mücadeleye giriştiniz, tartıştınız. Nihayet azalarınız aleyhinize yaptığınız amelleri söyleyerek şahitlik ettiler.

Behz b. Hakim babasından, o dedesinden rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) yüce Allah'ın: "Kulaklarınız, gözleriniz, derileriniz aleyhinizde şahitlik eder diye..." buyruğu hakkında dedi ki: "Kıyamet gününde ağızlarınız üzerlerinde bir tıkaç ile bağlanmış olarak çağırılacaksınız. İnsan vücudundan ilk konuşacak şey onun baldın ve elidir." [13]

Abdullah b. Abdu'l-A'la eş-Şamî şu beyitlerinde ne güzel söylemiş:

"Ömür eksiliyor, çoğalmakta günahlar,

Delikanlının tökezlemeleri affedilir de o tekrar (günaha) dönüyor,

Bir tek günah olsun inkâr edebilir mi?

Bir kimse; çünkü azaları şahitlik eder aleyhinde.

Kişiye geçirdiği yıllardan soru sorulacak o ise arzulayacak,

Keşke azaltılmış olsalardı ve keşke ölümden kurtulabilseydi."

Mâkil b. Yesâr'dan rivayete göre o. Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Ademoğlunun karşı karşıya kaldığı herbir yeni günde mutlaka o gün şöyle seslenilir: Ey Ademoğlu! Ben yeni bir yaratığım ve lx;n yarın neler yapacağın hususunda sana karşı şahitlik edeceğim. Bende hayır işle ki yarın senin hakkında böyle şahitlik edeyim. Çünkü ben geçip gidecek olursam ebediyyen beni bir daha göremeyeceksin. Gece de bunun gibi söyler." Bunu

Hafız Ebu Nuaym zikretmiştir.[14] Biz de bunu "et-Tezkire" adlı eserimizin "yer, geceler, gündüzler ve malın .şahitliği" başlığında zikretmiş idik. Muhammed b. Beşir de şu beyitleri çok güzel söylemiş:

."O pek yakın olan dünün, adil kabul edilen bir şahit olarak geçip gitti,

İçinde bulunduğu bugün ise yapmakta olduğun işlere tanıktır.

Eğer dün bir kötülük işledi isen,

Bu ikincisinde iyilik yap, sen övülmüş olursun.

Sen iyiliği yarın yapacağım diye ümide kapılma.

Olur ki yarın gelir ve sen olmayabilirsin."

"Sizin Rabbiniz hakkındaki bu zannınız sizi helak etti." Sizi helak etti de cehenneme getirdi.

Katade dedi ki: Burada "zan" bilmek anlamındadır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse ancak Allah hakkında güzel zan besleyerek ölsün. [15] Çünkü bir takım kimseler Rabbleri hakkında kötü zan beslediler de O da onları helak etti." İşte yüce Allah'ın: "Sizin Rabbiniz

hakkındaki bu zannınız sizi helak etti" buyruğu bunu anlatmaktadır.

Hasan-ı Basrî de: Temenniler birtakım kimseleri öyle oyaladı ki, sonunda dünyadan hiçbir haseneleri dahi olmaksızın çekip, gittiler. Buna karşılık bunlardan herhangi bir kimse: Ben Rabbim hakkında hüsn-ü zan besliyorum der, halbuki o yalan söylemektedir. Eğer Rabbi hakkında güzel zan beslemiş olsaydı, güzel amellerde bulunurdu, diyerek yüce Allah'ın: "Sizin Rabbiniz hakkındaki bu zannınız sizi helak etti de ziyan edenlerden oldunuz" buyruğunu okudu.

Katade dedi ki: Her kim Rabbi hakkında güzel zan besleyerek ölebiliyor ise öylece ölsün. Çünkü zan iki türlüdür. Bir zan kurtarır, bir zan da helake götürür.

Ömer b. el-Hattab da bu âyet-i kerime hakkında şunları söylemektedir: Bunlar masivetlerin tiryakileri olmuş ve bu masiyetlerden tevbe etmeyip onunla birlikte mağfîret olunacaklarını dillerine dolamış bir topluluktuk. Sonunda dünyadan müflis olarak ayrılıp gittiler. Daha sonra yüce Allah'ın: "Sizin Rabbiniz hakkındaki bu zannınız sizi helak etti de ziyan edenlerden oldunuz" buyruğunu okudu.

"Şimdi onlar sabretseler de ateş onların yurdudur." Yani eğer dünya hayatında cehennem ehlinin amelleri üzerinde sabredip böylece devam edecek olurlarsa, ateş onların yurdu olacaktır. Bunun bir benzeri de daha önceden geçtiği üzere: "Onlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklıymışlar!" (el-Bakara, 2/175) buyruğudur. "Kendilerinden" dünyada küfürleri üzere devam ettikleri halde "razı olunmasını isterlerse, onlardan razı olunmaz."

Bir başka açıklamaya göre anlam şöyledir: "Şimdi onlar" cehennem ateşinde "sabretseler de" sabretmeseler de "ateş onların yurdudur." Yani ondan asla kurtulamazlar. Onların sabretmeme hallerine yüce Allah'ın: "Kendilerinden razı olunmasını isterlerse" buyruğu delildir. Çünkü "Kendisinden razı olunmasını isteyen kişi" sabırsız bir kimsedir. "Razı olunmasını isteyip de bu isteği kabul edilen kimse" demektir. Şair Nabîğa şöyle demiştir:

"Ben eğer mazlum isem, senin zulmettiğin bir kulum Ve eğer sen razı olması istenen bir kimse isen senin gibi bir kimse böyle bir isteği kabul eder."

Yani senin gibi bir kimseden böyle bir talebde bulunulacak olursa, barışı ve bu konudaki müracaatı kabul eder.

el-Halil dedi ki: (Mastar olan): "itab" karşılıklı konuşmak ve olumsuz duyguları sözkonusu etmektir, "Ona bir şekilde sitem ettim" denilir. Yine: "Aralarında bir sitemleşme vardır ve bundan dolayı onlar birbirine sitem ediyorlar" denilir. "Karşılıkla sitemleşince itab aralarını düzeltti" denilir. " Filan kişi kötülükten vazgeçerek beni sevindirecek şeye döndü" demektir. Bundan isim: diye gelir. Bu

ise kendisine sitem edilen kimsenin sitem edeni razı edecek bir hale dönmesi demektir.ile aynı anlamdadır. "Kendisinden razı olunmasını istedi" anlamındadır. Mesela: "Kendisinden benden razı olmasını istedim, (ya da beni razı etmesini istedim) o da beni razı etti" denilir.

Buna göre "kendilerinden razı olunmasını isterlerse" şu demek olur: Onlar kendilerinden razı olunmasını isteyecekler, fakat bunun onlara faydası olmayacak. Ateşe atılmaları kaçınılmaz bir şey olacaktır.

Tefsirlerde şöyle denilmektedir: Onlar Rablerinden kendilerini geri çevirmesini isteyecekler, fakat bu istekleri kabul edilmeyecektir.

Ubeyd b. Umeyr ile Ebu'l-Aliye "Onlardan razı etmeleri istense" diye, ikinci te harfini üstün ve "ye" harfini de ötreli olarak meçhul bir fiil şeklinde; "Onlar razı edecek değillerdir" şeklinde "te" harfini kesreli okumuşlardır. Yani yüce Allah onları tekrar dünyaya geri çevirecek olursa, bedbahtlıkları Allah tarafından ezelden beri bilindiğinden ötürü ona itaat mahiyetinde olacak ameller işlemeyeceklerdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer geri döndürülürlerse, yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler" (el-En'am, 6/28) bunu el-Herevî zikretmiştir.

Saleb dedi ki: Kızdığı zaman da: denilir, hoşnut olduğu zaman da: denilir.

"Biz onlara yakın arkadaşlar kıldık." en-Nekkaş dedi ki: Onlara şeytanlar hazırladık. Bir başka açıklamaya göre Biz onlara yanlarındaki masiyetle-ri süslü gösteren arkadaşları musallat ettik. Bunlar ise cinlerden, şeytanlardan ve hatta insanlardan olan arkadaşlardır. Yani onlar için birtakım arkadaşları sebep kıldık. Mesela; Allah filan kimseye filanı getirdi ve onu emrine verdi" denilir. Yüce Allah'ın: "Biz onlara yakın arkadaşlar kıldık" buyruğu da buradan gelmektedir.

el-Kuşeyrî dedi ki: "Allah bana istediğim şekilde bir rızık elde etme imkanını verdi" denilir, " Değiştirmek" demektir, "Değiş tokuş" buradan gelmektedir. "O adamla karşılıklı olarak eşya verip aldık." Bu şekilde alışveriş yapan kimselere:Alışveriş yapan iki kişi" denilir. 'in aynı anlamda kullanılması gibi.

"Onlar da önlerinde" bulunan dünya işlerini "ve arkalarında olanı kendilerine süslediler." Dünya işlerini onlara o kadar güzel gösterdiler ki, âhirete onu tercih edecek hale geldiler. Ölümlelerinden sonraki hallerini de onlara aynı şekilde güzel gösterdiler ve âhiret ile ilgili halleri yalanlamaya çağırdılar.Bu açıklama Mücahid'den. nakledilmiştir.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: "Biz onlara" cehennem ateşinde "yakın arkadaşlar kıldık. Onlar da önlerinde" dünyada amellerini "...kendilerine süslediler." Yani Biz onlar hakkında bunun olacağını takdir ettik ve onlar aleyhine böylece hüküm verdik.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Biz onları bu şekilde yakın arkadaşlara muhtaç kıldık. Yani fakiri zengine ondan bir şeyler elde etmesi için muhtaç kıldığımız gibi, zengini de fakire onun yardımını alsın diye muhtaç kıldık. Böylelikle bunlar birbirlerine masiyetlerini süslü gösterdiler. Yüce Allah'ın "ve arkalarında olanı" buyruğu "önlerinde" olana atfedilmiş değildir.

Aksine anlam şöyledir: Onlara arkalarında olanı unutturdular. Bu duruma göre burada hazfedilmiş ifadeler vardır.

İbn Abbas dedi ki: "Önlerinde olan" âhireti yalanlamalarıdır. "Arkalarında olan" ise gelecekte iyi işler yapacaklarını söyleyip dünyaya rağbetlerini arttırmaktır.

ez-Zeccac dedi ki: "Önlerinde olan"dan kasıt yaptıkları işlerdir. "Arkalarında olan"dan kasıt ise yapmayı kararlaştırdıkları şeylerdir. Mücahid'in bu husustaki görüşü de daha önce geçmişti.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Daha önceden işledikleri masiyet-lerin bir benzerini işlemeye devam ediyorlar. "Arkalarında olan" ise onlardan sonra yapılacak olan işlerdir.

"Onlardan önce gelen... ümmetler arasında onlar üzerine söz hak olmuştur." Yani bunların kâfir oldukları gibi kendilerinden önce kafir olan ümmetlerin aleyhine vacib olan azab, bunlar hakkında da vacib olmuştur.

Buradaki: "Arasında" lafzının "birlikte, beraberinde" anlamında olduğu söylenmiştir. Yani: Onlar kendilerinden önceki kâfir ümmetler neyin içine girmiş iseler onlarla beraber gireceklerdir.

"Ümmetler arasında" ifadesinin diğer ümmetlerle birlikte, anlamında olduğu da söylenmiştir. Şairin şu beyiti de buna benzemektedir:

"Eğer sen en güzel işi yaptın diye, sana iftira edilmiş ise;

Şunu bil ki; başkaları arasında da (böylece) iftiraya uğramışlar vardır."

Demek istiyor ki: Sen de bu konuda başkaları ile aynı konumdasın, aynı durumdasın. Bu hususta yalnız başına değilsin.

"Ümmetler arasında" lafzı "onlar üzerine" anlamındaki buyruğun zamirinden hal olarak nasb mahallindedir. Yani diğer ümmetler arasında oldukları halde (azab sözCü) aleyhlerine hak olmuştur.

"Şüphesiz onlar zarar edenlerdi." Dünyada amellerini, kıyamet gününde ise kendilerini ve yakınlarını kaybedenler ve yitirenlerdi. [\[16\]](#)

26. Kâfir olanlar dediler ki: "Bu Kur'ân'ı dinlemeyin ve o okunurken anlamsız sesler çıkarın. Belki baskın çıkarsınız."

27. Elbette Biz kâfirlere şiddetli azabı tattıracağız ve onları yapagel-diklerinin en kötüsü ile cezalandıracağız.

28. İşte bu, Allah düşmanlarının cezasıdır: Ateştir. Bizim âyetlerimizi bilerek inkâr etmeleri sebebi ile bir ceza olarak. Onlar için orada ebedilik yurdu vardır.

29. Kâfirler diyecekler ki: "Rabbimiz, cin ve insanlardan bizi saptıran iki kişiyi bize göster ki, en aşağılarda olanlardan olsunlar diye onları ayaklarımızın altına alalım."

"Kâfir olanlar dediler ki: Bu Kur'ân'ı dinlemeyin ve o okunurken anlamsız sesler çıkarın." Yüce Allah Hud ve Salih kavimleri ile başkalarının küfre saptıklarını haber verdikten sonra, Kureyş müşriklerinin de durumunu haber vererek onların Kur'ân-ı Kerim'i yalanlayıp: "dinlemeyin" dediklerini bize bildirmektedir. Buradaki "dinlemeyin" buyruğunun itaat etmeyin, anlamına geldiği söylenmiştir. Mesela, sana itaat ettim anlamında: "Seni dinledim" denilir.

"O okunurken anlamsız sesler çıkarın" buyruğu hakkında İbn Abbas şöyle demiştir: Ebu Cehil dedi ki: Kur'ân okunduğu vakit onun (Muhammed -sav-in) yüzüne karşı yüksek sesle bağırınız ki ne söylediğini o da bilemesin.

Denildiğine göre Kur'ân onları (benzerini getirmekten) aciz bırakınca bu yola başvurdular.

Mücahid dedi ki: "O okunurken anlamsız sesler çıkarın" buyruğu şu demektir: Islık çalarak, el çırparak konuşmalarınızı birbirine karıştırarak bu işi yapınız; ta ki boş bir söz durumuna düşsün.

ed-Dahhak dedi ki: Söyledikleri birbirine karışsın diye çokça konuşun. Ebu'l-Aliye ile yine İbn Abbas da: Ona dil uzatın ve onu ayıplayın, diye açıklamışlardır.

"Belki" bu yolla Muhammed'e Kur'ân okurken "baskın çıkarsınız." O da anlaşılmaz hale gelir ve böylelikle kalplerin ilgisini çekmez.

İsa b. Ömer, el-Cahderî, İbn Ebi İshak, Ebu Hayve ve Bekr b. Habib es-Sehmî "anlamsız sesler çıkarın" anlamı verilen kelimeyi: şeklinde "ğayn" harfini ötreli okumuşlardır ki, bu da bunun kökünü teşkil eden: " Anlamsız söz söyledi, iş yaptı, söyler, yapar..." fiilinden gelen bir söyleyiştir. Fakat genel olarak (cemaatin) kıraati: köküne göredir.

el-Herevî dedi ki: "O okunurken anlamsız sesler çıkarın" ifadesinin, ne anlama geldiği anlaşılmayacak sözlerle ona karşı koyun, demek olduğu söylenmiştir. Bu fiil üç türlü olmak üzere: "Anlamsız söz söyledim, söylerim, söyledi, söyler" diye kullanılır.

Lağv'in (anlamsız söz ve işin) ne demek olduğuna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/225. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bu ise gerçek anlamı anlaşılamayan ve hiçbir mana ifade etmeyen şeyler demektir.

"Elbette Biz kâfirlere şiddetli bir azabı tattıracağız." Daha önceden "tatmak: Zevk"in maddi bir şey okluğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Şiddetli azab ise, ardı arkasına gelen ve hiçbir şekilde kesintisi olmayan azab demektir. Bütün cüzlerinde hissedilecek azab demek olduğu da söylenmiştir.

"Ve onları yapageldiklerinin en kötüsü ile cezalandıracağız." Yani Biz âhirette onlara dünyada işlemiş oldukları amellerin kötü cezasının karşılığını vereceğiz. Yapılan işlerin en kötüsü ise şirktir.

"İşte bu, Allah düşmanlarının cezasıdır, ateştir." Bu şiddetli azab böyledir, demektir. Bu azabı da "ateştir" buyruğu ile açıklamaktadır.

İbn Abbas bu buyruğu; "İşte bu Allah düşmanlarının cezasıdır, ateştir"

dedikten sonra; "ebedilik yurdudur" diye okumuştur. Böylelikle ebedilik yurdu diyerek bu ateşin ne olduğunu ifade etmiş olmaktadır ki; âyetten anlaşılan da budur.

"İşte bu" mübtedâdır, "cezasıdır" onun haberidir, "ateştir" lafzı da "ceza'dan bedeldir yahutta hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir. Cümle bütünüyle ilk cümlelerin beyanı konumundadır.

"Kâfirler diyecekler ki" buyruğunda cehennemde söyleyeceklerini kastetmektedir. Yüce Allah burada bunu ("dediler" diye) mazi lafzı ile zikretmekle birlikte, maksat gelecekte diyecekleridir.

"Rabbimiz, cin ve insanlardan bizi saptıran o iki kişiyi bize göster" sözleri ile iblis ve kardeşini öldüren Adem'in oğlunu kastetmektedirler. Bu açıklama İbn Abbas, İbn Mesud ve başkalarından nakledilmektedir. Bu görüşün lehine şu merfû' hadis de delil teşkil eder: "Zulmen öldürülen herbir müslümanın günahından bir pay da mutlaka ilk (katil olan) Adem oğlunun üzerine konulur.

Çünkü öldürme işini ilk başlatan odur." Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiştir. [\[17\]](#)

Bunun saptırıcıların türü anlamında kullanıldığı da söylenmiştir. Tesniye olarak gelmesi ise türlerin farklı oluşundan ötürüdür.

"...ki" ateşin en alt basamağında "olsunlar diye onları ayaklarımızın altına alalım." Onları ayakları altına almakla yüreklerini soğutsunlar diye bu istekte bulunacaklardır. Yüce Allah'tan sapıtmalarına sebep olan cin ve insanlardan bu varlıkların üzerindeki azabı kat kat arttırmasını isteyeceklerdir.

İbn Muhaysın, Ebu Amr'dan es-Susî, İbn Amir, Ebu Bekr ve el-Mufaddal: "Bize göster" anlamındaki buyruğu; şeklinde "ra" harfini sakın olarak okumuşlardır.

Yine Ebu Amr'dan "ra" harfini (esresini) gizlice (belli belirsiz, ihtilas ile)

çıkardığı da rivayet edilmiştir. Diğerleri ise kesresini açıkça (işba' ile)

çıkarmışlardır. Buna dair açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (asıl nüshalarda böyle olmakla birlikte doğrusu el-Bakara Sûresi, 2/128. âyetin

tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[18\]](#)

30. Muhakkak "Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra dosdoğru olanların üzerine melekler: "Korkmayın, üzülmeyin ve size vaadolunan cennetle sevinin" diye inerler.

31. "Dünya hayatında da, âhirette de sizin velileriniz (yakın dostlarınız) biziz. Orada canlarınız neyi arzu ediyorsa, orada neyi istiyorsanız sizin için vardır.

32. "Çok bağışlayan, çok esirgeyiciden ikram ve ihsan olmak üzere."

"Muhakkak Rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru olanların.." buyruğu ile ilgili olarak Ata, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu âyet-i kerime Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a) hakkında inmiştir. Şöyle ki; müşrikler: Rabbimiz Allah'tır, melekler onların kızlarıdır ve onlar Allah'ın katında bizim şefaathçilerimizdir, dediler ve böylelikle onlar "dosdoğru" olmadılar.

Ebu Bekir ise şöyle demişti: Rabbimiz Allah'tır. O bir ve tektir, O'nun hiçbir ortağı yoktur. Muhammed (sav) da O'nun kulu ve Rasûlüdür. Böylece o da "dosdoğru" olmuştur.

Tirmizî'de Enes b. Malik'ten gelen rivayete göre Rasûlullah (sav): "Muhakkak Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru olanların..." buyruğunu okuyup, şöyle demiştir: "İnsanlar bunu söylemişler, fakat sonradan onların çoğu kâfir olmuştur. Kim bu söz üzere ölürse, o dosdoğru olanlardandır." (Tirmizî) dedi ki: Bu garib bir hadistir. Bu âyet-i kerime ile ilgili olarak Peygamber (sav)'dan Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'den rivayete göre "dosdoğru olanlar"ın anlamına dair açıklamalar rivayet edilmiştir. [\[19\]](#)

Müslim'in, Sahih'inde Süfyan b. Abdullah es-Sakaffi'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! İslâm hakkında bana öyle bir söz söyle ki, bu hususta senden sonra -bir rivayette de: senden başka kimseye-soru sormayayım. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'a iman ettim de, sonra da dosdoğru ol." [\[20\]](#)

Tirmizî ayrıca şunu da kaydetmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! Benim için en çok korktuğun şey nedir? diye sordum. O kendi dilini tutarak: "Bu" diye buyurdu. [\[21\]](#)

Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a)'dan: "Sonra dosdoğru olanların" buyruğunu Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayanlar... diye açıkladığı rivayet edilmiştir.

.el-Esved b. Hilal'in ondan rivayet ettiğine göre arkadaşlarına şöyle sormuş: Şu "muhakkak Rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru olanların..." âyeti ile "iman

edenler ve imanlarına da zulüm karıştırmayanlar" (el-En'am, 6/82) âyetleri hakkında ne diyorsunuz? Arkadaşları: Dosdoğru olanlar, günah işlemeyenler, imanlarına zulüm karıştırmayanlar da imanlarına hiçbir günah bulaştırmayanlar, demektir, dediler. Bunun üzerine Ebu Bekir şöyle buyurdu: Andolsun siz bu âyeti olmadık şekilde yorumladınız. "Muhakkak Rab-bimiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru olanlar" başka hiçbir ilâha iltifat etmeyenler, yönelmeyenler demektir. "İmanlarına zulüm karıştırmayanlar" ise imanlarına şirk karıştırmayanlar demektir. "İşte onlardır güvenlik ve onlardır hidayete ermiş olanlar." (el-En'am, 6/82)

Ömer (r.a)'dan da minber üzerinde hutbe irad ederken şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Muhakkak Rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru olanlar" buyruğu hakkında dedi ki: Allah'a yemin ederim O'na itaat için dosdoğru yol üzerinde gidenler, sonra da tilkilerin sağa sola kıvrılıp gittikleri gibi kaçışmayanlar demektir.

Osman (r.a) da: Sonra Allah için amellerini ihlâs ile yapanlar, diye açıklamıştır. Ali (r.a)'ın da: Sonra farzları edâ edenler... diye açıkladığı rivayet edilmiştir.

Tabiînden gelen açıklamalar da bu anlamdadır.

İbn Zeyd ve Katade dedi ki: Allah'a itaat üzere dosdoğru olanlar. el-Ha-sen: Allah'ın emri üzere dosdoğru yürüyerek O'na itaat olan işleri yapıp O'na masiyet olan işlerden kaçınanlar demektir, diye açıklamıştır.

Mücahid ve İkrime de şöyle demişlerdir: Ölünceye kadar Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Şehadeti üzerinde dosdoğru gidenler demektir.

Süfyan es-Sevrî de; söylediklerine uygun olarak amelde bulunanlar, diye açıklamıştır. er-Rabî dedi ki: Allah'tan başkasından yüz çevirenler, diye açıklarken, el-Fudayl b. İyad da şöyle demiştir: Fani olana rağbet etmediler, ebedi olana yöneldiler.

Bunun: İkrarları ile dosdoğru oldukları gibi gizli hallerinde de dosdoğru olanlar anlamında olduğu söylenmiştir. Yine: Sözleriyle dosdoğru oldukları gibi, fiilleriyle de dosdoğru yürümüşlerdir, diye de açıklanmıştır. Enes de şöyle demektedir: Bu âyet-i kerime nazil olunca, Peygamber (sav): "Kabe-nin Rabbine yemin ederim ki bunlar benim ümmetimdir" diye buyurmuştur.

İmam İbn Furek de şöyle demiştir: Buradaki ("dosdoğru olanlar" anlamındaki: "istekamu" lafzında bulunan) "sin" harfî taleb anlamındadır. "İsteska: su istedi, aradı" kelimesindeki "sin" gibidir, yani yüce Allah'tan kendilerine din üzere sebat vermesini istediler, demektir. el-Hasen de bu âyet-i kerimeyi okudu mu: Allah'ım, sen bizim Rabbimizsin! İstikameti bize ihsan et, diyordu.

Derim ki: Bu görüşler her ne kadar biri diğerini kapsıyor ise de şöyle

özetlenebilir: Onlar Allah'a itaat üzerinde itikaden sözleriyle ve fiilleriyle mutedil olanlar, dengede olanlar ve böylece devam edenlerdir.

"Üzerine melekler... inerler" buyruğu ile ilgili olarak İbn Zeyd ve Mü-cahid: Ölüm esnasında inerler, diye açıklamıştır. Mukatil ve Katade de: Dirilti olarak kabirlerinden kalktıklarında diye açıklamışlardır. İbn Abbas da şöyle demiştir: Bu âhirette melekler tarafından kendilerine verilecek bir müjdedir. Vekî' ve İbn Zeyd de şöyle demişlerdir: Müjde üç yerde olacaktır. Ölüm esnasında, kabirde ve diriliş vaktinde.

"(ıyü)"Slı): Korkmayın... diye" buyruğu; "Korkmayın demekle" anlamında olup cer harfi hazfedilmiştir. Mücahid: Ölümden korkmayın, diye açıklamıştır.

"Üzölmeyin" çocuklarınız için üzölmeyin. Sizin yerinize Allah onların üzerinde halifeniz olacaktır.

Ata b. Ebi Rebah dedi ki: Sevakınızın yüzünüze geri çevrileceğinden korkmayın, o kabul edilecektir. Günahlarınız için de korkmayın, Ben günahlarınızı size bağışlayacağım. İkrime de şöyle açıklamıştır: Bundan sonra karşılaşacağınız şeylerden korkmayın, günahlarınız için üzölmeyin. "Ve size vaadölunan cennetle sevinin, diye inerler."

"Dünya hayatında da, âhirette de sizin velileriniz biziz." Yani melekler müjdeleyerek üzerlerine inecekleri kimselere "sizin velileriniz biziz" diyeceklerdir. Mücahid dedi ki: Yani dünya hayatında sizinle birlikte olan bizler, sizinle beraber olmaya devam edeceğiz. Kıyamet günü olacağı vakitte: Sizi cennete girdirinceye kadar sizden ayrılmayacağız, (diyecekler).

es-Süddî dedi ki: Yani bizler dünya hayatında iken amellerinizi tesbit edenler idik, âhirette de sizin velileriniz (en yakın dostlarınız) olacağız.

Bunun yüce Allah'ın söyleyeceğı bir söz olması da mümkündür. Çünkü mü'minlerin gerçek velisi, dost ve yardımcısı Allah'tır.

"Orada canlarınız" zevk veren şeylerden "neyi arzu ediyorsa, orada neyi istiyorsanız" dileyip temenni ediyorsanız "sizin için (hepsi) vardır."

"İkram ve ihsan olmak üzere" bir rızık ve misafire ağırlamak maksadıyla verilen ziyafet olmak üzere, demektir. Buna dair açıklamalar daha önce Al-i İmran Sûresi'nde (3/190-200. âyetlerin tefsiri 20. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bu anlamdaki buyruk, mastar olarak yani: "Biz onu ikram olmak üzere verdik" anlamında nasbedilmiştir. Hal olarak nasbedildiğı de söylenmiştir.

Bunun: 'in çoğıulu olduğı da söylenmiştir. "Sizler konaklamak üzere inenler olarak sizin için istediğiniz şeyler vardır" demektir. O vakit: "İstiyorsanız" buyruğundaki merfu zamirden, yahut; " Sizin için" lafzındaki mecrur zamirden

hal olur. [22]

33. Allah'a davet eden, salih amel işleyen ve: "Şüphesiz ki ben müslümanlardanım" diyen kimseden daha güzel sözlü kim olabilir!

34. İyilikle kötülük bir olmaz. Sen en güzel olan ile (kötülüğü) defet. O zaman seninle kendisi arasında düşmanlık olan kimse, sanki candan bir dost oluverir.

35- Buna ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak büyük bir pay sahibi olanlar kavuşturulur.

36. Eğer şeytandan bir vesvese seni dürtüp tahrik ederse, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.

"Allah'a davet eden, salih amel işleyen... kimseden daha güzel sözlü kim olabilir!" buyruğu Kur'ân-ı Kerim, okunurken anlamsız sözler çıkarmayı birbirlerine tavsiye edenlere bir azardır. Şu demektir: Kur'ân'dan daha güzel söz hangisidir! Allah'a ve O'na itaat etmeye davet eden kimseden -ki o da Muhammed (sav)'dir- daha güzel sözlü kim olabilir!

İbn Şîrîn, es-Süddî, İbn Zeyd ve el-Hasen şöyle demişlerdir: Burada sözü edilen kişi Rasûlullah (sav)'dır. El-Hasen bu âyet-i kerimeyi okuduğunda: İşte bu Rasûlullah'tır. İşte bu habibullahtır, işte bu veliyullahtır, işte bu safvetullah (Allah'ın seçtiği)dir. İşte bu hîretullah (Allah'ın en hayırlı kıldı-ğı)dir. İşte bu Allah'a yemin olsun, yeryüzündeki varlıkların Allah tarafından en sevilenidir. Allah'ın çağrısını kabul etmiş ve insanları da kabul ettiği şeye davet ettiği kimsedir.

Aişe (r.anha) ile İkrime, Kays b. Ebi Hazim ve Mücahid de: Bu müezzinler hakkında inmiştir, demişlerdir. Fudayl b. Rufeide de şöyle demiştir: Ben Abdullah b. Mesud'un arkadaşlarına müezzinlik yapıyordum. Asım b. Hu-beyre bana: Ezan okuduğun vakit: Allahuekber, Allahuekber la ilahe illallah dediğinde "Ve ben müslümanlardanım" de, dedi. Sonra bu âyeti-i kerimeyi okudu.

(Ebu Bekr) İbnu'l-Arabî dedi ki: Birincisi daha doğrudur. Çünkü âyet-i kerime Mekke'de inmiştir, ezan ise Medine'de okunmaya başlamıştır. Ancak mana itibariyle onun kapsamına girer. Yoksa (âyetin sözkonusu ettiği) söz söyleme zamanında bu kastedilmiş değildi. Ayetin kapsamına Peygamber (sav) hakkında o lanetli kişinin peygamberi boğmak isterken "Siz benim Rab-bim Allah'tır, dedi diye bir adamı öldürür müsünüz?" (el-Mu'min, 40/28) diye, Ebu Bekir es-Sıddîk da girer. Ayrıca tevhid ve imanın muhtevasında yer aldığı her güzel sözü de kapsar.

Derim ki: Bu hususta aynı zamanda en güzelleri olan üçüncü bir görüş daha vardır. el-Hasen dedi ki: Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın yoluna davet eden

herkes hakkında umumidir. Kays b. Ebi Hazim de böyle demiştir. O: Her mü'min hakkında inmiştir. Ayrıca "salih amel işleyen"ın anlamı ise ezan ile ikamet arasında namaz kılan demektir, demiştir. Ebu Uname de böyle demiştir: Ezan ile kamet arasında iki rekat namaz kılan kimse kastedilmektedir. İkrime de: "Salih amel işleyen" namaz kılıp oruç tutan kimse demektir diye açıklamıştır. el-Kelbî de farzları eda eden, diye açıklamıştır.

Derim ki: Bu, haramlardan kaçınmak ve mendub amelleri çokça işlemek ile birlikte olmak şartıyla açıklamaların en güzelidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Şüphesiz ki ben müslümanlardanım diyen" buyruğu ile ilgili olarak İbnu'l-Arabî şöyle demiştir: Daha önce geçen ifadeler ayrıca müslüman olmaya delalet etmektedir. Şu kadar var ki; İslama davet hem sözlü, hem de kılıçla yapıldığından dolayı bu davet şekli de itikadda da yapılabilir, delille de yapılabilir. Amel de riya için de yapılabilir, ihlas ile de yapılabilir. O bakımdan bu buyruk, bütün bu hususlarda Allah'a inanıldığıının açıkça ifade edilmesinin ve yapılacak amelin yalnız O'na yapılmasının kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

"Müslümanım"Diyeenin "İnşaallah" Demesi Gerekir mi?: Yüce Allah: "Şüphesiz ki ben müslümanlardanım diyen" diye buyurmakta fakat: İnşaallah demesi şartını koşmamaktadır. İşte bu "inşaallah ben müslümanım" demeyi öngörenlerin kanaatini reddetmektedir.

"İyilikle kötülük bir olmaz." el-Ferra dedi ki: İkinci: olumsuzluk edatı sıladır (fazladan gelmiştir). Buyruk " İyilikle, kötülük bir olmaz" takdirindedir. Daha sonra şu beyiti zikretmektedir:

"Rasûlullah onların yaptıklarını beğenmiyordu. O çok iyi iki insan Ebu Bekir de, Ömer de."

Şair araya olumsuzluk edatı sokmaksızın Ebu Bekir ve Ömer de demek istemiştir. Buyruk şu demektir: Senin kabul ettiğin tevhid ile müşriklerin kabul ettikleri şirk bir olmaz.

İbn Abbas dedi ki: İyilik (hasene); la ilahe illallah'tır, kötülük (seyyie) ise şirktir. İyiliğin itaat, kötülüğün şirk olduğu da söylenmiştir. Bu da birinci görüşün aynısıdır.

İyilik idare etmektir, kötülük ise kabalıktır, diye açıklanmıştır. İyiliğin affetmek, kötülüğün ise intikam almak olduğu da söylenmiştir.

ed-Dahhak dedi ki: İyilik ilimdir, kötülük ise çirkin söz ve işlerdir. Ali b. Ebi Talib (r.a) da şöyle demiştir: İyilik Rasûlullah (sav)'ın âlini sevmektir, kötülük ise onlara buğzetmektir.

"Sen en güzel olan ile defet" buyruğu kılıç âyeti ile neshedilmiştir. Fakat bu

buyruğun kapsamından müstehab olmak üzere geriye: Güzel geçim, sıkıntılara katlanmak ve kusurları görmemek kalmıştır.

İbn Abbas dedi ki: Yani halim (kötülüğe kötülükle karşılık vermemek) olmak suretiyle sana karşı cahillik edenlerin cahilliğini defet. Yine ondan rivayete göre: Bu bir kişiye sövüp de, kendisine sövülen diğer kişinin: Eğer söylediklerin doğru ise Allah beni bağışlasın. Eğer söylediklerin yalan ise Allah seni bağışlasın, diye cevap vermesidir.

Yine rivayete göre Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a) bunu kendisine kötü söz söyleyen bir adama söylemiştir.

Mücahid: "En güzel olan ile" kendisine düşmanlık eden kimse ile karşılaştığı vakit ona selam vermek diye açıklamıştır. Ata da böyle açıklamıştır.

Kadı Ebu Bekir İbnu'l-Arabî'nin "Ahkâm(u'l-Kur'ân)"'ın da zikrettiği üçüncü bir görüş de musafahalaşmak (tokalaşmak)dır. Nitekim rivayette: "Musa-faha yapınız, bu (kalplerdeki) kini giderir." denilmektedir. [23]

Malik, musafaha yapılacağı görüşünde değildi. Süfyan ile bir araya gelmişler, musafahayı söz konusu ettiklerinde Süfyan şöyle demiş: Rasûlullah (sav) Habeşistan'dan geldiği vakit Cafer ile musafaha etmişti. Bunun üzerine Malik ona: Bu ona hastır, demişti. Bu sefer Süfyan ona şöyle demişti: Rasûlul-îah (sav) için has olan bir şey bizim için de hastır, onun için genel olan bir şey bizim için de geneldir. Musafaha yaptığı ise sabittir, onu inkâr etmenin anlamı yoktur.

Katade de rivayetle şöyle demektedir: Ben Enes'e: Rasûlullah (sav)'ın ashabı arasında musafaha var mıydı? diye sordum. O: Evet, dedi ve bu, sahih bir hadistir [24] Diğer taraftan "elele tutmak (musafahalaşmak) muhabbetin kemalindendir." denildiği rivayet edilmiştir.

Önder imamlardan birisi olan Muhammed b. İshak'ın ez-Zührî'den, onun Urve'den, onun da Aişe'den rivayetine göre Aişe (r.anha) şöyle demiştir: Zeyd b. Harise Medine'ye geldi. Rasûlullah (sav) da benim odamda idi. Zeyd kapıyı çalınca, Rasûlullah (sav) elbisesini arkasından sürükleyerek çıplak olarak ayağa kalktı. -Allah'a yemin ederim, ne ondan önce, ne de daha sonra onu çıplak olarak görmedim.- Onunla kucaklaştı ve onu öptü.

Derim ki: Malik'ten musafahanın caiz olduğu görüşü de rivayet edilmiştir. İlim adamlarından bir topluluk da bu kanaattedir. Bu hususa dair açıklamalar daha önce Yusuf Sûresi'nde (12/100. âyet, 3- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Ayrıca orada el-Bera b. Azib'in rivayet ettiği şu hadisi de zikretmiştik: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İki müslüman birbirleriyle karşılaşır da biri arkadaşının elinden sevgi ve samimiyet ile tutacak olursa, mutlaka aralarından günahları dökülür."

[25]

"O zaman seninle kendisi arasında düşmanlık olan kimse sanki candan bir dost oluverir." Çok yakın bir arkadaş oluverir.

Mukatil dedi ki: Bu Ebu Süfyan b. Harb hakkında inmiştir. Peygamber (sav)'a eziyet eden birisi idi. Önceleri onun düşmanı iken, sonraları kendisi ile Peygamber (sav) arasında meydana gelen sihri akrabalık sebebiyle (peygamber onun kızı Um Habibe ile evlenmişti. Bundan dolayı) onun yakın bir dostu olmuştu. Daha sonra İslâm'a girmiş ve İslâm'da da akrabalık sebebiyle candan sıcak bir dost oluvermişti.

Bu âyet-i kerimenin Ebu Cehil b. Hişam hakkında indiği de söylenmiştir. Ebu Cehil, Peygamber (sav)'a eziyet ediyordu. Yüce Allah ona karşı sabredip onu affetmesini emretti. Bunu el-Maverdî zikretmektedir. Birincisini ise es-Sa'lebî ile el-Kuşeyrî zikretmişlerdir. Daha kuvvetli görünen görüş odur. Çünkü yüce Allah: "O zaman seninle kendisi arasında düşmanlık olan kimse sanki candan bir dost oluverir" diye buyurmaktadır.

Bir diğer görüşe göre bu, cihad emri verilmeden önce idi. İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah bu âyet-i kerime ile kızgınlık esnasında sabretmesini, cahillik edilmesi halinde tahammül ile karşılaşmasını, kötülük yapılması halinde affetmesini emretmektedir. İnsanlar bu şekilde davrandıkları takdirde yüce Allah onları şeytana karşı korur, düşmanları da onlara boyun eğzer.

Rivayet edildiğine göre bir adam Ali b. Ebi Talib'in azadlısı Kanber'e söv-müştü. Ali (r.a) ona: Ey Kanber! Sana söven kimseyi bırak. Başka şeylerle oyalan, böylelikle Rahmanı razı etmiş, şeytanı öfkelen-dirmiş olursun. Sana söven kimseyi de cezalandırmış olursun. Çünkü ahmaka suskunlukla cevap vermek gibi bir ceza verilmiş değildir. Şöyle bir beyit zikredilmektedir:

"Andolsun ki aşağılık kimsenin sövmesini alçalmamak düşüncesiyle terketmek, O kimseye sövülmesinden daha büyük bir zarar verir."

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Beyinsiz bir kimse daha çok sevmez hiçbir şeyi, Asaletli kimseye sövdüğü vakit kendisine cevap verilmesinden.

Beyinsizi cevapsız terkedip bırakmak,

Ona sövmekten daha ağırdır."

Mahmud el-Verrak da şöyle demektedir:

"Nefsimi her kusurluyu affetmeye mecbur kılacağım, Onun bana karşı suçları çok olsa bile. Çünkü insanlar şu üç kişiden birisidir, Şerefli bir kimse, şerefi daha az ve karşı duran denk birisi. Benden yüksek olan kimsenin kadrini bilirim. Ona karşı hakka uyarım, hakka uymak da gereklidir. Benden daha aşağıda olana

gelince, söz söyleyecek olursa
korurum haysiyetimi,

Ona cevap vermekten; isterse kınayan kınayıversin. Benim dengim olana gelince, ayağı kayar ya da yanıhrsa, Ona karşı faziletli davranırım, çünkü Mim ile birlikte faziletli davranmak, hakim olmaktır."

"Buna" bu asaletli davranışa ve bu şerefli haslete "ancak" öfkelerini yutmak, eziyetlere katlanmak suretiyle "sabredenler kavuşturulur. Buna ancak" İbn Abbas'ın dediğine göre hayırdan "büyük bir pay sahibi olanlar kavuşturulur." Katade ve Mücahid de: Büyük pay cennettir, demişlerdir. el-Hasen de şöyle demiştir: Allah'a yemin olsun, cennet olmaksızın hiçbir pay büyük olamaz.

"Buna... kavuşturulur" lafzındaki zamir cennete aittir. Yani ona ancak sabredenler kavuşturulur.

Anlamlar birbirlerine yakındır.

"Eğer şeytandan bir vesvese seni dürtüp tahrik ederse" buyruğuna dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Araf Sûresi'nde (7/200. âyet, 1 ve 2. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır.

"Hemen" onun (şeytanın) hile ve kötülüklerinden "Allah'a sığın. Çünkü O" senin sığınmanı "iştir." "

Senin yaptıklarını ve sözlerini "bilendir." [\[26\]](#)

37. O'nun âyetlerinden bir kısmı da gece ile gündüz, güneş ve aydır. Güneşe de secde etmeyin, aya da. Eğer yalnız O'na ibadet ediyorsanız, onları yaratan Allah'a secde edin.

38. Şayet büyüklenmek isterlerse, Rabbinin yanında bulunanlar biç usanmadan O'nu gece ve gündüz teşbih eder, dururlar.

39. O'nun âyetlerinden biri de yeri kupkuru görmendir. Biz üzerine suyu indirdiğimizde sarsılır ve kabarır. Onu diriltten şüphesiz ki, ölüleri de dirilticidir. Çünkü O, herşeye kadirdir.

"O'nun âyetlerinden" birliğine ve kudretine delâlet eden alametlerinden "bir kısmı da gece ile gündüz, güneş ve aydır." Daha önce birkaç yerde (meselâ, el-Bakara, 2/164. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

Daha sonra yüce Allah bunlara secde etmeyi yasaklamaktadır. Çünkü bunlar her ne kadar iki mahluk iseler de bu, onların bizatihi sahip oldukları ve bundan ötürü de Allah ile birlikte ibadet edilmeye hak kazandıkları bir üstünlüklerinden ötürü değildir. Çünkü onları yaratan Allah'tır. Dilese onları yok eder, yahut nurlarını

giderir.

"Eğer yalnız O'na ibadet ediyorsanız, onları yaratan Allah'a secde edin." Onları bu şekilde şekillendiren ve bu şekilde müsahhar kılan Allah'a ibadet edin. Buradaki zamir güneşe, aya, gece ve gündüze aittir. Özellikle güneşe ve aya ait olduğu da söylenmiştir. Çünkü "iki" de çoğul demektir. Zamirin "âyetler" in ihtiva ettiği anlama ait olduğu da söylenmiştir.

"Onları yaratan" buyruğundaki zamirin müennesliği çokluk çoğulu olmasına binaendir. Burada müzekker ile müennese ait tağlib kipinin kullanılmayış sebebi bu zamirin akıl sahibi olmayan varlıklar hakkında kullanılmasından dolayıdır.

"Şayet" kâfirler yüce Allah'a secde etmeyerek "büyüklenmek isterlerse, Rabbinin yanında bulunanlar hiç usanmadan O'nu gece ve gündüz teşbih eder dururlar." O'na ibadet etmekten usanç duymazlar. Şair Züheyr de şöyle demiştir:

"Hayatın vurduğu yüklerden usandım, zaten kim yaşarsa, Seksen yıl boyunca; - babasız kalasıca- usanır."

Buradaki Secde Ayeti:

Bu âyetin secde âyeti olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Fakat neresinde secde edileceği hususunda ihtilâf edilmiştir. Malik âyetin secde edilecek yeri: "Eğer yalnız O'na ibadet ediyorsanız" buyruğudur, çünkü bu önceki emre bitişiktir. Ali ile İbn Mesud ve başkaları: "İbadet ediyor(sa)nız" buyruğunda (bitiminde) secde ediyorlardı.

İbn Vehb ile Şafiî secde yeri "hiç usanmadan" anlamındaki buyruktur. Çünkü burada ifade tamam olmaktadır ve ibadet ile emre itaatin en ileri ifadesi dile getirilmektedir. Ebu Hanife de böyle demiştir. İbn Abbas da yüce Allah'ın: "Usan(maz)lar" buyruğunda (bitiminde) secde ederdi.

İbn Ömer de "secde" lafzından sonuncusu zikredilmekle birlikte (yani: "secde edin" emrinin geçtiği yerde) secde edin, demiştir. Mesruk, Ebu Ab-durrahman es-Sülemî, İbrahim en-Nehaî, Ebu Salih, Yahya b. Vessab, Yanıklardan Talha ve Zübeyd, el-Hasen ve İbn Şîrîn'den de böyle rivayet edilmektedir.

Ebu Vâil, Katade ve Bekir b. Abdullah da yüce Allah'ın: "Usanmadan" buyruğu okununca, secde ederlerdi. İbnu'l-Arabî dedi ki: Görüş ayrılıkları birbirinden uzak değildir. [\[27\]](#)

Güneş ve Ay Tutulması Namazı:

İbn Huveyzimendad'ın naklettiğine göre bu âyet-i kerime güneş ve ay tutulmaları dolayısıyla kılınan namazı ihtiva etmektedir. Şöyle ki Araplar: Güneş ile ay ancak büyük bir şahsiyetin ölümü dolayısıyla tutulurlar. Peygamber (sav) da bu

sebeple (böyle bir şeyin sözkonusu olmadığını ortaya koymak için) küsuf (güneş ve ay tutulmaları) namazını kılmıştır.

Derim ki: Küsuf namazına dair sahih hadisleri ihtiva eden Buhârî, Müslim ve başkalarında sabittir. Bu namazın nasıl kılınacağı hususunda rivayetlerin farklılığı sebebiyle fukahâ da çokça ihtilâf etmişlerdir. Bununla birlikte bu konuda Müslim'in Sahih'inde bulunanlarla yetinmek gerekir, çünkü bu hususta en önemli dayanak odur. Doğruya muvaffak kılan Allah'tır.

"O'nun âyetlerinden biri de yeri kupkuru görmendir" buyruğunda hi-tab akıllı herbir varlııdır. Yani "O'nun" ölüleri dirilttiğine delâlet eden âyetlerinden biri de "yeri kupkuru" ve verimsiz "görmendir." Bu yerin ("kupkuru" diye meali verilen) huşu" ile nitelendirildiğı bir ifadedir. Şair Nâ-biğa da şöyle demektedir:

"Göz sürmesini andıracak kadar (kararmış) bir kül ki Çok zorlandıktan sonra farkedebiliyorum. Bir de izi kalmamış, yerle dümdüz olmuş Havuzun dibini andıran çadır etrafındaki bir çukur."

"Hiçbir bitkisi olmayan arazi" demektir. " Herhangi bir ev ya da kalınacak yer bulunmayan belde" demektir. "Hâşi; yer" tabiri de kullanılır.

"Biz üzerine suyu indirdiğimizde" Mücahid'in dediğine göre bitki ile "sarsılır." Mesela; "İnsan sarsıldı" denilir, "hareket etti" demektir. Şairin şu beyiti de bu anlamdadır:

"Onun cömertlik için sallanan kılıç gibi olduğunu görürsün, Kötü kimse yanında yiyecek bir şey bulamadığı vakit."

"Ve kabarır" yani bitkisini çıkarmadan önce şişer ve yükselir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Yani ölümünden sonra bitkiyi çıkartmak için yukarı doğru yükselir. Bu açıklamaya göre ifadede takdim ve tehir var, demektir. Buna göre ifade: Kabarır ve sarsılır şeklindedir. Sarsılmak ve kabarmak bitkinin yerden Çıkmasından önce de olabilir, bitkinin yerin üzerine çıkmasından sonra da olabilir. Yerin kabarması yükselmesi demektir. Nitekim yüksekçe yere: denilir. Buna göre bitki önce ortaya çıkmak için harekete geçer, sonra da enine boyuna cismi büyür ve gelişir.

"Ve kabarır" anlamındaki buyruğı Ebu Cafer ve Halid: diye okumuşlardır ki bu: " Yüksekçe yer" tabirinden gelen bir lafız olup, "büyüdü" anlamındadır.

"Sarsılır" lafzının yağmur dolayısı ile sevinir "kabarır" buyruğunun da bitki ile şişer anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü yer yarılp bitki çıkaracak olursa, gülmekle nitelendirilir. O halde onun sevinmekle nitelendirilmesi de caiz olur. Bununla birlikte şişip kabarmanın aynı şey olduklarını ve bunun da bitkinin çıkış hali anlamını ifade ettiğini söylemek de mümkündür. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Hac Sûresi'nde (22/5- âyet, 12. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Onu diriltten şüphesiz ki ölüleri de dirilticidir. Çünkü O herşeye kadirdir." Bu buyruk (ve açıklamaları) da daha önceden birkaç yerde (mesela, er-Rum, 30/50. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [28]

40. Âyetlerimiz hakkında doğru yoldan sapanlar, muhakkak onlar Bize gizli kalmazlar. O halde ateşe atılacak kimse mi hayırlıdır; yoksa kıyamet gününde emin olarak gelen kimse mi? Dilediğinizi yapın. Çünkü O ne yaptığınızı çok iyi görendir.

41. Muhakkak ki kendilerine geldiğinde o zikri inkâr edenler (Bize gizli kalmazlar). Halbuki o hiç şüphesiz eşsiz bir kitaptır.

42. Önünden ve arkasından da batıl ona erişemez. Hikmeti sonsuz, her hamde layık olan tarafından indirilmedir.

43. Sana, senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir .şey söylenmiyor. Muhakkak senin Rabbin hem mağfiret, hem can yakıcı azabın sahibidir.

"Âyetlerimiz hakkında doğru yoldan sapanlar" yani delillerimiz hususunda hakkı bırakıp, başka tarafa sapanlar... demektir.

"İlhâd: Sapmak" meyletmek ve başka tarafa ayrılıp gitmek demektir. "Kabirde lahd" tabiri de buradan gelmektedir. Çünkü lahd bölümü kabrin bir tarafına doğru daha çok meyillidir (kaymış olur). "Allah'ın dininde yan çizdi ve başka tarafa saptı" demektir. şekli bu tabirin bir başka söyleniş tarzıdır. Bu buyruk daha önce kendilerinden sözedilen: "Bu Kur'ân'ı dinlemeyin ve o okunurken anlamsız sesler çıkarın" (Fussilet, 41/26) diye söyleyen kimseler hakkındadır.

İşte Allah'ın âyetleri hakkında doğru yoldan sapıp hakkı bırakarak başka tarafa giden kimseler ve: Bu Kur'ân Allah tarafından indirilmemiştir ya-hutta o bir şiir ya da bir sihirdir diyenler, onlardır. O halde buradaki "âyetlerden kasıt Kur'ân'ın âyetleridir.

Mücahid dedi ki: "Âyetlerimiz hakkında doğru yoldan sapanlar" Kur'ân-ı Kerim'in okunması esnasında ıslık çalarak, gürültü koparanlar, boş söz söyleyip, şarkı söyleyenler demektir.

İbn Abbas dedi ki: Bu, sözü değiştirmek ve onu olması gereken yerden başka bir yere koymak demektir.

Katade dedi ki: "Âyetlerimiz hakkında doğru yoldan sapanlar" âyetlerimiz hakkında yalan söyleyenler demektir. es-Süddî dedi ki: İnatlaşanlar ve ayrılık içerisinde olanlar, demektir. İbn Zeyd'e göre hem şirk koşan, hem de yalanlayan kimselerdir. Anlamlar birbirlerine yakındır.

Mukatil dedi ki: Bu âyet-i kerime Ebu Cehil hakkında inmiştir.

Burada sözü edilen "âyetler"in mucizeler olduğu da söylenmiştir. Bununla birlikte bu açıklama birinci açıklamanın kapsamı içerisindedir. Çünkü Kur'ân zaten mucizedir.

"O halde" yüzü üzere "ateşe atılacak kimse" -İbn Abbas ve başkalarının görüşüne göre bu Ebu Cehil- "mi hayırlıdır? Yoksa kıyamet gününde emin olarak gelen kimse mi?"

Mukatil'in dediğine göre; bununla da kastedilen Peygamber (sav)'dır. Bundan kastın Osman, Ammar b. Yasir, Hamza, Ömer b. el-Hattab olduğu söylendiği gibi; Ebu Seleme b. Abdi'l-Esed el-Mahzumî olduğu da söylenmiş, bütün mü'minlerin olduğu da söylenmiştir.

Âyet-i kerimenin umumi bir anlam ifade ettiği de söylenmiştir. Yani cehennem ateşine atılan kişi kâfirdir, kıyamet gününde emin olarak gelen kimse de mü'mindir; Bu açıklamayı da İbn Bahr yapmıştır.

"Dilediğinizi yapın" emri, tehdit ihtiva eden bir emirdir. Sizler bu ikisinin eşit olmayacağını bildikten ve amellerin karşılığının mutlaka verileceğini öğrendikten sonra (istediğinizi yapabilirsiniz) demektir.

"Çünkü O, ne yaptığınızı çok iyi görendir." Bu, tehdit mahiyetinde bir buyruktur. "Muhakkak ki kendilerine geldiğinde o zikri inkâr edenler..." buyruğunda geçen "zikir" herkese göre Kur'ân-ı Kerim'dir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de kendisine gerek duyulan bütün hükümler vardır. Bu buyrukta haber hazfe-dilmiştir. Takdiri: Helak olmuşlardır yahut azaba uğratılacaklardır, şeklindedir. Bir görüşe göre haber: "İşte onlar kendilerine uzak bir yerden seslenilir (gibidirler)" (Fussilet, 41/44) buyruğu olup, araya: "Sana senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey söylenmiyor" buyruğu girmiştir. Daha sonra tekrar zikri sözkonusu ederek: "Eğer Biz onu Arap dilinden başka bir Kur'ânyapsa idik..." diye buyurduktan sonra da: "İşte onlar kendilerine uzak bir yerden seslenilir (gibidirler)" diye buyurulmuştur. Ancak tercih edilen birinci görüştür. en-Nehhas: Bildiğim kadarıyla bütün na-hivciler tarafından (tercih edilen görüş odur), demiştir.

"Halbuki o, hiç şüphesiz eşsiz bir kitaptır." Yani Allah nezdinde çok değerli bir kitaptır. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Yine ondan gelen rivayete göre: Allah tarafından gönderilmiş çok değerli bir kitaptır. Allah için son derece değerli diye de açıklanmıştır. Buradaki "(eşsiz bir kitaptır" diye anlamı verilen) "Aziz"in Allah tarafından aziz kılınmış, dolayısıyla batılın kendisine ulaşamadığı... anlamına geldiği de söylenmiştir. Bir başka açıklamaya göre bu kitabın aziz tutulması, ona üstün bir saygı gösterilmesi ve onun hakkında

anlamsız bir tutum takınılmaması gerektiği... diye de açıklanmıştır. "Aziz"in şeytanın değiştirmeye güç yetiremediği kitab anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu açıklamayı da es-Süddî yapmıştır.

Mukatil dedi ki: Bu kitab şeytana ve batıla karşı korunmuştur. es-Süddî: Bu kitab mahluk değildir, benzeri yoktur, demiştir. Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre: "aziz" insanların benzerini söylemeleri imkansız olan kitab demektir.

"Önünden de, arkasından da batıl ona erişemez." Allah tarafından daha önceden indirilmiş hiçbir şey onu yalanlamaz, ondan sonra da herhangi bir kitab inmeyecek, onu iptal etmeyecek, onu neshetmeyecek demektir. Bu açıklamayı el-Kelbî yapmıştır.

es-Süddî ve Katade de-, "Önünden de, arkasından da batıl" yani şeytan "ona erişemez" onu değiştiremez, ona bir şey ekleyemez, bir şey eksiltemez.

Said b. Cübeyr de şöyle demiştir: "Önünden de arkasından da" yalanlama ona erişemez.

İbn Cüreyc: Geçmişe dair verdiği haberlerde de, gelecekte olacıklara dair verdiği haberlerde de "bâtıl ona erişemez." İbn Abbas'tan nakledildiğine göre: "Önünden" yani yüce Allah tarafından "arkasından" Cebrail (a.s)'dan ve Muhammed (sav)'dan "bâtıl ona erişemez."

"Hikmeti sonsuz, her hamde layık olan tarafından indirilmiştir." İbn

Abbas dedi ki: Yaratmasında "hikmeti sonsuz (Hakîm)" onlara yaptıklarında "her hamde layık olan"dır demektir. Katade ise: Emrinde "hikmeti sonsuz (Hakîm)" yarattıklarına yaptıkları dolayısı ile "her hamde layık olan" diye açıklamıştır.

"Sana, senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan" onlara söylenmiş eziyet verici sözlerden ve yalanlamadan "başka bir şey söylenmiyor."

Bu buyruk ile yüce Allah Peygamber (sav)'ı teselli etmektedir.

"Muhakkak senin Rabbin hem" sana ve ashabına "mağfiret hem" senin düşmanlarına "can yakıcı" acıtıcı ve incitici "azabın sahibidir."

Şöyle de açıklanmıştır: Sana verilen ibadeti yalnızca Allah'a ihlas ile yapmak emri ancak yüce Allah'ın senden öncekilere vahyettiğidir. Tevhid ile ilgili hususlarda şeriatlar arasında bir ayrılık yoktur. Bu da yüce Allah'ın: "An-dolsun sana ve senden öncekilere vahyolundu ki: Eğer şirk koşarsan, andol-sun ki amelin boşa çıkar..." (ez-Zümer, 39/65) Yani senin onları kendisine davet ettiğin şey senden önceki bütün peygamberlerin davet ettiği şey ile aynıdır. O bakımdan onların sana karşı inkârda bulunmalarının bir anlamı yoktur.

İfadenin soru anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani "sana, senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka" ne söyleniyor ki?

"Muhakkak senin Rabbin" diye başlayan buyruğun yeni bir ifade olduğu

söylenmiştir. Ondan önceki ifade ise haber gizli kabul edildiği takdirde tam bir anlam ifade etmektedir.

Bunun; "muhakkak senin Rabbin hem mağfiret, hem can yakıcı azabın sahibidir" buyruğunun "sana, senden önce... başka bir şey söylenmiyor" buyruğu ile muttasıl olduğu da söylenmiştir. Yani sana emredilen ancak uyarıp korkutmak ve müjdelemektir [29]

44. Eğer Biz onu Arapça olmayan bir Kur'ân yapsa idik, elbette: "Ayetleri açıklanmalı değil miydi?

Arapça olmayan ile Arap olan bir kimse mi olur?" diyeceklerdi. De ki: "O iman edenler için bir hidayet ve bir şifadır. İman etmeyenlerin ise kulaklarında bir ağırlık vardır ve o onlar için bir körlüktür." İşte onlar kendilerine uzak bir yerden seslenilir (gibidirler).

Yüce Allah'ın: "Eğer Biz onu Arapça olmayan bir Kur'ân yapsa idik, elbette: Ayetleri açıklanmalı değil miydi? Arapça olmayan ile Arap olan bir kimse mi olur? diyeceklerdi..." buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Kur'ân'ın Mucize Oluşunun Ortaya Çıkması:

"Eğer Biz onu Arapça olmayan" yani Arapların dışındakilerin dilinde "bir Kur'ân yapsa idik, elbette âyetleri açıklanmalı değil miydi?... diyeceklerdi." Ayetleri bizim dilimizde açıklanmalı değil miydi? Çünkü biz Ara biz, Arapça olmayan dili anlayamayız "diyeceklerdi."

Böylelikle yüce Allah bu kitabı onun mucize oluşunun ortaya çıkması için onların diliyle indirmiş olduğunu açıklamış olmaktadır. Çünkü onlar hem nazım, hem nesir itibariyle söz söyleme türlerini insanlar arasında en iyi bilenlerdi. Onlar Kur'ân-ı Kerim'e karşı çıkararak onun benzerini ortaya koymaktan âciz olduklarına göre; bu, Kur'ân'ın Allah tarafından gönderilmiş olduğunun en açık bir delili demektir. Eğer Arap olmayanların diliyle indirilmiş olsaydı, bu sefer: Biz bu dili bilmiyoruz, diyeceklerdi. [30]

2- Kur'ân Başka Bir Dile Tercüme Edildiği Takdirde O Tercüme Kur'ân Denemez:

Bu husus böylece sabit olduğuna göre; bu Kur'ân-ı Kerim'in Arapça olduğuna, onun Arap diliyle indirilmiş olduğuna, Arapça dışındaki bir dil ile gelmediğine,

Arapçadan bir başka dile aktarıldığı takdirde Kur'ân olmadığına açık bir delildir.
[\[31\]](#)

3- Arab Peygambere Arapça Olmayan Bir Kur'ân ve Kur'ân-ı Kerim'de Arapça Olmayan Lafızların Varlığı:

"Arapça olmayan ile Arap olan bir kimse mi olur?" anlamındaki buyruğu Ebu Bekr, Hamza ve el-Kisaî hafif iki hemze ile okumuşlardır.

"Acemi" ister fasih olsun, ister olmasın Araplardan olmayan kimse demektir. A'cemi ise Araplardan olsun, olmasın fasih konuşamayan kimse demektir. Buna göre a'cem "fasih"in zıttıdır. Bu da ifadeleri, sözleri açık seçik olmayandır. Mesela konuşmayan hayvana "a'cem" denilir. "Gündüz namazı acmâ'dır" ifadesi de buradan gelmektedir. Yani gündüz namazında açıktan Kur'ân-ı Kerim okunmaz. Buna göre "a'cem" kelimesine nisbet (acem kelimesine göre) daha bir pekiştirmeli olmaktadır. Çünkü Araplardan olmayan "acemi" bir şahıs Arapçayı fasih olarak konuşabilir. Arap olan bir kimse de fasih olmayabilir. Bundan dolayı "a'cemi" şeklindeki nisbet daha vurgulu bir ifade olmaktadır.

Buyruk: Arapça olmayan bir Kur'ân, Arap olan bir peygambere mi indiriliyor? demektir. Bu ise inkârı bir sorudur.

el-Hasen, Ebu'l-Aliye, Nasr b. Asım, el-Muğire ve İbn Ajnir'den Hişam, "haber vermek" anlamında olmak üzere tek bir hemze ile diye okumuşlardır. (Anlamı: Arapça olmayan bir Kur'ân ile Arap bir peygamber birarada... diyeceklerdi, olur).

"Âyetleri açıklanmalı değil miydi?" buyruğunun anlamına gelince, bu âyetlerin bir bölümü Arapların anlayabileceği Arapça, bir bölümü de Arap olmayanların anlayabileceği Arapça dışındaki bir dille olmalı değil miydi?

Said b. Cübeyr dedi ki: Kureyş dedi ki: Kur'ân hem Arapça dışında, hem de Arap diliyle indirilseydi olmaz mıydı? Bu durumda onun âyetlerinin bir bölümü Arapça dışındaki bir dilden, bir bölümü de Arapça olurdu. Bunun üzerine bu âyet-i kerime indirilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli dillerden kelimeler de indirilmiştir. Bunlardan birisi "siccîl" kelimesidir. Bu kelime Farsçadır ve aslı "seng-kîl" olup, çamur ve taş demektir. "Fırdevs" kelimesi de Rumcadır. "Kıstas" kelimesi de böyle.

Hicazlılar, Ebu Amr, İbn Zekvan ve Hafs ise ("Arapça olmayan ile Arap olan bir kimse mi olur?" anlamındaki buyruğu) soru kipi halinde okumuşlardır. Şu kadar var ki onlar kıraatlerinde kabul ettikleri esasa göre hemzeyi yumuşak çıkarmışlardır. Sahih kıraat, bunu istifham ile okumaktır. Doğrusunu en iyi bilen

Allah'tır.

"De ki: O iman edenler için bir hidayet ve bir şifadır" buyruğu ile yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'in ona iman eden herkes için şüphe, tereddüt ve rahatsızlıklara karşı bir hidayet ve bir şifa olduğunu bildirmektedir.

"İman etmeyenlerin ise kulaklarında bir ağırlık vardır." Yani Kur'anı dinlemeye karşı sağırdırlar. Bundan dolayı Kur'ân okunurken anlamsız sesler çıkarmayı birbirlerine tavsiye etmiş bulunuyorlar. Bu âyet-i kerimenin bir benzeri de yüce Allah'ın: "Kur'âfi'da, mü'minler için bir şifa ve rahmet olanı kısım kısım indiririz. Zalimlerin ise ancak hüsrânını arttırır" (el-İs-ra, 17/82) buyruğudur. Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden (el-İsra, 17/82. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Bir körlüktür" anlamındaki buyruk genel olarak mastar olmak üzere: diye okunmuştur. Ancak İbn Abbas, Abdullah b. ez-Zübeyr, Amr b. el-As, Muaviye ve Süleyman b. Katte: "Ve o onlar için bir körlüktür" diye "mim" harfini kesreli olarak okumuşlardır. Onlar için açıklık kazanmayan bir kitaptır, demek olur.

Ebu Ubeyd, birinci okuyuşu tercih etmiştir. Çünkü bu okuyuş üzerinde insanların icmaı vardır. Ayrıca daha önceden -yine mastar olarak-: "Bir hidayet ve bir şifadır" diye buyurulmuştur. Eğer bu anlamdaki lafızlar: " Hidayete ileten ve şifa veren" diye olsaydı o vakit "bjr körlüktür" anlamındaki lafzın kesreli okunuşu - bunlar gibi mastar olması için- daha güzel olurdu.

Buyruğun takdiri şöyledir: Onu kabul etmeyi terk hususunda iman etmeyenler, "kulaklarında bir ağırlık" bulunan kimseler durumundadır. "Ve o" Kur'ân-ı Kerim "onlar için bir körlüktür."

Buradaki "bir körlüktür" anlamındaki lafız: "Körlük özelliklidir" takdirindedir. Böyle olması ise onların Kur'ân-ı Kerim'i fıkhetmeyen, anlayamayan kimseler oluşlarından dolayıdır, buna göre burada muzaf hazfedil-miştir. Bir açıklamaya göre de anlam şöyledir: Buradaki "o" zamirinden kasıt "ağırlık"dır ve bu da onlar için bir körlüktür.

"İşte onlar kendilerine uzak bir yerden seslenilir (gibidirler)." Bu ifade temsilden (verilen örneklerden) anlamayan kimseye söylenir. Dilcilerin naklettiklerine göre konuyu iyice anlayıp kavrayan bir kimseye: Sen yakından anlarsın denilir, anlamayan kimseye de: Sen kendisine uzaktan seslenilen bir kimseye benzersin, derler. Yani ona kendisinden uzakça bir yerden seslenildiği için bu seslenişi duymayan ve anlamayan kimseye benzer.

ed-Dahhak dedi ki: "Kendilerine uzak bir yerden" çağrıldıkları isimlerin en kötüsü ile kıyamet gününde "seslenilir." Bu da; onları azarlamak ve rezil etmek için daha ağır bir üslub olacaktır, diye açıklamıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Kur'ân-ı Kerim üzerinde düşünmeyen bir kimse, Arap olmayan ve sağır bir kimse gibidir. Böylesine uzak bir yerden seslenilir, fakat ona seslenen kimsenin seslenişi bittiği halde, o yine bu seslenişi işitmeyen bir kimse gibidir. Ali (r.a) ile Mücahid şöyle demişlerdir: Kalplerinden uzak bir yerden... demektir.

Tefsir'de de şöyle denilmiştir: Sanki onlara semadan sesleniliyor da bundan dolayı onlar işitmiyorlar gibi. Bu anlamdaki bir açıklamayı da en-Nek-kaş nakletmiştir. [\[32\]](#)

45. Andolsun Biz Musa'ya kitabı verdik de hakkında ihtilafa düşüldü. Eğer Rabbinden bir söz geçmiş olmasa idi, bunların da aralarında elbette hüküm olunurdu. Halbuki onlar bundan yana şüphe ve tereddüt içindedirler.

46. Kim salih amel işlerse kendi lehine, kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin kullarına asla zulmedici değildir.

"Andolsun Biz Musa'ya kitabı" Tevrat'ı"verdik de hakkında ihtilafa düşüldü." Yani birtakım kimseler ona iman etti, birtakım kimseler onu yalanladı. Buradaki zamir ("hakkında" anlamı verildi) kitaba aittir. Bu ifade Peygamber (sav)'a bir tesellidir. Yani senin kavminin de kitabın hakkında anlaşmazlığa düşmesi seni üzmesin, çünkü onlardan önceki kavimlere indirilen kitaplar hakkında böyle anlaşmazlıklar olmuştur.

Zamirin Musa (a.s)'a ait olduğu da söylenmiştir.

"Eğer Rabbinden" onlara mühlet verileceğine dair "bir söz geçmiş olmasa idi" acilen onlara azab gönderilmesi hususunda "bunların da aralarında elbette hüküm olunurdu."

"Halbuki onlar bundan" Kur'ân-ı Kerim'den "yana şüphe ve tereddüt"

ileri derecedeki bir şüphe "içindedirler." Bu hususa dair açıklama daha önceden (Hud, 11/12 buyruğu açıklanırken) geçmiş bulunmaktadır.

el-Kelbî bu âyet-i kerime hakkında şöyle demiştir: Şayet Allah bu ümmetin azabını kıyamet gününe kadar ertelememiş olsaydı, diğer ümmetlere yapıldığı gibi bunların da azabı onları gelir bulurdu:

Azaplarının ertelenmesinin sulblerinden gelecek mü'minler dolayısıyla olduğu da söylenmiştir.

"Kim salih amel işlerse, kendi lehine" buyruğunda şart ve cevap bira-rada zikredilmiştir. Aynı şekilde "kim de kötülük yaparsa, kendi aleyhinedir" buyruğu da böyledir. Şanı yüce Allah esasen kulların itaatine muhtaç değildir. Kim itaat ederse onun için mükafat vardır, kim de kötülük işlerse onun aleyhine ceza

vardır.

"Rabbin kullarına asla zulmedici değildir." Yüce Allah azıyla çoğuyla zulmün kendisi hakkında sözkonusu olmadığını bildirmektedir. Buradaki nefy ifadesi mübalağa kipi ile gelmiştir. (Yani en ufak bir zulüm dahi onun hakkında sözkonusu olmadığına göre) başkası da sözkonusu değildir. Bunun delili de şanı yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah insanlara en ufak bir şey kadar dahi zulmetmez." (Yunus, 10/44)

Adil ve sika (güvenilir) raviler ile sağlam imamlar, zahid ve adaletli yeryüzünün eminden (Peygamber (sav)'dan), o semanın eminden (Cebrail -a.s-'den), o yüce Rabbdan: "Ey kullarım! Şüphesiz ki Ben zulmü kendime haram kıldım.

Aranızda da onu haram kıldım. O bakımdan birbirinize zul-metmeyiniz"[\[33\]](#)

hadisini rivayet etmişlerdir. [\[34\]](#)

Aynı şekilde o Hakim ve Malik olandır. Mâlik'in mülkünde yaptığı şeyler dolayısıyla da itiraz edilmez, zira kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunmak hakkına sahiptir.

47. O saatin bilgisi O'na havale olunur. O'nun bilgisi dışında hiçbir meyve tomurcuğundan çıkmaz. Hiçbir dişi de ne gebe kalır, ne de doğurur. "Benim ortaklarım nerede?" diye onlara sesleneceği gün onlar: "Bizden şahadet edecek kimse olmadığını Sana arzederiz" derler.

48. Önceden dua (ve ibadet) ettikleri şeyler önlerinden kaybolur. Kaçacak bir yerlerinin bulunmadığını da anlarlar.

"O saatin" kıyametin kopacağı vaktin "bilgisi O'na havele olunur."

Çünkü onlar: Ey Muhammedi Eğer sen bir peygamber isen kıyametin ne zaman kopacağıнын haberini bize ver, demişlerdi. Bunun üzerine bu buyruk nazil olmuştu.

"Onun bilgisi dışında hiçbir meyve tomurcuğundan" içinde bulunduğu kaplardan "çıkmaz."

Hiçbir meyve" lafzındaki kelimesi fazladan gelmiştir. "Hiçbir meyve... çıkmaz" anlamındadır. "Tomurcuk(lar)" diye anlam verilen: lafzı "meyvenin içinde barındığı kaplar" demektir. Tekili: diye gelir. Bu da bal ya da başka türden herbir şeyin içinde saklandığı zarf (kab) demektir. Bundan dolayı yeni çıkan hurma meyvesinin içinde bulunduğu ve çatladıktan sonra meyvenin içinden çıktığı kabçığa: adı verilmiştir. İbn Abbas dedi ki: ("tomurcuk" anlamı verilen): "Çatlamadan önceki meyve kabı" demektir. Çatladığı takdirde ona bu isim verilmez. Buna dair daha geniş açıklamalar ileride er-Rahmân Sûresi'nde (55/11.

âyetin tefsirinde) gelecektir.

Nafi', İbn Amir ve Hafs "meyve" anlamındaki lafzı çoğul olarak: "Meyveler" diye okumuşlardır, diğerleri ise tekil olarak: "Meyve" diye okumuşlardır, ancak maksat çoğuldur. Yüce Allah'ın: "Hiçbir dişi de ne gebe kalır..." buyruğu dolayısıyla böyledir, burada da maksat çoğuldur. Yüce Allah şunu demektedir: Meyvelerin ve doğan çocukların bilgisi Ona ait olduğu gibi; "o saatin bilgisi de O'na havale olunur."

Dünya hayatında iken şefaath edecek ilâhlar olduklarını ileri sürdüğünüz "Benim ortaklarım nerede? diye onlara" Allah'ın müşriklere "sesleneceği gün onlar" yani putlar bir başka açıklamaya göre müşrikler; ibadet edenlerin de, kendilerine ibadet olunanların da hepsini kastetmiş olma ihtimali de vardır; "bizden" senin ortağının bulunduğu "şehadet edecek kimse olmadığını Sana arzederiz" sana bildiririz, sana söyleriz "derler."

"Sana arzederiz" Sana söyleriz, Sana bildiririz, demektir. "Bildirdi, bildirir" demektir. Şair de şöyle demektedir:

"Bizden ayrıldığını bize bildirdi Esmâ,

Nice bir yerde kalan kişi vardır ki; onun kalışından usanılır."

Müşrikler kıyamet gününü görecekları vakit, putlarla ilişkilerinin olmadığını söyleyecekler, putlar da onlarla bir ilişkilerinin olmadığını açıklayacaklardır. Daha önceden birkaç yerde (mesela Sebe', 34/31-33. âyetlerin tefsirinde) geçtiği gibi.

"Önceden" dünyada iken "dua ettikleri şeyler önlerinden kaybolur" yo-kolur, gider. Ateşten "kaçacak bir yerlerinin bulunmadığını da anlarlar" bilir ve kesinlikle idrak ederler.

'Kaçacak bir yerlerinin bulunmadığını' buyruğundaki: '...ma, ...' burada bir harftir, isim değildir. Bundan dolayı buradaki zan (mealde: anlamak) bunda amel etmeyip fiilKin ameli) lağvolmuştur. İfade: Onların kaçacak ve kurtulacak bir yerlerinin bulunmadığını anlarlar" takdirindedir. "Kaçtı, kaçır, kaçmak, kaçacak yer" denilir.

Buradaki "zan"ın ağırlıklı görüş anlamına geldiği de söylenmiştir. Onlar cehennemlik olduklarında şüphe etmeyecekler ama oradan çıkartılacaklarını da ümit edeceklerdir. [\[35\]](#)

Bununla birlikte cehennemden çıkarılacakları konusunda ümitleri kesilin-ceye kadar böyle bir zan ve ümitlerinin olması da uzak bir ihtimal değildir.

49. İnsan iyilik dilemekten usanmaz. Eğer ona kötülük dokunsa, hemen ümidini keser, ye'se düşer.

50. Andolsun ki kendisine dokunan bir darlıktan sonra ona rahmetimizden tattırsak o elbette şöyle der: "Bu benimdir. Ben kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Eğer Rabbime döndürülsem de şüphesiz benim için O'nun yanında iyilik vardır." Andolsun Biz kâfir olanlara ne yaptıklarını haber vereceğiz ve andolsun onlara çok şiddetli azaptan tattıracağız.

51. Biz insana nimet verdiğimizde yüz çevirir, yan çizip uzaklaşır. Eğer ona kötülük isabet ederse, bu sefer de uzun uzadıya dua eder.

"İnsan iyilik dilemekten usanmaz." Yani usanmaksızın iyilik ister. Burada: "iyilik (hayr)" mal, sıhhat, otorite ve güç anlamındadır.

es-Süddî de şöyle demektedir: Burada insandan kasıt kâfirdir. Maksadın el-Velid b. Muğire olduğu söylendiği gibi, Rabia'nın çocukları Utbe ve Şey-be ile Ümeyye b. Halef olduğu da söylenmiştir.

Abdullah (b. Mesud)'un kıraatinde: "insan mal dilemekten usanmaz" şeklindedir. "Eğer ona kötülük" fakirlik ve hastalık "dokunursa, hemen" Allah'ın lut-fundan "ümidini keser." Rahmetinden "ye'se düşer."

Bir başka açıklamaya göre; duasının kabul edileceğinden "ümidini keser." Rabbine hüsn-ü zan beslemeyerek de "ye'se düşer."

İçinde bulunduğu kötü durumun bitip gideceğinden yana "ümidini keser" bunun devam edip gideceğini zannederek "ye'se düşer" diye de açıklanmıştır. Anlamlar birbirlerine yakındır.

"Andolsun ki kendisine dokunan bir darlıktan" zorluk, hastalık, sıkıntı ve fakirlikten "sonra ona rahmetimizden" güzel bir akıbet bolluk ve zenginlik "tattırsak, o elbette şöyle der: Bu benimdir." Yani Allah benim amelimden razı olduğundan ötürü zaten benim hakettiğim bir şeydir. Böylelikle o Allah'ın kendisine bu nimeti vermesini, Allah'ın üzerindeki bir hakkından dolayı olduğu görüşüne kapılır. Yüce Allah'ın nimetlerle, sıkıntılarla onu sınavıp böylelikle onun şükredip, sabreden bir kişi olup olmadığını ortaya çıkarmak istediğini bilmez.

İbn Abbas dedi ki: "Bu benimdir" bu benden kaynaklanan bir şeydir, demektir.

"Ben kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Eğer Rabbime döndürülsem de şüphesiz benim için O'nun yanında iyilik" yani cennet "vardır" buy-ruğundaki "Şüphesiz... iyilik vardır" lafzındaki "lam" ("şüphesiz" anlamında) te'kid içindir. O böylelikle hiçbir ameli olmaksızın yersiz birtakım temennilerde bulunur.

el-Hasen b. Muhammed b. Ali b. Ebi Talib şöyle demiştir: Kâfirin iki tane temennisi vardır. Dünyada o şöyle der: "Eğer Rabbime döndürülsem de şüphesiz benim için O'nun yanında iyilik vardır." Ahirette de şöyle diyecektir: "Keşke biz

(dünyaya) geri döndürülseydik, Rabbimizin âyetlerini ya-lanlamazdık, mü'minlerden olurduk." (el-En'am, 6/27); "Ah keşke toprak olsaydım." (en-Nebe', 78/40)

"Andolsun Biz kâfir olanlara ne yaptıklarını haber vereceğiz." Onlara yaptıklarının karşılığını vereceğiz. Buna dair yüce Allah yemin etmiş bulunuyor. "Ve andolsun onlara çok şiddetli azaptan tattıracağızdır."

"Biz insana" kâfiri kastediyor "nimet verdiğimizde yüz çevirir, yan çizip uzaklaşır." İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah Utbe b. Rabia, Şeybe b. Rabia, Umeyye b. Halefi kastetmektedir. Bunlar İslâm'dan yüz çevirdiler ve ondan uzaklaşıp gittiler.

"Yan çizip, uzaklaşır" buyruğu: Hakka boyun eğmeyi kendisine yedirmez, Allah'ın peygamberliğine karşı büyüklenir, demektir."uzaklaştı" anlamında olduğu söylenmiştir. " Ondan uzaklaştım, uzaklaşmak"; "Onu uzaklaştırdın, o da uzaklaştı"; " Uzaklaştılar" demektir, "Pek uzak yer" anlamındadır, en-Nabiğa şöyle demiştir:

"Sen bana yetişen gece gibisin,

Senden uzakta kalınacak yerin geniş olduğunu sansam bile."

Yezid b. el-Ka'ka'da "yan çizip, uzaklaşır" anlamındaki buyruğu: diye hemzeden önce bir "elif" ile okumuştur. Bunun "Kalktı" fiilinden gelmesi mümkün olduğu gibi, birincisinin anlamında fakat hemzenin kalbedilmesi (yer değiştirmesi) ile okunmuş olması da mümkündür.

"Eğer ona kötülük" hoşuna gitmeyen bir şey "isabet ederse, bu sefer de uzun* uzadıya" pekçok "dua eder."

Araplar çokluğu ifade etmek maksadı ile uzunluk ve enlilik lafızlarını

kullanırlar. Mesela: "Filan kişi sözü uzattı ve enlice dua etti" denilir. Bunları çok yaptığı anlatılmak istenir. [\[36\]](#)

İbn Abbas dedi ki: "Uzun uzadıya dua eder" çokça yalvarıp yakarır, demektir. Kâfir zorlu ve sıkıntılı zamanlarda Rabbini tanır, fakat bolluk ve rahatlık zamanlarında O'nu tanımaz.

52. De ki: "Söyleyin bana eğer o Allah tarafından ise sonra da siz onu inkâr ederseniz, uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim olabilir?"

53. Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi onlara hem âfâkta, hem kendi nefislerinde göstereceğiz. Rabbinin herşeyi görüp gözetici olması sana yetmez mi?

54. Bilin ki muhakkak onlar Rabbleri ile karşılaşmaktan şüphededirler. Uyanık olun! Muhakkak O, herşeyi kuşatandır.

Ey Muhammedi Onlara "de ki" ey müşrikler! "Söyleyin bana eğer o" bu Kur'ân-ı Kerim "Allah tarafından ise sonra da siz onu inkâr ederseniz, uzak bir ayrılığa düşenden daha sapık kim olabilir?" Hangi insan bundan daha sapık olabilir? Yani bedbahtlığınızın ve düşmanlığınızın aşırılığından ötürü sizden daha sapık hiç kimse olmaz.

Yüce Allah'ın: "Eğer o Allah tarafından ise" ifadesinin yüce Allah'ın: "Andolsun Biz Musa'ya kitabı verdik" (Fussilet, 41/45) buyruğunda sözü edilen kitaba ait olduğu da söylenmiştir. Ancak birinci görüş daha güçlüdür ve İbn Abbas'ın görüşü de budur.

"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar âyetlerimizi" vahdaniyet ve kudretimizin birliğini "onlara hem âfâkta" geçmiş ümmetlerin kaldıkları yerlerin harabe oluşunda, "hem kendi nefislerinde" belalarla, hastalıklarla "göstereceğiz."

İbn Zeyd dedi ki: "Hem âfâkta" semadaki varlık ve birliğimizin belgelerinde "hem kendi nefislerinde" dünyada cereyan eden olaylarda demektir. Mücahid dedi ki: "Hem âfâkta" çevredeki toprakların fethedilmesinde...

Yüce Allah Rasûlüne ve ondan sonraki Raşid halifeler ile dünyanın dört bir yerinde ve genel olarak doğuda ve batıda dininin yardımcılara özellikle de batı tarafında daha önceki yeryüzünde bulunan halifelerden hiçbir kimseye benzeri görülmedik şekilde fetihler kolaylaştırılmıştır. Aynı şekilde zorbalara ve kisralara karşı zaferler kazanmışlar, onların az sayıdaki toplulukları öbürlerinin bir çoğuna galib gelmiş, bu ümmetin zayıfları zorba ve kisraların güçlülerine egemen kılınmıştır. Onlar vasıtası ile alışılmadık ve olağanüstü birtakım olaylar gerçekleştirmiştir. "Hem kendi nefislerinde" de Mekke'nin fethedilmesi demektir. Taberî'nin tercih ettiği açıklama da budur, el-Minhal b. Amr ve es-Süddî de böyle demişlerdir.

Katade ile ed-Dahhak ise şöyle demektedirler: "Hem âfâkta" Allah'ın geçmiş ümmetlerin başına getirdiği olaylarda, "hem kendi nefislerinde" Bedir gününde... demektir.

Ata ile yine İbn Zeyd de şöyle demişlerdir: "Hem âfâkta" göklerin ve yerin çeşitli yerlerinde, güneş, ay, yıldız, gece, gündüz, rüzgarlar, yağmurlar, gök gürültüsü, şimşekler, yıldırımlar, bitkiler, ağaçlar, dağlar, denizler ve daha başkalarında... demektir.

es-Sıhah'ın "afak" çevre ve etraftaki yerler demektir. Bunun tekili 'ufk ve ufuk" diye gelir, "usr ve usur" gibi. Hemze ile "fe" harfleri üstün olarak:

"Yerin ufuklarından (uzak yerlerinden) olan adam" demektir. Bunu en-Nasr

nakletmiştir. Bazıları ise hemze ve "fe"nin ötreli olarak; diye söyleneceğini belirtmişlerdir. Kıyasa uygun olan şekil de budur. el-Cev-herî'den başkaları da şöyle bir beyit zikretmektedir:

"Önünüzde semanın ufuklarını kapatmış bulunuyoruz, Oranın iki ayı (güneşi ve ayı) ve doğan yıldızları bizimdir."

"Hem kendi nefislerinde" ilâhi sanatın inceliklerini, hikmetinin harikuladeliğini -küçük ve büyük abdestin çıkış yollarını- dahi göstereceğiz. Çünkü kişi belli bir yerden yer içer, fakat bunlar iki ayrı yerden çıkarlar. Yine yüce Allah'ın sanatının harikuladeliğini bir su damlasını andıran gözlerinde de göstereceğiz. O bunlarla sema ve arzda beşyüz yıllık bir mesafeyi görebilmektedir. Kendileri vasıtasıyla farklı sesleri birbirinden ayırdedebildiği kulaklarında ve buna benzer yüce Allah'ın insan yapısındaki harikulade diğer hikmetlerinde de göstereceğiz.

Bir başka görüşe göre "hem kendi nefislerinde" onların nutfe iken diğer başka hallere geçişleri anlamındadır. Nitekim bunlara dair açıklamalar daha önceden el-Mu'minin Sûresi'nde (23/12-14. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Anlamın Peygamber (sav)'ın kendilerine haber vermiş olduğu çeşitli fitneler ve gaybe dair haberleri göreceklerd, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendilerine apaçık belli oluncaya kadar..." buyruğu ile ilgili dört açıklama vardır:

1- O Kur'ân-ı Kerim'dir.

2- Rasûlullah (sav)'ın kendilerine getirdiği ve kendisine davet ettiği İslâm'dır.

3- Allah'ın kendilerine gösterdiği ve bu hususta yaptıkları hakkın kendisidir.

4- Muhammed (sav) gerçek rasûlün ta kendisidir.

"Rabbinin herşeyi görüp gözetici olması yetmez mi?" buyruğundaki: " Rabbinin" buyruğu; "Yetme" fiilinin faili olarak ref mahallindedir ise "Rabbin" lafzından bedeldir. Eğer mahalline bedel kabul edersek, ref konumundadır. Eğer lafzından bedel kabul edersek, cer konumundadır. "Lam" harfinin hazfî takdiri ile nasb konumunda olması da mümkündür. Buyruğun anlamı da şudur: Rabbinin tevhidinde dair onlara gösterdiği delilleri onlara yetmez mi? Çünkü o "herşeyi görüp, gözetici"dir. Herşeyi görüp gözettiğine göre de herşeyin karşılığını verir.

Anlamın: "Rabbinin" kâfirleri cezalandırmak hususunda "herşeyi görüp gözetici olması yetmez mi?" anlamında olduğu da söylenmiştir. Bir başka açıklamaya göre buyruğun anlamı şöyledir: Ey Muhammed! "Rabbinin herşeyi" kâfirlerin amellerini "görüp, gözetici olması" sana "yetmez mi?"

Yine bir başka görüşe göre anlam şöyledir: Kur'ân-ı Kerim'in Allah tarafından gelmiş olduğuna şahid olarak "Rabbin... yetmez mi?"

Şöyle de açıklanmıştır: Rabbinin kulların işledikleri "herşeyi görüp, gözetici olması sana yetmez mi?"

Görüp gözetici (şehid) de bilen anlamındadır. Yani bu lafız hazır bulunmak demek olan şهادetten gelmektedir.

"Bilin ki muhakkak onlar Rabbleri ile" âhirette es-Süddî'ye göre ölümden sonra diriliş ile "karşılaşmaktan şüphededirler." Tereddüt etmektedirler.

"Uyanık olun! Muhakkak O herşeyi kuşatandır." İlmi herşeyi kuşatmıştır. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır. el-Kelbî de şöyle demiştir: Onun kudreti herşeyi kuşatmıştır.

el-Hattabî şöyle demiştir: Kudreti bütün mahlukatını kuşatan O'dur. Bilgisi herşeyi kuşatan O'dur. Herşeyi sayısıyla bilen O'dur. Yüce Allah'ın bu ismi çoğunlukla tehdit ifade eden buyruklarla birlikte gelir. Gerçek anlamı ise herşeyi kuşatıcı olması ve kuşatılan şeyin kökten imha edilmesidir.

"Kuşatıcı (anlamındaki fnuhît)" asıl şekli; olup, "ye"nin harekesi "ha"ya nakledilerek "ye" harfî sakın (med harfî) olmuştur. Buradan: Kuşattı, kuşatır, kuşatmak" denilir. " Evin etrafını çeviren duvar" da bu kökten gelmektedir. "Oranın ahalisi onu kuşatır" demektir. "Atlar filan kişiyi kuşattı" ifadesi her taraftan etrafının sarıldığını anlatmak için kullanılır. Şanı yüce Allah'ın: "Onun mahsulü kuşatıldı (bütün serveti yokedildi)" (el-Kehf, 18/42) buyruğunda da bu kökten gelen kelime kullanılmıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Fussilet Sûresi burada sona ermektedir. [37]

[1] Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: "Rahman, Rahim olan tarafından indirilmiş olan (bu kitab), âyetleri gereği gibi açıklanmış bir kitaptır"

[2] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/303 -307

[3] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/308-310

[4] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/311-316

[5] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/317-321

[6] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/321-322

[7] Bu hadis daha önceden Yasin, 36/65-68. ayetlerin tefsiri yapılırken geçmiş ve kaynakları orada gösterilmişti. Kaynakları için oraya bakınız.

[8] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/323-324

[9] Müslim, IV, 2279.

[10] Müslim, IV, 2141; Buhari, IV, 1H18. Ayrıca bk. Müsned, I, 3H1, 408, 426, 442, 443.

[11] Tinnizi, V, 375.

[12] Tinnizi, V, 375.

[13] Taberani, Kebir, XIX, 40H; Heysemi, Mecınu'z-Zevaid, X, 35, Kivilerinin "sika; güvenilir oldukları" kaydıyla

[14] Ebu Nuaym, Hiİye, II. 303, "garibclir" kaydıyla

[15] Bu kadarıyla: Müslim, IV, 2206; İbn Hibban, Sahih, II, 404; Ebu Davud, III, 189; İbn Mace, II, 1395; Müsned, III, 334; Tayalisi, Müsned, I, 246.

[16] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/325-331

[17] Buhari, I, 431 (muallak bir hadis olarak), III, 1213, VI, 2669; Müslim, III, 1303; Nesai, VII, 81; İbn Mace, II, 873; Müsned, I, 383, 430, 433

[18] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/332-334

[19] Tirmizi, V, 376. Ayrıca hk. İbn Receh el-Hanbeli, Camiu'l-Ulumi ve'l-Hikem, s. 204; Ebu Yala, Mu'cem, I, 122, VI, 213

[20] Müslim, I, 65; Müsned, III, 413

[21] Tirmizi, IV, 607; Darimi, II, 386; İbn Mace, II, 1314; Müsned, III, 413, IV, 384.

[22] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/335-338

[23] Muvatta, II, 908 (mürsel bir rivayet olarak).

[24] Buhari, V, 2311.

[25] Tirmizi, V, 74; Ebu Davud, IV, 354; İbn Mace, II, 1220; Müsned, IV, 289, 30

[26] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/338-343

[27] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/344-345

- [28] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/345-347
- [29] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/347-350
- [30] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/351
- [31] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/352
- [32] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/352-354
- [33] Müslim, IV, 1994; Müsned, V, 160.
- [34] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/354-355
- [35] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/356-357
- [36] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/358-360
- [37] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/360-363

ŞURA SURESİ

1- Din ve Şeriat:

2- Peygamberler ve Şeriatler:

1- Risaletin Karşılığı ve Peygamber ile Akrabalık Bağı:

2- Âyetin Nüzul Sebebi:

1- Ayet-i Kerime'nin Nüzul Sebebi:

2- Cenab-ı Allah'ın Fiillerindeki Maslahatlar:

2- Kızgınlık Halinde Bağışlamak:

1- Rabblerinin Çağrısını Kabul Edip Dosdoğru Namaz Kılanlar:

2- Müminler ve İstişare:

3- Şuranın Önemi:

1- Haksızlıklara Karşılık Vermek:

2- Kötülüğün Karşılığı Ona Denk Bir Kötülük Olmalıdır:

3- Affedip, Düzeltmenin Mükâfatı:

4- Zulmeden Kâfir ve Müslümandan İntikam Almanın Hükümü:

5- İntikam ve Cezanın Bizzat Zulme Uğrayan Tarafından Uygulanması:

6- İnsanlara Zulüm ve Haksızlık Yapanlar:

7- İyilik Yapanlar İle Zulmün İntikamını Alanlar:

8- Haksız Vergiden Kurtulmanın Hükümü:

9- Hakların Helal Edilmesi:

10- Üzerinde Başkalarına Ait Haklar Bulunan Ölünün Durumu:

11- Sabretmek ve Bağışlamak:

1- Herşeyin Mülkü Allah'ındır O Dilediğine, Dilediği Gibi Evlat Verendir:

2- Yüce Allah'ın İnsanları Bu Yolla Yaratmasındaki Hikmet:

3- Erkek de, Dişi de Olmayan (Hünsa) Çocuklar:

4- Hünsanın Varlığını Kabul Etmeyenlere Cevab:

1- Yüce Allah'ın İnsanla Konuşma Yolu:

2- Konuşmamaya Yemin Ettiği Kimseye Elçi Göndermek Suretiyle Konuşmanın Hükümü:

1- Vahiy ve Ruh:

2- Vahiy Gelmeden Önce Peygamberlerin İnanç Bakımından Durumları:

3- Peygamberimiz Kendisine Vahiy Gelmeden Önce Herhangi Bir Dine Göre İbadet Ediyor muydu?:

4- Bu Âyet-i Kerime'de Söz konusu Edilen "Kitab" ve "İman'ın Mahiyeti:

ŞURA SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

el-Hasen, İkrime, Atâ ve Cabir'in görüşüne göre Mekke'de inmiştir. İbn Ab-bas ve Katade ise: Medine'de inmiş: "Deki: Ben sizden buna karşılık -akrabalıkta sevgiden başka- bir ücret istemem" (eş-Şûra, 42/23) buyruğundan itibaren dört âyet müstesna, demişlerdir. 53 âyet-i kerimedir. [\[1\]](#)

1. Hâ, Mîm.

2. Ayn, Sîn, Kâf.

3. Mutlak galib, sonsuz hikmet sahibi olan Allah sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.

4. Göklerde olanlarla, yerde olanlar yalnız O'nundur. O en yücedir, en büyük olandır.

Yüce Allah'ın: "Hâ, Mîm, Ayn, Sîn, Kâr buyruğu hakkında Abdu'l-Mu'min şöyle demektedir: Ben el-Huseyn b. el-Fadl'a şunu sordum: Niçin "Hâ, Mîm" buyruğu "Ayn, Sîn, Kâf"den ayrı olarak yazıldı da buna karşılık: "Kef, He, Yâ, Ayn, Sâd", "Elif, Lam, Ra" ile "Elif, Lanı, Mim, Sad" ayrı yazılmadılar? Şu cevabı verdi: Çünkü "Ha, Mim, Ayn, Sin, Kâf" buyruğu "Ha, Mim" ile başlayan birtakım sûreler arasında yer almaktadır. Bundan ötürü gerek kendisinden önce, gerek kendisinden sonra kendisine benzeyen sûreler gibi (baş-terafı) yazılmıştır. Sanki "Ha, Mim" mübteda, buna karşılık "Ayn, Sin, Kâf" da onun haberi gibidir. Ayrıca burada bu harfler iki ayrı âyet olarak sayılmışken buna benzer fakat bir arada yazılan buyruklar tek bir âyet olarak sayılmışlardır.

Bir diğer görüşe göre; bütün harfler açıklamanın temeli, söz söylemenin dayanağı olmaları bakımından aynı durumdadır. Bu açıklamayı da el-Cürca-nî zikretmiştir.

"Hâ, Mîm, Ayn, Sîn, Kâf" birbirinden ayrı, buna karşılık; "Kef, He, Ya, Ayn, Sâd" bitişik yazılmıştır. Çünkü "Hâ. Mîm" denildiğine göre; "Olacak olan hükme bağlandı" demektir. Bundan dolayı yazılışında fiil takdir edilen ile takdir edilmeyen harfleri ayrı yazmış olmaktadırlar. Diğer taraftan bu ayrı yazılsa, öteki de bitişik yazılsa yine caizdir. Bu açıklamayı da el-Kuşey-rî nakletmiştir.

İbn Mesud ile İbn Abbas'ın kıraatinde "Ha, Mim, Sin, Kâf" şeklindedir. İbn Abbas dedi ki: Ali da) bunlar ile fitneleri (meydana gelecek karışıklıkları) biliyordu.

Ertae b. el-Munzir dedi ki: Bir adam yanında Huzeyfe b. el-Yeman bulunduğu sırada İbn Abbas'a şöyle sordu: Bana yüce Allah'ın: "Hâ, Mîm, Ayn, Sîn, Kâf" buyruğunun tefsirinin ne olduğunu haber ver, dedi. İbn Abbas ona iltifat etmedi. Bu sorusunu ona üç defa tekrarladığı halde yine ondan yüz çevirdi. Bu sefer Huzeyfe b. el-Yeman şöyle dedi: Onun tefsirini ben sana haber vereyim: Ben senin soruna niçin cevap vermediğini biliyorum. Bu âyet-i kerime Abdu'l-İlah ya da Abdullah diye anılan onun yakınlarından birisi hakkında inmiştir. Bu kişi doğudaki nehirlerden birisi üzerinde konaklayacak ve bu nehir kıyısında iki şehir inşa edecek, nehir bu iki şehrin ortasını yarıp geçecek. Allah onların mülklerinin son bulmasını, devletlerinin ardı arkasının kesilmesini muracl edeceği vakit, bu şehirlerden birisi üzerine geceleyin bir ateş gönderecek, sabahı simsiyah ve kararmış olarak edecektir. Sanki orada böyle bir şey yokmuş gibi yanacaktır. Diğer şehir ise buna; bu şehir nasıl bu hale geldi, diye hayret edecek. O aynı günün aydınlığında her zorba ve inatçı orada toplanıp biraraya gelecek, sonra da yüce Allah o şehri ve bu inatçı ve zorbaları birlikte yerin dibine geçirecek. İşte yüce Allah'ın "Ha, Mim, Ayn, Sin, Kâf" buyruğunun açıklaması budur. Yani; bu yüce Allah'ın hükme bağladığı kararlarından ve hükmü verip, bitirdiği fitne ve kazalarından birisidir. İşte burada "Ha, Mim": " Hükme bağlandı" demektir. "Ayn" ondan adaletle; "Sin" olacaktır, "Kâf" bu iki şehirde vukua gelecektir, demektir.

Bu tefsirin bir benzeri de Cerir b. Abdullah el-Becelî'den gelen rivayettir. O şöyle demiştir: Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Dicle.

Duceyl, Kutrabbu ve es-Sarat arasında bir şehir inşa edilecektir. Bu şehirde yeryüzünün zorbaları toplanıp bir araya gelecektir, hazineler oraya getirilecek ve orası yerin dibine geçirilecektir. -Bir rivayette ahalisi ile birlikte de denilmektedir.- Bu yerin dibine geçirilen şehrin yerin içinde yol alması yumuşak bir arazide oldukça güzel bir kazığın girmesinden daha hızlı olacaktır." [2] İbn Abbas da "Hâ, Mîm, Sin, Kâf" diye "Ayn'sız olarak okumuştur. Tabe-rî'nin nakline göre Abdullah b. Mesud'un Mushaf'ında da böyledir.

Nafi'nin, İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre (o şöyle demiştir): "Ha" Allah'ın hilmi, "Mim" O'nun vecdi, "Ayn" O'nun ilmi. "Sin" O'nun nuru ve aydınlığı, "Kâf" ise kudretidir. Yüce Allah bunlara yemin etmektedir.

Muhammed b. Ka'b'dan da şöyle dediği nakledilmiştir: Yüce Allah hilmi-ne, vecdine, yüceliğine, nuruna ve kudretine, kalbinden ihlas ile la ilahe il-lallah'a sığınan kimseleri azablandırmayacağına yemin etmektedir.

Cafer b. Muhammed ile Said b. Cubeyr de şöyle demişlerdir: "Ha" rahmandan, "Mim" mecidden, "Ayn" alimden, "Sin" kuddüsten, "Kâf" da kaahirden-dir.

Mücahid de şöyle demiştir: Bunlar sûrelerin başlangıcı olan harflerdir. Abdullah b. Bureyde de şöyle demiştir: Bu dünyanın etrafını kuşatan dağın adıdır. Lafız es-Sa'lebî'nin olmak üzere el-Kuşeyrî'nin zikrettiğine göre bu âyet-i kerime nazil olunca Peygamber (sav)'ın üzülp kederlendiği yüzünden anlaşılmıştı. Ona: Ey Allah'ın Rasûlü, seni üzen nedir? diye soruldu. Şöyle buyurdu: Ümmetimin başına inecek yerin dibine geçirilmek, semadan bir şeyler atılması, onları bir yerlere toplayacak bir ateş, denize doğru sürükleyecek bir rüzgar ve İsa'nın inişi ile Deccal'in çıkışının hemen ardından gelecek biri diğerinin akabinde ortaya çıkacak birtakım belgeler, alametler bana haber verildi." Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yine denildiğine göre bu Peygamber (sav) ile ilgilidir. Buna göre "ha" onun ümmetinin etrafında toplanacağı havzıdır. "Mim" uçsuz bucaksız mülkü, "ayn" onun izzeti, "sin" onun görülen aydınlığı, "kâf" onun Makam-ı mahmud-da ayakta durması ve mutlak melik (herşeyin sahibi) ve ma'budun huzurunda şan ve şerefiyle yakınlığı demektir.

İbn Abbas dedi ki: Kendisine kitab verilmiş ne kadar peygamber varsa mutlaka ona; "Hâ, Mîm, Ayn, Sin, Kâf" da vahyedilmiştir. Bundan dolayı yüce Allah: "Allah sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder" diye buyurmuştur.

el-Mehdevî dedi ki: "Haberde nakledildiğine göre, "Hâ, Mîm, Ayn, Sin, Kâf", Ben daha önce geçmiş olan peygamberlere vahyettim şeklindedir."

İbn Muhaysın, İbn Kesir ve Mücahid: "Vahyeder" buyruğunu meçhul bir fiil olarak: "Vahyolunur" diye okumuşlardır. Bu okuyuş İbn Ömer'den de rivayet edilmiştir. Bu durumda câr ve mecrûr ("sana..." buyruğu) failin konumunda olacağından dolayı ref mahallinde olur. Bununla birlikte meçhul fiilin (nâib-i) failinin gizli olması da mümkündür. Yani, bu surenin muhtevası arasında yer aldığı Kur'ân-ı Kerim sana vahyolunur. Bu durumda "Allah" ismi de fiil takdiri ile merfu olur, takdiri de: "Onu Allah sana vahyediyor" şeklindedir. Nitekim İbn Amir ile Ebu Bekr yüce Allah'ın; "Sabah akşam onu oralarda teşbih ederler. (Bunlar)... yiğitlerdir" (en-Nur, 24/37) buyruğunu; "Sabah akşam oralarda ona teşbih edilir... yiğitlerdir." O'nu birtakım yiğitler teşbih eder demektir. Sibeveyh de şu beyiti zikretmektedir:

"Yezid için ağlansın, düşmanlık sebebiyle zayıf düşmüş bir kimse,

Ve Eş'as için de, musibetlerin şaşkın gibi çöle saldırdığı kimseler (ağlasın)."

Şair burada önce "Yezid için ağlansın" dedikten sonra, onun için kimlerin ağlaması gerektiğini açıklamaktadır. Yani zaafa düşmüş ve helak olacak kimse onun için ağlasın.

Bununla beraber (bu kıraate göre) bunun mubteda olması, haberin de

hazfedilmiş olması da mümkündür. Sanki: "Allah onu vahyediyor" denilmiş gibidir. Yahut bir mübteda takdirine göre de olabilir; "Vah-yeden Allah'tır" demek olur. Yahut kendisi mübteda olup, haberi de "mutlak galib, sonsuz hikmet sahibi(dir)" buyruğudur.

Diğerleri ise "ha" harfî esreli olarak; "Sana vahyeder" şeklinde ve yüce Allah'ın ism-i fail olmak üzere ref ile okumuşlardır. [3]

"Göklerde olanlarla yerde olanlar yalnız O'nundur. O en yücedir, en büyük olandır" buyruğu da daha önceden birkaç yerde (mesela, el-Bakara, 2/107 ve 255. âyetlerde) geçmiş bulunmaktadır.

5. Gökler nerede ise üstlerinden çatlayacaklar. Melekler de Rabbleri-ni hamd ile teşbih ederler, yeryüzünde olanlar için mağfiret isterler. Şunu bilin ki; muhakkak Allah günahları mağfiret edendir, çok çok rahmet edicidir.

"Gökler nerede ise" buyruğu(nun ilk kelimesi) genel olarak "te" ile okunmuştur. Naft, İbn Vessab ve el-Kisaî "ye" ile okumuşlardır.

"Çatlayacaklar" anlamındaki buyruğu Naft ve başkaları (önce) "ye" ve (sonra) "te" ile "ti" harflerini de şeddeli olarak okumuştur. Genel ola-rakta böyle okunmuştur. Ancak Ebu Amr, Ebu Bekr, el-Mufaddal ve Ebu Ubeyd; "Çatlayacaklar" şeklinde; "Çatlamak"dan gelen bir fiil olarak okumuşlardır.

Yüce Allah'ın: "Gök yarıldığı zaman" (el-İnfitar, 82/1) buyruğunda olduğu gibi. Buna dair açıklamalar daha önceden Meryem suresinde (19/90. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: "Gökler nerede ise üstlerinden çatlayacak" yani müşriklerin: "Allah evlat edindi" (el-Bakara, 2/116) sözleri dolayısı ile her-biri kendisine bitişik olan diğerinin üstünde nerede ise çatlayacak (ve üzerine düşecek) hale gelmiştir.

ed-Dahhak ile es-Süddî de şöyle demektedir: "Çatlayacaklar" yani üstlerinde yüce Allah'ın azametinden dolayı çatlayacaklar. "Üstlerinde" buyruğunun, eğer akıl sahibi varlıklar olsalardı Allah'tan korktuklarından ötürü çatlayıp yer üzerine düşeceklerdi, anlamında olduğu ela söylenmiştir.

"Melekler de Rabblerini hamd ile teşbih ederler." Onu nitelendirilmesi caiz olmayan ve celaline yakışmayan şeylerden tenzih ederler. Müşriklerin cesaretlerinden ötürü hayret ederler, diye de açıklanmıştır. Çünkü hayret edilen şeyler görüldüğünde teşbih ile zikir yapılır.

Ali (r.a)'dan rivayete göre o şöyle demiştir: Onların teşbihleri, müşriklerin Allah'ın gazabına maruz kalacak şekilde neler yaptıklarını görüp, hayret

etmelerinden dolayıdır. İbn Abbas da şöyle demektedir: Onların teşbihleri, gördükleri yüce Allah'ın azameti karşısında zilletle boyun eğmelerinden ötürüdür. "Rabblerini hamd ile" buyruğu da Rabblerinin emri ile, anlamındadır. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır.

"Yeryüzünde olanlar için istiğfar ederler" buyruğunu ed-Dahhak yeryüzünde bulunan mü'minler için mağfiret dilerler diye açıklamıştır. es-Süddî de böyle demiştir. Bunun açıklaması da daha önce el-Mu'min Sûresi'nde geçen: "Mü'minlere de mağfiret dilerler" (el-Mu'min, 40/7) buyruğunda zikredilmiştir. Buna göre burada meleklerden kasıt Arş'ın taşıyıcılarıdır. Semadaki bütün melekler olduğu da söylenmiştir, el-Kelbî'nin açıklamasının zahirinden anlaşılan budur. Vehb b. Münebbih ise şöyle demektedir: Bu buyruk yüce Allah'ın: "İman edenlere de mağfiret dilerler" buyruğu ile neshe-dilmiştir. el-Mehdevî şöyle demektedir: Doğrusu bunun neshedilmiş olmadığıdır, çünkü bu, bir haberdir (haberler nesholunaz) ve bu mü'minlere has bir özelliktir.

Ebu'l-Hasen el-Maverdî'nin el-Kelbî'den naklen belirttiğine göre; denenen ve yeryüzündeki insanlar arasında hükmetmek üzere gönderilip de Zühre (yıldızı)'ye kendilerini kaptıran ve -Nuh'un babası olan- İdris'e kaçıp da kendilerine dua etmesi için ondan istekte bulundukları sırada, diğer melekler Rabb-lerine hamd ile teşbihte bulundular ve Ademoğulları için mağfiret dileğinde bulundular.

Ebu'l-Hasen İbnu'l-Hassar da dedi ki: Bir hususu farketmeyen bazı kimseler bu âyet-i kerimenin Harut ve Marut sebebiyle indiğini ve el-Mu'min Sûresi'ndeki âyet ile nesholdüğünü sanmışlardır. Halbuki bunlar Arş'ın taşıyıcısı olan meleklerin özellikle mü'minlere mağfiret dilemek gibi bir hususiyete sahip olduklarını, diğer taraftan yeryüzünde bulunan kimseler için mağfiret dileğinde bulunan başka meleklerin bulunduğunu bilememişlerdir.

el-Maverdî dedi ki: Meleklerin yeryüzünde bulunan kimseler için mağfiret dileğinde bulunmaları ile ilgili olarak iki görüş vardır. Bu görüşlerden birisine göre günah ve hatalarından ötürü mağfiret dilerler. Mukatil'in görüşünden anlaşılan da budur. İkincisine göre ise bundan maksat, onlar için rızık talebinde bulunmak ve azıklarının genişletilmesini istemektir. Bu açıklamayı el-Kelbî yapmıştır.

Derim ki: Daha kuvvetli görülen görüş budur. Çünkü yer kâfir olanı da olmayanı da barındıran genel bir yerdir. Mukatil'in açıklamasına göre ise bunun kapsamına kâfir girmez. Bu hususta Asım el-Ahvel'in rivayet ettiği bir haber de nakledilmektedir. O Ebu Osman'dan onun da Selman'dan rivayetine göre Selman şöyle demiştir: Şayet kul rahatlık ve bolluk zamanlarında Allah'ı anan birisi olup

da ona bir sıkıntı gelip isabet ederse melekler şöyle derler: Bu Ademoğlunun tanınan zayıf bir kimsenin sesidir. Bu, rahatlık zamanlarında Allah'ı zikreden birisi idi. İşte buna bir sıkıntı gelip çatmış bulunuyor. Bunun üzerine o kişiye mağfiret dilemeye koyuldular. Şayet bu şahıs eğer rahatlık zamanlarında Allah'ı zikretmeyen birisi olup da başına bir sıkıntı gelmiş ise bu sefer melekler: Bu, Ademoğullarından daha önce tanımadığımız birisinin sesidir. Bu kişi rahatlık zamanlarında Allah'ı zikretmiyordu. Şimdi de başına bir sıkıntı gelmiş bulunuyor (derler) ve onun için Allah'tan mağfiret dilemezler.

Bu açıklama âyet-i kerimenin yüce Allah'ı darlık zamanlarında ve rahatlık zamanlarında zikreden kimse hakkında olduğunu göstermektedir. O halde hu âyet-i kerime yeryüzünde bulunan bir takım mü'minler hakkında özeldir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Meleklerin mağfiret dilemek ile yüce Allah'ın: "Muhakkak ki Allah göklerle yeri zeval bulmasınlar diye tutar... Muhakkak o Halimdir, mağfiret edicidir." (Fatır, 35/41) buyruğunda ve: "Muhakkak senin Rabbin zulümlerine rağmen insanlara yine de mağfiret edendir" (er-Ra'd, 13/6) buyruklarında sözü edilen Allah'ın hilmini ve bağışlayıcılığını talep etmeyi kastetmeleri ihtimali vardır. Onlara hilm ile muamele edilmesinden maksat, onlardan intikam almayı çabuklaştırmamasıdır. Bu durumda buyruk, umumi olmaktadır. Bu açıklamayı da ez-Zemahşerî yapmıştır.

Mutarrif dedi ki: Allah'ın kulları arasında Allah'ın kullarının en samimi şekilde iyiliklerini isteyenlerin melekler olduğunu görüyoruz. Allah'ın kulları arasında Allah'ın kullarını en çok aldatmaya çalışanların da şeytanlar olduklarını görüyoruz. Bu daha önceden (Fatır, 35/7. âyetin tefsirinde) de geçmiş bulunmaktadır.

"Şunu bilin ki, muhakkak Allah günahları mağfiret edendir, çok çok rahmet edicidir" buyruğu ile ilgili olarak bir ilim adamı şöyle demiştir: Yüce Allah önceleri heybet ve ta'zim ile söze başladı, sonraları da lütfunu hatırlatıp müjde verdi. [4]

6. O'ndan başka veli edinenlere gelince, Allah onların üzerinde bir nafızdır, sense onların üzerlerinde bir vekil değilsin.

"O'ndan başka veli" yani tapındıkları putlar "edinenlere gelince, Allah onların üzerinde bir hafızdır." Yani kendilerine karşılıklarını vermek üzere amellerini iyice tesbit eder.

"Sense onların üzerlerinde bir vekil değilsin." Bu buyruk kılıç (cihadı emreden)

âyeti ile nesholmuştur. Hallerde: "Sema gıcırdamaktadır, gıcırdamakta da haklıdır" [\[5\]](#) diye buyurulmaktadır. Yani orada sakin olanların çokluğunun ağırlığından dolayı ses çıkarmakta(gıcırdamakta)dır. Onlar çok ılıklarına rağmen Allah'a ibadetten usanmazlar, kesintisiz ibadet ederler. Bu kâfirler ise buna rağmen O'na ortak koşmaktadırlar. [\[6\]](#)

7. Hem şehirlerin anasını ve onun etrafında bulunanları uyarıp korkutasın, hem de kendisinde şüphe bulunmayan toplanma günü ile uyarıp korkutasın diye sana da böylece Arapça bir Kur'ân vahyettik. (O gün insanların) bir kısmı cennette, bir kısmı da cehennemde olacaktır.

"...Sana da böylece Arapça bir Kur'ân vahyettik" buyruğu şu demektir: Biz sana ve senden öncekilere bu hususları vahyettiğimiz gibi, yine saria Arap dili ile güzel bir şekilde açıkladığımız Arapça bir Kur'ân da indirmiş bulunuyoruz. Bir başka açıklamaya göre de; Biz senin üzerine kavminin dili ile Arapça bir Kur'ân indirdik. Tıpkı herbir peygambere kendi kavminin dili ile indirdiğimiz gibi. Anlam birdir.

"Hem şehirlerin anasını..." yani Mekke'yi... Mekke'ye şehirlerin anası denilmesinin sebebi, yeryüzünün onun altında düzenlenmeye başlandığından dolayıdır.

"Ve onun etrafında bulunan" diğer insan "lan uyarıp korkutasın, hem de kendisinde şüphe bulunmayan" gerçekleşeceğinde tereddüt olmayan "toplanma günü" o da kıyamet günüdür "ile uyarıp korkutasın diye... vahyettik."

"Bir kısmı cennette bir kısmı da cehennemde olacaktır" buyruğu müb-teda ve haberdur. el-Kisaî "bir kısmı" anlamındaki: ("ferik" kelimesinin) nasb. ile okunmasını caiz kabul etmektedir.

Buna göre ifade; " Bir kısmının cennette olacağını, bir kısmının da cehennemde olacağını belirtip korkutasın diye..." takdirindedir. [\[7\]](#)

8. Eğer Allah dileseydi onları tek bir ümmet kılardı. Fakat dilediği kimseyi rahmetine girdirir. O zalimlerin ise hiçbir dost ve hiçbir yardımcıları yoktur.

"Eğer Allah dileseydi onları tek bir ümmet kılardı" buyruğu ile ilgili olarak ed-Dahhak şöyle demiştir: Tek bir din mensubu yapardı onlar da ya sapık kimseler yahut hidayet bulan kimseler olurlardı.

"Fakat dilediği kimseyi rahmetine girdirir." Enes b. Malik: İslâm'a girdirir, diye

açıklamıştır.

"O zalimlerin" buyruğu mübteda olarak merfudur, haberi ise "hiçbir dost ve hiçbir yardımcıları yoktur" buyruğudur.

"Hiçbir yardımcı" buyruğu bir önceki kelimenin lafzına atfedil-miştir. Bununla birlikte mahalline atıf ile; şeklinde okunması da mümkündür. Buradaki; de zaidir. [8]

9. Yoksa onlar O'ndan başka veliler mi edindiler? İşte Allah... Veli O'dur. Ölülere de O diriltir. O herşeye gücü yetendir.

"Yoksa onlar O'ndan başka veliler" yani putlar "mı edindiler?" Hayır... edindiler, anlamındadır.

"İşte Allah... Veli O'dur." Yani ey Muhammed, senin de gerçek dostun, sana uyanların da gerçek dostu O'dur. O'ndan başka veli (dost ve yardımcı) yoktur.

"Ölülere de O diriltir." Maksat diriliş esnasında ölülerin diriltilmesidir.

"O, herşeye gücü yetendir." O'nun dışındaki diğer veliler ise, hiçbir şeye güç yetiremezler. [9]

10. Herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz, O'nun hakkında hüküm vermek (hakkı) Allah'ındır. İşte benim Rabbim olan Allah O'dur. Yalnız O'na tevekkül ettim ve ben yalnız O'na dönerim.

"Herhangi bir şey hakkında anlaşmazlığa düşerseniz..." buyruğu Rasû-lullah (sav)'ın mü'minlere söylemiş olduğu bir sözü aktarmaktadır. Şu demektir: Ehl-i kitab mensubu olan kimseler ile müşrik olan kâfirlerden din ile ilgili hususlarda size muhalefet ettikleri herhangi bir hususta siz de onlara: Buna dair hüküm vermek yetkisi Allah'ındır, sizin değildir. O dinin sadece İslâm olduğunu, başkasının geçerli olmadığını hükme bağlamıştır. Şeriata dair emirler ve buyruklar ise ancak Allah'ın açıklamalarından öğrenilir, deyiniz.

"İşte benim Rabbim olan Allah O'dur." Yani bu sıfatlara sahip olan bir ve tek olarak benim Rabbimdir. Bu buyrukta hazfedilmiş takdiri ifadeler de vardır. Yani ey Muhammed, onlara de ki: İşte Allah O'dur, ölülere hayat verendir.

Anlaşmazlığa düşenler arasında hüküm verir O. O benim Rabbimdir. [10]

"Yalnız O'na tevekkül ettim." Güvenip dayandım "ve ben yalnız O'na dönerim."

11. Gökleri ve yeri yaratandır, size kendi nefislerinizden eşler ve davarlardan da

çiftler yaratmıştır. O sizi bu yolla üretilip çoğaltıyor. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur ve O, herşeyi işitendir, görendir.

"Gökleri ve yeri yaratandır." buyruğundaki: "Yaratanda"" buyruğu yüce Allah'ın isminin sıfatı olarak merfû'dur yahutta: "O yaratandır" takdirindedir. Nida olmak üzere nasb ile okunması da caizdir. "Ona" laf-zındaki "he" (o) zamirinden bedel olarak cer ile okunması da caizdir.

Fator (yaratan); yoktan var eden ve yaratan demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-En'am. 614: Yusuf, 12/101; İbrahim, 14/10; er-Rum, 30/30; Fatır, 35/1) geçmiş bulunmaktadır.

"Size kendi nefislerinizden eşler yaratmıştır." Bunun dişiler yaratmıştır, anlamında olduğu söylenmiştir. "Kendi nefislerinizden" diye buyurması ise Havva'yı Adem (a.s)'ın kaburga kemiğinden yaratmış olmasındandır. Mücahid de: Ardı arkasına gelen nesiller diye açıklamıştır.

"Ve davarlardan da çiftler yaratmıştır." Bundan kasıt daha önce el-En'am Sûresi'nde (6/143-144. âyetlerde) sözkonusu ettiği deve, inek, koyun ve keçi türlerinin erkek ve dişilerinden ibaret sekiz (tekin oluşturduğu) çiftlerdir.

"O sizi bu yolla üretilip çoğaltıyor." Yani O sizi "bu yolla" yani rahimde yaratıyor ve çoğaltıyor. Karında diye de açıklanmıştır. el-Ferra ve İbn Key-san ise buradaki: "Orada" lafzının; " (mealde olduğu gibi) Bu yolla" anlamında olduğunu söylemişlerdir. ez-Zeccac da aynı şekilde "O sizi bu yolla üretilip çoğaltıyor" buyruğunu, bununla sizi çoğaltıyor diye açıklamıştır. Yani sizi çoğaltmakta ve sizi eşler yani birbirine helal olan eşler kılmaktadır. Çünkü eşler neslin devamına sebeptir.

"Bu yolla" lafzındaki "he" zahirinin yaratmaya ait olduğu da söylenmiştir. Buna da: "Yaratmıştır" buyruğu delil teşkil etmektedir. O bu şekilde yaratmakla sizi çoğaltmaktadır, diye buyurmuş gibidir.

İbn Kuteybe ise şöyle açıklamıştır: "O sizi bu yolla üretilip, çoğaltıyor" buyruğu eşiniz bünyesinde üretilip çoğaltıyor demektir. Yani O sizleri dişilerin karınlarında yaratır, demek istemektedir. Buna göre; " Orada" rahimde demek olur. Ancak bu uzak bir ihtimaldir, çünkü "rahim" kelimesi müennes-tir ve daha önceden de kendisinden sözedilmiş değildir (ki ona ait bir zahirin varlığı sözkonusu olsun).

"O'nun benzeri hiçbir şey yokturFv©-O herşeyi işitendir, görendir" buyruğunda denildiğine göre; " O'nun benzeri" lafzındaki "kef (benzetme edatı)" te'kid için fazladan gelmiştir. Yani; " O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Ve o ocak taşları ki sizin iki taşınız gibi, Tencere koymak için kurulurlar."

Görüldüğü gibi şair burada "kef'in başına benzetmeyi te'kid etmek için bir (benzetme edatı) "kef daha getirmiş bulunmaktadır. Bir diğer görüşe göre buradaki: "Benzer" kelimesi fazladan tekid için getirilmiştir. Bu da Sa'leb'in görüşü olup; "O'nun gibi hiçbir şey yoktur" takdirindedir.

Yüce Allah'ın: " Artık eğer onlar da sizin buna iman ettiğiniz gibi iman ederlerse muhakkak hidayet bulurlar." (el-Ba-kara, 2/137) buyruğuna benzemektedir. İbn Mesud'un kıraatinde ise bu " Artık onlar sizin kendisine iman ettiğiniz şeylere inanırlarsa hidayet bulmuş olurlar" şeklindedir. Evs b. Hacer de şöyle demektedir:

"Ve öyle maktuller ki, hurma ağaçları gibidirler, Onları sağanak yağan yağmur örtmektedir."

Burada ("gibi" anlamı verilen kelime fazladan getirildiği için): " Hurma ağaçları gibi" demektir.

Bu hususta inanılması gereken şu ki; şanı yüce Allah azametinde, kibri-ya ve melekutunda güzel isimleri ve yüce sıfatları ile mahlukatında hiçbir şeye benzemez ve hiçbir şey O'na benzetilemez. Şeriatın gerek yaratıcı, gerek yaratılmış hakkında kullandığı ifadelere gelince, bu noktada gerçek anlamı itibariyle yaratan ile yaratıcı arasında hiçbir benzerlik sözkonusu değildir. Çünkü aziz ve celil olan O, kadim zatın sıfatları, yaratılmışların sıfatlarından farklıdır. Zira yaratılmışların sıfatları gazez ve arazlardan ayrı değildir. Şanı yüce Allah ise bundan münezzehtir. Hatta O, "el-Kitabu'l-Esna fi Şerhi Esmâ-illâhi'l-Hüsna" adlı eserimizde açıkladığımız gibi; her zaman isim ve sıfatlarına sahiptir. Bu hususta O'nun hak sözü "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" buyruğu, delil olarak yeterlidir.

Kimi muhakkik ilim adamı şöyle demiştir: Tevhid, diğer zatlara benzetilmeyen ve sıfatlardan da muattal (sıfatsız) kabul edilmeyen bir zatı kabul etmektir. el-Vasîtî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bunu daha da açıklayarak şöyle demektedir: Onun zatı gibi bir zat, O'nun ismi gibi bir isim, O'nun fiili gibi bir fiil, O'nun sıfatı gibi bir sıfat olamaz. Sadece lafız bakımından bir uyum sözkonusu olabilir. Kadim olan zat hadis (sonradan yaratılmış) bir sıfata sahip olmaktan yüce ve münezzehtir. Tıpkı hadis (sonradan yaratılmış) zatın kadim bir sıfatının olmasının imkansız oluşu gibi. Bütün bunlar hak ehli sünnet ve cemaatin kabul ettiği görüşlerdir. Allah onlardan razı olsun. [\[11\]](#)

12. Göklerle yerin anahtarları O'nundur. Dilediğine rızkı yayar ve daraltır. Çünkü O, herşeyi çok iyi bilendir.

"Göklerle yerin anahtarları O'nundur" buyruğuna dair açıklamalar, ez-Zümer Sûresi'nde (39/63- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

en-Nehhas dedi ki: Anahtarlara sahip olan hazinelere de sahiptir. Anahtara "ıklid" denilir, çoğulu da kıyasa göre gelmez. Tıpkı tekil olan "hasen" kelimesinin çoğulunun "mehasin" diye gelmesi gibi.

"Dilediğine rızkı yayar ve daraltır. Çünkü O, herşeyi çok iyi bilendir."

Yine buna dair açıklamalar daha önceden bir kaç yerde (el-Bakara, 2/29- âyet, 10. başlık; er-Rad, 13/26. âyet gibi) geçmiş bulunmaktadır. [\[12\]](#)

13. O: "dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin" diye dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi İbrahim, Musa ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi size de şeriat yaptı. Senin onları kendisine davet ettiğin şey, müşriklere büyük geldi. Allah dilediği kimseyi buna seçer ve döneni buna hidayet eder.

14. Onlar ancak ilim kendilerine geldikten sonra aralarındaki düşmanlık sebebi ile ayrılığa düştüler. Eğer Rabbinden belirli bir süreye kadar bir söz geçmiş olmasaydı, elbette aralarında hük-molunurdu. Onlardan sonra kendilerine kitab miras verilenler de muhakkak O'nun hakkında bir şüphe ve tereddüt içindedirler.

"O... dinden Nuh'a tavsiye ettiğini... size de şeriat yaptı" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Din ve Şeriat:

"Dinden... size de şeriat yaptı" buyruğu şu elemektir: Göklerin ve yerin anahtarları kendisinin olan O yüce zat Nuh, İbrahim, Musa ve İsa kavimleri için dinden şeriat yaptığı şeyleri size de şeriat yapmıştır. Daha sonra da bunu: "Dini dosdoğru tutun..." diye açıklamaktadır.

Dinin dosdoğru tutulması, Allah'ın tevhidi, O'na itaat, rasûllerine, kitaplarına, âhiret gününe ve kişinin yerine getirmekle müslüman olmasını sağlayan diğer hususlara iman etmektir. Bu buyrukla yüce Allah, en güzel halleri ile ümmetlerin maslahatları demek olan şer'î hükümleri kastetmemekte-dir. Çünkü bunlar farklı ve ayrıdır. Yüce Allah bir başka yerde: "Sizden her-biriniz için bir şeriat ve bir yol tayin ettik" (el-Maide, 5/48) diye buyurmaktadır. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Şeriat yaptı" yol yaptı, açıkladı, gidilecek yerleri beyan etti, demektir. "Onlar için bir şeriat yaptı, yapar"; onlara yol gösterdi demektir. "Şart" en büyük yol demektir. Çıkmaz olmayan bir yol üzerinde bulunan eve: denilir. "Develerin büyük ve geniş yola gitmelerini sağladım" demektir, "Deriyi yüzdüm"

anlamındadır. Yakub dedi ki: İki ayağın arasını yardığın vakit bu tabir kullanılır. O şöyle der: Ben bu tabiri Bekroğullarından Um el-Humaris'ten duydum. "Bu işe daldım, giriştim" demektir.

Dini dosdoğru tutun... diye" buyruğundaki; "Diye" lafzı: "Nuh'a tavsiye ettiği ise dini dosdoğru ayakta tutun demektir" takdiri ile ref konumundadır. Bu açıklamaya göre "İsa'ya" lafzı üzerinde vakıf yapılır.

Bunun nasb konumunda olduğu da söylenmiştir. O, size dini ayakta tutmayı şeriat yaptı, demek olur. Bir başka görüşe göre;"ettiğini" buyruğundakinin karşılığı- lafzındaki "he"den bedel olarak cer konumundadır. "Siz de onunla dini dimdik ayakta tutunuz" diye buyurmuş gibidir. Bu son iki açıklamaya göre "İsa'ya" buyruğu üzerinde vakıf yapılmaz. Bununla birlikte bu: "Diye" lafzının müfessire (açıklayıcı) olması da mümkündür. Yürüyün diye" (Sad, 38/7)

buyruğunda ifadesinde olduğu gibi. Bu durumda i'rabta mahalli olmaz. [\[13\]](#)

2- Peygamberler ve Şeriatler:

Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî dedi ki: Sahih hadiste meşhur uzunca şefaathadisinde Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu sabittir: "...Fakat Nuh'a gidiniz, çünkü o, yüce Allah'ın yeryüzündekilere gönderdiği ilk rasûldür. Bunun üzerine Nuh'a giderler ve ona: Sen Allah'ın yeryüzündekilere gönderdiği ilk rasûlsün derler..." [\[14\]](#) Bu doğrudur, bunda anlaşılmayacak bir taraf da yoktur. Tıpkı Adem'in ilk nebi (peygamber) olduğunda anlaşılmayacak herhangi bir taraf olmadığı gibi. Çünkü Adem'e sadece nübüvvet verilmişti. Ona birtakım hükümler farz kılınmamış, haram şeylere dair şer'î hükümler bildirilmemişti. Ona bildirilenler sadece birtakım işlere dikkat çekmek ve hayatın birtakım zorunluluklarını bildirmek, hayatta kalmanın gereklerini yerine getirmek için bazı uyarılardan ibaretti. Bu Nuh (a.s)'a kadar böylece devam etti. Yüce Allah Nuh (a.s)'a annelerle, kız kardeşlerle, kızlarla evlenmenin haram olduğu hükmünü gönderdi. Ayrıca ona farz olarak yerine getirilmesi gereken görevlerini bildirdi, dini hususlarda uyulması gereken adabı açıkladı. Bu husus daha sonra gelen rasûllerle daha da pekişip durdu, gelen peygamberle güçlenip devam etti. Peşpeşe gelen peygamberler ve şeriatlerle bu böylece sürüp gitti; ta ki yüce Allah rasûllerin en değerlisi peygamberimiz Muham-med (sav) vasıtası ile dinlerin en hayırlısı olan bizim dinimizle bütün bu şeriatleri nihai şekline kavuşturuncaya kadar. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Ey Muhammedi Sana da. Nuh'a da aynı dini tavsiye ettik. Bununla şeriatın hakkında farklılık göstermediği usul (yani inanç ile ilgili ana meselelerini) kastetmektedir. Bunlar

tevhid, namaz, zekat. oruç. hac. şanı yüce Allah'a salih amellerle yaklaşmak, kalbi ve organları yüce Allah'a döndüren yakınlaştıracı işler, doğruluk, ahde vefa göstermek, emaneti yerine getirmek, akrabalık bağlarını gözetmek, küfrün, öldürmenin, zinanın, yapılan tasarruflarda yaratılmışlara eziyet etmenin haram kılınması, nerede olursa olsun hayvanlara gereksiz saldırıda bulunulması, bayağı işlerin yapılmaya kalkışılması, şeref, haysiyet ve mertliğe aykırı adiliklerin işlenmesinin yasak kılınması... gibi hükümlerdir. Bütün bunlar tek bir din ve aynı millet (şeriat) olarak teşri kılınmıştır. Peygamberler şahısları itibari ile ayrı olsalar dahi onların dile getirdikleri şeriatlerde bu hususlarda ayrılık yoktur. İşte yüce Allah'ın: "Dini dosdoğru tutun, onda ayrılığa düşmeyin" buyruğu bu demektir. Yani onu dimdik ayakta tutun. Bu her zaman, sürekli olarak onda ihtilafa ve tartışmalara düşmeksizin istikrarlı bir şekilde uygulayın demektir. İşte insanlardan kimisi bunu eksiksiz yerine getirir, kimisi de bu hususta verdiği sözünde durmaz. "Kim ahdini bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur." (el-Feth, 48/10)

Çeşitli zamanlarda ümmetler hakkında öngörülmesini hikmetin gerektirdiği ve maslahatın öngördüğü şekilde, Allah'ın muradına uygun olarak bunun dışında kalan hususlarda ise şeriatler arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Mücahid dedi ki: Yüce Allah ne kadar peygamber gönderdiyse mutlaka ona namazı dosdoğru kılmayı, zekatı vermeyi, yüce Allah'a itaat etmeyi kabul etmeyi de emretmiştir. İşte Allah'ın önceki peygamberlere şeriat kıldığı dini budur. el-Valibî de bunu İbn Abbas'tan naklen söylemiştir. el-Kelbî'nin görüşü de budur.

Katade de şöyle demektedir: Bununla helalin helal, haramın haram bilinmesini kastetmektedir. el-Hakem de şöyle demektedir: Maksat annelerle, kız-kardeşlerle ve kızlarla evlenmenin haram kılındığıdır. Kadı (Ebu Bekir İbnu'l-Arabî)'nin sözünü ettiği hususlar bütün bu görüşleri birarada fazlasıyla toplamaktadır.

Ayet-i kerimede özellikle Nuh, İbrahim, Musa ve İsa'nın sözkonusu edilmesi bunların şeriat sahibi peygamberler oluşlarından dolayıdır.

"Senin onları kendisine davet ettiğin şey" olan tevhid ve putları reddetmek "müşriklere büyük" ağır "geldi."

Katade dedi ki: Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına tanıklık etmek, müşriklere çok büyük ve ağır geldi. İblis ve askerleri buna şahidlikten dolayı çok sıkılmışlardır. Yüce Allah ise onu zafere kavuşturmaktan, yüceltmekten ve ona karşı mücadele verenlere karşı üstün getirmekten başkasını kabul etmez.

Daha sonra yüce Allah: "Allah dilediği kimseyi buna seçer." diye buyurmaktadır. Bu buyruktaki: "Seçer" demektir; de seçim ve seçmek anlamındadır. Yani O,

tevlvde dilediği kimseleri seçer.

"Ve döneni buna hidayet eder." Yani kendisine dönen kimseleri dini için arındırır, halis kılar.

"Onlar" İbn Abbas'a göre Kureyşliler "ancak ilim kendilerine geldikten sonra... ayrılığa düştüler" buyruğunda ilim'den kasıt Muhammed (sav)'dır. Çünkü onlar kendilerine bir peygamber gönderilmesini temenni ediyorlardı. Buna delil de yüce Allah'ın Fatır Sûresi'nde yer alan: "Onlar eğer kendilerine bir korkutucu gelse, mutlaka... yeminlerinin en büyüğü ile Allah'a andıçtiler." (Fatır, 35/42) buyruğudur. Burada korkutucudan kasıt peygamberdir. el-Bakara Sûresi'nde de yüce Allah: "İşte o tanıdıkları (peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler" (el-Bakara, 2/89) diye buyurmaktadır. Nitekim orada açıklaması yapılmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre maksat, önceki peygamberlerin ümmetleridir. Onlar aradan uzun bir zaman geçince kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Kimileri iman etti, kimileri inkâr etti.

Yine İbn Abbas şöyle demektedir: Bununla kitab ehlini kastetmektedir. Delili de el-Beyyine Sûresi'nde yer alan: "Ama kendilerine kitab verilenler, ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler" (el-Beyyine, 98/4) buyruğudur. Müşrikler: Ne diye özellikle ona peygamberlik verildi, dediler. Yahudiler de peygamber olarak gönderilince onu kiskandılar. Hristi-yanlar da aynı şekilde.

"Aralarındaki düşmanlık sebebi ile ayrılığa düştüler." Yani onlar başkanlık isteği ile birbirlerine düşmanlık ettiler. Yoksa onların ayrılığa düşmeleri açıklama ve getirilen delillerdeki bir eksiklikten kaynaklanmıyordu. Buna sebep onların azgınlıkları, kıskançlıkları, zulümleri ve dünya ile uğraşmaları idi.

"Eğer Rabbinden" bunlara verilecek cezanın ertelenmesi hususunda "belirli bir süreye kadar bir söz geçmiş olmasaydı..." yüce Allah'ın: "Asıl onlara vaadolunan vakit kıyamettir" (el-Kamer, 54/46) buyruğu dolayısıyla bu sürenin kıyamet olduğu söylenmiştir.

Yüce Allah'ın kendilerini azablandıracağı süreye kadar, diye de açıklanmıştır.

"Elbette aralarında" yani iman edenler ile azabın indirileceğini inkâr edenler arasında "hüküm olunurdu."

"Onlardan" yani hak hususunda anlaşmazlığa düşenlerden "kendilerine kitab miras verilenler" yani yahudiler ve hristiyanlar "de muhakkak onun hakkında" yani peygamberlere tavsiye edilen husus hakkında "bir şüphe ve tereddüt içindedirler."

Bu buyrukta sözü edilen "kitab" Tevrat ile İncildir.

Bir diğer açıklamaya göre: "Kendilerine kitab miras verilenler"den kasıt.

Kureyşlilerdir. "Onlardan sonra" buyruğu ise yahudiler ve hristiyanları kastetmektedir.

"Onun hakkında bir şüphe ve tereddüt içindedirler" buyruğu ile de Kur'ân ya da Muhammed (sav)'a işaret edilmektedir. [15]

Mücahid dedi ki: "Onlardan sonra" buyruğu onlardan önce demektir. Yani Mekke müşriklerinden önce (kendilerine kitab miras verilenler), anlamındadır. Bunlar da yahudiler ve hristiyanlardır.

15- İşte bundan dolayı sen davet et. Emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların arzularına uyma ve de ki: "Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolun-dum. Allah bizim de Rabbinizdir, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz de sizindir. Bizimle sizin aranızda artık bir delile gerek yoktur. Allah hepimizi bir arada toplayacaktır ve dönüş yalnız O'nadır."

(Bir önceki âyet-i kerimede sözü geçen) şüphenin yahudiler ve hristiyan-lar ya da Kureyşliler açısından sözkonusu olabileceği dolayısıyla Peygamber (sav)'a hitaben: "İşte bundan dolayı sen davet et" diye buyurulmuştur. Yani sen onların şüphe içerisinde olduklarını açıkça öğrendiğine göre artık, Allah'ın yoluna davet et. Yani yüce Allah'ın bütün peygamberler için şariat yaptığı ve kendilerine tavsiye ettiği o dine çağır. Buna göre buyruğun başındaki ("fe" harfinden sonra gelen) "lam" harfi; "e, a" anlamındadır. (Buna göre buyruk: İşte bundan dolayı sen buna -bu dine- davet et, demek olur.) Nitekim yüce Allah'ın: "Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir" (ez-Zilzal, 99/7) buyruğunda da "lam" harfi bu anlamdadır.

(Uzak için işaret ismi olan):"Bu" anlamındadır. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/2. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Anlam da: İşte bundan dolayı sen, bu Kur'ân-ı Kerim'e artık davet et.

İfadede bir takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir. Anlam şöyle olur: Senin müşrikleri kendisine davet ettiğin şey onlara pek ağır gelmektedir. İşte bundan dolayı sen davet et.

"Lam" harfinin asli anlamında kullanıldığı ve anlamın şu şekilde olduğu da söylenmiştir: Daha önce sözü edilenlerden ötürü artık sen de davet et ve dosdoğru ol. İbn Abbas dedi ki: İnsanları Kur'ân'a davet et, demektir.

"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol" buyruğu da ona bir hitabtır. Katade dedi ki: Allah'ın emri üzere dosdoğru ol, demektir. Süfyan: Kur'ân üzere dosdoğru yürü anlamındadır, demiştir. ed-Dahhak da: Risaleti tebliğ üzere dosdoğru devam et, diye açıklamıştır.

"Onların arzularına uyma!" Yani sana muhalefet eden kimselerin sana aykırılıklarına bakma, aldırma.

"Ve de ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitablara iman ettim. Aranızda adalet yapmakla emrolundum" buyruğundaki: "Adalet yapmakla"

lafzı: anlamındadır.

Yüce Allah'ın: "Ve alemlerin Rabbine teslim olmakla emrolundum" (el-Mu'min, 40/66) buyruğunda olduğu gibi.

Bu buyruktaki "lam" harfinin lam-ı key olduğu, anlamın da: aranızda adalet yapmak için bana emir verildi, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbas ve Ebu'l-Aliye şöyle demişlerdir: Din hususunda aranızda eşitlik yapmakla ve bütün kitaplarla, bütün rasûllere iman etmekle emrolundum. Başkaları da: Bütün durumlarda adalet yapmakla emrolundum diye açıklamışlardır. Buradaki adaletin verilen hükümlerde adalet olduğu söylendiği gibi, tebliğde olduğu da söylenmiştir.

"Allah bizim de Rabbimizdir, sizin de Rabbinizdir. Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz de sizindir. Bizimle, sizin aranızda artık bir delile gerek yoktur." İbn Abbas ve Mücahid'in dediklerine göre burada hitab yahudileredir. Yani bizim dinimiz bizimdir, sizin dininiz de sizindir. Bu buyruk daha sonra yüce Allah'ın: "Kendilerine kitab verilmiş olanlardan Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen..derle... savaşınız" (et-Tevbe, 9/29) buyruğu ile neshedilmiştir.

Mücahid dedi ki: Yüce Allah'ın: "Bizimle sizin aranızda artık bir delile gerek yoktur" buyruğu bizimle sizin aranızda bir husumet yoktur, anlamındadır.

Bu buyruğun nesholmadığı da söylenmiştir. Çünkü deliller açıkça ortaya çıkmış, belgeler ikame edilmiştir. Geriye sadece (inanılmaması halinde) inat kalmaktadır. İnat karşısında ise delilin bir faydası da yoktur, tartışmaya gerek de yoktur.

en-Nehhas dedi ki: Bu açıklamaya göre "bizimle, sizin aranızda artık bir delile gerek yoktur" buyruğunun şu anlama gelmesi de mümkündür: Artık o size karşı delil getirmekle ve sizinle savaşmakla emrolunmamıştır. Sonra da bu nesholmuştur. Nitekim kible değiştirilmeden önce bir kimse birisine: Kabe'ye doğru namaz kılma demiş olsa bile, sonra da insanların kiblesinin değişmesinden sonra; bu, nesholmuştur, denebilir.

"Allah hepimizi bir arada toplayacaktır" buyruğu ile kastedilen kıyamet günüdür.

"Ve dönüş yalnız O'nadır." Huzuruna varacağımız vakit aramızda hüküm verecek olan O'dur ve herkesi üzerindeki sorumluluklar dolayısıyla cezalandıracaktır.

Bu âyet-i kerimenin el-Velid b. Muğire ve Şeyhe b. Rabia hakkında indiği de söylenmiştir. Bunlar Rasûlullah (sav)'a Velid, kendisine malının yarısını vermesi,

Şeybe de onu kızı ile evlendirmesi şartı ile, yaptığı davet ve dininden vazgeçerek Kureyş'in dinine dönmesini teklif etmişlerdi. [16]

16. Onun çağrısı kabul edildikten sonra Allah hakkında tartışanların delilleri Rabbleri nezdinde batıldır. Onların üzerine bir ga-zab ve onlar için çok çetin bir azab da vardır.

"Onun çağrısı kabul edildikten sonra Allah hakkında tartışanlar" buyruğu ile tekrar müşrikler sözkonusu edilmektedir. Mücahid dedi ki: "Onun çağrısı kabul edildikten sonra" buyruğu insanlar İslâm'a girdikten sonra... demektir. (Mücahl devamla) dedi ki: Bunlar cahiliyenin tekrar geri döneceğini vehmetmişlerdi.

Katade de şöyle demektedir: Allah hakkında tartışanlar yahudiler ve hristiyanlardır. Onların getirdikleri delil ise şu sözleriyle ifade edilmektedir: Bizim peygamberimiz sizinkinden, kitabımız da sizin kitabınızdan öncedir. Onlar ehl-i kitab olmaları ve peygamberlerin soyundan gelmeleri dolayısıyla kendilerinin üstün oldukları kanaatine sahip idiler. Müşrikler ise; "Bu iki kesimden hangisinin makamı (oturup kalktığı yeri) daha hayırlı, oturup kalktığı kimseleri daha iyidir?" (Meryem, 19/73) diyorlardı. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Onun çağrısı kabul edildikten sonra Allah hakkında tartışanların delilleri Rabbleri nezdinde batıldır." Yani tıpkı bulunduğu konumdan ayrılıp giden herhangi bir şey gibi, onların delillerinin bir sebatı yoktur.

"Onun" buyruğundaki "he" zamirinin yüce Allah'a ait olması mümkündür. O zaman: Allah'ı tevhid etmelerinden ve Allah'ın birliğine tanıklık etmelerinden sonra... demek olur. Peygamber (sav)'a ait olması da mümkündür. Muhammed (sav)'ın Bedir'e katılanlar ile Allah'ın mü'minlere yardım etmesi için yapmış olduğu dua kabul edildikten sonra... demek olur.

Delili batıl oldu" denilir. " Allah onu (o delili) çürüttü" demektir. " Kaydırmak" anlamındadır, "Kaygan yer" demektir. "Ayağı kaydı, kayar"; "Güneş semanın ortasından kaydı" denilir.

"Onların üzerinde bir gazab" buyruğu ile dünyadaki halleri; "Ve onlar için çok çetin bir azab da vardır" buyruğu ile de âhiretteki sürekli azabla-rı

kastedilmektedir. [17]

17. Allah, hak ile kitabı ve mizanı indirendir. Ne bilirsin, saat belki de yakındır.

"Allah hak ile" doğruluk ile "kitabı" Kur'ân'ı ve diğer peygamberlere indirilmiş bütün kitaplar "ve mizanı" İbn Abbas ve müfessirlerin çoğuna göre adaleti

"indirendir." "Adalefe mizan (terazi) adı da verilir. Çünkü mizan hakların, hak sahipleri arasında bölüşülmesinin ve adaletle paylaşılmasının aracısıdır.

Mizanın insanın gereğince amel etmesi gereken hususlara dair kitaplarda yapılmış açıklamalar olduğu da söylenmiştir.

Katade dedi ki: Mizan kişiye verilen emir ve yasaklar hususunda adalettir.

Bu görüşler anlam itibariyle birbirine yakındır.

Bir başka açıklamaya göre mizan, itaate sevab ile masiyete de ceza ile karşılık vermektir. Bununla kendisi ile eşyanın tartıldığı terazinin kendisinin kastedildiği de söylenmiştir. Allah onu semadan indirmiş ve kullara onunla tartıyı öğretmiştir. Böylelikle aralarında herhangi bir haksızlık ve hakların eksik verilmesi söz konusu olmasın. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Andolsun Biz neygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye kitabı ve mizanı indirdik." (el-Hadid, 57/25) Mücahid dedi ki: Mizan kendisiyle tartılan (terazi)dir. Allah'ın mizanı indirmesinin anlamı ise, insanlara mizan (terazi) yapmalarını ve gereğince amelde bulunmalarını ilham etmesidir.

Mizanın Muhammed (sav) olduğu da söylenmiştir. O sizin aranızda Allah'ın kitabı gereğince hüküm vermektedir.

"Ne bilirsin saat belki de yakındır" diyerek, ona saatin (kıyametin) ne zaman kopacağını haber vermemiş olduğunu bildirmektedir. Böylelikle hesabın gerçekleşeceği, amellerin tartılacağı, tam yapana karşılığının eksiksiz verileceği, eksik davranana da ona göre karşılık verileceği gün ile umulmadık bir zamanda karşılaşmadan önce, kitab ile adalet ve eşitlik ile ve şer'i hükümlerin gereğince amel etmeye onu teşvik etmektedir. Çünkü "ne bilirsin saat belki de" sen farkında olmadığın halde sana pek "yakındır."

Yüce Allah burada " Yakındır" diye buyurmakta ve -müennes olarak-;diye buyurmamaktadır. Çünkü Saatin müennesliği hakiki değildir. Zira o da "vakit" kelimesi gibidir. Bu açıklamayı ez-Zeccac yapmıştır.

Buyruğun anlamı şudur: Belki öldükten sonra diriliş ya da kıyametin gelişi yakındır.

el-Kisaî de şöyle demektedir: "Yakındır" lafzı hem müzekker, hem müennes ve hem de çoğulun sıfaü olarak aynı lafız ile gelir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyi hareket edenlere pek yakındır."

(el-Araf, 7/56) [\[18\]](#)

Şair de şöyle demektedir:

"Yurd(u) uzak iken biz yakın idik, Onların gözlerinin önünde bir yere varınca, bu sefer kaybolduk (bizi görmez oldular.)"

18. Ona iman etmeyenler onun çabucak gelmesini isterler. Ona iman edenler ise ondan yana korku içindedirler ve onun hiç şüphesiz hak olduğunu bilirler. Bilin ki o saat hakkında tartışanlar, elbette uzak bir sapıklık içindedirler.

"Ona iman etmeyenler" kıyametin gelmeyeceğini zannederek alay etmek üzere yahutta zayıf kabul ettikleri kimselere gerçekleşmeyeceği izlenimini vermek maksadı ile "onun çabucak gelmesini isterler. Ona iman edenler ise, ondan yana korku içindedirler." İtaat yolunda gayretlerini ortaya koymakla birlikte, yaptıkları iyi işleri küçük gördüklerinden ötürü, korkarlar ve endişe duyarlar. Nitekim yüce Allah: "Verdiklerini verirlerken Rabblerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri ürperenler..." (el-Mu'minun, 23/60) buyruğu ile benzeri bir durumu dile getirmektedir.

"Ve onun" kendisinde şüphe ve tereddütün sözkonusu olmayan "hiç şüphesiz hak olduğunu bilirler."

"Bilin ki o saat hakkında tartışanlar" kıyametin saati hakkında tartışıp şüphe edenler "elbette" haktan ve ibret almak yolundan "uzak bir sapıklık içindedirler." Çünkü onlar eğer öğüt alacak şekilde düşünselerdi kendilerini önce topraktan, sonra bir nutfeden yaratıp ulaştıkları seviyeye kadar ulaştırmanın, onları ölümden sonra tekrar diriltmeye kadir olduğunu da elbetteki bilir ve kabul ederlerdi. [\[19\]](#)

19. Allah kullarına çok lütüfkârdır. Dilediğine rızık verir. O Kavidir, hüküm ve iradesinde galib olandır.

"Allah kullarına çok lütüfkârdır." İbn Abbas dedi ki: Onlara çokça lü-tuflarda bulunandır. İklime: Onlara çok iyilik yapandır. es-Süddî: Onlara çok acıyıp şefkat gösterendir, diye açıklamıştır. Mukatil de şöyle demiştir: İyiye de, kötüye de lütuflarda bulunandır. Çünkü masiyetleri sebebiyle onları açlıklarından öldürmüyor. el-Kurazî de şöyle demektedir: Arz (amellerinin kendilerine sunulması)da ve hesaba çekilmeleri halinde onlara karşı çok lü-tüfkâr olacaktır. Şair de şöyle demektedir:

"Yarın kulların insanların mevlası huzurunda bir duracakları konum vardır, O celil olan o halde onlara soru soracak ve lütufta bulunacaktır."

Cafer b. Muhammed b. Ali b. el-Huseyn de şöyle demiştir: O rızık hususunda iki bakımdan onlara lütüfkârdır. Birincisi O rızıklarını hoş ve temiz olan şeylerden kılmıştır; ikincisi O, rızık sana bir defada vermeyerek senin onu saçıp savurmanı önlemektedir.

el-Huseyn b. el-Fadl da şöyle demiştir: Kur'ân-ı Kerim'de onu geniş geniş açıklayıp tefsir edilmesi suretiyle onlara çokça lütufkârdır. Cüneyd der ki: O gerçek dostlarına o kadar lütufkârdır ki, nihayet onu bilip tanıdılar. Eğer düşmanlarına da lütufkâr olsa onu inkar etmezler.

Muhammed b. Ali el-Kettanî der ki: Başkalarından ümit kesip de kendisine tevekkül edip dönen kullarından kendisine sığınanlara karşı latif (lütuf-kâr) demektir. O vakit bu kulunu kabul eder ve kuluna yönelir. Peygamber (sav)'ın hadis-i şerifte şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Yüce Allah izi, eseri silinmiş kabirlere bakar ve şöyle buyurur: "Onların izleri silindi, suretleri çürüyüp gitti. Azab ise üzerlerinde kalmaya devam etti. Ben ise Latif olanım, Ben erhamu'r-rahimin'im. Onların azablarını hafifletiniz" Bunun üzerine azabları hafifletilir."

[\[20\]](#)

Ebu Ali es-Sakafî (Allah ondan razı olsun) da şöyle demiştir:

"Kabirlerin bulunduğu alanlardan geçiyorum sanki ben, Kavrayışlı birisiyim ve elbise orada ipinceiktir. Allah kime ağız vermişse onun da rızkını takdir etmiştir, Rabbim hiç şüphesiz kendisine sığınana karşı çok latiftir."

Latif (lütufkâr)ın, kullarının güzel hallerini yayan ve kötü hallerini de örten demek olduğu da söylenmiştir. İşte Peygamber (sav)'ın: "Ey güzel olanı açığa çıkartıp çirkin olanı setreden!" [\[21\]](#) buyruğu da bu anlamdadır.

Latifin azı kabul eden, buna karşılık pek çok ihsan ve lütüflarda bulunan demek olduğu söylendiği gibi, kalbi kırık olanın kalbini onaran, zor şeyleri kolaylaştıran demek olduğu, adaletinden başka bir şeyinden korkulmayan, lütfundan başkasına da ümit bağlanılmayan anlamına geldiği, kuluna gayretinden fazla nimet ihsan eden ve takatine göre de onu itaat ile mükellef kılan olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışırsanız onları sayamazsınız." (en-Nahl, 16/18); "Açık ve gizli olarak nimetlerini üzerinize bol bol tamamlamış olduğunu..." (Lokman, 31/20); "Dinde size güçlük vermedi." (el-Hac, 22/78); "Allah yükünüzü hafifletmek ister." (en-Nisa, 4/28)

Yapılan hizmete yardımcı olan ve övgüyü çokça yapan olduğu da söylenmiştir. Bir diğer açıklamaya göre: Kendisine isyan edenleri cezalandırmakta acele etmeyen, kendisine bağlanan umutları boşa çıkarmayan anlamında olduğu , dilekte bulunan kimseyi geri çevirmeyen, kendisinden ümit edenleri de teselli eden demek olduğu, yanılan kimseleri affeden anlamına geldiği söylendiği gibi, kendisine acımayan kimselere dahi merhamet eden, ariflerin müşahade sırlarından bir kandil yakan, sırat-ı müstakimi onlara yol yapan, iyilik bulutlarından onlara bol bol su indiren demek olduğu da söylenmiştir. el-En'âm

Sûresi'nde (6/103- âyetin tefsirinde) Ebu'l-Aliye ve Cü-neyd'in sözleri daha önceden geçmiş bulunmaktadır, biz bütün bunları "el-Esna fi Şerhi Esmailahi'l-Hüsna" adlı eserimizde yüce Allah'ın "el-Lattf" adını açıklarken zikretmiş bulunuyoruz. Yüce Allah'a hamdolsun.

"Dilediğine rızık verir." Dilediğini de mahrum bırakır. Birtakım kimselere daha fazla mal vermesinde bir hikmet vardır ta ki, insanların bir kısmı diğer bir kısmına ihtiyaç duysun. Nitekim yüce Allah; "onların bir kısmı diğer bir kısmına iş gördürsün diye..." (ez-Zuhurf, 43/32) diye buyurmaktadır. İşte bu da kullara bir lütfkârlıktır. Aynı şekilde yüce Allah zengini fakirle, fakiri de zengin ile imtihan etsin diye böyle takdir etmiştir. Daha önce geçen yüce Allah'ın: "Bazınızı bazınıza imtihan (aracı) kıldık. Sabredecek misiniz?" (el-Furkan, 25/20) buyruğunda açıklandığı gibi. [22]

"O Kavidir (güçlüdür) ve iradesinde galip olandır (Azizdir)."

20. Kim âhiret ekinini isterse, onun ekinini arttırırız. Kim de dünya ekinini isterse, kendisine ondan bir şeyler veririz. Ahirette ise onun hiçbir payı yoktur.

"Kim âhiret ekinini isterse, onun ekinini arttırırız" buyruğunda sözü geçen "el-hars: ekin" amel ve kazançtır. Abdullah b. Ömer'in: "Ebediyyen ya-şayacakmış gibi dünyanın için ekin ek, yarın ölecekmiş gibi âhiretin için çalış" şeklindeki sözünde de bu anlamda kullanılmıştır. Adama "haris (ekin eken)" diye ad verilmesi de buradandır.

Buyruğun anlamı şudur: Bizim kendisine verdiğimiz rızık ile âhireti için ekin isteyen ve böylelikle Allah'ın haklarını tastamam yerine getirip dini güçlendirmek uğrunda infakta bulunan kimseye, bu yaptığı işin mükafatını bire karşılık on, yediyüz kat veya daha fazlası olmak üzere sevap veririz.

"Kim de dünya ekinini isterse" Allah'ın kendisine vermiş olduğu mal ile dünyada başkanlık ve haram kılınmış şeylere ulaşma isteğinde bulunursa, böylesini Biz kesinlikle ıvıksız bırakmayız, fakat bu kimsenin kendi malından âhirette herhangi bir payı da olmaz. Yüce Allah söyle buyurmaktadır: "Kim bu dünyayı isterse Biz de burada islediğimiz kimseye dilediğimizi çabucak veririz. Sonra da onu cehenneme koyarız. O burayı kınanmış ve kovulmuş olarak boylar. Kim de mü'min olarak ahireti diler ve bunun için gereği gibi çalışırsa, işte onların çalışmaları makbul olur." (el-İsra, 17/18-19)

"Onun ekinini arttırırız" buyruğunun onu ibadete muvaffak kılar ve ibadeti ona kolaylaştırırız, anlamında olduğu söylenmiştir. Ahiret ekininin itaat olduğu söylenmiştir, yani kim itaat ederse onun için de mükafat vardır.

Bir açıklamaya göre: "Onun ekinini arttırırız" buyruğunun âhiret ile birlikte dünyada ona da verilir, anlamında olduğu söylenmiştir. Bir açıklamaya göre âyet-i kerime gazaya çıkmak hakkındadır. Yani her kim gazada bulunurken âhireti murad ederse, ona mükafat verilecektir. Kim de gazasında maksadı ganimet elde etmek olursa, ondan kendisine bir şeyler verilir. el-Ku-şeyrf'nin belirttiğine göre: Zahir olan âyet-i kerimenin kâfir hakkında olduğudur. Yüce Allah dünyada ona da genişlik verir; ama insanın bunlara aklanmaması gerekmektedir, çünkü dünya kalıcı değildir.

Katade der ki: Yüce Allah âhiret niyeti ile yapılan hayırlı işler karşılığında dünya nimetlerinden dilediği şeyleri de verir. Fakat sadece dünyalık isterse, dünyalıktan başkasını vermez. Yine o şöyle demektedir: Yüce Allah'ın bu buyruğu şu demektir: "Kim âhireti için çalışırsa, Biz onun amelini daha da arttırırız. Dünyadan onun lehine yazdığımız şeyleri ona verilir. Kim de dünyasını âhiretine tercih ederse, o kimseye ateş, dışında âhirette bir pay ayırmayız. Üstelik o dünyalıktan kendisine pay etmiş olduğumuz ve âhireti ister tercih etsin, ister etmesin her durumda kendisine vermemiz kaçınılmaz olan kendisi için pay olarak ayırdığımız nızıktan başkasını da elde edemez."

Cüveybir, ed-Dahhak'tan o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yüce Allah'ın: "Kim âhiret ekinini isterse" yani her kim iyi hareket edenler arasından salih ameli ile âhiretin mükafatını elde etmeyi istiyor ise; "onun ekinini arttırırız." Burada ekinden kasıt, hasenattır. "Kim de dünya ekinini isterse" yani her kim güzel amelleriyle dünyalığı isteyip göz önünde bulunduran günahkar kişilerden ise "kendisine ondan bir şeyler verilir."

Daha sonra bu buyruk yüce Allah'ın: "Kim bu dünyayı isterse, Biz de burada istediğimiz kimseye dilediğimizi çabucak verilir" (el-İsra, 17/18) buyruğu ile bu neshedilmiştir. Doğrusu ise bunun nesh olmadığıdır. Çünkü bu haber üslubundadır ve herşey yüce Allah'ın iradesi ile olur. Nitekim Peygamber (sav)'dan sahih olarak şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Sizden herhangi bir kimse: Allah'ım arzu edersen bana mağfiret buyur, Allah'ım arzu ediyorsan bana rahmet buyur, demesin"[\[23\]](#) Katade az önce anılan açıklamaları yapmıştır. Ayrıca bu açıklamalar ortada neshin olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Biz Hud Sûresinde bu buyrukların mutlak ve mukayyed kabilinden olduklarını, haber olarak venlen buyruklar hakkında neshin sözko-nusu olmadığını belirtmiş idik. Yardım talebimiz Allah'tandır.

Bir mesele: Bu âyet-i kerime Ebu Hanifenin: "Bir kimse serinlemek maksadıyla abdest alırsa, yerine getirmekle yükümlü olduğu farz olan abdestin yerini tutar, şeklindeki görüşünün batıl olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü farz abdest

âhiret ekinindendir. >eriniemek ise dünya ekinindendir. Bunlardan birisi diğerine katılıp karışmaz. Bu âyet-i kerimenin zahiri gereğince bu niyetle yapılırsa, farz niyetinin yerini tutmaz. Onun bu (serinlemek kastıyla) yaptığı niyeti bu âyetin zahiri gereğince (farzın niyetinin) yerini tutmaz. [24] Bu açıklamaları İbnul-Arabî yapmıştır. [25]

21. Yoksa onların Allah'ın izin vermediği şeyleri kendilerine dinden şariat yapan ortakları mı vardır? Eğer ayırdedici söz olmasaydı, muhakkak aralarında hüküm olunmuştu bile. Doğrusu zalimler için can yakıcı bir azab vardır.

"Yoksa onların... ortakları mı vardır?" buyruğundaki: "Yoksa onların... mı vardır" buyruğu;anlamında olup hemzeden sonra gelen "mim" sıldır. Hemze (soru edatı) de azar içindir.

Bu buyruk daha önceden geçen yüce Allah'ın: "O... dinden Nuh'a tavsiye ettiğini... size de şariat yaptı." (eş-Şura, 42/13) ve: "Allah hak ile kitabı ve mizanı indirendir" (eş-Şura, 42/17) buyrukları ile ilişkilidir. Halbuki onlar buna inanmıyorlardı. Acaba bunların Allah'ın izin vermediği şirki kendilerine şariat yapan uydurma ilahları mı vardır? Böyle bir şeyin olması imkansız olduğuna göre bilinmelidir ki, Allah şirki şariat kılmamıştır. Peki, bunlar şirki bir din olarak nasıl ve nereden benimsiyorlar?

"Eğer ayırdedici söz" yani kıyamet günü... Çünkü yüce Allah: "Asıl onlara vaadolunan vakit kıyamettir" (el-Kamer, 54/46) diye buyurmuştur.

"...muhakkak aralarında" dünyada iken "hüküm olunmuştu bile." Zalime çabucak ceza verir, itaatkarı da mükafatlandırır. "Doğrusu zalimler" yani müşrikler "için can yakıcı bir azab vardır." Dünyada öldürülmek, esir alınmak, yenik düşürülmek, âhirette ise cehennem ateşi azabı vardır.

İbn Hürmüz: "Doğrusu" buyruğunu şeklinde, hemzeyi üstün olarak: "Eğer ayırdedici söz olmasaydı" buyruğuna atf olmak üzere üstün ile okumuştur. Atfedilen ile kendisine atfedilen lafzın: " Olmasaydı" lafzının cevabı ile ayrılması caizdir.

Ayrıca; 'in mahallen: "Zalimler için can yakıcı bir azab vacib olmuştur" takdirinde merfu olması da caizdir. Bu durumda hemzenin esreli okunuşu gibi kendisinden öncekiler ile de bir anlam ilişkisi bulunmamış olur, bunu belleyelim. [26]

22. Kazandıkları şeylerden ötürü zalimleri korkuya düşmüş görürsün. Halbuki o tepelerine inecektir. İman edip salih amel işleyenlere gelince, onlar cennetlerin

bahçelerindedir. Onlar için Rabpleri yanında istedikleri herşey vardır. İşte bu büyük lütuf ve ihsanın ta kendisidir.

"Kazandıkları şeylerden" kazandıkları şeylerin karşılığında "ötürü zalimleri korkuya düşmüş" korkuya kapılmış "görürsün." Burada zalimlerden kasıt, kâfirlerdir. Bunun delili ise mü'min ile kâfir kısımlarının sözkonusu edilmesidir.

"Halbuki o tepelerine inecektir." Yani gelip onları bulacaktır.

"İman edip salih amel işleyenlere gelince, onlar cennetlerin bahçelerindedir" buyruğunda geçen ("bahçeler"in tekili olan): " Yeşilliği bol, kıra çıkılan yer" anlamındadır. Buna dair açıklamalar daha önce er-Rum Sû-resi'nde (30/15. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onlar için Rabpleri yanında" nimetler, uçsuz bucaksız mükafatlar kabilinden "istedikleri herşey vardır. İşte bu" nitelendirilmesi mümkün olmayan, niteliklerinin özüne akılların erişemediği "büyük lütuf ve ihsanın ta kendisidir." Çünkü Cenab-ı Hak böyle bir şey hakkında "büyük" diye nitelemeye bulunduğu göre onun niteliklerini, ölçülerini kim tesbit edebilir ki? [\[27\]](#)

23. İşte Allah'ın iman edip iyi ameller işleyen kullarına müjdelediği şey budur. De ki: "Ben sizden buna karşılık -akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem." Kim bir güzellik kazanırsa, Biz de kendisine onun güzelliğini arttırırız. Muhakkak Allah çok mağfired edicidir, iyiliklerin mükafatını verendir.

"İşte Allah'ın iman edip iyi ameller işleyen kullarına müjdelediği şey budur" buyruğundaki: "Müjdelediği" buyruğu bu şekilde: " Ona müjde verdi" fiilinin muzari'i olarak okunduğu gibi, şeklinde (muzari'i olarak ve: şeklinde 'in muzai'i olarak da okunmuştur.

İfadede hafzedilmiş lafızlar vardır. Anlamı şöyledir: Allah mümin kullarına bunu müjdeliyor ki; dünyada iken sevininler ve bundan dolayı daha çok itaat etmek arzusunu duysunlar. [\[28\]](#)

"De ki: Ben sizden buna karşılık -akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem" buyruğu ile ilgili olarak açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Risaletin Karşılığı ve Peygamber ile Akrabalık Bağı:

"De ki: Ben sizden buna karşılık -akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem." Ey Muhammed, risaleti tebliğ karşılığında sizden bana vereceğiniz bir şey istemiyorum, demektir.

"Akrabalıkta sevgiden başka" buyruğu ile ilgili olarak ez-Zeccac şöyle demektedir: "Sevgiden başka" anlamındaki buyruk, birincisinin (müstesna minh'in) türünden olmayan bir istisnadır. Yani ben sizden sadece akrabalık bağım dolayısıyla bana sevgi beslemenizi ve böylelikle beni korumanızı istiyorum. Buyrukta hitab özel olarak Kureyş'edir. Bu açıklamayı İbn Abbas, İkrime, Mücahid, Ebu Malik, eş-Şa'bî ve başkaları yapmıştır.

eş-Şa'bî dedi ki: Bu üyet-i kerime hakkında insanlar bize çokça soru sormaya başlayınca biz de âyet hakkında soru sormak üzere İbn Abbas'a mek-tub yazdık. O da bize şunu yazdı: Rasûlullah (sav) bütün insanlar arasında Kureyş ile akrabalık bağı en çok olan idi. Onların bütün kolları ile mutlaka neseben bir akrabalığı vardı. Yüce Allah kendisine: "De ki: Ben sizden buna karşılık - akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem" buyruğunu indirdi. Yani ben sizden sizinle olan akrabalığım dolayısı ile bana gerekli sevgiyi göstermenizi istiyorum. Bu da: Benimle sizin aranızdaki bu bağlara gereği gibi riayet ederek beni tasdik etmenizi istiyorum, demektir.

Buna göre buradaki "akrabalık" neseb akrabalığıdır. Sanki onlara şöyle demiş gibidir: Eğer peygamber olduğum için bana uymuyor iseniz, hiç olmazsa akrabalığım dolayısıyla bana uyunuz.

İkrime dedi ki: Kureyşliler akrabalık bağlarını gözeten bir kabile idi. Peygamber (sav) peygamber olarak gönderilince bu akrabalık bağı kopardılar. Peygamber de onlara: "Önceden yaptığınız gibi, benim akrabalık bağımı gözetin" dedi. Buna göre anlam şöyle olur: De ki: Ben buna karşılık sizden herhangi bir ücret istemiyorum, fakat sizlere -birincisinden olmayan bir istisna olarak- akrabalık bağımı hatırlatıyorum. Bu açıklamayı en-Nehhas zikretmiştir.

Buharî'de de Tavus'tan, onun İbn Abbas'tan rivayetine göre İbn Abbas'a yüce Allah'ın: "Akrabalıkta sevgiden başka" buyruğu hakkında soru sorulmuştu. Bunun üzerine Said b. Cübeyr dedi ki: Akrabalık Muhammed (sav)'ın âlî midir? İbn Abbas şöyle dedi: Biraz acele etti. Peygamber (sav)'ın akrabalık bağı bulunmayan Kureyş kollarından hiçbir kol yoktur. O dedi ki: Ancak ben sizin kendi aranızdaki akrabalık bağını gözetmenizi ve bunun gereğini yerine getirmenizi istiyorum, demiş oldu. [29] Bu, bu husustaki görüşlerden birisidir.

Bir diğer görüşe göre akrabalarından kasıt, Rasûlullah (sav)'ın yakın akrabalarıdır. Yani ben sizden yakın akrabalarımı ve Ehl-i Beyt'imi sevmenizden başka herhangi bir ücret istemiyorum. Tıpkı yakın akrabalarını tazim etmelerini emrettiği gibi. Bu da Ali b. Huseyn, Amr b. Şuayb ve es-Süddî'nin görüşüdür.

Said b. Cübeyr'in, İbn Abbas'tan rivayetine göre yüce Allah: "De ki: Ben sizden buna karşılık -akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem" buyruğunu indirince,

ey Allah'ın Rasûlü dediler. Bizim kendilerini seveceğimiz bu kişiler kimlerdir? diye sordular. Peygamber (sav) da: "Ali, Fatıma ve çocuklarıdır" diye buyurdu. Ayrıca Ali (r.a)'dan söylediği rivayet edilen şu sözü de buna delil teşkil etmektedir: Peygamber (sav)'a insanların beni kıskandıklarından ötürü şikayette bulundum. Şöyle buyurdu: "Sen cennete ilk girecek dört kişinin dördüncüsü olmaya razı değil misin? Ben, sen, Hasan ve Hüseyin. Eşlerimiz ise sağlarımızda ve sollarımızda olacaklar, soyumuzdan gelenler ise eşlerimizin arkasında bulunacaktır." [30]

Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Benim Ehl-i Beyt'ime zulmeden, yakınlarım hususunda bana eziyet eden kimselere cennet haram edilmiştir. Her kim Abdu'l-Muttalib soyundan gelenlerden herhangi bir kimseye bir iyilikte bulunur da o şahıs bu iyiliğin karşılığını o kimseye veremezse, yarın kıyamet gününde benimle karşılaşacağı vakit, o iyiliğine karşı o kimseyi ben mükafatlandıracağım." [31]

el-Hasen ve Katade de şöyle demişlerdir: Yani yüce Allah'a karşı sevgi beslemeleri ve O'na itaat etmek suretiyle O'na yakınlaşmaya çalışmalarından başka...(sini istemiyorum), demektir. Bu açıklamaya göre uakrabalık"dan kasıt, Allah'a yakınlık (kurbet) demektir. Bundan dolayı; ile aynı anlamda olmak üzere yakınlık, yakınlaşmak (akrabalık), anlamındadır. Tıpkı de aynı anlamda oluşu gibi.

Kazea b. Suveyd, İbn Ebi Necih'ten, o Mücahid'den, o İbn Abbas'tan, o Peygamber (sav)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: "De ki: Ben sizden size getirdiklerimin karşılığında (Allah için) birbirinizi sevmenizden ve O'na itaat ile yakınlaşmanızdan başka bir ücret istemiyorum." [32]

Mansur ile Avf, el-Hasen'den: "De ki: Ben sizden buna karşılık -akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem" buyruğu hakkında dedi ki: Yüce Allah'a sevgi beslemelerini ve O'na itaat etmek suretiyle O'na yakınlaşmalarını istemiştir.

Bazıları da, âyet-i kerime nesholmuştur, demişlerdir. Çünkü âyet-i kerime Mekke'de inmiştir. Müşrikler de Rasûlullah (sav)'a eziyet ediyorlardı. Bunun üzerine bu âyet-i kerime inmiş ve yüce Allah onlara Peygamber (sav)'ı sevmelerini, onun akrabalık bağına gözetmelerini emretmiştir. Mekke'den, Medine'ye hicret edip ensar onu barındırıp ona yardım edince, yüce Allah da onu: "Ben sizden bunun için herhangi bir ücret de istemiyorum. Benim mükafatım ancak alemlerin Rabbine aittir" (eş-Şuara, 26/109, 127, 145, 164, 180) diyen diğer peygamber kardeşlerine katmayı m ura d edince, üzerine: "De ki: Ben sizden buna karşılık -akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem"

buyruğunu indirdi. Böylelikle bu buyruk, hem bu âyet-i kerime ile hem de yüce Allah'ın: "De ki: Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum ve ben kendiliğimden bir şeyler uyduranlardan da değilim." (Sad, 38/86); 'Yoksa sen onlardan ücret mi istersin? Rabbinin verdiği rızık daha hayırlıdır." (el-Mu'minun, 23/72) ile: "Yoksa sen onlardan ücret mi istiyorsun da bu nedenle onlar borçtan dolayı ağır bir yük altına mı girmişler?" (et-Tur, 52/40) buyrukları ile nesholdu. Bu açıklamayı ed-Dahhak ile el-Huseyn b. el-Fadl yapmışlardır. Ayrıca Cuveybir bunu ed-Dahhak ve İbn Abbas'tan da rivayet etmiştir.

es-Sa'lebî dedi ki: Bu, pek kuvvetli bir görüş değildir. Yüce Allah'a itaat etmek suretiyle peygamberine sevgi beslemek ve Ehl-i Beytini sevmek suretiyle Allah'a yakınlaşmak nesholmuştur, demek kadar çirkin bir şey ne olabilir? Çünkü Peygamber (.sav) şöyle buyurmuştur: "Kim Muhammed âline sevgi besleyerek ölürse şehid olur. Kim Muhammed âline sevgi besleyerek ölürse, yüce Allah melekleri ve rahmeti kabrinin ziyaretçileri yapar. Kim de Mu-hammed âline buğzederek ölürse, kıyamet gününde gözlerinin ortasında (alnında) Allah'ın rahmetinden ümit kesmiştir, yazılı olarak gelecektir. Kim Muhammed âline buğzederek ölürse, cennet kokusunu almayacaktır. Kim benim âl-i beytime buğzederek ölürse, benim şefaetimden onun hiçbir payı yoktur." [33]

Derim ki: Bu haberi ez-Zemahşerî Tefsir'inde bundan daha uzun bir şekilde zikretmektedir. O şöyle diyor: Rasûlullah (sav) da buyurdu ki: "Kim âl-i Muhammed'e sevgi duyarak ölürse o şehid olarak ölür. Kim Muhammed âline sevgi besleyerek ölürse, imanını tamamlamış bir mü'min olarak ölür. Kim Muhammed âline sevgi duyarak ölürse, ölüm meleği ona cenneti müjdeler, sonra da münker ve nekir (ona aynı müjdeyi verirler). Kim Muhammed âline sevgi duyarak ölürse, bir gelinin kocasının evine zifafa götürülmesi gibi cennete götürülür. Kim Muhammed âline sevgi duyarak ölürse, kabrinde cennete açılan iki kapı açılır. Kim Muhammed alîne sevgi üzere ölürse, Allah onun kabrini rahmet meleklerinin ziyaretgâhı yapar. Kim Muhammed âline sevgi üzere ölürse, sünnet ve cemaat üzere ölür. Kim de Muhammed âline buğzederek ölürse, kıyamet gününde gözlerinin arasında "Allah'ın rahmetinden ümit kesmiştir" yazılı olduğu halde gelir. Kim Muhammed âline buğz üzere ölürse, kâfir olarak ölür. Kim Muhammed âline buğz üzere ölürse, cennetin kokusunu almaz." [34]

en-Nehhas dedi ki: İkrime'nin görüşüne göre ise âyet nesholmuş değildir. O şöyle diyor: Kureyşliler akrabalık bağlarını gözeten kimselerdi. Peygamber (sav) peygamber olarak gönderilince, onunla bağlarını kestiler. O da onlara şöyle dedi: Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Yalnızca bana sevgi beslemenizi, akrabalık bağım dolayısıyla beni koruyup, beni yalanlamamanızı istiyorum.

Derim ki: İbn Abbas'ın Buhari'deki görüşü ile eş-Şa'bî'nin ondan naklettiği görüşün aynıdır. Buna göre nesh sözkonusu değildir.

en-Nehhas dedi ki: el-Hasen'in görüşü güzel bir görüştür. Onun doğruluğuna da Rasûlullah (sav)'dan müsned olarak (muttasıl bir sened ile) rivayet edilen hadis de delil teşkil etmektedir. Nitekim bize Ahmed b. Muhammed el-Ezdî anlattı, dedi ki: Bize er-Rabî' b. Süleyman el-Muradî haber verdi, dedi ki: Bize Esed b. Musa haber verdi. Bize Kazea -ki o İbn Yezid el-Bas-rî'dir- anlattı, dedi ki: Bize Abdullah b. Ebi Necî"[35] Mücahid'den naklen anlattı. Mücahid'in, İbn Abbas'tan rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Ben size peygamber olarak getirmiş olduğum apaçık deliller, belgeler ve hidayet karşılığında herhangi bir ücret istemiyorum. Ancak yüce Allah'ı sevmenizi ve O'na itaatte bulunarak O'na yakınlaşmaya çalışmanızı istiyorum." [36] İşte yüce Allah'tan aldıklarını beyan eden peygamber bunu söylermiş bulunuyor. Diğer peygamberler de ondan önce böylece.- "Benim mükafatımı vermek ancak Allah'a aittir" (Sebe', 34/47) demişlerdir. [37]

2- Âyetin Nüzul Sebebi:

Bu âyetin ne sebeple indiği hususunda (tefsir alimleri) farklı görüşlere sahiptirler. İbn Abbas dedi ki: Peygamber (sav) Medine'ye geldiğinde öyle birtakım olaylarla karşı karşıya geliyor ve öyle birtakım hakları yerine getirmek durumunda oluyordu ki; elinde bulunanları bunları yerine getirmeye yetmiyordu. Bunun üzerine ensar şöyle dedi: Şüphesiz Allah bu zat sayesinde sizi hidayete iletmiştir. Ayrıca o sizin kardeşinizin oğludur. O elindeki imkanların el vermediği birtakım olaylarla ve yerine getirmek durumunda olduğu haklarla karşı karşıya kalmaktadır. Haydi onun için bir mal toplayalım, dediler ve bunu yaptılar. Sonra da bu topladıkları malı götürüp ona verdiler, bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

el-Hasen de şöyle demiştir: Bu âyet-i kerime ensar ile muhacir karşılıklı olarak öğülmeye koyulunca nazil olmuştur. Ensar: Biz şunları yaptık, diye öğündü, muhacirler de Rasûlullah (sav)'a olan yakınlıkları ile öğündüler. Mik-sem'in, İbn Abbas'tan rivayetine göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) birtakım sözler kulağına gelince, bir hutbe irad etti ve ensara şunları söyledi: "Sizler önceden zelil olup benim sayemde Allah sizi aziz kılmadı mı? Sizler önceden sapık olup benimle Allah sizi hidayete erdirmemi mi? Sizler önceden korku içerisinde iken benimle Allah sizi emniyete kavuşturmadı mı? Niçin bana cevap

vermiyorsunuz?" Onlar, sana ne diye cevap verelim? diye sordular. Şöyle buyurdu: "Diyebilirsiniz ki: Senin kavmin seni kovunca biz seni barındırmadık mı? Senin kavmin seni yalanlayınca biz seni tasdik etmedik mi?" diye onlara pek çok şey sayıp döktü. Bunun üzerine (ensar) dizleri üzerlerine çöküp şöyle dediler: Canlarımız ve mallarımız senindir. Bu sefer: "De ki: Ben sizden buna karşılık -akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem" buyruğu nazil oldu. [38]

Katade dedi ki: Müşrikler dediler ki: Muhammed bu yaptıkları sebebiyle belki de bir ücret almak istiyor. Bunun üzerine bu âyet-i kerime onları Peygamber (sav)'a ve onun akrabalarına sevgi beslemeye teşvik etmek üzere nazil oldu.

es-Sa'lebî dedi ki: Bu, âyetin muhtevasına daha uygun görülmektedir, çünkü sûre Mekke'de inmiştir"Kim bir güzellik kazanırsa..." buyruğundaki: " Kazanır"ın mas- tan olan: " Kesbetmek, kazanmak" demektir. Mesela: "Filan kişi ailesi için kazanır" denilir. "İktisab (kazanmak)" demektir. Bu da Arapların, yol ve çare bulmaya çalışan kişiyi anlatmak üzere kullandıkları: ifadelerinden alınmıştır. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-En'am Sûresi'nde (6/113- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: "Kim bir güzellik kazanırsa" buyruğunda kastedilen Muhammed (sav)'ın âline sevgi beslemektir.

"Biz de kendisine onun güzelliğini arttırırız." Yani onun iyiliğini ona ve daha fazlasına katlarız.

"Muhakkak Allah çok mağfiret edicidir, iyiliklerin mükafatını verendir" buyruğu ile ilgili olarak Katade: Günahları bağışlayandır (Gafur), iyiliklerin karşılığını verendir (Şekur).

es-Süddî de şöyle demiştir: O Muhammed (sav)'ın âlinin günahlarını

bağışlayandır, onların iyiliklerinin karşılığını, mükafatını verendir, demektir. [39]

24. Yoksa onlar: "Allah'a yalan iftira etti" mi diyorlar? Allah dilerse senin kalbini mühürler. Allah batılı mahveder ve hak olanı kelimeleri ile gerçekleştirir. Çünkü O, kalplerin özünü çok iyi bilendir.

"Yoksa onlar Allah'a yalan iftira etti mi diyorlar?" buyruğundaki: "Yoksa" lafzında "mim" harfi sıra (fazladan)dır. İfade: "İftira etti mi diyorlar?" takdirindedir.

Buyruk daha önceki buyruklarla ilişkilidir. Çünkü yüce Allah daha önceden: "De ki: Ben Allah'ın indirdiği bütün kitablara iman ettim." (eş-Şura, -12/15) diye buyurduktan sonra "Allah hak ile kitabı ve mizanı indirendir"eş-Şura, 42/17) diye buyurmaktadır. İşte bunların açıklamalarını tamamlamak üzere de burada:

"Yoksa onlar Allah'a yalan iftira etti mi diyorlar?" diye buyurmaktadır. Yani Kureyş kâfirleri: Muhakkak Muhammed Allah'a karşı yalan uyduruyor, demişlerdi.

"Allah dilerse senin kalbini mühürler" buyruğu şart ve cevabını ihtiva etmektedir. Katade: Kalbini mühüriyip sana Kur'ân'ı unutturur, diye açıklamaktadır. Yüce Allah böylelikle onlara şunu haber vermektedir: Eğer Muhammed, Allah'a karşı yalan iftira edecek olursa, bu âyet-i kerime ile onlara haber verdiği işi ona yapardı.

Mücahid ve Mukatil de şöyle demişlerdir: "Allah dilerse" onların eziyetlerine karşı sabır ile senin kalbine metanet verir, ta ki onların söylediklerinden ötürü senin kalbine herhangi bir zorluk ve ağırlık girmesin.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Eğer Allah dilerse, senin (akıl ile) ayırdetme gücünü ortadan kaldırır. Anlamın: Eğer içinden Allah'a karşı yalan uydurup iftira etmeyi geçirecek olursan, şüphesiz Allah senin kalbini mühürler, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn İsa yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre eğer Allah dilerse, kâfirlerin kalplerini ve dillerini mühürler ve acilen onları cezalandırır. Bu durumda hitab Peygamber (sav)'a olmakla birlikte, maksad kâfirlerdir. Bu açıklamayı el-Kuşeyrî zikretmiştir. Daha sonra yüce Allah yeni bir hususu dile getirerek şöyle buyurmaktadır:

"Allah batılı mahveder." İbnu'l-Enbarî dedi ki: "Senin kalbini mühürler" (buyruğu üzerinde vakıf) tamdır.

el-Kisaî de şöyle demiştir: Buyrukta takdim ve tehir vardır. İfadenin mecazen anlamı şöyledir: "Allah batılı mahveder." Burada Mushafta ("mahveder" anlamındaki kelimenin sonundan) "vav" hazfedilmiştir. Halbuki buyruk ref mahallindedir. Buradan "vav"ın hazfedilmesi yüce Allah'ın: "Biz de zebanileri çağırırız" (el-Alak, 96/18) buyruğu ile; "İnsan... dua eder." (el-İsrâ, 17/11) buyruklarında "vav"ın hazfedildiği gibi hazfedilmiştir. Burada "vav"ın hazfedilmesinin sebebi ise daha önce geçen "Senin kalbini mühürler" buyruğuna (ki "mühürler" anlamındaki fiilin meczum olup) atfedilmiş olmasından dolayıdır.'r)

ez-Zeccac da şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "Yoksa onlar Allah'a yalan iftira etti mi diyorlar?" buyruğunda ifade tamam olmaktadır. Buna karşılık "Allah batılı mahveder" buyruğu ise Peygamber (sav)'ın getirdiklerini inkâr eden kimselere karşı bir delil getirmedir. Yani eğer onun getirdiği batıl olsaydı, yüce Allah'ın iftiracılara uygulamayı adet ettiği şeyler onun da başına aynı gelirdi.

"Ve hak olanı" yani İslâm'ı "kelimeleri ile" Kur'ân-ı Kerim'den indirdibuyrukları ile "gerçekleştirir" sağlamlaştırır.

"Çünkü O, kalplerin özünü çok iyi bilendir" buyruğu umumidir. Yani kulların kalplerinde olan herşeyi bilendir. Hususi olduğu da söylenmiştir, yani eğer sen içinden Allah'a karşı yalan düzüp uydurmayı geçirecek olursan, şüphesiz ki onu bilir ve senin kalbini mühürler. [40]

25. O, kullarından tevbeyle kabul eden, kötülükleri affeden ve de işlemekte olduğunuzu bilendir.

"O, kullarından tevbeyle kabul eden...dir" buyruğu ile ilgili olarak İbn Ab-bas şöyle demektedir: Yüce Allah'ın: "De ki: Ben sizden buna karşılık -akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem" (Şura, 42/23) buyruğu nazil olunca, birtakım kimseler kendi kendilerine: Olsa olsa bununla kendisinden sonra akrabalarına dikkat edelim diye bizi teşvik etmek istiyor, diye düşündüler. Cebrail, Peygamber (sav)'a durumu haber verdi ve onların Peygamber (sav)'ı böyle bir itham altında tuttuklarını bildirdi. Bunun üzerine yüce Allah: 'Yoksa onlar: Allah'a yalan iftira etti mi diyorlar?' (Şura, 42/24) âyetini indirdi. Bazıları: Ey Allah'ın Rasûlü! Bizler senin doğru sözlü olduğuna şahitlik ediyoruz ve tevbe ediyoruz, dediler. Bu sefer de: "O kullarından tevbeyle kabul eden...dir." buyruğu nazil oldu.

İbn Abbas dedi ki: Gerçek dostlarından ve kendisine itaat eden kimselerden (tevbeyle kabul eder) demektir. Bununla birlikte âyet-i kerime umumidir. Tевbenin anlamı ve hükümleri ile ilgili açıklamalar daha önceden (en-Nisa, 4/17-18.âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bu lafız da bundan önce et-Tevbe Sûresi'nde (9/104. âyet-i kerimede) geçmiş bulunmaktadır.

"Kötülükleri" İslâm'dan önceki şirki "affeden ve" hayır ve şer türünden "ne işlemekte olduğunuzu bilendir."

"Ne işlemekte olduğunuzu" buyruğunu Hamza, el-Kisâî, Hafs ve Halef muhatab kipi olarak "te" ile okumuşlardır. İbn Mesud ve arkadaşlarının kıraati de budur.

Diğerleri ise "ye" ile haber kipi şeklinde ("ne yaptıklarını" anlamında) okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmişlerdir. Çünkü bu buyruk birincisi: "O kullarından tevbeyle kabul eden...dir" buyruğu, diğeri ise "iman edip salih amel işleyenlere icabet eder." (eş-Şura, 42/26) buyruğu olan iki ayrı haber arasında yer almaktadır. [41]

26. İman edip salih amel işleyenlere icabet eder ve onlara lütfun-dan daha fazlasını da verir. Kâfirlere gelince, onlar için çok çetin bir azab vardır.lere" nasb konumundadır. Yani Allah, iman eden kimselere icabet eder. Bu da Allah

kalbinden ihlas ile ibadet edip bedeni ile itaat eden kullarının ibadetini kabul eder, demektir.

Kendisine dua ettikleri vakit dualarında dileklerini verir, diye de açıklandığı gibi, O, mü'minlerin birbirlerine yaptıkları duayı kabul eder, diye de açıklamıştır. aynı anlamda olup "icabet etti, kabul etti" demektir. Daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/186. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: "İman edip, salih amel işleyenlere icabet eder" onları kardeşleri hakkında şefaathçi kılar. "Ve onlara lütfundan daha fazlasını da verir." Kardeşlerinin kardeşleri (kardeş gibi belledikleri dostları, din kardeşleri) hakkında onları şefaathçi kılar, demektir.

el-Müberred dedi ki: "İman edip salih amel işleyenlere icabet eder" buyruğu iman eden kimseler icabetin gereğini yerine getirsinler, demektir. İşte (bu fiilin kipini teşkil eden):kipinin anlamı budur. Bu durumda: "...enler" ref mahallindedir. [\[42\]](#)

"Kâfirlere gelince, onlar için çok çetin bir azab vardır."

27. Eğer Allah kullarına rızkı yaysaydı, yeryüzünde elbette azgınlık ederlerdi. Fakat O, dilediğini bir ölçü ile indirir. Muhakkak O, kullarından haberdardır, çok iyi görendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Ayet-i Kerime'nin Nüzul Sebebi:

Bu âyetin nüzulü ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Ayet, Suffe ehlinden birtakım kimselerin geniş rızık sahibi olmayı temenni etmeleri üzerine inmiştir. Habbab b. el-Eret dedi ki: Ayet bizim hakkımızda indi. Biz Nadiroğulla-rı, Kureyza ve Kaynuka oğullarının mallarına baktık, o mallara sahip olmayı temenni ettik. Bunun üzerine bu âyet indi.

"Eğer Allah kullarına rızkı yaysaydı" genişletseydi. Çünkü: "O şeyi yaydı" anlamındadır. ("Sin1" yerine) "sad" ile de aynı anlamdadır.

"Yeryüzünde elbette azgınlık ederlerdi." Haddi aşarlar ve isyan ederlerdi. İbn Abbas dedi ki: Onların azgınlık etmeleri bir mevkiden sonra bir diğerini istemeleri, bir binekten sonra ötekini, bir vasıttan sonra diğerini, bir elbiseden sonra bir başkasını temenni etmeleri demektir.

Bir başka açıklamaya göre yüce Allah şunu anlatmak istemektedir: Şayet onlara çok şeyler vermiş olsaydı, onlar yine ondan daha fazlasını isteyeceklerdi. Çünkü

Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Eğer Ademoğlunun iki vadi dolusu altını olsaydı, onların yanına bir üçüncüsünü isteyecekti." [43] İşte burada sözü geçen "bağy; istemek, haddi aşmak" bu demektir. İbn Abbas'ın açıklamasının anlamı da budur.

Bir başka açıklama da şöyledir: Eğer Biz onları mal konusunda birbirine eşit kılmış olsaydık, biri diğerine boyun eğmez ve böylelikle sanatlar, meslekler işlemez olurdu.

Bir diğer açıklama: Yüce Allah nızık ile rızkın sebebi olan yağmuru kastetmiştir. Yani eğer O sürekli yağmur yağdırsaydı, onunla uğraşırlar ve dua etmezlerdi. Bundan dolayı kendisine yalvarıp yakarsınlar diye kimi zaman yağmur yağdırmaz, kendisine şükretsınlar diye de kimi zaman bol bol nızık verir.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar bol mahsûl elde ettiklerinde birbirlerine baskın düzenlerlerdi. Bundan dolayı buradaki "azgınlık"ın bu anlamda yorumlanması uzak bir ihtimal değildir.

ez-Zemahşerî dedi ki: " Elbette azgınlık ederlerdi" buyruğu zülüm elemek olan 'den gelmektedir. Yani bu öleğine, o da diğerine haksızlık eder, zulmederdi, demektir. Çünkü zenginlik azgınlaşmanın ve başkalarına karşı haksızlığa yönelmenin bir sebebidir. İbret olarak Karun yeter. Peygamber (sav)'ın şu buyruğu da bu anlamı dile getirmektedir: "Ümmetim için en çok korktuğum şey, dünya hayatının süsü ve bolluğudur." [44]Araplardan birisi de şöyle demiştir:

"Baharın ilk yağmurları bizimle, Dûdânoğulları arasında(ok ve yay yapımında kullanılan) Neb' ve şevhat (kayın ağacı) ağaçlarını bitirir."

Buyruk şu demektir: Onlar o vakit canlanırlar ve kendi kendilerine azgınlık etmeyi ve birbirlerini aldatmayı telkin ederler. Üstünlük ve büyüklük, kibirlilik demek olan bağyden geliyor olabilir. Yani o vakit onlar yeryüzünde büyüklük taslarlar ve büyüklüğe tabi olarak orada üstünlük sağlamaya çalışır, bozgunculuk çıkartırlar.

"Fakat o dilediğini bir ölçü ile indirir." Yani o azıklarını onlara yetsin diye dilediği kadarıyla indirir. Mukatil dedi ki: "Dilediğini bir ölçü ile indirir" dilediği kimseyi zengin, dilediğini de fakir kılar, demektir. [45]

2- Cenab-ı Allah'ın Fiillerindeki Maslahatlar:

İlim adamlarımız der ki: Şanı yüce Rabbin maslahat olanı yapması vacib olmamakla birlikte, O'nun fiilleri maslahatlardan uzak değildir. O herhangi bir kuluna eğer genişçe bir rızık verecek olursa, bunun o kimseyi fesada

götüreceğini bilir. Bundan dolayı bu kimsenin maslahatına olmak üzere ona dünyalığı az verir. O halde rızkın darlığı bir küçüklük olmadığı gibi, rızkın genişliği de bir fazilet değildir. O rızıklarını fesad yollarında kullanacaklarını bilmekle birlikte, birtakım kimselere zenginlik verir, eğer bunlara yaptığından farklı bir muamelede bulunmuş olsaydı, belki kendileri salaha daha yakın olurlardı. Genel olarak bu konuda iş Allah'ın meşietine havale edilmiştir. Yüce Allah'ın yaptığı bütün fiillerinde maslahatı öngören yaklaşımı esas alarak açıklamaya (bizim için) imkan yoktur.

Enes, Peygamber (sav)'den, Peygamber de şanı yüce Rabbinden şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Benim herhangi bir dostumu hakir düşüren bir kimse bana karşı savaş ilan etmiş olur ve Ben kendi dostlarıma yardımına herşeyden çabuk koşarım ve şüphesiz Ben kızgın arslanın kızdığı gibi onlar için gazaplanırım. Ölümünden hoşlanmayan, bununla birlikte Benim de kendisine kötülük yapmak istemediğim fakat kendisi için de ölümün kaçınılmaz olduğu mü'min kulumun ruhunu kabzetmekte tereddüt ettiğim kadar yaptığım hiçbir işte tereddüt etmem. Mü'min kulum Bana kendisine farz kıldığım şeyleri eda etmekle yaklaştığı gibi hiçbir şeyle yaklaşmaz. Mü'min kulum nafilelerle Bana yakınlaşmaya devam eder durur. Nihayet Ben onu severim, onu sevdim mi onun işitmesi, görmesi, dili, eli olurum. Onun destekçisi olurum. Benden bir şey isterse veririm, Bana dua ederse duasını kabul ederim. Mü'min kullarım arasından Benden bir tür ibadette bulunmayı ister ve Ben çok iyi biliyorum ki eğer o ibadet türünü ona verecek olursam, bu sefer ucb (kendini beğenmek) ona gelir ve onun o amelini ifsad eder. Yine mü'min kullarım arasından ancak zenginliğin kendisini düzelttiği kimseler vardır ve eğer Ben onu fakir kılacak olursam, fakirlik onu ifsad eder. Aynı şekilde mü'min kullarım arasından ancak fakirliğin ıslah ettiği kimseler de vardır. Onları zengin edecek olursam, zenginlik onu ifsad eder. Ben kullarımı, onların kalplerini bildiğime göre tedbir ederim. Şüphesiz ki Ben herşeyi çok iyi bilenim, herşeyden haberdar olanım." Daha sonra Enes şöyle dedi: "Allah'ım, ben ancak zenginliğin kendilerini ıslah ettiği mü'min kullandıranım. Rahmetin ile Sen beni fakir kılma." [\[46\]](#) [\[47\]](#)

28. O ümitsizliğe düşmelerinden sonra yağmuru indiren ve rahmetini yayandır. O, gerçek dost ve yardımcıdır. Hamde layık olandır.

İbn Kesir, İbn Muhaysın, Humeyd, Mücahid, Ebu Amr. Ya'kub, İbn Ves-sab, el-A'meş ve başkaları ile el-Kisaî "indiren" anlamındaki buyruğu; (dsi) şeklinde şeddesiz olarak okumuşlardır. Diğerleri ise şeddeli okumuşlardır. Yine İbn

Vessab, el-A'meş ve başkaları "ümitsizliğe düşmeleri" anlamındaki buyruğu "nun" harfini esreli olarak: diye okumuşlardır.

Bütün bunlara dair açıklamalar daha önceden (el-Hicr, 15/55. âyetin; en-Nahl, 16/2. âyetin; er-Rum, 30/36. âyetin tefsirlerinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Yağmur" demektir. Ona bu ismin verilış sebebi, insanların imdadına yetişmesinden ötürüdür, "Yağmur yere isabet etti" demektir. Allah ülkeye yağmur yağdırdı, yağdırır" denilir.

"Yere yağmur yağdırıldı, yağdırılır" demektir. Yağmur yağdırılan yere de: denilir. el-Esmaî'den şöyle dediğı nakledilmektedir: Ben Arap kabilelerinden birisine uğradım. Önceden onlara yağmur yağdırılmıştı. Aralarından yaşlı birisine: Size matar (yağmur) geldi mi (yağdı mı)? diye sordum. O yaşlı kadın şöyle dedi: "Bize istediğimiz kadar yağmur yağdırıldı" dedi.

Zu'r-Rimme de şöyle demiştir: Yüce Allah filanoğullarının cariyesini kahretsin. Ne kadar da fasihtir. Ben ona sizin bulunduğunuz yerde yağmur (matar) nasıldı, diye sordum, o bana: "Bize istediğimiz kadar yağmur yağdı" dedi. Bu rivayetlerin birincisini es-Sa'lebî, ikincisini de el-Cevherî nakletmiştir. Kimi zaman buluta ve bitkiye de adı verildiğı de olur.

"Ümit kesmek" demektir. Bu açıklamayı Katade ve başkaları yapmıştır. Katade dedi ki: Nakledildiğine göre bir adam Ömer b. el-Hattab'a şöyle demiş: Ey mü'minlerin emiri! Yağmurun damlası yağmadı. Bulut çok az ve insanlar artık ümit kestiler. Bunun üzerine: İnşaaallah size yağmur yağdırılması yakındır dedi, sonra da: "O ümitsizliğe düşmelerinden sonra yağmuru indiren...dir" buyruğunu okudu.

"(Ğays) Yağmur" vaktinde ve faydalı olana denir. "(Matar) yağmur" ise kimi zaman faydalı olabilir, kimi zaman da zararlı olabilir. Vaktinde de yağabilir, vakitsiz de yağabilir. Bu açıklamayı da el-Maverdî yapmıştır. "Ve rahmetini yayandır." Bir görüşe göre bundan kasıt yağmurdur, es-Süddî'nin görüşü de budur. Yağmurdan sonra güneşin çıkmasıdır, diye de açıklanmıştır. Bunu da el-Mehdevî zikretmektedir.

Mukatil dedi ki: Bu buyruk, Mekke ehline sonunda ümit kesinceye kadar yedi yıl süre ile yağmur yağmaması, sonra da yüce Allah'ın yağmuru yağdırması üzerine inmiştir.

Bir başka görüşe göre âyet-i kerime Rasûlullah (sav)'dan -istiska ile ilgili rivayette geldiğı gibi- cuma gününde yağmur yağdırılması için peygamberden dua etmesini istemesi^[48] üzerine inmiştir. Bunu da el-Kuşeyrî zikretmiştir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. ^[49]

"O gerçek dost ve yardımcıdır" buyruğundaki "el-Veli" dostlarına yardım eden

demektir. "Hamde layık olandır" anlamı verilen "el-Hamid" de her dil ile öğülen demek

29- Göklerle yerin yaratılışı ve onlarda yaydığı herbir canlı O'nun âyetlerindendir ve O dilediği zaman onları toplamaya gücü yetendir.

"Göklerle yerin yaratılışı... O'nun âyetlerindendir." Kudretine delil olan alametlerindendir, demektir.

"Ve onlarda yaydığı herbir canlı" buyruğu ile ilgili olarak Mücahid şöyle demektedir: Bunun kapsamına melekler ve insanlar girmektedir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Ve bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır" (en-Nahl, 16/8) diye buyurmaktadır.

el-Ferra dedi ki: Yüce Allah burada sema bir tarafa sadece yeryüzünde yaydığı canlıları kastetmektedir. Yüce Allah'ın: "O iki denizden inci ve mercan çıkar." (er-Rahman, 55/22) buyruğuna benzemektedir. Halbuki bunlar tatlı sudan değil, tuzlu sudan çıkarlar. Ebu Ali de şöyle demiştir: İfade: O ikisinden birisinde yaydıklarında... takdirindedir. Burada muzaf hazfedilmiştir. Yüce Allah'ın: "O iki denizden çıkar" buyruğu da ikisinden birisinden çıkar anlamındadır. "Ve O" kıyamet gününde "dilediği zaman onları toplamaya gücü yetendir." [\[50\]](#)

30. Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi ileidir. Çoğunu da affeder.

31. Siz yeryüzünde aciz bırakabilecekler değilsiniz. Sizin Allah'tan başka ne bir veliniz, ne de bir yardımcınız vardır.

"Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi ileidir"

buyruğundaki: "Kazandıklarınız sebebi ileidir" buyruğunu Nafi' ve İbn Amir "fe"siz olarak; diye okumuşlardır. Diğerleri ise "fe" ile okumuşlardır. Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim harf fazlalığı ve ecir fazlalığı dolayısıyla bunu tercih etmiştir.

el-Mehdevî dedi ki: Eğer baştaki: (u)'ın mevsule olduğu kabul edilirse, o takdirde "fe" harfinin hazfedilmedi de. kalması da caizdir. Bununla birlikte kalması daha güzeldir. Eğer şart edatı olduğu kabul edilirse, Sibeveyh'e göre hazfedilmesi caiz olmaz. Bununla birlikte el-Ahfeş bunun caiz olacağını kabul etmiş ve delil olarak yüce Allah'ın: "Eğer onlara itaat ederseniz, elbette siz de müşrikler olursunuz" (el-En'am, 6/121) buyruğunu delil göstermiştir.

Burada sözü edilen; "musibet" el-Hasen'in açıklamasına göre masiyetle-re karşılık verilen had cezalarıdır. edDahhak şöyle demiştir: Kişi Kur'ân-ı Kerimi

öğrendikten sonra onu unutursa ancak işlediği bir günah sebebiyle unuttur. Çünkü yüce Allah: "Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebiyledir" diye buyurmaktadır. Acaba Kur'ân-ı Kerim'i unutmaktan daha büyük hangi musibet olabilir! Bunu İbnu'l-Mübarek, Abdu'l-Az-iz b. Ebi Revvad'dan... yoluyla zikretmiş bulunmaktadır.

Ebu Ubeyd dedi ki: Bu açıklama ancak Kur'ân okumayı terketme halinde kabul edilebilir, yoksa Kur'ân okumaya devam edip hıfzını unutmamaya çalışan birisi olmakla birlikte, elinde olmayarak unuttuyor ise, onun bu tehditle hiçbir ilgisi yoktur. Bunun doğruluğunu ortaya koyan hususlardan birisi de Peygamber (sav)'ın Kur'ân-ı Kerim'den bazı yerleri unutması sonra da hatırlamasıdır. Bu hususu ortaya koyan rivayetlerden birisi de Aişe (r.an-ha)'nın, Peygamber (sav)'dan yaptığı şu rivayettir: Peygamber bir seferinde bir adamın mescidde Kur'ân okuduğunu işitince şöyle buyurmuştur: "Allah'ın rahmeti bunun üzerine olsun. O bana şu şu sûreden unutmuş olduğum birtakım âyet-i kerimleri bana hatırlattı." [51]

Buradaki 'nın, anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna göre mana şöyle olur: "Geçmişte sizin başınıza gelmiş olan herbir musibet ellerinizin kazandıkları sebebiyledir."

Ali (r.a) şöyle demiştir: Bu âyet-i kerime, yüce Allah'ın kitabında en çok umut veren bir âyet-i kerimedir. Çünkü eğer musibetler sebebiyle benini günahlarım bağışlanıyor ise ve pek çoğunu da Cenab-ı Allah'ın kendisi affediyor ise, artık o günahın keffareti ve yüce Allah'ın affından sonra geriye ne kalır ki!

Bu anlam yine ondan Peygamber (sav)'a merfu olarak da rivayet edilmiştir. Ali b. Ebi Talib (r.a) dedi ki: Ben sizlere Peygamber (sav)'ın bize söylediği şekliyle Allah'ın kitabındaki en üstün âyeti haber vereyim mi? (O yüce Allah'ın): "Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebiyledir" âyetidir. (Peygamber devamla buyurdu ki): "Ey Ali! Size isabet eden hastalık yahut ceza ya da dünyadaki bir bela ellerinizin kazandıkları sebebiyledir. Yüce Allah ise âhirette sizi ikinci defa cezalandırmayacak kadar kerimdir. Dünyada affettiği bir şeyi affettikten sonra ise yüce Allah onun cezasını tekrar vermeyecek kadar da Halimdir." [52]

el-Hasen dedi ki: Bu âyet-i kerime nazil olunca, Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Bir damarın (rahatsızlıktan dolayı) seyirmesi, bir dalın çiziği, bir taşın tökezletmesi mutlaka bir günah sebebiyledir. Hiç şüphesiz Allah'ın affettikleri ise bundan da çoktur." [53]

el-Hasen dedi ki: İmran b. Husayn'ın huzuruna girdik. Bir adam şöyle dedi:

Sende gördüğüm bu ağrıların neden olduğunu sormak benim için kaçınılmaz bir şeydir. İmran dedi ki: Kardeşim yapma! Allah'a yemin ederim ben ağrıları severim. Ağrıları seven de insanlar arasında Allah'ın en sevdiği bir kimse olur. Çünkü yüce Allah: "Size isabet eden her musibet, ellerinizle kazandıklarınız sebebi ileler. Çoğunu da affeder" diye buyurmaktadır. Bu ellerimin kazandıkları sebebiyledir, geriye kalanları Rabbimin affetmesi ise daha da çoktur.

Murre el-Hemdanî dedi ki: Şureyh'in elinde bir yara gördüm. Bu ne oluyor, ey Umeyye'nin babası, diye sordum, şöyle dedi: Bu "ellerinizin kazandıkları" sebebi ileler ve O, pek çoğunu da affeder.

İbn Avn dedi ki: Muhammed b. Şîrîn çokça borca batınca, bundan ötürü kederlendi ve şöyle dedi: Şüphesiz ben bu kederi çok iyi tanıyorum. Bu kırk sene öncesinden işlediğim bir günah sebebi ileler.

Ahmed b. Ebi'l-Havarî dedi ki: Ebu Süleyman ed-Daranî'ye şöyle soruldu: Akıl sahipleri acaba neden kendilerine kötülük yapan kimseleri kınamaktan vazgeçiyorlar? Şöyle dedi: Çünkü onlar yüce Allah'ın kendi günahları sebebiyle belaya maruz bıraktığını biliyorlar. Yüce Allah: "Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi ileler. Çoğunu da affeder" diye buyurmuştur.

İklime dedi ki: Herhangi bir kula isabet eden en ufak bir musibet ve daha büyüğü mutlaka o olmaksızın Allah'ın kendisini bağışlamayacağı bir günah sebebiyle yahutta o olmaksızın Allah'ın kendisini oraya ulaştırması söz konusu olmayan bir dereceye nail olması sebebiyle isabet eder.

Rivayete göre bir adanı Musa (a.s)'a şöyle demiş: Ey Musa! Sen benim için yüce Allah'tan, ne olduğunu kendisinin daha iyi bildiği bir ihtiyacımı görmesini dile. Musa bunu yaptı. Münacattan geri döndüğünde, adamın bir arslan tarafından paramparça edilip öldürülmüş olduğunu gördü. Musa: Bu neden böyle oldu Rabbim, diye sordu. Şanı yüce Allah ona şöyle buyurdu; Ey Musa! O benden öyle bir dereceye erişmeyi diledi ki. onun o dereceye ameli ile ulaşmayacağını biliyordum. Bundan dolayı o dereceye ulanmasına sebep kılmak üzere onu gördüğün şekilde bir musibet ile karşı karşıya bıraktım.

Ebu Süleyman ed-Daranî bu hadisi zikrettiği vakit şöyle derdi: Böyle bir bela olmadan da o kulunu o dereceye ulaştırabilmeye kadir olanın şanı ne yücedir! Ama O dilediğini yapar.

Derim ki: Anlam itibariyle bu âyet-i kerimenin bir benzeri de yüce Allah'ın: "Kim bir kötülük yaparsa, onun cezasını görür" (en-Nisa, 4/123) buyruğu ile dile getirilmiştir. Buna dair açıklamalar daha önceden (belirtilen âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İlim adamlarımız der ki: Bu müminler hakkında böyledir. Kâfire gelince, onun

cezası âhirete ertelenmiştir. Bunun kâfirlere hitab olduğu da söylenmiştir. Çünkü kendilerine bir kötülük isabet ettiğinde, bu Muhammed'in uğursuzluğundan ötürüdür, diyorlardı. Yüce Allah böylelikle onlara cevap vermekte ve aksine bu sizin küfrünüzün uğursuzluğundan ötürüdür, demiş olmaktadır. Ancak birinci görüştü kabul edenler) daha çoktur, daha kuvvetli ve daha yaygın bir görüştür. Sabit el-Bunanî dedi ki: Eziyet zamanları günahın işlendiği zamanları silip götürür, denirdi.

Diğer taraftan bu hususta iki görüş vardır: Birincisine göre bu buyruk kendilerine ceza olmak üzere ergenlik yaşına gelmiş olanlar hakkında özeldir. Çocuklar hakkında ise. musibet onlar için bir sevab sebebidir. İkinci olarak da bu ergenlik yaşına gelmiş olanlar hakkında kendi nefislerinde, küçük çocuklar hakkında ise baba ve anne gibi onların dışındakiler hakkında olmak üzere umumidir. (Yani çocukların başına gelen musibetler, anne ve babaların günahları sebebiyledir). (Allah en iyisini bilendir).

"Çoğunu da affeder." Mahiyetlerin bir çoğunu onlar için hadleri gerektiren cezalar olmamak sureti ile de affeder. el-Hasen'in yaptığı açıklamanın gereği budur. Bir diğer açıklamaya göre O; dünyada onları cezalandırmamak sureti ile isyan edenlerin çoğunu affeder anlamındadır.

"Siz yeryüzünde aciz bırakabilecekler" yani Allah'ın azabından kendinizi kurtarabilecekler "değilsiniz." Asla O'nu aciz bırakamazsınız, O'nun (kaza ve hükmünden) kendinizi kurtaramazsınız.

"Sizin Allah'tan başka ne bir veliniz, ne de bir yardımcınız vardır" buyruğuna dair açıklama daha önceden başka yerde (el-Bakara, 2/107. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[54\]](#)

32. Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun âyetlerinden-dir.

33. Dilerse rüzgarı durdurur da o gemiler de üstünde akmaksızın kalırlardı. Şüphesiz ki bunlarda çok sabreden ve çok şükreden herkes için âyetler vardır.

"Denizde dağlar gibi akıp giden gemiler de O'nun âyetlerindendir." Yani O'nun kudretine delalet eden alametlerinden birisi de büyüklükleri dola-yısı ile denizde sanki dağlarmış gibi akıp giden gemilerdir.

Görüldüğü gibi burada: "Dağlar" demektir. "Akıp gidenlerin tekili de 'dır. Yüce Allah: "Şüphesiz ki (tufanda) su haddini aştığı sırada sizleri gemide Biz taşıdık" (el-Hakka, 69/11) diye buyurmaktadır. Görüldüğü gibi burada (gemiden) (lafzı anlamıyla) "akıp giden" diye söz etmektedir. Çünkü gemi de suda akıp gitmektedir. Bu kelime aynı zamanda "genç kadın" demektir. Ona bu adın verilmiş

sebebi ise "gençlik su-yu'nun onda akmasından ötürüdür.

Mücahid dedi ki: (dağlar değil de) "saraylar" demektir. Bunun tekili de: 'dır. Bunu es-Sa'lebî zikretmiştir.

el-Maverdî'nin ondan naklettiğine göre ise bu, dağlar anlamındadır. el-Ha-lil de şöyle demiştir: Araplar yüksekçe olan her bir şeye "alem" adını verirler. el-Hansa da kardeşi Sahr'a yazdığı mersiyesinde şöyle demektedir:

"Şüphesiz Sahr yol bulanların kendisine uyduğu birisi idi, Sanki o başında ateş bulunan bir alemdir."

"Dilerse rüzgarı durdurur" buyruğundaki "rüzgar" anlamındaki lafzı Medineliler çoğul olarak " Rüzgarlar" diye okumuşlardır.

"O gemiler de üstünde akmaksızın kalırlardı." Gemiler denizin üstünde akmadan hareketsiz dururlardı.

"Su durgunlaştı. hareketsizleşti" demektir. Rüzgar ve gemi hakkında da (durduklarını anlatmak üzere) bu fiil kullanılır. Tam öğle vak-tindeki güneşin hali de böyle anlatılır. Kısacası belli bir yerde sabit olan her-şey'dir. "Terazi dengede durdu" demektir, " İnsanlar sakinleşti" anlamındadır. "İnsan ve başka varlıkların durduğu yerler" demektir.

Katade "kalırlardı" anlamındaki buyruğu: şeklinde birinci "lam" harfini esreli olarak okumuştur ki, bu da bir söyleyiştir. Tıpkı: "Şaşırdım, şaşıırıyorum" fiili gibidir. Ancak meşhur olan söyleyiş "lam" harfinin üstün telaffuz edilmesidir.

"Şüphesiz ki bunlarda" belalara karşı "çok sabreden ve" nimetlere de "çok şükreden herkes için âyetler" delaletler ve alametler "vardır."

Kutrub dedi ki: Kendisine verildiği vakit şükreden, belalara maruz kaldığı vakit sabreden, o çok sabreden ve çok şükreden kul ne güzel bir kuldur!

Avn b. Abdullah da şöyle demiştir: Kendisine nimet verilmiş nice kişi vardır ki, şükredici değildir, kendisine bela verilmiş nice kişi vardır ki, o da sab-redici değildir. [\[55\]](#)

34. Yahut kazandıkları sebebi ile o gemileri helak eder. Bir çoğunu da affeder.

35- Ta ki âyetlerimiz hakkında tartışanlar, kendileri için kaçacakları bir yer olmadığını bileler.

"Yahut kazandıkları sebebi ile o gemileri helak eder." Yani eğer dilerse, o rüzgarları fırtına halinde estirir ve oradakilerin günahları sebebi ile o gemileri de batırır. Gemide bulunanları batırır, diye de açıklanmıştır.

"Bir çoğunu da affeder." Gemidekilerin bir çoğunu bağışlar, onları gemilerle birlikte batırmaz. Bu açıklamayı el-Maverdî nakletmiştir. Bir başka açıklamaya

göre; "bir çoğunu da affeder" günahların bir çoğunu bağışlar ve böylece Allah onları helak olmaktan kurtarır, demektir.

el-Kuşeyrî dedi ki: "Affeder" buyruğunun yaygın okunuş şekli cezm iledir. Ancak bunun açıklanması biraz zordur. Çünkü buyruk: Dilerse rüzgarı durdurur, o gemiler hareketsiz kalır ve o gemilerde bulunanların günahı sebebiyle gemileri yok eder, demektir. Bu durumda "affeder" buyruğunun buradaki "dilerse" anlamındaki cezm edilmiş fiile) atfedilmesi güzel olmaz. Çünkü o takdirde anlam: Dilerse affeder demek olur. Halbuki kastedilen bu değildir. Aksine anlam meşiet (Allah'ın dilemesi) şartı bulunmaksızın affettiğini haber vermektedir. O halde bu mana bakımından değil de lafız bakımından cezmedilmiş bir fiile atfedilmiştir. Bazıları da "Affeder" diye ref ile okumuşlardır ki, bu okuyuş anlamı itibariyle güzeldir.

"Ta ki âyetlerimiz hakkında tartışanlar kendileri için kaçacakları bir yer olmadığını bileler." Kasıt kâfirlerdir yani onlar denizin ortasında bulunup da herbir yandan dalgalar kendilerini bürüyünce yahutta gemiler hareketsiz olarak denizin üzerinde kaldıkları vakit, artık kendileri için Allah'tan başka bir sığınak olmadığını ve Allah kendilerini helak etmeyi dileyecek olursa, hiçbir kurtarıcı bulunmadığını anlarlar ve bunun üzerine O'na ihlasla ibadete koyulurlar.

Bu anlamdaki açıklamalar daha önce birkaç yerde (Yunus, 10/22-23; en-Neml, 27/62-64. âyetlerin tefsirinde) geçtiği gibi: denizde yolculuk yapmaya dair açıklamalar da daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/164. âyet, 4. başlıkta) ve başka yerlerde -burada tekrara gerek bırakmayacak şekilde-geçmiş bulunmaktadır.

Nafi' ve İbn Amir "bileler" anlamındaki buyruğu:şeklinde ref ile diğerleri ise nasb ile okumuşlardır. Ref ile okuyuş şart ve cevabdan sonra yeni bir cümle başlangıcı diye okunur. et-Tevbe Sûresi'nde yer alan: "Onları rezil etsin, size onlara karşı zafer versin" (et-Tevbe, 9/14) diye buyurduktan sonra; "Allah dilediğine tev-be nasib eder" (et-Tevbe, 9/15) diye fiilin merfu okunmasına benzer. [56]

Günlük konuşmada bunun benzeri: " Sen bana gelirsen ben de sana gelirim, Abdullah da gider" ifadesidir. Yahutta bu buyruk (ref ile okunduğu takdirde) hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olabilir. (Onlar... bilecekler, demek olur). Nasb ile okunması ise sarf üzere (yani mec-zum olması gereken hareketin nasba nakledilmesi suretiyle)dir. Yüce Allah'ın: "Allah içinizden cihad edenlerle sabredenleri belli etmeden" (Al-i İmran, 3/142) buyruğunda olduğu gibi; mec-zum fiillerin arka arkaya gelmesi hoş görünmediğinden hareke hafifliği olsun diye cezm halinden, nasb haline dönüştürülmüştür [57]en-Nabiğa'nın şu

sözlerinde de böyledir:

"Eğer Ebu Kabus (unvanlı en-Numan İbnu'l-Münzir) ölürse

ölür onunla birlikte, İnsanların baharı ve haram ay.

Ondan sonra ise bizler hörgücü bulunmayan, hörgücü kesilmiş bir hayatın, Arkasından yakalarız." [58]

el-Ferra'nın açıklamaları bu anlamdadır. O: Bununla birlikte: "Bi-refer" buyruğu meczum olsa da caizdir, demiştir.

ez-Zeccac der ki: Buyruğun nasbedilmesi: nasb edatının takdirine bi-naendir. Çünkü ondan önce (gelen fiil) meczumdur.

Mesela: "Sen ne yaparsan, ben de onun benzerini yaparım ve sana ikram ederim" denilir. Bununla birlikte cezm ile: "Sana ikram ederim" de denilebilir. Bazı mushaflarda bu buyruk: "Bilsinler" diye şeklindedir. Bu ise nasb ile okuyuşun: "Bilsinler" diye veya "Bilmeleri için" anlamında olduğunu göstermektedir.

Ebu Ali ve el-Müberred de şöyle demişlerdir: Bu buyruğun: takdiri ile nasb ile okunması, birinci fiilin de mastar takdirinde kabul edilmesine bi-naendir. Yani: "Ve ondan bir bağışlama olur (ve onların da) bilmesi..." takdirindedir. Fiil bu şekilde isme atfedilince, takdir etmiş oluyoruz. Nitekim: "Sen bana gelir ve bana (bir şeyler) verirsen, ben de sana ikramda bulunurum" derken "Bana (bir şeyler) verirsen" fiilinin nasb ile söylenmesi buna benzer.

Bu da "Eğer senden bir geliş olur ve sen bana vermek durumunda olursan..." demektir.

"Kaçacak bir yer" buyruğu onların kaçış ve kendilerini kurtarmaları anlamındadır. Bu açıklamayı Kutrub yapmıştır. es-Süddî ise; sığınak diye açıklamıştır. Bu da Arapların: "Deve onu attı, fırlattı" tabirlerinden alınmıştır.

Yine Arapların "Filan kişi haktan sapar" tabirleri de buradan gelmektedir. [59]

36. Size yerilmiş herhangi bir şey, dünya hayatının geçimliğidir. Allah'ın nezdindekiler ise iman edip Rabblerine tevekkül edenler için daha hayırlı ve daha kalıcıdır.

"Size verilmiş herhangi bir şey" dünyada zenginlik ve bolluk "dünya hayatının geçimliğidir." O ancak geçip giden az sayıdaki günlerde bir geçimlidir. Dolayısıyla onunla övünmemek gerekir. Hitab müşrikleredir.

"Allah'ın nezdindekiler" itaate verilecek mükafat kastedilmektedir, "ise iman edip" tasdik eden ve tevhid eden "Rabblarına tevekkül edenler için daha hayırlı ve daha kalıcıdır." Bu buyruk da yüce Allah'a itaat uğrunda malının tamamını infak edince, insanların kendisini kınadığı Ebu Bekr es-Sıd-dîk hakkında

inmiştir. Hadis-i şerifte belirtildiğine göre o, seksenbin (dirhem) infak etmiştir. [\[60\]](#)

37. Onlar ki büyük günahlardan, hayasızca davranışlardan uzak dururlar. Öfkelenediklerinde de onlar bağışlarlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Büyük Günahlar ve Hayasızlıklar:

"Onlar ki... uzak dururlar" buyruğunda yer alan: "Onlar ki" lafzı, daha önce geçen: "iman edip... edenler için" buyruğuna atfedilmiştir. Yani ve: O "büyük günahlardan... uzak duranlar içindir" demektir. Büyük günahlara dair açıklamalar daha önceden en-Nisa Sûresi'nde (4/31. âyet, 1.başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Hamza ve el-Kisaî "büyük günahlardan" buyruğunu Günahın büyüğü" diye okumuşlardır. Bununla birlikte izafet yapıldığı takdirde, hazan tekil ile çoğul kastedilebilir. Yüce Allah'ın: "Allah'ın nimet(ler)ini saymaya kalkışırsanız, onları sayamazsınız" (en-Nahl, 16/18) buyruğunda ve hadis-i şerifte: "Irak dirhemini ve kafizini alıkoydu." [\[61\]](#) geçtiği gibi. Diğerleri ise gerek burada, gerekse en-Necm Sûresi'nde (53/32. âyet-i kerimede) çoğul olarak okumuşlardır.

"Hayasızca davranışlardan" buyruğu ile ilgili olarak es-Süddî, zinayı kastetmektedir, demiştir. İbn Abbas da böyle açıklamıştır. Yine İbn Abbas: Büyük günah şirktir demiştir. Bazıları da günahların büyükleri kendilerinden uzak kalınması halinde küçüklerin bağışlandığı günahlardır. Hayasızlıklar (el-fevahiş) da büyük günahların kapsamı içerisindedir. Bununla birlikte yaralamaya kıyasla öldürmek, zina etmek isteğine nisbetle zina etmek gibi, bazan daha hayasızca ve çirkin olabilir.

Bir diğer görüşe göre "hayasızlıklar" ile "büyük günahlar" aynı anlamdadır. Lafzın farklılığı dolayısıyla tekrarlanmıştır. Yani onlar büyük günah ve hayasızlık olduğu için masiyetlerden uzak dururlar, demektir.

Mukatil; fevahiş (hayasızlıklar) hadleri gerektiren günahlardır, demiştir. [\[62\]](#)

2- Kızgınlık Halinde Bağışlamak:

"Öfkelenediklerinde de onlar bağışlarlar." Yani kendilerine zulmedenlere karşılık vermez, affederler.

Denildiğine göre bu buyruk Mekke'de iken Ömer (r.a)'a hakaret edilip sövülüp

sayıldığı vakit inmiştir. Bir başka görüşe göre malının tamamını infak etmesi üzerine insanlar onu kınayınca ve kendisine hakaret edildiği halde kendisi affedip bağışlayınca inmiştir.

Ali (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir seferinde Ebu Bekir'in elinde toplu bir mal bulundu. O bunun tamamını hayır yolunda sadaka olarak verdi. Müslümanlar bundan dolayı onu kınadı, kâfirler de yanlış yaptığını söyledi. Bunun üzerine: "Size verilmiş herhangi bir şey, dünya hayatının geçimlidir. Allah'ın nezdindekiler ise iman edip Rabblerine tevekkül edenler için daha hayırlı ve daha kalıcıdır... Öfkelendiklerinde de onlar bağışlarlar" (eş-Şura, 42/36-37) buyrukları nazil oldu.

İbn Abbas da şöyle demiştir: Müşriklerden birisi Ebu Bekr'e hakaret etti, ona hiçbir karşılık vermedi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi.

Bu, ahlakın güzel yönlerindendir. Onlar kendilerine zulmedenlere karşı şefkatli davranır, kendilerine cahillik edenleri bağışlarlar. Bu yolla da yüce Allah'ın sevabını ve affını isterler. Çünkü yüce Allah Al-i İmran Sûresi'nde: "...Öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir" (Al-i İmran, 3/134) diye buyurmaktadır. Bu ise bir adamın sana dil uzatırken senin ona karşı duyduğun öfkeni bastırmandır. Şairlerden birisi de şöyle demiştir:

"Bana zulmedene yaptığı zulmü affettim ben, Onun bu davranışını bile bile bağışladım ben. Ona acıyıp durdum, o bana zulmederken, Nihayet aşırı zulmünden onun için ağladım ben." [\[63\]](#)

38. Onlar ki, Rabblerinin çağrısını kabul ederler. Namazı dosdoğru kılarlar, işleri de aralarında meşveret iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da infak ederler. Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Rabblerinin Çağrısını Kabul Edip Dosdoğru Namaz Kılanlar:

"Onlar ki, Rabblerinin çağrısını kabul ederler. Namazı dosdoğru kılarlar" buyruğu ile ilgili olarak Abdurrahman b. Zeyd dedi ki: Bunlar Medine'deki ensardır. Bunlar kendilerine hicretten önce, kendilerinden olan oniki nakib geldiğinde, Rasûlullah (sav)'a iman etme çağrısını kabul ettiler. "Namazı dosdoğru kılarlar" yani onu vaktinde şartlarına ve rükünlerine uygun olarak eda ederler. [\[64\]](#)

2- Müminler ve İstişare:

"İşleri de aralarında meşveret iledir." Yani işlerde kendi aralarında birbirleriyle

istişare ederler, danışırılar.

"Şura"; " Onunla müşavere ettim" fiilinin mastarıdır. Tıpkı "büş-ra (müjde)" ve "zikra (öğüt)" vb. kelimeler gibi.

Ensar, Peygamber (sav) kendilerine hicret etmeden önce bir iş yapmak istediklerinde, hakkında istişare eder, sonra da ona göre hareket ederlerdi. Yüce Allah bu tutumlarıyla onları övmektedir. Bu açıklamayı en-Nekkaş yapmıştır.

el-Hasen der ki: Yani onlar kendi aralarındaki işlerde ortaya çıkan görüşlere bağlılıklarından ötürü ittifak halindedirler, ihtilaf etmezler. Böylelikle onlar sözbirliği etmelerinden ötürü öğülmüş olmaktadırlar.

el-Hasen dedi ki: Bir kavim istişare edecek olursa, mutlaka işlerinde en doğru olana iletilirler.

ed-Dahhak dedi ki: Bu Rasûlullah (sav)'ın peygamber olarak ortaya çıktığını işitip, nakibler kendilerine geri döndüğü sıradaki istişarelerine işaret etmektedir. Sonunda Ebu Eyyub'un evinde ona iman etmek ve ona yardım etmek noktasında görüş birliğine vardılar.

Karşı karşıya kaldıkları durumlarda birbirleriyle istişare edip aralarından kimilerinin birtakım haberleri kendilerine saklamak ve başkalarına duyurmamak cihetine gitmemeleri hakkında olduğu da söylenmiştir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: İstişare cemaat için bir ülfet, akılların derinliklerini ölçmek için bir alet, doğruya ulaşmaya sebeptir. Bir toplum istişare edecek olursa, mutlaka doğruya iletilirler. Hakimlerden birisi şöyle demiştir:

"Görüş, meşveret noktasına geldi mi yardımını al, Zeki kimselerin görüşünün yahutta kararlı kimselerin istişaresinin. Kendin için bir düşüklük kabul etme istişarede bulunmayı, Çünkü güç kaynağıdır, kuşun görünmeyen tüyleri, kanadının öndeki tereklerine."

Şanı yüce Allah istişareye riayet eden topluluğu övmek suretiyle karşılaşılan işlerde istişarede bulunmayı övmektedir. Peygamber (sav) savaşın maslahatları ile ilgili görüşler hususunda ashabı ile istişarede bulunurdu. Bu husustaki görüşler ise pek çoktur. Bununla birlikte ahkam ile ilgili onlarla istişarede bulunmazdı. Çünkü ahkam farz, mendub. mekruh, mubah ve haram gibi bütün kısımları ile Allah tarafından indirilmiştir.

Yüce Allah, peygamberini kendi yanındaki nimetlere aldıktan sonra as-hab da hükümler ile ilgili hususlarda istişare ediyor ve bunları Kitab ve sünnetten çıkartıyorlardı. Ashab-ı kiramın hakkında istişare ettikleri ilk husus halifeliktir. Çünkü Peygamber (sav) halifenin kim olacağı ile ilgili açık bir ifade kullanmamıştır. Öyle ki daha önce açıkladığımız şekilde (Al-i İmran, 3/144. âyet, 2. başlık ve devamında) Ebu Bekr ile ensar arasındaki o olaylar cereyan

etmiş, Ömer (r.a) da şöyle demiştir: Bizler Rasûlullah (sav)'ın dinimiz için beğenip seçtiğini dünyamız için de beğenip seçeriz.

Peygamber efendimizin vefatından sonra irtidad eden kimseler hakkında da istişare ettiler ve sonunda Ebu Bekir (r.a) onlarla savaşmak görüşünde karar kıldı. Dede ve dedenin mirası hususunda, içki dolayısıyla vurulacak haddin mahiyeti ve sayısı hususunda istişare ettikleri gibi Rasûlullah (sav)'dan sonra savaşlar hakkında da istişare etmişlerdi. Halta Ömer (r.a) yanına müs-lüman olup gelen Hürmüzan ile yapılacak gazalar hususunda istişare etmiş, Hürmüzan ona şöyle demişti: Bunun örneği ile orada bulunan müslümanla-ra düşman olan insanların örneği şuna benzer: Tüyleri, iki kanadı ve iki ayağı bulunan bir kuşun iki kanadından birisi kırılacak olursa, iki ayak, bir kanat ve baş kalkar. Eğer diğer kanat kırılırsa, iki ayak ve baş dikilir. Şayet baş yarılacak olursa, iki ayak ve kanatlar da gider. Baş Kısradır, tek kanat Kayserdir, diğeri ise perslerdir. Sen müslümanlara Kisranın üzerine gazada bulunmalarını söyle... diyerek, olayın geri kalan bölümlerini zikretmektedir.

Akıl sahihlerinden birisi şöyle demiştir: Ben hiçbir zaman hata yapmadım, çünkü bir iş ile karşı karşıya kaldım mı yanımdakilerle istişare eder, onların öngördüğünü yapardım. Bunun sonucunda eğer doğru yaparsam, doğruyu onlar yapmış olurlar. Hata işlersem, hatayı da onlar yapmış olurlardı. [65]

3- Şuranın Önemi:

Al-i imran Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Ve iş hususunda onlarla müşavere et" (Al-i İmran, 3/159) buyruğu açıklanırken, şuraya dair ihtiva etmiş olduğu hükümler de geçmiş bulunmaktadır. Meşveret berekettir, meşveret şura ile aynı anlamdadır. "Meşuref de bu şekildedir. Bu kökten olmak üzere; "İş hususunda onunla istişare ettim" denilir, şekli de 'onunla istişare ettim' anlamındadır.

Tirmizî'nin rivayetine göre, Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sizin emirleriniz, hayırlılarınız, zenginleriniz, cömertleriniz olursa, işlerinizi istişare ile yürütürseniz, yerin üstü sizin için içinden hayırlıdır. Eğer emirleriniz, kötüleriniz, zenginleriniz cimrileriniz olur, işlerinizi kadınların eline verecek olursanız, yerin içi sizin için üstünden hayırlıdır." (Tir-mizî) dedi ki: Garib bir hadistir [66]

"Kendilerine yerdiğimiz rızıktan da infak ederler." Yani onlara verdiklerimizden tasadduk ederler. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Baka-ra Sûresi'nde (2/3. âyet, 23- başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. [67]

39- Ve onlar ki, kendilerine zulüm isabet ettiğinde yardımlaşarak zulme karşılık verirler.

40. Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür. Kim affedip düzeltirse, artık onun mükâfatını vermek Allah'a aittir. Şüphe yok ki O, zalimleri sevmez.

41. Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa, işte onların aleyhine bir yol yoktur.

42. Ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır. İşte bunlar için çok acıklı bir azab vardır.

43. Bununla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa, muhakkak bu üzerinde kararlılıkla durmaya değer işlerdendir.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız:

1- Haksızlıklara Karşılık Vermek:

"Ve onlar ki kendilerine zulüm isabet ettiğinde" müşriklerin zulmü onları gelip bulduğunda... demektir.

İbn Abbas dedi ki: Müşrikler Rasûlullah (sav)'a, onun ashabına zulmetmiş, onlara eziyet etmiş, onları Mekke'den çıkarmışlardı. Yüce Allah da Mekke'nin dışına çıkmalarına izin verdi, yeryüzünde onlara imkan ve iktidar verdi. Kendilerine haksızlık edenlere karşı onlara yardım etti. İşte bu el-Hac Sûresi'nde: "Kendileri ile savaşılanlara zulme uğradıkları için (cihada) izin verildi. Allah onlara yardım etmeye elbette kadirdir. Onlar ki yurtlarından haksızıere... çıkarıldılar" (el-Hac, 22/39-40) buyrukları ile dile getirilmektedir.

Bunun, kâfir olsun olmasın haksızlık eden herkesin haksızlığı ile ilgili olarak umumi olduğu da söylenmiştir. Yani bir zalimin zulmü onlara isabet edecek olursa, onun zulmüne teslim olmazlar. İşte bu. iyiliği emredip kötülükten alıkoymaya ve hadleri uygulamaya bir işarettir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Yüce Allah yapılan haksızlıklara karşılık vermeyi övgü sadedinde sözkonusu etmiştir. Buna karşılık bir başka yerde yapılan kötülüğü affetmeyi yine övgü sadedinde sözkonusu etmiştir. Bundan dolayı birinin diğerinin hükmünü kaldırma ihtimali olduğu gibi, onun iki farklı durum hakkında olma ihtimali de vardır. Birincisine göre haksızlık yapan ve haddi aşan günahı açıktan açığa işleyen birisi olup ve herkes arasında yüzüstüce bunu işlerken küçüğe de, büyüğe de eziyet eden birisidir. Böyle birisinden intikam almak daha faziletlidir. İbrahim en-Nehaî böyle birisi hakkında şöyle demiştir: Onlar, kendilerini zelil kılarak fasıkların kendilerine karşı cesaret

kazanmalarından hoşlanmazlardı. İkinci durum ise istemeyerek ya-hutta hata işlediğini kabul edip bağışlanmayı dileyen bir kimse hakkında söz konusu olabilir. İşte bu durumda af daha faziletlidir. "Sizin bağışlamanız ise takvaya daha yakındır." (el-Bakara, 2/237); "Fakat kim onu sadaka olarak bağışlarsa, bu ona keffaret olur." (el-Maide, 5/45) ile; "Affetsinler ve görmezlikten gelsinler. Allah'ın size mağfiret etmesini sevmez misiniz?" (en-Nur, 24/22) buyrukları bu gibi haller hakkında inmiştir.

Derim ki: Bu güzel bir açıklamadır. el-Kiya et-Taberî de "Ahkam(u'l-Kur'ân)" adlı eserinde böylece açıklamıştır: Yüce Allah'ın: "Ve onlar ki kendilerine zulüm isabet ettiğinde, yardımlaşarak zulme karşılık verirler" buyruğunun zahiri böyle bir durumda intikam almanın daha faziletli olduğuna delil teşkil etmektedir. Nitekim yüce Allah bu buyruğu Allah'ın çağrısını kabul etmek ve namazı dosdoğru kılmak birlikte zikretmiş bulunmaktadır. Bu da İbrahim en-Nehaî'nin sözünü ettiği şekilde onların (ashabın) mü'minlerin kendi nefislerini küçük düşürerek, fasıkların kendilerine karşı cesaret kazanacak duruma gelmelerinden hoşlanmadıkları ile açıklanır. Bu hüküm haksızlık yapıp bu durumda ısrarlı olan kimseler hakkındadır. Affetmenin emrolunduğu yer ise, haksızlık yapan ve cinayet işleyen kimsenin pişman olup yaptığından vazgeçen birisi olması halindedir. Yüce Allah bu âyet-i kerimenin sonunda da: "Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa, işte onların aleyhine yol yoktur" diye buyurmaktadır. Bu ise zulmün intikamını almanın mubah olmasını ve bunun emredilen bir iş olmamasını gerektirmektedir. Bundan sonra ise yüce Allah; "Bununla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa, muhakkak bu üzerinde kararlılıkla durmaya değer işlerdendir" diye buyurmuştur. Bu da ısrar etmeyen kimsenin bağışlanması hakkında yorumlanır. Haksızlık ve zulmünde ısrar eden kimseye gelince, daha faziletli olan bundan önceki âyet-i kerimenin delaleti ile ondan intikam almaktır.

Şöyle de denilmiştir: Yani onlara haksızlık isabet ettiği vakit, o haksızlığa karşı birbirleriyle onu üzerlerinden kaldırıp uzaklaştırmaya kadar yardım-laşırlar. Bu açıklamayı İbn Bahr yapmıştır ki, bu açıklama da daha önce sözünü ettiğimiz genel açıklamanın kapsamı içerisindedir. [\[68\]](#)

2- Kötülüğün Karşılığı Ona Denk Bir Kötülük Olmalıdır:

"Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür" buyruğu ile ilgili olarak ilim adamları şöyle demektedir: Yüce Allah mü'minleri iki sınıfa ayırmıştır. Bir sınıf zalimleri affeder, bundan dolayı yüce Allah: "Öfkelendiklerinde de onlar

bağışlarlar" (Şura, 42/37) diye buyurarak öncelikle onları söz-konusu etmiştir. Bir diğer kesim ise kendilerine zulmedenden intikam alırlar. Bundan sonra da yüce Allah alınacak intikamın sınırını: "Bir kötülüğün cezası onun gibi bir kötülüktür" buyruğu ile açıklamaktadır. Kendisine zulmeden kişiden haddi aşmaksızın intikamını alır.

Mukatil ve Hişam b. Huceyr şöyle demişlerdir: Bu yaralanıp da kendisini yaralayan kimseden kısas yoluyla intikam alan ve ayrıca sövüp saymayan kimse hakkındadır. Bu açıklamayı Şafî, Ebu Hanife ve Süfyan yapmıştır. Süf-yan dedi ki: İbn Şubrume şöyle derdi: Mekke'de Hişam gibisi yoktur. Şafî de bu âyet-i kerimeyi tevil ederek insanın kendisine hainlik eden kimsenin malından onun bilgisi olmaksızın hainlik ettiği kadarı ile alabileceği hükmüne varmıştır. Bu hususta da Peygamber (sav)'ın Ebu Süfyan'ın hanımı Hind'e söylemiş olduğu: "Onun malından sana ve çocuğuna yetecek kadarını al." [69] buyruğunu delil göstermiştir. Peygamber bu buyruğuyla Hind'e kocasının izni olmaksızın malından belli bir miktar almayı caiz kılmıştır. Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/194. âyet, 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Ebi Necih dedi ki: Bu yaralamalara karşılık vermek hakkında kabul edilir. Eğer bir kimse: "Allah onu rezil etsin" yahut "Allah ona lanet etsin" diyecek olursa, onun benzerini ona söyler. Bununla birlikte zina iftirasına aynı şekilde karşılık vermez, yalana yalan ile karşılık vermez.

es-Süddî dedi ki: Yüce Allah kendisine haksızlık yapılan kimsenin Arapların yaptığı gibi yapmayıp kendisine yapılan haksızlık miktarından fazlasını işlemeyip haddi aşmaksızın intikam alan kimseleri övmektedir.

Burada kötülüğe karşılık vermeye yine "seyyie: kötülük" adının veriliş sebebi, bunun da kötülüğe karşılık olmasından dolayıdır. Birincisi diğerine mali ya da bedeni bir konuda kötülük yapmıştır. Ona uygulanan kısas ise aynı şekilde kısas uygulanan için bir kötülüktür ve onun hoşuna gitmez. Yine bütün bunlara dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (az önce gösterilen yerde) geçmiş bulunmaktadır. [70]

3- Affedip, Düzeltmenin Mükâfatı:

"Kim affedip düzeltirse" İbn Abbas'ın dediğine göre kisası terkedip kendisi ile kendisine zulmedenin arasını affetmek suretiyle düzeltirse, "artık onun mükâfatını vermek Allah'a aittir." Yani şüphesiz Allah bunun ecrini o kimseye verir.

Mukatil dedi ki: Buna göre affetmek salih amellerden olmaktadır. Daha önce bu hususta yeterli açıklamalar Al-i İmran Sûresi'nde (3/134. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamclolsun.

Hafız Ebu Nuaym'in zikrettiğine göre Ali b. el-Huseyn (r.anhuma) şöyle demiştir: Kıyamet gününde bir münadi: Hanginiz fazilet ehlidir? diye seslenir. İnsanlar arasından birtakım kimseler ayağa kalkar, onlara: Haydi cennete gidin denilir, melekler onları karşılarlar ve: Nereye? diye sorarlar. Onlar: Cennete diye cevap verirler. Melekler: Peki hesaptan önce mi? diye sorunca, onlar: Evet, derler. Yine melekler: Peki siz kimsiniz? diye sorarlar. Onlar: Biz fazilet ehli kimseleriz, derler. Peki sizin faziletiniz ne idi? diye sorarlar: Bizler bize karşı cahillik yapıldığında tahammül gösterirdik, zulmedildiğin-de sabrederdik, bize kötülük yapıldığında da affederdik, derler. Bunun üzerine melekler: Haydi cennete giriniz, amelde bulunanların mükafatı ne güzeldir, diyecekler... diye bu rivayetin tamamını zikretmektedir. [\[71\]](#)

"Şüphe yok ki O, zalimleri" Said b. Cübeyr'in dediğine göre ilk olarak zulüne başlayan kimseleri "sevmez." Bir başka açıklamaya göre: O kısısta haddi aşan ve haksızlık yapan kimseyi sevmez, demektir. Bu açıklamayı da İbn İsa yapmıştır. [\[72\]](#)

4- Zulmeden Kâfir ve Müslümandan İntikam Almanın Hükümü:

"Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa..." Yani Müslüman kâfirlerden intikam alacak olursa, onu kınamaya imkan yoktur. Aksine kâfirden intikam aldığından ötürü övülür, fakat zalim bir müslümandan intikam alırsa, bundan dolayı da kınanmaz. Buna göre kâfirden intikam almak kati bir emirdir, müslümandan intikam almak mubahtır, affedilmesi mendubtur. [\[73\]](#)

5- İntikam ve Cezanın Bizzat Zulme Uğrayan Tarafından Uygulanması:

Yüce Allah'ın: "Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa, işte onların aleyhine bir yol yoktur" buyruğunda kişinin intikamını bizzat alabileceğine delil vardır. Bu ise üç kısımdır:

1- Bir insanın bedeninde hakettiği bir kısas olması. Eğer bu hakkı da hakimler tarafından sabit görülmüşse haksızlığa sapmaksızın bizzat bu kısası kendisi uygulayabilirse, bu kimse için bunda bir vebal yoktur. Fakat bundan dolayı imam böyle bir kimseyi bizatihi kısası uyguladığından dolayı azarlar. Çünkü böyle bir uygulamada kanların dökülmesi konusunda cesareti arttıran bir taraf vardır. Şayet hakim tarafından böyle bir hakkı sabit görülmemiş ise (ancak kendisi bunu sabit görüyorsa) o takdirde (bizzat kısas yaparsa) kendisi ile Allah arasında onun için günah yoktur. Fakat zahiren kendisinden bu yaptığına karşılık hak talep edilir, ettiğinden sorumlu tutulur ve ona ceza verilir.

2- Eğer kul hakkı olmayan yüce Allah'ın hadlerinden -zina ve hırsızlık haddi gibi- bir had olup bu had hakim nezdinde sabit görülmemiş ise (bizzat haddi uygulamaya kalkışan) bundan dolayı sorumlu tutulur ve cezalandırılır. Şayet hakim tarafından sabit görülmüş ise, duruma bakılır, eğer bu hırsızlık dolayısıyla el kesme cezası ise kesilmesi gereken organın ortadan kalkması dolayısıyla had ortadan kalkar. Bundan ölürü de o kimsenin üzerine herhangi bir hak (ceza) terettüb etmez. Çünkü tazir bir tedibdir. Eğer bu ceza sopa cezası ise uygulanacağı yerin mevcudiyeti ile birlikte haksızca uygulanmasından ötürü bu yolla had düşmez ve bu sebeblen ötürü de (intikam alan) uygulamasından sorumlu tutulur.

3- Hak, mali bir hak olup hak sahibi bu hakkını bilen bir kimse ise, hakkını elde edinceye kadar gücünü kullanabilir. Eğer hakkını bilmeyen birisi ise duruma bakılır. Şayet islemesi halinde bu hakka ulaşması mümkün ise, bunu gizli saklı bir şekilde almaya kalkışma hakkı yoktur. Eğer hak sahibinin lehine tanıklık edecek bir delil bulunmadığından ve üzerinde hak bulunan kimsenin inkarı

dolayısıyla, istemekle hakkını elde edemiyor ise hakkını gizlice almasının caiz olup olmadığı hususunda iki görüş vardır. Bir görüşe göre bu caiz olup Malik ve Şafiî bu görüştedir. İkincisine göre ise caiz değildir. Bu da Ebu Hanife'nin görüşüdür. [\[74\]](#)

6- İnsanlara Zulüm ve Haksızlık Yapanlar:

"Ancak insanlara" ilim adamlarının çoğunluğunun görüşüne göre haksızlık yapmak suretiyle; İbn Cureyc'e göre ise dinlerine aykırı olan şirk ile zulmetmekle "insanlara zulmedenler ve yeryüzünde" çoğunluğun görüşüne göre can ve mallar hususunda "haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır." Mukatil şöyle demiştir: Onların taşkınlık göstermeleri, masiyetler işlemeleridir. Ebu Malik de şöyle demiştir: Bu, Kureyş kâfirlerinin Mekke'de İslâm'dan başka bir dinin olması şeklindeki ümitleridir. İbn Zeyd de buna binaen şöyle demiştir: Bütün bunlar cihad ile neshedilmiştir ve bunlar sadece müşrikler hakkındadır. Katade'nin görüşüne göre ise bu buyruklar umumidir, ifadelerin zahiri de buna delalet etmektedir. Yüce Allah'a hamdolsun ki, biz bunu açıklamış bulunuyoruz. [\[75\]](#)

7- İyilik Yapanlar İle Zulmün İntikamını Alanlar:

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu âyet-i kerime daha önce et-Tevbe Sûresi'nde geçen yüce Allah'ın: "İyilik edenler aleyhine bir yol yoktur" (9/91) buyruğunun karşılığını teşkil etmektedir. Yüce Allah iyilik yapanların aleyhine yol olmayacağını belirttiği gibi, zulme karşılık vererek intikamlarını alanların aleyhine de bir yol olmadığını belirtmiş ve böylelikle her iki kısım eksiksiz bir şekilde açıklanmış olmaktadır. [\[76\]](#)

8- Haksız Vergiden Kurtulmanın Hükümü:

(Malikî mezhebimize mensub) ilim adamlarımız bir belde halkına belli bir mal ödemeyi tayin edip bundan dolayı onları sorumlu tutan ve malları oranında da bu ödemede bulunmalarını isteyen yönetici(ye ödeme yapmaktan kurtulmanın hükümü) hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Böyle bir kimse acaba bu ödemeden kurtulabilirse, böyle yola başvurabilir mi? Çünkü bu kimse bu ödemeden kurtulduğu takdirde, beldenin diğer ahalisi haklarında tayin edilen

miktarın tamamını ödemekten sorumlu tutulurlar. Durum bu ise kurtulmaya kalkışması caiz değildir, denilmiştir. Bu da bizim (mezhebimiz) alimlerimizden Suhnun'un görüşüdür. Evet. kurtulabilme gücünü bulursa, yapabilir de denilmiştir. Önceleri ed-Davudî (Davud ez-Zahirî mezhebinden) olan, sonra da Maliki mezhebine giren Ebu Cafer Ahmed b. Nasr bu kanaattedir. O şöyle demektedir: Buna delil de İmanı Malik'in ortaklardan birisinin koyunlarından, koyunlarının tamamı nisaba erişmemiş olmakla birlikte, bir koyun almasının bir haksızlık olacağını ve koyunu haksızca alınmış olan kimsenin belli bir miktarda arkadaşlarından (ortaklarından) rücu edip bir şeyler alma hakkının bulunduğu dair görüşü delil teşkil etmektedir. (Ebu Cafer devamla) dedi ki: Ben Suhnun'dan gelen rivayet gereğince hüküm vermiyorum. Çünkü başkasının zulme uğraması bir gerekçe teşkil etmez. Kendisinden başkalarının zulmü katlanır korkusu ile kişinin kendisini zulme atması gerekmez. Çünkü şanı yüce Allah da: "Ancak insanlara zulmedenler... aleyhine yol vardır" diye buyurmaktadır. [77]

9- Hakların Helal Edilmesi:

İlim adamları hakların helal edilmesi hususunda farklı görüşlere sahiptir. İbnu'l-Müseyyeb ister şeref ve haysiyetle alakalı, ister mal ile alakalı olsun kimseye hakkını helal etmezdi. Süleyman b. Yesar ve Muhammed b. Şîrîn ise hem şeref ve haysiyet (ırz) ile ilgili, hem mal ile ilgili hakları helal ediyorlardı. Malik'in görüşü ise maldan helallik vermek, fakat ırz (şeref, haysiyet ve namus) ile ilgili hususlarda helallik vermemek şeklindedir.

İbnu'l-Kasım ve İbn Vehb'in, rivayetlerine göre İmam Malik'e Said b. el-Müseyyeb'in: "Ben kimseye hakkımı helal etmiyorum" sözü hakkında sorulmuş, o da şöyle demiştir: Bu farklılık arzeder. Ben ona: Ey Abdullah'ın babası, kişi bir adama borç verir de o adam ödeyecek bir mal bırakmaksızın ölür giderse ne olur? Malik dedi ki: Görüşüme göre ona helallik versin. Bence bu daha faziletlidir. Çünkü yüce Allah: "Onlar sözü işitip en güzeline uyarlar." (ez-Zümer, 39/18) diye buyurmaktadır. Bu sefer ona: Peki bir adam bir adama zulmederse ne dersin? Malik: Bu hususta helallikte bulunacağı görüşünde değilim. Kanaatimce de bu birincisinden farklıdır. Çünkü yüce Allah: "Ancak insanlara zulmedenler... aleyhine yol vardır" diye buyurmuştur. Yine yüce Allah: "İyilik edenlerin aleyhine bir yol yoktur" (et-Tevbe, 9/90) diye buyurmaktadır. O bakımdan böyle bir kimseye yaptığı haksızlıktan ötürü helallik verebileceği görüşünde değilim. İbnu'l-Arabî dedi ki: Böylece bu mesele hakkında üç görüş ortaya çıkmaktadır.

- 1- Hiçbir şekilde ona helallik vermez. Bu Said b. el-Museyyeb'in görüşüdür.
- 2- (Her durumda) ona helallik verir. Bu da Muhammed b. Sîrîn'in görüşü-
- 3- Eğer hak, bir mal ise ona helallik verir. Şayet bir zulüm ise ona helallik vermez. Bu da Malik'in görüşüdür.

Birinci görüşün açıklaması Allah'ın haranı kıldığını helal kılmasını, diye-dir. Böylelikle (helallik verirse) Allah'ın hükmünü değiştirmek gibi olur. İkinci görüş şöyle açıklanır: Bu hak o kimseye aittir. Nasıl ki kan ve kendi ırzına ait bir hakkı düşürebiliyor (onu almaktan vazgeçiyor) ise, bunu da düşürebilir.

Malik'in tercih ettiği üçüncü görüşün açıklamasına gelince, eğer kişi senin hakkını vermeyecek olursa, ona yumuşak davranmanın gereği olarak ona helallik verirsin. Şayet zalimlik yapan bir kimse ise, zalimler buna aldanmasın ve çirkin işlerinde serbestçe ileriye gitmesinler diye onu hakkını almadan terketmek hakkın bir gereğidir.

Müslim'in Sahih'inde Ebu'l-Yeser yoluyla gelen uzunca bir hadis vardır. O hadiste belirtildiğine göre Ebu'l-Yeser borçlusuna: Çık yanıma gel, ben senin nerede olduğunu biliyorum, demiş. Borçlu da çıkıp gelince, ona: Benden saklanmaya seni iten nedir? demiş. Adam: Allah'a yemin ederim, sana anlatacağım ve asla sana yalan söylemeyeceğim. Allah'a yemin ederim, sana bir şeyler söyleyip yalancı olmaktan sana söz verip sözümde durmamaktan korktum. Sen Rasûlullah (sav)'ın ashabındansın. Allah'a yemin ederim ben de ödeyecek durumda değilim. (Ebu'l-Yeser) dedi ki: Allah adına yemin ediyor musun? dedim. O: Allah adına yemin ederim dedi. Bunun üzerine Ebu'l-Yeser'e bir kağıt getirildi, o da kağıdın üzerindeki yazıları sildikten sonra şöyle dedi: Ödeyecek imkanın olursa ödersin, aksi takdirde sana helal olsun... diyerek hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir. [78]

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu, kişinin sağlığı dolayısıyla ödeme ümidi ve bazı yollara başvurma ihtimali bulunduğundan ötürü hayatta olan kimseye karşı yapılacak bir uygulamadır.

Peki helallik verilmesi ve hakkını ödeyebilme imkanı sözkonusu olmayan ölünün durumu ne olacaktır? [79]

10- Üzerinde Başkalarına Ait Haklar Bulunan Ölünün Durumu:

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Zulmedilip malı alınmış olan bir kimsenin hiç şüphesiz ölünceye kadar kendisine verilmeyen hakkının sevabı ona verilir. Sonra bu sevap onun mirasçılarına, sonra aynı şekilde sonuncularına kadar ulaşır. Çünkü ölenin bıraktığı miras kendisinden sonraki mirasçıya aittir.

Ebu Cafer ed-Davıdî el-Malikî dedi ki: Bu aklen doğrudur. Bu görüşe göre zalim eğer kendisine zulmedenden önce ölür de geriye bir şey bırakmazsa ya da zulmen mirasçısı da bilinmeyen bir şeyler bırakacak olursa, mazlumun alacakları zalimin mirasçılarına intikal etmez. Çünkü zalimin, mazlumun mirasçılarının almaları gereken bir şeyi kalmamıştır. [80]

11- Sabretmek ve Bağışlamak:

"Bununla beraber kim de" eziyete "sabreder ve" yüce Allah'ın rızası için intikam almayı terkederek "bağışlarsa..." Bu husus müslüman tarafından zulme uğrayan kimse hakkındadır.

Nakledildiğine göre bir adam el-Hasen -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-in meclisinde bir adama sövmüş, sövülen ise öfkesini yutuyor, terliyor ve terini siliyormuş. Sonra da ayağa kalkıp bu âyet-i kerimeyi okumuş. el-Hasen: Allah'a yemin ederim ki cahillerin bunu kaybettikleri bir zamanda o bu âyeti akletmiş ve iyice kavramış bulunuyor.

Özetle söylenecek olursa, affetmek teşvik edilmiş bir şeydir. Diğer taraftan bazı hallerde durum tam aksine döner. Bu durumda -az önce geçtiği üzere- affın terkedilmesi mendub olur. Bu ise haksızlığın artmasının önlenmesi ve eziyetin kökünün kazanmasına ihtiyaç duyulması halinde böyledir. Peygamber (sav)'dan da buna delalet edecek şekilde bir rivayet gelmiştir. Buna göre Zeyneb, Aişe (r.anha)'a onun huzurunda birtakım sözler işittirirken, kendisi bu işten vazgeçmesini istediği halde o bir türlü vazgeçmiyordu. Bunun üzerine Aişe'ye: "Serbestsin, sen de intikamını al" demişti. Bu hadisi bu manada Müslim, Sahih'inde rivayet etmiştir. [81]

"Kim de sabreder" buyruğu masiyetlere karşı direnir ve kötülükleri örterse... diye de açıklanmıştır.

"Muhakkak bu üzerinde kararlılıkla durmaya değer işlerdendir." Allah'ın üzerinde kararlılıkla durmayı emrettiği hususlardandır. Allah'ın (gerçekleştirme) başarısını verdiği büyük ve üzerinde kararlılıkla durulması gereken doğrulardandır, diye de açıklanmıştır.

el-Kelbî ile el-Ferra'nın naklettiklerine göre bu âyet-i kerime, kendisinden önceki üç âyet-i kerime ile birlikte Ebu Bekr es-Sıddîk (r.a) hakkında inmiştir. Ensardan bir kişi ona sövmüş, o da önce kendisine karşılık vermiş, sonra da susmuştu. Bu sûrenin Medine'de inen âyetleri de bunlardır.

Bu âyetlerin müşrikler hakkında olduğu da söylenmiştir. Savaş emredilmeden İslâm'ın başlangıç dönemlerinde bu böyle idi. Daha sonra kıtal (savasi emreden)

âyeti bunları neshetti. Bu İbn Zeyd'in görüşü olup daha önceden de geçmişti. "Kim de zulme uğradıktan sonra intikamını alırsa..." buyruğunun tefsiri ile ilgili olarak İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, bu buyrukla Hamza b. Abdi'l-Muttalib, Ubeyde, Ali ve bütün muhacirler -Allah hepsinden razı olsun- kastedilmektedir. "İşte onların aleyhine bir yol yoktur" buyruğunda da Hamza b. Abdi'l-Muttalib, Ubeyde ve Ali -Allah hepsinden razı olsun- kastedilmektedir. "Ancak insanlara zulmedenler..." buyruğunda Utbe b. Rabia, Şeybe b. Rabia, el-Velid b. Utbe, Ebu Cehil ve (yalancı peygamber) el-Esved ile Bedir günü müşriklerden savaşa katılanların tümü kastedilmektedir. "Ve yeryüzünde" zulüm ve küfür ile "haksız yere taşkınlık gösterenler aleyhine yol vardır." "İşte bunlar için çok acıklı" acıtıcı, can yakıcı "bir azab vardır." "Bununla beraber kim de sabreder ve bağışlarsa" buyruğu ile Ebu Bekir, Ömer, Ebu Ubeyde b. el-Cerrah, Mus'ab b. Umeyr ve Bedir'e katılan bütün müminler -Allah hepsinden razı olsun- kastedilmektedir. [82] "Muhakkak bu üzerinde kararlılıkla durulmaya değer işlerdendir." Çünkü onlar (Bedir'de alınan esirler karşılığında) fidyeyi kabul etmişler ve eziyetlere sabretmişlerdi.

44. Allah kimi saptırırsa, bundan sonra artık onun için hiçbir veli olmaz. Azabı gördüklerinde zalimlerin: "Acaba geri dönüşün bir yolu var mı?" dediklerini görürsün.

"Allah kimi saptırırsa" hidayete ilelmeyip. yardımsız bırakırsa "bundan sonra artık onun için hiçbir veli (dost ve yardımcı) olmaz."

Bu buyruk, Peygamber (sav)'ın davet ettiği Allah'a iman ile yakın akrabalara sevgi duymak hususunda davetinden yüz çeviren, öldükten sonra diriliş ve dünya faydasının az olduğu hususunda onu tasdik etmeyen kimseler hakkındadır. Yani Allah kimi bu hususlarda şaşırtır ve saptırırsa hiçbir kimse onu hidayete iletemez.

"Azabı" cehennemi, bir görüşe göre ölüm esnasında azabı "gördüklerinde zalimlerin" yani kâfirlerin "acaba geri dönüşün bir yolu var mı? dediklerini görürsün." Bu sözleri ile yüce Allah'a itaate uygun amellerde bulunmak maksadı ile dünyaya geri döndürülmeyi isteyecekler, fakat onların bu istekleri kabul olunmayacaktır [83]

45- Onları ona arz olunduklarında zilletten boyunlarını bükmüş, göz ucuyla

gizlice baktıklarını görürsün. İman edenler derler ki:

"Muhakkak hüsrana uğrayanlar kıyamet gününde hem kendilerini, hem yakınlarını kaybedenlerdir." Haberinizi olsun ki, muhakkak zalimler sürekli bir azab içindedirler.

"Onları ona arz olunduklarında... görürsün" buyruğundaki: "Ona" lafzından kasıt, ateşe arzolanlardır. Çünkü ateş onların azabıdır. Daha önce sözü edilen azaba müennes bir zamir gönderilmiştir. Çünkü bu azab ateş azabıdır. Buna cehennem azabı da denilebilir. Şayet lafza riayet edilerek, zamir kullanılmış olsaydı: diye buyurulması gerekirdi.

Bu hususta yapılan açıklamalara göre bu buyrukta kastedilenler bütün müşriklerdir. Hepsi oraya gidecekleri vakit cehenneme arzolanlardır, çoğunluk böyle demiştir. Bir diğer görüşe göre kastedilenler özellikle Firavun hanedanıdır. Onların ruhları sabah, akşam cehenneme gidip gelen siyah kuşların içlerinde hapsolunur. Onların cehenneme arzolanmaları işte budur. Bu açıklamayı da İbn Mesud yapmıştır.

Bunun bütün müşrikler hakkında umumi olduğu ve günahlarının kabirlerinde kendilerine arzolandığı, kabirlerinde de azaba arzolandıkları da söylenmiştir. Ebu'l-Haccac'ın bu husustaki açıklamasının anlamı budur.

"Zilletten boyunlarını bükmüş" buyruğu ile ilgili olarak kimi kıraat alimi: "Boyunlarını bükmüş" buyruğu üzerinde vakıf yapılacağı kanaatinde. "Zilletten" buyruğu da "baktıklarını" anlamındaki buyruğa taalluk etmektedir.

Bunun "boyunlarını bükmüş" buyruğuna taalluk ettiği de söylenmiştir. [84]

"Boyun bükme" kırılmak ve alçak gönüllülük göstermek demektir.

"Gözücüyla gizlice baktıklarını" buyruğunun anlamına gelince, yani onlar bakmak için tam anlamıyla gözlerini kaldırmazlar. Çünkü başlarını önlerinde eğmiş olacaktırlar. Araplar da zelil kimseyi "gözücüyla bakmak"la nitelendirirler. Nitekim bunun zıddı halde olan bir kimse hakkında küçülmesine sebep teşkil edecek bir şüphe ile itham altında bulunmuyor ise "keskin bakışlı olmak (hadidu'n-nazar)" tabirini kullanırlar.

Mücahid dedi ki: "Gözücüyla gizlice baktıklarını..." zelilce baktıklarını... anlamındadır. Onlar kalbleriyle bakarlar, çünkü kör olarak hasredilecekler. Kalb gözü ise gizli bir bakıştır.

Katade, es-Süddî, el-Kurazî ve Said b. Cübeyr de şöyle derler: Aşırı korkularından dolayı farketmeden bakmaya çalışırlar. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Onlar görmesi zayıf bir göz ile bakacaklardır. Yunus dedi ki: "...den, dan (mealde... uyla)" buyruğu "be" anlamındadır. Gizli bir bakışla

bakarlar yahutta zillet ve korkudan dolayı zayıf bir bakışla bakarlar, demektir. Buna yakın bir açıklama el-Ahfeş'den nakledilmiştir. İbn Abbas da: Sönük ve alçalmış bir bakışla... diye açıklamıştır. Bir diğer açıklamaya göre onlar görecekları türlü türlü azaplardan ötürü bütün güçleri ile cehenneme bakmaktan korkacaklardır.

"İman edenler derler ki: Muhakkak hüsrana uğrayanlar kıyamet gününde hem kendilerini, hem yakınlarını kaybedenlerdir" buyruğu şu demektir: Müminler cennette kâfirlerin başına geleni görecekları vakit şöyle diyecektir: Gerçekte hüsrân şunların ulaştıkları sonuçtur. Onlar ebedi azapta kalacaklarından dolayı kendilerini kaybettikleri gibi yakınlarını da kaybetmişlerdir. Çünkü eğer yakınları cehennemde bulunuyor ise, onlardan fayda sağlayamazlar. Eğer cennette ise zaten onlar ile cehennemdekiler arasında bir engel vardır.

Bir diğer açıklamaya göre, yakınların kaybedilmesi şu demektir: Eğer onlar iman etmiş olsalardı, cennette huru'l ıyn'den onların yakınları bulunacaktı.

İbn Mace'nin, Sünen'inde yer alan rivayete göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sizden herbirinizin mutlaka biri cennette, biri cehennemde olmak üzere iki konağı vardır. Şayet ölümden sonra cehenneme gidecek olursa, cennetlikler onun oradaki yerine mirasçı olurlar. İşte yüce Allah'ın: "İşte bu kimseler mirasçılardır" (el-Mu'minun, 23/10) buyruğu bunu anlatmaktadır. [85] Bu hadis daha önceden (el-Mu'minun, 23/10. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Darimî'nin, Müsraed'inde yer alan rivayete göre Ebu Uthane şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Yüce Allah her kimi cennete girdirirse, mutlaka ona huru'l ıyn'den yetmişiki zevce ve yetmiş tane de cehennem ehlinde miras alacağı zevce verecektir. O zevcelerinin hepsinin de şehveti harekete getiren fercleri erkeklerin de bükülmeyen zekerleri olacaktır. "[86]

Hişam b. Halid dedi ki: Cehennemliklerden 'mirası' ile kastedilen, cehenneme girmiş ve böylelikle cennetliklerin hanımlarına mirasçı olduğu kimseler kastedilmektedir. Firavun'un hanımının miras alınacağı gibi.

"Haberiniz olsun ki muhakkak zalimler sürekli" kesintisiz ve devamlı "bir azab içindedirler."

Bunun müminlerin söyleyeceği sözlerden olması mümkün olduğu gibi yüce Allah tarafından verilen yeni bir haber ifadesi olması da mümkündür. [87]

46. Onların Allah'tan başka kendilerine yardım edecek hiçbir velileri olmaz. Allah'ın saptırdığı kimselerin yol bulmalarına imkan yoktur.

"Onların Allah'tan başka" O'nun azabından kendilerini kurtarabilecek "kendilerine yardım edecek hiçbir velileri" yardımcıları, destekleyicileri "olmaz. Allah'ın saptırdığı kimselerin" dünyada hakka, âhirette cennete ulaştırabilecek "yol bulmalarına imkan yoktur." Çünkü böylelerinin önünde kurtuluş yolu kapatılmıştır.

47. Allah'tan geri çevrilmesi mümkün olmayan bir gün gelmezden önce Rabbinizin davetine icabet edin. O gün sizin sığınacak bir yeriniz de olmaz, hiç inkâr da edemezsiniz.

"Allah'tan geri çevrilmesi mümkün olmayan" Allah'ın onu hükme bağlamasından ve onun için belli bir süre ve vade tesbit etmiş olduktan sonra, kimsenin geri çeviremeyeceği gün olan kıyamet günü "gelmezden önce Rabbinizin davetine icabet edin." Sizi davet etmiş olduğu kendisine iman ve itaati kabul ederek çağrısına karşılık verin.

" Davete icabet etti, çağrıyı kabul etti" ile: aynı anlamda olup daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"O gün sizin sığınacak bir yeriniz" Allah'ın azabından sizi kurtaracak bir sığınağınız "da olmaz, hiç inkâr da edemezsiniz." Mücahid'in açıklamasına göre size yardım edecek bir yardımcınız olmayacaktır.

Buradaki: 'in: "İnkâr eden" anlamında olduğu söylenmiştir. Tıpkı: "Can yakıcı" lafzının, anlamında olması gibi. Yani; "o gün sizler başınıza gelecek olan azap dolayısı ile inkar edecek kimse bulmayacaksınız." Bu açıklamayı İbn Ebi Hatim nakletmiş ve el-Kelbî de böylece açıklamıştır. ez-Zeccac da şöyle demektedir: Anlamı: Onlar kendilerine işledikleri bildirilecek olan günahları inkar edemeyeceklerdir.

Buyruğun, size isabet edecek olan azabı inkar edemeyeceksiniz, anlamında olduğu da söylenmiştir. ile "münkerin (hoş görülmeven şeyin) değiştirilmesi" demektir. [\[88\]](#)

48. Eğer yüz çevirirlerse Biz seni onların üzerine bir bekçi göndermedik. Sana düşen ancak tebliğdir. Muhakkak

Biz insana tarafımızdan bir rahmet tattırdığımızda bundan dolayı o sevinir. Şayet ellerinin önden gönderdikleri sebebi ile onlara bir kötülük isabet etse, o zaman insan şüphesiz nankörlük eder.

"Eğer" imandan "yüz çevirirlerse Biz seni onların üzerine bir bekçi" amellerini gözetleyip bundan dolayı onları hesaba çekecek; bir diğer açıklamaya

göre; iman etmedikçe onlardan ayrılmayacak, üzerlerinde bir görevli olarak "göndermedik." Yani onları iman etmeye zorlamak, senin işin değildir.

"Sana düşen ancak tebliğdir" buyruğunun kıtal (savaşı emreden) âyeti ile neshedildiği söylenmiştir.

"Muhakkak Biz insana" kâfire "tarafımızdan bir rahmet" rahatlık ve sağlık "tattırdığımızda bundan dolayı o sevinir" şımarır. "Şayet ellerinin önden gönderdikleri sebebi ile onlara bir kötülük" bela ve sıkıntı "isabet etse, o zaman insan şüphesiz" daha önceki nimetleri inkar eder, musibetleri sayıp döker, nimetleri unuttur ve "nankörlük eder." [89]

49. Göklerle yerin mülkü yalnız Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Dilediğine kızlar ihsan eder, dilediğine de erkek evlat bağışlar.

50. Veya onlara erkekler ve dişiler olarak her ikisinden de verir. Dilediğini de kısır bırakır. Muhakkak O, çok iyi bilendir, herşeye gücü yetendir.

Şanı yüce Allah'ın: "Göklerle yerin mülkü yalnız Allah'ındır. Dilediğini yaratır" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı Allah'ın izni ile dört başlık halinde sunacağız:

1- Herşeyin Mülkü Allah'ındır O Dilediğine, Dilediği Gibi Evlat Verendir:

"Göklerle yerin mülkü yalnız Allah'ındır." buyruğu mübteda ve haberdur.

Yaratıklardan "dilediğini yaratır, dilediğine kızlar ihsan eder. Dilediğine de erkek evlat bağışlar" buyruğu hakkında Ebu Ubeyde, Ebu Malik, Mü-cahid, el-Hasen ve ed-Dahhak şöyle demişlerdir: O dilediği kimselere erkek vermeksizin hep dişiler bağışlar. Dilediği kimselere de dişi vermeksizin hep erkek bağışlar.

"Erkekler" anlamındaki kelimenin başına "elif-lam" gelmekle birlikte "dişiler" anlamındaki kelimenin başına "elif-lam"ın gelmeyişi sebebi, onların daha üstün olduklarından dolaydır. Böylelikle yüce Allah onları tarif alameti ile ayırmış bulunmaktadır.

Vasile b. el-Eska dedi ki: Bir kadının erkekten önce dişi doğurması o kadının bereketindendir. Çünkü yüce Allah: "Dilediğine kızlar ihsan eder, dilediğine de erkek evlat bağışlar" buyruğunda öncelikle kızlardan söz etmiştir.

"Veya onlara erkekler ve dişiler olarak her ikisinden de verir" buyruğu hakkında Mücahid dedi ki: Bu bir hanımın önce erkek, sonra kız çocuk doğurması, sonra erkek, sonra da kız çocuk doğurmasıdır. Muhammed b. el-Hanefiyye de; bu kadının biri erkek biri kız olmak üzere ikiz doğurması demektir, demiştir.

"Veya onlara erkekler ve dişiler olarak her ikisinden de verir" buyruğu ile ilgili olarak el-Kutebî şöyle demiştir: Burada her ikisinden de vermek, erkek ve kız

çocukları bir arada vermesi demektir. Araplar -aynı kökten olmak üzere-: "Küçük ve büyük develerimi bir araya topladım" derler.

"Dilediğini de kısır bırakır." Yani onun çocuğu olmaz.

"Kısır erkek" ile; "Kısır kadın" denilir.

"Kadın kısır oldu, kısırlaşır, kısırlaşmak" denilir. Bu fiilin kullanımı; "Hamdetti, hamdeder" fiiline benzemektedir. Aynı şekilde: şeklinde; "İrileşti, irileşir, büyük oldu, büyük olur" fiili gibi de kullanılır. Asıl anlamı Cardı arkası) kesmek'tir. Mesela: "Arkası kesilmiş mülk" ifadesi de buradan gelmiştir. Bu da mülke zarar gelir korkusu ile öldürmek ve haklara riayet etmemek suretiyle akrabalık bağının kesilmesi demektir. "Kısır rüzgar" bulut ve ağacı aşılamaayan rüzgar demektir. Kıyamet günü de: " Kısır bir gün"dür,

çünkü o günden sonra bir gün yoktur. (Çoğul olarak): "Kısır kadınlar" denilir. Şair şöyle demiştir:

"Kısırlandı kadınlar, artık benzerini doğuramazlar, Çünkü kadınlar benzerini doğurmaktan yana kısırdırlar."

en-Nekkaş'ın naklettiğine göre bu âyet-i kerime -hükmü umumi olmakla birlikte- özellikle peygamberler hakkında inmiştir. Yüce Allah Lut'a erkek evlat vermeksizin sadece kız evlat vermişti. İbrahim'e de sırf erkek evlat vermiş ve kız çocuk vermemişti. İsmail ve İshak'a hem erkek, hem kız evlat vermişti. İsa ve Yahya ise kısır idiler.

Benzeri bir açıklama İbn Abbas ile İshak b. Bişr'den de nakledilmiştir. İs-hak dedi ki: Ayet-i kerime (özellikle) peygamberler hakkında inmiş olup umumidir. "Dilediğine kızlar ihsan eder" buyruğu ile Lut (a.s)'ı kastetmektedir. Onun erkek çocuğu olmamıştı, sadece iki kızı olmuştu. "Dilediğine de erkek evlat bağışlar" buyruğu ile de İbrahim (a.s)'ı kastetmektedir. Onun kız çocuğu olmamış, sekiz oğlu olmuştu.

"Veya onlara erkekler ve dişiler olarak her ikisinden de verir." Bununla da Rasûlullah (sav)'ı kastetmektedir. Onun dört oğlu ve dört kızı olmuştu.

"Dilediğini de kısır bırakır" buyruğu ile de Zekeriya oğlu Yahya'yı -ikisine de selam olsun- kastetmektedir.

(İshak) İsa'dan söz etmemektedir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: İlim adamlarımız dedi ki: "Dilediğine kızlar ihsan eder" buyruğu ile Lut (a.s)'ı kastetmektedir. Onun kız çocukları vardı, fakat oğlu olmamıştı. "Dilediğine de erkek evlat bağışlar" buyruğu ile İbrahim (a.s)'ı kastetmektedir. Onun oğulları vardı, fakat kız çocuğu yoktu. "Veya onlara erkekler ve dişiler olarak her ikisinden de verir" buyruğu ile de Adem (a.s)'ı kastetmektedir. Havva her seferinde biri erkek ve biri dişi olmak üzere ikiz

doğururdu. Bir batındaki dişiyi bir diğer batındaki erkekle ev-lendirirdi. Nihayet yüce Allah Nuh (a.s)'ın şeriatında bu husustaki haram kılıcı hükmü indirinceye kadar bu böylece devam etti. Aynı şekilde Muham-med (sav)'ın da hem erkek, hem kız çocukları vardı: Kasım, Tayyib, Tahir, Abdullah, Zeyneb, Um Külsum, Rukayye ve Fatıma. Hepsi de Hatice (r.a)'dan doğmuştu. İbrahim ise Mariye el-Kıbtî'den olmuştur.

İşte yüce Allah Adem (a.s)Vdan günümüze kadar ve kıyamete kadar insanları bu şekilde taksim etmiştir. Onun sonsuz hikmeti ve yerini bulan meşi-eti dolayısı ile bu sınırlı şekilde nesil devanı eder. Bu yolla nesilin kalıcılığı sağlanmakta ve insanın soyu devam etmekte, yüce Allah'ın vaadi gerçekleşmekte, emir hak olmakta, dünya da mamur olmaktadır. Cennet ve cehennem herbirisi de kendilerini dolduracak olanı alır ve geriye de (bir miktar) kalır. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: "Şüphesiz (cehennem) ateş Cebbar olan Allah ayağını oraya koyuncaya kadar dolmayacaktır. O vakit de: Artık yeter, artık yeter, diyecektir. Cennete gelince, onda geriye bir boşluk kalacaktır. Yüce Allah orası için başka bir takım yaratıklar var edecektir." [90] [91]

2- Yüce Allah'ın İnsanları Bu Yolla Yaratmasındaki Hikmet:

İbnu'l-Arabî dedi ki: Yüce Allah kudretinin genelliği, gücünün çetinliği dolayısı ile yaratıkları ilk olarak yokluktan yaratır. Lutfunun büyüklüğü, hikmetinin sonsuzluğu ile de -buna ihtiyacı olduğundan dolayı değil- bir şeyi bir başka şeyden yaratır. Çünkü O, ihtiyaç duymaktan uzak ve noksanlıklardan arınmış Kuddustur. Kendisinin de buyurduğu gibi o el-Kuddus ve es-Selam'dır. Adem'i yerden yarattı, Havva'yı da Adem'den yarattı. Sonraki insanları ise onların arasındaki ilişkiye bağlı olarak hamilelik yolu ile meydana gelerek ve ceninin de doğurulması sureti ile yaratmasını sürdürmüştür. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Erkeğin suyu kadının suyundan önce gelirse, o ikisinden erkek doğar. Kadının suyu erkeğinkinden önce gelirse, o ikisinden dişi doğar." [92] Yine Sahih(-i Müslim)'t'e de böyledir: "Erkeğin suyu kadının suyuna baskın gelirse, erkek amcalarına benzer. Kadının suyu erkeğin suyundan baskın olursa, çocuk dayılarına benzer." [93]

Derim ki: Bu Aişe (r.anha)'nın rivayet ettiği hadisin manasıdır. Lafzı bu şekilde değildir. Müslim'in rivayet ettiği şekliyle Urve b. ez-Zübeyr'in Ai-şe'den yaptığı rivayete göre; bir kadın Rasûlullah (sav)'a sordu: Kadın ihti-lam olup da (kendinden gelen) suyu görürse, gusletmesi gerekir mi? Peygamber: "Evet" diye

buyurdu. Aişe (r.anha) ona: Hay elin toprakla dolasıca dedi ve inledi. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Onu bırak, zaten benzerlik bundan başka sebepten dolayı mı olur ki? Kadının suyu erkeğin suyuna baskın gelirse, çocuk dayılarına benzer.

Erkeğin suyu kadınınkine baskın gelirse, amcalarına benzer." '[94]

İlim adamlarımız dedi ki: Bu hadise göre suyun baskın gelmesi benzerliği gerektirir. Yine Müslim'in rivayet ettiği Sevban tarafından rivayet edilen hadise göre de Peygamber (sav), (bu hususta soru soran) yahudiye şöyle demiştir: "Erkeğin suyu beyaz, kadının suyu sandır. Bunlar bir araya gelip de erkeğin menisi, kadının menisine baskın gelirse, Allah'ın izni ile çocukları erkek olur. Eğer kadının menisi, erkeğin menisine baskın gelirse, Allah'ın izniyle çocukları kız olur..." '[95]

Böylelikle bu hadiste baskın gelmenin erkeklik ve dişiliği etkilediğini göstermektedir. Her iki hadis gereğince eğer erkeğin suyu baskın gelirse, çocuğun amcalara benzemesi ve erkek olması gerekmektedir. Aynı şekilde kadının suyu baskın gelecek olursa, çocuk dayılara benzer ve dişi olması gerekir. Çünkü her ikisinin illeti aynıdır. Fakat durum böyle değildir, görülen bundan farklıdır. Zira bizler erkek olmakla birlikte bir kimsenin dayılarına benzediğini, dişi olmakla birlikte amcalara benzediğini görüyoruz. O halde bu iki hadisin tevili edilmesi gerekmektedir. Sevban'ın rivayet ettiği hadisin tevili şu şekilde yapılır: Bu "baskın geliş"in anlamı suyun rahime erken ulaşmasıdır. Bu da şöyle açıklanır: Baskın gelmek (el-uluvv) Arapların: "Fılan kişi benimle yarıştı ve ben de onu yendim" ifadelerinden anlaşıldığı gibi "galib gelmek" anlamında olduğuna göre, yüce Allah'ın: "Ve kimse bizi geçemez" (el-Vakıa, 56/60) buyruğunda da kimse bizi yenemez anlamındaki tabir de buradan geldiğinden ötürü bunun hakkında: "Üstün geldi, baskın geldi" tabiri kullanılmıştır. Bu tevili hadis-i şerifte geçen: "Erkeğin suyu eğer kadınınkinden önce gelirse, çocukları erkek olur. Eğer kadının suyu erkeğin suyundan önce gelirse, çocuk dişi olur" ifadesi de desteklemektedir. Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî bu hadislere dayanarak şunları söylemektedir:

Her iki suyun dört hali vardır.

- 1- Erkeğin suyunun önce çıkması,
- 2- Kadının suyunun önce çıkması,
- 3- Erkeğin suyunun önce çıkmakla birlikte daha da çok olması,
- 4- Kadının suyunun önce çıkmakla birlikte daha da çok olması.

Bu kısımlara ayırma, erkek suyunun önce fakat kadının suyunun ondan sonra çıkması ve çok olması ile bunun aksi ile tamamlanmaktadır. Şayet erkeğin suyu ilk çıkıp da daha çok olursa, o vakit çocuk erken çıkma hükmü

ile erkek olup, çokluk gereğince de amcalarına benzer. Şayet kadının suyu ilk olarak çıkıp da daha çok olursa, çocuk erkenlik gereği dişi olur, çokluk gereği de dayılarına benzer. Eğer erkeğin suyu ilk çıkmakla birlikte kadının suyu ondan sonra çıkıp daha fazla olursa o takdirde çocuk erkenliğin gereği olarak erkek olur, kadının suyunun daha fazla olması gereğince de dayılarına benzer. Şayet kadının suyu erken gelmekle birlikte erkeğin suyu kadınınkinden daha fazla olursa, o vakit çocuk kadın suyunun erken olması dolayısıyla dişi olur, erkeğin suyunun çokluğu gereğince de amcalarına benzer. (İbnu'l-Arabî devamla) dedi ki: İşte bu kısımların bu şekilde düzenlenmesi ile ifade kesinlik kazanmakta, hadislerdeki (görünürdeki) çelişki ortadan kalkmaktadır. Her şeyi yaratan ve herşeyi çok iyi bilen şanın ne yücedir! [\[96\]](#)

3- Erkek de, Dişi de Olmayan (Hünsa) Çocuklar:

İlim adamlarımız der ki: İlk cahiliye döneminde (erkek de olmayan, dişi de olmayan) hünsa görülünceye kadar hilkat erkek ve dişi olarak devam edebildi. Hünsa ortaya çıkınca, Arapların feraiz (miras hukuku) bilgini ve oldukça uzun ömürlü olan Amir b. ez-Zarib'e geldiler. Bu hususta ne söyleyeceğini bilemedi. Onlardan bir süre mühlet istedi. Gece bastırınca yatağında rahat edemedi ve gözlerini uyku tutmadı. Yatağında kıvranıp dönüp durdu. Kafasına çeşitli düşünceler gelip gidiyordu. Nihayet hizmetçisi onun durumunda bir farklılık olduğunu anlayınca, neyin var? eledi. Ona: Bana durumu öğrenilmek üzere gelinen bir iş dolayısıyla gözüme uyku girmiyor. Bu hususta ne diyeceğimi bilemiyorum. Hizmetçisi: Nedir diye sordu? Ona: Hem erkeklik, hem dişilik organı olan bir kişinin mirastaki hali ne olacak? dedi. Cariyesi (hizmetçisi) ona: Küçük abdestini nereden bozuyorsa, ona göre miras ver, dedi. Onun bu dediği kafasına yattı ve belledi, sabah olunca durumu meseleyi soranlara arzetti, onlar da gönül hoşluğu ile ayrılıp gittiler.

İslâm bu durum böyle iken geldi. Böyle bir olaya Ali (r.a)'ın halifeliği dönemine kadar rastlanılmadı. Ali (r.a) bu durum hakkında (böylece) hüküm verdi. Feraiz alimlerinin el-Kelbîden, onun Ebu Salih'ten, onun İbn Abbas'tan, onun Peygamber (sav)'dan rivayetine göre Peygambere hem dişilik, hem erkeklik organı olarak doğmuş bir çocuğa neye göre miras verileceği sorulmuş, o da: "küçük abdestini bozduğu yerden" diye cevap vermiştir. [\[97\]](#)

.Yine rivayet edildiğine göre ona ensardan bir hünsa getirilmiş, o da: "İlk olarak küçük abdestini nereden bozarsa, ona göre ona miras veriniz" diye buyurmuştur.

[98]

Muhammed b. el-Hanefiyye de Ali'den böylece rivayet ettiği gibi, buna yakın bir açıklama İbn Abbas'dan da rivayet edilmiştir. İbnu'l-Müseyyeb, Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed de bu görüştedirler. Bu görüşü el-Müze-nî de Şafiî'den rivayet etmiştir.

Bir kesim de; küçük abdestin bozulduğu yerin delil olacak bir tarafı yoktur, demişlerdir. Eğer küçük alxlest aynı anda iki yerden de çıkacak olursa, Ebu Yusuf: Çoğunluğu nerden yapıyorsa, ona göre hüküm verilir demiş, ancak Ebu Hanife bunu kabul etmeyerek: Sen bunu neyle ölçeceksin, diye sormuştur. Şafiî mezhebine mensub ilim adamları da çoğunluğun bir hüküm ifade etmeyeceğini kabul etmişlerdir.

Ali ve el-Hasen'den nakledildiğine göre onlar kaburga kemikleri sayılır, demişlerdir. Çünkü kadının kaburga kemiği erkekten bir fazladır. Bu hususta ilim adamlarının farklı görüşleri en-Nisa Sûresi'nde yer alan miras âyetinde (4/11-14. âyetler, 12. başlıkta) etraflı ve güzel açıklamalarıyla geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [99]

4- Hünsanın Varlığını Kabul Etmeyenlere Cevab:

Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî dedi ki: Avamın ileri gelenlerinden bazıları hünsa diye bir türün varlığını kabul etmemişlerdir. Çünkü yüce Allah insanları erkek ve dişi olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Biz deriz ki: Bu, dili bilmemek ve fasahatın açıklamaları hakkında bilgisiz olmak, ilahi kudretin genişliğini yeterince anlayamamaktan kaynaklanan bir iddiadır. Şanı yüce Allah'ın kudretini ele alalım. O vasi' (kudreti pek geniş) olandır ve alimdir (her-şeyi çok iyi bilendir). Kur'ân-ı Kerim'in ifadelerinin zahiri ise hünsa diye bir türün var olmadığını ortaya koymamaktadır. Çünkü yüce Allah: "Göklerle yerin mülkü yalnız Allah'ındır" diye buyurmaktadır. Bu genel bir övgü ifadesi olup bunun tahsis edilmesi caiz değildir. Çünkü ilahi kudret bunu gerektirmektedir. Yüce Allah'ın: "Dilediğine kızlar ihsan eder, dilediğine de erkek evlat bağışlar veya onlara erkekler ve dişiler olarak her ikisinden de verir. Dilediğini de kısır bırakır" buyruğuna gelince, bu varlık aleminde çoğunlukla görülenler hakkında verilen bir haberdur. İlk ifadenin genel kapsamı çerçevesine girdiğinden ötürü de nadir olarak görülen ayrıca söz-konusu edilmemiştir. Diğer taraftan varlık aleminde gözle görülenler bu türün var olduğuna tanıklık etmekte ve bu türün varlığını inkar edenleri yalanlamaktadır. Ebu Said Rihat'ında Mağrib ülkelerinden olan bir hünsa, İmam eş-Şehid'den bizimle birlikte ders okurdu.

Bunun sakalı olmadığı gibi, memeleri çıkmış ve hem cariyesi de vardı. Durumunun ne olduğunu Rabbin en iyi bilir. Uzun arkadaşlık dönemimizde utancımından onun durumuna dair soru sormadım. Bugün ise; keşke durumunu bana açıklaması için ona soru sormuş olsaydım, diye üzüliyorum. [\[100\]](#)

51. Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur, ya bir perde arkasından yahut bir elçi (melek) gönderip İzniyle dilediğini vahyeder. Şüphesiz O, çok yücedir, hikmeti sonsuz olandır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Yüce Allah'ın İnsanla Konuşma Yolu:

"Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur..." buyruğunun nüzul sebebi şudur: Yahudiler Peygamber (sav)'a: Musa Allah ile nasıl konuşup O'na nasıl baktı ise, sen de eğer gerçek bir peygamber isen O'nunla böyle konuşmalı ve O'na böyle bakmalısın. Bunu yapmadığın sürece biz sana iman etmeyeceğiz, dediler. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki Musa yüce Allah'a bakmadı. (O'nu görmedi.)" Bunun üzerine yüce Allah'ın: "Allah bir insanla ancak (ya) vahiy yolu ile konuşur..." buyruğu indi. Bu rivayeti en-Nekkaş, el-Vahidî ve es-İSa'lebî zikretmişlerdir.

"Vahiy yolu ile" buyruğu hakkında Mücahid şöyle demektedir: Yani kalbinde lifleyeceği bir nefes ile konuşur, bu da ilham olur. Peygamber (sav)'ın: "Şüphesiz ki Ruhu'l-Kudüs benim kalbime şunu üfledi: Hiçbir nefis rızkını ve ecelini tamamlamadıkça asla ölmez." O bakımdan Allah'tan korkun ve rızkınızı güzelce taleb edin. Helal olanı alın, haram olanı bırakın"[\[101\]](#) buyruğu da bu kabildendir. "Ya" Musa ile konuştuğu gibi "bir perde arkasından yahut" Cibril (a.s)'ı göndermesi gibi "bir elçi gönderip..."

"Vahiy yoluyla" rüyasında göreceği bir rüya diye de açıklanmıştır. Bu açıklama Muhammed b. Züheyr'e aittir.

"Ya bir perde arkasından" Musa ile konuştuğu gibi; "yahut bir elçi gönderip" Züheyr dedi ki: Bu elçi Cibril (a.s)'dır.

"İzniyle dilediğini vahyeder" buyruğunda sözü geçen bu vahiy, gönderilen elçilerin peygamberlere hitapları olup onlar bu vahyi söz olarak işitirler ve (meleği) açık açık görürler. Cibril (a.s) peygamberimize vahiy indirdiğinde durum bu şekilde idi.

İbn Abbas dedi ki: Cibril (a.s) her peygambere inmiştir. Ancak aralarından onu görenler sadece Muhammed, İsa, Musa ve Zekeriyya (aleyhimu's-selam)'dır.

Diğerlerine gelince, onların aldıkları vahiy rüyadaki bir ilham idi.

Bir başka açıklama da şöyledir: "(Ya) vahiy yolu ile" Cebrail'i göndermek suretiyle "konuşur ya da" Musa ile konuştuğu gibi "perde arkasından yahut" bütün insanlara "bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder."

ez-Zührî, Şeybe ve Nafî: 'Yahut... gönderip" buyruğunu: şeklinde; "Vahyeder" buyruğunu da; şeklinde her iki fiili merfu olarak okumuşlardır. Diğerleri ise bu iki fiili nasb ile okumuşlardır.

Merfu okuyuş yeni bir cümle başlangıcı (istinaf)e göredir. Yani: "Ve o... gönderir" takdirinde olur. "Gönderip" buyruğunun ref ile okunmasının hal konumunda olduğundan ötürüdür de denilmiştir. İfade ise; "Vahyedici olarak ya da elçi göndererek" takdirinde olur. Nasb ile okuyanlar ise "vahiy yolu" kelimesini mahalline atf ile okumuşlardır. Çünkü o: "Allah bir insanla ancak ona vahyetmesi yahut... göndermesi... yoluyla konuşur" anlamındadır. Bununla birlikte gizli bulunan: "...me"den önceki cer harfinin hazfeclildi-ği kabul edilerek de nasbedilmesi mümkündür. Bu durumda da hal konumunda olup ifade: "Yahut bir elçi göndermek sureti ile..." takdirindedir.

Ayrıca "Yahut... gönderip" buyruğu nasb ile okunduğu takdirde; "Bir insanla konuşur" buyruğuna atfedilmesi caiz değildir, çünkü mana bozulur. Zira o takdirde anlam; "Allah'ın bir insanı elçi olarak göndermesi ya da ona elçi göndermesi olacak şey değildir" şeklinde olur. Halbuki yüce Allah hem insanlardan elçi göndermiştir, hem de onlara elçi göndermiştir. [\[102\]](#)

2- Konuşmamaya Yemin Ettiği Kimseye Elçi Göndermek Suretiyle Konuşmanın Hükmü:

Bir kimse ile konuşmayacağına dair yemin edip ona elçi gönderen kimsenin yeminini bozmuş olacağı görüşünü benimseyenler, bu âyeti delil gösterirler. Çünkü (âyet-i kerimede) elçi gönderen kimse, kendisine elçi gönderilen ile konuşan diye söz konusu edilmiştir. Ancak yemin eden kimse yüz-yüze konuşmayı niyet etmişse (yemini bozulmuş olmaz).

İbnu'l-Münzir dedi ki: Filan ile konuşmamaya dair yemin edip de ona bir mektup yazan yahut bir elçi gönderen kimsenin durumu hakkında ilim adamları farklı görüşlere sahiptir. es-Sevrî, elçi söz değildir derken, Şafî: Böyle birisinin yeminini bozmuş olacağı açıkça söylenemez demiştir. en-Nehaî mektub göndermesi ile ilgili hüküm yemininin bozulacağı şeklindedir derken, Malik de: Hem mektub göndermekle, hem elçi göndermekle yeminini bozmuş olur, demiştir. Bir seferinde de: Elçi göndermenin durumu mektub-dan daha hafiftir

demiştir. Ebu Ubeyd de: Söz. yazı ve işaretin dışında bir şeydir. Ebu Sevr de: Mektub yazmakla yemini bozulmaz demiştir. İbnu'l-Münzir dedi ki: Mektub göndermekle de. elçi göndermekle de yemini bozulmaz.

Derim ki: Bu Malik'in de görüşüdür. Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Bir kimse bir adamla konuşmayacağına yemin etse, kasten ya da yanılarak ona selam verse yahut o kimsenin aralarında bulunduğu bir topluluğa selam verse, Malik'e göre bütün bu hallerde yeminini bozmuş olur. Eğer ona bir elçi gönderir yahut namazda iken ona selam verirse, yeminini bozmuş olmaz.

Derim ki: Ayet-i kerime gereğince yemininde yüzyüze konuşmayı niyet etmesi hali müstesna, elçi gönderecek olursa, yeminini bozmuş olur. Malik ve İbnu'l-Macişun'un görüşü de budur. Meryem Sûresi'nin baş taraflarında (19/1-15-âyetler, 4. başlıkta) bu hususa dair ilim adamlarımızın açıklamaları yeterince sözkonusu edilmişti. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[103\]](#)

52. Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik. Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin. Fakat Biz onu kendisiyle kullarımızdan dilediğimizi hidayete ilettiğimiz bir nur kıldık ve muhakkak ki sen dosdoğru yola iletirsin;

53. Göklerde ne var, yerde ne varsa kendisinin olan Allah'ın yoluna. Şunu bilin ki, bütün işler Allah'a döner.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Vahiy ve Ruh:

"Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik." Senden önceki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da bir ruh vahyettik. İbn Abbas'a göre nübüvvet verdik. el-Hasen ve Katade, tarafımızdan bir rahmet verdik diye açıklamışlardır. es-Süddî vahiy, el-Kelbî kitab diye açıklamışlardır, er-Rabî, o Cebrail'dir demiştir. ed-Dahhak o Kur'ân'dır demiştir, Malik b. Dinar da bu görüştedir.

Yüce Allah'ın ona "ruh" adını vermesi cehalet ölümünden diriltici hayatı ihtiva etmesi dolayısıyladır. Yüce Allah bunu "kendi emri"nden diye kılmış olması, onu dilediği şekilde, dilediği kimse üzerine mucizevi bir anlatım düzeni ile akıllara hayret veren bir söz dizisi halinde indirmiş olması demektir. Diğer taraftan yüce Allah'ın: "Birde sana ruh hakkında soru soruyorlar" (el-İsra, 17/85) buyruğundaki "ruh"un da Kur'ân hakkında yorumlanması mümkündür. "De ki: Ruh Rabbimin emrindendir." Yani onlar sana bu Kur'ân nereden geliyor, diye sorarlar, de ki: O Allah'ın emrindendir, o bu kitabı benim üzerime mucize olarak indirmiştir. Bunu el-Kuşeyrî zikretmiştir.

Malik b. Dinar şöyle dermiş: Ey Kur'ân ehli! Kur'ân sizin kalbinize neler ekti? Şüphesiz yağmur yeryüzünün baharı olduğu gibi, Kur'ân da kalplerin baharıdır. [\[104\]](#)

2- Vahiy Gelmeden Önce Peygamberlerin İnanç Bakımından Durumları:

"Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin." Yani imana götüren yolu biliniyordun. Bunun zahiri, kendisine vahiy gelmeden önce iman vasfına sahip olmadığını göstermektedir.

el-Kuşeyrî dedi ki: Bu akıl tarafından caiz (mümkün) kabul edilen şeylerdendir. Ancak çoğunluğun kabul ettiği kanaate göre yüce Allah ne kadar peygamber gönderdi ise mutlaka ona peygamberlik verilmeden önce mü'min idi. Şu kadar var ki bu kanaat bu husus kesin bir haber ile sabit olmadıkça, bir parça tehakküm (dayanaksız bir iddia) ihtiva eder.

Kadı Ebu'l-Fadl İyad dedi ki: Peygamberlikten önce bu kabilden masum oluşlarına gelince, bu hususta insanlar farklı kanaatlere sahiptir. Doğrusu, peygamberlerin peygamberlikten önce Allah'ı, sıfatlarını tanımamak ve bu hususlardan herhangi birisi hakkında şüpheyi düşmekten masum olduklarıdır. Peygamberlerin doğduklarından itibaren bu eksikliklerinden münezzehtiklerine ve tevhid ve iman üzere yetiştiklerine dair haber ve rivayetler birbirini desteklemektedir. Hatta onlar marifet nurlarının parıltıları ve mutluluk ve bahtiyarlığın ince esintilerine sahip idiler. Küçüklüklerinden itibaren peygamber olarak gönderildikleri zamana kadar onların sîretlerini tetkik eden bir kimse, bunun bir gerçek olduğunu görecektir. Nitekim Musa, İsa, Yahya, Süleyman ve diğer peygamberlerin hallerinden bilinen budur. Yüce Allah: "Biz ona hikmeti daha çocuk iken verdik" (Meryem, 19/12) diye buyurmaktadır. Müfessirler şöyle demişlerdir: Yahya (a.s)'a Allah'ın kitabına dair bilgi çocukluk halinde iken verilmişti. Ma'mer dedi ki: Yahya iki ya da üç yaşında iken çocuklar kendisine: Ne diye oynamıyorsun? diye sormuşlar. O da: Ben oyun için mi yaratıldım diye cevap vermişti.

Yüce Allah'ın: "Allah'tan bir kelimeyi doğrulayıcı" (Al-i İmran, 3/39) buyruğu hakkında denildiğine göre; Yahya üç yaşında iken İsa (a.s)'ı tasdik etmişti. Onun Allah'ın kelimesi ve ruhu olduğuna şahitlikte bulunmuştu. Bir diğer görüşe göre o daha annesinin karnında iken İsa (a.s)'ı tasdik etmişti. Yahya'nın annesi Meryem'e şöyle diyordu: Ben karnımda bulunan yavrumun, senin karnında bulunana selamlamak üzere secde ettiğini hissediyorum.

Yüce Allah'ın: "Altından" anlamındaki buyruğu: "Altında bulunan kimse"

(Meryem, 19/24) diye okuyanların kıraati ile nida eden kişi İsa'dır, diyenlerin kanaatlerine göre İsa (a.s)'ın doğumu esnasında annesine "Üzölme" (Meryem, 19/24) diye seslenerek konuştuğunu açıkça ifade etmektedir. Yine yüce Allah İsa (a.s)'ın henüz beşikte iken konuşmuş olduğunu ve: "Muhakkak ben Allah'ın kuluyum. Bana kitabı verdi ve beni peygamber kıldı" (Meryem, 19/30) dediğini bildirmektedir. Bir başka yerde de yüce Allah: "Biz onu hemen Süleyman'a kavratmıştık. Bununla beraber herbirine hikmet ve ilim verdik" (el-Enbiya, 21/79) diye buyurmuştur. Süleyman (a.s)'ın henüz oyun çağında bir çocuk iken taşa tutulan kadın ve küçük çocuk ile ilgili olayda hüküm verdiği ve onun bu hükmüne babası üavud (a.s)'ın uyduğu nakledilmiş bulunmaktadır. Taberî'nin naklettiğine göre Süleyman (a.s)'a mülk (krallık) verildiğinde oniki yaşında idi.

Musa (a.s)'ın Firavun ile başından geçen olay ve küçük çocukken onun .akalım yakalaması da bu türdendir. Müfessirler yüce Allah'ın: "Andolsun ki Biz İbrahim'e daha önceden doğru yolu bulma imkanı verdik" (el-Enbiya,21/51) buyruğu hakkında: Küçükken ona hidayet verdik, demişlerdir. Bu açıklamayı Mücahid ve başkaları yapmışlardır. İbn Ata şöyle demektedir: Yüce Allah onu daha yaratmadan önce seçmiş idi. Kimisi de şöyle demiştir: İbrahim dünyaya geldiğinde yüce Allah ona Allah'ı kalbi ile tanınması, dili ile zikretmesini emretmek üzere bir melek göndermiş, o da: Ben bu işi yaptım, diye cevap vermiş, yaparım dememişti. İşte onun doğru yolu bulması bu idi.

Bir diğeri açıklamaya göre; İbrahim (a.s)'ın ateşe atılması ve imtihan edilmesi onaltı yaşında iken olmuştu. İshak'ın kurban edilmekle sınanması^[105] ise yedi yaşında iken olmuştu. İbrahim (a.s)'ın yıldızı, ayı ve güneşi Allah'ın varlığına delil görmesi ise onbeş yaşında iken olmuştu. Yine denildiğine göre Yusuf (a.s)'a kardeşleri tarafından kendisi kuyuya atılmak istendiği sırada henüz küçük bir çocuk iken vahyedilmiş idi. Çünkü yüce Allah: "Andolsun ki bu yaptıklarını kendilerine haber vereceksin diye vahyettik" (Yusuf, 12/15) diye buyurmaktadır ve daha buna benzer peygamberlerin haberlerine dair buyruklar...

Siyer alimlerinin naklettiklerine göre (Peygamber efendimizin annesi) Ve-hb kızı Amine şunu haber vermiştir: Peygamberimiz Muhammed (sav) doğduğu sırada ellerini yere doğru açmış, başını da semaya doğru kaldırmış olarak doğdu. Peygamber (sav) da hadisinde şöyle buyurmuştur: "Yetişkinlik çağına erişince, içime putların nefreti yerleştirildiği gibi şairlere karşı da nefret uyanmıştı. Cahiliye dönemi insanların yaptıkları işlerden bir şeyler işlemek iki defa dışında içimden geçmedi. İkisinden de Allah beni korudu, tekrar böyle bir işi yapmaya kalkışmadım."

Daha sonra peygamberlerin işi sapasağlam yerine oturur ve yüce Allah'ın onlar

üzerindeki inayeti ardı arkasına gelir. Marifet nurları kalblerin-de parlamaya başlar, nihayet en ileri dereceye ulaşır, yüce Allah'ın peygamber olarak onları seçmek sureti ile şerefli hasletleri elde etmek bakımından -bu hususla herhangi bir eğitim ya da uygulama sözkonusu olmaksızın- en ileri noktaya ulaşırlar. Yüce Allah: "Tam erginlik çağına varınca kendisine hüküm ve ilim verdik" (Yusuf, 12/22) diye buyurmaktadır.

Kadı Iyad dedi ki: (Peygamberlere dair) haber nakillerini bilenlerden hiçbir kimse daha önceden kâfir ya da müşrik olduğu bilinenler arasından herhangi bir kimsenin seçilerek ve peygamberlik verildiğini nakletmiş değillerdir. Zaten bu bahsin dayanağını nakil teşkil eder. Bazıları da kalblerin bu yolu izleyen kimselerden nefret ettiğini delil diye göstermişlerdir. Kadı Iyad (devamla) dedi ki: Ben de diyorum ki: Kureyşliler Peygamberimiz (sav)'ı her türlü iftiraya maruz bıraktılar. Ümmetlerin kâfirleri de kendi peygamberlerini ellerindeki bütün imkan ve uydurmalarla ayıpladılar. Yüce Allah bunları nass-lanyla bize bildirmiş ya da raviler bizlere bunları nakledegelmışlerdir. Fakat bütün bunlar arasında onlardan herhangi bir peygamberin kendi ilahlarını reddedip daha önce onlarla birlikte yapmış olduğu bir işi terkettiğinden ötürü yerilmek sureti ile azarlandığına dair herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Böyle bir şey olmuş olsaydı, hiç gecikmeden bu tenkidlerini yaparlar, çeşitli mabudlara ibadet etmiş olmasını delil diye ileri sürerlerdi. Bu daha önceden tapınmış olduğu varlıklardan onları uzak tutuyor diye, o peygamberleri azarlamalarından, kendi ilahlarını ve daha önce atalarının tapındıklarını ter-ketmekten vazgeçmelerini söyleyerek onlara karşı çıkmalarından daha ağır ve delil olarak daha katı bir delil olurdu. Peygamberlere muhaliflerin tamamının böyle bir delil getirmemiş olmaları onların böyle bir delil getirme imkanı bulamamış olduklarını göstermektedir. Çünkü böyle bir şey olmuş olsaydı, onların böyle bir delil getirdikleri nakledilir ve yüce Allah'ın naklettiği: "Onları daha önce yöneldikleri kiblelerinden döndüren nedir?" (el-Bakara, 2/142) sözlerini söyleyerek kiblenin değiştirilmesi hakkında susmadıkları gibi, bu konuda da susmazlardı. [\[106\]](#)

3- Peygamberimiz Kendisine Vahiy Gelmeden Önce Herhangi Bir Dine Göre İbadet Ediyor muydu?:

İlim adamları Peygamberimiz (sav)'ın vahiyden önce herhangi bir dine göre ibadet edip etmediği hususu hakkında açıklamalarda bulunmuşlardır.

Kimisi mutlak olarak böyle bir şeyin olmadığını ve aklen de bunun imkansız olduğunu belirtmiştir. Bunlar derler ki: Çünkü başkasına tabi olduğu bilinen bir

kimsenin sonradan metbu (kendisine uyulan bir kimse) olması uzak bir ihtimaldir. Onlar bunu talisin ve takbih (eşya ve olayların güzel ve çirkin görülmesi) ilkesine bina ederek söylemişlerdir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Peygamber (sav)'ın durumu hakkında bir şey söylenemez ve bu hususta onun hakkında katı bir hüküm vermeyi terketmek gerekir. Zira akıl bu ikisinden herhangi birisini imkansız kabul etmediği gibi, nakil yolu ile bunlardan herhangi birisi de açıklık kazanmış değildir. Ebu'l-Mealî'nin kabul ettiği görüş budur.

Üçüncü bir kesim de şöyle demektedir: O kendisinden öncekilerin şeri-atine göre ibadet ediyor ve ona göre amelde bulunuyordu. Ancak bu kanaati benimseyenler muayyen olarak hangi şeriat olduğunu tayin etmekte farklı görüşlere sahiptirler. Bir kesimin kanaatine göre o İsa'nın dini üzere idi. Çünkü İsa'nın dini kendisinden önceki bütün din ve şeriatleri neshetmiştir. Dolayısıyla bir peygamberin neshedilmiş bir din üzere olması mümkün değildir. Bir diğer kesim ise onun İbrahim (a.s)'ın dini üzere olduğunu kabul etmiştir. Çünkü o İbrahim'in soyundandı ve o peygamberlerin babasıdır. Bir diğer kesim ise onun Musa'nın dini üzere olduğu kanaatindedir. Çünkü onun dini dinlerin en eskisidir.

Mutezile'nin kanaatine göre ise; belli bir din üzere olması kaçınılmaz bir şeydir. Aneak muayyen olarak hangi din üzere olduğu bizim tarafımızdan bilinen bir husus değildir.

Şu kadar var ki, bizim imamlarımız (mezhebimizin önde gelen ilim adamları) bu görüşlerin hepsini çürütmüşlerdir. Zira -her ne kadar akıl bunların hepsinin mümkün olduğunu kabul ediyor ise de- bunlar çelişkili görüşlerdir ve bunlarda katı bir delalet bulunmamaktadır.

Katî olarak söylenebilecek şu ki Peygamber (sav); ümmetinden bir fert ve bütün şeriatine muhatab birisi olmasını gerektirecek şekilde herhangi bir peygambere müntesib değildi. Aksine onun şeriatı kendi başına bağımsız bir şeriat olup hüküm koyucu yüce Allah tarafından ayrıca ona verilmiş bir şeri-attir. Peygamberimiz (salat ve selam ona) yüce Allah'a iman eden bir mümin idi, hiçbir puta secde etmedi, Allah'a ortak koşmadı, zina etmedi, içki içmedi. Gece eğlencelerine katılmadı, el-Matar diye bilinen hilfte de el-Muttay-yib'in Hilfinde de bulunmadı.

Aksine yüce Allah onu bu hususlardan uzak tutmuş ve korumuştur. Denilse ki: Osman b. Ebi Şeybe senedini kaydederek Cabir'den rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) müşrikler ile birlikte onların birtakım merasimlerinde bulunuyordu. Biri diğerine şöyle diyen iki meleğin seslerini arkasında duydu: Git, bunun arkasında dur. Öteki ise: Henüz putları daha yeni selamlamış iken

nasıl gider onun arkasında dururum? demişti. Bundan sonra bir daha putların selamlama töreninde bulunmadı.

Buna cevap şudur: Bu hadisi İmam Ahmed b. Hanbel oldukça münker kabul etmiş ve: Bu uydurma yahutta uydurmaya benzer bir hadistir, demiştir.

Darakutnî de şöyle demiştir: Osman bu hadisin isnadında yanılmıştır. Hadis genel olarak münkerdir, senedi üzerinde ittifak yoktur, ona iltifat edilmez. Peygamber (sav)'ın bilinen hali ilim ehline bunun aksinedir. Çünkü o: "Putlara nefret içime yerleştirildi" diye buyurmuştur. Ayrıca Bahira kıssasında Peygamber (sav)'a amcası Ebu Talib ile birlikte henüz küçük bir çocukken Şam'a yaptığı yolculuk sırasında onunla karşılaştığında, Lat ve Uzza adına yemin verdirip onda peygamberlik alametlerini görüp bu konuda onu sınamak isteyince, Peygamber (sav) kendisine şöyle demişti: "Onlar adıyla bana hiçbir şey sorma. Allah'a yemin ederim onlara buğzettiğim gibi hiçbir şeye buğzetmiyorum." Bunun üzerine Bahira ona şöyle demişti: O halde Allah adına sana soracağım sorulara cevap vermeni istiyorum. Peygamber: "İstedğini sor" demişti. Aynı şekilde onun sîretinden ve yüce Allah'ın kendisine verdiği ilahi tevfikten de bilinen şu ki: O nübüvvetinden önce hac esnasında Müzdelife'de vakfe yapmak hususunda müşriklere muhalefet ediyor, kendisi Arafe'de vakfe yapıyordu. Çünkü Arafe İbrahim (a.s)'ın vakfe yaptığı yer idi.

Denilse ki: Şanı yüce Allah: "De ki: Hayır, (biz) hanif olarak İbrahim'in dinine (uyarız)" (el-Bakara, 2/135); "Hanif olarak İbrahim'in dinine uy... diye vahyettik" (en-Nahl, 16/123); "O... diye dinden... size şariat yaptı." (eş-Şura, 42/13) diye buyurmaktadır. Bütün bunlar ise onun belli bir şeriate göre ibadet etmesini gerektirmektedir. Buna cevap şudur: Burada sözü edilen hususlar şariatler arasında ayrılığın sözkonusu olmadığı, tevhid ve dinin dimdik ayakta tutulması hususları ile ilgilidir. Nitekim daha önce bu birkaç yerde açıklandığı gibi bu sûrenin: "...dinden... size de şariat yaptı." (eş-Şu-ra, 42/13) buyruğu açıklanırken de ifade edilmişti. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[107\]](#)

4- BuÂyet-i Kerime'de Sözkonusu Edilen "Kitab" ve "İman'ın Mahiyeti:

Bu husus böylece açıklandığına göre şunu belirtelim ki; ilim adamları yüce Allah'ın: "Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin." buyruğunun tevili hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bir kesim bu âyet-i kerimede iman, imanın şeraii ve alametleridir, demişlerdir. Bu görüşü es-Sa'lebî nakletmektedir. Bunun bu şeriatın tafsili hükümleri olduğu da söylenmiştir. Yani sen bu tafsilatı bilmeyen birisi idin. Çünkü iman lafzının şeriatın tafsili hükümleri hakkında

kullanılması mümkündür. Bu görüşü de el-Kuşeyrî zikretmiştir.

Bir diğer görüşe göre: Sen vahiyden önce Kur'ân-ı Kerimi okuyacağını bilemediğin gibi, insanları imana nasıl davet edeceğini de bilemiyordun. Benzeri bir görüş de Ebu'l-Aliye'den nakledilmiştir.

Kadı Ebu Bekr de şöyle demektedir: Buradaki imandan kasıt farzlar ve hükümlerdir. Çünkü o daha önceden yüce Allah'ı tevhid ile mümin idi. Sonraları önceden bilmediği farzlar nazil oldu. Gelen yeni mükellefiyetlerle imanı artmış oldu.

Bu dört görüş de birbirine yakındır. İbn Huzeyme de şöyle demektedir: İman ile namazı kastetmiştir. Çünkü yüce Allah: "Allah imanınızı boşa çıkaracak değildir" (el-Bakara, 2/143) diye buyurmaktadır. Buradaki imandan kasıt ise, Beytu'l-Makdis'e yönelerek kıldığınız namazdır. O halde lafız umumi olmakla birlikte maksat hususidir.

el-Huseyn b. el-Fadl şöyle demektedir: Yani sen bundan önce kitab nedir bilmediğin gibi, iman ehli kimdir de biliniyordun. Bu da muzafın hazfe-dilmesi kabilinden bir ifadedir. Yani kimler iman edecektir? Ebu Talib mi? Ab-bas mı? Yoksa başkaları mı?

Sen beşikte iken ve ergenlik yaşından önce hiçbir şey biliniyordun, diye de açıklanmıştır.

el-Maverdî buna yakın bir açıklamayı Ali b. İsa'dan nakletmektedir. Dedi ki: Sen eğer risalet olmasaydı kitabın ne olduğunu, eğer ergenlik yaşına gelmeseydin iman ne olduğunu bilmeyecektin. Bir diğer açıklama da şöyledir: Eğer bizim sana nimetimiz olmasaydı kitabın ne olduğunu, bizim sana hidayetimiz olmasaydı iman ne olduğunu bilmeyecektin. Bu açıklama da ihtimal dahilindedir.

Bu iman ne olduğu konusunda da iki açıklama sözkonusudur. Birincisine göre Allah'a imandır. Bunu buluşdan sonra ve peygamberlikten önce biliyordu. İkincisi ise İslâm dinidir, bunu ise ancak nübüvvetten sonra bilebilmiştir.

Derim ki: Sahih olan Peygamber (sav)'ın yetişme çağından ergenlik çağına kadar -önceden geçtiği üzere- Allah'a iman eden bir kişi olduğudur. Yine denildiğine göre: "Kitabın da, iman da ne olduğunu bilmezdin" buyruğu şu demektir: Sen kitabı tanımayan, imanı bilmeyen, ümmi bir kavimdendin. Dolayısıyla onlara getirmiş olduğunu, aralarından bunu bilenlerden bir kimseden almış olamazsın. Bu da yüce Allah'ın: "Sen bundan önce hiçbir kitab okumuş değildin ve sağ elinle de onu yazmamıştın. O zaman batıl söyleyenler elbette şüphe ederlerdi" (el-Ankebut, 29/48) buyruğuna enzemektedir. Bu anlamdaki bir açıklama İbn Abbas (r.a)'dan rivayet edilmiştir.

"Fakat Biz onu" İbn Abbas ve ed-Dahhak'ın dediğine göre imanı, es-Süct-dî'ye göre Kur'ân'ı, bir görüşe göre vahyi "kendisiyle" yani bu vahiy ile "kullarımızdan dilediğimizi" yani peygamberlik için seçtiğimizi "hidayete ilettiğimiz bir nur kıldık." Bu buyruk yüce Allah'ın: "O rahmetini dilediğine has kılar" (Al-i İmran, 3/74) buyruğunu andırmaktadır.

"Kendisiyle" buyruğundaki zamirin tekil gelmesi şundan dolayıdır: Bir fiilin birçok isimlerinin bulunması aynı fiilin tek isminin bulunması gibidir. Nitekim: Senin gelişin ve gidişin hoşuma gider, denildiği vakit (hoşa giden şey) iki husus olduğu halde tek zamir kullanılır.

"Muhakkak ki sen dosdoğru yola" hiçbir eğriliği bulunmayan bir dine "iletirsin." Davet eder ve o yolu gösterirsin.

Ali: Dosdoğru kitaba iletirsin diye açıklamıştır. Asım, el-Cahderî ve Hav-şeb meçhul bir fiil olarak: " Muhakkak ki sen... iletilirsin" yani o yola çağırılırsın, diye okumuşlardır. Diğerleri ise faili malum bir fiil olarak: " İletirsin" diye okumuşlardır. Ubeyy'in kıraatinde ise: " Ve muhakkak ki sen... davet edersin" şeklindedir.

en-Nehhas dedi ki: Bu şekilde okunmaz. Çünkü bu ümmetin büyük çoğunlukla kabul ettiği şekle muhaliftir. Benzeri okuyuşlar okuyan kimsenin bir çeşit tefsiri olarak yorumlanır. "Ve muhakkak ki sen... iletirsin" buyruğunun, davet edersin şeklinde açıklanması gibi.

Ma'mer, Katade'den yüce Allah'ın: "Ve muhakkak ki sen dosdoğru yola iletirsin" buyruğu ile ilgili olarak: "Esasen herbir topluluğun bir yol göstericisi olmuştur" (er-Ra'd, 13/17) buyruğunu okuduğunu rivayet etmektedir.

"Allah'ın yoluna..." buyruğu daha önce "...dosdoğru yola" ifadesinden marifenin nekreden bedel olması şeklinde bir bedeldir. Ali, o Kur'ân-ı Ke-rim'dir, demiştir. İslâm'dır, diye de açıklanmıştır. en-Nevvas b. Sem'an bunu "Peygamber (sav)'dan..." diye de rivayet etmiştir.

"Göklerde ne var, yerde ne varsa" mülkiyetleri, kullukları ve yaratılışları itibariyle "kendisinin olan Allah'ın yoluna. Şunu bilin ki, bütün işler Allah'a döner." Bu buyruk öldükten sonra diriliş ve amellerin karşılığının görüleceğine dair bir tehdittir. Sehl b. Ebi'l-Ca'd dedi ki: Bir mushaf yandı, ondan sadece yüce Allah'ın: "Şunu bilin ki bütün işler Allah'a döner" buyruğu yanmadan kaldı. Yine bir mushaf suya düştü ve yüce Allah'ın: "Şunu bilin ki bütün işler Allah'a döner" buyruğu dışında tamamen silindi.

Hamd, sadece Allah'adır. [\[108\]](#)

Şûra Sûresi burada sona ermektedir.

-
- [1] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/367
- [2] Hatib Bağdadi, Tarihu Bağdat, I, 28, 29, 30...
- [3] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/367-370
- [4] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/371-373
- [5] Tirmizi, IV, 556; İbn Mace, II, 1402; Müsned, V, 173.
- [6] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/373-374
- [7] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/374
- [8] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/375
- [9] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/375
- [10] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/376
- [11] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/376-378
- [12] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/378
- [13] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/379-381
- [14] Müslim, I, 180; Buhari, IV, 1624, V, 2401, VI, 2696, 2708; İbn Mace, II, 1442; Müsned, III, 116, 244, 247.
- [15] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/381-384
- [16] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/384-386
- [17] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/386-387
- [18] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/387-388
- [19] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/389
- [20] Kaynağını tesbit edemedik
- [21] Hakim, Müstedrek, I, 729; el-Askalani, Lisanu'l-Mizan, I, 262 (Hakimin hadisin sahih olduğuna ve diğer değerlendirmelerine itirazı ile birlikte, hadisin ravileri arasında yalancılıkla itham edilmiş olanlarının bile bulunduğunu kaydetmektedir.)
- [22] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/389-391
- [23] Buhari, VI, 2718; Tirmizi, V, 526; Muvatta, I, 213-
- [24] Hanefi mezhebinde niyet abclesiın farzlarından değildir. Dolayısıyla niyet etmeksizin abdest almış gibidir ve böyle bir abdest, Hanefi mezhebine göre yeterlidir.
- [25] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/391-393

- [26] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/393-394
- [27] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/394-395
- [28] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/395
- [29] Buhari, III, 1289, IV, 1819; Tirmizi, V, 377.
- [30] Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, IX, 131, (ravilerinlen bazılarının zayıf olduğu kaydıyla).
- [31] Adlini, Keşfu'l-Hafa, II, 295 (Salebinin Tefsirinde yer aldığını ve senedinde yalancı raviler olduğunu belirterek).
- [32] Deylemi, Firdevs. V, 142-143; Taberani, Kebir, XI. 90; Müsned, I, 26«: Heysemi, Mec-mau'z-Zevaid, VII, 103te İ. Ahmecl'in A/«s;ied'indeki rivayetin ravilerinden birisinin zayıf olduğunu belirtmektedir.
- [33] Merhum müfissirin rivayetin hem senedini hem de kaynağını zikretmemesi, ayrıca hadisin muhtevası, peygamber kelamı olmadığı kanaatini pekiştirmektedir.
- [34] Bu rivayet için de bir önceki rivayete dair değerlendirme geçerlidir. Zemahşerî'nin bunu zikretmiş olması, rivayete hiçbir kuvvet kazandırmaz.
- [35] Hasılı nüshada "Necî" olmakla birlikte, doğrusu "Necilî'dir. Bir sonraki notta gösterilen rivayetin yer aldığı kaynaklara bakınız
- [36] Müsned, I, 268; Hakim, Müstedrek, II, 481; Taberani, Kebir, XI, 90.
- [37] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/396-400
- [38] Müsned, III, 76; İbn Ebi Şeyhe, Musannaf, VII, 41H; Taberani, Evsat, IV, 159; Kebir, VII, 151; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, X, 29, 31, 32.
- [39] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/400-401
- [40] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/401-403
- [41] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/403
- [42] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/404
- [43] bu lafızla: İlin Hibban, Sahih, VIII, 30; Tirmizi, IV. 569; Müsned, IV, 368, V, 117; "altın" yerine "malı" «şeklinde: Müslim, II, 725, 726: Buhari, V, 236-t, 2365; Müsned, III, 122. 243, 272, VI, 55.
- [44] Az farkla: Müslim, II, 728; Müsned, III, 7; Humeydi, Müsned, II, 325.
- [45] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/404-406
- [46] Muhtevası itibariyle buradakine yakın rivayet: Abdullah h. Ebid-Dünya. el-

Evliya, 1. 9; Hakim et-Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl, 11, 232. Çeşitli bölümleriyle rivayeti için bk.: Hey-semi, Mecmeu'z-Zevâid, II, 248, X, 270; İleyhâki, es-Sünen, 111, 346. X. 219; Taberânî, Evsat, I, 192; Kebir, VIII, 221; Heylîâki, K.ez-Zühd el-Keb'u; II. 269. (Kimi rivayetler Ebû Hıneyre'den).

[47] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/406-407

[48] Sözkonusu İm rivayet için hk.: Müslim, II, 614; Buharı, I. 315. 343, 344, 346, 349, III, 1313, V, 2261, 2235; Ebû Davud, I, 304; Nesai, III, 159, 160, 162, 165; İbn Mace, I, 404; Müsned, III, 104, 187 194, 261. 271, IV, 235.

[49] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/407-409

[50] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/409

[51] Buhari, IV, 1922; Müslim, I, 543, Müsned, VI. 138.

[52] Hakim, Müstedrek, IV, 429; Müsned, I, «5.

[53] Hennad b. es-Serri, Zühd, 1, 249; Beylâki, Şuabu'l-îman, VII, 153, -ayetin nüzûkından söz etmeksizin- biri Ubeyy b. Kabın sözü olarak; diğeri Katade'nin Peygamber Efedi-inizden mürsel bir rivayeti olarak.

[54] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/409-413

[55] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/413-414

[56] Buna göre konumuz olan âyet-i kerimenin meali .şöyle olur: "Ayetlerimiz hakkında tartışanlar kendileri için kaçacakları bir yer olmadığını bilecekler."

[57] Bununla "bellietsin" arılanır verilen ikinci "ya'lem" fiilinin meczum gelmesi gerekmele birlikte, harekesinin nash ile okunmasına işaret etmektedir.

[58] Tercemeye esas aldığımız baskıda "yakalarınız" diye karşıladığımız, ikinci beyitin ilk kelimesi "yakalar" anlamında "nun" harfi yerine "ye" ile kaydedilmiştir. Ancak aynı beyitin şahid olarak gösterildiği diğer kaynaklarda (Fena. Meanil'l-Kur'an, 111. 23; Nehhas, Îrabu'l-Kur'an, III, 63...) "yakalarınız" anlamını verecek şekilde "nun" iledir. Hu haliyle tanık gösterilmesi uygun düşer. Tercümemizi de ona göre yaptık.

[59] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/414-417

[60] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/417

[61] Ebu Davud,166;Müsned,262;Tahavi,Şerhu Meani'l-Asar,120

[62] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/417-418

[63] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/418-419

[64] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/419

- [65] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/420-421
- [66] Tirmizi, IX. S29
- [67] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/421-422
- [68] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/422-424
- [69] Müslim, III, 133«; Buharı, II, 769, V, 2052, VI, 2626; Ebu Davud, III, 289; Nesai, VIII, 246; İbn Mace, II, 769; Müsned, VI, 39, 50, 206. Ebu Nıaym, Hilye, III, 139-140.
- [70] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/424-425
- [71] Ebu Nıaym, Hilye, III, 139-140.
- [72] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/425-426
- [73] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/426
- [74] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/296-297
- [75] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/426-427
- [76] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/427
- [77] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/427-428
- [78] Müslim, IV, 2302.
- [79] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/428-429
- [80] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/429-430
- [81] İbn Mace, 1, 637; Müsned, VI, 93

[82] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/430-431

[83] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/431-432

[84] Farklı taalluklara (ilgili oluşa) göre anlamlar şöyle olabilir:

a. Zilletten buyruğu "bakmak" ile alakalı kabul edilirse ilgili bölümün mealı şöyle olur: "On-

ları ona boyunlarını bükmüş halde arzolanduklarını görürsün. Zilletlerinden ötürü gözünüyle gizlice bakarlar."

b. "Boyunlarını bükmek" ile alakalı olursa meal, metinde gösterildiği şekilde yapılabilir.

- [85] İbn Mace, II, 1453: Hakim. Müstedrek, II, 427.
- [86] İbn Mace, II, 1452; Ahmecl b. Ebi Beki" d-Kin;ini, Misbalu'z-Zücade II, 266'da senedinde tenkide maruz kalmış ravilerinin bulunduğunu helirlmektedir.
- [87] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/432-434
- [88] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/434-435
- [89] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/436
- [90] Müslim, IV, 2187, 2188; Buharı, IV, 1836; Müsned, II, 31'i, III, 141, 234.
- [91] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/436-439
- [92] Müslim, I, 252.
- [93] Müslim, I, 251; Müsned, I, 274, VI, 92.
- [94] Müslim, I, 251; Buharı, I, 108, Müsned, V], 92
- [95] Müslim, I, 252
- [96] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/439-441
- [97] Beyhaki, Sünenu'l-Kübra, VI, 261. -Ali (r.a.)'ın bir soruya cevabı olarak- İbn Ebi Şeyhe, Musannaf, VI, 277, -Ömer (r.a.)'ın böyle bir meseleye dair hükmü diye-; Abdurrez-zak, Musannaf, X, 308 -Ali (r.a.)'ın bir uygulaması olarak-; Zehebi, Mizan, VI. 160da bu rivayeti müfessirinizin zikrettiği şekilde kaydettikten sonra (VI, 161): "el-Kelbi'nin hadiste münker rivayetlerinin bulunduğunu, özellikle 'Ebu Salih'ten onun İbn Abbas'tan" diye rivayetlerinin böyle değerlendirildiğini zikretmektedir"; İbn Adiyy, el-Kamil, III, 249da bu rivayeti: "el-Kelbi'den" diye nakleden Süleyman b. Anır'ın hadis uydurmacısı olduğunun ittifakla kabul edildiğini zikretmektedir
- [98] İbn Adiyy, el-Kamil, VI, 119.
- [99] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/441-442
- [100] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/442-443
- [101] Aynı manada yakın lafızlarla: İbn Ebi Şeyhe, Musannaf, VII, 79; Ma'iner b. Raşid, el-Cami, XI, 125; Beyhaki, Şuabu'l-İman, VII, 299; ayrıca: İbn Kesir, Tefsir, I, 124 ve 122de: İbn Hibban bunu Sa'ii/i'inde zikrettiğini belirtmektedir.
- [102] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/443-444
- [103] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/445

- [104] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/446
- [105] İlgili yerlerde geçtiği üzere, merhum mtifesNirimiz. kurban edilmekle imtihan edilenin, İsmail değil İshak olduğu görüşündedir..
- [106] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/446-449
- [107] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/449-451
- [108] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/451-453

ZUHRUF SURESİ

1- Bütün Çiftleri Yaratan O'dur:

2- Bu Buyruktaki "Hayvanlar: el-En'am" İle Kastedilenler:

3- Develer Üzerinde Yolculuk:

4- Bineklere Binerken Allah'ın Nimetini Hatırlamak:

5- Bineklere ve Gemilere Binme Adabı:

1- 'Yetiştirilmekte Olan...' Anlamındaki Lafzın Anlamı ve Okunuşu:

2- Kadın İçin Süslenmek:

1- "Ümmet" Kelimesinin Anlamı:

2- Geçmiş Atalara Uymakla Doğru Yolu Bulmak İddiası:

1. Kalıcı Söz:

2. İbrahim (as)a Bu Lütfün Verilmesinin Sebebi

3. Soydan Gelenler Hakkında Kullanılan Terimler ve Bunlara Dair Açıklamalar

1- Dünyanın Mahiyeti ve Değeri:

2- "Sukuf: Tavanlar" Kelimesi ile "Buyut: Evler" Kelimesinin

Okunuşuna Dair Açıklamalar:

3- Üzerine Çıkılan Merdivenler:

4- Bina Tavanının Üstü Kimin Hakkıdır?:

5- Yapının Alt ve Üstüne (Kat Mülkiyetine) Ait Diğer Bazı Hükümler:

1- Cennet Nimetleri:

2- Altın, Gümüş ve İpek Kullanımı:

3- Altın ve Gümüş Kaplama Kapkacakları Kullanmanın Hükümü:

4- Kullanılması Caiz Olmayan Kapların Edinilmesi de Caiz Olmaz:

1- Şefa'at ve Hak İle Şahitlik:

2- Şehadet Bilgiye Dayanarak Yapılmalıdır:

ZUHRUF SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

Mekke'de indiği icma ile kabul edilmiştir. Mukatıl: Yüce Allah'ın: "Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor" (ez-Zuhruf, 43/45) buyruğu müstesna demiştir. Seksendokuz âyettir. [\[1\]](#)

1. Ha, Mim.
2. Mubîn kitab hakkı için.
3. Muhakkak Biz onu akıl edip anlayasanız diye Arapça bir Kur'ân kıldık.

"Ha, Mim. Mubîn kitab hakkı için" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden (el-Mu'min, 40/1. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. "Ha, Mim" in bir yemin, "mubîn kitab hakkı için" buyruğunun ise ikinci yemin olduğu da söylenmiştir. Esasen yüce Allah dilediği şeye yemin eder. Cevabı ise: "Muhakkak Biz onu... kıldık" buyruğudur.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: "Kitab hakkı için" yemininin cevabını -: "Allah'a yemin olsun indi, Allah'a yemin olsun vacib oldu" demek halinde olduğu gibi- "Ha, Mim" kabul edenler, "mubîn kitab hakkı için" buyruğu üzerinde vakıf yaparlar. Yeminin cevabını "muhakkak Biz onu... kıldık" kabul edenler ise "mubîn kitab hakkı için" buyruğu üzerinde vakıf yapmaz.

"Biz onu... kıldık" buyruğu, ona böyle isim verdik, onu böyle nitelendirdik demektir. Bundan dolayı iki mef'ule geçiş yapmıştır. Yüce Allah'ın: "Allah bahire... diye (adlandırılan) birşey kılmamıştır" (el-Maide, 5/103) buyruğunda olduğu gibi.

es-Süddî de: Biz onu... bir Kur'ân olarak indirdik, diye açıklamıştır. Mü-cahid, onu (Arapça olarak) söyledik diye, ez-Zeccac ve Süfyan es-Sevrî ise onu böylece beyan ettik, diye açıklamışlardır.

"Arapça..." onu Arap dili ile indirdik, demektir. Çünkü herbir peygamberin kitabı kendi kavminin diliyle indirilmiştir. Bu açıklamayı Süfyan es-Sevrî ve başkaları yapmıştır. Mukatıl de şöyle demiştir: Çünkü sema ehlinin dili Arapçadır.

"Kitab" ile peygamberlere indirilmiş bütün kitapların kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü "kitab" bîr cins isimdir. Sanki yüce Allah indirmiş olduğu bütün kitablara yemin ederek Kur'anı Arapça bir Kur'ân kıldığını dile getirmektedir. Yüce Allah'ın "onu... kıldık" buyruğundaki zamir sûrede her ne kadar kendisinden henüz söz edilmemiş ise de Kur'ân-ı Kerim'e aittir. Yüce

Allah'ın: "Doğrusu Biz onu Kadir gecesinde indirdik" (el-Kadr, 97/1) buyruğu gibi.

"...Akdedip anlayasanız diye..." hüküm ve manalarını kavrayasanız diye... Bu açıklamaya göre bu özellik sadece Araplara ait olur, acemler (Arap olmayanlar) için bu sözkonusu olmaz. Bu açıklamayı İbn İsa yapmıştır. İbn Zeyd ise şöyle demiştir: Belki iyice düşünürsünüz, anlamındadır. Bu açıklamaya göre ise bu Araplara da, Arap olmayanlara da umumi bir hitab olur. Hitabın "mubîn" olmakla nitelendirilmesi yüce Allah'ın bu kitapta -daha önce birkaç yerde de geçtiği üzere- hükümlerini ve farzlarını açık açık bildirmiş olmasından dolayıdır.

[\[2\]](#)

4. Muhakkak ki o, katımızdaki Ana kitapta çok yücedir, çok muhkemdir.

"Muhakkak ki o" yani Kur'ân-ı Kerim "katımızdaki" yanımızdaki "Ana kitapta" Levh-i Mahfuzda "çok yücedir, çok muhkemdir." Onda herhangi bir aykırılık ve çelişkinin bulunmadığı son derece sağlam ve yüce bir kitaptır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz o oldukça şerefli bir Kur'ân'dır. Korunan bir kitaptadır." (el-Vakıa, 56/77-78); "Daha doğrusu o çok şerefli bir Kur'ân'dır, Levh-i Mahfuzdadır." (el-Buruc, 85/21-22)

İbn Cüreyc dedi ki: Yüce Allah'ın:"Muhakkak kio" buyruğunda kastedilen insanların iman, küfür, itaat ve masiyet türünden işledikleri amellerdir. "Çok yücedir" yani kendisine erişilip değişikliğe uğratılamayacak kadar yücedir, "çok muhkemdir" eksiklikten ya da değişikliğe uğratılmaktan yana korunmuştur, demektir.

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah'ın ilk yarattığı şey Kalemdir. Ona yaratmayı murad ettiği herbir şeyi yazmasını emretti. O bakımdan bu kitab O'nun nezdindedir. Daha sonra da: "Muhakkak ki o katımızdaki Ana kitapta çok yücedir, çok muhkemdir" buyruklarını okudu.

Hamza ve el-Kisaî: "Ana kitab" lafzındaki hemzeyi esreli okumuşlar, diğerleri ise ötreli okumuşlardır. Buna dair açıklamalar daha önceden (en-Nisa, 4/11-14. âyetler, 18. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[3\]](#)

5. Siz haddi aşan bir kavimsiniz diye Zikri size bildirmekten vaz mı geçelim?

"... Zikri size bildirmekten vaz mı geçelim?" buyruğunda kastedilen ed-Dahhak ve başkalarından gelen rivayete göre Kur'ân-ı Kerim'dir. Zikirden kastın azab olduğu da söylenmiştir. Yani Biz sizi azablandırmaktan vazgeçerek haddi

aşmanızın ve küfre sapmanızın karşılığını vermeyip cezalandırmayalım mı? Bu açıklamayı Mücahid, Ebu Salih ve es-Süddî yapmış olup el-Avfî de bunu İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Yine İbn Abbas şöyle demiştir: Buyruğun anlamı şudur: Sizler size verilen emirleri yerine getirmeksizin sizi azablandırmaktan vazgeçip affedeceğimizi mi zannettiniz? Yine ondan gelen rivayete göre buyruk, hem Kur'ân'ı yalanlayacaksınız, hem de cezalandırılmayacaksınız öyle mi? anlamındadır.

Yine es-Süddî şöyle demektedir: Yani Biz size emir vermeksizin, yasak koymaksizin sizi başıboş mu bırakacağız?

Katade dedi ki: Size emir vermeden, yasaklan bildirmeden helak mi edeceğiz? anlamındadır. Yine ondan rivayete göre: Sizler ona iman etmiyorsunuz diye Kur'ân-ı Kerim'i indirmekten vazgeçip onu size indirmeyelim mi?

İbn Zeyd de böyle açıklamıştır.

Katade dedi ki: Allah'a yemin ederim, eğer bu Kur'ân-ı Kerim, bu ümmetin ilkleri arasında bulunanlar tarafından reddedildiğinde kaldırılmış olsaydı, şüphesiz helak edilirdi. Fakat yüce Allah rahmeti ile bu Kur'ân'ı onlara tekrar tekrar indirmeye devam etti.

el-Kisaî dedi ki: Bizim size karşı Zikri katlayıp düreceğimizi ve böylelikle size öğüt ve emir verilmeyeceğini mi sandınız?

Buradaki "'Zikir'den tezekkür (öğüt alman)ün kastedildiği de söylenmiştir. Şöyle buyurulmuş gibidir: Sizler haddi aşan günahkar bir topluluksunuz diye size öğüt vermekten vaz mı geçelim? Bu açıklama: "Diye" buyruğunun hemzesini üstün okuyanların kıraatine uygundur. Hemzeyi esreli okuyanlar ise bunu şan edatı olarak kabul ederler, bundan önceki buyruklar da onun cevabı olur. Çünkü lafız olarak amel etmemiştir. [4] Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Eğer mü'minler iseniz... faizden arta kalanı da bırakın" (el-Bakara, 2/278) buyruğudur.

Cevabın hazfedilmiş olduğu ve önceki ifadelerin buna delalet ettiği de söylenmiştir. Nitekim: "Eğer bu işi yaparsan sen zalimsin" demeye benzer.

ez-Zeccac'a göre esreli okuyuşun anlamı haldir, çünkü ifadede söyletmek ve azarlamak anlamı vardır. [5]

"Vazgeçmek" yüz çevirmek demektir. Mesela: "tabiri "filanın suçundan yüz çevirdim (onu cezalandırmadım)" demektir. Yine: "Onu terkettim, ondan yüz çevirdim" demektir. Bu tabir: "Boynun yan tarafı" amlamındaki: lafzından gelmektedir. Mesela: "Ona boynumun yanını çevirdim" anlamındadır. Şair şöyle demiştir:

"Yüz çevirerek (geçer gider yanımdan) seninle karşılaştı mı mutlaka cimrilik eder, Her kim bu haliyle ona kavuşmaktan usanırsa, o da usanır."

Âyet-i kerimedeki: "Vazgeçmek" buyruğu mastar (mefu'l-i mutlak) olarak nasbedilmiştir. Çünkü: "Vaz mı geçelim?" buyruğu da: "Vaz mı geçelim!" anlamındadır. İfadenin: "Bizler vazgeçenler olarak size Zikri bildirmekten vaz mı geçelim?" takdirinde olduğu da söylenmiştir. Tıpkı "filan kişi yürüyerek geldi" demeye benzer.

"Haddi aşan bir kavim" buyruğu müşrik olan bir kavim demektir.

"Diye" lafzındaki hemzenin üstün okunmasını Ebu Ubeyde tercih etmiş olup aynı zamanda İbn Kesir, Ebu Amr, Asım ve İbn Amir'in de kıraati böyledir. Ebu Ubeyde der ki: Çünkü yüce Allah yaptıkları dolayısıyla onlara sitem etmiş ve onların böyle yapacaklarını önceden de bilmiştir. [6]

6. Halbuki öncekiler arasında da pekçok peygamber göndermişizdir.

7. Onlara bir peygamber geldikçe muhakkak onunla alay ederlerdi.

8. Biz onlardan kuvvet itibarı ile daha çetin olanları helak ettik. Öncekilerin misali daha evvel geçmiştir.

"Halbuki öncekiler arasında da pekçok peygamber göndermişizdir"

buyruğundaki: "Pekçok" lafzı "haberi\ye" diye bilinen "kem: pek-çok"dir. Bundan maksat çokluk bildirmektir. Yani Biz ne kadar çok peygamber gönderdik? Nitekim yüce Allah: "Onlar nice bahçeleri, pınarları geride bırakmışlardı" (ed-Duhan, 44/25) diye buyurmaktadır. Onların geride bıraktıkları bahçeler, pınarlar ne kadar da çoktu! demektir.

"Onlara bir peygamber geldikçe" onlara bir peygamber geldiği her seferinde "muhakkak" senin kavmin seninle alay ettikleri gibi onlar da "onunla alay ederlerdi." Bu buyrukla yüce Allah peygamberi (sav)'ı teselli etmekte ve onun üzüntüsünü hafifletmektedir.

"Biz onlardan kuvvet itibarı ile daha çetin olanları helak ettik." Bunlardan daha güçlü kavimleri helak ettik.

Bu buyruktaki "onlardan" zamiri yüce Allah'ın: "Siz haddi aşan bir kavimsiniz diye Zikri size bildirmekten vaz mı geçelim?" (Zuhruf, 43/5) buyruğunda muhatab alınan müşriklere aittir. Onları muhatab aldıktan sonra onlardan gaib zamir ile söz etmektedir.

"Daha çetin" lafzı hal olarak nasbedilmiştir, mef ul olduğu da söylenmiştir. Yani Biz gerek bedeni yapıları itibariyle, gerek kendilerine uyanları itibariyle bu müşriklerden daha güçlü olan kimseleri helak etmişizdir.

"Öncekilerin misali" Katade'den rivayete göre cezaları "daha evvel geçmiştir." Öncekilerin safhası, dönemi diye de açıklanmıştır.

Bu buyruğu ile yüce Allah, (öncekilerin) küfürlerinden ötürü helak edildiklerini bunlara haber vermektedir. Bu açıklamayı en-Nekkaş ve el-Mehde-vî nakletmiştir. [7]

"Mesel: misal" nitelik ve haber anlamındadır.

9. Andolsun ki onlara: "Göklerle yeri kim yarattı?" diye sorsan, elbette: "Onları hüküm ve emrinde galib, her şeyi en iyi bilen yarattı" derler.

"Andolsun ki onlara" müşriklere "göklerle yeri kim yarattı? diye sorsan, elbette: Onları hüküm ve emrinde galib (el-Aziz) herşeyi en iyi bilen (el-Alim olan Allah) yarattı derler."

Böylece onlar yaratmayı ve yoktan var etmeyi kabul etmektedirler. Bununla birlikte cahillik ederek O'ndan başkasına ibadet ettiler. Buna dair açıklamalar daha önce başka yerlerde (mesela el-En'am, 6/1. âyet, 2 ve 5. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır. [8]

10. O ki, yeri size döşek kılmış ve yolunuzu bulabilmeniz için orada size yollar açmıştır.

"O ki, yeri size döşek kılmış" buyruğu ile yüce Allah kendi zatını kudretinin mükemmel oluşu ile nitelendirmektedir. Bu, yüce Allah'ın kendi zatı hakkında haber verdiği bir ibtida (yeni başlangıç cümlesi)dir. Eğer bu kâfirlerin söyledikleri sözü haber veren bir ibare olsaydı, o vakit; "O ki yeri bizim için bir döşek kılmıştır" diye buyurulma-sı gerekirdi.

"Döşek"; yatak ve sergi, yaygı demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (Ta-Ha, 20/53- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Kufeliler bu lafzı -"he"den sonra elifsiz olarak diye okumuşlardır.

"Ve yolunuzu bulabilmeniz" O'nun kudretinin eserlerini görerek, kudretine delil görmeniz "için orada size yollar" yani geçimlikler, bir açıklamaya göre de istediğiniz yere gidebilmeniz için yollar "da açmıştır."

"Yolunuzu bulabilmeniz için" buyruğu ayrıca yaptığınız yolculuklarda...

(yolunuzu bulabilmeniz için) diye de açıklanmıştır ki; bu açıklamayı İbn İsa yapmıştır. Bir diğer açıklamaya göre: Belki Allah'ın üzerinizdeki nimetini bilirsiniz... anlamındadır. Bu açıklamayı Said b. Cübeyr yapmıştır. Geçim yollarınıza yol bulabilirsiniz... diye de açıklanmıştır. [9]

11. O, gökten belli bir miktar su indirendir. Onunla ölmüş bir beldeyi

canlandırdık. İşte siz de böylece çıkarılırsınız.

"O, gökten belli bir miktar su indirendir" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Yani indirdiği bu su Nuh kavmi üzerine indirilen ve oldukça bol olup sonunda onların suda boğulmalarına sebep teşkil eden şekilde değil de, ne boğucu bir tufan, ne de ihtiyaca yetmeyecek kadar az olmayan bir miktarda demektir. Ta ki bu sizin ve davarlarınızın geçimine sebep teşkil etsin.

"Onunla" o su ile "ölmüş" bitkiden yana kupkuru kesilmiş "bir beldeyi canlandırdık" dirilttik. "İşte siz de böylece" kabirlerinizden "çıkarılırsınız."

Çünkü buna kadir olan ötekine de kadir olur. Bu hususa dair güzel açıklamalar el-Araf Sûresinde (7/57. âyetin tefsirinde) güzel bir şekilde geçmiş bulunmaktadır.

Yahya b. Vessab, el-Ameş, Hamza, el-Kisaî ve İbn Amir'den naklen İbn Zekvan "çıkarılırsınız" anlamındaki buyruğu: "Çıkarılar" diye "ye" harfini üstün, "ra" harfini de ötreli olarak okumuşlardır. Diğerleri ise meçhul bir fiil olarak okumuşlardır. [\[10\]](#)

12. O, bütün çiftleri yaratmış ve sizin için gemilerden ve hayvanlardan bineceğiniz şeyleri var etmiştir.

13. Ta ki onların sırtlarına binip kundasınız. Sonra onların üzerine yerleşince, Rabbinizin nimetini hatırlayasınız ve şöyle diye-siniz: "Bunları bizlere müsahhar kılan, eksiklikten münezzehdir. Yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi;

14. "Ve esasen biz muhakkak Rabbimize döneceğiz."

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- Bütün Çiftleri Yaratan O'dur:

"O, bütün çiftleri yaratmış." O Allah bütün çiftleri yaratmış olandır, demektir. Said b. Cübeyr: Bütün türleri diye açıklamıştır. el-Hasen de: Kışı ve yazı, geceyi ve gündüzü, gökleri ve yeri, güneşi ve ayı, cenneti ve cehennemi... diye açıklamıştır.

"Çiftler"den kastın erkek ve dişi canlılar olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn İsa yapmıştır. Bu buyrukla bitkilerin çiftlerini kastetmiştir, diye de açıklanmıştır. Nitekim yüce Allah, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Ve orada göze hoş gelen her çiftten bitkiler bitirdik." (Kaf, 50/7); "Orada her türden güzel bitkiler bitirdik." (Lukman, 31/10)

İnsanın yapıp ettiği ve karşı karşıya kaldığı hayır ve şer, iman ve küfür, fayda ve

zarar, fakirlik ve zenginlik, sağlık ve hastalık demek olduğu da söylenmiştir. Derim ki: Bu açıklama bütün görüşleri kapsar ve kapsayıcı özelliği ile de onları birarada ifade eder.

"Ve sizin için gemilerden ve hayvanlardan" develerden karada ve denizde "bineceğiniz şeyleri var etmiştir."

"Ta ki onların sırtlarına binip" buyruğundaki zamirin müzekker gelmesinin sebebi, yüce Allah'ın: "bineceğiniz şeyleri" buyruğuna ait olmasından ötürüdür.

Bu açıklamayı Ebu Ubeyd yapmıştır. el-Ferra da şöyle demiştir: Yüce Allah

"sırtlar" buyruğunu tekil bir zamire izafe etmiştir. Çünkü bundan kasıt cinstir.

Dolayısıyla mana itibariyle tekil olan bu zamir, çoğul anlamındadır. Tıpkı "ceyş ve cund: ordu ve asker" lafızları gibidir. Bundan dolayı zamir müzekker gelmiş

"sırtlar" kelimesi de çoğul gelmiştir. Bu türün sırtları üzerinde... demek olur. [\[11\]](#)

2- Bu Buyruktaki "Hayvanlar: el-En'am" İle Kastedilenler:

Said b. Cübeyr dedi ki: Burada "el-en'am"dan kasıt, deve ve inek türüdür. Ebu Muaz ise sadece deve türüdür, demiştir. Peygamber (sav)'ın şu buyruğu dolayısıyla sahih olan da budur: "Bir adam bir seferinde bir ineğin sırtına binmiş iken inek ona: Ben bunun için yaratılmadım, ben ancak toprağı sürmek için yaratıldım, dedi. Peygamber (sav) buyurdu ki: "Buna ben, Ebu Bekir ve Ömer iman ettik." [\[12\]](#) Halbuki o sırada ikisi de (Ebu Bekir ve Ömer) orada değillerdi.

Buna dair yeterli açıklamalar en-Nahl Sûresi'nin baş taraflarında (16/7. âyet, 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Cenab-ı Allah'a hamdolsun. [\[13\]](#)

3- Develer Üzerinde Yolculuk:

"Ta ki onların sırtlarına binip kuntlasınız" buyruğunda, az önce sözünü ettiğimiz buyruğun da gösterdiği gibi, özellikle develeri kastetmektedir. Çünkü gemilerin içine binilir. Ancak yüce Allah âyetin başlarında her ikisini sözkonusu ettikten sonra sonra geleni onlardan birisine atfetmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte "sut"inin, onun içi olarak kabul edilme ihtimali de vardır. Çünkü su, onun sırtını örter ve kapatır, iç tarafı ise dışarda kalır. Çünkü geminin içi oraya binenler için açığa çıkar ve görenler tarafından da görünür. [\[14\]](#)

4- Bineklere Binerken Allah'ın Nimetini Hatırlamak:

"Sonra onların üzerine yerleşince" yani üzerlerine binince "Katibinizin nimetini hatırlayasınız..." Nimetin hatırlanması karada ve denizde bunları bizim emrimize verdiği için Allah'a hamdetmektir.

Ve şöyle diyesiniz: "Bunları bizlere müsahhar kılan" bu bineği emrimize verip, bize itaatkar kılan "eksiklikten münezzehtir." Ali b. Ebi Talib'in kıraatinde: "...an" lafzı şeklindedir.

"Yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi." İbn Abbas ve el-Kelbî'nin açıklamasına göre buna takat getiremezdik. el-Ahfeş ve Ebu Ubeyde: bunları zabt-u rabt edemezdik, diye açıklamıştır. "Güç ve kuvvetleri bakımından birbirine denk" anlamından alındığı da söylenmiştir. Nitekim Araplar bir kimse kuvvet bakımından diğerinin benzeri ise: (O filanın dengidir" derler. Aynı şekilde: "Fılan kişi filanı zabt u rabt altına alır" denildiği gibi: " Şuna güç yetirdim" demektir. " Ona güç yetirdi" böylece sanki: " Onun dengi oldu" denilmiş gibidir. Yüce Allah da: "Yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi." Buna takat getiremezdik diye buyurmuştur. Kutrub, Amr b. Ma'dî Kerib'in şu beyitini de zikretmektedir:

"Kabileler bilirler ki Ukayl(hlar)

Bize musibet zamanlarında denk değildirler. (Bize güç ye tireme zler.)"

Bir başkası da şöyle demiştir:

"Büyüklenerek ve zalimlik ederek zorluğumda karşı çıktınız, Halbuki sizler zorluklarda bize karşı koyamaz, güç yetiremezsiniz."

Aynı zamanda "sahib olduğu davarların hakkından gelemeyen kimse" demektir. Böyle birisinin deve yahut koyunları olmakla birlikte, bu hususta ona yardım edecek kimsesi de yoktur. Yahut develerine su vermekle birlikte onları sağa sola dağılmaktan alıkoyacak kimsesi bulunmayan kişi demektir.

İbnu's-Sikkit dedi ki: Bu kelimenin aslı hakkında iki görüş vardır:

1- Bu kelime "güç yetirmek" anlamı ile: 'den alınmış olabilir. Mesela: "Güç yetirdi, yetirir" denilir. " Buna güç yetir-dim ve onu zabt u rabt altına aldım" demektir. Böylece halat demek olan: (oy)'e sağlamca bağlamış gibi olur.

2- Bu lafız yürüyüş esnasında birini diğerine bağlamak demek olan:alınmış olabilir. Bu anlamda: "Bunu şuna bağladım, bir araya getirdim" denilir. [\[15\]](#)

5- Bineklere ve Gemilere Binme Adabı:

Şanı yüce Allah bu buyrukla bineklere bindiğimiz takdirde neler söyleyeceğimizi, bir başka âyet-i kerimede de Nuh (a.s)'ın söylediklerini bizlere aktarmak suretiyle gemilere binecek olursak, neler diyeceğimizi öğretmiş

bulunmaktadır. Sözkonusu âyet-i kerime yüce Allah'ın: "Dedi ki: Binin içerisine! Onun akması da, durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz Rabbin günahları bağışlayandır, Rahimdir" (Hud, 11/41) buyruğudur.

Nice hayvana binmiş kimse vardır ki, bineği tökezlemiş, yahut serkeşlik etmiş ya da onu sırtından yüzüstü atmış, yahut sırtından düşüp ölüp gitmiştir. Nice gemiye binmiş kimse vardır ki, gemi bir yerlerden çatlamış ve bundan dolayı suda boğulup gitmişlerdir. Binmek (Allah mubah kılmadan, esasen) yasak bir işe başlamak ve telef olmak sebeplerinden bir sebep ile ilişkili olduğundan dolayı, bu ilişkiye geçmesi esnasında yüce Allah, helak olacağı günü unutmamasını ve kaçınılmaz olarak mutlaka öleceğini hatırlamasını emretmiştir. Çünkü mutlaka yüce Allah'a dönecek, O'nun hükmünden kurtulamayacaktır. Bunu kalbiyle, diliyle söylemeyi terketmemelidir; ta ki kendi nefsini ıslah etmek suretiyle Allah'a kavuşmaya hazırlıklı olsun. Onun bu şekilde bineğe binmesi yüce Allah'ın bilgisi gereği ölümünün sebeplerinden birisi iken, kendisi sakın bundan gafil kalmasın. Süleyman b. Yesar'ın naklettiğine göre bir topluluk, bir yolculukta iken bineklerine bindiklerinde: "Bunları bizlere müsahhar kılan eksiklikten münezzehtir, yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi" diyorlardı.

Aralarında ise oldukça zayıf ve güçsüz olduğu için [\[16\]](#) yerinden hareket edemeyen bir dişi devesi olan birisi vardı. Bunun üzerine ben zaten bu deveye güç yetirebilen birisiyim, dedi. Fakat devesi serkeşlik ederek onu sırtından attı ve boynu kırıldı.

Rivayete göre bir bedevi, bir erkek devesine binmiş ve: Benim buna Birincisini el-Maverdî, ikincisini de İbnu'l-Arabî zikretmiştir. (İbnu'l-Ara-bî) dedi ki: Herhangi bir kulun onu söylemeyi terketmemesi gerekir. Bununla birlikte bunu dille söylemek vacib değildir. O bineğine ne zaman binerse, özellikle de yolculuk esnasında hatırına geldiği takdirde:

"Bunları bizlere müsahhar kılan, eksiklikten münezzehtir. Yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi ve esasen biz muhakkak Rabbimize döneceğiz. Allah'ım, yolculukta sahibimiz, ailemiz ve malımız üzerinde halifemiz Sensin. Allah'ım yolculuğun zorluk ve sıkıntılarından hoş olmayan geri dönüşten, işlerimin bir araya gelişinden sonra dağınıklığım, ailemi ve malımı kötü bir halde görmekten Sana sığınırım."

Amr b. Dinar dedi ki: Ebu Cafer ile birlikte Müdrike diye bilinen bir bahçedeki toprağına gitmek üzere bindim. Ö zabtedilmesi oldukça güç bir deveye bindi. Kendisine: Ey Ebu Cafer! Bunun seni yere yıkmasından korkmaz mısın? dedim. O şöyle dedi: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Herbir devenin sırtında bir şeytan vardır. Siz ona bindiğiniz vakit, Allah'ın size emrettiği şekilde Allah'ın adını

anınız, sonra da onları kendiniz için kullanınız. Şüphesiz taşıyan (onların sırtında taşınmanızı sağlayan) Allah'tır." [17]

Ali b. Rabia dedi ki: Ali b. Ebi Talib'i bir gün bir bineğe binerken gördüm. Ayağını özengiye koyduğunda "bismillah" dedi. Bineğin sırtına kurulunca "elhamdülillah" dedi, sonra da: "Bunları bizlere müsahhar kılan, eksiklikten münezzehtir. Yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi ve esasen biz muhakkak Rabbimize döneceğiz" buyruklarını okudu. Sonra da: -üç defa- elhamdülillah vallahu ekber, dedi. (Devamla):

"Allah'ım, Senden başka hiçbir ilah yoktur. Ben kendi nefsimi zulmettim. Sen bana günahlarımı bağışla, çünkü şüphesiz Senden başka günahları bağışlayan olmaz." dedi, sonra da güldü. Ben kendisine: Ne diye güldün;1 dedim. Şöyle cevap verdi: Rasûlullah (sav)'ı benim yaptığım gibi yaparken gördüm ve benim dediğimi söyledi, sonra da güldü. Ben de kendisine: Ey Allah'ın Rasûlü! Ne diye güldün? diye sorduğumda şu cevabı verdi: "Kul Allah'tan başka günahları bağışlayan kimse olmadığını bildiği halde: "Allah'ım Senden başka hiçbir ilah yoktur, ben kendime zulmettim. Bana günahımı bağışla, çünkü günahları Senden başka bağışlayacak yoktur der. -Ya da demesine hayret edilir-" diye buyurdu.

Bu hadisi Ebu Davud et-Tayalisi Müsned'inde [18] ile Ebu Abdillah Muham-med b. Huveyzimendad aAAyfeam(u'l-Kur"ân)'ında zikretmiştir. es-Sa'lebî de buna yakın bir rivayeti muhtasar olarak Ali (r.a)'dan rivayet etmiştir. Onun Ali'den rivayet ettiği lafız şöyledir: Peygamber (sav) ayağını özengiye koyduğu vakit: "Bismillah" derdi. Bineğin sırtına kurulduğunda da:

"Her halimiz dolayısıyla Allah'a hamdolsun. Bizlere bunları müsahhar kılan eksiklikten münezzehtir. Yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi. Esasen biz muhakkak Rabbimize döneceğiz" diye buyururdu. Gemiden ve bineklerin sırtından indiğiniz vakit de: "Allah'ım sen bizi mübarek kılınmış bir yerde konaktandır. Sen konaklandırıncıların en hayırlısısın" deyiniz. [19]

İbn Ebi Necih de Mücahid'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Her kim bineğe binip de: "Bunları bizlere müsahhar kılan eksiklikten münezzehtir, yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi" demeyecek olursa, şeytan ona: Şarkı söyle der. Eğer bunu beceremezse, bu sefer ona: Haydi temennilerde bulun, der. Bunu en-Nehhas zikretmiştir.

Yakın arkadaşlarına: Geliniz atlar üzerinde yahut bir kayıkta gezinti yapalım, diyen ve beraberlerinde içki kaplarını, çalgı aletlerini taşıyarak binen kimselerin konumuna düşmekten Allah'a sığınır. Böyleleri içmeye devam ederler. Nihayet onlar bineklerinin sırtında yahut gemilerinin içinde yol alırlarken içkileri de

tükenir. Şeytandan başkasını hatırlamazlar. Onun emirlerinden başkasına uymazlar.

ez-Zemahşerî dedi ki: Bana ulaştığına göre sultanlardan birisi aralarında bir aylık mesafe bulunan bir yerden bir yere gitmiş ve bu arada içki içip durmuş. Evine varıp yerleşinceye kadar ayılıp kendisine gelmemiş. Aldığı yolu farketmeksizin almış ve hiç de hissetmemiş. İşte bu şekilde binekleri sırtında yolculuk yapanların işi ile, Allah'ın bu âyet-i kerimede verdiği emir arasında ne kadar büyük bir fark vardır! [\[20\]](#)

15- Ona kullarından bir parça isnad edip yakıştırdılar. Muhakkak insan apaçık bir nankördür.

"Ona kullarından bir parça isnad edip yakıştırdılar." Katade'den rivayete göre, denk kimseleri isnad edip yakıştırdılar demektir. Maksat yüce Allah'ın dışında kendilerine ibadet olunanlardır. ez-Zeccac ile el-Muberred derler ki: Burada sözü edilen "bir parça"dan kasıt, kızlardır.

Müminlere onların cahilliklerinin hayret edilecek bir husus olduğunu anlatmaktadır. Çünkü onlar gökleri ve yeri yaratanın yüce Allah olduğunu kabul etmekle birlikte. Ona birtakım ortaklar yahut evlatlar isnad ettiler. Halbuki gökleri ve yeri yaratmaya kadir olanın, kendisi aracılığı ile güç kazanacağı yahut teselli bulacağı herhangi bir şeye muhtaç olmadığını bilemediler. Çünkü böyle bir hal. eksiklik gerektiren vasıflardandır.

el-Maverdî dedi ki: Araplara göre "cüz: bir parça" kızlar demektir. Mesela: "

"Hür bir kadın bir gün bir cüz'ü olursa (kız çocuk doğurursa) hayrete gerek yok; Çünkü hep erkek çocuk doğuran hür bir kadın, bazan da kız çocuk doğurabilir."

ez-Zemahşerî dedi ki: Tefsirdeki bid'atlerden birisi de "bir parça"yı kız çocuklar diye tefsir etmek ve "cüzün: bir parça'nın Arapçada dişilerin adı olduğunu iddia etmektir. Halbuki bu. Araplar hakkında uydurulmuş, sonradan ortaya çıkmış ve gerçek anlamı değiştirilmiş bir yalandan başka bir şey değildir. Onlar bu kadarı ile de kalmadılar, sonunda bu kökten: "Kadın kız çocuklar doğurdu" kökünü dahi türettiler, sonra da beyit beyit uydurdular:

"Hür bir kadının bir gün bir cüz'ü olursa (kız çocuk doğurursa)

hayrete gerek yok. Evs kızları arasından kız çocuk doğuran olarak onunla evlendirildim."

Gerçek şu ki; yüce Allah'ın: "Kullarından kimisi O'na bir parça isnad edip yakıştırdılar" buyruğu daha önce geçen: "Andolsun ki onlara göklerle yeri kim yarattı, diye sorsan..." (ez-Zuhruf, 43/9) buyruğu ile ilişkilidir. Yani onlara

gökleri ve yeri kimin yarattığını soracak olursan, şüphesiz bunu itiraf ve kabul ederler. Halbuki onlar bu itiraf ile birlikte kullarından bir parçayı da ortak koştular ve O'nu yaratılmışların nitelikleriyle nitelendirdiler.

"Kullarından kimisi O'na bir parça isnad edip yakıştırdı" buyruğunun anlamı da, melekler Allah'ın kızlarıdır, demeleridir. Böylelikle onlar melekleri O'nun bir cüzü ve bir kısmı olarak kabul ettiler. Tıpkı çocuğun babasından bir parça ve bir cüz oluşu gibi.

"Bir parça" anlamındaki lafız iki ötreli olarak: diye de okunmuştur.

"Muhakkak" kafır olan "insan apaçık bir nankördür." el-Hasen dedi ki:

Musibetleri sayar, nimetleri unuttur. "Apaçık" lafzı da küfrü açığa vuran demektir. [\[21\]](#)

16. Yoksa O, yarattıklarından kızlar edinip de oğlanları size mi ayırıp seçti?

"Yoksa O, yarattıklarından kızlar edinip de..." buyruğunda yer alan: " Yoksa" lafzındaki "mim" harfi sıladır (fazladandır). İfadenin takdiri, sizin melekler Allah'ın kızlarıdır diye iddia ettiğiniz gibi, O, yarattıklarından kız çocuklar mı edindi şeklindedir. Lafız istifham (soru) olmakla birlikte azarlamak, anlamını ihtiva etmektedir.

"Oğlanları size mi seçti?" Oğlanları özellikle size vererek, size ayrıcalık mı tanıdı? -Bu kökten olmak üzere- "Ona şunu özellikle verdim, ayrıcalık tanıdım" demektir. "Ona samimi olarak sevgi besledim"; "Ona samimi olarak sevgi duydum, birbirimize samimiyetle davrandık" demektir.

Yüce Allah kendileri adına oğlanları tercih etmekle birlikte, Allah'a kız çocuklarını izafe etmelerinin hayret edilecek bir husus olduğuna dikkat çekmektedir. Halbuki O, evlat sahibi olmaktan yüce ve münezzehdir. Bir cahil O'nun evladı olduğunu vehmedecek olsa bile, niçin iki cinsten daha üstün kabul edileni O'na izafe etmiyor ve niçin bunlar iki türün daha değerlilerini kendileri adına seçerken daha aşağı olanı O'na nisbet ediyorlar. Bu da yüce Allah'ın:

"Erkekler sizin, dişiler O'nun mu? O takdirde bu, insafsızca bir paylaştırmadır"

(en-Necm, 53/21-22) buyruğunu andırmaktadır. [\[22\]](#)

17. Onlardan birine Rahman'a isnad ettiği şeyin müjdesi verilirse, gam ve kederle dolarak yüzü simsiyah kesilir.

"Onlardan birine Rahman'a isnad ettiği şeyin müjdesi verilirse" yani onun kız çocuğu olduğu bildirilirse "gam ve kederle dolarak yüzü simsiyah

kesilir." Buna sebep bir açıklamaya göre; Allah'a yaptığı isnadın batıl oluşundan dolayıdır, bir diğer görüşe göre ona kız çocuğu olduğu müjdesi verildiğinden dolayıdır. Buna delil de en-Nahl Sûresi'nde yer alan: "Onlardan birine kız çocuğu müjdesi verilince, kendisi pek öfkeli olarak yüzü simsiyah kesilir" (en-Nahl, 16/58) buyruğudur. Onlardan herhangi birisine kızının doğduğu söylenecek olursa, bundan dolayı oldukça kederlenmek, öfke ve üzüntüsünden dolayı kederle dolarak yüzünün renginin değişmesi, görülen ve bilinen hallerinden idi. Araplardan birisi hakkında nakledildiğine göre karısı bir kız çocuk doğurmuş, bunun üzerine karısının bulunduğu evden uzaklaşmıştı. Kadın da şöyle demişti:

"Ne oluyor Ebu Hamza'ya ki, gelmiyor yanımıza da, Yanıbaşımızdaki evde kalıyor? Erkek doğurmuyoruz diye kızıyor bize, Biz ancak bize verileni alırız."

"Simsiyah" buyruk, diye de okunmuştur. Cemaatin okuyuşuna göre: "Yüzü"nin ismi: "Simsiyah" ifadesi de onun haberi olur. Bununla birlikte: "kesilir" lafzında "Biri" lafzına ait bir zamirde bulunabilir. O vakit bu "kesilir" anlamındaki fiilin ismi; "yüzü" lafzı da zamirden bedel olur. "Simsiyah" lafzı da "Kesilirin haberi olur. Diğer taraftan: "Yüzü" lafzının mübtada olarak mer-fu okunması ve "simsiyah" anlamındaki lafzın onun haberi olarak merfu gelmesi de mümkündür. O takdirde: "Kesilir" lafzının muhtevasında onun isminin varlığı kabul edilir, geri kalan cümle de onun haberi olur.

"Gam ve kederle dolu olarak" Katade nin açıklamasına göre üzüntülü olarak, İkrime'ye göre ise; kederli ve düşünceli olarak; suskun diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı İbn Ebi Hatim yapmıştır. Buna sebep ise onun (yüce Allah'a isnad ettiği) örneğin tutarsızlığı, getirdiği delilin batıl oluşudur.

Meleklerin Allah'ın kızları olabileceğini kabul edenler de melekleri yüce Allah'a benzer kabul ederler. Çünkü evlat babanın cinsinden ve onun benzeridir. Hoşuna gitmediğinden ötürü kendisine izafe edilenler sebebiyle yüzü simsiyah kesilen kimsenin, kendisinden daha üstün ve yüce olana bu örneği isnad ettiğinden ötürü yüzünün simsiyah kesilmesi daha layıktır. Hele bu isnad yüce Allah'a yapılırsa durum ne olur?

Bu âyet-i kerimenin anlamına dair yeterli açıklamalar daha önce en-Nahl

Sûresi'nde (16/58. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[23\]](#)

18. Sûs içinde yetiştirilmekte olan ve tartışma sırasında açıklayamayanları mı (O'na evlat diye isnad ediyorlar)? **19-** Ve onlar bizzat Allah'ın kulları olan melekleri de dişiler kabul ettiler. Acaba kendileri onların yaratılışlarına şahit mi oldular?

Onların bu şehadetleri yazılacaktır ve sorgulanacaklardır.

Yüce Allah'ın: "Süs içinde yetiştirilmekte olan..." buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- 'Yetiştirilmekte Olan...' Anlamındaki Lafzın Anlamı ve Okunuşu:

Yüce Allah'ın: "Yetiştirilmekte olan... mı" terbiye edilerek büyüüp geliştirmekte olan... mı, demektir.

"Terbiye" demektir. Mesela; bir kimse aralarında yetiştiği kabile için: "Ben filan oğulları arasında yetiştim, terbiye oldum" der. ile şekli aynı anlamdadır.

İbn Abbas, ed-Dahhak, İbn Vessab, Hafs, Hamza, el-Kisaî ve Halef "ye" harfini ötreli, "nun" harfini üstün, "şın" harfini de şeddeli olarak: " Yetiştirilmekte" diye okumuşlardır. Yani süs içerisinde terbiye edilip, büyümekte olan... anlamındadır. Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiştir, çünkü bu fiilde isnad daha yukarıda olanlara (yani yetiştirme işini yapanlara)dır. Diğerleri ise "ye" harfini üstün, "nun" harfini sakın olarak: "Yetişen" diye okumuşlardır. Bu okuyuşu Ebu Hatim tercih etmiştir. Temeli derine doğru gidip yetişen, büyüyen anlamındadır. Asıl kökü; " Yükseldi" fiilinden gelmektedir. Bu açıklamayı el-Herevî yapmıştır. Buna göre "yetiştirilmek" mütead-di (geçişli) fiil iken, "yetişmek" fiili lazımdır (geçişsizdir). [\[24\]](#)

2- Kadın İçin Süslenmek:

"Süs içinde" ziynet içinde... demektir. İbn Abbas ve başkaları şöyle demişlerdir: Bunlardan kasıt kız çocuklarıdır. Bunların kılık kıyafetleri erkek-lerinkinden farklıdır.

Mücahid, Altın ve ipek kullanmakta kadınlara müsaade vardır deyip, bu âyet-i kerimeyi okumuştur.

el-Kiya et-Taberî dedi ki: Bu buyrukta süs eşyasının kadınlara mubah olduğuna delil vardır. Bu hususta icma gerçekleşmiş, buna dair haberler de sayılamayacak kadar çoktur.

Derim ki: Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre de o kızına şöyle dermiş: "Kızcağızım, sakın altın ile süslenmeyesin. Çünkü ben senin için cehennem alevinden korkarım."

"Ve tartışma" tartışırken delil ortaya koyma "sırasında açıklayamayan-ları mı..." Katade dedi ki: Lehine bir delil olmakla birlikte bir kadın konuştu mu mutlaka o

delili kendi aleyhine çevirir.

Abdullah (b. Mesud)'ın Mushafında: "Ve konuşma sırasında açıklayamayanları mı..." şeklindedir.

Ayetin anlamı şudur: Niteliği bu olan bir varlık hiç Allah'a izafe edilir mi? Böyle bir şeye imkan yoktur.

Süs içerisinde yetiştirilenlerin, onların altın ve gümüşten yaptıkları ve süsledikleri putları olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn Zeyd ve ed-Dahhak yapmıştır. "Ve tartışma sırasında açıklayamayanları mı..." buyruğu bu açıklamaya göre: cevap veremeyip, susanları mı... demek olur.

"olan..." nasb mahallindedir. Onlar süs içinde yetiştirilmekte olanları Allah'a eş koştular, demek olur. Mübteda olarak merfu olması ve haberinin gizli olması da mümkündür. Bu açıklamayı da el-Ferra yapmıştır. İfadenin takdiri de şöyle olur: Yoksa bu durumda olan hiç ibadete layık olabilir mi?

Arzu edilirse ifadenin başına (bedel kabul edilip) döndürülmek suretiyle cer konumunda olduğu da söylenebilir. İfadenin başı da yüce Allah'ın: "İsnad ettiği şeyin" (ez-Zuhurf, 43/17. âyet) buyruğudur. Yahut-ta yüce Allah'ın: "Yarattıklarından kızlar" (ez-Zuhurf, 43/16) buyruğunda-ki 'dır. Şu kadar var ki; bu iki yerde bedel kabul edilmesi, soru edatı olan "elifin bedel ile mübdelun minh arasında engel teşkil etmesinden dolayı zayıftır.

"Ve onlar bizzat Allah'ın kulları olan melekleri de dişiler kabul ettiler"

buyruğundaki: "Kullan" lafzını Kufeliler çoğul olarak okumuş ve Ebu Ubeyde de bunu tercih etmiştir. Çünkü bunda isnad daha ileri bir derecededir. Ayrıca yüce Allah onları, meleklerin Allah'ın kızları olduğu iddialarını yalanlamış ve bunların gerçekte Allah'ın kulları olduklarını, kızları olmadıklarını onlara haber vermiştir.

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre ise: "Rahman'a çokça ibadet edenler..." diye okumuştur. Said b. Cübeyr dedi ki: Benim mushafımda: şeklindedir deyince, İbn Abbas ona: Onu sil ve: "Rahman'ın (Allah'ın) kullan" diye yaz. Bu kıraati doğrulayan yüce Allah'ın: "Bilakis onlar çok şerefli kullardır." (el-Enbiya, 21/26); "O kâfirler beni bırakıp kullarımı veliler edineceklerini mi sandılar?" (el-Kehf, 18/102) buyrukları ile: "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız şüphesiz sizin gibi kullardır" (el-Arafr 7/194) buyruğudur.

Diğerleri ise sakın bir "nun" ile: "Rahman'ın nezdinde bulunan" diye okumuşlardır. Ebu Hatim de bu kıraati tercih etmiştir. Bu kıraatin delili de yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki Rabbinin nezdindekiler..." (el-Araf, 7/206) buyruğu ile "Göklerde ve yerde kim varsa O'nundur, O'nun yanında olanlar ise..." (el-Enbiya, 21/19) buyruğudur.

Buyruktan maksat, yüce Allah'a evlat isnad edişlerinde diğer taraftan meleklerin dışı olup Allah'ın kızları olduklarını delilsiz olarak ileri sürmelerinde yalancı olduklarını açıklayıp bilgisizliklerini ortaya koymaktır.

Meleklerden "kullar" diye sözedilmesi onlar için bir övgüdür. Yani ibadetin en ileri derecesinde olan varlıklara nasıl olur da ibadet ettiler? Diğer taraftan nasıl olur da herhangi bir delil olmaksızın onların dışı olduklarına hüküm verdiler.

Buradaki: "kılmak (meale göre: kabul etmek)" söylemek ve hüküm vermek anlamındadır. Nitekim: "Zeyd'i insanların en bilgilisi kıldım" derken onun lehine böyle hüküm verdim, demektir.

"Acaba kendileri onların yaratılışlarına şahid mi oldular?" Yani meleklerin yaratılışlarında kendileri hazır mı idiler ki onların dışı olduklarına hükmettiler?

Denildiğine göre; Peygamber (sav) onlara: "Onların dışı olduklarını ner-den biliyorsunuz" diye sormuş, kendileri de: Biz bunu atalarımızdan böyle duymuştuk. Ayrıca onların dışı oldukları hususunda yalan söylemediklerine de tanıklık ediyoruz, demişlerdi. Bunun üzerine yüce Allah: "Onların bu şehadetleri yazılacaktır ve sorgulanacaklardır" diye buyurmaktadır. Yani ahi-rette bu şahidlikten sorumlu tutulacaklardır.

"...şahid mi oldular?" anlamındaki buyruğu Nafi' teshile uğramış ötreli hemze'nin başına gelen bir soru hemzesi ile: "Şahid mi tutuldular, onlara gösterildi mi?" şeklinde okumuştur. el-Müseyyebî'nin kendisinden med ile okuduğuna dair gelen rivayetler dışındaki lafızlarda ise med ile okumamıştır. el-Mufaddal, Asım'dan bunun benzerini ve iki hemzeyi tahkik ile okuduğunu rivayet etmiştir. Diğerleri ise tek bir soru hemzesi ile: " Şahid mi oldular?" diye okumuşlardır.

ez-Zührî'den de haber cümlesi şeklinde: "Yaratılışları onlara gösterildi (mi ki)" diye okuduğu rivayet edilmiştir.

"Yazılacaktır" lafzı genel olarak meçhul bir fiil şeklinde "te" harfi ötreli olmak üzere: (vliScu.) diye okunmuş, " Bu şehadetleri" lafzı da merfu olarak okunmuştur.

es-Sülemî, İbn es-Semeyka ve Hafs'tan rivayetle Hubeyre "nun" harfi ile: "Yazacağız" ve "Onların bu şehadetlerini" şeklinde malum bir fiilin mefulü olarak nasb ile okumuşlardır. Ebu Reca'dan ise "şehadet" kelimesinin çoğulu ile: " Onların yaptıkları bu şehadetler yazılacaktır" diye okuduğu rivayet edilmiştir.

[\[25\]](#)

20. Ve dediler ki: "Rahman dilese idi, biz onlara ibadet etmezdik." Onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur.

Onlar ancak temelsiz bir zanda bulunuyorlar.

"Ve dediler ki: Rahman dilese idi..." Yani müşrikler alay etmek maksadıyla: Sizin iddianıza göre Rahman dilemiş olsaydı, biz bu meleklerle ibadet etmezdik, dediler.

Onların söyledikleri bu söz, kendisi ile batılın kastedildiği hak bir sözdür. Herşey Allah'ın iradesi ile. Onun iradesi ne şekilde ise o olur, ilmi de bu şekildedir. Fakat bunların ileri sürülerek delil gösterilmesi mümkün değildir. Yüce Allah'ın bildiğinin ve irade ettiğinin dışındaki herhangi bir hususun meydana gelmesi de -meydana gelmese dahi- O'nun kudreti içerisinde. Eğer onlar putlara ibadet edecek yerde, Allah'a ibadet etmiş olsalardı yüce Allah'ın onların bu yaptıklarını murad ettiğini bilmiş olacaktık. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-En'am Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Müşrikler: Allah di-leseydi biz de, babalarımız da ortak koşmazdık... diyecekler" (el-En'am, 6/148) ile Yasin Sûresi'nde: "Allah dilese idi kendilerini yedirebileceği kimseleri mi yedirelim?" (Yasin, 36/47) buyruğunda aynı anlamdaki açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur" buyruğu da daha önce geçen: "Ve onlar bizzat Allah'ın kulları olan melekleri de dışı kabul ettiler" (Zuhruf, 43/19) buyruğu ile alakalıdır. Yani onlar: Melekler Allah'ın kızlarıdır derken, bu hususta herhangi bir bilgiye sahip değildirler. Bu açıklamayı Ka-tade, Mukatil ve el-Kelbî yapmıştır. Mücahid ve İbn Cüreyc de şöyle demişlerdir: Maksat putlardır, yani putlara tapınmaya dair onların herhangi bir bilgileri yoktur. "...bir bilgi" lafzındaki Sıla (zaid)dir.

"Onlar ancak temelsiz bir zanda bulunuyorlar." Yani öyle tahmin ediyor ve yalan söylüyorlar. Yüce Allah'tan başkasına ibadet etmek hususunda herhangi bir mazaretleri yoktur.

Onların sözlerinin kapsamına şu da girmektedir: Bize bunu emreden Allah'tır ya da O, bizim bu halimizden razıdır. Bundan dolayı bize bu işi yasaklamıyor ve dünyada ayrıca bizi cezalandırmıyor. [\[26\]](#)

21. Yoksa Biz onlara bundan önce bir kitab verdik de şimdi onlar buna mı tutunuyorlar?

Bu buyruk, daha önce geçen: "Onların yaratılışlarına şahid mi oldular" (Zuhruf, 43/19) buyruğa denk bir ifadedir. Yani: Onlar yaratılışlarında hazır mı bulundular, yoksa Biz bundan önce kendilerine bir kitap mı vermiştik? Yani Kur'ân'dan önce bu iddialarını doğrulayan bir kitapları mı vardır da onlar buna sımsıkı sarılmakta ve içindekiler gereğince amel etmektedirler!"

22. Hayır, onlar: "Biz atalarımızı bir din üzere bulduk ve gerçekten biz onların

izleri üzerinde doğruya erdirilmiş kimseleriz" dediler.

23- Senden önce de hangi kasabaya bir uyarıcı gönderdiysek, mutlaka oranın şımarık varlıklıları böylece: "Biz atalarımızı bir din üzere bulduk ve muhakkak bizler onların izlerine uyanlarız" demişlerdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- "Ümmet" Kelimesinin Anlamı:

"Bir din üzere" (buyruğunda "din" anlamı verilen "ümme" lafzı) bir yol ve bir mezheb üzere, demektir. Bu açıklamayı Ömer b. Abdu'l-Aziz yapmıştır. O, Mücahid ve Katade elifi esreli olarak: diye okuyorlardı.

Ümme tarikât (yol) demektir. el-Cevherî der ki: Esreli olarak "immet" nimet demektir. Aynı zamanda "ümme"nin de bir söyleyişidir. Bu da tarikât (yol) ve din demektir. Bu açıklama Ebu Ubeyde'den nakledilmiştir. Adî b. Zeyd de "nimet" anlamında kullanarak şöyle demiştir:

"Kurtuluş ve mülkten, bir de ümme (nimet)den sonra, İşte orada kabirler örttü onları."

Bu da Cevherî'den başkalarından nakledilmiştir.

Katade ve Atiyye de "ümme üzere" lafzını din üzere diye açıklamışlardır. Kays b. el-Hatim'in şu beyiti de bu anlamdadır:

"Biz atalarımızın ümmeti (dini) üzere idik, Zaten sonradan gelen önce gelene uyar."

el-Cevherî dedi ki: Ümme tarikât ve din demektir. "Fılanın ümmeti yoktur" tabiri dini ve izlediği bir mezhep yoktur, demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Hiç ümme (din) sahibi bir kimse ile çokça kâfir olan birisi eşit olur mu?"

Mücahid ve Kutrub da: Din ve millet (şariat) üzere, diye açıklamışlardır.

Kimi mushafta: "Onlar: Biz atalarımızı bir millet (din ve şariat) üzere bulduk... dediler" şeklindedir.

Bu açıklamalar birbirine yakındır. el-Ferra'dan bir millet (din ve şariat) üzere bir kible üzere, diye açıkladığı nakledilmiştir. el-Ahfeş ise, istikamet (dosdoğru gidiş) üzere diye açıklamış ve en-Nabiğa'nın şu beyitini zikretmiştir:

"Yemin ettim artık senin için kuşkulananacak bir şey bırakmadım, Hiç kendisi itaatkar olduğu halde dosdoğru giden bir kimse (ümme sahibi kimse) günah işler mi (yalan yemin eder mi?)" [\[27\]](#)

2- Geçmiş Atalara Uymakla Doğru Yolu Bulmak İddiası:

"Ve gerçekten biz onların izleri üzerinde doğruya erdirilmiş kimseleriz dediler." Yani biz onlar vasıtası ile hidayet buluruz. Bu buyrukta "doğruya erdirilmiş (hidayete iletilmiş)" diye buyurulmakta, diğer âyet-i kerimede de "uyanlarız" yani biz onlara uyarız dedikleri zikredilenmektedir. İkisinin de anlamı birdir.

Katade dedi ki: "Uyanlarız" demek tabi olanlarız demektir. Bu buyrukta taklid çürütülmekte, geçersiz olduğu belirtilmektedir. Çünkü atalarını taklid ederek Allah Rasûlünün kendilerini davet ettiği husus üzerinde düşünmeyi terketmelerinden ötürü, onları yermektedir. Buna dair açıklamalar yeteri kadarıyla daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/180. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Mukatil'in naklettiğine göre bu âyet-i kerime, Kureyş'e mensub olan el-Velid b. el-Muğire, Ebu Süfyan, Ebu Cehil, Rabia'nın iki oğlu Utbe ile Şey-be hakkında inmiştir. Yani bunların söylediklerinin bir benzerini onlardan önce gelenler de söylemişti.

Yüce Allah bu buyruklarla peygamberini teselli etmektedir. Yüce Allah'ın: "Sana, senden önceki peygamberlere söylenmiş olandan başka bir şey söylenmiyor" (Fussilet, 41/43) buyruğu buna benzemektedir.

(Mealde "şımarık varlıklı" diye anlamlandırılan:) Mutref: Nimet içinde bulunan, nimete mazhar kılınan demektir. Burada kastedilenler ise hükümdarlar ve zorbalardır. [28]

24. "Ya ben size atalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirdi isem de mi?" dedi. Onlar: "Muhakkak bizler sizinle gönderilen şeyleri inkâr edenleriz" dediler.

"Ya ben size atalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirdi isemde mi?" dedi. Bu buyruktaki "dedi" anlamındaki lafız: "De ki" diye de okunduğuna binaen müfessirimiz şöylece açıklamıştır: Ey Muham-med kavmine de ki ben sizlere Allah tarafından doğruyu daha bir gösteren bir hidayet ile gelmedim mi?

"Onlar: Muhakkak bizler sizinle gönderilen şeyleri" yani bütün peygamberlerle gönderilenleri "inkâr edenleriz" dediler.

Hitap burada peygamber (sav)e olmakla birlikte lafız çoğul olarak gelmiştir. Çünkü onu yalanlamak, onun dışındaki diğer peygamberleri de yalanlamak demektir.

Âyet-i kerimede ki: "Dedi ki" anlamındaki lafız "de ki" diye de okunduğu gibi "size ... getirdi isem" anlamındaki lafız da: "Size getirdi isek" diye de

okunmuştur. Yani bizler sizlere atalarınızın dininden daha ileri derecede hidayet ihtiva eden bir dini getirdi isek de mi atalarınıza uyacaksınız? Onlar da şöyle cevap verdiler: Biz atalarımızın dini üzerinde sebat göstereceğiz. Ondan asla ayrılmayacağız, istersen bize getirdiğin yol daha doğru olsun.

el-Bakara Sûresi'nde (2/170. âyet, 2. başlıkta) taklide ve taklidin yerilmiş olduğuna dair açıklamalar geçmiş olduğundan burada tekrarlamamanın anlamı yoktur.

(Bu âyetin geri kalan bölümleri yazma nüshalarda bundan bir sonraki âyetlerin tefsirleri arasında dere edilmiştir. Biz o bölümü bu âyetle ilgili olduğundan dolayı burada tercüme ediyoruz).

("Dedi" anlamındaki buyruk genel olarak "(de ki" diye okunmuştur. İbn Amir ve Hafz ise " dedi" diye uyarıcı peygamberin onlara bu sözleri söylediğine dair haber mahiyetinde okumuşlardır. "Ya ben size... getirdi isem de mi, dedi" anlamındaki ifadeleri Ebu Cafer: "De ki ya biz sizlere... getirdi isek de mi" şeklinde "nun" ve "elif" ile (de ile ve elifsiz değil) Rasulullah (sav)ın bütün rasuller adına bir hitabı şeklinde okumuştur. [\[29\]](#)

25. Bunun üzerine Biz de onlardan intikam aldık, yalanlayanların akıbetlerinin nasıl olduğuna bir bak.

"Bunun üzerine Biz de onlardan" kıtlıkla, öldürülmekle, esir alınmakla "intikam aldık" işte peygamberleri "yalanlayanların akıbetlerinin" son durumlarının "nasıl olduğuna bir bak."

26. Hani İbrahim babasına ve kavmine: "Muhakkak ben sizin ibadet etmekte olduğunuz şeylerden uzağım" demişti.

27. "Ancak beni yaratan müstesna. Gerçekten O, beni hidayete kavuşturacaktır."

"Hani İbrahim babasına ve kavmine... demişti" sözleri sen bunlara onun şu söylediklerini hatırlat demektir.

"Muhakkak ben sizin ibadet etmekte olduğunuz şeylerden uzağım."

" Beri olmak, uzak olmak" lafzı bir ve daha fazla şahıslar için kullanılır. Bunun tesniyesi ve çoğulu olmadığı gibi müennes kipi de yoktur. Çünkü bu sıhhat yerinde kullanılan bir mastardır. O bakımdan tesniye ve çoğulu yapılarak "Uzak iki kişi, uzak kişiler" denilmez. Çünkü ifade " Beri olmak özelliğine sahip, beri olmak özelliğine sahip kimseler" demektir.

el-Cevherî şöyle demektedir: "Ben şundan teberri ettim, uzaklaştım"; "Ben ondan beriyim, uzağım"; " Ondan ayıryım" denilir. Bunun ikili ya da çoğulu gelmez. Çünkü aslı itibari ile mastardır. "İşitti, işitmek" gibi. Buna göre "Ben

ondan beriyim, ondan uzağım, ayrırım" denilmekle hem tesniye, hem çoğul, hem de müennes için kullanılmış olur. Çoğulu ifade etmek için "Biz ondan beri, uzak kimseleriz" denilir. " Fakih"ın çoğulunun diye gelmesi gibi. Çoğul olarak diye de gelir. Tıpkı "KerirrTin çoğulunun diye gelmesi gibi. diye de çoğulu yapılabilir. "Çok şerefli kimse" lafzının çoğulunun diye gelmesi gibi diye de çoğulu yapılabilir. lafzının çoğulunun gelmesi gibi. Bunun çoğulu şeklinde de yapılabilir.

Müennes için de: "beri (suçsuz) bir kadın, suçsuz beri iki kadın ve onlar beri suçsuz kadınlardır" şeklinde de kullanılır. Erkek için şekli tekil olarak kullanılır, çoğul şekli de diye gelir. Tıpkı "Çok acaip" lafzının diye çoğulunun gelmesi gibi. Her ayın ilk gecesine de "el-bera" denilir. Ona bu ismin verilmiş sebebi, ayın güneşten teberri etmesidir.

"Ancak beni yaratan müstesna" buyruğunda istisna muttasıldır. Çünkü onlar kendi ilahlarıyla birlikte Allah'a da ibadet ediyorlardı. Katade dedi ki: Onlar putlara ibadetle birlikte Allah Rabbimizdir, diyorlardı.

Bununla birlikte istisnanın munkatı olması da mümkündür. Yani beni yaratan beni doğru yola iletir. O yüce Allah'a güven ile ve hidayetin Rabbin-den olduğu hususuna kavminin dikkatini çekmek için bu sözü söylemişti.[\[30\]](#)

28. Böylece onu -belki tekrar dönecekler diye- kendisinden sonra gelecekler arasında kalacak bir kelime kıldı.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1. Kalıcı Söz:

"Böylece onu... kalacak bir kelime kıldı" buyruğunda yer alan "Onu... kddr lafzındaki zamir yüce Allah'ın: "beni yaratan müstesna" (Zuhurf, 43/27) buyruğuna racidir. Yine buradaki fail zamir yüce Allah'a aittir. Yani yüce Allah bu kelimeyi ve bu sözü soyundan gelecekler arasında kalıcı bir söz kıldı. Onlar ise çocukları, çocuklarının çocukları...dır. Yani Allah'tan başkasına ibadet etmekten beri ve uzak olmayı onlar birbirlerinden miras olarak devraldılar ve bu hususu birbirlerine tavsiye edip durdular.

"Sonra gelecekler" bir kimseden sonra gelenlere denilir. es-Süd-dî dedi ki: Bunlardan maksat da Muhammed (sav)ın âlidir. İbn Abbas yüce Allah'ın: "Kendisinden sonra gelecekler arasında" buyruğu sonra yaratılacaklar arasında elemektir. İfadede takdim ve tehir vardır ki anlam şöyledir: Şüphesiz ki o beni hidayete iletecektir, belki onlar da dönerler. Bunu da kendisinden sonra

gelecekler arasında kalıcı bir söz kıldı. Yani onlara bu sözü Allah'tan başkasına ibadet etmekten tevbe ederler ümidi ile söyledi.

Mücahit ve Katade dedi ki: Buradaki sözden kasıt la ilahe illallahdır. Ka-tade dedi ki: Kıyamet gününe kadar onun soyundan Allah'a ibadet edecekler bulunacaktır.

ed-Dahhak dedi ki: Söz; Allah'tan başkasına ibadet etmeyin sözüdür. İk-rime ise İslâm'dır demiştir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Sizi önceden de müslümanlar diye O adlandırdı."(el-Hac, 22/78) el-Kurazî dedi ki: Bakara Sûresi'nde geçen âyet-i kerimede sözü edilen: "Oğullarım, Allah sizin için bu dini beğenip seç."(el-Bakara, 2/132) buyruğunda çocuklarına tavsiye ettiği İbrahim'in vasiyetini soyundan gelecekler ve evlatları arasında kalıcı söz kıldı.

İbn Zeyd dedi ki: Bu kelime onun: "Alemlerin Rabbine teslim oldum" (el-Bakara, 2/13D buyruğudur, dedikten sonra yüce Allah'ın: "Önceden de sizi müslümanlar diye O adlandırdı" (el-Hac, 2/78) buyruğunu okudu.

Buradaki "söz"den kastın peygamberlik olduğu da söylenmiştir. İbn Arabi dedi ki: Peygamberlik İbrahim soyundan gelenler arasında hep devam etti. Tevhitte asıl olanlar onlardır, onların dışındakiler ise bu hususta onlara tabi olan kimselerdir. [\[31\]](#)

2. İbrahim (as)a Bu Lütfün Verilmesinin Sebebi

İbn Arabî dedi ki: Bu sözün nesiller ve çağlar boyunca kesintisiz olarak İbrahim'in soyunda devam etmesinin sebebi onun kabul olunan iki duasıdır. Birinci duası: "(Allah): 'Ben seni insanlara imam yapacağım' demişti. O da: 'Zürriyetimden de' demişti. Allah: 'Ahdim zalimlere erişmez' demişti" (el-Bakara, 2/124) buyruğunda sözkonusu edilmektedir. Yüce Allah onun bu duasına: Evet, diye cevap vermiş ve aralarından zalimlik edeceklerin ahdinin olmayacağını ifade etmişti.

İkincisi ise yüce Allah'ın: "Beni de oğullarımı da putlara tapmaktan uzak tut" (İbrahim, 14/34) buyruğunda dile getirilmektedir. Birinci duasını yüce Allah'ın: "Sonrakiler arasında bana bir doğruluk lisanı bağışla" (eş-Şuara, 26/84) buyruğunda dile getirildiği de söylenmiştir. İşte bundan dolayı her ümmet onu ta'zim eder. Onunla birlikte Sam yahut Nuh'ta soyu birleşenlerin hepsi onun oğullarının soyundan gelenler olsun, başkaları olsun onu ta'zim etmektedirler. [\[32\]](#)

3. Soydan Gelenler Hakkında Kullanılan Terimler ve Bunlara Dair Açıklamalar

İbnul Arabî dedi ki: Burada "akit: Kişiden sonra gelecekler" ile anlam itibari ile ilişkili bir takım hususlardan söz edilegelmiştir. Bu hususlar ise bir takım hükümler ile alakalı olup umra ve vakıf akitlerinin sıralanışında etkileri vardır. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her hangi bir kimseye kendisine ve ondan sonra geleceklere bir umra (ömür boyu bir akardan bedelsiz faydalanma bağı) verilecek olursa o umra kendisine verilen kişiye aittir. Onu verene bir daha dönmez. Çünkü o hakkında mirasçılığın sözkonusu olacağı bir bağışta bulunmuştur." [\[33\]](#) Bu umra yapılırken onbir ayrı lafız kullanılabilir:

a- Çocuk:

Çocuk (velet) mutlak olarak kullanıldığı taktirde kişinin kendisinden ve hanımından dünyaya gelmiş dişi ve erkek çocuklar hakkında kullanılır. Sözlük ve şer'i anlamı itibari ile kızçocukları kapsamaksızın sadece erkekler hakkında kullanılır. Bundan dolayı burada miras sadece tayin edilen erkek ve tayin edilen o erkeğin erkek çocukları hakkında sözkonusudur. Dişiler için geçerli değildir. Çünkü bu dişiler başka erkeklerdendir. Bundan dolayı bu lafız kullanılacak olursa onlar (kız çocuklar) böyle bir vakfın (ümranın) kapsamına girmezler. Bu açıklamayı Malik, el-Mecmuade ve başka yerlerde sözkonusu etmiştir.

Malik'in de onun mütekaddim (erken dönemdeki) mezheb mensublarının tümünün de kabul ettiği görüş budur. Bu hususa dair delilleri arasında kız çocukların oğullarının mirastan pay almadıkları hususundaki icma ile yüce Allah'ın: "Çocuklarınız hakkında Allah size şöyle emrediyor" (en-Nisa, 4/11) buyruğudur.

İlim adamları arasından bir topluluğun kanaatine göre de kızların çocukları hem "evlat" hem de "akad"(çocuklar ve sonradan gelenler) kapsamına girerler. O bakımdan onlar da yapılacak vakıflarda vakıftan yararlanacaklar arasına girerler. Vakıf yapan: Ben bunu çocuklarıma (veledi) yahut akibime (benden sonra geleceklere) vakfettim, der. Ebu Ömer bin Abdi'l-Ber'in ve başkalarının tercih ettikleri görüş budur. Bunlar yüce Allah'ın: "Anneleriniz, kızlarınız... size haram kılındı" (en-Nisa, 4/23) buyruğunu delil göstermiş ve şöyle demişlerdir: Yüce Allah kız çocukları haram kıldığına göre yine kız çocuğun kızının da haram kılındığı icma ile kabul edilmiştir. O halde kız çocuğunun babası tarafından oğullarına (veled) ve kendisinden sonra geleceklere (akibine) vakıf yapması halinde babasının vakfının kapsamına girmesi gerekmektedir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-En'am Sûre-si'nde (6/84. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

b. Oğullar (elbenu)

Kişi bu: oğluma (beni) vakıftır diyecek olursa tayin ettiği oğlunu aşmaz ve birden çok kimseyi kapsamaz. Eğer oğullarıma (veledi) diyecek olursa o vakit bu başkalarına da geçer ve oğlundan olan herkes hakkında sözkonusu olur. Eğer "oğullanma (beniyye)" diyecek olursa erkekler ve dişiler kapsamına girer.

Malik dedi ki: Bir kimse oğullarına ve oğullarının oğullarına (benihi ve beni benihi) tasaddukta bulunacak olursa kızları ve kızlarının kızları da bunun kapsamına girer. İsa, İbnu'l-Kasım'dan kızlarına vakıfta bulunan kimse hakkında şunu rivayet etmektedir: Kızının kızları da sulbünden kızları ile birlikte bu vakfın kapsamına girerler. Mezhebine mensub çoğunluğun kabul ettiği görüş kızların oğullarının (veled) vakfedenin oğulları (beni) kapsamına girmediği görüşündedirler.

Şayet Peygamber kızının oğlu el-Hasen hakkında: [\[34\]](#) "Şüphesiz ki benim bu oğlum bir seyyiddir. Yüce Allah'ın onun vasıtasıyla müslümanlardan iki büyük kesim arasında barış yapacağını ümit ederim" diye buyurduğu ileri sürülecek olursa biz de şöyle deriz: Bu bir mecazdır. O bununla Hasan(ra)nın şerefine ve önceliğine işaret etmek istemiştir. Nitekim bir kimsenin kızından olma oğlu hakkında o benim oğlum değildir, diyerek onu nefyetmesinin caiz olduğu bilinen bir husustur. Şayet kızının oğlu hakikat manası ile kendi oğlu olsaydı onu

nefyetmesi caiz olamazdı. Eğer (peygamberin bu ifadesi) hakikat olsaydı, böyle bir ifade caiz olmazdı. Çünkü hakikatler gerçek nis-betlerinden nefyedilemezler. Nitekim kişinin annesine değil, babasına nis-bet edildiği görülen bir husustur. Bundan dolayı Abdullah b. Abbas hakkında: O Haşimîdir denilmiştir. Annesi Hilali (Hilaloğullarından) olsa bile Hila-lî denilmemektedir.

Derim ki: Bu sahih olmayan bir delillendirmedir. Bilakis böyle bir kimse sözlükte de gerçek anlamıyla oğuldur. Çünkü onun hakkında da viladet (babadan doğuş) anlamı vardır. Diğer taraftan ilim ehli kimseler yüce Allah'ın: "Size anneleriniz ve kızlarınız haram kılındı" (en-Nisa, 4/23) buyruğundan hareketle kızın kızının da haram olduğunu icma ile kabul etmişlerdir. Bir başka yerde de yüce Allah: "Onun zürriyetinden Davud'a, Süleyman'a... hepsi salihlerdendi" (el-En'am, 6/84-85) diye buyururken İsa'yı da onun (İbrahim (a.s)'ın) zürriyetinden saymaktadır. Halbuki o daha önce orada açıklandığı gibi (soyundan gelen) kızının oğludur. Şayet şair:

"Bizim oğullarımız babalarımızın oğullarıdır; kızlarımıza gelince, Onların oğullan bize uzak adamların oğullarıdır"

demiştir denilecek olursa, onlara şöyle cevap verilir: Bunda delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü onun sözünün anlamı şudur: Maksat sadece erkek çocuklarının çocuklarıdır. Çünkü mirasçılık ve neseb noktasında oğullarının hükmünde olanlar onlardır. Kızlarının çocukları i.se, bu bakımdan kızlarının hükmünde değildirler. Zira kızlarının çocukları ondan başkasına nisbet edilirler. İşte isimlendirmek bakımından ortaklıkları bulunmakla birlikte, hüküm itibariyle farklılıklarını haber vermekte ama kızların çocukları hakkında "ve-led: çocuk" isminin kullanılmayacağını belirtmemektedir. Çünkü o da bir çocuktur. Kişi bazan kendi çocuğu hakkında: O benim oğlum değildir, çünkü o bana itaat etmiyor, benim onun üzerinde bir hak sahibi olduğunu görmüyor diyebilir ve bu sözleriyle de o çocuğun kendisinden olmadığını kastetmeyebilir. O sadece evlat olarak hükmünün kendisi ile ilgili olmadığını anlatmak istemektedir.

Bu beyiti kızın çocuğuna "oğul" adının verilmeyeceğine delil gösteren kimse, beyitin manasını bozmuş, faydasını da iptal etmiş ve bunu söyleyenin hakkında doğru olmayan bir te'vilde bulunmuş olur. Çünkü Arapçada -"veled (çocuk)" kelimesinin türediği "viladet (doğum)" kelimesinin anlamı daha açık ve güçlüdür diye- oğlun çocuğuna "ibn: Oğul" adı verilirken; kızın oğluna "oğul" adının verilmemesine imkan yoktur. Çünkü kız çocuğun oğlu da viladet (ondan doğmuş olma) gerçeği dolayısıyla onun çocuğudur. Oğlun çocuğu da viladete sebep teşkil eden hususlar dolayısı ile onun çocuğudur. Malik'in -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- kızların çocuklarını çocuklara yapılan vakfın kapsamı dışına

çıkarmasının sebebi, ona göre "veled: Çocuk" isminin onları dilde kapsamadığı kanaatinde olduğundan dolayı değildir. Bu kapsamın dışında tutmasının sebebi, miras almaya kıyas ettiğinden ötürüdür. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-En'am Sûresi'nde (6/84. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

c- Zürriyet:

Bu lafız "Allah mahlukatı yarattı" tabirinden alınmıştır. Bunun kapsamına kızların çocukları da girer. Çünkü yüce Allah: "Onun zürri-yetinden Davud'a, Süleyman'a... Zekeriyya'ya, Yahya'ya, İsa'ya..." (el-En'am, 6/84-85) diye buyurmuştur. Oysa İsa'nın onun (İbrahim'in) zürriye-tinden olması, annesi dolayısı ile idi. el-Bakara Sûresi'nde de (2/124. âyet, 19- başlıkta) "zürriyet" kelimesinin türeyişi ile ilgili açıklamalar geçtiği gibi, el-En'am Sûresi'nde "onun zürriyetinden..."(6/84) âyetinde de geçmiş bulunmaktadır, tekrarın anlamı yoktur.

d- el-Akib (Sonradan Gelecekler):

Sözlükte bu, ister cinsinden olsun, ister olmasın bir şeyden sonra gelen şey demektir. Mesela: "Sonradan Allah hayır getirdi" denilir. Sıkıntıdan sonra bolluk getirdi, demektir. "Ağaran saçlar siyahlıktan sonra geldi" denilir. ". Bir şey bir şeyin ardından geldi, gelir" demektir. İşte bundan dolayı adamın çocuklarına: "Onun akibi" denilir. "Kızdan sonra erkek doğuran ve bu şekilde sürüp giden kadın" anlamındadır. "Adamın akibi" ise çocukları ve

kendisinden sonraki çocuklarının kalan çocukları demektir. Akibet de çocuk demektir. Yakub dedi ki: Kur'ân-ı Kerim'de: "Böylece onu kendisinden sonra gelecekler (akibihi) arasında kalacak bir kelime kıldı" diye buyurulmak-tadır.

Bütün mirasçılara "akib (sonradan gelenler)" denileceği de söylenmiştir. Akibet çocuk demektir. İşte bundan dolayı burada Mücahid bunu böylece tefsir etmiştir. İbn Zeyd: Burada zürriyet ile aynı anlamdadır, demiştir. İbn Şi-hab da: Bunlar çocuklar ve çocukların çocuklarıdır. es-Süddî'den az önce de nakledildiği üzere, başka açıklamalar da yapılmıştır.

es-Sıhah'da "akib" "kaf" harfî kesreli olarak ayağın arka kısmı demektir ve bu müennes bir kelimedir. "Adamın akibi" de onun çocukları ve çocuklarının çocukları demektir. Bu kelime ile şeklinde iki türlü telaffuz edilir, bu da müennestir. Bu açıklama el-Ahfeş'den nakledilmiştir.

"Fılan kişi babasını takib etti" ona halef oldu demektir. Bu mastar anlamında kullanılmış bir isimdir. Yüce Allah'ın: "Onun vukuunu yalanlayacak yoktur" (el-Vakıa, 56/2) buyruğunda (Va-ka'nın vuku bulmak anlamında) olduğu gibi. İlim adamlarından hiçbirisine göre akib ile veled lafızları arasında mana bakımından

bir fark bulunmamaktadır. Şu kadar var ki zürriyet ile nesil hakkında ihtilaf edilmiştir. Bunların da veled ve akib konumunda olduğu söylenmiştir. Kızların çocukları Malik'in görüşüne göre; bu iki lafzın kapsamına girmez, kapsamlarına girdiği de söylenmiştir. Burada geçen zürriyet ile ilgili açıklamalar daha önceden el-En'am Sûresi'nde (6/84-85. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

e- Nesil:

İlim adamlarımıza göre bir kimsenin "benim neslim" demesi onun "çocuklarımla ve çocuklarımla çocukları" demesi gibidir. Bunun kapsamına kızların çocukları da girer, girmesi de gerekir. Çünkü "-nesil" kelimesinin fiili olan: " Çıktı" anlamındadır. Kızların çocukları da bir bakıma ondan çıkmışlardır. Diğer taraftan (benim neslim derken) nesilleri devam ettiği sürece "sonradan gelecekler (akibi)" sözünde olduğu gibi, bunu tahsis eden bir ifade de bulunmamaktadır.

Kimi ilim adamımız da şöyle demiştir: Nesil, çocuk ve akib (sonradan gelenler) seviyesindedir. Kızların çocukları bunun kapsamına girmez. Ancak vakfeden kişinin: "benim neslim ve neslimin nesli" diyecek olması hali müstesna. Tıpkı; "benim akıbım ve akıbimin akibi" demesi gibi. Eğer, çocuk(lar)ım yahut akıbım diye tekil olarak kullanacak olursa, kapsamına kız çocuklar girmez.

f, g- Al ile EhlAynı Şeydir. Yedinci Lafız da "ehl'dir.:

İbnu'l-Kasım dedi ki: Her iki lafız aynı şeyi ifade eder. Bunlar da asabe, erkek kardeşler, kızlar ve halalardır. Teyzeler kapsamına girmez. "Ehl'in asıl anlamı toplanmak, biraraya gelmek demektir.

"Topluluğun bulunduğu bir yer" denilir. Bu da asabe ile ve kadınlardan yakın akrabalar arasına giren kimseler demektir. "Asabe" de bundan türemiş olup daha özel bir anlamı vardır. (Aişe -r.anha-nın iftiraya uğradığını anlatan)

hadisinde^[35] şöyle denilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! (O) senin ehlinindir. Biz hayırdan başkasını bilmiyoruz. Burada "ehil"den kasıt Aişe (r.anha)'dır. Fakat tehhül (akraba olma)nın esasını teşkil etmekle birlikte, zevce icma ile bu tabirin kapsamına girmez. Çünkü onun (nikah altında) sabit kalacağı katî değildir. Zira onunla kurulmuş olan nikah bağı değişikliğe uğrayabilir ve talak ile çözülebilir.

Malik de şöyle demiştir: "Muhammed'in alî takva sahibi olan herkestir. Ancak bu ifade bu kabilden (bu konu ile ilgili açıklama ihtiva eden) değildir. O bununla şunu kastetmektedir: İman akrabalık bağından daha özel bir bağıdır. Bundan dolayı davet onu kapsar ve ondan rahmete erişmek maksadı gözetilir.

Ebu İshak et-Tunusî der ki: Ehlin kapsamına ebeveyn tarafından olan herkes girer. Böylelikle ıstikakın (kelimenin türediği kökün) hakkını eksiksiz vermekle birlikte örfü ve mutlak kullanımı gözönünde bulundurmamıştır. Bu gibi tabirlerin anlamları ise ya hakikate bina edilir, veya mutlak kullanım esnasında örfe

dayanılır. Bunlar iki ayrı lafızdırlar.

h- Karabet (Akrabalık) Hakkında Dört Görüş Vardır:

a- Malik "Kitab-u Muhammed b. Abdus"de şöyle demektedir: Bunlar iç-tihad yolu ile tesbit edilecek ve yakının daha yakına tercih edileceği kimselerdir. Bunun kapsamına kızların çocukları da, teyzelerin çocukları da girmez.

b- Bunun kapsamına kişinin baba ve annesi tarafından akrabaları girer. Bu Ali b. Ziyad'ın görüşüdür.

c- Eşheb dedi ki: Bunun kapsamına erkek ve kadınlar cihetinden bütün "zevî'l-erham" girer.

d- İbn Kinane dedi ki: Bunun kapsamına amcalar, halalar, dayılar, teyzeler ve kızkardeşin kızları girer.

İbn Abbas da yüce Allah'ın: "De ki: Ben sizden buna karşılık -akrabalıkta sevgiden başka- ücret istemem" (eş-Şura, 42/23) buyruğu hakkında: Benimle sizin aranızdaki karabet (akrabalık) ilişkilerini gözetmenizden başka bir şey istemiyorum diye açıklama yapmış ve şöyle demiştir: Kureyş'in bütün kolları ile mutlaka Peygamber (sav)'ın akrabalığı vardır. İşte bu açıklama bunun sınırlarını tesbit etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

i- Aşiret:

Bunun kapsamını şu sahih hadis tesbit etmektedir: Şanı yüce Allah "Yakın aşiretini uyar" (eş-Şuara, 26/24) buyruğunu indirince, Peygamber (sav) Kureyş'in bütün kollarını çağırdı ve -önceden (arada) sözkonusu edildiği şekilde- hepsini ismen söyledi. İşte en yakın aşiret (akrabalar) bunlardır. Bunların dışında kalanlar ise -kayıtsız ve şartsız olarak- aşirettir. Lafız ise içtihad yolu ile -ilim adamlarımızın açıklamalarında az önce geçtiği gibi- daha yakın olan ve daha özel olana yorumlanır.

j- Kavim:

Bu "asabe" arasından kadınlar dışında özellikle erkekler hakkında yorumlanır. Bununla birlikte kavim erkek ve kadınları kapsamına alır. Her ne kadar şair.-

"Bilemiyorum ileride belki bilebilirim,

Al-i Hısn kavim (erkek) midirler? Yoksa kadın mıdırılar?"

demiş ise de, o bununla şunu kastetmektedir: Bir erkek yardımcı olmak üzere kavmini çağırarak olursa, erkekleri kasteder. Eğer saygı duyulan bir husus için çağırarak olursa bunların kapsamına erkekler de, kadınlar da girer. O halde bu lafzın genel anlamını sıfat belirlerken, karine de tahsis etmektedir.

k- Mevali:

Malik dedi ki: Bunun kapsamına kendi mevalileri (azadlık ilişkisi bulunanlar) ile birlikte babasının ve oğlunun mevalileri de girer. İbn Vehb: Mevali-sinin

çocukları da kapsamına girer, demiştir. İbn Arabî dedi ki: Bundan çıkan sonuç şu ki bu tabirin kapsamına vela yoluyla bir kimseye mirasçı olanlar girer. (İbnu'l-Arabî devamla) dedi ki: İşte bu hususta söylenen sözlerin teferruatı ve Kur'ân ile sünnetin bunları açıklayan zahiri ile irtibatlı esasları bunlardır. Bu husustaki etraflı açıklamalar ve tamamlayıcı bilgiler Mesa-il (fıkıh furuu) kitaplarında bulunur.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[36\]](#)

29. Gerçekten Ben onları ve babalarını kendilerine hak ve açıklayan peygamber gelinceye kadar faydalandırdım.

30. Hak onlara gelince: "Bu büyüdür. Muhakkak biz onu inkar edenleriz." dediler.

31. Ve dediler ki: "Bu Kur'ân iki kasabadan büyük bir adama indirilmeli değil miydi?"

32. Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında geçimliklerini aralarında Biz paylaştırdık. Onların bir kısmı, diğer bir kısmına iş gördürsün diye kimini kimine derecelerle yükselttik. Rabbinin rahmeti ise onların toplayageldiklerin-den hayırlıdır.

"Gerçekten Ben... faydalandırdım" anlamındaki buyruk: " Gerçekten Biz... faydalandırdık" diye okunmuştur.

"Onları ve babalarını" mühlet vermek suretiyle dünya hayatında "kendilerine hak" yani Muhammed (sav) onlara tevhid ile İbrahim'in dininin aslını teşkil eden İslâmı -ki aynı zamanda bu yüce Allah'ın kendisinden sonra gelenler arasında kalıcı kıldığı sözdür- "ve" kendileri için ihtiyaç duydukları şeyleri "açıklayan peygamber gelinceye kadar faydalandırdım."

"Hak" Kur'ân-ı Kerim "onlara gelince: Bu büyüdür ve muhakkak biz onu inkar edenleriz" reddedenleriz "dediler ve dediler ki: Bu Kur'ân iki kasabadan" yani iki kasabadan birisinden ulan "büyük bir adama indirilmeli değil miydi?" Bu buyruktaki: " Bir adam" lafzı "cim" harfi sakın olarak: diye de okunmuştur.

"İki kasabadan büyük bir adama" buyruğu yüce Allah'ın: "O ikisinden inci ve mercan çıkar" (er-Rahman, 55/22) buyruğuna benzemektedir. Yani ikisinden birisine demektir. Yahutta her iki kasabadan (biri kişi olmak üzere) iki kişiden birisine...

İki kasaba Mekke ile Taiftir. İki adam ise biri Ebu Cehil'in amcası olan el-Velid b. el-Muğire b. Abdillâh b. Ömer b. Mahzum'dur. Taiften olan şahıs ise Ebu Mesud Urve b. Mesud es-Sakafidir. Bu görüş Katade'ye aittir. Bir görüşe göre

Taif ten sözkonusu şahıs Umeyr b. Abdi Yalil es-Sakafi'dir, Mekke'den sözü edilen şahıs ise Utbe b. Rabia'dır. Bu da Mücahid'in açıklamasıdır.

İbn Abbas'tan rivayete göre ise Taifin büyüğü Habib b. Amr es-Sakafi idi. es-Süddî dedi ki: Kinane b. Abd . Amr'dır.

Rivayet edildiğine göre el-Velid b. el-Muğire -ki Kureyş'in reyhanı diye adlandırılırdı- şöyle derdi: Eğer Muhammed'in söylediği hak ise bunun ya bana ya da Ebu Mesud'a inmesi gerekirdi. Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurdu: "Rabbinin rahmetini" yani nübüvveti "onlar mı paylaşıyorlar" da onu istedikleri kimseye bırakmaya kalkışıyorlar?

"Dünya hayatında geçimliklerini aralarında Biz paylaştırdık." Yani birtakım kimseleri fakir kılan, başkalarını zengin kılan Bizleriz. Dünyadaki işler bile onlara bırakılmamışken peygamberlik işi nasıl olur da onlara bırakılabilir?

Katade dedi ki: Sen bir adamı güçsüz, çaresi az, doğru dürüst konuşamaz olmakla birlikte, ona genişçe bir rızık verildiğini görürsün; bununla birlikte, oldukça güçlü ve yol yordam bilen, dili çok açık olan bir kimsenin de rızkının oldukça daraltılmış olduğunu görebiliyorsun.

İbn Abbas, Mücahid ve ondan gelmiş bir rivayete göre İbn Muhaysın "geçimliklerini" buyruğunu: "Onların herbiisinin geçimini..." diye okumuşlardır. Şöyle de açıklanmıştır: Yani her iki kasabanın ileri gelenine de, verdiklerimizi verenler Bizleriz. Bununla birlikte buna sebep onların Benim için değerli olmaları değildir. Ben üzerlerindeki nimeti geri almaya kadirim. Peki, onların nasıl bir üstünlüğü veya bir değerleri olabilir ki?

"Onların bir kısmını diğer bir kısmına iş gördürsün diye kimini kimine derecelerle yükselttik." Yani aralarında üstünlük farkı kıldık. Kimisi daha üstün, kimisi daha az mertebede, kimisi başkan, kimisi yönetilecek durumdadır. Bu açıklamayı Mukatil yapmıştır. Bu üstünlüğün hürriyet ve kölelikle olduğu da söylenmiştir. Kimileri malik (efendi)dir, kimileri memluk (köle sahibi)dir. Zenginlik ve fakirlik ile birbirine yükselttik, diye de açıklanmıştır. Kimileri zengindir, kimileri fakirdir.

İyiliği emretmek ve münkerden sakındırmak ile... diye de açıklanmıştır.

"Onların bir kısmı diğer bir kısmına iş gördürsün diye" es-Süddî ve İbn Zeyd dedi ki: Yani Biz onların bir kısmını hizmetçi ve emir altında kıldık. Zenginler fakirleri ellerinin altında çalıştırırlar. Böylece onların kimisi kimisinin maişetini elde etmesine sebep olur.

Katade ve ed-Dahhak da şöyle demişlerdir: Bu, onların kimisi kimisine malik olsun diye, demektir.

" İş gördürsün" buyruğunun alay etmek anlamında olan: geldiği de söylenmiştir.

Yani zengin fakirle alay etsin diye... el-Ahfeş dedi ki: "Onunla alay ettim, ona güldüm, onunla alay ettim" bütün bu şekillerde söylenir. İsmi şeklinde "sin" harfi ötreli olarak kullanılır. şeklinde öt-re ile ve şeklinde "sin" harfi kesreli olarak da kullanılabilir. Bütün okuyucular: "İş gördürsün" diye okumuşlardır. Ancak İbn Muhaysın ve Mücahid ise bu lafzı: diye okumuşlardır.

"Rabbinin rahmeti ise onların toplayageldiklerinden" toplayageldikle-ri dünyalıklardan "hayırlıdır" daha üstündür.

Buradaki "rahmet" nübüvvet diye açıklandığı gibi, cennet diye de açıklanmıştır. Denildiğine göre, farzın tamam ve eksiksiz kılınması çokça nafile yapmaktan daha hayırlıdır. Yine denildiğine göre yüce Allah'ın onlara lütfedip, ihsan ettiği şeyler, amellerinin karşılıklarını vermekten onlar için daha hayırlıdır. [37]

33- Eğer insanlar tek bir ümmet olmayacak olsalardı, Rahmana kâfir olanların evlerinin tavanlarını üzerlerine çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık. Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- Dünyanın Mahiyeti ve Değeri:

İlim adamları der ki: Yüce Allah dünyanın değersizliğini, öneminin azlığını sözkonusu ederek, eğer dünya sevgisi kalblere baskın gelip, bu da insanları küfre itmeyecek olsaydı, kâfirlerin evlerini ve basamaklarını altın ve gümüşten kılacak kadar nezdinde önemsiz olduğunu anlatmaktadır.

el-Hasen dedi ki: Buyruk şu anlamdadır: Eğer dünyaya meyledip ahireti terketmek sebebiyle insanların tümünün kâfir olmaları sözkonusu olmasaydı, Biz onlara dünyada belirttiğimiz şeyleri verecektik. Buna sebep ise dünyanın yüce Allah nezdindeki önemsizliğidir. İbn Abbas, es-Süddî ve buna benzer müfessirlerin büyük çoğunluğu bu kanaattedir.

İbn Zeyd dedi ki: "Eğer insanlar" dünyayı istemek ve onu ahirete tercih etmek noktasında "tek bir ümmet olmayacak olsalardı Rahmana kâfir olanların evlerinin tavanlarını, üzerlerine çıkacakları merdivenleri gümüşten yapardık."

el-Kisaî dedi ki: Buyruk şu anlamdadır: Eğer kâfirler arasında zengin ve fakir bulunmasını, müslümanlar arasında da aynı şeylerin olmasını takdir etmiş olmasaydık. Biz kâfirlere, değersizliği sebebiyle -belirttiğimiz şekilde- dünyalığı verirdik. [38]

2- "Sukuf: Tavanlar" Kelimesi ile "Buyut: Evler" Kelimesinin Okunuşuna

Dair Açıklamalar:

İbn Kesir ve Ebu Amr "sin" harfini üstün, "kaf" harfini de sakın olarak çoğul anlamında tekil lafız halinde: "Tavan" diye okumuşlardır. Bunu da yüce Allah'ın: "Üstlerindeki tavan başlarına yıkıldı" (en-Nahl, 16/26) buyruğunu nazarı itibara alarak böyle okumuşlardır.

Diğerleri, -çoğul olmak üzere- "sin" ve "kaf" harflerini ötreli okumuşlardır. "Rehin" kelimesinin çoğulunun: şeklinde gelmesi gibi. Ebu Ubeyd dedi ki: Bu iki lafzın üçüncü şekilleri yoktur.

Bunun 'in çoğulu olduğu da söylenmiştir. Tıpkı " (Kum) yı-ğın(ı)" kelimesinin çoğulunun: şeklinde, "Ekmek" kelimesinin çoğulunun: diye gelmesi gibi. Bu açıklamayı el-Ferra yapmıştır.

Bunun: " Tavanlar" lafzının çoğulu olduğu da söylenmiştir. Bu durumda bu çoğulun çoğulu olur. Tekili: Tavan" şeklinde, çoğulu da gelir. " Fels: Bozuk para" lafzının çoğulunun diye gelmesi gibi. Daha sonra da (çoğul olduğu söylenen sukûf kelimesinin vezni olan: "fuul" veznini tekil bir isim gibi kabul ettiler ve bunun çoğulunu: vezninde (sukuf şeklinde) getirdiler.

Mücahid'den gelen rivayete göre o "kaf" harfini sakın olarak: " Bir tavan" diye okumuştur.

"Evlerinin" lafzındaki "lam'ın: anlamında olduğu ve: "Evlerinin üzerinde" demek olduğu da söylenmiştir. Bunun ("Rah-man'a kafir olanlar" anlamından) bedel olduğu da söylenmiştir. Nitekim: "Ben bunu Zeyd dolayısıyla, onun değeri sebebiyle yaptım" demeye benzer. Yüce Allah da: "Anne ve babasına (yani) onların herbirine... altıda bir verilir." (en-Nisa, 4/11) diye buyurduğu gibi burada da: "Rahmana kâfir olanların evlerinin... yapardık." [\[39\]](#) diye buyurmaktadır. [\[40\]](#)

3- Üzerine Çıkılan Merdivenler:

Yüce Allah'ın: "Merdivenler" buyruğu, basamaklar, merdivenler demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yaptığı gibi, cumhurun kabul ettiği görüş de budur. Bunun tekili dır, bu da "merdiven" demektir. "Miraç gecesi" de buradan gelmektedir, çoğulu: ile şeklinde gelir. Nitekim "anahtar" anlamındaki kelimenin çoğulunun da ile şeklinde gelmesi gibi. Bu iki ayrı söyleyiştir.

Ebu Reca el-Utaridî ve Talha b. Musarrif: "Merdivenler" diye okumuşlardır. Bu lafız, üzerinde çıkılan merdivenler anlamındadır. el-Ahfeş şöyle demektir: Bunun tekili: ile de kabul edilebilir. Tıpkı: "Merdiven" kelimesinin şeklinde de kullanıldığı gibi.

"Üzerlerine çıkacakları" buyruğu, bu merdivenler üzerinde çıkar ve yükselirler demektir. Mesela: " Evin üzerine çıktım" denilirken, damına çıktım demektir. Çünkü bir şeyin üzerine çıkıp onun üzerine yükselen bir kimse, artık bakan kimseler tarafından rahatlıkla görülür. "Onu bildim" anlamında da kullanılır. " Düşmanı yenik düşürdüm" demektir.

Benu Ca'deoğullarına mensub Nabiğa (el-Ca'dî) Rasûfullah (sav)'ın huzurunda şu beyitini okumuştur:

"İzzet ve heybet ile semaya yükseldik biz, Ayrıca bunun da üzerine çıkmak için daha bir merdiven umarız."

Rasûlullah (sav) buna öfkelenerek: "Nereye?" diye sorunca, Nabiğa: Cennete diye cevap vermiş, peygamber de: "Evet, inşaallah" diye buyurmuştur. [41]

el-Hasen dedi ki: Allah'a yemin ederim, dünya ehlinin çoğunluğu (bunu keşke yapsaydı) diye arzu etmekle birlikte; o bunu yapmadı. Ya yapmış olsaydı, ne olurdu? [42]

4- Bina Tavanının Üstü Kimin Hakkıdır?:

Bazı ilim adamları bu âyet-i kerimeyi, binanın yukarısına sahib kimsenin damda hak sahibi olmadığına delil göstermişlerdir. Çünkü yüce Allah kapılan evlere ait zikrettiği gibi, burada tavanları da evlere ait olarak söz konusu etmiştir. Malik - Allah'ın rahmeti üzerine olsun-in görüşü budur.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Buna sebep evin, bir alan, duvar, tavan ve kapıdan ibaret oluşundan dolayıdır. Ev kime ait ise onun ana unsurlarına da sahihtir. Semaya kadar üst hakkının ona ait olduğunda da görüş ayrılığı yoktur. Altı hususunda ise farklı görüşler vardır. Kimisi ona aittir derken, kimisi de yerin altında onun herhangi bir hakkı yoktur, demiştir. Bizim mezhebimizde (maliki mezhebinde) her iki görüş de vardır. Daha öncekilerden İsrailoğullarına mensub kişi ile ilgili sahih hadis bu hususu açıklamaktadır: Bir adam birisinden bir ev satın almış, orada inşaat yaptığı sırada içinde altından bir testi bulmuş. O testi kendisine evi satana getirerek: Ben evi satın aldım, testi satın almadım deyince, satıcı da: Ben sana o evi içindekilerle birlikte sattım demiş. Herbiri ötekine vermek isterken aralarında peygamber(leri) şöyle hüküm vermiş: Onlardan birisi oğlunu diğerinin kızı ile evlendirsın ve bu mal her ikisinin olsun. [43] Doğrusu ise altın da, üstün de -satış esnasında bunların dışarda tutulması hali dışında- ev sahibinin olduğudur. Eğer bu iki yerden birisini satacak olursa, ondan kendisi ile faydalanabileceği kadarını ha-keder, geri kalanı ise satana aittir. [44]

5- Yapının Alt ve Üstüne (Kat Mülkiyetine) Ait Diğer Bazı Hükümler:

Bir yapının üst ve altı ile ilgili hükümlerden birisi de şudur: Eğer bir yapının üstü ve altı iki kişiye ait bulunup da alt binada tamiri gereken bir durum olur yahutta altın sahibi binasını yıkmak isterse, Suhnun'un Eşheb'den

naklettiğine göre; Eşheb şöyle demiş: Eğer alttaki yapının sahibi yapısını yıkmak ister yahutta üstteki yapının sahibi üstüne bina etmek isterse, altta bulunan kimse ancak zaruret dolayısıyla ve yıkması üstte hak sahibi olana daha uygun gelmesi halinde yıkabilir; ta ki altın yıkılmasıyla üstteki de yıkılmış olmasın. Üstte bulunan kimse de kendi hakkında daha önce olmayan -alta sahib olana zarar vermeyecek kadar basit şeyler dışında- herhangi bir bina yapamaz. Eğer üsttekinin tavanından bir kereste kırılacak olursa, onun yerine öncekinden daha ağır gelmeyecek ve altın sahibine zarar vereceğinden korkulmayacak bir kereste yerleştirebilir.

Eşheb dedi ki: Evin (giriş) kapısı altta bulunanın sahibine aittir. Eğer alt yıkılacak olursa, altın sahibi onu bina etmeğe mecbur edilir. Yukarıda olanın altı bina etme gibi bir yükümlülüğü yoktur. Şayet alttakinin sahibi, yeniden yapmayı kabul etmeyecek olursa, o vakit: Altı bina edecek bir kimseye bunu sat, denilir.

Alt birisinin yukarı bir başkasının olup altın tamire ihtiyacı bulunması hali ile ilgili olarak İbnu'l-Kasım'ın rivayetine göre Malik şöyle demiştir: Böyle bir binanın tamirâtı altta bulunan bölümün sahibine aittir. Altını düzeltip tamir edinceye ka.dar yukarıyı gerekli desteklerle beslemek onun vazifesidir, çünkü altta bulunanın vazifesi yukarıda bulunanı ya bir yapı üzerinde yahutta gerekli şekilde desteklemek suretiyle taşımak görevi vardır. Aynı şekilde yukardakinin üstünde de bir başka yapı bulunuyor ise, yukarda olan ikinci yapının gereken şekilde desteklerle yerinde tutulması, ortada olana sahib olanın görevidir.

Şöyle de denilmiştir: İkinci katın askıda tutulması, alttaki bina yapıncaya kadar onun üstündekinin görevidir. en-Numan b. Beşir'in Peygamber (sav)'dan şöyle dediğine dair hadisi bu hususta asli bir dayanaktır: Peygamber buyurdu ki: "Allah'ın hadleri üzerinde (onları işlememekte) dimdik duran kimsenin misali ile onların içine düşenin misali bir gemiyi (bölümlerini) paylaştırıp bir kısmına yukarısının bir kısmına da alt taraflarının isabet ettiği bir (yolcu) topluluğun haline benzer. Geminin alt tarafında bulunanlar su ihtiyaçlarını almak için üstlerinde bulunanların bulundukları yere giderler. O bakımdan (kendi aralarında) şöyle derler: Biz kendi payımızda bir delik açsak da üstümüzde bulunanlara eziyet vermesek (daha iyi olmaz mı?) Şayet (diğerleri) bunları

istekleri ile birlikte başbaşa bırakacak olurlarsa hep birlikte helak olurlar, eğer onların bu şekilde hareket etmelerini engelleyecek olurlarsa onlar da, bunlar da hep birlikte kurtulurlar. [45]

İşte bu aynı zamanda Malik ve Eşheb'in lehine bir delildir. Ayrıca bu hadište şuna da delil vardır: Alttaki bulunan kimsenin yukarıda bulunana zarar verecek şekilde yeni şeyler yapmak hakkı yoktur. Eğer ona zarar verecek bir şey yapacak olursa, tek başına alttakinin ıslahını (düzeltilmesini) yapmak zorundadır. Yukarıda bulunanın sahibi onu zarar vermekten alıkoymak hakkına sahiptir. Çünkü Peygamber (sav): "Eğer onlara engel olurlarsa, onlar da «kâşerleri de hep birlikte kurtulurlar." diye buyurmuştur. Zalimden başkasının yahutta sünnette meydana getirilmesi caiz olmayan şeyleri yeniden ortaya çıkartması yasaklanmış kişilerden başkasının engellenmesi ise caiz değildir.

Ayrıca bu buyrukta erar-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münkerin terkedilme-si sebebiyle cezalandırılmaya hak kazanılacağına delil de vardır. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Enfal Sûresi'nde (8/25. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Yine bu hadiste kuranın ve kura çekmenin caiz olduğuna da delil vardır. Bu da daha önce Al-i İmran suresinde (3/44. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bu hususların herbirisini belirtilen yerde izleyecek olursak, gereği gibi açıklanmış olduğunu göreceğiz. Hamd Allah'adır. [46]

34. Evlerinin kapılarını ve yaslandıkları tahtlarını da...

35. Altından süs eşyaları da (verirdik). Bunların hepsi dünya hayatının metaından başka bir şey değildir. Ahiret yurdu ise Rabbi-nin yanında takva sahiplerininindir.

"Evlerinin kapılarını" buyruğu "evlerinin kapılarını da (böyle) kıldık" demektir. Buradaki "evlerinin" lafzının daha önce geçen "Rahmana kâfir olanların" buyruğundan bedeli istimal olduğu da söylenmiştir. [47]

"Kapılarını" gümüşten kıldık demektir.

"Ve yaslandıkları tahtlarını da" aynı şekilde (yapardık).

"Tahtlar da" kelimesi'in çoğuludur. Bunun çoğulu olduğu da söylenmiştir. Bu da: "Taht'ın çoğuludur. Bu durumda bu lafız çokluk çoğulu (cemu'l-cem) olur.

"Yaslandıkları" buyruğunda geçen: ile: "Yaslanmak" bir şeyin üstüne kendisini vermek, ağırlığını ona taşıtmak demektir. Yüce Allah'ın: "Ona dayanırım" (Taha, 20/18) buyruğunda da aynı kökten gelen fiil kullanılmıştır.

"Çokça yaslanan adam" demektir. aynı zamanda "üzerinde yaslanılan şey" anlamına gelir. "Bir şeye yaslandı" demek olup, bu işi yapana Yaslanan, yaslanma yeri"ne de ([si.) denilir. " Onu bir şeye yaslanmış bir kimse haline getirinceye kadar ona (mızrağını) sapladı" demektir. "Asaya yaslandım" demektir. Bütün bunlarda "te" harfinin aslı "vav"dır. "Tartıldı, söz verdi" fiillerinde yapılan uygulama ne ise buna da aynı şey yapılmıştır.

"Altından süs eşyaları da (verirdik)" buyruğunda geçen: "Altın" demektir. Bu açıklama İbn Abbas ve başkalarından nakledilmiştir. Yüce Allah'ın: "Yahut altından bir evin olsun" (el-İsra, 17/93) buyruğu da buna benzemektedir ki, daha önceden (belirtilen âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Zeyd dedi ki: Bu ("zuhurf") insanların evlerinde kullandıkları eşya ve evlerini döşedikleri şeylerdir. el-Hasen, nakış ve süslerdir, demiştir. Asıl anlamı da süstür. Mesela: "Evi süsledim" denilir: "Filan süslendi" demektir.

Ayet-i kerimedeki: "Altından süs eşyaları da" lafzının nasb ile gelmesi: "Bununla birlikte Biz onlara altından süs eşyaları da verirdik" anlamına geldiğinden ötürüdür. Başındaki cer harfinin kaldırılması ile nasb olduğu da söylenmiştir.

Yani "Biz kendilerine altın ve gümüşten tavanlar, kapılar ve tahtlar yapardık" anlamındadır. Başından: "...dan" edatı hazfedilince, burada da: "Altından süs eşyaları da" diye buyurularak nasb ile gelmiştir.

"Bunların hepsi dünya hayatının metaindan başka bir şey değildir." Anlamındaki buyruğu Asım, Hamza ve İbn Amir'den Hişam: ".değildir" lafzını: (û) diye şeddeli okumuşlardır. Diğerleri ise şeddesiz okumuşlardır.^[48] bu husus daha önceden sözkonusu edilmiş idi. Ebu Reca'dan (İli)'ın "lam" harfini kesreli okuduğu rivayet edilmiştir. Ona göre burada, konumunda olup ona ait (olan zamir) de hazfedilmiştir. İfadenin takdiri de şöyle olur: "şüphesiz ki bütün bunlar dünya hayatının metainın kendisi olan şeylerdir." Burada zamirin hazfedilmesi: "Bir sivrisineği veya ondan daha üstün herhangi bir şeyi misal olarak vermekten" (el-Bakara, 2/26) ile: "Güzelce uygulayanlara tamamlamak..." (el-En'am, 6/154) diye okuyanların kıraatinde (bu aid zamirin) hazfedilmesine benzer.

Ebu'l-Feth dedi ki: Bu okuyuşa göre "Hepsi" lafzının nasb ile okunması gerekir. Çünkü buradaki şeddelisinden hafifletilmiş olandır. Bu ise hafifletildi mi (şeddesiz okundu mu) ve ameli de kaldırıldı mı o takdirde bunun ile "ma" anlamında olan nefyedici birbirinden ayırmak için ifadenin sonunda (haberinin başında) "lam" harfinin gelmesi gerekir. Burada ise cer edatı olan "lam'ın dışında bir lam bulunmamaktadır.

"Ahiret yurdu ise Rabbinin yanında takva sahiblerininindir" buyruğunda takva sahibi olup Allah'tan korkan kimselere cennet verileceğini kastetmektedir. Ka'b

dedi ki: Ben yüce Allah'ın indirdiği kitabların birisinde şunu gördüm: Eğer mü'min kulum üzölmeyecek olsaydı, kâfir kulumun başını taçlandırırđım. Hiçbir ağrı dolayısı ile ondan ter boşalmaz, başı dahi ağrımazdı.

Tirmizî'nin, Sahihinde Ebu Hureyre'den şöyle dediğı zikredilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Dünya müminin zindanı, kâfirin cennetidir." [49] Sehl b. Sa'd'dan rivayete göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Eğer dünya Allah nezdinde bir sivrisinek kanadı kadar değer taşımış olsaydı, dünyadan hiçbir kâfire bir yudum su dahi içirmezdi." Ayrıca bu hususta Ebu Hureyre yoluyla gelen hadis de vardır (dedikten sonra Tirmizî şöyle) dedi: Bu hasen, garib bir hadistir[50]

Şair diyor ki:

"Eğer dünya iyilikte bulunanın mükafatı olsaydı,

O takdirde zalimin orada yaşamaması gerekirdi.

Onlara şeref ve üstönlük olsun diye peygamberler bu dünyada aç kaldılar,

Halbuki diğer taraftan karınları doydu hayvanların."

Bir diğer şair de şöyle demektedir:

"Kararlı birisi isen geçen günlerden istifade et, Çünkü sen bugünlerde ya (kötölükten) yasaklayan, ya (iyiliğı) emreden birisisin.

Eğer dünyadan bir kişinin dinine zarar gelmezse, Artık ele geçiremediğı dünyalık dolayısıyla zararı olmaz, Dünya bir sivrisinek kanadı kadar çekmez, Bir kuşun kanadındaki ince bir tüy kadar dahi gelmez. O bakımdan (Allah) dünyayı iyilik yapanın bir sevabı

kılmaya razı olmadığı gibi, Dünyayı kâfire bir ceza olarak kabul etmedi." [51]

36. Kim Rahmanın zikrini görmezlikten gelirse, Biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun ayrılmaz bir arkadaşdır.

37. Muhakkak bunlar onları yoldan alıkoyarlar ve onlar da kendilerinin hidayette olduklarını sanırlar.

38. Nihayet o bize geldiğinde diyecek ki: "Keşke benimle senin aranda iki doğu kadar uzaklık olsaydı. Sen ne kötü bir arkadaş-mışsın!"

"Kim Rahman'ın zikrini görmezlikten gelirse, Biz ona bir şeytanı musallat ederiz. Artık bu onun ayrılmaz bir arkadaşdır" buyruğundaki

"kim... görmezlikten gelirse" buyruğunu İbn Abbas ve İkrime: diye "şın" harfini üstün olarak okumuşlardır. "Kim kör olursa..." demektir. "Kör oldu, olur" fiili de

aynı köktendir. Erkek hakkında: Kör adam" kadın hakkında: "Kör kadın" ifadeleri görmemeleri halinde durumlarını anlatmak üzere kullanılır. Şair el-A'sa'nın şu beyitinde de aynı kökten gelen lafız kullanılmıştır.

"O avurtlan kaybolmuş bir adam gördü, Hilkatı değişmiş, gözü görmeyen bir kimsedir."

Yine şair şöyle demiştir:-

"Gözleri görmeyen, zamanın kötü musibetlerinin kendisine zarar verdiği, Ve düşünmez hale getirip aklını bozduğu bir adam gördü diye mi (böyle yaptı)?" Diğerleri ise (şın harfini) ötreli okumuşlardır ki; bu da: "A'sa (kör)'in durumuna düştü, düşer" demektir. el-Halil: "Az gören bir gözle bakmak" demektir deyip, şu beyiti zikretmektedir:

"Onun yanına gittin mi ateşinin ışığına cılız bir gözle bakarsın (gözlerin kamaşır), En güzel ateşin yanında en hayırlı ateş yakanı bulursun."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ateşinin ışığına (gözleri kamaştığından) cılız bir şekilde bakan, Ve rüzgar esip de bulunduğu yerin kuru olduğu o genç, ne güzeldir!"

el-Cevherî dedi ki: mastarı olup bu da gündüzün görüp, geceleyin görmeyen kimse demektir. Böyle olan bir kadına: denilir, iki kadına denilir. "Allah onun gözlerini kamaştırdı da onun gözleri kamaştı, kamaşır, kamaşmak" denilir. Bu durumda olan iki erkeğin halini anlatmak için: denilir, fakat Araplar: diye kullanmamışlardır. Çünkü "vav" harfi kendisinden önceki harf kesreli olduğu için tekilde "ye"ye dönüşünce, tesniyede de olduğu halde bırakılmıştır. "Kendisinin geceleyin iyi görmediği izlenimini veren kimse" demektir. 'in nisbeti (ism-i mensubu):şeklinde gelir. 'e nis-bet ise diye gelir. " Önüne geleni görmediği için ön ayakları ile rastgele herşeyin üzerine basan dişi deve" demektir. "Bir kimse basiretsizce ve gelişigüzel iş yaptı" anlamındadır. -Aynı anlamda olmak üzere denilir.

Bu âyet-i kerime sûrenin baş taraflarında geçen: "Siz... diye, Zikri size bildirmekten vaz mı geçelim?" (ez-Zuhruf, 43/5) buyruğu ile ilişkilidir. Yani Biz size Zikri ulaştırmaya devam edeceğiz. Her kim ondan yüz çevirmek sureti ile Zikri görmezlikten gelip saptırıcıların söz ve batıllarına yönelecek olursa "Biz ona bir şeytanı musallat ederiz" küfrünün bir cezası olmak üzere ona bir şeytan veririz, "artık bu onun" denildiğine göre dünyada "ayrılmaz arkadaşdır." Onu helalden alıkoyar, harama iter, itaat yapmasını engeller, ma-siyet işlemesini emreder. İbn Abbas'ın açıklamasının anlamı budur.

Bir diğer görüşe göre de bu, ahiretteki durumu dile getirmektedir. Bu açıklamayı

da Said el-Cüreyrî yapmıştır.

Haberde belirtildiğine göre; kâfir kabrinden çıkacağı vakit onunla birlikte bir de şeytan gönderilir. Her ikisi birlikte cehenneme girinceye kadar o şeytan ondan ayrılmaz. Mümin ile birlikte de Allah, yarattıkları arasında hüküm verinceye kadar bir melek gönderilir. Bunu el-Mehdevî zikretmiştir.

el-Kuşeyrî dedi ki: Doğru olan bu şeytanın o kimsenin hem dünyada, hem de ahirette ayrılmaz arkadaşı olduğudur.

Ebu'l-Heysem ile el-Ezherî şöyle demişlerdir: "O şeyi kastettim" demektir. ise "o şeyden yüz çevirdim" demektir. Bu durumda ile birlikte kullanılması arasında fark vardır. Tıpkı: " Ona meylettim" ile " Ondan başka tarafa yöneldim" gibi.

Katade de: "ise; yüz çevirir" demektir, demiştir. [\[52\]](#)

el-Ferra'nın görüşü de budur. en-Nehhas dedi ki: Bu, sözlükte bilinen bir anlam değildir.

el-Kurazî, sırtını dönerse diye açıklamıştır, mana birdir.

Ebu Ubeyde ve el-Ahfeş: Gözü kararır diye açıklamışlardır. el-Utbî ise "yüz çevirdim" anlamında kullanılacağını kabul etmemekte ve doğrusunun: "şekli olduğunu söylemektedir. Doğru görüş Ebu'l-Heysem ile el-Ezherî'nin açıklamasıdır. Bütün bilgi sahibi kimseler de böyle demişlerdir.

es-Sülemî, İbn Ebi İshak, Yakub ve Asım'dan ile el-A'meş'ten İsmet: "Musallat ederiz" anlamındaki buyruğu ye ile: “ Musallat eder" diye okumuştur. Buna sebep ise daha önceden "Rahman"ın zikredilmiş olmasıdır. Yani Rahman ona bir şeytan musallat eder.

Diğerleri ise "nun" ile Gederiz anlamında) okumuşlardır. İbn Abbas'tan ise: "Ona bir şeytan musallat edilir, artık bu onun ayrılmaz arkadaşı olur" diye okumuştur. Yani onun yanından ayrılmaz ve onunla birlikte bulunur.

Buradaki "bu" lafzının -önceden geçtiği üzere- şeytana ait bir zamir olduğu söylendiği gibi, "Kur'ân'dan yüz çevirme"ye ait olduğu da söylenmiştir. Yani O, yüz çeviren şeytanın ayrılmaz arkadaşı olur demek olur.

"Muhakkak bunlar" yani şeytanlar "onları yoldan alıkoyarlar" hidayet yolunu izlemelerini engellerler. Burada fiilin çoğul lafzı ile gelmesi yüce Allah'ın: "Kim... görmezlikten gelirse" buyruğunda yer alan "kim" anlamındaki lafzın çoğul anlamını taşımasından dolayıdır.

"Ve onlar" kâfirler "kendilerinin hidayette olduklarını sanırlar." Şöyle de açıklanmıştır: Kâfirler şeytanların hidayette olduklarını zannettiklerinden ötürü onlara itaat ederler.

"Nihayet o bize geldiğinde" fiilini. Ebu Amr, Hamza, el-Kisaî ve Hafs tekil olarak okumuşlardır ki; kıyamet gününde kâfir geldiğinde demektir. Diğerleri ise

tesniye olarak: " İkisi geldiğinde" diye okumuşlardır ki, bundan kasıt kâfir ile onunla birlikte arkadaşlık edecek olan şeytandır. Bunlar tek bir zincire vurulmuş halde gelecekler. Kâfir: "diyecek ki: Keşke benimle senin aranda iki doğu" kış mevsiminin doğusu ile yaz mevsiminin doğusu "kadar uzaklık olsaydı." Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O hem iki doğunun Rabbidir, hem de iki batının Rabbidir." (er-Rahman, 55/17) Mu-katil'in açıklaması da buna yakındır.

Fiili tekil okuyanların kıraati zahiri itibariyle her ne kadar tekil görünüyor ise de mana her ikisi içindir. Çünkü daha sonraki ifadelerden bu anlaşılmaktadır. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Ve oldukça geniş ve hemen görüp dikkat eden, Burun tarafında üst ve alt kapakların birleştiği noktası arkadan açılmış gibi bir göz."

Mukatil dedi ki: Kâfir, senenin en uzun gününde güneşin doğduğu yer ile en kısa gününde güneşin doğduğu yer arasındaki mesafe kadar aralarının uzak olmasını temenni edecektir. İşte bundan dolayı: "İki doğu kadar uzaklık" demiştir.

el-Ferra da şöyle demiştir: O bununla doğu ve batıyı kastetmiş, ikisinden birisinin ismini kullanmıştır. Nitekim güneş ile aya "el-kamaran (iki ay)", Ebu Bekir ve Ömer'e "el-umeran", Küfe ile Basra'ya: "el-Basratan", öğlen ve ikindiye "el-asran" denilmesi gibi. Şair de şöyle demiştir:

"Semanın ufuklarını doldurduk size karşı, Onun iki ayı ve doğan yıldızlar bizimdir."

Ebu Ubeyde de Cerir'in şu beyitini zikretmektedir:

"Onların yaptıklarını beğenmezdi Rasûlullah, İki Ömer diye bilinen Ebu Bekir ve Ömer de."

Sibeveyh de şu mısraı zikretmektedir:

"İki Hubeybe yardımcı olmuş olmak bana yeter, evet yeter bana."

Bununla ez-Zübeyr'in iki oğlu Abdullah ile Musab'ı kastetmektedir. Oysa Ebu Hubeyb, Abdullah'ın künyesidir.

"Sen ne kötü bir arkadaş mışsın?" Sen kötü bir arkadaşsın. Çünkü onu cehenneme götürecektir.

Ebu Said el-Hudrî dedi ki: Kâfir ölümden sonra diriltileceği vakit, onun yanından ayrılmayacak olan şeytandan arkadaşısı ile eşleştirilir. Onu cehenneme götürünceye kadar ondan ayrılmayacaktır. [\[53\]](#)

39. Bugün size asla fayda vermeyecektir. Çünkü zulmettiniz. Elbette siz beraberde azab çekeceksiniz.

"Bugün size asla fayda vermeyecektir. Çünkü zulmettiniz" buyruğun-daki: "Çünkü" lafzı "bugün" lafzından bedeldir. Yani Allah kâfire şöyle diyecektir: Siz dünya hayatında şirk koştüğunuz için bu sözün bugün size faydası olmayacaktır. Bu ise kâfirin söyleyeceği söz olan: "Keşke benimle senin aranda iki doğu kadar uzaklık olsaydı" (Zuhruf, 43/38) sözleridir. Yani o günde pişmanlık fayda vermeyecektir.

Kendisinden, farklı rivayet gelmiş olmakla birlikte; "Elbette siz" hemzesi kesreli ile "Beraberce azab çekeceksiniz." İbn Amir'in kıraatidir. Diğerleri ise (hemzeyi) üstün ile okumuşlardır. Şu takdirde ref mahallindedir: Azapta ortak olmanızın bugün size asla faydası olmayacaktır. Çünkü herkes bu azaptan kendisi için en fazla payı almış olacaktır (demektir.)

Yüce Allah böylelikle cehennem ehline, dünya hayatında iken musibete uğrayan kimselerin başkalarının musibetini görerek kederlerinin hafiflemesi imkanını vermeyeceğini bildirmektedir. Çünkü dünyadakiler başkasının musibetini görerek nisbeten rahatlarlar. Böyle bir kimse: Bela ve musibette benim durumumda olan başkaları da vardır der ve bu onun kederini bir parça hafifletir. Nitekim el-Hansa şöyle demiştir:

"Eğer etrafımda çok olmasaydı,

Kardeşlerine ağlayanlar, öldürürdüm kendimi.

Gerçi onlar benim kardeşim gibisine ağlamıyorlar ama,

Başkaları da bana benzer durumdadır, diyerek teselli buluyorum."

Ahirette başkalarının benzer durumda olması, onlara teselli faydasını sağlayamayacağına göre, onlar azabları ile uğraşacaklardır.

Mukatil de şöyle demektedir: Bugün mazeretler göstermenizin ve pişmanlık duymanızın size faydası olmayacaktır. Çünkü sizinle birlikteki şeytanlarınız da, sizler de -küfürde ortak olduğunuz gibi- azapta da ortaksınız. [\[54\]](#)

40. O sağır kimselere sen mi işittireceksin? Yahut kör olanları ve apaçık bir sapıklık içerisinde bulunanları sen mi hidayete ulaştıracaksın?

Ey Muhammed! "O sağır kimselere sen mi işittireceksin? Yahut kör olanları ve apaçık bir sapıklık içerisinde bulunanları sen mi hidayete ulaştıracaksın?" buyruğu şu demektir: Senin böyle bir imkanın yoktur. Bundan ötürü kâfir olurlarsa göğsün daralmasın.

Buyrukta Peygamber (sav)'a bir teselli vardır. Ayrıca kaderiyye'nin ve diğerlerinin kanaatleri reddedilmekte, hidayetin, doğru,yolu bulmanın ve kalpteki ilahi yardımdan uzak kalışın Allah'ın yaratması ile olduğunu, O'nun,

dilediği kimseyi saptırıp dilediğine hidayet verdiğini de göstermektedir. [\[55\]](#)

41. Eğer seni alıp götürsek dahi şüphesiz ki bunlardan intikam alıcılar Bizleriz.

42. Yahut onları tehdit ettiğimiz azabı sana gösteririz. Çünkü Biz onlara güç yetirenleriz.

"Eğer seni alıp götürsek dahi..." Yani Biz seni Kureyş'in eziyetinden, Mekke'den çıkaracak olsak "şüphesiz ki bunlardan intikam alıcılar Bizleriz. Yahut onları tehdit ettiğimiz azabı sana gösteririz." Bu da sen hayatta iken

onlardan intikam almamızdır. "Çünkü Biz onlara güç yetirenleriz."

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah bunu ona Bedir günü gösterdi. Müfessir-lerin çoğunluğunun görüşü de budur.

el-Hasen ve Katade ise şöyle demektedir: Bu müslüman insanlar hakkındadır. Yani Peygamber (sav)'dan sonra meydana gelmiş fitneleri kastediyor. Buna göre; "Seni alıp götürsek" buyruğu, senin canını alsak demektir. Peygamber (sav)'dan sonra çok ağır musibetler oldu. Yüce Allah peygamberine ikramda bulunarak onu alıp götürdü ve ümmetinin hallerinden gözünü aydınlatacak şeylerden başkasını ona göstermedi, intikam ve musibetleri ondan sonraya bıraktı. Halbuki ümmetinin birtakım musibetlere uğratıldığı gösterilmedik hiçbir peygamber yoktur.

Rivayet edildiğine göre Peygamber (sav)'a kendisinden sonra ümmetinin karşı karşıya kaldığı durumlar gösterilmiştir. O da yüce Allah'ın huzuruna çıkıncaya kadar hep sıkıntılı idi, gülerek neşelendiği görülmedi.

İbn Mesud'dan rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah bir ümmet hakkında hayır murad edecek olursa, o ümmetten önce peygamberinin canını alır ve onu o ümmet için önden giden bir öncü ve bir geçmiş kılar. Eğer bir ümmet hakkında azabı murad edecek olursa, peygamberi hayatta iken o ümmete azab verir ki, kendisini yalanlayıp emrine karşı geldiklerinden ötürü onun gözü aydın olsun." [\[56\]](#) [\[57\]](#)

43. O halde sana vahyolunana kuvvetle sarıl. Çünkü sen dosdoğru bir yol üzeresin.

44. Ve muhakkak o, sana ve senin kavmine büyük bir şereftir. Yakında sorguya çekileceksiniz.

"O halde sana vahyolunana" yalanlayıcılar onu yalanlasa dahi Kur'ân-ı Kerim'e "kuvvetle sarıl. Çünkü sen dosdoğru bir yol üzeresin." Bu yol seni Allah'a,

rızasına ve mükafatına kavuşturacaktır.

"Ve muhakkak o, sana ve senin kavmine büyük bir şereftir." Kurân-ı Kerim hem senin için, hem de kavmin olan Kureyşliler için bir şereftir. Zira bu Kur'ân onların dili ile onlardan birisi üzerine inmiştir. Yüce Allah'ın: "Andolsun ki Biz size sizin için bir şan ve şeref kaynağı olan bir kitab indirdik" (el-Enbiya, 21/10) buyruğu da buna benzemektedir.

Kur'ân-ı Kerim, Kureyş'in dili ile indi, ilk olarak onlara hitab etti. Bundan ötürü buna iman eden herkes, onların dillerini öğrenmeye gerek gördü. Böylelikle onlara muhtaç oldular. Çünkü başka dilleri konuşanlar, emir ve nehyin anlatıldığı, Kur'ân-ı Kerim'deki bütün haberlerin ifade edildiği manayı kavrayabilmek için, onların dillerini öğrenmeye gerek duydular. Böylelikle onlar diğer dilleri konuşanlara göre daha şerefli kılındılar. Bundan dolayı bu dile de "Arapça" adı verildi.

Bunun, sizin gerek duyduğunuz şeyler hakkında senin ve ümmetin için bir açıklamadır, anlamına geldiği söylendiği gibi, dinin emirlerini kendisi vasıtasıyla hatırlayıp, gereğince amel ettiğiniz bir öğüttür, diye de açıklanmıştır.

"Ve muhakkak o sana ve senin kavmine büyük bir şereftir" buyruğu ile hilafetin kastedildiği de söylenmiştir. Hilafet Kureyşliler arasında olur, başkalarında olmaz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bu hususta insanlar Kureyş'e tabidirler. Müslümanları onların müslümanlarına, kâfirleri de onların kâfirlerine tabidir. "[58]

Malik dedi ki: Bu adamın: Babam bana anlattı, o babasından (naklen) anlattı, demesidir. Bu açıklamayı -el-Maverdî, es-Sa'lebî ve diğerlerinin zikrettiklerine göre- İbn Ebi Seleme babasından, o Malik b. Enes'ten rivayet etmiştir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Ben İslâm'da bu mertebeye Bağdat'ta gördüğüm dışında herhangi bir kimseye nasib olduğunu görmedim. Orada bulunan et-Temimîoğulları derler ki: Bana babam anlattı, dedi ki: Bana babam anlattı, diye Rasûlullah (sav)'a kadar senedini ulaştırır. Böylelikle onların değerleri üstün bir mertebeye yükselmiş, insanlar onları tazim eder hale gelmişlerdir. Halifelik makamı da onlarla üstünlük kazanmıştır. Yine Medinetu's-Selam'da Ebu Muhammed Rızkullah b. Abdi'l-Vehhab Ebu'l-Ferec b. Abdi'l-Aziz b. el-Ha-ris b. el-Esed b. el-Leys b. Süleyman b. Esved b. Süfyan b. Yezid b. Ukeyne b. Abdillâh et-Temimî'nin iki oğlunu gördüm. Onlar şöyle diyorlardı: Babamız Rızkullah'ı şöyle derken dinledik: Babamı şöyle derken dinledim: O: Babamı şöyle derken dinledim: O: Babamı şöyle derken dinledim: O: Babamı şöyle derken dinledim (diyordu ki:) Ali b. Ebi Talib'i, el-Hannan ve el-Mennan'ın mahiyeti hakkında soru sorulması üzerine

şöyle derken dinledim: el-Hannan kendisinden yüz çevirene yönelen, el-Mennan ise kendisinden istenilmeden önce bağışlarda bulunan kimse demektir. Ali'yi böyle derken dinledim diyen kişi ise onların büyük dedeleri Ukeyne b. Abdullah'dır. Bununla birlikte daha kuvvetli görülen görüş yüce Allah'ın: "Ve muhakkak o sana ve senin kavmine büyük bir şereftir" buyruğu ile Kur'ân-ı Kerim'in kastedildiğidir. Çünkü ifade buna bina edilmiş ve sonunda ona dönülmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Maverdî dedi ki: "Ve senin kavmine*" buyruğu hakkında iki görüş vardır: Birincisine göre ümmetinden sana tabi olanlar demektir. Bu açıklamayı Katade yapmış olup, es-Sa'lebî bunu el-Hasen'den diye de zikretmiştir. İkinci görüşe göre Kureyş'ten senin kavmine demektir. Bu kimdendir denilir, Araplardandır diye cevap verilir. Hangi Araplardandır diye sorulunca, Kureyş'tendir diye cevap verilir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır.

Derim ki: Sahih olan Kureyş'ten olsun, başkalarından olsun Kur'ân-ı Kerim'in gereğince amel edenler için bir şeref kaynağı olduğudur. İbn Abbas rivayetle dedi ki: Allah'ın peygamberi (Allah'ın salat ve selamı ona olsun) bir sedyeden yahutta bir gazadan döndüğünde Fatıma'yı çağırıp, şunları söyledi: "Ey Fatıma! Nefsini Allah'tan satın almaya bak! Çünkü Allah'tan gelecek olana karşı benim sana hiçbir faydam olmaz." [59]

Buna benzer sözleri hanımlarına da söylediği gibi; yine bunun benzerini yakın akrabalarına da söylemiştir. Daha sonra yüce Allah'ın peygamberi (salat ve selam ona) şöyle buyurmuştur: "İnsanlar arasında Haşimoğulları ümmetim olmaya en layık kimseler değildir. Çünkü insanlar arasında ümmetim olmaya en layık kimseler takva sahibi olanlardır. İnsanlar arasında Kureyş-liler de ümmetim olmaya en layık kimseler değildir. Çünkü insanlar arasında ümmetim olmaya en layık kimse takva sahibi olanlardır. Yine insanlar arasında ümmetim olmaya en layık olanlar ensar değildir. Çünkü ümmetim olmaya insanlar arasında en layık olanlar takva sahibi kimselerdir. İnsanlar arasında mevalî (Arap olmayan mü'minler) ümmetim olmaya en layık kimseler değildir. İnsanlar arasında ümmetim olmaya en layık kimseler takva sahibi olanlardır. Hepiniz bir erkek ve bir kadınsınız, sizler: Sâ' denilen ölçünün üstündeki hiza gibisiniz. Sizden herhangi birinizin diğerine takva ile olması hali dışında bir üstünlüğü yoktur. "

[60]

Ebu Hureyre'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Cehennem kömürlerinden bir kömür ile övünüp duran birtakım kimseler ya bu yaptıkları işlerden vazgeçerler, veya Allah nezdinde onlar pislikleri burnuyla iten domuzlan böceğinden daha kötü bir durumda olurlar. Hepiniz Adem'in

çocuklarıdır. Adem topraktandır. Şüphesiz Allah sizden cahiliye gururunu ve (cahiliyenin) babalarla öğrenme geleneğini gidermiş bulunuyor. İnsanlar ya takva sahibi bir mümindir yahut bedbaht bir günahkar-dır." [61] Bu ikisini de Taberî rivayet etmiştir. Buna dair daha geniş açıklamalar yüce Allah'ın izniyle el-Hucurat Sûresi'nde gelecektir.

"Yakında" bu nimete karşı şükredip, etmediğinize dair "sorguya çekileceksiniz." Bu açıklamayı Mukatil ve el-Ferra yapmıştır. İbn Cüreyc de şöyle demiştir: Sen de, seninle birlikte olanlar da sana verdiklerimizden dolayı sorguya çekileceksiniz. [62]

Bu hususta yaptığınız amellerden size soru sorulacaktır, diye de açıklanmıştır. Manalar birbirine yakındır.

45. Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor! Rah-man'dan başka ibadet edilecek ilahlar kılmış mıyız?

İbn Abbas ve İbn Zeyd dedi ki: Rasûlullah (sav) Mescid-i Haram'dan, Mes-cid-i Aksa'ya -ki o Beytu'l-Makdis mescididir- İsrâ'da götürüldüğünde yüce Allah ona Adem'i ve soyundan dünyaya gelmiş diğer peygamberleri diriltti. Cibril de Peygamber (sav) ile birlikte bulunuyordu. Cibril (a.s) ezan okudu, sonra namaz için kamet getirdi. Sonra da: Ey Muhammed öne geç de onlara namaz kıldır dedi. Rasûlullah (sav) namazı bitirince Cibril kendisine: "Ey Muhammed! Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor. Rah-man'dan başka ibadet edilecek ilahlar kılmış mıyız?" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sav): "Hayır, sormama gerek yok. Ben bu konuda yeterli kanaate sahibim" diye buyurdu. [63] İbn Abbas dedi ki: Bu peygamberler yetmiş kişi idi. İbrahim, Musa ve İsa (hepsine selam olsun) bunlar arasında idi. Onlara soru sormayışının sebebi Allah'ı onlardan daha iyi biliyor olması idi.

İbn Abbas'tan başkasından gelen rivayette de şöyle denilmektedir: Rasûlullah (sav)'ın arkasında yedi saf halinde namaz kıldılar. Rasûller üç saf, nebiler ise dört saf idi. Rasûlullah (sav)'ın hemen arkasında ise İbrahim halilullah, sağında İsmail ve solunda İshak vardı. Sonra Musa, sonra da diğer rasûller dizilmişti. Onlara iki rekat namaz kıldırıldı. Namazı bitirip ayağa kalkınca şöyle buyurdu: "Rabbim bana size: Sizden herhangi birinize Allah'tan başkasına ibadet etmeye davet etmek için bir emir verip vermediğini sormamı vahyetti." Onlar: Ey Muhammed dediler, bizler şahitlik ederiz ki, hepimiz aynı çağrı olan la ilahe ilallah demeye davet etmek üzere ve onun dışında tapındıkları bütün varlıkların

batıl olduğunu, senin nebilerin de sonuncusu, ra-sûllerin de efendisi olduğunu söylemek üzere gönderildik. Bu husus zaten senin bize imamlık yapman ile de açıkça ortaya çıkmış bulunuyor. Ayrıca kıyamet gününe kadar Meryem oğlu İsa dışında hiçbir peygamberin gelmeyeceği de bunu göstermektedir. Meryem oğlu İsa ise senin izini izlemekle em-rolunacaktır."

Said b. Cübeyr de yüce Allah'ın: "Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor" buyruğu ile ilgili olarak şunları söylemektedir: O İsrâ'ya götürüldüğü gece rasûllerle karşılaştı.

el-Velid b. Müslim de yüce Allah'ın: "Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Ben buna dair Hu-leyd b. Da'lec'e sordum da o bana Katade'den şöyle dediğini nakletti: Peygamber İsrâ'ya götürüldüğü gece bu hususu onlara sordu. Peygamberlerle ve Adem ile ayrıca cehennemin bekçisi Malik ile karşılaşmıştı.

Derim ki: Bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak sahih olan açıklama şekli budur.

"Peygamberlerimiz" anlamındaki lafızdan önceki bu açıklamaya göre zaid değildir. el-Müberred ile bir grub ilim adamı ise şöyle demişlerdir: Buyruk: Sen, senden önce gönderdiğimiz rasûllerimizin ümmetlerine soru sor, demektir. Rivayet olunduğuna göre, İbn Mesud'un kıraatinde:

"Senden önce gönderdiğimiz rasûllere ne gönderdiğimizi sor" şeklindedir. Bu ise tefsir edici bir kıraattir. Buna göre; zaidir. Mücahid, es-Süddî, ed-Dahhak, Katade, Ata, el-Hasen ve yine İbn Abbas'ın görüşü budur. Sen Tevrat ve İncil kitaplarına iman eden kimselere sor, demektir.

Anlamin: Ey Muhammed! Bize senden önce göndermiş olduğumuz peygamberlere dair soru sor, şeklinde olduğu ve böylelikle: 'in hazfedildiği de söylenmiştir. Bu açıklamaya göre ise: "Peygamberlerimize" buyruğu üzerinde vakıf tam bir vakıf olmakta, daha sonra ise cümle inkar yolu ile soru ile başlamaktadır.

Anlamin: Senden önce göndermiş olduğumuz rasûllerimize tabi olanlara sor, şeklinde olduğu ve muzafın hazfedildiği de söylenmiştir. Hitab Peygamber (sav)'a olmakla birlikte maksat onun ümmetidir.

"Rahman'dan başka ibadet edilecek ilahlar kılмыш mıyız?" buyruğu ile yüce Allah, akıl sahibi varlıklardan sözettiği gibi. ilahlardan da (akıl sahibi varlıklara uygun zamir kullanarak) söz etmiş bulunmakta ve: "İbadet edilecek" diye buyurmakta, bununla birlikte: veya diye bu-yurmamaktadır. Çünkü ilahlar onlara tapanlar nezdinde akıl sahibi varlıklar durumunda idi. Şanı yüce Allah da onlar hakkında akıl sahibi varlıklarla ilgili haber verdiği gibi, haber vermekte (söz etmekte)dir.

Böyle bir soru sormakla emredilmesinin sebebine gelince, yahudilerle müşrikler Peygamber (sav)'a şöyle dediler: Senin bu getirdiklerin senden öncekilere aykırıdır? Bunun üzerine yüce Allah, duruma vakıf kılmak ve söyletmek maksadı ile, diğer peygamberlere soru sormasını emretmiştir. Yoksa kendisi bu hususta şüphe ettiğinden dolayı bu emir verilmiş değildir.

Tevîl bilginleri Peygamber (sav)'ın diğer peygamberlere soru sorması hususunda iki ayrı görüş ortaya atmışlardır. Birincisine göre o peygamberlere sormuş, peygamberler de: Biz tevhid ile gönderildik demişlerdir. Bu açıklamayı el-Vakıdî yapmıştır.

İkincisine göre, peygamber yüce Allah'a yakîni dolayısıyla onlara soru sormamıştır. Öyle ki İbn Zeyd'in naklettiğine göre Mikail, Cebrail'e: "Bu hususa dair Muhammed sana soru sordu mu?" diye sormuş, Cebrail: "O bu hususta soru sormayacak kadar sağlam bir iman ve büyük bir yakîne sahiptir" diye cevap vermiştir. Bu anlam daha önce zikrettiğimiz şekliyle iki rivayette geçmiş bulunmaktadır. [\[64\]](#)

46. Andolsun ki Biz Musa'yı âyetlerimizle Firavun'a ve ileri gelenlerine gönderdik. "Muhakkak ki ben alemlerin Rabbinin gönderdiği peygamberiyim" dedi.

47. Onlara âyetlerimizle geldiğinde onlar bunlara gülüverdiler.

48. Bizim onlara gösterdiğimiz herbir âyet mutlaka diğerinden büyük idi. Onları belki dönerler diye azab ile aldık.

49. "Ey sihirbaz" dediler; "Senin yanında, sana olan ahdi gereği Rab-bine dua et Gerçekten bizler hidayet bulanlar oluruz."

50. Ama Biz azabı üzerlerinden kaldırıncı, hemen verdikleri sözü bozdular.

51. Firavun kavmi arasında seslenip dedi ki: "Ey kavmim! Mısır mülkü ve altından akan şu nehirler benim değil mi? Görmez misiniz?"

52. "Ben şu aşağılık olandan ve sözünü nerede ise açıklayamayan-dan daha hayırlı değil miyim?"

"Andolsun ki Biz Musa'yı âyetlerimizle... gönderdik." Yüce Allah peygamberi Muhammed (sav)'a düşmanlarından intikam alacağını bildirip diğer peygamberleri şahit tutmakla ve hepsinin tevhid üzere ittifak etmiş olduklarını göstermekle delili ortaya koyduktan sonra, bu hususu Musa ve Firavun kıssası ile Firavun'un yalanlamasını, onun ve kavminin başına gelen suda boğulmak ve yalanlama kıssasını zikrederek pekiştirdi. Yani Biz Musa'yı mucizeler ile gönderdik. Bunlar ise dokuz tane mucize idi. Bu mucizeleri yalanlandı. Sonunda

Ben de güzel akıbeti onun için kıldım. İşte sen de böyle olacaksın.

"...Onlar bunlara gülüverdiler" buyruğunun anlamına gelince, onlar alay ettiler demektir. Böylelikle kendilerine uyanlara gönderilen bu âyetlerin bir büyü ve gösterilen bir hayal olduğu vehmini vermeye, kendilerinin de bunlara güç yetirebileceklerini hissettirmeye çalışıyorlardı.

"Bizim onlara gösterdiğimiz her bir âyet mutlaka diğerinden büyük idi."

Yani Musa'nın gösterdiği âyetler (mucizeler, belgeler) âyetlerin büyüklerinden idi. Onların herbirisi bir öncekinden de büyüktü.

Bir diğer açıklamaya göre: "Mutlaka diğerinden daha büyük idi." Çünkü birincisi bir bilgi sahibi olma sonucunu verirken, ikincisi de bir başka bilgi sahibi olma sonucunu veriyor idi. Böylece birincisine ikincisi eklenmekte ve gerçek daha bir açıklık kazanmakta idi.

Âyetlerin kardeşliğinden (mealde! benzerliğinden) sözedilmesinin anlamı birbirine benzer ve birbiriyle ilişkili olmaları demektir. Nitekim: " Bu, bunun arkadaşısıdır" denilince, onlar mana itibarıyla birbirine yakındır, demek olur.

"Onları belki" küfürlerinden "dönerler diye" bu âyetleri yalanlamalarından ötürü "azab ile aldık." Bu da yüce Allah'ın: "Andolsun ki Biz Firavun hanedanını belki düşünüp ibret alırlar diye yıllarca kuraklıkla ve ürün kıtlığı ile sıkıntıya düşürdük" (el-Araf. 7/130) buyruğunda ifade edilmektedir. Tufan, çekirgeler, haşerat ve kurbağalar... İşte bu son mucizeler, onlar için bir azab ve Musa (a.s) için açık belge idiler.

"Ey sihirbaz, dediler." Yani onlar azabı gördüklerinde: Ey sihirbaz, diyerek daha önceden adetleri üzere seslendikleri şekilde ona seslendiler.

Bir diğer açıklamaya göre; onlar ilim adamlarına sihirbaz diyorlardı. O bakımdan onu tazim etmek maksadıyla ona bu şekilde hitab ettiler.

İbn Abbas dedi ki: "Ey sihirbaz" ey alim, demektir. Aralarında sihirbaz saygı gösterdikleri büyük bir kişi idi. Sihirbazlık bir yergi sıfatı değildi.

Bir diğer açıklamaya göre: Ey sihriyle bizi yenik düşüren kişi, demektir. Mesela: "Filan kişi ile sihir yarışma girdim ve onu sihir ile yendim" demektir. Nitekim Arapların: " Onunla tartıştım ve tartışmada onu yendim" ile "Fazilet bakımından onunla ölçüştüm ve ondan daha faziletli olduğum ortaya çıktı" ve benzeri ifadeler buna benzemektedir. Onlar bu sözleriyle soru sormak üzere "sihirbaz"ı gerçek anlamı ile de kullanmış olabilirler. İman ederler ümidiyle de böyle dediklerinden ötürü onları kınamadı.

İbn Amir, Ebu Hayve ve Yahya b. Vessab "he" harfi ötreli ve ("he"den sonra) "elif"siz olarak; diye okumuşlardır. Bunun sebebi ise "he" hai-finin kendisinden önceki harfe katılmış olması ve müfred nidanın gerektirdiği şekilde "ye" harfinin

ötreli olarak gelmesidir. el-Ferra da şu beyiti zikretmektedir:

"Ey nefsi direnip duran, yüz çevirmeyen kalb,

Güzel, beyaz tenli ve dudaklarının iç tarafı mavimtrak kadınlardan

(vazgeçip) ayık da kendine gel!"

Görüldüğü gibi burada "ye" harfinin ötreli oluşuna binaen "he" harfini de ötreli okumuştur. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce en-Nur Sûresi'nde (24/31. âyetin tefsirinin sonlarında) geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Amr, İbn Ebi İshak, Yahya ile el-Kisaî ise aslına uygun olarak; okuyup (vakfederse) öylece vakıf yapmışlardır. Diğerleri ise elifsiz okumuşlardır, çünkü mushafta böylece yazılmıştır.

"Senin yanında sana olan ahdi gereği Rabbine dua et." Yani Onun bize sana verdiğini haber verdiği iman edecek olursak azabı üzerimizden kaldıracığına dair sözü gereğince, O'na dua et de azabı üzerimizden kaldırsın. "Gerçekten bizler" bundan sonra "hidayet bulanlar oluruz."

"Ama" Musa dua edip de "Biz azabı üzerlerinden kaldırınca, hemen verdikleri sözü bozdular." Kendileri hakkında yerine getireceklerine dair belirttikleri ahitlerinde durmadılar ve iman etmediler.

Bir açıklamaya göre onların: "Gerçekten bizler hidayet bulanlar oluruz"

sözleri kendilerinin iman eden kimseler olduklarına dair verdikleri bir haberdir. Ancak üzerlerinden azab kaldırılınca irtidad ettiler.

"Firavun kavmi arasında seslenip dedi ki..." Denildiğine göre firavun bu mucizeleri görünce, kavmin ona doğru meyledeceklerinden korkarak "seslendi." Burada "seslendi" dedi anlamındadır. Bu açıklamayı Ebu Malik yapmıştır. Etrafında Kıbtilerin büyük ve ileri gelenlerinin bulunmuş olma ihtimali de vardır. O bakımdan kendi aralarında sesini yükseltti, sonra da bu söyledikleri bütün kıbti toplulukları arasında yayıldı. Adeta hepsi arasında seslenmiş gibi oldu. Bunun, kavmi arasında seslenecek kimselere emir verdi, anlamında olduğu da söylenmiştir ki, bu açıklamayı İbn Cüreyc yapmıştır.

"Ey kavmim! Mısır mülkü" herhangi bir kimsenin bu hususta benimle tartışması ve rakıblığı sözkonusu olmaksızın "...benim değil mi?" Denildiğine göre o, Mısır'ın kırk fersah çarpı kırk fersahlık bir alanına hakim olmuştu. Bunu en-Nekkaş nakletmektedir. Burada sözü geçen "mülk" ile İskenderiye'yi kastettiği de söylenmiştir.

"Ve altımdan akan şu nehirler?" Yani Nil'in kolları "benim değil mi?"

Bu kolların büyükleri Kral nehri (kolu), Tulün nehri (kolu), Dimyat nehri (ko-lu) ve Tinnis nehri (kolu)dir.

Katade dedi ki: Oraları bahçeler ve saraylarının altından akan ırmaklar idi.

Tahtının altından akan ırmaklardı diye de açıklanmıştır.

"Altımdan" ifadesinin arada herhangi bir vasıta olmaksızın benim tasarrufum bunlarda geçerlidir, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bir diğer açıklama da şöyledir: O dizginlerini yakaladı mı Nil de akmayıp dururdu.

el-Kuşeyrî dedi ki: Rububiyet iddiasında bulunan kimselerin olağanüstü birtakım hadiseler göstermesi mümkündür. Çünkü gerçek ilahı ilah olmayandan ayırdedebilmek için olağanüstü bir işin yapılmasına gerek yoktur.

"Altımdan akan şu nehirler" buyruğunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Elimin altındaki kumandanlar, başkanlar ve zorba kimseler benim bayrağımın altında yürümektedirler. Bu açıklamayı da ed-Dahhak yapmıştır.

Nehirlerle mallan kastettiği de söylenmiştir. Mallardan nehir diye söz-etmesi ise mallarının çok olması ve açıkça ortada olmasından dolayıdır. "Altımdan akan" lafzın ben onları bana uyan kimselere dağıtıyorum, anlamındadır. Çünkü teşvik ve kudret nehirler üzerinde değil, mallar hakkında söz-konusu olur.

Durum böyleyken benim büyüklüğümü ve gücümü buna karşılık Musa'nın zayıflığını, bir diğer açıklamaya göre sizin ihtiyaçlarınızı karşılama kudretimi Musa'nın acizliğini "görmez misiniz?"

"Şu" lafzındaki "vav" harfinin "nehirler"i "Mısır mülkü" üzerine atfeden edat, "akan" anlamındaki lafzın da ondan hal olarak nasb konumunda olması mümkün olduğu gibi, bu "vav"ın hal "vav"ı olması işaret isminin de mübteda olması "nehirler" Mn işaret isminin sıfatı "akan"ın da mübtedanın haberi olması da mümkündür.

Medineliler, el-Bezzî ve Ebu Arar; "Altımdan" lafzındaki "ye"yi üstün okumuşlar, diğerleri ise sakın okumuşlardır.

er-Reşid'den nakledildiğine göre o bu âyet-i kerimeyi okuyunca, oraya kölelerimin en iyisini vali olarak tayin edeceğim demiş ve el-Hasib'i -onun abdestinden sorumlu idi- oraya vali görevlendirmişti. Abdullah b. Tahir'den nakledildiğine göre oraya vali tayin edilmiş, oraya gitmek üzere çıkmış, ona yaklaşıp onu görünce: Firavun'un kendisi ile öğünecek: "Mısır mülkü... benim değil mi?" dedirtecek kadar ileri gitmesine sebep teşkil eden şehir bu mu? Allah'a yemin ederim ki; bu benim nezdimde oraya girmemi gerektirecek kadar değerli değildir, dedikten sonra atının dizginlerini öbür tarafa çevirdi.

Daha sonra Firavun kendi durumunu açıkça dile getirerek:

"Ben şu aşağılık olandan" herhangi bir gücü ve kuvveti bulunmadığından dolayı değersizliği ve güçsüzlüğü sebebiyle de kendi ihtiyaçlarını görmek üzere bizzat kendisi çalışıp, didinen kimseden "ve sözünü nerede ise açıklayamayandan"; Ta-Ha Sûresi'nde (20/27. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere dilinde bulunan düğümü

kastediyor; "daha hayırlı değil miyim?"

Ebu Ubeyde dedi ki: Bu buyruktaki: " Mi" edatı burada; "Hatta, bilakis" anlamındadır. Müfessirlerin çoğunun görüşüne göre atıf harfi değildir. Yani, Firavun kavmine: Hatta ben "şu aşağılık olandan" daha hayırlıyım dedi, demektir. Yani onun gücü yoktur. Değersiz ve güçsüz olduğundan kendi ihtiyaçlarını bizzat görerek kendisini küçültüyor "ve sözünü nerede ise açıklayamıyor." Bununla daha önce Ta-Ha Sûresi'nde (20/27) ayetin tefsirinde geçtiği gibi dilindeki düğümü kastediyor.

el-Ferra dedi ki: edatı iki türlü olabilir. Arzu edilirse kendisinden önceki ifade ile ilişkisinden ötürü bu edat ile yapılan bir soru kabul edilebilir, arzu edilirse de yüce Allah'ın: "Mısır mülkü... benim değil mi?" buyruğuna atf-u nesak yapılabilir.

Bunun zaid olduğu da söylenmiştir. Ebu Zeyd Araplardan bu edatı zaid olarak kullandığını rivayet etmiştir. Ben şu aşağılık ve değersiz olandan daha hayırlıyım, demektir. el-Ahfeş de: İfadede hazfedilmiş lafızlar vardır, anlam şudur demektedir: Siz görüyor musunuz? Yoksa görmüyor musunuz? demektir. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Ey Cülaçil denilen yer ile kum tepesi arasında bulunan ince ve yumuşak kumların ceylanı, O sen misin yoksa Ummu Salim midir?"

Bu da; sen mi daha güzelsin, yoksa Um Salim mi daha güzeldir, demektir.

Daha sonra da yeni bir cümle olarak: "Ben hayırlıyım" diye söylemiştir.

el-Halil ve Sibeveyh der ki: Buyruğun anlamı şudur: Görmez misiniz yoksa siz görenler misiniz? Bu durumda "Yoksa" edatı ile "görmez misiniz" üzerine atıf yapmış olmaktadır. Çünkü; "ben mi hayırlıyım" yoksa sizin görüşünüz nedir, anlamındadır. Çünkü onlar kendisine: Sen ondan hayırlısın diyecek olsalardı, ona göre çevresindekiler gören basiretli kimseler olacaktı.

İsa es-Sakafî ile Yakub el-Hadramî'den rivayet edildiğine göre onlar, ifa-
de; " siz görüyor musunuz, yoksa görmüyor musunuz?" takdirinde olmak üzere: üzerinde vakıf yapmışlardır.

Bu edat üzerinde vakıf yapanlar, bunu zaid kabul etmiş ve sanki "görmez misiniz" buyruğunun: lafzı üzerinde vakıf yapmış gibi olur. Ancak el-Halil ve Sibeveyh'e göre burada ifade tamam olmamaktadır. Çünkü; edatı kendisinden önceki ifadeler ile ilişkili olmasını gerektirmektedir.

Kimileri de şöyle demiştir: Vakıf yüce Allah'ın: "Görmez misiniz" buyruğu üzerinde yapılır. Sonra da: "Daha hayırlı değil miyim?" buyruğu üzerinde aksine ben daha hayırlıyım, anlamı ile başlanılır, el-Ferra da şu beyiti zikretmektedir:

"Kuşluk vaktinin parlaklığında güneşin kursu ve sureti gibi ortaya çıktı, Hatta

sen gözümde daha da güzelsin."

(Görüldüğü gibi) burada: Hatta sen daha da güzelsin" anlamındadır.

el-Ferra'nın naklettiğine göre kimi kıraat alimi " Ben daha hayırlı değil miyim" diye okumuşlardır.

Mücahid'den rivayet edildiğine göre o; "Yoksa..." üzerinde vakıf yapar, sonra da: "Ben (ondan) daha hayırlıyım..." diye okumaya devam edermiş ki az önce sözkonusu edilmişti. [\[65\]](#)

53- "Hem üzerine altından bilezikler bırakılmalı veya onunla birlikte melekler gelmeli değil miydi?"

"Hem üzerine altından bilezikler bırakılmalı... değil miydi?" şeklindeki bu sözlerini söylemesinin sebebi; bu şekilde süslenmek o dönemdeki şerefli ve soylu kimselerin adeti olmasıdır.

Hafs: " Bilezikler" şeklinde: çoğulu olarak okumuştur.

" Başörtüsü" kelimesinin çoğulunun: şeklinde gelmesi gibi. Ubeyy: şeklinde; çoğulu olarak okumuştur. İbn Mesud; diye okurken, bunun dışında kalan kıraat alimleri; şeklinde; "Bilezikler" lafzının çoğulu olarak okumuşlardır. O takdirde bu çokluk çoğuludur. Bununla birlikte çoğulu olması da mümkündür. Bu durumda sonraki "ne" (yuvarlak "te") çoğulda "ye"nin yerine getirilmiş olmaktadır. O zaman bu kelime "zındık" lafzının çoğulunun: ile şeklinde (Bizans komutanı demek olan "bitrik" kelimesinin çoğulunun); ile şeklinde gelmesi ve benzeri diğer kelimeler gibi. Ebu Amr b. el-Ala dedi ki: " Bilezikler" kelimesinin tekdir, bu da ayrı bir söyleyişidir.

Mücahid dedi ki: Onlar bir adama bilezik taktılar mı iki bilezik takarlar ve boynuna altın bir halka dolarlardı. Bu da onun efendi ve soylu birisi olduğuna alamet idi. Bu bakımdan Firavun: Musa'nın Rabbi -eğer Musa doğru söyleyen birisi- onun üzerine ne diye altından bilezikler bırakmıyor? demişti.

"Veya onunla birlikte melekler gelmeli değil miydi?" Katade'nin açıklamasına göre onun ardı sıra gitmeleri, Mücahid'e göre de onunla birlikte yürümeleri, İbn Abbas'ın açıklamasına göre kendisine karşı çıkanlara karşı ona yardımcı olmaları gerekmez miydi? demektir. Yani Rabbinin nezdinde bulunduklarını iddia ettiği melekleri böylelikle etrafındakiler çoğalsın, vereceği emirleri yerine getirmek üzere onları görevlendirsın. Bu suretle bu, kalble-re daha bir heybet versin diye melekleri ona katmalı değil miydi? O bu sözleri ile Allah'ın peygamberi olan kimselerin de dünyadaki hükümdarların elçileri gibi olmaları gerektiği izlenimini vermeye çalışmıştır. Halbuki o Allah'ın elçilerinin semavi ordularla desteklenmiş

olduklarını bilmiyordu. Akıllı eren herkes bilir ki, yüce Allah'ın, tek ve yalnız başına olmasına rağmen Musa'yı uyanlarının çokluğuna rağmen Firavun'a karşı koruması, Musa'ya asa ve beyaz parıldayan el (yed-i beyza) ile yardımcı olması, onun bileziklerinin bulunmasından yahut -Mukatil'in açıklamasına göre- beraberinde meleklerin yardımcıları olarak gelmesinden -el-Kelbî'nin açıklamasına göre de- onun doğruluğuna delil olmasından daha ileri derecede bir belgedir. Onun bu dediklerinin ayrıca olmasına gerek yoktur, çünkü bu kadar i'caz yeterlidir. Diğer taraftan bunca âyetin açıkça görülmüş olmasına rağmen Musa (a.s) yalanlandığı gibi, meleklerin beraberinde gelmesine rağmen yine yalanlanması da mümkündür. Firavun'un meleklerden söz etmesi Musa'nın söylediğini aktarmak yollu idi. Çünkü meleklerin yaratıcısını kabul etmeyen ve tanımayan bir kimse meleklerle iman etmez. [66]

54. Kavmini böylece hafife aldı. Onlar da ona itaat ettiler. Çünkü onlar bir fasıklar topluluğu idi.

"Kavmini böylece hafife aldı." İbnu'l-A'rabî'nin dediğine göre kavminin cahil olduğunu kabul etti, demektir.

"Onlar da ona itaat ettiler." Buna sebep ise akıllarının kıtlığı, düşüncelerinin zayıflığı idi.

"Sevinç onu hafifliğe itti" onu uygun olmayan davranışlara itti, demektir, "Onu cahillığe itti" anlamındadır. Yüce Allah'ın: "İnanmayanlar asla seni aceleciliğe sürüklemesin" (er-Rum, 30/60) buyruğunda da aynı kökten gelen lafız kullanılmıştır.

Söylediği sözler ile onları tahrik edince, onlar da Musa'yı yalanlamak üzere ona itaat ettiler, diye de açıklanmıştır. Bir başka açıklamaya göre: Onun kavmini hafife alması akıllarının hafif ve yetersiz olduğunu görmesi demektir. Bu ise kendisine itaat etmeleri gerektiğine delalet etmez. Buna göre: Şu takdirde ihtimal itibariyle uzakça birtakım hafzedilmiş ifadelerin bulunduğunu kabul etmek gerekir: Onların kıt akıllı olduğunu görünce, o da azgınlık etmeye onları çağırdı, onlar da ona itaat ettiler.

Bir diğer açıklamaya göre: O kavmini hafife aldı ve sonunda kendisine uyuncaya kadar onları etkisi altında tuttu.

Bir kimseyi istiskal etme (rahatsız olma, sıkılma)nın zıttı olarak: denilir, "Onu hakir ve küçük düşürdü" demektir. "Çünkü onlar bir fasıklar" Allah'a itaatın dışına çıkanlar "topluluğu idi." [67]

55. Nihayet onlar Bizi gazablandırınca kendilerinden intikam aldık. Hemen onları topluca suda boğduk.

"Nihayet onlar Bizi gazablandırınca kendilerinden intikam aldık" buyruğu ile ilgili olarak ed-Dahhak, İbn Abbas'tan: Onlar bizi öfkelerendirip kızdırınca demektir, diye açıkladığı rivayet etmiştir. Ali b. Ebi Talha'nın ondan rivayetine göre de, onlar Bizi öfkelerendirince demektir diye rivayet etmiştir.

el-Maverdî dedi ki: Bunların anlamları farklıdır, ikisi arasındaki fark şudur: Öfke (sehat) hoşlanmayışın açığa vurulması demektir. Kızgınlık (gazab) ise intikam almak istemek demektir.

el-Kuşeyrî dedi ki: Buradaki "esef", gazab anlamındadır. Allah'ın gazabı ise ya cezalandırmayı murad etmesidir, o takdirde bu Allah'ın zatî sıfatlarından olur yahutta azabın kendisi demektir. Bu durumda da bu, Allah'ın fiilî sıfatlarından olur. el-Maverdî'nin sözünün anlamı da budur.

Ömer b. Zerr dedi ki: Ey Allah'a isyan eden kimseler, Allah'ın uzun süre sizi cezalandırmayışına aldanmayın. Onun esefinden (gazabından) sakının. Çünkü O: "Nihayet onlar Bizi gazablandırınca, kendilerinden intikam aldık" diye buyurmuştur.

"Onlar Bizi gazablandırınca" buyruğunun, rasûllerimizi ve sihirbazlar ile İsrailoğulları gibi mümin dostlarımızı gazablandırınca, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da yüce Allah'ın: "Allah'a eziyet ederler" (el-Ahzab, 33/57) buyruğu ile: "Allah ile savaşırılar..." (el-Maide, 5/33) buyruklarına benzemektedir ki, maksat Allah'ın gerçek dostları ve rasûlleridir. [\[68\]](#)

56. Böylece onları sonra gelenler için bir geçmiş ve bir örnek kıldık.

"Böylece onları" Firavun kavmini "sonra gelenler için bir... örnek kıldık." Bir geçmiş kıldık. Ebu Miclez dedi ki: Onların ameli gibi amelde bulunanlar için "bir geçmiş ve" halen amelleri gibi amelde bulunanlar için de "bir örnek kıldık." Mücahid dedi ki: "Bir geçmiş" Muhammed (sav)'ın ümmetine haber vererek "ve bir örnek" onlar için bir ibret "kıldık" demektir. Yine ondan nakledildiğine göre kavminin kâfirleri için onlardan önce cehenneme gidecek "bir geçmiş" kıldık. Katade de: Cehenneme önce giden "bir geçmiş ve" onlardan sonra gelenler için bir öğüt olmak üzere "bir örnek kıldık" diye açıklamıştır.

"Geçmiş (selef)" önden gitmiş demektir. " Geçti, geçer" denilir, " İstedi" fiili gibi kullanılır, önceden geçti ve geçip gitti demektir. "Önceden salih bir ameli vardı" olur. " Önceden geçmiş olanlar" demektir.

"Adamın eski ataları" anlamındadır. Bunun da çoğuludiyeye gelir.

Genel olarak "sin" harfi ve "lam" harfi üstün olmak üzere çoğulu olarak okunmuştur. " Hizmetçi" çoğulunun: diye gelmesi ile: "Gözetleyici"nin çoğulunun: şeklinde; "(Bekçi"nin çoğulunun diye gelmesi gibi.

Hamza ve el-Kisaî ise "sin" ve "lam" harflerini ötreli olarak diye okumuştur. el-Ferra dedi ki: Bu çoğuludur, tıpkı: " Taht" kelimesinin çoğulunun diye gelmesine benzer.

Ebu Hatim dedi ki: Bu: çoğuludur. "Kereste" lafzının çoğulunun: şeklinde, "Meyve" kelimesinin çoğulunun da: diye gelmesi gibi. Her ikisinin de anlamı birdir.

Ali, İbn Mesud, Alkame, Ebu Vail, en-Nehaî ve Humeyd b. Kays ise "sin" harfini ötreli, "lam" harfini fethalı olmak üzere; şeklinde, («D'in çoğulu olarak okumuşlardır ki bu da önceden geçen fırka demektir.

el-Müerric ile en-Nadr b. Şumeyl şöyle demişlerdir:) kelimesi çoğuludur. " Oda'nın çoğulunun: şeklinde; " Hayret verici yeni şey" çoğulunun diye; " Karanlık" lafzının çoğulunun da diye gelmesi gibi. [69]

57. Meryem oğlu bir misal olarak verilince, hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu.

Yüce Allah: "Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor: Rah-man'dan başka ibadet edilecek ilahlar kılmış mıyız?" (Zuhruf, 43/45) buyruğunu indirince müşrikler İsa (a.s)'ın durumunu ileri sürerek: Muhammed tıpkı hristiyanların Meryem oğlu İsa'yı ilah edindikleri gibi, bizim de kendisini ilah edinmekten başka bir şey istemiyor, dediler. Bunu Katade söylemiştir.

Buna yakın bir rivayet Mücahid'den gelmiştir. O dedi ki: Kureyş: Muhammed, İsa'nın kavmi İsa'ya tapındıkları gibi, bizim de kendisine tapınmamızı istiyor, dediler. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.

İbn Abbas dedi ki: Bu buyrukla yüce Allah, Abdullah b. ez-Ziba'ra'nın Peygamber (sav) ile İsa hakkındaki tartışmasını kastetmektedir. Bu örneği veren kişi Sehmoğullarından Abdullah b. ez-Ziba'ra'dır ve bunu kâfir iken söylemişti. Kureyş kendisine: Şüphesiz Muhammed: "Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennem odununuz" (el-Enbiya, 21/98) âyetini okuyor, dediler. Abdullah b. ez-Ziba'ra da: Eğer yanında hazır olsam ona cevap verirdim elbet, dedi. Bu sefer: Ona ne diyecektin diye sordular, o da şöyle dedi: Ona derdim ki: İşte Mesih'e hristiyanlar ibadet ediyor. Uzeyr'e de yahudiler ibadet ediyor. Bu ikisi de cehennem odunundan mıdır? Kureyş-liler onun söylediği

bu sözü beğendi ve böylelikle bu sözle onun davayı kazandığı görüşüne kapıldı. İşte yüce Allah'ın: "Bağrışıp çağrışmaya koyuldu" buyruğunun anlamı budur. Yüce Allah da bunun üzerine: "Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmışlardır" (el-Enbiya, 21/101) buyruğunu indirdi.

Eğer İbnu'z-Ziba'ra âyet üzerinde düşünmüş olsaydı, ona itiraz etmezdi. Çünkü yüce Allah: "Ve taptıklarınız (nesneler)" diye buyurmakta, buna karşılık "taptığınız kimseler" diye buyurmamaktadır. Yüce Allah bu buyruğu ile putları ve bunlara benzer akli ermeyen cansız varlıkları kastetmiş, Mesih'i, melekleri - her ne kadar onlara ibadet edilmiş olsa dahi- kastetmiş de-ğildir. [70] Bu husus el-Enbiya Sûresi'nin son taraflarında (21/98. âyetin tefsirinde ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas'ın rivayetine göre Rasûlullah (sav) Kureyş'e şöyle demiş: "Ey Kureyş topluluğu! Allah'tan başka kendisine ibadet olunan hiçbir kimsede hayır yoktur. Bu sefer Kureyşliler: Sen İsa'nın kul bir peygamber ve salih bir kul olduğunu söylemiyor musun? Eğer senin dediğin gibi ise işte ona da Allah'tan başka bir varlık olarak ibadet olunmuştur. Bunun üzerine yüce Allah: "Meryem oğlu bir misal olarak verilince, hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu" buyruğunu indirdi. [71] Yani ağır yükler taşıdığı sırada develerin gürültü çıkardıkları gibi, gürültü çıkartırlar.

Nafi', İbn Amir ve el-Kisaî ise "sad" harfini ötreli olarak: "Yüz çevirirler" anlamında okumuşlardır. Bu açıklamayı en-Nehaî yapmıştır, diğerleri ise kesreli okumuşlardır. el-Kisaî dedi ki: Bunlar iki ayrı söyleyiştir. Çardak yapıp yükseltirler"; (Sözü) yayarlar" gibi. Bu da gürültü ve patırtı çıkartıyorlar, demektir.

el-Cevherî dedi ki: "Gürültü çıkardı, çıkarır" demektir. Bunun ötreli olarak "yüz çevirmek" demek olan "sudud"dan geldiği, kesreli olarak ise: "Gürültü çıkarmak"tan geldiği söylenmiştir. Bunu söyleyen Kutrub'tur.

Ebu Ubeyde dedi ki: Eğer bu haktan yüz çevirmekten gelen bir kelime olsaydı, o takdirde ifade şeklinde olmalıydı. el-Ferra ise: Burada ister ister denilsin, fark etmez.

İbnu'l-Müseyyeb dedi ki: " Gürültü çıkarırlar, bağrışır, çağrışır" demektir. ed-Dahhak da gürültü ve patırtı çıkartırlar, diye açıklamıştır. İbn Abbas'a göre gülerler demektir.

Ebu Ubeyde dedi ki: Bunu ötreli okumak, yan çizerler, yüz çevirirler, anlamına gelir. O takdirde anlam: Saptıklarından ötürü yan çizip giderler. Ancak: ile teaddi

etmez (geçiş yapmaz). Bunu esreli okuyanların kıraati de anlamı bağrışıp, çağırırlar, gürültü yaparlar demektir. Buna göre: Bağrışıp, çağırırlar" fiili ile alakalıdır. Bundan dolayı "gürültü ederler, bağırırlar, çağırırlar" demektir. [72]

58. Ve: "Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu?" dediler. Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir topluluktur.

"Ve: Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu?" Yani bizim ilahlarımız mı hayırlıdır, yoksa İsa mı? Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır. Ayrıca şöyle demiştir: Peygamber (sav) ile tartışıp ona: Eğer Allah'tan başka kendisine ibadet edilenler cehennemde olacaksa biz, bizim ilahlarımızın İsa, melekler ve Uzeyr ile birlikte olmalarına razıyız, demişlerdi. Bunun üzerine yüce Allah: "Şüphesiz kendileri için daha önceden tarafımızdan iyilik takdir edilmiş olanlar, işte onlar oradan uzaklaştırılmışlardır" (el-Enbiya, 21/101) buyruğunu indirdi.

Katade de şöyle demiştir: "Yoksa o mu" sözleriyle Muhammed (sav)'ı kastediyorlar.

İbn Mesud'un kıraatinde de "Bizim ilahlarımız mı hayırlıdır, yoksa bu mu?" şeklindedir. Bu da Katade'nin açıklamasını pekiştirmektedir. Bu kendi ilahlarının hayırlı olduğunu söyletmek maksadı ile sorulmuş bir soru (fsitfham-ı takriri)dir. Kufeliler ile Yakub, "bizim tanrılarımız mı" anlamındaki buyruğu şeklinde her iki hemzeyi tahkik ile okumuşlardır. Diğerleri ise hemzeyi yumuşatarak okumuşlardır ki, daha önceden buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler" buyruğundaki: " Tartışmak üzere" lafzı haldir, yani tartışanlar olarak demektir. Bu da şu anlama gelir: Onlar bu örneği ancak tartışmak maksadını güttükleri için sana verdiler, çünkü onlar cehennemin yakıtı olacağı belirtilenler ile kastedilenlerin ilah diye edindikleri cansız varlıklar olduğunu biliyorlardı.

"Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş" batılı ileri sürerek tartışan "bir topluluktur."

Tirmizî'nin, Sahih 'indeki rivayete göre Ebu Uname şöyle demiştir: Rasû-lullah (sav) buyurdu ki: "Herhangi bir toplum üzerinde bulundukları bir hidayetten sapmışsa, mutlaka onlara (batıl adına) tartışma özelliği verilmiştir." Daha sonra da Rasûlullah (sav): "Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir topluluktur" âyetini okudu. [73] [74]

59. O ancak kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur ve Biz onu İsrâ-iloğullarına

bir misal kıldık.

60. Eğer dilese idik, sizin yerinize yeryüzünde halifelik yapacak melekler getirirdik.

"O ancak kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur." Yani İsa yüce Allah'ın kendisine peygamberlik nimetini ihsan ettiği bir kuldur başkası değildir. Yüce Allah onu İsrailoğullarına bir misal kılmıştır. Yani onu yüce Allah'ın kudretine delil gösterilen bir belge ve ibretli bir örnek kılmıştır. Çünkü İsa babasız dünyaya gelmiştir. Diğer taraftan yüce Allah ona ölüleri diriltmek, anadan doğma körü, abraşı ve diğer bütün hastalıkları iyi etmek gibi -kendi döneminde başkasına verilmemiş- mucizeler vermişti. Bununla birlikte İsrailoğulları o gün Allah'ın en çok sevdiği kimseler ve en hayırlıları idiler. Diğer insanlar daha aşağı mertebede idiler. Allah nezdinde hiç kimse onların seviyesinde değildi.

Bir diğer açıklamaya göre burada kendisine nimet ihsan olunan kuldur kasıt, Muhammed (sav)'dır. Ancak birinci görüş daha kuvvetlidir.

"Eğer dilese idik, sizin yerinize yeryüzünde halifelik yapacak" İbn Abbas'ın açıklamasına göre biri diğerinin yerine geçecek "melekler getirirdik." es-Süddî'nin açıklamasına göre; sizin yerinize halef olarak geçecek melekler yaratırdık. Buna benzer bir açıklama da Mücahid'den nakledilmiştir: Sizin yerinize yeryüzünü imar edecek melekler yaratırdık.

el-Ezherî şöyle demektedir: -Sizin yerinize anlamı verilen bu âyetin delaleti ile bedel anlamı vermek için kullanılabilir.

Derim ki: Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden et-Tevbe Sûresi'nde (9/38. âyet, 2. başlıkta) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

Söyle de açıklanmıştır: Eğer Biz dileseydik -her ne kadar bu şekilde bir adet (ilahi sünnet) cereyan etmedi ise de- insanlardan melekler yaratırdık. (Çünkü) cevherler (özler) aynı cinstir, fakat farklılıklar vasıflar dolayısıyla ortaya çıkar.

Buyruğun anlamı şudur: Eğer Biz dilemiş olsaydık, yeryüzüne melekleri yerleştirecektik. Onları semaya yerleştirmemiz ibadet edilmelerini gerektirecek yahut onların Allah'ın kızları olduğunu söylemeyi haklı kılacak bir üstünlük sahibi olmalarını gerektirmez. [\[75\]](#)

61. Şüphesiz ki o, Saatin ilmidir. Onda hiç şüpheye düşmeyin, Bana uyun. Dosdoğru yol işte budur.

62. Şeytan sizi asla alıkoymasın. Çünkü o, sizin apaçık bir düşma-nınızdır.

"Şüphesiz ki o, Saatin ilmidir. Onda hiç şüpheye düşmeyin" buyruğu ile ilgili

olarak el-Hasen, Katade ve Said b. Cübeyr: Kur'ân-ı Kerim'i kastetmektedir, demişlerdir. Çünkü o kıyametin gelişinin yakınlığını göstermekte veya onun vasıtası ile kıyametin dehşetli durum ve halleri bilinebilmektedir.

İbn Abbas, Mücahid, ed-Dahhak, es-Süddî ve yine Katade şöyle demektedirler: Bundan maksat, İsa (a.s)'ın çıkışıdır. İşte bu da kıyametin alametlerin-dendir. Çünkü Deccal'in çıkışı kıyametin alametlerinden olduğu gibi, kıyametin kopmasından az bir süre önce yüce Allah İsa'yı semadan indirecektir.

İbn Abbas, Ebu Hureyre, Katade, Malik b. Dinar ve ed-Dahhak "ilmidir" anlamındaki kelimeyi "ayn" ve "lam" harflerini üstün olarak, diye okumuşlardır ki, "emaresi (alameti)dir" anlamındadır.

İkrime'den ise iki "lam" ile: " Bilinmesi içindir" diye okuduğu rivayet edilmişse de bu mushaflara muhaliftir.

Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediği nakledilmektedir: Rasûlullah (sav)'ın İsrâ'ya götürüldüğü gece İbrahim, Musa ve İsa (hepsine selam olsun) ile karşılaştı. Kıyametin kopuşunu sözkonusu ettiler. Önce İbrahim'den başlayarak ona kıyamete dair soru sordular. Onda bu hususa dair bir bilgi yoktu. Sonra Musa'ya sordular, onda da buna dair bir bilgi yoktu. Nihayet söz sırası Meryem oğlu İsa'ya gelince, dedi ki: Meydana gelmesinden önce bana bir ahit verilmiş bulunuyor. Ne zaman gerçekleşeceğine gelince, onu aziz ve celil olan Allah'tan başkası bilmez deyip Deccal'in çıkışını sözkonusu etti ve: İnip onu öldüreceğim dedi. Sonra da (İbn Mesud) hadisin geri kalan bölümünü zikretti. Bu hadisi İbn

Mace, Sünen'inde rivayet etmiş bulunmaktadır. [76]

Müslim'in, Sahih'inde de şöyle denilmektedir: "O -yani Mesih ed-Deccal-bu halde iken Allah Meryem oğlu Mesih'i gönderecek, o da Dimaşk'ın doğu taraflarında Beyaz minarenin yakınında, ellerini iki meleğin kanatlarını üzerine koymuş olduğu halde, iki elbiseye bürünmüş olarak inecek. Başını aşağı doğru eğdi mi damlayacak, yukarı doğru kaldırdı mı ondan inci tanelerini andıran inci suretinde yapılmış gümüş taneleri yuvarlanacak. (Yağmur yağmasından kinayedir.) Onun nefesinin kokusunu alan bir kâfir mutlaka ölecek. Nefesi de gözü ile gördüğü en ileri noktaya kadar ulaşacak. Nihayet (İsa) onu (Deccal'i)

takibe koyulacak ve ona Lud kapısında yetişip öldürecek..." [77]

es-Sa'lebî, ez-Zemahşerî ve başkalarının Ebu Hureyre yoluyla zikrettikleri rivayetlere göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Meryem oğlu İsa semadan Vefik diye adlandırılan Arz-ı mukaddesteki bir tepe üzerine, sarımt-rak iki elbiseye bürünmüş olarak inecek. Saçları yağlanmış olacak, elinde de kendisi ile Deccal'i öldüreceği bir harbe bulunacak. İnsanlar ikindi namazında imamla namaz kıldıkları bir sırada Beytu'l-Makdis'e gelecek, imam geri çekilmek

isteyecek, fakat İsa (a.s) onu öne geçirecek ve Muhammed (sav)'ın şeriatı üzere arkasında namaz kılacak. Sonra da domuzları öldürecek, haçı kıracak, havra ve kiliseleri yıkacak, ona iman edenler müstesna, hristiyan-ları öldürecek." [78]

Halid'in rivayetine göre de el-Hasen şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Peygamberler baba bir kardeşler (gibi)dir. Onların anneleri ayrı olmakla birlikte, dinler birdir. İnsanlar arasında Meryem oğlu İsa'ya en yakın benim. Çünkü benim ile onun arasında bir peygamber yoktur. O semadan ilk inecek kişi olup haçı kıracak, domuzu öldürecek ve İslama girmeleri için insanlarla savaşıacaktır." [79] el-Maverdî dedi ki: İbn İsa'nın bir topluluktan naklettiğine göre onlar şöyle demişler: İsa indi mi Allah'tan aldığı emirlere göre insanlara emir verip, yasaklar koyan o dönemin bir rasûlü olmasın diye mükellefiyet kaldırılmış olacaktır.

Ancak bu, şu üç husus sebebiyle reddedilecek bir görüştür. Birincisi ha-dis-i şeriftir, çünkü dünyanın kalması dünyada mükellefiyetin kalmasını gerektirir. Diğer taraftan o marufu emreden, münkerden alıkoyan birisi olarak inecektir. Yüce Allah'ın ona vereceği emirlerin İslâmı desteklemek, İslâmın gereklerini emretmek ve insanları İslama davet etmek ile münhasır olacağı da reddolunacak bir şekil değildir.

Derim ki: Müslim'in, Sahih'inde ve İbn Mace'de sabit olduğuna göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Andolsun Meryem oğlu İsa adaletli bir hakem olarak inecektir. Haçı kıracaktır, domuzu öldürecektir, cizyeyi kabul etmeyecektir. Andolsun genç develer başıboş bırakılacak, onlara çobanlık eden olmayacaktır. Düşmanlık, nefret ve kıskançlık yok olup, gidecektir. Malın alınması için çağrıda bulunacak, fakat kimse onu kabul etmeyecek." [80]

Yine Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İmamınız kendinizden iken -bir rivayette: sizden olan ile size imam olmuşken- Meryem oğlu (İsa) aranızda ineceği vakit haliniz ne olacak?" İbn Ebi Zi'b dedi ki: "İmamınız sizden olan ile size imam olmuşken ne demek biliyor musun? (el-Velid b. Müslim): Bana haber verirsen öğrenirim, dedim. Dedi ki: Rabbinizin Kitabı ile peygamberiniz (sav)'ın sünneti ile size imamlık ederse" demektir. [81]

İlim adamlarımız -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- dediler ki: İşte bu İsa (a.s)'ın peygamberimiz Muhammed (sav)'ın dininin unutulmuş olan birtakım hükümlerini uygulamaya koymak üzere bir yenileyici (müceddid) olarak ineceği hususunda açık bir nasıttır. Yoksa yeni bir şariat ile de inmeyecektir, mükellefiyet

de -gerek burada, gerekse de "et-Tezkire" adlı eserimizde açıkladığımız üzere- olduğu gibi devam edecektir.

Bir açıklamaya göre "şüphesiz ki o Saatin ilmidir." Yani muhakkak ki İsa'nın ölülerini diriltmesi kıyametin kopacağına ve ölülerin diriltileceğine delildir. Bu açıklamayı İbn İshak yapmıştır.

Derim ki: "Şüphesiz ki o" buyruğunun şüphesiz ki Muhammed (sav) saatin ilmidir anlamında olma ihtimali de vardır. Buna Peygamber (sav)'ın: "Ben ve kıyamet şu ikisi gibi gönderildik" deyip şehadet parmağı ile orta parmağını yanyana getirmesi delil teşkil etmektedir. Bunu Buhari ve Müslim rivayet etmiştir. [82]

el-Hasen dedi ki: Kıyamet alametlerinin ilki Muhammed (sav)'dır.

"Onda hiç şüpheyeye düşmeyin." Yani kıyamet hakkında hiç şüphe ve tereddütünüz olmasın. Bu açıklamayı Yahya b. Sellam yapmıştır.

es-Süddî de: Onu yalanlamayın, onun geleceği hususunda tartışmayın. Çünkü o(nun gelişi) kaçınılmaz olarak gerçekleşecektir, demiştir.

"Bana uyun." Tevhidde ve Allah'tan size getirdiğim tebliğlerde.

"Dosdoğru yol işte budur." Yani yüce Allah'a ya da cennete giden dosdoğru yol budur.

"Bana uyun" buyruğunda Yakub her iki halde (vasıl ve vakf hallerinde) de "ye"yi sabit olarak okumuştur. Aynı şekilde: " Ve bana itaat edin" (ez-Zuhruf, 43/63) buyruğunu da böyle okumuştur. Ebu Amr ve Nafi'den rivayetle İsmail ise vasıl halinde "ye"yi isbat ederken, vakıf halinde isbat etmemişlerdir. Diğerleri ise her iki halde de "ye"yi haffederler.

"Şeytan sizi asla alıkoymasın." Onun vesveselerine ve batıl uğrunda mücadele eden kâfirlerin ortaya attıkları şüphelere aldanmayın. Şüphesiz peygamberlerin şariatleri tevhid hususunda da kıyamet bilgisine dair ve ayrıca (bu bilginin) ihtiva ettiği cennet ya da cehennem hakkında vermiş oldukları haberlerde hiçbir farklılık göstermez.

"Çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır" buyruğu daha önce el-Baka-ra Sûresi'nde (2/168. âyet, 4. başlıkta) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

[83]

63- İsa onlara apaçık delillerle geldiğinde dedi ki: "Muhakkak ben size hikmeti getirdim ve hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz bazı şeyleri size açıklayayım diye geldim. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin."

64. "Gerçek şu ki; Allah benim de Rabbinizdir, sizin de Rabbinizdir. O halde yalnız O'na ibadet edin. Dosdoğru yol işte budur."

"İsa onlara apaçık delillerle geldiğinde" buyruğu hakkında İbn Abbas şöyle demektedir: Bununla yüce Allah ölüleri diriltmesini, hastalıkları iyileştirmesini, kuş suretinde bir varlık (Allah'ın izniyle) yaratmasını, maideyi (sofrayı) ve diğer hususları, ayrıca gaybe dair pek çok şeyi haber vermesini kastetmektedir.

Katade dedi ki: Burada apaçık delillerden kasıt, İncil'dir.

"Dedi ki: Muhakkak ben size hikmeti" es-Süddî'ye göre nübüvveti "getirdim." İbn Abbas ise. güzelliklere götüren, çirkinliklerden alıkoyan bilgiyi getirdim demektir, demiştir. İncil'i kastettiği de söylenmiştir. Bunu el-Ku-şeyrî ve el-Maverdî zikretmişlerdir.

"Ve hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz bazı şeyleri size açıklayayım diye geldim." Mücahid dedi ki: Tevrat'ı değiştirmek gibi. ez-Zeccac da şöyle demiştir: Anlam şudur: Ben size Tevrat'ı değiştirmek gibi hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz bazı hususları İncil'de açıklayayım diye geldim.

Bir diğer açıklamaya göre: O kendilerine sordukları kadarıyla Tevrat hükümlerinden hakkında anlaşmazlığa düştükleri bazı hususları onlara açıklamıştır. Bununla birlikte haklarında kendisine soru sormadıkları bunların dışında birtakım şeyler hakkında anlaşmazlığa düşmüş olmaları da mümkündür.

Bir başka açıklamaya göre İsrailoğulları Musa (a.s)'ın vefatından sonra dinleriyle ilgili birtakım hususlarda ve dünyalarını ilgilendiren birtakım meselelerde anlaşmazlığa düştüler, o da onları dinleri ile ilgili anlaşmazlığa düştükleri hususları açıkladı.

Ebu Ubeyde'nin benimsediği görüşe göre "bazı" burada "bütün" anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Size vaddettiğinin bir kısmı gelir, sizi bulur" (el-Mu'min, 40/28) buyruğunda da "bazı: bir kısmı" böyledir. el-Ahfeş de Lebid'in (buna delil olarak) şu beyitini zikretmektedir:

"Beğenmedim mi yerleri hemen terkederim, Ya da bazı canlar ölümü ile buluşur."

Bilindiği gibi ölüm bazı canlarla buluşup, bazılarını terketmez. Ölüme de (beyitte geçen ve buluşur anlamı verilen fiil ile aynı kökten gelmek üzere)de denilir.

el-Mufaddal el-Bekrî de şöyle demiştir:

"Bir da Salebe b. Seyr (Seyyar)'ı soran bir kişi ki, Halbuki el-aluk (çok yapışan yakayı bırakmayan ölüm) Salebe'ye yapışmış bulunuyor."

Mukatil dedi ki: Bu, yüce Allah'ın: "Size haram olan bazı şeyleri size helal kılmak için geldim" (Al-i İmran, 3/50) buyruğunu andırmaktadır. Bu da,

Tevrat'ta haram kılınmış olup İncil'de helal kılınan şeyler demektir. Deve eti, her hayvanın iç yağı, cumartesi günü balık avlamak gibi.

"Artık Allah'tan korkun." Şirkten sakının, yalnızca bir ve tek olarak Allah'a ibadet edin. Bunlar İsa (a.s)'ın söylediği sözler olduğuna göre o nasıl bir ilah ya da bir ilahın oğlu olabilir?

"Ve" sizi kendisine davet ettiğim tevhid ve diğer hususlarda "bana itaat edin."

"Gerçek şu ki, Allah benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir. O halde yalnız O'na ibadet edin. Dosdoğru yol işte budur." Yani Allah'a ibadet etmek dosdoğru yoldur. Onun dışındaki yollar ise eğri yollardır, izleyeni hakka ulaştırmazlar. [\[84\]](#)

65. Sonra fırkalar kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Pek acıklı bir günün azabından dolayı zulmedenlerin vay haline!

66. Onlar kendileri farkında olmayarak saatin ansızın kendilerine gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?

"Sonra fırkalar kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler."

Katade dedi ki: buyruğu: "Kendi aralarında" demektir. Bunların kim oldukları hakkında da iki görüş vardır:

Birincisine göre bunlar yahudi ve hristiyanların meydana getirdiği kitab ehlidir. Birbirlerine muhalefet etmişlerdir. Bu açıklamayı Mücahid ve es-Süd-dî yapmıştır.

İkincisine göre ise bunlar Nasturi. Melkânî ve Yakubilerin meydana getirdiği hristiyan fırkalarıdır. İsa hakkında ihtilaf etmişlerdir. Nasturiler o Allah'ın oğludur derken, Yakubiler o Allah'ın kendisidir, Melkânîler de birileri Allah olan için üçüncüsüdür, demişlerdir. Bu açıklamayı el-Kelbî ve Mu-katil yapmıştır, bu husus daha önce Meryem Sûresi'nde (19/34-40. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Pek acıklı" azabı çok acıklı ve can yakıcı demektir. Tıpkı uyku ile geçirilen bir gece hakkında: "Uyuyan gece" tabirini kullanmaya benzer. "Azabından dolayı zulmedenlerin" Meryem Sûresi'nde (az önce belirtilen yerde) geçtiği gibi kâfir olup şirk koşanların "vay haline!"

"Onlar" yani fırkalar "kendileri farkında olmayarak" hissetmeksizin "saatin" kıyametin "ansızın kendilerine gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?" Yani bu fırkalar bundan başkasını beklemiyorlar.

"Şuuruna varmak, farkında olmak" ifadelerine dair açıklamalar daha önce başka yerde (el-Bakara, 2/9. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Anlamın Arap müşrikleri kıyametin kopmasından başkasını beklemiyorlar,

şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamaya göre "fırkalar" ile Peygamber (sav)'ın aleyhine fırkalara ayrılan ve onu yalanlayan müşrikler kastedilmiş olur. Bu da Allah'ın daha önce geçen: "Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler" (ez-Zuhuruf, 43/58) buyruğu ile ilişkili olmaktadır. [85]

67. O günde dostlar birbirlerine düşmandır. Takva sahipleri müstesna.

"O günde" kıyamet günü kastedilmektedir. "Dostlar birbirine düşmandır." Biri diğerine düşmanlık eder, biri diğerine lanet okur.

"Takva sahipleri müstesna." Onlar hem dünyada, hem ahirette dostturlar. Bu anlamdaki açıklamayı İbn Abbas, Mücahid ve başkaları yapmıştır.

en-Nekkaş'ın naklettiğine göre bu âyet-i kerime Umeyye b. Halef el-Cu-mahî ile Ukbe b. Ebi Muayt hakkında inmiştir. Bunlar birbirlerine dost idi. Ukbe, Peygamber (sav) ile oturup kalkardı. Kureyşliler: Ukbe b. Ebi Muayt dininden döndü, dedi. Umeyye ona: Eğer Muhammed ile karşılaşır da onun yüzüne tükürmeyecek olursan, seni görmek bana haram olsun, dedi. Ukbe denileni yaptı. Peygamber (sav) da onu öldürmeyi kararlaştırdı. Bedir günü de kafası uçurularak öldürüldü, Umeyye de savaş esnasında öldürüldü. İşte bu âyet-i kerime onlar hakkında indi.

es-Sa'lebî -Allah ondan razı olsun- bu âyet-i kerime hakkında şunları zikretmektedir: İki mümin, ikisi kâfir iki grup dost vardı. Müminlerden birisi öldü, o da Rabbim filan kişi bana Sana ve Rasûlüne itaati emreliyordu. Bana iyiliği emreliyor, kötülükten alıkoyuyordu. Benim senin huzuruna çıkacağımı söylüyordu. Rabbim benden sonra onu saptırma, beni hidayete erıştirdiğin gibi, onu da hidayete erıştır. Bana lütfettiğin gibi ona da lütfet, dedi. Nihayet mümin diğer arkadaş da vefat edince, Allah her ikisini bir araya getirir. Yüce Allah şöyle buyurur: Herbiriniz diğer arkadaşını övsün. (Birileri) der ki: Rabbim, o bana Sana ve rasûlüne itaati emreliyordu. Bana hayrı emreliyor, kötülükten alıkoyuyordu. Senin huzuruna çıkacağımı bana söylüyordu. Yüce Allah şöyle buyurur: Ne güzel arkadaş ve ne güzel kardeş, ne güzel dost idi.

Kâfirlerden birisi de ölünce, Rabbim der; Filan kişi bana, Sana itaati, Rasûlüne itaati yasaklıyor, bana kötülüğü emreliyor, hayırdan alıkoyuyordu. Senin huzuruna çıkmayacağımı söylüyordu. O bakımdan Rabbim Senden niyazım şu ki: Benden sonra onu hidayete erıştırme, beni saptırdığın gibi onu da saptır. Beni hakir düşürdüğün gibi, onu da hakir kıl. Kâfir arkadaş öldü mü yüce Allah her ikisine de: Haydi sizden herbiriniz arkadaşını övsün, der. (Biri diğerine) der ki: Rabbim o bana Sana ve Rasûlüne isyan etmemi söylüyor, bana kötülüğü

emrediyor, hayırdan alıkoyuyordu. Huzuruna çıkmayacağını söylüyordu. O bakımdan Senden ona azabı kat kat vermeni diliyorum. Yüce Allah şöyle buyurur: Sen ne kötü bir arkadaş, ne kötü bir dost, ne kötü bir kardeş imişsin.

Bunun üzerine herbiri diğer arkadaşına lanet eder. [86]

Derim ki: Ayet-i kerime bütün mümin ve takva sahibi kimseler ile kâfir ve saptırıcı kimseler hakkında geneldir.

68. "Ey kullarım! Bugün size bir korku yoktur. Siz üzülmezsiniz de."

Aynı zamanda el-Mu'temir b. Süleyman'ın babasından da rivayeti olarak-Mukatil dedi ki: Bir münadi kıyamet arasatında: "Ey kullarım! Bugün sizin için bir korku yoktur" diye seslenecektir. Arasatta bulunanlar başlarını kaldıracaklar. Münadi: " (Onlar) âyetlerimize iman edenler ve teslim olmuş kimselerdir" (ez-Zuhruf, 43/69) diyecek. Bu sefer müslümanların dışında kalan diğer din mensubları başlarını önlerine eğecektir.

el-Muhasibî, er-Riaye adlı eserinde şunu zikretmektedir: Bu hadiste rivayet edildiğine göre münadi kıyamet gününde: "Ey kullarım! Bugün size bir korku yoktur, siz üzülmezsiniz de" diye seslenecek. Bütün insanlar başlarını kaldıracak ve: Biz Allah'ın kullarıyız, diyecekler. Sonra ikinci defa daha nida ederek: "(Siz) ki âyetlerimize iman edenler ve teslim olmuş kimseler idiniz" (Zuhruf, 43/69) diye seslenecek. Bu sefer kâfirler başlarını önlerine eğecek, muvahhidler başlarını dik tutacaklar. Üçüncü bir defa daha: "Onlar iman edip, takvalı davrananlardır" (Yunus, 10/63) diye seslenecek. Bu sefer büyük günah işlemiş olanlar başlarını önlerine eğip, geriye takva ehli başlarını dik tutmuş olarak kalacaklar. Yüce Allah, onlara vaad ettiği şekilde korku ve kederlerini gidermiş olacaktır. Çünkü O, en büyük lütuf ve ihsan sahibidir. Dostlarını yardımsız terk etmez ve tehlikeli hallerde onları tehlikeyle başbaşa bırakmaz. [87]

"Ey kullarım" şeklinde (ye'siz olarak) da okunmuştur.

69. "(Siz) ki âyetlerimize iman edenler ve teslim olmuş kimseler idiniz."

70. "Siz ve eşleriniz sevinç ve neşe içerisinde cennete girin."

ez-Zeccac dedi ki: "...ler" lafzı, "Ey kullarım!" hitabının sıfatı olarak nasb takdirindedir. Çünkü; "Ey kullarım!" izafet halinde bir mü-nadadır.

"İman edenler"in hazfedilmiş bir mübtedanın haberi ya da haberi hazfedilmiş bir mübteda olduğu da söylenmiştir. Bunun da takdiri şöyle olur: Onlar iman edenlerdir, yahut iman eden kimselere: "Cennete girin" denilir.

Ebu Bekr ile Zirr b. Hubeyş: "Ey kullarım" diye her iki halde (vakıf halinde ve geçiş halinde) "ye" harfini isbat ile ve üstün olarak okumuştur. Bundan dolayı da Nafi', İbn Amir, Ebu Amr ve Ruveys ise her iki halde sakin okumuşlardır. Diğerleri ise her iki halde hazfetmişlerdir. Çünkü bu (ye) sadece Şam ve Medinelilerin mushaflarında sabit (yazılmış)dır.

"Siz ve" dünyada müslüman olan "eşleriniz... cennete girin." Yani onlara cennete girin; ya da; ey iman eden kullarım, cennete girin denilecektir.

"Eşleriniz" mümin dost ve arkadaşlarınız diye açıklandığı gibi, huru'l-ıyn'den zevceleriniz diye de açıklanmıştır.

"Sevinç ve neşe içerisinde" İbn Abbas'a göre ikrama mazhar olarak "giriniz" demektir. İkrama mazhar oluş da erişilen ve yerleşilen makama göredir.

el-Hasen, sevinç ile diye açıklamıştır. Sevinç kalpte hissedilir. Katade de nimete mazhar olarak, diye açıklamıştır. Nimet bedende hissedilir. Mücahid ise sevindirici şeyler görerek, diye açıklamıştır, sevindirici şeyler (surur) ise gözle olur. İbn Ebi Necih: Hoşlanacaksınız diye açıklamıştır. Burada hoşlanmak, hoş giden şeyleri elde etmek demektir. Yahya b. Ebi Kesir de bunu sema (kulağa hoş gelen şeyleri) duymak ile lezzet almaktır diye açıklamıştır. [\[88\]](#)

Bu lafza dair açıklamalar daha önceden er-Rum Sûresi'nde (30/15. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

71. Altından tabaklar ve testiler dolaştırılır onlara. Orada canlarının İsteddiği, gözlerin lezzet aldığı şeyler de vardır. Sizler orada ebedi kalıcılarınsınız.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Cennet Nimetleri:

"Altından tabaklar ve testiler dolaştırılır onlara." Yani cennette altın tabak ve testiler içerisinde etraflarında dolaştırılacak yiyecek ve içecekleri vardır. Yiyecek ve içecekleri sözkonusu etmemiştir. Çünkü içinde hiçbir şey bulunmaksızın kapların ve testilerin dolaştırılmasının bir anlamı yoktur. Tabakların altından olduğu belirtilerek testilerin de altından olduğunu tekrar belirtmeye ihtiyaç kalmamıştır. Yüce Allah'ın: "Allah'ı çokça anan erkeklerle, çokça anan kadınlar" (el-Ahzab, 3335) buyruğunda (ayrıca "Allah'ı anan kadınlar" demeye gerek olmadığı) gibi.

Buharı ile Müslim'deki rivayete göre Huzeyfe, Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinlemiştir: "Siz ne ince. ne kalın ipek giymeyiniz. Altın ve gümüş kaplarda içmeyiniz, yine altın ve gümüş kaplarda yemek yemeyiniz. Çünkü bunlar dünyada onlara (kâfirlere), ahirette de sizedir." [89]

el-Hac Sûresi'nde (22 23 âyetin tefsirinde) geçtiği üzere dünya hayatında bu kaplarla yemek yiyip içen yahutta ipek giyip de tevbe etmeyen bir kimse, ahirette bunlardan ebedi olarak mahrum kalacaktır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Müfessirler dedi ki: Cennetliklerin cennetteki konumu en alt mertebede olan bir kimsenin etrafında yetmişbin genç delikanlı, altından yetmişbin tabakla dolaşacaktır. Sabah vakti bu tabaklar ona getirilir. Bunların herbirisin-de bulunan çeşit öbüründe yoktur. İlkinden nasıl yerse, sonuncusundan da öylece yer. İlkinde aldığı tadı sonuncusunda da alır. Biri ötekine benzemez. Akşam vakti de ona aynı şekilde yemekler getirilir. Cennetliklerin en yüksek mertebede olanların etrafında da her gün yetmişbin genç delikanlı dolaşır. Herbirisiyle birlikte de bir altın tabak bulunur. Bunların birindeki yemek diğesinde yoktur. İlkinden nasıl yerse, sonundan da öylece yer. İlkinden nasıl tat aldıysa, sonundan da öylece tat alır ve biri diğesine benzemez.

"Ve testiler dolaştırılır." Yani onlara testiler de dolaştırılır. Yüce Allah'ın: "Etraflarında gümüşten ve billur kaplar ile sürahiler dolaştırılır" (el-İnsan, 76/15) diye buyurmaktadır.

İbnu'l-Mubarek dedi ki: Bize Ma'mer bir adamdan haber verdi. O Ebu Kılabe'den naklen dedi ki: Cennetliklere yiyecek ve içecek getirilir. Nihayet sonunda onlara tertemiz içecek (eş-şarabu't-tahur) getirilir. Bundan dolayı karınları iner ve derilerinden misk kokusundan daha hoş kokulu ter olarak boşalır. Sonra da yüce Allah'ın: "Ve Rabbleri onlara son derece temiz bir şarap içirmiştir" (el-İnsan, 76/21) buyruğunu okudu.

Müslim'in, Sahih'inde belirtildiğine göre; Cabir b. Abdullah şöyle demiştir: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz cennetlikler orada yemek yerler ve içerler. Fakat ne tükürürler, ne küçük abdest bozarlar, ne büyük abdest bozarlar, ne de sümkürürler. (Hazır bulunanlar): Peki yemekleri ne olacak, diye sordular, şöyle buyurdu: Geçirecekler ve miski andırır şekilde (derilerinden) sızacaktır. Onlara teşbih, tahmid ve tekbir getirmeleri -bir rivayette: Nefes almaları ilham edildiği gibi- ilham olunacaktır." [90] [91]

2- Altın, Gümüş ve İpek Kullanımı:

Hadis imamları Um Seleme tarafından rivayet ettikleri bir hadise göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Altın ve gümüş kaplarda içen bir kimse, şüphesiz karnına cehennem ateşini doldurur." [92] Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Altın ve gümüş kablarda içmeyiniz ve o kablardan yemeyiniz." [93] Bu ifadeler bunların haram olmalarını gerektirir. Bu hususta da görüş ayrılığı yoktur.

Başka maksatlarla kullanılmaları hususunda ise görüş ayrılıkları vardır. İb-nu'l-Arabî dedi ki: Doğrusu erkeklerin hiçbir şekilde bunları kullanamayacaklarıdır. Çünkü Peygamber (sav) altın ve ipek hakkında şöyle buyurmuştur: "Bu ikisi ümmetimin erkeklerine haram, dişilerine helaldir." [94]

Ayrıca bunlarla yemek yiyip içmenin yasaklanması, başka maksatlarla kullanmanın haram olduğunu da göstermektedir. Çünkü bu da bir çeşit meta (faydalanma)dır, o bakımdan caiz olmaz. Bunun da asıl dayanağı yemek ve içme(nin haram kılınması)dır. Diğer taraftan bu haramın illeti, ahiretteki nimetin dünyada acilen kullanılmak istenmesidir. Yemek, içmek ve diğer faydalanmak çeşitleri arasında bu bakımdan bir fark yoktur. Çünkü Peygamber (sav): "Bunlar dünya hayatında onların, ahirette de bizimdir." diye buyurmuş ve dünya hayatında bunlarda bizim bir payımızın olmadığını belirtmiştir. [95]

3- Altın ve Gümüş Kaplama Kapkacakları Kullanmanın Hükümü:

Şayet kullanılan kaplar altın ve gümüşle kaplanmış yahut onlarda altın ve gümüşten bir halka bulunuyor ise Malik: Böyle bir kapta içmek hoşuma gitmez, demiştir. Aynı şekilde gümüşten halkası bulunan ayna da böyledir. (Bir kimsenin) böyle bir aynaya bakarak yüzünü görmesi hoşuma gitmez.

Enes'in yanında gümüş kaplanmış bir kap vardı. O şöyle dedi: Ben bununla

Peygamber (sav)'a su verdim. İbn Sirîn dedi ki: Bu kapta demir bir halka vardı. Enes ona gümüş bir halka koymak istedi. Ebu Talha dedi ki: Ben Rasûlullah (sav)'ın yaptığından hiçbir şeyi değiştirmem. Bunun üzerine onu bıraktı. [96]

4- Kullanılması Caiz Olmayan Kapların Edinilmesi de Caiz Olmaz:

Bu gibi şeyleri kullanmak caiz olmadığına göre bunları edinip evde tutmak da caiz değildir. Çünkü kullanımı caiz olmayan şeyin edinilmesi de caiz olmaz. Put ve tanbur gibi.

İlim adamlarımızın kitaplarında belirtildiğine göre; bunları kıran kimselerin kıymetlerini ödemeleri istenir. Ancak bu tutarsız bir iddiadır, zira bu gibi şeylerin kırılması vacibtir. Bunların bir kıymetleri ve değerleri yoktur. Zekat için de bunların herhangi bir şekilde değerlendirmeleri caiz olmaz. Bunun dışında bir görüşe de itibar yoktur.

"Tabaklar" buyruğu ile ilgili olarak el-Cevherî şu açıklamayı yapmaktadır: "Tabak" kelimesi -söyleyiş (vezin) ve anlam itibariyle-: gibidir. Çoğulu: diye gelir. el-Kisaî dedi ki: "Kaplarn en büyüğü diye bilinir. Sonra: gelir, bu da on kişiyi doyurur. Bundan sonra: "Tabak" gelir, bu da beş kişiyi doyurur. Bundan sonra: gelir, iki ve üç kişiyi doyurur. Sonra; gelir, bir kişiyi doyurur. kitab demektir, çoğulu ile diye gelir.

"Ve testiler" ile ilgili olarak el-Cevherî şöyle demektedir: -Tekili olan-"Kulpu olmayan testi" demektir, çoğulu diye gelir. el-A'sa içkiden sözederken şöyle demektedir:

"O sarifî (sarifî şArapı yahutta sıcak taze süt anlamında)dır, tadı hoştur; Testilerle küpler arasında köpüğü vardır."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Yaslanmış halde kapıları ıslık çalar (açılıp, kapanır, gıcırda) Köle onun yanına testi ile koşar."

Katade dedi ki: "Testi" yuvarlak, boynu ve kulpu kısa olan kaptır. İbrik ise uzunlamasına bir boynu olan, kulpu da uzun olan kaptır. el-Ah-feş dedi ki: "Testiler" emzikleri olmayan ibriklere denilir. Kutrub da: Kulpları olmayan ibriklere denir, demiştir. Mücahid dedi ki: Bunlar ağızları yuvarlak olan kaplardır. es-Süddî: Kulpları olmayan kaplara denilir, demiştir. İbn Aziz dedi ki: Bunlar kulpları ve emzikleri olmayan ibriklerdir. Tekili de: diye gelir.

Derim ki: Bu Mücahid ve es-Süddî'nin açıklamasıyla aynı anlamı ifade eder. Dilcilerin benimsediği görüş de budur. Yani bunların kulpları yoktur.

"Orada canların istediği, gözlerin lezzet aldığı şeyler de vardır" buyruğu ile ilgili

olarak Tirmizî'nin rivayetine göre Süleyman b. Bureyde babasından naklen: Bir adam Peygamber (sav)'a şöyle sordu: Ey Allah'ın Rasû-lü! Cennette at var mı? Peygamber şöyle buyurdu: "Allah seni cennete girdi-rirse, orada kırmızı bir yakuttan yapılmış ve cennette istediğin yere uçarak seni götüren bir atın üzerinde taşınmak ister misin." (Bureyde) dedi ki: Yine bir adam ona sordu: Ey Allah'ın Rasûlü! Acaba cennette deve var mıdır? Peygamber (sav) ona diğerine söylediğinin benzerini söylemedi, şöyle dedi: "Allah seni cennete girdirecek olursa, senin orada canının çektiği ve gözünün lezzet aldığı şeyler olacaktır."

[97]

Medineliler, İbn Amir ve Şamlılar: "Canların kendisini istediği" diye okumuşlar, ancak diğerleri: "Canlarının çektiği" diye okumuşlardır ki maksat canların kendisini çektiği ve istediği şeydir. Mesela "Vurduğum kişi Zeyd'dir" ifadesi: "Kendisini vurduğum kişi Zeyd'dir" demektir.

"Gözlerin lezzet aldığı" buyruğundaki "lezzet" lafzı: "

O şey lezzetli oldu, lezzetlidir, lezzet" diye kullanılır, " O şeyden lezzet aldım, alırım" denirken, mazisinde birinci "zel" harfî kesreli, müzarisinde de fethalıdır. "Lezzet, lezzetlilik" demektir ki bu da ben o şeyi lezzetli buldum demektir. Ondan lezzet aldım anlamında ile denilir.

Yani cennette gözün lezzet aldığı ve görünüşü güzel olan şeyler vardır.

Said b. Cübeyr dedi ki: "Gözlerin lezzet aldığı" buyruğundan kasıt, yüce Allah'a bakmaktır. Nitekim haberde: "Senin yüzüne bakmanın lezzetini dilerim. "[98] diye buyurulmuştur.

"Sizler orada ebedi kalıcılarsınız." Devamlı kalacaksınız. Çünkü sonu gelecek olsa, sevinmez ona buğzedilir. [99]

72. İşte bu cennet, yapageldiğiniz ameller sebebi ile size miras verilmiştir.

"İşte bu cennet..." Yani onlara şöyle denilecek: İşte dünyada iken size nitelikleri anlatılagelen cennet budur. İbn Haleveyh dedi ki: Yüce Allah cennete uzak için kullanılan ism-i işaret ile işarette bulunmuş, cehenneme ise yakın için kullanılan işaret ismi ile işaret etmiştir. Böylece cehennem ile korkutmayı ve ondan sakınmayı pekiştirmiş olmaktadır. Yakın işaret ismi ile ona işaret ederek, adeta göz önünde görülen ve huzurda bulunan bir şeymiş gibi olduğunu ortaya koymaktadır.

"Yapageldiğiniz ameller sebebi ile size miras verilmiştir" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas dedi ki: Allah, herkes için bir cennet ve bir cehennem

yaratmıştır. Kâfir müslümanın ateşine mirasçı olur, müslüman da kâfirin cennetine mirasçı olur. Bu husus yüce Allah'ın: "Müminler gerçekten felah bulmuşlardır" (el-Mu'minun, 23/1) buyruğunu açıklarken, Ebu Hureyre yoluyla merfu bir hadis olarak geçmiş bulunmaktadır. Aynı şekilde el-Araf Sûresi'nde de (7/43. âyetin tefsirinde) geçmişti. [\[100\]](#)

73. Sizin için orada çok meyveler vardır. Siz onlardan yersiniz. "Sizin için orada çok meyveler vardır. Siz onlardan yersiniz."

"Meyve"nin ne olduğu bilinen bir şeydir. Meyve cinslerine: "Meyveler" denilir. "Meyve satıcısı" demektir.

İbn Abbas dedi ki: Kurusuyla, yaşıyla bütün meyveler vardır. Yani cennette yemenin ve içmenin dışında, cennetliklere yiyecekleri pekçok meyveler de verilecektir. [\[101\]](#)

74. Muhakkak günahkarlar cehennem azabında ebedi kalıcıdırlar.

75- Onlara hafifletilmez. Onlar o azab içinde ümitsiz kalacaklardır.

76. Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar bizzat zalimler idiler.

Yüce Allah cennetliklerin halini sözkonusu ettikten sonra, itaatkârın isyankâra üstünlüğünü açıklamak maksadıyla cehennemliklerin halini şöylece sözkonusu etmektedir: "Muhakkak günahkarlar cehennem azabında ebedi kalıcıdırlar. Onlara" bu azab "hafifletilmez. Onlar o azab içinde ümitsiz kalacaklardır." Hiçbir şekilde rahmet ümit edemeyeceklerdir. Ümitsizce susacaklardır, diye de açıklanmıştır. Bu husus daha önce el-En'am Sûre-si'nde (6/44. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Biz onlara" azab etmekle "zulmetmedik, fakat onlar bizzat" şirk ile kendi kendilerine zulmeden "zalimler idiler."

"Fakat onlar bizzat zalimler idiler" buyruğunun mübteda ve haber olarak şeklinde gelmesi ve cümleli haberi olması da mümkündür. [\[102\]](#)

77. "Ey Malik! Rabbin hakkımızda hüküm versin." diye seslenecekler. "Sizler muhakkak böyle kalacaksınız" diyecek.

"Ey Malik... diye seslenecekler" buyruğunda sözü edilen "Malik" cehennemin bekçisidir. Yüce Allah onu gazabı için yaratmıştır. Cehennemi bir dür-tükledi mi

cehennem birbirini yer.

Ali ve İbn Mesud (r. anhumâ): "Ey mali... diye nida ettiler" diye okumuşlardır. Ancak bu, Mushafa muhaliftir. Ebu'd-Derda ve İbn Mesud da: Peygamber (sav) (kefsiz) sadece "lam" ile olmak üzere diye okumuştur. Yani ismi, terhim ederek "kefi hazfetmiştir. Terhim hazf demektir. Nida esnasında kendisine nida olunan ismin terhimi de buradan gelmektedir. Bu ise ismin sonundan bir ya da daha fazla harfî hazfetmektedir. "Malik" diyecek yerde, "ya mali" denilir. Haris" yerine, "ya hari" denilir. "Fa-tımatu" yerine, "ya Fatimu" denilir. "Aişetu" yerine, "ya Aîşu" denilir. "Mer-van" yerine, "ya Mervu" denilir ve diğer isimler de böylece söylenir. Şair dedi ki:

"Ey Hari(se) sizin tarafınızdan başıma bir musibet getirilmiş olmasın, Benden önce yönetilenlerin de hiçbir hükümdarın da karşı karşıya kalmadığı."

İmruu'l-Kays da şöyle demektedir:

"Ey Hari(se), sen bir şimşek görürsen, ben sana onun parıltısını göstereyim, Üstüste yığılmış parlak bulut arasında iki elin parıldaması gibi."

Yine şöyle demektedir:

"Ey Fatım(a) yavaş ol, nazlanma bu kadar çok,

Eğer benimle ilişkiyi koparmayı kararlaştırdıysan bari güzel yap bu işi."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ey Merv(an) şüphesiz ki benim bineğim alıkonulmuştur,

Senin yapacağın bağışı ümid ediyor, sahibi ise ümit kesmiş değildir."

Sahih hadiste de: "Ey ful(an) haydi gel"[\[103\]](#) diye buyurulmuş-tur.

Terhime uğrayan ismin sonu iki şekilde okunabilir: 1- Haziften önceki hali üzere bırakılabilir. 2- Ötre üzere bina edilebilir. "Ey Zeyd" gibi. Sanki bu yolla onun konumu değerlendirilmiş ve hazfedilen harf gözönünde bulundurulmamış gibidir.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: Bize Muhammed b. Yahya el-Mervezî anlattı, dedi ki: Bize Muhammed -ki o İbn Sadan'dır- anlattı, dedi ki: Bize Haccac b. Şu'be anlattı. O el-Hakem b. Uyeyne'den, o Mücahid'den dedi ki: Bizler "Zuhurf'un ne olduğunu Abdullah (b. Mesud)ın kıraatinde: "Altından bir ev" (bk. el-İs-ra, 17/93- âyetin tefsiri) diye okuduğunu görünceye kadar bilmiyorduk. Aynı şekilde, "Ey Malik... diye seslenecekler" buyruğunun ya da: "Ey melik" in ne demek olduğunu da bilemiyorduk. Ta ki Abdullah b. Mesud'un kıraatinde terhim ile: "Ey Mali... diye seslenecekler" okuyuşunu öğreninceye kadar.

Ebu Bekr (İbnu'l-Enbarî) dedi ki: Bu hadis gereğince amel edilmez, çünkü bu hadis maktu'dur ve Rasûlullah (sav)'dan rivayetlerde böylesi kabul edilmez. Yüce Allah'ın Kitabı hakkında ihtiyatlı davranmak ve batılın ondan uzak

tutulması en uygun olandır.

Derim ki: Buhârî'nin, Sahih'inde şu rivayet kaydedilmektedir: Safran b. Ya'la babasından dedi ki: Ben Peygamber (sav)'ı minber üzerinde: "Ey Malik! Rabbin hakkımızda hüküm versin diye seslenecekler" buyruğunu okurken (malik'in sonundaki) "kef" harfini isbat ile okuduğunu dinledim. [\[104\]](#)

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî dedi ki: Bana ulaştığına -ya da anlatıldığına- göre cehennemlikler, cehennem bekçilerinden yardım isteyecekler. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ateşte olanlar cehennem bekçilerine diyecekler ki: Rabbinize dua edin ki, üzerimizden bir gün olsun azabı hafifletsin." (el-Mu'min, 40/49) Böylece onlar üzerlerinden azabın bir gün dahi hafifletilmesini isteyecekler. Bu istekleri kabul edilmeyerek, onlara şöyle cevap verilecek: "Peygamberleriniz size apaçık deliller getirmedi mi? Onlar: Evet diyecekler. (Bekçiler) diyecekler ki: Şimdi siz dua edin. Kâfirlerin duası ne olursa olsun boşunadır." (el-Mu'min, 40/50) (Muhammed b. Ka'b devamla) dedi ki: Onlar bekçilerden ümitlerini kesince, Malik'e seslenecekler. Malik diğer bekçilerin başı olup cehennemin ortasında oturduğu bir yeri vardır. Azab meleklerinin de üzerinde gidip geldiği köprüler vardır. (Köprülerin) en yakın olan yerlerini nasıl görüyorsa, en uzaktaki yerlerini de öylece görür.

Cehennemdekiler: "Ey Malik! Rabbin hakkımızda hüküm versin" diyecekler. Bu sözleriyle ölümü isteyecekler. Seksen sene onlara cevap vermeksizin susacaktır. (Muhammed b. Ka'b) dedi ki: Bir sene üçyüzaltmış gündür. Bir ay otuz gündür, bir gün ise sizin saydığınız bin yıl gibidir. Seksen yıl sonra onlara bakarak: "Sizler muhakkak böyle kalacaksınız" diye cevap verecektir. Sonra da hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir. Bu hadisi İbnu'l-Mubarek nakletmiştir.

Ebu'd-Derda'nın rivayet ettiği hadise göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Malik'e seslenin, diyecekler. Ey Malik! Rabbiniz bizim hakkımızda hüküm versin, diyecekler. O da kendilerine: Sizler muhakkak böyle kalacaksınız diyecek." [\[105\]](#)

el-A'meş dedi ki: Bana haber verildiğine göre onların bu duaları ile Ma-lik'in onlara cevap vermesi arasında bin yıllık bir süre olacaktır. Bunu Tir-mizî rivayet etmiştir. [\[106\]](#)

İbn Abbas dedi ki: Onlar bu sözlerini söyleyecek, fakat bin yıl süreyle onlara cevap vermeyecek. Sonra da onlara: "Siz muhakkak böylece kalacaksınız" diyecektir. [\[107\]](#)

Mücahid ile Nevf el-Bikalî dedi ki: Onların seslenişleri ile Malik'in onlara cevap

vermesi arasında yüz yıllık bir süre geçecektir. Abdullah b. Amr da, kırk yıllık bir süre, demiştir. Bunu da İbnu'l-Mübarek zikretmiştir[108] [109]

78. Andolsun Biz sizlere hakkı gönderdik. Fakat çoğunuz hakkı hoş görmeyenler idiniz.

Bu buyrukların Malik'in onlara söyleyeceği sözlerden olma ihtimali vardır. Yani sizler cehennemde kalmaya devam edeceksiniz. Çünkü Biz dünyada iken size hakkı getirmiş idik de siz kabul etmemiştiniz.

Yüce Allah'ın onlara o gün söyleyeceği sözlerden olma ihtimali de vardır. Yani Biz size delilleri açıklamış ve rasûller göndermiştik. "Fakat çoğunuz" İbn Abbas dedi ki: Hepiniz; bir başka görüşe göre "çokluk" ile onların başkan ve önderlerini kastetmiştir. Onlara uyanların ise bu hususta herhangi bir etkileri yoktu. "Hakkı" İslâm'ı ve Allah'ın dinini "hoş görmeyenler idiniz." [110]

79. Yoksa onlar sağlam bir iş mi yapmışlar? Gerçekten Biz de sağlam yapanlarız. Mukatil dedi ki: Bu âyet-i kerime müşriklerin Daru'n-Nedve'de Peygamber (sav) için planlar düzmeleri hakkında inmiştir. Bu danışma neticesinde Ebu Cehil'in kendilerine teklif ettiği görüşü kabul etmişlerdi. Buna göre Peygamber (sav)'ı öldürmeye katılmak üzere her kabileden bir kişi ortaya çıkacaktı. Böylelikle onun kanının (kisasının) istenme imkanı kalmayacaktı. İşte bu âyet-i kerime bu hususta nazil oldu. Yüce Allah onların hepsini Bedir'de ölümle cezalandırdı.

" Sağlam bir iş yapmışlar" onu muhkem kılmışlar, demektir. " Muhkem kılmak, sağlam kılmak" demektir, "O şeyi sağlam, muhkem kıldım"; " Sağlam бүktüm" demektir. (İp eğirirken) ikinci defa eğirip бүkmeye bu isim verilir. Birincisine ise "sahil" denilir. Nitekim şair şöyle demiştir: ey. "...Sahil ve mübrem (birinci ve ikinci defa eğrilen)den..."

O halde mana: Yoksa onlar sağlam bir tuzak mı kurdular? Şüphesiz Biz de onlara sağlam bir tuzak kurduk, demek olur. Bu açıklamayı İbn Zeyd ve Mücahid yapmıştır. Katade de şöyle demiştir: Onlar yalanlamak üzere söz-birliği mi ettiler? Biz de öldükten sonra diriliş ile amellerin karşılıklarını vermeyi kararlaştırmış bulunuyoruz. el-Kelbî şöyle der: Yoksa onlar bir işi mi hükme bağladılar? Biz de onlar hakkında azab hükmünü verdik. Buyrukta: " Yoksa" anlamındadır.

"Yoksa onlar sağlam bir iş mi yapmışlar?" buyruğunun daha önce geçen: "Rahman'dan başka ibadet edilecek ilahlar kılmış mıyız?" (ez-Zuhruf, 43/45) buyruğuna atfedildiği de söylenmiştir. Bir diğer görüşe göre buyruk şu demektir:

Andolsun ki Biz sizlere hakkı getirdik, fakat siz ona kulak vermediniz. Yoksa onu işitip de ilahi azaptan kendilerini güvenlik altında hissedecek şekilde, kendi içlerinde bir karar verdikleri için yüz mü çevirdiler? [\[111\]](#)

80. Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıltılarını işitmez miyiz sanırlar? Öyle değil; hatta elçilerimiz de yanlarındadır. Yazıp duruyorlar.

"Yoksa onlar gizlediklerini ve fısıltılarını" kendi içlerinde saklayıp kendi aralarında fısıltı halinde söylediklerini "işitmez miyiz sanırlar? Öyle değil" işitir ve biliriz "hatta elçilerimiz de yanlarındadır. Yazıp duruyorlar." Yani Hafaza meleklerimiz onların yanında yaptıklarını yazmaktadırlar.

Rivayet edildiğine göre bu buyruk. Kabe ile örtüleri arasında bulunan üç kişi hakkında inmiştir. Onlardan birisi: Ne dersiniz? Allah bizim sözümüzü duyuyor mu? diye sormuş. İkincileri: Yüksek sesle konuşursanız, işitir. Gizlice konuşursanız, işitmez. Üçüncüsü ise şöyle demişti: Eğer yüksek sesle konuştuğunuz vakit işitiyorsa, gizlice konuştuğunuzu da işitir. [\[112\]](#) Bu açıklamayı Muhammed b. Ka'b el-Kurazî yapmıştır. Bu anlamdaki bir rivayet daha önce Fussilet Sûresi'nde (41/22. âyetin tefsirinde) İbn Mesud'dan geçmiş bulunmaktadır. [\[113\]](#)

81. De ki: "Rahman'ın bir evladı olsaydı, ibadet edenlerin İlki ben olurum."

82. Göklerin ve yerin Rabbi ile Arş'ın Rabbi niteleyegeldiklerinden münezzehtir. buyruğunun anlamı hakkında farklı açıklamalar yapılmıştır.

İbn Abbas, el-Hasen ve es-Süddî şöyle demişlerdir: Yani Rahman'ın bir çocuğu yoktur. Buna göre: edatı nefy edatı anlamındadır. Bu açıklamaya göre ifade burada tamam olmaktadır. Bundan sonra da yeni bir ifade olarak: "Ben ibadet edenlerin ilkiyim" diye başlanır. Yani onun çocuğu olmaması esasına binaen Mekke ehli arasından muvahhidlerin ilkiyim. Bu durumda: "İbadet edenler" üzerinde vakıf tam olur.

Bir başka açıklamaya göre anlam şöyledir: Ey Muhammedi De ki: Eğer Allah'ın evladı olduğu sabit ise O'nun evladına ibadet edenlerin ilki benim. Fakat O'nun evladının olması imkansız bir şeydir. Buna göre bu ifade, tartıştığımız bir kimseye: Eğer senin bu dediğin delil ile isbatlanabilirse, buna ilk inanan kişi ben olurum, demeye benzer. Böyle bir üslub ise böyle bir şeyi oldukça uzak görmeyi mübalağa yoluyla ifade etmek olur. Yani böyle bir şeye inanmaya imkan yoktur.

Bu, kullanılan ifadede bir yumuşaklıktır. Yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki biz yahut siz, ya bir hidayet üzereyiz ya da apaçık bir sapıklıkta" (Sebe', 34/24) buyruğu gibidir. Buna göre anlam şöyle olur: O vakit ben bu çocuğa ilk ibadet eden kişi olurum. Çünkü evlada gösterilen tazim babaya gösterilen tazimdir.

Mücahid de şöyle demektedir: Yani eğer Rahman'ın bir çocuğu var ise, O'nun bir çocuğu bulunmaması esasına binaen yalnızca O'na ibadet edenlerin ilkiyim.

Yine es-Süddî şöyle demektedir: Eğer O'nun evladı varsa, evladı var diye O'na ibadet eden ilk kişi ben olurum. Fakat O'nun hakkında böyle bir şey sözkonusu olamaz.

el-Mehdevî dedi ki: Bu görüşlere göre; "...sa" şart edatıdır, daha uygun olanı budur. Taberî'nin tercih ettiği görüş de budur. Çünkü bunun -nefy edatı olarak- [\[114\]](#) anlamında olması halinde, geçmişte böyle bir şey yoktu, anlamı hatıra gelebilir.

Buradaki "ibadet edenler" in bundan çekinenler, yüz çevirenler anlamında olduğu da söylenmiştir.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Eğer böyle olsaydı: "Yüz çevirenler" şeklinde gelmeliydi. Nitekim Ebu Abdî'r-Rahman ile el-Yemanî de "elif'siz olarak: "Ben bunu kabul etmeyenlerin, reddedenlerin ilkiyim." diye okumuşlardır. "Yüz çevirdi, kızdı, gazaplandı, yüz çevirir, kızar, gazaplanır" denilir. Kızan ve gazaplanan, yüz çeviren" demektir. İsmi diye gelir. Bu açıklama Ebu Zeyd'den nakledilmiştir. el-Ferezdak der ki:

"Bunlar benim meclis arkadaşlarımdır, haydi onlar gibisini getir bana, Ben Darimlilerden dolayı Küleyb'e hicvetmeyi kabul edemem."

Bu beyit şöyle de zikredilmiştir.

"Onlar öyle kimselerdir ki hicvederlerse beni, hicvederim onları, Fakat Darimliler sebebiyle Küleyb'i hicvetmeyi kabul edemem."

el-Cevherî dedi ki: Ebu Amr dedi ki: Yüce Allah'ın: "Ben ibadet edenlerin ilkiyim" buyruğundaki "abid: ibadet eden" kelimesi kabul etmemek, yüz çevirmek ve gazaplanmak anlamını taşımaktadır. el-Kisaî ve el-Kutebî de böyle demiştir. Onlardan bunu el-Maverdî nakletmektedir.

el-Herevî dedi ki: Yüce Allah'ın: "İbadet edenlerin ilki ben olurum" buyruğunda "ibadet edenler" lafzının " Yüz çevirdi, yüz çevirir" anlamından geldiği söylenmiştir ki. ben bu işten yüz çevirenlerdenim, demek olur.

İbn Arafe dedi ki: Fiil: " Yüz çevirdi, yüz çevirir" anlamında kullanıldığı takdirde, ism-i faili: diye gelir. İsm-i faili olarak; diye kullanılması çok azdır. Kur'ân-ı Kerim ise çok az kullanılan ve şaz olan şekilleri kullanmaz. Ancak mana şöyledir: O bir ve tektir, çocuğu da yoktur, esasına göre aziz ve celil olan

Allah'a ibadet edenlerin ilki benim.

Rivayete göre, bir kadının kocası ile gerdeğe girdikten sonra altı ayın sonunda çocuğu doğdu. Bu husus Osman (r.a)'a zikredilince, o kadının recme-dilmesini emretti. Bu sefer Ali (r.a) ona şöyle dedi: Yüce Allah: "Onun taşınması ve sütten kesilmesi de otuz aydır" (el-Ahkaf, 46/15) diye buyurmaktadır. Bir diğer âyet-i kerimede de: "Onun sütten kesilmesi de iki yılda olur" (Lukman, 31/14) diye buyurmaktadır deyince, Allah'a yemin ederim ki: " Osman o kadının geri getirilmesi için haber göndermekten çekinmedi, utanmadı". Abdullah b. Vehb dedi ki: Burada "abide" çekinmedi ve utanmadı demektir.

İbnu'l-A'rabî dedi ki: "İbadet edenlerin ilki ben olurdum" buyruğu bu işe gazaplanan ve bunu kabul etmeyenlerin ilki ben olurdum, demektir.

"İbadet edenlerin ilki ben olurdum" buyruğunun size muhalif olarak vahdaniyet üzere O'na ibadet eden ilk kişi ben olurum demektir. Ebu Ubeyde dedi ki: Bunu inkâr edenlerin ilki ben olurum, anlamındadır.tabirinin "hakkımı kabul etmeyip, inkâr etti" anlamında kullanıldığı da nakledilmiştir.

Asım dışında Kufeliler "evladı" anlamındaki kelimeyi "vav" harfi ötreli, "lam" harfini de sakın olarak; diye okumuşlardır. Diğer kıraat alimleri ile Asım ise diye okumuşlardır ki: daha önceden (Meryem, 19/88. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Göklerin ve yerin Rabbi ile Arş'in Rabbi niteleyegeldiklerinden" onların söyledikleri yalanlardan "münezzehtir." Yani O'nu bu yalanlardan tenzih ve takdis ederim. Yüce Allah böylelikle kendi zatını hudusu (sonradan meydana gelmiş olmayı) gerektiren herbir husustan tenzih etmekte, Peygamber (sav)'a da bu tenzihi emretmektedir. [\[115\]](#)

83. Bırak onları vaadolundukları günlerine kavuşuncaya kadar dalsınlar, oynasınlar.

"Bırak onları... dalsınlar, oynasınlar" buyruğu Mekke kâfirlerinin ahi-ret azabını yalanlamaları hakkındadır. Yani sen onları bırak, batıllarına dalsınlar, dünya hayatlarında oynasınlar.

"Vaadolundukları günlerine kavuşuncaya kadar" ki bu ya dünya hayatındaki azab, ya da ahiretteki azaptır.

Buyruğun kılıç âyeti ile nesholduğu söylendiği gibi, muhkem olduğu da söylenmiştir. Bu, tehdit anlamında zikredilmiştir.

İbn Muhaysın, Mücahid, Humeyd, İbnu'l-Ka'ka", İbn es-Semeyka' "kavuşuncaya kadar" anlamındaki buyruğu: şeklinde "ye" harfini üstün, "lam" harfi -elif siz

olarak- sakın ve "kaf" harfini de üstün olarak okumuşlardır. Burada böyle okudukları gibi, et-Tur (42/45) de ve el-Mearic (70/42) de de böyle okumuşlardır. Diğerleri ise; diye okumuşlardır. [\[116\]](#)

84. O, gökte de ilah olandır, yerde de ilahtır. O, Hakîm'dir, en iyi bilendir.

Bu, onların yüce Allah'ın ortağı ve evladı olduğu iddialarını yalanlamaktadır. Yani gökte de, yerde de ibadete layık olan, ibadet edilme hakkına sa-hib olan O'dur.

Ömer (r.a) ve başkaları şöyle demiştir: Yani: "O semada olan, yerde ilah olandır." Böyle de okumuştur. Anlamı ise her ikisinde ma'bud olandır demektir.

O, İbn Mesud'un ve başkalarının O semada da Allah'tır, yerde de Allah'tır" diye okumuş oldukları da rivayet edilmiştir. Ancak bu, mushafın hattına uygun değildir.

"İlahtır" buyruğunun merfu olması, hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olduğundan dolaydır. O semada olan. ilahtır, demektir. Bu açıklamayı Ebu Ali yapmıştır. Bunun hazfedilmesinin güzel olması, ifadenin uzamasından dolaydır. Buradaki: " ...de: da'nın; Üzerinde, e, a" anlamında olduğu da söylenmiştir.

Yüce Allah'ın: "Ve andolsun sizi hurma dallarında asacağım" (Ta-Ha, 20/71) buyruğunun: "Hurma dalları üzerinde..." anlamında olması gibi. Burada da şu anlama gelir: Göklere ve yere kadir olan, gücü yeten O'dur.

"O Hakîm'dir, en iyi bilendir" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/32. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[117\]](#)

85. Göklerle yerin ve ikisi arasında olanların mülkü yalnız kendisinin olan ne kadar yücedir! Saatin ilmi de O'nun yanındadır ve yalnız O'na döndürüleceksiniz.

"... ne yücedir!" buyruğu "bereket"den "tefaul" vezninde bir kelimedir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Araf, 7/54. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Saatin ilmi" ne zaman kopacağına dair bilgi "de O'nun yanındadır ve yalnız O'na döndürüleceksiniz" buyruğundaki "Döndürüleceksiniz" (diye te ile başlayan) lafzını İbn Kesir, Hamza ve el-Kisaî: "Döndürülecekler" diye "ye" ile okumuşlardır, diğerleri ise "te" ile okumuşlardır. İbn Muhaysın, Humeyd, Yakub ve İbn Ebi İshak kendi usullerine göre ilk harfi üstün okuyorlar, diğerleri ise

ötreli okuyorlardı. [\[118\]](#) [\[119\]](#)

86. Onu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaathetme imkanları yoktur. Bilerek, hak ile şehadet edenler müstesna.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Şefaathet ve Hak İle Şahitlik:

"Bilerek hak ile şehadet edenler müstesna" buyruğunda yer alan "...enler" cer konumundadır. "Onu bırakıp, çağırdıkları kimseler" buyruğu ile kastettiği ise İsa, Uzeyr ve meleklerdir.

Buyruğun anlamı da şudur:

"Bunlar ancak hak ile şehadet edenlere ve ilim ve basiret üzere iman eden kimselere şefaathet edebilirler." Bu açıklamayı Said b. Cübeyr ve başkaları yapmıştır. Said b. Cübeyr dedi ki: Hak ile şehadet ise; la ilahe ilallah'tır.

"...enler"in ref mahallinde olduğu da söylenmiştir. Yani onların Allah'tan başka dua edip çağırdıkları kimseler -Katade'nin açıklamasına göre uydurma ilahlar- şefaathet etme imkanına sahip değildirler.

Kendilerine ibadet edenlere şefaathet edemezler. Hak ile şahidlik eden kimseler müstesnadır. Bununla da Uzeyr, İsa ve melekleri kastetmektedir. Çünkü bunlar, hak ile ve vahdaniyetin yalnız Allah için olduğunu belirterek şahidlik ederler.

[\[120\]](#)

"Bilerek" lafzı ise sahicilik ettikleri hususun gerçeğini bilmeleri demektir.

Denildiğine göre âyet-i kerime en-Nadr b. el-Haris ile Kureyşlilerden bir topluluk hakkında inmiştir. Onlar: Eğer Muhammed'in söyledikleri doğru ise bizler de melekleri veli (dost ve yardımcı) ediniriz. Onların bize şefaathet etmeleri ona göre daha uygundur. Bunun üzerine yüce Allah: "Onu bırakıp çağırdıkları kimselerin şefaathet etme imkanları yoktur. Bilerek, hak ile şehadet edenler müstesna" buyruğunu indirdi. Yani onlar meleklerin, putların, cinlerin ya da şeytanların kendilerine şefaathet edeceklerine inandılar. Halbuki kıyamet gününde hiçbir kimsenin şefaathet etme hakkı ve imkanı yoktur. "Bilerek hak ile şehadet edenler" kendilerine izin verilmesi halinde mü'minler "müstesna." İbn Abbas dedi ki: "Bilerek, hak ile" Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna "şehadet edenler müstesna" demektir.

Bir diğer açıklamaya göre; Allah'tan başkasına ibadet eden bu kimseler kendilerine şefaathet edecek kimseyi bulamayacaklardır. Ancak hak ile şehadet edenler müstesnadır. Çünkü hak ile şahitlik eden kimsenin lehine şefaathet edilir,

fakat müşrik olan kimseye şefaate edilmez. Bu durumda: " Müstesna" Ama, fakat" anlamındadır. Yani müşrikler şefaate nail olamazlar, fakat hak ile şahidlik eden kimseler şefaate nail olurlar. Bu durumda istisna munkatı'dır, muttasıl olması da mümkündür. Çünkü "O'nu bırakıp çağırdıkları kimseler"in kapsamında melekler de vardır.

"Ona şefaate ettim" anlamında: ile denilir. Tıpkı "ona ölçtüm" anlamında: ile denilebileceği gibi. Şefaatin anlamı ve tü-rediği köküyle ilgili açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/48. âyet, 3. başlık ve devamında) geçmiştir. Tekrar etmenin anlamı yoktur.

"Hak ile şehadet edenler müstesna" buyruğunun meleklerin lehine o dünyada iken hak üzere idi, diye şahitlik edeceği kimseler müstesna, anlamında olduğu da söylenmiştir. Onlar o kimsenin bu halde olduğunu ya yüce Allah'ın onun hakkında böylece haber vermesi sonucu bilmiş olacaklar, yahut-ta o kimsenin iman üzere olduğuna bizzat tanık olacaklar. (Buna binaen bu şehadette bulunabilecekler). [\[121\]](#)

2- Şehadet Bilgiye Dayanarak Yapılmalıdır:

Yüce Allah'ın: "Bilerek, hak ile şehadet edenler müstesna" buyruğu iki hususa delalet etmektedir:

1- Hak ile şehadet ancak bilgi ile birlikte olması halinde fayda verir. (Bu konuda) başkasını taklid ederek şahitlikte bulunmanın, söylenen sözün doğru olduğunu bilmemek halinde fayda sağlamaz.

2- Haklara ve daha başka diğer hususlara dair yapılacak öteki şahitliklerde de şahitlik yapanın o hususu bilen birisi olması şarttır. Peygamber (sav)'dan rivayet olunan: "Güneş gibi göreceksin olursan şahitlik yap, aksi takdirde terket" [\[122\]](#) buyruğu da bu anlamdadır. Bu da daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/282. âyet, 24. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. [\[123\]](#)

87. Andolsun ki sen onlara kendilerini kimin yarattığını sorarsan, elbette: "Allah" diyeceklerdir. O halde nasıl olur da çevriliyorlar?

"Andolsun ki sen onlara kendilerini kimin yarattığını sorarsan, elbette: "Allah" diyeceklerdir." Daha önce hiçbir şey olmadıkları halde, sonradan kendilerini Allah'ın yaratmış olduğunu mutlaka itiraf edeceklerdir.

"O halde nasıl olur da çevriliyorlar?" Yani nasıl olur da O'na ibadetten

döndürölüyorlar, başka tarafa çevriliyorlar ve sonunda O'nun nezdinde kendilerine şefa'at ederler ümidi ile O'ndan başkasını O'na ortak koşuyorlar?

"Çevriliyorlar" buyruğunun türediğı kök: "(Onu çevirdi, döndürdü, çevirir, döndürür" diye kullanılır.

Yüce Allah'ın: "Sen bizi ilahlarımızdan döndürmek için mi bize geldin?" (el-Ahkaf, 46/22) buyruğunda da aynı kökten gelen lafız kullanılmıştır.

Andolsun ki eğer meleklerle ve İsa'ya: "Kendilerini kimin yarattığını sorarsan, elbette "Allah" diyeceklerdir. O halde nasıl olur da çevriliyorlar?"

Bunlar bu mükerrem yaratıkların kendilerinin ilahı olduğunu iddia etmek suretiyle nasıl olur da döndürölüyorlar, diye de açıklanmıştır. [124]

88. Onun: "Ya Rabbi" demesine yemin olsun. Muhakkak ki onlar iman etmeyen bir topluluktur.

" Onun... demesine yemin olsun" buyruğı nasb, cer ve ref ile üç türlü okunmuştur. Cer ile okuyuş Asım ve Hamza'nın kıraatidir. Yedi kıraat imamının geri kalanları ise nasb ile okumuşlardır. Ref ile okuyuş ise el-Arec, Katade, İbn Hüzmüz ve Müslim b. Cündeb'in kıraatidir.

Cer ile okuyanlar şu anlama göre okurlar: Saatin ilmi de, onun söylediğı sözün ilmi de O'nun yanındadır.

Nasb ile okuyanların kıraatine göre anlam: Saatin ilmi O'nun yanında olduğu gibi, O'nun söylediğini de O bilir. ez-Zeccac'ın tercih ettiğı de budur.

el-Ferra ve el-Ahfeş de şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "Onun... demesi" buyruğunu daha önce geçen: "Gizlediklerini ve fısıltılarını işitmez miyiz?..." (ez-Zuhurf, 43/80) buyruğuna atıf da olabilir.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: Ebul-Abbas Muhammed b. Yezid el-Müberred'e ben buradaki: "Onun demesi" anlamındaki buyruğı neden nasb ile okuyorsun diye sordum. O da bana şöyle dedi: Ben bunu yüce Allah'ın: "Saatin ilmi de O'nun yanındadır" (85. âyet) ve "O'nun dediğini bilir" buyruğuna atfederek nasb ile okuyorum. Bu bakımdan gerek (85. âyetin sonunda): "...döndürüleceksiniz" üzerinde, gerekse de (86. âyetin sonunda yer alan:) "bilerek" lafzı üzerinde vakıf güzel olmaz. Bununla birlikte (80. âyetin sonundaki): "yazıp duruyorlar" buyruğı üzerinde vakıf güzel olur.

el-Ferra ve el-Ahfeş: "Deme"nin -onlardan daha önce naklettiğimiz üzere-: "Biz onların gizlediklerini, fısıltılarını ve onun demesini işitmiyoruz (mu sanıyorlar)?" şeklinde nasb ile okunmasını caiz kabul etmişlerdir. Bu açıdan da: "Yazıp duruyorlar" buyruğı üzerinde vakıf güzel olmaz. Yine el-Ferra ile el-

Ahfeş master olarak nasb ile okunmasını caiz kabul etmişlerdir. Sanki: "Söylediğini söyledi ve yüce Allah'a şikayetini ilettiler" demiş gibi olur. Nitekim Ka'b b. Züheyr de şöyle demiştir:

"Laf taşıyıcılar iki yanında yürüyüp gidiyorlar ve diyorlar ki: Ey Ebu Sülma'nın oğlu sen öldürüleceksin."

O sözlerini söylüyorlardı, demek istemiştir. Ref ile okuyanların kıraatine göre de takdir: "Onun demesi de O'nun nezdindedir." Yahut: "Onun dedikleri işitilir." Yahut "Ve o bu sözü söyler" şeklindedir.

ez-Zemahşerî dedi ki: Onların yaptıkları bu açıklamalar mana itibariyle güçlü olmamakla birlikte, matuf ile matufu'n-aleyh'in arası itiraz (ara cümlecigi) olması elverişli olmayan ifadelerle ayrılmasını, ve lafız düzeninin de tutarsızlığını gerektirmektedir. Bundan daha güçlü ve daha uygunu ise, cer ve nasb halinin kasem harfinin takdiri ya da hazfedilmesine göre olmasıdır. Ref ile gelmesi de Arapların: "Allah'a yemin ederim, Allah'ın emaneti hakkı için, Allah'a yemin olsun, ömrüm hakkı için" şeklindeki sözlerine binaen olur. Bu durumda: "Muhakkak ki onlar iman etmeyen bir topluluktur" buyruğu da kasemin cevabı olur. Sanki onun; ya Rabbi, demesine yemin; ederim yahut onun ya Rabbi demesi hakkı için muhakkak bunlar iman etmeyen bir topluluktur, demiş gibidir.

İbnu'l-Enbarî de dedi ki: Arapçada: "Onun... demesi" lafzının; "Muhakkak ki onlar iman etmeyen bir topluluktur" buyruğu ile ref edilmesi suretiyle merfu' gelmesi de mümkündür.

el-Mehdevî dedi ki: Ya da ifade: "Onun dediği ya Rabbi sözü..." şeklinde de olabilir. Bunların haber olan ikincisi hazfedilmiştir. "Ya Rabbi" lafzında gizli haber ile nasb konumundadır. Bu ise, mevsulün sılasının bir bölümü hazfedilip diğer bölümü kaldığından dolayı olmayacak bir şey değildir. Çünkü sözün bir bölümü çokça hazfedildiğinden zikredilmiş konumuna gelir.

"Onun... demesi" lafzındaki zamir İsa'ya aittir. Muhammed (sav)'a ait olduğu da söylenmiştir. Çünkü daha önceden kendisinden: "De ki: Rahman'ın bir evladı olsaydı..." (ez-Zuhruf, 43/81) buyruğunda kendisinden sözedilmiş bulunmaktadır.

Ebu Kilabe: " Ya Rabbi" buyruğunda be harfini üstün okumuştur.

"Deme"; gibi mastardır. Hadiste geçen: "...denildi ve dediği yasakladı" buyruğunda da bu şekildedir.

Ayrıca: "Ben bir söz söyledim" diye de kullanılır. en-Ni-sa Sûresi'nde de: "Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?" (en-Nisa, 4/122) diye buyurulmuştur.

89. Artık sen de onlardan yüz çevir ve: "Selam" de. Yakında bilecekler.

Katade dedi ki: Önce onlardan yüz çevirilmesini emretti, sonra da onlarla savaşılmamasını emretti. Böylelikle yüz çevirmek kılıç ile neshedilmiş oldu. Benzer bir açıklama da İbn Abbas'tan nakledilmiştir. O dedi ki: "Artık sen de onlardan yüz çevir." Onlara iltifat etme. "Ve selam" yani maruf söz "de." Yani sen Mekkeli müşriklere: "Yakında bileceksiniz" de. Sonra bu, et-Tevbe Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Artık o müşrikleri nerede bulursanız, öldürün" (et-Tevbe, 9/5) âyeti ile neshedildi.

Buyruğun nesh olmayıp muhkem olduğu da söylenmiştir.

Genel kıraat: "Yakında bilecekler" şeklinde "ye" ile yüce Allah tarafından peygamberine (kâfirleri) tehdit ile haber verilmesi suretinde okunmuştur. Ancak Nafi' ve İbn Amir. Peygamber (sav)'ın müşriklere tehdidini söyleyerek hitab olmak üzere "te" ile Bileceksiniz" diye okumuşlardır.

"Selam" lafzı da "aleykum" takdiri ile merfudur. Bunu el-Ferra demiştir. Buyruğun anlamı şudur: Durum şu ki: selam diyerek onlar ile vedalaşın. Onlara bu selamı bir tahiyye (selamlanma sözü) olarak değerlendirmemiştir. Bu açıklamayı en-Nekkaş nakletmiştir el-Habhab'ın rivayetine göre o bununla onlara nasıl selam vereceğim öğretmiş olmaktadır.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. (ez-Zuhruf Sûresi burada »ona ermektedir).

[\[126\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/457

[\[2\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/457-458

[\[3\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/458-459

[\[4\]](#) Buna göre âyet-i kerimenin anlamı şöyle olur: Eğer siz haddi aşan bir kavim iseniz, Biz size Zikri bildirmekten vaz mı geçeceğiz?

[\[5\]](#) Sizin haliniz bu iken Biz size Zikri hatırlatmaktan vaz mı geçeceğiz? elemek olur.

[\[6\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/459-461

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/461-462

[\[8\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/461-462

- [9] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/463
- [10] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/463464
- [11] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/464-465
- [12] Buhari, III, 1339; Müslim, IV, 1857; Tirmizi, V, 615; Tayalisi, Müsned, I, 309.
- [13] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/465
- [14] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/465-
- [15] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/296
- [16] Merhum miifessir burada: "zayıf ve güçsüz" anlamındaki: "razim" kelimesi ile ilgili Cev-heri'nin es-Sıhah adlı eserinden yaklaşık üç satırlık bir sözlük açıklaması aktarmaktadır. Hem tefsiri yapılan ayetle doğrudan ilişkili olmadığından, hem de bu açıklamaların özü zaten tercümede dere edildiğinden, ayrıca tercümeğe gerek görmedik.
- [17] Hakim, Müstedrek, I, 612; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, X, 131; Müsned, IV, 221.
- [18] İbn Hibban, Sahih, VI, 415; Tirmizi, V, 501
- [19] Taberi, XXV, 54 (Katade'nin sözü olarak)
- [20] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/467-469
- [21] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/470-471
- [22] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/471-472
- [23] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/472-473
- [24] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/474
- [25] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/474-476
- [26] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/477
- [27] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/477-479
- [28] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/479-480
- [29] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/480-481
- [30] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/481-482
- [31] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/483-484
- [32] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/484
- [33] Müslim, III, 1245; Tirmizi, III, 632; Ebu Davud, III. 294; Nesai, VI, 275, 276; Müsned, III, 399

[34] Buhari, Sulh 9, Fedailil-Ashab 22, Fiten, 20, Menakıb 35

[35] Buhari, IV, 1517, 1774; Müslim, IV, 2129; Müsned, VI, 195.

[36] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/484-491

[37] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/491-492

[38] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/493-494

[39] Bu açıklamaya göre meal şöyle olur: "Rahmana kâfir olanlara, onların evlerine"

[40] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/494-495

[41] Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, VIII, 126

[42] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/495-496

[43] Müslim, III, 1345; Bukari, III, 1281; İbn Mace, II, «39; Müsned, II, 316; Deylemi, Fir-devs, III, 275.

[44] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/496

[45] Buhari, II, 882; Münziri, Tergib, III, 159. 173.

[46] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/496-498

[47] Buna göre buyruk: Rahmana kâfir olanlara (yani) onların evlerine... elemek olur.

[48] Şüphesiz ki bütün bunlar dünya hayatının metaldir, demek olur.

[49] Tirmizi, IV, 562; Müslim, IV, 2272; İbn Mace, II, 1378; Müsned, II, 323, 389, 485.

[50] Tirmizi, IV, 560 -"Hasen" yerine "sahih" kaydıyla-. Hakim, Müstedrek, IV, 341.

[51] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/498-501

[52] Bu durumda buyruk: Kim Rahman'in zikrinden yüz çevirirse demek olur.

[53] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/501-506

[54] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/506-507

[55] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/507

[56] Müslim, IV, 1791; İbn Hibban. Sahih, XV, 22, XVI, 198. Ancak her ikisi de Ebu Musa'da

[57] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/507-508

- [58] Buharı, III, 1288; Müslim, III, 1451; Müsned, II, 242, 319.
- [59] Buharı, III, 1012, 1218, IV, 1487; Müslim, I, 192; Tirmizi, IV, 554, V, 338; Nesai, VI, 249; Müsned, II, 333, 360, 398, 519, VI, 187; Taberi, Tefsir, XIX, 119.
- [60] Merhum Kurtubi'nin ifadelerinden bu buyrukların söylendiği anlaşılmakla birlikte, önceki hadisin yer aldığı eserlerde bu ibareler yoktur. Ayrıca bu lafızlarla da hadisi tespit edemedik. Bununla birlikte bu manayı dile getiren pek çok hadis olduğu malumdur. Bundan önceki ve sonraki hadisler buna örnektir.
- [61] Tirmizi, V, 734; Müsned, I, 301 (kısmen); Taberani, Kebir, XI, 317 (kısmen); Münziri, Terğib, III, 358-359.
- [62] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/508-511
- [63] Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, VII, 382.
- [64] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/511-513
- [65] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/514-519
- [66] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/519-520
- [67] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/521-
- [68] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/521-522
- [69] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/522-523
- [70] Suyuti, ed-Durru'l-Mensur, V, 679-680.
- [71] Müsned, I, 317.
- [72] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/523-525
- [73] Tirmizi, V, 378; İbn Mace, I, 19; Müsned, V, 252.
- [74] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/529-526
- [75] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/526-527
- [76] İbn Mace, II, 1365; Hakim, Müstedrek, II, 416, IV, 534; İbn Ebi Şeybe, Musannef, VII, 498.
- [77] Müslim, IV, 2253; Tirmizi, IV, 510; Ebu Davud, IV, 117; İbn Mace, II, 1367; Müsned, IV, 1813.
- [78] Müsned, IV, 216; Hakim, Müstedrek, IV, 524; el-Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, VII, 340, 342.
- [79] İbn Hibban, Sahih, XV, 225; Müsned, II, 406, 437, 463 (nisbeten mustahsar olarak.) Merhum Kurtubi "el-Hasen'den" diyerek ravi sahabiye zikretmeyerek

hadisi mürsel olarak kaydetmekle birlikte; gösterdiğimiz yerlerde hadis senedi itibariyle muttasıldır.

[80] Müslim, I, 135, 136; Müsned, II, 493

[81] Müslim, I, 137; İbn Ebi Zi'b'in soru ve cevabı olmaksızın: Buhari, III, 1272; Müsned, II, 336.

[82] Buhari, IV, 1881, V, 2385; Müslim, II, 592, IV, 2268, 2269; Tirmizi, IV, 496; Nesai, IV, 496; İbn Mace, I, 17, II, 1341; Müsned, III, 123, 130, 131, 237, 273, 274, 273, 283, 319, V, 103, 108.

[83] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/527-530

[84] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/531-532

[85] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/533

[86] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/534-535

[87] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/535

[88] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/536

[89] Buhari, V, 2069; Müslim, III, 163H; Müsned, V, 397.

[90] Müslim, IV, 2180

[91] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/537-538

[92] Buhari, V, 2133; Müslim, III, 1634, 1635; Darimi, II, 163; Muvatta, II, 924; Müsned, VI, 302, 304, 306.

[93] Buhari, V, 2069; Müslim, III, 1638; Müsned, V, 397.

[94] Ebu Abdullah el-Makclisi, el-Ehadisu'l-Muhtare, II, 234 -senedinde bir sakınca yoktur kaydıyla-; ayrıca bk. Bezzar, Müsned I, 463, III, 102.

[95] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/538

[96] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/539

[97] Tirmizi, IV, 681.

[98] İbn Hibban, V, 305; Nesai, III, 54.

[99] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/539-541

[100] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/541

[101] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/541-542

[102] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/542

[103] Buhari, III, 1045, 1176; Müslim, II, 712.

[104] Buharı, IV, 1821; Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübra, III, 211; Taberani, Kebir, XXII, 260.

[105] Tirmizi, IV, 707

[106] Tirmizi, IV, 707

[107] Hakim, Müstedrek, II, 487.

[108] Hakim, Müstedrek, II, 429 - "sene" yerine "gün" lafzıyla, IV, 640 - buradaki gibi-; Hey-semi, Mecmau'z-Zevaid, X, 396; İbn Şeyhe, Musannef, VII, 48.

[109] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/542-545

[110] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/545-546

[111] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/546-547

[112] Buharı, IV, 1818, VI, 2735; Müslim, IV, 2141; Tirmizi, V, 375; Müsned, I, 381, 408, 426, 442, 443

[113] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/547

[114] Bu durumda buyruk: Eğer Rahman'ın bir evladı olsaydı, bunu kabul etmeyecek ilk kişi ben olurum demek olur.

[115] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/547-550

[116] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/550

[117] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/551

[118] Fatha ile? "...döneceksiniz; ötre ile; "...döndürüleceksiniz" anlamına gelir.

[119] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/551-552

[120] Burada istisnanın anlamı şudur: Allah'tan başka ma'budlar, kendilerine ibadet edenlere şefa'at edemeyecekleri gibi; bu ma'budların hakka dair bir şahitlikleri de yoktur. Yani bu ma'budlar ya mükellef olmayan cansız varlıklardır ya da bu ibadete razı olan mükellef varlıklardır. Cansız olan mükellef varlıklardır. Cansız varlıklar cansız olduklarından, mükellef olan varlıklar ise bu işe razı olup kafir olduklarından yani şahitlikleri hak ile olmadığından kendilerine ibadet edenlere şefa'at edemeyeceklerdir, İlzeyr, İsa ve Melekler ise, kendilerine yapılan ibadete razı olmazlar. Çünkü onlar "hak şahadet" olan tevhid ehlidirler. Kendilerinin ortak koşulmasını kabul etmedikleri gibi, kendilerine ibadet ederek tevhidi terk edip müşrik olanlara da şefa'at etmeleri imkansızdır.

[121] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/552-554

[122] Zeylai, Nasbu'r-Râye, IV, 82.

- [123] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/554
- [124] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/554-555
- [125] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/555-556
- [126] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/557

The CHM file was converted to HTML by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

DUHAN SURESİ

1- Musa (a.s)'ın Kabul Edilen Duası:

2- Geceleyin Yolculuk Yapmanın Sebebi:

DUHAN SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

Yüce Allah'ın: "Biz o azabı az bir zaman açıp kaldıracağız" (ed-Duhan, 44/15) buyruğu dışında, Mekke'de indiği ittifakla belirtilmiştir.

Elliyedi âyettir, ellidokuz olduğu da söylenmiştir.

Darimî'nin, Müsned'inde Ebu Rafîden şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Her kim cuma gecesi Duhan Sûresi'ni okursa, günahları bağışlanmış olarak sabahı eder ve huru'l-în'den ona eşler verilir." [1] es-Sa'lebî bunu Ebu Hureyre yoluyla merfu bir hadis olarak (Peygambere nisbet ederek) zikretmiştir. Buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim cuma gecesi Duhan Sûresi'ni okursa, günahı bağışlanmış olarak sabahı eder." [2]

Bir başka lafız: Ebu Hureyre'den rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim bir gece Duhan Sûresi'ni okursa, ona yetmişbin melek mağfîret dileyerek sabahı eder." [3]

Ebu Uname'den dedi ki: Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Her kim cuma gecesi ya da cuma günü Ha, mim. ed-Duhan Sûresi'ni okuyacak olursa, yüce Allah ona cennette bir ev bina eder." [4] [5]

1. Ha, Mim.

2. Mubin kitaba yemin olsun ki;

3- Şüphesiz Biz onu mübarek bir gecede indirdik. Muhakkak Biz korkutup uyaranlarız.

Eğer "Ha, Mim" kasemin cevabı kabul edilirse, ifade şanı yüce Allah'ın: "(0=H'): Mubin" buyruğunda tamam olur. Sonra da "Şüphesiz Biz onu... indirdik" buyruğu ile okumaya başlanılır. Eğer: "Muhakkak Biz korkutup uyaranlarız" buyruğunu, "kitaba yemin olsun ki" şeklindeki kasemin cevabı kabul edersek, o takdirde; "korkutup uyaranlarız" anlamındaki buyruk üzerinde vakıf yapılır ve; "o gecede hikmetli herbir iş... ayrılır" buyruğu ile yeniden okumaya devam edilir.

Kasemin cevabının: "Şüphesiz Biz onu... indirdik" buyruğu olduğu söylenmiştir. Ancak bazı nahivciler kendisine kasem edilenin sıfatı olması bakımından bunu kabul etmemişlerdir. Çünkü kendisine kasem olunan (muksemu'nbihi) kasemin cevabı olmaz.

"(Biz) onu... indirdik" buyruğundaki zamir Kur'ân-ı Kerim'e aittir.

Bu buyrukla yüce Allah, diğer kitaplara kasem etmektedir, diyenlerin görüşlerine göre ise-, "Şüphesiz Biz onu... indirdik" buyruğundaki zamir ile daha önce ez-Zuhruf Sûresi'nin baş taraflarında (43/1-3. âyetlerin tefsirinde) açıklandığı üzere Kur'ân'ın dışındaki kitaplara ait olur. "Mübarek gece" kadir ge-cesidir. Şabanın onbeşinci gecesi olduğu da söylenmiştir. Bunun dört adı vardır: Mübarek gece, beraat gecesi, sak gecesi ve kadir gecesi.

Yüce Allah'ın onu; "mübarek" olmakla nitelendirmesi bu gecede kullarının üzerine pekçok bereketler, hayırlar ve sevab indirmesinden dolayıdır.

Katade, Vasile'den o Peygamber (sav)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "İbrahim'in sahifeleri ramazanın ilk gecesi indirildi. Tevrat, ramazanın altıncı gecesi indirildi. Zebur, ramazanın onikinci gecesi indirildi. İncil, ramazanın onsekizinci gecesi indirildi. Kur'ân ise ramazanın yirmidördüncü gecesinden sonraki gece indirildi." [6]

Diğer taraftan belirtildiğine göre Kur'ân-ı Kerim tümü ile bu gecede dünya semasına indirilmiştir. Daha sonra da uygun sebeplere göre diğer zamanlarda kısım kısım indirilmiştir.

Bir diğer görüşe göre senenin diğer bölümlerinde incek olan buyruklar hep Kadir gecesinde inerdi. Yine Kur'ân'ın bu gecede inmeye başladığı da söylenmiştir.

İkrime dedi ki: Burada sözü edilen mübarek gece şabanın ortası gecesi-dir. Ancak birincisi yüce Allah'ın: "Doğrusu Biz onu Kadir gecesinde indirdik" (el-Kadr, 97/1) buyruğu dolayısı ile daha sahihtir.

Katade ve İbn Zeyd şöyle demişlerdir: Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'in tamamını Kadir gecesinde Ummu'l-Kitab'tan dünya semasındaki Beytu'l-Izze'ye indirmiştir. Daha sonra peygamberine çeşitli gün ve geceler boyunca yirmi-üç yıllık bir zaman zarfında indirmiştir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: "0 ramazan ayı ki Kur'ân onda indirilmiştir" (el-Bakara, 2/185) âyeti açıklanırken başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın izniyle biraz sonra da gelecektir. [7]

4. O gecede hikmetli herbir iş ayrılır.

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah dünya işlerini bir sonraki Kadir gecesine kadar hayat, ölüm ya da nızık ile ilgili hususları muhkem olarak hükme bağlar. Katade, Mücahid, el-Hasen ve başkaları da böyle demiştir.

Bundan bedbahtlık ve mutluluk müstesnadır da denilmiştir. Çünkü bunlar hiçbir

şekilde değişikliğe uğramazlar. Bu da İbn Ömer'in görüşüdür.

el-Mehdevî dedi ki: Bu sözün anlamı şudur: Yüce Allah, bütün bu hususları ezelden beri bilmekle birlikte, o sene içinde olacak şeylere dair meleklerle emir verir.

İkrime dedi ki: Burada sözü edilen gece şabanın ortası gecesidir. Orada bir senenin işleri hükme bağlanır. Hayatta kalacaklar, öleceklerden ayrı kaydedilir. Hacca gidecek olanlar yazılır ve kimse onlara ilave edilmez, kimse de onlardan eksiltilmez.

Osman b. el-Muğire de şöyle demektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Şabandan şabana kadar eceller kesinleştirilir. Öyle ki bir adam bir hanımı nikahlar, onun çocuğu olur, halbuki adı ölümler arasında kayıtlı bulunur." [8]

Yine Peygamberden şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Şabanın orta gecesi oldu mu o geceyi namazla ihya ediniz, gündüzünü oruç tutunuz. Çünkü yüce Allah güneşin batışında dünya semasına iner ve: Yok mu mağfiret dileyen, ona mağfiret edeyim. Yok mu bir belaya maruz olan, ona afiyet vereyim. Yok mu rızık isteyen, ona rızık vereyim. Yok mu şöyle, yok mu böyle olan, diye tan yeri ağarıncaya kadar söyler." [9] Bunu da es-Sa'lebi zikretmiştir.

Tirmizî bu anlamdaki bir rivayeti Aişe (r.anha)'dan kaydetmektedir. Buna göre Peygamber (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz aziz ve celil olan Allah şaban ayının ortası gecesinde dünya semasına iner ve Kelboğulları koyunlarının tüyleri sayısından daha fazla kimseye mağfiret buyurur." [10] (Tirmizî dedi ki): Bu hususta Ebu Bekir es-Sıddîk'tan da gelmiş bir rivayet vardır. Ebu İsa (Tirmizî) dedi ki: Aişe yoluyla gelen bu hadisi biz merfu olarak ancak el-Haccac b. Ertae'den, o Yahya b. Ebi Kesir'den, o Urve'den, o Aişe'den yoluyla biliyoruz. Ben Muhammed'i bu hadisi zayıf bulduğunu söylerken dinledim. Ayrıca dedi ki: Yahya b. Ebi Kesir, Urve'den hadis dinlememiştir, el-Haccac b. Ertae ise Yahya b. Ebi Kesir'den hadis dinlememiştir. [11]

Derim ki: Aişe (r.anha)'nın rivayet ettiği hadisi Kitabul'l-Arus [12] uzunca zikretmiş ve hikmetli herbir işin kendisinde ayrıldığı gecenin şabanın ortası gecesi olduğunu ve bu geceye beraet gecesi adı verildiğini tercih etmiştir. Biz onun bu görüşünü ve bu görüşe eleştirileri bir başka yerde sözkonusu ettik ve doğru olanın açıkladığımız üzere Kadir gecesi olduğunu belirttik.

Hammad b. Seleme dedi ki: Bize Rabia b. Kulsum haber verdi, dedi ki: Bir adam -ben yanında bulunuyor iken- el-Hasen'e şöyle sordu: Ey Ebu Sa-id! Senin görüşüne göre Kadir gecesi ramazanın tümünde midir? O: Evet, kendisinden başka ilah olmayan Allah adına yemin ederim .ki, o ramazanın tü-mündedir. O

kendisinde hikmetli herbir işin ayırdedildiği gecedir. Yüce Allah o gece herbir yaratmayı, eceli, rızık ve ameli benzeri bir dahaki geceye kadar hükme bağlar.

İbn Abbas dedi ki: Kadir gecesinde Ummu'l-Kitab'dan o sene içinde

meydana gelecek ölüm, hayat, rızık, yağmur ve hacca varıncaya kadar olacak işler yazılır. Filan haccedecek, filan haccedecek denilir. Bu âyet hakkında dedi ki: Sen bir adamı pazarda dolaşiyor gördüğün halde, halbuki o adamın ismi ölecekler arasına yazılmıştır. Bir yılın hükümlerine dair bu açıklamalar yaratılardaki esbabı meydana getirmekle görevli olan melekler içindir. Biz de bu manadaki açıklamayı az önce zikretmiş bulunuyoruz.

Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî dedi ki: İlim adamlarının çoğunluğu bu gecenin Kadir gecesini olduğunu söylemişlerdir. Onlardan bu gece şabanın ortası gecesini olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak bu yanlış bir görüştür, çünkü yüce Allah doğru ve kati olan Kitabında: "O ramazan ayı ki, onda Kufân indirilmiştir" (el-Bakara, 2/85) diye buyurarak Kur'ân'ın indirilmiş zamanının ramazan ayında olduğunu açıkça ifade etmiş, daha sonra da bu buyrukta "Biz onu mübarek bir gecede indirdik" (el-Kadir, 100/1) buyurmak suretiyle hangi gecede inmiş olduğunu tayin etmiştir. Kim Kur'ân'ın başka bir zamanda indiğini iddia edecek olursa, Allah'a karşı büyük bir iftirada bulunmuş olur. Şabanın ortası gecesini ile ilgili ne faziletine dair, ne de o gecede ecellerin yazıldığına dair dayanak kabul edilmeye elverişli hiçbir hadis yoktur. O bakımdan bu tür rivayetlere iltifat etmeyiniz.

ez-Zemahşerî dedi ki: Denildiğine göre bunların Levh-i Mahfuz'dan yazılmaya başlanması Beraet gecesindedir ve bu yazma işi Kadir gecesinde biter. Rızıklara dair bölüm Mikail'e. savaşımlara dair bölüm Cebrail'e, aynı şekilde zelzeleler, yıldırımlar ve yerin dibine geçecek kara parçaları ile ilgili bilgiler de ona verilir. Amellere dair nüsha pek büyük bir melek olan dünya semasının sorumlusu İsmail'e verilir. Musibetlere dair nüsha da ölüm meleğine verilir.

Bazılarından nakledildiğine göre; amel (eden) herbir kişiye: amellerinin bereketleri verilir ve böylelikle insanlar tarafından ondan övgüyle sözedil-mesi, kalblerine de onun saygısı yerleştirilir.

"Ayrılır" anlamındaki buyruk: " Ayırırız" diye şeddeli okunduğu gibi: "Ayırırız" diye de okunmuştur. Bu fiillerin herbirisi de malum olarak okunmuş, "küll; her" de nasb ile okunmuştur. Ayıran ise yüce Allah'tır. Zeyd b. Ali (r.a) ise "nun" ile: " Ayırırız" diye okumuştur. [\[13\]](#)

"Hikmetli herbir iş..." Hikmet özellikli herbir iş demek olup hikmet'in gereğine uygun olarak yapılan herbir iş demektir. [\[14\]](#)

5. Tarafımızdan bir emir ile... Muhakkak Biz gönderenleriz;

6. Rabbinden bir rahmet olarak; gerçekten O, en iyi işitenin, en iyi bilenin ta kendisidir.

"Tarafımızdan bir emir ile" buyruğu hakkında en-Nekkaş şöyle demiştir: Emir, Kur'ân-ı Kerim'dir. Allah onu kendi katından indirmiştir. İbn İsa da şöyle demiştir: Emir, yüce Allah'ın mübarek gecede kullarının halleri ile ilgili olarak hükme bağladığı şeylerdir. Buradaki "emir" anlamındaki lafız, hal konumunda bir mastardır. "Rabbinden bir rahmet olarak" buyruğu da böyledir. el-Ahfeş'e göre bunların ikisi de haldir, ifade: Biz onu, onu emrediciler ve rahmet ediciler olarak indirdik, takdirindedir.

el-Müberred dedi ki: "Bir emir" mastar konumundadır, ifade: Biz onu özel bir surette indirdik" takdirindedir. el-Ferra ve ez-Zeccac ise "emir" kelimesinin "ayrılır" buyruğu ile nasbedildiğini söylemişlerdir. Bu da: "Özel bir şekilde ayrılır" demeye benzer. O halde burada "emir" ayırmak anlamındadır ve mastar odur. Tıpkı: "Özel bir şekilde vurur" demeye benzer.

"Ayrılır" buyruğunun emrolunan şeye delalet ettiği de söylenmiştir. O halde bu, kendisinden önceki lafzın kendisinde amel ettiği bir mastardır.

"Muhakkak Biz gönderenleriz. Rabbinden bir rahmet olarak" buyruğu hakkında el-Ferra şöyle demiştir: "Rahmet"; "gönderenlerin mefulüdür. Rahmet, Peygamber (sav)'dır. [15] ez-Zeccac da şöyle demiştir: "Rahmet" mefulün lehtir, yani biz onu rahmet olması için gönderdik. Yüce Allah'ın "bir emir" buyruğundan bedel olduğu da söylenmiştir. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olabilir: Rabbinden bir rahmet demek olan tarafımızdan bir emir... Mastar olduğu da söylenmiştir.

ez-Zemahşerî dedi ki: "Bir emir" ihtisas olduğu için nasbedilmiş-tir. Yüce Allah herbir işi hikmetli olmakla nitelendirmek suretiyle onun büyük ve önemli olduğunu göstermiş olmaktadır. Daha sonra onun azametini ve önemini: "Ben bu emir ile tarafımızdan husule gelen ve Bizim ortaya çıkardığımız ilmimizin ve tedbirimizin gerektirdiği şekilde meydana gelen bir işi kastediyorum" diyerek, onun önemini, azametini daha bir arttırmış olmaktadır.

Zeyd b. Ali'nin kıraatinde şeklindedir ki bu da: O tarafımızdan bir emirdir, demek olur. Bu kıraat de "bir emir" lafzının ihtisas dolayısıyla nasbedilmiş olacağı görüşünü desteklemektedir.

el-Hasen "rahmet" lafzını "işte o bir rahmettir" takdirine göre okumuş olup bu da bu lafzın mefulun leh olarak nasbedildiği kanaatini desteklemektedir. [16]

7. Göklerle yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbinden (bir rahmet olarak). Kesin olarak inananlar iseniz.
8. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, diriltir ve öldürür. Sizin de Rabbinizdir, önceki atalarınızın da Rabbidir.
9. Ama onlar şüphe içindedirler, oynayıp eğlenirler.

"Göklerle yerin... Rabbinden" buyruğundaki "Rabbinden" lafzını Kufe-liler cer ile: (40) diye okumuşlardır. Diğerleri ise yüce Allah'ın: "Gerçekten O, en iyi işitenin, en iyi bilenin ta kendisidir" buyruğuna uygun olarak ref ile okumuşlardır. Arzu edilirse mübteda olarak da böyle okunduğu kabul edilebilir. Haberi: "Ondan başka hiçbir ilah yoktur" buyruğu olur. Bu hazfedilmiş bir mübtedanın haberi de olabilir ki takdiri: O göklerin ve yerin Rabidir, şeklindedir. Cer ile okuyuş ise -altıncı âyetteki-: "Rabbinden" bedel olmasına göredir. Aynı şekilde: "Sizin de Rabbinizdir, önceki atalarınızın da Rabbidir" buyruğunda da "Rab" kelimesi her iki yerde de cer ile okunursa, böyle olur. Bu kıraati de eş-Şeyzerî, el-Kisaîden rivayet etmiştir. Diğerleri ise bunu isti'naf (yeni bir cümle başı) olarak ref ile okumuşlardır.

Diğer taraftan bunun, gökleri ve yeri yaratanın Allah okluğunu itiraf eden kimseye bir hitab olma ihtimali vardır. Yani eğer siz gerçekten ona kesin olarak inanan kimseler iseniz, şunu bilin ki, o peygamberler gönderir ve kitaplar indirir. Yüce Allah'ın yaratıcılığını kabul etmeyen kimselere bir hitab olması da mümkündür. Onların yaratıcının, O olduğunu, öldürüp diriltenin O olduğunu bilmeleri gerekir, demek olur.

Burada "kesin olarak İnanan" kimselerin özellikle kesin olarak inanmayı isteyen ve bunun için gerekeni yapan kimseler olduğu da söylenmiştir. Nitekim: "Fılan kişi Necid'e gidiyor" derken, "Necid'e gitmek istiyor" demek istemek de böyledir. Tihame'ye gitmek istiyor anlamında demek de böyledir.

"O'ndan başka hiçbir ilah yoktur." Kainatın yaratıcısı O'dur. Yaratmaya gücü yetmeyen O'nun dışındaki herhangi bir varlığın O'na ortak koşulması caiz değildir. "O diriltir ve öldürür." Yani ölüleri diriltir, hayatta olanları da öldürür. Kainatın yaratıcısı O'dur. Yaratmaya gücü yetmeyen O'nun dışındaki herhangi bir varlığın O'na ortak koşulması caiz değildir. "O diriltir ve öldürür." Yani ölüleri diriltir, hayatta olanları da öldürür.

"Sizin de Rabbinizdir, önceki atalarınızın da Rabbidir." Sizin de sahibiniz ve efendinizdir, sizden önce geçenlerin de sahibi ve efendisidir. Bundan dolayı başınıza azab inmesin diye Muhammed'i yalanlamaktan sakınınız.

"Ama onlar şüphe içindedirler. Oynayıp eğlenirler." Yani açığa vurdukları

imanları ve kendilerini yaratan Allah'tır, şeklindeki sözleri hakkında yakîn sahibi değildirler. Onlar bunu bilgisizce atalarını taklid ederek söylüyorlar. Bundan dolayı onlar şüphe içindedirler. Kendilerinin mü'min olduklarını zannetseler bile aslında onlar delilsiz bir şekilde hatırlarına gelen şeylere bağlandıkları için dinlerini oyuncak edinmiş kimselerdir.

"Oynayıp, eğlenirler" buyruğunun Peygamber (sav)'a, iftiracı olduğunu söylemekle birlikte, onunla alay etmeyi de katıyorlar, anlamında olduğu da söylenmiştir. Nitekim öğütlerden yüz çeviren kimseye de "oynayan" denilir. Böyle bir kimse oyun oynayıp da yaptığı işlerin sonunda nereye varacağını bilemeyen küçük bir çocuk gibidir. [\[17\]](#)

10. O halde gökyüzünde besbelli bir dumanın geleceği günü bekle.

11. İnsanları bürüyecektir o. "Bu, pek acıklı bir azaptır."

"O halde gökyüzünde besbelli bir dumanın geleceği günü bekle" buyruğunun anlamı şudur: Ey Muhammedi Sen, bu kâfirlere semadan apaçık bir dumanın geleceği günü bekle. Bu açıklamayı Katade yapmıştır.

Şu anlama geldiği de söylenmiştir: Sen onların bu sözlerini iyice belle ki, gökyüzünde apaçık bir dumanın geleceği günü onlara karşı şahitlik edesin. İşte bundan dolayı "hafız (bekçi, koruyucu)"e "rakîb: gözetleyici" [\[18\]](#) denilmiştir.

"Duman: duhan" ile ilgili üç görüş vardır:

1- Bu duman kıyametin alametlerinden olup henüz gelmemiştir. O yeryüzünde kırk gün süre ile kalacak ve gök ile yer arasını dolduracaktır. Mümin bundan dolayı nezleli gibi olacak, kâfir ve günahkarların burunlarına girerek, onların kulaklarını delecek, nefeslerini daraltacaktır. Bu kıyamet gününde cehennemden bırakacağı etkilerdendir. Dumanın henüz ortaya çıkmadığını söyleyenler arasında Ali, İbn Abbas, İbn Ömer, Ebu Hureyre, Zeyd b. Ali, el-Hasen b. Ebi Müleyke ve başkaları da vardır.

Ebu Said el-Hudrî merfu olarak (yani Hz. Peygambere isnad ile) bu dumanın insanları kıyamet gününde etkileyeceğini, müminin bundan ötürü nezleli gibi olacağını rivayet etmiştir. Kâfirin de kulaklarından çıkıncaya kadar içine sızacaktır. Bunu da el-Maverdî zikretmiş bulunmaktadır [\[19\]](#)

Müslim'in, Sahih'inde yer alan rivayete göre Ebu't-Tufayl, Huzeyfe b. Es-id el-Ğıfârî'den şöyle dediğini nakletmektedir: Biz kendi aramızda konuşmakta iken Peygamber (sav) yanımıza çıkageldi ve: "Neden söz ediyorsunuz?" diye sordu. Oradakiler: Kıyametten söz ediyoruz, dediler. Şöyle buyurdu: "Kıyamet,

öncesinde on alamet görmediğiniz sürece asla kopmayacaktır. -Aralarında şunları zikretti-: Duman, Deccal, Dabbetu'l-arz, güneşin batından doğması, Meryem oğlu İsa'nın inmesi, Ye'cuc ile Me'cuc'un çıkması ve biri doğuda, biri batıda, biri Arap yarımadasında olmak üzere üç büyük kara parçasının yerin dibine geçmesidir. Bunların sonuncusu ise Yemen'den çıkacak ve insanları mahşerlerine doğru kovalayacak bir ateştir." Huzeyfe'den gelen bir diğer rivayette de şöyle denilmektedir: "On tane alamet ortaya çıkmadıkça kıyamet kopmayacaktır: Doğuda bir kara parçasının yere geçmesi, batıda bir kara parçasının yere geçmesi, Arap yarımadasında bir kara parçasının yere geçmesi, duman, Deccal, Dabbetu'l-arz, Ye'cuc ve Me'cuc, güneşin batıdan doğması ve Aden'in iç taraflarından çıkıp insanları öne katıp yürüten bir ateş." [20]

Bu hadisi es-Sa'lebî de Huzeyfe'den gelen bir rivayet olarak zikretmiş bulunmaktadır. Buna göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "İlk ortaya çıkacak alamet Deccal, Meryem oğlu İsa'nın inmesi ile Ebyen Aden'inin iç taraflarından çıkacak ve insanları mahşere doğru sürükleyecek bir ateş. Onlar nerede geceyi geçireceklerse onlarla birlikte geceler. Nerede öğlen vakti dinlenmeğe çekilirlerse, onlarla birlikte dinlenir. Sabahı ederlerse onlarla birlikte sabah eder, akşamı ederlerse onlarla birlikte akşamı eder." Ey Allah'ın peygamberi ya duman nedir? diye sordum. O: Şu âyettir, dedi. "O halde gökyüzünde besbelli bir dumanın geleceği günü bekle!" Bu duman doğu ile batı arasını dolduracak, kırk gün kırk gece kalacaktır. Mü'nün bundan dolayı bir çeşit nezleli gibi olacak, kâfir ise sarhoş gibi olacaktır. Duman ağızından, burun deliklerinden, gözlerinden, kulaklarından ve dübüründen çıkacaktır. [21]

Bu birinci görüş.

2- Duman, Peygamber (sav)'ın bedduası dolayısı ile Kureyş'in karşı karşıya kaldığı açlıktan ötürü başlarına gelen olaylardır. Öyle ki kişi gök ile yer arasında bir duman görececek hale gelmişti. Bu görüş İbn Mesud'un görüşüdür. O şöyle der: Yüce Allah bu azabı üzerlerinden kaldırmıştır. Eğer bu kıyamet günü(nden önceki bir alamet) olsaydı, onların üzerinden bu azabı kaldırmazdı. Bu hususta ondan gelen hadis Sahih-i Buharî, Müslim ve Tirmizî'de yer almaktadır. Buharî dedi ki: Bana Yahya anlattı, dedi ki: Bize Ebu Muavi-ye anlattı. O el-A'meş'ten, o Müslim'den, o Mesruk'tan dedi ki: Abdullah (b. Mesud) dedi ki: Bunun olmasının sebebi Kureyşlilerin Peygamber (sav)'a karşı isyanda direnmesi üzerine onlara, Yusuf (a.s)'ın dönemindeki (kıtık) yılları gibi yıllarla karşılaşmaları için (bed)dua etti. Bunun üzerine kıtlık ve açlık musibeti ile başbaşa kaldılar. Öyle ki kemikleri dahi yediler. Birisi semaya bakınca, kendisi ile sema arasında aşırı bitkinlikten ötürü duman gibi bir şey görürdü. Yüce

Allah: "O halde gökyüzünde besbelli bir dumanın geleceği günü bekle! İnsanları bürüyecektir o. Bu pek acıklı bir azaptır" buyruklarını indirdi. Rasûlullah (sav)'a gelinerek: Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'tan Mudarlılar için yağmur iste. Çünkü Mudarlılar helak oldular, denildi. Peygamber: "Mudar (diyorsun ha) sen çok cüretkar bir kimsesin." Bunun üzerine Peygamber yağmur diledi, onlara yağmur yağdırıldı. Bu sefer de: "Fakat şüphesiz siz yine geri dönersiniz" (ed-Duhan, 44/15) buyruğu indi. Derken bolluğa eriştiler. Fakat yine bu bolluk içinde eski hallerine geri döndüler. Yüce Allah da: "En büyük yakalayışla yakalayacağımız gün, şüphe yok ki Biz intikam alıcılarız" (Duhân, 44/16) buyruğunu indirdi. (İbn Mesud) dedi ki: Bununla Bedir gününü kastetmektedir. [22]

Ebu Ubeyde dedi ki: "(uü-ılı): Duhan (duman), cedb yani kuraklık" demektir. el-Kutebî der ki: (Kuraklığa) Duhan (duman) adının verilmesi, yer kuraklıktan kuruyunca, ondan duman gibi bir şeyin yukarıya doğru yükselmesinden ötürüdür.

3- Kasıt, Mekke'nin fethedildiği gündür. Çünkü o gün yükselen bir toz, duman semayı örtmüştü. Bu da Abdurrahman el-Arec'in görüşüdür.

"İnsanları bürüyecektir o" buyruğu "duman"ın sıfatı konumundadır. Eğer İbn Mesud'un dediği gibi geçip gitmiş ise o vakit bu, Mekkelilerden müşriklere has bir durumdur. Şayet kıyametin alametlerinden ise -önceden geçtiği üzere- umumi bir haldir.

"Bu, pek acıklı bir azaptır." Yani yüce Allah kendilerine: "Bu pek acıklı bir azaptır" diyecektir.

Dumanın geçip gittiğini kabul edenlerin görüşüne göre yüce Allah'ın: "Bu, pek acıklı bir azaptır." buyruğu geçmişteki bir halin hikayesidir. Gelecekte olacak bir şeyi kabul edenlere göre ise gelecekteki bir halin hikayesidir.

Buradaki yakın işaret ismi olan: "Bu" lafzının uzak işaret ismi olan anlamında olduğu da söylenmiştir.

Bir görüşe göre de insanlar bu duman için: "Bu pek acıklı bir azaptır" diyeceklerdir. Bunun, işin oldukça yaklaşmış olduğunu haber veren bir ifade olduğu da söylenmiştir. İşte kış (geliyor) onun için gerekli hazırlıkları yap, demeye benzer. [23]

12. "Rabbimiz, bizden bu azabı kaldır. Çünkü biz iman edeceğiz."

Yani onlar şu sözü söyleyecekler: Üzerimizden bu azabı kaldır. "Çünkü biz iman edeceğiz." Yani bu azabı üzerimizden kaldıracak olursan, sana iman edeceğiz. Denildiğine göre; Kureyşliler Peygamber (sav)'a gelerek: Eğer Allah

üzerimizden bu azabı kaldıracak olursa, biz de müslüman oluruz demişler, sonra da verdikleri bu sözü bozmuşlardır.

Katade dedi ki: Burada "azab" dumanıdır. Açlık olduğu da söylenmiştir ki bunu en-Nekkaş nakletmiştir.

Derim ki: İkisi arasında bir çelişki yoktur. Çünkü duman önceden de geçtiği gibi ancak onlara isabet eden açlık sebebiyle görülmüştü. Ayrıca açlık ve kıtlığa "duhan: duman" da denilebilir. Buna sebep ise kıtlık yılında yerin kuru olması ve yağmurların azlığından ötürü tozun havalara yükselmesidir. Bundan dolayı da kurak seneye "elğabra: tozlu yıl" adı verilir.

Burada azabın kar olduğu da söylenmiştir. el-Maverdî dedi ki: Bunun uygun bir açıklaması olamaz. Çünkü bu ya ahirette ya da Mekkeliler hakkında sözkonusu olmuştur. Mekke'de kar yağmaz. Şu kadar var ki, bir görüş olarak ortaya atılmış olduğundan ötürü biz de onu naklettik. [24]

13. Onlar nerede, düşünüp ibret almak nerede? Halbuki onlara açıklayıcı bir peygamber de gelmişti.

14. Sonra yine ondan yüz çevirdiler ve: "Kendisine öğretilmiş bir delidir" dediler.

"Onlar nerede, düşünüp ibret almak nerede?" Yani azabın gelip çatması esnasında onlar nereden öğüt ve ibret alacaklar ki?

"Halbuki onlara açıklayıcı" kendilerine hakkı açıklayan "bir peygamber de gelmişti." Buharî'nin dediğine göre; "zikra (düşünüp, ibret almak)" ve zikir aynı anlamdadır. [25]

"Sonra yine ondan yüz çevirdiler." İbn Abbas dedi ki: Yani onlar Muham-med (sav)'dan yüz çevirip onu yalanladıktan sonra, yüce Allah da kendilerini öğüt ve ibret almaktan uzaklaştırmış iken, ne zaman öğüt alacaklar ki?

Şöyle de açıklanmıştır: Yarın azabın görülmesinden yahutta kıyamet alametlerinin ortaya çıkmasından sonra, "çünkü biz iman edeceğiz" diye söyleyecekleri sözün onlara ne faydası olacak ki? Çünkü bu halde bu gibi şeyleri bilip kabullenmek kaçınılmaz olacaktır. Bu açıklama dumanın gözetlenen bir alamet olarak kabul edilmesi halinde uygundur.

"Ve: Kendisine öğretilmiş bir delidir, dediler." Yani ona insan veya kahinler ve şeytanlar öğretmiştir. Diğer taraftan o bir delidir, rasûl değildir, dediler. [26]

15. Biz o azabı az bir zaman açıp kaldıracacağız. Fakat şüphesiz siz yine geri

dönerlersiniz.

"Biz o azabı az bir zaman açıp, kaldıracağız." Yüce Allah bu azabı üzerlerinden kısa bir süre kaldıracağını vaatetmektedir. Yani kısa bir zaman içerisinde onların verdikleri sözü yerine getirmeyecekleri bilinecek ve ortaya çıkacaktır. Onlar sözlerinde durmak yerine azabın kaldırılmasından sonra küfre geri döneceklerdir. Bu açıklamayı İbn Mesud yapmıştır.

Peygamber (sav)'ın onlar için yağmur yağdırılması duasını yapması üzerine yüce Allah bu azabı kaldırıncaya, tekrar onu yalanlamaya geçtiler.

Duman beklenen bir alamettir, diyenler de şöyle açıklamışlardır: Bununla kıyametin kopacağını alametlerinden iki alamet arasındaki kısa süreye işaret etmektedir. Bir alametin ortaya çıkmasından sonra yüce Allah'ın hakkında kâfir olacağına dair hüküm verdiği kimse küfrünü sürdürecektir.

Bunun kıyamette olacağını söyleyenler de şöyle derler: Yani Biz üzerinizden azabı kaldıracak olursak, yine siz küfre dönersiniz.

"Fakat şüphesiz siz yine geri dönerlersiniz" buyruğunun Bize döneceksiniz yani ölümden sonra diriltileceksiniz anlamında olduğu söylendiği gibi, eğer iman etmeyecek olursanız "şüphesiz siz" cehenneme "geri dönerlersiniz" anlamında olduğu da söylenmiştir. [\[27\]](#)

16. En büyük yakalayışla yakalayacağımız gün, şüphe yok ki Biz intikam alıcılarız.

"Gün" lafzı daha sonra gelen "intikam alıcılarız" buyruğunun delalet ettiği bir fiilin zarfıdır. Yakalayacağımız gün Biz onlardan intikam alacağız, demektir. Ancak bazı nahivciler: "Şüphe yok ki" lafzından sonra gelen ifadelerin, ondan önce gelen ifadeler için açıklayıcı mahiyette olamayacağı dolayısıyla bunu uzak bir ihtimal olarak kabul etmişlerdir.

Bundaki amilin "intikam alıcılarız" lafzının olduğu da söylenmiştir. Bu da aynı şekilde uzak bir ihtimaldir. Çünkü yine: "(al): Şüphe yok ki" lafzından sonra gelen ifadeler ondan önce gelenlerde amel etmez. Bu (yevm: gün) lafzı yüce Allah'ın: "Dönerlersiniz" anlamındaki buyruğa da "Biz o azabı az bir zaman açıp kaldıracağız" anlamındaki buyruğa da taalluku güzel olmaz, çünkü anlam onunla ilgili değildir. Bununla birlikte bir fiil takdiri ile nasbe-dilmiş olması mümkündür. Sanki: " (Bir günü) onlara hatırlat veya hatırla!" denilmiş gibidir.

Anlamanın şu şekilde olması da mümkündür: Siz dönerlersiniz, artık döndünüz mü Ben sizden o büyük yakalayış ile yakalayacağımız gün intikam alacağım.

Bundan dolayı bu buyruk, (hemen sonra gelen) Firavun kıssası ile bitişik gelmiştir. Çünkü Firavun ve kavmi de üzerlerindeki azab açıldığı takdirde iman edeceklerine söz vermişler, fakat iman etmeyerek sonunda suda boğulup gitmişlerdi.

"Biz o azabı az bir zaman açıp kaldıracacağız. Fakat şüphesiz siz yine geri dönersiniz" ifadesi tam bir ifadedir. Ondan sonra yüce Allah: "En büyük yakalayış la yakalayacağımız gün şüphe yok ki Biz intikam alıcılarız."

Biz bütün kâfirlerden intikam alacağız, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bir diğer açıklama da şöyledir: Anlam: "Sen dumanı da gözetle, yakalayacağımız günü de gözetle!" şeklinde olup aradaki atıf "vav"ı hafifletilmiştir. Nitekim: "Ateşten sakın, azaptan sakın" demeye (ve arada atıf "vav"ı getirmemeye) benzer.

"En büyük yakalayış" İbn Mesud'un görüşüne göre Bedir günüdür. İbn Abbas, Ubeyy b. Ka'b, Mücahid ve ed-Dahhak'ın görüşü de budur.

Kıyamet günündeki cehennem azabı olduğu da söylenmiştir. Bu da el-Ha-sen, İkrime ve yine İbn Abbas'ın görüşüdür, ez-Zeccac'ın tercih ettiği de budur.

Bunun kıyamet gününden önce dünya hayatında meydana gelecek bir duman, açlık ya da kıtlık olduğu da söylenmiştir. el-Maverdî dedi ki: Kıyametin kopması olması ihtimali de vardır. Çünkü kıyamet yüce Allah'ın dünya hayatındaki son yakalayışı olacaktır.

" Allah ondan intikam aldı" denilir, onu cezalandırdı demektir. Bunun ismi "Nikmet (intikam)" şeklinde olup, çoğulu da: diye gelir. Nikmet ile ukubet (intikam ve ceza) arasında fark olduğu da söylenmiştir. Ukubet masiyetten sonra gelir, çünkü akıbet kökünden gelmektedir. Nikmet ise ondan önce de olabilir. Bu açıklamayı da İbn Abbas yapmıştır. Ukubet'in ceza olarak miktarının tesbit edildiği, intikamın ise miktarının sınırlandırılmadığı da söylenmiştir. [28]

17. Andolsun ki onlardan önce Firavun kavmini de denedik. Onlara çok yüce, çok şerefli bir peygamber gelmiş idi.

Onları sınadık demektir. Buradaki "fitne (deneme) ve sınama"nın anlamı, itaat etmek üzere verilen emirdir. Buyruğun anlamı şudur: Biz Musa'yı onlara peygamber olarak göndermek suretiyle, onlara sınayan kimsenin davranışı ile davrandık. Fakat onlar yalanladıkları için helak oldular. İşte ey Muhammed, eğer iman etmeyecek olurlarsa, senin düşmanlarına da aynı şeyi yapacağım.

Buradaki "denedik" buyruğunun onları suda boğmakla azaplandırdık, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu durumda ifadede takdim ve tehir vardır ki, ifadenin

takdiri şöyledir: Andolsun Firavun hanedanına şerefli ve yüce bir rasûl gelmişti. Biz de onları fitneye düşürdük. Yani onları suda boğduk. Çünkü fitne rasûllerin gelişinden sonra olur. Aradaki "vav" harfi ise tertibi (sırayı) ifade etmez.

"Çok yüce, çok şerefli" kavmi arasında böyle olan kişi demektir. Affetmek ve bağışlamak suretiyle ahlakı yüce diye de açıklanmıştır. el-Fer-ra dedi ki: Bu, Rabbi nezdinde yüce. ve şerefli demektir. Çünkü yüce Allah onu peygamberlik ve kendi sözünü işittirmek gibi özel bir konuma yükseltmişti. [29]

18. "Allah'ın kullarım bana geri verin. Şüphesiz ki ben size (gönderilmiş) çok güvenilir bir peygamberim" diyerek;

19- Ve: "Allah'a karşı üstünlük taslamayın. Çünkü ben size apaçık bir delil getiriyorum" diyerek.

"Allah'ın kullarını bana geri verin" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas dedi ki: Yani bu peygamber onlara gelerek: Bana uyun, demiştir. Buna göre: "Allah'ın kullan" bir münadadır. [30]

Mücahid dedi ki: Buyruğun anlamı şudur: Allah'ın kullarını benimle gönderiniz ve onlara yaptığınız azab ve işkencelere son vererek serbest bırakınız. Buna göre de "Allah'ın kulları" anlamındaki buyruk, mefuldür.

Siz bana kulaklarınızı veriniz ki, size Rabbimin risaletini tebliğ edeyim, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Şüphesiz ki ben size gönderilmiş çok güvenilir bir peygamberim." Vahiy konusunda güvenilir bir kimseyim, bundan dolayı benim öğütlerimi kabul ediniz.

Sizden aldığım emanetlere karşı çok eminim, onlara hainlik etmem, diye de açıklanmıştır.

"Ve Allah'a karşı üstünlük taslamayın." Ona karşı büyüklenmeyin, Ona itaat etmeyi büyüklüğünüze yedirmemezlik etmeyin. Katade: Allah'a karşı haddi aşmayın, diye; İbn Abbas: Allah'a karşı iftirada bulunmayın, diye açıklamıştır. Haddi aşmak (bağy) ile iftira arasındaki farka gelince; haddi aşmak fiilen olur, iftira söz ile olur.

İbn Cüreyc: Allah'a karşı büyüklenmeyin, diye açıklamıştır. Yahya b. Sellam da: Allah'a ibadete karşı büyüklük taslamayın (yani büyüklenerek ibadet etmemezlik etmeyin), demiştir. (İbn Cüreyc'in) açıkladığı şekliyle büyüklenmek (tazim) gücü yeten kimsenin haksızlığa kalkışmasıdır. İstikbar (büyüklük taslamak) ise değersiz olanın üstünlük ve yücelik taslamasıdır. Bu açıklamayı el-Maverdî zikretmiştir.

"Çünkü ben size apaçık bir delil getiriyorum." Katade: Apaçık bir gerekçe getiriyorum, diye açıklamıştır. Yahya b. Sellam ise apaçık bir belge demiştir. Anlam birdir ki, bu da apaçık bir burhan (delil, belge) demektir. [\[31\]](#)

20. "Ve muhakkak ki ben, beni taşlamanızdan benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz (olan Allah)a sığındım."

Sanki onlar kendisini öldürmekle tehdit etmişler de bunun üzerine Allah'a sığınmış gibidir.

Katade dedi ki: "Taşlamanızdan" buyruğu taşla beni öldürmenizden demektir. İbn Abbas: Bana hakaret edip bu yalancı bir sihirbazdır, demenizden... diye açıklamıştır.

Nafi', İbn Kesir, İbn Amir, Asım ve Yakub:" Sığındım" derken, "zelr harfını izhar (açık) ile okumuştur. Diğerleri ise idganı etmişlerdir. İdgam tahfif (daha kolay okunması) maksadı ile, izhar ile okumak ise, asla uygun olandır.

"Ben Allah'a sığındım" şeklinde mazi (geçmiş zaman) kipi kullanmasının sebebi, yüce Allah'ın kendisine: "Size ulaşamayacaklardır" (el-Kasas, 28/35) diye söz vermiş olmasıdır.

Bir diğer açıklamaya göre: "Ben sığınıyorum" demek: "Allah adına senden istedim, Allah adına sana and verdim" derken bunu "...istiyorum... veriyorum" anlamında kullanılmasına benzer. [\[32\]](#)

21. "Eğer bana iman etmiyor iseniz, o halde benden uzak durun."

"Eğer bana iman etmiyor iseniz" beni doğrulamıyor ve getirdiğim delil dolayısı ile Allah'a iman etmiyor iseniz... demektir. Buna göre: " Bana" lafzındaki "lam" lam-ı ecl (dolayısıyla anlamını veren lam)dir.

Eğer bana iman etmiyorsanız, demek olduğu da söylenmiştir. Bu da yüce Allah'ın: "Bunun üzerine kendisine Lut iman etti." (el-Anke-but, 29/26) buyruğu gibidir ki... "...ona..." demektir.

"O halde benden uzak durun." Yani şirkiniz ile bana zarar vermeyin, beni bırakın. Ne benim lehime, ne de aleyhime olun. Bu açıklamayı Mukatil yapmıştır. Buyruğun, Allah aramızda hüküm verinceye kadar siz benden uzak durun, ben de sizden uzak duracağım, demek olduğu da söylenmiştir. Be-ni serbest bırakın ve bana eziyet vermeyin, diye de açıklanmıştır. Anlamlar birbirine yakındır. [\[33\]](#)

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

22. Rabbine: "Şüphesiz bunlar günahkar bir topluluktur" diye dua etti.

"Rabbine... dua etti" buyruğunda hazfedilmiş ifadeler vardır. Yani onlar kâfir oldular. O da Rabbine... dua etti, demektir.

"Şüphesiz bunlar" buyruğundaki: ": Şüphesiz" lafzında hemze üstündür. Bu da " Bunlar... diye" demektir.

"Günahkar bir topluluk" şirk koşan bir topluluk demektir. Onlar İsrailoğullarını serbest bırakmadıkları gibi, iman da etmediler. [\[34\]](#)

23. (Rabbi buyurdu ki): "O halde geceleyin kullarımı al, götür. Muhakkak ki siz takib olunacaksınız."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Musa (a.s)'ın Kabul Edilen Duası:

"O halde geceleyin" sabah olmadan önce "kullarımı al, götür." Biz onun duasını kabul ettik ve ona kullarımı yani İsrailoğullarından Allah'a iman eden kimseleri al götür, diye vahyettik. "Muhakkak ki siz takib olunacaksınız."

"Geceleyin al götür" anlamındaki buyruğu Hicazlılar: şeklinde vasi elifi ile okumuşlardır. İbn Kesir de böyle okumuştur ki bu: "Yürü" kökünden gelmektedir. Diğerleri ise diye kat' ile ve: " Yürüttü" kökünden gelen bir fiil olarak okumuşlardır [\[35\]](#) Buna dair açıklamalar daha önceden (Hud Sûresi, 11/81. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Firavun'un, Musa'nın arkasından çıkışına dair açıklamalar da daha önceden el-Bakara (2/50. âyet), el-Araf (7/137-138. âyetler), Tâ-Hâ (20/77-79. âyetler), Şuara (26/52. âyet ve devamı) ile Yunus (10/90) sûrelerinde geçmiş bulunmaktadır. Yine buralarda Firavun'un suda boğulup Musa'nın kurtarılışından da söz edilmişti. Tekrarlamanın anlamı yoktur. [\[36\]](#)

2- Geceleyin Yolculuk Yapmanın Sebebi:

Yüce Allah Musa (a.s)'a geceleyin yola çıkmasını emretmiştir. Geceleyin yolculuk yapmak da çoğunlukla korku sebebiyle olur.

Korku da iki sebepten dolayı olur. Ya düşmandan korkulur, bu durumda gece

örtülerini indiren bir örtü edinilmiş olur, bu da yüce Allah'ın örtülerinden birisidir.

Yahutta bineklere ve yolculuk yapanlara sıcaklık yahut kuraklık sebebiyle zorluk olur korkusu ile gece yolculuk yapılır. Bu durumda gece yolculuk yapılarak maslahat gerçekleştirilmiş olur. Peygamber (sav) ihtiyaca ve maslahatın gereğine uygun olarak, tüm gece boyunca yolculuk yapardı. Gecenin ilk vakitlerinde de yolculuk yaptığı olurdu. Kimi zaman hale riayet ederek şefkatle yol alır, kimi zaman da acele ederdi. Peygamber (sav)'dan gelen sahih hadiste şöyle denilmektedir: "Bol mahsulü olan yerlerde yolculuk yaptığınız vakit, develere yerden paylarını veriniz. Kurak yerlerde yolculuk yapacak olursanız, o zaman güçlerinin bir kısmı henüz kendilerinde var iken yerinize ulaşmaya bakınız."

[37] Bu daha önce en-Nahl Sûresi'nin baş taraflarında (16/7. âyet, 3- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [38]

24. "Denizi de olduğu gibi açık bırak. Çünkü onlar boğulacak bir ordudur."

" Açık" lafzını İbn Abbas yol diye açıklamıştır. Ka'b ve el-Hasen de böyle demiştir. Yine İbn Abbas'tan, açık yol demek olduğu nakledilmiştir, ed-Dahhak ve er-Rabî düz olarak, İkrime kuru olarak diye açıklamışlardır. Çünkü yüce Allah bir başka yerde: "Onlar için denizde kupkuru bir yol aç" (Ta-Ha, 20/77) diye buyurmuştur. Bunun "ayrı" anlamında olduğu da söylenmiştir. Mücahid arada bir boşluk bırakacak şekilde ayrı diye açıklarken, yine ondan kuru anlamına geldiği de nakledilmiştir. Sakin ve hareketsiz diye açıkladığı da rivayet edilmiştir. Dilde bilinen anlamı budur. Katade ve el-Herevî de böyle demişlerdir. Başkaları ise, arasında boşluk bulunan ayrı diye açıklamışlardır. İbn Ara-fe şöyle demektedir: Lafızları ayrı olsa bile manaları birdir. Çünkü denizin akması durdu mu ayrılır ve boşluk olur. İşte denizin akması böylece durdu ve Musa için ayrılmış oldu.

Araplara göre: "Sakin" demektir. Mesela: "Atlar sükunetle geldiler" demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Atlar dizginleriyle sükunetle hızlıca yol alıyorlar,

İri damlalar yağdıran ve dolusuda olan buluttan kurtulan kuş gibi."

el-Cevherî dedi ki: "Bu işi sükunetle yap" anlamında denilir, " Sakin ve müreffeh bir yaşayış"; "Develerin su içtikleri yerin uzakta bulunduğu yumuşak ve düzlük arazi"yi anlatmak için kullanılır. "(Deniz sakınleştii" demektir.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Ayaklarını (adımlarını) açtı, açar" demektir. Yüce Allah'ın: "Denizi de olduğu gibi açık bırak" buyruğu da buradan gelmektedir. "Kolay yol

alış" demektir. "Atlar sükunetle geldi" denilir. İbnu'l-A'rabî dedi ki: "Yürüyüşte zorluk çıkarmadı, çıkarmaz" demektir. el-Katamî de binekleri nitelendirirken şunları söylemektedir:

"Rahat ve kolay yürür (o binek)ler, bunun için ne sağrıları yardımsız bırakır, Ne de göğüsleri sağrılarına bel bağlar."

"Yüksekçe bir yer" demektir. Aynı şekilde içinde suyun toplandığı alçak ve çukur yer anlamına da gelir. O halde bu, zıt anlamlı lafızlardandır.

Ebu Ubeyd dedi ki: "Bir kavmin kaldığı yerde yağmur ve başka suların içine aktığı yuvarlak ve çukurca yer" demektir. Hadis-i şerifte de: Peygamber (sav) evin etrafındaki boşlukta, yolda iki ev arasındaki yolda, evin arka tarafında ve:

"Çukur yerde" şufa bulunmadığına hükmetmiştir^[39] denilmektedir. Coğulu diye gelir. en-Nadr b. Şumeyl'in naklettiğine göre: "Ferci geniş kadın" demektir. Yine bu kelime bir çeşit kuşun da adıdır. Denildiğine göre bu turna kuşudur.

el-Herevî dedi ki: Buradaki "açık" lafzının Musa'nın sıfatı olması da mümkündür. el-Kuşeyrî de böyle demiştir. Sükunetle yavaş yavaş yürü, demek olur. O halde bu Musa'nın ve onun kavminin sıfatı olup denizin sıfatı değildir. Birinci görüşe göre ise denizin sıfatıdır, yani sen denizi ayrılmış haliyle sakın olarak bırak. Ona, eski haline gelmesi için kavuşması emrini verme ki, Firavun ve kavmi de içine girsin.

Katade dedi ki: Musa denizi aştıktan sonra tekrar eski haline gelsin diye asasıyla denize vurmak istedi. Firavun'un peşinden gelmesinden korkmuştu. İşte bundan dolayı ona bu emir verildi.

Bu kelimenin "sükunet"den gelmeyip, iki şey arasındaki açıklık ve boşluk anlamında olduğu da söylenmiştir. Mesela: " İki ayağın (adımların) arasını açtı" denilir. Buna göre bu, açık ve birbirinden ayrı demek olur. el-Leys dedi ki: "Sükunetle yürümek" demektir. "Sükunetle yürüdü, yürür, sükunetle yürümek" denilir ki böyle yürüyen kişiye -ism-i fail denilir. " Rahat ve sakın bir yaşayış" demektir. " Sen bu işi zorluksuz ve sükunet ile yap!" anlamındadır ki bu anlamı az önce zikretmiş bulunuyoruz.

"Çünkü onlar" yani Firavun ve kavmi "boğulacak bir ordudur." Yüce Allah kalbi sükun bulsun diye bunu Musa'ya haber verdi. ^[40]

25. Onlar nice bahçeleri, pınarları geride bırakmışlardı;

26. Nice ekinleri ve değerli konakları;

27. Zevk ve safa sürdükleri nice nimetleri de.

"Onlar nice bahçeleri, pınarları geride bırakmışlardı. Nice ekinleri ve değerli

konakları" buyruğundaki: "Nice" çokluk bildirmek içindir. Bu âyet-i kerimelerin anlamına dair açıklamalar, daha önceden eş-Şuara Sûre-si'nde (26/57-58. âyetlerin tefsirinde) yeterince geçmiş bulunmaktadır.

"Zevk ve safa sürdükleri nice nimetleri de" buyruğundaki:"nun" harfinin üstün ile gelmesi, nimet içinde bulunmak demektir. -Aynı kökten olmak üzere-: "Allah ona nimet ihsan etti" denilir. "Ona nimet verdi, o da nimetten yararlandı" demektir. "Nimet içinde kadın" anlamındadır.

"Nimet" şeklinde - "nun" harfi esreli olarak- iyilik, ihsan, lutufta bulunmak ve bir kimseye ihsan olunan nimet olarak verilen şey demektir,) da böyledir. Eğer "nun" harfi üstün olarak okunursa, o vakit (mim harfinden sonra) med ile; " Bol nimetler" denilir, de -anlam bakımından-onun gibidir. "Filanın malı çoktur" demektir. Bütün bu açıklamaları el-Cevherî'den naklettik. İbn Ömer dedi ki: Burada "nimet"ten kasıt, Mısır Nil'idir. İbn Lehia ise el-Feyyum"dur, demiştir. İbn Ziyad'a göre hayırlarının çokluğu dolayısıyla Mısır topraklarıdır.

İçinde bulundukları bolluk ve rahatlık olduğu da söylenmiştir. Bu kelime -"nun" harfi hem üstün, hem de esreli olarak- hem diye hem) diye kullanılır. Bunu da el-Maverdî nakletmiştir. el-Maverdî dedi ki: Bu iki lafız arasındaki fark iki türlü açıklanmıştır. Birincisine göre "nun" kesreli olursa, sahib olunan mülk hakkında kullanılır. Üstün olarak kullanılırsa beden ve din anlamında kullanılır. Bu açıklamaları en-Nadr b. Şumeyl yapmıştır. İkinci açıklamaya göre "nun" harfi kesreli olursa, minnet ve ihsan ve bağış demektir. Üstün ile okunursa, geniş yaşayış ve rahatlık anlamındadır. Bu açıklamayı da İbn Ziyad yapmıştır. Derim ki: es-Sıhah'ta ifade edilen fark da aynen böyledir, biz de onu zikretmiş bulunuyoruz.

Ebu Reca, el-Hasen, Ebu'l-Eşheb, el-A'rec, Ebu Cafer ve Şeybe "zevk ve safa sürdükleri" anlamı verilen kelimeyi elif siz olarak: diye okumuşlardır ki, bu şımarık ve azgın haide oldukları... demektir. el-Cevherî dedi ki: "Gönlü hoş, çok şakacı adam" demektir. Böyle olana: denilir. Aynı zamanda "şımarık ve azgın" anlamına da gelir. Bu buyruk: şeklinde "azgın ve şımarık idiler" anlamında okunmuştur. Aynı şekilde "Bol nimetler içinde" anlamında da okunmuştur. el-Kuşeyrî bu okuyuş oyalananlar ve eğlenip duranlar, demektir. Mesela " O çok mizahçıdır" denilir. " Mizah yapan kimse" anlamındadır.

es-Sa'lebî dedi ki: Bu iki söyleyiş -uyanık ve tetikte olan kimse anlamına gelen: ve geniş, ferah anlamına gelen: kelimelerinin iki ayrı söyleyişine benzer. Bir diğer açıklamaya göre "fe"den sonra "elif" ile yiyen bir kimsenin çeşitli fakihe (meyve) türlerinden istifade ettiği gibi çeşitli lezzetlerden faydalanan kimse demektir. Fakihe ise kaçınılmaz olan temel gıdadan fazla olan şeye denilir. [41]

28. İşte böyle... Biz onları başka bir kavme miras verdik.

ez-Zeccac dedi ki: "Durum işte böyledir" anlamındadır. Buna göre " İşte böyle" üzerinde vakıf yapılır.

Buradaki "keP harfinin "Biz helak etmek istediğimiz kimselere işte böyle uygulama yaparız" takdirinde nasb mahallinde olduğu da söylenmiştir.

el-Kelbî: İşte Bana isyan eden kimselere Ben böyle yaparım, diye açıklamıştır. Onların durumları "işte böyle" idi, bu sebepten helak edildiler diye de açıklanmıştır.

"Biz onları başka bir kavme miras verdik." Kasıt İsrailoğullandır. Yüce Allah daha önce oralarda köleleştirilmiş iken Mısır'ı onlara mülk verdi. Böylece oraya mirasçı oldular. Buna sebep ise mirasın mirasçıya ulaşması gibi, buraların da onların eline geçmesi idi. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Zaafa uğratılagelmiş kavmi de bereketlendirdiğimiz yerin doğularına da, batılarına da mirasçı kıldık" (el-Araf, 7/137) buyruğudur. [\[42\]](#)

29. Gök ve yer ağlamadı onlar için ve onlar mühlet verilenler de olmadı.

"Gök ve yer" küfürleri sebebiyle "ağlamadı onlar için ve onlar" in suda boğulmaları ertelenmek suretiyle "mühlet verilenler de olmadı." Araplar kendilerinden ileri gelen birilerinin vefat etmesi halinde: "Onun için gök ve yer ağladı" derlerdi. Yani onun ölümü ile gelen musibet her-şeyi kapsamına aldı. Öyle ki gök, yer, rüzgar ve şimşek de onun için ağladı, kış geceleri bile onun için ağladı. Şair şöyle demektedir:

"Rüzgar kederinden ağlıyor,

Ve şimşek bulut arasında parlıyor."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Güneş doğuyor tutulmuş değildir,

Fakat gecenin yıldızlarını ve ayı senin için ağlatıyor."

(Tarif kızı Leyla) el-Hariciye dedi ki:

"Ey mürver ağacı, ne diye yaprakların hala duruyor? Sanki sen Tarifin oğlu için matem tutmuyor gibisin."

Bu, onun için ağlayıp sızlanmak ve matem tutmak gereğini anlatmak maksadı ile temsil, teşhis ve mübalağa yoluyla kullanılmış ifadelerdir.

Buyruğun anlamı şudur: Onlar helak oldular. Fakat musibetleri kimseye büyük gelmedi ve kimse yoklukları dolayısıyla bir boşluk hissetmedi.

İfadede hazfedilmiş lafızlar olduğu da söylenmiştir. Yani semada ve arzda bulunan melekler onlar için ağlamadı. Bu da yüce Allah'ın: "Kasabaya sor." (Yusuf, 12/82) buyruğuna benzemektedir. Üzülmek şöyle dursun, onların helak olmalarına sevindiler bile. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır.

Yezid er-Rekaşî, Enes b. Malik'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ra-sûlullah (sav) buyurdu ki: "Her bir müminin mutlaka semada iki kapısı vardır. Birisinden onun rızkı iner, birisinden de onun sözleri ve amelleri girer. Öldü mü bu iki kapı onun yokluğunu hisseder ve onun için ağlarlar. Sonra yüce Allah'ın: "Gök ve yer ağlamadı onlar için" buyruğunu okudu. [43]

Yani onlar yeryüzünde salih bir amel işlemediler ki, bundan dolayı yer onlar için ağlasın, semaya da salih bir amelleri yükselmedi ki, artık böyle bir şey kesilmiş olduğu için ağlasın.

Mücahid dedi ki: Şüphesiz gök ile yer mümin için kırk gün süreyle ağlarlar. Ebu Yahya dedi ki: Ben onun bu sözüne hayret ettim. Bu sefer hayret mi ediyorsun? dedi. Yer rüku ve sücud ile kendisini imar eden bir kula niye ağlamasın? Gök, teşbih ve tekbiri tıpkı arı vızıltısı gibi kendisinde yankılanan bir kula niye ağlamasın?

Ali ve İbn Abbas -Allah onlardan razı olsun- dedi ki: O mümin için yerdı de namaz kıldığı yer, semada da amelinin yükseldiği yer ağlar.

Buna göre âyetin takdiri şöyle olur: Semada amellerinin yükseldiği yer onlar için ağlamadığı gibi, yerde ibadet ettikleri yerler de onlar için ağlamadı. Said b. Cübeyr'in açıklamasının anlamı da budur.

Yerin ve göğün ağlaması ile ilgili üç açıklama vardır.

1- Bu canlı varlıkların bilinen ağlaması gibidir. Mücahid'in görüşü de sanki böyledir. Şureyh el-Hadramî dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz İslâm garib başladı. Başladığı gibi tekrar garib avdet edecektir. Kıyamet gününde gariblere ne mutlu!" [44] Onlar kimlerdir, ey Allah'ın Rasûlü? diye soruldu. O: "Onlar insanlar bozulduğunda ıslah yapanlardır" [45]

Sonra da şöyle buyurdu: "Şunu bilin ki, mümin için gariblik yoktur. Bir mümin gurbette kendisi için ağlayanların bulunmadığı bir yerde ölürse, mutlaka gök ile yer onun için ağlar." Daha sonra Rasûlullah (sav): "Gök ve yer ağlamadı onlar için" buyruğunu okudu ve şöyle buyurdu: "Şunu bilin ki onlar kâfir için ağlamazlar." [46]

Derim ki: Ebu Nuaym de şu rivayeti zikretmektedir. -İki asıl nüshadaki şekliyle-: Bize- Muhammed b. Mamer anlattı dedi ki: Bize Ebu Şuayb el-Har-ranî anlattı, dedi ki: Bize Yahya b. Abdillah anlattı, dedi ki: Bize el-Evzaî anlattı, dedi ki:

Bana Ata el-Horasanî anlattı dedi ki: Bir kul Allah için yeryüzünde herhangi bir yerde bir secde yapacak olursa, mutlaka kıyamet gününde onun için şahidlik eder ve öleceği gün de onun için ağlar.

2- Yerin ve göğün ağlamasının, etraflarının kızarması olduğu da söylenmiştir. Bunu Ali b. Ebi Talib (r.a), Ata, es-Süddî, et-Tirmizî Muhammed b. Ali söylemiş ve ayrıca bunu el-Hasen'in görüşü olarak da nakletmiştir. es-Süddî dedi ki: el-Huseyn b. Ali -Allah ikisinden de razı olsun- şehid edilince sema onun için ağladı. Ağlaması, kızarmasıdır.

Cerir, Yezid b. Ebi Ziyad'dan şöyle dediğini nakletmektedir: el-Huseyn b. Ali b. Ebi Talib (r.a.) öldürülünce bundan dolayı semanın ufukları dört ay süreyle kızarıp kaldı. Yezid dedi ki: Onun kızarması, ağlamasıdır.

Muhammed b. Şîrîn dedi ki: Bize haber verdiklerine göre şafakla birlikte görülen kırmızılık, el-Huseyn b. Ali (r.a) şehid edilinceye kadar yoktu. Süleyman el-Kadî dedi ki: el-Huseyn'in öldürüldüğü gün üzerimize kan yağdı.

Derim ki: Darakutnî'nin rivayet ettiği bir hadise göre Malik b. Enes, Na-fi'den, o İbn Ömer'den şöyle dediğini nakletmektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Şafak (denilen şey) kırmızılıktır." [\[47\]](#)

Ubade b. es-Samit ile Şeddad b. Evs'ten şöyle dedikleri nakledilmiştir: Şafak iki çeşittir. Birisi kırmızılık, birisi beyazlıktır. Kırmızılık kayboldu mu artık namaz kılınabilir.

Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Şafaktan kasıt kırmızılıktır. Bunlar da İbn Şîrîn'in naklettiklerini reddetmektedir. Daha önce el-İsra Sûresi'nde (17/7. âyetin tefsirinde) Kurra b. Halid'den şöyle dediğini kaydetmiş idik: Sema Yahya b. Zekeriya ve el-Huseyn b. Ali dışında kimse için ağlamadı. Onun kızıllığı ağlamasıdır.

Muhammed b. Ali et-Tirmizî dedi ki: Ağlamak bir şeyi dışarı salmaktır. Eğer göz suyunu dışarı salarsa ağladı denilir. Sema etrafa kırmızılığını salarsa, ağladı denilir. Yer tozunu salarsa, ağladı denilir. Çünkü mümin bir nurdur, onunla birlikte de Allah'ın nuru vardır. Yer -bizim gözlerimiz görmese dahi- müminin nuru ile aydınlıktır. Müminin nurunu kaybetti mi bu sefer tozlanır ve tozunu dışarıya vurur. Çünkü o, müşriklerin günahları sebebiyle tozlu dumanlıdır. Müminin nuru ile de aydınlıktır. Oradaki müminin canı alındı mı bu sefer tozunu dışarı salar.

Enes dedi ki: Peygamber (sav)'ın Medine'ye gittiği gün herşey aydınlandı. Ruhunun kabzedildiği günde de herşey karardı. Biz onun defninde bulunurken henüz ondan (toprağından) ellerimizi silkelememiştik ki, kalblerimizi tanımaz hale geldik. [\[48\]](#)

Semanın ağlaması -el-Hasen-in dediği gibi- onun kızarmasıdır.

Nasr b. Asım dedi ki: İlk alamet, ortaya çıkacak bir kızılıktır. Bu ise kıyametin yaklaşmış olması sebebiyle olacaktır. Müminlerin nurlarını tamamen yitirmiş olacağından ağlayacaktır.

3- (Yerin ve göğün) ağlaması demek üzüntü ve kedere delalet eden bir alamet in onda görülmesi demektir, diye de açıklanmıştır.

Derim ki: Birinci görüş daha kuvvetli görülmektedir. Çünkü bu hususta imkansız görülecek bir taraf yoktur. Gökler ve yer teşbih ettiğine, duyup konuştuğuna göre -el-İsra (17/44. âyetin tefsiri), Meryem (19/90. âyetin tefsiri) ve Ha, Mim Fussilet (41/11. âyetin tefsirin)de açıkladığımız gibi- aynı şekilde bu hususta varid olmuş habere göre de ağlarlar. Bu görüşlerin hangisinin doğru olduğunu en iyi bilen Allah'tır. [\[49\]](#)

30. Andolsun Biz kurtardık İsrailoğullarını o horlayıcı azaptan.

31. (Yani) Firavun'dan. Çünkü o üstünlük taslayan, haddi aşanlardan idi.

Bu buyrukla Kıbtîlerin, Firavun'un emri ile erkek çocukların öldürülmesi, kızların hizmetlerinde kullanılması, İsrailoğullarının köleleştirilmesi ve onlara ağır angarya işlerin yükletilmesi şeklindeki uygulamalar kastedilmektedir.

"Firavun'dan" buyruğu "o horlayıcı azaptan" buyruğundan bedeldir. Buna göre: "--dan" lafzı "azaptan" buyruğuna taalluk etmez. Çünkü "azab" artık sıfat almış bulunmaktadır. Sıfat aldıktan sonra ise fiil gibi amel etmez.

Buyruğun: Biz onları hem azaptan, hem de Firavun'dan kurtardık, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Çünkü o üstünlük taslayan, haddi aşanlardan idi." Yani müşriklerden bir zorba idi. Buradaki üstünlük öğülmeye değer bir üstünlük türü değildir, aksine bu haddi aşan, günahkarlıkta ileri giden bir üstünlük taslamaktır. Anlam itibarıyla Yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki Firavun arzda üstünlük sağlamaya kalkıştı." (el-Kasas, 28/4) buyruğuna benzemektedir.

Buradaki üstünlük taslamanın, Allah'ın kullarına karşı üstünlük taslamak olduğu da söylenmiştir. [\[50\]](#)

32. Andolsun ki Biz onları bilerek alemler üzerine seçkin kılmıştık.

"Andolsun ki Biz onları" İsrailoğullarını "bilerek" aralarından çokça peygamber gelmiş olması sebebiyle onların durumunu bildiğimiz halde "alemler üzerine" kendi çağdaşları olan alemler üzerine "seçkin kılmıştık."

Buna delil de yüce Allah'ın bu ümmete hitaben: "Siz insanlar için çıkartılmış en

hayırlı bir ümmetsiniz" (Al-i İmran, 3/110) diye buyurmuş olmasıdır. Katade ve başkalarının görüşü budur.

Bir diğer görüşe göre aralarında göndermiş olduğu peygamberler sebebiyle bütün alemler üzerine demektir. Bu da onların bir özelliğidir, başkalarının böyle bir özelliği yoktur. Bunu İbn İsa, ez-Zemahşerî ve başkaları nakletmiştir. Buna göre yüce Allah'ın: "Siz en hayırlı bir ümmetsiniz" buyruğu İsrailoğullarından sonra... demek olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bir diğer açıklamaya göre burada sözü edilen seçme onların boğulmaktan kurtarılımları ve Firavun'clan sonra yerin onlara miras verilmesidir. [\[51\]](#)

33- Ve onlara kendilerinde apaçık bir imtihan bulunan bir kısım âyetler de vermiştik.

"Ve onlara kendilerinde apaçık bir imtihan bulunan bir kısım âyetler"

Musa'ya ait birtakım mucizeler "de vermiştik."

Katade dedi ki: Ayetlerden kasıt, onların Firavun'dan kurtarılımları, onlar için denizin yarılması, bulut ile gölgelendirilmeleri, üzerlerine men ile selvanın indirilmesidir. Bu durumda bu, İsrailoğullarına yönelik bir hitab olur.

Ayetler'den kastın asa ve el olduğu da söylenmiştir. Muhtemelen el-Fer-ra'nın görüşü budur. Bu takdirde de hitab Firavun kavmine yönelik olur.

Üçüncü görüşe göre bundan kasıt, Allah'ın kendilerinden savdığı kötülük ve onlara yerine getirmelerini emrettiği hayırdır. Bu açıklamayı Abdu'r-Rah-man b. Zeyd yapmıştır. Bu durumda da hitab, aynı zamanda her iki kesime birlikte yani hem Firavun kavmine, hem de İsrailoğullarına yöneltilmiş olur.

Yüce Allah'ın: "Apaçık bir imtihan" buyruğu ile ilgili dört çeşit açıklama yapılmıştır:

1- Bundan kasıt, açık bir nimettir. Bu açıklamayı el-Hasen ve Katade yapmıştır. Nitekim yüce Allah: "Kendi nezdinden güzel bir imtihan ile denemek için" (el-Enfal, 8/17) diye buyurmaktadır. Şair Züheyr de şöyle demiştir:

"Onları, sınıdığı imtihanın en hayırlısı ile sınıadı."

2- Çetin azab demektir. Bu açıklamayı el-Ferra yapmıştır.

3- Mümin ile kâfirin kendisi ile ayırdedileceği bir imtihandır. Bu açıklamayı da Abdu'r-Rahman b. Zeyd yapmıştır.

4- Yine ondan nakledildiğine göre; onların imtihan edilmeleri bolluk ve sıkıntılar ile denenmeleridir. Daha sonra yüce Allah'ın: "Biz sizi şer ve hayırla imtihan olmak üzere deneriz" (el-Enbiya, 21/35) buyruğunu okudu. [\[52\]](#)

34. Şüphesiz bunlar elbette şöyle diyorlar:

35- "O ancak bizim ilk ölümümüzdür ve bizler diriltilip kaldırılacak değiliz. 36. "Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi atalarımızı getirin."

"Şüphesiz bunlar" Kureyş kâfirleri "elbette şöyle diyorlar: O, ancak bizim ilk ölümümüzdür." Mübteda ve haberi ihtiva etmektedir. Bu yönüyle Yüce Allah'ın: "O ancak senin fitnen (imtihanın)dır." "O ancak bu dünya hayatımızdır" (el-Mumi-nun, 23/37); buyruklarına benzer.

"Ve bizler diriltilip, kaldırılacak değiliz."

"Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi atalarınızı getirin."

"Allah ölüleri diriltti, onlar da dirildiler" denilir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Enbiya. 21. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. "Diriltilenler" demektir.

Bu sözleri Kureyş kâfirlerinden söyleyenin Ebu Cehil olduğu bildirilmiştir. O şöyle demişti: Ey Muhammedi Şayet senin bu sözün doğru ise, sen bize atalarımızdan iki kişiyi dirilt. Birisi Kusay b. Kilab olsun, çünkü o doğru sözlü bir kimse idi. Biz ona ölümden sonra olacak şeyleri soracağız.

Ebu Cehil'in bu sözü, bu hususta şüphe diye ileri sürüleceklerin en zayıfıdır. Çünkü öldükten sonra diriltmek, ancak amellerin karşılığının verilmesi içindir, teklif için değildir. O sanki şöyle demiş gibidir: Eğer sen onların tekrar diriltilecekleri hususunda doğru söylüyor isen, haydi mükellef kılınmaları için tekrar onları dirilt. Yine bu, bir kimsenin şöyle demesine benzer: Eğer bizden sonra birtakım çocuklarımız dünyaya gelecek ise niçin geçmiş atalarımız geri dönmüyor? Bu açıklamayı el-Maverdî nakletmiştir.

Ayrıca "atalarımızı getirin" ifadesi sadece Peygamber (sav)'a hitabtır. Yüce Allah'ın: "Rabbim beni döndürün." (el-Muminun, 23/99) buyruğunda (çoğul olmakla birlikte tek kişiye hitab olması) gibi. Bu açıklamayı el-Ferra yapmıştır. Bunun hem peygambere, hem de ona tabi olanlara hitab olduğu da söylenmiştir.

[\[53\]](#)

37. Bunlar mı hayırlıdır? Yoksa Tubba' kavmi ve onlardan öncekiler mi? Biz onları bile helak ettik. Çünkü onlar günahkar idiler.

38. Biz göklerle yeri ve ikisinin arasında olanları oynayalım diye yaratmadık.

39. Biz onları ancak hak ile yarattık. Fakat onların çoğu bilmezler.

"Bunlar mı hayırlıdır? Yoksa Tubba' kavmi... mi?" sorusu inkar için sorulmuş bir sorudur. Yani onlar bu sözlerinden ötürü azabı hak ediyorlar. Zira bunlar Tubba'

kavminden ve helak edilmiş ümmetlerden daha hayırlı değildirler. Biz onları helak ettiğimiz gibi, bunlar da aynı durumdadır.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Acaba bunların mı nimeti daha çok, malları daha fazladır, yoksa Tubba' kavminin mi?

Bir başka açıklamaya göre de: Acaba bunlar mı daha güçlü, daha çetin, daha çok korunabilen kimselerdir, yoksa Tubba' kavmi mi?

"Tubba" ile kastedilen tek bir şahıs değildir. Bununla bütün Yemen hükümdarları kastedilir. Onlar hükümdarlarına "Tubba" adını verirlerdi. Buna göre Tubba' müslümanların halifesi, İranlıları Kısrası, Bizanslıların Kayseri gibi krallarına verilen bir lakabı.

Ebu Ubeyde dedi ki: Bunların herbirisine Tubba' denilmesinin sebebi, herbirilerinin kendisinden önce gelene tabi olmasından dolayıdır.

el-Cevherî der ki: Tubbalar Yemen krallarıdır. Tubba' aynı zamanda gölge demektir. Şair şöyle demiştir:

"Suya topluluklar ve topluluklar gelir,

Tıpkı kekliğin gölgenin tam öğle vaktinde kısaldığı vakit suya gelişi gibi."

Tubba' aynı zamanda bir çeşit kuşun adıdır.

es-Süheylî dedi ki: Yemen, Şihr ve Hadramevt'in hükümdarlığını yapan herkese Tubba' adı verilir. Eğer sadece Yemen'in hükümdarı ise o kimseye Tubba' denilmez. Bunu da el-Mesudî söylemiştir.

Tubba'lardan bazıları Hemal Zu Seded'in oğlu el-Haris er-Raiş, Ebrehe Zu'l-Menar Amr Zu'l-Ez'ar, Semerkand'ın kendisine nisbet edildiği Şemr b. Malik, Berberileri, Kenan diyarından Afrikaya sürükleyen Afrikis b. Kays. Afrika bu sonuncunun adını almıştır.

Ayetlerden anlaşıldığına göre yüce Allah, bunlardan sadece birisini kastetmiştir. Araplar bu kişiyi bu isimle diğerlerinden daha çok tanıyorlardı. Bundan dolayı Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ben Tubba'nın lanete uğramış birisi olup olmadığını bilmiyorum." [54] Yine ondan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Tubba'a sövmeyiniz, çünkü o mümin bir kimse idi." [55]

İşte bu Tubba'nın muayyen bir kişi olduğunu göstermektedir. Bu da -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- önceleri oraya hücum etmek isterken, daha sonra Beytullah'a örtü giydiren Ebu Kereb'dir. Medine'ye hücum edip orayı ha-rab etmek istemişken daha sonra adı Ahmed olan bir peygamberin hicret edeceği yer olduğu kendisine haber verilince, bu işten vazgeçmişti. Ayrıca bir şiir söylemiş ve bunu Medinelilere emanet bırakmıştı. Onlar da Peygamber (sav) hicret edinceye kadar biri diğerinden miras alıyordu ve sonra bunu peygambere teslim ettiler. Denildiğine göre bu mektub ile şiir Ebu Eyyub Ha-lid b. Zeyd (el-

Ensari'nin yanında idi. Burada şu beyitler yer almaktadır:

"Ahmed hakkında şahidlik ederim ki o, Bütün canlıları yaratan Allah'tan bir rasûldür. Ömrüm uzatılırsa, o hayata geleceği vakte kadar, Ben onun yardımcısı ve amcası oğlu olurum."

ez-Zeccac, İbn Ebi'd-Dünya, ez-Zemahşerî ve başkalarının naklettiklerine göre İslâm geldikten sonra Sana'da -Himyer taraflarında da söylenir-ona^[56] ait bir kabir kazılmış orada cesetleri bozulmamış iki kadın bulunmuş. Başlarının yanında da gümüşten bir levha üzerinde, altından: "Bu Hubba ve Lemis'in kabridir" diye yazılı imiş. Yine rivayete göre "Hubba ve Tumazer" bir diğer rivayete göre ise; "Bu Radvanın kabri ile Hubba'nın kabridir. Bunlar Tubba'nın kızlarıdır. Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına şahitlik ederek ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayarak öldüler. Kendilerinden önceki salih-ler de bu inanç üzere öldüler."

Derim ki: İbn İshak ve başkasının rivayetine göre Tubba'nın yazdığı mek-tubta şunlar da varmış: "İmdi ben sana ve sana indirilen kitaba iman ettim. Ben senin dinin ve sünnetin üzereyim. Senin ve herşeyin Rabbine iman ettim. Rabbinden gelen İslâm'ın bütün şeriatine de iman ettim. Eğer sana yetişecek olursam ne güzel. Şayet yetişmeyecek olursam, bana şefaet et ve kıyamet gününde beni unutma. Ben senin ümmetinin ilklerindenim. Sen gelmeden önce sana bey "at ettim. Ben senin ve baban İbrahim (a.s)'ın dini üzereyim." Daha sonra mektubunu mühürleyip, onun üzerine de: "Önünde de, sonunda da emir Allah'ındır" (er-Rum, 30/4) diye nakşetti. Mektubunun üzerine adres olarak da şunu yazdı: "Allah'ın nebisi ve rasûlü, peygamberlerin sonuncusu, alemlerin Rabbinin elçisi, Abdullah oğlu Muhammed'e birinci Tub-ba'dan."

Buna dair haberin geri kalan bölümlerini ve başını Farabi -Allah'ın rahmeti üzerine olsun'-ye ^[57]ait "el-Aşru Beyyinati'n-Nebeviyye" şerhi olarak yazdığı "el-Lumau'l-Lu'luiyye" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz.

Tubba'nın öldüğü günden, Peygamber (sav)'ın peygamber olarak gönderildiği güne kadar geçen süre eksiksiz ve fazlasız olarak tam bin yıldır.

Tubba'nın peygamber mi, yoksa kral mı olduğu hususunda farklı görüşler vardır. İbn Abbas: Tubba' bir peygamber idi, derken, Ka'b da şöyle demiştir: Tubba' krallardan bir kral idi, kavmi kehanet yapan kimselerdi. Onlarla beraber ehl-i kitaptan da bir kesim vardı. Her iki kesime biner kurban sunmalarını emretti. Onlar da bunu yerine getirdiler, kitap ehlinin kurbanı kabul edilince İslâm'a girdi.

Aişe (r.anha) dedi ki: Tubba'a sövmeyiniz, çünkü o salih bir kişi idi. Katade'nin naklettiğine göre de Tubba', Himyerlilerden bir kişi idi. O askerleriyle birlikte

Hire üzerinden Semerkand'a gelip orayı yıkmıştı. Bunu el-Maverdî nakletmektedir.

es-Sa'lebî'nin, Katade'den naklettiğine göre sözü edilen Tubba'. Himyer-li Tubba'dır. O askerleriyle Hire'yi boydan boya geçinceye kadar yol alnu?. Semerkand'ı inşa etmiş, birçok kimseyi öldürmüş ve ülkeler yıkmıştır.

el-Kelbî dedi ki: Tubba' denilen şahıs, Ebu Kerib Es'ad b. Melkîkerib'dir. Ona Tubba' adının verilmesi kendisinden öncekilere tabi oluşundan dolayıdır.

Said b. Cübeyr dedi ki: Tubba', Beytullah'ı Yemen'in çizgili kumaşlarıyla giydiren ilk kişidir.

Yine Ka'b dedi ki: Allah onun kavmini yerdiği halde kendisini yermemiş-tir. Onları Kureyş'e örnek olarak göstermesi, yurtlarının kendilerine yakın oluşu ve kendi düşüncelerinde onları büyük kabul etmelerinden dolayıdır. Yüce Allah onları ve kendilerinden öncekileri günahkar oldukları için helak ettiğine göre, güçsüz ve sayıca az olmakla birlikte günah işleyen kimselerin helak edilmeleri öncelikle sözkonusudur. Yemenliler bu âyet-i kerime ile iftihar etmişlerdir. Çünkü yüce Allah Tubba' kavminin Kureyşlilerden hayırlı olduğunu belirtmiştir. Onların birincilerine Tubba' adının verilmesi güneşin doğduğu yeri takib ederek, askerleriyle birlikte doğuya doğru yolculuk etmiş olmasıdır, diye de söylenmiştir.

"Ve onlardan öncekiler mi? Biz onları bile helak ettik" buyruğundaki: lafzı "Tubba' kavmf'ne atıf olduğu için ref konumundadır. "Biz onları bile helak ettik" lafzı da bu ism-i mevsulün sılasıdır. Bu durumda "onlardan öncekiler" ona taalluk etmektedir. Bununla birlikte "onlardan öncekiler" anlamındaki lafzın ...ler'in sılası olması da mümkündür. Bu durumda zarfda ism-i mevsule ait zamir bulunur.

Durum böyle olduğu takdirde "onları bile helak ettik" anlamındaki buyruk hakkında iki şekilden birisi sözkonusu olur. Ya onunla birlikte: "...dir" takdir edilir (onları helak etmişizdir, demek olur). Bu durumda hal konumunda olur; yahutta mevsufun hazfedildiği kabul edilir. Sanki: (Onlar) kendilerini helak ettiğimiz bir kavim idi denilmiş gibi olur. İfadenin takdiri şöyledir: Sözü edilen bu kimselerin helakine Biz muktedir olduğumuza göre, müşrikleri de helak etmeye gücümüzün yettiğini ibret alarak düşünemez misiniz?

Ve onlardan öncekiler" buyruğunun mübteda, haberinin

de: "Biz onları bile helak ettik" buyruğunun olması da mümkündür. [\[58\]](#)

"Tubba"'a atıf ile cer konumunda olması da mümkündür. Şöyle buyurulmuş gibi olur: Kendilerinden önce helak edilmiş Tubba' kavmi mi... Yine bu lafzın "Biz onları bile helak ettik" buyruğunun delalet ettiği bir fiil takdiri ile nasb

konumunda olması da mümkündür. [\[59\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Biz göklerle yeri ve ikisinin arasında olanları oynayalım diye yaratmadık." Gafiller olarak yaratmadık. Bu açıklamayı Mukatil yapmıştır. Oyalanalım diye de açıklanmıştır ki, bu da el-Kelbî'nin görüşüdür.

"Biz onları ancak hak ile yarattık." Mukatil'e göre hak olan emrimizle yarattık, demektir. Ancak hak için yarattık, diye de açıklanmıştır ki bu açıklamayı el-Kelbî ve el-Hasen yapmıştır. Ancak hakkı ikame etmek, Allah'ın tevhidi ve O'na itaatin gereği gibi, onu üstün kılmak için yarattık, diye de açıklanmıştır. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-Enbiya Sûresi'nde (21/16-18. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Fakat onların" insanların "çoğu" bunu "bilmezler." [\[60\]](#)

40. Muhakkak ki ayırdedme günü onların hepsi için tayin edilmiş bir vakittir.

"Ayırdedme günü" kıyamet günüdür. Bu ismin veriliş sebebi, yüce Allah'ın bu günde insanlar arasında ayırdedici hükmünü vereceğinden dolayıdır. Buna delil yüce Allah'ın: "Akrabanızın da, evladınızın da size hiç faydaları olmaz. Kıyamet gününde sizin aranızı ayıracaktır" (el-Mümtehine, 60/3) buyruğudur. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Kıyametin kopacağı günde, o günde ayrılıp dağılırlar" (er-Rum, 30/14) buyruğudur.

Buna göre "yevmu'l-fasl: Ayırdedme günü" herkes için tayin edilmiş olan vakittir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphe yok ki hüküm verip ayırdedme günü belirlenmiş bir vakittir" (en-Nebe', 78/17) Yani o, iyilik yapanın, kötülük yapandan ayırdedilmesi için belirlenmiş bir vakittir. Onların arasında ayırdedici hükmün verilmesi ise, bir kesimin cennete, bir kesimin de cehenneme gitmesi ile ortaya çıkacaktır.

Bu buyruk, son derece sakındırıcı ve tehdit ihtiva eden bir buyruktur.

Kıraat alimleri arasında: "Onlar... için tayin edilmiş bir vakittir" buyruğunun: "Muhakkak ki" lafzının haberi olarak ref ile okunacağı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Bu edatın ismi ise: "Ayırdedme günü" buyruğudur.

el-Kisaî ve el-Ferra ise "Onlar... için tayin edilmiş bir vakittir" lafzının "muhakkak ki" anlamındaki edat ile nasbedilmesi "ayirdetme günü" buyruğunun da: "Muhakkak ki" lafzının haberi konumunda zarf olabileceğini de kabul etmişlerdir. Muhakkak ki onlar için tayin edilmiş olan vakit ayırdedme günüdür, demek olur. [\[61\]](#)

41. O günde hiçbir mevlanın, mevlasına bir faydası olmaz. Onlara yardım da edilmez.

42. Allah'ın rahmet ettikleri müstesna. Şüphesiz ki O, Azizdir, Rahimdir.

"O günde hiçbir mevlanın mevlasına bir faydası olmaz" buyruğunda-ki: "O günde" lafzı daha önce geçen *'ayırdedme günü"ndeki "gün"den bedeldir.

Mevla; veli demek olup bu da amcanın oğlu ve yardım eden kişi anlamındadır. Yani hiçbir amca oğlu amca oğlunun üzerindeki bir sıkıntıyı gideremeyeceği gibi, hiçbir yakın yakınının, hiçbir arkadaş da arkadaşının sıkıntısını gidermekte faydalı olamayacaktır.

"Onlara yardım da edilmez." Yani hiçbir mümin akrabalığı dolayısıyla kâfire yardım etmeyecektir. Bu âyetin bir benzeri de yüce Allah'ın: "Ve öyle bir günden korkun ki; kimse kimseye hiçbir fayda veremez" (el-Bakara, 2/48) buyruğudur.

"Allah'ın rahmet ettikleri müstesna" buyruğundaki: "...leri" buyruğu "Onlara yardım edil(me)" buyruğundaki zamirden bedel olarak merfudur. "Hiç kimse kalkmasın, filan müstesna" ifadesinde olduğu gibi. Yahut mübteda olarak da merfu olup haber gizli olabilir. Sanki yüce Allah: Allah'ın rahmet ettiği kimseler müstesna, onların günahları bağışlanır. Yahutta; ona fayda verir ve o kimse şefaati eder, yardım da eder, denilmiş gibidir. Ya da önce geçen "mevla"dan bedel olabilir. Sanki: Allah'ın rahmet ettiği dışında kimse fayda vermez, denilmiş gibidir.

Bu buyruk el-Kisaî ve el-Ferra'ya göre ise munkatı istisna olarak nasb mahallindedir. Ama Allah'ın rahmet ettiklerine gelince, yaratılmışlardan kendilerine fayda sağlayacak kimselere ihtiyaç duyacakları herhangi bir şey ile karşılaşmazlar, demektir. İstisnanın muttasıl olması da mümkündür. Yani müminler müstesna, hiçbir yakının yakına faydası olmaz. Onların birbirlerine şefaati olmalarına izin verilecektir.

"Şüphesiz ki O, Azizdir." Yani düşmanlarından intikam alandır. Dostlarına karşı oldukça merhametli olan "Rahimdir." Nitekim yüce Allah: "Azabı çetin ve nimeti pek bol olandır" (el-Mumin, 40/3) buyruğunda da vaad ile tehdidi birlikte sözkonusu etmiştir. [\[62\]](#)

43- Şüphesiz ki zakkum ağacı,

44. O büyük günahkarın yiyeceğidir.

45. Erimiş maden gibidir; karınlarda kaynar;

46. Kaynar suyun kaynaması gibi.

"Şüphesiz ki zakkum ağacı" buyruğu ile ilgili nerede vakıf yapılacağı hususunda İbnu'l-Enbarî şöyle demektedir: Yüce Allah'ın Kitabında: "Şecere: ağaç"ın sözkonusu edildiği her yerde vakıf "he" ile yapılır. Bundan tek istisna ed-Duhan Sûresi'ndeki: "Şüphesiz ki zakkum ağacı o büyük günahkarın yiyeceğidir" buyruğudur.

"Büyük günahkar" Ebu'd-Derda'nın açıklamasına göre: "Facir (çokça günah işleyen)" demektir. O ve İbn Mesud da böyle okumuşlardır. Hemmam b. el-Haris dedi ki: Ebu'd-Derda bir adama: "Şüphesiz ki zakkum ağacı, o büyük günahkarın (el-esim) yiyeceğidir" buyruğunu okutuyor, ancak adam (el-Esim yerine) "el-yetim" diyordu. Bu kelimeyi anlayamayınca ona "taamu'l-facir: çok günahkarın yiyeceğidir" diye söyledi.

Ebu Bekr el-Enbarî dedi ki: Bana babam anlattı, bize Nasr anlattı, dedi ki: Bize Ebu Ubeyd anlattı dedi ki: Bize Nuaym b. Hammad, Abdu'l-Aziz b. Muhammed'den naklen anlattı. O İbn Aclan'dan, o Avn b. Abdullah b. Utbe b. Mesud'dan dedi ki: Abdullah b. Mesud bir adama: "Şüphesiz ki zakkum ağacı o büyük günahkarın yiyeceğidir" buyruğunu (okumayı) öğretiyordu Adam (taamu'l-esim: büyük günahkarın yiyeceği) diyecek yerde: "taamu'l-yetim (yetimin yiyeceğidir)" diyordu. Abdullah ona doğru şekli tekrarladıkça, adam da yanlış şekli tekrarladı. Abdullah bu adamın dilinin doğruyu telaffuz edemeyeceğini görünce ona: Sen taamu'l-facir diyebilir misin? diye sordu, o da: Evet deyince, o halde böyle oku, dedi. Ancak bunda sapık cahil kimselerin lehine Kur'ân-ı Kerim'deki bir ifadeyi bir başkası ile değiştirmek caizdir, şeklindeki görüşlerine delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü bu sadece Abdullah'ın öğrenciye özel bir uygulaması ve daha sonraları doğruya tekrar dönebilmesi için yüce Allah'ın indirmiş olduğu ve Rasûlullah (sav)'ın bize bildirmiş olduğu lafzı bizzat söyleyerek hak olanı kullanabilmesi için bir hazırlık idi.

ez-Zemahşerî dedi ki: İşte bu, eğer manasını ifade ediyor ise bir kelimenin yerine bir başka kelimeyi değiştirmenin caiz olduğuna delil gösterilmektedir. Burdan hareketle Ebu Hanife belli bir takım şartlarla birlikte Farisice okumayı caiz kabul etmiştir. Bu şart da şudur: Okuyan kişi manalarını herhangi bir şey kaçırmaksızın mükemmel şekliyle ifade edebilmelidir. (Hanefi alimleri) derler ki: Bu şart adeta cevaz vermemek gibi bir caizliktir. Çünkü Arap dilinde özellikle de fasahatıyla görülmemiş düzeni ve üslubu ile mucize olan Kur'ân-ı Kerim'de öyle bir takım anlam incelikleri ve maksatları vardır ki Farsça veya başka hiçbir lisan bunu tek başına ifade edemez. Esasen Ebu Hanife -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Farsçayı iyi bilen birisi değildi. Dolayısıyla onun bu ifadesi bir tahkik ve bir basirete binaen kullanılmış bir ifade değildir. Ayrıca Ali

b. el-Ca'd'dan, Ebu Yusuf'tan, o da Ebu Hani-fe'den Farsça kıraati reddetmek konusunda iki arkadaşı (Ebu Yusuf ve Mu-hammed)'in görüşü gibi bir görüş de rivayet etmektedir.

Zakkum ağacı yüce Allah'ın cehennemde yaratmış olduğu ve "lanetlenmiş ağaç: eş-şeceretu'l-mel'une" adını verdiği bir ağaçtır. Cehennemlikler acıktılar mı o ağaca sığınır, ondan yerler. Bu sefer karınlarında sıcak suyun kaynaması gibi kaynamaya başlar. Yüce Allah bu ağaçtan karınlarına giden şeyleri erimiş madene benzetmektedir ki, bu da eritilmiş bakır demektir.

"Kaynar" anlamındaki buyruk, genellikle ağaca hamledilerek diye okunmuştur. Fakat İbn Kesir, Hafs, İbn Muhaysın, Yakub'tan Ruveys yemeğe hamlen "ye" ile okumuşlardır. Bu da anlam itibariyle ağaç hakkındadır. "Erimiş maden"e hamledilemez. Çünkü o benzetmek için zikredilmiştir.

"Büyük günahkar" çokça günah işlemiş kimse demektir ki: "Günah işledi, işler" kökünden gelmektedir. Bu açıklamayı el-Kuşeyrî ve İbn İsa yapmışlardır. Bu kişinin günah kazanan müşrik olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da Yahya b. Sellam yapmıştır.

es-Sıhah'ûa. şöyle denilmektedir: "Adam günah işledi" denilir. Bu şekilde günah işleyen kimseye de: "Günahkar" denilir.

O halde: "O, büyük günahkarın yiyeceğidir" buyruğu: pek büyük günahkar kişi olanın yiyeceğidir, demek olur ki, bu kişi de Ebu Cehil'dir. Çünkü o şöyle demiştir: Muhammed cehennemde zakkum olduğunu söyleyerek bizi tehdit etmektedir. Halbuki onun o dediği tereyağı ve hurmadan tirit yapmaktır. Yüce Allah da onun dediğinin aksini açıklamaktadır.

en-Nekkaş'ın, Mücahid'den naklettiğine göre zakkum ağacı Ebu Cehil'dir.

Derim ki: Bu açıklama Mücahid'den sahih olarak rivayet edilmemiştir. Ayrıca bu daha önce es-Saffat Sûresi (37/63. âyet) ile el-İsra Sûresi (17/60. âyet)cıe sözünü ettiklerimiz ile de reddedilecek bir görüştür. [\[63\]](#)

47. "Yakalayın onu! Sürükleyerek götürün cehennemin ortasına!

48. "Sonra da, o kaynar suyun azabından dökün başının üstüne!"

"Yakalayın onu!" Yani zebanilere: Onu yakalayın, denilecek. Kasıt o çok günahkar kişidir.

"Sürükleyerek götürün..." Yani onu çekip sürükleyin, götürün.

"Bir adamın yakasından tutup onu çekiştirmek" demektir. Yani böyle bir kimseyi bir hapishaneye ya da başına bir bela getirmek maksadıyla götürmek üzere kendine doğru çekmek demektir. "Adamı şiddetlice çektim, çekiyorum"

demektir. "Çekilen adam" demektir. Şair bir atı nitelendirirken şunları söylemektedir:

"Dizginlerini güzelce çekeriz, ama şiddetlice kendimize doğru çekmeyiz."

Bu lafız şeklinde hem "lam", hem "nun" ile kullanılır. Bu açıklamayı İbn es-Sikkât yapmıştır.

Kufeliler ile Ebu Amr: "Sürüyerek götürün onu" diye kesreli okumuşlardır, diğerleri ise (lam harfini) ötüeli okumuşlardır.

"Cehennemnin ortasına! Sonra da o kaynar suyun azabından dökün başının üstüne!" Mukatil dedi ki: Cehennemnin bekçisi olan Malik demirden bir tokmak ile Ebu Cehil'in başına öyle bir darbe indirir ki, kafatası beyninin üzerinden ayrılır ve darmadağın olur. Beyni vücudundan aşağıya akar. Sonra melek, hararetini karnında hissedeceği şekilde üzerine sımsıkı bir su döker. Melek ona: Tat azabı! diye hitab eder. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Başları üzerinden gayet kaynar su dökülür" (el-Hac, 22/19) buyruğudur. [64]

49. "Tat bakalım! Çünkü sen güçlü ve değerli imişsin.

50. "Muhakkak ki bu, sizin önceden şüphe edegeldiğiniz şeydir."

"Tat bakalım! Çünkü sen, güçlü ve değerli imişsin" buyruğu hakkında İbnu'l-Enbarî şöyle demiştir: "Çünkü" lafzının esreli okunacağı konusunda herkes icma etmiştir.»el-Hasen'den, rivayet edildiğine göre ise, o Ali (r.a.)den üstün ile okuduğunu rivayet etmiştir. el-Kisaî de böyle okumuştur.

Kesreli okuyanlar: "Tat bakalım" üzerinde vakıf yaparlar, üstün okuyanlar ise burada vakıf yapmazlar. Çünkü: " Tat bakalım. Çünkü sen güçlü ve değerli imişsin!" anlamındadır.

Katade dedi ki: Ayet-i kerime Ebu Cehil hakkında inmiştir, o: Orada benden daha güçlü ve benden daha değerli kimse bulunmayacaktır demiştir. İşte bundan dolayı kendisine: "Tat bakalım, çünkü sen güçlü ve değerli imişsin" denilecektir.

İkrime de şöyle demiştir: Peygamber (sav) ile Ebu Cehil karşılaştılar. Peygamber (sav) kendisine: "Allah bana sana karşı: Bu, senin için daha da

öncelikle sözkonusudur, dememi emretti. Bunun üzerine Ebu Cehil: Beni ney-\c tehdit ediyorsun? Mlah'a yemin edevim, sen de, Rabbin de bana bir şey yapamazsınız. Çünkü ben şüphesiz bu vadide en güçlü olan ve kavmi arasında en çok değer verilen kimselerdenim, demişti. Yüce Allah'ın takdiri gereği Bedir gününde öldürüldü, Allah onu zelil etti ve bu âyet-i kerime nazil oldu. Yani melek ona: Tat bakalım, çünkü sen kendi kanaatine göre güçlü ve değerli imişsin, diyecektir.

Bunun hafife almak, azarlamak, alay etmek, hakir düşürmek ve değerini küçümsemek anlamında söylenecek bir söz olduğu da söylenmiştir. Yani: Şüphesiz ki sen zelil ve hakir kılınan bir kimsesin. Bu da (bu anlamı ile) Şuayb kavminin, Şuayb'a: "Çünkü sen muhakkak yumuşak huylu ve akli başında bir kimsesin" (11/87) derken, ona -önceden de geçtiği üzere açıklamalardan birisine göre-; sen akılsız ve cahil bir kimsesin kastı ile bu sözü söylemiş olmalarına benzer ki; bu açıklama da Said b. Cübeyrin açıklamasıdır.

"Muhakkakk ki bu sizin önceden şüphe edegeldiğiniz şeydir." Yani melekler onlara: Muhakkakk ki bu, siz dünyada iken hakkında şüphe edegeldiğiniz şeydir, diyeceklerdir. [\[65\]](#)

51. Takva sahihleri ise, muhakkak emin bir makamdadırlar.

52. Cennetlerde ve pınarlardadırlar.

53. İnce ve kalın ipeklerden giyerler. Karşılıklı otururlar.

Yüce Allah kâfirlerin kalacakları yeri ve azaplarını sözkonusu ettikten sonra "Takva sahihleri ise muhakkak emin bir makamdadırlar" buyruğunda müminlere yapılacak ikramları ve nimetleri sözkonusu etmektedir.

"...bir makamdadırlar" buyruğunu Nafi ve İbn Amir "mim" harfini ötre-li olarak diye okumuşlardır, diğerleri ise "mim" harfini üstün okumuşlardır. el-Kisaî dedi ki: "Mim" harfi ötreli olarak, "mekan ve ikamet etmek" anlamlarına gelir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"O diyarda konaklanan yerde ikamet olunan yerde de izler silinip gitti."

el-Cevherî dedi ki: Bu iki söyleyişin bazan herbirisi de ikamet etmek anlamına gelebilir, bazan da kalınan yer anlamında olabilir. Çünkü biz bunu: " Kalktı, kalkar" fiilinden gelmiş kabul edersek, "mim" harfi üstün olmalıdır. Eğer: "İkamet etti, ikamet eder" şeklinden geldiğini kabul edersek, "mim" harfi ötreli okunur. Çünkü fiil kök itibarıyla üç harften fazla oldu mu; mekan isminin "mim" harfi ötreli gelir. Çünkü böylece o dört harfli fiillere benzemiş olur. "Yuvarladı" fiilinden " Bu bizim yuvarlanma yerimizdir" demek gibi. "mim" harfi üstün okunursa, bulunulan yer ve meclis anlamına geldiği, ötreli olduğu takdirde ise, mekanın kastedilebildiği de söylenmiştir. Mastar olması da mümkündür. Bu durumda onun için bir muzaf takdir edilir. İkamet yerinde... demek olur.

"Emin" içinde afetlerden emin olunan bir yer demektir.

"Cennetlerde ve pınarlardadırlar" buyruğu, "emin bir makamdadırlar" buyruğundan bedeldir.

"İnce ve kalın ipekten giyerler, karşılıklı otururlar." Yani biri diğerinin sırtına

bakmaz, yüzyüze bakarlar. Nereye dönerlerse, meclisleri de öylece onlarla birlikte döner.

"Sundus" ince ipek, "istebrak" de kalın ipek demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Kehf Sûresi'nde (19/31- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [66]

54. İşte böyle. Hem BÎ2 huru'l-în'i de kendilerine eş yaptık.

"İşte" durum sözünü ettiğimiz şekliyle "böyle" dir.

Bu durumda: " İşte böyle" üzerinde vakıf yapılır.

Bunun, Biz onları cennete koyduğumuz ve daha önce sözünü ettiğimiz şeyleri yaptığımız gibi, onlara huru'l-în'i de eş yapmak suretiyle ikramda bulunduk, anlamında olduğu da söylenmiştir. "în"e dair açıklamalar daha önceden es-Saffat Sûresi'nde (37/48. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"el-Hur" ise Katade ve genelin açıklamasına göre beyaz tenli kadınlar demektir, çoğuludur. Bu ise elbiselerinin arkasından bile bacakları görülen beyaz kadın demektir. Ona bakan ayak topuğunda yüzünü görür, tıpkı ayna gibi. Bu da derisinin inceliğinden, teninin parlaklığından ve renginin oldukça arı oluşundan dolaydır. Bu te'vilin delili İbn Mesudun:

"Kırmızıya çalan beyaz tenli iri gözlülerle..." şeklindeki okuyuşudur.

Ebu Bekr el-Enbarî şunu zikretmektedir: Bize Ahmed b. el-Huseyn anlattı, dedi ki: Bize Huseyn anlattı, dedi ki: Bize Ammar b. Muhammed anlattı, dedi ki: Ben Mansur b. el-Mutemir'in arkasında namaz kıldım. Ha, Mim. ed-Duhan Sûresi'nde; " (Huru'l-în'i diyecek yerde) îsi îni de kendilerine eş yaptık. Onlar orada ilk ölümden başka ölümün tadını tatmazlar." diye okudu. "îs" ise beyaz tenliler demektir. Bundan dolayı beyaz renkli develere de "îs" denilmiştir. Tekili ise: " Beyaz tüylü erkek deve" ile "Beyaz tüylü dişi deve" şeklinde gelir. İmruu'l-Kays da şöyle demiştir:

"Sesimi işittiler mi hemen sesime kulak kabartırlar, Gebe kalmayan genç dişi devenin beyaz tüylü erkek devenin sesine kulak verdiği gibi."

Burada "el-hur", oldukça güzel ve parlak beyaz tenliler demektir.

İbnu'l-Mübarek şunu zikretmektedir: Bize Ma'mer, Ebu İshak'dan haber verdi. O Aı ir b. Meymun el-Evdî'den, o da İbn Mesud'dan şöyle dediğini nakletti: Huru'l-în'den olan bir kadının bacağının kemik iliği, etin ve kemiğin ötesinden yetmiş elbise altından görülür. Tıpkı beyaz cam içindeki kırmızı şarabın görüldüğü gibi. Mücahid dedi ki: "Hur"a bu adın verilmiş sebebi güzellikleri, beyazlıkları ve ten

renklerinin saflığı sebebiyle, kendilerine uzun boylu bakılamadığından dolaydır. Onlara bu ismin verilış sebebinin gözlerindeki ileri derecedeki beyazlık olduğu da söylenmiştir. İleri derecede beyazlık anlamı verilen: "Gözün siyahının oldukça siyah olmakla birlikte, beyazının da oldukça beyaz olması" demektir. "Gözünün beyazı oldukça beyaz ve bu beyazlığı da açıkça görülen kadın" demektir. Mesela: "Gözünün beyazı oldukça beyaz oldu" ve: "şey oldukça beyaz oldu" denilir.

el-Esmaî dedi ki: Ben gözde haver (beyazlık)ın ne olduğunu bilemiyorum. Ebu Amr da şöyle demiştir: Haver gözün tamamının tıpkı ceylan ve ineklerin gözleri gibi siyah olmasıdır. Fakat Ademoğullarında haver yoktur. Kadınlara "huru'l-în" denilmesinin sebebi -bu yönleriyle- ceylanlara ve ineklere ben-zediklerindendir. el-Accac şöyle demiştir:

"Son derece haverli hur gözlerle..."

O bu ifadeleriyle beyazlan katıksız beyaz ve gözbebeklerinin etrafı oldukça siyah olanları kastetmektedir.

"el-în" kelimesi çoğuludur. Bu da gözleri iri ve geniş demektir.

Ebu Hureyre (r.a)'dan rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Huru'l-în'in mehirleri avuçlarla hurma (vermek) ve ekmek parçaları (infak etmek)dır."

[67]

Ebu Kirsafe'den: Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Çöplerin mescidden dışarıya çıkartılması huru'l-în'in mehirleridir." [68]

Enes (r.a)'dan da rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Mescidleri süpürmek huru'l-în'in mehirleridir." [69] Bunu es-Sa'lebî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- zikretmiştir. Biz de "et-Tezkire" adlı eserimizde bu hususa bağımsız bir bölüm ayırmış bulunuyoruz. Yüce Allah'a hamdolsun.

Cennette Ademoğullarından olan kadınlar mı yoksa huriler mi daha faziletli olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır.

İbnu'l-Mübarek şöyle bir rivayet zikretmektedir: Bize Rişdin, İbn En'um'den haber verdi. O Hibban b. Ebi Cebele'den dedi ki: Ademoğulları kadınları arasından cennete girenler dünyada işledikleri ameller sebebiyle huru'l-în'den üstün kılınmış olacaktır. [70] Ayrıca Peygamber (sav)'e merfu olarak da şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ademoğullarından olan kadınlar huru'l-în'den yetmişbin kat daha üstündürler."

Huru'l-în'in daha faziletli olduğu da söylenmiştir. Çünkü Peygamber (sav) duasında: "Ve sen ona hanımından daha hayırlı bir eş ver." [71] diye buyurmuştur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. "Huru'l-ıyn"i buyruğunu İkrime

şeklinde izafet ile okumuştur. Bunun izafet ile de tenvin ile de okunması aynıdır. [\[72\]](#)

55. "Onlar orada güven içinde her türlü meyveden isterler."

Katade dedi ki: Ölümden, yorgunluktan ve şeytandan yana "güven içinde" olacaklardır. İçinde bulundukları nimetlerin kesileceğinden yana ya da o nimetleri yiyeceklerinden ötürü herhangi bir rahatsızlık veya hoşlarına gitmeyen bir şeyin kendilerine isabet edeceğinden yana, güven içinde olacaklardır, diye de açıklanmıştır. [\[73\]](#)

56. Onlar orada ilk ölümden başka ölümü tatmazlar. Onları cehennem azabından korumuştur.

57. Rabbinden bir lütuf olarak. İşte bu, en büyük kurtuluş ve mutluluğun ta kendisidir.

"Onlar orada ilk ölümden başka ölümü tatmazlar." Yani onlar orada hiçbir şekilde ölümü tatmazlar, çünkü orada ebedi kalıcıdırlar. Daha sonra da: "İlk ölümden başka" diye munkatı, bir istisna ile istisnada bulunmuştur ki; bu da; şu kadar var ki, ilk ölümü zaten dünyada iken tatmışlardı, demektir. Sibeveyh şu beyiti zikretmektedir:

"Falicin ayrılıp gitmesi için elini çabuk tutanların,

Sağmal develeri hem uyuz oldular, hem de gудde çıkardılar."

Daha sonra, birincisinden olmayan türüyle (munkatı') istisnada bulunarak şöyle demiştir:

"Sizin yitirdiğiniz o Naşire gibisinden başka,

Ki o, yetişkinliğinde ve besleyiciliğinde bir dal gibidir."

Buradaki istisna edatının "sonra" anlamında olduğu da söylenmiştir. Mesela: "Senin yanındaki bir adamdan başka bugün hiçbir kimseyle konuşmadım" derken, "senin yanındaki adamdan sonra" demektir.

Buradaki istisna edatının: "Başka, dışında" anlamında olduğu da söylenmiştir. Dünyadaki ölümleri dışında bir ölüm (tatmazlar) demektir. Bu yönüyle yüce Allah'ın şu buyruğuna benzemektedir: "Babalarınızın nikahladığı kadınları nikahlamayın. Ancak geçmiş olan müstesnadır." (en-Nisa, 4/22) Bu da bir kimsenin: Ben dün yediklerim dışında bugün yemeğin tadına bakmış değilim, demesine benzer.

el-Kutebî dedi ki: "İlk ölümden başka" ifadesinin anlamı şudur: Müminin ölümü

yaklaştığında rahmet melekleri onu karşılar ve o rahatlıkla ve hoş kokularla karşı karşıya kalır. Cennete götüren sebepler onun vasfı olduğundan dolayı onun ölümü cennette olur. Buna göre bu sahih (muttasıl) bir istisna olur.

Ölüm tadına bakılmayan bir arazdır, fakat tadı hoşlanılmayan bir yemek gibi değerlendirilmiştir. Bundan dolayı istiare yoluyla ölüm için "tatmak" vasfı kullanılmıştır.

"Onları cehennem azabından korumuştur. Rabbinden bir lütuf olarak."

Yani yüce Allah onlara lutufta bulunarak bu işi onlara yapmıştır. Buna göre: "Bir lütuf olarak" lafzı mastar olup "isterler" anlamındaki fiil onda amel etmiştir. Onda amel edenin "onları... korumuştur" anlamındaki fiil olduğu da söylenmiştir, gizli bir fiilin amel ettiği de söylenmiştir.

Bundan önceki ifadenin anlamının onda amel ettiği de söylenmiştir. Çünkü yüce Allah bu işi onlara lütfederek vermiştir. Zira dünyada iken kendileri sebebiyle cennete girecekleri amellerde bulunmaya onları muvaffak kılmıştır.

"İşte bu, en büyük kurtuluş ve mutluluğun ta kendisidir." En büyük mutluluk kâr ve kurtuluş budur, demektir. İfadenin: "Şu işe nail oldu. onu ele geçirdi" tabirinden geldiği de söylenmiştir. [\[74\]](#)

58. "Muhakkak Biz onu öğüt alırlar diye senin dilin ile kolaylaştırdık." 59- O halde gözetle! Çünkü onlar da gözetlemektedirler.

"Muhakkak Biz onu" Kur'ân-ı Kerim'i "öğüt alırlar" ve böylelikle kötülüklerden vazgeçerler "diye senin dilin ile kolaylaştırdık." Yani hem sana, hem de okuyacak olanlara kolaylaştırdık. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "Andolsun ki Biz bu Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. O halde var mı ibret alıp düşünen?" (el-Kamer, 54/7, 22, 32, 40. âyetler)

Böylece yüce Allah -önceden- sûrenin baş taraflarında: "Şüphesiz Biz onu mübarek bir gecede indirdik." (ed-Duhan, 44/3) ile "Şüphesiz ki Biz onu Kadir gecesinde indirdik" (el-Kadr, 97/1) buyruklarında olduğu gibi; kendisinden ismen söz edilmemiş olsa bile Kur'ân'a tabi olmaya teşvik ile sûreyi sona erdirmektedir.

"O halde gözetle. Çünkü onlar da gözetlemektedirler." Yani yüce Allah'ın sana vaat etmiş olduğu onlara karşı zafer kazanmayı gözetle! Onlar da senin ölümünü beklemektedirler. Bunu en-Nekkaş nakletmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre: Sen Rabbinden gelecek zaferi bekle! Onlar da kendi kuruntulan ile senin kahrolmanı gözetlemektedirler. Allah senin ile onlar arasında hüküm verinceye kadar bekle! Çünkü onlar da senin başına gelecek

kötü musibetleri gözetlemektedirler. Anlamlar birbirine yakındır.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Benim sana vaadetmiş olduğum sevap ve mükafatı gözetle! Onlar da Benim kendilerine vaadetmiş olduğum cezayı gözetleyenlere benzemektedirler.

Sen kıyamet gününü gözetle! O ayırdetme günüdür. İsterse onlar kıyametin gerçekleşeceğine inanmasınlar; diye de açıklanmıştır.

Böylelikle onlar gözetleyenler gibi değerlendirilmiş olmaktadır. Çünkü onların varacakları akıbet budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [75]

[1] Darimi, II, 550.

[2] Bir sonraki nota bakınız.

[3] Zehebi, Mizanu'l-l'tidal, V, 234; "hadisin ravilerinden Ömer b. Raşid'in diğer adıyla: Ömer b. Abdullah b. Ebi Hasan Ebu Hafs'ın uydurma rivayetleri güvenilir imamlardan naklettiği ve ondan ancak tenkid (cerh) kasdıyla rivayet nakletmenin caiz olabileceği" kaydıyla.

[4] Taberani, Kebir, VIII, 264; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, II, 168, hadisi Ebu Uname'den diye rivayet eden "Fudal b. Cubeyr'in oldukça zayıf bir ravi olduğu" kaydıyla.

[5] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/561

[6] Müsned, IV, 107; tbn Ebi Şeyhe, Musannef, VI, 144; Taberani, Evsat, IV, 111; Kebir, XXII, 75; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, IX, 188; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, I, 197.

[7] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/562-563

[8] Deylemi, II, 73 (Osman b. el-Muğire yerine Osman b. el-Ahnes); Beyhaki, Şuabu'l-îman, r III, 386 (Osman'dan Muhammed b. el-Muğire b. el-Ahnes'ten...)

[9] İbn Mace, I, 444; Beyhaki, Şuabu'l-îman, III, 379; Deylemi, Firdevs, I, 259; Mübarek-fûri, Tuhfetu'l-Ahvezi, III, 366'da hadisi kaydettikten sonra "senedindeki ravilerden Ebu Bekr b. Abdullah b. Ebi Sebre'nin hadis uydurmakla itham edildiğini" belirtmektedir.

[10] Tirmizi, III, 116; İbn Mace, I, 444; Müsned, VI, 238.

[11] Tirmizi, III, 116.

[12] es-Sa'lebî'nin Kitabu'l-Arais adlı eseri olmalıdır. Bk. Tercümemizin başına ilave ettiğimiz İmam Kurtubî üzerine yaptığımız inceleme, s. 117

[13] Kıraate dair bu açıklamalar ez-Zemahşerî, 2/359'dan nakledilmiştir. Ancak birinci kelime ez-Zemahşerî'de belirtildiğine göre "Ayırır" diye şeddeli olarak okunmuştur. Yine bu kelime şeddesiz olarak da okunmuş olup, hepsinde de fiil malumdur. "Her" anlamındaki lafız da nasb ile okunmuştur, ayıran da yüce Allah'tır. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: "(Allah) hikmetli herbir işi bu gecede ayırır." İbn Zeyd'in kıraatine göre de: "...ayırırız" anlamında olur. Ayrıca bk. Alusî, Ruhu'l-Me-anî, XXV, 113-114

[14] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/563-565

[15] Buna göre buyrukların anlamı şöyle olur: "Biz Rabbin tarafından rahmet gönderenleriz.

[16] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/566-567

[17] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/567-568

[18] "Rakîb: Gözetleyici"; mealini: "bekle" diye verdiğimiz "fe'rtekih" emri ile aynı kokteir dir

[19] Maverdi, Nüket, V, 247; İbn Kesir, IV, 140.

[20] Müslim, IV, 2226; Ebu Davud, IV, 114; Tirmizi, IV, 477; İbn Mace, II, 1347; Müsned, IV, 67.

[21] Taberani, Tefsir, XXV, 114, "Ben bu hadisin sahih olduğuna tanıklık etmem" demekte ve delil olarak kabul etmediğini ifade etmektedir; İbn Kesir, Tefsir, IV, 140'cle İbn Ce-rir'in bu hadisin sıhhatinden emin olmadığını kaydetmektedir.

[22] Buhari, I, 341, 346, IV, 1791, 1809, 1823, 1824, 1825; Müslim, IV, 2155, 2156; Müsned, I, 380, 341.

[23] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/569-571

[24] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/571-572

[25] Buhari, IV, 1824.

[26] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/572-573

[27] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/573

[28] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/573-575

[29] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/575

[30] Yani: ey Allah'ın kulları, bana uyunuz demek olur.

- [31] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/575-576
- [32] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/576-577
- [33] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/577
- [34] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/578
- [35] Hicazlıların ve diğerlerinin okuyuşuna göre anlam: "...onlarla gir şeklinde verilebilir.
- [36] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/578-579
- [37] Müslim, III, 1525; Tirmizi, V, 143; Ebu Davud, III, 28; Müsned, II, 337
- [38] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/579
- [39] İbnul-Esir, en-Nihaye, II, 258, 285.
- [40] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/579-581
- [41] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/581-582
- [42] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/583
- [43] Tirmizi, V, 380; Ebu Ya'la, Müsned, VI, 160; Heysemi, Mecmau'z-zevaid, VII, 105.
- [44] Bu kadarıyla: Müslim, I, 130, (Ebu Hureyre'den),131, (Ömer'den); Tirmizi, V, 18, (Abdullah b. Mes'ud'dan); Darimi, II, 402. Abdullah b. Mes'ud'dan)
- [45] Buraya kadar: Taberani, Evsat, V, 149, VIII, 308, IX, 12-13.
- [46] Bu şekliyle ve tamamen: Taberi, Tefsir, XXV, 125; el-Aduni, Keşfu'l-Hafa, I. 333'te 13ey-haki tarafından Şuabu'l-îman'da rivayet edildiğini belirtmektedir.
- [47] Darakutni, I, 269; Muvatta, I, 12; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, I, 373; bu rivayetin sü-butu ile ilgili bazı malahazalar için bk. İbn Huzeyme, Sahih, I, 182, 184.
- [48] Tirmizi, V, 588; İbn Mace, I, 522; Müsned, III, 221, 268.
- [49] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/583-586
- [50] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/587
- [51] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/587-588
- [52] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/588-589
- [53] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/589-590
- [54] Ebu Davud, IV, 218.
- [55] Müsned, V, 340; Taberani, Kebir, VI, 203, 296.

[56] Yayına hazırlayanın belirttiği gibi "ona" anlamındaki ifade bazı nüshalarda yoktur. Uygun olanı bu görünüyor.

[57] el-İsra, 17/44. ayetin sonlarında müellifin adı el-Fadari olarak kaydedilmektedir. Ancak orada kitabın aslının adı: "el-İşrinatu'n-Nebeviyye" olarak geçmektedir. Muhtemelen müellifin isminin doğru şekli orada kaydedildiği gibidir. Kitabın doğru ismi de burada kaydedilen olmalıdır. Ayrıca tercümemizin başına koyduğumuz Kurtubi ve Eşlerine dair çalışmamızın: "Kurtubi'nin Eserleri" başlığına bakılabilir.

[58] Bu durumda anlam şöyle olur: Onlardan öncekilere gelince, biz onları helak ettik.

[59] Buna göre anlam şöyle olabilir: Ve kendilerinden önce gelip, helak ettiğimiz kimseler mi?

[60] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/590-594

[61] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/594-595

[62] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/595-596

[63] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/596-599

[64] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/598-599

[65] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/599-600

[66] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/600-601

[67] Buna göre anlam şöyle olabilir: Ve kendilerinden önce gelip, helak ettiğimiz kimseler mi?

[68] Deylemi, Firdevs, II, 221 (Ebu Ümame'den); Zehebi, Müzanu'l-İ'tidal, nden Ömer b. Subh'ın metruk hatta kezzab (çok yalancı) bir ravi olduğunu" belirtmektedir; İbn Adıyy, el-Kamil, V, 25, "Ömer b. Subh'ın rivayetleri münkerdir" (V, 24).

[69] Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, II, 9, "senedinde meçhul (tanınmayan) raviler bulunduğu" kaydıyla.

[70] Deylemi, Firdevs, III, 299; Miinavi, Feydu'l-Kadir, V, 56, "senedinde meçhul raviler bulunduğu, tbnu'l-Cevzi'nin uydurma olduğunu söylediği" zikredilmektedir.

[72] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/601-603

[73] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/604

[74] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/604-605

[75] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 15/608

[The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.](#)
[Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>](#)

CASIYE SURESİ

1- Şeriatın Mahiyeti:

2- Bizden Öncekilerin Şeriatleri (Bize Delil Olur mu?):

CASIYE SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

el-Hasen, Cabir ve İkrime'nin görüşüne göre tamamı Mekke'de inmiştir. İbn Abbas ve Katade ise, bir âyet dışında Mekke'de inmiştir, demişlerdir. Sözkonusu âyet de: "Müminlere de ki: Allah'ın günlerini beklemeyenlere aldırmasınlar..." (el-Casiye, 45/14) âyeti olup, Medine'de Ömer b. el-Hatlab hakkında inmiştir. Bunu da el-Maverdî zikretmektedir.

el-Mehdevî ve İbn Abbas'tan naklen en-Nehhas şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerime Ömer (r.a) hakkında inmiştir. Hicretten önce Mekke'de müşriklerden birisi ona sövmüş, o da onu tutup cezalandırmak istemişti. Bunun üzerine yüce Allah da: "Müminlere de ki: Allah'ın günlerini beklemeyenlere aldırmasınlar" . (el-Odsiye, 45/H) âyeti nazil oldu. Daha sonra da yüce Allah'ın: "Artık o müşrikleri nerede bulursanız Öldürün" (et-Tevbe, 9/5) buyruğu ile nesliedildi. Bu görüşe göre sûre -herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın- tamamıyla Mekke'de inmiş olmaktadır.[\[1\]](#)

Otuzyedî âyet-i kerimedir. Otuzalü olduğu da söylenmiştir.

1. Ha Mim.

2. Bu kitabın indirilmesi Aziz, Hakim olan Allah tarafından.

"Ha, Mim" mübteda olup "indirilmesi...dır" onun haberidir. Bazıları "Ha, Mim" sûrenin ismi olup, "bu kitabın İndirilmesi" mübteda "Allah tarafından" buyruğu da haberdur, demişlerdir.

Kitab'tan kasıt Kur'âvı Kerim'dir.

"Aziz" kendisine erişilemeyen, zarar verilemeyen güçlü demektir. "Hakim" de fiilinde son derece hikmetli olandır. Bütün bunlara dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/32. âyet, 3. başlık; 29- âyetlerin tefsirlerinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[2\]](#)

3. Muhakkak ki göklerde ve yerde müminler için âyetler vardır.

4. Sizin yaratılışınızda da, yaymakta olduğu her canlıda da kesin bir kanaate sahip bir topluluk için âyetler vardır.

5-Gece ve gündüzün değişip durmasında, Allah'ın gökten bir rızık indirip onunla yeri ölümünden sonra diriltmesinde ve rüzgarları evirip çevirmesinde de aklını kullanan bir topluluk İçin âyetler vardır.

"Muhakkak ki göklerde ve yerde" bunların yaratılışında "müminler için âyetler vardır. Sizin yaratılışınızda da, yaymakta olduğu her canlıda da kesin bir kanaate sahip bir topluluk için âyetler vardır. Gece ve gündüzün değişip durmasında, Allah'ın gökten bir rızık" yağmur "indirip, onunla yeri ölümünden sonra diriltmesinde ve rüzgarları evirip çevirmesinde de aklını kullanan bir topluluk için âyetler vardır." Bütün bunlara dair açıklamalar yeteri kadarıyla daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/164. ayeün tefsirinde) ve başkalarında (mesela, Lokman, 31/10-16. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Yaymakta olduğu herbir canlıda da... âyetler vardır" buyruğu ile; "Ve rüzgarları evirip çevirmesinde... âyetler vardır" buyruklarında her iki yerde de (âyetler lafzı) ref ile okunmuştur.

Ancak Hamza ve el-Kisaî her iki yerde de "te" harfini esreli okumuştur. Birincisinde nasb ile okuyuşun: " Muhakkak ki"nin, ismi olarak nasb ile okunduğunda, haberinin de: "göklerde" lafzı olduğunda görüş ayrılığı yoktur, Ancak ikinci "âyetler" lafzının (nasb ile) esreli okunuşu ise onda (âyetler lafzında) amel edene atıf iledir.

İfadenin de takdiri: "Muhakkak ki sizin yaratılışınızda ve yaymakta olduğu her canlıda âyetler vardır" takdirindedir. Üçüncü açıklamaya göre de şöyle denilmiştir: Buradaki nasb {lafzan kesre) ile okuyuşun izahı, ifade uzaması dolayısıyla "âyetler" anlamındaki lafzın tek-rarlanmasıdır. Nitekim: "Zeyd'i dövdüm Zeyd'i" demeye benzer. Bir görüş de şöyledir: Bu; "(5p: Muhakkak ki" lafzının kendisinde amel etmiş olduğu lafza atf ile okunmuştur. Bu da hazfî kabul edilerek böyledir, İfadenin takdiri de: "Ve muhakkak ki gece ile gündüzün değişip durmasında âyetler vardır" takdirindedir. Daha önce zikredildiğinden dolayı burada hazfedilmiştr,

Sibeveyh hazfe örnek olmak üzere şu beyıtı zikretmektedir:

"Sen her kişiyi yiğit mi sanırsın,

Ve geceleyin yanıp duran (her) ateşi ateş mi (sanırsın)?"

Burada görüldüğü gibi şair daha önceden sözkonusu edildiğinden ötürü cer konumunda olan "ateş"e muzaf olan: "Her" lafzını hazfetmiş bulunmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu, iki amile atf kabilindendir. Ancak Sibeveyh böyle bir şeyi kabul etmez, fakat el-Ahfeş ve bir grub Kufeli bunu caiz kabul etmiştir. Buna göre; " Değişip durmasında" buyruğunu: " Sizin yaratılışınızda" buyruğuna atfettikten sonra: "Ve rüzgarları evirip çevirmesinde de... âyetler vardır" diye buyurmaktadır. Bu durumda atfın iki amile ihtiyacı olmaktadır. İki amile atıf ise, atıf harfleri amilin yerini tuttuğundan ötürü çirkin bir şeydir. Dolayısı ile atıf

harfinin birbirinden farklı iki amilin yerini tutma imkanı olmamaktadır. Zira hem ref eden, hem de nasbeden amilin yerine geçecek olsa, bu takdirde aynı halele hem ref'edici, hem nasbedici olması icab ederdi.

Ref ile okuyuşa gelince, bu da kendisinde amel ettiği ifade ile birlikte: "(öl): Muhakkak ki" lafzının mahalline atf ile okunmuştur. Nahivciler de bu hususta iki amile atfin gerektiğini söylemişlerdir. Yüce Allah: "Değişip durmasında" buyruğunu "sizin yaratılışınızda" buyruğuna atfetmiş ve (ikinci) "âyetler" lafzını da birinci "âyetler" lafzının mahalline atfetmiştir. Bununla

birlikte burada: " ...da'nın tekrarlanmış olması takdiren kabul edilir.

Ayrıca kendisinden önceki buyrukla ilişkisinin olmadığı kabul edilerek mübteda olarak merfu' kabul edilmesi de mümkündür. Bundan önceki buyruklar da onun haberidir. Bu durumda cümle cümleye atfedilmiş olur.

Ayrıca el-Ferra "değişip durmasında" ve "âyetler" lafızlarının ref ile okunduğunu nakletmiştir ki burada 'değişip durmanın kendisini bizzat "âyetler" olarak değerlendirmiştir. [3] [4]

6. İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Biz onları sana hak ile okuyoruz. Artık onlar Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanırlar?

"İşte bunlar" bu âyetler "Allah'ın âyetleridir." O'nun vahdaniyet ve kudretine delil teşkil eden delilleri ve belgeleridir.

"Biz onları sana hak ile okuyoruz." Batılın ve yalanın karışmadığı doğruluk ile okuyoruz.

"Bizonları... okuyoruz" anlamındaki buyruk "ye" harfi ile: "Onları okuyor" diye de okunmuştur.

"Artık'onlar Allah'tan" yani Allah'ın sözünden; bir görüşe göre de Kur'ân'dan "ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze İnanırlar?"

Bu buyruktaki "inanırlar" sözü genel olarak haber anlamında "ye" ile okunmuştur. Ancak İbn Muhaysın, Asım'dan Ebu Bekir, Hamza ve el-Kisâî hitab kipi olarak "te" ile: "İnanırsınız" diye okumuşlardır.

7. Çok yalancı ve çok günahkâr olan her kimsenin vay haline!

8. O Allah'ın âyetleri kendisine okunurken İştir de, sonra onları İştirmemiş gibi büyüklük taslayarak ısrar eder, İşte ona, çok acıklı bir azabı müjdele!

"Çok yalancı ve çok günahkâr olan her kimsenin vay haline!" buyruğundaki: "Veyl: vay haline!" cehennemde bir vadidir. Allah'ın âyetlerini delil olarak

görmeyi terketmekten dolayı tehdit sözkonusudur.

" Çok yalancı" çokça yalan söyleyen demektir. Çünkü: "Yalan" demektir.

“Çok günahkâr" günah işleyen kişi anlamındadır.

Rivayete göre maksat, en-Nadr b. el-Haris'tir, İbn Abhas'tan rivayete göre ise bu kişi el-Haris b. Kelede'dir. es-Sa'lebî de bu kişinin Ebu Cehil ve arkadaşları olduklarını nakletmiştir.

"O Allah'ın âyetleri" yani Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri "kendisine okunurken işitir de sonra onları işitmemiş gibi büyüklük taslayarak ısrar eder."

Yani emre itaat etmeyecek kadar kendisinin büyük olduğunu kabul ederek küfrünü sürdürür gider. Buradaki "ısrar etmek";" Çıkını bağladı," tabirinden alınmıştır. Bu anlamdaki açıklamaları jbn Abbas ve başkaları yapmıştır. Bunun aslının eşeğin kulaklarını dikerek dişi eşek üzerine bükül-mesini anlatmak üzere kullanılan: alındığı da söylenmiştir.

"Gibi" lafzındaki şeddelisinden hafifletilmiştir. " Sanki o" onları işitmemiş gibi... demektir. Buradaki zamir ise şe'n zamiridir. Şairin şu sözünde olduğu gibi:

"Sanki parlak ve gözalıcı selem ağacına uzanan bir ceylan gibidir (o).!"

Cümle nasb mahallindedir.İşitmemiş kimse gibi ısrar eder" demektir. Lokman Sûresi'nin baş taraflarında (31/7. âyetin tefsirinde) bu âyetin anlamına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Aynı şekilde "İşte ona acıklı bir azabı müjdele" buyruğunun anlamı da el-Bakara Sûresi'n-de (2/10. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [5]

9. Âyetlerimizden bir şey öğrendiğinde de o, onları alaya alır. İşte onlara alçaltıcı bir azab vardır.

10. Cehennem de önlerinde. Kazandıklarının da, Allah'tan başka edindikleri velilerin de kendilerine hiçbir faydası olmaz. Onlar için çok büyük bir azab da var.

"Ayetlerimizden bir şey öğrendiğinde de o, onları alaya alır." Zakkum hakkında, tereyağı ve hurmadır, cehennem bekçileri hakkında şayet onlar on-dokuz kişi iseler onların karşısına tek başıma çıkarım, demesi gibi. "İşte onlara alçaltıcı" zelil ve hakir kılıcı "bir azab vardır." "Cehennem de önlerinde." Yani içinde bulundukları dünya hayatında kendilerini güçlü kuvvetli kabul etmek, hakka karşı büyükmek gibi hallerinin arkasından cehennem vardır. İbn Abbas dedi ki: Buradaki (sözlük anlamı itibariyle) "arkalarından" lafzı önlerinde demektir. İunun bir benzeri de yüce Allah'ın; "Arkasından da cehennem vardır. Ona irinli sudan içirilecek-tir" (İbrahim, 14/16) buyruğudur. Oradaki: "Arkasından" İaf2i

"önünden" anlamındadır. Şair de şöyle demiştir:

"Eğer ölümüm gecikecek olursa, benim arkamdan (önümden sonradan) işim, Çocuklarla beraber gidip gelmek ve akbaba gibi sekmek olmayacak mı?"

Mal ve evlat türünden "kazandıklarının da... kendilerine hiçbir faydası olmaz."

Bu buyruğa bir benzeri de: "Mallarının da, evlatlarının da kendilerine asla hiçbir faydası olmayacaktır" (Al-i İmran, 3/10) buyruğudur.

"Allah'tan başka edindikleri velilerinin" putlarının "de kendilerine hiçbir faydası olmaz. Onlar için çok büyük bir azab da vardır." Sürekli ve can yakıcı azab demektir. [6]

11. Bu bîr hidayettir. Rabblerinin âyetlerini inkâr edenlere gelince, onlar için en ağır türden ve can yakıcı bîr azab vardır.

"Bu bir hidayettir" buyruğu mübtada ve haberdur. Kur'ân'ı kastetmekledir. İbn Abbas dedi ki: Muhammed (sav)'ın bütün getirdiklerini kastetmektedir.

"Rabblerinin âyetlerini inkâr edenlere" O'nun ortaya koyduğu delilleri kabul etmeyenlere "gelince, onlar için en ağır türden ve can yakıcı bir

azab vardır" buyruğundaki "ricz" azab demektir. Yani onlar için can yakıcı azaptan bir azab vardır. Buna delil de yüce Allah'ın; "Biz de fasıklık ettikleri için zulmedenlerin üzerine gökten bir azab (ricz) indirdik" (el-Baka-ra, 2/59) buyruğudur. (Burada ricz) azab deraeklidir.

Ricz'in "rics" gibi pis olan şey anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da yüce Allah'ın: "Ona ırınli sudan içirilecektir" (İbrahim, 14/16) buyruğu gibidir. Yani onlar için pis içeceği yudumlamak gibi bir azab vardır.

"Ricz" lafzı nerede geçerse İbn Muhaysın "re" harfini Ötreli (rucz şeklinde) okumuştur.

İbn Kesir, İbn Muhaysm ve Hafs "can yakıcı" buyruğunu ref ile okumuş olup "onlar için ricz türünden can yakıcı bir azab vardır" demektir. Diğerleri ise "ricz"ın sıfatı olarak esreli okumuşlardır. (Onlar için can yakıcı bir icz'den azab vardır, demek olur. [7]

12. Orada gemiler emri ile akıp gitsin, O'nun lütfundan arayasınız ve belki şükredesiniz diye denizi sî2e musahhar kılan Allah'tır.

13- Göklerde ve yerde bulunanların tümünü kendinden size musahhar kılmıştır. Muhakkak ki bunlarda düşünen bir topluluk için âyetler vardır.

"Orada gemiler emri ile akıp gitsin, O'nun lütfundan arayasınız ve belki

şükredersiniz diye denizi size musahhar kılan Allah'tır" buyruğunda yüce Allah, kudretinin kemalini, kullarının üzerinde nimetinin eksiksizliğini söz-konusu etmekte ve neyi yaratmışsa, onların faydasına olmak üzere yarattı-ğmı açıklamaktadır.

"Göklerde ve yerde bulunanların tümünü kendinden size musahhar kılmıştır." Yani işte bu, yüce Allah'ın fiili yaratması, tarafından bir ihsanı ve nimetlerle donatmasıdır.

İbn Abbas, el-Cahderî ve başkaları "tümünü kendinden" anlamındaki buyruğu: şeklinde "mim" harfini kesreli, "nun" harfini şeddeli ve "he (yuvarlak te)"yi tenvinli olarak, mastar (mefu'l-i mutlak) olmak üzere nasb ile okumuşlardır. Ebu Amr dedi ki: Ben aynı şekilde Mesleme'yi de:diye yani "O'nun bir lütfü, keremi olmak üzere..." diye okuduğunu dinlemi-şimdir.

Yine aynı şekilde Mesleme b. Muharib'den: 'Hepsi de Onun lütfudur" anlamında lütuf anlamındaki lafız "he" zamirine izafet olarak okunmuştur.

Bu Ebu Hatim'e göre hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir. Yani bu ya da o, O'nun lütfudur demektir.

Cemaatin kıraati de (anlam itibariyle) açıktır.

"Muhakkak ki bunlarda düşünen bir topluluk için âyetler vardır." [8]

14. Müminlere de ki: Allah'ın günlerini beklemeyenlere aldırmasınlar. Çünkü Allah herbir topluluğa kazanageldiklerinin karşılığım verecektir.

"Müminlere de ki... aldırmasınlar" buyruğu (nda "aldırma" fiili), "de ki" emrinin cevabı olarak -şart ve cezaya benzetilerek- cezm ile gelmiştir.: " Kalk, hayır elde edersin" demeye benzer. Bunun cezm ile gelmesinin, "lam" harfinin hazfedilmesi dolayısıyla olduğu da söylenmiştir Bu: "Sen onlara aldırmayın de, onlar da aldırmasınlar" anlamındadır. Buna göre ifadenin delalet ettiği hazfedilmiş bir emrin cevabı olmaktadır. Açıklamayı Ali b. İsa yapmış olup İbnu'l-Arabî de tercih etmiştir.

Âyet-i kerimenin nüzul sebebi şudur: Kureyşten bir adaru ûme; b. el-Hat-tab (r.a)'a sövmüştü. O da onu alıp cezalandırmak istedi.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu rivayet sahih değildir

el-Vahidî, el-Kuşeyrî ve başkalarının da İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre âyet-i kerime, Mustalıkoğulları gazvesi sırasında Ömer ile Abdullah b. Ubeyy'in başından geçen bir olay hakkında inmiştir. Onlar el-Mureysî' diye bilinen bir kuyunun başında konakladılar. Abdullah su getirmek üzere kölesini gönderdi. Biraz gecikince ona: Niye geç geldin? diye sordu. Bu sefer kölesi: Ömer b. el-

Hatlab'ın kölesi kuyunun başında oturdu ve Peygamber (sav)'in Ebu Bekir'in kırıbalarını doldurmadıkça kimsenin doldurmasına izin vermedi. Bir de efendisinin suyunu da doldurdu.

Bu sefer Abdullah: Bizim durumumuz ile bunların durumu tıpkı "köpeğini besle de seni yesin" (besle kargayı oysun gözünü) sözündeki örneğe benzer. Onun bu sözü Ömer'e ulaştı. Öldürmek üzere üzerine yürümek kastı ile kılıcını kuşandı. Yüce Allah da bu âyeti indirdi. Bu da Ar.a'nın, İbn Abbas'tan yaptığı rivayettir.

Meymun b. Mihran'ın ondan rivayetine göre de o (İbn Abbas) şöyle demiştir; Yüce Allah'ın: "Allah'a güzel bir ödünç verecek olan kimdir?" (el-Ba-kara, 2/245) buyruğu inince, Medine'de Finhas diye bilinen bir yahudi şöyle dedi: Muhammed'in Rabbi fakir düştü. Ömer bunu işitince, kılıcını kuşanıp o adamı aramaya koyuldu. Cibril (a.s), Peygamber (sav)'a gelerek dedi ki: "Rabbim sana diyor ki: Müminlere de ki; Allah'ın günlerini beklemeyenlere aldırmasınlar." Ayrıca şunu da bil ki, Ömer kılıcını kuşanıp o yahudi-yi aramaya koyuldu. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) Ömer'i arayıp bulmak üzere birisini gönderdi. Ömer gelince ona: "Ey Ömer! Kılıcını koy" diye buyurdu. Ey Allah'ın Rasûlü! Doğru söyledin. Şehadet ederim ki sen hak ile gün-derildin. Peygamber (sav) buyurdu ki: "Rabbim buyuruyor ki: "Müminlere de ki: Allah'ın günlerini beklemeyenlere aldırmasınlar." Ömer (r.a) dedi ki: Hiç şüphesiz böyle yapacağım. Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, bir daha yüzümde kızgınlık görmeyeceksin.

Derim ki: el-Mehdevî ile en-Nehhas'ın zikrettikleri ed-Dahhak'ın İbn Abbas'tan yaptığı rivayettir. 13ü aynı zamanda el-Kurazî ve es-Süddî'nin de görüşü olup âyet-i kerimenin nesholdüğünü söyleyen görüşe uygundur. Ayetin Medine'de yahutta Mustalıkoğulları gazvesi sırasında indiği görüşüne göre ise âyet nesholmuş olamaz.

"Aldırmasınlar" buyruğu affetsinler ve üzerinde durmasınlar demektir, "Allah'ın günlerini beklemeyenlere" buyruğundan kasıt ise, O'nun sevabını beklemeyenlerdir. Allah'ın azab ve intikamından korkmayanlar, diye de açıklanmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre burada "reca; beklemek, ummak" korkmak anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Size ne oluyor ki Allah'ın azametinden hiç korkmuyorsunuz?" (Nuh, 71/13) buyruğunda görüldüğü gibi, burada da bu; (lafzi anlamıyla) Onun azametinden korkmuyorsunuz anlamındadır. Bu buyruğun burada geçmiş ümmetlerin azabı gibi bir azaptan korkmayanlara... demek olduğu da söylenmiştir.

"Günler" büyük önemli olaylar hakkında kullanılan bir tabirdir.

Allah'ın gerçek dostlarına yardım edeceğini ve düşmanlarını da cezalandıracağını ummayanlara... diye de açıklanmıştır. Öldükten sonra dirilişten korkmayanlar anlamındadır, da denilmiştir.

"Çünkü Allah herbir topluluğa kazanageldiklerinin karşılığını verecektir" buyruğundaki: " Çünkü... karşılığını verecektir" buyruğunu genel olarak "ye" ile "Çünkü Allah... karşılığını verecektir" anlamında okumuşlardır. Hamza, el-Kisaî ve İbn Amir ise tazim olmak üzere "nun" ile; "Çünkü... karşılığını vereceğiz" diye okumuşlardır. Ebu Cafer, el-Arec ve Şeybe ise meçhul bir fiil olarak "ye" harfi ötreli ve "ze" harfi de üstün olmak üzere: "Çünkü... karşılığı verilecektir" diye, buna kargılık "Bir topluluğa" lafzı da nasb ile okunmuştur.

Ebu Amr: Bu ise açık bir lahtır, derken; el-Kisaî şöyle demiştir: Anlamı "Çünkü bir kavme karşılık verilecektir" şeklindedir. Bunun bir benzen de "Biz müminleri işte böyle kurtarıyoruz" (el-Enbiya, 21/88) anlamındaki buyruğun): İbn Amir ve Ebu Bekr'e göre: " İşte müminler böyle kurtarıldı" diye okunmasıdır. Şair de şöyle demiştir:

"Eğer Rufeyre bir köpek yavrusu doğuracak olsa bile, O yavru dolayısıyla bütün köpeklerle sövülür."

O köpeğe «övgülerle sövülür, demektir. [\[9\]](#)

15. Kim salih bir amel İşlerse kendi lehinedir, kim de kötülük ederse aleyhinedir. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.

16, Andolsun ki Biz İsrailoğullarına Kitabı, hükmü ve peygamberliği vermiş, kendilerini hoş ve temiz şeylerle nızıklandırmış ve onları alemlere üstün kılmıştık.

17. Onlara din hususunda apaçık belgeler de verdik. Onlar kendilerine ilim geldikten sonra ancak aralarındaki kıskançlıktan dolayı anlaşmazlığa düştüler. Muhakkak Rabbin ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir.

"Andolsun ki Biz İsrailoğullarına Kitabı" Tevrat'ı "hükmü" kitabı kavramayı, insanlar hakkında hüküm verip yargıda bulunmayı "ve peygamberliği" Yusuf (a.s)'dan itibaren İsa (a.s)'a kadarki peygamberleri kastetmektedir "vermiş, kendilerini hoş ve temiz şeylerle" yani Şam bölgesinde bulunan gıda, meyve ve yiyeceklerin helal olanlarıyla, bir görüşe göre de Tilide, Men ve Selva ile "rızkılandırmış ve onları" daha önce ed-Duhan Sûresinde (44/32. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere çağdaşları olan "alemlere üstün kılmıştık."

"Onlara din hususunda apaçık belgeler de verdik." İbn Abbas dedi ki:

Peygamber (sav) hakkında ve onun peygamberliğinin tanıkları arasında Ti-hame'den, Yesrib'e göç edeceğine Yesriblilerin ona yardım edeceğine dair bilgiler kastedilmektedir. Bir diğer görüşe göre bu "apaçık belgeler" helal ve haram hakkındaki açık şer'î hükümler ile mucizelerdir.

"Onlar kendilerine ilim geldikten sonra ancak aralarındaki kıskançlıktan dolayı anlaşmazlığa düştüler." Burada "ılınr'den kasıt Yuşa b. Nun'dur. Kimisi iman etmiş, kimisi kâfir olmuştu. Bu açıklamayı eo-Nekkaş zikretmiştir.

"Onlar kendilerine İlim geldikten sonra" buyruğu ile kastedilenin, Peygamber (sav)'ın peygamberliği olduğu ve onun hakkında anlaşmazlığa düşmeleri olduğu da söylenmiştir. "Ancak aralarındaki kıskançlıktan dolayı"

yani Peygamber (sav)'ı kıskandıklarından ötürü (anlaşmazlığa düştüler.) Bu anlamdaki açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır.

"Kıskançlıktan dolayı" buyruğunun üstünlük ve başkanlık arzusu ve isteği ile biri diğerine haksızlık etmesi ve peygamberleri öldürmelerine işaret olduğu da söylenmiştir.

İşte ey Muhammed, senin çağdaşın müşrikler de böyledir. Bunlara apaçık belgeler gelmiş, fakat onlar başkanlık hususundaki yarışlarından ötürü ondan yüz çevirmiş bulunuyorlar.

"Muhakkak Rabb'ın" dünya hayatında iken "ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet gününde aralarında hüküm verecektir" ve haklıyı haksızdan ayırdedecektir.

18. Sonra Biz seni dinden bir şeriate sahib kıldık. Sen de artık ona uy! Bilmeyenlerin nevalarına uyma!

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki-başlık halinde sunacağız: [\[10\]](#)

1- Şeriatın Mahiyeti:

"Sonra Biz seni dinden bir şeriate sahib kıldık" buyruğunda geçen "şeriat" sözlükte mezheb (gidilen yol) ve din demektir. Su içmek isteyenlerin gittikleri yola da "şeriat" denilir. "Sarı' (cadde)" de buradan gelmektedir. Çünkü maksada götüren yol odur. O halde şeriat Allah'ın kulları için din ularak teşri' buyurduğu şeyler (koyduğu yol)dur. Çoğulu şerai' gelir. "Dinde şeriatler" ise yüce Allah'ın kulları için açtığı yollardır. O halde: "Biz seni dinden bir şeriate sahib kıldık" buyruğu Biz seni hakka götüren, din emrinden apaçık bir yol üzere kıldık, demektir.

İbn Abbas dedi ki: "Bir şeriate sahib kıldık" din işinden apaçık bir hidayet üzere kıldık, demektir.

Katade dedi ki: Şeriat; emir, yasak, hadler ve farzlardır. Mukatil: Şeriat apaçık delil demektir. Çünkü o hakka götüren yoldur. el-Kelbî, şeriatten kasıt sünnettir, demiştir. Çünkü Peygamber (sav) Efendimiz de kendisinden önceki peygamberlerin yolunu izlemiştir.

İbn Zeyd: Şeriat dindir, çünkü din kurtuluşun yoludur, demiştir.

İbnu'l-Ârabî dedi ki: Emr (mealde din ile karşılanmış) lügatte iki anlamda kullanılır. 1- Durum anlamında: Yüce Allah'ın: "Onlar yine Firavun'un emrine uydular. Firavun'un emri hiç de doğru değildi" (Hud, 11/97) buyruğunda olduğu gibi. 2- Nehyin zıddı olan süzün kısımlarından birisi anlamında. Burada her ikisinin de kastedilmiş olması mümkündür. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Biz seni dinden bir yol üzere kıldık. Bu yol da İslâm milleti (İslâm dinOdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Sonra Biz sana hanif olarak İbrahim'in dinine uy! O müşriklerden olmadı, diye vahyettik." (en-Nahl, 16/123)

Yüce Allah'ın indirmiş olduğu şeriatlerde tevhid, üstün ahlaki değerler ve maslahatlarda bir değişiklik yapmadığı, fakat her türlü eksiklikten münezze olan ilmine uygun olarak fer'i hususlarda aralarında farklılıklar indirmiş olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. [\[11\]](#)

2- Bizden Öncekilerin Şeriatleri (Bize Delil Olur mu?):

İbnu'l-Ârabî dedi ki: İlme dair söz söyleyen bazı kimseler bu âyet-i kerimenin bizden öncekilerin şeriatlerinin bizim için şeriat olmadığına delil olduğunu zannetmişlerdir. Çünkü yüce Allah peygamberini ve ümmetini bu âyet-i kerimede bağımsız bir şeriat sahibi olarak sözkonusu etmiştir.

Peygamber (sav)'ın ve ümmetinin bağımsız bir şeriate sahip olduklarını inkar etmiyoruz. Ancak görüş ayrılığı: Peygamber (sav) eğer övgü ve güzel sözlerle sözetmek sadedinde bizden öncekilerin şeriaüni haber verecek olursa, ona uymak gerekir mi, gerekmez mi il hususundadır.

Yüce Allah'ın: "Bilmeyenlerin hevalarına uyma!" buyruğunda kastedilenler müşriklerdir. İbn Abbas bunlar Kureyza ve Nadiroğullarıdır, demiştir. Yine ondan gelen rivayete göre âyeti kerime, Kureyşlilerin peygamberi atalarının dinine davet etmeleri üzerine inmiştir. [\[12\]](#)

19- Çünkü onların Allah'a karşı sana hiçbir faydalan olmaz. Şüphesiz ki zalimler birbirlerinin velileridir. Allah ise takva sahihlerinin velisidir.

"Çünkü onların Allah'a karşı sana hiçbir faydaları olmaz." Eğer sen onların

hevalarına uyacak olursan, Allah'tan sana gelecek azabın hiçbir bölümünü senden uzaklaştıramazlar.

"Şüphesiz ki zalimler birbirlerinin velileridir." Arkadaşları, yardımcılarıdır, birbirlerini sevenlerdir. İbn Abbas dedi ki: Münafıkların yahudilerini dostları olduğunu kastediyor.

"Allah ise takva sahihlerinin ve lis id ir." Onların yardımcısı ve destekleyicisidir. Burada takva sahiplerinden kasıt, şirkten ve masiyetten sakınan kimselerdir. [\[13\]](#)

20. Bu, insanlar İçin doğru yolu gösterici, kesin inanca sahîb bir topluluğa da bir hidayet ve bir rahmettir.

"Bu, insanlar için doğru yolu gösterici(dir)" buyruğu mübtecla ve haberdur. Yani Benim senin üzerine indirdiğim bu kitab, hadlerde hükümlerde insanlar için apaçık deliller, belgeler ve alametlerdir.

Bu buyruk; " Bunlar... doğru yolu göstericidir" diye de okunmuştur ki, bu âyetler... demek olur.

"Kesin inanca sahib bir topluluğa da bîr hidayet" yani onvı izleyenleri cennete götüren bir yol ve doğruluktur "ve" ahi retle "bir rahmettir." [\[14\]](#)

21. Yoksa kötülük İşleyenler kendilerini İman edip salih amel işleyenler gibi kılacağımızı ve hayatları ile ölümlerinin bir olacağını mı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!

"Yoksa kötülük işleyenler" buyruğundaki: "Kazananlar" demektir. "Kazanmak" anlamındadır. "Avlayıcı hayvanlar" da buradan gelmekledir. Buna dair açıklamalar daha önce el-Maide .Sûresi'nde (5/4. âyet, 4. başlıkta) geçmiş idi.

"Kendilerini İman edip salih amel işleyenler gibi kılacağımızı... mı sandılar?" el-Kelbî dedi ki; Burada "kötülük İşleyenlerden kasıt, Rabia'nın iki oğlu LJtbe ve Şeybe ile el-Velid b. Utbe'dir. "İman edenler" ise Ali, Hamza ve Ubeyde b. el-Haris -r. anhum-dir. Bunlar az önce sözü geçen müşriklere karşı Bedir günü teketek çarpışmak üzere çıkmış ve onları öldürmüşlerdi.

Ayet-i kerimenin ahirette kendilerine müminlere verilenlerden daha hayırlı şeyler verileceğini söyleyen müşriklerden bir topluluk hakkında indiği de söylenmiştir. Nitekim böyleler! hakkında yüce Rabbimiz: "Eğer Rabbime döndürülsem de şüphesiz benim için O'nun yanında iyilik vardır" (Fussilet, 41/50) buyruğunda onlara dair haber vermektedir.

Yüce Allah'ın: "Yoksa... mı sanddalar" buyruğu atfedilmiş bir som olup inkar anlamım taşır. Arapça bilginleri, eğer hilab maksadı ile söz arasında geçmiş ise atıf edatı olmaksızın bu şekilde kullanmayı uygun kabul ederler. Kimileri de: Burada hazfedilmiş takdiri ifadeler vardır, demektedir. Yani; Allah takva sahihlerinin velisidir. Acaba müşrikler bunu biliyorlar mı? Yoksa bizim onları birbirlerine eşit kılacağımızı mı sanıyorlar?

Bir başka görüşe göre âyetin başındaki: munkatıdır. Hemze'nin anlamında da böyle bir şeyi zannetmelerinin inkar olunduğu (kabul edilmediği) anlamı vardır.

"Bir, eşit' anlamındaki lafız genel olarak önceki bir mübtedanın haberi olmak üzere ref ile: diye okunmuştur. Yani onların hayatları ve ölümleri eşit(mi olacak)dır?

"Hayatları ve ölümleri"ndeki zamirler kâfirlere aittir, yani onların hayatları da kötü bir hayat, ölümleri de böyle olacaktır.

Hamza, el-Kisaî ve e)-Ameş ise nasb ile diye okumuşlardır. Ebu Ubeyd de bu kıraati tercih etmiş olup şöyle demiştir: Biz onları eşit (mi) kılacağız; anlamındadır.

Yine el-Ameş ve İsa b. Ömer, "ölümleri" anlamındaki buyruğu şeklinde nasb ile hayatlarında ve ölümlerinde eşit (mi), anlamında okumuşlardır. Buradan cer edatı düşürülünce, bu lafız da nasb ile okunmuştur.

"Hayatları İle ölümleri" lafızlarının: "Kendilerini... kılacağımızı" lafzındaki zamirden bedel olması da mümkündür. Yani, onların hayat ve ölümlerini iman edenlerin hayat ve ölümleri ile aynı ve bir kılacağımızı mı zannettiler? "Hayatları ile ölümleri" lafzındaki zamirin aynı anda kâfirlere de, müminlere de ait olması da mümkündür.

Mücahid dedi ki-. Mümin, mümin olarak ölür, mümin olarak diriltilir. Kâfir de kâfir olarak ölür, kâfir olarak diriltilir.

İbnu'l-Mübarek şu rivayeti kaydetmektedir: Bize Şu'be, Artır b. Murre'den haber verdi. O Ebu'd-Ouha'dan, o Mesruk'tan dedi ki. Mekkelilerden bir adam dedi ki: Burası Temim ed-Darî'nin durduğu bir yerdir. Ben onu bir gece sabaha kadar yahutta sabaha yakın vakte kadar Allah'ın kitabından bir âyeti okuyup, rükua ve secdeye varıp ağlayıp durduğunu gördüm. O âyet: "Yoksa kötülük işleyenler kendilerini iman edip s alili amel işleyenler gibi kılacağımızı... mı sandılar?" âyetinin tamamıdır.

Beşir dedi ki: Bir gece er-Rabt' b. Haysem'in yanında kaldım. Kalktı, namaz kıldı, bu âyet-i kerimeye gelince, sabah oluncaya kadar bu âyetten ileri geçemedi. Bu arada da çok şiddetli ağlayıp durdu.

İbrahim b, el-Eş'as da dedi ki: Ben el-Fudayl b. İyad'ı gecenin başlangıcından

sonuna kadar bu âyeti ve benzeri âyeti tekrarlayıp durduğunu çok kere görmüşürndür. Sonra da şöyle diyordu: Keşke ben bu iki kesimden hangisinden olduğumu bir bilebîlseydim.

Bu âyet-i kerime abidlerin ağladığı âyet diye adlandırılırdı. Çünkü bu, muhkem bir âyettir. [\[15\]](#)

22. Allah gökleri ve yeri hak ile bir de her kişiye kazandığının karşılığı verilsin diye yaratmıştır. Onlara zulmedilmez.

"Allah gökleri ve yeri hak İle" hak emir ile "bir de her kişiye" ahirette "kazandığının karşılığı verilsin diye yaratmıştır."

23. Kendi hevasını ilah edinmiş, bilgisine rağmen Allah'ın kendisini şaşırtmış olduğu, kulağına ve kalbine mühür vurduğu, gözü üzerine de perde gerdiği kimse hakkında ne dersin? Artık buna Allah'tan başka kim hidayet verebilir? Hiç öğüt almaz mısınız?

İbn Abbas, el-Hasen ve Katade dedi ki: Burada sözü edilen kişi, hevası-na uygun düşen şeyleri kendisine din edinen kâfirdir. O neyi nevasına uygun görür (ister ve arzu eder) ise mutlaka o işi yapar.

İkrime dedi ki: Kendisine ibadet ettiği ilahı, sevdiği yahutta güzel gördüğü şey ola'n kimseyi gürdün mü? Bu kişi bir şeyi güzel bulup da onu sevdi mi, onu ilah edinir.

Said b. Cübeyr dedi ki: Müşriklerden biri bir taşla ibadet eder, ondan daha güzel bir taş gördü mü öncekini atar, diğerine ibadet ederdi.

Mukatil dedi ki: Bu âyet-i kerime alay edenlerden birisi olan Sehmoğul-kmndan el-fiaris b. Kays hakkında inmiştir. Çünkü bu kişi canının arzu ettiği, sevdiği şeye ibadet ederdi.

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Bunların taşlara ibadet etmelerinin sebebi, Beyt(ullah)'ın taştan olmasıdır.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Sen nevasına ve ma'buduna böylece uyan kimseyi gördün mü? Bu ifadelerle akıl sahibi kimseler için cahilliklerinin hayret edilecek bir şey olduğu anlatılmak istenmektedir,

d-Hasen b. el-Fadl dedi ki: Bu âyet-i kerimede takdim ve tehir vardır. İfade: Sen nevasını kendisine ilah edineni gördün mü, takdirindedir.

eş-Şa'bî dedi ki: Hevaya "heva" denilip sebebi, hevastnın peşinden giden kişiyi cehennem ateşine yuvarlamasından dolayıdır [\[16\]](#)

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah Kur'ân-ı Kenm'de nerede hevayı sözkonu-su etmişse, mutlaka onu yermiştir. Mesela, yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Fakat

o... hevasına uydu. Artık onun durumu üstüne varsan da dilini sarkıtıp soluyan, kendi haline bıraksan da yine dilini sarkıtıp soluyan bir köpeğin durumuna benzer." (el-Araf, 7/176); "Heva ve hevesine uymuş, işinde haddini aşmış kimselere de itaat etme!" (el-Kehf, 18/28); "Hayır, zulmedenler bilgisizce hevalanna uydular. Allah'ın saptırdığını hidayete ulaştıracak kimdir?" (er-Rum, 30/29); "Allah'tan bir hidayet olmaksızın hevası na uyandan daha sapık kim olabilir ki?" (el-Kasas, 28/50); "Sakın hevaya uyma! O takdirde seni Allah'ın yolundan saptırır." (Sad, 38/26)

Abdullah b. Amr b. el-As, Peygamber (sav)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Hevası getirdiklerime tabi olmadığı sürece sizden hiçbir kimse iman etmiş olamaz." [17]

E bu Uname dedi ki: Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Semanın gölgesi altında kendisine ibadet olunan ilahlar arasında Allah'ın en çok buğzettiği şey nevadır.": [18]

Şeddad b. E vs de Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Akıllı kişi nefsinı hesaba çeken ve ölümden sonrası için amel etlen kimsedir. Günahkar kişi ise nefsinı nevasının peşine takan ve Allah'tan olmadık şeyleri temenni eden kimsedir." [19]

Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sen itaat olunan bir cimrilik, peşinden gidilen bir heva, (ahirete) tercih olunan bir dünya ve herkesin kendi görüşünü beğendiği bir hali göreceksin olursan, o vakit özellikle kendine bak ve avamın işini (onlarla ilgilenmeyi) bırak." [20]

Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Üç husus vardır ki helak edicidir. Üç husus da vardır ki kurtarıcıdır. Helak ediciler itaat olunan cimrilik, peşinden gidilen bir heva ve kişinin kendisini beğenmesidir. Kurtarıcı olan hususlar ise gizlide ve açıkta Allah'tan korkmak, zenginken de fakirken de orta yollu harcamak, ister hoşnud olsun ister kızgın olsun adalet yapmak." [21]

Ebu'd-Derda (r.a) dedi ki: Kişi sabahı etti mi hevası, ameli ve ilmi bira-rayaya gelir. Eğer ameli hevasına tabi olursa, işte onun o günü kötü bir gündür. Eğer ameli ilmüne tabi olursa, o günü de salih bir gündür.

el-Esmaî dedi ki: Bir adamı şöyle derken dinledim:

"Asıl alçaklık (hevan) hevadır, bunun ismi kal bediim iştir, O bakımdan sen hevaya kapıldın mı artık hevan (aşağılık) ile karşılaşmış olursun."

İbnu'UMukaffa'a heva hakkında sorulmuş, o da: O heva (aşağılık: he-van)dır, (hevan iken) "nun"u çalınmıştır. Onun bu düşüncesini bir şair alarak nazını

haline sokup şöyle demiştir:

"Hevan'ın "nun'u hevadan çalınmıştır, Artık sen bir şeyi heva ve hevesinle sevdin mi sen hevan (aşağılanmak) ile karşılaşırsın."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Heva bizatihi hevan'm kendisidir,

Sen hevaya kapıldın, mı artık bir hevan kazanmış olursun.

Bir hevaya kapıldın mı heva seni (kendisine) ibadet ettirdi demektir.

Artık kim olursa olsun, sevdiğine boyun eğ, (der)."

Abdullah İbnu'l-Mübarek de şöyle demiştir:

"Bazı belalar belaya alamettir,

Artık hevanın peşinden gitmekten vazgeçtiğin görülmeyecek mi senin?

Kul, arzu ettiği hususlarda nefsinin kölesi olandır,

Hür ise kimi zaman, toktur, kimi zaman aç kalır (bunlara aldırılmaz)."

İbn Düreyd de şöyle demektedir:

"Bir gün nefsin senden bir arzunu yerine getirmeni isteyecek olursa,

Ve eğer ona muhalefet etmek için bir yol varsa,

Bırak nefsin muhalefet et arzu ettiği şeye,

Çünkü senin arzun düşmanın, ona muhalefet etmek arkadaşındır."

Ebu Ubeyd et-Tusî de şöyle demiştir:

"Nefse eğer arzu ettiklerini verecek olursan, (Unutma ki) o hevasma doğru ağzını açmış duruyor."

Ahmed b. Ebi'l-Havara dedi ki: Bir rahibin yanından geçtim, çok zayıf olduğunu gördüm. Ona: Sen çok hastasın dedim, o evet dedi. Ne zamandan beri? diye sordum. O: Kendimi bildim bileli dedi. Peki tedavi oluyor musun? dedim. Şöyle cevap verdi: Derdime ilaç olacak bir şey bulamadım. Bundan dolayı artık key (yaranın dağlanması) yapmaya karar verdim. Peki key nedir? diye sordum. O da hevaya muhalefettir, dedi.

Sehl b. Abdullah et-Tüsterî dedi ki: Senin haytalığın hevandır. Ona muhalefet edersen, o da senin ilacın olur.

dedi kî: Eğer iki husus hakkında şüphe edip de hangilerinin daha hayırlı olduğunu bilemeyecek olursan, hangisinin nevana daha uzak düştüğüne bir bak ve onu yap.

Hevanın yerilmesi ve ona muhalefet hususunda ilim adamlarının yeteri kadarıyla kendisine işaret ettiğimiz- esederi ve bahisleri vardır. Sana yüce Allah'ın: "Rabbinin huzuruna varmaktan korkup nefsini hevadan alıkoyana gelince, hiç şüphe yok ki cennet varılacak yerin ta kendisidir" (en-Naziat, 79/41-42) buyruğu yeterlidir.

"Bilgisine rağmen Allah'ın kendisini şaşırtmış olduğu" buyruğu, Allah'ın onun halini bilerek saptırdığı... demektir. Bir başka açıklamaya göre; Allah onun layık olmadığını bilerek sevap olan işi yapmaktan şaşırtarak, uzak tutmuş olduğu kimse... demektir.

İbn Abbas dedi ki; Yüce Allah'ın ezelden beri sapacağını bildiği.., demektir. Mukatil: Onun sapkın ve şaşkın bir kimse olduğunu bildiği... demektir, demiştir. Anlamlar birbirine yakındır.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Puta tapan kimsenin o putun fayda ve zarar veremediğini bildiği halde...

"Bilgisine rağmen" buyruğunun failden hal olmasının mümkün olduğu da söylenmiştir. Yani: Yüce Allah onun halini bilerek onu şaşırtmıştır. Yani yüce Allah ezeli ilminde bu kimsenin dalalet ehlinden olduğunu bilerek o kimseyi şaşırtmıştır, Mefulden hal olması da mümkündür, o vakit anlam: Kâfir kişinin kendisinin sapık ve şaşkın olduğunu bildiği halde onu saptırmıştır, şaşırtmıştır, demek olur.

"Kulağına ve kalbine mühür vurduğu" öğüdü işitemesin diye kulağını, hidayeti anlayamasın diye de kalbini mühürlediği "gözü üzerinde de perde gerdiği" ta ki doğruyu göremesin diye perdelediği "kimse hakkında ne dersin?"

Hamza ve el-Kisaî "perde" buyruğunu "ğayn" harfî üstün ve "diP'siz olarak; diye okumuşlardır. Bu husus daha önceden el-Bakara Sûresi'n-de (2/7. âyet, 8 ve 9. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır. Şair de şöyle demiştir:

"Kendisinin kulu olduğum hakkı için yemin ederek söylüyorum, Ki ben bu yeminimi senin için açıkça yapmıyorum;

Eğer sen bana bir örtü. giydirecek olursan,

Andolsun ki bir zamanlar sana samimi olarak sevgi beslemiştim."

"Artık" Allah onu saptırdıkları sonra "Allah'tan başka kim hidayet verebilir? Hiç öğüt almaz mısınız?" ve onun herşeye gücünün yettiğini bilmez misiniz!*

Bu âyet-i kerime kaderiyye, imamiyye ve itikad hususunda onların yollarını izleyen kimselerin kanaatlerini reddetmektedir. Çünkü âyet-i kerime böylelerinin hidayetlerinin engellenmiş olduğunu açıkça ifade etmektedir.

Diğer taraftan "kulağına ve kalbine mühür vurduğu" buyruğunun onların hallerini haber vermek sadedinde varid olduğu da söylenmiştir. Bir başka görüşe göre bu onlar hakkında bu anlamda bir beddua sadedindedir. Nitekim el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/7, âyet, 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Cüreyc'in naklettiğine göre bu âyet-i kerime "el-Gayatile" diye bilinenlerden birisi olan el-Haris b. Kays hakkında inmiştir. en-Nekkaş'ın naklettiğine göre ise

el-Haris b. Nevfel b. Abdi Menaf hakkında inmiştir.

Mukatil dedi ki: AyetEbu Cehil hakkında inmiştir. Şöyle ki; o bir gece beraberinde el-Velid b. Muğire bulunduğu halde Beyti lavaf ederlerken Peygamber (sav) hakkında konuşmaya başladılar. Ebu Cehil: Allah'a yemin ederim, ben onun doğru sözlü olduğunu biliyorum, dedi. el-Velid ona: Deme, doğru olduğunu nerden anladın? diye sorunca şöyle dedi: Ey Abdu Şems'in babası, biz gençliğinde ona sadık ve emin diyorduk. Aklı tamamlanıp kemale erince ona yalancı ve hain mi diyeceğiz? Allah'a yemin ederim ben onun doğru söylediğini biliyorum. Bu sefer el-Velid: Peki onu tasdik etmeni ve ona iman etmeni engelleyen nedir? deyince, şöyle dedi: Kureyş kızları benim hakkımda bir ekmek parçası uğruna Ebu Talib'in yetiminin peşinden gittiğimden mi söz etsin? tat ve Uzza'ya yemin olsun ki, ebediyyen ona uymayacağım. Bunun üzerine; "Kulağına ve kalbine mühür vurduğu..." buyruğu indi. [22]

24. Dediler ki: "O, dünya hayatımızdan başka bir şey değildir. Ölürüz ve ditiliriz ve bizi ancak zaman helak etmektedir." Halbuki onların buna dair hiçbir bilgileri yoktur. Onlar ancak zanda bulunuyorlar.

"Dediler ki: O, dünya hayatımızdan başka bir şey değildir. Ölürüz ve diriliriz" buyruğu onların ahireti inkar ettiklerini, öldükten sonra dirilişi yalanlayıp amellerin karşılığının görülmesini kabul ekmediklerini göstermektedir. "Ölürüz ve diriliriz" buyruğu da biz ölüyoruz, çocuklarımız da diriliyor demektir. Bu açıklamayı el-Kelbî yapmıştır, "Dirilitiliriz" diye "nun" harfi ötreli olarak da okunmuştur.

Kimimiz ölüyor, kimimiz diriliyor, diye de açıklanmıştır. İfadede takdim ve tehir olduğu ve bunun diriliriz ve ölürüz anlamında olduğu da söylenmiştir ki, bu şekil aynı zamanda İbn Mesud'un kıraatidir.

"Ve bizi ancak zaman helak etmektedir." Mücahid dedi ki; Yıllar ve günler demektir. Katade, yaşadığımız ömür diye açıklamıştır. Anlamları birdir. "Ancak geçip giden zaman" diye de okunmuştur.

İbn Uyeyne dedi ki: Cahiliye insanları, asıl bizi helak eden zamandır. Bize hayat verip bizi öldüren de odur, diyorlardı. Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi.

Kutrub da: Bizi helak eden ancak Ölümdür diye açıklamış ve E bu Züeyb'in şu beyitini zikretmiştir:

"Sen ölümden ve zamanın getirdiği musibetlerden mi rahatsız oluyorsun? Halbuki zaman (dehr) gelen musibetlere karşı sabırsızlık gösterenleri hoşnut etmez."

İkrime: Allah'tan başka bizi kimse helak etmiyor, diye açıklamıştır.

Ebu Hureyre, Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmekledir: "Cahiliye-dönemi insanları bizi gece ve gündüzden başkası helak etmiyor. Bizi helak eden, öldüren ve bize hayat veren odur, diyorlar ve dehre sövüyorlardı. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: 'Ademoğlu dehre (zamana) söverek bana eziyet veriyor. Halbuki dehr Benim, iş Benim elimdedir. Geceyi ve gündüzü ben evirip çeviririm.'" [23]

Derim ki: Peygamber Efendimizin: "Allah buyuruyor ki..." ifadesinden itibaren sonuna kadar Buharî'nin zikrettiği şekilde ve lafzı ile. Bunu aynı zamanda Müslim ve Ebu Davud da rivayet etmiştir. [24] Muvatta'dd Ebu Hureyre'den kaydedilen rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse sakın zaman kahrolsun demesin. Çünkü Allah dehrin kendisidir." [25]

Dehr, Allah'ın isimlerindendir diyenler de bu hadisi delil göstermiş ve şöyle demişlerdir: İlim adamlarından bunu Allah'ın isimlerinden birisi olarak kabul etmeyenlerin bu yaklaşımları, Arapların cahiliye dönemindeki tutumlarını reddetmek ile açıklanabilir. Çünkü onlar, yüce Allah'ın bu âyet-i kerime ile haklarında haber verdiği şekilde, asıl failin zaman olduğuna inanıyorlardı. O bakımdan onlara herhangi bir zarar, sıkıntı ya da hoşlanmadıkları bir şey gelip çıktığında bunu zamana nisbet ediyorlar, bu hususta kendilerine: Siz dehre (zamana) sövmeyiniz. Çünkü Allah zamanın kendisidir. Yani sizin zamana izafe ettiğiniz bu işlerin faili yüce Allah'ın kendisidir. Dolayısıyla bu sövme -haşa- O'na gider denildi ve bu sebepten bu tutumları yasaklanmış oldu.

Bu kanaatin doğruluğunun delili de Ebu Hurayre'nin zikrettiği hadisteki şu ifadelerdir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şanı yüce ve mübarek Allah buyurdu ki: "Ademoğlu Bana eziyet veriyor..." hadisidir.

Ebu Ali es-Sakafî'nin şu beyitleri ne kadar güzeldir:

"Ey başına biv musibet geldi mi zamana aitem eden kişi! Şana gadrettiğinden ötürü zamanı kınama, Çünkü zaman, bir memurdur, amiri vardır onun Ve zaman da o amirin emrine boyun eğer. Nice kâfir vardır ki pek çoktur serveti, Küfrüne rağmen kat kat artıp durmaktadır. Nice mümin de vardır ki, bir dirhemi yoktur dabi, Fakirliğine rağmen imanını artıp durmaktadır."

Rivayete göre Salim b. Abdillâh b. Ömer zamanı çokça söz konusu ettiğinden dolayı babası onu azarlayarak: Zamanı böyle diline dolamaktan sakın evladım, demiş ve şu beyitleri söylemişti:

"Zaman, hiçbir zaman, hiçbir cinayeti işleyen değildir, Ne de bir belayı getirendir; o batımdan sövme zamana. Fakat yüce Allah ne zaman bir şeyler

gönderirse, Bir topluluğun üzerine; onların kolaylıklarını zorluk kılar."

Ebu Ubeyd dedi ki: İnkarcılardan birisi ile tartışırken şöyle dedi; Sen "Allah dehrin (zamanın) kendisidir" dediğini hiç duymadın mı? Ben de dedim ki: Zaman boyunca hiç yüce Allah'a söven bir kimse olmuş mudur? Aksine onlar el-Aşa'nın dediği gibi diyorlardı:

"İster konaklamış ol, ister yolculukta bulun,

Ve şüphesiz yolculuk yaptıklarında hayırda bir ileri gidişleri vardır.

Vefayı ve adaleti kendine ayırmıştır yüce Allah,

Kınamayı da kişiye ayırmıştır,"

Ebu Ubeyd dedi ki: Musibet ve çaresiz bırakan olaylar karşısında zamanı yermekj Arapların adetlerindendir. O kadar ki, onu gürlерinde sözkonusu ettiler ve olayları kendisine nisbet ettiler. Amr b. Kamia dedi ki:

"Görmediğim yerden ok attı bana zamanın kızları,

Kendisi atış yapmadığı halde atışa maruz kalanın hali ne olur!

Eğer atılanlar ok olsaydı korunurdum onlardan,

Fakat bana oksuz atış yapıyor.

Kimi zaman iki avucum üzerinde, kimi zaman da sopa üzerinde,

Bu atışlardan sonra, öyle ayağa kalkabiliyorum."

Arap şiirinde benzeri pek çoktur. Onlar bunu zamana nisbet eder ve ona izafe ederler. Halbuki mutlak Fail yüce Allah'ur, O'ndan başka Rab yoktur.

[26]"Halbuki onların buna dair hiçbir bilgileri yoktur." Buradaki:zaiddir. Yani onlar bu sözlerini şüphe içinde söylediler.

"Onlar ancak zanda bulunuyorlar." Onlar ancak zanna dayalı olarak konuşuyorlar.

Müşrikler çeşit çeşit idi. Bir kesimi bunlardı. Bir kesimi de yaratıcıyı kabul eder, öldükten sonra dirilişi inkâr ederdi. Kimisi Öldükten sonra diriliş hakkında şüphe eder, kat'i olarak inkâr etmezdi. İslâm döneminde ise birtakım kimseler ortaya çıktı ki, bunlar müslümatılardan korktukları için öldükten sonra dirilişi inkâr etmek imkanını bulamıyorlardı. Bundan dolayı ela tevile saparak kıyameti bedenın ölümü olarak kabul ediyor, mükafat ve cezayı da -iddialarına göre- ruhların gördükleri birtakım hayaller (rüyalar) olarak değerlendiriyorlardı. Böylelerinin kötülüğü bütün kâfirlerin kötülüğünden daha fazladır. Çünkü bunlar hakkı karıştırıyor ve onların bu karıştırmalarına al-dananlar bulunuyor. Şirkini açıkça ortaya koyan müşrikten müslüman sakınabilir.

Bir açıklamaya göre: Biz ölürüz, geriye bıraktığımız eserler hayatta kalır, demektir. İşte anılmak suretiyle ayakta kalmak budur. Bu sözleriyle tenasühe işaret ettikleri de söylenmiştir. Yani kişi ölür, ruhu birtakım ölümlere (cansızlara)

verilir ve onunla hayat bulur. [\[27\]](#) [\[28\]](#)

25. Kendilerine âyetlerimiz apaçık okunduğunda, onların bütün delilleri: "Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi babalarımızı getiriniz" demekten ibaretti.

26. De kî; "Allah sizi diriltiyor, sonra sizi öldürüyor. Sonra kendisinden şüphe bulunmayan kıyamet gününe sizi toplayacaktır. Fakat insanların çoğu bilmezler."

“ Kendileri âyetlerimiz apaçık okunduğunda" yani bu müşriklere öldükten sonra diriliğin mümkün olduğuna dair âyetlerimiz okunduğu vakit "onların" bu âyetlere karşı ortaya koydukları "bütün delilleri eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi babalarımızı getiriniz demekten İbaretti."

Buradaki: "Delilleri" buyruğu, "...di"nin haberidir. İsmi ise: "Haydi babalarımızı getiriniz demekten ibaret" buyruğudur. O ölmüş babalarımızı getirin ki biz de sizin doğru söyleyip söylemediğinizi onlara soralım. Yüce Allah da şu buyruğuyla onlara cevap vermektedir:

"De ki: Allah sizi diriltiyor." Yani siz önceleri cansız nutfeler halinde idiniz. (Sonra sizi diriltti.) "Sonra sizi öldürüyor, sonra kendisinden şüphe bulunmayan kıyamet gününe sizi toplayacaktır." Tıpkı dünya hayatında size hayat verdiği gibi.

"Fakat insanların çoğu" Allah'ın ilkin kendilerini yarattığı gibi tekrar kendilerini İade edeceğini "bilmezler."

ez-Zemahşerî dedi ki: Şayet delil olmadığı halde yüce Allah onların sözlerine niye "delil" adım verdi, diye sorulursa, şöyle cevap verilir: Çünkü onlar bu sözlerini delil getiren kimsenin delilini ortaya koyduğu üslubla ileri sürmüşler ve delil diye ortaya koymuşlardı. Onlar ile bir çeşit alaylı üslub kullanılarak onların bu sözlerine "delil" denilmiştir. Yahutta kendi kanaatlerine ve değerlendirmelerine göre delil olduğu için böyle denilmiştir ya da şairin şu üslubunda sözkonusu ettiği hale benzediği için böyle denilmiştir:

"Onların arasındaki selamlaşma çok acıtıcı bir doğuştur."

Buna göre şöyle denilmiş gibi olmaktadır: Onların delil diye ileri sürdükleri şey, ancak delil olamayacak bir şeydi. Maksat, onların hiçbir delillerinin bulunmadığını ifade etmektir.

Şayet yüce Allah'ın: "De ki: Allah sizi diriltiyor" buyruğu onların: "Eğer doğru söyleyenler İseniz haydi babalarımızı getiriniz" sözlerine nasıl cevap teşkil etmektedir diye sorulursa, şöyle deriz: Onlar öldükten sonra dirilişi inkâr edip rasûlleri yalanlayınca söyledikleri sözlerin de susturucu bir delil olduğunu zannettiklerinde, onlara hayat verip sonra da kendilerini öldürenin yüce Allah

olduğu şeklinde kabul etmiş oldukları bir gerçek ile susturulmuş oldular. Buna ek olarak da eğer hakka davet edene kulak verip insafli davranacak olurlarsa, kabul edilmesi zorunlu olan bir bağlayıcı ifade de ilave edilmiş oldu. İşte bu da onların kıyamet günü bir araya getirilecekleridir. Buna (öldürüp diriltmeye) kadir olan, atalarını getirmeye de kadirdir ve bu, O'nun için çok kolay bir şey olur. [\[29\]](#)

27. Göklerle yerin mülkü Allah'ındır. Kıyametin kopacağı gün, işte o gün batıl peşinde gidenler zarara uğrayacaklardır.

"Göklerle yerin mülkü" yaratılmaları ve sahibi iği "Allah'ındır. Kıyametin kopacağı gün, işte o günde batıl peşinde gidenler zarara uğrayacaklardır" buyruğundaki birinci: "Gün" lafzı "zarara uğrayacaklarda-" anlamındaki buyruk ile nasbedilmiştir. " İşte o gün" buyruğu da ya te'kt'd için tekrarlanmıştır yahut bedeldir.

İfadenin takdirinin şöyle olduğu da söylenmiştir: Kıyametin kopacağı gün mülk yalnız O'nun olacaktır. Bu durumda "İşte o gün" anlamındaki buyruğun amili "zarara uğrayacaklardır" anlamındaki buyruktur. Bu fiilin mefulü ise hazfedilmiştir ki onlar cennetteki mevki ve konumlarını kaybederek zarara uğrayacaklardır, anlamındadır. [\[30\]](#)

28. Her ümmeti de diz çökmüş göreceksin. Her ümmet kitabına çağrılacak (ve şöyle denecek): "Bu gün sizlere işleyegeldiğiniz amellerinizin karşılığı verilecektir."

"Her ümmeti de" o günün dehşetinden dolayı "diz çökmüş göreceksin."

Burada ümmetten kasıt, her'dinin mensubu kimselerdir.

"d-Casiye (diz çökmüş)" hakkında beş te'vil (yorum) vardır:

1- Mücahid: Dizlerini çökmüş demektir, diye açıklamıştır. Süfyan dedi ki:

Dizlerini çökmüş olan kimse yere sadece iki dizi ve parmak uçları değen kimse demektir. ed-Dahhak: Bu, hesabın görüleceği sırada olacaktır, demiştir.

2- Toplu anlamındadır. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. el-Ferra dedi ki: Sen her din mensubu kimseleri bir araya toplanmış olarak göreceksin, demektir.

3- Her ümmetin biri diğerinden ayrı olacaktır. Bu açıklamayı da İkrime yapmıştır.

4- Kureyş lehçesinde boyun eğen demektir. Bu açıklama da Müerri'c'e aittir.

5- Dizleri üzerine oturmuş demektir. Bu açıklamayı da el-Hasen yapmıştır.

("Diz çökmüş" anlamı verilen "el-casiye"nin kökünü teşkil eden): "Diziler üzerinde oturmak" demektir. Fiili: "İki dizi üzerine çöktü, çöker" şeklinde kullanılır. Fiilin her iki şeklinde de mastar veznindedir. Daha önce Meryem Sûresi'nde (19/82. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

'ın asıl anlamı her tür topluluk demektir. Tarafe iki kabirden söze-derken şöyle demektedir:

"Sen onların herbiri üzerinde bir miktar toprak görürsün, Ayrıca birbiri üstüne dizilmiş sağlam taşlar (da vardır)."

Bu halin yalnızca kâfirler hakkında sözkonusu olduğu da söylenmiştir. Bu görüş Yahya b. Sellam'a aittir. Bunun, müminlerle kâfirler hakkında hesabın görülmesini beklerken umumi bir hal olduğu da söylenmiştir.

Süfyan b. Üyeyne, Amr'dan, o Abdullah b. Bâbâh'dan rivayet ettiğine göre Peygamher (sav) şöyle buyurmuştur: "Ben sizleri yüksekçe yerlerde, cehennemın berisinde, dizlerinizi çökmüş halde görüyor gibiyim." Bunu el-Maverdî zikretmiştir[31]

Selman dedi ki: Kıyamette bir saat. (an) vardır ki, o on yıllık bir süredir. İnsanlar o zaman zarfında dizleri üzerine çökmüş olarak yere kapanacaklar. Nihayet İbrahim (a.s) bile: "Bugün ben senden kendimden başka bir şey istemiyorum" diye nida edecektir.

"Her ümmet kitabına çağrılacak." Yahya b. Sellam'm açıklamasına göre hesabına çağrılacak. Bir başka açıklamaya göre; her ümmet için yazılan ve içinde hayır ve şer türünden amelleri bulunan kitabı demektir. Bu açıklamayı da Mukatil yapmıştır. Mücahid'in açıklaması ile aynı anlamdadır.

"Kitabın" meleklerin onların aleyhine yazdıkları (kitap, amel defteri) olduğu söylendiği gibi, gereğince amel edip etmediklerinin görülmesi için kendilerine indirilen kitab olduğu da söylenmiştir. Bir başka görüşe göre burada kitab, Levh-i Mahfuz'dur.

Yakub el-Hadramî-ikinci-: "Her ümmet" lafzını -ilk olarak geçen:

" Her" lafzından bedel olarak nasb ile okumuştur. Buna sebep ise birincisinde olmayan açıklamaların, ikincisinde bulunmasıdır. Zira her ümmetin diz üstü çöktüğü belirtilmekle birlikte, ikincisinde sözkonusu edildiği şekilde bunu gerektiren sebep açıklandığı gibi, diz çökmenin sebebi açıklanmış değildir. Sözkonusu sebep ise her ümmetin kendi kitabına çağırılmasıdır.

Göreceksin" fiili takdir edilip onun ameli ile nasbedildiği de söylenmiştir. ("Her" anlamındaki lafzın) merfu olarak okunması mübteda oluşuna göredir.

[32]

"Bugün sizlere" hayır ya da şer türünden olsun "işleyegeldiğiniz amellerinizin

karşılığı verilecektir."

29. İşte bu, size hakkı söyleyen kitabımızdır. Esasen Biz işlediklerinizi yazdırıyorduk.

"İşte bu size hakkı söyleyen" yani tanıklık eden -ki bu bir istiareidir- "kitabımızdır." Bu sözlerin yüce Allah'ın onlara söyleyeceği sözler okluğu söylendiği gibi, meleklerin söyleyeceği sözler olduğu da söylenmiştir.

(Kitab hakkında "söz söylemek" bir istiareidir.) Mesela: "Kitab şunu söyledi" denilirken açıkladı demek istenir.

Denildiğine göre; onlar o kitabı okuyacaklar, kitab da kendilerine işledikleri amelleri hatırlatacaktır. Böylelikle o aleyhlerine konuşuyor gibi olacaktır. Buna delil de yüce Allah'ın: "Vay bizim halimize! Bu kitaba ne olmuş? Küçük, büyük hiçbir şey bırakmayıp sayıp dökmüş diyecekler"."Nezdimizde hak ile konuşan bir kitab vardır. Onlara zulmedilmez" (el-Muminun, 23/62) diye buyurulmaktadır ki, daha önce geçmiş bulunmaktadır.

" Söyleyen" buyruğu *kitab"ın hali konumunda ya da; " Bu" lafzından hal konumundadır veya "bu"nun ikinci haberidir. Yahutta "kitabımız" anlamındaki buyruk "bu"dan bedel olup "söyleyen" haber de olabilir.

"Esasen Biz işlediklerinizi yazdırıyorduk." Yan; sizin işlediklerinizin yazılmasını emrediyorduk. Ali (r.a) dedi ki; Yüce Allah'ın birtakım melekleri vardır ki, bunlar beraberlerinde içinde Ademoğullarının amellerini yazdıkları bir şey ile inerler.

İbn Abbas dedi ki: Allah tertemiz bir takım melekleri görevlendirmiş ki, bunlar ramazan ayında Ummu'l-kitab'tan Ademoğullarının işleyecekleri bü-Lün amelleri yazarlar. Her perşembe de Allah'ın kulları üzerindeki Hafaza melekleri(nin yazdıkları) ile karşılaştırırlar. Böylelikle Hafaza meleklerinin yazdıkları kulların amellerinin kendilerinin sözü geçen kitaptan istinsah ederek yazdıkları kitaplarındakilere uygun olduğunu, hiçbir fazlalık ve eksikliğin bulunmadığını görürler.

İbn Abbas dedi ki: Zaten nesh (kopyalama) bir kitaptan başka neden olur ki?

el-Hasen dedi ki: Hafaza meleklerinin Ademoğullarının amellerine dair yazdıklarını istinsah ediyoruz (kopya ederek yazdırıyoruz.) Çünkü Hafaza melekleri amel defterlerini Hazene'ye (amel defterlerini saklamakla görevli meleklerle) teslim ederler.

Bir başka açıklamaya göre her gün Hafaza melekleri kulun yazdıklarını alıp götürürler. Yerlerine geri döndüklerinde oradaki hasenat ve seyyiat istinsah

edilir. Mubah olan işler ikinci nüshaya aktarımaz.

Bir diğer açıklamaya göre melekler, kulların amellerini yüce Allah'a takdim ettiklerinde o aralarında sevab ve cezayı gerektirecek şeyler bulunanların tesbit edilmesini emreder. Aralarından da sevab ve cezanın sözkonu-su olmadığı şeyler düşürülür. [33]

30. İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rabbleri onları rahmetine alacaktır. İşte bu, apaçık kurtuluşun ta kendisidir.

31. Kâfir olanlara gelince: "Ayetlerim sizlere okunmadı mı? Siz de büyüklük taslayıp günahkar kimseler olmadınız mı?" (denecek).

"İman edip salih amel işleyenlere gelince, Rabbleri onları rahmetine" yani cennetine "alacaktır. İşte bu, apaçık kurtuluşun ta kendisidir. Kâfir olanlara gelince, âyetlerim sizlere okunmadı mı?" denilecek. Bu ise azar-layıcı bir istifham (soru)dır.

"Siz de" onları kabule yanaşmayarak "büyüklük taslayıp, günahkar" rnasıyetler işleyen müşrik "kimseler olmadınız mı?"

("Günahkar kimse" anlamını verdiğimiz "mücrim" ile aynı kökten olmak üzere) eğer bir kimse ailesinin kazanç sağlayan ferdi ise "Filan kişi ailesinin cerimesi (onların kazanç sağlayan kişisi)dir" denilir. Buna göre "mücrim" kendisine masıyeiler kazandıran kimse demektir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "Biz müslümanları o günahkarlar (mücrimler) gibi kılar mıyız hiç?" (el-Kalem, 68/35) Buna göre mücrim müslümanın zıddıdır. O halde mücrim küfür ederek günahkar olmuş kişi demektir. [34]

32. "Muhakkak Allah'ın vaadi haktır ve kıyametin kopacağında şüphe yoktur" denildiğinde siz derdiniz ki: "Kıyametin ne olduğunu biz bilmeyiz. Biz ancak şüphe ve zan ediyoruz. Biz inananlar değiliz."

"Muhakkak Allah'ın vaadi haktır" yani diriliş gerçekleşecektir "ve kıyametin kopacağında şüphe yoktur, denildiğinde..." buyruğunda geçen: '%&&y): Kıyamet" lafzını Hamza "vaad"e atf ile nasb ile okumuştur. Buna göre buyruk: "Muhakkak Allah'ın vaadi ve kıyametin kopması haktır, onda şüphe yoktur.." demek olur.

Diğerleri ise mübteda olarak ref ile yahutta "muhakkak Allah'ın vaadi haktır" buyruğunun mahalline atf ile merfu olarak okumuşlardır. Ancak mastardaki (vaad mastarında ki) zamire atfedilmesi güzel olmaz. Çünkü le'kid edici değildir.

Merfû' zamir: "te'kidsiz olarak atıf' ancak şiirde yapılır.

"Siz derdiniz ki: Kıyametin ne olduğunu biz bilmeyiz." Acaba o bir gerçek midir, yoksa batıl mıdır?1 "Biz ancak şüphe ve zan ediyoruz."

el-Müberred'e göre ifade: "Biz ancak bir zanda bulunuyoruz" takdirindedir. Takdirinin: Biz sizin ancak bir zanda bulunduğunuzu zannediyoruz, şeklinde oduğu söylendiği gibi: Siz ancak biz zannediyoruz dediniz, takdirinde olduğu da söylenmiştir. [35]

"Biz" kıyametin geleceği hususuna "inananlar değiliz."

33. Onlara işlediklerinin çirkinlikleri apaçık görünmüş, alay edegeldikleri şey de kendilerini her yandan kuşatmış olacak. "Onlara işlediklerinin çirkinlikleri apaçık görünmüş" yani işledikleri kötülüklerin cezası açıkça önlerine çıkmış "alay edegeldikleri şey" olan Allah'ın azabı üzerlerine inmiş "de kendilerini her yandan" çepeçevre "kuşatmış olacak" dır.

34. Ve denecek ki: "Bugün Biz sizi unuturuz. Nitekim siz de bugünüze kavuşacağınızı unutmuştunuz. Yeriniz ateştir. Size yardım edecek kimseler de olmaz."

"Ve denecek ki:" Sizler bugünüze kavuşmayı "Bugün biz sizi unuturuz..." yani onun için amelde bulunmayı terkettiğiniz gibi. "Yeriniz" kalacağınız ve karar kılacağınız yer "ateştir. Size yardım edecek kimseler de olmaz."

35. "Sizin bu halinizin sebebi Allah'ın âyetlerini bir eğlence edinmeniz ve dünya hayatının sizi aldatmışıdır." İmdi onlar bugün oradan çıkarılmazlar ve onların razı etmeleri de istenmez.

"Sizin bu halinizin sebebi, Allah'ın âyetlerini" yani Kur'ân'ı "bir eğlence" ve oyun "edinmeniz ve dünya hayatının sizi aldatmasıdır." Yani sizler dünyanın batıllarına ve oyalayıcı süsüne, püsüne aldandınız. Ondan başka bir yer olmadığını, öldükten sonra diriliş olmayacağını sandınız.

"İmdi onlar bugün oradan" cehennem ateşinden "çıkardmazlar ve onların razı etmeleri de İstenmez." Bu buyruğa dair açıklamalar daha önceden (en-Nahl, 16/84; er-Rum, 30/57; Fussilet, 41/24) geçmiş bulunmaktadır.

"İmdi onlar bugün oradan çıkarılmazlar" anlamındaki buyruğu Hamza ve el-Kisaî: " İmdi onlar bugün oradan çıkmazlar" şeklinde (fiilin) "ye" harfini üstün, "re" harfini de ötreÜ okumuşlardır. Buna sebep de yüce Allah'ın: "Ondan, her çıkmak istediklerinde tekrar oraya geri çevirilirler" (es-Secde, 32/20) buyruğudur. Diğerleri ise "ye" harfini ötreli ve "re" harfini de üstün olarak ("çıkartılmazlar" anlamında) okumuşlardır. Bunun gerekçesi de yüce Allah'ın:

"Rabbimiz bizi çıkar ki..." (Fatır, 35/37) buyruğu ve benzerleridir. [\[36\]](#)

36. İşte hamd, göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve alemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

37. Büyüklük ve azamet göklerde ve yerde yalnız O'nundur. O Azizdir, Hakimdir.

"İşte hamd, göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve alemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur" buyruğunda geçen "rab" lafızlarının tümünü Mücahid, Humeyd, İbn Muhaysın raerfu' olarak: "O... Rabbidir" anlamında okumuşlardır.

"Büyüklük ve azamet göklerde ve yerde yalnız O'nundur" buyruğunda-ki "kibîiya" azamet, celal, baki oluş, egemenlik, kudret ve kemal anlamındadır.

"O Azlıdır, Hakimdir."

Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

el-Casiye Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. Yüce Allah'a hamdolsun.

[\[37\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/7

[\[2\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/7-8

[\[3\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/8-10

[\[4\]](#) Buna. göre mana şöyle olur: Gece ve gündüzün değişip durması... aklını kullanan bir topluluk için âyetlerdir. [\[4\]](#)

[\[5\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/10-11

[\[6\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/12

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/13

[\[8\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/13-14

[\[9\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/14-16

[\[10\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/17-18

[\[11\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/18-19

[\[12\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/19

[\[13\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/20

[\[14\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/20

[\[15\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/21-22

[16] Yuvarlama" fiili ile "heva" ismi aynı kökten gelmektedir. Şa'fri buna dikkat çekmektedir

[17] İbn Ebî Asım, es-Sunne, I, 12; İbn Kesir, Tefsir, I, 521, İH, 491; İbn Reçeli el-Hanbeli, Canuu'l-Ulum, s. 386, 387.

[18] Hadis olarak tespit edemedik.

[19] Hakim, Müstedrek, I, 125, IV, 280; Tirmizi, IV, 638; İcühaki, es-Sünenü'l-Kübra, III, 369; İbn Mace, II, 1423; Müsned, [V, 124. Ancak hepsinde "gflnühkar (Tacir)' kelimesi yerine "aciz" kelimesi ile.

[20] Tirmizi, V, 257; Ebî Bavud, IV, 123, İbn Mace, II, 1330.

[21] Heysenî, Mecmau'z-Zevaid, I, 90 senesinde zayıf ve bilinmeyen ravi(ler) bulunduğu kaydıyla; Zehebi, Mizana'l İtidal, IV, 424'de hadisi zikredip ravilerinden el-Fadl h. Be-kirin "bilinmeyen ve rivayetleri münker bir ravi olduğunu" belirtmektedir

[22] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/23-28

[23] Taheri. Tefsir, XXV, 152; İbn Kesir, Tefsir, IV. 152

[24] Müslim, IV, 1762; Buharı, IV, 1825. VI, 2722; Ebu Davud, LV, 369; Müsned, II, 238.

[25] Muvatta,II, 984; Müslim, IV, 1763; Buhari, V. 22«6; Müsned, II, 259, 272, 275, 394.

[26] Muvatta,II, 984; Müslim, IV, 1763; Buhari, V. 22«6; Müsned, II, 259, 272, 275, 394.

[27] Burada sözü edilen clehr ve zaman Tiirkçede Felek olarak karşılanmaktadır. Nitekim halk arasında ve birçok şiirde de felekten, Arapların dı-lmlen Gözettiği gibi sözedildiği görülmektedir.

[28] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/28-32

[29] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/32-34

[30] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/34

[31] Maveidî, Nüket, V, 2ö7; İbnu'l-Mübarek, Zühed, s. 105; Ehu Nuaym, Hüyetu'l-Evliya, VII, 299

[32] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/34-36

[33] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/36-37

- [34] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/38
[35] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/38-39
[36] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/40
[37] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/40-41

[The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.](#)
[Download **ChmDecompiler** at: http://www.zipghost.com](http://www.zipghost.com)

AHKAF SURESİ

1- Allah'tan Başka Kendilerine Dua ve ibadet Edilen Varlıklar Hiçbir Şeyi Yaratmış Değillerdir:

2- Gaybı Bilmeye Yönelik Bazı Bilgiler ve Hükümleri:

3- Gayba Delalet Eden Sebeplerden Sadece Rüya Kalmıştır:

4 Hat (Yazı)ya Dayanarak Hüküm Vermek:

5- Bu Âyet-i Kerime Bilgi Edinme Yollarını Açıklamaktadır:

1- Bu Âyetin Önceki Buyruklarla İlişkisi:

2- "İyilikte Bulunmak: İhsan":

3- Annenin Çocuğunu Karnında Taşımaları:

4- Gebeliğin ve Küçük Çocuğa Süt Emzirmenin Süresi:

5- Yiğitlik ve Olgunluk Çağı:

6- ilahi Nimetlere Şükretmek:

7- Salih Bir Zürriyet Dileği:

AHKAF SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

Bütün müfessirlerin görüşüne göre Mekke'de inmiştir. Otuzdört-otuzbeş de denilmiştir- âyet-i kerimedir.

1. Ha, Mim.

2. Bu Kitabın indirilmesi Aziz, Hakim olan Allah tarafından.

3. Biz göklerle yeri ve ikisinin arasında olanları ancak hak ile ve belirlenmiş bir süre için yarattık. İnkâr edenler ise uyarılıp korkutuldukları şeyden yüz çevirmektedirler.

"Ha, Mim. Bu Kitabın indirilmesi Aziz, Hakim olan Allah tarafından" buyruğu daha önceden (el-Casiye, 45/1, 2. âyet-i kerimelerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Biz göklerle yeri ve ikisinin arasında olanları ancak hak ile ve belirlenmiş bir süre için yarattık" buyruğu da daha önceden (el-Hicr, 15/85. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

"Belirli bir süre"den kasıt, İbn Abbas ve başkalarının görüşüne göre kıyamettir. Bu ise göklerin ve yerin sonunun geleceği zamandır.

Bundan maksadın, her bir yaratılmış için takdir edilmiş ecel olduğu da söylenmiştir,

"İnkâr edenler ise uyarılıp" kendisi ile "korkutuldukları şeyden yüz çevirmektedirler." Başka tarafa yönelmekte, oyalanmakta ve o gün için gereği gibi hazırlanmamaktadırlar.

"Şeyden" lafzındaki 'ın mastariye olması da mümkündür. Onlar o gün ile uyarılıp korkutulmaktan (yüz çevirmektedirler), demektir. [1]

4. De ki: "Haber verin! Allah'tan başka kendilerine dua ettikleriniz yeryüzünde neyi yaratmışlar? Yoksa onların göklerde bir ortaklığı mı var? Bana gösterin. Eğer doğru söyleyenler iseniz. Bundan önce bir kitap yahut bilgiden bir eser var ise bana getirin."

Bu buyruğa dair açıklanmalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- Allah'tan Başka Kendilerine Dua ve ibadet Edilen Varlıklar Hiçbir Şeyi Yaratmış Değillerdir:

"De ki: Haber verin. Allah'tan başka kendilerine dua ettikleriniz" Al lah'tan başka kendilerine tapındığınız putlar ve O'na koştduğunuz ortaklar "yeryüzünde neyi yaratmışlar?" Yani yeryüzünde bir şey yaratmışlar mıdır? "Yoksa onların göklerde" göklerin yaratılmasında Allah ile birlikte sahib oldukları "bir ortaklığı" bir payları "mı var? Bana gösterin. Eğer doğru söyleyenler iseniz bundan" bu Kur'ân-ı Kerimden "önce bir kitab yahut bilgiden bir eser var İse bana getirin." [2]

2- Gaybı Bilmeye Yönelik Bazı Bilgiler ve Hükümleri:

"Yahut bilgiden bir eser var ise* anlamındaki buyrukta geçen: " sonra "elif" ile okunmuştur. İbn Abbas peygamberden şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Bu daha önce Arapların yerde çizdikleri bir hattır." Bunu el-Mehdevî ve es-Sa'le-bî zikretmişlerdir. İbnu'l-Arabî: Bu sahih değildir, demiştir. Hadis diye meşhur bir rivayete göre, Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Peygamberlerden birisi çizgi çizerdi. Kimin hattı uygun düşerse, işte o (uygun düşmüş olduğundan mubahtır)." [3] Ancak bu da sahih değildir.

Derim ki: Bu Muaviye b. el-Hakem es-Sülemî'nin rivayet ettiği bir hadis olarak sabittir ve bunu Müslim rivayet etmiştir[4]

en-Nehhas da senedini kaydederek şöyle der; Bize Muhammed b. Ahmed anlattı -ki bu el-Ceraylî diye bilinir- dedi ki: Bize Muhammed b. Bundar anlattı, dedi ki: Bize Yahya b. Said anlattı. O Süfyan es-Sevrî'den, o Safvan b. Süleym'den, o Ebu Seleme'den, o İbn Abbas'tan, o Peygamber (sav)'dan yüce Allah'ın: "Yahut bilgiden bir eser var İse" buyruğu hakkında: "O hakır" diye buyurmuştur. [5] Bu da sahihtir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu hadisin te'vili hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Kimisi şöyle demiştir: Bu hadis darbı (çizgi çizmeyi) mubah kılmak üzere gelmiştir. Çünkü bazı peygamberler bu işi yapıyordu. Kimisi de bu işi yasaklamak için varid olmuştur. Çünkü Peygamber (sav): "Kimin hattı ona muvafakat ederse, işte o makbuldür." diye buyurmuştur. Halbuki bu hususta önceden bu işi yapan peygamberin yolunu bilmeye imkan yoktur. O halde böyle bir hadis gereğince amel etmeye de İmkan kalmaz. Şair dedi ki:

"Ömrüm hakkı için çakıl taşlarını vuranlar bilemezler, Ne de kuşları ürkütüp, uçuranlar Allah'ın ne yapacağım."

Bu işi bilenlere göre bunun hakikati yıldızların suretlerine racidir. Bunlardan

çıkan, insanların başlarına gelecek olan bahtiyarlık ya da uğursuzluk türünden o yıldızların delalet ettiği şeyler arasından nelere delalet ediyorsa, onu gösterir. Böylelikle bu, zanna dayalı bir başka zan olur ve yolu kaybolup gitmiş, tahkik edilme imkanı kalmamış, gaybi bir meseleye yapışıp kalmaktan ibaret bir hal almıştır. Ayrıca şeriat bunu yasaklamıştır. Yüce Allah da bu konuda bilginin kendine has olduğunu haber vermiş ve insanlar arasından böyle bir bilgi sahibi olma imkanını kaldırmıştır. Her ne kadar bundan önce gaybi birtakım hususları idrak etmek için sarıldıkları birtakım se-bebler var idi ise de, yüce Allah bu sebepleri artık ortadan kaldırmış, o kapılan kapatmış ve gayb bilgisini sadece kendisine münhasır kılmıştır. Bu hususta bilgi sahibi olmaya kalkışmak artık caiz değildir, böyle bir iddiada bulunmak kimse için helâl olmaz. Şayet bu hususta bir nehy olmasa bile böyle bir bilgiye talih olmaya kalkışmak boş bir yorgunluktur. Bu hususta nehy varid olduğuna göre böyle bir bilgiye sahip olmaya kalkışmak -kalkışanın maksadına göre- masiyet veya küfür olur.

Derim ki; Benim tercih ettiğim el-Hattabî'nin görüşüdür. el-Hattabî diyor ki: Peygamber (sav)'in: "Kimin hattı ona muvafakat ederse, işte o uygundur." Hadisi azar manasına gelebilir. Çünkü böyle bir iş yapmak o peygamberin peygamberliğinin bir alameti idi. Bunun da sonu gelmiş bulunuyor. İşte bundan dolayı bize böyle bir iş yapmak yasaklanmıştır.

Kadı İyad dedi ki: Ancak lafızdan daha çok anlaşılan bunun aksinedir ve hattı o peygamberin hattına uygun düşenin bu işinin doğru bulunduğuudur. Fakat şeriat tahmini ve genel olarak gayb iddiasında bulunmayı yasaklamış iken, böyle bir uygunluk nereden bilinecektir? Bunun manası ancak şu olabilir: Hattı uygun düşen kimselerin bu işi, isabet ettiği sonradan görülecek iştir, yoksa bazılarının tevil ettikleri şekilde bu işin, yapana mubah olduğu anlamına gelmez. Mekki, Peygamber Efendimizin "peygamberlerden bir peygamber çizgi çiziyordu" buyruğunu açıklarken şunu nakletmektedir: Bu peygamber kuma şehadet ve orta parmaklarıyla önce bir çizgi çiziyor, sonra bunu hızhca değiştiriyordu.

İbn Abbas'ta hadiste geçen (ve soru soran adamın söylediği nakledilen): "Bizden çizgi çizen adamlar vardı" sözünü açıklarken şunları söylemektedir: Bundan kasıt kahinin çizdiği ve buna karşılık kendisine bahşiş verildiği çizgidir. (Bahşiş verene): Otur da sana çizgi çizeyim, derdi. Bu kahinin önünde de beraberinde bir mil bulunan bir genç çotuk bulunurdu. Daha sonra kahin gevşek bir araziye gider ve usta sayılamayacak şekilde alelacele birtakım çizgiler çizerdi. Sonra yavaş yavaş bu çizgileri ikişer ikişer silerdi. Geriye iki çizgi kalırsa, o zaman bu başarı alameti sayılırdı, Eğer tek çizgi kalırsa, bu da hüsrânın alameti kabul edilirdi.

Araplar da ona "el-esham" adını verirdi ve bu da onlara göre uğursuzdu. [6]

3- Gayba Delalet Eden Sebeplerden Sadece Rüya Kalmıştır:

İbnul-Arabî dedi ki: Yüce Allah itibar edilmesine ve kendisinden istidlalde bulunulmasına izin verdiği gayba delalet eden sebepler arasında sadece rüyayı bırakmıştır. Rüyaya bu hususta izin vermiş ve nübüvvetin cüzlerinden bir cüz olduğunu haber vermiştir. Fal (hayra yormak) da bu şekildedir. Bazı şeyleri uğursuz kabul etmeyi ve zecr (kuşları uçurmak)ı ise yasaklamış bulunmaktadır. Fal (hayra yorumlamak) kişinin işittiği sözün güzel olması ha-iinde, yapmak istediği işe delalet ediyor kabul etmesidir, Şayet işittiği söz kötü ise (ve bunu uğursuz görürse) buna da tetayyür denilir. Şeriat böyle bir kimseye fal dolayısıyla sevinmesini ve sevinç ile işini yürütmeye devam etmesini emretmiştir. Şayet hoşuna gitmeyecek bir söz işitirse, o söze iltifat etmeyip, o söz dolayısıyla yapmak istediği işten vazgeçmemelidir. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'ım, Senin kuşundan (kader ve taksiminden) başka kuş (kader ve kısmet) yoktur. Senin hayrından başka hayır yoktur ve Senden başka hiçbir ilah yoktur." [7]

Kimi edebiyatçılar da şöyle bir beyit rivayet etmektedir:

"Fal ve zecr (kuşları uçurmak) ve kahinlerin hepsi, Saptırcıdırlar ve gayba karşı kilitler vardır."

Bu -fal (hayra yorma)- dışında doğru bir sözdür. Çünkü şeriat onu istisna etmiş ve emretmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla şairin bu ifadesi kabul edilmez. Çünkü o bu konuda bilgisizce konuşmuş bulunmaktadır. Şeriat sahibi ise daha doğru sözlü, daha iyi bilir ve daha sağlam hüküm verir.

Derim ki: Tıyara (uğursuz yorumlar), fal ve bunların arasındaki farka dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Maide Sûresi'nde (5/3- âyet, 19. başlıkta) ve başka yerlerde geçtiği gibi; gaybı bilen sadece yüce Allah olduğuna dair açıklamalar da el-En'am Sûresi'nde (6/59- âyet, 2. başlıkta) geçmiştir. Yüce Allah'ın bu hususta kendisini bilgilendirdiği kimse dışında hiçbir kimsenin gaybe dair bir bilgi sahibi olamayacağını, ayrıca bir kimsenin adetin cereyan ettiği şekilde adete dayanarak birtakım delaletleri görerek kabul etmesinin de bundan İstisna olduğunu belirtmiştik. Ancak bu da farklılık gösterebilir. Mesela, bir kimse bir hurma ağacının tomurcuk verdiğini gördüğü takdirde bunun kısa bir süre sonra meyve vereceğini bilir. Tomurcuklarının etrafa dağılmış olduğunu görürse de bunun meyve vermeyeceğini bilir. Bununla birlikte hurma ağacı meyvesini telef edecek bir afete maruz kalarak meyve veremeyebildiği gibi, dağılmış tomurcuklu hurma ağacına da yüce Allah ikinci defa tomurcuk yaratıp meyve

verebilir. Aynı şekilde yüce Allah bu alemini yok etmek istediği takdirde bu aydan sonra bir başka ayın, bugünden sonra bir başka günün gelmemesi de mümkündür. Buna benzer e)-En'arn Sû-resi'nde (belirtilen yerde) açıklanan diğer hususlar da böyledir. [8]

4 Hat (Yazı)ya Dayanarak Hüküm Vermek:

İbn Huveyzimendad dedi ki: Yüce Allah'ın; "Yahut bilgidenden bir eser" buyruğu hattı (yazıyı) kastetmektedir. Malik -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun-şahidin hattını tanıması halinde hatta dayanarak hüküm verir idi. Hakim o hattı veya kendisine yazanın hattını tanıyacak olursa, yine ona dayanarak hüküm verir. Ancak daha sonra insanların arasında birtakım hileler ve yanlış belge düzenlemeler ortaya çıkınca, bu görüşünden vazgeçti. Onun (bu sebeple) şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İnsanlar bir takım günahkarlıklar ortaya çıkartırlarsa, onlar için de önceden olmayan yeni hükümler verilir." Şahidler -mesela bu hakimnin hattı ve düzenlediği belgesidir diye şahitlik ederlerse yahut belgede ne yazılı olduğunu bilmemekle birlikte o bu belgede bulunanlara bizleri şahit tuttu diye şahitlik ederlerse; aynı şekilde vasiyet yahut kişinin başkasına ait bir malı itirafta bulunduğuna dair hattın sahibi hakkında şahitlikte bulunurlarsa ve bu gibi hallerde- Malik'e göre hakimnin hatta dayanarak hüküm vereceği görüşü ihtilafsız olarak nakledilmiştir.

Bir başka açıklamaya göre "yahut bilgidenden bir eser" bilgidenden bir kalıntı anlamındadır. Bu açıklamayı İbn Abbas, el-Kelbî, Ebu Bekir b. Ayyaş ve başkaları yapmıştır. es-Sıhah'&i şöyle denilmektedir: "Yahut bilgidenden bir eser" ondan geriye kalmış bir kalıntı demektir. Aynı şekilde harekeli olarak "böyledir. " Develer önceki yağlarına yağ katarak serilirdiler" demektir. el-Maverdî ve es-Sa'lebî de bir çobanın şöyle bir beyi-tini zikretmektedirler:

"Ve eskiden semiz ve yağlı olan (deve)ler ki üstüne

Henüz kaplarında (tomurcuklarında) bitkiler yediği için daha da se mir iniştir."

el-Herevî dedi ki: " Kalıntı" demektir. Mesela Orada ne bir göz, ne de bir iz vardır" denilir.

Meymun b. Mehran, Ebu Seleme b, Abdi 'r-Rahman ve Katade de: "Yahut bilgidenden bir eser" ilimden bir özel bilgi diye açıklamışlardır. Mücahid: Sizden öncekilerden nakiedegeldiğimiz bir rivayet, İkrime ve Mukatil peygamberlerden bir rivayet diye açıklamışlardır. el-Kurazî de bu isnad demektir, diye açıklamıştır. el-Hasen'e göre anlam; Ortaya atılan yahut çıkartılan (bilgi) demektir.

ez-Zeccac dedi ki: "Yahut bilgiden bir eser* alamet anlamındadır. Çünkü bu lafız "semahat" ve "şecaat" gibi bir mastardır. Kelimenin aslı da rivayet demek olan gelmektedir. Mesela, bir kimse hadisi bir başkasından naklederek zikrettiğini anlatmak üzere: "Hadisi rivayetle naklettim, ediyorum, rivayet etmek, ben hadisi rivayetle nakledici-yim" denir. Bu kökten olmak üzere de: "Sonrakilerin öncekilerden nakledegeldikleri bir hadis" demektir. el-A'sa der ki;

"Hakkında tartıştığınız o husus var ya, Dinleyene de, nakledene de açıkça gösterilmiştir."

Beyitteki, "açıkça gösterilmiştir" anlamındaki lafız; "Açıkça göstermiştir"" diye de rivayet edilmiştir.

"Yahut... bir eser" anlamındaki lafız; şeklinde "hemze" ötreli ve "peltek se" harfi sakın olarak da okunmuştur. Anlamının bilgiden bir kalıntı olması mümkün olduğu gibi, öncekilerin kitaplarından nakledilmiş bir bilgi, bir şey-anlamında olması da mümkündür, "Me'sur" ise kendisinden hadis rivayet edilenden, senedi sahih olarak nakledilen rivayete denilir.

es-Süleinî, ei-Hasen ve Ebu Reca "elif'siz olarak "hemze" ve "peltek se" harflerini üstün ile okumuşlardır. Bu da özellikle size verilmiş bir bilgi yahut başkasına verilmeyip tercihen size verilen bir bilgi demektir. Yine el-Ha-sen'den ve bir grub kimseden "elif" üstün ve "peltek se" sakın olarak; diye okudukları da zikredilmiştir. Birincisini es-Sa'lebî, ikincisini el-Ma-verdî zikretmiştir. Ayrıca es-Sa'lebî, İkrime'den "yahut bilgiden bir miras" diye (okuduğunu açıkladığını) nakletmiştir. [\[9\]](#)

5- Bu Âyet-i Kerime Bilgi Edinme Yollarını Açıklamaktadır:

Yüce Allah'ın: "...Eğer doğru söyleyenler İseniz, bundan önce bir kitab yahut bilgiden bit eser var ise bana getirin" buyruğunda bütün delil getirme yolları açıklanmış bulunmaktadır. Bu delillerin birincisi aklî delildir. Bu

da yüce Allah'ın: "De ki: Haber verin. Allah'tan başka kendilerine dua ettikleriniz yeryüzünde neyî yaratmışlar, yoksa onların göklerde bir ortak-hgımıvar?" buyruğunda dile getirilmektedir. Bu buyruk cansız varlığın Allah'tan başka ilah diye çağrılarak ona dua etmenin doğru olamayacağını aklî deli! ile ortaya koyup delillendirmektedir. Çünkü onun faydası da yoktur, zararı da. Daha sonra yüce Allah: "Bundan Önce bir kitab" buyruğu semî delili açıklamaktadır. "Yahut bilgiden bir eser var ise bana getirin."

5. Allah'tan başka kendisine kıyamete kadar (dua etse dahi) cevap veremeyecek olan ve kendilerine yaptıkları duadan habersiz olan kimselere dua eden kişiden

daha sapık kim olabilir?

"Allah'tan başka kendisine kıyamete kadar cevap veremeyecek olan" putlara "ve kendilerine yaptıkları duadan habersiz olan" yani bu duayı işi-temcyîp, anlayamayan "kimlere dua eden kişiden daha sapık kim olabilir?" Daha sapık ve daha cahil kimse olamaz, demektir. Yüce Allah bu buyrukta cansız oldukları halde putlardan Ademoğullarının müzekker kipi gibi sözeünüştür. Çünkü onlara ibadet edenler, onları kendilerine hizmet edilen kral ve emirlere benzer surette yapmışlardı. [\[10\]](#)

6. İnsanlar biraraya toplatıldıklarında onlar kendilerine düşman kesilir ve onların İbadetlerini inkar edenler olurlar.

"İnsanlar" kıyamet gününde "biraraya toplatıldıklarında onlar kendilerine düşman kesilir..." Yani bu ma'bud varlıklar kıyamet gününde kâfirlere düşman olacaklardır. Çünkü melekler kâfirlerin düşmanıdır, cinler ve şeytanlar da yarın kendilerine ibadet edeceklerle ilişkilerinin olmadıklarını söyleyecekler ve biri diğerine lanet okuyacaktır.

Diğer taraftan putların kendilerine tapınan kâfirlere -onlarda hayatın yaratılacağı takdirine binaen- düşman kesilecek olmaları da mümkündür. Buna delil de yüce Allah'ın: "Biz sana onlardan uzak olduğumuzu bildiriyoruz. Onlar bize ibadet etmiyorlardı" (el:Kasas, 28/63) buyruğudur.

Bir açıklamaya göre onlar ibadet etmiş oldukları varlıklara düşmanlık edecekler. Çünkü bu ma'budlar helak olmalarına sebep olmuştu. Mabudlar da onların kendilerine ibadetlerini inkar edecekler. Yüce Allah'ın: "Ve onların ibadetlerini inkar edenler olurlar" buyruğu da bunu ifade etmektedir. [\[11\]](#)

7. Âyetlerimiz kendilerine apaçık okunduğunda o inkar edenler kendilerine geldiğinde hak için: "Bu, apaçık bir büyüdür" dediler."Âyetlerimiz" yani Kur ânı Kerim "kendilerine apaçık okunduğunda o İnkâr edenler kendilerine geldiğinde hak için: 'Bu, apaçık bir büyüdür' dediler."

8. Onlar: "Onu uydurdu" mu diyorlar? De ki; "Eğer ben onu uydurmuş İsem siz Allah'a karşı bana hiçbir fayda sağlayamazsınız. O sizin Onun hakkında ne kadar ileri gittiğinizi iyî bilendir. Benimle skin aranızda şahid olarak O yeter. O çok mağfîret edendir, çok merhamet edendir."

"Onlar: Onu uydurdu mu diyorlar" buyruğundaki: "...mu" lafzında Onlar onu uydurdu mu diyorlar?" takdirindedir. Maksatları Muhammed uydurdu, dernektir.

Bununla onların âyetleri büyü diye adlandırdıkları söz konusu edildikten sonra başka bir hususa değinilmektir.

"mu" lafzındaki hemze'nin anlamı inkar ve taaccübtür. Şöyle denilmiş gibidir: Sen bunu bırak da onların hayret etmeyi gerektiren ve kabul edilemiyen şu sözlerini dinle! Onların sözlerine göre, Muhammed bu sözü yüce Allah'a iftira etmeyecek olsaydı söyleyemezdi. Halbuki Arapların yardımını almaksızın böyle bir söz söylemiş olsaydı, onun bu sözü söylemeye güç yetirebilmesi olağanüstülüğü dolayısıyla bir mucize olurdu. Eğer bu bir mucize ise, o vakit Allah tarafından onun tasdik edildiği anlamına gelir. Hikmetli bir kimse ise yalan söyleyeni tasdik etmez. O halde Muhammed iftiracı olamaz. Burada zamir "hak"a ait olup, onunla kastedilen âyetlerdir.

"De ki: Eğer ben onu" faraza "uydurmuş isem, s İz Allah'a karşı bana hiçbir fayda sağlayamazsınız.7' Allah'ın azabını benden uzaklaştırmaya, geri çevirmeye gücünüz yetmez. Sizin için Allah'a karşı nasıl iftira etmiş olabilirim?

"O sizin, Onun hakkında ne kadar ileri gittiğinizi" Mücahid'in. açıklamasına göre, neler söylediğinizi, bir başka açıklamaya göre de yalanlamak hususunda işi nereye vardırıldığınızı "iyi bilendir."

"Bir hususta ileri gitmek, ona dalmak ve ileriye doğru atılmak" demektir. "Söze daldılar, ileri gittiler" anlamındadır, "Deve gevişini işkembesinden, ağzına çıkardı" demektir. Şairin şu sözü deburadan gelmektedir:

"Önceleri gevişlerini içlerinde tutuyorken, daha sonra gevişlerini ağızlarına çıkardılar."

İnsanlar Arafat'tan, Mina'ya ifada ettiler (indiler)" demektir. Kısacası her: "Bir ileri atılma, ileri gitme ve bir dalma" anlamındadır.

"Benimle sizin aranızda şahid olarak O yeter." O, benim doğru söylediğimi, sizin de batıla kimseler olduklarınızı; bilir. "Şahid olarak" lafzı temyiz olarak nasbedilmiştir. "O" tevbe eden kimselere "çok mağfiret edendir (Gafurdur)" mümin kullarına "çok merhamet eden (Rahim)dir." [\[12\]](#)

9. De ki: "Ben peygamberlerin İlki değilim. Bana da ne yapılacağını bilemem, size de. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Ben açık açık korkutup uyarandan başkası değilim."

"De ki Ben peygamberlerin ilki değilim." İbn Abbas ve başkalarından: Ben ilk gönderilen peygamber değilim. Benden önce de gönderilmiş peygamberler vardı, diye açıkladıkları nakledilmiştir.

İlk" demektir. İkrime ve başkaları bu kelimeyi muzafın hazfı takdiri ile "dal"

harfî üstün olarak: diye okumuşlardır. "Ben bidatler sahibi bir kimse değilim" demek olur.aynı anlamda (ilk, önceden benzeri bulunmayan) olduğu söylenmiştir. Tıpkı yarı anlamına gelen: ile lafızları gibi. " Şair bedi" (oldukça güzel benzersiz) sözler söyledi" demektir. "Yeni ortaya konulmuş şey"; " Fjlan kişi bu işçe iltir (benzeri görülmemiştir)" demektir. Çoğulu da: diye gelir. Bu açıklamaları el-Ahfeş'ten naklettik. Kut-rub da Adî b. Zeyd'in şu beyitini zikretmektedir:

"Başına bir takım olayların geldiği kimselerin ilki değilim; Sefalet ve mutluluktan sonra hepsi de yok olup gitti. [\[13\]](#)"Bana da ne yapılacağını bilemem, size de* buyruğu ile kıyamet günü kastedilmektedir.

Bu âyet-i kerime nazil olunca müşrikler, yahudiler ve münafıklar sevinerek; Kendisine de, bize de ne yapılacağını bilemeyen ve böylelikle bize bir üstünlüğü bulunmadığı ortaya çıkan bir kimseye nasıl uyabiliriz? Eğer o söylediği bu sözleri kendiliğinden uydurmamış olsaydı, kendisini peygamber olarak gönderen kimse ona ne yapılacağım bildirirdi, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: "Allah, geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın..." (el-Feth, 48/2) buyruğunu indirdi ve bu âyeti neshetti, Allah da kâfirlerin burnunu böylelikle yere sürttü.

Ashab-ı Kiram da: Ne mutlu sana ey Allah'ın Rasûlü! Allah sana neler yapacağını açıklamış bulunuyor, ey Allah'ın peygamberi! Keşke bize de ne yapacağını bilmiş olsaydık, dediler. Bunun üzerine de: "Mümin erkeklerle, mümin kadınları altlarında nehirler akan cennetlere... soksun ve günahlarını örtsün diye" (el-Feth, 48/5) buyruğu ile: "Müminlere de muhakkak onlar için Allah'tan büyük bir lütuf ve ihsan olduğunu müjdele!" (el-Ahzab, 33/47) buyruğunu indirdi. Bunu Enes, İbn Abbas, Katade, el-Hasen, İkrime ve ed-Dahhak söylemişlerdir.

Ensardan bir kadın olan Um el-Ala dedi ki: Biz muhacirleri kendi aramızda paylaştırdık. Bizim payımıza Osman b. Maz'un b. Huzafe b, Cumah düştü. Onu bize ait odalardan birisine misafir eltik ve vefat etti. Ben: Ey sahibin babası! Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Şüphesiz Allah sana ikramda bulunmuştur, dedim. Peygamber (sav) bunun üzerine: "Allah'ın ona muhakkak ikramda bulunduğunu nereden biliyorsun?" diye sordu. Ben de şöyle dedim: Babam, anam sana feda olsun ey Allah'ın Rasûlü! O değilse kime (Allah ikram edecek)? Şöyle buyurdu: "Ona gelince, ona yakîn (ölüm) gelmiş bulunuyor. Biz gerçekten hayırdan başkasını görmedik. Şüphesiz ki ben onun için cenneti ümid ediyorum, Fakat Allah'a da yemin ederim ki ben Allah'ın Ra-sûlüyüm. Bununla birlikte bana da, size de ne yapılacağını bilemiyorum," Bunun üzerine (Um el-Ala) dedi ki: O halde ben de Allah adına yemin ediyorum ki bundan sonra ebediyyen bir

daha kimseyi tezkiye etmeyeceğim. [14]

Bunu es-Sa'lebî zikretti ve şöyle dedi: Peygamber (sav) bu sözü günahının bağışlanacağını bilmediği bir zamanda söylemişti. Allah ise Hudeybiye gazvesinde vefatından dört yıl önce ona günahlarını bağışlamıştı.

Derim ki: Um el-Ala yoluyla gelen hadisi ikıharî rivayet etmiştir. Benim oradaki rivayetim: "Ben ona ne yapılacağını bilemiyorum [15]" şeklinde olup Buharî'de: "Bana da, size de" ifadesi yoktur. İleride açıklaması geleceği üzere Allah'ın izniyle sahih olan şekil budur. Ayet-i kerime de neshedilmiş değildir, çünkü bu bir haberdur.

en-Nehhas şöyle demiştir: Nasih ve mensuhun burada olması İki bakımdan imkansız bir şeydir. Birincisi bu bir haberdur, diğeri ise sûrenin başından itibaren buraya kadar hitab müşrikleredir. Onlara karşı delil getirilmekte ve onlar azarlanmaktadır, O halde öncesinin de, sonrasının da olduğu gibi, bu buyruğun da müşriklere bir hitab olması gerekmektedir. Peygamber (sav)'ın da müşriklere: -Ahirette- "bana da ne yapılacağını bilemem, size de" demesi imkansız bir şeydir. Çünkü Peygamber (sav), peygamber olarak gönderildiği itk andan itibaren vefatına kadar küfür üzere ölenin ebediyyen cehennemde olacağını bildirip, durmuştur. İman üzere ölüp, kendisine uyan ve itaat edenin de ce'nette olacağını söylemiştir. Peygamber (sav) ahirette kendisine de, onlara da neler yapılacağını görüyor ve biliyordu. Dolayısıyla ahirette bana da, size de ne yapılacağını bilemiyorum, demesi mümkün değildir. O vakit onlar da: Sen bir rahat ve huzura mı erişeceksin, yoksa azab ve cezaya mı varacaksın bilmiyorken nasıl sana uyarız, derlerdi. Ayet-i kerimenin anlamı hakkında doğru olan el-Hasen'in yaptığı açıklamadır. Nitekim Ali b. Muhammed b. Cafer b. Hafs, Yusuf b. Musa'dan okuduğu üzere, o dedi ki: Bize Vekî' anlattı, bi2e Ebu Bekr el-Huzelî, el-Ha-sen'den anlattı: "-Dünyada- bana da ne yapılacağını bilemem, size de.": Ebu Cafer (en-Nehhas) dedi ki: Bu, en sahih ve en güzel bir görüştür. Peygamber (sav) kendisine de, onlara da hastalık, sağlık, ucuzluk, pahalılık, zenginlik, fakirlik gibi neler ulaşacağım bilemiyordu. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur; "Eğer gaybı bilseydim, elbette daha çok hayır yapardım ve bana hiçbir fenalık dokunmazdı. Ben ancak bir uyarıcı ve iman eden bir topluluğu müjdeleyenim." (el-Araf, 7/188)

el-Vahidî ve başkaları da el-Kelbî'den, o Ebu Salih'ten, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini zikretmektedirler: Rasûlullah (sav)'ın ashabının karşı karşıya kaldığı belalar ağırlaşınca rüyasında hurması, ağacı ve suyu bol bir yere hicret edeceğini gördü. Bunu ashabına anlattı, onlar da buna sevindiler. Müşriklerin eziyetleri altında iken içinde bulundukları bu halden kurtulacakları yorumunu çıkardılar,

Ancak bir süre bu hallerinde kaldıkları halde böyle bir durumla karşılaşmadılar. Ey Allah'ın Rasûlü dediler, gördüğün yere ne zaman hicret edeceğiz? diye sordular. Peygamber (sav) sesini çıkarmadı. Yüce Allah da: "Bana da ne yapılacağını bilemem, size de" buyruğunu indirdi. Yani rüyamda gördüğüm yere çıkıp gidecek miyim, gitmeyecek miyim, ben de bilemiyorum. Sonra şöyle buyurdu; "Bu benim rüyamda gördüğüm bir şeydi. Ben ancak bana vahyolunana uyarım." Yani size haber verdiğim husus bana vahyolunmadı.

fel-Kuşeyrî dedi ki: Buna göre âyeti kerimede nesh sözkonusu değildir.

Yine denildiğine göre buyruğun anlamı şöyledir: Ben yüce Allah'ın bana da, sizlere de neleri farz kılacağını bilemiyorum. Taberî ise buyruğun şu anlamda olmasını tercih etmiştir: Dünyada benim ve sizin işinizin nereye varacağını bilemiyorum. İman edecek misiniz, yoksa küfre mi sapacaksınız, size çabucak azab mı gönderilecek, yoksa azabınız ertelenecek mi?

Derim ki; Bu da el-Hasen, es-Süddî ve diğerlerinin açıklaması ile aynı anlamı dile getirmektedir. el-Hasen dedi ki: Dünyada bana da ne yapılacağını bilemiyorum, size de. Ahirete gelince (bunu bilememekten) Allah'a sığınırım. - Çünkü o, yüce Allah rasûllerle birlikte süz aldığı sırada cennette olduğunu bilmişti.- Fakat dünyada bana ne yapılacağını bilemiyorum. Benden önceki peygamberler yurtlarından çıkartıldığı gibi, ben de çıkartılacak mıyım? Yoksa benden önceki peygamberlerden kimisi öldürüldüğü gibi ben de öldürülecek miyim, Size de ne yapılacağını bilemiyorum, siz beni tasdik eden ümmetim mi olacaksınız, yalanlayan ümmetim mi? Siz semadan atılan taşlarla taşlanan ümmetim mi olacaksınız? yoksa yerin dibine geçirileceklerden mi olacaksınız? Daha sonra yüce Allah'ın: "Dini bütün dinlere üstün kılmak için rasûlünü hidayetle ve hak din ile gönderen O'dur" (et-Tevbe, 9/33) buyruğu nazil oldu. Yüce Allah burada buyuruyor ki: Onun dinini bütün dinlere üstün kılacaktır. Sonra onun ümmeti hakkında da: "Halbuki sen içlerinde iken Allah onlara azab verecek, değildir" (el-Enfal, 8/33) diye buyurdu ve böylelikle ona da, ümmetine de ne yapacağını haber vermiş oldu. Bütün bunlarda nesh sözkonusu değildir, yüce Allah'a hamdolsun. Yine ed-Dahhak şöyle demiştir: "Bana da ne yapılacağını bilemem, size de." Yani size nelerin emir verileceğini ve size nelerin yasaklanacağını bilemem.

Şöyle de denilmiştir: Peygamber (sav)'a, müminlere: "Kıyamet gününde bana da ne yapılacağını bilemiyorum, size de" demekle emrolunduktan sonra yüce Allah bunu; "Allak geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın" (el-Feth, 48/2) buyruğu ile açıkladı. Bundan sonra müminlerin halini, sonra da kâfirlerin halini açıkladı.

Derim ki: Bu birinci görüş ile aynı anlamı ifade eder. Şu kadar var ki burada

neshi beyan anlamında kullanmış olup, müminlere böylece söylemesini emrettiği belirtilmiştir. Sahih (doğru olan) açıklama ise bizim el-Ha-sen'den ve diğerlerinden naklettiğimiz açıklama şeklidir.

"Ne yapılacağını" anlamındaki buyrukta' bulunan: "Ne" edatının mev-sul isim olması mümkün olduğu gibi, merfu ve istifham (soru edatı) olması da mümkündür.

"Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Ben açık açık korkutup uyarandan başkası değilim" buyruğundaki "vahyolunan" anlamındaki buyruk: "Vahyettiğr diye okunmuştur ki; yüce Allah'ın bana vahyettiğine uyarım, demektir. Daha önce başka yerde geçmiş bulunmaktadır. [\[16\]](#)

10. De kî: "Bana haber verin. Eğer o Allah tarafından gönderilmiş iken, siz onu İnkâr etmiş İseniz ve

İsrailoğullarından bir şahit de onun bir benzeri üzere şahitlik edip iman etmiş olduğu halde siz büyüklük taslamış beniz, gerçek şu ki; Allah zalimler topluluğuna hidayet vermez."

"De ki: Bana haber verin. Eğer o" Kurân-ı Kerim "Allah tarafından gönderilmiş İken, sîz onu İnkâr etmiş İseniz..." eş-Şa'bî dedi ki: Burada kasıt, Muhammed (sav)'dır. "Ve İsrailoğullarından bir şahid de onun bir benzeri üzere şahitlik edip..." buyruğu hakkında İbn Abbas, el-Hasen, İkrime, Ka-tade ve Mücahid dediier ki: Buradaki "şahid" Abdullah b. Selam'dır. O ya-hudilere karşı Rasûlullah (sav)'ın Muhammed'in Tevrat'ta anıldığına ve Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğuna dair tanıklıkta bulundu,

Tirmizî'de yer alan rivayete göre ondan (Abdullah b. Selam'dan) şöyle dediği kaydedilmiştir: Allah'ın Kitabından bazı âyetler benim hakkımda inmiştir. Benim hakkımda; "Ve İsrailoğullarından bir şahid de onun bir benzeri üzere şahidlik edip iman etmiş olduğu halde siz büyüklük taslamış iseniz, gerçek şu ki Allah zalimler topluluğuna hidayet vermez" buyruğu nazil olmuştur [\[17\]](#) Bu er-Rad Sûresi'nin sonlarında (13/43. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Mesruk dedi ki; Kastedilen şahid Musa ve Tevrat'tır. Abdullah b. Selam değildir. Çünkü o Medine'de müslüman olmuş, bu sûre ise Mekke'de inmiştir. Devamla dedi ki: Yüce Allah'ın: "Onu inkâr etmiş iseniz" buyruğu Kureyşlilere bir hitabür.

eş-Şa'bî dedi ki: Buradaki şahit İsrailoğulları arasından Musa'ya ve Tevrat'a iman eden kimselerdir. Çünkü Abdullah b. Selam, Peygamber (sav)'ın vefatından iki sene önce İslama girmiştir, bu sûre ise Mekke'de inmiştir.

el-Kuşeyrî dedi ki: Buradaki şahid Musa'dır diyen sûre Mekke'de inmiştir ve Abdullah b. Selam da Peygamber (sav)'ın vefatından iki yıl önce vefat etmiştir, der. Bununla birlikte âyet Medine'de inmiş olmakla birlikte, Mek-ki bir sûrede konabilir(di). Çünkü âyet-i kerime nazil oldu mu Peygamber (sav) bunu şu sûreye koyun derdi. Bu âyet-i kerime müşriklere karşı delil getirmek sadedindedir. Delil yönü de şudur: Onlar bazı hususlarda yahudile-re başvuruyorlardı. Yani yahudilerin onlara yaptıkları şahitlik ile yahudile-rin peygamberinin bana şahitliği en açık delillerdendir.

Bu sûrenin yahudiilere karşı delil getirmek sadedinde olma ihtimali de uzak değildir. Abdullah b. Selam yahudiler müslüman olduğunu henüz öğrenmemişken müslüman olarak Peygamber efendimize geldiğinde: Ey Allah'ın Rasûlü, sen beni seninle yahudiier arasında hakem layin et, dedi. Peygamber yahudiilere Abdullah hakkında: "O aranızda nasıl bir adamdır? diye sorunca, onlar: O bizim efendimiz, bizim en bilgili olanımızdır, dediler. Peygamber: "O bana iman etti" deyince, hakkında olmadık kötü sözleri söylediler... diye başlayan bu hadisi° [\[18\]](#) daha önceden geriniş bulunmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Yahudiler İbn Selam'ın hükmüne razı oldular ve peygambere: Eğer o senin lehine şahitlik ederse, biz de sana iman ederiz, dediler. Ona sorulunca, şahidlikte bulundu, sonra da müslüman oldu.

"Onun bir benzeri" benim size getirdiğimizin bir benzeri "üzere şahîd-lik edip..." yani Musa Tevrat'a, Muhammed de Kur'ân'a şahidlik etti, demektir. el-Cürcanî dedi ki: Buradaki "benzeri" ifadesi sıladır. Buyruk: Bir şahid onun Allah'tan geldiğine dair onun hakkında şahidlikte bulundu, demektir.

Bu şahid, "iman etmiş olduğu halde, siz" imana karşı "büyüklük taslamış iseniz..." buyruğunda geçen: "İken" in cevabı hazfedilmiş olup o iman ederse siz iman edecek misiniz, takdirindedir. Bu açıklamayı ez-Zec-cac yapmıştır. "İman etmiş olduğu halde siz büyüklük taslamış iseniz" kendi nefsinize zulmetmiş olmaz mısınız? takdirinde olduğu da söylenmiştir. Bunu da "gerçek şu ki Allah zalimler topluluğuna hidayet vermez" buyruğu açıklık getirmektedir. Bir başka görüşe göre: "...iman etmiş olduğu halde, siz büyüklük taslamış iseniz" Allah'ın azabından emin olabilecek misiniz? diye de açıklanmıştır.

"Bana haber verin" ifadesi soru sormak için ön görülmüş bir lafızdır. Bundan dolayı hu (fiil) meful gerektirmez. en-Nekkaş ve başkaları da şunu nakletmektedir: Ayet-i kerimede bir takdim ve tehir olup ifadenin takdiri şöyledir: De ki: Bana haber verin. Eğer o Allah tarafından olup, İsrailoğullarından bir şahid de sahicilik etmiş ve o buna iman etmiş iken, siz küfre saparsanız; şüphesiz Allah zalimler topluluğuna hidayet vermez. [\[19\]](#)

11. İnkâr edenler iman edenler için dediler ki: "Eğer o hayırlı olsaydı, bizden önce ona ulaşamazlardı." Onunla hidayet bulmadıkları için de: "Bu eski bir uydurmadır* diyeceklerdir.

"İnkâr edenler iman edenler için dediler ki: Eğer o hayırlı olsaydı, bizden önce ona ulaşamazlardı" buyruğunun nüzul sebebi ile ilgili olarak altı görüş vardır.

[\[20\]](#)

1- Peygamber (sav) Mekke'de Ebu Zerr el-Ğifarî'yi, müslüman olmaya davet etti, o da İslâmı kabul etti. Onun kavmi onun vasıtasıyla himaye isteyerek, liderleri Peygamber efendimize geldi ve müslüman oldu. Daha sonra liderleri de kendilerini İslama davet etti, onlar da İslama girdiler. Bu husus Ku-reyş'e ulaşınca, eğer bu husus bir hayır olsaydı, antlaşmalarımız olan Ğifar-lılar bizden önce onu elde edemezlerdi, dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi. Bu açıklamayı Ebu'l-Mütevekkil yapmıştır.

2- Zinnire müslüman oldu. sonra gözleri kör oldu. Ona: Lat ve Uzza seni çarptı, dediler. Bu sefer yüce Aİlah ona gözlerini geri verdi. Kureyş'in büyükleri de: Eğer Muhammed'in getirdiği bir hayır olsaydı, bizden önce Zin-nire onu elde edemezdi, dediler. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi. Bu da Ur ve b. ez-Zübeyr'in görüşüdür.

3- Kâfir olan Benu Amir, Gatafan, Temim, Esed, anzala ve Eşçalılar, müslüman olan öifarlı, Eşlem, Cüheyne, Müzeyne ve Huzaalılar hakkında söyle dedi: Eğer Muhammed'in getirdiği şey bir hayır olsaydı, şu deve çobanları bizden önce ona ulaşamazdı. Çünkü biz onlardan daha aziziz. Bu açıklamayı da el-Kelbî ve ez-Zeccac yaptı. el-Kuşeyrî de İbn Abbas'tan ayrıca nak-letmiştir.

4- Katade: Âyet Kureyş müşrikleri hakkında inmiştir. Onlar; Eğer Muhammed'in bizi kendisine çağırdığı şey hayır olsaydı, Bilal, Suhayb, Ammar, filan ve filan bizden önce ona erişemezlerdi. Bu da dördüncü görüştür.

5- Yahudi kâfirler iman edenlere, yani Abdullah b. Selam ve arkadaşlarına: Eğer Muhammed'in dini hak olsaydı bunlar bizden önce onu elde edemezlerdi, dediler. Müfessirlerin çoğu böyle demiştir. Bühu da es-Sa'lebî nakletmiş tir.

6- Mesruk dedi ki: Kâfirler şöyle dedi: Eğer bu bir hayır olsaydı, yahudi-ler bizden önce ona erişemezlerdi. Bunun üzerine bu Jyet-i kerime indi.

Kâfirlerin: Eğer bu bir hayır olsaydı, bizden önce ona ulaşamazlardı, şeklindeki sözleri onlara muhalefet eden herkesin lehine, fakat kendilerinin aleyhine olan en büyük itirazlarındandır. Çünkü onlara şöyle denir: Eğer sizin izlediğiniz yol bir hayır olsaydı, biz bu yolu bırakmazdık ve eğer sizin Allah Rasûlünü

yalanlamanız bir hayır olsaydı, bizden önce siz bu işe ulaşamazdınız. Bunu da el-Maverdî zikretmiştir. Şöyle de denilmiştir: Yüce Allah'ın: "Bizden önce ona ulaşamazlardı" sözleri kâfirlerin kimi müminlere söylediği sözlerden olması mümkün olabildiği gibi, hicaptan gaibe geçiş üslubu ile kullanılmış bir ifade olması da mümkündür. Yüce Allah'ın: "Hatta sizge railerde bulunduğunuz zaman onlar da içindekileri güzel bir rüzgar ile götürüp..." (Yunus, 10/22) buyruğuna benzemektedir. [21]

"Onunla" iman ile Kur'ân ile denildiği gibi, Muhammed (sav) ile diye de açıklanmıştır "hidayet bulmadıkları için de: Bu eski bir uydurmadır, diyeceklerdir." Yani onlar Kur'ân ile olsun, Kur'ân'ı getiren vasıtasıyla olsun hidayeti elde edemeyince ona düşmanlık ettiler ve Kur'ân'ı yalana nisbet ederek; Bu eski bir uydurmadır, dediler, Öncekilerin efsaneleridir, dedikleri gibi.

Birisine Kur'ân-ı Kerim'de: Kişi bilmediğinin düşmanıdır, meseli var mıdır? diye sordular. O: Evet dedi. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Onunla hidayet bulmadıkları için de: Bu eski bir uydurmadır, diyeceklerdir."

Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Hayır, onlar ilmini kavrayamadıkları... bir şeyi yalanladılar" (Yunus, 10/39) buyruğudur. [22]

12. Halbuki bundan Önce de Musa'nın kitabı bir önder ve bir rahmetti. Bu İse zulmedenleri korkutup ihsan edenlere bir müjde olmak üzere: Arap dili ile indirilmiş doğrulayıcı bir kitaptır.

"Halbuki bundan" Kur'ân-ı Kerimden "önce de Musa'nın kitabı" Tevratkendisine uyulan "bir öndet ve" Allah'tan "bir rahmetti." İfadede hazfedilmiş sözler vardır Yani bununla birlikte siz, onunla hidayeti bulmadınız. Çünkü Tevrat'ta Peygamber (sav)'ın nitelikleri ve ona iman edilmesi gerektiği belirtilmiş idi. Onlar ise bunu terkettiler.

" Bir önder" lafzı hal olarak nasbedilmistir. Çünkü buyruk: Ondan önce de önder olarak Musa'nın kitabı gelmişti, anlamındadır.

"Ve bir rahmet" lafzı da ona atfedilmiştir. Bir fiil takdiri ile nasbedildiği de söylenmiştir. Yani Biz onu bir önder ve bir rahmet ile indirdik, demektir.

el-Ahfeş dedi ki: Kat' [23]dolayısıyla nasb üzere gelmiştir. Çünkü "Musa'nın kitabı" izafet olduğundan dolayı marifedir. Zira nekre tekrarlanacak yahut izafe yapılacak ya da başına elif-lam getirilecek olursa, marife olur.

"Bu" Kur ân "İse... Arap dili ile indirilmiş doğrulayıcı bir kitaptır." Yani bu kitap hem Tevrat'ı, hem kendisinden önceki kitapları doğrulayıcıdır. Peygamber (sav)'ı

doğrulayıcı olduğu da söylenmiştir,

"Arap dili ile" lafzı hal üzere nasbedilmiştir. Yani o kendisinden öncekileri Arapça olarak tasdik eden bir kitaptır. "Dili" ise hale bir tevtie (hazırlık) yani tekiddir. Arapların: "Salih bir adam olarak Zeyd bana geldi" demelerine benzer. Burada "bir adam" lafzı tekid olarak zikredilmiştir. Şu takdirde bir fiilin mahzuf olduğu kabul edilmek suretiyle nasbedildiği de söylenmiştir: "Bu tasdik edici bir kitaptır yani ben dilinin Arapça okluğunu kastediyorum" demektir. Cer harfinin düşürülmesiyle nasbedildiği de söylenmiştir ki, buna göre takdiri."Arab dili-ile" şeklindedir.

"Dil" anlamındaki lafzın meful olduğu ve Peygamber (sav)'ın kastedildiği de söylenmiştir. Yani bu öyle bir kitaptır ki, Peygamber (sav)'ı tasdik etmektedir. Çünkü onun mucizesidir. İfade: "Dili Arapça olanı tasdik edicidir" takdirindedir. Burada-ü halde "dil" anlamındaki kelime "musaddık; tasdik edici" lafzı ile nasbedilmiştir. Bu da Peygamber (sav)'dır. "Lisan* ile Kur'ân'ın kastedilme ihtimali uzaktır. Çünkü o vakit anlamı kendi kendisini tasdik eder, şeklinde olur. "Zulmedenleri korkutup..." buyruğundaki: " Korkutması için (mealde: korkutup)" buyruğu genel olarak kitabın durumunu haber vermek üzere "ye" üe okunmuştur. Yani küfür ve rnasıyet ile kendilerine zulmeden kimseleri korkutmak için (indirilmiştir). Rasûlullah (sav) hakkında haber olduğu da söylenmiştir

Naiî', İbn Amir ve el-Bezzî ise Peygamber (sav)'a hitab olmak üzere "te" ile (korkutasın diye, anlamına gelir) okumuşlardır. Ebu Ubeyde, ile Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmişlerdir. Yüce Allah da; "Ancak sen bir uyarıcısın" (er-Rad, 13/7) diye buyurmuştur.

"İhsan edenlere bir müjde olmak üzere" buyruğundaki: " Müjde" ref konumundadır ki "o bir müjde(dir)" demek olur. "Kîtab"a atf olduğu da süyienmiştir. Yani bu doğrulayıcı ve müjde otan bir kitaptır, demek olur. Cer harfinin düşürülmesiyle mansub olması da mümkündür. Zulmedenleri korkutup uyarması ve... müjde olması için... demek olur. Cer harfi düşürülünce nasbedildi. Mastar olarak mansub olduğu da söylenmiştir ki; bu da: "İhsan edenlere bir müjde vermen için,.. " demek olur. Burada; "Müjdelemen" fiili yerine "müjde" anlamındaki kelime yerleştirilince nasbedilmiş oldu. Nitekim: " Seni ziyaret etmek için, sana ikram olsun ve hakkını yerine getirmek maksadıyla sana geldim" demeye benzer ki bu da: demek gibidir. Burada: " Sana ikram olmak üzere" anlamındaki kelime, hazfedilmiş bir fiil ile nasbedilmistir. [24]

13. Muhakkak ki: "Rabbİniz Allah'tır" deyip sonra da dosdoğru hareket edenler

için korku yoktur, onlar üzülmeyenler de.

14. İşte onlar cennetliklerdir, yaptıklarına mükâfat olmak üzere orada ebedîyyen kalıcıdırlar.

"Muhakkak ki: Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra da dosdoğru hareket edenler İçin..." âyetinin anlamı daha Önceden (Fussilet, 41/30. âyet) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: Âyet, Ebu Bekir es-Sıddık hakkında inmiştir. Bununla birlikte âyet herkesi kapsamaktadır. [25]

" Mükâfat olmak üzere" anlamındaki buyruk mastar (mcfül-i mutlak) olarak nasbedilmiştir.

15. Biz, insana, ana-babasına iyilikte bulunmasını tavsiye ettik.

Annesi onu zorlukla taşımış, zorlukla bırakmıştır. Onun taşınması ve sütten kesilmesi de otuz aydır. Nihayet o yiğitlik ve olgunluk çağına ulaşınca ve kırk yasına varınca der ki: "Rabbim, bana, ana babama verdiğin nimete şükretmemi ve Senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et ve soyumdan gelenleri de benim için salih kimseler kıl. Şüphesiz ben Sana tevbe ettim ve ben teslim olmuşlardım." [26]

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:

1- Bu Âyetin Önceki Buyruklarla İlişkisi:

"Biz insana ana-babasına iyilikte bulunmasını tavsiye ettik" buyruğu ile yüce Aüh insanın anne babasına karşı durumunun farklı olduğunu açıklamaktadır. İnsan onlara itaat de edebilir, onlara aykırı hareket de edebilir. Yani bunun benzeri bir durum bizzat Peygamber (sav) ile onun kavmi hakkında da uzak görülecek bir ihtimal değildir. Öyle ki kimileri onun çağrısını kabul ederken kimileri inkar etmektedir.

İşte buyrukların birbirleriyle ilişki yönü budur. Bu açıklamayı el-Kuşey-rî yapmıştır. [27]

2- "İyilikte Bulunmak: İhsan":

Yüce Allah'ın: "İyiliktebulunmasını" buyruğu genel olarak: "İyilikle" diye

okunmuştur. Haremeyn ehli, Basralılar ve Şamlıların mushaflarında bu böyledir. İbn Abbas ile Kufeliler ise: "İyilikte bulunmasını" diye okumuşlardır. Delilleri de yüce Allah'ın el-En'am ile Fsra sûrelerindeki: " Ana babaya iyilikte bulunun" (el-En'am, 6/151) ve (el-İsra, 17/23) buyruğudur. Kufelilerin mushaflarında da böyledir.

Birinci okuyuşun delili sanı yüce Allah'ın el-Ankebut Sûresi'ndeki: "Biz insana anasına babasına iyi davranmasını tavsiye ettik" (el-Ankebut, 29/8) buyruğudur. Böylelikle onlar (bu iki âyeti) farklı okumamışlardır.

(Haremeyn ehli ve diğerlerinin okuyuşunda geçen): Hüsn (güzellik, iyilik), kubh (çirkinlik)in zıddıdır. (Diğerlerinin okuyuşu olan) ihsan (iyilikte bulunmak) ise, kötülük yapma'nın zıddıdır, "Tavsiye" de emir vermek anlamındadır, Gerek bu hususta, gerek âyetin kimin hakkında indiğine dair açıklamalar daha önceden (el-Ankebut, 29/8-9. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [28]

3- Annenin Çocuğunu Karnında Taşımaları:

"Annesi onu zorlukla taşımış, zorlukla bırakmıştır" buyruğundaki: " Zorlukla" buyruğu zorluk ve sıkıntı ile demektir. Bu lafız genel olarak "kef" harfi üstün olarak okunmuştur. Ebu Ubeyd'in tercih ettiği de budur. O dedi ki: Bu lafız Kur'ân-ı Kerim'de geçtiği her yerde böyle okunur. Ancak el-Bakara Sûresi'nde yer alan: "Hoşlanmadığınız halde savaş size farz yazıldı" (el-Bakara, 2/216) böyle değildir. Çünkü burada isimdir, diğerleri hep mastardır.

Kufeliler ise "kef" harfini ötreli olarak okumuşlardır. Bunların: "Zayıflık, mumundan ayrılmamış bal" lafızlarında olduğu gibi iki ayrı söyleyiş olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da el-Kİ-saî yapmıştır^ (Bu lafız) bütün Basrahlarca da böyledir. Yine el-Kisaî ve el-Ferra, ikisi arasındaki farka dair şöyle demişlerdir: Ötreli okuyuş insanın kendisini zorladığı şey hakkında, üstün okuyuş, başkası tarafından zorlanması yani baskı ve gazab suretiyle bir işin ona yaptırılması hakkında kullanılır. Bundan dolayı bazı Arapça bilginleri "kef harfi üstün olarak kullanılmasının lahn olduğuna söylemişlerdir. [29]

4- Gebeliğin ve Küçük Çocuğa Süt Emzirmenin Süresi:

"Onun taşınması ve sütten kesilmesi de otuz aydır" buyruğu hakkında İbn Abbas şöyle demiştir: Eğer hamilelik dokuz ay sürerse, annesi bebeği on-bir ay emzirir. Eğer altı ay sürerse, yirmidört ay emzirir.

Rivayete göre Osman (r.a)'a altı ay hamilelikten sonra doğum yapmış bir kadın

getirilince, ona had vurulması için hüküm vermek istemiş, Fakat Ali (r.a): Ona had vurman gerekmez, demiş. Çünkü yüce Allah: "Onun taşınması ve sütten kesilmesi de otuz aydır" diye buyurduğu gibi: "Anneler evlatlarını iki bütün yıl emzirirler" (el-Bakara, 2/233) diye de buyurmuştur. Dolayısı ile süt emzirmek yirmidört ay olunca geriye hamilelik süresi olarak altı ay kalır. Osman (r.a) görüşünden vazgeçerek o kadına had uygulamamış. Buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresinde (2/233- âyet, 6. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Hamileliğin başından ilk üç ayın sayılmadığı da söylenmiştir. Çünkü bu süre zarfında çocuk nutfе, alaka ve bir çığnem ettir. Onun hissedilir bir ağırlığı olmaz. İşte yüce Allah'ın: "Eşini örtüp bürüyünce (eşi) hafif bir yük yüklendi. Bununla gider gelirdi" (el-Araf, 7/189) buyruğunun anlamı budur.

"Fisal" sütten kesmek demektir. Lukman Sûresi'nde (31/14-15. âyetler, 3. başlıkta) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. el-Hasen, Yakub ve başkaları "onun... sütten kesilmesi" anlamındaki lafzın "fe" harfini üstün, "sad": harfini de sakın olarak (ve sad'dan sonra elifsiz) diye okumuşlardır.

Âyet-i kerimenin Ebu Bekr es-Sıddık hakkında indiği rivayet edilmiştir. Ona gebe kalınması ve sütten kesilmesi otuz aylık bir sürede tamamlanmıştı. Annesi onu dokuz ay karnında taşımış, yirmibiray da ona süt vermişti.

İfadede hazfedilmiş lafızlar da vardır. Yani ona gebe katmıma süresi ile süt-ten'-kesilme süresi otuz aydır. Şayet bu ifade takdiri sözkonusu olmasaydı, “ Otuz” lafzı zarf olarak nasbedilir ve anlam da değişirdi. [\[30\]](#) [\[31\]](#)

5- Yiğitlik ve Olgunluk Çağı:

"Nihayet o yiğitlik ve olgunluk çağına ulaşınca..." buyruğunu İbn Ab-bas onsekiz yaşına ulaşınca, diye açıklamıştır. Ata'nın kendisinden yaptığı rivayette de şöyle demiştir: Ebu Bekir, Peygamber (sav)'la onsekiz yaşında iken arkadaşlık yapmaya başladı. Peygamber (sav) da o sırada yirmi yaşında idi. Şam'a ticaret maksadıyla gitmek için yola koyuldular. Sedir ağacı bulunan bir yerde konakladılar. Peygamber (sav) o ağacın gölgesine oturdu. Ebu Bekr ise orada bulunan bir rahibin yanına gidip dine dair sorular sormaya başladı. Rahib ona: Bu ağacın gölgesindeki adam kimdir? diye sordu. O: Abdu'l-Muttalib'in oğlu Abdullah'ın oğlu Muhammed'dir dedi. Rahib: Bu Allah'a an-dolsun ki bir peygamberdir. İsa'dan sonra kimse onun gölgesi altına da oturmuş değildir. Bunun üzerine Ebu Bekir'in kalbine yakın ve onu tasdik etmek yer etti. Rasûlullah (sav)'dan yolculuklarında olsun, ikametinde olsun hemen hemen ayrılmaz oldu. Rasûlullah (sav)'a kırk yaşında iken peygamberlik verilince, Ebu

Bekr (r.a) otuzsekiz yaşında iken Rasûlullah (sav)'ı tasdik etli. Kırk yaşına erişince de: "Rabbim bana ana babama verdiğin nimeti şükretmemi..." diye dua etti.

eş-Şa'bî ve İbn Zeyd dedi ki: Buradaki: " Yiğitlik ve olgunluk çağı" ergenlik yaşına gelmek demektir. el-Hasen, bu kırk yaşına erişmektir, diye açıklamıştır. Yine ondan gelen bir rivayete göre ona karşı delilin ortaya konulmasıdır diye açıklamıştır. Bu âyet-i kerimeye dair açıklamalar daha önce el-En'am Sûresi'nde (6/151-153. âyetler, 11. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

es-Süddî ve ed-Dahhak da âyet Sa'd b. Ebi Vakkas hakkında inmiştir, demişlerdir. Bu hususta daha önceden (el-Ankebut, 29/8-9. âyetler ile Lukman, 31/14-15. âyetler, 6. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır,

el-Hasen dedi ki: Ayet-i kerime belirli bir krmse hakkında kayıtlı değildir. Genel olarak herkes hakkında inmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [32]

6- ilahi Nimetlere Şükretmek:

"Rabbim bana" ihsan ettiğin hidayete "ana babama verdiğin" ve küçükken beni büyütüp terbiye etmeleri için bağışladığın, merhamet ve şefkate "nimete şükretmemi" senin nimetine şükretmeyi "...ilham et."

Bir başka açıklamaya göre bana ihsan ettiğin sağlık ve afiyet nimetine, anneme de bağışladığın zenginlik ve servet nimetine şükretmemi ilham et.

Ali (r.a) dedi ki: Bu âyet-i kerime Ebu Bekir es-Sıddık (r.a) hakkında inmiştir. Anne babası müslüman olduğu gibi, hem anne hem de babası muhacirlerden müslüman olmuş başka bir kimse yoktur. Bundan dolayı yüce Allah kendisine onlara iyi bakmasını tavsiye etmiş ve bu hüküm ondan sonra gelenler için de bağlayıcı olmuştur. Babası Ebu Kuhafe, Osman b. Amir b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teyin'dir. Annesi ise künyesi Ummu'l-I-layr olup, adı Sahr kızı Selma'dır. Sahr'ın babası Amir, onun babası Ka'b, onun babası Sa'd'dır. Babası Ebu Kuhafe'nin annesi Kayle'dir. Ebu Bekir es-Sıddık'ın hanımının adı ise Abdu'l-Uzza kızı Kuteyle'dir.

"Ve senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah onun bu duasını Allah yolunda işkencelere uğratılan dokuz mümini azad etmesini sağlayarak kabul buyurdu. Bilal ve Amir b. Fuheyre bunlar arasındadır. Allah'ın işlemekte kendisine yar-dıma olmadığı hiçbir hayır kapısı bırakmadı. Sahih'lc, Ebu Hureyre'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav): "Bugün sizden kim oruçlu olarak sabahladı" diye sordu. Ebu Bekir: Ben dedi. "Peki bugün sizden kim bir cenazenin peşinden

gitti" diye sordu. Ebu Bekir: Ben dedi. 'Bugün sizden kim bir yoksula yemek yedirdi" diye sordu. Ebu Bekir: Ben dedi. "Sizden bugün kim bir hastayı ziyaret etti" diye sordu. Ebu Bekir: Ben dedi. Ra-sülullah (sav) şöyle buyurdu; "Bunlar bir kişide bir arada oldu mu mutlaka o kişi cennete girer. "[33] [34]

7- Salih Bir Zürriyet Dileği:

"Ve soyumdan gelenleri de benim için salih kimseler kıl!" Benim soyumdan gelecekleri salih kimseler kıl, demektir. İbn Abbas dedi ki: Bir ve tek olarak Allah'a iman etmedik ne bir çocuğu, ne babası, ne de annesi kaldı. RasûluRah (sav)'ın ashabı arasında Ebu Bekir dışında kendisi, anne babası, oğulları ve kızları tamamıyla iman etmiş, hiçbir kimse yoktur.

Sehl b. Abdullah dedi ki: Buyruk sen onları bana doğru halefler kıl, sana da gerçek kullar kıl, demektir.

Ebu Osman: Onları sana itaatkar olan iyi kimseler kıl, diye açıklamıştır. İbn Ata da şöyle demiştir: Kendileri sebebiye onlardan razı olacağın salih ameller işlemeye onları muvaffak kıl. Muhammed b. Ali de şöyle demiştir: Şeytanın, nefsin ve nevanın, aleyhlerine yol bulmasına fırsat verme. Malik b. Mik-vel de şöyle demiştir: Ebu Ma'sher oğlunu Talha b. Musarrif e şikayet etti. Tal-ha ona; Sen ona karşı yüce Allah'ın şu âyeti ile yardım dile, deyip: "Rabbim bana, ana babama verdiğin nimete şükretmemi ve Senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et ve soyumdan gelenleri de benim için salih kimseler kıl. Şüphesiz ben Sana tevbe ettim ve ben teslim olmuşlardım" âyetini okudu.

"Şüphesiz ben Sana tevbe ettim." İbn abbas dedi ki; Daha önce izlediğim yoldan döndüm. "Ve ben teslim olmuşlardım." Tevhid ile Sana i!v lasla yönelenlerdenim. [35]

16. İşte bunlar, yaptıklarını en güzeli ile kabul ettiğimiz cennetlikler arasında kötülüklerini affettiğimiz kimselerdir. (Bu) kendilerine verilmiş gerçek bir sözdür.

"İşte bunlar, yaptıklarını en güzeli ile kabul ettiğimiz, cennetlikler arasında kötülüklerini affettiğimiz kimselerdir" buyruğunda geçen "kabul ettiğimiz" anlamındaki buyruk ile "affettiğimiz" anlamındaki buyruk, genel olarak her ikisinde de ütreli "ye" harfi ile okunmuştur. ("Kabul olunan... affolunan" demek olur). Ayrıca "ye" harfi üstün olarak; "Kabul buyurduğu... affettiği" diye de okunmuştur. Zamir her ikisinde de yüce Allah'a ra-cidir. Hafs, Hamza ve el-Kisaî

ise her iki fiili de "nun" harfi ile; " Kabul ettiğimiz... affettiğimiz" diye okumuşlardır. (İkinci fiil) o günahlarını affederiz, bağışlarız, demektir. Asıl anlamı itibariyle: "Bir şeyin üzerinde durulmayıp geçilmesi" demektir.

Bu âyet-i kerime, bundan önce geçen: "Biz insana... tavsiye ettik" (Ahkaf, 46/15) buyruğunun sonuna kadar, belli kimseler hakkında kayıtlı olmayıp herkes hakkında genel olarak indiğinin delilidir. el-Hasen'in görüşü de budur.

"Kabul ettiğimiz" iyiliklerini kabul edip kötülüklerini affettiğimiz kimseler demektir. Zeyd b. Eşlem -ki bunu merfu bir rivayet olarak da zikreder-dedi ki: Onlar İslâm'a girdiler mi iyilikleri kabul olunur ve kötülükleri bağışlanırdı.

Şöyle de açıklanmıştır: (Âyet-i kerimede geçen): "En güzeli" itaatler arasından sevabı gerektiren işlerdir. Mubah olan güzel şeylerde ise ne sevab, ne de ceza vardır. Bu açıklamayı İbn İsa nakletmiştir.

"Cennetlikler arasında" buyruğundaki: " Arasında" buyruğu "beraber" demek olup cennetliklerle beraber, onlarla birlikte... anlamındadır. Mesela: " Bütün şehir halkı arasında sana da ikram eder, iyilikte bulunurum" derken, onlarla birlikte... demektir.

Gerçek bir sözdür" buyruğunun nasb ile gelmesi, kendisinden öncekileri tekid edici bir mastar (meful-i mutlak) olduğundan dolayıdır, Bu da şu demektir; Allah iman ehline iyilikte bulunanlarının iyiliklerini kabul etmek, kötülükte bulunanları da affetmeyi, gerçek bir söz olarak vaadet-miştir. Bu ("gerçek bir söz" anlamındaki ibare) bir şeyin kendi kendisine izafe edilmesi kabilindendir. Çünkü "gerçek" yüce Allah'ın vaadettiği o sözün kendisidir. Bu da "bu yönüyle" yüce Allah'ın: "Kesin bilgi veren hakkın" (el-Vakıa, 56/95) buyruğuna benzemektedir. Kufelüere göre bu böyledir. Basndılara göre ise ifade: "Gerçek söz ile yahut gerçek kitab ile verilen vaad" takdirinde olup, mevsuf hazfedilmiştir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce başka bir yerde (İbrahim, 14/22. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[36\]](#)

"Kendilerine verilmiş" dünyada rasûller aracılığı ile verilmiş söz demektir ki, bu da cennettir.

17. Ana babasına: "Öf size! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş İken beni (ölümünden sonra) çıkarılmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyene, anası babası Allah'a yalvararak; "Yazık sana, imana gel] Şüphesiz ki Allah'ın vaadi haktır" (derler). O ise der ki: "Bu, geçmişlerin masallarından başkası değildir."

18. İşte bunlar, cin ve İnsanlardan kendilerinden önce geçen ümmetler arasında, aleyhlerine söz (azab) hak olmuş kimselerdir. Çünkü bunlar hüsrana uğramış olanlardır.

"Ana babasına: Öf size! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken beni" ölümden sonra dirilti olarak "çıkarmakla mı tehdit ediyorsunuz?" buyruğunda geçen: " Öf lafzını Naft, Hafs ve başkaları kesreli ve tenvin-li okumuşlardır. İbn Kesir, İbn Muhaysın, İbn Amir ve Asım'dan rivayetle el-Mufaddal ise, tenvinsiz olarak ve üstün ile: diye okumuşlardır. Diğerleri ise kesreU ve tenvinsiz olarak okumuşlardır. Hepsi değişik söyleyişlerdir. Daha önce el-İsra Sûresi'nde (17/23-24. âyetler, 12. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"...Beni...mı tehdit ediyorsunuz?" buyruğu genel olarak şeddesiz iki "nun" ile okunmuştur. Medinelilerle, Mekkeliler sondaki "ye"yi üstün okumuşlar. Diğerleri sakın (harf-i med olarak) okumuşlardır. Ancak Ebu Hayve, el-Muğire ve Hişam, şeddeli bir tek "nun" ile diye okumuşlardır. Şamlıların mushaflarında da böyledir.

"Beni çıkarılmakla" lafzı genel olarak "elif" ötreli, "re" harfi de üstün olarak okunmuştur. el-Hasen, Nasr, Ebu'l-Aliye ve et-Ameş ile Ebu Ma'mer ise "elifi üstün, "re" harfini de ötreli (o takdirde: Çıkmakla anlamında olur) diye okumuşlardır.

İbn Abbas, es-Süddî, Ebu'l-Aliye ve Mücahid şöyle demişlerdir: Âyet-i kerime Abdullah b. Ebi Bekr (r.a) hakkında inmiştir. Annesi, babası kendisini İslâm'a davet ettikleri halde, o da yüce Allah'ın haber verdiği şekilde kendilerine cevap veriyordu,

Katade ve yine es-Süddî de şöyle demişlerdir; Burada kastedilen kişi İslâm'a girmeden önce Abdurrahman b. Ebi Bekr'dir. BabasL ile annesi Um Ru-man kendisini İslâm'a davet ediyor, öldükten sonra dirtil inekle tehdit ediyorlardı. O da yüce Allah'ın bize naklettiği şekilde onlara karşılık veriyordu. Ancak onun bu durumu İslâm'a girmeden önce idi.

Aişe (r.anha)'nin bu âyet-i kerimenin Abdurrahman hakkında inmiş olduğunu kabul etmediği de rivayet edilmiştir. [\[37\]](#)

el-Hasen ve yine Katade şöyle demişlerdir: Bu, anne babasına karşı kötü davranan bir kulun niteliklerine dairdir.

ez-Zeccac dedi ki: Bu âyet-i kerimenin müslüman olmadan önce Abdurrahman hakkında indiği nasıl söylenebilir? Çünkü yüce Allah; "İşte bunlar... kendilerinden önce geçen ümmetler arasında aleyhlerine söz" (Ahkaf, 46/15) yani azab "hak olmuş kimselerdir" diye buyurmaktadır, Bu ise zorunlu olarak İman etmemiş olmayı gerektirir. Abdurrahman iye müminlerin en fazilet-lilerindendir. Doğru olan bu âyet-i kerimenin anne babasına karşı isyankar olan kâfir bir kul hakkında indiğidir.

Muhammed b. Ziyad dedi ki: Muaviye insanların Yezid'e bey'atlerini sağlamak üzere Mervan b. el-Hakem'e mektub yazdı. Abdurrahman b. Ebi Bekr de: Siz (hür ve gerçek anlamıyla bey'ati terketmek suretiyle) bu işi (halifeliği) Herakliyyus geleneğine dönüştürdünüz. Kendi oğullarınız için bey'at mi alacaksınız? Bunun üzerine Mervan şöyle dedi: Yüce Allah'ın: "Ana babasına öf size... diyene" buyurduğu kişi işte budur. Bunun üzerine (Abdurrahman) şöyle demişti: Allah'a yemin ederim bu benim hakkımda inmiş değildir. İstesem kimin hakkında indiğinin adını veririm. Fakat şu var ki, Allah sen onun sulbünde iken babana lanet etmiştir. Sen o bakımdan Allah'ın lanetinden bir parçasın.

el-Mehdevî dedi ki: Bu âyetin Abdurrahman hakkında indiğini kabul eden kimselere göre bundan sonra gelen: "İşte bunlar,, aleyhlerine söz hak olmuş kimselerdir" buyruğu ile daha önce sözü edilen hususlara inanan kimselerin kastedildiğini söylerler. Buna göre âyetin başı hususi, sonu umumidir,

Bir başka görüşe göre Abdurrahman; "Benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken" deyince, şunları da söylemişti: Nerede Abdullah b. Cüdan, neredc Osman h. Amr, nerede Amir b. Ka'b ve Kureyş'in ileri gelenleri ki, unlara bu söyledikleri hakkında soru sorayım? Buna göre: "İşte banlar... aleyhlerine söz hak olmuş kimselerdir" buyruğu sözü edilen bu kimseler hakkında demektir.

Derim ki: Abdurrahman b. Ebi Bekr'in haberlerine dair birtakım açıklamalar daha önce el-En'am Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Hani arkadaşları: Bize gel, diye hidayete çağırdıkları halde..." (el-En'am, 6/71) Bu âyet-i kerimenin hakkında inmiş olduğuna delalet eden açıklamalar geçmiş idi. O vakit ise kâfirdi, fakat müslüman olup fazileti ortaya çıkınca böylelikle yüce Allah'ın: "İşte bunlar... aleyhlerine söz hak olmuş kimselerdir" buyruğu ile kastedil-meddiği ortaya çıkmış olmaktadır.

"Ana babası Allah'a yalvararak..." Allah'a dua edip onun için hidayet dileyerek veya onun küfründen Allah'a sığınarak... anlamındadır. Burada (Allah lafzından önce) cer harfi hazfedilince, doğrudan fiilin elkisi ile nasbolmuştur.

Âyet-i kerimede geçen "Lstiğase (mealde: yalvarmak)"nın dua demek olduğu da söylenmiştir. O takdirde (Allah lafza-i celalinin başına gelmesi gereken) "be" harf-i cerrine gerek kalmaz. el-Ferra dedi ki: Allah onun yaptığı duasını ve Allah'a yalvarmasını kabul buyurdu.

"Yazık sana imana gel!" Ölümünden sonra dirilişi tasdik et! "Şüphesiz ki Allah'ın vaadi haktır." Doğrudur, o söz gerçekleşecektir.

"O ise der ki: Bu" yani anne babasının söyledikleri "geçmişlerin masallarından" aslı astarı olmayan söz ve yazılarından "başkası değildir."

"İşte bunlar cin ve insanlardan" kâfir olanların "kendilerinden önce geçen

ümmeetler arasında" yani onlarla birlikte "aleyhlerine söz hak olmuş kimselerdir. Çünkü bunlar" yani bu kâfir ümmeetler amelleri zayi olmuş, yani yaptıkları boşa çıkıp cenneti kaybetmiş "hüsrana uğramış olanlardır." [38]

19. Bunların herbiri için işlediklerine göre dereceler vardır. Tâ ki kendilerine zulmedilmeksizin amellerinin karşılığını tastamam versin.

"Bunların herbiri için... dereceler vardır." Yani mümin olsun, kâfir olsun, cinlerden olsun, insanlardan olsun her iki kesime mensub herbir kişinin kıyamet gününde Allah nezdinde amellerine göre mertebeleri vardır. İbn Zeyd dedi ki: Bu âyet-i kerimede sözü edilen cehennemliklerin dereceleri aşağı doğrudur, cennetliklerin derecesi ise yukarı doğrudur.

"Tâ ki kendilerine zulmedilmeksizin" yani kötülük işleyene fazlası yüklenmeksizin, iyilik yapanın da iyilikleri eksiltilmeksizin "amellerinin karşılığını tastamam versin."

" Ta ki kendilerine... tastamam versin" lafzını İbn Kesir, İbn Mu-haysın, Asım, Ebu Amr ve Yakub öncesinden yüce Allah'ın adı geçtiğinden ötürü "ye" ile okumuşlardır. Bu da yüce Allâh'ın: "Şüphesiz ki Allah'ın vaadi kaktır" (el-Ahkaf, 46/17) buyruğudur. Ebu Hatim de bunu tercih etmiştir. Diğerleri ise yüce Allah'ın: "Biz insana ana babasına iyilikte bulunmasını tavsiye ettik" buyruğu dolayısı ile "nun" ile (ta ki... tastamam verelim) diye okumuşlardır. [39] [40]

20. Kâfir olanların ateşe arzolanacakları o gün (denir ki): "Siz dünya hayatınızda hoşlandığınız her şeyinizi bitirdiniz ve onlardan yararlanıp durdunuz. Bugün yeryüzünde haksız yere büyüklenmeniz ve fasıklık etmeniz sebebi ile aşağılanmak azabı ile cezalandırılacaksınız."

"Kâfir olanların ateşe arzolanacakları o gün..." Ey Muhammed, sen perdenin açılıp kâfirlerin ateşe yakınlaşunacakları ve onu bakıp görecekleri o günü hatırla! demektir.

"(Denir ki): Siz dünya hayatınızda hoşlandığınız herşeyinizi bitirdiniz."

Onlara... bitirdiniz, denilir, demektir. Burada "denilir" anlamındaki söz hazfedilmiştir.

el-Hasen, Nasr, Ebu'l-Aliye, Yakub ve İbn Kesir "bitirdiniz" anlamındaki buyruğu hafif iki hemze ile: " Bitirdiniz ha?" diye okumuşlardır ki, Ebu Hatim de bunu tercih etmiştir. Ebu Hayve ve Hişam ise soru olmak üzere med ile uzatılmış tek hemze ile: diye okumuşlardır. Diğerleri ise haber olmak üzere

medsiz tek bir hemze ile okumuşlardır. Hepsi de fasih söyleyişler olup azar anlamını ihtiva eder. Araplar da hem soru ile, hem sorusuz ifadelerle azarlarlar. Daha önce bu açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Ebu Ubeyd istifhamsız okuyuşu tercih etmiştir. Çünkü bu Naiîl, Asım, Ebu Amr, Hamza ve el-Kisaî gibi yedi kıraat imamının çoğunluğunun benimsediği kıraattir. Bununla birlikte Şeybe, ez-Zührî, İbn Muhaysın, el-Muğire b. Ebi Şihab, Yahya b. el-Haris, el-A'meş, Yahya b. Vessab ve başkaları da bu şekilde okumak noktasında onlara muvafakat etmişlerdir. O halde bu kıraat, insanların çoğunluğunun kabul ettiği bir kıraattir. Ayrıca istifhamın terki de güzeldir. Çünkü istifhamın varlığı onların böyle bir işi yapmadıkları vehmini verebilir. Nitekim bir kimseye: Ben sana zulmetmedim, demek isterken; Ben mi sana zulmettim, demeye benzer. Bununla birlikte istifham ile okumak da güzeldir. Nitekim bir kimse: Sen gittin bu işi yaptın deyip, azarladığı gibi, sen bu işi gidip yaptın mı, da diyebilir. Bütün bunlar uygundur.

"Hoşlandığınız her şeyinizi bitirdiniz" buyruğunun anlamı da: Siz dünyada iken hoş şeylerden istifade ettiniz, arzu ve lezzetlerin peşine takılıp gittiniz. Bununla masiyetleri kastetmektedir.

"Bugün yeryüzünde haksız yere" haketmediğiniz halde oranın ahalisine karşı "biyüklenmeniz" üstünlük taslamanız "ve" fiillerinizde zulüm ile ve azgınlık ederek "fasıldık etmeniz sebebi ile aşağılanmak" rezil edilmek, rüs-vay edilmek "azabı ile cezalandırılacaksınız."

Mücahid dedi ki: "Aşağılanmak" küçüklük, rezillik demektir, Kata de Kureyş lehçesinde (bu anlamdadır) demiştir.

"Hoşlandığınız her şeyinizi bitirdiniz" buyruğunun, siz gençliğinizi küfür ve masiyetlerle tükettiniz, anlamına geldiği de söylenmiştir, İbn Bahr dedi ki: Hoşlanılan şeyler gençlik, güç ve kuvvettir. Bu Arapların: "Onun iki huş şeyi gitmiştir" derken, gençliğinin ve kuvvetinin kalmadığını kastettikleri tabirlerinden alınmıştır. el-Maverdî dedi ki: Ben ed-Dahhak'ın da böyle açıkladığını tesbit ettim.

Derim ki: Birinci görüş daha zahir (kuvvetli)dir. el-Hasen, el-Ahnef b, Kays'tan rivayet ettiğine göre o Ömer b. el-Hattab (r.a)'ı şöyle buyururken dinlemiş: Yaşayışın alt seviyesini ben çok iyi bilirim. Bununla birlikte eğer dilersem (yemeklerimin arasına) ciğerler, közde yapılmış ızgaralar, hardal ve üzüm karışımı katıklar, yufka ekmekler bulundururdum. Fakat ben hasenatımın geri kalmasını istiyorum. Çünkü yüce Allah birtakım kimseleri nitelendirirken: "Siz dünya hayatınızda hoşlandığınız herşeyinizi bitirdiniz ve onlardan yararlanıp durdunuz" diye buyurmaktadır.

Ebu Ubeyd dedi ki: Ömer'in hadisinde (sözünde) şöyle demektedir: Eğer dilemiş olsaydım, ben ince yufka ekmekler, hardallı katıklar, göğüsler ve hör-güçler getirilmesini isterdim. Hadisin kimi rivayetinde de ciğerler de zikredilmektedir.

Ebu Amr ve başkaları dedi ki,..[\[41\]](#)

Katade dedi ki: Bize nakledildiğine göre Ömer (r.a) şöyle demiştir: Eğer arzu edersem aranızda yemeği en güzel, elbisesi en yumuşak kişi ben olurum. Fakat ben hoş ve temiz şeylerimi ahirete bırakmaya çalışıyorum.

Ömer (r.a) Şam'a geldiğinde kendisine benzerini asla görmediği bir yemek hazırlandı. Bu bizim ...Peki daha önce arpa ekmeğinden dahi karınlarını doyurmadan ölmüş bulunan müslüman fakirlerin nesi vardı? dedi. Ha-lid b. el-Velid dedi ki; Onlara da cennet vardır. Bunun üzerine Ömer (r.a)'ın gözleri yaşla doldu ve şöyle dedi: Eğer bizim dünyadan payımız bu önemsiz şeyler olup onlar da kendi paylarını alarak cennete gitmiş iseler, gerçekten bizi çok uzun bir mesafe geride bırakmışlar, demektir.

Müslim'in Sahih'inde ve başkalarındaki rivayete göre Ömer (r.a), Peygamber (sav), hanımlarından ayrılıp odaya çekildiği sırada huzuruna girmiş ve ona şöyle demişti: Ey Allah'ın Rasûlü! Sen Allah'ın Rasûlü ve en seçkin kulusun. Diğer taraftan Kisra ve Kayser'in ince ve kalın ipekliler içerisinde olduklarını görüyoruz. Bunun üzerine peygamber doğrulup, oturdu ve şöyle dedi: "Sen şüphe içinde misin ey Hattab'ın oğlu? Onlar hoş ve temiz şeyleri dünya hayatlarında kendilerine acilen verilmiş olan kimselerdir." Ben: Benim için mağfiret dile dedim, o da: "Allah'ım ona mağfiret buyur" diye buyurdu.

Hafs b. Ebi'l-As dedi ki: Ömer b. ei-Hattabın yanında ekmek zeytin, ekmek sirke, ekmek süt, ekmek kurutulmuş etten ibaret öğle yemeği yedim. Bunlar arasında en az rastladığım şey ise taze el idi. O şöyle derdi; Ununuzu elemeyiniz, çünkü o tamamiyle bir yiyecektir. Kendisine kalın undan yapılmış çatlamış bir ekmek getirildi. Kendisi ondan yemeye koyuldu ve etrafındakilere de; Yiyin dedi. Biz yemedik, niye yemiyorsunuz deyince, Allah'a yemin ederiz ey müminlerin emiri senin bu yemeğinden daha yumuşak bir yemek yemek üzere gideceğiz dedik. Bu sefer şöyle dedi; Ey Ebu'l-As'ın oğlu! Sen benim şunu bildiğimi görmüyor musun?: Şayet semiz ve dişi bir oğlağın kesilmesini emredip, tüylerinin yolunmasını söyleyip, sonra da şöyle şöyle olmuş gibi kızartılmış olmasını isteyemez miyim? Sana göre ben şunu demeyi bilmez miyim?: Emir verip, bir ya da iki sap kuru üzüm, bir su kirbasına konulsun. Sonra üstüne su katılsın. Sabah tıpkı bir ceylan kanı gibi olsun. (Bunları bilmediğimi mi sanıyorsun?) Ben: Ey mü'minlerin emiri! Et-betteki dediğin şekilde yaşamayı da bilirsin. O: Evet dedi. Kendisinden başka hiçbir ilah

olmayan Allah'a yemin ederim ki, şayet kıyamet gününde hasenatımın ekşiteceğinden korkmasaydım, güzel yaşayıpta biz de size ortak olurduk. Fakat ben yüce Allah'ın birtakım kimselere: "Siz dünya hayatınızda hoşlandığınız herşeylnizi bitirdiniz ve onlardan yararlanıp durdunuz" dediğini görüyorum.

"Bugün yeryüzünde haksız yere büyüklenmeniz" Allah'a itaati büyüklüğünüze yedirmeyerek, Allah'ın kullarına karşı da böbürlenmeniz "ve" Allah'a itaatin dışına çıkmak suretiyle "fasıklık etmeniz sebebi ile aşağılanmak azabı İle cezalandırılacaksınız."

Cabir dedi ki: Aile halkım benden et istedi. Uen de onlara gidip aldım. Ömer b. el-Hattab (r.a)'ın yanından geçtim. Bu ne oluyor ey Cabir, dedi. Ben de ona durumu bildirince şöyle dedi: Sizden herhangi bir kimse canı bir şey istediği her seferinde onu alıp, midesine mi indirecek? Böyle bir kimse şu: "Siz dünya hayatınızda hoşlandığınız herşeyinizi bitirdiniz..." âyetinin mu hatablarından olmaktan kormaz mı?

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu sözleriyle Ömer (r.a) et satın almak ve sert ve kuru ekmek ile su gibi ihtiyaçların dışında şeyleri alarak bolluk içinde geçinmesinden ötürü bir serzenişidir. Şüphesiz helâl hoş ve temiz şeyleri alıp yemek, insan tabiatını bunları arzulayacak ve canı çekecek hale getirir. Bunlar zamanla hoş bir adet halini alır. Bunları elde edemediği vakit bu sefer şüpheli yollarla elde etmeyi kolay bir iş görür (sakıncasız kabul eder). Nihayet çoğu zaman alışkanlığının baskısı altında katıksız harama dahi düşebilir. İnsanın arzusunun nefse tahakküm edecek hale gelmesi kötülüğün bir alametidir. İşte Ömer (r.a) isi baştan ele almış ve -onun gibi birisine yakışır şekilde- ilk noktadan itibaren himaye altına almıştır. Bu hususta temel ilke ve kabul edilecek ölçü şudur: Kişi hoş ve temiz olsun yahut kuru olsun bulduğunu yiyebilmelidir. Hoş ve temiz olanı yemek için kendisini sıkıntıya sokma-mah ve bunu adet haline getirmemelidir. Peygamber (sav) bulduğu zaman karnını doyurur, bulmadığı zaman sabrederdi. Gücü yettiği takdirde tatlı yer ve denk geldiği sırada bal içer, imkanı olduğu vakit et yer, fakat kesinlikle yalnızca bunlara dayanmaz ve bunları bir alışkanlık haline getirmezd. Peygamber (sav)'ın nasıl yaşadığı bilinen bir husu.st.ur. Ashab-ı kiramın izlediği yol da bize kadar nakledilegeiştir. Haramın etrafı istila ettiği, dünyalığın bozulduğu günümüzde ise kurtuluş zordur. İhlaslı olmayı bağışlayan ve rahmeliyle kurtuluşa yardım edecek olan Allah'tır.

Şöyle de denilmiştir: Burada sözü geçen azar helâl kılınmış, hoş ve temiz şeyler kullanıldığından dolayı değil, şükür terkedildiğinden dolayıdır, bu da güzel bir görüştür. Çünkü hoş ve helâl olan şeyleri kullanmaya izin verilmiştir. Ancak buna şükretmek terkedilip bunlardan sağlanan güç kendisine helâl olmayan

şeylere karşı kullanılacak olursa, işte o hoş ve temiz şeyi bitirip tüketmiş olur, doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [42]

21. Ad kavminin kardeşini de an -ki ondan önce de sonra da uyarıcılar gelip geçmişti.- Hani o kavmini Ahkaf denilen yerde; "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin. Çünkü ben gerçekten sizin için büyük bir günün azabından korkarım" diye korkutup, uyarmıştı.

"Ad kavminin kardeşini" Abdullah b. Rebah oğlu Hud (a.s) olup, dinde değil de neseben kardeşleri idi "de an... Hani o kavmini Ahkaf denilen yerde... korkutup, uyarmıştı."

Yani sen bu müşriklere onunla ibret alsınlar diye Ad'ın kıssasını anlat! Hud'un (a.s.) durumunu kendi kendisine hatırlayıp ona uysun ve kavminin kendisini yalanlamaları gözünde büyümeyip küçülsün, diye kendi kendisine bunu hatırlaması emredilmiştir, diye de açıklanmıştır.

Ahkaf, Ad kavminin yurdu olup el-Halil ve başkalarının açıklamasına göre büyük kumluklar demektir. Bunlar .sahib oldukları güç sayesinde yeryüzündekileri yenik düşürmüş, emirleri altına almışlardı. Ahkaf "hıkf'in çoğulu olup bu da dağ seviyesine ulaşmamakla birlikte uzunlamasına devam edip giden ve eğrilip bükülen büyük kum tepeleri demektir. Çoğulu hikaf, ahkaf ve hukuf gelir. "Kum ve hilal eğildi, büküldü" demektir. "HıkPin hikafın çoğulu, ah kafın da çoğulun çoğulu olduğu da söylenmiştir. Eğri büğrü kum tepesi" denilir. Şair el-A'sa da şöyle demiştir:

"Uzunlamasına yayılmış, yüksekçe bir kumdaki kumluk yerde yetişen *ertat" ağacının yanında geceyi geçirdi."

Bu kökten fiil: diye gelir. el-Accac şöyle demiştir:

"Gecenin, başından itibaren peyderpey katlanması gibi, Hilalin iyice bükülüp yükseldiği vakte kadar."

İmruu'l-Kays da şöyle demektedir:

"Üzerinde iki küçük çocuğun yürüdüğü yuvarlak kum tepesi gibi, Kabul ettikleri yumuşak dokunuş ve kolaylıktan ötürü."

Burada "el-Ahkaf ile neyin kastedildiği hususunda da görüş ayrılığı vardır. İbn Zeyd dedi ki: Bunlar dağı andıran şekilde uzunca ve yüksek kum tepeleridir. Şu kadar var ki yüksekleri dağın yüksekliğini bulmaz. Bunun ta-nığı da az önce sözünü ettiğimizdir.

Katade dedi ki: Bunlar Şicr denilen yerde yüksekçe tepelerdir. Şihr Aden'e yakın bir yerdir. Umman Şihr'i ya da Uman Şehr'i denilir. Bu ise Umman ile Aden

arasındaki deniz sahilidir. Yine ondan nakledildiğine göre bize Ad kavminin Yemende birtakım kabileler olduğu zikredilmiştir. Bunların bulundukları yer kumluk olup denize bakardı ve buraya Şihr denilirdi.

Mücahid dedi ki: Burası Ahkaf diye adlandırılan Hisme topraklarından bir yerdir. Hisme ise etrafları yumuşak, hemen hemen tepelerinden toz bulutunun ayrılmadığı oldukça yüksek dağlar bulunan çöldeki bir bölgenin adıdır. en-Nabiğa şöyle demiştir:

"İnce bir toprak (toz) Hisma dağlarının etrafını, Tıpkı bir kemer gibi dolamış oldu."

Bu açıklamayı el-Cevherî yapmıştır.

İbn Abbas ve ed-Dahhak ise Ahkaf, Şam topraklarında bir dağdır, demişlerdir. Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre Uman ve Mehre arasında bir vadidir. Mukatil de: Ad kavminin meskenleri Mehre diye adlandırılan bir vadiye olup bu da Yemen'in Hadramut bölgesinde idi. Mehri develer de oraya nisbet edilir. "Mehri develer" denilir. Bunlar bahar mevsiminde göçebe bir çadır ahalisi idi. Ekinler kurumaya başladı mı tekrar eski yerlerine dönerlerdi, İrem kabilesinden idiler.

el-Kelbî dedi ki: Dağlardaki Ahkaf suyun etrafı kapladığı dönemde suyunun çekildiği yerler demektir. Su bir yerden çekilir, geriye de onun izi kalırdı. et-Tufayl, Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: İnsanlar arasında en hayırlı iki vadinin birisi Mekke vadisidir, diğeri ise Adem'in indiği Hindistan topraklarındaki bir vadidir. Yine insanlar arasında en kötü iki vadi birisi Ahkaf taki vadidir, diğeri ise içine kâfirlerin ruhlarının atıldığı Berahut diye adlandırılan Hadramut'taki bir vadidir. İnsanların en hayırlı kuyusu Zemzem kuyusudur. En kötü kuyusu ise Berahut kuyusudur. Bu da Hadramut'taki o vadedir. "Ki ondan" Hud'dan "önce de, sonra da uyarıcılar" peygamberler "gelip geçmişti." " Sonra da" buyruğunu böylece el-Ferra açıklamıştır. İbn Mesud'un kıraatinde ise: "ondan önce de, ondan sonra da" şeklindedir.

"Allah'tan başkasına ibadet etmeyin." Bu ifadeler rasûl gönderenin sözlerindendir, bir ara cümlesidir. Sonra da Hud(a.s): "Çünkü ben gerçekten sizin için büyük bir günün azabından korkarım" demişti. Buradaki: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin" buyruğunun da Hud (a.s)'ın söylediği sözlerden olduğu söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[43\]](#)

22. Dediler ki: "Sen bizi ilahlarımızdan döndürmek için mi bize geldin? Eğer doğru söyleyenlerden isen, o halde bizi kendisiyle tehdit etmekte olduğun şeyi

getir."

23. Dedi ki: "(Ona dair) ilim ancak Allah'ın yanındadır. Ben size benimle gönderilenleri tebliğ ediyorum. Fakat ben sizin bilmez bir topluluk olduğunuzu görüyorum."

24. Onlar onu vadilerine yönelmiş bir bulut halinde gördüklerinde: MBu bize yağmur indirecek bir buluttur" dediler. "Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. Bir rüzgardır ki onda çok acıklı bir azab vardır.

25. "Rabbinin emri ile herşeyİ helak eder." Onların meskenlerinden başka bir şey görünmez oluverdi. Biz günahkarlar topluluğunu işte böyle cezalandırırız,

"Dediler ki: Sen bizi İlahlarımızdan döndürmek için mi bize geldin?"

buyruğu iki şekilde açıklanmıştır. Birincisine göre yaptığın iftira ile ilahlarımıza ibadetten bizi kaydırmak için mi geldin? İkincisine göre engellemek ve alıkoymak suretiyle bizi ilahlarımızdan döndürmek için mi geldin? Bu açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır. Urve b. Uzeyne şöyle demiştir:

"Eğer sen. en güzel işi yapmaktan döndürülen birisi isen, Esasen döndürülmüş bulunan kimseler arasındasın."

Şair diyor ki; Eğer iyilik yapma başarısına eriştirilmemiş isen, zaten sen (iyilik yapmaktan) döndürülmüş (alıkonulmuş) bir topluluk arasında bulunuyorsun.

"Eğer" peygamber olduğuna dair söylediklerinde "doğru söyleyenlerden İsen o halde bizi kendisi ile tehdit etmekte olduğun şeyi" getir. Bu buyruk "vaad" sözünün "vaid (tehdit)" anlamında kullanılabileceğini göstermektedir.

"Dedi ki:" Azabın geliş vakti ile ilgili "ilim ancak Allah'ın yanındadır." Benim yanımda değildir.

"Ben size" Rabbinizden "benimle gönderilenleri tebliğ ediyorum. Fakat ben sizin" azabın çabucak gelmesini istemekle "bilmez bir topluluk olduğunuzu görüyorum."

"Onlar onu vadilerine yönelmiş bir bulut halinde gördüklerinde..." buyruğu ile ilgili olarak el-Müberred şöyle demektedir: "Onlar onu... gördüklerinde" lafzındaki zamir daha önce sözü edilmemiş bir şeye aittir. Bunu da yüce Allah'ın "bir bulut" buyruğu açıklamaktadır. O halde burada zamir buluta aittir. Yani onlar bulutun kendilerine yönelmiş olduğunu gördüklerinde... demek olur. Buna göre: "Bir bulut halinde" buyruğu tekrar dolayısıyla nasbedilmistir. Buluta bu ismin Cârid) verilış sebebi göğün arzında (eninde) görölmesinden dolayıdır. Hal üzere nasbedildiğı de söylenmiştir (Onu lafzındaki) zamirin yüce Allah'ın; "O halde bizi kendisi ile tehdit etmekte olduğun şeyi getir" buyruğuna raci olduğ u da söylenmiştir.

Onlar onu gördüklerinde kendilerine yağmur yağdıracak bir bulut zannettiler. Çoktan beri yağmur yağmamış ve gecikmişti. Onlar bunu "vadilerine yönelmiş" olarak gördüklerinde bu işe sevindiler. Gördükleri bu bululun geldiği taraf adeten o taraftan görünen bulutun yağmur yağdırdığı bir cihetten geliyordu. Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır.

el-Cevherî dedi ki: "And" ufukta enine görünen bulut demektir, Yüce Allah'ın: "Bu bize yağmur yağdıracak bir and (bulut)dur" buyruğunda bu anlamdadır. Bize yağmur yağdıracak bulut demektir. Çünkü "bize yağmur İndirecek" lafzı bir marifedir ve nekre olan "and: bir bulut'a sıfat olması doğru değildir. Araplar bu gibi fiilden türetilmiş isimleri başkalarından farklı kullanırlar. Şair Cerir şöyle demiştir:

"Bize gıpta eden nice kişi vardır ki eğer sizin arkanızdan gelecek olursa, Sizden uzaklaştırılmak ve mahrum bırakılmakla karşılaşır."

Arapçada -bizim kölemiz (olan) bir adamdır anlamında-: demek doğru olamaz. Bir bedevi Arap da orucun sona ermesinden sonra: "Nice oruç attan vardır ki bunu oruç tutmamıştır, nice de namazla geçiren vardır ki bunu (duayı) namazla geçirmemiştir" diyerek nekreye sıfat yapmış ve marifeye izafet etmiştir,

Derim ki: el-Cevherînin: "Andın sıfatı olması caiz değildir" şeklindeki açıklaması nahivcilerin görüşüne muhaliftir. Çünkü infisal takdirinde izafet hakiki değil, lafzi bir izafettir. Çünkü birinci kelimeye bir marifelik kazandırmış olmuyor. Aksine isim olduğu haliyle nekre kalmaya devam ediyor. İşte bundan dolayı nekreye sıfat getirilmiş olmaktadır. Gerek âyet-i kerime, gerek teyit hakkında nahivcilerin açıklaması bu şekildedir. Nekreye sıfat, da nekredir. Diğer taraftan (bedevinin nakledilen sözünde geçen): "Nice" edatı ancak nekrenin başına gelir.

"Hayır, o..." Hud onlara dedi ki... anlamına gelmektedir. Buna delil de: "Hud dedi ki: Hayır o" diye okuyanların kıraatidir. Bu buyruk ayrıca: "De ki, hayır (o) sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir, O bir rüzgardır," diye de okunmuştur. Yani yüce Allah buyurdu ki: De ki: Hayır o acele gelmesini istediğiniz şeydir. Bununla da kavminin söylediği: "Bizi kendisi ile tehdit etmekte olduğun şeyi getir" sözleridir. Sonra da bunun ne olduğunu beyan ederek şöyle buyurmaktadır:

"Bir rüzgardır ki; onda çok acıklı bir azab vardır." Kendisiyle azaplan-dıkları rüzgar, gördükleri o buluttan ortaya çıkıruştı. Hud ise aralarından ayrılıp gitmişti. Gelen bu rüzgar çadırları ve hevdecleriyle birlikte develeri kaldırıp bir çekirge gibi havaya yükseltiyor, sonra da onları kayalara çarpıyordu.

İbn Abbas dedi ki: Onlar bulutu ilk gördükleri sırada ayağa dikilip ellerini

uzattılar. Onun azab olduğunu ilk olarak anladıkları vakit, yurtlarının dışına çıkmış bulunan erkek ve davaları, rüzgarın yer ile gük arasında havaya bir tüy gibi uçurmuş olduğunu gördüler. Bunun üzerine evlerine girip kapılarını kilitlediler. Rüzgar kapıları sökerek onları yerlerine yıktı. Yüce Allah rüzgara emir vererek, üzerlerine kumlan yıktı. Böylelikle onlar kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gündüz boyunca iniltiyle kumların altında kaldılar. Daha sonra yüce Allah rüzgara emir vererek üzerlerinden kumlan açtı ve anları alıp denize attı. İşte yüce Allah'ın hakkında:

"Rabbinin emri İle herşey helak eder" diye buyurduğu budur. Yani Ad kavminin insanlarından ve mallarından üzerinden geçtiği herşeyi bu hale getiriyordu.

İbn Abbas dedi ki: Üzerine gönderildiği herşey, demektir.

Helak etmek" demektir aynı anlamdadır.

"Herşeyi helak eder" buyruğu: "Herşey helak olur" diye; "Helak oldu, helak olmak"dan gelen bir fiil olarak da okunmuştur. Ayrıca: " Onu helak etti, helak etmek" şekillerinde aynı anlamda geldiği söylenmiştir. "İzinsiz olarak girdi girer" demektir.

Hadis-i şerifte de: "Her kimin bakışı izin istemesinden önce (içeriye) ulaşırsa, o kimse izinsiz girmiş demektir^[44] şeklinde "mim" harfi şeddesiz olarak zikredilmiştir. Tedmur, Şam'da bir şehirdir. Cer-ba küçük ve kısa boylu olduğu vakit: denilir.

"Rabbanin emri ile" Rabbinin izni ile demektir.

Buhârî'de yer alan rivayete göre Peygamber (sav)'ın hanımı Aişe (r.anha) şöyle demiştir: Ben Rasûlullah (sav)'ı ağzının dip taraflarını görece kadar güldüğünü görmedim. Onun gülmesi tebessümden ibaretti. (Aişe -r.anha- devamla) dedi ki: Bir butut yahut bir rüzgar gördü mü bunun etkisi yüzünde görülürdü. Ey Allah'ın Rasûlü! dedim. İnsanlar bulutu gördükleri vakit içinde yağmur olur ümidiyle sevinirler. Sen ise onu gördüğün vakit yüzünden hoşlanmadığını görüyorum. Şöyle buyurdu: "Ey Aişe! Rüzgar ile azab edilmiş bir kavmin azabının, o bulutun içinde olmadığına dair benim teminatım nedir? Çünkü o kavim azabı görmüş de bu bize yağmur yağdıracak bir buluttur demişlerdi." Bu hadisi Müslim ve Tirmizî rivayet etmiş olup, Tirmizî bu hadis hakkında; Hasen bir hadistir demiştir. ^[45]

Müslim'in, Sahih'inûe de İbn Abbas'tan rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Saba rüzgarı ile bana yardım olundu. Ad ise Debur (batıdan esen) rüzgar ile helak edildi." ^[46]

el-Maverdî'nin naklettiğine göre de Ad kavminden; "Bu bize yağmur indirecek

bir buluttur" diyen kişi Bekr b. Muaviye imiş. Bulutu görününce şöyle demiş: Ben kl rengi bir bulut görüyorum. Ad'dan hiçbir kimseyi bırakmayacak.

Amr b. Meymun'un naklettiğine göre bu rüzgar yanlarında bulunmayan adamı alır, meclislerine getirip atardı.

İbnİşhak dedi ki: Hud ve beraberinde iman edenler bir ağılda biraraya gelmiş kavimlerinden ayrı bir kenara çekilmişlerdi. Ona ve beraberinde bulunanlara bu rüzgardan sadece elbiselerinin st taraflarını hafıfe dalgalandıran ve kişinin hoşuna giden kadarı ile isabet ederdi. Ad kavminden ise hev-deciyle birlikte deveyi, gök ile yer arasına kadar yükseltir ve helak edinceye kadar tepelerine taşlar bırakırdı. el-Kelbİ'nin naklettiğine göre onlardan bir şair bu hususta şöyle demiştir:

"Hud beddua etti onlara, öyle bir beddua ki, hareketsiz kaldılar. Rüzgar fırtına gibi esti üzerlerinden, Ad kavmini hareketsiz bırakıverdi. Yedi gece gönderildi üzerlerine, Yeryüzünde bir direk dahi bırakmayarak."

Hud, onlardan sonra kavmi arasında yzelliyl daha yaşadı.

"Onların meskenlerinden başka bir şey görünmez oluverdi" buyruğunda geçen; "Görünmez" lafzını Asım ve Hamza "ye" harfi ile meçhul bir fiil olarak okumuşlardır. Hammad b. Seleme de İbn Kesir'den böylece rivayet etmiş olmakla birlikte diye okuduğunu rivayet etmiştir.

Aynı şekil Ebu Bekir'den, o Asım'dan da rivayet etmiştir. Diğerleri ise "te" harfi üstün olarak lafzını da nasb İle okumuşlardır. Bu da; ey Muhammed sen onların meskenlerinden başka şey göremezsın, demektir.

el-Mehdevİ dedi ki: "Te" ile meçhul bir fiil olarak okuyanların kıraati "meskenler" lafzının müennes oluşuna binaendir. Bu ise ancak şiirde kullanılan ve çok az görülen bir kullanım şeklidir. Ebu Hatim de şöyle demiştir: Böyle bir okuyuş dil açısından hazfedilmiş bir ifadenin varlığı kabul edilmeden düzgün sayılmaz. Nitekim konuşma esnasında: "Zey-neb'ten başka kadınlardan kimse görünmüyor" denilmekle birlikte; demek uygun düşmez. Sibeveyh dedi ki: Bunun anlamı; "Kendileri -meskenleri dışında- grlmyorlardı", demektir.

Ebu Ubeyd İle Ebu Hatim ise Asım ve Harnza'nın kıraatini tercih etmişlerdir. el-Kisaİ dedi ki bu: " Meskenleri dışında hiçbir şey grlmyordı" demek olup, mana gözönünde bulundurularak (fiil) bu şekilde kullanılmıştır. Nitekim: "Hind'den başka kalkmadı" demeye benzer ki bu da "Hind'den başka kimse kalkmadı" demektir.

el-Ferra dedi ki: İnsanların görülmeyiş sebepleri kumun altında kalmış olmaları idi. Meskenlerinin görülmesi ise yıkılmadan durmalarından idi.

"Biz gnahkrlar topluluğunu işte böyle cezalandırırız." Verdiğimiz bu cezanın

benzeri ile müşrikleri cezalandırırız. [47]

26. Andolsun ki size verdiğimiz imkanları onlara vermiş idik. Onlara kulaklar, gözler ve kalbler de vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalbleri onlara hiçbir fayda vermedi. Çünkü onlar Allah'ın âyetlerini bile bile inkar ediyorlardı. Alay edegeldikleri şey, onları çepeçevre kuşattı.

"Andolsun ki size verdiğimiz imkanları onlara vermiştik" buyruğunda geçen: (ö \)'in zaid olduğu .söylenmiştir ki ifade: "Andolsun ki size verdiğimiz imkanları onlara vermiş idik" takdirindedir. el-Ku-tebî'nin görüşü budur. el-Ahfeş de şöyle bir beyit zikretmektedir:

"Kişi görmediği şeyleri ümid eder, Ondan önce ise birçok haller ortaya çıkar."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Bizim arzumuzu kesmediler lakin

Bizim temennilerimiz ve başkalarının devleti (büyük imkanları) vardır."

Buyruktaki anlamında ismi mevsul, buna karşılık: anlamında nefy edalı olduğu da söylenmiştir. Buna göre ifadenin takdiri de şöyle olur: Andolaun biz onlara size vermediğimiz imkanları vermiştik. Bu açıklamayı el-Müberred yapmıştır.

(Zuid olduğu söylenen) bu edatın, şart edalı olduğu, cevabının ise hazfedilmiş olduğu; ifadenin de:

"Andolsun Biz onlara öyle imkanlar vermiş idik ki, eğer sizleri de o imkanlara sahib kılmış olsaydık sizin azgınlığınız daha çok, inadınız daha ileri olurdu" takdirinde olduğu da söylenmiştir.

İfade burada tamam olduktan sonra yeni bir cümle olarak: "Onlara kulaklar, gözler ve" kendileri ile anlayıp kavrayacakları "kalbler de vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalbleri onlara" Allah'ın azabına karşı "hiçbîr fayda vermedi. Çünkü onlar Allah'ın âyetlerini bile bile inkar ediyorlar" kâfir oluyorlar

"di. Alay edegeldikleri şey onları çepeçevre kuşattı." [48]

27. Andolsun ki etrafınızda bulunan ülkeleri helak ettik ve onlara âyetleri tekrar tekrar açıkladık. Belki dönerler diye.

"Andolsun ki etrafınızda bulunan ülkeleri" Hicr, Semud ve Lut kavminin şehirleri ve buna benzer Hicaz'a yakın ülkeler kastedilmektedir. Bunlara dair haberler kendi aralarında dilden dile dolaşıyordu.

"Helak ettik ve onlara âyetleri" delilleri, belgeleri türlü türlü belge ve öğütleri bu ülkelerde yaşayanlara "tekrar tekrar açıkladık. Belki dönerler diye." Fakat

dönmediler. Buyruğun şu anlamda olduğu da söylenmiştir: Bizler vaad, tehdit, kıssalar ve İ'caza dair Kur'ân'm âyetlerini bu müşrikler dönerler diye^ tekrar tekrar açıkladık. [49]

28. Kendilerini yakınlaştırmak üzere Allah'tan başka ilah diye edindikleri, onlara yardım etmeli değil miydi? Bilakis bu ilahları önlerinden kaybolup gittiler. İşte bu, onların yalanları ve uydurageldikleri şeydir.

"...Onlara yardım etmeli değil miydi?" buyruğundaki: "Değil miydi" buyruğu, ile aynı anlamdadır. Yani müşriklerin kendi kanaatlerine göre; "Bunlar Allah nezdinde bizim şefaatçilerimizdir" (Yunus, 10/18) diyerek şefaat ederler ümidi ile, kendileri vasıtasıyla Allah'a yakınlaşmaya çalıştıkları uydurma ilahları, ne diye onlara yardım etmedi ve başlarına gelen azab ile helak edilmekten niye onları kurtarmadı?

el-Kisaî dedi ki: "Yakınlaştırmak" kendisi ile yüce Allah'a yaklaşılacak her türlü itaat ve ibadettir, çoğulu; (oa'y) diye gelir. "Ruhban" kelimesinin çoğulunun: diye gelmesi gibi.

Âyet-i kerimedeki: " Edindi" fiilinin iki mefulünden birisi: (raci olan hazfedilmiş bir zamirdir. İkinci meful ise: "(İlahûar)" lafzıdır, " Yakınlaştırmak üzere" lafzı da haldir. Bunun ikinci meful, "ilah(lar)" lafzının da ondan bedel olması -mana bozulacağından- doğru olamaz. Bu açıklamayı ez-Zemahşerî yapmıştır.

"Yakınlaştırmak üzere" anlamındaki lafız "re" harfi ötreli olarak diye de okunmuştur.

"Bilakis bu ilahları önlerinden kaybolup gittiler," Yok olup gittiler buyruğu: İlahları önlerinden kaybolup gitti, çünkü kendilerine isabet eden şeyler -bu ilahlar cansız varlıklar olduğundan- isabet etmedi diye de açıklanmıştır.

"Önlerinden kaybolup, gittiler" buyruğunun putları terkettiler ve onlardan uzak olduklarını belirttiler anlamında olduğu da söylenmiştir.

"İşte bu onların yalanları...dır." Yani önlerinden kaybolup giden ilahları hakkında: Bunlar bizleri Allah'a yakınlaştıran varlıklardır, sözleri ile uydurdukları yalanlarıdır.

" Onların yalanları" lafzı, "hemze" esreli, "fe" harfi sakın olarak okunmuştur. " Yalan" demektir, da böyledir, çoğulu: diye gelir. "Çokça yalancı adam" demektir. İbn Abbas, Mücahid ve İbn ez-Zübeyr İse "hemze", "fe" ve "kef" harflerini üstün olan bir fiil diye okumuşlardır. İşte onların söyledikleri bu söz, kendilerini tevhidden alıkoymuştur, demektir. Hemze üstün olarak: ise: "Onu o şeyden çevirdi, alıkoydu" fiilinin mastarıdır.

İkrime, tekid ve çokluk anlamı vermek üzere "fe" harfini şeddeli olarak: diye okumuştur. Ebu Hatim: İçinde bulundukları nimetlerden onları çevirmiştir, diye açıklamıştır.

e!-Mehdevî de yine İbn Abbas'tan "elif" medli ve "fe" harfi kesreîi olarak; şeklinde ve: "onları alıkoyucu" anlamında okumuş olduğunu nakletmiştir. Abdullah b. ez-Zübeyr'den gelen farklı rivayetler arasındaki bir oku-yuşu da med ile şeklindedir. Bunun vezninde olması mümkündür. Onları yalan söylemeye itti, demektir. Aynı şekilde vezninde; onları yalancılığa sürükledi, şeklinde olması da mümkündür.

Genelin kıraati olan: "Onların yalanları" şeklindeki kıraatlerinin delili yüce Allah'ın: "Ve uydur age klikleri" yalan yere söyledikleri "şeydir" buyruğudur.

"Onların geri çevrilmeleri" şeklinin: "Onları alıkoydu" ile aynı anlamda olduğu da söylenmiştir. Buna göre; söyleniş itibariyle -çekilmek, sakınmak, tetikte olmak anlamlarına gelen ile benzetmektedir. Bu açıklamayı da el-Mehdevî yapmıştır. [\[50\]](#)

29. Hatırla ki cinlerden bir grubu, Kur'ân'ı dinlesinler diye sana yöneltilmiş idik. Onun huzuruna geldiklerinde:

"Susup dinleyin" dediler. (Okunması) bitirilince de kavimlerine uyarıcılar olarak döndüler.

"Hatırla ki cinlerden bû- grubu... sana yöneltilmiş İdik" buyruğu Kureyş müşriklerine bir azardır. Yani cinler Kur'ân'ı dinlediler, ona iman ettiler, onun Allah'tan geldiğini bildiler de siz ise hâlâ yüz çevirmekte ve küfür üzere ısrar etmektesiniz.

" Yöneltilmiş idik" sana yönlendirmiş, sana doğru göndermiş idik, demektir.

Bu şöyle olmuştu; İlerde de geleceği üzere cinler semadan yapılan alevli atışlar ile oradan hırsızlama yoluyla söz dinlemek imkanından mahrum bırakılmışlardı. İsa'dan sonra peygamberimizin peygamber olarak gönderildiği vakte kadar bu işten engellenmiş değillerdi.

Müfessirîer yani İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Mücahid ve başkaları der ki: Ebu Talib öldükten sonra Peygamber (sav) tek başına Taife giderek Sakif-lilerden kendisine yardımcı bulmaya çalışmıştı. Abd Yalil, Mesud ve Hubeyb'in -ki bunlar Amr b. Umeyroğulları olup, kardeş idiler- yanma gitti. Yanlarında da CumahoğuHarına mensub Kureyşli bir kadın bulunuyordu. Onları imana davet etti ve kavmine karşı kendisine yardımcı olmalarını istedi.

Onlardan birisi: Şayet Allah seni peygamber olarak göndermiş ise ben de

Kabe'nin elbiselerini yırtan olayım, dedi. Diğer: Allah senden başka peygamber gönderecek kimse bulmadı mı, dedi.

Üçüncüsü ise: Allah'a yemin ederim, ebediyyen seninle tek bir kelime dahi konuşmayacağım. Eğer Allah dediğin gibi seni peygamber olarak göndermiş ise sen, sana cevap veremeyeceğim kadar büyük ve değerli bir kimsesin. Eğer yalan söyleyen bir kimse isen benim seninle konuşmam gerekmez, dedi.

Daha sonra serserileri, köleleri kışkırtarak ona sövmelerini, onunla alay etmelerini sağladılar. Pek çok kimse başına toplandı ve Rabia'nın iki oğlu Ut-be ve Şeybe'ye ait bir bahçeye sığınmak zorunda bıraktılar. Cumahoğulların-dan olan kadına: "Senin kayınlarından (hısımlarından) nedir bu çektiğimiz" dedi. Sonra da şöyle dua etti:

"Allah'ım! Kuvvetimin zayıflığını, çaremin azlığını, insanlar nazarındaki değersizliği Sana şikayet ediyorum. Ey merhametliler merhametlisi! Sen mustaz'afların da Rabbisin, benim de Rabbimsin, beni kime bırakıyorsun? Bana surat asıp kaba davranacak bir kuluna mı, yoksa işimi eline verdiği bir düşmana mı? Eğer bana gazab etmemişsen hiçbirisine aldırmiyorum. Bununla birlikte Senin vereceğin esenlik benim için daha rahattır, Gazabının üzerime inmesinden yahut öfkene maruz kalmaktan, yüzünün nuruna sığınırım. Benden razı olacağın vakte kadar Senden razılık diliyorum. Sen güç vermezsen ben Sana itaat edemem, Sen bana kuvvet vermezsen masiyetinden uzak duramam."

Rabia'nın oğulları ona acıdılar ve Addas adındaki hristiyan olan bir kölelerine: Bir saikim Üzüm alıp şu tabağa koy ve o tabağı da git bu adamın önüne bırak, dediler. Addas üzümü Rasûlullah (sav)'ın önüne bırakınca, Peygamber (sav): "Bismillah" dedikten sonra yemeye koyuldu. Addas onun yüzüne baktıktan sonra şunları söyledi: Allah'a yemin ederim, bu belde ahalisi bu sözü söylemiyor. Peygamber (sav): "Ey Addas! Sen hangi ülke ahalisindensin ve dinin nedir?" diye sordu. Addas: Ben Ninova ahalisinden hristiyan birisiyim, dedi. Peygamber (sav) ona: "O salih adam Mettaoğlu Yunus'un şehrinden öyle mi?" dedi. Addas: Mettaoğkı Yunus'un kim olduğunu sen nereden biliyorsun? diye sordu. Peygamber: "O benim kardeşimdir. O da bir peygamberdi, ben de bir peygamberim," Addas eğilip peygamber (sav)'ın başını, ellerini, ayaklarını öpmeye koyuldu. Rabia'nın oğulları ona: Ne diye böyle yaptın? diye sordular. O da şu cevabı verdi: Efendim yeryüzünde bundan daha hayırlı bir kimse yoktur. Bana bir peygamberden başka hiçbir kimsenin bilmediği bir hususu haber verdi. Peygamber (sav) Şakulilerden bir hayır geleceğinden yana ümit kesince, oradan ayrılp gitti. Nihayet Baln-i Nahle'ye varınca, geceleyin kalkıp namaza durdu, Nasibinli cinlerden bir grub onun yanından geçti. Buna sebep ise daha önce

cinlerin semadan hırsızlama söz dinlemeleri idi. Sema himaye altına alınıp alevli atışlara maruz kalınca İblis şöyle dedi: Semada meydana gelen bu olay yeryüzünde meydana gelen bir şeyden dolayıdır. Bunun üzerine durumu öğrenmek maksadıyla etrafa kabileler gönderdi. Bunların ilki Nasibinli kabile İdi. Bunlar ise cinlerin eşrafı olup, Tihame tarafına gönderilmişlerdi. Batn-ı Nahle'ye ulaşınca, Peygamber (sav)'ın orada sabah namazını kılmakta olduğunu gördüler ve Kur'ân okuduğunu duydular. Ona kulak vererek: Dinleyin, dediler.

Bir kesim de şöyle demiştir: Peygamber (sav) cinleri uyarıp korkutmak, onları yüce Allah'a davet etmek ve onlara Kur'ân-ı Kerim okumak ile emrolundu. Yüce Allah da Ninova tarafından bir grubu cinni ona yönlendirdi ve onun huzurunda biraraya gelmelerini sağladı. Peygamber (sav): "Ben bu gece cinlere Kur'ân okumak istiyorum. Sizden kim benimle beraber gelir" diye buyurdu. Hazır bulunanlar başlarını önlerine eğdiler. İkinci defa sözlerini tekrarladı, yine başlarını önlerine eğdiler. Bu sefer üçüncü bir defa sözlerini tekrarlayınca, yine başlarını önlerine eğdiler. İbn Mesud; Ben ey Allah'ın Rasûlü, dedi. İbn Mesud dedi ki; Onunla beraber benden başka kimse bulunmadı. Mekkenin üst taraflarına varıncaya kadar yola koyulduk. Oraya varınca Peygamber (sav) el-Hacun yolu diye adlandırılan bir dağ yoluna girdi. Bana bir çizgi çizdi ve onun içinde oturmamı emrederek: "Yanına çıkıp gelinceye kadar bunun dışına çıkma" diye buyurdu. Sonra yanımdan ayrıлып gitti. Ayakta durdu ve Kur'ân okumaya başladı. Ben kanat çırpışları içerisinde aşağı doğru eğilen ve yürüyen, kartala benzer varlıklar görmeye başladım. Bir takım gürültüler ve homurdanmalar duydum. Peygamber (sav)'a bir zarar geleceğinden korktum. Onu oldukça kalabalık gölgeler kapattı ve benimle onun arasında engel oldular. Nihayet onun sesini duymaz oldum. Sonra bulut parçalan gibi parça parça gitmeye koyuldular. Peygamber (sav) tanyeri ağarınca, işini bitirmiş oldu. "Uyudun mu" dedi. Ben Allah'a yemin ederim ki hayır, dedim. Defalarca İnsanlardan yardım istemeyi içimden geçirdim. Nihayet senin onları asan ile dürtükleyip, onlara oturun dediğini duyunca (vazgeçtim). Peygamber şöyle buyurdu: "Eğer (o çizginin) dışına çıkmış olsaydın, onlardan birisinin seni kapmayacağından emin olamazdın." Sonra: "Bir şey gördün mü?" diye sordu. Ben: Evet ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Ben baldırları arasından beyaz elbiseler dolayıp giyinmiş siyah adamlar gördüm. Şöyle buyurdu: "İşte onlar Nasibin cinleridir benden yiyecek ve azık istediler.

Ben de artık çürümeye yüz tutmuş bütün kemikleri büyük baş hayvan ve küçük baş hayvan pisliklerini de onlara verdim." Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanlar bizim aleyhimize olarak bunları pisletiyorlar, dediler. Bunun üzerine Rasû-luliah (sav)

kemik ve hayvan pisiği ile istincada bulunmayı yasakladı. Ben: Ey Allah'ın Peygamberi, dedim. Peki bunların onlara faydası ne? şöyle buyurdu: "Onlar ne kadar kemik bulurlarsa, mutlaka o kemiğin yendiği günkü haliyle üzerinde et bulurlar. Ne kadar pislik bulurlarsa, mutlaka onun içinde yendiği günkü tanesini de içinde bulurlar." Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Çok büyük bir gürültü ve patırtı duydum, şöyle buyurdu: "Cinler kendi aralarındaki bir maktul hakkında karşılıklı davalastılar. Benim hükmüme başvurdular, ben de aralarında hak ile hüküm verdim." Sonra Peygamber (sav) def-i hacet için gitti, sonra yanıma geldi. "Beraberinde su var mı?" dedi. Ey Allah'ın Peygamberi dedim. Yanımda bir miktar hurma nebizi bulunan bir matara var, dedim. Ondan ellerine döktüm, abdest aldıktan sonra şöyle buyurdu: "Bu hoş ve temiz bir meyvedir, suyu da tertemizdir."

Bu manadaki bir rivayeti Mamer, Katade ve Şu'be'den onlar da yine İbn Mesud'dan rivayet etmişlerdir. Ancak Ma'mer'in rivayetinde hurma nebizin-den söz edilmemektedir.

Ebu Osman en-Nehdî'den rivayet edildiğine göre İbn Mesud (Sind tarflarında siyah bir dağ olan) Zut'u görünce (oradakiler için) bunlar nedir? diye sordu. Bunlar Zut'uidir dediler. O da şöyle dedi: Cin gecesinde gördüğüm cinler dışında bunlara benzer kimse görmedim. Onlar biri diğerinin arkasından süratle gidiyorlardı.

Darakutnî de Abdullah b. Lehiya'dan şöyle dediğini zikretmektedir: Bana Kays b. el-Haccac anlattı, o Hareş'ten, o İbn Abbas'tan, o İbn Mesud'dan rivayet ettiğine göre (İbn Mesud) Peygamber (sav)'a cin gecesinde nebiz ile abdest almak üzere su dökmüş, peygamber de onunla abdest almış ve: "Hem bir içecektir, hem de temizdir" diye buyurdu. İbnu Lehiya'nın rivayeti delil gösterilmez. [51]

Yine aynı senetle İbn Mesud'dan rivayete göre İbn Mesud cin gecesini Peygamber (sav) ile birlikte çıktı. Rasûluilah (sav) ona: "Ey İbn Mesud! Beraberinde su var mı?" diye sormuş, o da: Mataramda nebiz var, demiş. Rasûluilah (sav) da: "Ondan elime dök" diye buyurmuş ve abdest aldıktan sonra; "O hem bir içecektir, hem de tertemizdir" diye buyurmuştur. Bunu sadece İbn Lehiya (münferiden) rivayet etmiş olup, İbn Lehiya'nın hadis rivayeti zayıftır. [52]

Darakutnî dedi ki: Denildiğine göre İbn Mesud Peygamber (sav) ile birlikte cin ve başkalarının da ondan rivayet ettiğine göre o: Ben cin gecesinde bulunmadım, demiştir. [53] Bize Ebu Muhammed b. Said anlattı, bize Ebu'l-Eş'as anlattı, bize Bişr b. el-Fadl anlattı, bize Davud b. Ebi Hind, Amir'den anlattı, o Alkame b. Kays'dan dedi ki: Abdullah b. Mesud'a sordum: Rasûlullah (sav)'a cinnin

davetçisi geldiğinde sizden herhangi bir kimse onunla birlikte hazır mıydı? O, hayır dedi. Darakutni dedi ki: Bu sahih bir isnad olup, bu senedin ravilerinin adaletinde görüş ayrılıkları yoktur. [54]

Amr b. Murre'den dedi ki: Ben Ebu Ubeyde'ye sordum: Abdullah b. Me-sud cin gecesinde hazır bulundu mu? diye. O, hayır dedi. [55]

İbn Abbas dedi ki: Cinler Nasibin cinlerinden yedi kişi idiler. Peygamber (sav) onları kendi kavimlerine elçi tayin etti.

Zirr b. Hubeyş dedi ki; Bunlar dokuz kişi olup, birileri Zevbaa'dır. Katade; Bu cinler Ninova halkından idiler, demiştir. Mücahid ise Harran ahalisinden, İkrime de Musul Ceztre'sinden demişlerdir.

Sayılarının yedi olduğu söylenmiştir. Bunların üçü Necranlılardan, dördü ise NasibinliJerden idi.

İbn Ebİ'd-Dünya'nın rivayetine göre de Peygamber (sav) bu hadiste -Nasibini de sözkonusu ederek- şöyle buyurmuştur: "Orası önüme kaldırıldı ve nihayet ben onu gördüm. Yüce Allah'tan buranın yağmurunu çoğaltmasını, ağacını yeşil kılmasını, nehrini daha da bollaştırmasını diledim."

es-Süheyli dedi ki: Bunların yedi kişi oldukları söylenir. Yahudi idiler, müs-lüman oldular. İşte bundan dolayı: "Musa'dan sonra indirilmiş" (Ahkaf, 46/30) demişlerdir.

Denildiğine göre isimleri şöyledir: Şasir, Masir, Mengi, Maşi ve Ahkab. Bu beşinin adını İbn Düreyd zikretmiştir. Amr b. Cabir de bunlardan birisidir ki, bunu da İbn Selam, Ebu İshak es-Sebiî, o hocalarından, o İbn Mesud yoluyla zikretmiştir. Buna göre Peygamber (sav), ashabından bir grub ile birlikte yürümekte iken önlerinde bir fırtına yükseldi. Sonra ondan daha büyük bir fırtına geldi, aniden öldürülmüş bir yılan gördüler. Bizden bir adam hemen ridasını (üzerindeki cübbeyi) ortadan yarıp, o yılanı bir parçası ile kefenleyip defnetti. Gece karanlığı bastırınca iki kadın birbirine soruyordu: Sizden hanginiz Amr b. Cabir'i defnetti. Biz: Amr b. Cabir'in kim olduğunu bilmiyoruz dedik. Şöyle dediler: Eğer siz bu işle ecir almayı ümit ediyorsanız, onu elde ettiniz. Cinlerin fasıkları, müminleri ile çarpıştılar da Amr öldürüldü. İşte o gördüğünüz yılan odur. Bu kişi de Muhammed (sav)'dan Kur'ân'ı işitip sonra da kendi kavimlerine uyarıcılar olarak geri dönen kimselerden birisi idi.

İbn Selam bir başka rivayet kaydederek onu kefenleyen kimsenin Safvan b. el-Muattal olduğunu belirtmiştir.

Derim ki: es-Sa'lebî de bu haberi buna yakın ifadelerle zikrederek şöyle demiştir; Sabit b. Kutbe dedi ki; Birtakım kimseler İbn Mesud'a gelerek şöyle dediler: Bizler bir yolculukta idik, kanlarına bulanmış bir yılan gördük. Bizden bir kişi

onu alıp gömdü. Bazı kimseler gelip: Hanginiz Amr'ı defnetti? diye sordu. Biz, Amr kim? dedik, Onlar: Sizin filan yerde defnettiğiniz yilandır, dediler. O kişi Peygamber (sav)'dan Kur'ân'ı dinlemiş kişilerdendi, Müslüman ve kâfir iki cin kabilesi arasında bir savaş olmuştu, o da öldürülmüştü. Bu haberde belirtildiğine göre tbn Mesud yolculukta olmadığı gibi, definde de bulunmuş değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Ebi'd-Dünya Tabiînden adını verdiği bir kimseden şunu nakletmektedir: Bir yılan susuzluktan soluyarak çadırına girdi, ona su içirdi, ondan sonra da bu yılan öldü, o da o yılanı defnetti. Geceleyin ona birileri geldi, ona selam verip, teşekkür etti. O yılanın, adı Zevbaa olan Nasibin cinlerinden bir adam olduğunu ona bildirdi.

es-SüheyLî dedi ki: Ömer b. Abdu'l-Aziz (r.a)'ın faziletleri hakkında bize birtakım rivayetler ulaşmıştır. Bize Ebu Bekr b, Tahir d-îşbilî'nin naklettikleri rivayetlerden birisine göre Ömer b. Abdu'l-Aziz düz bir yerde yürüyor-ken ölü bir yılan görmüş. Onu elbisesinden bir parçaya sararak kefenleyip gömmüş. Aniden birisinin şöyle dediği duyulmuş: Ey Serik! Şehadet ederim ki Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Sen düzlük bir arazide öleceksin. Seni salih bir insan kefenleyecektir." Allah'ın rahmeti üzerine olsun sen kimsin? diye sormuş. Sesin sahibi şu cevabı vermiş: Rasûlullah (sav)'dan Kur'ân'ı dtnltyen cinlerden bir adamım. Bunlardan geriye bir ben. bir de Serik kaldık. İşte Serik de ölmüş bulunuyor.

Aişe (r.anha) odasında Kur'ân okurken kendisini dinlemekte olan bir yılanı öldürdü. Rüyada ona şöyle denildi: Sen Rasûlullah (sav)'ın huzuruna gelmiş cinlerden mümin bir kişiyi öldürdün. Şöyle dedi; O kimse eğer mümin birisi olsaydı, Rasûlullah (sav)'ın haremının huzuruna girmezdi. Ona şöyle denildi: O ancak sen örtülü iken senin bulunduğun yere girdi ve ancak zikri dinlemek için geldi. Aişe dehşet içerisinde sabahı etti ve birtakım köleler satın alarak onları azad etti.

es-SüheyLî dedi ki: Bu cinlerin isimlerinden hatırıma gelenleri zikrettik. Eğer bunlar yedi kişi iseler el-Ahkab onlardan birisinin sıfatıdır, özel bir isim değildir. Çünkü bizim az önce sözünü ettiğimiz isimler el-Ahkab ile birlikte sekiz kişidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Hafız İbn Asakir, Tarih'mde (Tarih-i Dımaşk'ında.) şunu zikretmektedir: Hame b. el-Him b. el-Akyas b. İblis. Denildiğine göre cinlerin müminlerinden olup Peygamber (sav) ile karşılaşanlardandır. Peygamber ona el-Vakıa, el-Mürselat, en-Nebe, et-Tekvir, el-Fatiha ve el-Felak ve en-Nas sûrelerini öğretmiştir. Nakledildiğine göre o Habil'in öldürülmesinde hazır bulunmuş,

birkaç yaşında küçük bir çocuk iken onun kanına ortak olmuş, Nuh ile karşılaşp, onun vasıtası ile tevbe etmiş. Hud, Salih, Yakub, Yusuf, İlyas, tıran oğlu Musa ve Meryem oğlu İsa (hepsine selam olsun) ile de karşılaşmış.

el-Maverdî, Mücahid'den naklen onların isimlerini zikrederek şöyle demektedir: İsimleri: Hisi, Misi, Minşi, Sasır, Masır, Erd, Enyan ve Ahkam'dır. Bu isimleri İbnu's-Simak diye bilinen Ebu Arar Osman b. Ahmed zikrederek şöyle demiştir: Bize Muhammed b. el-Bera anlattı, dedi ki: Bize ez-Zübeyr b, Bekkar anlattı, dedi ki: Hamza b. Utbe b. Ebi Leheb Rasûlullah (sav)'ın huzuruna gelmiş bulunan Nasibin cinlerinin isimlerini sayarken şöyle diyordu: Hisi, Misi, Şasır, Naşir, Efhar, Erd ve Enyal.

"Onun" Peygamber (sav)'ın "huzuruna geldiklerinde" demektir. Bu da "telvinu'l-hitab"[56] kabilindendir. Kur'ân'ın okunmasında hazır bulunup onu dinlediklerinde diye de açıklanmıştır.

"Susup dinleyin, dediler." Yani biri diğerine Kur'ân'ı dinlemek için susun, dedi. İbn Mesud dedi ki: Peygamber (sav) Batnu Nahlede Kur'ân oku-yorken onun yanında bulundular. Kur'ân'ı dinleyince: "Susup dinleyin" dediler. Bunlar yedi kişi idiler ki bunlardan biri.si Zevbea'dır. Yüce Allah: "Hatırla ki cinlerden bir grubu Kur'ân'ı dinlesinler diye sana yöneltmiş İdik. Onun huzuruna geldiklerinde susup dinleyin dediler" âyetini "...işte onlar apaçık bir^apıkhk içindedirler" (el-Ahkaf, 46/32) buyruğuna kadar indirdi." [57]

Rasûlullah (sav)'ın sözüne kulak vermek için: Susup dinleyin, dediler diye de açıklanmıştır, anlam birbirine yakındır.

"Bîtırılınca de..." anlamındaki buyruğu Lahid b. Humeyd ile* Hubeyb b. Abdullah b. ez-Zübeyr, "kaf" ve "dat" harflerini üstün olarak: " Bitirince de..." diye okumuşlardır ki; Peygamber (sav) namazdan Önce (Kur'ân okumasını bitirince), demektir. Çünkü cinler süz hırsızlamasına karşı semanın koruma altına alınması üzerine bunu gerektirenin ne olduğunu öğrenmek üzere etrafa çıkıp dağılmışlardı. Peygamber (sav) sabah namazında Kur'ân okuyorken, Batn-ı Nahle vadisine geldiler, yedi kişi idiler. Onu dinledikten sonra, korkutup uyarıcılar olmak üzere kavimlerine geri döndüler. Peygamber (sav) onlardan haberdar olmamıştı.

Şöyle de açıklanmıştır: Peygamber (sav)'a cinleri uyarıp korkutması ve onlara Kur'ân-ı Kerim'i okuması emrolununca, yüce Allah ondan Kur'ân'ı dinlemeleri ve dönüp kavimlerini uyarıp korkutmaları için cinlerden bir topluluğu ona yönlendirdi. O da onlara Kur'ân'ı okuyup bitirince cinlere kavimlerinden geride bıraktıkları kimselerin yanına gitmek üzere onun emriyle ayrılıp gittiler. Maksatları da Kur'ân'a muhalefet etmekten kavimlerini uyarmak ve korkutmak,

iman etmedikleri takdirde Allah'ın azabından onları sakındır-maktı. İşte bu, onların Peygamber (sav)'a iman elliklerine ve onları onun gönderdiğine delildir. Bu hususa da onların söyledikleri: "Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisinin çağrısını kabull edin ve ona iman edin" (Ahkaf, 46/31) sözleridir. Çünkü bu olmasaydı, onların kavimlerini uyarıp, korkulmaları sözko-nusu olmazdı. İbn Abbas'tan gelen ve Peygamber (sav)'ın onları kavimlerine elçiler olarak gönderdiğine dair rivayet daha önce de geçmiş bulunmaktadır. Buna göre cin gecesi iki ayrı gecedir. Bu anlamda yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Müslim'in, Sahih'inde de ileride "De ki: bana şu vah-yolundu..." (el-Cin, 72/1) buyruğunda açıklanacağı üzere buna delalet edecek rivayet bulunmaktadır.

Yine Müslim'in Sahih'inde Ma'n'dan şöyle dediği zikredilmektedir: Babamı şöyle derken dinledim: Mesruk'a: Kur'ân'ı dinledikleri gece cinlerin varlığını Peygamber (sav)'a kim bildirdi, diye sordum. O dedi ki; Bana baban -yani İbn Mesud'un- anlattığına göre onların hazır bulunduklarını ona bir ağaç bildirdi [58](poğrusunu en iyi bilen Allah'tır). [59]

30. Dediler ki: "Ey kavmimiz! Biz Musa'dan sonra İndirilmiş olup kendinden öncekileri doğrulayan, hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitab dinledik.

31. "Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisinin çağrısını kabul edin ve ona iman edin. Günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi acıklı bir azaptan kurtarsın."

"Dediler ki: Ey kavmimiz! Biz Musa'dan sonra indirilmiş olup... bir kî-tab dinledik." Bu "kitab"tan kasıt, Kur'ânı Kerim'dir. Onu dinleyenler de Musa'ya iman eden kimselerdi. Ata dedi ki: Bunlar yahudi idiler, müslüman oldular. Bundan dolayı "Musa'dan sonra İndirilmiş olup..," dediler. İbn Ab-bas'tan gelen rivayete göre de cinler, İsa (a.s)'ın durumunu işitmemişlerdi. Bundan dolayı "Musa'dan sonra İndirilmiş olup" dediler.

"Kendinden öncekileri" yani Tevrat'ı "doğrulayan hakka" hak dine "ve dosdoğru yola" Allah'ın dosdoğru dinine "ileten bir kltab dinledik."

"Ey kavmimizi Allah'ın davetçisinin çağrısını kabul edin." Kasıt Mu-hammed (sav)'dır. Bu da onun cinlere de, insanlara da peygamber olarak gönderilmiş olduğunu göstermektedir. Mukatil dedi ki: Yüce Allah Muhammed (sav)'dan önce hem cinlere, hem insanlara bir peygamber göndermiş değildir.

Derim ki: Müslim'in Sahih'inde yer alan Cabir b. Abdullah el-Ensârî'nin şöyle dediğine dair rivayet onun bu sözüne delil teşkil eder: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Benden önce hiçbir kimseye verilmemiş beş özellik verildi. Benden önceki her peygamber özel olarak kendi kavmine gönderilirdi. Ben ise kırmızı tenli,

siyah tenli herkese gönderildim. Benden Önce hiçbir kimseye ganimet helâl olmadığı halde bana hela! kılındı. Yeryüzü de benim için hoş ve temiz bir temizlenme aracı (teyemmüm) ve mescid kılındı. Herhangi bir kimse namaz vaktine erişti mi nerede ise namazını orada kılar ve bir aylık mesafeden (düşmanımın kalbine salınan) korku ile yardıma mazhar oldum ve bana şefaât verildi." [60]

Mücahid dedi ki; "Kırmızı ve siyah"tan kasıt, cinler ve insanlardır. Ebu Hu-reyre'nin rivayetiyle bu hadisteki ifadeleri "Ve bütün yaratılmışlara peygamber olarak gönderildim ve peygamberler benimle son buldu"[61] şeklindedir.

"Ve ona" o davetçiye "iman edin." O da Muhammed (sav)'dır. "Ona" lafzının Allah'a iman edin, anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın" buyruğudur. İbn Abbas dedi ki Kavimleriden yetmiş kişi onların çağrılarını kabul etti. Bunun üzerine Peygamber (sav)'a geri döndüler ve el-Batha'da onunla karşılaştılar. Onlara Kur'ân-t Kerim'i okudu, emirler verdi, yasaklar bildirdi.

Cinler İçin Mükellefiyet Var mıdır?:

Bu âyet-i kerimeler emir, yasak, mükafat ve ceza bakımından cinlerin de insanlar gibi olduklarını göstermektedir, el-Hasen dedi ki: Mümin cinler için ateşten kurtulmanın dışında bir mükafat yoktur. Buna da yüce Allah'ın: "...günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi acıklı bir azaptan kurtarsın." buyruğu delil teşkil etmektedir. Ebu Hanife de bu görüşü kabul etmiş olup şöyle demektedir; Cinlerin cehennem ateşinden kurtarılmaktan başka bir mükafatları yoktur. Sonra onlara -hayvanlara denileceği gibi-: Toprak olunuz, denilecektir.

Başkaları şöyle demiştir: Kötülük yaptıkları takdirde cezalandırılacakları gibi, iyilik yapmaları halinde de tıpkı insanlar gibi mükafatlarını alacaklardır. Malik, Şafiî ve İbn Ebi Leyla bu kanaati benimsemiştir. ed-Dahhak da şöyle demiştir: Cinler cennete girecekler ve yerler, iterler.

el-Kuşeyrî dedi ki: Doğrusu bu husus, hakkında kesin bir şey söylenemeyecek konulardandır. Bunun hangisinin doğru olduğunu ancak Allah bilir.

Derim ki; Yüce Allah'ın: "Herkese işlediklerine göre dereceleri vardır." (el-En'am, 6/132) buyruğu cinlerin de mükafat alacaklarına, cennete gireceklerine delil teşkil etmektedir. Çünkü bu âyetin öncesinde yüce Allah: "Ey cin ve insanlar topluluğu! İçinizden size âyetlerimi okuyan, bugününüzün gelip çatacağını bildirip sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?..." (el-En'am, 6/132) diye buyurduktan sonra devamında: "Herkese işlediklerine göre dereceleri vardır" diye buyurmaktadır.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Bu hususa dair daha geniş açıklamalar yüce

Allah'ın İzniyle er-Rahman Sûresi'nde (55/31- âyetin tefsirinde) gelecektir. [62]

32. "Kim Allah'ın davetçisinin çağrısını kabul etmezse o yeryüzünde (Allah'ı) aciz bırakıcı değildir. Onun O'ndan başka dost ve yardımcıları da olmaz. İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler."

"Kim Allah'ın davetçisinin çağrısını kabul etmezse o yeryüzünde (Allah'ı) aciz bırakıcı değildir." Yani Allah'ın azabından kurtulamaz, O'nun önüne geçemez. "Onun O'ndan başka" kendisini Allah'ın azabından kurtarabilecek "dost ve yardımcıları da olmaz. İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler." [63]

33- Peki, göklerle yeri yaratmış ve onları yaratmaktan dolayı yorulmamış olan Allah'ın, ölüleri diriltmeye de kadir olduğunu görmezler mi? Evet, muhakkak ki O, her şeye güç yetirendir.

"Peki, göklerle yeri yaratmış ve onları yaratmaktan dolayı yorulmamış olan Allah'ın, Ölüleri diriltmeye de kadir olduğunu görmezler mi?" buyruğundaki "görmek" fiili, bilmek anlamındadır. "Allah" lafza-i celalinden önce gelen: (ile ismi ve haberi, "görmek" anlamındaki fiilin alması gereken iki mefulün yerini tutmaktadır.

Bu buyruk öldükten sonra dirilişi inkar edenlere karşı bir delil getirmektedir.

"Yorulmamış" buyruğu acze düşmemiş, onları yoktan var etmekten dolayı zaafa düşmemiş demektir. Uygun olan şekli ve yolu bulamamayı anlatmak üzere; "İşi için uygun olan şekli bulamadı" denilir. Sonunun (ye'lerinin) idgamlı kullanılması daha çoktur. Çoğul halinde şed-desiz olarak denilebileceği gibi, şeddeli olarak da denilebilir. Şair de şöyle demiştir;

"Güvercin yumurtasını ne yapacağını bilemediği gibi, Onlar da işlerinin içinden nasıl çıkacaklarını bilemediler."

tf); İşimi ne şekilde çözeceğimi bilemedim" demektir. "O beni yordu, şaşırttı" anlamına gelir.

el-İlâsen ("yorulmamış" anlamı verilen buyruğu); diye "ayn" harfini esre, "ye" harfini de sakın (med harfi) olarak okumuştur ki, bu kullanım şekli çok az, hatta şazdır. Aynu'l-fiilin (üç harfli fiillerin ikinci harfinin) i'lal ile "lamu'l-fiilin' (fiilin üçüncü harfinin) de tashih edilerek kullanımı ancak; "Gaye, âyet" gibi çok az isimlerde görülen bir şeydir. Fiilde kullanımı ise sadece el-Ferra'nın zikrettiği bir beyitte görülmüştür. O da şairin şu beyitindedir:

"O sanki diğer kadınlar arasında bir altın külçe sidir,

Evinin avlusunda yürür de nereye gideceğini bilmez (ya da yorulur)"

" Kadir olduğunu" buyruğunun başındaki "be" harfi ile ilgili olarak Ebu Ubeyde ve el-Ahfeş şöyle demişlerdir: Be lekid maksadıyla fazladan getirilmiştir. Yüce Allah'ın: " şahid olarak Allah yeter* (en-Nİ-sa, 4/166) buyruğu ile; "): Yağ veren" (d-Mu'mininun, 23/20) buyruk-lanndaki "be" gibi.

el-Kisaî, el-Ferra ve ez-Zeccac ise buradaki "be" harfinde buyruğun baş taraflarındaki istifham ve inkarın yerini tutan bir özellik vardır, demişlerdir. Yine ez-Zeccao şöyle demektedir: Araplar bunu inkar (cahd) ile birlikte kullanır ve; " Ben Zeyd'in ayakta olduğunu zannetmiyordum" derler. Ancak -Zeyd'in ayakta olduğunu zannettim anlamında demezler. Burada hem: nefy edatı, hem de edatı geldiğinden be tekid içindir. İfade de: " Allah kadir değil midir?" takdirindedir.

Yüce Allah'ın; "Göklerle yeri yaratan, onlar gibisini yaratmaya kadir değil midir?" (Yasin, 36/81) buyruğu gibidir.

İbn Mesud, el-A'rec, el-Cahderî, İbn Ebi İshak ve Yakub bu lafzı: Güç yetirir (âyet-i kerime meali içinde: güç yetirdiğini)" diye okumuşlardır. Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmiştir. Çünkü; haberinde "be" harfinin girmesi pek güzel görülmez. Ebu Ubeyd ise genel okuyuşu tercih etmiştir. Çünkü bu buyruk, Abdullah b. Mesud'un kıraatinde: şeklinde be'sizdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [64]

34. Kâfirlerin ateşe arzolunacakları günde: "Bu hak değil miymiş?" Onlar: "Rabbimize andölsun ki evet..." derler. "O halde; inkar edegeldiklerinizden ötürü azabı tadınız" der.

"Kâfirlerin ateşe arzolunacakları gün" yani onlara arzolunacakları gün ve kendilerine "Bu hak değil miymiş" denileceğini hatırlat. "Onlar: Rabbi-mize andölsun ki, evet derler."

Bunun üzerine onlara bu gerçeği söyletmek üzere soru soran şöyle diyecek: "O halde inkar edegeldiklerinizden" kâfir olmanızdan "ötürü azabınızı tadın, der." [65]

35. Peygamberlerden büyük azim sahiplerinin sabrettiği gibi sen de sabret ve bunlar İçin acele etme! Onlar kendisi ile tehdit olundukları şeyi görecekleri gün sanki yalnızca bir gündüzün bir saati kadar kalmışlar gibi gelecek onlara. Bu, yeterli bir tebliğdir. Fasıklar topluluğundan başkası helak edilir mi ki?

"Peygamberlerden büyük azim sahiplerinin sabrettiği gibi sen de sabret!"

buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki; Büyük azim sahipleri kararlı ve sabırlı kimseler demektir. Mücahid dedi ki: Bunlar beş tanedir: Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed (aleyhimu's-selam)dır. Aynı zamanda bunlar bağımsız şeriat sahibi peygamberlerdir.

Ebu'l-Aliye dedi ki: "Büyük azim sahibi peygamberler (ulu'l-azm)"; Nuh, Hud ve İbrahim'dir. Yüce Allah peygamberine dördüncüleri olmasını emretmiştir. es-Süddî bunlar altı kişidir: İbrahim, Musa, Davud, Süleyman, İsa ve Muhammed'dir -hepsine Allah'ın salat ve selamları olsun- demiştir.

Bir görüşe göre bunlar: Nuh, Hud, Salih, Şuayb, Lut ve Musa'dır. Bunlar el-Araf ve eş-Şuara sûrelerinde belli bir sıra halinde sözü edilen peygamberlerdir.

Mukatil dedi ki: Bunlar altı kişidir. Nuh uzun bir süre kavminin eziyetlerine karşı sabretti. İbrahim ateşe karşı sabretti. İshak boğazlanmaya sabret-ti. Yakub çocuğunun kaybolmasına, gözlerinin gitmesine sabretti. Yusuf kuyuya atılmaya, zindana atılmaya sabretti. Eyyub hastalığa karşı sabretti.

İbn Güreye dedi ki: İsmail, Yakub ve Eyyub bunlar arasındadır. Yunus, Süleyman, Adem ise bunlardan değildir.

eş-Şa'bî, el-Kelbî ve yine Mücahid şöyle demişlerdir: Bunlar savaşmakla emrolunarak iman ve küfrü, mümin ve kâfirî açıkça ortaya koyup kâfirlerle cihad eden kimselerdir.

el-En'am Sûresi'nde (6/83. âyetinden itibaren) sözü edilen seçkin peygamberlerdir, de denilmiştir. Bunlar ise onsekiz kişidir. İbrahim, İshak, Yakub, Nuh, Davud, Süleyman, Eyyub, Yusuf, Musa, Harun, Zekeriya, Yahya, İsa, İlyas, İsmail, el-Yesa, Yunus ve Lut'dur. Bundan sonra gelen: "İşte bunlar Allah'ın hidayet ettiği kimselerdir. O halde sen de onların hidayetine uy!" (el-En'am, 6/93,) buyruğu dolayısıyla el-Hasen b. el-Fadl bu görüşü tercih etmiştir.

Yine İbn Abbas şöyle demiştin Bütün rasûller büyük azim sahibi peygamberlerdi. Ali b. Mehdî et-Taberî de bu görüşü tercih etmiş ve şöyle demiştir: Burada "peygamberlerden" anlamındaki buyruğun başına; "...den" lafzının girmesi teb'îd (kısmilik) bildirmek için değil, cinsi bildirmek içindir. Nitekim: "Ben kumaştan rida ve ipekli yünden giyecekler satın aldım" derken de bu anlamda kullanılmıştır. Buna göre buyruk; peygamberlerin sabrettiği gibi sen de sabret, demektir.

Metta oğlu Yunus dışında bütün peygamberlerin büyük azim sahibi peygamberler oldukları da söylenmiştir. Çünkü Peygamber (sav)'a onun gibi olması yasaklanmış bulunmaktadır. Çünkü o kavmine kızarak ayrılıp gittiğinde, bir çeşit aceleciliği ortaya çıkmıştı. Yüce Allah da onu üç şey ile sınamıştı: Amalikalı olan ona musallat kılmış ve onun ailesine ve malına baskın

düzenlemişlerdi. Kurdu oğluna musallat etmiş ve kurt da oğlunu yemişti. Balığı ona musallat kılmış ve onu yutmuştu. Bu açıklama Ebu'l-Kasım el-Hakim'e aittir.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Büyük azim sahibi peygamberler Şam bölgesinde İsrailoğullarına gönderilip İsrailoğullarının kendilerine karşı çıktığı oniki peygamberdir. Yüce Allah da peygamberlere: Ben İsrailoğullarının isyankarları üzerine azabımı gönderiyorum, diye vahyetti. Bu husus rasûlle-re ağır gelince, yüce Allah da kendilerine: Kendiniz için tercihte bulunun diye vahyetti: Arzu ederseniz size azab indirir, İsrailoğullarını kurtarırım, dilerseniz sîzi kurtarır, azabı İsrailoğullarına indiririm. Kendi aralarında danıştılar, azabın üzerlerine inip Allah'ın İsrailoğullarını kurtarması noktasında görüş birliğine vardılar. Yüce Allah da İsrailoğullarını kurtarıp o peygamberlere azabı indirdi. Bu da üzerlerine yeryüzü krallarını musallat etmesiyle olmuştu. Kimisi testerelerle biçildi, kimisinin başının ve yüzünün derisi soyuldu, kimisi ölünceye kadar ağaçlara asıldı (çarmıha gerildi), kimisi ateşle yakıldı. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Hasen dedi ki: Büyük azim sahibi peygamberler dördtür, İbrahim, Musa, Davud ve İsa. İbrahim'e: "Teslim ol, denilince, o da Alemlerin Rabbine teslim oldum, demişti." (el-Bakara, 2/131) Daha sonra maiında, çocuğunda, vatanında ve canında imtihanlara maruz kaldı. İmtihana maruz kalıp sınıandığı bütün hususlarda sözünü eksiksiz yerine getirdiği ve verdiği sözde durduğu ortaya çıktı.

Musa'ya ise kavmi: "İşte şimdi kısıtıldık, dediler. O: Asla, muhakkak Rab-bim benimledir, bana doğru yolu gösterecektir, dedi" (eş-Şuara, 26/61-62) deyince, azim sahibi olduğu ortaya çıkmıştı,

Davud'a gelince, o bir hata işledi. O hatasına dikkati çekilince, gözyaş-lanndan bir ağaç bitip yetiştirinceye ve kendisi onun gölgesinde oturunca-ya kadar kırk yıl süre ile ağlayıp durdu.

İsa'nın azmine gelince, o bir taş üstüne taş koymayıp "bu gelip geçilen bir yoldur. Siz buradan gelip geçiniz, burayı imar etmeyiniz" demişti.

Bu buyruğuyla yüce Allah rasûlüne şöyle buyuruyor gibidir: Sabret, yani imtihan olunduğun hususlarda İbrahim gibi doğru ve sözüne bağlı kal. Musa'nın güvendiği gibi mevlanın yardımına güven. Davud'un üzülp kederlendiği gibi sen de geçmişteki yanlışlarından ötürü üzülp. İsa'nın zühdü gibi dünyada zahid ol.

Diğer taraftan bu âyetin, kılıç âyeti (savaşı emreden) ile nesholdüğü söylendiği gibi, muhkem olduğu da söylenmiştir. Daha kuvvetli görülen, men-suh

olduğudur. Çünkü sûre Mekke'de inmiştir.

Mukatil'in naklettiğine göre de bu âyet, Uhud günü Rasûlullah (sav)'a inmiş, yüce Allah ona gelen musibete karşı büyük azim sahibi rasûllerin sabrettiği şekilde sabretmesini -onun karşı karşıya kaldığı durumu kolaylaştırmak ve ona sebat vermek maksadıyla- emir buyurmuştur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Ve bunlar için acele etme!" Mukatil, onlara beddua etmek suretiyle... diye açıklamıştır. Başlarına azabın getirilmesi hususunda... diye de açıklanmıştır. Çünkü nihayet onların azapla karşılaşacakları en uzak süre kıyamet günüdür. "Acele etme" anlamındaki fiilin mefulü "azab" anlamındaki lafzı olup hazfedilmiştir.

"Onlar kendisi ile tehdit olundukları şeyi" Yahya azabı, en-Nekkaş ahi-reti diye açıklamıştır. "Görecekları günde sanki" kendilerine azab gelinceye kadar dünyada -ki bu Yahya'nın açıklamasının gereğidir. en-Nekkaş'a göre- hesap için diriltilecekleri vakte kadar kabirlerinde; "yalnızca bir gündüzün bir saati kalmışlar gibi gelecek onlara" Bu, kıyamet gününe nisbetle böyle olacaktır. Azabı görecekları vakit karşı karşıya kalacakları dehşetin dünyada kaldıkları uzun süreyi kendilerine unutturmuş olacağı da söylenmiştir.

Daha sonra: "Bu yeterli bir tebliğdir." Yani bu Kur'ân yeterli bir tebliğdir. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır. Buna göre: "Bir tebliğdir" buyruğu hazfedilmiş bir mübtedaya göre refedilmiştir. Bunun delili de yüce Allah'ın: "İşte bu insanlara yeterli bir tebliğdir. Onunla uyarıltnlar..," (İbrahim, 14/52) buyruğu ile; "Gerçekten bunlar ibadet eden bir topluluk için yeterli bir tebliğdir" (el-Enbiya, 21/106) buyruklarıdır.

"Beîağ" tebliğ anlamındadır.

Bu kadar kalış yeterlidir, diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı İbn İsa yapmıştır, Bu«a göre: "Bu yeterli...dir" buyruğu ile: " Gündüz" üzerinde vakıf yapılır.

Ebu Hatim'in naklettiğine göre de kimisi: "Acele etme" buyruğu üzerinde vakıf yaptıktan sonra: "Bunlar için" buyruğu ile: "Bunlar için ulaşacakları nihai bir vakit vardır" anlamında okumaya geçmiştir.

İbnu'l-Enbaî der ki: Ancak bu bir yanlışlıktır, çünkü böylelikle: "Beîağ (tebliğ)" ile ref edici (haberın başına gelmiş) olan "lam" arasında onlarla ilgisi olmayan ifadeler girmiş ve böylelikle bunlar birbirlerinden ayrılmış olmaktadırlar.

Arapça açısından bu lafzın şeklinde nasb ile ve şeklinde cer ile okunması da mümkündür, Nasb ile: şeklinde mastar (meful-i mutlak) yahutta "saat'in sıfatı

olarak okunur. [66] Cer ile okunması halinde ise: " Ulaştırılacak günden bir süre..." anlamında olur. İsa b. Amr ve el-Hasen nasb ile okumuşlardır. Kimi kıraat alimlerinden, emir olarak: "Tebliğ et!" diye okudukları da rivayet

edilmiştir. Bu kıraate göre: "Bir gündüzün" lafzı üzerinde vakıf yapılır, sonra da: "Tebliğ et" buyruğu ile okumaya yeniden devam edilir.

"Fasıklar" İbn Abbas'ın ve başkalarının açıklamalarına göre Allah'ın emrinin dışına çıkanlar "topluluğundan başkası helak edilir mi ki?"

İbn Muhaysın fiili kavme isnad ederek: "...topluluğundan başkası helak olur mu" diye okumuştur.

İbn Abbas dedi ki: Bir kadının doğumu güçleşecek olursa, bir sahifeye şu iki âyet ve şu iki kelime yazılır, sonra bunlar su ile yıkanarak ondan o kadına içirilir. Söz konusu (âyetler ve kelimeler şunlardır):

"Rahman ve rahim Allah'ın adı ile. Azim, Halim ve kerim olan Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Göklerin Rabbi, yerin Rabbi ve büyük Arş'ın rab-bi olan Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. "Onlar onu görecekları gün, bir (günün) akşamından veya kuşluğundan başka durmamışlar gibi gelecek onlara." (en-Naziat, 79/46); "Onlar kendisi İle tehdit olundukları şeyi görecekları gün sanki yalnızca bir günün bir saati kadar kalmışlar gibi gelecek onlara. Bu yeterli bir tebliğdir, fasıklar topluluğundan başkası helak edilir mi ki?" Sadakallahu'l-azîm."

Katade'den nakledildiğine göre; yüce Allah ancak kendisini helake sürükleyen bir müşriki helak eder, demektir.

Allah'ın rahmetine umutlandırmak bakımından, en güçlü âyetin bu olduğu söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [67]
Ahkâf Sûresi'nin sonu.

[1] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/45-46

[2] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/46

[3] Müslim, IT 381, IV, 1749; Ebu Davud, I, 244, IV, 16; Nesai, III, 16; Müsned, V, 447, 448.

[4] Bir önceki nota bakınız.

[5] Taberani, Evsat, I- 151'de İbn Abbas "Yahut bilgiden bir eser" buyruğu hakkındaki soruya verdiği bir cevap olarak kaydetmektedir. İbn Abbas'ın cevabı ise: "O güze! hat (ya-zı)dır" şeklindedir; Heysemi, Mecma', I, 192 ile V, 105'de rivayeti buradaki gibi kayd ettikten sonra Ahmed b. Hanbel tarafından da rivayet edildiğini ve ricalinin sahih olduklarını be I i itmektir.

- [6] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/46-48
- [7] Heysemi, Mecma', V, 105; İlin Ebi Şeyhe, Musannef, V, 5\2, VI, 70 ve 110'da Abdullah b. Ahhas'ın sözü olarak.
- [8] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/49-50
- [9] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/50-51
- [10] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/51-52
- [11] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/52-53
- [12] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/53-54
- [13] Beytin tercümesi Şıaratt'n-Nasraniyye'de yer aldığı belirtilen şekil gözönünde bulundurularak yapılmıştır.
- [14] Az farkla: Buhârî, I, 419, VI, 2570; Müsned, VI, 436
- [15] Bir önceki nota bakınız
- [16] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/55-58
- [17] Tirmizi, V, 670.
- [18] İbn Hibban, Sahik, XVI, 442; Müsned, III, 271.
- [19] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/59-60
- [20] Merhum mfifessir ilk beş gñirilje numanı verdiği halde altıncısına vermemiştir. Altıncı görüş beşincisinden sonra zikredilen Meşrutun görüşüdür.
- [21] Yani bu buyruk: Eğer o hayırlı olsaydı, siz ona bizden önce ulaşainaîdırınız, takdirinde demektir.
- [22] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/61-62
- [23] Kat': Bir kelimenin i'rab bakımından önceki bir kelimeye tabi olması gekeriyoiken, bunu yapmamaktır. Hu ref ve nasb itibariyle başka.sına tabi' olarak i'rahlanan bütün kelimelerde caizdir. Te'kidde caiz değildir. (Abdulğani ed-Dahr, Mu'cemu'l-Kavaidi'l-Ara-biyye, Dimaşk, 1414/1993, s. 177.)
- [24] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/62-64
- [25] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/64
- [26] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/65
- [27] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/65
- [28] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/65-66
- [29] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/66

- [30] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/66-67
- [31] Zarf olarak: "...otuz ay boyunca devam etler" gibi bir anlamı olur.
- [32] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/67-68
- [33] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/68-69
- [34] Müslim, U, 713, IV, 1857
- [35] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/69
- [36] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/69-70
- [37] Bk. Buhârî, IV, 1K27; Hakim, Müstedrek, IV, 52H; Heysemi, Meetna', V, 241; Nesai, es-Sünenu't-Kübra, VI, 458.
- [38] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/71-73
- [39] Buradan itibaren on-onüç satırlık bir bölüm bu rivayette geçen garib kelimelerin izahlarına ayrılmıştır. Bu açıklamalar ışığında Hz. Ömer'in bu sözü tercüme edildiğinden ayrıca bunları zikretmeye gerek yoktur
- [40] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/73-74
- [41] Müslim, II, 1112; Tirmizi, V, 420; Müsned, II, 29H.
- [42] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/74-78
- [43] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/78-80
- [44] Aynı manada ;ız lafzı farkla: Heyhaki, es-SUnenu'l-Kubra, III, 129; İbn Ebi Şeyhe, Mu-sannef, V, 294; Taberani, Kebir, VIII, 105; Hemıad, Zühd, II, 651.
- [45] Buhârî, IV, 1827; Müslim, II, 616; Tirmizi, V, 382; Ebu Davud, IV, 326; İbn Mace, II, 1280; Müsned, VI, 66, 240.
- [46] Buhari, I, 350, III, 1172, 1219, IV, 1507; Müslim, II, S17, Müsned, I, 223, 228, 324, 341,
- [47] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/81-85
- [48] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/86-87
- [49] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/87
- [50] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/87-89
- [51] Darakutni, I, 76.
- [52] Darakutni, IT 76.
- [53] Darakutni, I, 76.
- [54] Darakutni, I, 77

[55] Darakutni, I, 77.

[56] Telvinul-Halah (iltifat): Gaihden muhataba, iniih.iiialit.Liii j;aibe geçişin gerçekleştirdiği bir iLnlattım lafzıdır. (Dr. İnam Fevval Akkavi, et-Mu'cemu'l-Mufassal fi Uİumi'i-Seiağa, Beyrut, 1413/1992, s. 207 v.d.)

[57] Darakurnl. İlel, V, 54; Rivayetlerinin çoğunlukbı Abdullah h. Mesuda katlar ulaşmayıp ondan önceki ravi oları zirr"e kadar ulaştığına tlikk;U çekmektedir

[58] Müslim, 1, 333; Ehu'l-Haerac el-Mizzi, Tehzibit'l-Kemal, XXVIII, 335.

[59] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/89-96

[60] Müslim, I, 370; Buhârî, I, 12H, tf)8; Darimi, I, 174; Nesai, I, 210; Miisned, Hl, 301 (2) Müslim, 1, 371;

[61] Tirmizi, IV 123.

[62] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/97-98

[63] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/99

[64] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/99-101

[65] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/101

[66] Master olarak kabul edilirse anlam şöyle olabilir: "Yalnızca gündüzün bir saati gibi... hu eriştirilmeleri takdir olunmuş bir süredir..." Sıfır olursa: "Yalnızca... eriştirilmeleri takdir olunmuş bir süre kadar kalmışlar gibi..." şeklinde meallendirilebilir.

[67] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/101-105

MUHAMMED SURESİ

1- Âyet-i Kerimenin Önceki Buyruklarla İlişkisi ve Cikad Emri:

2- Savaş Sonrası Esirlere Yapılacak Muamele:

3- Bu Âyet-i Kerimenin Yorumu İle İlgili Görüşler:

4- Savaş Ağırıklarını Bırakınca;

1- Kâfir ve Münafıklar Yönetimi Ete Alırlarsa...

2- Kur'ân'ı Niçin Düşünmezler:

3- Akrabalık Bağının Gözetilmesi:

4- Akrabalık Bağını Gözetmeye Dair Gelmiş Hadis Rivayetlerinin Anlamı:

1- Allah'a ve Rasûlüne İtaatın Gereği:

2- Farz Olmayan İtaat Olan Bir Amele Başladıktan Sonra Yarıda Kesmenin Hükmü ve Bu Husustaki Görüş Ayrılığı:

1- "Gevşeklik Göstermeyin"

2- Gerçek Üstünlük;

3- Ayet Mensuh mudur, Değil midir?

MUHAMMED SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

İbn Abbas'ın dediğine göre Medine'de inmiştir. Bu görüşü en-Nehhas zikretmektedir.

el-Maverdî dedi ki: İbn Abbas ve Katade dışında bütün müfes-sirlerin görüşüne göre (Medine'de inmiştir). Ancak onlar şöyle derler: Veda Haccından sonra Mekke'den çıkıp üzüntüsünden dolayı Beytullah'a ağlayarak baktığı sırada üzerine inmiş bir âyet-i kerime bundan müstesnadır. İşte bu sırada ona: "Seni (yurdundan) çıkartan ülkenden daha güçlü nice ülke vardı" (Muham-med, 47/13) buyruğu indi,

es-Sa'lebî dedi ki: Bu sûre Mekke'de inmiştir. İbn Hibetullah bunu ed-Dah-hak ve Said b. Cübeyr'den de nakletmiştir. [1]

Otuzdokuz âyettir. Otuzsekiz olduğu da söylenmiştir.

1. Kâfir olup Allah'ın yolundan alıkoyanların amellerim (Allah) boşa çıkartır.

İbn Abbas ve Mücahid dedi ki: Bunlar Mekkelilerdir. Allah'ın tevhidini inkar ettiler. Hem kendilerini, hem müminleri Allah'ın dini olan İslâm'dan ona girmeyi yasaklamak suretiyle- alıkoydular. es-Süddî de böyle açıklamıştır.

ed Dahhak dedi ki; "Allah'm yolundan" oraya gelmek isteyenleri engellemek suretiyle Beytullah'tan demektir. "Amellerini boşa çıkartır" buyruğu da şu demektir: Onların Peygamber (sav)'a karşı kurdukları hile ve tuzaklarını boşa çıkartmış ve planlarını başlarına geçirmiştir. Bu açıklamayı da ed-Dahhak yapmıştır.

Onların akrabalık bağlarını gözetmek, esirleri kurtarmak, misafirlere ikramda bulunmak, himaye haklarını gereği gibi korumak türünden "üstün ahlaki değerler" diye adlandırdıkları işlerden, kâfir iken yaptıklarını boşa çıkartmıştır, diye de açıklanmıştır.

İbn Abbas dedi ki: Ayet Bedir'de (savaşa katılanlara) yemek yedirenler hakkında inmiştir. Bunlar da oniki kişi idi; Ebu Cehil, el-Haris b. Hişam, Rabia'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Halefin iki oğlu Ubeyy ve Umeyye, Haccac'ın iki oğlu Münebbih ve Nubeyh, Hişam oğlu Ebu'l-Bahterî, el-Esved oğlu Zemaa, Hizanı oğlu Hakim ve Nevfel oğlu Amir oğlu ei-Haris'dir. [2]

2. İman edip salih amel İşleyenler ve Muhanimed'e indirilene -ki o Rabblerinden

gelen hakkın ta kendisidir iman edenlerin ise (Allah) günahlarını bağışlar ve hallerini ıslah eder.

"İman edip salih amel işleyenler ve Muhammed'e İndirilene... İman edenler" buyruğu hakkında İbn Abbas ve Mücahid: Bunlar ensardır, demişlerdir. Mukatil: Bu özel olarak Kureyşlilerden bir kesim hakkında inmiştir, demiştir. Her iki âyetin hem kâfir olan, hem de iman eden kimseler hakkında genel oldukları da söylenmiştir. "Amellerini boşa çıkartır" iptal eder, hükümsüz kılar, anlamındadır. İlahi tevfiikten onları alıkoyduğu için hidayetden uzaklaştırıp saptırdı, diye de açıklanmıştır.

"Salih amel işleyenler" buyruğuna gelince, burada kastedilenler ensardır diyenlerin görüşüne göre; bundan kasıt, meskenlerinde ve mallarında (muhacirleri) gözetmeleri demektir. Kureyşlilerden kimseler olduğunu söyleyenlerin görüşlerine göre de maksat, hicrettir. Genel olduğunu kabul edenlerin görüşüne göre ise, salih ameller yüce Allah'ı razı eden bütün amellerdir.

"Ve Muhammed'e indirilene... iman edenler..." Süfyan es-Sevrî'nin açıklamasına göre hiçbir hususta ona muhalefet etmeyenler, demektir. Muhammed (sav)'ın getirdiklerini doğrulayanlar, diye de açıklanmıştır.

"-Ki o Rablerinden gelen hakkın ta kendisidir-" buyruğu ile, onların iman ettikleri hususların Rablerinden gelen hakkın ta kendisi olduğu kastedilmektedir. Bir başka açıklamaya göre Kur'ân-ı Kerim, Rablerinden gelen hakkın ta kendisidir. Bundan dolayı kendisinden önceki kitapları neshetmiştir.

"Günahlarını bağışlar" iman etmeden önceki geçmiş günahların) bağışlar demektir. "Ve hallerini" Mücahid ve başkalarından nakledildiğine göre durumlarını "ıslah eder."

Katade "hallerini" diye açıklarken, İbn Abbas "işlerini" diye açıklamıştır ki; bu üç açıklama birbirine yakındır. Bunlar dünyaları ile ilgili olan hususların düzeltileceği ve ıslah edileceği şeklinde tevil edilir.

en-Nekkag, anlamın niyetlerini ıslah eder, şeklinde olduğunu nakletmiştir. Şairin şu beyitinde de bu anlamdadır:

"Eğer sevgi ile yönelirsen bana, benzeri ile yönelirim, Eğer sen geri dönersen, ben de kendi halime dönerim."

Bu yoruma göre buyruk, onların dinlerinin ıslah edilmesi anlamında yorumlanır. ("Hal" anlamı verilen) mastar gibi olup bundan türetilmiş bir fiil bilinmemektedir. Araplar ancak şiirde zaruret halinde bunun çoğulunu yaparlar ve derler. el-Müberra dedi ki: Bu lafız bir başka konumda kalp anlamında olur.

Mesela: "Filan kişi hatırıma gelmedi" denilirken kalbimden gemedi, demektir. el-Cevheri dedi ki: Bu, nefsin rahatlığı anlamındadır. Mesela: " Filan kişi nefsi rahat kimsedir" denilir. Bu kelime aynı zamanda hal anlamında da kullanılır. Mesela: " Halin nice dir?" denilir. Sö zleri ise "bu aldırış ettiğim şeylerden değildir" anlamındadır. Yine bu kelime denizdeki büyük balıklardan bir balığın adı (balina balığı) olup, Arapça değildir " Hoş kokunun konuğu kap" demektir. Aslı Farsça olup, Arapalaştırılmıştır, Farsça aslı:şeklindedir. Ebu Züeyb dedi ki: "Sanki onun sırtında miske batırılmış amberin bulunduğu bir kutu vardır da, Sırtında omuzları arasından kokusu etrafa saçılıyor." [3]

3- Bu böyledir. Çünkü kâfir olanlar batıla uymuşlardır. İman edenler ise Rabblerinden gelen hakka uymuşlardır. İşte Allah insanlara misallerini böyle açıklar.

"Bu böyledir. Çünkü kâfir olanlar batıla uymuşlardır. İman edenler ise Bahrilerinden gelen hakka uymuşlardır" buyruğunda ki: "Bu" ref konumunda olup durum böyledir, anlamındadır. Yahutta daha önce sözü edilen saptırma, şaşırtma ve hidayetin sebebi budur: Kâfir batıla uymuştur, mümin de hakka uymuştur. Batıldan kasıt şirktir, haktan kasıt da tevhid ve imandır.

"İşte Allah insanlara misallerini böyle açıklar." Yani yüce Allah insanlara iyiliklerin ve kötölüklerin durumunu bu yapılan açıklama gibi açıklamaktadır. "Misalleri" lafzındaki zamir, kâfirlere ve iman edenlere racidir. [4]

4. İnkâr edenlerle karşılaştığınızda boyunlarını vurun! Onlardan çokça öldürüp kahrettiğinizde, artık bağı sıkıca bağlayın. Sonra ya lütfederek karşılıksız salın yahut fidiye alın. Savaş ağırlıklarını bira-kıncaya kadar. Emir budur. Eğer Allah dikseydi, elbette onlardan intikam alırdı. Fakat kiminizi kiminizle sınamak için (cihadı emretti). Allah yolunda öldürölenlerin amellerini (Allah) asla boşa çıkartmaz.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Âyet-i Kerimenin Önceki Buyruklarla İlişkisi ve Cihad Emri:

Yüce Allah her iki kesimi birbirinden ayırdedince "inkar edenlerle karşılaştığınızda boyunlarını vurun" buyruğu ile kâfirlere karşı cihad etmeyi emretmektedir.

İbn Abbas dedi ki: Kâfirler (inkar edenler) pullara tapan müşriklerdir.

İster müşrik olsun, isterse de herhangi bir antlaşma ve zimmet akdi bulunmayan bir kimse olup kitab ehlinden olsun, İslâm dinine muhalefet eden herkeştir diye de açıklanmıştır. Bu görüşü el-Maverdî zikretmiş olup İbnu'l-Arabî de bunu tercih ederek şöyle demiştir: Bu husustaki âyetin genelliği do-layısı ile sahih olan görüş budur.

"Boyunlarını Turun" buyruğunda "vurun" (anlamı verilen) lafzı mastardır. ez-Zeccac dedi ki: Bu: "boyunları vurdukça vurun" demektir. Özellikle boyunların sözkonusu edilmesi ise ölümün çoğunlukla bu şekilde gerçekleşmesinden dolaydır.

"Vurun" anlamındaki lafzın iğra (teşvik) olmak üzere nasbedildiğt de söylenmiştir. Ebu Ubeyde dedi ki: Bu bir kimsenin: "Ey nefis sabret" demesine benzer.

Bir görüşe göre de ifadenin takdiri: " Boyunları vurmaya bakın" şeklindedir.

Yüce Allah: "Boyunları vurun" diye buyurup onları öldürün diye buyurmamıştır. Çünkü boyunların vurulması tabirinde, öldürün tabirinde bulunmayan bir sertlik ve bir çetinlik vardır. Bu ifade ile öldürmek, en ağır şekli ile canlandırılmaktadır ki; bu da boynun koparılması ve bedenin başı, üstü ve organlarının en mükemmeli olan bir organın uçumlanması ile gerçekleşir. [5]

2- Savaş Sonrası Esirlere Yapılacak Muamele:

"Onlardan çokça öldürüp kahrettiğinizde" buyruğunda geçen "çokça öldürme" anlamındaki lafza dair açıklamalar daha önceden el-Enfal Sûresi'nde "Yeryüzünde çokça savaşp zaferler kazanmıcaya kadar..." (el-Enfal, 8/67) buyruğu ele alınırken açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. "Artık bağı sıkıca bağlayın!" Onları esir aldığınızda (böyle yapın), demektir.

"Bağ" " Bağlamak"dan isimdir, mastar da olabilir. " Onu bağladım, bağlamak" denilir. Kesreli olarak ise "bağ gibi kendisi ile bağlanan şey"in ismidir. Bu açıklamayı el-Kuşeyrî yapmıştır.

el-Cevherî dedi ki: " Bağ ile onu bağladı" demektir. Yüce Allah da; "Artık bağı sıkıca bağhfyn" diye buyurmuştur. "Vav" harfî esreli olarak; (ise bir söyleyiş şeklidir.

Yüce Allah'ın bağı sağlamca bağlanmasını emretmesi, kaçıp kurtulma-maları içindir.

"Sonra" fidyesiz olarak ya serbest bırakmak suretiyle "lütfederek karşılıksız salın yahut fide alın." Sözün başında öldürme sözkonusu edildiğinden onunLa yetinilerek burada ayrıca öldürmek sözkonusu edilmemiştir.

"Karşılıksız salmak" ile; "Fidye almak" bir fiil takdiri ile nas-bedilmiştir. (Meal de bu husus gözönünde bulundurularak yapılmıştır.)

(Fidye anlamındaki lafız): dsJi) şeklinde "fe" harfi üstün ve kasır ile okunmuştur. Ya onlara lütfederek karşılıksız salıverin veya onlardan bir fidye alarak salın demektir.

Birilerinin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Abdurrahman b. el-Eşas ile birlikte ayaklananlardan alınan esirler getirildiğinde Haccac'ın yanbaşında duruyordum. Bu esirler dörtbinsekizyüzkişi idi. Onlardan yaklaşık üçbin kişi öldürüldü. Nihayet onun yanına Kindelilerden bir adam gelip, ey Haccac dedi. Yapılmış olan uygulamalar ve lütufkarlık(m ihmali) karşılığında Allah sana hayır göstermesin. Niye? deyince, şöyle dedi: Çünkü yüce Allah kâfirler hakkında bile: "İnkâr edenlerle karşılaştığınızda boyunlarını vurun. Onlardan çokça öldürüp kahrettiğinizde artık bağı sıkıca bağlayın. Sonra ya lütfederek karşılıksız salın, yahut fidye alın" diye buyurmaktadır. Allah'a yemin ederim sen ne fidesiz lütfedip, karşılıksız bıraktın ne de fidye alarak serbest bıraktın. Halbuki sizin şairiniz kendi kavminin sahib olduğu üstün ahlaki değerleri anlatırken şöyle demişti:

"Öldürmeyiz esirleri fakat onları çözer, serbest bırakırız, Ödenecek meblağların ağır yükü boyunlara ağır gelince."

Bunun üzerine el-Haccac şöyle dedi: Öf bu leşlerden. Bunlar arasında bunun gibi güzel söz söyleyecek kimse yok muydu? Geri kalanları serbest bırakın. O gün geri kalan esirler yaklaşık ikibin kişi idiler ve bu adamın bu sözü üzerine serbest bırakıldılar. [6]

3- Bu Âyet-i Kerimenin Yorumu İle İlgili Görüşler:

İlim adamları bu âyet-i kerimenin tevili ile ilgili beş ayrı görüş ileri sürmüşlerdir,

1- Bu âyet neshedilmiştir ve puta tapıcılar hakkındadır. Onların herhangi bir şekilde fidye karşılığında ya da karşılıksız olarak serbest bırakılmaları caiz değildir. Bu görüşün sahiplerine göre neshedici buyruk yüce Allah'ın: "Artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün." (et-Tevbe, 9/5); "Eğer bunları savaşta yakalarsan, onlara yaptıklarıyla arkalarındakileri dağıt da ibret alsınlar." (el-Enfal, 8/57) ile "Bununla beraber müşrikler ile... topluca savaşın" (et-Tevbe, 9/36) buyruklarıdır.

Bu görüş Katade, ed-Dahhak, es-Süddî, İbn Cüreyc ve el-Avffî'nin nakline göre İbn Abbas'ın görüşüdür. Kufelilerin çoğu da bu kanaattedir. Abdu'l-Kc-rim el-Cevzt dedi ki: Esir alınan bir şahıs hakkında Ebu Bekir'e bir mektup ya-Ziidi. Bu

esirin şı; kadar, şu kadar fide kargılığında serbest bırakılmasının istendiğini sözkonusu ettiler. Ebu Bekir: Onu öldürün, dedi. Müşrik bir kimsenin öldürülmesi, benim şundan ve şundan daha çok sevdiğim bir şeydir.

2- Bu âyet-i kerime bütün kâfirler hakkındadır ve ilim adamlarından bir topluluk ile rey ehli birtakım kimselerin kanaatine göre neshedilmiştir. Katade ve Mücahid de bunlardandır. Bunlar diyor ki: Müşrik esir alındığı takdirde fide alınmayıp karşılıksız bırakılması da caiz değildir, fide kargılığında serbest bırakılarak müşriklere geri dönmesine müsaade edilmesi de caiz değildir. Bunların görüşüne göre ancak kadın fide karşılığında serbest bırakılabilir, çünkü kadın öldürülmez. Bunu nesheden buyruk: "Artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün" (et-Tevbe, 9/5) âyetidir. Çünkü bu buyruk bu hususta sabit olmuş rivayetler gereğince müşriklerle ilişkilerin sona erdirildiğini belirten son beraettir. O halde öldürülmeyeceği belirtilen kadınlar, çocuklar ve kendilerinden cizye alınabileceği belirtilen kimseler gibi, delilin ortada olduğu kimseler dışında, bütün müşriklerin öldürülmesi gerekir. Ebu Hanife'nin meşhur olan görüşü budur. Buna sebep ise müsiümanlara karşı tekrar savaşa girebilmeleri korkusudur.

Abdurrezzak şöyle bir rivayet kaydetmektedir: Bize Ma'nînin, Kata-deden naklettiğine göre: "Sonraya lütfederek karşılıksız salın, yahut fide alın" buyruğunu: "...yaptıklarınla arkalarındakileri dağıt da ibret alsınlar" (el-Enfal, 8/57) buyruğu neshetmiştir. Mücahid de bunu: "Artık müşrikleri nerede bulursanız, öldürün" (et-Tevbe, 9/5) buyruğunun neshettiğini söy-lemiştir. [7] el-Hakem'in görüşü de budur.

3- Bu âyet-i kerime nasihtir (nesh edicidir). Bu açıklamayı ed-Dahhak ve başkaları yapmıştır. es-Sevrî, Cuveybir'den, onun da ed-Dahhak'tan rivayet Sonra ya lütfederek karşılıksız salın, yahut fide alın" buyruğu neshetmiştir.

İbnu'l-Mübarek, İbn Cüreyc'den, onun da Ata'dan naklettiğine göre; "Sonra ya lütfederek karşılıksız salın, yahut fide alın" buyruğu gereğince müşrik öldürülmez. Ancak ya karşılıksız, ya da fide kargılığında -yüce Allah'ın buyurduğu gibi- serbest bırakılır.

Eş'as dedi ki: el-Hasen esirin öldürülmesini boş karşılamaz ve: "Sonraya lütfederek karşılıksız salın, yahut fide alın" buyruğunu okurdu.

Yine el-Hasen şöyle demiştir: Ayet-i kerimede takdim ve tehir vardır. Şöyle buyurmuş gibidir: Savaş ağırlıklarını bırakıncaya kadar boyunları vurun. Daha sonra da: "Onlardan çokça öldürüp kahrettiğinizde artık bağı sıkıca bağlayın." el-Hasen'in iddiasına göre imam (İslâm devlet başkanı) esiri ele geçirdikten sonra öldürmek hakkına sahip değildir. Şu kadar var ki üç şıktan birisini tercih

edebilir: Ya karşılıksız serbest bırakır yahut fidye karşılığında bırakır ya da köleleştirir.

4- Said b. Cübeyr dedi ki: Kılıçla düşmanlardan çokça öldürüp onları kahretmedikçe, güçlerini kırmadıkça ne fidye karşılığında esir bırakılır, ne de esir alınır. Çünkü yüce Allah; "Yeryüzünde çokça savaşıp zaferler kazamneaya kadar esirlerinden fidye) alması hiçbir peygambere yaraşmaz" (el-Enfal, 8/67) diye buyurmaktadır. Eğer bundan sonra esir alacak olursa, öldürmek ya da uygun göreceği diğer bir şıkka göre hüküm vermek hakkına sahiptir.

5- Ayet-i kerime muhkemdir ve imam her durumda muhayyerdir. Bu görüşü Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet ettiği gibi aralarında İbn Ömer, e^Hasen ve Ata'nın bulunduğu bir çok ilim adamı da ifade etmişlerdir. Malik, Şafiî, es-Sevrî, el-Evzaî, Ebu Ubeyd ve başkalarının görüşü de budur, tercih edilen de budur: Çünkü Peygamber (sav) ile raşid halifeler bu şekilde uyurama yapmışlardır. Peygamber (sav) Ukbe b. Ebi Muayt'ı, en-Nadr b. el-Haris'i Bedir günü elleri kolları bağlı olduğu halde öldürmüş, diğer Bedir esirlerini fidye karşılığında bırakmış, elinde esir bulunan Hanife oğullarından Sümame b. Üsal'i de karşılıksız serbest bırakmış, Seleme b. el-Ekva'dan bir cariye alarak onu birtakım müslümanlara karşı fidye vermiştir. Yine Peygamber (sav)'a Mekkelilerden bir grub baskın yapmak istemiş, peygamber onları yakaladıktan sonra karşılıksız serbest bırakmıştı. Hevazin-lilerden alınan esirleri de karşılıksız serbest bırakmıştı. Bütün bunlar sahih hadislerde sabit olup hepsi de el-Enfal Sûresi'nde (8/67. âyet, 2. başlık ve devamında) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

en-Nehhas dedi ki: Bu görüş her iki âyetin de muhkem ve gereğince amelde bulunabilecek âyet olmalarını kabul etmeye göredir. Bu da güzel bir görüştür, çünkü nesih ancak kat'î bir şeye dayanılarak sözkonusu olur. Her iki âyet ile, birlikte amel etmek mümkün olduğu takdirde, nesih olduğunu söylemenin anlamı yoktur. Eğer bizier kâfirleri yakaladığımız yerde öldürmekle taabbüd edebileceksek onları öldürürüz. Eğer esir almak caiz ise o vakit esirin öldürülmesi de, köleleştirilmesi de fidye karşılığı veya karşılıksız serbest bırakılması da müslüfnanların menfaatine hangisi uygun ise- caiz olur. Bu görüş Medinelilerden, Şafiî ve Ebu Ubeyd'den nakledilen bir görüştür. Ayrıca et-Tahavî bunu Ebu Hanife'nin görüşlerinden birisi olarak da nakletmektedir. Ancak ondan meşhur olan görüş daha önce kaydettiğimizdir, Basan yüce Allah'tandır. [8]

4- Savaş Ağırkarını Bırakınca;

"Savaş ağırlıklarını bırakıncaya kadar" buyruğu hakkında Mücahid ve İbn Cübeyr şöyle demişlerdir: Bu, İsa (a.s)'ın çıkışı (kıyametin alameti olarak inişi)dir. Yine Mücahid'den nakledildiğine göre buyruk: İslâm dini dışında hiçbir din kalmayıp bütün yahudi, hristiyan ve diğer din mensupları müslüman olup koyun kurdun tehlikesinden yana emin oluncaya kadar... demektir. Buna yakın bir görüş el-Hasen, el-Keîbî, el-Ferra ve el-Kisaîden de rivayet edilmiştir. el-Kisaî: Bütün insanlar müslüman oluncaya kadar, demiştir, el-Ferra da: Bütün insanlar iman edinceye ve küfür yok olup gidinceye kadar diye açıklamıştır. el-Kelbî de şöyle demiştir: İslâm bütün dinlerin üstüne galip gelinceye kadar... el-Hasen: İnsanlar arasında Allah'tan başkasına ibadet eden kalmayıncaya kadar, diye açıklamıştır.

Âyet-t kerimedeki: “ Ağırlıkların silah anlamında olduğu söylenmiştir. Buna göre buyruğun anlamı şöyle o! ur: Sizler emin oluncaya ve silahlarınızı bırakıncaya kadar bağı sıkıca bağlayın.

"Savaş ağırlıklarını bırakıncaya kadar" buyruğunun savaşı düşmanlar ağırlıklarını bırakıncaya kadar anlamında olduğu söylenmiştir. Bu ise onların yenilmeleri yahutta anlaşma sonucunda silahlarını bırakmaları demektir. Savaş silah araç ve gereğine de "evzar: ağırlıklar" denilmiştir. Şair el-A'sa şöyle demiştir:

"Savaş için hazırladım ağırlıklarımı,

Uzunca mızraklar ve erkek atlar.

Ve ardı ardına giden develeri izleyen kafilenin arkasında,

"Savaş ağırlıklarını bırakıncaya kadar" buyruğundaki "ağırlıklar" demek olduğu da söylenmiştir. Çünkü: “Ağırlık” demektir. "Kralın veziri" de bu kökten gelmektedir. Çünkü vezir hükümdarın ağırlıklarını yüklenir. Savaşın ağırlıkları ise, taşınmaları ağır olduğundan ötürü silahlardır.

İbnu'l-Arabî dedi ki: el-Hasen ve Ata şöyle demişlerdir: Ayet-i kerimede takdim ve tehir vardır. Yani savaş ağırlıklarını bırakıncaya kadar boyunlarını vurun. Onları çokça öldürüp bitkin düşürdüğünüz vakit düğümü sıkı bağlayın. İmamın esiri öldürmek hakkı yoktur. el-Haccac'dan rivayet edildiğine göre o, öldürmek üzere Abdullah b. Ömer'e bir esir vermiş, o bunu kabul etmeyerek: Allah bize böylesi ni emretmiyor, dedikten sonra: "Onlardan çokça öldürüp kahrettiğinizde artık bağı sıkıca bağlayın" buyruğunu okudu.

Biz (İbnu'l-Arabî) deriz ki: (Ancak) Rasûlullah (sav) -başkasını- söylemiş ve uygulamıştır. Yüce Allah'ın karşılıksız ve fidye karşılığı serbest bırakılması ile ilgili açıklamasında, başka bir uygulama yapılmayacağı manası çıkmaz. Çünkü yüce Allah, zinada celd (sopa) hükmünü açıklamışken Peygamber (sav) da recrı

hükmünü açıklamıştır. İbn ÖmerCin böyle söylemesi) el-Haccac'ın elinden böyle bir işi yapmak istemekten hoşlanmaması ihtimali ile olabilir. Bundan dolayı söylediği o sözlerle özürünü beyan etmiş olmaktadır. Rabbimiz en iyi bilendir.

"Emir budur. Eğer Allah dileseydi elbette onlardan İntikam alırdı." buyruğunda geçen: " Emir budur" lafzı önceden geçtiği üzere ref konumundadır. Durum az önce sözedip açıkladığım şekildedir, demektir. Bu lafzın; "Bunu yapınız" anlamında mansub olduğu da söylenmiştir. Mübteda olması da mümkündür. O zaman bu, kâfirlerin hükmüdür, demek olur. Bu lafız fasih konuşan bir kimsenin bir konudan bir başka konuya^ geçişi esnasında kullandığı bir kelimedir. Bu da yüce Allah'ın: "(Bu böyledir. Azgınlık için muhakkak en kötü dönüş yeri vardır" (Sad, 38/55) buyruğuna benzemektedir. Yani bu gerçektir ve Ben zalimlere şunun şunun yapılacağını size bildiriyorum, demektir.

"...Elbette onlardan İntikam alırdı" buyruğu savaş olmaksızın onları helak ederdi, demektir. İbn Abbas: Meleklerden bir ordu ile elbette onları helak ederdi, diye açıklamıştır.

"Fakat kiminizi kiminizle sınamak için" yani yüce Allah kiminizi kiminizle sınavarak -bizzat sûrenin kendisinde belirtildiği üzere- mücahidleri ve sabredenleri ortaya çıkartıncaya kadar savaşla sizin durumunuzu sınamak ve denemek için böyle yapmaktadır.

"Allah yolunda öldürülenlerin" Uhud'da öldürülen müminleri kastetmektedir "amellerini asla boşa çıkartmaz."

" Öldürülenler" buyruğu genel olarak; "(İjteli): Savaşanlar" diye okunmuştur ki; Ebu Ubeyd'in tercih ettiği budur. Ancak Ebu Arar ve Hafs "kaf" harfi ötreli ve "te" harfi kesreli olarak: "Öldürülenler" diye okumuşlardır. el-Hasen de böyle okumuş olmakla birlikte, o çokluk anlamı ifade etmek üzere "te" harfini şeddeli okumuştur. el-Cahderî, İsa b. Ömer ve Ebu Hay-ve ise "kaftan sonra "elif" getirmeksizin, "kaf" ve "te" harflerini: şeklinde ve "müşrikleri öldürenler" anlamında okumuşlardır.

Katade dedi ki: Bize nakledildiğine göre bu âyet-i kerime, Rasûlullah (sav) dağ geçidinde iken Uhud günü inmiştir. O sırada aralarında hem yaralılar, hem de öldürülenler pek çoktu. Müşrikler de: Yücel ey Hubel, diye seslenmiş, müslümanlar da: Allah en yüce ve en büyüktür, diye karşılık vermişlerdi. Müşrikler: Bugün Bedir gününe karşılık olsun, zaten savaş bir o tarafa bir bu tarafa döner, dedi. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Eşitlik yoktur deyiniz. Bizim ölülerimiz Rabbleri katında diridir, nızıklanırlar. Sizin ölüleriniz ise cehennem ateşinde azaplanırlar." Bunun üzerine müşrikler şöyle demişti: Bizim Uzzamız var, sizin ise Uzzanız yok deyince, müslümanlar: Allah bizim

mevlamızdır, sizinse mevlanız yok, demişlerdi. Bu hususlar daha önce Al-i İmran Sûresi'nde (3/152, âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[9\]](#)

5- Onları doğruya İletecek ve hallerini ıslah edecek.

el-Kuşeyrî dedi ki: Ebu Amr'ın -bir önceki ayetteki-: "Öldürüldüler" şeklindeki okuyuşu uzak bir ihtimaldir. Çünkü yüce Allah: "Onları doğru yola iletecek ve hallerini ıslah edecek" diye buyurmaktadır. Öldürülen bir kimse ise bununla nitelendirilmez. Başkası da şöyle demiştir: O zaman anlam şöyle olur: Allah onları cennete iletecektir yahutta onlardan geri kalanları iletecektir, yani onların hidayette olmalarını gerçekleştirecektir.

İbn Ziyad da şöyle demiştir: Kabirde Münker ve Nekire karşı cevap vermek noktasında onlara doğruyu gösterecektir.

Ebu'l-Mealî dedi ki: Bazan hidayet lafzı müminleri cennete ulaştıran ve oraya götüren yolların müminlere gösterilmesi anlamı kastedilebilir. Bu kabilden olmak üzere yüce Allah müminlerin nitelikleri ile ilgili olarak: "Amellerini asta boşa çıkartmaz. Onları doğruya iletecek..." buyruğu vardır. Yine yüce Allah'ın: "Onlara cehennemin yolunu gösterin" (es-Saffat, İl/22) buyruğunda geçen "hidayet" buyruğu, onları oraya götürün, anlamındadır. [\[10\]](#)

6. Ve onları kendilerine tanıttığı cennete girdirecek.

Yani onlar cennete girecekleri vakit, haydi kalacağınız konaklarınıza dağılırı, denilecek. Onların kalacakları konaklarını bilip tanımaları, cuma namazına katılanların evlerine döndükleri vakit, kendi evlerini bilip tanımalarından daha ileri derecede olacaktır. Bu anlamdaki açıklamayı Mücahid ve müfessirlerin çoğu yapmıştır. Buharı'de bu görüşün doğruluğuna delil teşkil eden Ebu Said e[-Hudrî'den gelen bir rivayet yer almaktadır. O dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Müminler cehennem ateşinden kurtulacaklar ve cennet ile cehennem ateşi arasında bir köprü üzerinde alıkonulacaklar. Dünya hayatında iken kendi aralarındaki birtakım haksızlıkların (haksızlığa uğramış bulunan) birtakım kimselerin lehine kısas yapılır. Nihayet arındırılıp tertemiz edileceklerinde cennete girmelerine izin verilecektir. Muham-med'in nefsi elinde olana yemin ederim ki, onlardan herhangi bir kimsenin cennetteki konağına giden yolu bilmesi, sizden herhangi birinizin dünyadaki evin^ giden yolu bilip tanimasından daha ileri derecede olacaktır. [\[11\]](#)

"Ve onları kendilerine tanıttığı cennete" buyruğunun, herhangi bir istidlal olmaksızın, onu tanıyacak noktaya varıncaya kadar kendilerine açık seçik bildirdiği anlamına geldiği de söylenmiştir,

el-Hasen dedi ki: Yüce Allah dünyada cenneti, niteliklerini onlara tanıtmış bulunmaktadır. Onlar oraya girecekleri vakit bu nitelikleriyle cenneti tanıyacaklardır.

Buyrukta hazfedilmiş ifadeler olduğu da söylenmiştir. Bu da şu demektir: Yüce Allah cennetin yollarını, meskenlerini ve onlara ait o cennetin evlerini tanıtmış bulunmaktadır. Buna göre muzaf hazfedilmiş olmaktadır.

Bu tanıtmanın bir kılavuz aracılığıyla olacağı da söylenmiştir. Bu ise kulun amelini yazmakla görevli olan melektir. Bu melek kulun önünde yürüyecek, kul da arkasından konaklayacağı eve varıncaya kadar gidecektir. Melek ona cennette kendisi için verilmiş olan herşeyi tanıtmış olacaktır. Ancak Ebu Said el-Hudrî'nin rivayet ettiği hadis, bu kanaati reddetmektedir.

İbn Abbas dedi ki: "Kendilerine tanıttığı" çeşitli zevk verici şeyler ile kendilerine hoş kıldığı... demektir. Buradaki "tanıtmak" anlamındaki fiil hoş koku demek olan; alınmıştır. "Tadı hoş kılınmış (güzel pişirilmiş) yemek" demektir. Araplar bir yemeği tuz ve çeşitli tohumlarfa (baharat ve benzerleri ile) tadının güzelleştirilmesini anlatmak üzere: derler. Şair de bir adama hitab edip onu överken şöyle demektedir:

"Misk parçalarının kokusunu güzelleştirdiği (kadınların giydiği) yensiz bir elbise gibi, sen de hoş kokulusun."

Bu tabirin, çokluğundan ötürü yemeğin üstüste yığılmasından geldiği de söylenmiştir. Mesela: "Üstüste ipekler" demektir. Bu da "at yelesi" demek olan "urfu'l-feras" gibi birbiri arkasında bulunan: (jpt)'den gelmektedir.

"Kendilerine tarattığı" buyruğunun kendilerine cennetle mükafat verilmesi gerekecek şekilde itaate muvaffak kıldığı anlamına geldiği de söylenmiştir. Bir başka açıklamaya göre o, semada bulunanlara cennete gireceklerin, cennetteki lütuf ve ikramlarını, değerlerini açığa çıkarmak maksadı ile cennet verileceğini bildirmiştir.

Bir diğei açıklamaya göre de yüce Allah, itaat eden kullarına cennetin kendilerinin olacağını bildirmiştir, demektir. [\[12\]](#)

7. Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve ayaklarınıza sebat verir.

"Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder."

Yani siz Allah'ın dinine yardım edecek olursanız, O da kâfirlere karşı size yardım eder (size zafer verir). Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Allah kendi (dini)ne yardım edene etbette yardım eder" (el-Hac, 22/40) buyruğudur ki, daha önce geçmiş bulunmaktadır.

Kutrub dedi ki: Şâyel Allah'ın peygamberine yardım ederseniz, Allah da size yardım eder, demektir. Anlamlar birbirine yakındır.

"Ve" savaş esnasında "ayaklarınıza sebat verir." İslâm üzere ya da Sırat üzere sebat verir, diye de açıklanmıştır. Maksadın güven duygusu ile kalb-lere sebat verilmesi olduğu da söylenmiştir. Buna göre ayaklara sebat verm ek savaş esnasında ilahi yardım ve desteği ifade eder. Daha önce el-Enfal Sûresi'nde (8/9-10. âyetin tefsirinde) bu anlamdaki açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Ayrıca yüce Allah o sûrede: "Hani Rabbin meleklerle: Şüphesiz ben sizinle beraberim, iman edenlere sebat verin... diye vahyedyordu" (el-Enfal, 8/12) diye buyurmaktadır. O sûrede arada bir vasıtanın (meleklerin) bulunduğunu belirtirken, burada böyle bir vasıttan hiç söz etmemek-tedir. Bu da yüce Allah'ın: "De ki: Ölüm meleği sizin canınızı alır" (es-Sec-de, 32/11) diye buyururken, bir başka âyette: "Allah sizi yaratan, sonra size rızık veren, sonra sizi öldüren...dir" (er-Rum, 30/40) buyruğu ile: "O Allah ki ölümü ve hayatı yaratandır" (el-Mülk, 67/2) buyruklarında bu araçtan süzetmemektedir. Buna benzer buyruklar pek çoktur. Kısacası bir ve tek olarak Allah'tan başka fail (olayları yapan ve yaratan) yoktur. [\[13\]](#)

8. Kâfir olanlara gelince, yüzleri üzere düşüp helak olmak, hakkıdır onların. Amellerini de boşa çıkartmıştır.

"Kâfir olanlara gelince" anlamındaki buyruğun mübteda olarak merfu olma ihtimali vardır. Daha sonra gelen "Yüzleri üzere düşüp helak olmak hakkıdır onların" anlamındaki buyruğun açıkladığı fiil ile nasb konumunda olması da mümkündür. Sanki: Kâfir olanları da yüzleri üzere düşürüp helak etmiştir, buyurulmuş gibidir,

"Yüzleri üzere düşüp helak olmak hakkıdır onların" buyruğunda fiil (bed)dua yolu ile mastar olarak nasbedilmiştir. Bu açıklamayı el-Ferra yapmıştır. Bu da: "Ona içecek ve mera olacak (şeyler) ve rilsin" gibidir. Bu buyruktaki beddua tökezleyip düşen kimseye; söylenen: "Yerden kalkasınca" anlamındakisözünzıddıdır.Şairel-A'şademıştır

"Ona kalk demektense, düşüp de helak olsun demek, daha uygun düşer."

Anlamı ile ilgili olarak on çeşit açıklamada bulunulmuştur: 1- İbn Abbas ve İbn

Cüreyç'e göre uzak olsunlar, 2- es-Süddî'ye göre kedere boğulsunlar, 3- İbn Zeyd'e göre bedbaht olsunlar, 4- el-Hasen'e göre Allah onlara ağır sözler söylesin, 5- Sa'leb'e göre helak olsunlar, 6- ed-Dahhak ve İbn Zeyd'e göre hüsrana uğrasınlar, 7- en-Nekkaş'ın naklettiği bir açıklamaya göre onlar ne kadar çirkindirler, 8- Yine ed-Dahhak'ın açıklamasına göre burunları yerde sürtülsün onların, 9- Yine Sa'leb'in açıklamasına göre kötülük onlara olsun, 10- Ebu'l-Aliye'ye göre bedbahtlık onların olsun.

"aşağı düşmek, alçalmak ve tökezleyip, düşmek" anlamında olduğu söylenmiştir, İbn es-Sikkit dedi ki: Bu yüzüstü yıkılmak anlamındadır. Buna karşılık ise "başı üstüne yıkılması" demektir. Yine İbnu's-Sik-kit: "Helak olmak" anlamına gelir, demiştir. el-Cevherî dedi ki: Bunun asıl anlamı yıkılmak demektir. Bu da ayağa kalkmanın, dikilmenin zıt anlamlısıdır. Bu fiil "ayn" harfî üstün olarak "şeklinde kullanılır. "Allah onu yüzüstü yere yıksın" demektir, Mücemmi' b. Hilal dedi ki:

"Ben onu can yoldaşından ayırdım da diyor ki o:

Ey Mücemmi' sen beni yüzüstü yıktığın gibi, sen de yüzüstü, yıkılasm."

"Allah onu yakasını bırakmayacak şekilde bir helake maruz bıraksın" denilir.

ei-Kuşeyrî dedi ki: Bazıları "ayn" harfî esreli olarak; diye bu fiilin kullanılabileceğini de kabul etmişlerdir.

Derim ki Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadiste de böyledir. Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Dinara, dirheme, kadifeye, çizgili elbiseye köle olan, kahrolup helak olsun. (Çünkü) böyle bir kimseye verilecek olursa hoşnut olur, verilmezse hoşnut olmaz." Bu hadisi Buharî rivayet etmiştir[14]

Bu hadisin rivayet yollarından birisinde de şöyle denilmektedir: " Düşüp helak olsun, başaşağı yıkılsın, (bir tarafına) diken batsa o dikenini çıkaran olmasın."

Bu hadisi de İbn Mace rivayet etmiştir. [15]

"Amellerini de boşa çıkartmıştır." Onları iptal etmiştir. Çünkü onların amelleri şeytana itaatti.

" Hetak olmak" buyruğunun başına "fe" harfinin gelmesi: "dülar" lafzındaki mübhemlikten ötürüdür. "Amellerini de boşa çıkartmıştır"[16] buyruğunun haber şeklinde gelmesi de: " lafzına göredir. Çünkü bu, lafzen bir haberdir. Buna göre "fe" harfinin gelmesi manaya göredir. "Boşa çıkartmıştır" buyruğu da lafza göredir. (Mealde de bu görülebilmektedir.)

9. Bu böyledir. Çünkü onlar Allah'ın indirdiğini hoş görmediler. Bundan dolayı amellerini boşa çıkartmıştır.

Yani bu saptırmanın ve yüzleri üzere düşürölüp helak edilmelerinin sebebi, onların "Allah'ın indirdiği" kirab ve şerjatleri "hoş görme" meleridir. "Bundan dolayı amellerini" Mescid(-i Haram'ı) imar etmek, misafirleri ağırlamak, Allah'a yakınlaştıracı türden olan çeşitli ameller gibi davranışlarını "boşa çıkartmıştır." Çünkü yüce Allah ancak müminin yaptığı salih ameli kabul eder. [17]
"Amellerini boşa çıkartmıştır" ifadesinin, putlara ibadelerini boşa çıkartmıştır, anlamında olduğu da söylenmiştir.

10. Acaba onlar yeryüzünde gezip kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Allah onları toptan helak etmiştir. Kâfirlere de onların benzerleri vardır.

Yüce Allah imanın gereğine dikkat çekmek üzere mümin ve kâfirin hallerini açıkladıktan sonra, ibretle dikkat etmekten söz etmektedir. Yani bunlar Ad, Semud ve Lut kavmi ile diğerlerinin topraklarında, onların hallerinden ibret almak için dolaşmıyorlar mı? Kalbleriyle "kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin" kendilerinden önceki kâfirlerin sonuçtaki hallerinin"na-sıl olduğuna bakmadılar mı? Allah onları toptan helak etmiştir" ve kökten imha etmiştir. "Onu toptan helak etti, mahvetti" ile kullanımı aynı anlamdadır.

Daha sonra yüce Allah Mekke müşriklerini tehdit ederek: "Kâfirlere de onların benzerleri vardır." Yani öncekilere yapılan bu işin -yok edip helak etmek- benzeri vardır.

ez-Zeccac ve et-Taberî dediler ki: " Benzerleri" lafzındaki "he" zamiri akıbeti racidir. Yani Kureyş kavminden kâfir olanlara, iman etmeyecek olurlarsa, geçmiş ümmetlerin yalanlamalarının akıbetinin benzeri sözkonusudur. (Bunların başlarına da onun gibisi gelecektir). [18]

11. Bu böyledir. Çünkü Allah iman edenlerin Telisidir, kâfirlerin ise velisi yoktur.

Yani Aîlah iman edenlerin gerçek dostu ve yardımcısıdır. Abdullah b. Me-sud'un kıraatinde: "Bu böyledir. Çünkü Allah iman edenlerin velisidir" şeklindedir. Burada "mevla (veli)" yardımcı demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır. Şair de şöyle demiştir:

"Önündeki ve arkasındaki her iki yolun da, Korkuya karşı kendisinin mevlası (velisi, dost ve yardımcısı) olacağını zannetti."

Katade-dedi ki: Bu âyet-i kerime, Peygamber (sav) Uhud gününde dağdaki geçitte bulunduğu sırada müşriklerin: Bir güne karşılık, bir gün. Bizim Uzzanız var, sizinse Uzzanız yok, diye bağırdıklarında, Peygamber (sav)'in de: "Deyin ki: Allah bizim mevlamız (dost ve yardımcımızdır. Sizin ise mevlanız yok" demesi üzerine inmişti ki, daha önceden (4. âyetin tefsirinin sonlarında) geçmiş bulunmaktadır.

"Kâfirlerin ise velisi yoktur." Allah'a karşı kimse onlara yardımcı olamaz. [\[19\]](#)

12. Şüphesiz ki Allah İman edip salih amel İşleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kâfirler İse onlar faydalanırlar ve davarların yediği gibi yerler. Kalacakları yerler ise ateştir onların.

"Şüphesiz ki Allah iman edip salih amel işleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar." Buna benzer buyruklar daha önce birkaç yerde geçmiş bulunmaktadır.

"Kâfirler ise onlar" dünya hayatında davarlar imiş gibi, karınlarından ve arzularından başka hiçbir istekleri olmayan ve yarınları ne olacak diye hatırlarına getirmeyen "davarların yediği gibi yerler."

Denildiğine göre, mümin dünyada iken kendisine azık hazırlar, münafık süslenir, kâfir de faydalanır. "Kalacakları yerler" ikamet edecekleri ve konaklayacakları yerler "ise ateştir onların." [\[20\]](#)

13. Seni (yurdundan) çıkartan ülkenden daha güçlü nice ülke vardı! Biz yine de onları helak ettik. Onların yardımcıları yoktur.

"Seni çıkartan ülkenden daha güçlü nice ülke vardı!" buyruğunda geçen: "Nice" lafzına dair açıklamalar Al-i İmran Sûresi'nde (3/146. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bu lafız burada: "Nice" anlamındadır ki; niceı.. ülke vardır, demektir. el-Ahfeş, Lebid'in şu beyitini zikretmektedir:

"Biz nice krallar ve yönetilenler gördük,
Ve zincirlere vurulmuş esirin zincirlerini açan anahtarlar."

Buna göre buyruk, nice ülke ahalisi vardır ki... demektir. Ahalisi, "Seni çıkartan ülkenden" ülke ahalisinden "daha güçlü nice ülke vardı. Biz yine onları helak ettik. Onların yardımcıları yoktu."

Katade ve İbn Abbas dedi ki: Peygamber (sav) Mekke'den mağaraya doğru çıkıp gidince, Mekke'ye döndü ve şöyle dedi: "Allah'ım (da biliyor ki), sen Allah'ın en çok sevdiği bir ülkesin. Benim de en sevdiğim ülke sensin, eğer senin ahalin

olan müşrikler beni çıkartmamış olsalardı, ben de senden çıkıp gitmezdim." Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. [21] Bunu es-Salebi zikretmiş olup sahih bir hadistir. [22]

14. Rabbinden apaçık bir delil üzere olan, kötü ameli kendisine süslü gösterilen ve nevalarına uyan kimseler gibi midir?

"Rabbinden apaçık bir delil üzere olan" buyruğunun başındaki (soru için getirilen) "elif," takrir (söyletme) "elifidir. "Apaçık bir delil* lafzı, sebat ve yakîn demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Ebu'l-Aliye dedi ki: Bu kimse Muhammed (sav)'dır, apaçık delil de vahiydir.

"Kötü ameli" yani putlara ibadeti "kendisine süslü gösterilen" bu da Ebu Cehil ve kâfirlerdir "ve nevalarına" yani canlarının çektiklerine, arzularına "uyan kimseler gibi midir?"

Bu süslü gösterme, yaratılış itibariyle Ailah tarafındandır. Şeytan tarafından da davet ve vesvese suretinde olması mümkün olabileceği gibi, kâfir tarafından da olması mümkündür. Yani kâfirin kendisi yaptığı kötü işi kendi kendisine süslü göstermiş ve küfür üzere ısrar etmiş olur. "Kötü" lafzı (tekil olarak gelmesi), "Kendisi" lafzına göredir. " Uyan kimseler" lafzının çoğul gelmesi de bu lafzın manasına binaendir. [23]

15. Takva sahiplerine vaadolunan cennetin durumu şudur: Orada kokusu, tadı değişmeyen sudan nehirler, tadı değişmeyen süttten nehirler, içenlere lezzetli gelen şarabtan nehirler, süzülmüş baldan nehirler vardır. Onlar İçin orada meyvelerin her türlüşünden ve Rabblerinden bir mağfîret dahi vardır. (Bunlar) ateşte ebediyyen kalıcı ve bağırsaklarını paramparça eden kaynar sudan içirilen kimseler gibi midir?

Yüce Allah: "Şüphesiz ki Allah iman edip salih amel işleyenleri... cennetlere sokar" (Muhammed, 47/12) diye buyurduktan sonra "takva sahiplerine vaadoliman cennetin durumu şudur" buyruğu Üe bu cennetlerin niteliklerini bildirmektedir. Yani takva sahipleri İçin hazırlanmış olan cennetin niteliği şudur... Bu hususa dair açıklamalar daha önce er-Ra'd Sûresi'nde (13/35. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Ali b. Ebî Talib: "Durumu" anlamı verilen lafzı diye okumuştur.

"Orada kokusu, tadı değişmeyen sudan nehirler... vardır" buyruğunda geçen ve;

"kokusu, tadı değişmeyen" anlamı verilen aynı anlamdadır. "Suyun kokusu değişti, değişir, değişmek" demektir.

Aynı şekilde de aynı anlamdadır. Her ikisinde de fiilin ikinci harfi kesreli olarak diye de kullanılabilir. Bu açıklamayı el-Ye2idî yapmıştır.

"Adam kuyuya girdi, kuyunun yahutta başka bir şeyin ktu kokusu ona isabet ettiğinden ötürü bayıldı ya da başı döndü, bayılır, başı döner" anlamındaki kullanım ise sadece (mazisinde) "sin" harfi kesreli olarak kullanılıtf, başka türlü kullanılmaz. şair Züheyr de şöyle demiştir:

"Rakibimi parmak uçları sararmış olarak bıraktığım olur. Kuyuya su almak için inip, üzerine pis kokular bulaştığından başı donenin döndüğü gibi, mızrak onun içinde olduğu halde kıpırdanır, durur."

Bu beyitin son kelimesi "Kuyunun ktu kokusundan dolayı baygın düşmüş kimse" şeklinde de rivayet edilir (ki bu da aynı kelimenin bir söyleyişidir).

"Su (tadı, kokusu) değişti" demekür. Ebu Zeyd dedi ki: "Hastalandı ve gecikti" demektir.

Ebu Amr dedi ki: " Kişi babasının huyunu aldı" demektir, el-Lahyanî: Ona benzemesi halinde bu tabir kullanılır, demiştir.

Genel olarak: "Değişen" şeklinde "elif" med ile okunmuştur. Ibn Kesir ve Humeyd ise medsiz. Olarak diye okumuş olup, bunlar iki ayrı söyleyiştir. Tıpkı; ile lafızlarının aynı anlamda; sakınan, çekinen, tetikte buiunan) gibi. el-Ahfeş dedi ki: Medsiz kullanımda şimdiki hal (zaman) kastedilir. Medli kullanımda ise gelecek (geniş zaman) kastedilir.

"Tadı değişmeyen sütten nehirler" yani dünyadaki sütler ekşiyerek tadı değiştiği gibi, uzun süre kaldığından dolayı ekşimeyen sütten nehirler "içenlere lezzetli gelen şaraptan nehirler" yani dünya şarabı gibi (meyvesi sıkılırken) ayaklarla kirletilmemiş ve ellerin bulandırmadığı, dolayısıyla tadı da lezzetli, içmesi hoş ve içenlere tiksinti vermeyen "şaraptan nehirler"; "Lezzetli şarap" demektir, de aynı anlamdadır. "Onu lezzetli buldu" anlamındadır.

"Szlmş baldan nehirler..." Bal arının akan salyası demektir. "Szlmş" ise mumdan ve diğer yabancı maddelerden arıtılmış demektir. Allah ba-!ı bu şekilde yaratmıştır. Bu bal ne ateş üzerinde arıtılmış olacak, ne de anlar tarafından kirletilmış olacak,

Tirmizî'de Hakim b. Muaviye'den, o babasından, o da Peygamber (sav)'dan rivayete göre peygamber şöyle buyurmuştur: "Cennette su denizi, bal denizi, süt denizi, şarap denizi vardır. Bundan sonra da ondan nehirler ayrılır." (Tinnizî)

dedi ki: Hasen, sahih bir hadistir. [24]

Sahihi Müslim'de de Ebu Hureyre (r.a)'dan şöyle dediği nakledilmektedir:

Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Seyhan, Ceyhan, Nil ve Fırat'ın hepsi de cennet ırmaklarındandır." [25]

Ka'b dedi ki; Dicle ırmağı cennetliklerin su ırmağıdır, Fırat süt ırmakları, Mısır ırmağı şarab ırmağı, Seyhan da onların bal ırmağıdır, Bu dört nehir Kevser ırmağından çıkarlar.

"Bal" hem müzekker, hem müennes olarak kulhılır. İbn Abbas dedi ki: "Süzülmüş baldan" arıların karnından çıkmamış olan baldan, demektir, "Onlar için orada meyvenin her türlüşünden" buyruğundaki; .den" lekidi için fazladan gelmiştir.

"Ve Rabblerinden" günahlarına "bir mağfiret dahi vardır."

"(Bunlar) ateşte ebediyyen kalıcı... kimseler gibi midir?" el-Ferra dedi ki: Yani hiç bu nimetler arasında ebedi kalacak kimse cehennem ateşinde ebediyyen kalacak kimse gibi olur mu?

ez-Zeccac dedi ki; Hiç P.abbinden gelmiş apaçık bir delil üzere olup kendisine bu şeylerin verildiği kişi, kötü ameli kendisine süslü gösterilip cehennemde ebedi kalacak kimse gibi midir? Buna göre "kimse gibi" anlamındaki lafız, yüce Allah'ın: "Kötü ameli kendisine süslü gösterilen" buyruğundan bedeldir.

İbn Keysan dedi ki: Bu meyve ve ırmakların bulunduğu cennetin misali, hiç Hamim (kaynar su)yun ve Zakkumun içinde bulunduğu ateşin misali gibi olur mu? Hiç ebedi nimetler içerksinde bulunan cennetlikler, kalıcı azab içerisinde bulunan cehennemlikler gibi olur mu?

"Ve bağırsaklarını paramparça eden kaynar sudan içirilen kimse gibi midir?" Son derece kaynayıp coşan sıcak su, kendilerine yaklaşıldığı vakit yüzlerini yakar ve perçemleri dökülür. O suyu içtikleri takdirde bağırsaklarını paramparça eder ve arka yollarından çıkartır.

"Bağırsaklar" lafzı C(yu)'in çoğulu olup bunun tesniyesi -ikili-; şeklinde geir. Karın boşluğundaki bütün bağırsaklara bu ad verilir. [26]

16. Onlardan gelip seni dinleyenler de vardır. Yanından çıktıklarında kendilerine İlim verilmiş olanlara: "Az önce ne söyledi?" derler. İşte bunlar, Allah'ın, kalplerine mühür vurduğu ve nevalarına uyup gitmiş kimselerdir.

17. Hidayeti bulanların ise hidayetlerini arttırmış ve kendilerine takvalarını vermiştir.

"Onlardan gelip seni dinleyenler de vardır." Yani davarların yediği gibi yiyip faydalanan, kötü amelleri kendilerine süslü gösterilmiş bulunan bu kimseler arasından gelip seni dinleyenler de vardır; ki bunlar Abdullah

Ubeyy h. Selul, Rifaa b. et-Tabut, Zeyd b. es-Salit, el-Haris b. Amr ve Malik b. Duşum gibileridir. Bunlar cuma günü hutbede hazır bulunurlardı. Hutbede münafıklardan sözedildi mi peygamberden yüz çevirirler ve dışarı çıktılar mı onun hakkında soru sorarlardı. Bu açıklamayı el-Kelbî ve Muka-lil yapmıştır.

Bir başka açıklamaya göre bunlar Rasûlullah (sav)'ın huzurunda müminlerle birlikte bulunurlar, onun söylediklerini dinlerler, mümin kimseler onun söylediklerini beller, kâfirler ise bellemezlerdi.

"Yanından çıktıklarında" senin meclisinden ayrıldıklarında "kendilerine ilim verilmiş olanlara..." İkrime; bu Abdullah b. Abbas'tır diye açıklamıştır. İbn Abbas da şöyle demiştir: Ben kendilerine soru sorulan kimselerden yani kendilerine ilim verilmiş kimselerden idim.

Yine İbn Abbas'tan gelen bir rivayette; bununla Abdullah b. Mesud'un kastedildiğini söylemiştir. Aynı şekilde Abdullah b. Bureyde de bu Abdullah b. Mesud'dur, demiştir. el-Kasım b. Abdu'r-Rahman, Ebu'd-Derda'dır, İbn Zeyd ise bunlar ashab-ı kiramdır, demişlerdir.

"Az önce ne söyledi, derler." Bunu alay olsun diye söylüyorlardı. Yani ben onun ne söylediğine hiç önem vermiyorum.

ile "içinde bulunulan vakte en yakın an" kastedilir. Bu da "bir şeye başladım" anlamında kullanılan gelmiştir. "Yeni bir iş" tabiri de buradan geldiği gibi, "Kimsenin otlanmadığı bir bahçe" tabiri de buradan gelmektedir. "Kendisinden hiçbir şey içilmemiş bir ka-se'ye de; denilir. Tıpkı hiç otlanılmamış bir bahçe gibi, henüz kendisinden içilmemiş olduğu anlatılmak istenmektedir. Şair de şöyle demiştir:

"Komşularının sırları kendilerine haramdır. Komşuları da yemek kablarımn kıyısından yer."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Şüphesiz; ki sade pişen etlerle ekmekler, Güzel şarkıcı cariyeye ile içilmedik kaseler, Atlılara mızrak saplayanlarıdır, atlar da kötü ve ağır yürürken."

Şair İmruu'l-Kays da şöyle demektedir:

"Beni ta başından ilkinde taşımaya koyuldu."

"Herşeyin ilki ve başı" demektir.

Katade bu münafıklar hakkında şunları söylemektedir: İnsanlar iki türdür. Birisi Allah'tım gelen buyrukları aklıyla kavrayıp duyduklarıyla faydalanan kişidir. Birisi ise aklıyla kavramadığı gibi, duyduklarıyla faydalanmayan kişidir. Şöyle denirdi: İnsanlar üç türdür: Birisi duyduklarıyla amel eden, birisi duyduklarını aklıyla kavrayan, birisi de duyduklarından gafil ve onları tar-keden kimse.

"İşte bunlar, Allah'ın kalplerine mühür vurduğu" böylelikle iman eime-yen "ve" küfürde "hevalarına uyup gitmiş kimselerdir."

"Hidayeti bulanların" imana yol bulanların "ise hidayetlerini arttırmıştır." Bir açıklamaya göre Peygamber (sav) onların hidayetlerini arttırmıştır. Diğer bir açıklamaya göre ise, dinledikleri Kur'ân-ı Kerim onların hidayetlerini arttırır. Yani yakînleii kat kat artar.

el-Ferra dedi ki: Münafıklardan ve onların alay etmelerinden yüz çevirmeleri onların hidayetlerini arttırmıştır.

Neshedici buyruğun inişi, onların hidayetlerini arttırmıştır, diye de ayıklanmıştır. Artan hidayetlerinin ne olduğu hususunda dört görüş vardır:

1- er-Eabî b. Enes'in açıklamasına göre ilimlerini arttırmıştır.

2- ed-Dahhak'a göre onlar dinlediklerini bilmiş ve bildikleriyle amel etmiş kimselerdir.

3- el-Kelbî'ye göre dinlerindeki basiretlerini ve peygamberlerini tasdik etmelerini arttırmıştır.

4- Sahih oldukları iman sebebiyle kalplerine genişlik verilmiştir.

"Ve kendilerine takvalarını vermiştir." Yani onlara takvayı ilhanı etmiştir. Denildiğine göre bu da beş türlü açıklanmıştır:

1- er-Rabî'a göre onlara haşyeti (saygı ile korkuyu) vermiştir.

2- es-Süddî'ye göre ahirette takvalarının sevabını,

3- Mukatil'e göre kendilerine farz kılınan şeyleri işleme muvaffakiyetini,

4- İbn Ziyad ve yine es-Süddî'nin dediğine göre; nelerden sakınacaklarını açıklamayı,

5- Atiyye'ye göre mensubu terkedip, nasih ile amel etmeyi vermiştir.

el-Maverdî dedi ki: Akıncı bir İhtimal de ruhsatları terkedip azimetler gereğince uygulama yapmayı vermiştir.

"Kendilerine... vermiştir" anlamındaki buyruk -yine aynı anlama gelen diye de okunmuştur.

İkrime dedi ki: Bu âyet-i kerime, kitab ehlinde iman eden kimseler hakkında inmiştir. [\[27\]](#)

18.. Artık onlar kıyametin kendilerine ansızın gelmesinden başkasını mı gözlüyorlar? İşte onun alametleri gelmiş bulunuyor. O halde onlara geldiğinde öğüt almalarının kendilerine faydası ne olur ki?

"Artık onlar kıyametin kendilerine ansızın" ummadıkları bir zamanda "gelmesinden başkasını mı gözlüyorlar." Bu, kâfirler için tehdittir.

"İşte onun alametleri" belirtileri, işaretleri "gelmiş bulunuyor." Onlar kitaplarında Muhammed (sav)'ın peygamberlerin sonuncusu olduğunu okumuşlardır. Onun peygamber olarak gönderilmesi kıyametin alamet ve delüleri-dendir. Bu açıklamayı ed-Dahhak ve el-Hasen yapmıştır.

Sahih'te, Enes'ten şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) şehadet parmağı ile orta parmağı yanyana getirerek: "Ben ve kıyamet bu ikisi gibi gönderildim" diye buyurmuştur. Bu Müslim'in lafzıdır. Buharı, Tirmî-2Î ve İbn Mace de bu hadisi rivayet etmişlerdir[28]

Bu buyruk ayrıca: "Ben ve kıyamet at başı yarışan iki at gibi gönderildik." şeklinde de rivayet edilmektedir. [29]

Bir başka açıklamaya göre kıyametin alametleri (şartlan) büyük kıyametten önceki sebeplerdir. Bu kelime (şart) ile aynı kökten olmak üzere, insanlardan çıkan kurtlara (şerit ve tenyaya) denilir.

Kıyamet alametleri ile ayın yarılması ve dumanın ortaya çıkması kastedilmiştir, diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı da el-Hasen yapmıştır.

el-Kelbî'den rivayete göre maksat malın, ticaretin, yalan şahitliğin, akrabalık bağlarının kesilmesinin çoğalması, şerefli ve cömert kişilerin azalıp bayağı ve adi şahsiyetlerin çoğalmasıdır. Biz bu hususa dair yeterli açıklamaları "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Yüce Allah'a hamdolsun.

"Alametler" anlamına gelen lafzının tekili: (»Mır. Asıl anlamı " alametler" dir. Polislere; denilmesi de buradan gelmektedir. Çünkü bunlar kendilerine kendisi vasıtasıyla tanındıkları bir alamet tesbit etmişlerdir. Alışveriş ve başka şeylerde koşulan (şart) tabiri de buradan gelmektedir, Ebu'l-Esved şöyle demiştir:

"Eğer sen aramızdaki bağların koparılmasını kararlaştırmış isen, Zaten onun ilk hallerinin şartlarını (alametlerini) ortaya çıkarmış bulunuyorsun."

Bir kimsenin herhangi bir işte kendisini bağlaması ve o işe ayırmasını anlatmak üzere de -aynı kökten olmak üzere denilir. Evs b. Hacer de bir dağın tepesinden - kendisine bir yay yapmak maksadı ile bir kayın ağacını kesmek üzere kendisini sarkıtan birisini anlatırken şunları söylemektedir:

"O ağaç için kendisini sarkıttı, bağlı olduğu halde,

Kendisine ait birtakım sebepleri bir kenara bırakıp tevekkül etti."

"...Kendilerine ansızın gelmesinden" buyruğundaki: "(me..." edatı; "saat: kıyameften bedel-i istimaldir. Yüce Allah'ın: "Çiğnemeyecek" buyruğunun, "Mümin erkeklerle, mümin kadınlar" (el-Feth, 48/25) buyruğundan bedel olduğu gibi.

"Ansızın" anlamındaki buyruk "te" harfi şeddeli olarak; diye ve: "Yaban eşiği sürüsü" vezninde de okunmuştur. Ancak bu okuyuş oldukça garib bir okuyuştur.

Kaynaklarda buna benzer bir okuyuş varid olmuş değildir. Bu okuyuş Ebu Amr'dan rivayet edilmiştir.

ez-Zemahşerî dedi ki: Ben Ebu Amr'dan bunu rivayet edenin yanlışlık yapmış olacağından da korkarım. Bunun doğru şekli şeddetsiz olarak ve "ğayn" harfi üstün olarak diye okunmasıdır. el-Hasen'in kıraati gibi.

Ebu Cafer er-Ruasî ve başkaları Mekkelilerden: "Şayet onlara ansızın gelirse..." diye okuduklarını rivayet etmişlerdir.

el-Mehdevî dedi ki: Bu şekilde okuyanların kıraatine göre "saat (kıyamet)" lafzı Üzerinde vakıf yapar, sonra şart cümlesi ile yeniden okumaya başlar. Burada ifadede sözkonusu olan şüphe ise, insanlar ile alakalı bir şüphe dir. Sanki şöyle denilmiş gibidir: Eğer onlar kıyametin gelişinde şüphe ediyor iseler "işte onun alametleri gelmiş bulunuyor" demek olur.

"O faalde onlara geldiğinde öğüt almalarının kendilerine ne faydası olur ki?" buyruğundaki: " Öğüt almaları" rmbitedadır, "kendilerine ne faydası olur ki" buyruğu da haberdır, "Onlara geldiğinde" lafzında-ki merfu zamir de kıyamete aittir. İfadenin takdiri de şu anlamdadır: Kıyamet onlara geldiği vakit onlar nereden öğüt alacaklar? Bu anlamdaki açıklamayı Katade ve başkaları yapmıştır. Şöyle de açıklanmıştır: Kıyametin gelişi esnasında onlar öğüt alacak olurlarsa, nasıl kurtulabileceklerdir? Bu açıklamayı da İbn Zeyd yapmıştır.

Buradaki öğüt (ez-zikra); iki türlü açıklanmıştır:

- 1- İşlemiş oldukları hayır ya da şer türünden işlerin kendilerine hatırlatılması,
- 2- Müjdelemek ya da korkulmak maksadı ile isimleriyle çağmımları. Eban'ın, Enes'ten onun da Peygamber (sav)'dan rivayetine göre peygamber şöyle buyurmuştur: "İsimlerinizi güzel koyunuz. Çünkü siz kıyamet gününde o isimlerle çağırılacaksınız. Ey filan nuruna kalk, ey filan kalk senin nurun yok (denilecek)." [\[30\]](#) Bunu da el-Maverdî zikretmiştir. [\[31\]](#)

19. Onun için bil ki: "Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur." Hem kendi günahın, hem de mümin erkeklerle mümin kadınlar için mağfiret dile. Allah dönüp dolaştığınız yeri de barındığınız yeri de bilir.

"Onun İçin bil ki: Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur" buyruğu hakkında el-Maverdî şöyle demektedir: iler ne kadar Rasûlullah yüce Allah'ı bilen birisi ise de bu buyruğa dair üç türlü açıklamada bulunulmuştur:

- 1- Yüce Allah'ın, sana Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığını bildirdiğini bil.
- 2- İstidlal yoluyla bildiğin hususu artık katî bir haber olarak da bil.
- 3- Allah'tan başka hiçbir ilahın olmadığını zikret. Böylelikle yüce Allah, zikri

(Peygamber'in) kendisi yapacağından ötürü, ilim diye ifade etmiş olmaktadır.

Süfyan b. Uyeyne'den nakledildiğine göre ona ilmin faziletine dair soru sorulmuş, o da şöyle demiş: Sen yüce Allah'ın önce ilmi sözkonusu eden: "Onun için bil ki; Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Hem kendi günahın İçinmağfîret dile" diye buyurduğunu ve ilimden sonra ameli emretmiş olduğunu duymadın mı? Yine yüce Allah'ın: "Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyundur, bir eğlencedir... Rabbinizden bir mağfîrete... birbirinizin yarışın" (el-Hadid, 7/20-21) diye buyurduğunu; "Bilin ki, mallarınız da, evlatlarınız da birer imtihandır..." (el-Enfal, 8/28) diye buyurduktan sonra -bir başka yerde-: "O halde onlardan sakının" (et-Teğabun, 64/14) diye buyurduğu gibi; "Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a... aittir" (el-Enfal, 8/41) diye buyurup bundan sonra da ameli emreden buyrukları duymadın mı?

"Hem kendi günahın... İçin mağfîret diler buyruğunun iki anlama gelme ihtimali vardır:

1- Senden bir günah sadır olur diye Allah'tan mağfîret dile.

2- Seni günahlardan koruması için Allah'tan mağfîret dile.

Şöyle de açıklanmıştır: Ona müminlerle, kâfirlerin durumunu sözkonusu ettikten sonra iman üzere sebat etmesini emretmektedir. Yani sen üzerinde bulunduğun tevhid, ihlas ve kendisinden istiğfar dilemeyi gerektirecek hususlardan titizlikle sakınıp uzak durma halin üzere sebat göster.

Bir başka açıklamaya göre burada hitab, Peygamber (sav)'a olmakla birlikte, bununk kastedilen onun ümmetidir. Bu görüşe göre âyet-i kerime bütün müslümanlar hakkında geçerli olmak üzere insanların Allah'tan mağfîret dilemelerini gerektirmektedir.

Denildiğine göre Peygamber (sav) kâfirlerle münafıkların küfründen dolayı kalbinden rahatsızlık duyuyor ve göğsü daralıyordu. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Yani şunu bil ki, senin bulunduğun bu sıkıntıyı Allah'tan başka kimse gideremez. O bakımdan kalbin O'ndan başkasına bağlanmasın. Ümmetin kendisine uyması için mağfîret dilemekle emrolunduğu da söylenmiştir.

"Hem de mümin erkeklerle, mümin kadınlar için" onların günahları için "mağfîret dile." Bu buyruk, şefaatte bulunması için bir emirdir.

Müslim, Asım el-Ahvel'den, o Abdullah b.Sercis el-Mahzumî'den rivayetle şöyle dediğini zikretmektedir: Peygamber 'ın huzuana vardım ve onan yemeğinden yedim. Ey Allah'm Rasûlü dedim, Allah sana mağfîret buyursun. (Asım dedi ki O Benim arkadaşım da ona: Pekî Peygamber (sav) sana mağfîret diledi mi? diye sordu, Abdullah: Evet senin için de, dedi. Sonra da şu âyeti okudu: "Hem kendi

günahın, hem de mümin erkeklerle mümin kadınlar için mağfiret dile!" Sonra arka tarafına döndüm, İki omuzu arasındaki peygamberlik mührüne baktım.

Onun tıpkı siğilleri andıran bir yumruk kadar bir ben olduğunu gördüm. [32]

"Allah dönüp dolaştığınız yeri de barındığınız yeri de bilir" buyruğunun açıklaması ile ilgili beş görüş vardır;

1- O sizin yaptığınız işlerde ve ikamet halinizde işlediğiniz amelleri bilir.

2- Gündüzün işlediğiniz ameller sırasında "dönüp dolaştığınız yerî de" geceleyin uykuda iken "barındığınız yeri de bilir."

3- Dünyada "dolaştığınız yeri de" hem dünyada, hem de ahi-rette "barındığınız yeri de bilir" diye de açıklanmıştır ki; bu açıklama İbn Abbas ve ed-Dahhak'a aittir.

4- İkrime dedi ki: Babaların sulblerinden, annelerin rahimlerine "dönüp dolaştığınız yeri de" yeryüzünde kaldığınız "barındığınız yeri de bÜir."

5- İbn Keysan dedi ki: Belden karna, oradan dünyaya "dönüp dolaştığınız yeri de" kabirlerde "barındığınız yeri de bilir.

Derim ki: Ayetin genel anlamı bunların hepsini kapsar. Ademoğullarının hiçbir hareketi ve durağı Allah'a gizli değildir. Onun bütün mahlukatının durumu da böyledir. O bunların hepsini daha meydana gelmeden geneliyle, öze-liyle, detayıyla, tîkiyle, sonucusuyla bütün hallerini, durumlarını bilir. O her türlü eksiklikten münezzehtir, O'ndan başka ilah yoktur. [33]

20. İman edenler der ki: "Bir sûre indirilmeli değil mi idi?" Muhkem bir sûre indirilip içinde savaş (emri) verilince, kalplerinde hastalık bulunanların, üzerine ölüm baygınlığı gelmiş (kimse) gibi sana baktıklarını görürsün. O onlara yakın olal

21. İtaat edip güzel söylemeli (idiler). Ama İş ciddileşince, eğer onlar Allah'a karşı sadakat gösterebilirlerdi, bu onlar için elbet daha hayırlı olurdu.

"İman edenler" yani ihlas sahibi müminler "der ki: Bir sûre indirilmeli değil mi idi?" Bu onların vahye duyduktan özlem ile cihad ve mükafatına olan tutkuları dolayısıyla söyledikleri sözleridir.

"Muhkem" yani kendisinde neshin sözkonusu olmadığı "bir sure indirilip..." Katade dedi ki: Cihadın sözkonusu edildiği her bir sûre muhkemdir. Bu sûreler münafıklara karşı en ağır sureleridir.

Bu buyruk, Abdullah b. Mesud'un kıraatinde: "Nüzulü yeni bir sûre indirilip..." şeklindedir.

"...İçinde savaş" yani cihadın farzolduğu eniri "verilince..." Bu buyruk da: " Bir

sûre indirilip içinde savaş emrini verirse" şeklinde "emir verme" anlamındaki fiil malum ve "savaş" lafzı da nasb ile okunmuştur.

"Kalplerinde hastalık" şüphe ve münafıklık "bulunanların üzerine ölüm baygınlığı gelmiş (kimse) gibi sana baktıklarını görürsün." Ölüm esnasında gözü yerinden kayan kimse gibi gözlerini irileştirerek, keskin bakarak, öfkeli ve mütereddid bir şekilde baktıklarını görürsün. Buna sebep ise savaştan korkmaları ve savaşa karşı direnemeyişleri, tahammül göstereme-yişleri, içten içe de kâfirlere meyilli olmalarından dolayıdır.

"O onlara yakın ola. İtaat edip güzel söz söylemeli Cîdiler)" buyruğunduk!: "o onlara yakın ola" tabiri hakkında el-Cevherî şunları söylemektedir: Arapların: "Sana yakın ola, sana daha çok yakışır" tabirleri bir tehdittir, Şair şöyle demiştir:

"Yakın ola, sonra yakın ola, sonra yakın ola.

Acaba hiç doğumu yakın bir davardan, süt sağlabihr mi?"

el-Esma î, kendisini helak edecek şey ona çok yakın oldu. Yani başına gelip indi, diye açıklamış ve şu beyiti zikretmiştir:

"Aralarından ikisi arasından arka arkaya gidip durdu, Üçe daha da ilave etmesi daha da uygundur."

Burada, nerdeyse üçe daha fazlasını da ilave edecekti, demektir.

Sa'leb dedi ki: Bu tabir hakkında el-Esmaî'nin yaptığı açıklamadan daha güzel bîr açıklamayı kimse yapabilmiş değildir.

el-Müberred dedi ki: Helak olmak üzere olup da sonradan, bundan kurtulan kimseye denilir ki; bu da "helak olmaya yaklaştım" demektir. Nitekim rivayete göre bir bedevi Arap ardı arkasına avlara atış yaptığı halde avı yakalayamıyor, o da diyordu. Sonra bir ava ok attı, ona çok yakın düştükten sonra yine av elinden kurtulunca şunları söyledi:

"Eğer bu avın arkadaşlara yiyecek olması daha uygun olsaydı, ben avlardım onları, Fakat evla olan (daha uygunu) onları aç bırakmaktır.1'

Bu tabirin, bir kimsenin arkadaşına: "Ey mahrum, sen neler kaybettin!" demesine benzer, diye de açıklanmıştır. el-Cürcanî dedi ki: Bu: " Veyl"den alınmış olduğundan, veznindedir. Şu kadar var ki bunda kalb (harflerin değiştirilmesi) vardır. Bu da aynu'l-fül (kelimenin ikinci harfO'nin lamu'l-fiil (üçüncü harfi) yerine geçmiş olmasıdır.

Yüce Allah'ın: "O onlara yakın ola" buyruğu ile ifade tamam olmaktadır. Katade dedi ki: Ceza onlara daha uygundur, diye buyurulmuş gibidir. Hoşlanmadıkları şey onlartn peşindedir, diye de açıklanmıştır.

Daha sonra "İtaat edip güzel söz söylemeli (idiler)" diye buyurmuştur. Yani itaat, güzel söz daha uygun ve daha güzeldir. Sibeveyh ve el-Halil'in benimsediği

görüş budur. İfadenin: Biz itaat etmekle ve güzel söz söylemekle emrolunduk, takdirinde olduğu söylenmiş olup, mübteda hazfedülmüştür. Bu durumda; "O onlara yakın ola™ buyruğu üzerinde vakıf yapılır. Aynı şekilde "Bizden itaat görülmelidir, derler" şeklinde ifadeyi takdir edenlere göre de durum böyledir.

İkinci âyetin birincisine muttasıl (bitişik) olduğu da söylenmiştir.

"Onlara" kuyruğundaki "lam," "be" anlamındadır. Yani itaat etmek onlara daha uygun, daha yakışır. Allah'ın emirlerini terketmektense onlar için itaat, hakka daha uygundur. Bu aynı zamanda Ubeyy'in kıraatidir. O: "Onlar itaat... derler" şeklinde okumuştur.

"İtaat" lafzının şu takdirde "sûre"nin sıfatı olduğu da söylenmiştir: İtaat edilmesi gerekli (hükümler ihtiva eden) bir sûre indirildiği vakit... demektir, Bu takdire göre ise; "O; onlara yakın ola" anlamındaki buyruk üzerinde vakıf yapılmaz.

İbn Abbas dedi ki: Onların "itaat" demeleri yüce Allah'ın münafıklara dair verdiği bir haberdur. Onlar itaat ediyoruz derler ve güzel söz söylerler, demektir.

Bir diğer açıklamaya göre: Bu onlar hakkında farzların yerine getirilmesi gerektiği anlamındadır. Fakat farzlara dair hükümler indi mi bu hükümlerin inmesi onlara ağır gelir, bu açıklamaya göre; " Yakın ola" lafzı üzerinde vakıf yapılır.

"Ama iş ciddileşince" savaş ciddileşince yahut da savaş farz kılınıncı ondan hoşlanmazlar. Buna göre, "ondan hoşlanmazlar" anlamındaki takdir, "...ince'nin cevabı olup hazfedilmiştir. Anlamın is sahibi kimseler (amirler) ciddi karar verince... demek olduğu da söylenmiştir.

"Eğer onlar Allah'a karşı" iman ve cihad hususunda "sadakat gösterse-lerdi, bu onlar için" isyan etmekten ve emirlere karşı gelmekten "elbet daha hayırlı olurdu." [\[34\]](#)

22, Sizden beklenen yönetimi ele alırsanız, yeryüzünde fesad çıkarmak ve akrabalık bağlarınızı paramparça etmek değil midir ki!...

23- İşte böyleler! Allah'ın kendilerini lanetlediği, sağırlaştırdığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir.

24. Onlar Kur'ân'ı iyiden iyiye düşünmezler mi? Yoksa kalpler üzerinde kilitleri mi var?

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Kâfir ve Münafıklar Yönetimi Ete Alırlarsa...

"Sizden beklenen yönetimi ele alırsanız..." buyruğunda yer alan:

"Yönetimi ele alırsanız" buyruğunun "vilayef'den geldiği söylenmiştir. Ebul-Aliye dedi ki: Yani siz yönetimi ele geçirip yöneticilik makamına getirilecek olursanız, rüşvetler almak suretiyle yeryüzünde fesad çıkartmaktan başka ne yaparsınız?

el-Kelbî de şöyle açıklamıştır: Yani siz ümmetin yönetim işini ele geçirdiğiniz takdirde zulümle yeryüzünde fesad çıkarmaz mısınız?

İbn Cüreye de şöyle açıklamıştır: Sizler itaatten yüz çevirdiğiniz takdirde, masiyetlerle, akrabalık bağlarını koparmakla yeryüzünde fesad çıkartmaktan başka ne yaparsınız ki? Ka'b: Sizler iş başına geldiğiniz takdirde birbirinizi öldürmekten başka ne yapacaksınız, diye açıklamıştır.

Bir başka görüşe göre bu kelime "bir şeyden yüz çevirmek" anlamında kullanılmıştır. Katade dedi ki: Sizler Allah'ın Kitabından yüz çevirdiğiniz takdirde haksız yere kan dökmek ve akrabalık bağlarınızı koparmak suretiyle yeryüzünde fesad çıkartmaktan başka ne yapacaksınız?

Şöyle de açıklanmıştır: Buradaki: "Sizden beklenen... değil midir

ki" buyruğunun anlamı şudur: Sizler Kur'ân'dan yüz çevirecek, onun hükümlerinden ayrılacak olursanız, büyük bir ihtimalle yeryüzünde fesad çıkartarak, cahiliyenize geri dönersiniz. Buradaki "sin" harfi üstün ve esre olarak okunmuştur. Buna dair yeterli açıklamalar el-Bakara Sûresi'nde (2/246. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. ("Tevdii: Yüz çevirmek ya da yönetimin başına gelmek" ile ilgili açıklamalar da el-Bakara, 2/205- âyetin tefsirinde geçmiş bulunmaktadır.)

Bekr el-Mjizenî dedi ki: Bu âyet-i kerime Haruriler ile Hariciler hakkında inmiştir. Ancak böyle olması uzak bir ihtimaldir. Daha kuvvetli görülen bu buyrukla münafıkların kastedildiğidir.

İbn Hayyan: Kastedilenler Kureyşlilerdir, demiştir. Buna yakın bir açıklamayı el-Müseyyeb b. Şerik t!e el-Ferra da yapmışlardır, Şöyle demişlerdir: Bu Umeyye oğulları ile Haşim uğulları hakkında inmiştir. Bu tevilin (yorumun) delili Abdullah b. Muğaffel'in zikrettiği şu rivayettir: Abdullah dedi ki: Peygamber (sav)'j şöyle buyururken dinledim: "Sizden beklenen yönetimi ele alırsanız, yeryüzünde fesad çıkarmak... değil midir ki" buyruğunu okuduktan sonra dedi ki: "Bunlar Kureyş'ten olan şu aşirettir. Allah onlardan insanların başına yönetici oidukları takdirde yeryüzünde fesad çıkarmamak ve akrabalık bağlarını kesmemek üzere süz almış bulunuyor, [\[35\]](#)

Ali b. Ebi Talih: " Yönetimin başına geçirilirsenez" şeklinde "te" harfi ile "vav" harflerini ütreli, "lam" harfini de esreli okumuştur. Aynı zamanda İbn Ebi İshak'ın da kıraatidir. Bunu Ruveys ve Yakub rivayet etmiştir. Diyor ki: Başınıza

zalim yöneticiler getirdiğim takdirde, siz de fitnelerde onlarla birlikte çıkar ve onlara (hak sahiplerine) karşı savaşırsınız.

"Ve akrabalık bağlarınızı" haddi aşmak, zulüm ve haksız öldürmelerle "paramparça etmek değil midir ki?"

Yakub, Sellam, İsa ve Ebu Hatim; "paramparça etmek" anlamındaki buyruğu "te" harfini üstün, "kaf" harfini de şeddesiz olarak; "Kesmek" şeklinde; kökünden gelen bir fiil olarak okumuş ve bu okuyuşlarında yüce Allah'ın: "ve Allah'ın bitiştirümesini emrettiği şeyi keserler" (el-Bakara, 2/27) buyruğunu gozönünde bulundurmuşlardır. Bu kıraati ayrıca Harun, Ebu Amr'dan rivayet etmiştir. el-Hasen ise yüce Allah'ın: "(Buna rağmen onlar işlerini aralarında parça parça edip ayrılığa düştüler" (el-Enbiya. 21/93) buyruğunu gozönünde bulundurarak ilk harfleri şeddeli olarak okumuşlardır. Diğerleri ise "te" harfi ötreli, "ti" harfi de şeddeli olarak: " Paramparça edersiniz" anlamında çokluk anlamı ifade etmek üzere kökünden gelen bir fiil olarak okumuşlardır ki, bu da Ebu Ubeyd'in tercih ettiği kıraattir.

"Sizden beklenen" lafzına dair açıklamalar daha önceden el-Ba-kara Sûresi'nde (2/246. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. ez-Zeccac dedi ki: Naff'in kıraatinde eğer bu böylece caiz ise; d/î*)'in kesre ile okunması da caiz olmalıdır. el-Cevherî der ki: " Bunu yapacağım beklenir" denilebü-diği gibi, "sin" harfi kesreli olarak denilebilir. Nitekim: "Sizden beklenen"... değil midir ki" buyruğunda "sin" harfi kesreli okunmuştur.

Derim ki: Onun bu açıklamaları bu iki okuyuşun iki ayrı söyleyiş olduğunun delilidir. Buna dair açıklamalar da daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/246. âyetin tefsirinde) yeteri kadarıyla geçmiş bulunmaktadır.

"İşte böyleleri Allah'ın kendilerini lanetlediği yani rahmetinden kovup uzaklaştırdığı hakka karşı "sağırлаştırdığı " ve hayırdan yana kalplerini "ve gözlerini kör ettiği kimselerdir." Yüce Allah böylelikle bu işleri yapan kimselere lanetinin hak olacağını, iştirmeyle ve görmesiyle faydalanma imkanını kaldırıp işitse dahi hakka boyun eğmeyecek hale geleceğini haber vermekte ve bu kimseyi aklını kullanmayan bir hayvan durumuna düşüreceğini belirtmektedir.

"Sizden beklenen... değil midir kî" diye buyurduktan sonra; "İşte böyleleri i Allah'ın kendilerini lanetlediği..." kimselerdir diye buyurarak, mu-hatab kipinden sonra bu hususta Arapların adeti üzere- gaib kipi ile ifadelendirmeye geçmiş bulunmaktadır. [\[36\]](#)

2- Kur'ân'ı Niçin Düşünmezler:

"Onlar Kur'ân'ı iyiden iyiye düşünmezler mi?" onu iyice belleyip yüce Allah'm İslâm'dan yüz çeviren kimselere neler hazırladığını böylece öğrenmezler mi?

"Yoksa kalpler üzerinde kilitler mi var?".Bilakis bir takım kalplerin üzerini Allah kilitlediğinden, akıllarını kullanmamakta ve akıl erdirmemektedirler.

Bu hem kaderiyyenin, hem imamiyyenin bu husustaki kanaatlerini[37] reddetmektedir. Peygamber (sav)'a kadar ulaşan inerfu bir hadiste peygamber efendimiz şöyle buyurmuştur: "O kalplerin üzerinde yüce Allah bizzat onları açıncaya kadar demir kilitler gibi kilitler vardır." [38]

"Kilitlemek" lafzının asıl anlamı kuruluk ve sertliktir. Nitekim kurumuş ağaçlara da böyle denilir, de onun gibidir. Bu aynı zamanda hem bir bitki, hem bir ses anlamına gelir. Recez vezninde şair şöyle demiştir:

"Sana kurumuş ve oldukça yaşlı haliyle gelince,

Sen de kalkıp kuru değnekle onu dövdün,

O çok saçlı kocamış adamına nasıl da misafirpervirlik ettin!?"

Beyitteki: el-Esmaî'den nakledildiğine göre "çok yaşlı adam" demektir. "Oruç onu kuruttu" demektir. Bu açıklamayı el-Kuşey-rî ve e!-Cevherî yapmıştır. Burada sözü edilen "kilitler", kalbin kapalılığına ve orada imandan eser bulunmadığına bir işarettir. Yani onların kalplerine iman girmediği gibi, oradan küfür de çıkmaz. Çünkü yüce Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Burada yüce Allah: "Kalbler üzerinde" diye buyurmuştur. Çünkü şayet "onların kalpleri üzerinde" diye buyurmuş olsaydı, onların dışında olanların kalpleri bu kapsamın içerisine girmezdi. Maksat ise; yoksa bunların kalpleri ile bu nitelikte olanların kalpleri üzerinde kilitler mi vardır, şeklindedir. [39]

3- Akrabalık Bağının Gözetilmesi:

Müslim'in, Sahih'inde yer alan rivayete göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz yüce Allah yaratıkları var edip onların yaratılışını bitirince rahim kalkıp dedi ki: Bu (duruşun), bağı koparılmaktan (sana) sığınanın ayakta duruşudur. Yüce Allah da: Peki seni bitştireni bitştirmeme, senin bağıni kopartanı da koparmama razı olmaz mısın? diye buyurdu. Rahim, olurum dedi. Yüce Allah da: Bunu sana verdim, diye buyurdu. Sonra Rasûhtllah (sav) şöyle buyurdu: İsterseniz yüce Allah'ın: "Sizden beklenen yönetimi ele alırsanız, yeryüzünde fesad çıkarmak ve akrabalık bağlarınızı paramparça etmek değil midir ki? İşte böyleler! Allah'ın kendilerini lanetlediği, sağırlaşurduğu ve gözlerini kör ettiği kimselerdir. Onlar Kur'ân'ı tyiden iyiye

düşünmezler mi? Yoksa kalpler üzerinde kilitler mi var?" buyruğunu okuyun" diye buyurdu[40]

Ayetin zahirinden anlaşılan, onun bütün kâfirlere hitab olduğudur. Kata-de ve başkaları da şöyle demişlerdir: Buyruğun anlamı şudur: Eğer sizler imandan yüz çevirecek olursanız, kan dökeceğiniz için tekrar yeryüzünde fesad çıkarmaya dönebilirsiniz, ya da döneceğinizden korkulur.

Katatle dedi ki: Sizler yüce Allah'ın kitabından yüz çeviren bu insanların nasıl bir hale düştüklerini gördünüz? Haram olan kanı dökmediler mi? Akrabalık bağını koparmadılar mı? Rahman olan Allah'a isyan etmediler mi?

Buna göre burada sözü edilen "akrabalık bağı" yüce Allah'ın: "Müminler ancak kardeştir" (el-Hucurat, 49/10) buyruğunda "kardeşlik" adını vermiş olduğu İslâm dini ve iman akrabalığı bağıdır.

el-Ferra'nın görüşüne göre âyet-i kerime, İlaşimoğulları ile Umeyyeoğulları hakkında inmiştir. Maksat da aralarından içinde münafıklık gizleyen kimselerdir. Böylelikle akrabalık bağının koparılması ile kendileri ile Peygamber (sav)'ın arasındaki akrabalık bağına ve onların Peygamber (sav)'ı yalamalamalarına işaret etmiş olmaktadır. Bu ise onlarla savaşmayı gerektiren bir husustur.

Özetle söyleyecek olursak, akrabalık bağı genel ve özel olmak üzere iki çeşittir. Genel akrabalık din akrabalığıdır. Sürekli imana bağlı kalmak, İman ehlini sevmek, onlara yardımcı olmak, samimiyetle öğüt verip iyiliklerini istemek, onlara zararı terketmek, aralarında adalet yapmak, onlarla girilecek karşılıklı ilişkilerde insafli olmak, hastalarının ziyareti, ölenlerinin yıkanması, namazlarının kılınması, defnedilmesi gibi... sahib oldukları haklarını ve diğerlerini yerine getirmek suretiyle bu bağı sürekli gözetmek gerekmektedir.

Özel akrabalığa gelince bu da kişinin gerek babası, gerek annesi tarafından meydana gelmiş olan akrabalık bağıdır. Onların özel hakları ve fazlası da vardır. Nafaka, durumlarını görüp gözetmek, zor ve sıkıntılı zamanlarında onları gerekli şekilde kollamaktan yana gafil olmamak gerekir. Ayrıca bunlar hakkında genel akrabalık hakları da daha sağlam bir şekilde gözetilmelidir. Öyle ki, kişinin üzerinde gözetilmesi gereken haklar birden çok olursa (ve hepsini yerine getiremiyor ise) o takdirde yakın olanın haklarını yerine getirmekle işe başlar.

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Gözetilmesi gereken akrabalık bağı mahrem olan herkesin bütün akrabasıdır. Buna göre amca çocukları ile dayı çocukları hakkında böyle bir bağı gözetilmesi gerekmemektedir.

Bir diğer görüşe göre; mirasta -ister mahrem olsun, ister olmasın- hakkında "zevi'l-erham" tabirinin kullanılabileceği bütün akrabalar hakkında geçerlidir.

Buna göre kendisi sebebiyle miras alınmayan annenin akrabalarının gözetilmesi vacib olmadığı gibi, o bağın gözetilmemesi de haram değildir.

Ancak bu doğru değildir. Doğrusu "rahim: akrabalık" kavramının kapsamı içerisine giren herkesin her durumda bağının gözetilmesi -iik olarak zikrettiğimiz şekilde bu ister akrabalık bağı olsun, ister dini akrabalık olsun-gerekmedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu Davud et-Tayalisi, Müsned'mde kaydettiği bir rivayette şöyle demektedir; Bize Şu'be anlattı dedi ki: Hana Muhammed b. Abdu'l-Cebbar haber verdi, dedi ki: Ben Muhammed b. Ka'b el-Kurazîyi Ebu Hureyre'cîen hadis naklederken dinledim: Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz rahimin (akrabalık bağının) kıyamet gününde Arş'ın altında şöyle diyecek bir dili olacaktır: Rabbim koparıldım, Rabbim zulmedildim, Eabbim bana kötülük yapıldı. Rabbi ona şöyle cevap verecek: Seni bitiştireni bitiştirmeme, seni kopartanı da kopartmama razı olmaz[41] [42]

Müslim'in, Sahih'inde de Cubeyr h. Mutim'den, o Peygamber (sav)'dan: "Akrabalık bağını koparan bir kimse cennete girmez" diye buyurmuştur, [43] İbn Ebi Ömer dedi ki: Süfyan dedi ki: ü bununla akrabalık bağını kopartanı kastetmektedir[44] Bunu Buhari de rivayet etmiştir. [45]

4- Akrabalık Bağını Gözetmeye Dair Gelmiş Hadis Rivayetlerinin Anlamı:

Peygamber (sav)'in: "Allah yaratıkları var edip yaratılışlarını bitirince..," buyruğundaki "yaratıkları var etmek" yoktan meydana getirmek demektir ki; önceden de geçtiği üzere bunun esasını takdir teşkil eder. (Bk. el-Bakara, 2/21. âyetin tefsiri) Burada halk (yaratıklar) mahluk anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Bunlar Allah'ın yarattığıdır" ÇLukman, 31/11) buyruğunda da bu anlamdadır ki; Allah'ın yarattıklarıdır demektir.

"Yaratılışlarını bitirince"; onların yaratılmaları tamamlanınca anlamındadır. Ancak bu onların yaratılmaları ile belli bir süre uğraşıp sonra da bu işini bitirmesinden sonra... demek değildir. Zira yüce Allah'ın fiili, belli bir organla yapmak yahut, onu ele almak suretiyle ortaya çıkmaz. Herhangi bir alet ya da bir çaba ile de değildir. O, bundan yüce ve münezzehtir.

"Rahim ayağa kalkıp dedi ki" buyruğu da iki şekilden birisiyle yorumlanır:

1- Yüce Allah rahim (akrabalık) adına meleklerden bu şekilde konuşacak birisini dikecek ve o da bunları söyleyecektir. Sanki bu melek, akrabalık bağının adına mücadele edip akrabalık bağını gözetmenin sevabını o bağı kopartanın da günahını

yazmak ile böyle bir ibadette bulunmakla görevlendirilmiş gibidir. Tıpkı diğer amelleri yazmakla görevlendirdiği Kiramen Katibin ile biri diğerine devrederek namaz vakitlerinde hazır bulunmakla görevli meleklerin olduğu gibi.

2- Bu konunun anlaşılması ve bu bağa ileri derecede itina gösterildiğinin belirtilmesi için takdiri ve temsili bir ifadedir. Şöyle buyurmuş gibidir: Eğer rallim (akrabalık bağı) akli eren ve konuşan bir varlık olsaydı, bu sözleri söyleyecekti. Nitekim yüce Allah: "Şayet Biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydih, muhakkak ki Allah'ın korkusundan onun başını eğerek dağılıp parça parça olduğunu görürdün" (el-Haşr, 59/21} diye buyurduktan sonra: "İşte Biz bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz" diye buyurmaktadır.

Peygamber efendimizin: "Bu koparılmaktan yana sana sığınanın konumudur" buyruğuna gelince, bundan maksat akrabalık bağına gözetme emrinin oldukça güçlü ifadelerle emredilmiş olduğunun, şanı yüce Allah'ın himayesine sığınıp onu kendisinin himayesine aldığı, onu kendi koruması altına ve muhafazasına aldığı kimse konumuna çıkarttığına vurgu bir şekilde haber verilmesidir. Durum böyle olduğuna göre şu da bilinmeli ki Allah'ın himayesine aldığı bir varlık yardımsız bırakılmaz. Onun verdiği sözü cıe kimse bozamaz. Bundan dolayı yüce Allah rallime: "Seni koruyup gözeteni gözetmeme, seni kopartanı da kopartmama razı olmaz mısın?" diye hitab etmiştir. Bu da Peygamber (sav)'in şu buyruğunu andırmaktadır: "Sabah namazını kılan bir kimse yüce Allah'ın himayesi altındadır. O bakımdan sakın Allah kendi hakkından dolayı sizden bir şey istemesin. Çünkü O kimden kendisine ait olan bir hakkı isteyecek olursa, onu yakalar, sonra da yüzüstü o kimseyi cehenneme yıkar. [46] [47] "

25. Muhakkak hidayet kendilerine besbelli olduktan sonra gerisin geri dönenlere şeytan, kötü amellerini süslü göstermiş ve onları uzun emellerle oyalamıştır.

Katade dedi ki: Burada sözü edilenler kitab ehlinin kâfirleridir. Bunlar ellerindeki kitaplarda yazılı olan niteliklerini bildikten sonra Peygamber (sav)'ı inkar etmiş kimselerden İbn Cüreyc (de) böyle demiştir.

İbn Abbas ed-Dahhak ve es-Süddî, bunlar münafıklardır. Kur'ânı Kerim'de savaşın hükmünü öğrendikten sonra oturup savaşa çıkmadılar, diye açıklamışlardır.

"Şeytan kötü amellerini süslü göstermiş" işledikleri günahlarını onlara süsleyerek güzel göstermiştir. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır.

"Ve onları uzun emellerle oyalamıştır." Şeytan onların emellerini uzattıkça uzatmış ve onlara uzun bir ömür"vaadinde bulunmuştur. Bu açıklama da yine el-

Hasen'den nakledilmiştir. O şöyle demiştir: Aslında onlara uzun bir emel de veren, ecellerini de uzatan yüce Allah'ın kendisidir. el-Ferra ve el-Mufaddal da böyle demişlerdir.

el-Kelbî ve Mukatil şöyle demişlerdir: "Ve onları uzun emellerle oyalamıştır" buyruğu onlara mühlet vermiştir, demektir. Buna göre onları azap-landırmakta kendilerine mühlet vermek suretiyle onlara zaman tanıyan yüce Allah'tır.

Ebu Amr, İbn Ebi İshak, İsa b. Ömer, Ebu Cafer ve Şeybe: "Ve onlar uzun emellerle oyalanmışlardır" şeklinde "hemze" ötreli, "lam" kesre-li, "ye" üstün olarak meçhul bir fiil diye okumuşlardır.

İbn Hürmüz, Mücahid, el-Cahderî ve Yakub da böyle okumuş olmakla birlikte, onlar yüce Allah'ın kendi zatı hakkında onlara böyle bir şey yapacağını haber vermek anlamında, "ye" harfini sakin (harf-i med) olarak okumuşlardır. Sanki yüce Allah: Ve Ben onlara mühlet veririm, diye buyurmuş gibidir, Ebu Hatim bunu tercih etmiş olup şöyle der: Çünkü hemzenin üstün okunması onlara mühlet verenin şeytan olduğu izlenimini verebilir, oysa durum böyle değildir. Bundan dolayı hemze öcre okunmuştur.

el-Mehdevî şöyle der; Bu buyruğu: "Ve onları uzun emellerle oyalamıştır" diye okuyanın kıraatine göre fail yüce Allah'tır, şeytan olduğu da söylenmiştir.

Ebu Ubeyd genelin kıraatini tercih etmiş ve şöyle demiştir: Çünkü buyruğun anlamı bellidir, Zira yüce Allah: "Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz, ona yardım edesiniz, onu büyük tanıyasmız, sabah akşam O'nu teşbih edesiniz diye" (el-Feth, 48/9) diye buyurmuştur. Burada teşbih yüce Allah'ın adı için sözkonusudur.

Büyük tanımak ve yardımcı olmak da Rasûlullah hakkında sözkonusudur. [\[48\]](#)

26. Bu böyledir, çünkü onlar Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayanlara: "Biz size bazı işlerde itaat edeceğiz" dediler. Halbuki Allah onların gizlediklerini bilir.

"Bu böyledir. Çünkü onlar... dediler." Yani küfürleri sürüp gitsin diye onlara böyle bir süre tanımanın sebebi, onların -ki münafıklarla, yahudileri kastetmektedir- "Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayanlara" müşriklere: "Biz size bazı işlerde itaat edeceğiz, dediler."

Sözkonusu bu "bazı işler" Muhammed'e muhalefet, ona düşmanlık üzere yardımlaşmak, onunla birlikte cihada çıkmayıp oturmak ve gizli durumlarda da onun işinin önemsizliğini belirtip zayıflatmaya çalışmak hususlarıdır. Onlar bu sözleri gizlice söylemişlerdi. Yüce Allah da peygamberine bunu haber verdi.

"Gizledikleri" anlamındaki buyruk, genel olarak "hemze" üstün olarak "sır" lafzının çoğulu olmak üzere: " Onların sırlarını..." diye okunmuştur. Ebu Ubeyd

ve Ebu Hatim'in tercih ettiği Şekil de budur.

Kufeliler, tbn Vessab, el-A'meş, Hamza, el-Kisaî, Asım yoluyla Hafs ise mastar olarak hemze kesreli; "Gizlediklerini" diye okumuşlardır. Yüce Allah'ın;"hem de kendilerine gizli gizli söyledim." (Nuh, 71/9) buyruğunda olduğu gibi.

(Genelin okuyuşunda) "sırlar"ın çoğul olarak gelmesi ise, gizlice yapılan işlerin çeşitli oluşundan dolayıdır. [\[49\]](#)

27. Peki, ya melekler onların yüzlerine ve arkalarına vura vura ruhlarını alırken, halleri ne olacak?

"Peki ya melekler... vura vura ruhlarını alırken halleri ne olacak"

buyruğu korkutmak ve tehdit etmek anlamındadır. Azapları ömürlerinin sona ereceği vakte kadar gecikecek olursa... "halleri ne olacak" demektir, el-Enfal (8/50-51. âyetlerin tefsirinde) ve en-Nahl (16/28. âyetin tefsirinde) sûrelerinde geçmiş bulunmaktadı.

İbn Abbas dedi ki: Bir kimse masiyet üzere öldü mü mutlaka yüzüne ve arkasına şiddetle vurulur.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu durum Rasûlullah (sav)'a yardım ve destek olmak üzere savaş esnasında kafirlerin müslümanların üzerine gelmeleri haiin-de meleklerin yüzlerine, kaçımaları halinde de arkalarına vurmak suretiyle olur, diye de açıklanmıştır. Bir başka görüşe göre ise bu, kıyamette cehenneme sürülecekleri vakit olacaktır. [\[50\]](#)

28. Bu böyledir. Çünkü onlar Allah'ı gazaplandıran Şeylere uydular. Onun rızasını hoş görmediler. O da bu sebepten amellerini boşa çıkardı.

"Bu böyledir." Onların cezalarının böyle olmasının sebebi şudur: "Çünkü onlar Allah'ı gazaplandıran Şeylere uydular." İbn Abbas dedi ki: Bu, onların Tevrat'ta bulunan Muhanimed (sav)'tn niteliklerini gizlemeleri.

Münafıklar hakkında yorumlanacak olursa, o vakit bu, onların içlerinde gizledikleri küfre bir işaret olur.

"Onun rızasını" yani imanı "hoş görmediler. O da bu sebepten amellerini" daha önce geçtiği üzere sadakalarını, akrabalık bağlarını gözetme ve benzeri diğer amellerini "boşa çıkardı." [\[51\]](#)

29. Yoksa kalplerinde hastalık bulunanlar Allah'ın kinlerini asla meydana

çıkarmayacağını mı sandılar?

30. Eğer dilesek onları elbette sana gösteririz. Sen de onları muhakkak simalarından tanırdın. Yine de sen onları andolsun söyleyişlerinden de bilirsin. Allah yaptıklarınızı bilir.

"Yoksa kalplerinde" münafıkların kalplerinde "hastalık" şüphe ve münafıklık "bulunanlar Allah'ın kinlerini asla meydana çıkarmayacağını mı sandılar?" buyruğundaki: "Kinler" kalpte gizlenen hoş olmayan şeylerdir. Anlamının ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır. es-Süddî onların hile ve aldatmalarını, İbn Abbas kıskançlıklarını, Kutrub düşmanlıklarını diye açıklamışlardır. Kulrub şairin şu beyiini zikretmektedir:

"Hind'in oğluna de ki: O sözlerinle ne demek istedin, -Dostun hoşuna gitmeyen ve düşmanlıkları alevlendiren?-"

Bunun "kinleri" anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu lafzın tekili: ?) diye gelir. Şair şöyle demiştir:

"Ve bir kin sahibi ki, ben kendimi ondan uzak tuttum."

Daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Amr b. Külsum da şöyle demiştir:

"Şüphesiz ki kinden sonra kin yaygınlık kazanır,

-Senin aleyhine- ve içeride gizli üstü örtülü bulunan hastalığı dışarı çıkartır."

el-Cevherî dedi ki: "ile Kin" demektir. " Ona kin besledi" demektir. "o kimseler karşılıklı olarak kinlerini gizlediler"; " Küçük çocuğu kucağıma aldım" demektir.

eUAhmer şu mısraı zikretmektedir:

"Sanki o bir küçük çocuğu kucağında taşıyor gibidir.' İbn Mukbil de şöyle demiştir:

"Kılıcın kurumuş kabzası gibi; silahımı,

Kaburga kemikleri altında kar(ın)a ve kolun(un) arasına yerleştirdiğimde."

Kamçılanmadı kça yürüyebildiği kadarıyla yürümeyen at" demektir.

Buyruğun anınımı şudur: Onlar yüce Allah'ın müslümanlara karşı besledikleri düşmanlık ve kinlerini ortaya çıkarmayacağını mı sandılar?

"Eğer düesek onları elbette sana gösteririz." Sana tanıtırız. İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah onları peygamberine Berae Sûresi'nde (bk. 9/64. âyet, 3. başlıkta) tanıtmış bulunmaktadır.

Araplar: Ne yapacağımı sana göstereceğim, derler ki sana öğreteceğim, demektir. Yüce Allah'ın: "Allah'ın sana gösterdiği ile" (en-Nisa, 4/105) buyruğu da buradan gelmekte olup, Allah'ın sana bildirdiği ile... demektir.

"Sen de onları muhakkak simalarından" yani alametleriyle "tanırdın."

Enes dedi ki: Bu âyet-i kerimeden sonra hiçbir münafık peygambere gizli

kalmadı. O onları şmalarıyla tanıyordu. Bir gazvede münafıklardan yedi kişi vardı. İnsanlar o şahısların münafıklığı hususunda şüphe içinde idi. Bir gece sabahı ettiklerinde onların herbirisinin alnı üzerinde "bu münafıktır" yazılı olduğu halde sabahı ettiler. İşte onların simaları budur.

tbñ Zeyd dedi ki: Yüce Allah onların açıklanmalarını takdir buyurdu ve mescidden çıkartılmalarını emretti. Onlar ise la ilahe ilallah'a tutunmaktan başka bir şeyi kabul etmediler. Böylelikle kanlan dökölmekten kurtuldu, onlar başkalarıyla evlenebildiler ve başkaları onlarla evlendirilebildi.

"Yine de sen onları -andolsun- söyleyişlerinden de bilirsin." Yani onların sözlerinin manasını ne demek istediklerini bilir ve onları bu yolla tanırısın. Şairin şu mısraı da bu anlamdadır:

"En hayıç söz ise, manası ile anlaşılandır."

Bu da açıkça ifade olunmayıp, anlamı bilinebilen sözlerdir. Bu tabir "i'rabda lalın (yanlışlık yapmak)" tabirinden alınmıştır. Bu da doğrudan uzaklaşmak anlamındadır. Peygamber (sav)'ın şu hadisinde de bu lafız bu anlamda kullanılmıştır: "Şüphesiz sizler benim huzurumda davalasıyorsunuz. Belki biriniz delilini diğerine göre " Daha açık" ifade edebilir. [52] " Yani ben de onun İfadeleri kullanıştaki gücü dolayısıyla vereceğim cevabımda ona göre bir kanaat ortaya koyabilirim.

Ebu Zeyd dedi ki: "Ona başkası tarafından anlaşılamayan ama onun anladığı bir söz söyledim" denilir. " Jiy.O benim ne demek istediğimi anladı" demektir, "Onu o kimseye farketürdim, diğer insanlara farketirdim" demektir, Şair el-Fezarî de şöyle demiştir:

"Ve bir söz ki en lezzetlisi,

Vasfedenlerin söylediklerinden olup, güzelce ölçölüp tartılandır, Göz alıcı bir konuşma (ile konuşur) ve bazan da lahneder, Zaten en güzel söz Lahin olandır."

Şair burada şunu anlatmak istiyor: O başka bir şey kastettiğı halde bir şey söyler. Ondan sonra konuşurken üstü kapalı bir ifade kullanarak gerçek anlamından bir başka anlama kaydırır. Bunu da ileri derecede zeki ve kavrayışlı olduğundan dolayı yapar. Yüce Allah da: "Yine de sett onları-andol-sun- söyleyişlerinden de bilirsin" diye buyurmuştur.

el-Kattal el-Kilabî de şöyle demiştir:

"Anlayanınız diye ben size işaret ettim,

Ve hiç de şüphe gerektirmeyen şekilde bir söyleyişle söyledim."

Murar el-Esedî de söyle demiştir:

"Sen kandırma ihtiva eden bir söyleyişle söyledin ve şüphelendirdi benî, Düşman jurnalcileri razı edişin ve yüz çevirişin."

el-Kelbî dedi ki: Bu âyetin Peygamber (sav)'a inişinden sonra ne kadar münafık konuşuyorsa mutlaka onu tanımıştır.

Denildiğine göre münafıklar Peygamber (sav)'a kendi aralarında anlaşuklan sözlerle hitab ediyorlardı. Peygamber (sav) da bu sözü dinler ve onu alışılmış şekilde zahiriyle alıp değerlendirirdi. Yüce Atlah bu hususa onun dikkatini çekti. O bundan sonra sözlerini işitir işitmez münafıkları tanımaya başladı.

Enes dedi ki: Bu âyetten sonra Rasûlullah (sav)'a hiçbir münafık gizli saklı kalmadı. Allah bunu ona ya vahiy ile yahutta Allah'ın kendisine tanıtmış olduğu bir alamet ile ona öğretti. [\[53\]](#)

"Allah yaptıklarınızı bilir." Onlardan hiçbir şey O'na gizli kalmaz.

31. Andolsun ki Biz sizleri, içinizden mücahidleri ve sabredenleri ortaya çıkanncaya ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar imtihan edeceğiz.

"Andolsun ki Biz sizleri, içinizden mücahidleri ve" cihad üzere "sabredenleri ortaya çıkanncaya... kadar imtihan edeceğiz." Her ne kadar işlerin akıbetlerini bilsek dahi, indirdiğimiz şer'î hükümlerle ibadet etmenizi isteyeceğiz. Size imtihan edenlerin davrandığı gibi muamele edeceğiz, diye açıklanmıştır.

İbn Abbas dedi ki: "Bilinceye kadar (mealde: çıkanncaya kadar)" buyruğu ayırd edinceye kadar demektir. Âli (r.a) da, görünceye kadar, görelim, diye açıklamıştır. el-Bakara Sûresi'nde (2/143. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Sizi imtihan edeceğiz"; " Ortaya çıkanncaya" ve " Açıklayıncaya" buyrukları genel olarak hep "nun" ile (Biz bunları yapacağız, anlamında) okunmuştur. Asım'dan rivayetle E bu Bekir ise bütün bu fiilleri ye ile (O bunları yapacaktır anlamında) okumuştur. Ruveys'in rivayetine göre Yakub: "vav"ı sakın olarak (harf-i med şeklinde) önceki buyruklardan kat' ile (yani yeni bir cümle olarak; "haberlerinizi de ortaya çıkaracağız" anlamını verecek şekilde) okumuştur. Diğerleri ise " Ortaya çıkanncaya kadar" buyruğuna göre nasb ile okumuşlardır.

Burada sözü edilen "bilmek (ortaya çıkarmak)" kendisi sebebiyle cezanın (amellerin karşılığının) verilmesinin gerçekleşeceği bilgidir. Zira O, onları kendileri hakkındaki ezeli ilmine göre değil, amellerine göre cezalandırır. O halde buyruğun tevili şöyle olur: Ta ki mücahidleri dünyada şahit olunan bir bilgi ile bilelim... Çünkü onlara belirli bir amelde bulunmaları emrolunduğu takdirde, onların yaptıkları o amel başkaları tarafından görülür, ona tanık olunur. Mükafat veya ceza ile amelin karşılığının verilmesi ise ancak dünyadaki bilgiye (ortaya çıkana) göre verilir.

"Haberlerinizi açıklayıncaya" sınavıncaya ve ortaya çıkarıncaya... "kadar imtihan edeceğiz."

İbrahim b. el-Eş'as dedi ki: el-Fudayl b. İyad bu âyeti okudu mu ağlar ve şöyle derdi: Allah'ım, haberlerimizi (gerçek durumumuzu) ortaya çıkartma! Çünkü haberlerimizi ortaya çıkaracak olursan, bizi rezil edersin, üstümüzdeki örtüleri paramparça edersin. [54]

32. Şüphe yok ki kâfir olanlar, Allah'ın yolundan alıkoyanlar ve hidayet kendilerine apaçık göründükten sonra rasûle karşı gelenler, Allah'a asla hiçbir zarar veremezler ve O, bunların amellerini boşa çıkaracaktır.

Yine münafıklara ya da yahudilere dönülmektedir. İbn Abbas dedi ki: Bunlar Bedir günü (müşrikler safında savaşa katılanlara) yemek yedirenlerdir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "O kâfirler şüphesiz mallarını Allah yolundan alıkoymak için harcarlar,.." (el-Enfal, 8/36) buyruğudur.

"Ve hidayet kendilerine apaçık göründükten sonra" delil ve belgelerle onun peygamber olduğunu bildikten sonra "rasûle karşı gelenler" ona düşmanlık ederek emirlerine muhalefet edenler, küfürleri ile "Allah'a asla hiçbir zarar veremezler ve O, bunların amellerini" yaptıkları işlerin mü kafatını "boşa çıkaracaktır." [55]

33- Ey İman edenler! Allah'a itaat edin, Rasûle itaat edin, amellerinizi de boşa çıkarmayın.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Allah'a ve Rasûlüne İtaatin Gereği:

Yüce Allah kâfirlerin durumlarını açıkladıktan sonra; "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Rasûle itaat edin" buyruğu ile müminlere kendi emirlerinde kendisine, sünnetleri hususunda da rasûle itaat etmenin gereğini emretmektedir.

"Amellerinizi" el-Hasen'in açıklamasına göre masiyetler işleyerek hasenatınızı, ez-Zühri'ye göre kebair ile İbn Cüreyc'e göre riyakarlıkla ve başkaları işitsin diye, Mukatil ve es-Sumali'ye göre iyilikleri başa kakmak sureti ile "boşa çıkarmayın."

Bu son açıklamaya göre müslüman oluşunu Peygamber (sav)'ın başına kakarak minnet eden kimselere bir hitaptır. Hepsi de birbirine yakın açıklamalardır. el-Hasen'in açıklaması hepsini kapsamaktadır.

Bu buyrukta büyük günahların itaatlerle silineceğine, masiyetlerin de kişiyi imandan çıkartacağına bir işaret vardır[56] '[57]

2- Farz Olmayan İtaat Olan Bir Amele Başladıktan Sonra Yarıda Kesmenin Hükümü ve Bu Husustaki Görüş Ayrılığı:

Bizim (mezhebimize mensub) ilim adamlarımız ve başkaları bu âyet-i kerimeyi - ister namaz, ister oruç olsunnafile olan bir ibadete başladıktan sonra onu yarıda bırakmanın caiz olmayacağına delil göstermişlerdir. Çünkü böyle bir tutum ameli iptal etmektir, bu ise yasaklanmış bir şeydir.

Bunun caiz olduğunu kabul edenler -ki İmam Şafî ve başkalarıdır- şöyle derler: Bu buyruktan kasıt farz kılınmış amelin sevabının iptal edilmesi (boşa çıkartılma^Odır. Bu buyrukla kişinin amelinin sevabını boşa çıkartması yasaklanmış olmaktadır. Nafile olan amel böyle değildir. Çünkü o ameli işlemesi o kimse için vacib değildir. Eğer bu lafzın umumi olduğunu (karşı kanaati savunanlar) ileri sürecekt olurlarsa, şunu bilelim ki umumi bir lafzın tahsis edilmesi mümkündür. Bu umumi lafzın tahsis şekli de şöyledir: Nafile bir tatavvudur. Tatavvu olan bir amelin ise muhayyer olması gerekir.

Ebu'l-Aliye'den rivayet edildiğine göre onlar (Ashab-ı Kiram) müslüman olmakla birlikte hiçbir günahın zarar vermeyeceği kanaatinde idiler. Nihayet bu âyet-i kerime nazil olunca, büyük günahların artık amelleri boşa çıkartacağından korkmaya başladılar.

Mukatil dedi ki: Yüce Allah şunu söylüyor: Sizler Rasûle karşı gelecek olursanız, amellerinizi boşa çıkartmış olursunuz. [58]

34. Gerçek şu ki kâfir olanlar, Allah'ın yolundan alıkoyanlar, sonra da kâfir olarak ölenlere Allah asla mağfiret etmeyecektir.

Yüce Allah bu buyruğu iie asıl muteber olanın küfür üzere ölüm olup bunun da ebediyyen cehennemde kalmayı gerektirdiğini açıklamaktadır. Buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/217-218. âyetler, 10. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Bu âyet-i kerime ile kastedilenlerin (Bedir'de öldürölüp) kuyuya atılan kâfirler olduğu söylenmiştir. Ancak hükümü geneldir. [59]

35- Bu sebeble gevşeklik göstermeyin ve sizler üstün Üten barışa çağırmayın.

Allah sizinledir, amellerinizi de asla eksiltmez.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- "Gevşeklik Göstermeyin"

"Gevşeklik göstermeyin." Savaşmaktan yana zayıf düşmeyin, demektir. "(demektir. " Kişi kendisi zayıf düştü"; "Başkası onu zayıf düşürdü" demektir. Buna göre fiil hem geçişli, hem geçişsizdir. Şair de şöyle demiştir:

"Şüphesiz ki beti (hastalıktan dolayı) zayıf düşmüş ve
beli ağrıyan birisi değilim."

"He" harfi kesreli olarak: "Zayıf düştü" demektir. "Zaafa uğramadılar" (Al-i İmran, 3/146) buyruğunda da "he" harfi hem öireli, hem kesreli olarak; diye okunmuştur. Daha önce Al-i İmran Sûresi'nde (3/146. âyetin tefsirinde) geçmişti.

[\[60\]](#)

2- Gerçek Üstünlük;

"Ve sizler" Allah'ı ontardan daha iyi bilenler olarak "üstün iken barışa çağırmayın." Bu, delil itibariyle siz onlardan üstün iken, diye de açıklanmıştır. Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Bazı hallerde görünürde onlar size üstünlük sağlasalar bile, siz mümin olduğunuz için gerçek galipler sizlersiniz.

Katade dedi ki: Karşı tarafa yalvaran kesimlerin ilki siz olmayınız. [\[61\]](#)

3- Ayet Mensuh mudur, Değil midir?

İlim adamları bu âyetin hükmü hususunda farklı görüşlere sahiptir. Bu buyruğun yüce Allah'ın: "Onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş!" (el-En-fal, 8/61) buyruğunu neshettiği söylenmiştir. Çünkü yüce Allah eğer müslümanların barışa ihtiyaçları yoksa, barışa meyilli olmayı yasaklamış bulunmaktadır. Bir başka görüşe göre bu âyet-i kerime yine yüce Allah'ın: "Onlar barışa yanaşırlarsa, sende ona yanaş" (el-Enfal, 8/61) buyruğu ile neshedilmiştir. Âyetin muhkem olduğu da söylenmiştir. Her iki âyet-i kerime farklı halleri bulunan iki ayrı zamanda inmiştir.

Bir başka görüşe göre yüce Allah'ın; "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş" buyruğu muayyen bir topluluk hakkında hususi bir buyruktur, diğeri ise umumidir. Dolayısıyla ancak zaruret halinde kâfirlerle barış yapmak caiz olabilir. Bu da müslümanların zayıflıkları sebebiyle bizim onlara karşı

koymaktan aciz olmamız halinde böyledir. Bu anlamdaki yeterli açıklamalar daha önceden (el-Enfal, 8/61) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır. "Allah" yardım ve desteği ile "sizinledir." Bu da yüce Allah'ın; "Muhakkak ki Allah ihsan edenlerle beraberdir" (ei-Ankebut, 29/69) buyruğu gibidir.

"Amellerinizi de asla eksiltmez." İbn Abbas'tan ve başkalarından, amellerinizin karşılığını eksik vermez diye açıkladıkları nakledilmiştir. Bir yakını öldürülüp de kanını alamayan kimseye denilmesi de bu kökten gelmektedir. Yine aynı kökten olmak üzere: "Ona (hakkını) eksik verdi, eksik verir, eksik vermek" denilir.

Peygamber (sav)'ın: "Her kim ikindi namazını vaktinde kılamayacak olursa, sanki matını ve ailesini kaybetmiş olur"[\[62\]](#) hadisinde de bu anlamda kullanılmıştır. Aynı şekilde "Ona hakkını eksik verdi" demektir. Yüce Allah'ın: "Amellerinizi de asla eksiltmez" buyruğu; "Amellerinizde asla eksiklik bırakmaz" demektir. Bu da; "Eve girdim" derken: "Evin içine girdim" demek istemeye benzer. Bu açıklamayı el-Cevherî yapmıştır.

el-Ferra dedi ki: "Amellerinizi de asla eksiltmez" buyruğunda-ki fiil tek anlamına gelen "vitr"den türemiştir. Buna göre mana: Allah sizi asla mükafatsız olarak tek başınıza bırakmayacaktır, demek olur. [\[63\]](#)

36. Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Eğer iman eder ve sakınırsanız ecirlerinizi verir ve sizden mallarınızı istemez.

37. Eğer o sizden onları istese ve bu hususta sizi zora koşa, o takdirde cimrilik edersiniz, bu da kinlerinizi açığa çıkarırdı.

"Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir" buyruğu daha önce de el-En'am Sûresi'nde (6/32. ayet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Eğer iman eder ve sakınırsanız ecirlerinizi verir" buyruğu da şart ve cevabını ihtiva etmektedir.

"Ve sizden mallarınızı istemez." Yani zekat olarak malınızın tümünü vermenizi emretmez. Bunun yerine O, sadece bir bölümünü vermeyi emretmiştir, Bu açıklamayı İbn Uyeyne ve başkaları yapmıştır.

"Sizden mallarınızı istemez." Kendisi için ya da o mallara muhtaç olduğu için istemez, diye de açıklanmıştır. Onun size kendi yolunda infakta bulunmanızı emretmesinin tek sebebi mükafatının, sevabının size dönmesidir.

Bir başka açıklamaya göre: "Sizden mallarınızı istemez"; O sizden ancak kendisine ait olan malları ister. Çünkü o malların gerçek sahibi O'dur, onları vermekle nimet ihsan eden O'dur. Bir diğer açıklamaya göre, Muham-med risaleti tebliğe karşılık olarak bir ücret olsun diye sizden mallarınızı istemez. Bu

anlamın bir benzeri de yüce Allah'ın: "De ki: Ona karşılık sizden bir ücret istemem" (el-Furkan, 25/57) âyetidir.

"Eğer O, sizden onları istese ve bu hususta sizi zora koşa..." buyruğun-daki: "(Sîzi zara koşa" buyruğu size ısrar etse demektir. " İstemekte ısrar etti" denilir da aynı anlamdadır. " Alabildiğine, en ileri derecede istekte bulunan kimse" demektir. Aynı şekilde: "Söz söylemekte ve tartışmakta çok ileriye gitmek" demektir. "Bıyıklarını dipten kesmekte aşırıya gitti" tabiri de buradan gelmektedir.

"O takdirde cimrilik edersiniz, bu da kinlerinizi açığa çıkarır." Yani cimrilik kinlerinizin açığa çıkmasına sebep olur. Katade: Yüce Allah main (tümünün) istenmesinde kinlerin açığa çıkarılma özelliği olduğunu bilendir, der.

İbn Abbas, Mücahid, İbn Muhaysın ve Humeyd "çıkartır" anlamındaki buyruğu: "Çıkar" diye "te" harfî üstün ve "re" harfî de ütreli okumuştur. Buna karşılık "kinlerinizi" anlamındaki buyruğu: " Kinleriniz (çıkartır)" diye fail olduğundan ötreli okumuştur.

el-Velid, Yakub el-Hadramî'den "nun" ile: "Çıkartırız" diye okuduğunu rivayet etmiştir. Ebu Ma'mer ise Abdu'l-Varis'ten, o Ebu Amr'dan: "(Kinleriniz) ortaya çıkar" şeklinde "cim" harfini ref ile kat' (önceki benzeri fiile atfetmeksizin) ve istinaf (yeni cümle) diye okumuştur. Ancak ondan meşhur olan kıraat, diğer kıraat alimleri gibi önceki buyruklara atf ile (cini harfi sakın olarak) okuduğudur.

[64]

38. İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağrılanlarsınız. Sizden kiminiz cimrilik etmektedir. Kim cimrilik ederse, ancak kendi aleyhine cimrilik eder. Allah gani olandır. Muhtaç olanlar ise sizlersiniz. Şayet yüz çevirirseniz yerinize sizden başka bir kavmi getirir, sonra onlar da sizin gibi olmazlar.

"İşte sizler" ey iman edenler "Allah yolunda" cihad uğrunda ve hayır alanlarında "harcamaya çağrılanlarsınız" çağrılıyorsunuz.

"Sizden kiminiz cimrilik etmektedir. Kim cimrilik ederse, ancak kendi aleyhine cimrilik eder." Kendisini mükafat ve sevaptan alıkoyar. "Allah gani olandır." Sizin mallarınıza muhtaç olmayandır. O mallara "muhtaç olanlar ise sizlersiniz "Şayet yüz çevirirseniz yerinize sizden başka" sizden daha çok Allah'a itaat eden "bîr kavmi getirir."

Tirmizî'deki rivayete göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) şu: "Şayet yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir kavmi getirir. Sonra onlar da sizin gibi olmazlar" âyetini okudu. (Ashab): Bizim yerimize kimi getirir ki?

dediler. Rasûlullah (sav) Selman'ın omuzuna vurduktan sonra: "Bunu ve onun kavmini, bunu ve onun kavmini" diye buyurdu. (Tirmizî) dedi ki: Bu senedi hakkında eleştirilerde bulunulmuş garib bir hadistir[65]

Ali b. el-Medinî'nin babası olan Abdullah b. Cafer b. Necih de bu hadisi el-Ala b. Abdu'r-Rahman'dan, o babasından, o da Ebu Hureyre'den rivayet etmiştir. Buna göre Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sav)'ın ashabından bazı kimseler; Ey Allah'ın Rasûlü dediler. Yüce Allah'ın, eğer biz yüz çevirecek olursak, yerimize getireceğinden ve bizim gibi olmayacaklarından sözünü ettiği kişiler kimlerdir? diye sordu. Ebu Hureyre dedi ki: Selman, Rasûlullah (sav)'ın yanında bulunuyordu. Rasûlullah (sav) Selman'ın baldırına elini vurarak: "Bu ve arkadaşlarıdır. Nefsim elinde olana yemin ederim kî, eğer iman Ülker yıldızında asılı bulunsaydı, Farislilerden birtakım insanlar onu elleriyle yakalardı" diye buyurdu. [66]

el-Hasen dedi ki: Bunlar Acemlerdir. İkrime: Bunlar Farslar ve Rumlardır. el-Muhasibî dedi ki: Arapları bir kenarda tutacak olursak, bütün Acem (Arab olmayan) cinsleri arasında dinleri Farslardan daha güzeli kimse olmadığı gibi, ilim adamlarında ancak onlardan gelmiştir.

Sözü edilenlerin Yemenliler olduğu söylendiği gibi, bunlar ensardır da denilmiştir. Bunu da Şureyh b. Ubeyd söylemiştir.

İbn Abbas da böylece: Bunlar ensardır, demiştir. Yine ondan bunlar meleklerdir dediği zikredilmiştir. Bunların tabiun olduğu da ondan gelen rivayetler arasındadır. Mücahid dedi ki: Bunlar yüce Allah'ın diğer insanlar arasından dilediği kimselerdir.

"Sonra onlar da sizin gibi olmazlar" buyruğu hakkında Taberî dedi ki:

Yani Allah yolunda harcamalarda cimrilik hususunda (sizin gibi olmazlar), Ebu Musa el-Eşarî'den nakledildiğine göre bu âyet-i kerime nazil olduğunda Rasûlullah (sav) bu âyet sebebiyle odukça sevinmiş ve: "Bu benim için dünyadan daha da sevimlidir" diye buyurmuştur[67] Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'a hamd ve O'nun yardımı ile Muhammed Sûresi burada sona ermektedir. Efendimiz Muhammed'e, onun aile halkına ve tertemiz ashabına da Allah'ın salat ve selamları olsun.. [68]

- [2] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/109-110
- [3] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/110-111
- [4] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/112
- [5] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/112-113
- [6] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/113114
- [7] Taberi. Tefsir. XXVI. 40. 41
- [8] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/115-117
- [9] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/117-119
- [10] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/119
- [11] Buhari, V, 2394; Müsned, III, 13, 57, 63, 74.
- [12] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/120-121
- [13] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/121-122
- [14] Buhari, III, 1057, V, 2364; İbn Mace, II, 13K5 (yakın lafızlarla)
- [15] İbn Mace, II, 13K6.
- [16] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/122-124
- [17] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/124
- [18] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/124-125
- [19] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/125
- [20] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/126
- [21] Heysemî, Mecmâu'z-Zevaid, III, 283; Ebu Yala; Müsn-ed, V, 69; İbn Abdii-Berr, Temhîd, VI, 33; Müsned, IV, 305 (az farkla Ehil Hureyre den)
- [22] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/126-127
- [23] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/127
- [24] Tirmizi, IV, 699; Müsned, V, 5
- [25] Müslim, IV, 2183; Müsned, II, 289, 440.
- [26] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/128-130
- [27] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/130-133
- [28] Müslim, IV, 2269; Bukari, V, 2JH5; Tirmizi, IV, 496; Müsned, III, 123, 130, 131, 193, 218, 222.
- [29] Beyhaki, Şuabu'l-İman, VII, 260.

[30] Maverdî, Nüket, V, 299; Deylemi, Firdevs, I, 98; Zehehî, Mizanu'l-İ'tidal, III, 29'da bu hadisin sadece Davud b. Arar yoluyla rivayet edildiğini, İbn Main tarafından sika (güvenilir) kabul edilirken, el-İdi'nin pek kuvvetli olmadığını söylediğini kaydeder. Hadisin uydurma olduğu da söylenmiştir. CBk. Maverdî, aynı yer, dipnot: 293).

[31] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/133-135

[32] Müslim, IV, 1823; Müsned, V, &2.

[33] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/135-137

[34] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/138-140

[35] İbn Hacer. Fetku'l-Bari, VII, 581.

[36] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/140-143

[37] Kulun kendi fiillerini dolayısıyla hklayer ve dalaletini yarattığına dair kanaatine işaret etmektedir

[38] İbn Kesir, Tefsir, IV, ISI'de İbn Cerir et-Taberiye atfederek; bu sözleri Peygamber efendimizin ayeti olmadığına, hazır bulunan Yemenli bir gencin söylediği belirtilmektedir

[39] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/143-144

[40] Buharî, V, 2232; Müslim. IV, 1980; Müsned, II, 330. ancak; Buharî, IV, 1828 ile VI, 2725'te ayeti okumayı tavsiye edenin Ebu Hureyre olduğu belirtilmektedir. İbn Hacer, Feihul-Bari, VIII, 580-581'de doğru olanın ayetin inkunmaMm isteyen peygamber efendimiz olduğu cihetini tercih etmektedir.

[41] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/144-146

[42] Tayalisi, Müsned, \, 331.

[43] Buharî, IV, 2231; Müslim, IV, 1981; Tirmîni, IV, 316; Müsned, IV, 80, H3, 84.

[44]. Tirmîzi, IV, 316

[45] Buharî, V, 2231.

[46] Müslim, I, 454; İbn Mace, II, 1301; Müsntd, II, 111.

[47] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/146-147

[48] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/147-148

[49] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/148-149

- [50] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/149
- [51] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/150
- [52] Bukari, II, 952; Müslim, III, 1337; Darakutni, IV, 239; Nesai, VI], 233, 247; İbnMace, II, 777; Müsned, VI, 203.
- [53] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/150-154
- [54] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/154-155
- [55] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/155
- [56] Bu, birtakım masiyetlerin insanı büyük günaha sokacağından dolayı, bu günah sebebiyle kişiye -dinden ebedi olarak çıkartıcı ve cehennemde ebediyyen bırakıcı anlamında olmamak üzere- kâfir denileceğini kabul eden ilim adamlarının açıklamasına göre yapılmış bir yorumdur.
- [57] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/155-156
- [58] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/156-157
- [59] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/157
- [60] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/157-158
- [61] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/158
- [62] Müslim, I, 43f; Buhârî, I, 203; Dârimi, I, 306; Nesûl, I, 237, 238; Müsned, M, 145
- [63] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/158-159
- [64] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/159-160
- [65] Timizi, v, 383
- [66] Tirmiziy, 3S4; Hakim, Müstedrek, II, 4?8; İbn Hibban, Sahih, XVI, 62, 63; Taherani, Evsat, VIII, 349.
- [67] Bu ayet için böyle bir ifadenin söylendiğini tespit edemedik. Biraz sonra da geleceği üzere bu ifadeler, el-Feth Sûresi'nin ilk ayetleri hakkında kullanılmıştır
- [68] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/160-162

FETİH SURESİ

1- Yakında Kendileriyle Savaşmak Üzere Çağırılacakları Kimseler;

2- Bu Ayet Ebu Bekir ve Ömer (Allah İkisinden de Rız Olun)'in Halifeliklerinin Sıhhatine Delildir;

3- Kendilerinden Cizye Kabul Edilmeyenlerin Durumu;

4- İtaatin Mükafatı, Yüz Çevirmenin Cezası;

1- Kâfirler ve Yaptıkları;

2- Bekletilen Kurbanlıklar ve Kurbanlıkta Ortaklık;

3- Kurbanların Yerlerine Varmasının Alıkonulması;

4- Varlıkları Bilinmeyen Mümin Erkekler ve Kadınlar;

5- Bilmeden ve İstemeyerek Yapılan Kötülüklerin Verdiği Sıkıntı;

6- Ashab Kasten Bir Günah İşlemekten ve Başkasına Haksızlık Etmekten Uzaktı;

7- Allah Dilediğini Rahmetine Alır;

8- Müminlerin Kâfirler Arasında Bulunması...;

9- Kâfirler Arasında Müminler Bulunursa ve Kâfirler Müminlerle Kendilerini Koruyacak Olursa Hüküm Nedir?

10- Kıraate ve Nahve Dair Bazı Açıklamalar;

1- Allah'ın Rasûlü Muhammed ve Beraberindekiler;

2- Mümin İçin Namazın ve Özellikle Secdenin Önemi;

3- Ashab-ı Kiram'm Tevrat ve İncil'deki Örnekleri;

4- İman Edenlere Yapılan Vaadler;

5- Ashab-ı Kiram'ın Değeri;

FETİH SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

Medine'de indiği ittifakla belirtilmiştir. Yirmidokuz âyettir. Mekke ile Medine arasında Hudeybiye (barışı) hakkında bir gece vakti inmiştir.

Muhammed b. İshak, ez-Ztihrî'den, o Urve'den, o el-Misver b. Mahreme ile Mervan b. el-Hakem'den şöyle dediklerini rivayet etmektedir: el-Feth Sûresi başından sonuna kadar Mekke ile Medine arasında Hudeybiye hakkında İnmiştir. Buharî ve Müslim'de, Zeyd b. Eslem'den, o babasından rivayetine göre Rasûlullah (sav) seferlerinden birisinde geceleyin yol alırken Ömer b. el-Hat-tab da onun yanında bulunuyordu. Ömer ona bir hususa dair soru sordu. Rasûlullah (sav) ona cevap vermedi. Sonra tekrar ona sordu, yine ona cevap vermedi. Bir daha ona sordu, yine ona cevap vermedi. Bu sefer Ömer b. el-Hattab: Hay Ömer'in annesi oğlunu kaybedesice! Sen Rasûlullah (sav)'a üç defa ısrarla soru sorduğun halde, o da sana her seferinde cevap vermedi. Devamla Ömer dedi ki: Ben de devemi harekete geçirdim, sonra insanların önüne geçtim. Hakkımda Kur'ân ineceğinden korktum. Aradan zaman geçmeden bir kişinin yüksek sesle beni çağırdığını duydum ve: Gerçekten ben hakkımda Kur'ân ineceğinden korkmuştum, dedim. Rasûlullah (sav)'ın yanına vardım, ona selam verdim, şöyle dedi: Bu gece bana öyle bir sûre indirildi ki o benim için üzerinde güneşin doğduğu her şeyden daha sevimlidir. Sonra da: "Gerçekten biz sana apaçık bir fetih nasib ettik" diye okudu. Bu-harî'nin lafzı böyle. [1] Tirmizî dedi ki: Bu hasen, garib, sahih bir hadistir. [2]

Müslim'in, Sahih'inde, Katade'den rivayete göre Enes b. Malik kendilerine anlatarak dedi ki: Peygamber (sav) Hudeybiye'de hediyelik kurbanlarını kesmiş ve Hudeybiye'den dönüşünde-ashab da keder ve üzüntü ile dolup taşıyorken-"gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasib ettik. Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın, üzerindeki nimetini tamamlasın ve seni dosdoğru yola iletсин diye... İşte bu, Allah'ın yanında büyük bir kurtuluştur" (el-Feth, 48/1-5) buyrukları nazil olunca dedi ki: "Üzerime öyle bir âyet indirildi ki benim için o bütün dünyadan daha çok sevilen bir şeydir." [3]

Ata, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yüce Allah'ın: "Bana da ne yapılacağını bilemem, size de" Cel-Ahkaf, 46/9) buyruğu nazil olunca yahudiler Peygamber (sav)'a ve müslümanlara dil uzatarak şöyle dediler: Kendisine ne yapılacağını bilemeyen bir adama nasıl uyarız? Bu. Peygamber (sav)'a çok ağır

geldi. Bunun üzerine yüce Allah: "Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasib ettik. Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın..." (el-Feth, 48/1-2) buyruğunu indirdi. Buna yakın bir açıklamayı Mukatil b. Süleyman da yapmıştır: Yüce Allah'ın: "Ben bana da ne yapılacağını bile mera, size de" buyruğu nazil olunca, müşriklerle münafıklar sevindiler ve: Kendisine ve arkadaşlarına ne yapılacağını bilemeyen bir adama bi2 nasıl uyarız, dediler. Bunun üzerine Hudeybiye'den dönüşünden sonra: "Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasib ettik." Yani Biz senin lehine öyle bir hüküm verdik buyruğu nazil oldu ve bu âyet-i kerime öbürünü neshetti. Peygamber (sav) buyurdu ki: "Andolsun üzerime öyle bir sûre indirildi ki onun karşılığında kırmızı develerimin olması beni memnun etmez."

el-Mesudî dedi ki: Bana ulaştığına göre bir kimse ramazanın ilk gecesi nafîle namazda Fetih Sûresini okuyacak olursa, Allah o kişiyi o yıl boyunca koruması* altına alır. [4]

1. Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasib ettik.

Bu fethin ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır.

Buhârî'de şöyle denilmektedir: Bana Muhammed b. Beşşar anlattı, dedi ki: Bize Gunder anlattı, dedi ki: Bize Şu'be anlattı, dedi ki: Katade'yi, Enes'ten naklen şöyle derken dinledim: "Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih n as İh ettik."

Maksat Hudeybiye'dir[5]

Cabir dedi ki: Biz Mekke'nin, Hudeybiye gününden beri fethedildiğini kabul ediyorduk.

el-Ferra[6] dedi ki: Siz fetih diye Mekke'nin fethini kabul ediyorsunuz. Evet Mekke'nin fethi bir fetihtir, ama biz fetih diye Hudeybiye günü Rıdvan bey'atı olduğunu 'kabul ediyoruz. O sırada Peygamber (sav) ile birlikte sayımız 1400 kişi idi. Hudeybiye de bir kuyudur,

ed-Dahhak dedi ki: "Gerçekten Biz sana" savaşız olarak "apaçık bir "fetih nasib ettik." Çünkü o sulh, fethin bir parçası idi.

Mücahid dedi ki: Bundan kasıt Hudeybiye'de kurbanlarını kesmesi ve başını traş etmesidir. Yine şöyle demiştir: Hudeybiye fethi büyük bir mucize idi. Suyu tamamen çekilmişti. Peygamber oraya ağızdan su boşaltmış ve beraberinde bulunanların hepsi içecek şekilde kuyudan su kaynamıştı.

Musa b. Ukbe dedi ki: Hudeybiye'den döndüklerinde bir adam: Bu fetih değildir, (Kureyşliler) bizi Beyt'i tavaf etmekten alıkoymuştur, dedi. Peygamber (sav)

şöyle buyurdu: "Bilakis bu fetihlerin en büyüğüdür. Müşrikler kendi topraklarından sizleri kazasız belasız uzaklaştırıp sizden daha sonra umrenizi kaza etmenizi isteyip sizden hoşlarına gitmeyecek şeyleri görmüşken; sizden yana eman altında kalmaya razı oldular."

eş-Şa'bî yüce Allah'ın: "Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasib ettik*

buyruğu hakkında dedi ki: Bu Hudeybiye fethidir. Orada hiçbir gazvede elde etmediği şeyleri elde etti. Allah onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladı. Ona Rıdvan bey'ati yapıldı. Hayber hurmalıkları onlara verildi. Hediyelek kurbanlıklar yerlerine ulaştı. Bizanslılar, Perslere galip geldi. Müminler de kitab ehlinin mecusilere karşı muzaffer olmasına sevindiler.

ez-Zühri dedi ki: Hudeybiye fetihlerin en büyüğüdür. Çünkü Peygamber (sav) oraya 1400 kişi ile birlikte gitmişti. Barış gerçekleştikten sonra insanlar birbirlerine gidip gelmeye başladılar. Bilmediklerini öğrendiler, Allah'tan gelen buyrukları dinlediler. İslâm'a girmek isteyen herkesin kalbinde İslâm mutlaka yer etti. O iki sene geçtikten sonra müslümanlar Mekke'ye geri 10.000 kişi olarak geldiler.

Yine Mücahid ve el-Avfi buradaki fetih Hayber fethidir, demişlerdir. Fakat birinci görüşü benimseyenler daha çoktur. Hayber ise -ileride yüce Allah'ın: "Geri bırakılanlar, ganimetler almak üzere gittiğinizde..." (el-Feth, 48/15) buyruğu ile "Allah size alacağınız çok ganimetler vaadetti. Allah si-ze bunu acilen vermiş..." (el-Feth, 48/20) buyrukları açıklanırken geleceği üzere kendilerine verilmiş bir vaad idi.

Mücemmi' b. Cariye -ki Kur'ân'ı ezberlemiş kişilerden birisi idi- dedi ki: Biz Hudeybiye'de Peygamber (sav) ile birlikte hazır bulunduk. Oradan geri döndüğümüzde bir de baktık ki, insanlar develerini hızlıca sürmeye koyulmuşlar. Biri diğerine: İnsanlara ne oluyor? diye sordu. Peygamber (sav)'a Allah vahiy indirdi, dediler. Biz de tuzluca yola koyulduk. Peygamber (sav)'ı Kura el-Ğamim -Mekke ile Medine arasında Hicaz taraflarında bir yer- yakınında bulduk. İnsanlar biraraya gelip toplanınca Peygamber (sav): "Gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasib ettik* buyruğunu okudu, Ömer b. el-Hattab: Bu bir fetih midir ey Allah'ın Rasûlü? diye sordu, Peygamber: "Evet nefsim elinde olana yemin ederim ki gerçekten o bir fetihtir" diye buyurdu. Bunun sonucunda da Hayber, Hudeybiye'ye katılanlara paylaştırıldı. Hudeybiye'ye katılanların dışında hiç kimse bu paylaştırılanlar arasına katılmadı. [7]

Yüce Allah'ın: "Bir fetih" buyruğunun Mekke'nin kılıç zoru ile fethedildiğini göstermektedir, denilmiştir. Çünkü fetih adı ancak savaşla fethedilen yerler hakkında mutlak olarak kullanılır. İsmi hakikat anlamı budur. Bununla birlikte

şehir sulh yoluyla fethedildi, denildiği zaman fetih ile birlikte zik-redilmediği sürece sulh ile fetholunduğu anlaşılamaz. Böylelikle sulh hakkında fethin kullanılması mecazi bir ifade olmaktadır. Ayrıca ilgili haberler de Mekke'nin savaş yoluyla fetholunduğuna delildir. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden geçtiği gibi, ileride de gelecektir. [8]

2. Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın. Üzerindeki nimetini tamamlasın ve seni dosdoğru yola ilet sin diye;

3. Ve Allah seni çok üstün zafere erd irsin diye.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: " Apaçık bir fetih," buyruğunda vakıf tam değildir. Çünkü yüce Allah'ın: "Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın..." buyruğu fetih ile alakalıdır. Sanki şöyle buyurmuş gibidir: Yüce Allah fetih ile birlikte günahlarını da bağışlasın diye gerçekten Biz sana apaçık bir fetih nasib ettik. Böylelikle Allah dünya ve ahirette senin için göz aydınlığı olacak şeyleri birarada vermiş olmaktadır.

Ebu Hatim es-Sicistanî de şöyle demiştir: "Bağışlasın... diye" anlamındaki buyruğun başında yer alan "lam" kasem tamıdır. Ancak bu bir yanlışlıktır. Çünkü kasem "lam"ı ne kesreli gelir, ne de başına geldiği muzari fiili nas-beder. Eğ et bu böyle olabilseydi; ifadesinin; "Andol-sun Zeyd kalkacaktır" anlamında olması mümkün olurdu.

ez-Zemahşerî dedi ki: Şayet; Mekke'nin fethini nasıl olur da mağfirete gerekçe kıldı, diye soracak olursan, şöyle cevap veririz: Mekke'nin fethini mağfirete gerekçe kılmış değildir, fakat mağfiredet nimetin tamamlanması, dosdoğru yola iletmek ve üstün zaferden ibaret dört hususu birarada saydığından dolayı böyle ifade edilmiştir. Şöyle buyurulmuş gibidir: Biz sana Mekke'nin fethini kolaylaştırıp, düşmanına karşı sana yardım ettik ki, dünya ve ahiret izzeti, dünyanın ve ahiretin maksatları birarada sana verilmiş olsun. Mekke fethinin düşman ile dhad olması açısından günahların bağışlanmasına ve mükafat ve sevabın elde edilmesine sebep olarak görülmüş olması da mümkündür.

Tirniizî'de, Enes'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber (sav)'a: "Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın" buyruğu Hudeybiye'den dönüşünde peygamberin üzerine indi. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Andolsun bana öyle bir âyet indirildi ki, o benim için yeryüzü üzerindeki herşeyden daha sevimlidir." Sonra Peygamber (sav) bu âyeti ashaba okudu, onlar da: Ne mutlu sana, kutlu olsun sana, ey Allah'ın Rasûlü! Allah sana ne yapacağını açıklamış bulunuyor. Peki ya bize ne yapacak? Bunun üzerine ona:

"Mümin erkeklerle mümin kadınları altlarında nehirler akan cennetlere... soksun... İşte bu Allah'ın yanında büyük bir kurtuluştur" (el-Fetih, 48/5) buyruğu nazil oldu. (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. Yine bu hususta Mücemmî' b. Cariye'den de gelmiş bir rivayet vardır[9]

Te'vil bilginleri "Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın" buyruğunun anlamı hakkında farklı açıklamalar yapmışlardır. "Geçmiş" risaletten önce ve "gelecek" ondan sonra "günahını bağışlasın" demek olduğu söylenmiştir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. et-Taberî ve Süfyan es-Sevrî de buna yakın açıklamalarda bulunmuşlardır. Ta ben der ki: Bu yüce Allah'ın: "Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde... Çünkü o tevbeleri çok kabul edendir" (en-Nasr, 110/1-3) buyruğuna bağlı onunla ilgilidir. "Allah geçmiş" risaletten önce "ve gelecek" bu âyetin indiği vakte kadar gelecek "günahını bağışlasın" demektir.

Süfyan es-Sevrî dedi ki: "Allah geçmiş" sana vahiy gelmeden önce cahi-liye döneminde işlediğin "ve gelecek" henüz işlemediğin her tür "günahını bağışlasın... diye" demektir. el-Vahidî de böyle açıklamıştır.

Peygamberlerin küçük günah işlemelerine dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/35. âyet, 12. başlıkta) geçmiştir. Bu, bir görüş.

Şöyle de açıklanmışın "Geçmiş" fetihten önce "ve gelecek" fetihten sonra... demektir. "Geçmiş"den kastın bu âyetin inişinden önce, "gelecek*den kastın ise bundan sonra olduğu da söylenmiştir. Ata el-Horasanî dedi ki: "Geçmiş" ilk iki atamız Adem ile Havva'nın günahı, "gelecek" ise senin ümmetinin günahı demektir. Baban İbrahim'in günahı diye de açıklanmıştır, "Gelecek" ise diğer peygamberlerin günahı demektir.

"Geçmiş" Bedir günü günahı, "gelecek" Huneyn günü günahı diye de açıklanmıştır. Şöyle ki; Bedir günü Peygamber efendimiz dua edip: "Allah'ım eğer sen bu küçük topluluğu helak edecek olursan, yeryüzünde ebediyyen sana ibadet olunmaz" dedi ve bu söz'üdeFalarca tekrarladı. Yüce Allah da ona: Bu topluluğu helak ettiğim takdirde ebediyyen bana ibadet olunmayacağını nereden biliyorsun? diye vahyetti. İşte bu onun geçmiş günahı idi. Gelecek günahı ise Huneyn günü idi. İnsanlar bozguna uğrayıp dağıldıklarında amcası Abbas ile amcası oğlu Ebu Süfyan'a şöyle demişlerdi: "Bana şu vadinin küçük çakıl taşlarından bir avuç uzatınız." Ona bir avuç uzattılar, o da o çakıl taşını eline alıp, müşriklerin yüzlerine doğru atarak: "Yüzler çirkin olsun. Ha. Mim. Onlar zafere erişemezler" dedi. Karşıdaki ordu son ferdine kadar bozguna uğradı. Gözüne kum ve çakıl taşı dolmadık hiç kimse kalmadı. Sonra ashabı arasında seslendiğinde geri döndüler. Geri döndüklerinde onlara: "Şayet onlara atmamış olsaydın, onlar da bozguna uğramayacaklardı." deyince, yüce* Allah da:

"Attığın zaman da sen atmadın, ancak Allah attı" (ül-En-fal, 8/17} buyruğunu indirdi. İşte bu da onun gelecek (sonradan) işlediği günahı olmuştu.

Ebu Ali er-Ruzebarî dedi ki: Yüce Allah şöyle buyuruyor: Şayet senin geçmişte bir günahın olsaydı, ya da gelecekte bir günahın olursa, şüphesiz ki Biz onu sana bağışlarız.

"Üzerindeki nimetini tamamlasın" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Cennette demektir, peygamberlik ve hikmette diye de açıklanmıştır. Mekke, Taif ve Hayher'in fethi île diye de açıklandığı gibi, büyüklük taslayanın zilletle boyun eğmesiyle, zorbalık edenin itaat etmesiyle, diye de açıklanmıştır

"Ye seni dosdoğru yola iletsin." Canını alacağı vakte kadar hidayet üzere sana sebat versin "diye ve Allah seni çok üstün" arkasından zilletin gelmeyeceği pek büyük bir " zafere erdiresin diye." [10]

4. İmanlarına iman katmaları için müminlerin kalbine sükun ve huzur indiren O'dur. Göklerle yerin orduları Allah'ındır. Allah en iyi bilendir, Hakimdir.

Bu âyet-i kerimede geçen "sekinet: sükun ve huzur" demektir. İbn Abbas dedi ki: Kur'ân-ı Kerim'de geçen her bir "sekinet" sükun ve huzur demektir. Bundan tek istisna et-Bakara Sûresi'ndeki (2/148. âyetteki) sekinettir. İmanın artışının ne anlama geldiğine dair açıklamalar da daha önceden Al-i İm-ran Sûresi'nde (3/173. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: Peygamber (sav) Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığı şهادeti ile gönderildi. Bu hususta onu tasdik etmeleri üzerine yüce Allah onlara namazı emretti. Onu tasdik edince, onlara zekatı kattı. Yine onu tasdik edince onlara orucu kattı, yine tasdik edince onlara haccı kattı. Sonra onlara dinlerini tamamladı. İşte yüce Allah'ın; "imanlarına iman katmaları İçin" diye buyurması bunu göstermektedir. Yani imanı tasdik ile birlikte imanın şer'î hükümlerini tasdiklerini kattı.

er-RaKî b. Enes: Mevcut haşyetlerine haşyet kattı; ed-Dahhak: Yakînleri-ne yakın kattı, diye açıklamışlardır.

"Göklerle yerin orduları Allah'ındır." İbn Abbas dedi ki: Melekleri, cinleri, şeytanları ve insanları kastetmektedir.

"Allah" yarattıklarının durumlarını "en iyi bilendir." Murad ettiği hususlarda hikmeti sonsuz "hakimdir." [11]

5- Mümin erkeklerle mümin kadınları altlarından ırmaklar akan cennetlere - oralarda ebedi kalmak üzere- soksun ve günahlarını örtsün diye. İşte bu, Allah'ın

yanında büyük bir kurtuluştur.

Yüce Allah, Üzerlerine sükun ve huzuru imanları artsın diye indirdi. Ayrıca bu artışın sebebi onları cennete sokmaktır.

"Soksun... diye" lafzındaki "lam"ın yüce Allah'ın: "Bağışlasın... diye" buyruğundaki "lam"ın taalluk ettiği şeye taalluk ettiği söylenmiştir. "İşte bu" Mekke'ye giriş ve günahların bağışlanması vaadi "Allah'ın yanında büyük bir kurtuluştur." Her türlü kederden kurtuluş ve istenen herşeyi elde edıştır.

Denildi ki: Peygamber (sav) ashabına: "Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın" buyruğunu okuyunca, onlar: Ne mutlu sana, ey Allah'ın Ra-sûlü. Peki bize ne var? diye sordular. Bunun üzerine: "Mümin erkeklerle, mümin kadınları altlarında ırmaklar akan cennetlere... soksun diye" buyruğu nazil oldu. "Üzerindeki nimetini tamamlasın" buyruğunu okuyunca, yine: Ne mutlu sana dediler. Bunun üzerine de "...Ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım" (el-Maide, 5/3) buyruğu nazil oldu. "Ve seni dosdoğru yola İletsin" buyruğunu okuyunca ümmet hakkında da: "Ve sizi dosdoğru yola ilet sin diye" (el-Feth, 48/20) buyruğu İndi. "Ve Allah seni üstün zafere er-dirs in diye" diye buyurunca, "Müminlere yardım etmek ise zaten üzerimize bir haktır" (er-Rum, 30/47) buyruğu indi. Bu da yüce Allah'ın: "Şüphesiz Allah ve melekleri peygambere salat ederler. Ey müminler, siz de ona salat ve selam edin" (et-Ahzab, 33/56) diye buyurduğu gibi, diğer taraftan: "O... size salat getirendir" (el-Ahzab, 33/43) buyurmasına benzemektedir. Bunu el-Kuşeyr: zikretmiştir. [\[12\]](#)

6. Ve Allah hakkında kötü zan besleyen münafık erkeklerle münafık kadınları ve müşrik erkeklerle müşrik kadınları azaplandırırsın diye, kötü akıbet onların üzerine olsun. Allah da onlara karşı gazaplanmış, onları lanetlemiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. O ne kötü bir dönüş yeridir!

7. Göklerle yerin orduları Allah'ındır. Allah Azizdir, Hakimdir.

"Ve Allah hakkında kötü zan besleyen münafık erkeklerle münafık kadınları ve müşrik erkeklerle müşrik kadınları azaplandırırsın diye." Bu da müslümanların şanının yükselmesi, Peygamber (sav)'ın öldürmek, esir almak ve köleleştirmek suretiyle onlara hakim olmasından ölürü kederlenmeleri suretiyle olmuştur.

"Kötü zan" ile kastedilen de Hudeybiye'ye çıkışları esnasında Peygamber (sav)'ın da, ashabının da tekrar Medine'ye geri dönemeyeceklerini, müşriklerin onları coptan imha edeceklerini zannetmeleridir. Nitekim yüce Allah bir başka

yerde şöyle buyurmaktadır: "Daha doğrusu siz Rasâlün ve müminlerin ebediyyen ailelerine dönmeyeceklerini sandınız." (el-Feth, 48/12)

el-Halil ve Sibeveyh'e göre: "es-Sev1: Kütü" burada fesad demektir.

"Kötü akıbet" dünyada öldürülmek, çoluk çocuklarının ve kendilerinin esir alınması ile ahirette de cehennem azabı ile "onların üzerine olsun."

İbn Kesir ve Ebu Amr: "Kötü akıbet" lafzındaki ("sin" harfini) ötreli, diğerleri ise üstün okumuşlardır.

el-Cevherî dedi ki: "Onu sevindirdi" lafzının zıddı (üzdü) üzer, üzme, üzüntü demektir, isim ötreli olarak: diye gelir. Bu buyruk diye okunmuştur ki, hezimet ve ger onların üzerine olsun, demektir. ("Sin" harfini) üstün olarak okuyanların kıraatine göre ise bu fafız kötü gelen, kötülük anlamında gelir.

"Allah da onlara karşı gazaplanmış, onları lanetlemiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. O ne kötü bir dönüş yeridir! Göklerle yerin orduları Allah'ındır. Allah Azizdir, Hakimdir." Bu buyrukların tamamı (ve açıklamaları) daha önce başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdotsun.

Denildi ki: Hudeybiye barışı gerçekleşince İbn Ubeyy şöyle dedi: Muham-med Mekkelilerle barış yapıp ya da orayı fethedince hiçbir düşmanının kalmayacağını mı sanıyor? Hani nerede Farisiler ve nerede Bizanslılar? Yüce Allah bu buyrukla göklerin ve yerin ordularının Farisilerden ve Bizanslılardan daha çok olduğunu beyan etmektedir. Bunun kapsamına bütün mahlukatın girdiği de söylenmiştir.

İbn Abbas dedi ki: "Göklerle yerin orduları" buyruğundaki "göklerin ordularından kasıt meleklerdir, "yerin orduları" ise müminlerdir. Yüce Allah'ın bunu tekrarlamasının sebebi, daha önce geçen bu buyruklar Kureyşli müşriklerin söz konusu edilmesinden sonra geçmişti. Bu da burada münafıklarla diğer müşriklerin söz konusu edilmesinin akabinde geçmiştir. Eler iki yerde de maksat korkutmak ve tehdittir. Yüce Allah eğer münafıklarla müşrikleri helak etmeyi murad ederse, bu konuda o acze düşmez. Fakat onları be-lirlenmiş bir süreye kadar erteler. [\[13\]](#)

8. Muhakkak Biz seni bir şahid, bir müjdeleyici ve bir korkutucu olmak üzere gönderdik.

9- Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz, ona yardım edesiniz. Onu büyük tanıyasınız, sabah akşam O'nu teşbih edesiniz diye.

"Muhakkak Biz seni bir şahid... olmak üzere gönderdik." Kata de dedi ki: Ümmetine tebliğ ettiğine dair bir şahid. Onların itaat ya da amel türünden işledikleri amelleriye üzerlerine bir şahid, diye de açıklanmıştır. Seninle

kendilerine göndermiş olduklarımızı onlara bir açıklayıcı olarak gönderdik, diye de açıklanmıştır. Bir başka açıklamaya göre, kıyamet gününde onlara şahid olmak üzere gönderdik, demektir, O halde o bugün onların yaptıklarına şahid olduğu gibi, kıyamet gününde de onlara karşı şahidlik edecektir. D'aha önce en-Nisa Sûresi'nde (4/41. âyetin tefsirinde) Said b. Cü-beyr'den bu anlamdaki açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Bir müjdeleyici" kendisine itaat edenlere cenneti müjdeleyen "ve korkutucu" isyan edenleri de cehennem ile korkutucu demektir. Bu açıklamayı Katade ve başkaları yapmıştır, el-Bakara Sûresi'nde beşaret (müjdeleme)nin türeyişi (el-Bakara, 2/25. âyet, 1. başlık) ile nezaret (uyarıp, korkutma)nın türeyişi (el-Bakara, 2/6. âyet) ve açıklamaları geçmiş bulunmaktadır.

"Bir şahid, bir müjde ley ic i ve bir korkutucu olmak üzere" anlamındaki buyruklar mukadder hal olarak nasbedilmişlerdir. Sibeveyeh de (bu kabilden olmak üzere): "Beraberinde yarın kendisiyle avlanacağı bir doğan bulunan bir adama uğradım" diye bir kullanım nak-letmiştir. Buna göre anlam şöyle olmaktadır: " Şüphesiz Biz seni kıyamet gününde senin şahitliğini takdir edenler olarak peygamber gönderdik." İşte buna uygun olmak üzere: "Yarın ayakta duracak olan Ömer'i gördüm" denilir.

"Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz" buyruğundaki "iman edesiniz" anlamındaki tafzı İbn Kesir, tbn Muhaysın ve Ebu Amr "ye" ile: "İman edeler" diye okumuştur. Bundan sonra gelen "Ona yardım edesiniz, O'nu büyük tanıyasınız... O'nu teşbih edesiniz diye" anlamındaki buyrukların tümünü de haber kipi olmak üzere hep "ye" ile (ona yardım edeler, onu büyük tanıyalar, sabah akşam Onu teşbih edeler anlamında) okumuştur. Ebu Ubeyd öncesinde de, sonrasında da müminler sözkonusu edildiğinden dolayı bu okuyuşu tercih etmiştir. Çünkü bundan önce: "Soksun... diye" (el-Feth, 48/5) buyruğu yer almakta; bundan sonra ise yüce Allah'ın: " Muhakkak ki sana bey'at edenler" (Fetih, 48/10) buyruğu gelmektedir. Bu âyetteki bu lafızları diğer kıraat alimleri ise hitab ile (te harfî ile edesiniz... diye) şeklinde okumuşlardır. Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmiştir.

"Ona yardım edesiniz." O'nu tazim edesiniz, Onu büyüklük ifadeleriyle çağırmanız demektir. Bu açıklamayı el-Hasen ve el-Kelbî yapmıştır.

"Tazim ve büyüklük ifadeleri ile birlikte saygı göstermek" demektir. Katade, ona yardım edesiniz ve onu başkalarına karşı koruyasınız diye açıklamıştır. Hadlerde tazir de buradan gelmektedir. Çünkü o engelleyici ve koruyucudur. el-Katamî şöyle demektedir:

"Meıyy aşırı gitmeksizin günün ilk saatlerinde niye siteme kalkışmadı? Zaten

sevilen kimseye azar {tazir ile aynı kökten olan el-azr) fayda sağlar."

İbn Abbas ve İkrime şöyle demişlerdir; Onunla birlikte kılıçlarla savaşırsınız, demektir. Bazı dilbilginleri de, ona itaat edersiniz, diye açıklamışlardır.

"Onu büyük tanıyasınız." es-Süddî'nin açıklamasına göre onu efendi ve baş bilersiniz. Onu tazim edersiniz, diye de açıklanmıştır.

"Tevkîr" tazim ve aynı şekilde ağırlığını bilerek kabullenmek demektir. Her ikisindekt "he" zamiri (ona ve onu) Peygamber (sav)'a aittir. Burada vakıf tamdır. Sonra da; "...O'nu" Allab'ı "sabah akşam teşbih edersiniz diye"

buyruğu ile okumaya yeniden başlanılır.

Bütün zamirlerin Allah'a ait olduğu da söylenmiştir. Buna göre yüce Allah'ın: "Ona yardım edersiniz, onu büyük tanıyasınız" buyruklarının tevili şöyle olur; Gerçek anlamıyla rububiyeti yalnız O'na ait kabul edersiniz,

O'nım çocuğunun yahut ortağının olmasını reddedersiniz demek olur. Bu görüşü el-Kuşeyrî tercih etmiştir. Birincisi ise ed-Dahhak'ın görüşü olup buna göre buyruğun bir bölümü şanı yüce Allah'a ait olur, O'na ait olan bölüm ise, görüş ayrılığı sozkonusu olmaksızın; "Sabah akşam O'nu teşbih edersiniz" bölümüdür. Bir bölümü de Rasûlullah (sav)'a raci olur, o da; "Ona yardım edersiniz, onu büyük tanıyasınız" buyrukları olup, onu -isim ve künyesiy-le değil- Allah'ın Rasûlü ve Allah'ın peygamberi diye çağırırsınız, demek olur.

"O'nu teşbih edersiniz" buyruğu iki türlü açıklanmıştır. Birincisine göre O'nu teşbih etmek şanı yüce Allah'ı hertürlü çirkin vasıftan tenzih etmekle olur. İkincisi, bu teşbihi de ihtiva eden namazı kılmaktır.

"Sabah akşam" buyruğu ile ilgili açıklamalar daha önceden (el-Ahzab, 33/42. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Şair de şüye demiştir:

"Ömrüm hakkı için sen halkına ikramda bulunduğum evsin, Ve akşam (öğleden sonra) vakitlerinde gölgelerinde oturduğum." [\[14\]](#)

10. Muhakkak ki sana bey'at edenler ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar. Allah'ın eli onların eli üzerindedir. Kim bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile ahid ettiği şeye vefa gösterirse, ona pek yakında çok büyük bir ecir verecektir.

"Muhakkak ki sana" ey Muhammed, Hudeybiye'de "bey'at edenler, ancak Allah'a bey'at etmiş olurlar."

Yüce Allah onların peygamberine yaptığı bey'atin bizzat Allah'a yapılmış bir bey'at olduğunu beyan etmektedir. Bu da yüce Allah'ın: "Kim Rasûle itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur" (en-Nisa, 4/80) buyruğuna benzemektedir.

Burada sözü edilen bey'at ileride yüce Allah'ın izni ile bu sûrede açıklanacağı üzere Rıdvan bey'atidir.

"Allah'ın eli onların eli üzerindedir." Bir görüşe göre O'nun sevab vermek hususundaki Eli (lütuf ve nimeti) onların verdikleri söze bağlı kalmak hususundaki ellerinin (gayretlerinin) üstündedir, O'nun kendilerine hidayette bulunmak suretiyle verdiği lütuf itaatte bulunmak suretiyle ortaya koyduklarından çok üstündür.

el-Kelbî şöyle demiştir: Yani yüce Allah'ın onlara olan nimeti, onların yaptıkları bey'atten çok daha üstündür.

İbn Keysan da şöyle demiştir: Allah'ın gücü ve yardımı onların güç ve yardımlarından çok üstündür.

"Kim" bey'atten sonra ahdini "bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur." Ahdini bozmanın zarar kendisine döner. Çünkü o kendi kendisini mükafattan mahrum etmiş ve ceza görmeye maruz bırakmıştır.

"Kim de Allah İle ahld ettiği şeye vefe gösterirse" bey'at hususunda denildiği gibi, iman hususunda diye de açıklanmıştır.

"Ona pek yakında" cennette "çok büyük bir ecir verecektir."

"Şeye" buyruğunu Hafs ve ez-Zühri "he" harfini ötreli olarak, diğerleri ise kesre'li okumuşlardır.

"Ona... verecektir" anlamındaki lafzı Naff', İbn Kesir ve İbn Amir: "(HLr-*): Ona vereceğiz" şeklinde "nun" iie okumuşlardır. el-Ferra ve Ebu Mu-az da bu okuyuşu tercih etmiştir. Diğerleri ise "ye" ile "Ona verecektir" anlamında diye okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim'in -yüce Allah'ın adının buna yakınlığı dolayısıyla- bu görüşü tercih etmişlerdir. [\[15\]](#)

11. Bedevilerden geri bırakılanlar sana diyecekler ki: "Mallarımız ve ailelerimiz bizi meşgul etti. Onun için bize mağfiret dile!" Onlar kalplerinde olmayan sevi dilleri ile söylerler. De ki: "Eğer Allah size bir zarar gelmesini dilerse yahut sizin bir fayda görmenizi isterse, O'na karşı kim ne yapabilir? Hayır, Allah yapmakta olduklarınızdan bütünü ile haberdardır.

"Bedevilerden geri bırakılanlar sana diyecekler ki..." Mücahid ve İbn Ab bas dedi ki: Bununla Gıfar, Müzeyne, Cuheyne, Eşlem, Eşca' ve Dîl bedevilerini kastetmektedir. Buniar Medine çevresinde bulunan bedevilerdi. Rasûlullah (sav) fetih (Hudeybiye) yılı Mekke'ye gitmek üzere yola çıkmak isteyince, onların da kendisi ile birlikte yola çıkmalarını istemiş; ancak oniar Kureyş'ten çekindikleri için Rasûlullah'tan geri kalmışlardı. İnsanlar onun savaşmak istemediğini

bilmeleri için umre maksadıyla ihrama girmiş ve hediyelik kurbanlarını beraberinde götürmüştü. Bedeviler ise işi ağırdan alarak ona katılmamış ve işlerini mazeret olarak göstermişlerdi. Bunun üzerine bu âyeti kerime nazil oldu. Yüce Allah'ın: "Geri bırakılanlar" diye buyurması peygamberi ile birlikte olmaktan onları geri bırakanın Allah oluşundan dolayıdır. "Geri bırakılan" terk olunan demektir. Üaha önce et-Tevbe Sûresi'n-de (9/81. âyette) geçmiş bulunmaktadır.

"Mallarımız ve ailelerimiz bizi meşgul etti." Yani onları çekip çevirecek kimsemiz yok "onun için bize mağfîret dile!" diyerek peygamberden kendileri için mağfîret dilemesini istemek üzere geldiler. Halbuki onların asıl inançları, dışa vurduklarından farklı idi. Yüce Allah şu buyruğuyla onların iç yüzlerini açığa çıkartarak onları rezil etti: "Onlar kalplerinde olmayan şeyi dilleriyle söylerler." Katıksız münafıklık işte budur.

"De ki: Eğer Allah size bir zarar gelmesini dilerse, yahut sizin bir fayda görmenizi isterse, O'na karşı kim ne yapabilir?" buyruğundaki "Bir zarar" lafzını Hamza ve el-Kisâî yalnızca burada ötreli olarak diye okumuşlardır. Size zarar verecek bir iş anlamına gelir. İbn Abbas bozgun diye açıklamıştır.

Diğerleri ise "dat" harfini üstün olarak okumuşlardır. Bu da: "Ben ona bir zarar verdim" fiilinin mastarıdır. Ötreli okuyuşa göre lafız, insanın karşı karşıya kaldığı zayıflık ve kötü durum gibi şeylerin ismidir. Mastar (fethalı) okuyuş bir defa ve daha fazlasının anlamını ifade eder. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim mastar okuyuşu tercih etmişlerdir ve şöyle demişlerdir: Çünkü onun karşılığında "faycia"yı zikretmiş bulunmaktadır ki, bu da zararın zıd-dıdır. Her ikisinin aynı anlamda iki ayrı söyleyiş oldukları da söylenmiştir. "Fakirlik" anlamında: söyleyişleri; "zayıflık" anlamında söyleyişleri gibi.

"Yahut sizin bir fayda" zafer ve ganimet "görmenizi istese, O'na karşı kim ne yapabilir!"

Bu buyruk, Rasûlullah (sav)'dan geri kalmanın gelecek zararı kendilerinden uzaklaştırabileceğini, elde edecekleri bir faydayı daha çabuk ele geçirmelerini sağlayabilecekleri kanaatlerini de reddetmektedir. [\[16\]](#)

12. Daha doğrusu siz, Rasûlün ve müminlerin ebediyyen ailelerine dönmeyeceklerini sandınız. Üstelik bu, kalplerinizde süslendi ve kötü zanda da bulundunuz. Siz esasen helak olmuş bir topluluksunuz.

"Daha doğrusu siz, Rasûlün ve müminlerin ebediyyen ailelerine dönmeyeceklerini sandınız." Çünkü onlar: Muhammed ve ashabı bir tek kelle ile

doyacak kadar az (bir avuç insan)dırlar, onlar geri dönmeyeceklerdir, demişlerdi. "Üstelik bu" yani münafıklık "kalplerinizde süslendi." Bu süslemeyi yapan şeytandır; yahutta Allah bunu kalplerinde yaratmıştır. "Ve kötü zanda da bulundunuz." Allah'ın, rasûlüne yardım etmeyeceğini sandınız.

"Siz esasen helak olmuş bir topluluksunuz" buyrûğundaki lafzını Mücahid: "Helak olmuşlar" diye açıklamıştır. Katade ise; hayır namına hiçbir şeye yaramayan bozuk bir topluluk, diye açıklamıştır. el-Cevhe-rî dedi ki: " Kendisinde hayır bulunmayan, kötü ve helak olmuş adam" demektir. Abdullah ez-Zibara es-Sehmî şöyle demiştir:

"Ey mutlak malikin elçisi! Şüphesiz ki dilim, Tutuktur, ben onu çözdüm mü helak oldum demektir,"

Kadın hakkında da aynı şekilde "Helak olmuş kadın" diye kullanılır. Bunu Ebu Ubeyd nakletmiştir. " Helak olmuş bir topluluk" demektir. Yüce Allah: "Sîz esasen helak olmuş bir topluluksunuz." diye buyurmuştur. Bu lafız;"Hetak olmuş kişi" lafzının çoğuludur. Tıpkı; "Engel" lafzının çoğulunun diye gelmesi gibi. "Fılan kişi helak oldu" demektir. " Allah onu helak etti" anlamındadır. Bu lafzın kötü, şerli kimseler anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu da İbn Bahr'ın açıklamasıdır. Hassan b. Sabit de şöyle demiştir:

"Ahmak, cahil ve konuşmayı beceremeyenlerin boylarının uzun olmasının faydası olmaz ve bazan, Yüce RabbirîK helak olmuş topluluğu doğru yola iletebilir." [\[17\]](#)

13. Kim Allah'a ve Rasûlüne iman etmez ise şüphe yok ki Biz o kâfirler için çok alevli bir ateş hazırlamışadır.

Bu buyruk, onlar için bir tehdit ve münafıklıkları sebebiyle kâfir olduklarını açıklamaktadır.

14. Göklerle yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğine mağfiret eder, dilediğini de azaplandırır. Allah Gafurdur, Rahimdir. Yani O'nun kullarına bir ihtiyacı yoktur. O iman edenlere mükafat vermek, kâfir olup isyan edenleri de cezalandırmak için kullarını teklif ile sınamıştır.

15. Geri bırakılanlar ganimetler almak üzere gittiğinizde: "Bırakınız bizi de peşinizden gelelim" diyecekler. Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Sizler asla peşimizden gelemesiniz. Allah daha önceden böyle buyurmuştur." Onlar: "Hayır, siz bizleri kıskanıyorsunuz" diyecekler. Bilakis onlar pek az bir şey dışında anlamazlar.

"Geri bırakılanlar ganimetler almak üzere gittiğimizde: Bırakınız bizi de

peşinizden gelelim, diyecekler" buyruğunda sözü edüen ganimetler, Hay-ber ganimetleridir. Çünkü yüce Allah Hudeybiye'ye katılanlara Hayber'in fethedileceği ve oranın -(Hayber'de) hazır bulunsun, bulunmasın- sadece onlara has olduğu vaadinde bulunmuştu. Hayber fethinde de onlar arasından bulunmayan lek kişi Cabir b. Abdullah idi. Rasûlullah (sav) ona da tıpkı fetihte hazır bulunanlara verdiği gibi pay ayırmıştır.

İbn Abbas dedi ki: Hayber'de paylaşırma işini üstlenen kişi ensardan Selîmeoğullarından Cebbar b. Sahr ile Neccaroğullarından Zeyd b. Sabit idi. Her ikisi de hesap ve paylaşırma işini iyi yapan kimselerdi.

"Bırakınız bizi de peşinizden gelelim" buyruğundaki " Bırakınız bizi" anlamındadır. "Onu bırak" demektir. " O onu bırakır" anlamındadır. Bunun aslı ise; şeklindedir. Tıpkı "Onu içine aldı, alır" fiili gibi, onun baş harfî (olan kullanılmamıştır. O bakımdan "onu bıraktı" anlamında: denilmediği gibi, "bırakan kimse" anlamında da denilmez. Bunun yerine: "Onu terketti" ve: "Terkeden" denilir.

Mücahid dedi ki: Bunlar Mekke'ye gitmek üzere çıkmayıp geri kaldılar. Peygamber (sav) çıkıp gidince bazılarını da ayınp onları belli istikamete gönderince bu sefer onlar: Bizi bırakın da peşinizden gelelim, sizinle birlikte savaşalım, dediler.

"Allah'ın sözünü değiştirmek isterler." İbn Zeyd dedi ki: Bu yüce Allah'ın: " (Başka bir savaşa) çıkmak için senden izin isterlerse de ki: Siz ebe-diyen benimle beraber asla çıkmayacaksınız ve benimle birlikte hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız..." (et-Tevbe, 9/83) âyetinde söz konusu edilmektedir. Ancak Taberî ve başkası bu görüşü kabul etmemişlerdir. Buna sebep ise Tebuk gazvesinin hem Hayber'in, hem de Mekke'nin fethinden sonra gerçekleşmiş olmasıdır.

Bir başka açıklamaya göre buyruğun anlamı şudur: Onlar yüce Allah'ın Hudeybiye'ye katılanlara vermiş olduğu vaadini değiştirmek istiyorlar. Çünkü yüce Allah Hayber'den alınacak ganimetleri onlara Mekke'nin fethinin bedeli olarak tayin etmişti. Çünkü Hudeybiye'den sulh yaparak geri dönmüşlerdi. Bu açıklamayı Mücahid ve Katade yapmıştır. Taberî bu açıklamayı tercih etmiş olup tevil bilginleri genel olarak bu görüşü benimsemişlerdir.

Hamza ve el-Kisaî "söz" anlamındaki buyruğu "elif harfini düşürerek "lam"ı da kesreli olarak; şeklinde Kelime'nin çoğulu diye okumuşlardır. Diğerleri ise mastar olarak; " Söz" diye okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim bunu yüce Allah'ın: "Seni risaletlerimle ve kelimamla (seninle konuşmamla) seçip insanlara üstün kıldım" (el-Araf, 7/144) buyruğunu nazar-ı ita bara alarak tercih

etmişlerdir.

Kelam (söz) tek başına bağımsız cümle (anamlı söz, ifade) demektir, el-Cevherî dedi ki: Kelam cins bir isim olup az hakkında da çok hakkında da kullanılır. "Kelim" ise üç kelimeden aşağı olmaz. Çünkü bu "kelime"nin çoğuludur. "Kökner yemişi"nin çoğulunun şeklinde gelmesi gibi. Bundan dolayı Sibeveyh: "Bu Arapçada "kelim" nedir ilmine dair bir bahistir" demiş "kelam nedir" dememiştir. Çünkü o isim, fiil ve harften ibaret olan muayyen üç şeyi kastetmiştir. Üolayısı ile ancak çoğul olan bir ifade kullanmış, tekil ve çoğul hakkında kullanılması mümkün olan lafzı kullanmamıştır.

Temimliler "kef" harfini kesreli okuyarak -kelime anlamında derler. Buna dair açıklamalar daha önceden et-Tevbe Sûresi'nde (9/40. âyet, 11. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"De ki... Allah daha önceden böyle buyurmuştur." Hudeybiye'den dönüşümüzden önce Hayber'den alınacak ganimetler, sadece Hudeybiye'de hazır bulunacaklar içindir, diye buyurmuştur.

"Oüan Hayır, siz bizleri" sizinle birlikte ganimet ele geçiririz diye "kıskanıyorsunuz diyecekler."

Denildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Eğer sizler çıkmak istiyorsanız, ben size engel olmam. Şu kadar var ki size ganimetten pay yoktur." Onlar: Bu bir kıskançlıktır, dediler. Bunun üzerine müslümanlar şöyle dedi: Yüce Allah Hudeybiye'de sizin neler söyleyeceklerinizi bize haber vermişti. O da yüce Allah'ın: "Onlar hayır, siz bizleri kıskanıyorsunuz, diyecekler" buyruğudur.

Yüce Allah ise şöyle buyurmaktadır: "Bilakis onlar pek az bir şey dışında anlamazlar." Yani onlar ancak dünya işini bilirler. Din işinden ancak çok az bir şey anlayabilirler, bu da savaşı terketmektr, diye de açıklanmıştır. [\[18\]](#)

16. Geri bırakılan bedevi Araplara de ki: "Yakında çetin savaşçı bir kavme karşı çağrılacaksınız ve onlarla savaşacaksınız, yahut onlar İslâm'a gireceklerdir. Eğer itaat ederseniz, Allah size güzel bir ecir verir. Şayet bundan önce döndüğünüz gibi geri dönerseniz, sizi can yakan bir azab ile azaplandır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız;

1- Yakında Kendileriyle Savaşmak Üzere Çağırılacakları Kimseler;

"Geri bırakılan bedevi Araplara" yani Hudeybiye'ye katılmayarak geri kalan şu kimselere "de ki: Yakında çetin savaşçı kavme karşı çağrılacaksınız." İbn

Abbas, Ata b. Ebi Rebah, Mücahid, İbn Ebi Leyla ve Ata el-Hora-sanî bunlar Farslardır demişlerdir. Ka'b, el-Hasen ve Abdu'r-Rahman b. Ebi Leyla ise: Bunlar Bizanslılardır demişlerdir. Yine el-Hasen'den: Bunlar Fars ve Romlardır demiştir.

İbn Cübeyr Hevazin ve Sakif; İkrime Hevazin, Katade Huneyn günü Hevazin ve Gatafan diye açıklamışlardır. ez-Zührî ve Mukatil ise: Bunlar Yema-me'ye katılan Müseylime ile birlikçe bulunan Hanifeoğullarıdır. Rafı b. Ha-dic dedi ki: Aİlah'a andolsun ki biz şu: "Yakında çetin savaşçı kavme karşı çağırılacaksınız" âyetini okuyor fakat Ebu Bekir bizleri Hanifeoğulları ile savaşmaya çağırınca kadar bunların kim olduklarını bilmiyorduk, işte o vakit bunların onlar olduğunu anladık.

Ebu Hureyre dedi ki: Bu âyetin gerçekleşme zamanı henüz gelmemiştir. Ancak âyetin zahiri bu kanaati reddetmektedir. [19]

2- Bu Ayet Ebu Bekir ve Ömer (Allah İkisinden de Rız Olun)'in Halifeliklerinin Sıhhatine Delildir:

Bu âyet-i kerimede Ebu Bekir ve Ömer (Allah ikisinden de rız olsun)'in imametinin (halifeliğinin) sıhhatine delil vardır. Çünkü Ebu Bekir onları Hanifeoğullarıyla savaşmaya, Ömer de Fars ve Rumlarla (Bizanslılarla) savaşmaya çağırdı. İkrime ile Katade'nin: Bu Huneyn günü Hevazin ve Gatafanlar hakkındadır, şeklindeki görüşleri ise uygun değildir. Çünkü onları savaşa katılmaya çağırmanın Rasûluİlah (sav)'ın olması imkansızdır. Zira: "Sizebe-diyen benimle beraber asla çıkmayacaksınız ve benimle birlikte hiçbir düşmanla asla savaşmayacaksınız" (et-Tevbe, 9/83) diye buyurmuştur. İşte bu, onları çağırarak olanın Peygamber (sav)'dan bir başkası olduğunun delilidir, Bilindiği gibi Peygamber (sav)'dan sonra bunları savaşa katılmaya Ebu Bekir ve Ömer'den - Allah ikisinden de rız olsun- başkası çağırması değildir. ez-Zemahşerî dedi ki: Eğer Katade'den bu. görüşü sahih olarak gelmişse anlam, şöyle olur; Sizler şu andaki kalp hastalığınız ve din hususundaki kararsızlığınızı sürdürdükçe benimle birlikte ebediyen savaşa çıkmayacaksınız, Yahut Mücahid'in görüşüne göre; onlar hakkında belirlenen, onların Ra-sûlullah (sav) ile birlikte ganimetten pay almamak şartıyla, karşılıksız Allah rasûlüne tabi olmaları şeklinde de açıklanabilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [20]

3- Kendilerinden Cizye Kabul Edilmeyenlerin Durumu:

"Onlarla savaşacaksınız yahut onlar İslâm'a gireceklerdir*" buyruğu kendilerinden cizye alınmayanların hükmünü ortaya koymaktadır. Bu da yüce Allah'ın: "onlarla savaşacaksınız" buyruğuna atfedilmîştir. Yani iki işten birisi olacaktır, ya onlarla savaşılacak yahut onlar İslâm'a gireceklerdir, üçüncü bir şık yoktur. Ubeyy'in kıraatinde; "Yahut onlar İslâm'a gireceklerdir" anlamındaki buyruk -sonunda "nun" harfi olmaksızın şeklinde olup, onlar İslânTa girinceye kadar... anlamındadır. Nitekim: "Ye yahut doy" sözünün: "Doyuncaya kadar ye" anlamında olmasına benzer. şair (İmruu'l-Kays) dedi ki:

"Ona: Ağlamasın gözlerin dedim, bizler ancak

Ya bir mülkü ele geçirmeye çalışıyoruz yahut ölürüz (ölünceye kadar savaşırız) da mazur görülürüz."

ez-Zeccac dedi ki: Yüce Allah'ın: "Yahut onlar İslâm'a gireceklerdir" diye buyurması, savaşsız olarak onlar İslâm'a gireceklerdir demek olduğundan dolaydır. Bu ise kitab ehli hakkında değil de müşriklerle savaşmak hakkındadır.

[21]

4- İtaatin Mükafatı, Yüz Çevirmenin Cezası:

"Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir ecir" dünyada ganimet ve zafer, ahirette cennet "verir. şayet bundan önce" Hudeybiye yılında "döndüğünüz gibi geri dönerseniz, sizi can yakan bir azab" olan cehennem ateşi azabrile azaptandır ir."

[22]

17. Gözleri görmeyene günah yoktur, topala günah yoktur, hastaya günah yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, onu altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. Kim de yüz çevirirse, onu can yakan bir azab ile azaplandırır.

İbn Abbas dedi kî: "şayet bundan önce döndüğünüz gibi geri dönerseniz, sizi can yakan bir azap ile azaplandırır" (Fetih, 48/16) buyruğu nazil olunca, kötüiümler: Biz ne yapacağız ey Allah'ın Rasûlü? dediler. Bunun üzerine:

"Gözleri görmeyene günah yoktur, topala günah yoktur, hastaya günah yoktur." Yani körlükleri, kötürümlükleri ve zayıflıkları sebebiyle cihattan geri kalmalarından ötürü onlar için günah söz konusu değildir, buyruğu nazil oldu. Daha önce bu hususa dair etraflı açıklamalar et-Tevbe Sûresi'n-de (9/91-92. âyetlerin tefsirinde) ve başka yerde (en-Nur, 24/61. âyet, 1 ve 2. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır.

Topallık (a'rec); bir tek ayakta arız olan bir hastalıktır. Eğer bu, gazaya çıkmayı

etkiliyor ise her iki ayakta rahatsızlığın bulunması öncelikli olarak etkili olur. Mukatil dedi ki: Burada sözü edilenler Hudeybiye'den geri kalan ve özürleri kabul edilmiş bulunan kötürüm kimselerdir. Yani bunlar arasından sizinle birlikte Hayber'e gelmek isteyen gelsin, anlamındadır.

"Kim Allah'a ve Rasûlüne" kendisine verilen emirler hususunda "itaat ederse, onu altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar." buyruğundaki "onu koyar" anlamındaki lafzı Nafi ve İbn Amir tazir yolu ile: " Onu koyarız" diye okumuşlardır, diğerleri ise "ye" ile (koyar anlamında) okumuşlardır. Bunu Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim daha önce yüce Allah'ın adı geçmiş olduğundan dolayı tercih etmişlerdir. "Kim de yüz çevirirse onu can yakan bir azab ile azaplandırır." [\[23\]](#)

18. Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilip de üzerlerine huzur ve sükun İndirmiş ve onları yakın bir fetih ile mükafatlandırmıştır.

19. Ve alacakları birçok ganimetlerle de. Allah, Azizdir, Hakimdir.

"Audolson ki ağacın altında sana bey'at ederlerken Allah müminlerden razı olmuştur" buyruğunda sözü edilen bey'at, Rıdvan bey'ati olup Hudey-biye'de gerçekleşmiş.

Şimdi Hudeybiye'ye dair bilgileri kısaca aktaralım: Peygamber (sav) Mus-talık oğullan gazvesinden dönüşünde şevval ayında Medine'de İkamet etti. Daha sonra umre yapmak üzere zülkade ayında yola çıktı. Medine etrafında bulunan bedevi Arapların da beraberinde gelmelerini istedi. Ancak onların çoğunluğu ona katılmakta geciktiler. Peygamber (sav) beraberinde bulunan muhacir, ensar ve onunla birlikte yola koyulan diğer Araplarla beraber yola çıktı. Hepsi toplam 1400 kişi İdiler, 1500 kişi oldukları söylendiği gibi, ileride geleceği üzere başka rakamlar da verilmiştir.

Peygamber (sav) hediyelik kurbanlarını da beraberinde götürüp insanlar onun savaşa çıkmamış olduğunu bilmeleri için de ihrama girdi. Onun Mekke'ye gelmek üzere çıktığı haberi Kureyş'e ulaşınca, onların büyük çoğunluğu Rasûlullah (sav)'ı Mescid-i "Haram'dan ve Mekke'ye girmekten alıkoymak üzere çıktılar. Şayet bunun için kendileriyle savaşacak olsaydı, onlar da bu maksatla onunla savaşacaklardı. Halid b. el-Velid'i -Mekke ile Medine arasında bir yer olan- Kura el-Gamim denilen bir yere bir grub atlı ile birlikte önlerinden gönderdiler.

Rasûlullah (sav) -Cuhfe ile Mekke arası bir yer, bir görüşe göre Medine yolu

üzerinde Mekke'den iki merhale uzaklıkta bir yer olan- TJsfan'da iken bunun haberini aldı. Ona bunu haber veren kişi Ka'boğullarından Bişr b. Süf-yan idi.

Bunun üzerine Peygamber (sav) onların arkasından çıkacak şekilde bir yol izledi ve Mekke'nin ak taraflarından Hudeybiye'ye çıktı. Bunun için Eşlem'den bir adam da ona kılavuzluk etti. Bu husus Halid ile birlikte bulunan Kureyş atlılarına ulaşınca, durumu haber vermek üzere Kureyş'e gittiler.

Rasûlullah (sav) Hudeybiye'ye varınca devesi çöktü. Bunu görenler: (Peygamberin devesi) sebebsiz yere göktü, sebebsiz yere çöktü, dediler. Peygamber (sav) ise şöyle buyurdu: "Hayır benim devam sebebsiz yere çökmedi. Onun böyle bir huyu da yak, fakat Fili Mekke'ye girmekten alıkoyan onu da alıkoydu. Bugün Kureyş benden akrabalık bağını gözetmemi isteyecekleri her ne teklifte bulunursa bulunsun, mutlaka unlara o istediklerini vereceğim." diye buyurdu.

Daha sonra Peygamber (sav) orada konakladı. Ey Allah'ın Rasûlü, bu vadide su yok, denildi. Peygamber (sav) ok torbasından bir ok çıkartarak, onu ashabından birisine verdi. O şahıs o oku oradaki (suyu çekilmiş) kuyulardan birisine inerek kuyunun ortasına sapladı. Kuyu öyle bir kaynayıp coştı ki bütün orduya yetecek kadar suyu oldu.

Denildiğine göre oku alıp kuyuya inen kişi, Eslemli Naciye b. Cündüb b. Umeyr'dir. Bu kişi aynı zamanda o gün Peygamber (sav)'ın develerini güden kişi idi. Oku kuyuya indiren kişinin el-Bera b. Azib olduğu da söylenmiştir.

Daha sonra Rasûluüh (sav) ile Kureyş kâfirleri arasında elçiler gidip geldi. Karşılıklı gidip gelmeler ve tartışmalar sonunda Amiroğullanndan Süheyl b. Amr gelinceye kadar devam edip gitti.

Onunia şu hususlar üzerinde anlaştı: Peygamber (sav) bu yıl geri dönecek, ertesi yıl umre yapmak üzere geri gelecek, O ve ashabı Mekke'ye, kınlarında kılıçlar dışında silahsız girecekler. Mekke'de üç gün kaldıktan sonra çıkacaktı. Ayrıca on yıllık bir süre ile kendisi ile Kureyşliler arasında bir barış olacak, insanlar istediği tarafa katılabilecekler ve birbirlerine karşı emniyeti bozacak bir uygulamada bulunmayacaklardı. Erkek ya da kadın bir kimse müslüman olarak kâfirlerden kaçarak müslümanlara gelecek olursa, kâfirlere geri verilecekti. Buna karşılık müslümanlardan irtiuad ederek kâfirlere geri dönen bir kimseyi müslümanlara geri vermeyeceklerdi.

Bu, müslümanlara çok ağır geldi. Hatta kimileri bu hususta ileri geri konuştular. Rasûlullah (sav) ise yüce Allah'ın kendisine Öğretmesi neticesinde, müslümanlara bir kurtuluşu pek yakında göstereceğini çok İyi biliyordu. Bunun için ashabına şöyle demişti: "Sabredin, şüphesiz yüce Allah bu barışı dininin

üstün gelmesi için bir sebep kılacaktır." İnsanlar önceleri tepki gösterirken Peygamber efendimizin bu sözü üzerine yatıştı.

Süheyl b. Amr barış şartlarının yazıldığı sahîfenin başında "Allah'ın Rasûlü Muhammed'den" diye yazılmasını kabul etmedi. Ona: Eğer biz bu hususta senin doğruluğunu kabul etseydik, yapmak istediğin hususlarda sana engel olmazdık. O bakımdan: "Bismikellahumme: Senin adınla ey Allah'ım" diye yazmanı istiyoruz, başka bir şey kabul etmiyoruz, dedi.

Barış sahifesini yazmakta olan Ali'ye: "Sil ey Alt! Onun yerine bismikellahumme yaz." diye buyurdu. Ali "Allah'ın Rasûlü Muhammed" ibaresini eliyle silmek istemedi. Bunun üzerine Rasûlultah (sav) ona: "Onu bana göster" diye buyurdu. Ona bu sözlerin yazılı olduğu yeri gösterince bizzat Rasûlullah (sav) eliyle onu sildi ve "Abdullah'ın oğlu Muhammed'den" diye yazmasını emretti.

O gün barış şartlarının yazılmasının hemen peşinden Süheyloğlu Ebu Cen-del, bağlı olduğu zincirlerini sürükleyerek geldi. Rasûlullah (sav) onu babasına geri verdi. Bu da inüslumanlara çok ağır geldi. Rasûlullah (sav) hem müs-lümanlara, hem Ebu Cendel'e: "Muhakkak Allah onun için bir çıkış yolu ve bir kurtuluş takdir edeceğini" haber verdi.

Barıştan önce Rasûlullah (sav) Osman b, Affan'ı Mekke'ye elçi olarak göndermişti. Rasûlullah (sav)'a Mekkelilerin onu öldürdüğüne dair haber ulaştı. Rasûlullah (sav) o zaman Mekkeiiler ile çarpışmak üzere kendisine bey'at yapmayı teklif etti. Bir rivayete göre ölüm üzere onlarla bey'atleştı. Onlarla kaçmamak üzere bey'atleştıği de rivayet edilmiştir. İşte yüce Allah'ın Rasûlüne bey'atte bulunanlardan razı olduğunu haber verdiği ağacın altında yapıian Rıdvan bey'ati budur. Rasûlullah (sav) da onların cehenneme girmeyeceklerini haber verdi, Rasûlullah (sav) Osman adına da sağ elini sol elinin üzerine koyarak bey'atleştı. O bakımdan o da bizzat o bey'atte bulunanlar gibidir.

Ve kî'^İsmail b. Ebu Halid'den, o eş-Şa'bî'den şöyle dediğini zikretmektedir: Hudeybiye günü Rasûlullah (sav)'a ilk olarak bey'at eden kişi, Esedoğul-larından Ebu Süfyan'dır.

Müslim'in, Sahih'inde Ebu'z-Zübeyr'den, o Cabir'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hudeybiye günü 1400 kişi İdik. Bir sakız ağacı olan ağacın altında Ömer onun elinden tuttuğu halde biz de ona bey'at ettik. (Cabir) dedi ki; Biz ona kaçmamak üzere bey'at ettik, ölüm üzere ona bey'at etmedik. Yine ondan (Ebu'z-Zübeyr'den) gelen rivayete göre o Cabir'e; Hudeybiye gününde kaç kişi idiler, diye sorulduğunu, buna da; Biz 1400 kişi idik, diye cevap verdiğini duyduğunu belirtmektedir. (Cabir devamla); Bir sakız ağacı olan o ağacın altında Ömer

elinden tuttuğu halde biz ona bey'at ettik. Ensardan Ced b. Kays dışında hepimiz ona bey'at ettik. O devesinin karnı altında saklanmış idi. [24]

Salim b. Ebi'l-Ca'd'dan şöyle dediği nakledilmiştir: Cabir b. Abdullah'a ağacın altında bey'at edenler hakkında soru sordum, da o: Eğer biz yüzbin kişi olsaydık, yine bize yetecekti. Biz binbeşyüz kişi idik. Bir rivayette de unbeşyüz (yani bin beşyüz) idik denilmektedir. [25]

Abdullah b. Ebi Evfa'dan dedi ki: Ağacın akında bey'at edenler binüçyüz kişi idiler. .Eslemliler de muhacirlerin sekizde biri idi.

Yezid b. Ebi Ubeyd'den dedi ki: Ben Seleme'ye: Hudeybiye günü Rasû-lullah (sav)'a ne üzerine bey'at ettiniz? diye sordum. O, ölüm üzere dedi.

eİ-Bera b. Azib'den dedi ki: Hudeybiye günü barış şartlarını Peygamber (sav) ile müşrikler arasında Ali yazmıştı. O: Bu Rasûlullah (sav) Muhanimed'in yazıştığı (şartlar)dır, diye yazdı. Onlar: Rasûlullah diye yazma, dediler. Çünkü biz senin Rasûlullah oidüğünü bilseydik seninle savaş ma zdık. Bunun üzerine Peygamber (sav) Ali'ye: "Onu sil" diye buyurdu. Ancak o: Ben onu si-lemem, dedi. Bu sefer Peygamber (sav) onu kendi eliyle sildi. Koştukları şanlar arasında: Mekke'ye (gelecek sene) girecekler ve orada üç gün kalacaklar, yine Mekke'ye ancak kılıçları kınlarında girecekler, başka bir silah yanlarında olmayacaktı.

Enes'ten rivayete göre: Kureyşliler Peygamber (sav) ile -aralarında Süheyl b. Amr- bulunduğu halde barış yaptılar. Peygamber (sav) Ali'ye: "Rahman ve rahim Aüah'ın adı ile diye yaz" buyurdu. Fakat Süheyl b. Amr: Biz "Allah'ın adıyla" demenin ne olduğunu biliyoruz fakat "rahman ve rahim Allah'ın adıyla" ne demektir, bilmiyoruz, Bunun yerine bildiğimiz şey olan: Senin adınla ey Allah'ım, diye yaz dedi.

Peygamber (sav): "Rasûlullah Muhammed'den diye yaz" diye buyurdu. Onlar: Şayet bizler senin Allah'ın rasûlü olduğunu bilseydik sana uyardık, fakat bunun yerine kendi adını ve babanın adını yaz dediler. Peygamber (sav) da: "Abdullah'ın oğlu Muhammed'den diye yaz" diye buyurdu.

Peygamber (sav)'a şu şartları koştu: Sizden gelenleri biz size geri vermeyeceğiz, ancak bizden size gelenleri siz bize geri vereceksiniz. (Ashab): Ey Allah'ın Rasûlü bunu yazalım mı, diye sordular. O: "Evet, çünkü bizden onlara giden bir kimseyi Allah uzaklaştırmış olur. Onlardan bize gelen bir kimseye gelince, Allah o kimse için çok geçmeden bir kurtuluş ve bir çıkış yeri gösterecektir." [26]

Ebu Vail'den dedi ki: Sıffın günü Sehl b. Huneyf ayağa kalkıp: Ey insanlar, diye seslendi, Siz kendi kendinizi itham ediniz, andolsun biz Hudeybiye gününde

Rasûlullah (sav) ile birlikte idik. Eğer bir savaş olduğunu görmüş olsaydık, elbetteki savaşırdık. Bu, Rasûlullah (sav) ile müşrikler arasındaki sulh sırasındaydı,

Ömer b. el-Hatlab (r.a), Rasûlullah (sav)'a gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Biz hak üzere değil miyiz? Onlar da batıl üzere değil midirler? Peygamber; "Evet, öyledir" diye buyurdu. Ömer: Bizden ölenler cennette, onlardan ölenler cehennemde değil midir? diye sordu. Peygamber: "Evet" diye buyurdu. Bu sefer şöyle sordu: Peki, Allah bizimle onlar arasında hükmünü vermeden niçin dinimiz hususunda aşağılık olan şartları kabul ediyor ve böylelikle geri dönüyoruz?

Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Hattab'ın oğlu! Ben Allah'ın Rasûlüyüm. Allah ebediyyen beni sahipsiz bırakmaz."

(Sehl b. Huneyf devamla) dedi ki: Bunun üzerine Ömer gitti. Öfkesinden dayanamayıp Ebu Bekir'e vardı ve: Ey Ebu Bekir, dedi. Biz hak üzere değil miyiz? Onlar da batıl üzere değil midirler? Ebu Bekir: Evet, dedi. Ömer: Bizden öldürülenler cennette, onların ölümleri cehennemde değil midir? Ebu Bekir: Evet, dedi. Bu sefer Ömer şunu sordu: Allah bizimle onlar arasında henüz hüküm vermemişken ne diye dinimiz hususunda bizi küçültecek şartları kabul ediyor ve böylelikle geri dönüyoruz?

Ebu Bekir dedi ki; Ey Hattab'ın oğlu, o Allah'ın Rasûlüdür. Allah onu asla sahipsiz bırakmayacaktır. Bunun üzerine Rasûlullah (sav)'a Fetih (Sûresi) indi. Yüce Allah bunu Ömer'e gönderdi ve ona okudu. Ey Allah'ın Rasûlü! Bu bir fetih midir? diye sordu. Peygamber: "Evet" diye buyurunca, Ömer'in gönlü hoş oldu ve geri döndü. [27]

"Kalplerinde olanı" el-Ferra'ya göre doğruluk ve vefakarlığı, İbn Cüreyc ve Katade: Kaçmamak üzere bey'at etmek emrine razı oluşları, Mukatil'e göre ise ölünceye kadar onunla savaşmak üzere bey'atte bulunmaktan (varsa) hoşlanmayışı "bilip de üzerlerine huzur ve sükun indirmiş" ve nihayet ona bey'at etmişlerdir.

Şöyle de açıklanmıştır: "Kalplerinde olanı bilip" yani müşriklerin onları engellemelerinden ve Peygamber (sav)'ın rüyasının gerçekleşmesinin gecikmesinden dolayı duydukları üzüntü ve keder demektir, Çünkü

Peygamber (sav) rüyasında Kabe'ye girdiğini görmüştü. Öyle ki sonunda Rasûlullah (sav): "Bu bir rüyadan ibaretti" diye buyurdu. Ebu Bekir es-Sıddîk da şöyle demişti: Rüya da bu sene girilecek, diye bir şey yoktu.

Âyet-i kerimede geçen "huzur ve sükun (sekinet)" verilen sözün gerçekleşeceğine dair kalpteki huzur, güven ve sükun demektir, Sabır anlamında

olduğu da söylenmiştir.

"Ve onları yakın bir fetih ile mükafatlandırmıştır" buyruğu hakkında Katade ve İbn Ebi Leyla Hayber fethi diye açıklamışlardır. Mekke fethi olduğu da söylenmiştir. Buradaki "mükafatlandırmıştır" anlamındaki buyruk: "Onlara vermiştir" diye de okunmuştur.

"Ve" Hayber mallarından "alacakları birçok ganimetler de" Hayber'in akarı ve mallan pek çoktu, Hudeybiye ile Mekke arasında bir yerd. Buna göre "ganimetler" anlamındaki lafız, "yakın bir fetih"den bedeldir. ("Ganimetler" anlamındaki lafzın başına gelen) "vav" ise fazladan gelmiştir. Buradaki "ganimetler'in Fars ve Bizans ganimetleri olduğu da söylenmiştir. [28]

20. Allah sîze alacağınız çok ganimetler vaadetti. Allah sîze bunu acilen vermiş ve sizden insanların ellerini çek(tir)miştir. Müminlere bir alamet olsun ve sîzi dosdoğru yola iletsin diye.

"Allah size alacağınız çok ganimetler vaadetti* buyruğu hakkında İbn Abbas ve Mücahid dedi ki: Bunlar kıyamet gününe kadar alınacak ganimetlerdir. İbn Zeyd de: Bunlar Hayber ganimetleridir, diye açıklamıştır.

"Allah size bunu" Mücahid'e göre Hayberi, İbn Abbas'a göre ise Hudeybiye sulhunu "acilen vermiş ve sizden insanların" Mekkelilerin "ellerini çekCtbOmlstir." Yüce Allah yapılan barış ile Mekkelilerin size ilişkilerini önlemiştir. Katade de şöyle açıklamıştır: Peygamber (sav) Hudeybiye ve Hayber'e gittikten sonra Medine'ye yahudilerin ilişkilerini önlemiştir. Taberî'nin tercih ettiği açıklama budur. Çünkü Hudeybiye'de müşriklerin ellerinin çektilmesi yüce Allah'ın; "O... onların ellerini sizden... çekendi" (el-Feth, 48/24) buyruğunda sözkonusu edilmiştir.

İbn Abbas da yüce Allah'ın; "Sizden İnsanların ellerini çek(tir)miştir"

buyruğu hakkında şöyle demiştir: Bununla kastedilen Fezareli Uyeyne b. Hısn ile Avf b. Malik en-Nadrî ve onlarla birlikte bulunanlardır. Çünkü bunlar Peygamber (sav), Hayberlilerİ muhasara altında tutuyorken, Hayberlilere yardımcı olmak'üzere gelmişlerdi, Yüce Allah onların kalplerine korku saldı ve onları müslümanlardan uzaklaştırarak el çektilirdi.

"Müminlere bir alamet olsun" yani onların bozguna uğramaları silin ise esenliğe kavuşmanız müminlere bir belge, bir delil olsun. Böylelikle yüce Allah'ın gerek hazırlarken, gerek de hazır bulunmadıkları zamanda onları koruduğunu bilsinler. Şöyle de açıklanmıştır: Yani onların ellerini sizden çektilmesi müminlere bir alamet olsun diye (bunu yaptı). Bir diğer açıklamaya göre; Size acilen vermiş

olduğu bu ganimetler senin doğruluğuna -bu ganimetleri ek geçireceklerine dair onlara vaadde bulunduğun için- müminlere bir alamet olsun diye (böyle oldu).

" Olsun... diye" buyruğunun başındaki "vav" Kufelilere göre fazladan gelmiştir. Basrahlar ise bu hazfedilmiş bir ifadeye acf edatıdır, demişlerdir. Yani o kendisine şükredesiniz ve müminlere bir alamet olsun diye insanların ellerini sizden çekti, demektir. [29]

"Ve sizi dosdoğru yola iletin" hidayetinizi arttırsın yahutta hidayet üzere size sebat versin "diye."

21. Henüz güç yettremediğuitte diğerlerini de (vaadetmiştir). Allah ise onları kuşatmıştır. Allah herşeye gücü yetendir.

"Henüz... diğerlerini de" buyruğu daha önce geçen "bunu: Hazini" anlamındaki lafza atfedil inıştır. Yani o size hem bu ganimetleri acilen vermiş, hem de size başka ganimetler vaadetmiştir. Öyle ki "henüz güç yetiremediğiniz" ganimetler olup"Allah ise onları kuşatmıştır."

İbn Abbas dedi ki: Burada maksat, müslümanların gerçekleştirdikleri fetihlerdir. İran ve Bizans toprakları ile müslümanların yaptıkları bütün fetihler gibi. Aynı zamanda bu el-Hasen, Mukatil ve İbn Ebi Leyla'nın da görüşüdür. Yine İbn Abbas'tan, ed-Dahhak, İbn Zeyd ve İbn İshak'dan maksat Hayber'dir. Yüce Allah orayı fethetmeden önce onu Peygamberine vaadet-miştir. Onlar yüce Allah orayı fethedeceklerini kendilerine haber verinceye kadar orayı fethedeceklerini ummuyorlardı, dedikleri rivayet edilmiştir.

Yine el-Hasen ve Katade de: Bu Mekke fethidir, demişlerdir. İkrime de Hu-neyn diye açıklamıştır. Çünkü yüce Allah: "Henüz güç yetiremediğinî" diye buyurmuştur. Bu da daha önce orayı ele geçirmek için bir çaba olduğunu, böyle bir isteğin ise halen henüz gerçekleşmediğini göstermektedir. Tıpkı Mekke hakkında olduğu gibi. Bu açıklamayı da el-Kuşeyrî yapmıştır.

Mücahid ise dedi ki: Bu Kıyamet gününe kadar olacak şeyleri ihtiva eder. "Allah ise onları kuşatmıştır" buyruğu da Allah onları sizin için hazırlamıştır, demektir. Buna göre bunlar dört bir yanından etrafı kuşatılmış olup, kuşatıldığından ötürü elden kaçması sözkonusu olmayan bir şey gibidir. İşte sizler de şu anda henüz onlara güç yetiremiyor iseniz dahi bunlar size hesap edilmiştir ve bunlar kaçınılmaz olarak elinize geçecektir,

"Allah ise onları kuşatmıştır" buyruğunun. Allah onların sizin olacağını bilmiştir, anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Ve muhakkak Allah'ın ilmi ile herşeyi kuşatmış olduğunu..." (et-Talak, 69/12) buyruğunda olduğu gibi.

Allah onları sizin için, sizin tarafınızdan fethedilsinler diye muhafaza etmiştir, diye de açıklanmıştır.

"Allah her şeye gücü yetendir." [30]

22. Eğer inkar edenler sizinle savaşmış olsalardı, elbette arkalarını dönüp kaçacaklardı. Sonra da koruyacak bir dost ve bir yardımcı bulamazlardı.

23. (İşte bu) Allah'ın süregelen bir sünnetidir. Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın.

"Eğer inkar edenler sizinle savaşmış olsalardı, elbette arkalarını dönüp kaçacaklardı" buyruğu hakkında Katade dedi ki: Bu buyrukla Hudeybiye'de-ki Kureyş kâfirleri kastedilmektedir. Bir diğer açıklamaya göre: "Eğer inkar edenler" Gatafan, Esed ve Hayberlücre yardım etmek isteyenler "sizinle savaşmış olsalardı, elbette arkalarını dönüp kaçacaklardı." Savaşta onlar yenik düşeceklerdi diye de açıklanmıştır.

"Sonra da koruyacak bir dost ve yardımcı bulamazlardı. (İşte bu) Allah'ın öteden beri süregelen bir sünnetidir." Bununla Allah'ın eskiden beri gerçek dostlarına, düşmanlarına karşı zafer vermesi şeklinde uygulayagel-diği adeti ve yolunu kastetmektedir.

"Sünnet" lafzı mastar olarak nasbedilmiştir. "Allah'ın sünneti" anlamındaki lafzın, Allah'ın sünneti gibi... demek olduğu da söylenmiştir, Sünnet, yol, yaşayış tarzı ve şekli demektir. Şair şöyle demiştir:

"Senin izleyip durduğun bir siret üzere kararsızlık gösterme, Çünkü bir sünnete ilk razı olan kişi onun üzere yol alıp gidendir."

Sünnet, aynı zamanda Medine hurmalarından bir çeşidin adıdır. "Sen Allah'ın sünnetinde asla bir değişiklik bulamazsın." [31]

24. O sizi kendilerine karşı muzaffer kıldıktan sonra Batn-ı Mekke'de onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendi. Allah yaptığınızı çok iyi görendir.

"O sizi kendilerine karşı muzaffer kıldıktan sonra Batn-ı Mekke'de" Hudeybiye'de demektir. "Onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendi" buyruğunda geçen: "Sizi kendilerine karşı muzaffer kıldıktan sonra" bölümü ile ilgili olarak Yezid b. Harun şunu rivayet etmektedir: Bize Ham-mad b, Seleme, Sabit'ten haber verdi. O Enes'ten dedi ki: Mekkelilerden seksen kişi silahlı olarak Peygamber (sav)'ı ve ashabını gafil yakalamak isteği ile Tenim dağından aşağıya

indiler. Bize herhangi bir zarar veremedi onları teslim aldık ve hayatta bıraktık (öldürmedik). Bunun üzerine yüce Allah: "O sizi kendilerine karşı muzaffer kıldıktan sonra Batn-ı Mekke'de onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendi" buyruğunu indirdi. [32]

Abdullah b. Muğaffel el-Müzenî dedi ki: Hudeybiye'de Peygamber (sav) ile birlikte yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de sözünü ettiği ağacın dibinde bulunuyor idik. Biz bu durumda iken üzerimize silahlı otuz genç delikanlı çıkıverdi. Yüzümüze doğru hücum ettiler. Peygamber (sav) onlara beddua etli, yüce Allah onların gözlerini aldı. Rasûlullah (sav) onlara; "Sizler herhangi bir kimsenin ahbine (emanına) sığınarak mı geldiniz? Yoksa herhangi bir kimse size bir eman mı verdi?" Onlar: Hayır, öyle bir şey yok dediler. Peygamber de onları serbest bıraktı. Bunun üzerine yüce Allah: "O sizi... onların ellerini sizden... çekendi" âyetini indirdi. [33]

İbn Hişam, Ve kî'den şöyle dediğini zikretmektedir: Kureyşlilerden yaklaşık yetmiş ya da seksen kişi müslümanlara zarar vermek ve onların kenar taraflarda bulunanlarına karşı bir fırsat kollamak üzere geldiler. Müslümanlar onların farkına vardı ve onları esir ettiler. Bu olay arada barış yapmak üzere elçilerin gidip geldiği sırada olmuştu. Rasûlullah (sav) onları serbest bıraktı. İşte kendilerine "el-uteka (azad edilenler)" adı verilen kimseler bunlardır. Muaviye ve onun babası da bunlar arasındadır.

Mücahid dedi ki: Peygamber (sav) umre yapmak üzere (Mekke'ye) gitti. Haremde bulundukları bir sırada onun ashabı -kendileri bir şeyden habersizken- birtakım kimseleri yakalayıp getirdi. Peygamber (sav) onları serbest bıraktı. İşte Batn-ı Mekke'de onlara karşı kendilerine zafer vermesi budur.

Katade dedi ki: Bize nakledildiğine göre Züneym diye bilinen Rasûlullah (sav)'ın ashabından bir kişi Hudeybiye'deki bir tepe üzerine çıktı. Müşrikler ona bir ok attılar ve onu öldürdüler. Peygamber (sav) bir grub atlı gönderdi, onlar da kâfirlerden oniki süvari alıp geldiler. Peygamber (sav) onlara: "bizim benim üzerimde yerine getirmek zorunda olduğum bir hakkınız var mı?" diye sordu, onlar: Hayır dediler. Bunun üzerine onları serbest bırakınca bu âyet-i kerime nazil oldu.

İbn Ebza ve el-Kelbî dedi ki: Bunlar Hudeybiye'ye katılanlardır. Yüce Allah barış gerçekleşinceye kadar müslümanlara zarar vermekten yana onların ellerini çekmişti. Halbuki hepsi de (savaş maksadıyla) çıkmış ve müslümanların üzerine gitmek istemişlerdi. Aynı şekilde yüce Allah müslümanların da ellerini onlardan çekmişti. Halid b. d-Velid'in müşriklerin atlıları arasında olduğu da daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

el-Kuşeyrî dedi ki; Bu rivayetlerden biridir. Sahih olan ise şudur: O (Ha-lıd b. Velid) o sırada Peygamber (sav) ile birlikte bulunuyordu. [34]

Seleme b. el-Ekva' dedi ki: Henüz barış görüşmeleri yapılıyorken Ebu Süf-yan geliverdi. Vadi silahlı adamlarla dolup taşıyordu. (Seleme) devamla dedi ki: Kendilerine ne bir fayda, ne de bir zarar vermek imkanını bulamayan silahlı altı müşriği önüme katarak getirdim ve onları Rasûlullah (sav)'ın huzuruna çıkardım. Ömer ise yolda: Ey Allah'ın Rasûlü, biz bizimle savaş halinde olan bir topluluğun üzerine gidiyoruz. Bizim İse beraberimizde silah da yok, savaş araç gereci de yok. Rasûlullah (sav) bunun üzerine yoldan Medine'ye haber göndererek oradaki bütün silahlı, savaş araç ve gereçlerini getirdiler, Rasûlullah (sav)'a; Ebu Cehil'in oğlu İkrime senin üzerine besyüz atlı ile birlikte geldi; diye haber verildi. Rasûlullah (sav) Halid b. el-Velid'e: "İşte bu senin amcan oğlu, üzerine beşyüz kişi ile birlikte geliyor." dedi. Halid: Ben Allah'ın ve Rasûlünün kılıcıyım. Bunun üzerine o gün kendisine Allah'ın kılıcı adı verildi. Beraberinde bir grub atlı ile birlikte yola çıktı, kâfirleri bozguna uğratarak Mekke bahçelerine sığınmak zorunda bıraktı. Bu rivayet daha sahihtir. Aralarında çarpışma taşlarla olmuştu. Oklarla ve yayların uçlarıyla çarpışukları da söylenmiştir.

Bir başka açıklamaya göre elin çektilmesi ile yüce Allah şunu kastetmiştir: Yazdan antlaşma belgesinde şu şart koşulmuştu: Onlardan bize gelenleri biz onlara geri çevireceğiz. Bunun üzerine Mekke'den müslüman olmuş birtakım kimseler çıkıp geldiler. Rasûlullah (sav)'ın kendilerini müşriklere geri vermesinden korktukları için sahile doğru gittiler. Bunlardan birisi de Ebu Basîr idi. Bunlar kâfirlere baskın yapmaya, onların kervanlarını vurmaya koyuldular.. Nihayet Kureyş'in büyükleri Peygamber (sav)'a gelerek: Bizim emin olabilmemiz için onları sen yanına al, dediler, o da dediklerini yaptı.

Bir başka açıklamaya göre Gatafanlılarla, Esedliler Hayber yahudilerini müslümanlara karşı korumak istediler. Çünkü onlarla antlaşmaları vardı. Yüce Allah ise onları böyle bir işi yapmaktan alıkoydu. İşte ellerinin çekilmesi budur. "Batn-ı Mekke" hakkında iki görüş vardır. Birincisine göre bununla Mekke'yi kastetmektedir, ikinci görüşe göre de kastedilen Hudeybiye'dir. Çünkü Hudeybiye'nin bir bölümü Harem bölgesindedir.

el-Maverdî dedi ki: Yüce Allah'ım "Sili kendilerine karşı muzaffer kıldıktan sonra" buyruğu Mekke'nin fethi ile muzaffer kılmış olması demektir. Buna göre bu âyet-i kerime Mekke'nin fethinden sonra inmiş olmaktadır. Ayrıca bu buyrukta Mekke'nin sulh yoluyla fethedilmiş olduğuna delil vardır. Çünkü yüce Allah: "Onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendi" diye

buyurmuştur.

Derim ki: Sahih olan -daha önce ashab ve tabiinden olan tevil bilginlerinden naklettiğimize göre- bu âyet-i kerimenin, Mekke fethinden önce Hu-deybiye hakkında indiğidir.

Tirmizî rivayetle dedi ki: Bize Abd b. Humeyd anlattı, dedi ki: Bana Süleyman b. Harb arıttı, dedi ki: Bana Hammad b. Seieme, Sabit'ten anlattı, o Enes'ten naklen dedi ki: Seksen kişi Rasûlullah (sav) ve ashabı üzerine sabah namazı vaktinde -Peygamberi öldürmek kastı ile- Tenim tepesinden üzerlerine hücum ettiler. Hiçbir zarar veremedi yakalandılar. Rasûlullah (sav) onları serbest bıraktı. Yüce Allah da: "O... onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlardan çekendi" âyetini indirdi, Ebu İsa dedi ki; Bu hasen, sahih bir hadistir. [35] Daha önceden de geçmiş bulunmaktadır.

Mekke'nin fethine gelince, haberlerin gösterdiği şu ki; Mekke kılıç zoru ile fethedilmiştir. Bu hususa dair açıklamalar daha önce el-Hac Sûresi'nde (22/25. âyet, 3- başlıkta) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. [36] "Allah yaptığınızı çok iyi görendir."

25. Onlar, kâfir olanlar, sizleri Mescidi Haramdan, bekletilen kurbanlarınızı yerlerine varmaktan alıkoyanlardır. Eğer bilmediğiniz mümin erkeklerle mümin kadınlar olmayaydı ve siz onları bilmeyip çiğnemeyecek size onlardan dolayı da bir vebal İsabet etmeyecek oka idi (onlardan ellerinizi çekmezdi). Ta ki Allah dilediği kimseyi rahmetine soksun. Eğer onlar ayrılmış olsalardı, Ötekilerden kâfir olanları elbette acıklı bir azab ile azaplandırtmış olacaktık. [37]

"Onlar, kâfir olanlar, sizleri Mescid-i Haram'dan, bekletilen kurbanlarınızı yerlerine varmaktan alıkoyanlardır" hölütnüne dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Kâfirler ve Yaptıkları:

"Onlar kâfir olanlar...dır" buyruğu ile kastedilenler, Kureyşlilerdir. Onlar Hudeybiye yılı Peygamber (sav) ashabı ile birlikte umre yapmak üzere ihrama girdiklerinde Mescid-i Haram'a girmekten sizi alıkoymuşlardı. Ayrıca bekletilen kurbanlarınızı da yerine ulaşmasın diye engellemişlerdi. Halbuki bu onların inançlarına aykırı idi. Ancak, onların gururları ve cahiliye kibirleri dinen inançlarına uygun görmedikleri işleri yapmaya itmişti. İşte yüce Allah bundan

dolayı onları azarlamakta ve bu yaptıkları için onları tehdit etmektedir. Diğer taraftan Rasûlullah (sav)'ı da beyanı ve vaadi ile teselli etmektedir. [38]

2- Bekletilen Kurbanlıklar ve Kurbanlıkta Ortaklık:

"Bekletilen kurbanlarınızı" buyruğu, alıkonulan kurbanlarınızı... demektir. "Durdurulan diye de açıklanmıştır. Ebu Amr b. el-Ala: Toplu olarak bulunan, diye açıklamıştır.

el-Cevherî dedi ki: "Onu alıkoydu, bekletti" demektir. Müzari hali: diye, mastarı da diye gelir. Şanı yüce Allah'ın: Bekletilen kurbanlar" buyruğu da buradan gelmektedir. Şu işten seni bekleten (alıkoyan) nedir" denilir. Mescidde itikat tabiri de buradan gelmektedir ki, orada alıkonulmak, beklemek demektir.

"Yerlerine varmaktan" buyruğundaki "yerler"den kasıt, kesilmeleri gereken yerler demektir. Bu açıklamayı el-Ferra yapmıştır. Şafiî (r.a) harem diye açıklamıştır. Ebu Hanife (r.a) da böyle demiştir; Muhsar bir kimse (Hareme girmekten alıkonulan bir kimse)nin kurban kesme yeri Harem bölgesidir.

"Ha" harfi kesreli olarak; " Bir şeyin en nihai noktası" demektir, üstün olarak ise (mahal şeklinde) insanların bulundukları yer demektir. Peygamber efendimizin götürdüğü kurbanlıklar yetmiş deve idi. Fakat yüce Allah lütfuyla o yeri (Hudeybiye'de alıkonuldukları yeri) kurbanını keseceği yer kılmıştır. Daha önce el-Bakara Sûrci'nde yüce Ailah'sn: "Eğer ahkonulursanız..." (el~Bakara, 2/176) buyruğu açıklanırken geçtiği üzere, ilim adamları bu hususta farklı görüşlere sahiptirler, sahih olan kaydettiğimiz görüştür.

Müslim'in, Sahih 'indeki rivayete göre Ebu'z-Zübeyr, Cabir b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Biz Rasûlullah (sav) ile birlikte Hu-deybiye yılında deveyi de yedi kişi adına, ineği de yedi kişi adına kestik. Yine ondan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) ile birlikte hac ve umrede her yedi kişi bir büyük baş hayvana ortak olduk (ve kurban kestik). Bunun üzerine bir adam Cabir'e: Peki deveye ortak olunduğu gibi ineğe de ortak olunur mu? diye sordu. O; O da ancak büyükbaş hayvanlardan birisidir, dedi. Cabir, Hudeybiye'de hazır bulunmuş ve şöyle demiştir: O gün biz yetmiş büyükbaş hayvan kestik.

Herbir büyükbaş yedi kişi ortak okluk [39]

Buharî'de İbn Ömer'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) ile birlikte umre yapmak üzere yola çıktık. Kureyş kâfirleri Beytullah'a varmamızı engelledi. Rasûlullah (sav) develerini kesti ve başını traş etti. [40]

Denildiğine göre; o gün Peygamber efendimizin başını traş, eden şahıs Hu-zaalı

Hiraş b. Umeyye b. Ebi'l^f s idi. Rasûlullah (sav) müslümanlara kurbanlarını kesip ihramdan çıkmalarını emretti. Onlar Rasûtullah (sav)'ı gazaplan-dıracak şekilde bir süre duraksadıktan sonra verilen emri yerine getirdiler. Bu sırada Um Seleme kendisine şöyle demişti: Sen kurbanını kesersen onlar da keseceklerdir. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) kurbanlıklarını kesti, onlar da onun kesmesi üzerine kurbanlarını kestiler, Rasûlullah (.sav) saçlarını traş etti ve saçlarını traş edenlere üç defa, kısaltanlara da bir defa dua etti[41]

Ka'b b. Ucre'nin başından yüzü üzerine bitlerin düştüğünü görünce: "Şu haşerelerin seni rahatsız ediyor mu?" diye sorunca o: Evet demişti. Bunun üzerine Hudeybiye'de iken ona başını traş etmesini emretti. Bunu Buharı ve Darakutnî rivayet etmiş olup [42]daha önce el-Bakara Sûresinde (2/196. âyet, "Artık içinizde her kim hasta olur..." bölümü, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [43]

3- Kurbanların Yerlerine Varmasının Alıkonulması:

Kurbanlarınızı" buyruğu iki ayrı söyleyiş halinde ile şekillerinde kullanılır. Yine: " Kurban yerine varıncaya kadar" (et-Bakara, 2/196) buyruğunda hem şeddeli, hem şeddesiz okunmuştur, tekili 'dır. Yine buna dair açıklamalar daha önce el-Baka-ra Sûresi'nde (âyetin belirtilen bölümünün tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bu buyruk: "Sizleri... alıkoyanlardır" buyruğundaki ("sizleri" anlamını veren): "Kef" ve "mim" harflerine atfedil m işe ir.

"Bekletilen" anlamındaki buyruk haldir. "Yerlerine varmaktan" buyruğundaki: ise "sizi...alıkoyanlar" buyruğuna hamledilerek nasb konumundadır, Onlar hem sizleri, hem de bekletilen kurbanları yerine varmaktan alıkoyanlardır, demektir. Mefulün leh olması da mümkündür. Şöyle buyurmuş gibi olur: Onlar kurbanlıkların yerine ulaşmasını istemedikleri için alıkoyanlardır.

Ebu Ali dedi ki: Bu harfın: "Alıkoymak" üzerine hamledilmesi doğru olamaz. Çünkü biz: "Bekledi" fiilinin müteaddi (geçişli) geldiğini bilmiyoruz. Ayet-i kerimede "bekletilen" anlamındaki buyruğun manaya hamledilerek gelmesi de mümkündür. Sanki bu buyruk "alıkoymak" anlamında olduğundan ötürü anlamı da buna göre yorumlanmış olmaktadır. Tıpkı "refes" lafzının "ilişki kurmak" anlamına gelerek ile teaddi ettirilmesine benzer. (Bk. el-Bakara, 2/187. âyetin başı)

Eğer buna göre açıklanacak olursa, Sibeveyh'in görüşüne kıyasla nasb konumunda olur. el-Halil'in görüşüne kıyasla da cer konumunda olur yahutta mefulün leh olur. Şöyle buyurulmuş gibidir: Yerine ulaşması istenmediğinden

alıkonulan, bekletilen...

Diğer taraftan daha önceden geçtiği için (il)'in cer konumunda olması da mümkündür. Şöyle buyurulmuş gibidir: Onlar sizi Mescid-i Ha-ram'dan alıkoydukları gibi, kurbanlıkları da yerlerine ulaştıktan alıkoymuşlardır. Sibeveyfrin, Yunus'tan naklettiği şu kullanım da buna benzemektedir: "Ben ya Zeyd, ya da Amr olan bir adama uğradım" derken, daha önce zikredildiği için (be) harf-i cenini takdir ederek okumuştur.

"Eğer bilmediğiniz mümin erkeklerle mümin kadınlar olmayaydı ve siz onları bilmeyip, çiğnemeyecek, size onlardan dolayı da bîr vebal isabet etmeyecek olsa idi (onlardan ellerini çekmezdi)" bölümüne dair açıklamalarımızı da üç başlık halinde sunacağız.bu [\[44\]](#) [\[45\]](#)

4- Varlıkları Bilinmeyen Mümin Erkekler ve Kadınlar;

"Eğer bilmediğiniz mümin erkeklerle, mümin kadınlar olmayaydı..."

buyruğu ile Mekke'de kâfirler arasında bulunan Seleme b. Hişarn, Ayyaş b. Ebi Rebia, E bu Cendel b. Süheyl ve benzeri mustazaf müminleri kastetmektedir.

"Bilmediğiniz" tanımadığınız bir açıklamaya göre de, mümin olduklarını bilmediğiniz demektir.

"Ve siz onları bilmeyip" öldürmek ve onlara zarar vermek suretiyle "çiğnemeyecek..."

Nitekim -aynı kökten olmak üzere-: "O topluluğu çiğnedim" denilir, onlara zarar verdim demektir.

Buyruktaki "...me"nin "erkekler ve kadınlardan bedel, merfu olması mümkündür. Eğer sizin mümin erkeklerle, mümin kadınları bilmeden çiğnemeniz sözkonusu olmayacak olsaydı, diye buyurmuş gibidir. Bunun: " (kendilerini) bil(me)diğiniz" lafzındaki "mim" ile "he" zamirinden bedel olarak nasb olması da mümkündür. O vakit ifade; Onların çiğnenme-sîni (çiğnendiğini) bilmediğiniz... takdirinde olur. Her iki şekilde de buyruk bedeli istimaldir. "Bilmediğiniz" buyruğu ise "erkekler" ile "kadınlar"ın sıfatıdır.

" Olsa İdi" buyruğunun cevabı hazfedilmiştir ki, ifadenin takdiri şöyledir: Eğer,bilmediğiniz mümin erkek ve mümin kadınları çiğnemeniz söz-konusu olsaydı, yüce Allah size Mekke'ye girmeye izin verir, sizi onlara musallat ederdi. Fakat Biz orada bulunup imanını gizleyen kimseleri koruduk,

ed-Dahhak: Şayet kâfirlerin sulblerinde ve kadınların rahimlerinde mümin erkeklerle, mü'min kadınlar bulunmamış ve siz de onların babalarını bilmeden çiğneyip böylelikle çocuklun helak olmayacak olsaydı... diye açıklamıştır. [\[46\]](#)

5- Bilmeden ve İstemeyerek Yapılan Kötülüklerin Verdiği Sıkıntı:

"Size onlardan dolayı da bir vebal isabet etmeyecek olsa idi" buyruğun-daki: " (mealde:) Vebal" ayıp ve kusur demektir. Bu da uyuz anlamı Hu ve bundan sonraki bölümler aynı âyetin devamı olduğundan ötürü -müelliF başlıklara yeniden bir ve iki diye rakam vermiş ise de- biz tiçlen itibaren sırayı devam ettirmeyi uygun bulduk na gelen: ("mefale" vezninde bir kelimedir. Yani eğer müşrikler: Bunlar kendi dindaşlarını öldürdüler, demeyecek olsaydı,..

Şöyle de açıklanmıştır: Yani onları öldürdüğünüz için hataen öldürme kef-fareti ödemek yükümlülüğü ile karşı karşıya kalmayacak olsaydınız... Çünkü yüce Allah dar-ı harpte bulun.up oradan hicret etmemiş ve mümin olduğu da bilinmeyerek öldürülen müminin katilinin diyet ödemeyip, kefarette bulunacağını şu buyruğu ile farz kılmıştır: "Şayet mümin olmakla beraber size düşman olan bir kavimden ise o zaman (katilin) mümin bir köle azad etmesi gerekir" (en-Nisa, 4/92) Bu açıklamayı d-Kelbî, Mukatil ve başkaları yapmıştır. Buna dair açıklamalar daha önce en-Nisa Sûresi'nde (4/92. âyet, 12. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Zeyd; " Vebal, günah" demektir, demiştir. el-Cevhcri ve İbn İs-hak da: Diyet borcu diye açıklamışlardır. Kutrub, zorluk ve sıkıntı diye açıklamıştır. Bunun gam ve keder anlamında olduğu da söylenmiştir. [\[47\]](#)

6- Ashab Kasten Bir Günah İşlemekten ve Başkasına Haksızlık Etmekten Uzaktı:

"Bilmeytp" buyruğu ashab-ı kiramın faziletini onaya koymakta, onların günah işlemek ve başkasına haksızlıkta bulunmaktan yana uzak kalmak gibi güzel bir niteliklerinin bulunduğunu haber vermektedir. Öyle ki, onlar bu kabilden herhangi birisine bir zarar verecek olurlarsa, bu ancak kasıt dışı olabilirdi. Bu da karıncanın Süleyman (a.s)'ın askerlerini nitelendirirken söylediği: "Süleyman ve askerleri farketmeyip sizi çiğnemesin." (en-Neml, 27/18) sözlerinde dile getirdiği durumu andırmaktadır.

Buyruğun: "Tâ ki Allah dilediği kimseyi rahmetine soksun. Eğer onlar ayrılmış olsalardı..." bölümüne dair açıklamalarımızı da dört başlık halinde sunacağız:

[\[48\]](#)

7- Allah Dilediğini Rahmetine Alır:

"Tâ ki Allah dilediği kimseyi rahmetine soksun..." buyruğundaki: "Tâ ki... soksun" lafzındaki "lam" hazfedilmiş bir lafza taalluk etmektedir. Yani eğer siz onları öldürmüş olsaydınızı, elbette Allah da onları rahmetine sokardı.

Bunun "imarı" lafzına taalluk etmesi de mümkündür. Ancak mümin kadınlar dışarda bırakılarak mümin erkekler hakkında, mümin erkekler dışarda bırakılarak mümin kadınlar hakkında kabul edilemez. Çünkü hepsi de rahmetin kapsamına girerler.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Yüce Allah'ın sizlere müşriklerle savaşma ilnini vermeyiş sebebi, barıştan sonra Mekke ahalisinden kurtulacağını hükme bağladığı kimselerin kurtulması içindir. Nitekim böyle olmuştu. Onlardan birçok kimse İslâm'a girmiş, İslâm'a güzel şekilde bağlanmış ve böylelikle Allah'ın rahmetine yani cennetine girmiş oldular. [49]

8- Müminlerin Kâfirler Arasında Bulunması...:

"Eğer onlar ayrılmış olsalardı* yani kâfirlerden ayırdedilecek bir şekilde bir tarafa ayrılmış olsalardı demektir.

Bu açıklamayı el-Kulebt yapmıştır. el-Kelbî de onlardan ayrı bir fırka olarak bir kenara çekilmiş olsalardı, diye açıklamıştır. Bir başka açıklama da şöyledir: Eğer müminler kâfirler arasından çıkacak olursa, yüce Allah kılıçla kâfirleri elbette azaplandırır. Bu açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır. Fakat Allah müminler sayesinde kâfirlere gelecek zararı önler.

Ali (r.a) dedi ki: Ben Peygamber (sav)'a şu: "Eğer onlar ayrılmış olsalardı, ötekilerden kâfir olanları elbette acıklı bir azab ile azaplandırmış olacaktı" âyeti hakkında sordum da şöyle buyurdu: "Bunlar Allah'ın peygamberinin atalarından olan müşrikler ile unlardan sonra ve onların döneminde bulunan müşrikler olup, sulblerinde müminlerin bulunduğu kimselerdir. Eğer müminler kâfirlerin sulblerinden ayrılmalardı, yüce Allah kâfirleri can yakıcı bir azab ile azaplandırırdı. [50]

9- Kâfirler Arasında Müminler Bulunursa ve Kâfirler Müminlerle Kendilerini Koruyacak Olursa Hüküm Nedir?

Bu âyet-i kerime müminin İhlal edilmesi yasak olan hakları dolayısıyla eğer kâfire ancak mümine bir eziyet vermekle eziyet vermek imkanı varsa-kâfire zarar verilemeyeceğine delildir.

Ebu Zeyd dedi ki: İbnu'l-Kasım'a sordum: Müşriklerden bir topluluk eğer kendilerine ait bir kalede bulunuyorlarsa, müslümanlar da onları kuşatma altına almış olup, aralarında ellerinde inüslüman esirler de bulunuyor ise acaba o kale ateşe verilebilir mi, verilemez mi? Görüşün nedir?

İbnu'l-KiLsım dedi ki: Ben Malik'e gemilerinde bulunan müşrik bir topluluk hakkında şöyle bir soru sorulurken dinledim: Gemilerinde beraberlerindeki esirler varken, onların gemilerini ateşe verebilir miyiz? Malik bunun uygun olacağı görüşünde değilim dedi. Çünkü yüce Allah Mekkeliler hakkında: "Eğer onlar ayrılmış olsalardı, ötekilerden kâfir olanları elbette acıklı bir azab ile azaplandırmış olacaktık" diye buyurmaktadır.

Bir kâfir, bir müslümanı önüne kalkan gibi koyacak olursa, yine ona ok atmak caiz olmaz. Şayet birisi böyle bir iş yapacak tılop da müslümanlardan birisinin telef olmasına sebep teşkil ederse, hem diyet ödemesi hem de keffarelte bulunması gerekir. Eğer durumu bilmiyor iseler diyet de gerekmez, keffaret de gerekmez. Çünkü müslümanlar böyle bir durumu bildikleri takdirde ateş etmek hakkına sahip değildirler, Şayet böyle bir şey yapacak olurlarsa, bu sefer hata yoluyla katil olurlar. Akilelerinin de diyet ödemeleri gerekir. Eğer bu durumu bilmiyor iseler, o zaman ateş edebilirler. Şayet bu işi yapmaları kendilerine mubah kılınacak olursa, bundan dolayı haklarında herhangi bir sorumluluğun kalması da caiz olmaz.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bir kesim buyruğun: Eğer müminler annelerin karnından ve erkeklerin sulbünden bir kenara ayrılmış olsalardı... diye açıklamışlardır ki; bu zayıf bir açıklamadır. Çünkü sulbte veya annesinin karnında bulunan bir kimsenin çiğnenmesi de sözkonusu değildir, ondan dolayı bir keder ve günah da isabet etmez. Halbuki yüce Allah açık bir ifade kullanarak: "Eğer bilmediğiniz mümin erkeklerle, mümin kadınlar olmayaydı ve siz onları bilmeyip çiğnemeyecek... olsaydınız" diye buyurmaktadır. Böyle bir ifade ise kadının karnında ve erkeklerin sulbünde bulunan kimseler hakkında kullanılamaz. Bu ancak el-Velid b. el-Velid, Seleme b. Hişam, Ayyaş b, Ebi Rebia, Ebu Cend b. Süheyl gibileri hakkında kullanılır. Malik de böyle demiştir: Biz Bizanslılara ait bir şehri kuşattık. Onlara giden su kesildi. Bunun için esirleri kendilerine su getirmek üzere indiriyorlardı. Hiç kimse onlara ok atamıyordu. Böylelikle biz istemediğimiz halde onlar su alabiliyorlardı.

Ebu Hanife mezhebine mensub arkadaşları ve es-Sevrî ise aralarında müslüman esirler ve onların çocukları bulunsa dahi müşriklerin kalelerine ok atılmasını caiz kabul etmişlerdir. Şayet kâfir müslüman bir çocuğu kendisine kalkan yapacak olursa, müşrik olan kimseye atılır. Eğer müslümanlardan birisine isabet ederse,

bundan dolayı ne diyet vardır ne de keffaret.

es-Sevrî ise böyle bir durumda diyet yoktur ama kefarete vardır, demiştir. Şafiî de bizim (Malikilerin dediği) gibi demiştir. Bu zaten açıkça anlaşılan bir husustur, çünkü haram olan bir yolla mubah olan bir işe ulaşmaya kalkışmak caiz değildir. Özellikle bu hususla müslümanın canı sözkonusu ise. O halde kabul edilecek tek görüş Malik'in -Allah ondan razı olsun- görüşüdür, Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Kimi hallerde kalkan edinilenin öldürülmesi caiz olabilir ve yüce Allah'ın izniyle bunda görüş ayrılığı dahi olmaz. Bu ise maslahatın zarurî, külli ve katî olması halindedir. Maslahatın zarurî olmasının anlamı: Kâfirlere kalkan edinilenler öldürülmedikçe, kâfire erişmek imkanı bulunmaması halidir. Külli olmasının anlamı; Bu maslahatın bütün ümmeli katî olarak ilgilendirmesidir, Öyle ki o kalkan edinilenin öldürülmesi bütün müslümanların maslahatına olacak. Çünkü böyle yapılmayacak olursa, kâfirler kalkan edindiklerini öldürür ve bütün ümmeti ele geçirirler. Maslahatın katî oluşuna gelince, bu maslahat katî olarak ve ancak kalkan halinde edinilenin öldürülmesi halinde gerçekleştirilebilir olacak.

İlim adamlarımız derler ki: Bu kayıtlarıyla birlikte böyle bir maslahatın muteber olacağında görüş ayrılığının olmaması gerekir. Çünkü bu varsayımda kalkan edinilen kişi kesinlikle öldürülmüş olacaktır. Ya düşman eliyle öldürülecek, bu takdirde düşmanın bütün müslümanları istila etmesi şeklindeki o pek büyük kötülük ortaya çıkacaktır yahutta müslümanlar tarafından öldürülecek ve düşman perişan edilirken, bütün müslümanlar kurtulmuş olacaktır. Akli başında bir kimsenin kalkıp: Bu durumda hiçbir şekilde kalkan edinilen öldürülemez, demesi düşünülemez. Çünkü böyle bir kanaat buna bağlı olarak hem kalkanın, hem İslâmın, hem de müslümanların yok olmalarını gerektirir. Fakat böyle bir maslahat tamamıyla mefsetten (kötülükten) uzak olamadığından ötürü, meseleyi iyice tetkik edemeyen kimseler böyle bir şeyi kabullenemezler. Ancak böyle bir mefset bundan sağlanacak sonuçlara nisbetle yoktur ya da yok hükmündedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[51\]](#)

10- Kiraate ve Nahve Dair Bazı Açıklamalar:

"Eğer onlar ayrılmış olsalardı" anlamındaki buyruk genel olarak: diye okunmuştur. Ancak Ebu Hayve bu lafzı: diye okumuştur. Anlam itibariyle diğer okuyuşla aynıdır.

"Ayrılmak" demektir. "Ayrıldılar" lafzı; vezninde olup, " Ayrıldım" fiilinden

gelmektedir. Bunun vezninin: olduğu da söylenmiştir.

(Kâfir olanları elbette... azablandırmış olacaktır" buyruğunun başındaki "lam" harfinin iki ifadenin cevabı olduğu söylenmiştir. Birisi: "Erkeklerle... olmayaydı" ifadesinin, diğeri ise: "Eğer ayırmış olsalardı" ifadesinin cevabıdır.): Eğer...meyecek olsa idi" lafzının cevabının hazfedildiği de söylenmiştir ki; daha önce geçmişti. Buna karşılık; "Eğer onlar ayrılmış olsalardı" yeni bir cümle olmaktadır. [52]

26, Hani kâfirler kalplerinde o taassub ve kibir, yani cahiliye ta-assub ve kibirini koymuşlardı da Allah da hemen huzur ve sükununu Rasûlünün ve müminlerin üzerine indirmişti. Onlara takva sözü üzerinde sebat vermişti. Onlar zaten buna daha layık ve buna ehil idiler. Allah herşeyi çok İyi bilendir.

Buyruğun başındaki: "Hani" lafzındaki amil yüce Allah'ın: "Elbette... azaplandırmış olacaktık" anlamındaki buyruktur. Yani onlar bunu yaptıklarında Biz de elbette onları azaplandıracaktık. Yahut amil, "Hatırlayın ki" anlamındaki mukadder bîr fiildir.

"Hamîyet: Taassub ve kibir" buyruğu "failet" vezninde olup kibirlilik demektir. Bir işten utandığını bundan sıkılıp öyle bir işi yapmayı kendisine yedirmedigini anlatmak isteyen bir kimse: "Ben bu işi kendime yediremiyorum, kendine yedirememek" denilir. el-Mütelemmis'in şu be-yitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Şunu bil kî, şüphesiz ki ben onlardanım, benim namus ve şerefini onların namus ve şerefidir, Burnunu kökten koparılmaya karşı himaye eden bir kimse gibiyim."

ez-Zührî dedi ki: Onların hamiyeti Peygamber (sav)'ın risaletini ikrar etmeyi ve "rahman ve rahim Allah'ın adı ile" diye başlamayı kabullenmeyişle-ri ile müslümanları Mekke'ye girmekten engellemiş olmalarıdır. "Rahman ve rahim Allah'ın adı ile": ve "Muhammed Allah'ın Rasûlüdür" ibarelerinin yazılmasını kabul etmeyen kişi önceden de geçtiği üzere Süheyl b. Amr idi.

İbn Bahr dedi ki: Onların hamiyetleri yüce Allah'ı bırakarak tapındıkları ilahlarına taassubla bağlılıkları ve o ilahlarından başkalarına ibadet etmeyi kabul etmeyişleri, yüz çevirişleridir.

"Cahîlîye taassub ve kibiri"nin şu anlama geldiği de söylenmiştir: Onlar bizim oğullarımızı, kardeşlerimizi öldürdüler şimdi de biz evlerimizde kalacağız ve onlar bizim bulunduğumuz yere girecekler (öyle mi?) Lat ve Uz-za'ya yemin olsun ki o (Muhammed) buraya ebediyyen giremeyecektir, dediler.

"Allah da hemen huzur ve sükununu" yani rahatlığını ve ağırbaşlılığını "Rasûlünün ve müminlerin üzerine indirmişti." Denildiğine göre yüce Allah razı oluş ve teslimiyet ile onlara sebat verdi, o kâfirlerin kalplerine soktuğu taassubun bir benzerini müminlerin kalplerine sokmadı.

"Onlara takva sözü üzerinde sebat vermişti." Takva sözünün "la ilahe ilallah" olduğu söylenmiştir. Bu, Ubeyy b. Ka'b'dan, o Peygamber (sav)'dan diye merfu bir hadis olarak da rivayet edilmiştir. [53]

Ali, İbn Ömer, İbn Abbas, Amr b. Meymun, Mücahid, Katade, İkrime, ed-Dahhak, Sekme b. Kuheyl, Ubeyy b. Umeyr, Talha b. Musarrif, er-Rabî, es-Süddî ve İbn Zeyd'in de görüşü budur. Ata el-Horasanî de böyle demiş, o ay-ncâ "Muhammedu'r-Rasûlullah'ı da ilave etmiştir.

Yine Ali ve İbn Ömer'den gelen rivayete göre bu "la ilahe illallah valla-hu ekber" sözüdür. Ata b. Ebi Rebah ile yine Mücahid: O "la ilahe illallah vah-dehu la şerike leh, lehu'l-mülkü ve lehu'l-hamdu ve huve ala külli şeyin kadir: Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur. Mülk yalnız O'nundur. hamd yalnız O'nadır, O herşeye gücü yetendir" sözüdür.

ez-Zührî "Bismillahirrahmanirrahîm"dir demiştir. Yani müşrikler bu sözü söylemediler. O bakımdan yüce Allah bu sözü müminlere ait bir özellik kıldı.

"Takva sözü" kendisi ile şirkten sakınılan söz demektir. Yine Mücahid'den nakledildiğine göre "takva sözü" ihlastır.

"Onlar zaten buna daha layık ve daha ehil idiler." Mekke kâfirlerinden buna daha çok hak sahibi idiler.

Çünkü yüce Allah onları dini ve peygamberine arkadaşlık yapmak için seçmiştir.

"Allah herşeyi çok iyi bilendir." [54]

27. Andolsun Allah, Rasûlüne gösterdiği rüyayı hak ile tasdik etmiştir. Elbette - ve Allah'ın izni ile- Mescid-i Haram'a korkusuzca, emniyetle, başlarınızı traş ettirmişler ve kısaltmışlar olarak gire-ceksinizdir. Sizin bilmediğinizi bilip ondan önce yakın bir fetih nasib etmiştir.

Katade dedi ki: Rasûlullah (sav) rüyasında bu şekilde Mekke'ye gireceğini görmüştü. Hudeybiye'de Kureyşlilerle barış yapınca münafıklar şüpheye düştüler. Nihayet Rasûlullah (sav) Mekke'ye gireceğini söyledi. Yüce Allah da: "Andolsun Allah Rasûlüne gösterdiği rüyayı hak ile tasdik etmiştir"

buyruğunu indirerek onlara bir başka senede Mekke'ye gireceklerini ve Rasûlullah (sav)'ın rüyasının gerçek olduğunu bildirdi.

Denildiğine göre; "rüya belli bir vakit ile sınırlı değildir. O girecektir" diyen kişi

Ebu Bekir'dir. Yine rivayet edildiğine göre bu rüya Hudeybiye'de görülmüştü. Peygamberlerin rüyası da bir haktır. Rüya peygamberlere vahiy şekillerinden birisidir.

"Elbette -ve Allah'ın izni ile- Mescidi Haram'a... gireceksinizdir." Bu gelecek yıl gireceksiniz, demektir.

İbn Keysan dedi ki: Bu Peygamber (sav)'a rüyasında söylenmiş sözlerin ifadesidir. Rüyasında ona adeten görülen şekliyle hitab edildi. Yüce Allah Rasûlü hakkında bu sözleri böylece söylediğini haber verdi. İşte bundan dolayı istisnada bulundu. (İnşaallah, Allah'ın izni ile, dedi.) Yüce Allah'ın emrettiği şekilde edebe uygun bir ifade kullandı. Çünkü yüce Allah: "Sakın hiçbir şey hakkında: Ben bunu mutlaka yarın yapacağım, deme! Meğer ki Allah dilemiş ola (inşaallah yapacağım de)." (el-Kehf, 18/23)

Burada bildiği bir hususta istisna yapması, insanlar bilmedikleri hususlarda istisna yapmaları içindir diye açıklanmıştır ki, bu açıklama Sa'leb'e aittir.

Bir başka açıklamaya göre yüce Allah Hudeybiye'de kendisi ile birlikte bulunan kimselerden bir kısmının canını alacağım biliyordu. İşte bu husus dolayısıyla istisna yapılmıştır. Bu açıklamayı el-Hüseyn b, el-Fadl yapmıştır.

Bir başka açıklamaya göre buradaki istisna yüce Allah'ın: "Emniyetle" buyruğundandır ve bu kullara adet üzere yapılan hitab ile ilgilidir.

"Allah'ın teni İle (inşaallah)" buyruğunun, Allah size oraya girmeyi emredecek ohirsa... anlamında olduğu da söylenmiştir. Allah size bu işi kolay -laştırırsa anlamındadır diye de açıklanmıştır. Bir açıklamaya göre "İnşaallah: Allah'ın izni ile" Allah'ın dilediği şekilde anlamındadır.

Ebu Ubeyde dedi ki: Buradaki: "Zaman" anlamındadır. Allah'ın dilediği zaman demek olur. Bu da yüce Allah'ın "Allah'tan korkun, faizden arta kalant da bırakın. Eğer müminler iseniz" (el-Bakara, 2/278) buyruğuna benzemektedir. Buradaki: "Eğer... iseniz" buyruğu: " Madem...siniz" demektir.

Ancak bunun böyle olması uzak bir ihtimaldir. Zira;mazi fiilde kullanılır, ise muzari fiil ile kullanılır. Burada sözü edilen giriş, gelecekte olacaktır. Onlara Mescid-i Haram'a gireceklerini vaadetmiş ve bunu kendisinin dilemesi şartına bağlamıştır. Bu ise Hudeybiye yılında olmuştu. Peygamber de bunu ashabına haber vermiş, onlar da bu işe sevinmişlerdi. Daha sonra onların ümit ettikleri yılda bu iş olmayıp, sonraya kalınca bundan rahatsız oldular, bu iş onlara ağır geldi. Peygamber de müşriklerle barış yapıp geri döndü, Ertesi sene yüce Allah Mekke'ye girmelerine izin verdi ve: "Andol-sun Allah Rasûlîne gösterdiği rüyayı bak ile tasdik etmiştir" diye buyurdu. Rüyada kendisine: "Elbette -ve Allah'ın izni ile- Mescid-i Haram'a... gî-receksinizdîr" denilmiş yüce Allah da

kitab-ı keriminde rüyada peygamber efendimize söylenenleri bize nakletmiş bulunmaktadır. O halde bazılarının ileri sürdükleri gibi; istisna şüpheyi delalet ettiğinden dolayı burada da şüphenin varlığı sözkonusu olmaz. Çünkü yüce Allah şüphe etmez. Esasen: "Elbette... gireceksin!zdir" tahkik ifade eder, şüphe nasıl olabilir ki? O halde buradaki: "...se (ki mealde... ile diye karşılanmıştır)"; "Zaman (dilediği zaman)" anlamındadır.

Düşmanlardan yana "Emniyetle başlarınızı traş ettirmişler ve kısaltmışlar olarak gireceksinizdir." Hem başları traş etmek, hem kısaltmak erkekler için sözkonusudur. İşte bundan dolayı buyrukta müzekker kip, müennes kip yerine (tağlib yoluyla) kullanılmıştır. Traş olmak daha efdaldır. Kadınlar hakkında ise sadece saçların kısaltılması sözkonusudur. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/196. âyet; "Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin" bölümü ile ilgili 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Sahih'te yer alan rivayette: Muaviye, Merve tepesi üzerinde Peygamber (sav)'in saçlarını bir makas ile kısaltmıştır^[55] denilmektedir. Ancak bu hacda değil, umrede olmuştur. Çünkü Peygamber (sav) yaptığı haccında saçlarını traş ettirmişti.

"Korkusuzca" buyruğu "traş ettirmişler ve kısaltmışlar olarak" anlamındaki lafızlardan haldir. Korkmayanlar olarak, takdirindedir.

"Sizin bilmediğinizi bilip..." Yani yüce Allah Mekke'ye girişi erteletmekteki hayır ve faydaları sizin bilmediğiniz şekilde bilmiştir. Şöyle ki: Peygamber (sav) Hudeybiye'den geri döndüğünde oradan Hayber'e gitti ve Hayber'i fethetti. Hayber'deki malları alıp döndü. O yılda bulunandan kat kat fazlası güç, silah, araç ve gereci elde etti. Böylece Mekke'ye o yılda sahip olunan güç ve gerecin kat kat fazlası hazırlanmış olarak Mekke'ye yürüdü.

el-Kelbî dedi ki: Yani O, Mekke'ye bir sene sonra gireceğinizi biliyordu, siz ise bilmiyordunuz.

Bir başka açıklamaya göre O, Mekke'de sizin varlıklarını bilmediğiniz mümin erkeklerle, mümin kadınların var olduğunu biliyordu,

"...Ondan önce yakın bir fetih nasıb etmiştir." Yani Peygamber (sav)'ın rüyasında gördüğünden Önce Hayber'in fethini nasıb etmiştir, Bu açıklamayı İbn Zeyd ve ed-Dahhak yapmıştır. Bunun Mekke fethi olduğu da söylenmiştir. Mücahid dedi ki: Bundan kasıt Hudeybiye barışıdır. Müfessirlerin çoğu da böyle demiştir.

ez-Zührî dedi ki: Yüce Allah, İslâm'da Hudeybiye barışından daha büyük hiçbir fetih gerçekleştirilmiş değildir. Çünkü (o zamana kadar) insanlar karşı karşıya geldiler mi savaş oluyordu. Barış gerçekleşince savaş ağırlıklarını bıraktı, insanlar birbirlerine karşı güven duymaya başladılar. Bir araya geldiler, karşılıklı konuştular ve tartıştılar. Akıllı bir şeylere eren kiminle İslâm konuşuldu ise,

mutlaka İslâm'a girdi. O iki yıl arasında İslama bundan önce İslâm'a girmiş olanlar kadar hatta daha fazlası girdi. Bu hususun doğruluğunu şu göstermektedir: Hudeybiye gününde hicretin altıncı yılında 1400 kişi idiler, Hudeybiye'den sonra ise sekizinci yılda onbin kişi idiler, [\[56\]](#)

28.0 RasÜlünü hidayet ile ve hak dia ile -onu bütün dinlere üstün kılmak İçin- gönderendir. Şahid olarak Allah yeter.

"O Rasûlümi" yani Muhammed (sav)'ı "hidayet ile ve hak din ile -onu bütün dinlere üstün kılmak için- gönderendir." Bütün dinlerin üstüne çıkarmak için gönderendir. "Din" mastar anlamında bir isimdir. Tekili ve çoğulu aynı' şekildedir.

"Rasûlünü diğer bütün dinlere üstün kılsın diye" önce delil ile sonra el ve kılıç ile kendisinin teşrî buyurmuş olduğu din ile, diğer bütün dinleri neshet mek suretiyle üstün gelmesi, diye de açıklanmıştır.

"Şahid olarak Allah yeter" buyruğundaki: "Şahid olarak" buyruğu tefsir (temyiz) olarak nasbedümiştir. (Allah lafzının başındaki) "be" ise za-iddir. Yani Allah şahid olarak peygamberine yeter. O'nun peygamberi lehine yaptığı şahidlik mucizelerle gerçekleşmiş olup, peygamberliğinin doğruluğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Onunla gönderilene; "şahid olarak Allah yeter." Çünkü kâfirler "bu Allah'ın Rasûlü Muhammed'in anlaştığı barış şartlandır" diye yazmasını kabul etmemişlerdi. [\[57\]](#)

29. Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte olanlar kâfirlere karşı sert ve katı, kendi aralarında merhametlidirler. Sen onları rükû' ediciler ve secde ediciler, Allah'tan bir lütuf ve bir rıza isteyenler olarak görürsün. Secde izinden nişanları yüzlerindedir. Onların Tevrat'taki vasıfları budur. İncil'deki vasıflarına gelince, o önce filizini yarıp çıkarmış, sonra onu gittikçe kuvvetlendirmiş, sonra kalınlaşıp gövdesi üzerine doğrulmuş, ekincilerin hoşuna giden bir ekin gibidir. Bununla kâfirleri öfkelenmek için (bu örneği verdi). Allah iman edip salih amel işleyenlere bir mağfiret ve büyük bir mükafat vaadetmiştir. Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- Allah'ın Rasûlü Muhammed ve Beraberindekiler:

"Muhammed Allah'ın Rasulüdür." buyruğunda "Muhammed" mübteda,

"Rasûlûdür" buyruğu onun haberidir. "Muhammed" mübteda, "Allah'ın Rasûlü" buyruğu onun sıfatı, "onunla birlikte olanlar" mübtedaya atıf, ondan sonraki buyrukların haber olduğu da söylenmiştir[58]

Bu takdire göre "Allah'ın Rasûlü" anlamındaki buyruk üzere vakıf yapılmaz. Ancak birinci takdire göre "Allah'ın Rasûlûdür" anlamındaki buyruk üzerinde vakıf yapılır. Çünkü o yüce peygamberin nitelikleri, ashabının belirtilen niteliklerinden fazladır. Buna göre "Muhammed" mübteda, "Allah'ın Rasûlûdür" haber olur. "Onunla birlikte olanlar" da ikinci bir mübteda olur. "Sert ve katı(dırlar)" ikinci mübtedanın haberi, "merhametlidirler" lafzı da ikinci haber olur.

Bu sıfatların Peygamber (sav)'ın ashabının genelinin nitelikleri olması en uygun görülendir- İbn Abbas dedi ki: Hudeybiye'ye katılanlar kâfirlere karşı sert ve katıdırlar. Yani bir arsianın avına karşı olduğu şekilde serttirler.

"Onunla birlikte olanlar" ile bütün müminlerin kastedildiği de söylenmiştir.

"Kendi aralarında merhametlidirler." Biri diğerine merhamet eder. Birbirlerine şefkat gösterir ve birbirlerini severler, diye açıklamıştır.

el-Hasen: "Kâfirlere karşı sert olarak, kendi aralarında merhametli olarak davranırlar" şeklinde hal olarak nasb ile okumuştur, Şöyle demiş gibidir: Onunla birlikte bulunanlar ise, kâfirlere karşı sert ve kendi aralarında merhametli oldukları hallerinde "sen onları rûku ediciler... görürsün" denilmiş gibidir.

"Sen onları rûku ediciler görürsün" buyruğu ile onların çokça namaz kıldıkları haber verilmektedir.. [59]

"Allah'tan bir lütuf ve rıza" cenneti ve yüce Allah'ın rızasını "isteyenler olarak görürsün

2- Mümin İçin Namazın ve Özellikle Secdenin Önemi:

"Secde izinden nişanları yüzlerindedir." buyruğundaki "sima: Nişan" alamet demektir. Bu biri med ile, biri kasr ile olmak üzere iki türlü söylenir. Yani geceleyin teheccüdün alametleri ve uykusuzluğun emareleri onlarda görülür.

İbn Mace, Sünen'inde dedi ki: Bize İsmail b. Muhammed et-Talhî anlattı, dedi ki: Bize Sabit b. Musa Ebu Zeyd anlattı. O Serik'ten, o el Ameş'ten, o Ebu Süfyan'dan, o Cabir'den (naklen) dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki:

"Geceleyin çok namaz kılanın yüzü gündüzün güzel olur." [60]

İbni'l-Arabî dedi ki: Bunu birtakım kimseler Peygamber (sav)'a yanlış bir surette nisbet etmiştir. Bu hadisin bir harfî dahi Peygamber (sav)'dan diye gelmiş

değildir.

İbn Vehb, Malik'ten: "Secde İzinden nişanları yüzlerindedir" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu secde esnasında yerden alınlarına yapışan şeylerden dolayıdır. Said b. Cübeyr de böyle demiştir: Sa-hihC-i Buhari) de Peygamber (sav)'dan rivayete göre ramazanın yirmibirin-ci günü sabahı namaz kıldı. O sırada mescîd akmış bulunuyordu. Peygamber namaz kılmak için kendisine yere serilmiş kuru hurma dalları üzerinde îdi. Peygamber (sav) namazını bitirdiğinde alnında ve burnunda suyun ve çamurun etkileri vardı. [61] el-Hasen dedi ki: Sima (alamet, nişan) kıyamet gününde yüzde görülecek beyazlıktır. Said b. Cübeyr de böyle demiştir. el-Avfi de bunu İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. ez-Zührî böyle demektedir.

Sahih'de rivayete göre Rasûlullah (sav)'ın Ebu Hureyre yoluyla gelen hadiste şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: "Nihayet Allah kullar arasında hüküm vermeyi bitirip, rahmeti ile cehennemde bulunanlardan dilediği kimseleri çıkartmak isteyince, meleklere cehennemde bulunanlar arasından Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamış kimseleri -la ilahe illallah diyenler arasından Allah'ın merhamet etmeyi murad ettiği kimseleri- çıkartmalarını emredecektir.

Onlar bu kimseleri cehennemde secdenin izleri ile tanıyacaklar. Cehennem ateşi Ademoğlunu yer bitirir. Ancak secde izleri bundan müstesnadır. Yüce Allah cehennem ateşine secde izlerini yemeyi haram kılmıştır. [62]

Şehr b. Havşeb dedi ki: Yüzlerinde secde yerleri ondördündeki ay gibi olacaktır. İbn Abbas ve Mücahid dedi ki: Sima (nişan), dünyada güzel görünüştür. Yine Mücahid'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: O yüce Allah'a karşı alçak gönüllülük ve huşu duymaktır. Mansur dedi ki: Ben Mücahid'e yüce Allah'ın: "Secde izinden nişanları ytizlerindedlr" buyruğu hakkında: Acaba o kişinin gözleri arasında ortaya çıkan iz midir? diye sordum. Mücahid: Hayır dedi. Bazan kişinin gözleri arasında keçinin diz kapağı gibi bir iz bulunur. Halbuki o kişi taştan daha katı yüreklidir. Ancak bu huşudan dolayı yüzlerinde-ki bir nurdur.

İbn Cüreyc: O vakar ve parlaklıktır, demiştir. Şemir b. Atiyye de: O geceleyin narnaz kılmaktan ötürü yüzün sararmış olmasıdır, demiştir. eY-Hasen dedi ki: Sen onları gördüğün vakit kendileri hasta olmadıkları halde hasta zannedersin. ed-Dahhak dedi ki: O yüzlerindeki bir yara gibi bir şey değildir, fakat yüzlerinin sarılığıdır. Süfyan es-Sevrt dedi ki: Geceleyin namaz kılarlar, sabahı ettiklerinde bunun etkisi yüzlerinde görülür. Bunu Peygamber (sav)'ın şu hadisi açıklamaktadır: "Geceleyin çokça namaz kılanın, gündüzün yüzü güzel olur." Bu hadise dair söylenenler az önce geçmiş bulunmaktadır. [63]

Ata el-Horasanî dedi ki: Beş vakit namazı dikkatle aksatmadan devam eden herkes bu âyet-i kerimenin kapsamına girer.

3- Ashab-ı Kiram'm Tevrat ve İncil'deki Örnekleri:

"Onların Tevrattald vasıfları budur. İncil'deki vasıflarına gelince..." buyruğu hakkında el-Ferra dedi ki: Bu iki türlü anlaşılabilir. Arzu edilirse şöyle denilebilir: tşie Tevm'uíki o örnekleri de, aynı şekilde İncil'deki örnekleri de, Kur'ân-ı Kerim'deki örnekleri gibidir. Buna göre "İncil" lafzı üzerinde vakıf yapılır.

Arzu edilirse şöyle de kabul edilebilir: İfade: " Oaluna Tevrat'taki vasıfları budur" buyruğunda tamam olmaktadır, sonra da yeni bir ifade (cümle) ile: "İncil'deki vasıflarına gelince..." buyruğu ile başlanır.

İbn Abbas ve başkaları da böyle demişlerdir. Bunlar iki örnektir. Bu örneğin birisi Tevrat'ta, diğeri İncil'dedir. Bu açıklamaya göre ise "Tevrat" lafzı üzerinde vakıf yapılır,

Mücahid; Bu bir tek örnektir, demiştir. Yani Tevrat'ta da, İncil'de de onların nitelikleri budur. Buna göre "Tevrat" lafzı üzerinde vakıf yapılmaz, "İncil" buyruğu üzerinde vakıf yapılır ve: "O önce filizini yarıp çıkarmış... bir ekin gibidir" buyruğu ile "Onlar... bir ekin gibidir" anlamı ile okumaya başlanılır.

"(itki): Filizini" tomurcuklanni, yavrularını... demektir. Bu açıklamayı İbn Zeyd ve başkaları yapmıştır. Mukatil ise tek bir bitkinin sonrası çıkacak olursa, artık ona: " Filizim çıkardı" denilir.

el-Cevherî dedi ki: " Ekinin ve bitkinin yavruları (filizi)" demektir, çoğulu: (.ikil) diye gelir. "Ekinin filizleri çıktı" demektir.

el-Ahfeş yüce Allah'ın: "Filizini yarıp çıkarmış" buyruğunu ucunu vermiş diye açıklamıştır. es-Sa'lebî bu açıklamayı el-Kisafî'den nakletmiştir, el-Ferra dedi ki: Bitki çıktı mı: " Ekin çıktı, o çıkıcıdır" denilir. Şair de şöyle demiştir:

"Ekini(ni) yerin üzerine çıkardı, Ağaçlardan ise meyveli dalları."

ez-Zeccac dedi ki: "Filizini yarıp çıkarmış" bitkisini yarıp çıkarmış, demektir. "(-kül): Başağın kırçılıdır" diye de açıklanmıştır. Araplar aynı şekilde buna adını da verirler, bu da bir bitkinin dikenidir. Bu açıklamayı da Kutrub yapmıştır. Bunun başak olduğu da söylenmiştir. Çünkü bir taneden on, sekiz, dokuz başak çıkar. Bunu el-Ferra söylemiş olup, el-Maver-dî nakletmiştir.

İbn Kesir ve İbn Zekvan bu kelimeyi "ti" harfini üstün olarak) diye; diğerleri ise sakın okumuşlardır. Enes, Nasr b. Asım ve İbn Vessab ise; (.ik-i) diye; el-Cahderî ve İbn Ebî İshak ise hemzesiz olarak; diye okumuşlardır ki bunların

hepsi aynı kelimenin değişik söyleyişleridir.

Bu yüce Allah'ın Peygamber (sav)'ın ashabına dair verdiği bir örnektir. Yani onlar önce sayıca azdırlar, sonra artarlar, çoğalırlar. Peygamber (sav), dinine davet etmeye başladığı sırada zayıftı. Birer ikişer onun çağrısını kabul ettiler. Din güçleninceye kadar bu böyle sürdü. Tıpkı ekin gibi. Tohumdan sonra güçsüz görünür, ondan sonra halden hale geçerek güçlenir. Nihayet bitkisi ve diğer yavruları (tomurcukları) gürleşir. İşte bu, en doğru bir örnek ve en güçlü bir açıklamadır.

Katade dedi ki: Muhammed (sav)'ın ashabının İncil'deki örneklen şöylece yazılıdır: Ekinin bitmesi gibi biten bir kavim arasından çıkacaktır. Onlar iyiliği emredecek, kötülükten alıkoyacaklardır.

"Sonra onu gittikçe kuvvetlendirmiş" güçlendirip, onu destekleyip gücünü pekiştirmiştir. Yani bu filiz, ekine güç katmıştır. Aksi de söylenmiştir. Yani ekin filizin gücünü arttırmıştır. Bu lafta genel olarak med ile diye okunmuştur. İbn Zekvan, Ebu Hayve ve Humeyd b. Kays ise med-siz olarak; diye okumuşlardır. Bilinen şekil med ile okuyuştur. İmrü'l-Kays da şöyle demiştir:

"O vadinin kıvrılan bir yerindedir ki, onun bitkisi sedir ağacını güçlendirmiştir, Ganimet de almış, hüsrana da uğramış, kalabalık ordular gibi."

"Sonra kahnlaşıp, gövdesi üzerinde doğrulmuş"; üzerinde yükseldiği sapı üzerinde doğrulmuş demektir ki, bu onun için (insana nisbetle) üzerinde doğrulduğu bacağı gibi olur: "Bacak, sak, sap" demek olan çoğuludur.

"Ekincilerin hoşuna giden" yani bu ekin onu ekenlerin hoşuna gider.

Açıkladığımız gibi bu bir misaldir. Ekin Muhammed (sav)'dır, filizi onun ashabıdır, önce azken sonradan çoğaldılar, zayıf iken güçlendiler. Bu açıklamayı ed-Dahhak ve başkalan yapmıştır. "Bununla kâfirleri öfkelenmek için" buyruğunda yer alan; "Öfkelenmek için" lafzındaki "lam" hazfedilmiş bir lafza taalluk etmektedir. Yani yüce Allah'ın bunu Muhammed (sav)'a ve ashabına bağışlamasının sebebi, onlarla kâfirleri Öfkelenmek içindir. [64]

4- îman Edenlere Yapılan Vaadler:

"Allah iman edip salih amel işleyenlere" yani Muhammed ile birlikte bulunan ve amelleri salih olan bu müminlere "bir mağfiret ve büyük bir mükafat" kesintisiz bîr mükafat olan cennet "vaadetmiştir."

"Onlardan" lafzındaki: " ...dan" ashab-ı kiramdan bir bölümü, diğer bir bölümden ayırmak için teb'iz maksadıyla kullanılmış değildir. Aksine bu umumi ve cins bildirmek için gelmiştir. Bu yönüyle yüce Ailah'ın: " Şu halde pisliğin ta

kendisi olan putlardan uzak durun" (el-Hac, 22/30) buyruğunda yer alan aynı edata benzemektedir. Bununla teb'iz (kismilik) kastedilmeyip cins anlamı sözkonusudur. Sizler put türünden olan fejtün bu pisliklerden uzak durun, demektir. Çünkü "ricz: pislik" çeşitli türlerden meydana gelir. Zina, faiz, içki içmek ve yalan bunlardandır. Buradaki: ile cins ifade edilmektedir. İşte bu buyruktaki da bu şekildedir. Yani bu cinsten olan kimselere... Bu da ashabın kendileri demektir. Mesela- "Sen nafakam dirhemlerden harca" denilirken, bu tür senin nafakan olsun, demek istenir. Bununla birlikte Muhammed (sav)'ın ashabına onların faziletleri dolayısıyla özellikle mağfiret vaadinde bulunmuş olunması da mümkündür. Her ne kadar bütün müminlere mağfiret vaadinde bulunmuş ise de.

Âyet ile ilgili bir başka cevap daha vardır: O da buradaki edatının ifadeyi pekiştirici olmak üzere gelmiş olmasıdır. Yani yüce Allah onların hepsine bir mağfiret ve büyük bir mükafat vaatetmiştir. Bu durumda bu ifade Arabın: "Bütün kumaştan bir gömlek yaptım" anlamında olmak üzere demesi gibidir. Halbuki burada; (û-) edatı herhangi bir kısmi mana ifade etmemektedir. Kur'ân-ı Kerim'den bu kullanımın delili de yüce Allah'ın: "Kur'ân'dan müminler için bir şifa ve rahmet olanı kısım kısım indiririz" (el-îsra, 17/82) buyruğudur ki; bu da Biz Kur'ân'ı şifa olarak indiriyoruz, demektir. Çünkü Kur'ân'ın herbir harfi bir şifadır. Yoksa şifa onun bir kısmında var, bir kısmında yok değildir. Diğer taraftan dilcilerden bazıları cins bildirmek için geldiğini söylemiştir. Bu durumda ifade: Biz Kur'ân türünden, Kur'ân olmak özelliğinden ve Kur'ân bakımından şifa olmak özelliğini taşıyanı kısım kısım indiririz², takdirindedir. Şair Zühre de şöyle demiştir:

"Acaba göçten sonra Um Evfa'dan evin geriye kalmış izleri mi var;
(sordum da b a na) eeva b vereme di."

O; Um Evfa tarafından yahut onun evlerinden geriye kalmış izler mi var, demek istemiştir. Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Çokça bağış veren ve onları isteyen kardeşten;
Çokça ihsanlarda bulunan o efendiden, haksızlık görülmez."

O halde burada bu edat hiçbir şekilde kismilik ifade etmemektedir. Çünkü anlatmak istediği çokça bağışta bulunan ve efendi birisi olduğundan Ötörü haksızlığı hiçbir şekilde kabul etmediğidir.

Şiirdeki "nevfel (çokça veren)" demektir. "Züfer (efendi)" de insanların adına ağırlıkları ve yükümlülükleri kaldırıp taşıyan kimse, onlar adına bunları yüklenen kişi demektir. [65]

5- Ashab-ı Kiram'ın Değeri:

ez-Zübeyr (b. el-Awam)ın soyundan gelen Ebu Urve ez-Zübeyrî şunu rivayet etmektedir: Malik b. Enes'in yanında idik. Rasûlullah (sav)'ın ashabının değerini küçümseyen bir adamdan sözeitiler. Malik şu: "Muhammed Allah'ın Rasûlûdûr. Onunla birlikte olanlar... ekincilerin hoşuna giden bir ekin gibidir. Bununla kâfirleri öfkeliendirmek İçin (bu misali verdi)" buyruğunu okudu. Sonra dedi ki: İnsanlar arasından kalbinde Rasûlullah (sav)'ın ashabından birisine olsun bir kin bulunduğu halde sabahı eden bir kimseyi bu âyet çarpar. Bunu el-Hatib Ebu Bekr zikretmektedir.

Derim ki: Gerçekten de Malik çok güzel söylemiş ve âyeti böyle tevil etmekte isabet etmiştir. Onlardan birisinin değerini küçük gören yahut yaptığı rivayette birilerine dil uzatan bir kimse, alemlerin Rabbi olan Allah'ın buyruğunu reddetmiş, müslümanların şeriatlerini iptal etmiş olur. Çünkü yüce Allah: "Muhammed Allah'ın Rasûlûdûr. Onunla birlikte olanlar kâfirlere karşı sert ve katı...dır lar" diye buyurmaktadır. Yine yüce Allah: "Andolsun ki ağacın altında sana bey'at ederlerken, Allah müminlerden razı olmuştur." (el-Feth, 48/18) diye buyurmuştur ki onlara övgüleri ihtiva eden, onların lehine doğrulukla ve kurtuluşa ermekle tanıklığı ihtiva eden daha bir çok âyet-i kerime vardır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Müminler arasında Allah'a verdikleri sözde içtenlikle sebat gösteren nice yiğitler vardır." (el-Ahzab, 5İ/2İ); "Yurtlarından ve mallarından çıkartılıp uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen, Allah'a ve peygamberine yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar sadıkların ta kendileridir." (el-Haşr, 59/8) Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlardan evvel Medine'yi yurt edinip imana sahip olanlar ise... İşte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir." (el-Haşr, 59/9)

Yüce Allah onların o zamanki hallerini ve sonunda işlerinin nereye varacağını bilmekle birlikte bu buyrukları indirmiştir.

Rasûlullah (sav) da: "İnsanların en hayırlıları benim çağdaşlarımdır. Sonra onların arkasından gelenler..." [66] diye buyurmuştur.

Bir başka hadisinde şöyle buyurmuştur: "Ashabıma dil uzatmayınız, sizden herhangi bir kimse Uhud dağı kadar altın harcayacak olsa dahi, onlardan herhangi birisinin harcadığı bir müdde, hatta onun yansına dahi denk olamaz."

[67] Bu iki hadisi de Buharı rivayet etmiştir.

Bir başka hadiste de şöyle buyurmaktadır: "Sizden herhangi bir kimse yeryüzünde bulunanın tamamını infak edecek olsa bile, onlardan birisinin

harcadığı bir müdd ve hatta onun yarısı kadar dahi olamaz." [68]

Ebu Ubeyd dedi ki: Bu eğer bu kadar malı tasadduk edecek olsa bile onlardan herhangi birisinin infak etüğü bir müddüne ya da yarım müddüne eşit otamaz, demektir. Çünkü burada: "lafzı "yarım" demek olan ile eş anlamlıdır. Aynı şekilde (onda bir demek olan) öşre aşır, (beşte bir demek olan) humsa hamış, (dokuzda bir demek olan) tis'a tesi', (sekizde bir demek olan) sunine semin, (yedide bir demek olan) subua sebî', (altıda bir demek olan) süduse sedîs, (dörtte bir demek olan) rubua rabi' de denilir. Ancak Araplar (üçte bir demek olan) sülüs için selîs demezler.

el-Bezzar'da Cabir'den sahih ve merfu olarak şöyle bir hadis zikredilmektedir: "Şüphesiz Allah ashabımı nebiler ve rasûller hariç bütün alemlere üstün kılıp seçmiştir. Benim ashabımdan da dört kişiyi seçmiştir. -Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Alî'yi kastetmektedir- ve onları benim ashabım kılmıştır. [69] Yine Peygamber: "Ashabımın tümünde hayır vardır"[70] diye buyurmuştur.

Uveym b. Saide şöyle demiştir; Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Aziz ve ce-lil olan Allah beni seçti. Benim için de ashabımı seçti. Onlar arasından bana vezirler, damatlar ve dünürler kıldı. Kim onlara söverse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerine olsun. Allah kıyamet gününde ondan ne bir tevbe, ne de bir fidyе kabul etmesin. "[71]

Bu anlamdaki hadis-i şerifler pek çoktur. O halde onlardan herhangi birisine dil uzatmaktan çokça sakınmak lazım. Dine dil uzatan kimsenin yaptığı gibi yaparak şöyle demekten sakınmak gerekir: Güya muavvizeteyn

(Felak ve Nas sûreleri) Kur'ân'dan değilmiş. Bunların Kur'ân'da yazılacaklarına ve indirilen Kur'ân arasında bunların yer aldıklarına Rasûlullah (sav)'dan sahih bir hadis gelirmemişmiş. Bundan tek bir istisna ise Ukbe b. Amir'den gelen rivayetmiş. Ukbe b. Amir ise zayıfmış, ondan başkası bu hususta ona muvafakat etmemiş, bundan dolayı da onun rivayeti bir kenara bı rakı İma lıymış.

Ancak bu* daha önce Kİtab ve sünnetten sözünü ettiğimiz delilleri reddei-mek, ashab-ı kiramın din diye bize naklettiklerini çürütmek demektir. Ukbe b. Amir b, İsa el-Cühenî, iki sahih kitab olan Buhari ve Müslim'de ve diğerlerinde bize şeriatın rivayetini nakledenlerden birisidir. Dolayısıyla o yüce Allah'ın övdüğü, niteliklerini belirttiği, kendilerinden övgüyle sözettiği mağfiret ve büyük bir mükafat vaadettiği kimselerdendir. Onun ya da ashabından herhangi birisinin yalan söylediğini iddia eden bir kişi şeriatın dışına çıkmış olur. Kur'ân-ı Kerim'i reddetmiş, Rasûlullah (sav)'a dil uzatmış olur. Onlardan herhangi birisinin yalancı olduğu söylenecek olursa, ona dil uzatılmış, sövülmüş olur. Çünkü

Allah'ı inkardan sonra, yalandan daha utanılacak, ondan daha ayıp ve ondan daha büyük bir iş yoktur. Rasûlullah (sav) ashabına dil uzatıp, onlara şovenleri lanetlemiştir. Onların en küçüklerini -ki aralarında küçük kimse olmaz- dahi yalanlayan bir kimse, Rasûlullah (sav)'in tanıklık ettiği ve ashabından birisine söven yahutta onun aleyhine söz söyleyip dil uzatan herkesin yakasından ayrılmaz bir ceza olarak tesbit ettiği Allah'ın lanetinin kapsamına girer.

Ömer b. Habib'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Harun er-Reşid'in meclisinde butundum, Bir mesele sözkonusu edildi, hazır bulunanlar o mesele hakkında tartışıp durdular, sesleri yükseldi. Aralarından birisi Ebu Hu-reyre'nin, Rasûlullah (sav)'dan rivayet ettiği bir hadisi delil gösterdi. Onlardan birisi hadisin merfu olduğunu belirtti, derken karşılıklı iddialar ve tartışmalar artıp durdu. Nihayet onlardan birisi; Rasûlullah (sav)'ın böyle bir hadis söylediği kabul edilemez. Çünkü Ebu Hureyre yaptığı rivayetlerde İtham altındadır. Hatta onun yalan söylediğini açıkça bildirmişlerdir, dedi. Ben er-Reşid'in de bu kesime meylettiğini, onların sözlerini desteklediği görünce şöyle dedim: Bu hadis Rasûlullah (sav)'dan sahih olarak gelmiştir. Ebu Hureyre de Peygamber (sav)'dan olsun, başkasından olsun yapmış olduğu bütün rivayetlerde doğru sözlüdür ve yaptığı nakiller sahihtir. Harun bana kızgın bir şekilde baktı. Ben de meclisten kalkıp evime gittim. Aradan fazla zaman geçmeden bana; Harun'un postacıbaşı kapıda dediler. Yanıma girdi ve bana şöyle dedi; Müminlerin emirinin çağrısını öldürülecekmiş gibi kabul et ve gel. Hanutunu, kefenini de giyin. Ben de şöyle dedim: Allah'ım sen de biliyorsun ki ben Senin Peygamberinin sahabesini savundum ve Peygamberinin ashabına dil uzatılmasın diye Peygamberini yücelttim. Ondan gelecek zarardan Sen beni koru.

Altından bir tahtın üzerinde oturmuş olduğu halde Harun'un huzuruna alındım. Kollarını sıvamış, kılıcı elinde ve önünde de kafası uçurulacak kimseler için serilen deri de vardı. Beni görünce bana: Ey Ömer b. Habib dedi. Senin bana söylediğin şekilde şimdiye kadar hiçbir kimse bana karşı söz söylemiş ve savunmuş değildir. Ben: Ey müminlerin emiri dedim. Senin söylediğin ve uğrunda tartıştığın görüş Rasûlullah (sav)'ı ve onun getirdiklerini küçültücüdür. Çünkü eğer onun ashabı yatan söyleyen kimseler ise şariat de batıl demektir. Farzlar, oruç, namaz, talak, nikah ve hadlere dair hükümlerin tümü reddolunur ve makbul olamaz.

Harun kendisine geldi, düşündü, sonra da: Ey Ömer b, Habib bana hayat verdin, Allah da sana hayat versin, dedi ve bana onbin dirhem verilmesini emretti.

Derim ki: Ashabının tümü adaletlidir. Allah'ın gerçek veli kullan ve seçkinleridir. Peygamberlerden ve rasûllerden sonra bütün insanlar arasında seçtiği

kimselerdir. Ehl-i sünnetin mezhebi ve bu ümmetin imamlarının bulunduğu cemaatin benimsediği kanaat budur. Kendilerine aldırış edilmeyen bir azınlık, ashabın durumunun diğerleri gibi olduğunu ve dolayısıyla onların adaletlerinin de araştırılması gerektiğini söylemiş ise de buna iltifat edilmez.

Onlardan kimisi işin başındaki durumları ile sonraki halleri arasında fark gözeterek şöyle demiştir: Onlar o vakit adalet sahibi idiler, fakat daha sonra durumları değişti. Aralarında savaşlar ve kan dökmeler ortaya çıktı. Dolayısıyla araştırmada bulunmak kaçınılmaz bir şeydir.

Ancak bu reddolunur, çünkü ashab-ı kiramın hayırlıları ve faziletlieleri -Alî, Talha, Zübeyr ve diğerleri gibileri- yüce Allah'ın kendilerinden övgü ile söz-zedip, tezkiye ettiği, kendilerinden razı olup onları razı ettiği ve "bir mağfiret ve büyük bir mükafat" vaatmiş olduğu kimseler bulunmaktadır. Özellikle Rasûlullah (sav)'ın verdiği haber gereğince cennetlik oldukları kesin olan "aşere-i mübeşşere" peygamberlerinden sonra peygamberlerinin bu hususu kendilerine haber vermesi ile birçok fitnelerle ve cereyan edecek birçok olayla karşı karşıya kalacaklarını bilmekle birlikte, kendilerine uyulacak önder kimselerdir. Bu durumlar onların mertebelerini ve faziletlerini düşürmez. Çünkü bu işler içtihadı dayalı işlerdi ve her mütehid isabet etmiştir. Bu hususlara dair etraflı açıklamalar yüce Allah'ın izniyle el-Hucurat Sûresi'nde gelecektir. [72] el-Fetih Sûresi'nin tefsiri -yüce Allah'a hamdolsun ki- burada sona ermektedir.

[1] Buharı, IV, 1531, 1829, 1915; Tirmizi, V, 385; Muvatta, I, 203; Merhum mttfesserimiz Bukari ve Müslim tafafından rivayet edildiğini belirtmekle birlikte hadisi Müslim'de tespit edemediğimiz gibi; rivayetlerin kaynaklarına işaret eden: İbn Kesir, Tefsir, (IV,]K4'te) İbn UaceCf.Fetku'l-Bari, (VIII, 58J'ie) gibi kaynaklar d; s Müslim tarafından rivayet edildiğinden söz etmemektedir.

[2] Tirmizi, V, 385.

[3] Müslim, 111, 1-413; Müsned, III, 197, 215.

[4] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/165-166

[5] Baharı, IV, 1530, 1830.

[6] Taberi, Tefsir, XXVI, 17'de: "el-iîera*

[7] Ebu Davud, III, 76; Hakim, Müstedrek, II, 143.

[8] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/166-168

[9] Tirmizi, V, 385; Mümed, III, 197; Trrmizi'nin işaret ettiği Mücemi hadisi ise az önce geçmişti.

[10] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/168-170

[11] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/171

[12] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/172

[13] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/172-174

[14] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/174-176

[15] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/176-177

[16] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/177-178

[17] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/179-180

[18] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/180-182

[19] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/183

[20] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/183-184

[21] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/184

[22] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/185

[23] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/185

[24] Müslim, III, 1483; Mümed, IV, 396.

[25] Buharı, III, 1310, IV, 1526; Müslim, 1484; Müsned, III, 29», 329.

[26] Müslim, III, 14li; Müsned, III, 2fiH; Ebu Avane, Müsned, I, IV, 296; İhn Ehi Şeyhe, Mu-sannef, VII, 3K5.

[27] Buharı, III, 1162, IV, 1832; Müslim, III, 1411; Miisned, III, 485- Ayrıca hk. Buharı, II, 973.

[28] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/186-191

[29] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/191-192

[30] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/192-193

[31] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/193-194

[32] Müslim, III, 1442; Müsned, III. 124

[33] Hakim, Müstedrek, II, 500; Nosai, es-Sünenu'i-Kübra, VI, 464; Müsned, IV, 86, Beyha-ki, es-Sünenu'l-Kübra, VI. 319.

[34] Ancak bilinen su ki; Halid b. d-Velid Hudeybiyeden yaklaşık altı ay sonra İslama girmiştir

[35] Tirmizi, V, 386; Müslim, III, 1442; Ebu Davıd, İİ1, 61; Müsned, III, 290.

[36] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/194-197

[37] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/197-198

[38] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/198

[39] Müslim, II, 955.

[40] Buhari, II, 641, 6-13,961

[41] Bu dua kaynakların belirttiğine göre, Veda Hscuncla olmuştur. Bk, Müslim, II, 946; Müs-
ned, VI, 403; Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübra. V, 103 vs...

[42] Buhari, li, Mi, 645, IV, 1527, V, 2157, VI, 2467; Darakutni, II, 29ü; ayrıca: Müslim, II, 860, 861; Tirnuzi, 117, ZHH; Muvatta, I, 417; Müsned, IV. 242, 243.

[43] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/198-199

[44] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/200-201

[45] Bu ve bundan sonraki bölümleraynı ayetin devamı olduğundan ötürü müellif başlıklara yeniden bir ve iki diye rakam vermiş ise de-biz üçten itibaren sırayı devam ettirmeyi uygun bulduk.

[46] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/201

[47] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/201-202

[48] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/202

[49] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/202-203

[50] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/203

[51] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/203-205

[52] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/205

[53] Tirmizi, V, 386; Müsned, V, 138

[54] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/206-207

[55] Buhari, II, 617; Müslim, II, 913; Ebu Davud, II, 159, 1Ö0; Nemi, V, 244, 245; Müsned, IV, 95, 96, 97, 98, 102.

[56] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/208-210

- [57] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/211
- [58] Buna göre anlam şöyle olur: Allah'ın Rasülü Muhammed ile onunla birlikte olanlar kâfirlere karşı sert ve katı, kendi aralarında merhametlidirler.
- [59] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/211-212
- [60] İbn Mace, I, 422; tbn Hibban'a göre bu Şerikin sözü olup, Sabit b, Musa, bunu rivayet esnasında Şerik kendi sözü olarak söyleyince ayrı bir hadis zannetmiş, zayıf ravi-İer de bunu böylece hadis diye bellemiş. Bu yönüyle hadis, kaseli olmayarak uydurulmuş hadislere örnektir. (Suyuti, Şerhu Süneni İbn Mace, s. 94)
- [61] Buhari, I, 238, II, 709, 713, 716; Müslim, I, 826, 827; Ebu Bavud, II, 52; Muvatta, I, 319; Müsned, III, 24, 73.
- [62] Buhari, I, 2f>8, VI, 2704; Müslim, I, 165; Müsned, II, 275, 293, 533-
- [63] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/213-214
- [64] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/214-216
- [65] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/216-218
- [66] Btuhari, II, 938, III, 1335, V, 2362; Müslim, IV, 1^3; Tirmizi, IV, 500, 548, 549, V, 695; Müsned, I, Î78, 417, 434, 442.
- [67] Buhari, III, 1343; Tirmizi, V, 695; Ebu Davud, IV, 214; İbn Mace, I, 57; Müsned, III, 11, 54, 63, VI, 6.
- [68] Ahmed b. Muhammed el-Hallal, es-Sünne, II, 481.
- [69] İbn Cerir et-Taberi, Sarihu's-Sünne, I, 23; Heysemi, Mecma', X, 16, bazı ravilerinin sika olup olmadıklarında farklı görüşler bulunduğu kaydıyla; Zehebi, Mizan, IV, 122-123, asılsızdır, ve Nesai'den naklen: uydurmadır'kaydıyla,
- [70] Bir önceki nota bakınız.
- [71] Ahmed b. Muhammed el-Hallal, es-Sünne, III, 515; Ebu Nuaym, Hitye, II, 11.
- [72] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/218-221

HUCURAT SURESİ

1- Allah'ın ve Rasûlünün Önüne Geçilemez:

2- Bu Âyetin Nüzul Sebebi:

3- Allah ve Rasûlünün Önüne Geçmeye Dair Bazı Örnekler:

1- Müminler Seslerini Peygamberin Sesinden Yükseltmemelidir:

2- Peygambere Hitabın Edebi:

3- Âyetin Anlamı ve Peygamber Efendimizle Konuşurken Ses Tonunun Sınırı:

4- Peygamberin Hadislerine Karşı Takmûması Gereken Tavır:

5- Küçümsemek Maksadıyla Peygambere Karşı Sesi Yükseltmek Küfür Olduğundan Buyrukta Asıl Maksat, Mücerred Sesi Yükseltmektir:

6- Amellerin Boşa Çıkması:

1- Buyruğun Nüzul Sebebi:

2- Haberi Vahid'in Kabulü ve Buna Bağlı Hukuki Bir Takım Tasarruflar:

3- Fâsık Yöneticilerin Arkasında Kılman Namaz:

4- Fâsık Yöneticinin Hükmü:

5- Fâsık Kimsenin Elçiliği:

6- Müslümanlarda Aslolan Adalet midir?

7- Zann-ı Galib'e Dayanarak Hüküm Vermek:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Birbirleriyle Çarpışan Müslüman Grupların Durumu ve Takınılacak Tavır:

3- Halifeye Yahut Herhangi Bir Müslümana Haksızlık Yaptığı Bilinen Kesime Karşı Savaşmak Gereği:

4- Ashab Arasında Çıkan Çatışmalar:

5- Haksızlık Eden İle Savaşmanın Gereği:

6- Adaletle Barış Yapmanın Çerçevesi:

7- Adaletli İmama (İslâm Halifesine) Karşı Delilsiz Olarak

Ayaklananlar

8- Ayaklanmacılar Tarafından Telef Edilen Kanların ve Malların Hükmü:

9- Ayaklanan Kesim Ele Geçirdikleri Bölgelerde Ahkamı Uygulayacak Olurlarsa Hüküm Nedir?:

10- Aihabtan Herhangi Birisine Kati Olarak Bir Hata Nisbet Etmek Caiz Değildir:

1- Müminler Kardeştir:

2- Müslümanlar Arasındaki Anlaşmazlıkları Düzeltmek;

3- Haddi Aşmak (Bağy) Kişiyi İmandan Çıkarmaz;

1- Alay Etmek;

2- Ayetin Nüzul Sebebi ve Selefin Başkalarıyla Alay Etmekten Sakınmaları;

3- Kadınların Kadınlarla Alay Etmeleri ve Ayetin Bu Bölümünün Nüzul Sebebi;

4- Başkalarıyla Alayın Sakıncası ve Kalb ve Amelin Önemi;

5- Lakab Takmamak;

6- Lakap Takmak;

7- İstisna Olarak Caiz Olan Lakablandırılmalar;

1- Zandan Kaçınmak;

2- Zandan Kaçınmanın Gereği;

3- Zannın Halleri ve Hükümleri;

4- Tecessüs (Kusurları Araştırmak);

5- Gıybet;

6- Gıybetin Ağır Vebali;

7- Gıybetin Sınırları;

8- Gıybet Büyük Günahlardandır ve Gıybette Dolayı Helallik İstemek;

9- Açıktan Açığa Günah İşleyen Fasıkın ve Benzerlerinin Gıybeti;

10- Tiksinti Veren Örnek ve Allah'tan Korkmak;

1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Yaratılış İtibariyle İnsanların Birbirlerine Eşitliği;

2- Yüce Allah Dileseydi İnsanları Başka Bir Yoldan da Yaratırdı;

3- Bir Kimsenin Nesebini Reddedmesinin Cezası;

4- İnsan Hem Erkekten, Hem Dışiden Yaratılır;

5- Uluslar ve Kabileler (Şuub ve Kabail);

6- Allah Katındaki Değerin Ölçüsü Takvadır;

7- Nikahta Denklik (Kefaet) te Takvanın Dışında Neseb (Soy-Sop)

Gözönünde Bulundurulabilir mi?

HUCURAT SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

Medine'de inmiş olduğu hususunda icma vardır. Onsekiz âyettir.

1. Ey iman edenler! Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin ve Allah'tan korkun. Muhakkak Allah çok işitendir, çok iyi bî-lendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Allah'ın ve Rasûlünün Önüne Geçilemez:

"Ey İman edenler! Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin!"

buyruğu hakkında ilim adamları şöyle demişlerdir; Araplar gerek Peygamber (sav)'a hitablarında, gerekse insanlara verdikleri lakaplarda katı idiler ve edep ölçülerine göre de hareket etmiyorlardı. O bakımdan bu sûre üstün ahlaki değerleri ve adaba riyeti emretmektedir.

ed-Dahhak ve Yakub el-Hadramî: "Öne geçmeyin" anlamındaki buyruğu "tekaddüm: öne geçmek"den gelen bir fiil olarak şeklinde "le" ve "dal" harflerini üstün okumuştur. Diğerleri ise "takdim"den gelen bir fiil olarak :te" harfini Ötreli, "dal" harfini de esreli;) diye okumuşlardır. Her ikisinin de anlamı açıktır. Yani sizler Allah'ın huzurunda ve Rasûlünün sözü ve fiili bulunup da sizin alıp uygulamanız gereken din ve dünya emirlerine dair hallerde sözünüzle de, davranışlarınızla da öne geçmeyesiniz. Her kim sözünü ve davranışını Rasûlullah (sav)'ın önünde tutarsa, o bunu Allah'ın da önüne geçirmiş olur. Çünkü Rasûlullah (sav), ancak Allah'tan aldığı emirlerden hareketle emir verir.

[\[1\]](#)

2- Bu Âyetin Nüzul Sebebi:

Bu âyetin nüzul sebebi ile ilgili altı ayrı görüş vardır.

1- el-Vahidî'nin sözünü etliği İbn Cüreye yoluyla gelen hadis. İbn Cüreyc dedi ki: Bana İbn Ebi Müleyke'nin anlattığına göre Abdullah b. ez-Zübeyr kendisine şunu haber vermiş: Rasûlullah (sav)'ın yanına Temimoğullarından bir kabile gelmişti. Ebu Bekir: el-Ka'ka' b. Mabedi bunlara emir tayin et, dedi. Ömer de; elAkra' b. Habis'i emir tayin et, dedi. Bu sefer Ebu Bekir: Senin maksadın sadece bana muhalefet etmektir, dedi. Ömer: Hayır, sana muhalefet etmek istemedim,

dedi. Tartışmaları böylece sürüp gitti ve nihayet seslerini yükselttiler. Bunun üzerine: "Ey iman edenler! Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin... Eğer onlar sen kendilerine çıkana kadar sab-retselerdi, kendileri için elbette daha hayırlı olurdu" (el-Hucurat, 49/1-5) buyrukları nazil oldu. Bunu Buhari, el-Hasen b. Muhammed b. es-Sabbah'ian diye rivayet etmiştir. [2] el-Mehdevî de bunu ayrıca zikretmiş bulunmaktadır.

2- Peygamber (sav)'dan rivayete göre o Haybere gittiği sırada Medine'ye bir adamı yerine bırakmak istedi. Ömer ise ona bir başka adamı bırakmasını tavsiye etti. Bunun üzerine: "Ey iman edenler! Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin!" buyruğu nazil oldu. Bunu da el-Mehclevî zikretmiş bulunmaktadır.

3- el-Maverdî'nin ed-Dahhak'tan, onun İbn Ahbas'tan (r.anhuma) naklettiğine göre Peygamber (sav) ashabından yirmidön kişiyi Amiroğulları üzerine gönderdi ve onlar da o sırada bulamadıkları üç kişi dışında Amiroğul-larmı öldürdüler. Bu üç kişi kurtularak Medine'ye döndüler. Süleymoğulla-rından İki kişi ile karşılaştılar. Onlara neseblerini sordular, bunlar da Amir oğullarındanız, dediler. Çünkü Amiroğulları Süleymoğullarından daha güçlü idiler. Amiroğullarında olanlar Süleymanoğullarından olan bu İki kişiyi öldürdüler. Süleymoğullarından bir grub Rasûlullah (sav)'a gelerek şöyle dediler: Bizimle senin aranda bir antlaşma var. Bununla birlikte bizden iki kişi öldürülmüş bulunuyor, Bu sefer Peygamber (sav) onlara karşılık diyet olarak yüz deve verdi. İşte bu âye-i kerime iki kişiyi öldürmeleri üzerine inmiştir. [3]

4- Katade dedi ki: Bazı kimseler, keşke benim hakkımda şöyle bir vahiy inse, keşke benim hakkımda böyle bir vahiy inse, diyordu. Bunun üzerine bu âyet indi.

5- İbn A*bbas dedi ki: Bu buyrukla ondan önce konuşmaları yasaklanmış olmaktadır. Mücahid dedi ki: Aiih Rasûlü vasıtası ile hükmünü verinceye kadar siz Allah'ın ve Rasûlünün ününe geçerek yeni bir söz söylemeye kalkışmayınız, demektir. Bunu da Buhari zikretmiş bulunmaktadır. [4]

6- el-Hasen dedi ki: Bu Rasûlullah (sav) bayram namazını kılmadan önce kurbanlarını kesen bir kesim hakkında inmiştir. Bu buyrukla onlara yeni bir kurban kesmelerini emretmektedir. İbn Güreye dedi ki: Sizler itaat olan amellerinizi Allah'ın ve Rasûlünün emretmiş olduğu vakitten önce yapmaya kalkışmayınız.

Derim ki: Bu son beş görüşü [5] Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî zikretmiş olup, ondan önce el -Maverdî kaydetmiş bulunmaktadır.

Kadı (Ebu Bekr İbnu'l-Arabî) dedi ki; Hepsi de sahihtir ve genel buyruğun

kapsamına girmektedir. Hangisinin âyetin inmesine sebep teşkil ettiğini en İyi bilen yüce Allah'tır. Herhangi bir sebep olmaksızın da inmiş olabilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Yine Kadı dedi ki: Eğer biz bu âyet-i kerimenin itaatlerin vaktinden önce yapılması (yapılmaması gerektiği) hususunda indiğini kabul edecek olursak, bu doğru bir görüştür. Çünkü belirli bir vakitte yapılması istenmiş her bir İbadetin -namaz, oruç ve hac gibi- vaktinden önce yapılması caiz değildir. Bu da açıkça bilinen bir husustur. Şu kadar var ki; ilim adamları zekat hususunda farklı görüşlere sahihtirler. Çünkü zekat mali bir ibadettir ve aklen anlaşılması mümkün olan bir husus dolayısıyla yerine geçirilmesi istenmiştir. Bu da fakirin ihtiyacını karşılamaktır. Diğer taraftan Peygamber (sav) HazreÜ Abbas'tan iki yıllık zekatım peşinen almıştır. Ayrıca fitır sadakasının ramazan bayramının birinci gününden önce toplanacağına dair rivayetler de gemiş bulunmaktadır, ta ki; ödenmesi vacib olan ramazanın birinci günü hak sahiplerine ödenebilsin. İşte bütün bunlar zekatın bir iki sene öncesinden verilmesinin caiz olmasını gerektirmektedir. Şâyet sene dolduğunda nisab önceki halinde duruyor ise zekat yerini bulmuş demektir. Eğer sene başı gelmekle birlikte nisabta bir değişiklik olmuşsa (azalmışsa) o vakit bunun bir talavvu (nafile) sadakayı olduğu ortaya çıkmış olur. Eşheb dedi ki: Zekatın tıpkı namaz gibi sene dolmadan bir an önce dahi verilmesi caiz değildir. O bu kanaatiyle ibadetlerdeki asli kaideyi burada da geçerli kabul etmiş ve zekatın İslâm'ın temel esaslarından biri olduğunu kabul ettiğinden nizam ve güzel bir tertip açısından ona da hakettiği değeri vermek istemiş gibidir. Diğer ilim adamlarımızın görüşüne göre ise zekatın kısa bir süre önce verilmesi caizdir. Çünkü uzun bir sürenin hilafına şe-riatte bu gibi şeyler affedilir, Bununla birlikte Eşheb'in dediği daha sahihtir. Çünkü şeriatın esasları açısından az bir miktarda çok olandan ayrı düşmek sahihtir. Şu kadar var ki, çoğu dışında az olana mahsus birtakım hususlar dolayısıyla olmalıdır. Bizim meselemizde ise bir gün bir ay gibidir, bir ay da bir sene gibidir. Yani ya Ebu Hanife ve Şafiî'nin dediği gibi külli bir takdim ile verilebilir yahutta Eşheb'in dediği gibi ibadetin vaktinde yapılması noktasında gereken titizliğin gösterilmesi gerekir. [6]

3- Allah ve Rasûlünün Önüne Geçmeye Dair Bazı Örnekler:

Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin!" buyruğu Peygamber (sav)'in sözlerine karşı itirazı terkedip ona uyup onun izinden gitmenin va-cib oluşu hususunda asli bir dayanaktır. Nitekim Peygamber (sav) hastalığı sırasında: "Ebu Bekir'e emredin insanlara namaz kıldırınsın." diye buyurduğunda, Aişe (r.anha),

Hafsa (r,anha)'ya şöyle demişti: Sen ona de ki: Ebu Bekir çok yumuşak kalbli birisidir, o ne zaman senin yerinde duracak olursa, ağlayacağından dolayı insanlara sesini işitüremeyt;cekür. O bakımdan insanlara namaz kıldırmak üzere Ömer'e emret. Bunun üzerine Peygamber (sav): "Şüphesiz ki sizler Yusuf'un yanındaki kadınlar gibisiniz. (İçinizdekini olduğu gibi dışa vurmuyorsunuz.) Haydi Ebu Bekir'e emredin, insanlara namaz kıldırsın'[7]' buyruğunda da bu gerçeği dile getirmektedir.

Peygamber (sav)'ın; "Yusuf un etrafındaki kadınlar" tabirinin anlamı, caiz olan ile karşılık verirken caiz oJmayana düşmek gibi bir fitne korkusudur.

Kıyasa karşı olanlar bu âyeti delil gösterebilirler. Ancak bu batıl bir delillendirmedir. Çünkü delaleti açıkça ortada olan bir hususta uygulama yapan kimse bununla Allah'ın ve Rasûlünün önüne geçmiş olmaz. Diğer taraftan Kitab ve sünnet şeriatın fer'î hükümlerinde kıyas gereğince görüş belirtti menin gereğine dair açıkça deliller ihtiva etmektedir. O halde (kıyasa başvurmak suretiyle) Allah'ın ve Rasûlünün önüne geçmek söz konusu değildir. "Ve" size yasak kılınan öne geçmek hususunda "Allah'tan korkun." "Muhakkak Allah" sözlerinizi "çok iyi işitendir" yaptıklarınızı "çok iyi bilendir." [8]

2. Ey iman edenler! Sesinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin! Birbirinize yüksek sesle hitab ettiğiniz gibi, ona da yüksek sesle hitab etmeyin! Yoksa haberiniz olmadan amelleriniz boşa gidiverir. Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız:

1- Müminler Seslerini Peygamberin Sesinden Yükseltmemelidir:

"Ey iman edenler! Sesinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin!" buyruğu ile ilgili olarak Buharı ve Tirmizî şu rivayeti kaydetmektedirler: İbn Ebi Müleyke'den dedi ki: Bana Abdullah b. ez-Zübeyr'in anlattığına göre Akra' b. Habis, Peygamber (sav)'ın huzuruna geldi, Ebu Bekir: Ey Allah'ın Ra-sûlü! Sen bunu kavmine başkan tayın el, dedi. Ömer de: Hayır, ey Allah'ın Rasûlü sen bunu başkan tayin etme dedi. Peygamber (sav)'ın huzurunda bu şekilde karşılıklı konuştular ve nihayet seslerini yükselttiler. Ebu Bekir Ömer'e: Senin bütün islediğin bana muhalefet etmektir. Ömer ise: Hayır ben sana muhalefet etmek istemedim, dedi. Bunun üzerine şu: "Ey iman edenler! Sesinizi peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin" âyeti indi. (Abdullah b. ez-Zübeyr) dedi ki: Bundan sonra Ömer Peygamber (sav)'ın huzurunda konuştu mu ne dediğini açık söylemesini (yüksek sesle tekrarlamasını) istemedikçe konuşmasını

duyamıyordum. (tbn Ebi Müleyke) dedi ki: Abdullah b. ez-Zübeyr dedesinin - yani Ebu Bekir'in- sözünü etmedi. (Tirmizî) dedi ki; Bu garib, hasen bir hadistir. Bazıları da bu hadisi İbn Ebi Müleyke'den mürsel olarak rivayet etmiş olup, bu hadisin senesinde: "Abdullah b. ez-Zübeyr'den" diye zikretmemişlerdir. [9]

Derim ki: Sözünü ettiği kişi Buharî'dir. O şöyle demiştir: İbn Ebi Müley-ke dedi ki: Hayırlı iki sahabe Ebu Bekir ve Ömer neredeyse helak olacaktı. Onlar Peygamber (sav)'ın huzurunda Teini moğullan kafilesi geldiği sırada seslerini yükseltmişlerdi. Birileri Mücaşşoğullanndan olan el-Akra' b. Ha-bis'in (emir tayin edilmesi için) diğeri ise bir başka adamın (emir tayin edilmesi için) görüş belirtmişti. Nafi' dedi ki: Bu diğeri adamın adını bilemiyorum. Ebu Bekir, Ömer'e: Sen bana muhalefet etmekten başka bir maksal gütmüyorsun, dedi: Sana muhalefet etmek istemedim, dedi. Bu hususta sesleri yükseldi, yüce Allah da: "Ey İman edenler! Sesinizi peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin" âyetini indirdi. İbn ez-Zübeyr dedi ki: Bu âyet-i kerimeden sonra Ömer, Rasûlüah (sav) ne dediğini tekrar sormadıkça, Rasû-lullah'a sesini işittirmiyordu. (Abdullah b. ez-Zübeyr) aynı hususta babasını -Ebu Bekir es-Sıddîk'i kastediyor (çünkü Ebu Bekir annesi Esma'nın babası idi)- aynı şekilde sözkonusu etmemektedir. [10]

el-Mehdevînin, kaydettiği bir rivayete göre-, Ali (r.a) şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "Sesinizi peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin" buyruğu benim, Cafer'in ve Zeyd b. Harise'nin sesi yükselmesi üzerine, bizim hakkımızda inmiştir. Biz Zeyd'in Mekke'den Hamza'nın kızını getirmesi üzerine tartışmaya koyulmuştuk. Rasûlullah (sav) da bu hususta Cafer'in lehine hüküm vermişti. Çünkü kızın teyzesi onun hanımı idi. Daha önce bu hadis Al-i İm-ran Sûresi'nde (3/44. âyet, 4. başlıkla) geçmiş bulunmaktadır.

Buharî ve Müslim'de de Enes b, Malik'ten gelen rivayete göre Peygamber (sav) Sabit b. Kays'i göremeyince bir adam: Ey Allah'ın Rasûlü! Ben senin için onun durumunu öğreneyim, dedi. Sabit'in yanına gitti, onu evinde başını önüne eğmiş oturuyor görünce, ona: Durumun nedir diye sordu. Sabit: Çok kötü dedi. O (kendisini kastediyor) sesini Peygamberin sesinden yüksek çıkartıyordu. O bakımdan onun ameli boşa gitmiş bulunuyor, o cehennemliklerdendir. Adam Peygamber (sav)'a gelerek durum şöyle şöyledir, diye haber verdi. (Senetteki ravilerden birisi olan Musa b. Enes) dedi ki: İkinci bir defa ona pek büyük bir müjde ile geri döndü, dedi ki: "Git ona ve de ki: Sen cehennemliklerden değilsin.

Aksine sen cennetliklerdensin." [11] Buharînin lafzı ile hadis böyledir.

Burada sözü edilen kişi Sabit b. Kays b, Şemmas'dır. Hazreçli olup, oğlu Muhammed'in adı ile Ebu Muhâiinued künyelidir. Ebu Abdurrahman olduğu da

söylenmiştir. Harre gününde Muhammed, Yahya ve Abdullah adında üç çocuğu öldürüldü. Oldukça beliğ bir hitabeti vardı. Bu özelliğiyle tanınırdı. Kendisine Rasûlullah (sav)'ın hatibi denilirdi. Tıpkı Hassan'a Rasûluah (sav)'ın şaui denildiği gibi. Temimoğulları heyeti Rasûlullah (sav)'ın huzuruna gelip de müfahare (karşılıklı öğünme) talebinde bulunduklarında onların hatibi kalktı ve kendilerini övdü. Sonra Sabit b. Kays kalktı, oldukça beliğ, akıcı bir hutbe verdi. Onları yenik düşürdü. Daha sonra Temimlilerin şairi Akra' b. Habis ayağa kalkıp şu beyitleri okudu:

"İnsanlar üstünlüğümüzü bilsin diye geldik sana,
Üstün ahlaki değerler sözkonusu. edildiğinde bize muhalefet ettiklerinde,
Biz herbir topluluğun arasından insanların başlarıyız,
Esasen Hicaz topraklarında Darimliler gibileri yoktur.
Yaptığımız herbir baskında ganimetin dörtte biri bizimdir.
İster Necid'de olsun, ister Tîhame topraklarında."
Bunun üzerine Hassan ayağa kalkarak şunları söyledi:
"Ey Darimoğullan öğünmeyiniz, çünkü öğünmeniz
Üstün ahlaki değerler sözkonusu olunca aleyhinize bir vebal olarak döner.
Yanımıza geldiniz öğünerek halbuki siz Ya bir süt annelik olarak yahut bir
hizmetkar olarak bizim
emrimizde çalışanlardınız."

şeklinde birkaç beyit devam eden şiirler söylediler.
Bunun üzerine Temimliler: Hatibleri bizimkinden daha hatib, şairleri şairimizden daha şair, dediler. Derken seslerinin perdesi yükseldi. Bunun üzerine yüce Allah:
"Sesinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin.
Birbirinize yüksek sesle hitab ettiğiniz gibi, ona da yüksek sesle hitab etmeyin"
buyruğunu indirdi.

Ata el-Horasanî dedi ki: Sabit b. Kays'ın kızı bana anlatarak dedi ki: Yüce Allah'ın: "Ey iman edenler! Sesinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin" âyeti nazil olunca babası odasına girdi ve kapısını üzerine kapattı. Peygambere (sav) onu göremeyince durumunun ne olduğunu öğrenmek üzere ona bir elçi gönderdi. Sabit: Ben sesi gür çıkan birisiyim, amelimin boşa çıkmış oimasından korkarım, dedi. Peygamber: "Hayır, sen onlardan değilsin. Hayır ile yaşayacak, hayır ile öleceksin" diye buyurdu. Sonra yüce Allah: "Çünkü Allah büyüklük taslayan ve böbürlenen kimseleri sevmez" (Lukman, 31/18) buyruğunu indirdi. Yine kapısını kapatıp, ağlamaya koyuldu. Peygamber (sav) onu göremeyince, yine ona bir elçi gönderip haberini sordu. Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Ben güzelliği seven birisiyim. Kavmimin de önde olduğunu göstermeyi severim, dedi.

Peygamber: "Sen onlardan değilsin. Bilakis sen hep öğülen bir kişi olarak yaşayacak, şehid olarak öldürülecek ve cennete gireceksin." Kızı dedi ki: Yemame gününde Halid b. el-Ve-iid ile birlikte Müseylime'nin üzerine gitmek üzere yola çıktım. İki ordu karşılaştıklarında müslümanlar çekilir oldular. Bunun üzerine Sabit ile Ebu Hu-zeyfe'nin azatlısı Salim: Biz Rasûlullah (sav) ile birlikte böyle savaşıyorduk, dediler. Sonra onların herbirisi kendisi için bir çukur kazdı ve orada sağlamca kaldılar. Öldürölünceye kadar çarpışmalarını sürdürdüler. O gün Sahit'in üzerinde çok nefis bir zırh vardı. Müslümanlardan bir kişi onun yanından geçti ve o zırhı aldı. Yine bir müslüman uykuda iken Sabit rüyasında ona: Sana bir vasiyette bulunacağım. Sakın bu bir rüyadır diyerek bunu yerine ge-tirmemezlik etme. Dün ben öldürölduğümde müslümanlardan bir kişi yanımdan geçti, benim zırhımı aldı. Onun kaldığı yer insanların en uzak yerindedir. Çadırı yanında ipi kazığa bağlı bir at vardır. Zırhın üzerine bir toprak çömlek yerleştirmiş, onun üstünde de eğeri koymuştur. Haydi Halid'e git, birisini gönderip, zırhımı aldırmasını söyle. Medine'ye Rasûlullah (sav)'ın halifesine - Ebu Bekir'i kastediyor- ulaşacak olursan, ona da şöyle de: Üzerimde şu kadar şu kadar borç var. Kölelerimden filanı ve filanı da azad ediyorum. Adam Halid'e gidip, durumu haber verdi, o da birisini göndererek zırhı aldırıp getirdi. Ebu Bekir'e gördüğü rüyayı anlattı, o da onun vasiyetini uygulamaya koydu. (Ala el-Horasanî) dedi ki: Biz Sabit'in dışında ölümünden sonra vasiyeti yerine getirilmiş bir kimse bilmiyoruz. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Bunu Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr), el-İstiab (fi Marifeti'l-Ashab) adlı eserinde zikretmiş bulunmaktadır[12]*[13]

2- Peygambere Hitabın Edebi:

"Birbirinize yüksek sesle hitab ettiğiniz gibi, ona da yüksek sesle hitab etmeyin!" Yani ona ey Muhammed, ey Ahmed diye hitab etmeyin. Ey Allah'ın Peygamberi, Rasûlullah diye ona gereken saygıyı göstererek hitab edin.

Denildiğine göre münafıklar Peygamber (sav)'ın huzurunda zayjf müslü-manlar kendilerini taklid etsin diye seslerini yükseltiyorlardı. Bu şekilde davranış müs)umanlara yasak kılındı.

"Ona da yüksek sesle hitab etmeyin." buyruğunu lam harf-i cerri yerine ala harf-i cerri kullanılarak: "Ona yüksek sesle hitab etmeyin" dernek olduğu da söylenmiştir. Nitekim: "Ağzı üzerine düştü" demek için: denilebildiği gibi da denilebilir.

"Birbirinizle yüksek sesle hitab ettiğiniz gibi" buyruğundaki "kef (gibi)"

benzetme edatı olup, nasb mahallindedir. "Siz ona birbirinizle yüksek sesle bağırdığınız gibi öyle bir yüksek sesle bağırmayınız." Bu buyrukta onlara kendi aralarında ancak fısıltı ve gizli bir şekilde konuşabilecek şekilde yüksek sesle konuşmanın mutlak olarak yasaklanmadığına, onlara belli bir nicelikte kayıtlı olmak üzere özel bir şekildeki bağırmanın yasaklandığına delil vardır. Yani onlara yasak kılınan, kendi aralarında alışageldikleri şekilde nitelikleri belli yüksek sesle bağırmaktır. Bu şekildeki bir davranışta ise peygamberiğin parlak makamına riayetsizlik, onun üstün mevkiine -istediği kadar yüksek olsun diğer bütün rütbelerin onun mertebesinde aşağıda oluşuna- uygun olmayan bir davranış şeklidir

"Yoksa haberiniz olmadan amelleriniz boşa gidiverir." Basralıların açıklamasına göre; amelleriniz boşa gideceğinden (böyle davranmayın) demektir. Kufelilere göre ise amelleriniz boşa gitmesin diye (böyle davranmamalısınız) demektir.

[\[14\]](#)

3- Âyetin Anlamı ve Peygamber Efendimizle Konuşurken Ses Tonunun Sınırı:

Ayet-i kerimenin anlamı Rasûlullah (sav)'ın tazim edilmesi, ona gereken saygının gösterilmesi, onunla konuşurken huzurunda sesi alçaltmanın emredümesidir. Yani o konuşurken siz de konuşacak olursanız, sesinizin sesinin ulaştığı sınırı aşmamasına dikkat etmelisiniz. Sesinizi öyle kısımalısınız ki, onun sözleri sizin sözlerin perdesinden daha yüksek, onun sesini yükseltmesi sizinkinden üstün olmalıdır; ta ki onun size üstünlüğü açıkça ortaya çıksın, sizin önderiniz olduğu belirgin bir şekilde görülsün, yüksek sesiyle, siyah beyaz renkli bir atın farklı renkleri gibi, sizin kalabalığınızdan ayrı olduğu ortaya çıksın. Gürültünüzle sesini bastırmamalısınız, birbirine karışan seslerinizle onun konuşmasını gölgelememelisiniz,

Abdullah b. Mesud'un kıraatinde: "Sesinizi... fazla yükseltmeyin" anlamındaki buyruk şeklinde ("be" harfi ziyadesiyle)dir.

Bazı ilim adamları Peygamber (sav)'ın kabrinin yanında sesi yükseltmeyi mekruh görmüşlerdir. Kimi ilim adamı da alimlerin meclislerinde -onların şereflerinin üstünlüğüne işaret olmak üzere- sesi yükseltmeyi mekruh kabul etmiştir. Çünkü onlar peygamberlerin mirasçılarıdır. [\[15\]](#)

4- Peygamberin Hadislerine Karşı Takmûması Gereken Tavrı:

Kadı Ebu Bekir İbnu'l-Arabî dedi ki: Peygamber (sav)'ın saygınlığı hayatta iken nasılsa, vefatından sonra da öyledir. Ölümünden sonra ondan nakledilen sözler derece itibariyle ondan lafız olarak işitilen sözleri gibidir. Onun sözleri okunduğu takdirde huzurda bulunan herkesin sesini ondan daha yükseltmemesi, ondan yüz çevirmemesi icab eder. Tıpkı bizzat o sözü lafız olarak söylemesi esnasında onun meclisindeymiş gibi davranması gerekir. Şanı yüce Allah sözü edilen bu saygının çağlar boyunca devam edeceğine: "Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun..." (el-Araf, 7/204) buyruğu ile dikkatimizi çekmektedir. Peygamber (sav)'ın sözü de zaten vahyin bir parçasıdır. Açıklaması, fıkıh kitaplarında yer alan birtakım istisnalar dışında, Kur'ân-ı Kerim'in hikmeti gibi onun sözünün de hikmetleri vardır. [\[16\]](#)

5- Küçümsemek Maksadıyla Peygambere Karşı Sesi Yükseltmek Küfür Olduğundan Buyrukta Asıl Maksat, Mücerred Sesi Yükseltmektir:

Sesi yükseltmek ya da bağırmaktan maksat hafife almak ve küçümsemek kastı ile sesin yükseltilmesi değildir. Çünkü böyle bir davranış küfürdür. Bu buyruğa muhatab olanlar ise müminlerdir. Burada maksat bizatihi sesin kendisidir. Büyük şahsiyetin; karşı saygı ve onlara karşı gösterilmesi gereken tazime uygun düşmeyen yüksek ton ile çıkartılan sesin kendisidir. Bundan dolayı kişi sesini kısma çalışarak emrolunduğu saygı ve ihtiramı açıkça onaya koyacak bir sınıra çekmelidir. Buradaki nehy aynı zamanda Rasûlullah (sav)'ın rahatsız olacağı sesi yükseltmeyi de kapsamaz, Bu da savaşta yahut inatçı bir kimseyle tartışırken, bir düşmanı korkuturken ya da buna benzer hallerdeki seslerini yükseltmeleridir. Hadis-İ şerifte belirtildiğine göre Peygamber (sav) Huneyn günü insanlar bozguna uğrayıp kaçtıklarında Abdu'l-Mut-taiib oğlu Abbas (r.a)'a: "İnsanlara yüksek sesle bağır" diye buyurmuştur. Hz. Abbas da insanlar arasında sesi en yüksek olanlardan birisi idi. [\[17\]](#)

Rivayet edildiğine göre bir gün onlara ani bir baskın yapılmış, Abbas (r.a.): Eyvah sabah baskını! diye seslenmiş, sesinin yüksekliğinden ötürü hamileler karnındaki yavruları düşürmüştü. İşte Nabîğa el-Cadî bu olay hakkında şunları söylemektedir:

"Ebu Urve'nin (Abbas b. Abdu'l-Muttalib'in) yırtıcı hayvanlara bağırması, Onların koyunlar arasına karışmalarından korktuğu zaman"

Ravilerin iddia ettiğine göre; o koyunlara saldırmak isteyen yırtıcı hayvanlara öyle bir bağırırdı ki hayvanın içindeki öd kesesi patlayıveriyordu, [\[18\]](#)

6- Amellerin Boşa Çıkması:

ez-Zeccac dedi ki: "Amelleriniz boşa gidiverir" buyruğu: Çünkü amelleriniz boşa gider" takdirindedir.

Yani amelleriniz boşa çıkar. Buna göre burada takdiren varlığı kabul edilen "lam" oluş bildiren (sayruret) "lam"ıdır. Yüce Allah'ın: "Yoksahaberiniz olmadan amelleriniz boşa gidiverir" buyruğu insanın farkında olmadan kâfir olmasını gerektirmez.

Kâfir bir kişi ancak küfre kendi iradesiyle imanı küfre tercih ettiği takdirde mümin olduğu gibi, mümin de küfrü tercih ve kastetmediği sürece icma ile kâfir olmaz. Kâfir de aynı şekilde farkında olmadan kâfir olmaz [\[19\]](#) [\[20\]](#)

3- Muhakkak ki Rasûlullah'ın huzurunda seslerini alçaltanlar, Allah'ın kalplerini takva için seçtiği kimselerdir. Onlar için bir mağfiret ve büyük bir mükafat vardır.

"Muhakkak ki Rasûlullah'ın huzurunda seslerini alçaltanlar" Ona duydukları saygıdan ötürü konuştuklarında ya da onun huzurunda başkalarına söz söylediklerinde seslerini kısıyorlar... demektir.

Ebu Hureyre dedi ki: Yüce Allah'ın: "Sesinizi... fazla yükseltmeyin"

buyruğu nazil olunca, Ebu Bekir (r.a) dedi ki: Allah'a yemin ederim ki, iki kişinin kendi aralarında gizlice konuştukları kadardan fazla sesimi yükseltmeyeceğim.

Süneyd dedi ki; Bize Abbad b. el-Awam anlattı, o Muhammed b. Amr'dan, o Ebu Seleme'den rivayetle dedi ki: Yüce Allah'ın: "Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin" (Hucural, 49/1) buyruğu nazil olunca Ebu Bekir dedi ki: Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, bundan sonra seninle ancak biri diğerine sır verirken konuşanın sesi gibi bir sesle konuşacağım.

Abdullah b. ez-Zübeyr de dedi ki: "Sesinizi... yükseltmeyin" buyruğu indikten sonra Ömer'in Peygamber (sav)'ın huzurunda sesini kısıtğından ötürü tekrar etmesini söylemedikçe sesi işitilmedi. Bunun üzerine yüce Allah'ın: "Muhakkak ki Rasûlullah'ın huzurunda seslerini alçaltanlar Allah'ın kalplerini takva için seçtiği kimselerdir" buyruğu nazil oldu. [\[21\]](#)

el-Ferra dedi ki: Buradaki: "seçtiği"[\[22\]](#) buyruğu, takva için halis kıldığı anlamındadır. el-Ahfeş de: Takva için özel olarak seçtiği, diye açıklamıştır. İbn

Abbas dedi ki: "Allah'ın kalplerini takva için seçtiği kimselerdir." Her türlü çirkinlikten arındırıp, kalplerine Allah korkusunu ve takvasını yerleştirdiği kimselerdir, demektir,

Ömer (r.a) da: Kalplerinden şehvi arzularını giderdiği kimselerdir, diye açıklamıştır. İmtihan (mealde: seçmek) fiil olarak: "Köseleyi genişlettim, genişletmek" anlamındaki fiilden "iftial" veznindedir. Buna göre Allah'ın kalplerini takva için imtihan etmesi, kalplerine takva için genişlik vermesi ve genişletmesidir. Bundan önceki görüşlere göre de Allah'ın kalplerini imtihan etmesi, kalplerini halis kılması, ihlaslı kılması demektir. Bu da; "Gümüşü arıncaya kadar sınadım (ateşe sundum)" ifadesini andırmaktadır.

Bu sözlerde sözlerin delalet ettiği hazfedilmiş bir kelime vardır ki; o da ihlas (halis kılmak)dır. Ebu Amr dedi ki: Belli bir zorlamaya maruz kıldığım herbir şey hakkında: "onu mihnete uğrattım (imtihana tabi tuttum)" denilir. Sonra da şairin şu beyitini zikretmektedir:

Üzerlerinde bitkinlikleri açık görülen, yürümekten zayıf düşmüş develer geldi, Oldukça yorgun düşmüş (mihnete uğramış) ve böğürleri (adeta) birbirine girmiş." [23]

"Onlar için bir mağfiret ve büyük bir mükafat vardır."

4. Muhakkak ki hücrelerin arkasından sana seslenenlerin çoğunun akılları ermez.

Mücahid ve başkaları dedi ki: Bu âyet-i kerime Temimoğuilanna mensub bedeviler hakkında inmiştir. Onlardan bir heyet Peygamber (sav)'ın yanına gelmiş, mescide girmiş ve Peygamber (sav)'a hücresinin arkasından: Yanımıza çık, çünkü bizim övmemiz güzel, yermemiz çirkindir, diye bağırdılar, O sırada yetmiş kişi idiler. Çoluk çocuklarına karşılık olmak üzere fidyeleri getirmişlerdi. Peygamber (sav) da o sırada kaylule (öğle vakti) uykusuna çekilmişti. Rivayet olunduğuna göre bu şekilde seslenen ve: Benim övmem güzel, yermem çirkindir, diyen Akra' b. Habis'ti. Peygamber (sav) da kendisine: "O dediğin Allah'tır." diye buyurmuştur. Bunu Tirmizî de, el-Bera b. Azib'den zikretmişti [24]

Zeyd b. Erkam da şöyle demektedir; Bir grub insan Peygamber (sav)'in huzuruna geldi ve biri diğerine şöyle dedi: Haydi sizinle şu adama gidelim. Eğer bir peygamber ise ona uymak suretiyle insanların en mutluları oluruz. Şayet bir kral ise onun yakınında bulunmakla hayatımızı yaşarız. Peygamber (sav)'a geiip o hücresinde iken ona; Ya Muhammed, ya Muhammed diye seslenmeye koyuldular. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.

Denildiğine göre bunlar Temiinoğullarından idiler.

Mukatil dedi ki: Ondokuz kişi idiler: Kays b. Asım, ez-Zibrikan b. Bedr, el-Akra' b. Habis, Süveyd b. Haşım, Halıd b. Malik, Ala b. Habis, Ka'ka b. Mabed, Vekıl b. Ve kıl' ve Uyeyne b, Hasn... Kendisine itaat olunan ahmak diye bilinen odur. Etrafında çokça asker bulunanlardan birisi idi. Ardından on-bin mızraklı kişi giderdi. Adı Huzeyfe'dir. Gözünün üst kapağı yukarı doğru dönmüş olmasından dolayı on: Uyeyne denilmişti. Abdu'r-Rezzak, Uyeyne hakkında şunu zikretmektedir: Hakkında: "Kalblerine bizi anmaktan yana gaflet verdiğimiz.,, kimselere de itaat etme" (el-Kehf, 18/28) buyruğunun, hakkında indiği kişi odur. el-A'raf Sûresi'nin sonlarında (7/199. âyet, 3- başlıkta) Ömer (r.a)'a söyledikleri de kaydedilmiş bulunmaktadır ki, orada anlatılanlar bu husmta yeterlidir. Bunu da Buharı zikretmiş bulunmakta dır. [25] Rivayet olunduğuna göre bu heyet Rasûlullah (sav) uykuya çekildiği sırada öğle vaktinde gelmişti. Ona: Ey Muhammed, ey Muhammed yanımıza Çık gel diye bağırmaya başladılar, o da uyanıp çıktı ve bu âyet-i kerime nazil oldu.

Rasûluljah (sav)'a (bu durum hakkında) soru sorulunca şöyle buyurdu: "Bunlar Temimoğullarının görgüden uzak kimseleridir. şayet onlar insanlar arasında tek gözü kör Ueccal'e karşı en çetin savaşacak kimseler olmayacak olsalardı, yüce Allah'a onları helak etmesi için dua edecektim."

"Hücreler"; Hücrenin çoğuludur. Tıpkı: " Odalar" iafzının çoğulu, " Karanlıklar" lafzının da: (iut)'ın çoğulu olduğu gibi. "Hücreler"ın çoğulu, bunun da; (çoğulu olduğu da söylenmiştir. O halde burada çoğulun çoğuludur. Bu lafız: "Cim" harfi ötreli ve üstün olmak üzere iki türlü söylenir. şair şöyle demiştir:

"Onlar bizleri diz kapaklarımız'[26]açılmış görünce, Ciddiyetle şakayı birbirine karıştırmayacak bir konumda (olduğumuzu anladılar)."

"Hücre" etrafını bir duvarın çevirdiği, etrafı çevrili yerin bir parçası demektir. Deve ağılına da hücre denilir. Bu kelime "mePuie" anlamında "fule" veznindedir.

Ebu Cafer b. el-Ka'ka' bu kelimeyi iki ötre arka arkaya ağır bulduğundan "cim" harfini üstün olarak; (diye okumuştur. Hafifletmek maksadı ile "cim" harfi sakın olarak;)diye de okunmuştur. Kelimenin asıl kök anlamı mani olmak, engel olmak demektir. Dolayısıyla kendisine ulaşılmasına engel teşkil ettiğin herbir şeyi sen: " Hacr altına almış, sınırlandırmış" olursun.

Buyrukta sözü edilen seslenen kimselerin genelin bir kısmı olma ihtimali bulunduğundan dolayı "çoğunun akılları ermez" diye Duyurulmuştur. Yani sana seslenen kimseler, çoğunluğu cahil bulunan bir topluluk arasından-dırlar. [27]

5. Eğer onlar sen kendilerine çıkana kadar sabretmelerdi, kendileri için elbette daha hayırlı olurdu. Allah Gafurdur, Rahimdir.

Yani onlar senin dışarı çıkmanı bekleselerdi hem din, hem de dünyalarında bu onlar için daha faydalı olurdu. Peygamber (sav) ise kendisine ait birtakım işlerle uğraştığı belirli vakitler dışında insanlarla görüşmekten uzak kalmaz, onlardan ayrı durmazdı. Böyle bir halde onun rahatsız edilmesi edebe uygun değildi.

Denildiğine göre bu heyet, Anberoğulları esirlerine iltimasta bulunmak için gelmişlerdi. Rasûlullah (sav) onların yarısını azad etmiş, öbür yarısını da fidye karşılığı bırakmıştı. Şayet .sabretmiş olsalardı, hiç fidye almaksızın hepsini serbest bırakacaktı. [28]

"Allah Gafurdur, Rahimdir."

6. Ey îman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse -bilgisizce bir kavme sataşip da sonra yaptığınıza pişman olmamak İçin-iyice araştırın.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:

1- Buyruğun Nüzul Sebebi:

"Ey iman edenler! Eğer bir fastk size bir haber getirirse..." buyruğu denildiğine göre el-Velid b. Ukbe b. Ebi Muayt hakkında inmiştir. Buna sebep, Said'in Katade'den rivayet ettiğine göre şudur: Peygamber (sav) el-Velid b. Ukbe'yi zekatlarını toplamak üzere Mustaltkoğullanna göndermişti. Onlar Ve-lid'i görünce ona doğru yürüdüler, o da onlardan korktu. -Bir rivayete göre bu korkmasının sebebi (cahiliye döneminden kalma) aralarındaki bir husumet idi.- Peygamber (sav)'a geri dönerek İslâm'dan irtidat ettiklerini haber verdi. Bunun üzerine Peygamber (sav) Halid b. el-Velid'i göndererek ona işi iyice tesbit edip araştırmasını ve acele etmemesini emretti. Halid yola koyuldu, nihayet geceleyin onların yurduna vardı. Gözcülerini gönderdi, geri geldiklerinde Halid'e Mustalıkoğullarının İslâm'a sımsıkı sarıh bulunduklarını, ezan okuduklarını ve namaz kıldıklarını duyduklarını haber verdiler. Sabah olunca Halid onların yanına vardı ve gözcülerin söylediklerinin doğruluğunu gözleriyle gördü. Allah'ın Peygamberine dönerek ona durumu haber verdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oklu. Bundan dolayı yüce Allah'ın Peygamberi: "Teenni Allah'tan, acele şeytandan" diye buyururdu. [29]

Bir diğer rivayete göre Peygamber (sav) onu (el-Velid b, Ukbe'yi) müs-lüman

olmalarından sonra Mustahkoğularına göndermişti. Onun geleceğini haber alınca, onu karşılamak üzere bineklerine bindiler. O da onların bu hallerini işitince onlardan korktu. Rasûlullah (sav)'a geri dönerek Mustalıkoğullarının kendisini öldürmek istediklerini ve zekat vermediklerini bildirdi. Rasûlullah (sav) da onların üzerine bir gaza düzenlemeyi içinden geçirdi. Bu halde bulunuyorken heyetleri Rasûlullah (sav)'in huzuruna gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü dediler. Senin gönderdiğin elçinin haberini aldık, ona ikramda bulunalım ve üzerimizdeki zekatları ona ödeyelim diye yoluna çıktık. O ise geri döndü. Bize ulaştığına göre Rasûlullah'a onunla savaşmak üzere çıktığımızı iddia etmiş, Allah'a yemin olsun ki biz bu maksatla çıkmadık. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi. e!-Velid'e de fâsık yani yalancı adı verilmiş oldu.

İbn Zeyd, Mukatil ve Sehl b. Abdullah dedi ki: Fasile, çok yalan söyleyen kimse demektir. Ebu'l-Hasen el-Verrak da şöyle demiştir: Fâsık günahı açıktan işleyen kimse demektir. İbn Tahir, Allah'tan utanmayan kimsedir diye açıklamıştır. Hamza ve el-Kisaî, "İyice araştırın" anlamındaki buyruğu: "İyice tesbit edin" şeklinde-. " İyiden iyiye tesbit etmek" kökünden gelmiş bir Fiil olarak okumuşlardır. Diğerleri ise; " İyice araştırın" diye "tebeyyun"den gelmiş emir fiil olarak okumuşlardır.

"Sataşıp" anlamındaki buyruk: " Sataşmayasınız" demektir. Buna göre: (d)'in başındaki cer harfi düşürülmek suretiyle nasb kon umunda -dir.

"Bilgisizce" yani yanlışlıkla "bir kavme sataşıp da sonra yaptığınıza" acele davranıp, teenniği terkettiğinize "pişman olmamak İçin iyice araştırın." [\[30\]](#)

2- Haberi Vahid'in Kabulü ve Buna Bağlı Hukuki Bir Takım Tasarruflar:

Bu âyet-i kerimede adaletli olması halinde bir kişinin haberinin (haberu'l-vahid)'in kabul olunacağına delil vardır. Allah fâsık olan kimsenin haber nakletmesi esnasında işin iyice araştırılmasını emretmiştir. Fasıklığı sabit olan kimsenin ise verdiği haberlere dair sözü icma ile batıl olur (hükümsüzdür). Çünkü haber bir emanettir, fasıklık ise onu iptal eden bir karinedir.

Dava ve inkar ile başkaları hakkında maksat olarak gözetilen bir hakkın isbatı ile ilgili hususların bu genel çerçevenin dışında olduğu icma ile kabul edilmiştir. Mesela bir kimsenin, bu benim kölemdir, demesi halinde bu sözü kabul edilir. Şayet: Filan kişi sana bunu hediye olarak gönderdi, derse bu da kabui edilir. Yine böyle bir durumda kâfirin verdiği haber de kabul edilir. Aynı şekilde bir kimse başkasının kendi üzerindeki bir hakkını İkrar edecek olursa, bu icma ile iptal edilemez.

Ancak başkası aleyhine yapacağı inşalarda ise (başkaları hakkında yapacağı akitlerde) Şafî ve diğerleri: Böyle bir kimse nikahta veli olamaz, demiştir, Ebu Hanife ve Malik ise veli olur demiştir. Çünkü böyle bir kimse velayeti altındaki kızın sahip olduğu malın da velisidir. Dolayısıyla onun evlendirilmesi velayetine de sahiptir, tıpkı adil bir kimse gibi. Çünkü böyle bir kimse her ne kadar dini bakımdan Fâsık bir kişi İse de, gayreti olduğu gibidir. Bu gayret ile de zaten mahremler himaye edilir. Bazan malını feda ederek mahremini korur. Böyle bir kimse malın velisi olabildiğine göre, nikahın velisi olması öncelikle sözkonusudur. [\[31\]](#)

3- Fâsık Yöneticilerin Arkasında Kılman Namaz:

İbnu'l-Arabî dedi ki: Şafî'nin ve benzerlerinin fâsık kimsenin imamlığını caiz görmesi, hayret edilecek hususlardan birisidir. Bir zerre miktarı inal konusunda kendisine güvenilemeyen bir kimseye nasıl olur da bir kantar borç hususunda güvenilebilir [\[32\]](#) Buna sebep ise şu esas ilkedir: İnsanlara namaz kıldıran yöneticilerin dinleri fesada erip de arkalarında namaz kılmayı terketmek imkanı olmadığından onların görevlerinden uzaklaştırılmasına da güç yetirilemediğinden onlarla birlikte arkalarında namaz kılındı. Nitekim Osman (r.a) şöyle demiştir: Namaz insanların yaptıkları en güzel bir iştir. O işi güzel yaparlarsa sen de güzel yap, fakat kötü yapacak olurlarsa onların kötü işlerinden sen uzak dur.

Diğer taraftan bazı insanlar bu gibi yöneticiler arkasında takiye olarak (kendilerine gelecek tehlikeden korunmak maksadıyla) namaz kıldılar. Ondan sonra da sırf Allah için kendi namazlarını tekrar iade ediyorlardı. Kimisi de arkalarında kıldığı o namazı kendi farz namazı olarak değerlendiriyordu. Ben ise böyle bir namazın iade edilmesinin vacib olduğu kanaatindeyim. Ancak hiçbir kimsenin razı olmadığı imamlarla birlikte namaz kılmayı terketmeme-si gerekir. Fakat kendi kendine gizlice o namazı iade eder ve başkasının yanında da bundan sözletmez. [\[33\]](#)

4- Fâsık Yöneticinin Hükümü:

Fasık bir kimse eğer vali ise verdiği hükümlerin hakka uygun olanları geçerlidir, muhalif olanları da reddolunur. Onun geçerli kabul edip yürürlüğe koyduğu hiçbir hüküm de nakzedilmez. Bu görüşün dışında nakledilen herhangi bir

rivayet yahutta aktardan herhangi bir söze de iltifat etmeyiniz. Bu hususta söylenmiş sözler pek çoktur, hak ise apaçıktır. [\[34\]](#)

5- Fâsık Kimsenin Elçiliği:

Böyle bir kimsenin ulaştıracağı bir söz yahut bir şey ya da haber, vereceği bir izin ile ilgili olarak elçilik yapmasının sahih olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Şu kadar var ki, bu elçilik görevinin elçi gönderen ile kendisine gönderilenin hakları çerçevesi dışında olmamalıdır. Eğer bu elçilikte ikisinin hakları dışındaki bir hak taalluk ediyorsa, onun sözü kabul edilmez. Böyle bir şey bunu gerektiren zorunluluk (zaruret) dolayısıyla caizdir. Çünkü şayet bu gibi hususlarda insanlar arasında adaletli olanların dışındakiler tasarrufta bulunmayacak olursa, böyle bir durumda adaletliler bulunamayacağından bu işlerin hiçbirisi gerçekleştirilemez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[35\]](#)

6- Müslümanlarda Aslolan Adalet midir?

Ayet-i kerimede "cerhedildikleri sabit oluncaya kadar bütün müslüman-lar adaletlidir" diyenlerin görüşlerinin yanlışlığına bir delil vardır. Çünkü yüce Allah verilen haberi kabul etmeden önce işin iyice araştırılmasını emretmiştir. Hükümün uygulanmasından sonra araştırmanın da bir anlamı yoktur.

Eğer hakim gerekli araştırmayı yapmadan önce hüküm verecek olursa, aleyhine hüküm verilen kimseye bilgisizce sataşmış, zarar vermiş olur. [\[36\]](#)

7- Zann-ı Galib'e Dayanarak Hüküm Vermek:

Şayet galib zanna dayanarak hüküm verecek olursa, bu bilgisizlikle amel sayılmaz. A'daletli iki şahidin şehadetine binaen hüküm vermek ve müçtehid ve alim bir kimsenin görüşünü kabul etmek gibi. Cehaletle bilgisizce amel etmek ancak kabul edilmesi halinde galib zannın ortaya çıkmadığı kimsenin sözünü kabul etmekle olur. Bu meseleyi el-Kuşeyrî, ondan öncekini ise el-Mehdevî zikretmiş bulunmaktadır, [\[37\]](#)

7. Bilin ki; Allah'ın Rasûlü sizin aranızdadır. Eğer o işlerin çoğunda size itaat etse, elbette zorluğa düşersiniz. Fakat Allah size imanı sevdirdi, onu kalblerinizde süsledi ve küfrü, fişkı ve isyanı size çirkin gösterdi. İşte onlar

doğru yolu bulanların ta kendileridir.

8. Allah'tan bir lütuf ve bir nimet olmak üzere, Allah Alimdir, Hakimdir.

"Bilin ki Allah'ın Rasûlü sizin aranızdadır." O halde yalan söylemeyin. Çünkü Allah si2in durumunuzu ona bildirir ve o zaman rezil olursunuz, "Eğer o işlerin çoğunda size itaat etse, elbette zorluğa düşersiniz."

Yani durum açığa çıkmadan önce sizin istediğiniz gibi çabucak hareket edecek olsa, siz zorlukla ve günahla karşı karşıya kalırdınız. Eğer el-Velid b. Ukbe'nin peygambere getirdiği habere göre peygamber o kavimle savaşmış olsaydı, bu bir yanlışlık olurdu. Kendisi ile onlar arasındaki bir düşmanlık sebebiyle o kavmi helak etmeyi isteyen kişi de çok zor duruma düşerdi.

Allah Rasûlünün onlara itaat etmesi ise, insanlara dair ona ulaştırdıkları ve onlardan işittiği haberlere uygun olarak verdikleri emirleri ve ortaya attıkları görüşleri kabul etmesi demektir.

Buyruktaki: "Zorluk" günah demektir. " Adam günah işledi" demektir. Bu aynı zamanda fücür ve zina anlamına da gelir. en-Nisa su-resinde"(4/25. âyet, 1. başlıkta) geçtiği gibi. Yine bu lafız "zor bir işe düşmek" anlamına da gelir. et-Tevbe Sûresi'nin sonlarında: "Sizin sıkıntıya uğramanız" (et-Tevbe, 9/128) buyruğuna dair açıklamalarda daha da geniş bilgiler verilmiştir.

"Fakat Allah size imanı sevdirdi." Bu Peygamber (sav)'a yalan söyleme-yen batıl herhangi bîr haber vermeyen ihlas sahibi müminlere bir hitabtır. Yani imanı size dinlerin en sevileni kıldı. Tevfik ve inayetiyle "onu kalblerinizde süsledi." Size güzef gösterdi ki; nihayet siz de onu seçtiniz, tercih ettiniz.

Bu buyrukta kaderiye, imamiye ve diğerlerine -daha önceden bir kaç yerde de geçtiği gibi- bir red vardır. Çünkü bütün mahlukatı kişilikleriyle, fiilleriyle, nitelikleriyle dil ve renklerinin farklılığı ile tek başına ortaksız oarak yaratan Odur.

"Ve küfrü, fiske ve isyanı sîze çirkin gösterdi" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas dedi ki: Bununla özellikle yalanı kastetmektedir. İbn Zeyd de böyle demiştir. Şöyle de açıklanmıştır Kasıt itaatin dışında olan herbir şeydir. "Fu-suk: fasıklık"; " Taze hurma kabuğunun dışına çıktı" kökünden türemiştir, farenin deliğinden çıkması hakkında da bu fiil kullanılır. Buna dair yeterli açıklamalar daha önce el-Bakara suresinde (2/26. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. "İsyan" ise "me'âsi: masiyetler"in çoğuludur.

Bundan sonra hitab kipinden haber kipine geçilerek: "İşte onlar" yanı yüce Allah'ın kendilerine muvaffakiyet verip de imanı kendilerine sevdiren, küfürden tiksindirdiği yani kendilerine çirkin gösterdiği kimseler "doğru yolu bulanların ta

kendileridir." Bu buyruk "hitabtan habere geçiş bakımından" yüce Allah'ın: "Fakat Allah'ın rızasını arayarak verdiğiniz zekata gelince, işte onlar (mükafatlarını) kat kat arttıranlardır" (er-Rum, 30/39) buyruğuna benzemektedir. en-Nabiğa'da (hitabtan sonra haber kipi ile) şöyle demektedir:

"Ey tümsekte ve karşımdaki yüksekçe tepede bulunan Meyye'nin evi (diyarı) Üzerinden uzunca zamanlar geçtiği halde ıssızdır buraları."

Doğru yoî" hak Ü2ere salabetle birlikte dosdoğru yürümek demektir. Bu kelime kaya parçası demek olan: gelmektedir.

Ebu Vazî': Her kaya parçasına: denilir, deyip şu beyiti zikretmektedir:

"İplerin bağlı bulunduğu çadır kazıkları ile renkleri değişmiş ocak taşlarından başka, Ki o taşlar kaya parçalarının sağlamlığından dolayı ışık saçmışlardır."

"Allah'tan bir lütuf ve bir nimet olmak üzere..." Yani yüce Allah size bunları kendinden bir lütuf olmak üzere yaptı. Yani ltf ve nimeti yi e bunları yaptı. O hatde bu buyruk, mefulun leh'tir.

"Allah" sizin halinizi düzeltecek olanı çok iyi bilen "Alimdir." İşlerinizi düzene koymakta hikmeti sonsuz "Hakimdir." [38]

9- Eğer müminlerden İki grub birbirleri İle arpıştırlarsa onların aralarını düzeltin. Eğer onların biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa, o tecavüz eden grubla Allah'ın emrine dönünceye kadar arpışın. Eğer dönerse İkisinin arasını adaletle düzeltin ve adaletli olun. Çünkü Allah, adaletli olanları sever.

Bu buyruğı dair açıklamalarımızı on başlık halinde sunacağız:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Eğer müminlerden iki grub birbirleriyle arpıştırlarsa, onların aralarını düzeltin" buyruğı ile ilgili olarak el-Mutemir b. Süleyman, Enes b. Malik'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ey Allah'ın Peygamberleri! Sen Abdullah b. Ubeyy'e gitsen, dedim. Bunun zerine Peygamber (sav) ona gitmek üzere yola koyuldu. Bir ešeğ bindi. Müslümanlar da yayan y-J rd. Orası orak bir arazi idi. Peygamber (sav) onun yanına varınca: Benden uzak dur, Allah'a yemin ederim ešeğinin pis kokusu beni rahatsız etti, dedi. Ensardan bir adam: Allah'a yemin ederim Raslullah (sav)'ın ešeğinin kokusu senden daha hoştur, dedi. Kavminden bir adam Abdullah b. Ubeyy'e böyle denildi diye fkelenildi, Herbiri.si adına arkadaştan öfkelenip kızdı. O bakımdan kuru hurma dallarıyla, ellerle ve ayakkabılarla aralarında bir çarpışma meydana geldi. Bize

ulaştığına göre bu âyet onların haklarında inmiştir. [39]

Mücahid dedi ki: Ayet-i kerime Evs ve Hazrecliler hakkında inmiştir. (Yine) Mücahid dedi ki: Ensardan iki kesim sopalarla ve ayakkabılarla bir biriyle çarpıştı. Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi.

Bunun benzeri bir rivayet Said b. Cübeyr'den gelmiştir. Buna göre Evs ile Hazreç arasında Rasûlvıllah (sav) döneminde kuru hurma dallarıyla, ayakkabı ve benzerleriyle bir çarpışma olmuştu. Yüce Allah da haklarında bu âyet-i kerimeyi indirdi.

Katade dedi ki: Ayet-i kerime bir hak konusunda herkesin kargı tarafı haksız bulduğu ensardan iki kişi hakkında inmiştir. Birisi: Hakkımı zorla alacağım demişti, çünkü aşireti çoktu. Diğeri de onu Rasûlullah (sav)'in huzurunda mahkemeleşmeye çağırdı, ancak onun dediğini kabul etmedi. Bu durum aralarında böylece devam edip gitti, nihayet birbirlerine düştüler. El, ayakkabı ve kılıçlarla birbirlerine giriştiler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi.

el-Kelbî dedi ki: Ayet-i kerime Sümeyr ve Hatıb adındaki iki kişi dolayısıyla meydana gelen savaş hakkında inmiştir. Sümeyr, Hatıb'i öldürmüştü. Bu sebeple Evslîlerle Hazrecliler Peygamber (sav) yanlarına gelinceye kadar birbirleriyle çarpıştılar. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Yüce Allah bununla peygamberine ve müminlere aralarını düzeltmelerini, barış yapmalarını emretti.

es-Süddî dedi ki: Ensardan Um Zeyd diye anılan bir kadın, ensardan olmayan bir adam ile evli idi. Kocasını ile birlikte aralarında tartışma çıktı. O akrabalarını ziyaret etmek istediği halde, kocası ona engel oldu ve akrabalarından hiçbir kimsenin yanına giremeyeceği yüksekçe bir yerde onu yerleştirdi. Kadın da akrabalarına haber saldı. Akrabaları gelip onu götürmek üzere bulunduğu yerden aşağıya indirdiler, Bu sefer kocası çıkıp kendi yakınlarından yardım istedi. Akrabaları tarafından kadının alınıp götürülmesini engellemek üzere amca çocukları çıkıp geldi. Aralarında itiş kakış oldu, ayakkabılarda birbirlerini vurdular. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

"Taife: grub" lafzı hem tek adamı, hem iki kişiyi, hem de çoğulu ifade eder. O halde bu buyruk lafza göre değil de manaya göre hamledilen (ve kipleri ona göre kullanılan) sözlerdendir. Çünkü "iki taife: iki grub" hem kavim, hem de insanlar anlamındadır.

"Allah'ın emrine dönünceye kadar... eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin" anlamındaki buyruk Abdullah b. Mesud'un kıraatinde "Onlar Allah'ın emrine dönünceye kadar: Allah'ın emrine dönecek olurlarsa aralarında adaleti uygulayın." şeklindedir, tbn Ebi Able: "Çarpışırlarsa" anlamındaki buyruğu "iki grub" anlamındaki lafız tesniye olduğundan dolayı; (Hası) diye okumuştur. Buna

dair açıklamalar daha önce et-Tevbe Sûresi'nin sonlarında (9/122. âyet, 3, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas'da yüce Allah'ın: "Müminlerden bir topluluk (taife) de azab-larına tanık olsunlar" (en-Nur, 24/2) buyruğu hakkında bir ve daha yukarısı diye açıklamıştır. Çünkü "bir şeyden taife" ondan bir parça demektir.

"Onların aralarını" her iki kesimi hüküm, ister lehlerine, ister aleyhlerine olsun Allah'ın Kitabına çağırarak suretiyle "düzeltin. Eğer onların biri diğerine karşı tecavüz ediyorsa" haksızlık edip Allah'ın hükmüne ve kitabına yapılan çağırışı kabul etmiyorsa "o tecavüz eden grupla Allah'ın emrine" Kitabına "dönünceye kadar çarpışın." "Bağy: Tecavüz" haddi asmak, haksızlık etmek, fesad çıkarmak demektir.

"Eğer dönerse, ikisinin arasını adaletle düzeltin." Yani onları karşılıklı olarak adil davranmaya, insafa mecbur edin. "Ve" ey insanlar "adaletli olun!" Birbirinizle savaşmayın, çarpışmayın, Bunun adaletli olmayı emrettiği de söylenmiştir. "Çünkü Allah adaletli olanları" adaleti ve hakkı uygulayanları "sever." [\[40\]](#)

2- Birbirleriyle Çarpışan Müslüman Grupların Durumu ve Takınılacak Tavrı:

İlimadarnları der ki: İki müslüman grub birbirleriyle çarpışacak olurlarsa ya her ikisi de haksız olarak çarpışırlar, yahutta başka bir durumdadırlar. Eğer her ikisi de haksız iseler bu durumda yapılması gereken aralarında ilişkilerini düzelterek, birbirlerinden el çekmeleri ve karşılıklı olarak silah bırakmaları sonucunu verecek şekilde barış yapılır, birbirleriyle anlaşmalarını sağlamak için aracılık yapılır. Şayet birbirlerinden el çekmeyecek ve barış yapmayacak olurlarsa, her ikisi de haksızlıklarını sürdürmeye devam edecek olurlarsa, o takdirde her ikisi ile de çarpışılır.

Şayet ikinci durum söz konusu ise yani bu iki kesimden birisi diğerine haksızlıkta bulunuyor ise, o vakit haksızlık yapan grub ile vazgeçinceye ve tev-be edinceye kadar savaşmak gerekir. Eğer bu duruma gelirse aralarında ve kendilerine haksızlık yapılan kesimle adalet ile barış yapılır, Eğer her iki tarafın karşı karşıya kaldığı bir şüphe sebebiyle aralarında çatışmalar baş göstermiş ve, her bir grub da kendisine göre kendisini haklı kabul ediyor ise, bu durumda, apaçık ve parlak deliller ile kesin belgeler ile şüphenin ortadan kaldırılması ve hakka ileten yolun gösterilmesi gerekir, Buna rağmen her iki kesim yine düşmanlığı bırakmayıp, kendilerine gösterilen yola uygun davran-mayıp, kendileri için açıklığa

kavuştuktan sonra, kendilerine öğütlenen hakka uymayacak olurlarsa, o vakit her ikisi de haksızlık eden kesim demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[41\]](#)

3- Halifeye Yahut Herhangi Bir Müslümana Haksızlık Yaptığı Bilinen Kesime Karşı Savaşmak Gereği:

Bu âyet-i kerimede halifeye yahutta herhangi bir müslümana haksızlık yaptığı bilinen kesime (el-fielu'l-bağiye'ye) karşı savaşmanın vacib olduğuna delil vardır. Ayrıca müminlerle savaşılmayacağım söyleyip, Peygamber Efendimizin: "Mümin Üe savaşmak küfürdür" [\[42\]](#) hadisini delil gösterenlerin görüşünün tutarsız olduğuna da delildir. Çünkü eğer haksızlık yapan müminle çarpışmak küfür olsaydı, haşa yüce Allah küfrü emretmiş olurdu. Diğer taraftan Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a), İslâm'a sarılmakla birlikte zekat vermek istemeyenlerle çarpışmış, fakat bırakıp kaçan kimsenin ardından gidilmemesini, yaralı bir kimsenin işinin bitirilmemesini emretmiştir. Malları -kâfirlerde vacib olandan farklı olarak- ganimet olarak helal olmaz.

Taberî dedi ki: Eğer her iki kesim arasındaki ayrılıklarda vacib olan, ondan kaçıp evlere sığınmak olsaydı, hiçbir had uygulanmaz ve hiçbir batılın sonu getirilemez, nifak ehli ve facir olan kimseler Allah'ın kendilerine haram kılmış olduğu müslümanların mallarını, kadınlarını esir almayı ve kanlarını dökmeyi, onlara karşı grublar oluşturmak, diğer taraftan da müslümanların onlara ilişmemesi sonucunda Allah'ın kendilerine haram kılmış olduğu her-şeyi helal görmek için bir yof olurdu. Oysa bu Peygamber (sav)1 in: "Aranızdaki beyinsizlerin elterini tutun (kötülük yapmalarına meydan vermeyin)." [\[43\]](#) hadisine aykırıdır. [\[44\]](#)

4- Ashab Arasında Çıkan Çatışmalar:

Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu âyet-i kerime müslümanların (birbirleriyle) savaşmalarında asıl dayanak ve tevikilerle savaşmakta bir esastır. Ashab da buna dayanmış, bu dinin ileri gelenleri buna sığınmıştır. Peygamber (sav): "Ammar'ı bağı (haksızca ayaklanan) kesim öldürecektir" [\[45\]](#) hadisi ile bunu kastetmiştir. Yine Peygamber Efendimizin Hariciler hakkındaki: "Onlar hayırlı olan kesime karşı ayaklanacaklar yahut bir ayrılık zamanında ayaklanacaklar" [\[46\]](#) şeklindeki hadisinde de kastettiği bu husustur. Son hadisin birinci rivayeti daha sahihtir. Çünkü Peygamber Efendimiz: "İki kesimden hakka

daha yakın olan onları (Haricileri) [\[47\]](#)öldürecektir" diye buyurmuştur.

Haricilerle çarpışan Ali b. Ebi Taiib ve onunla birlikte olanlardı. Buna göre İslâm alimlerine göre ve dinin delili ile sabit olan şu ki Ali; (r.a) (meşru) imam idi. Ona karşı çıkan herkes de bir bağıy idi. O bağıy ile hakka dönün-ceye ve barışı kabui edip, boyun eğinceye kadar savaşmak vacib idi. Çünkü Osman (r.a) öldürülmüş, ashab-ı kiram da onun kanından beri (onu öldürmekten uzak) idiler. Çünkü o kendisine ayaklananlarla çarpışılmasına engel olmuş ve; Rasûluliah (sav)'a ümmeti arasında insanları öldürmek suretiyle halifelik yapan ilk kişi ben olmak istemem, diyerek belaya sabretmiş, mihnete teslim olmuş ve kendisini ümmet adına feda etmişti.

Diğer taraftan insanların başıboş bırakılması mümkün değildir. O bakımdan Ömer (r.a)'tn kendisinden sonraki halifeyi tesbit etmek için tayin ettiği şurada adını verdiği diğer sahabilere halifelik teklif edildi. Onlar bu işi biri diğerine havale ettiler. Ali (r.a) bu işe layık ve ehil idi. Öldürmelere, batıl ile ümmetin kanının dökülmesine yahutta hiçbir hayırlı netice vermeyecek şekilde işinin darmadağın olmasına karşı ümmeti korumak maksadı ile ihtiyat göstererek kabul etti. Çünkü belki de din değişecek ve İslâmın temel direği çökecekti. Ona bey'at edilince Şam halkı kendisine bey'at etmek için Osman'ın katillerini bulması ve onlara kısas uygulamasını şart koşmuşlardı. Ali (r.a) da onlara şöyle demişti: Siz beyatinizi yapınız, hakkı isteyiniz, onu elde edeceksiniz. Bu sefer onlar: Osman'ın katilleri senin aranda sabah-akşam sen onları görüp duruyorken sana bey'at edilmeye hak sahibi değilsin, dedi.

Bu hususta Ali (r.a)'ın görüşü daha sağlam, sözü daha doğru idi. Çünkü Ali (r.a) eğer katillere kısas uygulayacak olsaydı, birtakım kabileler o katillerin lehine taassub gösterir ve üçüncü bir savaş bas gösterirdi. O bakımdan dizginleri eline sağlamca tutup, bey'at akdinin gerçekleşmesini ve hüküm meclisinde Hz, Osman'ın kanının velilerinin bunun talep edilmesini ve böylelikle hak ile hüküm verilebilecek zamanın gelmesini bekledi.

Kısası uygulamak şayet fitne doğuracak yahutta sözbirliğini bozacak olursa, imamın kısası ertelemesinin caiz olduğu hususunda ümmet arasında görüş ayrılığı yoktur.

Talha ve ez-Zübeyr'in başından geçenler de böyle olmuştur. Onlar Ali (r.a)'ın yöneticiliğine karşı itaatsizlik ederek beyatlerini bozmadıkları gibi; di-yaneten de hiçbir şekilde ona itiraz etmemişlerdi. Onların görüşleri sadece işe Osman (r.a)'ın katillerinin öldürülmesi ile başlamanın daha uygun olacağından ibaretti.

Derim ki; İşte bu aralarındaki savaşın sebebi ile ilgili kabul edilecek görüştür. Değerli birtakım ilim adamları şöyle demiştir: Basra'da aralarında meydana

gelen olay, hiçbir şekilde savaş yapma kararı vererek yapılmış değildir. Bu beklenmedik bir şekilde ve herbir kesim kendisini savunmak maksadı ile olmuştu. Çünkü herbirisi kargı tarafın kendisine verdiği sözde durmadığını zannetmişti. Çünkü onlar kendi aralarında İşi düzene koymuş, aralarında barış tamamlanmış ve gönül rızasıyla birbirlerinden ayrılmışlardı. Osman (r.a)'ın katilleri kendilerine karşı güç yetirüleceğinden ve çepeçevre kuşatacaklarından korktular. Bunun için bir araya toplanıp, danıştılar, görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Daha sonra da iki kesime ayrılmak noktasında görüş birliğine vardılar ve her iki ordu arasında sabahın erken saatlerinde savaşa başlamayı kararlaştırdılar. Karşılıklı olarak birbirleriyle ok atacaklar ve Ali'nin askerleri arasında bulunan kesim "Talha ve Zübeyr" antlaşmayı bozdu diye bağıracaklar, Talha ve Zübeyr askerleri arasındaki kesim de: "Ali antlaşmayı bozdu" diye bağıracaklardı. Planladıkları şekilde uygulamayı gerçekleştirdiler ve savaş başgösterdi. Herbir kesim kendi kanaatine göre karşı tarafın düzenlediği bir hileyi bertaraf ediyor ve kanının dökülmesini engellemeye çalışıyordu. Bu sebeple her iki kesimin de yaptığı doğru bir işti ve yüce Allah'a bir itaatti. Çünkü önce aralarında çarpışma olmuş, sonra da bu esas üzere çarpışmayı sona erdirmişlerdi. Bu hususta doğru ve meşhur olan görüş budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [48]

5- Haksızlık Eden İle Savaşmanın Gereği:

"O tecavüz eden grubla Allah'ın emrine dönünceye kadar çarpışın" buyruğu çarpışmayı emretmektedir. Bu ise bir farz-ı kifayedir. Eğer bir grub bunu yerine getirecek olursa, diğerlerinin üzerinden sorumluluk kalkar, Bundan dolayı ashab-ı kiramdan bir grub, bu gibi konumlarda bulunmaktan geri kalmışlardır. Sa'd b. Ebi Vakkas, Abdullah b. Amr, Muhammed b. Mesleme ve diğerleri gibi. Ali b. Ebi Talib de onların bu tutumlarını doğru kabul etmiş ve onların herbirisi ona kendisinin de uygun gördüğü bir mazeret ileri sürmüştür, Rivayet olunduğuna göre halifelik Muaviye'nin eline geçince, yaptıkları dolayısıyla* Sa'd'a sitem etti ve ona: Sen çarpıştıkları vakit İki kesimin arasını düzeiten bir kimse olmadığın gibi, haksızlık yapan grubla da savaşanlardan olmadın. Sa'd ona şöyle dedi: Evet ben haksızlık eden gruba karşı savaşmayı terk ettiğime pişmanım. Böylelikle herbirisinin yaptıkları dolayısıyla sorumlu olmadığı, onların tasarruflarının içtihadlan gereği ve şeriate uygun bir uygulama olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. [49]

6- Adaletle Barış Yapmanın. Çerçevesi:

"Eğer dönerse ikisinin arasını adaletle düzeltin" buyruğunda sözü edilen adaletin kapsamına aralarında cereyan eden kan dökmeler ve mal telef etmelerin taleb edilmemesi de girmektedir. Çünkü bu bir tevile dayalı olarak telef olan bir şeydir. Bunların cezaları istenecek olursa, o vakit onların barıştan uzaklaşmalarına, sınır aşmakta daha da ileri gitmelerine sebep teşkil eder, İşte maslahatın esası da budur. Lisanu'l-Ummeh şöyle demiştir: Aa-hab-ı kiramın savaşmasında yüce Allah'ın hikmeti, onlar vasıtası ile tevil ehli olan kimselerle savaşmanın hükümlerini öğretmektir. Çünkü müşriklerle savaşmanın hükümleri Rasûlullah (sav)'ın ifadeleri ve uygulamalarıyla bilinmiş bulunmaktadır. [\[50\]](#)

7- Adaletli İmama (İslâm Halifesine) Karşı Delilsiz Olarak Ayaklananlar

Adaletli imama karşı haddi aşan ve delili bulunmayan bir kesim ayaklanacak olursa, imam bütün müslümanlarla yahutta yeteri kadar kimselerle birlikte onlarla savaşır. Bundan önce onları itaate ve müslüman cemaatin arasına girmeye davet eder. Şayet geri dönmeyi kabul etmeyip barışı benimsemeyecek olurlarsa, onlarla savaşılır. Onlardan alınan esirler öldürülmez, kaçanların arkasından gidilmez, yaralıların işleri bitirilmez, çoluk-çocuk-ları esir alınmaz, malları ganimet olmaz.

Adaletli imam tarafından olan kişi, haksızca ayaklanana yahutta haksızca ayaklanan kişi adaletli imamın tarafında bulunanı öldürecek olup da katil maktulün velisi ise bunların arasında mirasçılık cereyan etmez. Yani kasten öldüren bir kimse, hiçbir durumda miras almaz.

Adaletli imam tarafında olanın -kısasa kıyas ile- haddi aşarak haksızca ayaklanandan miras alacağı da söylenmiştir. [\[51\]](#)

8- Ayaklanmacılar Tarafından Telef Edilen Kanların ve Malların Hükümü:

Haddi aşan bağıylerle ayaklanan haricilerin telef ettikleri kan ya da mallardan sonra tevbe edecek olurlarsa, bunlardan ötürü sorumlu tutulmazlar. Ebu Hanife, onlardan tazminat alınır, demiştir. Şafî'nin bu hususta iki görüşü vardır.

Ebu Hanife'nin görüşü şöylece açıklanır: Bu telef haksızca yapılan bir teleftir, dolayısıyla tazminatının ödenmesi gerekir.

Bize göre bu hususta gözönünde bulundurulması gereken şudur: Ashab (r.anhum), aralarında bu kabilden meydana gelen savaşlarda kaçanın peşinden

gitmediler, yaralının işini bitirmedi, esirleri öldürmediler, herhangi bir can ve malın tazminatını da ödetmediler. Bu hususta kendilerine uyulacak kimseler de onlardır.

İbn Ömer de dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Ey Abdullah! Yüce Allah'ın bu ümmetten bağyeden (haksızca ayaklanan) kimseler hakkındaki hükmünün nasıl olduğunu biliyor musun?" Abdullah; Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dedi. Şöyle buyurdu: "Yaralıların işleri bitirilmez, esirleri öldürülmez, kaçkınları lakib edilmez, onlardan alınan mallar ganimet olarak paylaştırılmaz."

[52]

Ancak mevcut olan mallar aynı ile geri verilir.

Bütün bu hükümler kendisince uygun kabul edilen bir teville dayanarak ayaklanan kimseler hakkındadır.

ez-Zernahşerî Tefsirimde şunu zikretmektedir; Eğer haddi aşan mütecaviz kesim az sayıda olup da kendilerini koruyabilecek güçleri yoksa Allah'ın hükmüne geri döndükten sonra yaptığı haksızlıkların tazminatını öder. Şayet kendilerini koruyacak sayıda çok ve güçlü iseler tazminat ödemezler. Bundan tek istisna Muhammed b. el-Hasen -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-in görüşüdür. O Allah'ın emrine döndüğü takdirde tazminat ödemesi gerektiği doğrultusunda fetva veriyordu. Bir araya toplanıp askeri düzene girmeden ya-hutta savaş silahlarının bırakılması esnasında dağıldığı esnada işledikleri cinayetlere gelince, bütün fukahaya göre tazminatlarının ödenmesi gerekir. Buna göre yüce Allah'ın; "İkisinin arasını adaletle düzeltin" buyruğunda sözü edilen adaletle düzeltmek, Muhammed'in görüşüne göre açıkça anlaşılır ve ilahi buyruğun lafzına uygundur. Onun dışındakilerin görüşüne göre de tecavüz eden grubun sayıca az olmaları haline yorumlanır. Fukahanın sözünü ettiği maksat, kinleri öldürmek ve ortadan kaldırmaktır, yoksa cinayetlerin tazminatının öldürülmesi değildir, şeklindeki açıklamalar ise, emroltınan adaleti uygulamak ve gözetmekle güzel bir uyum arzetmemektedir.

(Yine) ez-Zernahşerî dedi ki: Şayet: Niye ikincisinde ıslah (arayı düzetmek) ile birlikte adalet sözkonusu edildiği halde, birincisinde sözkonusu edilmemiştir diye sorulursa cevabımız şu olur: Çünkü âyetin baş tarafında sözü edilen çarpışmadan kasıt, haddi aşan iki kesimin y a h utta şüpheye dayanarak çarpışan iki kesimin birbiriyle çarpışmasıdır. Hangisi olursa olsun müs-lümanların onlar hakkında yapmaları gereken uygulama, aralarını ıslah etmek ve hakkı göstermek, kalblere şifa veren öğütler ve şüpheyi ortadan kaldırmak suretiyle musibeti dindirip arayı düzeltmektir. Ancak iki kesim ısrar edecek olursa, o takdirde çarpışmak icab eder. Burada ise tazminat uygun düşmez, fakat ikisinden

birisinin haksızlık yapması halinde durum böyle değildir. Bu durumda daha önce sözü edilen her iki şekilde de tazminat ödenmesi uygundur. [\[53\]](#)

9- Ayaklanan Kesim Ele Geçirdikleri Bölgelerde Ahkamı Uygulayacak Olurlarsa Hüküm Nedir?:

Şayet ayaklanan kesim, herhangi bir yere galibiyet sağlayıp zekatlar! toplar, hadleri uygular ve oradaki insanlar arasında İslâm ahkamı ile hükmedecek olurlarsa ne zekatlar ikinci defa alınır, ne de hadler bir daha uygulanır. Kitaba, sünnete ya da icmaa muhalif olanlar dışında verdikleri hükümler de bozulmaz. Nitekim böyle bir durumda adalet ve sünnet ehli kimselerin verdikleri hükümler de bozulur. Bu açıklamayı Mutarrif ve İbnu'l-Maci-şun yapmışlardır.

İbnu'l-Kasım da: Onların uygulamaları hiçbir halde caiz değildir, demiştir. Esbağ'dan bunun caiz olduğu rivayeti gelmiştir. Yine ondan gelen bir rivayete göre İbnu'l-Kasım'ın dediği gibi bunlar caiz olmaz, Ebu Hanife de böyle demiştir. Çünkü bu, velayeti caiz olmayan kimselerin haksızca bir uygulamasıdır. Bunlar bağıy olmasalardı bile hükümleri caiz olmadığı gibi, bu halde de hükümleri caiz olmaz.

Bu hususta btzim lehimize olan dayanak, daha önce arzettiğimiz ashab-ı kiramın uygulamasıdır. Fitne çekilip antlaşma ve barış ile aradaki ayrılıklar ortadan kalkınca, onların verdikleri hiçbir hükmü tekrar yeniden ele alıp değerlendirmediler.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Benim kanaatime göre böyle bir iş uygun değildir. Çünkü fitne ortadan kalktığı sırada imam olan kişi, daha önce bağıy olan kişi idi ve ortada ona itiraz edecek kimse de yoktu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[54\]](#)

10- Aihabtan Herhangi Birisine Kati Olarak Bir Hata Nisbet Etmek Caiz Değildir:

Ashabtan herhangi birisine kati olarak bir hatanın nisbet edilmesi caiz değildir. Çünkü hepsi de yaptıkları işlerinde tetihad etmişler ve Allah'ın rızasını gözetmişlerdir. Onların hepsi de bizim için birer önderdir (imamdır). Ayrıca bizden aralarında baş gösteren olaylar hakkında konuşmamakla ve onları ancak en güzel şekliyle sözkonusu etmekle ibadet etmemiz istenmiştir. Çünkü ashab-ı kiramın belirli bir hürmeti vardır ve Peygamber (sav) onlara dil uzatmayı yasaklamıştır. Allah da onların günahlarını bağışlamış ve onlardan razı olduğunu haber vermiştir, Bununla birlikte değişik yollarla birtakım haberler varid

olmuştur ki, Peygamber (sav) Talha'nın yeryüzünde yürüyen bir şehid olduğunu bildirmiştir [55] Eğer Talha'nın yapmak üzere gittiği savaş bir isyan olsaydı, hiçbir zaman o savaşta öldürülmekle şehidlik mertebesine ulaşamazdı. Aynı şekilde onun yaptığı İş, tevil açısından bir hata ve görevini yerine getirmek bakımından bir kusur olsaydı, yine öldürülmesi dolayısıyla şehid olması sözkonusu olmazdı. Çünkü şehadet ancak itaat uğrunda öldürülmek halinde sözkonusu olur. Dolayısı ile meselenin açıkladığımız şekilde yorumlanması gerekmektedir.

Buna delil teşkil eden hususlardan birisi de Ali (r.a)'dan sahih olarak ve yaygın bir surette rivayet olunan Zübeyr'in katilinin cehennemde olacağını söylemiş olması ve onun şöyle bir rivayet nakletmiş olmasıdır: Ben Rasûlul-lah (sav)'ı: "Safiyye'nin oğlunu öldüreni cehennem ateşiyle müjdele." [56] diye buyururken dinledim.

Durum böyle olduğuna göre Talha'nın da, Zübeyr'in de savaşa katılmakla asi ve günahkar olmadıkları da açıkça sabit olmaktadır. Çünkü eğer onlar böyle obaydı Peygamber (sav) Talha hakkında "şehiddir" demez, Zü-beyr'i öldürenin de cehennemde olacağını bildirmezdi.

Aynı şekilde savaşa katılmayıp oturan da tevilinde hata işlemiş değildir. Aksine o, Allah'ın İctihad yoluyla kendilerine gösterdiği bir doğrudur. Durum böyle olduğuna göre onların lanetlenmesi, onlardan beri olunması ve fâsık olduklarının söylenmesi, fazilet ve cihadlarının geçersiz olduğunun belirtilmesi, dindeki büyük katkı ve faydalarının görmezlikten gelinmesi gerekmez. Allah hepsinden razı olsun.

İlim adamlarından birisine ashabın kendi aralarında döktükleri kanlar hakkında soru sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların 'kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız da sizindir ve siz onların işlediklerinden sorumlu olmayacaksınız." (el-Bakara, 2/134 ve 141)

Yine ilim adamlarından birisine aynı soru sorulmuş, o da şu cevabı vermiş: Sözüünü ettiğiniz kanlara Allah elimi bulaştırmamış, ben de dilimi onlara daldırmıyorum,

Bununla bir hataya düşmekten sakınmayı ve bazıları aleyhine isabet edemeyeceği bir hüküm vermekten uzak durmayı kastetmiştir.

İbn Furek dedi ki: Bizim mezheb alimlerimizden kimisi şöyle demiştir: As-hab arasında meydana gelen çatışmalarda izlenmesi gereken yol, tıpkı Yusuf ile diğer kardeşleri arasında meydana gelenler hakkında izlenmesi gereken yol gibidir. Yusuf un kardeşleri bu yaptıkları sebebiyle Allah'ın veli kulları olmanın ve peygamberliğin sınırları dışına çıkmamışlardır. İşte ashab-ı kiram arasında

cereyan eden hususlarda da durum aynen böyledir.

el-Muhasibî dedi ki: Dökülen kanları sözkonusu edecek olursak, onların anlaşmazlıkları sebebiyle bu hususta bizim herhangi bir söz söylememiz oldukça zordur.

Hasan-ı Basri'ye onların çarpışmalarıyla ilgili soru sorutmuş, o da şu cevabı vermiştir: O Muhammed (sav)'ın ashabının hazır bulunduğu, bizim de bulunmadığımız, kendilerinin bildiği, bizirnse bilmediğimiz bir çarpışmadır. Onların ittifak ettikleri hususlarda biz onlara tabi oluruz, aralarındaki anlaşmazlıklarda da haddimizi bilir, orda dururuz.

el-Muhasibî dedi ki: İşte biz de el-Hasen'in dediği gibi diyoruz ve şunu biliyoruz ki, onlar içine girdikleri işi bizden daha iyi biliyorlardı. Üzerinde ittifak ettikleri hususlarda biz tabi oluruz. İhtilaf ettikleri yerde ise dururuz ve kendiliğimizden bidat bir görüş ortaya koymayız, Onların ictihad ederek yüce Allah'ın rızasını gözetmeye çalıştıklarını da biliyoruz. Çünkü onlar dinlen hususunda itham altında tutulan kimseler değildir, Yüce Allah'tan tev-fikini dileriz. [57]

10. Müminler ancak kardeşirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun. Belki rahmet olunursunuz.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Müminler Kardeşir:

"Müminler ancak kardeşirler." Yani nesepte değil de dinde ve haklarının saygınlığında (hürmet hususunda) birbirlerinin kardeşleridirler. Bundan dolayı, din kardeşliği, neseb kardeşliğinden daha sağlamdır, denilmiştir. Çünkü neseb kardeşliği din ayrılığı halinde kesintiye uğrar, din kardeşliği ise neseblerin farklılığı dolayısıyla kesintiye uğramaz.

Buharı ile Müslim'de Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir; Rasûlullah (sav) buyurdu ki. "Birbirinizi kıskanmayınız, birbirinize buğzetmeyiniz, birbirinizin iyi okun kötü olsun gizliliklerini araştırmayınız, birbirinizin aleyhine alışverişi kızıştırmayınız. Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz. [58]

Bir başka rivayette de: "Birbirinizi kıskanmayınız, birbirinizin aleyhine alışverişi kızıştırmayınız, birbirinize buğzetmeyiniz, birbirinize sırt çevirmeyiniz, birinizin alışverişi üzerine alışveriş yapmayınız. Müslüman müslümanıtı kardeşidir, ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz, onu küçük görmez.Üç defa göğsüne işaret ederek- takva buradadır. Kişiye kötülük olarak müslüman kardeşini küçük

görmesi yeter. Müslümanın herşeyi müslümana haramdır. Kani, malı ve ırz ve namusu." Müslim'in lafzı bu şekildedir. [\[59\]](#)

Buharı ile Müslim'in dışındaki hadîs kaynaklarında Ebu Hureyre'den naklen Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu bildirilmektedir: "Müslüman müs-lümanm kardeşidir, ona zulmetmez, onu ayıplamaz, onu yardımsız bırakmaz, ondan izin almadıkça gelecek rüzgarı kesecek şekilde aleyhine olarak binasını yükseltmez. Tenceresinin buharı ile onu rahatsız etmez. Ancak ona da bir kepçe koyar (ikram eder). Kendi çocuklarına meyve satın alıp da onlar meyveyi alıp, komşusunun çocukları önüne çıktıkları halde o meyveden komşu çocuklarına yedirmemezlik etmezler." Daha sonra Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "İyice belleyiniz, bununla birlikte aranızdan pek azı müstesna belleyen olmaz." [\[60\]](#) [\[61\]](#)

2- Müslümanlar Arasındaki Anlaşmazlıkları Düzeltmek;

"O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin." Yani birbiriyle anlaşmazlık içerisinde olan iki müslümanın arasını düzeltin, Daha önceden geçtiği üzere Evs ve Hazreclilerin arasını düzeltin, diye de açıklanmıştır.

Ebu Ali dedi ki: Burada "iki kardeş" ile İki kesimi (taifeyi) kastetmiştir. Çünkü tesniye lafzı kullanılarak çokluk kastedilebilir. Yüce Allah'ın: "Hayır, onun iki eli de açıktır. * (el-Maide, 5/64) buyruğunda olduğu gibi.

Ebu Ubeyde dedi ki: Her iki kardeş arasını düzeltin, demektir. Buna göre bu buyruk, herkes hakkında geçerli olur. İbn Şîrîn, Nasr b. Asım, Ebu'l-Aliye, el-Cahderî ve Yakub; "İki kardeşinizin arasım" anlamındaki buyruğu çoğul olmak üzere ("ye" yerine) "te" ile; "Kardeşlerinizin arasını" diye okumuşlardır. el-Hasen: "Kardeşleriniz" diye okumuş, diğerleri ise "ye" ile tesniye olmak üzere: "İki kardeşiniz" diye okumuşlardır. [\[62\]](#)

3- Haddi Aşmak (Bağy) Kişiyi İmandan Çıkarmaz:

Bu âyet-i kerime ile bundan önceki âyet-İ kerimede bağyin kişiyi imandan çıkarmayacağına delil vardır. Çünkü yüce Allah bağyeden kimseler (haddi aşan, haksızlık yapan kimseler) olmakla birlikte bunlara "mümin kardeşler" adını vermiştir.

el-Haris el-A'ver dedi ki: Cemel ve Sıffin'e katılan bağıylere karşı savaşmak noktasında kendisine uyulması gereken örnek olan Ali b. Ebi Talib (r.a)'a: Bunlar

müşrik midirler? diye sorutmuş, o da: Hayır bunlar şirkten kaçmışlardır, diye cevap vermiştir. Peki münafık mıdır? diye sorulunca, o: Hayır demiştir. Çünkü münafıklar Allah'ı ancak pek az zikrederler. Yine ona: Peki durumları nedir? diye sorulunca, "buntar bize karşı gelen kardeşlerimizdir" diye cevap vermiştir.

[\[63\]](#)

(1) Kaynağını tespit edemedik.

11. Ey iman edenler! Erkekler topluluğu başka bir erkek topluluğu ile alay etmesin. (Çünkü) onlar diğerlerinden hayırlı olabilirler. Kadınlar da kadınları (alaya almasın. Çünkü) onlar diğerlerinden hayırlı olabilirler. Kendi kendinizi ayıplamayın ve birbirinizi lakablarla çağırmayın. İmandan sonra fasıldık ismi ne çirkin olurt Kim tevbe etmezse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.

Bu buyruğun: "Ey iman edenler! Erkekler topluluğu başka bir erkek topluluğu ile alay etmesin. (Çünkü) onlar diğerlerinden hayırlı olabilirler"

bölümüne ait açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[64\]](#)

1- Alay Etmek:

"Ey îman edenler! Erkekler topluluğu başka bir erkek topluluğu ile alay etmesin. (Çünkü) onlar diğerlerinden hayırlı olabilirler." Hayırlılıklarının Allah nezdinde olabileceği söylenmiştir. Bir başka açıklamaya göre; iükadlan itibariyle daha hayırlı, kaibteri daha selim olabilir.

" Alay etmek" demektir. "Onunla alay ettim, ederim, alay etmek" diye kullanılır. Ebu Zeyd de şeklindeki bir kullanımı nakletmiştir ki, iki söyleyişin en kötü şekli budur. el-Ahfeş dedi ki: "Onunla alay ettim"; "Ona güldüm"; " Onunla alay ettim" şekillerinin hepsi de kullanılır. İsim -yani alay ile şeklindedir. Yüce Allah'ın: "Onların bir kısmı diğer bir kısmına iş gördürsün diye" (ez-Zuhurf, 43/32) buyruğunda daha önceden geçtiği gibi her iki şekliyle okunmuştur. "Filan kişiye iş gördürülür" demektir, "İş için kullanılan hizmetkar" denilir. "Kendisiyle alay edilen adam" demektir. "Hı" harfî üstün olarak; " İnsanlarla alay eden kişi" anlamındadır. [\[65\]](#)

2- Ayetin Nüzul Sebebi ve Selefin Başkalarıyla Alay Etmekten Sakınmaları;

Ayetin nüzul sebebi hususunda farklı açıklamalar vardır. İbn Abbas dedi ki: Ayet Sabit b. Kays b. Şemmas hakkında inmiştir. Kulağında bir parça ağırlık vardı. Peygamber (sav)'ın meclisine ondan önce gidenler o geldiği takdirde ona yer açarlardı ki, Peygamber Efendimizin yanında oturup söylediklerini duysun. Yine bir gün mescide geldiğinde, Peygamber (sav) ile birlikte sabah namazının bir rekatinin kaçırması bulunuyordu. Peygamber (sav) namazı bitirince ashabı onun yanında yerlerini alddar. Herbirisi olduğu yerde oturdu, yerinden ayrılmadı. Öyle kî hemen hemen kimse kimseye yer açmıyordu. Hatta kimisi oturacak yer bulamadığı için ayakta kalmıştı. Sabit namazını bitirince insanların omuzlan üzerinden atlayarak: Yer açın, yer açın, diyordu. Ona yer açtılar, nihayet Peygamber (sav)'ın yanına kadar ulaştı. Peygamberle kendisi arasında sadece bir kişi kalmıştı. Ona da: Yer aç, dedi. Adam kendisine: Bir yer buldun otur, dedi. Sabit kızgın bir şekilde arkasına oturdu, sonra da: Bu kim diye sordu. Ona: Filan kişi dediler. Bu sefer Sabit: Filan kadının oğlu diyerek annesi sebebiyle onu ayıpladı. O bu sözleriyle ca-hiliye döneminde annesinin adını söylemişti. Adam bundan utandı, bu âyet-i kerime nazil oldu.

ed-Dahhak dedi ki: Ayeti kerime surenin baş tarafında sözü edilen Temimoğulları heyeti hakkında inmiştir. Onlar ashabın fakirleri ile alay etmişlerdi.

Ammar, Habbab, İbn Fühayr'e, Bilal, Suheyb, Seiman, Ebu Huzeyfe'nin azatlısı Salim ve diğerleri gibi. Onların üstlerinin başlarının berbat olduğunu görünce (onlarla alay etmişlerdi). İşte bu âyet-i kerime aralarından iman eden kimseler hakkında inmiştir.

Mücahid dedi ki: Burada kastedilen zenginin fakirle alay etmesidir. İbn Zeyd de şöyle demiştir; Allah'ın günahlarını örtüp gizlediği bir kimse, günahlarını açığa çıkardığı bir kimse ile alay etmesin. Belki o kimsenin dünyada günahlarının açığa çıkarılması ahirette onun için bir hayırdır.

Ayetin Medine'ye müslüman olarak geldiği sırada Ebu Cehil'in oğlu İkrime hakkında indiği de söylenmiştir. Müslümanlar onu gördüklerinde: İşte bu, bu ümmetin Firavununun oğludur, demişlerdi. O da bundan dolayı Rasûlul-lah (sav)'a şikayette bulunmuş, bunun üzerine bu âyet inmişti.

Özetle söyleyecek olursak, herhangi bir kimsenin mümin bir kişiye, üstü başı berbat yahut bedeninde bir hastalık gördüğü yahut konuşmasını muntazam görmediği gördüğü kimselerle alay etme cesaretini göstermemelidir. Olur ki böyle bir kimse, bu niteliklerin aksine sahib olanlara göre vicdanen daha temiz, kalbi daha an duru bir kimse olabilir. O vakit alay eden kimse Allah'ın üstün kıldığı birisini küçümsemekle, yücelttiği birisi ile alay etmekle kendi kendisine zulmetmiş olur. Selef bu hususla o kadar çok sakınmış ve kendilerini korumakta o kadar ileriye gitmiş ki Amr b. Şerahbîl şöyle demiş: Ben bir adamın bir keçiden süt emmeye çalıştığını görsem ve onun bu haline gülsem, onun yaptığının bir benzerini yapacağımdan korkarım.

AbduUah b. Mesud'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir; Bela söylenen söze bağlıdır. Bir köpekle alay etsem dahi, bir köpeğe dönüştürüleceğimden korkarım. "Kavmi Erkekler topluluğu" sözlükte özellikle erkekler hakkında kullanılır. Nitekim Züheyr şöyle demiştir:

"Ben bilemiyorum, belki bilebilirim,

Hınoğulları acaba bir kavm (erkek) midirler, yoksa kadın mı?"

Erkekler topluluğuna "kavm" adının verilmesi sebebi zorlu hallerde kendilerini çağıran kimse ile kıyam etmelerinden (onunla birlikte ayağa kalkmalarından) dolayısıdır. Bunların ayakta duran bir topluluk oluşu sebebiyle bu ismin verildiği de söylenmiştir. Daha sonra da -ayakta olmasalar dahi- her-bir topluluk hakkında kullanılmaya başlanmıştır. Mecaz yoluyla "kavm" lafzının kapsamına kadınlar da girebilir. Buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresinde (2/54. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [66]

3- Kadınların Kadınlarla Alay Etmeleri ve Ayetin Bu Bölümünün Nüzul

Sebebi:

"Kadınlar da kadınları (alaya almasın. Çünkü) onlar diğerlerinden hayırlı olabilirler" buyruğunda tek başına kadınların ayrıca sözkonusu edilmesi, onların daha çok alay etmelerinden dolayıdır.

Yüce Allah'ın: "Gerçekten biz Nuh'u kavmine... gönderdik" (Nuh, 71/1) buyruğunda "kavın" kelimesi hepsini (hem erkekleri, hem kadınları) kapsamıştır. Müfessirler dedi ki: Bu buyruk Peygamber Efendimizin hanımlarından Um Seleme ile alay eden ikisi hakkında inmiştir. Şöyle ki Um Seleme beline beyazca bir kumaş parçası dolamış ve uçlarını arkasından sarkıtmış, bu bez de arkasından sürünüyormuş. Aişe (r.anha), Hafsa (r.anha)'ya: Bunun arkasından sürüklediğine bak, sanki bir köpek dilini andırıyor, demişti, İşte onların alay etmeleri bu idi.

Enes ile İbn Zeyd de şöyle demişlerdir: Buyruk Peygamber (sav)'ın hanım-ı arı hakkında inmiştir. Kısallığı sebebiyle Um Seleme'yi ayıplamışlardı.

Aişe hakkında indiği de söylenmiştir. Eliyle Um Seleme'ye işaret ederek: Ey Allah'ın Peygamberi o kısa boyludur, demişti.

İkrime de İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Huyey b. Ah-tab'ın kızı Safiye, Rasûlullah (sav)'a gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Kadınlar beni ayıplıyorlar ve bana: Ey iki yahudinin kızı yahudi kadın diyorlar, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sav): "Niye benim babam Harun, amcam Musa, kocam da Muhammed'dir demedin?" diye buyurdu. Yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi. [67]

4- Başkalarıyla Alayın Sakıncası ve Kalb ve Amelin Önemi;

Tirmizî, Sahifi'inde Aişe (r.anha)'dan şöyle dediği zikredilmektedir: Peygamber (sav)'a bir adamın taklidini yaptım, şöyle buyurdu; "Bana şunlar şunlar dahi verilecek olsa bir adamın taklidini yapmak hoşuma gitmez." Aige dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Safiyye -eliyle işaret ederek- şöyê bir kadındır, yani o kısa bir kadındır, dedim. Peygamber şöyle buyurdu: "Sen öyle bir söz söyledin ki eğer bu denize dahi katılacak olsa onu bile bu 1 andırır di. "[68]

Buharî'de de Abdullah b. Zema'dan şöyle dediği zikredilmektedir: Peygamber (sav) İnsanın içinden çıkardığı sebebiyle kişinin gülmesini yasaklamış ve şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse ne diye hanımını deve döver gibi dövüyor. Olur ki onunla kucakiagabir." [69]

Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Ra-

sûluilah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz Aliah sizin suretlerinize, mallarınıza bakmaz. Fakat o kalblerinize ve amellerinize bakar." [70]

Bu oldukça büyük bir hadistir. Buna bağı olarak kişinin görünen İtaat amelleri yahut muhalif ameller dolayısıyla, kati olarak hiçbir kimsenin ayıplanmamasını gerektirmez. Olur ki zahir amelleri devamlı yapan bir kimsenin, yüce Allah kalbinde bu amellerin bu haliyle sahih olmamasını gerektiren ve hoş olmayan bir vasıf bulunduğunu bilmektedir ve olur ki bizim kusurlu gördüğümüz yahutta bir masiyet işlediğini gördüğümüz bir kimsenin, yüce Allah kalbinde bu sebeble kendisine mağfiret edeceği öğülmeye değer bir nitelik bulunduğunu bilmektedir. Bundan dolayı ameller zannî bir takım memarelerdir, katî deliller değildir. Buna bağı olarak salih birtakım fiillerini gördüğümüz kimseleri tazim etmekte aşın gitmemeli ve kötü fiillerini gördüğümüz bir müslümanı da hakir görmemeliyiz. Aksine sadece o kötü halin hakir görülüp, yerilmesi gerekir. Çünkü bizatihi kötü olan şey odur. İşte bu husus üzerinde iyice düşünmek gerekir, bu incelikli bir konudur. Basan Allah'tandır.

Bu buyruğun: "Kendi kendinizi ayıplamayın..." bölümüne dair açıklamalarımızı da üç başlık halinde sunacağız [71][72]

5- Lakab Takmamak;

"Kendi kendinizi ayıplamayın!" buyruğundaki "ayıplamayın" anlamındaki fiilin kökünü teşkil eden: "Ayıp ve kusur" demektir. Buna dair açıklamalar daha önce et-Tevbe Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar." (et-Tevbe, 9/58) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

Taberî dedi ki: Lemz, elle, gözle, dille ve işaretle olur. Hems İse ancak dil ile olur.

Bu âyet-i kerime (kendinizi, birbirinizi lafzının kullanılması açısından) yüce Allah'ın: "Kendinizi öldürmeyin." (en-Nisa, 4/29) buyruğu gibidir. Yani birbirinizi öldürmeyiniz, çünkü bütün müminler tek bir can gibidirler. Kardeşini Öldüren kimse kendisini öldürmüş gibi olur. Yine yüce Allah'ın: "Kendinize... selam veriniz." (en-Nur, 24/61) buyruğuna da benzemektedir. Yani birbirinize selam veriniz.

Buyruk biriniz diğerini ayıplaması, demektir.

İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Satd b. Cübeyr: Biriniz diğerine dil uzatmasın, diye açıklamışlardır, ed-üahhak, birbirinizi lanetlemeyin diye açıklamıştır.

Bu lafız ("miin" harfî esreli değil de) ötreli olarak diye de okunmuştur. Yüce Allah'ın; "Kendi kendinizi" diye buyurması akı başında bir insanın kendisini

ayıplamayacağına dolayısı ile başkasını ayıplamaması gerektiğine dikkat çekmektedir. Çünkü başkası da bizzat kendisi gibidir. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Müminler tek bir vücut gibidirler. Onun herhangi bir uzvu rahatsızlanacak olursa, vücudun diğer kısımları uykusuzlukla ve ateşlenerek onun rahatsızlığına katılırlar." [73]

O) Bekr b. Abdullah el-Müzenî dedi ki: Eğer sen bütün ayıbları birarada görmek istiyor isen başkalarını çokça* ayıplayan bir kimseyi iyice incele! Çünkü o kendisindeki ayıplar sayesinde diğer insanları ayıplar.

Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse kardeşinin gözündeki küçücük bir çöpü görür de kendi gözündeki kocaman bir kütüğü nasıl görmezlikten gelir?" [74]

Denildiğine göre, kişinin başkalarının kusurlarıyla uğraşacak yerde, bizzat kendi kusurlarıyla meşgul olması mutluluğundan ileri gelir. Şair de şöyle demiştir:

"Eğer kişi aklı başında ve takvalı ise

Takvası kendisinin öz ayıplarıyla meşgul eder onu.

Tıpkı hastanın ağrısıyla meşgul olup,

Bütün insanların ağrısıyla uğra şamama sı gibi."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Sakin insanlar kötülüklerini sen onları -setrettikleri sürece- açığa çıkarma, O zaman Allah da senin kötülüklerinin üzerindeki perdeyi kaldırır. Anıldıkları vakit onlardaki iyiliklerden söz eder, Sende bulunan bir kusurla onlardan kimseyi ayıplama!" [75]

6- Lakap Takmak:

"Ve birbirinizi lakaplarla çağırmayın!" (buyruğunda geçen ve: "Çağırmayın" diye meali verilen fiille aynı kökten gelen): "Lakap" demektir, çoğulu diye gelir, "Be" harfi sakın olursa mastar olur. "Ona lakab taktı, takar, lakab takmak" demektir. "Filan kişi çocuklara lakab takar" demektir. Burada şeddeli söyleyiş, çokluk bildirmek içindir. kötü lakap hakkında kullanıldığı söylenir. "biri diğerine lakap taktı" demektir.

Tirmizî'de yer alan rivayete göre Cubeyre b. ed-Dahhak'ın şöyle dediği kaydedilmektedir: Bizden herhangi birisinin iki üç ismi olur da onlardan birisi ile çağırılınca, bundan rahatsız olabilirdi. Bunun üzerine şu: "Ve birbirinizi lakaplarla çağırmayın" âyeti nazil oldu, (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen bir hadistir [76]

Burada sözü geçen Ebu Cubeyre, Sabit b. ed-Dahhak b. Halife el-Ensa-rî'nin kardeşidir. (Hadisin senedindeki ravilerden birisi olan) Ebu Zeyd Sa-id b. er-Rabî el-Herevî ise sika bir ravidir.

Ebu Davud'un, Musannef'inde ondan söyle dediği rivayet edilmiştir. Şu: "Ve birbirinizi lakablarla çağırmayın. İmandan sonra fasıldık İsmi ne çirkin olur" âyeti biz Selimeoğullan hakkında inmiştir. (Ebu Cubeyre) dedi ki: Rasûluüah (sav) (Medine'ye) geldiğinde bizden İki ya da üç adı olmayan hiçbir kimse yoktu. Rasûlullah (sav): Ey filan diye sesleniyor, onlar böyle deme ey Allah'ın Rasûlü o bu isminden rahatsız oluyor diyorlardı. Bunun üzerine şu: "Ve birbirinizi lakablarla çağırmayın" âyeti nazil oldu.^[77] Bu bir görüş.

İkinci bir görüş de şudur: el-Hasen ve Mücahid dediler ki: Kişi İslama girdikten sonra daha önceki kâfirliği ile: Ey yahudi, ey hristiyan denilerek ayıblamyordu. Bu açıklama Katade, Ebu'l-Aliye ve İkrime'den de rivayet edilmiştir Katade dedi ki: Bu bir kimsenin diğerine; ey fasık, ey münafık deme-sidir. Bu açıklamayı da yine Mücahid ve el-Hasen de yapmıştır.

"İmandan sonra fasıldık ismi ne çirkin olur!" Yani bir kimseye müslü-man olup tevbe ettikten sonra kâfir ya da zinakar adının verilmesi ne kadar kötüdür. Bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır. Anlamm göyle olduğu da söylenmiştir: Bir kimse kardeşine lakap takacak yahut onunla alay edecek olursa, işte o fâsık bir kimsedir. Sahih hadiste şöyle buyurulmuştur: "Her kim kardeşine: Ey kâfir, diyecek olursa, o söz ikisinden birisine ait olur. Eğer dediği gibi ise mesele yok, değilse kendisine döner," ^[78]

Buna göre yüce Allah'ın yasaklamış olduğu alay etmek, kaş göz işaretleri yapmak, lakap takmak bir fasıklıktır ve bu caiz değildir.

Rivayete göre Ebu Zerr (r.a) Peygamber (sav)'ın yanında iken bir adam onunla tartışmış, Ebu Zerr ona: Ey yahudi kadının oğlu! demiş. Peygamber (sav) şöyle buyurmuş; "Senin burada gördüğün kırmızı tenli, siyah tenliler arasında herhangi bir kimseden sen daha faziletli değilsin." Peygamber ise üstünlüğün takva ile olduğunu kastetmektedir. Bunun üzerine: "Ve birbirinizi lakablarla çağırmayın" buyruğu nazil oldu. ^[79]

İbn Abbas dedi ki: Lakablarla çağırma kişinin birtakım kötülükler işledikten sonra geçmişi ile ayıplanmasıdır. Yüce Allah bir kimsenin geçmişi ile ayıplanmasını yasaklamıştır. Buna Peygamber (sav)'ın söylediği rivayet edilen şu buysuğu delil teşkil etmektedir: "Her kim, kendisinden tevbe etmiş olduğu bir günah sebebi ile bir mümini ayıplayacak olursa, o ayıplayanı o günah ile mübtela kılıp dünya ve ahirette onu bu günah sebebiyle rezil etmesi Allah'ın

üzerindeki bir hak olur." [\[80\]](#) [\[81\]](#)

7- İstisna Olarak Caiz Olan Lakablandırılmalar:

Çoğunlukla kullanılan ve kişinin kendisinden dolayı rahatsız olmasına sebep teşkil edecek şekilde herhangi bir müdahalesi bulunmayan topal, kambur gibi çoğunlukla kullanılan tabirler bu genel kuraldan istisna edilmiştir. Ümmet bu gibi lakabları caiz kabul etmiş ve bunların söylenebileceğini din mensupları ittifakla benimsemiştir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Ancak Allah'a yemin ederim ki (muhaddislerin) kitaplarında Salih Cezere hakkında hoşuma gitmeyen ifadeler varid olmuştur. Çünkü o "Hareze" kelimesini tashif etmiş (Cezere diye kullanmış) ve bundan dolayı ona bu lakap verilmişti. Aynı şekilde Muhammed b. Süleyman el-Hadramî hakkında "Mutayyan (çamura batmış)" demeleri de bu türdendir. Ona böyle demelerine sebep ise çamura düşmüş olmasıydı. Müteahhirlerin bu şekilde kullandıkları benzeri lakaplar hep bu kabildendir.

Dinde bunların uygun olacağı görüşünde değilim. Mısırlı Musa b. Uleyy b. Rebah şöyle derdi: Ben babamın adını küçülten (Ali'yi Uleyy diye söyleyen) hiçbir kimseye hakkımı helal etmiyorum. Bununla birlikte babasının adı çoğunlukla ayn harfi ötreli olarak (Uleyy şeklinde) küçültme ismi şeklinde kullanılıyordu. Bütün bu hususlarda benimsenecek ana ilke şudur: Bir kimseye o isimle hitab edildiği takdirde eğer ondan hoşlanmıyor ise, o kimseye bu hitab eziyet vereceğinden ötürü caiz değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: İşte bu anlam dolayısı ile Buhârî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- el-Caml es-Sahih adlı eserinin "edeb" bölümünde şu şekilde bir başlık açmıştır: "İnsanların uzun ve kısa deyip, kişiyi tahkir etmek maksadı gülmek -sizin söyledikleri sözlerden caiz olanlar." (Buhârî) dedi ki: Peygamber (sav)

da: "Zulyedeyn ne diyor?" diye buyurmuştur [\[82\]](#)

Ebu Abdullah b. Huveyzimendad şöyle demektedir: Bu âyet-i kerime insana hoşlanmadığı lakabları takmanın yasak olduğunu, sevdiği lakabları vermenin caiz olduğunu ihtiva etmektedir. Nitekim Peygamber (sav)'in, Ömer'e el-Faruk, Ebu Bekir'e es-Sıddîk, Osman'a Zü'n-Nureyn, Huzeyme'ye Zü's-Şehadeteyn (tek başına şahitliği iki kişinin şehadeti yerine geçen), Ebu Hureyre'ye Zü's-Şimaleyn ve Zulyedeyn gibi lakablar verdiği görülmektedir.

ez-Zemahşerî dedi ki: Peygamber (sav)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Müminin mümin üzerindeki haklarından birisi de o kimseyi en sevdiği ismi ile çağırmasıdır."

İşte bundan dolayı künye vermek sünnetten ve güzel edebten kabul edilmiştir, Ömer (r,a): Künyeleri yaygınlaştırınız, çünkü onlar uyarıcıdır, demiştir. Ebu Bekir'e Atik (çokça köle azad eden) ve Sıddîk, Ömer'e el-Fa-ruk, Hamza'ye Esedullah, Halid'e Seyfullah lakabı verilmişti, İster cahiliye döneminde, ister İslâm döneminde meşhur olan kimselerden olup lakabı olmayan kimse pek azdır. Arab olsun, olmasın bütün ümmetler arasında bu güzel lakablar hâlâ devam etmekte, karşılıklı hitaplarında ve yazışmalarında herhangi bir tepki sözkonusu olmaksızın devam edegelmektedir.

el-Maverdî dedi ki: Müstehab ve müstahsen (lakab verilen kişi tarafından sevilen ve güzel görülen) lakablar ise mekruh değildir. Nitekim Rasûlullah (sav) ashabından pekçok kimseye sonraları en güzel lakabları saydıkları birtakım vasıflarla nitelendirilmiş bulunmaktadır.

Derim ki: Ayıplamak değil de sıfat bildirmek maksadı ile kullanılan ve zahiren hoş görülmeyen lakablar ise pek çoktur. Abdullah b. el-Mübarek'e, Hu-meyd et-Tavil, Süleyman el-A'meş, Humeyd el-Arec, Mervan el-Asgar diyen kimsenin durumu hakkında soru sorulmuş, o da şöyle demiş: Eğer onun niteliğini kastedip onu ayıplamak maksadını gütmüyor isen bunda bir sakınca yoktur. Müslim'in Sahih'indiz Abdullah b. Serds'ten şöyle dediği zikredilmektedir: Ben o dazlak kafalıyı -Ömer'i kastediyor- Hacer(-i Esved'i) öperken gördüm. Bir rivayette ise "o dazlakcağız!" denilmiştir[83] [84]

"Kim tevbe etmezse" işitenlerin rahatsız olduğu bu lakablardan vazgeçmezse, "işte onlar" bu yasakları işlemek suretiyle kendi kendilerine "zalimlerin ta kendileridir."

12. Ey iman edenler! Zannın bir çoğundan kaçının. Çünkü zatının bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Kîmi-niz kiminizin gıybetini yapmasın. Sizden biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. Allah'tan korkun. Çünkü Allah tevbeleri kabul edendir, Rahimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı on başlık halinde sunacağız:

1- Zandan Kaçınmak:

"Ey İman edenleri Zannın birçoğundan kaçının" buyruğu denildiğine göre Peygamber (sav)'ın ashabından olup, arkadaşlarının gıybetini yapan iki kişi hakkında inmiştir. Şöyle ki; Peygamber (sav) yolculuğa çıktı mı muhtaç olan bir kimseyi halt iyi olan iki kişiye katar, o da onların hizmetini görürdü. Sel-man'ı

da bu şekilde iki kişiye kattı. Selman eve geldi, uykusuna karşı direne-meyip, uyudu. Onlara da herhangi bir şey hazırlamadı. Öbür İki kişi geldiklerinde, yiyecek ve katık yapacakları bir şey bulamadılar, Ona; Git, Peygamberden bize bir yiyecek ve bir katık iste, dediler, o da gitti. Peygamber (sav) kendisine: "Üsame b. Zeyd'e git ve ona; "Eğer yanında artmış yiyecek varsa, sana vermesini söyle," dedi. Üsame Peygamber (sav)'ın hazinedarı idi. Selman ona gitti, Üsame: Yanımda bir şey yok dedi. Bunun üzerine Selman öbür iki arkadaşına dönüp, durumu bildirdi. Onlar da: Onun yanında bir şeyler vardı fakat cimrilik etti, dediler. Sonra Selman'ı bazı sahabilerin yanına gönderdiler, onların yanında da bir şey bulamadı. Bu sefer ikisi de: Şayet biz Selman'ı Sumeyha kuyusuna göndersek, onun dahi suyu yerin dibine çekilir, dedi. Sonra Üsame'nin yanında bir şeyin olup olmadığını araştırmak üzere gittiler, Peygamber (sav) onları görünce şöyle dedi: "Nasıl oluyor da ben sizin ağızlarınızda yemiş olduğunuz etin izlerini görüyorum!" Onlar; Ey Allah'ın Peygamberi, Allah'a yemin ederiz biz bugün et olsun, başka bir şey olsun bir şey yemiş değiliz, dediler. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz: "Fakat sizler Sel-man'ın ve Üsame'nin etini yiyip durdunuz" diye buyurdu. Bunun üzerine: "Ey iman edenler! Zaunın birçoğundan kaçının, çünkü zamun bir kısmı günahtır" buyruğu indi. Bunu es-Salebî zikretmiştir.

Yani sizler zahiren onların hayırlı işler işleyen kimseler olduklarını biliyor iseniz, bu gibi hayır ehli kimseler hakkında kötü zanda bulunmayınız. [\[85\]](#)

2- Zandan Kaçınmanın Gereği:

Buharî iie Müslim'de sabit olduğuna göre Ebu Hureyre, Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Zandan sakının, çünkü zan sözün en yalanıdır. İnsanların konuşmalarına kulak vermeyin, tecessüs etmeyin. Birinizin aleyhine alışverişi kızıştırmayın. Birbirinizi kıskanmayın. Biriniz diğerine buğzetmesin. Birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kullan kardeş olun!" Bu Buharî'nin lafzıdır. [\[86\]](#)

İlim adamlarımız dedi ki: Gerek burada, gerekse âyet-i kerimede "zan" ithamdır. Sakınılması istenen ve yasaklanan konu itham altında tutmaktır, yoksa bunu gerektiren bir sebebin bulunması değildir. Mesela, bir kimsenin böyle bir itham altında tutulmasını gerektiren bir durumu ortaya çıkmadığı halde fuhuş işlemekle yahut içki içmekle itham edilmesi gibi.

Burada sözü edilen zarının itham altında tutmak anlamında olduğunun delili yüce Allah'ın: "Birbirinizin kusurunu araştırmayın" buyruğudur. Çünkü bir

kimsenin hatırına (sebebsiz olarak) itham altında tutmak düşüncesi gelip de o buna dair haberi (kusuru) araştırmak ve olup olmadığını ortaya çıkarmak, durumu görmek ve işitmek ister. Böylelikle hatırına geçen ithamın gerçek olup olmadığını anlamaya çalışır, İşte Peygamber (sav) bunu yasaklamış bulunmaktadır.

Şöyle de denilebilir: Kaçınılması gereken zanlar diğerlerinden ayırdeden ölçü şudur: Doğru bir emaresi olduğu bilinmeyen ve açık bir sebebi olmayan herbir husus hakkında zanda bulunmak kaçınılması gerekli haram bir zandır. Bu ise hakkında zanda bulunulacak kişinin kötü durumu bilinmeyen (mesturu'l-hal) salih kimse olduğu görülen ve zahiren emin bir kimse olduğu tesbit olunan kimselerden olması halinde böyledir. Böyle birisi hakkında fasit zanda bulunmak ve hainliğini sanmak haramdır. Oysa şüpheli işleri yapmakla, kötü ve çirkin işleri açıktan işlemekle insanlar arasında şöhret kazanmış kimsenin durumu böyle değildir. Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu zikredilmiştir: "Şüphesiz Allah müslümanın kanını, ırzını (namus, şeref ve haysiyetini) ve onun hakkında kötü zanda bulunmayı haram kılmıştır." [87]

el-Hasen'den de şöyle dediği zikredilmiştir: Bizler insanlar hakkında zannın haram olduğu bir dönemde idik. Sen ise bugün öyle bir dönemdesin ki; ameline bak, sus ve insanlar hakkında da dilediğin gibi zan besle! [88]

3- Zannın Halleri ve Hükümleri:

Zannın iki halı vardır. Birisi herhangi bir delil ile bilinip güç kazanan haldir. Buna bağıt olarak hüküm vermek caiz olur. Şeriatteki ahkâmın çoğu ga-lib zanna göredir. Kıyas, haber-i vahid, telef edilenlerin kıymeti, cinayetlerin diyetleri ve buna benzer diğer hususlar.

İkinci hal ise herhangi bir delalet olmaksızın insanın kalbine bir şüphe düşmesidir ve bunun doğru olma ihtimali aksinden daha kuvvetli değildir. İşte şek (şüphe) denilen şey budur. Buna dayanarak hüküm vermek caiz değildir. Az önce belirlediğimiz üzere yasak kılınan zan da budur.

Bid'at ehli birtakım kimseler zanna dayanarak Allah'a ibadet etmeyi ve zan gereğince amelin caiz olmasını kabul etmemiştir. Onlar bunu söylerken, din hakkında delilsiz bir iddiada bulunmakta oldukları gibi; aklî konularda da dayanaksız bir iddiada bulunmaktadırlar. Bu konuda dayanak kabul edecekleri aslî bir delilleri yoktur. Çünkü yüce Allah zannın her türlüşünü yermiş değildir. O zannın bir bölümünü yermeyi murad etmiştir. bidatçiler belki de Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği "zandan kaçının" hadisine delil diye yapışırlar. Ancak

bunda delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü şeriale göre zan, övülen ve yerilen olmak üzere kısımdır. Zannedenin dinini esenlikte bırakan, hakkında zan bulunan kimseye o zannedilen şey ulaştığı vakitte de dinine zarar vermeyen zanlar, övülen zanolardır. Bunun zıttı olanlar ise yerilen zan-lardir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Çünkü zannın bir kısmı gūnahtır" buyruğu ik; "Bu iftirayı işittiğinizde mümin erkekler ve kadınlar kendileri hakkında güzel zanda bulunup... demeli değil miydi?" (en-Nur, 24/12); "Ve kötü zanda da bulundunuz. Siz esasen helak olmuş bir topluluksunuz." (el-Feth, 48/12) buyruklarıdır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur; "Sizden herhangi bir kimse kardeşini öğecek oıursa, ben böyle zannediyorum. Bununla birlikte Allah'a rağmen kimseyi tezkiye ediyor değilim, desin"[89] diye buyurmuştur. Yine bir başka hadisinde de: "Zanda bulunduğun vakit muhak-kakmış gibi dile getirme. Kıslandığın vakit haksızlığa yönelme. Bir şeyi uğur-

sız zannedersen yine işine devam et!" diye buyurmuştur[90] Bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir.

İlim adamlarının çoğunluğunun kanaatine göre zahiri itibariyle hayırlı görülen bir kimse hakkında kötü zanda bulunmak, caiz değildir. Ancak zahiri itibariyle kötü olan bir kimse hakkında kötü zanda bulunmakta bir vebal yoktur. Bu açıklamayı el-Mehdevî yapmıştır. [91]

4- Tecessüs (Kusurları Araştırmak):

"Birbirinizin kusurunu araştırmayın" buyruğunu Ebu Reca ve -farklı rivayetler de gelmiş olmakla birlikte- el-Hasen ile diğerleri ha ile diye okumuşlardır. Her İkinin (tecassüs ile tehassüs) aynı manada mı, yoksa iki farklı manada mı oldukları hususunda görüş ayrılığı vardır. el-Ahfeş dedi ki: Bunların biri diğerinden pek tızak değildir. Çünkü tecassüs senden gizlenip saklanan şeyi araştırmaktır. Tehassüs ise, haberleri öğrenmeye çalışmak ve bunları araştırmaktır.

Bir başka açıklamaya göre tecassüs araştırmanın kendisidir. İşte bundan dolayı eğer bir kişi işleri araştırmak vasfına sahipse ona "casus" denilir. Ha ile (tehassüs) ise insanın bazı duyularıyla idrak ettiği şeylerdir.

Aradaki farka dair ikinci bir açıklama da şöyledir: Tehassüs bir şeyi bizatihi kendisi için araştırmak, öğrenmek istemektir. Tecassüs ise başkasının elçisi olarak araştırmaktır. Bu açıklamayı Saleb yapmıştır. Ancak birincisi daha çok bilinen bir açıklamadır.

Haberleri tecessüs eltim" onları iyiden iyiye tetkik ettim, demektir. Casus da buradan gelmektedir.

Ayetin anlamı da şudur: Siz zahir olanı alınız, müslümanların gizli ayıplarının peşine takılmayınız. Yani sizden herhangi bir kimse kardeşinin ayıbını araştırarak -Allah onu setreirnis ve gizlemişken- ona muttali olmaya kalkışmasın.

Ebu Davud'un Kitab'ında şu rivayet yer almaktadır: Muaviye'den, dedi ki: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Sen insanların gizli saklı kusurlarının peşine takılacak olursan onları ifsad edersin ya da ifsad edecek noktaya yaklaşırsın," [\[92\]](#)

Ebu'd-Derda dedi ki: Bu Muaviye'nin Rasûlullah (sav)'dan duyup da, Allah'ın kendisi ile onu faydalandırdığı bir sözdür. el-Mikdam b. Madîkerib, Ebu Ümame'den, o Peygamber (sav)'dan rivayetle dedi ki: "Şüphesiz ki emir insanlar arasında şüpheyeye dayanarak araştırmalara girişecek olursa, onları bozar." [\[93\]](#)

Zeyd b. Vehb dedi ki: İbn Mesud'a (bir adam getirilerek) ona: Bu filan adamdır, sakalından şarab damlıyor, dediler [\[94\]](#), Abdullah b. Mesud şöyle dedi: Bize tecessüs yasaklanmış bulunuyor, fakat eğer bir şeyi açıkça görecektir olursak ona göre sorumlu tutarız. [\[95\]](#) Ebu Berze el-Esiemî'den, dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Ey diliyle iman edip kalblerine iman girmedikleri kimseler! Müslümanların gıybetini yapmayın, onların gizli kusurlarının peşine düşmeyin. Çünkü kim onların gizli kusurlarının peşine düşerse, Allah da o kimsenin gizli kusurlarını araştırır. Allah kimin kusurlarını araştırırsa, evinde dahi olsa o kimseyi rezil eder," [\[96\]](#)

Abdu'r-Rahman b. Ayf dedi ki: Bir gece Ömer b. el-Hattab (r.a) ile birlikte Medine'de bekçilik yapıyorduk. Kapısı bir parça yandan açılmış, bir evde bir kandil gördük. İçeride birbirine karışan yüksek seslerle bir topluluk bulunduğunu anladık, Ömer: Bu Rabia b. Umeyye b. Halefin evidir. O da şu anda içki içmektedir, ne dersini dedi. Ben de: Benim görüşüm o ki, biz Allah'ın yasak kıldığı bir şeyi yapıyoruz. Yüce Allah: "Birbirinizin kusurunu araştırmayın" diye buyurduğu halde biz kusur araştırdık. Bunun üzerine Ömer geri döndü ve onlara ilişmedi.

Ebu Kılabe dedi ki: Ömer b. el-Hattab'a, Ebu Mihcen es-Sakafînin birtakım arkadaşlarıyla birlikte evinde içki içtiği söylendi. Ömer gidip evine girdi. Yanında bir adamdan başkası yoktu. Ebu Mihcen: Böyle bir iş yapman senin için helal olmaz, dedi. Çünkü yüce Allah sana tecessüsü (kusurları araştırmayı) yasaklamış bulunuyor. Ömer dışarı çıktı ve ona ilişmedi.

Zeyd b. Eşlem dedi ki: Ömer ve Abdu'r-Rahman geceleyin bekçilik yapmak üzere çıkmışlardı. Bir ateş gördüler, izin istediler, kapı açıldı. Bir adam ile şarkı söyleyen bir kadın ile karşılaştılar. Adamın elinde de bir kadeh vardı. Ömer: Sen böyle bir şey mi yapıyorsun, ey filan? dedi. Adam: Sen de böyle bir şey mi yapıyorsun, ey müminlerin emiri? dedi. Ömer: Bu kadın senin neyin olur? dedi. Adam: Esimdir dedi. Ömer, peki ya elindeki bu kadeh ne? dedi. O da: Bu tatlı bir sudur dedi. Ömer kadına: Peki senin söylediğin şarkı ne? diye sordu, kadın şunları söyledi: "Çok uzadı bu gece ve karardı etraf, Oynaşacağım bir dostum yok diye uykusuzum.

Allah'a yemin ederim, bende, Allah korkusu olmasaydı Şu karyolanın yanları sarsılırdı.

Fakat aklım ve hayam alıkoyuyor beni, Ve kocamın şeref ve haysiyetine leke düşürmekten çekmiyorum."

Daha sonra adam: Ey müminlerin emiri! Biz bununla emrolunmadık, dedi. Yüce Allah: "Birbirinizin kusurunu araştırmayın" diye buyuruyor. Hz. Ömer doğru söyledin dedi. Derim ki: Bu haberden kadının o adamın hanımı olmadığı anlaşılmamalıdır. Çünkü Ömer zinayı kabul edecek birisi değildir. Kadın bu sözlerle kocasına geçmişteki durumunu hatırlatmak ve kendisi yanında bulunmadığı dönemde söylediğini anlatmak üzere bu beyitleri söy-leinişti.

[97] Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Amr b. Dinar dedi ki: Medinelilerden bir adamın bir kızkardeşî vardı, hastalandı. Onu ziyarete giderdi. Sonra vefat etti ve onu defnetti. Kabrine inen kişi kendisi olmuştu. İçinde bir miktar dinar bulunduğu para kesesi de kabre düşmüştü. Yakınlarından birisinden yardım istedi. Kabrini eşelediler ve keseyi aldıktan sonra şöyle dedi: Andolsun ki kızkardeşimin halinin ne olduğunu görmek üzere üzerini açacağım. Kabrini açınca kabirin alev alev ateş yanmakta olduğunu gördü. Annesine geldi ve: Kızkardeşimin neler yaptığını bana söyle dedi. Annesi: Kızkardeşin öldü gitti, onun amelini ne diye soruyorsun? dediyse de o sormaya devam etti. Sonunda annesi ona: Bu kızkar-d eşinin yaptığı İşlerden birisi de namazı asıl vaktinden sonraya geciktirmek idi. Komşular uykuya daldıktan sonra kalkar, kulaklarını onların kapılarına dayar, onların gizliliklerini araştırır, sırlarını açığa çıkartırdı. Kardeşi: İşte bununla helak oldu, dedi. [98]

5- Gıybet:

"Kiminiz kiminizin gıybetini yapmasın" buyruğu iie yüce Altah gıybeti yasaklamaktadır. Gıybet bir kişiden sahih olduğu kusurunu belirterek

söz etmektedir. Eğer onda olmayan bir özellik o kişiyi anacak olursak, o vakit bu bühân (iftira) olur. Bu anlamdaki bir rivayet Sahih Müslim'de Ebu Hureyre'den sabit olmuştur. Buna göre Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz?" Onlar: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dediler. Peygamber: "Kardeşinden hoşuna gitmeyecek bir şekilde söz etmektir" diye buyurdu. Peki benim sözünü ettiğim husus kardeşimde var ise ne olur? diye sorulunca: "Eğer söylediğin şey onda var ise onun gıybetini yapmış olursun, eğer onda yoksa ona iftira etmiş olursun" diye buyurdu. [99]

Bir kimse hakkında ileri geri konuşup, dedikodu etmeyi anlatmak üzere denilir. İsim "gıybet" şeklinde gelir. Bu da bir kimsenin gıyabında kusurunu sözkonusu etmektir.

el-Hasen dedi ki: Gıybet üç çeşittir, hepsi de yüce Allah'ın Kitabında sözkonusu edilmiştir: Gıybet, İfk (iftira) ve bühân. Gıybet kardeşin hakkında onda bulunan bir şeyi sözkonusu etmektir. İfk onun hakkında onun ile ilgili sana ulaşanları anlatmaktır, bühân ise onun hakkında onda olmayan şeyleri söylemektir.

Şube'den dedi ki: Bana Muaviye -b. Kurra'yı kastediyor- dedi ki: Yanından eli kopuk bir adam geçse ve sen de: Bu adamın eli kopuktur, diyecek olsan bu bir gıybet olur. Şube dedi ki: Ben bunu Ebu İshak'a naklettim, o da (Muaviye): Doğru söylemiş dedi.

Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Eslemli Maiz, Peygamber (sav)'in yanına geldi ve kendisi aleyhine zinada bulunduğu dair şahitlik etti. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) onu recmetti. Allah'ın peygamberi, arkadaşlarından iki adamdan birisinin diğerine: Şu Allah'ın setrettiği kimseye bak! Nefsi, köpek gibi taş tutuluncaya kadar kendisinin yakasını bırakmadı, dedi. Peygamber ikisine ses çıkarmadı.

Bir süre yol yürüdükten sonra ayaklarını havaya dikmiş bir eşek leşinin yanından geçtiler, "Filan ve filan kişi nerede?" diye sordu. Onlar, burdayız ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Peygamber: "İnin, şu eşeğin leşinden yiyin" diye buyurdu. Onlar: Ey Allah'ın Peygamberi! Bundan kim yiyebilir ki? dediler. Şöyle buyurdu: "Sizin kardeşinizin haysiyetine dil uzatmanız bupdan yemekten daha ağırdır. Nefsim elinde olana yemin ederim ki, o şu /nda cennetin ırmaklarına dalmaktadır." [100] [101]

6- Gıybetin Ağır Vebali:

"Sizden bitiniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?" buyruğu ile yüce Allah gıybette bulunmayı leş yemeye benzetmektedir. Çünkü ölen bir kimse

kendi etinin yenildiğinin farkına varmaz. Tıpkı yaşayan bir kimsenin kendisinin gıybetini yapantn gıybetini bilmediği gibi. İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah'ın gıybeti böyle bir örnek vermesinin sebebi, ölen kişinin etini yemenin haram ve tiksinti veren bir şey olmasından Ötürüdür. İşte gıybet de dinen haramdır ve nefsin çirkin gördüğü bir şeydir.

Katade dedi ki: Sizden herhangi bir kimse ölmüş kardeşinin etini yemeyi kabullenmediği gibi, aynı şekilde hayatta iken onun gıybetini yapmaktan da uzak durmalıdır. Gıybet yerine et yemenin kullanılması, arabların böyle bir benzetme yapmayı alışkanlık haline getirmiş olmalarıdır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Onlar etimi yiyecek olurlarsa eğer; ben arttırırım onların etlerini,

Şan ve şerefimi yıkarlarsa eğer; ben şan ve şereflerini yükseltirim onların."

Peygamber (sav) buyurdu ki: "İnsanların etlerini yemeye devam eden bir kimse oruç tutmuş otmaz." [102] Böylelikle Hz. Peygamber insanların gıybetini yapmayı, onların etini yemeye benzetmiş olmaktadır. Her kim bir müslü-manı eksik görecekt yahut onun haysiyetini kıracak bir şey söylese, hayattayken onun etini yiyenin durumuna benzer. Onun gıybetini yapacak olursa, ölmüşken onun etini yiyen gibidir.

Ebu Davud'un, Sünen.'inde Enes b. Malik'ten şöyle dediği kaydedilmektedir; Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Miraca çıkarıldığım sırada tırnakları bakırdan, yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan bir topluluğun yanından geçtim. Bunlar kimlerdir, ey Cebrail, diye sordum, şöyle dedi: Bunlar insaniann ellerini yiyen ve onların ırzlarına (namus, şeref ve haysiyetlerine) dil uzatanlardır. [103]

el-Müstevrid (b. Şeddad)'den rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kime bir müslümanü gıybet etmek) karşılığında bir yemek ye-dirilecek olursa, şüphesiz Aliah o kimseye onun gibisini cehennemden ye-dirir. Her kime bir müslümanO gıybet etmek) karşılığında bir elbise giydirilecek olursa, Allah onun gibi bir elbiseyi ona cehennemden giydirir. Her kim bir kimsenin Önünde işitsinler ve riyakarlık olsun diye ayakta duracak olursa, şüphesiz Allah kıyamet gününde o kimseyi işitsinler ve görsünler diye ayakta bekletir." [104]

Peygamber (sav)'ın: "Ey diliyle iman edip de imanın kalblerine girmedeği kimseleri Müslümanların gıybetini yapmayın" buyruğu ile iki kişiye; "Ne diye yediğiniz etin izlerini ağızlarınızda görüyorum" dediği daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Kılabe er-Rukaşî dedi ki: Ebu Asım'ı şöyle derken dinledim; Gıybetin ne olduğunu öğrendiğimden beri kimsenin gıybetini yapmadım.

Meymun b. Siyah kimsenin gıybetini yapmaz, huzurundaki bir kimsenin

birisinin gıybetini yapmasına da fırsat vermezdi. Ona bu işten vazgeçmesini söyler, vazgeçerse mesele yok, değilse kendisi kalkar giderdi.

es-Salebî'nin naklettiğine göre Ebu Hureyre şöyle demiş: Bir adam Peygamber (sav)'ın yanından kalkıp gitti, onun kalkışında bir zayıflık, bir acizlik buldular. Ey Allah'ın Rasûlü, filan kişi ne kadar da aciz (güçsüz), dediler. Peygamber: "Kardeşinizin etini yediniz ve onun gıybetini yaptınız." diye buyurdu[105]

Süfyan es-Sevrî'den şöyle dediği nakledilmiştir: Gıybetin asgari seviyesi "filan kişinin yaratılışı şöyledir, kısa boyludur" demendir. Ancak bu dahî mekruh görülmüştür.

Ömer b. el-Hattab dedi ki: İnsanları zikretmekten uzak durun, çünkü o bir hastalıktır. Bunun yerine Allah'ı zikretmeye bakın, çünkü o bir şifadır. Ali b. el-Huseyn (r.a) bir kişinin bir diğerinin gıybetini yaptığını duyunca, şöyle dedi: Gıybetten sakın, çünkü o insanların köpeklerinin katığıdır.

Amr b, Ubeyde: Filan kişi senin aleyhine o kadar konuştu ki sana acıdık. Amr: Ona da acıyın, dedi.

Bir adam el-Hasen'e: Bafiâ ulaştığına göre sen benim gıybetimi yapıyor-muşsun, demiş. el-Hasen ona şu cevabı vermiş: Seni iyiliklerimin hakimi kılacak kadar benim yanımda değerli değilsin. [106]

7- Gıybetin Sınırları:

Bir kesimin kanaatine göre gıybet ancak din hakkında sozkonusudur. Yaratılış ve kişinin konumu ile ilgili hususlarda sozkonusu olmaz. Bunlar: Çünkü bu gibi şeyler Allah'ın fiilindendir, demişlerdir.

Bir başka kesimin kanaati ise bunun aksidir ve göyle derler: Gıybet ancak yaratılış, ahlak ve konum ile alakalı hallerdedir. Yaratılışta gıybet daha ağırdır, çünkü bir sanatı ayıptı gören bir kimse aslında o sanatın sanatkarını ayıplamış olur.

Bütün bunlar kabul edilemeyecek açıklamalardır. Birinci görüşü reddeden Aişe (r.anha)"nin Safiye hakkında: O kısa bir kadındır, demesi üzerine Peygamber (sav)'in: "Öyle bir söz söyledin ki eğer bu denize katılacak olsa onu dahi bulandırır" sözüdür. Bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiştir[107]

Tirmizî bu hadîs hakkında hasen, sahih bir hadistir demiştir.

Ayrıca daha önce geçen bu anlamdaki diğer hadisler de bu kanaati reddetmektedir. Eskiden beri ilim adamlarının icma ile kabul ettikleri husus, eğer bununla ayıplamak maksadı güdülürse, gıybet olacaktır.

İkinci görüş de aynı şekilde bütün ilim adamları tarafından reddedilmiştir. Çünkü ta baştan Rasûlullah (sav)'ın ashabından ve onlardan sonra gelen tabiinden bu yana, onlara göre; din ile ilgili yapılan gıybetten daha büyüğü yoktur. Çünkü dindeki kusur, kusurların en büyüğüdür. Her mümin bedeninde kusur bulunmasından çok, dininde kusur olmamasını ister. Bu görüşü kabul edenlerin kanaatlerini reddetmek için Peygamber Efendimizin: "Sen kardeşin hakkında hoşuna gitmeyecek bir şey söylersen onun gıybetini yapmış olursun..." hadisi yeterlidir. Bunun gıybet olmadığını iddia eden kimse, Peygamber (sav)'ın açık bir nass halinde ifade ettiği sözünü reddetmiş olmaktadır. Peygamber (sav)'ın: "Kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız (namus, şeref ve haysiyetleriniz) size haramdır" hadisinin genel ifadesi bu konuda yeterlidir. Çünkü bu hadis hem din hakkında, hem dünya hakkında genel bir ifadedir. Peygamber (sav)'ın: "Her kimin yanında kardeşine ırzında ya da malında yaptığı bir haksızlık var ise bundan dolayı o kardeşinden helallik dilesin"[\[108\]](#) hadisi de her türlü ırz, (namus, şeref ve haysiyeti) genel olarak kapsamaktadır. Bunun bir bölümünü tahsis edip bir kenara ayıran bir kimse, Peygamber (sav)'ın söylediği ile çatışan bir iddiada bulunmuş olur. [\[109\]](#)

8- Gıybet Büyük Günahlardandır ve Gıybetten Dolayı Helallik İstemek:

Gıybetin büyük günahlardan olduğunda ve bir kimsenin gıybetini yapan birisinin, bundan dolayı yüce Allah'a tevbe etmesi gerektiğinde görüş ayrılığı yoktur.

Gıybetini yaptığı kimseden helallik diler mi? Bu hususta görüş ayrılığı vardır. Bir kesim ondan helallik dilemek yükümlülüğü yoktur, çünkü bu kişinin kendisi İle Rabbi arasındaki bir günahdır, demiştir. Bu görüşün sahipleri şunu delil göstermişlerdir: Gıybet yapan bir kimse gıybetini yaptığı kişinin malını almadığı gibi, bedenine de bedenini kusurlu kılacak bir saldırıda bulunmamıştır. Dolayısıyla bu, helalliğini dilemesi gereken bir haksızlık değildir. Çünkü karşılığı bulunan haksızlık, mal ya da bedende onun yerine geçecek bir şey bulunan haksızlıktır,

Bir kesim de gıybet bir haksızlıktır, onun keffareti ise gıybetini yaptığı kimse için mağfiret dilemektir, demiştir. Bu görüşün sahipleri de el-Hasen yoluyla rivayet edilen bir hadisi delil gösterirler. el-Hasen dedi ki: "Gıybetin keffareti gıybetini yaptığın kimseye mağfiret dilemendir." [\[110\]](#)

Bir kesim de şöyle demiştir: Bu bir haksızlıktır ve bundan dolayı helallik

dilemek gerekir. Bunlar Peygamber (sav)'ın şu buyruğunu delil gösterirler: "Her kimin yanında ırzında ya da malında kardeşine yaptığı bir haksızlık var İse, dinarın ve dirhemin bulunmadığı ve kişinin (haksızlığının karşılığının) hasenatından alınacağı bir gün gelmeden önce ondan helallik dilesin. Şayet hasenatı yoksa bu sefer arkadaşının kötülüklerinden alınır, onun kötülüklerine katılır."

Bu hadisi Buharı, Ebu Hureyre (r.a) yoluyla rivayet etmiştir. Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kimin yanında kardeşine ait ırzına ya da herhangi bir hususa dair bir haksızlık var ise dinar ve dirhemin olmayacağı bir günden önce ondan helallik dilesin. Eğer salih bir ameli varsa yaptığı haksızlık kadar ondan alınır. Şayet hasenatı yoksa, arkadaşının kötülüklerinden alınır, ona yükletilir." [\[111\]](#) yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma!" (Al-i İmran, 3/19) buyruğu açıklanırken (3/169-170. âyetler, 6. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Aişe (r.anha)dan rivayet edildiğine göre bir kadın onun yanına gelmiş. O kadın kalkıp, gidince bir başka kadın; Etekleri ne kadar da uzundur, demiş. Aişe ona; Sen gıybetini yaptın, ondan helallik dile, demiş.

İşte Peygamber (sav)'dan gelen rivayetler, gıybetin, gıybet yapan kimsenin helallik dilemesini gerektiren bir haksızlık olduğunu göstermektedir.

Gıybet ancak mal ve bedende olur, diyenlerin görüşüne gelince, ilim adamlarının icma ile kabul ettiğine göre; iftirada bulunan bir kimsenin aleyhine kendisine iftira olunanın lehine bir haksızlık söz konusudur ve o bu haksızlığının karşılığını iftirada bulunana haddi uygulamak suretiyle alır. Bu ise ne bedende, ne de malda olan bir iştir. İşte bu ırz (namus, şeref ve haysiyet) beden ve malda da zulüm ve haksızlık olabileceğine delil teşkil etmektedir. Nitekim yüce Allah iftirada bulunan kimse hakkında: "Şakidleri getirmediklerine göre onlar Allah katında yalancıların ta kendileridir." (en-Nur, 24/13) diye buyurmuştur.

Rasûlullah (sav) da şöyle buyurmuştur: "Kim bir mümine kendisinde olmayan özelliklen isnad ederek iftirada bulunursa, yüce Allah o kimseyi tıynetu'l-habal (denilen cehennemliklerin irinleri) arasında hapsedecektir." [\[112\]](#)

İşte bütün bunlar malın ve bedeninin dışındaki haksızlıklar hakkındadır.

Gıybet bir zulümdür, haksızlıktır. Bu haksızlığın keffareti de gıybetini yaptığı kimse için mağfiret dilemektir, diyenlerin kanaatine gelince, bunlar çelişkiye düşmüş oluyorlar. Çünkü önce buna bir zulüm, bir haksızlık (mazla-me) adını verdikten sonra, bunun da keffareti gıybetini yaptığı kimse için mağfiret dilemektir, demişlerdir. Çünkü "ona haksızlıktır, zulümdür" demek bu sefer mazlumin bir hak sahibi olduğunu ifade etmektir. Onun haksızlığı karşısında bir hakkının olduğu sabit olduğuna göre o zulmü yapandan o zalimliğin

kalkabilmesi, mazlûmun o kimseye hakkını helal etmesi ile ancak mümkün olabilir. el-Hasen'in görüşü ise delil teşkil edemez. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kimin yanında kardeşine gerek ırzında yahut malında yaptığı bir haksızlık var ise ondan dolayı o kimseden helallik istesin" diye'buyurm ustur. Bazıları da kendisine hakkını helal etmesini isteyen kimseye hakkını helal etmemeyi öngörmüştür. Bunların görüşüne göre Allah'ın o kimseye haram kıldığı bir şeyi ona helal kılmasın. Bunlardan birisi de Said b. el-Müseyyeb'dir. O şöyle demiştir: Ben, bana zulmedene hakkımı helal etmem. İbn Sîrîn'e de: Ey Ebu Bekir, denilmiş. Burada bir adam var, senden sana yapmış olduğu bir haksızlıktan kendisini helal etmeni istiyor, Şöyte demiş: Onu kendisine haram kılan ben değilim ki, ona hakkımı helal edeyim. Gıybeti ona haram kılan Allah'tır. Bense Allah'ın ona haram kıldığı bir şeyi ebediyyen helal kılamam. Ancak Peygamber (sav)'ın haberi hakkın helal edilebileceğine delil teşkil etmektedir. Delil ve hükmü açıklayan da odur, Hakkı helal kılmak merhamete delildir ve bir çeşit affettir. Yüce Allah da: "Kim affedip düzeltirse, artık onun mükafatını vermek Allah'a aittir" (eş-Şura, 42/40) diye buyurmuştur, [\[113\]](#)

9- Açıktan Açığa Günah İşleyen Fasıkın ve Benzerlerinin Gıybeti:

Fışkını açığa vuran, ilan edenin gıybetini yapmak bu kabilden değildir. Çünkü haberde: "Haya cilbabını (örtüsünü) bir kenara bırakanın gıybeti yoktur"[\[114\]](#) diye buyurulmuştur. Peygamber (sav) de: "Faciri (günahkarı) özelliği ile birlikte anın ki insanlar ondan sakınabilsinler"[\[115\]](#) diye buyurmuştur.

O halde gıybet, kendisini (kötülüklerini) setreden kimse hakkındadır, el-Hasen'den rivayete göre o şöyle demiştir: Üç kişinin herhangi bir hürmeti (saygınlıkları, çiğnenmesi sözkonusu olan hakları) yoktur: Revasının peşinden giden bir kimse, açıktan açığa fasûdık yapan bir kimse ve zalim bir yönetici.

Haccac öldüğünde el-Hasen şöyle demişti: Allah'ım, onu öldüren Sensin. Aramızda onun sünnetinin (uygulamalarının) da sonunu Sen getir. -Bir rivayette de: Onun kötülüğünün sonunu- demiştir. Çünkü o bize gözleri aydınlıkta seçemeyen, gözlen kamaşan, parmakları kısa bir eli uzatan bir kimse olarak geldi. Allah'a yemin ederim, Allah yolunda o ele bir toz bulaşmadı. Perçemini güzelce tarar, böbürlenerek yürür, minbere çıkar, namazı geçirin-ceye kadar gelişigüzel konuşurdu. Ne Allah'tan sakınır, ne insanlardan utanırdı. Onun üzerinde Allah, altında ise yüzbin kişi yahut daha fazlası vardı. (Üzerindeki

Allah'tan korkmaz, minberinin altındaki yüzbirvlerden utanmazdı.) Kimse de ona: Ey adam namaz vakti geldi, d(iy)emezdi. Sonra el-Hasen şöyle diyordu: Heyhat! Buna kılıç ve kamçı engel oluyordu.

er-Rabt b. Subeyh, el-Hasen'den şöyle dediğini rivayet eder: Bidat ehli olanların gıybeti yoktur.

Aynı şekilde hakime sana zulmeden kimseden hakkını alabilmen için ondan yardım istemek maksadıyla; filan kişi bana zulmetti yahut bana kızdı, bana hainlik etti, beni dövdü, bana iftirada bulundu ya da bana kötülük yaptı, demek de gıybet değildir. Ümmetin alimleri bu hususta icma etmişlerdir.

Peygamber (sav) da bu hususta: "Hak sahibinin söyleyecek bir sözü vardır"[\[116\]](#) diye buyurmuştur. Yine: "Zenginin savsaklaması zulümdür" ; [\[117\]](#) "Ödeme imkanı bulan kimsenin savsaklaması onun ırzını (şeref ve haysiyetini) ve cezalandırmasını helal kılar"[\[118\]](#) diye buyurmuştur.

Fetva istemek de bu kabildendir. Hind'in, Peygamber (sav)'a: Ebu Süfyan cimri bir kimsedir. Bana ve çocuklarıma yetecek kadar bir şeyler vermiyor. Bilmeksizin onun malından alabilir miyim? diye sorması da bunun gibidir.

Peygamber (sav) da: "Evet alabilirsin" demişti[\[119\]](#)

Burada Hind kocasından cimrilikle, kendisine ve çocuklarına zalimlik etmekle sözettiği halde, Peygamber onu gıybet eden olarak değerlendirmemektedir. Çünkü onun bu davranışının yapmaması gerektiğini söylememiştir. Aksine Peygamber onun lehine fetva vererek ona cevap vermiştir. İşte bir kimseden kötülükle söz etmekte bir fayda bulunması halinde de durum böyledir. Peygamber Efendimizin: "Muaviye'ye gelince o malı bulunmayan fakir bir kimsedir. Ebu Cehme gelince, o da omuzundan asasını indirmez." [\[120\]](#) buyruğu gibi.

Bu caizdir, onun maksadı ise Fatıma bint. Kays'ın onlardan birisi ile evlenecek olursa, bir yanlışlık yapmaması idi. Bütün bu açıklamaları el-Muha-sibî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- yapmıştır. [\[121\]](#)

10- Tiksinti Veren Örnek ve Allah'tan Korkmak:

"Ölmüş" buyruğu ye harfî şeddeli olarak diye de okunmuştur. Bu lafız "efden hal olarak nasbedilmistir. Bununla birlikte "kardeş"den hal olarak nasbedilmesi de mümkündür.

Yüce Allah onlardan herhangi bir kimsenin kardeşinin leşini yemesini sevemeyeceğini ikrar ettirdikten sonra, akabinde "İşte bundan tiksindiniz" diye

buyurmaktadır. Bu iki şekilde açıklanabilir:

1- Siz nasıl ki leşi yemekten tiksiniyor iseniz, aynı şekilde gıybetten de böylece tiksiniyorsunuz. Bu anlamdaki açıklama Mücahidden rivayet edilmiştir,

2- Sizler insanların sizin gıybetinizi yapmasını hoş karşılamıyorsunuz. O halde başkalarının gıybetini yapmayı da hoş karşılamayınız.

el-Ferra dedi ki: Bundan tiksindiniz. O halde siz de bu işi yapmayınız.

Lafız itibariyle haber, anlam itibariyle emir olduğu da söylenmiştir. Yani bundan tiksiniyorsunuz,

"Allah'tan korkun!" buyruğu ona atfedilmiştir. Daha önce geçen "Kaçın ve kusurunu araştırmayın" buyruklarına atfedildiği de söylenmiştir. "Çünkü Allah tevbeleri kabul edendir, Rahimdir." [\[122\]](#)

13- Ey İnsanlar! Biz sizi bir erkekle bir diğiden yarattık ve sizi bir-birinizle tanışasınız diye uluslara ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki Allah katında sizin en şerefliiniz, en takvalı olanınızdur*. Mu-hakkak Allah, en iyi bilendir, herşeyden haberdar olandır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız:

1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Yaratılış İtibariyle İnsanların Birbirlerine Eşitliği:

"Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir diğiden yarattık" buyruğunda Adem ile Havva'yı kastetmektedir,

Âyet-i kerime Ebu Hind hakkında inmiştir. Bunu Ebu Davud "el-Merasil" adlı eserinde zikretmektedir: Bize Amr b. Osman ile Kesir b. Ubeyd anlattı, dediler ki: Bize Bakıyye b. el-Velid anlattı, dedi ki: Bana ez-Zührî anlam, dedi ki: Rasûlullah (sav) Benu Beyadalılara, Ebu Hind ile kendilerinden bir hanımı evlendirmelerini emretti. Onlar da Rasûlullah (sav)'a: Biz kölelerimizi kızlarımızla mı evlendirelim? dediler. Bunun üzerine şanı yüce Allah: "Biz sizi bir erkekle bir diğiden yarattık ve sizi... uluslara ve kabilelere ayırdık" âyetini indirdi. ez-Zührî dedi ki: Âyet özel olarak Ebu Hind hakkında inmiştir. [\[123\]](#)

Ayet-i kerimenin Sabit b. Kays b. Şemmâs ve onun kendisine yer açmayan kişiye: Ey filan kadının oğlu demesi hakkında indiği de söylenmiştir. Bunun üzerine Peygamber (sav) ona: "Filan hanımın adını anan kimdi?" diye sordu. Sabit: Ben ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Bu sefer Peygamber (sav): "Buradakilerin yüzlerine bir bak dedi." Baktı, Peygamber: "Ne gördün?" diye sordu, o da beyaz,

siyah ve kırmızı tenliyi gördüm deyince, Peygamber şöyle buyurdu: "Sen takva ile olması müstesna bunlara üstün olamazsın." Bunun üzerine bu âyet Sabit hakkında nazil oldu, Ona yer açmayan kişi hakkında da: "Ey iman edenler! toplantı yerlerinde size yer açın, denildiğinde genişletin..." (el-Mücadele, 58/11) âyeti indi.İbn Afbas dedi ki: Mekke fethi gününde Peygamber (sav) BilaPe emir vermesi üzerine Ka'be'nin damına çıkıp ezan okudu. Attab b. Esid b. Ebi'l-Iys şöyle dedi: Bugünü görmeden önce babamın ruhunu alan Allah'a hamdolsun. el-Haris b. Hişam da: Muhammed ezan okumak üzere şu siyah kargadan başkasını bulamadı mı? dedi, Süheyl b. Amr da: Allah bir şeyi diledi mi onu değiştirir, dedi. Ebu Süfyan ise: Ben hiçbir şey demiyorum. Çünkü semanın Rab-binin söylediğini haber vereceğinden korkarım. Cebail, Peygamber (sav)'a gelerek neler söylediklerini ona haber verdi. Onları çağırdı ve neler söylediklerini sordu, onlar da ikrar ettiler. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirerek soylarla öğünmeyi, mal çokluğuyla öğünmeyi, fakirleri küçümsemeyi yasakladı. Çünkü asıl gözönünde bulundurulması gereken takvadır. Yani herkes Adem ile Havva'dandır, üstünlük ancak takva iledir.

Tirmizî'de şu rivayet yer almaktadır: „İbn Ömer'den rivayete göre Rasû-kıllah (sav) Mekke'de verdiği hutbesinde şöyle dedi: "Ey insanlar! Şüphesiz ki Allah sizden cahiliye kibrini ve ataları ileri sürerek büyükfenmeyi gidermiş bulunuyor. İnsanlar iki türdür: Ya birisi iyilik yapan, takva sahibi olup Allah katında üstün ve değerlidir. Ya günahkar ve bedbaht birisi olup, Allah katında da değersizdir. İnsanlar Adem'in çocuklarıdır. Allah Adem'i topraktan yaratmıştır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle, bir dişiden yarattık ve sizi birbirinizle tanıdasınız diye uluslara ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki Allah katında sizin en şerefli, en tak-valı olanınızdır. Muhakkak Allah en iyi bilendir, herşeyden haberdar olandır" diye buyurmuştur. Tirmizî bu hadisi Ali b. el-Medinî'nin babası Abdullah b. Cafer'den rivayet etmiştir. O ise zayıf bir ravidir. Onun zayıf olduğunu Yahya b. Maîn ve başkaları söylemiştir. [\[124\]](#)

Taberi "Adabu'n-Nufus" adlı eserinde şunu rivayet etmektedir: Yine bana Yakub b. İbrahim anlattı, dedi ki; Bana İsmail anlattı, dedi ki: Bana Said el-Cureyrî, Ebu Nadra'dan anlattı. Ebu Nadra dedi ki: Bana yahut bize Rasûlullah (sav)'m Mina'da teşrik günlerinin ortasında bir deve üzerinde iken vermiş olduğu hutbesinde hazır bulunanlardan birisi anlattı. Peygamber buyurdu ki: "Ey insanlar! Şüphesiz ki sizin Rabbiniz birdir. Şüphesiz ki sizin babanız da birdir. Şunu bilin ki arab olan birisinin arab olmayana, arab olmayan birisinin arab olana, siyahın kırmızıya, kırmızının siyaha, takva ile olması hali müstesna, hiçbir üstünlüğü yoktur. Söyleyin, ben tebliğ ettim mi? Onlar: Evet dediler. Peygamber

de: "O halde hazır bulunan burada bulunmayana bildirsin" diye buyurdu. [\[125\]](#)
Yine adı geçen eserde .Malik el-Eş'arî'den şöyle dediği kaydedilmektedir:
Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Şüphesiz Ailah sizin makam ve mevkilerinize, neseblerinize, bedenlerinize, mallarınıza bakmaz. Fakat O, sizin kalplerinize bakar. Her kimin salih bir kalbi varsa,, Allah ona karşı şefkat duyar. Şüphesiz siz Adem'in oğullarısınız. O'nurLaranızdan en sevdiği kişi sizin en tak-vah olanınızdır." [\[126\]](#)

Bu anlamda Ali (r.a)'ın şiirlerinden olup meşhur olmuş şu beyitler vardır:

"İnsanlar suret bakımından denktir birbirlerine,
Babaları Adem'dir, anneleri Havva'dır onların.
Bir nefis benzer diğerine, ruhlar da andırır birbirini,
Onlarda kemikler yaratılmış ve azaları vardır onların.
Eğer asılları itibariyle onların bir şerefleri varsa,
Kendisiyle karşılıklı öğünecekleri o su ve çamurdur.
Fazilet ancak ilim ehlinindir, çünkü onlar
Hidayet üzredirler, hidayeti arayanlara gösterirler doğruyu.
Herkesin değeri güzel yaptığı şeye göredir,
İnsanların fiilleri üzerinde alametleri vardır.
Her kişinin zıttma ise bilmediği şey durur,
Cahiller de ilim ehline düşmandır." [\[127\]](#)

2- Yüce Allah Dileseydi İnsanları Başka Bir Yoldan da Yaratırdı:

Yüce Allah bu âyet-i kerimede insanları bir erkek ve bir dişiden yarattığını açıklamaktadır. Aynı şekilde en-Nisa Süresi'nin başında da (4/1) bunu böylece açıklamaktadır. Şayet dileseydi Adem'i yarattığı gibi, bunların ikisi olmadan da yaratabilirdi yahut İsa'yı yarattığı gibi erkeksiz yahut Havva'yı yarattığı gibi iki cihetten birisi olan dişisiz yaratabilirdi. İşte ilahi kudret için mümkün olan bu şekilde yüce Allah başka bir varlık yaratmış değildir. Rivatıyet olunduğuna göre yüce Allah Havva'yı Adenitten, ondan çekip aldığı kaburga kemiklerinden birisinden yaratmıştır. İlahi kudret açısından mümkün olan diğer kısım da bu kabul edilebilir. Bu açıklamayı tbnu'î-Arabî yapmıştır. [\[128\]](#)

3- Bir Kimsenin Nesebini Reddedmesinin Cezası:

Yüce Allah insanı erkek ve dişiden yaratmış, onlar arasında neseb, sihri

akrabalıklar, uluslar, ve kabileler halinde yaratmıştır. Bu yaratılışlar arasında da onların birbirlerini tanımalarını takdir etmiş, takdir ettiği ve kendisinin daha iyi bildiği bir hikmet dolayısıyla da aralarındaki akrabalık bağlarını ve bu bağların gözetilmesini tesbit etmiştir. Böylelikle herkes kendi nesebine sa-hib çıkar olmuştur.

Herhangi bir kimse başkasının nesebini reddedecek olursa, İftirada bulunmuş olacağından kendisine had vurulmasını gerektirir, Mesela, kabilesinin ve soyunun nesebini red ederek, mesela Arap olana; Ey acem, acem olana da: Ey Arap demesi ve buna benzer nesebin gerçek anlamıyla nefyedildiği diğer ifadelerde de bu böyledir. [\[129\]](#)

4- İnsan Hem Erkekten, Hem Dişiden Yaratılır:

Öncekilerden kimisi ceninin sadece erkeğin suyundan yaratılmış olduğunu, annenin rahminde de beslenip büyüdüğünü ve rahimdeki kandan geliştiğini ileri sürmüşlerdir. Buna delil olarak da yüce Allah'ın: "Biz sizi hakir bir sudan yaratmadık mı? Onu sağlam bir yerde tuttuk." (el-Murselat, 77/21) buyruğu ile "Sonra O, onun suyunu bayağı bir sudan meydana gelen bir süzmeden kılmıştır." (es Secde, 32/8); "O dökülen meniden bir damla değil miydi?" (el-Kıyame, 75/37) buyruklarını delil göstermişlerdir. Onlara göre bu buyruklar yaratılışın tek bir sudan olduğunu göstermektedir.

Doğrusu ise yaratmanın bu âyet sebebiyle hem erkeğin suyundan, hem de kadınınkinden yaratıldığıdır. Çünkü bu âyet-i kerime tevil ihtimali bulunmayan açık bir nasıttır. Ayrıca yüce Allah'ın: "O atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır. O su omurga ile göğüs kemikleri arasından çıkar." (et-Tarik, 86/6-7) buyruğu da buna delildir. Bundan maksat ileride açıklanacağı üzere, erkeklerin omurgaları ile kadınların göğüs kemikleridir.

Karşı görüşü savunanların ileri sürdükleri delillerdeki ifade ise azami olarak şunu ortaya koymaktadır: Yüce Allah insanın sudan, bir süzmeden ve bir nutfeden yaratıldığını belirtmektedir. Ancak bunu anne babadan sadece birisine izafe etmemektedir. O halde bu, suyun ve süzme ile nutfenin zikrettiğimiz buyrukların delaleti ile her ikisinden olduğuna delil teşkil etmektedir. Aynı şekilde tıpkı erkeğin suyunun olduğu gibi, kadının da suyu olduğunu ve bundan dolayı da -daha önce eş-Şura Sûresi'nin sonlarında (42/49-50. âyet, 2. başlık ve devamında) geçtiği üzere- benzerliğin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Yüce Allah, Nuh (a.s) kıssasında da: "Su önceden takdir edilmiş bir emir üzere birbirine kavuştu." (el-Kamer, 54/12) diye buyurmaktadır. Burada ise semanın suyu ile

yerin suyunu kastetmektedir. Çünkü kavuşma ancak iki şey tarafından sözkonusu olur. O halde yüce Allah'ın: "Sonra O, onun soyunu bayağı bir sudan meydana gelen bir süzmeden kılmıştır." (es-Secde, 32/8) buyruğu ile "Biz sizi hakir bir sudan yaratmadık mı?" (el-Mürselat, 77/20) buyruğunda iki ayrı suyun kastedildiği inltarjalunamaz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[130\]](#)

5- Uluslar ve Kabileler (Şuub ve Kabail):

"Ve sizi... uluslara ve kabilelere ayırdık." buyruğunda sözü edilen "şu-ub: uluslar" kabilelerin başlandır, Rabia, Mudar, Evs ve Hazreç gibi. Bunun tekili "şın" harfi üstün olarak "şa'b" diye gelir. Onlara bu ismin veriiş sebebi ağacın dallarının şubeleri gibi ayrılıp, bir noktada toplanmaları dolayısıy-ladır, "Şa'b" zıt anlamlı kelimelerdendir. Nitekim bir şeyi toplamayı ifade etmek üzere: "Onu topladım" denilir. Matkab ve biz anlamına kullanılan da buradan gelmektedir. Çünkü onun vasıtasıyla hem birara-ya getirilir, hem ayrılır. Şair de şöyle demiştir;

"Yüzüstü yıkılmış ve korunuyor,

Bir boynuz ile sanki o keskin bir matkab gibidir."

Onu dağıttım:" demektir. Ölümeye ayırmıcı olduğundan ötürü "şu'ûb" denilmesi de buradan gelmektedir. "Şi'b" de dağ yolu demektir, çoğulu da "şi'âb" diye gelir. el-Cevherî dedi ki: Şi'ûb Arap ve Arap olmayanların kabilelerinden ayrılan kollara denilir, çoğulu da "şu'ûb" diye gelir. Şu'ûbi-ye ise arabların Arap olmayanlara üstün olmadıklarını söyleyen bir kesimdir. Hadiste geçen: "Şu'ûbdan bir adam müslüman oldu" ifadesi ise Arap olmayanlardan birisini kastetmektedir. Şa'b de büyük kabile demektir. Bu kabilelerin kendisine nisbet olunduğu atalarıdır. Yani bu ata onları toplar ve bira ra d a tutar.

İbn Abbas dedi ki: Şu'ûb cumhur (büyük kalabalık) demektir, Mudar gibi. Kabileler ise onun boylarıdır.

Mücahid dedi ki: Şu'ûb nesebin uzak olanı, kabileler ise ona göre daha yakın olanıdır. Yine ondan nakledildiğine göre şu'ûb daha yakın olan nesebi ifade eder. Katade de böyie demiştir, Birinci görüşü ondan el-Mehdevî, ikincisini ise el-Maverdî nakletmiştir. Şair de şöyle demiştir:

"Ben bir çok şalilerde pek çok Sa'dlar gördüm, Fakat Sa'd b. Malik gibi bir Sa'd görmedim,"

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Şa'blerden birtakım kabileler ki aralarında yoktur, Kerim sayılacak ve aaaletli birisi."

Şu'ûb'un, Kahtan'dan Yemen arablan olduğu, kabilelerin ise Rabia, Mu-dar ve Adnan'ın sair kollan oldukları da söylenmiştir.

Şu'ûb'un acemlerin kolları, kabilelerin de Arapların kollan oldukları da söylenmiştir.

Bir rivayete göre İbn Abbas şöyle demiştir: Şu'ûb mevali (arablara vela ile mcnsub olanlar), kabileler iye Araplardır.

el-Kuşeyrî dedi ki: Buna göre şu'ûb Hindliler, Dağlılar ve Türkler gibi neseblerinin aslı bilinmeyenlerdir. Kabileler ise Arapiardandır.

el-Maverdî dedi ki: Şu'ûb'un kenar ve uzak yerler ile dağ yollanna nisbet olunanlar, kabilelerin ise neseb bakımından ortak olan kimseler olma ihtimali de vardır. Şair de şöyle demiştir:

"Ve onlar şubelere ayrıldılar, artık her bir adada, Bir emiru'l-müminin ve bir de minber vardır."

Ebu Ubeyd, İbnu'l-Kelbî'den, o babasından şöyle nakletmektedir: Şa'b kabileden daha büyüktür, ondan sonra fasile, sonra imare, sonra batn, sonra da fahiz gelir.

Önce şa'b, sonra kabile, sonra imaret, sonra batn, sonra fahiz, sonra fa-zile, sonra aşire geldiği de söylenmiştir. Edebiyatçılardan birisi bunları nazım halinde şöylece ifade etmiştir:

"Sen Şa'ba bak, çünkü o en kalabalık olandır,
insanların barındığı

yerlerde; sonra kabile gelir,

Arkasından imare gelir, sonra batn,

Daha sonra fahiz ve fasile gelir.

Bundan da sonra aşiret gelir, fakat o

Sözünü ettiklerimizin yanında pek azdır."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Kabile, ondan Önce şa'b gelir, ikisinden sonra ise İmaret, sonra batn, arkasından fahiz gelir. Kişiyi kendi fasilesinden başkası barındırmaz, Arkasında tüyü bulunmayan ok ise doğru gidemez." [\[131\]](#)

6- Allah Katındaki Değerin Ölçüsü Takvadır:

Yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki Allah'ın katında sizin en şerefliiniz, en takvalı olanınızdır." buyruğu ile ilgili açıklamalar daha önceden ez-Zuhruf Sû-resi'nde yüce Allah'ın: "Ve muhakkak ki o, sana ve senin kavmine büyük bir şereftir" (ez-Zuhruf, 43/44) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

Bu âyet-i kerimede yüce Allah'ın ve Rasûfünün nezdinde asıl gözönünde

bulundurulanan kişinin şerefi ve soyu oınayıp takvası olduğunu gşsteren bir ızellik bulunmaktadış.

"şşphesiz ki" buyruğu şstşn ile; diye de okunmuştur. Sanki: Niçin nesebierle ızşnşlşyor diye sorulmuş da ona: şşnkş Allah nezdinde sizin en şerefliniz en soylu olanınız değil, en takvalı olanınızdır denilmiş gibi olmaktadır.

Tirmizî'deki rivayete gşe Semura, Peygamber (sav)'dan şşyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Haseb (şereD maldır, kerem (şstşnlşk, şereflilik, değerlilik) de takvadır." (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, garib, sahih bir hadistir/[132]

Bu da yşce Allah'ın: "şşphesiz ki Allah'ın katında sizin en şerefliniz, en takvalı olanınızdır" buyruğunun kapsamına girer. Peygamber (sav)'m şu aşık ifadeleri bize ulaşmış bulunmaktadış: "Kim insanların en şereflisi olmak istiyor ise Allah'tan korksun." [133]

"Allah korkusu: Takva" ise, emir ya da nehy olsun yşce Allah'ın şizdiği sınırlara riayet etmek ve sahib olunmasını emrettiği niteliklere sahib olmak, yasakladığı şeylerden de uzak durmak demektir. Yine bu anlamdaki açıklamalar daha ıznce başka yerlerde geşmiş bulunmaktadış. Ebu Hurey-re'den gelen rivayete gşe Peygamber (sav) şşyle buyurmuştur: "Kıyamet gşnşnde yşce Allah şşyle buyuracaktır: şşphesiz Ben bir neseb yarattım, siz de bir neseb tesbit ettiniz. Ben sizin en şereflinizin, en tak valiniz olduğunu ortaya koydum, siz ise bunu kabul etmeyerek filan oğlu filan dediniz. Bugşn Ben kendi nesebimi yşkseltiyor, sizin uydurduğunuz nesepleri alçaltı-yorum. Nerede takva sahihleri? Nerede takva sahihleri? [134]

Taberî de Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadise gşe Rasşlullah (sav)'ın şşyle buyurduğunu kaydetmektedir: "şşphesiz ki kıyamet gşnşnde Benim geręek dostlarım takva sahihleridir. Her ne kadar kimi nesebler, kimi neseb-lerden daha yakın ise de. İnsanlar amellerle gelirler, siz ise dşnyayı boynunuz şzerinde taşımış olarak geleceksiniz ve: Ey Muhammed... diyeceksiniz. Ben de bşyle bşyle diyeceğim" diyerek her iki yanını (sağa sola) çevirdi. [135]

Mşslim'in, Sahih'inde Abdullah b. Amr'ın şşyle dediği kaydedilmektedir: Ben Rasşluliah (sav)'ı alçak sesle değil, yşksek sesle şşyle buyururken dinledim: "şşphesiz benim babamın akrabaları benim dostlarım (velilerim) değildir. Benim geręek dostum, Allah ve salih olan mşminlerdir." [136]

Ebu Hureyre'den rivayete gşe Peygamber (sav)'a: İnsanların en şereflisi hangisidir? diye sorulmuş, o da: "İbrahim'in oğlu İşhak'ın oğlu Yakub'un oğlu Yusuf'tur" diye buyurmuş, Onlar, hayır biz sana bunu sormuyoruz dediler. Peygamber; "O halde Allah katında onların en şereflileri en takvalı olanlarıdır."

Yine: Biz sana bunu sormuyoruz, dediler. Bu sefer: "Siz bana Arap-lann cevherlerini mi (soruyorsunuz)" diye buyurdu. "Cahiliye döneminde onların en hayırlıları İslâm döneminde de -fakih olmaları şartıyla- en hayırlılarıdır.

[137]Şair bu hususta şöyle demiştir:

"Kişi zenginliğin verdiği izzeti ne yapsın?

Çünkü izzet denilen şey, bütünüyle takvahnımkidir.

Allah'ı bilip tanıdığı halde, Allah'ı bilip tanıması,

Kişiyi müstağni kılmazsa eğer, işte asıl odur bedbaht olan." [138]

7- Nikahta Denklik (Kefaet) te Takvanın Dışında Neseb (Soy-Sop) Gözönünde Bulundurulabilir mi?

Taberî şu rivayeti zikretmektedir: Bana Ömer b. Muhammed anlattı, dedi ki: Bize Ubeyd b. İshak e!-Attar anlattı, dedi ki: Bize Mendel b. Ali, Sevr b. Yezid'den anlattı, o Salim b. Ebi'l-Ca'd'den dedi ki: Ensardan bir adam bir kadın ile evlendi. Şerefi hususunda ona eleştirilerde bulunuldu. Adam: Ben bu kadın ile şerefi dolayısıyla evlenmiş değilim, ben onunla dini ve ahlakı dolayısıyla evlendim. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Bununla birlikte Hadb b. Zürara hanedanından olmamasının sana bir zararı yoktur" (ya da: ...ne zararı var?) diye buyurdu. Sonra Peygamber (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz ki şanı yüce Allah İslâm'ı gönderdi. İslâm sayesinde aşağılarda olanı yükseltti, onun sayesinde eksik olanı tamamladı. İslâm sayesinde kınamayı kaldırdı. Hiçbir müslümana kınama olmaz. Çünkü bu tür kınamalar ancak cahiliye dönemi kınamaları olabilir."

Yine Peygamber (sav) buyurdu ki: "Ben takvalı davranmam sebebiyle aranızda Allah'tan en çok korkanınız ve en bilgili olanınız olduğumu ümit ederim." [139] Bundan dolayı Peygamber (sav) Allah nezdinde insanların en üstünü ve en şereflişidir,

İbnu'l-Arabî dedi ki: İşte nikahta kefaet (denklik) hususunda Maiik'in gözönünde bulundurduğu budur. Abdullah, Malik'ten: Azadlı köle arab olan hanımla evlenebilir dediğini ve bu âyet-i kerimeyi delil gösterdiğini rivayet etmiştir. Ebu Hanife ile Şafiî ise: Şeref ve mal gözönünde bulundurulur, demişlerdir.

Sahik'te, Aişe'den gelen rivayete göre Ebu Huzeyfe b. Utbe b. Rabia -ki Peygamber (sav) ile birlikte Bedir'de bulunanlardan birisi idi- Salim'i evlat edinmiş, sonra da ona kardeşi el-Velid b. Utbe b. Rabia'nın kızını nikahlamıştı.

Salim de o sırada ensardan bir kadının mevlası (kölesi) bulunuyordu. ez-Zubeyr'in kızı Dubaa, el-Mikdad b. el-Esved'in nikahı altında idi.

Derim ki: Abdu'r-Rahman b. AvPırı kızkardeşi Bilal'ın nikahı altında, Cahş kızı Zeyneb, Zeyd b. Harise'nin nikahı altında idi. İşte bunlar mevali'den olan erkeklerin arab kadınlar ile evlenmesinin caiz olduğuna delildir. Kefaet sadece din hususunda gö2önünde bulundurulur.

Yine buna delillerden birisi Sehl b. Sad'ın Sahih-i Buharl'de yer alan şu rivayetidir: Peygamber (sav)'ın bulunduğu yerden bir adam geçmiş, Peygamber de: "Şu adam hakkında ne dersiniz?" diye sormuş, onlar: Bu adam eğer bir kıza talib olursa, o kızın ona nikahlanmasın^ layıktır. Eğer bir kimseye şefaet etmek isterse, şefaati kabul edilir, eğer konuşursa sözü dinlenir. Sonra Peygamber sustu. Bu sefer müslüman fakirlerden bir adam geçti yine; "Bu adam hakkında ne dersiniz?" diye sordu. Onlar: Eğer bir kıza talib olursa, ona verilmez. Şâyei şefaetçi olmak isterse, şefaati kabul edilmez, konuşursa sözü dinlenmez. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Bu ötekinin benzeri yeryüzü dolusu kadar kimselerden hayırlıdır." [\[140\]](#)

Yine Rasûlullah (sav): "Kadın malı, güzelliği ve dini -bir rivayette de; şerefi-dolayısıyla nikahlanır. Elleri toprakla dolasıca! Sen dindar olanını nikah-lamaya bak!" diye buyurmuşur. [\[141\]](#)

Selman, Ebu Bekir'den kızını istemiş ve onun isteğini kabul etmişti. Ömer'den kızını istemiş, önce vermek istememiş, sonra Selman'dan kızını nikahlamasını istediye de Selman buna yanaşmamıştı. Bilal, el-Bukeyr'ın kızını istemiş, kardeşleri kabul etmemişti. Bunun üzerine Bilal: Ey Allah'ın Ra-sûlü, ben el-Bukeyr'in oğullarından neler çekiyorum? Onlardan kızkardeşle-rini istedim, bana vermediler, bana eziyet ettiler, Bunun üzerine Rasûluilah (sav) Bilal adına öfkelen-di. Kardeşlen bunu haber alınca, ktkardeşlerine giderek: Senden dolayı çektiğimiz nedir? dediler. Kızkardeşleri: Ben işimi (beni nikahlama yetkisini) Rasûlullah (sav)'a bırakıyorum, dedi. Onlar da onu (Bilal ile) evlendirdiler.

Peygamber (sav) da kendisine hacamat yaptığı sırada Ebu Hind hakkında şöyle demişti: "Ebu Hind'e hanım verip, nikahlayınız. Onunla evlendiriniz." [\[142\]](#) Ebu Hind o sırada Beyada oğullarının mevlası idi.

Darakutfi de ez-Zührî'den, o Urve'den, o Aişe'den rivayet ettiği hadise göre Beyada oğullarının meviası olan Ebu Hind, hacamat yapan bir kimse idi. Peygamber (sav)'a hacamat yapmış, bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştu; "Yüce Allah'ın imanı kalbinde şekillendirdiği bir kimseyi görmekten memnun olacak kimseler Ebu Hind'e baksınlar." Yine Rasûlullah

(sav) buyurdu ki: "Ona kız veriniz, onu nikahlayıp evlendiriniz (kız alınız, isteyiniz) [143]

el-Kuşeyrî Ebu Nasr dedi ki: Nikahta kefaet hususunda neseb bazan gö-zönünde bulundurulabilir. Bu ise peygamberlik şeceresine nesebinin ulaşması yahut peygamberlerin mirasçısı olan alimlere ya da zühd ve .salah bakımından imrenilen kimselere ulaşması halinde sözkonusu olur. Takva sahibi bir mümin, soylu bir günahkardan faziletlidir. Eğer her ikisi de takvah iseler bu takdirde aralarından soylu olana öncelik tanınır. Takva bakımından birbirine eğit oldukları takdirde namazda genç olanın yaşî olana Öncelik tanınmasında olduğu gibi. [144]

14. Bedevi arablan "İman ettik" dediler. De ki: "Siz iman etmediniz, fakat teslim olduk deyin. İman henüz kalblerinize girmemiştir. Eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat ederseniz, amellerinizden herhangi bir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah mağfiret edicidir, çok esirgeyicidir."

Âyet-i kerime, Esed b. Huzeyme oğullarından bedevi olan Araplar hakkında inmiştir. Bunlar RasCılullah (sav)'ın huzuruna bir kıtlık yılında gelmiş ve zahiren şehadet kelimelerini getirmişti. Ancak içten içe mümin değillerr di. Medine yollarını pisliklerle berbat etmiş, fiyatlannın yükselmesine sebep olmuşlardı. RasCılullah (sav)'a: Biz sana yüklerimizle, ailelerimizle birlikte geldik. Filanoğulları seninle çarpıştığı gibi, biz de seninle savaşmadık. Bunun için bize zekattan bir şeyler ver, demeye ve Peygamber Efendimize minnet etmeye başlamışlardı. Yüce Allah da onlar hakkında bu âyet-i kerimeyi indirdi .

İbn Abbas dedi ki; Âyet-i kerime hicret etmeden Önce "muhacir" adını almak isteyen bedevi Araplar hakkında inmiştir. Allah da onların bedevi arab-lara ait isimlen bulunduklarını onlara "muhacirler" denilmeyeceğini bildirdi.

es-Süddî dedi ki: Bu âyet-i kerime el-Feth Sûresi'nde sözü edilen bedevi arablar hakkında inmiştir. Bunlar Muzeyne, Cuheyne, Eşlem, Gıfar, Dîl ve Eş-calılara mensub bedevi Araplardır. Malları ve canları güvenlik altında oisunlar diye: iman ettik, demişlerdi. Medine'ye gelmeleri istenince geri durdular. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Özetle, âyet-i kerime bazı bedevi Araplar hakkında hususidir. Çünkü onlar arasından yüce Allah'ın da belirttiği üzere Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimseler de vardır. Yüce Allah'ın: "Fakat teslim olduk deyin" buyruğu, biz Öldürölmek ve çoluk çocuğumuz esir alınmak korkusuyla teslimiyet gösterdik, demektir. İşte bu münafıkların niteliğidir. Çünkü onlar kalpleri iman etmediği

halde zahiren iman etmiş görünmekle, ölüm ve esaretten kurtuldular. İmanın gerçeği kalb ile tasdiktir. İslâm Peygamber (sav)'ın getirdiklerini zahiren kabul etmektir. Bu da kişinin kanını dökülmekten kurtarır.

"Eğer Allah'a ve Rasûliine itaat ederseniz" yani ihlasla İman ederseniz "amellerinizden herhangi bir şeyi eksiltmez."

"Onu (ondan) eksiltti, eksiltir" demektir.

Ebu Amr: "Sizden... eksiltmez" diye hemzeii: (uf oi: njp'den gelen bir fiil diye okumuştur. Ebu Harim'in tercih ettiği de budur. Bu tercihi yüce Allah'ın: "Amellerinden de bir şey eksiltmeyiz." (et-Tur, 52/21) buyruğunu gözonünde bulundurmuş olmaktadır. Şair şöyle demiştir:

"Sualoğullarına benden bir mesaj götür.

Mesajın en ileri şeklini; ne bir eksik, ne de yalan,"

İlk okuma şeklini ise Ebu Ubeyd tercih etmiştir, Rube de şöyle demiştir:

"Ve yağmurlu bir gecede yol aldım gece boyu,

O gece boyunca yol almamı hiçbir şey engellemedi."

Onun gideceği işten alıkoydu" kullanımı da bu şekildedir. Yani burada veznindeki şekliyle, veznindeki şekli aynı anlamdadır.

Yine: "Onun amelinden hiçbir şeyini eksiltmedi" denilir, tıpkı: gibidir. Bunu da el-Ferra söylemiş ve şu beyiti zikretmiştir:

"Onlar baharın yağan ilk yağmurdan sonraki yağmurun bitirdiğini yerler ki, Sanki olgunlaşmamış (ekin)in etrafında tarlalar varmış gibi^[145]

Yüce Allah burada: "İkisi amellerinizi eksiltmez" diye buyurmamış-cır, çünkü yüce Allah'a itaat, Rasûle itaattir. ^[146]

15. Müminler ancak Allah'a ve Rasûhinc İman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen, sonra da malları ve canları ile Allah yolunda cihad eden kimselerdir. İşte onlar sadık olanların ta kendileridir.

16. De ki: "Dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Halbuki Allah göklerde ve yerde bulunanları bilir. Allah herşeyi çok İyi bilendir."

"Müminler ancak Allah'a ve Rasûlüne iman eden ve sonra da şüpheye düşmeyen" yani tasdik edip şüpheye düşmeyen, cihad ve salih amellerle de bunları gerçekleştiren, tahkike ulaştıran "kimselerdir. İşte onlar" imanlarında "sadık olanların ta kendileridir." Yoksa öldürülmek korkusu ve kazanç elde etmek ümidi ile müslüman olanlannki değildir.

Ayet-i kerime nazil o!unca bedevi arablar hem içte, hem de açıkta mümin olduklarına dair yemin ettiler ve bu yeminlerinde yalan söylediler. Bunun

üzerine şu buyruk indi: "De ki" üzerinde bulunduğunuz "dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Halbuki Allah göklerde ve yerde bulunanları bilir. Allah herşeyi çok İyi bilendir." [\[147\]](#)

17. Onlar İslâm'a girdiler diye sana minnet ediyorlar. De ki: "Müslüman oklunuz diye bana minnet etmeyin. Bilakis sizi imana muvaffak etti diye Allah size minnet eder. Eğer siz doğru söyleyen kimseler iseniz."

18. Muhakkak Allah göklerle yerin gizliliklerini bilir. Allah yapmakta olduklarınızı çok İyi görendir.

"Onlar İslâm'a girdiler diye sana minnet ediyorlar* buyruğu: Biz sana ağırlıklarımızla, çoluk çocuğumuzla birlikte geldik, sözlerine işaret etmektedir, "Diye" buyruğu, "İslâm'a girdikleri için" takdirinde nasb konumundadır.

"De ki: Müslüman oldunuz diye" müslümanlığınızla "bana minnet etmeyin. Bilakis sizi imana muvaffak etti diye Allah size minnet eder" buyruğundaki: "Diye" lafzı nasb konumunda olup takdirindedir, ötakdirinde olduğu da söylenmiştir. Abdullah b. Mesud'un rnushafmda; size hidayet ettiği için" şeklindedir.

"Eğer siz" mümin olduğunuzu söylerken "doğru söyleyen kimseler İseniz."

Asım "sizi... muvaffak etti diye" anlamındaki buyruğundaki hemzeyi kesreli okumuştur. Ancak bu uzak bir ihtimaldir, çünkü daha sonra yüce Allah: " Eğer siz doğru söyleyen kimseler iseniz" diye buyurmuştur¹. Halbuki "Eğer sizi doğru yola iletirse, o size minnet eder. Eğer doğru söylüyor iseniz" anlamında-denilmez. Güçlü okuyuş şekli: " Sizi... muvaffak elti diye" şeklindeki okuyuştur. Bu onların mümin olduklarına delil değildir. Çünkü ifadenin takdiri: Eğer siz gerçekten iman etmiş iseniz, bu Allah'ın sizin üzerinizdeki bir minneti, bir lütfıdır şeklindedir.

"Muhakkak Allah göklerle yerin gizliliklerini bilir. Allah yapmakta olduklarınızı çok iyi görendir" buyruğundaki "Yapmakta olduklarınızı" anlamındaki buyruğu İbn Kesir, İbn Muhaysın, Ebu Amr haber kipi olarak "ye" ile ve: "Bedevi Araplar... dediler" buyruğuna göre ("yapmakta olduklarını" anlamında) okumuşlardır. Diğerleri ise "te" ile ("yapmakta olduklarınızı" anlamında) ve muhatap kipi olarak okumuşlardır.

[Yazma nüshaların birinde şu ifade de yer almaktadır: "Doğrusunu bilen Allatılır. Dönüş ve varış yalnız O'nadır. Yüce ve büyük olan Allah'ın takdiri olmadıkça hiçbir şeye güç ve takal yetirilmez. O bana yeter, O ne güzel vekildir.] Yüce Allah'ın yardımıyla Kurtubî Tefsirinin onaltıncı cildiCnin arapça. tercümesi) ve

Hucurât Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. [\[148\]](#)

-
- [1] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/226
- [2] Buhari, IV, 1587, 1834; Nesai, VIII, 226.
- [3] el-Maverdi, en-Nüket, V, 326
- [4] Buhari, IV, 1H32; Taberi, XVI, 116; Beyhaki, Şuabu'l-İman, II, 195.
- [5] "Son beş görüş" dediği el-Maverdi, en-Nüket, V. 325te saydığı ve burada bizim 4, 5 ve 6. sebep olarak sıraladığımız sebeplerdir. Merhum mttfessir başta altı görüşten söz etmekte birlikte sadece üç tanesine sıra numarası vermiştir. Bu bakımdan 4, 5, ve 6. sırayı biz kendi görüşümüze göre tespit etlik. Esasen bu üç maddede sıralanan sebep sayısı beş olduğuna göre; merhum müfessirimizin kaydettiği nüzul sebebi sekizi bulmakladı
- [6] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/226-228
- [7] Buhari, I, 236, 240, 241, 251, 252, III, 1238, 2663; Müslim. I, 313, 316; Darimi, I, 52; İbn Mace, I, 390; Muvatta, I, 170; Müsned, VI, '54, 98, 1Ş9, 212, 210, 224, 270 (kimi ri-vayelerde anlamı etkilemeyen az laFzi farkk).
- [8] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/228-229
- [9] Timizi, V, 387; Buhari, IV, 1833,. 2662; Müsned, IV, 6; (Buhari ile Müsnedde kimin kimin tayin edilmesini istediği tayin edilmeksizin; "biri onlardan birisinin, diğeri ise diğerrinin görevlendirilmesini istedi" anlamındadır.)
- [10] Buhari, IV, 1833, VI, 2662; Müsned, IV, 6.
- [11] Buhari, III, 1322, 1833; ibn Kesir, Tefsir, IV, 207, "hadis bu yolla bu şekilde sadece liu-hainin rivayet ettiğini" kaydetmektedir
- [12] İbn AMil-İferr, el-İstiab, I, 202-203; İbnı'l-Esir, Üsdu'l-Gabe, I, 275-276; Ebu Nuaym, Delailu'n-Nübüvve, s. 223; İl>n Beşkuval, Ğavanidu'l-Esmai'l-Mübheme, II, 833
- [13] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/229-232
- [14] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/233
- [15] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/233-234
- [16] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/234
- [17] Müslim, III, 1398

[18] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/234-235

[19] İbare Kurtubrde hu şekildedir. Muhtemelen bir yanılma vardır. İfadenin doğru şekli şöy-ie olmalıdır: Aynı şekilde kâfir de farkında olmadan (yaptığı işlerle) mümin olmaz.

[20] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/235

[21] İkinci ayetin tefsirinde zikredilmiş bulunan bu hadisin kaynakları için oraya bakınız

[22] "seçtiği" diye meali ver ilen kelime, "imtihane" şeklinde olup kökü "imtihan'dır. Bu açıklamalar, bu kelimenin sözlük anlamı gözönünde bulundurulur yapılmıştır. Bira7. sonra bu kelime ile ilgili lügat açıklamaları gelecektir.

[23] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/235-237

[24] Tirmhi, V, 387

[25] Buharı, IV, 1702, IV, 2657.

[26] Burada tanık "diz kapaklar" anlamındaki kelimenin tekilinin bir deFa çoğulu yapıldıktan sonra çoğulun çoğulu olan "hucerat" vezninde "rukebat" şeklinin kullanılmış olmasıdır.

[27] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/237-239

[28] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/239

[29] Tirmizi, IV, 367.

[30] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/239-241

[31] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/241

[32] Eseri yayına hazırlayanlar "borç" diye çevirdiğimiz kelimeyi "deyn" diye harekelemelerdir. Ancak bunun harekesiz olması halinde "bir kantar dîn" nasıl emanet edilebilir diye anlaşılması da mümkündür. Hu durumda namazın ağırlığına, önemine işaret edilmiş olur Bir sonraki cümle bu kelimenin "din" diye okunmasının daha isabetli olduğunu göstermektedir.

[33] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/241-242

[34] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/242

[35] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/242

[36] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/242-243

[37] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/243

- [38] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/243-245
- [39] Buhari, II, 958; Müslim, III, 1424; Müsned, III, 157, 21Ş.
- [40] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/245-247
- [41] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/247-248
- [42] Nesai, VII, 122; İbn Mace, I, 13; Müsned, I, 176; Taberani, Kebir, IX, 97.
- [43] Beyhaki, Şuabu'l-îman, VI, 92; Deylemi, Firdevs, II, 167; Miinavi, Feyzu'l-Kadir, III, 435 -hadisin sıhhat derecesine dair herhangi bir beyanda buİLinmamakradır
- [44] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/248
- [45] Buhari, I, 172, III, 1035; Müslim, IV, 2236; Müsned, II, löl, 162, 206, III, 5, 22, 28, 90, IV, 197, 199, V, 214, 306, VI, 289, 300, 311, 315.
- [46] Müslim, II, 744; Buhari, V, 2281, VI. 2540; Müsned, 111, 65, 92.
- [47] Müslim, II, 746; Müsned, II, 65, H2.
- [48] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/249-250
- [49] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/250-251
- [50] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/251
- [51] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/251-252
- [52] Heysemi, Meema', IV, 243, "ravilerinlen kevser h. Hakim'in zayıf ve metruk bir ı-avi ol-rluön" kavdıyla.
- [53] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/252-253
- [54] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/253-254
- [55] Deylemi, Firdevs, II, 455; İbrahim b. Mıhammed el-Huseyni, el-Beyan vet-Tarif, II, 9}; Munavi, Feyzu'l-Kadir, IV, 270.
- [56] Müsned, I, 89; Hakim, Müstedrek, III, 414; Taherani, Evsat, VII, 130.
- [57] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/254-255
- [58] Müslim, IV, 1985; Buhari, V, 2253, VI, 2474;. Müsned, II, 287, 288, 342, 393, 394.
- [59] Müslim, IV, 1986; Müsned ,II, 227,360.
- [60] Kaynağını tespit edemedik
- [61] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/256-257
- [62] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/257

- [63] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/257
- [64] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/258
- [65] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/258
- [66] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/259-260
- [67] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/260-261
- [68] Tirmizi, IV, 660; Müsned, VI, 189.
- [69] Buhari, V, 2246.
- [70] Müslim, IV, 1986, 1987; Müsned, 11, 284, 539-
- [71] Aynı âyetin devamı olduğu için başlıklara merhum müfessirin yaptığı gibi yeni baştan numara vermeyip öncekilerin devam* olarak numara Vereceği?
- [72] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/261-262
- [73] Ruhari. V. 22.^8: Musned, IV, 268, 270, 274, 276, 278, 375
- [74] ibn Hibban, Sahih, XIII, 73, Buhari, el-Edebu'l-Müfred, I, 207.
- [75] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/262-263
- [76] Tirmizi, V, 388; EbuDavud, IV, 290; İbn Mace, II, 1231; Müsned, IV, 69, 260, V, 380; İbn Hihhan, Sahik,XIU, 169.
- [77] Bir önceki nota bakınız
- [78] Buhari, V, 2264; Müslim, I, 79; Muvatta, II, 984; Müsned, II, İH, 47, 60, 112, 113, 142
- [79] Aynı muhtevada ve başka şahıslar hakkında bir nüzul sebebi için bk, Maverdi, Nüktt, V, 333.
- [80] Tirmizi, IV, 661.
- [81] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/263-265
- [82] Buhari, V, 2249 "Zul-Yedeyn, hadisi" diye meşhurlanan hadis için bk.: Buhari, I, 182 252, 411, 412, V, 2249, VI, 2648; Müslim, I- 403, 404; Tirmizi, II, 247; Darimi, I, 420; Darakutrü, I, 366, 370; Ebu Davud, I, 264, Nesai, 11, 21, 22, 23, 24; İbn Mace, I, 333, Muvatta, I, 93, 94; Müsned, II, 234, 271...
- [83] Müslim, II, 925; Tirmizi, III, 214; İbn Mace, II, 981; Müsned, I, 34
- [84] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/265-266
- [85] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/267-268
- [86] Bukari, V, 2253, VI, 2474; Müslim, IV, 1935; Muvatta, II, 907; Müsned, II,

287, 312, 342, 465.470.

[87] Yakın hir rivayet: İleyhaki, Şuabu'l-İman, V, 297; Deylemi, Firdevs, II, 134; Ebu Nuaym, Hilye, IX, 292-

[88] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/268-269

[89] Müslim, IV, 2296; Buharı, II, 946, V, 2252, 2281, İbn Mace, 11, 1232.

[90] İbn Abdil-Beri-, Tehmid, VI, 125; d-Mübarekfuri, Tufetu'l-Ahvezi, VI, 55; es-Sanânî, Sübulu's-Selam, IV, 182, Hepsî de bunu Abdurrczzak a nisbet etmektedirler.

[91] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/269-270

[92] Ebu Davud, IV, 272; İhtı Hihhan, Sahih, XIII, 72; Beyhaki, es-Sunenu'l-Kübra, VIII, 333-

[93] Hakim, Müstedrek, IV, 419; Beyhaki, aynı yer, Ebu Davud, IV, 272; Müsned, VI, 4.

[94] İbn Atiyye'nin el-Veciz'indaki ibare şu anlamdadır: "İbn Mesud a Velid b Ukbe'yi sakalından şarap damlar halde görmek ister misin? dediler.. Abdullah b. Mes'ud dedi ki..."

[95] Ebu Davud, IV, 272; İbn Ebi Şeyhe, Musannef, V, 327; Abdurrezzak, Musannef, X, 232.

[96] İbn Hihban, Sahih, XIII, 75; Tirmizi, IV, 37H; Heysemi, Mecmâ, VI, 246, VIII, 93, 94

[97] Bu olay daha önce el-üakara, 2/226-227 âyetler, 16. başlıkta biraz farklı bir şekilde anlatılmıştı.

[98] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/270-272

[99] Müslim, IV, 2001; Tirmizi, IV, 329; Daritni, II, 337; Ebu Davud, IV, 269; Müsned, II, 230, 384, 386, 458..

[100] Darakutni, III, 196; Ebu Davud, IV, 148; Abdurrezzak, Musannef, VII, 322; Ebu Ya'la, Müsned, X, 525.

[101] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/272-273

[102] Hennad, Zühed, I, 573; M. h. Nasr el-Merzi, Ta'zimu Kadri's-Salat, II, 584; Deylemi, Firdevs, IV, 77.

[103] Ebu Davud, IV, 269; Müsned, Tir. 224

[104] Ebu Davud, IV, 270; Müsned, IV, 229.

[105] Taberani, Evsat, I, 145; Heysemi, Mecma", VIII, 94, senedindeki Muhammed b. Ebi Hu raeyd'in oldukça zayıf liir ravi olduğu kaydıyla.

[106] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/274-275

[107] Ebu Davud, IV, 269; Timizi, IV, 660.

[108] Buharı, II, 865; Miinziri, Tergib, III, 128,

[109] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/275-276

[110] beyhaki, Şuabu'l-İman, V, 317'de Abdullah b el-MCİharekten sonra; İ. Ahmetlin: "liıı-nıı zayıf bir sened ile Peygambere ulaşan bir hadis olarak rivayet ettik" dediğini de zikrederek bu lafızları kayd etim ektedir.

[111] Buharı, 11, S65; Münziri, Tergib, III, 128.

[112] Aynı manada az lafzi farkla: İfeyhaki, es-Sünenu'l-Kiibra, VIII, 332; Şuabu't-îman, V, 305

[113] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/276-278

[114] İfeyhaki, es-Sünenu'l-Kübra, X, 210 -senedinin pek kuvvetli olmadığı kaydıyla-; el-Ku-dai, Müsnedu's-Şihab, I, 263; Deylemi, Firdevs, III, 61f>; Zehehi, Mizan, VII, 371'tle hadisi Enes (r.a.)den zikreden Elu Said'in güvenilirmez bir ravi olduğunu belirtmektedir.

[115] Abdullah h. Adıyy, el-Kamil, II, 173, ramilerinden el-Carıd'un metruk olduğunu kayd etmektedir; ei-Acluni, Keşfu'l-Hafa, I, 114 sahih olmadığı kaydıyla.

[116] Buharı, II, H09, 842, K45, 920, 921; Müslim, III, 1225; Tirnazi, III, 628; İbn Mace, II, H09; Müsried, II, 416, 456, VI, 268.

[117] Buharı, II, 799, H45; Müslim, I», 1197; Tirmizi, III, 600; Darimi, II, 338; Ebu Davud, III, 247; Nesai, VIII, 317-, Muvatta, II, 674; Müsned, II, 379, 463, 465.

[118] Ebu Davud, III, 313; Nesai, VII, 316; ibn Mace, H, 811; Müsned, IV, 222, 388, 389.

[119] Buhari, II, 769, V, 2052, 2054, VI, 2626; Müslim, III, 133»; Darimi, II, 211; Darimi, II, 211; Darakutni, IV, 234; Ebu Davud, III, 289; Netsai, VIII, 246; İbn Mace, II, 769; II, 580; Müsned, VI, 39, 50, 206,

[120] Müslim II,1114; Darimi, II 182; Tirmizi, III,440; Ebu Davud, II, 285; Nesai,IV,75,Muvatta,II, 580;Müsned,VI, 412.

[121] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/279-280

- [122] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/280
- [123] Ebu Davud, el-Merasil, s. 195 Ebu Hind'in evlendirilmese ile ilgili rivayetten bu ayetin Tefsirinin sonlarında birdaha söz edilecektir. Oraya da bakınız.
- [124] Tirmizi, V, 389; Müsned, II, 523.
- [125] Müsned, V, 4li, Heysemi, Mecnâ', III, 266.
- [126] Taberani, Kebir, III, 297; Heysemi, Mecmu', X, 231, ravilerinden Yahya h. Abdulhamid'in zayıf olduğu kaydıyla
- [127] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/281-283
- [128] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/283-284
- [129] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/284
- [130] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/284-285
- [131] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/285-287
- [132] Tirmizi, V, 390; Darakutni, III, 302; thn Mace, //, 1410; Müsned, VT 10.
- [133] Hakim, Müstedrek, IV, 301.
- [134] Taberani, Sağir, 1, 383; Deylemi, Firdevs, V, 226; aynı manada az iafzî farklarla: Hakim, Müstedrek, II, 503; lîeyhaki, Şuabu'l-İman, IV, 289; Heysemi, Mecnâ', VIII, 84, ravi-lerinden Talha b Amr'ın "metruk" bir ravi olduğu kaydıyla.
- [135] İhn Receh, Camiu'l-Ul&m, I, 347; Aynı manada yakın lafızlarla: Taberani, Kebir, V, 45,
- [136] Bahari, V, 2233; Müslim, I, 197.
- [137] Buhari, III, 1224, 1235, 1238, FV, 1729; Müslim, IV, 1846; Darimi, I. 84; Müsned, 11, 431
- [138] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/287-289
- [139] Hu hadis şöyle de tercüme edilebilir: "İlen aranızda Allah'tan en çok korkan ve ne ile en takvah olacağımı en iyi lîilen kiji olacağımı ümit ederim." Müslim, II, 781; Ebu Da-vud, II, 312; Muvatta, I, 289; Müsned, II, 67, 245
- [140] Buhari, V, 19>S, 2369; İbn Mace, II, 1379
- [141] Bukari, V, 195H, Müslim, II, 1086; Daritni, II, 179; Darakutni, III, 302, 303; Nesai, VI,65.
- [142] EbuDavud, II, 233; İbo Hihhan, Sahih, IX, 375, XIII, 442; Hakim,

Müstedrek, II, 178;

Beyhaki, es-Sünenu'l-Kiibra, VII, 136

[143] Darakutni, III, 300; Taberani, Evsat, VI, 329.

[144] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/289-291

[145] Burada merhum Kurtubî beyitteki kelimelere dair birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalar tercümeyle dercedikliğinden dolayı ayrı ayrı çevirmeye gerek yoktur.

[146] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/291-293

[147] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/293-294

[148] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/294-295

KAF SURESİ

1- Kâfirlerin Söylediklerine Sabır:

2- Beş Vakit Namaz ile Güneşin Doğuşundan ve Batışından Önce Allah'ı Teşbih Etmek ve Namaz Kılmak:

3- Geceleyin ve Secdelerin Arkasında Allah'ın Teşbih Edilmesi:

4- (Farz) Namazlardan Sonra Namaz Kılmak:

5- Secdelerin Ardları:

KAF SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

Tümüyle Mekke'de inmiştir. Kırkbeş âyettir.

el-Hasen, Ata, İkrime ve Cabirin görüşüne göre bütünüyle Mekke'de inmiştir. İbn Abbas ve Katade ise: Bir âyet müstesna, demişlerdir. O da yüce Allah'ın: "Andolsun göklerle yeri ve aralarında olanları Biz altı günde yarattık; Bize bir yorgunluk da dokunmadı" (Kâf, 50/38) buyruğudur.

Müslim'in, Sakih'indçe Harise b. en-Numan'ın kızı Um Hijam'ın şöyle dediği kaydedilmektedir: Bizim tandı nmız ile Rasûlullah (sav)'ın tandın iki sene -yahut bir sene bir kaç ay- süre ile aynı idi. Ben "Kâf. Çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki..." diye başlayan sûreyi ancak Rasûlullah (sav)'ın dilinden öğrenmiş bulunuyorum. O her cuma günü insanlara hutbe İrad ettiğinde bu sûreyi okurdu.

[1]

Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan rivayete göre, Ebu Vakid el-Leysî'ye, Rasûlullah (sav) kurban bayramı ile ramazan bayramı namazlarında hangi sûreleri okuduğunu sormuş, o da şöyle cevap vermişti: O bu iki bayram namazında "Kâf. Çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki..."(diye başlayan sureyi) ve: "O saat yaklaştı ve ay yarıldı" (ei-Kamer, 54/1) (diye başlayan sureyi) okurdu. [2]

Cabir b. Semura'dan gelen rivayete göre de Peygamber (sav) sabah namazında "Küf. Çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki" sûresini okur, ondan sonra da namazını kısa keserdi. [3] [4]

1. Kâf. Çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim kî,
2. Bilakis kendilerine İçlerinden bir uyarıp korkutan geldi diye hayret ettiler de kâfir olanlar: "Bu şaşılacak bir şeydir" dediler.
3. "Bi2 öldükten ve toprak olduktan sonra mı (diriltileceğiz)? Bu uzak bir dönüşür."
4. Biz, yerin onlardan neyin eksilteceğini muhakkak bilmiştir. Yanımızda çok İyi tesbit eden bir kitab da vardır.
- 5- Hayır, hak kendilerine geldiğinde onu yalanladılar. O sebepten onlar pek karışık bir iş içindedirler.

"Kâf. Çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki" buyruğunda genel olarak "kâT lafzını cezm ile okumuşlardır. el-Hasen, İbn Ebi İshak ve Nasr b. Asım "fe"

harfini esreli olarak "kâfi" diye okumuşlardır. Çünkü kesre sükunun kardeşidir. Sonu sakın olduğundan dolayı ona kesre ile hareke vermişlerdir. İsa es-Sakafî ise "fe" harfini en hafif hareke olan üstün ile okumuştur. Harun ve Muhammed b. es-Serneyka, ise "kâfu" şeklinde "fe" harfini ötreli okumuşlardır. Çünkü mebni kelimelerin son harfinin çoğunlukla görülen harekesi budur. "...den beri, hiçbir, önce ve sonra" kelimeleri gibi.

Kâfin ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır. İbn Zeyd, İkrime ve ed-Dahhak, o, yeryüzünü kuşatan ve kendisinden dolayı da semanın yeşil görüldüğü yeşil zümrütten bir dağdır. Sema'nın her iki yanı onun üzerindedir. Sema ise onun üzerinde kubbe şeklinde örtülmüştür. İnsanların ele geçirdikleri zümrütler bu dağdan düşenlerdendir.

Bunu Ebu'l-Cevza, Abdullah b. Abbas'tan da rivayet etmiştir. el-Ferra dedi ki: Buna göre "kâP lafzı üzerinde i'rabın açıkça ortaya çıkması gerekirdi. Çünkü bu durumda bu kelime bir harf değil, bir isim olur. (el-Ferra devamla) dedi ki: "KâP harfinin tek başına dağın adının bir harfi olarak zikredilmiş olma ihtimali de vardır. Şairin:

"Dur, dedim ona ben, o da kâftište durdum), dedi."

Sözünde olduğu gibi. Bu işte durdum, anlamındadır. Bu da güzel bir açıklama olup daha önce el-Bakara Sûresi' nin baş taraflarında (2/1-2. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Vehb dedi ki: Zulkarneyn Kaf dağını gördü. Onun altında küçük dağlar da gördü. Ona; Sen nesen? diye sorunca, o: Ben Kafım dedi. Peki bu etrafındaki dağlar ne oluyor-1 diye sorunca: Bunlar da benim köklerimdir. Altında benim köklerimden bir tane bulunmayan tek bir şehir dahi yoktur. Allah bir şehri zelzeleye uğratmak istediği vakit bana emreder. Ben de o kökümü hareket ettiririm ve orada zelzele olur, diye cevap verdi. Zulkarneyn ona: Ey kaf! Bana Allah'ın azametinden bir husus söyle deyince o da: Rabbimizin şanı elbetteki pek büyüktür. Benim arkamda karla kaplı eni beşyüz yî, boyu beşyüz yıl süre devam eden bir yer vardır. Bu karla kaplı dağların biri diğerini parçalar. Eğer bunlar olmasaydı, ben cehennem ateşinden ötürü yanardım, dedi.

İşte bu da cehennemnin yeryüzünde olduğunun bir delilidir. Nerede olduğunu ve yerin neresinde bulunduğunu en iyi bilen ise Allah'tır.

Zulkarneyn: Bana daha başka şeyler de söyle deyince, Kaf şöyle dedi: Cibril (a.s) Allah'ın huzurunda eklemleri tir tir titreyerek durur, Allah onun her-bir titreyişinden yüzbin melek yaratır. İşte o melekler de Allah'ın huzurunda başlarını önlerine eğmiş olarak dururlar. Yüce Allah onlara konuşmaları için izin verdiği takdirde onlar: La ilahe illallah derler. İşte yüce Allah'ın: "O gün ruh ve

melekler saf olup ayakta duracaklar. Rahman'ın izin verdiği kimselerden başkaları konuşmazlar ve doğru söylerler" (en-Nebe, 78/38) buyruğunda kastedilen budur. Yani onlar, la ilahe illallah, derler.

ez-Zeccac dedi ki: "Kâf" buyruğu iş olup bitmiş demektir. Nitekim "Ha, Mim" buyruğu hakkında, iş kastedildi, önemsendi anlamına geldiği söylendiği gibi.

İbn Abbas dedi ki: "Kâf" yüce Allah'ın kendisi ile yemin ettiği isimlerinden bir isimdir. Yine ondan gelen rivayete göre "kâf Kur'ân'ın isimlerinden birisidir. Katade'nin görüşü de budur.

el-Kurazî dedi ki: "Kâf" yüce Allah'ın kadir, kahir, karib, kadî ve kabîd (pek muktedir, gücü herşeyi kahreden, pek yakın, istediği hükmü veren ve alan anlamlarındaki) isimlerinin baş harflerini teşkil eder.

eş-Şa'bî: Bu sûrenin başlangıcıdır demiştir. Ebu Bekr el-Verrak da şöyle demiştir; Bu, bizim verdiğimiz emir ve yasaklara uy, onları aşma, anlamında bir emirdir. Muhammed b. Asım ei-Antakî dedi ki: Bu yüce Allah'ın kullarına yakınlığını açıklamaktadır. Bunu da yüce Allah'ın: "Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız" (Kâf, 50/16) buyruğu açıklamaktadır.

İbn Ata dedi ki: Yüce Allah, habibi Muhammed (sav)'ın kalbinin kuvvetine yemin etmiştir. Çünkü o İlâhi hitabı taşımış ve bu halinin yüceliğinden dolayı onu etkilememiştir,

"Çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki" buyruğundaki "çok şerefli (el-mecid)" şanı, değeri pek yüksek demektir. Kerim (çok şerefli) diye de açıklanmıştır ki, bunu da el-Hasen yapmıştır. Pek çok anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu da kadrinin ve mevkiinin yüksekliği ile alakalı bir çokluktur, sayıca bir çokluk değildir. Arapların "filan kişi sayıca çoktur" ifadelerinde anlatmak istedikleri gibi. Arapların dillerinde dolaşan atasözlerindeki: "Bütün ağaçlarda ateş (olarak yanmak kabiliyeti) vardır, Fakat merh ve afar denilen ağaçlar bu konuda diğerlerinden daha üstündür" tabirleri, bu iki ağaçta ateş yakma kabiliyeti daha fazladır ve bunların diğer ağaçlara göre bu yönden bir üstünlüğü vardır, demektir. Bu açıklamayı İbn Bahr yapmıştır.

Yeminin cevabının yüce Allah'ın: "Biz yerin onlardan neyi eksilteceğini muhakkak bilirsiniz" buyruğu olduğu ve burada: "Andolsun bilmişsinizdir" takdirinde "lam'ın mahzuf olduğu söylenmiştir.

Bir diğer görüşe göre ise; "lam"ın cevabı; "Muhakkak ki bunda... elbette öğüt vardır"(M, 50/37) buyruğudur. et-Tinnizî Muhammed b. Ali'nin ırcıh ettiği görüş budur. O şöyle demiştir: "Kâf" kuliara gösterilmiş isimlerin en büyüğü olan "kudret" adına bir yemindir. Aynı zamanda "çok şerefli Kur'ân'a" da yemin etmektedir. Sonra yüce Allah, gökleri ve yeri yaratmak, kulların rızıklarını

vermek, Ademoğullarını yaratmak, kıyamet günü halleri, cennet ve cehennemin nitelikleri ile ilgili açıklamalarda bulunduktan sonra: "Muhakkak ki bunda kalbi olan... kimse için elbette Öğüt vardır" (Kaf, 50/37) diye buyurmuştur. Böylelikle yemin bu kelime üzerinde yapılmış olmaktadır. Yüce Allah sanki: "KâP' diye buyurmakla, kudretim hakkı için ve çok şerefli Kur'ân'a yemin ederek söylüyorum ki. İhı sûrede anlattığını hususlarda "kalbi olan veya kendisi şahid olarak dikkatle kulak veren kimse için elbette öğüt vardır" (Kâf, 50/37) diye buyurmuş gibi olmaktadır.

İbn Keysan dedi ki: Yeminin cevabı: "O bir söz söylemeye dursun..." (Kaf, 50/18) buyruğudur.

Kûfeliler ise şöyle demişlerdir: Yeminin cevabı: "Bilakis kendilerine... diye hayret ettiler" buyruğudur.

el-Ahfeş de şöyle demiştir: Cevabı hazfedilmiştir, sanki: "Kâf. Çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki" mutlaka siz öldükten sonra diriltileceksiniz, diye buyurulmuş gibidir. Buna delalet eden de: "Biz öldükten ve toprak olduktan sonra mı (diriltileceğiz)?" demiş olmalarıdır.

"Bilakis'kendilerine içlerinden bir uyarıp korkutan geldi diye" buyruğundaki"Kendilerine içlerinden bir uyarıp korkutan geldiği için" takdirinde nasb konumundadır.

"Uyaran'dan kasıt Muhammed (sav)'dır. "İçlerinden" lafzı ile "kendilerine" lafzındaki zamir kâfirlere aittir. Hem müminlere, hem kâfirlere ait olduğu da söylenmiştir. Daha sonra yüce Allah her ikisi arasındaki farkı göstermek üzere:

"Kâfir olanlar... dediler" diye buyurmuş; "onların hepsi dediler" diye buyurmamıştır. Aksine kâfirlerin hal ve işlerinin çirkin olduğunu belirtip onları kâfirlikle nitelemiştir. Nitekim: Filan kişi bana geldi ve bana hoşuma gitmeyen şeyler söyledi. Diğer taraftan fasık olan o kimse de bana sen söylesin söylesin dedi, demeye (ve herbir kişinin söylediği farklı ifadelere, farklı vasıflarla işaret etmeye) benzer.

"Bu, şaşılacak bir şeydir, dediler." "Acib: Şaşılacak şey" şaşılan ve kendisinden hayrete düşülen durum demektir şeklinde (Asım kıraatinde olduğu gibi) "ayn" harfinin ötreli okunuşu da aynı anlamdadır. şekli "cim" harfinin şeddeli söylenişi ise, bunun daha ileri derecede hayret edilecek bir şey olduğunu anlatır, de aynı anlamdadır,

Katade dedi ki: Onların hayret ettikleri husus bir tek ilaha ibadet etmeye davet edilmeleri idi. Öldükten sonra diriltilmek ve amellerinin kargılığının verilmesi ile tehdit edildiklerinden ötürü hayret ettikleri de söylenmiştir. Kurân-ı Kerim'in açıkça İfade ettiği hususun kabul edilmesi ise daha uygundur.

"Biz öldükten ve toprak olduktan sonra mı (diriltileceğiz?)" Görüldü ğü gibi burada ifadede hazfedilmiş bir lafız ("diriltileceğiz" anlamındaki kelime) sözkonusudur.

"Bu uzak bir dönüştür." Dönüş, geri döndürölmek demektir. Bizim tekrar geri döndürölüşöümüz uzaktır demekle bunun imkansız olduĒunu anlatmak istemişlerdir. "Ben onu döndürdüm, döndürmek" denilir. "Kendisi döndü, döner ve dönüş" demektir.

İfadede hazfedilmiş başka lafızlar da vardır. Onlar: Biz öldükten sonra mı diriltileceğiz dediler, demektir.

Burada öldükten sonra diriliş (el-ba's)'dan sözedilmemiş olmakla birlikte, öldükten sonra diriliş e işaret etmeleri, Kur'ân-ı Kerim'in başka yerlerinde sözkonusu edilmiş olmasından dolayıdır. Esasen Kur'ân-ı Kerim'in tamamı tek bir sûre gibidir. Aynı zamanda öldükten sonra diriliş yüce Allah'ın; "Kendilerine İçlerinden bir uyarıp, korkutan geldi diye hayret ettiler." buyruĒunun muhtevası içerisindeydir. Çünkü ancak ahiretteki hesap ve amellerin cez»sı ile korkutup uyarmak sözkonusudur.

"Biz, yerin onlardan n«yi eksilteceĒini" cesetlerinden neleri yiyeceĒini "muhakkak bilmiştir." Herhangi bir şey Bizden kaybolmaz ki, tekrar yeniden yaratmanın Bizim için İmkansızlıĒından sözedilebilsin. Kur'ân-ı Ke-rim'de şöyle buyurulmaktadır: "(Firavun): Geçmiş asırlar halkının halleri nicedir, dedi. (Musa) dedi ki: Onların bilgisi Rabbirnin yanında bir kitab-tadır. Rabbim yanılmaz ve unutmaz." (Ta-Ha, 20/51-52)

Sahih hadiste de şöyle buyurulmuştur: "AdemoĒlunun (cesedinin) tamamını toprak yer. Acbu'z-zeneb (kuyruk sokumu) denilen yer müstesna. İnsan ondan yaratıldı ve yaratılışı bir daha ondan düzenlenecektir. "[5] Bu hadis daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Sabit olduĒuna göre de yer peygamberlerin, velilerin ve şehidlerin ceset-ferini yemez. Allah onların cesetlerini yemeyi yere haram kılmıştır. Biz bu hususu "et-Tezkire" adlı eserimizde açıkladıĒımız gibi, bu eserde de bu husus daha önceden geçmiş bulunmaktadır,

es-Süddî dedi ki: Buradaki "eksiltmekMen kasıt ölümdür. Yüce Allah: Biz, onlardan kimlerin öldüğünü, kimlerin hayatta kaldıĒını bilimsizdir. Çünkü ölen kimse defnedilir. Sanki bununla yeryüzünden insanlar eksilmiş gibi olmaktadır. İbn Abbas'tan da şöyle dediĒi rivayet edilmiştir: Kasıt, müşrikler arasından İslâm'a giren kimselerdir.

"Yanımızda" onların sayılarını ve isimlerini "çok İyi tesbit eden bir ki-tab da vardır."

Bu buyruktaki "hafî*; çok iyi tesbit eden" lafzı "fail" vezninde "fail" anlamında bir kelimedir.

Bunun Levh-i Mahfuz olduğu da söylenmiştir. Levh-i Mahfuz da şeytanlardan korunması yahut herşeyin onda korunmuş (tesbit edilmiş) olmasından ötürü bu ismi almıştır.

"Kitab"ın bilmek ve herşeyin sayısını olduğu gibi tesbît etmekten ibaret olduğu da söylenmiştir. Nitekim senin adına, senin hakkında belledim, tesbit ettim anlamında olmak üzere: "Ben sana bunu yazdım" demeye benzer. Ancak böyle bir açıklama bir zorunluluk sözkonusu olmadan anlamın zahirini terketmek demektir.

Buyruğun, Ademoğullanmn amellerini -amelleri dolayısıyla kendilerini hesaba çekelim diye- iyice tesbit eden kitab Bizim yanımızdadır, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Hayır, hak" el-Maverdî'nin naklettiği üzere bütün müfessirlerin görüşüne göre Kur'ân-ı Kerim "kendilerine geldiğinde onu yalanladılar." es-Sa-lebî de "hak"dan kasıt Kur'ân-ı Kerim'dir, demiştir. Maksadın İslâm ya da Mu-hammed (sav) olduğu da söylenmiştir.

"O sebepten onlar pek karışık bir iş içindedirler." Bir sefer o bir sihirbazdır, bir başka kere şairdir, bir diğerinde kahindir diyorlar. Bu açıklamayı ed-Dahhak ve İbn Zeyd yapmıştır. Katade farklı ve tutarsız, el-Hasen karmakarışık (bir iş içindedirler) diye açıklamışlardır. Anlamlar birbirine yakındır.

Ebu Hureyre: Bozuk diye açıklamıştır. Nitekim: "İnsanların emanetleri bozuldu (çığırından çıktı, güvenilir kimse kalmadı)" tabirinde de bu kökten gelen kelime kutlanılmıştır. "Din ve iş karmakarışık bir hal aldı" demektir. Ebu Duad şöyle demiştir:

"Din artık karmakarışık bir hal aldı, onun için ben de hasırladım: Kollarımı (bir araya geldikleri göğsümü) ve yüksek sapasağlam omuzlarımı."

İbn Abbas: Buradaki "el-merlc (pek karışık bir iş)" görülmedik, kabulle-nilemeyen iş demektir, demiştir. İmran b. Ebi Ata'nın ondan naklettiğine göre; pek karışık anlamında olup, şu beyiti zikretmiştir:

"Bir dolaştı ortalıkta, ben de onunla (darbeyle) karın boşluğunu hedef aldım, O da birbiri üzerine bükülmüş (ve karışmış) bir dalmış gibi yere yıkıldı."

el-Avff'nin naklettiğine göre de İbn Abbas şöyle açıklamıştır: Onlar bir sapıklık içerisindedirler. Bu da onların sihirbazdır, şairdir, delidir, kahindir demeleridir.

Bunun değişip duran anlamında olduğu da söylenmiştir. 'in anlamı "tutarsızlık, huzursuzluk" demektir. Mesela: " İnsanların işi karmakarışık bir hal aidi, din artık karışıp durdu" denilir. Zayıflıktan ötürü yüzük insanın parmağında hareket

edecek bir hal ahrsa da: "Yüzük parmağında durmaz oldu" denilir. Hadis-i şerif te de (aynı kökten gelen kelime kullanılarak) şöyle buyuruimaktadır: "Ey Abdullah (b. Amr b. el-As) sen ahidleri, emanetleri birbirlerine karışmış ve - parmaklarını birbirine geçirerek- şöyle şöyle olacak hale gelinceye kadar anlaşmazlıklara düşmüş bir topluluk arasında olacağın vakit halin ne olacaktır?"

[6] Bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiş olup biz de bunu "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. [7]

6. Peki onlar, üstlerindeki göğe, onu nasıl bina edip süslediğimize bakmadılar mı ki? Hem onun hiçbir yangı da yok.

7. Yeri de yayıp döşedik. Ona sabit dağlar bıraktık ve orada göze hoş gelen her çiftten bitkiler bitirdik.

8. Dönen her kul için basiretini açması, ibretle tefekkür etmesi İçin (bunları yarattık.)

9. Ve Biz gökten bereketli bir-su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen taneler bitirdik.

10. Ve tomurcuklan üstüste binmiş, büyük ve yüksek hurma ağaçları da;

11. Kullara nızık olmak üzere. Ve Biz onunla ölmüş bir ülkeyi dirilttik. İşte çıkış da böyle olacaktır.

"Peki onlar, üstlerindeki göğe, onu nasıl bina edip" direksiz olarak yükseltip yıldızlarla "süslediğimize" ibret ve tefekkür ile; var etmeye muktedir olanın yeniden yaratmaya kadir olduğunu anlamak suretiyle^ "bakmadılar mı ki? Hem onun hiçbir yarığı da yok" buyruğundaki: "Yarıklar" lafzı, çoğuludur. İmruu'l-Kays'ın şu mısraı da bu kabildendir:

"Onun (atın kuyruğu) ile arka tarafından avretini örter."

el-Kisaî de şöyle açıklamıştır: Onda herhangi bir uyumsuzluk, farklılık ve söküklilik (yarık ve çatlaklık) bulunmamaktadır.

"Yeri de yayıp döşedik. Ona sabit dağlar bıraktık" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden er-Rad Sûresi'nde (13/3. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır, "Ve orada göze hoş gelen" görenlerin içini açan güzel "her çiftten" her türden "bitkiler bitirdik." Buna dair açıklamalar da daha önceden el-Hac Sûresi'nde (22/5. âyet, 12. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Dönen" yani yüce Allah'ın kudreti üzerinde düşünüp O'na yönelen "her kul için basiretini açması, ibretle tefekkür etmesi için yarattık."

buyruğundaki: " Basiretini açması" buyruğu, Biz bunu kudretimizin mükemmelliğini kendisi ile gösterelim diye basireti açacak bir özellikte yarattık,

demektir,

Ebu Hatim dedi ki: Bu lafız mastar (meful-i mutlak) olarak nasbedilmiş-tir. " Biz bunu kudretimize dikkat çeken ve basireti açan bir özelliğe yarattık" demektir.

"İbretle tefekkür etmesi için" anlamındaki lafız da ona atfedilmiştir.

"Ve Biz gökten" buluttan "bereketli* bereketi pek çok "bir su İndirdik. Onunla bahçeler ve biçilen taneler bitirdik" buyruğunda ifade; biçilen bitkilerin tanelerini bitirdik, takdirindedir. Bu da biçilen herbir şeyi kapsar. Bas-ralıların görüşü budur, Kûfeliler ise şöyle demişlerdir: Bu bir şeyin kendi kendisine izafe edilmesi kabili ndendir. "Cami mescid" denilmesi rebiu'l-evvel, hakku'l-yakîn, hablu'l-verid ve benzeri lafızlara benzer. Bu açıklamayı da el-Ferra yapmıştır. Asıl ifade Biçilen tane" takdirinde olup, (birinci kelimedenden) "elif" ve "lam" hazfedildikten sonra, nitelenen (tane) kelimesi sıfata (biçilen)e izafe edilmiştir.

ed-Dahhak dedi ki: "Biçilen tane" buğday ve arpa demektir. Biçilerek saklanabilen ve gıda olarak kullanılan herbir taneye (tahıla) böyle denildiği de söylenmiştir.

"Ve tomurcuklan üstüste binmiş büyük ve yüksek hurma ağaçları da"

buyruğundakî: " Büyük ve yüksek hurma ağaçları" tabiri hal olarak nasb konumunda olup, (biçilen taneler) anlamındaki lafza atfedil mistir, "Büyük ve yüksek..." lafzı da haldir. Bu da uzun (hurma ağaçları) demektir. Bu açıklamayı Mücahid ve İkrime yapmıştır. Katade ve Abdullah b. Şeddad ise: Bu dosdoğru ve dümdüz bir şekilde uzayıp gitmesi anlamındadır. Said b. Cübeyr de: Düzgün bir şekilde... diye açıklamıştır. el-Hasen ve yine İkrime ile el-Ferra da: Ağır yükler (salkımlar) taşıyan ağaçlar dîye açıklamışlardır. Nitekim koyun yavruladığı vakit denilir. Şair de şöyle demiştir;

"Kurran (denilen yer) de biz o evi yüksek haliyle bıraktığımızda Ki orada ağır yüklü ve uzun hurma ağaçları vardı."

Ancak birinci anlamı ile dilde daha çok kullanılır ve daha meşhurdur. Nitekim: "Hurma ağacı uzayıp gitti" denilir. Şair de şöyle demiştir:

"Bizim şarabımız vardır, fakat bu üzüm bağından yapılmış şarab değildir.

O şarab uzun hurma ağaçlarının meyvelerindendir.

Bunlar semaya doğru uzayıp gitmiş ağaçlardır.

Onları toplamak isteyenlerin elleri meyvelerine erişemez."

" Filan kişi arkadaşlarına üstün geldi, onların üstüne çıktı" denilir. " Yavrulamadan önce devenin memesine süt geldi" denilir. Bu haldeki dişi deveye: denilir, çoğulu da: "(Memelerine süt gelmiş develer" demektir. Kutbe b. Malik dedi ki: Ben Peygamber (sav)'ı (bu kelimeyi) "sad" harfi Üe diye okurken dinledim demiştir, bunu da es-Sa'lebî zikretmektedir.

Derim ki: Müslim'in, SaftiA'inde yer alan Kutbe b. Malik'ten gelen rivayete göre o şöyle demiştir: Ben namaz kıldım, Rasûlullah (sav) da bize namaz kıldırıldığında; "Kûf. Çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki" buyruğunu "ve tomurcukları üstüste binmiş büyük ve yüksek hurma ağaçları da" buyruğuna gelinceye kadar okudu. Ben onun söylediğini -söylediğinin ne anlama geldiğini biimeksizin- tekrarlamaya koyuldum^[8]

Şu kadar var ki (sin harfinden sonraki) "kaP dolayısı ile "sin" harfini "sad"a değiştirmek caiz değildir.

"Ve tomurcukları üstüste binmiş" buyruğundaki; "Hurma ağacının verdiği İlk meyve" demektir. " Hurma ağacının ilk meyvesi çıktı, baş gösterdi" denilir. "Hurma ağacı ilk meyvesini gösterdi" demektir. Bu meyvesinin kabuğunu çatlamadan önceki halini ifade eder.

" Üstüste binmiş" lafzı ise biri diğerinin üstüne muntazam bir şekilde binmiş, istif olmuş demektir.

Buhari'de de şöyle denilmektedir: "Kapçığı içinde kalmak şartı ile meyve tomurcuğuna denilir. Bu da birbiri üstüne binmiş, istif olmuş demektir. Artık kapçığından çıktıktan sonra ona bu isim verilmez. ^[9]

"Kullara rızık olmak üzere..." Yani Biz onlara bunu rızık olarak verdik yahut Biz onu rızık olarak bitirdik, anlamındadır. Çünkü bitirmek, rızık vermek anlamındadır. Yahut bu mef uiün leh olmak üzere nasb ile gelmiştir. Yani onlara rızık olsun diye Biz bunları bitirdik, yetiştirdik. Rızık ise kendisinden yararlanılmak üzere hazırlanmış olan şeydir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/3- âyet, 22, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır,

"Ve Biz onunla ölmüş bir ülkeyi dirilttik. İşte" kabirlerden "çıkış da böyle olacaktır." Yani yüce Allah bu ölü araziyi, toprağı dirilttiği gibi sizi de aynı şekilde ölümünüzden sonra diri itecektir, Buna göre buradaki "kef (böyle)" mübteda olarak ref mahallindedir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden bir kaç yerde (el-Bakara, 2/17. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah'ın: "Ölmüş" diye buyurmuş olması kastedilenin yer oluşundan dolaydır. Şayet diye buyurulmuş olsaydı, bu da uygun düşerdi. ^[10]

12. Onlardan önce Nuh kavmi, Ashab-ı Ress ve Semud kavmi de yalanlamışlardı.

13- Ad, Firavun ve Lut'un kardeşleri de.

14. Ashab-ı Eyke ve Tubba' kavmi de. Bunların hepsi peygamberleri yalanladı da, Benim azabım hak oldu.

15. İlk yaratmakta acizlik mi gösterdik? Fakat onlar yeni yaratıştan şüphe ve tereddüt içindedirler.

"Onlardan önce Nuh kavmi... yalanlamışlardı." Yani bunların yalanla dığı gibi daha önce gelen -ve sözü edilen kavimler de yalanlamışlar ve ceza gelip onları bulmuştu. Bu buyrukla yüce Allah, onlara kendilerinden önceki yalanlayıcıların haberlerini hatırlatarak, onları yakalayan azab ile korkutmaktadır. Biz bunların kıssalarını daha önce kendilerinden sözedilen birkaç yerde zikretmiş bulunuyoruz.

"Bunların" bu yalanlayıcı ümmetlerin "hepsi peygamberleri yalanladı da Benim azabım onlara hak oldu." Yani Benim kendilerini tehdit ettiğim azab ve cezamın onları bulması onlar için hak oldu.

"İlk yaratmakta acizlik mi gösterdik?" Biz ondan aciz mi kaldık ki, öldükten sonra diriliş dolayısı ile aciz kalmamı2 sözkonusu olsun?

Bu buyruk öldükten sonra dirilişi inkar edenlere bir azar ve onların: "Bu uzak bir dönüştür." (Kaf, 50/3) şeklindeki sözlerine bir cevaptır.

Bir işin nasıl yapılacağı bilinmeyecek olursa: "Ben bu hususta çaresiz (aciz) kaldım" denilir.

"Fakat onlar yeni yaratıştan şüphe ve tereddüt içindedirler." Öldükten sonra diriliş hakkında şaşkınlık içerisindedirler. Kimileri bunu tasdik ederken, kimileri yalanlamaktadır, "İş onun için içinden çıkılamaz bir hal aldı, alır" denilir. [\[11\]](#)

16. Andolsun ki insanı Biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. Zaten Biz ona şah damarından daha yakınız.

17. Unutma kî sağında ve solunda oturan, yaptıklarını tespit eden iki (melek) vardır.

18.0 bir söz söylemeye dursun, mutlak onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır.

19. Derken ölüm baygınlığı hak olarak gelmiş olacaktır. "Kendisinden nefret edip kaçtığın şey işte budur."

"Andolsun Biz insanı" bütün insanları -Adem (a.s)'ı diye de açıklanmıştır- "Biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. " İçinde, kalbinde, zihninde neler geçtiğini biliriz. Bu buyrukla gizlice işlenen ma si yerlerden vazgeçilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Buyruktaki "insan"Man kasıt, Adem'dir diyen kimselerin görüşüne göre onun nefesine gelen vesvesenin ağaçtan yemek olduğunu kabul ederler. Ondan sonra da

bu onun soyundan gelen çocukları hakkında umumi bir vasıf olur.

"Vesvese" gizli konuşma ve söz söyleme seviyesinde nefsin içinden geçirdiği şeyler demektir. el-A'sâ şöyle demiştir;

"O çekip gittiğinde zilletlerinin işitirsin sesini,

(Ses çıkartan) ışık ağacının esen. rüzgarla ses çıkartması gibi." [12]

Buna dair açıklamalar daha önceden el-Araf Sûresi'nde (7/20. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Zaten Biz, ona şah damarından daha yakınız" buyruğunda ki "şah daman" omuzdaki damardır. Bu damar kişinin boğazı tarafından omuzuna doğru uzanır. Biri sağda, biri solda olmak üzere iki tanedirler. Bu anlamdaki açıklama İbn Abbas ve başkalarından rivayet edilmiştir. Dilde bilinen anlamı da budur. "Habl (lafız anlamı itibariyle halat)" ile "el-verid" aynı şeylerdir. Burada lafızların farklılığı dolayısıyla kendi kendisine izafe edilmesi sözkonusudur.

el-Hasen dedi ki: Verid (şah damarı) vetin diye bilinen damarın kendisidir. Bu da kalbe bağlı bir damardır.

Bu buyruk, yüce Allah'ın yakınlığının temsili bir ifadesidir. Yani Biz, insana kendisinden bir parça olan onun şah damarından daha yakınız, yoksa buradaki yakınlık mesafe yakınlığını anlatmak için zikredilmemiştir.

Bir açıklama da şöyledir: Biz insana şah damarından daha yakınız, üstelik her yönüyle de onun hakimleriyiz. Bir diğer açıklamaya göre; Biz onun nefsinin vesveselerini, nefsinin kendisinden olan şah damarından daha çok biliriz. Çünkü şah damarı kalb ile içice bir damardır. Yüce Allah'ın bilgisi o kimseye kalbin bilgisinden daha da yakındır. Bu anlamdaki açıklama Muka-til'den rivayet edilmiştir. O şöyle der: Şah daman kalbe karışan, ulaşan bir damardır. Buradaki yakınlık, ilim ve kudret yakınlığıdır. İnsanın vücudunun bölümlerinin kimisi diğerinin önünde perde teşkil eder, fakat hiçbir şey Allah'ın bilgisine perde olmaz.

"Unutma ki sağında ve solunda oturan, yaptıklarını tesbit eden İki (melek) vardır." Yani Biz ona meleklerin yaptıklarını tesbit etmeleri halinde, şah damarından daha yakınız. Buradaki iki melek kişinin üzerinde görevli olan meleklerdir. Biz onun hallerini en iyi bileniz. O bakımdan Bize haber verecek bir meleğe ihtiyacımız yoktur. Meleklerin onun üzerine görevli tayin edilmeleri, bağlayıcı delilin ortaya konulması ve onun muhatab olduğu buyrukların pekiştirilmesi içindir,

el-Hasen, Mücahîd ve Katade: "Sağında ve solunda oturan'dan kasıt, kişinin amelini karşılayan (yazan) iki melektir. Bunlardan birisi kişinin iyiliklerini yazan sağdaki melek, diğeri ise kötülüklerini yazan soldaki melektir,

el-Hasen dedi ki: Nihayet senin amel defterin katlanıp da kıyamet gününde sana "Oku kitabını, bugün kendine karşı iyi hesablayıcı olarak kendin yetersin."(el-İsra, 17/14) denileceğinde, Allah'a yemin olsun ki, Allah seni kendi kendisinin hesabını yapan birisi olarak tayin etmekle son derece adaletli bir iş yapmış olacaktır.

Mücahid dedi ki: Yüce Allah kullarının halini bilmekle birlikte insanın üzerinde gündüz iki, geceleyin de iki melek görevlendirmiştir. Bunlar o kimsenin amelini tesbit ederler ve onun ayak izlerini dahi yazarlar. Bu ise ona karşı getirilen delilin bağlayıcı olması içindir. Bu iki melekten birisi kişinin sağında bulunur ve iyiliklerim yazar, diğeri İse solunda bulunur ve kötülükleri yazar. İşte yüce Allah'ın: "Sağında ve solunda oturan... iki (melek) vardır" buyruğu bunu açıklamaktadır.

Süryan dedi ki: Bana ulaştığına göre iyilikleri yazan melek, kötülükleri yazan meleğin üzerinde bir görevlidir. Kul günah işlediği takdirde: Olur ki Allah'tan mağfîret diler, o bakımdan acele etme, der.

Bu anlamdaki bir rivayet Ebu Uname yoluyla gelen bir hadiste de zikredilmektedir. Ebu Uname dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki; "İyilikleri yazan (melek) kişinin sağı üzerinde, kötülüklerin yazıcısı ise solu üzerindedir. İyilikleri yazan melek, kötülükleri yazanın üzerindedir. Kişi bir iyilik işledi mi sağda bulunan melek on misliyle onu yazar, Bir kötülük işledi mi de sağda bulunan melek, solda bulunan meleğe: Belki teşbih eder ya da mağfîret diler ümidiyle sen ona yedi saat süreyle ilişme der." [13]

Ali (r.a) yoluyla geldiği rivayet edilen hadise göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Senin (üzerinde görevli) iki meleğinin oturduğu yer, dışlarının üzeridir. Dilin onların kalemi, tükürüğün onların mürekkebidir. Sen ise seni ilgilendirmeyen İşlere dalıp gidiyorsun, ne Allah'tan, ne de onlardan

utanıyorsun.' [14]ed-Dahhak da şöyle demiştir: İki meleğin oturduğu yer ağzın altında çenenin üzerindedir. Bunu Avf, el-Hasen'den rivayet ederek, dedi ki: el-Hasen, (bu sebepten) alt dudağının altında çenesinin üzerindeki ince tüyleri dahi temizlemekten hoşlanırdı.

Oturan" diye buyurup, İki melek oldukları hatde -tesniye kipiyle diye buyttrmayışı, maksadın sağda da oturan ve solda da oturan şeklînde ot uçundandır, ikincisinin delaleti dolayısıyla birincisi hazfedilmiş-tir. Bu açıklamayı Sibeveyh yapmıştır. Şairin şu beyiti de bu türdendir:

"Biz yanımızda bulunana, sen de yanında olana, Razısın bununla birlikte görüşler farklıdır."

el-Ferezdak da şöyle demiştir:

"Ben (zulmü sürdürmekten yana) yüz çevirerek yanıma gelene işlediği ci nayeti (ce zal andırınamayı) taahhüd ediyorum. Ben de, o da verdiği sözü çiğneyen olmadık."

Burada şair (birinci beyitte): "İkimiz de razıyız" demediği gibi, ikinci beyitte de "İkimiz de sözümüzde durmamazlık etmedik" dememiştir.

el-Müberred'in görüşüne göre ise; önce zikredilmesi gereken lafız tilavette - lafzın kullanımında bîr genişlik yolu seçilerek- sonraya bırakılmış, birincisinin kendisine delaleti dolayısıyla ikincisi hafif edilmiştir.

el-Ahfeş ile el-Ferra'nın görüşüne göre ise tilavette bulunan lafız, hem tes-niye ve hem çoğulun yerini tutmaktadır. Dolayısıyla ifadede bir hafif sözko-nusu değildir.

"oturan" buyruğu: "Oturan" anlamındadır. Tıpkı "semi': duyan, alim: bilen, kadir: güç yetiren, şehid: herşeyi gören" isimleri gibidir.

Bu lafzın: " Birlikte oturan" anlamında olduğu da söylenmiştir. "Birlikte yemek yiyen" ve "(Sohbet arkadaşlığı yapan" lafızlarının ile anlamında olduğu gibi.

el-Cevheri dedi ki: "Fail ve feul" vezinlerindeki kelimeler tekili, tesniye-si ve çoğulu arasında fark bulunmayan lafızlardandır.

Yüce Allah'ın: "Gerçekten Biz alemlerin Rabbinin ra-sûlleyiz" (eş-Şuara, 26/İ6) buyruğu ile: "Bundan son ra melekler de yardımcısıdır." (et-Tahrim, 66/4) buyruklarında olduğu gibi. es-Sa'lebi'nin naklettiği şu beyitte de, çoğul hakkında şairin şöyle dediğini görüyoruz:

"Beni ona elçi olarak gönder ki; en hayırlı elçi^[15] Haberin inceliklerini en iyi bilenleridir."

Burada "oturan" ile kastedilen yanından ayrılmayan, yerinde sabit duran demektir. "Kaim: ayakta duran"ın zıddı demek değildir.

"O bir söz söylemeye dursun, mutlak onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır." Yani o bir şey söyledi mi mutlaka yazılır. Bu (söz söy-iemek demek olan lafız) yemeğin ağızdan çıkarılması anlamında kullanılan: den alınmıştır,

Raklb'in üç anlamı vardır:

- 1- İşleri takib eden,
- 2- Koruyup gözetleyen. -bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır-
- 3- Şahid ve tanık olan anlamındadır, Bunu da ed-Dahhak söylemiştir.

Atîd de iki anlama gelir.

- 1- Devamlı hazır olan ve kaybolmayan;
- 2- Ya tes-bit etmek, yahut tanıklık etmek için hazırlanmış koruyucu, gözetleyici, demektir. el-Cevheri dedi ki: Atîd hazır ve hazırlanmış şey demektir. "Belli bir gün için onu hazırladı, hazırlamak" anlamındadır. Yüce Allah'ın: " Onlara

rahatça yaslanacak bir yer hazırladı." (Yusuf, 12/31) buyruğunda da bu kökten gelen lafız kullanılmıştır. "Koşmak için hazırlanmış at" anlamındadır.

Derim ki: Bütün bunlar hazır bulunmak anlamında birleşmektedir. Şairin şu beyitinde de bu anlamdadır:

"Sen eğer gözümün önünde hazır bulunmuyor isen de, Senin hatıran kalpte daima hazırdır."

Ebu'l-Cevza ve Mücahid dediler ki: Hastalığı halindeki inlemesi de dahil olmak üzere insanın herşeyi onun adına yazılır. İkrime de: Ya kendisi sebebiyle ecir alacağı yahut ceza göreceği şeyler dışındakiler yazılmaz. Bir görüşe göre de; konuştuktan yazılır. Gün bitince mubah olan şeyleri silinir. Kalk, «tur, ye türünden ecir ya da günahı gerektirmeyen sözler gibi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu Hureyre ve Enes'den rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her Hafaza meleklerinden ikisi, tesbit ettiklerini yüce Allah'ın huzuruna yükseltip sunduklarında Allah da sahifenin başında bir hayır, sonunda da bir hayır görürse mutlaka yüce Allah meleklerine: Şahit olun ki ben sahifesinin başı ile sonu arasında kileri kuluma bağışladım, der." [16]

Ali (r.a) da şöyle demiştir: "Şüphesiz yüce Allah'ın beraberlerinde beyaz safi) hifeleri bulunan melekleri vardır. Bunlar sahifenin başına ve sonuna eğer bir hayır yazacak olurlarsa (yüce Alkh da) size bu ikisi arasındakiler* bağışlar."

Hafız Ebu Nuaym da şunu rivayet etmektedir: Bize Ebu Tahir Muhammed b. el-Fadl b. Muhammed b. İshak b. Huzeyme anlattı, dedi ki: Bize dedem Muhammed b. İshak anlattı, dedi ki: Bize Muhammed b. Musa el-Haraşî anketi, dedi ki: Bize Süheyl b. Abdullah anlattı dedi ki: Ben el-Ameş'î Zeyd b. Vehb'ten şunu naklederken dinledim: Zeyd b. Vehb, İbn Mesud'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Hafaza melekleri yüce Allah'ın erkek ya da dişi kulu üzerine indiklerinde beraberlerinde mühürlü bir kitab bulunur. Onlar bu kitaba erkek yahut dişi kulun söylediklerini yazarlar. Ayrılıp gitmek istediklerinde biri diğerlerine: Beraberinde bulunan mühürlü kitabın mührünü çöz, der. O da onun önünde kitabın mührünü açar ve bakar ki, o kitabın içinde yazılı olanlar (ile yazdıkları) aynı şeylerdir. İşte yüce Allah'ın: "Bir söz söylemeye dursun mutlak onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır" buyruğu bunu anlatmaktadır. Bu hadis el-Ameş'in Zeyd'den yaptığı rivayet olarak garibtir. Ondan bunu Süheyl'den başkası rivayet etmemiştir[17]

Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Yüce Allah her kulu için iki melek görevlendirmiştir. Bunlar onun amelini yazarlar. Bu kul öidü mü, Rabbimiz filan kişi öldü, artık bizim de semaya yükselmemize izin ver, derler.

Yüce Allah da: Benim semavatım, benim meleklerimle dolup taşmaktadır. Onlar Beni teşbih eder dururlar, diye buyurur. Bunun üzerine o iki melek: Rabbimiz o halde biz yeryüzünde (mi) ikamet edelim, derler. Yüce Allah: Benim arzım, benim yarattıklarım ile dolup taşmaktadır. Onlar Beni teşbih edip duruyorlar, diye buyurur. Bunun üzerine melekler: Rabbimiz o halde nerede duralım? derler. Yüce Allah: Kulumun kabri başında bulunun, der. Orada Beni tekbir ediniz, tehlil getiriniz, Beni teşbih ediniz ve kıyamet gününe kadar bunları Benim kulumun adına yazınız. [\[18\]](#)

"Derken ölüm baygınlığı" onun insanı tümüyle kuşatan hali ve şiddeti "hak olarak gelmiş olacaktır."

İnsan hayatta kaldığı sürece hesaba çekilmek üzere sözleri ve davranışları yazılır. Sonra da ona ölüm gelir. O ölümü şanı yüce Allah'ın kendisine vaadettiği yahut tehdit ettiği surette hak olarak gerçekleşmiş şekliyle görür.

Buradaki "hak"ın ölümün kendisi olduğu da söylenmiştir. Ona, ya herkesin hakettiği bir hal olduğundan yahut ölüm sebebiyle kişi hak yurda geçiş yapacağından dolayı bu isim verilmiştir, bu açıklamaya göre ifadede bir takdim ve tehir var demektir. İfadenin takdiri de: "Ölüm ile o hak baygınlık gelmiş olacaktır" şeklinde olur. Ebu Bekr ve İbn Me-sud (Allah ikisinden de razı olsun) kıraatinde de bu şekildedir. Çünkü baygınlık hakkın kendisidir. Lafızların farklılığı dolayısıyla kendi kendisine izafe edilmiştir. Şöyle de açıklanmıştır: Bu kıraate göre "hak" yüce Allah'ın kendisi de olabilir. Yüce Allah'ın ölüm emrinin gereği olan baygınlık gelmiş olacaktır, demek olur.

Bir diğer açıklamaya göre hak ölümün kendisidir. Ölüm baygınlığı ölüm ile gelmiş olacaktır, demek olur. Bu açıklamayı da el-Mehdevî zikretmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'e dil uzatan kimselerin iddiasına göre: Ben Ebu Bekir es-Sıddîk'ın muhalefet ederek: "Hak olan baygınlık ölüm ile gelmiş olacaktır" diye okuduğu gibi mushafa muhalif okurum, diyen kimseye karşı şu delil gösterilmiştir: Ebu Bekir'den iki rivayet gelmiştir. Bu rivayetlerden birisi mushafa uygun bir kıraattir ve uygulama buna göredir. Diğerisi ise -eğer onun tarafından söylenmiş ise- unutkanlık yahutta bu rivayeti nakledenlerden birilerinin yanlışlığı mesabesinde değerlendirilerek reddedilen bir kıraat şeklidir. Ebu Bekr el-Enbarî dedi ki: Bize Kadı İsmail b. İs-hak anlattı, bize Ali b. Abdullah anlattı, bize Cerir, Mansur'dan anlattı, O Ebu Vail'den, o Mesruk'tan dedi ki: Ebu Bekir vefat döşeginde iken Aişe (r.an-ha)'ya haber gönderdi. Onun yanına girdiğinde şöyle dedi: Bu, şairin:

"Bir gün ölüm hırıltısı gelip de, ondan dolayı da göğüs daralacak olursa..." mısraında vafettiği hale benzer bir haldir, dedi.

Ebu Bekir (r.a) ona şöyle dedi: Ne diye yüce Allah'ın dediği: "Derken ölüm baygınlığı hak olarak gelmiş olacaktır. Kendisinden nefret edip, kaçtığın şey İşte budur" diye söylemedin deyip, (Ebu Bekr el-Enbarî) hadisın (rivayetin) geri kalan bölümünü zikretmektedir.

" Baygınlık, sarhoşluk" lafzı"Baygınlıklar, sarhoşluklar" lafzının tekilidir.

Sahih'te yer alan rivayete göre Rasûtullah (sav)'ın önünde içinde su bulunan bir kah bulunuyordu. Ellerini suya daldırıyor ve ellerini yüzüne sürerek: "Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Şüphesiz ölümün sekeratı (baygınlıkları, sarhoşlukları) vardır." diyor, sonra da elini kaldırıp şöyle demeye koyuldu: "O en büyük dost ile birlikte (olmayı niyaz ediyorum)." Nihayet ruhu kabzedildi ve eli yanına düştü. Bu hadisi Buharı rivayet etmiştir. [\[19\]](#)

Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Salih olan bir kulun eklemleri Ölümü ve ölüm baygınlıkları esnasında birbirlerine selam verir ve: Selam sana! Kıyamet gününe kadar, ben senden ayrılıyorum, sen de benden ayrılıyorsun derler." [\[20\]](#)

Meryem oğlu tsa (ona ve annesine selam olsun) dedi ki: Ey havariler topluluğu, bu baygınlığı ölüm baygınlıklarını kastediyor- size kolaylaştırması için yüce Allah'a dua edin.

Yine şöyle rivayet edilmiştir: "Ölüm kılıç darbelerinden, testerelerle biçilmekten, makaslarla doğranmaktan daha çetindir."

"Kendisinden nefret edip kaçtığın şey işte budur." Kendisine ölüm baygınlığı gelmiş kimseye bu sözler söylenir demektir. Kendisinden kaçtığın ve yana çekilerek kurtulmaya çalıştığın şey budur.

"Bir şeyden yan saptı, ondan uzaklaştı, yana sapar, uzaklaşır, yana sapmak, uzaklaşmak" denilir.

Mastarının son şeklinin aslı "ye" harfi harekeli olarak:olmakla birlikte, sonradan "ye" harfi sakın okunmuştur. Çünkü Arapçada: dışında "fa'lul" vezninde bir kelime bulunmamaktadır. Kişi (mütekellim olarak) kendisi hakkında haber verecek olursa: " Yana çekildim meylettim, çekilirim meylederim, çekilmek meyletmek" denilir. Şair Tarafe de şöyle demiştir:

"Ey Ebu'l-Münzir, vefakar olmayı istedin ve tazim ettin vefakarlığı, Fakat devenin kaygan yoldan yana saptığı gibi de sapıverdin." [\[21\]](#)

20. Sur'a da üfürülmüş olacak. İşte bu korkutulan gündür.

21. Herkes beraberinde bir sürücü ve bîr şahit bulunduğu halde gelecektir.

22. "Andolsun sen bundan gaflet içinde idin. Şimdi senden perdeni kaldırdık.

Bugün gözün pek keskindir."

"Sur'a da" ölümden sonra diriliş için birinci defa "üfürölmüş olacak. İşte bu" yüce Allah'ın kâfirleri kendisinde azablandıracağı tehdidinde bulunduğu "korkutulan gündür."

Sur'a üfürmeye dair yeterli açıklamalar -yüce Allah'a hamdolsun ki- daha önceden (en-Nemi, 27/87. âyetin ve ez-Zümer, 39/68. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Herkes beraberinde bir sürücü ve bir şahit bulunduğu halde gelecektir" buyruğunda geçen "sürücü: es-saik" ile "şahid: eş-şehid" hakkında farklı görüşler vardır.

İbn Abbas dedi ki: Sürücü meleklerden şahit ise kişilerin kendi nefislerinden olan eller ve ayaklardır. Bunu el-Avfî, İbn Abbas'tan diye rivayet etmiştir. Ebu Hureyre dedi ki: Sürücü melek, şahid ise ameldir.

Hasen ve Katade şöyle demişlerdir: Yani onu süren bir sürücü ve yaptığı amel ile ilgili olarak hakkında tanıklıkta bulunacak bir şahit ile gelecektir.

İbn Eşlem de şöyle demiştir: Sürücü nefsin kendisi ile birlikte bulunan şeytanlardan nefsin arkadaşısıdır. Buna sürücü denilmesinin sebebi, bu hususta nefsi teşvik etmese dahi, nefsi arkasından götürmesinden ötürüdür.

Mücahid de şöyle demiştir: Sürücü de, şahit de iki ayrı melektir.

Osman b. Affan (r.a)'dan minber üzerinde iken şöyle dediğı rivayet edilmiştir: "Herkes beraberinde bir sürücü ve bir şahit bulunduğu halde gelecektir." buyruğunda sözü edilen "sürücü" Allah'ın emrine doğru nefsi süren melektir. "Şahit" ise onun ameli hakkında tanıklık edecek olandır.

Derim ki: Bu en sahih olanlarıdır. Çünkü Cabir b. Abdullah yoluyla gelen hadiste o şöyle demiştir: Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz ki Ademoğlu yüce Allah'ın kendisini ne için yarattığından yana gaflet içerisinde. Kendisinden başka hiçbir üah bulunmayan Allah, kulunu yaratmak istedi mi meleğe; Onun rızkını, eserini, ecelini yaz, bedbaht mı yoksa bahtiyar mı olduğunu yaz, der. Sonra bu melek yükseklere çıkar, yüce Allah bir başka melek gönderir. Bu da onu yükümlölük çağına gelinceye kadar korur. Daha sonra yüce Allah onun iyilik ve kötölüklerini yazacak iki melek gönderir. ÖJüra ona geldi mi bu iki melek de yukan çıkarlar. Sonra ölüm meleğı (selam ona) gelir, canını alır. Kabrine girdiril di ği vakit bedenine ruh geri verüir. Sonra da ölüm meleğı çıkar. Arkasından kabir melekleri ona gelir, onu sorgularlar. Sonra bu iki melek de çıkar. Kıyamet koptuğı vakit iyilikler meleğı ile kötölükler meleğı onun üzerine inerler. Boynunda bağı bulunan bir kitabın düğümünü

açarlar. Sonra da onlardan biri sürücü, diğeri de şahit olmak üzere onunla birlikte hazır bulunurlar, Sonra yüce Allah: "Andolsım sen bundan gaflet içinde idin. Şimdi senden perdeni kaldırdık. Bugün gözün pek keskindir" diye buyurur. Rasûlullah (sav) da: "Mutlaka sizler biri diğesine mutabık halden hale geçeceksiniz" (el-İnşikak, 84/19) buyruğunu: "Halden sonra bir diğere hale..." diye açıklamıştır. Daha sonra Peygamber (sav) devamla buyurdu ki: "Şüphesiz önünüzde çok büyük bir iş vardır. Bunun için o büyük Allah'tan yardım isteyiniz." Bu hadisi Hafız Ebu Nuaym, Cafer b. Mı-hammed b. Ali'den, o Cabir'den yoluyla rivayet etmiş ve hakkında şöyle demiştir: Bu hadis Cafer'in rivayeti olarak garib bir hadistir. Cabir yoluyla gelen bu hadisi tek başına ondan Cabîr el-Cufî, ondan da el-Mufaddal rivayet etmiştir[22]

Âyet-i kerime hakkında iki görüş vardır. Birincisine göre bu âyet müslü-man ve kâfir hakkında umumidir. Cumhurun (büyük çoğunluğun) görüşü budur. İkincisine göre ise bu özel olarak kâfir hakkındadır. Bu da ed-Dahhak'ın görüşüdür.

"Andolsun sen bundan gaflet içinde İdin. Şimdi senden perdeni kaldırdık" buyruğu hakkında İbn Zeyd şöyle demiştir: Bununla kastedilen Peygamber (sav)'tır. Yani andoisun sen -ey Muhammed- Kureyş arasında oniarın cahiliyetleri içerisinde risaletten yana gaflet içinde idin.

İbn Abbas ve ed-Dahhak da şöyle demişlerdir: Bununla kastedilen müşriklerdir. Yani onlar işlerinin akıbetlerinden yana gaflet içindeydiler.

Müfessirlerin çoğu da şöyle demişlerdir: Bu buyrukla kastedilen iyi kimselerle, kötü kimselerdir. Taberî'nin tercih ettiği görüş de budur.

Bir diğere açıklama da şöyledir: Ey insan, sen herbir kişi ile birlikte bir sürücü ve bir şahidin geleceğinden yana gaflet içinde bulunuyordun. Çünkü bu gibi hususlar ancak ilahi naslarla bilinir.

"Şimdi senden perdeni kaldırdık." Körlüğünü giderdik demektir. Bu buyruk dört türlü açıklanmıştır:

1- Kişi önce annesinin karnında idi, sonra doğup dünyaya geldi. (Ve böylece görmeye başıadi.) Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır.

2- Kabirden sonra, kabirden kaldırılması halini anlatmaktadır. İbn Abbas'ın açıklaması da bu anlamdadır.

3- Bu, kıyamet gününde amellerin arzedilmesi zamanında olacaktır. Bu açıklamayı da Mücahid yapmıştır.

4- Bundan kasıt vahyin nüzülü ve risaletin sorumluluklarının yüklenüme-sidir. İbn Zeyd'in açıklamasının manası da budur.

"Bugün gözün pek keskindir" buyruğu ile ilgili olarak bundan kasıt, kalbin

görmesidir, denilmiştir. Nitekim "bu kimse fıkıh hususunda basiret sahibi (güzel görüş sahibi) bir kimsedir" denilir. Kalbin görmesi ve basiretli olması ise gözün karşısında bulunan varlık ve cisimleri gördüğü gibi- düşüncelerin müşahhas halini ve neticelerin ibretli durumunu görmesi demektir.

Bununla kastedilenin gözün görmesi olduğu da söylenmiştir. İfadenin zahirinden de anlaşılan budur. Yani bugün senin gözün pek keskin görür. Daha önce senden örtülü bulunan şeyleri görecektir şekilde güçlü ve nüfuz edici bir görüşün vardır, demektir.

Mücahid dedi ki: "Bugün gözün pek keskindir." Yani bugün iyiliklerinin ve kötülüklerinin tartılacağı zamanda terazinin denge uçlarına bakışı pek keskindir. Bu açıklamayı ed-Dahhak da yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre; senin gözün elde edeceği sevab ve cezayı iyice görür demektir. İbn Abbas'ın görüşünün anlamı da budur. Bir diğer açıklamaya göre kâfir gözü pek keskin bir şekilde hasredilir, sonra gözleri gö-ğerrir ve kör olur.

Bu buyrukta " Andolsun sen... idin"; Senden"; "Gözün" lafızları şeklinde, nefse hitab olmak üzere hep esre ile okunmuşlardır. [\[23\]](#)

23. Beraberinde olan der ki: "Benim yanandaki işte hazırdır."

24. "Atın cehenneme oldukça inatçı herbir kâfiri!

25. "O hayrı alabildiğine engelleyen, zalim ve şüpheli olanı.

26. "O kimse ki Allah İle birlikte başka bir ilâh edinendir. Şimdi İkiniz onu şiddetli azaba atın.

27. Arkadaşı diyecek ki: "Rabbimiz, onu ben azdırmadım, fakat o derin bir sapıldık içinde idi."

28. Buyuracak ki: "Benim huzurumda çekişmeyin. Çünkü Ben size önceden tehdidimi muhakkak göndermiş idim."

29- "Benim yanımda söz değiştirilmez ve Ben kullara asla zulmedi-cl de değilim."

"Beraberinde olan" ei-Hasen, Katade ve ed-Dahhak'ın görüşüne göre onunla görevli bulunan melek "der ki: Benim yanımdaki işte hazırdır." Yani onun amelinin yazılması suretiyle benim yanımda bulunan işte korunmuş bir halde hazırlanmış bulunuyor.

Mücahid dedi ki: Senin Adernoğullanndan üzerinde görevlendirdiğin bu kişiyi, amel defteri de beraberinde olduğu halde işte huzura getirdim, der.

Anlamin: Benini nezdindeki bu azab işte hazırdır, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Yine Mücahid'den şöyle dediği zikredilmektedir: Beraberinde olan,

yüce Allah'ın şeytanlardan arkadaşı kıldığı kişidir,

İbn Vehb'in kendisinden yaptığı bir rivayete göre İbn Zeyd; bu insanlardan beraberinde olan kişidir, demiştir.

Şanı yüce Allah da onun beraberinde olana şöyle diyecektir: "Attn cehenneme..." el-Halil ve el-Ahfeş dediler ki: Araplar fasih konuşmalarında " Vay sana, buna yük vur, bunu yerinden hareket ettir, bunu tut yakala ve serbest bırak!" diye tek kimseye tesniye lafızla hitab ederler.

el-Ferra da şöyle demiştir: Sen tek bir kişiye (tesniye lafzı ile): " Yanımızdan kalk(ınız)" denilebilir. Bunun asıl dayanağı ise develeri ve koyunları hususunda kişiye yardımcı olanların ve yolculuktaki arkadaşlarının asgari sayısının iki kişi oluşudur. Böylelikle kişi hakkındaki ifade, iki arkadaşı hakkındaki ifade gibi kullanılmıştır. Nitekim şiirde Arapların: "Ey iki arkadaşım!" diye hitab ettikten sonra: " diye (tekil olarak:) Ey arkadaşım!" diye hitab etmeleri de bu kabildendir.

Nitekim şair İrnruu'l-Kays şöyle demiştir:

"Ey iki arkadaşım, benimle birlikte Um Cundeb'e uğrayalım. Böylelikle az ab çekmiş kalbin mur adlarını alalım"

Yine şöyle demiştir:

"Sevgilimi hatırlamaktan ve

ed-Dehül ile Havmel arasında bulunan dalgalı kumlardaki sevgilimin diyarına uğradığımız için, durun da ağlaşahm.!"

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Ey Affan'ın oğlu! Bana: Vazgeç derseniz, vazgeçerim

Ve eğer beni terkiderseniz ben de sağlamca koruduğum şerefimi himaye ederim."

Lafzın bu şekilde gelmesinin "el-karîn: beraber bulunan kişi" lafzının hem çoğul, hem de teşriiye (İkil) için böylece kullanılmasından dolayıdır, diye de açıklanmıştır.

el-Mazinî dedi ki: Yüce Allah'ın: " (İkiniz) atın" lafzı bu sözün (iki defa): "At at!" diye tekrarlanacağını göstermektedir.

el-Müberred de: Bu tekid olarak te sn iye gelmiştir, demektedir. Bu da: "At at" demek olur. Böylece lafız bu şekliyle "at" lafzının tekrarlanmasının yerini tutmaktadır.

Bunun yüce Allah'ın her iki meleğe hitab eden buyruğu olarak gerçek anlamıyla tesniyeye (iki kişiye) hitabı olması da mümkündür. Buyruğun sürükleyene ve koruyucuya hitab olduğu da söylenmiştir.

Bir başka açıklamaya göre bunun: "Mutlaka at!" şeklinde tek bir "nun" ile tekidli emir olduğu da söylenmiştir. Bu durumda (sondaki nun) vakıf halinde "elif kalb

edilir. Vasil hali de vakıf haline göre gelmiş bulunmaktadır.

Nitekim el-Hasen de: şeklinde şeddesiz "nun" ile yüce Allah'ın:): Ve her halde zillete uğrayanlardan olacaktır." (Yusuf, 12/32) buyruğu ile: "Andolsun ki şiddetle yakalayıp çekeriz" (el-Alak, 96/15) buyruklarında olduğu gibi.

"Oldukça İnatçı herbir kâfiri." Mücahid ve İkrime, çokça inat eden diye açıklamışlardır. Bazıları da şöyle demiştir; "Anid: oldukça inatçı" haktan yüz çeviren kimse demektir, " Hakkı bildiği halde reddetti, muhalefet etti, eder" demektir. Bu şekilde tavır takınan kimseye de: ile denilir. "Oldukça inatçı" lafzının çoğulu diye gelir. Ekmek" lafzının çoğulunun: diye gelmesi gibi.

"O hayrı" farz olan zekatı ve vacib olan herbir hakkı "alabildiğine engelleyen" konuşmalarında, yaşayışında ve yaptığı işlerde "zalim" haksızlık eden "ve şüpheli olanı." el-Hasen ve Katade'nin açıklamasına göre tevhid hakkında şüphe ve tereddüdü olanı...

" Kişi şüphe etti" denilir. "Şüphe eden" demektir. Böylesi de müşrik kimsedir. Buna da yüce Allah'ın: "O kimse ki Allah ile birlikte başka bir ilah edinendir" buyruğu delil teşkil etmektedir.

Bu buyruğun el-Velid b. el-Muğire hakkında indiği söylenmiştir. "O hayrı alabildiğine engelleyen" buyruğu ile onun kardeşinin çocuklarını İslam-dan engelleyip alıkoyması kastedilmiştir.

"Şimdi ikiniz onu şiddetli azaba atın" buyruğu bir önceki (ve aynı anlamdaki) emri tekid etmektedir.

"Arkadaşı" yani bu inatçı kâfir ile birlikte bulunan şeytanı, ondan uzak olduğunu belirterek ve onu yalanlayarak "diyecek ki: Rabbim onu ben azdırmadım. Fakat o derin bir sapıklık içinde idi." Haktan uzaktı, kendi İrade ve tercihi üe azgınlık eden bir kimseydi. Ben sadece onu çağırdım, o da benim çağırımı kabul etti.

Burada "onun arkadaşından kasıt, herhangi bir görüş ayrılığı sözkonu-su olmaksızın onun şeytanı demektir. Bunu el-Mehdevi nakletmiştir. es-Sa-lebi'nin naklettiğine göre de İbn Abbas ve Mukatil şöyle demişlerdir: Arkadaşından kasıt melektir. Şöyle ki Velid b. el-Muğire günahlarını yazan meleğe şöyle diyecektin O benim kötülüklerimi yazmakta elini çabuk tuttu. Bu sefer melek şöyle diyecek: Rabbim ben onu azdırmadım, yani ben bu hususta acelecilik etmedim, diyecektir. Said b. Cübeyr de şöyle demiştir: Kâfir, Rabbim o bana fazladan günahlar yazmıştır diyecek, melek ise: Rabbim ben onu azdırmadım yani ona fazladan bir kötülük yazmadım, diyecektir. İşte o vakit yüce Allah da şöyle buyuracaktır:

"Benim huzurunda çekişmeyin." Maksat kâfirler ile onlarla birlikte bulunan şeytanlardır. el-Kuşeyri: İşte bu buyruk, onun arkadaşının şeytan olduğunun

delilidir.

"Çünkü Ben size önceden tehdidimi" gönderdiğim elçilerim, peygamberlerim aracılığı ile "muhakkak göndermiş idim1." Bunun tartışmaya giren herkese bir hitab olduğu söylendiği gibi, çoğul lafzı ile gelmiş iki kişiye hitab olduğu da söylenmiştir.

"Benim yanımda söz değiştirilmez" buyruğu ile yüce Allah'ın: "İyilikle gelene bunun on misli vardır. Bir günah ile gelen de ancak onun misliyle cezalandırılır." (el-En'am, 6/160) buyruğunun kastedildiği söylendiği gibi; Yüce Allah'ın: "Cehennemi bütününü ile cinlerden ve insanlardan elbette dolduracağım." (es-Secde, 32/13) buyruğundaki durum hakkında olduğu da söylenmiştir.

el-Ferra da şöyle demiştir: Benim huzurumda yalana yer yoktur. Yani söylenen söze bir şey ilave edilmeyeceği gibi ondan bir şey de eksiltilemez. Çünkü ben gaybı bilenim.

"Ve Ben kullara asla zulmedici de değilim." Ben günah İşlemeyen kimseyi azablandırmam. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-Hac Sûresi'nde (22/10. âyetin tefsirinde) ve başkalarında (Fussilet, 41/46. âyetinn tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[24\]](#)

30. O günde Biz cehenneme: "Doktun mu?" diye soracağız. O da: "Daha var mı?" diyecek.

31. Cennet ise takva sahiplerine uzak olmayıp yakınlaştırunuş olacaktır.

32. İşte bu, dönen ve (kendisini) koruyan herkes İçin vaad olunagel-diğinzidir;

33. Rahmandan tenhada iken korkup (hakka) dönen bir kalbe sahib olan herkes için.

34. "Oraya selamet ile girin! İşte bu, ebedilik günüdür."

35. Orada onlara diledikleri herşey vardır. Yanımızda fazlası da var.

"O günde Biz cehenneme: Doldun mu? diye soracağız. O da: Daha vat mı? diyecek" buyruğundaki "O günde... diye soracağız" buyruğunu Nafi ve Ebu Bekr: "Benim huzurumda çekişmeyin" (Kaf, 50/28) buyruğunu gözönünde bulundurarak "ye" harfi ile "O günde.. diye soracak" şeklinde okumuşlardır.

Diğerleri yüce Allah tarafından hitab olmak üzere "nun" İle ("diye soracağız" anlamında) okumuşlardır ki, bu da azamet nunudur.

el-Hasen ise: O günde... diye soracağım" şeklinde okumuştur. İbn Mesud ve diğerlerinden ise: "O günde... diye sorulacak" şeklinde okudukları rivayet edilmiştir,

" O günde" lafzıntn nasb ile gelmesi: "... diye so-racağımız.o günde Benim

yanımda söz değiştirilmez" anlamı dolayısı ile. Bunun şu anlamda olmak üzere mukadder bir fiil ile nasbedildiği de söylenmiştir: "Sen onları "cehenneme: Doldun mu diye soracağımız o gün ile" korkut!" Bu ise daha önce yüce Allah'ın cehennemi dolduracağına dair vermiş olduğu sözünden ötürü takdir edilir. Böyle bir soru ise, yüce Allah'ın vermiş olduğu haberi doğrulamak, sözünün gerçekleştirilmesi, düşmanlarının azarlanması ve bütün kullarının da uyarılması içindir.

Cehennem de: "Daha var mı diyecek" yani bende daha fazlasının sığabileceği bir yer kalmamıştır. Bu da Peygamber (sav)'ın: "Akil bize konaklayacak bir yer yahut bir ev bıraktı mı ki"^[25]sözüne benzer ki, bize bir yer bırakmadı demektir. O halde burada İfade inkar anlamındadır. Bununla birlikte daha daha fazlasını istemek anlamında bir soru olması da mümkündür. Daha fazla var mı, dahası da gelsin, demek olur. Buyruğun her iki anlama uygun gelmesi, istifhamın (soru sormanın) bir bakıma inkar anlamını da ihtiva etmesinden dolayıdır.

Bir görüşe göre cehennemin söz söylemesi diye bir şey söz konusu değildir. Bu sadece bir örneklendirmedir, yani onun halinden anlaşılabilecek olan söz söylemiş olsaydı, söyleyebileceği bu ifadede belirtilendir. Şairin şu beyitin-de olduğu gibi: "Havuz doldu ve: Bu kadarı bana yeter, dedi. Ağır ol, yavaş ol sen içimi yeterince doldurdun.

Bu Müücahid'in ve başkalarının yorumudur. Bende dolacak yer var mı ki, dolmuş bulunuyorum, demektir.

Yüce Allah'ın organları konuşturması gibi, bu sözü söylemek üzere cehennemi konuşturacaktır, diye de söylenmiştir. Bu, daha Önce el-Furkan Sûre-si'nde (25/17-19. âyetlerin tefsirinde) belirttiğimiz üzere daha doğrudur,

Müslim Ve Buhari'nin Sa/liflerinde ve Tirmizi'de, Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Cehenneme (cehennemlikler) atıldıkça cehennem: Daha var mı? diye sorar. Nihayet aziz olan Rabbîmiz ona ayağını koyar, bu sefer cehennemin bir kısmı diğerinin içine geçer, o da: Yeter yeter, izzetin hakkı için, keremin hakkı için (yeter), der. Cennette ise yüce Allah oraya (bir başka) mahlukat var edip onları cennetin artan bölümlerine yerleştirenceye kadar fazlalık kalmaya devam edecektir. ^[26] Müslim'in lafzı ile hadis bu şekildedir.

Ebu Hureyre yoluyla gelen bir diğer rivayette de şöyle denilmektedir: "...Cehenneme gelince, yüce Allah üzerine ayağını koyup kendisine: Yeter yeter, deyinceye kadar dolmaz. İşte o vakit cehennem dolar ve birbirine geçer. Yüce Allah yarattıklarından hiçbir kimseye zulmetmez. Cennete gelince, Allah onun

için başka yaratıklar var eder." [27]

İlim adamlarımız -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- şöyle demişlerdir: Burada "kadem (ayak)"ın anlamı yüce Allah'ın cehennem ateşine gitmek üzere takdim ettiği (Önden gönderdiği) bir topluluktur. Yüce Allah ezeli İlminde onların cehennemliklerden olduğunu da biliyordu. "Ricl (ayak)" da bu anlamdadır. Bu da insan olsun, başkalarından olsun çok sayıda kimse demektir. Mesela: "Bir insan kalabalığı ve bir çekirge kalabalığı gördüm" denilir. Şair de şöyle demiştir: "İnsanlardan bir topluluk uğradı bize ve onlara da katıldı,

Yemenlilerden birçok grublar.

Lahm'dan Utul ve Himyer'den kabileler,

Nizar'm iki oğlu aleyhine düşmanlıkla toplandılar."

Bu manayı İbn Mesud'dan gelen -şöyle dediğine dair- rivayet açıklamaktadır: Cehennemde ne kadar barınak, zincir, tokmak ve tabut varsa mutlaka onun üzerinde sahibinin adı da yazılıdır. Cehennem bekçilerinden herbir kişi isim ve niteliği ile tanıyıp biidiği (azaplandıracağı) adamını bekler. Onların her birisi (azaplandırmakla) emrolunduğu ve beklediği kişij eri tamamıyla alıp onlardan geriye hiçbir kimse kalmayınca bekçiler: Yeter, yeter bu kadarı bize yeter, bu kadarı bize yeter, yani yetindik, yetindik, derler. İşte o vakit cehennem, içinde bulunan kimselerin üzerine çekilir ve kapanır. Çünkü geriye gelmesi beklenecek kimse kalmamış olacaktır.

İşte gelmesi beklenen bu topluluk hakkında "ricl (topluluk; tercümede: ayak)" ve "kadem (önden gönderilenler)" tabiri kullanılmıştır. Yine bu yorumun lehine aynı hadiste yer alan Hz. Peygamberin: "Yüce Allah orası için yeni yaratıklar var edip cennetin artan yerine onları iskan edinceye kadar cennette bir fazlalık kalmaya devam edecektir" sözleri tanıklık etmektedir, Biz bu hususa dair daha geniş açıklamalar ve gerekli tafsilatı "el-Kitabu'l-Esna" adlı eserimizin "el-esma ve's-sıfat (yüce Allah'ın isimleri ve sıfatları)" bölümünde genişçe açıklamış bulunuyoruz. Yüce Allah'a hamdolsun.

en-Nadr b. Şumeyl de Peygamber (sav)'ın: "Cebbar (olan Allah) oraya kademini (ayağını) koyuncaya kadar" buyruğunu ilminde cehennemliklerden olduğu ezelden sabit olmuş kimseler, diye açıklamıştır.

"Cennet İse takva sahihlerine uzak olmayıp yakınlaştınlmış olacaktır."

Yani onlara yakınlaştıracaktır. Bunun dünyada iken cennete girmeden önce sözkonusu olduğu söylenmiştir. Yani onlara günahlardan uzak durun, denildiğinde cennet kalblerine yakınlaştımlmıştır.

Cennete girdikten sonra orada kalacakları yerler kendilerine yakınlaştırıl-mış olacak ve uzak düşmeyecektir, diye de açıklanmıştır, "Uzak olmayıp" ifadesi ise

onlardan uzak düşmeyecektir, demek olup bu ifade tekid için getirilmiştir.

"İşte bu... vaadolunageldiğİnlzdlr." Yani onlara: Dünyada iken rasûller aracılığı ile size vaadolunan mükafat budur denilecektir.

"Vaadolunduğumuz" anlamındaki: lafzı genel olarak muhatab kipi şeklinde "te" ile okunmuştur. İbn Kesir ise haber olarak "ye" ile ("vaado-lunduklan" anlamında) dîye okumuştur. Çünkü bu buyruk, takva sahiplerinin sözkonusu edilmesinden sonra gelmektedir.

"Dönen ve koruyan herkes için" buyruğuna gelince, "evvab: dönen" günahlardan yüce Allah'a dönen, sonra dönüp tekrar günah İşleyen, sonra tekrar dönen kimse demektir. ed-Dahhak ve başkaları böyle açıklamıştır. İbn Ab-bas ve Ata ise şöyle demişlerdir: "Evvabt dönen" teşbih eden dernektir. Yüce Allah'ın: "Ey dağlar, siz de onunla teşbih edin." (Sebe, 34/10) buyruğunda olduğu gibi.

el-Hakem b. Uteybe de: Evvab, tenhada yalnız kaldığında yüce Allah'ı zikreden kimse demektir. eş-Şa'bi ve Mücahid: Tenhada iken günahlarını hatırlayıp onlardan dolayı Allah'tan mağfiret dileyen kimsedir. İbn Mesud'un görüşü de budur. Ubeyd b. Umeyr de şöyle demiştir: Bu oturup kalktığı her mecliste mutlaka yüce Allah'tan mağfiret dileyen kimse demektir. Yine ondan şöyle dediği 'Zikredilmiştir: Biz "evvab: dönen"ın meclisinden kalktığında "Subhanallahi ve bi hamdi-hi (Allah'ı eksiklikten tenzih eder ve O'na hamdederim.) Allah'ım, ben bu meclisimde işlediklerimden ötürü Senden mağfiret dilerim" deyip, buna devam eden kimsedir, diye kendi aramızda konuşurduk.

Hadis-i şerifte de şöyle denilmiştir: "Kim meclisinden kalktığı vakit Allah'ım, Seni hamdinle eksikliklerden tenzih ederim. Senden başka hiçbir ilah yoktur. Senden mağfiret diler ve Sana tevbe ederim" diyecek olursa, Allah ona o mecliste işlediği günahları bağışlar. [\[28\]](#) Peygamber (sav) da böyle derdi.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Ben: "Senden mağfiret diler ve Senden tevbe etmeyi dilerim" demeyi severim, fakat gerçek anlamıyla olmadıkça "ve Sana tevbe ederim" demekten hoşlanmam.

Derim ki: Bu bir istihsandır, ancak hadise uymak daha uygundur.

Ebu Bekir el-Verrak dedi ki: O (evvab: dönen) bolluk ve rahatlık zamanında da, darlık ve sıkıntı zamanlarında da Allah'a tevekkül eden kimsedir. el-Kasım: Allah'tan başkası ile (kalbini) uğraştırmayan kimsedir, demiştir,

"Hafız: koruyan" buyruğu hakkında İbn Abbas: Günahlarını onlardan vaz-geçinceye kadar hıfzeden (belleyen) kimse demektir. Katade de: Yüce Allah'ın kendisine havale ettiği hak ve nimetleri İle ona emanet bıraktığı şeyleri koruyan kimse demektir. Yine İbn Abbas'tan: Bu Allah'ın emrini koruyan demektir,

dediği rivayet edilmiştir. Mücahid dedi ki: Bu itiraf ile yüce Allah'ın hakkını, şükür ile de nimetlerini koruyan kimse demektir.

ed-Dahhak dedi ki: Yüce Allah'ın vasiyetini (emrini) kabul etmekle koruyan, muhafaza eden kimse demektir. Mekhul, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim günün başlangıcında dört rekât kılmayı muhafaza ederse (devam ederse) o kimse koruyup dönen bir kalbe sahib (evvabbun hafız) kimsedir." Bunu el-Maverdi zikretmiştir. [29] kaynakta tespit edemediğini de belirtmektedir

"Rahman'dan tenhada iken korkup... herkes için" buyruğundaki:

" Herkes* buyruğu: " Dönen ve koruyan herkes için" buyruğundan bedel olarak cer mahatlinde yahut; " Dönen"in sıfatı konumundadır. İstinaf (yeni cümle başı) olarak reP mahallinde olması da mümkündür. Haberi şartın cevabının hafzedildiği takdiri ile "oraya... girin" buyruğudur. İfadenin takdiri de: Onlara: "Oraya..., girin" denilir şeklindedir.

Tenhada iken korkmak (haşyet)" ise yüce Allah'ı görmediği halde O'ndan korkmak demektir. ed-Dahhak ve es-Süddî: Kimsenin kendisini görmediği yalnızlık zamanında... demektir, diye açıklamışlardır. el-Hasen de: Perdesini indirip kapısını kapattığı vakit... anlamındadır.

"Dönen bîr kalbe sahib olan herkes" itaate yönelen bir kalbe... ihlas sahibi bir kalbe... diye de açıklanmıştır. Ebu Bekr el-Verrak dedi ki: Munib (Allah'a dönen)in alameti yüce Allah'ın saygı duyulması gereken haklarını bilen, O'nu veli edinen, celal ve azameti karşısında mütevazî olan ve nefsinin hevasını terkeden kimse olmaktır.

Dönen kalb (el-kalbu'l-munib)'in selim kalb olması ihtimali de vardır. Nitekim yüce Allah önceden de geçtiği üzere: "Allah'a salim kalb ile gelmiş olanlar müstesna." (eş-Şuara, 26/89) diye buyurmuştur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Oraya... girin" yani bu niteliklere sahib olan kimselere: "Oraya selamet ile" azaptan yana esenlik içerisinde "girin. İşte bu ebedilik günüdür." denilecektir. Allah'tan ve melekler tarafından onlara verilecek bir selam ile girin diye açıklandığı gibi nimetlerin son bulmasından yana esenlik içerisinde,, diye de açıklanmıştır. İfadelerin baş tarafında: " Korkup... kimse" denilmiş (ve fiil tekil şahıs için) olmakla birlikte burada "oraya... girin" diye buyurması; "Kimse" lafzının çoğul (herkes) anlamında da kullanılmasından dolayıdır.

"Orada onlara diledikleri herşey var." Canlarının çektiği ve gözlerinin zevk aldığı herşey.

"Yanımızda fazlası da var." Hatırlarına getirmediikleri türlü nimetler...

Enes ve Cabir dedi ki: "Fazlası" şanı yüce Allah'ın -bir keyfiyet söz konusu

olmaksızın- yüzüne bakmaktır. Yüce Allah'ın: "İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır." (Yunus, 10/26) buyruğu hakkında "buradaki "fazlasından kasıt yüce Allah'ın kerim vechine bakmaktır" dediği Peygamber (sav)'a kadar ulaşan merfu haberler halinde bize ulaşmıştır.

İbnu'l-Mübarek ve Yahya b. Sellam da şöyle demişlerdir: Bize el-Mesudî, el-Minhal b. Amr'dan, o Ebu Ubeyde b. Abdullah b. Utbe'den, o İbn Me-sud'dan dedi ki: Cuma gününe gitmek için elinizi çabuk tutunuz. Çünkü şam yüce ve mübarek Allah her cuma günü cennet ehline beyaz kâfurdan bir tepe üzerinde (oldukları halde) görünür. Onlar da ona yakınlık derecelerine göre yerlerini alırlar, İbnu'l-Mubarek dedi ki: Dünyada iken cumaya gitmekte ellerini çabuk tuttukları oranda (yakınlaşacaklardır). Yahya b. Sellam da dedi ki: Dünyaya cumaya gitmekte ellerini çabuk tuttukları için (yakın olacaklardır), demiştir. Aynca şunu da ilave etmektedir: "Yüce Allah bundan önce görmedikleri şekilde onlara ikramlar yaratır, var eder." [30] Yahya dedi ki: Ben el-Mesudî'den başkasının buna yüce Allah'ın: "Yanımızda fazlası da var" buyruğunu eklediklerini de duydum.

Derim ki: Hadisteki: "Bir tepe üstünde" ifadesi ile kastettiği cennet ehlidir. Yani onlar bir tepe üstünde olacaklardır. Nitekim el-Hasen'ın mürsel rivayetinde de böyledir. Buna göre o dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu kî: "Her cuma günü kâfurdan bir tepe üzerinde cennetlikler Rabblerine bakacaklardır."

Biz bu hadisi et-Tezkire adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. [31]

Buradaki "fazlasından kastın, onlara eş olarak verilecek el-hûru'l-în olduğu da söylenmiştir. Bunu Ebu Said el-Hudrî merfû olarak rivayet etmiştir [32]

36. Biz bunlardan önce kendilerinden daha çetin güce sahip nice nesiller helak ettik. Yeri delik deşik etmişlerdi. Kaçıp sığınacak yer buldular mı?

37. Muhakkak ki bunda kalbi olan veya kendisi şahit olarak dikkatle kulak veren kimse için elbette öğüt vardır.

38. Andolsun göklerle yeri ve aralarında olanları Biz altı günde yarattık. Bize bir yorgunluk da dokunmadı.

"Biz bunlardan önce kendilerinden daha çetin güce sahip nice nesiller helak ettik." Yani ey Muhammed, senin kavminden Önce onlardan daha çetin güce ve yakalayışa sahip nice toplumlar helak etmiş bulunuyoruz.

"Yeri delik deşik etmişlerdi." Kurtulmak arzusu ile orada yol almışlardı. Ülkelerde çeşitli eserler bırakmışlardı, diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı İbn

Abbas yapmıştır. Mücahid dedi ki: Yeryüzünde yol teptiler ve dolaştılar, en-Nadr b. Şumeyl: Dolanıp durdular, diye; Katade de çokça dolaştılar, diye açıklamıştır. el-Müerric: Uzaklaşıp durdular diye açıklamıştır. İmruu'l-Kays'ın şu beyiti de bu anlamdadır:

"Ben pek uzak yerlerde dolaşıp durdum ve sonunda Geri dönmeyi ganimet bildim."

Şöyle de açıklanmıştır: Bunlar ticaret yapmak amacıyla ülkelerin en uzak yerlerini dolaştılar. Acaba ölümden bir kurtuluş bulabildiler mi? Her tarafı ölümden kurtulmak için bir sığınak bulmak maksadıyla dolaştılar, diye de açıklanmıştır. el-Haris b. Hillize dedi ki:

"Ölümden korktuklarından her taraû dolaştılar Ve yeryüzünde gidilecek her yere gittiler."

Delik deşik etmişlerdi" anlamındaki buyruğu el-Hasen ve Ebu'j-Aliye "kaf" harfi üstün ve şeddesi z olmak üzere: diye okumuşlardır.

" Delmek ve bir şeyin içine girmek" demektir. Bunun dağdaki yol demek olduğu da söylenmiştir bu demektir. Bu açıklamalar İbnu's-Sıkkit'ten nakledilmiştir.

" Duvarı oydu, deldi" demektir. Bu delisin ismi: diye gelir, çoğulu şeklindedir.

Yani bunlar ülkeleri delip geçtiler (aşıp gittiler) ve onun dağlarındaki yollarında yol aldılar.

Demirin oyup deldiği şeyde etki bıraktığı gibi, orada da etki bıraktılar, diye de açıklanmıştır.

es-Sülemi ile Yahya b. Yamer bu kelimeyi tehdit anlamında emir olarak "kaf" harfini kesreli ve şeddeli: " Haydi yeri delik deşik edin!" diye okumuşlardır. Yani yeri dolaşıp durun ve orada gezin, bakın bakalım ölümden "kaçıp sığınacak bir yer buldular mı?" [\[33\]](#) Bu açıklamayı es-Salebi nakle tmiştir.

el-Kuşeyrî'nin naklettiğine göre şeddesiz "kâP harfi kesreii olarak: okuyuşu da vardır ki, orada -bineklerinin tabanları aşınıp incelineye kadar- çokça yol aldılar, demek olur. el-Cevheri dedi ki: Esre ile: " Derenin tabanları inceldi" denilir, " Adamın devesinin tabanları inceldi."; "Ayakkabının tabanı parçalandı" demektir.

" Kaçıp, sığınacak yer" lafzı:

"o şeyden yana kaydı, meyletti, eder, meyletmek" fiilinin mastarıdır. Mesela: "Ondan kurtuluş, ondan kaçacak yer, kaçış yoktur" denilir. "Kaçıp kurtulmak" da onun gibidir. Dost bilinen kuvvetlere; "Düşmandan yana çekildiler" denilir. Düşman hakkında da: " Yenildiler, bozguna uğradılar" denilir.

"Muhakkak ki bunda kalbi" onunla düşünecek bir akı "olan... için elbette öğüt vardır." Bu sûrede sözünü ettiğimiz hususlarda bir hatırlatma ve bir öğüt

bulunmaktadır. Burada akıl kastedilerek kalb zikredilmiştir, çünkü aklın yeri orasıdır. Bu anlamdaki açıklamayı Mücahid ve başkaları yapmıştır.

Hayatta olan ve hakkı batıldan ayırdedebilecek bir ruhi gücü bulunan kimseler için (öğüt vardır), diye de açıklanmıştır. Bu durumda yaşayan nefis, kalb diye ifade edilmiştir. Çünkü bu nefsin yeri ve hayat kaynağı orasıdır. Nite-ki'm İmruu'l-Kays şöyle demiştir;

"Senin sevgin beni öldürüyor diye ve sen bu kalbe

Her ne emredersen, yapıyor olması mı seni aldanışa sürükledi?"

Kur'ân-ı Kerim'de de yüce Aliah şöyle buyurmaktadır: "Ta ki hayatta olan kimseleri korkutup uyarsın..." (Yasin, 36/70) Yahya b. Muaz dedi ki: İki türlü (insan) kalb(i) vardır: Birisi dünya meşgaleleri ile dolup taşmaktadır. Öyle ki ahiret ile ilgili herhangi bir durum hatıra gelecek olursa ne yapacağını bilemez. Bir başka kalb ise ahiretin korkulu halleri ile dolup taşmaktadır. Öyle ki dünya işlerinden herhangi birisi karşısına çıkacak olursa, kalbi ahiretle meşgul olup gittiğinden dolayı ne yapacağını bilemez.

"Veya kendisi" yani kalbi "şahid olarak dikkatle kulak veren" yani Kur'ân'ı dinleyen "kimse için elbette öğüt vardır."

Araplar: "Bana kulak ver, beni dinle" derler. Dinlemenin keyfiyeti ve bunun sağladığı sonuçlar ile ilgili açıklamalar daha önce Ta-Ha Sûresi'nde (20/13-âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Kendisi şahit olarak" buyruğunu ez-Zeccac: Kalbi dinlediği şeylere kulak kesilen, diye açıklamıştır. Süfyan ise: Kendisi orada bulunuyorken kalbi gaib olmayan demektir, diye açıklamıştır.

ÂyeC-i kerimenin kitap ehli hakkında olduğu da söylenmiştir ki, bu görüş Mücahid ve Katade'nindir. el-Hasen de: Bu buyruk özellikle yahudilerle hristiyanlar hakkındadır; Muhammed b. Ka'b ve Ebu Salih de: Bu buyruk özel olarak Kur'ân ehli hakkındadır, demişlerdir.

"Andolsun göklerle yeri ve aralarında olanları Biz altı günde yarattık. Bize bir yorgunluk da dokunmadı" buyruğu ile ilgili açıklamalar daha önceden el-Araf Sûresi'nde (7/54. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde (mesela Fussilet, 41/9-12. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Yorgunluk ve bitkinlik" demektir. Bu kökten olmak üzere: "Yoruldu, bitkin düştü, yorulur, bitkin düşer, yorulmak, bitkin düşmek" denilebildiği gibi, pek güçlü olmayan bir kullanım olarak da denilir. "Onu ben yordum, bitkin düşürdüm" demektir.

Katade ve el-Kelbi dediler ki; Bu âyet-i kerime Medine yahudileri hakkında inmiştir. Onlar yüce Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yarattığını, bu altı günün

başının pazar, sonuncusunun da cuma günü olduğunu, cumartesi günü de dinlenmeye çekildiğini iddia etmişler ve böylelikle (yahudiler) bu günü dinlenmeye ayırmışlardır. Yüce Allah bu hususta onları yalanlamaktadır. [34]

39- Söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de, batışından önce de Rabbîni hamd ile teşbih et.

40, Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O'nu teşbih et
Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- Kâfirlerin Söylediklerine Sabır:

"Söylediklerine sabret" buyruğu Peygamber (sav)'a bir hitaptır. Müşriklerin söylediklerine karşı sabretmesini emretmektedir. Yani onların bu yaptıklarından ötürü sen kendini sıkıntıya sokma!

Bu âyet-i kerime savaş emrinden önce indiğinden nesh olmuş bir âyettir. Bunun Peygamber (sav) ve ümmeti için (hükmü) sabit olduğu da söylenmiştir. Yahudilerin: Allah cumartesi günü dinlendi, şeklindeki sözlerine sabret, demek olduğu da söylenmiştir, [35]

2- Beş Vakit Namaz ile Güneşin Doğuşundan ve Batışından Önce Allah'ı Teşbih Etmek ve Namaz Kılmak:

Yüce Allah'ın: "Güneşin doğmasından önce de, batışından Önce de Rabbini hamd ile teşbih et" buyruğu ile beş vakit namazı kastettiği söylenmiştir.

Ebu Salih dedi ki: Güneşin doğuşundan Önce sabah namazı, batışından önce de ikinci namazını kıl (demektir). Bunu Cerir b. Abdullah (Peygamber -sav-e ulaşan) merfu bir sened ile de rivayet ederek şöyle demiştir: Peygamber (sav)'ın huzurunda oturuyor idik. Derken ondördünde aya baktı ve şöyle buyurdu: "Sizler şu ayı gördüğünüz gibi, -onu görmek için birbirinize sıkıntı vermeye gerek duymadığımız gibi- Rabbini göreceksiniz. Bundan dolayı eğer güneşin doğuşundan ve batışından önce birer namazı geçirmemek -bunlarla ikinci ve sabah namazını kastetmektedir- imkanınız varsa (bunla-n geçirmeden vaktinde kılınız). Sonra Cerir: "Güneşin doğmasından önce de, batışından önce de Rabbini hamd ile teşbih et" (Ta-Ha, 20/130) âyetini okudu. [36] Hadis Buhari ve Müslim tarafından rivayet edilmiş olup İfâz Müslim'e aittir.

İbn Abbas dedi ki: "Batışından önce" buyruğu İle kasıt öğle ve ikinci

namazlarıdır. "Gecenin bir kısmında... da onu teşbih et" buyruğu ile de akşam ve yatsı namazlarını kastetmektedir.

Bu buyruklarla, yüce Allah'ın güneşin doğuşundan ve batışından önce sözlü olarak eksikliklerden tenzih edilmek üzere teşbih edilmesinin kastedildiği de söylenmiştir. Bu açıklamayı Ata el-Horasanî ve Ebu't-Ahvas yapmıştır.

Kimi ilim adamı da yüce Allah'ın: "Güneşin doğmasından önce de" buyruğu sabah namazının iki rekati "batışından önce de" buyruğu da akşamdan önceki iki rekati anlatmaktadır. Süname b. Abdullah b. Enes de şöyle demiştir: Muhammed (sav)'tn ashabından özlü akıl sahihleri akşam namazından önce iki rekât kılarlardı. Müslim'in, Sahih'inöe Enes b. Malîk'ten şöyle dediği kaydedilmektedir: Biz Medine'de iken müezzin akşam namazının ezanım okudu mu (ashab) hemen mescid direklerinin arkasına koşuşur ve İki rekât kılıverirlerdi. Öyle ki yabancı bir adam mescide girer, akşam namazının -bu iki rekati kılanların çokluğu dolayısıyla- kılınıp bitirilmiş olduğunu zannederdi, [37] Katade de şöyle demiştir: Ben Enes ile Ebu Berze el-Eslemi'den başka bu iki rekati kılan herhangi bir kimseye yetişmedim. [38]

3- Geceleyin ve Secdelerin Arkasında Allah'ın Teşbih Edilmesi:

"Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardlarında da O'nu teşbih et" buyruğu ile ilgili dört görüş vardır;

1- Bu yüce Allah'ın geceleyin teşbih edilmesi dernektir. Bu açıklamayı Ebu'l-Ahvas yapmıştır.

2- Bu gecenin tümünde (herhangi bir zamanda) kılınan gece namazıdır. Bu açıklama Mücahid'e aittir.

3- Sabah namazının iki rekatidir. Bu açıklamayı da İbn Abbas yapmıştır.

4- Bu yatsı namazıdır. Bu açıklamayı da İbn Zeyd yapmıştır, İbnu'l-Arabi dedi ki: Bu geceleyin teşbih getirmektir, diyenlerin kanaatlerini şu sahih rivayet desteklemektedir: "Kim geceleyin uyanıp da: Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur, Mülk yalnız O'nundur, hamd yalnız O'nadır, O herşeye güç yetirendir. Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Hamd Allah'a aittir. Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, Allah en büyüktür. O pek yüce ve pek büyük Allah ile olmadıkça hiçbir şeye güç ve takat yetirilemez" derse.,. [39]

Bunun gece namazı olduğunu söyleyenlere gelince, namazda Allah'ın teşbihi dolayısıyla ona "teşbih" adı verilebilir. Kuşluk namazına "subhatu'd-du-ha" denilmesi de bundan dolayıdır. Bunun sabah ya da yatsı namazı olduğunu

söyleyenlerin böyle demelerinin sebebi, bunların ikisinin de gece kılınan namaz oluşlarından dolayıdır. Yatsı namazı olması bu görüşlerin en açık ve anlaşılır olanıdır. [\[40\]](#)

4- (Farz) Namazlardan Sonra Namaz Kılmak:

"Ve secdelerin ardında da O'nu teşbih et" buyruğu hakkında Ömer, Ali, Ebu Hureyre, el-Hasen b. Ali, Hasan-ı Basrî, en-Nehaî, eş-Şa'bi, el-Evzat ve ez-Zührî şöyle demişlerdir: "Secdelerin ardı" akşam namazından sonraki iki rekattir. "Yıldızların kaybolması" ise sabah namazının farzından önceki iki rekattir. Ayrıca bunu el-Avfî, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. İbn Ab-bas bunu merfu bir rivayet olarak da zikredip şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Akşam namazından sonra iki rekat (secdelerin ardı)dır." Bunu es-Salebi zikretmiştir. [\[41\]](#)

el-Maverdî'nin rivayetinin lafzı ise şöyledir: İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir gece Peygamber (sav)'m yanında kaldım. Sabah namazından önce iki rekat namaz kıldı, sonra namaza çıkarak şöyle buyurdu: "Ey İbn Abbas! Sabah namazından önce iki rekat kılmak "yıldızların kaybolması" dır. Akşam namazından sonra iki rekat de "secdelerin ardı"dır. " [\[42\]](#)

Enes dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Her kim akşam namazından sonra ve konuşmadan önce iki rekat namaz kılacak olursa, onun bu namazı "İlliyyin"de yazılır." [\[43\]](#) Enes dedi ki; Birinci rekatte "kul ya eyyuhe'l kâfinin (Kâfinin suresi)"u, ikincisinde de "kul huvallahu ehad (ihias suresi)"ni okudu.

Mukatil dedi ki: (Akşamın farzından sonra kılınan) bu namazın vakti, güneşin batımından sonraki kırmızı şafakın kaybolmadığı sürece devam eder. Yine İbn Abbas'tan bundan kastın vitir namazı olduğu rivayeti de gelmiştir. İbn Zeyd dedi ki: "Secdelerin ardı" farz namazlardan sonraki nafile namazlardır. Yani her farzdan sonra kılınan iki rekattir.

en-Nehhas dedi ki; İfadenin zahiri buna delalet etmekle birlikte, uyulmaya daha layık olan çoğunluktur. Bu, Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan sahih olarak da gelmiştir. Ebu'l-Ahvas dedi ki: Bundan maksat, secdelerin arkalarında teşbih getirmektir, İbnu'l-Arabi dedi ki: Aklen (kıyasa göre) daha kuvvetli görülen de budur. Sahih hadiste belirtildiğine göre ise Peygamber (sav) farz namazın akabinde:

"Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O bir ve tektir. O'nun ortağı yoktur, mülk yalnız O'nundur. Hamd yalnız O'nadır. O herşeye güç yetirendir. Allah'ım, Senin verdiğini engelleyecek olamaz. Senin alıkoyduğunu da kimse veremez. Varlık

sahibi bir kimsenin varlığının Sana karşı herhangi bir faydası olamaz, diye dua ederdi." [44] Bunun (yani nafile namazların) farz namazlarla nesholdûğu da söylenmiştir. Hiçbir kimseye beş vakit farzın dışında kılmakla yükümlü olduğu namaz yoktur. Bunu cemaat nakletmiş bulunmaktadır.

5- Secdelerin Ardları:

"Secdelerin ardları" anlamındaki lafzı Nafi, İbn Kesir ve Hamza hemzesi esreli olarak; "Secdelerin geri dönmesi" diye okumuşlardır. Bu da geri dönüp giden bir şeyi anlatmak üzere kullanılan: " O şey geri dönüp gitti, geri dönüp gitmek"den mastardır.

Diğerleri ise: " Ard, arda"nın çoğulu olarak hemzeyi üstün okumuşlardır. Ali ve İbn Abbas'ın kıraati de bu şekildedir. Bu lufzın bir örneği de: " Kazık" lafzının çoğulunun diye gelmesidir. Yahut bu: "Ard, arda" söyleyişinin çoğulu olup bu durumda: "Kilit" lafzının çoğulunu diye gelmesine benzer.

Araplar bu lafzı: " gana namazın ardında, namazın ardlarıdan geldim" gibi kullanımlarda zarf olarak da kullanmışlardır.

et-Tur Sûresi'nin sonunda "Yıldızların kaybolması vaktinde" (et-Tur, 52/49) şeklinde kesreli ve mastar olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur, Bu ise ikinci fecrin doğması ile birlikte yıldızların ışıklarının gitmesi demektir. İkinci fecir, gece karanlığını yarıp çıkan beyazlık ve aydınlık demektir. [45]

41. Nida edenin yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver.

42. Hak olan ılığı işitecekleri gün; işte o, çıkış günüdür.

43. Muhakkak ki diriltlenler de Biziz, öldürenler de Biziz. Dönüş de yalnız Bizdir.

44. O günde yer üzerlerinden yarılr, hızbca çıkarlar. Bu, bizim için kolay olan bir toplamadır.

45. Neler söylemekte olduklarını Biz en iyi bileniz. Sen üzerlerinde bir zorlayıcı değilsin. Şimdi sen Benim tehdidimden korkanlara Kuran ile öğüt ver.

"Nida edenin yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver" buyruğun-daki "kulak verme'nin mefulü (yani neye kulak verileceği) hazfedilmiştir. O nidayı yahutta o sesi işit ya da o sayhayı -ki bu da kıyamet ılığıdır- işit, demektir. Bundan kasıt ikinci defa Sur'a üfürölmesidir. Nida edecek olan da Cibril'dir, İsrail olduğu da söylenmiştir.

ez-Zemahserî dedi ki: İsrail'in Sur'a lifleyeceği, Cebrail'in de nida edeceği

söylenmiştir. Cebrail mahşer için nida ederek şöyle diyecektir: Haydi hesaba geliniz. Bu açıklamaya göre nida mahşerde gerçekleşecektir.

Kâfirlerin yakın bir yerden: Vay halimize ve (yetiş ey) ölüm! diye seslenecekleri zaman seslerine kulak ver, diye de açıklanmıştır. Yani o gün herkes bu sözlerini işitecek ve kimse bu sözün erişemeyeceği kadar uzak bir yerde olmayacaktır.

İkrime dedi ki: Rahmanın münadisi adeta onların kulaklarına seslenir gibi, seslenecektir,

"Yakın yer"ın Beytu'l-Makdis'teki kaya olduğu söylenmiştir. Bu kayanın yeryüzünün ortas: olduğu ve yeryüzünde semaya (diğer yerlere göre) on iki mil daha yakın olduğu söylenmektedir. Kab ise onsekiz mil demiştir. Birincisini el-Kuşeyrî ve ez-Zemahşerî, ikincisini de el-Maverdî zikretmiştir.

Cebrail ya da İsrail bu kaya üzerinde duracak ve mahşer için nida edecektir: Ey çürümüş kemikler, paramparça olmuş eklemler, un ufak olmuş kemikler, yok ölmüş kefenler, boş kalbler, çürümüş bedenler, akmış gözler! Alemlerin Rabbİnin huzuruna arz olunmak üzere kalkın!

Katade dedi ki: Bu münadi Sur'a üföreceğ olan İsrail'dir.

"Hak olan çığığı" diriliş çığığını "işitecekleri gün, iste o çıkış" hesab için toplanış "günüdür."

"İşte o çıkış günüdür" kabirlerinden çıkış günüdür, demektir. "Muhakkak ki diriltlenler de Biziz, Öldürenler de Biziz." Hayatta olanları öldürür, ölüleri diriltiriz. Burada yüce Allah bu gerçeğı tesbit etmektedir.

"O gün yer üzerlerinde yarı" Sui'a üföreceğ olan ve nidada bulunacak olana Beytu'l-Makdis'e doğru "hızlıca çıkarlar. Bu Bizim için kolay olan bir toplamada-.* Zorluğu bulunmayan bir toplama (haşr)dır.

Kûfeliler: "yarılır" anlamındaki buyruğunu şeklinde birinci "te"yi hazf üzere Ve "şın" harfini şeddesiz okumuşlardır. Diğerleri ise bu "te"yi "şın"a idgam ederek (şeddeli) okumuşlardır.

İbn Muhaysm, İbn Kesir ve Yakub "nida eden" lafzını her iki halmde de aslına uygun olarak "ye" harfini isbat ile okumuşlardır. Nafî ve Ebu Amr ise sadece vasi halinde "ye" harfini isbat etmiştir. Diğerleri ise her iki halde hazfetmişlerdir. Derini ki; Sünnet-i seniyye bu âyet-i kerimeyi daha bir açıklamış bulunmaktadır. Tirmizi'nin, Muaviye b. Hayde'den, onun Peygamber (sav)'dan diye zikrettiğı hadisinde şöyle demektedir: Ve (Peygamber) eliyle Şam'a doğru işaret ederek şöyle buyurdu: "İşte buradan buraya kadar sizler binekler üzerinde ve (kiminiz) bineksiz olarak yüzleriniz üzerinde çekilerek kıyamet gününde hasredileceksiniz. Ağızlarınız üzerinde onları tıkayan örtüler bulunacaktır. Sizinle yetmiş ümmet olacak ve siz onların en hayırlıları, Allah nez-dinde en değerlileri olacaksınız.

Sizden herhangi birisi hakkında ilk konuşacak azası da onun baldırı olacaktır."

Bir diğer rivayette de: "Baldın ve eli olacaktır" denilmektedir. [46]

Ali b. Mabed Ebu Hureyre'den, o Peygamber (sav)'dan diye zikrettiği bir hadiste şunları söylemektedir: Sonra -yüce Allah- israfil'e şüyic diyecek: "öldükten sonra diriliş nefhastm üfle. O da üfleyecek, ruhlar gök ile yer arasını doldurmuş anlar misali çıkacak. Yüce Allah şöyle buyuracak: İzzetim ve celalim hakkı için, herbir ruh ait olduğu cesede geri dönsün. Bunun üzerine ruhlar yerde cesetlere doğru girecek. Sonra ruhlar burun deliklerinden girecek ve vücudun diğer yerlerine sirayet edecek, tıpkı zehirli bir hayvan tarafından sokulmuş bir kimsenin bedeninde zehirin yürümesi gibi. Sonra yer üzerinizden yanlacak, üzerinden yerin varılacağı ilk kişi ben olacağım. Yerden hepiniz otuzüç yaşında gençler olarak çıkacaksınız. O gün konuşulacak dil Süryanice olacaktır" deyip, hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir. [47]

Biz bütün bunları ve başkalarını "et-Tezkire" adlı eserimizde eksiksiz bir şekilde kaydetmiş bulunuyoruz. Yüce Allah'a hamdolsun.

"Neler söylemekte olduklarını" seni yalanlamaları ve sana dil uzatıp hakaret etmeleri kabilinden neler söylediklerini "Biz en ryi bileniz. Senüzerlerinde bir zorlayıcı değilsin." İslâm'a girmeleri için onları mecbur edecek şekilde onlar üzerinde bir otorite sahibi değilsin. Buna göre âyet nes-holmuştur.

"Zorlayıcı (cebbar)"; " Zorlayıcıhk, musallat olmak"dan gelmektedir. Zira " Cebreden" anlamında "cebbar" denilmez. Tıpkı: " Çıkaran" anlamında "harrac" denilmeyeceği gibi. Bunu el-Kuşey-rî nakletmiştir.

en-Nehhas dedi ki: "Cebbar: zorlayıcının sen onları mecbur eden, zorlayan değilsin anlamında olduğu söylenmiş ise de, bu yanlıştır. Çünkü: vezninden "fe'al" vezninde kelime yapılmaz,

es-Salebi ise şunu nakletmektedir: Saleb dedi ki: "Fe'al" vezninde "muf il" anlamında gelmiş bazı kelimeler vardır. Bunlar ise şazdır. "Cebbar" "mücbir" anlamında "derrak" lafzı "müdrik: yetişen"; "serra" lafzı "musri': çabuk olan, süratli olan" anlamında "bekka" lafzı "mubki: ağlatan" anlamında "adda" lafzı "mu'di" koşan anlamında kullanılmıştır,

Yüce Allah'ın: "Ve ben sizi doğru yoldan başkasına da iletmiyorum." (el-Mumin, 40/29) buyruğu şeklinde -son kelimedeki- "şın" harfi şeddeli olarak "murşid" anlamında okunmuştur ki; bu da Musa'dır, Allah olduğu da söylenmiştir. Aynı şekilde; "O gemi denizde çalışan yoksullarındı." (el-Kehf, 18/79) anlamındaki buyruk şeklinde (son lafzın "sin" harfi şeddeli olarak) ve "yakalayıcılar" anlamında okunmuştur.

Ebu Hamid el-Harzencî dedi ki: Araplar: "Çok düşürücü kılıç" lafzını "

Düşürücü, yere yıkıcı" anlamında kullanırlar.

Buradaki "cebbar.- zorlayıcı" lafzının "musaytır: zorlayıcı" anlamında olduğu da söylenmiştir. el-Gaşiye Sûresi'nde olduğu gibi: "Sen üzerlerine musallat olan bir zorba değilsin." (el-Gaşiye, 88/21)

el-Ferra dedi ki: Ben Araplardan: "O işe onu zorladı" diyen kimseleri duydum. Buna göre "cebbar"ın kahretmek ve zorlamak anlamında kullanılması doğru bir kullanım olur.

"Cebbar"ın Arapların: "Ben onu o işe mecbur ettim, zorla-dım" ifadelerinden alındığı ve: " anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu Kinanelilerin bir söyleyişi olup diğeri ile birlikte iki ayrı söyleyiştirler.

el-Cevherî dedi ki: "Onu o işi yapmaya zorladım" demektir. Yine: "Onu cebriyeciliğe nisbet ettim" anlamındadır. Tıpkı bir kimseyi küfre nisbet ederken demek gibi.

"Şimdi sen Benim tehdidimden korkanlara Kur'an ile öğüt ver" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: (Ashab): Ey Allah'ın Rasûlü! Bizi korkutsan, dediler, Bunun üzerine yüce Allah'ın: "şimdi sen Benim tehdidimden korkanlara Kur'ân Ue öğüt ver" buyruğu indi. Yani Bana isyan eden kimseler için hazırlamış olduğum azab ile tehdit et. Buna göre "vaid" azab (ve tehdit) hakkında "va'd" de mükafat hakkında kullanılır. Şair de şöyle demiştir:

"Şüphesiz ki ben eğer onu tehdit eder yahut ona vaadde bulunursam,
Ona yaptığım tehdidi gerçekleştirmem fakat ona vaadimi gerçekleştiririm."

Katade de şöyle derdi: Allah'ım, senin vaidinden (tehdidinden) korkan ve mev'idini (mükafat vaadini) uman kimselerden kıl.

"Benim tehdidimden" anlamındaki buyruğu her iki halde (vasıl ve vakıf hallerinde) Yakub şeklinde "ye" ile okumuştur. Verş ise sadece vasi halinde "ye" ile okumuş, vakf halinde hazfetmiştir. Diğerleri ise her iki halde de "ye"yi hazfetmişlerdir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kaf Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. Yüce Allah'a hamdolsun. [48]

[1] Müslim, II, 595; Tirmizi, VI, 435

[2] Müslim, II, 607; Tirmizi, U, 415

[3] Müslim, I, 337; Müsned, V, 91, 105.

[4] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/299

[5] Buharı, IV, 1881; Müslim, IV, 2271-, Ebu Davud, IV, 236; Muvatta, I, 239;

Müsned, II, 322, 428, 499.

[6] Ebu Davud, IV, 123, 124; İbn Mace, II, 1307; Müsned, II, 212, 220, 221.

[7] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/300-306

[8] Müslim, I, 336; Darimi, I, 33H; İbn Mace, I, 268; Müsned, IV, 322 (Müslim'in dışındakilerden son cümle yok.)

[9] Buhari, IV, 1834; Ta beri, XXVI, 153.

[10] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/306-309

[11] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/310-

[12] İlk misradaki "ses" karşılığında kullanılan kelime, 'vesvese' ile aynı köktendir.

[13] Taberi, XXVI, 159; Muhammed b. Harun er-Rüyani, Müsnedu'r-Rayani, II, 286,

[14] Bazı bölümleriyle yakın manada olmak üzere; De/lemi, Firdevs, I, 105; Abdullah b. hammed, Tabakatu't-Muhaddisin bi Esbakan, II, 141, III, 253.

[15] Beyitte kanıt bu kelimedir. "Elçilerin en hayırlıları* anlamında: "huymr-rıslı" demeyip, "haym'r-rasul: en hayırlı elçi" demiş olmasının ayetlerdeki kullanımlar ile birlikte tefsiri yapılan ayetteki kullanımın uygunluğuna delil olarak göstermektedir.

[16] Beyhaki, Şuabu'l-İman, V, 392; Deylemi, Firdevs, IV, 54.

[17] Ebû Nuaym, Hilye, IV, 173; V, 57

[18] Beyhaki, Şuabtu'l-İman, V, 1H4, ravilerinden Osman h. Matar'ın "kuvvetli' olmadığı kaydıyla.

[19] Buhari, IV, 1616, V, 2387. .

[20] Hadisin kaynağını tespit edemedik. Merhum müfessirn tad'if ifadelerinden meçhul bir kaydettiğine dikkat edelim.

[21] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/311-318

[22] Ebu Nuaym, Hilye, III, 190.

[23] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/319-321

[24] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/322-325

[25] Buhari, III, 11B, IV, 1560; Müslim, III, 984, 985; Ebu Davud, II, 210, III, 125; Dara-kutni, III, 62; İbn Mace, II, 912, 981; Müsned, V, 201, 202

[26] Müslim, IV, 2188; Buhari, VI, 2689; Tirmizi, V, 390; Musned, III, 134, 234

- [27] Buhari, IV, 1836; Müslim, IV, 2187; Müsned, II, 314
- [28] İbn Hibhan, Safiik, II, 355; Hakim, Miistedrek, I, 674, 720; Tirmizi, V, 494; Müsned, II, 494.
- [29] Maverdi, Nüket, V, 354; yayma hazırlayan hadisın munkatı olduğuna dikkat çektikten sonra herhangi bir
- [30] İbııu'l-Mübarek, Zühd, s. 131; Abdullah b. Ahmed b. Hanhel, es-Sünne, I, 259; Tabe-rani, Kebir, IX, 238.
- [31] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/325-331
- [32] Yakın manada Abdullah (b. Mes'ud'dan): Mtinziri, Terğib, I, 289.
- [33] Son okuyuş olan emir kipine göre: Bakın bakalım ölümden kaçıp sığınacak yer bulacak mısınız, demek olur.
- [34] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/331-334
- [35] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/334-335
- [36] Müslim, I, 439; Buhari, I, 203, 209, IV, 1H36, VI, 2703; Tirmizi, IV, 687; Ebu Davud, IV, 233; İbn Mace, I, 63; Müsned, IV, 360, 365.
- [37] Müslim, I, 573; Darakutni, I, 267.
- [38] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/335-336
- [39] Buhari, I, 387; Timizi, V, 480; Ebu Davud, IV, 314; İbn Mace, II, 1276; Müsned, V
- [40] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/336-
- [41] Abdullah b. Adiyy, el-Kamilft Duafai'r-Rical, III, 148, aynı manada bazı farklarla.
- [42] Maverdi, Nüket, V, J57,
- [43] İbn Ebi Şeyhe, Musannaf, II, 16, (Mukhul'ün peygamberden diye mürsel olarak); Mun-ziri, Terğib, I, 228, (o da; Mekhulden... diyerek)
- [44] Müslim, I, 414, 415; Buhari, I, 289, V, 2332, VI, 2439, 2659; Tirmizi, II, 96; Sbu Da-....w ir «7- Müsned. IV. 97, 245...
- [45] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları:337-338
- [46] Hakim, Müstedrek, II, 477, 478, IV, 679; Müsned, IV, 446, V, 3, Nesai, es-Sünenu'l-Küb-ra, VI, 439.
- [47] İshak b Raheveyh, Müsned, I, 88
- [48] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/339-342

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

ZARİYAT SURESİ

1- Geceleyin az uyuyanlar:

2- Teheccüd Namazına Devam Edenlerin Başından Geçen Bazı Olaylar:

3- Şehirlerde Mağfiret Dileyenler:

4- Maldaki Hak:

5- Dilenen (Sail) ve Yoksul (Mahrum):

ZARİYAT SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

Herkese göre Mekke'de inmiştir, altmış âyettir.

1. Andolsun tozutup savuran (rüzgar)lara.
2. Ağır yük taşıyan (bulut)lara.
3. Kolaylıkla akanlara.
4. Emri paylaştıranlara ki;
5. Şüphesiz va'dolunduğunuz elbette doğrudur.
6. Ve şüphesiz ki din elbette gerçekleşecektir.

"Andolsun tozutup savuran (rüzgar)lara" buyruğu hakkında Ebu Bekr el-Enbarî dedi ki: Bize Abdullah b. Naciye anlattı, bize Yakub b. İbrahim anlattı. Bize Mekkîb. İbrahim, anlattı. Bize el-Cuayd b. Abdirrahman anlam. O Yezid b. Usayfe'den, o es-Saib b. Yezid'den rivayet ettiğine göre bir adam Ömer (r.a)'a şöyle sormuş: Ben Kur'ân'ın müşkil (anlaşılması zor) buyruklarının tefsirine dair soru soran bir adam gördüm. Bunun üzerine Ömer: Allah'ım, bana onun hakkından gelmeyi nasib et, dedi. Bir gün bu adam elbiselerini giyinmiş, başında bir sarık bulunduğu halde Ömer de Kur'ân-ı Kerim okurken Ömer'in yanına girmiş. Ömer Kuran okumayı bitirince, adam yanına gelerek: Ey müminlerin emiri "andolsun tozutup savuranlara" ne demektir? diye sormuş. Ömer ayağa kalkıp kollarını sıvadıktan sonra adamı sopalamaya koyulmuş ve sonra da şöyle demiş: Buna elbiselerini giydirin ve onu bir deve semeri üzerinde taşıyarak kabilesine götürün. Sonra bir hatib kalkıp şöyle desin: Şüphesiz ki Sabîğ ilim öğrenmek istemiş, ancak isabet ettirememiştir. Bu şahıs daha önceleri kavmi arasında ileri gelen birisi olduğu halde aralarında sıradan bir kişi olup gitti.

Amir b. Vasile'den rivayete göre İbnu'l-Kevva, Ali (r.a)'a: Ey müminlerin emiri, diye sormuş şu "andolsun tozutup, savuranlara" ne demektir? Ali (r.a): Yazıklar olsun sana demiş. Sen bilgini arttırmak maksadıyla soru sor, işi zora koşmak maksadıyla soru sorma. " Andolsun tozutup savuranlara" buyruğunda kastedilen rüzgarlardır. "Ağır yük taşıyanlar"dan kasıt bulutlardır. "Kolaylıkla akanlar" gemilerdir. "Emri paylaştıranlar" meleklerdir.

el-Haris de Ah (r.a)'dan şunu rivayet etmektedir: "Andolsun tozutup savuranlara* dört ayaklılar yükü taşıdıkları gibi bulutlar da suyu taşırlar.

"Kolaylıkla akanlara" bunlar da yüklü gemilerdir. "Emri paylaştıranlara" bunlar çeşitli emirler getiren meleklerdir. Cebrail gazabı, Mîkail rahmeti, ölüm meleği de rilümü getirir, demektir.

el-Ferra dedi ki: Denildiğine göre meleklerin çeşitli emirler getirmesi bolluk, kuraklık t yağmur, ölüm ve çeşitli olayları getirmeleridir. (1. âyetin lafzından olmak üzere): "Rüzgar toprağı savurdu, savurur, savurmak" denilir.

"Andolsun tozutup savuranlara" ve ondan sonraki buyrukların birer kasem oldukları söylenmiştir. Şanı yüce Rabbimiz de herhangi bir şeye kasem edecek olursa, onun özel bir şerefi olduğunu tesbit etmiş olur.

Anlamının: Tozutup savuranların Rabbine andotsun, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Buyruğun cevabı ise: "Şüphesiz vaadohınuğünü" yani size vaadolunan hayır, şer, mükafat ve cezalar "elbette doğrudur." Onda herhangi bir yalan yoktur, buyruğudur.

"Elbette doğrudur" buyruğu sıdk (gerçek)dır, demektir. Burada ism(-i fail) mastar konumundadır.

"Ve şüphesiz ki din" amellerin karşılıklarının verilmesi "elbette gerçekleşecektir" gelip sizi bulacaktır.

Daha sonra bir başka şeye yemin ederek: "Güzel yolları bulunan gök hakkı için gerçekten siz birbirini tutmayan sözler içindesiniz." (ez-Zariyat, 51/78) diye buyurmaktadır.

"tozutup savuranların doğurgan kadınlar oldukları söylenmiştir. Çünkü onların saçıp savurmalarında (doğum yapmalarında) insanların dağılması (etrafa yayılması) sözkonusudur. Zira onlar böylelikle çocuklarını savurmaktadırlar. Bundan dolayı onlara "savuranlar" denilmiştir. Yüce Allah'ın onlara yemin etmesi ise onların sulblerinde salih kullarının hayırlı olanlarının bulunmasından dolaydır. Hem erkek, hem kadının herbirisi aynı zamanda "savuran" olmakla birlikte, erkeklerin dışarda tutulup kadınların bu özellikle anılmalarının iki sebebi vardır: 1- Çünkü kadınlar erkeklerde bulunmayan kab olmak özelliğine sahiptir. İşte toplayıp savurma özellikleri kendilerinde bulunduğundan ötürü bilhassa kadımlar zikredilmiştir. 2- Onların savurma özelliği uzun bir süre devam etmekle beraber, onlarla erken yaştan itibaren temas kurulabilir.

"Ağır yük taşıyanlar" bulutlar demektir. Yükleri ağırlaşması halinde gebe kadınlar diye de açıklanmıştır.

"Sırttaki ya da karındaki yükün ağırlığı" anlamındadır. Mesela: "Ağır yükünü taşıyarak geldi" ile: "Devesine ağır yük vurdu" denilir. "Vikr: Ağır yük" çoğunlukla katır ve eşeğin yükü için kullanılır. "Vesk" ise deve yükü hakkında kullanılır. "Bu ağır yük taşımış kadın" demektir. "Hurma ağacının yemiş yükü"

çoktur demektir. "Çok yemiş yüklenmiş hurma ağacı" denilir, şekli de nakledilmiştir, bu kıyasi değildir. Çünkü fiil (ağır yük yüklenme) hurma ağacınıdır. "Kâf" harfi kesreli olarak: şeklindeki kullanım: "Yük taşıyan (hamile) kadın" demeye kiyasetidir. Çünkü ağacın taşıdığı yük (meyve) kadınların yüküne (hamileliğine) benzer. "Kâf" harfi üstün olarak şeklindeki söyleyiş ise şaz (istisnai)dir. Hurma ağaçlarını anlatan Lebid'in şöyle dediği rivayet edilmektedir:

"Su ile dopdolu bir yerde ve dalları birbirine bağlanmış (sanki) Yükler taşımışlar, onların kimisi de çok ağır (yemiş) yükü taşımış kapçıları içindedir." Bunun çoğulu diye gelir, "Vav" harfi üstün olarak: " Kulaktaki ağırlık" demektir, " Kulağı sağırlaştı, sağır olur" demektir. Mastarının kıyasa göre harekeli gelmesi gerektiği halde sükun ile kullanılır. Daha önceden buna dair açıklamalar el-En'am Sûresi'nde (6/25. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Kolaylıkla akanlar" dan kasıt, gittiği yere rüzgarlar ile kolayca akıp giden gemilerdir, bulutlar olduğu da söylenmiştir. Bu görüşe göre bulutların kolayca akışı iki şekilde açıklanır: 1- Yüce Allah o bulutları (dilediği şekilde) ülke ve bölgelere yürütür. 2- Onların yürütülmesindeki kolaylık demektir. Araplarca bilinen anlamı da budur, nitekim el-A'sa da şöyle demiştir:

"Onun komşusunun evinden yürüyüşü sanki

Bulutun yürüyüşü gibidir ki ne ağırdır, ne de çabuk (sükunetle gider.)" [\[1\]](#)

7. Güzel yolları bulunan gök hakkı için,
8. Gerçekten siz birbirini tutmayan sözler İçindesiniz.
9. Ondandır döndürülenler, döndürülür.
10. Kahrolsun yalancılar!
11. Onlar ki, kuşatıcı bir cehalet içinde gafil kimselerdir.
12. "Din günü ne zamandır?" diye sorarlar.
13. O gün onlar azab için ateşe sunulurlar.
14. "Azabınızı tadın. İşte bu, çabucak gelmesini İstediyinizdir."

"Güzel yolları bulunan gök hakla İçin" buyruğunda geçen "gök"den mak sadın yeri gölgelendiren bulutlar olduğu söylendiği gibi, yükseltilmiş gök olduğu da söylenmiştir. İbn Ömer O yedinci semadır, demiştir. Bunu el-Mehdevî, es-Sa'lebî, el-Maverdî ve başkaları zikretmişlerdir. "Güaselyollar"ın açıklaması ile ilgili yedi görüş vardır:

1- İbn Abbas, Katade, Mücahid ve er-Rabi, muntazam ve güzel yaratılış sahibi diye açıklamışlardır. İkrime de böyle demiştir: Dokumacının güzelce ku maşı

dokuduğunu hiç görmedin mi? İşte bu kökten olmak üzere "Kumaşı güzelce dokudu, dokur" denilir. Mastarı da: diye gelir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Muhkem kılıp, güzelce yaptığın herbir şey hakkında bu kökten olmak üzere; "Onu güzel ve sağlam yaptın" denilir.

2- Süslü demektir. Bu açıklamayı el-Hasen ve Said b. Cübeyr yapmıştır, Yine el-Hasen'den,

3- Yıldızları bulunan diye açıkladığı rivayet edilmiştir.

4- ed-Dahhak: Yollan bulunan diye açıklamıştır. Suda ve kumda rüzgar estiğinde görülen dalgalara denilir. el-Ferra'nın görüşü de buna yakındır. O şöyle demiştir: "Kum gibi rüzgarın estiği herbir şeyin kırılması (dalgalanması) yine rüzgarın estiği vakit suyun şekli" bu anlama geldiği gibi demirden yapılmış zırhın da öylece dalgalarının olmasına denilir. Dalgalı saçtaki kıvrımlara da denilir. Deccal hadisinde de: "Saçları dalgalı, kıvrımlıdır" denilmektedir. Şair Züheyr de şöyle demiştir:

"Şiddetli bir rüzgarın dokuduğu bitkilerin dibinde (auyun etrafını sarmış) bir taç gibidir. O auyun güneş gören kısmı dalgalı, güzel yolludur."

Ancak sema insanlardan uzak olduğundan ötürü (insanlar) bu yollan göremezler.

5- Güçlü, çetin ve sağlam demektir. Bu açıklamayı İbn Zeyd yapmış ve: "Üzerinizde sapasağlam yedi (gök) bina ettik." (en-Nebe': 78/12) buyruğunu okumuştur.

"At ya da başka türden varlıkların güçlü ve sağlam yaratılışa olması" demektir. Şair İmruu'l-Kays da şöyle demiştir:

"Beni o benzersiz haliyle taşımaya koyuldu,

Böğrü oldukça zayıf fakat yaratılışı oldukça sağlam ve güçlüdür."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Din artık karmakarışık bir hal aldı, onun için ben de hazırlandım; Kollarımı (bir araya geldikleri göğsümü) ve sapasağlam yüksek onurlarımızı"

Hadiste belirtildiğine göre; Aişe Cr.anha): "Namazda gömleğinin altında eteğini sağlamca bağlardı," denilmektedir. [2]

6- Çokça hareket sahibi demektir. Bu açıklamayı Hasif yapmıştır. "Sık dokunmuş elbise" ile: "oldukça arlanmaz bir yüz" tabirleri de buradan gelmektedir.

7- Yollardan kasıt semadaki yıldız kümesi (mecerra, samanyolu)dir. Ona bu ismin veriliş sebebi, mecerra (iki duvar arasına enine yatırılmış tahta parçası) gibi bîr iz bıraktığından dolayıdır.

"Yollar" çoğuludur. Recez vezninde şair şöyle demiştir;

"Sanki dokumacılar üzerini Örtmüş gibidir, Yol yol çizgileri bulunan bir

kilimle." kum ve benzeri şeylerdeki yol demektir çoğulu diye gelir, çoğulu ise diye gelir lafzı -vezin itibariyle- gibi olur ki; bu da bir sevik (yağda kavrulmuş un)den bir tanenin adıdır. Bu açıklamalar el-Cevherî'den aktarılmıştır.

Yüce Allah'ın: " Güzel yolları bulunan" buyruğunun el-Hasen tarafından: şeklinde okunduğu rivayet edilmiştir. Aynı şekilde genelin okuyuşu gibi diye okuduğu da rivayet edilmiştir. İkrime ve Ebu Miclez'den diye okudukları rivayet edilmiştir. Bunun tekili; diye gelir. şekli ise bunun hafifletilmiş (be harfi sakın okunmuş) şeklidir. şeklinin tekili diye gelir.

(diye okuyanların kıraatine göre bunun tekili diye gelir. diye okuyanların kıraatine göre ise; ile kelimeleri gibidir. de onun hafifletil misi ("be" harfi sakın okunmuşu)dır.

şeklindeki okuyuş ise şazdır, zira Arapçada vezninde bir kelime yoktur. Böyle bir okuyuş şivelerin birbirine karışması diye yorumlanır. Sanki "be"yi kesreli okumak isterken "ha" harfini kesreli okumuş, sonra da hatırına getirirken "be" harfini ötreli okumuş gibidir. Bütün bu açıklamaları el-Mehdevî yapmıştır.

"Gerçeklen siz birbirini tutmayan sözler içindesiniz." Bu bir önceki âyette bulunan "...gök hakkı için" şeklindeki kasemin (yeminin) cevabıdır. Yani siz ey Mekkeliler, Muhammed ve Kur'ân-ı Kerim hakkında "birbirini tutmayan sözler içindesiniz" kiminiz doğrulamakta, kimini2 yalanlamaktasınız.

Bu buyruğun bölünenler (bk. el-Hicr, 15/90. âyet) hakkında indiği de söylenmiştir. Onların, Muhammed sihirbazdır, şairdir, onu kendisi uydurmuştur, o delidir, o'bir kahindir, onun söylediği (Kur'ân) geçmişlerin masaİlandır, şeklindeki farklı sözleri hakkında indiği de söylenmiştir. Bir diğer açıklamaya göre onların kimilerinin öldükten sonra dirilişi kabul etmeyişi kiminin bu hususta şüphe içerisinde olması dolayısıyla anlaşmazlık içerisinde bulunmaları ile ilgili olduğu da söylenmiştir. Maksadın putlara ve heykellere ibadet edenler olduğu da söylenmiştir. Onlar kendilerinin yaratıcısının Allah olduğunu kabul etmekle birlikte başkasına tapınıyorlar,

"Ondan döndürülenler, döndürülür." Yani Muhammed ve Kur'ân'a iman etmekten döndürülen kimseler döndürülür. Bu açıklama el-Hasen ve başkalarından nakledilmiştir, Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir Onlar sihirbazdır, söylediği kahinliktir, geçmişlerin masallarıdır, seklindeki sözleriyle iman etmek isteyen kimseler imandan döndürülür, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bir diğer açıklama da şöyledir: Bu hususta Allah'ın koruduğu kimseler anlaşmazlık içerisine düşmekten alıkonulurlar.

"Onu o şeyden alıkoydu, çevirdi, çevirir" demektir. Yüce Allah'ın:Sen bizi... döndürmek için rni bize geldin." (el-Ahkaf, 46/22) buyruğunda da aynı kökten

gelen kelime kullanılmıştır.

Mücahid dedi ki: "Ondan döndürülenler, döndürülür" buyruğu "Ondan aklı bozulmuş kimseler alıkonulur" anlamındadır. Çünkü "Aklın bozulması (delirmek)" demektir,

ez-Zemahş.erî dedi ki: Bu buyruk: diye de okunmuştur ki, bu "ondan mahrum edilenler, mahrum olunur" demektir. Bu da süt sağmak suretiyle memeyi adeta tüketmeyi anlatmak için kullanılan; (gelir.

Kutrub dedi ki: (Buyruk): Ondan aldatılan, kandırılan kimseler kandırılır (uzaklaştırılır) demektir, el-Yezidî de: Ondan itilerek uzaklaştırılanlar itilir, uzaklaştırılır demektir. Anlam birdir, hepsi de sarf (geri çevirmek, döndürmek) anlamı ile alakalıdır.

"Kahrolsun yalancılar" buyruğu lanet olsun yalancılara, diye tefsir edilmiştir. İbn Abbas: Şüphe ve tereddüt içerisinde bulunanlar yani kahinler kahrolsun, diye açıklamıştır. el-Hasen de: Bunlar biz ölümden sonra diriltilmeyiz diyen kimselerdir diye açıklamıştır.

(Lafzı anlamı ile): "öldürülsün" demek olan: " bunlar kendilerine müminler tarafından- Öldürülsünler diye beddua edilmesi gereken kimselerdendirler" demektir. el-Ferra da: Bu lanete uğradılar demektir, diye açıklamıştır. Yine el-Fefa dedi ki: "Yalancılar" bilmedikleri şeylerden har ketle tahminlerde bulunarak; Muhammed delidir, yalancıdır, sihirbazdır, şairdir diyen yalancılarıdır. Bu ifade onlara bir bedduadır, çünkü yüce Allah'ın lanetlediği bir kimse öldürülmüş ve helak olmuş bir kişi konumundadır.

İbnu'l-Enbari dedi ki: Yüce Allah bu buyrukla bizlere onlara beddua etmeyi öğretmektedir. Yani: "Kahrolsun yalancılar" deyiniz.

lafzı dyvA-O'in çoğuludur. Bunun mastarı olan: "Yalan" demektir. "Çokça yalan söyleyen kimse" demek olur.

"Yalan söyledi, söyler" demektir.

Arapçada: "Yalan söyledi, söyler" anlamındadır. Bu açıklamayı en-Nehhas nakletmiştir. aynı zamanda "hurma ağaandaki taze hurmadan ne kadar kuru hurma çıkacağını tahmin etmek" anlamındadır, " Hurma ağaçlarındaki hurmayı tahmin ettim" demektir. Bu fiilden isim: diye gelir. " Hurma ağaçlarından ne kadar hurma çıkar tahmin edersin" diye sorulur.

"Ağaçtaki hurmayı tahmin eden kişi" demektir. O halde bu lafız, müşterek (birden çok manayı ifade eden) bir lafızdır. asıl anlamı daha önceden el-En'am Sûresi'nde (6/116. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere "kesmek'tir. Haliç (körfez)e: denilmesi de buradan gelmektedir. Çünkü su orada nihayete ermekte, kesilmektedir. " Küpede tek başına bulunan taş" demektir. Çünkü o bu haliyle

benzerlerinden ayrılmıştır. " Öd" demektir. Çünkü o güzel kokusu ile benzerlerinden ayrılmaktadır, " Aç kalmış ve üşümüş kimse" anlamındadır. Çünkü böyle bir kimse bu durumda takatten kesilir. " Kişi aç ve üşümüş vaziyettedir" denilir. Bu durumda olan kimseye de denilir. Şu kadar var ki üşüme olmaksızın sadece açlık hakkında: fiili kutlanılmaz. Ancak açlık olmaksızın üşümek hakkında bu fiil kullanılabilir. şeklinde "hı" hem ötreli ve hem kesreli olarak altın ya da gümüşten halka demektir, çoğulu diye gelir.

Müneccimlerin (yıldızlara bakarak geleceğe dair haber verenlerin) sözleri ile sezgi ve tahminlerinin gelecekte olacakları gösterdiğini iddia eden herkesin sözü de: " Yalancıların yalanı" kapsamına girmektedir.

İbn Abbas dedi ki; Bunfar Mekke'nin yollarını kendi aralarında paylaştıran ve yüce Allah'ın Peygamberi hakkında insanları ona iman etmekten döndürmek için neler söyleyeceklerini bölüşen kimseler demektir.

"Onlar ki kuşatıcı bir cehalet içinde gafil kimselerdir." bnyruğundaki "Bir şeyin üstünü kapatıp örten şey" demektir. "Gireni örten nehir" demektir, "Ölüm sarhoşlukları" tabiri de buradan gelmektedir. "Gafil kimseler" ahiret ile ilgili hallerden yana gaflet içerisinde bulunan ve başka şeylerle oyalanan kimseler demektir. "Din günü" hesabın görüleceği gün "ne zamandır, diye sorarlar." Onlar bu sözü alay olsun, diye ve kıyamet hakkında şüphe ettiklerinden ötürü söylüyorlar.

"O gün onlar azab için ateşe sunulurlar" buyruğundaki: "O gün" buyruğu "ceza" lafzının takdirine binaen nasb ile okunmuştur ki; "Bu ceza "azab içinde ateşe sunulacakları günde" kendilerine verilecektir, demektir. "Ateşe sunulmaları" ise ateşte yakılmaları anlamındadır. Bu da Arapların: "Saflığını anlamak için altını ateşte yaktım" tabirlerinden alınmıştır. "Fitne"nin asıl anlamı sınamak, denemek, demektir,

Bunun mütemekkin olmayan lafza (mesela i'rabın üzerinde görülmediği cümleye) izafet edilmesi dolayısıyla mebni olduğu ve az önce geçen takdire göre nasb konumunda bulunduğu yahutta; "Din günü (ne zamandır)" ibaresinden bedel olarak merfu olduğu da söylenmiştir.

ez-Zeccac dedi ki: " Senin ayakta olduğun gün, senin ayağa kalkacağın gün" (şeklinde "gün" anlamındaki kelimenin ötreli) kullanımı hoşuma gider. Ref konumunda olmakla birlikte üstün de okunabilir. Bu da ref anlamında olmakla birlikte nasb ile gelmiştir.

tbn Ab bas dedi ki; "Sunulurlar" azab edilirler, demektir. Şairin şu beyi-tinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Allah kullarından herbir kişi baskı ve zulüm altındadır, Mekke vadisinde

kahredilmiş ve azab olunmaktadır."

"Azabınızı tadın!" Onlara; Azabınızı tadın, denilir demektir. Bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır.

Mücahîd ateşte yakılmanızı tadın, İbn Abbas: Yalanlamanızı yani yalanlamanızın cezasını tadın, diye açıklamışlardır. el-Ferra da; Azabınızı tadın, demektir, demiştir.

"İşte bu" dünyada iken "çabucak gelmesini istediğnûzdir." Yüce Allah'ın bu buyrukta: "Bu" diye buyurup -müennes kipi olan diye buyurmayısının sebebi burada "fitne"nin (kendisi müennes bir kelime olmakla birlikte, müzekker bir kelime olan): "azab" anlamında oluşundan dolayıdır. [3]

15. Şüphesiz takva sahipleri cennetlerde ve pınarlardadırlar.

16. Rabblerinin kendilerine verdiğini alırlar, çünkü onlar bundan önce ihsan edicilerdi.

Yüce Allah, kâfirlerin sonunda varacakları yeri sözkonusu ettikten sonra "şüphesiz takva sabibleri, cennetlerde ve pınarlardadırlar" buyruğu ile müminlerin sonunda varacakları yeri sözkonusu etmektedir. Yani onlar zevk ve neşeyi en ileri derecede sağlayacak türden, içinde akan pınarların bulunduğu bahçelerde bulunacaklardır.

"Rabblerinin kendilerine verdiğini alırlar" buyruğundaki; "Alırlar" lafzı hal olarak nasb edilmiştir. "Rabblerinin kendilerine verdiği" mükafat ve türlü lütuf ve ihsanları (alırlar), demektir. Bu açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır.

İbn Abbas ve Said b. Cübeyr de: "Rabblerinin kendilerine verdiğini alırlar" farzları işlerler demektir, diye açıklamışlardır.

"Çünkü onlar bundan" dünyada iken cennete girişlerinden "önce" farzları işlemek suretiyle "ihsan edicilerdi."

İbn Abbas dedi ki: Buyruğun anlamı şudur Onlar kendilerine farz hükümler farz kılınmadan önce de ametlerini ihsan ile yapan kimselerdi. [4]

17. Onlar gecenin az bir bölümünde uyurlardı.

18. Seherlerde de onlar mağfîret dilerlerdi.

19. Mallarında dilenenin ve yoksulun da bir hakkı vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız;

I- Geceleyin az uyuyanlar:

"Onlar gecenin az bir bölümünde uyurlardı." buyruğundaki; "Uyurlardı" demektir. (Mastarı olan):

" Geceleyin uyumak" anlamındadır. “. Hafif uyku" demektir. Ebu Kays b. el-Eslet dedi ki:

"Basımdaki miğfer yaraladı başımın derisini,

O balamdan çok hafif olanı dışında, uykunun tadına bakamıyorum."

Amr b. Madî Kerib de kahraman Ebu Dureyd b. es-Simme tarafından esir alınmış bulunan kızkardeşine duyduğu özlemi dile getirerek şöyle demiştir:

"Bu işiten davetçi Reyhaneden mi beni uykusuz bırakıyor? Arkadaşlarım ise uykuya dalmış bulunuyor?"

"Uyudu, uyur" anlamında: ile -ayn yerine ğayn ile-: denilir. Bu açıklamayı da el-Cevheri yapmıştır.

Fiilin başında bulunan: hakkında farklı görüşler vardır. Bunun zaid bir sıla olduğu söylenmiştir ki; bu İbrahim en-Nehaî'nin görüşüdür. İfade:. Geceleyin az uyurlardı" takdirindedir. Yani onlar gecenin az bir bölümünde uyurlar ve çoğunu namazla geçirirlerdi.

Ata dedi ki: Bu, kendilerine gece namazı kılmaları emri verildiği sırada idi.

Ebu Zerr elbisesini belinden bağlar, eline bastonunu alıp ona dayanır (öylece) namaz kılardı. Bu hali yüce Allah'ın: "Birazı müstesna geceleyin (namaza) kalk." (el-Muzzemmil, 73/2) buyruğunda ruhsat ininceye kadar böylece devam etti.

Buradaki: O) lafzının zaid olmayıp yüce Allah'ın: " Az" buyruğu üzerinde vakıf yapmak için olup sıla değildir, de denilmiştir. Burada vakıf yapıldıktan sonra: “Onlar geceleyin uyumazlardı" diye okumaya devam edilir. Bu durumda: nefy için olup onların hiçbir şekilde uyumadıkları anlamını verir. el-Hasen dedi ki: Onlar çok az bir bölümü dışında geceleyin uyumazlardı. Bazan gayrete geir ve seher vaktine kadar ibadetlerine devam ederlerdi.

Yakub el-Hadramî'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bu âyetin tefsiri hususunda görüş ayrılığı vardır. Kimileri şöyle demiştir: " Onlar.. az idiler" buyruğu şu demektir: Onların sayıları azdı. Daha sonra okumaya: "Geceleyin uyumazlardı" diye okumaya devam eder. Bu da geceleyin (az) uyurlardı, demektir.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: Bu uygun bir açıklama değildir, Çünkü âyet-i kerime onların sayılarının azlığına değil, uykularının azlığına delildir. Diğer taraftan eğer biz dediği şekilde okumaya devam edecek olursak ve bu da: "Onlar geceleyin uyurlardı" anlamına alınacak olursa, bu onlar için bir övgü olmazdı. İnsanların tümü geceleyin uyurlar. Buradaki: (u)'in olumsuzluk anlamında

kullanılması hali müstesna. (O zaman; geceleyin uyumazlardı, demek olur.)

Derim ki: Kimilerinin yaptığı tevile göre -ki aynı zamanda ed-Dahhak'ın da görüşüdür- sayıları az olduğundan dolayı ifade daha önce geçen: "Çünkü onlar bundan önce ihsan edicilerdi" buyruğu ile ilişkilidir. Yani onlardan ihsan edici olanlar sayıca azdı. Daha sonra yeni bir cümle olarak: " Geceleyin uyumazlardı" diye buyurmaktadır.

Birinci ve ikinci yoruma göre "onlar gecenin az bir bölümünde...lardı" buyruğu daha önce geçen ifadelerin tamamlanmasından sonra yeni bir hitab cümlesi olur. Bu durumda: "Uyumazlardı" buyruğu üzerinde vakıf yapılır. Aynı şekilde; "Az" buyruğu: "dı"nın haberi kabul edildiği takdirde de böyle olur ve bu durumda: O) lafzı, "Az" lafzı ile mer fu olur. Sanki: " Geceleyin uyumaları az idi" denilmiş gibidir.

Buna göre nefy edatı olması mümkündür. Fiil ile birlikte mastar olması da mümkündür. "(aıs) ...di" isminden bedel olarak merfu olması da mümkündür. Bu durumda da ifadenin takdiri "Onların uyumaları gecenin az bir bölümünde idi" şeklinde olur.

" Az" lafzının mansub gelmesine gelince, eğer; (l.) zaid ve "uyurlar" lafzını te'kid için zaid olarak gelmiş kabul edilip, "Onlar az bir vakitte..." ya da; Onlar az uyurlardı" takdirinde kabul edilir. Eğer zaid kabul edilmeyecek olursa, o takdirde: " Az" buyruğu " ...di" lafzının haberi olur ve bununla birlikte "uyurlardı" anlamındaki fiil ile nasbedildiği kabul edilemez. Çünkü; O)in mastar için olduğunu kabul etmekle birlikte "uyurlar" fiili ile nasbedildiğini kabul edecek olursak, o takdirde sıra mevsulden önce getirilmiş olur.

Enes ile Katade âyetin tevili hakkında şöyle demişlerdir: Onlar akşam ve yatsı namazları arasında namaz kılarlardı. Ebu'l-Aliye: Akşam ile yatsı arasında uyumazlardı, demiştir, İbn Vehb de böyle açıklamıştır.

Mücahid dedi ki: Ayet-i kerime ensar hakkında inmiştir. Onlar Peygamber (sav) mescidinde akşam ile yatsı namazlarını kılarlar, sonra da Küba'ya giderlerdi. •

Muhammed b. Ali b, el-Htiseyn dedi ki: Onlar yatsı namazını kıltncaya kadar uyu mallardı. el-Hasen dedi ki: Sanki o, namaz için uyanık kalmaları karşılığında uyuma zamanlarını az bîr süre olarak değerlendirmiş gibidir.

İbn Abbas ve Mutarrif dediler ki: Herbir gecenin ya ilk vakitlerinde yahut orta zamanlarında Allah İçin namaz kılmadan geçirdikleri geceler çok azdı. [5]

2- Teheccüd Namazına Devam Edenlerin Başından Geçen Bazı Olaylar:

Teheccüd kılanlardan birisinden rivayet edildiğine göre rüyasında birisi gelerek

ona şu beyiti okumuş:

"Bir göz geceleyin rahatça nasıl uyuyabilir ki; Hangi meclislerde konaklayacağını bilmediğı halde?"

Ezdiilerden bir adamdan şöyle dediğı rivayet edilmiştir: Geceleyin uyumazdım. Bir gün gecenin son vakitlerinde uyudum. Rüyamda beraberlerinde elbiseler bulunan ve daha güzellerini göremediğim iki genç gördüm. Namaz kılan herkesin yanbaşında durdular ve ona bir elbise giydirdiler. Sonra uyuyanların yanına vardılar, fakat onlara elbise giydirmediler. Onlara: şu yanınızdaki elbiselerden bana da giydiriniz, dedim. Bana: Bunlar insanın üstüne giydiğı elbiseler değildir. Bunlar yüce Allah'ın nzasıdır, namaz kılan herkesi bu rıza kuşatır.

Ebu Hallad'dan da şöyle dediğı rivayet edilmiştir: Bir arkadaşım bana şunu anlattı: Bir gece uyurken bana kıyamet gösterildi. Kardeşlerimden birtakım kimseleri yüzleri aydınlanmış, renkleri parlamış ve üzerlerinde diğerlerinden farklı elbiseler giyinmiş gördüm. İnsanlar çıplakken nasıl olur da bunlar elbise giyinmişler, dedim. Bunların yüzleri niye bu kadar parlak, diğer insanların yüzleri niye böyle değişik? Birisi bana şöyle dedi: Elbiseli gördüğün kimseler ezan ile kamet arasında namaz kılanlardır. Yüzlerinin parıldamakta olduğunu gördüğün kimseler de seher vakitlerinde tevbe ve istiğfar edenler ile teheccüd namazı kılanlardır. Ben: Birtakım kimselerin de asil develer üzerinde olduğunu gördüm, dedim. Peki diğer insanlar yaya ve çıplak ayaklı iken bunlar ne diye binek üzerintledirler, diye sordum, bu şahıs bana şöyle dedi: Bunlar yüce Allah'a yakınlaşmak maksadıyla ayaklan üzerinde dikilenler (namaz kılanlar)dir. Yüce Allah da bunun karşılığında onlara en hayırlı mükafatı verdi. Rüyamda: Vay ibadet edenlere! Ne kadar şerefli bir makamları varmış, diye bağırdım ve korku içerisinde uyandım. [6]

3- Seherlerde Mağfiret Dileyenler:

"Seherlerde de onlar mağfiret dilerlerdi." buyruğı ikinci bir övgüdür. Yani onlar günahlarından ötürü mağfiret dilerlerdi. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır. Seher duanın kabul edilmesi umulan bir vakittir. Buna dair açıklamalar daha önceden Al-i İmran Sûresi'nde (3/17. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Ömer ve Mücahid dedi ki: Bunlar seher vaktinde namaz kılarlar, demektir. Namaza "istiğfar (mağfiret dilemek)" adını vermişlerdi.

el-Hasen yüce Allah'ın: "Onlar gecenin az bir bölümünde uyurlardı."

buyruğı hakkında şu açıklamayı yapmıştır: Gecenin ilk vakitlerinden itibaren

seher vaktine kadar namazlarını sürdürdüler, sonra da seher vaktinde Allah'tan mağfiret dilediler.

İbn Vehb dedi ki: Ayet ensar hakkındadır. Yani onlar Küba'dan sabahleyin gelir, Peygamber (sav) mescidinde namaz kılarlardı.

İbn Vehb, İbn Lehiya'dan, o Yezid b. Ebi Habib'den dediler ki: Onlar en-sardan birtakım kimselere meyvelerini sulamak maksadıyla kovalarla su çeker ve meyvelerini sularlardı. Sonra az bir vakit uyurlar, sonra da gecenin bitimine kadar namaz kılarlardı.

ed-Dahhak: Maksat sabah namazıdır, demiştir. el-Ahnef b. Kays dedi ki: Ben amellerimi cennetliklerin amelleri ile karşılaştırdım, bir de baktım ki onlar bizleri çokça geride bırakmış, bizimle mesafeyi açmışlar. Onların amellerine ulaşamıyorum. "Onlar gecenin az bir bölümünde uyurlardı." Bu sefer amelimi cehennemliklerin amelleri ile karşılaştırdım. Onların hayırsız kimseler olduklarını gördüm. Allah'ın Kitabını, Rasûlünü, öldükten sonra dirilişi yalanlıyorlar. O bakımdan bizim aramızda konumu en hayırlı olan kimselerin, salih ameller işlemiş olmakla birlikte kötü, başka ameller de karıştırmış bir topluluk olduklarını gördüm. [7]

4- Maldaki Hak:

"Mallarında dilenenin ve yoksulun da bir hakkı vardır" buyruğu üçüncü bir övgüdür.

Muhammed b. Şîrîn ye Katade dedi ki: Buradaki "hak" farzolan zekattır. Bunun zekatın dışında kendisiyle akrabalık bağının gözetildiği yahut bir misafirin ağırlandığı yahut güçsüz bir kimsenin bineğin sırtında taşındığı yahut bir mahrumun ihtiyaçtan kurtanldığı mal, olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas'ta böyle demiştir. Çünkü sûre Mekke'de inmiş, zekat ise Medine'de farz kılınmıştır. İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu âyet hakkında kuvvetli olan görüş onun zekata dair olduğudur. Çünkü yüce Allah el-Mearic Sûresi'nde: "Onlar ki; mallarında bilinen bir hak vardır: Dilenene ve yoksula" (el-Mearic, 70/24-25) diye buyurmaktadır. "Bilinen hak" ise şeriatin miktarını, türünü ve zamanını belirlemiş olduğu zekattır, Bunun dışında olan haklara gelince -bu görüşü kabul edenlere göre- bu hak bilinen bir hak değildir. Zira bu hakkın miktarı, cinsi belli olmadığı gibi; zamanı da belirlenmemiştir. [8]

5- Dilenen (Sail) ve Yoksul (Mahrum):

Yüce Allah'ın: "Dilenenin ve yoksulun" buyruğunda geçen "dilenen: essail" fakirliğinden ötürü insanlardan dilenen kimsedir. Bu açıklamayı İbn Ab-bas, Said b. el-Müseyyeb ve başkaları yapmıştır.

"Yoksul: mahrum" ise maldan yana mahrumiyet içerisinde olan kimse demektir. Bunun kimliğinin muayyen olarak tesbit edilmesi hususunda farklı görüşler vardır. İbn Abbas, Said b. el-Müseyyeb ve başkaları şöyle demişlerdir: Yoksul (mahrum) İslamda kendisine ait ayrılmış payı bulunmayan kimse (el-muhareO demektir, Aişe (r.anha) da; "Yoksul bir kazanç sağlama imkanı bulunmayan (muharef) kişi demektir" demiştir.

"Muharef adam" sınırlı ve yoksul kimse demektir. "Mübarek"ın zıddıdır. Filan kişinin maişeti -adeta rızkı kendisinden başka tarafa kaydırılmışcasına- zorlaştırılmış, daraltılmış" demektir.

Katade ve ez-Zühri: Mahrum, insanlardan bir şey istemeyen ve ihtiyacını bildirmeyen, iffetli davranan kimse demektir.

el-Hasen ve Muhammed b. el-Hanefiye dedi ki: Yoksul, ganimetin paylaştırılmasından sonra -ganimette payı olmaksızın- gelen kimse demektir. Rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) bir seriyye (küçük askeri birlik) göndermiş, bunlar bir takım ganimetler ele geçirmişlerdi. Ganimetin paylaşılması bitmesinden sonra bir topluluk geldi ve bunun üzerine şu: "Mallarında... bir hakkı vardır" âyeti nazil oldu.

İkrime dedi ki: Yoksul, hiçbir malı kalmayan kimse demektir, Zeyd b. Eşlem dedi ki: Mahsulleri yahut ekini ya da davarlarının yavruları musibete ve belaya uğramış kimse demektir. el-Kumzî dedi ki: Yoksul yok edici felaketin isabet ettiği kişidir. Daha sonra da yüce Allah'ın: "Gerçekten bizler borca batırıldık. Daha doğrusu biz mahrum bırakıldık," (el-Vakıa 56, 66-67) buyruğunu okudu. Bunun bir benzeri de "bahçe sahipleri" kıssasında geçmektedir ki; onlar: "Hayır, aksine biz mahrum bırakılanlarız." (el-Kalem, 68/27) demişlerdi.

Ebu Kılabe dedi ki; Yemamelilerden bir adamın bir malı vardı. Sel gelip malını götürdü. Arkadaşlarından bir adam: İşte bu mahrum (yoksul) kimsedir, ona bir pay ayırın, dedi.

Dünyalığı isteyip dünyanın kendisine sırt çevirdiği kimsedir, diye de açıklanmıştır. Bu açıklama aynı zamanda İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.

Abdu'r-Rahman b. Humeyd dedi ki: Yoksul (mahrum) kimse köle olan kimsedir. Kastın, köpek olduğu da söylenmiştir. Rivayet edildiğine göre Ömer b. Abdul-Aziz Mekke'ye giderken yolda bir köpek yanına gelmiş. Ömer -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bir koyunun kolunu alarak onu köpeğe atmış ve: Mahrum (yoksul)un bu olduğunu söylerler, demiştir.

Yine denildiğine göre, yoksul neseben akraba olan kimseler arasından fakir oluşu sebebiyle nafakasının (kişi tarafından) verilmesi gereken kimsedir. Çünkü böyle bir kişi kendi kazanandan mahrum kalmış ve sonunda başkasına ait maldan nafakasının karşılanması İcab etmiştir.

İbn Vehb, Malik'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yoksul, rızıktan mahrum bırakılan kimsedir. Bu güzel bir açıklamadır. Çünkü bütün görüşleri kapsamaktadır.

eş-Şa'bî dedi ki: Ergenlik çağına eriştiğimden bu yana yetmiş yî geçti ve yoksul (mahrum)un kim olduğunu sorup duruyorum, fakat bugün onun kimliğini bildiğim kadar daha önceden bilmiş değilim. Bunu Şu'be, Asım el-Ah-vel'den, o eş-Şa'bî'den rivayet etmiştir.

Yoksul (mahrum); dildeki asıl anlamıyla, alıkonulmuş, engellenmiş demek olup, men etmek, alıkoymak demek olan "hirman (mahrumiyet, mahrum kal-mak)"den gelir. Alkame şöyle demiştir:

"Ganimet gününde ganimetten yiyecek bir şeyler verilen kimse

Enes'ten rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Kıyamet gününde fakirlerden dolayı zenginlerin vay haline! Rabbimiz bunlar senin bizim lehimize onların üzerine farz kıldığın haklarımızı bize vermeyerek zalimlik ettiler, diyecekler. Yüce Allah da şöyle buyuracaktır: İzzetim ve celalime yemin ederim ki, sizi yakınlaştıracığım, onları da azaplandıracağım." Daha sonra Rasûlullah (sav): "Mallarında dilenenin ve yoksulun da bir hakkı vardır" buyruğunu okudu.

Bunu es-Sa'tebî zikretmektedir. [\[9\]](#) [\[10\]](#)

20. Yakînleri olanlar için yeryüzünde âyetler vardır.

21. Kendi nefislerinizde de; artık görmez misiniz?

22. Rızkınız ve vaad olduğunuz semadadır.

23. Göğün ve yerin Rabbl hakkı için; o s İzin konuştuğunuz gibi kesin bir gerçektir.

Yüce Allah her iki kesimin durumunu sözkonusu ettikten sonra:

"Yafcînleri olanlar için yeryüzünde âyetler vardır" buyruğu ile yeryüzünde öldükten sonra diriltmeye ve mükellefleri hesaba çekmeye kadir oluşuna delalet eden alametlerin bulunduğunu açıklamaktadır. Çerçöp oluşundan sonra tekrar bitkinin yeşermesi, canlıların varlıklarını sürdürebilmeleri için bu bitkilerde gıda unsurunu takdir buyurması, yalanlayıcı ümmetlerin başına inen helakin etkilerini görebildikleri ülkelerde, topraklarda gezip dolaşmaları hep bu âyetler (delil ve belgeler) arasındadır.

"Yakînleri olanlar" da Rabbl erinin vahdaniyetini, kendilerine gönderilmiş peygamberin doğruluğunu gerçek olarak bilen ve buna kesin olarak inanan kimselerdir. İşte bu belgelere yararlanıp onlar üzerinde düşünen kimseler onlar olduklarından dolayı yüce Allah özellikle onları sözkomısu etmektedir.

"Kendi nefislerinizde de; artık görmez misiniz?"* buyruğunun şu takdirde olduğu söylenmiştir: Yeryüzünde de, kendi nefislerinizde de yakînleri olanlar için âyetler vardır. Kata de dedi ki: Buyruğun anlamı şudur: Yeryüzünde yürüyen bir kimse bir çok âyetler (deil ve belgeler) ile ibretji şeyler görür. Kendi nefsi hakkında düşünen kimse de yüce Allah'a ibadet etmek üzere yaratılmış olduğunu anlar.

İbnu'z-Zubeyr ile Mücahid dedi ki: Burada (nefislerdeki âyetlerden) kasıt, büyük ve küçük abdestin çıkış yollarıdır.

es-Saib b. Şerik dedi ki: İnsan tek bir yerden yer içer, fakat bunlar iki ayrı yerden çıkarlar. Bir kişi katıksız süt İçecek olsa yine ondan su ve kaba pislik çıkar. İşte nefisteki âyet budur.

İbn Zeyd dedi ki: Yani o sizi topraktan yarattı. Sizin için işitecek kulaklar, görececek gözler ve kalpler var etti. "Sonra da beşer olup dağılmanız da onun âyetlerindendir." (er-Rum, 30/20)

es-Süddî: "Kendi nefislerinizde de" hayatınızda, ölümünüzde yemeğinizin vücudunuza girip çıkmasında da (âyetler vardır) demektir, demiştir.

el-Hasen dedi ki: Gençlikten sonra yaşlanmakta, güçlü iken sonradan zayıflamakta, saçlarınız siyah iken ağarmasında... demektir.

BİR diğ er açıklamaya göre anlamı şudur; Nefislerinizin nutfeden, sonra alakadan, sonra bir çiğnem etten, sonra et ve kemikten yaratılıp ve nihayet size ruhun üflenmesinde, dillerin, renklerin ve suretlerin değişmesinde ve buna benzer gizli ve açık daha başka âyetlerde (Allah'ın varlığına, birliğine, kudretine beigeler vardır.) Kalpler, kalplerde yer etmiş bulunan akıllar, kalplere mahsus mana ve çeşitli özellikler, diller, konuşma, harflerin çıkış yerleri, gözler, organlar ve diğ er azalar ve bunların hepsinin yaratılış maksatlarına uygun faaliyette bulunmaları, eğilip bükülsünler diye azaların eklemler halinde düzenlenmiş olması, bunlardan herhangi birisinin felç olması, çalışamaması halinde acizliğin ortaya çıkması, azaların gevşemesi halinde güçsüzlüğün insan üzerine çöreklenmesi...

"Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!" (el-Mu'minun, 23/14)

"Artık görmez misiniz?" Bununla kudretinin kemalini bilmeleri için kalbin görmesi (basireti)ni kastetmektedir. Bunun aciz kimsenin başarılı olması, kararlı kimsenin ise mahrum bırakılması anlamında olduğu da söylenmiştir.

Derim ki: Sözü edilen bütün bu hususlar ibret almak noktasında kastedilen

hususlardır. Bizler el-Bakara Sûresi'nde tevhid âyetinde (2/164. âyet, 14. başlıkta) küçük alem olan insanın bedeninde her ne varsa mutlaka büyük alemde de onun bir benzerinin bulunduğunu açıklamış ve yine orada aklını kullanıp düşünen kimselere yeterli gelecek kadarı ile ibret alınacak birtakım hususları sözkonusu etmiş bulunuyoruz.

"Rızkınız ve vaadolunduğunuz semadadır" buyruğu hakkında Said b. Cü-beyr ile ed-Dahhak dedi ki: Burada "rızık"tan kasıt, semadan inen yağmur ve kardır. Onunla ekinler biter ve diğer varlıklar hayat bulurlar.

Said b. Cübeyr dedi ki: Mevcut olan her bir pınar kardan meydana gelmiştir. el-Hasen'den rivayete göre; o bulut gördü mü arkadaşlarına şöyle dermiş; Allah'a yemin ederim ki sizin rızkınız ondadır, fakat sizler günahlarınız sebebiyle ondan mahrum edilirsiniz.

Meani alimleri dedi ki: "Rızkınız... semadadır" buyruğu rızkınız yağmurdadır, demektir. Yağmura sema denilmesinin sebebi onun semadan (yüksek yerden) inmesinden dolayıdır. Şair de şöyle demiştir:

"Sema (yağmur) bir kavmin toprağına düştü mü,

Biz de oiru(n verimini davarlarımıza) otlatırız, isterse onlar buna kızsınlar."

tbn Keysan dedi ki: Sizin rızkınızı karşılamak, semanın Rabbine aittir, demektir. Bunun bir benzen de yüce Allah'ın: "Yeryüzünde yürüyüp de rızık Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur." (Hud, 11/6) buyruğudur.

Süfyan es-Sevrî dedi ki: "Rızkınız..., semadadır" rızkınız semada Allah'ın nezdindedir, demektir. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Rızkınızın takdiri semadadır. Orada size ait olduğu tesbit edilmiş olan her ne varsa Ana Kİ-tab'ta yazılı bulunmaktadır.

Yine Süfyan'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Vasıl el-Ahdeb: "Rızkınız... semadadır" buyruğunu okudu ve: Şu işe bakın, ben rızkımın semada olduğunu görüyorum, diğer taraftan kaıkış onu yeryüzünde arıyorum deyip, bir harabeye girdi. Orada üç gün kaldı, fakat eline hiçbir şey geçmedi. Üçüncü gün içinde ta2e hurma bulunan bir zembil görüverdi. Niyeti ondan daha güzel bir kardeşi vardı, o da onunla birlikte aynı mağaraya girdi. Bu sefer zembil birken iki oldu. Yüce Allah ölüm ile onları birbirinden ayırmaya kadar onlar bu hallerinde devam ettiler.

İbn Muhaysın ve Mücahid "Rızkınız... semadadır" anlamındaki buyruğu "re" harfinden sonra elif ile: "Size rızık veren semadadır" diye okumuşlardır. Aynı şekilde sûrenin sonlarında bulunan (58. âyetin sonunu): " Şüphesiz Allah rızık verendir..." diye okumuşlardır.

"Ve vaadolunduğunuz" buyruğu hakkında Mücahid dedi ki: Hayır ve şer

türünden vaadolunduğunuz şeyler demektir. Başkası ise; özel olarak hayır türünden., demişlerdir. Özel olarak şer türünden, diye de söylenmiştir. Cennet diye de açıklanmıştır, ki bu açıklama Süfyan b. Uyeyne'den nakledilmiştir. ed-Dahhak: Cennet ve cehennem olarak "vaadolunduğunuz" diye açıklamıştır. İbn Şîrîn: Kıyamete dair "vaadolunduğunuz" diye açıklamıştır. er-Rabi de böyle demiştir.

"Göğün ve yerin Rabbi hakkı için o sizin konuştuğunuz gibi kesin bir gerçektir" buyruğu ile yüce Allah onlara haber vermiş olduğu ölümden sonra dirilişin, semada rızkı yaratmasının gerçeğini daha da pekiştirmekte ve bunun gerçeğin kendisi olduğuna yemin ettikten sonra; "O sizin konuştuğunuz gibi..." diyerek bunu daha da pekiştirmektedir.

Diğer duyular arasından konuşmayı özellikle sözkonusu etmesi diğer duyu organları hakkında -aynada görülmek gibi- benzeyişin sözkonusu olması, safranın baskın' gelmesi ve benzeri hallerde tat almanın imkansız olması, kulakta uğultu ve tınlamanın hissedilmesi gibi kusurların arız olmasından dolayıdır. Konuşma ise bundan azadedir. Yankı ileri sürüterek bu açıklamaya itiraz edilemez. Çünkü yankı ancak konuşan bir kimsenin herhangi bir karışıklık şaibesi olmaksızın konuşmasının gerçekleşmesinden sonra meydana gelir. Kimi hukema şöyle demiştir: Nasıl ki her insan kendi kendisine konuşabiliyor ve başkasının diliyle konuşmasına imkan bulunmuyor ise; aynı şekilde her insan ancak kendi rızkını yer, başkasının rızkını yemesine imkan yoktur.

el-Hasen dedi ki: Bana ulaştığına göre Allah'ın peygamberi (salat ve selam ona) şöyle buyurmuştur: "Rabbleri kendilerine kendi zatı adına yemin ettiği halde, kendisini tasdik etmeyen bir topluluğu Allah kahretsin. Çünkü yüce Allah: "Göğün ve yerin Rabbi hakkı için... O kesin bir gerçektir* diye buyuruyor." [11]

el-Esmaî dedi ki: Bir keresinde Basra mescidinden dönüyordum. [12]Devesi üzerinde kılıcını kuşanmış, yayrelinde, kaba görünüşlü, eti kurumuş bir bedevi ile karşılaştım. Bana yaklaştı, selam verdi ve: Bu adam kimlerden? diye sordu. Ben: Asmaoğullarıdanım, dedim. el-Esmaî dedikleri sen misin, diye sordu, ben evet dedim. Nereden geliyorsun? dedi. Ben: İçinde Rahmanın kelamının okunduğu yerden geldim, dedim. O: Peki Rahman'ın öyle insanların okuduğu bir kelamı var mı kî dedi, ben evet dedim. Bana: Ondan bir şeyler oku, dedi. Ben de ona: "Andolsun tozutup savuranlara" buyruğundan itibaren: "Rızkınız ve vaadolunduğunuz semadadır" buyruğuna kadar okudum. Bu sefer; Ey Esmaî bu kadar yeter, dedi. Sonra devesine doğrulup gitti, devesini kesti, derisi ile beraber onu parçaladı. Bunu dağıtmak üzere bana yardımcı ol, dedi. Giden gelene onu dağıttık, sonra kılıcını ve yayını tutup kırdı ve onları yükün altına yerleştirdi.

Çöle doğru gitti, giderken de: "Rızkınız ve vaadolunduğunuz semadadır" buyruğunu okuyordu. Bundan dolayı kendime kızdım ve kendimi kınadım. Daha sonra (Harun) er-Re-şid ile birlikte haccettim. Tavaf esnasında cılız bir ses duydum. Dönüp baktığımda o bedevi Arabi gördüm. Oldukça zayıflamış, rengi sararmış, solmuştu. Bana selam verdi, elimi tuttu ve dedi ki: Bana Rahman'ın sözünü oku deyip, Makam'm arkasında oturmamı istedi. Ben de ona: "Andolsun tozutup savuranlara" buyruklarını okudum ve nihayet yüce Allah'ın: "Rızkınız ve vaadolunduğunuz semadadır" buyruğunu okudum. Bu sefer bedevi: Andolsun, Rahman'ın bize vaadettiğinin gerçek olduğunu gördük, dedi. Sonra: Daha başka bir şey var mı? diye sordu. Ben: Evet dedim. Şanı yüce Allah: 'Göğün ve yerin Rabbi hakkı İçin o sizin konuştuğunuz gibi kesin bir gerçektir" diye buyuruyor, dedim. Bu sefer bedevi bir çığlık atarak: Subhanallah dedi. O celil olan Allah'ı yemin edecek kadar kim kızdırdı? Onlar söylediği sözü tasdik etmiyorlar mı ki sonunda yemin etmek zorunda kaldı? Bu sözlerini üç defa tekrarladi ve bununla birlikte canını teslim etti,

Yezid b, Mersed dedi ki: Bir adam hiçbir şeyin bulunmadığı bir yerde aç kaldı. Allah'ım, vaadettiğin rızkını bana gönder, dedi. Hiçbir şey yemediği ve içmediği halde karnı doydu ve susuzluğu gitti.

Ebu Said el-Hudifden dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Sizden herhangi bir kimse rızkından kaçacak olursa, ölüm onun arkasından gittiği gibi rızkı da arkasından gider." [13] Bu hadisi senediyle es-Sa'lebî zikretmiştir.

İbn Mace'nin Sünen 'inde de Halid'in iki oğlu Habbe ve Seva'dan, dediler ki: Peygamber (sav)'ın huzuruna -bif şeyler yaparken- girdik. Bu işinde ona yardımcı olduk, şöyle buyurdu: "Başlarınız hareket ettikçe rızıktan yana ümitsiz olmayınız. Çünkü kişi annesinden üzerinde herhangi bir kabuk (elbise) bulunmaksızın, kızarmış bir ten ile dünyaya gelir, sonra Allah onu nzıklandırır."

[14]

Rivayet edildiğine göre bedevilerden bir topluluk bir ekin ektiler. Fakat o ekin bir afete maruz kaldı. Bundan dolayı üzüldüler. Yanlarına bedevi bir kadın geldi ve: Sizi ne diye başlarınızı önünüze eğmiş, kalpleriniz daralmış görüyorum? Halbuki o bizim Rabbimizdir ve bizim halimizi bilir. Rızkımızı vermek O'nun işidir. O dilediği zaman, dilediği gibi onu bize gönderir, dedi. Sonra şu beyitleri okumaya koyuldu:

"Denizin dibinde sağlamca çakılmış bir kaya bulunsa,

Sağır (hiçbir deliği yok) birbirinin içine girmiş ve her tarafı dümdüz olsa.

Allah'ın yarattığı bir canın da rızkı bulunsa, çatlar bu kaya.

Ta ki bu cana içindeki herşeyi verinceye kadar.

Yahutta onun gideceği yol yedi sema arasında olsa;
Elbette Allah ona doğru yükselmeyi kolaylaştıracaktır.
Ta ki Levh{-i Mahfuz'da) ona ayrılmış payını elde edinceye kadar,
Eğer elde etmemiş ise; mutlaka ona ulaşacaktır."

Derim ki: Eş'arilerin, elçilerini Peygamber (sav)'a gönderdikleri vakit başlarından geçen olay da bu anlamdadır. Elçileri yüce Allah'ın: "Yeryüzünde yürüyüp de rızkı Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur." (Hud, 11/6) buyruğunu işitince geri dönüp Peygamber (sav) ile konuşmayarak: Eş'ariler Ai-lah için hayvanlardan daha değersiz değildirler, demişti. [\[15\]](#) Biz bunu Hud Sûresi 'nde (sözü geçen âyetin tefsirinde) zikretmiş bulunuyoruz. Lukman da: "Oğulcuğum! Eğer sen bir kaya içinde veya göklerde... ve yaptığın hardal tanesi ağırlınca dahi olsa Allah onu getirir." (Lukman, 31/16) dediği nakledilmiştir. Bu daha önce Lukman Sûresi'nde geçmiş bulunmaktadır. Bu hususa dair yeterli açıklamalarımızı: "Kamu'l-Hırsi bi'z-Zühdi ve'l-Kanaa" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Yüce Allah'a hamdolsun.

İşte herhangi bir şaibenin katılmadığı gerçek tevekkül ile kalbin Rabbin dışındaki herşeyden büsbütün boşaltılması bu demektir. Yüce Allah bu hali bize ihsan etsin, lütuf ve keremiyle kendisinden başkasına da bizleri muhtaç kılmasın. "O sizin konuştuğunuz gibi kesin bir gerçektir" buyruğundaki: " Gibi" genel olarak nasb ile okunmuştur ve takdirindedir. O halde; "kef" harfinin hazfedilin esi takdiri üzere nas bedii mistir. Ondan sonra gelen; ise zaidir. Bu açıklamayı bazı Kûfeliler yapmıştır. ez-Zeccac ile el-Ferra da şöyle demiştir: Bunun rekid olarak nasbedilme-si de mümkündür. " Senin konuşman gibi bu bir gerdektir" demek olur. Bu haliyle hazfedilmiş bir mastarın sıfatı gibidir. Sibeveyh'in görüşüne göre, bu i'rab açısından mütemekkin olmayan bir lafza izafe edilmesi halinde olduğu gibi; mebni (feth üzere) gelmiştir. (U) te'kid içim zaidir.

el-Mazinî dedi ki; "Gibi" lafzı O ile birlikte aynı şey konumun-dadır. Esre üzere bina edilmesi bundan dolayıdır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de bunu tercih etmişlerdir. (el-Mazmî) dedi ki: Çünkü Araplar arasından: lafzını her zaman için nasb edenler vardır. "Bana senin gibi bir adam dedi ki" derken de: "Senin gibi bir adama uğradım" derken de bu lafız nasb ile kullanılır. Bu durumda: "Gibi" laf-21 mana itibariyle: gibidir.

Ebu Bekr, Hamza, el-Kisaî ve el-A'meş; "Kesin bir gerçektir" lafzının sıfatı olarak ref ile (öireli) okumuşlardır. Çünkü bu lafız marifeye izafe edilse dahi nekredir. Zira benzer şeyler arasında benzerliğin sözkonusu olduğu ve bundan sonra gelen eşyanın çokluğu dolayısıyla muzaf olmak gibi bir özelliği bulunmamaktadır. "Gibi" lafzı; "

(fa): Sîzin" lafzına muzaf olup ise zaidir. Ondan sonraki lafızla birlikte mastar konumunda olmaz. Zira onunla birlikte mastar anlamını vereceği bir fit) bulunmamaktadır. Diğer taraftan: "Bir gerçektir" buyruğundan bedel olması da mümkündür. [\[16\]](#)

24. İbrahim'in şerefli kılınmış konuklarının haberi sana geldi mi?

25. Hani yanına girdiklerinde: "Selam" demişlerdi. O da: "Selam" demişti. "Tanımadık bir topluluk..."

26. Hemen ailesine gidip semiz bir buzağı getiriverdi.

27. Onu önlerine yaklaştırıp: "Yemta misiniz?" dedi.

28. İçinde onlardan gizli bîr korku duydu. "Korkma!" dediler ve ona çok bilgili bir oğul müjdesini verdiler.

"İbrahim'in şerefli kılınmış konuklarının haberi sana geldi ini?" buyruğu ile yüce Allah, İbrahim (a.s)'ın kıssasını -Lut kavmine yaptığı gibi-âyetlerini yalanlayanları helak etmiş olduğunu, bu vesile ile açıklasın diye zikretmiş bulunmaktadır.

"Sana geldi mi?" "buyruğu sana gelmedi mi?" demektir. "mi" lafzının "-.mistir" anlamında olduğu da söylenmiştir.

Yüce Allah'ın: "İnsan üzerinden uzun bir süre geçti mi (geçmiştir, geçmiş bulunuyor.)" (el-İnsan, 76/1) buyruğuna benzemektedir.

İbrahim (a.s)'ın konukları hakkında açıklamalar daha önce Hud Sûresi (11/69. âyet ve devamının tefsirinde) ile el-Hicr Sûresi'nde (15/15. âyet ve devamının tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Şerefli kılınmış" buyruğu, Allah nezdinde şerefli kılınmış demektir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Bilakis onlar mükerrem (şerefli kılınmış) kullardır." (el-Enbiya, 21/26) buyruğudur. İbn Abbas dedi ki: Cebrail, Mikail ve İsrail adlı melekleri kastetmektedir. Osman b. Haşim ise bunlara Refail (hepsine selam olsun) adlı meleği de ilave eder.

Muhammed b. Ka'b dedi ki: Cebrail ile beraberinde dokuz melek idiler. Ata ve bir topluluk: Bunlar Cebrail, Mikail ve beraberlerinde bir melek daha olmak üzere üç melek idiler.

İbn Abbas dedi ki: Onları "şerefli kılınmış: mükerrem" diye nitelendirmesi korkmamaları ve dehşete kapamamalarından dolayıdır.

Mücahid dedi ki: Onlara "şerefli kılınmış" adını vermesi, İbrahim (a.s)'ın kendilerine bizzat hizmet etmesinden dolayıdır.

Abdu'l-Vehhab dedi ki: Ali b. İyad bana dedi ki: Evimde helva var. Hakkında ne

dersin? Ben: Onun hakkında güzeldir demekten başka bir şey diyemiyorum, dedim. O halde beraber gidelim, dedi. Eve girdim, kölesine seslendi, kölesi orada yoktu. Bir de ne göreyim? Beraberinde güğüm, leğen ve omuzunda mendil ile geldi. Ben: İnna lillah ve inna ileyhi raciun dedim. Ey Ebu'l-Hasan keşke durumun böyle olduğunu bilseydim. (Bunu yapmazdım), dedim. Bana: Yavaş ol dedi. Sen bizim yanımızda mükerrem (şerefli kılınmış) birisisin. Mükerrem olana da bizzat hizmet edilir. Sen yüce Allah'ın: "İbrahim'in şerefli kılınmış (mükerrem) konuklarının haberi sana geldi mi?" buyruğuna bir baksana!

"Hani yanına girdiklerinde: Selam demişlerdi." Bu buyruk, daha önce el-Hicr Sûresi'nde (15/52. âyet ve tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"O da: Selam demişti." Yani o da: "aleyküm selam" demişti. Buyruğun; isim bir selamdır, yahut benim size verdiğim cevap da selamdır, anlamında olması da mümkündür. Kûfeliler -Asım dışında- "sin" harfi esreli olarak (pu.) diye okumuşlardır.

"Tanımadık bir topluluk!" Yani siz tanımadığım bir topluluksunuz. Yabancısınız, sizi tanımıyoruz, demektir. Bir açıklamaya göre o, kendilerini insan suretinden başka bir şekilde ve daha önce tanıdığı melek suretinden başka şekilde gördüğünden onları tanıyamadı, bu sebepten: Tanımadık bir topluluk" dedi.

Bir diğer açıklamaya göre; Onları tanımayışının sebebi, İzin istemeksizin yanma girdiklerinden dolayı olmuştu. Ebu'l-Aliye dedi ki: O dönemde ve o topraklarda onların selam vermelerini hayretle karşılamıştı. Onlardan korktu diye de açıklanmıştır. Nitekim bir kimseden korktuğunu anlatmak için: Ondan korktum" denilir. Şair de şöyle demiştir:

"Benden korktu (çekindi, tanımadı); halbuki onun Olaylar arasından çekindiği, ağaran saçlar ile alnının dökülen perçeminden başkası değildir."

"Hemen ailesine gidip..." buyruğu hakkında ez-Zeccac dedi ki: Ailesine doğru yöneldi, demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden es-Saffat Sû-resi'nde (37/91- âyetin tefsirinde) bu (lafız) geçmiş bulunmaktadır. "İstedi" anlamında denilir, " Ne istiyorsun, ne arıyorsun" demektir. "Gizlice o şeye meyletti, ona yöneldi" demektir. Bu açıklamalara göre; ile aynı anlamda iki ayn söyleyiştir.

"Semiz bir buzağı getiriverdi." Yani misafirlerine Hud Sûresi'nde de belirtildiği gibi, kızartmış olduğu bir buzağı getiriverdi: "Ve vakit geçirmeden kızartılmış bir buzağıyı getirdi." (Hud, 11/69)

Denildiğine göre misafirleri kendilerine yemek hazırlamak istediğini farketmesinler diye İbrahim (a.s) misafirlerinden gizlenircesine evine gitmişti.

"Onu* buzağıyı "önlerine yaklaştırıp yemez misiniz, dedi." Katade dedi ki: İbrahim (a.s)'ın malının tamamı inek türünden idi. Onlara semiz bir buzağı

seçmesi ise, misafirlerine ileri derecedeki ikramından ötürü idi.

Kimi şivelerde: " Buzağı" lafzının "koyun" anlamında olduğu da söylenmiştir. Bunu da el-Kuşeyrî zikretmiştir. es-Sıhah'te şöyle demektedir: Buzağı ineğin yavrusudur."da aynı şeydir, çoğulu: diye gelir, dişisi de diye gelir. Bu açıklama Ebu'l-Cerrah'dan nakledilmiştir ise "buzağısı olan inek" demektir aynı zamanda Rabialılara mensub bir kabilenin adıdır.

"İçinde onlardan gizli bir korku duydu." Kalbinde onlardan bir korku hissetti, demektir. Onun getirdiği yemekten yememeleri üzerine içinde böyle bir korku gizledi, diye de açıklanmıştır. Çünkü bir kimsenin yemeğinden yiyen bifikşi, yemeğinden yediği kimseden yana kendisini güvenlik içerisinde hisseder.

Amr b, Dinar dedi ki: Melekler Biz bedelini ödemedikçe yemek yemeyiz, dediler. İbrahim: Yiyin, bedelini de ödeyin, deyince, onlar: Bedeli nedir? diye sordular. O da: Yediğiniz vakit Allah'ın adını anarak yersiniz, bitirdiğinizde de O'na hamededersiniz, dedi. Biri diğerine bakıp: İşte bundan dolayı Allah seni Halili (candan dostu) edinmiştir, dediler. Bu husus daha önce Hud Sûresi'nde geçmiş bulunmaktadır.

İbrahim (a.s)'ın korktuğunu görünce: "Korkma" dediler. Ona kendilerinin Allah'ın melekleri ve elçileri olduğunu bildirdiler "ve ona" eşi Sara'dan doğacak "çok bilgili bir oğul müjdesini verdiler."

Denildiğine göre ona melek olduklarını haber verdiklerinde onların doğru söylediklerini kabul etmedi. Bu sefer Allah'a dua ettiler ve bunun üzerine (yüce Allah) kendilerine ikram ettiği buzağıyı canlandırdı.

Avn b. Ebi Şeddad'm rivayet ettiğine göre; Cibril kanadıyla buzağıyı sıvazladı. O da kalkıp yürüdü ve annesine yetiştı, O sırada buzağının anası da henüz orada bulunuyordu.

"Çok bilgili: alim" vasfı ergenlik yaşına ulaştıktan sonra Allah'ı ve dinini bilen kimselerden olması demektir. Cumhur'un kanaatine göre doğacağı müjdelenen kişi İshak (a.s)'dır. Tek başına Mücahid ise, o İsmail'dir, demiştir, ancak bu görüşün pek değeri yoktur. Çünkü yüce Allah: "Ve ona... îshak't müjdeledik." (es-Saffat, 37/112) diye buyurmaktadır. Bu ise açık bir nastır. [\[17\]](#)

29. Bunun üzerine hanımı feryad ile yönelip yüzüne vurdu ve: "Kısır bîr kocakarı..." dedi.

30. Dediler ki: "Bu böyledir. Rabbüı buyurmuştur. Şüphesiz ki O, hakim olandır, herşeyi en iyi bilendir."

"Bunun üzerine hanımı feryad İle yönelip..." İbn Abbas ve başkalarından

rivayete göre ıglık atarak bağırıp demektir. " Kapının çıkardığı ses (gıcirtısı)" ifadesi de buradan gelmektedir. İkrime ve Katade dedi ki: Bu ıkarılan inilti ve ağlamadır. Hanımının "yönelmesi" bîr yerden bir yere yönelmek şeklinde değildi. el-Ferra dedi ki: Bu bir kimsenin "Bana sövüp saymaya yöneldi" demesine benzer. Bana sayıp sövmeye koyuldu, demektir.

"Hanımı feryad ile yönelip" tabirinin bir grub kadın ile birlikte; meleklerin sözünü duydu, anlamına geldiğı de söylenmiştir. el-Cevheri dedi ki: "Bağırarak ve ıglık atmak" demektir. Aynı zamanda topluluk anlamına geldiğı gibi üzüntü ve benzeri şeylerden dolayı duyulan sıkıntı, anlamına da gelir. İmruu'l-Kays dedi ki:

"Onu {o yaban ineklerinin) önde gidenlerine kavuşturdu

Arkada kalanları ise topluluk içerisinde oldukları halde dağılmadılar."

Bu beyitte, bu lafız her üç manaya (topluluk, ıglık ve ses) da gelebilmektedir.

" Aşırı sıcak" demektir.

Sara müjdeyi işitince "yüzün* vurdu" . Yani kadınların hayret ettikleri zamanda adetleri üzere elini yüzüne vurdu. Bu açıklamayı Süfyan-ı Sevrî ve başkaları yapmıştır. İbn Abbas dedi ki: "Yüzüne vurdu* yani elinin avucu ile yüzünü kapattı. Çünkü: (dOp'ın asıl anlamı vurmaktır. "Onu vurdu, dövdü" anlamındadır. Recez vezninde de şair şöyle demiştir:

"Ey vurulup da yere düşen turna kuşu..." [18]

"Ve: Kısır bir kocakarı... dedi." buyruğı, kısır bir kocakarı hiç doğurur mu? demektir. ez-Zeccac dedi ki: Ben kısır bir kocakarıyım, o halde nasıl doğurabilirim? dedi, demektir. Nitekim bir başka yerde: "Vay halime.' Ben kocamış bir kadın... iken ben mi doğuracak mışım?" (Hud, 11/72) dediğı zikredilmektedir. "Dediler kî: Bu böyledir." Yani durum, bizim sana söylediğimiz ve haber verdiğimizi2 gibidir, "Rabbin buyurmuştur." Bunda hiçbir şüphen olmasın.

Ona verilen bu müjde ile doğum arasında bir senelik süre geçmiştir. Sara bundan önce kısırdı. Doksandokuz yaşında iken doğum yaptı. İbrahim (a.s) da o sırada yüz yaşında idi. Bu husus daha önceden geçmişti.

"Şüpnesiz ki o" yaptığı işlerinde sonsuz hikmetler bulunan "Hakim olandır.

HerşeyT ve yarattıklarının maslahatlarını "en iyi bilendir." [19]

31. "Ey elçiler! O halde asıl İşiniz nedir?" dedi.

32. Onlar: "Şüphe yok ki biz günahkar bir topluluğa gönderildik" dediler.

33- "Üzerlerine çamurdan taşlar atalım diye;

34. "Rabbinin nezdinde haddi aşanlar için İşaretlenmiş olan."

35. Biz de orada bulunan mü'minteri çıkarttık.

36. Ama orada müslümanlardan bir ev halkından başkalarını bulmadık.

37. Ve orada acıklı azaptan korkanlar için bir alamet bıraktık.

"Ey elçiler! O halde asıl işiniz nedir? dedi." İbrahim (a.s) buzağıyı diriltmek ve müjde vermekle onların melek olduklarına kesinlikle inanınca onlara: "Ey elçiler! O halde asıl işiniz" durumunuz ve kıssanız "nedir? dedi.

Onlar: Şüphe yok ki biz günahkar bir topluluğa" Lut kavmine "gönderildik dediler. Üzerlerine çamurdan taşlar atalım." Yani o taşlarla o kav mi taşlayalım "diye."

"Rabbinin nezdinde" Allah nezdinde taşlanmalarına hüküm etmiş olduğu kimseleri taşlamak üzere hazırlamış bulunduğu taşlarla "haddi aşanlar için işaretlenmiş" kendilerine gerekli alametler konulmuş,.. Denildiğine göre; bu taşlar siyah ve beyaz çizgili imiş. Bir başka görüşe göre çizgileri siyah ve kırmızı idi.

"İşaretlenmiş" buyruğu azab taşları olduğu bilinen taşlar, diye açıklanmıştır. Yine denildiğine göre; herbir taşın üzerinde o taşla helak olacak şahsın ismi yazılı idi. Taşların üzerinde mühürleri andıran işaretler olduğu da söylenmiştir. Bütün bu hususlar daha önce Hud Sûresi'nde (11/82-83. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Taşlar onlardan yolculukta bulunanları, kenarda kıyıda bulunanlarını dahi takib edip durdu ve onlardan durumlarını haber verecek kimse kurtulmadı.

Diğer taraftan bu taşların tıpkı kireç gibi pişirilmiş taşlar olduğu söylenmiştir. Bu açıklamayı da İbn Zeyd yapmıştır. İşte yüce Allah'ın: "Pişirilmiş balçıktan taşlar." (Hud, 11/82) buyruğunun anlamı -Hud Sûresi'nde açıklaması geçtiği üzere- budur. Bu taşların bizim gördüğümüz taşlar olduğu ve bunların da esası arı itibariyle çamur olduğu da söylenmiştir. Bu çamurların taşa dönüşmesi ise; zamanla güneşin onları yakmasının bir sonucudur. Yüce Allah'ın: "Çamurdan" diye buyurması bunların dolu diye bildiğimiz (esas itibariyle) sudan taşlar olmadığına bilinmesi içindir. Bu açıklamayı el-Kuşey-ri nakletmiştir.

"Biz de orada bulunan mü'minleri çıkardık." Yani Lut kavmini helak etmeyi murad edince -mü'minlerin helak olmaması için- kavmi arasında bulunan mü'minleri çıkardık. İşte yüce Allah'ın:"Sert bir ara geceleyin aile efradınla yürü git." (Hud, 11/81) buyruğunun anlamı budur.

"Ama orada müslümanlardan bir ev halkından başkalarını bulmadık." buyruğu ile Lut'u ve onun iki kızını kastetmektedir. Buyrukta hafifletilmiş ifadeler vardır. Yani biz orada... bir ev halkından (mealde böyle olmakla birlikte âyetteki lafzı

Üe; "bir evden" şeklindedir) başkasını bulmadık, demektir. Nitekim bazan "şerefli bir ev" denilir, bununla ev halkı kastedilir. Yüce Allah'ın: "Orada" buyruğunda zamir -daha önce sözü geçmemiş olduğu halde- kasabaya aittir. Çünkü onun kastedildiği anlaşılan bir husustur. Aynı şekilde yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki Biz günahkar bir topluluğa gönderildik." buyruğu da kasabaya delalet etmektedir. Çünkü topluluk "bir kasabada" yaşarlar. Buradaki zamirin çoğul zamiri olduğu da söylenmiştir. (O zaman: O kasabalarda... demek olur.) (Bu iki âyette geçen) "mü'minler" ile "müslümanlar" aynı şendir. Aynı lafız tekrarlanmasın diye farklı lafızlar kullanılmıştır. "Ben keder ve üzüntümü ancak Allah'a açarım." (Yusuf, 12/86) buyruğunda olduğu gibi.

İmanın kalbin tasdik etmesi, İslâm'ın da zahiren emre itaat ve bağlılık anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu durumda her mü'min bir müslümandır, ancak her müslüman mü'min değildir. Yüce Allah birinci âyet-i kerimede onlardan "mü'minler" diye söz ederken her mü'minin aynı zamanda müsiüman oluşundan dolayıdır. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/8. âyet, 3- başlıkta) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: "Bedevi Araplar: İman ettik dediler. De ki: Siz iman etmediniz..." (el-Hucurat, 49/14) buyruğu iman ile İslam arasında fark olduğuna delildir. Müslim'in Sahih'inde ve başka kaynaklarda yer alan Cibril hadisinden de anlaşılan budur. Biz bunu bir başka yerde açıklamış bulunuyoruz.

"Ve orada acıklı azaptan korkanlar İçin bir alamet bıraktık." Gerek o dönemin insanları için, gerek onlardan sonra gelecekler için bir ibret ve bir alamet bıraktık. Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: "Andolsun biz akıl erdiren bir topluluk için o kasabadan apaçık bir belge bıraktık." (el-Ankebut, 29/35) buyruğudur.

Şöyle de denilmiştir: Bırakılan alamet, bizzat harab olmuş o kasabadır. Bir başka görüşe göre kendileriyle taşlandıkları o pişmiş taşlar, alametin kendisidir. [20]

"Azaptan korkanlar için" bu alametin bırakılmış olması ise ondan yararlanacak olanların onlar oluşundan dolayıdır.

38- Ve Musa'nın kıssasında da... Hani onu Firavun'a apaçık bir delille göndermiştik.

39. O bütün güç kaynaklarıyla yüz çevirip: "Sihirbaz veya delidir" dedi.

40. O kendi kendisini kınar olduğu halde, onu da, ordularını da alıp hepsini denize attık.

"Ve Musa'nın kıssasında da..." Yani Biz Musa'nın kıssasında da aynı şekilde bir alamet bıraktık. el-Ferra dedi ki: Bu buyruk yüce Allah'ın: "Yeryüzünde âyetler

(alametler) nardır." (ez-Zariyat, 51/20) buyruğuna atfedilmiş olup "Ve Musa'nın kıssasında da" âyetler vardır, demektir.

"Hani onu Firavun'a apaçık bir delille göndermiştik." Bu apaçık delil asadır. Asa ve onun dışındaki diğer mucizelerle gönderdik demektir, diye de açıklanmıştır.

"O bütün güç kaynaklarıyla" yani Firavun "bütün güç kaynaklarıyla";

-İbn Zeyd'in açıklamasına göre- bütün topluluğu ve askerleriyle imandan yüz çevirdi, Mfcahid'in açıklaması da bu anlamdadır. "Yahut güçlü bir yere sığınabilseydim." (Hud, 11/80) buyruğunda da aynı kökten gelen lafız kullanılmıştır ki; burada kişiyi koruyan güç ve aşireti kastedilmiştir. İbn Abbas ve Katade; (Firavun) gücüyle yüz çevirdi, diye açıklamışlardır. Antere'nin şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Savaşlara girip çıkmam zayıflatmadı gücümü, Fakat asıl geçen zaman (zayıf düşürdü, beni),"

"Güç kaynakları" anlamı verilen lafzın, "bizzat kendisi" anlamına geldiği de söylenmiştir. el-Ahfeş yanını döndü diye açıklamıştır. Yüce Allah'ın: "Yüz çevirir, yan çizip uzaklaşır." (Fussilet, 41/5D buyruğuna benzemektedir, el-Müerric de böyle açıklamıştır.

el-Cevherî dedi ki: Bir şeyin rüknü en kuvvetli yanı ve tarafı demektir. "O güçlü bir rükne sığınır" ifadesi sağlam ve koruma imkanı bulunan bir yere sığınır demektir.

el-Kuşeyrî dedi ki: Rükün bedenın yan tarafı demektir. Bu da bir şeyden yüz çevirmekte aşırıya gitmeyi ifade eden bir tabirdir.

"Sihirbaz veya delidir, dedi." buyruğundaki "veya" "vav" anlamındadır. Çünkü onlar her ikisini de söylemişlerdi. Bu açıklamayı el-Müerric ve el-Fer-ra yapmıştır. Cerir'in şu beyitini zikretmektedir: [\[21\]](#)

"Ey süvarilerin Salebesi veya (ve) Riyah

Sen onlarla Tuhayyalılar ile el-Hişablılan denk tuttun."

Nitekim: " Veya"; "Vav:ve" anlamında kullanılabilir. Yüce Allah'ın: "Ve onlardan günahkar veya nankör hiçbir kimseye itaat etme!" buyruğunda olduğu gibi. "Vav"m "veya" anlamında kullanıldığı da olur. Yüce Allah'ın: "Size helal olan kadınlardan ikişer ve(ya) üçer ve(ya) dörder olmak üzere nikahlayın." (en-Nisa, 4/3) buyruğunda olduğu gibi. Bütün bu hususlar daha önceden (en-Nisa, 4/3. âyet, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"O" yani Firavun "kendi kendisini kınar olduğu halde." Çünkü o kınanmayı gerektirecek iş yapmıştı. "Onu da, ordularını da" küfre sapmaları ve İmandan yüz çevirmeleri dolayısıyla "alıp, hepsini denize attık." Denize bıraktık, [\[22\]](#)

41. Ve Ad kavminde de... Hani onların üzerine kısır (hayırsız ve bereketsiz) rüzgarı göndermiştik.

42. O neye uğradıysa mutlaka onu ufaltıp kül gibi koyuyordu.

"Ve Ad kavminde de..." Düşünen kimseler için Ad kavminde de bir alamet bıraktık.

"Hani onların üzerine kısır (hayırsız ve bereketsiz) rüzgarı göndermiştik." Bu hiçbir bulutu, hiçbir ağacı aşlamayan; bir rahmet, bîr bereket ve bir fayda taşımayan rüzgardır.

" Kısır kadın" yani gebe de kalmayan, doğum da yapmayan kadın tabiri de buradan gelmektedir.

Bu rüzgarın güney rüzgarı olduğu söylenmiştir. İbn Ebi Zi'bin, el-Haris b. Abdu'r-Rahman'dan, onun Peygamber (sav)'dan rivayet ettiğine göre: "Kısır rüzgar güneyden esen rüzgardır." diye buyurmuştur. [\[23\]](#)

Mukatıl dedi ki: Bu rüzgar batıdan esen rüzgardır. Nitekim Sahih'te Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu zikredilmiştir: "Bana (doğudan esen) saba rüzgarı ile yardım olundu. Ad kavmi ise batıdan esen (debur) rüzgarı ile helak edildi." [\[24\]](#)

İbn Abbas dedi ki: Bu yön değiştiren ve iki yön arasında esen rüzgar (ennekba)dır.

Ubeyd b. Uraeyr dedi ki: Bu rüzgarın bulunduğu yer yerin dördüncü katıdır. Ad kavmi üzerine bundan açılan miktar ancak bir öküzün burun deliği kadardı. İbn Ebi Necih de yine Mücahîd'dena [\[25\]](#) bu rüzgarın saba rüzgarı olduğunu rivayet etmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"O neye uğradıysa, mutlaka onu ufaltıp kül gibi koyuyordu." Yani çer-çöp olmuş'bir şey gibi bir hale getiriyordu. Nitekim bitki kuruyup dağılacak olursa denilir. İbn Abbas dedi ki: Yok olup çürümüş bir şey gibi yapıyordu, demektir. Mücahid de böyle açıklamıştır. Şairin şu beyitin-de de bu anlamda kullanılmıştır: "Zaman gözlerimi kör ettiği vakit ve ben

Çürümüş ve ufalıp, dağılmış bir kemik gibi kaldığımda, terkettin beni."

Katade dedi ki: Bu dövülen, ezilen kuru bitki demektir. Ebu'l-Aliye ve es-Süddî de şöyle demiştir: Oldukça ince taneli toprak gibi anlamındadır. Kutru b da: " Kül" demektir, diye açıklamıştır. Yeman dedi ki: Bu davarların dudaklarıyla (ağızlarının kenarıyla) bir kenara attıkları otlar demektir. Kelime, aslı itibariyle kemiğin çürümesini anlatmak üzere kullanılan: " Kemik çürüdü" ifadesinden alınmıştır. Bu kökten olmak üzere "Kemik çürüdü, çürür"; "(O: Çürümek" denilir. Bu durumda olana da: denilir. Şair der ki:

"Ona muhalefet etmenin (sözünde durmamanın) akıbetlerinin bir yergi sebebi ve Kemikler çürümüş halde iken bile aleyhine kalacağım gördü." şeklinde gelir. Bu âyetin bir benzeri de önceden de geçtiği gibi: "Rabbinin emri ile her-şeyi helak eder" (el-Ahkaf, 46/25) buyruğudur. [26]

43. Semud'da da... Hani onlara: "Bir süreye kadar faydalanın" denilmişti.

44. Onlar ise Rabblerinin enirine uymayıp baş kaldırmışlardı. Bu yüzden onlar bakınırlarken yıldırım onları yakalayivermişti.

45- Ayağa da kalkamadılar, onlara yardım da edilmedi.

"Semud'da da..." Aynı şekilde kendilerine; dünya hayatından faydalananlar olarak yaşayın, demlisinde bir ibret ve bir alamet vardır,

"Bir süreye kadar" helak olacağınız vakte kadar demek olup, bu da Hud Sûresi'nde; "Yurdunuzda üç gün daha yaşayın." (Hud, 11/65) buyruğunda belirtildiği üzere üç gündür.

Buradaki "faydalanın" buyruğunun müslüman olun ve böylece ecellerinizin sona ereceği vakte kadar faydalanın, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Onlar ise Rabblerinin emrine uymayıp, baş kaldırmışlardı." Yani Allah'ın emrine muhalefet ederek dişi deveyi kesmişlerdi.

"Bu yüzden onlar" ona (yıldırıma) gündüzün "bakınırlarken yıldırım" yani ölüm "onları yakalayivermişti." Bunun helak edici her azab anlamında olduğu da söylenmiştir. el-Huseyn b. Vakid dedi ki: Kur'ân-ı Kerim'de geçen her bir "saika: yıldırım" azab demektir.

Ömer b. el-Hattab, Humeyd, İbn Muhaysın, Mücahid ve el-Kisaî: " Baygınlık" diye okumuşlardır. "Adam bir baygınlık ile bayıldı, bayılmak" denilir. "Gökten üzerlerine yıldırım düştü" demektir. "Azab ıııııııı" demektir. Bu daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/19- ayetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Ayağa da kalkamadılar" buyruğunun, ayağa kalkmak gücünü bulamadılar, anlamında olduğu söylendiği gibi, Allah'ın azabına karşı koyamadılar, üna katlanamadılar, onun altından kalkamadılar, kendilerinden uzaklaştıra-madılar demek olduğu da söylenmiştir. Mesela: "Bu işe takatim yok, bu işe güç yeliremem" denilir. İbn Abbas dedi ki: Bedenleri gitti, fakat ruhları azapta kalmaya devam etti. [27]

"Onlara yardım da edilmedi." Helak edildiklerinde azaptan korunamadılar, yani onlara yardımcı olan olmadı.

46. Önceden de Nuh kavmini (helak ettik,) Çünkü onlar fasıkbir kavim idiler.

"Önceden de Nuh kavmini (helak ettik)" buyruğundaki "Nuh kavmini" buyruğunu Hamza, el-Kisaî ve Ebu Amr esreli olarak: "Ve Nuh kavminde de" diye okumuşlardır ki; Nuh kavminde de bir alamet vardır, demek olur. Diğerleri: "Nuh kavmini de helak ettik" anlamında nasb ile okumuşlardır. Yahut nasb ile okunması halinde; "Onları yakalayivermiş-ti" (Zariyat, 51/44) buyruğundaki (onları anlamındaki) "he" ve "mim"den ibaret zamire atıf ile olur ya da (40. âyet-i kerimede ki): " Onu da... alıp" lafzındaki zamire atfedilmiş olabilir. Yani yıldırım onları aldığı gibi, Nuh kavmini de aldı. Yahut "ordularını da denize attık" Nuh kavmini de attık, demek olur ya da; önceden de Nuh kavmini hatırlat, anlamında olabilir^[28]

47. Ve Biz göğü kudret ve kuvvetle bina ettik ve muhakkak Biz genişleticileriz.

48. Yeri de döşedik. Ne güzel döşeyenleriz!

49. Herşeyden de çift çift yarattık. İyi düşünürsünüz diye.

Yüce Allah bu âyetleri "alamet ve belgeleri" açıkladıktan sonra "ve Biz göğü kudret ve kuvvetle bina ettik." diye buyurarak; gökte de, yaratıcının kemal derecesinde herşeye kadir olduğunu gösteren âyetler (belgeler) ve ibretler vardır, diye buyurmakta ve "sema'nın durumunu Nuh kavminin kıssasına atfetmektedir. Çünkü her ikisi de birer âyet (delil, belge ve ale-met)dir, "Kudret ve kuvvetle" buyruğu, İbn Abbas ve başkalarından gelen rivayete göre kuvvet ve kudretle diye açıklanmıştır.

"Ve muhakkak Biz genişleticileriz." İbn Abbas güç yetirenleriz, kudret sahibi olanlarız, diye açıklamıştır. Biz genişlik sahibi kimseleriz, diye de açıklanmıştır. Semayı ve başka varlıkları yaratmak dolayısıyla, yaratmayı dilediğimiz herhangi bir şey sebebiyle Bize darlık gelmesi sözkonusu değildir. Şöyle de açıklanmıştır: Bizler yarattıklarımızın rızıklarını genişletenleriz. Bu açıklama da İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. el-Hasen: Güç yetirenleriz diye açıklamıştır. Yine ondan rivayete göre; Biz yağmur ile rızkı genişletenleriz, diye açıkladığı nakledilmiştir. ed-Dahhak dedi ki: Biz sizi zengin kılanlar, İhtiyaçtan kurtaranlarız, demektir. Bunun delili de: "Eli geniş olan kendi halince" (el-Bakara, 2/236) buyruğunda aynı kökten gelen lafzın "zengin olan" anlamında kullanılmış olmasıdır.

el-Kutebi dedi ki: Biz yarattığımız varlıklar üzerinde geniş lütuf sahibiyiz, demektir. Anamlar birbirlerine yakındır.

Bizler sema ile arz arasında bir genişlik yarattık, diye de açıklanmıştır.

el-Cevheri dedi ki: "Adam bolluk ve genişlik içinde oldu" demektir. Yüce Allah'ın: "Ve Biz göğü kudret ve kuvvetle bina ettik ve muhakkak Biz genişleticileriz" buyruğunda da aynı anlamdadır. Yani biz muhtaç olmayan ve güç yetirenleriz demektir. Bu açıklama bütün görüşleri kapsamaktadır.

"Yeri de döşedik." Yani Biz yeri tıpkı bir döşek gibi suyun üzerinde yaydık ve uzattık.

"Ne güzel döşeyenleriz!" Onlar İçin ne güzel döşeyenleriz hazırlayanlar, demektir. Buradaki "Biz" çoğul zamiri ta'zim içindir.

"Döşegi yaydım ve hazırladım" demektir, "İşlerin düzene koyulması ve düzeltilmesi" anlamındadır.

"Her şeyden de çift çift yarattık." İki tür ve birbirinden farklı iki çeşit yarattık. İbn Zeyd dedi ki: Erkek ve dişi, tatlı ve ekşi ve buna benzer. Müca-hid dedi ki: Erkek ve dişi, sema ile arz, güneş ve ay, gece ve gündüz, aydınlık ve karanlık, düzlük ve dağlık, cinler ve insanlar, hayır ve şer, sabah ve akşam ve sesler gibi farklı şeyler demektir.

Yani Biz bunları da diğerleri gibi kudretimize delil kıldık. İşte buna güç yetiren, varlıkları tekrar yeniden yaratmaya da kadir olmalıdır.

"Herşeyden de çift çift yarattık" buyruğunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Böylelikle bu çiftleri yaratanın bir ve tek olduğunu bilesiniz. Çünkü O'nun sıfatları arasında hareket, sükun (hareketsizlik), aydınlık, karanlık, oturmak, kalkmak, başlangıcının olması, sonunun olması gibi şeyler düşünülemez. Zira o yüce Allah, bir ve tektir. "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."

Ceş-Şura. 42/11) "İyi düşünürsünüz diye." [\[29\]](#)

50.0 halde Allah'a kaçın. Muhakkak ben sizi O'ndan apaçık uyarıp korkutanım.

51. Allah İle birlikte başka bir ilah edinmeyin. Muhakkak ben sizi ondan apaçık korkutup uyarırım.

52. Onlardan öncekilere gelen peygamberlerin herbirine de mutlaka böylece "sihirbaz veya deli" derlerdi.

53. Acaba bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler? Hayır, onlar azmış bir kavim idiler.

54. Sen yüz çevir onlardan. Artık kınanacak değilsin.

55- Ama öğüt ver. Çünkü öğüt muhakkak mü'minlere fayda verir.

Geçmiş ümmetlerin peygamberlerini yalanlayıp helak edilmelerine dair açıklamalar geçtikten sonra yüce Allah;

"O halde Allah'a kaçın. Muhakkak ben sizi O'ndan apaçık uyarıp, korkutanım"

diye buyurmaktadır. Yüce Allah peygamberine hitaben; Ey Muham-med! Sen de kavmine: "O halde Allah'a kaçın. Muhakkak ben sizi ondan apaçık uyarıp, korkutanım" demesini emir buyurmaktadır. Yani masiyet olan işleri terkedip O'na itaate kaçın. İbn Abbas dedi ki: Günahlarınızdan tevbe etmek suretiyle Allah'a kaçın. Yine ondan rivayete göre Allah'tan yine O'na kaçın ve O'na itaat olan işler yapın, demektir.

Muhammed b. Abdullah b, Amr b. Osman b. Affan dedi ki: *O halde Allah'a kaçın." Mekke'ye çıkıp gidin Üemektir. el-Huseyn b. el-Fadl dedi ki: Allah'ın dışındaki herşeye karşı kendinizi koruyun. Çünkü kim Allah'tan başkasına kaçacak olursa kendisini Allah'tan koruyamaz. Ebu Bekir el-Verrak dedi ki: Şeytana itaatten, Rahmana itaate kaçın. Cüneyt! dedi ki: Şeytan batıla davet eder. O halde Allah'a kaçın, Allah sizi ona karşı korur.

Zünnun el-Mısrî dedi ki: Cehaletten ilme, küfürden (nankörlükten) şükre kaçın. Amr b. Osman dedi ki: Kendi nefislerinizden Rabbinize kaçın. Yine Amr dedi ki: Daha önce Allah'tan size gelmiş olan iyiliklerden kaçın ve davranışlarınıza güvenmeyin. Sehl b. Abdullah dedi ki: Allah'ın dışındaki her-şeyden Allah'a kaçın.

"Muhakkak ben sizi O'ndan apaçık uyarıp korkutanım." Yani küfür ve masiyetlere karşı O'nun vereceği cezayı size hatırlatıp bundan korkutuyorum.

"Allah ile birlikte başka bir İlah edinmeyin" buyruğu ile yüce Allah Mu-hammed (sav)'a bu sözleri insanlara söylemesini emretmektedir. Nezir (uyarıp, korkutan) da O'dur. Bunun yüce Allah tarafından bütün insanlara bir hi-tab olduğu da söylenmiştir.

"Muhakkak ben sizi O'ndan" yani Muhammed'den ve onun kılıçlarından "apaçık korkutup, uyarırım." Eğer Bana ortak koşacak olursanız, onun sizi emri altına alacağından, kılıcının emrine gireceğinizden yana sizleri uyarıp korkutuyorum. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

"Onlardan öncekilere gelen peygamberlerin herblrine de mutlaka böylece sihirbaz veya deli derlerdi" buyruğu Peygamber (sav)'a bir tesellidir. Yani senin kavmin seni yalanlayarak büyücü yahut bir deli dedikleri gibi, öncekiler de yalanlamış ve onların söylediklerinin benzeri sözleri söylemişlerdi.

" Böylece" lafzındaki "kef harfinin benden önce gelip, kendi peygamberlerini uyan rasûllerin: "Uyarmalarına benzer bir uyarı ile ben de sizleri uyarıyorum" takdiri ile nasb konumunda olması mümkün olduğu gibi: "Durum böyledir" yani önceki gibidir takdiri ile reP konumunda olması da mümkündür.

Birinci uyan yüce Allah'ın tevhid ehlinden olup kendisine karşı isyan edenleri bir korkutmadır. İkincisi ise inkarcılardan kendisine ortak koşanları bir korkutmadır.

Yakub ve başkalarından nakledildiğine göre ifade şanı yüce Allah'ın; "Böylece" lafzında tamam olmaktadır. [\[30\]](#)

"Acaba bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler?" Yani önce gelenleri sonrakilere yalanlamayı mı tavsiye etti ve bu konuda birbirleriyle anlaşarak mt bu tavırlarını sürdürdüler? Ayetin başındaki "eliP (soru edatı), azarlamak ve yapılan işin hayret edilecek bir iş olduğunu ifade etmek (taaccub) içindir. "Hayır, onlar azmış bir kavim idiler." Yani onlar bu hususlan birbirlerine tavsiye etmediler. Onların ortak Özelliği azgınlık etmeleridir. Azgınlık (tuğyan) ise küfürde haddi aşmaktır. "Sen yüz çevir onlardan." Onlardan yüz çevir ve bundan doıayı onlara ilişme! "Artık" Allah nezdinde "kınanacak değilsin." Çünkü sen üzerindeki risaleti tebliğ görevini eksiksiz yerine getirmiş bulunuyorsun. Daha sonra bu yüce Allah'ın:

"Ama öğüt ver. Çünkü öğüt muhakkak mü'mînler'e fayda verir" buyruğu ile neshedilmiştir. Bunun kılıç âyetiyle (cihadı emreden âyetle) neshedil-diği de söylenmiştir. Birincisi ed-Dahhak'ın görüşüdür. Çünkü Peygamber (sav) öğüt vermek suretiyle onlara yönelmesi emrolunmaktadır.

Mücahid dedi ki: "Sen yüz çevir onlardan, artık kınanacak değilsin.* Yani herhangi bir kusurun dolayısıyla Rabbin seni kınamaz. Öğüt vermek suretiyle de "hatırlat, çünkü öğüt muhakkak mü'minlere fayda verir."

Katade dedi ki: Kur'ân ile "öğüt ver. Çünkü" onun ile "öğüt muhakkak mü'minlere fayda verir." Sen onlara başlarına gelecek ceza ile ve Allah'ın (azabsnı gönderdiği) günleri ile onlara öğüt ver.

Özellikle mü'minleri sözkonusu etmesi bu öğütten yararlanacak olanların onlar oluşundan dolayıdır. [\[31\]](#)

56. Ben cinleri de, İnsanları da ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım.

57. Ben onlardan bir nızık da istemiyorum, Bana yedirmelerini de istemiyorum.

58- Çünkü şüphesiz ki Allah'tır, hem rızkı veren, hem pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan.

59- Muhakkak benzerlerinin azaptan payları olduğu gibi zulmedenlerin de azaptan bir payları vardır. Artık acele etmesinler.

60. Tehdit olundukları o (azab) günlerinden dolayı vay o kâfir olanlara!

"Ben cinleri de, İnsanları da ancak Bana İbadet etsinler diye yarattım."

Denildiğine göre bu buyruk, yüce Allah'ın ezeli bilgisine göre kendisine iba-ûet edecek kimseler hakkında özeldir. Buyruk umumi bir lafızla gelmiş ol-makia birlikte anlamı özeldir. Buyruğun manası da şudur: Ben cin ve insanlardan bahtiyar kimseleri ancak Beni tevhid etsinler diye yarattım.

el-Kuşeyrî dedi ki: Âyet-i kerime kafi olarak tahsis edilmiştir. Çünkü deliller ve çocuklar Allah'a ibadet etmekle emr olunmamışlardır ki; yüce Allah'ın onlardan ibadet etmelerini istediği söylenebilsin. Diğer taraftan yüce Allah: "Andolsun ki Biz cehennem için cin ve insanlardan çok kimseler ya-ratmışızdır." (el-Araf, 7/179) diye buyurmuştur. Cehennem için yaratılmış olan kimselerin İse ibadet için yaratılmış kimselerden olmaları mümkün değildir. O halde âyet-i kerime, aralarından iman eden kimseler hakkında kabul edilmelidir. Bu da yüce Allah'ın: "Bedevi Araplar: İman ettik, dediler," (el-Hucurat, 49/14) buyruğuna benzemektedir. Çünkü bu sözü bedevi Araplar arasından sadece belirli bir kesim söylemişti. Bu açıklamayı ed-Dahhak, el-Kelbî, el-Ferra ve el-KutelVî zikretmişlerdir.

Abdullah'ın kıraatinde de: "Ben cinlerden ve insanlardan iman edenleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım" şeklindedir.

Ali (r.a) da şöyle demiştir: Yani Ben cinleri de, insanları da, ancak kendilerine ibadet etmelerini emredeyim diye yarattım. ez-Zeccac bu görüşü benimsemiştir. Buna da yüce Allah'ın: "Halbuki onlar bir tek ilaha ibadet et-mekten başkasıyla emrolunmamışlardı" (et-Tevbe, 9/31) buyruğu da delildir.

"Yüce Allah onları rububiyetini kabul etmek, O'nun emir ve iradesi önünde zilletle boyun eğmek için yaratmış olduğu halde nasıl da inkar edip kâfir oldular?" diye sorulacak olursa, buna şöyle cevap verilir: Allah'ın üzerlerindeki kazasına zilletle boyun eğmişlerdir. Çünkü O'nun kazası (hüküm ve kaderi) onkr hakkında aynen cereyan eder, ona karşı koymaya güçleri yoktur. Ona ibadet edenlere, Allah'ın vermiş olduğu emir gereğince amel etmek hususunda inkar edip küfre sapanlar muhalefet etmiştir. Onun kaza ve hükmüne zilletle boyun eğmek, karşı konulabilecek bir husus değildir.

"Ancak Bana ibadet etsinler diye" buyruğunun istesinler veya istemesinler, Bana ibadet edilmesi gerektiğini itiraf etsinler, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bunu Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Buna göre istemeyerek ibadet etmeleri onlar üzerinde görülen ilahi sanatın eserleridir.

Mücahidi Ancak Beni bilip tanısinlar diye... seklinde açıklamıştır. es-Sa-lebî; Bu güzel bir açıklamadır, demiştir. Çünkü yüce Allah onları yaratmamış olsaydı, O'nun varlığı ve tevhidi bilinmezdi. Bu açıklamaya yüce Allah'ın: "An-dolsun ki sen onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette: Allah diyeceklerdir." (ez-Zuhuf, 43/87); "Andoisun ki onlara: Göklerle yeri kim yarattı? diye sorsan, elbette: Onları hüküm ve emrinde galip, herşeyi en iyi bilen (Allah) yarattı, derler." (ez-Zuhuf, 43/9) buyrukları ve buna benzer âyetler deJil teşkil etmektedir.

Yine Mücahid'den gelen rivayete göre; Ben onlara emirler vermek, yasaklar koymak için yarattım, diye açıklamıştır. Zeyd b. Eşlem dedi ki: Bu onların yaratılışlarındaki bedbahtlık ve bahtiyarlıktır. Yüce Allah cinlerden ve insanlardan bahtiyar olanları kendisine ibadet etsinler diye, aralarından bedbaht olanları da isyan etsinler diye yaratmıştır.

Yine el-Kelbî'den nakledildiğine göre yalnız Beni tevhid etsinler diye (yarattım), demektir. Mü'min kimse sıkıntılı zamanlarında da, rahatlık zamanlarında da O'nu tevhid eder. Kâfir ise sıkıntılı ve bela zamanlarında O'nu tev-hid ederken, nimet ve bolluk zamanında bunu yapmaz. Buna da yüce Allah'ın; "Onları dağlar gibi bir dalga kapladığında dinlerini yalnız Allah'a halis kılanlar olarak O'na dua ederler." (Lukman, 31/32) buyruğu delil teşkil etmektedir. İkrime dedi ki: Ancak Bana ibadet etsinler ve Bana itaat etsinler diye yarattım, İbadet edenleri mükafatlandırarak, inkar edenleri de cezalandıracağım.

Anlamin, ancak onlardan Bana ibadet etmelerini isteyeyim diye yarattım şeklinde olduğu da söylenmiştir. Anlamlar birbirine yakındır.

"Ubudeti ve ubudiyeti apaçık abd (kul)" denilir. Ubudiyetin asıl anlamı itaatle ve zilletle boyun eğmektir. "Ta'bid" zelil kılmak demektir. "Güzelce döşenmiş yol" demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Güzelce döşenmiş yolun üzerinde (ön) ayaklarının yerine (arka) ayaklarını (koyarak yol alıyor.)"

Ta'bîd, isti'bad demek olup, bu da bir kimseyi kul edinmek demektir. aynı anlamdadır. İbadet, itaat, taabbüd de ibadete kendini vermek demektir. O halde "Bana ibadet etsinler diye" buyuruğu Bana zilletle boyun eğsinler, emrime uysunlar ve ibadet etsinler diye... demek olur.

"Ben onlardan bir fizik da istemiyorum" buyruğundaki: (j-0 sıladır. Hiçbir rızık istemiyorum demektir. Aksine herkese rızık veren, bağışlayan Benim.İbn Abbas ve Ebu'l-Cevza şöyle demişlerdir; Yani Ben onlardan kendilerini rızıklandırılanım, kendilerine yedirmelerini istemiyorum.

Anlamin şu şekilde olduğu da söylenmiştir: Ben onlardan kullarımı rızıklandırılmalarını, onlara yemek yedirmelerini istemiyorum.

"Çünkü şüphesiz ki Allah'tır; hem rızık veren, hem pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan" buyruğundaki: "Rızık veren" buyruğunu İbn Muhaysın ve başkaları "Rızıklandırıcı" diye okumuşlardır.

"Pek çetin kudret ve kuvvet sahibi" oldukça güçlü demektir.

" Pek çetin kudret" buyruğunu el-A'meş, Yahya b. Vessab ve en-Nehaî "kuvvef'in sıfatı olarak cer ile; diye okumuşlardır. Diğerleri ise "rızık veren" in sıfatı olarak yahutta "kuvvet sahibi" anlamındaki buyruğun: " Sahibi" lafzının sıfatı olarak ref

ile okumuşlardır. Hazfedilmiş bir müb-tedanm haberi de olabilir, ya da: "Şüphesiz" lafzının isminin mahalline sıfat olması yahut haberden sonra ikinci bir haber olarak merfu olması da mümkündür.

el-Ferra dedi ki: "Pek çetin kudret" anlamındaki lafzın; şeklinde gelmesi gerektiği halde yüce Allah'ın bunu müzekker olarak zikretmiş olması eğilip bükülen ve sağlam bağlanmış olan şey anlamını kastetmiş olduğundan dolaydır. Nitekim: "Sağlam bükülmüş halat" denilir. el-Ferra şu mısraları zikretmektedir:

"Her zaman için ben elbiseler giyindim,

Öyle ki, başım beyaz bir örtü takmdı.

Tek parça kumaştan ve bağlı Yumna kumaşından."

Görüldüğü gibi burada: "Bağlı" lafzını müzekker kılmıştır, Çünkü "Yumna" da bir çeşit kumaştır. Yüce Allah'ın şu buyrukları da bu kabildendir: "Bundan böyle kime... bir öğüt gelir de..." (el-Bakara, 2/275) buyruğundaki "öğüt" anlamındaki lafız "tenis te'si" olmaksızın; takdirindedir. Aynı şekilde: " O zulmedenleri ise korkunç bir ses yakaladı." (Hud, 11/67) buyruğundaki "korkunç ses" anlamındaki lafız da te'nis te'si olmaksızın; " Çılgılık ve ses" takdirindedir.

"Muhakkak benzerlerinin azaptan payları olduğu gibi zulmedenlerin" Mekkelilerden olup küfre sapanların "de azaptan bir payları vardır."

Geçmiş ümmetlerin kâfirlerinin payları gibi, bunların da azaptan bir payları vardır.

İbnu'l-Arabî dedi ki: "Bitip tükenmek bilmeyen uzun ve kötü bir gün" denilir. (^JUO'in dildeki asıl anlamı "büyükçe kova" demektir. Onlar kuyudan sil çeker ve bunu paylarına göre taksim ediyorlardı. İşte bundan dolayı bu lafız, pay anlamında kullanılmıştır. Recez vezninde şair şöyle demektedir:

"Bir pay (büyükçe bir kova) bizim, bir pay (büyükçe bir kova) sizin olsun, Kabul etmezseniz şayet, o zaman kuyunun tamamı bizim olsun."

Alkame dedi ki:

"Sabahladığım her günde sen bir nimet bağışladın, Senin cömertliğinden Şas'a da bir pay vermek bir haktır."

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Ömrün hakkı için eceller kapıları çalmaktadır, Herbir babanın oğluna ondan bir pay vardır."

el-Cevherî dedi ki: " Kuyruğu uzun at, tay, sırtın alt tarafındaki et ve su dolu kova" demektir.

İbnu's-Sikkit dedi ki: İçinde dolmaya yakın kadar su bulunan kova demektir. Bu hem müennes, hem müzekker olarak kullanılır. Boş haliyle ona bu isim verilmez. Asgari sayıdaki çoğulu: şeklinde çokluk çoğulu da; şeklinde gelir. Şekil

itibariyle "genç ve güzel develer" anlamındaki ile "Artık acele etmesinler." Azapların gelip kendilerini bulmasını acele istemesinler. Çünkü onlar: Ey Muhammed: "O halde doğru söyleyenlerden isen bizi kendisiyle tehdit ettiğin azabı getir" (el-Araf, 7/70) demişlerdi. Bedir günü yüce Allah'ın vaadettiği onların başlarına gelerek Allah'ın vaadi gerçekleşti ve dünyada iken onlardan intikam aldı. Ahirette de onlar için ebedi azab ve kesintisiz rüsvaylık vardır. Bunun kesilmesi, bitmesi, sona ermesi ve uzun da olsa belirli bir süresi yoktur. [\[32\]](#)

ez-Zariyat Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. Allah'a hamdolsun.

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/345-348

[\[2\]](#) Beyhaki. es-Sünenu't-Kübra, II, 235

[\[3\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/348-354

[\[4\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/354

[\[5\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/354-357

[\[6\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/357-358

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/358-

[\[8\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/359

[\[9\]](#) Taberani, el-Mu'cemu's-Sağır; II, 13; Deylemi, Firdevs, IV, 292, 293; Heysemi, Mu'ce-mu'z-Zavaid, III, 62, Taberani'mn hem Sağır, hem Eosat'ta rivayet ettiğini belirterek, r-jvilprinrlpn pUHaris h en-Nu'man'ın "ZAVıt olduğunu kaydetmektedir.

[\[10\]](#) İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/359-361

[\[11\]](#) Taberi, Tüfür, XXVI, 206; İbn Kesir, Tefsir, IV, 236; Rivayet, görüldüğü gibi mürseldir.

[\[12\]](#) Bu vakıayı nisbeten daha muhtasar bir şekilde: Beyhaki, Şuabu'l-tman, II, 116; Müna-vi, Feyzu'l-Kadir, IV, 229'da zikretmektedir.

[\[13\]](#) Deylemi, Firdevs, IH, 36i; thn Adiy, el-Kamîl, VI. 19da bu hadisi kaydettikten sonra ravilerinden Fıdayl h. Merzuk hakkında: "Hasen hadisleri vardır. Ravi olarak sakıncası olmadığını umarım" demektedir.

[\[14\]](#) İbn Mace, II, 1394, Ahmed b. Ehi ltekir, Misbahu'ı-Zucace, IV, 226; Taberani, Kebir, VII, 137; Beyhaki, Şuabu'liman II, 119.

- [15] Tirmızı el-Hakim, Neoadiru'l-Usıd, III, 35.
- [16] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/361-367
- [17] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/367-370
- [18] Bu mısradan sonra; "yere düşen" anlamını verdiğimiz lafza dair yanm satırlık bir ibare, anlam itibariyle tercümede yer aldığından, ayrıca tercüme edilmemiştir.
- [19] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/370-372
- [20] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/372-374
- [21] Beyiti zikreden Ebü Uheyde'dir. Bk.: en-Nehhas, İrabu'l-Kur'ân, III, 240
- [22] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/374-376
- [23] Herhangi bir kaynakta tespit edemedik.
- [24] Buhari, I, 350, III, 1172, 1219, IV, 1507; Müslim, II, 617; Müsned, I, 223, 228, 324, 341, 355, 373.
- [25] Barada Mücahid'den daha fince söz edilmediği halde "yine" anlamını verdiğimiz "ey-dan" lafzım zikretmeyi gerektirecek bir husus yoktur.
- [26] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/376-377
- [27] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/378-379
- [28] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/379
- [29] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/379-381
- [30] Buna göre âyetin anlamı şöyle olur: İşte durum bunun gibidir. Onlardan öncekilere gelen peygamberlerin herbirine de mutlaka sihirbaz veya deli demişlerdi.
- [31] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/381-383
- [32] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/383-388

TUR SURESİ

1- Rabbinin Hükmü;

2- Allah'ın Gözetimi Altında Bulunmak;

1- Rabbi Hamd ile Teşbih Etme Zamanları"

2- Geceleyin ve Yıldızların Kaybolurken Allah'ı Teşbih Etmek;

TUR SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

Bütün müfessirlerin görüşüne göre tümüyle Mekke'de inmiştir. 49 âyet-i kerimedir.

Hadis imamları Cubeyr b. Mut'im'den şöyle dediğini rivayet etmektedirler: Ben Rasûiullah (sav)'ı akşam namazında Tur Sûresi'ni okurken dinledim. Hadisi Buharı ve Müslim rivayet etmiştir. [\[1\]](#) [\[2\]](#)

1. Andolsun Tur'a,
- 2, 3. Yayılmış sahife(ler) içinde yazılmış kitaba,
4. Beyt-İ Ma'mur'a,
5. Yükseltilmiş tavana,
6. Tutuşturulmuş denize;
7. Rabbİnin azabı elbette vaki olacaktır.
8. Onu önleyebilecek yoktur.

"Andolsun Tur'a" buyruğunda sözü edilen "Tur" yüce Allah'ın Musa ile üzerinde konuştuğu dağın adıdır. Yüce Allah bu dağın şerefini yüceltmek, değerini yükseltmek ve ondaki bazı âyetleri (mucize) hatırlatmak üzere ona yemin etmektedir. Tur, cennet dağlarından birisidir.

İsmail b. İshak rivayetle dedi ki: Bize İsmail b. Ebi Üveys anlattı, dedi ki: Bize Ke^sir b. Abdullah b. Amr b. Avf babasından naklen anlattı. Babası dedesinden şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Dört dağ cennetin dağlarından, dört nehir cennetin nehirlerinden, dört savaş cennetin savaş lanndandır." Dağlar hangileridir? diye soruldu, o: "Bizi seven, bizim de kendisini sevdiğimiz Uhud dağı, Tur dağı cennet dağlarından bir dağ, Lübnan cennet dağlarından bir dağ, Cudi de cennet dağlarından bir dağdır" [\[3\]](#)deyip, hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir. Biz bu hadisi bütünüyle "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz.

Mücahîd dedi ki: Tur, Süryanicede dağ demektir. Bununla kastedilen de Tur-u Sina'dır. es-Süddî de böyle demiştir.

Mukatil b. Hayyan dedi ki: Tur diye anılan dağlar iki tanedir. Bunlardan birisine Tur-u Sina, diğerine ise Tur-u Zita denilir. Çünkü bu dağlarda İncir ve zeytin yetişir.

Tur'un Medyen'de bir dağ olup adının da Zebir olduğu söylenmiştir, el-Cevheri

dedi ki: Zebir, yüce Allah'ın üzerinde Musa ile konuştuğu dağdır.

Derim ki: Medyen, arz-ı mukaddeste bir yer olup, Şuayb (a.s)'ın kasaba-sıdır Tur'un bitki yetişen dağ olduğu söylenmiştir. Eğer bitki yetişmiyorsa ona Tur denilmez. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. el-Bakara Sûresi'nde (2/63. âyetin tefsirinde) yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Yayılmış sahife(ler) içinde yazılmış kitaba." Bununla mü'tninlerin mushaflardan, meleklerin de Levh-i Mahfuz'dan okuduğu Kur'ân-ı Kerim'i kastetmektedir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Şüphesiz o, oldukça şerefli bir Kur'ân'dır. Korunan bir kitaptır." (el-Vakıa, 56/77-78) diye buyurmaktadır. Bir başka açıklamaya göre maksat diğer peygamberlere indirilmiş kitab-lardır. Bu kitabların herbirisi o kitabı okuyanlarca okumak maksadıyla yayıp açtıkları inceltilmiş bir deri üzerinde bulunuyordu.

el-Kelbî dedi ki: Bu yüce Allah'ın Musa'ya eliyle yazdığı ve yazarken de Musa'nın kalemin çıkardığı sesi duyduğu Tevrat'tır.

el-Ferra: Bu amel defterleridir. Kimisi kitabını sağ tarafından alacak, kimisi sol tarafından alacaktır. Bunun benzeri: "Kıyamet günü de ona yayılmış bir halde karşısında bulacağı bir kitab çıkarım." (el-İsra, 17/13) buyruğu ile "defterler açıldığı zaman" (et-Tekvir, 81/10) buyruklardır..

Bunun yüce Allah'ın semada melekler için yazdığı, olmuş ve olacak şeyleri okudukları kitab olduğu da söylenmiştir. Bir diğer açıklamaya göre maksat, yüce Allah'ın mü'min olan gerçek dostlarının kalplerine yazdığı şeylerdir. Bunu da yüce Allah'ın: "İşte bunlar (Allah'ın) kalplerine imanı yazmış olduğu... kimselerdir." (el-Mücadele, 58/20) buyruğu açıklamaktadır.

Derim ki: Ancak bu görüş ifadenin sınırlarını ağan bir açıklamadır. Çünkü bu buyrukta kalplerden "yazı yazılan deri parçası" diye sözedilmiştir.

el-Müberred dedi ki: "Üzerinde yazı yazılmak maksadıyla inceltilmiş deri" demektir. "Yayılmış" demektir. el-Cevheri de es-Sıhah'la böyle demiştir. Üstün ile: "Üzerinde yazı yazılan ince deri" demektir. Yüce Allah'ın: "Yayılmış sahîfe içinde" buyruğu da bu anlamdadır. aynı zamanda "büyük kaplumbağa" demektir.

Ebu Ubeyde dedi ki: Bunun çoğulu: diye gelir. Buyrukta kastedilen anlam İse el-Ferra'mn dediğidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Esasen her bir sahife, kenarlarının inceliği dolayısı ile "rak" diye anılır. Şair el-Mütelemmis'in şu beyitinde de bu anlamdadır:

"Sanki üzerinden geçen uzun zaman dolayısı ile Yazısının satır satır olduğu görülmüş bir gahife gibidir."

"Re" harfi kesreli olarak: " Mülkiyet altında (köle) olmak" demektir. "Mülkiyet altında bir köle" denilir. el-Maverdi, İbn Abbas'tan naklettiğine göre o üstün

olarak lafzını "doğu ile batı arasındaki uzaklık" diye açıklamıştır.

"Beyt-i Ma'mur'a" buyruğu hakkında, Ali, İbn Abbas ve başkaları şöyle demişlerdir: Bu Ka'be hizasında semadaki bir evdir. Her gün oraya yetmiş-bin melek girer, sonra oradan çıkarlar ve tekrar bir daha oraya dönmezler.

Ali (r.a) dedi ki: O altıncı semada bir evdir. Dördüncü semada olduğu da söylenmiştir. Enes b. Malik, Malik b. Sa'saa'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir; Rasûluüh (sav) buyurdu ki: "Ben dördüncü semaya götürüldüm. Önümüze Beyt-i Ma'mur yükseltildi. Onun Kabe'nin tam hizasında olduğunu gördüm. Eğer aşağı düşecek olursa, Kabe'nin üzerine düşer. Her gün oraya yetmişbin melek girer. Ondan çıktılar mı bir daha oraya dönmezler.' Bunu el-Maverdi zikretmiştir[4]

el-Kışeyrî'nin, İbn Abbas'tan naklettiğine göre Beyt-İ Ma'mur dünya semasında dır.

Ebu Bekr el-Enbarî dedi ki: İbnu'l-Kevva, Ali (r.a)'a: Beyt-İ Mamur nedir? diye sormuş, o da şöyle cevap vermiştir: O Arşın altında "ed-Durah" diye anılan yedi semanın da üstünde bir evdir.

es-Sıhah'da. da böyledir: "ed-Durah" semada bir ev olup, İbn Abbas'tan rivayete göre o Beyt-i Ma'mur'dur. Oranın mamur olması ise oraya çokça meleklerin girip çıkmasından dolayıdır.

el-Mehdevî de İbn Abbas'tan söyle demektedir: Beyt-i Mamur Arşın hizasındadır.

Müslim'in, Sahih'inde yer alan Malik b. Sa'saa'nın Peygamber (sav)'dan İsra hadisinde yaptığı rivayet de şöyledir; "Sonra bana Beyt-i Mamur yükseltildi. Ey Cebrail bu nedir? diye sordum. Dedi ki: Bu Beyt-i Ma'mur'dur. Buraya her gün yetmişbin melek girer. Ondan çıktılar mı bir daha oraya geri dönmezler. Bu onların üzerindeki son sorumluluktur." diyerek hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir. [5]

Sabit'in, Enes b. Malik'ten rivayetine göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Bana burak getirildi..." Bu hadiste şu ifadeler de yer almaktadır: "Sonra yedinci semaya yükseltildik. Cebrail (a.s) kapının açılmasını istedi. O kim? diye soruldu, Cebrail dedi. Seninle beraber kim var? diye soruldu, O: Muhammed (sav) diye cevap verdi, Ona peygamberlik verildi mi, diye soruldu, o: Evet, ona peygamberlik verildi, dedi. Kapı bize açıldı. İbrahim (a,s) sırtını Beyt-İ Mamur'a yaslanmış olarak gördüm. Bir de baktım ki oraya her gün yetmişbin melek giriyor ve tekrar oraya geri dönmüyorlar." [6]

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Göklerde ve yerlerde yüce

Allah'ın on beş evi vardır, Bunların yedisi semada, yedisi yerlerde ve biri de Ka'be'dir. Bütün bu evler Ka'be'nin karşındadırlar.

el-Hasen: Beyt-İ Mamur, Ka'be'nin kendisidir, demiştir. el-Beytu'l-Ha-ram insanlar tarafından imar edilen beyttir. Yüce Allah burayı her yıl altıyüzbin kişi ile imar eder. Eğer insanlar bu kadar sayıyı tamamlayamayacak olurlarsa, Allah bu sayıyı meleklerle tamamlar. Yüce Allah'ın yeryüzünde kullar için koyduğu ilk ev odur.

er-Rabi b. Enes dedi ki: Beyt-i Mamur yeryüzünde Adem (a.s) döneminde Ka'be'nin bulunduğu yerde idi. Nuh (a.s)'ın dönemi gelince, yüce Allah onlara haccetmelerini emrettiği halde onlar bunu kabul etmediler, ona karşı geldiler. Su yükselince Beyt-i Mamur kaldırıldı ve dünya semasında onun hizasına yerleştirildi. Her gün orayı yetmişbin melek imar eder. Sura üfürü-leceği vakte kadar da bir daha oraya geri dönmezler. (Devamla er-Rabi b. Enes) dedi ki: Aziz ve celil olan Allah İbrahim'e Beytin yerini Beyt-i Mamur'un bulunduğu yerde gösterdi. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hani Biz İbrahim'e Beytin yerini tayin etmiş ve şöyle demiştik: Bana hiçbir şeyi ortak koşma! Tavaf edenler, orada ikamet edenler, rüku' ve sucud edenler İçin beytimi temizle!" (el-Hac, 22/26)

"Yükseltilmiş tavana" buyruğu ile semayı kastetmektedir. Yüce Allah ona "tavan" adını vermektedir. Çünkü yere nisbetle sema, eve nisbetle tavan gibidir. Bunu da yüce Allah'ın: "Vegökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık." (el-Enbiya, 21/32) buyruğu açıklamaktadır.

İbn Abbas dedi ki: Sözü edilen bu tavan arştır. O cennetin tavanıdır.

"Tutuşturulmuş denize" buyruğu hakkında Mücahid: Alevli ve yakılmış diye açıklamıştır. Haberde zikredildiğine göre: "Kıyamet gününde deniz tutuşturulur ve ateş olur" denilmektedir. Katade de: Bunu dopdolu diye açıklamıştır. Nahivciler en-Nemir b. Tevleb'e ait şu beyiti zikretmektedirler:

"Dilerse dopdolu bir pınara bakar,

Etrafında da kayın, ağaçlan ile abanoz ağaçlarını görürsün."

Şair burada, dopdolu bir pınarı göreceği yere kadar yükselen bir dağ keçisini anlatmaktadır.

Denizin ateş ile dopdolu olması da mümkündür. O vakit birinci görüş gibi olur. Nitekim ed-Dahhak, Şemir b. Atiyye, Muhammed b. Ka'b ve el-Ah-feş de bunun alevle tutuşturulmuş tandır durumunda, kızdırılmış ocak anlamı olduğunu söylemişlerdir. Bundan dolayı ateş yakılan yere de:denilmiştir. Bu açıklamanın delili de yüce Allah'ın: "Denizler ateşlen-dirildiği zaman" (et-Tekvir, 81/6) buyruğudur. Ateşle yakıldığı zaman demektir. "Tandır ateşledim, ateşliyorum"

demektir. Bu da onu ısıttım, kızdırdım, anlamındadır.

Said b. ei-Müseyyeb dedi ki: Ali (r.a) yahudilerden birisine: Cehennem nerededir? dedi. Yahudi, denizde dedi. Ali (r.a), gördüğüm kadarıyla sen doğru söylüyorsun deyip: "Tutuşturulmuş denize" buyruğunu okudu,

"Denizler ateşlendirildiği zaman" (et-Tekvir, 81/6) buyruğunda: "Ateşlendirildi" lafzında "cim" harfi şeddesiz okunmuştur.

Abdullah b, Amr dedi kî: Deniz suyuyla abdest alınmamalıdır. Çünkü orası cehennemin tabağıdır.

Ka'b dedi ki: Yarın deniz ateşle tutuşturulacak ve cehennem ateşine ilave edilecek. Bu da bu husustaki görüşlerden birisidir.

İbn Abbas dedi ki: -Tutuşturulmuş anlamı verilen-: "Suyu gitmiş, kalmamış olan" demektir. Ebu'l-Aliye de böyle açıklamıştır.

Atiyye ve şair Zu'r-Rimme İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet ederler: Bir cariye su almak üzere çıktı ve: "(Havuz boştur" dedi (ve buradaki lafzın aynısını kullandı.)

İbn Ebî Davud dedi ki: Zu'r-Rimme'nin bunun dışında rivayet ettiği bir hadis (ashabtan rivayeti) yoktur.

Bunun "akıtılmış olan" anlamına geldiği de söylenmiştir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Denizler akıtıldığı zaman." (el-İnfitar, 82/3) buyruğudur. Yani yer orayı kurutacak ve o denizlerde su kalmayacaktır.

Ali (r.a)'ın ve İkrime'nin belirttiği üçüncü bir görüş daha vardır. Ebu Mekîn dedi ki: Ben İkrime'ye "tutuşturulmuş deniz" in mahiyeti hakkında soru sordum. O dedi ki: O Arşın altında bir denizdir. Ali (r.a) da: O Arşın altında ve katı suyu bulunan bir denizdir, Buna "bahru'l-hayavan: hayat denizi" adı verilir. Birinci defa Sur'a üfürülmesinden sonra, kulların üzerine buradan kırk sabah yağmur yağdırılacak, onlar da kabirlerinde oldukları halde bitki gibi biteceklerdir.

er-Rabi b. Enes dedi ki: "Tutuşturulmuş" tuzlu suya karışmış, tatlı su demektir.

Derim ki: "Denizler akıtıldığı zaman" (el İnfitar, 82/3) buyruğundaki "akıtma"nın iki yorumundan birisi de bu anlama gelir. Onun tatlı sulu olanları tuzlu olanlarına karıştırıldığı zaman demek olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır, ileride gelecektir.

Ali b. Ebi Talha'nın rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştin "Tutuşturulmuş" lafzı hapsolmuş, alıkonulmuş demektir.

"Rabbinin.azabı elbette vaki olacaktır." buyruğu kasemin cevabıdır.

Yani müşriklerin .başına gelecektir.

Cübeyr b. Mut'im dedi ki; Rasûlullah (sav) ile Bedir esirleri hakkında bazı isteklerde bulunmak üzere Medine'ye geldim. Akşam namazında "Andol-sun

Tur'a" buyruğunu okurken yanına vardım. Yüce Allah'ın: "Rabbinin azabı elbette vaki olacaktır. Onu önleyebilecek yoktur" buyruğunu duyunca, adeta kalbim yarıldı ve azabın ineceğinden korkarak müslüman oldum. Azab tepeme inmeden yerimden kalkacağımı sanmıyordum.

Hişam b. Hassan dedi ki; Malik b. Dinar ile birlikte el-Hasen'in yanına gittik. Yanında bir adam vardı. Yüce Allah'ın: "Andolsun Tur'a" buyruğunu okuyordu. Nihayet; "Rabbinin azabı elbette vaki olacaktır."

"Onu önleyebilecek yoktur." buyruğuna varınca, el-Hasen de ağladı, arkadaşları da ağladı. Malik çırpınmaya koyuldu ve nihayet baygın düştü. Bekkar hakimliğe tayin edilince, iki adam davalaşmak üzere yanına geldiler. Onlardan birisinin yemin etmesi gerekti. Aralarında sulh yapmak için onları teşvik etti. Ayrıca karşı tarafın yeminden muaf tutulması karşılığında hasma belirli bir bedeli kendiliğinden vereceğini söyledi. Ancak hasmı karşı tarafa yemin ettirmekten başkasını kabul etmedi. Ona: "Andolsun Tur'a" buyruğundan itibaren yemin ettirerek ona: "Rabbİnin azabı elbette vaki olacaktır." Eğer sen yatan söyleyen birisi isen; diye söyledi. O da bunu söyleyip, çıktı ve anında bir tarafı kırıldı. [7]

9. O gün gök döne döne çalkalanıp sallanır;

10. Dağlar da yürür.

11. Artık o gün, yalanlayanların vay haline!

12. Ki onlar daldıkları batıl içinde oynar dururlar;

13. Cehennem ateşine doğru şiddetle sürüklenecekleri gün;

14. (Onlara>: "İşte bu sizin yalan saydığınız ateştir" (denilir.)

15- "Bu bir büyü müdür? Yoksa siz mi görmüyorsunuz?

16. "Giriniz oraya! İster sabrediniz, ister sabretmeyiniz. Sizin için birdir. SİZ ancak İşlediğinizin karşılığını alacaksınız."

"O gün gök döne döne çalkalanıp sallanır" buyruğundaki: "O gün"

lafzında amel eden, yüce Allah'ın: "Vaki olacaktır" anlamındaki buyruktur. Yani azab o gün onlara vaki olacak (başlarına gelecektir.) O günde gök döne döne çalkalanıp sallanacakür.

Dilbilginleri dedi ki: "O şey hareket etti, gitti, geldi," demektir. Tıpkı uzun boyiu hurma ağactnın eğilip bükülmesi gibi. de benzer bir anlamı ifade eder. ed-Dahhak: Birbirinin içine dalga dalga girer demektir; Mücahİd: Bir çeşit döner anlamındadır; Ebu Ubeyde ve el-Ahfeş: Eğilip bükülür diye açıklamışlardır. Şair el-A'sa da şöyle demiştir:

"Onun komşusunun evinden yürüyüşü Bulutun geçişi gibidir: Ne ağırdır, ne

acelecidir."

Özel bir şekiide akıp gider, diye de açıklanmıştır. Cerir'in şu beyitinde de bu anlamdadır:

"Maktullerin kanları akmaya devam etti

Dicle'ye, Öyle ki Dicle'nin suyu kırmızı ve beyaz karışık aktı."

İbn Ab bas dedi ki: O gün sema içindekiler ile çalkalanıp durur ve hareket ederek sallanır. Bir diğer açıklamaya göre oradakiler semada döner, durur ve dalgalar halinde birbirine girerler. (.u-Ji); aynı zamanda "yol" anlamına da gelir. Şair Tarafe'nin şu mısraında olduğu gibi:

"...iyice döşenmiş bir yolun üzerinde*

"Dalga" anlamına da geiir. " Hızlı, dişi deve" demektir. "Butlan böğürlerinin yan tarafında gidip gelen deve' dernektir. Şair de şöyle demiştir:

"Yan tarafları gidip gelen bir atın sırtında..."

Arapların: "bilemiyorum Gavr denilen yere mi gitti, yoksa Necid'e mi döndü" demektir, "Toz çıkartan rüzgar" demektir.

Burada semadan kastın "felek" olduğu, onun "çalkalanmasının da düzeninin bozulup hareket şeklinin değişmesi olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn Bahr yapmıştır.

"Dağlar da yürür.TM Mukatıl dedi ki: Dağlar yerinden yer ile dümdüz oluncaya kadar yürüyüp gider. Ftıgün bulutların dünyada yürüdükleri gibi yürüyeceklerdir diye de açıklanmıştır. Bunu da yüce Allah'ın: "Sen dağları görür ve onları yerinde duruyor sanırsın. Halbuki onlar bulutların gitmesi gibi giderler" (en-Neml, 27/88) buyruğu açıklamaktadır. Buna dair açıklamalar daha önce el-Kehf Sûresi'nde (18/48. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Artık o gün yalanlayanların vay haline!" buyruğunda ki: "Vay" helak olan kimseye söylenen bir sözdür. Başına "fe" gelmesinin sebebi, ifadede bir çeşit ceza anlamı bulunduğundan ötürüdür.

Ki onlar daldıkları batıl içinde oynar dururlar." Batıl içerisinde gider gelirler. Bu onların Muhammed (sav)'ın durumunu yalanlamaya dalışlarına İşarettir. Onların dünyanın kazanç yollarıyla oyalanıp daldıklarını herhangi bir hesap ve amellerin karşılığının görülmesini hatırlamadıklarını kastettiği de söylenmiştir, Bu (lafza dair açıklamalar) daha önceden et-Tevbe Sûresi'n-de (9/69- âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"... Şiddetle sürülecekleri gün" buyruğundaki: " Gün" daha ünçe geçen: "O gün" buyruğundan bedeldir.

"Sürülecekleri" buyruğu cehenneme şiddetle ve kaba bir surette itilecekleri... anlamındadır. "Onu şiddetle ittim, iterim" demektir. Yüce Allah'ın: "İşte o yetimi

şiddet ve sitemle itendir," (el-Maun, 107/2) buyruğunda da aynı lafız kullanılmıştır.

Tefsirde belirtildiğine göre; cehennem bekçileri onların ellerini boyunlarına bağlarlar, alınlarını da ayakları ile bir araya getirip yüz üstü cehenneme doğru iterek boyunlarından da onları şiddetle dürterek götürürler, cehennem ateşine varıncaya kadar onlara bunu yaparlar.

Ebu Reça el-Utaridi ve İbn es-Semeyka: "O günde cehenneme davet olunurlar." diye şeddesiz olarak okumuşlardır. Cehennem ateşine yaklaştıklarında cehennem bekçileri onlara şöyle diyecektir;

"İşte bu" dünyada iken "sizin yalan saydığınız ateştir."

"Bu bir büyü müdür?" Burada soru azarlamak ve yaptıklarını başa kakmak anlamındadır. Onlara şu anda gözlerinizle gördüğünüz "bu (azab) bir büyü müdür? yoksa siz mi görmüyorsunuz?" denilir.

Buradaki "Yoksa" buyruğunun; "Hayır, bilakis" anlamında olduğu da söylenmiştir, Hayır siz dünya hayatında iken görmüyor ve akıl erdirmiyordunuz, demek olur.

"Giriniz oraya" Cehennem bekçileri onlara: Oraya girmekle cehennemin sıcaklığını tadınız, derler.

"İster sabrediniz, İster sabretmeyiniz. Sizin için birdir." Yani siz orada iken ister sabrınız gelsin, ister gelmesin. Sizin için "birdir" anlamındaki lafzın da haberi hazfedilmiştir. Yani sabretmeniz ya da etmemeniz sizin için birdir, hiçbir şey size fayda veremez. Nitekim yüce Allah onların şöyle diyeceklerini bize haber vermektedir: "Şimdi biz sızlansak da, sabretsek de bizim için birdir." (İbrahim, 14/21)

uSiz ancak işlediğinizin karşılığını alacaksınız." [\[8\]](#)

17. Muhakkak takva sahipleri cennetler ve nimetler İçindedirler.

18. Rabblerİnİn kendilerine verdiği zevk içerisindeyler. Rabble ri onları cehennemin azabından dü korumuştur.

19. "İşleyegeldiğiniz sebebi ile afiyetle yeyin, için;

20. "Sıra sıra dizili tahtlara yaslananlar olarak." Onlara iri gözlü hurileri de eş yaptık.

Yüce Allah kâfirlerin durumunu sözkonusu ettikten sonra mü'mtlnlerin de durumunu sözkonusu ederek:

"Muhakkak takva sahipleri cennetler ve nimetler İçindedirler" diye buyurmaktadır.

"Rabblerin kendilerine verdiği" bağışladığı "Zevk içerisinde" pek çok meyvelere sahiptirler, demektir. Mesela: "Meyveleri çok olan adam" demektir. Nitekim: " Sütü ve hurması bol kimse" demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Aldattın beni ve iddia ettin benim

Yazın çok süt ve hurmalarının bulunduğunu söyledin."

Bu lafzı el-Hasen ve başkaları ise "elifsiz olarak: diye okumuşlardır ki; bu da Ibn Abbas ve başkalarının görüşüne göre "zevk, rahat içerisinde hallerinden memnun oldukları halde" demektir. Mesela: "Hoş sohbet ve şakacı adam" demektir. Böyle olan kimseye: denilir. Aynı zamanda bu "şımarık ve azgın kimse" anlamına da gelir. Bu hususa dair açıklamalar daha önce ed-Duhan Sûresi'nde (44/27. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Rabbleri onları cehennemden azabından da korumuştur."

Onlara: "İşleyegeldiğiniz sebebiyle afiyetle yiyin, için" denilecektir.

"Afiyetle yenilen, içilen şey": Boğaza tikanıp kalmayan herhangi bir keder ya da kötü tarafı bulunmayan şey demektir. ez-Zeccac dedi ki: Sizin eriştiğiniz bu hal size; "Afiyet olsun" demektir.

Bunun sizler cennet nimetleriyle güzel bir şekilde ve afiyette faydalandırıldığınız, anlamında olduğu da söylenmiştir. Yeyiniz, içiniz. Bu sizin için: "Afiyet olsun" anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu durumda bu lafız mastar konumunda bir sıfat olur.

Bunun "helal olarak..." demek olduğu da söylenmiştir. Onda herhangi bir eziyet, herhangi bir rahatsızlık verici taraf olmaksızın... diye de açıklanmıştır. Siz ölmeyeceksiniz, anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü kalıcılığı olmayan veya insanın kendisi ile birlikte kalması söz konusu olmayan bir nimet, rahatlık veren bir nimet değildir, onda afiyet yoktur.

"Sıra sıra dizili tahtlara yaslananlar olarak" buyruğundaki: "Tahtlar" lafzı (Ar)'in çoğuludur. İfadede şu takdirde hazfedilmiş kelimeler de vardır: Sıra sıra dizili tahtlar üzerindeki yastıklara yaslananlar olarak...

İbnu'l-A'rabî dedi ki: Tek bir saf (sıra) olacak şekilde biri diğerine bitişik demektir. Haberlerde belirtildiğine göre bunlar, semaya doğru şu kadar, şu kadar uzunlukta dizilirler. Kul bunlara oturmak istediği vakit bu tahtlar alçalırlar. Üzerlerine oturdu mu tekrar eski haline dönerler,

İbn Abbas dedi ki: Bunlar zebercet, inci ve yakut ile süslenmiş, altından tahtlardır. Bir tahtın büyüklüğü Mekke ile Eyle arası kadardır. "Onlara İri gözlü hurileri de eş yaptık." Yani Biz onları o hurilerle eşleştirdik.

Yunus b. Habib dedi ki: Araplar: " Ben ona bir kadını eş yaptım" dedikleri gibi, "Bir kadın ile evlendim" de derler. Arapların kullanımında -burada olduğu gibi

"be" harfî getirilmek suretiyle ve "bir kadın ile evlendim" anlamında-: kullanımı yoktur. (Yunus b. Habib) dedi ki: Yüce Allah'ın: "Onlara İri gözlü hurileri de eş yaptık" buyruğuna (be ile kullanıma) gelince, onları o hurilerle eşleştirdik anlamındadır ki; bu da (anlam itibariyle) yüce Allah'ın: "Toplayınız zulmedenleri ve onlara eş olanları." (es-Saffat, 37/22) buyruğuna benzemektedir. Onların eşlerini toplayınız anlamındadır.

el-Ferra da dedi ki: "Be" harfî kullanılarak: "Bir kadın ile evlendim" demek, Ezd-Î Sermelilerin şivesidir.

"el-Huru'l-ıyn: İri gözlü huriler" in anlamına dair açıklamalar, daha önceden (ed-Duhan, 44/54, âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[9\]](#)

21. İman edenlerin, soyları da iman ile kendilerine uyanların, Biz evlatlarını da kendilerine katarız; amellerinden de bir şey eksiltmeyiz. (Çünkü) her kişi kendi kazandıkları karşılığında bir rehinedir.

22. Onlara canlarının çekeceği meyve ve eti, ardarda fazlası ile verdik.

23. Orada kadehleri elden ele dolaştırırlar. Onlarda İçtiklerinden ötürü ne saçmalamaları, ne de günah kazanmaları sözkonusu-dur.

24. Etraflarında sedefleri içinde gizlenmiş incileri andıran delikanlı hizmetçiler dolaşır durur.

"İman edenlerin, soyları da iman ile kendilerine uyanların..." buyruğunda: " Kendilerine uyanların" buyruğu genel olarak vasi elifi ile birinci "te" şeddeli, "ayn" üstün, ikinci "te" sakın olarak okunmuştur. Ancak Ebu Amr ifadede bir tek düzelik olsun diye ve yüce Allah'ın: "Kendilerine katarız" buyruğunu gözönünde bulundurarak "kat' elifi, "te" sakın, sakın "ayn" ve "nun" ile: " Onları arkalarına taktık" şeklinde okumuştur [\[10\]](#)

Birinci: " Soyları da" lafzını İbn Amir, Ebu Amr ve Yakub çoğul olarak okumuş olup ayrıca Yakub bunu Nafi'den de rivayet etmiştir. Ancak Ebu Amr bunun "te" harfini (çoğui olarak okunması halinde cem-İ müennes-i salim olacağından, cem-i müennesin "te" harfini) meful olarak kesreli okumuştur. Diğerleri ise bunu ötreli okumuşlardır. Geri kalan kıraat alimleri ise bunu tekil olarak: " Soyları" şeklinde "te" harfî ötreli olarak okumuşlardır. Nafi'den meşhur olan kıraat de budur.

İkincisine gelince -ki mealde "evlatlarını" diye karşılanmıştır- Nafi1, İbn Amir, Ebu Amr ve Yakub çoğul olarak ve "te" harfini kesre ile okumuşlardır. Diğerleri ise tekil olarak ve "te" harfini üstün okumuşlardır.

Bunun anlamı hususunda farklı görüşler vardır, İbn Abbas'dan dört ayrı rivayet

nakledilmiştir. Birincisine göre o şöyle demiştir: Yüce Allah mü'mi-nin zürriyetini cennette mü'min ile birlikte onun derecesine yükseltir. İsterse amel itibariyle ondan aşağıda olsunlar. Böylelikle onun gözü aydınlanmış olacaktır. Daha sonra da bu âyet-i kerimeyi okumuştur.

en-Nehhas da bunu "en-Nasih ve'l-Mensuh" adlı eserinde Said b. Cü-beyr'den, o İbn Abbas'dan diye Rasûlullah (sav)'ın buyruğu ve merfu bir rivayet olarak zikretmiştir. Buna göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki aziz ve celil olan Allah mü'minin zürriyeünü, onun evlatlarını onunla birlikte cennette onun derecesine yükseltir. İsterse onun soyundan gelenler bu dereceye ameliyle erişememiş olsunlar. Böylelikle yüce Allah çocukları sayesinde gözünün aydınlanmasını sağlamış olacaktır." Daha sonra da: "İman edenlerin, soyları da iman ile kendilerine uyanların Biz evlatları da kendilerine katarız" âyetini okudu.

[\[11\]](#)

Ebu Cafer (en-Nehhas devamla) dedi ki: Böylelikle hadis Peygamber (sav)'dan gelen merfu bir rivayet olmaktadır. Zaten böyle olması da gerekir. Çünkü İbn Abbas böyle bir sözü ancak Rasûlullah (sav)'dan naklederek söyleyebilir. Zira bu ilerde yapacağı şeylere dair yüce Allah'tan ve onun üzerine indirmiş olduğu bir hususa dair haber vermektir. ez-Zemahşerî dedi ki: Yüce Allah, hem kendi nefislerinde bahtiyarlıkları suretiyle, hem hurilerle ev-lilikleriyle, mü'min kardeşleriyle güzel sohbetleriyle, çocuklarının ve soylarından gelenlerin de onlarla birlikte birarada bulunmaları suretiyle çeşitli sevinç ve neşe türlerini onlara birarada vermiş olacaktır.

Yine İbn Abbas'dan şöyle dediği zikredilmiştir: Yüce Allah mü'min kimseye iman edecek yaşa erişmeyen küçük çocuklarını da eriştirecektir. Bu açıklamayı da el-Mehdevî yapmıştır. Zürriyet (soy, sop) hem küçükler, hem büyükler hakkında kullanılabilir. Eğer burada "zürriyet" lafzı küçükler hakkında kabui edilecek olursa yüce Allah'ın: "İman ile" buyruğu meful konumunda olanların (mealde: kendilerine) lafzından hal konumunda olur ve ifade: Babaların imanı ile ... takdirinde olur. Şayet "zürriyet" büyükler hakkında kabul edilirse, o vakit yüce Allah'ın "iman Ue" buyruğu faillerden ("uyanlar" lafzındaki zamirden) hal olur.

İbn Abbas'tan gelen üçüncü görüşe göre iman edenlerden kasıt muhacirler ve ensar *soy!ar"ından kasıt da tabîundur.

Yine ondan gelen bir rivayete göre eğer babaların derecesi daha yüksek ise, yüce Allah çocukları babalarının yanına yükseltir. Şayet çocukların dereceleri daha yüksek ise, bu sefer yüce Allah babaları çocukların mertebesine yükseltir. Bu durumda "babalar" da "zürriyet: soy" adının kapsamı içerisine girerler. Yüce

Allah'ın: "Onlar için bir diğer delil de Bizim zürriyetlerini dopdolu gemide taşımamızdır" (Yasin, 36/41) buyruğunda olduğu gibi.

Yine İbn Abbas'tan, Peygamber (sav)'a merfu bir rivayet olarak şöyle dediği zikredilmiştir: "Cennetlikler cennete girdikten sonra onlardan birisi anne babası, hanımı ve çocukları hakkında soru soracaktır. Bu sefer kendilerine: Onlar senin eriştiğin mertebeye erişemediler. Bu sefer: Rabbim der, ben hem kendim için, hem onlar için amelde bulundum, diyecek. Bunun üzerine onların da ona katılmaları için emir verilir." [12]

Hatice (r.anha) dedi ki: Peygamber (sav)'a cahiliye döneminde iken ölmüş iki çocuğum hakkında soru sordum, bana dedi ki: "Onlar cehennem ateşinde olacaklardır." Yüzümden hoşlanmadığımı görünce şöyle dedi: "Eğer sen onların bulundukları yeri göreceksin olursan, onlara buğzederdin." Bu sefer: Peki ey Allah'ın Rasûlü, ya senden olan çocuklarım; dedi. Peygamber: "Onlar cennette olacaklardır." Sonra şöyle buyurdu: "Şüphesiz mü'minler ve onların çocukları cennette, müşrikler ve onların çocukları cehennemde olacaklardır." Sonra da: "İman edenlerin soyları da iman ile kendilerine uyanların..." âyetini okudu. [13]

"Amellerinden de bir şey eksiltmeyiz." Yani ömürleri kısalığı dolayısıyla çocukların amellerinin mükafatından herhangi bir şey eksiltmeyiz. Çocukları kendilerine katılacağı için babaların a meillerinin sevabından da bir şey eksiltmeyiz. "He" ve "mim" (onların amellerinden tabirindeki zamirler) de yüce Allah'ın: "iman edenler" buyruğuna aittir.

İbn Zeyd dedi ki: Anlam şudur: "Soyları da, iman ile kendilerine uyanların" soyları arasına, henüz amel edecek çağa ulaşmamış küçük çocuklarını da katarız. Bu görüşe göre "he ve mim" zamiri "soylar"a aittir.

İbn Kesir "amellerinden.., eksiltmeyiz" anlamındaki buyruğu "lam" harfini kesreli olarak: diye okumuş, diğerleri ise "ayn"ı harfi üstün okumuşlardır. Ebu Hureyre'den ise med ile: (^30 diye okuduğu rivayet edilmiştir.

tbnu'l-A'rabî dedi ki: kullanımlarının hepsi de "onu eksiltti, eksiltir, eksiltmek" anlamlarındadır.

es-Sıhah'dd da şöyle denilmektedir: " Onu gitmek istediği yönden alıkoydu ve başka yöne çevirdi" demektir, de aynı anlamdadır. Buna göre -bu fiilin şekilleri aynı anlamdadır.

Aynı şekilde: "Amelinden bir şey eksiltmedi" denilir ve bu da; gibidir. Nitekim daha önce el-Hucurat Sûresi'nde (49/14, âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. "(Çünkü) her kişi kendi kazandıkları karşılığında bir rehinedir" buyruğunun cehennemlikler hakkında olduğu söylenmiştir. İbn Abbas dedi ki:

Cehennemlikler amelleri karşılığında rehin alınacaklardır. Cennetlikler de kendi

nimetlerine ulaşmış olacaklardır. İşte bundan dolayı yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "Herbir nefis kazandıkları karşılığında rehin alınmıştır. As-habu'l-yemin müstesna." (el-Müddessir, 74/38)

Buyruğun bütün insanlar hakkında genel olduğu da söylenmiştir. Herkes ameli karşılığında rehin alınmıştır. Hiçbir kimsenin amelinin sevabı eksik verilmeyecektir. Amelin sevabına verilecek fazladan mükafat ise yüce Allah'tan bir lütuftur.

Bu buyruğun iman etmeyip mü'min atalarına kavuşamayan, buna karşılık küfürleri sebebiyle rehin olarak alıkonulan mü'minlerin soyundan gelen kimseler hakkında olma ihtimali de vardır.

"Onlara canlarının çekeceği meyve ve eti ardarda, fazlası ile verdik."

Bütün bunlardan yüce Allah'tan bir fazlalık olarak onlara bol bol verdik. Yüce Allah bunları kendilerine hakettiklerinden daha fazla olarak bol bol verecektir.

"Orada kadehleri elden ele dolaştırırlar." Yani onların biri kadehi diğerinin elinden alır. Bu da cennetteki mü'min, onun zevceleri ve hizmetçileridir. Kadeh (ke's) ise şarab içilen kaptır. Aynı zamanda şarab veya başka şeyle dolu olan herbir kaba da denilir. Boşaldığı takdirde ona kadeh denilmez. Dilde elden ele kadehin dolaştırılmasının tanıklarından birisi el-Ahtal'm şu beyitleridir:

"Misafirlerine deve yavrularını kesen bir içki arkadaşı

bana içkide arkadaşlık etti. Cimri de değildir o, İçkiden sonra sağa sola akılsızca sataşan da değildir.

Onunla pek hoş şarabı, içkiyi elden ele dolaştırdık. Horozların ötüştüğü zamana kadar ve develerin çöktüğü zaman da erişmişti."

İmruu'l-Kays da şöyle demektedir:

"Sözü aramızda dolaştırınca ve artık o boyun eğince, Bükülmüş ve salkımları bulunan bir dalı kırdım."

Bu açıklamalar daha önce es-Saffat Sûresi'nde (37/41. âyetin ve devamının tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onlarda içtiklerinden ötürü ne saçmalamaları, ne de günah kazanmaları sözkonusudur." İctikleri o içkilerden dolayı aralarında boş sözler cereyan etmez, günah da sözkonusu olmaz.

"Günah kazandırmak", "günah" lafzından 'tef il" vezninde bir lafızdır. Yani bu kadehler onları günahkar kılmaz, çünkü onlar için mubahtır.

"Orada saçmalama yoktur." Cennette böylesi yoktur diye de açıklanmıştır.

İbn Ata dedi ki: Adn cennetinde bulunan sakileri melekler, içmeleri Allah'ı zikretmek, kokuları ve selamlamaları Allah'tan, kendileri cie Allah'ın misafiri olarak bulundukları Adn cennetlerdeki bir mecliste hangi saçmalama sözkonusu

olabilir ki?

"Günah kazanmak" yalan demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

ed-Dahhak dedi ki: Onlar birbirlerine karşı yalan söylemezler, demektir.

İbn Kesir, İbn Muhaystn ve Ebu Amr "onlarda... ne saçmalamaları, ne de günah kazanmaları sözkonusudur" anlamındaki buyruğu isimlerin sonlarını üstün olarak: diye okumuş, diğerleri ise ötreli ve ten-vin ile okumuşlardır. Bu husus (yani "fa" edatından sonraki ismin okunuşuna dair açıklamalar) daha önce el-Bakara Sûresinde; "İçinde alışverişinde, dostluğun da, bir şefaatin de olmadığı bir gün gelmezden önce..." (el-Bakara, 2/254) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

"Etraflarında sedefleri içinde gizlenmiş, incileri andıran delikanlı hizmetçiler dolaşır durur." Bunlar meyvelerle, çeşitli ikramlarla, yiyecek ve içeceklerle dolaşırlar. Bunun delili de şu buyruklardır: "Altından tabaklar ve testiler dolaştırılır onlara." (ez-Zuhurf, 43/71); "Beyaz kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır onlara." (es-Saffat, 37/45)

Şöyle de denilmiştir: Bunlar daha önceden geçmiş (vefat etmiş) olan çocuklarından olma delikanlılardır. Yüce Allah böylece onların gözlerini aydın kılmış ve sevindirmiş olacaktır.

Bir diğer açıklamaya göre; bunlar başkalarının çocuklarından olup, yüce Aliah'ın kendilerine hizmet için verdiği kimselerdir. Bunların cennette yaratılmış gılman (genç delikanlılar) oldukları da söylenmiştir. el-Kelbî dedi ki; Bunlar ebediyyen yaşlanmazlar.

Bunlar güzellikleri ve beyazlıkları itibariyle "sedefleri İçinde gizlenmiş incileri andırırlar."

"Etraflarında ebedi kılınmış evlatlar dolaşır." (el-Vakıa, 56/17) buyruğu hakkında da şöyle denilmiştir: Burada sözü edilenler müşriklerin çocuklarıdır. Bunlar cennetliklere hizmetkarlık edeceklerdir. Halbuki cennette yorgunluk da yoktur, başkasının hizmetine ihtiyaç da yoktur. Ancak yüce Allah böylelikle onların nimetlerin en nihai dereceleri içerisinde olacaklarını haber vermektedir.

Aişe (r.anha)'dan rivayete göre Allah'ın peygamberi (salat ve selam ona) şöyle buyurmuştur: "Cennet ehlinden en alt mertebede olan kişi, hizmetçilerinden birisine seslendiği halde, bin kişinin hepsi de ona efendim buyur, efendim buyur emrine hazırız, diye cevap verecekleri kişidir. "[14]

Abdullah b, Ömer'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Cennet ehlinden olup da kendisi için herbirisi diğerinden farklı ve ayrı işte çatışmamak üzere bin tane hizmetçisi bulunmayan hiçbir kimse yoktur.

"[15]

el-Hasen'den rivayete göre ashab: Ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Hizmetçi inciye andıracağına göre kendisine hizmet edilen kişi ya nasıl olacaktır? Şöyle buyurdu: "O ikisi arasındaki fark ondördündeki ay ile en küçük yıldız arasındaki fark gibi olacaktır." [16]

el-Kisaî dedi kî: "O şeyi güneşe karşı örttüm ve korudum" demektir. "Onu içimde gizledim, sakladım" anlamındadır.

Ebu Zeyd dedi ki; aynı anlamdadır (onu gizledim.) Her ikisi hakkında (her İki anlam için) kullanılır. Mesela " İlmi sakladım, gizledim" denilir ve fiil aynı zamanda: "Onu sakladım, gizledim" diye de kullanılır. Bu şekilde gizlenip, saklanan şeye; denilir. "Kızı gizledim" demektir, " Onu gizledim" anlamındadır. Bu şekilde gizlenip saklanan kıza veya cariye de denilir. [17]

25. Birbirlerine dönerek karşılıklı soru sorarlar:

26. "Gerçekten biz daha önce ailelerimiz arasında korku içinde İdik" derler.

27. "Allah bize lütfetti de bizi semum azabından korudu.

28. "Şüphesiz ki biz önceden O'na İbadet ediyorduk. Gerçekten O, evet O çok ihsan edendir, çok merhamet edendir."

"Birbirlerine dönerek karşılıklı soru sorarlar" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Kabirlerinden diriltilerek kaldırılacaklarında birbirlerine soru soracaklardır. Cennette "birbirlerine soru soracakları" da söylenmiştir. Yani onlar dünya hayatındaki yorgunSuktan, akıbetlerinin ne olacağı ile il-giEi korkularından sözederken bunları birbirlerine hatırlatacaklar ve bu korkularının gitmesi dolayısıyla yüce Allah'a hamdedeceklerdir.

Birinin diğerine; Siz bu üstün mevkiye hangi sebeble eriştiniz? diye soru soracakları da söylenmiştir.

"Gerçekten biz daha önce ailelerimiz arasında korku içinde idik, derler." Yani aralarından kendilerine soru sorulan herbir kişi, soru sorana: "Gerçekten biz daha Önce" yant dünyada iken Allah'ın azabından korkuyor ve çekiniyor idik diyecektir. "Allah bize" cenneti vermekle ve günahlarımızı bağışlamakla, bir başka açıklamaya göre imana muvaffakiyet ile ve hidayete iletmek suretiyle "lütfetti de bizi semum azabından korudu."

e!-Hasen dedi ki: "Semum" ateşin isimlerinden birisi olup aynı zamanda cehennem tabakalarından bir tabakadır. Bunun cehennem dediğimiz gibi, ateş ile aynı şey olduğu da söylenmiştir. Semum azabının ateşi diye de açıklanmıştır.

Çok sıcak bir rüzgar anlamında "semum" münnes olarak da kullanılabilir. Burdan hareketle: " Günümüz semuma uğradı" denilir. Semuma uğramış güne

denilir, çoğulu diye gelir.

Ebu Ubeyde dedi ki; Semum gündüzün olmakla birlikte geceleyin de olabilir. Harur ise geceleyin olmakla birlikte gündüzün de görülebilir. Semum bazan soğğun insanı etkilemesi hakkında kullanılabildiği gibi, çoğunlukla sıcakın ve güneşin etkilemesi hakkında kullanılır. Recez vezninde şair şöyle demiştir:

"Bugün semümü çok, soğuk bir gündür, Bugüne tahammül edemeyeni ben kınamam."

"Şüphesiz ki biz önceden ona İbadet ediyorduk." Yani dünya hayatında iken kusurlarımızı bağışlamak suretiyle bize lütufta bulunması için dua ediyorduk. Buradaki: "O'na dua ediyorduk (mealde: ibadet ediyorduk)" buyruğunun, O'na ibadet ediyorduk, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Gerçekten O, evet O çok ihsan edendir, çok merhamet edendir." buy-ruğundaki " Gerçekten O" lafzını Nafî ve el-Kisâî "Çünkü O" anlamında olmak üzere hemze harfî üstün olarak diye okumuşlardır. Diğerleri ise mübteda olarak esreli okumuşlardır.

"Çok ihsan eden" çok lütfeden demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Yine ondan gelen rivayete göre: O vaadini gerçekleştirendir, demektir, İbn Cüreyc de böyle açıklamıştır. [\[18\]](#)

29. Artık sen öğüt vermeyi sürdür. Sen Rabbinin nimeti sayesinde kahin de değilsin, deli de değilsin.

30. Yoksa onlar: "O bir şairdir. Biz onun zamanın ızdırap veren musibetine uğramasını bekliyoruz." mu diyorlar?

31- De ki: "Bekleyedurun, şüphesiz ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim."

32. Onlara bunu akılları mı emrediyor? Yoksa onlar azgınlar topluluğu mudurlar?

33. Yoksa onlar-. "Onu kendisi uydurup düzüyor" mu? derler? Hayır, onlar iman etmezler.

34. Eğer doğru söyleyenler iseler haydi onun gibi bir söz getirsinler.

"Artık sen*ey Muhammed, kavmine Kur'ân-ı Kerim ile "öğüt vermeyi sürdür. Sen Rabbinin nimeti sayesinde" Rabbinin sana gönderdiği risalet sayesinde, vahiysiz olarak yarın neler olacağını haber vererek sözlerini uyduran bir "kahin de değilsin, deli de değilsin."

Bu, onların Peygamber (sav) hakkındaki sözlerini reddeden bir buyruktur. Çünkü Ukbe b. Ebi Muayt: O bir delidir, Şeybe b. Rabia: O bir sihirbazdır, diğerleri ise: O bir kahindir, demişlerdi. Yüce Allah onların hepsinin yalancı olduklarını

belirtip iddialarını reddetmektedir.

Şöyle de denilmiştir: " Sen Rabbinin nimeti sayesinde" buyruğu yemindir. Allah'ın nimetine yemin olsun ki, sen bir kahin de değilsin, bir deli de değilsin, demek olur. Bunun kase olmadiğı, bir kimsenin: Allah'a hamdolsun ki, sen cahil değilsin. Yani Allah seni böyle bir şeyden uzak tutmuştur anlamında bir buyruk olduğu da söylenmiştir.

"Yoksa onlar: O bir şairdir... mu diyorlar?" Yani onlar Muhammed bir şairdir diyorlar. Sibeveyh dedi ki: Allah'ın kullarına bu buyruklar ile, kendi ifadelerinde kullanılan üslub ile hitab edilmiştir. Ebu Cafer en-Nehhas da şöyle demiştir: Bu güzel bir açıklamadır. Şu kadar var ki, bunun gerekli şekilde açıklaması yapılmamıştır. Sibeveyh şunu anlatmak istiyor: "Yoksa" lafzı Arapçada bir konudan başka bir konuya geçiş için kullanılır. Şairin şu ifadelerinde olduğu gibi:

"Sen güzelliğinden süslenme ihtiyacı olmayan birisinden uzak mı kalırsın, yoksa kınar mısın?"

Burada ifade tamam olmaktadır. Sonra şair bir başka konuya geçerek şunları söylemektedir:

"Yoksa halat onu tanıyamadığı için mi kopmuş oluyor?"

İşte yüce Allah'ın Kitabında bu türden varid olmuş olan buyrukların anlamı takrir (doğruyu söyletmek) azarlamak ve bir konudan, başka bir konuya geçiş kabilindedir. Nahivciiler, bu gibi anlatımlarda kullanılacak edata: "Aksine, belki" edatını örnek gösterirler.

"Biz onun, zamanın ızdırab veren musibetine uğramasını bekliyoruz." Katade dedi ki: Kâfirlerden bir topluluk: Siz Muhammed'in ölümünü bekleyiniz. Filan oğullarının şairinin işini ölüm hallettiği gibi, sizi de ölüm Muhammed'den kurtaracaktır, demişlerdi.

ed-Dahhak dedi ki: Bu sözleri söyleyenler Abdu'd-Dar oğullandır. Onlar bu sözleriyle onun şair olduğunu söylemiş oluyorlardı. Yani bundan önce şairler nasıl öldüyse, o da pek yakında ölecektir. Üstelik babası da genç yaşta ölmüştü. Belki o da babası gibi genç yaşta ölür.

el-Ahfeş dedi ki: Bu ifade; " Biz onu zamanın ızdırab veren musibetine uğrayıncaya kadar bekliyoruz" anlamındadır. Burada harf-i cer hazfedilmiştir. Nitekim "Zeyd'e gittim" denilirken denilmesi de buna benzer.

"Izdirab veren musibet": İbn Abbas'ın açıklamasına göre ölümdür. Ebu'l-Ğavl et-Tuhevî de şöyle demiştir:

"Onlar beni el-Vekaba suyunun koruluğundan döverek alıkoydular O (dövme) ölümün dağınıklıklarını biraraya getiriyordu."

Şair burada şunu anlatmak istiyor: Dövmek değişik yerlerde bulunan dağınık bir topluluğu biraraya getirir. Eğer onların bulundukları yerlerde ölümleri gelecek olursa, ölüm de onlara dağınık gelecekti. Biraraya gelip toplanmaları sonucunda da ölümleri de onlara hep birlikte gelmiş oldu.

es-Süddî, Ebu malik'ten, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Rayb" Kur'ânî Kerim'de şüphe ve tereddüt anlamındadır. Yanlız et-Tur Sûresi'ndeki bir yer müstesnadır. "Rayfoe'l-menım" zamanın olayları ve musibetleri demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Başına gelecek zamanın musibetlerini bekle, olur ki Bir gün boşanır yahutta onun helali (kocası) ölür."

Mücahid de şöyle demiştir: "Zamanın musibeti* zamanın olayları anlamındadır. "el-Menun" zaman ile aynı şeydir. Ebu Zueyb dedi ki:

"Sen zamandan ve onun musibetlerinden mi iz dır ab çekiyorsun? Halbuki zaman (musibetlere) tahammül göstermeyen kimselerin mazeretini kabul etmez." [19]

el-A'sa'da şöyle demiştir:

"Gözleri zayıf gören ve zamanın, musibetleri ile hastalıklara miibtela kıldığı,

Yakınlarının kendisinde sevinilecek hiçbir taraf bulamadıkları bir adam gördü diye mi?..."

el-Esmâî dedi ki: "el-Menun" gece ve gündüz demektir. Onlara bu ismin verilış sebebi ömrü eksiltmeleri ve ecelleri sona erdirmeleridir. Yine ondan nakledildiğine göre zamana "menun" deniüş sebebi, hayatın gücünü alıp götürmesinden dolayıdır. "el-Meniyye" de bu şekildedir.

Ebu Ubeyde dedi ki: Zamana bu ismin verilış sebebi onun zamanla insa-nı zayıf düşürmesinden dolayıdır. Bu da Arapların: "Güçsüz, zayıf halat"1 tabirlerinden alınmıştır. "İnce toz" demektir.

el-Ferra dedi ki: "el-Menun" müennes bir lafızdır, tekil ve çoğul olarak böyle gelir. el-Esmâî de: Bu çoğulu bulunmayan tekil bir lafızdır, demiştir. eİ-Ah-feş de böyle demiştir: Bu, tekili bulunmayan çoğul bir lafızdır, "el-Menun" müzekker ve müennes olarak gelir. Bunu müzekker olarak kabul eden "zaman" anlamında ya da ölüm anlamında kabul ederken, müennes olarak kabul edenler ise manasını gözönünde bulundurarak müennes kabul etmişler. Sanki bununla: "Ölüm" lafzını kastetmiş gibi olurlar.

"De ki bekleyedurun." Yani ey Muhammed, onlara: Bekieyedurun de. "Şüphesiz ben de sîzinle birlikte bekleyenlerdenim." Başınıza gelecek azabı gözetleyenlerdenim, demektir. Bedir günü kılıçla azaba uğratıldılar.

"Onlara bunu" sana bu iftiraları yapmayı "akılları mı emrediyor? Yoksa onlar azgınlar topluluğu mudurlar?" Akılsız olup haddi aşan kimseler midirler? Buradaki: "Yoksa" lafzının: " Hayır" anlamında olduğu söylenmiştir. Yani hayır, onlar hak kendileri için açıklık kazanmış olsa dahi, haddi aşarak küfre sapmışlardır.

Artır b. el-As'a şöyle sorulmuş: Senin kavmine Allah kendilerini akıl ile nitelendirmiş olduğu halde, ne oиду da iman etmediler? Şöyle dedi: Onlar yine Allah'ın tuzağa düşürdüğü akıllardı. Yani Allah onlara bu hususta tevfi-kini vermemiştir.

"Akılları" lafzının "zihinleri" anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü akıl kâfire verilmiş değildir, Eğer akit olsaydı, mutlaka iman ederdi. Kâfire verilen zihinden İbarettir ve bu, ona karşı bir delil olmuştur. Zihin genel olarak ilmi öğrenebilir, öğrenme kabiliyetine sahiptir, Akıl İse ilmin çeşitleri ve nitelikleri arasında ayırım yapar ve emir ve nehyin sınırlarının ölçülerini tesbit eder.

Peygamber (sav)'dan rivayet edildiğine göre bir adam şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, o filan hristiyan çok akıllıdır. Peygamber şöyle buyurdu: "Sus, Öyle deme! Kâfirin akı yoktur. Sen yüce Allah'ın: "Derler ki: Eğer biz dinleseydik ve aklımızı kullanmış olsaydık, cehennemlikler arasında olmazdık." (el-Mülk, 67/10) buyruğunu hiç duymadın mı?" [20]

İbn Ömer yoluyla gelen hadiste de şöyle denilmektedir: Peygamber (sav) onu azarladıktan sonra şöyle buyurdu: "Sus (öyle deme)! Çünkü akıllı bir kimse Allah'a itaatin gereği ne ise onu yapandır." [21] Bunu et-Tirmizi el-Hakim Ebu Abdillah senedi ile birlikte zikretmiş bulunmaktadır.

"Yoksa onlar: Onu kendisi uydurup, düzüyor mu, derler." Onu yani Kur'ân'ı kendisi mi uydurup düzdü, derler.

"Söz söylemek uydurmak için kendisini zorlamak" demektir. Çoğunlukla da yalan hakkında kullanılır. Nitekim; "Söylemediğim şeyleri hakkımda söyledi" ve "Söylemediğim şeyleri bana söyledin" denilir ki, benim böyle söylediğimi iddia ettin anlamındadır. " Ona yalan söyledi, hakkında yalan uydurdu" demektir. "Ona tahakküm etti, demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Doğruluk ve nimet yurdunda bir konaklama,

Ve hiçbir tabib benim aleyhime herhangi bir hüküm uydurmadı."

Buna göre birinci "yoksa" inkar için, ikincisi ise müsbet bir anlam ifade etmek için getirilmiştir. Yani durum onların dedikleri gibi değildir.

"Hayır onlar" bile bile inkar ederek ve büyülenerek "iman etmezler." "Eğer" Muhammed'in bu Kur'ân'ı uydurduğu iddialarında "doğru söyleyenler iseler, haydi onun gibi" ona benzeyen "hîr söz" bir Kur'ân'ı kendiliklerinden

"getirsinler."

el-Cahderi: "Haydi onun gibi bir söz getirsinler" buyruğunu izafet ile okumuştur. (Onun gibi birisinin sözünü getirsinler, demek olur.) Buna göre "onun gibi" lafzındaki "he" (o zamiri) Peygamber (sav)'a ait olur. Kendisiyle Kur'ân'ın kastedildiği "söz" lafzının ona izafe edilmesinin sebebi ise, Kur'ân ile gönderilenin kendisi oluşundan dolayıdır. Çoğunluğun kıraatine göre ise "he: o" zamiri Kur'ân'a aittir. [22]

35. Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar? Yoksa yaratanlar onlar mıdır?
36. Yoksa göklerle yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar yakîn sahibi değildirler.
37. Yoksa Rabb'İN hazineleri onların yanında mıdır? Yoksa egemen olanlar onlar mıdır?
38. Yoksa onların dinlemek için merdivenleri mi var? O halde onların dinleyicileri apaçık delil getirsin.
39. Yoksa kız çocuklar O'nundur da, oğullar sizin midir?
40. Yoksa sen onlardan ücret mi İstiyorsun da, bu nedenle onlar borçtan dolayı ağır bir yük altına mı girmişler?
41. Yoksa gayb onların yanındadır da, onlar mı yazıyorlar?
42. Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak istiyor? Fakat o inkar edenlerin kendileridir asıl tuzağa düşenler.
43. Yoksa onların Allah'tan başka ilahları mı vardır? Allah onların ortak koşmakta olduklarından münezzehtir.

"Yoksa onlar bir şeysiz mi yaratıldılar?" buyruğundaki: " Zaid (fazladan)" gelmiş bir sıladır. İfade; "Bir şeysiz mi yaratıldılar" takdirindedir.

İbn Abbas dedi ki: Kendilerini yaratıp herşeylerini belli bir takdir ve ölçü ile var eden bir Rab olmadan mı yaratıldılar, demektir. Annesiz ve babasız mı yaratıldılar, anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani bu durumda onlar akli olmayan cansız bir varlık gibi ve Allah tarafından kendilerine karşı bir delilin ortaya konulmamış olduğunu mu ileri sürüyorlar? Durum hiç de öyle değildir. Onlar bir nutfeden, bir alakaden (sülük gibi kan emen bir kan parçasından) ve bir çiğnemlik etten yaratılmadılar mı? Bu açıklamayı İbn Ata yapmıştır, İbn Keysan dedi ki: Yoksa onlar boşuboşuna yaratılıp ve "hiçbir şeysiz" bir şekilde başıboş mu terkedildiler? Onlar başka bir şey için mi yaratıldılar, demektir. Bu durumda: "...den ...dan: "lam: için" anlamındadır.

"Yoksa yaratanlar onlar mıdır?" Yani kendi kendilerini yaratanların kendileri olduklarını, bundan dolayı Allah'ın emrine uymadıklarını mı söylüyorlar?

Halbuki onlar bu görüşte değildirler. Yaratılmış olduklarını kabul ettiklerine göre, onlardan başka bir yaratıcı var demektir. Peki, putları ter-kederek O'na ibadet etmeyi kabul etmekten ve O'nun ölümden sonra diriltmeye kadir olduğunu İtiraf etmekten kendilerini alıkoyan nedir?

Yoksa göklerle yeri onlar mı yarattı?" Durum hiç de böyle değildir. Onlar hiçbir şey yaratmamışlardır,

"Hayır, onlar" hakka "yakın sahibi değildirler."

"Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır?" Yoksa Rabbinin hazineleri yanlarında bulunduğu için Allah'a muhtaç olmadıklarından, O'nun emrinden yüz mü çeviriyorlar?

İbn Abbas dedi ki: Rabbinin hazineleri yağmur ve ırmaktır. "Rahmetin anahtarları" olduğu da söylenmiştir. İkrime, peygamberliktir diye açıklamıştır. Yani Rabbinin risalet anahtarları onların elinde bulunup onlar bunu istedikleri yere mi koyabilirler? Yüce Allah'ın "hazineler"i örnek göstermesinin sebebi, "hazine"nin çeşitli türden biriktirilecek şeyleri toplayıp bir arada tutmak üzere hazırlanan bir ev, oda (veya kasa) oluşundan dolayıdır. Yüce Rab-bimizin muktedir olduğu şeyler ise, bütün türlerin içinde bulunduğu sonsuz hazinelere benzer. Onların sonu yoktur.

"Yoksa egemen olanlar onlar mıdır?" buyruğu hakkında İbn Abbas: Otorite sahibi olup varlıkları istediklerine boyun eğdirenler onlar mıdır? diye açıklamıştır. Yine ondan gelen rivayete göre, batıl peşinde olanlar, diye açıklamıştır, ed-Dahhak da böyle demiştir. İbn Abbas'tan gelen bir başka rivayete göre her* işin velayeti (kontrol ve gözetimi)ni üzerlerine alanlar onlar mıdır? Ata: Yoksa herkesi ve herşeyi kahredici güce sahip rabler onlar mıdır? diye açıklamıştır. Yine Ata dedi ki: "Sen benim üzerime otorite kurdun, egemen oldun" denilir, Sen beni kendine boyun eğdirdin, hizmetçi edindin, demektir. Ebu Ubeyde de böyle demiştir.

es-Sıhah'ta şöyle denilmektedir: bir şeyi kontrol altında tutmak, onun durumlarını yakından tetkik edip amelini yazmak maksadı ile o şeye musallat olan, egemen olan demektir. Bunun kökü "satımdan gelmektedir. Çünkü kitab satır satır yazılır. Bu durumda olan birisinin yaptığı iş: "Egemen, musallat olan" denilir, "Bizim üzerimize musallat oldun, egemen oldun" denilir.

İbn Bahr dedi ki: "Yoksa egemen olanlar onlar mıdır?" buyruğu Hafa-za melekleri onlar mıdır? demektir. Bu içine yazılanları muhafaza eden kitabın satır satır yazılışından alınmış bir tabirdir. Buna göre burada: Egemen olan yüce Allah'ın Levh-i Mahfuz'da yazdığını muhafaza eden, koruyan" demek olur. Bunun üç türlü söylenişi vardır. Birincisi, genelin de okuyuş şekli olan "sad"

harfî ile telaffuzudur. İkinci "sin" harfî ile olup İbn Muhaysın, Humeyd, Mücahid, Kumbul, Hişam ve Ebu Hayve'nin kıraatidir, "Sad" ile "zel" arasında (işmam ile) okuyuş da üçüncü okuyuş olup, bu da daha Önce "es-sırat: Yol"da (el-Fatiha, 1/6, âyet, 27. başlıkta) geçtiği üzere Hamza'nın kıraatidir.

"Yoksa onların dinlemek için merdivenleri mi var?" Yani onlar üzerine çıkarak haberleri dinledikleri ve böylece Muhammed (sav)'a vahiy yoluyla ulaştığı gibi, kendilerinin gayb ilmine erişebildikleri, üzerinde semaya çıktıkları, yükseldikleri bir yollarının, araçlarının bulunduğunu mu iddia ediyorlar?

"O halde onların dinleyicileri apaçık delil getirsin." Yani onların izledikleri bu yolun hak olduğuna dair apaçık bir delil, bir belge ortaya koysun.

"Süllem: merdiven" üzerine yükselinebilen tekilidir, (Özellikle develer için ağaçtan yapılan bir çeşit) Özengiye bu ismin verildiği de olur. Ebu Rubeys es-Salebi dişi devesini anlatırken şöyle demektedir:

"Sahibi çabukça ayrılmak istediği devesinin çöktüğü yerde ayağını Össenginin bir basamağına bıraktı mı, kalbi yerinden oynatır."

Züheyr de şöyle demektedir:

"Kim ölüm sebeblerinden çekinirse, karşılaşır onlarla İsterse semanın yollarına merdiven dayayıp çıksın."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ben yapmadığım bir günahı benim için yaptı diye iddia ettin Böylece bunun benden darılmaya mazeret teşkil eden bir merdiven olmasını istedin."

İbn Mukbil de bu lafzı çoğul olarak kullanarak şöyle demektedir:

"Ülkelerin dört bir yanı kuşatamaz kişiyi,

Ve semada onun için merdivenler yapılmaz." [23]

"Dinlemek için" dinlemek maksadıyla üzerinde yükseldikleri... demek olup, yüce Allah'ın: "(Hurma dallarında" (Ta-Ha, 20/71) buyruğunun "DalSarı üzerinde" anlamına gelmesi gibidir. Bu açıklamayı el-Ahfeş yapmıştır,

Ebu Ubeyde de: O yolla dinleyebilecekleri... demektir, diye açıklamıştır. ez-Zeccac da: Yani onların Peygamber (sav)'a vahiy getiren Cebrail gibi bir elçileri mi vardır?

"Yoksa kız çocuklar O'mmdur da, oğullar sizin midir?" buyruğu ile yüce Allah onları azarlamak ve yaptıkları çirkinliği yüzlerine vurmak üzere, ne kadar beyinsizce iddialarda bulunduklarını ifade etmektedir. Yani sizler kendinize yakıştırmadığınız haide kız çocukları Allah'a mı nisbet ediyorsunuz? Akli yapısı bu durumda olanların öldükten sonra dirilişi inkar etmeleri uzak görülecek bir ihtimal değildir,

"Yoksa sen onlardan" ri.saieti tebliğ etmen karşılığında "ücret mi İstiyorsun da,

bu nedenle onlar borçtan dolayı ağır bir yük altına mı girmişler?"

Yani bunları kendilerinden ödemelerini istediğin bu borçları ile karşı karşıya bıraktığın yükümlülükten ötürü, ağır bir yük altına girmiş ve bitkin mi düşmüşler?

"Yoksa gayb onların yanındadır da onlar mı yazıyorlar?"

İnsanlar için gaybların ilminden dilediklerini mi yazıyorlar?

Şöyle de açıklanmıştır: Yani onlar insanlara gayb olan bilgilere mi sahiptirler ki, Allah Rasûlünün kendilerine bildirmiş olduğu kıyamet, cennet, cehennem ve öldükten sonra dirilişin batıl olduğunu öğrenmiş mi bulunuyorlar?

Katade dedi ki; Onlar: Zamanın başına getireceği musibetleri bekliyoruz, deyince, yüce Allah da: "Yoksa gayb onların yanındadır da onlar mı yazıyorlar?" ve böylelikle Muhammed'in ne zaman öleceğini ya da işinin sonunda nereye varacağını mı biliyorlar? diye buyurdu.

İbn Abbas dedi ki: Levh-i Mahfuz onların yanında olduğundan dolayı onlar da içinde bulunanı yazıp insanlara orada bulunanları mı haber veriyorlar?

el-Kutebî dedi ki: "Yazıyorlar" hükmediyorlar, "kitab" da hüküm demektir. Yüce Allah'ın: "Rabbiniz kendi üzerine rahmeti yazdı." (el-En'am, 6/54) buyruğunda da hükmetti, demektir. Peygamber (sav)'in şu buyruğu da böyledir: "Nefsim elinde olana yemin olsun ki, ben aranızda Aİlah'ın kitabı gereğince hükmedeceğim. [24]"Allah'ın hükmü gereğince hükmedeceğim, demektir.

"Yoksa onlar" Daru'n-Nedve'de sana karşı "bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Fakat o inkar edenlerin kendileridir asıl tuzağa düşenler." Asıl kendilerine tuzak kurulanlar onlardır. "Kötü düzen ise ancak sahihlerini kuşatır." (Fatır, 35/43) Bu ise onların Bedir'de öldürülmeleri ile gerçekleşmiştir.

"Yoksa onların Allah'tan başka" yaratan, rızık veren ve alıkoyan "İlahları mı vardır? Allah onların ortak koşmakta olduklarından münezzehtir."

Yüce Allah ortağı bulunmaktan kendi zatını tenzih etmektedir.

el-Halil dedi ki; et-Tur Sûresi'nde bulunan bütün: "(fi): Yoksa" lafızları istifham (soru) edatı olup atıf edatı değildir. [25]

44. Eğer gökten düşen bir parça görseler: "Üstüste yığılmış bir buluttur" diyeceklerdir.

45. Şimdi onları baygın düşüp yıkılacakları günleri ile karşılaşana kadar bırak.

46. O günde tuzaklarının kendilerine hiçbir faydası olmaz. Onlara yardım da olunmaz.

"Eğer gökten düşen bir parça görseler" buyruğunu yüce Allah onların: "Eğer

doğru söyleyenlerden isen haydi üzerimize gökten parçalar indir." (eş-Şuara, 26/187) sözleri ile "Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü üzerimize parça parça düşüresin." (el-İsra, 17/92) sözlerine cevap vermek üzere indirmiştir. Yüce Allah bu buyrukla, eğer bunu yapmış olsaydı onların: "Üstüste yığılmış bir buluttur" diyeceklerini haber vermektedir. Yani bu gördüğünüz şey, bir bölümü diğerinin üzerine yığılmış ve üzerimize düşmüş bir buluttur. Üzerimize düşen sema değildir, diyeceklerdir. Bık bile inatlaşanların veya geçmişlerini taklidin istilasına uğramış olanların uygulaması budur. Müşrikler arasında bu iki özellik de vardır, "Bir şeyin bir parçası" demek ofan in çoğuludur. Mesela: " Bana kumaşından bir parça ver" denilir. Yine bunun çoğulu olarak de kullanılırile 'in aynı şey olduğu söylenmiştir.

el-Ahfeş dedi ki: Kim diye okursa, bunu tekil kabul etmiş, diye okuyan ise çoğul kabul etmiş olur. Bu hususa dair yeterli açıklamalar el-İsra Sûresi'nde (17/92. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır, Yüce Allah'a hamdolsun.

"Şimdi onları baygın düşüp yıkılacakları günleri ile karşılaşana kadar bırak" buyruğu kılıç (savaşı emreden) ayet ile nesholmuştur.

"Baygın düşecekleri" buyruğu genel olarak "ye" harfi üstün okunmuştur. İbn Amir ve Asım ötreli okumuşlardır. el-Ferra dedi ki: Bunlar yarı iki ayrı söyleyiştir. Tıpkı Mutlu ol-du': fiili gibidir.

Katade: Bundan kasıt ölecekleri gündür, demiştir, Bedir günü olduğu da söylenmiştir. Bunun Sur'a ilk defa üfürüleceği gün olduğunu söyleyenler de vardır. Kıyamet gününde onlara akıllarını başlarından alacak şekilde azabın gelmesinin kastedildiği de söylenmiştir.

" Baygın düşüp yıkılacakları" buyruğunun "ye" harfi ötreli okunduğu takdirde:

"Allah onu baygın düşürüp yere yıktı" şeklinden geldiği de söylenmiştir[26]

"O günde tuzaklarının" Peygamber (sav)'a dünyada iken kurdukları tuzaklarının "kendilerine hiçbir faydası olmaz. Onlara" Allah tarafından "yardım da olunmaz."

" O günde" lafzı, " Baygın düşüp yıkılacakları günleri" lafzından bedel olarak nasb ile gelmiştir. [27]

47. O zulmedenler için de muhakkak bundan önce bir azab vardır. Fakat onların çoğu bilmezler.

48. RabbinİN hükmüne kadar sabret. Muhakkak ki sen Bizim gözetimimiz altındasın. Kalktığın vakitte de Rabbinİ hamd İle teşbih et.

49. Gecenin bir kısmında da, yıldızların kaybolması vaktinde de O'nu teşbih et.

"O zulmedenler" kâfir olanlar "için de muhakkak bundan" bir görüşe göre ölümlelerinden "onca bir azab vardır." İbn Zeyd, bunlar ağrılar, hastalıklar, belalar, mal ve çocukların gitmesi gibi dünya musibetleridir, demiştir. Mücahid, bu yedi yıl boyunca devam eden açlık ve sıkıntılı yıllardır. İbn Abbas o ölümdür dediği gibi, yine ondan kabir azabıdır, dediği de nakledilmiştir. el-Bera b. Azib ile Ali (r.a) da böyle demişlerdir. Buradaki "Önce", "Başka" anlamındadır.

Ahiret azabından daha hafif bir azab(larî) vardır, diye de açıklanmıştır.

"Fakat onların çoğu" azabın başlarına geleceğini "bilmezler." Bir diğer açıklamaya göre: "Fakat onların çoğu" sonunda nereye varacaklarını "bilmezler." Yüce Allah in: "Rabbinin hükmüne kadar sabret. Muhakkak ki sen Bizim gözetimimiz altındasın" buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başlık altında sunacağız: [\[28\]](#)

1- Rabbinin Hükmü;

"Rabbın hükmüne kadar sabret," Denildiğine göre; Rabbinin sana yüklemiş olduğu risalet vazifelen hususunda Rabbinin hükmüne sabret, diye açıklandığı gibi, Allah'ın, kavminden gelen sıkıntılarla mübtela kıldığı hususlarda O'nun belasına (sınamalarına) karşı sabret, diye de açıklanmıştır. Sonra bu kılıç (cihadı emreden) âyetiyle nesh olmuştur. [\[29\]](#)

2- Allah'ın Gözetimi Altında Bulunmak:

Yüce Allah'ın: "Muhakkak ki sen Bizim gözetimimiz altındasın." Bizim tarafımızdan görülmektesin. Biz senin neier yaptığını görüyor, neler söylediğini işitiyoruz. Bizim seni göreceğimiz, koruyacağımız, himaye edeceğimiz, kollayacağımız ve seni gözeteceğimiz bir konumdasın, diye de açıklanmıştır. Anlamlar birdir.

Yüce Allah'ın Musa (a.s)'a söylediği: "Benim gözetimim altında yetişti-rilesin diye."(Ta-Ha, 20/39) buyruğu da bu anlamdadır. Bu da benim korumam ve muhafazam altında yetiştirilesin, demektir. Daha Önce (Ta-Ha, 20/39. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Kalktığın vakitte de Rabbint hamd ile teşbih et. Gecenin bir kısmında da, yıldızların kaybolması vaktinde de O'nu teşbih et" buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[30\]](#)

1- Rabbi Hamd ile Teşbih Etme Zamanları"

"Kalktığın vakitte de Rabbİni hamd ile teşbih et" buyruğunda yer alan "kalktığın vakifin te'vili hususunda farklı görüşler vardır: Avn b. Malik, İbn Mesud, Ata, Said b. Cübeyr, Süfyan es-Sevri ve Ebu'l-Ahvas şöyle demişlerdir: Meclisinden kalkacağı vakit Allah'ı teşbih ederek "subhanallahi ve bi hamdihi" yahutta "subhanekellahumme ve bi hamdike" der. Eğer meclis bir hayır meclisi ise fazladan bir de güzel övgüde bulunulmuş olur. Şayet böyle değil ise bu sefer o meclisin keffareti olur. Bu tevilin delili Tirmizi'nin rivayet ettiği Ebu Hureyre'nin naklettiği şu hadistir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim bir mecliste oturur da orada boş sözleri fazlalaşacak olursa meclisinden kalkmadan önce de: "Allah'ım, seni hamdinle teşbih ederim. Şehadet ederim ki senden başka hiçbir ilah yoktur. Senden mağfiret diler ve sana tevbe ederim," diyecek olursa, mutlaka o meclisinde olan hatalar ona bağışlanır." (Tirmizi) dedi ki: Bu hasen, sahih, garib bir hadistir. [\[31\]](#)

Yine Tirmizi'de kaydedildiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: Rasûluilah (sav)'ın bir tek mecliste yerinden kalkmadan önce yüz defa istiğfar getirdiğini sayardık: "Rabbirn, bana mağfiret buyur, tevbemi kabul buyur. Çünkü şüphesiz tevbeleri çokça kabul eden, günahları çokça bağışlayan sensin" (diyordu.) (Tirmizi) dedi ki: Bu hasen, sahih, garib bir hadistir. [\[32\]](#)

Muhammed b. Ka'b, ed-Dahhak ve er-Rabi şöyle demişlerdir: Bu, namaz için kalkacağın vakit... anlamındadır. ed-Dahhak da şöyle demiştir: Kişi kalkacağı vakit: "Allah en büyüktür, Allah'a çokça hamd u senalar olsun. Sabah akşam Seni eksikliklerden tenzih ederim Allah'ım" der.

Ancak el-Kiya et-Taberi dedi ki: Bunun böyle olması ihtimali uzaktır. Çünkü yüce Allah'ın: "Kalktığın vakit" diye buyurması tekbirden sonra teşbihte bulunmaya delalet etmemektedir. Kalkıştan sonra getirilecek olan şey, tekbirdir, bundan sonra da teşbih getirilir, demektir. O halde bundan maksad İbn Mesud (r.a)'ın dediği gibi, nereden olursa olsun kalkacağın vakittir.

Ebu'l-Cevza ile Hassan b. Atiyye de şöyle demişlerdir: Uykundan kalkacağın vakit anlamındadır. Hassan dedi ki: Bundan maksat, ameline yüce Allah'ı zikrederek başlamasıdır.

el-Kelbî dedi ki; Sen yatağından kalkıp namaza -ki bu sabah namazıdır- başlayacağın vakte kadar dilinle Allah'ı zikret. Bu hususta sahih çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan birisi Ubade'nin Peygamber (sav)'dan yaptığı şöyle dediğine dair rivayetidir: 'Her kim geceleyin uyanıp da:

Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur. Mülk yalnız O'nundur, hamd de yalnız O'nadır. O herşeye güç yetirendir. Yüce Allah'a hamdolsun, Allah her türlü eksiklikten münezzehtir. Allah en büyüktür. Allah ile olmadıkça hiçbir şeye güç ve takat getirilemez." dedikten sonra: Allah'ım bana mağfiret buyur der yahutta dua ederse, onun duası kabul olunur. Eğer abdest alır, namaz kılsa namazı da kabul olunu[33] Bunu Buharı rivayet etmiştir. [34] İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Rasûluilah (sav) geceleyin namaz kılmak üzere kalktığı vakit şöyle dermiş:

"Allah'ım, hamd yalnız Sanadır. Sen göklerin, yerin ve onlarda bulunanların nurusun. Hamd Sanadır. Gökleri, yeri ve orada bulunanları var eden ve varlıklarını ayakta tutan Sensin. Hamd yalnız Sanadır. Göklerin, yerin ve onlarda bulunanların Rabbi Sensin. Sen haksin, vaadin haktır, sözün haktır, Sana kavuşmak haktır, cennet haktır, cehennem haktır, kıyamet haktır, peygamberler haktır, Muhammed haktır. Allah'ım, ben Sana testim oldum, Sana güvenip dayandım, Sana inandım, Sana dönüyorum, Senin adınla düşmanlık ediyor ve Senin önünde muhakeme oluyor, Senin hükmüne başvuruyorum. Önceden işlediklerimi, sonradan İşleyeceklerimi, gizlediklerimi, açıkladıklarımı Sen bana mağfiret buyur! Üne geçiren de Sensin, geri bırakan da Sensin. Senden başka hiçbir ilah yoktur, Senin dışında da hiçbir ilah yoktur." [35]

Hadis Buhari ve Müslim tarafından rivayet edilmiştir.

Yine İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) geceleyin uyandı mı yüzünden uykuyu siler, sonra da Al-i İmran Sûresi'nin sonundaki on âyet-i kerimeyi okurdu. [36]

Zeyd b. Eşlem dedi ki: Sen öğlen vakti yattığın kayluie uykusundan, öğle namazım kılmak üzere kalktığın vakit, demektir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Kaylule uykusu ile ilgili herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. O da gece uykusu gibi değerlendirilir.

ed-Dahhak dedi ki: Bundan kasıt, namaz kılmak üzere kalktığı vakit namazdaki teşbihlerdir.

el-Maverdî dedi ki: Bu teşbihin ne olduğu hususunda iki görüş vardır. Birincisine göre bu, kişinin rükû' esnasında "subhane rabbiye'l-azim" ile sücud esnasında "subhane rabbiye'l-a'la" demesidir. İkinci görüşe göre ise bu namaza başlarken okunan duadır.

Bu sırada kişi: "Allah'ım, Seni hamdinie teşbih ederim. Senin adın pek mübarektir, şanın pek yücedir, senden başka hiçbir ilah yoktur"[37] der.

İbnul-Arabî dedi ki: Bundan kastın, namazdaki teşbih olduğunu söyleyenlerin

görüşlerini ele alacak olursak, bu getirilen teşbihlerin en faziletli'sidir. Bu konudaki rivayetler pek çoktur. Bunların en büyüğü Ali (r.a)'dan, onun Peygamber (sav)'dan rivayet ettiği sabit olmuş şu rivayettir. Peygamber (sav) namaza kalktı mı: "Yüzümü yönelttim..." diye dua ederdi. [38]

Biz bunu da, benzerlerini de el-En'am Sûresi'nin sonlarında (6/1Ö1-1Ö3. âyetler, 3. başlıkta) zikretmiş bulunuyoruz.

Buhari'de de Ebu Bekir es-Sıddîk (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Bana namazım esnasında yapacağım bir dua öğret. Şöyle buyurdu:

"Allah'ım, gerçekten ben nefsimi çokça zulmettim. Senden başka da kimse günahları bağışlamaz. O haide kendi nezdinden bana bir mağfirette bulun ve bana merhamet eyle. Şüphesiz ki Sen günahları çok çok bağışlayan ve çok çok merhametli olansın, de." [39] [40]

2- Geceleyin ve Yıldızların Kaybolurken Allah'ı Teşbih Etmek:

"Gecenin bir kısmında da, yıldızların kaybolması vaktinde de O'mı teşbih et" buyruğuna dair açıklamalar yeteri kadarıyla yüce Allah'ın: "Gecenin bazısında ve secdelerin aralarında da O'nu teşbih et." (Kaf, 50/40) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

"Yüdüların kaybolması vakti" buyruğu hakkında Ali, İbn Abbas, Cabir ve Enes, bununla sabah namazının iki rekatını kastetmektedir, demişlerdir. Kimi ilim adamları âyeti bu görüşe göre yorumlayarak hükmünü mendub diye kabul etmiş ve beş vakit namaz ile nesholdüğünü söylemişlerdir.

ed-Dahhak ve İbn Zeyd'den rivayet edildiğine göre yüce Allah'ın: "yıldızların kaybolması" buyruğu ile yüce Allah, sabah namazını kastetmektedir demişlerdir. Taberî'nin tercih ettiği görüş de budur.

İbn Abbas'tan bunun namazların sonlarında teşbih getirmek olduğu rivayet edilmiştir. "Yıldızların kaybolması vakti" lafzındaki hemzeyi yedi kıraat imamı kesreli olarak ve mastar kipi şeklinde okumuşlardır. Nitekim bunu Kaf Sûresi'nde (anılan âyet-İ kerimenin tefsirinde) açıklamış bulunuyoruz. Salim b. Ebi'l-Ca'd ve Muhammed b. es-Serneyka ise hemzeyi üstün olarak: (j£ij) diye okumuşlardır. Benzeri bir kıraat Yakub, Sellam ve Ey-yub'dan da rivayet edilmiştir ki, bu da: "Arka" kelimesinin çoğuludur. "İşin sonu" demektir.

Tirmizi'nin rivayet ettiğine göre Muhammed b. Fudayl, Rişdin b. Kü reyb'den, o babasından, o İbn Abbas'tan, o da Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Yıldızların kaybolması" tan yeri ağarmadan önce iki rekat

namaz kılmaktır. Secdelerin ardları İse akşam namazından sonra iki rekat kılmaktır. (Tirmizi) dedi ki: Bu garib bir hadistir. Biz bunu mer-fu rivayet olarak ancak bu yolla Muhammed b. Fudayl ile Rişdin b. Kureyb yoluyla biliyoruz. Ben Muhammed b. İsmail'e (Buhari'ye): Muhammed b. Fudayl ile Rişdin b. Kureyb hakkında, bunların hangisi daha sika (sağlam ve güvenilir) ravidir, diye sordum, o: Her ikisine de yaklaşmam. Bununla birlikte bana göre Muhammed daha ağır basar, dedi. (Tirmizi) dedi ki: Abduliah b. Abdu'r-Rahman'a bu hususu sordum, o da; Her ikisine de yaklaşmam. Bununla birlikte Rişdin b. Kureyb bana göre ikisi arasında tercihe değer olandır, dedi. Tirmizi dedi ki; Uygun görüş Ebü Muhammed'in görüşüdür. Bana göre de Rişdin b. Kureyb, Muhammed'den daha ağır basar ve daha eskidir. Ayrıca Rişdin, İbn Abbas'a yetişmiş ve onu görmüştür[41]

Müslim'in, Sahih'inde de Aişe (r.anha)'dan şöyle dediği zikredilmektedir: Peygamber (sav) sabah namazından (farzından) Önce iki rekatten daha çok ve ısrarla hiçbir nafileye devam etmiş değildir[42]. Yine Aişe'den, onun da Peygamber (sav)'dan rivayetine göre Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sabah namazının iki rekati dünyadan ve İçindeki şeylerden daha hayırlıdır." [43] et-Tur Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. [44] Yüce Allah'a hamdolsun.

[1] Buharı, I, 265, III, 1110, IV, 1475, 1K39; Müslim, I, 33K; İbn Mace, I, 272; Muvatta, I, 78; Müsned, IV, 80, K4, 35,

[2] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/391

[3] İbn Adıyy, el-Kami, VI, 59; hadisin ravisi "Kesir h. AhduIIah b. Amr b. Avf, habasından o dedesinden" şeklindeki senedi hadis otoriteleri "miinker" bir rivayet olarak değerlendirmişlerdir.dhn Adıyy, el-Kamil, VI, 57.)

[4] Müslim, I, 150; Buharı, III, 1173, 1441'de Enes b. Malikin Malik b. Sa\saa'dan uzunca Miraç hadisini rivayeti yer almakla birlikte, orada el-Beytu'l-Ma'mur sadece ona yetmişbin meleğin girişi söz konusu edilerek zikredilmektedir. Buradaki şekliyle rivayet: Maverdi, Nüket, V, 377; Heyhaki, Şuabu'l-İman, III, 43H'den -Amr b. el-As'dan diyerek-; İbn Kesir, Tefsir, IV, 240, -Siiddiden, Bize zikredildi, diyerek.

[5] Müslim, I, 150.

- [6] Müslim, I, 146.
- [7] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/392-397
- [8] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/397-400
- [9] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/400-402
- [10] Ebu Amr'ın kıraati ile diğerleri arasında açık bir Fark vardır. Ebu Amrın kıraati şöylece meallendirilebilir: "İman edenlere gelince, -ki Biz onların zürriyetlerini de iman ile arkalarına taktık- (kıyamette de) zürriyetlerini onlara katarız..."
- [11] Hakim, Müstedrek, II, 509; Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübra, X, 268; Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, VII, 114; senedindeki ravi Jerden Kays b. er-RahîYiin nisbeten îayîf olduğu kaydıyla.
- [12] Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, IV, 114 senedindeki ravilerden Muhammed h. Ahdurrah m., « h. r.ııTiran'ın 7avıf niduiu kavdıyla.
- [13] Müsned, I, 134; Zehebi, Mizanu'l-l'tidai, VI, 254, hadîsin senedinde yer alan ve Ali (r.a.)'den önceki ravt olan Zazanın bu rivayeti kendisinden aktardığı şahıs o!an Muham-tned b. Osman hakkında şunları söylemektedir: "Muhammed b. Osman'ın kim olduğu bilinmemektedir. Ben onu çeşitli yerlerde araştırdım. Münker bir haber rivayet etmiştir" dedikten sonra bu rivayeti kaydetmekte ve bunun Abdullah b. Ahrned tarafından Müsned'deki "ziyadat" olarak kaydedildiğini belirtmektedir. Zehebi'nin bu söyledikleri, Müsned'dcki gösterilen yerdeki bilgilerle aynıdır.
- [14] Deylemi, Firdevs, I, 217.
- [15] İhnu'l-Mübarek, Zühd, s. 551; Hennad b. es-Serri, Zühd, I, 133; Taberi, Tefsir, XXV, 96; Münziri, Terğib, W, 280; İbn Kesir, Tefsir, FV, 457
- [16] Süyuti, td-Durru'i-Mensur, VII, 634'de Katade'den "Hana ulaştığına göre (belegani)..." diyerek
- [17] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/402-408
- [18] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/409-410
- [19] Burada şair beyitin birinci mısraında zaman anlamında "el-menun" lafzını, ikinci mısraında da "dehr" lafzını kullanmıştır. Mücahid'in açıklamasında da menun, dehr yani zaman diye açıklanmıştır.
- [20] Hadis olarak kaynağını tespit edemedik.
- [21] el-Haris b. Ebi Usame, Müsnedu'l-Haris (Zevaidu'l-Heysemi), II, 811.

- [22] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/410-415
- [23] Beyit ile ilgili üç satıra yakın bir açıklama doğrudan tefsiri ilgilendirmedikinden tercüme edilmemiştir
- [24] Bk İhtı Ahdilberr, et-Temhid, IX 78.
- [25] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/415-419
- [26] O takdirde: "Bavısın düşürülecekleri..." diye meali yanılabilir.
- [27] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/420-421
- [28] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/421-422
- [29] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/422
- [30] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/422
- [31] Tirmizi, V, 494; Müsned, II, 494.
- [32] Tirmizi, V, 4y4; Ne.sai, es-Sünenu'l-Kübra, VI, 119,
- [33] Buhari, I,387;Tirmizi,V, 480; Darimi, II,377; Ebu Davud, IV, 314; İbn Mace, II 1276;Müsned,V,313.
- [34] Hadisin baş tarafındaki “geceleyin uyanırsa” tabiri ile ilgili iki satırlık bir sözlük açıklaması gerek olmadığından tercüme edilmemiştir.
- [35] Buhari, I,377,V,3228,VI, 2689,2709;Müslim,I,533; Tirmizi,V, 481;Ebu Davud,I, 205; MuvattaI,215;Müsned,I298,308.
- [36] Buhari, I,401,IV, 1666;Müslim,I 526;Ebu Davud,II,47;Nesai,III,211;İbn Mace, I, 433;Muvatta,I,121;Müsned I 243
- [37] Müslim, I, 299; Müsned, III, 50, 69.
- [38] Müslim, I, 534-535, 536; Tirmizi, V, 4H5, 4ü6, 487; Darimi, I, 309; Ebu Davud, I, 201, Müsned, I, 94.
- [39] Buhari, I, 286, V, 2331; Müslim, IV, 2078; Tirmizi, v, 543; İbn Mace, II, 1Z<51; Müsned, 1.3.
- [40] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/422-425
- [41] Tirmizi, V, 392; Taberani, Evsat, VII, 265.
- [42] Müslim, I, 501; Ebu Davud, II, 19; Müsned, VI, 43, 54, 170.
- [43] Müslim, I, 501; Tirmizi, II, 275; Nesai, III, 252; Müsned, VI, 265.
- [44] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/426-427

Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

NECM SURESİ

1- Peygamberin Söyledikleri:

2- Rasûlullah (sav)'ın İctihadı:

1- İyilik Yapanlar ve Günahkarlık:

2- "Küçük Kusurlar (el-Lemem)"

3- Allah'ın Geniş Mağfireti:

NECM SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

Mekke'de inmiştir. Altmışiki âyettir.

el-Hasen, İkrime, Ata ve Cabir'in görüşüne göre tamamı Mekke'de inmiştir. İbn Abbas ile Katade ise şöyle demişlerdir: Bu sûreden bir âyet müstesnadır. O da yüce Allah'ın: "O kimseler ki küçük kusurlardan başka günahların büyüklerinden ve hayasızlıklardan uzak dururlar..."(53/32) âyetidir. Sûrenin altmışiki âyet olduğu da söylenmiştir.

Surenin tümüyle Medine'de indiği de söylenmiştir. Ancak sahih olan bunun Mekke'de indiğidir. Çünkü İbn Mesûd'un şöyle dediği rivayet edilmiştir: en-Necm, Rasûlullah (sav)'ın Mekke'de ilan etliğı ilk sûredir. [1]

Buhari'de, İbn Abbas'lan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav) en-Necm Sûresi'nde (secde âyetinde) secde etti. Onunla birlikte müs-lümanlar da, müşrikler de, cinler de, insanlar da secde etti. [2]

Abdullah b. Mesud'dan rivayete göre Peygamber (sav) en-Necm Sûresi'-ni okumuş ve bunun için secde etmiştir. Onlardan (orada bulunanlardan) secde etmedik hiçbir kimse kalmadı. Aralarından bir adam bir avuç çakıl taşı y:1 da toprak alıp, yüzüne doğru kaldırdı ve: Bu kadarı bana yeter, dedi. Abdullah (b. Mesud) dedi ki: Ben onun daha sonra kâfir olarak öldürüldüğünü gürdüm. Bunu da Buhari ve Müslim rivayet etmişlerdir.[3]

Burada sözü edilen "adam"ın adı Umeyye b. Haleftir. Buharı ile Müslim'de Zeyd b. Sabit (r.a)'dan gelen rivayete göre; kendisi Peygamber (sav)'a: "Battığı zaman yıldıza andolsun ki" sûresini okudu, fakat secde etmedi[4]

el-Araf Sûresi'nin sonlarında (7/206. âyet, 2. başlık ve devamında) bu hususa dair görüşler zikredilmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [5]

1. Battığı zaman yıldız(lar)a andolsun ki:
2. Arkadaşınız asla sapmadı, batıla da yönetmedi.
3. O, kendi nevasından bir söz söylemez.
4. O bildirilen bir vahiyden başkası değildir. 5- Ona çetin güçler sahibi öğretti.
6. O, büyük bir güce sahiptir. Hemen asıl şeklinde doğnıluverdi.
7. Ye o en yüksek ufukta idi.
8. Sonra yaklaşp sarktı.
9. Böylece iki yay kadar veya daha da yaklaştı;

10. Kuluna vahyettliğini vahyetti.

Battığı zaman yıldıza andolsun ki" buyruğu hakkında İbn Abbas ve Mü-cahid şöyle demişlerdir; "Battığı zaman yıldıza andolsun ki" buyruğu, tan yeri ile birlikte batan Süreyya yıldızına andolsun ki, demektir. Süreyya yıldızı, her ne kadar sayıca birçok yıldız olmakla birlikte Araplar Süreyya'ya bir yıldızmış gibi adını verirler. Denildiğine göre o yedi yıldızdan oluşan bir topluluktur. Bunların altısı görünür, bir tanesi ise gizlidir. İnsanlar onu görüp görmemekle görme kuvvetlerini sınarlar. Kadı İyad'ın eş-Şifa adlı eserinde belirtildiğine göre Peygamber (sav) Süreyya (Ülker) yıldızında onbir yıldız görürdü.

Yine Mücahid'den nakledildiğine göre: İndiği zaman Kur'ân'a andolsun ki, demektir. Çünkü Kur'ân da nücum haiinde (kısım kısım, parça parça anlamında ve aynı zamanda yıldızlar demektir) inerdi. el-Ferra da böyle demiştir. Yine ondan nakledildiğine göre; semadaki bütün yıldızların battığı zamanını kastetmektedir. Bu el-Hasen'in de görüşüdür. O şöyle demektedir: Yüce Allah baktığı zaman yıldızlara yemin etmektedir. Çoğul anlamı olmakla birlikte, tekil lafız ile ifade edilmesi anlatım üslubuna aykırı değildir. Nitekim çoban şöyle demiştir:

"Yıldız(lar)ı (yansıttığından ötürü) o dopdolu tencerede sayarak geceyi geçirdi, Yiyenlerin elinde çabukça donuveren (o yemeğin tenceresinde)."

Ömer b. Ebi Rabia da şöyle demektedir;

"Semadaki yıldız(lar)m en güzeli Süreyya yıldızdır, Süreyya ise yeryüzünde kadınların en güzelidir."

Yine el-Hasen şöyle demektedir: Burada "yıldız"dan kasıt, kıyamet gününde yıldızların döküleceği vakittir. es-Süddî de şöyle demektedir: Burada "yıldız"dan kasıt Zühre (venüs) yıldızdır. Çünkü Araplardan bir topluluk bu yıldıza ibadet ediyorlardı.

Bununla kastedilenin şeytanların kendileriyle taşlandığı yıldızlar olduğu da söylenmiştir. Bunun sebebi de şudur: Yüce Allah Muhammed (sav)'ı peygamber olarak göndermeyi murad edince doğumundan önce yıldızlar çokça dökülmeye başladı. Ondan dolayı Araplar oldukça korktular ve kendilerine kehanette bulunan gözleri kör bir kahinin yanına koştular. O da onlara olaylar hakkında haber veriyordu. Bu olay hakkında da ona soru sormaları üzerine o: Oniki burca bir bakınız. Eğer bu burçlardan birisi düşmüşse dünyanın sonu geldi, demektir. Eğer onlardan hiçbir şey düşmemişse dünyada çok büyük bir iş meydana gelecek demektir. Bunun üzerine dikkatle olayları incelemeye koyuldular. Rasûlullah (sav) peygamber olarak gönde-rilince, İşte uyarılıp dikkat kesildikleri büyük iş o

oldu. Yüce Allah da: "Battığı zaman yıldız andolsun ki" diye buyurdu. Yani o batan yıldız, işte bu ortaya çıkan peygamberlik dolayısıyla batmıştır.

Buradaki "yıldız"dan kastın sapı, gövdesi olmayan bitki olduğu da söylenmiştir. "Kayması" ise yerin üzerine düşmesi demektir.

Cafer b. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn (Allah onlardan razı olsun) dedi ki: "Yıldız andolsun" buyruğunda Muhammed (sav)'ı kastetmektedir. "Battığı zaman" da Miraç gecesi semadan yere indiği zaman demektir. [6]

Urve b. ez-Züheyir (r.a)'dan rivayete göre Ebu Leheb'in oğlu Utbe, Rasûlullah (sav)'ın kızı ile evli idi. Şam'a gitmek istedi. Andolsun Muhammed'e gidip ona eziyet edeceğim, dedi. Yanına varıp: Ey Muhammed ben "battığı zaman yıldız, yaklaşıp sarkanı inkar ediyorum" eledi, sonra da Rasûluüah (sav)'ın yüzüne tükürdü, kızını boşayıp ona gönderdi. Rasûlullah (sav) da: "Allah'ım Sen bunun üzerine yırtıcı hayvanlarından birisini musallat et." diye bedduda etti. Bu esnada Ebu Talib de orada bulunuyordu. Bu duadan endişeye kapıldı ve: Ey kardeşimin oğlu, sen bu duayı yapmayabil irdin dedi. Utbe babasına gidip, ona durumu haber verdi. Sonra da Şam'a çıktılar, bir yerde konakladılar. Oradaki manastırdan bir rahip onların yanına gelip: Burası yırtıcı hayvanı çok olan bir yerdir, dedi. Ebu Leheb arkadaşlarına: Ey Kureyş topluluğu bu gece siz bizi koruyunuz. Çünkü ben Muhammed'in yaptığı bedduanın oğlumu tutacağından korkuyorum, dedi. Bunun üzerine develerini toplayıp etraflarında çöktürdüler ve özellikle Utbe'yi gözetlemeye koyuldular. Bir arslan gelip onların yüzlerini koklamaya başladı ve nihayet Ut-be'ye bir darbe indirip onu öldürdü. Hassan da şöyle demiştir:

"Bu sene kimisi ailesinin yanına dönse bile, Yırtıcı hayvanın yediği kimse geri dönemez."

Aslında ("yıldız" anlamı verilen): "Çıkmak, doğmak" demektir. Mesela "Diş çıktı", "Filan kişi filan ülkede çıktı" yani sultana bas kaldırdı, denilir.

("Battı" anlamı verilen): "İnmek ve yere düşmek" demektir. Kullanım şekli itibariyle: "İndi, iner, inmek" diye kullanılır ve " Gitti, gider, gitmek" fiilinin kullanımına benzer. Şair Züheyir söyle demektedir: "O develeri, çakılı bol ve yürünmesi zor yüksekçe yerlere çıkardı ve onlar yıkılıyordu, Tıpkı halatlarla aşağı sarkıtılan kovanın düşmesi gibi."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Bizler Belakis el-Kâa' denilen yerde iken Hızlı gidiyorken; develer de alabildiğine iniyorken Seni hatırladım da kalbime bir düşünce saplandı Gevşetti gücümü artık, yoluma devam edemedim."

el-Esmaî dedi ki; Üstün ile " Yukarıdan aşağıya doğru düştü, düşer" demektir. "

Geceleyin yürüyüşüne devam elti" anlamındadır. aynı anlamda iki ayrı söyleyiştir. İşte şair bu iki söyleyişi de şu beyitinde birarada kullanmış bulunmaktadır:

"Nice konak yeri vardır ki, ben olmasaydım sen oradan aşağı düşerdin, Dağın en yüksek tepesinden bütünüyle düşen bir şeyin düşüşü gibi."

Sevgi ve muhabbeti anlatmak itin de esreli olarak: "Sevdi, sever, sevmek" denilir.

"Arkadaşınız asla sapmadı" buyruğu yeminin cevabıdır. Yani Muharnmed (sav) haktan uzak düşmedi, ondan başka bir tarafa sapmadı.

"Batıla da yönelmedi." buyruğundaki fiilin mastarı: Doğrunun zıttı" demektir.

O sapkın bir kimse olmadı. Batıl bir söz söylemedi, diye de açıklanmıştır. İstedikinden mahrum düşmedi diye de açıklanmıştır. "Mahrum kalmak, zarara uğramak" demektir. Şair şöyle demiştir:

"Kim bir hayır görse; över insanlar onun durumunu.

Kim de istediğini elde edemezse, hüsrانından dolayı kınayıcısız kalmaz."

Yani istediğini elde edemeyen kimseyi insanlar kınar.

Diğer taraftan bu buyruğun vahiyden sonraki durumu haber vermek mahiyetinde olması mümkün olduğu gibi, genel olarak bütün halleri hakkında haber vermek mahiyetinde de olabilir. Yani o her zaman için Allah'ı tevhid eden birisi idi. Yüce Allah'ın: "Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin." (eş-Şura, 42/52) buyruğunu açıklarken, eş-Şura Sûresi'nde belirttiğimiz gibi doğru olan tta budur.

"O kendi hevastndan bir süz söylemez. O bildirilen bir vahiyden başkası değildir" buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[7\]](#)

1- Peygamberin Söyledikleri:

"O kendi nevasından bir söz söylemez" buyruğu hakkında Katade şöyle demiştir: O Kur'ân'ı kendi nevasından söylemez. "O" kendisine "bildirilen bir vahiyden başkası değildir."

Bir başka açıklama da şöyledir: "Kendi hevasından", nevası ile konuşmaz, demektir. Bu açıklamayı Ebu Ubeyde yapmıştır. Yüce Allah'ın: "Sen bunu bir bilene sor." (el-Furkan, 25/59) buyruğunun, onun hakkında sor anlamında olması gibidir.

etvNehhas dedi ki: Katade'nin açıklaması daha uygundur ve bu durumda: "...dan" gerçek anlamı ile kullanılmış olur. Yani onun söyledikleri, onun öz görüşünden değildir. Söyledikleri ancak yüce Allah'tan bir vahiy ile ortaya çıkar. Çünkü bundan sonra "o bildirilen bir vahiyden başkası değildir" diye

buyurutmaktadır. [8]

2- Rasûlullah (sav)'ın İctihadı:

Rasûlullah (sav)'ın karşı karşıya kaldığı olaylar hakkında içti had etmesinin caiz olmadığını söyleyenler bu âyet-i kerimeyi delil gösterebilirler. Yine bu âyet-i kerimede sünnetin de amel bakımından tıpkı Allah tarafından indirilmiş vahiy gibi olduğuna delalet vardır. Bu hususa dair el-Mikdam b. Madî Kerib'in rivayet ettiği hadis bu kitabımızın "Mukaddime"sinde ("Kitabın sünnet ile açıklanması bu hususta gelen rivayetler" başlığı altında) açıklanmış bulunmaktadır, Yüce Allah'a hamdolsun.

es-Sicistanî dedi ki: Arzu edilirse: "O bildirilen bir vahiyden başkası değildir" buyruğu, "Arkadaşınız asla sapmadı" buyruğundan bedel de kabul edilebilir. '

Ancak İbnu'l-Enbarî şöyle demektedir: Bu yanlıştır. Çünkü: "diij): Değildir" lafzının "nun'unun şeddesiz hali, olumsuz (u)'dan bedel olamaz. Buna delil de bir kimsenin -Allah'a yemin ederim ben kalkmadım, ben ancak oturuyorum anlamında: diyemeyeceğidir,

"Ona çetin güçler sahibi öğretti." el-Hasen'in dışında diğer müfessirle-rin görüşlerine göre maksat Cebraîl (a.s)'dır. el-Hasen ise; bu yüce Allah'tır demiştir. Onun bu görüşüne göre: "O büyük bir güce sahihtir" buyruğunda ifade tamam olmaktadır. Bu da güç sahibi anlamındadır ve "kuvvet" yüce Allah'ın sıfatlarından. Buyruğun asıl anlamı, halatı ileri derecede bükmekten gelmektedir. Bükme adeta çözülmesi oldukça zor olacak şekilde en ileri dereceye ulaşıncaya kadar devanı ettirilmiş gibi bir mana ifade eder.

Daha sonra yüce Allah: "Hemen asıl şeklinde doğruluverdi" diye buyurmaktadır. Burada da yüce Allah'ı kastetmiş olur. Yani yüce Allah Arşın üzerinde istiva etti. Bu anlamdaki bir açıklama el-Hasen'den rivayet edilmiştir.

er-Rabî' b. Enes ile el-Ferra da şöyle demişlerdir: "Hemen asıl şeklinde doğruluverdi ve o en yüksek ufukta İdi." Yani Cebraîl ve Muhammed -ikisine de sejam olsun- doğruki verdiler. Bu da: " O" zamiri ile gizli ve mer-fu bulunan zamire atıf olunduğunu kabul etmeye binaen böyle bir anlam kazanır. Fakat Arapların çoğu böyle bir yerde atıf yapmak istediklerinde ma'-tufun-aleyhin (yani üzerinde alif yapılanın) zahirini açığa çıkartır ve: "O ve filan istiva etti" derler. "(O) ve filan istiva etti" şeklinde kullanımları çok azdır. el-Ferra şu beyiti zikretmektedir:

"Kayın ağacının değneğinin gittikçe sağlamlaştığını görmez misin? Onun hiçbir zaman u fal ip giden sütlege otuna denk olmadığını da."

'h O ve sütleğen otu bir olmaz" demektir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın; " Biz ve babalarımız toprak olduktan sonra mı?"(en-Neml, 27/67) buyruğu da buna benzemektedir.

Bu da: "Biz toprak olduktan sonra bi2 ve -atalarımız da rm..." anlamındadır.

Âyete gelince: "Cebrail'in kendisi ve Muhammed -ikisine de selam olsun- İsrâ gecesinde o en yüksek ufukta doğruldular" demek olur. (el-Rabi' ile el-Ferra'nın) zamire atıf yapılmasını caiz kabul etmesi tekrarlanmaması içindir. Ancak ez-Zeccac şiiirdeki zaruret müstesna bunun caiz olduğunu kabul etmemektedir.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir; Cebrail o en yüksek ufukta doğruluverdi. Bu daha güzel bir manadır. Doğruluveren Cebrail ise o takdirde "o büyük bîr güce sahiptir" buyruğu onun vasfı hakkında olup onu güzel bir konuşma sahibi olmakla nitelendirmektedir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Katade ise: O uzun ve güzel bir yaratılışa sahiptir demektir, demiştir. Sağlıklı bir beden ve her türlü kusurdan uzak bir yapıya sahip anlamında olduğu da söylenmiştir. Peygamber (sav)*ın: "Sadaka zengin, güçlü ve azaları yerli yerinde, sağlam hiçbir kimseye helal değildir." [9] buyruğu da bu kabilden olur. İmrûu'l-Kays de şöyle demiştir:

"Aralarında her zaman bir çare sahibi idim

Yaratılışı sapasağlam ve işlerinde güvenilir bir kişi idim."

"O büyük bir güce sahiptir" buyruğunun büyük güç ve kuvvet sahihi demek olduğu söylenmiştir. el-Kelbî dedi ki: Cibril (a.s)'ın gücünün bîr parçası da onun Lut kavminin şehirlerini yerin en alt tabakasındaki köklerinden söküp, bunları kanatları üzerine alıp, semaya kadar yükseltmesi, semada bulunanların köpeklerinin ulumalarını, horozlarının ötüşmelerini işitecekleri bir noktaya kadar çıkarttıktan sonra altüst etmesidir. Yine onun ileri derecedeki gücünün bir göstergesi de şudur: O İblisi Arz-ı mukaddesin bir yerinde İsa (a.s) ile konuşurken görmüş, kanadıyla ona hafifçe dokunmakla Hind'de en uzak bir dağa kadar atmıştır. Yine çokluklarına ve sayıca kalabalık olmalarına rağmen, Semud kavmine bir çığlık atması üzerine, onların sönmüş bir ateş gibi hareketsiz, dî2leri üzerine çöküvermiş hale gelivermeleri de onun gücündendir. Semadan peygamberlere inip yine oraya göz açıp kırpmaktan daha hızlı bir zamanda yükselmesi de onun gücündendir.

Kutrub dedi ki: Araplar sağlam görüşlü, ü.stün akıllı her kimseye "; Büyük bir güç sahibi" derler. Şair de şöyle demiştir:

"Sizlerle karşılaşmadan önce ben sağlam bir görüş sahibi ve akıllı birisi idim, Benimle davalaşan, tartışan herkesin tartıldığı bir terazisi vardır, bende"

Cebrail'in isabetli görüşü ve sağlam aklının bir göstergesi olarak; yüce Allah

bütün peygamberlere gönderdiği vahyine onu emin kılmıştır. el-Cevhe-rî dedi ki: İnsandaki tabiatın dört temel unsurundan birisidir. Aynı zamanda bu güt; ve sağlam akıl anlamına da gelir, " Sağlam akıl sahibi, güçlü adam" demektir. Şair şöyle demiştir:

"Sen oldukça cılız bir adam görür ve onu küçümsersin
Fakat o elbiselerin içinde son derece güçlü bir arslan bulunur."

Lakî dedi ki:

"Nihayet eğriliğe rağmen sağlam kararını verdiğinde, sağhmâi, ne dilinde tutukluk yardi, yumuşak ve zelildi."

Mücahid ve Katade de: "O büyük bir güce sahiptir" buyruğunu büyük kuvvet sahibi diye açıklamışlardır. Hufaf b. Nedbe'nin şu beyi tinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Ben büyük güç sahibi bir kimaeyim, beni (hayatta) bırak Musibetlere karşı duranlar arasında ve ben sapasağlamım."

O halde kuvvet, güç hem yüce Allah'ın sıfatlarından, hem de yaratılmışların sıfatları ndandır.

"Hemen asıl şekilde doğruluverdi." Önceden açıklattığımız gibi kasıt Ceb-rai! (a.s)dır, Yani Muhammed (sav)'a öğrettikten sonra semada bir yere doğru yükseldi. Bu açıklamayı Said b. el-Müseyyeb ile İbn Cübeyr yapmıştır.

"Doğruluverdi" buyruğunun, yüce Allah'ın kendisini yaratmış olduğu aslî suretinde dikîliverdi, anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü Cebrail, Peygamber (sav)'a diğer peygamberlere geldiği şekilde, Ademoğulları suretinde geliyordu. Peygamber (sav) ondan yüce Allah'ın yaratmış olduğu şekilde kendisine görülmesini İstedi. O da Hazreti Peygambere iki defa aslî suretinde göründü. Birisinde yerde, birisinde de semada idi. Yerdeki görünmesi en yüksek ufukta olmuştu. Peygamber (sav)'da Hira dağında idi. Cebrail doğu tarafından ona göründü ve doğudan batıya kadar yeri kapattı. Peygamber (sav) da baygın yere düştü. Ademoğulları suretinde onun yanına indi ve onu bağrına bastı. Yüzünden toprağı silmeye koyuldu. Peygamber (sav) kendisine geldiğinde: "Ey Cebrail! Ben yüce Allah'ın böyle bir surette bir kimseyi yaratmış olduğunu düşünememiştim," dedi. Cebrail: Ey Muhammed! Ben sadece kanatlarımdan ikisini açtım. Benim herbiri doğu ile batı arasındaki mesafe genişliğinde olan altıyüz tane kanadım var. Peygamber "Bu pek büyük bir şeydir" deyince, Cebrail şöyle dedi: Halbuki ben yüce Allah'ın yarattığı diğer şeylere göre ancak çok küçük bir yaratık kalıyorum. Yüce Allah İsrail'i altıyüz kanatlı olarak yaratmıştır. O kanadın herbiri benim bütün kanatlarım kadardır. O bile bazan yüce Allah'ın korkusundan küçük bir kuş kadar oluncaya kadar küçülür.

Bunun delili de yüce Allah'ın: "Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta #ör-müştür." (el-Tekvh, 81/23) buyruğudur. Peygamber Efendimizin Cebrail'i semada görmesi ise Sidretu'i-Münteha yakınında olmuştur. Peygamberler arasında onu bu surette Muhammed (sav)'dan başkası görmüş değildir.

Üçüncü bir görüşe göre "hemen doğruluverdi" buyruğu Kur'ân onun göğsünde dosdoğru bir şekilde yerleşti, anlamındadır. Bu görüş de iki şekilde açıklanır. Birincisi Kur'ân'ı Muhammed'in üzerine İndirdiği zaman Cebrail'in göğsünde doğruyuverdi. İkincisi de Cebrail, üzerine indiği zaman Muhammed'in göğsünde doğruluverdi.

Dördüncü bir görüşe göre "hemen doğruluverdi" buyruğu ile kastedilen Muhammed (sav)'dır. Bu da İki şekilde açıklanır: Birincisine göre; o güç ve kuvvetinde mutedil oldu. İkincisine göre ise, risaletinde mutedil oldu demektir. Bu iki görüşü el-Maverdî zikretmiştir.

Derim ki: Birinci görüşe göre ifade: "O büyük bir güce sahiptir"

buyruğunda ifade tamam olmaktadır. İkincisine göre ise ifade: "Çetin güçler sahibi" buyruğunda tamam olmaktadır.

Beşinci bir görüşe göre bu, hemen yükseliverdi anlamındadır. Bu da iki türlü açıklanır. Birincisi Cebrail (a.s) az önce sözünü ettiğimiz üzere mekanına yükseldi, ikincisine göre de Peygamber (sav) miraç ile yükseldi.

Altıncı bir açıklama şekline göre "hemen doğruluverdi" buyruğundan kasıt, yüce Allah'tır, Yani o -el-Hasen'in görüşüne göre- Arşın üzerine istiva etti, demektir. Bu husustaki açıklamalar daha önce el-Araf Sûresi'nde (7/54. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve o en yüksek ufukta idi." cümlesi hal konumundadır. Yüksek olarak doğruluverdi, anlamındadır. Bu da Cebrail, gerçek sureti ile yükseğe doğru doğruldu, demektir. Daha önce belirttiğimiz gibi, onu bu şekliyle görmek isteğini belirtinceye kadar, Peygamber (sav) bundan Önce bu sureti üzere onu görmemişti.

Ufuk; semanın bir tarafıdır, çoğulu "afak" diye gelir.

Katade dedi ki: Ufuk güneşin doğduğu yerdir. Süfyan da böyle demiştir: Ufuk güneşin doğduğu yerdir. Buna benzer bir rivayet de Mücahîd'den nakledilmiştir. Bu lafız "ufk" ve "ufuk" şeklinde söylenir. "Zorluk" anlamında "usr" ile "usur" demek gibi. Bu daha önce "Ha, Mim. es-Secde" de (Fus-silet, 41/53. âyette) geçmiş bulunmaktadır, "Göz kamaştırıcı bir at" derken bu lafız öltreli okunur. Dişisi hakkında da böyle denilir. Şair şöyle demektedir:

"Saçlarımı tarıyor, eteklerimi çekiyorum Silahlarımı ise koyu kırmızı bir at taşıyor."

Buradaki "ve o" lafzındaki zamir ile Peygamber (sav)'ın kastedildiği, "en yüksek ufuk" buyruğu ile de İsra gecesinin kastedildiği söylenmiş ise de zayıf bir görüştür. Çünkü: O ve filan kişi doğruldu" denilir ama -aynı anlamda olmak üzere-; şiir de zaruret hali olmadıkça; (trttijtijs-»i) denilmez.

Doğrusu doğruluvereninin Cebrail (a.s) olduğudur ve o sırada Cebrail en yüksek ufukta aslî suretinde görünmüştü. Çünkü Cebrail vahiy için indiğinde Peygamber (sav)'a bir adam suretine bürünüyordu. Peygamber (sav) onu gerçek suretinde görmek isteyince, o da doğu ufukunda doğrulu verince ufku doldurdu.

"Sonra yaklaşp sarktı." Yani Cebrail yeryüzünün en yüksek ufukunda doğruluverdikten sonra yaklaştı "ve sarktı." Peygamber (sav)'ın üzerine vahyi indirdi. Yani Peygamber (sav) onun azametini görüp de bu husus kendisini dehşete düşürünce, yüce Allah, Peygamber (sav)'a vahiy getirmek üzere yaklaştığında Cebrail'i tekrar bir insan suretine döndürdü. İşte yüce Allah'ın "kuluna yahyettiğini vahyetti" buyruğu bunu anlatmaktadır. Yani yüce Allah Cebrail'e vahyetti ve o sırada Cebrail "böylece iki yay kadar veya daha da yaklaştı." Bu açıklamayı İbn Abbas, el-Hasen, Katade, er-Rabî' ve başkaları yapmıştır.

Yine yüce Allah'ın: "Sonra yaklaşp, sarktı" buyruğu hakkında İbn Ab-bas'tan gelen rivayete göre anlamı şudur: Şanı yüce Allah Muhammed (sav)'a "yaklaşp, sarktı." Buna yakın bir rivayeti Enes b. Malik, Peygamber (sav)'dan nakletmekledir. Onun emri ve hükmü peygambere yaklaştı; demektir.

"Sarkma"nın asıl anlamı bir şeye doğru ona yaklaşınca kadar inmek demektir. Burada bu lafız "yakınlaşmak" yerinde kullanılmıştır. Şair Lebid şöyle demektedir:

"Geri dönüp üstüne sarktım

O sırada yerin üzerinde de karanlığın dipleri vardı."

el-Ferra'nın kanaatine göre de: " Sarktı" lafzındaki "fe"; harfi, "vav" anlamındadır. İfade de; " Sonra Cebrail sarktı ve yaklaştı" takdirindedir. Şu kadar var ki; eğer iki fiilin anlamı bîr veya bir gibi olursa, arzu edilen fiil öne alınır ve mesela: "Yaklaştı ve yaklaştı" denilirken (aynı anlamdaki) bu iki fiilden istediğimizi öne alabiliriz. "Bana hakaret etli ve kötülük etti" ya da "bana kötülük etti ve hakaret etti" demek de böyledir. Çünkü hakaret etmek ve kötülük etmek aynı şeydir. Nitekim yüce Allah'ın: "O saat (kıyamet) yaklaştı ve ay yarıldı." (el-Kamer, 54/D buyruğunda da böyledir. Anlam İse -Allah-u a!em-: Ay yarıldı ve kıyamet yaklaştı, anlamındadır. el-Cürcanî dedi ki: İfadede takdim ve tehir vardır. Sarktı ve sonra yaklaştı, demektir. Çünkü sarkmak, yaklaşmanın sebebidir. İbmî'l-Enbarî'de şöyle demiştir: Sonra Cebrail sarktı yani semadan

indi ve Muhammed (sav)'a yaklaştı.

İbn Abbas dedi ki: Refref, Miraç gecesinde Muhammed (sav)'a doğru şarklı, onun üzerine oturdu. Sonra yükseltildi ve Rabbine yaklaştı. Bu ilende gelecektir. Anlaman, Muhammed en yüksek ufukta bulunuyor iken Cebrail doğru-luverdi, şeklinde olduğunu söyleyenler şunu da söyleyebilmektedirler: Sonra Muhammed Rabbine şanını yükseltmek anlamı ile yaklaştı ve sarktı, yani secdeye kapandı. Bu da ed-Dahhak'ın görüşüdür.

el-Kuşeyrî dedi ki; Buna göre " Sarktı"; " Nazlandı" anlamındadır. Bu Ha "Zan etti" anlamında kullanılmasına benzer. Ancak bunun böyle olması uzak bir ihtimaldir. Çünkü "nazlanmak" kulluk sıfatları arasında beğenilen bir nitelik değildir.

"Böylece İki yay kadar veya daha da yaklaştı." Yani Muhammed, Rabbine ya da Cebrail'e "iki yay kadar" yaklaştı. İki Arap yayı kadar demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas, Ata ve el-Ferra yapmışlardır,

ez-Zemahşerî dedi ki: Şayet yüce Allah'ın: "Böylece iki yay kadar... yaklaştı* buyruğunun takdiri nasıldır? diye sorulacak olursa, şöyle deriz: Onun yakınlık mesafesinin miktarı iki yay gibi idi. Burada bu muzaflar hazfedilmiş-tir. Ebu Ali, şairin:

"Ve o beni Cezime'den bir parmak kadar mesafede tuttu."

mısrainı, bir parmak mesafesi kadar tuttu, anlamındadır diye açıklaması buna benzer.

"Veya daha da yaklaştı." ifadesi de sizin takdirinize göre bu kadar yaklaştı demektir. Yüce Allah'ın: "Veya daha fazlasına." (es-Saffat, 37/147) buyruğunda olduğu gibi.

es-Sıhak'ta da şöyle denilmektedir:

"İkisi arasında bir yay iniktarı kadar uzaklık vardır" demektir. Zeyd b. Ali de: "Kadar" diye okumuştur Aynı zamanda: diye de okunmuştur. Bunu da ez-Zemahşerî zikretmiştir.

"Yayın tutulduğu yer ile kirişinin bağlandığı yer arasındaki mesafe" demektir. Herbir yayın bu şekilde iki yeri bulunmaktadır.

Kimisi de yüce Allah'ın: "İki yay kadar" buyruğu hakkında; yüce Allah bununla: "Bir yayın kirişinin bağlandığı iki noktayı murad etmiştir, demiştir. Ancak burada tesniye yapılan kelime kalbolmuşlur. (Birinci kelimedede tesniye takısı gelmesi gerekirken, ikinci kelimeye getirilmiştir.)

Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:

"Sizden herhangi birinizin cennette bir yay mesafesi kadar veya bir kamçısı kadar bir yeri dünyadan ve dünyadaki herşeyden hayırlıdır." [\[10\]](#)

Sahih'te de Ebu Hureyre'den şöyle dediği zikredilmektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki; "Sizden herhangi birinizin cennetteki bir yaylık mesafesi, dünyadan ve onun içindeki herşeyden hayırlıdır." [11] Burada yayın misal verilmesi mesafe itibariyle farklı olmadığından dolaydır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kadı İyad dedi ki; Şunu bil ki, yüce Allah'a izafe edilen yaklaşmak ve yakınlık herhangi bir şekilde mekan yaklaşması ya da mesafe yakınlığı değildir. Peygamber (sav)'ın Rabbine yaklaşp yakınlaşması onun mevkiinin büyüklüğünü açığa çıkarmak, rütbesinin şerefini yüceltmek, marifet nurlarını, aydınlığını etrafa göstermek, gayb ve kudretinin sırlarını müşahade etmesini sağlamaktır. Yüce Allah'ın ona yakınlaşması ise ona bir lütuftur, ona ünsiyettir, ona huzur vermektir, ikramdır. Peygamber (sav)'ın "Rabbimiz dünya semasına iner." [12] şeklindeki ifadeleri de bu şekillerden birisi ile yorumlanır. Bu da icmal, kabul ve ihsan nüzulüdür. Kadı (İyad) dedi ki: Yüce Allah'ın: "Böylece iki yay kadar veya daha da yaklaştı" buyruğuna geünce, zamirin Cebrail'e değil de yüce Allah'a ait olduğunu kabul edenlerin görüşüne göre bu yaklaşmanın en ileri derecesini, mekanın lütfunu, marifetini izah edilmesini ifade eden bir tabirdir. Muhammed (sav)'ın gerçek anlamı ile gözetildiğini, onun arzusunun kabul edildiğini, isteklerinin yerine getirildiğini, ona lütfün açığa çıkarıldığını, makamının yakınlığını, yüce Allah'a yaklaşmışgını ifade eder. Bu hususta yapılan tevîl Peygamber (sav)'ın: "Kim Bana bir karış yaklaşırsa, Ben ona bir arşın yaklaşıyorum. Bana yürüyerek gelene Ben koşarak gelirim." [13] İfadeleri gibi tevîl edilir ki; bu da duanın kabul edilmesi anlamında bir yakınlık, ihsanın gelmesi ve umulanların acilen verilmesi anlamındadır.

Şöyle de açıklanmıştır: "Sonra" Cebrail Rabbine "yaklaştı... böylece iki yay kadar veya daha da yaklaştı." Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Buna rivayet edilen şu hadis delil teşkil eder: "Melekler arasında yüce Allah'a en yakın olan Cebrail (a.s)'dır." [14]

Bir açıklamaya göre de "ev: Veya" burada "vav: Ve" anlamındadır. Yani iki yay kadar ve daha da yakın oldu demek olur. Bunun: " Hatta" anlamında olduğu da söylenmiştir. Hatta daha da yakın... demek olur.

Said b. el-Müseyyeb dedi ki Arap yayının yay sahibinin omuzu-na attığı taraf olan ve kirişinin bağlandığı üst tarafıdır. Herbir yayın da (bu durumda) tek bir "kab"ı (yani kirişi) olur. Bu buyruk Cebrail (a.s)'ın, Muham-med (sav)'a iki yayın kirişi kadar yakınlaşmış olduğunu haber vermektedir.

Said b. Cübeyr, Ata, Ebu İshak el-Hemdanî, Ebu Vail ve Şakik b. Seleme de şöyle demişlerdir: "Böylece iki yay kadar... yaklaştı." İki arşın kadar demektir.

Çünkü "kavs": kendisiyle herşeyin ölçüldüğü zira' (arşın) demektir. Ayrıca bu bazı Hicazlıların da söyleyişidir. Bunun Ezdişenueîilerin söyleyişi olduğu da söylenmiştir.

el-Kisaî de şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "Böylece İki yay kadar veya daha da yaklaştı" buyruğu ile tek bir yayı kastetmiştir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Çok uzak, oldukça yüksek ve bitkisi bulunmayan iki geçit Ben onu tek bir yolla aşıp geçtim, iki yolla değil."

Şair burada tek bir geçiti kastetmektedir.

"Yay" hem müzekker, hem müennes kullanılır. Müennes kullananlar bunun küçültme ismini yaparken: "Yaycık" derler. Müzekker kabul edenler de: derler. Darb-ı meselde de: "O en hayırlı yaycıktan bir oktur" denilmektedir. Çoğulu şekillerinde gelir. Ebu Ubeyde şu mısraı zikretmektedir:

"Ve o neşeli kimseler yaylara giriş taktılar."

Aynı zamanda: "Kabta geriye kalan kuru hurma" demektir. "Kavs: Yay" semadaki burçlardan birisidir. Ötreli olarak ise rahibin manastırı demektir. Şair bir kadından söz ederken şöyle demektedir:

"Elbette beni ve hatta manastırda iki yün elbise giyeni fitneye düşürür."

"Kuluna»vahyettiğini vahyetti." buyruğu ile ona indirilen vahyin şanının büyüklüğü anlatıl maktadır. Vahyin ne demek olduğu daha önceden açıklanmıştır.^[15] Vahiy bir şeyi hızlıca bırakmak demektir. "Çabuk olun, çabuk olun" tabiri de buradan gelmektedir. Yani yüce Allah kulu Muhammed (sav)'a vahyettiği şeyleri vahyetti.

Anlamın: "Kuluna" Cebrail (a.s)'a "vahyettiğini vahyetti" şeklinde olduğu da söylenmiştir. Cebrail, Allah'ın kulu Muhammed (sav)'a Rabbinin kendisine vahyetliği şeyleri vahyetti, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı er-Rabî', el-Hasen, İbn Zeyd ve Katade yapmıştır. Katade dedi ki: Allah Cebrail'e vahyetti, Cebrail de Muhammed'e vahyetti.

Şöyle denilmiştir; Acaba buradaki vahiy müphem midir? Bundan dolayı biz ona muttali olamamakla birlikte genel olarak ona iman etmemiz istenmekle bizim ibadetimizin talep edildiği bir husus mudur? Yoksa bilinen ve tefsir olunmuş (açıklaması yapılmış) bîr husus mudur? Bu hususta iki görüş vardır. Said b. Cübeyr ikinci görüşü kabul etmiş ve şöyle demiştir: Yüce Allah, Muhammed'e: Ben seni yetim bulup sonradan seni barındırmadım mı? Seni şaşkın bulup sonradan seni doğruya iletmedim mi? Seni fakir bulup, ihtiyaçtan kurtarmadım mı? "Biz senin için göğsünü yarmadık mı? Üzerindeki -sırtına pek ağır gelen-yükünü kaldırmadık mı? Senin şanım yükseltmedik mi?" (İnşirah, 94/1-4) diye buyurmuştur.

Bir diğerk açıklamaya göre: Yüce Allah ona: Ey Muhammed, cennet sen oraya girinceye kadar bütün peygamberlere senin ümmetin de oraya girinceye kadar bütün ümmetlere yasaktır, diye vahyetli, [16]

11. Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı.
12. Şimdi siz gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz?
13. Andolsun ki onu diğerk bir inişinde görmüştü.
14. Sidretu'l-Münteha yanında.
15. Cennetu'l-Me'va da onun yanındadır.
16. O vakit Sidreyi bürüyen buruyordu.
17. Göz başka yöne kaymadı ve aşmadı da.
18. Andolsun ki Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür.

"Gözüyle gördüğünü kalb yalanlamadı." Yani Muhammed (sav)'ın kalbi Miraç gecesi (gördüklerini) yalanlamadı. Çünkü yüce Allah onun görmesini kalbine yerleştirmişti ve nihayet yüce Rabbinide görmüştü. Allah bunu da ru'yet (görmek) olarak ifade buyurmuştur.

liunun güz ile gerçek bir görme olduğu da söylenmiştir.

Birinci açıklama İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Müslim'in, Sa'ııTı'inde ise Peygamber Efendimizin Rabbinikalbi ile gördüğü belirtilmektedir. [17] Bu Ebu Zerr ile ashab-ı kiramdan bir topluluğun görüşüdür.

İkincisi ise Enes'in ve bir başka topluluğun görüşüdür. Yine İbn Abbas'tan şöyle elediği rivayet edilmiştir: Sizler candan dostluğun İbrahim'e, kelamın Musa'ya, ru'yetin Muhammed (sav)'a tahsis edilmesine hayret mi ediyorsunuz? Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Biz Haşimoğulları-na gelince, Muhammed Rabbiniki iki defa görmüştür, diyoruz, üu hususa dair açıklamalar, daha önce el-En'am Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Gözler ona erişemez. O ise bütün gözleri kuşatmıştır." (el-En'am, 6/103) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

Muhammed b. Ka'b da şunu rivayet etmektedir: Ey Allah'ın rasûlü, eledik. Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun. Rabbinigördün mü? diye sorduk. O: "Rabbimi kalbim(in gözü) ile iki defa gördüm." dedi, sonra da yüce Allah'ın: "Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı" buyruğunu okudu. [18]

Üçüncü bir görüşe göre de o yüce Allah'ın celalini ve azametini görmüştür. Bu görüş el-Hasen'in görüşüdür,

Ebu'l-Aliye rivayetle dedi ki: Rasûlutlah (sav)'a: Rabbinigördün mü? diye

soruldu, o da şöyle buyurdu: "Bir ırmak gördüm. Irmağın ötesinde bir perde, perdenin ötesinde de bir mum gördüm. Bundan başka bir şey de görmedim." [19]

Müslim'in, Sahih'inde Ebu Zerr'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Ra-sûluilah (sav)'a: Rabbini gördün mü? diye sordum. Or "(O) bîr nurdur. O'nu nasıl görebilirim?" diye buyurdu, [20]

Yani'ondan gelen nur beni etkisi altına alarak O'nu görmemi engelleyecek şekilde gözlerimi kamaştırdı. Buna diğer rivayette gelen: "Bir nur gördüm" [21] ifadesi de delil teşkil etmektedir.

İbn Mesud dedi ki: Cebrail'i gerçek suretinde iki defa gördüm.

Hişam, İbn Amir'den ve Şam ahalisinden naklen "yalanlamadı" anlamındaki buyruğunu şeddeli olarak: diye okuduklarını rivayet etmiştir. Yani Muhammed'in kalbi o gece gözleriyle gördüklerini yalanlamadı. Aksine onları tasdik etti. Buna göre "Şey" lafzı her hangi bir harf-i cer takdir etmeksizin bu fiilin mefulüdür. Çünkü bu fiil bu şekilde şeddeli olarak kullanılırsa, harf(-i cer) olmadan teaddi eder. Bununla birlikte: "Şey", anlamında ism-i mevsul olup, aidi hazfedilmiştir. Fiille birlikte mastar olması da mümkündür. Diğerleri ise şeddesiz okumuşlardır. Yani: " Muhammed'in kalbi gördüğü şeyler hususunda yalan söylemedi" demek olup, burada sıfat harfini ("de" anlamını veren edatı) düşürmüş olmaktadır. Hassan (r.a) da şöyle demiştir:

"Eğer bana o söylediğin sözü doğru söylediyse, el-Haris b. Hişam'm kurtuluşu gibi kurtulursun."

Burada da; Bana söylediğin o şeyde" anlamındadır. Yine de fiille beraber mastar olması da mümkündür. anlamında olması da mümkündür. Muhammed (sav)'in kalbi gördüğü o şeyi yalanlamadı, demek olur.

"Şimdi siz gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz?" buyruğundaki: " Şimdi siz... onunla tartışıyor musunuz" lafzını Hamza ve el-Kisaî "elif'siz olarak "te" harfî üstün ve "siz onu inkar mı ediyorsunuz" anlamında: diye okumuşlardır. Bu okuyuşu Ebu Ubeyd tercih etmiştir. Çünkü o şöyle demiştir: Onlar onunla tartışmadılar, onu inkar ettiler. Nitekim "Hakkını inkar etti" ve: Hakkını ben inkar ettim" denilir, Şair de şöyle demiştir:

"Sen dosdoğru, samimi ve gerçekten ikram sahibi bir kardeşinden darılacak olursan, Sana karşı nankörlük etmeyen bir kardeşin hakkını inkar etmiş olursun." el-Müberred dedi ki: Bir kimse diğerinin hakkını engelleyip hakkını ona vermemekte direnecek olursa; denilir. Devamla dedi ki: anlamına gelmesine de Ka'b b. Rabia oğullarının tabirini; " Allah senden razı olsun" anlamında

kullanmaları örnek gösterilmiştir.

el-A'rec ve Mücahid de bu kelimeyi "elif'siz olarak "te" harfi ötreli: şeklinde den geien bir fiil diye okumuşlardır ki; "siz onu şüpheyeye ve tereddüte mi düşürüyorsunuz?" demek olur. Diğerleri ise "elif" ile diye okumuşlardır. "Onun Allah'ı gördüğü hususunda onunla tartışıyor ve onunla münakaşa mı ediyorsunuz" demektir. Her iki anlam da birbiriyle içimeditir. Çünkü onların tartışmaları da bir inkardı. (İnkardan kaynaklanıyordu.)

Şöyie de açıklanmıştır: İnkâr onların her zamanki tavırları idi. Bu ise yeni bir tartışma olup, -önceden (ei-İsra, 17/1. âyet, 5- başlıkta) geçtiği gibi- şöyle demişlerdi: Sen bize Beytu'l-Makdis'in niteliklerini söyle ve Şam yolunda bulunan kervanımızın durumunu bize haber ver.

" Andolsun ki onu diğer bir inişinde görmüştü." buyruğundaki: "Bir iniş" hal konumunda mastardır: Andolsun ki bir diğer inişte inerken onu görmüştü, denilmiş gibidir. İbn Abbas dedi ki: Muhammed (sav) bir diğer defa Rabbini kalbi ile gördü.

Müslim de Ebu'l-Aliye'den, o da İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı" ve "Andolsun ki onu diğer bir inişinde görmüştü" buyrukları hakkında dedi ki: Onu iki defa kalbi ile gördü. [22] Buna göre "diğer bir inişinde* buyruğu Muhammed (sav)' aittir. Çünkü farz namazların sayısına göre onun defalarca çıkıp inmesi söz-konusu olmuştı. Çünkü herbir yükselişin bir inişi vardır. İşte yüce Allah'ın: "Sidretu'l-Münteha yanında" buyruğu: Muhammed (sav) Sidretu'l-Münteha yanında ve bu inişlerden birisinde (onu gördü), demek olur.

İbn Mesud ve Ebu Hureyre yüce Allah'ın: "Andolsun ki onu diğer bir inişinde görmüştü" buyruğunda sözü edilenin Cebrail olduğunu söylemişlerdir. Bu da aynı şekilde Müslim'in, Sahih'inde sabittir.[23]

İbn Mesud da dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Ben Cebrail'i en yüksek ufukta tüylerinden inci ve yakutun döküldüğü altıyüz kanatlı haliyle gör-düm."

[24] Bunu da el-Mehdevî zikretmiştir. Yüce Allah'ın: "Sidretu'l-Münteha yanında" buyruğundaki: "Yanında" lafzı az önce açıkladığımız gibi, "onu... görmüştü" buyruğunun sılasındandır.

Sİdr: Nebık (köknar yemişi) veren ağacın adıdır. Bu ağaç altıncı semadadır. Yedinci semada olduğunu belirten rivayetler de gelmiştir. Bunu belirten rivayet Sahih-i Müslim'de yer almaktadır. Birincisi Murre'nin Abdullah'tan yaptığı rivayettir. Abdullah dedi ki: Rasûlullah (sav) İsra'ya götürölünce Sidre-tu'l-Münteha'ya kadar ulaştırıldı. Sidretu'l-Münteha akıncı semadadır. Yerden

yükselenler oraya kadar yükselir ve oradan alınır. Onun üstünden gelip aşağıya indirilenler de oraya kadar gelir ve oradan alınır. "O vakit Sîdreyi bü-rüyen buruyordu." buyruğu hakkında dedi ki; Onu altından kelebekler buruyordu. Rasûlullah (sav)'a üç husus verildi: Ona beş vakil namaz verildi. el-Bakara Sûresi'nin son âyetleri verildi ve ümmeti arasından Allah'a ortak koşmayan kimselere, kişiyi cehenneme götüren büyük günahlar bağışlandı [25]

İkinci hadisi Katade, Enes'ten rivayet etmiş olup buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Ben yedinci semada bulunan Sidretu'l-Münteha'ya kadar yükseltildim. O Sidre'nin köknar yemişleri Hecer testileri gibi, yaprakları da fil kulakları gibi idi. Onun dibinden ikisi görünen, ikisi de batın (gizli, olmak üzere dört) nehir çıkıyordu. Ey Cebrail! Bu nedir, diye sordum. Dedi ki: Batın (görünmeyen) iki nehir cennettedir. Zahir olan iki nehir ise Nil ve Fırat'tır." Bu, Darakutni'nin rivayet ettiği lafzıdır. [26]

"Be" harfi esreli olarak "nebık" sidr (Arabistan kirazı) yemişinin adidir. Tekili; diye gelir. "Nebk" diye de söylenir. Bunları Yakub "el-İslah" adlı eserinde zikretmiştir ki, bu ikincisi Mısırlıların söyleyişidir. Fakat birincisi daha fasihtir, Peygamber (sav)'dan sabit olan söyleyiş de odur.

Tirmizi, Ebu Bekir (r.a)'ın kızı Esma (r.anha)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: «en Rasûlullah (sav)'ı -ona Sidretu'l-Münteha'dan sözedilmiş olduğu bir sırada- şöyle buyururken dinledim: "Süvari onun bir dalının gölgesinde yüzyıl süreyle yol alır. Yahut onun gölgesinde yüz süvari gölgelenir. -Şüphe eden Yahya'dır.- Ondu altından kelebekler vardır, yemişleri testiyi andırır." Ebu İsa dedi ki: Bu hasen bir hadistir [27]

Derim ki: Müslim'in kaydettiği Sabit'in, Enes'ten rivayet ettiği hadisin lafzı da böyledir: "Sonra Sidretu'l-Münteha'ya götürüldüm. Baktım ki yaprakları fillerin kulakları gibi, meyveleri testiler gibi. Aziz ve celi] olan Allah'ın emrinden onu bürüyen bürüyünce değişikliğe uğradı. Güzelliğinden ötürü Allah'ın yarattıklarından hiçbir kimse onun niteliğini anlatamaz." [28]

Ona neden Sidretu'l-Münteha adının verildiği hususunda farklı dokuz görüş vardır:

- 1- İbn Mesud'dan az önce kaydedildiği üzere üstünden inen herbir şey oraya kadar ulaşır ve oraya ulaşan da oradan yükselir.
- 2- Peygamberlerin bilgisi orada son bulur ve onun ötesinde olanı bilmezler. Bu görüş İbn Abbas'ındı.
- 3- Ameller oraya kadar ulaşır ve oradan alınır. Bu açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır,

4- Melekler ve peygamberler oraya kadar ulaşır ve orada dururlar. Bu da Ka'b'ın görüşüdür.

5- Ona Sidretu'l-Münteha adının verililiş sebebi, şehitlerin ruhlarının ulaştıkları son noktanın orası olusundan dolayıdır. Bu görüş de er-Rabî b. Enes'indir.

6- Müminlerin ruhları en son oraya ulaşır. Bu da Katade'nin görüşüdür.

7- Muhammed (sav)'ın sünneti ve yolu üzere giden herkes en son oraya kadar ulaşır. Bu açıklamayı da Ali (r.a) ve yine er-Rabî b. Enes yapmıştır.

8- Sidretu'l-Münteha, Arş'ı taşıyanların başlan üzerinde bulunan bir ağaçtır. Bütün mahlukatın bilgisinin ulaştığı en son nokta orasıdır. Bu görüş de Ka'b'ındır.

Derim ki -Allah-u a'lem- şunu kastetmektedir: Bu ağacın yüksekliği, dallarının yüceliği Arş'ı taşıyan meleklerin başını dahi aşmıştır. Bunun delili de daha önce geçen onun kökünün altıncı semada, en üst noktalarının da yedinci semada oluşuna dair açıklamalardır. Daha sonra bunun da ötesini aşarak Arş'ı taşıyanların başlarını da geçmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

9- Bu ağaca bu ismin verililiş sebebi, oraya yükseltilenin artık şeref ve değer itibariyle en İleri dereceye varmış olmasından dolayıdır.

Ebu Hureyre'den rivayete göre Rasûlullah (sav) İsrâ'ya götürü!ünce, Sid-retu'l-Münteha'ya kadar ulaştırıldı, ona: Bu Sidretul-Münteha'dır, senin ümmetinden olup sünnetin üzere yürüyenler müstesna, herkesin ulaşacağı en son nokta burasıdır. Tadı bozulmayan sulardan ırmakların, tadı değişmeyen süttten ırmakların, içenlere lezzet veren şaraptan ırmakların ve süzme baldan ırmakların hep onun dibinden çıkmakta olduğunu gördü. Hızlıca yol alan atlı, gölgesinde yüzyıl boyunca yol aldığı halde onun gölgesini bitiremediği bir ağaçtır. Onun bir yaprağı ümmetin tümünü örter (gölgeler.) Bunu es-Sa'le-bi zikretmiştir.

"Ceanetu'l-Me'va da onun yanındadır." Bu Me'va cennetinin yerini tanıtmaktadır. Onun Sidretu'l-Münteha'nın yanında olduğunu belirtmektedir.

Ali, Ebu Hureyre, Enes, Ebu Sebra el-Cühenî, Abdullah b. ez-Zübeyr ve Mücahid: "Cennetu'l-Me'va da onun yanındadır" diye okumuş-lardı[29] ki; bu da kalınan cennet[30] demektir. Mücahid: Bununla: "Onu örttü, bürüdü" demek istemektedir, der, "He" (o) zamiri de Peygamber (sav)'a aittir.

el-Ahfeş dedi ki: Bu da ona yetiştii anlamındadır. "Gece onu örttü" demeye benzer, Onu gizledi ve ona yetiştii demektir.

Genelin kıraati ise: " Cennetu'l-Me'va" şeklindedir.

" el-Hasen dedi ki: O, takva sahibi kimselerin sonunda gireceği cennettir. Bunun şehidferin ruhlarının uiaştığı cennet olduğu da söylenmiştir. Bunu da İbn Abbas demiştir. Bu cennet Arş'ın sağ tarafında dır.

Adem (a.s)'ın kendisine oradan çıkıncaya kadar sığındığı cennettir ve o yedinci semadadır, diye de açıklanmıştır. Müminlerin eşlerinin tümünün Cennetu'l-*Me'va'da olduğu da söylenmiştir.

Bu cennete "Cennetu'l-Me'va" adının verilış sebebi ise, müminlerin ruhlarının buraya sığınmasıdır. Bu cennet Arş'in akındadır. Bu cennetin nimetlerinden faydalanırlar ve oranın hoş koku ve esintilerini teneffüs ederler.

Cebrail ve Mîkail -ikisine de selam olsun-'in o cennete sığındıklarından ötürü bu ismin verildiği de söylenmiştir.

"O vakit Sîdre'yi bürüyen buruyordu." buyruğu hakkında İbn Abbas, ed-Dahhak, İbn Mesud ve arkadaşları: Altından kelekler (buruyordu), demişlerdir. Bunu İbn Mesud ve İbn Abbas, Peygamber (sav)'a merfu bir rivayet olarak rivayet etmişlerdir. Daha önce de Müslim'in Sahih'inde İbn Me-sud'dan onun bu görüşü kaydedilmiş bulunmaktadır. [31] el-Hasen dedi ki: Onu alemlerin Rabbinin nuru bürüdü ve o da nurlandı.

el-Kuşeyrî dedi ki: Rasûlullah (sav)'a; Onu ne bürüdü? diye soruldu da, o: "Altından kelekler" diye buyurdu. [32] Bir başka haberde de: "Onu Allah'tan gelen bir nur bürüdü. Öyle ki kimse ona bakamıyordu." [33] denilmektedir.

er-Rabi' b. Enes dedi ki: Onu Rabbin nuru bürüdü, melekler ise kargaların ağacın üzerine konmaları gibi onun üzerine konuyordu. [34]

Peygamber (sav)'dan dedi ki: Ben Sidre'yi altından kelekler bururken gördüm. Herbir yaprağın üzerinde bir meleğin yüce Allah'ı tesbit etmekte olduğunu gördüm. [35] İşte yüce Allah'ın: "O vakit Sidre'yi bürüyen buruyordu" buyruğu bunu anlatmaktadır. Bunu ei-Mehdevî ve es-Sa'lebî zikretmektedir.

Enes b. Maiik: "O vakit Sidre'yi bürüyen buruyordu." buyruğu hakkında dedi ki: (Onu) altından çekirgeler (buruyordu). Bunu merfu bir rivayet olarak da zikretmiştir. [36]

Mücahid dedi ki: O yeşil bir refref (kuşu)dur. Yine Peygamberden şöyle buyurduğu zikredilmiştir "Onu yeşil kuşlardan bir refref buruyordu." İbn Abbas'tan: Onu izzetin Rabbi buruyordu. -Müslim'de merfu olarak yer aldığı şekilde- dediği rivayet edilmiştir. "Allah'ın emriyle onu bürüyen bürüyünce. [37] Bunun, emrin tazim edilmesini ifade ettiği de söylenmiştir. Şöyle buyurmuş gibidir: O vakit Sidre'yi yüce Allah'ın meiekutunun delillerinden bildirdiği şefler buruyordu. İşte yüce Aliah'ın: "Kuluna vahyettiğininivahyetti" buyruğu ile "şehirlerini kaldırtıp yere attığını, örttüğü şeylerle onları örttüğünü" (en-Necm, 53/53-5-4) buyruğu da böyledir. "Gerçekleşmesi muhakkak olan; nedir o

gerçekleşmesi muhakkak olan" (el-Hakka, 69/1-2) buyruğu da (bu yönüyle) bunun gibidir.

el-Maverdî "Meatî'l-Kur'ân" adlı eserinde şöyle dernektedir: Diğer ağaçlar dururken bu iş için neden Sidre seçilmiştir, diye sorulacak olursa, şu cevap verilir: Çünkü sidre'nin üç Özelliği vardır: Upuzun bir gölgesi, (meyvesinin) lezzetli bir tadı ve hoş bir kokusu vardır. Bu yönü ile söz, amel ve niyeti birarada ihtiva eden imana benzemektedir. İmana göre onun gölgesi, -ileri gitmesi dolayısıyla- amel konumundadır. Tadı ise gizliliği dolayısıyla niyete benzer, kokusu açıkça ortada olduğu için söz konumundadır.

Ebu Üavud, Sünen'inde şu rivayeti kaydetmektedir: Bize Nasr b. Ali anlattı, dedi ki: Bize Ebu Usame anlattı: O, İbn Cüreye'den, o Osman b. Ebi Süleyman'dan, o Said b. Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'den, o Abdullah b. Habeşî'den dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim bir sidre (Arabistan kirazı, sedir) ağacını kesecek olursa, Allah onun başını ateşe doğru çevirir." [38] Ebu Davud'a hadisin anlamı hakkında sorulunca şöyle dedi: Bu hadis muhtasardır. Yani kim düzlük bir arazide giden gelen yolcuların ve gölgesinde hayvanların barındığı bir sedir ağacını onda kendisine ait bulunan bir hak bulunmaksızın zulmen ve boş yere kesecek olursa, Allah da onun başını ateşe doğru çevirir, demektir. [39]

"Göz başka yöne kaymadı ve aşmadı da" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Yani göz sağa ve sola kaymadı. Görmüş olduğu sınırı da aşmadı.

Kendisine verilen emri aşmadı, diye de açıklanmıştır. Bir başka açıklama da şöyledir: O gördüğü âyet (ilahi belge ve mucizeier)den başkasına gözünü uzatmadı.

İşte bu, Peygamber (sav)'ın o makamdaki edebini anlatmaktadır. Çünkü orada sağa ve sola dönüp bakmadı.

"Andolsun ki, Rabblnin büyük âyetlerinden görmüştür" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: 'o ufuğu kapatan bir refref gördü. el-Beyhakî, Abdullah'tan şöyle dediğini zikretmektedir: "Rabbuın büyük âyetlerinden görmüştür" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: O semanın ufkunu kapatan yeşil bir refref gördü. Yine ondan şöyle dediğini zikretmektedir: Rasûlullah (sav) Cebrail (a.s)'ı yeşil bir refref elbisesine bürünmüş olduğu halde gördü. O bu haliyle sema ile arz arasını doldurmuştu. el-Beyhakî dedi ki: Hadiste geçen "bir refref gördü" ifadesinden kasıt Cebrail (a.s)'ı refrefte gerçek suretinde gördüğüdür. Refref ise, bir yaygı, bir sergidir, döşek olduğu da söylenmiştir.

Refrefin, giydiği elbise olduğu da söylenmiştir. Peygamber (s.a.)in onu baştan aşağı bir refref elbisesine bürünmüş olduğu haliyle gördüğü rivayet edilmiştir.

Derim ki: Bunu Tirmizi, Abdullah'tan gelen bir rivayet olarak kaydetmektedir. Abdullah dedi ki: "Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı." buyruğu hakkında dedi ki: RasûSullah (sav), Cebrail (a.s)'ı sema ile arz arasını doldurmuş olduğu halde refreften bir elbise içerisinde gördü. (Tirmizi) dedi ki: Bu

has en, sahih bir hadistir^[40]

Derim ki İbn Abbas'tan da yüce Allah'ın: "Sonra yaklaşp sarktı" buyruğu hakkında ifadede takdim ve tehir vardır, dediği rivayet edilmiştir. Yani refref, Muhammed (sav)'a miraç gecesinde sarktı, üzerine oturdu, sonra yükseltildi ve Rabbine yaklaştı. Dedi ki: Cebrail benden ayrıldı ve duyduğum sesler kesildi, Rabbimin kelimini işittim."

Buna göre refref yaygı ve buna benzer üzerine oturuş bir şeydir. Birinci anlamı ile refref Cebrail'dir.

Abdurrahman b. Zeyd ile Mukatii b. Hayyan dedi ki: Peygamber (sav) Cel rail (a.s)'ı semada bulunduğu gerçek suretinde gördü, Müslim'in, Sahih'in-de Abdullah'tan da böyle rivayet edilmiştir. Abdullah dedi ki: "Andolsun ki Rabblnin büyük âyetlerinden görmüştür." O Cebrail'i asli suretinde altıyüz kanada sahih olduğu haliyle gördü. ^[41]

Bununla birlikte Cebrail'in refref elbisesi içerisinde ve refref üzerinde görünmüş olması ihtimali de uzak değildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

ed-Dahhak dedi ki: Peygamber (sav) Sidretu'l-Münteha'yı gördü. İbn Mesud'dan: O, Sidre'yi bürüyen altın kelekleri gördü. Bunu da el-Maverdî nakletmektedir. Miracı gördü diye de açıklanmıştır.

Burada sözü edilenler İsra'ya gittiği o gecede gidişinde ve dönüşünde gördüğü şeylerdir, diye de açıklanmıştır. Bu açıklama daha güzeldir. Bunun delili de; "Ona âyetlerimizden bazısını gösterelim diye." (el-İsra, 17/1)

(Tefsirini yaptığımız âyetteki): "...den" lafzının teb'iz (kısmilik bildirmek) için oıması mümkündür " Büyük" lafzının da: " Görmüştür" lafzının mefulü olması mümkündür. Aslında "büyük" anlamındaki lafız "âyetter"ın sıfatıdır, Tekii olarak gelmesi âyet sonu oluşundan dolayıdır. Diğer taraftan çoğulun müfred müennes lafzı ile nitelendirilmesi de mümkündür. Yüce Allah'ın: " Ve ondan başka işlerimde de yararlanırım." (Ta-Ha, 20/18) buyruğunda olduğu gibi.

Bir başka görüşe göre buradaki "büyük" lafzı hazfedilmiş bir kelimenin sıfatıdır.

Yani andolsun ki o, Rabbinin âyetlerinden büyük bir "âyet"^[42]; görmüştür.

Bununla birlikte: "...den" lafzının fazladan gelmiş olması da mümkündür. "(O Rabbinin büyük âyetlerini görmüştür" demek olur. Buyrukta takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir. " O Rabbinin âyetlerinden en büyük olanı görmüştür"

demek olur. [\[43\]](#)

19. Şimdi haber verin Lat ve Uzza'dan;
20. Ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan.
21. Erkekler sizin, dişiler O'mın mu?
22. O takdirde bu, insafsızca bir paylaştırmadır.

Yüce Allah, Peygamber (sav)'a vahyi, kudretinin eserlerinden birtakım hususları sözkonusu ettikten sonra

"Şimdi haber verin Lat ve Uzza'dan ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan" buyruğu ile akıl sahibi olmayan varlıklara ibadet ettiklerinden ötürü müşriklere kargı delil getirmekte ve şöyle demektedir: Şu tapındığınız ilahlarınız, benim Muhammed'e vahyettiğim gibi size herhangi bir şey vahyede-biliyorlar mı?

Lat putu Sakin ilerin, Uzza Kureyş ve Kinane oğullarının, Menat da Hila-loğuUannın idi.

İbn Hişâm (el-Kdbî) dedi ki: Menat, Huzeyl ve Huzaaltlarındı. Rasûlullah (sav) Mekke'nin fethedildiği yıl Ali (r.a)'ı gönderip o putu yıktırdı. Daha sonra Taif te Lafi put edindiler. Lat, Menat'tan daha yeni bir puttu. Dörtgen bir kaya parçası idi. Bu putun hizmetkarları Sakiflilerdendi. Onlar bu putu inşa ve bina etmişlerdi. Kureyşliler ve bütün Araplar bunu ta'zim ediyorlardı. Araplar bu putun adı ile Zeydu'l-Lat ve Teymu'l-Lat gibi isimler verirlerdi. Bu put Taif mescidinin soldaki minaresinin yerinde idi, Sakif kabilesi müslüman oluncaya kadar bu put bu haliyle devam etti. Rasûlullah (sav)'tn gönderdiği el-Muğire b. Şube orayı yıktı ve ateş ile yaktı. Daha sonra Araplar Uzza'yı put edindiler. Bu da Laftan daha yeni bir puttur. O putu Zalim b. Es'ad edinmişti. Şam, Nahle vadisinde Zat-u Irkın üst tarafında idi. Üzerine bir bina kurmuşlar ve bunun içinden bir ses işitiyorlardı.

İbn Hişâm dedi ki: Bana babam Ebu Salih'ten, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletti: Uzza bir dişi şeytan idî. Batn-ı Nahle'de üç tane sedir ağacına gelirdi. Rasûlullah (sav) Mekke'yi fethedince Halid b. el-Velid (r.a)'j göndererek şöyle dedi; "Batn-ı Nahle'ye git, sen orada üç tane sedir ağacı göreceksin, birincisini kes." Halid gidip o ağacı kesti. Hz. Peygambere geri döndüğünde: "Bir şey gördün mü?" diye sordu. Halid, hayır dedi. Peygamber; "İkincisini git kes" dedi. O da ikincisini gidip kesti, sonra Peygamber (sav)'a geri döndü. Peygamber: "Bir şey gördün mü?" diye sordu. O yine; Hayır, dedi. Peygamber: "O halde üçüncüsünü git kes" diye buyurdu. O da üçüncüsüne gitti. Orada saçlarını serbest bırakmış Habeşli bir kadın ile karşılaştı. Ellerini omuzlarına koymuş, dişlerini

gıcırdatıyordu, Arkasında da Dubeyye es-Sülemi vardı. O da o putun bakıcısı idi. Bunun üzerine şu beyiti söyledi:

"Ey Uzza inkar ediyorum seni, tenzih etmem şanını Çünkü ben gördüm hakir düşürdüğünü Allah'ın seni"

Sonra ona İndirdiği bir darbe ile başını yardı, ansıztn bir kömür parçası oluverdi. Sonra ağacı kesti ve hizmetkarı Dubeyye'yi öldürdü. Sonra da Peygamber (sav)'a gelip durumu haber verince, Peygamber şöyle buyurdu: "İşte o Uzza idi. Bundan sonra da ebediyyen ona ibadet olunmayacaktır."

İbn Cübeyr dedi ki: Uzza, cahiliye Araplarının tapındıkları beyaz bir taş idi. Katade: Batn-ı Nahle'de bir bitki idi, demiştir.

Menat, Huzaahların putu idi. Bazı müfessirlerin naklettiklerine göre Lafi müşrikler lafzatullah'tan almışlardır. "el-Uzza"yı el-aziz'den, Menafi da: "Allah, o şeyi takdir etti" kökünden almışlardır.

İbn Atobas, İbn ez-Zübeyr, Mücahid, Humeyd ve Ebu Salih: "Laf" ismini "te" harfi de şeddeli olarak okumuşlar ve şöyle demişlerdir: Bu hacılara seviki yağa batıran bir adam idi. -Bunu Buhari, İbn Abbas'tan diye zikretmiştir.- [\[44\]](#); Bu şahıs ölünce bu sefer onun kabrinin başında toplandılar ve sonunda ona ibadet ettiler.

İbn Abbas dedi ki: Bu şahıs, bir kayanın yanında sevik ve yağ satar ve onun üzerine dökerdi. Bu şahıs öldükten sonra Sakifliler sevikin sahibini tazim etmek maksadıyla o kayaya tapındılar.

Ebu Salih dedi kî: Bu şahıs Taif'te bir adam idi. Onların ilahlarını korur, gözetir ve onlar için sevik yağa batırırdı. Bu şahıs ölünce Taifliler una ibadet ettiler, Mücahid dedi ki; Bu adam, dağın başında bir kaç koyunu bulunan bir kişi idi. Bunlardan yağı toplar, keşini alır, sütünü toplardı. Sonra hurma da katarak bunlardan bir çeşit yemek yapar ve bunu hacılara yedirirdi. Bu kişi Batn-ı Nahle'de bulunuyordu. Öldükten sonra ona ibadet ettiler. İşte Lat denilen put budur.

el-Kelbî dedi ki: Bu Sırma b. Gann diye anılan Sakiflilerden bir kişi idi. Adının Amir b. Zarib el-Advani olduğu da söylenmiştir. Şair şöyle demektedir:

"Lafa yardıma kalkışmayın, çünkü Allah helak edecektir onu Kendisini koruyup intikamını alamayan, size nasıl yardımcı olabilir ki?"

Bununla birlikte sahih kıraat "te" harfi şeddesiz olarak: "Lat" şeklindedir. Bu, putun adıdır. Üzerinde "te" ile vakıf yapılır. el-Ferra'nın tercihi de budur.

d-Ferra dedi ki: el-Kisaî'yi Ebu Fek'as el-Esedî'ye bu hususta soru sorarken gördüm. Şöyle dedi: "Zat" kelimesi üzerinde vakıf yaparsan: "Zah" diye yaparsın. "Laf üzerine vakıf yaparsan da: " Lalı" diye vakıf

yaparsın dedi ve: "Şimdi haber verin Laftan" diye okumuştur.

ed-Durî, el-Kisaî'den naklen, el-Bezî de, İbn Kesir'den naklen, vakıf yapılması halinde "he" ile: diye okumuştur. "Lat" adının "Allah" lafzından alındığını söyleyenler de aynı şekilde "he" ile vakıf yaparlar.

Bunun^slının: olduğu ve bu yönüyle: " Koyun" lafzının aslının;olmasına benzediği de söylenmiştir. Bu durumda Lat: Gizlendi" kökünden türemiş olmaktadır. Şair şöyle demektedir:

"Gizlendi, bir gün olsun dışarı çıktığı bilinmedi Keşke çıksaydı da biz de onu görseydik."

ûs-Sıhah'ia şöyle denilmektedir: Lat, bir putun adı idi. Bu put SakiflUere ait olup Taifte bulunuyordu. Kimi Araplar bunun üzerinde "te" ile vakıf yaparlar, kimileri de "he" ile. el-Ahfeş dedi ki: Biz Araplardan: "La-ti ve Uzza" diyenleri duyduğumuz gibi, "o Laftır" deyip, vakıf halinde bunu "te" olarak okuduğunu gördük. Ayrıca: " O Laftır" diyerek ref konumunda iken cer ile okunduğunu da göstermişlerdir. " Dün" gibi her durumda kesreli okunan bir lafız demektir. Böylesi daha güzeldir. Çünkü "Lafta bulunan "elif ve "lam" hiçbir şekilde - fazladan gelmiş olsalar dahi- düşmezler, lat ve Uzza lafızlarını üzerlerinde vakıf yaparak çoğunluğun söylediklerini duyduğumuz şekil ise "Lah" şeklindedir, Çünkü bu aslı bir "he" olup, vasil halinde "te"ye dönüşmüştür, Böyle bir şivede ise bu kelime: "Şu şu işler oldu" demek gibidir. Kesreli olarak okuyanların söyleyişine göre "Heyhat" da böyledir. Şu kadar var ki "heyhat" lafzının (sonundaki "elif ile "te"nin) çoğul olması mümkündür. Fakat "el-Lat" lafzında bunların çoğul için gelmesi mümkün değildir. Çünkü çoğul halinde te harfi ancak elif ile birlikte ilave edilir. Şayet "elif ile "te"yi aynı anda zaid gelmiş kabul edecek olursak, bu sefer isim tek bir harf üzere kalır. (Bu da Arapçada mümkün değildir.)

"Ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan" buyruğundaki "Menat" lafzını İbn Kesir, İbn Muhaysın, Humeyd, Mücahid, es-Sülemi ve Ebu Bekir'den el-A'sa med ile ve hemzeîli olarak: (isty) diye okumuşlardır. Diğerleri ise hemzesiz olarak okumuşlardır. Bunlar iki ayrı söyleyiştir.

Denildiğine göre puta bu adın verilış sebebi şudur: Araplar onun yanında kan akıtırılar ve bu yolla ona yakınlaşmaya çalışırlardı. İşte orada çokça kan akıtıldığından ötürü "Mina"ya bu ad verilmiştir.

el-Kisaî, İbn Kesir ve İbn Muhaysın bunun üzerinde asla uygun olarak "he" ile vakıf yaparlardı, Diğerleri ise mushafın hattına uyarak "te" ile vakıf yaparlardı.

es-Sıhafy'ta: şöyle denilmektedir: Menat, Huzey! ve Huzaalılara ait Mekke ile Medine arasında bulunan bir putun adıdır. Sonundaki "he" rnüennes-lik

bildirmek içindir. Te ile üzerinde vakıf yapılır, bu da bir söyleyiştir. Buna nisbet: "şeklinde yapılır. Abdu Menat b. Ud b, Tabiha ile Zeydu Menat b. Temim b. Murr (diye anılan şahıslar da vardır.) Bu isim medli de okunur, medsiz de okunur. Hevber el-Harisî dedi ki:

"Acaba İbrnı Temim et-Teym b. Abdi Menae'ye Aramızdaki kin dolayısıyla gitti mi?"

"Diğer" lafzını Araplar "üçüncü" hakkında kullanmazlar. Onlar lafzı bu şekilde: "İkinci"nin sıfatı olarak ancak kullanırlar. Bunu da (dil otoriteleri) farklı şekillerde izah etmişlerdir. el-Halit dedi ki: Böyle buyurması âyet sonlarına uyması içindir. Nitekim yüce Allah "Ve ondan başka işlerimde de yararlanırım." (Ta-Ha, 20/18) buyruğunda da "diğer" anlamındaki lafzı: "Diğerleri" diye kullanmamıştır.

el-Huseyn b. el-Fadl da şöyle demiştir: Âyet-i kerimede takdim ve tehir vardır. Buyruk şöyle gibidir: "Haber verin Laftan ve diğerleri Uzza'dan, bir de üçüncüleri olan Menat'tan."

Bir başka açıklamaya göre yüce Allah'ın: "Ve diğer üçüncüleri olan Me-nat'tan" diye buyurmasının sebebi şudur: Bu putun müşrikler nazarında tazim edilmesi sırası, Lat ile Uzza'dan sonra geliyordu. Buna göre ifade bu şekliyle anlama uygundur. Bizler İbn Hişam'dan; Menat ilk sırada gelirdi. Bundan dolayı öncelikle onu tazim ederlerdi, demiş olduğunu zikretmiş bulunuyoruz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Âyet-i kerimede ifadenin kendisine delalet ettiği bir hazf vardır. Yani sizler şu ilahlar hakkında ne dersiniz? Onların herhangi bir fayda sağladıkları ya da bir zarar verdikleri görülmüş müdür ki Allah'a ortaklıkları söz konusu olabilsin? Daha sonra yüce Allah, azarlayıcı bir üslubla şöyle buyurmaktadır;

"Erkekler sizin, dişiler O'nun mu?" Bu buyrukla onların: Melekler Allah'ın kızlarıdır, putlar Allah'ın kızlarıdır, şeklindeki görüşlerini reddetmektedir.

"O takdirde bu" paylaştırma "insafsızca bir paylaştırmadır." Adaletten uzaktır, zalimcedir, doğru olamaz, haktan sapmıştır.

"Verdiği hükümde zalimlik etti" demektir. " Hakkını eksiltti, hakkını ona tam vermedi, eksiltir, vermez" denilir. -el-Ah-feş'den-. B*azen bu fiil hemzeli olarak kullanılarak: " Hakkını eksiltti, eksiltir" denilir. Daha sonra el-Ahfeş şu beyi ti zikretmektedir:

"Uzak duraan bizden, biz de seni(n payını) eksik veririz ve eğer aramızda kalırsan, Senin payın eksik verilir, burnun da yere sürtülmüş olur." el-Kisaîdedi ki: Bir kimse zulmettiği, haksızlık yaptığı, hakkını eksik verdiği zaman: denildiği gibi, da denilir. Şair şöyle demiştir:

"Esedoğulları hükümleriyle zalimlik ettiler, hakkı eksik verdiler, Çünkü onlar; başı kuyruk gibi değeriendiriyorlar."

Yüce Allah'ın: "İnsafsızca bir paylaştırmadır" buyruğu haksızca ve zalimcedir, demektir. " İnsafsızca, haksızca, zalimce" lafzı vezninde olup, -vezin itibariyle:- " Tuba" ile: " Gebe" kelimeleri gibidir. "Dat" harfini esreli okumaları ise "ye" harfi dol ayı siyi adı r. Çünkü Arap-çada sıfat olarak: vezninde bir kelime yoktur. Bu vezin "şi'ra" ve "difla" gibi isimlere ait bir bina (bir kalıb)dır. el-Ferra da şöyle demektedir: Bazı Araplar; ile hemzeli olarak (sj-e) da derler, Ebu Hatim, Ebu Zeyd'den naklettğine göre; o Arapların bu kelimeyi hemzeli okuduklarını işitmiştir.

Başkası da şöyle demiştir: İbn Kesir de bu şekilde okumuştur. O böylelikle bu kelimeyi sıfat değil de: "Hatırlamak, öğüt vermek" gibi bir mastar olarak kabul etmiş olmaktadır. Zira sıfatlar arasında "fi'la" vezninde bir kelime olmadığı gibi, bunun aslı da "fu'la" olamaz. Zira bu kelimedede kalbi (harfin harekesinin değiştirilmesini) gerektiren bir husus yoktur. Bu Araplann: "Ona zulmettim" ifadelerinden alınmıştır. O halde buyruk: Bu haksızca, zalimce bir paylaştırmadır, demek olur, Bunların aynı anlamda iki ayrı söyleyiş oldukları da ileri sürülmüştür. Yine bu kelimenin bu iki şeklin dışında; şeklindeki kullanımları da nakledilmiştir.

el-Müerric dedi ki: Araplar: kelimesinde "dat" harfini ötreli kullanmayı ho^ görmemişler ve -aslı itibariyle "vav" h olmakla birlikte- "ye": harfinin "vaV'a dönüşmesini istemediklerinden "dat" harfini kesreli okumuşlardır. Tıpkı; " Beyaz" lafzının çoğulunda demeleri gibidir. Halbuki bunun aslı: şeklindedir. Tıpkı: " Kırmızılar, sanlar yeşiller" lafızlarında olduğu gibi. Bu fiilin: şeklinde kullanıldığını kabul edenlere göre de isim: şeklinde: " Şura" gibi gelir. [45]

23. Onlar ancak sizin ve atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmediği birtakım (boş) isimlerden İbarettir. Onlar ancak zanna ve nefislerin nevasına uyarlar. Halbuki andolsun ki Rabblerindenı kendilerine hidayet gelmiştir.

24. Ya İnsana umduğu her şey mi var?

25. Dünya da, ahiret de Allah'ındır.

26. Göklerde nice melek vardır ki, Allah'ın dileyip razı olduğu kimseye İ2İN vermedikçe şefaati hiçbir işe yaramaz.

"Onlar ancak sizin ve" bu hususta kendilerini taklid ederek "atalarınızın adlandırdığı ve Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil" belge ya da burhan

"indirmediği birtakım (boş) isimlerden ibarettir." Yani bu putlar "ancak sizin... adlandırdığınız (boş) isimlerden ibarettir." Yani siz bu putları yonttunuz ve bunlara ilah diye isim verdiniz.

"Onlar ancak zatına" buyruğu, ile hitab üslubundan haber verme üslubuna dönüşmektedir. Yani bunlar ancak zanna "ve nefislerin nevasına" nefislerin meyi ettiği şeylere "uyarlar."

"Uyarlar" anlamındaki lafız genel olarak; diye "ye" ile okunmuştur. Ancak İsa b. Ömer, Eyyub, İbn es-Semeyka "te" ile muhatab kipi olarak: "uyarsınız" diye okumuşlardır. İbn Mesud ve İbn Abbas'ın da kıraati budur.

"Halbuki andolsun ki Rabblerinden kendilerine hidayet" Rasûlü vast-tasıyla bunların ilah olmadıklarına dair açıklama "gelmiştir."

"Ya insana umduğu" yani canının çektiği "her şey mi var?" Onun için böyle bir şey sözkonusu değildir, demektir.

Bir diğer açıklamaya göre: "Ya insana" erkek evlatlardan "umduğu herşey mi var?" Aralarında kız çocuğu olmaksızın bütün çocuklarının erkek olmasını mı ümit eder?

Bir diğer açıklamaya göre; "ya insana" cezalandırılması sözkonusu olmaksızın "umduğu herşey mi var?" Durum böyle değildir, demektir.

Bir diğer açıklama: "Ya insana" peygamberliğin yalnızca kendisine verilerek başkasının ondan herhangi bir pay sahibi olmaması şeklinde; "umduğu herşey mi var?"

Bir diğer açıklama: "Ya insana" putların şefaathedeceği şeklinde "umduğu herşey mi var?"

Ayet en-Nadr b. el-Haris hakkında inmiştir. e!-Velid b. el-Muğire hakkında indiği söylendiği gibi, sair kâfirler hakkında indiği de söylenmiştir.

"Dünya da, ahiret de Allah'ındır." Dilediğine verir, dilediğine vermez. Herhangi bir kimsenin temenni ettiği şeyleri değil.

"Göklerde nice melek vardır ki Allah'ın dileyip razı olduğu kimseye izin vermedikçe şefaathede hiçbir işe yaramaz" buyruğu, yüce Allah'ın meleklerle ve putlara tapıp bunun kendisini Allah'a yakınlaştıracaklarını iddia eden kimselere bir azarıdır. Yüce Allah bununla, çokça ibadetlerine Allah nezdindeki üstün değerlerine rağmen, meleklerin dahi Allah'ın kendisine şefaathede edilmesine izin verdiği kimseler dışında, hiçbir kimseye şefaathede edemeyeceklerini bildirmektedir. el-Ahfeş dedi ki: "Melek" (burada) tekil olmakla birlikte, anlamı çoğuldur. Bu yönüyle yüce Allah'ın: "O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı." (el-Hakka, 69/47) buyruğunu andırmaktadır.

Bir diğer görüşe göre burada yüce Allah'ın sadece "bir tek melek"i sözkonusu

etmesinin sebebi: " Nice" lafzının çoğula delalet etmesidir. [\[46\]](#)

27. Şüphe yok ki ahiretc iman etmeyenler, meleklerle elbette dişi adı takarlar.

28. Halbuki onların buna dair bilgileri yoktur. Onlar ancak zanna uyarlar. Zan ise şüphesiz hak adına hiçbir şey ifade etmez.

29. O halde, Zikrimize sırtını dönen ve dünya hayatından başkasını İstemeyen kimselerden sen de yüz çevir.

30. Onların İlimde varabildikleri son nokta işte budur. Şüphesiz Rab-bin, yolundan sapanı da en İyi bilendir, hidayet bulanı da en iyi bilen O'dur.

"Şüphe yok ki ahirete iman etmeyenler" bunlar: Melekler Allah'ın kızlarıdır, putlar Allah'ın kızlarıdır, diyen kâfirlerdir. "Meleklerle elbette dişi adı takarlar." Dişilere verdikleri isimler gibi, bunlara da isim verirler. Yani meleklerin dişi ve Allah'ın kızları olduklarına inanırlar.

"Halbuki onların buna dair bilgileri yoktur," Onlar yüce Allah'ın* melekleri yaratışına tanık olmadılar. Bu söyledikleri sözleri Allah Rasûlünden de duymadılar, herhangi bir kitapta da böyle bir şey görmediler.

"Onlar* meleklerin dişi oldukları hususunda "ancak zanna uyarlar. Zan ise şüphesiz hak adına hiçbir şey İfade etmez."

"O halde Zikrimize" Kur'ân'a ve imana "sırtını dönen ve dünya hayatından başkasını istemeyen kimselerden" en-Nadr hakkında indiği söylendiği gibi, el-Velid hakkında indiği de söylenmiştir. "Sen de yüz çevir." Bu buyruk, (cihadı emreden) kılıç âyetiyle nesholmuştur.

"Onların ilimde varabildikleri son nokta işte budur." Yani onlar ancak dünyalarının işini görebilirler, fakat dinlerinin işleri hususunda cahildirler, el-Ferra dedi ki: Bu buyruk, onları küçültmekte ve onlarla alay etmektedir. Yani onların akılları ve bilgilerinin vardığı son nokta bu kadardır, dünyayı ahi-
rete tercih etmişlerdir. Onlar melekleri ve putları Allah'ın kızları kabul ettiler diye böyle denilmiştir.

"Şüphesiz Rabbln yolundan sapanı" dininden uzaklaşanı "da en iyi bilendir, hidayet bulanı da en iyi bilen O'dur." Bundan ötürü de herbîrisine amellerine göre karşılık verecektir. [\[47\]](#)

31. Göklerde ve yerde olan herşey Allah'ındır. (Bu) kötülük edenleri yaptıkları karşılığında cezalandırması, güzel amelde bulunanları da daha güzeli ile mükafatlandırması içindir.

32. O kimseler ki, küçük kusurlardan başka günahların büyüklerinden ve

hayasızlıklardan uzak dururlar.

Gerçekten Rabbin mağfireti geniş olandır. O, sizi yerden yarattığı zaman ve analarınızın karnında ceninler halinde İken sizi en iyi bilendir. Artık kendinizi temize çıkarmayın. O, kimin takvalı davrandığını en iyi bilendir.

"Göklerde ve yerde olan herşey Allah'ındır. CBu) kötülük edenleri yaptıkları karşılığında cezalandırması, güzel amelde bulunanları da daha güzeli ile mükafatlandırması içindir" buyruğunda yer alan "Cezalandırması... içindir" buyruğunda "için" anlamını veren "lam", yüce Allah'ın: "Göklerde ve yerde olan herşey Allah'ındır" buyruğunun ddalet ettiği anlam ile alakalıdır. Yüce Aliah şöyle buyurmuş gibidir: O bunlara malik olandır. Dilediğine hidayet verir, dilediğini de saptırır. Bu da iyilik yapanı iyiliğinin karşılığında mükafatlandırması, kötülük yapana da kötülüğü ile karşılık vermesi içindir.

Bir diğer görüşe göre: "göklerde ve yerde olan herşey Allah'ındır"

buyruğu ifade arasında gelmiş bir itiraz (ara cümlesi)dir. Anlamı şudur: Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapam da en iyi bikridir, hidayet bulanı da en iyi bilendir... cezalandırması... mükafatlandırması için (bu böyledir).

Bir başka görüşe göre buradaki "Sam" akibet "lam"ıdır. Yani göklerde ne varsa, yefde ne varsa Allah'ındır. Yani yaratılmışların işinin akibeti onlar arasında kimilerinin iyilik yapan, kimilerinin de kötülük yapan kimseler olmalarıdır. Kötülük yapanlara kötülük vardır ki, ü da cehennemdir, iyilik yapanlara iyilik vardır, o da cennettir.

"O kimseler ki, küçük kusurlardan başka günahların büyüklerinden ve hayasızlıklardan uzak dururlar." buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[48\]](#)

1- İyilik Yapanlar ve Günahkarlık:

Yüce Allah'ın: "O kimseler ki günahların büyüklerinden ve hayasızlıklardan uzak dururlar" buyruğu güzel amelde bulunanların sıfatıdır. Yani onlar büyük günahı -ki o da şirktir- işlemezler. Çünkü şirk günahların en büyüğüdür, el-A'meş, Yahya b. Vessab, Hamza ve el-Kisaî: "Büyük...ler" lafzını tekil olarak: diye okumuşlardır. İbn Abbas da bunu şirk diye tefsir etmiştir.

"Hayasızlıklar: el-fevahiş" de zina demektir. Mukati) dedi ki: "Büyük günahlar" (ilgili naslarda sözkonusu edildiği takdirde) sonu cehennem ile biteceği belirtilen herbir günahdır. "Hayasızlıklar" ise haddin sözkonusu olduğu herbir günahdır. Bu hususa dair açıklamalar daha önce en-Nisa Sûresi'nde (4/31. âyet, 1. başlıkta)

geçmiş bulunmaktadır. Daha sonra yüce Allah raun-katı bir istisna yapmaktadır ki, bu da bir sonraki başlığın konusudur. [49]

2- "Küçük Kusurlar (el-Lemem)"

"...Küçük kusurlardan başka" buyruğunda sözkonusu edilen, yüce Allah'ın gûnahtan koruduğu ve muhafaza etçiği kişiler dışında, kimsenin işlemekten uzak kalamadığı küçük günahlardır. Bunun anlamı hususunda farklı görüşler vardır, Ebu Hureyre, İbn Abbas ve eş-Şa'bî: "el-Lemem: küçük günahlar" zina dışında ondan küçük olan bütün günahlardır, demişlerdir.

Mukatil b. Süleyman'ın naklettiğine göre bu âyet Nebhan et-Temmar diye bilinen bir adara hakkında inmiştir. Bu adamın hurma sattığı bir dükkanı varmış. Bir kadın gelip ondan hurma almak istemiş. Ona: Dükkanın iç tarafında bundan daha güzel hurma vardır, demiş. Kadın içeri girince adam ondan murad* almak istemiş, fakat kabul etmeyip gitmiş. Nebhan da pişman olarak Rasûlullah (sav)'a gidip, ey Allah'ın Rasûlü demiş. Bir erkeğin yaptığı ne kadar iş varsa ben de - cima dışında- yaptım. Peygamber: "Belki de bu kadının kocası gazaya çıkmış bir gazidir." demiş bu âyet bunun üzerine inmiştir. Hud Sûresi'nin sonlarında da (11/114. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Mesud, Ebu Said el-Hudrî, Huzeyfe ve Mesruk da böyle demişlerdir: Lemem (küçük günahlar, küçük kusurlar) ilişki kurmaktan daha aşağı mertebede olan öpmek, çimdiklemek, bakmak ve birlikte yatağa uzanmak gibi şeylerdir.

Mesruk, Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Gözlerin zinası bakmak, elilerin zinası tutmak, ayakların zinası yürümektir. Bunu doğrulayan yahut yalanlayan ise feredir. Eğer bu gerçekleşirse zina olur, bu gerçekleşmezse bunlar lemem (küçük günahlar, kusurlar) olur.

Buhari ve Müslim'in So/ii/i'lerinde İbn Abbas'tan şöyle dediği zikredilmektedir: Ben küçük kusurlara dememe) Ebu Hureyre'nin söylediğinden daha çok benzeyen bir şey görmedim. Ebu Hureyre dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz Allah Ademoğlu hakkında zinadan payını da. yazmıştır. Bunu mutlaka yapacaktır, ü bakımdan gözlerin zinası bakmak, dilin zinası konuşmak, nefsin zinası temenni etmesi ve arzulamasıdır. Fere ise bunu doğrular yahut yalanlar. "

[50]

Yani büyük hayasızlık ve dünyada haddi, ahirette cezayı gerektiren tam zina, fere ile yapılandır. Diğer durumların ise gûnahtan belirli bir payı vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu Salih'in, Ebu Hureyre'den rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle

buyurmuştur: "Ademoğlu hakkında zinadan payı yazılmıştır. Onu gerçekleştirmesi kaçınılmaz bir şeydir. Gözlerin zinası bakmak, kulakların zinası dinlemek, dilin zinası konuşmak, elin zinası dokunmak, ayağın zinası adımlar atmaktır. Kalb arzular ve temenni eder, fere ise bunu tasdik eder ve yalanlar." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir. [\[51\]](#)

es-Sa'lebî Tavus'un İbn Abbas'tan naklettiği hadisi zikretmektedir. Bu rivayeite kulağı, elt ve ayağı sözkonusu etmekle birlikte, gözler ve ellerden söz ettikten sonra da: "Dudakların zinası da öpmektir" fazlalığını ilave etmiştir. Bu bir görüş. Yine İbn Abbas şöyle demiştir: Bu âyetteki lemem (küçük kusurlar)den kasıt kişinin bir günahı işledikten sonra ondan tevbe etmesidir. (İbn Abbas devamla) dedi ki: Sen Peygamber (sav)'ın (zaman zaman):

"Toptan mağfiret eder, Allah mağfiret ederse Günah işlemeye kalkışmamış hangi kulun vardır ki."

Deyip durduğunu hiç duymamış mısın? Bunu Amr b. Dinar, Ata'dan, o da İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. [\[52\]](#)

en-Nehhas dedi ki: Bu, bu hususta yapılmış en sahih açıklama ve senedi itibariyle en üstün olandır.

Şu'be, Mansur'dan, o Mücahid'den, o İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "Küçük kusurlardan başka" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu kulun bir günahı işlemesi, sonra da onu tekrar etmemesidir. Şair şöyle demiştir:

"Allah'ım mağfiret edersen, bütün, günahları mağfiret buyurursun, Var mı günah işlemeye kalkışmadık bir kulun?"

Mücahid ve el-Hasen de böyle demişlerdir: Bu, günahı işleyip, tekrar o günaha dönmeyen kişidir. Buna yakın bir rivayet ez-Zührî'den nakledilmiştir. O şöyle der: el-Lemem (küçük kusurlar ve günahlar) kişinin zina etme-si, sonra da tevbe edip ona bir daha dönmemesidir. Hırsızlık yapması yahut içki içmesi sonra da tevbe edip, bir daha ona dönmemesidir. Bu tevilin delili yüce Allah'ın: "Ve onlar çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahları için bağışlanma dileyenlerdir." (Al-i İmran, 3/135) diye buyurduktan sonra: "İşte bunların mükafatı Rabblerinden bir mağfiret...dir." (Al-i İmran, 3/136) diye buyurarak onlara mağfirette bulunacağı teminatını vermektedir. Nitekim (burada da)

el-lemem (küçük kusurlar) sözkonusu ettikten sonra: "Gerçekten Rabbin mağfireti geniş olandır" diye buyurmaktadır. Bu açıklamaya göre ise "küçük kusurlardan başka" anlamındaki istisna muttasıl bir istisnadır.

Abdullah b. Amr b. el-As dedi ki: Küçük kusurlar şirkten aşağı günahlardır. Küçük kusurların İki had arasında işlenen günahlar olduğu söylenmiştir. Yani

dünyada haddi gerektirmeyen, ahirette de azab görüleceği tehdidi bulunmayan küçük günahları beş vakit namaz örter (onlara keffaret olur). Bu açıklamayı İbn Zeyd, İkrime, ed-Dahhak ve Katade yapmıştır. el-Avfi ve el-Hakem b. Uteybe de İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir.

el-Kelbî dedi ki: el-Lemem (küçük günahlar ve kusurlar) iki türdür. Yüce Allah'ın dünyada kendisi dolayısıyla herhangi bir haddi, ahirette de herhangi bir azabı sözkonusu etmediği herbir günahdır. İşte bu gibi günahları, büyük günahlar ve hayasızlıklar seviyesine ulaşmadıkları sürece, beş vakit namaz affettirir (keffaret olur). Diğer çeşidi ise büyük günah olup, insanın ardı arkasına işlediği, sonra da ondan tevbe ettiği günahdır.

Yine İbn Abbas'ın, Ebu Hureyre ve Zeyd b. Sabit'ten gelen rivayete göre bu, cahiliye döneminde geçmiş olan günahlardır. Yüce Allah bundan dolayı onları sorumlu tutmayacaktır. Çünkü müşrikler müslümanlara: Siz dün bizimle birlikte amellerde bulunuyordunuz, demişlerdi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu. Zeyd b. Eşlem ve onun oğlu da böyle demişlerdir. Bu (açıklama bu yönüyle) yüce Allah'ın: "... Ve iki kızkardeşi birlikte almanız da (size haram kılındı). Ancak (cahiliye devrinde) geçmiş olan müstesna." (en-Nisa, 4/23) buyruğuna benzemektedir.

Şöyle de denilmiştir: Küçük kusurlar (kişinin) adeti olmadığı üzere bir günah işlemesidir. Bu açıklamayı Neftaveyh yapmıştır. O şöyle der: Araplarda: "Bu adam ancak bize zaman zaman gelir" derler. (Naftaveyh devamla) dedi ki: Halbuki bu kimse (önceden) bu işi yapmaz ve yapmaya kalkışmazdı. Çünkü Araplar insanın bir işi kararlaştırıp, yapmadığı halde değil de ancak yapması halinde derler.

es-Sıhah'ız da şöyle denilmektedir: " Adam küçük günah işledi" tabiri "el-lemem"den gelmektedir. Bu da, küçük günahlar demektir. Masiye-ti fiilen yapmaksızın ona yaklaşmak demek olduğu da söylenir. d-Cevherîden başkaları da şu beyiti zikretmektedir:

"Kervan yola kovulmadan yaklaş Zeyneb'e

Ve de ki ona: Sen bizden usanmış olsan dahi senden usanmadı kalbimiz."

Ata b. Ebi Rebah dedi ki: el-Lemem, nefsin zaman zaman yaptığı, adet edindiği şeylerdir, öaid b. e!-Müseyyeb: O kalpten (hatırdan) geçen şeylerdir. Muhammet! b. el-Hanefiyye: Hayır ya da şer olsun, içinden yapmayı geçirdiğin herbir şey lememdir, demiştir. Bu açıklamanın delili de Peygamber ('sav)'ın şu hadisidir: "Şüphesiz ki şeytanın da, insanın hatınna, getirdiği (ve yapmayı telkin ettiği) şeyler vardır, meleğin de insanın hatırına getirdiği (ve yapmayı telkin ettiği) şeyler vardır..." [53] Daha önce bu hadis ei-Bakara Sûresi'nde yüce

Allah'ın: "Şeytan sizi fakirlik ile korkutur." (el-Bakara, 2/268) buyruğunu açıklarken (ikinci başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

E bu İshak ez-Zeccac dedi ki: "el-Lemem"ın asıl anlamı, insanın zaman zaman yaptığı şeyleri işlemesi, fakat bu hususta derinieştirmeyip onun üzerinde ısrar etmemesi demektir. Mesela, bir kimseyi ziyaret edip yanından ayrıldığınızı ifade etmek üzere "Onu ziyaret edip, yanından ayrıldım" denilir. Yine: " Onu ancak zaman zaman işledim" demektir. " Senin ziyaretin sadece zaman zaman oluyor" demektir. "Zaman zaman hatıra gelmek, hayale gelmek" tabiri de buradan gelmektedir. el-A'sa da şöyle demiştir:

"Neden sonra gelip geçti Kuteyle'nin hayali,

Halbuki onun ile aramızdaki bağlar gevşemiş, hatta paramparça olmuş iken."

Âyet-i kerimedeki: "...başka" lafzının "vav: Ve" anlamında olduğu da söylenmiştir. Ancak el-Ferra bunu kabul etmeyerek şöyle demiştir Buyruğun anlamı: Küçük günahlardan başka.., demektir.

el-Lemem'in, aniden (kasti olmayan) görüş olduğu da söylenmiştir.

Derim ki: Bu anlamda olması uzak bir ihtimaldir. Çünkü bu ta baştan beri affedilmiş bir şeydir, bundan dolayı sorgulanmak sözkonusu değildir. Çünkü ani bakış, kasıtsız ve bu konuda bir irade ve tercih olmaksızın gerçekleşir. Buna dair açıklamalar daha önce en-Nur Sûresi'nde (24/31- âyet, 1 ve 2. başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır.

"el-Lemem" aynı zamanda bir parça delilik demektir, "Bir parça deli adam" demektir. Yine: "Fılan kişiye bir miktar cin çarpmış" denilir. Şair de şöyle demiştir: "Bir de ne göreyim ki ey Kübeyşe! O Ancak bir hayal gören kimsenin, azıcuk hayali gibi idi." [\[54\]](#)

3- Allah'ın Geniş Mağfireti:

"Gerçekten Rabb'ın" günahından tevbe edip mağfiret dileyen kimselere, "mağfireti geniş olandır."

Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Ebu Meysere Amr b. Şerahbil -ki İbn Mesud'un öğrencilerinin en değerlilerinden idi- şöyle demiştir: Rüyada kendimi cennete giriyormuşum gürdüm. Kurulmuş çadırlar gördüm. Bunlar kimindir? diye sordum. Zülkela' ve Havşeb'indir dediler. Bunlar ise biri diğerini öldürmüş kimselerdendi. Peki bu nasıl olur? dedim. İkisi de Allah'ın huzuruna vardıklarında Allah'ın mağfiretinin geniş olduğunu gördüler, dediler. Ebu Halid dedi ki: Bana ulaştığına göre Zülkela' onikibin kızı azad etmişti. (Diri diri gömülmeekten kurtarmıştı.)

"O sîzi yerden yarattığı zaman" kendinizden daha iyi olmak üzere "sizi en İyi bilendir." Yerden yaratmaktan kasıt, babanız Adem'in çamurdan yaratılmasıdır. İfade çoğul olarak kullanılmıştır. et-Tirmizi Ebu Abdullah şöyle demiştir: Ancak durum bize göre böyle değildir. Çünkü yaratmak yerden alınmış olan toprak üzerinde gerçekleşmiştir. Biz hepimiz o toprak ve o çamur içinde bulunuyorduk. Daha sonra bu çamurdan çıkan sular sulblere değişik şekilleri ile zerrecikler halindeki nefislerle birlikte karıştı. Sonra bunları değişik şekilleriyle sulblerden çıkardı. Kimisi parıldayan inci gibidir, kimisi diğerinden daha nurludur, kimisi kömür gibi simsiyahtır, kimisi diğerinden daha siyahtır. O bakımdan inşa (yaratmak) hem bizim hakkımızda, hem onun (Adem hakkında) sözkonusu olmuştur. Bize İsa b. Hammad el-Askalani anlattı, dedi ki: Bize Bişr b. Bekr anlattı, dedi ki: Bize el-Evzaî anlattı, dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Bana öncekiler de, sonrakiler de bu gece hücremin önünde gösterildi." Birisi: Ey Allah'ın Rasûlü geçmişteki yaratılmışlarda mı? diye sordu, şöyle buyurdu: "Evet, bana Adem ve ondan sonrakiler gösterildi. Ondan önce kimse yaratılmış mıydı?" Yine: Erkeklerin sulblerinde ve annelerin karınlarında olanlar da mı? diye sordular. Şöyle buyurdu; "Evet, bunlar çamur içerisinde müşahhas hale getirildiler. Ben de Adem'e bütün isimlerin öğretildiği gibi onları tanıdım." Derim ki: Daha Önce el-En'am Sûresi'nin baş taraflarında (6/2. âyetin tefsirinde) her insanın defnedileceği yerin çamurundan yaratılmış olduğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Ve analarınızın karnında ceninler halinde iken" buyruğundaki: "Ceninler" lafzı "cenin" in çoğuludur. Anne karnında kaldığı sürece bebeğe verilen isim budur. Cenin denilmesinin sebebi, gizii ve saklı olmasından dolayıdır. Amr b. Kûlsısnı dedi ki:

"Hiçbir cenin barındırmamış beyaz renkli asil develer."

Mekhûi dedi ki: Biz annelerimizin karnında cenin halinde idik. Bizden düşenler düştü, biz de geriye kalanlar arasında kaldık. Sonra süt emen bebekler olduk. Kimimiz Öldü, biz ise hayatta kalanlar arasında bulunduk. Sonra genç delikanlılar olduk, kimimiz öldü. Bizler geriye kalanlar arasında olduk. Sonra gençlik yaşına vardık, kimimiz öldü, biz de kalanlar arasında olduk. Sonra - babasız kalasica- yaşlandık, artık bundan sonra neyi bekliyoruz?

İbn Lehiya, el-Haris b. Yezid'den, o Sabî b. el-Haris el-Ensârî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yahudiler küçük bir çocukları öldüğünde: O sı d-diktir, derlerdi. Bu husus Peygamber (sav)'a ulaşınca şöyle buyurdu; "Yahudiler yaîan söylüyor. Allah'ın annesinin karnında yaratmış olduğu herbir can mutlaka ya bedbahttır, yahut bahtiyardır." Bunun üzerine yüce Allah şu: "O sizi yerden

yarattığı zaman... sîzi en iyi bilendir" âyetini sonuna kadar indirdi[55]

Buna benzer bir rivayet de Aişe (r.anha)'dan; "Yahudiler... idi" diye gelmiş bulunmaktadır.

"Artık kendinizi temize çıkarmayın." Kendinizi övmeyin, kendinizden övgüyle söz etmeyin. Böylesi riyakarlıktan daha bir uzak tutar, Allah'ın önünde huşu'a (tevazu ile boyun eğmeye) daha bir yakın tutumdur.

"O kimin takvalı olduğunu en iyi bilendir." Kimin ihlasla amelde bulunup Allah'ın cezasından korkup sakındığını en iyi bilendir. Bu açıklama el-Hasen ve başkasından nakledilmiştir.

eJ-Hasen dedi ki: Şanı yüce Allah, herbir kişinin ne şekilde amelde bulunacağını, neler yapacağını ve sonunda nereye ulaşacağını bilendir. en-Nisa Sûresi'nde yüce Allah'ın: "0 kendilerini temize çıkaranlara bakmaz mısınız?" (en-Nisa, 4/49) buyruğunu açıklarken, bu âyetin anlamına dair açıklamalar da geçmiş bulunmaktadır, oraya bakınız. [56]

İbn Abbas dedi ki: Ben bu ümmet arasında Rasûlullah (sav)'in dışında hiçbir kimseyi temize çıkarmıyorum. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

33. Şimdi gördün mü yüz çevireni?

34. Ve az bir şey verip sımsıkı tutanı?

35- Gayb ilmi yanındadır da, artık o mu görüyor?

Yüce Allah, putlara ibadet etmek hususunda müşriklerin bilgisizliklerini açıkladıktan sonra "şimdi gördün mü yüz çevireni ve az bir şey verip, sımsıkı tutanı..." âyetleri ile onlardan belirli bir kimseyi yaptığı kötü İşleri ile birlikte sözkonusu etmektedir.

Mücahid, İbn Zeyd ve Mukatil şöyle demişlerdir: Bu âyetler el-Velid b. el-Muğirc hakkında inmiştir. Önceleri Rasûlullah (sav)'a uyararak dinine girmiş, fakat müşriklerden birisi onu ayıplayarak şöye demişti: Sen ne diye büyüklerimizin dinini terkedip, onların sapık olduklarını söylemeye, cehenneme gideceklerini iddia etmeye koyuldun? Allah'ın azabından korktum, dedi. Bunun üzerine o şahıs ona: Eğer malından kendisine bir şeyler verecek ve şirkine geri dönecek olursa, onun yerine Allah'ın azabını üstleneceği taahhüdünde bulundu, el-Velid'e bu şekilde sitemde bulunan şahıs, ona taahhüd eniği ma'in bir bölümünü verdi, daha sonra cimrilik ederek geri kalanını vermedi. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-İ kerimeyi indirdi.

Mukatil dedi ki: el-Velid önce Kur'ân'ı övdü, sonra bu işten vazgeçince yüce Allah'ın: "Ve az bir şey verip sımsıkı tutanı" buyruğu indi. Diliyle hayır adına az

bir şeyler verdikten sonra bundan vazgeçerek bir daha böyJe bir şey yapmayı (gördün mü), demektir. Yine ondan gelen rivayete göre o, Rasûlullah (sav)'a iman ettiğini söyledikten sonra yüz çevirmiştir. Bunun üzerine: "Şimdi gördün mü yüz çevireni" âyeti inmiştir.

İbn Abbas, es-Süddî, el-Kelbî ve el-Müseyyeb b. Şerik de şöyle demişlerdir: Buyruk Osman b. Affan (r.a) hakkında inmiştir. O sadakalar verir, hayır yollarında malını harcardı. Süt kardeşi Abdullah b. Ebi Şerh ona: Senin bu yaptığın nedir? Bu gidişle fazla zaman geçmeden hiçbir şeyin kalmayacak, dedi. Bunun üzerine Osman (r.a) şöyle cevap verdi: Benim küçük büyük günahım var. Ben bu yapışla yüce Allah'ın rızasını istiyor, beni affedeceğini ümit ediyorum. Bu sefer Abdullah ona şöyle dedi: Sen bana yükü ile birlikte dışı deveni ver, buna karşılık ben de senin günahlarını yükleneyim. Bunun üzerine Osman (r.a) ona istediğini verdi ve bu taahhüdüne karşılık da ona şahit tuttu. Diğer taraftan daha önce vermiş olduğu sadakaların bir bölümünü vermez oldu. Bunun üzerine yüce Allah: "Şimdi gördün mü yüz çevireni ve az bir şey verip sınıksı tutanı" buyruğunu indirdi. Osman da bunun üzerine eskisinden daha iyi ve daha güzel bir şekilde infaka koyuldu. Bunu el-Vahidî ve es-Salebî zikretmişlerdir.

Yine es-Süddî şöyle demektedir: Âyet Sehmî el-As b. Vail hakkında inmiştir. O Peygamber {sav}'ın söylediklerini uygun buluyordu.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî dedi ki: Âyet Ebu Cehil b. Hişam hakkında inmiştir. O şöyle demişti: Allah'a yemin ederim, Muhammed ancak üstün ahlaki değerlerin yerine getirilmesini emrediyor. İşte yüce Allah'ın: "Ve az bir şey verip, sınıksı tutanı" buyruğu buna işaret etmektedir.

ed-Dahhak dedi ki; Burada sözü edilen kişi en-Nadr b. el-Haris'tir. O dininden dönmesi üzerine muhacirlerden bir Fakire beş deve vermiş ve dininden dönmesinin günahını yükleneyeceğini taahhüd etmişti.

" Sınıksı tutan" lafzı; mastarından gelmektedir. Bir kuyu kazdıktan sonra kazmasına devam etmeye imkan vermeyen bir taşla ulaşan kimse hakkında:denilir. Araplar daha sonraları bunu, veren ve verdiğini tamamlamayan kimse ile bir şey isteyip onu sonuna kadar elde edemeyen kimse, hakkında kullanmış oldular. el-Hutaya da şöyle demiştir:

"Az bir şeyler verdi, sonra verdiğini tuttu (vazgeçti) İnsanlar arasında iyiliği karşılıksız yayan kimae öğüliir."

el-Kisaî ve başkaları da şöyle demişlerdir: "Kazan kimse sert bir taşla vardı, yahut bir dağla ulaştı." Bundan dolayı da kazmasına imkan kalmadı demektir. " Kazıp da sert bir yere ulaştı" demektir. Kazmaktan dolayı parmakları bitkin

düsen kimsenin bu halini anlatmak için: denilir. "Eli hiçbir şey yapamayacak kadar bitkin düştü" demektir. " Bitkinin verimi azaldı" demektir.

"Yerin mahsulünü vermesi gecikti" demek olup, ism-i faili diye gelir. Bu açıklamalar İbn Zeyd'den nakledilmiştir. " Ben adamı o şeyden geri çevirdim" demektir. "O adamın hayrı azaldı" anlamındadır.

Yüce Allah'ın: "Ve az bir şey verip, sımsıkı tutanı" buyruğu, o verdiği az şeyin de sonunu getireni, anlamındadır.

"Gayb ilmi yanındadır da artık o mu görüyor?" Yani şu sımsıkı luianın yanında kendisi için gayb olan azab ile ilgili hususların bilgisi mi var? "Artık o mu görüyor?" Ahiret ile ilgili kendisine gayb olan hususları ve kendisinin de başına gelecekleri biliyor da mı başkasının azabını yüklenmek taahhüdünde bulunuyor? Cahillik ve ahmaklığın ancak bu kadarı olur.

Buradaki: " Görmek" iki rnefule taaddi (fiili geçişli kılan) eden "görmek" fiilidir ve burada her iki meful de hafzedilmiştir.

Şöyle buyurulmuş gibidir: " Artık o tıpkı hazır olup gözle görüleni gördüğü gibi, gaybs da mı görüyor?" demektir. [\[57\]](#)

36, 37. Yoksa ona: Musa'nın ve ahdine bağlı İbrahim'in sahifelerin-de olan haber verilmedi mi?

38. Yük taşıyıcı hiçbir kimsenin başkasının (günah) yükünü yüklenmeyeceğini;

39. İnsan için kendi çalıştığından başkasının olmadığını;

40. Çalıştığıın muhakkak ileride görüleceğini;

41. Sonra ona yaptıklarının en mükemmel bir şekilde karşılığının verileceğini;

42. Şüphesiz ki son gidişin Rabbİne olacağını...

"Yoksa ona Musa'nın" sahifelerinde "ve ahdİne bağlı İbrahim'in sahi-felerinde olan haber verilmedi mi?" Nitekim el-Ala Sûresi'nde de: "İbrahim'in sahifeleri ile Musa'nın (sahifeleri)nde..." (el-Ala, 87/19) diye buyuru! maktadır.

Yani hiçbir kimse diğerinin yerine sorumlu tutulmaz. Nitekim: "Yük taşıyıcı hiçbir kimsenin başkasının yükünü yüklenmeyeceğini" diye buyurmaktadır. Özellikle İbrahim ile Musa'nın sahifekrının sözkonusu edilmesinin sebebi, Nuh ile İbrahim (ikisine de selam olsun) arasındaki dönemde bir kimsenin kardeşinin, oğlunun ve babasının işlemiş olduğu suçlar dolayısıyla sorumlu tutulması idi. Bu açıklamayı el-Huzeyi b. Şurahbil yapmıştır.

"Yüklenmeyeceğini" buyruğundaki: lafzı şeddelisinden hafifletilmiş (şeddesiz hale getirilmiştir, "Şey"den hedef olarak cer konumundadır, yahut: " O" takdiri ile ref konumunda olabilir.

"Ahdine bağıh" anlamındaki lafzı Said b. Cübeyr ile Katade:diye şeddesiz olarak okumuşlardır. Bu da sözünde ve amelinde doğru olan demek olur. Bu okuyuş da anlam itibariyle cemaatin okuduğu: d/i) şeddeli okuyuşuna racidir. Yani o Allah'ın kendisine farz kılmış olduğu bütün hususları yerine getirmiş, onlardan herhangi bir şeyi eksik bırakmamıştı. el-Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Hani Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle imtihan etmişti. O da bunları eksiksiz yerine getirmişti." (el-Bakara, 2/124} buyruğu açıklanırken (3. başlıkta) bu husus geçmiş bulunmaktadır.

"Ahdine bağıh kalmak" eksiksiz yerine getirmek demektir.

Ebu Bekr el-Verrak: İddia ettiği kabul ettiğini belirttiği şartın gereğini yerine getirdi, diye açıklamıştır. Çünkü yüce Allah kendisine: "Teslim ol" demesine karşılık, kendisi: "Alemlerin Rabbine teslim oldum." (el-Bakara, 2/131) diye cevap vermişti. Yüce Allah, ondan iddiasının doğruluğunu ortaya* koymasını isteyince malında, evladında ve canında onu sınamış ve bütün bunları eksiksiz yerine getirdiğini görmüştü. İşte yüce Allah'ın: "Ve ahdine bağıh İbrahim'in..." buyruğu bunu anlatmaktadır. Yani o Allah'a teslim olduğunu iieri sürmüş, sonra da bu iddiasının doğruluğunu ortaya koymuştu.

Bir diğer açıklamaya göre o, her gün günün ilk saatlerinde dört rekat ile amelini eksiksiz tamamlardı. Bunu el-Heysem, Ebu Umame'den o da Peygamber (sav)'dan diye rivayet etmiştir.

Sehl b. Sa'd es-Saidî de babasından şunu rivayet etmektedir: "Ben size yüce Allah'ın can dostu İbrahim'i "ahdine bağıh" diye neden adlandırdığını haber vermeyeyim mi? Buna sebep onun her sabah ve her akşam: "Akşamladığınız zaman ve sabahladığınızda Allah'ın şanı ne yücedir!" (er-Rum, 30/17) diyor olması idi. [58]

Ayrıca bunu Sehl b. Mııaz, Enes'den, o babasından, o da Peygamber (sav)'dan diye rivayet etmiştir. [59]

"Ahdine bağıh" lafzının, kendisi ile birlikte gönderilen risaleti eksiksiz olarak yerine getiren anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da yüce Allah'ın: "Yük taşıyıcı hiçbir kimsenin başkasının yükünü yüklenmeyeceğini" buyruğunda ifade edilmiştir.

İbn Abbas dedi ki: İbrahim (a.s) döneminde önce kişiyi başkasının günahı dolayısıyla sorumlu tutuyorlardı. Öldürme ve yaralamalarda bir kimsenin velisi olarft, velayeti altında bulunan kimsenin işlediği cinayetten dolayı sorumlu tutuyorlardı. O bakımdan kişi babası, oğlu, kardeşi, amcası, dayısı, amcasının oğlu, yakın akrabası, eşi, kocası ve kölesi dolayısıyla öldürülebiliyor-du. İbrahim (a.s) onlara yüce Allah'tan: "Yük taşıyıcı hiçbir kimsenin başkasının yükünü

yüklenmeyeceğini* tebliğ etti.

el-Hasen, Katade ve Said b. Cübeyr yüce Allah'ın: "Ahdine bağlı" buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: O emrolunduğu şeylerin gereğince amel etti ve Rabbinin kendisine gönderdiği risaleti (mesajları) tebliğ etti. Bu daha güzel bir açıklamadır, çünkü genel bir ifadedir.

Aynı şekilde Mücahid de, Allah'ın kendisine Farz kıldığı hususlarda "ahdine bağlı" diye açıklamıştır. Ebu Malik ei-Ğıfari dedi ki; Yüce Allah'ın: "Yük taşıyıcı hiçbir kimsenin başkasının yükünü yüklenmeyeceğini" buyruğundan itibaren "şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisini şüphe ile karşılarsın." (en-Necm, 53/55) buyruğuna kadar olan bütün buyruklar, İbrahim ile Musa'nın sahifelerinde yer almıştır.

"Yük taşıyıcı hiçbir kimsenin başkasının yükünü yüklenmeyeceği"

buyruğuna dair yeterli açıklamalar daha önce d-En'am Sûresi'nin sanlarında (6/164. âyelin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır,

"İnsan İçin kendi çalıştığından başkasının olmadığını" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre yüce Allah'ın: "İman edenlerin soyları da iman ile kendilerine uyanların Biz evlatlarını da kendilerine katarız." (et-Tur, 52/21) buyruğu neshetmiştir. Kıyamet gününde küçük çocuk babasının terazisine konulur ve yüce Allah babaları evlatlar hakkında, evlatları da babalar hakkında şefaatchi kılar. Buna da yüce Allah'ın: "Babalarınız ve oğullarınızdan size faydaca hangisinin daha yakın olduğunu bilemezsiniz." (en-Nisa, 4/11) buyruğu delil teşkil etmektedir.

Tevil ehlinin çoğunluğu ise: Bu âyet muhkemdir. Kimsenin ameli kimseye fayda vermez, demişler ve kimsenin bir başkasının yerine namaz kılama-yacağınt icma ile kabul etmişlerdir.

Malik ölenin yerine oruç tutmayı, haccetmeyi ve sadaka vermeyi caiz kabul etmemiştir. Ancak o şöyle demektedir: Eğer kişi kendisinin yerine haccedilmesini vasiyet ettikten sonra ölürse, onun yerine haccedilmesi caiz olur.

Şafiî ve başkaları ölenin yerine nafile hac yapmayı caiz kabul etmişlerdir. Aişe (r.anha)'dan rivayet edildiğine göre o, kardeşi Abdu'r-Rahman'ın yerine itikafa girmiş ve onun adına köle azad etmiştir. Sa'd b. Ubade'nin de Peygamber (sav)'a şöyle dediği rivayet edilmiştir: Annem vefat etti, onun yerine sadaka vereyim mi? Peygamber: "Evet" diye buyurmuştur. Sa'd: Hangi sadaka daha, faziletlidir?

diye sormuş, Peygamber; "İsü içirmek" diye cevap vermiştir[60]

Bütün bu hususlar yeterli açıklamalarıyla birlikte daha önce el-Bakara (2/285-286, âyetler, 2. başlık ve devamında), Al-i İmran (3/97, âyet, 7. başlıkta) ve el-A'raf Sûresi'nde (7/50. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır,

Şöyle de denilmiştir: Yüce Allah: "İnsan için kendi çalıştığından başkasının olmadığını" diye buyurmuştur, Arap dilinde "insan İçin" anlamındaki lafzın başına gelen cer edalı olan "lam"ın anlam itibariyle mülkiyet ve gereklilik ifade etmektedir. O halde insana yaptığından başka bir şey(in karşılığını vermek) gerekmez. Bir başkası onun adına sadaka verecek olursa, o kimsenin lehine herhangi bir mükafatın gerekmesi süz konusu değildir. Yüce Allah'ın amelde bulunmaksızın küçük çocukları cennete koymak suretiyle lü-tufta bulunmadığı gibi. Mükafat olarak vermesi gerekmeyen bir hususu o kimseye lütfetmesi hali bundan istisna teşkil eder.

er-Rabİ' b. Enes dedi ki: "İnsan için kendi çalıştığından başkasının olmadığını" buyruğunda kastedilen kâfirdir. Mümine gelince, ona hem yaptığıнын karşılığı vardır, hem de başkasının onun için yaptığıнын karşılığı verilecektir.

Derim ki: Bir çok hadis bu görüşe ve mümine başkası tarafından onun için işlenen salih amelin sevabının ulaşacağına delil teşkil etmektedir. Bu tür hadislerden, onlar üzerinde dikkatle düşünecek kimseler için çok miktarda geçmiş bulunmaktadır. Müslim'in kitabının baş tanıflarında Abdullah b. el-Mubarek'ten nakledildiği üzere sadaka hususunda görüş ayrılığı yoktur. Sahih'te de şöyle denilmektedir: "İnsan öldü mü ameli de kesilir. Üç şey müstesna..." Bunlar arasında: "Yahut kendisine dua eden salih bir evlaf da zikredilmektedir. [61]

Esasen bütün bunlar da yüce Allah tarafından bir lütuftur. Tıpkı amellerin kat kat mükafatlandırmasının da O'ndan bir lütuf olması gibi. Yüce Allah müminlerin lehine tek bir iyiliği on katından yecliyüz katına, bir milyon haseneye kadar mükafatlandırır. Nitekim Ebu Ilureyre'ye şöyle soailmiş: Sen Rasûlullah (sav)'ın: "Muhakkak Allah bir tek haseneye karşılık bir milyon hasene mükafat verir." dediğini duydun mui* O da: Ben onu şöyle buyururken dinledim; Muhakkak Allah bir tek haseneye karşılık iki milyon hasene mükafat verir. "[62] İşte bu Allah'ın bir lütfudur. Adalet ise; "İnsan için kendi çalıştığından başkasının olmamasını" gerektirir.

Derim ki: Yüce Allah'ın: "İnsan için kendi çalıştığından başkasının olmadığını" buyruğu özel olarak günah hakkında sözkonusu olabilir. Buna delil de Müslim'in Sahih'lnâe yer alan Ebu Hureyre'nin Rasûlullah (sav)'dan şöyle buyurduğuna dair yaptığı rivayettir: "Aziz ve celil olan Allah buyurdu ki: Kulum, içinden bir iyilik yapmayı kararlaştırıp da onu işlemeyecek olursa. Ben onu onun lehine bir iyilik olarak yazarım. Şayet onu işleyecek olursa, onu o kimsenin lehine un haseneden yediyüz katına kadar ya2anm. Şayet bir kötülük işlemeyi kararlaştırmış olduğu halde işmeyecek olursa, o kötülüğü onun aleyhine yazmam, O kötülüğü

işleyecek olursa, Ben de onu tek bir kötülük olarak yazarını." [63] Ebu Bekr el-Verrak dedi ki: "Çalıştığından başkası" niyet ettiğinden başkası demektir. Bunu da Peygamber (sav): 'Kıyamet gününde insanlar niyetlerine göre diriltirler."

[64] buyruğu açıklamaktadır.

"Çalıştığının muhakkak ileride görüleceğini" buyruğu, yüce Allah kıyamet gününde yaptığının karşılığını ona gösterecektir, demektir,

"Sonra ona yaptıklarının en mükemmel bir şekilde karşılığının verileceğini" ameline karşılık verileceğini... demektir.

el-Ahfeş dedi ki: " Ona karşılığını verdim" ifadesi ile ifadesi aynıdır, aralarında fark yoktur. Şair şu beyitinde her iki söyleyiş şeklini bir arada kullanmış bulunmaktadır:

"Ben Alkame b. Sa'd'ın yaptıklarının karşılığını verecek olsam bile, Bir tek günde karşı karşıya kaldığı belalarının (verdiği sınavının, yaptığı iyiliğin) karşılığını veremem."

"Şüphesiz ki son gidişin Rabbîne olacağını..." Dönüş, geri çeviriliş ve sonunda varılacak yer O'nun huzurudur. O vakit kötülükleri cezalandıracak, iyiliklerin mükafatını verecektir. Şöyle de açıklanmıştır; Lütuf O'ndan gelir ve nihai olarak eman O'na varır. Ubey b. Ka'b'dan dedi ki: Peygamber (sav) yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki son gidişin Rahbine olacağını" buyruğu hakkında: "Rab hakkında düşünmek olmaz" diye buyurmuştur. [65]

Enes'ten rivayete göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Yüce Al-iah zikredildi mi artık sen de (kötülükten) vazgeç, [66]

Derim ki: Peygamber (sav)'ın şu buyruğu da bu anlamdadır; "Şeytan sizden herhangi birisine gelir ve: Şunu şunu kim yarattı? der. Sonunda Rabbi-ni kim yarattı? diye telkin eder. Artık bu noktaya geldi mi (sîzden olan kimse) Allah'a sığınsın ve buna bir son versin." [67]

Bu husus daha önce el-A'raf Sûresi'nde (7/200. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Şu beyitlerin şairi ne güze) söylemiş;

"O şanı yüceler yücesi hakkında sakın düşünme!

Yoksa aşağılatır ve yardımsız bırakılırsın.

İşte O'nun masnuatı... onlar hakkında ibretle düşün,

Ve o çok şerefli şanı yüce, can dostu (İbrahim)nun söylediği gibi söyle!" [68]

43. Güldürenin de, ağlatanın da şüphesiz O olduğunu;

44. Öldürenin de, diriltenin de gerçekten O olduğunu;

45. 46. Döküldüğü zaman bir nutfeden erkek ve dışıdan ibaret olan ikili çifti

O'nun yarattığını...

"Güldürenin de, ağlatanın da şüphesiz O olduğunu" buyruğunda açıkça görülmektedir ki, araçlar ortadan kalkmakta, geriye hakikatlerin yalnız yüce Allah'a ait olduğu gerçeği kalmaktadır. Ondan başka fail yoktur. Müslim'in Saftı/Tinde Aişe (r.anha)'dan dedi ki: "Allah'a yemin ederim ki hayır. Rasûiuliah asla: Ölmüş bir kimse herhangi birisinin ağlamasından dolayı azab-landırır, dememiştir ama o şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz Allah kâfirin azabını, yakınlarının ağlaması sebebiyle daha bir arttırır. Şüphesiz Allah'tır, o güldüren ve ağlatan ve esasen hiçbir yük taşıyıcı, hiçbir kimsenin yükünü yüklenmez. "

[69]

Yine ondan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Peygamber (sav), ashabından gülmekte olan bir topluluğun yanından geçti, şöyle buyurdu: "Şayet benim bildiklerimi bilseydiniz, pek az gülerdiniz, çokça ağlardınız." Bunun üzerine Cebrail Hz. Peygambere gelerek: Ey Muhammed dedi, şüphesiz Allah sana: "Güldüren de, ağlatan da şüphesiz O'dur" diye buyurmaktadır. Peygamber onlara geri dönerek şöyle buyurdu: "Henüz ben kırk adım atmadan Cebrail bana geldi ve şunlara git ve de ki: Şüphesiz yüce Allah: "Güldüren de, ağlatan da O'dur" diye buyurmaktadır, de, buyurdu. [70] Yani gülmenin ve ağlatmanın sebeplerini O hükme bağlamıştır.

Ata b. Ebi Müslim dedi ki: Sevindiren ve kederlendiren O'dui, demektir. Çünkü sevinmek gülmeyi getirir, kederlenmek de ağlamayı getirir.

Ömer (r.a)'a soruldu: Rasûiuliah (sav)'ın ashabı gülüyor muydu? O, evet. Bununla birlikte Allah'a yemin ederim, iman kalplerinde sapasağlam dağlardan da daha sağlamdı. [71]

Bu hususa dair açıklamalar daha önce en-Neml (27/18-19- âyetler, 5. başlıkta) ve et-Tevbe Sûresi'nde (9/82. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

el-Hasen dedi ki: Yüce Allah cennetlikleri cennette güldürecek, cehennemlikleri de cehennemde ağlatacaktır.

Dünyada dilediği kimseyi sevindirmek suretiyle güldürmüş, dilediği kimseyi kederlendirmek suretiyle ağlatmıştır, diye de açıklanmıştır. ed-Dahhak dedi ki: O yeryüzünü bitkilerle güldürmüş, semayı da yağmurla ağlatmıştır. Bir açıklama da şöyledir: Ağaçları çiçeklerle güldürmüş, bulutları yağmurlarla ağlatmıştır.

Zünnun dedi kî: Müminlerin ve ariflerin kalplerini marifetinin güneşiyle güldürmüş, kâfirlerin ve isyankarların kalplerini ise O'nu inkar ve O'na isyan etmenin karaniğiyle ağlatmıştır. Sehl b. Abdullah dedi ki: Allah

İtaatkar lan rahmet ile güldürmüş, isyankarları gazab ile ağlatmıştır. Muhammed b. Ali et-Tirmizi de şöyle demiştir; Allah mümini dünyada ağlatmış, ahîrette de güldürecektir,

Bessam b. Abdullah: Allah onların yüzlerini güldürmüş, fakat kalplerini ağlatmıştır deyip, şu beyitleri zikretmektedir:

"Dişler gülümser fakat iç organlar yanmaktadır,

O dişlerin gülmesi ise zorlama ve uydurmadır.

Gözyaşı akıtmadan ağlayan nice göz vardır,

Ve nice gülümseyerek dişini gösteren var ki, hayatta kalacak takati yoktur."

Denildiğine göre yüce Allah, canlılar arasında gülmek ve ağlamak Özelliğini insana vermiştir. Canlılar arasında insan dışında gülen ve ağlayan yoktur. Yine denildiğine göre yalnız maymun güler, fakat ağlamaz ve yalnız develer ağlar, fakat gülmezler.

Yusuf b. el-Hüseyin dedi ki: Tahir el-Makdisi'ye: Melekler güler mi? diye sorulmuş, o da şöyle cevap vermiş: Onlar da, Ars'ın altındakilerin hepsi de cehennem yaratıldığından beri asla gülmediler,

"Öldürenin de, diriltenin de gerçekten O olduğunu" buyruğu ölümün ve hayatın sebeplerini hükme bağlayan O'dur, demektir. Ölümü ve hayatı O yaratmıştır, diye de açıklanmıştır. "O... ölümü ve hayatı yaratandır."(el-Mülk, 67/2) diye buyurduğu gibi. Bu açıklamayı İbn Bahr yapmıştır.

Bir diğer açıklama şöyledir: O küfür ile kâfiri öldürmüş, iman ile de mümini diriltmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ölü iken kendisini dirilttiğimiz, insanlar arasında ona- yürümesi için nur verdiğimi? kimse..." (el-En'am, 6/122); "Ancak dinleyenler kabul ederler, ölüleri ise Allah diriltecektir." (el-En'am, 6/36) Nitekim daha önce de (anılan âyetlerin tefsirlerinde) geçmiş bulunmaktadır.

Ata'nın: Adaletiyle öldürmüştür, lütfuyla diriltmiştir şeklindeki açıklaması da; vermemek ve cimrilikle öldürmüş, cömertlik ve bol bol infak ile diriltmiştir, diyenlerin açıklamaları da bu çerçeveye içersindedir.

Nutfeyi öldürmüş ve cana hayat vermiştir, diye de açıklanmıştır. Babaları öldürmüş, evlatları diriltmiştir diye açıklandığı gibi, burada hayattan kasıt bolluk, ölümden kasıt da kuraklıktır, diye de açıklanmıştır. Uyutmuş ve uyandırmıştır, diye açıklandığı gibi, dünyada öldürmüş, ölümden sonra diriliş ile de diriltmiştir, diye de açıklanmıştır.

"Erkek ve dişiden ibaret olan İkili çifti O'nun yarattığını" Adem'in oğullarından erkeği ve dişiye yarattığını kastetmektedir. Yoksa Adem ile Havva'nın da bir nutfeden yaratıldığını kastetmemektedir, Nutfe az miktardaki su dernektir. " Su

damladı" tabirinden türetilmiştir.

" Döküldüğü" rahime dökülüp akıtıldığı demektir. Bu açıklamayı el-Kelbî, ed-Dahhak ve Ata b. Ebi Rebah yapmıştır, "Erkek menisini akıttı" tabiri de, " Meni"den gelmektedir. "Mina'ya bu ismin verilmesi ise: " Oraya akıtılan kanlardan" dolayısıdır.

" Döküldü" takdir edildi, anlamındadır, diye de söylenmiştir. Bu açıklamayı Ebu Ubeyde yapmıştır. " O şeyi takdir ettim" denilir. "Ona takdir olundu" anlamındadır. Şair de şöyle demiştir:

"Ta ki her şeye muktedir olanın,

Sana takdir ettiği şey ile karşılaşınca kadar." [72]

47. Tekrar diriltmenin de O'na ait olduğunu;

48. Muhakkak ki, zengin kılanın da O, fakir kılanın da O olduğunu;

49. Şi'ra yıldızının Rabbinin gerçekten O olduğunu;

50. Muhakkak kî önceki Ad kavmini O'nun helak ettiğini;

51. Semud'u da bırakmadığını;

52. Önceden de Nuh kavmini -çünkü onlar daha zalim ve daha azgındılar-;

53. (Lut kavminin) şehirlerini kaldırıp yere attığını;

54. Örttüğü şeylerle onları örttüğünü.

55- Şimdi Rabbînin nimetlerinin hangisini şüphe ile karşılırsın?

"Tekrar diriltmenin" öldükten sonra diriliş için bedenlere ruhları geri çevirmenin "de O'na ait olduğunu..."

İbn Kesir ve Ebu Amr "diriltme" anlamındaki lafzı "şın" harfini üstün ve med ile diye okumuş ve Allah, bu hususu vaadetmiş olup, onun bu vaadi doğrudur, demek olur.

"Muhakkak ki zengin kılanın da, fakir kılanın da O olduğunu" buyruğu hakkında İbn Zeyd şöyle demektedir: Dilediğini zengin kılmış, dilediğini de fakir kılmıştır. Sonra da yüce Allah'ın: "Rızkı kutlarından dilediğine genişletip yayar, dilediği kimseninkini de daraltır" (Sebe, 34/39) buyruğu ile "Allah daraltır, genişletir." (el-Bakara, 2/245) buyruklarını okudu. Tabe-ri de bu açıklamayı tercih etmiştir.

Yine İbn Zeyd'den, Mikahid, Kalade ve el-Hasen'den: "Zengin kılan" bol mal veren "fakir kılan" başkasının hizmetine koşturan demektir.

"Fakir kılan" size hizmetinizde çalışacak kimseler sahibi olma imkanını vermiştir, diye de açıklanmıştır ki; bu da aynı şekilde başkalarına hizmet ettiren anlamındadır.

Verdikleri ile kişiyi razı kılan, dernek olduğu da söylenmiştir. Yani önce onu

zengin kılmış, sonra da verdikîleriyle onu razı etmiştir. Bu açıklamayı da İbn Abbas yapmıştır.

el-Cevherî dedi ki: (fiili; " Zengin oldu, olur, zengin olmak" fiili gibidir^[73]

" Allah ona kazanılarak toplanan şeyler ve mallar verdi" demektir. Yine; "Allah onu razı kıldı" anlamına gelir. "Razı olmak" demektir. Bu açıklama İbn Zeyd'den nakledilmiştir. (İbn Zeyd) dedi ki: Araplar:

"Her kime yüz tane keçi verilecek olursa, o kimseye toplayıp, yığma verilmiş olur. Her kime yüz tane koyun verilecek olursa, o kimseye de zengin verilmiş olur. Her kime yüz tane deve verilecek olursa, o kimseye de temennileri verilmiş olur."

" Allah ona kendisine huzur ve sükun verecek şeyler verdi" denilir.

"Zengin kılanın da O, fakir kılanın da O" buyruğunun, kendisini zengin kılıp, yaradıklarını kendisine muhtaç kılanın O olduğu anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı Süleyman et-Teymi yapmıştır. Süfyan da şöyle demektedir: O kanaat ile zengin kılmış, rıza ile de ihtiyaçtan kurtarmıştır, el-Ahfeş dedi ki: "Fakir kıldı" demektir. İbn Keysan ona çocuk ihsan etti, demektir. Bu da az önceki açıklamaların kapsamı içerisindedir.

"Şi'ra yıldızının Rabbinin gerçekten O olduğunu" buyruğunda geçen "eş-Şi'ra yıldızı"^[74] el-Cevza'dan^[75] sonra doğan aydınlık bir yıldızdır. Bu yıldız çok sıcak zamanlarda doğar. Bu isimle anılan yıldızlar iki tanedir. Birincisi el-Cev-za (ik(zier)de bulunan ve "el-Abur"^[76] diye bilinen yıldızdır. Diğeri ise Zira'da bulunan eş-Şi'ra el-Gumeysa^[77] yıldızdır. Araplar bu iki yıldızın da "Süheyl yıldızının kızkardeşleri" olduklarını iddia ederler.

Yüce Allah başka şeylerin de Rabbî olmakla birlikte Şi'ra yıldızının Rab-bi olduğunu sözkonusu etmesinin sebebi Arapların bu yıldıza ibadet etmeleri idi. Yüce Allah böylece onlara Şi'ra yıldızının da bir Rabbinin olduğunu, kendisinin asla rab olmadığını göstermektedir.

Bu yıldıza kimlerin ibadet ettiği hususunda görüş ayrılığı vardır. es-Süd-dî buna Hımyer ve Huzaalılar ibadet ediyordu, demiştir. Başkaları ise bu yıldıza ibadet eden ilk kişi Peygamber (sav)'ın anne tarafından dedelerinden birisi olan Ebu Kebşe'dir, Bundan dolayı Arap müşrikleri Peygamber (sav)'ın Allah'a davet edip dinlerine muhalefet ettiği zaman onu "Ebu Kebşe'nin oğlu" diye adlandırmış ve: Bu Ebu Kebşe'nin oğlundan çektiğimiz nedir? demişlerdi. Ebu Süfyan da Mekke'nin fethedildiği günü dar geçitlerden birisinde durmuş ve Rasûlullah (sav)'ın askerleri onun önünden geçerken: Andolsun Ebu Kebşe'nin oğlunun işi gerçekten güçlenmiş bir durumdadır, demişti.

Bununla birlikte Araplardan Şi'ra yıldızına ibadet etmeyenler de, o yıldızı tazim ediyor ve onun kainata etkisinin bulunduğuna inanıyordu. Şair şöyle demiştir:

"Eylül geçti ve sıcaklar kalktı,

(Cevza burcunun alt tarafında bulunan) eş-Şi'ra el-Abur da ateşini dindirdi."

Denildiğine göre; Arapların hurafeleri arasında şunlar da vardı: Süheyl ile Şi'ra yıldızları karıkoca idiler. Süheyl aşağı doğru Yemen tarafına kaydı, Şi'ra Abur da samanyolunu geçip gittiğinden ötürü "el-Abur (geçip giden, kate-den)" diye adlandırılmıştır. el-Ğumeysa ise yerinde kaldı, Süheyl'i kaybettiği için gözlerinde beyaz çapaklar oluşuncaya kadar ağladı. Biri diğerinden daha saklı olduğundan ötürü ona Ğumeysa denildi.

"Muhakkak ki, önceki Ad kavmini onun helak ettiğini" buyruğunda "Ad"ı "önceki" diye nitelendirmesinin sebebi, bunların Semud'dan önce gelmiş olmalarıdır. Semud'un Ad'dan önce olduğu da söylenmiştir.

İbn Zeyd dedi ki; Bunlara "önceki (ilk) Ad" denilmesinin sebebi Nuh (a.s)'dan sonra helak edilen ilk ümmet oluşlarından dolayıdır. İbn İshak da şöyle demiştir: İki tane Ad kavmi vardır. Birincileri ıslıklı rüzgar ile helak edilmiştir. Daha sonra da diğer Ad ortaya çıkmış, bunlar da çığlık ile helak edilmişlerdir.

Birinci Ad'ın Ad b. İrem b. Ūs b. Sam b. Nuh olduğu, ikinci Ad'ın ist birinci Ad'ın soyundan gelenler oldukları da söylenmiştir.

Anlamlar birbirine yakındır.

Sonraki Ad'ın zorba kavim olan Ad oldukları söylenmiştir. Bunlar da Hud kavmidir.

"Önceki Ad" anlamındaki buyruk genel olarak: şeklinde tenvin ve hemze açıkça telaffuz edilerek okunmuştur. Nafi, İbn Muhaysın ve Ebu Amr ise hemzenin harekesini "lam"a naklederek ve tenvini hemzeye idgam etmek suretiyle; diye okumuşlardır. Ancak Kalun ile es-Susî sakın (olan) hemzeyi izhar ederler (açıkça okurlar.) Diğerleri ise aslına uygun olarak "vav"a kalbetmişlerdir. Arapların bu şeklide iklab yaptıkları olur. Mesela: "Şimdi yanımızdan kalk ve ikisini kat" derler ki bunun asl,; seklindedir.

"Semud'u da bırakmadığını" buyruğunda sözü geçen "Semud" çığlık ile helak edilen Saiih (a.s)'ın kavmidir. "Semud" lafzı şekillerinde okunmuştur ki daha önceden fel-Araf, 7/73. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Burada nasb ile gelmesinin sebebi bir önceki âyette geçen "Ad"e atfedilmiş olmasındandır.

"Önceden de Nuh kavmini" yani Ad ve Semud'dan önce de Nuh kavmini helak etli.

"Çünkü onlar daha Zalim ve daha azgındılar." Buna sebep ise Nuh (a.s)'ın onlar arasında uzun bir süre kalmış olmasıdır. Öyle ki onlardan bir kişi oğlunun elini

tutuyor, Nuh (a.s)'a götürüyor ve: Şu adamdan sakın, çünkü o bir yalancıdır. Benim babam da beni alıp buna getirmiş ve benim sana söylediğimin benzerini söylemişti, diyordu. Böylelikle büyükleri küfür üzere ölüyor, küçükleri de babasının tavsiyesi üzerine (küfür üzere) yetişiyordu.

Bir görüşe" göre buradaki zamir daha önce sözü edilen Ad, Semud ve Nuh kavimlerine gitmektedir. Yani bunlar Arap müşriklerinden daha ileri derecede kâfir ve daha azgın idiler. Bu durumda bu ifade Peygamber (sav)'a teselli anlamını taşımaktadır. Sanki ona şöyle buyurulmuş gibidir: O halde sen de sabret, çünkü güzel akıbet senin olacaktır.

"Şehirlerini kaldırıp yere attığını" buyruğundan kasıt, Lut kavminin içindekilerle birlikte altüst olmasıdır. Yani bu şehirlerin üst tarafı aşağıya çevrilmişti,

" Onu ters yüz ettim ve onu geri çevirdim" denilir. "Semaya yükseltilmelerinden sonra onları yerin dibine geçirdi" demektir. Cebrail (a.s) önce onları yukarıya doğru kaldırmış, sonra da yere atmıştı. el-Müber-reçl^O şehirleri yukardan aşağıya (uçurumdan juvarlanmışcasına) bıraktı. "Yukarıdan aşağıya düştü."; " Yukarıdan aşağıya düşür-dü" demektir,

"Örttüğü şeylerle onları örttüğünü" yani onları üzerlerine (bir örtü gibi) giydirdiği taşlarla üstlerini kapattığını.., demektir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Derhal oranın üstünü altına getirdik ve üzerlerine balçıktan pişirilmiş taş yağdırdık." (el-Hicr, 15/74)

Bir diğer görüşe göre zamir bütün bu ümmetlere aittir. Yani yüce Allah bu toplumları onları örten a2ab ile örttü. Zamirin mtibhem gelmesinin sebebi ise, herbirisinin diğerinden farklı bir azab türüyle helak edilmiş olmasıdır.

Bu ifadenin işin büyüklüğünü anlatmak için böylece kullanıldığı da söylenmiştir. "Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisini şüphe İle karşılırsın?" Yani Rabbinin hangi nimetinden şüphe edersin?

Burada hitab yalanlayıcı insanadır.

" Nimetler" demektir, tekili: diye gelir. Yakub da: "Şüphe ile karşılırsın" anlamındaki buyruğu iki "te"den birini diğerine id-gam ve şedde ile diye okumuştur. [78]

56. İşte bu da önceki uyarıp, korkutanlardan bir uyarıp korkutandır.

57. Yakın olan yaklaştıkça yaklaştı.

58. Onu Allah'tan başka açığa çıkaracak yok.

59. Şimdi siz bu sözden dolayı mı hayret edersiniz?

60. Ve gülersiniz de ağlamaz mısınız?

61. Hem oynayıp eğlenirsiniz?

62. Haydi artık, Allah'a secde edin ve ibadet edin.

"İşte bu da önceki uyarıp korkutanlardan bir uyarıp korkutandır." buyruğu hakkında İbn Cüreyc ve Muhammed b, Ka'b şöyle demişlerdir: Muham-med (sav) da kendisinden Önceki peygamberler gibi gerçek ite uyarıp korkutan bir kişidir, Eğer ona itaat ederseniz, kurtuluşa erersiniz. Aksi takdirde önceki peygamberleri yalanlayanların başına gelenler sizin de başınıza gelecektir.

Katade de: Kur'ân-ı Kerim'i kastetmekte, onun da önceki kitapların uyarıp korkuttuğu şeylerin aynısı ile uyarıp korkuttuğunu belirtmektedir, demiştir.

Bir başka açıklamaya göre: Bizim helak olmuş önceki ümmetlerin durumlarından bildirdiğimiz bu haberler, daha önceki ümmetlerin başına gelen uyarıp korkutucu hususların bir benzerinin, bu ümmetin başına gelmesinden bir korkutmadır,

Arapçada: " Uyarmak, korkutmak" anlamında dır. Tıpkı:İnkâr etmek" anlamında kullanılması gibidir. Yani bu sizin için bir uyandır demektir.

Ebu Malik dedi ki: Önceki ümmeclerin başından geçen olayları hatırlatarak sizi uyarıp korkutmaya çalıştığım bu husus, İbrahim ile Musa'nın sahife-lerinde bulunan hususlardır.

es-Süddî dedi ki: Ebu Salih bana haber vererek dedi ki: Şanı yüce Allah'ın: "Yoksa ona Musa'nın ve... İbrahim'in sahifelerinde olan (şu hükümler) haber verilmedi mi?" (en-Necm, 53/36-37) buyruğundan itibaren "işte bu da önceki uyarıp korkutanlardan bir uyarıp korkutandır" buyruğuna kadar olan bütün bu hususlar İbrahim İle Musa'nın sahifelerinde olan şeylerdir.

"Yakut olan yaklaştıkça yaklaştı." Yani kıyametin kopacağı vakit oldukça yaklaştı, Yüce Allah'ın burada kıyametten; diye sözetmesi, onun nez-dinde kopacağı vaktin oldukça yakın olmasından dolayıdır. Nitekim yüce Allah bir başka yerde "Çünkü onlar onu uzak görürler. Biz ise onu yakın görürüz." (el-Mearic, 70/6-7) diye buyurmaktadır.

Bir başka görüşe göre kıyametten böylece sözetmesinin sebebi, insanlara -onun İçin hazırlansınlar diye- oldukça yakınlaşmış olmasından dolayıdır. Çünkü gelecek olan her bir şey yakın demektir. Şair şöyle demiştir;

"Yola koyulmak vakti yaklaştı, şu kadar var ki bineklerimiz Henüz yüklerimizle (duruyor); sanki yola koyulduk bile."

es-StftoA'ta şöyle denilmektedir; " Yola koyulmak vakti yaklaştı, yaklaşır" denilir. Yüce Allah'ın: "Yakın olan yaklaştıkça yaklaştı" buyruğunda da bu kökten gelen lafızlar kullanılmıştır. Bunda da kastedilen kıyamettir. "Adam acele etti" demektir. İsm-i faili; diye gelir. " Kısa boylu" demektir. (Yere, birbirine)

yakın ile aynı anlamdadır.

Ebu Zeyd dedi ki: Bir bedeviye "muuhbanti" ne demektir? diye sordum. O, "muteke'ki" demektir dedi. Peki "müteke'ki" ne demektir? dedim. O, "mütezif (kısa, yakın)" demektir dedi. Peki "mütezif" nedir? diye sorunca da: Sen ahmak birisisin, deyip beni bırakıp gitti.

"Onu Allah'tan başka açığa çıkaracak yok." Yani kıyameti Allah'tan başka sonraya bırakacak ya da Öne alacak kimse yoktur.

"Açığa çıkaran" buyruğunun açığa çıkmak anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani Allah'tan başka kimse onu açığa çıkarmaz, onun üstündeki örtüyü kaldırmaz.

Bu durumda " Açığa çıkaran" mastar anlamında bir isim olup sonundaki "he" (müennesiik te'si) tıpkı: "Akıbet, afiyet, musibet, bakiyet" kelimelerinin sonlarındaki "he"ye (müennesiik te'sine) benzemektedir. Arapların: "Filanın bakiyeti (kalıcılığı) yoktur"

demeleri de bunun gibidir. Kimse bunu geri çeviremez demektir, diye de açıklanmıştır. Yani kıyamet kopacak olursa, onların ilahlarından hiçbirisi onu önleyemez ve Allah'tan başka onları kimse kurtaramaz.

Kıyamete (örten anlamında): "Gaşiye" de denilmiştir. O bir gaşiye (örten) olduğuna göre onun geri çevrilmesi ise keşf (açmak) olur. Bu açıklamaya göre "kaşife" hazfedilmiş müennes bir lafzın sıfatı olmaktadır. Bu da kaşife bir nefis, kaşife bir kesim yahut kaşife bir hal (yoktur) anlamında olur,

"Açığa çıkaran: kaşife"nin kaşif (keşfeden, açan, açığa çıkaran) anlamında olduğu sonundaki "he"nin (yuvarlak te'nin) de tıpkı (raviye ve dahiye: çokça rivayette bulunan, büyük bir deha) kelimelerinde olduğu gibi, mübalağa için olduğu da söylenmiştir.

"Şimdi siz bu sözden" Kur'ân'dan "dolayımı" onu yalanlamak amacıyla "hayret edersiniz." Bu, azarlama anlamında bir sorudur.

"Ve" onunla alay ederek "gülersiniz de" tehditlerden korkarak ve bu işten çekinerek "ağlamaz mısınız?"

Rivayete göre bu âyetin inişinden sonra Peygamber (sav)'in -tebessüm dışında- güldüğü görülmemiştir.

Ebu Hureyre dedi ki: "Şimdi siz bu sözden dolayı mı hayret edersiniz"

buyruğu nazil olunca, Suffe ehli: "İnna İtilan ve inna ileyhi raciun" diyerek gözyaşları yanakları üzerinden aktneya kadar ağladılar. Peygamber (sav) onların ağladığını duyunca, o da onlarla birlikte ağladı. O ağladığı için biz de ağladık. Bu sefer Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Allah korkusundan dolayı ağlayan kimse cehenneme girmez. [79] Allah'a isyan etmek üzere ısrar eden bir

kimse de cennete girmez. Şayet siz günah işlemeyecek olursanız, Allah sizi yok eder ve sizin yerinize günah işleyen ve (tevbe ettikleri için) kendilerine mağfiret edip merhamette bulunacağı bir toplum getirir. Şüphesiz kî O çokça mağfiret edendir, pek merhametlidir,"

Ebu Hazim dedi ki: Cebrail, Peygamber (sav)'ın üzerine indiği bir sırada yanında ağlayan bir adam da vardı. Cebrail ona: Bu kim? diye sordu. Peygamber: Bu filan kişidir dedi. Cebrail dedi ki: Biz ağlamak dışında Ademoğulla-nnın bütün amellerini tartarız. Çünkü yüce Allah bir tek gözyaşı damlası ile cehennemden denizler kadarını söndürür.

"Hem oynayıp eğlenirsiniz" oyalanmakta ve yüz çevirmektesiniz, demektir. Bu açıklama İbn Abbas'tan nakledilmiş olup bunu kendisinden el-Vali-bl ile el-Avfi nakletmiştir. İkrime de ondan şöyle dediğini rivayet eimekte-dîr: Bu lafız Himyerlilerin lehçesinde şarkı söylemektir. ": Bize şarkı söyle" denilir. Bundan dolayı Kur'ân'ın okunduğunu işittiklerinde onu duymasınlar diye şarkı söyler, oyun oynarlardı.

ed-Dahhak dedi ki: "Üstünlük, yücelik ve büyüklük taslıyorsunuz" demektir. es-Sıhah'ta. şöyle denilmektedir: "Büyüklenererek başını kaldırdı" demektir. Başını yukarı doğru kaldıran herkese: (-ul-) denilir. Şairtle şöyle demiştir:

"Onlar geceleyin başlarını yukarı doğru kaldırırılar (yatıp uyumazlar) ve azıkları da hafiftir.'

Onların karınlarında yem yok, demek istemektedir.

İbnu'l-Arabî dedi ki; "Yükseğe çıktım" demektir. "Deveier süratlice yürüdü" demektir. "Oyalanmak, eğlenmek" demektir. "Oyalanan, eğlenen"7 anlamındadır. Mesela cariyeye: denilir ki bu da "şarkı söyleyerek bizi oyala" anlamındadır. "Yere gübre koymak" demek olup, bu da hayvan pisliği ile külden meydana gelir. "Saçın dipten kazınması, traş edilmesi" anlamındadır ki bir söyleyişidir. Hemzeli olarak; "Adam kızgınlıktan şişti" demektir.

Ali (r.a)'dan gelen rivayete göre "oyalanıp, eğlenirsiniz" buyruğu namaz kılmaksızın ve namazı da beklemeksizin oturmaları anlamındadır. el-Hasen de şöyle demiştir: Bu imamdan önce namaza duranlarsınız, demektir. Peygamber (sav)'dan gelen şu rivayet de bu kabildendir: Peygamber insanlar kendisini ayakta durmuş bekliyorken namaza çıktı ve: "Bana ne oluyor da sizi benden önce namaza durmak üzere ayağa kalkmış görüyorum" demiştir^[80] Bunu el-Maverdî nakletmektedir.

el-Mehdevî de bunu Ali (r.a)'dan, diye zikretmiştir. Buna göre Ali (r.a.) namaza çıktığında insanların ayakta durmuş, kendisini beklemekte olduklarını görünce: "Niye böyle ayakta durmuş bekliyorsunuz diye buyurmuştur^[81] Bunu da el-

Mehdevî söylemiştir. Dilde bilinen anlamı ile ise: "Oyalandı, yüz çevirdi, oyalanır, yüz çevirir" şeklindedir.

el-Müberred dedi ki: Hareketsiz duranlar" anlamındadır. Şair de şöyle demiştir:

"O genç (deve)ler Harboğulları hanımlarına getirdiler,

Mukadder olan bir şeyi; o kadınlar da bundan dolayı hareketsiz kala kaldılar."

Salih Ebu'l-Halil dedi ki: Peygamber (sav): "Şimdi siz bu sözden dolayı mı hayret edersiniz ve gülersiniz de ağlamaz mısınız? Hem oynayıp eğlenirsiniz" buyruğunu (insanlara açıklayıp) okuduktan sonra vefat edinceye kadar tebessüm etmesi dışında güldüğü görülmedi. Bunu en-Nehhas zikretmektedir.

"Haydi artık Allah'a secde edin ve ibadet edin" buyruğu ile kastedilenin Kurân'daki tilavet secdesi olduğu söylenmiştir. Bu İbrv Mesud'un görüşüdür. Ebu Hanife ve eş-Şaafi de böyle demişlerdir. Surenin baş taraflarında İbn Ab-bas yoluyla geien rivayette belirtildiği üzere Peygamber (sav) burada secde etmiş, onunla biriiikte müşrikler de secde etmişti. Denildiğine göre müşrikler Rasûlullah (sav)'ın yüce Allah'ın: "Şimdi haber verin hat ve Uzza'dan ve diğer üçüncüleri olan Menat'tan" (en-Necm, 53/19-20) buyruğunu okuduğu esnada şeytanların seslerini işitmişler ve bu arada onlara Peygamberin: "İşte bunlar yüce ve güzel gençlerdir ve elbette onların şefaati umulur" dediğini hissettiren şeytan seslerini duymuşlardı. Said b. Cübeyr'in rivayetinde bu şekilde "umulur" diye gelmiştir. Ebu'l-Aliye'nin rivayetinde ise "onların şefaatlerinden razı olunur ve onların gibileri de asla unutulmaz" şeklindedir. Müşrikler bunu duyunca sevindiler ve bu sözlerin daha önce el-Hac Sûresi'nde açıklandığı gibi, Muhammed (sav)'ın sözlerinden olduğunu zannettiler. (Bk. el-Hac, 22/52. âyet, 3. başlık)

Buna dair haber Habeşistan'da bulunan Peygamber (sav)'ın ashabına ulaşınca, Mekkelilerin iman ettiklerini zannederek geri döndüler. Fakat bu sefer Mekkeîiler onlara karşı daha sert davrandılar ve yüce Allah onları kurtanncaya kadar onlara işkence yapmaya koyuldular.

Bir diğer görüşe göre; buradaki secdeden kasıt, namazdaki farz secdedir. İbn Ömer'in görüşü budur. O buradaki secde buyruğunun secde edilmesini emir eden buyruklardan olduğu görüşünde değildi. Malik de boyîe demiştir.

Ubeyy b. Ka'b (r.a)'ın rivayetine göre Peygamber (sav)'ın son dönemlerdeki uygulaması el-Mufassal diye bilinen sûrelerde secde yapmayı terketmek şeklinde idi. Ancak birinci görüş daha sahihtir. Bu hususa dair yeterli açıklamalar el-Araf Sûresi'nin sonlarında (7/206. âyet, 2 ve 3- başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır. Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun. en-Necm Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. [\[82\]](#)

[1] İbn Ehi Şeyhe, Musannef, VII, 272, "Mekke" kaydı yok ve "ılan eltiği" lafzı yerine: "nkıı-clığu" lafzıyla

[2] Buharı, I, 364.

[3] Buharı, I, 363, 364, III, 1399, IV, 1460, 1842; Müslim, I, 405, Ebu Davud, 11, 59; Müs-ned, I, 3H8, 401, 431, 443, 4(52; İbn Ebi Şeyhe, Musannef, I, 369.

[4] Müslim, I, 406; Buhari, I, 364; Tirmizi, II, 466; Müsned, V, 183, 186.

[5] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/431-432

[6] Çünkü burada "battî" anlamı verilen "hevan fiili, aynı zamanda yukardan a.ş;ığıya hız-lıca inmek, düşmek anlamlarına da yelir

[7] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/432-436

[8] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/436

[9] İbn Huzeyme, Sahih, IV, 78; İbn Hibhan, Sahih, VIII. 187; Hakim, Müstedrek, I, 565; Ebu Davud, II, 11H; Nesai, V, 99; İbn Mace, I, 589; Tirmizi, III, 42; Darimi, I, 472; Darakutni, II, 118; Müsned, II,164, 192, 389, V,375.

[10] Buharı, III, 1029 (az faikla); Müslim, III, 141, 263 (az farkla)

[11] Buharı, aynı yer, ayrıca aynı manada yakın lafızlarla: III, 1187, V, 2401; Tirmizi, IV, 181; Müsned, II, 48J, 111, 153, 207.

[12] Buharı, I, 3H4; Müslim, I, 521; Tirmizi, V, 526; Darimi, I, 413; EbuDüvud, II, 34, IV, 234; Muvatta, I, 214; Müsned, II, 264, 267, 487.

[13] Tirmizi, V, 58Î; Müsned, III, 40, V, 155.

[14] İbn Abdi'Hterr, Temkid, XX, 238'de, "Cehrail'in Allah a en yakın olduğunu' zikrettiği bir-hatiisten tıkan bir sonuç (fıkıh) olarak kaydetmektedir. Hadis olarak tespit edemedik.

[15] Vahyin anlamına dair açıklamalar için hk: Al-i tmran, 3AS4. âyetin tehiri; en-Nahl, 16/68. âvetiın lefsiıı.]. ballık

[16] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/436-446

[17] Müslim,!, 158

[18] Muhammecl b. Ka'b: "Ey Allah'ın rasLtlü dedik'l diye rivayette bulunması, sahahi olmadığından mümkün değildir. İbn Kesir, Tefsir, IV, 251"de: "İlin Ebi Hatim dedi ki ' diyerek hadisin senedini kayd ettikten sonra şöyle demektedir: "Muhammed İr Ka'b dedi ki: CAsiııbl: "Ky Allah'ın rasılii .. dediler," deyip İni

rivayeti zikretmektedir.

[19] İbn Kesir, Tefsir, IV, 251, "bu hadis oldukça garibdir'l kaydıyla.

[20] Muslini, I- 16i; Müsned, V, 157; Tayali.si, Müsned, 1, 64.

[21] Müslim, I, 161; İbn Hibban, Sahih, I, 254; İbn Mende, îman, II, 768; İbn Ebi Asım, Sün-ne, I, 192.

[22] Müslim, I, 158, Ebu Avane, Müsned, I, 133, 2; 152, 153; d-Uilekei, İtikadu Ekli's-Sün-m, II, 519; İbn Mende, İman, II, 759.

[23] Müslim, I, 158 (Abdullah b. Mesud, Ebu Hureyrc ve İbn Abbas'ın kavli), 159 CAişe validemizin kavli olacak); ayrıca hk. Tirmizi, V, 262, 395; Müsned, I, 407, 412, 460, VI, 241,

[24] İbn Hibban, Sahih, XIV, 337; Nesai, es-Sünenu'l-Kübra, VI, 473; Ebu Yala, Müsned, VII1, 410; Abdullah b. Muhammed el-Askalatı, el-Azame, III, 977-978 İbn Hacer, Fet-hu'l-Bari, VIII, 611.

[25] Müslim. 1, 157; Tirmizi, V, 393; Nesai, I, 223; Müsned, I, 387, I, 422.

[26] Darakutni, I, 25; Buharı, III, 1173, 1411; Ebu Nuaym, el-Müstahrec, I, 233; Nesai, I, IV 707. 208.

[27] Tirmizi, IV, 6#0.

[28]. Müslim, I, 146; Ebu Nuaym, el-Müstahrec, i, 228.

[29] Tercümeğe esas aldığımız baskıya göre onların bu kıraaci, genelın okuduğu şekilden farksızdır. Ancak gerek hemen sonra Mücahid ile Ahfeşin açıklamaları, gerek başka eserlerdeki bu hususa dair açıklamalar buradaki "cennet" kelimesinin sonundaki yuvarlak "te'nin "he' olduğunu göstermektedir. Hu takdirde kıraat "mdeha cennehu'l-me'va" şeklinde olur ki, bu genelın kıraatinden farklıdır.

Alusi, bu şekilde okuyanların ismini saydıktan sonra şu açıklamayı yapmaktadır: "Cen-nehu" lafzı sonunda zamir olan "he" ile olup, zamir peygamber (sav)e aittir. "Orada yüce Allah'ın himayesi onu barındırdı" demektir.. (Alusi, Ruhu'l-Meani, XXVII, 51; ayrıca bk. Ehu'l-Feth Osman b. Cimri, el-Muhtesib, Kahire, 1414/1994, II, 293-294; Hu-seyn b, Ebi'l-tzz el-Hemedani, et-Ferid, IV, 280. - Ancak btı yanlış okuma -maalesef- bu son eserde de mevcuttur. Burada da sondaki zamirin (henin) Peygambere ait olduğu söylenirken, yazılış "Cennehu" yerine "Cennetu" şeklinde gösterildiğinden, dikkat edilmezse, kıraatin anlamına dair yapılan açıklamalar anlaşılmas bir hal almaktadır.- Gösterdiğimiz bu üç yerde de bu kıraatin diğer anlamlarına dair başka açıklamalar da yer almaktadır.

[30] Kalınan Cennet" diye tercümesini verdiğimiz ibare de "Cennehu"l-mebit" şeklinde olmalıdır. Allah, onu lütuf ve rahmetiyle barındırdı, elemek olur. (Bk. hir önceki notta gösterilen verler.)

[31]. Az önce 13. ayetin tefsirinde geçti. İlgili nota bakınız.

[32]. 13. ayetin tefsirinde ilgili nota bakınız.

[33]. Yakın lafızlarla: Taberi, Tefsir, XXVII, 54; İbn Kesir, Tefsir, III, 17.

[34]. Taberi, Tefsir, XXVII, 56.

[35] Taberi, Tefsir, XXVII, 56; İbn Kesir, Tefsir, IV, 253.

[36] İbn Hacer, Fetku'l-Bari, VII, 213

[37] Müslim, I, 146; Müsned, III, 12H, 14H.

[38] Ebu Davud, IV, 361; Ebu Abdullah el-Makdisi, el-Ehadisu'l-Muhtara, IV, 237; Heyse-mi, Mecmau'z-Zevaid, III, 2H4, IV, 69, VIII, 115.

[39] Ebu Davud, IV, 361

[40] Tirmizi, V, 396; Müsned, I, 394, 418.

[41] Müslim, I, 15H; Buhari, III, 1181, IV, 1840, 1841; Tirmizi, V, 394; Müsned, I, 395, 398, 407, 412, 460.

[42] Metinde "âyet" lafzı bulunmamaktadır. Ancak gerek açıklamalar gerekse de Kur'ân irabı üzerine yazılmış eserlerde bu "âyet" lafzının takdir edildiğini görüyoruz. Mesela bk. Hüseyn el-Hemedari, el-Ferid fi İrabî'l-Kur'ânî'l-Mecid, IV, 380

[43] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/447-456

[44] Buhari, IV, 1841.

[45] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/456-462

[46] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/462-463

[47] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/464-465

[48] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/465-466

[49] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/466

[50] Buhari, V, 2304, VI. 2438; Müslim, IV, 2046; Ebu Davud, II, 246; Müsned, II, 276.

[51] Müslim, IV, 2047.

[52] Hakim, Müstedrek, I, 121, 122, II, 510, IV, 274; Tirmizi, V, 3%; Beyhaki, Şuabu'l-İman, V, 392, 393

- [53] İhn Hibban, Sahih, III, 278; Nesai, es-Sünenu'l-Kübra, VI, 305-
- [54] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/466-470
- [55] Taberani, Tefsir, 11,81.
- [56] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/471-472
- [57] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/473-475
- [58] Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, X, 117; -ravileri arasında bazılarınca sika (güvenilir) kabul edilmiş zayıf kimseler bulunduğu kaydıyla-; Deylemi, Firdevs, I, 134
- [59] Zikredilen Kivilerin doğru şekli şudur: "Sehl b. Muaz b. Enes babasından (yani: Sehl, babası Muaz b. Enes'den), o Peygamber (savİden...1" (Taberani, et-Mu'cemu'l-Kebir, XX 192) Muhtemelen baskıyı hazırlayanlar "Sehl b. Muaz"dan sonra gelen "İhn Enes" iba resindeki İbn'e tekabül eden "r>er ve "nun" harflerini sehven "an" diye okumuşlardır
- [60] Müsned, VI, 7.
- [61] Müslim, III, 12Ş5; Ebt Davud, III: 117; Müsned, II, 372
- [62] Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, X, 145
- [63] Müslim, I, 117; Tirmizî, V, 2Ğ5; Nesai, es-Sünenu'l-Kübra, VI, 3-İ4.
- [64] İbn Mace, II, 1414; Müsned, II, 392.
- [65] Deylemi, Firdevs, IV, 410; Abdullah b. Muhammet! e l-Ashahani, el-Azame, I, 21K (Süf-yan sözü olarak) thn Kesir, Tefsir, IV, 260; -Begavi'ye etfederek-,
- [66] Bu lafızla hadis olarak tespit edemedik. Ancak mana itibariyle bundan soma merhum müfeKsirimizin zikredeceği hadisin muhtevası içerisindedir.
- [67] Buharı, III, 1194; Müslim, I. 120; Müsned, II, 331, V, 214, VI, 257.
- [68] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/475-480
- [69] Müslim, II, 641; Bukari, I, 432; Tirmizi, III, 327; Ebud Davud, lil, 194; Nesai. IV. 17; Müsned, I, 41, II, 31
- [70] Aynı manada kısmen farklı lafızlarla ve Ehil Hnreyre'den: İlin Hibbatı. Sahih, I, 319, II, 73.
- [71] Ma'men b. Raşid, el-Cami', XI, 327, 451.
- [72] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/480-483
- [73] Ancak fakir oldu, olur, fakir olmak anlamı mealde yansıtılmıştır Bu anlama

geldiği de hem 'j-r nıv-ı-lci arık tamulardan, hem biraz sonra gelecek açıklamalardan da anlaşılacaktır.

[74] Şi'ra: Yaldirak dedikleri bir büyük yıldızdır (Akteri) Siriüs ve Dng Star diye bilinir, (üa'le-bekki, el-Mevarid Arabi-İngilizi)

[75] Cevza {İkizler}; Burçlardan bir burçtur. (Ahteri)

[76] Abur: Cevza'nın ardındaki bir yıldızdır. (Ahteri)

[77] Ğumeysa: Bir yıldızın adıdır. (Ahteri) Ğumeysa: İki Şi'ra yıldızından biridir Diğerinin atlı el-Abur'dur. Her ikiside el-Cevza (ikizler) yakınında parlak birer yıldızdır

[78] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/483-487

[79] Heyhaki, Şuabu'l-İman, I, 489; Münziri, et-Tergİb ve't-Terhib, IV, 14.

[80] Ma verdi, Nüket, V, 407, Peygamber Efendimiz'den böyle bir rivayeti tespit edemedik.

[81] İbn Sacl; Tabakat, VI, 128; Taberi, Tefsir, XXVII, 83; İbn Ebi Şeyhe, Musannef, I, 356; Beyhaki, es-S&nenu'l-Kübra, II, 20; Yusuf b. Musa Ehu'l-Mehasin, Mu'tasaru'l-Muhta-sar. I, 35; M. el-Azimabadi, Avnu't-Ma'bud, Ii, 174.

[82] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/488-492

KAMER SURESİ

1- Günahkarların Cezaları:

2- Herşey" ile İlgili Kıraatler ve Buna Dair Nahiv Açıklamaları:

3- Eşyanın Takdiri ile İlgili Ehî-i Sünnetin Kanaati:

4- Kadere İman Etmeyenler, Kaderi Yalanlayanlar:

KAMER SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

Cumhurun görüşüne göre tümüyle Mekke'de inmiştir.

Mukattl yüce Allah'ın: "Yoksa onlar; Biz birbirine yardım eden bir topluluğuz mu diyorlar?" (el-Kamer, 54/44) buyruğundan itibaren; "Kıyamet daha büyük bela ve daha acıdır" (el-Kamer, 54/46) buyruğuna kadarki üç âyet müstesnadır, demiştir. Ancak ileride geleceği üzere bu sahih bir rivayet değildir. Ellibeş âyet-ı kerimedir. [\[1\]](#)

1. O saat yaklaştı ve ay yarıldı.
2. Eğer bir âyet görseler yüz çevirirler ve: "Devam edip giden bir büyüdür" derler.
3. Hem de yalanladılar ve hevalarına uydular. Halbuki her işin kararlaştırılmış bir vadesi vardır.
4. Andolsun, onlara kendisinde ahkoyucu özelliği olan haberler gelmiştir.
5. En üstün seviyede ve yeterli bir hikmettir (o). Uyarılar ise fayda vermiyor.
6. O halde onlardan yüz çevir. O günde o çağırıcı bilinmedik bir şeye çağırır.
7. Gözlerinden zilletleri okunarak, darmadağın çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar;
8. Davetçiye hızlıca koşarak kâfirler: "Bu zorlu bir gündür" derler.

"O saat yaklaştı ve ay yarıldı." Yani kıyamet yaklaştı. Bu da daha önceden açıklamış olduğumuz gibi yüce Allah'ın; 'Yakıtı olan (kıyamet günü) yaklaştıkça yaklaştı" (en-Necm, 53/57) buyruğu gibidir. O halde o geçmiş olan zamana nisbetle oldukça yakın demektir. Çünkü Katade'nin, Enes'ten rivayet ettiğine göre dünya ömrünün büyük bir bölümü geçmiş bulunmaktadır. Bu rivayete göre Enes (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) güneşin batmak üzere olduğu sırada bir hutbe irad elti ve şöyle buyurdu: "Sizin dünyanızdan (üzerinden) geçen zamana oranla geriye kalan bölümü, ancak bu günden geçen süreye göre geriye kalan gibidir." O sırada biz güneşin ancak çok az bir bölümünü görebiliyorduk.

[\[2\]](#)

Ka'b ile Vehb de şöyle demişlerdir: Dünya(nın ömrü) altıbin yıldır. Vehb dedi ki: Bunun begbinaltıyüz yılı geçmiş bulunmaktadır. Bunu da en-Nehhas zikretmektedir.

"Ve ay yarıldı." Ay da yarılmış bulunmaktadır, demektir.

Huzeyfe bu âyet-i kerimeyi: "O saat yaklaştı ve ay yarıldı" şeklinde; fazlası ile okumuştur. İlim adamlarından bir çoğunluk da bu şekilde okumuşlardır. Ayrıca bit Buhari'nin Sahih'inde ve başka eserlerde İbn Mesud, İbn Ömer, Enes, Cübeyr b. Mut'im ve İbn Abbas (r.an-hunû'dan gelen bir rivayet olarak da sabit olmuştur.

[3]

Enes'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir: Mekkeliler Peygamber (sav)'dan bir âyet (bir mucize) istediler. Bunun üzerine Mekke'de ay iki kere yarıldı. İşte: "O saat yaklaştı ve ay yarıldı" buyruğundan itibaren: "Devam edip giden bir büyüdür" buyruğuna kadar olan buyruklar bunun üzerine nazil oldu. "Devam edip giden" süregiden demektir. Ebu İsa et-Tirmizi dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. [4]

Buhari'nin lafzı ile rivayette Enes şöyle demiştir: Ay iki parçaya ayrıldığı [5] Bir kesim de; henüz ayın yarılması gerçekleşmiş değildir. Bu gerçekleşmesi beki enen bir olaydır, demiştir. Kıyametin kopmasının ve ayın yarılmasının zamanı yaklaşmıştır, demektir. Kıyamet kopacağı vakit sema ve içinde bulunan ay ve diğer şeyler yarılmış ve çatlamış olacaktır. el-Kuşeyrî de böyle demiştir. el-Maverdî'nin naklettiğine göre bu cumhurun görüşüdür. O ayrıca şöyle demektedir: Çünkü ay varılacağı vakit, onu görmeyecek bir kimse kalmayacaktır. Buna sebep ise, bunun bir âyet (mucize, alamet ve belge) olmasıdır. Ayetlerin görülmesi noktasında insanlar birbirine eşittir.

el-Hasen dedi ki: Kıyamet yaklaştı. Kıyamet geleceğinde ikinci defa Sura üfürülmesinden sonra ay yarılmış olacaktır.

"Ve ay yarıldı" buyruğunun, iş açıklık kazandı ve ortaya çıktı, anıamına geldiği de söylenmiştir, Araplar açık ve seçik olan hususlara ayı misal verirler. Şair şöyle demiştir:

"Ey anamın oğullan! Bineklerinizin göğsünü doğrultunuz, Çünkü ben sizden başka bir kabileye daha çok meylediyorum. Çünkü artık ihtiyaçlar baş göstermiş gece ise aylıdır. Katedilecek mesafeler için binekler ve yükler bağlanmış bulunuyor."

Ayın yarılmasının karanlık esnasında doğması ile karanlığın yarılması, ortadan kalkması anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da sabaha "felak" denmesine benzer. Çünkü bu durumda karanlık, üzerinden açılıp dağılmaktadır. Nitekim sabahın infilakı (ayrılması) inşikakı (yarılıp, ayrılması) diye de ifade edilir. en-Nabiğa'mn şu beyitinde olduğu gibi:

"Onlar bir uğultu ile birlikte geri dönüp gittiklerinde Sabahın yarılması sırasında bir davetçi çağırdı bizi."

Derim ki: Adalet sahibi ahad ravilerin nakli ile ayın Mekke'de varıldığı sabit olmuştur. Kur'ân'ın buyruklarının zahirinden anlaşılan da budur. Bu mucizede bürün insanların eşit olması da gerekmez. Çünkü bu bir gece âyeti (mucizesi) idi. Ayrıca Peygamber (sav)'ın meydan okuması esnasında ondan iddiasını ispatlamasının istenmesi üzerine gerçekleşmiştir. Rivayet edildiğine göre Hamza b. Abdu'L-Muttalib, Ebu Cehilin Rasûlullah (sav) Peygambere sövmesi üzerine öfkelenip müslüman olunca kendisine, imanında ya-kînini arttıracak bir mucizeyi göstermesini istemiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Sahîh'tz kendilerine bir âyet (mucize) göstermeyi bizzat Mekkeliler'in istedikleri de kaydedilmiş bulunmaktadır. Bunun üzerine o da onlara İbn Mesud ve başkalarının rivayet ettiği gibi ayın iki parçaya varıldığını gösterdi. [6]

Huzeyfe'den rivayete göre o, Medain'de bir hutbe irad etmiş ve sonra şöyle demiştir: Şunu bilin ki; kıyamet oldukça yaklaştı ve ay Peygamberiniz (sav)'ın döneminde yarılmış bulunuyor. [7]

İfadede takdim ve tehir olduğu ve takdirin şöyle olduğu da söylenmiştir: Ay yarıldı ve kıyamet yaklaştı. Bu açıklamayı İbn Keysan yapmıştır. Daha önce el-Ferra'dan söyle dediğini de nakletmiştik: Şayet iki fiil anlam itibariyle birbirine yakın ise herhangi birisini üne alabilir, diğerini sonraya bırakabiliriz. Bu açıklamaları yüce Allah'ın: "Sonra yaklaşıp sarktı." (en-Necm, 53/8) buyruğunu açıklarken nakletmiştik,

"Eğer bir âyet görseler yüz çevirirler." Bu, onların ayın varıldığını gördüklerine delildir. İbn Abbas dedi ki: Müşrikler bir araya gelerek Rasûlullah (sav)'ın yanına gittiler ve: Şayet sen doğru söylüyor İsen haydi ayı ikiye ayır da biz de onu görelim, dediler. LJunun yarısı Ebu Kubeys tepesi üzerinde, yarısı da Kuayka'an lepesi üzerinde olsun dediler. Rasûlullah (sav) kendilerine: "Bunu yaparsam iman edecek misiniz?" diye sordu. Onlar: Evet dediler, Gece dolunay gecesi idi. Rasûlullah (sav) Rabbinden istediklerini kendisine vermesini diledi. Gerçekten de ay iki parçaya ayrıldı. Rasûlullah (sav) da müşriklere: "Ey filan, ey filan şahit olun" diye seslendi. [8] İbn Mesud'un rivayet ettiği hadiste ise şöyle denilmektedir: Rasûlullah (sav) döneminde ay ikiye ayrıldı. Kureyşliler de: Bu Ebu Kebşe'nin oğlunun büyüünden dolayı böyledir. O sizi büyülemiş bulunuyor. Bundan dolayı yolculuktan dönecek olanlara sorunuz, dediler. Yolculuktan dönenlere sordular. Onlar da: Biz ayın varıldığını gördük, dediler. Bunun üzerine: "O saat yaklaştı ve ay yarıldı, eğer bir âyet görseler yüz çevirirler" buyruğu indi. [9] Yani onlar Muhammed (a.s)'ın doğruluğuna delalet eden bir âyet (mucize) görecektir, iman etmekten yüz çevirirler.

"Ve; Devam edip giden bir büyüdür, derler." Bu tabir Arapların bir şey geçip gittiğinde kullandıkları: O şey geçip gitti" tabirlerinden alınmıştır. Bu açıklamayı Enes, Katade, Mücahid, el-Ferra: el-Kisaî ve Ebu Ubeyde yapmıştır. en-Nehhas da bunu tercih etmiştir. Ebu'l-Aliye ve ed-Dah-hak de: Muhkem, güçlü ve çetin demektir, diye açıklamışlardır ki, bu da güç ve kuvvet anlamına gelen gelmektedir. Nitekim şair Lakit şöyle demiştir:

"Nihayet eğriliğe rağmen sağlam kararını verdiğiinde Gerçekten karan sağlandı, ne dilinde tutukluk vardı, ne de yumuşak ve zelildi."

el-Ahfeş de: Bu, halatın iyice eğilip bükülmesi demek olan: alınmıştır.

Bunun "acı" anlamındaki: den geldiği de söylenmiştir. Mesela: " O şey acı oldu, acıdı" demektir.şeklinde muzariinde "mim" harfinin üstün okunması da aynı şekildedir. "Acılık" demektir. Bu şekilde olana: " Acı" denilir. Bu işin başkası tarafından yapılmasını anlatmak üzere de diye kullanılır.

er-Rabi: Devam edip, giden ve etkili olan, diye açıklamıştır. Yeman geçip giden, Ebu Ubeyde batıl diye açıkladığı gibi; devamlı, sürekli diye de açıklamıştır. Şair de şöyle demiştir:

"Ve dosdoğru hiçbir şey üzerine daimi (sürekli ve devamlı) değildir."

Biri ötekine benzer, diye de açıklanmıştır. Yani Muhammed (sav)'ın fiilleri hep bu şekilde sürüp gitmiştir. O, gerçeği olan hiçbir şey getirmemiştir. Aksine bütün yaptıkları gösterdiği hayallerden ibarettir. Yerden semaya doğru geçip gitmiştir, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Hem de" bizim peygam berimizi "yalanladılar ve nevalarına" sapıklıklarına, kendi seçip tercih ettikleri şeylere "uydular. Halbuki her işin kararlaştırılmış bir vadesi vardır." Amel eden herkes ile ameli karar kılar. Hayır cennette onu işleyenlerle birlikte karar kılar, şer de cehennemde onu işleyenlerle birlikte karar kılar.

"Kararlaştırılmış bir vade" anlamı verilen lafzı Şeybe "kaP harfini üstün olarak; diye okumuştur. Yani herbir şeyin -herhangi bir öne alınış ya da sonraya bırakılış süzkunusu olmaksızın- gerçekleşeceği üzei bir vakti vardır.

Ebu Cafer b. el-Ka'ka'dan "kaf" harfi ile "re" harfini kesreli olarak: diye okuduğu rivayet edilmiştir. Bu durumda o ikinci kelimeyi "enir: İş"in sıfatı yapmaktadır. Buna göre "her" lafzının mübtada oiarak meıfu gelmiş olması, haberinin de hazfedilmiş olması mümkündür. Şöyle bu-yurulmuş gibi olur: Ummu'l-Kitap'ta CLevh-i Mahfuz'da) karar bulmuş herbir emir mutlaka gerçekleşecektir. "Saat (kıyamet)" lafzına atıf ile merfu olması da mümkündür. O zaman da aniam şöyle olur: Kıyamet ve gerçekleşmesi kararlaştırılmış herbir iş yakınlaştı. Yani kıyamet

gününde işlerin karar bulacağı vakit de yaklaşmış bulunmaktadır. "Kararlaştırılmış bir vadesi" anlamındaki lafzı merfu' olarak okuyanlar da bunu "her" lafzının haberi olarak böyle okurlar.

"Andolsun onlara" kabul etmeleri halinde küfürlerini sürdürmelerini engelleyecek şekilde "kendisinde alıkoyucu özelliği olan" bazı "haberler gelmiştir." Bundan dolayı yüce Allah onlara kendisine ihtiyaç duyacaklarını ve kendilerine şifa teşkil edeceğini bildiği hususları hatırlatmıştır. Yoksa sözkonusu edilecek daha başka çok şeyler ele vardır. Onun bize anlattıkları, bizim kendisine ihtiyaç duyduğumuzu bildiği şeylerdir. Bunun dışındaki şeyleri bize sözkonusu etmemiştir. İşte yüce Aüah'ın: "Andolsun onlara... özelliği olan haberler gelmiştir" buyruğu bunu anlatmaktadır. Yani yüce Allah bu kâfirlere geçmişteki ümmetlerin haberlerinden "kendisinde alıkoyucu özelliği olan haberler"i getirmiştir.

"Alıkoyucu özelliği olan" lafzının aslı: şeklinde olup "te" harfi "dal'a dönüştürülmüştür. Çünkü "te" hemsli bir harf, "ze" ise cehr (açıklayıcı) sıfatına sahih bir harftir. Bundan dolayı "te"nin yerine mahreci itibariyle kendisine uygun "dal" harfini getirmiştir. Bu "dal" harfi cehr sıfatında da "ze" harfine uygun bir harftir. Bu lafız "alikoymak, vazgeçmek" anlamına gelir. "Onu alıkoydu, vazgeçildi" denilir. " da vazgeçti" anlamındadır, "Onu ben alıkoydum, vazgeçirdim."; " o da vazgeçti" demektir.

Nitekim şair şöyle demiştir;

"Süslenmeye gerek duymayacak kadar güzellerin o istekleri, Onu nevasının peşine gitmekten alabildiğine alıkoydu."

*Bu lafız "iftial" vezni ndeki "te"yi "ze"ye dönüştürüp, ze'yi de yine ona id-gam etmek suretiyle: diye de okunmuştur. Bunu ez-Zemahşerî naklet-miştir.

"En üstün seviyede ve yeterli bir hikmettir" buyruğunda kastedilen Kur'ân-ı Kerim'dir. Bu da yüce Allah'ın;

" Kendisinde alıkoyu-cu özelliği olan" buyruğundaki: 'den bedeldir. Hazfedilmiş bir mübteda-nın haberi de olabilir. O... bir hikmettir, demek olur.

"Uyarılar ise" onlar yalanlayıp muhalefet ettikleri takdirde "fayda vermiyor." Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O âyetler ve korkutmalar iman etmeyecek bir topluluğa fayda vermez." (Yunus, 10/101) Buna göre bu buyruktaki, nefy (olumsuzluk) edatıdır. Uyarıp korkutmaların onlara faydası olmaz demektir.

Bunun azarlamak anlamında bir soru olması da mümkündür. Yani onlar uyarıp korkutmalardan yüz çevirmeleri halinde, bunların kendilerine ne faydası olur ki?

"Uyarıp korkutmalar" lafzının uyarıp korkutmak anlamında olması mümkün

olduğu gibi "nezir; Uyarıp korkutandın çoğulu olması da mümkündür.

"O halde onlardan yüz çevir." Onlara iltifat etme!

Bunun (cihadı emreden) kılıç âyetiyle nesh olduğu söylenmiştir. Bir görüşe göre ifade burada tamam olmaktadır. Daha sonra yüce Allah: "O günde o çağırıcı bilinmedik bir şeye çağırır" diye buyurmaktadır. Bu buyruktaki

" O günde" buyruğunda amel eden "kabirlerinden çıkarlar" (el-Ka-mer, 54/7) buyruğu, yahutla "zilletleri okunarak" anlamındaki lafız ya da "o günü hatırla ki" takdirinde hazfedilmiş bir fiildir. Bir diğer görüşe göre ise, nasb ile gelmesi "fe" harfinin hazfı ve emrin cevabındaki ameli dolayısıyladır. Buna göre de ifade: "Sen onlardan yüz çevir, çünkü onlar İçin çağmanın çağıracağı o gün vardır" takdirindedir.

Bir başka açıklamaya göre: Ey Muhammed, sen onlardan yüz çevir. Çünkü sen onlara karşı delilini ortaya koymuş bulunmaktasın ve sen: " Onları davetçinin çağıracağı u gün bir görsen7' demektir.

Anlamin şöyle olduğu da söylenmiştir; " Kıyamet gününde sen onlardan yüz çevir, onlara ve hallerine dair bir şey sorma!" Çünkü onlar "bilinmedik bir şeye" çağırılacaklar ve onlara büyük bir azap isabet edecektir. Bu da, bir kimseye pek büyük bir işi haber verdiğimiz vakit: Filanın başına geleni hiç sorma! demeye benzer.

Bir başka açıklamaya göre: Davetçinin davet edeceği o günde herbir iş karar bulmuş olacaktır, demektir.

İbn Kesir "bilinmedik" anlamındaki lafzı "kef" harfini sakın olarak; diye okumuştur. Diğerleri bu harfi ötreli okumuşlardır. Bunlar iki ayrı söyleyiştir. "Zorluk" ve "İş, meşguliyet" kelimelerinde olduğu gibi. Lafız olarak, pek korkunç ve büyük iş demek olup, bu da kıyamet günüdür. "Çağırıcı, davetçi" ise İsrail (a.s)'dır.

Mücahid ve KaEade'den "kef" harfi esreli, "re" harfi üstün meçhul bir fiil olarak; diye okudukları da rivayet edilmiştir.

"Gözlerinden zilletleri okunarak" buyruğunda geçen: " Gözlerdeki zillet" boyun eğmek ve zelil olmak demektir. Bu zilletin gözlere izafe edilmesi izzetin de, zilletin de etkilerinin insanın bakışında görülmesinden dolayıdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır; "Gözleri zilletle bakacaktır," (en-Naziat, 79/9); "Zilletten boyunlarını bükmüş, göz ucuyla gizlice baktıklarını görürsün." (eş-Şura, 42/45)

Bir kimsenin zelil olmasını anlatmak üzere denilir. "Gözünü sakındırdı" (öteye, ileriye bakamadı, önüne baktı gibi).

Hamza, el-Kisaî ve Ebu Amr "Zilletleri okunarak" anlamı verilen lafzı "hı"

harfinden sonra "elif ilavesi ile: diye okumuşlardır. İsm-i failer eğer çoğul (isimlerden önce zikredilecek olurlarsa) tekil olarak gelmeleri caizdir. "Gözlerinden zillet okunarak" gibi, müennes olarak gelmeleri de caizdir, bu da: "Gözleri Önlerine eğilmiş olarak" (el-Ka-lem, 68/43) buyruğunda olduğu gibidir; çoğul olarak gelmesi de mümkündür. Buradaki: "Gözlerinden zilletleri okunarak" buyruğunda olduğu gibi. Şair de söyle demiştir:

"Ve İyad b. Nizar b. Mead oğullarından Güzel yüzlü genç delikanlılar."

Zilletleri okunarak" lafzı; "Zelil" lafzının çoğuludur.

Nasb ile gelmesi ise: " Onlardan" lafzındaki "he" ve "mim": (onlar)dan hal olduğundandır. (Yani onların halini bildirir.) Bundan dolayı bu takdire göre "onlardan" anlamındaki iafız üzerinde vakıf yapmak güze) olmaz. Bununla birlikte "çıkarlar" buyruğundaki zamirden hal olması caizdir. O takdirde "Onlardan" lafzı üzerinde vakıf yapılabilir.

Mübted'a ve haber olmak üzere: "Güzlerinden zilletleri okunur" diye de okunmuştur. Cümlelerin i'rabdaki mahalli ise, hal olarak nasp-tır. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Ben cömertlik ve lütfü onun yanında hazır iki şey olarak gördüm."

"Darmadağın çekirgeler gibi kabirlerinden çıkarlar." buyruğunda ki kabirler demek olup, tekili dir.

"Davetçiye hızlıca koşarak." Bir başka yerele de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ogün insanlar darmadağın pervaneler gibi olacak." (el-Karia, 101/4) O halde bunlar iki ayrı zamanda, iki ayrı niteliktir. Bunların birincisi kabirlerden çıkış esnasındadır. İnsanlar dehşete kapılmış olarak nereye gideceklerini bilmeyerek kabirlerinden çıkacaklar, birbirlerine karışacaklar. İşte o vakit onlar maksad olarak gözettiği belli bir yün olmaksızın darmadağınık pervaneler gibi biri diğerinin içine girecektir, karışacaklardır. İkincisi ise davetçinin seslenişini duyacakları vaktin niteliğidir. O vakitte etrafa dağılmış çekirgeler gibi olacaklardır. Çünkü çekirgelerin gözettikleri belli bir yönleri vardır.

" Hızlıca koşanlar olarak" demektir. Bu açıklamayı Ebu Ubeyde yapmıştır. Şairin şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Yurtlan Dicle'dedir onların ve görüyorum ben onları,

Dicle'de semaa (çalgı ve şarkı dinlemeye) hızlıca gittiklerini görüyorum."

ed-Dahhak, yönelenler olarak, Katade, kastedenler olarak, İbn Abbas, bakanlar olarak, İkrîme, sese kulaklanm açanlar olarak, diye açıklamışlardır. Anlamlar birbirine yakındır. Bir kimse gözünü ayırmaksızın bir şeye yönelip, gidecek olursa: "Adam gözünü ayırmaksızın yöneldi, yönetir" denilir. Boynunu uzatıp,

başını o tarafa dönecek olursa denilir. Şair de şöyle demiştir:

"Nimr b. Sa'd beni köle etti kendisine, halbuki gördüğüm o ki; Nimr b. Sa'd bana itaat eden birisidir ve boynunu uzatmış, başım da bana doğru çevirmiştir,"

Yaratılışında boynunda bir tarafa meyil bulunan deve" demektir. " Hızlıca koştu" anlamındadır.

"Kâfirler: Bu zorlu bir gündür, derler." Yani onlar bu sözleri kıyamet gününde karşı karşıya kalacakları zorluklardan ötürü söyleyeceklerdir.[\[10\]](#)

9. Bunlardan önce Nuh'un kavmi yalanlamıştı. Kulumuzu yalanladı onlar: "(O) delidir" dediler ve o alıkonulmuştu.

10. Nihayet o da Rabbine: "Ben gerçekten yenik düşürüldüm. Artık intikamCımı) ali" diye dua etti.

11. Biz de sağnak sağnak suyla göğün kapılarını açtık.

12. Yeri de kaynaklar halinde fişkırttık da su önceden takdir edilmiş bir emir üzere birbirine kavuştu.

13- Onu levhaları ve çivileri olan (gemi) üzerinde taşıdık.

14. Korumamız altında akıyordu. Nankörlük ile karşılanana mükafat olmak üzere.

15- Andolsun ki Biz, onu bir âyet olarak bıraktık. O halde var mı ibret alıp düşünen?

16. Ya Benim azabım ve uyarıp korkutmalarım nasılmış?

17. Andolsun ki Biz, Kuranı düşünmek için kolaylaştırdık. O halde var mı ibret alıp düşünen?

"Bunlardan" senin kavminden "önce Nuh'un kavmi yalanlamıştı" buyruğu ile yüce Rabbimiz Peygamber (sav)'a örnek teşkil etsin ve onu teselli etsin diye, geçmiş ümmetlerin başından birtakım olayları sözkonusu etmeye başlamaktadır.

"Kulumuzu" Nuh'u "yalanladı onlar."

ez-Zemahşerî dedi ki: Daha önce; "yalanlamıştı" diye buyurulduğu halde, sonradan "yalanladı onlar" diye buyurulmasının anlamı nedir? diye sorulursa, cevabımız şudur: Bu, onlar kulumuzu ardı arkasına yalanladılar, demektir. Yani onlar biri diğerinin ardında onu yalanladılar, arkasından yine yalanladılar. Onlardan yalanlayan bir nesil geçip gittikten sonra arkasından yalanlayan bir başka nesil geldi, Ya da Nuh kavmi rasûlleri yalanladıklarından ötürü bizim kulumuzu yalanladılar. Yani onlar ta baştan beri rasûlleri yalanlayıp peygamberliği inkar eden kimseler olduklarından ötürü Nuh'u da yalanladılar, çünkü o da peygamberlerden birisidir.

O "delidir dediler ve o alıkonulmuştu." Yani ona hakaret edilerek, öldürülmekle tehdit edilerek peygamberlik iddiasında bulunmaktan alıkonulmak istenmiş, vazgeçmesi söylenmişti. Burada yüce Allah'ın meçhul bir fiil olarak: "Alıkonulmuştu" diye buyurulması âyet sonu oluşundan dolaydır.

"Nihayet o da" kavmine karşı beddua ederek; "Ben gerçekten yenik düşürdüm" bana karşı direnerek, baş kaldırarak beni yenik düşürdüler. "Artık" benim "intikamımı al diye dua etti."

Peygamberlerin, yüce Allah bu hususta kendilerine izin vermeden kavimleri aleyhine helak olmaları için beddua etmedikleri söylenmiştir.

"Biz de sağnak sağnak" pek çok "suyla göğün kapılarını açtık." Yani onun duasını kabul ettik, bir gemi yapmasını emrettik ve sağnak sağnak, bol bol yağan yağmurla semanın kapıl annı açtık. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır. Şair de şöyle demiştir:

"Ey gözlerim cömertçe, bol bol yaş akıtın!

Me'adhların göçebelerinin de, bir yerde ikamet edenlerinin de en hayırlıları olan o kişi üzerine."

Bunun bol bol akan ve dökülen anlamına geldiği de söylenmiştir. Bir yağmuru anlatırken İmruu'l-Kays da bu lafzı bu anlamda kullanmıştır:

"Geri döndü; yağdırsın diye yağmurunu saha rüzgarı sıkarak onu Sonra da yöneldi; içinde sağnak güney yağmuru ile."

Dökmek" demektir. "Suyu ve gözyaşını döktü, döker" denilir, " Çokça ve hızlıca konuştu" anlamına da gelir. "Ona malından verdi" demektir.

İbn Ab bas dedi ki: Biz bulut olmaksızın kesintisiz olarak kırk gün süreyle semanın kapılarını sağnak sağnak yağan su ile (yağmur ile) açtık, demektir.

İbn Amir ve Yakub "açtık" anlamındaki lafzı çokluk ifade etmek üzere şeddeli olarak; diye okumuşlardır. Diğerleri şeddesiz olarak: " Açtık" diye okumuşlardır.

Bu göğün büyük kapılarının açılması ve su akan yerlerinin genişliği demektir. Bunun semadaki Samanyolu olduğu, semanın su akan vadisinin o olduğu ve semanın sağnak sağnak su ile oradan açıldığı da söylenmiştir. Bu açıklamayı Ali (r.a) yapmıştır.

"Yeri de kaynaklar halinde fişkırttık" buyruğu hakkında Ubeyd b. Umeyr dedi ki: Yüce Allah yeryüzüne içindeki suyu dışarı çıkarmasını vah-yetti. O da pınarlar halinde sularını dışarı fişkırttı. Bir pınar fişkırmakta gecikti. Yüce Allah da ona gazab ettiğinden kıyamet gününe kadar oranın suyunu oldukça az ve tuzlu kıldı.

" ...da su önceden takdir edilmiş bir emir üzerine birbirine kavuştu." Gökten gelen sular ile yerden çıkan sular biri diğerinden daha fazla olmayacak şekilde belli bir miktarda birbirine kavuştu. Bu açıklamayı İbn Kutey-be nakletmiştir.

Göğün ve yerin suları birbirine eşitti, demektir.

"Takdir edilmiş" buyruğunun, haklarında hüküm verilmiş (olduğu üzere), anlamında olduğu da söylenmiştir.

Katade dedi ki: Küfre saptıkları takdirde suda boğulacakları hükmü haklarında takdir edilmiştir.

Muhammed b. Ka'b dedi ki: Gıdalar bedenlerden önce idi. Kader de beladan öncedir, dedikten sonra bu âyet-i kerimeyi okumuştur.

Yüce Allah: " Su... birbirine kavuştu" diye buyurmuştur. Kavuşmak (iltika); ancak iki ve daha fazla şeyler hakkında kullanılır. Burada buyruğun bu şekilde kullanılmasının sebebi, suyun hem çoğul, hem de tekil anlamı ile kullanılabilmesinden dolayıdır. Bir diğer açıklama da şöyledir: Her iki su bir araya gelince lek bir su gibi olduklarından ötürü böyle denilmiştir.

el-Cahderî " Her iki su... birbirine kavuştu" diye; el-Hasen de Her iki su birbirine kavuştu" diye okumuşlardır ki; bu iki kıraatte mushafın resmine (Hz. Osman dönemindeki yazı şekline) muhaliftir.

el-Kuşeyrî dedi ki; Bazı mushaflarda: " Her iki su birbirine kavuştu" şeklindedir. Bu tarz söyleyiş ise Taylsların söyleyişidir.

Semadan gelen suyun kar gibi soğuk, yerden çıkan suyun kaynar gibi sıcak olduğu da söylenmiştir.

"Onu levhaları ve çivileri olan" bir gemi "üzerinde taşıdık."

Katade " Çiviler" ile geminin (tahtalarının) birbirine bağlandığı çivilerin kastedildiğini söylemiştir. el-Kurazî, İbn Zcyd ve İbn Cübeyr de böyle açıklamıştır. el-Valîbi de bunu İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. el-Hasen, Şehr b. Havşeb ve İkrime de şöyle demişlerdir: Burada «özü edilen dalgaların çarptığı geminin ön kısmıdır. Ona bu ismin verilmiş sebebi suyu ilmesidir. Çünkü: "İtmek ve yarıp gitmek" demektir. Ayrıca bu açıklamayı el-Avfî. İbn Abbas'tan da rivayet etmiştir. O şöyle demiştir: " Geminin göğüs kısmı (cephesi, ön tarafı)"dır. el-Leys dedi ki: "üisar" gemi tahtalarının kendisi ile bağlandığı liften bir ip demektir. es-Sıhah'da da şöyle denilmektedir: "Disar" lafzı "düsür"ün çoğuludur. Gemi tahtalarının kendisiyle bağlandığı iplere denilir. Çiviler demek olduğu da söylenmektedir. Yüce Allah: "Levhaları ve çivileri olan üzerinde" diye buyurmaktadır. Bu kelime aynı şekilde: diye de söylenir. Tıpkı: "Zorluk" gibi. "İtmek" demektir. İbn Abbas amber hakkında şu açıklamayı yapmıştır: " O, denizin bir şekilde İttiği bir şeydir,"; " Onu mızrakla dürttü" demektir. "İten, önüne katıp, sürükleyen adam" demektir.

"Korumamız altında" görmemiz ve gözetimimiz ile "akıyordu." Bizim korumamız ve muhafazamız altında, diye de açıklanmıştır. Bu daha önce Hud

Sûresi'nde (Hud, 11/37. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. İnsanların uğurladıkları kimseye: "Allah'ın gözü üzerinde olsun" demeleri de bu kabildendir. Onun koruması ve muhafazası altında git, anlamındadır.

Vahyimizle diye de açıklandığı gibi, yerden kaynayan pınarlarla, diye de açıklanmıştır. O gemiyi korumakla görevli meleklerden dostlarımızın gözleri ve gözetimi altında, diye de açıklanmıştır. Esasen yüce Allah'ın yaratmış olduğu her bir şeyin O'na izafe edilmesi de mümkündür.

Bir diğer açıklama da: O gemi Bizim dostlarımız ile akıp gidiyordu, şeklindedir. Nitekim haberde: "Gözlerimizden birisi hastalandı da sen onun ziyaretine gitmedin"^[11] denilmiştir. (Dostlarımızdan biri hastalandı demek olur.)

"Nankörlük ile karşılanana mükafat olmak üzere." Yani Biz bunu Nuh'a kavminin eziyetlerine karşı sabrettiği için bir sevab ve bir mükafat kıldık. Kendisine karşı nankörlük edilen odur. Buna göre "kimseye" laf-zındaki "lam" mefulun leh lamıdır, "Bile bile inkar olunan kimse" demek olduğu da söylenmiştir. Buna göre: "Kimse"den kasıt, Nuh (a.s)'dır. Bundan kastın yüce Allah olup, "mükafat" (anlamı verilen ceza)nın da "ikab" anlamında olduğu da söylenmiştir. Biz bunu onların yüce Allah'ı inkar etmelerine bir ceza olarak verdik, demek olur.

Yezid b. Ruman, Katade, Mücahid ile Humeyd; şeklinde "keP' ve "he" harflerini üstün olarak okumuşlardır ki, şu anlama gelir: Suda boğmak yüce Allah'ı inkar eden kimselere bir ceza idi. Suda boğulmaktan Ue b. Anek'ten başkası kurtulmadı. Su onun beline kadar geliyordu. Kurtuluşunun sebebine gelince, Nuh (a.s)'ın gemi yapımı için Hind çınarına ihtiyacı oldu. Bu keresteyi taşımaya imkanı olmadı. bu keresteyi una Şam'dan taşıyıp getirdi. Yüce Allah da onun bu davranışını mükafatlandırarak suda boğulmaktan kurtardı.

"Andolsun ki Biz onu bir âyet olarak bıraktık" buyruğu ile yüce Allah bu işi bir ibret olarak bıraktığını kastetmektedir. Bir başka görüşe göre yüce Allah bu gemiyi Nuh kavminden sonra gelecek olanlara ibret alacakları bir âyet (belge) olarak terkettiğini ve böylece rasûüeri yalanlamamaları gerektiğini anlamalarını sağladığını kastetmektedir.

Katade dedi ki: Yüce Allah gemiyi Cezire topraklarında bulunan Bakırda denilen yerde bir ibret ve bir belge olarak bıraktı. Öyle ki, bu ümmetin ilkleri bu gemiyi gördüler. Halbuki ondan sonra yapılmış nice gemi kül olup, gitmişti.

"O halde var mı ibret alıp, düşünen." Öğüt alan ve korkan?

"İbret alıp, düşünen" lafzının aslıdır. Yani "zikr"den "müf-teil" vezninde bir kelimedir. Bu şekliyle söyleniş dile ağır geldiğinden cehr sıfatında "zel" harfine uygun düşmesi maksadı İle "te" harfi, "dal" harfine kal-bedilmiş, ondan sonra da

"zel" harfi bu "dal" harfine idgam edilmiştir. (Böylelikle şeddeli "dal" harfi ortaya çıkmıştır.)

"Ya Benim azabım ve uyarıp korkutmalarım nasılmış?" el-Ferra dedi ki:Uyarıp, korkutmak" iki ayrı mastardır. Uyarıp, korkutanın çoğulu olduğu da söylenmiştir. Uyarıp, korkutmak" anlamındadır. Tıpkı İnkâr, reddetmek, tepkiyle karşılamak" anlamına geldiği gibi.

"Andotsun ki Biz Kur'ân'ı düşünmek İçin kolaylaştırdık." Biz onun ezberlenmesini kolaylaştırdık, onu ezberlemek isteyenlere yardım etlik. Onu ezberlemeye talih bir kimse var mı? Bu hususta ona yardım olunacaktır.

Anlamın şöyle olması da mümkündür: Biz bu Kur'ân'ı öğüt almaya hazır hale geçirdik. Bu da yolculuk yapmak maksadıyla devesine yük vurmaya anlatmak üzere kullanılan: "Devesini yolculuk için hazırladı, ona yük vurdu" ifadesi ile: "Gazaya girmek üzere atını eterledi ve dizginledi" ifadelerinden alınmıştır. Şair de söyle demektedir:

"Ben onun için atımı dizginlemiş olarak kalktım, İşte o vakit yaptıklarımın karşılığını bana verdi."

Said b. Ciibeyr dedi ki: Allah'ın kitaplarından Kur'ân'ın dışında ezbere okunabilmiş bir başka kitap yoktur. Başkaları da şöyle demiştir: İsrailoğullarının böyle bir imkanı yoktu. Onlar Tevrat'ı ancak bakarak okuyabiliyorlardı. Bundan Musa, Harun, Yuşa b. Nûn ve Uzeyr -Allah'ın salavatı üzerlerine olsun- müstesnadır. İşte Tevrat yakıldıktan sonra Tzeyr'in Tevrat'ı onlara ezberinden yazması üzerine -daha önce el-Tevbe Sûresi'nde (9/30. âyet, 2. başlıkta) açıklandığı gibi- hakkında fitneye düşmelerinin sebebi budur. Yüce Allah bu ümmete içindekilerle öğüt almaları için kitabını ezberlemelerini kolaylaştırmıştır,

"Tezekkür: İbret ve öğüt almak" iftial veznindedir. Bu da, kendi yapılarının bir parçası gibi olsun, bizzat kendileri gibi olsun diye bu hususun onlarda etkili olması, faydalı olması demektir.

"O halde var mı ibret alıp, düşünen?" Kur'ân'ı okuyacak olan?

Ebû Bekr el-Verrak ve İbn Şevzeb dedi ki: Herhangi bir hayır ve ilim la-leb eden kimse var mı? Bu hususta ona yardım olunacaktır.

Bu buyruğun bu sûrede tekrarlanması dikkati çekmek ve konunun kavranılmasını sağlamak içindir.

Denildiği üzere yüce Allah, bu sûrede, bu ümmete geçmiş ümmetlerin haberlerini ve rasûllerin kıssalarını, ümmetlerin rasûllerine nasıl davrandıklarını, sonunda işlerinin akıbetinin ne olduğunu, rasûllerin de sonuçta ne ile karşılaştıklarını anlatmaktadır, Böylece herbir kıssa ve herbir haberde ibretle

öğüt alıp düşünmesi halinde dinleyen için bir öğüt almayı gerektirecek bir haber yer almaktadır. İşte yüce Allah her bir kıssayı söz konusu ettikçe şu: "O halde vai*mı ibret alıp düşünen" diyerek bu âyeti tekrarlamıştır. Çünkü: "Mı" bünyelerinde yerleştirilmiş bulunan ve yüce Allah'ın onlara karşı bir delil kılması olduğu kavrayışlarının dikkat etmelerini isteyen ve sağlayan bir soru edatıdır. Buna göre: " Mı" lafzındaki "lam" isti'raz (gösterilmek), "he" de istihraç (delil göstermek) içindir. [\[12\]](#)

18. Ad kavmi yalanladı. Ya Benim azabım ve korkutmalarım nastl-mış?

19. Muhakkak Biz üzerlerine uğursuz olan ve sürekli olan bir günde sarsar bir rüzgar gönderdik.

20. İnsanları koparıp atıyordu. Sanki onlar kökünden kopmuş hurma kütükleri idiler.

21. Ya Benim azabım ve uyarıp korkutmalarım nasıl olmuş?

22. Andolsun kî Biz Kur'anı düşünmek için kolaylaştırdık. O halde var mı ibret alıp düşünen?

Hud'un kavmi olan "Ad kavmi yalanladı. Ya Benim azabım ve korkutmalarım nasıl olmuş?"

"Korkutmalarım" bu sûrede altı yerde bütün mushaflarda "ye" harfi hazfedilmiş olarak yer almıştır. Ancak Yakub her iki halde de "ye" harfini okumuş, Verş sadece vasi halinde okumuş, diğerleri ise hazf et mislerdir.

"Uyarılar ise fayda vermiyor." (el-Kamer, 54/5) buyruğunda (nun harfinden sonra) "ye" harfinin; "Çağırıcı" (el-Kamer, 54/6) buyruğundan da "vav" harfinin hazfedildiğinde ise görüş ayrılığı yoktur.

"Çağırıcı" (el-Kamer, 54/6) buyruğuna gelince, bunun birincisinde İbn Muhaysın, Yakub, Humeyd ve el-Bezzî her iki halde de "ye" harfini sabit kabul etmişler; Verş ve Ebîs Anır ise vasi halinde sabit kabul etmişler, diğerleri ise hazfetmişlerdir. İkinci: " Çağırıcı (mcaide; davet yi)" (el-Kamer, 54/8)'e gelince, Yakub, İbn Muhaysın ve İbn Kesir her iki halde "ye"yi isbat etmiş (bırakmış), Ebu Anır ve Nafi vasıl halinde isbat etmiş (bırakmış), diğerleri ise hazfetmelerdir.

"Muhakkak Biz üzerlerine" kendileri için "uğursuz olan ve sürekli olan bir günde sarsar bir rüzgar" Kalade ve ed-Dahhak'a göre aşırı soğuk bir rüzgar "gönderdik." Sesi şiddetli bir rüzgar diye de açıklanmıştır. Buna dair açıklamalar daha önceden Fussilet Sûresi'nde (41/16. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. İbn Abbas dedi ki: Bu rüzgar onlara uğursuz kabul ettikleri bir günde gelmişti.

ez-Zeccac bunun çarşamba günü geldiği söylenmiştir, demiştir. İbn Abbas dedi ki: Bu ayın son çarşambasında olmuştur. Küçüklerini de, büyüklerini de yok etmişti.

Harun el-Aver "uğursuz" anlamındaki lafzı "ha" harfini kesreli olarak; diye okumuştur. Bu hususa dair açıklamalar daha önce "uğursuz günlerde" (Fussilet, 41/16) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

"Uğursuz olan ve sürekli olan bir günde" buyruğu uğursuzluğu sürekli ve kendilerine getirdiği uğursuzluğu sürüp giden bir gün demektir. Uğursuz kabul ettikleri bu günde azap onları helak edinceye kadar devam etti. Cehennem ateşine onları ulaştıncaya kadar sürüp gitti, diye de açıklanmıştır. ed-Dahhak: Bugün onlar için çok acı idi, demiştir. el-Kisaî de böyle nakletmiştir. Buna göre birtakım kimseler buradaki "sürekli" anlamındaki kelime acılığı ifade eden: gelmektedir, "Nefislerin kendisinden tiksindiği acı olan bir şey gibi oldu" denilir. Ayrıca yüce Allah: "Şimdi... tadın" (el-Kamer, 54/37) diye buyurmaktadır. Tadılan bir şey ise acı olabilir. Bu lafzın güç ve kuvvet anlamına gelen: 'den geldiği de söylenmiştir. Yani bu azap onlara uğursuzluğu son derece güçlü ve sağlam kılınmış, uğursuz bir günde onlara gelmişti ki, bu sağlamlığı bozulmasına güç yetiri-lemeyen, iyice ve sağlam bükülmüş bir şey gibi idi.

Çarşamba günü uğursuzluğu sürekli bir gün olduğuna göre, bu günde dua nasıl kabul edilir? Peygamber (sav)'ın duasının bugünde Öğle ile ikindi arasında kabul edildiğine dair rivayetler de gelmiş bulunmaktadır. Hem bu hususa dair Cabir yoluyla gelen hadiste daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/186. âyet, 5, başlıkta) geçmiş bulunuyor denilecek olursa, cevap şu olur: Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır ya, Mesruk'un Peygamber (sav)'dan diye rivayet etmiş olduğu bir habere göre şöyle buyurmuştur: "Cebrail bana gelerek şöyle dedi: Şüphesiz Allah sana gahid ile birlikte bir yemin ile hüküm vermeni emretmektedir. Yine dedi ki: Çarşamba günü uğursuz ve uğursuzluğu sürekli olan bir gündür. "[13]

Bilindiği gibi bu hususta onun, salih kimseler için uğursuz olduğuna dair bir rivayet varid olmamıştır. Aksine bugünün günahkarlar ve fesad çıkartanlar için uğursuz olduğunu kastetmiştir. Tıpkı Kır'ân-ı Kerim'de sözü edilen uğursuz günler gibi. Bu günler Ad kavminin kâfirleri için uğursuz idi. Onların peygamberleri ve aralarından iman eden kimseler için uğursuz değildi. Durum böyle olduğuna göre çarşamba gününün baş tarafından, güneşin zeval vaktine kadar zalime mühlet verilmesi günün bitmesine doğru zalim eğer zulmünden geri dönmeyecek olursa, onun aleyhindeki mazlumin ö bedduasının kabul edileceği uzak bir ihtimal olarak görülemez. Buna göre o gün zalim hakkında uğursuz bir gün olur. Peygamber (sav)'ın bedduası da kâfirler hakkında idi. Cabir

yoluyla rivayet edilen hadisteki: "(Bundan böyle) ben de önemli ve ağır bir durumla karşılaştığım her seferinde..." sözleri buna işarettir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"İnsanları koparıp atıyordu." Bu rüzgarın sıfatı konumundadır. Yani rüzgar onları bulundukları yerden söküp alıyordu. Denildiğine göre onları hurma ağacının, kökünden sökülmesi gibi, ayaklarının altından (yerden) onları söküp aldı. Mücahid dedi ki: Rüzgar onları yerden kuparıyordu. Tepeleri üzerine onları bırakıyor, boyunlarını kırıyor, başları vücutlarından ayrılıyordu.

Rüzgar insanları evlerden söküp alıyordu, diye de açıklanmıştır.

Muhammed b. Ka'b babasından rivayetle Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu kaydetmektedir: "Rüzgar insanları kabirlerinden söküp çıkardı,"

Denildiğine göre; onlar birtakım çukurlar kazdılar ve bu çukurlara girdiler. Rüzgar onları bu çukurlardan söküp alıyor, onları paramparça ediyordu. Kazdıkları bu çukurlar içindeki ne varsa yok olup gitmiş, geriye yerleri çukur olarak kalmış hurma ağaçlarının dibini andırıyordu.

Yine rivayet edildiğine göre; onlardan yedi kişi birtakım çukurlar kazmış ve rüzgardan korunmak için onların içinde ayağa kalkmışlardı. İbn İshak dedi ki: Rüzgar şiddetlenince, Ad kavminden yedi kişi ayağa dikildi. Ad kavminin en güçlü ve en iri yarı olanlarından olan bu şahısların altısının ismi bize zikredilmiş bulunmaktadır. Amr b. el-Huli, el-Hais b. Şeddad, el-Hilkam, Tikn'in iki oğlu ile Halecan b. Sa'd. Bunlar çocukları, kadınları iki dağ arasındaki bir geçite soktuktan sonra kendileri gelen rüzgarın çoluk çotuğa erişmesini önlemek maksadı ile geçidin ağzına dizildiler. Fakat esen rüzgarlar onları tek tek alıp yere yıktı. Bundan dolayı Ad kavmine mensub bir kadın şu beyitleri söylemiştir:

"Zaman ahp gitti Amr b. Hulî ile Rahat ve huzur kaynağı olan şeyleri, Sonra el-Harisi ve yüksek tepelere çıkan el-Hilkam'ı aldı.

Rüzgarın estiği yeri kapatan o kimseyi de, O belalı günlerde."

et-Taberî der ki: İfadede hazfedilmiş lafızlar vardır. Yani insanları köklerinden söküp alıyor ve onları sanki kökten sökülmüş hurma kütükleri gibi bırakıyordu. Buna göre "kef: sanki" hazfedilmiş fiil ile nasb konumundadır.

ez-Zeccac dedi ki: "Kef 0 sanki)" hal olarak nasb konumundadır. Yani: İnsanları kökünden koparılmış hurma kütüklerine benzeyenler olarak söküp çıkartıyordu. Benzetmenin içinde bulundukları çukurlar için olduğu da söylenmiştir.

"Kütükler" lafzı çoğuludur. Herşeyin arkasına denilir. Ad kavmi ise uzun boylu idiler. Bundan dolayı yüzleri üstü yıkılmış, hurma ağaçlarına benzetildiler.

"Kökünden kopmuş hurma kütükleri" buyruğundaki: " Kökünden kopmuş" diye buyurulması (ve kelimenin sonuna yuvarlak "te" getirilmemesi) "nahl: Hurma

ağaçlan" lafzı dolayısı iledir. Bu ise hem müzekker, hem de müennes olabilen bir çoğuldur.

"Kökünden koparılmış olan" demektir. "Ağacı kökünden söktüm, kopardım."; "O da söküldü, koparıldı" denilir.

el-Kisaî dedi ki: "Kuyuya dibine varıncaya kadar indim" demektir. Bir kapta bulunan suyu dibine kadar tamamıyla bitirinceye kadar içmek halinde de bu fiil kullanılır. "Kuyunun dibini yaptım" demektir.

Ebu Bekr b. el-Enbarî dedi ki: İsmail el-Kadi'nin huzurunda el-Müberred'e birileri bu olan bin soru soruldu. Ona: Yüce Allah'ın: "Süleyman'ın emrine de şiddetli rüzgarı verdik." (el-Enbiya, 21/81) buyruğu ile "Gemilere şiddetli bir fırtına gelip, çatar." (Yunus, 10/22) buyruğu ve: "Onlar içleri boşalmış hurma kütükleri imişler gibi." (d-Hakka, 69/7) buyruğu ve "Sanki onlar kökünden kopmuş hurma kütükleri İdiler" buyruğu arasındaki fark nedir? diye soruldu, o da: üu kabilden buyruklara rastladığınız her yerde isterseniz müzekker olarak lafza göre kullanırsınız, isterseniz anlama göre mü-ennes olarak kullanırsınız diye cevap verdi.

"Hurma ağacı" lafızlarının aynı manada olup -belirttiğimiz üzere- hem müzekker, hem de müennes olarak kullanılabilecekleri de söylenmiştir.

"Ya Benim azabım ve uyarıp korkutmalarını nasümiş? Andolsun ki Biz Kur'ân'ı düşünmek İçin kolaylaştırdık. O halde var mı İbret alıp düşünen?" buyruklarına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. [\[14\]](#)

23. Semud kavmi korkutmaları yalanladı.

24. "Bizden bit tek İnsana mı, ona mı uyacağız? O takdirde hiç şüphesiz biz bir sapıklık ve çılgınlık İçinde oluruz" dediler.

25. "Vahiy aramızda ona mı verildi? Hayır, o mağrur ve şımarık, çok yalancı birisidir."

26. Yarın kimin mağrur ve şımarık bir yalancı olduğunu bileceklerdir.

"Semud kavmi korkutmaları yalanladı." Semud kavminden kasıt, Salih kavmidir. Bunlar diğer rasûlleri ve kendi peygamberlerini yalanladılar. Yahut "korkutmalar" ile aynı şey olan âyetleri yalanladılar.

"Bizden bir tek İnsana mı, ona mı uyacağız" ve topluluğu terk mi edeceğiz?

Ebu'l-Eşheb, îbn es-Semeyka ve Ebu's-Semmal el-Adevî: "Bir tek insana mı?" anlamındaki buyrukları: ile şeklinde mühteda olarak ref ile okumuşlardır. Haberi ise: "Ona uyacağız" buyruğudur. Diğerleri ise: "Biz bizden tek bir insana mı uyacağız ve onun arkasın-

dan gideceğiz." anlamında nasb ile okumuşlardır. Yine Ebu's-Semmal: "Bir insan mı" şeklinde ref ile; "Bizden birisine" anlamında nasb ile okumuştur.

"Bir insan mı" anlamındaki buyruğun ref ile okunması "Mı verildi" anlamındaki fiilin delalet ettiği bir fiil takdiri ile okunmuştur. Sanki: "Bizden bir insana mı peygamberlik veriliyor?" denilmiş gibidir. Buna karşılık "bir tek .a" anlamındaki buyruğun nasb ile okunması, "bizden" anlamındaki zamirden hal olması dolayısı ile mümkündür. Onu nasb eden de zarftır. İfade de "Bizden olan tek bir beşere mi peygamberlik veriliyor?" takdirindedir. Bununla birlikte "ona (mı) uyacağız" lafzındaki zamirden hal olması da mümkündür. O tek başına ve kimse tarafından yardım görmeyen bir kimse olduğu halde mi... demek olur.

"O takdirde hiç şüphesiz biz bir sapıklık" haktan uzaklaşmıştık "ve çılgınlık" delilik "İçinde oluruz dediler." Bu tabir Arapların: "Aşırı derecede keyifli olduğundan adeta deli gibi davranan dişi deve" tabirlerinden alınmıştır. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Şair de dişi devesinden şöylece söz etmektedir: "Yolcu onu yürüsün diye sarstığında yorucu yürüyüşten ötürü onda bir hızlı yürüyüşün ve bir temponun olduğunu görünce, Onun isteyerek koşusundan adeta bir deli olduğunu sanırsın." [15]

Yine İbn Abbas şöyle demiştir: Buradaki: " ÇılgınlıkMan kasıt, azap-lır. el-Ferra da böyle demiştir. Mücahid haktan uzaklaşış diye açıklarken, es-Süddî: Bir yanlış içinde (izlemektir) diye açıklamıştır. Şair de şöyle demişür:

"Bugün ayıktın mı yoksa Hir'e özlem mi duydun, Sevgiden ötürü alevli ve yanan bir delilik de olur,"

Ebu Ubeyde dedi ki: Bu lafız ateşin alevi demek olan: çoğuludur. Deli deve ise, sertliğinden adeta alevlenir gibi olduğundan şu tarafa, bu tarafa rastgele gider. Ayet: Şüphesiz o vakit Biz karşı karşıya kalacağımız şeydi Hırada beyitin bazı lafızları ile ilgili iki buçuk ssnrlık hıgat açıklamaları ayrıca gerek görülmediğinden tercüme edilmemiştir.

Serden ötürü bedbahtlık ve sıkımtı İçerisindeyiz, demektir,

"Vahiy aramızdan ona mı verildi?" Semud halkı arasından risalet özellikle ona mı verüdi? Halbuki Semud kavmi arasında malı ondan daha çok, durumu daha güzel kimseler de vardır.

Bu, inkar ve red anlamını taşıyan bir sorudur.

"Hayır, o mağrur ve şımarık, çok yalancı birisidir." Yani iddia ettiği gibi değildir. O büyüklenmek istemekte ve haketmediği halde bize karşı üstünlük sağlamaya çalışmakta, bunun yollarını aramaktadır.

"Şıarmak, zorbalık yapmak ve çalışkanlık" anlamındadır. At çalımı ve gayretli ise onun bu halini anlatmak üzere: denilir. İmruu'l-Kays da bir köpekten

sözederken şöyle demektedir:

"Bizi av düşkünü, ve ava alışmış (bir köpek) yetiştir, Çok iyi işitir, çok güzel görür, avın yerini çok iyi bilen olarak peşine çok iyi takılır.

Dişleri birbirine geçmiş, bükülmüş kaburga kemikleri, Usanmadan avı izler bu işte maharetlidir, gayretlidir ve ciddiyetle, gayretle yapar."

Bunun "azgın ve şımarık" anlamına geldiği de söylenmiştir, "Azmak ve şıarmak" anlamına gelir. Şair de şöyle demiştir:

"Sizler ipek giyince bundan ötürü sunardınız,

Halbuki önceden ülkeleri kimin fethettiğini bilmezsiniz."

Fiil: şeklinde kullanılır. İsm-i faili şeklinde gelir. Çoğulu da:şeklindedir. Tıpkı: "Sarhoş, sarhoşlar" gibi. Şair şöyle demektedir:

"Kendisi sebebiyle şıarmış dağ keçilerini bıraktı,

Ve mızrak darbeleri onun (savaşın) kahramanlarını yere yıkmıştır."

Bunun, haketmediği mevkiye doğru haddini aşarak geçmeye kalkışan kimse, anlamına geldiği de söylenmiştir, anlam birdir.

İbn Zeyd ve Abdu'r-Rahman b. Hanıma d şöyle demişlerdir: "Mağrur ve şımarık" söylediğine aldırmayan kimse demektir.

Ebu Cafer ile Ebu Kılabe: "Bi2im en şeririmiz ve en kötümüz" anlamında olmak üzere "şın" harfini üstün ve "re" harfini şeddeli olarak: "Daha şerli, daha kötü" diye okumuştur.

"Yarın kimin mağrur ve şımarık bir yalancı olduğunu bileceklerdir." Kıyamet gününde azabı görecektirler yahut dünya hayatında azabın üzerlerine ineceği vakit bunu görecektirler, demektir.

İbn Amir ve Hamza, "bileceklerdir" buyruğunu "ye" harfi yerine "te" ile Hz. Salih'in kavmine bir hitabı diye okumuşlardır. ("Bileceksiniz" demek olur.) Diğerleri ise "ye" harfiyle, yüce Allah tarafından, Salih (a,s.)a onların durumunu haber veren bir fiil anlamını verecek şekilde okumuşlardır.

"Yarın" buyruğu da insanların yakınlığı anlatmak üzere kullanmayı adet edindikleri üsluba göre kullanılmıştır. Nitekim Araplar akıbetlerin yakınlığını anlatmak üzere: Muhakkak yarın bugünle beraberdir, derler. Şair de şöyle demiştir:

"Onda ölümün şaşmaz okları vardır, Bugün ölmeyen bir kimse yarın ölecektir." et-Tirimmah da şöyle demiştir:

"Teselli edin beni, ağıtçılar ağıt yakmadan,

Ve can böğürler arasında çırpınmadan.

Yarın gelmeden önce (yapın humı!) vay yazık bana yarından ötürü,

Arkadaşlarım gittiği halde ben gitmesem,"

O bu sözleriyle bizatihi yarını değil, ölüm zamanını kastetmektedir. "Kimin mağrur ve şımarık bir yalancı" buyruğundaki lafzını

Ebu^Kilabe asla uygun olarak "şın" harfini üstün, "re" harfini şeddeli olarak: "Daha kötü" diye okumuştur. Ebu Hatim ise şöyle demektedir: Araplar şiirdeki zaruret hali dışında hemen hemen: "Daha şerli, daha kötü" ve; " Daha iyi, daha hayırlı" diye kullanmazlar. (Yani bunları başta hemze olmaksızın kullanırlar.) Ru'be'nin şu mısraında olduğu gibi:

"Bilal insanların en hayırlısı ve en hayırlılarının oğludur."

Bunun yerine onlar (baştaki hemzeyi telaffuz etmeksizin): "O kavminin hayırlısıdır, insanların kötüsüdür" derler. Yüce Allah: "Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz." (Al-i İmran, 3/110) buyruğu ile: "Hangisinin makamca daha kötü olduğunu bileceklerdir, " (Meryem, 19/75) diye buyurmakta (ve burada da "en hayırlı" ile "daha kötü" lafızlarının başlarında hemze bulunmamakta)dır

Ebu Hayve'den rivayete göre ise o, bu lafzı "şın" harfini üstün, "re" harfini şeddesiz okumuştur. Mücahid ve Said b. Cübeyr'den ise "şın" harfini öt-reli, "re" harfini şeddesiz okuduğu rivayet edilmiştir. en-Nehhas dedi ki; Bu da: "Mağrur ve şımarık" anlamındadır. "Tedbirli adam" derken şeklinin kullanılması da bunun gibidir. [\[16\]](#)

27. Gerçekten Biz onlara İmtihan olmak üzere o dişi deveyi göndeririz. Artık onları gözetle, sabret.

28. Ve suyun aralarında pay edilmiş olduğunu onlara haber ver. Hcr-biri su içme sırasında hazır olsun.

29. Bunun üzerine onlar arkadaşlarını çağırdılar. O da alacağını alıp dişi deveyi önce ayaklarını biçip devirdi.

30. Peki, ya azabım ve uyarıp korkutmalarım nasıl oldu?

31. Hakikaten Bte üzerlerine bir tek çığlık gönderdik ve hayvan ağılına konulan çerçöp gibi oldular.

32. Andolsun ki Biz Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Peki, öğüt alan bir kimse var mı?

"Gerçekten Biz onlara imtihan olmak üzere" onları sınamak için... -Bu (anlamdaki buyruk)- mefuliin lehtir."O dişi deveyi göndeririz." Onların istedikleri dağdan onu çıkartacağız. Rivayet edildiğine göre Salih iki rekat namaz kıldıktan sonra Allah'a dua etmiş, sonra onların tayin ve tesbit ettikleri

kaya parçası açılarak dişi devenin hörgücü ortaya çıkmış. Oradan on aylık gebe ve çokça tüylü bir deve olarak çıktı,

"Artık onları gözetle!" Ne yapacaklarını gözle! "Sabret." Onların eziyetlerine katlan.

sabret" buyruğundaki "u" harfinin aslı "te"dir. İtbak sıfatında "sad"a uygun düşmesi için "ti"ya dönüşmüştür.

"Ve suyun aralarında" yani Semudlular ile dişi deve arasında "pay edilmiş olduğunu onlara haber ver." Suyu bir gün dişi deve içecek, bir gün de onlar kullanacaklardı. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Onun da belli bir su içme nöbeti vardır Sizin de belirli bir günde su içme nöbetiniz vardır." (eş-Şuara, 26/155) diye buyurmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: Onların su içme nöbetinde dişi deve sudan hiçbir şey içmezdi. Buna karşılık onlara süt verirdi, bol nimetler içerisinde bulunuyorlardı. Devenin su içme günü oldu mu deve .suyun tamamını içer ve onlara hiçbir şey kalmazdı. Yüce Allah'ın: "Aralarında" diye buyurması (ve akıl sahibi varlıklara ait zamir kullanması) şundan dolayıdır: Araplar hayvanlarla birlikte Ademoğulları hakkında bir durumu haber verecek olurlarsa, Ade-moğullarını galip getirirler. (Onlara ait zamirleri kullanırlar.)

Ebu'z-Zübeyr, Cabir'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bizler Rasûkıl-lah (sav) ile birlikte Tebuk gazasına çıktığımızda Hicr diyarında konaklayınca şöyle buyurdu: "Ey insanlar, siz de bu türden mucizeler isteyip durmayın. İşte Salih kavmi! Bunlar peygamberlerinden Allah'ın kendilerine bir dişi deve göndermesini istediler. Yüce Allah da onlara o dişi deveyi gönderdi. Şu yoldan suya gidiyor ve kendi su içme gününde sularının tamamını içiyordu. Onlar da su içmediği günde kendilerinin içtikleri su kadarını da o deveden süt olarak sağıyorlardı. [17] İşte yüce Allah'ın: "Ve suyun aralarında pay edilmiş olduğunu onlara haber ver" buyruğunun anlamı budur.

"Herbiri su içme sırasında hazır olsun" buyruğunda geçen lafzı, sudan hakedilen pay demektir. Bir Arap meselinde (atasözünde): " Sonuncuları su içme payı itibariyle en az olanlarıdır" denilmektedir. Bu da asıl itibariyle deveferin su içmesi hakkında böyledir. Çünkü en son gelen deve geldiğinde havuzun suyunun bitirilmiş olduğunu görür. •

"Hazır olsun" lafzı; O su içme nöbeti kimin ise o suda hazır bulunsun, demektir. Bundan dolayı dişi deve su içeceği gün suyun yanına gelirdi, onların su içecekleri gün ise yanlarından kaybolurdu. Bu açıklamayı Mu-katil yapmıştır.

Mücahid de şöyle demektedir: Devenin su içmediği günü onlar suyun başına gelir, su ihtiyaçlarını karşılardı. Dişi devenin su içmeye gittiği gün ise gelip

onun sütünü saçarlardı.

"Bunun üzerine onlar arkadaşlarını" onu kesmeye teşvik ile "çağırdılar. O da alacağını alıp, dişi deveyi önce ayaklarını biçip devirdi." Yani o bu işi yapmayı Üstlendi.

" Alacağını alıp" fiilinin, bu fiili üstlendi anlamına gelmesi Arapların: " Elime aldım" tabirlerinden dolayıdır. Şair Hassan'ın şu beyitin-de de bu anlamda kullanılmıştır:

"İkisi de şarap olsun ve sen bana öyle bir kadeh sun. ki O ikisi de dilime doğru gelsin."

Muhammed b. İshak dedi ki: (Dişi deveyi boğazlayan kişi) dişi deveye gidip geldiği yol üzerinde bir ağacın dibinde pusu kurdu. Ona bir ok attı. Bu ok bacağına adalesine saplandı. Sonra kılıç ile üzerine hamle yapıp ayak bileklerini kesti. Bu sefer deve yere yıkıldı ve bir defa böğürdü. Bu sefer karnındaki yavrusu düştü, sonra da deveyi kesti. Karnındaki yavrusu dağın başındaki bir kayanın yanına gitti. Böğürdü, sonra da o kayaya sığındı. Salih (a.s) yanlarına geldi. Dişi devenin kesilmiş olduğunu görünce ağladı ve: Allah'ın yasağını çiğnediniz, Allah'ın azabının geleceğini size bildiriyorum, dedi. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Araf Sûresi'nde (7/77-7?, âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas dedi ki; O deveyi boğazlayan kişi kırmızı, mor tenli, kızıl saçlı, başının ön tarafı dar, arka tarafı enlice birisi idi.

Adının Kudar b. Salif olduğu söylenir. el-Efveh el-Evdi şöyle demiştir:

"Yahut ondan önce, Kudar gibi ki,

Azgınlıkta kimileri ona uymuştu da helak olup gittiler..."

Araplar kasaba Semud hanedanından uğursuz birisi olan Kudar b. Salif e benzeterek "Kudar" adını verirler. Şair Mühelhil şöyle demiştir:

"Bizler onların kafalarını kılıçlarla vuruyoruz,

Yolculuktan gelenlere ikram olmak üzere kasapların vurdukları gibi."

Züheyr de bunu sozkonusu ederek şöyle demektedir:

"O (savaş) sizler için uğursuz evlatlar doğurur

hepsi de Ad'm kırmızı tenlisi gibidir,

Sonra bunları emzirir, sonra da süttten keser."

Şair burada savaşı kastetmekte ve Semud kavminden de Ad diye söz etmektedir. (30. ayetin benzeri daha önce geçmişti.)

"Hakîkaten Biz üzerlerine bir tek çığlık gönderdik." Bununla Cebrail (a.s)'ın çığlığını kastetmektedir ki, daha önce Hud Sûresi'nde (11/67. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır,

"Ve hayvan ağılma konulan çerçöp gibi oldular" âyetindeki: " Hayvan ağılına konulan" lafzını el-Hasen, Katade ve Ebu'l-Aliye "zı" harfini üstün olarak: diye okumuşlardır ki, bununla ağılı, ahin kastederler. Diğerleri ise orada çalışan kişiyi kastetmek anlamında "21" harfini esreli okumuşlardır. es-Sıhah'ta şöyle denilmektedir: "Ağılda çalışan kişi" demektir.

Yüce Allah'ın: "hayvan ağılına konulan çerçöp gibi oldular" anlamındaki buyrukta "zı" harfi kesreli okunmuştur. Kesreli okunması halinde bu kelime ism-i fail olur. Üstün okuyan kimse ise, ism-i meful olarak okur. Nitekim hayrı az olan adama: " O ağılı uğursuz kimse" denilir.

Ebu Ubeyd dedi ki: Benim anladığım kadarıyla kişinin malına: denilmiş olmalıdır. Çünkü o böylelikle bu serveti yanında alıkoymuş (hazretmiş) ve başkalarına karşı engellemiş okır. O bakımdan bu kelime: vezninde ve fakat: anlamındadır.

el-Mehdevî dedi ki: "Hayvan ağılına konulan" anlamındaki kelimenin "21" harfini esreli okumak halinde bu kelime mastar olur. Anlamı da ağıla konulmak durumunda olan çerçöp demek okır. "Zı" harfini üstün okumaya göre "kendisinden ağıl yapılan ağaç" anlamına gelmesi de mümkündür. İbn Ab-bas dedi ki: " Koyunlarına ağaç ve dikenleri kullanarak ağıl yapan adam" demektir. Bunlardan yere düşüp koyunların ezdiği şeylere de:): Çerçöp'1 denilir. Şair şöyle demiştir:

"Çürümüş çerçöp olmuş, ğarkad ağaçlarının bulunduğu yerde yayılan Bir ateşin dumanı gibi, bir toz kaldırdılar."

Yine ondan nakledildiğine göre bu koyunların yediği ot gibi demektir. Ondan bir başka rivayete göre yanmış, çürümüş kemikler gibi demektir. Bu Ka-tade'nin de görüşüdür. Said b. Cübeyr de şöyle demiştir: Bu rüzgarlı bir günde duvarlardan etrafa savrulan toprak demektir.

Süfyan e.s-Sevrî dedi ki: Bu senin asa ile oraya vurman halinde ağıldan dökülen şeylerdir. Bu lafız "fail" vezninde olup "mef ul" anlamındadır.

İbn Zeyd dedi ki: Araplar önceleri yaşken, sonradan kuruyan herşeye "he-şim: sonradan kuruyup ufalma istidadını gösteren bitki" derler.

Alıkoymak, engellemek" demektir."müftail" veznindedir. Bu kökten olmak üzere: " Develerine ağaç toplayıp, rüzgarın soğuşunu ve yırtıcı hayvanların zararını develerinden uzak tutmak maksadıyla topladığı bu ağaçları üslüste koymak" demektir. Şair şöyle demektedir:

"Sen her iki tarafta da bineklerin leşlerini görürsün, Sanki onların kemikleri üstüste yığılmış (ağıl maksadıyla bir araya getirilmiş) ağaçların odunları gibidir." İbn Abbas'tan rivayete göre onlar dövülen ve ufaltılan buğday gibi oldular. Bu

açıklamaya göre: “ Ekini için bir depo edinen kimse”; Başak ve samanın kırıntıları" anlamına gelir.

"Andolsun ki Biz, Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Peki öğüt alan bir kimse var mı?" [\[18\]](#)

33- Lut kavmi de korkutmaları yalanladı.

34. Biz, üzerlerine ufak taş yağdıran bir rüzgar gönderdik. Lut'un ailesi müstesna. Onları seher vaktinde kurtardık.

35. Tarafımızdan bir nimet olmak üzere. İşte Biz, şükredenlerî böyle mükafatlandırırız.

36. Andolsun ki onları yakalayışımızla korkutmuş idiyse de onlar, korkutup uyarmaları şüphe ile karşılaşmışlardır.

37. Andolsun onlar misafirlerine dahi kötülük yapmak istediler de gözlerini silme kör ettik. "Şimdi azabımı ve korkutmalarımı tadın."

38. Andolsun yerini bulmuş ve geri çevirilemez bir azap sabahleyin erkenden onları bastırdı.

39- Şimdi de azabımı ve korkutmalarımı tadın.

40. Andolsun Biz, Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Peki var mı öğüt alıp, düşünen?

"Lut kavmi de korkutmaları yalanladı" buyruğu ile yüce Allah, yine Lut kavminden Luc'u yalanlamaları üzerine süz et inektedir.

"Biz üzerlerine ufak taş yağdıran bir rüzgar gönderdik." Onlara küçük çakıl taşları atan bir rüzgar gönderdik.

en-Nadr (b. Şumeyl) dedi ki: Ayette sözü geçen: "Rüzgar ile birlikte gelen küçük çakıl taşları" demektir. Ebu Ubeyde de; bu taş anlamındadır, demiştir. es-Sıhah'va da şöyle denilmektedir: Hu, küçük çakıl taşlarını kaldıran şiddetli rüzgar demektir. böyledir. Şair Lebid şöyle demiştir:

"Ahalisi etrafını boşalttı diye, çekti üzerine eteklerini

Çok şiddetli esen ve küçük çakıl taşlarını kaldıran herbir şiddetli rüzgar."

Rüzgar şiddetlice esti" demektir. Bu şekilde esen rüzgara; ile denilir. ei-Ferezdak da şöyle demiştir:

"Şam'ın şimaline yönelerek bize vuruyor

Çakıl taşlarını tıpkı etrafa saçılmış, atılmış pamuk gibi."

"Lut'un ailesi" dini üzere ona uyanlar "müstesna." Bunlar sadece onun iki kızından ibaretti. "Onları seher vaktinde kurtardık." el-Ahfeş dedi kî; (Buradaki "seher vaktinde" anlamındaki lafzı) tenvinii getirmesi belirtisiz olmasından

dolayıdır. Eğer muayyen bir günün seher vakti olsaydı, buna tenvin getirmezdi. (Gayrı munsarîf kılar ve üstün getirdi.) Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın belirtisiz olarak zikrettiği: "Herhangi bir şehre çekip gidin." (el-Bakara, 2/61) diye buyurmasıdır.

Buna karşılık: "Allah'ın iradesi ile Mısır'a girin." (Yunus, 12/99) diye buyurmuş ve bunu her türlü irabı kabul eden bir kelime olarak kullanma mistir.

ez-Zeccac da böyle demiştir: "Seher" kelimesi eğer nekre (belirtisiz) olup onunla seherlerden bir seher kastediliyor ise, munsarîf gelir. Mesela: "Bir seher vakti ona gittim" denilir. Şayet muayyen bir günün seherini kastedecek olursa, munsarîf olarak kullanılmaz. "Ey filan ona bu seher vakti gittim ve ona seher vakti gittim" denilir.

Seher, gecenin son vakti ile tan yerinin ağarması arasındaki zamandır. Arapçada bu gecenin karanlığının, gündüzün ilk vaktindeki aydınlığa karışması anlamındadır. Çünkü bu vakitte gecenin kalıntıları ile gündüzün ilk be-İrtileri bir arada bulunur.

"Tarafımızdan bir nimet olmak üzere." Lut'a ve onun iki kızına bizden bir nimet ihsan ederek "bunu yaptık." "Nimet" lafzının nasb ile gelmesi mef ulun bih oluşundan dolayıdır.

"İşte Bîz şükredenleri" yani Allah'a iman edip Ona itaat edenleri "böyle mükafatlandırırız."

"Andolsun" ki Lut "onları" azabımız ile "yakalayiverişimizle" onları azab ile alışımla "korkutmuş idiyse de, onlar korkutup uyarmaları şüphe ile karşılamışlardır." Rasûlümüzün kendilerini kendisi ile uyarıp korkuttuğu azap hususunda şüphe etmişler, onu tasdik etmemişlerdi. " Şüphe ile karşılamışlardı" buyruğu; "Şüphe etmek"ten "tefaul" veznine getirilmiş bir fiildir.

"Andokun onlar misafirlerine dahi kötülük yapmak istediler." Yani ondan yanına misafir kılığında gelen melekleri önceden (Hud, 11/77 ve devamı âyetlerin tefsirinde) geçtiği üzere onlarla hayasız fiiller yapmak isteği ile kendilerine teslim etmesini İstemişlerdi.

"Ondan bu işi istedim, bu işi istemek" diye kullanılır. "Merayı aradı, aramak bulmak istedi" demektir. Hadiste de şöyle denilmiştir: " Sizden herhangi bir kimse küçük abdest bozmak istediği takdirde küçük abdesti için yumuşak ya da aiçak bir yer arasın. "[19] denilmiştir.

"Gözlerini silme kör ettik" buyruğu ile ilgili olarak rivayet edildiğine göre Cebrail (a,s) kanadıyla onlara vurmuş, onları da kör olmuşlardır. Denildiğine göre gözleri de yüzlerinin diğer tarafları gibi dümdüz olmuş ve göz açıklığı görülmez olmuştu. Tıpkı esen rüzgarın yer üzerindeki toprağı sürüklemesi sonucu

üzerindeki izleri silip götürmesi gibi.

Bir diğer açıklamaya göre yüce Allah gözleri sağlıklı olmakla birlikte on-ian kör etti, o bakımdan onlar da melekleri görememişlerdi.

ed-Dahhak dedi ki: Allah gözlerini kör etmişti, onlar da elçileri göremediler. Bunun üzerine: Eve girdiklerinde biz onları gerçekten görmüştük, nereye gittiler? dediler ve onları görmeksizin geri döndüler.

"Şimdi azabımı ve korkutmalarımı tadın." Yani Biz onlara... tadın dedik. Bu emir kipinden kasıt, olanı haber vermektir.

Yani Lut'un kendisi ile kendilerini uyarıp korkuttuğu azabımı Ben onlara tattırdım, demektir.

"Andolsun yerini bulmuş ve geri çevirilemez bir azap sabahleyin erkenden onları bastırdı." Sürekli bir azap onlar arasında karar buldu ve bu onları ahiret azabına kavuşturuncaya kadar yakalarını bırakmayacaktır. Sözü edilen bu azap yaşadıkları şehirlerinin üzerlerine devrilmesi, üstünün altına getirilmesidir.

: Sabahleyin" buyruğu burada nekre olduğu için munsarîf gelmiştir (tenvin almıştır).

"Şimdi de azabımı ve korkutmalarımı tadın." Onlara inen gözlerin kör olması azabı, kendisi ile helak edildikleri azabın dışındadır. Bundan dolayı burada tekrarlanması güzeldir.

" Andolsun Biz Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Peki var mı Öğüt alıp düşünen?" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[20\]](#)

41. Andolsun Firavun hanedanına uyarıp korkutanlar gelmişti.

42. Âyetlerimizin hepsini yalanladılar. Biz de onları muktedir ve herşeye galip gelenin yakalayışı İle alıverdik.

"Andolsun Firavun hanedanına uyarıp korkutanlar gelmişti" buyruğunda Firavun hanedanından kasıt Kıbtilerdir.

Uyarıp korkutanlar" da Musa ile Harun'dur. Bazan çoğul lafız, ikil hakkında da kullanılabilir.

"Âyetlerimizin hepsini yalanladılar." Tevhidimize, peygamberlerimizin peygamberliğine delalet eden bütün mucizelerimizi yalanlamışlardı. Bunlar asa, el, kıtlık yılları, tarnse[\[21\]](#) tufan, çekirgeler, haşerat, kurbağalar ve kandır.

"Uyarıp korkutanlardın rasûller oldukları da söylenmiştir. Çünkü Musa kendilerine peygamber olarak gelinceye kadar Yusuf ve onun oğulları onlara peygamber olarak gelmişti. "Uyarıp korkutanlar" (anlamı verilen): "uyarıp, korkutmak" anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Biz de onları muktedir" dilediğini yapmaya güç yetiren "ve herşeye ga-lib gelenin" intikam alışında yenik düşürenin (Aziz)in "yakalayışı ile aliver-dik."
[\[22\]](#)

43. Sizin kâfirleriniz bunlardan hayırlı mıdır? Yoksa kitaplarda sizin İçin bir beraat mı var?

44. Yoksa onlar: "Biz birbirine yardım eden bir topluluğuz" mu diyorlar?

45- Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönerek kaçacaklardır.

46. Asıl onlara vaad olunan vakit kıyamettir ve o kıyamet daha büyük bela ve daha acıdır.

"Sizin kâfirleriniz bunlardan hayırlı mıdır?" buyruğu ile yüce Allah, Araplara hitab etmektedir. Bununla Muhammet! (sav)'ın ümmetinin kâfirlerini kastettiği de söylenmiştir. Bunun bir soru olduğu da söylenmiştir. Yani bu nefy anlamında inkar sorusudur. Sizin kâfirleriniz küfürleri sebebiyle helak edilmiş bulunan geçmiş ümmetlerin kâfirlerinden daha hayırlı değildirler, demektir.

"Yoksa kitaplarda" peygamberlere indirilmiş olan kitaplarda "sizin için" azaptan kurtulacağınıza dair "bir beraat nü var?" İbn Abbas dedi ki: Yoksa sizin için levh-i mahfuzda azaptan kurtulacağınıza dair bir ifade mi var?

"Yoksa onlar: Biz birbirine yardım eden" sayı ve güçlerinin çokluğu dolayısıyla kendisine karşı konulamayan "bir topluluğuz" bir cemaatiz "mu diyorlar?"

Yardım eden" anlamındaki buyruğun bu şekilde kullanılıp, şeklinde gelmeyişinin sebebi, âyet sonu oluşundan dolayıdır.

Yüce Allah onların bu sözlerini reddederek şöyle buyurmaktadır;

"Yakında o topluluk" yani Mekke kâfirleri topluluğu "yenilecek." Bu Bedir günü ve başka gazalarda gerçekleşti.

Genel olarak: " Yenilecek" şeklinde "ye" ile meçhul bir fiil olarak okunmuş, "Topluluk" lafzı da ref ile okunmuştur. Ruveys. Ya-kub'dan: "Yeneceğiz" şeklinde "nun" ve kesreli "ze" İle; "Topluluğu" lafzını da nasb ile okuduğunu rivayet etmiştir. (Yakında o toplulu-ğu yeneceğiz, demek olur,)

"Ve arkalarını dönerek kaçacaklardır." Genel olarak bu, onlar hakkında bir haber olmak üzere: "Dönerek kaçacaklardır" şeklinde okunmuştur. Ancak İsa, İbn İshak ve Yakub'dan rivayetle Ruveys rauhatab kipi olarak "te" ile: Dönerek kaçacaksınız" diye okumuşlardır. " Arka" lafzı ise dirhem ve dinar gibi cins isimdir. Lafzan tekil olmakla birlikte maksad -âyet sonu olduğundan ötürü- çoğuldur.

Mukatil dedi ki: Bedir günü Ebu Cehil atını mahmuzlayarak safın önüne çıkıp şöyle dedi: Bugün biz Muhammed ve arkadaşlarından intikam alacağız. Bunun üzerine yüce Allah: "Biz birbirine yardım eden bir topluluğuz... Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönerek kaçacaklardır" buyruğunu indirdi.

Said b. Cübeyr dedi ki: Sad b. Ebi Vakkas dedi ki: Yüce Allah'ın: "Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönerek kaçacaklardır" buyruğu nazil olunca, hangi topluluğun bozguna uğrayacağını bilemiyordum. Bedir günü gerçekleşince Peygamber (sav)'ın zırhı üzerinde olduğu halde ileri atılarak: "Allah'ım, Kureyş Sana ve Rasûlüne karşı böbürlenmesiyle, büyüklen-mesiyle meydan okuyarak gelmiş bulunuyor. Sen hemen sabahleyin onları bozguna uğrat" dedikten sonra; "Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönerek kaçacaklardır." diye buyurdu. O zaman ben de bu âyetin tevilinin ne olduğunu öğrenmiş oldum^[23] Bu ise Peygamber (sav)'ın mucize-lerindendir, Çünkü o gayba dair haber vermiş ve haber verdiği gibi gerçekleşmişti.

(Hadiste geçen ve) "Onları bozguna uğrat" (anlamındaki) lafız ile aynı kök ten gelen: "Zaman onun aleyhine geldi ve onu helak etti" demektir. en-Nabiğa'nın şu mısraında da bu anlamda kullanılmıştır:

"Lübed'i helak eden. ne iae onu da helak etti."

Onun aleyhine (işini) bozdum" demektir.

İbn Abbas dedi ki: Bu âyetin nüzülü ile Bedir gazvesi arasında yedi yıl-lık bir süre geçmiştir. Buna göre bu âyet-i kerime Mekke'de inmiştir.

Ancak Buhari'de mü'minlerin annesi Aişe (r.anha)'dan şöyle dediği zikredilmektedir: Muhammed (sav)'a Mekke'de ben oyun oynayan çağda küçük bir kız iken: "Asıl onlara vaad olunan vakit kıyamettir ve o kıyamet daha büyük bela ve daha acıdır" buyruğu nazil olmuştur^[24]

İbn Abbas (r.a)'dan gelen rivayete göre de Peygamber (sav) Bedir günü kendisine ait çadırda iken şöyle demiştir: "Allah'ım, Senin bana ahdini ve vaadini gerçekleştirmeni diliyorum. Eğer dilersen bugünden sonra ebediyyen Sana ibadet olunmayacak." Ebu Bekir (r.a) elinden tutup: Ey Allah'ın Rasû-lü, bu kadar sana yeter, çünkü Rabbine gerçekten ısrarla dua etmiş bulunuyorsun. O sırada o zırhını giyinmişti, çıkarken de şöyle diyordu: "Yakında o topluluk yenilecek ve arkalarını dönerek kaçacaklardır. Asıl onlara vaad olunan vakit kıyamettir. Ve o kıyamet daha büyük bela ve daha acıdır." ^[25] Yani (Kıyamet) Bedir günü onlara isabet edenlerden daha büyük bir bela ve daha acıdır, demektir.

" Dana büyük bela" lafzı "Büyük İş" anlamındaki lafızdan gelmektedir. " Bu iş

ona gelip, isabet etti" demektir. da mastardır. İbnu's-Sikkit dedi ki: "Ona bir musibet gelip çattı" denilir. (Birinci kelimedenden sonraki kelimelerden biri) onu tekid etmek için kullanılır. [26]

47. Muhakkak ki günahkarlar sapıklıkta ve çılgın ateş içindedirler.

48. O gün yüzleri üzere ateşe sürüklenirler. "Cehennemin dokunmasını tadın!"

49. Çünkü Biz herşeyi bir takdir ile yarattık.

"Muhakkak ki günahkarlar sapıklıkta ve çılgın ateş içindedirler" buyruğuna dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- Günahkarların Cezaları:

"Muhakkak ki günahkarlar sapıklıkta" haktan yan çizip uzaklaşmakta"ve çılgın ateş" yanmak azabı "içindedirler." Bu sûrede az önce geçtiği üzere, delilik içerisinde dirler, diye de açıklanmıştır.

. (2)"O gün yüzleri üzere ateşe sürüklenirler. Cehennemin dokunmasını ta-dınP buyruğu ile ilgili olarak Müslim'in Sahih 'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Kureyş müşrikleri gelerek Rasûlullah (sav) ile kader hususunda tartışmaya koyuldular. Bunun üzerine: "O gün yüzleri üzere ateşe sürüklenirler. Cehennemin dokunmasını tadın (denilir). Çünkü Biz, herzeyi bir takdir İle yarattık." buyruğu nazil oldu. [27]

Bu hadisi Tirmizi de rivayet etmiş olup hasen, sahih bir hadistir demiştir. [28] Yine Müslim, Tavus'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ben Rasûlullah (sav)'ın ashabından birtakım kimselere yetiştim. Onlar: Herşey bir kader iledir, diyorlardı. Ayrıca Abdullah b. Ömer'i de şöyle derken dinledim: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Herşey bir kader iledir. Acizlik ve beceriklilik, çalışkanlık bile. Yahut: Beceriklilik, çalışkanlık ve acizlik bile" dedi. [29]

Bu da kaderiyenin görüşünü çürütmektedir.

"Tadın" buyruğu onlara: Tadın denilir, demektir. "Dokunması" ise içine düşecekleri vakit duyacakları acı ve ızdıraptır.

"Sekar" Cehennemin isimlerinden birisi olup, lafız munsarîf değildir. Çünkü müennes ve mearife bir isimdir, Leza ve cehennem kelimeleri de böyledir. Ata dedi ki: Sekar cehennemin altıncı katıdır. Kutrub da: "Sekar" lafzı; "Güneş onu şiddetlice yaktı" ifadesinden gelmektedir, Aşırı sıcak bir gün" demektir. [30]

2- Herşey" ile İlgili Kıraatler ve Buna Dair Nahiv Açıklamaları:

"Çünkü Bizherşeyi" buyruğundaki: "...i" lafzı genel olarak nasb ile okunmuştur. Ancak Ebu's-Semmal mübteda olarak ref" ile (js) diye okumuştur. Nasb ile okuyanlar bir fiil takdirine göre böyle okurlar. Kufelilerin tercihi de budur. Çünkü: " Çünkü, muhakkak" bir fiil ister. O bakımdan böyle bir fiil takdiri daha uygundur. Ayrıca "herşeyi" lafzının nasb ile okunması yüce Allah'ın mahlukatı hakkında umumiliğe daha çok delalet etmektedir. Zira hazfedilmiş fiili açıklayan: "...i yarattık" fiilini hazfedip, birinci fiili de açığa çıkartacak olursak, o vakit ifade: "muhakkak Biz herşeyi bir kader ile yarattık" şeklinde olur. Bu durumda da: "...i yarattık" lafzının "şey" in sıfatı olması uygun düşmez. Zira sıfatın mevsuftan önceki lafızlarda ameli sözkonusu değildir. Kendisinden önceki lafızlarda amel edenin tefsiri de olması sözkonusu olmaz. [\[31\]](#)

3- Eşyanın Takdiri ile İlgili Ehî-i Sünnetin Kanaati:

Ehl-i sünnetin kabul ettiği görüş şudur: Yüce Allah, herşeyi takdir etmiştir. Yani onların miktarlarını, hallerini ve zamanlarını var edilmeden önce bilmiştir. Sonra da bunlardan ezeli ilmindeki şekli ile var olacağını bildiği şeyleri var etmiştir. İster yüce alemde, ister alt herşey, alemde yüce Allah'ın ilim, kudret ve iradesi ile sadır olar. Yaratıkların bunda herhangi bir etkisi yoktur. Mahlukatin meydana gelen bu olaylarda bir çeşit kesb (kazanmak), çaba, nisbet ve izafeden öte herhangi bir katkıları olamaz. Bütün bunlar da yüce Allah'ın onlara bu işi kolaylaştırması, O'nun kudreti, tevfiki ve ilhamı ile gerçekleşir. O her türlü eksiklikten münezzehtir, O'ndan başka hiçbir ilah yoktur, O'nun dışında yaratıcı yoktur. Tıpkı Kur'ân-ı Kerim ve sünnetin açıkça ifade ettiği gibi. Durum kaderiyenin ve ameller bizim, eceller ise bizden başkasının elindedir, diyenlerin söyledikleri gibi değildir.

Ebu Zerr (r.a) dedi ki: Necranlıların heyeti Rasûlullah (sav)'ın huzuruna gelerek şöyle dediler: Ameller bizim, eceller ise bizden başkasının elindedir. Bunun üzerine bu âyet-İ kerimeler, yüce Allah'ın: "Çünkü Biz herşeyi bir takdir ile yarattık" buyruğuna gelinceye kadar indi. Bu sefer onlar: Ey Muhammedi Bizim günah işleyeceğimizi yazdığı halde bize azap mı edecek dediler? Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Kıyamet gününde sizler Allah'ın hasımları olacaksınız" diye buyurdu. [\[32\]](#) [\[33\]](#)

4- Kadere İman Etmeyenler, Kaderi Yalanlayanlar:

Ebuz-Zübeyr, Cabir b. Abdullah (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Bu ümmetin mecusileri yüce Allah'ın kaderlerini yalanlayan kimselerdir. Bunlar hastalanacak olursa onlara ziyarete gitmeyiniz, ölürlerse cenazelerinde bulunmayınız. Onlarla karşılaşacak olursanız, onlara selam vermeyiniz." Bu hadisi İbn Mace, Sünen'inde rivayet etmiştir. [34]

Yine İbn Mace, İbn Abbas ve Cabir'den şöyle dediklerini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Ümmetimden iki sınıf insan vardır ki onların İslam'dan herhangi bir payları yoktur. Bunlar mürcie ile kaderiyedir. "[35]

en-Nehhas senedini kaydederek dedi ki: Bize İbrahim b. Şerik el-Kuft anlattı, dedi ki: Bize Ukbe b. Mukrem ed-üabbi anlattı, dedi ki: Bize Yunus b.

Bukeyr, Said b. Meysere'den anlattı. O Enes'ten dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Hayır da, şer de bizim elimizdedir, diyen kaderiyenin benim şefaetimden herhangi bir payları yoktur. Ben de onlardan değilim, onlar da benden değildir. "[36]

Müslim'in Sahih 'indeki rivayete göre İbn Ömer kaderiye mensuplarıyla ilişkisinin* olmadığını belirtmiştir. Kâfirden başkasından ise beri olunmaz. Daha sonra bu hususu şu sözleriyle pekiştirmişti Abdullah b. Ömer'in adına yemin ettiği zat hakkı İçin, eğer onlardan herhangi birisinin Uhud dağı kadar altını bulunup da bunu infak edecek olursa, kadere iman etmediği sürece Allah ondan kabul etmeyecektir. "[37]

Bu da yüce Allah'ın münafıklar hakkındaki şu buyruğuna benzemektedir: "Harcamalarının kendilerinden kabul edilmesini engelleyen sadece şudur: Onlar Allah'a ve Rasûlüne kâfir olmuşlardır..." (et-Tevbe, 9/54) Bu da açıkça anlaşılan bir husustur. [38]

Ebu Hureyre dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Kadere iman üzüntü ve kederi giderir." [39]

50. Emrimiz ancak birdir ve bir göz kırpması gibidir.

51. Andolsun Biz, benzerlerinizi helak ettik. O halde var mı bir düşünen?

52. İşledikleri herşey de defterlerdedir.

53. Küçük, büyük herşey satır satır yazılıdır.

54. Muhakkak ki takva sahihleri cennetlerde ve ırmaklardadır.

55. Sıdk meclisinde, gayet muktedir bir melikin yanındadırlar.

"Emrimiz ancak birdir" bir defadır "ve bir göz kırpması gibidir." Yani Benim yarattıklarım hakkındaki kaza ve hükmüm göz değmesinden, kırpmasından daha

hızlıdır.

" Göz kırpması (değmesi) acele ile bakmak"tır. "Gözü şimşeğe değiverdi" denilir.

es-Sıhah'ta şöyle denilmektedir: "Onu çabucak görüverdi" demektir. İsmi: , "Şimşek ve yıldız parladı" denilir.

"Andolsun Biz benzerlerinizi helak ettik." Geçmiş ümmetler arasından küfürleri itibariyle size benzeyenleri helak ettik. Size uyanları ve sîze yardımcı olanları helak ettik, diye de açıklanmıştır.

"O halde var mı bir düşünen?" Öğüt alan.

"İşledikleri herşey de defterlerdedir." Onlardan önceki bütün ümmetlerin hayır ve şer türünden işledikleri herşey aleyhlerine yazılmıştır. Bu da yüce Allah'ın: "Çünkü Biz herşeyi bir takdir ile yarattık" buyruğunu açıklamaktadır.

"Defterlerdedir." Levh-i Mahfuzdadır demektir. Hafaza meleklerinin yazdıkları defterlerdedir, diye açıklandığı gibi, Ummu'l-Kitap'ta (kitapların ana-sında)dır, diye de açıklanmıştır.

"Küçük büyük herşey satır satır yazılıdır." Küçük olsun, büyük olsun her-bir günah onu işleyecek olan kimse hakkında, onu işlemeden önce -onun karşılığını görmek üzere- yazılıdır. Onu işlediği vakit de yazılır.

"Yazdı, yazar" demektir. -anlam itibariyle- onun . gibidir.

Yüce Allah, kâfirlerin durumunu anlattıktan sonra müminlerin durumunu da:

"Muhakkak ki takva sahipleri cennetlerde ve ırmaklardadır" diye açıklamaktadır.

"Irmaklardadır." Su, şarap, bal ve sudan akan ırmakları kastetmektedir. Bu açıklamayı İbn Cüreyc yapmıştır.

"Irmak(lar)" lafzının âyet-i kerimede tekil olarak gelmesinin sebebi ise, âyet sonu oluşundandır. Diğer taraftan tekil bir lafız da bazan çoğul anlamını verebilir,

"aydınlık ve bolluk içerisinde" anlamına geldiği de söylenmiştir. Aydınlığı sebebiyle gündüze: denilmesi buradan geldiği gibi; "Yarayı açtım" tabiri de buradan gelmektedir. Şair de şöyle demektedir:

"Elimi üzerine (darbeye) iyice yerleştirdim ve onan açıklığını daha da açtım, Onun önünde duran, arkasında ne var görebiliyordu."

Ebu Miclez, Ebu Nehik, el-A'rec, Talha b. Musarrıf ve Katade bu lafzı iki ötreli olarak; diye okumuşlardır. Bu şekliyle "nehar: gündüz"ün çoğulu ve onların geceleri olmayacaktır, anlamını verir gibidir. Tıpkı: "Bulut" lafzının çoğulunun: diye gelmesi gibidir. el-Ferra şöyle demiştir; Araplardan birisi bana şu beyiti okumuştur:

"Eğer sen gececi isen ben gündüzcü kimseyim, Sabahı ne zaman görürsem,

hiçbir şeyi beklemem."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Şayet iki tirid olmasaydı, zayıflayarak ölür giderdik. Gece tiridi ile gündüzleri gelen bir tirid."

"Sıdk meclisinde" yani boş sözün, günaha sokacak ifadelerin yer almadığı hak meclisi olan cennetlerde "gayet muktedir" dilediği herşeye güç ye-tiren "bir melikin yanındadırlar." Buyruğundaki "Yanında" lafzı burada yakınlık, yakın mevki, mertebe, şeref ve üstünlük ve makam anlamını veren bir yakınlıktır. (Cafer) es-Sadık dedi ki: Allah sıdk yerini övmüş bulunmaktadır. Orada sıdk ehli olanlardan başkası oturmayacaktır,

Osman el-Betti: " Sıdk meclislerinde" diye çoğul olarak okumuştur. "Meclisler" ise insanların çarşı-pazarlarda ve başka yerlerde oturdukları yerler anlamına gelir.

Abdullah b, Bureyde dedi ki: Cennet ehli her gün şanı yüce ve mübarek olan Cebbar'ın huzuruna girerler. Yüce Rabblarına Kur'ân okurlar, herkes de kendisine ait olan mecliste oturmuş olacaktır. Oturdukları yerler inci, yakut, zeberced ve altın ile gümüşten olup amellerine göre bu yerleri tesbit edilmiş olacaktır. Bundan dolayı gözleri aydın olduğu kadar hiçbir şeyle gözleri aydın olmayacaktır. Bundan daha büyük ve daha güzel hiçbir şey de işitmeye-ceklerdir. Sonra da ertesi gün aynı şekilde gözlerini aydınlatacak bu hale tekrar gelinceye kadar konakladıkları yerlerine geri döneceklerdir.

Sevr b. Yezid de Halid b. Ma'dan'dan şöyle dediğini zikretmektedir: Bize ulaştığıma göre melekler kıyamet gününde müminlere gelerek: Ey Allah'ın dostları, haydi kalkınız derler. Onlar: Nereye, diye sorarlar. Melekler: Cennete diye cevap verirler. Bunun üzerine müminler şöyle derler: Siz bizleri bizi istediğimiz yerden başka yere götürüyorsunuz. Melekler: Gitmek istediğiniz yer neresidir? diye sorarlar, müminler şu cevabı verirler: Gayet muktedir bir melikin yanında sıdk meclisi, derler,

Bu haber bu anlamı ite fakat özel bazı kimseler hakkında da şöylece rivayet edilmiştir: Yüce Allah'ı iyice akSetmiş bir kesimi melekler -diğer insanlar hesaplan görülmekte iken- cennete götürürler. Bunlar meleklerle: Bizi nereye taşıyorsunuz? diye sorarlar. Melekler: Cennete diye cevap verirler. Bu kimseler; Sizler bizleri bizim asıl istediğimiz yerden başkasına götürüyorsunuz deyince, melekler: Sizin istediğiniz yer neresidir? diye sorarlar. Bu sefer: Haber verdiği şekilde: "Sıdk meclisinde gayet muktedir bir melikin yanındadırlar" buyruğunda olduğu gibi, o candan sevdiğimiz ile birlikte sıdk meclisidir, diye cevap verirler. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

et-Kamer Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. Yüce Allah'a hamdolsun.
[40]

-
- [1] İmam Kurtubi, Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/495
- [2] Deylemi, Firdevs, (V, 36i; Ebu Abdullah el-Makclisi, el-Eliadisul-Mahtara, Vtl, 121; Ta-beri, Tarih, I, 16.
- [3] Buhari, III, 1330, 1404, 1405, IV, 1842: 1844; Müslim, IV, 2158, 2159; İrinizi, V, 398: w.v.n«) 1 \u11 411. 4%. III, 275, 278, IV, Hl.
- [4] Tirmizi, V, 397; Müsned, III, 165.
- [5] Buhari. IV, 1843, 1844; Müslim, IV, 2159; Müsned, III,
- [6] İlaaj taraflarda: "Ve ay yarıldı" buyruğu açıklanırken kaydedilen dip nota bakınız
- [7] Hakim, Müstedrek, IV, 651; İbn EN Şeyhe, Musannef, VII. 139; Münîri, Terğib, IV, 124.
- [8] el-Miibarekfftrl, Tlıhfetu'l-Ahvefi, TX 123-124'te İbn Mes'ud'un benzer rivayetini şerh ederken; buna yakın bir rivayetin İbn Alıbn.s ve başkaları Lalarından da nakledilmiş olduğunu kaydetmektedir.
- [9] Ta valisi. Müsnerf. I. 18: es-Sasi. Mûsned. I. 402: el-bılekai. İtikadu. Ehli's-Sünne, FV, 794.
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/5496-504
- [11] Bu lafızla tleği! de, ;ıynı niHııacla hir ibarenin geçtiği uzunca hır kudslı hırlis i;in l>k. Müslim, IV, 1990; tbn Hibhan, Sahih, I, 503, 111, 224, XVI, 366; İshak II. Rahcveyh, Miis-ned,l-3. I, 115; Ueyhaki, Şuabu't-îman, VI, 534.
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/504-510
- [13] Elin Aviine, Müaned, IV. 57; İteyhaki, esSünenu'l-Kitbra, X, 170; Taberani, Evsaf, VI, iıw el-Kamil, I, 238.
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/510-514
- [15] Burada beyitin bazı lafızları ile ilgili iki buçuk satırlık lugat açıklamaları ayrıca germ görölmediğinden tercüme edilmemiştir.
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/51-518

- [17] Taherani, Evsat, IX, 37; Mıhfirmmed h, İshak el-Fakihi, Akbaru Mekke, D, 251 -
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/518-522
- [19] Bbu Davud, I, 1; Müsned, IV, 396, 399, 414; Hakim, Müstedrek, III, 528; Beyhaki, es-Sünenu's-Suğra, I, 64; es-Sünenu'l-Kübra, I, 93; Tayalisi, Müsned, I, 71.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/523-526
- [21] Musa (a.s.) Firavun hanedanına bedduasının dik1 getirildiği Yunus,. âyetle, "mallarını yok et; itimi" diye dua elliği zikredilmektedir. Buradaki "lanve" ile aynı kok-fendir. lın kelime ile sözü geçen ayetteki duanın kabulüne işaret edilmek istenmiş olmalıdır.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/526-
- [23] Benzer haai rivayetler: Taheri, Tefsir, X, 17, 18,
- [24] Buhari IV, 1846,1910; Ahclırrczzak, Mu&annef, III, 352; Heyhaki, Şuabu'l-îman, II, 432
- [25] Buhari, III, 1067, IV, 1845, 1846, 1856; Müsned, I, 329.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/527-529
- [27] Müslim, IV, 2046; İbn Mace, I, 32; Mtisned, II, 476.
- [28] Tirmizi, V, 39H-
- [29] Müslim, IV,2045; Muvatta, II, «99; Mtisned, II, 110.
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/529-530-
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/530
- [32] Bazı yönleriyle farklı benzer rivayetler: Ta beri, Tefsir, XVII, 109, 110, 111; İbn Hihban, Sahih, XIV, 6; Tirmizi, IV, 459, V, 398; İbn Mace, 1, 32; Müsned, II, 476.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/531
- [34] ibn Mace, I, 35; İbn Ömer'den benzer bir rivayet: Ebu Davudi, IV, 222.
- [35] ibn Mace, I, 28; Tirmizi, IV, 454.
- [36] Deylemi. Firdeus, III, 23S.
- [37] Müslim, I, 37; Tirmiai, V, 6; Ebu Daoud, V, 223.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/531-532
- [39] İbn Hacer d-Askalani, Lisanu'l-Mizan, II, 12 de hu hadisın es-Seri b. Asım

b. Seh in ortaya çıkarttığı "helalar'dan biri olduğunu söylemektedir.

[40] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'ı-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/532-535

[The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.](#)
[Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>](#)

RAHMAN SURESİ

1- Rabbin Huzuruna Varmak:

2- İki Cennet Kime ve Hangi Sebeplerden Dolayı Verilecektir?:

1- Gözlerini Eşlerine Dikmiş Olanlar:

2- Bu Eşlere El Değmemiştir:

3- Cinsel Açıdan Cinlerin Durumu:

1- Hurma ve Nar Meyve midir?:

2- Meyve Yemeyeceğine Dair Yemin Edip Nar veya Taze Hurma Yiyenin Durumu:

1- Güzel Huylu Huriler:

2- Cennette Huriler mi Daha Güzeldir, Yoksa Dünya Kadınları mı?

RAHMAN SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın adı ile

el-Hasen, Urve b. ez-Zübeyr, İkrime, Ata ve Câbir'in görüşüne göre bütünüyle Mekke'de inmiştir.

İbn Abbas; bundan bir âyet müstesnadır. Bu da yüce Allah'ın: "Göklerde ve yerde bulunan herkes O'ndan diler" (er-Rahmân, 55/29) buyruğudur, demiştir. Yetmişaltı âyettir,

İbn Mesud ve Mukatil: Bütünüyle Medine'de inmiştir, demişlerdir. Ancak birinci görüş Urve b. ez-Zübeyr'den gelen şu rivayet dolayısı ile daha sahihtir: Mekke'de Peygamber (sav)'dan sonra Kur'ân'ı açıktan okuyan ilk kişi İbn Mesud'dur. Şöyle ki Ashabı Kureyşliler hiçbir zaman bu Kur'ân'ın yüksek sesle, açıkça okunduğunu henüz işitmediler. Acaba bu Kur'ân'ı onlara işittirecek bir kimse var mı? dediler. İbn Mesud; Ben diye atılınca, ashab: Sana bir zarar geleceğinden korkuyoruz. Bizler kendisini koruyacak aşireti bulunan bir adamın bunu yapmasını istiyoruz, dediler. Ancak o bunu kabul etmedi. Makamın yanında ayağa dikilip "Rahman ve rahim Allah'ın adıyla. Rahman (alan Allah) Kur'ân'ı öğretti..." diye okumaya koyuldu. Sonra Kureyş, meclislerinde oturmakta iken o sesini yükseltmeye devam etti. Dikkatle dinleyince: Um Abd'in oğlu ne diyor? dediler. Diğerleri: O Muhammed'in üzerine indirildiğini iddia ettiği sözleri söylüyor, dediler. Sonra da yüzünü yaralayın-caya kadar onu dövdüler.

Sahih rivayetle sabit olduğuna göre Peygamber (sav), (Batn-ı) Nahle denilen yerde sabah namazını kıldı. er-Rahmân Sûresi'ni okudu. Cinlerden bir kesim oradan geçti ve ona iman etti.

Tirmizi'deki rivayete göre Câbir şöyle demiştir: Rasûlullah (sav), ashabının yanına çıkıp geldi. Onlara er-Rahmân Sûresi'ni başından sonuna kadar okudu, onlar da seslerini çıkarmayıp dinlediler. Peygamber şöyle buyurdu:

"Andolsun ben bu sûreyi cin gecesini cinlere karşı okudum. Onlar sizden daha güzel karşılık veriyorlardı. Ben yüce Allah'ın: "O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?" buyruğunu okudukça kendileri de: Rabbimiz, nimetlerinden hiçbirisini yalanlamıyoruz. Hamd yalnız Sanadır" diye karşılık veriyorlardı. (Tirmizi) dedi ki: Bu garib bir hadistir^[1]

Ayrıca bu rivayette sûrenin Mekke'de indiğine delil bulunmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Rivayet olduğuna göre Kays b. Âsim el-Minkârî Peygamber (sav)e şöyle demiştir: Bana sana indirilenlerden bir şeyler oku. Bunun üzerine Peygamber

ona er-Rahman Sûresi'ni okudu. Kays: Onu tekrar oku deyince," Peygamber üç defa bu sûreyi ona tekrar etti. Kays: Allah'a yemin ederim ki bunun bir parlaklığı vardır. Bu sözün kendine has bir tadı vardır. Onun altı sulak, yukarısı yemişlidir. Böyle bir sözü hiçbir insan söyleyemez. Ben şehadet ederim ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur ve şüphesiz sen Allah'ın Rasûlüsün, dedi^[2] Ali (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Herşeyin bir gelini vardır. Kur'ân'ın gelini de er-Rahmân suresi'dir. ^[3] ^[4]

1. Rahman,
2. Kuranı öğretti,
3. İnsanı yarattı,
4. Ona beyânı öğretti.
5. Güneş de, ay da hesapladır.
6. Gövdesiz bitkiler de, ağaçlar da secde ederler.
7. Göğe gelince, onu da yükseltti ve mizanı koydu.
8. 9 Tartıda haksızlık etmeyin, tartıyı adaletle dosdoğru yapın ve tartıyı eksik yapmayın" diye emretti.
10. Yere gelince, onu da oranın yaratıkları İçin alçaktı.
11. Orada meyveler ve tomurcuklu hurma ağaçları vardır.
12. Samanlı taneler ve hoş kokulu bitkiler de vardır.
- 13.0 halde; Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"Rahman" olan Allah "Kur'ân'ı Öğretti" buyruğu hakkında Said b. Cü-beyr ile Âmir eş-Şa'bî şöyle demişlerdir: "er-Rahmân" bir araya getirilmeleri halinde yüce Allah'ın isimlerinden birisini teşkil eden üç sûrenin başlangıcıdır: "Elif, lâm, Ra" ile "Hâ, Mîm" ve "Nün." Bunların bir araya getirilme^ leri halinde "er-Rahmân" adı ortaya çıkar.

"Kur'ân'ı öğretti." Yani yüce Allah onu peygamberine öğretti, o da onu bütün insanlara eksiksiz tebliğ etci.

Bu sûre Mekkeli müşrikler: Rahman da neymiş? demeleri üzerine inmiştir.

Bu buyruğun Mekkelilere: Ona bu Kur'ân'ı bir insan öğretiyor ve o da Ye-mâmê'nin Rahmân'ıdır sözlerine cevap olmak üzere indiği de söylenmiştir. Onlar bu sözleriyle yalancı Müseylemeyi kastediyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah: "Rahman (olan Allah) Kur'ân'ı öğretti" buyruklarını indirdi.

ez-Zeccac dedi ki: "Kur'ân'ı öğretti." Onun hatırlanmasını ve okunmasını kolaylaştırdı demektir. Yüce Allah'ın: "Andolsun ki Biz Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık." (en-Necm, 54/17) buyruğu da bu anlamdadır.

Yüce Allah, Kur'ân'ı insanların kendisi ile kendisine ibadet etmelerinin bir alâmeti kılmıştır, diye de açıklanmıştır,

"İnsanı yarattı" buyruğu hakkında İbn Abbas, Kata de ve el-Hasen: Âdem (a.s)'ı kastetmektedir, demişlerdir.

"Ona beyânı" herşeyin ismini "öğretti." Ona bütün dilleri öğretti, diye de açıklanmıştır. Yine İbn Abbas'tan ve İbn Keysân'dan şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Burada insan'dan, kasıt Muhammed (sav)'dir. "BeyânMan kasıt ise helâl ile haramın, hidayet ile sapıklığın açıklanmasıdır. Olmuş ve olacaklar, diye de açıklanmıştır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim öncekilere de, sonrakilere de, kıyamet gününe dair de açıklamalarda bulunmuştur. ed-Dahhâk "beyân" hayır ve serdir, demiştir. er-Rabi' b. Enes de: İnsana fayda ve zarar verecek şeylerdir, diye açıklamıştır. Katade de böyle demiştir.

"İnsan"ile bütün insanların kastedildiği de söylenmiştir. O halde bu bir cins isimdir. "Beyan" da bu açıklamaya göre konuşmak ve kavramak demek olur. Bu ise insanın diğer canlı varlıklara kendisi vasıtasıyla üstün kılındığı özellikler arasındadır.

es-Süddî şöyle demiştir: O herbir kavme kendisi ile konuşacakları dillerini öğretmiştir. Yemân da: Kalem ile yazı yazmaktır, diye açıklamıştır. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "O kalemle (yazmayı) öğretendir. İnsana bilmediğini öğretti" (İkra, 96/4-5) buyruklarıdır.

"Güneş de, ay da hesapladır." Yani her ikisi de bilinen bir hesap ile akıp gitmektedirler. Böylelikle bu buyrukta ("her ikisi de akıp gitmektedirler") anlamına gelen; takdirindeki haber hazfedilmiştir.

İbn Abbas, Katade ve Ebu Malik de şöyle demişlerdir: Yani onlar belirli konaklarda bir hesaba göre akmaktadırlar. Bu konakları ileri geçemezler ve başka yere de kaymazlar.

İbn Zeyd ve İbn Keysân şöyle demişlerdir; Her ikisi ile vakitler, va'deler ve ömürler hesap edilmektedir. Eğer gece gündüz, güneş ay olmasaydı ve eğer zaman tümüyle gece ya da gündüz olsaydı, hiç kimse herhangi bir şeyi nasıl hesap edeceğini bilemeyecekti.

es-Süddî dedi ki: "Hesapladır" bunların süreleri takdir edilmiştir, demektir. Bunlar tıpkı insanların ecelleri gibi ecellerine doğru akıp giderler, onların da ecelleri geldi mî yok olup gidecekler, Bunun bir diğer benzeri yüce Allah'ım "Herbiri belirli bir süreye kadar akıp gitmektedir." (ez-Zümer, 39/5) buyruğudur. ed-Dahhâk, bir kader iledir, diye açıklamıştır. Mücahid de şöyle demiştir: "Hesapladır" lafzı değirmenin hüsbânı yani etrafında döndüğü eksen gibidir, demektir. Her ikisi de bir eksenin etrafında dönermişcesine dönerler,

" Hesap" lafzı; "Onu hesap ettim, ederim, hesap etmek" fiilinin mastarı olabilir. Master itibariyle "gufran, küfran, rüc-han" lafızlarına benzer, bir diğer masdar şekli de; şeklindedir. Bu da; "Onu saydım, sayarım" anlamındadır.

el-Ahfeş dedi ki: Bu lafız "hisab"ın çoğulu da olabilir, çoğulunun diye gelmesi gibi. Bu kelime aynı zamanda "azab ve kısa oklar" anlamında da kullanılır. Buna dair açıklamalar el-Kehf Sûresi'nde (18/40. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Tekili: diye gelir. Bu aynı zamanda "küçük yastık" anlamında da kullanılır. Bu anlamdan hareketle: " Ona yastık hazırladım" demek olur. Nitekim şair şöyle demiştir:

"O vakit aen yastık hazırlanmamış olarak kalırsın."

Kimse sana ikram etmeksizin ve sana kefen giydirilmeksizin, demektir.

"Gövdesiz bitkiler de, ağaçlar da secde ederler" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas ve başkaları şöyle demişlerdir: "Gövdesiz bitkiler: Gövdesi bulunmayanları; "Ağaçlar" lafzı da gövdesi olanları" anlatmaktadır. İbn Abbas Temimli Safvan b. Esed'in şu beyitini de zikretmektedir:

"O büyük düzlük dikenli bitkilerini verdi,

Ttemim ve Vâil kabileleri de bu sayede tamam oldu."

Züheyr b. Ebi Sülmâ da şöyle demiştir:

"Bitki gövdeleri ile taçlanmış bulunuyor, güney rüzgarının dokuduğu; Ki onun saf olmayan suyunun hareleri yarıdır."

Gövdesiz bitki" lafzı; O şey ortaya çıktı, göründü, çıkar, görünür" kökünden gelmektedir.

Bitkilerin ve ağaçların secdeleri, gölgelerinin secdesiyle olur. Bu açıklamayı ed-Dahhâk yapmıştır.

el-Ferrâ dedi ki: Bunların secdeleri güneş doğduğu zaman güneşe dönük olmaları, sonra gölge çekilinceye kadar onunla birlikte gölgelerinin de kayması ile olur.

ez-Zeccâc dedi ki: İkisinin secdesi gölgelerinin onlarla birlikte dönmesi ile olur. Nitekim yüce Allah: "Gölgelerinin... dönerek." (en-Nahl, 16/48) diye buyurmaktadır,

el-Hasen ve Mücahid de âyet-i kerimede geçen (ve "gövdesiz bitkiler" diye meali verilen): "en-Necm"den kasıt semadaki yıldızlardır, demişlerdir. Mücahid'in görüşüne göre yıldızın secdesi gölgesinin dönmesi ile olur. Taberi'nin tercih ettiği de budur. Bu görüşü el-Mehdevî de nakletmektedir.

Yıldızın secdesinin, kaybolması olduğu, ağacın secdesinin meyvesinin toplanmasının mümkün olmasıdır, diye de açıklanmıştır. Bu görüşü el-Maver-dî nakletmektedir. Bir diğer görüşe göre bütün bunlar, Allah tarafından musahhar

kılınmış şeylerdir. O bakımdan sizler Sabitlerden birtakım kimselerin yıldızlara taptıkları gibi sakın yıldızlara tapmayınız. Acemlerden bir çoğunun yaptığı gibi de ağaçlara tapmayınız, demektir.

"Secde etmek* zilletle boyun eğmek demektir. Bununla kastedilen ise sonradan yaratılmışlığın izlerini taşımalarıdır. Bu açıklamayı da el-Kuşeyrî nak-letmiştir. en-Nehhâs dedi ki: Dilde "secde etme'nin asıl anlamı, yüce Allah'a teslim olmak ve O'na boyun eğip itaat etmektir. Bundan dolayı secde bütün cansızların Allah'ın emrine teslimiyetleri ve O'nun emrine itaat etmeleridir. Canlı varlıklarda da durum bu şekildedir. Namazdaki secde de bu türdendir. Muhammed b. Yezid de: "en-necm (mealde; gövdesiz bitkiler) in yıldızlar anlamına geldiği ile ilgili olarak şu beyiti zikretmektedir:

"Yıldız(lar)ı (yansıttığından ötürü) o dopdolu tencerede sayarak geçirdi geceyi Yiyenlerin elinde çabukça donuveren (o yemeğin tenceresinde)."

"Göge gelince omı da yükseltti" buyruğundaki: " Göge gelince"

lafzını Ebu's-Semmal; şeklinde mübteda olarak ref ile okumuştur. (Göğü de yükseltti, demek olur.) Bunu tercih etmesinin sebebi daha önce geçen: "Gövdesiz bitkiler de, ağaçlar da secde ederler" cümlesine bu cümleyi atfetmiş olmasıdır. Böyle okumak suretiyle atfedileni de tıpkı kendisine at-fediten gibi mübteda ve haberden meydana gelmiş bir cümle olarak kabul etmiş olmaktadır, Diğerleri ise bu lafzı daha sonra gelen fiilin delâlet ettiği bir fiili takdir ederek nasb ile okumuşlardır.

"Ve mizanı koydu." Mücahid, Katade ve es-Süddîden, adaleti koydu, demektir. Yani o yeryüzünde uygulanmasını emrettiği adaleti koydu. " Allah şeriatı koydu, vazetti" denilir. "Fılan kişi şunu koydu, bıraktı" demektir. Buna binaen mizandan kasıt Kur'ân'dır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de kendisine gerek duyulan şeyler vardır diye açıklanmıştır ki bu da el-Huseyn b. el-Fadl'ın görüşüdür.

el-Hasen ve yine Katade ile ed-Dahhâk şöyle demişlerdir: Bu mizan'dan kasıt, insanların birbirlerine karşı adaletli davranmaları ve birbirlerindeki hakkı almaları için kendisi ile tartılan ve denge göstergesi (lisani) bulunan mizandır. Bu buyruk adaletin yerine getirilmesini emretmek anlamında haber kipinde gelmiştir. Buna da yüce Allah'ın: "Tartıyı adaletle dosdoğru yapın" buyruğu delalet etmektedir ki; "Adalet" demektir.

Bunun hüküm ile aynı şey olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah bu buyruk ile amellerin tartılması için âhirette mizanın yerleştirilmesini murad etmiştir, diye de açıklanmıştır.

"Mizan" lafzının aslı 'dır. Buna dair açıklamalar daha önce el-A'raf Sûre'sinde (7/8. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Tartıda haksızlık etmeyin... diye" buyruğundaki: "...meyin diye" lafzında geçen; "Diye" edatının i'rabtaki yerinin, harf-i cerrin hazfedildiği takdirine binâen nasb olması mümkündür. "Haksızlık etmeyesiniz diye, etmemeniz için" diye buyurmuş gibidir.

Yüce Allah'ın: "Allah yanümayasanız diye size açıklıyor." (en-Nisa, 4/176) buyruğunda olduğu gibi. Diğer taraftan: (il) edatının i'rabta mahallinin olmaması da mümkündür. O takdirde buyruk "haksızlık etmeyin" anlamında olup bu takdire göre; meczum olur. Yüce Allah'ın; "Onların elebaşları: Yürüyün,, diyerek kalkıp gittiler." (Sâd, 38/6) buyruğundaki; "Yürüyün diye..." lafzının "Yürüyün" anlamında olmasına benzemektedir.

"Tuğyan" haddi aşmak demektir. Buna göre mîzan adalettir, diyenler mizanın tuğyan» (haksızlık etmesi) de zulümdür demişlerdir. Maksat kendisi ile tartılan terazi olduğunu söyleyenler mizanın tuğyanının eksik tartmak olduğunu söylemişlerdir.

İbn Abbas dedi ki: Bir kimseye tartacak olursanız, hainlik etmeyiniz, demektir. Yine ondan rivayete göre o şöyle demiştir: Ey mevali topluluğu! Sizler insanların kendileri sebebiyle helak oldukları iki işin başına getirilmiş bulunuyorsunuz. Bunlar çile ile ölçmek ve terazi ile tartmaktır.

MMizan"dan kasıt hükümdür diyenler de onun haksızlık yapması tahrif etmektir, derler. İfadede hazfedilmiş lafızlar olduğu da söylenmiştir. Yani, O mizanı koydu ve sizlere mizanda haksızlık etmeyin, diye emretti.

"Tartıyı adaletle dosdoğru yapın." Yani onu adaletin gereği ne ise öylece kullanın.

Ebu'd-Derdâ (r.a) dedi ki: Sizler terazinin işaretini tam bir adalet ile dosdoğru tutun. İbn Uyeyne şöyle demiştir: Terazinin dosdoğru tutulması el ile olur, adalet te kalp ile olur, Mücahid dedi ki: (Mealde "adalet" diye anlamı

verilen) el-kıst: Rumcada adalet demektir. Bir görüşe göre de bu "bir kimse namazı İkame etti" demeye benzer. Bu da namazı vaktinde kıldı anlamındadır. İnsanlar pazarlarını ikame etti tabiri de vaktinde, zamanında oraya gittiler, anlamındadır.

Buyruk, sizler birbirinizle tartılı ilişkilere girdiğiniz takdirde adaleti elden bırakmayınız, anlamındadır.

"Ve tartıyı eksik yapmayın." Terazide eksiklik olmasın, ölçü ve tartıyı eksik yapmayın. Bu da yüce Allah'ın: "Ölçüyü ve tartıyı eksik tutmayın." (Hûd, 11/84) buyruğuna benzemektedir.

Katade, bu âyet-i kerime hakkında şunları demiştir: Ey Âdemoğlu, sana karşı adalet yapılmasını sevdiğin gibi, sen de adaletli ol. Sana karşı hakkının eksiksiz

ve tam olarak verilmesini sevdiğin gibi, sen de öylece tam ve eksiksiz ver. Çünkü insanların ıslah olması adalete bağlıdır. Bir görüşe göre anlam şöyledir: Kıyamet gününde hasenatınızın tartılacağı mîzânı eksiltmeyiniz. O vakit bu sizin aleyhinize hasret duyacağınız bir durum olur. "Mîfcân" lafzının tekrarlanması âyet sonlarına gelmesinden ötürüdür.

Tekrarın, eksiksiz tartmak ve bu hususta adalete riayet etmeyi emretmek için olduğu da söylenmiştir.

"Eksik yapmayın" anlamındaki buyruk genel olarak: şeklinde "te" harfi ötreli ve "sin" harfi de kesreli olarak okunmuştur. Ancak Bilal b. Ebi Bur-de ile Osman'dan Ebân "te" harfi ile "sin" harflerini üstün olarak) diye okumuşlardır. İki ayn söyleyiştir. Meselâ; "Mizânı eksik yaptım (eksik tarttım)" denildiği gibi aynı anlamda: da denilir. Tıpkı "onu mecbur ettim" anlamında: denilebileceği gibi.

"Te" ve "sin" harflerini ötreli okuyuşun cer harfinin hazfî takdirine göre yorumlandığı da söylenmiştir. Anlamı da: "Tartıda haksızlık etmeyin" şeklindedir.

"Yere gelince, onu da oranın yaratıkları için alçalttı" buyruğundaki: "Yaratıklar" İbn Abbas'dan gelen rivayete göre insanlar demektir, et-Hasen: Cinler ve insanlar diye açıklamıştır. ed Dahhâk ise: Yeryüzünde hareket eden herşey demektir, diye açıklamıştır. Bu da genel bir açıklamadır.

"Orada meyveler" yani insanın kendisi ile zevk ve lezzet aldığı çeşitli mahsuller "ve tomurcuklu hurma ağaçları vardır." Buyruktaki: "tomurcuklar" lafzı esreli olarak; çoğuludur. el-Cevherî dedi ki: " ile Yeni çıkan hurmanın içinde bulunduğu kapçık (tomurcuk)"dur. Bunun çoğulu ile diye de gelir. "Yeni doğan deve yavrusunun zarar göreceğinden korkulduğu için gücü kuvveti yerine gelinceye kadar örtüldü" anlamındadır. Şair el-Accac da şöyle demiştir:

"Hatta sen insanlara baygınlık geldiği zaman (ve böylelikle akılları örtüldüğünde) onları göreceksin olursan, Bir keder içerisinde; eğer bu keder açılmayacak olursa, onlar gerçekten kedere boğulurlar,"

Beyitteki: " Bayıldılar, baygın düştüler" demektir, "Hurma ağacı tomurcuklarım çıkardı" demektir. Kesreti olarak: "ısırmamın diye devenin ağzının kendisi ile bağlandığı şey" demektir. Bu kökten olmak üzere uAğzı bağlanmış deve" denilir, " O şeyi örttüm" demektir. "Bir şeyi set-redip, örten"e denilir. Ötreli olarak: "Gömleğin yeni" ifadesi de buradan gelmektedir. Çoğulu: ile şeklinde gelir. Tıpkı: çoğulunun; diye gelmesi gibi. " Yuvarlak başlık" anlamına da gelir, çünkü o başı örter. Şair şöyle demektedir:

"Ben onlara: Birinizin başlığı ile ölçün dedim, Dirhemlerinizi; çünkü ben böylece ölçüyorum."

el-Hasen dedi ki: "Tomurcuklu hurma ağaçları" lifleri bulunan hurma ağaçları demektir. Çünkü hurma ağacının üzeri bazan lif ile örtülebilir. "Tomurcuklan" lafzı ise onun üst taraflarındaki lifleri demektir. İbn Zeyd: Çatlayıp dışarı çıkmadan önce tomurcuklu... demektir, diye açıklamıştır. İkrime de yükler taşıyan anlamındadır, diye açıklamıştır.

"Samanlı taneler ve hoş kokulu bitkiler de vardır" buyruğundaki "tane" buğday, arpa ve benzerleridir. da ei-Hasen ve başkasından nakledildiğine göre saman demektir. Mücahid, ağacın ve ekinin yaprağıdır diye açıklamıştır. İbn Abbas: Ekinin samanı ve rüzgarların etrafa saçıp savurduğu yapraklandır, demiştir, Said b. Cübeyr şöyle demiştir: Bu bitkinin ilk yeşeren kısmına denilir, el-Ferra da böyle açıklamıştır. Araplar da: Olgunlaşmadan önce ekinden bir şeyler kesecek olurlarsa -bu kökten gelen fiili kullanarak- Ekini olgunlaşmadan önce biçmeye (kesmeye) çıktık" derler. Aynı şekilde es-Sıhah'ta da: "Ekini olgunlaşmadan önce kopardım, topladım" demektir, diyor,

Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre bu basta rafları kopartıldığı takdirde kuruyan yeşil ekinin yaprağıdır. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi" (el-Fil, 105/5) buyruğudur. el-Cevherî şöyle demektedir:"Ekin yaprak verdi" demektir. " Ekini bol yer" anlamındadır. Şair Ebu Kays b. el-Eslet el-Ensarî şöyle demiştir:

"Cumade (ay) yağmurunu yağdırmayacak olsa da, Benim etrafımı ekini bol ve sulak bir yer süsler."

aynı zamanda "kazanç" anlamına da gelir. Recez vezninde şairin şu mısraında bu anlamda kullanılmıştır:

"Kazanç için çalışmadan ve yorulup didinmeden..."

da bu anlamdadır, " İçinde başağın yer aldığı bir araya toplanmış yapraklar" demektir. el-Herevî şöyle demektedir: Başağın yapraklarına da denir. es-Sa'lebî'nin naklettiğine göre İbnu's-Sik-kît şöyle demektedir: Araplar ekinin yaprağına: ile derler. Alkame b. Abde şöyle demektedir:

"Ekinleri eğilmiş su kanallarını suluyor, Suyun yüksekten aşağıya aktığı yerlerde; suyun gelişinden dolayı iyice beslenmiş bulunuyor."

es-Sıhah'ta; "Biçilen ekinin sapları" diye açıklanmaktadır.

İbn Abbas ve Mücahid'den nakledildiğine göre: " Hoş kokulu bitki"; rtzık demektir. ed-Dahhâk bu Himyerlilerin lehçesindedir, demiştir. Yine İbn Abbas, ed-Dahhâk ve Katade'den nakledildiğine göre bundan kasıt, koklanan reyhandır. İbn Zeyd de böyle demiştir. Yine İbn Abbas'ın o yeşil ekindir, dediği rivayet edilmiştir. Said b. Cübeyr de, o sapı üzerinde yükselen ekindir, demiştir. el-Ferrâ şöyle demiştir: Samanlı tane" ekin türünden yenilen şeyler; "Hoş kokulu bitki"

ise yenilmeyen şeylerdir demiştir. el-Kelbî de şöyle demektedir: "Samanlı taneler" (diye meali veri-

Rahman: 1-13

len lafız) yenilmeyen yaprak "hoş kokulu bitki" (diye meali verilen lafız) yenilen tane demektir.

Bir başka açıklamaya göre kokusu hoş olan herbir yeşillığe "hoş kokulu bitki; reyhan" denilir. Çünkü insan unlardan hoş bir koku alır. Onları kok ladiğı vakit hoş koku gelir, Bu kelime "fe'lân" vezninde olup -koku demek olan-: "Râiha"den "reyhan" şeklindedir. Kelimede "ye"nin asli "vav" olmakla birlikte "ye"ye kalbedilmiştir. "Ye"ye dönüştürülmesi, onunla "ruhanî" arasındaki farkı ortaya koymak içindir. Ruhanî ise ruhu bulunan herşey hakkında kullanılır.

İbnu'l-A'râbî dedi ki: Ruhanî bir şey" denilir ki bu da ruhu olan şey demektir. Bununla birlikte bu kelimenin "fey'alân" vezninde olması da mümkündür. O zaman aslı: şeklinde olup, "vav"ın yerine "ye" getirilmiş, ondan sonra da idgam edilmiştir. "Heyyin ve leyyin; Kolay ve yumuşak" kelimeleri gibi. Sonra da kelime uzadığından ve fazladan olarak 'elifl İle "nun" geldiğinden dolayı hafifletilmiş bir kelimedir. "Vav" ve 'ha'l harflerinden oluşan lafızlarda aslolan anlam ise, titreşmek ve hareket etmektir. es-Sıhah'ta şöyle denilmektedir: Reyhan bilmen bir bitki çeşididir. Aynı zamanda rızık anlamına da gelir. Mesela; "Allah'ın reyhanını aramak üzere çıktım" denilir. (Rızkını aramak üzere çıktım demektir.) en-Nemir b. Tevleb de şöyle demiştir:

"Allah'ın, selamı ve reyhanı

O'nun rahmeti (üzerine olsun) ve bir de bol bol yağmur yağdıran bir seması."

Hadiste de: "Çocuk Allah'ın reyhanı cümlesindendir. (Rızkı kapsamı içerisinde)" denilmektedir^[5]

Arapların: "Allah'ı tenzih ederim ve O'nun bana rızık ihsan etmesini dilerim" tabirlerinde "subhân" ve "reyhan" kelimelerini mastar olarak nasb etmişler ve bununla yüce Allah'ı tenzih etmek ve O'nun rızkını dilemek manasını kastetmişlerdir.

Yüce Allah'ın: "Samanlı taneler ve hoş kokulu bitkiler de vardır" buyruğuna gelince, buradaki "samanlı taneler"den kasıt, ekinin sapı, reyhan (hoş kokulu bitkiler) da onun yaprağıdır. Bu açıklama el-Ferrâ'dan nakledilmiştir.

Buyruk genel ularak: "Samanlı taneler ve hoş kokulu bitkiler de vardır" şeklinde hepsi de merfu olarak okunmuş olup, bu halleriyle "meyveler" üzerine atfedilmişlerdir. Hepsini İbn Âmir, Ebu Hay-ve ve el-Muğîre "yere gelince" lafzına atıf ile nasb olarak okumuşlardır. Bir fiil takdiriyle nasb ile okudukları da söylenmiştir. O samanlı tanesi ve hoş kokusu olan bitkiyi yaratmıştır, demek

olur. Bu açıklamaya göre; "To-murcuklu... vardır" üzerinde vakıf yapmak güzel olur.

Hamza ve el-Kisâi ise "samanlı" anlamındaki lafza atıf ile: "Hoş kokulu" lafzını cer ile okumuşlardır. Yani orada samanlı ve hoş kokulu taneler vardır. "Reyhan: hoş kokulu" lafzını nzık olarak kabul edenlerin görüşüne göre de böyle bir okuyuş, imkânsız bir şey değildir. Buna göre: Rı-zık özelliği bulunan taneyi de... buyurmuş gibi olur. Bunun nzık olması ise esas itibarıyla "samanlı tanelerin nzık" olmasından dolayıdır. Çünkü "saman" hayvanların nzıkı, "reyhan" ise insanların rızıkı demek olur. Buradaki "reyhan: Hoş kokulu" lafzının, kokusu alınan reyhan olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre ise, ayrıca izahı gerektirecek bir taraf bulunmamaktadır.

"O halde Rabbînin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?" buyruğunda hitab insanlara ve cinleredir. Çünkü "enam: Oranın yaratıklan" her ikisini de kapsamaktadır. Cumhurun kabul ettiği görüş de budur. Buna sûrenin baş taraflarında kaydettiğimiz Câbir yoluyla gelen hadis delâlet etmektedir. Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup, orada: "Şüphesiz cinlerin verdiği karşılık sizden daha güzeldi" diye buyurulmuştur, [6]

Bir diğer açıklama da şu şekildedir: Yüce Allah'ın: "İnsanı... yarattı" ile "cbını de... yarattı" diye buyurmuş olması, (bu şekilde tekrarlanıp) daha önce geçen buyrukların da, sonradan gelecek olan buyrukların da her ikisi hakkında olduğunun delilidir. Aynı şekilde yüce Allah: "Ey ağır yükler altında bulunan iki fırka, yakında sizin hesabınıza bakacağız." (er-Rahmân, 55/31) diye buyurmaktadır. Bu da hem insanlara, hem de cinlere yönelik bir hitaptır. Ayrıca bu sûrede: "Ey cin ve insan toplulukları!" (er-Rahmân, 5*5/33) diye buyurmaktadır. Daha önce cinlerden sözedilmemiş olsa dahi, yüce Allah insanlarla birlikte cinlere de hitab etmektedir. -Bu yönüyle- yüce Allah'ın: "Nihayet o perdenin arkasına girince..." (Sâd, 38/32) buyruğuna benzemektedir.

[7] Bununla birlikte bundan önce Kur'ân-ı Kerim'İN inmiş olan bölümlerinde cinler sözkonusu edilmişti. Kur'ân-ı Kerim'İN tümü de bir tek sûre gibidir. Onların da insanlar gibi mükellef oldukları sabit olduğuna göre; bu âyetlerle her iki cinse de hitab edilmiş olmaktadır.

Burada hitabın -daha önce yüce Allah'ın: "(Her ikiniz) atın cehenneme oldukça inatçı her kâfiri" (Kaf, 50/24) buyruğu açıklanırken geçtiği üzere- Arapların bazan tek bir kimseye tesniye lafzı ile hitab etmek şeklindeki adetlerine göre insanlara yönelik olduğu da söylenmiştir. Şairin şu sözleri de bu kabildendir:

"(İkiniz) durun ağlayalım..."

"Ey iki dosttun, bana uğrayın..."

Bundan sonra gelen "insanı... yarattı" ile «cinaide... yarattı" buyruklarına gelince, bu da insanlara ve cinlere yönelik bir hitaptır. Ancak sahih olan cumhurun görüşüdür. Çünkü yüce Allah: "Yere gelince, onu da oranın yaratıkları için alçalttı." (er-Rahmân, 55/10) diye buyurmaktadır.

" Nimetler" demektir. Bütün müfessirlerin görüşü budur. Tekili: diye gelir, "Bağırsak ve asa" lafızları gibi. şekilleri de* kullanılır. Bu dört söyleyişi en-Nehhâs nakletmiş ve şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "Gecenin saatlerinde" buyruğunda geçen "ânâ': saatler" lafzının tekilinde üç söyleyiş vardır. Bunlar arasında "elifi üstün, "lam" harfi sakın olardan yoktur. Buna dair açıklamalar daha önceden el-A'raf: C7/69. âyetin tefsirinde) ile en-Necm Sûresi'nde (53/55. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Zeyd dedi ki: Bu kudret demektir. İfade de: O halde Rabbinizin kudretinden hangisini yalanlarsınız takdirindedir. el-Kelbî de böyle demiş olup, et-Tirmizi Muhammed b, Ali de bunu tercih etmiş ve şöyle demiştir: Bu sûre diğerleri arasında Kur'ân'ın alemidir. Alem ise ordunun önderidir, diğer askerler onun arkasından gider. Bu sûrenin alem oluş sebebi ise, ilâhî mülk ve kudretin niteliklerini anlatmasından dolayıdır. Yüce Allah: "Rahman, Kur'ân'ı öğretti" diye buyurmaktadır. Sûrenin diğer isimler arasından "er-Rahmân" adı ile başlaması, bununla kullara artık bundan sonra kendisini vas-

fedeceği bütün fiilleri, mülkü ve kudreti ile ilgili açıklamalarıyla bunların, rahmâniyetinin tecellisi olan büyük rahmetinden çıkıp geldiğini bildirmek içindir. Bundan dolayı "Rahman, Kur'ân'ı öğretti" diye buyurduktan sonra insanı sözkonusu ederek: "İnsanı yarattı" diye buyurmuş, sonra da ona neler yaptığını, neler lütfettiğini zikretmiş, daha sonra güneşin, ayın bir hesab ile olduğunu sözkonusu edip eşyanın bitkisiyle, ağacıyla secde halinde olduğunu hatırlatmış, semayı yükseltmekten, teraziyi -ki o da adalettir koymaktan, yeryüzünü orada yaşayanlar için alçalttığından söz etmektedir. Böylece ilâhî kudret, mülk ve kendisine gelecek herhangi bir menfaat sözkonusu olmaksızın, buna da muhtaç olmadığı halde, rahmâniyeti ile onlara merhamet edip kudret ve mülkünden kendilerine verilen bunca hususları müşahade eden cinlere ve insanlara hitab etmektedir. Fakat onlar putları onun dışında mabud edindikleri herbir varlığı ona ortak koştular, bunca şeylerin kendilerine çıkarılmasına sebep olan O'nun rahmetini inkâr ettiler. O da kendilerine sorarak; "O halde Rabbinizln nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?" diye hitab etmektedir. Yani siz Rabbinizin hangi kudretini yalanlarsınız? Onların yalanlamaları ise, mülk ve kudretinin tecellisi olarak kendilerine verilen bunca eşyayı, kendisi ile birlikte malik ve kendisi ile birlikte kudret sahibi olarak ortaklar koşmaları olmuştur.

Daha sonra yüce Allah insanı "testi gibi ses veren çamur" (Rahman, 55/14) dan yarattığını, cinleri de "dumansız ateşten" (Rahman, 55/15) yarattığını sözkonusu etmekte, arkasından yine onlara: "O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?" diye sormaktadır. Rabbinizin hangi kudretini yalanlamaktasınız, demektir. Çünkü O'nun yaratıştan sonraki herbir yaratışta, kudretten sonra bir kudreti vardır. Bu âyetlerdeki tekrarlamalar -o haide- tekid için ve bu nimetleri itiraf ettirmekte mübalağa içindir. Ayrıca tek tek rahlukattan onları haberdar etmek sureliyle de onlara karşı delillerini ortaya koymaktadır,

el-Kutebî dedi ki: Şüphesiz ki yüce Allah bu sûrede nimetlerini saymak-ta, yarattığı varlıklara nimetlerini hatırlatmakta, sonra da sözünü ettiği herbir haslet ve herbir nimetin peşinden bu soruyu sormaktadır. Bu soru böylece her iki nimet arasında yer almaktadır. Bununla bu nimetlere onların dikkatlerini çekmek ve bu nimetin O'nun tarafından kendilerine ihsan edilmiş olduğunu İtiraf ettirmektir. Nitekim bir kimse birisine ardı arkasına iyiliklerde bulunduğu halde o kimse nankörlük ediyor ve bunları görmezlikten geliyor ise ona: Sen önceleri fakirken benim seni ihtiyaçtan kurtarıp zengin kıldığımı nasıl inkâr edebilirsin? Sen önceleri güçsüz ve zayıfken, benim seni güçlü ve aziz kıldığımı nasıl inkâr edebilirsin? Sen önceleri hiç hacca gitmemişken, seni hacca götürdüğümü nasıl inkâr edersin? Sen önceleri bineksiz iken sana binek sağladığımı nasıl inkâr edersin? demeye benzer. Bu gibi yerlerde tekrar güzeldir. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Sizin (üzerimde) nice nice, daha nice ve daha da nice nimetiniz; vardır." Bîr başka şair de şöyle demiştir:

"Şayet sen bir müslüman birisini öldürme sakın , Onun kanına girmekten satın, çekin onun kanına girmekten, çekin,"

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Kırpahildikçe gözlerini arkadaşınla asla kesme ilişkilerini, Düşman ve haddi aşmış birisinin sözü dolayısıyla o arkadaşını ziyaretten usanma, ziyaret et onu ziyaret et ve yine ziyaret et ve yine ziyaret et ve yine ziyaret et."

el-Huseyn b. el-Fadl dedi ki: Tekrarlamak gafleti önleyip uzaklaştırmak ve ortaya konulan delili pekiştirmek içindir. [8]

14. İnsanı testi gibi ses veren kupkuru çamurdan yarattı.

15- Cinnî de dumansız ateşten yarattı.

16. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

17. O, hem iki doğunun Rabbidir, hem de İki batının Rabbidir.

18. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz.

Yüce Allah semâ ve yer gibi büyük âlemi, onlarda bulunan vahdaniyet ve kudretine delâlet eden varlıkları yaratmayı sözkonusu ettikten sonra, küçük âlemi yarattığından söz ederek "insanı... yarattı" diye buyurmaktadır. Burada "insan"dan kasıt, tevil bilginlerinin ittifakı İle Âdem (a.s)'dır.

"Testi gibi ses veren kupkuru bir çamurdan* buyruğunda geçen " Kupkuru çamur" sesi işitilebilen kurumuş çamur demektir. Yüce Allah onu pişen testiye (seramiğe) benzetmektedir. Bu, kum karıştırılmış çamurdur denildiği gibi, kokuşmuş çamurdur diye de açıklanmıştır ki, bu da: "Et kokuştı" ifadesinden gelmektedir. Buna dair açıklamalar daha önce el-Hicr Sûresi'nde (15/26. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah burada: "Testi gibi ses veren kupkuru bir çamurdan" diye buyurmakta, orada da "kuru çamurdan değişmiş ve şekillenmiş bir balçıktan" (el-Hicr, 15/26) diye buyurmuştur. Bir başka yerde ise: "Biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık." (es-Saffat, 37/11) diye buyurduğu gibi, başka bir yerde de; "...Ademin misali gibidir. Onu topraktan yarattı." (Âl-i İm-ran, 3/59) diye buyurmaktadır. Bütün bunlar mana itibariyle birbirleriyle uyum halindedir. Çünkü yerin toprağını alıp, onu yoğurduktan sonra çamur olmuş, sonra kokuşan bir çamur gibi olmuş, sonra da testi gibi ses veren bir kuru çamur haline gelmiştir,

"Cinni de dumansız ateşten yarattı" buyruğu hakkında el-Hasen şöyle demiştir: Cân (cin); İblistir. Bu da cinlerin atasıdır. "Can"ın cinnin tekili olduğu da söylenmiştir. "Dumansız ateş" lafzı İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, alev demektir. O şöyle demektedir: Yüce Allah cinni katıksız (dumansız) ateşten yaratmıştır. Yine ondan nakledildiğine göre o alev aldığı zaman yan tarafında bulunan dilli bölümünden yaratılmıştır.

el-Leys şöyle demiştir: "Dumansız ateş" Men kasıt, şiddetli alevi bulunan yukarı doğru yükselen şule demektir. İbn Abbas'tan rivayete göre bu, ateşin üstündeki alev olup kırmızı, sarı ve yeşil renklerin birbirine karıştığı alevdir. Buna yakın bir açıklama Mücâhid'den nakledilmiştir. Hepsi de anlam itibariyle birbirine yakındır.

Bir diğer açıklamaya göre; "Dumansız (diye meali verilen bu lafız) alıkonulmamış, serbest bırakılmış her bir iş demektir. el-Müberred'in görüşü de buna yakındır. O şöyle demektedir: Bu alıkonulmayan, serbest bırakılmış ateş demektir. Ebu Ubeyde ve el-Hasen de şöyle demiştir: Bu, ateş karışımıdır. Bunun aslı karışıp çalkalanma halini anlatmak üzere kullanılan: köküdür.

Rivayet olunduguna göre yüce Allah iki ayrı ateş yaratmış ve sonra bunların birini diğerine karıştırmış. Biri diğerini yiyip bitirmiştir. İşte Semûm ateşi budur, Allah İblis'i ondan yaratmıştır.

el-Kuşeyrî dedi ki:sözlükte, serbest yahut kanşık anlamındadır. Kelime meful anlamında fail veznindedir. (Bu bakımdan) şanı yüce Allah'ın:

Atılıp dökülen bir su" (et-Târik, 86/6) buyruğu ile: "Hoş-nud kalınan bir yaşayış" (el-Hakka3 69/21) buyruklarına benzemektedir. Buyruk; karışımli, serbest bırakılmış demektir. el-Cevherî es-Sıhah'u şöyle demektedir: "Dumansız ateşten" cinnin kendisinden yaratıldığı dumansız ateş demektir.

"O hem İki doğunun Rabbidir, hem de iki batının Rabbidir. O halde Rab-binîzin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?" O her iki doğunun da Rabbidir anlamındadır. es-Saffat Sûresi'nde: "Doğuların da Rabbidir" (37/5) diye buyurulmuştur, Orada bu hususa dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır, [9]

19- O iki denizi birbirine kavuşmak üzere salıverdi.

20. Ama aralarında bir engel vardır. Biri diğerine karışmaz.

21.0 halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

22. O iki denizden inci ve mercan çıkar.

23.0 halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"O İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıverdi. Ama aralarında bir engel vardır. Biri diğerine karışmaz" buyruğundaki: " Salıverdi" serbest bıraktı, saldı, öylece bıraktı, demektir. Meseia: Sultan insanlara ilişme-yip, onlan kendi hallerine bıraktığı takdirde; denilir.asıl anlamı itibariyle meraya salınan bir hayvanın serbestçe bırakıl-verilmesi, ihmal edilmesi, ilişilmemesi demektir. " Karıştırdı" anlamına geldiği de söylenir. el-Ahfeş dedi ki: Bir kesim: "İki denizi birbirine karıştırdı" derken kullanılan fiil şekli ile şekli aynıdır. Bu durumda (bu fiilin); ile aynı anlamdadır.

"İki deniz"i İbn Abbas, biri semanın denizi, diğeri yeryüzü denizi diye açıklamıştır. Mücahid ve Said b. Cübeyr de böyle demiştir. "Birbirine kavuşmak üzere" her yıl birbirine kavuşmak üzere demektir. Bunların baş taraflarının birbirine kavuştuğu da söylenmiştir. el-Hasen ile Kata de; bunlar Fars ve Rum denizleridir demişlerdir. İbn Cüreyc de şöyle demiştir: Maksat tuzlu deniz ile tatlı ırmaklardır. Doğu ile batıdaki denizlerin uç taraflarının birbirlerine kavuşması olduğu da söylenmiştir. Bir diğerk açıklamaya göre inci denizi ile mercan denizleridir.

"Ama aralarında bir engel vardır." Birinci görüşe göre, sema ile yer (denizleri)

aracında engel vardır, demektir. Bu açıklamayı ed-Dahhâk yapmıştır. İkinci görüşe göre ise, engel ikisi arasındaki kara parçasıdır ki, bu da Hicazdır. Bu açıklamayı da el-Hasen ve Katade yapmıştır. Diğer görüşlere göre ise -el-Furkan Sûresi'nde (25/53. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere- aradaki engel ilâhî kudrettir.

Ebu Hureyre'den gelen haberde belirtildiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah batı tarafı ile konuşmuş ve şöyle buyurmuştur: Ben sende Beni teşbih edecek, Beni tekbir edecek. Bana tehlik getirecek, Benim şanımlı yüceltecek kullarımı yaratacağım. Onlara karşı nasıl davranacak-sın*1 Batı tarafı: Onları suda boğarım Rabbim, dedi. Bu sefer yüce Allah: Ben onları elimden üzerinde taşıyım. Senin onlara karşı olan gücünü de kıyılarına dağıtıyım, diye buyurdu. Daha sonra doğu tarafı ile konuşarak şunları söyledi: Ben sende Beni teşbih edecek, Beni tekbir edecek, Bana tehlik getirecek, şanımlı yüceltecek kullarımı yaratacağım. Sen onlara karşı nasıl davranacaksın? Doğu tarafı: Onlar Seni teşbih edecek olurlarsa, onlarla birlikte ben de Seni teşbih ederim. Seni tekbir ederlerse, onlarla birlikte ben de Seni tekbir ederim. Onlar Sana tehlik getirecek olurlarsa, onlarla beraber ben de Sana tehlik getireceğim. Senin şanımlı yüceltecek olurlarsa, onlarla birlikte ben de şanımlı yücelteceğim, dedi. Yüce Allah onu hilye ile mükâfatlandırdı ve her ikisi arasına bir engel! koydu. Bunların birisi acı ve tuzlu bir denize dönüştü, diğeri ise hali üzere tatlı kaldı." Bu haberi Tirmizî el-Hakîm Ebu Abdil-lah zikrederek şöyle demiştir: Bize Salih b. Muhammed anlattı, bi2e el-Ka-sım el-Umerî SehS'den, o babasından, o da Ebu Hureyre'den... diye anlattı[10]

"Biri diğere karışmaz" buyruğu hakkında Katade dedi ki: Bunlar insanlara karşı sınırlarını aşarak onları suda boğmazlar. Bu denizler ile insanlar arasında bir kuraklık bölge meydana getirdi. Yine Katade'den ve Mücahid'den rivayet edildiğine göre: Bu denizlerin biri diğeri aleyhine ileri giderek ona baskın gelmez, ondan üstün olmaz,

İbn Zeyd dedi ki; "Biri diğere karışmaz" yani birbirlerine kavuşmazlar. İfadenin takdiri de şöyledir: O iki denizi birbirine kavuşmak üzere salıverdi. Eğer aralarındaki engel bulunmasaydı bunların birbirlerine kavuşmaları sözkonusu olurdu.

Bir diğer görüşe göre burada sözü edilen engel (berzah), dünya ile ahi-ret arasındaki engeldir. Yani her ikisi arasında Allah'ın takdir ettiği bir süre vardır ki, bu da dünyanın süresidir. O bakımdan bu iki deniz birbirine karışmaz. Yüce Allah dünyanın sona ermesini hükmedeceğinde aralık bu iki deniz tek bir şey olacak. Bu da yüce Allah'ın: "Denizler (birbirlerine) akıtıldığı zaman" (el-İnfîtâr, 82/3) buyruğunu andırmaktadır. Sehl b. Abdullah dedi ki: İki deniz hayır ve şer

yollandır. Aralarındaki engel (berzah) ise ilâhî tevfik ve O'nun korumasıdır.

"O iki denizden inci ve mercan çıkar." Yani topraktan tane, saman ve hoş kokulu bitkiler çıktığı gibi, sudan da inci ve mercan çıkar.

Nâfî ve Ebû Amr "çıkâr" anlamındaki fiili "ye" harfini ötreli, "re" harfini üstün, meçhul bir fiil olarak: " Çıkarılır" diye okumuşlardır. Diğerleri ise "ye" harfini üstün, "re" harfini ötreli olarak: "Çıkâr" diye ve öznesi "inci..." olmak üzere okumuşlardır.

Yüce Allah "o iki denizden" diye buyurmaktadır. Halbuki bunlar (inci ve mercan) tatlı sudan değil, tuzlu sudan çıkarlar. Çünkü Araplar (konuşmalarında) iki ayrı cinsi bir arada sözkonusu etmekle birlikte, daha sonra onlardan birisi hakkında haber vermektedirler. Yüce Allah'ın şu buyruğu da (bu yönüyle) böyledir: "Ey cin ve insanlar topluluğu içinizden size... peygamberler gelmedi mi?" (el-En'am, 6/130) Halbuki gelen peygamberler sadece insanlardandır, cinlerden gelmemiştir. Bu açıklamayı el-Kelbî ve başkaları yapmıştır.

ez-Zeccâc şöyle demiştir: Yüce Allah her iki denizi sözkonusu etmekle birlikte, onlardan herhangi birisinden bir şey çıkıyor ise, bu ikisinden çıkıyor, demektir. Bu yönüyle yüce Allah'ın şu buyruğuna benzemektedir: "Gormez-misiniz ki Allah yedi göğü nasıl tabaka tabaka yaratmış, onlar arasında ayı bir nur kılmış..." (Nuh, 71/15-16) Halbuki ay, dünya semasındadır. Bununla birlikte yedi semayı da birlikte sözkonusu etmiştir. Adeta o semalardan birisinde bulunan hepsinde bulunmuş gibidir.

Ebû Ali el-Fârisî de şöyle demiştir: Bu, muzafın hazfedilmesi kabilinden-dir. "O ikisinden birisinden" takdirindedir. Yüce Allah'ın: "Bu Kur'ân iki kasabadan büyük bir adama indirilmeli değil miydi?" (Zuhruf, 43/31) buyruğuna benzemektedir ki, iki kasabadan birisinden bir adama... demektir.

el-Ahfeş Saîd de şöyle demiştir: Bazıları incinin tatlı sudan çıktığını iddia etmişlerdir. Bir diğer görüşe göre kasıt, her iki denizdir. Bunlardan birisinden inci, diğerinden mercan çıkar.

İbn Abbas; Bunlar göğün ve yerin denizleridir. Göğün suyu denî2in sedefine düşecek olursa, o inci olarak meydana gelir ve böylece her ikisinden çıkmış gibi olur, demiştir.

et-Taberî*de böyle demiştir.

es-Sa'lebî ise şöyle demektedir: Bana naklolunduğuna göre bir çekirdek, bir sedefin içinde bulunuyor idi. Yağmur bu çekirdeğin bir bölümüne isabet ederken, bir bölümüne isabet etmedi. Yağmurun isabet ettiği yer inci oldu, diğer bölümü ise çekirdek olarak kaldı.

Bir diğer açıklamaya göre tuzlu ve tatlı su birbiriyle kavuşabilir. O durumda tatlı

su, tuzlu suya bir çeşit aşî gibi olur, İşte çocuğun anne tarafından do-ğurulmuş olmakla birlikte hem erkeğe, hem de dişiye nisbet edilmesi gibi burada da her ikisine nisbet edilmiştir. Bu bakımdan şöyle denilmiştir: İnci ancak bir yerden, tatlı ve tuzlu suyun kavuştuğu yerden çıkar.

Denildiğine göre mercan" büyük incilerdir. Bu açıklamayı Ali ve İbn Abbas - Allah ikisinden de razı olsun- yapmıştır. İnci bunların küçükleridir. Yine her ikisinden bunun aksi bir rivayet te gelmiştir. Buna göre inci büyük olanlarına, mercan da küçük olanlarına denilir. ed-Dahhâk ve Katade de böyle demişlerdir.

İbn Mesud ve Ebû Mâlik de mercan kırmızı boncuktur demişlerdir. [11]

24. Denizde dağlar gibi yükseltilmiş akıp giden gemiler O'nundur.

25. O halde Rabblnİzin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"Denizde dağlar gibi yükseltilmiş" [12]buymğundaki: " Dağlar gibi" demektir.

"Uzunca (yüksekçe) dağ" demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Onlar bir dağı aşîp geçtiler mi bir diğer dağ görünür."

O halde denizde gemiler, karadaki dağlar gibidir. Buna dair açıklamalar daha önce eş-Şura Sûresi'nde (42/32-33. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Yükseltilmiş" anlamındaki:lafzı genel olarak "şın" harfî üstün olarak okunmuştur. Katade: Akmak için yaratılmış anlamındadır, demiştir. Bu lafız "inşâ"dan alınmış bir kelimedir, demiştir. Mücahid de: Yelkenlerinin direkleri yüksekçe tutulmuş gemilerdir, demiştir. Eğer yelkenlerinin direkleri yüksek değil ise bunlara bu isim verilmez. el-Ahfeş de: Bunlar akıp giden gemiler demektir, demiştir. Hadiste de şöyle denilmektedir: Ali (r.a) yelkenli gemiler görmüş ve bunun üzerine: "Bu akıp giden gemiler hakkı için ne Osman'ı öldürdüm, ne de öldürülmesine yardımcı oldum" demiştir.

Hamza ile Ebu Bekr'in rivayetine göre -ki ondan farklı rivayetler de gelmiştir- Âsim: şeklinde "şın" harfî esreli olarak, "yolculuğu başlatanlar" anlamında okumuşlardır ki, böylelikle fiil mecaz ve anlamın genişletilmesi suretiyle ona izafe edilmiş olmaktadır. Bunun, yelkenlerini yükselten gemiler anlamında olduğu da söylenmiştir. "Şın" harfini Ötreli okuyanlar ise; yelkenleri yükseltilmiş diye açıklarlar,

Yakub: " Akıp giden,.ler" lafzını vakıf halinde "ye" ile okurken, diğerleri bunu hazfetmişlerdir. [13]

26. Onun üzerindeki her canlı fânidir.

27. Celâl ve İkrâm sahibi Rabbinin Vechi İse kalıcıdır.

28. O halde Rabbî'nî'nin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"Onun üzerindeki her canlı fanidir" buyruğundaki; "onun üzerindeki" lafzında geçen zamir yere aittir. Yerden de sûrenin baş tarafında yüce Allah'ın: "Yere gelince, onu da oranın yaratıkları için alçalttı* (10. âyet) diye söz edilmişti. "O, onun üzerinde bulunanların en şerefliisidir" denilir ve daha Önce kendisinden sözedilmemiş olmakla birlikte "onun üzerinde" ile ifadesi yer kastedilebilir.

İbn Abbûs dedi ki: Bu âyet-i kerime nazil olunca melekler yeryüzünde bulunanlar helak olacaktır (öleceklerdir), dediler. Bunun üzerine de; "Onun zatından başka herşey helak oZacafetr." (et-Kasas, 28/88) buyruğu nazil oldu. Bunun üzerine melekler de öleceklerine kesinlikle inandılar. Mukalii de böyle demiştir.

Yaratılmışların yok oluşlarındaki nimet, ölüm ile aralarında eşitliğin sağlanmasında ortaya çıkmaktadır. Esasen ölümle birlikte bütün ayaklar hizaya gelir (eşitlik gerçekleşir.)

Bir diğer açıklamaya göre ölümün nimet olması ölümün, amellerin karşılıklarının ve mükâfatın görüleceği yurda geçişin bir sebebi oluşunda ortaya çıkar.

"Celâl ve İkrâm sahibi Rabbinin Vechi ise kalıcıdır." Yani Allah baki kalacaktır. Burada "Vech" O'nun varlığını ve zatını ifade eden bir tabirdir. Şair şöyle demektedir:

"Yarattıkları hakkında ölmeleri hükmünü verdi, Onun dışındaki herşey fânidir." İlim adamlarımızdan İbn Fûrek, Ebu'l-Meâlî ve başka muhakkiklerin beğenip tercih ettikleri görüş budur, İbn Abbas da şöyle demiştir: "Vech" O'nun zatını ifade eden bir tabirdir. Nitekim yüce Allah: "Celâl ve İkrâm sahibi Rabbinin Vechi İse kalıcıdır" diye buyurmaktadır.

Ebu'l-Meâlî de şöyle demiştir: "Vech'e gelince, imamlarımızın büyük çoğunluğunun kanaatine göre onunla kastedilen yüce Allah'ın varlığıdır. Hocamızın beğenip seçtiği görüş de budur. Buna delil buyruklardan birisi de yüce Allah'ın: "Rabbinin Vechi ise kalıcıdır" buyruğudur. Bütün mahluka-tın yok olmaya maruz kaldıkları belirtilirken, ebediyyen kalıcılıkla vasfedilen ise yüce yaratıcının varlığıdır. Bu hususa dair açıklamalar el-Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın; "Bundan dolayı nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü (vechi) oradadır." (el-Bakara, 2/115) buyruğunu açıklarken (4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Ayrıca biz bu hususa dair açıklamaları yeteri kadarıyla "et-Esnâ..." adh, kitabımızda da

zikretmiş bulunuyoruz.

el-Kuşeyrî dedi ki: Birtakım kimseler de bu yüce Allah'ın zatından ayrı, keyfiyeti sözkonusu olmayan bir sıfatıdır. Bu sıfatı ile yüce Rabbimizin ikram ve lütuf ile özellik vermeyi murad ettiği kimselere ikbali ve lütfü hasıl olur. Fakat sahih olan O'nun Vechinin, varlığı ve zatı demek olduğudur. Mesela, işin vechi budur, doğru vecih budur, doğrunun kendisi budur, denilir.

Bir diğer açıklamaya göre de, delilleri ile üstün ve zahir olarak katması, tıpkı insarfin yüzü ile ortada olmasına benzer. Yüce Allah'a kendisi ile yakın-laşılacak olan cihet kalır diye de açıklanmıştır.

"Celâl" Allah'ın azameti, kibriyası, övgü sıfatlarına layık olması demektir. " O şey celâl buldu" denilirken, azametli oldu, denilmek istenir. "Onu tazim ettim" demektir. "Celal" de tazim olunanın, büyük olanın ismidir.

"İkram sahibi" buyruğu da, O, kendisine layık olmayan şirkten münezzeh kılınmaya layık olandır demektir. Nitekim:Ben seni, sana yakışmayan bu husustan uzak tuttum" demektir. Peygamber ve velilere ikram da buradan gelmektedir. Biz bu iki isme (celal ve ikram isimlerine) dair sözlük ve mana itibariyle gerekli açıklamaları yeteri kadarıyla "el-Esnâ..." adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Enes'in rivayet ettiğine göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ey celâl ve ikram sahibi diye dua ediniz. "[14] Bunun Abdullah b. Mesud'un sözü olduğu da rivayet edilmiştir. Dualarınızda bunu söylemeye devam ediniz, anlamındadır.

Ebu Ubeyd dedi ki: (Hadiste geçen ve devam etmek anlamı verilen): "îl-zâz" bir şeyi bırakmamak, ona devam etmek demektir. Israr etmek anlamında olduğu da söylenir.

Said el-Makburî'den rivayete göre; bir adanı ısrar ederek: Allah'ım, ey celâl ve ikram sahibi, Allah'ım ey celal ve ikram sahibi, demeye koyulmuş, sonunda ona; Söylediğini duydum, ihtiyacın nedir? diye ona seslenilmiş. [15]

29. Göklerde ve yerde bulunan herkes O'ndan diler. O, hergün bir iştedir.

30.0 halde Hatibinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"Göklerde ve yerde bulunan herkes O'ndan diler" buyruğunun şu anlama geldiği söylenmiştir: Göklerde bulunanlar O'ndan rahmet, yerde bulunanlar da nızık isterler.

İbn Abbas ve Ebû Salih şöyle demişlerdir: Göklerde bulunanlar O'ndan mağfiret diler nızık dilemez, yerde bulunanlar ise O'ndan her ikisini dilerler.

İbn Cüreyc dedi ki: Melekler yeryüzündekiler için nızık isterler. Buna göre her

iki dilek, aynı zamanda hem göktekilerin, hem yerdekilerin yerdeki-ler için bir isteği olmaktadır. Hadis-i şerifte de şöyle denilmektedir: "Meleklerden birisinin dört tane yüzü vardır. Birisi insan yüzü gibidir. O, Ademo-ğulları için rızık ister. Birisi arslan yüzü gibidir, o da yırtıcı hayvanlar için Allah'tan nızık ister. Bir yüzü öküz yüzü gibidir, o da Allah'tan hayvanlar için nızık ister. Bir yüzü kartal yüzü gibidir, o da Allah'tan kuşlar için rızık ister." [16]

İbn Ata dedi ki: Onlar yüce Allah'tan ibadet edebilme gücünü istediler.

"O her gün bir iştedir" buyruğu yeni bir cümledir. " Her gün" lafzı zarf olarak nasbedilmiştir. Çünkü daha sonra "bir iştedir" diye buyurmuştur. Ya da "diler" anlamındaki fiilin zarfı olarak nasbedilmiştir. Bundan sonra da; "O bir İştedir" diye okumaya başlanılır.

Ebu'd-Derdâ (r.a)'ın rivayetine göre Peygamber (sav): "O her gün bir iştedir" buyruğu ile ilgili olarak dedi ki: "Bir günahı bağışlaması, bir sıkıntıyı gidermesi, bir toplumu yüceltip bir diğerini alçaltması O'nun işidir." [17]

İbn Ömer'den, onun da Peygamber (sav)'dan, yüce Allah'ın: "O, her gün bir iştedir" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Bir günahı bağışlar, bir sıkıntıyı açar ve dua eden birisinin duasını kabul eder." [18]

Hayat vermesi, öldürmesi, aziz kılması, zelil kılması, rızık vermesi ya da engellemesi hep O'nun işidir. Bir diğer görüşe göre bununla yüce Allah'ın dünya ve âhiret günlerindeki İşini kastetmiştir. İbn Bahr da şöyle demiştir: Zamanın tümü iki gündür. Birisi dünya günlerinin süresidir, diğeri ise kıyamet günüdür. Yüce Allah'ın dünya günlerindeki işi emir, yasak, hayat vermek, öldürmek, bağışlamak ve alıkoymak suretiyle denemek ve sınavdan geçirmektir. Kıyamet günündeki işi ise, amellerin karşılığını vermek, hesaba çekmek, mükâfatlandırmak ve cezalandırmaktır.

Bir diğer görüşe göre, bununla dünya günlerinin her birisindeki işine dair haber verilmektedir, denilmiştir. Bu da açıkça anlaşılan bir husustur.

Sözlükte; "İş" pek büyük hadise ve durum demektir. Çoğulu: diye gelir. Burada da tekil lafız ile kasıt çoğuldur. Yüce Allah'ın: "Sonra da sizi bir bebek olarak çıkartır." (el-Mu'min, 40/67) buyruğunda olduğu gibi, (tekil olan bebek lafzı ile bebekler denilmek istenmesi gibidir.

el-Kelbî de şöyle demiştir: Onun işi takdirlerini zamanlarına doğru yöneltmektir.

Amr b. Meymun yüce Allah'ın: "O her gün bir İştedir" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Yaşayan birisini öldürmesi, rahimlerde dilediklerini bırakması, zelil birisini aziz kılması, aziz bir kimseyi de zelil kılması O'nun işlerindendir.

Emirlerden birisi bir vezirine yüce Allah'ın: "O her gün bir iştedir" buyruğu hakkında soru sormuş, o da bunun manasını bilememiş. Ertesi güne ona mühlet vermiş. Üzüntülü bir şekilde evine dönmüş, siyahi bir kölesi ona: Bu durumun ne? diye sorunca, o da durumunu haber vermiş. Ona şöyle demiş: Emire geri dön, bu buyruğu ona ben açıklayacağım demiş. Bunun üzerine emir onu çağırınca şu cevabı vermiş: Ey emir! Onun işi geceyi gündüze bitiştirmek, gündüzü geceye bitiştirmek, ölüden diriye çıkarmak, diriden ölüyü çıkarmak, hastaya şifa vermek, sağlıklı birisini hasla kılmak, afiyette olana bela vermek, belalı olana afiyet vermek, zelil bir kimseyi aziz kılmak, azil bir kimseyi scilil kılmak, zengin birisini fakir, fakir birisini zengin kılmaktır. Bunun üzerine emir kendisine; Beni sıkıntıdan kurtardın, Allah da seni sıkıntıdan kurtarsın, diyerek vezirin üzerindeki elbisenin çıkartıhp köleye giydirilmesini emretmiş. Bunun üzerine köle: Efendim demiş, işte bu da Allah'ın İşlerindendir.

Abdullah b. Tahir'den rivayete göre o el-Huseyn b. el-Fadl'ı çağırmış ve ona şöyle sormuş: Üç âyetin anlamını çıkartamadım. Onları bana açıklaman için seni çağırmış bulunuyorum. Birisi yüce Allah'ın: "Ve o pişmanlardan oldu." (el-Mâide, 5/31) buyruğudur. Halbuki pişmanlığın tevbe olduğu sahih olarak sabittir. Diğer yüce Allah'ın: "O her gün bir iştedir" buyruğudur. Halbuki sahih rivayetle sabit olduğuna göre kalem, kıyamet gününe kadar olacak bütün şeyleri yazmış ve mürekkebi kurumuştur. Üçüncüsü ise yüce Allah'ın; "İnsan için çalıştığından başkası yoktur." (en-Necm, 53/39) buyruğudur. O halde iyiliklere kat kal mükâfat verilmesi nasıl olur?

el-Huseyn (b. el-Fadl) şöyle dedi; O ümmette pişmanlığın tevbe olarak görülmemesi, bu ümmette ise tevbe olarak değerlendirilmesi mümkündür. Çünkü yüce Allah, diğer ümmetlerin ortaklığının sözkonusu olmadığı birtakım özellikleri bizim bu ümmetimize vermiş bulunmaktadır. Bir diğer görüşe göre de Kabil'in o pişmanlığı Habil'i öldürdüğünden dolayı olmayıp, onu (mezar kazmayı bilmediğinden ötürü) bir süre taşımasından dolayı idi.

Yüce Allah'ın: "O her gün bir iştedir" buyruğuna gelince, buradaki işlerden kasıt, açığa çıkardığı işlerdendir. Yoksa bu isteri yapma kanaati onda sonradan hasıl olduğundan dolayı değildir. Yüce Allah'ın; "İnsan için çalıştığından başkası yoktur" (en-Necm, 53/39) buyruğuna gelince, onun da anlamı şudur: Adaletin ölçüsü gereği onun için çalıştığından başkası yoktur. Bununla birliktcilahi lütfumun gereği olarak bire karşılık, ona bin ile mükâfat vermek hakkımdır. Bunun üzerine Abdullah kalkıp el-Huseyn'in başını öptü ve haracını ona bağışladı. [\[19\]](#)

31. Ey ağır yükler altında bulunan iki fırka! Yakında sizin hesabınıza bakacağız.
32. O halde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
33. Ey cin ve insan toplulukları! Eğer göklerle yerin kenarlarından kaçmaya gücünüz yetiyorsa kaçın. Ama buna dair güç ve imkânınız olmadıkça kaçamazsınız ki.
34. O halde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?
35. Üzerinize ateş alevi ve bir duman salınır, size yardım da olunmaz.
36. O halde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"Ey ağır yükler altında bulunan iki fırka! Yakında sizin hesabınıza bakacağız" buyruğunda geçen "bakmak" tabiri; "İşim bitti, bitiyor, bitmek" diye kullanılır. Yine; Bu iş için vakit ayırdım" denildiği gibi; "Bu hususta bütün gayretimi harcadım" da denilir,

Yüce Allah ayrıca terketmesi gereken bir meşguliyeti yoktur. Anlam ancak şöyle olabilir: Amellerinizin karşılığını vermeye ya da sizi hesaba çekmeye pek yakında başlayacağız. Bu, bir kimsenin tehdit etmek istediği birisine: "O halde ben de senin İşine bakacağım, sana yöneleceğim" deme*sine benzer bir tehdittir. "Kastetmek ve yönelmek" anlamındadır. Buna benzer bir anlamda olmak üzere İbnu'l-Enbârî, Cerîr'in şu be-yiüni zikretmektedir:

"Artık şimdi Numeyr'i kastettim,

Bu ise benim ona (Numeyrlilere) azab olduğum zamandır."

en-Nehhas'ın naklettiğine göre yine Cerir şöyle demiştir:

"Ben zincire ayağı vurulmuş o köleye yöneldim."

Hadiste de belirtildiğine göre Peygamber (sav) Akabe gecesinde ensar ile bey'atleştğinde şeytan şöyle bağırmış: Ey Cubacıblılar (Mina konaklarında bulunanlar)! İşte bir Müzemmem size kargı savaşmak üzere Kayleoğullan ile bey'atleşiyor! Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "İşte bu Akabedeki şeytandır. Allah'a yemin ederim ey Allah'ın düşmanı Mutlaka sana da yöneleceğim." [20] diye buyurdu. Senin işini çürütüp ortadan kaldırmaya da yöneleceğim, demektir. el-Kıttabî, el-Kisâî ve diğerlerinin tercih ettikleri anlam budur.

Bir başka açıklamaya göre yüce Allah böylelikle takva dolayısıyla vaad-de bulunmakta, günahkârlık dolayısıyla da tehditte bulunmaktadır. Daha sonra da: "Yakında sizin hesabınıza bakacağız" diye buyurmuştur. Yani size verdiğimiz vaadleri ve tehditleri yerine getirecek ve herkese verdiğimiz sözün gereğini gerçekleştireceğiz. Ben bunu paylaşacağım ve bu işi yapıp bitireceğim, demektir. Bu açıklamayı da el-Hasen, Mukatil ve İbn Zeyd yapmıştır.

Abdullah ile Ubeyy "Yakında sizin hesabınıza bakacağız" anlamındaki buyruğu; diye okumuşlardır, el-A'meş ve İbrahim: " Yakında sizin hesabınıza bakılacaktır" anlamında "ye" harfi ötreli, "re" harfi üstün olarak meçhul bir fii) şeklinde okumuşlardır. İbn Şîhab ve el-A'rec de "mın" ile "re" harflerini üstün olarak:diye okumuşlardır. el-Kisâi dedi ki: Bu kullanım Temimlilerin şivesidir. Onlar; diye kullanırlar. Yine bu fiilin; şeklinde kullanıldığı da nakledilmiştir. Her ikisini de Hubeyre, Hafs'tan o Asım'dan diye rivayet etmiştir.

el-Cu'fi, Ebu Amr'dan "ye" ve "re" harfleri üstün olarak: " Yakında... hesabınıza bakacaktır" diye okuduğunu rivayet etmektedir. Bu kıraat İbn Hürmüz'den de rivayet edilmiştir. İsa es-Sakafî'den ise "nun" harfini kesre-li, "ra" harfi üstün olarak: " Yakında sizin hesabınıza bakacağız" diye okuduğu rivayet edilmiştir. Haraza ve el-Kisâi ise "ye" harfi ile " Yakında sizin hesabınıza bakacaktır" diye okumuştur. Diğerleri ise "nun" ile (bakacağız anlamında) okumuşlardır ki, bu (söyleyiş) de Ti-hâmelilerin söyleyişidir.

"İki fırka (es-sekalân)"; cinler ve İnsanlar demektir. Yeryüzünde onların dışında başka varlıklar da bulunmakla birlikte mükellef kılınmış olmaları sebebiyle konumlarının büyüklüğünden dolayı onlara bu isim verilmiştir.

Hem hayatta iken, hem öldükten sonra yeryüzünün üzerinde bir ağırlık teşkil ettiklerinden dolayı onlara bu ismin verildiği de söylenmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Yer içindeki ağırlıklarım dışarıya çıkardığı zaman." (ez-Zilzâl, 99/2) Arapların: "Ona ağırlığını ver!" şeklindeki tabirleri de bu anlamdadır.

Kimi meânî bilginleri de şöyle demiştir: Bu hususta kendisi ile yarışmanın sözkonusu olduğu miktarı ve ağırlığı bulunan herşeye "Ağır, ağırlık" denilir. Deve kuşu yumurtasına bu ismin verilmiş sebebi de bundan dolayıdır. Çünkü bunu bulan ve bunu avlamak isteyen bir kimse, bu yumurtayı ele geçirdiği takdirde sevinir.

Cafer es-Sadık da şöyle demiştir: Bunlara "sekalân" denilmesi her iki kesimin de günahlarla ağırlaşmış olmalarından dolayıdır. Yüce Allah önce -çoğul kipi ile-: "Sizin hesabınıza bakacağız" dedikten sonra: "Ey ağır yükler altında bulunan iki fırka" diye tesniye kipi kullanmıştır. Çünkü bunlar iki ayrı firkadır ve herbir fırka da çoğuldur. Yüce Allah'ın: "Ey cin ve İnsan toplulukları, eğer... gücünüz yetiyorsa" buyruğunda da böyledir. Burada da "siz iki topluluğun gücü yetiyorsa" anlamında tesniye kullanmamıştır. Çünkü iki ayrı kesim olup, çoğul konumundadırlar. Yüce Allah'ın: "Bunlar iki fırka olup birbirleri ile çekişmeye başlaytverdiler." (en-Nemi, 27/45) buyruğu ile: "Bunlar Rabbleri hakkında davalışan iki hasımdırlar." (el-Hac, 22/19) buyruklarına da benzemektedir. Şayet

-Kur'ân dışında-: "Yakında siz İki fırkanın hesabına bakacağız" denilmiş olsaydı, yahutta; "Eğer ikinizin gücü yetiyorsa" denilse caiz olur.

Şamlılar: "Ey ağır yükler altında bulunan iki fırka!" anlamındaki buyruğu "he" harfini ötreli olarak diye, diğerleri ise üstün olarak okumuşlardır. Daha önceden (ez-Zuhurf, 43/49) buyruğuna dair açıklamalar yapılırken buna dair bilgiler de geçmiş bulunmaktadır.

Cinler de İnsanlar Gibi Mükelleftir

Bu sûrede Ahkaf ve Cin Sûresinde cinlerin de ilâhî hitaba muhatap, mükellef; emir ve yasaklara muhatap, mükâfat ve ceza kazanmaları bakımından tıpkı insanlar gibi olduklarına delil vardır. Cinlerin müminleri de insanların müminleri gibi, onların kâfirleri de öbürlerinin kâfirleri gibidir. Bütün bu hususların hiçbirisinde bizimle onlar arasında hiçbir fark yoktur.

"Ey cin ve insan toplulukları..." âyeti ile ilgili olarak İbnu'l-Mübarek şunu zikretmektedir: Bize Cuveybir'in, ed-Dahhâk'tan haber verdiğine göre o şöyle demiştir: Kıyamet gününde yüce Allah dünya semasına emir verecek, o da İçindekilerle birlikte paramparça olacak. Melekler onun kıyılarında kalacak. Allah onlara emir verinceye kadar bu halde kalacaklar. Ondan emir alacakları vakitte yeryüzüne inecekler. Bütün yeri ve etrafındakileri kuşatacaklar. Sonra Allah onun bir üstündeki semaya aynı şekilde emir verecek, onlar da inecekler. Bir önceki saffın arkasında bir saf teşkil edecekler. Sonra üçüncü, sonra dördüncü, sonra beşinci, sonra altıncı, sonra da yedinci sema (aynı durumda olacak.) Nihayet en yüce melek, göz alıcılığı, mülkü içerisinde sol yanında da cehennem bulunduğu halde inecek. Cehennemin uğultusunu ve kaynayıp coşmasını işitecekler. (Yerde bulunanlar) yerin neresine giderlerse, mutlaka meleklerin safları ile karşılaşacaklar. İşte yüce Allah'ın: "Ey cin ve İnsan toplulukları! Eğer göklerle yerin kenarlarından kaçmaya gücünüz yetiyorsa kaçın; ama buna dair güç ve imkânınız olmadıkça kaçamazsınız ki..." buyruğu bunu anlatmaktadır. Buradaki "sultan; Güç ve imkân" özür ve mazeret anlamındadır.

Yine ed-Dahhâk şöyle demiştir: İnsanlar çarşı pazarlarında iken ansızın sema açılacak, melekler inecek. Cinler ve insanlar kaçacaklar. Melekler etraflarını kuşatacaktır. İşte yüce Allah'ın: "Buna dair güç ve imkânınız olmadıkça kaçamazsınız" buyruğu bunu anlatmaktadır. Bu rivayeti de en-Neh-hâs zikretmiştir.

Derim ki: Buna göre bu, dünyada olacak, İbnu'l-Mubarek'in zikrettiği rivayete göre ise bu husus âhirette olacaktır.

Yine ed-Dabhâk'tan şöyle dediği zikredilmiştir: Eğer siz ölümden kaç-

bilecekseniz, haydi kaçınız. İbn Abbas da şöyle açıklamıştır: Eğer siz göklerle yerde olanları bilmek gücüne sahip iseniz, haydi onu öğreniniz. Ancak bir sultan ile yani Allah'tan gelmiş bir delil ile olmadıkça, onu bilme imkânımız olmayacaktır. Yine ondan gelen rivayete göre; "Güç ve imkânınız olmadıkça kaçamazsınız" buyruğu; sizler Benim sizin üzerinizdeki egemenlik ve kudretimin dışına çıkamazsınız, demektir. Katade de şöyle açıklamıştır: Sizler bir melek ile olmadıkça kaçamazsınız ve sizin meleğiniz de yoktur.

Buyruk: "Sizler ancak bir sultana (güç ve imkâna) kaçabilirsiniz" demektir. Buna göre âyet-i kerimedeki "be" anlamındadır. Tıpkı yüce Allah'ın: "Rabbim, bana iyilikte bulundu." (Yusuf, 12/100) buyruğunda olduğu gibi. Şair de şöyle demiştir:

"Bize ister kötülük yap, ister iyilik, bizim nezdimizde senden usanılmaz Ve eğer sen terkedecek olsan dahî seni biz terketmeyiz."

Yüce Allah'ın: "Kaçın!" emri, ta'ciz (yani bu husustaki acizliklerini ortaya koymak) içindir.

"Üzerinize ateş alevi ve bir duman salınır." Yani eğer sizler çıkacak olursanız, üzerinize bir ateş alevi salınır ve kaçmanızı engelleyecek azab sizi yakalar. Buyruğun kaçmakla ilgili olmadığı, aksine yüce Allah'ın bununla isyankârları cehennem ateşi ile azaplandıracağını haber vermekte olduğu da söylenmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Sizler Rabbinizin nimetlerini yalanlayacak olursanız, o vakit üzerinize bu yalanlamanızın bir cezası olmak üzere ateş alevi ve bir duman salınır.

İnsanların ve cinlerin etrafının melekler ile ve çok büyük bir ateş parçası ile kuşatıldıktan sonra kendilerine: "Ey cin ve İnsan toplulukları..." diye seslenileceği de söylenmiştir. İşte yüce Allah'ın; "Üzerinize ateş alevi... salınır" buyruğu bunu anlatmaktadır. İbn Abbas ve başkalarının açıklamasına göre: "Dumanı olmayan alev" demektir. en-Nehhas da; bu alevi bulunmayan dumandır, diye açıklamıştır. Umeyye b. Ebi's-Salt'm, Hassan (r.a)'a hicvederken kullandığı ifade de bu kabildendir. es-Sa'lebî el-Maverdî'nin Tefsirlerinde de aynı şekilde Umeyye b. Ebi's-Salt diye zikredilmiştir. Ancak es-Sıhah ile İbnu'l-Enbarî'nin el-Vakfı ve'l-İbtidâ adlı eserlerinde Umeyye b. Halef diye geçmektedir. Sözü edilen hicivde Umeyye şöyle demektedir:

"Bendert Hassan'a, Ukaz'a doğru şu mesajı ulaştıracak var iru? Senin baban bizim aramızda bir demirci değil miydi? Şarkıcı cariyeler arasında, kendisini koruyacak gücü de yoktu. Yemen tarafından (idi ve) o körüğü tutup dururdu da Kesintisiz olarak ateşin alevini üflüyordu."

Hassan (r.a) da ona şu şekilde cevap vermişti:

"Hicvettim seni ben, sen de zilletle ona karşı boyun eğdin, Ateş alevi gibi yanan bir kafiye ile ve zilletle."

Ru'be de şöyle demiştir:

"İndirdiğimiz darbelerden ötürü onların aşırı hararetleri var, Bir de alevler yakıp duran savaşın ateşi,"

Mücahid dedi ki Ateş aievi"; ateşten ayrı yeşil aleve denilir, ed-Dahhâk da şöyle demiştir: Odundan çıkana değil, alevden çıkan dumanı denilir. Said b. Cübeyr de böyle açıklamıştır.

"ateşin ve dumanın biraradaki adı" olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı Ebu Amr yapmış olup, el-Ahfeş de bunu kimi Araplardan diye, nakletmiştir.

İbn Kesir "şın" harfini esreli olarak; diye okumuş, diğerleri ise öt-reli okumuşlardır, Her İkisi de ayrı söyleyişlerdir, tıpkı inek sürüsüne denilmesi gibi.

"Ve bir duman" anlamındaki buyruk genel olarak; şeklinde ref ile ve: "Alev" lafzına atıf ile okunmuştur. Ancak İbn Kesîr, İbn Muhaysın, Mücahid ve Ebu Amr "ateş" anlamındaki lafza atıf ile; şeklinde cer ile okumuşlardır,

el-Mehdevî dedi ki: (jMyjO'nın "hem ateş, hem de dumanı" birarada ifade ettiğini söyleyenlerin görüşüne göre "duman" anlamındaki lafzı kesreli okumaları açıkça anlaşılan bir şekildir. Ancak bunu "dumanı olmayan alev" diye açıklayanların "bir duman" anlamındaki lafzı cer ile okumaları uzak bir ihtimaldir. Böyle bir okumanın uygunluğu ancak bir mevsufun hazfedilmiş olduğu takdiri ile uygun düşebilir. Sanki: "Üzerinize ateş alevi ve" bir miktar "bir duman salınır" denilmiş gibidir. Bu durumda "bir miktar" anlamındaki lafız; "(ııp): Alev" lafzına atfedilmiş gibi olur. "Dumandan" cümlesi de "bir miktar" anlamındaki lafzın sıfatı olur. "Bir miktar" anlamındaki lafız da hazfedilmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın buyruğunda ayrıca; (&) edatının hazfeciiilmesi ise daha önce; "Ateşten" lafzında ayrıca zikredilmiş olduğundan dolayıdır. Nitekim Arapların: " Sen kime misafir olursan ben de (ona) misafir olurum" derken " Ona" lafzını hazfetmeleri gibi. Bu açıklamaya göre "bîr duman" anlamındaki lafız hazfedilmiş ile cer edilmiş olur,

Mücahid, Humeyd, İkrime ve Ebu'l-Âjiye'den "nın" harfi kesreli olarak; (okudukları zikredilmiştir ki, bunlar iki ayrı söyleyiştir. Nitekim "alev" anlamındaki lafz da) ile (şekillerinde söylenebilir. Bu kesreli okuyuş aynı zamanda tabiat ve asıl anlamına da gelir. Mesela: "Fılan kişi soyu şerefli ve asaletli kimse" demektir.

Müsîm b. Ciindüb'den İse ref ile: " diye okuduğu rivayet edilmiştir. Hanzala b. Murre b. en-Numan el-Ensârî'nin de "ateş" lafzına atıf ile meo rur olarak diye

okuduğu rivayet edilmiştir. Bununla birlikte kesreli olarak: okuyuşunun; (U- Zlyin çoğulu olması mümkündür.) Zor" lafzının çoğulunun diye gelmesi gibi. (diye ref ile okunması ise "alev" anlamındaki iafza atf ile gelir, el-Hasen'den; diye her iki harfin de ütreli okuduğu rivayet edilmiştir ki; bu da çoğuludur. Bunun aslının) diye olması da mümkündür. Daha önce yüce Allah'ın: "Onlar yıldızlarla da yollarını bulurlar." (en-Nahl, 16/16) buyruğunda açıklandığı üzere "vav" hafzedilmek suretiyle kısaltılmış da olabilir.

Abdurrahmân b. Ebi Bekre'den "nûn" harfî üstün, "ha" harfî ötrdi ve "şın' harfî de şeddeli olarak" " Kökünü keseriz" anlamında; " Kökünü kesti, keser, kesmek"ten gelen bir fiil olarak okuduğu rivayet edilmiştir. Yüce Allah'ın: " Hani o zaman onun izniyle onları öldürüyordunuz," (Al-i İmran, 3/152) buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır. (Bu âyetin böylece okunması halinde): "Azab ile öldürürüz" demek olur.

Birinci kıraat olan: "Ve bir duman" lafzı ise, başlarının üzerine akıtılacak eritilmiş bakır anlamında dır. Mücahid ve Katade böyle açıklamıştır. Bu açıklama İbn Abbas'dan da rivayet edilmiştir. Yine İbn Abbas'dan ve Said b. Cübeyr'den rivayet edildiğine göre burada bu lafız, alevi bulunmayan duman demektir, fel-Halil in açıklamasının anlamı da budur. Bu anlamıyla Arap dilinde bilinen bir lafızdır. Nitekim Ca'deoğullarının Nabîğası şöyle demiştir:

"Taneden (veya susam yağından) yakılan kandilin ışığı gibi aydınlatıyor, Allah'ın kendisinde hiçbir duman kılmadığı."

el-Esmâî dedi ki: Ben bedevi bir Arabın -beyitte geçen-: (.killi)'in Şam'da "dumanı bulunmayan susam yağına" denildiğini söylediğini duydum.

Mukattl dedi ki: Bunlar eritilmiş bakırdan beş tane ırmaştır. Hepsi de Ar-ş'ın altından ve cehennemliklerin başları üzerine akar. Bu üç ırmak, gece miktarındadır, iki ırmak da gündüz miktarındadır,

İbn Mesud dedi kî: Nuhâs (eritilmiş bakır) ile el-mühi (eritilmiş bakır) aynı şeylerdir.

ed-Dahhâk ta: Bu kaynatılmış zeytinyağının tortusudur. el-Kisâî de: Oldukça şiddetli bir rüzgarı olan ateşe denilir, demiştir. [\[21\]](#)

"Size yardım da olunmaz." Birbirinize yardımcı olamazsınız. Maksat cinler ile İnsanlardır.

37. Artık gök yarılp yağ tortusunu andıran kırmızı bir gül gibi olduğu zaman...

38. O halde; Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

39. O günde ne insana, ne cinne günahı sorulmayacak.

40. O halde; RabbinMn nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"Attık gök yanıp" kıyamet gününde ayrılıp "yağ tortusunu andıran kırmızı bir gül gibi olduğu zaman..." buyruğunda geçen " Yağ tortusu" lafzı, Mücahid, ed-Dahhâk ve başkalarından gelen rivayete göre, yağ diye açıklanmıştır. Yağ gibi parlak ve saf olduğu zaman, demektir. Buna göre bu lafız; " Yağ" lafzının çoğuludur.

Said b. Cübeyrve Katade ise: Kırmızı renkli olduğu zaman anlamındadır, demişlerdir. Bir diğer açıklama da şöyledir: Kırmızılığı bakımından gül gibi ve yağın akıcılığı gibi olacaktır. Bu da şu demektir: Gök yarılıp çatlayarak cehennem ateşinin sıcaklığından ötürü kırmızı bir renk alıncaya kadar eriyecek, inceliği ve erimesi dolayısıyla yağ gibi olacaktır.

Bir başka açıklamaya göre "yağ" anlamı verilen: "Saf kırmızı deri ve sahtiyan" demektir. Bu açıklamayı Ebu Ubeyd ve el-Ferrâ zikretmişlerdir. Bu da şu demektir: Gök, cehennem ateşinin ileri derecedeki harareti dolayısıyla ile tıpkı bir sahtiyan gibi kırmızı bir renk alacaktır.

İbn Abbas şöyle demektedir: Yani gök çeşitli renkleri olan bir ata benzeyecektir. Çünkü güzel renkli at demek olan "el-kümeit"e çeşitli renkleri taşıyor ise; denilir. İbn Abbas dedi ki: "Çeşitli renkleri olan at" demek olan: "Baharda sarı, kışın baştarafalarında ise kırmızı renge çalar, kış ilerlediği vakitte koyu gri bir renk alır."

el-Ferra dedi ki: Bu açıklamasıyla "verdîat" diye bilinen ati kastetmektedir. Bu tür atlar baharda sarıya çalar. Soğuk ilerlediği takdirde kırmızıya çalar, Bundan sonra ise griye çalar. Böylelikle yüce Allah semanın rengarenk olmasını bu tür atın değişik renklere bürünmesine benzetmektedir.

el-Hasen dedi ki: "Yağ tortusunu andıran" buyruğu, yağın dökülmesini andıran demektir. Çünkü yağ döküldüğü vakit çeşitli renklerde görülür.

Zeyd b. Eşlem dedi ki: Yani o vakit zeytinyağı tortusunu andıracaktır. Bir diğer açıklamaya göre: O gidecek ve gelecektir, demektir.

ez-Zeccâc dedi ki: (Gül anlamını veren "el-verde" lafzını oluşturan) "vav" re ve "dal" harflerinin meydana getirdiği kelimelerin asıl anlamı, gidip gelmek ile alâkalıdır. Bu ise, daha önce renkleri değişip duran at ile ilgili yaptığımız açıklamalara yakındır.

Katade de şöyle demektedir: Bugün sema yeşildir. Onun kırmızı bir rengi olacaktır. Bu açıklamayı da es-Sa'lebî nakletmiştir.

el-Maverdî dedi ki: Önceki İlim adamlarının iddialarına göre semanın asıl rengi kırmızılıktır. Engellerin çokluğu, mesafenin uzaklığı dolayısıyla bu şekilde mavi renkte görülmektedir. Onlar bunu vücuttaki damarlara benzetirler. Aslında

damarlar kan gibi kırmızıdır, engel sebebiyle mavi görülmektedirler. Eğer bu açıktama doğru ise şüphesiz ki sema kıyamet gününde ona bakacak olanlara yakın olacağından ve engellerin de ortadan kalkacağından Ötürü kırmızı olarak görülecektir. Çünkü onun asıl rengi odur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"O günde ne insana, ne cinne günahı sorulmayacak" buyruğu yüce Allah'ın: "Suçlulara günahları sorulmaz." (el-Kasas, 28/78) buyruğunu andırmaktadır.

Kıyamet günü, uzunluğu dolayısıyla değişik halleri bulunan bir gündür. Kimi halde soru sorulur, kimi halde sorulmaz. İşçe İkrime'nin görüşü de budur.

Anlamın: Onlar cehennemde karar kıldıktan sonra sorgulanmayacaklar-dır, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

el-Hasen ve Katade der ki: Onlara günahları hakkında sorulmayacaktır. Çünkü Allah onların günahlarını tesbit etmiştir, melekler de onları yazmıştır. Bu açıklamayı el-Avfi, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Yine el-Hasen ve Mücahid'den şöyle dedikleri zikredilmiştir: Buyruk; melekler onlar hakkında soru sormayacaktır. Çünkü onları simalarından, alâmetlerinden tanıyacaklardır, demektir. Bunun delili de bundan sonra gelen buyruklardır. Ayrıca Mücahid bu açıklamayı İbn Abbas'tan nakletmektedir. Yine ondan nakledilen rivayete göre yüce Allah'ın: "Rabbine andolsun ki onların hepsine elbette soracağız." (el-Hkr, 15/92) buyruğu ile: "O günde ne insana, ne cinne günahı sorulmayacak" buyruğu hakkında şöyle dediği rivayet edilmektedir: Onların söyleyecekleri ile bu durumlarını bilmek maksadıyla onlara soru sormayacaktır. Fakat onlara azarlamak anlamı ile: Niçin bunları yaptınız, diye soracaktır.

Ebu'l-Âliye de şöyle demiştir: Günahkârın günahından başkasına soru sorulmayacaktır. Katade: Som sormak önce olacaktır, sonra da ağızları mühürlenecek ve azaları onlara tanıklık ederek konuşacaktır.

Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadiste Peygamber (sav)'ın şunları da söylediği zikredilmektedir: "Yüce Allah kulu karşısına alır, ona: Ey filan kişi denilir. Ben sana ikramda bulunmadım mı? Ben seni önder kılmadım mı? Ben sana eşler vermedim mi? Atları, develeri senin emrine vermedim mi? Senin başkanlık yapmana, İstedğin gibi mallarda tasarruf etmene fırsat vermedim mi? Adam: Evet (hepsini verdin) diyecek. Bu sefer: Peki sen Benimle karşılaşacağını zannediyor muydun? diye sorar, adam: Hayır der. Yüce Allah şöyle buyurur: Sen (vaktiyle) Beni unutmuş olduğun gibi, Ben de seni unutuyorum. Sonra ikincisi ile karşılaşır, yine ona aynen öbürüne söylediğini söyler. Daha sonra üçüncüsü ile karşılaşır, ona da aynı şeyleri söyler. O da: Rab-bim Sana, kitabına, rasûlüne iman ettim, namaz kıldım, oruç tuttum, sadakalar verdim der ve elinden geldiğince güzel şeylerden, hayırlı şeylerden sö-zeder. Ondan sonra da: İşte ben

şimdi burada huzurundayım, der. Sonra ona; Biz de şimdi senin aleyhine olan şahidimizi göndereceğiz, denilir. Benim aleyhimde şahitlik edecek bu kişi kimdir? diye kendi kendisine düşünürken, ağzına mühür vurulacak ve baldırına, etine, kemiklerine: Konuş! denilecek. Baldırı, eti, kemikleri konuşarak yaptıklarını söyleyecekler. Bu ise kendi nefsinden getirilen şahidler dolayısıyla İleri süreceği bir mazeretin kalmaması içindir.

Bu kişi münafık kişidir. Yüce Allah'ın kendisine gazab edeceği kisidir." [22] Bu hadis daha önceden Ha, Mim, es-Secde (Fussilet, 41/21. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde (Yâsîn, 36/65. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [23]

41. Günahkârlar yüzlerinden tanınacak da, alınlarından ve ayaklarından yakalanacak.

42. O halde; Rabblnizln nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

43. İşte bu, o günahkârların yalan saydığı cehennemdir.

44. Onlar bunun ile sıcak su arasında gidip geleceklerdir.

45. O halde; Rabblnizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"Günahkârlar yüzlerinden tanınacak" buyruğu hakkında el-Hasen şöyle demektedir; Yüzlerinin siyahlığından, gözlerinin morluğundan tanınacaklar. Çünkü yüce Allah: "Biz günahkârları o gün gözleri morarmış halde hasrederiz." (Tâ-Hâ, 20/102); "O günde kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler kararacaktır." (Al-İ İmran, 3/106) diye buyurmaktadır.

"Alınlarından ve ayaklarından yakalanacak." Yani melekler alınlarından yakalayacaktır. Bu da, meleklerin onların bağlarının perçemlerinden ve ayaklarından yakalayarak cehenneme atacaklardır, demektir.

"Alınlar" çoğuludur.

ed-Dahhâk şöyle demiştir: Atını ve ayakları, sırtının arka tarafından bir zincir ile biraraya getirilecektir. Yine ondan; adamın ayakları alınıp, sırtı kınlan-caya kadar alını ile biraraya getirilecek, sonra da cehenneme atılacaktır, dediği rivayet edilmiştir.

Bir başka açıklamaya göre; ona böyle yapılmasının sebebi, azabının daha çok ağırlaştırılması ve görüntüsünün daha ileri derecede kötüleştirilmesi içindir. Yine denildiğine göre; melekler onları cehennem ateşine doğru sürüklerken, kimi zaman alınlarından onları yakalayıp yüzüstü çekecekler, kimi zaman da ayaklarından yakalayıp başı yerde olduğu halde sürükleyeceklerdir.

"İşte bu, günahkârların yalan saydığı cehennemdir." Yani onlara: İşte size haber verilmiş olan ve sizin yalan saydığınız cehennem ateşi budur, denilecektir.

"Onlar bunun İle sıcak su arasında gidip geleceklerdir" buyruğu hakkında Katade şöyle demiştir; Bir sefer sıcak suya, bir sefer Cahîme gidip geleceklerdir. Cahîm de cehennem ateşidir, Hamım ise sıcak su demektir.

"Sıcak" lafzı üç türlü açıklanmıştır. Birincisine göre sıcaklığı ve kaynaması en ileri derecede olan su demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas, Sa-îd b. Cübeyr ve es-Süddî yapmıştır. Nâbiğa ez-Zübyânî'nin şu beyitinde de bu anlamdadır:

"Gaddarlık ve hainlik etmiş bir sakal boyanır,

Karın, bölgesinden gelen, katıksız ve oldukça sıcak bir kırmızı renge."

Katade dedi ki; Bu, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığından beri kaynayan bir sudur. Yüce Allah şöyle demektedir: Onlar cehennem ateşinden kurtulmak için yardım isteyeceklerinde, onların kurtuluş için sığınakları bu olacaktır. Ka'b dedi ki: Bu ,cehennem vadilerinden bir vadidir. Cehennem ehfinin irinleri burada toplanır. Zincirleriyle birlikte oraya daldırılırlar. Nihayet eklemleri bile birbirinden kopar. Daha sonra yüce Allah onlara yeni bir hilkat vermiş olduğu halde oradan çıkarlar, bu sefer cehennem ateşine atılırlar. İşte yüce Allah'ın: "Onlar bunun ile sıcak su arasında gidip geleceklerdir" buyruğu bunu anlatmaktadır.

Yine Ka'b'dan: Bu hazır olan demektir, dediği rivayet edilmiştir. Mücahid de şöyle demiştir: Bu içilme zamanı gelmiş ve en ileri dereceye ulaşmış olan demektir.

Kıyametin dehşetleri ile günahkârların cezalandırıldığı ma sına dair anlatılan bu hususların nimet olma yönü ise; bunun kişileri günahlardan alıkoyucu ve itaatlere teşvik edici özelliğinin olmasıdır.

Peygamber (sav)'dan rivayet edildiğine göre o gece vaktinde bir gencin: "Artık gök yarıp yağ tortusunu andıran kırmızı bir gül gibi olduğu zaman..." buyruğunu okuduğunu duymuş. Genç burada durmuş ve gözyaşı onu devam etmekten ahkoymuş, bunun üzerine şöyle demeye başlamış; Semanın çatlayacağı o gün vay halime! Vay halime! Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Evet, ey genç! Bu şekilde vay haline! Fakat nefsim elinde olana yemin ederim ki; semadaki melekler bile senin ağlaman dolayısıyla ağladı." [\[24\]](#) [\[25\]](#)

46. Rabbînin huzurunda durmaktan korkana da İkî cennet vardır.

47. O halde; Rabbinînin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"Rabbînin huzurunda durmaktan korkana da iki cennet vardır" buyruğuna dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Rabbin Huzuruna Varmak:

Yüce Allah cehennemliklerin hallerini sözkonusu ettikten sonra, iyi kulları için neler hazırladığını sözkonusu etmektedir. Buyruğun anlamı şudur: Hesab için Rabbinin huzurunda durmaktan korkup da masiyeti terkeden kimseye (iki cennet vardır). Buna göre; "Huzurda durmak" ayakta durmak anlamında bir mastardır. Bir açıklamaya göre Rabbinin üzerinde oluşundan korkan, demektir. Bu da Rabbinin kendisini kontrol etmesinden ve ona muttali olmasından korkan demek okır. Bunu yüce Allah'ın: "Her nefsin bütün kazandığını gözetleyen (Allak müşriklerin putları gibi) midir?" (er-Ra'd, 13/33) açıklamaktadır. Mücahîd ve İbrahim en-Nehaî şöyle demişlerdir: Burada sözü edilen şahıs, bir masiyet işlemeyi kararlaştırıp Allah'ı hatırladıktan sonra O'nun korkusuyla o günahı işlemeyi terk eden kimsedir. [\[26\]](#)

2- İki Cennet Kime ve Hangi Sebeplerden Dolayı Verilecektir?:

Bu âyet-i kerime şuna delildir: Bir kimse hanımına: Şayet ben cennet ehlinden değii isem sen de benden boş ol dese ve eğer bu kimse bir masiyet işlemeyi kararlaştırmış olmakla birlikte Allah'tan korktuğundan ve O'ndan utandığından dolayı terketmiş ise, onun bu yemini bozulmaz. Süfyan es-Sev-rî de böyle demiş ve buna göre fetva vermiştir.

Muhammed b. Ali et-Tirmizî şöyle demektedir: Böyle bir kimseye cennetin biri Rabbinden korkusundan ötürü, diğeri ise arzusunu, şehvetini terket-tiğinden ötürü verilecektir.

tbn Abbas da şöyle demiştir: Farzları edâ ettiği halde birlikte, Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimse kastedilmektedir.

"Makam; Huzurda durmak, yer" diye açıklanmıştır. Yani -önceden geçtiği gibi- hesab için Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimse demek olur. Burada "huzurda dunna"nın kul hakkında olması, sonra da bunun Allah'a izafe edilmiş olması da mümkündür, tkı da yüce Allah'ın: 'Onların ecelleri geldiğinde' (el-A'raf, 7/34) buyruğu ile bir başka yerdeki: "Şüphesiz ki Allah'ın (takdir ettiği) eceli geldi mi geri bırakılmaz." (Nuh, 71/4) buyruklarında geçen "ecel"e benzemektedir.

"İki cennet vardır. [\[27\]](#) Yani korkan herkese başlı başına iki cennet vardır. Korkan herkes için iki cennet verilecektir. Bütün korkanlara iki cennet verilecektir diye açıklanmış ise de birincisi daha kuvvetli görülmektedir.

İbn Abbas'tan rivayete göre o Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "İki cennet, cennetin eni kadar iki bahçedir. Bunların herbi-risi yüz

yıllık bir mesafedir. Herbirisinin ortasında da nurdan bir ev vardır. Nağme çıkararak ve yeşilliği ile salınmayan hiçbir şeyi yoktur. O bahçenin kararı sabittir, ağaçları da sabittir. Bunu el-Mehdevî zikretmiş olup, us-Sa'-lebî de bunu Ebu Hureyre yoluyla gelen bir hadis olarak kaydetmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre; iki cennet, kendisi için yaratılmış olan bir cennet İle mirasçısı olacağı diğer cennettir (bahçedir,)

Bir diğer açıklamaya göre iki cennetten birisi, kendisinin konaklayacağı yer, diğeri ise eşlerinin konaklayacağı yerdir. Tıpkı dünyadaki ileri gelen başkanların yaptıkları gibi.

Bir başka açıklamaya göre iki cennetten birisi, onun meskeni, diğeri ise bahçesi olacaktır. Bu iki cennetten birisi köşklerinin aşağı tarafları, diğeri ise yukarı tarafları olduğu da söylenmiştir.

Mukatil dedi ki: Bu iki cennet, Adn cenneti ile Naîni cennetidir.

el-Ferrâ da şöyle demiştir; Bu tek bir cennettir, âyet sonu olduğu için tes-niye gelmiştir. Ancak el-Kutebî bunu kabul etmeyerek şöyle demiştir: Cehennem bekçileri aslında yirmi kişidir, ama ondokuz kişi oldukları âyet sonlarına riayet olsun diye sözkonusu edilmiştir, denilemez. Aynı şekilde yüce Allah; "İkisinin de (gölgelikli) dalları vardır" (Rahman, 55/48) diye buyurmaktadır.

Ebu Cafer en-Nehhâs dedi ki: el-Ferrâ şöyle demiştir: Bu tek bir cennet olabilir. Şiirde de bının iki cennet olduğu sözkonusu edilmiş olabilir. Ancak böyle bir görüş yüce Allah'ın kitabı hakkında yapılacak en büyük hatalardandır. Çünkü yüce Allah: "İki cennet vardır" diye buyurmakla, sonra da bunları "ikisinde... vardır" diye nitelendirmektedir. Şimdi buyruğun zahirin-den anlaşılanı bırakarak: Bunun tek bir cennet olması mümkündür deyip, şiiri delil diye göstermesi doğru bir şey değildir. [28]

Bir açıklamaya göre cennetlerin iki tane, olması bir yerden diğerine gidip gelmekle cennetlik kişinin sevincinin kat kat arttırılması içindir.

Denildiğine göre bu Özel olarak Ebu Bekir es-Sıddık (r.a) hakkında cennetin takva sahiplerine yakınlaştırılıp, cehennem ateşinin günahkârlara açıkça gösterileceği günü hatırlaması üzerine inmiştir. Bunu Ata ve İbn Şevzeb söylemişlerdir.

ed-Dahhâk şöyle demiştir: Hayır, o bir gün susuzken süt içmiş ve bu hoşuna gitmişti. Bu süte dair soru sorunca sütün helal olmayan bir yerden elde edildiğini ona söylediler. O da kendisini kusturarak sütü çıkardı. Rasûlul-lah (sav) da ona bakıp duruyordu. Bunun üzerine: "Allah'ın rahmeti üzerine olsun. O'nun hakkında bir âyet indirdi" deyip, ona bu âyeti okudu. [29] [30]

48. İkisinin de (gölgelikli) dalları vardır.

49. O halde, Katibinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

50. İkisinde de akar iki pınar vardır.

51. O halde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"İkisinin de dalları vardır" buyruğu hakkında İbn Abbas ve bekaları şöyle demişlerdir: Çeşitli meyveleri vardır, demektir. "Dallar" lafzının tekili'dir. Mücahid dedi ki: Bu kelime "dallar" anlamında olup, tekdir. Şair en-Nabiğa da şöyle demiştir:

"Musibeti dolayısıyla ızdırab çeken ve dal üzerinde şarkı söyleyerek, Yabani bir erkek güvercini çağıran bir dişi güvercinin ağlayışı..."

Bir başka şair de, iki kuşu nitelendirirken şöyle demektedir:

"Sorgun ağacının dallarının ucunda geçirdiler geceyi, Çeşitli nağmeleri birbirlerine söyleyerek."

Şair burada çeşitli nağmeler ile çeşitli dilleri kastetmiştir. Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Şevkin bir güvercinin sesinden dolayı galeyana gelmedi, O güvercin ki, dallar üzerinde bir diğer güvercini çağırır;

O güvercin ki; yırtıcı iki pençeli bir doğana rastgelmiş Ve onun iki yavrusu vardır."

"Dal" kelimesinin çoğulu diye gelir, bundan sonra bir daha:çoğulu yapılır. Şair bir değirmeni anlatırken şöyle demektedir:

"Ve onun ağaç dallarından bir dizgini vardır."

"Dalları bulunan ağaç" demektir. Gayr-i kıyasî olarak: diye de söylenir. Hadiste de şöyle denilmiştir: "Cennetlikler tüysüz, sürmeli ve fenenli (top saçlı) kimselerdir. "[31]

Buradaki çoğuludur. Bu da; 'in çoğulu olup bir araya toplanmış saç demektir. Bu da dala benzetilmiştir. Bunu el-Herevî zikretmiştir. "İkisinin de dalları vardır" buyruğunun, diğerlerine göre genişlikleri ve üstünlükleri vardır, anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu açıklamayı Katade yapmıştır.

Yine Mücahid'den ve İkrime'den: "Dalların duvarlar üzerindeki gölgesi" demektir dedikleri rivayet edilmiştir.

"İkisinde de akar iki pınar vardır." Yani bu cennetlerin herbirisinde akan bir pınar vardır. İbn Abbas dedi ki: Bu iki pınar yüce Allah'tan lütuf ve fazladan mükâfatı olmak üzere, cennetliklere suları ile akarlar. Yine İbn Abbas'tan ve el-Hasen'den şöyle dedikleri zikredilmiştir: Bu pınarlar tatlı su akıtırlar. Bu iki pınardan birisi Tesnîm, diğeri ise Selsebil'dir. Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre: Bu iki

pınar dünyanın kat kat fazlasıdır. Yataklarında-ki küçük çakıllar kırmızı yakut ve yeşil zebercettir. Toprakları kâfur, çamur tortuları, ezfer miskidir. Kıyılan ise zaferandandır.

Atiyye dedi ki: Bu iki pınardan birisi kokmayan sudan, diğeri ise içenlere lezzet veren şaraptandır.

Miskten bir dağdan akarlar, diye de söylenmiştir. Ebu Bekir el-Verrak dedi ki: Bu iki cennette, dünya hayatında gözleri yüce Allah korkusundan dolayı yaş akıtan kimseler için akan iki pınar vardır. [32]

52. İkisinde de her meyveden çiftler çiftler vardır.

53 O halde; Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

54. Astarları kalın ipekten döşemelere yaslanmışlar olarak. Her iki cennetin de (meyvelerinin) toplılığı yakındır.

55- O halde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"İkisinde de her meyveden çiftler çiftler vardır." tki çeşit vardır ve her İki türü de tattı ve lezzetlidir.

İbn Abbas dedi ki: Dünyada tatlı olsun, acı olsun ne kadar ağaç varsa, mutlaka o ağaçtan cennette de vardır, Hanzal (Ebu Cehil karpuzu) dahil. Şu kadar var ki o, cennette tatlı olacaktır. Şöyle de açıklanmıştır: Biri yaş, diğeri kuru olmak üzere İki çeşit olacaktır. Üstünlük ve lezzetleri bakımından biri diğereinden üstün olmayacaktır.

Bir başka açıklamaya göre; yüce Allah bu iki cennetin daha aşağı mertebedeki iki cennetten üstün olduklarını kastetmiştir. Burada akan iki pınardan sözettikten sonra orada (66. âyette) suları coşan iki pınardan sözetmektedir. Suların coşması ise suların akmasından daha aşağı mertebededir. Şöyle buyurmuş gibidir: Daha sonra süzkonusu edilecek iki cennette her meyveden bir çeşit vardır. Bu cennette ise her meyveden iki çeşit vardır.

"Astarları kalın ipekten döşemelere yaslanmışlar olarak" buyruğunda-ki; "Yaslanmışlar olarak" lafzı hal olarak nasbedilmiştir. " Döşemeler" lafzı 'in çoğuludur, Ebu Hayve "re" harfini sakın olarak; diye okumuştur.

"(ıİİUh): Astarları* lafzı da, çoğuludur. Bu da yüzün altındaki kumaşa denilir, "Kalın ipek" demektir.

Yani yere temas eden astarları bu şekilde olursa, yüzünün nasıl olacağını var sen düşün. Bu açıklamayı İbn Abbas ve Ebu Hureyre yapmıştır. Said b, Cubeyr'e; Astarlar kalın ipekten olursa ya yüzler nedendir? diye sorulmuş,

o da şu cevabı vermiştir: Bu da yüce Allah'ın: "Onlara o işlediklerine mükâfat

olmak üzere gözleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilemez" (es-Secde, 32/17) buyruğunda sözü edilenler cümlesindendir.

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah size bu döşemelerin astarlarını anlattı ki, kalpleriniz onları tasavvur edebilsin. Yüzlerine gelince, bunları Allah'tan başkası bilemez.

Peygamber (sav)'dan rivayet edilen haberde belirtildiğine göre o şöyle buyurmuştur: "O döşemelerin yüzleri ise parıldayan bir nurdur. "[33]

el-Hasen'den rivayete göre o şöyle demiştir: Astarlar kalın ipekten, yüzleri ise katılaşmış nurdandır. Yine el-Hasen'den rivayete göre: "Astarlar" bizzat yüzler demektir. Bu aynı zamanda el-Ferrâ'nın da görüşüdür. Bu görüş Katade'den de rivayet edilmiştir. Çünkü Araplar yüze de astar derler. Mesela: "Bu semanın yüzüdür, bu semanın astarıdır" diye bizim gördüğümüz semanın yüzünü sözkonusu ederler. Ancak İbn Kuteybe ve başkaları bunu kabul etmeyerek şöyle derler: Böyle bir anlatım ancak her bir tarafı birtakım kimselerce görülen ve iki tarafı da birbirine eşit iki yüzü bulunan şeyler hakkında sözkonusu olabilir. Senin ve başkalarının arasında bulunan duvar gibi. Semanın durumu da İşte buna göredir.

"Her iki cennetin de toplanışı yakındır" buyruğundaki: "Toplanış" ağaçtan toplanan mahsuller demektir. Toplanılan her şey hakkında: "O bize toplanan güzel bir mahsul getirdi" denilir. " Toplanmış meyve" denilir ki bu da "fail" vezninde olup, toplanması zamanını ifade eder. Şair de şöyle demiştir;

"İşte bu benim topladıklarım ve onların en güzelleri onun ağzında, Oysa her mahsul toplayanın eli kendi ağzında."

"Cim" harfi kesreli olarak; diye de okunmuştur. "Yakın" demektir.

İbn Abbas dedi ki; Ağaç dallarını o kadar ya kını aştı ki Allah'ın dostu dilerse ayakta, dilerse otururken, dilerse de yatarken bunun meyvesini toplayabilir, Uzaklık ya da daldaki bir diken, elini geri çekmesine sebep olmaz. [34]

56. Onlarda bunlardan evvel ne bir insanın, ne bir cinnin asla dokunmadığı, gözlerini yalnız eşlerine dikmişler vardır.

57. O halde; Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık İmlinde sunacağız:

1- Gözlerini Eşlerine Dikmiş Olanlar:

"Onlarda" sözü geçen iki cennette diye açıklanmıştır. "...Gözlerini yalnız eşlerine dikmiş (huri)ler vardır."

ez-Zeccac dedi ki: Yüce Allah'ın burada; " Onlarda" diye buyurup; (tesniye kipi olarak): "O ikisinde" diye buyurmamış olmasının sebtr-bi, hem iki cenneti, hem de o iki cennetin sahiplerine hazırlamış olduğu nimetleri kastetmiş olduğundan dolaydır.

Bir diğer açıklamaya göre bu zamir, astarları kalın ipekten olan döşeklere aittir. Yani bu döşeklerde: "Gözlerini yalnız eşlerine dilemiş (huri)ler vardır" demektir. Maksat gözlerini sadece eşlerine dikmiş, yalnız onlara bakan, onlardan başkalarını görmeyen hanımlar demektir. Daha önce es-Saffat Sû-resi'nde (37/48-49- âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Burada: " Göz" Lafzının çoğula izafe edilmekle birlikte tekil gelmiş olması, mastar anlamında oluşundan dolaydır. Bu gözünü .kırptı, kırpar, kırpma kökünden gelmektedir. Daha sonra göze bu İsim verilmiş olup, böylelikle bu mastar hem tekil, hem de çoğul ifadenin yerini tutmaktadır, Arapların; "Adaletli ve oruç tutan bir topluluk" derken bunu mastarla ifade etmeleri gibi. [35]

2- Bu Eşlere El Değmemiştir:

"Asla dokunmadığı" buyruğu, bu hurilerle kocalarından önce hiçbir kimse cima etmemiştir, demektir. el-Ferrâ dedi ki: " Bekareti bozmak" demektir. Bu da cima yapıp kanatmak demektir. denilir. Bu kökten olmak üzere ay hali olan kadına denilmiştir. el-Fer-râ'dan başkaları ise bu hususta ondan farklı olarak şöyle demektedir: "Herhangi bir şekilde onunla cima etti" demektir. Şu kadar var ki el-Ferra'nın açıklaması daha çok bilinen ve yaygın bir açıklamadır.

el-Kisâi "mim" harfini ötreli olarak; "Asla onlara dokunmamış-tır" diye .okumuştur.

" Kadın ay hali oldu, olur" demektir. Kesreyle; (de bir söyleyiştir, ism-İ faili diye gelir. el-Ferezdek da şöyle demiştir:

"Bana düştüler, benden önce onlara dokunulmamış

Ve onlar deve kuşu yumurtasından daha da güzeldirler."

"Dokunmadığı" el değmediği anlamındadır, diye de açıklanmıştır.

Ebu Amr dedi ki: " Dokunmak, el değmek" demektir. Bu da kendisine el değdirilen her şey hakkında kullanılır. Mesela otlak için: "bu otlığa bizden önce hiçbir kimse değmemiştir" denilir. Aynı şekilde: "Bu dişi deveye hiçbir ip (yular) değmemiştir" denilir.

el-Müberred de şöyle demiştir: Buyruğun anlamı şudur: Onlardan önce ne bir insan, ne de bir cin onları emri altına almamıştır. Çünkü: "Emri altına almak" demektir.

"Cin" anlamındaki lafzı el-Hasen hemzeli olarak; diye okumuştur. [36]

3- Cinsel Açıdan Cinlerin Durumu:

Bu âyet-i kerimede cinlerin de insanlar gibi ilişki kurduklarına, cennete gireceklerine ve cinlere cennette cinden hanımların verileceğine delil vardır. Damra dedi ki: Müminlere kendi türlerinden huru'l-înden eşler olacaktır. Buna göre insan türünden olan kadınlar insanlara, cin türünden olan kadınlar da cinleredir.

Şöyle de açıklanmıştır; Yüce Allah'ın cennette mümin olan cinlere vereceği cinlerden olan huru'l-înyinlerin hiçbirisine hiçbir cinin eli değmediği gibi, cennette mümin İnsanlara Allah'ın bağışladığı insan türünden huru'lînyne de hiçbir İnsanın eli değmemiştir. Çünkü cinler hiçbir 2aman dünyada Âdemoğullarından olan kızlarla ilişki kuramazlar. Bunu el-Kuşeyrî zikretmiştir.

Derim ki: Daha önce en-Neml Sûresi (27/44. âyet) ile el-İsra Sûresi'nde (17/64. âyet, 4. başlıkta) bu hususa dair açıklamalar geçmiş ve cinlerin Âdemoğulları, kızları ile ilişki kurmalarının mümkün olduğu belirtilmiş idî. Mücahid de şöyle demiştir: Erkek cima esnasında eğer besmele çekmeyecek olursa, cin onun organı üzerine katlanır ve onunla birlikte cima eder. İşte yüce Allah'ın: "Bunlardan evvel ne bir insanın, ne bir cinnin asla dokunmadığı" buyruğu da bunu anlatmaktadır. Şöyle ki; şanı yüce Allah huru'l-îyni onlardan önce hiçbir insan ve hiçbir cinnin el değmemesi ile nitelendirmiştir. Bununla bizlere Âdemoğullarına mensub kadınlara cinlerin el değdirebileceğini öğretmekte, huru'l-tynin ise bu kusurdan uzak ve münezzeh olduklarını belirtmektedir. "Dokunmak, el değmek"; cima etmek demektir. Bunu tamamiyle el-Tirmizî el-Hakîm zikretmiştir. Aynı şekilde el-Mehde-vî, es-Sa'lebî ve başkaları da bunu zikretmiş bulunmaktadırlar. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

58. Onlar sanki yakut ve mercandır.

59- O halde; Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

60. İyiliğin karşılığı iyilikten başkası olabilir mi?

61.0 halde; Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"Onlar sanki yakut ve mercandır" buyruğu ile ilgili olarak Tirmizî'nin, Abdullah b. Mesud'dan kaydettiği rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Cennetlik kadınlardan bir kadının bacağına beyazlığı yetmiş kat elbisenin arkasından dahi görülür. Hatta kemiğinin iliği dahi görülür." Çünkü yüce Allah:

"Onlar sanki yakut ve mercandır" diye buyurmaktadır. Yakuta gelince o öyle bir taştır ki, sen onun içine bir ip geçirecek olup ta onu görmek istersen yakutun gerisinden o ipi görebilirsin^[37] Bu hadis mevkuf olarak da rivayet edilmektedir. Arar b. Meymun dedi ki: Huru'Mynden olan bir kadın yetmiş kat elbise giydiği halde bunun arkasından bacağının kemiğinin iliği, tıpkı kırmızı şarabın beyaz camdan görülmesi gibi görülür.

el-Haserı dedi ki: Huriler yakut kadar arı duru ve mercan gibi beyazdırlar.

"İyiliğin karşılığı iyilikten başkası olabilir mi?" buyruğundaki; "... mi" dilde dört anlamda kullanılır.

Bazan -muhakkak anlamına gelen: anlamına kullanılır. Yüce Allah'ın: "İnsan üzerinden, öyle bir süre geçmiştir ki" (el-İnsan, 76/1) buyruğunda olduğu gibi.

Yüce Allah'ın: " Siz de Rabbinizin vaadettiğini gerçek buldunuz mu?" (el-A'raf, 7/44) buyruğunda olduğu gibi soru anlamına kullanılır. Bazan da yüce Allah'ın-. "Artık vazgeçtiniz mi?" (el-Mâide, 5/91) buyruğunda olduğu gibi emir anlamında...

Bazan da yüce Allah'ın; "Peygamberler üzerinde apaçık tebliğden başka bir görev var mı?" (en-Nahl, 16/35) buyruğu ile; "İyiliğin karşılığı İyilikten başkası olabilir mi?" buyruğunda olduğu gibi olumsuzluk halinde; (u) anlamında kullanılır. İkrime dedi ki: Yani lâ ilahe illallah diyen kimsenin mükâfatı cennetten başkası olabilir mi? İbn Abbas dedi ki: Lâ ilahe illallah deyip Muhammed (sav)'ın getirdikleri gereğince amel eden kimseye cennetten başka bir karşılık yoktur, demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Dünyada iyilik yapmış kimseye, âhirette de iyilik yapılmaktan başka bir mükâfat olur mu? Bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır.

Enes'in rivayetine göre Peygamber (sav) yüce Allah'ın: "İyiliğin karşılığı İyilikten başkası olabilir mi?" buyruğunu okuduktan sonra: "Rabbinizin ne buyurduğunu biliyor musunuz?" diye sormuştur. Ashab: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir deyince, Hz. Peygamber buyurdu ki: "Kendisine tevhid nimetini ihsan ettiğim kimseye cennetten başka bir mükâfat yoktur. ^[38]

İbn Abbas'ın rivayetine göre de Peygamber (sav) bu âyet-i kerimeyi okuyup şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah buyuruyor ki: Beni tanımak ve beni tevhid etmek nimetini kendisine ihsan etmiş olduğum kimseye mükâfatım, onu rahmetimle cennetime ve kutsal zatımın yakınlığına yerleştirmekten baj-kası değildir." ^[39]

(Cafer) es-Sâdık dedi ki: Ezelde kendisine ihsanda bulunduğum kimsenin üzerindeki iyiliği ebediyyen korumaktan başka bir mükâfatı olur mu?

Muhammed b. el-Hanefiyye ve el-Hasen de şöyle demişlerdir: O iyi kim* selerin üzerine de, günahkârların üzerine de serbestçe salınmıştır. Bu da dünyada günahKârlara, âhirette de iyilere serbestçe salınmıştır, demektir. [40]

62. O ikisinden başka iki cennet daha vardır.

63. O halde; Rabbînin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

64. İkisi de siyaha yakın koyu yeşildirler.

65. O halde; Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"O ikisinden başka iki cennet daha vardır." Yani sözü geçen ilk iki cennetten ayrı olarak iki cenneti daha vardır, İbn Abbas dedi ki: Derece itibariyle o ikisinden daha aşağı demektir. İbn Zeyd: Fazilet itibariyle o ikisinden aşağıda... diye açıklamıştır. İbn Abbas dedi ki: Cennetler, Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselerdir. Bundan dolayı sözü edilen ilk iki cennette hurma ağaçları ve başka ağaçlar, diğer iki cennette ise ekinler, bitkiler ve yerin üzerine yayılan şeyler bulunacaktır.

el-Maverdî dedi ki: "O ikisinden başka iki cennet daha vardır" buyruğunda sözü edilen cennetlerin, kişiye ait olan kimseler için olma ihtimali vardır. Çünkü ona ait olanların konumu onun konumundan daha aşağıdadır. Bu iki cennetten birisi huru'l-âyn için, diğeri ise ebedi kılınacak çocuklar içindir. Böylelikle bu iki cennet ile erkekler ve dişiler ayrılmış olacaktır.

İbn Cüreyc dedi ki: Cennetler dört tanedir. Bunlardan ikisi ileri geçen ve yakınlaştıran kimseler için olup "İkisinde de her meyveden çift çift vardır" (52. âyet) ile "İkisinde de akar iki pınar vardır" (50. âyet) Diğer cennetlerin ikisi diğ_ - ashabu'l-yemin (kitapları sağlarından verilecek olanlar) içindir. "İkisinde de meyve, hurma ve nar vardır." (68. âyet) ve: "İkisinde de suları durmaksızın coşan iki pınar vardır." (66. âyet) buyruklarında onlardan söz edilmiştir.

İbn Zeyd dedi ki: İlk iki cennet altından olup yakınlaştırılmış kimselere (el-mukarrabûn)e aittir. Diğer ikisi gümüşten olup, ashâbu'l-yemine aittir.

Derim ki şunları söylemiştir: el-Halîmî Ebu Abdullah el-Hasen b. el-Hu-seyn de "Minhâcu'd-Din" adlı eserinde bu görüşü benimsemiş ve Said b. Cu-beyr'in, İbn Abbas'tan naklettiği şu rivayeti delil göstermiş ve: "Rabbinin huzurunda durmaktan korkana da iki cennet vardır." (46, âyet) buyruğunda "İkisi de siyaha yakın koyu yeşildirler" buyruğuna kadar olan âyetler hakkında şunları söylemiştir: Bu iki cennet mukarrebler içindir. Diğerleri ise as-habu'l-yemin içindir. Ebu Musa el-Eşarîden de buna yakın bir rivayet gelmiştir. Yüce Allah ilk iki cennetin niteliklerini belirttikten sonra, her ikisi arasındaki farka işaret ederek

ilk ikisi hakkında: "İkisinde de akar iki pınar vardır." (50. âyet) diye buyurmuş, sonraki iki cennet hakkında da; "İkisinde de suları durmaksızın coşan iki pınar vardır." (66. âyet) diye buyurmuştur. Yani bunlar coşup kaynamaktadırlar, fakat akıp duran pınarlara benzemezler. Çünkü coşup kaynamak, akıp durmaktan daha aşağı bir derecededir. İlk iki cennet hakkında: "İkisinde de her meyveden çiftler vardır." (52. âyet) diye buyurmuş, özel olarak belirli meyvelerden söz etmeyip genel bir ifade kullanmıştır. Diğer iki cennet hakkında ise: "İkisinde de meyve, hurma ve nar vardır." (68. âyet) diye buyurmuş ve: "Her meyveden" dememiştir. İlk iki cennet hakkında: "Astarlan kalın ipekten döşemelere yaslanmışlar olarak." (54. âyet) diye buyururken, diğer ikisi hakkında: "Yeşil yastıklara ve güzel döşemelere yaslanarak" diye buyurmaktadır. Bu buyruktaki: "Döşeme" işlemeli demektir. Şüphesiz ki kalın ipek işlenmiş olandan daha değerlidir. "Yastık" çadırın bir tarafındaki (dayanılacak) şey demektir, Şüphesiz ki üzerinde yaslanmak maksadıyla hazırlanmış döşemeler, çadırdaki bu parçalardan daha üstündür, İlk iki cennetteki hurilerin nitelikleri ile ilgili olarak: "Onlar sanki yakut ve mercandır." (58. âyet) diye buyurmuşken, diğer iki cennetçikler hakkında da: "İçlerinde güzel huylu, güzel yüzlüler vardır." diye buyurmaktadır. Güzellik ise yakut ve mercanın güzelliği gibi değildir.

İlk iki cennet hakkında: "İkisinin de dalları vardır" diye buyurmuşken diğer ikisi hakkında: "İkisi de siyaha yakın koyu yeşildirler" diye buyurmaktadır. Yani ileri derecedeki yeşilliklerinden dolayı adeta siyah renge çalan yeşilliktedirler. İlk iki cennetin dallarının çokluğuyla nitelendirilmesi yanında, diğer ikisinin sadece yeşillikle nitelendirildiği görülmektedir. Bütün bu açıklamalar yüce Allah'ın: "O ikisinden başka iki cennet daha vardır." buyruğu ile ilgili kastettiğimiz anlamı tahkik etmektedir. Her iki cennet arasında bulunan farka dair sözü edilmeyen hususların, sözü edilenlerden daha çok olma ihtimali de vardır.

Şayet İlk iki cennetin sahiplerini sözkonusu ettiği gibi, niçin bu iki cennetin sahiplerini de sözkonusu etmemiştir; diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilir: Sözü edilen dört cennet de Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimseler içindir. Şu kadar var ki, korkanların da mertebeleri farklıdır. Sözü edilen ilk iki cennet yüce Allah'tan korkmak mertebesi itibarı ile kullar arasında en yüksekte olanlar içindir. Diğer iki cennet ise Allah'tan korkma mertebesi daha aşağıda olanlar içindir. ed-Dahhâk'ın görüşüne göre ilk iki cennet, altın ve gümüşten, diğerleri ise yakut ve zümrüttendir ve diğerleri ilk ikisinden daha üstündür. Yüce Allah'ın: "O ikisinden başka iki cennet daha vardır" buyruğu da onların önünde ve onların karşı taraflarında anlamındadır. Ebu Abdullah et-Tirmizî el-Hakîm de

Nevâdiru'l-Usûl adlı eserinde bu görüşü benimseyerek şöyle demiştir: "O ikisinden başka İki cennet daha vardır." Yani bunlardan Arş'a daha yakın olan İki cennet daha vardır. Bu da Arş'a daha yakın oldukları anlamına gelir. Daha sonra da -birazdan kendisinden naklen aktaracağımız gibi- sonra sözkonusu edilen iki cennetin ilk iki cennetten üstünlüklerini anlatmaktadır.

Mukatil ise şöyle demektedir: İlk iki cennet Adn cenneti ile Naîm cennetidir. Sonra sözkonusu edilen iki cennet ise Firdevs cenneti ile Me'vâ cennetidir.

"İkisi de siyaha yakın koyu yeşildirler." Yani bolca sulandıklarından ötürü yeşil renklidirler. Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır. Mü-cahid: Siyah renklidirler, diye açıklamıştır. Çünkü dilde: " Siyahlık" demektir. Mesela, beyazlığı gidinceye kadar rengi koyulaşmış olan ata, erkek ve dişi deveye; denilir. Şayet koyu siyah olacak kadar

koyuluğu daha da artacak olursa, ona da: denilir, (Atın rengi (siyaha yakın) koyulaştı" demektir, "O şey siyah-laştı" anlamındadır. Yüce Allah da: "İkisi de siyaha yakın koyu yeşildirler" diye buyurmaktadır. Yani iyice sulandıklarından ve oldukça yeşil olduklarından ötürü siyah gibidirler. Araplar ise (koyu) yeşil olan herşeye siyah derler Lebid de Hevazinlilerden öldürülenler hakkında şöyle demektedir:

"Onu bir hevdec içinde getirdiler arkasında ise tnce deri parçalarından dokunmuş (zırh gibi giyecek)1 er içinde yeşil birlikler vardır."

Irak arazisine "sevâd (siyahlık)" denilmesi ele yeşilliğinin çokluğundan ötürüdür. Karanlık geceye de -yeşil anlamında-: denilir. "Allah onların yeşilliklerini yok etsin" sözü onların sevâdlarını (yeşil alanlarını) yok etsin, demektir. [\[41\]](#)

66. İkisinde de suları durmaksızın coşan iki pınar vardır.

67.0 halde; Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

68. İkisinde de meyve, hurma ve nar vardır.

69.0 halde; Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"İkisinde de suları durmaksızın coşan." İbn Abbas'tan gelen açıklamaya göre suları durmaksızın kaynayan "iki pınar vardır."

"Coşmak" diye "hı" harfî ile kullanılan ifade; "Sızmak, in-ce ince akmak'dan daha çok su akıtmayı ifade eder. Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre; hayır ve bereket ile kaynayıp coşan, demektir. el-Hasen ve Mücahid de böyle açıklamışlardır.

İbn Mesud, yine İbn Abbas ve Enes de şöyle demişlerdir: Yüce Allah'ın

dostlarına yağmur tanelerinin serpilmesi gibi, cennet ehli üzerine onların evlerinde misk, anber ve kâfur akar.

Said b. Cübeyr dedi ki: Çeşitli meyveler ve sular ile durmadan coşar demektir.

et-Tirmizî (el-Hakim) şöyle demektedir: Çeşitli meyveler, nimetler, süslü cariyeler, eğerle takımları bulunan atlar ve rengarenk elbiseler ile (bol bol akar) diye açıklamışlardır. Yine et-Tirmizî şöyle demiştir: İşte bu "durmadan coşma"nın "akmak"dan daha fazla olduğunu göstermektedir.

Bu iki pınarın kaynayıp coştuktan sonra aktıkları da söylenmiştir,

"İkisinde de meyve, hurma ve nar vardır" buyruğuna dair açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız: [\[42\]](#)

1- Hurma ve Nar Meyve midir?:

Kimi ilim adamı, nar ve hurma meyvelerden değildir, demiştir. Çünkü bir şey yine kendisinden olana atfedilmez. Kendi türünden olmayan üzerine ancak atfedilebilir. İfadenin zahirinden anlaşılan da budur.

Cumhûç ise şöyle dernekterdir: Hurma ve nar meyve türündendir. Yüce Allah'ın ayrıca hurma ve nardan sözetmesi, onların üstünlükleri ve meyveler arasındaki güzel yerlerinden ötürüdür. Yüce Allah'ın: "Namazları ve özellikle orta namazı koruyunuz." (el-Bakara, 2/238) buyruğu ile: "Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail ve Mikail'e düşman olursa..."(el-Baka-ra, 2/98) buyruklarına benzemektedir. Bu husus daha önceden (belirtilen âyetlerin tefsiri yapılırken) geçmiş bulunmaktadır.

Bir diğer açıklamaya göre bunları tekrarlamasının sebebi şudur: Hurma ve nar o dönemde onlara göre; şimdi bizim için buğday konumunda idiler. Çünkü hurma genel olarak onların gıdaları idi. Nar da diğer meyvelere benzemektedir. Bu ikisine duydukları ihtiyaç dolayısı ile bunları çokça dikerlerdi. Onların sahip oldukları meyveler, hoşlarına giden çeşitli mahsuller arasında yer alırdı. O halde meyve sözkonusu edildikten sonra ayrıca hurma ve nardan söz edilmesi, bunların oralarda ve Medine'den Mekke'ye, oradan da onlara yakın Yemen topraklarına kadar çokça bulunmalarından dolayıdır. İşte bu sebeple yüce Allah bu iki mahsulden meyvelerden ayrı olarak sözettiği gibi, meyvelerden de ayrıca söz etmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre meyveler arasında hurma ve narın sözkonusu edilmesi, hurma ağacının meyvesi olan hurmanın hem meyve, hem yiyecek olmasından, narın ise hem meyve, hem de ilaç olmasından dolayıdır. O bakımdan bunlar sadece meyve kastiyla yenilen şeylerden değildir. Bundan

dolayı Ebu Hanife -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- hiçbir meyve yememek üzere yemin edip nar yahutta taze hurma yiyen kimsenin yeminini bozmayacağını söylemiştir. Bu da bir sonraki başlığın konusudur. [43]

2- Meyve Yemeyeceğine Dair Yemin Edip Nar veya Taze Hurma Yiyenin Durumu:

Ebu Hanife dedi ki: Bir kimse hiçbir meyve yemeyeceğine dair yemin edip nar yahut taze hurma yiyecek olursa, yemini bozulmaz. Ancak iki arkadaşı (Ebu Yusuf ve Muhammet!) ile diğer insanlar bu hususta ona muhalefet etmişlerdir.

İbn Abbas dedi ki: Cennetteki bir nar, semeri olan deve gibidir.

İbnu'l-Mübarek de şunları söylemektedir: Bize Sufyan, Hammad'dan nak- verdi Hammad. Said b. Cubeyr'den, o İbn Abbas'tan rivayetle dedi ki: Cennetteki hurma ağaçlarının gövdeleri yeşil zümrüttür, dalları kırmızı altındır, yaprakları da cennet ehlinin giyeceğidir, gömlekleri ve cübbele-ri onlardandır. Bu ağaçların meyveleri büyük testiler ve büyük kovalar gibidir. Sütten daha beyaz, baldan tatlı, tereyağından yumuşaktır, çekirdeği de yoktur.

(İbnu'l-Mubarek) dedi ki: Ayrıca bize el-Mesudî, Amr b. Murre'den anlattı, o Ebu Ubeyde'den şöyle dediğini nakletti: Cennetin hurma ağaçları -kökünden dalına kadar herşey- son derece tertibli ve düzenlidir. Mahsulleri büyük testileri andırır. Bir meyve koparıldı mı bir başkası onun yerini alır. Cennetin suları yatakları olmaksızın akar ve bir salkım oniki ziradır. [44]

70. İçlerinde güzel huylu, güzel yüzlüler vardır.

71. O halde; Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

Yüce Allah: "İçlerinde güzel huylu, güzel yüzlüler vardır" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Güzel Huylu Huriler:

Yüce Allah'ın: "İçlerinde güzel huylu, güzel yüzlüler vardır" buyruğunda kadınları kastetmektedir.

" Güzel huylular" lafzının tekili:şeklinde olup, hayırlı kadınlar anlamındadır. Bunun: " Çokça hayırlı kadınlar" anlamında olup sonradan şeddesinin hafifletildiği de söylenmiştir. "Kolay" ile "Yumuşak" kelimeleri gibi.

İbnu'l-Mubarek dedi ki: Bize el-Evzaî, Hassan b, Atîyye'den anlattı. O Sa-id b. Âmirî den şöyle dediğini nakletti: Eğer "güzel huylu, güzel yüzlü-ler"den bir

tanesi semadan görünecek olursa, semayı aydınlatır. Yüzünün aydınlığı güneşin ve ayın parlaklığını örter. Bu güzel huylulardan birisinin başındaki Örtü dünyadan ve dünyadaki herşeyden daha hayırlıdır.

"Güzel yüzlü" yaratılışları güzel anlamındadır. Yüce Allah: "Güzel yüzlü" dediğine göre onların güzelliklerini kim anlatabilir?

f z-Zührî ve Katade dedi ki: "Güzel huylular" onların huy ve ahlâklarını "güzel yüzlüler" de yüzlerinin güzelliklerini ifade etmektedir. Bu açıklama Peygamber (sav)'dan Um Seleme yoluyla gelen bir hadiste de rivayet edilmiştir[45]

Ebu Salih dedi ki: Çünkü onlar el değmemiş bakirelerdir.

Katade, İbn es-Semeykâ, Ebu Recâ et-Utaridî ve Bekr b. Habîb es-Sehmî aslına uygun olarak şeddeli bir şekilde: "Güzel huylular" diye okumuşlardır.

Bir açıklamaya göre: "Güzel huylular" Hayr'ın çoğulu olup hayırlı hanımlar anlamındadır. Seçkin hanımlar anlamına geldiği de söylenmiştir.

et-Tirmizî (el-Hakim) de şöyle demiştir: O halde: "Güzel huylular" yüce Allah'ın seçtiği ve kendi seçimi ile eşsiz bir şekilde yarattığı kadınlar demektir. Çünkü Allah'ın seçmesi insanların seçmesine benzemez. Daha sonra da "güzel yüzlüler" diye buyurmakta ve onları güzellikle nitelendirmektedir. O güzel yaratıcı herhangi bir şeyi "güzel olmakla" nitelendirecek olursa, artık onu var git sen düşün. Daha önce sözkonusu edilen iki cennette bulunanları da "gözlerini yalnız eşlerine dikmişler" (56. âyet) diye ve "onlar sanki yakut ve mercandır" (58. âyet) diye nitelendirmiştir. Şimdi Allah tarafından seçilmiş olan hayırlı (güzel huylu) huri ile gözlerini yalnızca eşine dikmişler arasındaki büyük farka bir bak. Hadiste de şöyle denilmiştir: "Hur-u 'îyn" birbirleriyle ekle tutuşur ve mahlukatın daha güzelini asla duymadığı, bizim de benzerini asla duymadığımız güzel seslerle şarkı söylerler (ve derler ki): "Biz hoşnut olanlarız, asla kızıp öfkelenmeyiz. Biz (evlerinde) kalanlarız, asla göçüp gitmeyiz. Biz ebedî olanlarız, asla ölmeyiz. Biz nimetler içerisinde olanlarız, asla yoksul düşmeyiz. Biz güze! huylu, güzel yüzlüleriz. Üstün ve değerli kocaların sevgili eşleriyiz," [46]

Tirmizî de bunu bu manada Ali (r.a) yoluyla gelen bir hadis olarak rivayet etmiştir. [47] Âişe (r.anha) dedi ki: Huru'l-îyn bu sözleri söylediği vakit, dünya ehlinde olan mümin kadınlar onlara şöyle cevap verirler: Bizler namaz kılan kadınlarız, siz ise kılmadınız. Bizler oruç tutan kadınlarız, siz tutmadınız. Bizler abdest alan kadınlarız, siz abdest almadınız. Bizler boka sadaka veren kadınlarız, siz sadaka vermediniz. Âişe (r.anha) dedi ki: Allah'a andol-sun bu sözleriyle

onları susturacaklardır. [48]

2- Cennette Huriler mi Daha Güzeldir, Yoksa Dünya Kadınları mı?

Huriler mi yoksa Âdemoğullarının kızları mı daha güzel ve daha göz alıcıdır? hususunda görüş ayrılığı vardır. Kur'ân ve sünnette nitelikleri zikre-dildiğinden ötürü hurilerdir denilmiştir. Ayrıca Peygamber (sav)'in cenaze namazında ölen kimseye yaptığı şu dua da bunu göstermektedir: "Ve ona kendi hanımından daha hayırlı bir eş ver." [49]

Âdemoğulları kadınlarının huru'l-îynden yeunişbin kat daha üstün oldukları söylenmiş ve bu (Hz. Peygambere kadar ulaşan) merfu bir rivayet olarak zikredilmiştir.

İbnu'l-Mubarek şunu zikretmektedir; Bize Rışdîn haber verdi. O İbn En'um'dan, o Hibbân'dan, o İbn Ebi Cebele'den rivayetle dedi ki: Dünya kadınlarından cennete girenler dünyada işledikleri amelleri sebebiyle hur-u ly-ne üslün kılınacaklardır.

Yine şöyle denilmiştir: Kur'ân-ı Kerim'de sözü edilen huriler peygamberlerin ve müminlerin hanımları olan mümin kadınlardır. Bunlar âhirette en güzel bir surette yaratılacaklardır. Bu açıklamayı Hasan-ı Basrî yapmıştır.

Ancak meşhur olan görüş hurilerin dünya kadınlarından olmadıkları ve bunların cennette yaratılmış hanımlar olduklarıdır. Çünkü yüce Allah: "Bunlardan önce onlara ne bir insan, ne de bir cin dokunmuştur." (56 ve 74. âyetler) diye buyurmaktadır. Dünya ehli kadınlarının çoğunluğuna ise el değmiştir. Diğer taraftan Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz cennetteki (dünyalı) kadınların en azı kadınlardır." [50] Dolayısıyla erkeklerden her-birisine bir kadın isabet etmeyeceğinden, onların hepsine huru'l-îyni vaadet-miştir. Böylelikle hurilerin dünya kadınlarından olmadığı sabit olmaktadır. [51]

72. Çadırlar içinde örtülerle gizlenmiş huriler vardır.

73. O halde; Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

74. Bunlara onlardan önce ne bir İnsan dokunmuştur, ne de bir cin.

75- O halde; Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

"Çadırlar İçinde örtülerle gizlenmiş huriler vardır" buyruğundaki: "Huriler" lafzı, çoğuludur. Bu ise gözünün beyazı oldukça beyaz, siyahı da oldukça siyah olan kadın demektir. Bu açıklamalar daha önceden (es-Sâffât, 37/48-49. âyetlerin

tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Çadırlar içinde örtülerle gizlenmiş" orada alıkonulmuş ve saklanmış "huriler vardır."TM Yani bu huriler yollarda gezip dolaşan kadınlardan değildir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır,

Ömer (r.a) dedi ki: Oradaki bir çadır içi boşaltılmış incidir. İbn Abbas da böyle demiştir. Ayrıca İbn Abbas şöyle demiştir: O çadır, altından dörtbin kapı kanadı bulunan ve bir fersah eninde, bir fersah boyunda bir çadırıdır.

et-Tirmizî el-Hakîm Ebu Abdullah yüce Allah'ın: "Çadırlar içinde örtülerle gizlenmiş huriler vardır" buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Bize ulaşan rivayete göre Arg'tan bir bulut yağmur yağdırdı. Huriler rahmet damlacıklarından yaratıldı. Sonra bunların herbirisi üzerine nehirler kıyısında birer çadır kuruldu. Herbir çadırın genişliği kırk mildir ve kapısı yoktur. Allah'ın dostu cennete gireceği vakit çadıra bir kapı açılır. Böylece Allah'ın dostu olan kişi meleklerden ve hizmetçilerden yaratıkların gözlerinin hurilere değme-diğini ve yaratılmışların gözlerinden uzak gizli ve saklı olduğunu bilmiş olacaktır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,

Önceki iki cennet hakkında da: "Gözlerini yalnız eşlerine dikmiş huriler vardır." (56. âyet) diye buyurmuştur. Bunların gözlerini yalnızca eşlerine diktikleri sözkonusu edilmekle birlikte, örtülerle gizlenmiş olduklarından sözetmemektedir. Böylece bu, örtülerle gizlenmiş olanların diğerlerinden daha yüce ve üstün olduklarını ortaya koymaktadır.

Mücahid dedi ki: "Örtülerle gizlenmiş huriler" yani bunlar kendilerini sadece eşlerine vermiş huriler olup onların yerine başkalarını istemezler.

es-Sıhah'la şöyle denilmektedir: "O şeyi hapsedtim, alıkoydum, hapsediyorum, alıkoyuyorum" denilir. -Camide hafızların ve cüz okuyucularının kaldıkları yere- "cami maksurası" denilmesi de buradan gelmektedir. "O şeyi şuna hasrettim" ifadesi de onu aşır,

başkasına ulaşmamak halinde kullanılır. "Dışarı çıkmasına İzin verilmeyen ve evde kalan kadın" demektir. Şair Küseyyir de şöyle demiştir:

"Sen bana kasîre'^[52] olan herkeai sevdirdin;

Kasire olanlar ise bunu bilmiyor.

Ben çadırlardaki kasîraları (dışarı çıkmayanları) kastettim; hiçbir zaman,

Kadınların en kötülerini olan kısa boylu ve kısa adimhlan kastetmedim."

el-Ferrâ ilk mısranın son kelimesini:diye zikretmiştir. Bunu da İb-nu's-Sikkât zikretmektedir.

Enes rivayetle dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "İsrâya götürüldüğüm gece cennette her iki kenarı mercandan çadırlar bulunan bir ırmağın yanından geçtim.

Oradan bana: Ey Allah'ın Rasûlü selam sana, diye seslenildi. Ben; Ey Cebrail bunlar kimdir? diye sordum, o da şöyle dedi; Bunlar Rabblerin-den sana selam vermek üzere izin istemiş huru'l 'îynden bazı kızlardır. Yüce Allah onlara izin verdi ve onlar da şöyle dedi: Biz ebedi kalanlarız, ebedi yyen ölmeyiz. Biz nimet içerisinde olanlarız, ebediyyen sefalet çekmeyiz. Biz hoşnut olanlarız, ebediyyen kızmayız. Şerefli kocaların eşleriyiz." Daha sonra Peygamber (sav); "Çadırlar içinde, örtülerle gizlenmiş huriler vardır" buyruğunu okudu. [53] Onlar korumak ve onlara ikram olmak üzere alıkonulmuş hurilerdir, demektir.

Eşhelli Yezid kızı Esmâ'dan rivayete göre o Peygamber (sav)'a gelip şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü, biz kadınlar hacca gidemiyor, evden dışarı çıkamıyoruz. Evlerinizde oturuyor, çocuklarınızı taşıyoruz. Ecirde size ortak mıyız? Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Şayet kocalarınızla güzelce geçinir, onları hoşnut edecek şeyleri yerine getirirseniz evet." [54]

"Bunlara... ne bir insan dokunmuştur, ne de bir cin." Daha önceden geçtiği üzere kimse onlara el değmemiştir.

"Onlara... ne dokunmuştur" buyruğu genel olarak "mim" harfî kesreli olarak okunmuştur. Ancak Ebu Hayve, eşŞâmî, Talha b. Musarrif, el-A'rec ve el-Kisâî'den naklen eş-Şirazî her iki yerde de "mim" harfîni ötre-li okumuşlardır. el-Kisâî ise bunlardan birisini kesreli, diğerini ötreli okur ve bu hususta okuyanı muhayyer kabul ederdi. Birincisini ötreli okursa, ikincisini kesreli; birincisini kesreli okursa, ikincisini ötreli okurdu. Bu aynı zamanda Ebu İshak es-Sebî'nin de kıraatidir. Ebu İshak dedi ki: Ben Ali'nin taraftarları arkasında nama2 kılıyordum, onlar da "mim" harfîni ötreli okuyorlardı. Abdullah'ın arkadaşları arkasında namaz kılıyordum, onlar da kesreli okuyorlardı. Böylece el-Kisâî her iki rivayet ile de amel etmiş olmaktadır. Bunların her ikisi de iki ayrı söyleyiştir, diye de, diye de söylenir. Tıpkı; fiilleri gibi. Ötreli okuyan her iki şiveyi birara-da kullanmış olmak için ötreli okumuş, kesreli okuyan da genel olarak yaygın görülen kıraat o olduğundan dolayı böyle okumuştur.

Yüce Allah'ın: "Bunlara... ne bir insan dokunmuştur" buyruğunu tekrarlaması çadırlarda örtülerle gizlenmiş hurilerin de tıpkı gözlerini sadece eşlerine hasretmiş huriler gibi olduklarını beyan etmek içindir. Onlar bu şekilde gözlerini yalnızca eşlerine hasredek olurlarsa, çadırlar da onlar için bu şekilde olacaktır, demektir. [55]

76. Yeşil yastıklara ve güzel döşemelere yaslanarak (dinlenirler.)

77. O halde; Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?

78. Celal ve ikram sahibi Rabbinin adı ne yücedir!

"Yeşil yastıklara... yaslanarak* buyruğunda geçen: "Yastıklar uyumak üzere yatağın (ya da döşemenin) üzerine atılan bir örtü demektir. İbn Abbas dedi ki: Bu, döşemenin ve yaygının artan (sarkan) kısımlarıdır. Yine ondan nakledildiğine göre bunlar artan kısımları üzerine yaslandıkları örtülerdir. Katade de böyle demiştir.

el-Hasen ve el-Kurazî, bunlar yaygılar demektir; İbn Uyeyne de: Bunlar oturmak üzere verdeki yastıklardır; diye açıklamışlardır, tbn Keysan İse, bunlar yüz yastıklarıdır demiştir. el-Hasen de böyle açıklamıştır. Ebu Ubeyde: Bunlar örtünün kenarı demektir.

el-Leys de: Bunlar yere serilen bir çeşit yeşil örtüdür, demiştir. Yüksek döşekler oldukları da söylenmiştir. Enlice herbir örtüye Araplarca: denildiği de söylenmiştir. İbn Mukbil şöyle demiştir:

"Biz (hasımların topraklarına) öyle inenleriz ki ayaklarımız çiğner geçer, (Kadınların) çeşitli örtüleri ile genişçe örtülerin yere düşenlerini."

Bunlar birbirlerine yakın görüşlerdir.

es-Sıhah\ a. şöyle denilmektedir: "Yatak ve döşek örtüleri yapmakta kullanılan yeşil kumaşlardır. Bunun tekili; diye gelir,

Said b. Cübeyr ile yine İbn Abbas: Bu cennet bahçeleri, demektir demişlerdir. Bu kelimenin türemesi: Yükseldi, yükselir" fiilindendir. Kuşun havada kanatlarını hareket ettirmesine (çırpmasına); denilmesi de buradan gelmektedir. Bundan dolayı erkek deve kuşuna "ref-ref" dedikleri de olur. Çünkü o önce kanatlarını çırpar, sonra koşar. "Kuş üzerine konmak maksadıyla belli bir şeyin etrafında kanat çırptı" demektir. Çadırların kıvrımlarına, gömleğin yan taraflarına ve ondan sarkan bölümlere de böyle denilir. Tekili: diye gelir.

Peygamber (sav)'ın vefatı ile ilgili haberde de şöyle denilmektedir: Üzerindeki örtüyü (ref-ref i) kaldırdı, hıştırtısı olan bir yaprakmış gibi yüzünü gördük. Kıldan olan çadırın kenarını kaldırdı demek isteniyor.

Bir görüşe göre bu kelimenin aslı, parlak ve taze bitki halini anlatmak için kullanılan: Bitki taze ve parlak oldu, olur" ifadesidir. Bu açıklamayı es-Sa'lebî nakletmiştir.

el-Kutebî de şöyle demektedir: Nimetten ve tazelikten ötürü suyu çokça olan ve adeta neredeyse sallanacak hale gelen herbir şeyin bu halini anlatmak için denilir. Bu açıklamayı da el-Herevî nakletmektedir.

Refref in sahibi üzerine bindiği takdirde kanat çırparak onu tıpkı bir salıncak gibi sağa ve sola, yukarıya ve aşağıya hareket ettiren ve böylelikle eşi ile birlikte

kendisiyle zevk alıp neşelendiği bir araç olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı et-Tirmizî el-Hakîm, Nevadiru'l-Usûl adlı eserinde zikretmiş olup, biz de bunu et-Tezkire adlı eserimizde kaydettik.

et-Tirmizi (el-Hakim) şöyle demiştir: O halde refref (yeşil yastıklar) daha önce sözü geçen döşemelerden daha üstündür. Bundan önceki iki cennet -te yüce Allah bu döşemeleri sözkonusu ederek: "Astarlan kalın ipekten do şemelere yaslanmışlar olarak" (54. âyet) diye buyurmuş, burada İse: "Yeşil yastıklara yaslananlar olarak" diye buyurmuştur. Refref öyle bir şeydir ki. Allah dostu onun üstüne kuruldu mu onu uçurur, yani tıpkı salıncak gibi istediği tarafa şu tarafa, bu tarafa uçurur. Bunun aslı da yüce Allah'ın huzurunda refref etmekten gelir. Miraç hadisinde bize rivayet olunduğuna göre Ra-sûlullah (sav) Sidre-i Müntehâ'ya ulaştığında ona refref gelip, Hz, Peygamberi Cibril'in elinden aldı ve onu Arş'ın dayanağına kadar uçurdu. Hz. Peygamberin şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Beni yukarı aşağı uçurdu gitti ve nihayet beni Rabbimin huzurunda durdurdu." Daha sonra ayrılma zamanı gelince, yine onu alıp yükselterek, alçaltarak uçurdu ve sonunda Cebrail'e (Allah'ın salat ve selamları üzerine olsun) teslim etti. Cebrail o sırada ağlıyor ve yüksek sesle hamdediyordu. Refref yüce Allah'ın huzurundaki hizmetçilerden birisidir. Yakınlık ve yakınlaşmak konumunda özel işlerle görevlidir. Tıpkı Burak'ın peygamberlerin bindiği ve bu iş için o yerde özel olarak görevli olan bir binek olması gibi. Yüce Allah'ın şu yakınlaştınlmış iki cennet ehline müsahhar kıldığı bu refref onların yaslandıkları yer ve onların döşekleridir. Allah'ın dostunu o nehirlerin kıyılarına aktıkları yerlere, dilediği yere, iyi ve güzel eşlerinin çadırlarına alır, götürür.

Daha sonra yüce Allah: "Ve güzel döşemeler" diye buyurmaktadır. Sözü edilen: "Serilen nakışlı örtüler"tir. Nakışların yaratıcısı olan yüce Allah onların güzel olduklarını söylemektedir. O halde bu örtülerin kendileri hakkında ne düşünülebilir?

Osman (r.a), el-Cahderî, el-Hasen ve başkaları "yastıklar" anlamındaki lafzı şeklinde munsanf olmayan bir çoğul olarak okumuşlardır. Aynı şekilde "döşemeler" anlamındaki buyruğu da diye çoğul okumuşlardır ki; birincisi 'İn, ikincisi; çoğuludur.

" Yastık" lafzı çoğul için kullanılan bir isimdir. " Döşeme" ise çoğula delalet eden ve (yli)'e mensub olan bir isimdir.

BİR başka açıklamaya göre bunların tekileri; şeklinde gelir. birincisinin, ikincisinin çoğulunun çoğuludur.

el-Ferra'nın dediğine göre: "Kalın yaygılar" demektir. İbn Abbas ve

başkalarından gelen rivayete göre ise bunlar oturmaya mahsus yastıklardır. el-Hasen yerdeki sergiler ve yaygılardır derken, Mücahid kalın ipektir demiştir. el-Kutebî de şöyle demiştir; Araplara göre işlemeli herbir örtüye; denilir, Ebu Ubeyd dedi ki; Bu isim, işlemenin yapıldığı bir yere men-subtur. İyice ve sağlamca dokunmuş herbir işleme de ona nisbet edilir. Şair Zu'r-Rimme şöyle demiştir;

"Sanki el-Ruf bahçelerine giydirmiş gibi

Abkar işlemelerinden örtüler ve perdelerle yaygılarla süslemiş gibi."

Denildiğine göre "Abkar" Yemen taraflarında bir kasaba olup, orada nakışlı, işlemeli yaygılar dokunur.

İbnu'l-Enbârî dedi ki: Bu hususta asıl olan, "abkar" denilen yerin cinlerin kaldığı bir kasaba olup üstün ve değerli olan herşey oraya nisbet edilir.

el-Halil dedi ki: Üstün nefis, değerli ve kıymetli erkekler, kadınlar ve başka türden olan herşey Araplarca "abkarî" diye adlandırılır. Peygamber (sav)'ın Ömer (r.a) hakkında söylediği: "İnsanlar arasında onun kuyudan su çektiği gibi çeken üstün, dahi birisini görmedim"[\[56\]](#) buyruğunda da bu kökten gelen lafız kullanılmış bulunmaktadır.

Ebu Amr b. el-Alâ'ya, Peygamber (sav)'m: "Onun çektiği gibi su çeken üstün ve dahi birisini görmedim" sözü hakkında kendisine soru sorulmuş ve şu cevabı vermiştir: (Bu lafız) bir kavmin başkanı ve onların üstün ve değerlileri demektir.

Şair Züheyr de şöyle demiştir:

"Üzerlerinde abkarî cinleri bulunan atlarla ki

Bir gün (istediklerine) nail olmaya ve üstünlük sağlamaya lâyıktırlar."

el-Cevherî dedi ki: "el-abkarî" Arapların cin topraklarından olduğunu iddia ettikleri bir yerin adıdır. Şair Lebid de şöyle demiştir:

"Olgun yaşlılar ve gençler ki, abkar cinleri gibidirler."

Daha sonra mahareti, güzel sanatı ve gücüne hayran kaldıkları herbir şeyi bu lafza nisbet ederek "abkarî" diye kullandılar. Bu ise hem tekil, hem olarak kullanılır. Hadis-i şerifte de O abkarî (seccade) üzerinde secde ederdi." [\[57\]](#) denilmektedir. İşte bu da boyaların ve nakışların bulunduğu bu bildiğimiz yaygılardır. Öyle ki Araplar abkarî bir zulüm" tabirini kullanmış ve güçlü bir kimseye de: "Bu bir kavmin abkarîsidir" demişlerdir. Hadis-i şerifte de: "Ben onun kuyuda su çektiği gibi su çeken bir abkari*(güçlü, kuvvetli, dahi) bir kimse görmedim." denilmiştir.

Daha sonra yüce Allah onların örflerinden bildikleri şekilde onlara hitab ederek: "Ve güzel döşemelere" diye buyurmaktadır. Bazıları lafzını diye okumuşlarsa da bu hatadır, çünkü mensub isim nisbeti olduğu gibi bırakılarak çoğul yapılmaz.

Kutrub ise şöyle demiştir: Bu mensub bir isim değildir. " Koltuk ve koltuklar" ile Buht devesi ve buht develeri" kelimelerine benzer.

Ebu Bekr'in rivayetine göre Rasûlullah (sav): "Yeşil yastıklara ve güzel elere yaslanarak" buyruğunu; diye okudöşemelere yaslanarak" buyruğunu; muştur. Bunu da es-Sa'lebî zikretmiştir, " Yeşil" lafzındaki "dat" harfinin ötreli kullanılması ise çok azdır.

"Celal ve İkram sahibi Rabblnin adı ne yücedir!" buyruğundaki:Ne yücedir!" buyruğu "bereket" kökünden "tefâate" vezninde bir kelime olup, daha önce buna dair açıklamalar (el-Furkan, 25/1. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Celâl" azamet "sahibi1* demektir. "İkram" buyruğuna dair açıklamalar ise daha önceden (er-Rahmân, 55/27. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Âmir "celâl... sahibi" anlamındaki buyruğu "vav" ile: "diye "adı" anlamındaki kelimenin sıfatı olarak okumuştur. Bu ise ismin müsem-ma ile aynı şey olduğu görüşünü pekiştiren bir kıraattir. Diğerleri ise; " Celâl... sahibi" diye okuyarak bunu "Rabbi" lafzının sıfatı yapmışlardır.

Bununla bu sûrenin kendisi ile başladığı ismi kastediyor gibidir. Çünkü yüce Allah "er-Rahmân" diyerek bu isimle sûreye başlamış, sonra insanlarla cinlerin yaratılışını, göklerin ve yerin yaratılışını ve sanatını sözkonusu etmiş "her gün bir işte olduğunu" (29. âyet) belirtip, yarattıklarını idaresini zikretmiştir. Daha sonra kıymet gününden ve dehşetlerinden söz etmekte, cehennem ateşinden söz ettikten sonra da cennetlerin nitelikleri ile bu açıklamalarını sona erdirmektedir. Nihayet sûrenin sonunda "celal ve İkram sahibi Rabbinin adı ne yücedir!" diye buyurmaktadır. Yani işte bu sûreye kendisi ile başlanılan bu isim ne yücedir demektir,

Bununla yüce Allah muhataplara şunu öğretiyor gibidir: Bütün bunlar size rahmetim iie verilmiştir. Rahmetim ile Ben sizi yarattım, sizin için göğü, yeri, diğer yaratıkları, mahlukları, cenneti ve cehennemi yarattım. Bütün bunlar sizin İçin Rahman ismimin bir tecellisidir. Böylelikle yüce Allah kendi adını övmekte, sonra da "celal ve İkram sahibi" diye buyurmaktadır. Yani O, zatı itibariyle celâl, fiilleri itibariyle kerimdir.

Kıraat âlimleri sûrenin baş tarafında (27. âyette) "Vech"'ın sıfatı olarak "celal sahibi; zu'l-cekü" diye okunacağında ihtilâf etmemişlerdir. Bu, bununla yüce Allah'ın kendisine bakacakları vakit, müminlerin kargılarında görecekleri Allah'ın Vechinin kastedildiğinin delilidir. Böylelikle onlar güzel mükâfat, güzel karşılaiş ve güzel bağıştan dolayı sevineceklerdir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[58\]](#)

RAHMAN SÛRESİNİN VE ONALTINCI CİLDİN SONU

[1] Tirmûi, V, 399

[2] Siyerde olan benzeri bir olayın Velid b. Muğire başından geçtiğidir. Bununla birlikte, tbn Abdi'l-Berr, et-Hti&b, II, 433; tbn Hacer, el-Isâbe, II; 245te Peygamberden kendisine Kur'ân okumasını isteyen şahsın adı, Halîd b. Ukbe'dir. Ona okuduğu da en-Nahl, 16/90. âyettir. Ayrıca olayın sonunda bu kişinin kelime-i şehadet getirerek müslüman olduğu da zikredilmemektedir.

[3] Beyhaki, Şuabu'l-İman, II, 490

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/539-540

[5] Müsned, VI, 409; Tirmizt, IV, 317; Fâtıma (r.anhâ)nın çocuklarından birini severken söylediği sözler arasında "... ve sizler ey çocuklar), Allah'ın reyhânındansınız..." dediğini kaydetmektedir; ayrıca Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 54'te hadisin Kivilerinden Ömer h. Ahdılaziz'in Havle bint Hakim'clen hadis dinlediğine dair bir htlgisinin olmadığını söylemektedir.

[6] Sûrenin girişinde zikredilen bu hadisin kaynakları için oraya bakınız.

[7] Burada daha önce güneşten sozedilmemiş olmakla birlikte güneşten söî edilmesi açısından, cinlerin de sözkonusu edilmemekle birlikte bu buyrukta sftzkonusu edilmesine benzediğine işaret ediyor.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/541-553

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/553-555

[10] Benzer rivayetler; el Hatib el-Rağdadi, Tarihu Bctğdad, X, 234 ile Ebû Ca'fer el-Ukayli, ed-Duafa, II, 338de zikretmekle beraber; hadisin ravisi Abdurrahman b. Abdullah b. Ömer el-I İmeri'den hacciis alınmaması gerektiğini belirten otoritelerin sözlerini de zikretmektedir. Ancak bu rivayetlerinde muhalab "yer" değı! de "Şam denizi" ile "Hind bazılarında Yemen denizi olarak zikredilmektedir. Buna henzer rivayetleri kaydeden İbn Kesir, Tefsir, II, 566; Heysemi, Mecmau'z-Zeoâid, V, 282; Zehebi, Mizan, IV, 29?; İbnu'l-Cevzî, el-İlelu'l-Mutenâhiye, I, 49-51 ittifakla bu rivayete güvenilemeyeceğini belirtmektedirler.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/555-558

[12] Meal sırası gözonünde bulundurulurak tercümede, basit bir takdim tehir yapılmıştır.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/558-559

- [14] Hâkim, Müstedrek, I, 676 (Enes'ten değil de Ehû Hıreyre'den); İbn Hihhân, es-Sikât, IH, 129 (Raksa b. Âmir'den)
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/559-561
- [16] Hadis olarak tespit edemedik,
- [17] İbn Hibbân, Sahih, II, 464, İbn Mâce, I, 73; el-Heysemî, Mevâdu'z-Zam'ân, 1, 437-, Ta-berânî, Etisat, 111, 278
- [18] Yakın lafızlarla İbn Ebi Şeyhe; Musannef, VII, 163; Taberi, Tefsir, XXVII, 135, İbn Kesir, Tefsir, IV, 274 (hepsi Ubeyd b. Umeyr'den)
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/561-564
- [20] Mûsned, II, 461; Taberânî, Kebir, XIX, 90; Taberî, Tarih, 5, 563; İbn Hişâm, Sire, II, 296.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/564-571
- [22] Müslim, IV, 2279; Humeytlî, Mûsned, II, 497; İbn Mende, îman, II, 791-792
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/571-574
- [24] Suyutî, ed-Durru'l-Mensûr, VII, 703
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/574-576
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/576-577
- [27] Hadis olarak tespit edemedik.
- [28] Ancak el-Ferrânın Meâni'l-Ku'ân, III, 117'deki ifadelerinden böyle bir iddiada bulunmadığı anlaşılmaktadır. el-Kutebî ile en-Nehhâs'in neden böyle bir iddiada bulundukları ve neye dayanarak böyle bir ifade kullandıkları ayrıca ele alınması gereken bir konudur.
- [29] İbn Ahmed h. Harîbel, et-Verâ, s. 84, (âyet nüzulünün sözkonusu etmeden) Muvatta, (Ömer (ra) Vin haşindim geçen bir olay olarak ve âyet nüzulünü .sozkonusu etmeden
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/577-578
- [31] Yakın lafızlarla ancak cennet ehli hakkında Taberânî, Kebir, XX, 256; Heysemî, Afec-mau'z-Zeoâid, X, 334, -senedinde Zayıf ravi bulunduğu kaydıyla
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/579-580
- [33] Yakın manada: Ebû Nıaym, Hilyetu'l-Evliyâ, IV, 286.
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/581-582

- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/583
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/583-585
- [37] Tirmizî, IV, 676; Ebû Şeyhe, Musan/ıef, VII, 322
- [38] et-Tirmizî el-Hakîm, Nevâdiru'l-Usûl, II, 266; Deylemî, Firdevs, IV, 337. İleyhakî, Şu-abu'l-î/nûn, I, 372. -İbn Ömer'den ve lavilerinden İbrahim b. Muhammed el-Kufî'nin rivayetlerinin münker olduğu kaydıyla
- [39] Bir önceki nota bakınız.
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/585-587
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/587-590
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/590
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/591-
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/591-592
- [45] Taberânî, Evsat, III, 27H; Kebir, XXIII, 368; Deylerm, Firdevs, III, 154; Münziri, Terğib, IV, 299; Heysemî, Mecmau'z.Zevâid. VII, 119, X, 417, 41H, ravilerinden Süleyman b. Ebî Kerime'nîn Ebu Hatim ve tbn Adiy tarafından zayıf bir rfivî olarak kabul edildiği kaydıyla
- [46] Yakın ifadelerle TirmUi, IV, 696; İbn Ehi Şeyhe, Musannaf, VII, 30; el-Bezzâr, Miisned, 1, 3; II, 282, Ancak yine buna yakın ifadelen cenner ehli kadınların söyleyecekleri belirtilmiştir: Taberani, Evsat ve Kebir Münziri, Tergib, Heysemi, Mecmâ, gösterilen yerler.
- [47] Uiraz sonra 72-75. âyetlerin tefsirinde Enes'ten gelen bir hadis rivayeti olarak kaydedilecektir.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/592-594
- [49] Müslim, II, 663; Nesâi, IV, 73; Beyhaki. es-Sünenü'l-Kübra, IV, 40
- [50] Müslim, IV, 2097; İbn Hihhân, Sahih, XVI. 496; Hakim, Müstedrek, IV, 644; Müsned,
- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/594
- [52] Yani evden dışarı çıkmayan; kelime aynı zamanda kısa boylu anlamına da gelir
- [53] Müsned, I, 156 ve Tirmizl, IV, 696, İsrâ'dan ve bu husustaki karşılıklı konuşmalardan söz etmeden, Ali (ra)'dan gelen hir rivayet olarak kaydetmektedirler. Ayrıca Tirmizî, şunu da eklemektedir: Bu hususta Ebû

Hureyre, Ebû Said ve Enes'ten de rivayet gelmiştir

[54] Beyhaki, Şuabu'l-İman, VI 421

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/595-597

[56] Buhârî, III, 1329, 1340, 1345, VI, 2575, 2718; Müslim, IV. 1862; Tirmizi, IV, 541; Müs-ned. II. 39. 99, 104, 107, 450.

[57] Heyhakî, es-Sünenal-Kübra, 11, 436.

[58] İmam Kurtubi, el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 16/597-602

VAKIA SURESİ

1- Bu Buyruktaki Yemin:

2- Yıldızların Doğup Batma Yerleri ve Kısım Kısım İndirilen. Kur"ân:

3- "Büyük Yemin"

4- "Korunan Kitab"

5- Kur'an'a Ancak Tertemiz Olanlar El Sürebilir:

6- Abdestsiz Kur'an-ı Kerim'e El Sürmenin Hükümü:

7- Kur'ân Âlemlerin Rabbi Tarafından İndirilmiştir:

VAKIA SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Mekke'de inmiştir. 96 âyettir.

el-Hasen, İkrime, Câbir ve Ata'nın görüşüne göre Mekke'de inmiştir.

İbn Abbas ve Katade bundan Medine'de inmiş bir âyet müstesnadır, demişlerdir.

Bu da yüce Allah'ın: "Ve rızkınızı yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız," (82. âyet) buyruğudur.

el-Kelbî de şöyle demektedir; Mekke'de inmiştir, ancak dört âyet müstesnadır.

Bu dört âyetin ikisi: "Şimdi siz bu sözümü küçümseyip hafife alıyorsunuz ve rızkınızı yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız." (81-82. âyetler) buyrukları

Mekke'ye yolculuğu sırasında inmiştir. Yüce Allah'ın: "Öncekilerden de çok vardır, sonrakilerden de çok vardır " (39-40. âyetler) buyrukları Medine'ye yolculuğu sırasında inmiştir.

Mesruk dedi ki: Öncekilerin ve sonrakilerin haberlerini, cennet ehli ile cehennem ehlinin haberini, dünyadakiler ile âhirettekilerin haberini öğrenmek isteyen kimse el-Vakıa Sûresi'ni okusun.

Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr, et-Temhid ile et-Tâlîk adlı eserlerinde ve es-Sâ-lebî şunu zikretmektedirler: İbn Mesud vefatı ile sonuçlanan hastalığı sırasında Hz. Osman ziyaretine gelir ve ona: Şikâyetin nedir? diye sorar. İbn Me-sud: Günahlarım, der. Canın neyi arzuluyor diye sorar, Rabbimin rahmetini der. Sana bir doktor çağırmayalım mı diye sorar. O: Beni hasta eden zaten o doktordur, der. Peki sana beytü'lma iden bağışının verilmesini emretmeyelim mi? der. Ona ihtiyacım yok, diye cevap verir. Sen hayattayken onu bana vermedin, şimdi ölümüm sırasında mı bana vereceksin? Hz. Osman: Bu senden sonra kızlarının olur, der. İbn Mesud: Benden sonra kızlarımla fakir düşeceğinden mi korkuyorsun? Ben onlara her gece Vakıa Sûresi'ni okumalarını emrettim. Çünkü Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kim her gece Vakıa Sûresi'ni okuyacak olursa, fakirlik ve ihtiyaç musibeti onu ebe-diyen gelip bulmaz."[\[1\]](#)

1. 0 vakıa gerçekleştiği zaman,
2. Onun gerçekleşmesini yalanlayacak yoktur.
- 3- O alçaltıcıdır, yükselticidir.
4. Yeryüzü şiddetle sarsıldığı zaman,
5. Dağlar parça parça ufalandığı zaman,
6. Dağılmış toz haline geldikleri zaman...

"O vakıa gerçekleştiği" yani kıyamet koptuğu "zaman." Maksat Sûr'a son defa üfürümesidir. Ona "vakıa" denilmesinin sebebi, yakın bir zamanda gerçekleşeceğinden dolayıdır. Orada zorlu pekçok olayın gerçekleşeceğinden dolayı bu İsm'in verildiği de söylenmiştir.

Buyrukta hazfedilmiş ifadeler vardır. Yani o vakıanın gerçekleşeceği zamanı hatırlayınız. el-Cürcarn dedi ki: "Zaman" sıla (zaid)dir. Vakıa gerçekleşecektir, demektir. Yüce Allah'ın: "O saat yaklaştı" (el-Kamer, 54/1) buyruğu ile; "Allah'ın emri geldi" (en-Nahl, 16/1) buyruğu gibidir. Yine bu buyruk: Oruç geldi yarın zamanı yaklaştı, demeye benzer. Birinci görüşe göre ise "Zaman" vakit bildirmek içindir, cevabi da yüce Allah'ın: "Ashabu'l-meymene ne ashabu'l-meymenedirV (8, âyet) buyruğudur,

"Onun gerçekleşmesini yalanlayacak yoktur." Buradaki "Yalanlayacak" buyruğu "yalan" anlamında bir mastardır. Çünkü Araplar bazan fail ve meful veznindeki kelimeleri mastar yerine kullanırlar. Yüce Allah'ın-, "Orada boş söz işitmezler" (el-Ğâşiye, 88/11) buyruğuna benzer. Burada da "boş söz" anlamındaki kelime, ism-i fail olmakla birlikte mastarı anlamındadır ve "orada onun bir yalanı işitilmez" demektir. Bu açıklamayı el-Kisâf yapmıştır. Halkın: ifadesini "Allah'a sığınırım" anlamında kullanması ve; ifadesinin; "Ayağa kalk!" anlamında kullanılması da bu türdendir.

Arap kadınlardan birisi küçük oğlunu oynatırken şunları söylemiştir:

"Ayağa kalk ayağa kalk,

Sen uyuyan bir kula denk geldin."

Buradaki; "Yalanlayacak" ifadesinin sıfat olduğu, mevsûfun hazfedilmiş olduğu da söylenmiştir. Onun gerçek i eşmesi ile ilgili yalan bir durum yahut yalan söyleyen bir kimse yoktur, dernektir. Bu da onun gerçekleşeceğini haber veren herkes doğru söylüyor, anlamına gelir.

ez-Zeccâc dedi ki: "Onun gerçekleşmesini yalanlayacak yoktur." Kimse onu geri çeviremez, demektir. el-Hasen ve Katade'nin görüşleri de buna yakındır. es-Sevrî de şöyle demektedir; Onun gerçekleşmesini hiç kimse yalanlamaz. Yine el-Kisâf şöyle demiştir: Onun yalanlanması söz konusu değildir. Yani hiçbir kimsenin onu yalanlamaması gerekir.

Onun gerçekleşmesi ciddidir, bunda herhangi bir şaka ya da eğlence söz konusu değildir, diye de açıklanmıştır.

"O alçaltıcıdır, yükselticidir" buyruğu hakkında İkrime, Mukatıl ve es-Süddî şöyle demişlerdir: O sesi alçaltmış ve böylelikle yakında olana işi uir-miş, uzakta olan için de sesini yükseltmiştir. Bu da yakında olanı da, uzakta olanı da işitti finıştır demektir,

es-Süddî şöyle demektedir: O kıyamet, büyüklük taslayanları alçaltmış, mustazaf olanları yükseltmiş olacaktır.

Katade de şöyle açıklamıştır: O birtakım toplumları Allah'ın azabında alca İtmış, birtakım toplumları da Allah'a itaatte yükseltmiştir.

Ömer b. el-Hattab (r.a) da şöyle demiştir: Allah'ın düşmanlarını ateşte al-çaltmış, Allah'ın dostlarını da cennette yükseltmiş olacaktır.

Muhammed b. Ka'b da şöyle demiştir: Kıyamet dünyada iken yükseklerde olan birtakım toplumları alçaltacak, dünyada iken aşağı görülen birtakım toplumları da yükseltecektir.

Ata da şöyle demiştir: Adalet ile birtakım toplumları alçaltacak, ilâhî lû-tufla başkalarını yükseltecektir.

Alçaltmak ve yükseltmek Araplarca hem mekân, hem de konum hakkında hem İzzet, hem de alçaklık hallerinde kullanılır. Şanı yüce Allah da kıyamete alçaltmayı ve yükseltmeyi, fiili mekâna ve zamana ve onların dışında kalıp fiili bizzat gerçekîleşirmeyen kimselere izafe etmek şeklinde Arapların adeti üzere anlamı genişleterek ve mecaz yoluyla nisbet etmiş bulunmaktadır. Mesela, Araplar "Uyuyan bir gece, oruçlu bir gündüz (yani uyku ile geçirilen bir gece ve oruç tutulan bir gündüz)" derler. Kur'ân-ı Kerim'de de: "Hayır, gecenin ve gündüzün hilekârlıkları (sizin yaptığınız hilekârlıklar)" (Sebe, 34/33) diye buyurmaktadır. Gerçekte ise yükseltip alçaltan yalnızca yüce Allah'tır. O dostlarını en yüksek mevkilere yükseltmiş, düşmanlarını da en aşağı derecelere alçaltmış olacaktır.

el-Hasîen ve İsa es-Sakafî nasb ile: "Alçaltıcı ve yükseltici olarak" diye okumuş; diğerleri ise mübtedâ takdiri ile ref ile okumuşlardır. Nasb ile okuyanlar; hal olarak böylece okumuşlardır. el-Ferra'ya göre ise; bu bir fiil takdirine göre böyle okunur. "O vakıa gerçekleştiği zaman onun gerçekleşmesini yalanlayacak yoktur." O "alçaltıcı ve yükseltici olarak" vukua gelecektir anlamındadır.

Kıyametin gerçekleşeceğinde ve onun birtakım toplumları yükseltip, diğerlerini de -açıkladığımız üzere- alçaltacağında hiçbir şüphe yoktur.

"Yeryüzü şiddetle sarsılacağı zaman" Mücahid ve başkalarından nakle-dildiğine göre sarsıldığı ve hareket ettirildiği zaman demektir, "Onu sarstı, sarsar" hareket ettirdi, sarsıntıya uğrattı demektir. "Hörgücü büyük dişi deve" demektir.

Hadiste de: "Dalgalandığı vakit deniz yolculuğuna çıkan bir kimsenin himayesi olmaz. "[2] denilmektedir ki, dalgaları hareket halinde olduğu vakit anlamındadır.

el-Kelbî dedi ki: Çünkü yüce Allah yere vahyedeceğinde o da yüce Allah'tan korktuğundan ötürü alabildiğine sarsılacaktır.

Müfessirler de şöyle demişlerdir: Beşikteki çocuk nasıl sallanıyorsa, yer de Öylece sallanacak. Öyle ki, üzerindeki bütün binalar yıkılacak, üzerinde dağ ve daha başka her ne varsa hepsi kırılıp dökülecek.

İbn Abbas'tan gelen rivayete göre: "Sesi duyulacak şekilde şiddetli hareket" demektir.

"Zaman" lafzının îrabtaki mahalli ise "gerçekleştiği zaman" lafzından bedel olarak nasbdır. Bununla birlikte; "o azaltıcıdır, yükselticidir" anlamındaki buyruk ile nasbedilmesi de mümkündür. Yani yeryüzü sarsılacağı vakit, dağlarda parçalanacağı (kıyamet) alçaltır ve yükseltir. Çünkü o zaman yüksek olan şey alçalacak, alçak olan şey de yükselecektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yeryüzü iyice sarsılacağı vakit o vakıa gerçekleşecektir, demektir. Bu açıklamayı da ez-Zeccâc ve el-Cürcânî yapmıştır.

Buyruğun; "Yeryüzü şiddetle sarsılacağı zaman"ı hatırla, anlamında olduğu "Sarsıntı" lafzının ise mastar (mefuS-i mutlak) olduğu da söylenmiştir. Bu ise bu sarsıntının tekrarlanacağını delilidir.

"Dağlar parça parça ufalandığı" İbn Ab bas'tan gelen rivayete göre darmadağın edildiği zaman demektir. Mücahid de: Tıpkı unun yağa bulanması gibi olacaktır. "Sevik ya da yağa yahut zeytinyağına bulan un" demektir. Sonra bu haliyle yenilir, fakat pişirihnez. Bazan azık olarak da beraber gotürilebilir. Recez vezninde şair şöyle demiştir:

"Ekmek pişirmeyiniz, bunun yerine unu yağa karıştırınız, Ve hiçbir yerde uzun süre kalmayınız."

Ebu Ubeyde'nin naklettiğine göre bu sözü söyleyen kişi Galafanlılardan bir hırsız imiş. O ekmeği pişirmek istemiş, fakal buna vaktinin yetişmeyeceğinden korktuğundan hamur olarak yiyivermiştir.

Yani onlar (dağlar) birbirine karışmış olacak ve bir miktar suya karıştırılmış un gibi olacaktır. Bu da şu demektir: Dağlar toprak olacak ve birbirine karışacaklardır. el-Hasen: Dağlar kökünden koparılıp yak olup gidecektir demiştir. Bunun benzeri de yüce Allah'ın; "Rabbim onları kökünden koparıp parça parça dağıtacak" (Ta-Ha, 20/105) buyruğudur.

Atiyye: Kum ve toprak gibi serilmiş olacaklardır, diye açıklamıştır.

"sürmek" anlamında olduğu söylenmiştir. Yani dağlar sürülecektir. Ebu Zeyd dedi ki: Bu lafız sürmek anlamındadır. "Develeri önüme katıp sürdüm, sürerim" demektir,

Ebu Ubeyd dedi ki "Develeri önüme katıp sürdüm" şeklinde iki ayrı söyleyiş olup develer bir işten alıkonulmak maksadıyla onlara "Bes bes yahut bis bis" demeyi anlatır. Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmaktadır:

“Medine'den, Yemen'e, Şam'a ve Irak'a bir topluluk çıkıp dağılacaklardır. Fakat eğer onlar bilseler Medine onlar için daha hayırlıdır. "[3] Bir diğer hadiste de bu anlamda kullanılmıştır: "Yemenliler çoluk çocuklarını önlerine katıp sürenler olarak size geldiler." [4]

Araplar; derler. Ebu Zeyd bu iki lafzın ilk harflerini kesreli olarak rivayet etmiştir. "Sen onu hissettiğin ve yolda giderken onun yanına vardığın yerden onu getir" demektir.

Mücahid: Dağlar bir çeşit akacaktır. İkrime: Bir çeşit yıkılacaktır. Muham-med b. Ka'b: Bir çeşit sürüleceklerdir, diye açıklamıştır. el-Ağleb, el-İclî'nin şu sözleri de bu türdendir [5]

el-Hasen de: Paramparça edildiklerinde, diye açıklamıştır. Anlamlar birbirlerine yakındır.

"Dağılmış toz haline gelecekleri zaman" buyruğu hakkında Ali (r.a) şöyle demiştir: "Dağılmış toz" atların toynaklarından yükselip sonra da kaybolan toz zerreciklerine denilir. Yüce Allah amellerini böyle kılmıştır. Mücahid; "Küçük pencerede toz zerrecikleri şeklinde görünen ışık'a denilir. Buna yakın bir açıklama İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre o şöyle açıklamıştır: Bu alev aldığı zaman ateşin etrafa saçtığı kıvılcımlardır. Bu kıvılcımlar yere düştü mü yok olup gider. Atiy-ye de böyle açıklamıştır. Daha önce el-Fırkan Sûresi'nde yüce Allah'ın: "İşledikleri amellerinin önüne geçip onu havaya saçılmış toz zerrecikleri yaparsınız" (d-Furkan, 25/23) buyruğunu açıklarken geçmiş bulunmaktadır.

"Dağılmış" anlamı verilen; lafzı genel olarak üç noktalı "se" ile okunmuştur. Darmadağın olmuş demektir. Yüce Allah'ın: "Orada her canlıdan etrafa dağıttı." (Lukman, 31/10) buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır ki; dağıttı ve yaydı, demektir.

Mesrûk, Nehâî ve Ebu Hayve ise iki noktalı "te" ile diye okumuşlardır kî, bu da kesilmiş demek olup, onların (Arapların) "Allah onu koparsın" şeklindeki tabirlerinden alınmıştır: "ki Kestirip atmak, bir şeyi kesinlikle bir şekle bağlamak" mastarı da buradan gelmektedir. [6]

7. Ve sîzler de öç sınıf olduğunuzda:

8. Ashabu'l-meymene, ne Ashahu'l-meymenedir!

9. Ashabu'l-meş'eme, ne Ashabu'l-meş'emedir!

10. es-Sabikûn'a gelince: Önde gidenlerdir.

11. İşte onlar yakınlaştırılmış olanlardır.

12. Naîm cennetlerinde.

"Ve sizlerde üç sınıf olduğunuzda." Nasıl ki eş eşe benziyorsa, herbir sınıf kendisinden olanlara benzeyecek şekilde üç sınıf olduğunuzda, demektir. Dahtı sonra yüce Allah onların kim olduklarını beyan ederek şöyle buyurmaktadır: "Ashabu'l-meymene", "Ashabu'l-meş'eme" ve "es-Sâbikûn"

Ashabu'l-meymene; cennete gitmek üzere sağ tarafa doğru götürülecek kimselerdir.

Ashabu'l-meş'eme ise cehenneme götürülmek üzere sol tarafa alınan kimselerdir. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır. Meş'eme sol taraf demektir, "Şe'me" de böyledir. Mesela; "Filan kişi .sol tarafa oturdu" denilir. Yine " Ey filan, arkadaşlarını sol tarafa doğru al git" denilir. Araplar sol ele de derler. Sol yana ise derler. Aynı şekilde sağdan gelen şeye derler. Soldan gelen şeye ise derler.

İbn Abbas ve es-Süddî şöyle demektedirler: Ashabu'l-meymene, Âdem'in soyundan gelecekler sulbünden çıkartıldığı vakil sağ tarafında olanlardır. Yüce Allah onlar için: Bunlar cennette olacaklardır ve hiçbir şeye aldırış etmiyorum diye buyurmuştur.

Zeyd b. Eşlem de şöyle demiştir: Ashabu'l-meymene o gün Adem'in sağ tarafından alınan kimselerdir. Ashabu'l-meş'eme ise Adem'in sol yanından alınan kimselerdir.

Ata ve Muhammed b. Ka'b da şöyle demişlerdir: Ashabu'l-meymene amel defterleri sağ tarafından verilecek olanlar, Ashabu'l-meş'eme ise amel defterleri sol tarafından verilecek olanlardır.

İbn Cüreyc de şöyle demiştir; Ashabu'l-meymene hasenat ehii, Asha-bu'l-meş'eme ise seyyiâc ehlidir.

el-Hasen ve er-Rabî şöyle demişlerdir: Ashabu'l-meymene salih amelleri iie kendilerine uğurlu gelen kimseler, Ashabıri-meş'eme, çirkin ve kötü amelleriyle kendilerine uğursuzluk getiren kiroselerdir.

Müslîm, Sakik'inde İsrâ ile İlgili Ebu Zerr'in rivayet ettiği hadiste Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Dünya semasına yükseldiğimizde sağ tarafında birtakım karaltılar, sol tarafında da birtakım karaltılar bulunan bir adam ile karşılaştık. Bu adam sağ tarafına baktığı vakit gülüyor, sol tarafına baktığı vakit ağlıyordu. Salih peygamber ve salih evlada merhaba, dedi. Ben Ey Cebrail bu kimdir? diye şortlum. O: Bu Âdem (a.s)'dır.

Şu sağ tarafındaki karaltılar ile sol tarafındaki karaltılar onun soyundan gelen oğullarının ruhlarıdır. Sağ tarafında bulunanlar cennetlikler, sol tarafında bulunan karaltılar ise cehennemliklerdir... "[7] diye hadisın geri kalan bölümünü

zikretmektedir.

el-Müberra'd dedi ki: Ashabu'l-meymene ileri geçen kimseler, Ashabu'l-meş'emale geri kalan kimselerdir. Araplar Beni yeminine (sağına) koy fakat şimaline (soluna) koyma, derler. Beni öne geçenlerden kıl, geriye kalanlardan kılma, demektir.

"Ashabu'l-meymene" ile "Ashabu'l-meş'eme"nin tekrarlanması durumunun önemine ve hayret edilecek bir hal olduğuna dikkat çekmek içindir. Yüce Allah'ın: "Gerçekleşmesi muhakkak olan! Nedir o gerçekleşmesi muhakkak olan?" (el-Hakka, 69/1-2) buyruğu ile; "şiddetlice çalan, nedir o şiddetlice çalan?" (el-Karia, 101/1-2) buyruklarına benzemektedir. Nitekim: Zeyd, Zeyd dediğin nedir? demeye benzer. Ayrıca Ummu Zerr (r.anha) hadisinde de şöyle denilmektedir: "Maük, sen Malik'in kim olduğunu biliyor mu-sun?"^[8] Maksat ise Ashabu'l-meymenenin elde edecekleri sevabın, Ashabu'l-meş'emenin ise karşı karşıya kalacakları azabın çok olacağını anlatmaktır.

"Ashabu" lafzının mübteda olarak ref olduğu, "ne ashabu'l-meymenedir!" anlamındaki buyruğun da haberi olduğu söylenmiştir. Sanki; "Ashabu'l-meymene" dediğin nedir? diye buyurulmuş gibidir. Onlar nasıl bir şeydir, demektir.

Buradaki "Ne" lafzının tekid ve anlamın şöyle olması da mümkündür: Kitapları (amel defterleri) sağ taraflarından verilecek olanlar, işte onlar ileriye geçecek ve mevkileri yüksek olacak olanlardır.

"es-Sâbikûna gelince, önde gidenler" buyruğu ile ilgili olarak Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "es-Sabikun kendilerine hak verildiğinde kabul edenler, kendilerinden istendiğinde bunu cömertçe verenler ve insanlar hakkında kendilerine hükmettikleri gibi hükmeden kimselerdir." ^[9] Bu hadisi el-Mehdevî zikretmiştir.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazi: Bunlar peygamberlerdir demiştir. el-Hasen ve Katade; es-Sâbikûn (ileri geçenler) bütün ümmetler arasında öncelikle iman eden kimselerdir. Buna yakın bir açıklama İkrime'den de rivayet edilmiştir. Muhammed b. Şîrîn: Bunlar her İki kibleye doğru namaz kılmış olanlardır demiştir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Muhacir ve ensarın ileriye geçen ilk (önder)leri..." (et-Tevbe, 9/100) buyruğudur.

Mücahid ve başkaları da: Bunlar herkesten önce cihada çıkan ve herkesten önce namaza giden kimselerdir, demişlerdir.

Ali (r.a) da: Bunlar beş vakit namaza öncelikle koşanlardır, demiştir, ed-Dahhak cihada çıkmakta ellerini çabuk tutanlardır, demiştir, Said b. Cübeyr tevbe ve iyilikler yapmaya etlerini çabuk tutanlardır, diye açıklamıştır. Yüce Allah da;

"Rabbinizden bir mağfirete... koşuşun." (Al-'ı İmran, 3/133) diye buyurmuş, bir başka yerde de onlardan: "İşte bunlar hayırlarda yarışır. Onlar bu işlerde ellerini çabuk tutanlardır" (el-Mu'minûn, 23/61) buyruğu ile de onlardan övgüyle söz etmektedir.

Bunların dört kesim oldukları da söylenmiştir. Musa ümmetinin öne geçeni bunlardan birisidir ki; bu kişi Firavun ailesinden iman eden Hazkiel'dir. tsa ümmetinden öne geçen kişi ki, bu da Antakyalı Habîbu'n-Neccar'dır. Muhammed (sav)'ın ümmetinden de öne geçmiş iki kişidir ki bunlar da Ebu Bekir ve Ömer'dirler. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır, el-Mâverdî de bunu nakletmiştir.

Şumayt b. el-Aclan da şöyle demiştir: İnsanlar üç türdür. Birisi daha küçük yaşta iken hayır işlemeye koyulur ve dünyadan ayrılıp gidinceye kadar bu halini devam ettirir. İşte bu Allah'a yakınlaştırılmış olan es-sâbık (öne geçen) kimsedir. Birisi ömrünün erken dönemlerinde günaha başlar, sonra uzunca bir gaflet dönemi geçirir, arkasından tevbe ile bu günahlardan döner ve böyle bir kimseye bu hali ile ölüm gelir. İşte bu da Ashabu'l-yemindendir. Bir başkası ömrünün ilk dönemlerinden itibaren günah işlemeye koyulur ölünceye kadar bu halini sürdürüp gider, böyiesi ise Ashabu's-şimaldendir.

Bir başka açıklamaya göre bunlar iyi ve güzel (salah) olan şeylerden herhangi bir şeye öncelikle koşan herkestir.

'es-Sâbîkun" lafzının mübtedâ olarak merfu olduğu, ikincisinin ("önde gidenlerdir" anlamındaki lafzın) onu tekid için geldiği, haberinin de "İşte onlar yak tlaş t irilmiş olanlardır" buyruğu olduğu söylenmiştir.

ez-Zeccac ise şöyle demiştir: "es-Sâbîkun" mübtedâ, olarak merfu olmuştur. İkincisi ("önde gidenlerdir" anlamındaki lafız) onun haberidir. Buyruğun anlamı da şudur:

Yüce Allah'a itaate ellerini çabuk tutarak koşuşanlar, işte onlar Allah'ın rahmetine öncelikle ulaşacak olanlardır. "İşte onlar yakınlaştınlmış olanlardır" buyruğu ise onların niteliklerindendir.

Şöyle de denilmiştir: Mukarreb olan es-sâbîkundan bir kişi cennetteki evinden dışarıya çıkacak olursa, ondan daha aşağılarda bulunan kimselerin, kendisini o ışık ile tanıyacakları bir aydınlığı olur. [\[10\]](#)

13. Bir çoğu öncekilerdendir.

14. Birazı da sonrakilerdendir.

15- İşlenmiş tahtlar üzerindedîrler.

16. Onlar, üzerinde karşı karşıya yaslananlar olarak (nimetlere mazhar olurlar.)

"Bir çoğu öncekilerdendir." Geçmiş ümmetlerden bir topluluktur. "Birazı da sonrakilerdendir." Muhammed (sav)'e iman edenlerdendir.

el-Hasen dedi ki: Bir çoğu bu ümmetten önce geçip gitmişler a marındandır. Az bir kısmı da Muhammed (sav)'ın ashabındandır. Allah'ım, Sen lutfun-la bizi onlarla birlikte kıl! Sonrakilerin "az" diye nitelendirilmeleri kendilerinden önce gelenlere nisbetledir. Çünkü önceki peygamberlerin sayısı pek çoktur. Dolayısıyla onlar arasından önce iman edenler (es-sâbîkûn)'in sayısı da çoğalmıştır. Böylelikle onların sayıları bizim ümmetimizden öncelikle tasdike koşanların sayılarından daha fazla olmuştur.

Denildiğine göre bu buyruk nazil olunca, Rasûlullah (sav)'ın ashabına ağır geldi. Bunun üzerine "öncekilerden de çok vardır, sonrakilerden de çok vardır" (el-Vâkıa, 39-40. âyetler) buyrukları nazil oldu. Peygamber (sav) da şöyle buyurdu: "Ben sizlerin cennetliklerin dörtte biri, hatta cennetliklerin üçte biri, hatta cennetliklerin yarısı olacağınızı ve öbür ikinci yarıyı da onlarla paylaşacağınızı ümid ederim."^[11] Bu hadisi Ebu Hureyre rivayet etmiş, el-Maverdî ve başkaları da zikretmişlerdir.

Bu anlamdaki bir rivayet Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Mesud'un rivayet ettiği bir hadis olarak da sabit olmuştur^[12]

Bununla sanki âyetin mensûh olduğunu kastetmiş gibidir. Fakat daha kuvvetli görülen, âyetin muhkem olduğudur. Çünkü âyet (neshin sözkonusu olduğu hükümleri bildiren bir buyruk olmayıp) haber ifade etmektedir. Diğer bir sebep ise bu hususların (azlık ve çoklukların) birbirinden farklı iki kesim hakkında sözkonusu edilmesini görmemizdir.

el-Hasen dedi ki: Bizden öncekiler arasından olup ileriye geçenler (es-sâ-hîkun) bizim ümmetimizin ileriye geçenlerinden fazladır. Bundan dolayı yüce Allah: "Birazı da sonrakilerdendir" diye buyurmuş, fakat es-sâbîkunun dışında olan Ashabu'l-yemin hakkında ise: "Öncekilerden de çok vardır, sonrakilerden de çok vardır" (39-40. âyetler) diye buyurmuştur. Peygamber (sav)'in: "Cennetliklerin yarısı olacağınızı ümit ederim" diye buyurması ve sonradan da yüce Allah'ın: "Öncekilerden de çok vardır, sonrakilerden de çok vardır" buyruğunu okuması da bundandır.

Mücahid dedi ki: Burada sözü edilenlerin hepsi bu ümmettendir. Süfyan, Eban'dan, o Said b. Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan, o Peygamber (sav)'dan: "Her iki çokluk ta benim ümmetimdendir."^[13] Bununla da: "Öncekilerden de çok vardır, sonrakilerden de çok vardır" buyruğunu kastetmektedir. Bu görüş Ebu

Bekir es-Sıddık (r.a)'dan da rivayet edilmiştir.

Ebu Bekir (r.a) dedi ki: Her iki "çokluk" da Muhammed (sav)'ın flame-tindendir. Bunlar arasından kimisi onun ümmetinin ilkleri arasındadır, kimileri de sonraki gelenler arasındadır. Bu da yüce Allah'ın: "Onlardan kimisi nefesine zulmedicidir, kimisi itidal üzeredir, kimisi de Allah'ın izni ile hayırlarda öne geçmiştir" (Falir, 35/32) buyruğunu andırmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: "Birçoğu öncekilerden" bu ümmetin ilk dönemlerinde gelenlerdendir. Öncekilerin mertebesine ulaşınca kadar itaat olan işlerde elini çabuk tutan "birazı da sonrakilerdendir." İşte bundan dolayı Peygamber (sav):

"Sizin en hayırlınız benim çağdaşım olan nesildir "[14] diye buyurmuştur.

Daha sonra yüce Allah A.shabu'l-yemin arasında öncekilerle sonrakilerin eşit olduğunu bildirmiştir.

"(İftû: Birçok" lafzı; "O şeyi kestim" kökünden gelmektedir. Buna göre 'in ifade ettiği anlam "fırka" hıfzının anlamına benzemektedir. Bu açıklamayı ez-Zeccac yapmıştır.

"İşlenmiş tahtlar üzerinde" Yani öne geçen es-sâbikûn cennette "işlenmiş tahtlar üzerinde" oturacaklardır.

Tahtlar in çoğuludur.

"İşlenmiş" buyruğu hakkında İbn Abbas: Altın ile işlenmiş, İkrime: Boşluklarına inci ve yakut yerleştirilmiş, diye açıklamışlardır. Yine İbn Abbas'tan "işlenmiş" dizilmiş anlamında olduğu nakledilmiştir. Nitekim bir başka yerde: "Sıra sıra dizili tahtlara" (et-Tur, 52/20) diye buyurmuştur. Yine ondan ve Mücahid'den: Altın ile işlenmiş, dokunmuş anlamındadır, Tefsirle ide de şöyle denilmektedir: "İşlenmiş" altın çubuklarla dokunmuş, araları inci, yakut ve zebercetle doldurulmuş demektir.

"Kat kat dokumak ve sıra sıra dizmek" anlamındadır. Mesela; "Filan kişi taşları ve kiremitleri birbiri üstüne dizdi" denilir. Bu şekilde dizilene: denilir. "Adeta sıra sıra dizilmiş gibi dokuması oldukça sağlam zırh" demektir, el-Â'sâ şöyle demiştir;

"Davud'un dokuduğu türden sağlam ve üstüste dizilmiş şekilde zırhlar kî, Kabile ile birlikte, bölük bölük sürülüyor."

Yine el-Â'sâ şöyle demiştir:

"Üzerinde sağlamca dokunmuş ve suyun taşmasını engelleyen bend gibi beyaz (yani demir) bir zırh vardır ki, Bedeni örten bölümünün yakası üstünde bir miğferi de vardır."

"Üst tarafı tıpkı dokunmuş bölümü gibi olan" demektir, de bu kökten gelmektedir ki, bu da "biri diğerinin içine giren ince kesilmiş parçalardan

dokunmuş kemer"e denilir, Şairin şu beyitinde de bu kabildendir:

"Onun kemeri (beli) huzursuzca sana doğru koşuyor,"[\[15\]](#)

"Onlar" o tahtların "üzerinde karşı karşıya yaslananlar olarak" otururlar. Yani biri diğerinin sırtını görmez. Tahtlar üzerinde oklukları halde tahtları döner. Bu mümin, eşi ve ailesi hakkındadır. Yani onlar yüzleri birbirlerine dönük olarak yaslanırlar. Bu açıklamayı Mücahid ve başkası yapmıştır.

el-Kelbî de şöyle demiştir: Herbir tahtın uzunluğu üçyüz ziradır. Kul onun üzerine oturmak istedi mi bu tahtlar alçalır. Üzerlerine oturdu mu yükselirler,
[\[16\]](#)

17. Etraflarında ebedi kılınmış evlatlar dolaşır,

18. Maînden testilerle, ibriklerle, kâselerle.

19. Ondandır başları da ağrımaz ve akılları da giderilmez.

20. Seçip beğeneceklerinden de meyveler;

21. Ve canlarının çekeceklerinden kuş eti;

22. 23. Ve sarmalanıp gizlenmiş İnciler misali güzel gözlü huriler de vardır.

24. Yapageldiklerine bir karşılık olarak.

25. Onlar orada ne bâtıl, ne de günahı gerektiren bir söz işitirler;

26. "Selâm, selâm" diye bir sözden başka.

"Etraflarında ebedi kılınmış evlatlar dolaşır." Mücahidin açıklamasına göre ölümsüz çocuklar (ğılınan) demektir, el-Ha sen ve el-Kelbi: Asla ihtiyarlamayan ve değişmeyen demektir. Şair İmrîu'l-Kays'in şu beyitinde de bu anlamdadır;

"Mutlu ve asla kocamayan, ihtiyarlamayan kederleri az

Ve geceyi korkularla geçirmeyen bir kimseden başkası nimet içinde olabür mi?"

- "Ebedi kılınmışlar" anlamı verilen- lafzı Said b. Cübeyr'e göre küpeliler anlamındadır. Çünkü küpeye: denildiği gibi pek çok süs eşyası anlamında da; kelimesi kullanılır, Bilezik takınmışlar anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna yakın bir açıklama da el-Ferrâ'dan nakledilmiştir, Şair şöyle demektedir:

"Gümüşle süslenmişlerdir onlar, sanki Arkaları küçük kum tepelerini andırır."

(Said b. Cübeyr'in açıkladığı -ve "küpelere takılmışlar" diye tercüme ettiğimiz- 'ın "kemerler takılmışlar" anlamına geldiği de söylenmiştir. İkrime de "ebedî kılınmışlar" lafzının nimete- gark olmuşlar anlamında olduğunu söylemiştir. Bir başka açıklamaya göre, onlar aynı yaşta olacaklardır. Yüce Allah onları cennetlikler için yaratmıştır. Dilediği şekilde ve doğup çoğalmaları söz konusu olmaksızın cennetlikler etrafında dolaşır, dururlar.

Ali b. Ebi Talîb (r.a) ile Hasen el-Basri şöyle demişlerdir: Burada sözü geçen

"evlatlarda müslümanların küçük yaşta olup herhangi bir sevab ya da günahları olmayan çocukları kastedilmektedir.

Selman el-Fârisî de: Müşriklerin (küçük yaşta ölen) çocukları, cennetliklerin hizmetkârları olacaktır, demiştir.

el-Hasen dedi ki: Bunların mükâfatlarını görecekları hasenatları, cezalandırmalarını gerektiren de günahları olmadığından böyle bir konuma yerleştirileceklerdir.

Buyruğun maksadı şudur: Cennetlikler en mükemmel bir sevinç ve nimet içerisinde olacaklardır. Nimet ise insanın etrafında çokça hizmetçilerin ve bu türden küçük çocukların bulunması ile tamam olur.

"Maînden testilerle, ibriklerle, kâselerle" buyruğundaki; "Testiler" lafzı 'in çoğuludur. Buna dair açıklamalar daha Önce ez-Zuhruf Sûresi'nde (43/71. âyet. 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bu tür kaplar, kulpları da, emzikleri de bulunmayan kaplardır.

İbrikler" ise kulpları ve emzikleri bulunan su kapları olup, tekili "ibrik" diye gelir. Buna bu adın verilış sebebi ise berraklığı dolayısı ile renginin parlamasından ötürüdür.

"Maînden testilerle" buyruğuna dair açıklamalar daha önce es-Saffât Sûresi'nde (37/45. âyette) geçmiş bulunmaktadır. "Maîn" su ya da şarap akan pınardır. Şu kadar var ki, burada maksat pınarlardan akan şaraptır. Gözle görülen pınarlar diye de açıklanmıştır. O takdirde "maîn" lafız olarak, "gözle görmek" demek olan "nuîâyene"den İsm-i mefûl olur. Bunun çokiuk demek okn; "fâîl" veznindeki şekli olduğu da söylenmiştir.

Yüce AH ah, bunun sıkılamak suretiyle çeşitli zorluklarla ve birtakım işlemlerden geçirildikten sonra elde edilen dünya şarabı gibi olmadığını da açıklamaktadır.

"Ondan başları da ağrımaz." O içkiyi içmelerinden ötürü başları ağrıma-yacaktır. Yani bu şarap dünyadaki içkiden farklı olarak herhangi bir rahatsızlık vermeyen lezzetli bir şaraptır.

"Ve akılları da gider İlmez." Daha önce bu es-Sâffât Sûresi'nde (37/47. âyette) geçmiş bulunmaktadır ki, sarhoş olmaları sonucunda akılları başlarından gitmez, demektir,

Mücahid "başları da ağrımaz" anlamındaki buyruğu; şeklinde ve; anlamında okumuştur ki, bu da "dağılmazlar" demek olur. Yüce Allah'ın: "Bölük bölük ayrılacakları gün" (er-ROm, 30/43) buyruğunda olduğu gibi okumuştur.

Kufeliler "akıllarıdagiderilmez" anlamındaki buyruğu şeklinde "ze" harfi kesreli olarak okumuşlardır ki, bu da şarapları bitmez, içkilerinin sonu gelmez, demektir.

Şairin şu mısraında da bu (akılları başlarından gitmez) anlamdadır:

"Ömrüm hakkı için yemin ederim, sizler eğer başınız ağnsa da yahut ayılsanız da, Ey Ebcer soyundan gelenler, siz çok kötü meclis arkadaşısınız."

ed-Dahhak'ın İbn Abbas'tan gelen rivayetine göre şoyîe demiştir: İçkide dört özellik vardır. Sarhoşluk, başağrısı, kusmak ve idrar sökmesi. Şanı yüce Allah da cennetteki şarabı söz konusu ederken bu özelliklerden münezze (uzak) olduğunu belirtmiştir.

"Seçip beğeneceklerinden de meyveler." Yani çokluğundan ötürü istediklerini seçerler. Bunun seçilen ve beğenilen türden meyve anlamına geldiği de söylenmiştir, "Seçmek" demektir.

"Ve canlarının çekeceklerinden kuş eti" buyruğu ile ilgili olarak Tirmî-zî'nin rivayetine göre Enes b. Malik şöyle demiştir: Rasûlullah (sav)'a: "el-Kev-ser" nedir? diye sorulmuş, o da; "O yüce Allah'ın bana vermiş olduğu -cennette vermiş olduğu demek istemektedir- bir ırmaktır. Sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Orada boyunları deve boyunları gibi kuşlar vardır." Ömer (r.a): Şüphesiz ki bunlar şişman kuşlardır, deyince Rasûlullah (sav): "Onları yemek ondan da güzeldir" diye buyurdu. (Tirmîzi) dedi ki: Hasen bir hadistir. [\[17\]](#)

Bu hadisi ayrıca es-Sâlebî, Ebu'd-Derdâ yoluyla rivayet etmiş olup, buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki cennette deve boyunlarını andıran kuşlar vardır. Bunlar Allah dostunun eli üzerinde sıra sıra dizilirler. Birisi: Ey Allah dostu ben Arşın altındaki yeşillik alanlarda yayıldım. Tesnîm pınarlarından su içtim. Sen de benden ye, der. Onlar Allah dostunun huzurunda bu şekilde övülüp durmaya devam ederler. Nihayet o da içinden onlardan birisini yemeyi geçirir. Çeşitli şekillerde önüne düşüverir. O da o kuştan dilediğini yer, Doydu rnu o kuşun kemikleri bir araya getirilir ve uçar, yine cennette dilediği gibi yayılmaya devam eder." Ömer (r.a) dedi ki: Ey Allah'ın peygamberi şüphesiz ki bunlar şişman (iri cüsseli) kuşlar olacaktır. Pey-gaber (sav): "Onları yemek onlardan daha büyük bir nimettir" diye buyurmuştur.

Ebu Said el-Hudrî'den gelen rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki cennette öyle kuşlar vardır ki, bu kuşların birisinde yet-mişbin tür vardır. Bu da cennetliklerden birisinin tabağına düşer, sonra sir-kelenir. Herbir tüyden kardan daha soğuk ve daha beyaz, tereyağından daha yumuşak, baldan daha tatlı bir yemek çeşidi ortaya çıkar. Bunlar arasında biri diğerini andıran iki yemek olmayacaktır. O da bundan istediğini yiyecek, sonra da o kuş uçup gidecektir." [\[18\]](#)

"Ve" hiçbir elin değmediği ve üzerine tozun düşmediği bundan dolayı son derece şeffaf ve parlak olan "sarmalanıp gizlenmiş inciler misali güzel gözlü hurilerde

vardır." Yani onlar bütün yönleriyle bedenlerinin güzellikleri itibariyle buna benzerler.^[19] Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"O bir incinin kabuğunda yaratılmış ta

Onun bütün yönleri bir gözetleme tarafıdır sanki."

"Güzel gözlü huriler" lafzı reP, nasb ve cer ile okunmuştur.

Cer ile okuyanların -ki Hamza, el-Kisâî ve başkalarıdır- kıraati bu durumda "testilerle" anlamındaki lafza atfedilmiş olması mümkündür ki, bu da anlama göre hamledilir. Çünkü buyruk: Onlar testilerle, meyvelerle, etlerle ve hurilerle nimetlenirler, demek olur. Bu açıklamayı ez-Zeccâc yapmıştır.

"Cennetlerinde" (12. âyet) anlamındaki lafza atfedilmesi de mümkündür. Bu durumda onlar "Nalın cennetlerinde"dirler ve muzafın hazfedilmiş olduğu takdiri ile "Huriler arasındadırlar" demek olur ki huriler ile birlikte dirler denilmiş gibidir.

el-Ferrâ dedi ki: Cer ile okuyuş, mana itibariyle farklı olsalar dahi lafzen ona tabi kılmak suretiyle olur. Çünkü hurilerin, etraflarında dolaştırılmaları sözkonusu olmaz. Şair şöyle demektedir:

"Güzelliklerinden ötürü süslenmeye ihtiyacı olmayan kadınlar

bir gün görülürlerse, Ve kaşlarını ve gözlerini uzatırlarsa ..."

Bilindiği gibi gözler uzatılmaz, ancak onlara sürme çekilir. Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Savaşta gördüm senin kocanı,

Bir kılıç ve mızrak kuşanmış olarak. "^[20]

Kutrub dedi ki: Lafız testilere ve ibriklere -manaya hamletmek sözkonusu olmaksızın- atfedilmiştir. O şöyle demiştir: Bununla birlikte hurilerin etraflarında dolaştırılmaları ve bundan dolayı da lezzet almaları kabul edilmeyecek bir şey değildir.

Nasb ile okuyanlara -ki bunlar el-Eşheb, el-Ukaylî, en-Nehâî, İsa b. Ömer es-Sakafîdir, Ubeyy'in mushafında da böyledir- gelince, bu da bir fiil takdirine göre böyle okunmuştur. "İri gözlü hurilerle eşleştirilirler" denilmiş gibidir. Nasb halinde de manaya hamletmek güzeldir. Çünkü onunla etraflarında dolaştırılır ifadesinin anlamı o onlara verilir demektir.

Cumhurun kıraati olan ref e gelince -ki bu aynı zamanda Ebu Ubeyd ve Ebu Hâtim'in de tercih ettiği kıraattir-; "Onların yanlarında güzel gözlü huriler de vardır" anlamındadır. Çünkü onların etrafında huriler dolaştırılacaktır.

el-Kisâî dedi ki: "Güzel gözlü huriler de vardır" buyruğunu ref ile okuyup onların etraflarında dolaştırılmayacağım da hu okuyuşuna gerekçe gösteren kimselerin aynı şeyi meyve ve kuş eti hakkında da söylemeleri gerekir. Çünkü

bunlar da etraflarında dolaştılmıyacaktır. Etrafta dolaştırılan sadece şaraptır. el-AhfeŞ dedi ki: Bunun manaya hamledilmiş olması da mümkündür. Çünkü buyruk; Onlar için testiler vardır ve onlar için güzel gözlü huriler de vardır" anlamındadır.

Bunun "Birçoğu" (13. âyet) lafzına atfedilmiş olması da mümkündür. Bu lafız da mübtedâ olup bunun da haberi "işlenmiş tahtlar üzerin-de(dirler.)" (15, âyet) buyruğudur.

Aynı şekilde; "Güzel gözlü huriler de vardır" buyruğu da bu şekilde (haber durumunda)dır. Mübtedanın nekre olarak gelmesi ise, aldığı sıfai ile özellik kazanması (tahsis edilmesi) dolay ısı iledir.

"Yapageldiklerine bir karşılık olarak" bir mükâfat olarak demektir, "Bîr karşılık olarak" lafzının nasb ile gelmesi mefulün leh olmasından dolayıdır. Bunun mastar (meful-i mutlak) olduğundan dolayı nasb ile gelmiş olması da mümkündür. Çünkü; "Etraflarında ebedi kılınmış evlatlar dolaşır ...bir karşılık olmak üzere onlara verilir" anlamındadır.

el-Huru'l-îne dair açıklamalar daha önce et-Tur Sûresi'nde (52/20. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde (ed-Duhan, 44/54. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Enes dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Allah hur-u'e îni zaferandan yaratmıştır."[\[21\]](#)

Halici b. el-Velid dedi ki: Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Cennet ehlerinden bir kişi cennet elmalarından bir tanesini eline alır. Elinde parçalanır. Ondan bir huri çıkar, eğer güneşe bakacak olursa, güzelliğinden dolayı güneş utanır ve elmadan da bir şey eksilmez." 13ir adam ona: Ey Süleyman'ın babası, şüphesi² ki bu hayret edilecek bir şeydir. Üstelik elmadan bir şey eksilmez öyle mi? Halid b. Velid dedi ki: Evet, bu bir başka kandilden yakılan bir kandil ve hatta kandiller yakıldığı halde ondan bir şey ek-silmemesine benzer. Allah dilediği herşeye kadirdir[\[22\]](#)

İbn Abbas'tan (r.a) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Allah huru'lîni ayak parmaklarından diz kapaklarına kadar zaferandan, diz kapağından göğsüne kadar Ezfer miskinden, göğsünden boynuna kadar beyaz amberden, boynundan başına kadar beyaz kâfurdan yaratmıştır. Onun üzerinde şakayık gibi yetmişbin elbise vardır. Sana doğru geldiğinde yüzü güneşin dünya ehline parıldadığı gibi yukarı doğru yükselen bir nur ile parıldar. Geri dönüp gittiğinde elbiselerinin ve teninin inceliğinden dolayı ciğeri görülür. Başında ise Ezfer miskinden yetmişbin perçemi vardır. Bu perçemlerin herbi-risi için eteklerini yerden kaldıran bir hizmetçi vardır. O "İşte Allah dostlarının mükafatı"; "yapageldiklerine bir

karşılık olarak" onlara verilen budur, diye seslenir. "Orada ne batıl, ne de günahı gerektiren bir söz işitirler." İbn Abbas der ki: Ne batıl, ne yalan bir söz işitirler. Bani (lağv) boş söz demektir. 'Günahı gerektiren' (te'sim) de; "Ona günaha girdin dedim" sözünün mastarıdır.

Muhammed b. Kah dedi ki: "Günahıgerektiren" bir sözün olmaması, birinin diğerini günaha girdiğini söylememesi demektir.

Mücahid dedi ki: "Onlar orada ne batıl, ne de günahı gerektiren bir söz işitirler." Herhangi bir sövgü ve günahı gerektiren bir söz işittirmezler, demektir.

"Selâm, selâm diye bir sözden başka" buyruğundaki "Diye" lafzı "işitirler" fiili ile nasbedilmiştir, veya munkatı' bir istisnadır. Yani ancak onlar ... diye bir söz söylerler, yahut böyle.bir söz işitirler, demektir.

"Selâm selâm" buyruğu da "diye" anlamındaki fiil ile nasbedilm iştir. Bu da, onlar ancak hayır söz söylerler, demektir. Mastar olarak da nas-bedilmiş olabilir. Bu da; ancak onların birinin diğerine selam demesi müstesnadır, demek olur. Yahutta; "Diye" lafzının sıfatı, ikinci "selam" lafzı da birincisinden bedel olabilir. Anlam da: Boş sözden uzak kalına bilecek ve ondan kurtulmanın mümkün olabileceği bir söz (işitmeleri) müstesnadır, şeklinde olur. Bununla birlikte Selam olsun size" takdiri iLe mer-fu olması da mümkündür.

İbn Abbas: Biri diğerine selam verir, birbirleriyle selamlaşırlar demektir, demiştir.

Onları melekler selâmlar, yahutta aziz ve cetil olari Rabbleri onları selâmlar, diye de açıklanmıştır. [\[23\]](#)

27. Ashâbu'l-yemîn, ne Ashabu'l-yemîndir!

28. Dikensiz arabistan kirazı altında,

29. Meyveleri birbirine girmiş muz ağaçları altında,

30. Yayılmış gölgelerde

31. Ve sürekli akan su yanında (otururlar).

32,33. Ardı arkası kesilmez ve asla men olunmaz pek çok meyve (arasında).

34. Yükseltilmiş döşekler üzerinde olacaklardır.

35. Şüphesiz Biz onları yeniden yarattık da

36. Onları hem bakireler kıldık,

37. Hem eşlerine düşkün ve hep bir yaşta;

38. Ashâbu'l-yemîn İçin.

39. Öncekilerden de çok vardır,

40. Sonrakilerden de çok vardır.

"Ashâbu'l-yemîn, ne Ashâbu'l-yemmdir" buyruğu ile tekrar -önceden geçtiği üzere- es-Sâbikûn(üeri geçenler)in kendileri olan Ashâbu'l-meymene'nin konumlarını sözkonusu etmektedir. Buradaki ifadenin tekrarlanması, içinde bulunacakları nimetlerin büyüklüğünü anlatmak içindir.

"Dikensiz arabistan kirazı altında." Yani dikenleri alınmış yahut kesilmiş arabistan kirazı arasında olacaklardır. Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır. İbnu'l-Mübarek şu rivayeti zikretmektedir: Bize Safvan, Sü-leyym b. Âmir'den anlattı, dedi ki: Peygamber (sav)'m ashabı şöyle diyorlardı: Şüphesiz ki bedeviler ve soru sormaları bize çok faydalı oluyor. Bir gün bir bedevi Arap gelip; Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de eziyet verici bir ağaçtan söz etmektedir. Halbuki ben cennette sahibine eziyet verecek bir ağacın olacağı kanaatinde değildim. Rasûiullah (sav): "Sözünü ettiğin ağaç hangisidir?" diye sordu, bedevi: Bu arabistan kirazı ağacıdır, onun rahatsız edici dikenleri vardır, dedi. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Yüce Allah: "Dikensiz arabistan kirazı altında" demiyor mu' Allah onun dikenlerini almış ve herbir diken yerine bir meyve koymuş olacaktır. O ağaç öyle bir mahsul verir ki, bundan biri diğerine hiçbir şekilde benzemeyen yetmişiki çeşit meyve çıkacaktır.”[\[24\]](#)

Ebu'l-Âliye ve ed-Dahhak dediler ki: Müslümanlar Vecce -ki o Taif'te verimli bir vadidir- baktılar ve oradaki arabistan ağaçları hoşlarına gitti. Keşke bizim de bunun gibi ağaçlarımız olsaydı, dediler. Bunun üzerine, bu âyet-i kerime indi. Umeyye b. Ebi's-Salt da cenneti nitelendirirken şöyle demektedir:

"Şüphesiz ki cennetteki bahçelerin koyu gölgeleri vardır, Orada genç kızlar vardır, oranın arabistan kirazı ağaçlarının dikenleri alınmıştır."

ed-Dahhak, Mücahid ve Mukatil b. Havyam "dikensiz arabistan kirazı altında" buyruğunu bu meyve yükü ile ağırlaştırmış demektir, diye açıklamışlardır. Bu da daha önce sözünü ettiğimiz haberin muhtevasına yakındır.

Saki b. Cübeyr dedi ki: Onun yemişleri testilerden daha büyüktür. Bu husus daha önce en-Necm Sûresi'nde; "Sidretu'l-münteha yanında" (en-Necm, 53/14) buyruğunu açıklarken geçmiş ve mahsullerinin Hecer testileri gibi olduğu Enes'in Peygamber (sav)'dan rivayet elliği hadiste belirtilmiş idi.

"Meyveleri birbirine girmiş muz ağaçları altında" buyruğunda geçen "Muz ağacı" demek olup, tekili dır. Müfessirlerin çoğu Ali, İbn Abbas ve başkaları böyle demişlerdir.

el-Hasen de şöyle demiştir: Burada sözü edilen muz değildir, fakat serin ve nemli bir gölgesi bulunan bir ağaçtır.

ei-Ferra ve Ebu Ubeyde de şöyle demişlerdir: Bunlar dikenleri bulunan büyük ağaçlardır. Hidâ (develerine şarkı söyleyenlerden birisi olan el-Ca'di şöyle demiştir:

"Kılavuzu müjdeledi onu ve dedi ki:

Yarın sen talhı (dikenli büyük ağaçları) ve bu dikenli ağaçların yemişlerini göreceksin."

Buna göre "talh" dikenli bol, büyük her ağacın adıdır. ez-Zeccac dedi ki: Cennette bu ağacın dikenlerinin izale edilmiş olması mümkündür. Yine ez-Zeccac şöyle demiştir: Um Gaylan ağacı gibi. Bu ağacın oldukça hoş beyaz bir çiçeği vardır. Onlara böylece hitab edildi ve benzerini sevdikleri şeyler onlara vaadölundu. Şu kadar var ki, bu tür ağaçların dünyadaki benzerlerine üstünlüğü, cennette bulunan diğer nimetlerin dünyadakilere üstünlüğü gibidir.

es-Süddî dedi ki: Cennetteki talh, dünyadakine benzer. Şu kadar var ki onun baldan tatlı bir meyvesi vardır.

Ali b, Ebi Talib (r.a) bu buyruğu "ayn" harfi ile "Meyveleri birbirine girmiş yemişler altında" diye okumuş ve (bu okuyuşunu gerekçelen-dirmek üzere de) şu âyeti zikretmiştir: "Ve meyveleri olgunlaşmış güzel hurma ağaçları arasında" (eş-Şuara, 26/148) Ancak bu kıraat, mushafın hattına uygun değildir. Bir rivayete göre de onun önünde; "Meyveleri birbirine girmiş muz ağaçları altında" diye okutmuş o da talhın burada işi ne? demiş, bu şeklindedir. Daha sonra da "Ve tomurcukları üstüste binmiş..." (Kaf, 50/10) buyruğunu okumuştur. Ona: Bunu değiştirmeyelim mi? diye sorulunca, o: Kur'ân'ın bu şekilde değiştirilmesi ve tahvil edilmesi gerekmez demiştir. Böylelikle o, bu kıraati tercih etmiş olmakla birlikte, icma ile kabul edilmiş olan hat şekline muhalefeti dolayısıyla mushafta yazılmasını uygun bulmamıştır. Bit açıklamayı el-Kuşey-rî yapmıştır.

Ebu Bekir el-Enbarî senedini kaydederek şöyle demiştir: Bana babam anlattı, dedi ki: Bize el-Hasen b. Arafe anlattı. Bize İsa b. Yunus, Mücalid'den anlattı. O el-Hasen b. Sa'd'dan, o Kays b. Ubad'dan dedi ki: Ben Ali'nin yanında; "Meyveleri birbirine girmiş muz ağaçları altında" diye okudum -Mücalid şüphe ederek: Ya da Ali'nin huzurunda böyle okundu dedi. Bunun üzerine Ali (r.a) şöyle dedi; Burada "talh (muz ağaçları)"ın ne işi var? Sen hiç diye okumaz mısın? dedikten sonra "Ve tomurcukları üstüste binmiş" (Kaf, 50/10) buyruğunu okudu. Ona dedi ki: Ey müminlerin emiri, bunu mushaftan kazıyalım mı? diye sorunca, o: Hayır, artık bugün Kur'ân'da bir değişiklik olmaz. Ebu Bekr dedi ki: Bu ifadenin anlamı şu ki;

o mushafta yazılı olana dönmüş ve doğru olanın o olduğunu kabullenmiş olup, daha önce kullanmış olduğu -belki de kasti olmayan- o yanlış ifadeyi çürütmüş

olmaktadır.

"Meyveleri birbirine girmiş" öncekileri de, sonrakileri de üs-tüste yüklenmek suretiyle birbiri üstüne gelmiş demektir. Bundan dolayı da onun açığı çıkan dallan görülmeyip, aksine sıkı sıkıya dizilmiş olur. "Üstüste iyice istif etmek" demektir. "Üstüste iyice dizilmiş" anlamındadır. en-Nâbiğa da şöyle demiştir:

"Kendisini alıkoyan (bir engel varken) açtı yolunu küçük ırmağın Ve onu evin önündeki iki perdeye doğru gelmesini sağladı, sonra da tepeden tırnağa kadar meyve ve yaprakla dolu {ağaca ulaştırdı.)"

Mesrûk dedi ki: Cennetin ağaçları kökünden dallarına kadar hepsi üstüs-te yığılmış meyvelerle doludur. (Cennetlik kişi) bir meyve yedi mi onun yerine ondan daha güzeli gelir.

"Yayılmış gölgelerde" yani devamlı kalıcı, gitmeyen ve güneşin de ortadan kaldırmadığı gölgede. Yüce Allah'ın: "Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığına bakmaz mısın? Dileseydi onu hareketsiz kılardı." (el-Furkan, 25/4Ş) buyruğuna benzemektedir. Bu ise sabah vaktinde olur ki, sözkonusu bu vakit daha önce belirtilen âyetin tefsirinde geçtiği üzere, ortanın iyice aydınlanmasından, güneşin doğuşuna kadar olan vakittir. Cennetin her tarafı gölgeliktir, onunla birlikte bir güneş yoktur.

er-Rabî b. Enes dedi ki: Bu gölge ile Arşın gölgesini kastetmektedir. Amr b. Meymun da: Bu gölge yetmişbin yıllık mesafedir, demiştir. Ebu Ubeyde dedi ki: Araplar uzun zamana, uzun ömre ve kesintisi olmayan her bir şeye "memdûd: u2ayıp giden (mealde: yayılmış)" derler. Lebid dedi ki:

"Baki kalmayı[25] yenik düşürdü, halbuki ben yenik düşürülen birisi değildim, Uzun, sürekli ve uzayıp giden bir zaman."

Tirmizi'nin, Sahih'inde ve başka eserlerde Ebu Hureyre'nin Peygamber (sav)'dan rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir; "Cennette süvarinin gölgesinde yüzyıl boyunca yol aldığı halde gölgesini bitiremeyeceği bir ağaç vardır. [26] Arzu ederseniz "yayılmış gölgelerde" buyruğunu okuyunuz".[27]

"Ve sürekli akan" asla kesilmeden akıp duran "su yanında."

("Sürekli akan" anlamındaki kelimenin kökünü teşkil eden): "Dökmek, akmak" demektir. "Onu döktü, dökmek" denilir. "Dökülüş" anlamındadır. Bu bakımdan; "Döktü, döküş" ve "döküldü, dökülüş" denilir.

Gece ve gündüz Ve yatakları olmaksızın sürekli akan, akışı da asla kesintiye uğramayan akıp duran su demektir. Araplar çölde yaşarlar ve sıcak ülkede bulunuyorlardı. Ülkelerinde ırmaklar çok az bulunurdu. Suyu ancak kovalarla ve bu kovalan bağladıkları halatlarla ulaşabiliyorlardı. Cennette bundan farklı bir

nimet onlara vaadolundu, onlara dünyada bilinen, kırlarda güzelce vakit geçirmenin yolları anlatıldı. Bunlar da ağaçlar, ağaçların gölgeleri, sular, ırmaklar ve bunların kesintisiz akmaları ile gerçekleşecek şeylerdir.

Yaz ve kış meyvelerinin kesintiye uğradığı gibi o meyvelerin hiçbir zaman "ardı arkası kesilmez" dünya meyveleri gibi kendilerine yasak konulmaya-rak "ve asla men olunmaz pekçok meyve" vardır. Yani bu meyveler ülkelerinde gördükleri gibi az, nadir bulunacak şeyler olmayacaktır.

"Ve asla men olunmaz" ifadesinin o meyveleri almak isteyenler diken, uzaklık yahut bahçe duvarı gibi şeylerle engellenmez. Aksine kulun canı o meyveyi çekti mi onu alıverecek şekilde ona yaklaşıverir. Nitekim yüce Allah: "Gölgeleri üzerlerine yakın olup meyveleri ise alabildiğine boyun eğdirilmiş halde olacaktır." (el-İnsan, 76/14) diye buyurmaktadır.

Zamanla ardı arkası kesilmeyecek ve değeri şart koşulmak suretiyle alıkonulmayacak, anlamında olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Yükseltilmiş döşekler üzer inde olacaklardır" buyruğu ile ilgili olarak Tirmizi, Ebu Said'den, o da Peygamber (sav)'dan yüce Allah'ın: "Yükseltilmiş döşekler üzerinde olacaklardır" buyruğu hakkında şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Bu döşeklerin yüksekliği hiç şüphesiz sema ile yer ırası gibi beşyüz yıllık mesafe olacaktır." (Tirmizi) dedi ki: Garib bir hadis-ûr. Diz bunu ancak Rişdin b.

Sad yoluyla gelen bir hadis olarak biliyoruz, [\[28\]](#)

Bazı ilim adamları da bu hadisin tefsirinde şöyle demişlerdir: "Döşekler" dereceler hakkındadır. Dereceler arasındaki mesafe ise yer ile gök arası gî-nıdır. Buradaki "döşekler"den kastın -daha önce kendilerinden sözedilmediği halde-cennetteki kadınlardan kinaye olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah'ın: "Yükseltilmiş döşekler" buyruğu buna delâlet etmektedir, zira döşekler kadınların bulundukları yeri ifade eder. O halde: Güzellikleri ve mükemmellikleri itibariyle oldukça yüksek değerli kadınlar da vardır, demektir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Şüphesiz Biz onları yeniden yarattık" buyruğudur. Biz onları mükemmel bir şekilde ve yeniden harikulade güzellikte yarattık, demektir. Araplar kadına "fıraş (döşek)", İbâs (elbise)" ve "izar" adını verirler. Nitekim yüce Allah da: "Onlar (o kadınlar) sizin elbisenizdir*" (el-Bakara, 2/187) diye buyurmaktadır.

Diğer taraftan: Bu açıklamaya göre bu kadınlardan kasıt el-hum'l-îndir. Biz onları bir anneden doğmaksızın yarattık, demektir. Maksadın Âdemoğlu kadınları oldukları da söylenmiştir. Biz onları yeniden yarattık demektir ki. bu da onların gençlik haline ve mükemmel güzelliğe döndürülmeleri demektir. Yani

yaşlı kadını da, genç olanları da aynı şekilde yarattık. Onlardan daha önce sözedilmediği halde zamir ile sözkonusu edilmiş olmaları bu kadınların da Ashabu'l-yemîn arasına girmelerinden dolayıdır. Çünkü -az ön-:e de geçtiği gibi- "döşekler" kadınlardan kinayedir.

Peygamber (sav)'dan da yüce Allah'ın: "Şüphesiz Biz onları yeniden yarattık" buyruğu hakkında: "Dul da, bakire de onlardan olacaktır" diye bu-vurduğu rivayet edilmiştir.[\[29\]](#)

Um Seleme (r.anha) dedi ki: Peygamber (sav)'a yüce Allah'ın: "Şüphesiz Biz onları yeniden yarattık da onları hem bakireler kıldık, hem eşlerine düşkünler ve hep bir yaşta" buyruğu hakkında soru sordum, şöyle buyur-Ju: "Ey Um Seleme! Burada sözü edilen kadınlar dünya hayatında oldukta yaşlı, saçları ağarmış, gözleri aydınlıkla iyi seçemeyen, gözleri çapaklı kadınlardır. Allah yaşlı hallerinden sonra onları olgunlukları itibariyle aynı zamanda doğmuş ve birbirine yaşıtlı kadınlar olarak yaratacaktır."[\[30\]](#) Bu hadisi en-Nehhas, Enes'ten geüen bir rivayet olarak senediyle şöylece kaydetmektedir: Bize Ahmed b. Amr anlattı dedi ki: Bize Amr b. Ali -anlattı, dedi ki: Bize Ebü Asım, Musa b. Abide'den anlattı, o Yezid er-Rukaşi'den, o Enes b. Malik'ten (diye rivayet etti). Enes hadisi (Peygamber -sav-'a) ref ederek (nisbet ederek): "Şüphesiz Biz onları yeniden yarattık" buyruğu hakkında dedi ki: "Bu kadınla gözlen aydınlıkta secemeyen, gözleri çapaklı, dünyada iken gözleri aydınlıktan kamaşan, gözleri çapaklanmış kocakarı kadınlardır."[\[31\]](#)

el-Müseyyeb b. Şerik dedi ki: Peygamber (sav) yüce Allah'ın: "Şüphesiz Biz onları yeniden yarattık" âyeti hakkında dedi ki: "Bu sözü edilen kadınlar dünya hayatındaki kocakarılarıdır. Allah onları yeni bir yaratılış ile yeniden var edecektir. Kocaları kendilerine her yaklaştığında onların bakire olduklarını göreceklerdir.1' Âişe (r.anhâ) bu sözleri duyunca: Vay çekilecek acılara, ağırlara! diye söylenmiş, bunun üzerine Peygamber (sav) ona: "Orada ağrı, sızı diye bir şey olmayacaktır" diye buyurmuştur.[\[32\]](#)

"Eşlerine düşkünler" lafzı "Eşine düşkün" lafzının çoğuludur. İbn Abbas, Mücahid ve başkaları şöyle demişlerdir: Bu kocalarına aşık olan kadınlar anlamındadır. Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu, sevgisini güzel sözlerle ifade eden çok seven kadın demektir. İkrime de: Nazlı ve naz yapan kadın, diye açıklamıştır. İbn Zeyd de: Bu (anlamı ile) Medi-nelilerin şivesinde böyledir, demiştir. Lebid'in şu beyitinde de bu anlamdadır:

"Çadırdı çirkin (sözlü) olmayan nazlı birisi vardır, Kokusu hoştur onun, onun önünde göz kamaşır."

Mekkelilerin şivesinde ise bu anlamda; "Nazlı kadın" denilir. Yine Zeyd b. Eslem'den, sözleri güzel kadın anlamındadır, diye açıkladığı nakledilmiştir.

Yine İkrime'den ve Katade'den: lafzını "eşlerine sevgilerini izhar eden kadınlar" diye açıkladıkları nakledilmiştir. Bunun kökü, açık seçik ifadelerle maksadını açıkladı, anlamındaki 'den gelmektedir. Buna göre: "Kocasına olan sevgisini güzel sözlerle, nazlı edalarla açığa vuran kadın" anlamındadır.

Bunun, kocasının kendisinden daha da zevk ve lezzet alması için, kocasına sevgi ile itaat eden güzel kadın, demek olduğu da söylenmiştir.

Cafer b. Muhammed babasından, o dedesinden şöyle dediğim rivayet etmektedir. Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Eşlerine düşkünler" buyruğu; " "Konuşmaları Arapçadır" demektir. [33]

Hamza ve Âsım'dan rivayette Ebu Bekr bu kelimeyi "ra" harfi sakın olarak okumuşlar, diğerleri ise ötreli okumuşlardır. Her iki şekil de "feül" vez-nindeki kelimelerin çoğulunda mümkündür.

"Ve hep bîr yaşta." Aynı tarihlerde doğmuş ve aynı yaşta olmak üzere otuzüç yaşında olacaklardır. Yaşıt olan kadınlar hakkında: denilirken, erkekler hakkında da "Akran" denilir.

Araplar kadınlar arasında çocukluk yaşını aşmış ve yaşlılık dönemine henüz girmemiş kadınlara daha çok meyle derlerdi.

Bu lafzın, "birbirine benzer ve birbirine yakın şekillerde" anlamına geldiği de söylenmiştir ki, bu açıklamayı Mücahid yapmıştır.

es-Süddî de şöyle açıklamıştır: Bunlar huyları itibariyle birbirine yakındır. Aralarında kin ve kıskançlık olmayacaktır, demektir.

"Ashabu'l-yemîn için" buyruğu hakkında denildi ki: Huru-l-în, es-Sâbi-kûn (ileri geçenler) içindir. "Yaşıtlar ve eşlerine düşkün olanlar" ise Ashâ-bu'l-yemin içindir.

"Öncekilerden de çok vardır, sonrakilerden de çok vardır" buyruğu ile daha önce geçen "Ashabu'l-yemin, ne Ashabu'l-yemîndir" buyruğuna atıfta bulunmaktadır. Yani onlar arasında "öncekilerden de çok vardır, sonrakilerden de çok vardır" bunun anlamına dair açıklamalar da daha önce geçmiş bulunmaktadır.

Ebu'l-Aliye, Mücahid, Ata b. Ebi Rebah ve ed-Dahhak şöyle demişlerdir: "Öncekilerden de çok vardır" buyruğundan kasıt, bu ümmetin ilkidir. "Sonrakilerden de çok vardır" buyruğunda da kasıt bu ümmetin sonra gelenleridir. Buna da İbn Abbas'tan: "Öncekilerden de çok vardır, sonrakilerden de çok vardır" âyeti ile ilgili olarak Peygamber (sav)'ın: "Hepsi de benim ümmetimdendir." buyruğu delil teşkil etmektedir. [34]

el-Vahidî dedi ki: Cennetlikler iki eşit kısımdır. Bunların yarısı geçmiş ümmetlerden, diğer yansı da bu ümmetten olacaktır.

Ancak bu görüşü İbn Mace'nin Simere'inde, Tirmizi'nin Cami'inde, Bureyde b. Hasîb (r.a)'dan kaydettikleri şu rivayet reddetmektedir. Bureyde dedi ki.: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Cennetlikler yüzyinni saf olacaktır. Bunların sekseni bu ümmetten, kırkı ise diğer ümmetlerden olacaktır. Ebu İsa dedi ki: Bvı hasen bir hadistir[35]

"Çok vardır" buyruğu ya mübtedâ olanık merfudur, veya sıfat harfinin haberinin hazfedümesi dolayısıyla inerfu gelmiştir, takdiri de şu şekildedir: "Ashabu'l-yeminin iki kalabalık grubu vardır. Bunların birisi bunlardan, diğeri de öbürlerindendir." İkinci görüşe göre öncekiler geçmiş ümmetlerden, sonrakiler de bu ümmetten olacaklardır. [36]

41. Ashâbu's-şimal, ne bedbaht Ashabu's-şimaldir!,
42. Beyinlerine kadar İşleyen bir sıcaklıkta ve son derece kaynamış suda,
43. Kapkara bir gölgededirler.
44. O serin de değildir, faydası da yoktur.
45. Çünkü bunlar, daha önce nimetlere gark olmuş, refahtan gözleri dönmüş kimselerdi.
46. O büyük günah üzerinde de ısrar ederlerdi.
47. Ve: "Biz ölüp toprak ve kemik olduktan sonra mı, gerçekten biz mi tekrar diriltileceğiz?" derlerdi.
48. "Ya önceki babalarımız da im diriltilecek?"
- 49- De ki: "Muhakkak Öncekiler de, sonrakiler de,
50. "Bilinen bir günün belli bir vaktinde elbette toplanacaklardır.
51. "Sonra gerçekten sizler ey sapıklar, yalanlayıcılar,
52. "Siz elbette zakkum ağacından yiyeceksiniz,
53. "Ve o ağaçtan karınlarınızı doyuracaksınız.
54. "O yediğinizin üzerine de kaynamış sudan içeceksiniz.
55. "İçtikçe kanmama hastalığına uğramış develerin içişi gibi İçeceksiniz."
56. İşte bu, kıyamet günü kendilerine çekilecek ilk ziyafetleridir.

"Ashabu's-şimal, ne bedbaht ashabu's-şimaldir!" buyruğu ile yüce Allah cehennemliklerin konaklarını süzkonusu etmektedir Onlara 'Ashabu's-şimal' adını vermesinin sebebi, amel defterlerini «)l taraflarından alacak olmalarıdır. Daha sonra yüce Allah onların uğrayacakları bela ve azabın büyüklüğünü süzkonusu ederek; "Ashabu's-şimal, ne bedbaht Ashabu's-şimaldir. Beyinlerine

kadar İşleyen bir sıcaklıktadırlar)" diye buyurmaktadır. Bu buyruktaki "es-semûm" (mealde: beyinlerine kadar işleyen sıcaklık"); vücudun ve derinin gözeneklerinden içeriye doğru giren sıcak rüzgar demektir. Burada maksat ateşin sığağı ve onun kavuruculuğudur.

"Ve son derece kaynamış soda." Harareti en ileri dereceye kadar ulaşmış bir suda (Hamim) demektir. Ateş ciğerlerini ve bedenlerini yakacağı vakit, onlar bu kaynamış suya koşacaklardır. Tıpkı ateşten o ateşin sığağını söndürmek için suya koşup giden gibi. Ancak o suyun son derece sıcak ve kaynamış olduğunu görecektir. Daha önce el-Kıtal (Muhammed) Sûresi'nde: "Ve bağırsaklarını paramparça eden kaynar sudan içirilen kimseler." (Muhammed, 47/15) buyruğu geçmiş bulunmaktadır.

"Kapkara bir gölgededirler." Onlar aşırı sıcaktan bu gölgeye koşup sığınmaya çalışacaklardır. Tıpkı dünyadakilerin yaptığı gibi yapacaklar, fakat sığındıkları bu gölgenin "Yahmûn'dan olduğunu göreceklerdir. Bu da cehennem dumanından son derece siyah bir gölgedir. Bu açıklama İbn Abbas, Mücahid ve başkalarından rivayet edilmiştir. Aynı şekilde sözlükte "el-Yahmûm" son derece siyah demektir. O halde bu lafız; den gelen 'yef ûl" vezninde bir kelimedir ki, bu da ateşin yakması ile siyahlaşmış iç yağı demektir.

Bu lafzın "kömür" demek olan: (p<li)'clen geldiği de söylenmiştir.

ed-Dahhak dedi ki: Cehennem ateşi de siyahtır, oradakiler de siyah olacaklardır. Onun içindeki herşey de siyahtır.

Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre cehennem ateşi siyahtır. İbn Zeyd dedi ki: "Yahmûm" cehennemde bir dağın adıdır. Cehennemlikler onun gölgesine sığınmaya çalışacaklardır.

Fakat, "o serin de değildir.* Aksine o sıcak olacaktır. Zira bu, cehennem kıyısından gelen bir dumandan olacaktır,

"Faydası da yoktur" ed-Dahhak'tan tatlı (bir gölge) olmayacaktır, diye açıkladığı nakledilmiştir. Said b. el-Müseyyeb: Görünüşü güzel değildir demektir, diye açıklamıştır, Esasen hayır namına bir özelliği bulunmayan her şey, "kerîm değildir."

Bir açıklamaya göre "kapkara bir gölgededirler" yani onlar cehennemden bir gölgededirler ve bununJa azab edileceklerdir. Yüce Allah'ın: "Onların üzerlerinde de ateşten tabakalar ve altlarında da tabakalar vardır." (ez-Zümer, 39/16) buyruğunda olduğu gibi.

"Çünkü bunlar daha önce nimetlere gark olmuş, refahtan gözleri dönmüş kimselerdi." Yani onların bu cezayı hak edişlerinin sebebi, dünyada iken haram ile istifâde eden kimseler olmalarıdır.

Buyruktaki "el-mütref* İbn Abbas ve başkalarından nakledildiği üzere, nimetler içerisinde bulunan kimse demektir. es-Süddî: "Nimetlere gark olmuş" yani şirk içerisinde bulunan kimselerdi demektir, diye açıklamıştır.

"O büyük günah üzerinde de ısrar ederlerdi." Şirk üzere devam ederlerdi. el-Hasen, ed-Dahhak ve İbn Zeyd'den böyle açıkladıkları nakledilmiştir. Katade ve Mücahid dedi ki: Büyük günah, kendisinden tevbe etmedikleri günahdır.

eş-Şâbî: Bu ğamus yemindir, demiştir. Bu da büyük günahlardandır, demiştir. Yemininde durmadı" yani yerine getirmeyip geri döndü denilir. Onlar, Öldükten sonra diriliş yoktur, putlar Allah'ın ortaklarıdır, diye yemin ediyorlardı. İşte yeminlerinde durmayışları da budur, Yüce Allah onların bu halini: "Onlar var güçleriyle: Ölecek bir kimseyi Allah diriltmez diye Allah'a yemin ettiler" (en-Nahl, 16/38) diye haber vermektedir. Peygamber (sav) iie ügiii haberde de: "Hira dağında ibadete çekilirdi [\[37\]](#) denilmektedir. Yani Günah dernek olan "hins'i kendisinden kaldıracak işler yapardı, demektir.

"Ve: Biz ölüp... sonra mı, gerçekten biz mi tekrar diriltileceğiz, derlerdi." Bu sözleriyle onlar öldükten sonra dirilişin uzak bir ihtimal olduğunu ifade etmiş ve öldükten sonra dirilişi yalanlamış okuyurardı.

Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: Ey Muhammed onlara "de ki: muhakkak" atalarınızdan "öncekiler de, sonrakiler de" ve bizzat sizler de "bilinen bir günün" kıyamet gününün "belli bir vaktinde elbette toplanacaklardır."

Buyruk yemin anlamını ihtiva etmektedir. Yüce Allah'ın: "Elbette toplanacaklardır" buyruğunun başına 'lam" harfinin gelmiş olması mana itibariyle yemin olduğunun delilidir. Yani gerçekten yemin ile bildiriyorum ki; muhakkak sizler -sizin batıl yemininizin aksine- toplanacaksınız. "Sonra gerçekten sizler ey" hidayetden uzaklaşıp "sapanlar" ve öldükten sonra dirilişi "yalanlayıcılar siz elbette zakkum ağacından yiyeceksiniz."

Zakkum ağacı görünüşü ve tadı çok çirkin bir ağaçtır. 13u ağaç daha önce es-Saffat vSûresi'nde (37/62. âyet ve devamında) sözkonusu edilmiş olan ağaçtır.

"O ağaçtan karınlarınızı dolduracaksınız." Çünkü buyruk: Sizkr ağaçlar arasından Zakkum ağacı diye bilinen bir ağaçtan yiyeceksiniz, demektir. Bununla birlikte (bu buyrukta) iik olarak gelen: 'in zâid olması ve me-fulün hazfedilmiş olması da mümkündür. Sanki yüce Allah: "Siz elbette zakkum ağacından" bir yemek "yiyeceksiniz" diye buyurmuş gibidir.

"Zakkumdan" buyruğu "ağaçlın sıfatıdır. Sıfatın başına gelmiş olan cer harfinin zaid olduğu kabul edilecek olursa, o vakit manaya göre bu, nasb ile okunur. Yahutta lafza göre cer ile okunur. Şayet mefulün hazfedilmiş olduğu takdir edilirse, o vakit sıfat, ancak cer mahallinde olur,

"O yediğinizin" yani Zakkumun yahut yemeğin ya da ağacın; - "Üzerine" lafzında zamirin müzekker (eril) olarak gelmesi zamirin merciinin hem müzekker, hem müennes (dişil) olarak kullanılabilmesinden dolayıdır. -

"Kaynamış sudan İçeceksiniz." Bu da oldukça ileri derecede kaynamış alan su demektir ki, cehennemliklerin vücudundan akan irindir. Yani yiyecekleri Zakkumun harareti aşırı açlıkla birlikte onları oldukça susatacak ve susuzluklarını gidereceğini sandıkları bir sudan içecekler, o suyun da son derece kaynamış ve sıcak su olduğunu göreceklerdir.

"İçtikçe kanmama hastalığına uğramış develerin içişi gibi içeceksiniz" kuyruğundaki: "İçiş" lafzını Nâfs, Âsim-ve Hamza "şın" harfini ötre-a olarak, diğerleri ise üstün okumuşlardır. Her ikisi de güzel iki şivedir. Çün-.-:ü Araplar: "içtim" derler (ve bu mastarı dört şekilde kullanırlar).

Ebu Zeyd dedi ki: Ben Arapların (bu kelimeyi) "sın" harfini hem ötreli, hem üstün, hem de kesreli olarak söylediklerini duydum. Fakat sahih şekliyle mastar üstün ile söyleyiştir. Çünkü üç harfli bütün mastarların asıl vezni "fa'lun" şeklinde gelir. Nitekim bunun bir defalık yapış kalıbı (binâi mer-re) kullanılacak olursa "fa'letun" denilir. "Bir içiş" gibi. Ötreli kullanılışı ise*isimdir. Bir diğer açıklamaya göre üstün şekli de ismi (ötreli şekli) de iki ayrı mastardır. Buna göre şerb"in benzeri "ek)" olur. "ŞııtTin benzeri "zukur" olur: "şirb" şeklinde kesreli söylenişi ise içilen şey demek ulur. "Tıhn"ın öğütölmüş şey anlamına geldiğı gibi.

"Hastalığı sebebiyle içtikçe suya kanmayan susamış develer" demektir. Bu açıklama İbn Abbas, İkrime, KaUde, es-Süddî ve başkalarından nakledilmiştir. Yine İkrime: Bunlar hasta develer anlamındadır, demiştir.

ed-Dahhak ta şöyle demiştir; Bu oldukça aşın derecede susuzluk çekmelerine sebep olan bir hastalığa yakalanmış olan develer demektir. Bunun tekili: şeklinde gelir, bu hastalığa yakalanmış dişî develere: denilir. Bu hastalığın adı da: Kays b. el-Mülevveh şöyle demiştir:

"O suya kanamama hastalığına yakalanmıştır deniyor, Ancak nefsim nerede şifa bulacağını bilmektedir."

Yine: "Susuz kimseler" demektir. "Susadılar, susamak" anlamındadır. Araplar arasından bu durumda olan develer hakkında diyenler vardır, çoğulu da şeklindedir. Şair Lebid şöyle demiştir:

"Yorgunluklarını ve kötü hallerini yüzlerinden

Ve oldukça cılız düşmüş "idî" diye bilinen son derece susamış develerinin hallerinden anladım."

ed-Dahhak, el-Ahfeş, İbn Uyeyne ve İbn Keysan şöyle demişlerdir-. Bu kumlu,

yumuşak arazi demektir. Yine İbn Abbas'Lun gelen rivayete göre: Bu develer suya doymayan kumluğun suyu emmesi gibi su içlerler.

el-Mehdevî dedi ki: Suyu kanmayan her deveye ve suya doymayan her kuma: ile: denilir.

es-Sıhah'ta da şöyle denilmektedir: "İleri derecedeki susuzluk" demektir, "Aşktan bir çeşit delilik" anlamına da gelir. Develerin yakalandığı ve bundan dolayı yerde otlamaksızın gelişigüzel gitmelerine sebep teşkil eden bir hastalık anlamına da gelir. O bakımdan: Otlakta gelişigüzel dolaşan, otlamayan hasta dişi deve" denilir.Suyu bulunmayan dağ geçidi" demektir. Fethalı olarak: "Yumuşaklığı dolayısıyla birbirini tutmayan, eide durmayan "kum" demektir, çoğulu diye gelir. "Kafa, kafalar" gibi, Kesreli olarak: "Susamış develer" demek olup, tekili diye gelir.Susamış dişi deveT: demekür. Tıpkı: " Susamış erkek, susumış kadın" gibi.

"İşte bu kıyamet günü kendilerine çekilecek ilk ziyafetleridir." Yani gelen misafirlere ikram olmak üzere hazırlanan softa gibi onlara hazırlanacak rızıklan budur.

Bu ifadede bir tehekküm (alay) vardır. Yüce Allah'ın: "Onlara can yakıcı bir azabı müjdele!" (Âi-i tınrın, 3/21) buyruğu ile Ebu's-Sad ed-Dab-bî'nin şu beyitinde olduğu gibi:

"0 zorba kişi, askerleriyle bize misafir geldi mi?

Kalın mızraklarımızla ince oklarımızı ona ikram ederdik."

Yunus b. Habib ve Ebu Amr'dan Ablîats: "İşte bu ... ilk ziyafetleridir" buyruğunu "ze" harfini sakın olarak okumuştur. Âl-i İmian Sûresi'nin son taraflarında (3/198. âyetin tefsirinde) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Dîn (kıyamet) günü" amellerin karşılığının görüleceği gün demektir. Bu da (bu ikram onlara) cehennemde yapılacaktır demektir. [\[38\]](#)

57. Sizi Biz yarattık. O halde tasdik etmeniz gerekmez mi?

58. Dökmekte olduğunuz meniden Bana haber verin.

59. Onu siz mi yaratıyorsunuz? Yoksa yaratanlar Bizler miyiz?

60. Aranızda ölümü Biz takdir ettik ve kimse engel olamaz Bize;

61. Yerinize benzerlerinizi getirip değiştirmek ve sizi bilemediğiniz bir şekilde yeniden yaratmak hususunda

62. Andolsun ki, ilk yaratılışı bildiniz. İbretle düşünmeniz gerekmez mi?

"Sizi Biz yarattık. O halde tasdik etmeniz gerekmez mi?" Yarii ölümden sonra dirilişi niye tasdik etmiyorsunuz? Çünkü tekrar yaratmak tıpkı ilkin yaratmak

gibidir.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Rızkınızı yaratan Bizleriz. îman etmeseniz dahi bunun sizin yiyeceğiniz olduğunu doğrulamalı değil misiniz?

Kadınların rahimlerine "dökmekte olduğunuz meniden Bana haber verin. Onu siz mi yaratıyorsunuz." Ondan insanı şekillendiren, yaratan sizler misiniz? "Yoksa yaratanlar" belirli bir ölçü ve miktar ile takdir edenler ve suret verenler "Bizler miyiz?" Bu da birinci âyette belirtilenler için onlara karşı bir delil getirme ve bir açıklamadır. Yani sizler onu yaratanların Bizler olduğunu kabul ve itiraf ettiğinize göre, öldükten sonra dirilişı de kabul ye itiraf ediniz.

Ebu's-Semmal, Muhammed b. es-Semeyka' ve Eşheb el-Ukaylî, "dökmekte olduğunuz meni" -anlamındaki buyruğun "te" harfini ötreli değil de-; şeklinde üstün olarak okumuşlardır. Bunlar da iki ayrı söyleyiştir. "Menisini döktü" ile mezisi geldi" denilir. Muzari şekilleri de -sırasıyla-: diye gelir.

el-Maverdi dedi ki; Kanaatimce bu iki kullanım şeklinin anlamı, farktı olabilir. Bu durumda şekli cima sonucu meni gelmesini ise ihtilam esnasında meninin gelmesini ifade ediyor olabilir.

Meni'ye bu ismin verilış sebebi ile ilgili iki açıklama yapılmıştır. Birincisine göre akıtılması anlamına gelen "imnâ"sından dolayı, ikincisine göre ise takdir edilmesi dolayısıyla bu isim verilmiştir. Ağırlık ölçüsü olarak kullanılan "el-mena" da buradan gelmektedir. Çünkü o belli ağırlığın miktarını ifade eder. "Meni" de aynı şekilde hilkatin şekillenmesi için doğru ve yeterli bir miktardır.

"Aranızda ölümü Biz takdir ettik." Bu da bir delillendirmedir. Yani öldürmeye kadir olan yaratmaya da kadirdir. Yaratmaya kadir olan öldükten sonra diriltmeye de kadirdir.

Mücahid, Humeyd, İbn Muhaysın ve İbn Kesir - "takdir ettik" anlamındaki buyruğu- "dal" harfini şeddesiz olarak diye okumuşlar, diğerkleri use şeddesi z okumuşlardır.

ed-Dahhak: (Ölümü takdir ile): Semadakîler ile yeryüzündekiler arasında eşitlik kıldık demektir, diye açıklamıştır. Hükmettik diye açıklandığı gibi, yazıp tajsdir ettik diye de açıklanmıştır. Anlamlar birbirine yakındır. Aziz ve celil olan Allah'tan başka hiçbir kimse baki değıldir.

"Ve kimse engel olamaz bize; Yerinize benzerlerinizi getirip değıştirmek... hususunda" Yani Biz sizin benzerlerinizi yerine getirip değıştirmeyi isteyecek olursak, kimse Bizim önümüze geçemez, kimse Bizi yenik düşüremez.

"Kimse engel olamaz Bize" buyruğu kimse Bizi yenik düşüremez, anlamındadır. ct-Taberi dedi ki: Yani siz öldükten sonra sizin cinsinizden, sizin benzerlerinizi değıştirmek suretiyle aranızda ölümü takdir edilenler Bizleriz. Ecellerimiz

hususunda da kimse Bizim önümüze geçemez. Ölümü sonra takdir edilmiş olan erken, erken takdir edilmiş olan ise sonraya kalmaz, demektir.

"Ve sizi bilmediğiniz bir şekilde yeniden" çeşitli suret ve şekillerde "yaratmak hususunda" da kimse Bize engel olamaz.

el-Hasen dedi ki: Sizden önceki birtakım kavimlere yaptığımız gibi, sizi maymun ya da domuzlara dönüştürmemizi kimse engelleyemez. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Öldükten sonra dirilteceğimiz vakit sizleri dünyadaki suretlerinizden başka şekilde yaratmamızı engelleyemez. Böylelikle mümin yüz aklıyla güzelleşecek, kâfir de yüzünün karahğryla çirkinleşecektir.

Said b. Cübeyr dedi ki: Yüce Allah'ın: "Bilemediğiniz bir şekilde" buyruğu şu demektir: Berahut'ta kırlangıçları andıran siyah kuşların kursaklarında olacaklar. Berahût ise Yemen'deki bir vadi adıdır.

Mücahid dedi ki: "Bilemediğiniz bir şekilde" buyruğu ne şekilde istersek öyle yaratırız demektir. Anlamın Biz bilmediğiniz bir alemde ve bilmediğiniz bir yerde sizi yeniden yaratacağız demek olduğu da söylenmiştir.

"Andolsun ki ilk yaratılışı bildiniz." Yani siz önceleri bir varlık olarak ortada yokken nutfeden, sonra alakaden, sonra bir çiğnemlik etten yaratıldınız. Bu açıklama Mücahid ve başkalarından rivayet edilmiştir. Katade ve ed-Dahhak: Adem (a.s)'ın yaratılışını kastetmektedir, demişlerdir.

"İbretle düşünmeniz gerekmez mi?" Niçin ibretle düşünmüyorsunuz, demektir.

Haberde şöyle denilmiştir: İlk yaratışı kendisi görmekte iken sonraki yaratışı yalanlayan kimseye hayret ki ne hayret!. Sonraki yaratışı tasdik etmekle birlikte, ebedi kahnacak yurt için çalışmayan kimseye; de hayret doğrusu.

"Yaratış" tafzı genel olarak ka.sr ile okunmuştur. Mücahid, el-İla-sen, İbn Kesir ve Ebu Amr ise med ile: diye okumuşlardır. Buna dair açıklamalar daha önce el-Ankebût Sûres'i'nde (29/20. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[39\]](#)

63. Ektiğiniz tohumdan Bana haber veriniz.

64. Onu sil mi bitiriyorsunuz, yoksa bitirenler Bizler miyiz?

65. DÜeseydik onu gerçekten henüz olgunlaşmadan çörçöp yapardık da siz hayret ederdiniz.

66. Gerçekten bizler borca batırıldık;

67. "Daha doğrusu biz mahrum bırakıldık" (derdiniz,)

"Ektiğiniz tohumdan Bana haber veriniz" buyruğu bir diğer delildir. Topraklarınızdan sürdüğünüz ve luhum ektiğiniz yerden Bana haber veriniz. Ektiğiniz o tohumu bitirenler ve onu ekin ve mahsul haline getirenler, böylelikle

başak ve tane olmasını sağlayanlar .sizler mî.siniz? Yoksa bunları yapanlar Bizler miyiz? Sizin bütün yaptığınız, yeri yatmak ve tohumu atmaktır. Başağın taneden çıkarılmasını yapanlar sizler olmadığını kabul ettiğinize göre, yerden ölülerin çıkartılıp, onların tekrar hayata döndürül meşini nasıl inkâr edersiniz?

Yüce Allah burada ekin ekmeyi onlara, ekinin bitirilmesini kendisine izafe etmektedir. Çünkü ekin onların fiili ile olup onların tercihleri ile ortaya çıkar. Ekinin bitirilmesi ise yüce Allah'ın fiili ile dir. Ekin Onun terfihi ile yetişir, onların tercihi ile değil.

Ebu Hüeyre'nin, Peygamber (sav)'dan yaptığı rivayet te böyledir. Bu rivayete göre Hz, Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizden hiçbir kimse ekini bitirdim demesin. Bunun yerine; yeri sürdüm (tohum ektim) desin. Çünkü ekini bitiren yüce Allah'tır." E bu Hüeyre dedi ki; Siz yüce Allah'ın: "Onu siz mi bitiriyorsunuz? Yoksa bitirenler Bizler miyiz?" buyruğunu duymadınız mı?"^[40] Yere tohum saçan herkesin istiâzeden sonra "Ektiğiniz tohumdan Bana haber veriniz" âyetini okuduktan sonra:

Hayır, bitiren, yeşerten, olgunlaştıran Allah'tır. Allah'ım Muhammed'e rahmet buyur, mahsulünü bize rızık olarak ver, zararını bizden uzak tut. Bizi nimetlerine şükredenlerden, lûuflarını hatırlayanlardan kıl. Ey âlemlerin Rabbi bunu bize bereketli kıl" diye dua eder.

Denildiğine göre bu ifade ve dua o ekinin kurt, çekirge ve buna benzer her türlü afetlere karşı bir emniyettir. Biz bunu güvenilir birisinden duyduğumuz gibi bu husus denenmiş ve böyle olduğu da görülmüştür.

"Onu siz mi bitiriyorsunuz?" Yani onu biten bir ekin haline getirenler sizler misiniz? Bununla birlikte: Filan kişi zîraatçidir" denildiği gibi; "Çiftçidir'de denilir. Bu kişi neticede ekin ekenlerin hoşuna gidecek şekilde sonunda mahsule ulaşan bir iş yapmaktadır, demektir. Bazan: lafzı; yere tohum .saçmak ve ekmek, anlamında mecaz yoluyla kullanılabilir,

Derim ki: (Hadisteki) bu nehy buna göre yasaklamak ve vacib kılmak anlamında bir nehy değil, irşad ve edeb anlamında bir nehydir, Hz. Peygamberin: "Sizden herhangi bir kimse benim kölem, benim cariyem demesin. Bunun yerine oğlum ve kızım desin, delikanlım, genç kızım desin"(j!ı buyruğunda olduğu gibi.

Bu hususa dair açıklamalar daha önce Yusuf Sûresi'nde (12/42. âyet, 2. başlıkta) geçmiş, bulunmaktadır.

Kimi ilim adamı bu hususta aşırıya kaçarak şöyle demiştir: Tohum ektim ve mahsulümü aldım elemeyerek, bunun yerine, Allah bana yardım etli, ekin ektim ve lütfuyla da bana mahsul nasib etti desin.

el-Maverdî dedi ki; Bu âyet-i kerime iki emir ihtiva etmektedir. Birincisi yüce

Allah'ın onların ekinlerini yeşertenin kendisi olduğunu belirterek lût-funû hatırlatması ve böylelikle Onun sayesinde hayatlarını devam ettirdiklerini bildirmesi. Bu da onların üzerindeki nimetlerine karşılık kendisine şükretsiner diyedir. İkincisi ise, ibret atmayı gerektiren delili ortaya koyması. Çünkü tohumun, telef oluşundan sonra ekinlerini yeşertmiş olduğuna ve sürümek ve toprak olmak noktasından en olgun haline intikal ettirip yemyeşil bir ekin oluncaya kadar geliştirdiğine, sonra bu ekini daha önceki halinin kat kat fazlası ile güçlü hale getirdiğine göre; öldürdüğü kimseleri tekrar yaratması O'na'daha hafif, daha kolay gelir ve bunları yapmaya daha bir muktedirdir. İşte böyle bir delil, sağlam fitrat sahihlerini gerçekten ikna edici bir delildir.

Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır;

"Dileseydik onu gerçekten henüz olgunlaşmadan çörçöp yapardık da..." Yani o ekini Biz paramparça olmuş çörçöp yapardık.

"Çörçöp ne yiyecek, ne de gıda olarak kendisinden faydalanamayan yok olmuş kırıntılar" demektir.

Bununla da yüce Allah iki hususa dikkat çekmekledir: Onlara -kendisine şükretmeleri için- ekinlerini çörçöp kılmayarak onlara nimetini ihsan etmiş olması, ikincisi dilediği zaman ekini çörçöpe dönüştürebileceği gibi, aynı şekilde kendileri hakkında düşünüp ibret ve öğüt alıp, kötülüklerden vazgeçsinler diye dilediğinde onları helak edebileceğini belirtmektedir.

"Siz hayret ederdiniz." Ekininizin yok olup gitmesine hayret eder ve başınıza gelenlere pişman olurdunuz. Bu açıklamayı el-Hasen, Katade ve başkaları yapmıştır.

es-Sıhah'ta. şöyle denilmektedir: "Hayret etti" demektir. Pişman oldu anlamına geldiği de söylenir. Yüce Allah: "Siz hayret ederdiniz" buyruğu; pişman olurdunuz, diye açıklanmıştır. o şeyle istifade ettim" demektir. Yemân dedi ki: Yaptığınız harcamalara pişman olurdunuz, demektir. Bunun delili de yüce Allah'ın: "Bu sebepten onun için harcadıklarına pişmanlık duyarak ellerini oğuşturmaya başladı." (el-Kehf, 18/42) buyruğudur.

İkrime dedi ki: Cezalandırmanızı gerektirecek ve nihayet bu ceza ekininizde dahi sizi bulacak şekilde, geçmişten Allah'a karşı gelip isyan ettiğinizden ötürü birbirinizi kınar ve pişman olursunuz. İbn Keysân, üzülsünüz diye açıklamıştır, anlam birbirine; yakındır.

Bu lafzın; ile olmak üzere iki türlü söylenişi vardır. el-Fer-râ dedi ki; "Nun'lu söyleyiş Ukli'lerin söyleyişidir. es-Sıhah'ta şöyle denilmektedir: (Nûn'lu söyleyiş olan) "Geçmişe pişmanlık duymak" demektir. Bir diğer açıklamaya göre "Fayda sağlamayan, ilgilendirmeyen hususlarda konuşmak" demektir. Şakalaşmaya

ötreli olarak: denilmesi de buradan gelmektedir. "Fe" harfi üstün olarak ise: şeklinde -kef harfi kesreli- fiilinin mastarıdır. Bu durumdaki kimseye: denilir ki "hoş sohbet ve şakacı" kimse anlamındadır.

"Ederdiniz" lafzı genel olarak "zı" harfi üstün olarak okunmuştur. Ancak Abdullah "zı" harfi kesreli olarak: diye okumuştur. Bunu da Harun, Hüseyin'den, o Ebu Bekir'den diye de rivayet etmiştir. Üstün okuyan aslına göre üstün okumuştur. Çünkü aslı: şeklindedir, ifadede hafiflik olsun diye birinci "lam" hazfedilmiştir, Kesreli okuyan da birinci "lâm"m kesresini "zı"ya naklettikten sonra hazfetmiştir.

"Gerçekten bizler borca batırıldık." buyruğundaki: "Gerçekten bizler" lafzını Ebu Bekir ve el-Mufaddal soru olarak iki hemze ile: "gerçekten bizler... mı" diye okumuşlardır. Ayrıca bunu Âsim, Zir b. Hubeyş'cen de rivayet etmiştir. Diğerleri ise haber olarak tek bir hemze ile okumuşlardır. Yani onlar "Gerçekten bteler borca batırıldık" derler. Azaba uğratıldık, demek olur. İbn Abbas ve Katade'den şöyle dedikleri zikredilmiştir: "Borca batırılmak" azab demektir. İbn el-Muhallim'in şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Eminim, ki, bellemek benim bir karakterimdir,

Ve benim kalbim senden ötürü hastadır ve azab içindedir."

Mücahid ve İkrime: Bize ileri derecede bağlanılmış, diye açıklamışlardır. en-Nenir b. Tevleb'in şu beyiti de bu anlamdadır:

"Onun kimi hatırladığını Tüktem'e sorunuz, O, ona esir ve ona bağlı idi."

"Filan şahıs, filan kadına bağlandı" denilir. "Yakayı bırakmayan kötülük" dernek olan; de buradan gelmektedir.

Yine Mücahid: Muhakkak biz bir kötülükle karşılaştık diye, açıklamıştır. Mukatil b. Hayyan heiâk edildik demektir, diye açıklamıştır. en-Nehhas da: "Gerçekten bizler borca batırıldık" buyruğundaki fiil helak olmak demek olan: "den alınmıştır, demiştir. Şairin dediği gibi:

"Nisâr ve Cifâr günleri

Hem azab hem de helak (günleri) oldular."

ed-Dahhak ve İbn Keysan dediler ki: Bu:'den gelmektedir, "Herhangi bir karşılık olmaksızın malı elinden çıkan" demektir. Biz saçtığımız tohumu dahi kaybettik, demek olur. Mürre el-Hemdânt: Biz hesaba çekileceğiz demektir, diye açıklamıştır. "Daha doğrusu biz mahrum bırakıldık." İsteddiğimiz mahsulü elde etmekten mahrum edildik. "Mahrum" Katade'nin açıklamasına göre; kendisine rızık verilenin zıt anlamlıydır ki, bu da rızkını ta-leb etmekle birlikte kendisine rızık verilmeyen kimse demektir.

Enes'len rivayete göre Peygamber (sav) ensarın bulunduğu yere uğramış ve

{öyle demiş: "Sizi ekin ekmekten alıkoyan nedir?" Onlar: Kuraklıktır, deyince şöyle buyurmuş: "Hayır böyle yapmayınız. Çünkü yüce Allah: Mahsulü veren benim. Dilersem su ile mahsul veririm, dilersem rüzgar ile mahsul veririm, dilersem tohum ile mahsul veririm diye buyurur." Sonra da: "Ektiğiniz tohumdan Bana haber veriniz. Onu siz mi bitiriyorsunuz? Yoksa bitirenler bizler miyiz?" buyruklarını okudu. [41]

Derim ki: Bu haber ve bundan önceki hadis, "ez-Zari' (ekini bitiren)" ismini, yüce Allah'ın ismieri arasına katanların görüşlerinin sahih olduğunu ortaya koymaktadır. İlim adamlarının cumhuri ise bunu kabul etmemektedirler. Biz bu hususu "el-Kitabu'l-Esna fi ŞerhiEsmailahi'l-Hüsna"adlı eserimizde zikretmiş, bulunuyoruz. [42]

68. İçtiğiniz sudan Bana haber verin.

69. Onu buluttan siz mi indirdiniz? Yoksa indirenler Bizler miyiz?

70- Dileseydik onu acı kılardık. Peki, şükretmeniz gerekmez mi?

71. Şimdi çakmakta olduğunuz ateşten Bana haber verin.

72. Onun ağacını siz mi yarattınız? Yoksa yaratanlar Bizler miyiz?

73. Onu bir öğüt ve ibret vesilesi ve konup göçenler için bir fayda kılan Bizleriz.

74. O halde Rabbini o büyük ismi ile teşbih et!

Size can gelmesi, susuzluğunuzu da dindirmeniz için "içtiğiniz sudan Bana haber verin!" Çünkü İçecek, geneide yenilen şeyin arkasından gelir. Bundan dolayı âyet-i kerimede de önce yenilecek şeyler zikredilmiştir. Nitekim kişinin misafirine yemek yedirdikten sonra içecek ikram ettiği bilinen bir husustur. ez-Zemahşerî dedi ki: Şâyel aksini yapacak olursan Ebu'l-Atâ'nın şu beyitinin kapsamına girersin:

"İnsanların misafirlerine katıksız süt içirilirken, Onlar kendi misafirlerine tatlı, soğuk su içirirler."

Araplardan birisine içecek ikram edilmişse o: Ben onu tutacak bir şey üzerine olmadıkça içmem (altında bir şey olmadıkça içmem), demiştir.

"Onu bulutlardan siz mi indirdiniz" buyruğundaki: "BuJutlar"ın tekili dir. Şair de şöyle demiştir:

"Bizler bulutların suyu gibiyiz, bizim aslımızda yoktur

Ağır, faydasız bir kimse de cimri sayılacak kimse de yok aramızda."

İbn Abbas, Mücahid ve başkalarının açıklamasına göre bu lafzın anlamı budur. Yine İbn Abbas'tan ve es-Sevrî'den bu lafzın sema ve bulut anlamına geldiği nakledilmiştir. es-Sihah'ta şöyle denilmektedir Ebu Zeyd dedi ki: "Beyaz bulut"

demek olup, çoğulu; diye gelir. Aynı şekilde bu, yağmur anlamına da gelir. Şair şüyle demiştir:

"Görnedin mi yüce Allah'ın bir yağmur yağdırdığını ve beyaz ceylan yavrularının

Kendilerini rahatsız eden sinekleri kovalamak için başlarını hareket ettirmekte olduklarını."

"Yoksa indirenler Bizler miyiz?" Onu indirenin Ben olduğumu bildiğinize göre, niçin yalnız Bana ihlâsla ibadet etmek suretiyle şükretmiyorsunuz ve niçin öldükten sonra dirilişe kadir olduğumu inkâr ediyorsunuz?

"Dikseydik onu acı kılardık." Son derece tuzlu yapardık. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. el-Hasen de: Acı, katı, içmek, ekin ve başka hiçbir işte kendisinden yararlanamayacağınız bir şekilde kılardık diye açıklamıştır,

"Peki şükretmeniz gerekmez mi?" Size bunları yapana neden şükretmezsiniz?

"Şimdi çakmakta olduğunuz ateşten Bana haber verin." Yaş ağaçtan çakmak taşı ile ortaya çıkardığınız ateşten Bana haber verin.

"Onun ağacını siz mi yarattınız?" Yani ateş çakmakta kullandığınız iki çubuğun adı olan "merh ve afar"ın meydana geldiği ağacı meydana getiren sizler misiniz? Arapların: "Her ağaçta ateş vardır, fakat merh ve afarda bu daha fazladır" sözleri de buradan gelmektedir. Sanki bu iki tür çubuk yetecek kadar ateşi bünyelerinde taşıyor gibidir.

Bu iki çubuğun çok çabuk, ateş yaktıklarından ötürü böyle denildiği de söylenmiştir.

"Ateş çaktım" demektir. "Çakmaktan ateş çaktı, çakar" denilir. Bir diğer söyleyiş her ikisinde de "re" harfî kesreli olarak şeklidir.

"Yoksa yaratanlar" yoktan var edenler "Bizler miyiz?" Benim kudretimi böylece görüp bildiğinize göre Bana şükredin ve öldükten sonra dirilişe kadir olduğumu inkâr etmeyin.

"Onu bir öğüt ve ibret vesilesi... kılan Bizleriz." Dünya ateşi o büyük ateşi hatırlatan bir öğüttür, demektir. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. Mücahid: Karanlıklarda insanların görmesini sağlar, diye açıklamıştır. Peygamber (sav)'dan da şöyle dediği sahih rivayetle sabittir: "Âdemoğullarının yaktıkları sizin şu ateşiniz, cehennem ateşinin yetmişte biridir." Ey Allah'ın Rasû-lü! Bu kadarı bile olsaydı yeterdi deyince, şöyle buyurdu: "O (cehennem ateşi) buna (dünya ateşine) hepsi de bu dünya ateşinin harareti gibi olan alt-mışdokuz kat daha üstündür. "[43]

"Ve konup göçenler İçin bir fayda kılan Bizleriz." ed-Dahhak yolcular için bir fayda ... diye açıklamıştır. Misafirlere bu ismin verilmiş sebebi, bitki-siz yer

demek olan: denilen yerlere konaklamalardan dolaydır. el-Fer-râ dedi ki: 'Yolculara hiçbir bitkisi bulunmayan yere indikleri vakit: denilir. Kurak ve hiçbir şeyi olmayan araziye hem med, hem kasr ile hem denilir. "Hiçbir dostun, tesellcinin bulunmadığı konaklama yeri" demektir. "Ev sakinlerinden yana boşaldı" denilir. şeklinde de kullanılabilir. en-Nabiğa şöyle demiştir:

"Ey karşımda yükselen tepelerdeki Meyye diyarı,
Bomboştur artık orası ve üzerinden (bu taliyle) çok uzun bir zaman geçmiştir."

Antere de şöyle demektedir:

"Üzerinden uzunca bir zaman geçmiş yurdun geriye kalıp görünen kalıntılardan selam sana, Sakinlerinden yana -Um el-Heysem'den sonra- boş kalmış ve

kuraklaşmış (bir diyardır o}."

"O da, sahipleri de güçlendi" demektir. Aynı şekilde yolculuk yapıp da çorak ve kurak bir yere konakladı, anlamındadır.

Mücahid dedi ki: "Konup göçenler için" yemek pişirmek, ekmek pişirmek, ısınmak, aydınlanmak gibi kendisinden yararlanan bütün insanlar demektir. Bu ateş sayesinde cehennem ateşi hatırlanır ve ondan Allah'a sığınılır.

İbn Zeyd dedi ki: Bu yemeklerini pişirmek için açlara bir faydadır demektir. "Şu kadar, su kadar zamandan beri hiçbir şey yemedim" denilir. "Fılan kişi aç ve hiçbir şey yemeksi2in geceyi geçirdi" anlamındadır. Şair de şöyle demiştir:

"Açlıktan ikiye katlanarak gece bir şey yememeyi tercih ederim, O bayağı birisidir, denilir korkusuyla."

er-Rabî ve es-Süddî de: "konup göçenler* beraberlerinde çakmak bulunmayan yani yakacak ve dolayısıyla onunla bir şeyler pişirecek ateşleri bulunmayan konaklayan yolcular, demektir. Ayrıca bu açıklamayı el-Av-fl, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Kutrub dedi ki; zıt anlamlı kelimelerdendir. Fakir anlamına da, zengin anlamına da kullanılır. "O adam ile birlikte azık yok" demektir. Aynı şekilde binekleri güçlü olup, malı çok olması halini anlatmak için de bu fiil kullanılır.

el-Mehdevî dedi ki; Âyet-İ kerime bütün bu anlamlara elverişlidir. Çünkü yolcunun da, ikamet edenin de, zenginin de, fakirin de ateşe ihtiyacı vardır.

es-Salebî'nin naklettiğine göre ise; müfessirlerin çoğunluğu birinci görüşü benimsemişlerdir. el-Kuşeyri de şöyle demektedir; Ateşten özellikle yolcunun yararlandığının sözkonusu edilmesi, onun sağladığı faydanın, ikamet halinde olanın sağladığı faydadan daha çok oluşundan dolaydır. Çünkü çölde yaşayan kimselerin ateşe kaçınılmaz olarak ihtiyaçları vardır. Yırtıcı hayvanların kendilerinden kaçması için onu geceleyin yakarlar ve birçok ihtiyaçlarında ateşi

kullanırlar.

"O halde Rabbini o büyük ismi üe teşbih et." Müşriklerin O'na izafe ettikleri ortaklardan ve öldükten sonra dirilişten acizlikten Onu tenzih et, demektir. [44]

75. Hayır! İşte yıldızlatın doğup battıkları yerlerine yemin ederim;

76. Ve eğer bilerseniz gerçekten bu, büyük bir yemindir.

77. Şüphesi² o oldukça şerefli bir Kur'ân'dır.

78. Korunan bir kitaptadır.

79. Ona ancak tam anlamı ile temizlenmiş kimseler el sürebilir.

80. O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [45]

1- Bu Buyruktaki Yemin:

"Hayır... yemin ederim" buyruğundaki; "hayır" müfessir-lerin çoğunun görüşüne göre sıla (fazladan gelmiştir ve: "Yemin ede-rim" anlamınadır. Buna delil de daha sonra: "Gerçekten bu büyük bir yemindir" buyruğunun gelmiş olmasıdır. el-Ferrâ ise şöyle demiştir: Bu bir nefy edatıdır ve: Durum sizin dediğiniz gibi değildir, anlamında olup daha sonra da "...yemin ederim" diye sözlerine devam etmektedir. Kişi bazan birisine: Hayır, Allah'a yemin ederim ki, böyle bir şey olmadı, der ve bununla yemin etmeyi nefyetmek amacım güt-meyip, aksine daha önce geçmiş bir ifadeyi nefyetmek kastıyla söylemiş olabilir. Yani, durum senin sözünü ettiğin şekilde değil, o bu şekildedir, demek olur. Buradaki "Hayır" anlamındaki lafzın uyan ve dikkat çekmek için kullanılan: "anlamında olduğu da söylenmiştir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Ey izleri yok olup gitmeye tutmuş diyarın kalıntıları! Hayırlı sabahlar olsun sana!*

Bu edatla, iyice düşünsünler diye Kur'ân-ı Kerim'in faziletine dikkat çekmiş olmakta -iddia ettikleri gibi- bir şiir, bir büyü ve bir kehânet ürünü olmadığını belirtmektedir.

el-Hasen, Humeyd ve İsa b. Ömer "lâm"dan sonra hemzesiz olarak tahkik anlamını İfade etmek üzere: "Elbette... yemin ederim" diye okumuşlardır ki, bu da hali ifade eden bir fiil olup, mahzuf bir mübtedâ takdir edilir. Buna göre ifade: Şüphesiz ki ben buna yemin ederim" takdirindedir. Eğer bununla fiilin istikbal anlamı vermesi istenecek olsaydı, fiilin sonuna da "nün" gelmesi gerekirdi. Bununla birlikte, gelecek maksadı ile kullanılan fiil ile birlikte getirilen "nün"un

hazfedildiği de görülmüştür, ancak bu şazdır. [46]

2- Yıldızların Doğup Batma Yerleri ve Kısım Kısım İndirilen. Kur'ân:

"Yıldızların doğup battıkları yerlerine..." buyruğunda sözü edilen "yıldızların doğup battıkları yerler'den kasıt, Katade ve başkasının görüşüne göre, düştükleri yerler ve battıkları yerlerdir. Ata b. Ebi Rebah onların konaklama yerleridir, diye açıklamıştır. el-Hasen ise, kıyamet gününde yıldızların ışıklarının söndürülüp etrafa dağılmasıdır, diye açıklamıştır.

ed-Dahhak şöyle demiştir: Bunlardan kasıt cahiliye dönemi insanların -yağmur yağdığı sırada- şu yıldızın doğuşu sebebiyle bize yağmur yağdırıldı, dedikleri yıldızların doğuş yerleridir.

el-Maverdi de şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "Hayır., yemin ederim" buyruğu bu durumda kasemin nefyedilmesi şeklinde gerçek anlamıyla kullanılmış olur.

el-Kuşeyri de şöyle demiştir: Bu bir kasemdir ve yüce Allah'ın dilediği şeye kasem etme hakkı vardır, Bi2İerin ise yüce Allah'tan ve O'nun kadim sıfatlarından başkasıyla yemin etmek hakkımız yoktur.

Derim ki: Buna el-Hasen'in: "Muhakkak ki yemin ederim" anlamındaki kıraatiyle şanı yüce Allah'ın, Kitabında birçok yerde yarattıklarından birtakım varlıklara yapmış olduğu yeminler delil teşkil etmektedir.

İbn Abbas dedi ki: Burada "Yıldızların doğup battıkları yerler"den kasıt, Kur'ân-ı Kerim'in kısım kısım indirilmesidir. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'i en üst semadaki Levh-i Mahfuzdan yazıcı meleklerle indirdi. Bu yazıcı melekler de Cebrail'e yirmi gecede kısım kısım indirdi. Cebrail de Muhammed (a.s)'a yirmi yıllık bir zaman zarfında kısım kısım indirdi. Cebrail Kur'ân-ı Kerim'i Muhammed'in ümmetine olaylara göre indiriyordu. Bu açıklamayı el-Maver-dî, İbn Abbas ve es-Süddî'den nakletmiştir.

Ebu Bekr el-Enbârî de şöyle demektedir: Bize Kadı İsmail b. İshak anlattı. Bize Haccac b. el-Minhal anlattı. Bize Hemmal, el-Kelbî'den anlattı, o Ebu Salih'ten, o İbn Abbas'tan dedi ki: Kur'ân-ı Kerim dünya semasına bir defada indi. Daha sonra yeryüzüne kısım kısım İndi. Bundan sonra ise Kur'ân-ı Kerim beşer âyet, beşer âyet, daha az ya da daha çok olarak kısımlara ayrıldı. İşte yüce Allah'ın: "Hayır, işte yıldızların doğup battıkları yerlerine yemin ederim ve eğer bilerseniz gerçekten bu büyük bir yemindir. Şüphesiz o oldukça şerefli bir Kur'ân'dır" buyruğu bunu anlatmaktadır. [47]

el-Ferrâ da İbn Mesud'dan: "Yıldızların doğup battıkları yerler'in

Kur'ân-ı Kerim'in muhkem buyrukları olduğunu söylediğini rivayet etmektedir.

Hamza ve el-Kisâf de "yerler" anlamındaki lafzı tekil olarak: diye okumuşlardır. Aynı zamanda bu Abdullah b. Mesud, en-Nehai, el-Ameş, İbn Muhaysın ve Ruveys'in rivayetine göre Yakub'un da kıraatidir. Diğerleri İse çoğul plarak okumuşlardır, tekil olarak okuyanların bu kıraati çoğul anlamını İfade eden cins isim oluşundan dolayı (uygun bir kıraattir) çoğul yapan da çeşitlerinin farklılığından dolayı çoğul olarak okumuştur. [48]

3- "Büyük Yemin"

"Gerçekten bu büyük bir yemindir" buyruğundaki "bu" zamirinin Kur'ân-ı Kerim'e ait olduğu söylenmiştir. Şüphesiz ki bu Kur'ân büyük bir yemindir, demek olur. Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre yüce Allah'ın kendisine yemin ettiği herşey pek büyüktür.

"Şüphesiz o oldukça şerefli bir Kur'ân'dır" buyruğunda da kendisine yemin olunan şey sözkonusu edilmiştir. Yani Ben yıldızların doğup battıkları yerlerine yemin ederek söylüyorum ki, gerçekten bu Kur'ân çok şerefli bir Kur'ân'dır. O bir büyü ve bir kehânet olmadığı gibi, uydurulmuş bir söz de değildir, Aksine o çok şerefli ve çokça öğütmeye değer bir Kur'ân'dır.

Yüce Allah, bunu peygamberine bir mucize kılmıştır. O, müminler için çok şereflidir, çünkü Rabblerinin sözüdür, kalblerinin şıfasıdır. Semadakiler İçin de çok değerli ve şereflidir, çünkü o Rabbleri tarafından indirilmiştir ve O'nun vahyidir.

"Oldukça şerefli" buyruğunun mahluk değildir, anlamında olduğu söylendiği gibi, muhtevasında üstün ahlaki değerler ve pek önemli hususlar dile getirildiği için "çok şerefUMir diye de açıklanmıştır. Bir diğer açıklamaya göre: Çünkü Kur'ân-ı Kerim kendisini hıfz edeni şerefendirir, kendisini okuyanı büyültür.

[49]

4- "Korunan Kitab"

Yüce Allah'ın: "Korunan bir kitaptadır" buyruğu Allah nezdinde korunan bir kitaptır demektir.

Batıldan korunan ve koruma altına alınan, diye de açıklanmıştır. Buradaki "kitap"tan kasıt semadaki kitaptır. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Câ-bir b. Zeyd ve yine İbn Abbas: O Levh-i Mahfuz'dur demişlerdir. İkrime de şöyle demiştir: Tevrat'ta da, İncil'de de Kur'ân-ı Kerim'den ve Kur'ân-ı Kerim'in kimin

üzerine indirileceğinden söz edilmiştir, es-Süddî; Zebur'da da diye söylemiştir. Mücahid ve Katade de: Burada kastedilen ellerimizdeki mus-haftır, demişlerdir. [\[50\]](#)

5- Kur'an'a Ancak Tertemiz Olanlar El Sürebilir:

"Ona ancak tam anlamı ile temizlenmiş kimseler el sürebilir" buyruğundakî "ancak... el sürebilir" lafzının anlamı ile ilgili olarak acaba bu dokunma organı ile dokunmak anlamında hakikat manasıyla mı kullanılmıştır? Yoksa manen dokunmak mı kastedilmiştir? hususunda farklı görüşler vardır.

Aynı şekilde; "tam anlamı ile temizlenmiş kimseler" in kimler oldukları hususunda da görüş ayrılığı vardır.

Enes ve Said b. Cübeyr şöyle demişlerdir: Bu kitaba ancak günahlardan arınmış, temizlenmiş kimseler olan melekler el sürebilir. Onlardan başkası el süremez, demişlerdir. Ebu'l-Âliye ve İbn Zeyd de böyle demişlerdir: Bunlar meleklerin elçileri ile Âdernoğullarının rasûlleri gibi günahlardan tertemiz edilmiş kimselerdir. Onu indiren Cebrail de tertemizdir. Kendilerine bunu ulaştırdığı elçiler de tertemizdir,

el-Kelbî: Bunlar şerefli, pek doğru yazıcılarıdır, demiştir. Bütün bunlar aynı görüşü ifade eder. Malik'in şu ifadesinde dile getirdiği, tercih ettiği görüşüne de yakın açıklamalardır; Yüce Allah'ın: "Ona ancak tam anlamı ile temizlenmiş kimseler el sürebilir" buyruğu ile ilgili olarak duyduğum en güzel açıklama, bu âyet-i kerimenin "yüzünü ekşitip, çevirdi" Abese Sûresi (80/1)nde yer alan: "Artık dileyen onunla Öğüt alsın. Çok şerefli, son derece yüksek ve tertemiz sakifelerdedir. Emrine itaatkar, oldukça değerli katib-lerin elleri ile (yazılmıştır.)" (Abese, 80/12-16) âyetinde sözkonusu edilenler gibi olduğudur.

Bununla şunu kastetmektedir: "Tam anlamı ile temizlenmiş kimseler" Abese Sûresinde "tertemiz olmak"la nitelendirilmiş meleklerin kendileridir.

Bir başka açıklamaya göre; "ona ancak... el sürebilir" buyruğu, "onu ancak tam anlamı ile temizlenmiş kimseler İndirebilir" demektir; Bu da meleklerden olan rasûller peygamberler arasından rasûllere indirebilir, anlamındadır.

Bir diğer açıklamaya göre "korunan kit ab "sn kendisi demek olan Levh-i Mahfuz'a ancak tam anlamı ile temizlenmiş melekler el sürebilir.

el-Kuşeyrî'nin naklettiği bir açıklamaya göre de bununla görevli olan şahıs İsrail'dir. İbnu'l-Arabi dedi ki: Bu batıl bir açıklamadır. Çünkü melekler hiçbir zaman ona erişmez ve hiçbir halde ona ulaşamaz. Eğer bundan maksat bu olsaydı, hiçbir şekilde istisnanın bir anlamı olmazdı. Bu sahifeler, meleklerin

ellerinde bulunan bir kitaptır, diye açıklayanların görüşlerine gelince, ihtimal dahilinde bir açıklamadır, Malik'in tercih ettiği görüş de budur. "Kitab"tan maksadın ellerimizde bulunan mushaf olduğu da söylenmiştir, daha kuvvetli görülen görüş de budur. Nitekim Malik ve başkalarının rivayetine göre Rasûlullah (sav)'ın Amr b. Hazm'a yazdığı görev mektubunda şu ifadeler yer almaktadır: "Peygamber Muhammed'den Zû Ruayn, Mu'âfir ve Hemdanlıların reisleri olan Şurahbil b. Abd Kulala, el-Haris b. Abd Kulak ve Nuaym b. Abd Kulal'a... imdi." [51] Bu mektubunda: "Kurana ancak temizlenmiş (tahir) kimseler el sürebilir" ifadesi de yer almakta idi.

İbn Ömer dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Kur'ân'a da sen ancak tahir iken ei sür." [52]

Hz. Ömer'in kızkardeşi de evine girmiş bulunan ve Kur'ân'ın yazdı olduğu sahifeyi isteyen Ömer (r.a)'a müslüman olduğu sırada: "Ona ancak tam anlamı ile temizlenmiş kimseler el sürebilir" demiş bunun üzerine o da kalkmış, gusletmiş ve Islama girmişti. Su fîusus daîia dhcea&T fif-efSrJâk?'-si'nde (surenin girişinde) geçmiş bulunmaktadır.

Bu hususa binaen Kata de ve başkaları: "Ona ancak" hadesten ve necasetlerden "tam anlamı ile temizlenmiş kimseler el sürebilir" demişlerdir. el-Kelbî şirkten, er-Rabi b. Enes büyük ve küçük günahlardan (temizleniniş olanlar el sürebilir), diye açıklamışlardır.

Bir diğer açıklamaya göre "Ona ancak tam anlamı ile temizlenmiş kimseler" ancak muvahhidler "el sürebilir* onu okuyabilir, demektir. Bu açıklamayı da Muhammed b. Fudayl ile Abde yapmışlardır.

İkrime dedi ki: İbn Abbas herhangi bir yahudi ya da hristiyana Kur'ân okuma imkânının verilmesini kabul etmiyordu.

el-Ferra dedi ki: Onun tadını, faydasını ve bereketini ancak tam anlamıyla temizlenmiş olan kimseler alabilirler. Bundan maksat da Kur'ân-ı Ke-rim'e iman edenlerdir,

İbnu'l-Arabî dedi ki: Buharî'nin tercih ettiği görüş de budur. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Rab olarak Allah'ı, din olarak İslâm'ı, peygamber olarak Muhammed (sav)'ı gönül hoşnutluğu ile kabul eden bir kimse imanın tadını almış demektir," [53]

et-Huseyn b. el-Fadl dedi ki: Onun tefsirini ve te'vilini ancak yüce Allah'ın şirk ve münafıklıktan tertemiz edip arındırdığı kimse bilebilir. Ebu Bekr el-Verrak dedi ki: Gereğince amel etmeye ancak bahtiyar kimseler muvaffak kılınır.

Anlamın: Onun sevabına ancak müminler ulaşabilir, şeklinde olduğu da

söylenmiştir. Bu açıklamayı Muâz, Peygamber (sav)'dan da rivayet etmiştir. Şu şekilde de açıklanmıştır: Ayetin zahiri şer'î hükmü haber vermektedir. Yani: Ona ancak şer'ân temiz olanlar el sürebilirler. Eğer bunun dışında bir durum görülecek olursa, bu şer'î hükmün dışında bir haldir. Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî'nin tercih ettiği görüş de budur. Ayrıca o lafzın haber kipi olmakla birlikte, anlamının emir olmasını da kabul etmemiştir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/222. âyet, 14. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. el-Mehdevi dedi ki: Bu buyruğun ("el sürebilir" anlamı verilen fiilin) emir olması ve "sin" harfinin ötresinin i'rab ötresi olma ihtimali de mümkündür. Nehy olması, "sin"İn ötresinin mebni olarak gelen bir ötre olup, fiilin gerçekte meczum olması da mümkündür. [\[54\]](#)

6- Abdestsiz Kur'an-ı Kerim'e El Sürmenin Hükümü:

İlim adamları abdestsiz olarak mushafa dokunmanın hükmü hakkında farklı görüşlere sahiptir. Cumhur, Amr b. Hazm yoluyla gelen hadis dolayısıyla ona dokunulmayacağı kanaatindedir. Ali, İbn Mesud, Sa'd b. Ebî Vakkas, Sa'id b. Zeyd, Ata, ez-Zühri, en-Nehâî, el-Hakem, Hammad, Malik ve Şafii'nin de aralarında bulunduğu bir grup fukaha hep bu kanaattedirler.

Ebu Hanife'den farklı rivayet gelmiştir. Abdestsiz olanın ona elini sürebileceği rivayeti geldiği gibi, -ki bu İbn Abbas, eş-Şa'bî ve başkalarının da aralarında bulunduğu bir grup seleften de rivayet edilmiştir- Kur'ân'ın dışına, kenarlarına ve Kur'ân yazısı bulunmayan yerlere elini değdirebileceği fakat, yazılı bölümüne ancak abdestli bir kimsenin el sürebileceği görüşü de rivayet edilmiştir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Eğer o bu hususu kabul ediyorsa bu onun aleyhine getirilen delili pekiştirmektedir. Çünkü yasak bölgenin yakın çevresi de aynı şekilde yasaktır. Diğer taraftan Peygamber (sav)'ın Amr b. Hazm'a yazdığı mektupta bu hususta oldukça güçlü bir delil vardır. Malik dedi ki: Abdestsiz olan bir kimse Kur'ân-ı Kerim'i kesesinin askısı ile veya yastık üzerinde taşıyamaz. Ebu Hanife bunda sakınca yoktur, demiştir. Askı ile onu taşıyana yahut arada bir engel ile ona dokunana engel olunmaz.

el-Hakem, Hammad ve Davud b. Ali'den rivayete göre; müslümanın ve kâfirin abdestli ya da abdestsiz Kur'ân'ı taşımasının ya da ona el sürmesinin bir sakıncası yoktur. Ancak Davud; Müşrik bir kimsenin Kur'ân'ı taşıması caiz değildir, demiştir. Onlar buna mubah derken Peygamber (sav)'ın Kayser'e mektup göndermesini delil göstermişlerdir. Ancak bu bir zaruret konusudur, bunda delil olacak bir taraf yoktur.

Küçük çocukların mushafa el sürmelerine gelince, bunda da iki görüş vardır. Bir görüşe göre ergenlik yaşına gelmiş bir kimseye kıyasen yasak olduğudur, diğeri ise caiz olduğudur. Çünkü abdestsiz olarak el değdirmesinin yasaklanması halinde Kur'ân'ı ezberleyemez. Zira Kur'ân'ın öğrenilmesi küçük yaşta mümkündür. Diğer taraftan küçük çocuğun abdest alması her ne kadar muteber ise de onun tahareti kâmil değildir. Zira onun niyette bulunması sahih olamaz. Eksik bir taharet hali üzere taşınması caiz olduğuna göre, tamamıyla abdestsiz olarak onu taşınması da caiz olur. [55]

7- Kur'ân Âlemlerin Rabbi Tarafından İndirilmiştir:

"O âlemlerin rabbi tarafından indirilmedir" buyruğu, İndirilmiştir, demektir. Arapların: "Emirin baskısı, Yemen dokuması" tabirlerinin (emir tarafından basılmış, Yemen'de dokunmuştur anlamına gelmesi)de bunun gibidir.

"İndirilmedir" buyruğunun, yüce Allah'ın: "Şüphesiz o oldukça şerefli bir Kur'ân'dır" buyruğuna sıfat olduğu da söylenmiştir. O, indirilmiştir, takdirinde olduğu da söylenmiştir. [56]

81. Şimdi siz bu sözü mü küçümseyip hafife alıyorsunuz?

82. Ve rızkınızı yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?

83. Hele o bir boğaza gelince;

84. O vakit siz de bakar dururken;

85. Evet, o zaman Biz ona sizden daha yakınız, ama göremezsiniz.

86. Eğer siz gerçekten Hesaba çekilmeyecek olsaydınız;

87. Doğru söyleyenler İseniz onu geri çevirebilirdiniz.

"Şimdi siz bu sözü mü" yani Kur'ân-ı Kerim'i mi "küçümseyip hafife alıyorsunuz?" buyruğundaki -"küçümseyip, hafife alıyorsunuz" anlamı verilen: lafzını İbn Abbas, Ata ve başkaları "yalanlıyorsunuz" diye açıklamışlardır, - Lafzi manası itibariyle yağlayan, yağ süren- demek olan "İçi dışından farklı olan kimse" demektir. Zahirinin yumuşaklığı itibariyle böyle birisi yağa benzetilmiş gibidir, Mukatil b. Süleyman ve Katade, "kâfir oluyorsunuz" diye açıklamışlardır. Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: "Onlar senin kendilerine yumuşak davranmanı arzu ettiler. Kendileri de bunun üzerine yumuşak davranacaklardı." (el-Kalem, 68/9) buyruğudur.

el-Müerric dedi ki: "Yağ süren" münafık veya küfrünü saklamak için yumuşak davranan kâfir kimse demektir. "Yalanlamak, küfür ve münafıklık" anlamındadır.

Bunun asit anlamı yumuşak davranmak ve açığa vurduğundan farklı olan şeyleri içine gizlemektir. Ebu Kays b. el-Eslet de şöyle demiştir

"Kararlılık ve güçlülük elbetteki

İçindekini gizleyip (iki yüzlülük etmekten) bitkinlikten ve zaaf göstermekten daha hayırlıdır."

ileşekilleri aynı anlamdadır. Bir kesim de şöyle demiştir: Gizledim, sakladım" anlamında,"Aldattım" anlamındadır.

ed-Dahhak -âyet-i kerimedeki bu lafzı- yüz çevirenler diye açıklamıştır. Mücahid, kâfirlerle onu inkar etmek üzere bir araya gelen kimseler anlamındadır. İbn Keysan şöyle demiştir; Bu Allah'ın üzerindeki hakkının ne olduğunu akledip kavrayamayan ve bir takım gerekçelerle bu hakkı bertaraf edip. kendisinden uzaklaştırmaya çalışan kimse demektir.

Bazı dilciler de bu lafzı, Kur'ân'ı kabul etmek hususunda kesin ve kararlı olmayı terkedenler diye açıklamışlardır.

"Ve rızkınızı yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?" buyruğu hakkında İbn Abbas: Siz şükrünüzü yalanlamaktan ibaret mi kılıyorsunuz diye açıklamıştır, el-Heysem b. Adi'nin naklettiğine göre ise Ezdişenueliler: filanın rızkı nedir? diye sorduklarında, onun şükretmesi nedir? diye kastederleş-miş. "Rızık" adının rızka şükretmenin yerine kullanılmasının uygunluğu, rızka şükretmenin rızkı arttırmayı gerektirmesinden dolayıdır. Bu anlamıyla şükür de bir rızık demektir.

"Ve rızkınızı... kılacaksınız" buyruğu, eğer yerine getirecek olursanız, rızkınızın şükrü de sizin için bir rızık olarak geri dönecektir, diye de açıklanmıştır.

Siz rızkı "yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?" Yani sizler yalanlamayı şükrün yerine mi koyuyorsunuz? Bu da yüce Allah'ın: "Onların Beyt'in yanında duaları ıslık çalmaktan ve el çırpırmaktan başka bir şey değildi. * (el-Enfal, 8/35) buyruğuna benzemektedir. Yani onlar dua etmiyorlardı. Aksine onlar dua (ve namaz) yerine ıslık çalıyorlar, el çırpıyorlardı. Bu buyrukla kullara isabet eden bir hayvânı herhangi bir şekilde adeten bir takım sebepler olarak görülmekte olan araçların verdiği bir şey olarak görmemeleri gerektiğini açıklamaktadır. Aksine bunu yüce Allah tarafından gelmiş olarak görmeleri, sonra da nimet ise ona şükür ile karşılık vermeleri, eğer hoşlanmadıkları bir şey ise yüce Allah'a ibadet etmek, O'nun önünde zilletle boyun eğmek suretiyle sabrederek karşılamaları gerektiğini açıklamaktadır.

Ali b. Ebi Talib'den rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) yüce Allah'ın: "Ve şükrünüzü yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?" diye okumuştur. [57]

Yine İbn Abbas'tar» rivayet edildiğine göre bu buyrukla kastedilen beir-li birtakım yıldızların doğuşu sebebiyle yağmurun yağdığının söylenmesidir. Bu da

Arapların fiian yıldızın doğması sebebiyle bize yağmur yağdırıldı, demeleridir. Bu açıklamayı Ali b. Ebi Talib, Peygamber (sav)'dan, diye rivayet etmiştir, Müslim'in, Sahih'inde İbn Abbas'tan şöyle dediği zikredilmektedir: Peygamber (sav) döneminde insanlara yağmur yağdırıldı. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "İnsanlardan kimi şükredici, kimi de kâfir olarak sabahı etti, (Şük-redenler): Bu Allah'ın rahmetidir, dediler. Bir kısmı da: Şu, şu yıldızın doğuşu doğru çıktı, dediler. Bunun üzerine şu: "Hayır, işte yıldızların doğup battıkları yerlerine yemin ederim." (75. âyet) buyruğundan itibaren "ve rızkınızı yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız" buyruğuna kadar olan âyetler nazil oldu.[\[58\]](#)

Yine ondan gelen rivayete göre Peygamber (sav) bir sefere çıkmıştı. Beraberindekiler susadılar. Peygamber (sav) şöyle buyurdu; "Ne dersiniz? Eğer sizin için Allah'a dua edip de size yağmur yağdırılacak olursa, acaba şu yıldızın doğuşu dolayısıyla bu yağmur yağdı, diyecek raisiniz?" diye sordu, onlar: Ey Allah'ın Rasûlü bu zaman (yağmur yağmasına sebep olan) yıldızların doğuş zamanı değildir, dediler. Bunun üzerine Peygamber iki rekat namaz kıldı, Rabbine dua etti. Bir rüzgar çıktı, sonra bulut göründü ve onlara yağmur yağdırıldı. Peygamber (sav) beraberinde bir grub ashabı bulunduğu halde bir adamın yanından geçtiler. Adamın elindeki bir kaba su doldurduğumu ve bu arada: Şu yıldızın doğuşu sebebiyle bize yağmur yağdırıldı, dediğini; fakat bu Allah'ın bir rızkıdır demediğini gördüler. Bunun üzerine: "Ve rızkınızı yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?" Yani Allah'ın sizi rızıklan dırmanıza karşı O'na şükretmenizi, nimeti "yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız" ve bize şu yıldızın doğuşu dolayısıyla yağmur yağdırıldı mı diyeceksiniz.[\[59\]](#) Bu da şuna benzer: Benim sana yapmış olduğum iyiliği sen bana kötülük yaparak mükâfatlandırdın, benim senin üzerindeki nimetlerime karşılık da beni düşman belledin.

Muvatta'dz da Zeyd b. Halid el-Cühenîden şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) Hudeybiye'de geceden yağmış olan bir yağmur akabinde bize sabah namazını kıldırdı. Namazı bitirince insanlara doğru yönelerek şöyle dedi: "Rabbinizin ne söylediğini biliyor musunuz?" Onlar: Allah ve Rasûlü daha iyi bilir, dediler. Şöyle buyurdu: "Kullarımın bir bölümü Bana mümin, yıldızları da inkâr eden olarak sabahladı. Kim Allah'ın lütuf ve rah-metiyle bize yağmur yağdırıldı, dediyse işte o kimse Bana mümin, yıldızlara da kâfir bir kimsedir. Şu, şu yıldızın doğuşu sebebiyle bize yağmur yağdırıldı diyen kimse ise yıldızlara iman eden ve Bana kâfir olan bir kimsedir.[\[60\]](#)

Şafiî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Bir kimsenin, şu şu yıldızın

doğuşu sebebiyle bize yağmur yağdırıldı, demesini sevmiyorum. Her ne kadar yıldızın doğması bizce yaratılan ve fayda vermeyen, zararı da olmayan bir vakit ise de, yağmur yağdırmayan ve yağacak yağmuru alıkoyamayan bir şey ise de bu böyledir. Bununla birlikte söylenmesini uygun gördüğüm: -Şu ay bize yağmur yağdırıldı, demek gibi- bize şu vakit yağmur yağdırıldı, de-nilmesidir. Bir kimse eğer cahiliye dönemindeki müşriklerden bazılarının kastettikleri şekilde yağmuru yağdıranın yıldızın doğuşu olduğunu kastederek, şu yıldızın doğusuyla bize yağmur yağdırıldı, diyecek olursa bu sözüyle kâfir olur, tevbe etmeyecek olursa kanı helâldir.

Ebû Ömer b, Abdi'l-Berr dedi ki: Peygamber (sav)'ın yüce Allah'ın: "Kullarımdan kimisi Bana mümin, kimisi de kâfir olarak sabahı etti" dediğini nakletmesine gelince, bence buna iki türlü anlam verilebilir. Birincisi eğer yıldızın doğuşu yağmurun yağmasını gerektirip; yüce Allah'tan ayrı olarak bulutu meydana getiren olduğuna inanan bir kimse ise; bu açıkça kâfir olur, bundan dolayı tevbe etmesi istenir. Eğer kabul etmeyecek olursa öldürülür. Çünkü böylesi İslâmı bir kenara bırakmış ve Kur'ân'ı reddetmiş olur. İkinci açıklamaya göre; bu kimsenin o yıldızın doğuşu ile birlikte yüce Allah'ın yağmur yağdıracağına inanması ve Allah'ın takdiri ve ilmi gereğince yağmurun yağdığına sebep teşkil ettiğini kabul etmesidir. Böyle bir inanış her ne kadar mubah bir şekil ise de, bunda da yüce Allah'ın nimetinin inkârı ve yağmuru dilediği vakit İndirdiği hususundaki hikmetinin inceliklerinin bilinmemesi söz-konusudur. O yağmuru kimi zaman şu yıldızın, kimi zaman öbür yıldızın doğuşu esnasında yağdırdığı gibi, çoğu zaman bir yıldız doğmakla birlikte beraberinde hiç de yağmur yağmayabilir. Bu ise Allah'tan gelen bir şeydir, yıldızın doğusuyla ilgisi yoktur. Nitekim Ebu Hureyre de sabahı ettiğinde eğer yağmur yağdığını görürse: Bize fethin doğuşu ile yağmur yağdırıldı, der; sonra da yüce Allah'ın: "Allah insanlara herhangi bir rahmeti fethedecek (açacak) olursa onu tutacak olmaz." (Fatır, 35/2) buyruğunu okurdu.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Bu bana göre Rasûlullah (sav)'ın: "Allah'ın lütuf ve rahmetiyle bize yağmur yağdırıldı" demesi kabilindendir. Yine Ömer b. el-Hattab'ın, Abbas b. Abdu'l-Muttalib ile yağmur duasına çıktığı vakit ona: Ey Rasûlullahın amcası! Süreyya yıldızının doğacağı daha kaç konağı var? diye sorması da bu kabildendir. Hz. Abbas da ona şöyle demişti: İlim adamlarının iddia ettiklerine göre bu yıldız uşağı doğru kaydıktan sonra yedi gün süreyle ufukta görünür. Yedinci gün geçmeden onlara yağmur yağdırıldı. Bunun üzerine Ömer (r.a): Allah'a hamdolsun. Bu Allah'ın lütuf ve rahmetiyledir, dedi. Sanki Ömer -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Süreyya yıldızının doğuşu esnasında

yağmurun yağacağına ümid edileceği ve bekleneceği bir vakit olduğunu biliyor, bundan dolayı ona bu hususu sorarak doğuş vakti çıktı mı yoksa henüz doğacağı vakitlerden bir süre kaldı mı diye sormuş gibi idi.

Süfyan b. Uyeyne'nin İsmail b. Umeyye'den rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) seferlerinden birisinde bir adamın şöyle dediğini duymuş: Bize arslan burcunun kolu ve alnı(ndaki yıldızların doğuşu) sebebiyle yağmur yağdırıldı. Bunun üzerine Rasûlullah (sav): "Yalan söyledin. Bilakis bu yüce Allah'ın bize su ihsan etmesidir" diye buyurmuştur. [61]

Süfyan (hadisteki) "asânîn" lafzını arslanın kolu ve alnı diye açıklamıştır. "Yalanlamak... kılacaksınız" anlamı verilen buyruğu genel olarak "Yalanlamaktan gelen bir fiil olarak okunmuştur. Ancak Asın'dan rivayetle el-Mufaddal ile Yahya b. Vessab şeddesiz olarak ve "te" harfi üstün olmak üzere "Yalan söylemek... kılacaksınız" diye okumuşlardır. Anlamı da daha önce açıkladığımız şekilde; bize şu yıldızın doğuşu sebebiyle yağmur yağdırıldı, diye söyleyenlerin sözleridir.

Enes b. Malik'in rivayet ettiği hadiste de şöyle dediği sabit olmuştur: Ra-sûlullah (sav) buyurdu ki: "Üç husus ümmetim arasında kalmaya devam edecektir: Makam ve mevkilerle övünmek, ağıt yakmak ve yıldızların doğuş ve batışı ile yağmurun yağdırıldığına inanmak. [62] Bu rivayetin Müslim'in lafzı şöyledir: "Ümmetim arasında cahiliye işlerinden olup, asla terketmeyecek-leri dört husus vardır: Makam ve mevkilerle övünmek, neseblere dil uzatmak, yıldızlar ile yağmur istemek ve ağıt yakmak." [63]

"Hele o bir boğaza gelince" yani hele can yahut ruh boğaza geldiğinde... Candan daha önce sözedilmemiş olmakla birlikte (burada söz konusu edilmesi) anlarnın bilinmesinden ötürüdür. Hatim şöyle demiştir:

"Söyle bana ey Mavi, varlığın delikanlıya faydası ne olur?

O (can) bir gün gelip boğaza dayanır ve bundan, ötürü göğüs daralır sa."

Hadis-i şerifte de söyle b uyuru 1 müş tur: "Ölüm meleğinin damarları kesen ve ruhu kısım kısım toplayan yardımcıları vardır. Nihayet can boğaza geldiğinde bu sefer ölüm meleği onu alır." [64]

"O vakit siz de" Benim emrim ve egemenliğime "bakar dururken..." Siz hiçbir şeye güç yetiremeksizin can çekişene bakıp dururken diye, de açıklanmıştır. İbn Abbas dedi ki: Bu buyrukla, can çekişen ölünün yakınlarından hazır bulunup canının ne zaman çıkacağını bekleyen kimseleri kastetmektedir. Diğer taraftan: Bu onların kardeşleri hakkında: "Yanımızda olsalardı, ölmezlerdi yahut öldürülmezlerdi" (Â)-i imran, 3/156) diyenlerin kanaatlerini

reddetmektedir. Yani madem böyle (diyorlar) ne diye onlardan herhangi bir kimsenin canını boğaza gelip dayandığı vakit geri çeviremiyorlar.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Can çekişme esnasında herhangi birinizin canı boğazına gelip dayandığında ve siz de onun yanında bulunuyorken niçin onun ruhunu -o kimsenin ömrünün uzamasını şiddetle arzula-yıp, hayatta kalmasını istemenize rağmen- bedenine geri çeviremiyorsunuz? Bu da onların: "O dünya hayatımızdan başka bir şey değildir Ölüyoruz, diriliriz ve bizi ancak zaman helak etmektedir " (el-Câsiye, 45/24) şeklindeki sözlerini de reddetmektedir.

Canınıç alınması halinde olan kimseye hitab olduğu da söylenmiştir. Yani eğer senin başına gelen bu hal, Allah'tan değil ise, ne diye canını koruyamıyor, çıkmasını önleyemiyorsun?

"Evet, o zaman Biz O'na sizden" kudret, ilim ve durumunu görmekle "daha yakınız."

Amir b. Abdi'l-Kays dedi ki; Ben her neye baktımsa mutlaka yüce Allah'ın o şeyden bana daha yakın olduğunu görmüşümdür. Bu buyrukla yüce Allah, onun canını almakla görevli olan Bizim elçilerimiz "sizden daha yakın"dir-tar demek istemiştir. "Ama" onları "göremezsiniz."

"Eğer siz gerçekten hesaba çekilmeyecek olsaydınız..." Siz gerçekten amellerinizin karşılığını görmeyecek ve bundan dolayı hesaba çekilmeyecek olsaydınız,, demektir. Yüce Allah'ın: "Gerçekten biz mi hesaba çekilip cezalandırılacağız?" (es-Saffat, 37/53) buyruğunda da bu anlamda (aynı kökten gelen kelime) kullanılmıştır ki; hesaba çekilip, cezalandırılacağız, amellerimizin karşılığını göreceğiz, demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (belirtilen âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

(Allah'ın) mülkiyeti ve kahr u galebesi altında bulunmayanlar (olsaydınız).., diye de açıklanmıştır. el-Ferrâ ve başkaları"Ona sahih ve malik oldum" demektir, demişlerdir. Ayrıca el-Ferrâ, el-Hutay'a'nın şu beyitini de zikretmektedir:

"Sen oğullarının işlerine öyle malik kıldın ki, sonunda Onları undan da daha ince bir hale soktun."

Bununla sen onlara egemen ve hakim kıldın, onların maliki oldun, demek istemiştir. "Onu zelil kıldı, onu köleleştirdi" demektir. "Onu itaatim ve mülküm altına aldım, o da itaat altına girdi" denilir. el-Fatiha Sûresi'nde "dingününün maliki" (1/4. âyet, 21. başlıkta) buyruğu açıklanırken buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Doğru söyleyenler iseniz önu* ruhu bedene "geri çevirebilirdiniz." Yani bunu asla geri çeviremeyeceksiniz. Böylelikle sizin malik ve egemeniniz olmadığım

ve hesaba çekilmeyeceğinize dair iddialarınız da çürütölmüş olmaktadır.

"Onu geri çevirebilirdiniz* buyruğu yüce Allah'ın: "Hele o bit boğaza gelince" buyruğu ile: "Eğer siz gerçekten hesaba çekilmeyecek olsaydınız"

buyruklarının cevabını teşkil etmekte, her ikisine tek bir cevap verilmiş bulunmaktadır. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır. Arapların kimi zaman aynı anlamdaki iki hususu tekrar ettikleri de olur. Yüce Allah'ın: "Benden size bir hidayet gelir de kim Benim hidayetime uyarsa, onlar için korku yoktur ve onlar asla üzülmeyler de" (el-Bakara, 2/38) buyruğu da bu kabildendir. Burada iki şarta tek bir cevap verilmiştir.

Diğerinin kendisine delâlet etmesi dolayısıyla birisinin hazfedildiğı de söylenmiştir, İfadede takdim ve tehir olduğı da söylenmiştir ki, ifadenin takdiri şöyledir: Eğer sizler gerçekten hesaba çekilmeyecek kimseler olsaydınız, onu geri çevirebilmeli değil miydiniz? Şu ölenin canını boğazına gelip dayandığı vakit niye, tekrar bedenine geri döndüremiyorsunuz? [65]

88. Eğer o yakınlaştırmışlardan İse;

89- Artık rahatlık, güzel kokular ve Naîm cenneti vardır (ona)

90. Ve eğer o Ashabu'l-yemînden İse,

91. "Ashabu'l yeminden sana selâm olsun" (denir.)

92. Eğer o yalanlayan sapıklardan İse;

93. Ona kaynamış sudan bir ziyafet,

94. Ve cehenneme bir atılış (vardır.)

95. Şüphesiz ki bu, kesin bilgi veren hakkın ta kendisidir.

96. O halde Rabbîni büyük adıyla teşbih eti

"Eğer o yakınlaştırtılmışlardan ise" buyruğu ile yüce Allah, Ölüm esnasında ve öldükten sonra diriliş halinde insanların tabakalarını sözkonusu etmekte ve derecelerini açıklayarak şöyle buyurmaktadır; "Eğer o" ölen şahıs "yakınlaştırmışlardan ise" buyruğunda sözü edilenler (ileriye geçenler olan) es-Sâbikûndur.

"Artık Rahatlık, güzel kokular ve Naîm cenneti vardır" buyruğunda (rahatlık anlamı verilen): lafzı genel olarak "re" harfi üstün ile okunmuştur.

İbn Abbas ve başkalarına göre bu dünyadan yana bir rahatlık vardır, anlamındadır. el-Hasen ise bu, rahmet demektir, diye açıklamıştır. ed-Dahhak istirahat ve dinlenmek diye açıklamıştır. el-Kutebi buyruk kabirde onun için güzel esintiler vardır, demektir, diye açıklamıştır.

Ebu'l-Abbas b. Ata dedi ki: "Rahatlık" yüce Allah'ın yüzüne bakmak "reyhan

(güzel kokular)" ise O'nun kelâmını ve vahyini dinlemektir. "Naim cenneti" ise orada yüce Allah'ı görmekten yana perdelenmemesi demektir.

el-Hasen, Katade, Nasr b. Âsim, el-Cahderi, Ruveys ve Yakub'dan rivayetle Zeyd ise -"rahatlık" anlamındaki lafzı- şeklinde "re" harfini ötre-li olarak okumuşlardır. Bu kıraat İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.

el-Hasen dedi ki: (Bu okuyuştaki) Ruh'tan kasıt rahmettir, çünkü o da merhum (ölen) kimse için hayat gibidir.

Aişe (r.anha) da şöyle demiştir: Peygamber (sav) "re" harfini ötreli olarak: diye okumuştur. Bu da; O kimse için cennette ebedi kalıcılık ve hayat vardır, demektir. İşte rahmet budur.

"Güzel kokular" buyruğu hakkında Mücahid ve Said b. Cübeyr rızık, Mu-katil Himyer dilinde rızaktır diye açıklamışlardır. "Allah'ın rızkını talep etmek üzere çıktım" denilir. en-Nemir b. Tevieb de şöyle demiştir:

"O mutlak ilahın selâmı ve reyhanı (rızkı)

Ve rahmeti (üzerine olsun), bir de bol nimet yağdıran bir sema."

Katade, bu cennettir derken, ed-Dahhak rahmettir diye açıklamıştır. Bunun, hoş kokusu koklanan, bildiğimiz reyhan (fesleğen) olduğu da söylenmiştir. Bunu el-Hasen ve yine Katade de söylemiştir.

er-Rabî' b, Haysem dedi ki: Bu ölüm esnasında olacaktır, cennet ise öldükten sonra diriltileceği vakte kadar onun için saklı tutulacaktır. Ebu'l-Cev-zâ dedi ki: Bu ruhunun kabzedileceği vakit olacaktır. O reyhan demetleriy-le karşılanacaktır.

Ebul-Âliye dedi ki: Dünyada mukarreblerden olan bir kimseye iki reyhan dalı getirilip, onları koklamadıkça hiçbir kimsenin ruhu bedeninden ayrılmaz. O bunları koklarken ruhu kabzedilir.

"(Güzel kokular diye mana verilen) reyhan'ın asıl anlamı ve türeyişi ile ilgili açıklamalar daha önce er-Rahrnan sûresi'nin baş taraflarında (15/12. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır, oradan takib edilebilir. es-Sa'lebî de "ravh ve reyhan (rahatlık ve güzel kokular)" ile ilgili olarak sözünü ettiklerimizden başka pekçok görüş sıralamış bulunmaktadır. Bunları görmek isteyen orada bulabilir.

"Ve eğer o Ashabu'l-yeminden ise..." yani "eğer o" bu ölen şahıs "Asha-bu'l-yeminden ise, Ashabu'l-yeminden sana selam olsun!" Yani sen onlardan sevdiğin esenlikten başka bir şey görmeyeceksin. Onlar adına üzülmeye, şüphesiz onlar Allah'ın azabından kurtulacaklardır.

Anlamın: Onlardan selam ulsun sana, şeklinde olduğu da söylenmiştir ki; sen onlar için üzülmekten yana kurtulacaksın, demektir. İkisinin de anlamı birdir. Bir diğer açıklamaya göre; ey Muhammet! Ashabu'l-yeminden olan kimseler

Allah'ın sana salat ve selam getirmesi için sana dua ederler, demektir. Onlar sana selam söylerler ey Muhammed, anlamında olduğu da söylenmiştir.

Bir başka açıklamaya göre anlamı şudur: Ey kul, sen hoşuna gitmeyecek şeylerden yana esenliktesin. Çünkü sen Ashabu'l-yemindensin. Buna göre burada: "Çünkü sen" lafzı hazfedilmiş olmaktadır. Ona ikram olmak üzere ona "es-selam" denilerek selam verilir, diye de açıklanmıştır. Buna göre selâmın nerede sözkonusu olacağı hususunda üç görüş bulunmaktadır. Birincisine göre, kişinin dünyada iken ruhunun kabzedileceği esnada ölüm meleğinin ona selam vereceğidir. Bu açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır. İbn Me-sud da şöyle demiştir: Ölüm meleği müminin ruhunu kabzetmek üzere geleceğinde şöyle der: Rab bin sana selam söylüyor... Bu husus daha önce en-Nahl Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Onlar ki melekler hoş ve temiz olarak ruhlarını alırlarken." (en-Nahl, 16/32) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

İkinci görüşe göre; kabirde kişiye soru sorulacağı vakit, Münker ve Ne-kir ona selâm verir.

Üçüncü görüşe göre kıyamet gününde ölümden sonra diriltileceği vakit melekler oraya (cennete) ulaşmasından önce ona selam vereceklerdir.

Derim ki: Bu üç konumda da meleklerin ona selam verecek olması mümkündür. Böylelikle bu lütuf üstüne lütuf olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Eğer"ın cevabı e]-Müberra'de göre hazfedilmiş olup, ifadenin takdiri: Her ne olursa olsun "Ashabu'l-yeminden selam olsun sana." Eğer o kimse Ashabu'l - yeminden ise "Ashabu'l-ycminden selam olsun sana" anlamındadır. Burada şartın cevabı (ikinci defa tekrarlanan! Ashabu'l-yeminden selam olsun, sana, ibaresi) daha Önceki ifadenin delâleti dolayısıyla hazfedilmiştir. Nitekim bir kimsenin: "Sen zalimsin, eğer bunu yaparsan" ifadesinde cevabın hazfedilmesi de bu kabildendir, çünkü daha önce geçen ifade (sen zalimsin tabiri) buna delâlet etmektedir.

el-Ahfeş'in görüşüne göre ise; "sana selam olsun" anlamındaki buyruğun başındaki "fe" harfi hem: İse" edatının cevabı, hem de: "Eğer"ın cevabıdır. Bu da şu demektir: "İse" anlamındaki lafzın cevabı daha önceki lak di re göre "eğer" anlamındaki edatın cevabının yerini tutmaktadır. "Fe" harfi de buna göre her ikisinin cevabını teşkil etmektedir.

ez-Zeccac'a göre "İse" edatının anlamı, bir şeyden bir başka şeye geçişi ifade eder. Daha önce sözünü ettiğimiz hususu bırak, başka bir konuya geç, anlamına gelir.

"Eğer o" ölümden sonra dirilişi "yalanlayıcı" ve hidayetten, hak yoldan uzak "sapıklardan ise, ona kaynamış sudan bir ziyafet vardır." Yani onların kaynar

sudan bir nızıkları olacaktır. Nitekim yüce Allah: "Sonra gerçekten sizler ey sapıklar, yalanlayıcılar. Siz elbette Zakkum ağacından yiyeceksiniz," (el-Vâkıa, 56/51-52) diye buyurduğu gibi; "Sonra onun üzerine kaynamış sudan bir katkıları olacaktır." (es-Sâffât, 37/67) diye buyurmaktadır.

"Ve cehenneme bir atılış" yani cehennem ateşine girdiriliş vardır. Cehennemde bir ikamet ve onun türlü azablarının tadılması vardır, diye de açıklanmıştır.

"Atılış" ile aynı kökten olmak üzere: "Onu cehenneme attı, ona cehennemi boylatu" denilir.

Burada (âyetle) mastar mefule izafe edilmiştir. Nitekim Filan kişiye mal verilmesi söz konusudur" tabiri ona mal verilir anlamında kullanılır. Bu buyruk; şeklinde "te" harfi kesili olarak da okunmuştur ki: "Cehenneme atılış şeklinde bir ikram vardır" demek olur. Diğer taraftan Ebu Amr "cahim: cehennemiden önceki "ce" harfini (ca-hîm'in) "cim" harfine idgam ile okumuştur ki böyle bir okuyuş (doğru okuma şeklinden) uzaktır.

"Şüphesiz ki bu, kesin bilgi veren hakkın ta kendisidir." Bizim sana bu anlattıklarımız katıksız ve kesin bilgidir. Burada -ki her ikisi de aynı şey oldukları halde- "hak"ın yakîn (kesin bilgi)'e izafe edilmesi lafızlarının farklı oluşundan dolayı uygundur. el-Müberred dedi ki: Bu senin "aynu'l-yakîn, mahzu'l-yakîn (hakkın ta kendisi, katıksız kesin hak, gerçek)" demene benzer, O halde böyle bir tabir Kûfelilere göre bir şeyin kendi kendisine izafe edilmesi kabilindendir. Basralılara göre ise İşin gerçeği Kesin bilgi yahut kesin haberdir" takdirindedir.

Bunun tekid olduğu da söylenmiştir. "Yakîn: kesin bilgi" lafzının aslında "hak: gerçek"ın sıfatı olduğu, mevsufun sıfata -mecaz ve kullanım genişliği imkânı ile- böyle geldiği de söylenmiştir ki; bu Oa yüce Allah'ın: "Âhîret yurdu" (Yusuf, 12/109) buyruğuna benzemektedir.^[66]

Katade de bu âyet-i kerime hakkında şunları söylemektedir: Yüce Allah bu Kur'ân-ı Kerim'in bildirdiklerinin kesin bilgiler olduklarını göstermedikçe hiçbir kimseyi bırakmaz. Mümin dünyada iken buna kesin olarak inanır, bu inancının da kıyamet gününde ona faydası olacaktır. Kâfir ise kesin bilgi ve inancın kendisine fayda vermeyeceği bir zaman olan kıyamet gününde buna kesin olarak inanacaktır.

"O halde Katibini büyük adıyla teşbih et!" Yani yüce Allah'ı kötülüklerden tenzih et.

"İsmiyle* buyruğunun başındaki "be" harfi zaidir. "İsim" de mü-semmânın kendisidir,

"Teşbih et" buyruğunun Rabbini hatırlamak ve O'nun emri ile namaz kıl, demek

olduğu da söylenmiştir. Büyük Rabbînin adım an ve O'nu teşbih et anlamında olduğu da söylenmiştir. Ukbe b. Âmir'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "O halde Rabbini büyük adıyla teşbih et" buyruğu nazil olunca, Peygamber (sav): "Bunu rükûnunuzda söyleyin" diye buyurdu. "O en yüce Rab-binin ismini teşbih et" (el-Âla, 87/1) buyruğu da nazil olunca Peygamber (sav): "Bunu da sücudunuzda söyleyin." diye buyurdu. Hadisi Ebû Dâvûd rivayet etmiştir.^[67] Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. ^[68]

^[1] Ahmed b. Hanbel, Fedâilu's-Sahâbe, II, 726; İbn Kesîr, Tefsir, (V, 283. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/7.

^[2] Müsned, V, 79 (çok az lafzî farkla) Ma'mer ii. RAşicî, et-Cûmî', XI, 306

^[3] Bukâri, II, 663; Müslim, II, 1008,1009; İbn Hihhân, Safiih, XV, 63; Muvattâ, II, »97; Miisned; V, 220.

^[4] Bu lafızla tespit edemedik. Hu lafzın hadiste kullanımına <lair tanıkları ise bir önceki notta gösterilmiştir.

^[5] Arapça baskıyı hazırlayanların notuna göre; nüshada bir hoşluk bulunduğundan el-İdi'ye ait olduğu belirtilen tanık bulunmadığı gibi, ayrıca tesbit edilmesi imkanı da olmamıştır

^[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/8-12.

^[7] Müslim. I, 149; Buhârî, I, 135, III, 1217, ayrıca 64. bkz. Müsned, V, 143-

^[8] Müslim, IV, 1899; Buhârî, V, 1989; İbn Hibbân, Sahih, XVI, 30; Nesaî, es-Sünenul-Küb-r&, V, 355, 357; Taberânî, Kebir, XVIII, 170

^[9] Müsned, VI, 67, 69.

^[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/12-15.

^[11] İbn Kesir, Tefsir, IV, 285.

^[12] Müslim, I, 200; Buhârî, V, 2392; Hakim, Müstedrek, IV, 621; İbn Mâce, II, 1432; Müs-ned.I, 386, 437, 445.

^[13] Taherî, Tefsir, XXII, 191.

^[14] Müslim, IV, 1964; Buhârî, 11, 938, V, 2362, VI, 2463; Nesaî, VII, 17; Müsned, I, 438, II, 410, 479, IV, 427, 436.

^[15] Kastettiği fazla yolculuktan zayıf cılışitiiiş tievesjclir.

- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/16-18.
- [17] Tirmizi, VI, 6H0; Az fazlalıkla: Müsned, 111, 221, 236
- [18] suyuti ed-Duru'l-Mensur, VIII, 11.
- [19] Meal dolayısıyla ayet nazmında sonlardaolan bu bölüm, açıklamaları kısa olduğu için meale uygun sırası ile tercüme edilmiştir.
- [20] Bu iki beyitin, atfa mana itibariyle değil, lafız itibariyle örnek olduğunu anlatmak istemektedir.
- [21] Deylemî. Firdevs, II, 143 Enes'ten; Taberani, Evsat, I, 95; Kebir, VII], 200 Her iki yerde de Ebû İlmame'den; İleysenî, Mecnâuz-Zevaid, X, 419'da Taberani'nin rivayetlerinde zayıf ravil'tv bulunduğunu kaydetmektedir.
- [22] Kaynağın tespit edemedik.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/19-25.
- [24] İbnü'l-Müharek, Zühd, V, 75, s. 74-75; Milnziî, Tergih, VI, 293.
- [25] Beyitin ikinci kelimesi olan "el-azâ" burada uygun bir anlam ifade etmediğinden et-Ta-berî, XXVII, 183'deki şekile uygun olarak "el-lıcka" kelimesine göre tercüme edilmiştir.
- [26] Müslim, IV, 2175 (Elnı Hıreyre'tlen); 2176 (Setıl h. S-ı'tı ile Ebû Saki el-HıKın'den); Bukârî, III, 1187 (Enes'ten), V, 2398 (Sehl b. Sa'cl ile Elifi Sakiden); Tirmizi, IV, 671, (Ebu Hıreyre'den); Müsned, II, 257, 418, 452, 462 469, (Ebu Hıreyre'den)
- [27] Btîhârî, IV, 1«5t; Tirtnizî, V, 400; Dârimî, II, 435; İbn Mâce, II, 1450; Müsned. II. 43K, 482.
- [28] Tirmizi, IV, 679, V, 401; Müsned, III, 75.
- [29] Kaynağın tespit edemedik Esasen meşhur müfessirlerimiz meçhul bir sija (tamrid sigası) kullanarak, hadisin sıhhatinden emin olmadığına işaret etmektedir.
- [30] Taberânî, Evsat, III, 279; Heysemi, Mecmâ; VI, 119, X, 417-4İN, rsvilerinçlen-Süleyman h. Ebi Kerimenin zayıf olduğu kaydıyla-.
- [31] Taberî, Tefsir, XXVII 186.
- [32] Müseyyelı b. Şerîk, A'meş'ten rivayetlerde bulunan bir kişi ekip, meirîik bir rfividir. Yani hadisleri alınmaz. (Bk. tbnu'l-Cevzî, ed-Duafâ, HI, 121; Zehebî, Mîzân, VI, 429, v.s.)
- [33] İbn Kesir, Tefsir, [V, 293; İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, VI, 322, rivayetin zayıf

ve munkatf olduğunu kaydederek.

[34] Ta bert. Tefsir, XXVII, 191;

[35] Tirmizi, IV, 6S3; Dârimi, U, 434; İbn Mâce, II, 4M: Miisned, V, 355, 3

[36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/26-34.

[37] İbn Kesir, Tuhfetü't-Tâlib, 3, 4479.

[38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/34-39.

[39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/39-42.

[40] İlin Hiblân, Sa/ulı, XIII, 30; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kiibrâ, VI, 13K. <2) Müslim, IV, 1764; Müsned, II, 46}, 4H4.

[41] Kaynağını tespit edemedik.

[42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/42-46.

[43] Aynı manada nisbeten farklı lafızlarla İbn Mâce, II, 1444; İbn Ahdi'l-üerr, Temhid, XVI-II, 1(53.

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/46-50.

[45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/50-51.

[46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/51.

[47] Necm; yıldız anlamına geldiği gibi taksit, parça, kısım, bölümlü gibi anlamlara da getir Bu kelime de bti buyruklarda kullanılan "nucum"un tekilidir. Buna göre "nucûm" kelimesine "yıldızlar" anlamını değil de Kır'ân-ı Kerim'in zamanla inen buyrukları olduğuna işaret edenler, nucûm'un bu anlamını yani kısım kısım, parça parça anlamını gö-zeinünde bulundurmuş olmaktadırlar.

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/52-53.

[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/53.

[50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/53-54.

[51] İbn Hibhan, Sahih, 501-504; Hakim, Müstedrek, I, 553; Bey haki, es-Sünenü'l-Kübra, IV, H9; ayrıca bk: Hakim, Müstedrek, III, 552; Dârinü, II, 214; Heysemî, Mecnâ, I, 276, Darakutni, I, 121, 122; Muvattâ', I, 199; AMurrezzâk, Musannef, I, 341; Taberfini, Sağır, II, 277, Evsat, III, 327; Kebir, XI, 205, 313

[52] Heysemi, Meemâ', I, 276 -ravilerinin sika oldukları kaydıyla-; ayrıca bir önteki nota bakınız,

[53] Müslim, I, 62; İbn Hibbân, Sahih, IV, 592; Tirmizi, V, 14; Müsned, I, 2QH,

[54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/54-56.

- [55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/56-57.
- [56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/57.
- [57] Taberi, Tefsir, XXVII, 208- Ali (ra)'in kıraati olarak; İbn Kesir, Tefsir, İV, 299 -Ali (ra) ile İbn Ahbas'ın- ve 3000'e İbn Harer, Fethu'l-Bari, II, 522 de, -İbn Abbasın kıraati olarak- zikretmekte ve İbn Ahhas kadar senedinin sahili olduğunu kayd etmektedir; ancak Tirmizi, V, 401'de, Müsned, I, 89, 10» ve 131'tle Peygamber Efendimizin kıraati olarak değil de tefsiri olarak zikretmektedir.
- [58] Müslim, I, H4; Beyhâki, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 3>4.
- [59] İbn Ahbas'tan gelen bîr rivayet olarak tesbit edemedik. Yakın anlamdaki başka rivayetler bundan önceki iki ayrı notta ve bir sonraki notta gösterilmiştir.
- [60] Muvatta, I, 192; Bukâri, 1T 290, 351; Müslim, I, 83; III, Ebu D&vud, IV, 16; Nesai, III, 164; Humeydi, Müsned, II, 356.
- [61] Taberi, Tefsir, XXVI, 205; XXVII, 208; İbn Abdrl-Uerr, Temhid, XVI, 2S4.
- [62] Ehil Abdullah, el-Matıabi, el-Ehâdisu'l-Muktara, VI, 282; İbn Abdu'l-Berr, Temhid, XII, 242.
- [63] Enes'ten değil de Ebu Mâlik e I-Eş atiden Müslim, II, 644; Müsned, V, 342, 344.
- [64] İbn Kesir, Tefsir, II, 139 İbn Abbas'a mevkıferi-
- [65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/57-64.
- [66] Orada el-Ferrâ'mn yurdun âhiret ile aynı şey olduğuna dair görüşü zikredilmiştir. Bu yfntiyle benzerlik gözetilmektedir.
- [67] Ebû Dâvûd, I, 250; İbn Huıeyme, Sahih, I, 303, 334; İhn Hibbân, Sakik, V, 225; Hâkim, Müstedrek, II, 519; Dârimi, I, 34, İbn Mâce, I, 287, Musned, IV, 155
- [68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/64-68.

HADİD SURESİ

- 1- Allah Yolunda İnfak Etmemek:**
- 2- İnfak Edenler Arasındaki Fark:**
- 3- Bu Buyruk Ebu Bekir'in Faziletine Delildir:**
- 4- Din ve Dünya Ahkâmında Öne Geçmek ve Geride Kalmak:**
- 5- İnfak Edip Savaşanlara Allah'ın Vaadi:**
- 1- Ardarda Gönderilen Rasûlter ve Meryem Oğlu İsa:**
- 2- Hz. İsa (a.s)'ya Tabi Olanlar ve Uydurdukları Ruhbanlık:**
- 3- Dinde Sonradan Ortaya Çıkartılan Her Şey Bid'attir:**
- 4- Kötü Zamanlarda İnsanlardan Uzaklaşmak:**

HADİD SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Medine'de indiği ittifakla kabul edilmiştir, Yirmidokuz âyettir.

el-İrbad b. Sâriye'den rivayete göre Peygamber (sav) uyumadan önce "el-Müsebbihât" sûrelerini okur ve: "Şüphesiz bunlarda bin âyetten daha faziletli bir âyet vardır" diye buyururdu. [1]

"el-Müsebbihât" ile el-Hadid, el-Haşr, es-Saf, e!-Cumua ve et-Teğâbun

Sûrelerini kastetmektedir. [2]

1. Göklerle yerde olanlar Allah'ı teşbih ederler. O Azizdir, Hakimdir.
2. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Diriltir ve öldürür. O herşeye gücü yetendir.
3. O hem Evveldir, hem Ahirdir, hem Zahirdir, hem Bâtındır. O, herşeyi en İyi bilendir.

"Göklerle yerde olanlar Allah'ı teşbih ederler." Allah'ın şanını yüceltmekte ve kötülüklerden O'nu tenzih etmektedirler.

İbn Abbas dedi ki: "Göklerde" bulunan Allah'ın yaratmış olduğu melekler "ile yerde olanlar" canlı olsun, cansız olsun hepsi Allah'a dua etmektedirler.

Bunun Allah'ın varlığına delâlet anlamında bir teşbih olduğu da söylenmiştir. ez-Zeccac bunu kabul etmeyerek şöyle demektedir: Şayet bu delâlet yoluyla ve ilâhî sanatın etkilerinin ortaya çıkması yolu ile teşbih olsaydı, anlaşılır bir şey olurdu. Durum böyle ise yüce Allah'ın: "Fakat siz onların teşbihlerini anlamazsınız." (el-İsra, 17/44) diye buyurması nedendir? Bu sözlü bir teşbihtir. Buna delil olarak da yüce Allah'ın: "Davud'a da onunla birlikte teşbih etsinler diye dağları... müshhar kıldık." (el-Enbiyâ, 21/79) buyruğunu göstermektedir. Eğer bu teşbih Allah'ın varlığına delâlet anlamıyla bir teşbih olsaydı, o zaman Davud (a.s.)'in özelliğinin anlamı ne olurdu?

Derim ki: ez-Zeccâc'ın yaptığı bu açıklama sahili ulandır. Bunun açıklaması ve buna dair bilgiler yüce Allah'ın: "Onu hamd ile teşbih etmeyen hiç-bir şey yoktur" (el-İsra, 17/44) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır. "O Azizdir, Hakimdir."

"Göklerin ve yerin mülkü O'nundur." Bunların mülkü yalnız Ona aittir. Mülk ise malik olmak ve emrin geçerli olup yerine getirilmesi demektir. Şanı yüce Allah melik, Kadir ve Kahir olandır.

Bununla yağmur ve bitki hazineleri ile diğer rızık hazinelerini kastettiği tle

söylenmiştir.

"Diriltir ve öldürür." Dünya hayatında canlıları öldürür, ölümden sonra diriliş için de ölüleri diriltecektir.

Ölü durumunda olan nutfeleri diriltir ve canlıları öldürür, diye de açıklanmıştır.

"Diriltir ve öldürür" buyruğunun O diriltir ve öldürür anlamında ref konumunda olduğu söylenmiştir. Bununla birlikte: "O'nundur" buyruğundaki mecrûdan (o zamirinden) hal olarak: Diriltici ve öldürücü olarak "göklerin ve yerin mülkü onundur" anlamında nasb konumunda olması da mümkündür. Bu durumda cer edatı da onda âmil olur.

"O, herşeye gücü yetendir." Yani hiçbir şey Allah'ı âciz bırakmaz.

"O hem Evveldir, hem Âhirdir, hem Zahiridir, hem Bâtındır." buyruğunda geçen isimlerin anlamı hususunda farklı görüşler vardır. Bunların anlamlarını "el-Kitabu'l-Esna" adlı eserimizde açıklamış bulunuyoruz. Rasûlullah (sav) da bu konuda söz söylemiş, hiçbir kimsenin görüşüne ihtiyaç bırakmayacak şekilde açıklamış bulunmaktadır. Müslim'in, Sahih'inde Ebu Hurey-re'den gelen rivayete göre şöyle buyurmuştur: "Allah'ım, Sen ilk olansın, Senden önce hiçbir şey yoktur. Sen Âhirsin, Senden sonra hiçbir şey yoktur. Sen Zahirisin, Senden üstün hiçbir şey yoktur. Sen Bâtınsın, Senden öte hiçbir şey yoktur. Borcumuzu öde ve bizi fakirlikten, ihtiyattan kurtar. "[3]

Peygamber bu buyruğu ile; "Zahir" ile galib gelmesini "Bâtın" ile de âlim olmasını kastetmiş olmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"O herşeyi" olmuşu yahut olanı, olacağı "en iyi bilendir." Hiçbir şey O'na gizli kalmaz. [4]

4. O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da Arş üstüne istiva edendir. O, yere gireni de, ondan çıkanı da, gökten ineni de, oraya yükseleni de bilendir. Nerede olursanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir.

5. Göklerin ve yerin mülkü yalnız O'mındur. Bütün işler Allah'a döndürülür.

6. Geceyi gündüze bitiştirir; gündüzü de geceye bitiştirir. O kalble-rin özünü en iyi bilendir.

"O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da Arş üstüne istiva edendir" buyruğuna dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Araf Sûresinde (7/54. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"O yere gireni" oraya giren yağmur ve başka şeyleri "de, ondan çıkanı da" bitki ve başka şeyleri "gökten ineni de" rızık, yağmur ve melekleri "oraya yükseleni" oraya yükselen melekleri ve kulların amellerini "de bilendir."

"Nerede olursanız O" kudreti, saltanatı (egemenliği) ve ilmiyle "sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı çok iyi görendir." Amellerinizi görür. Onlardan hiçbir şey O'na gizli kalmaz.

Yüce Allah bu âyet-i kerime de hem "Arş üstüne istiva eden" özelliğini, hem de "O sizinle beraberdir" özelliğini bir arada zikretmektedir. Bu iki ifadenin zahirlerini almak bir çelişkidir. O halde burada bir tevilin yapılmasının kaçınılmaz oluşuna bu delil teşkil etmektedir. Tevilden yüz çevirmek ise çelişkiyi kabul etmektir. İmam Ebu'l-Meâli de şöyle demiştir: Muhammed (sav); İsrâ gecesinde, balığın karnında iken Metta oğlu Yunus'tan yüce Allah'a daha yakın değildi. Bu daha önce geçmiş bulunmaktadır.

"Göklerin ve yerin mülkü yalnız O'nundur." Bu tekrarlama teki d içindir. Yani gerçek manada mabud sadece O'dur.

"Bütün işler" âhirette bütün mahlukatın işleri "Allah'a döndürülür."

el-Hasen, el-A'rec, Yakub, İbn Âmir, Ebu İ tay ve, İbn Muhaysın, Hu-meyd, el-A'meş, Hamza, el-Kisâî ve Halef "döndürülür" anlamındaki buyruğu "te" harfini üstün, "cim" harfini de kesreli olarak: "Döner" diye okumuşlardır, diğerleri ise: "Döndürülür" diye okumuşlardır.

"Geceyi gündüze bitiştirir, gündüzü de geceye bitiştirir." buyruğu(na dair açıklamalar) daha önceden Ât-i İmran Sûresi'nde (3/27. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"O, kalblerin özünü en iyi bilendir." Kalblerde, vicdanlarda bulunanlar O'na gizli kalmaz. Bu sıfatlara sahip olana ibadetin terkedilip başkasına ibadet edilmesi doğru olamaz. [5]

7. Allah'a ve Rasûlüne iman edin. Sizi başlarına halife kıldığından da infak edin. Sizden iman edip infak edenler için büyük bir mükafat vardır.

8. Peygamber sizi Rabbinize iman etmeniz için davet edip dururken ve sizden kesin bir söz almış bulunuyorken, size ne oluyor da Allah'a, iman etmiyorsunuz? Eğer iman edenler iseniz (sözünüzü yerine getirin).

9. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indirmekte olandır. Muhakkak ki Allah size elbette çok Kaûf dur, Rahimdir.

"Allah'a ve Rasûlüne iman edin." Allah'ın bir ve tek olduğunu, Muharn-med'in O'nun Rasûlü olduğunu tasdik edin.

"Sizi baylarına halife kıldığından da infak edin." Tasadduk edin Allah yolunda infak edin. Maksat farz olan zekâttır. Maksat farz olan zekâtın dışında çeşitli itaat yolları ile Allah'a yakınlaştıracı hususlardır, diye de açıklanmıştır.

"Sizi başlarına halife kıldığı" buyruğunda mülkün asıl itibariyle yüce Allah'a ait olduğuna, kulun bu malda ise ancak Allah'ın razı olacağı tasarruf hakkına sahip olduğuna delil vardır. Bu şekildeki bir tasarrufa kargılık da yüce Allah kutunu cennet ile mükâfatlandırır. Halife kılındığı bu malları, Allah'ın haklarını yerine getirmek yolunda infak edip, bu harcamayı, bir kimsenin kendisine İzin vermesi halinde başkasının malından harcamasında olduğu gibi kolaylıkla yapabilen bir kimseye, pek çok sevab ve pek büyük bir ecir verilecektir.

el-Hasen dedi ki; "Sizi başlarına halife kıldığı" sizden öncekilerden miras almanız suretiyle (halife kıldığı) demektir. Bu açıklama da bu malların gerçekte sizin mallarınız olmadığına ve sizin bu mallara karşı konumunuzun ancak vekiller konumunda olduğuna delildir. O halde bu inallar elinizden alınıp sizden jsonrakilere geçmeden önce hakkı yerine getirmek suretiyle bu hususta fırsatı ganimet biliniz.

"Sizden iman edip" salih ameller işleyerek Allah yolunda "İnfak edenler için büyük bir mükâfat" ki o da cennettir "vardır."

"Peygamber sizi... davet edip dururken... size ne oluyor da Allah'a iman etmiyorsunuz?." buyruğu azarlamak kastı ile sorulmuş bir sorudur. Yani ileri sürebileceğiniz hiçbir gerekçe bırakılmamışken, iman etmemenizi haklı çıkarmak için ileri sürebileceğiniz mazeret nedir?

Bununla şer'î hükümler gelmeden önce herhangi bir hükmün mükellefiyetinin sözkonusu olmadığını açıklamaktadır.

"Ve sizden kesin söz de almış bulunuyorken" anlamındaki buyruğu Ebu Arnr

"Ve sizden kesin bir söz alınmışken" şeklinde meç-

hul bir fiil olarak okumuştur, Diğerleri ise malum bir fiil olarak "sizden kesin bîr söz almış bulunuyorken..." diye okumuşlardır.

Mücahid dedi ki: Burada sözkonusu olan insanlar Adem'in sulbünde bulunuyor iken: Allah sizin Rabbinizdir, sizin O'ndan başka hiçbir ilahınız yoktur, şeklinde insanlardan alınan kesin sözdür.

Bir diğer açıklamaya göre; O size akıl vermekle Allah'ın Rasûlüne uymaya çağıran kesin delil ve belgeleri size karşı ortaya koymuş olmakla sizden kesin söz almış bulunmaktadır.

"Eğer iman edenler iseniz" buyruğu, çünkü siz iman edenlersiniz, demektir. Anlamının: Eğer sizler delillere ve belgelere iman ediyor iseniz (artık iman ediniz) demek olduğu da söylenmiştir.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Eğer siz herhangi bir gün gerçekten iman edecek iseniz, işte şimdi imanınız için en uygun zamandır. Çünkü Muham-med (sav)'tn peygamber olarak gönderilmiş olduğunun delilleri ve alametleri açıkça ortadadır,

bunun belgeleri doğru bir şekilde ortaya konulmuş bulunmaktadır.

Eğer siz yaratıcınız olan Allah'a iman ederseniz... anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü onlar Allah'ın yaratıcılığını kabul ediyorlardı. Bir başka açıklama da şöyledir: Bu, İman eden ve Peygamber (sav)'ın kendilerinden kesin söz aldıktan sonra İrtıdâ eden bir topluluğa hitaptır. "Eğer iman edenler iseniz" buyruğu eğer sizler imanın şartlarını kabul ve itiraf ediyorsanız... demektir.

"Sizi karanlıklardan" şirk ve küfürden "aydınlığa" imana, Kur'ân ile bir başka görüşe göre rasûl ile bir diğerine göre davet ile "çıkarmak için kuluna apaçık âyetler" Kur'ân-ı Kerim'i kastetmektedir "İndirmekte olandır." Mucizeler diye de söylenmiştir.

Yani Muhammed (sav)'ın beraberindeki mucizeler dolayısıyla ona iman etmeniz gerekmektedir ki, bu mucizelerin en büyüğü de Kur'ân-ı Kerim'in kendisidir.

"Muhakkak ki Allah size elbette çok Raûfdur, Rahimdir." [6]

10. Göklerle yerin mirası Allah'ın olduğu halde ne oluyor size ki Allah yolunda İnfak etmiyorsunuz? Aranızda Fetih'ten önce infak edip savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz. Onların dereceleri Fetih sonrasında infak edip savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de el-Hüsnâyı vaadetmiştir. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [7]

1- Allah Yolunda İnfak Etmemek:

"Göklerle yerin mirası Allah'ın olduğu halde" mirasın hak sahibine dönmesi gibi göklerde ve yerde bulunanların yok olmasından sonra gök ve yer O'na geri döneceğine göre "ne oluyor size ki Allah yolunda infak etmiyorsunuz.?"

Allah yolunda ve sizi Rabbinize yakınlaştıracak hususlarda İnfak etmekten .sizi alıkoyan nedir? Halbuki sizler mallarınızı geride bırakarak öleceksiniz ve bunlar Allah'a dönecektir. O halde buyruk infak etmemekten ötürü bir azar mahiyetindedir. [8]

2- İnfak Edenler Arasındaki Fark:

"Aranızdan Fetih'ten önce İnfak edip savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz." Müfessirlerin çoğunun kanaatine göre Fetih'ten kasıt Mekke'nin fethidir. eş-Şa'bi'

ve ez-Zühri ise Hudeybiye fethidir demişlerdir. Katade de şöyle demiştir: Biri diğerinden daha faziletli olmak üzere iki ayrı savaş ve biri diğerinden daha faziletli olmak üzere iki ayrı infak olmuştu. Mekke'nin fethinden önceki savaş ve infak, bundan sonra yapılan infak ve savaştan daha faziletlidir. İfadede hazfedilmiş lafızlar vardır. "Aranızdan fetihten önce infak edip savaşanlar" ile fetihten sonra infak edip savaşanlar "bîr olmaz" demektir. Bu lafızlar ifadenin delaleti dolayısıyla hazfedilmiştir. Fetihten önce yapılan infakın daha büyük olmasının sebebi, müslümanların zayıflığı sebebiyle insanların bu infaka daha çok muhtaç oluşlarından dolayı idi. Diğer taraftan o dönemde infak edenlere infak daha ağır geliyordu. Mükâfat ve ecir, çekilen sıkıntıya ve zorluğa göredir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [9]

3- Bu Buyruk Ebu Bekir'in Faziletine Delildir:

Eşheb'in rivayetine göre MaÜk şöyle demiştir: Fazilet ve azimet sahibi kimselerin Öne geçirilmesi gerekir. Çünkü yüce Allah: "Aranızdan Fetihten önce infak edip savaşanlar (diğerleriyle) bir olmaz" diye buyurmuştur.

el-Kelbi dedi ki Bu buyruk Ebu Bekr (r,a) hakkında inmiştir. Ebu Bekr (r.a)'ın faziletli olduğuna ve öne geçirilmesi gerektiğine de bu buyrukta delil vardır. Çünkü o, İslama giren ilk kişidir.

İbn Mesud'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kılıcını kuşanarak İslamını açığa vuran ilk kişi, Peygamber (sav) ile Ebu Bekir'dir. Diğer taraftan Allah'ın peygamberine ilk harcamada bulunan kişi de odur.

İbn Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber (sav)'m yanında idim. Üzerinde göğsüne ilıştirdiği bir abası bulunduğu halde Ebu Bekir de vardı. Cebrail inerek Ey Allah'ın peygamberi dedi. bana ne oluyor da Ebu Bekir'i üzerinde göğsünde iliklediği bir aba ile görüyorum? Bunun üzerine Peygamber: "O Fetihten önce malını bana harcadı" deyince, Cebrail şöyle dedi: Allah sana diyor ki: Ebu Bekir'e selam söyle ve ona bu fakir halinde hoşnut musun, yoksa kızgın mısın? diye sor. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu; "Ey Ebu Bekir yüce Allah sana selam ediyor ve sen bu fakir halinde hoşnut musun, yoksa kızgın mısın? diye soruyor." Ebu Bekir: Ben Rabbime mi kızayım? Şüphesiz Rabbimden razıyım, şüphesiz Rabbimden razıyım, şüphesiz Rabbimden razıyım dedi. Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu: "Allah da sana diyor ki: Sen Benden razı olduğun gibi, Ben de senden razı oldum." Ebu Bekir ağladı, Cebrail (a.s) da dedi ki: Ey Muhammed seni hak ile peygamber olarak gönderene yemin olsun ki, Arşı taşıyanlar da senin arkadaşın bu abayı giydiğinden bu yana aba

giyindiler.^[10] İşte bundan dolayı ashab da Ebu Bekir'i önlerine geçirdiler ve onun önderliğinin kendilerini geride bıraktığını ikrar ettiler.

Ali (r.a) dedi ki: Peygamber (sav) en öne geçmiştir. Ondan sonra Ebu Bekir geldi, üçüncüleri de Ömer'dir. Eğer huzuruma beni Ebu Bekir'e üstün tutan bir adam getirilecek olursa, mutiaka başkasına zina iftirasında bulunana uygulanan ceza olan sopa ve şahitliğinin kabul edilmemesi cezasını veririm. Çünkü önce müslüman olanlar kendilerinden sonra gelenlerden daha çok zorluk ve sıkıntılarla karşılaştılar. Aynı zamanda onların basiretleri de daha açık idi. ^[11]

4- Din ve Dünya Ahkâmında Öne Geçmek ve Geride Kalmak:

Öne geçmek ve geride kalmak bazen dünya hükümlerinde sözkonusu olabilir. Din hükümleri ile ilgili olarak Âişe (r.anhâ) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) bizlere insanları gerçek mevkilerine yerleştirememizi emretmiştir.^[12] Şüphesiz ki mevkilerin en büyüğü ise namaz mertebesidir. Peygamber (sav) da (vefatı ile sonuçlanan) hastalığında şöyle buyurmuştur: "Ebu Bekir'e söyleyiniz. İnsanlara namaz kıldırın."^[13] Yine Peygamber (sav): "Cemaate yüce Allah'ın kitabını en iyi bilen kimse imam olur."^[14] diye buyurduğu gibi, "Yaşça en büyük olanınız size imam olsun"^[15] diye buyurmuştur. Sözü geçen bu buyruk daha önceden de geçmiş bulunan Malik b. el-Huveyris'in rivayet ettiği hadiste zikredilmiştir. Buhâri ve daha başka ilim adamları bu hadisten "makam ve mevki itibarıyla büyüklük"ü murad ettiğini anlamışlardır. Nitekim Peygamber (sav); "Vela hakkı büyüklüğüdür."" diye buyurmuş olup bununla yaşça büyüklüğü kastetmemiştir. Malik ve başkaları da: Şüphesiz ki yaşın bir hakkı vardır, demişlerdir. Şafî ve Ebu Hanife de onu gözönünde bulundurmuşlardır. Elbetteki onun gö-zönünde bulundurulması da uygun bir şeydir. Çünkü hayırlı kimseler arasında, ilim ve yaşça büyük olmak nitelikleri biramda bulunacak olur ise, ilme öncelik tanınır. Dünya ahkâmına gelince, onlar da din ahkâmına göre düzene konulmuştur. Dini bakımdan öne geçirilen bir kişi, dünyayı ilgilendiren hususlarda da öne geçilir. Nitekim rivayetlerde şöyle denilmiştir: "Yaşça büyük olanımıza saygı göstermeyen, küçüğümüze merhamet etmeyen, aramızda itim adamlarının hakkını tanımayan kimse bizden değildir."^[16]

Fertler hakkında sabit hadisçe de şöyle denilmiştir: "Genç bir delikanlı sırf yaşı dolayısıyla bir yaşlıya ikramda bulunacak olursa, mutlaka yüce Allah da o kimseye yaşlılığı sırasında ikram edecek kimseler lakdir buyurur."^[17] Şairin

birinin şu beyitleri zikredilmiştir:

"Ey gençken kendisini etkileyen şımarıklık ve
Övünten dolayı yaşlıları ayıplayan kişi.
Onları ayıplamak istersen hatırla
Dedeni ve babanı ey kardeşimin oğlu,
Ve bil ki gençlik geçip gidecektir,
Seni bırakarak fakat bırakmaz seni onun günahı,
Yaşlılara ikram etmeyip,
Saygı göstermeyen

Ve bir gün olsun yaşı da yaşlılık sınırına ulaşmamış olan kişi." [18]

5- İnfak Edip Savaşanlara Allah'ın Vaadi:

"Bununla beraber Allah hepsine de el-Hüsna'yı vaadetmiştir." Yani yüce Allah önceden geçen ilklere de, sonradan onlara yetişenlere de, hepsine derecelerinin farklılıkları ile birlikte cenneti vaadetmiştir.

İbn Âmir "Hepsine" lafzını merfu olarak diye okumuştur. Bu lafız şamlıların mushaflarında da böylece ref ileidir.

Diğerleri mu sha fı arında ki şekle göre nasb ile okumuşlardır, Bu iafzı nasb ile okuyanlar fiilin amel etmesine binaen böyle okurlar.

Yani: "Allah bununla beraber onların hepsine el-Hüsna'yı vaadetmiştir" takdirindedir. Ref ile okuyanların kıraati de şöyle açıklanır: Me-ful eğer başa geçecek olursa, fiilin ameli zayıflar.

Diğer taraftan: "Ona vaadetmiştir" buyruğundan "he" (ona) hazfedilmiştir. [19]

11. Allah'a karz-ı hasenle borç verecek kimdir? O da bunu o kimseye kat kat verecek, ayrıca o kimse için pek bol ve şerefli bir mükâfat da vardır.

12. O günde mümin erkeklerle mümin kadınları nurları önlerinde ve sağlarında koşar görürsün. "Bugün sizin müjdeniz -içlerinde ebedi kalıcılar olmak üzere- altlarından ırmaklar akan cennetlerdir. İşte bu, büyük kurtuluşun ta kendisidir."

"Allah'a karz-ı hasenle borç verecek kimdir?" buyruğu ile yüce Allah, Allah yolunda infakta bulunmayı teşvik etmektedir. Bu hususa dair açıklamalar daha ünce el-Bakara Sûresi'nde (2/245. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Araplar güzel bir iş yapan herkese: "Karz etti': derler. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Sana bir karz verildiği vakit sen onun karşılığını ver, Gerçek şu ki, delikanlıdır

karşılık veren deve değil."

"KarsTa bu ismin verilış sebebi bedelin geri alınması için çıkarılıp verilmiş olmasından dolayıdır. Yani Allah, kendisine pekçok kat fazlası ile yerine versin diye Allah yolunda kim malını İnfak eder? el-Kelbî dedi ki: "Karz" sadaka demektir. "Hasen" ise herhangi bir minnet (baş a kakmak) ve eziyet söz konusu olmaksızın içinden gelerek (samimiyetle) ve ecrini Allah'tan bekleyerek vermek demektir.

"O da bunu o kimseye kat kat verecek." Yedi katından yedîyüz katına, yüce Allah'ın dilediğı kadar kat kat fazlasıyla...

Karz-ı hasen'in kişinin Subhanallahi velhamdı lillahi ve lâ ilahe İllallahu vallahu ekber" demesi olduğı da söylenmiştir.[\[20\]](#) Bunu Süfyan, Ebu Hay-yan'dan[\[21\]](#) rivayet etmiştir.

Zeyd b. Eşlem: Bu aileye harcamaktır, demiştir. el-Hasen nafile İbadetlerde bulunmaktır, diye açıklamıştır. Bunun hayır işlemek olduğı da .söylenmiştir. Araplar: Filanın yanında benim doğruluk karzım ve kötülük karzım vardır (amelim vardır), derler.

el-Kuşeyrî dedi ki: Karz-ı hasen, sadaka veren kimsenin niyeti samimi, gönlü hoş olarak vermesi demektir. Verdiği ile riyakarlık ve insanların işitmesi kastını gütmenden yalnızca Allah'ın rızasını aramak ve helal kazançtan vermektir. Kişinin malının kötüsünü seçip, sadaka olarak vermeye kalkışmaması da karz-ı hasenin bir parçasıdır. Çünkü yüce Allah: "Göz yummaksızın alıcısı olamayacağınız aşağılık şeyleri seçerek vermeye yellenmeyin." (el-Bakara, 2/267) diye buyurmaktadır. Ayrıca hayatta kalmayı ürnid etliğı durumda iken tasadduk etmelidir. Çünkü Peygamber (sav)'a sadakaların en faziletlisinin hangisi olduğı sorulmuş, o da şöyle buyurmuştur: "Sağlıklı, inala düşkün, hayatta kalmayı ümid ettiğın halde iken onu vermendir. Nihayet can boğaza gelip, varıncaya kadar işe ara vererek o hale gelince de: Filana şu, filana bu dememendir.[\[22\]](#)

Ayrıca sadakasını gizlemelidir. Çünkü yüce Allah: "Şayet onları gizler ve fakirlere verirsiniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır." (el-Bakara, 2/271) diye buyurmuştur. Verdiği sadakayı basa kakmaması da gerekir. Çünkü yüce Allah: "Sadakalarınızı baş a kakmakla ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın." (el-Bakara, 2/264) diye buyurmaktadır. Verdiği şeyleri oldukça önemsiz görmelidir. Çünkü dünyanın tamamı pek az bir şeydir. Verdiği sadakanın en çok sevdiği maldan da olması gerekir. Çünkü yüce Allah: "En sevdiğiniz şeylerden infak edinceye kadar birre kavuşamazsınız." (Âl-i İmran, 3/92) diye buyurmaktadır. Verdiği sadakanın çok olması da gerekir. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: " (Aza d edilen) kölelerin en faziletlisi en pahalı olanları ve sahiblerince en değerli

kabul edilenleridir. [23]

(İşle böyle sadaka veren) "o kimseye bunu kat kat verecek"dir.

"O da bunu... kat kat verecek* anlamındaki buyruğu İbn Kesir ve İbn Âmir elif" harfini düşürerek: diye okumuşlardır. Ancak İbn Âmir ve Ya-kub °fe" harfini nasb ile okumuşlardır.

Nâfi', Kûfelüer ve Basrahlar ise bunu "elif harfi ile ve "ayrf harfini şed-desiz olarak: diye okumuşlardır, ancak Asım "fe" harfini nasb ile okumuş, diğerleri ise: "Borç verecek" lafzına atıf ile ref olarak okumuşlardır. Nasip ile okunması soruya cevap olmasına binaendir. Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/271. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ayrıca o kimse için pek bol ve şerefli bir mükâfat" yani cennet "da vardır."

"O günde mümin erkeklerle mümin kadınları" buyruğunda yer alan "o günde" lafzında amil "ayrıca o kimse için pek bol ve şerefli bir mükafat da vardır" anlamındaki buyruktur. İfadede hazfedilmiş lafızlar vardır. Yani senin kendisinde "mümin erkeklerle, mümin kadınları nurları önlerinde ve sağlarında koşar göreceğin o günde": "o kimse için pek bol ve şerefli bir mükafat da vardır" demektir.

"Nurları önlerinde ve sağlarında koşar görürsün." el-Hasen'in görüşüne göre sıratın üzerinde yürüdüğünü görürsün demektir. Bu da aydınlığında yürüyecekleri ışıklarıdır.

el-Ferra dedi ki: "Sağlarında" buyruğundaki "be" harfi: ",,deT da" anlamındadır ki, bu da sağ taraflarında demek olur. Yahutta: anlamındadır ki; sağ taraflarından, demek olur.

ecl-Dahhak dedi ki: "Nurları" hidayetleri demektir. "Sağlarında" buyruğu ile kastedilen onların kitapları (amel defterleri)dir. Bu açıklamayı et-Ta-berî de tercih etmiştir. Yani amel defterleri sağlarında olduğu halde, imanları ve sal İh amelleri önlerinden koşacaktır. Buna göre burada "be" edatı anlamındadır. Bu açıklamaya göre: "Önlerinde" lafzı üzerinde vakıf yapılabilir, fakat anlamında olursa vakıf yapılmaz.

Sehl b. Sa'd es-Sâidî ile Ebu Hayve, elifi kesreli olarak: diye okumuşlardır. Bu okuyuşa göre "imanları" ile kastedilen, küfrün zıttı olan imandı 1. Bu durumda zarf olmayan bir lafzın zarfa arfodilmesine sebep ise, zarfın hal anlamında olup hazfedilmiş bir lafza taalluk etmesinden dolayıdır. Anlam da "Nurları önlerinde" olduğu halde ve "imanları ile" birlikte olarak "koşar" demek olur. Bu durumda yüce Allah'ın "önlerinde" lafzı bizatihi "koşar" anlamındaki fiile taalluk etmez.

"Nur" ile Kur'ân'ı kastettiği söylenmiştir. İbn Abbas'tan rivayete göre: Nurları amellerine göre onlara verilecektir. Kimisine nuru hurma ağacı büyüklüğünde

verilecek, kimisine nuru ayakla duran bir adam gibi verilecektir. Aralarında nurları en az olan kişi, nuru ayağının baş parmağı üzerinde olacak olan kimsedir. Kimi zaman, sönecek, kimi zaman yanacaktır.

Katade dedi ki: Bize nakledildiğine göre Allah'ın Peygamberi (sav) şöyle buyurmuştur: "Müminlerden kimisinin nuru Medine ile Aden ya da Medine ile San'a arasındaki bir bölge gibi bir yeri aydınlatacaktır. Kimisi daha aşağı bir bglgeyi aydınlatacak; ta ki aralarında nuru ancak ayaklarını bastığı yeri aydınlatacak olan kimseler de olacaktır."[\[24\]](#)

el-Hasen dedi ki: -Önceden de geçtiği üzere- Sırat üzerinde onunla aydınlansınlar diye (onlara bu nur verilecektir). Mukatil dedi ki: Bu nur kendilerine cennete bir kılavuz olsun diye verilecektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Bugün sizin müjdeniz altlarından ırmaklar akan cennetlerdir." İfadenin takdiri şöyledir: Onlara: "Bugün sizin müjdeniz"... cennetlere girmektir, denilecektir. Muzafın hazfedildiğini takdir etmek kaçınılmazdır, çünkü müjde bir olaydır. Cennet ise muayyen bir varlıktır. Dolayısıyla müjdenin kendisi cennet olamaz. (Bundan dolayı müjdeniz cennete giriştir, şeklinde mu-zaf takdir edilmiştir.)

"Altlarından ırmaklar akan" yani süt, su, şarap ve bal ırmakları o cennetin meskenlerinin altından akar.

"İçlerinde ebedi kalıcılar olmak üzere" buyruğu da hazfedilmiş bulunan "giriş"den haldir. İfadenin takdiri de şöyledir: "Bugün sizin müjdeniz altlarından ırmaklar akan cennetler'e giriştir. Sizin orada ebedi kalışınız takdir edilmiştir. Hal "sizin müjdeniz" lafzından değildir, çünkü burada sıla ile mevsul arasında fasıl sözkonusudur. Bununla birlikte müjdenin delâlet ettiği şeyden hal olması mümkündür. Ebedi kalıcılar olarak size müjde verilmektedir, denilmiş gibidir, "Bugün" anlamındaki zarfın "sizin müjdeniz" den haber olması ve "cennetlerdir" buyruğunun -önceden geçtiği üzere- muzafın hazfedilmiş olduğu takdirine binaen "müjde"den bedel olması da mümkündür. "Ebedi kalıcılar" lafzı da önceden geçtiği üzere hal olur.

el-Ferra, "cennetler" anlamındaki lafzın hal olarak nasbedilebileceğini kabul etmiştir. Şu kadar var ki "bugün" anlamındaki lafız "sizin müjdeniz"den haber olur, ancak bu uzak bir ihtimaldir. Zira "cennetlerdir" lafzında fiil manası yoktur. Ayrıca o "sizin müjdeniz" anlamındaki lafzın: "Onlara ... diye müjde verirler" anlamında nasb olabileceğini kabul etmiş ve bu durumda "cennetler" anlamındaki lafız "müjde" ile nasbedilmiş olur. Böyle bir açıklamaya göre ise sıla ile mevsul birbirinden ayrılmış olur. [\[25\]](#)

13. O günde münafık erkeklerle, münafık kadınlar müminlere: "Bizi bekleyin de nurunuzdan aydınlanalım" diyecekler. "Arkanıza dönün de nur arayın" denilecek. Aralarında iç tarafında rahmet, dış tarafında İse önünde azap bulunan, kapısı olan bir duvar çekilecektir.

14. Onlara: "Biz sizinle beraber değil miydik?" diye seslenirler. "Evet ama siz - Allah'ın emri gelinceye kadar- nefislerinizi helake bıraktınız, bekleyip durdunuz, şüphe ettiniz, kuruntular da sizi aldattı. O çok aldatıcı da sizi Allah Üe aldatıp durdu."

15. İşte bugün sizden de, kâfir olanlardan da hiçbir fidye alınmaz. Varacağınız yer ateştir, size lâıyk olan odur. O ne kötü dönüş yeridir.

"O günde münafık erkeklerle... diyecekler" buyruğundaki: "O günde* buyruğundaki âmil: "İşte bu büyük kurtuluşun ta kendisidir" (12. âyet) buyruğudur. Bunun daha önce geçen: "o günde" tafzmdan bedel olduğu da söylenmiştir.

"Bizi bekleyin... aydınlanalım" buyruğu genel olarak baştaki "elif'in ötreli "zf harfine vasi ile: "Bekledi" fiilinden gelen bir emir olarak okunmuştur. Bu ise beklemek (intizar) anlamında olup, bizi bekleyiniz demektir, el-Âmeş, Haraza ve Yahya b. Vessab ise "kat' elifi" ile ve: den gelen bir emir olarak "21" harfini esreli okumuşlardır ki, bu da bize mühlet veriniz, bize süre tanıyınız, demektir. "Onu erteledim, ona süre verdim" demektir. "Ondan mühlet istedim" anlamındadır, el-Ferra dedi ki: Araplar: "Bana mühlet ver, bana süre Lanı" derler deyip, Amr b. Kulsum'un şu beyitini (bu anlamdaki kullanılışa kanıt olarak) zikretmektedir:

"Hind'in babası bize acele etme,

Ve bize mühlet tanı da, biz sana kesin olanı haber vereceğiz."

Burada görüldüğü gibi "bize süre tanı" anlamındaki fiil: anlamındadır.

"Nurunuzdan aydınlanalım." Nurunuz ışığında aydınlanalım demektir. İbn Abbas ve Ebu Uname dedi ki: Kıyamet gününde insanları bir karanlık bürüyecektir. - el-Maverdi dedi ki: Zannederim bu herkes hakkında ayırde-dici hükmün verilmesinden sonra olacaktır- sonra da kendilerine aydınlığında yürüyecekleri bir nur verilecektir.

Müfessirler dedi ki: Yüce Allah Kıyamet gününde müminlere amellerine göre ışığında Sırat üzerinde yürüyecekleri, bir nur verecektir. Münafıklara da aynı şekilde onları aldanışa düşürmek üzere bir nur verecektir. Buna delil de yüce Allah'ın; "Halbuki o hilelerini başlarına geçirir" (en-Nisâ, 4/142) buyruğudur.

Bir başka açıklama da şöyledir: Onlara nur verilmesinin sebebi, kâfirler dışında

hepsinin daveti kabul edenler arasında görünmesinden dolayıdır. Daha sonra da münafıklığından ötürü münafığın nuru alınacaktır. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

Ebu Umame de şöyle demiştir: Mümine nur verilir, kâfir ile münafık ise nursuz olarak terkedilir.

el-Kelbî şöyle demektedir: Hayır, münafıklar müminlerin nuru ile aydınlanırlar. Ayrıca onlara nur verilmez. Onlar yürümekte iken Allah onların arasına bir rü2gar ve bir karanlık gönderecek ve bununla münafıkların nurunu söndürmüş olacaktır. İşte yüce Allah'ın: "Rabbimiz bize nurumuzu tamamla!" (et-Tahrim, 56/8) buyruğu bunu anlatmaktadır. Bu sözü, müminlerin nurları münafıklardan alıkonulduğu gibi, kendi nurları alıkonulur korkusuyla söyleyeceklerdir. Münafıklar karanlıkta kalacaklarında ayaklarını koyacakları yerleri göremeyecekler ve müminlere: "Bizi bekleyin de nurunuzdan aydınlanalım" diyeceklerdir.

"Arkanıza dönün de nur arayın denilecek^" Yani melekler onlara: "Arkanıza dönün... diyeceklerdir." Hayır, bu müminlerin kendilerine söyleyecekleri bir sözdür diye de açıklanmıştır. Yani bizim nuru aldığımız yere "arkanıza dönün" nuru kendiniz adına orada arayın. Sizler bizim nurumuzdan aydınlanamazsınız, diyeceklerdir. Böylece onlar geri dönüp de nur aramak için ayrılacaklarında: "Aralarına... bir duvar çekilecektir." Denildi ki: Yani sizler iman etmek suretiyle ne diye dünyada nur aramadınız denilecektir.

"Bir duvar" buyruğundaki "be" sıldır (zaiddir). Bu açıklamayı el-Kisâî yapmıştır. Buradaki "Sûr: duvar" cennet ile cehennem arasındaki bir engeldir. Rivayet olunduğuna göre bu Sûr cehennem vadisi diye bilinen Bey-tu'l-Makdis'in yakınındaki bir yerdedir. "İç tarafında" yani müminlerin bulunduğu tarafta "rahmet, dış tarafında ise" yani münafıklara bakan tarafında "önünde azap bulunan kapısı olan bir duvar çekilecektir."

Ka'b el-Ahbar dedi ki: Bu da Beytu'l-Makdis'te Rahmet kapısı diye bilinen kapıdır.

Abdullah b. Amr dedi ki: Bu Beytu'l-Makdis'in doğu tarafındaki bir Sûr (duvar)dır. Onun iç tarafında mescid vardır, "dış tarafında ise önünde azap" yani cehennem "bulunan kapısı olan. bir duvar çekilecektir." Buna yakın bir açıklama da İbn Abbas'tan yapılmıştır.

Ziyad b, Ebi Sevade dedi ki: Ubade b. es-Samit, Beytu'l-Makdis'in doğu tarafındaki duvarı üzerine dikildi ve ağlayıp dedi ki: İşte Rasûlullah (sav) bize buradan cehennemi gördüğünü haber vermiştir.

Katade dedi ki: Bu cennet ile cehennem arasındaki bir duvar olup "iç tarafında

rahmet" yani cennet "dış tarafında ise önünde azap" yani cehennem "bulunan, kapısı olan bir duvar çekilecektir."

Mücahid dedi ki: Bu el-A'raf Sûresi'nde geçtiği gibi bir perdedir. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/46. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İç tarafındaki rahmetin müminlerin nuru, dış tarafındaki azabın münafıkların karanlığı olduğu da söylenmiştir.

Münafıklar "onlara" yani müminlere "biz" dünyada iken "sizinle beraber değil miydik derler." Yani sizin gibi namaz kılmıyor muyduk? Sizin gibi gazaya çıkmıyor muyduk? Sizin yaptıklarınızın (>enzerini yapmıyor muyduk? Müminler: "Evet" zahiren bizimle birlikte idiniz, "ama siz... nefislerinizi hela-*e öirHJtriniz.-" Fani'enüihizi rîtnere fcaptırûnız,

Mücahid: Münafıklıkla onu helak ettiniz, diye açıklamıştır. Mahiyetlerle diye de açıklanmıştır ki; bu açıklamayı Ebu Sinan yapmıştır. Arzu ve isteklerle, lezzetlere dalmakla diye de açıklanmıştır. Bunu da Ebu Numeyr el-Hem-dânî rivayet etmiştir.

"Bekleyip durdunuz" yani Peygamber (sav)'ın ölmesini, müminlerin başına türlü musibetlerin gelmesini beklediniz. Bir başka açıklamaya göre tevbeyle geciktirerek "bekleyip durdunuz, şüphe ettiniz" tevhid ve peygamberlik hususunda tereddüte kapıldınız, "kuruntular da" batıl şeyler de "sizi aldattı."

Uzun emel denildiği gibi, maksat onların müminlerin zayıf düşmeleri ve başlarına musibetlerin gelip çatmasını istemeleridir, diye de açıklanmıştır.

Katade dedi ki: Buradaki "kuruntulardan kasıt, şeytanın aldatmalarıdır. Dünya olduğu da söylenmiştir ki, bu açıklamayı Abdullah b. Abbas yapmıştır. Ebu Sinan dedi ki: Bu onların: Bizim günahlarımız bağışlanacaktır, demeleridir. Bilal b. Sa'd dedi ki: Senin yaptığın iyilikleri hatırlayıp kötülüklerini unutman, bir kuruntu ve aldanıştır.

"Allah'ın emri" yani ölüm "gelineceye kadar" (bu durumunuz devam edip gitti). Allah'ın emrinden kastın peygamberine yardım etmesi, onu zafere kavuşturması olduğu söylendiği gibi, Katade onların cehennem ateşine atılmasıdır, demiştir.

"O çok aldattıcı" îkrime'nin açıklamasına göre şeytan" da sizi Allah ile aldatıp durdu." Buradaki "çok aldattıcı"nın dünya olduğu da söylenmiştir ki, bu da ed-Dahhak'ın açıklamasıdır.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Geri kalanlar için maziden ibret alınacak hususlar vardır. Sonraki için birincisinden kötülükten vazgeçmeyi gerektirecek Örnekler vardır. Bahtiyar kişi tamahkârlığa aklanmayan, aldattıcı şeylere meyletmeyen kimsedir. Ölümü hatırlayan kimse temennileri unuttur. Emeli

uzayıp giden kimse ameli unuttur ve ecelden yana gafil olur.

"el-Ğarûr: O çok aldatıcı" lafzının mübalağa kipiyle gelmesi çokluk ifade ettiğinden ötürüdür. Ebu Hayve, Muhammed b. es-Semeyka ve Simâk b. Harb ise "gayn" harfi ütreli olarak: "el-ğurûr" diye okumuşlardır ki, batıl şeyler demek olur, bu da mastardır.

İbn Abbas'tan şöyle dediği zikredilmiştir: Allah'ın Peygamberi bize birtakım çizgiler çizdi. Bunlar arasında bir kenarda da bir çizgi çizdi. Dedi ki: "Bunun ne olduğunu biliyor musunuz? Bu insanoğlu ile onun temennilerinin misalidir. Şu çizgiler emellerdir. O temenni edip dururken ölüm ansızın onu gelip bulur."[\[26\]](#)

İbn Mesud'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir; Rasûlullah (sav) bize dörtgen şeklinde bir çizgi çizdi. Onun ortasına da bir çizgi daha çizip, bu çizgiyi dörtgen çizginin dışına taşırdı. Sağında ve solunda ise küçük bir takım çizgiler çizip şöyle buyurdu: "Bu Adem oğludur, bu ise onun etrafını çeviren ecelidir. Şu ise ecelini aşmış geçmiş olan emelidir. Bu küçük çizgiler ise ona arız olan (karşısına çıkan) hususlardır. Eğer bu ona isabet etmezse, onu bu ısıtır. Bu ona isabet etmezse, onu bu ısıtır."[\[27\]](#)

"İşte bugün" ey münafıklar "sizden de, kâfir olanlardan da hiçbir fidye alınmaz" buyruğu ile kurtuluştan yana ümitlerini kesmektedir.

"Alınmaz" anlamındaki buyruk genel olarak ye ile: diye okunmuştur. Çünkü ^fidye" lafzının müennesliği hakiki değildir. Ayrıca bu lafız ile fiil arasında da fasıla (başka kelime) girmiştir,

İbn Âmir ve Yakub ise te ile: diye okumuşlardır. "FidyCnin mü-ennesliği dolayısıyla Ebu Hatim bu okuyuşu tercih etmiştir. Birincisi ise Ebu Ubeyd'in tercihidir. Yani yüce Allah sizden herhangi bir bedel, bir karşılık ya da bir başka canı feda etmeyi kabul etmeyecektir.

"Varacağınız yer" ikamet edeceğiniz ve kalacağınız ycr"ateştir. Size layık olan odur." Size daha çok o yakışır.

"Mevlâ: Layık olan" ise; insanın işlerini görmeyi üstlenen kişiye denilir. Daha sonra bir şeyin yanından ayrılmayan, onun yakasını bırakmayan şey hakkında kullanılır olmuştur. Ateş onların işlerine sahip olacaktır, demektir diye de açıklanmıştır. Yani yüce Allah ateşe hayat ve akıl verecek ve o da kâfirlere Öfkesinden Ötürü adeta birbirinden ayrılacaktır. Bundan dolayı yüce Allah'ın şu buyruğunda belirtildiği gibi: "O günde Biz cehenneme: Doldun mu? diye soracağız. O da: Daha var mı? diyecek" (Kaf, 50/30) buyruğunda görüldüğü gibi cehenneme hitab edilecektir. "O ne kötü dönüş yeridir!" Dönüş yeri ve varış yeri olarak o çok kötüdür. [\[28\]](#)

16. İman edenlerin kalplerinin, Allah'ın zikrine ve inen hakka karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman ve kendilerine önceden kitab verilip te üzerlerinden uzun bir zaman geçti diye kalpleri katılaştırmış bulunanlar gibi -ki onların çoğu fâ-sık kimselerdir- olmamaları zamanı gelmedi mi?

17. Şunu bilin ki; muhakkak Allah ölümünden sonra yeri diriltir. Akü edersiniz diye âyetleri sîze açıkladık.

"İman edenlerin... zamanı gelmedi mi?" Yaklaşmadı mı? Vakti gelmedi mi? demektir. Şair şöyle demektedir:

"Ey kalb, cahilliği terketmemin samanı, Ve açıkça görülen ağarmış saçların, aklımızı başımıza getirmesinin vakti gelmedi mi?"

Bu fiilin mazisi kasr ile: "Vakti, zamanı geldi" şeklinde olup muzârii: diye gelir. Med ile: "Bu işi yapman için zaman gelmedi mi, geliyor, gelmek" denilir.

Anlam itibariyle Senin için zamanı geldi" gibidir ki, medli kullanılış da kasr ile kullanılışın maklubudur. (Fiilin sonundaki med harfi ilk harfine kalbedilmiş şeklidir.) İbnü's-Sikkât şu beyiti zikretmektedir:

"Körlüğümün açılma samanı gelmedi mi Ve artık Leyla'yı anmaktan vazgeçmenin? Evet, benim için bu zaman gelmiş bulunuyor."

Şair burada bu fiili her iki şekliyle de kullanmış olmaktadır.

"Zamanı gelmedi mi?" anlamındaki buyruğu el-Hasen: "diye okumuştur ki, bunun aslı: "..medi mi" şeklinde olup, buna fazladan ilave edilmiştir. O halde bu bir kimsenin Böyle olmuştur" diyenin sözünü nefyederken kullanılır: de, "Böyle oldu" diyenin sözlerini nefyetmek için kullanılır.

Müslim'in, Sahîh'indtî İbn Mesud'dan göyle dediği rivayet edilmektedir; Bizim müslüman olmamız ile Allah'ın şu: "İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine... karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman... gelmedi mi?" âyeti ile bize sitemde bulunması arasında sadece dört yıhk bir zaman geçmiştir^[29]

el-Halil(dedi ki: "Sitem nazlıca hitab etmek ve içten içe bir rahatsızlığı hatırlatmak" demektir. Bu fiilden "Ben ona sitem ettim, sitem etmek" denilir.

"Allah'ın zikrine ve inen hakka karşı yumuşayarak saygı ile" zilletle ve yumuşaklıkla "boyun eğecekleri zaman... gelmedi mi."

Rivayet edildiğine göre Peygamber (sav)'ın ashabı Medine'de bolluk ile karşılaştıklarında çokça şakaiaşıp gülmeye başladılar. Bu âyet-i kerime nazil olunca Peygamber (sav): "Şüphesiz ki yüce Allah sizin zillet iie ve saygı ile bovun eğiğinizin geciktiğini bildirmektedir." diye buyurdu. O vakit ashab:

"Saygı ile ve zilletle artık boyun eğiyoruz" dediler.

İbn Abbas dedi ki: Allah müminlerin kalplerinin (boyun eğmekte) geciktiğini gördü. Bu bakımdan Kur'ân'ın nüzulünün onüçüncü yılı başında onlara sitem etti.[\[30\]](#)

Bu âyetin hicretten bir yıl sonra münafıklar hakkında İndiği de söylenmiştir. Şöyle ki; onlar Selman'dan Tevrat'taki hayret verici hususlardan kendilerine «özetmesini istediler. Bu sefer: "Elif, Lam, Râ. Bunlar apaçık kitabın âyetleridir... Biz sana bu Kur'ûn'ı vahyetmekle en güzel kıssayı sana anlatacağız." (Yusuf, 12/1-3) buyrukları indi. Böylelikle onlara anlatılan bu Kur'ân'ın başka kitaplardan daha güzel ve onlar için daha faydalı olduğunu bildirdi. Onlar da Selman'dan böyle bir şey istemekten vazgeçtiler. Daha sonra yine birincisinin benzen bir istekte bulununca bu sefer de yüce Allah'ın: "İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine ve inen hakka karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman... gelmedi mi" buyruğu indi.

Bu teville göre sözü edilen "müminler" sadece dil ile iman ettiklerini açıklayan kimselerdir.

es-Süddî ve başkaları ise şöyle demiştir: İçlerinde küfrü gizlemekle birlikte zahiren "iman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine... yumuşayarak, saygı ile boyun eğecekleri zaman gelmedi mi" demektir.

Âyet müminler- hakkında inmiştir; diye de söylenmiştir. Sa'd dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü bize kıssa anlatsan, diye söylenince yüce Allah'ın: "Biz sana en güzel kıssayı anlatıyoruz" (Yunus, 12/3) buyruğu nazil oldu. Aradan bir süre geçtikten sonra bu sefer: Bize bir şeylerden sözetsen, deyince de bu sefer "Allah sözün en güzelini... indirmiştir " (ez-Zümer, 39/23) buyruğu nâ-zil oldu. Aradan bir süre geçtikten sonra; Keşke bize hatırlatmada bulunsan, öğüt versen, dediler. Bunun üzerine de yüce Allah: "İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine ve inen hakka karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman... gelmedi mi" buyruğu indi,[\[31\]](#)

Buna yakın bir rivayet te İbn Mesud'dan gelmiştir. O dedi ki: Bizim müs-lüman olmamız ile bu âyet-İ kerime ile bize sitem edilmesi arasında sadece dört yıllık bir süre geçmiştir. Birbirimize bakmaya ve biz acaba ne yaptık, demeye koyulduk.

el-Hasen dedi ki: Onlar yarattıkları arasında en çok sevdiği kimseler olmakla birlikte onların geciktiklerini ifade buyurdu.

Bir diğer görüşe göre bu hitab Muhammed (sav)'a inanmayıp Musa ve İsa'ya iman eden kimselerdir. Çünkü bunun akabinde: "Allah'a ve peygamberlerine iman edenler..." (el-Hadîd, 57/19) diye buyurmaktadır. Yani Tevrat'a ve İncil'e

iman eden kimselerin kalplerinin Kur'ân'a karşı yumuşamaları ve Musa ve İsa kavminin erken dönemlerinde gelmiş bulunanlar gibi olmamaları zamanı gelmedi mi? Çünkü bunlar ile kendileri arasındaki zaman ile peygamberleri arasındaki zaman uzayıp gitmiş, bundan dolayı da kalpleri katılaştı.

"Olmamaları" buyruğu:anlamındadır. O halde bu buyruk: "Saygı ile boyun eğecekleri" anlamındaki fiile atfedilerek nasb olmuştur.

Nehy olarak cezm olduğu ve: "Olmasınlar" takdirinde olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamanın delili, Ruveys'in Yakub'dan rivayet ettiği "te" harfi ile: "Olmayınız" şeklindeki kıraatidir. Bu aynı zamanda İsa ve İbn İshak'ın da kıraatidir. Yahudilerle, hristiyanların yolundan gitmeyiniz. Onlara Tevrat ve İncil verildi ve aradan uzun zaman geçti... demektir.

İbn Mesud dedi ki: İsrailoğullarının üzerinden uzun zaman geçince kalpleri katılaştı. Bunun neticesinde kendiliklerinden bir kitab uydurdular ve bu hoşlarına gitti. Çünkü hak kendileri ile arzularının çoğunu gerçekleştirmesi arasına engel teşkil ediyordu. Sonunda Allah'ın kitabını sanki hiçbir şey bil-miyormuşcasına arkalarına atıverdiler ve şöyle dediler: Şu kitabı İsrailoğul-iarına teklif ediniz. Eğer size uyarlarsa, onlara ilişmeyiniz. Aksi takdirde onları öldürünüz. Daha sonra bu kitabı ilim adamlarından birisine göndermek kanaati etrafında birleştiler ve şöyle dediler: Çünkü eğer bu hususta o bize uyarsa, kimse bize muhalefet etmeyecektir. Kabul etmezse onu öldürürüz.

Ondan sonra da kimse bize muhalefet etmeyecektir. Bu ilim adamına haber gönderdiler. O da Allah'ın kicabını bir yaprağa yazıp, onu bir boynuzun içerisine sokup, boynuna astı, üzerine de elbiselerini giyindi. Yanlarına geldiğinde yazdıkları kitabı ona sundular ve: Buna iman ediyor musun dediler. O da elini göğsüne vurarak -göğsünde asılı bulunan kitabı kastederek-: Buna iman ettim, dedi. Bunun sonucunda da İsrailoğulları yetmiş küsur fırkaya ayrıldı. O fırkaların en hayırlıları ise bu boynuz sahibi kimsenin etrafında toplananlardır. Abdullah (b. Mesud devamla) dedi ki: Sizlerden ömrü vefa edenler pek yakında münker şeyler görecektir. Değiştirme imkânını bulamayacağı bir münkeri herhangi biriniz görecektir olursa, Allah'ın o kimsenin bu münkeri kalpten hoş karşılamadığını bilmesi ona yeter. [32]

Mukatil b. Hayyan dedi ki: Yani Kitab ehlinin müminleri üzerinden uzun bir zaman geçti ve onlar yeni bir peygamberin gönderiliş zamanının çok geciktiğini düşünmeye başladılar. Bunun üzerine "kalpleri katılaştı" oldu. "Ki onların çoğu fâsık kimselerdir." Bununla da ruhbanlığı ortaya koyan ve manastırlarda ibadete çekilen kimseleri kastetmektedir.

Bir diğer görüşe göre ise dinine nasıl uyacağını bilemeyecek kadar fikhî bilgisi

bulunmayan, bununla birlikte bilenlere de muhalefet eden kimseleri kastetmektedir. Bunların yüce Allah'ın bilgisine göre iman etmeyen kimseler oldukları da söylenmiştir. Onlardan bir kesim Muhammed (sav) peygamber olarak gönderilinceye kadar İsa'nın dini üzere sebat ettiler. Peygamber gelince ona iman ettiler. Bir kesim de İsa (a.s)'in dininden döndüler. Yüce Allah'ın fâsık olduklarını belirttiği kişiler de bunlardır.

Muhammed b. Ka'b dedi ki: Ashab Mekke'de kıtlık içerisinde idi. Medine'ye hicret edince bolluk ve nimet ile tanıştılar. Daha önce içlerinde bulundukları halden uzaklaştılar, bunun sonucunda da kalpleri katılastı. Yüce Allah onlara öğüt verince de ayıktılar.

İbnu'l-Mübarek şunu zikretmektedir: Bize Malik b. Enes haber verdi dedi ki: Bana ulaştığına göre İsa (a.s), kavmine şöyle demiştir: Yüce Allah'ı an-maksızın çokça konuşmayın, çünkü o vakit kalpleriniz katılaşır. Şüphesiz katı kalb Allah'tan uzaktır, fakat siz bilmezsiniz. Başkalarının günahlarına sizler rab imişeesine bakmayınız. O günahlara -ya da kendi günahlarınıza dedi- kendiniz kul imişeesine bakınız. Çünkü insanlar iki türdür. Kimisi afiyet içerisinde, kimisi belalara maruzdur. Belalara maruz olanlara merhamet ediniz, esenlikte afiyette olduğunuz için de Allah'a hamdediniz.

Şu: "İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine... karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman... gelmedi mi" âyeti el-Fudayl b. İyad ile İbnu'l-Mübarek'in -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- tevbe etmelerine sebep teşkil etmiştir. Ebu'l-Mutarraf Abdu'r-Rahman b. Mervan el-Kalanî dedi ki: Bize Ebu Muhammed el-Hasen b. Ruşeyk anlattı, dedi ki: Bize Ali b. Yakub ez-Zeyyad anlattı, dedi ki: Bize İbrahim b. Hişam anlattı, dedi ki: Bize Ze-keriya b. Ebî Eban anlattı, dedi ki; Bize el-Leys b. el-Haris anlattı, dedi ki: Bize el-Haşen b. Daher anlattı, dedi ki: Abdullah b. el-Mübarek'e zühde başlaması ile ilgili soru soruldu da şöyle dedi: Bir gün dostlarımla birlikte bir bahçemizde idik. Bu da ağaçların türlü meyvelerle yüklü olduğu bir zamana rastlamıştı. Geceye kadar yedik içtik, sonra da uyuduk. Ben ud ve tambur çalmaya çok düşkün birisi idim, Geceleyin kalktım ve "râşîn es-sehar" diye bilinen bir makam ile çalmaya başladım. Sinan da şarkı söylemek istedi. Basımın üstündeki bir ağaçta da öten bir kuş vardı. Elimde bulunan ud ise islediğim gibi çalınıyordu. Ansızın onun -elindeki udu kastediyor- insan gibi konuşmaya koyulduğunu ve: "İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine ve inen hakka karşı yumuşayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman... gelmedi mi" dediğini duydum, ben de: Evet, Allah'a yemin ederim ki zamanı geldi dedim, udu kırdım, yanımda bulunan arkadaşları gönderdim. İşte bu benim zühde ilk olarak başlayışım ve gayretle ibadete

yönelişimin başlangıcı olmuştu. Bize ulaştığına göre İbnu'l-Mübarek'in udun eşliğinde çalmak ve söylemek istediği şiir şudur;

"Gelmedi rai bana merhamet edeceğin zaman? Ve sitem edip ktnayıcılara karşı geleceğin zaman Size çok düşkün ve şevk duyana mersiye okumak Sizden ayrılıktan ötürü, mateme boğulmuş olan Gece karanlığı onu örtünce geceyi geçirir Yıldızlara ve gezegenlere akarak, gözetleyerek Ne olur ki o ceylan eğer Daha önce yasak kıldığı vuslatı helal kılrsa!"

el-Fudayl b. Iyad'a gelince onun tevbe etmesinin sebebi de şudur: O bir kıza aşık olmuştu. Onunla geceleyin sözleşti. Ona ulaşmak üzere duvarlara tırmanırken, Kur'ân okuyan birisinin yüce Allah'ın: "İman edenlerin kalplerinin Allah'ın zikrine... karşı yumuş ayarak saygı ile boyun eğecekleri zaman gelmedi mi" buyruğunu okumakta olduğunu duydu. Hemen Allah'a yemin ederim ki vakti geldi, diyerek gerisin geri döndü. Gece karanlığında bir harabeye sığındı, Orada bir yolcu topluluğu bulunuyordu. Biri diğerine: Fudayl yol kesiciltk yapıyor, dediler. Fudayl de: Eyvah geceleyin Allah'a isyan için kokuşurken, müslümanlardan bir kesimin de benden korktuklarını görüyorum* Allah'ım, Sana tevbe ettim ve Sana tevbem de Beyt-i Haramına mücavirlik yapmak olarak tesbit ettim, dedi,

"Şunu bilin ki muhakkak Allah Ölümünden sonra yeri diriltir." Yani "Allah ölümünden sonra* kurumuş iken "yeri" yağmur ile "diriltir."

Salih el-Merrî dedi ki: Kalplerin katılaşmasından sonra kalpleri yumuşatır, demektir. Cafer b. Muhammed dedi ki: Zulümden sonra o kalpleri adaletle diriltir, Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Kâfirin kalbi küfür ve dalalet ile ölmüşken, imana iletmek suretiyle diriltir. Bir diğer açıklama: İşte yüce Allah böylelikle ölmüş ümmetleri diriltir ve kalbi saygı ile yumuşayıp boyun eğenler ile kalpleri katı olanları birbirinden ayırdeder.

"Akıl edersiniz diye âyetleri size açıkladık." Yani ölümünden sonra Allah'ın yeryüzünü canlandırması O'nun kudretine ve ölüleri diriltici olduğuna bir delildir. [\[33\]](#)

18. Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle, sadaka veren kadınların ve Allah'a karz-ı hasenle borç verenlerin (ecirleri) kendilerine kat kat arttırılır ve onlar için pek bol ve şerefli bir mükâfat vardır.

19. Allah'a ve peygamberlerine iman edenler işte onlar Rabblerinin nezdinde dosdoğru olanlar ve şehitlerdir. Onlara ecirleri ve nurları verilecektir. Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; İşte onlar cehennemlik olanlardır.

"Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle, sadaka veren kadınlar" buyruğunu İbn Kesir, Âsım'dan rivayetle Ebu Bekir her ikisinde de "sad" harfini şed-ctesiz olarak "tasdik"den gelen bir lafız olarak okumuşlardır. Allah'ın indirdiklerini doğrulayanlar, demek olur.

Diğerleri ise şeddeli okumuşlardır ki bu da: "Sadaka veren erkeklerde, sadaka veren kadınlar" demek olup "te" harfi "sad"a idgam edilmiştir. Ubeyy'in mushafında da böyledir. O halde bu buyruk sadakalar vermeye bir teşviktir. Bundan dolayı da; "ve Allah'a" yani sadaka vermekle Allah yolunda infak ile "karz-ı hasenle borç verenler" diye buyurulnak-tadır. el-Hasen dedi ki: Kur'ân-ı Kerîm'de sözü geçen "karz-ı hasen" tabirlerinin tamamı nafîle (sadaka) hakkındadır. Bunun Allah'tan ecrini bekleyerek ve samimiyetle verilen sadaka ve bunun dışındaki her türlü salih amel demek olduğu da söylenmiştir.

Buyrukta fiilin isme atfedilmesinin sebebi zikredilen ismin fiil takdirinde olmasıdır. Yani tasdik edenler (ya da sadaka verenler) ve karz-ı hasen ile borç verenler anlamındadır.

"Kendilerine" ecirleri "kat kat verilir" benzeri kadarıyla verilir.

"(Jüuiu); Kat kat verilir" buyruğu genel olarak meçhul bir fiil şeklinde "ayn" harfi üstün okunmuştur. el-A'meş ise bunu "ayn" harfi kesreli ve "he" fazlasıyla: "Onu kat kat arttırır1" diye okumuştur. İbn Kesir, İhn Amir ve Yakub ise "ayn" harfîm üstün ve şeddeli olarak: kat kat arttırılır" diye okumuşlardır.

"Ve onlar için pek bol ve şerefli bir mükâfat" yani cennet "vardır."

"Allah'a ve peygamberlerine İman edenler, işte onlar Rabblerinin nezdinde dosdoğru olanlar ve şehitlerdir. Onlara ecirleri ve nurları verilecektir" buyruğunda geçen: "şehitler" lafzının kendisinden önceki buyruklardan ayrı (maktu) yeni bir cümle mi olduğu, yoksa onlarla mut-tasLİ mı olduğu hususunda farklı görüşler vardır.

Mücahid ve Zeyd b. Eşlem şöyle demişlerdir: Şehidler ve dosdoğru olanlar (es-sıddîkûn) müminlerin kendileridir ve bu buyruk önceki buyruklarla ilişkilidir. Bu anlamdaki bir açıklama Peygamber (sav)'dan rivayet edilmiş bulunmaktadır. Bu açıklamaya göre yüce Allah'ın: "Dosdoğru olanlar" anlamındaki: buyruğu üzerinde vakıf yapılmaz. Âyetin tevili ile ilgili İbn Me-sud'un görüşü de budur.

el-Kuşeyrî dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "İşte onlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, stddîklar (dosdoğru olanlar), şehid-ler ve sâlihlerle birliktedirler." (en-Nisa, 4/69) O halde sıddîklar peygamberlerden sonra gelenler, şehidler de sıddîklardan sonra gelenlerdir. Salihler ise şehidlerden sonra gelirler. Buna göre bu âyet-i kerimenin rasûlleri tasdik edenlerin tamamı hakkında olması mümkündür. Kastettiğim bu âyet ise: "Allah'a ve

peygamberlerine iman edenler, işte onlar Rabblerinin nezdinde dosdoğru olanlar ve şehidlerdir" buyruğudur. Buna göre "şehidler"in anlamı Allah'ın vahdaniyetine şahitlik edenler olur. Böylece derece itibariyle kimi sıddîk (dosdoğru olan, tasdik eden) kiminden daha yüksekte olur. Nitekim Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz yüksek cennetlerde bulunan kimseleri onlardan daha aşağı derecelerde bulunanlar, sizden herhangi birinizin semanın ufkundaki bir yıldızı gördüğü gibi görür ve elbette-ki Ebu Bekir ve Ömer onlardandır. Onlar çok büyük nimetlere ulaşmış olacaklardır. "[34]

İbn Abbas ve Mesruk'tan gelen rivayete göre "şehidler" sıddîklardan farklıdır. Bu açıklamaya göre buyruktaki "şehidler" anlamındaki lafız, kendisinden önceki buyruklardan ayrıdır. Yüce Allah'ın: "Dosdoğru olanlar" buyruğu üzerinde vakıf da güzel olur. Yani: "Şehidlere gelince, onlar da Rabblerinin nezdindedirler. Onlara ecirleri ve nurları verilecektir." Yani kendi ecirleri ve kendi nurları onlarındır.

Bunların kim oldukları hususunda da iki görüş vardır, Birincisine göre bunlar ümmetleri hakkında tasdik ve yalanlamaya dair şahitlik edecek olan ra-sûllerdir. Bu açıklama el-Kelbî'ye aittir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Bunlara karşı da seni şahit getireceğimiz zaman." (en-Nısa, 4/41) buyruğudur.

İkinci görüşe göre bunlar, rasûllerin, Kıyamet gününde şahidlik edecek olan ümmetleridir.

Neye dair şahitlik edecekleri hususunda da iki görüş vardır. Birinci görüşe göre onlar kendileri hakkında işlemiş oldukları itaat ve masiyetlere dair şahitlik edeceklerdir. Mücahid'in açıklamasının anlamı budur. İkinci görüşe göre ise bunlar peygamberlerinin lehine, risaleti ümmetlerine tebliğ ettiklerine dair şahitlik edeceklerdir. Bu açıklamayı da el-Kelbî yapmıştır.

Mukatil üçüncü bir görüş olarak şöyle demektedir: Bunlar Allah yolunda öldürülenlerdir. Yine buna benzer bir açıklama İbn Abbas'tan gelmiştir: Yüce Atlah, bununla müminler arasından şehid düşenleri kastetmiştir. Buna göre başındaki "vav" harfî, ibtidâ (başlangıç) "vav"ıdır. Bu görüşe göre ise "sıddıklar (dosdoğru olanlar)" daha sonra gelen "şehidler" ile alakalı değildir (maktudur).

Muayyen olarak bunların kimlikleri hususunda da farklı görüşler vardır. ed-Dahhak: Bunlar sekiz kişidir demiştir: Ebu Bekir, Ali, Zeyd, Osman, Talha, ez-Zübeyr, Sad ve Hamza'dır. Ömer b. el-Hattab (r.a) da onların arkasından gitmiştir. Yüce Allah Peygamberini tasdik edince, onu da onlara katmıştır. Mukatil b. Hayyân da şöyle demiştir: Sıddıklar (dosdoğru olanlar) peygamberlere iman edip bir göz açıp kırpacak bir süre dahi onları yalanlamayanlardır. Firavun hanedanından iman eden şahıs, Âl-i Yasin'den olan şahıs

(Habibu'n-Neccâr diye anılan mümin şahıs) Ebu Bekir es-Sıddîk ve Uhud ashabıdırılar.

"Kâfir olup âyetlerimizi" rasûlleri ve mucizeleri "yalanlayanlara gelince, işte onlar cehennemlik olanlardır." Onların ecirleri de yoktur, nurları da yoktur. [35]

20. Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyundur, bir eğlencedir. Bir süstür, aranızda bir öğünüştür. Mallarda ve evlatta -çokluklarıyla bir yarışır. (Bunlar) ekini ekincilerin hoşuna giden yağmur gibidir. Sonra o ekin gürleşir de arkasından sen onu sararmış görürsün. Sonra da o ufak corçöp olur. Ahirette şiddetli bir azap da vardır. Allah'tan bir mağfiret ve rıza da vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir.

21. Kabbînizden bir mağfiret, Allah'a ve peygamberlerine İman edenler için hazırlanmış, eni yerle göğün eni gibi olan bir cennet için birbiriniyle yarışın. Bu, Allah'ın lütfıdır, onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

"Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyundur, bir eğlencedir* buyruğunun önceki buyruklarla ilişkisi şudur: İnsan bazan öldürülme korkusu ve ölümden kurtulamamak endişesi ile cihadı terkedebilir. Yüce Allah dünya hayatının geçici olduğunu ve kahcılığın olmayan şeyi elde tutmak amacıyla Allah'ın emrini terkmemek gerektiğini açıklamaktadır.

"Ancak" buyruğundaki: sıla olup, ifade:

takdirindedir, anlamı da şöyle olur: Bilin ki dünya hayatı boş bir oyun ve şımarıkça bir oyalanmadır, sonra geçip gider."

Katade dedi ki: Oyun ve eğlence: Yemek ve içmek demektir. Bunun isminden anlaşılan şey olduğu da söylenmiştir. Mücahid dedi ki: Her bir oyun bir eğlence (yani oyalanma)dır. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-En'âm Sûresi'nde (6/32. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Oyunun" dünyaya arzuyu, şevki arttıran, "eğlencenin" ise âhiretten alıkoyan yani meşgul etmek suretiyle âhirete yönelmekten alıkoyan şey demek olduğu da söylenmiştir. Oyunun mai mülk biriktirmek, eğlencenin kadınlar olduğu da söylenmiştir.

"Bir süstür" buyruğundaki "süs: ziynet" kendisi ile süslenilen şeylere denilir. Kâfir dünyalık ile süslenirken, ahiret için amel etmez. Allah'a itaat dışındaki şeylerle süslenen kimsenin durumu da böyledir.

"Aranızda bir övünüştür." Yani dünya ile kiminiz kiminize karşı övünür. Yaratılış ve güç ile denildiği gibi, Arapların atalarla öğünmek şeklindeki adetleri üzere neseberie öğünüştür, diye de açıklanmıştır. Müslim'in Sahih'in-de Peygamber

(sav)'ın şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Şüphesiz Allah bana bir kimse diğerine haksızlık etmeyecek, bir kimse diğerine karşı öğünme-yecek noktaya varıncaya kadar alçak gönüllülük gösteriniz, diye vahyetmiş[36]

Yine Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu sahih rivayetle sabittir: "Ümmetim arasında dört şey cahiliye işindendir. Makam ve mevki itibariyle öğünmek..."

[37] Bütün bu hususlara dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Mallarda ve evlâtta -ç okluklar ıy la- bir yarıştıdır." Çünkü cahiliye âdetlerinden birisi de evlatların, malların çokluğu ile öğünmektir. Müminlerin çokluğuyla öğünecekleri şey ise iman ve itaattir.

Müteahhir alimlerden birisi şöyle demiştir: "Bir oyundur" çocukların oyunu gibi. "Bir eğlencedir" gençlerin eğlenmesi gibi. "Bir süstür" kadınların süsü gibi. "Bir öğünüştür" birbirine denk şahısların karşılıklı öğünüş-leri gibi. "Çokluklarıyla bir yarıştıdır" tacirlerin mallarının çokluklarıyla Öğü-nüşleri gibi.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Dünya, sonunun gelmesi ve yok oluşu iti Kariyle bu şeylere benzer. Ali (r.a)'cbn rivayete göre Ammar'a şöyle demiştir: Dünyaya üzölme! Çünkü dünya altı şeyden ibarettir: Yiyecek, içecek, giyecek, kokla nacak şeyler, binecek ve evlenilecekler. En güzel yiyeceğı baldır, o ise bir tür sineğın tükürüğüdür. En bol içeceğı sudur, bütün canlılar bu hususta birbirine eşittir. En üstün giyeceğı ipektir, bu ise bir kurtçuğın dokumasıdır. En üstün kokusu misktir, bu da bir farenin kanıdır. En üstün bineğı attır, yiğitler onun sırtında öldürölür. Nikâhlanacaklara gelince, onlar da kadınlardır. Bu ise bir sidik yolunun, bir sidik yolunda olması demektir, Allah'a yemin ederim, Kadın en güzeli yerini süslemekle birlikte, onun en çirkin yeri arzu edilir.

Daha sonra yüce Allah dünyaya yağmur ve ekini misal vererek şöyle buyurmaktadır: "Ekini ekincilerin hoşuna giden yağmur gibidir" buyruğında geçen: "(jÜ&O; Küffar" burada "ekinciler" demektir. Çünkü onlar tohumun üstünü örterler. Buyruğın anlamı şudur: Dünya hayatı çokça yağmurdan ötürü yeşil görünen, bakanların hoşuna giden bir ekine benzer. Daha sonra bu ekin üzerinden fazla bir zaman geçmeden hiç yokmuş gibi sararıp çör-çöp olur. Ekincilerin hoşuna gittiğine göre o güzel görülen şeylerin en ilerisi demektir. Bu misalin anlamına dair açıklamalar daha önce Yunus Süresi (10/24. âyetin tefsirinde) ve el-Kehf Süresi'nde (18/45. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır,

Denildiğine göre buradaki "küffâr" Allah'ı inkâr eden kâfirler demektir. Çünkü onlar müminlere göre dünya süslerine daha çok düşkün ve onları daha çok beğenirler. Bu da güzel bir açıklamadır, çünkü asıl hoşlananlar, beğenenler onlardır ve onlar bu şeylerden hoşlanırlar. Bu durumlarını açığa vuranları da

vardır. Bu da dünyayı ve dünyada kileri tazim etmektir. Muvahhid-lerde de bu yaklaşımlardan kendi arzularından meydana gelen birtakım küçük çapta etkilenmeler sözkonusudur. Fakat onlar âhireti hatırladıkları vakit, bu eğilimleri azalır ve inceler.

"Gibidir" anlamındaki buyrukta yer alan "kef" sıfat olarak ref konumun-dacfir.

"Sonra da o ekin gürleşir." Yeşilken kurumağa başlar "de arkasından sen onu sararmış görürsün." Daha önceki parlak rengi değişmiş olur. "Sonra da o ufakçörçöp olur." Kırıntı haline gelir, saman olur. Daha önceleri sahih oldueu güzelliği gider, İşle kâfirin dünyası da böyledir.

"Âhirette" kâfirler için "şiddetli bir azab da vardır." Burada vakıf yapmak güzeldir. Daha sonra "Allah'tan" müminler için "bir mağfired ve rıza davardır" buyruğu ile okumaya devam edilir.

el-Ferrâ dedi ki: "Âhirette şiddetli bir azab da vardır... bir mağfired... da vardır" buyruğunun takdiri şudur; Ahirette ya çetin bir azab vardır yahut bir mağfired vardır. Buna göre: "(İjî): Şiddetti" anlamındaki buyruk üzerinde vakıf yapılmaz.

"Dünya hayatı aldatıcı bir yararlanmadan başka bir şey değildir." Bu buyruk daha önceki ifadeleri pekiştirmektedir. Yani kâfirleri aldatır. Mümine gelince; dünya onun için cennete ulaştıracak bir metadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Dünya hayatı için çalışmak aldanış metadır. Bu ise dünya için çalışmak hususundaki arzuyu azaltmak, âhiret için çalışma şevkini arttırmak içindir.

"Rabbinizden bir mağfired... için birbirinizle yarışın." Rabbiniz tarafından size mağfired edilmenizi gerektirecek salih ameller işlemek için birbirinizle yarışın, demektir. Tevbe etmekte elinizi çabuk tutun anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü tevbe etmek sonunda mağfirete götürür. Bu açıklamayı el-Keibî yapmıştır.

Bunun ilk tekbiri imamlarla birlikte almak için elinizi çabuk tutun, anfamın-da olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı Mekhûl yapmıştır. Birinci saf(ta namaz kılmakta elinizi çabuk tutun) demek olduğu da söylenmiştir.

"Ve... eni" birbirine eklendiği takdirde "yerle göğün eni gibi olan bir cennet için birbirinizle yarışın." el-Hasen dedi ki: Bütün gökler ve yerler serilmiş hali ile biri diğerine eklenecek olursa... demektir. Bir diğer açıklamaya göre; bu sadece bir kişiye verilecek olan cenneti ifade eder. Yani herkimse için bu genişlikte bir cennet vardır.

İbn Keysan da: Bununla cennetlerden tek bir cenneti kastetmiştir, demektedir. En de boydan daha azdır. Bir şeyin genişliğini anlatmak için boyunu değil de, enini

sözkonusu etmek Arapların adetlerindendir. Şair şöyle demiştir:

"Bütün genişliğiyle Allah'ın ülkesi aanki

Takip edilen ve korku içerisinde bulunan kimse için bir avcının ağı gibidir."

Bütün bu açıklamalar daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde (3/133- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Tank b. Şihâb dedi ki; Harelilerden bir grub kimse Ömer (r.a)'a şöyle sordu: Yüce Allah: "Eni yerle göğün eni gibi olan bir cennet" diye buyurduğuna göre; acaba cehennem ateşi nerede (olacaktır)? Bunun üzerine Ömer onlara şöyle dedi: Gece geçip gittiğinde ve gündüzün geldiğinde acaba size göre gece nerede kalır? Onlar: Sen Tevrat'taki ifadenin benzeri ile cevap verdin, dediler.

"Allah'a ve Peygamberine İman edenler için hazırlanmış" buyruğunda yüce Allah, sadece imanı şart koşmuş, başka bir şart sözkonusu etmemiştir. Bununla ümit güçlendirilmektedir. Bir diğer açıklamaya göre burada imanı şart koşmuş olmakla birlikte, Âl-i İmran'da buna ek şartlar ilave ederek şöyle buyurmaktadır: "Takva sahipleri için hazırlanmış eni göklerle yer kadar olan cennete koşuşun. Onlar bolluk ve darlıkta infak edenler, öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir." (Al-i İmtn, 3/134)

"Bu Allah'ın lutfudur, onu dilediğine verir." Yani cennete nail olmak ve oraya girmek ancak Allah'ın rahmeti ve lütfü ile gerçekleşir. Bu hususa dair açıklamalar daha önce el-Araf Sûresi'nde (7/43- âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. "Allah büyük bir lütuf sahibidir." [38]

22. İster yeryüzünde, ister nefislerinizde meydana gelen her bir musibet, mutlaka Bizim onu yaratmamızdan önce o bir kitapta (yazılmış)dır. Şüphesiz ki bu, Allah'a çok kolaydır.

23. Elinize geçiremediğinize tasalanmayasınız ve sîze verdiği sevinmeyesiniz diye, Allah böbürlenip, kibirlenen kimseleri sevmez.

24. Onlar cimrilik edenler ve insanlara cimriliği emredenlerdir. Kim yüz çevirirse muhakkak Allah ihtiyacı olmayan (ganin)in bütün hamdlere layık olanın ta kendisidir.

"İster yeryüzünde, ister nefislerinizde meydana gelen her bir musibet mutlaka Bizim onu yaratmamızdan önce o bir kitapta" yani Levh-i Mahfuzda Mir."

Mukacil'in dediğine göre "yerdeki musibet" kıtlık, bitki ve meyvelerin azlığıdır. Ekinlerdeki musibetler diye de açıklanmıştır. Nefislerdeki musibetler Katade'ye göre ağrılar ve hastalıklardır. Hadlerin uygulanması diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı İbn Havyan yapmıştır. Bir başka açıklamaya göre geçim darlığı

demektir. İbn Cüreyc'in rivayetinin anlamı budur.

Onu yaratmamız" lafzında zamir nefislere yahut yeryüzüne yahut musibetlere ya da hepsine aittir. İbn Abbas: Musibet yaratılmadan önce diye açıklarken, Said b. Cübeyr, Allah yeri ve nefsi yaratmadan önce... diye açıklamıştır.

"Şüphesiz ki bu Allah'a çok kolaydır." Yani gerek bunların yaratılması ve gerekse bütün bunların yazılıp tesbit edilmiş olması Allah'a çok kolaydır.

er-Rabî b. Salih dedi ki; Said b. Cübeyr (r.a) yakalandığında ağladım. Bana: Ne diye ağlıyorsun? dedi. Ben: Sende gördüğüm bu durumdan ve senin kendisine doğru gitmekte olduğun sonuçtan dolayı ağlıyorum, dedim. Bana Ağlama dedi, çünkü Allah'ın ilminde bunun olacağı tesbit edilmişti. Sen yüce Allah'ın: "İster yeryüzünde, ister nefislerinizde meydana gelen herbir musibet..." âyetini duymamış mısınız?

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah, Kalemi yaratınca ona yaz diye buyurdu. O da kıyamet gününe kadar olacak şeylerin hepsini yazdı.

Sırf bu âyet-i kerime dolayısıyla fazilet sahibi birtakım kimseler hastalandıklarında tedaviye yanaşmamışlar, Rabblerine güvenip O'na tevekkül ederek ilaç almamışlardır. Bunlar: Yüce Allah hastalık günlerimizi de, sağlık günlerimizi de bilir. Eğer bütün insanlar bunu azaltmaya gayrel edecek yahut artırmaya çalışacak olurlarsa buna güç yetiremezler. Çünkü yüce Allah: "İster yeryüzünde, ister nefislerinizde meydana gelen herbir musibet mutlaka Bizim onu yaratmamızdan önce o bir kitaptadır" diye buyurmaktadır.

Bu âyetin daha önceki buyruklarla ilişkili olduğu da söylenmiştir. Şöyle ki; yüce Allah cihadda kendilerine isabet eden öldürülmek ve yaralanmak musibetlerini hafifletmekte ve cihad sebebiyle (orada yitirdiklerinin yerine) kendilerine ihsan ettiği mallarını muhafaza etmek ve bu mallarda meydana gelen zararların hepsinin yazılı, takdir edilmiş ve önlenmesi imkânsız şeyler olduğunu açıklamakta, kişiye düşenin sadece emre uymaktan ibaret olduğunu belirtmekte, sonra da onlara bir edeb öğretmek şöyle buyurmaktadır:

"Elinize geçiremediğinize tasalanmayasınız" yani elinize geçiremediği-niz nızık sebebiyle üzülmeysiniz... Çünkü onlar, rızkın tesbit edildiğini ve bu hususta herşeyin olup bitmiş olduğunu bildikleri takdirde o azıktan ele getiremedikleri için üzülmezler.

İbn Mesud'dan rivayete göre yüce Allah'ın Peygamberi şöyle buyurmuştur; "Sİ2den herhangi bir kimse kendisine isabet eden bir şeyin isabet etmemesinin imkânsız olduğunu, isabet etmeyen bir şeyin de isabet etmesinin im-kansız olduğunu bilmedikçe imanın tadını alamaz."[\[39\]](#)

Daha sonra da yüce Allah'ın: "Elinize getiremediğinize tasalanmaydınız..."

buyruğunu okudu. Yani dünyalıktan ele geçiremediğinize üzölmeye-siniz diye. Çünkü ele getiremediğiniz şeyler sizin için takdir edilmemiş demektir. Eğer sizin için takdir edilmiş olsaydı ele geçi rem em eniz söz konusu olmazdı.

*"Ve sie verdiğine sevlmcycsiniz diye." İbn Abbas'ın açıklamasına göre dünyalıktan, Said b. Cübeyr de afiyet ve bolluk türünden... diye açıklamışlardır. İkrime de İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir; Üzülmeyen ve sevinmeyen hiçbir kimse yoktur. Fakat mümin musibetini sabıra, elde ettiğı ganimeti de şükre dönüştürür. Yasak kılınan hü zün ve sevinç ise bunları ağarak caiz olmayan şeylerin işlenmesine sebep teşkil edenleridir. Nitekim yüce Allah: "Allah böbürlenip kibirlenen kimseleri sevmez." Yani sahip olduğı dünyalık sebebiyle büyüklük taslayan, insanlara karşı bunlarla böbürlen en kimseleri sevmez diye buyurmaktadır.

"Size verdiğıne" anlamındaki buyrukta, genel olarak "elif1 med ile; diye okunmuştur ki, dünyadan size verdikleri... demektir. Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmiştir. Ebu'l-Âliyt;, Nasr b. Âsim ve Ebu Arar ise elifi kasr ile; diye okumuşlardır ki, Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiştir, size gelen demektir. Bu da; "Elinize g e giremediğiniz "e muâdildir (aynı vezindedir). Bundan dolayı bu lafız diye gelmemiştir.

Cafer b. Muhanimed es-Sadık dedi ki; Ey Âdem oğlu, sana ne oluyor ki geçtikten sonra sana geri gelmesi imkânsız olan elinden çıkan şeye üzölüyorsun, veya ölümün elinde bırakmayacağı varlığın dolayısıyla seviniyorsun?

Berze Cemher'e: Ey hakîm kişi, niçin ele gegiremediğıne üzölmüyor ve elde ettiğıne sevinmiyorsun, diye soruldu, o da şu cevabı verdi: Çünkü ele geçmeyenin gözyaşı dökmekle telafi edilmesi mümkün değildir, ele geçenin de sevinçle devam ettirilmesine imkân yoktur.

Bu hususta el-Fudayl b. Iyad da şöyle demiştir; Dünya yok edici ve fayda sağlayıcıdır. Yok ettiğı şeylerin geri dönüşü yoktur, faydalandırdığı şey de yoia koyulmayı haber verir.

"Böbürlen en" kendisine öğünmek nazarıyla bakan kimse; "Kibirlenen* ise başkalarına küçümseyici güzle bakan kimse demektir, her ikisi de gizli şıktır. "Kibirlenen" kimse sütü toplansın diye memeleri bağlanan koyun gibidir. Böylelikle onu satın alacak kişi bu koyunun bu kadar süt topladığının normal hali olduğunu zanneder, oysa gerçekte durum böyle değildir. İşte insanlara kendisinin belirli bir hal ve süsünün bulunduğunu gösterip bununla birlikte birtakım (asılsız) iddialar da ileri sürüyorsa, o kimse kibirlenen bir kimse demektir.

"Onlar cimrilik edenler.-dir." Yani Allah böbürlenip, kibirlenen -ve

"cimrilikedenleri" sevmez demektir. Buna göre "...enler" buyruğu "kibirlenen kimselerdin sıfatı olarak cer konumundadır.

Bunun mübtedâ olarak ref konumunda olduğu da söylenmiştir. Yani cimrilik edenlere Allah'ın bir ihtiyacı yoktur.

Denildiğine göre, bununla yüce Allah Muhammed (s.a.v)'ın, Kitaplarında bulunan niteliklerini açıklamak hususunda cimrilik gösteren yahudilerin ileri gelenlerini kastetmişdir. Onların böyle davranmaktan maksatları ise, insanların Muhammed'e iman ederek sonunda kendilerinin sağladığı menfaatlerin ellerinden gitmemesidir. Bu açıklamayı es-Süddî ve el-Kelbî yapmıştır.

Said b. Cübeyr dedi ki: "Onlar" ilimi öğretmekte "cimrilik edenler ve" insanlara bir şey öğretmemek suretiyle "insanlara cimriliği emredenlerdir."

Zeyd b. Eşlem dedi ki; Bu yüce Allah'ın hakkını eda etmekteki cimriliktir. Şöyle de açıklanmıştır; Kastedilen cimrilik, sadaka ve hakların yerine getirilmesi hususundaki cimriliktir. Bu açıklamayı Amirb. Abdullah el-Eş'a'rî yapmıştır. Tâvûs dedi ki: Sözü edilen elinde bulunanlarla cimrilik etmektir.

Bu üç görüş de anlam itibariyle birbirine yakındır.

Havatır ehli, (kalbi düşüncelere önem veren) kimseler cimrilik ile cömertlik arasında iki açıdan fark gözetmişlerdir. Birincisine göre cimri, eli sıkılıktan zevk alan kimsedir, cömert ise vermekten zevk alan kimsedir. İkinci farka gelince, cimri istenildiği zaman veren kişidir, cömert ise istenmeksizin verendir. "Kim" imandan "yüz çevirirse, muhakkak Allah" o kimseye "ihtiyacı olmayanın... ta kendisidir."

Onlara sadaka vermeyi teşvik ettikten sonra, bu hususta cimrilik edip insanlara tasaddukta bulunmak noktasında cimrilik etmeyi emredenlere, Allah'ın hiçbir ihtiyacının olmadığını bildirmesi için bu buyrukları zikretmiş olması da mümkündür.

"Cimrilik" anlamındaki lafız genel olarak "be" harfi ötreli, "hı" harfi sakın olarak: diye okunmuştur. Enes. Ubeyd b. Umeyr, Yahya h. Ya'mer, Mücahid, Humeyd, İbn Muhaysın, Mamza ve el-Kisâi ise "be" ve "hı" harfleri üstün olarak diye okumuşlardır ki ensarın söyleyişi böyledir. Ebu'l-Âliye ve İbn es-Semeyka' ise "be" harfi üstün, "hı" harfi sakın olarak; diye okumuşlardır. Nasr b. Âsım'dan iki ötreli olarak: diye okuduğu rivayet edilmiştir. Bütün bunlar meşhur söyleyişlerdir. Âli İmran Sûre-si'nin sonlarında (3/180. âyet 4. başlıkta) cimrilik ile eli sıkılık arasındaki farka dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Nâfi' ve İbn Âmir: "Ta kendisi" lafzı olmaksızın: "Muhakkak Allah ihtiyacı olmayandır, bütün hamdlere layık olandır" diye okumuşlarken, diğerleri ise fasıl zamiri olmak üzere: "İhtiyacı olmayanın... ta kendisidir" diye okumuşlardır.

Bununla birlikte bu zamirin mübte-da olması ve "ihtiyacı olmayanın" anlamındaki buyruğun onun haberi olması, cümlelerin' bütünü ile: "Muhakkak" lafzının haberi olması da mümkündür.

"O" anlamındaki (mealde: ta kendisi) lafzını hazfedenlerin kıraatine göre bu zamirin fasi zamiri olması daha uygundur. Çünkü fasıl zahirinin haz-fedilmesi mübtedânın hazfedilmesinden kolaydır. [40]

25. Andolsun ki Biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik. Onlarla birlikte insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye Kitabı ve Mizanı indirdik. Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç, hem de İnsanlar için faydalar bulunan demiri de indirdik ki, Allah

kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın. Muhakkak Allah güçlüdür, hükmüne karşı ko-nulamayandır.

26. Andolsun ki Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik. Peygamberliği ve kitabı soylarından gelenlere verdik. Onlar arasından kimisi hidayet bulmuştu; ama onlardan çoğu ise asıklardı.

"Andolsun ki Biz peygamberlerimizi apaçık delillerle" açık seçik mucizelerle, açık seçik şeriatlerle "gönderdik."

İbadette yüce Allah'a ihlâsı, namazı dosdoğru kılmayı ve zekâtı vermeyi emretmekle, diye de açıklanmıştır. Nuh'tan itibaren Muhammed (sav)'a kadar bütün rasûller bu daveti yapmışlardır.

"Onlarla birlikte insanlar" karşılıklı ilişkilerinde "adaleti ayakta tutsunlar diye kitabı" yani onlara kendilerinden önce olanların haberlerini vah-yettiğimiz kitabların tümünü "ve Mizanı" İbn Zeyd'in açıklamasına göre kendisi ile tartıların yapılıp karşılıklı ilişkilerde bulunulan aracı "İndirdik."

Yüce Allah'ın; "adaleti ayakta tutsunlar diye" buyruğu yüce Allah'ın bilinen Mizanı (teraziyi) kastettiğine delil teşkil etmektedir. Bir takım kimseler de bununla adaleti murad etmiştir, demişlerdir. el-Kuşeyrî dedi ki: Eğer bizler mizanı bilinen terazi diye yorumlayacak olursak, o vakit anlam: Kitabı indirdik, mizanı da koyduk demek olup, bu da şairin:

"Ben ona yem olarak saman ve soğuk su verdim."

sözü kabilindendir. Buna da yüce Allah'ın: "Göğe gelince onu da yükseltti ve mizanı koydu." (er-Rahmân, 55/7) buyruğu delil teşkil etmektedir. Bundan sonra da: "Tartıda haksızlık etmeyin; tartıyı adaletle dosdoğru yapın." (er-Rahmân, 55/9) diye buyurmaktadır ki; buna dair açıklamalar (belirtilen âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ayrıca kendisinde hem çetin bir güç... bulunan demiri de indirdik."

buyruğu ile ilgili olarak Ömer (r.a), Rasûlullah (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Şüphesiz Allah semadan yeryüzüne dört bereket indirmiştir: Demir, ateş, su ve tuz."[\[41\]](#)

İkrime de İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Üç şey Âdem (a.s) ile birlikte indi: Hacer-i esved, bu kardan daha beyaz idi. Musa'nın asası, bu da cennetin abanoz ağacındandı. Boyu Musa'nın boyu kadar on zira idi. Bir de demir ile birlikte indirilen üç şey: Örs, kelpeten ve çekiç. Bunu el-Maverdî zikretmiştir.

es-Salebî dedi ki: İbn Abbas dedi ki: Âdem cennetten indiğinde beraberinde demirden yapılmış, demirci aletlerinden beş şey de vardı: Örs, kelpeten, bileyi (mîkaa), çekiç ve iğne. Bunu el-Kuşeyri nakledip, şöyle demiştir: "Mîkaa" kendisi ile keskini eştiren şey demektir. "Demiri keskin (eştirdim, keskini eştirim)" denilir.

es-Sihah 'ta da şöyle denilmektedir: "Mîkaa" doğan kuşunun alıştığı ve konduğu yerdir. Ayrıca Kassar'ın çamaşırı üzerinde doğduğu tahta, çekiç ve uzunca masatdır.

Rivayete göre demir salı günü indirilmiştir. "Kendisinde hem çetin bir güç... bulunan" kanları akıtmak için... demektir. Bundan dolayı sah günü kan aldirmek ve hacamat yasaklanmıştır. Çünkü o gün, kanın aktığı bir gündür. Rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav): "Sah gününde kendisinde kanın kesilmediği bir an vardır" diye buyurmuştur.[\[42\]](#)

Bir diğer açıklamaya göre: "Demiri indirdik" onu yarattık, var ettik demektir. Yüce Allah'ın: "Sizin için davarlardan sekiz çift indirdik." (ez-Zü-mer, 39/6) buyruğuna benzemektedir. Bu güzel bir açıklamadır. Bu durumda demir yerden var olan bir şey olur, semadan indirilmiş bir şey olmaz.

Meânî alimleri şöyle demişlerdir: Yani o demiri madenlerden çıkartıp vahyi ile onun nasıl işleneceğini onlara öğretmiştir.

"Kendisinde çetin bir güç" bulunması da silah, savaş araçları ve kalkan anlamındadır. Bir diğer açıklamaya göre de bu demirde öldürölmek endişesinden ötürü çetin ve pek ileri derecede bir korku vardır, demektir.

"Hem de İnsanlar için faydalar bulunan" buyruğu hakkında Mücahid dedi ki: Kalkanı kastediyor. Bir diğer görüşe göre, insanlar, bıçak, balta, iğne ve buna benzer birtakım demirden aletler ile faydalandıklarını kastetmektedir.

"Ki Allah kendisine ve peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın." Yani yüce Allah kendisine kimin yardım edeceğini ortaya çıkarmak için demiri indirmiştir. Bu buyruğun daha önce geçen yüce Allah'ın: "İnsanlar

adaleti ayakta tutsunlar diye" buyruğuna atfedildiği de söylenmiştir. Yani Biz rasûllerimizi gönderdik, onlarla birlikte Kitabı ve bu eşyayı indirdik ki, insanlar hak ve adalet ile birbirleriyle ilişkiye geçsinler ve "Allah kendisine... kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın" Yani Allah, dinine kimin yardım edeceğini ve "peygamberlerine gaybda kimin yardım edeceğini ortaya çıkarsın." İbn Abbas dedi ki: Peygamberlerine yardım etmek, onlara yardımcı olup, onları yalanlamamak; "gaybda" yani onları görmeseler dahi onlara iman etmeleri demektir.

"Muhakkak Allah" yakalayışında "güçlüdür, hükmüne karşı konula-mayandır." Yani O karşı konulamayan ve galib gelendir. Bu açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Gaybda" buyruğu ihlâs ile diye de açıklanmıştır.

"Andolsun ki Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik." buyruğu üe yüce Allah daha önce genel ifade ile kitaplarla rasûlleri gönderdiğini belirttikten sonra, tafsilatını sözkonusu ederek Nuh ve İbrahim'i peygamber olarak gönderdiğini ve onların soyundan gelecekler arasındanda peygamberler gönderdiğini haber vermektedir:

"Peygamberliği ve kitabı soylarından gelenlere verdik." Yani Biz onların ziirriyetlerinin bir kısmını peygamber kıldık. Bazılarını da semadan indirilmiş kitaplar olan Tevrat, İncil, Zebur ve Furkan'ı okuyan ümmetler haline getirdik.

İbn Abbas dedi ki: "Kitab* kalemle yazı yazmak demektir.

"Onlar arasından" yani İbrahim ve Nuh'a uyup arkalarından gidenlerden "kimisi hidayet bulmuştur."

"Onlar arasından kimisi hidayet bulmuştur" buyruğu, onların soylarından gelenlerden hidayet bulanlar vardır diye de açıklanmıştır.

"Ama onlardan çoğu ise fâsıklardı." İtaatin sınırının dışına çıkmış kâfirlerdi. [43]

27. Sonra rasûlierimiii onların İzleri üzerine ardarda gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da izlerinden gönderdik ve ona İncil'i verdik. Ona uyanların kalplerine şefkat ve merhamet koyduk. Kendiliklerinden ortaya koydukları ruhbanlığa gelince, Biz onu üzerlerine farz kılmadık. Ancak Allah'ın rızasını aramak için... Sonra gereği gibi ona riayet etmediler. Onlardan iman edenlere ecirlerini verdik. Onlardan birçoğu ise fâsıklardı.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [44]

1- Ardarda Gönderilen Rasûlter ve Meryem Oğlu İsa:

"Sonra rasûllerimizi" Musa, İlyas, Davud, Süleyman, Yunus ve daha başkalarını "onların" zürriyelinin -Nuh ve İbrahim'in diye de görüş belirtilmiştir- "izleri üzerine ardarda" arka arkaya "gönderdik."

"Meryem oğlu İsa'yı da izlerinden gönderdik." O anne tarafından İbrahim'in soyundandır.

"Ve ona İncil'i verdik." İncil ona indirilen kitabın adıdır, Âl-i İairan Sûresinin baş taraflarında (3/3- âyetin tefsirinde) bunun hangi kökten türedi-ğine dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. [\[45\]](#)

2- Hz. İsa (a.s)'ya Tabi Olanlar ve Uydurdukları Ruhbanlık:

"Ona" dini üzere "uyanların kalplerine" Havarilerle onların peşinden gidenlerin kalplerine "şefkat ve merhamet koyduk." Samimi bir sevgi yerleştirdik. Biri diğerini candan seviyordu.

Bu İncil'de sulh yapmak, insanlara eziyeti terketmek ile emrolundukları-na ve kalpleri katılaştıran ve ilâhî sözleri yerlerinden değiştirip tahrif eden ya-hudilerin aksine bu maksatla Allah'ın kalplerini yumuşattığına bir işaret olduğu söylenmiştir.

"Şefkat (ra'fet)" yumuşaklık "merhamet (rahmet)" de şefkat demektir.

Rafet'in hiçbir şeye gücü yetmeyenin yükünü hafifletmek, merhamet'in başkasının ağır yükünü yüklenmek olduğu söylendiği gibi, raf etin rahmetten daha ileri olduğu da söylenmiştir.

İfade burada tamamlandıktan sonra yüce Allah: "Kendiliklerinden ortaya koydukları" uydurdukları "ruhbanlığa gelince" diye buyurmaktadır.

Burada en güzeli "ruhbanlık" anlamındaki lafzın bir fiil takdiri ile man-sub olmasıdır Ebu Ali dedi ki: Bunun takdiri: "Onu bir ruhbanlık olarak uydurdular ve kendiliklerinden ortaya koydular" şeklindedir. ez-Zeccac dedi ki: Bu: "Onu bir ruhbanlık olarak uydurdular" demektir. Tıpkı: "Zeyd'i gördüm, Amr'la konuştum" demeye benzer.

Buyruğun "şefkat ve merhamet"e atfedilmiş olduğu da söylenmiştir. Buna göre ararın şöyle olur: Yüce Allah, bunu onlara verdiği halde değiştirdiler ve bu hususta birtakım bid'atler uydurdular.

el-Maverdi dedi ki: Burada iki tane kıraat vardır. Birincisi "re" harfini üstün okumaktır. Bu da: den gelen ve "korku" demek olan okuyuş, ikincisi ise "re" harfi üstün okunması, bu da "ruhban" a mensub olan demek olur. Tıpkı "rudvan"dan, "rudvaniye" yapmak gibidir. Çünkü onlar yiyecek, içecek, evlenmekten kaçınmak ile mağara ve manastırlara bağlanmak hususlarında

kendilerine zorlu ve ağır yükler yüklediler. Buna sebep, krallarının birtakım değişiklikler yapmaları ve değiştirmeleridir. Geriye (hak yolda) çok az kimse kalınca, onlar da ruhbanlığa yöneldiler ve dünya ile ilişkilerini kestiler.

ed-Dahhak dedi ki; İsa (a.s)'dan sonra bir takım krallar üçyüz yıllık bir süre haram işler işlediler. İsa (a.s)'ın yolu üzere kalmaya devam edenler onların bu yaptıklarına tepki gösterdiler. Krallar da bunları öldürünce, onlardan sonra hayatta kalan bir takım kimseler: Biz bunlara bu yaptıkları işlerden vazgeçmelerini söyledik mi bizi öldürüyorlar. O halde bizim bunlarla birlikte kalmaya İmkanımız yoktur, diyerek insanlardan uzaklaştılar ve manastırlar edindiler.

Katade dedi ki: Onların uydurdukları ruhbanlık kadınları terketmek ve makastırlar edinmektir. Merfu (Peygamber efendimize atfedilen) bir haberde:

"Oruhbanlık) ovalara ve dağlara çekilmeleridir." Denilmektedir.^[46]

"Biz onu üzerlerine farz kılmadık." Bu ruhbanlığı onlara farz kılmadığımız gibi, emretmemiştik de. Bu açıklamayı İbn Zevci yapmıştır.

Yüce Allah'ın: "Ancak Allah'ın rızasını aramak için" buyruğuna gelince. Biz onlara ancak Allah'ı razı edecek şeyleri emrettik, demektir. Bu açıklamayı İbn Müslim yapmıştır! ez-Zeccac da şöyle demiştir; "Bİ2 onu üzerlerine farz kılmadık" buyruğu, Biz onlara kesinlikle hiçbir şeyi farz kılmadık, anlamındadır. Bu durumda "ancak Allah'ın rızasını aramak için" buyruğu "onu... farz kılmadık" buyruğundaki "he" ve "elif (onu anlamındaki zamir)den bedel olur: Biz onu (ruhbanlığı) kendilerine ancak Allah'ın rızasını aramak için farz kıldık, demek olur.

Bir açıklamaya göre: "Ancak Allah'ın rızasını aramak için" buyruğu, mun-katı' bir istisnadır. İfadenin takdiri de şu anlamda olur: Biz o ruhbanlığı kendilerine farz kılmadık, fakat onlar Aliah'ın rızasını aramak maksadıyla kendiliklerinden uydurdular.

"Sonra gereği gibi ona riayet etmediler." Onun gereklerini hakkıyla yerine getirmediler. Ancak bu özel birtakım kimseler hakkındadır. Çünkü onun gereğini yerine getirmeyenler onların bir bölümüdür. Bunlar ruhbanlık yoluyla insanların başına geçmeye, onların mallarını yemeye kalkıştılar. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler! Doğrusu haham ve rakiblerin birçoğu insanların mallarını batıl yollarla yerler ve Allah yolundan alıkoyurlar." (et-Tevbe, 9/34)

Bu, ruhbanlığın kendilerini işin sonunda başkanlık elde etmeye götürdüğü birtakım kimseler hakkındadır.

Süfyan es-Sevri, Ata b. es-Sâib'den, o Said b. Cübeyr'den, o tbn Ab-bas'tan yüce

Allah'ın: "Kendiliklerinden ortaya koydukları ruhbanlığa gelince" buyruğu hakkında söyie dediğini rivayet etmektedir: İsa'dan sonra birtakım krallar Tevrat ve İncil'i değıştirdiler. Fakat onlar arasında Tevrat'ı ve İncil'i okuyan, yüce Allah'ın dinine davet eden müminler de vardı. Bazıları onların krallarına: Sen bu kesimi öldürsen (iyi ulur), dediler. Müminler ise: Biz kendi adımıza size böyle bir şeyi yapmak zorunda bırakmayacak tekliflerde bulunuyoruz, dediler.

Bir kesim: Bize yüksekçe bir kule yapıp bizi araya yerleştiriniz ve kendisiyle yiyeceğimizi, içeceğimizi yukarı doğru kaldıracağımız bir şey veriniz, biz de size karşı herhangi bir şeyi reddetmeyelim dedi.

Bir başka kesim şöyle dedi: Bizi bırakın da yeryüzünde tek başımıza rasgele dolaşıp gezelim. ÇÖllerdeki vahşi hayvanların içtiği gibi içelim. Bizi ele geçirecek olursanız, o zaman bizi öldürünüz, Bir başka kesim şöyle dedi: Bize çöllerde evler yapınız, orada kuyu kazalım, sebze ekelim, siz de bizi görmezsiniz.

Bütün bunların her birisinin de mutlaka onlardan bir yakın doslu vardı. Bu tekliflerini yerine getirdiler. İşte bunlar İsa (a.s)'in yolu üzere devanı ettiler, Kitabı değıştirmiş bulunanlardan ve onlardan sonra gelen bir topluluk şöyle dediler; Biz de yeryüzünde dolaşalım ve bunların kendilerini ibadete verdikleri gibi, kendimizi ibadete verelim. Halbuki bu görüş sahibleri şirklerini devanı ettiriyorlar ve kendilerinden önce geçen uydukları bu kimselerin imanlarını bilmiyorlardı. İşte yüce Allah'ın: "Kendiliklerinden ortaya koydukları ruhbanlığa gelince, Biz onu üzerlerine farz kılmadık. Ancak Allah'ın rızasını aramak için..." buyruğu bunu anlatmaktadır. Yüce Allah şunu buyurmaktadır: Bu salih kimseler ruhbanlığı uydurdular, fakat sonradan gelenler "gereği gibi ona riayet etmediler." "Onlardan iman edenlere" yani bu ruhbanlığı ilk olarak ortaya koyup, gereklerini yerine getirenlere "ecirlerini verdik. Onlardan birçoğu" sonradan gelenleri kastetmektedir "ise fâsıklardı."

Yüce Allah Muhammed (sav)'ı peygamber olarak gönderdiğinde bu kimselerden ancak pek az kişi kalmıştı. Bunlar da mağaralardan, manastırlardan, dağlardaki oyuklardan gelip Muhammed (sav)'a iman ettiler. [\[47\]](#)

3- Dinde Sonradan Ortaya Çıkartılan Her Şey Bid'attir:

Bu âyet-i kerime sonradan çıkartılan herbir iğın bid'at olduğuna delâlet etmektedir. O bakımdan bir hayrı sonradan ortaya koyan kimsenin onu devam ettirmesi ve onu bırakıp zıttına yönelmemesi gerekir ki, bu âyetin kapsamına girmesin.

Ebu Umame el-Bâhiî -ki adı Suday b. Aclan'dır- dedi ki: Sizler üzerinize farz olarak yazılmadığı halde Ramazanda namaz kılmayı (teravihi) ortaya çıkardınız. Halbuki size farz kılınan sadece oruçtur, Madem böyle bir işi yaptınız, artık bu namazı kılmaya devam ediniz ve onu terketmeyiniz. Çünkü İs-railoğullarından birtakım kimseler Allah'ın kendilerine yazmadığı yeni birtakım şeyleri bu yolla yüce Allah'ın rızasını arayarak ortaya koydular, fakat bunlara hakkıyla riayet etmediler. Yüce Allah da bunları terkettikleri için onlara sitemde bulunarak: "Kendiliklerinden ortaya koydukları ruhbanlığa gelince, Biz onu üzerlerine farz kılmadık. Ancak Allah'ın rızasını aramak için... Sonra gereği gibi ona riayet etmediler" diye buyurmaktadır.[\[48\]](#)

4- Kötü Zamanlarda İnsanlardan Uzaklaşmak:

Âyet-i kerimede manastırlarda ve evlerde insanlardan uzaklaşıp bir kenara çekilmeye delil vardır. Bu ise zamanın bozulması, arkadaşların ve kardeşlerin değişmesi halinde mendubdur. Buna dair açıklamalar el-Kehf Sûresi'n-de (18/10. âyet, 2. başlıkta) yeteri kadar geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde Ebu Umame el-Bâhilî (r.a)'ın rivayet ettiği hadiste şöyle demektedir: Yaptığı seriyyelerden birisinde Rasûlüüah (s.a.v) ile birlikte çıktık. (Ebu Umame devamla) dedi ki: Bir adam içinde bir miktar su bulunan bir mağaranın yanından geçti. İçinden bu mağarada kalmayı geçirdi. Bu mağaradaki suyu içecek, etraftaki yeşil bitkilerden bir şeyler yiyecek ve dünyadan el etek çekecekti. (Kendi kendisine) dedi ki: Peygamber (sav)'a gitsem de bunu ona söylesem, bana izin verirse yaparım, aksi takdirde yapmam. Bunun üzerine Peygamberin yanına vararak, ey Allah'ın Peygamberi dedi. Ben, beni güçlü tutacak kadar suyu ve etrafında yeşillik bulunan hir mağaraya rastladım. İçimden burada kalıp dünyadan el etek çekmeyi geçirdim. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: "Ben ne yahudilik, ne de hristiyanlık dini ile gönderildim. Ben müsamahakâr hanif dini ile gönderildim. Muhammed'in canı elinde bulunana yemin ederim ki, Allah yolunda sabahleyin yahut öğleden sonra (cihad için) bir çıkış, dünyadan ve dünyadaki herşeyden daha hayırlıdır. Sizden herhangi birinizin birinci safta durması altmış yıl namaz kılmasından hayırlıdır. "

[\[49\]](#)

Kûfeliier de İbn Mesud'dan söyle dediğini rivayet ederler; Rasûlullah (s.a.v) bana: "Hangi tip insan daha bilgilidir bilir inisin?" Ben, Allah ve Rasû-lü daha iyi bilir dedim. Şöyle buyurdu: "İnsanların en bilgilisi hakkında ihtilâfa düştükleri vakit hakkı en çok gören kimsedir. İsterse amel bakımından kusurlu

olsun, isterse kıcı üzerinde sürünen bir kimse oksun, İsrailoğulları'nın ruhbanlığı nereden çıkardıklarını bilir misin? İsa (a.s)'dan sonra zorbalara Allah'a isyanı gerektiren hususları işleyerek, onlara üstünlük sağladılar. İman ehli (bu işe) gazablandılar, onlarla savaştılar. İman ehli üç defa yenilgiye uğradı, onlardan ancak çok az kimse kalmıştı. Bu sefer: Eğer onlar bizi yok edecek olurlarsa, dine davet edecek hiçbir kimse kalmayacaktır. Gelin Allah İsa'nın vaadettiği ümmi peygamberi -Muhammed (sav)'ı kastediyorlar- gönderinceye kadar yeryüzünde dağılalım. Bunun üzerine dağlardaki mağaralara dağıldılar ve ruhbanlığı ortaya koydular. Kimisi dinine sımsıkı sarıldı, kimisi de küfre saptı -ve: "kendiliklerinden ortaya koydukları ruhbanlığa..." âyetini okudu- Sen ümmetimin ruhbanlığının ne olduğunu bilir misin? Hicret, cihad, oruç, namaz, hac, umre ve tepeler üzerinde tekbir getirmektir. Ey İbni Mesud, sizden önceki yahudiler yetmişbir fırkaya ayrıldılar. Onlardan bir fırka kurtuldu, diğerleri helak oldu. Sizden önceki hristiyanlar da yetmişiki fırkaya ayrıldılar. Onlardan üç tanesi kurtuldu, diğerleri ise helak oldu. Bir fırka hükümdarlara karşı çıktı, Allah'ın dini ile İsa -selam ona-'nın dini uğrunda onlarla savaştılar. (Ve bunu) ölünceye kadar sürdürdüler. Bir fırkanın hükümdarlara karşı çıkmak takati yoktu. Bunlar kavimleri arasında kalmaya devam ettiler. Allah'ın ve Meryem oğlu İsa'nın dinine onları davet ettiler. Hükümdarlar onları yakaladılar, öldürdüler, testerelerle paramparça ettiler. Bir fırkanın ise ne hükümdarlara karşı çıkmak takati, ne de kavimleri arasında kalarak onları Allah'ın ve Meryem oğlu İsa'nın dinine davet etmek takati vardı. Bundan dolayı dağlara çıktılar ve orada ruhbanlığa başladılar. İşte yüce Allah'ın haklarında: "Kendiliklerinden ortaya koydukları ruhbanlığa gelince..." diye buyurduğu kimseler bunlardır. Artık kim bana iman eder, bana uyar, beni tasdik ederse, ona gereği gibi riayet etmiş olur. Kim de bana iman etmezse, işte onlar fasıkların ta kendileridir. [\[50\]](#)

Peygamber bununla (İslam geldikten sonra) yahudi ve hristiyan olanları kastetmektedir.

Bir diğer görüşe göre bunlar, Muhammed (sav)'a yetişmekle birlikte, ona iman etmeyen kimselerdir. İşte fâsıkların la kendileri olanlar onlardır,

Âyet-i kerimede Peygamber (s.a.v)'a bir teselli vardır. Yani öncekiler de aynı şekilde küfür üzere ısrar etmişlerdir. O halde senin çağdaşların küfür üzere ısrar edecek olurlarsa, buna hayret etme, şaşırma. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[51\]](#)

28. Ey iman edenler! Allah'tan korkun, Rasûlüne de İman edin ki, rahmetinden size iki pay versin. Sizin için aydınlığıyla yürüyeceğiniz bir nur versin ve stee

mağfiret etsin. Allah Gafurdur, Rahimdir.

29. Ta ki kîtab ehli Allah'ın lütfundan hiçbir şeye nail olmayacaklarını, muhakkak lütfün Allah'ın elinde olduğunu, onu dilediğine verdiğini bilsinler. Allah çok büyük lütuf sahibidir.

"Ey iman edenler" Musa'ya ve İsa'ya inananlar "Allah'tan korkun, Rasûlüne" Muhammed (sav)'a "iman edin ki, rahmetinden size iki pay versin." İsa ve Muhammed (sav)'a iman etmenize karşılık size iki kat ecir versin. Bu da yüce Allah'ın: "İşte bunlara sabrettikleri için ecirleri iki kere verilir." (e\Kasas, 28/54) buyruğuna benzemektedir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Kasas, 28/54-55. âyetler, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır,

"Pay ve nasib" demektir. Bu da daha önce en-Nisâ Sûrest'nde (4/85. âyet, 1., başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bunun asıl anlamı ise binek üzerinde olanı düşmekten koruyan ve binicinin kendisine sarındığı bir örtüdür. Bu açıklamayı İbn Güreye yapmıştır. et-Ezher'i de buna yakın bir açıklamada bulunarak şöyle demiştir: Bu kelimenin türediği kök, deveye binen kimsenin düşmesin diye devenin hörgütü üzerine koyduğu bir örtüdür. Duna göre buyruğun tevili şöyle olur: Size, devenin üzerine konan bu örtünün biniciyi koruduğu gibi, sizi masiyetlerle helak olmaktan koruyacak iki pay verir.

Ebu Musa el-Eş'ârî dedi ki: Habeşçede İki kat" demektir, tbn Zeyd'den: "İki pay" dünya ve âhiret mükâfatı demektir.

Denildiğine göre yüce Allah'ın: "İşte bunlara sabrettikleri için ecirleri iki kere verilir." (el-Kasas, 28/54) buyruğu nazil olunca, kitab ehlinde olup iman edenler Peygamber (sav)'ın ashabına kargı öğünmeye koyuldular. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Kimi ilim adamı bu âyet-i kerimeyi herbir haseneye ancak onun misli bir ecir olduğuna delil göstermiş ve şöyle demişlerdir: Hasene imandan olan herbir tür hakkında kullanılan umumi bir isimdir ve bu mutlak olarak kullanıldığı vakit umumi anlamında kullanılır. Eğer hasene belli bir tür hakkında kullanılacak olursa, onu işleyen kimseye ancak bir tek misli ile mükâfat verilir. Eğer iki türü kapsayan bir hasene hakkında kullanılırsa, o vakit bu haseneye iki katıyla sevab verilir. Âyet-i kerime bu hususa delildir. Çünkü yüce Allah: "Rahmetinden... iki pay" diye buyurmuştur. "Pay" ise "misil" ile aynı anlamdadır. Böylelikle Allah'tan korkan, Rasûlüne iman eden kimseye iki pay tayin etmiş olmaktadır. Birisi Allah'tan korkması, diğeri ise Rasûlüne iman etmesi dolayısıyla. İşte bu, on katı mükâfatı bulunan hasenenin, on tür hase-neyi toplayan hasene için sözkonusu olduğuna delil teşkil etmektedir. Bu ise yüce Allah'ın sıfatlarından on

çeşidi bir arada toplayan imandır. Çünkü yüce Allah: "Doğrusu müslüman erkeklerle, müslüman kadınlar..." (el-Ahzâb, 33/35) âyetinin tamamında bu hususları saymaktadır. Böylelikle karşılığında onların misli mükâfat gören on çeşit hasene zikredilmiş bulunmaktadır. Bunların herbir türüne karşılık onun misli ile bir mükafat verilecektir.

Ancak bu fâsid bir tevildir, çünkü yüce Allah'ın: "İyilikle gelene bunun on misli vardır" (el-En'âm, 6/160) buyruğundaki zahir ifadenin umum çerçevesinin dışına -umumu tahsis etme ihtimali bulunmayan iddialarla- çıkmak sözkonusudur. Zira on haseneyi birarada bulunduran bir amelin herbir hasene-sine ancak misli ile mükafat verilir, diye bir şey söz konusu değildir. Bu iddia ile hasenenin mükâfatının on misli ile görüleceği reddedilmektedir. Halbuki haberler buna delâlet etmektedir. Biz de bunları daha önceden (el-En'âm, 6/151. âyetin tefsiri ile en-Neml, 27/89. âyetin tefsirinde) zikretmiş bulunmaktayız. Eğer durum bu iddia sahibinin dediği gibi olsaydı (karşılık görmesi açısından) hasene ile seyyie (iyilik ile kötülük) arasında bir fark olmazdı.

"Sizin için" âhirette Sırat üzerinde, kıyamette cennete gitmek üzere "aydınlığıyla yürüyeceğiniz bir nur" Mücahid'den gelen rivayete göre; bir açıktama ve bir hidayet "versin."

tbn Abbas bunu Kur'ân-ı Kerim, diye açıklamıştır. Bunun bir aydınlık, bir ışık olduğu da söylenmiştir.

Bir başka açıklama da şöyledir: Aydınlığında insanlar arasında yürüyeceğiniz, kendilerini İslama davet edeceğiniz, böylelikle İslâm dininde ileri gelenler araşma katılacağınız ve sahih olduğunuz bu ileri gelme özelliğinizin asla sona ermeyeceği bir önderlik versin. Çünkü onlar Muhammed (sav)'a iman etseler, başkanlıklarının sona ereceğinden korkmuşlardı. Oysa kaybedecekleri sadece Allah'ın hükümierini tahrif etmek sebebiyle güçsüz kimselerden aldıkları basit rüşvetlerden ibaretti. Dindeki gerçek önderlikleri değildi.

"Ve size" günahlarınızı "mağfiret etsin. Allah Gafurdur, Rahimdir."

"Ta ki kitab ehli... bilsinler" buyruğundaki: buyruğu; "Ta ki bilsinler" demektir. Buna göre: fazladan tekid edici olarak gelmiş bir sıladır. Bu açıklamayı el-Ahfeş yapmıştır.

el-Ferrâ da şöyle demektedir: Buyruk: "Bilsinler diye7" anlamında olup red ve inkârm bulunduğu bütün ifadelerde zâid bir sıladır.

Katade dedi ki: Kitab ehli müslümanları kışkandılar. Bunun üzerine "Ta ki kitab ehli... bilsinler" buyruğu nâziî oldu ki; şu demektir: Kitab ehlinin kendilerinin "Allah'ın lütfundan hiçbir şeye nail olamayacaklarını, muhakkak lütfün Allah'ın elinde olduğunu... bilsinler" demektir.

Mücahîd dedi ki: Yahudiler şöyle dediler: Elleri ve ayakları kesecek bir peygamberin aramızdan çıkması zamanı yaklaşmış bulunmaktadır. Ancak bu peygamber Araplar arasından çıkınca bunu inkâr ettiler, bu sefer "Ta kî kitab ehil.., hiçbir şeye nail olamayacaklarını" yani kendilerinin hiçbir şeye güc yetiremeyeceklerini "... bilsinler" buyruğu nazil oldu. Bu da yüce Allah'ın:Onun hiçbir sözlerine karşılık veremediğini..."(Ta-IIa, 20/89) buyruğuna benzemektedir.

el-Hasen'den: "Ta ki kitab ehli... bilsinler" anlamındaki buyruğu; okuduğu nvayet edilmiştir. Bu İbn Mücahid'den de rivayet edilmiştir. Kutrub ise bunun "lam" harfi kesitli, "ye" harfi de sakın olarak okunduğunu (yine el-Ha.sen'den) rivayet etmektedir.

Cer harfi olan "lâm'ın üstün olarak okunması bilinen bir söyleyiştir. "Ye" harfînirr sakın okunuşuna gelince, şöyle açıklanır: in hemzesi hazfedilince, bu sefer olur. Daha sonra "nun", "lam" harfine idgam edilince: olur, "Lam'lar bir araya gelince, onlardan ortada olanlarının yerine "ye"

harfi getirilir. Nitekim Arapların: lafzını diye kullanmaları da buna benzemektedir. İşte diye "lam" harfini kesreli olarak okuyanların kıraati ile ilgili açıklama da bunun gibidir. Şu kadar var ki o, bu hususta meşhur olan söyleyişe uygun olarak "lâm"ı hazfetmemiştir. Bu bakımdan bu okuyuş bu cihetiyle daha kuvvetli görülmektedir.

İbn Mesud'dan "Ta ki ... bilsinler" diye okuduğu, Hittan b. Ab-dillâh'tan; İlla ki bilmeleri için" diye, İkrime'den de: "Bilmesi için, bilsin diye" diye okudukları da rivayet edilmiştir. Ancak bunlar mus-hafta yazdı olan şekle muhaliftir.

"Allah'ın lütfundan" buyruğu İslam diye açıklandığı gibi mükafat diye de açıklanmıştır. el-Kelbî Allah'ın rızkından, diye açıklamıştır. Sayılıp dökülmesi imkânsız olan Allah'ın nimetleridir, diye de açıklanmıştır.

"Muhakkak lütfün Allah'ın elinde olduğunu" onların elinde olmadığını dolayısıyla peygamberliği Muhammed (sav)'dan başka sevdikleri kimseye yönlendirmek imkânına sahip olmadıklarını... bilsinler diye "muhakkak lütfün Allah'ın elinde olduğunu" buyruğu lütuf yalnız O'nundur diye de açıklanmıştır. "Onu dilediğine verdiğini bilsinler."

Buhari'de şöyle denilmektedir: Bize el-Hakem b. Nafi aniattı, dedi ki; Bize Şuayb, ez-Zührîden nakletti, dedi ki: Bana Salim b. Abdillâh haber verdi. Abdullah b. Ömer dedi kî; Rasûlullâh (sav)'ı -minber üzerinde ayakta duruyor- ken- şöyle buyururken dinledim: "Sizin, sizden önceki ümmetlere göre kaldığınız süre ikinci namazından güneşin batışına kadar olan süre gibidir. Tevrat ehline Tevrat verildi, onlar da günün ortasına kadar bu Tevrat gereğince

amel ettiler. Sonra acze düştüler, onlara birer kırat, birer kırat verildi. Daha sonra İncil sahiplerine İncil verildi, onlar da ikinci namazına kadar onunla amel ettiler, Sonra acze düştüler, onlara birer kırat, birer kırat verildi. Sonra size Kur'ân verildi, siz de güneş (batıncaya) kadar onunla amel ettiniz. O bakımdan size ikişer kırat, ikişer kırat verildi, Tevrat ehli şöyle dedi: Rabbimiz bunların amelleri daha az, fakat mükafatları daha çok. Yüce Allah şöyle buyurdu: "Ben sizi herhangi bir şeyin ecrinden mahrum ederek size zulmettim mi, dedi. Onlar: Hayır dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu: İşte bu Benim lütfumdur, Ben onu dilediğim kimseye veririm." Bir rivayette de şöyle demektedir: "Yahudiler ve hristiyanlar öfkelen-diler ve: Rabbimiz ... dediler."[\[52\]](#)

"Allah çok büyük lütuf sahibidir."

el-Hadid Sûresi'nin tefsiri (burada) sona ermektedir. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[53\]](#)

[\[1\]](#) Tirmizi, V, 181; Eb& Dâvûd, IV, 313; Dâritni, II, 550; Nesaî, es-Sünenu'l-Kübrâ, V, 16.

[\[2\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/71.

[\[3\]](#) Müslim, IV, 2OK4; Tirmizi, V, 472, 51H; Ebû D&vûd, IV, 312; tbn Afâce, II, \2V), 1274; Miisned, I], 3H1, 536.

[\[4\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/71-73.

[\[5\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/7374.

[\[6\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/74-76.

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/77.

[\[8\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/77.

[\[9\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/77-78.

[\[10\]](#) İbn Kesir, IV, 508 -senedinin zayıf olduğu kaydıyla- Abdun-ahman b. Ali EhiTl-Ferac, Safvetu's-Safve, I, 249*250; İbn Hazm el-Muhallâ, IX, 139da hadisi kaydertikten sonra, IX, İ41'de hadisin asla sahih olmadığını belirtmektedir.

[\[11\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/78-79.

[\[12\]](#)) Müslim, I, 6; Ebû Dâvûd, IV, 261; Beyliaki, Şıuahu l-itrân. VII, 462.

[\[13\]](#) Buhâri, I, 236, 24], 241 III, 123B, VI, 2663; Müslim, I, 333, 516; Tirmizi, V, 613; Ebû Dâvûd, I, 248; Nesâî, II, 99, 100; İbn Mâce, I, 339, 390, 391;

Müsned, VI, 34, 96, 159, 210, 224, 229, 391;

[14] Müslim, 1, 465; Tirmizi, 1, 459; Ebû Dâvûd, I, 159; Nesa'i, II, 77; İbn Mâce, 1, 313; Müsned, III, 163, IV, 11H, 121, V, 272.

[15] Buhâri, III, 1047; Müslim, I, 466 Tirmizi, I, 399; Dârakutni, 1, 346; Nesai, 11, 88, 77;

İbn Mâce, I, 313; Müsned, V, 53-

[16] Dârimi, II, 470, 471, 480. (Hepsinde Ömer, Ali ve Zeyd'in sözül olarak) (6) Heysemi, Mecmâ', VIII, 14 -ravilerin arasında zayıf, metruk ve müdetlis raviler bulunduğu kaydıyla ve ilim «lamları ile ilgili bölümü zikre mı eksiz in-

[17] Tîrmizi, IV, 372; Deylemi, Firdevs, IV, 61. Muhamined Ahdurrahman el-Mubarekfûri, Tufetu'l-Ahvezi, VI, 141'de zayıf olduğunu açıklamaktadır.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/79-80.

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/80.

[20] İbn Ehr Şeyhe, Musanaef.-VU. 191 {İbn Ebj Şeyhe hu rivayetin senedini- 'Kabisa-Sıuf-yân- Ehû Havyan- Babası - ve onların hir hocası' diye kaydetmektedir Dolayısıyla bir sonraki notta işaret etliğimiz Arapça baskıya hazırlayanın ihtimal belirten notu işaret-ii değıldir. Beyhaki, Şuabu'l-İman, 1, 436 ela da ;ıym senedi vermektedir.

[21] Arapça baskıyı hazırlayım m belirttiğine jıtıs doğrusu İbn Hihban olmalıdır.

[22] Buhâri, II, 515; Müslim, II. 716; Nesai'68. VI, 237; İbn Mâce, II, 903: Müsned, II, 231, 250, 415.

[23] Buhârî, II, S91; Müsned, II, 3HS, V, 171 2fi5.

[24] İbn Kesir, Tkfsir, IT 56, ve IV, 309da Katâde'den miîrsel bir rivayet olarak zikretmektedir

[25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/81-84.

[26] İbn Mâce, II, 1414.

[27] Buhâri, V, 2359; Miinziri, Tergib, IV, 122'de belirttiğine göre hadisi ayrıca Tirmizi, Ne-sat ve İbn Mâce'de rivayet etmiştir.

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/85-89.

[29] Müslim, IV, 2319.

[30] Suyûti, ed-Durru'l-Mensûr, VIII, 5H.

[31] Yakın bir rivayet Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, VIII, 5H.

- [32] Sıyyiifî, ed-Durru'l-Mensûr, VIII, 59
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/89-95.
- [34] Musned, III, 26, 50, 61, 72; Heysemî, Mecmâ', IX, 54: Tatierânî, Evsat, III 370, VII 225.
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/95-98.
- [36] Müslim, IV, 2198; Ebû Dâvdd, IV, 274; İbn Mâce, 11, 1399.
- [37] Daha önce el-Vâkıa, 56/82 âyetin tefsirinin .sonlarında tam oiarak kaydedilen bu hadisin kaynakları da orada gösterilmiştir.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/98-102.
- [39] Heysemî, Mecmâ', I, 55, -ravi Katâde'nin Abdullah h. Mes'ud'dan hadis dinlememiş olduğu kaydıyla-, VII, 197 -de Ebû'd-Derdâ yoluyla gelen rivayetin râvilerintn sika (güvenilir) kimseler olduğu belirtilmektedir-, VII, 199 -Sdmândan-; Müsned, VI, 441, -Ebu'd-Derdâ'dan-.
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/102-106.
- [41] Deylemî, Firdevs, I, 175;
- [42] Ebû Dâvûd, IV, 5; Azimâbâdî, Avnu'l-Ma'bûd, X, 244, -bir ravisinin hadi.si kaydedilebilecek zayıf raviterinden olduğunu belirtmektedir-; lieyhakî, es-Sünenu'l-Kübrâ, IX, 340 -senedinin pek kuvvetli olmadığı kaydıyla-
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/106-109.
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/09-110.
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/110.
- [46] Bk. Taherânî, Kebîr, X, 1719.
- [47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/110-113.
- [48] Taberânî, Evsat, VII, 262; Heysemî, Mecmâ', III, 139 -râvilerinden Zekeiyya b Ebi Meryem'in Nesaî tarafından zayıf görü ki ttğ il kaydıyla-; İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/133.
- [49] Müsned, V, 266; Heysemî, Mecmâ', V, 279, -râv i [erinci en Ali b. Yezid el-Elhâni'nin zayıf olduğu kaydıyla-
- [50] Hâkim, Müstedrsk, II. 522.
- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/13-115.
- [52] Buhâri, I, 204, VI, 2716, 2740; Müsned, II, 121, 129.
- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/115-119.
-

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

MÜCADELE SURESİ

- 1- Nüzul Sebebi ve İlgili Diğer Rivayetler:
- 2- Sem' ve Semî' (İşitmek ve Herşeyi İşiten):
- 1- Zihârın Anlamı:
- 2- Ziharın Mahiyeti:
- 3- Zihar Lafzının Açıkça ve Kinaye Olarak Zikredilmesi:
- 4- Zihar Lafızlarının Çeşitleri:
- 5- Hanımının Bedeninin Tamamını Annesinin Uzuvlarından Birisine Benzetirse:
- 6- Hanımını Yabancı Bir Kadına Benzetecek Olursa:
- 7- "Sen Bana Annemin Sırtı Gibi Haramsın" Derse:
- 8- Zihâr Bütün Hanımlar Hakkında Hüküm İfade Eder:
- 9- Nikahtan Önce Yapılan Zihar:
- 10- Zımmînin Zihâr Yapması:
- 11- Kölenin Zihâr Yapması:
- 12- Kadınların Zihâr Yapmaları Sözkonusu Değildir:
- 13- Deli Bir Kimsenin Düzgün İfadelerle Zihâr Yapmasının Hükümü:
- 14- Kızgınlık Halinde Zihâr Yapmanın ve Boşamanın Hükümü:
- 15- Sarhoşluk Halinde Zihâr ve Talâk Hükümü:
- 16- Zihâr Yapan Keffârette Bulunmadan Hanımına Yaklaşamaz:
- 17- Zihâr Yapan. Keffârette Bulunmadan Önce Hanımına Yaklaşırsa:
- 18- Tek Bir Sözle Dört Hanıma Zihâr Yapmak:
- 19- Bir Kimse Dört Kadına: Sizinle Evlenirsem Benim İçin Annemin Sırtı Gibi Olasınız, Derse:
- 20- Zihârla Birlikte Bain Talâk Verirse:
- 21- Kendisi İle Gerdeğe Girilmemiş Olan Kadına Zihâr Yapmak:
- 22- Hanımlarınız, Anneleriniz Olamaz:
- 23- Şeriatın Onaylamadığı Çirkin Sözler:
- 1- Zihâr Yaptıktan Sonra Tekrar Dönenlerin Hükümü:
- 2- "Sözlerinden Dönenler" Buyruğunun Anlamı ve Anlaşılması:
- 3- Köle Âzad Etmek:
- 4- İki Yarımşar Köle Âzad Etmek Yeterli midir?:
- 5- Keffârette Bulunma Zamanı:
- 6- Bu Husustaki Allah'ın Emri:
- 7- Köle Azad Etmek İmkânı Olmazsa:
- 8- Köle Âzad Etmekten Âciz Kalırsa:
- 9- Keffâret Orucuna Başladıktan Sonra Köle Âzad Etmek imkânını

Bulursa:

10- Zihâr Yapan Bir Kimse Oruç Esnasında Gündüzün Hanımı İle İlişki Kurarsa:

11- İyileşmesi Umulmayan Bir Hastalığa Yakalanan Kimsenin Keffâreti:

12- Fakirken Zihâr Yaptıktan Sonra Köle Azâd Edecek Bolluğa Erişenin Durumu:

13- Keffâret Olarak İki Köle Azâd Etmesi Gereken Bir Kimsenin, Herbir Köleyi Yarımşardan İki Keffâret İçin Kabul Ederek Âzad Ederse:

14- Keffâretlerde Sıra ve Yemek Yedirme Miktarı:

15- Keffârette Doyurulması Gereken Yoksul Sayısı:

16- Hür Kimseye Hacr (Kısıtlılık) Koymak:

17- ZihârHükmü Neshedicidir:

18- İmanın Gerekçesi Olan Ameli Uygulamalar:

19- "Allah'ın Hudutları ve Kâfirlerin Azabı":

1- Ayetin Nüzul Sebebi ve Fısıldaşmaları Yasaklanması:

2- Fısıldaşmanın Yasaklanması ve Riyakârlık:

3- Zimmilerin Selam Vermeleri ve Selâmlarının Alınması:

1- Fısıldaşmanın Kaynağı:

2- Fısıldaşmanın Mahiyeti ve Yasaklanışındaki Hikmet:

1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Mecliste Oturulacak Yerlerin Tesbiti:

2- Başkalarına Açılacak Yerler:

3- Bir Kimse Kendisi Otursun Diye Başkasını Yerinden Kaldırmamalıdır:

4- Bir Kimse Diğerine, Erken Gidip Camide Kendisine Yer Tutmasını Söylerse:

5- Daha Önce Oturduğu Yere Tekrar Oturmak Üzere Geri Getirse:

6- Başkasına Yer Açarak Genişlik Sağlayanların Mükâfatı:

7- İman ve İlmin Fazileti:

1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Peygamberle Gizli Konuşmanın Ön Şartı:

2- Ahkâm, ve Maslahat İlişkisi:

3- Bu Âyet-i Kerimenin Bir Sonraki Âyetle Neshedilmiş Olması:

1- Bu Âyet, Bir Önceki Âyeti Ne Kadar Bîr Süre Zarfında Neshetmiştir:

2- İbadet Emri İle Amel Etmeden Önce Neshedilmesi:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Âyet Zalim Yöneticilere ve Sapık İnançlılara Düşmanlık Etmeye Delildir:

MÜCADELE SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Yinniiki âyettir. Medine'de indiği hususunda görüş birliği vardır. Ancak Ata'dan gelen bîr rivayete göre ilk on âyeti Medine'de inmiş, diğerleri ise Mekke'de inmiştir.

el-Kdbî de şöyle demiştir: Hepsi Medine'de inmiştir. Ancak yüce Allah'ın: "Üç kişi fısıldaşmayıversin muhakkak O onların dördüncüleridir" (el-Mücâdele, 58/7) buyruğu Mekke'de inmiştir. [1]

1. Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikayet etmekte olan kadının sözünü elbetteki Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı zaten işitiyordu, Çünkü Allah, en iyi işitendir, en iyi görendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [2]

1- Nüzul Sebebi ve İlgili Diğer Rivayetler:

Yüce Allah'ın: "Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikayet etmekte olan kadının sözünü elbette ki Allah iş itmiştir" buyruğunda sözü geçen Allah'a şikâyet eden kadın, Saiebe kızı Havle'dir Hakîm kızı Havle olduğu söylendiği gibi, kadının adının Cemile olduğu da söylenmiştir. Aocak Havle olduğu daha sahihtir. Kocası Ubade b. es-tJamit'in kardeşi Evs b. es-Samit'tir.

Bir gün Ömer b. el-Hattab halifeliği döneminde insanlarla birlikte bir eşeğe binmişken bu kadının yanından geçmiş, kadın uzun bir süre onu durdurmuş, ona öğüt vermiş ve şöyle demişti: Ey Ömer! Sen daha önce Umeyr (Ömercik) diye çağırılıyordun. Sonra sana Ömer denildi, sonra sana Emiru'l-Müminin denildi. Allah'tan kork ey Ömer. Şüphesiz ki kesin olarak ölüme inanan bir kimse yapması gereken işleri elden kaçırmaktan korkar. Hesaba kesin olarak inanan da azaptan korkar.

Ömer durmuş, o kadının sözlerini dinliyordu. Ona: Ey müminlerin emi-ri sen bu kocakarı için bu şekilde nasıl beklersin;" dediler. Ömer dedi ki: Allah'a yemin ederim, eğer sabahdan akşama kadar beni bekletecek olursa, farz olan namaz dışında onu durur dinlerim. Bu yaşlı kadının kim olduğunu biliyor musunuz? Bu, yüce Allah'ın sözlerini yedi semanın üzerinden işitmiş olduğu Salebe kızı Havle'dir. Âlemlerin Rabbi onun sözlerini işitir de, Ömer o sözlere kulak vermez mi?

Âişe (r.anhâ) dedi ki: Herşeyi işiten O yüce zatın şanı ne yücedir! Ben Salebe kızı Havle'nin sözlerini işitirken bir kısmını da anlayamıyordum. O sırada kocasını Rasûkıllah (sav)'a şikâyet ediyor ve şöyle diyordu: Ey Allah'ın Rasûlü, benim gençliğimi yedi, karnım ona çotuk saçtı. Nihayet yaşımla ilerleyip artık çocuk doğuramaz yaşı gelince bana zihâr yaptı. Allah'ım, ben halimi sana şikâyet ediyorum. Daha henüz sözlerini bitirmeden Cebrail şu: "Kocası hakkında seninle mücadele eden ve Allah'a şikâyet etmekte olan kadının sözünü elbetteki Allah iş İtmıştır" âyeti nazil oldu. Bunu İbn Ma-te Sünen'inde rivayet etmiştir.^[3] Bu hususta Bıhari'de yer alan Aişe'den gelen rivayette şöyle denilmektedir: Bütün sözleri işiten Allah'a hamdolsun. O tartışan kadın Rasûlullah (sav)'a geiip şikâyetinde bulundu. Ben de odanın bir tarafında bulunuyor, fakat ne dediğini (tam) işi temi yordum. Şanı yüce Allah: "Kocası hakkında seninle mücadele eden...

kadının sözünü elbetteki Allah işitmistir" buyruğunu indirdi.^[4]

el-Maverdi dedi ki: Bu kadın Salebe kızı Havle'dir. Huveyiid kızı Havle'dir diye de söylenmiştir. Ancak bu farklı değildir, çünkü bunlardan birisi onun babası, diğeri ise dedesidir. Bunlardan herbirisine de nisbet edilmiştir. Kocası ise Ubâde b. es-Sâmit'in kardeşi Evs b. es-Sâmit'tir.

es-Sâlebî dedi ki: İbn Abbas dedi ki: Bu kadın Hazreçli Huveyiid kızı Hav-îe'dir. Ubâde b. es-Sâmit'in kardeşi Evs b. es-Sâmit'in nikâhı altındaydı. Bedenen güzel bir kadındı. Kocası onu secde halinde gördü. Kalçalarına bakın-ol. bu durumu hoşuna gitti, Namazını bitirince yanına gelmesini istedi, kabul etmedi. Bu sefer ona kızdı. Urve (b. ez-Zübeyr) dedi ki: Kocası kısmen deli bir kişi idi. Bu sırada deliliği tutmuş ve ona: Sen benim için annemin sır-'i gibisin, demişti. îlâ ve zihâr cahiliye döneminde talâk şekûlerindendi. Bu kadın Peygamber (sav) gelince, ona: "Kocana haram oldun" dedi. Bu sefer kadın: Allah'a yemin ederim o talakı ağzına almadı, dedi. Sonra da: Fakirliğimi, yalnızlığımı, kimsesizliğimi kocamdan ve amcamın oğlundan ayrılışımı Allah'a şikâyet ediyorum. Karnım ise ona çocuklarını doğurmuştu. Hz. Peygamber: "Sen ona haram oldun" diye buyurdu. Kadın peygambere karşılık vermeye, Peygamber de ona cevap yetiştirmeye devam edip durdu, nihayet -u âyet-i kerime indi.

el-Hasen'in rivayetine göre kadın şöyle demişti: Ey Allah'ın Rasûlü! Allah nîliye döneminin geleneklerini silip kaldırmış bulunuyor. Benim kocam benden zihâr yaptı. Rasûlullah (sav); "Bu hususta bana herhangi bir vahiy gelmedi" diye buyurdu. Kadın: Ey Allah'ın Rasûlü! Her hususta sana vahiy ge-ivor da bir bu konuda mı sana vahiy gönderilmedi? dedi. Peygamber: "Durum sana dediğim gibidir" diye buyurdu. Kadın: Ben Allah'a şikâyet ediyorum, Onun Rasûlüne değil deyim;", yüce Allah da: "Kocası hakkında seninle mücadele eden ve

Allah'a şikayet etmekte olan kadının sözünü elbet-teki Allah işitmiştir" âyetini indirdi.

Darakutnî de Katade yoluyla Enes b. Malik'in kendisine şunu anlattığını rivayet etmektedir: Evs b. es-Sâmit, hanımı Salebe kızı Huveyle'ye zihar yaptı. O da durumu Rasûlullah (sav)'a şikâyet edip dedi ki: Yaşım ilerleyip kemiğim incelince bana zihar yaptı, Bunun üzerine Allah da zihar âyetini indirdi. Rasûlullah (sav), Evs'e: "Bir köle azad ef dedi. Evs: Buna gücüm yetmiyor, dedi. Peygamber: "Kesintisiz olarak iki ay oruç tut" diye buyurdu. Evs: Ben öyle birisiyim ki, bir günde üç defadan daha az yemek yiyecek olursam, görmem zayıflar. Bu sefer Peygamber: "O halde altmış fakir doyur" dedi, Evs: Böyle bir imkânım yok, ancak sen yardım ve yakınlık bağını gözetmek üzere bana destek verecek olursan müstesna. Rasûlullah (sav) ona onbeş sa' ile yardımcı oldu. Nihayet yüce Allah ona (o miktarı) toplanmasını sağladı. Allah Gafurdur, Rahimdir. "Çünkü Allah en iyi işitendir, en iyi görendir." (Ravi) dedi ki: Ashabın görüşüne göre onun yanında bir de o kadar buğday vardı, bu da altmış yoksula (keffâret olarak) yedirilirdi. [5]

Tirmizi ve İbn Mace'nin Sünen'lerinde de şöyle denilmektedir: Seleme b. Sahr el-Beyâdî hanımından zihar yaptı. Peygamber (sav) ona: "Bir köle azad et" dedi. (Seleme) dedi ki: Elimle boynuma vurdum ve şöyle dedim: Seni hak üzere gönderene yemin ederim ki yok, artık bundan başkasına sahih değilim. Bu sefer Peygamber: "O halde iki ay oruç tut" dedi. Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Başıma gelen bu musibet ancak ben oruçlu iken gelmedi mi? Peygamber: "O halde altmış yoksula yemek yedir" diye buyurdu. [6]

İbnu'l-Arabi "Ahkâm(u'l-Kur'ân)* adlı eserinde şunu zikretmektedir: Rivayet olunduğuna göre Duleyc kızı Havle'ye kocası zihar yaptı. Peygamber (sav)'a gelerek bunun hakkında ona soru sordu. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: 1:Sen ona haram oldun." Kadın: Muhtaçlığımı Allah'a şekva ediyorum, dedi. Tekrar edince Rasûlullah (sav) yine: "Ona haram oldun" dedi. Yine kadın: Muhtaçlığımı Allah'a şikayet ediyorum, dedi. Âişe de o sırada Peygamber efendimizin başının sağ tarafını yıkıyordu. Sonra diğer yanına geçti ve bu sırada ona vahiy nazil oldu. Kadın sözlerini tekrar etmek isleyince, Âişe: Sus, işte vahiy indi, dedi, Kur'ân'ın nüzûlu tamamlanınca, Rasûlullah (sav) Havle'nin kocasına: "Bir köle azad et" dedi. Kocas, bulamam deyince, Peygamber: "O halde arka arkaya iki ay oruç tut" diye buyurdu. Kocas yine: Ben bir günde üç defa yemeyecek olursam, görme gücümün zayıflayacağından korkuyorum dedi. Peygamber: "O halde akmiş yoksula yemek yedir" diye buyurdu. Adam: O halde sen de bana yardım

et, deyince, Peygamber ona bir miktar yardımda bulundu. [7]

Ebu Cafer en-Nehhas dedi ki: TeFsir alimleri bu kadının adının Havle olduğunu, kocasının da Evs b, es-Sâmit olduğunu kabul etmekle birlikte, bu kadının nisbeti hususunda farklı görüşlere sahihtirler. Kimisi bu kadın ensa-ridir ve Sa'lebe'nîn kızıdır derken, kimisi Düleyc'in kızıdır demiştir. Onun Hu-veylid kızı olduğu da söylenmiştir. Kimisi de: O es-Sâmit'in kızıdır, demiştir. Bazıları da: O Abdullah b. Ubey'in bir cariyesi idi, demiştir. Yüce Allah'ın hakkında: "Cariyeleriniz kendilerini korumak isterken... onları zinaya zorlamayın" (en-Nur, 24/33) buyruğunun hakkında indiği kadın da budur, çünkü o bu kadını zina etmeye zorluyordu. Havle'nin, Hakim kızı olduğu da söylenmiştir.

eri-Nehhas dedi ki: Bu bir çelişki değildir. Çünkü bir defa babasına, bir defa annesine, bir defa dedesine nisbet edilmesi mümkündür. Ayrıca Abdullah b. Ubey'in cariyesi olması da mümkündür, O bakımdan velâ yoluyla onun ensari olduğuna söylenmiştir. Çünkü Abdullah b. Ubey her ne kadar münafıklardan ise de ensar arasında sayılıyordu. [8]

2- Sem' ve Semî' (İşitmek ve Herşeyi İşiten):

"Allah gitmiştir" anlamındaki buyruk: şeklinde (dal ve sin harfleri) idgam ile okunduğu gibi: şeklinde izhar ile de okunmuştur.

"Semâ' (işitme)"de asıl olan İşitilme özelliğinde olan şeylerin idrâkidir, eş-Şeyh Ebu'l-Hasen (el-Eş'arî'nin) tercih ettiği açıklama budur.

İbn Fûrek de şöyle demiştir: Doğrusu işitilen şeyin idrâk edilmesidir, el-Hakim Ebu Abdullah da; "es-Semî" isminin anlamı hakkında şu açıklamaları yapmaktadır: O mahlukatın kulaklarıyla idrâk ettiği seslen kulağı olmaksızın idrâk edendir. Bu da seslerin O'nun için gizli ve saklı olmadığı anlamına gelir. Eğer kulak (kendisinde) terkeb edilmiş bulunan duyma niteliğine sa-hib değil ise -bu duyu organına sahip olmayan sağır kimseler gibi- o vakit sesleri idrak etme kabiliyetine sahip olamaz. Sem' ve basar, ilim, kudret, hayat ve irade gibi iki sıfattırlar, O halde bunlar Allah'ın zati sıfattanndandır. Yüce yaratıcının bu sıfatlara sahip olmaması kesinlikle düşünülemez.

ile aynı anlamda olup "şikâyet etli" demektir. "Seninle mücadele eden" anlamındaki buyruk, "Seninle konuşan" diye okunmuştur. "Seninle mücadele eden", sana soru sorup duran demektir. [9]

2. Aranızdan hanımlarına zihar yapanların zevceleri onların anaları değildir.

Onların anaları ancak onları doğuranlardır. Şüphe yok ki bunlar, elbette çirkin ve yalan bir söz söylüyorlar. Muhakkak ki Allah pek çok affedendir, bağışlayandır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yirmiüç başlık halinde sunacağız; [\[10\]](#)

1- Zihârın Anlamı:

"Ziharyapanlar" anlamındaki buyruğu İbn Âmir, Hamza, el-Kisâî ve Halef "ye" harfî üstün ve şeddeli "zı" harfinden sonra "elif" ite: diye okumuşlardır.

Nâfi', İbn Kesîr, Ebu Amr ve Yakub ise elifsiz "zı" ve "he" harfleri şeddeli, "ye'i" harfî fethalı olarak dîye okumuşlardır.

Ebu'l-Âliye, Âsim ve Zirr b. Hubeyş de "ye" harfî ötreli, "zı" harfî şedde-siz, "elif" ve "he" harfî kesreli olarak: diye okumuşlardır. Bu husus daha önceden el-

Ahzâb Sûresi'nde (33/4. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[11\]](#)

Ubey'in kıraatinde ise: dSjy»iâ') şeklinde olup İbn Amir ve Hamza'nın kıraatinin manası ile aynıdır.

Ziharda "zahr: sırt" lafzının sözkonusu edilmesi, binmek anlamından kinayedir. Ademoğullarının kadınlarının ise sırtına değil, karnına çıkılır, Ancak burada kinaye yoluyla karnı yerine sırtı sözkonusu edilmiştir. Çünkü Âdemoğullarından olmayan varlıkların sırtına binilir. Bundan dolayı sırt binmekten kinayedir, Mesela: "Hanımından indi" ifadesi, onu boşadı anlamında olup, sırtına binilen bir şeyin üzerinden inmişcesine bu ifade kullanılır. "Sen benim İçin annemin sırtı gibisin" ifadesinin anlamına gelince, sen bana haramsın, sana binmek benim için helâl değildir, demek olur. [\[12\]](#)

2- Ziharın Mahiyeti:

Zihann gerçek anlamı, bir sırtın diğer bir sırtta benzetilmesidir. Bunun hüküm gerektiren türü ise helâl olan bir sırtı, haram olan bir sırtta benzetmektir. Bundan dolayı fukahâ fcma-tfe şunu kabul etmişlerdir. Bir kimse hanımına: Sen benim için annemin sırtı gibisin diyecek olursa, zihar yapmış olur. Onların çoğunluğunun kanaatine göre de; eğer hanımına: Sen benim için kızımın, kızkardeşimin sırtı gibisin, diyecek yahut bunların dışında mahrem kadınlardan birisinin adını söyleyecek olursa zihar yapmış olur. Malik, Ebu Ha-nife ve başkalarının da görüşü budur.

Bu hususla Şafiî -Allah ondan razı olsun-dcn farklı rivayet gelmiştir, Ondan

İmam Malik'in görüşüne yakın bir rivayet gelmiştir. Çünkü o hanımını -anne gibi- kendisine ebediyyen haram kılınmış birisinin sırtına benzetmiştir, Ebu Sevr'in ondan rivayetine göre ise zihar ancak anne zikredilerek yapılır. Bu Katade ve eş-Şa'bî'nin de görüşüdür, birincisi ise el-Hasen, en-Ne-haî, ez-Zührî, el-Evzaî ve es-Sevri'nin görüşüdür. [13]

3- Zihar Lafzının Açıkça ve Kinaye Olarak Zikredilmesi:

Zihann ası] mahiyeti erkeğin hanımına: Sen benim için annemin sırtı gibisin, demesidir. Yüce Allah'ın sırtı sözkonusu etmesi karından kinaye ve setr içindir. Bir kimse: Sen benim için annem gibisin deyip, sırtı sözkonusuLi etmezse yahutta; sen benim için annem neyse osun deyip de bununla zihar yapmayı nîyet.etmiş ise, niyetine göre hüküm verilir. Şayet bununla boşamayı kastetmiş ise bu Malik'e göre bain bir talak olur. Talak niyeti de, zihar niyeti de yoksa bu sözleriyle zihar yapmış kabul edilir. Ziharm sarıh olarak kullanılması halinde niyet gözönünde bulundurularak talak diye kabul edilmez. Tıpkı sarıh olarak kullanılan talak ve bilinen kinaye lafızlarının kullansılma-sı halinde zihara yorumlanmayacağı gibi. Özel olarak zihann kinayesi niyet ile birlikte olursa, bâin talâk diye kabul edilir. [14]

4- Zihar Lafızlarının Çeşitleri:

Zihar lafızları iki çeşittir: Sarıh ve kinaye. Sarıh lafzı: Sen benim için annemin sırtı gibisin, sen bana göre, sen benim yanımda, sen benimle birlikte annemin sırtı gibisin ifadeleridir. Aynı şekilde sen bana karşı annemin sırtı gibisin yahut başı, yahut ferici veya buna benzer bir ifade kullanması aynı şekilde senin fercin, başın, sırtın, karnın yahut ayağın benim için annemin sırtı gibidir, diyecek olursa, zihar yapmış olur. Tıpkı, elin, ayağın, başın yahut fercin boş olsun, derken hanımının boş olacağı gibi.

Şafiî iki görüşünden birisinde; bu zihar olmaz demiştir. Ancak ondan bu şekilde_gelen rivayet zayıftır, çünkü o talakın hakikat manasıyla özellikle ona (ferce) izafe edilmesinin sahih olacağı hususunda bize uygun kanaat belirtmiş bulunmaktadır. Ebu Hanife'den gelen rivayet ise buna muhaliftir. Ondan zihann ona (ferce) izafe edileceği sahih olarak rivayet edilmiştir. Erkek hanımını ne zaman annesine yahut baba ya da anne tarafından ninelerinden herhangi birisine benzetecek olursa, bu -herhangi bir görüş ayrılığı sözkonusu olmaksızın- bir zihardır. Şayet kendisine hiçbir şekilde helal olmayan -kız, kızkardeş, hala ve

teyze gibi- bunların dışındaki mahremlerden herhangi birisine benzetecek olursa, yine fukahânın çoğunluğuna göre zihar yapmış olur. İmam Şafî -Allah ondan razı olsun-den gelen mezhebin sahih görüşü zikrettiğimiz gibidir.

Kinaye lafızlar ise bir kimsenin; Sen bana karşı annem gibisin, annem konumundasın, demesidir. Bu gibi ifadelerde niyete itibar edilir. Şayet zihar yapmayı kastetmiş ise bu zihar olur, zihan kastetmemiş ise Şafî ve Ebu Hanife'ye göre zihar yapmamış olur. Bu hususta Malik'in görüşü az önce geçmiş bulunmaktadır. Buna delil şudur; O annesine mutlak bir benzetme ifadesini kullanmıştır. Bundan dolayı bu bîr zihar olur. Bunun asıl dayanağı sırtı zikretmiş olması halinde, hükmün böyle olacağıdır, bu da güçlü bir delildir. Çünkü bu hususta lafzî mana vardır -ve lafız bu manadadır- Ayrıca sırtın hükmü lafızdan ayrılmaz bir şey olmayıp, onun manasına bağlıdır, bu da haram kılmaktır. Bu açıklamayı İbnu'l-Arabî yapmıştır, [\[15\]](#)

5- Hanımının Bedeninin Tamamını Annesinin Uzuvlarından Birisine Benzetirse:

Hanımının bedeninin tümünü annesinin uzuvlarından birisine benzetecek olursa -Ebu Hanife'nin kanaatinin aksine- zihâr yapmış olur. Çünkü Ebu İla-nife şöyle demektedir: Eğer erkek hanımını, annesinin kendisi için bakılması helâl olan bir organına benzetecek olursa, zihâr yapmış olmaz.

Ancak bu sahih değildir. Çünkü faydalanmak maksadıyla öyle bir azaya bakmak ona helâl olamaz. Zaten benzetme bu maksatlardır ve zihâr yapan da bu maksadı gözeterek benzetine yapar.

Bir görüşe göre İmam Şafî de şöyle demiştir: Ancak sırtı zikretmesi halinde zihar yapmış olur. Bu da tutarsızdır. Çünkü annenin bütün organları haramdır. Dolayısıyla bu organlardan birisine yapılan benzetme tıpkı sırta yapılı, afl-benzetme gibi bir zihar olur. Ayrıca zihar yapan bir kimsenin maksadı helal olanın, haram olana benzetilmesidir. Dolayısıyla bu hüküm, manaya bağlı olarak kabul edilmiştir. [\[16\]](#)

6- Hanımını Yabancı Bir Kadına Benzetecek Olursa;

Hanımını yabancı bir kadına benzetecek olup da sırtı sözkonusu ederse, birincisine bakarak zihâr olur. Eğer sırtı sözkonusu etmezse, bu hususta ilim adamlarımızın farklı görüşleri vardır. Kimisi bu bir zihar olur derken, kimisi bu talâk olur demiştir.

Ebu Hanife ve Şafîî hiçbir şey değildir, demişlerdir. İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu tutarsızdır. Çünkü o hanımının helâl olan bir tarafını kendisi için haram olan birisine benzetmiştir. Dolayısıyla tıpkı sırlı zikretmiş gibi, onun hükmüyle mukayyed olur. İsimler bize göre manaları ile ele alınır. Onlara göre lafızları ile ele alınır. Bu da onların kabul ettikleri asıl ilke ile çelişmektedir.

Derim ki: Yabancı bir kadını zikrederek zihar yapmaktaki görüş ayrılıkları Malik nezdinde güçlüdür. Onun mezhebine mensub kimi İlim adamı, zi-harın ancak özellikle mahrem kadınlar zikredilerek yapılacağı ve bunların dışındaki kadınlar zikredilerek zihann yapılmayacağı görüşündedir. Kimileri bunu hiçbir şey kabul ederken, kimileri yabancı bir kadın zikredilerek yapılırsa bunu talâk olarak kabul etmiştir.

Bu hususta Malik'in görüşü de şudur: Eğer oğlumun yahut kölemin sırtı gibi ya da Zeyd'in sırtı gibi yahut yabancı bir kadını zikrederek onun sırtı gibi diyecek olursa, bu onun için bir zihar olur ve yemini esnasında hanımı ile ilişki kurması helâl olmaz. Yine ondan gelen rivayete göre mahrem olmayanların adı zikredilerek yapılan zihar hiçbir şeydir. Tıpkı el-Kûfî ve Şafîî'nin dediği gibi.

el-Evzaî de şöyle demiştir: Şayet hanımına: Sen benim için filan adamın sırtı gibisin, diyecek olursa, bu keffâretini yerine getirmesi gereken bir yemin olur.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır, [\[17\]](#)

7- "Sen Bana Annemin Sırtı Gibi Haramsın" Derse:

Koca hanımına: Sen bana annemin sırtı gibi haramsın diyecek olursa, bu bir zihar olur, talâk olmaz. Çünkü: Sen bana haramsın demesi hem talâk yolu ile haram kılma ihtimaline gelir, o vakit bu boşanmış bir kadın olur. Hem de zihar yolu ile haram kılma anlamına gelme ihtimali vardır. O zinan alıkça ifade etliğine göre, bu iki ihtimalden birisini açıklamış olur ve bu hususta ona göre hüküm verilir. [\[18\]](#)

8- Zihâr Bütün Hanımlar Hakkında Hüküm İfade Eder:

Zihâr ister kendisiyle gerdeğe girilmiş olsun, ister kendisiyle gerdeğe girilmemiş olsun talâk yapması caiz olan bir koca tarafından yapılmışsa, hangi durumda olursa olsun, bağlayıcı hüküm ifade eder. Aynı şekilde Malik'e göre cariyelerinden kendisiyle ilişki kurması caiz olanlar hakkında da hüküm böyledir. Bunlardan herhangi birisi ile zihar yapacak olursa, zihar yaptığı cariyeye hakkında zihar hükmü onun için bağlayıcılık ifade eder.

Ebu Hanife ve Şafiî ise hüküm ifade etmez, demişlerdir. Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu bize göre gerçekten zor bir meseledir. Çünkü Malik şöyle der; Cariyesine; sen benim için haramsın diyecek olursa, bu bağlayıcı bir hüküm ifade etmez. Peki sarıh olan haram kılma lafzını cariyeye hakkında geçersiz kabul ederken, kinaye lafzı nasıl sahih olabilir! Ancak cariyeye yüce Allah'ın: "Hanımlarına" lafzının genel çerçevesi içerisine girmektedir. Çünkü bu buyrukla yüce Allah onlara helâl kılınmış olan kadınları kastetmiştir. Ziharın manası ise, mevcut akdi kaldırmak sözkonusu olmaksızın, ilişki kurmakla alâkalı bir lafızdır. Bundan dolayı cariyeye hakkında da sahihtir. Bunun asıl dayanağı, yüce Allah adına yemin etmektir. [\[19\]](#)

9- Nikahtan Önce Yapılan Zihar:

Malik'e göre nikâhtan sonra yapılan zihâr, eğer zihâr yaptığı kadını nikahlayacak olursa, bağlayıcı hüküm ifade eder. Şafiî ve Ebu Hanife'ye göre ise bağlayıcı hüküm ifade elmez. Çünkü yüce Allah "hanımlarına" demiştir. Nikâhı akma almadığı kadın ise "hanunlanandan değildir. et-Tevbe suresinde yüce Allah'ın: "İçlerinden kimi de Allah'a şöyle söz vermişti..." (et-Tevbe, 9/75) buyruğu açıklansırken, (et-Tevbe, 75-78. âyetler, 2. başk ve devamında) bu meselenin asıl dayanağı geçmiş bulunmaktadır, [\[20\]](#)

10- Zımmînin Zihâr Yapması:

Zımmînin zihârı bağlayıcı değildir, Ebû Hanife de böyle demiştir. Şafiî dedi ki: Zımmînin zihân sahihtir. Bizim delilimiz yüce Allah'ın: "Aranızdan" buyruğudur. Bu da müslümanlardan demektir. Bu ifade de zımmînin hitabın dışına çıkmasını gerektirmektedir.

Eğer: Bu hicab delili ile bir istidlaldir denilecek olursa, şöyle cevap veririz: Bu iştikak ile ve mana ile bir istidlaldir. Çünkü kâfirlerin nikâhları fasid-dir ve feshedilmeye lâyıktır. Dolayısıyla bu nikâhlara talâkve zihâr hükümleri taalluk etmez. Bu da yüce Allah'ın: "Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun." (et-Talak, 65/2) buyruğuna benzemektedir. Nikahlar sıhhat sanlarından uzak oldukları takdirde fasiddir. Fasid nikahta ise zihar hiçbir durumda sözkonusu olmaz. [\[21\]](#)

11- Kölenin Zihâr Yapması:

Yüce Allah'ın: "Aranızdan" buyruğu bunu kabul etmeyenlere hilâfen, kölenin zihafının .sahih olmasını gerektirmektedir. Bu görüşü es-Sa'lebî, Malikten nakletmiştir. Çünkü köle de müslümanlardan sayılır ve nikâhın hükümleri onun hakkında da sabittir. Kölenin başka bir köleyi azad etmesi ve yemek yedirmesi imkansız olsa bile, oruç tutabilir. [22]

12- Kadınların Zihâr Yapmaları Sözkonusu Değildir:

Malik -Allah ondan razı olsun- şöyle demektedir: Kadınların zihâr yapmaları .sözkonusu değildir. Çünkü yüce Allah: "Aranızdan hanımlarına zihâr yapanlar" diye buyurmakla, "si2 kadınlar arasından kocalarına zihâr yapan hanımlar" diye buyurmamaktadır. Zihâr sadece erkekler tarafından yapılabilir.

İb'nu'l-Arabî dedi ki: İbnu'l-Kastm, Salim, Yahya b. Said, Rabia ve Ebu'z-Zinâd'dan böylece rivayeL edilmiştir, mana itibariyle de sahihtir! Çünkü nikâh hususunda helâl kılmak, akit, helâllik ve haramhk erkeklerin elinde olup kadınların elinde bunlardan herhangi bir şey bulunmamaktadır ve bu, bir icmadır.

Ebu Ömer (b, Abdi'l-Berr) dedi ki: İlim adamlarının çoğunluğunun kanaatine göre kadınların zihâr yapmaları sözkonusu değildir. el-Hasen b. Zıyad dedi ki: Kadın zihâr yapabilir. es-Sevrî, Ebu Hanife ve Muhammed şöyle demişlerdir: Nikâhtan önce veya sonra olsun kadının erkekten zihâr yapmasının hiçbir kıymeti yoktur.

Şafiî de şöyle demiştir: Kadının erkeğe zihâr yapması diye bir şey yoktur. el-Evzai dedi ki: Kadın kocasına: Sen benim için annen filanın sırtı gibisin, diyecek olursa, bu kendisi sebebiyle keffârette bulunması gereken bir yemin olur. İshak da böyle demiştir: Hiçbir kadın erkeğe zihâr yapamaz, fakat bu tür ifade onun için keffâretinî ödemesi gereken bir yemindir.

ez-Zührî de şöyle demiştir: Zihâr keffaretinde bulunması gerektiği görüşündeyim. Ancak onun bu ifadeyi kullanması kocasının kendisine yaklaşmasına engel teşkil etmez. Bu görüşünü ondan Ma'mer rivayet etmiştir. İbn Cü-reyc de Ata'dan şöyle dediğini nakletmektedir: O Allah'ın helâl kıldığı bir şeyi haram kılmış olur. Bundan dolayı onun bir yemin keffaretinde bulunması gerekir. Bu Ebu Yusuf'un da görüşüdür. Muhammed b. el-Hasen de: Ona hiçbir şey gerekmez, demiştir. [23]

13- Deli Bir Kimsenin Düzgün İfadelerle Zihâr Yapmasının Hükümü:

Bir kimsede delilik olur da bazan muntazam ifadeler kullanması halinde zihâr yapacak olursa, onun bu zihârı bağlayıcı hüküm ifade eder. Çünkü hadiste şöyle rivayet edilmiştir: Sa'lebe kızı Havle'nin, deliliği bulunan kocası Evs b. es-Sâmit, aklının başından gittiği bir sırada, hanımına zihâr yaptı.., [\[24\]](#)

14- Kızgınlık Halinde Zihâr Yapmanın ve Boşamanın Hükümü:

Kızıp hanımına zihâr yapan yahutta talâk veren bir kimsenin kızgınlığı söylediğinin hükmünü kaldırmaz. Bu hadisin bazı rivayet yollarında Yusuf b. Ab-dillah b. Selam şöyle demektedir: Bana Evs b. es-Sâmit'in hanımı Havle anlattı, dedici: Benimle onun arasında bir tartışma olmuştu. O da; Sen benim için annemin sırtı gibisin dedi, sonra da kavminin mecfisine çıkıp gitti. Hanımının: Benimle onun arasında bir tartışma çıktı, ifadesi onu kızdıran bir tartışmanın olduğuna ve bunun sonucunda zihâr yaptığına delil teşkil etmektedir. Kızgınlık ise herhangi bir hükümü kaldırmayan, şer'î bir hükümü değiştirmeyen boş bir iştir. Sarhoşun durumu da böyledir. Bu da bir sonraki baş-hğin konusudur. [\[25\]](#)

15- Sarhoşluk Halinde Zihâr ve Talâkın Hükümü;

Sarhoşluk halinde zihâr yapan ve boşayan bir kimsenin bu tasarrufu eğer söylediğini akledip kavırıyor ve ifadesi düzgün ise; o kimse için bağlayıcı hüküm ifade eder. Çünkü daha önce en-Nisâ Sûresi'nde (4/43- âyet, 7. başlıkta) yer alan "sarhoşken ne söylediğinizi bitinceye kadar..." (en-Nisâ, 4/43) buyruğunda açıklandığı üzere bu böyledir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[26\]](#)

16- Zihâr Yapan Keffârette Bulunmadan Hanımına Yaklaşamaz:

Zihâr yapan bir kimse -iki görüşünden birisinde belirtildiği üzere Şafiî'nin aksine- keffârette bulunmadığı sürece hanımı ile temas kuramaz ve hiçbir şekilde ondan zevk alacak bir davranışta bulunamaz. Çünkü zihâr yapanın: Sen benim için annemin sırtı gibisin, demesi lafız ve manası ile her türlü faydalanmayı haram kılmayı gerektirmektedir. Şayet keffârette bulunmadan önce hanımı ile ilişki kuracak olursa, bu da bir sonraki başlığın konusunu teşkil etmektedir. [\[27\]](#)

17- Zihâr Yapan. Keffârette Bulunmadan Önce Hanımına Yaklaşırsa:

Bu durumda kişi, Allah'tan mağfiret diler ve bir keffârette bulununcaya kadar ondan uzak durur.

Mücahid ve başkası dedi ki; İki keffârette bulunur. Sat d, Kala de den, Mu-tarriif, Recâ b. Hayve'den o Kabîsa b. Züeyb'den, o Amr b. el-Âs'dan zihâr yapan hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Keffârette bulunmadan önce ilişkide bulunacak olursa iki keffârette bulunur. Ma'îner, Katade'den rivayetle dedi ki: Kabîsa b. Züeyd dedi ki: İki keffârette bulunması gerekir.

Aralarında İbn Mâpe-ve Nesaî'nin de bulunduğu hadis imamlarından bir grup da İbn Abbas'fân şu rivayeti kaydetmektedir: Bir adam hanımına zihâr yaptı, keffârette bulunmadan önce ona yaklaştı. Peygamber (sav)'a gelerek ona bu durumu sözkonusu etti. Peygamber: "Seni bu şekilde davranmaya iten ne oldu?" diye sordu. Adam Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Ayın ışığında onun ayak bileğinin beyazlığını gördüm. Ona yaklaşımdan kendimi alıkoyamadım. Peygamber (sav) güldü ve ona keffârette bulunmadan önce yaklaşmamasını emretti.[\[28\]](#) İbn Mâce ve Dâraakutnî, Süleyman b, Yesar'dan, o Seleme b. Sahr'dan rivayet ettiğine göre Seleme, Peygamber (sav)'ın döneminde zihâr yaptı. Sonra da keffârette bulunmadan önce hanımına yaklaştı. Rasûlullah (sav)'a gelerek bu durumu ona anlattı. Peygamber ona sadece bir keffârette bulunmasını emretti.[\[29\]](#)

18- Tek Bir Sözle Dört Hanıma Zihâr Yapmak:

Tek bir söz ile dört hanıma zihâr yapacak olursa, mesela: Sizler benim için annemin sırtı gibisiniz, derse hepsinden zihâr yapmış olur. Bu durumda hiçbirisiye ilişki kurması caiz olmaz, fakat ona tek bir keffaret yeterli olur.

Şafiî: Dört keffârette bulunması gerekir, der. Ancak âyet-i kerimede buna dair hiçbir delil yoktur. Çünkü çoğul lafzı bütün müminler hakkında kui-lanılmış bulunmaklardır ve esas olan manadır.

Darakutnî de İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ömer b. el-Hattab (r.a) şöyle derdi: Bir kimsenin nikâhı altında dört tane hanım bulunup ta o da bunlara zihâr yapacak olursa, tek bir keffârette bulunması onun için yeterlidir. Eğer arka arkaya hernirisinden ayrı ayrı zihâr yapacak olursa, o zaman onların herbirisi için bir keffâretle bulunması gerekir.[\[30\]](#)

Bu hususta icmâl vardır. [\[31\]](#)

19- Bir Kimse Dört Kadına: Sizinle Evlenirsem Benim İçin Annemin Sırtı Gibi Olasınız, Derse:

Bir kişi dört hanıma: Ben sizinle evlenecek olursam, siz benim için annemin sırtı gibi olasınız, deyip de onlardan birisiyle evlenecek olursa, keffârette bulunmadan ona yaklaşamaz. Bundan sonra da diğerleri hakkındaki yemini kalkmış otur.

Keffarete bulunmadıkça diğerlerine de yaklaşamaz da denilmiştir. Ancak mezhebin kabul edilen görüşü birincisidir. [\[32\]](#)

20- Zihârla Birlikte Bain Talâk Verirse:

Koca hanımına: Sen benim için annemin sırtı gibisin ve sen benden "el-bette talâkı (üç talâkla) bâin ile boşsun diyecek olursa, onun için hem talâk, hem de zihâr hükmü birlikte bağlayıcı hüküm ifade eder. Bir başka koca tarafından nikâhlanmadıkça ve kendisi de ondan sonra onu bir daha nikâhlanmadıkça keffârette bulunmaz. Onu nikahladığı takdirde de keffârette bulunmadan onunla ilişki kurmaz.

Şayet hanımına: Sen benden "elbette talâkı" ile boşsun ve sen benim için annemin sırtı gibisin diyecek olursa, talâk gerçekleşir, fakat zihâr hükmü bağlayıcı olmaz. Çünkü elbette (bain talak) ile boşanmış olan bir kadının, bir daha boşanması sözkonusu değildir. [\[33\]](#)

21- Kendisi İle Gerdeğe Girilmemiş Olan Kadına Zihâr Yapmak:

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Kendisi ile gerdeğe girilmemiş olan kadına zihâr yapmak sahih değildir. el-Müzenî şöyle demiştir: Ric'î talâk ile boşanmış olan kadınla zihâr yapmak da sahih değildir, ancak bu görüşün bir kıymeti yoktur. Çünkü her iki halele de evlilik hükümleri sabittir. Bu durumda onuA talâkı sözkonusu olduğu gibi, kıyas gereği ve aklen ziharın hükmü de onun hakkında sözkonusu olur.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[34\]](#)

22- Hanımlarınız, Anneleriniz Olamaz:

"Zevceleri onların anaları değildir." Yani onların hanımları anneleri olamaz.

"Onların anaları" buyağı genel olarak Hicazlıların şivesine uygun olarak te harfi esreli: diye okunmuştur. Yüce Allah'ın: "Bu bir beşer değildir." (Yusuf, 12/13) buyruğunda olduğu gibi.

Ebu Ma'mer, es-Sülemî ve başkaları ise Temimlilerin şivesine uygun olarak ref ile: diye okumuşlardır.

el-Ferrâ dedi ki; Necidliler ile Temimoğulları: "Bu bir beşer değildir" ve: "O kadınlar onların anaları değildir" buyruklarında ref ile söylerler.

"Onların anaları ancak onları doğuranlardır." Yani onları doğuran anneleri dışında kimse onların anaları olamaz. Nitekim Mesel'de: "Senin oğlun topuklarını kanatandır" denilmiştir. "O kadınlar ki" anlamındaki ism-i mevsule dair açıklamalar daha önce el-Ahzâb Sûresi'nde geçmiş bulunmaktadır. [\[35\]](#)

23- Şeriatın Onaylamadığı Çirkin Sözler:

"Şüphe yok ki bunlar elbette çirkin ve yalan bir söz söylüyorlar."

Ağır ve şeriatın benimsemediği bir söz söyüyorlar. (Âyet-i kerimedeki): ez-Zûr: Yalan demektir.

"Muhakkak ki Allah pek çok affedendir, bağışlayandır." Çünkü onları yerine getirmekle yükümlü tuttuğu keffaret bu çirkin ve yalan sözün vebalinden kurtarıcıdır. [\[36\]](#)

5. Hanımlarına zihâr yapıp sonra da o sözlerinden dönenler, eşleri ile temas etmezden evvel bir köle azad etmelidirler. Size İşte bununla öğüt veriliyor. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

4. Ama kim bulamazsa o halde, eşleriyle temas etmeden önce aralıksız iki ay oruç tutmalıdır. Kim güç yetiremezse o zaman altmış yoksul doyurmalıdır; Bu hükümler Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz diyedir ve bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kâfirler için çok acıklı bir azab vardır.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı oniki başlık halinde sunacağız: [\[37\]](#)

1- Zihâr Yaptıktan Sonra Tekrar Dönenlerin Hükümü:

"Hanımlarına zihâr yapıp...7* buyruğu mübtedâ olup haber "bir köle azad etmelidirler" buyruğudur. "Üzerlerine,, düşer" lafzı ifadenin buna delâleti dolayısıyla hazfedilmiştir. Onlara bir köle azad etmek düşer, demektir. Bunun;

onların keffâretleri bir köle azad etmektir, takdirinde olduğu da söylenmiştir.

İlim adamlarının zihâr hakkında icmâ' ile kabul ettikleri husus erkeğin hanımına: Sen benim için annemin sırtı gibisin, demesidir. Yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki bunlar elbette çirkin ve yalan bir sâz söylüyorlar" (Mücadele, 58/İ) buyruğunda yüce Allah'ın "çirkin ve yalan söz" diye nitelendirdiği söz de budur. Artık kim bu sözü söylerse, o kimsenin hanımına yaklaşması haram olur, Kim söylediğinden dönecek olursa bu sefer zihâr keffâretinde bu-İnması gerekir. Çünkü yüce Al i ah: "Hanımlarına zihâr yapıp sonra da o sözlerinden dönenler eşleri ile temas etmezden evvel bir köle azad etmelidirler" diye buyurmuştur. İşte bu da zihâr keffâretinin, söylediğine tekrar dönmek ile birlikte oiması gerektiğinin, sadece o sözü söylemekle gerekmediğinin delilidir. Bu insanların hakkında yedi ayrı görüş ortaya koydukları, nisbeten müşkil bir konudur:

1- Burada "dönüş"den kasıt hanımı ile ilişki kurmayı kararlaştırmaktır. Ebu Hanife ve arkadaşlarının teşkil ettiği Iraklıların meşhur görüşü budur. Mâlik'ten de: Eğer hanımı ile ilişki kurmayı kararlaştırırsa bu bir dönüş olur, eğer böyle bir karar vermezse dönüş olmaz dediği rivayet edilmiştir.

2- Hanımıyla zihâr yaptıktan sonra onu nikâhı altında tutmaya karar vermektir. Bu da Malik'in görüşüdür.

3- Hem hanımını nikâhı altında tutmaya, hem de onunla ilişki kurmaya karar vermektir. Bu da Malik'in Muvatta adlı eserindeki görüşüdür. Malik yüce Allah'ın: "Hanımlarına zihâr yapıp sonra da o sözlerinden dönenler" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Ben bunun tefsirinin şöyle olduğunu duydum: Erkek hanımına zihâr yapar, sonra da onunla ilişki kurup onu nikâhı altında tutmaya karar verirse (söylediğinden dönmüş) olur. Eğer buna dair karar verecek olursa, işte o vakit keffârette bulunması vacibtir. Şayet hanımını boşayıp onunla zihâr yaptıktan sonra nikahı altında tutmaya ve onunla ilişki kurmaya karar vermeyecek olursa, herhangi bir keffârette bulunma yükümlülüğü yoktur. Malik dedi ki: Eğer bundan sonra onunla evlenecek olursa, zihâr keffaretini yerine getirmediği on dokunamaz.

4- Bundan kasıt bizatihi ilişki kurmaktır. İlişki kurmayacak olursa, bu, söylediğinden dönmek olmaz. Bu görüşü el-Hasen ve yine Malik ifade etmiştir.

5- İmam Şafîî (r.a) dedi ki: Bu zihârdan sonra onu boşama kudreti bulunmakla birlikte hanımını eş olarak nikâhı altında tutmasıdır. Çünkü zihâr yapmakla hanımının kendisine haram olmasını kastetmiştir. Hemen bunun arkasından talâkı verirse, bu sefer haram kılmak şeklinde başlattığı işin aksini yapmış ölür. Bu durumda da ona keffâret düşmez. Şayet talâkı vermeyecek olursa, bu sefer daha önceki haline dönmüş olur. Bu durumdu da ona keffâret düşer.

6- Zihâr keffâretten başka hiçbir şeyin ortadan kaldırmadığı bir haramlı-ğı gerektirir. Bu görüşü kabul edenlerin kanaatine göre dönmek daha önceden yerine getireceği bir keffâret ile olmadıkça, onunla ilişki kurmayı mubah kıımaması demektir. Bu açıklamayı da Ebu Hanife, onun mezhebine nien-sub ilim adamları ve el-Leys b. Sa'd ifade etmişlerdir.

7- Bundan kasıt, zihârı lafzı ile tekrarlamaktır. Bu ise kıyası kabul etmeyen zahirilerin görüşüdür, Bunlar derier ki: Şayet zihâr lafzını tekrar söylerse işte "dönüş" budur. Eğer söylediğini tekrarlamazsa dönüş olmaz. Bu açıklama Bukeyr b. el-Eşec, Ebu'i-Âliye ve yine Ebu Hanife'ye de isnad edilir. el-Ferra'nın kabul ettiği görüş de budur, Ebu'l-Âliye de şöyle demektedir: .Âyetin zahiri onun lehine tanıklık etmektedir. Çünkü yüce Allah: "Sonra da o sözlerine dönenler" diye buyurmaktadır ki, daha önce söyledikleri söze dönenler demektir. Ati b. Ebi Ta İha da, İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "Hanımlarına zihâr yapıp sonra da o sözlerinden dönenler" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu kişinin hanımına: Sen benim için annemin sırtı gibisin, demesidir. Ona bu sözü söyledi mi artık zihâr keffâretini yerine getirmedikçe hanımı tekrar ona helâl olmaz.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu zihâr lafzını tekrar söylemektir, diyenlerin görüşleri kafi olarak batıldır ve Bukeyr'den böyle dediği sahih olarak rivayet edilemez. Bunun Davud ve onun taraftarı olanların, bilgisizce iddialarına benzeme ihtimali daha büyüktür. Zihâr yapanların başından geçen olaylar rivayet edilmiş bulunmaktadır. Onların keffârette bulunmalarından sözedilirken herhangi bir şekilde sözlerini tekrarlamalarından sözedilmemiştir. Aynı şekilde buyruğun anlamı da bu görüşü çürütmektedir. Çünkü yüce Allah bu sözü çirkin ve yalan bir söz olarak nitelendirmiştir. O halde sen o haram sözü tekrarlayıp yasak olan sebebi bir daha söyleyecek olursan, bu takdirde sana keffareti yerine getirmek vâcib olur nasıl denilebilir? Bu aklen kabul edilemez bir şeydir. Diğer taraftan keffareti gerektiren herbir sebep te -ister öldürmek, ister ramazan orucunda hanımıyla ilişkide bulunmak, ister başka bir sebep olsun- bunun tekrarlanması şartının olmadığı da bilinen bir husustur.

Derim kî (İbnu'l-Arabî'nin): "Bu Davud'un ve onun taraftarlarının cahilce iddialarından birisi gibidir" şeklindeki ifadesi Davud'a karşı ağır bir ifadedir. Çünüçü Davud'un bu görüşünü, belirttiğimiz kimseler de ifade etmiştir,

İbnu'l-Afabî devamla dedi ki: Şafiî'nin: Güç yetirmekle birlikte talâkı ler-ketmektir, şeklindeki görüşünü ise üç temel nokta çürütmektedir. Birincisi yüce Allah: "Sonra" diye buyurmuştur ki, bu da zahiri itibariyle terahiye (arada bir süre geçirmeyi) gerektirmektedir. İkincisi yüce Allah'ın: "Sonra... dönenler"

buyruğu belirli bir fiilin varlığını ve zamanın geçmesini gerektirmektedir ki, zamanın geçmesi kişinin kendi fiili değildir. Üçüncü husus ric'î talâk nikâh altında kalmaya aykırı değildir. Dolayısıyla îfâ'da olduğu gibi, zi-hârın hükmünü kaldırmaz.

Şayet: O hanımını anne gibi görecekt olursa, onu nikâhı altında tutamaz. Zira annenin nikâh altında tutulması sahih değildir, denilecek olursa -ki bu Mâverâ'u'n-Nehir âlimlerinin dayanak noktasıdır- şöyle deri?: Söylediğinin aksini kararlaştıracak ve hanımını annesinden farklı bir durumda görmeye başlayacak olursa, artık keffârette bulunur ve hanımına geri döner.

Bu görüşün tahkiki şudur: Karar vermek manevi olarak bir sözdür. Böyle bir kişi, helâl kılmayı gerektiren bir söz söylemiş, olur ki bu da nikâhtır. Diğer taraftan haram kılmayı gerektiren bir söz söylemiştir ki, bu da zihâr'dır. Daha sonra söylediğine -ki bu da helâtkılmaktır- geri dönmüştür. Böylesinin onun tarafından bir akit başlangıcı olması doğru olamaz. Çünkü akit bakidir, geriye sadece daha önce taşıdığı inanca ve içinden söylediği ve: Sen benim için annemin sırtı gibisin, sözleri ile haber vermiş olduğu hususa aykırı karar vermek anlamında bir sözdür. İşte bu durum ortaya çıktığı takdirde keffârette bulunur ve hanımına geri döner. Çünkü yüce Allah: "Eşleri İle temas etmezden evvel" diye buyurmuştur. Bu ise kendi alanında son derece yetkin ve yeterli bir açıklamadır.

[38]

2- "Sözlerinden Dönerler" Buyruğunun Anlamı ve Anlaşılması:

Kimi tevil alimleri şöyle demişlerdir: Âyet-i kerimede takdim ve tehir vardır. Anlamı da şudur: "Hanımlarına zihâr yapıp sonra da" daha önceki halleri üzere cimaa "dönerler*" söyledikleri sebebiyle "bir köle azad etmelidirler" yani o söyledikleri sözlerden ötürü onların üzerine bir köle azad etmek düşer. Buna göre yüce Allah'ın: "Sözlerinden" buyruğundaki cer harfi (olan kesreli lâm), mübtedânın haberi durumunda olan hazfedilmiş bir ifadeye taalluk etmektedir. Bu da; "Üzerlerine... düşer" lafzıdır. Bu açıklamayı el-Ahfeş yapmıştır.

ez-Zeccâc dedi ki: Anlam şöyledir: Sonra o söyledikleri sözlerden ötürü cima' etmek isteğine geri dönerler... Anlamın şöyle plduğu da söylenmiştir: Cahiliye döneminde hanımlarına zihâr yapıp da .sonra cahiliye döneminde söyledikleri şeylere İslâm'da tekrar döner kimselerin keffâreti bir köle azad etmektir.

el-Ferrâ dedi ki: Burada "lam; "..den, dan" anlamındadır. "Sonra da söylediklerinden dönerek cima yapmak isteyenler..." demektir.

el-Ahfeş dedi ki: " ve Sözlerine (mealde: sözlerinden)" aynı anlamdadır. Zaten

bu iki cer harfinin biri diğzerinin yerine kullanılabilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Sizi buna ileten Allah'a hamdolsun" (el-A'raf, 7/43) diye buyurmakta (ve burada "lam" harfini kullanmakta iken) bir başka yerde: "Onlara cehennemnin yolunu gösterin" (es-Sâffât, 37/23) diye buyurmakta (ve burada da "lâm"infyerine "ila" harf-i cerrini kıtllanmakta)dır. Yine yüce Allah: "Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir" (ez-Züzâl, 99/5) diye buyurmakta (ve "lam" harfini kullanmakta iken) bir başka yerde de Nuh'a şöyle vahyolundu" (Hûd, 11/36) diye buyurmakta ve ("ilâ" harfini kullanır akta) dır. [39]

3- Köle Âzad Etmek:

"Bîr köle âzad etmelidirler⁷¹ buyruğunda bu gibi kimselere köle âzad etmek düşer denilmektedir: Onu özgürleştirdim" demektir.

Diğzer taraftan âzad edilecek bu kölenin eksiksiz, her türlü kusurdan U2ak olması icab eder. Malik ve Şafiî'ye göre bu kölenin müslüman olması eksiksiz olmasının bir parçasıdır. Tıpkı öldürme keffâretinde âzad edilecek kölede olduğı gibi. Ebû Hanife ve arkadaşlarına göre ise kâfir bir köle de, mükatebe ve buna benzer kölelik şaibesini bulunan bir kölenin âzad edilmesi yeterlidir. [40]

4- İki Yarımşar Köle Âzad Etmek Yeterli midir?:

İki yarımşar köle âzad edecek olursa bize (Mâlikî mezhebine) ve Ebû Ha-nife'ye göre yeterli değildir. Şafiî yeterli olur, demiştir. Çünkü iki yarımşar köle, tam bir köle hükmündedir. Diğzer taraftan âzad etmek suretiyle keffâret, mal ile gerçekleşir. O halde tıpkı yemek yedirmekte olduğı gibi bunun da kısımlara ve parçalara bölünmesi mümkündür.

Bizim delilimiz: "Bitf köle âzad etmelidir* buyruğudur. Bu ise bir tek kişiyi ifade eden bir isimdir. Kölenin bir parçası ise tam bir köle değildir. Böyle bir şey çeşitli parçaların biraraya getirilmesi suretiyle toplam (telfik' yapılabilecek işlerden değildir. Zira bir köle âzad etmeye taalluk eden bir ibadette, iki ayrı kölenin yarımlarının onun yerini tutması sözkonusu değildir.

Bunun asıl dayanağı da iki ayrı adamın, iki ayrı kurbanda ortaklığı meselesidir. (İki kişi yarımşardan iki ayrı kurbanda ortak olurlarsa İkisinin de kurbanı olmaz.) Diğzer taraftan bir kimse iki ayrı adama kendisinin yerine hac yapmalarını emredecek otursa bunlardan birisinin haccın yarısını yerine getirmesi caiz olmadığı gibi, bu da böylece caiz olmaz. Ayrıca bir kimse bir köle satın alınıp, yerine âzad edilmesini vasiyet edecek olursa, onun adına iki yarım

kölenin âzad edilmesi caiz değildir. İşte bizim bu meselemizde de durum böyledir, böylece onların delili de bâtil olur. Yemek yedirmek ve başka şeyler ise keffârette -bize göre- parçalanma, bölünme kabul etmezler. [41]

5- Keffârette Bulunma Zamanı:

"Eşleri İle temas etmezden evvel" buyruğu gereğince zihâr yapan kocanın keffârette bulunmadan Önce hanımı ile ilişki kurması caiz değildir. Eğer keffâretten önce hanımıyla ilişki kuracak olursa günah kazanır, asi olur, bununla birlikte keffâreti de düşmez. Mücahicî'den keffâreti yerine getirmeye başlamadan önce ilişki kuracak olursa, bir keffârette daha bulunması gerekir dediği nakledilmiştir.

Başkalarından rivayet olunduğuna göre de zihâr dolayısıyla yerine getirilmesi farz olan keffâret (keffâreti yerine getirmeden önce ilişki kurması halinde), üzerinden düşer ve asla bir şey gerekmez. Çünkü yüce Allah keffâreti temas etmeden önce farz kılmış ve yerine getirilmesini emretmiştir. Eğer bu keffâreti hanımı ile temas edinceye kadar erteleyecek olursa vakti geçmiş olur.

Sahih olan keffâretin sabit olacağıdır. Çünkü o hanımına temas etmek suretiyle bir günah işlemiş olur. İşlediği bu günah ise keffâreti kaldırmaz. Tıpkı bir namazı vaktinden sonraya bırakması halinde olduğu gibi, kaza yoluyla bu keffâreti yerine getirir. Evs b. es-Sâmit ile ilgili hadiste belirtildiğine göre: o Peygamber (sav)'a hanımı ile ilişki kurduğunu haber verdiğinde Peygamber ona keffârette bulunmasını emretmiş idi. [42]

Bu da açık bir nastır. Bu keffâretin köle âzad etmek, oruç tutmak yahut yemek yedirmek suretinde yerine getirilmesi arasında herhangi bir fark yoktur.

Ebû Hanife dedi ki: Eğer keffâretini yemek yedirmek suretiyle yerine getirecek ise önce hanımına temas etmesi, sonra da yemek yedirmesi caizdir. Temasın dışında öpmek, tenlerin dokunması ve lezzet almak ise, ilim adamlarının çoğunluğunun görüşüne göre haram değildir. el-Hasen ve Süfyan da böyle demiştir. Şafiî mezhebinin sahih görüşü de budur.

Bütün bunların haram olduğu ve hepsinin de temas etmek anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da Malik'in görüşü ve Şafiî'nin bu husustaki iki görüşünden birisidir. Daha önce geçmiş bulunmaktadır. [43]

6- Bu Husustaki Allah'ın Emri:

"İşte size bununla öğüt veriliyor." Size bu emrediliyor. "Allah" keffâreti yerine getirmek ve başka türden bütün "yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır." [\[44\]](#)

7- Köle Azad Etmek İmkânı Olmazsa:

Azad etmek için köle ve onun bedelini bulamayan yahutta köleye sahip olmakla birlikte o kölenin hizmeti dolayısıyla ona ileri derecede ihtiyacı bulunan, yahut köle bedelini elinde bulundurmamakla birlikte o bedele nafakası dolayısıyla ihtiyacı olan yahut meskeni bulunmakla birlikte başka bir meskeni ohnayıp, onun dışında herhangi bir şeyi de bulunmayan kimsenin, Şafî mezhebine göre oruç tutmak hakkı vardır.

Ebû Hanife dedi ki: Böyle bir kimse oruç tutmaz, onun köle âzad etmesi gerekir. İsterse buna ihtiyacı bulunsun.

Malik dedi ki: Böyle bir kimsenin evi ve hizmetçisi varsa, köle âzad etmesi gerekir. Şayet köle âzad etmekten âciz olursa, durum ne olur? Bu da bir sonraki başlığın konusudur. [\[45\]](#)

8- Köle Âzad Etmekten Âciz Kalırsa:

Bu durumda kesintisiz İki ay oruç tutması gerekir. Eğer mazeretsiz olarak arada orucunu açacak olursa tekrar baştan başlar.

Şayet yolculuk ya, da_ hastalık gibi bir mazeret sebebiyle orucunu açacak olursa, kalanı tamahlar denilmiştir. Bu İbnu'l-Müseyyeb, el-Hasen, Ata b. Ebi Rebah, Amr b. Dinar ve eş-Şa'bî'nin görüşüdür. Şafî'nin bu husustaki iki görüşünden birisi de böyledir. Mezhebinin sahih olan görüşü de budur.

Malik ise şöyle demiştir: Zihâr keffâreti orucunu tutarken hastalanacak olursa, iyileştiği vakit tamamlar.

Ebû Hanife -Allah ondan razı o!sun-'nin görüşüne gelince, yeni baştan başlar. Şafî'nin bu husustaki iki görüşünden birisi de budur. [\[46\]](#)

9- Keffâret Orucuna Başladıktan Sonra Köle Âzad Etmek imkânını Bulursa:

Oruca başladıktan sonra köle âzad etme imkânını bulursa, orucunu tamamlar ve bu, keffâret olarak -Malik ve Şafî'ye göre- ona yeterli gelir. Çünkü oruca başladığı sırada o bununla emrolunmuş idi.

Ebû Hanife ve mezhebine mensub ilim adamlarına göre ise oruca son verir ve köle âzad eder. Bunu da ay hesabı ile iddet bekleyen küçük yaştaki kadının iddetinin bitmesinden Önce (ay hali) kanı görmesine kıyas ederek söylemişlerdir. Bu durumdaki bir kadın bütün ilim adamlarının icmaı ile baştan ay hali hesabı ile iddet bekler.

Oruç tutarken bir yolculuğa başlayıp ta orucunu açacak olursa Malik, Şafiî ve Ebû Hanife'ye göre oruca yeniden başlar. Çünkü yüce Allah: "Aralıksız iki ay" diye buyurmaktadır. Hasan-ı Basrî'nin görüşüne göre ise kaldığı yerden devam eder. Çünkü bu bir mazerettir ve Ramazana kıyasen de bu böyledir. Şayet Bayram ve Ramazan orucu gibi keffâret orucu tutması helâl olmayan bir zaman girecek olursa, bu oruç keffâreti de kesilmiş olur. (Yani -kesintisizliği kesintiye uğrattığından- oruca yeniden bağlar.) [47]

10- Zihâr Yapan Bir Kimse Oruç Esnasında Gündüzün Hanımı İle İlişki Kurarsa:

Zihârda bulunmuş bir kimse iki ay keffâret orucu tutarken gündüzün ilişki kuracak olursa, Şafiî'nin görüşüne göre kesintisizlik şartı bâtil olur. Geceleyin ise bu şarta bir zarar gelmez, çünkü geceleyin oruç zamanı değildir. Malik ve Ebû Hanife ise şöyle demişlerdir: Her durumda orucu batıl olur ve keffâret orucuna yeniden başlaması icab eder. Çünkü yüce Allah: "Eşleriyle temas etmeden önce" diye buyurmaktadır. Bu ise iki ayın tamamına ve bu iki ayın kısımlarına ait bir şarttır. Bu iki ay tamamlanmadan önce ilişki kuracak olursa, o takdirde bu emrolunduğu bir oruç olmaktan çıkar ve bundan dolayı o orucuna yeniden başlaması icab eder. Nitekim birisine: Zeyd ile konuşmadan önce namaz kıl, diyecek olsa, o da namaz esnasında Zeyd ile konuşursa yahutta ona: Zeyd'i görmeden önce namaz kıl, deyip de namaz esnasında onu görececek olursa namazına yeniden başlaması gerekir. Çünkü bu namaz, kılmakla emrolunduğu namaz değildir. İşte bu da böyledir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [48]

11- İyileşmesi Umulmayan Bir Hastalığa Yakalanan Kimsenin Keffâreti:

Bir kimsenin hastalığı iyileşmesi umulmayacak şekilde uzayıp gidecek olursa, bu kişi yaşlılıktan dolayı (oruç tutmaktan) âciz kimse durumundadır. Böyle birisinin oruç tutmak suretiyle keffârette bulunmayı geçerek, yemek yedirmek suretiyle keffârette bulunması caizdir. Şayet hastalığı iyileşmesi umulan türden olup da hanımı ile ilişki kurmaya ihtiyacı ileri dereceye ulaşacak olursa, oruç

tutma gücünü elde edinceye kadar iyileşmeyi beklemeyi tercih etme hakkına sahiptir. Eğer yemek yedirmek ile keffârette bulunup oruç tutmaya güç yetirmeyi beklemeyecek olursa, bu da onun için yeterli olur. [\[49\]](#)

12- Fakirken Zihâr Yaptıktan Sonra Köle Azâd Edecek Bolluğa Erişenin Durumu:

Eli darken zihâr yaptıktan sonra bolluğa erişen bir kimsenin oruç tutması yeterli olmaz. Zenginken zihâr yaptıktan sonra keffârette bulunmadan önce fakir düşen kimse de oruç tutar. Çünkü keffârette bulunacağı günkü haline bakılır. Şayet yokiuk halinde ve eli dar iken hamım ile ilişki kurup da zengin oluncaya kadar oruç tutmayacak olursa, bu durumda köle âzad etmesi gerekir. Eğer oruca başladıktan sonra varlık sahibi olursa, şayet orucu üzerinden bir cuma (bir hafta) gibi ve buna yakın uygun bir süre geçmiş bulunuyor ise orucuna devam eder. Eğer bir iki gün ve buna yakın süre oruç tutmuş ise, oruç tutmayı bırakır ve köle âzad etmeye döner. Bununla birlikte bu onun İçin vacib değildir. Nitekim bir kimse teyemmüm ile namaz kılmaya başlamışken su ile karşılaşacak olursa - Malik'e göre- namazını kesip yeniden abdest almaya kalkışması vacib değildir, [\[50\]](#)

13- Keffâret Olarak İki Köle Azâd Etmesi Gereken Bir Kimsenin, Herbir Köleyi Yarımşardan İki Keffâret İçin Kabul Ederek Âzad Ederse:

İki ayrı zihâr keffâreti yahut öldürme ya da Ramazan ayında oruç açmak keffâreti adına iki köle âzad edip, bu kölelerin herbirisini iki keffâret adına ortak âzâd edecek olursa, bu onun için yeterli olmaz. Bu iki ayrı keffâret adına tıpkı tek bir köle âzâd etmiş kimse gibidir. Aynı şekilde her iki keffâret adına toplam dört ay oruç tutarsa yine yeterli olmaz. Herbir keffâret için ayrı ayrı iki ay oruç tutmaktır. Bunun yeterli olacağı da söylenmiştir.

Eğer iki hanımına zihâr yapıp da tayin etmeksizin onlardan birisi için bir köle âzâd edecek olursa, ikinci bir keffârette daha bulunmadan iki hanımından herhangi birisi ile ilişki kurması caiz olmaz. Eğer keffâreti herhangi birisi içindir, diye tayin edecek olursa, ikinci keffârette bulunmadan önce keffâreti kendisi için tayin ettiği hanımı ile ilişki kurması caiz olur.

Şayet dört tane hanımına zihâr yapacak oltp da onlar adına üç köle âzâd edip, iki ay da oruç tutarsa, köle âzâd etmesi de oruç tutması da yeterli olmaz. Çünkü o bu durumda herbir keffâret için onbeş gün oruç tutmuş sayılır. Eğer yemek

yedirmek suretiyle onlar adına keffârette bulunacak olursa, hepsi için ikiyüz tane yoksul yedirmesi caiz olur. Şayet güç yetiremeyecek olursa köle âzâd edip, oruç tutmaktan farklı olarak bunları dağınk yapabilir. Çünkü iki ay oruç dağıtılamaz, fakat yemek yedirmek dağıtılabılır.

Altı başlık ihtiva eden bir bölüm [\[51\]](#)

14- Keffâretlerde Sıra ve Yemek Yedirme Miktarı:

Yüce Allah, burada keffâreti sıralanmış şekliyle sözkonusu etmektedir. Dolayısıyla köle âzâd etmekten âciz olunmadıkça oruç tutmaya imkân yoktur. Aynı şekilde oruç tutamama sözkonusu olmadıkça yemek yedirmeye kalkışmak sözkonusu olmaz. Oruç tutacak gücü olmayan kimsenin altmış tane yoksulu yedirmesi gerekir. Herbir yoksula Peygamber (sav)'ın müddü ile iki müd [\[52\]](#) verilir. Eğer Hişam müddü ile bir müd verecek olursa -ki bu da bir müd ile üçte bir müd kadardır- yahut Peygamber (sav)'ın müddü ile birbu-çuk müd yedirecek olursa bu da onun için yeterli gelir.

Ebû Ömer b. Abdi't-Berr dedi ki: Bunun faziletli olanı Peygamber (sav)'ın müddü ile iki müd yedirmektir. Çünkü yüce Allah zihâr keffâretinde 'Ailenize yedirdiğinizin orta yollusundan" (el-Mâide, 5/89) diye buyurmuştur. O halde yedirilmesi vacib olan miktaiojM yoilu doyuracak kadardır.

İbnu'l-Arabi dedi ki: Mâlik, İbnu'l-Kasım ve İbn Abdİ'l-Hakem'in rivayetlerine göre şöyle demiştir: Hişam müddü ile bir müd (yedirir). Bu da burada doyuracak kadardır. Çünkü yüce Allah burada mutlak olarak yemek yedirmekten söz etmiş, "orta yollu" olmasını sözkonusu etmemiştir. Eşheb'in rivayetinde de şöyle demektedir: Peygamber (sav)'ın müddü ile iki müd (yedirir). Ona: Sen Hişam'ın müddü ile dememiş miydin? diye sorulunca, o: Evet şu kadar var ki Peygamber (sav)'ın müddü ile iki müd yedirmek benim daha çok sevdiğim bir şeydir. Aynı şekilde İhnu'l-Kasım da ondan yaptığı rivayetinde böyle demektedir.

Derim ki: İbn Vehb ve MutarriPin Malikten yaptığı rivayet te böyledir: Buna göre o herbir yoksula Peygamber (sav)'ın müddü ile iki müd verir. Ebû Hanife ve mezhebine mensub ilim adamlarının görüşü de böyledir.

Şafiî ve diğerlerinin görüşüne göre ise herbir yoksula bir müd verir. Bundan daha fazlasını vermesi de gerekmez. Çünkü o yemek yedirmekle. keffârette bulunmaktadır. Müdden fazlasını harcama yükümlülüğü yuktur. Bunun asıl dayanağı ise ramazanda oruç yeme keffâreti ile yemin keffâretidir.

Bizim delilimiz ise yüce Allah'ın: "O zaman altmış yoksul doyurmalıdır" buyruğudur. "Doyurmak" lafzının mutlak olarak kullanılması karnı doyurmayı

kapsar. Bu ise adeten ona bir şeyler ilave etmedikçe tek bir müd ile gerçekleşmez, Eşheb de böyle demiştir; Malik'e: Bize ve size göre "doymak" farklı mıdır? diye sordum, o evet dedi. Bize göre doymak Peygamber (sav)'ın müddü ile bir müddür. Size göre ise doymak bundan daha fazladır. Çünkü Peygamber (sav) sizi kapsamaksızın bize bereket ihsan edilmesi için dua etmiştir. O bakımdan sizler bizim yediğimizden fazlasını yersiniz.

Ebû'l-Hasen eî-Kâbisî dedi ki: Zihâr keffâretinde Medinelilerin Hişam müddünü esas almalarının sebebi, yüce Allah'ın çirkin ve yalan bir söz söylediklerine tanıklık etmiş olduğu zihâr yapanların cezasını arttırmak içindir.

İbnu'l-Afabî dedi ki: Burada gördüğünüz gibi Hişam müddünden sözedilmektedir. Zamanın onun adının anılmasını ortadan kaldırmasını, adının kitaplardan silinmesini çok arzu ederdim. Çünkü vahyin indiği, Allah Rasûlünün karar kıldığı aralarında zihânın yapıp haklarında: "... O zaman altmış yoksul doyurmalıdır" diye buyurulmuş olan Medine ahalişi bunun ne demek olduğunu anlamışlar, bundan maksadın ne olduğunu bilip, bu maksadın da karnın doyurulması olduğunu iyi biliyorlardı. Bunun miktarı da onlarca bilinen ve kabul edilen bir husustur. 13ü doymak haberlerde çokça va-rid olmuş ve hidayet bulmuş Râşid halifeler döneminde bunun üzere hal devam edip gitmiştir. Bu hal şeytan, Hişam'ın kulağına bir şeyler fısıldayınca -ya kadar öylece devam etti. O da Peygamber (sav)'ın müddünün kendisini de emri altında bulunan ve kendisine denk olanlardan benzeri herhangi bir kimseyi de doyurmadığını gördü. Bunun üzerine şeytan kendisine, kendisini doyuracak miktarı ihtiva edecek bir müd edinmesini süsleyip gösterdi. O da bir müddü iki rıtıl olarak değerlendirip, insanları da bunu kabul etmeye mecbur etti, Bu miktar nemlenecek olursa, yaklaşık üç rıtıl kadar olur. Bunun sonucunda o (Hişam) Peygamberin sünnetini değiştirip, bereketin mahallini ortadan kaldırmış olmaktadır.

Peygamber (sav) Medinelilere müdlerinde ve salarında -tıpkı Mekke'de İbrahim'e bereket ihsan ettiği gibi- bereketlerinin kalması için dua ettiğinden ötürü bereket Peygamber (sav)'ın duası sebebiyle onun müddünde cereyan ediyordu. Bu bakımdan şeytan, bu sünnetin değiştirilerek bu bereketin ortadan kaldırılması için çalışıp durdu. Onun bu arzusunu ise Hişam'dan başka kabul eden olmadı. Dolayısıyla ilim adamlarının onun adını sözkonusu etmemeli ve bu husustaki kayıtlardan adlarını -eğer uygulamasını değiştirme-seler dahi-silmeleri gerekir. Ahkâm ile ilgili hususlarda onu anarak göndermelerde bulunup yüce Allah'ın ve Rasûlünün zikrettiği hususlara açıklama getirecek bir konuma yükseltmeleri -bu vahyin kendilerine inmiş olduğu as-hab nezdinde açıkça bilinen bir şey iken- çok büyük bir musibettir. Bundan dolayı zihâr keffâretiyle

ilgili Eşheb'in rivayetinde Peygambertsav)'ın müddü ile iki müddün sözkonusu edilmesini biz, bunun Hişam müddü ile yerine getirileceğini belirten rivayetten daha çok severiz. Nitekim Malik'in Eşheb'e söylemiş olduğu şu sözleriyle bu bilgiye nasıl dikkat çektiğine dikkat edelim; Bize göre doymak Peygamber (sav)'ın müddü üedir. Size göre doymak ise daha fazlasıyla olur. Çünkü Peygamber (sav) bizim için bereket iie duada bulunmuştur. Ben de (İbnul-Arabi) böyle diyorum. Çünkü ibadet sünnete uygun olarak eda edilecek olursa, eğer bedeni bir ibadet İse daha çabuk kabul edilir. Eğer mali bir ibadet ise onun azı bile mizanda daha ağır basar, onu alanın elinde daha mübarek olur, ağzında daha hoş tat verir, karnındaki rahatsızlığı daha az olur, onun kalıbını dik tutma imkânı daha ileri derecede olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[53\]](#)

15- Keffârette Doyurulması Gereken Yoksul Sayısı:

Malik ve Şafî'ye göre altmış yoksuldan daha azma yemek yedirmesi yeterli olmaz. Ebû Hanife ve mezhebine mensub ilim adamları ise şöyle demişlerdir; Şayet sayıyı tamamlayıncaya kadar hergün bir yoksula yarım sa' yemek yedirecek olursa bu onun için yeterli olur. [\[54\]](#)

16- Hür Kimseye Hacr (Kısıtlılık) Koymak:

Kadı Ebû Bekr İbnu'l-Arabî dedi ki: Garib işlerden birisi Ebû Hanife'nin: Hür kimsenin hacr altına alınması batıldır deyip, buna yüce Allah'ın: "Bir köle âzad etmelidirler" buyruğunu delil göstermesidir. Bu görüşüyle o reşid ile sefih arasında fark gözetmemektedir. Fakat bu onun gibisine yakışmayan, oldukça zayıf bir fikhî anlayıştır. Çünkü bu âyet-i kerime umumidir. Rasûlul-lah (sav)'ın ashabı arasında hacr ile hüküm vermek yaygın bir şeydi ve kıyas da bunu gerektirir. Küçüklük yahut velayet altında bulunmak dolayısıyla hacr halinde iken sefih olarak bulûğa eren bir kimseye inalının verilmesi yasaklanmıştır. Böyle bir kimsenin malında yapacağı uygulama nasıl geçerli olabilir? Bilindiği gibi has olan hüküm, umum ifade eden hükme hakimdir (ondan üstündür yani umumi hükmü tahsis eder.) [\[55\]](#)

17- ZihârHükmü Neshedicidir:

Bazı ilim adamlarına göre zihâr hükmü, cahiliye döneminde görülen zi-hârın

talâk olduğu şeklindeki uygulamayı neshedicidir. Bu anlamdaki açıklama İbn Abbas, Ebû Kîlâbe ve başkalarından rivayet edilmiştir. [\[56\]](#)

18- İmanın Gerekçesi Olan Ameli Uygulamalar:

"Bu hükümler Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz dîyedir" buyruğu şu demektir: Bizim keffâret hususunda sözünü ettiğimiz bu ağır hüküm "... iman edesiniz dîyedir,"

Yani Allah'ın bu emri verdiğini tasdik etmeniz içindir.

Kimi ilim adamı bu keffâretin yüce Allah'a iman etmek anlamında olduğuna delil göstermişlerdir. Çünkü yüce Allah bun» süzkonusu edip, farz kıldığını belirtince; "Bu hükümler Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz dîyedir"

diye buyurmaktadır. Yani bu hükümler yüce Allah'a itaat edenler, O'nun sınırları yanında durup onları aşmayan kimseler olarsınız dîyedir. Yüce Allah, böylelikle keffârette bulunmayı itaat ve yüce Allah'ın hududuna riayet olduğundan dolayı iman diye adlandırmaktadır. Böylelikle ona benzeyen her bir husus da iman(a delâlet eden)dir.

Şayet; Yüce Allah'ın: "Bu hükümler Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz dîyedir" buyruğu çirkin ve yalan bir söz olan zihâra dönmemeniz içindir, demek olduğu söylenecek olursa ona şöyle cevap verilir: Bunun da kastedilmiş olması mümkündür, birincisinin de kastedilmiş olması mümkündür, bu durumda anlam şöyle olur: Bunlar o çirkin ve yalan söze dönmeyesiniz dîyedir. Aksine yüce Allah'a itaat olmak üzere bunları terkediniz. Çünkü O, bunları haram kılmış bulunmaktadır. Ayrıca kendisine zihâr yaptığınız hanımdan keffârette bulununcaya kadar uzak kalasınız, dîyedir. Çünkü yüce Allah ona dokunmayı yasaklamış bulunmaktadır. Yüce Allah keffâreti emredip, sizin tarafınızdan bunun yerine getirilmesini ön gördüğü için de keffârette bulunuruz. Böylelikle bütün bunlarla siz, Allah'a ve Rasûlüne iman eden kimseler olursunuz. Çünkü bunlar sizin korumanız gereken sınırlardır, edâ etmeniz gereken itaatlerdir. Allah'a ve Rasûlüne itaat ise imandır. Başarı Allah'tandır. [\[57\]](#)

19- "Allah'ın Hudutları ve Kâfirlerin Azabı":

"Ve bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır." Yani yüce Allah kendisine neyin isyan ve neyin itaat olduğunu açıklamış bulunmaktadır, O halde zihâr Ona bir masiyettir, keffâret ise Ona itattır.

"Kâfirler için çok acıklı bir azab vardır." Yani yüce Allah'ın hükümlerini tasdik

etmeyen kimseler için cehennem azabı vardır. [58]

5. Muhakkak ki Allah ve Basûlü ile sınır yansına kalkanlar kendilerinden öncekilerin helak, hor ve hakir edildikleri gibi, hor ve hakir edildiler. Halbuki gerçekten apaçık âyetler indirmiştir. Kâfirler İçin alçaltıcı bir azab vardır.

6. Allah, hepsini dirilteceği gün, ne yaptıklarını onlara haber verecektir. Allah onu bir bir saymış, onlarsa onu unutmuşlardı. Allah herşeye tanık olandır.

Yüce Allah, hududunu aşmayıp, orada duran müminleri sözkonusu ettikten sonra; "Muhakkak ki Allah ve Rasûlü ile sınır yarışına kalkanlar..." buyruğu ile Allah'ın hududlarını aşma yarışına kalkıp onlara aykırı hareket edenleri sözkonusu etmektedir,

Sınır yansına kalkışmak, sınırlarda düşmanlık ve muhalefet etmek" demektir. Bu (bu anlamıyla) yüce Allah'ın: "Bunun sebebi onların Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmeleridir." (e\-Enfa\, 8/13) buyruğuna benzemektedir.

"Muhakkak ki Allah... ile sınır yarışına kalkanlar" Allah'ın dostlarıyla, velileriyle sınır yarışına kalkışanlar demektir. Nitekim haberde: "Kim benim bir dostumu küçük düşürecek olursa, Bana karşı savaş ilan etmiş demektir. "[59] diye buyurulmuştur.

ez-Zeccâc dedi ki: "Sınır yarışına kalkışmak" senin karşındakinin sınırına muhalif olan bir sınırdaki bulunmandır. Bunun asıl anlamı engel olmak, karşı çıkmak demektir. "Hadid: Demir" de buradan gelmektedir. Kapıcıya ;el-haddâd" denilmesi de buradandır.

"Oyfy- Helak, hor ve hakir edildiler" buyruğu hakkında Ebû Ubeyde ve el-Ahfeş: Helak edildiler. Katade: Kendilerinden öncekiler hor kılındıkları gibi, onlar da hor kılındılar diye açıklamalardır. İbn Zeyd: Azaba uğratıldılar, es-Süddî lanet olundular, diye açıklamışlardır.

el-Ferra dedi ki: Hendek günü bunlar öfkelenirler. Bedir günü diye de açıklanmıştır. Maksat müşriklerdir, münafıklar oldukları da söylenmiştir.

"Kendilerinden öncekilerin helak, hor ve hakir edildikleri gibi" buyruğundaki "hor ve hakir edildikleri" buyruğunun pek yakında bu hale getirilecekleri demek olduğu söylenmiştir. Bu yüce Allah'ın müminlere verdiği bir zafer müjdesidir. Buyruğun mazi lafzı ile gelmiş olması, haber verilen hususun pek yakında gerçekleşeceğini anlatmaktadır. Bunun Mezhiçlilerin şivesinde böyle olduğu da söylenmiştir.

"Halbuki" kendilerinden öncekiler arasından Allah ve Rasûlü ile sınır yarışına kalkışanlar arasında yer alan kimselere neler yaptığımıza dair "gerçekten apaçık

âyetler İndirmiş izdir, kâfirler için alçaltıcı bîr azab vardır."

"Allah'ın hepsini" erkek, kadın hepsini kabirlerinden aynı halde "dirilteceği gün" dünyada iken "ne yaptıklarını onlara haber verecektir" bildirecektir..

"Gün" lafzı "alçaltıcı bir azab" ile nasbedilmiştir. Yahutta o günün büyüklüğünü anlatmak üzere "hatırla ki" takdirindeki bir fiil ile nasbedilmiştir.

"Allah onu" kendileri hakkında amel defterlerinde "bir bir saymış, on-larsa onu unutmuşlardı." Ta ki bu yaptıklarını amel defterlerinde kendilerine hatırlatmıcaya kadar. Bu onlara karşı getirilecek olan delilin daha kesin ve ileri bir delil olması içindir.

"Allah herşeye tanık olandır." Herşeye ıttalidir. Herşeyi görür, hiçbir şey O'na gizli kalmaz. [\[60\]](#)

7. Görmedin mi ki Allah, gökte ve yerde olan herşeyi muhakkak bilir. Üç kişi fısüdaşmayıversîn, muhakkak O onların dördüncüleridir. Beş kişi oltnayıversinler, mutlaka O onların altıncılarıdır. İster bundan daha az veya daha çok olsunlar. Nerede bulunurlarsa bulunsunlar O, mutlaka onlarla beraberdir. Sonra kıyamet gününde kendilerine yaptıklarını haber verir. Gerçekten Allah herşeyi çok iyi bilendir.

"Görmedin mi ki Allah gökte ve yerde olan herşeyi muhakkak bilir."

Gizli ve açık hiçbir şey Ona gizli kalmaz.

"Üç kişi fısıldaşmayıversin" buyruğundaki: lafzı genel olarak *'ye" ile okunmuştur. Buna sebep, ikisi (fiil ile fail) arasında bir başka lafzın bulunmasıdır. Ebû Cafer b. el-Ka'kâ', el-A'rec, Ebû Hayve ve İsa ise (daha önce geçmiş bulunan "görmedin mi ki" anlamındaki) fiilin müennes oluşu dolayısıyla te ile; diye okumuşlardır.

Fısddaşmak" gizlice konuşmak demektir. Bu mastar olup, mastar bazan sıfat olarak da kullanılabilir. O bakımdan: "Fısıldeşan topluluk", denilirken, aralarında fısıltı bulunan kimseler demektir. Yüce Al-jah'ın: "Onlar gizlice konuşurlarken" (el-İsra, 17/47) buyruğun da bu şekilde kullanılmıştır.

"Üç" lafzı, "Fısıltı" lafzının ona izafe edilmesi dolayısıyla cer ile gelmiştir.

el-Ferra da "üç" lafzının "fısıltı" lafzının sıfatı olduğunu ve bundan ötürü cer ile geldiğini söylemiştir. Bununla birlikte "fısıltı" lafzını ona izafe etmek de mümkündür. Eğer mukadder bir fiil ile nasbedilecek olursa bu da mümkündür. Nitekim bu İbn Ebi Able'nin kıraatidir. O hem bu lafzı, hem de: "Beş" lafzını nasb ile hal olarak ve; "Fısıldeşıriar" fiilinin takdiri ile okumuşlardır. Bu fiilin takdirine sebep i.se "fısıltı" anlamındaki lafzın ona delâlet etmesidir. Bu

açıklamayı ez-Zemahştrî yapmıştır,

"Üç" anlamındaki lafzın "fısıltı" anlamındaki lafzın konumundan bedel olarak ref ile okunması da caizdir.

Diğer taraftan herbir sirâr (gizli konuşmak) bir necvâ (fısıldaşmak)dır denildiği gibi, şöyle de açıklanmıştır: Necvâ; üç kişinin kendi aralarında yalnızlık halinde bir şeyi gizlemeleri ve bunu kendi aralarında fısıltı halinde söylemeleridir, Sirâr; iki kişi arasındaki fısıldaşmadır, denilmiştir.

"Muhakkak O, onların dördüncüleridir." Onların neyi fısıldattıklarını bilir ve işitir. Buna âyetin "Allah'ın herşeyi bildiğini" belirtmekle başlaması ve yine âyetin "Allah'ın herşeyi bilen" olduğunun belirtilmekle sona etmesi delâlet etmektedir.

"Necvâ: Fısıldaşmak" lafzının: "Yerin tümsekçe olan kısımları" lafzından geldiği söylenmiştir. Birbirleriyle bu şekilde fısıldaşan iki kişi kendi sırlarını, kendi aralarında gizlice fısıldaşırlar. Onların bu hali de kendisine bitişik olan yerlere göre yerin nisbeten yüksek olan kısmının adeta yalnız başına kalmasına benzer. Bıyıağün anlamı da şudur: Yüce Allah'ın işitmesi herbir sözü kuşatır. Yüce Allah, kendisine zihâr yapan kocası hakkında tartışan kadının sözlerini dahi işitmiştir,

"İster bundan daha az veya daha çok olsunlar" buyruğunda (lâ harflerinden sonra gelen isimlen) Sellâm, Yakub, Ebû'l-Âliye, Nasrve İsa: lafzının girmesinden önceki: "Fısıltı" lafzının mahalline atf ile ref ile okumuşlardır. Çünkü bunun takdiri "Fısıltı(sı) olmayıversin" şeklindedir. "Üç"[\[61\]](#) lafzının: "Daha azr lafzının mahalline göre merfu olması da mümkündür. Nitekim: "Lâ havle ve lâ kuvvetun illa billah" denilirken "havi" lafzının fetha, "kuvvet" lafzının ref ile okunması da böyledir. Mübtedâ olarak her ikisinin merfu okunması da caizdir. Tıpkı: "Lâ havlun ve lâ kuvvetun illa billah" demek gibi. Bu hususa daif açıklamalar yeteri kadanyla daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/254. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır, ez-Zühri ve İkrime ("daha çok" anlamındaki lafzı "peltek se" harfî yerine) "be" harfî ile "daha büyük" diye okumuşlardır. Ancak bu genel olarak "(peltek) se" ile ve "re" harfî lafza göre üstün olarak okumuşlardır ki cer konumundadır.

el-Ferra yüce Allah'ın: "Üç kişi fısıldaşmayıversin, muhakkak O, onların dördüncüleridir. Beş kişi olmayıversinler, mutlaka O, onların altıncılarıdır" buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Anlaşılan mana ve sayı, maksat değildir. Çünkü yüce Allah az ya da çok olsun bütün sayıdaki şahıslarla birlikte olduğunu en iyi bilendir. Onların gizli olsun, açık olsun söyledikleri her-şeyi bilir, hiçbir şey O'na saklı kalmaz. Bundan dolayı yüce Allah birtakım sayıları

sözkonusu etmeyip bazı sayılan süzkonusu etmekle yetinmiştir.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Onlar nerede olurlarsa olsunlar, yüce Allah da bir yerden başka bir yere geçmek yahut intikal etmek sözkonusu olmaksızın onlarla beraberdir. Bu buyruk, gizlice birtakım işler çevirmiş bir münafık topluluk hakkında inmiştir. Yüce Allah da bu buyruğu ile bunların kendisine gizii kalmadığını bildirmektedir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Katade ve Mücahid de: Yahudiler hakkında inmiştir, demişlerdir.

"Sonra kıyamet gününde kendilerine" iyi ya da kötü olsun "yaptıklarını haber verir" bildirir, "Gerçekten Allah herşeyi çok iyi bilendir." [62]

8. Kendilerine fısıldanmak yasaklandıktan sonra yine kendilerine yasaklanan şeylere dönen, günahı, düşmanlığı ve Peygambere isyanı fısıldanmakta olan kimseleri görmedin mi? Onlar sana geldiklerinde Allah'ın seni selamlamadığı sözlerle selamlar ve kendi aralarında derler ki: "Söylediğimiz sebebi ile Allah bize azab etmeli değil mi?" Cehennem yeter onlara. Oraya girecekler. O ne kötü'dönüş yeridir!

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [63]

1- Ayetin Nüzul Sebebi ve Fısıldaşmaları Yasaklanması:

"Kendilerine fısıldanmak yasaklandıktan sonra... kimseleri görmedin mi" buyruğu hakkında şöyle denilmiştir: Bu, az önce de kaydettiğimiz gibi yahudilerle münafıklar hakkındadır. Müslümanlar hakkında olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbas dedi ki: Bu kendi aralarında fısıldaşarak gizlice konuşan ve bu arada müminlere bakan ve birbirlerine göz kırpan yahudilerle, münafıklar hakkında inmiştir.

Müminler de şöyle diyorlardı: Bunlara bizim kardeşlerimiz ve yakın akrabalarımız olan muhacir ve ensardan bazılarının öldürüldüklerine yahut başlarına gelen bir musibet veya bozgunlarına dair bir haber ulaşmış olmalıdır. Bu da onların hoşuna gitmiyor, onları rahatsız ediyordu. Bunun neticesinde Peygamber (sav)'a şikâyetleri çoğaldı. Yüce Allah da onların fısıldaşmalarını yasakladı. Fakat bu işten vazgeçmeyince âyet-i kerime nazil oldu.

Mukatil dedi ki: Peygamber (sav) ile yahudiler arasında bir antlaşma vardı. Müminlerden bir kimse onlara uğradı mı kendi aralarında -o mümin kişi kötü bir takım zanlara kapılıncaya kadar- gizlice konuşuyorlardı. Bu sefer o da yoluna

gitmekten vazgeçiyor, geri dönüyordu. Rasûlullah (sav) onlara böyle yapmamalarını söyledi ise de onlar vazgeçmeyince bu âyet-i kerime nazil oldu. Abdurahman b. Zeyd b. Eşlem dedi ki: Bir kişi Peygamber (sav)'a geliyor, ondan bir ihtiyacını karşılamasını istiyor, onunla birlikte konuşuyordu. O dönemde oralarda savaş vardı. Böylelikle onu görenler Peygamber (sav) ile savaş, bir musibet yahut önemli bir iş hakkında konuştuğunu zannediyor, bun dan dolayı da korkuya kapılıyorlardı. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil odu. [64]

2- Fısıldaşmanın Yasaklanması ve Riyakârlık:

Ebû Said el-Hudrî rivayetle şöyle demektedir Bir gece konuşurken Rasû-lullah (sav) yanımıza çıkageldi ve dedi ki: "Bu fısıldaşma ne oluyor? Fısıldaş-mak size yasaklanmadı mı?" Bizler Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'a tevbe ettik. Biz Mesih - Deccal'i kastediyor-'den korkumuz dolayısıyla onu sözkonusu ediyorduk. Peygamber şöyle buyurdu; "Size bence ondan daha da korkunç olanı haber vereyim mi?" Biz; Ver ey Allah'ın Rasûlü dedik, şöyle buyurdu: "(Bu) gizli şırtır. Kişinin, bir başkası burdadır ve kendisini görüyor diye kalkıp amelde bulunmasıdır." Bunu el-Maverdî zikretmektedir.[65]

Hamza, Halef ve Yakub'dan Ruveys "fısıldanmakta olan kimseler" anlamındaki buyruğu; diye, vezinde okumuşlardır. Bu Abdullah (b. Mesud) ve arkadaşlarının kıraatidir. Diğerleri ise, "Fısıldanmakta olan kimseler" diye; vezinde okumuşlardır. Ebû Ubeyd ve Ebû Hatim yüce Allah'ın: "Birbirinizle fısıldaştığımız zaman" (9- âyet) ile "fısıldaş-mayın" (9. âyet) buyrukları dolayısı ile bu okuyuşu tercih etmişlerdir.

Nehhas dedi ki: Sibeveyh; ile vezinlerinin aynı anlamda kullanılabildiklerini de nakletmektedir. "Davalastılar" anlamındaki ile "çarpıştılar, savaştılar" anlamındaki, ile fiillerinde olduğu gibi. Buna göre bu iki okuyuş şekli de aynı anlamdadır.

"Günahı, düşmanlığı" buyruğunun anlamı yalan ve zulmü demektir. "Peygambere isyanı ona muhalefeti..." anlamındadır, ed-Dahhak, Mikahid ve Humeyct ise çoğul olarak: "Muhalefetleri..." diye okumuşlardır. [66]

3- Zımmilerin Selam Vermeleri ve Selâmlarının Alınması:

"Onlar sana geldiklerinde Allah'ın seni selamlamadığı sözlerle selamlarlar" buyruğu ile yahudilerin kastedildiği hususunda, bu hususta rivayet nakledenler

arasında görüş ayrılığı yoktur. Yahudiler Peygamber (sav)'a gelerek: "es-Sâmu aleyke: Ölüm sana olsun" derlerdi. Onlar bu sözleriyle zahiren selam söylediklerini ifade ediyorlar, fakat içten içe ölümü kastediyorlardı. Peygamber (sav) da: -Bir rivayete göre- "Aleyküm: (hayır) sizin üzerinize" diye; bir diğer rivayete göre ise: "Ve aleyküm: Sizin de üzerinize olsun!": diye cevap verirmiş.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu buyruğun anlaşılması müşkildir. Onlar şöyle diyorlardı: Eğer Muhammed bir peygamber olsaydı, yüce Allah bizim ona hakaret edip onu küçümsememize rağmen bize mühlet vermemesi gerekirdi. Halbuki onlar yüce yaratıcının son derece Halım (bağışlayıcı, azabı erteleyici) olduğunu kendisine dahi dil uzatanları azablandırmakta acele etmediğini bilmiyorlardı. Ya Peygamberine dil uzatanların durumu ne olsun?

Sabit olduğuna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'tan daha çok eziyetlere sabreden hiçbir kimse yoktur. Müşrikler O'nun eşinin ve çocuğunun olduğunu iddia ederlerken O onlara afiyet veriyor, onları rızık-landırıyqr."[\[67\]](#) Yüce Allah, onların sırlarını açığa çıkarmak, gizlediklerini ortaya koyup onları rezil etmek ve Rasûlüne de mucize olmak üzere bu buyrukları indirdi.

Katade'den, onun da Enes'ten rivayetine göre bir yahudi Rasûlullah (sav)'ın ve ashabının yanına gelerek: es-Sâmu aleyküm dedi. Peygamber (sav) onun söylediğine karşılık verdikten sonra: "Bunun ne söylediğinin farkında mısınız?" diye sordu. Onlar: Allah ve Rasûlü en iyi bilir, dediler. Peygamber: "O böyle dedi. Haydi onu bana geri çağırınız" diye buyurdu. Onu geri getirdiler. Peygamber: "Sen es-samu aleyküm dedin (öyle mi)?" diye buyurdu. O da Evet dedi. Peygamber (sav) bunun üzerine şöyle buyurdu: "Kİtab ehli size selam verdikleri takdirde siz de: Senin dediğin senin üzerine olsun, deyiniz." Bunun üzerine yüce Allah: "Onlar sana geldiklerinde Allah'ın seni selamlamadığı sözlerle selamlarlar" buyruğunu indirdi.[\[68\]](#) Derim ki: Tirmi-zi bu hadisi rivayet etmiş, olup, bu hasen, sahih bir hadistir demiştir.

Âişe'den de şöyle dediği sabit olmuştur: Yahudilerden birtakım kimseler Peygamber (sav)'a gelerek: Ey Ebû'l-Kasım es-sâmu aleyke dediler. Ben: es-sâmu aleyküm ve Aliah size yapacağını yapsın, nitekim yapmıştır, dedim. Bu sefer Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Konuşma ey Âişe! Şüphesiz Allah çirkin sözü söylemeyi de, çirkin söze çirkin sözle karşılık vermeyi de sevmez." Ben Ey Albh'ın Rasûlü, onun ne söylediğini görmüyor musun? dedim. O: "Benini onların söylediklerini aynen karşılık olarak onlara söylediğimi ve: Ve aleyküm dediğimi görmüyor musun?" diye buyurdu.[\[69\]](#) Bunun üzerine şu; "Allah'ın seni selamlamadığı sözlerle selamlarlar" âyeti nazil oldu. Yani Allah sana selam

vermişken, onlar: es-samu aleyke derler. "Sâm" ise ölüm demektir. Bu hadisi bu manasıyla Buhârî ve Müslim rivayet etmişlerdir.

Buhârî ile Müslim'de Enes b. Malik (r.a)'ın rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Kıcab ehli size selâm verdikleri vakit siz de: Ve aleyküm deyiniz."[\[70\]](#)

Rivayet böylece "vav"lı olarak "ve aleyküm" şeklindedir. Bu hususta ilim adamları açıklamalarda bulunmuşlardır. Çünkü "atıf vav'ı" hükümde ortak kılmayı gerektirmektedir. Bunun gereği olarak onların bize beddua ederek ölümü istedikleri bu sözün kapsamına da girmemiz gerekmektedir. Yahutta bu "Seâmet; yani dinimizden usanmak" anlamına gelir. Nitekim: "Usandı, usanır, usanmak" denilir.

Bazılan.buradaki "vav" şairin şu mısraında olduğu gibi fazladan zikredilmiştir diye açıklamışlardır;

"Biz kabilenin evlerinin bulunduğu yeri geçip de vardığımızda."

Burada "vav'ı fazladan getirmiş bulunmaktadır.

Bazıları da buradaki "vav" istinaf (ifade başlangıcı) içindir, sanki ve's-sâ-mu aleyküm demiş gibidir. Bazıları da: Bu atıf olmak üzere gelmiştir, bunun bize zararı yoktur. Çünkü bizim onlara bedduamız kabul olunur, ama onların bize bedduaları kabul olunmaz.

ez-Zübeyr'in rivayetine göre o Cabir b. Abdullah'ı şöyle derken dinlemiştir: Yahudilerden birtakım kimseler Rasûlullah (sav)'a selam vererek: es-Sâ-mu aleyke ya Ebe'l-Kasım dediler. Peygamber de: "Ve aleyküm" diye buyurdu. Âişe kızmış olarak: Onların söylediklerini duymadın mı? deyince, Peygamber şöyle buyurdu: "Evet, duydum. Ben de onlara karşılık verdim. Şüphesiz ki bizim onlara bedduamız kabul olunur, fakat onların bize bedduaları kabul olunmaz."

Bunu da Müslim rivayet etmiştir[\[71\]](#)

"Vav"ın rivayet hem mana itibariyle daha güzeldir hem "vav" ile gelen rivayet daha sahih ve daha meşhurdur.

Zimmet ehlinin verdiği selamının alınmasının hükmünün müslümanların selâmını almak gibi vacib olup olmadığında ihtilaf edilmiştir. İbn Abbas, eş-Şa'bî ve Katade -bu husustaki emir dolayısıyla- vacib olduğu kanaatindedir.

Malik de Eşheb ve İbn Vehb'in kendisinden yaptıkları rivayete göre bunun vacib olmadığı kanaatini benimsemiştir. Ona göre şayet cevap verilecek olursa: Aleyke, denilir.

İbn Tavus'un tercihiğine göre ise onlara karşılık verilirken: "Alâke es-se-lamu" yani selam senden yükseğe çıkmıştır denilir. Mezhebimize mensub bazıları da şunu tercih etmişlerdir; "Sin" harfî kesreli olarak "es-silamu" denilir ki bu da

taşlar demektir.

Malik'in görüşü sünnete uymak bakımından daha uygundur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Mesruk'un rivayetine göre Âişe (r.anhâ) şöyle demiştir; Peygamber (sav)'a bir grub yahudi gelerek: es-Samu aleyke ya Ebe'l-Kasım dediler. O da: "Ve aleykürn" dedi. Âişe: Ben de hayır es-sam ve ez-zam üzerinize olsun dedim. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Ey Âişe! Sen çirkin söz söyleyen bir kişi olma!" Âişe dedi ki: Onların ne söylediklerini duymadın mı? Peygamber: "Onların söylediklerini ben de onlara geri çevirip "ve aleyküm" demedin mi?" diye buyurdu. Bir rivayette de şöyle buyurdu: Âişe onların ne söylediklerini farkelti ve Peygamber tebessüm etti. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Böyle deme ey Âişe! Çünkü yüce Allah çirkin söz söylemeyi ve çirkin söz söylemeye kalkışmayı sevmez." Ayrıca şunu da ilave etmekcedir Bunun üzerine şanı yüce Allah: "Onlar sana geldiklerinde Allah'ın seni selamlamadığı sözlerle selamlarlar" buyruklarını âyetin sonuna kadar indirdi. [\[72\]](#)

Hadiste geçen "es-samu" ile birlikte zikredilen "ez-zâmu" kelimesi kusur ve aysb demektir. Nitekim meselde: "Kusursuz güzel olmaz" denilir. Bu hemzeli de söylenir, hemzesiz de söylenir. Mesela: "Onu ayıpladı, ayıplar" denilir. İsm-i mefulü hemzeli olarak; diye gelir. Yüce Allah'ın: "Küçültülmüş, kınanmış ve kovulmuş olarak" (ei-A'raf, 17/18) buyruğu da buradan gelmektedir.

Hemzesiz olarak: diye de kullanılır.

"Ve kendi aralarında derler ki: Söylediğimiz sebebi İle Allah bize azab etmeli değil mi?" Yani onlar: Şayet Muhammed bir peygamber olsaydı, Allah bu söylediklerimiz sebebiyle mutlaka bizi azab ederdi. Allah niye bize azab etmiyor?

Bir başka açıklamaya göre onlar şöyle dediler: O bize karşılık vererek: "Ve aleykümü's-sâm" diyor. Sâm ise ölümdür. Şayet peygamber olsaydı, onun hakkımızdaki bedduası kabul olunur ve biz de ölürdük. Bu onların hayretlerini gerektiren bir konu idi. Çünkü onlar kitab ehli idiler ve peygamberlerin kızdırılabileceğini biliyorlar, buna karşılık niçin peygamberi kızdıranlara azabın acilen verilmediğini anlayamıyorlardı.

Yarın görecekları bir ceza olarak "Cehennem yeter onlara!"

"O ne kötü dönüş yeridir!" [\[73\]](#)

9. Ey iman edenleri Birbirinizle fısıldattığınız zaman günah, düşmanlık ve Peygambere isyan İle fısıldaşmayın. İyiliği ve takvayı fısıldasın ve ancak

huzurunda haşrolacağınız Allah'tan korkun.

"Ey İman edenleri Birbirinizle fısıldattığınız zaman" buyruğu müminler için bir yasak ifade etmektedir. Yani onlar kendi aralarında münafıkların ve yahudilerin yaptıkları gibi yapıyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah: "Ey iman edenler! Birbirinizle fısıldattığınız zaman" birbirinizle gizli konuştuğunuzda "...fısıldaşmayın" diye buyurdu, "Fısıldanmayın" şeklindeki okuyuş, genelin okuyuş şeklidir. Ancak Yahya b. Vessâb, Asım ve Ya-kub'dan rivayetle Ruveys: şeklinde den gelen bir nehy olarak okumuşlardır. (Birbirinizle gizli konuşmayın, demektir.)

"Günah, düşmanlık ve Peygambere İsyan ile fisüdaşmayın. İyiliği" itaati "ve takvayı" yani Allah'ın yasakladığı şeylerden iffetli davranarak uzak kalmayı "fısıldasın."

Buyruğun münafıklara hitab olduğu da söylenmiştir. Ey iman ettiklerini iddia edenler... demektir. Buyruğun, ey Musa'ya iman edenler... demek olduğu da söylenmiştir.

"Ve ancak huzurunda haşrolacağınız" âhirette huzurunda bir araya getirileceğiniz "Allah'tan korkun!" [\[74\]](#)

10. Fısıltı ancak şeytandandır. İman edenleri kederlendirmek içindir. Halbuki Allah'ın izni ile olmadıkça bu, onlara hiçbir zarar vermez. O halde müminler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[75\]](#)

1- Fısıldaşmanın Kaynağı:

"Fısıltı ancak şeytandandır." Şeytanın süslemesinden ileri gelir,

"İman edenleri kederlendirmek içindir." Çünkü müslümanların seriyelerinde zarar gördükleri kanaatine sahip olmuşlardı. Yahutta onlar (yani münafıklar) müslümanlara tuzak kurmak için toplantı yapıyorlardı. Kimi zaman Peygamber (sav) ile fısıldaşıyorlar, müslümanlar da Peygamber (sav)'ın nezdinde kendilerini küçük düşürmeye çalıştıklarını sanıyorlardı.

"Halbuki Allah'ın izni" yani meşîeti, bir açıklamaya göre ilmi, İbn Ab-bas'tan rivayete göre de emri "İle olmadıkça bu" fısıldasma "onlara hiçbir zarar vermez. O halde müminler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler." İşlerini yalnız Ona havale etsinler. Bütün durumlarını ve hallerini O'nun yardımına bıraksınlar. Şeytandan

ve her türlü kötülükten O'na sığınsınlar. Çünkü kulu sınamak ve denemek maksadı İle vesveselerle şeytanı (kulunun üzerine) salan O'dur. Dilerse şeytanın tasallutunu ondan elbetteki uzak tutar. [76]

2- Fısıldaşmanın Mahiyeti ve Yasaklanışındaki Hikmet:

Buhari ile Müslim'de İbn Ömer'den rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Üç kişi olduğu takdirde biri dışarıda tutularak iki kişi birbiriyle fısıldaşmasın." [77]

Abdullah b. Mesud'dan dedi ki; Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Üç kişi olduğunuz takdirde sair insanlarla karışincaya kadar birisi dışarıda tutularak iki kişi kendi arasında -onu kederlendirmesinler diye- fısıldaşmasınlar." [78]

BU hadis-İ şerif fısıldanmanın yasak olduğu nihaj sınırı açıklamaktadır. Bu da üçüncü kişinin -İbn Ömer'in yaptığı gibi- kendisiyle konuşacak bir kimse bulmasıdır. Şöyle ki İbn Ömer bir kişi ile konuşurken bir diğeri onunla fısıldaşmak isteği ile yanına geldi. Dördüncü bir kişiyi yanına çağırmadıkça onunla fısıldaşmadı. Ona ve birincisine: Siz bir kenara çekiliniz, dedikten sonra özel olarak konuşmak isteyen adam ile sessizce konuşmaya başladı. Bunu Mâlik, Muuatta'da rivayet etmiş bulunmaktadır. [79]

Aynı şekilde bu hadiste "onu kederlendirmemek için" buyruğu ile bunun gerekçesine de dikkat çekilmektedir. Yani o kişinin kalbine üzülmesine sebep teşkil edecek düşünceler gelebilir. Bu da içinden yapılan bu gizli konuşmanın kendisinin hoşuna gitmeyecek, kendisi hakkında olduğunu yahutta onların bu konuşmalarına kendisini de katmaya onu ehil görmedikleri için böyle konuştuklarını ya da buna benzer şeytanın telkin ya da nefsin vesveseleri insanın hatırına gelmesidir. Bütün bunlar ise kimsenin tek başına kalmasından dolayı ortaya çıkar. Eğer beraberinde bir başka kişi bulunacak olursa, bunlardan yana emin olur. Buna göre bu hususta bütün sayılar arasında fark gözetilmez. Dolayısıyla dört kişi bir kişiyi dışarda bırakarak, on ya da mesela bin kişi birisini dışarda bırakarak özel konuşmazlar. Çünkü böyle bir husus (yasaklamayı gerektiren husus) onun hakkında gerekçe olarak varlığını sürdürmektedir. Özellikle üç kişinin sözkonusu edilmesi ise bu anlamda bu işin gerçekleşebileceği en az sayının onlar olmasıdır. Hadisin zahiri bütün zaman ve halleri kapsar, İbn Ömer, Malik ve Cumhur'un kanaati de budur. Fısıldanılan konu ister bir mendub, ister mubah, isterse de vacib olsun farkutmez. Çünkü onun sebebiyle üzüntü ve keder ortaya çıkar. Bazıları da bunun tslâmın ilk

dönemlerinde böyle olduğu kanaatindedirler. Çünkü bu münafıkların halinden görülen bir şeydi. Münafıklar müminleri dışarıda tutarak birbirleriyle fısıldamıyorlardı. İslam yayılınca bu da ortadan kalktı.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Böyle bir yasak kişinin karşıda kinden emin olmadığı yerlerdeki yolculuk haline özeldir. İkamet halinde ve insanların bulunduğu yerde ise bunun mahzuru yoktur. Çünkü böyle bir yerde kişi kendisine yardım edecekleri bulur. Halbuki yolculuk halinde böyle değildir. Yolculukta kişinin suikaste uğraması ve buna karşılık kendisine yardım edecek kimsenin bulunmaması ihtimali vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[80\]](#)

11. Ey iman edenler, toplantı yerlerinde size: "Yer açın" denildiğinde genişletin ki, Allah da size genişlik versin. "Kalkın" denildiğinde de kalkıverin ki, Allah sizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri dereceler ile yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı yedi başlık halinde sunacağız: [\[81\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Mecliste Oturulacak Yerlerin Tesbiti:

Yüce Allah, yahudilerin Hz. Peygambere Allah'ın selamlamadığı şekilde selam verdiklerini belirtip bundan dolayı onları kınadıktan sonra, Rasûlullah (sav) He birlikte mecliste otururken güzel edeb takınmayı; "Ey iman edenler, toplantı yerlerinde size: Yer açın denildiğinde genişletin ki..." buyruğu ile güzel edeb takınmayı emretmektedir. Tâ ki mecliste onun yerini daraltmasınlar. Ayrıca müslümanlara biri diğerine mecliste yer açsın diye birbirlerine karşılıklı şefkat gösterip, onlarla kaynaşmayı da emretmektedir. Böylece Rasûlullah (sav)'ın söylediklerini işitebilsinler, onu görebilsinler.

Katade ve Mücahid dediler ki: Ashab, Peygamber (sav)'ın meclisinde birbirleriyle yarışarlardı. Onlara birbirlerine yer genişletmeleri emrolundu. Bu açıklamayı t:d-Da[ıhâk da yapmıştır.

İbn Abbas dedi ki: Bundan kasıt savaşmak maksadıyla saf saf dizildiklerinde savaşmak üzere oturlan yerlerdir. el-Hasen ve Yezid b, Ebi Habib dedi ki: Peygamber (sav) müşriklerle çarpıştığında savaşmak ve seni d olmak arzusu ciolayısı ile herkes kendisini öncelediğinden birbirlerine yer açmıyorlardı. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Buna göre bu, yüce Allah'ın: "...salaşa elverişli yerlere..." (Âl-i İmran, 3/121) buyruğu gibidir.

Mukatil dedi ki: Peygamber (sav) Suffe'de idi. Cuma günü yer nisbeten da-

ralıyordu. Peygamber (sav) da muhacir ile ensardan Bedir'e katılanlara özel ikramda bulunuyordu. Aralarında Sabit b. Kays b. Şemmâs'ın da bulunduğu Bedirliilerden bir grub geldiğinde, mecliste birtakım kimseler onlardan daha yakın oturmuş bulunuyorlardı. Bunlar Peygamber (sav)'ın karşısında ayakta dikildiler, kendilerine yer açılmasını beklediler, ancak onlara yer açılmadı. Bu Peygamber (sav)'a ağır gelince etrafında bulunan ve Bedir ehlinden olmayan kimselere. Bedir ehlinden olup ayakta duranlar sayısınca kişilere: "Ey filan kalk, sen ey filan kalk" demeye başladı. Bu da kaldırılanlara ağır geldi. Peygamber (sav) yüzlerindeki ifadeden hoşlanmadıklarını anladı. Münafıklar ayıplamaya koyularak: Bunlara karşı insafli davranmadı. Halbuki onlar peygamberlerine yakın oturmayı arzu ettiklerinden o yere erken gelip oturmuşlardı, diyerek ileri geri konuştular. Bunun üzerine yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi.

"Yer açın" lafzı yer genişletin demektir.

Filan kişi meclisinde kardeşine yer açtı, açar, yer açmak" denilir. "Geniş bir ülke, yer" tabirleri de buradan gelmektedir. "Bu hususta senin için geniş bir hareket imkânı vardır" tabiri de böyledir. fiili; "Engelledi, engeller" fiiline (vezin bakımından) benzemektedir. "Mecliste yer açtı" demektir. Yer geniş oldu, genişledi, genişler" demek olup bu da -vezin itibariyle benzemektedir, "Geniş bir mekân" ifadesi de buradan gelmektedir. [82]

2- Başkalarına Açılacak Yerler:

es-Sülemî, Zirr b. Hubeyş ve ÂsınYı "Toplantı yerlerinde" diye okumuşlardır. Katade, Davud, İbn Ebi Hind ve -ondan gelen farklı rivayet olmakla birlikte- el-Hasen; Size birbirinize yer açın denildiğinde" diye okumuşlardır. Diğerleri ise: Toplantı yerinde yer açın" diye okumuşlardır.

"Toplantı yerleri" diye çoğul okuyanlar "toplantı yerlerinde.., yer açın" buyruğunun herbir kimsenin bir yerinin olduğuna işaret etmesinden dolayıdır. Bununla savaşın kastedilmesi halinde de durum böyledir. Aynı şekilde Peygamber (sav)'ın mescidinin kastedilmiş olması da mümkündür. Çoğul gelmesi ise, her oturanın oturduğu ayrı bir yerinin oluşundan dolayıdır. Yine tekil olarak "oturma yeri" ile Peygamber (sav)'ın oturduğu yerin kastedilmiş olması da mümkündür. Cins isim kabul edilerek tekil kızıla çoğul kastedilmiş olması ihtimali de vardır. Arapların: "dinar ve dirhem çoğaldı" sözlerinde olduğu gibi.

Derim ki; Âyet-i kerime hakkında sahih olan görüş, onun müslümanların hayır ve ecir kazanmak maksadı ile toplanıp biraraya geldikleri her toplan-u yeri

hakkında umumi olduğudur. Bu toplantı yeri ister savaş toplanma yeri, ister zikir, isterse de turna günü için oturma yeri olsun. Şüphesiz herkesin önce geldiği yerde oturma hakkı daha Önceliklidir. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim bir şeye başkasından daha önce erişecek olursa, o şeye kendisinin sahip olma hakkı daha çoktur."[\[83\]](#) Bununla birlikte yerini daraltıp yerinden çıkmasına sebep teşkil etmeyecek şekilde ve rahatsız olmayacak kadar da kardeşine yer genişletir.

Buhari ve Müslim'in İbn Ömer'den rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kişi bir başkasını yerinden kaldırarak sonra kendisi orada oturmasın."[\[84\]](#) Yine ondan yelen rivayete göre Peygamber (sav) bir kişinin yerinden kaldırılarak bir başkasının oraya oturmasını yasaklamıştır, fakat birbirinize yer açınız ve genişletiniz,[\[85\]](#) diye buyurmuştur.

İbn Ömer bir kimsenin yerinden kalkarak sonra da kendisinin onun yerine oturmaktan hoşlanmazdı. Buhârî'nin lafzı bu şekildedir.[\[86\]](#)

3- Bir Kimse Kendisi Otursun Diye Başkasını Yerinden Kaldırmamalıdır:

Bir kişi mesciddeki bir yerde oturduktan sonra, bir başkasının gelip yerine otursun diye o kimseyi yerinden kaldırması caiz değildir. Çünkü Müslim, Ebû'z-Zübeyr'den, o Cabir'den onun da Peygamberden rivayetine göre Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse sakın cuma gününde kardeşini yerinden kaldırıp da sonra kendisi onun yerine gidip orada oturmasın. Fakat bu kimse: Yer açın, desin."[\[87\]](#)

Bir yerde bir kimse oturup da başkası onun yerinde otursun diye kalkacak okusa duruma bakılır, Eğer kalkıp gittiği yer, imamın sözünü işitmek bakımından birincisi gibi ise, böyle bir davranışta bulunmak o kimse için mekruh değildir. Eğer imamdan daha uzak bir yere düşüyorsa böyle bir davranış ona mekruh olur. Çünkü bu durumda kendi payını elden kaçırmış olur. [\[88\]](#)

4- Bir Kimse Diğerine, Erken Gidip Camide Kendisine Yer Tutmasını Söylerse:

Bir kimse bir diğerine camiye erkence gidip kendisine oturacak bir yer tutmasını emredecek olursa mekruh olmaz. Bu emri veren kişi geldiği takdirde o da yerinden kalkar. Çünkü rivayet edildiğine göre İbn Şîrîn cuma gününde kendisine ait bir yerde oturmak üzere kölesini gönderiyor, kölesi de onun adına

orada oturuyordu. Kendisi geldi mi kölesi onun için o yeri boşaltıyordu. Buna göre bir kimse bir yaygı yahut bir seccade gönderip de mescidin belirli bir yerinde kendisi adına serilecek olursa...[\[89\]](#)

5- Daha Önce Oturduğu Yere Tekrar Oturmak Üzere Geri Getirse:

Müslim'in rivayetine göre Ebû Hureyre (r.a) Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu zikretmektedir: "Sizden herhangi bir kimse kalkıp da -Ebû Aven'in rivayetinde: Kim meclisinden kalkıp da şeklindedir- sonra aynı yere geri dönerse o kimse orada oturmaya daha bir hak sahibidir."[\[90\]](#)

İlim adamlarımız dedi ki; Bu oturan kimsenin oradan kalkacağı vakte kadar oturduğu yerin özellikle kendisine ait olması gerektiğini kabul eden görüşün sahih olduğuna delil teşkil etmektedir. Çünkü böyle bir kimse daha önce kalktığı yere gelip oturmağa, öncelikle hak sahibi olduğuna göre, kalkmadan önet o yerin kendisinin olması daha bir önceliklidir ve uygundur.

Bunun, mendubluk anlamı ile böyle olduğu da söylenmiştir. Çünkü böyle bir yer oturulmadan Önce de, sonra da hiçbir kimsenin mülkiyeli altında olan bir yer değildir. Ancak bu görüş tartışılır: Çünkü böyle bir yerin kimsenin mülkiyeti altında olmadığını kabul etmekle birlikte, o yerde oturmaktan maksadı sona erinceye kadar o yer o kişiye hastır, denilir. Böylelikle bu kimse oranın menfaatini mülkiyetine air gibidir. Zira o yerde bir başkasının gelip onu oradan uzaklaştırması yasaktır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[91\]](#)

6- Başkasına Yer Açarak Genişlik Sağlayanların Mükâfatı:

"Allah da" kabirlerinizde, bir görüşe göre kalplerinizde "size genişlik versin." Bir diğer açıklamaya göre dünyada da, âhirette de size genişlik versin.

"Kalkın denildiğinde de kalkıverin" buyruğundaki "kalkın" ve "kalkıverin" anlamındaki lafızları Nâfi', İbn Âmir ve Âsim şın harflerini ötreli okumuşlardır, diğerleri ise kesreli okumuşlardır. Bunlar iki ayrı söyleyiştir, tıpkı: "Tapan...lar" (el-A'râf, 7/138) buyruğu ile: "yükseltmekte oldukları" (el-Araf:, 7/137) buyruklarında olduğu gibi.

Buyruk: Namaz, cihad ve hayır işlemek için kalkınız, demektir. Müfessir-lerin çoğu bunu böyle açıklamışlardır.

Mücahid ve ed-Dahhak: Namaza seslenüldüğünde namaz kılmak üzere kalkınız demektir diye açıklamışlardır. Şöyle ki; bazı kimseler namaza gitmekte işi

ağırdan alınca bu âyet-i kerime indi.

el-Hasen ve yine Mücahid şöyle demişlerdir: Savaşa kalkın, demektir. İbn Zeyd dedi ki: Bu Peygamber (sav)'ın evindeki bir durum içindir. Herkes son yaptığı iş Peygamber (sav) ile birlikte olmak olsun istiyordu. Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurdu: Peygamber (sav)'m etrafından "yer açın denildiğinde genişletin" çünkü onun birtakım ihtiyaçları vardır. Orada beklemeyin. Katade de şöyle demiştir: Yani sizler maruf olan bir işe çağırıldığınızda o çağırışı kabul ediniz. Sahih olan da budur. Çünkü bu genel ve kapsamlı bir açıklamadır.

"Yükselmek" demektir: bu da: Yerin yüksekliği" tabirinden alınmıştır. "Yerinden bir parça yükseldi, yükselir" denilir. "Kocasına karşı yükselen (serkeşlik eden) bir kadın" demektir. Bunun aslı:den gelmekte olup, bu da "yüksekçe bir yer, tümsekçe bir yer" anlamındadır. Bu açıklamayı en-Nehhâs zikremtiştir. [\[92\]](#)

7- İman ve İlimin Fazileti:

"Allah sizden iman edenleri ve kendilerine İlim verilenleri dereceler ile yükseltsin." Âhiretteki mükâfat ve sevab, dünyadaki şeref ve üstünlük itibariyle "yükseltsin" demektir. Yüce Allah mümini mümin olmayana göre, alimi de alim olmayana göre yükseltir. İbn Mesûd dedi ki: Yüce Allah bu âyet-i kerimede ilim adamlarını övmektedir. Kendilerine ilim verilenleri iman edip, ilim verilmeyen kimselerin üzerine "dereceler ile" yükseltecektir, demektir. Bu da emrolunduklarını yerine getirdikleri takdirde dinlerinde onları derecelerle yükseltecek anlamındadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Zenginler, yün elbise giyinen kimselerin oturdukları yerlerde kendilerini sıkıştırmasından hoşlanmıyorlardı, O bakımdan Peygamber (sav)'ın meclisine daha erken gitmekte yarışıyorlardı. Burada hi-tab onlarıdır. Peygamber (sav) yanında oturmak isteyen fakirlerden birisinden çekindiği için elbisesini toplayan zengin bir adam görünce şöyle buyurdu: "Ey filân kişi! Sen böyle yapmakla zenginliğinin ona bulaşmasından yahut fakirliğinin sana bulaşmasından mı korktun?" [\[93\]](#)

Bu âyet-i kerimede Allah nezdinde yüksekliğin, ilim ve iman ile olduğunu, meclislerin ön taraflarına erkence gidip oturmakla olmadığını açıklamaktadır.

Bir diğer açıklamaya göre yüce Allah, kendilerine ilim verilenler ile Kur'ân'ı okuyanları kastetmiştir.

Yahya b, Yahya, Malik'ten şöyle dediğini rivayet eder: "Allah sizden iman edenleri" ashab-ı kiramı "ve kendilerine İlim verilenleri dereceler ile yükseltsin." Allah ilim sahibini ve hakkı isteyeniyi yükseltir.

Derim ki; Bu meselede ifadenin genel olması âyetin anlamı açısından daha uygundur. Yüce Allah mümin kimseyi önce imanıyla yükseltir, ikinci olarak da ilmiyle yüceltir. Sahih'C-i Buhârî'de belirtildiğine göre Ömer b. el-Hat-tab (r.a), Abdullah b. Abbas'ı diğer sahabilerin önüne geçiriyordu. Bu hususta ona bir şeyler söylenince diğerlerini de, İbn Abbas'ı da çağırdı. Kendilerine yüce Allah'ın: "Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde..." (en-Nasr, 110/1) buyruğunun tefsirine dair soru sordu, onlar da sustular. İbn Abbas şöyle dedi: Bu Rasûlullah (sav)'ın ecelidir. Allah kendisine eceğini bildirdi, Ömer dedi ki: Ben de bunun hakkında senin bildiğinden başkasını bilmiyorum^[94]

Buhari'de de Abdullah b. Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Uyey-ne b. Hısn b. Huzeyfe b. Bedr (Medine'ye) gelip, kardeşinin oğlu olan el-Hurr b. Kays b. Hısn'a misafir oldu. el-Hurr, Ömer (ra)'ın kendisine yakınlaştırdığı kimselerdendi. Kuira (Kur'ân'ı bilenler) isler gene olsunlar, ister yaşlı olsunlar Ömer'in meclisinde oturanlar ve kendileriyle danıştığı kimselerdi... deyip, hadisin kalanını zikretmektedir.^[95] Bu hadis daha önce el-A'râf Sûresi'-nin sonlarında (7/199. âyet, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Müslim'in SaAiA'indekî rivayete göre Nâfi' b. Abdu'l-Hâris, Usfan'da Ömer (r.a) ile karşılaşmış, -Ömer onu Mekke'ye vali olarak tayin ederdi.- Ona: Sen vadideki ahalinin başına kimi tayin ettin deyince, Nafi': İbn Ebzâ'yı dedi. Ömer: İbn Ebza da kim? diye sorunca, o da: Bizim âzadlı kölelerimizden bir âzâdlı dedi. Ömer: Sen onlara bir âzâdlı köleyi mi vekil bıraktın? deyince, o şöyle dedi: Bu şahıs Allah'ın Kitabını okuyan (bilen) birisidir. O fera-izi de biliyor. Ömer şöyle dedi: Gerçek şu ki Peygamberiniz (sav) şöyle buyurmuştur; "Şüphesiz Allah bu kitab sayesinde birtakım kimseleri yükseltir ve ondan dolayı da birtakım kimseleri alçaltır."^[96] Bu husus daha önce kitabın baş taraflarında ^[97] (Kur'ân-ı Kerim'in faziletlerine dair vârid olmuş rivayetler bahsinde) geçmişti.

Yine ilmin ve ilim adamlarının faziletine dair bu kitabın birkaç yerinde açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. Peygamber (sav)'dan da şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir; "Aiim ile abid arasında yüz derece vardır. Her iki derece arasındaki mesafe hızlı koşan, zayıf, asil adarın koşusu ile yetmiş yıllık bir mesafedir."^[98]

Yine Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir; "Âlimin âbide olan üstünlüğü ondördündeki ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir."^[99] Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde üç tür insan şefaate edecektir. Peygamberler, sonra alimler, sonra şehidler."^[100]

Rasûlullah (sav)'ın tanıklığı ile peygamberlik ile şhadet arasında orta bir yerde

bulunan bir mevki ne kadar da büyüktür.!

İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Süleyman Ca.s) ilim, mal ve hükümdarlıktan birisini seçmekte muhayyer bırakıldı. O da ilmi seçince ona onunla birlikte hem mal, hem de hükümdarlık verildi. [\[101\]](#)

12. Ey iman edenler! Peygambere gizil bir şey söyleyecek olursanız, bu gizli konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Eğer bulamazsanız; muhakkak ki Allah çok mağfiret ve rahmet edicidir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[102\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Peygamberle Gizli Konuşmanın Ön Şartı:

"Ey iman edenler! Peygambere gizli bir şey söyleyecek olursanız" kuyruğundaki: "Gizli bir şey söylediniz" demektir.

İbn Abbas dedi ki: 13ü buyruk, müslümanların Rasûlullah (sav)'a sıkıntı verecek noktaya gelinceye kadar çokça soru sormaları sebebiyle inmiştir. Yüce Allah, Peygamberinin (sav) yükünü hafifletmek istedi. Bu buyruğu indirince insanların bir çoğu bu işten vazgeçtiler. Daha sonra yüce Allah, bundan sonraki âyet-i kerime ile onların hareket alanlarını genişletti.

el-Hasen dedi ki: Âyet-i kerimenin iniş sebebi şudur: Müslümanlardan bir topluluk Peygamber (sav) ile başbaşa bir tarafa çekiliyor ve onunla gizlice konuşuyorlardı. Müslümanlardan bir başka topluluk, onların bu gizli konuşmalarında kendileri hakkında küçültücü ifadeler kullandıklarını zannettiler. Bu iş onlara ağır gelince, yüce Allah, Peygamber (sav) ile başbaşa kalmalarını önlemek maksadıyla gizlice konuşmak için sadaka vermelerini emretti.

Zeyd b. Eşlem dedi ki: Âyet-i kerime Peygamber (sav) ile gizlice konuşan ve şöyle diyen münafıklarla yahudiler sebebiyle inmiştir: O bir kulaktır, kendisine söylenen herşeye kulak verir. Peygamber de kendisi ile gizlice konuşmaktan kimseye engel olmazdı. Bu da müslümanlara ağır geliyordu. Çünkü şeytan onların kalbine birtakım topluluklar peygamberle savaşmak üzere bi-raraya geldikleri vesvesesini telkin ediyordu. (Zeyd b. Eşlem devamla) dedi ki: Bunun üzerine şanı yüce ve mübarek Allah: "Ey iman edenler! Birbiriniz-le fısıldaştığınız zaman günah, düşmanlık ve peygambere isyan ile fısıldaşmayın" (Mücadele, 58/9) âyetini indirdi. Bu işten vazgeçmeyince bunun üzerine yüce Allah diğer âyet-i kerimeyi indirdi. Böylece bâtıl ehli olan kimseler, gizlice

konuşmalarına son verdiler. Çünkü onlar gizlice konuşmalarından önce bir sadaka vermediler. Bu durum iman ehline ağır geldi ve gizlice konuşmaktan uzak kaldılar. Buna sebep ise, onların çoğunun sadaka verecek gücü bulamayışları idi. Yüce Allah, bundan sonraki âyet-i kerime ile onların yükünü hafifletti. [\[103\]](#)

2- Ahkâm, ve Maslahat İlişkisi:

İbnu'l-Arabi dedi ki: Zeyd h. Eslem'den rivayet edilen bu haberde, ahkâmın maslahatlara göre şekillenmesinin söz konusu olmadığına delil vardır. Çünkü yüce Allah: "Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir*" diye buyurduğu halde, daha hayırlı ve daha teiniz olmakla birlikte, bu hükmü neshetmiş-tir, Bu da maslahatlara riayet noktasında Mutezile'nin kanaatini çok büyük ölçüde reddetmektedir. Şu kadar var ki hadisi Zeyd'den rivayet eden oğlu Al du'r-Rahman'dır. İlim adamları onun zayıf bir ravi olduğunu belirtmişlerdir. Ancak yüce Allah'ın: "Bu sizin İçin daha hayırlı ve daha temizdir" buyruğun Mutezile'ye bu hususta red teşkil etmesi bakımından mütevatir bir nastır. [\[104\]](#)

3- Bu Âyet-i Kerimenin Bir Sonraki Âyetle Neshedilmiş Olması:

Tirmizî'nin kaydettiği rivayete göre Ali b. Alkame el-Envari, Ali b. Ebi Talib(r.a)'dan şöyle dediğini nakletmektedir: "Ey iman edenleri Peygambere gizli bir şey söyleyecek olursanız bu gizli konuşmanızdan önce bir sadaka verin" buyruğu nazil olunca ben ona sordum. Peygamber (sav) da bana: "Bir dinar hakkında görüşün nedir?" dedi. Ben: Buna güç yetiremezler, dedim. O: "Peki ya yarım dinar?" deyince, yine: Güç yetiremezler dedim. Bu sefer: "Ya kac?" deyince, ben bir arpa (ağırlığınca) dedim. Peygamber: "Sen çok küçük bir miktar söyledin" diye buyurdu. Bunun üzerine: "Yoksa gizli konuşmanızdan önce sadakalar vermekten korktunuz mu?" (anlamındaki bir sonraki) âyet nazil oldu. (Ali) dedi ki: Benim sayemde Allah bu ümmetin yükünü hafifletti. Ebû İsa (et-Tirmizi) dedi ki: Bu hasen, garib bir hadistir. Bu hadisi biz ancak bu yoldan biliyoruz.

Hadisteki "bir arpa" buyruğu, bir arpa ağırlığı kadar altın, demektir. [\[105\]](#)

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu da usule dair iki güzel meseleye delâlet etmektedir. Bunlardan birincisi fiilen uygulanmasından önce ibadetin neshedile-bileceği, ikincisi ise miktarlara dair -Ebû Hanife'nin görüşünün aksine- kıyas ile kanaat

yürütülebileceği.

Derim ki: Zahir olan o ki, nesh sadaka verme uygulamasından sonra gerçekleşmiştir. Mücahid'den rivayet edildiğine göre bu uğurda ilk sadaka veren ve Peygamber (sav) ile gizlice konuşan kişi, Ali b. Ebi Talib (r.a)'dır. Rivayet olunduğuna göre o bir yüzüğü sadaka olarak vermiştir.

el-Kuşeyrî ve başkalarının naklettiklerine göre Ali b. Ebi Talib söyle demiştir: Allah'ın Kitabında gereğince benden önce kimsenin amel etmediği ve benden sonra da kimsenin amel etmeyeceği bir âyet-i kerime vardır. O âyet: "Ey iman edenler! Peygambere gizli bir şey söyleyecek olursanız, bu gizli konuşmanızdan önce bir sadaka verin" âyetidir. Bir dinarım vardı, onu sattım (bozdurdum). Rasûlullah (sav) ile gizlice bir şey konuşacak olursam, bir dirhem sadaka veriyordum. Bitinceye kadar bu böylece sürüp gitti. Sonra bu âyet, bir sonraki âyet olan: "Yoksa gizli konuşmanızdan önce sadakalar vermekten korktunuz mu?" buyruğu ile nesholundu. İbn Abbas da böyle demiştir; Allah bu âyeti bir sonraki âyet ile neshetmiştir.

İbn Ömer de dedi ki: Ali (r.a)'ın üç hususiyeti vardı. Onlardan bir tanesi olsaydı, benim için kırmızı tüylü develere sahîb olmaktan daha sevimli idi: Fatıma ile evlenmiş olması, Hayber gününde ona sancağın verilmesi ve gizli konuşma âyeti.

"Bu sizin için" sadaka vermemekten "daha hayırlıdır ve" ma siy eli erden kalblerini² için "daha temizdir. Eğer" fakirleri kastediyor "bulamazsanız, muhakkak ki Allah çok mağfiret ve rahmet edicidir." [\[106\]](#)

13. Yoksa gizli konuşmanızdan önce sadakalar vermekten korktunuz mu? Madem ki yapmadınız -ki Allah tevbenizi kabul etmiş bulunuyor- o halde namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Allah her yaptığınızdan haberdardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[107\]](#)

1- Bu Âyet, Bir Önceki Âyeti Ne Kadar Bîr Süre Zarfında Neshetmiştir:

Yüce Allah'ın: "Yoksa... korktunuz mu" buyruğu taktır (söyletmek) anlamında bir istifhamdır. İbn Abbas dedi ki; Sadaka vermekten yana cimrilik mi ettiniz diye açıklamıştır. Korkutunuz mu diye de açıklanmıştır. Çünkü: "Hoşlanılmayan şeyden korkmak" demektir. Siz sadaka vermek hususunda korkuya kapıldınız, cimrilik ettiniz ve bu size ağır geldi, demektir.

"Gizli konuşmanızdan önce sadakalar vermekten..." buyruğu hakkında Mukatil b. Hayyan dedi ki; Bu husus on gece (gün) devam etti, sonra nes-holdu. el-Kelbî dedi ki: Bu sadece bir gece (gün) sürdü. İbn Abbas da şöyle dedi: Bu ancak bir günün kısacık bir anı böylece kaidi, sonunda neshe-dildi. Katade de böyle demiştir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[108\]](#)

2- İbadet Emri İle Amel Etmeden Önce Neshedilmesi:

"Madem ki yapmadınız -ki Allah tevbenizi kabul etmiş bulunuyor." Yani Allah bu hükmü neshetmiş. bulunuyor. Bu da sadaka olarak verecek bir şeyler bulan kimselere bir hitabtır. "O halde namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin." Buna göre zekâtın farziyeti bu sadakayı neshetmiştir. Bu da fiilen uygulamadan önce nesh olabileceğine delildir. Ali (r.a)'dan gelen rivayet ise zayıftır. Çünkü yüce Allah: "Madem ki yapmadınız" diye buyurmaktadır. Bu herhangi bir kimsenin, herhangi bir şeyi tasadduk etmediğine delildir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. "Allah'a" farz kıldığı hususlarda "ve Rasûlüne" sünnetlerinde "itaat edin. Allah her yaptığınızdan haberdardır." [\[109\]](#)

14. Allah'ın kendilerine gazab ettiği bîr kavmi veli (dost) edinen kimseleri görmedin mi? Bunlar sizden de değildir, onlardan da değildir. Üstelik bildikleri halde yalan yere yemin de ederler.

15- Allah, onlara çok şiddetli bir azab hazırlamıştır. Çünkü yapagel-dikleri işler çok kötüdür.

16. Çnlar yeminlerini kalkan edindiler de Allah yolundan alıkoydular. Bu nedenle onlar için horlayıcı bir azab vardır.

"Allah'ın kendilerine gazab ettiği bir kavmi veli edinen kimseleri görmedin mi?" buyruğu hakkında Katade: Bunlar yahudileri veli (dost) edinen münafıklardır demiştir. "Bunlar sizden de değildir." Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır; Münafıklar yahudilerden de değildir, müslumanlardan da değildir. Aksine unlar her ikisi arasında gider gelirler. Münafıklar müslüman-lara dair haberleri yahudilere taşırlardı.

es-Süddî ve Mukatil şöyle demiştir: Âyet-i kerime münafık olan Abdullah b. Ubeyy ile Abdullah b. Nebtel hakkında inmiştir. Bunlardan birisi Peygamber (sav) ile oturuyor, sonra da onun sözlerini yalı udilere taşıyordu. Peygamber (sav)'ın odalarından birisinde bulunduğu bir sırada şöyle buyurdu: "Şu anda sizin

yanınıza kalbi bir zorbanın kalbi gibi.olan ve şeytanın iki gözüyle bakan bir adam girecektir." Bu sırada Abdullah b. Nebtel girdi. -Abdullah mor, esmer, kısa boylu ve hafif sakallı birisi idi.- Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Sen ve arkadaşların niye bana ağır sözler söylüyorsunuz!*" Abdullah böyle bir şey yapmadığına dair Allah adına yemin etti. Peygamber (sav) ona: "Yaptın" dedi. Bunun üzerine Abdullah gidip, arkadaşlarını getirdi. Onlar da Peygamber efendimize dil uzatmadıklarını söylediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime indi. Bu anlamdaki bir açıklamayı İbn Abbas da yapmıştır.

İkrîme, İbn Abbas'tan rivayetle dedi ki: Peygamber (sav) bir ağaç gölgesinde oturuyordu. Gölge nertleyse onun üzerinden ayrılacakken şöyle buyurdu: "Şu anda sizin yanınıza teni morumsu ve size şeytan bakışı ile bakan birisi gelecektir." Biz bu halde iken ansızın teni mora çalan bir adam geldi. Peygamber (sav) onu yağırdı ve: "Sen ve arkadaşların ne diye bana ağır sözler söylüyorsunuz" dedi. O: Bırak ta onları da getireyim, dedi. Gidip arkadaşlarını getirdi, hep birlikte böyle bir şey olmadığına dair yemin ettiler. Yüce Allah da; "Allah onların hepsini dirilteceği günde... en büyük zarara uğrayanların ta kendileridir" (el-Mücadele, 58/18-19) buyruklarını indirdi. Yahudiler Kur'ân-ı Kerim'de; "Allah'ın kendilerine gazab etmiş olması" ile söz-konusu edilmişlerdir. "Allah onlara" bu münafıklara cehennemde, "çok şiddetli bir azab" ki o da cehennemin en aşağı tabakasını "hazırlamıştır. Çünkü yapageldikleri işler çok kötüdür." Yani onların amelleri çok kötüdür.

"Onlar yeminlerini kalkan edindiler." Yani yeminlerini kalkan yaparak Öldürülmekten korunmaya çalışıyorlar.

el Hasen ve Ebû'l-Âliye burada ve el-Münafikûn Sûresi' nde (el-Münafikûn, 63/2. âyet-i kertmesinde) hemzeyi kesreli olarak: "manlarını" diye okumuşlardır. Yani onlar iman ettiklerini sözle söylemeyi kalkan edindiler. Öldürülmek korkusuyla dilleriyle iman ettiklerini söylediler, fakat kalpleri kâfirdir. "Bu nedenle onlar İçin" dünyada öldürülmek, âhirette cehennem ateşi ile "horlayıcı bir azab vardır."

Alıkoymak" demektir. "Allah yolundan" İslamdan demektir. Horlayıcı azabları, açığa vurdukları münafıklıkları sebebiyle küfürlerinden ötürü öldürülecekleri şeklinde açıklanmıştır. Uydurma haberleri yaymak ve böylelikle müslümanları cihaddan alıkoymak ve onları korkutmak suretiyle (Allah'ın yolundan alıkoymaya çalışıyorlar) diye açıklanmıştır. [\[110\]](#)

17. Malları da, evlâtları da Allandn azabırüa karşı kendilerine hiçbir şekilde asla fayda sağlayamaz. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebediyyen kalıcıdırılar.

18. Allah, onların hepsini dirilteceği günde size yemin ettikleri gibi, O'na da yemin edecekler ve kendilerinin gerçekten bir şey üzere olduklarını sanacaklar. Haberinizi olsun gerçekten onlar, yalancıların ta kendileridir.

19- Şeytan onlara galib ve üstün geldi de onlara Allah'ı dahi hatır lamayı unutturdu. İşte bunlar şeytanın taraftarlarıdır. Haberinizi olsun, muhakkak ki şeytanın taraftarları en büyük zarara uğrayanların ta kendileridir.

"Malları da, evlatları da Allah'a" Allah'ın azabına "karşı kendilerine hiçbir şekilde asla fayda sağlayamaz."

Mukatil dedi ki; Münafıklar: Muhammed kıyamet gününde kendisine yardım olunacağını ileri sürmektedir. Durum l>öyleyse bedbaht olduk demektir. Allah'a andolsun ki kıyamet gününde bize -eğer kıyamet diye bir şey olaksa- bieim gibi olanlar, çocuklarımız ve mallarımız yardımcı olacaktır. Bunun üzerine "Allah onların..." âyeti nazil oldu. Yani Allah'ın onları dirilteceği günde onlar için horlayıcı bir azab olacaktır.

"Size" bugün "yemin ettikleri gibi Ona da yemin edecekler." Bu da hayret edilecek bir husustur. Yarın onların yemin ile mugalata yapacaklarını göstermektedir. Halbuki oradaki bilgi kesin ve tereddütsüz bilgi haline gelmiş olacaktır. İbn Abbas dedi ki: Burada sözü edilen onların: "Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık." (el-En'âm, 6/23) diye söyleyecekleri sözleridir.

"Ve kendilerinin" inkâr etmek ve yemin etmek ile "gerçekten bir şey üzere olduklarını sanacaklar." İbn Zeyd dedi ki: Bunların âhirette kendilerine faydalı olacağını sanacaklar.

Şöyle de açıklanmıştır: Dünyada "kendilerinin gerçekten bir şey üzere olduklarını sanacaklar." Çünkü âhirette kesinlikle hakkı bilmiş olacaklar. Ancak birinci görüş daha kuvvetlidir.

İbn Abbas'tan rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir mü-nadi kıyamet gününde şöyle seslenecek: Allah'ın düşmanları nerede? Bunun üzerine kaderiye yüzleri kararmış, gözleri güğerniş olarak, ağızları yana yatmış, salyaları akarak kalkacaklar ve şöyle diyecekler: Allah'a yemin olsun ki senden başka ne güneşe, ne aya, ne bir puta, ne de bir heykele taptık, ne de senden başka bir ilah edindik." İbn Abbas dedi ki: Allah'a yemin olsun doğru söyleyecekler. Şirk onlara bilmedikleri bir cihetten gelmektedir. Sonra da: "Ve kendilerinin gerçekten bir şey üzere olduklarını sanacaklar. Haberinizi olsun gerçekten onlar yalancıların ta kendileridir" âyetini okudu. Allah'a yemin ederim ki, bunlar kaderiyedir, diye üç defa söyledi.[\[111\]](#)

"Şeytan onlara galib ve üstün geldi." Dünyada onlara yaptığı vesvese-le-riyle üstünlük sağladı, onlara kargı güç kazandı, diye açıklanmıştır. d-Mufad-dal; Onları kuşatmıştır, diye açıklamıştır. Dördüncü bir anlama gelme ihtimali de vardır: Onları bir araya getirdi ve birbirlerine kattı demektir. Bir şeyi topladı ve bir kısmını diğerine kattı" denilir. Onları bi-raraya getirdiği takdirde dahi onları yenik düşürmüş, onlara karşı güçlenmiş ve onları kuşatmış olur.

"Allah'ı dahi** yani O'na itaat gereğince amelde bulunmak demek olan emirlerini "hatırlamayrunutturdu." Masiyelini yasaklayan buyrukları... diye de açıklanmıştır. Unutmak: Gaflet anlamına kullanıldığı gibi, terketmek anlamında da kullanılır. Burada her iki anlam da ihtimal dahilindedir.

"İşte bunlar şeytanın taraftarlarıdır." Onun kesimi, onun kabilesidir.

"Haberiniz olsun, muhakkak ki şeytanın taraftarları" yaptıkları alışverişlerinde "en büyük zarara uğrayanların ta kendileridir." Çünkü onlar cennet karşılığında cehennemi, hidayet karşılığında sapıklığı almış kimselerdir. [\[112\]](#)

20. Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlar, işte onlar şüphe yok kî en zelil olanların arasındadırlar.

21. Allah: "Andolsun ki Ben ve peygamberlerim mutlaka galib geleceğim" diye yazmıştır. Muhakkak ki Allah yegane güç sahibidir, emrine karşı konulamayandır.

"Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlar" Bu anlamdaki buyruk, sûrenin baş tarafında geçmiş bulunmaktadır.

"İşte onlar şüphe yok ki en zelil olanların arasındadırlar." Zeliller arasında olup, onlardan daha zelil yoktur.

"Allah: Andolsun ki... diye yazmıştır." Yani Allah bunu hükme bağlamıştır. Levh-i Mahfuzda bunu yazmıştır, diye de açıklanmıştır, bu da Kata-de'den nakledil mistir.

el-Ferrâ: Yazdı, dedi anlamındadır, demiştir.

"Ben" buyruğu tekiddir "ve peygamberlerim" aralarından kendilerine savaşmak emri verilenler savaş ile galib gelecektir. Delil ile tartışmaları emro-lunmuş olanlar da ortaya koydukları delil ile galib geleceklerdir.

Mukatil dedi ki: Müminler dedi ki; Eğer Allah bize Mekke, Taif, Hayber ve bunların etraflarında bulunan beldeleri fethetme imkânını verecek olursa, yüce Allah'ın bizleri Farslara ve Rumlara karşı galib getireceğini de ümit ederiz. Bunun üzerine Abdullah b, Ubeyy b. Seldi dedi ki: Siz Rumların ve Farsların yenik düşürdüğünüz kasabalar gibi olduğunu mu zannediyorsunuz?

Allah'a yemin ederim ki, onlar sizin zannettiğinizden daha kalabalık sayıdadırlar ve daha çetin bir güce sahiptirler. Bunun üzerine; "Andolsun ki Ben ve peygamberlerim mutlaka galib geleceğim" buyruğu nazil oldu. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Andolsun ki gönderilmiş kullarımıza önceden şu sözümüz verilmiştir: Muhakkak onlar, elbette onlar zafere erdirilenlerdir. Muhakkak Bizim ordumuz, elbette onlar galib olanlardır." (es-Saffat, 37/171-173) [\[113\]](#)

22. Allah'a ve âhiret gününe inanan hiçbir kavmin, Allah ve Rasû-lü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin. İsterse bunlar babaları, yahut oğulları, yahut kardeşleri, yahut soydaşları olsa bile. İşte bunlar, kalplerine İmanı yazmış olduğu ve kendilerini katından bir ruh ile desteklemiş okluğu kimselerdir. Hem de onları orada ebediyyen kalıcılar olmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. Allah da onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. İşte bunlar Allah'ın hizbidir. Haberiniz olsun, muhakkak ki Allah'ın hizbi, umduklarına kavuşanların ta kendileridir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[114\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

"Allah'a ve âhiret gününe inanan hiçbir kavmin, Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden (et-Tevbe, 9/63. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. "Sevgi beslediklerini" onları sevip, onları veli ve dost edindiklerini "göremezsin."

"İsterse bunlar babaları... olsalar bile" buyruğu hakkında es-Süddî dedi ki; Bu Abdullah b. Ubeyy'in oğlu Abdullah hakkında inmiştir. Bir gün Peygamber (sav)'ın yanında oturdu. Peygamber bir su içti, ona; Allah aşkına ey Allah'ın Rasûlü şu içtiğin sudan bir miktar arttır, onu gidip babama iç i reyim. Belki onunla Allah kalbini temizler. Bunun üzerine Peygamber ona biraz arttırdı. Abdullah da bu artanı babasına götürdü. Babası kendisine: Bu da ne diye surunca, oğlu: Peygamber (sav)'ın içtiği sudan bir artıktır. Sen içesin diye bunu sana getirdim, belki bununla Allah senin kalbini arındırır, dedi. Babası ona: Bunun yerine niye bana annenin sidiğini getirmedin? O bundan daha temizdir, dedi. Oğlu bu işe kızdı ve Peygamber (sav)'a gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü dedi, babamı öldürmeye bana izin vermez misin? Peygamber (sav): "Hayır, ona yumuşak davran ve ona iyilik yap" dedi.

İbn Cüreyc dedi ki: Bana anlatıldığına göre Ebû Kuhafe, Peygamber (sav)'a dil uzattı. Oğlu Ebû Bekir ona öyle bir tokat indirdi ki bunun sebebiyle yüzü üzere yıkıldı. Sonra Peygamber (sav)'a gelip, durumu ona aktardı. Peygamber: "Böyle bir şey yaptın mı? dedi. Bir daha bunu yapma." Ebû Bekir dedi ki: Seni hak ile peygamber gönderen adına yemin ederim ki, eğer kılıcım bana yakın olsaydı, onu öldürecekim,

İbn Mesud dedi ki: Âyet Ebû Ubeyde b. el-Cerrah hakkında inmiştir. Babası Abdullah b. el-Cerrah'ı Uhud günü öldürdü. Bedir günü öldürdüğü de söylenmiştir. el-Cerrah, Ebû Ubeyde'nin üzerine gidiyor, Ebû Ubeyde ondan kaçıyor. Üzerine çokça gelmeye başlayınca, Ebû Ubeyde de onu öldürdü. Babasını öldürünce, yüce Allah da: "Allah'a ve ahiret gününe inanan hiçbir kavmin..." âyetini indirdi.

ei-Vâkidî dedi ki: Şamlılar böyle diyorlar. Ancak, ben el-Haris b. Fihroğullarından birtakım kimselere sordum da onlar: Ebû Ubeyde'nin babası İslam-dan önce ölmüştü, dediler.

"Yahut oğulları" buyruğu ile kastedilen Ebû Bekir'dir. Oğlu Abdullah'ı Bedir günü teke tek çarpışmaya çağırmıştı. Peygamber (sav) da söyle buyurmuştu: "Ey Ebû Bekir, bırak da seninle birliktelikten istifade edelim. Senin benim için gören gözüm, işiten kulağım konumunda olduğunu bilmez misin?"

"Yahut kardeşleri" buyruğu ile Mus'ab b. Umeyr kastedilmektedir. O Bedir günü kardeşi Ubeyd b. Umeyr'i öldürmüştü.

"Yahut soydaşları" buyruğu ile de Ömer b. el-Hattab kastedilmektedir. O da dayısı el-Âs b. Hişam b. et-Muğire'yi Bedir günü öldürmüştü. Ali ve Ham-za ise Bedir gününde Utbe, Şeybe ve el-Velid'i öldürdüler.

Bir başka görüşe göre âyet-i kerime Hâtıb b. Ebi Beltea'nın Mekke'nin fethedildiği yılda Peygamber (sav)'ın askerleriyle Mekkeliler üzerine yürüyeceğini yazdığı bir mektupta bildirmesi üzerine inmiştir. Nitekim ileride yüce Allah'ın izniyle buna dair açıklamalar el-Mümtehine Sûresi'nde gelecektir. Bu buyruğuyla yüce Allah imanın -akraba olsalar dahi- kâfirlerin veli edinilmesi ile bozulacağını açıklamaktadır. [\[115\]](#)

2- Âyet Zalim Yöneticilere ve Sapık İnançlılara Düşmanlık Etmeye Delildir:

Malik -yüce Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu âyet-i kerimeden Kaderiyeye düşmanlık edilmesi ve onlarla oturup kalkmanın terkedilmesine delil çıkarmıştır. Eşheb, Malik'ten şöyle dediğim rivayet etmiştir: Kaderiye ile oturup kalkma ve Allah için onlara düşmanlık et! Çünkü yüce Allah: "Allah'a ve âhiret gününe

inanan hiçbir kavmin Allah ve Rasûlü ile sınır mücadelesi yapanlara sevgi beslediklerini göremezsin" diye buyurmaktadır.

Öerim ki: Bütün zulüm ehli ve haddi aşp başkalarına haksızlık yapanlar da Kaderiye hükmündedirler.

es-Sevrî'den şöyle dediğı rivayet edilmiştir: Öncekiler bu âyet-i kerimenin sultanlar'ile arkadaşlık yapan kimseler hakkında indiğı görüşünde idiler. Abdu'l-Aziz b. Ebi' Davud'dan rivayet edildiğine göre o tavaf esnasında Mansur ile karşılaşmış. Onu tanıyınca, ondan kaçmış ve bu âyeti okumuş.

Peygamber (sav)'dan rivayete göre o şöyle dua edermiş: "Allah'ım, hiçbir günahkarın bende karşılığı verilmesi gereken bir iyiliğinin bulunmasına izin verme, Çünkü Ben Senin bana vahyettiklerin arasında "Allah'a ve ahi-ret gününe İnanan hiçbir kavmin... işte bunlar kalplerine İmanı yazmış olduğı ve kendilerini katından bir ruh ile desteklemiş olduğı kimselerdir" buyruğunu indirdiğini görüyorum."

Yani yüce Atlah onların kalplerinde tasdiki yaratmıştır. Bunlar ise Allah ile sınır mücadelesi yapanlara karşı herhangi bir sevgi beslemeyen kimselerdir.

"Yazdı" tesbit etti anlamındadır diye açıklanmıştır. Bu açıklamayı er-Ra-bl b. Enes yapmıştır. Yaratmıştır diye de açıklanmıştır. Yüce Allah'ın: "Artık bizi şahidlerle beraber yaz" (Al-i İmran, 3/53) buyruğuna benzemektedir ki, bizi onlarla birlikte kıl demektir. Yine yüce Ailah'ın: "Onu sakınanlara... yazacağım" (el-A'raf, 7/156) (buyruğı kılacağım demektir.)

"Yazdı" buyruğunun topladı anlamında olduğı da söylenmiştir. (Askeri birlik anlamına gelen): "el-Ketıbe" de buradan gelmektedir. Yani bunlar onlardan kimilerine iman ediyoruz. Kimilerini İnkâr ediyoruz, diyenlerden değillerdi.

Yazdı" buyruğı genel olarak kef harfi üstün olarak okunmuştur. "İmanı" buyruğundaki nun harfi de nasb ile okunmuştur. Yani yüce Allah İmanı yazmıştır. Daha uygun olanı da budur. Çünkü yüce Allah (daha sonra): "Ve kendilerini katından bir ruh İle desteklemiş" diye buyurmaktadır.

Ebû'l-Âliye, Zirr b. Hubeyş ve Âsım'dan rivayetle el-Mufaddal ise meçhul bir fiil olarak: "Yazılmış" diye " İman" lafzını da "nun" harfi ref ile okumuşlardır. (îman... yazılmıştır demek olur.)

Zirr b. Hubeyş "soydaşları" anlamındaki buyruğı: şeklinde (aşiret lafzını) çoğul yaparak "elif" İle ve "te" harfi de kesre'li olarak okumuştur. Bu kıraati el-A'meş, Ebû Bekir'den, o da Âsım'dan diye de rivayet etmiştir.

"Kalblerine... yazmış olduğı" kalpleri üzerine diye de açıklanmıştır. Yüce Allah'ın: "Hurma dallarında"(Ta-Ha, 20/71) buyruğunda (üzerinde anlamında) olduğı gibi.

Özellikle kalpleri söz konusu etmesi, imanın yerinin orası olduğundandır.

"Kendilerini... desteklemiş olduğu" kendi katından bir ruh ile güçlendirip onlara yardım etdiği demektir. el-Hasen: Kendinden bir yardım vermiş olduğu... diye açıklamıştır. er-Rabî' b. Enes de: Kur'ân ve delilleriyle... diye açıklamıştır. İbn Cüreyc: Bir nur, iman, delil ve hidayet ile, diye açıklamıştır. Allah'tan bir rahmet diye açıklandığı gibi, kimi ilim adamı: Onları Cibrail (a.s) ile desteklemiştir, diye de açıklamıştır.

"Hem de onları orada ebediyyen kalıcılar olmak üzere altından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır. Allah da onlardan razı olmuştur" amellerini kabul etmiştir "onlarda O'ndan hoşnud olmuşlardır." Kendilerine verdiği nimetlerle sevineceklerdir.

"İşte bunlar, Allah'ın hizbidir. Haberinizi olsun muhakkak ki Allah'ın hizbi umduklarına kavuşanların ta kendileridir." Said b. Ebi Said el-Cür cânî hocalarından birisinden şöyle dediğini nakletmektedir: Davud (a.s) dedi ki: Ey ilahım! Senin hizbin ve senin arşının etrafında bulunanlar kimlerdir? Yüce Allah ona şunu vahyetti: "Ey Davud! Gözlerini haramdan sakınanlar, kalpleri tertemiz olanlar, elleri (zulümden yana) esenlikte olanlardır. İşte onlar Benim hizbidir ve Benim Arşımın etrafında bulunanlardır."

Yüce Allah'a hamdolsun; el-Mücâdele Sûresi burada sona ermektedir. [\[116\]](#)

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/123.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/123.

[3] İbn Mâce, I, 666; Hâkim, Mtistedrek, II, 523; Heyhafci, es-Sünenu'l Kübrâ, VII, 3H2.

[4] Buhârl, VI, 26^9; ayrıca: İbn Mâce, i, 67; Miisned, VI. A6; Nesai, VI, İd».

[5] Dârakutni, III, M6.

[6] Tirmizi, III, 503, V, 405; İbn Mâee, I, 665.

[7] Taberânî. Kebir, XXIV, 247.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/124-127.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/128.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/127.

[11] Ancak merhum müFessiriiniz orada hu kabilden herhangi bir husus söz konusu etmeyip buraya gönderine yapmıştır.

- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/128.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/128.
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/129.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/129-130.
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/130.
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/130-131.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/131.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/131.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/132.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/132.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/132.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/132-133.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/133.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/133.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/134.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/134.
- [28] Tirmizi, III, 503; Nesai, VI, 167; İbn Mâce, I, 666; Hâkim, Müstedrek, II, 222
- [29] Dârakutnî, 111; İbn Mâce, I, 166
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/134.
- [30] Dârakutnî, 111,319.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/135.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/135.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/135.
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/136.
- [35] Merhum müfessirimiz hu ism-i mevsûlden söz etmiş olsaydı el-Ahzâb, 33/4. ayette söz etmesi gerekirdi. Ancak orada hına dair herhangi bir açıklama bulunmamaktadır
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/136.
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/136.
- [37] Ancak, başlıklar onüçtür. Onüçüncü başlıktaki açıklamalar ayrıca altı başlık halinde de alındığından, toplam başlık sayısı ondokuzu bulmaktadır. Biz

onüçüncü başlıktan sonra da başlık sayılarını miueselsilen sürdürmeyi uygun bulduk.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/137.

[38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/137-140.

[39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/140-141.

[40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/141.

[41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/141.

[42] Bu .sfirem 2. âyetinin 17. başlığında geçen bu hadiste, söz konusu şa.hsın adının Ev,s olduğundan söz eldilmemektedir "Bir adam" diye kendisinden bahsedilmektedir.142

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/142

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/142.

[45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/143.

[46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/143.

[47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/143-144.

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/144.

[49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/144.

[50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/144-145.

[51] Önceden de belirtildiği gibi, bu bölümün miifessirimiz tarafından yeniden başlatılan sı-ralama.sını biz, 13'ten itibaren sürdürmeyi uygun bulduk.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/145.

[52] Müd bu günkü ölçülerden 510-530 gr. dolaylarında bir ağırlık ölçüsüdür. Geniş bilgi için bk. M. Necmuddin el-Kürdî, Şer'i ölçü Birimleri, (Çcv. İ. Tüfekçi), İst. 1996^ s. 153 ve 206 v.d

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/146-148.

[54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/148.

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/148.

[56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/148.

[57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/148-149.

[58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/149.

[59] Tabelânı, Evsat, I, 192; Heysemî, Mecmâ', X, 2703 -ravilerinden Ömer b. Saki etl-Di-meşki'nin zayıf olduğu kaydıyla-.

- [60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/149-151.
- [61] Merhum Kurtubî, buradaki ibSrderi ez-Zemahşeri'nin el-Keşşâf, II, 441'ceni naklelmek-teclir. İûurada açıklanan lafzın "üç" anlamındaki ' selâse^ değil, "ekser: claha çok" lafzıdır. Zaten âyetin nazmı da, -üç: sdSsel' lafzı daha önce geçtiğinden- burada "_ekser; daha çok" lafzına dair açıklamalarda bulunmayı gerektirmektedir. Ayrıca lık. Âlûsî, Râ-hu'l-Meâm, XXVII, 25; Hüseyn el-Hemedânî, el-Ferid, IV, 441.
- [62] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/151-153.
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/153-154.
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/154.
- [65] Müsned, 01, 30; tbn Mâce, II, 1406 -çok az lafzi farklarla-
- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/155.
- [67] Bukûri, VI, 2687; Müslim, IV, 2160; Müsned, IV, 405.
- [68] Tirmizi, V, 407; Müsned, III, 192, 214; -az farkla-
- [69] Nesaî, es-Sünenu'l-Kiibrâ, VI, 103; Amelu'l-Yevmi ve'l-Leyl, I, 304.
- [70] Bukârî, V, 2309, VI, 2536; Müslim, IV, 1705; Ebü Dâvdd, tV, 353; İbn Mâce, II, 1219; Müsned, III, 99, 115, 210, 218, 262.
- [71] Müslim, IV, 1707; Müsned, III, 383-
- [72] Müslim, IV, 1706; Müsned, VI, 229.
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/155-158.
- [74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/15.9
- [75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/159-160.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/160.
- [77] Müslim, IV, 1717; Tirmizi, V, 128; İbn Mâce, t, 1241, Muvatta; II, 988, 989; Müsned, II, 9, 32, 73, 79.
- [78] Buhari, V, 2319; Müslim, IV, 1718; Tirmizi. V,]2S; Dârimi, II, 367; İbn Mâce, II, 12-41; Müsned, 1, 376, 431, 460.
- [79] Muvatta', II, 9S8; İhn Hitıbân, Sahih, II, 344.
- [80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/160-161.
- [81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/161-162.
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/162-163.
- [83] Ebü Dâvûd, III, 177.

- [84] Müslim, IV, 1714; Buhârî, V. 2313.
- [85] Müslim, IV, 1714; Dârimî, II, 365; Müsned, II, 16; 22, 102.
- [86] Buhari, V, 2313
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/163-164.
- [87] Müslim, IV, 1715.
- [88] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/164.
- [89] Bundan sonra asıl nüshada hırhırlık bulunduğu müstensih tarafından düşürülmüş hırhırlık dikkat çekilmektedir.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/164.
- [90] Müslim, IV, 1715; Tirmizi, V, 89; Dârimî, II, 366; Ebû Dâvûd, IV, 264; İbn Mâce, II, 1224; Müsned, II, 263, 2H3, 342, JH9, AA1, 4ıtf 527, 537.
- [91] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/164-165.
- [92] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/165-166.
- [93] Aynı manada benzer lafızlarla: Ehû Nuayın, Hilyetu'l-Evliyâ, VIII, 53.
- [94] Buhârî, III, 1327, IV, 1563, İfill
- [95] Buhârî, IV, 1702, VI, 2657; Keyhaki, es-Sünenü't-Kiibrâ, VIII, 161
- [96] Müslim, I, 559; Dârimî, II, 536, İbn Mâce, I, 79
- [97] Ayrıca ei-Ahzâb, 33/57. âyet 3. başlığın sonundaki geçmişti.
- [98] Deylemî, Firdevs, III, 12H; AdCinî, Keşfu'l-Hafa, II, 112, İH» yer aldığı k;ıyn;ıkl;ır;ı işaret etmekle birlikte, hadis ile ilgili herhangi bir hüküm vermemektedir; el-Münâvî, Feyzu't-Kadir, III, 21 İde Elnı Nuayın'ın rivayet ettiği senedi ile zayıf olduğuna ibaret etmektedir; ayrıca lık. Heysem i, Mecmâ, I, 122
- [99] Darİmi, I, 110; İbn Mâce, I, KI
- [100] İbn. Mâce, II, 1443; İeyhaki, Şuabu'l-İman, II, !(-,=>
- [101] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/166-168.
- [102] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/168.
- [103] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/168-169.
- [104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/169.
- [105] Tirmizi, V, 406; İseyhaki, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 152.

- [106] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/169-170.
- [107] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/170-171.
- [108] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/171.
- [109] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/171.
- [110] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/171-173.
- [111] Ebu Nııaym, Hilye, V, «3 (muhtasar olarak)
- [112] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/173-175.
- [113] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/175-176.
- [114] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/176.
- [115] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/176-178.
- [116] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/178-179.

HÂŞR SURESİ

1- Sûrenin Adı ve Yurtlarından Sürülenler:

2- ilk Sürgün ve Mahşer:

3- Kâfirlerle Yurtlarından Sürülmeleri Şartıyla Barış Yapılabilir mi?

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Nadiroğulları Gazvesi:

3- Düşman Yurdunu Yıkma, Yakma ve Mahsullerini Koparmak ile İlgili İlim Adamlarının Görüşleri:

4- Her Müctehid İsabet Eder mi?

5- Âyet-i Kerime'de Geçen Lile (Hurma Ağacı)'nın Mahiyeti ile İlgili Görüşler:

1- Nadiroğullarından Alınan Fey':

2- Fey' ve Ganimetlere Dair Buyruklar ve Açıklamaları:

3-islam Devletinde Yöneticilerin Sorumluluk Alanına Giren Mallar:

4- Her Bölgede Toplanan Mallar Oradaki İhtiyaç Sahihlerine Harcanır:

5- Mal Yalnız Zenginler Arasında El Değiştiren Bir Güç Olmamalıdır:

6- Rasûlün Verdiğini Almak, Onun Yasak Ettiğinden Sakınmak:

7- Buyruk, Ganimetler Hakkında Özel Olmakla Birlikte Anlamı

İtibariyle Umumidir:

8- Bu Âyet-i Kerime'nin Peygamberimiz'in Bütün Emir ve Yasakları Hakkında Geçerli Olduğuna Dair Selef-i Sâlih'in Rivayetleri:

9- Buyruk, Emir Anlamını İhtiva Etmektedir:

10- Allah'tan Korkmak:

1- Medine'yi Yurt Edinenler ve İmana Sahip Olanlar:

2- Bu Âyetin Önceki Buyruklarla İlişkisi:

3- Ömer'in (ra) Fethedilen Arazilere Dair Uygulaması:

4- Ganimet Olarak Alınan Taşınmazın, Paylaştırılması:

5- Medine Şehrinin, Üstünlüğü:

6- Muhacirlere Verilenleri Kiskanmayan Ensar;

7- Genel Olarak Ashabın, Özel Olarak Ensarın Sıkıntılı Zamanlarda Bile Başkalarını Kendilerine Tercih Etmeleri:

8- Başkalarını Kendisine Tercih Etmek Buna Dair Örnekler ve Sınırları:

9- îsâr (Başkasını Tercih)in Mertebeleri:

10- Fakirlik İçinde Olmak:

11- Cimriliğin Mahiyeti ve Ondan Korunmanın Güzel Sonucu:

1- Ashabdan Sonra Gelenlerin Kendilerinden Öncekilerine Karşı Tutumları:

2- Ashabı Sevmenin Gereği:

3- Taşınır ve Taşınmaz Ganimet Mallarında Yapılması Gereken Doğru

Uygulama:

4- Müslüman Ümmetin Kendisinden Önce Geçmiş Olan Mü'minlere

Karşı Tutumu:

Âyette Kimin Kastedildiğine Dair Rivayet

İbn Abbas'ın Bu Husustaki Rivayeti

Vehb b. Münebbih'in Bu Husustaki Rivayeti

HAŞR SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Medine'de indiği ittifakla kabul edilmiştir. Yirmidört âyettir.

İbn Abbas'ın rivayetine göre Rasûluliah (sav) şöyle buyurmuştur: "Haşr Sûresi'ni okuyan kimseye cennetteki, cehennemdeki herşey, Arş, Kürsî, gökler, yer, haşerat, rüzgar, bulut, kuş, hayvanlar, ağaçlar, dağlar, güneş, ay ve melekler mutlaka dua eder, onun için Allah'tan mağfiret dilerler. Eğer bu sûreyi okuduğu gün ya da gece ölürse, şehit olarak ölür." Bu hadisi es-Sa'le-bî rivayet etmiştir.

es-Saâli'bî'nin Yezid er-Rukaşî'den, onun Enes'ten rivayet ettiğine göre Rasûluliah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim Haşr Sûresinin sonunda yer alan: "Şayet Bîz bu Kur'ân'ı bir dağa indirse idik..." buyruğundan itibaren (sûrenin) sonuna kadar okur da o gece ölürse şehit olarak ölür."

Tirmizî de Ma'kil b. Yesâr'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûluliah (sav) buyurdu ki: "Her kim sabahı ettiğinde üç defa "eûzu bilLâhi's-semi-îl alîmi mine's-şeytani'r-racim (kovulmuş şeytandan herşeyi işiten ve bilen Allah'a sığınırım)" deyip de Haşr Sûresi'nin sonundan üç âyet-i kerime okuyacak olursa, Allah ona akşamı edinceye kadar dua edecek yetmişbin melek gönderir. Şayet o gün Ölürse şehid olarak ölür. Her kim bunu akşamleyin okuyacak olursa, onun için de aynı şey süzkonusudur." (Tirmizî) dedi ki: Bu ha-sen, garib bir hadistir^[1]

1. Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı teşbih eder. O, Azizdir, Hakimdir.

Bu buyruğa dair anıksamalar daha önceden (el-Hadîd, 57/1, âyetin tekirinde) geçmiş bulunmaktadır.^[2]

2. O, kitab ehlinden kâfir olanları ilk sürgünde yurtlarından, yerlerinden çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da hisarlarının kendilerini Allah'a karşı gerçekten koruyacağını sanmışlardı. Fakat Allah onlara hesaba katmadıkları taraftan geldi ve kalplerine korku saldı. Evlerini hem kendi elleriyle, hem mü'minlerin elleriyle tahrib ediyorlardı. Ey basiret sahipleri, artık ibret alın.

"O kitab ehlinden kâfir olanları ilk sürgünde yurtlarından, yerlerinden çıkarandır" buyruğuna dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: ^[3]

1- Sûrenin Adı ve Yurtlarından Sürülenler:

"O, kitab ehlinde kâfir olanları... yurtlarından, yerlerinden çıkarandır" buyruğu ile ilgili olarak Said b. Cübeyr dedi ki: Ben İbn Abbas'a: (Bu sûrenin adı) el-Haşr Sûresi nü dedim, o; en-Nadîr Sûresi de, dedi. Nadîrliler. Harun (a,s) soyundan gelen bir yahudi koludur. Bunlar İsrailoğulları fitnelere düştüklerinde Muhammed (sav)'ın gelişini beklemek üzere gelip Medine'ye yerleştiler. Yüce Allah'ın açıkladığı işler onların başından geçen işlerdendir. [4]

2- ilk Sürgün ve Mahşer:

"İlk sürgün" buyruğundaki uel-haşr" toplamak demektir. Bunun dört çeşidi sözkonusudur. İki toplanma dünyada, iki toplanma da ahirette olacaktır. Dünyadaki toplanma (haşr) yüce Allah'ın: "O kitab ehlinde kâfir olanları ilk sürgünde (ervehî'l-haşr) yurtlarından, yerlerinden çıkarandır" buyruğunda sözkonusu edilmektedir.

ez-Zührî dedi ki: Bunlar daha önce sürgün musibetiye karşılaşmamı;; bir koldan idiler. Yüce Allah onların üzerine sürgün edilmeyi takdir buyurmuştu. Eğer bu olmasaydı, mutlaka onları dünyada azaplandıracaktı. Dünya hayatında onların ilk haşrolundukları toplanma yeri Şam olmuştu.

İbn Ab bas ve İkrinî dediler ki: Mahşer'in Şam'da olacağından yana şüphe eden kimse, bu âyeti okusun. Ayrıca Peygamber (sav) kendilerine: "Çıkınız" deyince onlar: Nereye diye sormuşlar, Peygamber (sav) da: "Mahşer yurduna" diye buyurmuştu.

Katade dedi kî: İşte mahşerin ilki budur. İbn Abbas: Onlar kitab ehlinde ilk hasredilen (sürülen) ve yurtlarından çıkarılan kimselerdir demiştir.

Denildiğine göre onlar Hayber'e sürüldüler. Buna göre yüce Allah'ın: "İlk sürgünde" buyruğu kalelerinden, hisarlarından Hayber'e sürülmeleridir. İkincisi ise Ömer (r.a)'ın kendilerini Hayber'den Necid ve Ezriât'e sürmesidir. Teymâ ve Eriha'ya sürülmeleri diye de açıklanmıştır. Buna sebep, onların kâfir olmaları ve ahidlerini bozmalarıdır.

İkinci haşr ise kıyamete yakın bir zamandaki toplanmalarıdır. Katade dedi ki: İnsanları doğudan batıya doğru toplayacak bir ateş gelecektir. Onların geceyi geçirdikleri yerde o da duraklayacak, öğlen istirahatine çekilecekleri vakit onlarla birlikte orada kalacak [5] ve geriye kalanlarını yiyecektir.

Bu husus Sahih'de de sabit olmuş ve biz bunu et-Tezkire adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz.

Buna yakın bir rivayeti İbn Vehb, Malik'ten zikretmektedir. İbn Vehb dedi ki: Ben Malik'e: Bu (haşr ve toplanma) onların yurtlarından sürülmeleri midir? diye sordum. Bana şöyle dedi: Haşr, kıyamet gününde olacaktır ve ya-hudiler toplanacaktır. (Malik devamla) dedi ki: Yahudilere yanlarında bulunan mal hakkında soru sorulup onlar bunu gizlediklerinde Rasûluüh (sav) Hayber'e sürmüş ve böylelikle onlarla savaşmayı helal görmüştü.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Hasrın başı, ortası ve sonu vardır. Başı Nadiroğulla-nnın süiülmesidi, ortası Hayberlilerin sürülmesi, sonuncusu ise kıyamet günündeki haşirdir.

el-Hasen'den: Burada sözü edilenler Kurayzaoğullarıdır, dediği rivayet edilmiş ise de geri kalan müfessirler: Kurayza oğulları hiçbir şekilde haşrolun-macU (sürgüne gönderilmedi), onlar öldürüldüler, demişlerdir. Bu acıklama-yj da es-Sa'Iebî nakletmiştir. [6]

3- Kâfirlerle Yurtlarından Sürülmeleri Şartıyla Barış Yapılabilir mi?

el-Kiya et-Taberî dedi ki: Harb ehli ile herhangi bir şey istemeksizin yurtlarından sürülmeleri şartıyla barış yapmak şu an için caiz değildir. Bu İs-lamın ilk dönemlerinde caizdi, sonradan nesh olundu. Şimdi ise; onlarla savaşmak yahut kadın ve çocuklarının esir alınması ya da onlara cizye koymak şartlarından birisinden başkası kabul edilemez. [7]

"Siz onların çıkacaklarını sanmamış tınız" buyruğu ile şunu kastetmektedir: Müslümanlar yahudilerin halini, onların kendilerini koruyabilecek durumda oluşlarını, güçlerini, söz birliklerini gözlerinde büyütmeleri dolayısıyla böyle bîr şeyi sanmıyorlardı.

"Onlarda hisarlarının kendilerini Allah'a karşı" Allah'tan gelecek emre karşı "gerçekten koruyacağını sanmışlardı."

Denildiğine göre bu hisarların adı el-Vatih, en-Netât, es-Sülâlim ve el-Ke-tibe idi. Nadiroğullan çokça silahı bulunan ve zaptedilmesi güç kaleleri olan kimselerdi. Fakat bunların hiçbirisi onları Allah'ın emrine karşı koruyamadı.

"Fakat Allah" in emri ve azabı "onlara hesaba katmadıkları" hiç de beklemedikleri "taftan geldi." Bilmedikleri taftan geldi, diye de açıklanmıştır.

"Hesaba katmadıkları taftan geldi" buyruğu; Ka'b b. el-Eşrefin Öldürülmesini ummuyorlardı, diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı İbn Güreye, es-Süddî ve Ebu Salih yapmıştır,

"Ve kalplerine" liderleri Ka'b b. el-Eşrefin öldürülmesiyle "korku saldı." Ka'b'ı öldürenleri Muhammed b. Mesleme, Ka'b'ın süt kardeşi olan Ebu Naile Silkân b. Selâme b. Vakş, Abbad b. Bişr b. Vakş, el-Haris b. Evs b. Muâz ile Ebu Abs b. Cebr idi. Ka'b'ın öldürölüş haberi sîret'te meşhurdur. Sahih'de belirtildiğine, göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bir aylık mesafeden bana (düşmanımın kalbine) korku salınmak ile yardım olundu."[\[8\]](#) Medine ile Nadiroğullarının bulundukları mahalle arasındaki mesafe bir mil olduğuna göre, nasıl ona yardım olunmazdı? Bu Muhammed (sav)'a Özel olarak verilmiş bir imtiyazdı.

"Evlerini hem kendi elleriyle... tahrib ediyorlardı" buyruğundaki "Tahrib ediyorlardı" lafzı genel olarak şeddesiz: 'den gelen (müzâri) bir fiil olarak okunmuştur. Yıkıyorlardı demektir. es-Sülemî, ei-Hasen, Nasr b. Âsim, Ebû'l-Âliye, Katade ve Ebu Amr ise; "Tahrib ediyorlardı" şeklinde "tahrib"den gelen bir fiil olarak şeddeli okumuşlardır.

Ebu Amr dedi ki; Şeddeli okuyuşu tercih edişimin sebebi şudur: "Bir şeyi sakini olmaksızın harabe halde terketmek" demektir. Na-diroğulları ise orayı bu şekilde harabe olarak terketmediler. Onlar orayı yıkarak tahrib ettiler. Bunu da yüce Allah'ın: "Hem kendi elleriyle, hem mü'm inlerin elleriyle* buyruğu desteklemektedir.

Başkaları ise şöyle demişlerdir: Bu iki şekil de aynı anlamdadır. Şeddeli okuyuş ise çokluk anlamına gelir. Sîbeveyh de ile kiplerinin anlamlarının birinin diğeri yerine kullanılabildiğini nakletmiştir. ile Onu tahrib ettim" anlamına; ile ise "onu sevindirdim" anlamına gelmesi gibi. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de birinci okuyuşu tercih etmişlerdir.

Katade ve ed-Dahhak dedi ki: Mü'mini er içeriye girmek için dışarıdan tahrib ediyorlar, yahudiler İse hisarlarının tahrib edilen bölümlerini, yıktıkları yerlerden çıkan malzeme ile yeniden bina etmek için »ceriden tahrib ediyorlardı.

Rivayet edildiğine göre Nadiroğulları Rasûlullah (sav) ile; onun yanında yer almamak ve ona karşı olmamak şartı ile barış antlaşması yapmışlardı. Bedir günü zafer kazanınca Tevrat'ta niteliği belirtilen peygamber işte budur. Onun hiçbir sancağı geri çevrilmez, dediler, Uhud günü müslümanlar yenilince bu sefer şüpheye düştüler ve antlaşmalarını bozdular. Ka'b b. eî-Eşref yirmi süvari ile Mekke'ye çıkıp gitti. Ka'be'nin yanında Hz. Peygamberin aleyhine Kureyşle antlaşma yaptılar. Peygamber (sav)'in ensardan Muhammet! b. Mesleme'ye emir vermesi üzerine Muhammed h. Mesleme, Ka'b'ı gafil bir şekilde öldürdü. Sabah olunca da askeri birlikleriyle surlarına karşı dikildi. Onlara: Medine'den çıkın, dedi. Onlar: Buradan çıkmaktansa ölümü tercih ederiz, diyerek; "savaşa!" diye seslendiler.

Rasûkılâh (sav)'dan çıkış hazırlıklarında bulunmak üzere on günlük süre istedikleri de söylenmiştir. Bunun üzerine münafık Abdullah b. Ubey ve arkadaşları: Kaleden çıkmayın, diye gizli bir haber gönderdi. Eğer onlar sizinle savaşıyorlarsa, biz de sizinle birlikte savaşırız, sizi desteksiz bırakmayız. Eğer çıkartılacak olursanız, andolsun biz de sizinle birlikte çıkarız. Yir-mibir gün süreyle sokakların başlarını tuttular ve sağlam bir şekilde oraları koruma terublerini aldılar. Allah kalplerine korkuyu salıp, münafıkların yardım edeceklerinden yana ümidlerini kesince barış istediler. İleride açıklanacağı üzere Hz. Peygamber onları sürgüne göndermekten başka bir yol kabul etmedi.

ez-Zühri, İbn Zeyd ve Urve b. ez-Zübeyr şöyle demişlerdir; Peygamber (sav) kendileriyle develerin taşıyabileceği kadarını beraberlerinde götürmek şartı ile barış yaptığından, hoşlarına giden bir kereste ya da bir direği almak içtın evlerini yıkıyorlar, bunu develerine yüklüyorlardı. Mü'minler de geri kalanlarını yıkıyorlardı.

Yine İbn Zeyd'den şöyle dediği nakledilmiştir: Yahudiler kendilerinden sonra müslümanlar orada kalmasınlar diye evlerini tahrib ediyorlardı.

İbn Abbas dedi ki: Müslümanlar onların bir evlerini zabtettiler mi hemen orayı - savaş alanı genişlesin diye- yıkıyorlardı. Kendileri ise evlerinin arka taraflarından diğer eve geçip çıkarıldıkları yere gelen müslumanlara oradan atışta bulunmak üzere oyuklar açıyorlardı. Bunu ara sokaklarını bu yıktıkları malzeme ile kapatmak için yapıyorlardı, diye de açıklanmıştır.

İkrime dedi ki: Onlar evlerinin içlerini ve oralarda bulunanları müslümanlar almasın diye "kendi elleriyle" tahrib ediyorlardı. Bu yolla onlara ulaşmak maksadıyla da dış taraflarından "mü'm inler elleriyle" onların evlerini "tah-rib ediyorlardı."

Yine İkrime dedi ki: Evleri oldukça süslü idi. Müslümanların orada oturmalarını istemediklerinden dolayı evlerinin iç taraflarını kendileri tahrib ettiler, müslümanlar da dışarıdan tahrib ettiler.

Bir diğer açıklamaya göre; onlar antlaşmalarını bozmak suretiyle "evlerini kendi elleriyle" savaşmakla da "mü'minlerin elleriyle tahrib ediyorlardı." ez-Zühri de böyle açıklamıştır. Ebu Amr b. el-Aiâ da şöyle demiştir: Evlerini mü'minlere bırakmak suretiyle "kendi elleriyle" tahrib ediyorlar, mü'minlerin evlerinden onları sürmek suretiyle de "mü'minlerin elleriyle" tahrib ediyorlardı.

İbnu'l-Arabi dedi ki: Bozmak (ifsâd etmek) maksadı ile ele alış, eğer el ile olursa, bu hakikat anlamında kullanılır. Şayet ahdi bozmak suretiyle olursa, mecazi bir anlam ifade eder. Şu kadar var ki mecazi anlatım noktasında ez-Zühri'nin saklaması, Ebu Amr b. el-Alâ'nın açıklamasından daha uygundur.

"Ey basiret sahihleri artık İbret alın!" Ey özlü akıl sahibleri öğüt alın, demektir. Ey bunu gözüyle görenler... diye de açıklanmıştır. Bu durumda "eb-sar" lafzı "basar"ın çoğulu olur.

Burada ibret alınacak hususlardan birisi de şudur: Onlar Allah'ın hükmüne karşı hisarlarına sığınıp korunmak istediler. Allah; onları hisarlarından, aşağıya indirdi.

Yine ibret şekillerinden birisi şudur: Allah onlara daha önce kendilerine yardım eden kimseleri musallat etti. Bir diğer ibret yolu da şudur: Onlar kendi mallarını, kendi elleriyle yıktılar. Kim başkasının karşı karşıya kaldığı durumlardan ibret almazsa, kendi başına gelen olaylardan ibret almak durumunda olur. Doğai mesellerden birisinde de: "Bahtiyar diye başkasının başına gelenlerden öğüt alan kimseye denir"^[9] denilmektedir. ^[10]

3- Eğer Allah onların hakkında sürgünü yazmamış olsaydı, onları elbette dünyada azaplandırırdı. Bununla birlikte âhirette onlar için ateş azabı vardır.

4. Bunun sebebi onların Allah'a ve Rasûlüne muhalefet etmeleridir. Kim Allah'a muhalefet ederse, muhakkak Allah, cezası pek çetin olandır.

"Eğer Allah onların hakkında sürgünü yazmamış olsaydı* yani eğer Allah onları yurtlarından süreceğine ve bir süre kalıp onlardan bazılarının iman edeceğine ve onlardan iman edecek kimselerin doğacağına dair hüküm vermemiş olsaydı "onları elbette dünyada" Kurayzaoğullanna yaptığı gibi; öldürülmek ve kadın ve çocukları esir almak suretiyle "azaptandırirdi."

"Sürgün" vatandan ayrılmak demektir.

"Kendisi ayrıldı" "Başkası onu ayırdı (sürüdü)" denilir. "Sürmek, sürülmek" ile: "Çıkarılmak"; uzaklaştırılmak bakımından aynı anlamı ihtiva etmekle birlikte iki açıdan farklılık arz eder. Evvela sürülmek, hanım ve çocuklarla birlikte olur. Dışarı çıkarılmak ise bazan hanımlar ve çocuklar bırakılmış olmakla birlikte gerçekleşebilir. İkincisi; sürülmek ancak toplu halde olur, dışarı çıkarılmak ise tek kişi hakkında da, çoğul hakkında da kullanılabilir. Bu açıklamayı el-Maverdî yapmıştır.

"Bunun" bu sürgünün "sebebi, onların Allah'a ve Rasûlüne muhalefet etmeleridir" ona düşmanlık etmeleri, emrine karşı gelmeleridir.

"Kim Allah'a muhalefet ederse" buyruğundaki; "Kim... muhalefet ederse" buyruğunu Talha b. Musarrıf ve Muhammed b. es-Semeyka: diye şeddeli olan "kap harflerini ayrı ayrı izhar ile okumuşlardır. el-Enfal Sûresi'nde (8/13- âyette) olduğu gibi. Diğerleri ise idğâm ile okumuşlardır. ^[11]

5. Herhangi bîr hurma ağacını kesmeni! yahut onu kökleri üzere dikili bırakmanız, hep Allah'ın izni ile olmuştur ve (bu) ıasıkları al-çaltması içindir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız; [\[12\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

"Herhangibir hurma ağacını kesmeniz" buyruğundaki: "Herhangi bir...ini" lafzı; "kesmeniz" anlamındaki fiil ile nasb konumundadır. Kestiğiniz herhangi bir şey, diye buyurulmuş gibidir.

Bu buyruğun iniş sebebine gelince; Nadiroğullan Uhud günü Kureyş'in yardımı ile antlaşmayı bozmaları üzerine Peygamber (sav), Nadiroğullarının el-Buveyre diye bilinen hisarlarının önünde konakladı. Onların hurma ağaçlarının kesilip yakılmasını emretti.

Kesilen hurma ağaçlarının sayısı hususunda farktı rivayetler gelmiştir. Ka-tade ve ed-Dahhak altı hurma ağacını kesip yaktıklarını söylemişlerdir, Mu-hammed b. îshak da: Bir tek hurma ağacını kestiler ve bir tek hurma ağacını yaktilas, demiştir. Bu da Rasûlullah (sav)'in uygulamaya itiraz etmemesi (ikrarı) ya da emri ile olmuştur.

Bunun sebebi ya bu yolla onları zayıflatmaktı, yahutta bu hurma ağaçlarını kesmek suretiyle yerin genişlemesini sağlamaktı. Bu yahudilere ağır geldi. O bakımdan kitab ehli ve yahudi olan Nadirliler şöyle dedi: Ey Muhammedi Sen ıslahı isteyen bir peygamber olduğunu ileri sürmüyor musun? Peki, hurma ağaçlarını kesip ağaçları yakmak ıslahın bir gereği midir? Allah'ın sana indirdiği buyruklar arasında yeryüzünde fesad çıkarmanın mubah olduğunu mu görüyorsun yoksa?

Bu Peygamber (sav)'a ağır geldi, mü'minier de içten içe bundan rahatsız oldular. Hatta aralarında anlaşmazlıklar çıktı. Kimileri Allah'ın bize ganimet olarak verdiği şeylerden kesmeyiniz derken, kimileri de: Onları bu yolla daha da öfkелendirelim diye kesiniz, dedi.

Bunun üzerine âyet-i kerime, ağacın kesilmesini yasaklayanları doğrulamak ve kesenlerin de günah kazanmadıklarını belirtmek üzere indi ve böylece ağacın kesilmesinin de, kesiîmemesinin de Allah'ın izni ile olduğunu haber verdi.

Şairleri, yahudi Semmâk, bu hususta şunları söylemektedir:

"Bizler o çok hikmetli Kitabı miras alanlar değil miyiz?

Musa döneminde; ve biz sapmadık.

Sizlerse cılız koyunların çobanlarısınız, Tihame ve el-Ahyef çöllerinde.
Çobanlığı kendiniz için şeref kabul edersiniz.
Herşeyinizi bitirip tüketen bütün zamanlarınızda.
Ey hazır bulunanlar; vazgeçiniz,
Zulümden ve utanç verici hareketlerden.
Belki geçen günler ve samanlar,
İnsaf ve adalet sahibi tarafından (aleyhinize) çevirilirler.
Nadiroğullarmı öldürüp onları sürdüğünüz için
Ve henüz meyveleri toplanmamış hurma ağaçlarını kestiğinizden"
Hassan b. Sabit ic ona şöylece cevap verdi:
"Kureyş'e yardımcı olan bir topluluk, sordu birbirini
Kendi şehirlerinde onların yardımcıları yoktu halbuki.
Onlar kendilerine verilen. Kitabın kıymetini bilmeyenlerdir,
Tevrat'a karşı kör olan, helak olmuş bir kavimdir.
Kur"ân'ı inkar ettiniz ve yüz çevirdiniz,
O uyarıcının söylediklerini tasdik etmekten.
Lüeyoğullanmn efendileri için,
el-Buveyre'de yayılıp giden bir yangının önemi olmaz,"
Ebu Süfyan b. el-Haris b. Abdu'l-Mıtlalib de ona (yahudi Semmâk'a) şu cevabı
vermişti:
"Allah böyle bir işi devamlı kılsın
Ve onun dört bir yanında yanan alevi sürdürsün.
Bizden hangilerinin bundan uzak olduğunu göreceksin
Ve hangimizin topraklarının nereye ulaşacağını bileceksin.
Eğer oradaki hurma ağaçları süvari olsaydı
Elbette: Burada siz kalamazsınız haydi yola koyulunuz, diyeceklerdi." [\[13\]](#)

2- Nadiroğulları Gazvesi:

Peygamber (sav)'m onların üzerine gitmek üzere Medine'den çıkması hicri 4. yılın başında Rebiu'l-evvel ayında oldu. Nadiroğulları ona karşı kendilerini korumak üzere kalelerine çekildiler. Peygamber de hurma ağaçlarının kesilip yakılmasını emretti. İçkinin haram olduğunu bildiren hüküm de o zaman indi. Abdullah b. Ubeyy b. Selul ve onunla beraber olan münafıklar Nadîroğul-larına; "Biz sizinle beraberiz. Eğer sizlerle savaşılabacak olursa, biz de sizin yanınızda savaşıyoruz. Şayet çıkartılacak olursanız, biz de sizinle birlikte çıkar, gideriz" diye gizlice haber gönderdiler. Nadiroğulları da buna aldandılar. Fakat iş ciddiye

binince onlara yardım etmediler, onları kendi hallerine bıraktılar. Onlar da teslim olmak zorunda kaldılar. Rasûlullah (sav)'dan da kanlarını dökmeyerek kendilerini sürgüne göndermelerini istediler. Silah dışında, develerinin taşıyabilecekleri kadar yük götürmelerine izin vermesini dilediler. Bu şekilde yükleriyle birlikte Hayber'e gittiler. Kimileri de Şam'a gitti. Aralarından Hayber'e gidenler arasında Huyey b. Ahtab, Sellâm b. Ebi'l-Hukayk ve Kinâne b. er-Rabî gibi ileri gelenleri de vardı. Hayberliler onlara itaat etti, boyun eğdi. [14]

3- Düşman Yurdunu Yıkma, Yakma ve Mahsullerini Koparmak ile İlgili İlim Adamlarının Görüşleri:

Müslim'in Sahih'inde ve başka eserlerde İbn Ömer'den sabit olan rivayete göre Rasûlullah (sav) Nadiroğullarının hurma ağaçlarını kesmiş ve yakmıştı. Bununla ilgili olarak Hassan şöyle demiştir:

"Lueyoğullarının efendilerine basit gelmiştir el-B üvey re'de yayılıp giden bir yangın."

Yüce Allah'ın: "Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz..." buyruğu da buna dair nazil olmuştur.

İlim adamları düşman yurdunun tahrib edilmesi, yakılması ve meyvelerinin kesilmesi hususunda iki görüş ortaya koymuşlardır.

Birinci görüşe göre; bu caizdir. Bunu (Malik) el-Müdevvene'de belirtmiştir.

İkinci görüşe göre; eğer müslümanlar bunların kendilerinin olacağını bilirlerse, bunu yapmazlar. Eğer ümit keserlerse yaparlar. Bu görüşü de Malik, el-Vâdîha'&jL belirtmiştir. tafi mezhebine mensub ilim adamları da bu kanaatledirler ve buna göre (başka görüşleri) tartışırlar.

İbnü'l-Arabî dedi ki: Sahih olan birinci görüştür. Çünkü Rasûlullah (sav), İMadiroğullanna ait hurma ağaçlarının sonunda kendisinin olacağını bilmişti. Bununla birlikte o, böylesi onlara bir ibret teşkil etsin, onların maneviyâtlarını kırarak oradan çıkmalarını sağlasın, diye birtakım ağaçları yakmış, bir kısmını da kestirmiştir. Geri kalan bölümünün sağlam kalması maksadıyla malın bir bölümünü telef etmek, şer'an caiz olan bir maslahattır, aklen de böyle bir maslahat maksat olarak gözetilebilir. [15]

4- Her Müctehid İsabet Eder mi?

el-Maverdî dedi ki: Bu âyet-i kerimede her müctehidin isabet ettiğine dair bir delil vardır. el-Kiyâ et-Taberî de bu görüşü ifade ederek şöyle demiş-lir: Her ne

kadar Peygamber (sav) aralarında bulunmakla birlikte böyle bir hadisede ictihadda bulunmak uzak bir ihtimal ise de (bu böyledir.) Çünkü şüphesiz ki Rasûlullah (sav) bu olayı görmüş ve sesini çıkarmamıştır. Onlar da bu işin hükmünü sadece Rasûlullah (sav)'ın takririnden öğrenmiş olmaktadırlar. (Böylelikle bu uygulamalarının içti had ile yapılmış olma ihtimali uzak görülmektedir.)

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu (hükmü çıkarmak) doğru değildir. Çünkü Rasûlullah (sav) onlarla birlikte idi. Rasûkılâh (sav)'ın huzurunda ictihûd olamaz. Aksine bu olay Rasûlullah (sav)'ın üzerine hakkında hüküm inmedik bir hususta ictihâd ettiğine delil teşkil eder. Bu içtihadının dayanağı ise genel olarak kâfirlere eziyet etmek ve mallarını telef etmek ve yok etmeyi gerektiren herbir hususa izin verilmiş olduğunun kapsamına girdiğidir. Bu da yüce Allah'ın: "Ve (bu) fâsıkları alçaltması içindir" buyruğu ile ifade edilmektedir. [16]

5- Âyet-i Kerime'de Geçen Lîne (Hurma Ağacı)'nın Mahiyeti ile İlgili Görüşler:

Burada sözü edilen Lîne'nin mahiyeti hakkında on farklı görüş vardır.

- 1- el-Acve türü hurma veren ağaç dışındaki bütün hurma ağaçlarıdır. Bu açıklamayı ez-Zülrî, Malik, Said b. Çübeyr, İkrime ve el-Halil yapmıştır,
- 2- İbn Abbas, Mücahid ve el-Hasen'den gelen rivayete göre; bütün hurma ağaçlarına bu isim verilir, demişler ve acve olsun, başka tür hurma olsun istisna etmemişlerdir.
- 3- f rrrer cYsn Aâdıcs, İErrr geibr rrvayetf güvdti; (1
- 4- es-Sevrî'den gelen rivayete göre hurma ağaçlarının en kıymetlileridir.
- 5- Ebu Ubeycie'nin görüşüne göre acve ve berni diye bilinen hurma türleri dışındaki bütün hurma türleridir.
- 6- Cafer b. Muhammecl dedi ki: Bu özel olarak acve hurmasının (ağacının) adıdır. Onun naklettiğine göre atık ve acve Nuh (a.s) Üe birlikte gemide bulunan ağaçlardandır. Atık erkeğinin adıdır, acve ise bütün dişi türlerin esasıdır. Bundan dolayı bu ağacın kesilmesi yahudilere ağır gelmişti. Bu görüşü de el-Ma verdi nakletmiştir,
- 7- Lîne'nin, mahsulüne el-levn adı verilen bir çeşit hurma ağacı olduğu da söylenmiştir. Bu ağacın verdiği hurma, hurmaların en iyisidir. Oldukça sarı olup, dışardan çekirdeği görülür ve o kadar yumuşaktır ki; çiğnenebilecek haldedir. Bu tür ağaçların bir tanesi bile onlar için iyi bir hizmetçiden (köleden ya da cariyeden) daha değerlidir,

8- Bunun yere yakın (kısa boylu) hurma ağacı olduğu da söylenmiştir, el-Ahfeş şu beyi ti zikretmektedir:

"Kumru bir Line ağacının üzerinden sevenlerin ayrılığını söyleyerek Şarkı söylediğinde; beni de ağlattı."

Lîne'nin hurma fidanı olduğu da söylenmiştir. Çünkü fidan ağuçtan daha yumuşaktır. (Line yumuşak demek olan leyyin'den gelir.) Şairin şu beyitin-de de bu anlamda kullanılmıştır:

"Fidanlarını bir pınarın aktığı yere diktiler

Sonra da hurma ağaçlarının etrafını koruluklarla sardılar."

9- Bir diğer görüşe göre Line canlılıkları sebebiyle yumuşak olduklarından ötürü bütün ağaçlara verilen isimdir. Şair Zü'r-Rimme de şöyle demiştir:

"Kanatlarının üst üste binmiş terekleri bir line (ağacın) üzerinde Gecedan kalma ıslaklığı tüylerinde panldıyor.

10- ed-Dakal denilen hurma ağacının adıdır. Bu açıklamayı da el-Esmaî yapmıştır. O şöyle der: Medineliler de: Elvan bulunmadıkça sofralar açılmaz, derler, Elvan'dan kastettikleri ise dekal hurmasıdır.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Doğrusu ise ez-Zührî ve Malik'in söylediğidir. Bunun da iki sebebi vardır:

1-Onlar evvela kendi şehirlerini ve şehirlerinde bulunan ağaçları başkalarından daha iyi bilirler.

2-Kelimenin türediği kökü, bu görüşü desteklemektedir. DiJbilginleri de bunun doğru olduğunu belirtmektedirler. Çünkü "line" lafzı "lune" veznin-dedir. Arapların kabul ettikleri esas ilkelere göre kelime illetli olduğundan dolayı "lîne" haline gelmiştir. Bunun aslı İûn" şeklindedir. He (sondaki te) gelince, başı 'ilk lâm"'ı kesreli gelmiştir. Nitekim "berku's-sadr"'ı be harfini fet-hali olarak söylerken sonuna "he" getirildiği için, "be" harfi kesreli olarak "bir-ke" denilmesi de böyledir.

"Line"nin aslının "livne" olduğuna ve kendisinden önceki harf kesreli olduğundan dolayı "vav"'ın "ye"ye kalbedikliği de söylenmiştir. Lîne'nin çoğulu diye gelir, çoğulunun; diye geldiği de söylenmiştir. İmruu'l-Kays atının boynunu anlatırken şöyle demektedir:

"Alevle tutuşup yanan,

Çıplak hurma ağacı gibi bir boyun."

el-Ahfeş dedi ki: "Lîne" ismi 'hV'den değil de "levn"den türetilerek verilmiştir.

el-Mehdevî dedi ki: Bu kelimenin türediği kök hususunda farklı görüşler vardır. Bunun "levn"den geldiği ve aslının da "lîne" olduğu söylenmiştir. Aslının: "Yumuşadı, yumuşar" fiilinden geldiği de söylenmiştir.

Abdullah: "Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz yahut onu kökleri üzere ayakta dikilir bırakmanız..." yani kökleri üzerinde dimdik ayakta terketmeniz... diye okumuştur. el-A'meş ise: "Herhangi bir hurma ağacını kesmiz

Abdullah Herhangi bir hurma ağacını kesmeniz yahut onu kökleri üzere dikili bırakmanız..." diye okumuştur ki; kesmeksizin bırakmanız, demektir.

Bu buyruk: "Kökleri üzere ayakla dikili oldukları halde..." şeklinde de okunmuş olup bu da iki türlü açıklanabilir. Buradaki "kökler" anlamındaki kelime; in çoğuludur, Vin çoğulunun diye gel-

mesi gibi. İkincisine göre burada "vav"ın yerine ötre ile ye ti nü mistir. Buyruk ayrıca: "Kökleri üzerinde dikilmiş olarak" diye (dikilmiş anlamındaki lafız tekil olarak) diye ve: "Herhangi bir" lafzı güzönünde bulundurularak tekil okunmuştur.

"Hep Allah'ın izni" emri "ile olmuştur ve (bu) fasıkları alçaltması içindir." Yani kendisini, peygamberini ve kitaplarını inkâr eden yahudileri zelil etmesi içindir.

[\[17\]](#)

6. Allah'ın onlardan Rasûlüne verdiği fey'e gelince; sîz onun için ne at oynattınız, ne de deveye bindiniz. Fakat Allah peygamberlerini dilediği kimselere musallat eder. Allah herşeye gücü yetendir.

7. Allah'ın fethedilen ülkeler ahalisinden Rasûlüne verdiği fey, Allah'a, Peygambere, akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara verilir ki; o mal sizden zengin olanlar arasında elden ele dolaşan bir şey olmasın. Hem Peygamber size ne verdi ise onu alın, neyi yasak etti ise de sakının. Ve Allah'tan korkun, çünkü Allah azabı çok çetin olandır.

"Allah'ın onlardan Rasûlüne verdiği fey'e gelince..." âyeti ile bundan sonra gelen âyetin sonundaki "çünkü Allah azabı çok çetin olandır" diye biten bir sonraki âyete kadarki buyruklara dair açıklamalarımızı on başlık halinde sunacağız: [\[18\]](#)

1- Nadiroğullarından Alınan Fey':

"Allah'ın onlardan" Nadiroğullarının mallarından "verdiği" döndürdüğü "fey'e gelince siz onun için ne at oynattınız..." Hızlıca at koşturmadınız. Çünkü: "Hızlıca al koşturmak" demektir. Atın hızlıca koştuğunu anlatmak üzere: "At hızlıca koştu" denilir. Atı ben koştur-dufn, harekete getirip yordum" demektir. Temim b. Mukbil'in şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Bazan yeni keskinleştireüp parlatılmış beyaz (kılıç)laria savunmaları gerekeni savunanlardır onlar, Develeri hızlıca koşturduklarında"

"Develer" demektir. Bunun lekili (lafzından olmayarak): 'dir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Siz o malları ele geçirmek için uzunca bir yol kaletmediğiniz gibi, ne savaştınız, ne de zorlukla karşılaştınız. Çünkü orası Medine'den iki mil uzaklıktaydı. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır,

Müslümanlar oraya yürüyerek gitmişler, ne bir ata, ne de bir deveye binmişlerdir. Yalnızca Peygamber (sav) bir deveye binmişti. Bir görüşe göre de hurma lifinden yuları olan bir eşşeğe binmişti. Orayı sulh yoluyla ele getirmiş ve Nadiroğullarını oradan sürerek mallarını almıştı. Müslümanlar Peygamber (sav)'dan mallarını kendileri arasında paylaştırmasını isteyince "Allah'ın onlardan Rasûlüne verdiği fey'e gelince, siz onun için ne at oynattınız..." âyeti ile Nadiroğullarının mallarını Peygamber (sav)'a -onları dilediği gibi kullanmak üzere- özel olarak tahsis etti. Peygamber (sav) da bu malları muhacirler arasında paylaştı.

el-Vakıdî dedi ki: Bunu Vehb de Mâlik'ten rivayet etmiştir. Nadiroğulları mallarından, muhtaç olan üç kişi dışında ensardan kimseye bir şey vermedi. BunkrEbu Dücâne Sımak b. Haraşe, Sehl b. Huneyf ve el-Haris b. es-Sim-me'dır. Ensardan verdiği kişilerin Sehl ve Ebu Dücarte oimâk üzere iki kişi oldukları da söylenmiştir. Öa'd b, Muâz'a, İbn Ebi'l-Hukayk'ın kılıcını verdiği söylenir. Bu kılıç ensar arasında ünlü bir kılıç idi.

Nadiroğullarından Süfyan b. İlme'yle Sa'd b. Vehb dışında kimse müs-lüman olmadı. Bunlar malları kendilerine bırakılmak üzere müslüman oldular ve her ikisi de kendi mallarına sahip oldular.

Müslim'in Sahih'inde Ömer (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Nadiroğullarının malları yüce Allah'ın Rasûlüne fey' olarak verdiği ve müslümanların ne at oynatıp ne de deveye hindiyi mallardandı. Bu mallar özel olarak Peygamber (sav)'a aitti. O (bu mallardan) hanımlarının bir yıllık nafakasını harcardı. Arta kalanı ise savaşa elverişli binek ve silaha Allah yolunda bir hazırlık olmak üzere harcardı. [\[19\]](#)

Abbas (ta), Ömer (r.a)'ya şöyle demişti: Benim ile şu yalancı, günahkâr, sözünde durmayan hain kişi -Ali (r.a)'ı kastediyor- hakkında Allah'ın Rasû-lüne fey' olarak verdiği Nadiroğulları mallarından olan fey' hakkında hüküm ver deyin, Ömer (r.a) şöyle dedi. Sizler Peygamber (sav)'ın: "Bize mirasçı olunmaz. Bizim geriye bıraktığımız bir sadakadır." dediğini biliyor musunuz? Onlar: Evet deyince, Ömer (r.a) şöyle dedi: Şüphesiz yüce Allah, Rasû-iüne (salat ve selam ona) bir hususiyet vermiştir. Bu özelliği ondan başka hiçbir kimseye

vermemiştir. O buyurdu ki: "Allah'ın, fethedilen ülkeler ahalisinden Rasûlüne verdiği fey' Allah'a, Peygambere... verilir" -Ondan önceki âyeti okuyup okumadığını bilemiyorum- Rasûlullah (sav) da Nadir oğulları mallarını aranızda paylaştırdı. Allah'a yemin ederim, o başkalarını size tercih etmediği gibi, sizi dışarda [utarak da onu yalnız başına almış değildir. Nihayet bu mal (bunun neticesinde) kalmadı. Rasûlullah (sav) o maldan bir yıllık harcamasını alır, sonra geri kalanı diğer malların harcandığı yerlere harcardı... diye hadisi uzun uzadıya nakleder. Bu hadisi de Müslim rivayet etmiştir.[\[20\]](#)

Yine denildiğine göre Nadiroğulları yurtlarını ve mallarını terkedip gidince, müslumanlar ganimetler gibi bu mallardan pay almak istediler. Yüce Allah bunun bir fey' olduğunu açıkladı. Bununla birlikte kısmen birtakım çarpışmalar da olmuştu. Çünkü onlar birkaç gün muhasara altında tutulmuşlar, savaşmışlar ve kendileriyle savaşılmıştı. Daha sonra sürgüne gönderilmek üzere barış yaptılar. Bununla birlikte kesin ve kat'î bir savaş olmamıştı. Ancak savaş başlar gibi olmuş ve muhasara olmuştu. Yüce Allah o malları özel olarak Rasûlüne tahsis etti.

Mücahid dedi ki: Yüce Allah, onlara Rasûlüne yardım ettiğini, onlun da bineksiz ve gereksiz olarak zafere erıştirmiş okluğunu bildirip hatırlattı. "Fakat Allah peygamberlerini dilediği kimselere" düşmanlarından dilediklerine "musallat eder."

Bu buyrukta da o malların, ashabı bir tarafa, özel olarak Allah'ın Rasûlüne has olduğu açıklanmaktadır. [\[21\]](#)

2- Fey' ve Ganimetlere Dair Buyruklar ve Açıklamaları:

"Allah'ın fethedilen ülkeler ahalisinden Rasûlüne verdiği fey..." buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demiştir: Buradaki ülkeler (kasabalar) Kurayza ve Nadiroğullarıdır. Bunlar da Medine ve Fedek'te idiler. Medine ve Hayber'den üç günlük mesafede idiler. Ayrıca Ureyna ve Yenbu'luların yurtlarını da Allah Özel olarak Rasûlüne tahsis etmiş olup Allah'ın Rasûlüne tahsis ettiği bu malda kullarını da gözeterek Rasûlü dışındaki birtakım kimselerin de pay sahibi olduklarını açıklamış bulunmaktadır.

İlim adamları, bu âyet-i kerime ile ondan önceki âyet-i kerime ve el-En-fal Sûresi'ndeki âyet-i kerimeyi sözkonusu ederek, bunların aynı anlamı mı, farklı anlamı mı dile getirdiklerine dair değişik görüşler ileri sürmüşlerdir.

Birtakım ilim adamları şöyle demiştir; Yüce Allah'ın: "Allah'ın fethedilen ülkeler ahalisinden Rasûlüne verdiği fey'..." âyet-i kerimesi el-Enfal Sûre-si'nde yer

alan, ganimetlerin beşte birinin kendilerine harcanacağı kimseleri dile getiren ve beşte dördün de savaşılanlara harcanacağına işaret eden âyet-i kerime (el-Enfâl, 8/41) ile neshedilmiştir. İslam'ın ilk dönemlerinde ganimet burada sözü edilen kimselere harcanıyor ve ganimet elde edilmesine sebep teşkil eden savaşılanlara herhangi bir şey verilmiyordu. Bu Yezid b. Ru-man, Katade ve başkalarının görüşü olup, buna yakın bir görüş de İmam Ma-lik'ten nakledilmiştir.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Burada sözü edilen (feyO, at koş-turulmaksızın ve deveye bi nüm eksiz in barış yoluyla elde edilmiş ganimetlerdir. O bakımdan bu ganimetler yüce Allah'ın sözünü ettiği kimselere fey' olarak verilir. Birinci (bundan önceki) âyet-i kerime belirtilen İse, özel olarak Peygamber (sav)'a aittir. Peygamber bu mallardan ihtiyacı kadarını aldıktan sonra geri kalan bölümler müslümanların ihtiyaçlarına harcanırdı.

Ma'mer de şöyle demiştir: Önceki âyet-i kerime Peygamber (sav) hakkındadır. İkincisinde sözü edilenler ise cizye ve haraç ile ilgili olup orada sözü edilen sınıflara verilir. Üçüncü âyet-i kerime olan el-Enfal Sûresi'ndeki âyet-i kerime ise ganimet alan mücahidlerin payını açıklamaktadır.

Aralarında Şafiî'nin de bulunduğu bir kesim de şöyle demektedir: Bu iki âyetin de anlamı birdir. Yani savaş olmaksızın kâfirlerin mallarından ele geçirilenler beş paya ayrılır. Bu beş payın dördü Peygamber (sav)'a verilir. Geri kalan beşte bir ise yine beş paya ayrılır. Yine bu beş payın biri Rasûlul-lah (sav)'a verildikten sonra bir pay Haşimoğulları ve Muttaliboğulularının oluşturduğu akrabalara verilir. Çünkü bunlara zekât verilmez. O bakımdan onların fey'de bir hakları olduğu tesbit edilmiştir. Bir pay yetimlere, bir pay yoksullara ve bir pay da yolculara verilir. Rasûlullah (sav)'ın vefatından sonra Rasûlullah tsav)'a ait olan fey' payı Şafiî'den gelen bir görüşe göre serhat bölgelerde, sınırlarda, savaş için hazır bekleyen mücahidlere harcanır. Çünkü bunlar Rasûluliah (sav)'ın bu husustaki konumunu işgal ederler. Şafiî'nin bir diğer görüşüne göre ise bu pay, sınırları kuvvetlendirmek, kanallar açmak ve köprüler yapmak gibi müslümanların menfaatine olan alanlara harcanır ve bunlar arasında önem sırası gözetilir, Bu da (peygamberin) fey'in beşte dördündeki payından harcanır. Hz. Peygamberin fey' ve ganimetin beşte birinden aldığı payı ise vefatından sonra müslümanların faydasına olan işlere harcanacağı hususunda görüş ayrılığı yoktur. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizin ganimetlerinizde, benim beşte birin dışında bir payım yoktur. O beşte bir de size geri döner." [22] Bu hususa dair açıklamalar daha Önceden el-Enfal Sûresi'nde (8/41. âyet, 10, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Aynı şekilde Rasûluliah (sav)'ın geriye bıraktığı mallar da miras alınmaz. Aksine onun bıraktığı bu mallar bir sadakadır, onun

adına müslümanların menfaatine olan alanlara harcanır. Nitekim o: "Bizler miras bırakmayız. Bizim geriye bıraktığımız sadakadır."[\[23\]](#) diye buyurmuştur.

Bir görüşe göre de fey' mallan Peygamber (sav)'a aitti. Çünkü yüce Allah: "Allah'ın onlardan Rasûlüne verdiği fey'e gelince" buyruğunda fey'i kendisine izafe etmiştir. Bu kadar var ki o, hiçbir şekilde mal toplamazdı. Aile efradının ihtiyacı kadarını alır, geri kalanlarını da müslümanların menfaatine olan yerlere harcardı.

Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî şöyle demektedir: Bu âyetlerin üçünün de farklı manaları dile getirdiği hususunda anlaşılmayacak bir taraf yoktur. Birinci âyet-i kerime yüce Allah'ın: "O kitab ehlinden kâfir olanları ilk sürgünde yurtlarından, yerlerinden çıkarandır" {2. âyet) buyruğudur. Daha sonra ise: "Allah'ın onlardan Rasûlüne verdiği fey'e gelince" diye buyurmaktadır ki, burada maksat kitab ehlidir ve bu buyruk önceki âyetle geçen kitab ehline atfedilmiştir. "Siz onun için ne at oynattınız, ne de deveye bindiniz" buyruğu da az önce -açıkladığımız gibidir. Yani sizin bunlarda herhangi bir hakkınız yoktur. Bundan dolayı Ömer (r.a) şöyle demiştir: Bu mutlar özel olarak Rasûlullah (sav)'a ait idi. Bununla da Nadiroğullan mallan ve onların durumunda olan diğer malları kastetmiştir, İşte bu bir tek âyettir ve tek bir manayı dile getirmektedir. İkinci âyet-i kerime de yüce Allah'ın: "Allah'ın fethedilen ülkeler ahalisinden Rasûlüne verdiği fey' Allah'a, peygambere... verilir" buyruğudur. Bu önceki buyruktan ayrı ve önceki buyrukta sözedilenlerin dışındaki hak sahihlerine ait olduğu belirtilen yeni bir ifadedir. Üçüncü âyet-i kerime ise (el-Enfal, 8/41. âyet) "ganimet âyeti"⁷ diye adlandırılmıştır. Şüphesiz ki bu da bir başka hak sahibine ait ikinci bir hakkı söz-konusu eden başka bir hususa dairedir. Şu kadar var ki; birinci ve ikinci âyet-i kerimelerin herbirisi Allah'ın Rasûlüne verdiği fey'in bir bölümüne dair açıklamayı ihtiva etmek bakımından ortak bir özelliğe sahiptir. Birinci âyet-i kerime fey'in savaşız olarak elde edilmesi gerekliliğini ifade ederken, el-Enfal Süresindeki âyet-i kerime ise, onun savaş ile elde edilen türden olmasını gerektirmekte, üçüncü âyet-i kerime olan yüce Allah'ın: "Allah'ın fethedilen ülkeler ahalisinden Rasûlüne verdiği fey'" buyruğu ise bu fey'in savaşla mı yoksa savaşız mı elde edilmesine dair herhangi bir şey zikretmemektedir. İşle görüş ayrılığı da buradan ortaya çıkmaktadır. Bir kesim bunun ilk âyet-i kerime ile birlikte ele alınacağını söylemiş ve bu da bütünyle barış ve benzeri yolla ele geçirilen mallar hakkındadır, demiştir. Diğer bir kesim ise; bu ikinci âyet-i kerime olan el-Enfal âyeti ile birlikte ek alınmalıdır, demiştir. Bunun el-Enfal Süresindeki âyet-i kerime ile birlikte ele alınması gerektiğini söyleyenler de daha önceden geçtiği üzere bu nesh olmuş mudur, yoksa muhkem midir diye farklı

görüşlere sahihtirler. Yüce Allah'ın tanıklığı ile bu iyetin kendisinden önceki âyet-i kerime ile birlikte ele alınması ise daha uygundur. Çünkü bu şekildeki bir ele alıŖta yeni bir fayda .ve yeni bir anlam dile getirilmiŖ olmaktadır. Bilindiği gibi bir âyet Ŗöyle dursun, âyetin bir harfini dahi yeni ve farklı bir manaya dair kabui etmek, onu daha önce söylenmiŖ hır anlamın tekrarına yorumlamaktan daha uygundur. İbn Vehb, Malik'ten yüce Allah'ın: "Siz onun için ne at oynattınız, ne de deveye bindiniz" buyruğunun Nadiroğulları hakkında olduğunu söylediğini rivayet etmektedir. Bu mallarda beŖte bir yoktu ve bunlar için ne at oynatılmıŖ, ne ele deveye biniimiŖei. O bakımdan onların malları yalnızca Rasûlullah (sav)'a aitti. O da bu malları muhacirlerle -önceden geçtiği üzere- ensardan üç kiŖi arasında paylaŖtırmıŖ». Yüce Allah'ın: "Allah'ın fethedilen ülkeler ahalisinden Rasûlüne verdiği fey"* buyruğu ise Kurayzaoğulları hakkındadır. Kurey-îaoğulları gazvesi ile Hendek gazvesi aynı günde gerçekiŖmiŖtir.

İbnu'l-Arabi (devamla) dedi ki: Malik'in ikinci âyet-i kerîme Kurayza oğulları hakkındadır, Ŗeklindeki sözü ifade ettiği anlamın el-Enfal Sûresi'ndeki âyet-i kerimenin anlamı çerçevesinde olduğuna ve hakkında neshin sözkonusu olduğuna bir iŖarettir. Bu görüş âyetin muhkem olduğunu kabul eden görüşten daha güçlüdür. Bizler ise ikinci âyet-i kerimenin -buna dair ileri sürdüğümüz deliller çerçevesinde- yeni bir anlam ifade ettiğine dair açıklamalarımıza ve yaptığımız taksimata baŖka bir görüşü tercih etmiyoruz. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Onun bu tercihi güzel bir tercihtir. Ayrıca el-HaŖr Sûresi'nin el-Enfal Sûresi'nden sonra indiği de söylenmiŖtir. Dolayısıyla önce inen buyruğun (el-Enfal Sûresi'nindeki âyetin) sonra inen buyruğu neshetmesi de imkânsız bir Ŗeydir.

İbn Ebi Necîh der ki: Mal üç türlüdür: Ya ganimettir, ya fey'dir, yahut sadaka (zekjît)dır. Yüce Allah'ın bu mallar arasında harcama yerini belirtmediği tek bir dirhem dahi yoktur.

Bunun böyle olması doğruya daha yakın görölmektedir. [\[24\]](#)

3-islam Devletinde Yöneticilerin Sorumluluk Alanına Giren Mallar;

İmamların (devlet yöneticilerinin) ve valilerin müdahalelerinin sözkonusu olduğu mallar üç türlüdür: Birincisi: Müslümanlardan onları temizlemek amacı ile alınan sadaka ve zekât gibi mallar. İkincisi ganimetler: SavaŖ yoluyla kâfirleri yenik düşürmek ve onlara gaiib gelmek suretiyle müslüman-ların eline geçen

kâfirlerin maüarı. Üçüncüsü de fey'dir. Bunlar da savaşız, bineğe İhtiyaç duymaksızın, gönül hoşluğuyla ve kendiliğinden müslüman-İarın eline geçen kâfirlerin mallarıdır. Barış, cizye, haraç, kâfirlerin tacirlerinden alınan üşür (onda bir gümrük vergisi) ve benzeri mallar. Müşriklerin kaçıp geriye mallarını bırakmaları yahut onlardan herhangi birisinin Dar-j İslam'da mirasçı bırakmaksızın ölmesi halinde de aynı durum sözkonusudur.

Zekât fakirlere, yoksullara, onun toplanması i< in çalışanlara -yüce Allah'ın zikrettiğine uygun olarak- harcanır. Buna dair açıklamalar daha önce et-Tev-be Sûresi'nde (9/60. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Ganimetlere gelince, İslâm'ın ilk dönemlerinde ganimetler özel olarak Peygamber (sav)'ın hakkı idi. O bunları dilediği gibi kullanırdı. Nitekim el-Enfal Sûresi'nde: "De ki: Enfal Allah'ın ve Rasûlünüdür" (el-Enfai, 8/1) diye buyurmaktadır. Daha sonra bu yüce Allah'ın: "Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri..." (el-Enfal, 8/41) buyruğu ile neshedilmiştir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Enfal Sûresi'nde (8/41. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Fey'in paylaşılması, humusun (ganimetin beşte birinin) paylaşılması ile aynıdır. İmam Malik'in görüşüne göre her ikisinin de paylaşılması imamın görüşüne bırakılmıştır. O bunları müslümanların karşı karşıya kalacakları sıkıntılı birtakım haller için ayırmayı uygun görürse yapabilir. Her iki payı yahut bunlardan birisini insanlar arasında paylaştırmayı uygun görürse, onu bütün insanlar arasında paylaşır, Arap olan ile olmayan arasında da ayırım gözetmez. Erkek olsun, kadın olsun önce fakirlerden başlar, ihtiyaçtan kurtulacak şekilde onlara verir. Rasûlullah (sav)'tn akrabalarına fey'den imamın uygun göreceği şekilde paylan verîir. Bunun bilinen bir sınırı yoktur. Akrabaların zengin olanlarına fey'den verilip verilmeyeceği hususunda görüş ayrılığı vardır. İnsanların çoğu onlara da verileceği kanaatindedir. Çünkü bu onların hakkıdır. Ancak Malik fakirlerin dışında kalanlarına (yani zenginlerine) verilmez. Çünkü bu onlara (peygamberin akrabalarına) zekâtta bedel olarak onlara tahsis edilmiştir, demektedir.

Şafî der ki: Kâfirlerin mallarından savaşız olarak elde edilen herbir mal Peygamber (sav)'ın döneminde yirmibeş paya ayrılırdı. Bunun yirmisi Peygamber (sav)'a ait olup, o bunlarda dilediği gibi tasarrufta bulunurdu. Geri kalan beşte bir İse ganimetin beşte birinin paylaşıldığı şekilde paylaştırılırdı. Ebu Cafer Ahmed b. Davudi dedi ki: Bu bizim bildiğimiz kadarıyla Şafî'den daha önce herhangi bir kimsenin ileri sürmediği bir görüştür. Bilakis bu tür mallar Sahih'te Ömer (r.a)'dan âyetin açıklaması sadedinde sabit olduğu üzere tamamiyle Peygambere ait bir pay idi. Eğer durum onun dediği gibi olsaydı yüce

Allah'ın: "Diğer mü'minler bir yana yalnız sana has olmak üzere" (el-Ahzab, 33/50) buyruğunun kendisini Peygambere hibe eden kadın m başkası için de caiz olduğuna delâlet edebileceğini, ayrıca yüce Allah'ın: "Kıyamet günü ise yalnız onlardır." (el-AVaf, 7/32) buyruğunun da mü'minkrden başkalarının cennet nimetlerinde onlarla ortak olabileceklerini ifade ettiği söylenebilirdi.

Bu hususa dair Şafiî'nin görüşü, daha önceden bütün genişliğiyle açıklanmış bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun. Şafiî'nin görüşü şudur: Fey'in beşte biri Upkı ganimetin beşte birinin harcanabileceği yerlere harcanır. Onun beşte dördü ise Peygamber (sav)'a ait idi. Ondan sonra ise bu pay müslüman-ların menfaatine olan yerlere harcanır. Şafiî'nin bir diğer görüşü daha vardır: Bu pay ondan sonra kendilerini yalnızca düşmanla savaşa adayan ve bu maksatla sınırlarda bekleyen kimselere verilir. Az önceden de geçtiği gibi. [25]

4- Her Bölgede Toplanan Mallar Oradaki İhtiyaç Sahihlerine Harcanır:

İlim adamlarımız dedi ki: Her mal toplandığı beldede harcanır. Ü belde ahalisi ihtiyaçtan kurtulacak sınıra ulaşmadıkça, toplandığı beldeden bir başka yere taşınmaz. Muhtaçların ihtiyacı karşılandıktan sonra daha yakın bölgede bulunan diğerlerine götürülür. Ancak malın toplandığı yerin dışındaki belde ahalisi eğer ileri derecede ihtiyaç ile karşılaşacak olursa, o vakit o mal muhtaçların bulunduğu yere intikal ettirilir. Nitekim Remade (Hz. Ömer devrinde vuku bulan şiddetli kurak ve kıtlık) yıllarında Ömer (r.a) böyle yapmıştı. Bunlar beş veya altı yıl sürmüştü, iki yıl sürdükleri de söylenmiştir. Bir görüşe göre de bu açlıkla birlikte taunun ileri dereceye ulaştığı bir yıldır.

Şayet belirttiğimiz husus söz konusu olmayıp imam fey'in bekletilmesini uygun görececek olursa, o bunu müsiümanların karşılaşacakları zorlu haller için bekletir. Bu mallardan yeni doğan çocuklara da pay verir, babası fakir olanlara öncelik tanır. Fey' zenginlere de helâldir. Fey'de insanlar arasında eşitlik sağlar. Şu kadar var ki İhtiyaç sahibi ve fakir olanlar daha çok kayırır. Bu hususta birini diğerine tercih etmesi İhtiyaca göre olur. Yine bu maldan borçlulara borçlarını ödeyecek kadarını verir. Birtakım mükâfatları ve akrabalık bağını gözetmek maksadı ile de -ehil olan kimselere- u maldan verdiği gibi hakimüere, kadılara ve müslümanlara faydalı görevler ifa edenlere de bundan maaş verir. Bu hususta daha çok pay verilmeye layık olanlar müslümanlara daha büyük faydalar sağlayanlardır. Divanda kayıtlı olup fey'den bir şeyler alan herkesin, imam gazaya çıktığı vakit, gazaya çıkması gerekir. [26]

5- Mal Yalnız Zenginler Arasında El Değiştiren Bir Güç Olmamalıdır:

Yüce Allah'ım "ki o mal sizden zengin olanlar arasında elden ele dolaşan bir şey olmasın" buyruğundaki: " Ol...sın™ lafzı genel olarak "ye" ile: Elden ele dolaşan bir şey" lafzı da nasb ile okunmuştur ki ta ki o fey (malı) elden ele dolaşan bir şey olmasın, demektir.

Ebu Cafer, el-A'rec, İbn Amir'den Hişam ve Ebu Hayve ise "olmasın" anlamındaki lafzı "te" ile; diye "elden ele dolaşan bir şey" anlamındaki lafzı da ref ile: diye okumuşlardır ki; elden ele dolaşan bir varlık olmasın, demek olur. Bu durumda "kâne" fiili tam bir fiil olur. "Elden ele dolaşan bir şey" anlamındaki lafız da "kâne"nin ismi olarak merfu olup, haber alması sözkonusu olmaz. Bununla birlikte bunun nakısa olup, haberi: "Sizden zengin olanlar arasında" ibaresi de olabilir. Tâmmeye olduğu takdirde yüce Allah'ın: "Sizden zengin olanlar arasında" anlamındaki buyruk "elden ele dolaşan bir şey" anlamındaki a"aranızdan zengin olanlar arasında dönüp dolaşan (tedavül eden) bir şey" anlamında olmak üzere taalluk eder. Bununla birlikte; "sizden zengin olanlar arasında" anlamındaki ibarenin "elden ele dolaşan bir şey" lafzına sıfat ta olabilir.

"Elden ele dolaşan bir şey" lafzı genel olarak "dal" harfi ötreli ula-rak okunmuştur. es-Sülemîve Ebu Hayve ise ("dal" harfini) nasb ile okumuştur. İsa b. Ömer, Yunus ve el-Esmaî: Her iki söyleyiş de aynı anlamdadır, demişlerdir. Ebu Amr b. el-Alâ ise şöyle demektedir: -Üstün ile-: "Devlet" şeklindeki söyleyiş, savaş ve başka şeylerde elde edilen zafer demektir. Mastar bu şekilde gelir. Ötreli okuyuş ise mal türünden elden ele dolaşan şeyin adıdır. Ebu Ubeyde de böyle demiştir. "Dûie" elden ele dolaşan şey'in adıdır.

'Devle(t)" bunun fiilini anlatır.

Âyetin anlamına gelince: Biz bu fey'e böyle bir uygulamayı öngördük ki; bunu başkanlar, zenginler, güçlüler, fakir ve zayıfları dışarıda tutarak kendi aralarında paylaştırmazsınlar. Çünkü cahiliye dönemi insanları bir ganimet elde ettiler mi başkanları o ganimetin dörtte birini kendisine ayırırdı ki; buna "el-mirbâ" denilirdi. Bundan sonra da yine istediğini kendisi için seçerdi. İşte cahiliye dönemi şairlerinden birisinin şu mısraı bunu anlatmaktadır:

"Onun mirbâ'ı (dörtte biri) de safâyâsı (ganimet arasından seçtiğin herhangi bir şeyi) de senindir."

Yani yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Ta ki hu fey'e cahiüye dönemindeki uygulamanın benzeri yapılmasın. Bundan dolayı Allah bunda tasarruf yetkisini Rasûlüne vermiştir. O bunları, hakkında beşte birin sözkonusu olmadığı, emir

verdiği yerlere paylaştırır. Beşte bir trlc geçerse o vakit bu, bütün müslümanlar arasında paylaştırılır. [27]

6- Rasûlün Verdiğini Almak, Onun Yasak Ettiğinden Sakınmak:

"Hem Peygamber sîze ne verdi ise onu alın, neyi yasak etti ise de sakının" buyruğu şu demektir: O ganimet malından size neyi verirse onu alınız. Size yasakladığı şeyleri almaktan ve ganimetten çalmaktan da sakınınız. Bu açıklamayı el-Hasen ve başkaları yapmıştır. es-Süddî dedi ki: Onun size verdiği fey' malını kabul ediniz, size vermediği şeyleri de istemeyiniz.

İbn Cüreyc dedi ki: Size bana itaat kabilinden olup getirdiği şeyleri siz de yerine getiriniz. Bana masiyet türünden olup size yasakladığı şeylerden siz de uzak durunuz.

el-Maverdî dedi ki: Bunun genel olarak Hz. Peygamberin bütün emir ve yasakları hakkında yorumlandığı söylenmiştir. Çünkü o, ancak salah olan bir işi emreder ve ancak fesâd olan bir işi yasaklar.

Derim ki: Bu, bundan önceki görüşün ifade ettiği aynı anlamı ifade eder. O halde bu hususla üç görüş vardır. [28]

7- Buyruk, Ganimetler Hakkında Özel Olmakla Birlikte Anlamı İtibariyle Umumidir:

el-Mehdevî dedi ki: Yüce Allah'ın: "Hem Peygamber size ne verdi ise onu alın. Neyi yasak etti ise de sakının" buyruğu şunu gerektirmektedir: Peygamber (sav)'ın emrettiği herbir husus Allah'tan bir emirdir. Âyet-i kerime her ne kadar ganimetler hakkında ise de onun bütün emir ve yasakları da bunun kapsamına girer.

el-Hakem b. Umeyr -ki ashabdan birisi idi-[29] şöyle demektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz ki bu Kur'ân terkeden kimseye zordur, zor gelir, kolay, değildir. Buna karşılık ona uyan ve ona talib olan kimseye de kolay gelir. Benim hadisim de zordur, zor gelir. O hakemdir. Benim hadisime sıkı sıkı yapışıp onu belleyen kimse -Kur'ân ile birlikte olmak şartıyla- kurtulur. Her kim Kur'ân'ı ve hadisi önemsemeyecek olursa, dünya ve âhireti kaybeder. Sizler benim sözümü almakla, emrime uymakla, sünnetimi izlemekle emrolundunuz. Benim sözüme razı olan Kur'ân'dan da razı olur. Benim sözümle alay eden Kur'ân ile alay etmiş olur. Yüce Allah da: "Hem Peygamber size ne verdi ise onu

alın. Neyi yasak etti ise de sakının" diye buyurmuştur.[\[30\]](#)

8- Bu Âyet-i Kerime'nin Peygamberimiz'in Bütün Emir ve Yasakları Hakkında Geçerli Olduğuna Dair Selef-i Sâlih'in Rivayetleri:

Abdurrahman b. Zeyd dedi ki: İbn Mesud ihrama girmiş olduğu halde elbiselerini de giyinmiş olan birisi ile karşılaştı, ona: Bu elbiseleri üzerinden çıkar, dedi. Adam ona: Bu hususta bana yüce Allah'ın Kitabından bir âyet okuyabilir misin? dedi. O da: Evet dedi. "Hem Peygamber size ne verdi ise onu alın, neyi yasak etti ise de sakının" buyruğunu okudu.

Abdullah b. Muhammed b. Harun el-Firyâbî dedi ki: Ben Şafîî (r.a)'ı şöyle derken dinledim: Bana istediğiniz hususa dair soru sorunuz. Ben de size yüce Allah'ın Kitabından ve Peygamberimizin sünnetinden cevap vereyim. (el-Firyâbî) dedi ki: Ben ona şunu sordum: Allah halini ıslah etsin. Eşek arısı öldüren, ihramlı kimse hakkındaki görüşün nedir? Dedi ki: Rahman ve rahim Allah'ın adı ile. Yüce Allah buyurdu ki: "Hem Peygamber size ne verdi ise onu alın, neyi yasak etti ise de sakının." Bize Süfyan b. Uyeyne anlattı. O Abdu'l-Melik b. Umeyr'den, o Rib'i b. Hirâş'dan, o Huzeyfe b. el-Ye-man'dan dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Benden sonraki iki kişiye Ebu Bekir ve Ömer'e uyunuz." Bize Süfyan b. Uyeyne anlattı. O Mis'ar b. Ki-dâm'dan, o Kays b. Müslim'den, o Tarık b. Şihab'dan, o Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan rivayet ettiğine göre, Ömer eşek ansının öldürülmesini emretmiştir.

İlim adamlarımız der ki: Bu son derece güzel bir cevaptır. İhramlı iken eşek arısını» öldürülmesinin caiz olduğuna fetva verdiği gibi, bu hususta Ömer'e uyduğunu ve Peygamber (sav)'in da ona uymayı emrettiğini, yüce Allah'ın da Peygamber (sav)'ın söylediklerini kabul etmeyi emir buyurduğunu açıklamaktadır, Buna göre eşek ansının ihram!ırken öldürülmesinin caiz oluşu Kitab ve sünnetten çıkarılmış olmaktadır. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden İkrime'ye çocuk doğuran cariye (ümmü veled)ler hakkında sorulan soruya verdiği cevap açıklanırken geçmiş bulunmaktadır. O şöyle demişti: Bu gibi cariyeler en-Nisa Sûresi'nde yüce Allah'ın; "Allah'a itaat edin. Rasûlüne de itaat edin ve sizden olan, emir sahihlerine de" (en-Nisa, 4/59) buyruğunun ifadesi gereğince hürdürler.

Müslim'in Sahih'inde ve başka eserlerde Alkame'den, onun da İbn Me-sud'dan şöyle dediğine dair rivayet yer almaktadır: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Allah dövme yapanlara ve dövme yaptıranlara, yüzündeki tüyleri alanlara, güzelleşmek için dişlerinin arasını törpüleyip incelten ve Allah'ın hilkatini değiştirenlere lanet

etmiştir." Bu söz Um Yakub diye bilinen Esedoğul-lanndan bir kadının kulağına gitti. Bu kadın .gelerek dedi ki: Aldığım habere göre sen şöyle şöyle olan kadınlara lanet okumuşsun. İbn Mesud dedi ki: Rasûiullah (sav)'in lanet ettiğine -üstelik bu husus Allah'ın Kitabında da varken- ben ne diye lanet etmeyeyim? Kadın şöyle dedi: Ben iki kapak arasında bulunanlar (mushaf)ın tamamını okudum, fakat senin dediğini orada göremedim. İbn Mesud dedi ki: Eğer sen gerçekten onu okumuş olsaydın, onu bulacaktın. Sen yüce Allah'ım "Hem Peygamber sîze ne verdi İse onu alın, neyi yasak etti ise de sakının" buyruğunu okumadın mı? Kadın: Okudum deyince, İbn Mesud: İşte o (Peygamber) bu işi yasaklamıştı... dedi. [\[31\]](#)

Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden en-Nisa Sûresi'nde (4/119- âyet, 7. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[32\]](#)

9- Buyruk, Emir Anlamını İhtiva Etmektedir:

"Hem Peygamber size ne verdi ise onu alın" buyruğunda her ne kadar elden ele uzatmak anlamını ihtiva eden "vermek: İ'tâ" lafzı kullanılmış ise de bunun anlamı emirdir. (Her ne emrederse demektir.) Buna delil de yüce Allah'ın; "Neyi yasak etti İse de bundan sakının" buyruğunda "yasak; nehy'in karşılığında kullanılmış olmasıdır. Nehy'in karşılığı ise ancak emirdir. Bunun bu şekilde anlaşılması gerektiğinin delili de daha önce zikrettiğimiz hususlarla birlikte Peygamber Efendimiz'in de şu buyruğudur: "Ben size her neyi emretti isem, ondan gücünüzün yettiğini yerine getirin [\[33\]](#) Size herhangi bir şeyi yasaklayacak olursam, ondan uzak durun. " [\[34\]](#)

el-Kelbî dedi ki: Âyet-i kerime müslümanların başkanları hakkında inmiştir. Onlar Rasûlullah (sav)'ın eline geçirdiği müşriklerin malları ile ilgili olarak şöyle demişlerdi: Ey Allah'ın Rasûlü, sen safiyyeni (seçtiğini) ve dörtte birini al, diğerini de bizlere bırak. Çünkü cahili ye döneminde biz böyle yapardık deyip, ona şu beyiti okudular:

"O ganimetin dörtte biri ve seçtiklerin de senindir

Sen nasıl istersen öyle hükmedersin, yolda ele geçirilenler de paylaştırılması mümkün olmayıp arta kalanlar da (senindir.)"

Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi. [\[35\]](#)

10- Allah'tan Korkmak:

"Ve Allah'tan" yani Allah'ın azabından "korkun." Çünkü O'na isyan edenlere azabı pek çetindir. Verdiği emir ve yasaklarda Allah'tan korkun, onları kaybetmeyin, diye de açıklanmıştır.

"Çünkü Allah azabı" vermiş olduğu emirlerde kendisine muhalefet edenlere "çok çetin olandır." [36]

8- (O fey') yurtlarından ve mallarından çıkartılıp uzaklaştırılmış olan ve Allah'ın lütuf ve rızasını isteyen Allah'a ve Peygamberine yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar sâdıkların ta kendileridir.

Yani Fey ve ganimetler "...fakir muhacirler içindir." Bir diğer açıklamaya göre; "o mal sizden zengin olanlar arasında elden ele dolaşan bir şey olmasın diye" (d-Haşr, 59/7) fakat "fakir muhacirler'e olsun diye ... Bir başka görüşe göre bu buyruk yüce Allah'ın: "Akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara" (el-Haşr, 59/7) buyruğunu beyân etmektedir. Hu sınıflar ayrı ayrı sozkonusu edilince mal bunlara verilecektir, denildi. Çünkü bunlar hem fakir, hem muhacir, hem de yurtlarından çıkartılmış kimselerdi. Bu sebeble onlar insanlar arasında bu malda en çok hak sahibi olan kimselerdir.

Bir diğer açıklama da şöyledir: "Fakat Allah peygamberlerini dilediği kimselere" muhacir fakirlerin lehine olmak üzere "musallat eder." Ta ki o mal, dünyadaki insanlar arasında yalnızca 2engiriler arasında dönüp dolaşan bir mal olmasın.

Bir başka görüşe göre anlamı şudur: Allah muhacirler lehine, azabı çok çetin olandır. Yani, o fakir muhacirler sebebiyle ve onlardan ötürü kâfirlere çok çetin azab verendir. Daha önce yüce Allah'ın: "Akrabalara, yetimlere" buyruğunda sözü geçen kimseler de bu fakirlerin kapsamına girmektedir.

Bir başka açıklamaya göre bu daha önce geçmiş buyruklara atfedilmiştir. Atıf edatı olarak "vav"ın getirilmeyiş sebebi ist? bir kimsenin: "Bu mal Zeyd'indir, Bekr'indir, filanındır, filanındır" demesine benzemesindendir. Burada sözü geçen muhacirler, Peygamber (sav)'a duyduğu sevgi ve ona yardımcı olmak maksadı ile onun bulunduğu yere hicret eden kimselerdir.

Katade dedi ki: Burada sözü geçen muhacirler yurtlarını, mallarını, akrabalarını, vatanlarını, Allah'a ve Rasûlüne duydukları sevgi uğruna terkeclen kimselerdir. Öyle ki, bunlardan herhangi bir kimse ayakta durabilmek için açlığından ötürü karnına taş bağlardı. Yine onlardan herhangi bir kimse kendisini örtecek, ısıtacak başka bir şeyi bulunmadığından dolayı kışın bir çukur kazar, içine otururdu, Abdurrahman b. Ebzâ ve Said b. Cübeyr dedi ki: Muhacirlerden kimisinin

kölesi, hanımı, evi, üzerinde haccedip gazada bulunacağı devtsi bulunmakla birlikte yüce Allah onların fakir olduklarını belirterek zekâtta onlara bir pay ayırmıştır. "Yurtlarından... çıkartılıp, uzaklaştırılmış olan" buyruğu da kâfirler tarafından Mekke'den çıkartılan demektir. Bu da onları Mekke'den çıkmak zorunda bırakmaları anlamına gelir ki; bunlar yüz kişi idiler.

"Allah'ın" dünyada "lütuf" ganimet "veâhirette" Rabbierinin "rızasını isteyen" Allah yolunda cihadda "Allah'a ve Peygamberine yardım eden fakir muhacirler içindir. İşte onlar" bu yapaklarında "sâdıkların ta kendileridir."

Rivayet edildiğine göre Ömer b. el-Hattab (r.a), el-Câbiye'de bir hutbe irad ederek şöyle demiştir: Kur'ân'a dair soru sormak isteyen bir kimse Ubeyy b. Ka'b'a gitsin. Feraiz (İslam Miras Hukuku)'e dair soru sormak isteyen kimse Zeyd b. Sabit'e gitsin. Fıkha dair soru sormak isteyen Muâz b. Cebel'e gitsin. Mal isteyen kimse de bana gelsin. Şüphesiz yüce Allah beni o malın bekçisi ve paylaştırıcısı kılmıştır. Şunu bilin ki: ben Peygamber (sav)'ın hanımlarını başa alarak onlara bu maldan veriyorum Daha sonra Mekke'den, yurdumuzdan, mallarımızdan çıkartılıp uzaklaştırılan ilk muhacirler olan ben ve benim gibi olan arkadaşlarımdan başlıyorum. [\[37\]](#)

9. Onlardan evvel Medine'yi yurt edinip imana sahip olanlar ise, kendilerine hicret edenleri severler ve bunlara verilen peylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar. Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (muhacirleri) öz nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, İşte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onbir başlık halinde sunacağız: [\[38\]](#)

1- Medine'yi Yurt Edinenler ve İmana Sahip Olanlar:

"Onlardan evvel Medine'yi yurt edinip imana sahip olanlar" buyruğunda sözkonusu edilen yurt edinen kimselerle muhacirlerin oraya göç etmesinden önce Medine'yi vatan edinmiş ensarın kastedildiği hususunda görüş ayrılığı yoktur. "İman" lafzı "Yurt edinen" lafzından başka bir fiil ile nas-bedilmistir. Çünkü bu fiil, ancak mekân hakkında kullanılır.

"Onlardan evvel" lafzındaki: "...dan" daha önce geçen: "Yurt edinen" anlamı verilen fiilin sılasıdır. Buyruk; Muhacirlerden önce orayı yurt edinen ve imana kesin olarak inanıp ihlâslı bir imana sahip olan kimseler... anlamındadır. Çünkü iman, yurt edinilecek bir yer değildir, bu da yüce Allah'ın: "Haydi işinizi sağlam

tutun, ortaklarınızı da (çağırın)" (Yunus, 10/71) buyruğunun: "Ortaklarınızı da çağırın" anlamını vermesine benzer. Bu açıklamayı Ebu Ali, ez-Zemahşerî ve başkaları sözkonusu etmiştir. Böyle bir anlatım; "Ben ona alaf olarak saman ve soğuk su verdim" türünden bir anlatım olur.

Buyruğun muzafın hazfedilmiş olması şeklinde yorumlanması da mümkündür. Sanki: Onlar orayı ve iman yerlerini yurt edinip yerleştiler' denilmiş gibidir. "Yurt edinmek" fiilinin delâlet ettiği anlama göre yorumlanması da mümkündür. "Onlar o yurttan ayrılma di klan gibi imana da sıkt sıkı bağlı kaldılar ve her ikisinden de ayrı kalmadılar" denilmiş gibidir. "îmanın yurt edinilmesi" misal (deyim) olarak da kullanılmış olabilir. Nitfckim: "Filanoğullannın (kalplerinin) tam ortasına yerleşti" demek de böyledir.

Bir yeri yer edinmek, orada karar kılmak, yerleşmek, demektir.

Bu buyrukla, ensarın muhacirlerden önce iman ettikleri kastedilmemek-tedir. Maksat onların Peygamber (sav)'m kendilerine hicret etmesinden önce iman etmiş olduklarını anlatmaktır. [\[39\]](#)

2- Bu Âyetin Önceki Buyruklarla İlişkisi:

Yine bu âyet-i kerimenin kendisinden önceki buyruklarla bağlantısı olmayan bir âyet mi yoksa onlara atfedilmiş bir âyet mi olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Bir kesimin açıklamasına göre bu âyet-i kerime daha önce geçen yüce Allah'ın: "... fakir muhacirler içindir" (S. âyet) uyruğuna atfedilmiş olup el-Haşr Sûresi'ndeki bütün âyetler birbirine atfedilmiştir. Ancak bunlar bu husus üzerinde dikkatle düşünüp konuyu insaf ile ele alacak olurlarsa durumun benimsedikleri kanaatten farklı olduğunu göreceklidir. Çünkü yüce Allah; "O kitab ehlinde kâfir olanları ilk sürgünde yurtlarından, yerlerinden çıkarandır. Siz de onların çıkacaklarını sanmamıştınız... ve (bu) fâsıkları alçaltması içindir" (el-Haşr, 59/1-5) diye buyurmakta ve bu buy-ruklanya Nadiroğulları ile Kaynukaoğulları hakkında haber vermektedir. Daha sonra: "Allah'ın onlardan Rasûlüne verdiği fey'e gelince, siz onun için ne at oynattınız, nede deveye bindiniz. Fakat Allah peygamberlerini dilediği kimselere musallat eder" (d-Haşr, 59/6) buyruğunda ise fey'in, Rasûlullıh (sav)'a ait olduğunu haber vermektedir. Çünkü onu ele geçirilmek için herhangi bir binek sırtına binilmemiştir. Daha önce haklarında sözkonusu edilen çarpışma ve ağaçlarının kesilmesine gelince, onlar sonunda bu işe son vermişler ve. bu husus böylece olup bitmişti. Arkasından da; "Allah'ın fethedilen ülkeler ahalisinden Rasûlüne verdiği fey Allah'a, Peygambere, akrabalara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara

verilir" (el-Haşr, 59/7) diye buyurulmaktadır. Bu da önceki buyruklara atfedilen bir söz değildir; aynı şekilde: "Onlardan evvel Medine'yi yurt edinin imana sahib olanlar ise..." buyruğu da ensardan övgüyle söz etmek ve onlara övgülerde bulunmak sadedinde yeni bir söz başlangıcını teşkil etmektedir. Çünkü onlar elde edilen o fey'i muhacirlere teslim etmişlerdir. Yüce Allah şöyle buyurmuş gibidir: Fey', fakir olan muhacirlere dir. Ensar ise onları severler. Fey'in yalnızca onlara verilmesinden ötürü de onları kıskanmazlar. Aynı şekilde; "onlardan sonra gelenler" (el-Haşr, 59/10) buyruğu da yeni bir ifade başlangıcıdır, haberi de: "Derler ki: Rabbimtz bizi... mağfîret eyle" buyruğudur.

İsmail İbn İshak dedi ki: Yüce Allah'ın: "Onlardan evvel Medine'yi y" edinin..." buyruğu ile "onlardan sonra gelenler" buyruğu daha önce geçen buyruklara atfedilmiştir. Bunlar da fey'de ortaklırlar. Yani bu mal hem muhacirlere, hem de "onlardan evvel Medine'yi yurt edinenler"e aittir.

Malik b. Evs dedi ki: Ömer b. el-Hattab (r.a) şu: "Sadakalar (zekat) ancak fakirlere... mahsustur" (et-Tevbe, 9/60) âyetini okuyup bu (zekat); bunlara (bu âyette sözü edilenlere)dir, dedi. Sonra: "Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a... aittir." (el-Enfal, 8/41) buyruğunu okuyarak: Bu da burada sözedilenlere aittir, dedi. Daha sonra: "Allah'ın fethedilen ülkeler ahalisinden Rasûlüne verdiği fey'... fakir muhacirler içindir." (el-Haşr, 59/7-8) âyetleri ile; "Onlardan evvel Medine'yi yurt edinin imana sahib olanlar..." âyetini ve: "Onlardan sonra gelenler..." {el-Haşr, 59/10) âyetlerini okuduktan sonra dedi ki: Andolsun ki eğer yaşayacak ulursam Hiniyer dağının tepesinde bulunan çobana dahi bu maldan payı alını terlemeksizin ulaşacaktır, dedi.

Yine denildiğine göre o, muhacirlerle ensarı çağırıp, yüce Allah'ın kendisine bu kabilden nasib ettiği fetihlere ne şekilde uygulama yapacağı hususunda danıştıktan sonra onlara dedi ki: Bu işi iyice gözden geçirin, iyiden iyiye üzerinde düşünün. Daha sonra yarın sabah yanıma gelin. O da o gece düşünüp durdu. Sonunda bu âyetlerin bu gibi hususlar hakkında nazil olduğunu iyiden iyiye anladı. Sabah yanına geldiklerinde: Dün gece el-Haşr Sûresi'ndeki âyetler üzerinde durdum deyip "Allah'ın fethedilen ülkeler ahalisinden Rasûlüne verdiği fey'... fakir muhacirler içindir." (el-1 laşr, 59/7-8) buyruklarını okudu. Yüce Allah'ın: "İşte onlar sâdıkların ta kendileridir." (el-Haşr, 59/8) buyruğuna ulaşınca, bu ancak burada sözedilenlere aittir/dedi. Sonra yüce Allah'ın: "Onlardan sonra gelenler derler ki: Şüphesiz ki sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin" (59/10) buyruğunu okuyup dedi ki: Arlık müsiüman olup da bunun kapsamına girmeyen hiçbir kimse kalmıyor, dedi. Doğrusunu en iyi bilen

Allah'tır. [\[40\]](#)

3- Ömer'in (ra) Fethedilen Arazilere Dair Uygulaması:

Malik'in Zeyd b. Eşlem'den, onun babasından rivayetine göre Ömer şöyle demiştir: Şayet daha sonra gelecek insanlar olmasaydı, fethedeceğim her-bir kasabayı mutlaka Rasûlullah (sav)'ın Hiiyber'i paylaştırdığı gibi paylaştı-nrdım. Bir çok yoldan gelmiş, oldukça yaygın (müstefiz) rivayetlerde belirtildiğine göre Ömer, Irak sevadını (sevad; toprak, coğrafya), Mısır'ı ve elde ettiği ganimetleri atiyelere (maaşlar) halkın ve çoluk çocukların azıklarına kaynaklık teşkil etsin diye savaşçılara paylaştırmaksızın bırakmıştır. Zübeyr, Bilal ve as-habtan daha başka kimseler ise fethedilen yerlerin kendilerine paylaştırılmasını istediler, Ömer onların bu isteklerini uygun bulmadı. Bu hususta yaptığı uygulamanın mahiyeti hakkında farklı görüşler vardır. Onun uygulaması hususunda orduya katılanların gönülleri hoş ettiği söylenmiştir. Gönül hoşluğu ile herhangi bir betlel almaksızın payını m üsl umanlara bırakmak isteyenler azınlıkta idiler. Bunu kabul etmeyen kimselere ganimetten kendisine düşen payın bedelini verdi. O toprakları mücahidlerin gönülleri hoş ettikten sonra bıraktı, diyen kimseler onun bu uygulamasını Peygamber (sav)'ın uygulaması gibi değerlendirmiştir. Çünkü Peygamber de Hayber'i paylaştırmıştı. Zira Ömer'in paylarını satın alması ve diğerlerinin de gönül hoşluğu ile paylarını terketmeleri tıpkı orayı paylaştırması seviyesindedir.

Bir diğer görüşe göre ise o, savaşa katılanlara herhangi bir şey vermeksizin oraları bırakmıştır. Ömer bu hususta yüce Allah'ın: 'Yurtlarından ve mallarından çıkartılıp, uzaklaştırılmış... fakir muhacirler içindir... Rabbimiz şüphesiz ki Sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin.' (el-Haşr, 59/9-10) âyetlerinde geçtiği üzere bu hususta tevîl yaparak uygulamada bulunmuşdu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[41\]](#)

4- Ganimet Olarak Alınan Taşınmazın, Paylaştırılması:

İlim adamları (ganimet olarak alınan) akarın paylaştırılması hususunda farklı görüşlere sahiptir.

İmanı Malik der ki: İmamın (İslâm devlet başkanının) akarı mü.slümanla-nn maslahatına vakfetmesi hakkı vardır.

Ebu İlanife dedi ki: İmam böyle bir yeri paylaştırmak ya da müslüman-ların maslahatına vakfetmekten birisini tercih etmekte serbesttir.

Şafiî dedi ki: İmamın müslümaniann rızasını almaksızın vakfetmesi hakkı yoktur. Aksine o diğer mallar gibi bu akarı onlara paylaştırır. Her kim gönül huşluğuyla hakkından feragat: edecek olursa, o vakit imam da bunu unlara vakıf edebilir. Gönül hoşluğuyla hakkından vazgeçmeyen kimsenin de kendi malını alması hakkı öncelik kazanır. Ömer (r.a) ganimet alanların gönüllerini hoş etmeye çalışmış ve ganimetlerini onlardan salın almıştır.

Bu görüşe göre yüce Allah'ın: "Onlardan sonra gelenler..." (el-Haşr, 59/10) buyruğu kendisinden önceki buyruklar ile ilişkisiz olur ve bu durumda onlar kendilerinden önce gelenlere dua etmeye ve onlardan övgü ile sö-zetmeye teşvik edilmiş olurlar. [42]

5- Medine Şehrinin, Üstünlüğü:

İbn Vehb dedi ki: Ben İmam Malikin Medine'nin diğer şehirlere üstün olduğunu sözkonusu ederek şöyle dediğini duydum: Medine "iman yurdu" ve "hicret yurdu" edinilmiştir. Diğer şehirler ise kılıçla fethedilmiştir. Sonra da yüce Allah'ın: "Onlardan evvel Medine'yi yurt edinip İmana sahib olanlar ise kendilerine hicret edenleri severler" âyetini okudu. Bu hususa dair açıklamalar ile Mescîd-i haram ve Medine mescidinde namaz kılmanın faziletine dair açıklamalar, daha önceden geçmiş bulunduğundan tekrarlamanın bir anlamı yoktur. [43]

6- Muhacirlere Verilenleri Kıskanmayan Ensar;

"Ve bunlara verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar." Yani fey' malından ve başka mallardan özel olarak muhacirlere verilen şeyler dolayısıyla onları kıskanmazlar. Genellikle böyle açıklanmıştır. Bu açıklamaya göre hazfedilmiş iki muzafın takdiri sözkonusucur. Mana da şöyledir: Onlara verilen şeylere bir ihtiyaç duymazlar.

İnsanın içinde gidermeye gerek duyduğu her bir şey "bir ihtiyaç"dır. Muhacirler ensârın evlerinde kalıyorlardı. Peygamber (.sav) Nadiroğulları mallarını ganimet olarak alınca, ensarı çağırdı ve muhacirleri kendi evlerinde misafir edip mallarına ortak kılmaları dolayısıyla onlara teşekkür ettikten sonra şöyle dedi: "Arzu ederseniz, Allah'ın ban;ı Nadiroğullarından fey' olarak verdiği ılah sizlerle onlar arasında paylaştırırım. Muhacirler de önceden olduğu gibi sizin meskenlerinizde kalmaya, mallarınızdan faydalanmaya devam ederler. Dilerseniz yalnızca onlara (bu mallan) veririm ve sizin evlerinizden ayrılırlar."

Bunun üzerine Sa'd b. Ubade ve Sa'd b. Muâz şöyle dediler: O mah muhacirler arasında paylaştıralım. Bununla birlikte eskiden olduğu gibi evlerimizde kalmaya devam etsinler. Ensar hep birlikte şöyle seslendi: Biz gönül hoşluğu'ile hakkımızı onlara veriyoruz, ey Allah'ın Rasûlü. Bunun üzerine Ra-sûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Allah'ım ensara, ensarın çocuklarına merhamet buyur." Rasûlullah (sav) da muhacirlere ganimetleri taksim etmekle birlikte daha önce sözünü ettiğimi² üç kişi dışında ensardan hiç kimseye bir şey vermedi.

Yüce Allah'ın; "...Ve bunlara verilen şeylerden dolayı kalplerinde bir çekememezlik duymazlar" buyruğunun (onlara verilen malın) az olma halini kastetmiş olması ihtimali de vardır. Onlar bunun yerine kendilerine verilene razı olur ve onu kabul ederler, demek olur. Peygamber (sav) dünyada kaldığı sürece bu hallerini devam ettirdiler. Peygamber (sav)'ın vefatından sonra ise tabii ölçüler içerisinde dünyanın etkisi akında kaldı. Nitekim Peygamber (sav) da onları uyarıp şöyle demişti: "Sizler benden sonra (başkalarının size) tercih edildiğini göreceksiniz. Havz'ın kenarında benimle karşılaşacağınız vakte kadar sabrediniz."^[44]

7- Genel Olarak Ashabın, Özel Olarak Ensarın Sıkıntılı Zamanlarda Bile Başkalarını Kendilerine Tercih Etmeleri:

"Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (muhacirleri) öz nefislerine tercih ederler" buyruğu ile ilgili olarak Tirmizî'de Ebu Hureyre'den şu rivayet kaydedilmektedir: Bir adamın yanında geceleyin bir misafir kaldı. O şahsın yanında ise ancak kendisine ve çocuklarına yetecek kadar yiyecek vardı. Hanımına-. Çocukları uyut, kandili söndür ve yanında ne varsa misafirin önüne getir, dedi. Bunun üzerine şu: "Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (muhacirleri) öz nefislerine tercih ederler" buyruğu nazil oldu. (Tirmi-zî) dedi ki:

Bu hasen, sahih bir hadistir^[45] Müslim ele bu hadisi rivayet etmiştir.^[46]

Yine Müslim Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bir adam Rasûlullah (sav)'a gelerek; Ben çok fakirim dedi. Peygamber, hanımlarından birisine haber gönderdi, o da; Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, yanımda sudan başka bir şey yok, dedi. Daha sonra bir diğerine haber gönderdi, o da aynı şeyi söyledi. Nihayet hepsi de aynı cevabı verdiler: Seni hak ile gönderene yemin olsun ki yanımda sudan başka bir şey yok. Bunun üzerine Peygamber: "Bu adamı bu gece kim misafir edebilir? -Allah'm rahmeti de onun üzerine olsun.-" Ensardan bir adam kalkıp: Ben ey Allah'ın Rasûlü dedj. Onu alıp evine götürdü, hanımına: Yanında bir şey var mı? diye sordu. Kadın: Çocuklarıma

yetecek kadardan Fazlası yok, dedi. Bunun üzerine adam şöyle dedi: Sen onları herhangi bir şeyle oyal. Misafirimiz içeri girince kandili söndür ve bizim yemek yediğimizi (ma hissettir. Yemeğe oturdu mu sen de kalk ve kandili söndür. (Ebu Hureyre) dedi ki: Onlar (sofraya) oturdular. Misafir de yemeği yedi. Sabah olunca Peygamber (sav)'ın yanına gidince, Peygamber şöyle buyurdu: "Yüce Allah dün gece misafirinize yaptığınız ikramı gerçekten beğendi."[\[47\]](#)

Yine Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre o şöyle demiştir: Bir adam kendisini misafir olarak ağırlasın diye Easûlullatı (sav)'a geldi. Ancak Peygamberin yanında ona ikram edecek hiçbir şey yoktu. "Bu adamı misafir edecek bir kimse yok mu? -Allah ona rahmet etsin.-" dedi. Ensardan Ebu Taiha diye anılan birisi kalktı, o adamı alıp evine götürdü... diyerek hadisi az önceki hadise yakın lafızlarla nakletti, ayrıca bu rivayette âyetin bunun üzerine indiğini de belirtti[\[48\]](#) d-Mehdevî'nin Ebu Hureyre'den naklettiğine göre bu Sabit b. Kays ile Sâ-bit'in kendisine misafir olduğu ve Ebu'l-Mütevekkil diye anılan ensardan bir kimse hakkında inmiştir. Ebu'l-Mütevekkil'in yanında kendisinin ve çocuklarının yiyeceği dışında bir şey yoktu. Hanımına: Kandili söndür ve çocukları uyut deyip, yanında ne varsa misafirinin önüne getirdi. en-Nehhas da bunu böylece zikrederek şöyle demiştir: Ebu Hureyre dedi ki: Ensardan Ebu'l-Mütevekkil diye anılan bir adama Sabit b. Kays misafir geldi. Ebu'i-Mütevek-kil'in kendisinin ve çocuklarının yiyeceği dışında bir şeyi yoktu. Hanımına kandili söndür, çocukları uyut dedi. Bunun üzerine: "Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (muhacirleri) öz nefislerine tercih ederler... İşte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir" âyeti nazil oldu.

Bu işi yapanın Ebu Talha olduğu söylenmiştir. el-Kuşeyrî, Ebu Nasr Abdurrahim b. Abdi'l-Kerim'in naklettiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: Rasûlullah (sav)'ın ashabından birisine bir koyun başı hediye edildi. O; Kardeşim filan ve onun çocuklarının buna ihtiyacı daha çoktur, diyerek o başı onlara gönderdi. Herbiri o başı diğerine gönderip durdu, sonunda elden ele yedi ev dolaktı ve nihayet ilk sahiplerine geri döndü. Bunun üzerine: "Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (başkalarım) öz nefislerine tercih ederler" buyruğu nazil oldu.[\[49\]](#) Bunu es-Salebi, Enes'den naklederek dedi ki: As-habtan birisine bir koyun başı hediye edildi. Çok fakir bir kimse idi. O başı bir komşusuna gönderdi. O baş yedi evde, yedi kişiye elden ele dolaştı, sonra birincisinin eline geri döndü. Bunun üzerine "...öz nefislerine tercih ederler" âyeti indi.

İbn Abbas dedi ki: Peygamber (sav) Nadiroğulları günü ensara dedi ki: •İsterseniz yurtlarınıza ve mallarınıza ve yurtlarınıza hicret eden muhacirlere

malı paylaştırım, siz de bu ganimette onlara ortak olursunuz, İsterseniz yurtlarınız ve mallarınız sizin olmak üzere size ganimetten hiçbir pıy vermeyelim/" Bunun üzerine ensar dedi ki: Hayır, bizler kardeşlerimizle yurtlarımızı ve mallarımızı paylaştırmaya devam edelim ve ganimeti yalnızca onlara verelim. Bunun üzerine "öz nefislerine tercih ederler" âyeti nazil oldu. Ancak birincisi daha sahihtir.

Buharı ve Müslim'de Enes'den gelen rivayete göre bir kimse Peygamber (sav)'a kendi arazisindeki birtakım hurma ağaçlarını tahsis ederdi. Bu Kurey-za ve Nadiroğulları diyarı fethedil inceye kadar böyle devam etti. Artık bundan sonra Peygamber daha önce o kimselerin verdiklerini sahiplerine geri verdi. Müslim'in lafzı böyledir.[\[50\]](#)

ez-Zührî, Enes b. Malik'ten rivayetle dedi ki: Muhacirler Mekke'den Medine'ye geldiklerinde ellerinde mal namına hiçbir şey yoktu. Ensann ise arazi ve akarları vardı. Ensar her yıl mallarından elde ettikleri mahsûllerinin yarısını onlarla paylaştırdılar. Buna karşılık onlar (muhacirler) de çalışıp, (mallarının) bakımlarını üzerlerine almışlardı. Enes b, Malik'in annesi Um Süleym diye anılırdı. Um Süieym, Ebu Talha'nın oğlu Abdullah'ın da annesi idi. Abdullah, Enes'in anne bir kardeşi idi. Enes'in annesi Rasûlullah (sav)'a bir hurmalığını vermiş, Rasûlullah da o hurmalığı azatlısı ve Usame b. Zeyd'in de annesi olan Um Eymen'e vermişti. İbn Şihab dedi ki: Enes b. Malik'in bana haber verdiğine göre Rasûlullah (sav) Hayberlilerle savaşı bitirip, Medine'ye geri döndükten sonra muhacirler, ensara daha önceden kendilerine vermiş oldukları meyve bağışlarını geri verdiler. (Enes) dedi ki: Rasûlullah (sav) anneme hurmalıklarını geri verdi; Um Eymen'e de o hurmaların yerine kendi bahçesinden verdi. Bu hadisi Müslim de rivayet etmiştir.[\[51\]](#)

8- Başkalarını Kendisine Tercih Etmek Buna Dair Örnekler ve Sınırları:

îsar (başkasını kendisine tercih): Kişinin başkasını nefesine ve nefsinin dünyevî paylarına; dinî paylan arzu ederek tercih etmesi demektir. Bu tutum ya-kînin güçlü oluşundan, sevgi sağlamlığından ve meşakkatlere karşı sabırlı olmaktan ileri gelir. "Bu hususta onu tercih eltim" denilirken, bunu ona özellikle tahsis ettim ve tercih ettim, demektir. Buradaki îsâr (tercih et-me)nin mefulü hazfedilmişür. Yani onlar mallarında, evlerinde unları kendilerine tercih ederler. Ancak bunu varlıklı olmakla birlikte değil, bunlara -önceden de açıklandığı gibi- ihtiyaç duymakla birlikte yaparlar.

Muvatta'ûa. yer alan rivayette belirtildiğine göre İmam Malik'e Peygamber

(sav)'ın zevcesi Âişe (r.anha)'dan şu rivayet ulaşmıştır: Oruçlu olduğu bir sırada bir yoksul ondan bir şeyler dilenmişti. Evinde ise yalnızca bir ekmek vardı. Bir cariyesine: O ekmeği ona ver dedi. Cariyesi: Yanında kendisiyle oruç açacağı bir şey yok, deyince yine; Sen o ekmeği ona ver dedi. (Cariyesi) ben de denileni yaptım, dedi. Akşam olunca, daha önce bize hediye vermemiş bir hane halkı ya da bîr kimse bize yufkaya sarılı bir koyun hediye etti. Âişe beni çağırıp, bundan ye dedi, İşte bu .senin o ekmeğinden hayırlıdır[52]

İlim adamlarımız dedi ki: İle bu kârlı bir maldır ve Allah nezdinde tertemiz bir fiildir. Yüce Allah bundan dilediğini acilen verir. Bununla birlikte bu .sebeple onun için «aklanan mükâfatı da eksiltmez. Allah için bir şeyi Ler-keden bir kimse hiçbir zaman onun yokluğunu hissetmez. Âişe (r.anha) bu davranışı ile yüce Allah'ın kendilerinden ihtiyaç içinde bulunsalar dahi başkalarını kendilerine tercih eden kimselerden olmakla övdüğü kimseler arasına katılmıştır, Şüphesiz ki böyle bir iş yapan bir kimse, nefsinin cimriliğinden korunmuş ve daha sonrası asla ziyanın süzkonusu olmayacağı bir kurtuluşa ermiş ulur.

Rivayetteki "yufkaya sarılmış bir koyun" ifadesinin manası şudur: Bu Arapların yahul bazılarının -ya da ileri gelenlerinin bir kısmının- yiyeceği idi. Onlar bir koyun yahut bir kuzuyu yüzdükten sonra tamamen buğday unu hamuru ile üzerini örter ve ona sarıp sarmalarlardı. Sonra bu haliyle onu tandıra asarlardı. Bu şekilde yüzülmüş koyun ya da kuzunun bütün yağları, onun üzerini örten hamura sızardı. Bu onlarca makbul, hoş bir yiyecek idi.

Nesai'nin, Nâfi'den rivayet ettiğine göre; İbn Ömer hastalanmış ve aını üzüm çekmişti. Ona bir dirheme, bir salkım üzüm .satın alındı. Bir yoksul gelip bir şeyler dilendi. Bu sefer: O salkımı İm yoksula verin, dedi. Arkasından bir adam o salkımı yine bir dirheme satın alıp onu İbn Ömer'e getirdi. Yine o yoksul gelip dilencilik etti, yine İbn Ömer: O üzümü buna verin, dedi. Bir başka adam bu salkımı yine bir dirheme satın aldı ve sonra bunu ona geri getirdi. Dilenci tekrar geri dönmek istedi, ancak ona engel olundu. Eğer İbn Ömer yediği salkımın aynı salkım olduğunu bilmiş olsaydı, asla tadına bakmazdı. Çünkü Allah için elinden çıkardığı bir şeyi tekrar geri dönüp almazdı[53]

İbnu'i-Mübarek dedi ki; Bize Muhammed b. Mıstarıf haber verdi, dedi ki: Bize Ebu Hâzim, Abdurrahman b. Said b. Yerbû'dan anlattı. O Malik ed-Darr'dan şöyle dediğini nakletti; Ömer b. el-Hattab (r.a) dört yüz dinar aldı, onu bir keseye koyduktan sonra hizmetkâra dedi ki; Al bunu Ebu Ubeyde b. el-Cerrah'a götür. Sonra bunları nasıl kullanacağını görecektir. Hizmetkâr o parayı alıp Ebu Ubeyde'ye götürdü ve ona şöyle dedi; Müminlerin emiri sana der ki; Sen bu parayı ihtiyaçlarına harca. Ebu Ubeyde: Allah onun

bağını gözet sin, ona rahmet buyursun dedikten sonra: Ey car iye gel, diye seslendi. Ş u yedi dinar ı fılana, ş u beş dinar ı fılana götür diye hepsini tüketinceye kadar dağıttı. Hizmetkâr Hz. Ömer'e geri döndü, ona durumu bildirdiğinde benzeri bir keseyi Muaz b. Cebel için hazırladığını gördü. Ona: Bunu da al Muaz b. Cebel'e götür. Bunları nasıl kullanacağını görünceye kadar da bir süre evde oyalan dedi. Hizmetkâr o parayı alıp, Muaz'a götürdü ve ona: Mü'minler İ n emiri sana der ki: Sen bu parayı İhtiyaçlarına harca dedi. Muaz: Allah ona rahmet buyursun, o bizi gözet tiği gibi Allah da onu gözet sin dedi ve: Ey car iye gel, fılanın evine ş u kadar, fılanın evine ş u kadar götür, dedi. Muaz'ın hanımı durumu görünce, peki ya biz? dedi. Allah'a yemin ederim, biz de yoksul kimseleriz, bize de ver. Kesede sadece İki dinar kalmış tı. Bunları da hanımına verdi. Hizmetkâr Ömer (r.a)'a dönüp, gördüklerini haber verince Ömer bu iş e çok sevindi ve: Bunlar kardeşlerdir, birbirlerinden dir, dedi.

Muaviye'nin Âiş e (r.anhâ)'ya gönderdiği bağı ş ı kullanması da buna benzer. Muaviye'nin gönderdiği para 10.000 (dirhem) idi ve İbnu'l-Münkedir onun yanına girmiş ti...[\[54\]](#)

Ş ayet: Kiş inin sahip olduğu malın tamamını sadaka vermesini yasaklayan sahih haberler varid olmuştur denilecek olursa, ş öyle cevap verilir: Böyle bir uygulama fakirliğ e sabredeceğ inden emin olunmayan ve gerekli harcamalarını yapacağı bir ş eyler bulamayıp dilencilığ e mecbur kalacağından korkulan kimse için mekruhtur. Yüce Allah'ın baş kalarını kendilerine tercih ettikleri için övdüğü ensar ise bu durumda değ illerdi. Aksine onlar yüce Allah'ın buyurduğu gibi: "Sıkıntıda, hastalıkta ve savaş ın kız ışı tığı zamanlarda sabredenler" (el-Bakara, 2/177) idiler. Onlar arasında îsâr (baş kalarını tercih), malı elde tutmaktan daha üstün idi. Fakirliğ e sabredemeyip dilencilığ e maruz kalacak kimseler İ çin ise malı elde tutmak, baş kalarını tercih etmekten daha efdaldir.

Rivayete göre bir adam Peygamber (sav)'a yumurta kadar bir altın getirerek, bu sadakadır dedi. Peygamber onu o adamın üzerine atarak dedi ki: "Sizden herhangi bir kimse sahip olduğu malın tamamını getirip onu sadaka verdikten sonra oturup insanlara el açacak hale düş mesin.'7 diye buyurdu.[\[55\]](#) Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[56\]](#)

9- îsâr (Başkasını Tercih)in Mertebeleri:

Can ile tercih, mal ile -sonunda o da canın yongası olsa dahi- tercihin üstündedir, Çokça kullanılan darb-ı mesel mesabesindeki ifadelerden birisi de şudur:

"Cömertçe canını feda etmek cömertliğin en ileri derecesidir."

Sevginin tarifi hususunda sufilerin güzel ibarelerinden birisi de; "sevginin (muhabbetin) işar demek olduğu"dur. Nitekim Aziz'in karısı ileri derecede Yusufu sevince, onu kendisine tercih ederek: Ondan murad almak isteyen bendim, demişti.

Canı feda etmenin en üstün mertebesi de Rasûlullah (sav)'ı korumak amacı ile yapılan fedakârlıktır. Sahih'te belirtildiğine göre Ebu Talha, Uhud gününde Peygamber (sav)'a vücudunu kalkan etmişti. Peygamber (sav) İse insanları görmek üzere başını uzatıyor, Ebu Talha ona: Başını uzatma ey Allah'ın Ra.sûSü, sana isabet ettirmesinler. Benim göğsüm senin göğsün önündedir, diyordu[57] Rasûlullah (sav)'ı eli ile (gelen darbeye karşı) korumuş, bundan ötürü de çolak kalmıştı.

Huzeyfe el-Adevî dedi ki: Yermûk günü beraberinde az bir miktar su olduğu halde bir amcam oğlunu aramaya koyuldum. Bu arada kendi kendime: Eğer henüz canı çıkmamış ise ona bu sudan içiririni, diyordum. Ansızın onu görüverdim, ona: Su ister misin!1 dedim, başıyla: Evet diye işaret etti. Tam bu sırada bir kişi; ah ah diye inliyordu. Amcam oğlu bana: Ona git, diye işaret etli. Meğer o kişi Hişam b. el-As imiş, ona: Sana hu vereyim mi? dedim, evet diye işaret etti. Bir başkasının "ah ah" demekte olduğunu işitince, Hişam onun yanına git, diye işaret elti. Onun yanına vardığında ölmüş olduğunu gördüm. Tekrar Hişam'a geri döndüğümde o da Ölmüştü. Amcamın oğlunun yanına döndüm, o da ölmüştü.

Ebu Yezid el-Bistami dedi ki: Belhli bir delikanlının beni yenik düşürdüğü gibi hiç kimse yenik düşürmemiştir. O haccetmek üzere giderken bize uğradı. Bana: Ey Ebu Yezid dedi, size göre zühdün tanımı nedir? Ben: Bulursak yeriz, bulamazsak sabrederiz dedim. O: Bizde Belh köpekleri de böyle yapar, dedi. Ben: Peki ya size göre zühdün tanımı nedir? diye sordum. O: Bulamazsak şükrederiz, bulursak başkalarını kendimize tercihi ederiz, dedi.

Ziinnun el-Misrî'ye: Kalbi açık zahidin tanımı nedir? diye soruldu. O üç özelliştir dedi: Toplanmış olanı dağıtmak, ekle bulunmayanı istemeye son vermek ve gıdaya ihtiyacı varken başkasını tercihi etmek.

Ebu'l-Hasen el'-Antakî'den nakledildiğine göre; yanında Rey kasabalarından birisinde otuz küsur kişi bir araya geldi. Beraberlerinde hepsini doyurmayacak kadar birkaç tane ekmek vardı. Bütün ekmekleri kırdılar, kandili söndürüp yemeğe oturdular. Yemek kaldırıldığında olduğu gibi duruyordu, kimse ondan bir şey yememiş, herkes arkadaşını kendisine tercihi etmişti. [58]

10- Fakirlik İçinde Olmak:

Yüce Allah'ın: "Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi" buyruğunda yer alan (ve "fakirlik" diye manası verilen): Kişinin durumunu bozan, sarsan ihtiyaç içinde olmak hali" elemektir. Bunun aslı bir hususa tek başımı sahip olmak ya da elinde bulundurmak demek olan "ihtisas"dan gelmektedir. O halde bu lafız, münferiden muhtaç olmak demektir. Yani onlar fakirlik ve ihtiyaç içerisinde bulunsalar dahi... demek olur. Şairin şu heyitin-de de bu anlamda kullanılmıştır: "Bahara gelince eğer ihtiyaç ve fakirlik varsa, Onunla hasta olan da yaşar, eli dar olan da zenginleşir." [\[59\]](#)

11- Cimriliğin Mahiyeti ve Ondan Korunmanın Güzel Sonucu:

"Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir" buyruğunda geçen; ile aynı şeylerdir (cimrilik demektir.) Mesela: "Cimriliği apaçık, oldukça cimri adam" denilir. Amr b. Küisüm da şöyle demiştir:

"Sen tahammülsüz, cimri ve malına tutkun kimsenin önüne (Şarab) getirildiği vakit, oldukça alçalmış olduğunu görürsün."

Bazı dilciler (âyette geçen): 'dan daha ileri derecedeki bir cimriliği ifade ettiği kanaatindedir. es-Sihah'm şöyle denilmektedir: "Hırs ile birlikte cimrilik" demektir, Bu fiil: "Sen cimrilik ettin, edersin" şeklinde kullanıldığı gibi; şeklinde de kullanılır. "Cimri adam" demek olup, çoğulu; "Cimri kimseler" diye gelir.

Âyet-i kerimeden kasıt, zekat ve farz olmayan akrabalık bağlarını gözetmek, misafirlik ve buna benzer hususlarda cimrilik göstermektir. Bu gibi yerlere gerekli infakı yapmakla birlikte kendisine karşı eli sıkı davranan bir kimse ne şahih, ne de bahî! (cimri)dir. Kendisine bol harcamalarda bulunmakla birlikte sözünü ettiğimiz zekât ve itaat alanlarında gereği gibi infakta bulunmayan bir kimse ise, nefsinin cimriliğinden korunmamış olur.

e!-Esved'in İbn Mesud'dan rivayet ettiğine göre bir adam ona gelip şöyle demiş: Ben helak olmuş olmaktan korkarım. İbn Mesud: Neden? diye sordu. O da şöyle dedi: Yüce Allah'ın: "Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar umduklarını bulanların ta kendileridir" diye buyurmaktadır. Ben ise oldukça cimri birisiyim. Hemen hemen elimden hiçbir şey çıkmıyor. Bunun üzerine İbn Mesud şöyle dedi: Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah'ın sözünü ettiği cimrilik bu değildir. Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de sözünü ettiği cimrilik senin haksızlık ederek kardeşinin malını yemendir. Senin halin ise buhl (eli sıkılık)tır. Bununla

birlikte eli sıkılık çok kötü bir şeydir.

Bu açıklamalarıyla Abdullah b. Mesud (r.a) şuhh ile buhl arasında fark gözetmiş olmaktadır.

Tâvûs dedi ki: Bahillik insanın elinde bulunandan cimrilik etmesidir. Şuhh ise insanın başkasının elinde bulunanlara göz dikmesi, ister helal, ister haram olsun ellerinde bulunanın kendisinin de olmasını sevmesi ve bir türlü doymama sidir.

İbn Cübeyr dedi ki: Cimrilik, zekatı vermemek ve haram mal biriktirmektir. İbn Lîyeyne ise şuhh (mealde; cimrilik) zulüm demektir. Ley.s: Farzları terkedip, haramları işlemektir. İbn Abbas: Kim nevasına uyar, imam kabul etmezse işte o sahih (cimri)dir, demiştir. İbn Zeyd: Her kim bir şeyi Allah'ın nehyettiği bir başka şey için almazsa ve yine cimriliği Allah'ın kendisine emrettiği herhangi bir şeyden alıkoyup engellemeye çağırmasa o kimseyi Allah öz nefsinin cimriliğinden korumuş olur.

Enet. dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Zekâlı veren, misafire ikram eden ve musibet halterinde bir şeyler veren bir kimse cimrilikten uzaktır."[\[60\]](#) Yine ondan gelen rivayete göre Peygamlîer (sav) şu duayı yapardı: Allah'ım, nefsimin cimriliğinden, israfımdan ve vesveselerinden sana sığınırım.[\[61\]](#) Ebu'l-Heyyac el-Esedî dedi ki: Bir adamı tavaf esnasında: Allah'ım, beni nefsimin cimriliğinden koru diye dua edip, buna başka hiçbir şey eklemediğini gürdüm. Ben ona: Niye böyle yaptığını sordum, şu cevabı verdi: Eğer nefsimin cimriliğinden korunacak olursam, hırsızlık ta yapmam, zina da etmem, kötü hiç bir iş yapmam. Bir de ne göreyim o kişi Abdurrahman b. Avf imiş.[\[62\]](#)

Derim ki: Peygamber (sav)'ın şu buyruğu da buna delildir; "Zulümden sakınınız, çünkü zulüm kıyamet gününde zuiumât (karanhklar)dır. Cimrilikten de sakınınız, çünkü cimrilik sizden öncekileri helak etti. Onları birbirlerinin kanlarını dökmeye kadar götürdü, kendilerine haram kılınan başkalarına ait hakları heial bellemek noktasına kadar ulaştırdı."[\[63\]](#)

Biz bu hususu Al-i İmıan Sûresi'nin sonlarında (3/180. âyet, 4. başlıkta) açıklamış bulunuyoruz.

Kisrâ arkadaşlarına: Âdemoğluna en zararlı şey nedir? diye sormuş, onlar: Fakirlik demişler. Kisra: Cimrilik, fakirlikten zararlıdır. Çünkü fakir bir şeyler buldu mu karnı doyar, fakat ciınri bir kimse bulacak olsa dahi ebediyen doymaz, demiş. [\[64\]](#)

10. Onlardan sonra gelenler derler ki: "Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfıret eyle! Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin

bırakma! Rabbimiz, şüphesiz ki Sen, çok esirgeyicisin, çok merhametlisin."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[65\]](#)

1- Ashabdan Sonra Gelenlerin Kendilerinden Öncekilerine Karşı Tutumları:

"Onlardan sonra gelenler" buyruğu ile kastedilenler, tabiîn ve kıyamet gününe kadar İslâm'a girecek olanlardır.

İbn Ebi Leylâ dedi ki: İnsanlar üç ayrı mertebededir: Muhacirler, Medine'yi yurt edinip imana sahip olanlar ve onlardan sonra gelenler. Sen bu mertebelerden dışarıda kalmamaya gayret göster.

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Güneş ol, gücün yetmezse ay ol, gücün yetmezse ışık saçan bir yıldız ol, yine gücün yetmezse küçük bir yıldız ol ve nur cihetinden asla ayrılma! Bunun anlamı şudur: Sen muhaciri ol. Şayet buna imkân bulamıyorum dersen, ensarî ol. Eğer buna imkânın olmazsa, onların amellerine benzer işler yap! Eğer gücün yetmezse unları sev ve Allah'ın sana emrettiği şekilde onlar için mağfiret dile!

Mus'ab b. Sa'd şöyle demiştir: İnsanlar üç konumdadır. Bunların ikisi geçip gitti, geriye birisi kaldı. Sizin erişebileceğiniz en güzel konum, geriye kalan bu konumda yer edinebilmektir.

Cafer b. Muhammed b. Ali babasından, o dedesi Ali b. el-Hüseyn (r.a)'dan rivayete göre dedesine bir adam gelerek ona: Ey Rasûlullah (sav)'ın kızının oğlu! Osman hakkında ne dersin:' diye sormuş. Hüseyin (r.a) dedi ki: Ey kardeşim, sen yüce Allah'ın haklarında: "Fakir muhacirler içindir" dediği kimselerden misin? Adam; Hayır deyince bu sefer, Allah'a yemin ederim eğer sen bu âyetin sözünü ettiği kimselerden değilsen, o halde Allah'ın haklarında: "Onlardan evvel Medine'yi yurt edinip imana sahip olanlar..." diye buyurduğu kimselerden olmalısın. Adam yine: Hayır deyince, bu sefer şöyle dedi: Allah'a yemin ederim eğer sen üçüncü âyetin sözünü ettiği kimselerden de değilsen andolsunki İslâm'ın dışına çıkmış olursun. O da yüce Allah'ın: "Onlardan sonra gelenler derler ki: Rabbimiz bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle..." âyetidir.

Denildiğine göre Muhammed b. Ali b. el-Hüseyn (r.a) babasından şunu rivayet eder: Iraklılardan bir kesim Ali b. el-Hüseyn'e gelerek, Ebu Bekir ve Ömer'e sonra da Osman'a dil uzattılar, çokça sövüp saydılar. Onlara söyle dedi: Sizler ilk muhacirlerden misiniz? Onlar: Hayır dediler. Bu sefer: Peki daha önceden imana

sahib olup Medine'yi yurt edinmiş olan kimselerden misiniz? Yine: Hayır dediler. Bu sefer onlara şöyle dedi: Sizler bu iki fırkadan uzak olduğunuzu, onlardan olmadığınızı belirttiniz. Ben de tanıklık ederim ki sizler yüce Allah'ın haklarında: "Onlardan sonra gelenler derler ki: Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz, şüphesiz kî Sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin." dediği kimselerden değilsiniz. Haydi kalkınız, Allah size kıyıkınızı versin... Bunu en-Nehhâs zikretmiştir. [\[66\]](#)

2- Ashabı Sevmenin Gereği:

Bu âyet-i kerime ashabı sevmenin vücûbuna delildir. Çünkü onlardan sonra gelen kimselere onları sevmeye, onları dost bilmeye ve onlar için mağfiret dilemeye devam etmeleri şartı ile fey'den pay ayrılmıştır. Onlara ya da onlardan birisine dil uzatan yahut o kimse hakkında kötü şeyler itikad eden bir kişinin fey'de hiçbir hakkı yoktur. Bu görüş, Malik'len ve başkasından da rivayet edilmiştir. Malik: Muhammed (sav)'ın ashabından herhangi bir kimseye buğzeden veya kalbinde onlara karşı bir kin besleyen bir kişinin müslü-manların fey'inde herhangi bir hakkı yoktur; dedikten sonra yüce Allah'ın-, "Onlardan sonra gelenler..." âyetini okumuştur. [\[67\]](#)

3- Taşınır ve Taşınmaz Ganimet Mallarında Yapılması Gereken Doğru Uygulama:

Bu âyet-i kerime itim adamlarının bu husustaki görüşleri arasından sahih olanın, taşınır ganimet mallarının paylaşılması, akarın ve arazilerin ise bütün inüslümanian kapsayacak şekilde paylaşılmaksızın bırakılması olduğuna delil teşkil etmektedir. Nitekim Ömer (r.a) da böyle yapmıştır. Şu kadar var ki, veliyyu'l-emr ietihad edip bir uygulamada bulunacak olursa, insanların bu hususta görüş ayrılığı da olursa, o kendi kanaatine uygun uygulamaya bakar. Bu âyet-i kerime de bunu hükme bağlamaktadır. Çünkü yüce Allah fey'e dair haber verip onun üç kesime ait olduğunu belirtmiştir. Bunlar muhacirler ve ensardır. Bunların da kim oldukları bilinmektedir. Diğerleri: "Onlardan sonra gelenler derler ki: Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfiret eyle" diyen kimselerdir. İşte bu, bütün tabiîn vq Kıyamet gününe kadar onlardan sonra gelecekler hakkında umumidir.

Sahih hadiste belirtildiğine göre Peygamber (sav) kabristana gitmiş ve şöyle

demiş: Ey müminler topluluğunun diyarı(nda sakın olanlar)! es-Selamu aleyküm, Şüphesiz bizler de inşaallah size kavuşacağız. Bununla birlikte keşke kardeşlerimizi görsen dîye, arzu ederdim." Ey Allah'ın Rasûlü biz senin kardeşlerin değil miyiz? deyince, şöyle buyurdu: "Hayır, siz benim ashabımsınız. Kardeşlerimiz ise henüz daha (dünyaya) gelmemiş olanlardır ve ben Hav-zın kenarına onlardan önce ulaşmış olacağım."[\[68\]](#)

Böylelikle Peygamber (sav) onlardan sonra gelecek olan herkesin onların kardeşleri olduğunu beyan etmektedir. Yoksa es-Süddî ve el-Kelbî'nin dedikleri gibi bunlar, bundan sonra hicret eden kimseler değildir. Yine el-Ha-sen'den: "Onlardan sonra gelenler" buyruğu hicretin sona ermesinden sonra Medine'ye Peygamber (sav)'ın yanına gitmek maksadı ile yerlerinden ayrılanlardır, dediği de rivayet edilmiştir. [\[69\]](#)

4- Müslüman Ümmetin Kendisinden Önce Geçmiş Olan Mü'minlere Karşı Tutumu:

Yüce Allah'ın: "Derler* buyruğu hal konumunda, nasb durumundadır. Diyenler olarak..." demektir.

"Rabbimiz, bizi ve bizden önce iman etmiş kardeşlerimizi mağfîret eyle" buyruğu ile ilgili iki türlü açıklama sözkonusudur. Birincisine göre onlar bu ümmetten daha önce geçmiş olan Kitap ehlinde iman edenlere mağfîret dilemekle emrolundurlardır. Âişe (r.anhâ) dedi ki: Onlara, o kimselere mağfîret dilemeleri emrolunduğu halde onlar kalkıp onlara dil uzattılar, sövdüler.

İkinci açıklamaya göre; Muhacir ve ensara da önden geçenlere mağfîret dilemeleri emri verilmiştir. İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah bu hususta fitneye düşeceklerini bildiği halde Muhammed (sav)'ın ashabına mağfîret istenmesini emir buyurmuştur. Âişe (r.anhâ) dedi ki: Sizler Muhammed'in ashabına mağfîret dilemekle emrolunduğunuz halde onlara dil uzattınız. Bense Peygamberinizi şöyle buyururken dinlemişimdir: "Bu ümmetin sonradan gelenleri, önceden gelenlerine tanet okumadıkça bu ümmet yok olmayacaktır."[\[70\]](#)

İbn Ömer dedi ki: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Ashabıma şövenleri göreceksiniz, siz de Allah sizden ve onlardan en şerlilerinize lanet etsin, deyiniz."[\[71\]](#)

el-Avvâm b. Havşeb dedi ki: Ben bu ümmetin ilklerine yetiştim. Onlar, Rasûlullah (sav)'ın ashabının güzel yanlarını sözkonusu edin ki, kalpler onlara ısınsın: Aralarındaki anlaşmazlıkları sözkonusu etmeyin, o vakit insanların

onlara karşı cüretkârlıklarını artırırsınız, diyorlardı. eş-Şa'bî dedi ki: Yahudilerle hristiyanlar bir hasletleriyle Rafızîlerden daha faziletlidirler. Yahudilere sizin dininize mensup olanların en hayırlıları kimlerdir? diye soruldu. Onlar: Musa'nın ashabıdır demişlerdir. Hristiyanlara da: Dininize mensup olanların en hayırlıları kimlerdir? diye sorulduğunda, onlar da; İsa'nın ashabıdır, demişlerdir. Fakat Râfızîlere dininizin mensuplarının en kötülerini kimlerdir, diye sorulduğunda, onlar da; Muhammed'in ashabıdır diye cevap vermişlerdir. Halbuki onlara mağfîret dilemeleri emrolunduğu halde onlara sövdüler. O bakımdan kıyamet gününe kadar onlara karşı kılıç çekilmelidir. Onların hiçbir sancakları ayakta durmamalı. Ayakları yerde sağlam basmamalı, sözbirlikleri olmamalıdır. Savaş için bir ateşi yaktıkları her seferinde Allah onların kanlarını dökmek ve delillerini çürütmek suretiyle söndürmüştür, Allah bizi de, sizleri de saptırıcı nevalardan muhafaza buyursun, "Kalplerimizde iman edenlere karşı, hiçbir kin" ve kıskançlık "bırakma! Şüphesiz ki Sen, çok esirgeyicisin, çok merhametlisin." [72]

11. Görmedin mi o münafıklık edenleri? Onlar ktab ehlinden kâfir olan kardeşlerine derler ki: "Eğer siz çıkartılırsanız, andolsun biz de sizinle çıkarız. Sizin aleyhinizde hiçbir kimseye ebediyyen itaat etmeyiz; eğer sizinle savaşırırsa. muhakkak size yardım ederiz." Halbuki Allah da şahitlik eder ki; muhakkak onlar hiç şüphesiz yalancıdırlar.

Yahudiler, münafıklann herhangi bir din ve kitaba inanmadıklarını bilmekle birlikte, kendilerine verdikleri yardımcı olmak sözüne aldanmış olmalarının hayret edilecek bir husus olduğu ifade edilmektedir, bu münafıklar arasında Abdullah b. Ubeyy b. Selûl, Abdullah b. Nebtel ve Rifâa b. Zeyd de vardı. Râfia b. Tabut ile Evs b. Kayzî'nin de bunlar arasında olduğu söylenmiştir. Dunlar hepsi ensardan olmakla birlikte münafıklık etmişler ve Kuray-za ve Nadiroğulları yahudilerine; "Eğer siz çıkartılmanız, andolsun bizde sizinle çıkarız" demişlerdi. Bu sözlerin Nadiroğullarının Kurayzalılara söylediği sözlerden olduğu da söylenmiştir.

"Sizin aleyhinizde hiçbir kimseye ebediyyen itaat etmeyiz" sözleriyle Muhammesi (sav)'ı kastetmektedirler. Sizinle savaşmak hususunda ona itaat etmeyeceğiz, demektir. Bu buyruk, gaybın bilinmesi açısından Muhammed (sav)'ın nübüvvetinin gerçekliğinin bir delilidir. Çünkü Nadiroğulları yurtlarından çıkartıldığı halde münafıklar çıkmadılar, onlarla savaşıldığı halde münafıklar onlara yardımcı olmadılar. Nitekim yüce Allah: "Allah da şahitlik

eder ki muhakkak onlar" söz ve davranışlarında "hiç şüphesiz yalancıdır" diye buyurmaktadır. [73]

12. Eğer onlar çıkartırlarsa, andolsun ki, onlarla birlikte çıkmazlar. Eğer onlarla savaşılırsa, şüphesiz onlara yardım etmezler. Onlara yardım etseler bile muhakkak gerisin geri dönerler. Sonra da kendilerine yardım olunmaz.

"Eğer onlar çıkartırlarsa, andolsun ki, onlarla birlikte çıkmazlar. Eğer onlarla savaş ılırsa, şüphesiz onlara yardım etmezler. Onlara yardım etseler bile muhakkak" bozguna uğrayanlar olarak "gerisin geri dönerler. Sonra da kendilerine yardım olunmaz."

Bir açıklamaya göre: "Onlara yardım etmezler" isteyerek onlara yardımcı olmazlar. "Onlara™ istemeyerek "yardım etseler bile, muhakkak gerisin geri dönerler."

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir; "Onlara yardım etmezler." Onlara sürekli yardımcı olmazlar, demektir. Bu, her iki ifadede kullanılan zamirlerin aynı olmaları halinde böyledir. Bu iki zamirin farklı oldukları da söylenmiştir. Yani andolsun yahudiler çıkartılacak olurlarsa, münafıklar onlarla birlikte çıkmazlar ve eğer onlarla savaşılacak olursa, onlara yardımcı olmazlar. "Onlara yardım etseler bile" yani yahudiler münafıklara yardımcı ol-salar dahi "muhakkak gerisin geriye dönerler."

Bir başka açıklama da şöyledir: "Eğer onlar çıkartırlarsa, andolsun ki onlarla birlikte çıkmazlar." Yani Allah onların -yahudiler çıkartılacak olursa- onlarla birlikte çıkmayacaklarını bilmiştir, "Eğer onlarla savaşılır s a, şüphesiz onlara yardım etmezler." Onların böyle davranacaklarını Allah bilmiştir, demektir.

üarfcı sonra şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak gerisin geriye dönerler." Bu buyruğu ile de olmayacak bir şey eğer olacak olsaydı, ne şekilde olacağını haber vermektedir. Bu da yüce Allah'ın-. "Eğer geri döndürülürlerse, yine kendilerine yasaklanan şeylere geri dönerler,"(el-En'âm, 6/28) buyruğunu andırmaktadır.

"Onlara yardım etseler bile" buyruğunun, eğer Biz onlara yardım etmelerini dileseydik, bu işi onlara süslü gösterirdik. O zaman da; "muhakkak gerisin geriye dönerler" di; anlamında olduğu da söylenmiştir. [74]

13. Gerçekten sizin korkunuz, kalplerinde Allah korkusundan çok yer etmiştir. Bu, onların iyi anlamayanlar topluluğu olmalarındandır.

"Gerçekten sizin korkunuz" ey müstümanlar "kalplerinde* yani Nadî-

roğullarının kalplerinde bir görüşe göre de münafıkların kalplerinde "Allah korkusundan çok yer etmiştir.¹¹

Zamirin her iki kesime raci olması da mümkündür. Yani onlar sizden Rablerinden korktuklarından daha fazla korkarlar. "Bu onların İyi anlamayanlar topluluğu olmalarındandır." Yani Allah'ın azamet ve kudretini biteme-y işle irindendir. [75]

14. Onlar sizinle topluca, ancak surlarla çevrilmiş kasabalarda yahut duvarlar arkasından savaşırlar. Kendi aralarında savaşları şiddetlidir. Sen onları bir arada sanırsın ama kalpleri darmadağınaktır. Bu onların akıllarını kullanmayan bir topluluk olmalarındandır.

"Onlar" yahudiler "sizinle topluca ancak surlarla çevrilmiş" kendilerini size karşı koruyacaklarını sandıkları etrafı yüksek duvarlarla çevrilmiş "kasabalarda yahut" korkaklıkları ve sizden korkmaları sebebiyle arkalarında gizlenecekleri "duvarlar arkasından savaşırlar."

"Duvarlar" lafzı genel ularak çoğul okunmuştur. Ebu Ubeyde ve Ebu Hâtim'in tercihi budur. Çünkü bu, yüce Allah'ın: "Surlarla çevrilmiş kasabalarda" buyruğuna benzemektedir ve bu üü çoğuldur.

İbn Abbas, Mücahid, İbn Kesîr, İbn Muhaysın ve Ebû Amr ise tekil olarak: "Duvar" diye okumuşlardır. Çünkü tekil de çoğulun anlamını ifade eder. Bazı Mekkeli kıraat âlimlerinin "cim" harfini üstün, "dal" harfini de sakın olarak: diye okudukları da rivayet edilmiştir ki, bu da "duvar" lafzının tekil söyleniş şekillerinden birisidir. Bu okuyuşun, onlar hurmalıklarının ve ağaçlarının arkasından (sizinle savaşırlar) anlamında olması da mümkündür. Çünkü baharın başlangıcında hurma ağaçlarının meyveleri tomurcuklanmaya başladığında: "Hurma tomurcuk verdi" denilir. ise bir çeşit bitki olup, bunun da tekili dir.

Bu lafız "cim" harfi ötreli, "dal" harfi de sakın olarak: "Duvarlar" diye de okunmuştur ki; bu şekli tekil olan; çoğuludur. Bununla birlikte teklindeki elifin: "Kitab" lafzının elifine, çoğulundaki elifin ise: Zarifler" lafzının elifine benzemesi de mümkündür. Bunun benzeri bir lafız kullanımı da: "Hecin bir dişi deve" ile: "Hecin dişi develer" lafzıdır. Çünkü tesniye olarak: "İki hecin deve" denilir. Buna göre tekil ile çoğul lafzı lafız itibariyle birbirine benzemekle birlikte, anlam itibariyle farklılık göstermektedir. Bu açıklamayı İbn Cinnî yapmıştır.

"Kendi aralarında savaşları" yani birbirlerine düşmanlıkları "şiddetlidir." Mücahid dedi ki: "Kendi aralarında" sözlü ve "andolsun böyle yapacağız" diye

tehdit savurmak şeklindeki "savaşları şiddetlidir."

es-Süddi de şöyle demiştir: Maksat onların kalplerinin ayrılıklarıdır. Öyle ki onlar hiçbir iş üzerinde görüş birliğine varmazlar.

"Kendi aralarında savaşları şiddetlidir" buyruğunun şu anlama geldiği de söylenmiştir: Onlar bir düşman ile karşılaşmayacak olurlarsa, kendi aralarında kendilerinin oldukça güçlü ve çetin kuvvet sahibi olduklarını söylerler. Ancak düşman ile karşılaştıklarında yenilirler, bozguna uğrarlar.

"Sen onları" Mücahid'e göre yahudilerle münafıkları, yine ondan gelen bir rivayete göre sadece münafıkları, es-Sevrî'ye göre müşriklerle kitab ehlini "bir arada sanırsın ama kalpleri darmadağınaktır."

Katade de şöyle açıklamıştır; "Sen onları bir arada sanırsın." Bir iş ve bir görüş etrafında toplu olduklarını zannedersin. "Ama kalpleri darmadağınaktır" ayrılık içerisinde. Çünkü batıl ehlinin görüşleri farklı farklıdır. Şahit-Ükleri de farklıdır, hevâları (yani din ve rnezheb görüşleri) ayrı ayrıdır. Bununla birlikte hak ehline düşmanlıkta birleşirler, bir aradadırlar.

Yine Mücahid'den şöyle açıkladığı rivayet edilmiştir: Yüce Allah münafıkların dininin yahudilerin dinlerinden farklı olduğunu kastetmiştir. Bu buyruk, müslümanların onlara karşı manevi güçlerini pekiştirmek içindir. Şair de şöyle demiştir:

"Birliği bozan bir niyetin şikâyetini Allah'a arzederim.

(Çünkü) bugün bu niyet darmadağınaktır; halbuki dün bir arada idi."

İbn Mesud'un kıraatinde; "Onların kalpleri daha ileri derecede darmadağınaktır" şeklindedir. Onların ayrılıkları, ihtilâfları daha çetindir anlamındadır.

"Bu onların akıllarını kullanmayan bir topluluk olmalarındandır."

Onların bu şekildeki darmadağınıklıkları ve kâfirlikleri kendisiyle Allah'ın emirlerini kavrayacakları akıllarının olmayışındandır. [76]

15. Bunların halleri kendilerinden az öncekilerinki gibidir. Onlar yaptıklarının vebalini tatmışlardır. Onlar için çok acıklı bir azab da vardır.

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah bu buyrukla Kaynukaoğullarını kastetmektedir. Allah müminleri Nadiroğullarından önce onlara karşı muzaffer kılmıştı.

Katade de; bununla Nadiroğullarını kastetmektedir, der. Allah Kuray-zaoğullarından önce müminleri onlara karşı muzaffer kıldı. Mücahidin görüşüne göre de maksat Bedir günü bozguna uğrayan Kureyş kâfirleridir. Buyruğun Nadiroğullarından önce Nuh (a.s)'dan itibaren Muhammed (sav)'a kadar yüce Allah'ın küfürleri sebebiyle kendilerinden intikam almış olduğu herkes hakkında

genel olduğu da söylenmiştir.

"Vebalini" küfürlerinin cezasını "tatmışlardır" anlamındadır.

Sözü edilenlerin Kurayzaoğullan olduğunu söyleyenler "yaptıklarının vebalini" buyruğunu, Sa'd b. Muâz'ın verdiği hükmü kabul ederek savaşı bırakanlar hakkında yorumlar. Sa'd b. Muâz Kurayzaoğulları hakkında savaşçıların öldürölmesi ve kadın ve çocukların esir edilmesi şeklinde hüküm vermişti. Bu ed-Dahhak'ın görüşüdür. Kastedilenlerin Nadiroğulları olduğunu söyleyenler ise "yaptıklarının vebalini" sürgüne gönderilmeleri ve yurtlarından uzaklaştırılmaları diye açıklar. Nadiroğullarının sürgüne gönderil-meleriyle Kurayzaoğullan hakkında hükmün uygulanması arasında iki yıllık bir zaman geçmiştir. Bedir gazvesi ise Nadiroğulları gazvesinden altı ay önce olmuştur. Bundan dolayı yüce Allah "az öncekiler inki" diye buyurmuştur. Bazıları da Nadiroğulları gazvesinin Uhud'dan sonra olduğunu söylemiştir,

"Onlar için" ahirette "çok acıklı bir azab da vardır." [77]

16. Onların durumu şeytanın insana: "Kâfir ol" dediğı zamanki durumu gibidir. Kâfir olunca: "Muhakkak ki ben senden urağın, çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım" der.

17. Sonra ikisinin de akıbetleri orada ebedi olmak üzere ateşin içinde kalmalarıdır. Zulmedenlerin cezası işte budur.

"Onların durumu şeytanın İnsana: 'Kâfir ol' dediğı zamanki durumu gibidir" buyruğı yüce Allah'ın münafık ve yahudilere yardım sözünde durmayıp, onlara verdikleri yardımcı olmak vaadini yerine getirmeyişlerine bir örnektir. Atıf harfi hazfedilerek "ve onların durumu... şeytanın... durumu gi-bidl" demeyiş atıf harfinin hazfedilmesinin çokça görölen bir şey oluşundan dolayıdır. Nitekim (aradaki atıf harflerini hazfederek): "sen akıllısın, sen kerimsin, sen âlimsin" demek de böyledir. [78]

Âyette Kimin Kastedildiğine Dair Rivayet

Peygamber (sav)'dan rivayet edildiğine göre şeytanın kendisine: "Kâfir ol!" dediğı insan yanında saraya tutulan bir kadına dua etmek üzere bırakılmış rahib bir kimse idi. Şeytan ona teşvikte bulunarak o kadın ile ilişki kurdu, kadın da hamile kaldı. Daha sonra rezil ulmak korkusu ile o kadını öldürdü. Şeytan o kadının yakınlarına bulunduğı yeri gösterdi. Manastırına gelerek rahibeden manastırından inmesini istediler. Şeytan ona, kendisine secde edecek olursa, onu

ellerinden kurtaracağı vaadinde bulundu. Rahib ona secde edince ondan uzak olduğunu belirterek rahibi kadının yakınlarıyla baş-başa bıraktı. Bunu Kadı İsmail ile Ali b. el-Medinî, Süfyan b. Uyeyne'den diye rivayet etmişlerdir. Süfyan, Amr b. Dinar'dan o Urve b. Âmir'den, o Ubeyd b. Rifâa ez-Zürakî'den, o da Peygamber (sav)'dan diye rivayet etmişlerdir. Bu rahibe dair haberi İbn Abbas ve Vehb b. Münebbih uzunca zikretmişlerdir. Her ikisinin lafızları arasında farklılık vardır. [79]

İbn Abbas'ın Bu Husustaki Rivayeti

İbn Abbas yüce Allah'ın: "...şeytanın... durumu gibidir" buyruğu hakkında dedi ki: Fetret döneminde Bersisa diye anılan manastırında yetmiş yıl boyunca ibadet etmiş ve bu zaman zarfında bir göz açıp kırpacak kadar bir süre dahi Allah'a isyan etmemiş bir rahib vardı. Bu rahib İblisi gerçekten bitkin düşürmüştü. İblis şeytanların azgınlıklarını toplayarak dedi ki: Aranızdan benim yerime Bersîsa'nın hakkından gelecek bir kimse yok mu!' Ebyad adındaki ve peygamberler ile uğraşmakla görevli olan şeytan -ki aynı zamanda vahiy veriyormuş gibi ona vesvese vermek maksadıyla Peygamber (sav) efendimize Cebrail suretinde görünen budur, bunun üzerine Cebrail gelmiş, ikisinin arasına girdikten sonra eliyle bu Ebyad'ı itmiş ve Hind'in en uzak yerine düşmüştür, İşte yüce Allah'ın: "Büyük bir güç sahibidir, Arş'ın sahibinin nezdinde yüksek bir mevkie vardır" (et-Tekvîr, 81/20) buyruğu bunu anlatmaktadır.- dedi ki: Senin adına onun hakkından ben gelirim. Bunun üzerine Ebyad rahiblerin kılığına büründü. Başının ortasını da traş etti ve Bersisa'nın manastırına gitti. Ona seslendi, fakat rahib ona cevap vermedi. Çünkü ancak on günde bir namazından başka bir yere dönerdi ve on günde bir orucunu açardı. Kesintisiz olarak on, yirmi hatta daha fazla süre oruç tutardı. Ebyad, Bersîsa'nın kendisine cevap vermediğini görünce, o da manastırının dib taraflarında ibadete yöneldi. Bersisa namazını bitirdikten sonra Ebyad'ın rahiplere yakışır çok güzel bir şekilde namaz kılmakta olduğunu gördü. Bundan dolayı ona cevap vermediğine pişman oldu. Ne istiyorsun? deyince, Ebyad; Seninle birlikte olmayı, senin edebinle edeblenip senin amelini Örnek almayı ve hep birlikte ibadet edelim istiyorum. Rahib: beninle uğraşacak vaktim yok deyip, yine namazına döndü. Ebyad da namaza koyuldu. Bersisa, Ebyad'ın çok gayretle ibadet ettiğini görünce, ona: İhtiyacın ne? diye sordu. Ebyad: İzin ver de yanına çıkayım, dedi. Ona izin verdi ve Ebyad bir sene onunla birlikte kaldı. Kırk günde sadece bir gün oruç yiyordu. Namazından başka bir yere kırk günde bir dönüyordu, Bazan seksen güne kadar sürdüğü de

oluyordu, Bersisa onun bu gayretini görünce, kendisinin yaptığını küçümsemeye başladı. Sonra Ebyad ona şöyle dedi: Benim Allah'ın kendileri vasıtasıyla hastayı, mübtelayı ve deliyi şifaya kavuşturduğu birtakım dualarım vardır deyip, bu duaları ona öğretti. Ebyad, İblisin yanına varınca, Allah'a yemin ederim o adamı helak ettim, dedi. Sonra bir adama musallat olup, boğazını sıkmaya koyuldu. Daha sonra onun akrabalarına -insan suretinde görünerek- dedi ki: Sizin bu adamınız delirmiş, onu tedavi edeyim mi? Onlar: Evet dediler. Bu sefer: Onu etkileyen kadın cinne gücüm yetmiyor, fakat sîz bunu alın Bersisa'ya götürün, o Allah'ın İsm-i A'za-mını bilir. Allah'tan bu -adı anılarak bir şeyler istenirse verir, o adı anılarak O'na dua edilirse duayı kabul eder, dedi. Bu adamı alıp Bersisa'ya götürdüler, o da bu duaları okudu, şeytan onu bırakıp gitti.

Daha sonra Ebyad insanlara bu işleri yapıp duruyor, sonra onlara Bersisa'ya gitmelerini söylüyor, götürdükleri hastalar da iyileşiyorlardı. Üç erkek kardeşi olan kralların kızlarından birisine gitti. Babalan bir kraldı. Bu kral ölmüş, sonra da kardeşini yerine tayin etmişti. Bu kızın amcası İsrailoğulları arasında bir hükümdardı. Ebyad bu kıza işkence etmeye ve boğazını sıkıştırmaya koyuldu. Daha sonra yakınlarına kızı tedavi elnick isteyen bir doktor suretinde gelip: Onun bu şeytanı çok azgındır, ona güç yetirilemez. Fakat siz bu kızı alıp Bersisa'ya götürün, onun yanında bırakın. Şeytanı geleceği vakit onun için dua edecek ve iyileşecek, dedi. Yakınları; Bersisa bizim bu isteğimizi kabul etmeyecektir, dediler. Şeytan onlara şöyle dedi: Onun manastırının yanında siz de bir manastır inşa ediniz, sonra ela kızı oraya bırakıp bu kız senin yanında bir emanettir, mükâfatını Allah'tan bekleyerek onu tedavi et, deyiniz. Bersisa'dan kızı yanında bırakmasını istediler, kabul etmeyince bir başka manastır inşa ederek kızı oraya bıraktılar. Bersisa namazını bırakıp kızı ve kızın güzelliğini görünce oldukça etkilendi. Şeytan kıza geldi ve boğazını sıkıştırmaya koyuldu. Namazını bırakıp, kıza dua etti, şeytan onu bırakıp gitti. Daha sonra yine namazına yöneldi. Şeytan tekrar kıza geldi ve boğazını sıkıştırmaya başladı. Bu arada Bersisa görecektir şekilde üstünün başının açılmasını da sağlıyordu. Sonra şeytan ona gelerek, ne oluyor sana? dedi. Sen onunla yat, onun benzerini bulamazsın, Bundan sonra da tevbe edersin. Şeytan bu telkinlerini sürdürüp durdu. Sonunda o kız ile birlikte oldu, kız da hamile kaldı ve hamileliği görülmeye başladı. Bu sefer şeytan ona: Yazıklar olsun sana, sen rezil oldun. Onu öldür de öyle tevbe et ve rezil olma! Şayet sana gelip kızlarının nerede olduğunu soracak olurlarsa, onun şeytanı geldi, onu alıp götürdü, dersin. Bunun üzerine Bersisa kızı öldürdü ve geceleyin onu gömdü. Şeytan elbisesinin bir ucunu yakalayarak toprağın dışında kalmasını sağladı. Bersisa namazına geri

döndü.

Daha sonra şeytan kızın kardeşlerinin rüyasına girip: Bersisa kızkardeşi-nize şunları şunları yaptı ve onu öldürdükten sonra şu şu tepede gömdü, dedi. Kardeşleri böyle bir şeyin olamayacağını kabul etmekle birlikte Bersisa'ya: Kızkardeşimize ne yaptın? dediler. O: Şeytanı onu alıp gitti, dedi. Onlar da rahibi tasdik ettiler ve çekip gittiler.

Daha sonra yine şeytan rüyalarına girerek: Kızkardeşiniz şöyle şöyle bir yerde gömülüdür. Onun elbisesinin bir ucu da toprağın dışındadır, dedi. Denilen yere gidip kızkardeşlerini buldular. Rahibin manastırını yıktılar, oradan onu indirip boğazına ip dolayarak krala götürdüler. Kralın önünde yaptıklarını itiraf etti, kral da öldürülmesini emretti. Asılacağı vakit şeytan: Beni tanıyor musun? dedi. O: Allah'a yemin ederim ki hayır deyince, sana o duaları öğreten arkadaşın benim, dedi. İsrailoğulları arasında en çok ibadet eden kişi sen iken Allah'tan korkmadın mı, utanmadın mı? Hem kendini rezil edecek şekilde bu yaptığın işler sana yetmedi mi? Bu yaptıklarını da ikrar ettin ve senin gibi insanları da rezil ettin. Şayet sen bu halinle ölecek olursan, senden sonra senin benzerlerinden hiçbir kimse asla iflah olmayacaktır. Bersisa: Peki ne yapayım? deyince, şeytan: Bir tek hususta bana itaat et. Ben de seni onlardan kurtaracağım, onların seni görmemelerini sağlayacağım dedi. Bu nedir? deyince, şeytan: Bana sadece bir defa secde edeceksin dedi. Bersisa: Yapayım deyip, Allah'tan başka ona secde etti. Şeytan: Ey Bersisa dedi, işte senden istediğim buydu ve nihayet sen Rabbine kâfir oldun, O'nu inkâr ettin. Ben senden uzağım, ben âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım, dedi. [80]

Vehb b. Münebbih'in Bu Husustaki Rivayeti

Vehb b. Münebbih de dedi ki: İsrailoğulları arasında âbid birisi vardı. Çağının en çok ibadet edenlerindendi. Onun döneminde bir kızkardeşleri bukınan üç kardeş vardı. Bu kızkardeşleri bakire olup ondan başka da kızkardeşleri yoktu. Her üçünün de savaşa gitmeleri gerekti. Kızkardeşleii ne kimin göz kulak olacağını bilemedikleri gibi, kimin yanında güvenip bırakacaklarını, kime emanet edeceklerini de bilemediler. Nihayet kızkardeşlerini İsrailoğullarının o âbid kişisi yanında bırakmak üzere görüş birliğine vardılar. Ona İçten içe gijven duyuyorlardı. O âbide gidip kızkardeşlerini yanında bırakmak istediklerini söylediler, bunu kabul etmesini istediler. Böylelikle kızkardeşleri onun gözetimi altında ve onun yakınında kalacak, savaştan geri dö-nünceye kadar onu görüp gözetecekti. Âbid bunu kabul etmeyerek, onlardan ve kızkardeşlerinden Allah'a

sığındı, Onların isteklerini kabul edinceye kadar ona ısrar edip durdular. Nihayet şöyle dedi: Onu benim manastırımın karşısındaki bîr eve yerleştirin. Onlar da kızkardeşlerini öyle bir eve yerleştirdiler, sonra onu bırakıp gittiler. Bir süre o âbidin komşusu olarak kaldı. Ona manastırından yemek götürüyor, bu yemeği manastırın kapısında bırakıyordu. Sonra kapısını ki-lilleyip manastırına çıkıyordu. Arkasından kıza evinden çıkıp kendisine koyduğu yemeği almasını söylüyordu. Şeytan yumuşak bir şekilde hayır işlemekte onu teşvik edip durdu. Kızın evinden gündüzün çıkmasının büyük bir iş olduğunu ona telkin ediyor ve birilerinin onu görüp de ona bağlanma ihtimalini hatırlatarak, korkutuyordu. Bu şekilde bir süre devam etti. Daha sonra İblis ona gelerek hayır ve mükâfat şevkini arttırmaya çalıştı ve ona şöyle dedi: Bu kıza verdiğin yemeği kendin götürüp onun evine bırakacak olursan, elbetteki bu senin alacağın ecir ve mükâfatı daha bir arttıracaktır. Bu telkinlerini sürdürüp durdu. Nihayet âbid, kıza götürdüğü yemeği alıp evine kadar bırakmaya başladı. Bu şekilde de bir süre devam etti. Sonra yine İblis ona geldi, onu hayra teşvik etti ve hayır işleme arzusunu harekete geçirerek dedi ki: Sen onunla konuşsan, onunla sohbet etsen de o da senin sohbetinle sıkıntısını giderse. Çünkü o çok ileri derecede yalnızlıktan sıkılmış bulunuyor. İblis bu husustaki telkinlerini sürdürüp durdu. Nihayet manastırının üst tarafından una bakıp bir süre onunla konuşmaya başladı. Bundan sonra iblis yine ona gelerek dedi ki: Bu kızın yanına insen de manastırının kapısında oturup onunla konuşsan, o da kendi evinin kapısında oturup seninle konuşursa, bu onun için daha bir yalnızlığını giderici olur. Bu husustaki telkinlerini sürdürdü, nihayet âbjdin manastırından inmesini, manastırının kapısında oturup o kızla konuşmasını, kızın da evinden çıkmasını sağladı. Bu şekilde bir süre konuşmaya devam ettiler. Daha sonra İblis ona gelerek, yaptığı bu davranışı dolayısıyla hayır ve mükafat alacağı arzusunu uyandırdı, teşviklerde bulunup dedi ki: Manastırının kapısından çıkıp da, evinin kapısına yakın bir yerde otursan, bu onun için daha bir teselli edici olur. Bunu da yaptırımcıya kadar bu telkinlerini sürdürdü. Nihayet bir süre de böylece devam etti. Arkasından yine İblis gelerek onu hayır işlemeye ve kıza karşı yaptığı bu tutumu dolayısıyla elde ettiği güzel sevapları telkine koyuldu ve ona şöyle dedi: Evinin kapısına yaklaşıp sen onunla -o da evinden çıkmaksızın- konuş-san dedi. Abid bunu da yaptı. Manastırından iniyor, kızın evinin kapısında oturup onunla konuşuyordu. Bu şekilde bir süre devam ettikten sonra yine İblis ona gelerek şöyle dedi: Onunla birlikte eve gersen, onunla konuşsan, Böylece de kimseye yüzünü göstermesine imkân umımasan senin için daha güzel olur.

Bu telkinlerini de sürdürdü ve nihayet eve de girdi. Bütün gün boyunca kızla konuşmaya başladı, akşam oldu mu manastırına çıkıp gidiyordu. Bundan sonra yine İblis ona geldi. Kızı ona güzel gösterip durdu, nihayet âbid eliyle baldırına vurdu, onu öptü. İblis kız gözünde güzel göstermeye ve davranışını ona hoş göstermeye devam edip durdu. Sonunda kız ile birlikte oldu ve kız hamile kaldı, ondan bir çocuğu doğdu. İblis ona gelerek: Peki ya bu kızın kardeşleri gelip senden bir çocuğunun olduğunu görürlerse, sen ne yapacaksın? Senin rezil olmayacağından yahutta onların seni rezil etmeyeceklerinden emin değilim. Git, onun oğlunu tut, kes ve göm. Şüphesiz ki kız, kardeşlerinin kendisine yaptığım öğrenecekler korkusuyla senin bu yaptığını gizleyecektir. Âbid bunu da yaptı.

Bu sefer ona şöyle dedi: Sen onun oğlunu öldürmüşken, ona yaptıklarını kardeşlerinden gizleyeceğini mi zannediyorsun? İyisi mi onun da boğazını kes ve oğluyla beraber onu da göm.

İblis bu telkinlerini sürdürüp durdu. Nihayet o kızın da boğazını kesti ve oğluyla birlikte onu da çukura gömdü. Üzerine çok büyük bir kaya örttü ve dümdüz bir şekilde de toprakla kapattı. Manastırına çıkıp orada yine kendisini ibadete verdi. Bu haliyle Allah'ın dilediği kadar bir süre kaidi.

Nihayet kızın kardeşleri savaştan geri döndü. Adamın yanına gelerek, kız-kardeşlerini sordular. Vefat haberini onlara bildirdi ve kıza Allah'tan rahmetler diledi, ağlayıp: O çok iyi bir kızdı. İşte bu da onun kabri, onu görün, dedi, Kardeşleri kabrine giderek, kabri başında ağladılar. Allah'tan ona rahmetler dilediler. Günlerce kabri başında durduktan sonra, yakınlarına geri döndüler.

Geceleyin yataklarına çekilip uyuduklarında şeytan onlara bir yolcu suretinde göründü. En büyüklerine başlayarak ona kızkardeşlerinin durumunu sordu. O da ona; âbidin sözlerini, ölmüş olduğunu ve âbidin o kıza rahmetler okuduğunu, kızkardeşlerinin mezarını kendilerine nasıl gösterdiğini bildirdi. Şeytan bunların yalan olduğunu söyleyerek: Âbid kızkardeşiniz ile ilgili size doğruyu söylemedi. O kızkardeşinizi gebe bıraktı, ondan bir oğlu oldu. Boğazını kesti, daha sonra da sizden korkarak kızkardeşinizin de boğazını kesti, Ondan sonra bu kızkardeşinizi girenin sağ tarafında kalan kapının arkasına kazdığı bir çukura gömdü. Haydi gidip eve girin, girenin sağında kalan tarafı bulun. Şüphesiz siz kızkardeşinizi ve oğlunu size söylediğim şekilde orada göreceksiniz. Daha sonra yine ortancasının rüyasına girdi, ona da aynı şeyleri söyledi. Sonra küçüklerine gitti, ona da aynı şeyleri söyledi.

Kardeşler uyandıklarında herkes gördüğü rüyadan hayret içerisinde uyanmış oldu. Biri diğerine: Ben şaşılacak bir rüya gördüm deyip, birbirlerine neler gördüklerini söylediler. En büyükleri: Bu karmakarışık, doğruyla ilgisi olmayan

bir rüyadır. Bunu bırakın da işimize bakalım dedi. En küçükleri: Ben o yere gidip oraya bakmadan işime gitmeyeceğim, dedi. Nihayet hep birlikte gittiler. Kızkardeşlerinin kaldığı eve girdiler, kapıyı açtılar. Rüyalannda kendilerine belirtilen yeri tesbit ettiler. Kızkardeşleri ile oğlunun kendilerine söylendiği şekilde boğazlarının kesilmiş olduğunu gördüler. Âbide durumu sordular, o da İblisin etkisi ile onlara yaptığı bu işin doğru olduğunu söyledi. Kardeşler bunun üzerine o âbidi hükümdarlarına davet ettiler. Âbid manastırından indirilip asılmak üzere getirildi. İdam edecekleri ağaca onu getirdiklerinde, şeytan ona gelip şöyle dedi: O kadın hakkında seni fitneye düşürüp sonunda seni o kadını gebe bırakacak noktaya getiren, onun ve oğlunun boğazını kesmeni telkin edenin ben olduğumu biliyorsun. Bugün bana itaat edecek ve seni yaratan Aüah'ı inkâr edecek olursan, seni içinde bulunduğun bu halden kurtarırım. Nihayet âbid Allah'ı inkâr edip, kâfir oldu. Kâfir olunca da bu sefer şeytan onu ve ona musallat olanları başbaşa bıraktı, onlar da onu asıp idam ettiler. İşte şu; "Onların dununu şeytanın insana: Kâfir ol, dediği zamanki durumu gibidir. Kâfir olunca: Muhakkak ki ben senden uzağım. Çünkü ben alemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım... Zulmedenlerin cezası budur" âyeti onun hakkında nazil olmuştur.

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah bunu yahudilerle birikte münafıklara misal vermiştir. Şöyle ki; yüce Allah peygamberine Nadiroğullarını Medine'den sürmesini emredince, münafıklar onlara: Yurdunuzdan çıkmayın. Eğer müs-lümanlar sizinle savaşırlarsa, biz sizinle birlikte oluruz. Sizi çıkartırlarsa yine sizinle birlikte çıkarız, diye gizlice haber gönderdiler. Bunun üzerine Nadiroğulları Peygamber (sav) ile savaştilar, fakat münafıklar onlara yardımcı olmadı. Şeytanın âbid Bersisa'dan uzak olduğunu belirttiği gibi, onlardan uzak kaldılar. Artık bu dönemden sonra rahibler ancak takiiye yaparak ve kendilerini gizleyerek ortada görünüyorlardı. Fasıklar ve günahkâr kimseler de yahudi İlim adamlarına birtakım bühtanlarda ve çirkin isnadlarda bulundular. Nihayet rahib Cüreyc'in durumu ortaya çıktı, Ailah da onun kendisine is-nad edilen gûnahtan uzak olduğunu ortaya çıkardı.^[81] Bundan sonra artık ra-hibler rahatladı ve insanların arasına çıkmaya başladılar.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Münafıkların Nadiroğullarına verdikleri sözde durmayışları, İblis'in Kureyş kâfirlerine: "Bugün, insanlardan sizi yenebilecek yoktur. Ben de muhakkak sizin yardımcınızım..." (el-Enfal, 8/48) demesine benzer,

Mücahid dedi ki: Burada insandan kasıt, şeytanın kendilerini aldatması hususunda bütün insanlardır. Yüce Allah'ın; "İnsana kâfir ol dediği zaman¹* buyruğu da şeytanın insanı: Ben kâfirim diyecek hale gelinceye kadar aldatması

demektir. Şeytanın: "Çünkü ben alemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım" sözü ise bir gerçek değildir. O şeytanın insandan uzak olduğunu anlatmak maksadıyla kullandığı bir ifadedir. Bu yüce Allah'ın: "Muhakkak ki ben senden uzağım" diye aktardığı sözünün bir tekididir. Nâfi, İbn Kesir ve Ebu Amr: "Muhakkak ki ben" lafzındaki "ye"yi üstün okumuşlar, diğerleri ise sakın (harekesiz bir med harfi olarak) okumuşlardır.

"Sonra İkisinin" yani şeytanın ve o insanın "de akıbetleri orada ebedi olmak üzere ateşin içinde kalmalarıdır" buyruğundaki: "Ebedi olmak üzere" buyruğu hal olarak nasbedilmiştir.

Âyeti rahib ve şeytan hakkında özel olarak kabul eden kimseler için bunun tesniye (ikisinin akıbetleri) lafzı açıkça anlaşılır. Bunun insan türü hakkında böyle olduğunu kabul edenlere göre de mana şöyle olur: Her iki kesimin ya da her iki sınıfın da akıbeti.,.

İkisinin de akıbetleri" lafzının nasb ile gelmesi ise; 'in haberi olduğundan dolaydır. Bunun ismi ise; "Ateşin içinde kalmaları" buyruğudur.

el-Hasen ise bunun aksine olarak; "İkisinin de akıbetleri...dir diye okumuştur. el-Ameş ise: "İkisi... de orada ebedidirler" diye ref ile okumuştur. Ancak bu okuyuş mushafın yazısına muhaliftir. Refl ile okunması bu lafzın: in haberi olmasına ve zarfın ("ateşin içinde" anlamındaki lafzın) mülga olması (i'rab durumunun gözönünde bulundurulma-masOna binaendir. [\[82\]](#)

18. Ey iman edenler! Allah'tan korkun! Herkes yarın için ne hazırladığına bir baksın. Allah'tan korkun! Şüphesiz ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

"Ey iman edenler!" Emir ve yasakları hususunda farzlarını eda etmek ve mahiyetlerinden kaçınmakta "Allah'tan korkun. Herkes yarın" Kıyamet günü "İçin ne hazırladığına bir baksın."

Araplar gelecekte "yarın" diye sözederler. Buradaki "yarın"ın, kıyametin çok yakın olduğuna dikkat çekmek için zikredildiği de söylenmiştir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Şüphesiz ki yarın, gözetleyenler için pek yakındır."

el-Hasen ve Katade der ki: Yüce Allah kıyameti adeta yarın gerçekleşecekmiş gibi pek yakın göstermektedir. Şüphesiz ki gelecek olan her şey yakındır, ölüm de kaçınılmaz olarak gelecektir.

"Ne hazırladığı"; hayır ya da şer türünden yaptıkları demektir.

"Allah'tan korkun" buyruğu burada tekrar edilmiştir. Bir kimseye: Çabuk ol, çabuk ol, at, at demeye benzer.

Birinci takvadan kastın geçmiş günahlardan tevbe etmek, ikincisinden maksadın gelecekte günahlardan sakınmak anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Şüphesiz ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır" buyruğu ile ilgili olarak Said b. Cübeyr: Sizin ne yaptığınızı, neler ettiğinizi bilir, demektir, demiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [83]

19. Allah'ı unuttukları için, Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi de olmayın. İşte onlar fâsıkların ta kendileridir.

"Allah'ı unuttukları" emirlerini terkettikleri "için, Allah'ın da kendilerini kendilerine" İbn Hibban'ın açıklamasına göre kentlileri lehine hayır işlemeyi "unutturduğu kimseler gibi de olmayın."

Bunun, Allah'ın hakkını unutup Allah'ın da kendilerine kendi haklarını unutturduğu kimseler gibi olmayın, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı Süfyan yapmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: "Allah'ı"; Ona şükretmeyi, O'nu tazim etmeyi ter-ketmek suretiyle "unuttukları için Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu" birbirlerine azabı hatırlatmayı unutturduğu "kimseler gibi de olmayın." Bu açıklamayı İbn İsa nakletmiştir.

Sehl b. Abdullah dedi ki: Günah İşledikleri vakit "Allah'ı unuttukları için, Allah'ın da" tevbe sırasında "kendilerini, kendilerine unutturduğu kimseler gibi de olmayın."

Yüce Allah "kendilerine unutturduğu" buyruğunda fiili kendisine nisbet etmiştir. Çünkü bu kendilerinin terkettiği, O'nun emir ve nehiyleri sebebiyle plmuştur. Onları kendi emir ve nehiylerini terkedenler olarak bulmuştur, demek olduğu da söylenmiştir. Mesela; bir kimsenin öğülür bir durumda olduğunu gördüğümüz takdirde: "Ben adamı öğütecek bir halde gördüm" dememiz buna benzer.

BİR diğer açıklamaya göre: Rahatlık zamanlarında "Allah'ı unuttukları için, Allah'ın da kendilerini" zorlu ve sıkıntılı zamanlarda "kendilerine unutturduğu kimseler gibi de olmayın" demektir.

"İşte onlar fâsıkların ta kendileridir." İbn Cübeyr isyankârların, İbn Zeyd yalancıların... diye açıklamışlardır.

Fısk; asıl anlamı itibariyle .sınırın dışına çıkmaktır. Yüce Allah'ın İtaatinin dışına çıkanlar... demektir. [84]

20. Cehennemlikler ile cennetlikler bir olmaz. Cennetlikler murad-larına erenlerin ta kendileridir.

"Cehennemlikler İle cennetlikler" fazilet ve mertebe itibariyle "bir olmaz. Cennetlikler tınuradlanna erenlerin" ya kın!aştırılıp kendilerine ikramda bulunulanların "ta kendileridir.*" Ateşten kurtulanların ta kendileridir diye de açıklanmıştır. Bu âyetin anlamına dair açıklamalar daha önce el-Mâ'ide Sûresi'rtde yüce Allah'ın: "De ki: Murdar ile temiz... hiçbir zaman bir olmaz." (el-Maide, 5/100); buyruğu ile es-Secde Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Mü'min kimse, fasık kimse gibi midir1? Bunlar eşit olmazlar." (es-Secde, 32/18) buyruğu ve Sâd Sûresi'nde: "İman edip salih amel işleyenleri yeryüzünde fesad çıkaranlar gibi mi kılarız. ? Yahut takva sahiblerini günahkârlar gibi mi kılarız?" (Sad, 38/28) buyrukları açıklanırken geçmiş bulunmaktadır, tekrarlamanın bir anlamı yoktur. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[85\]](#)

21. Şayet Biz bu Kur ân'ı bir dağa indirse idik, muhakkak kî Allah'ın korkusundan onun başını eğerek dağılıp parça parça olduğunu görürdün. İşte Biz, bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz.

"Şayet Biz bu Kur'ânı bir dağa İndirse İdik... Onun başını eğerek da-ğılıp parça parça olduğunu görürdün" buyruğu Kır'ân-ı Kerim'in verdiği öğütler üzerinde iyice düşünmeye bir teşvik olup düşünmeyi terketmenin ge-çedi bir mazereti bulunmadığını açıklamaktadır. Çünkü dağlara akıl verilip bu Kur'ân ile hitab edilecek olsa o dağlar Kur'ân'ın verdiği Öğütlere itaatle boyun eğler ve sapasağlam ve güçlü yapılarına rağmen Allah korkusundan ötürü başlarını eğerek, paramparça oldukları görülecektir.

"Huşu' duyan (mealde boyun eğer)' zillet gösteren; "Çatl原因" (mealde: parça parça olan) yarık yarık olan demektir.

Yüce Allah, o dağı mükellef kılacak olsaydı, kendisine itaat karşısında "başını eğecek"; Allah'a isyan eder de Allah kendisini cezalandırır korkusu ile de "parça parça okcak'tı diye de açıklanmıştır.

Bunun kâfirler için verilmiş bir örnek okluğu da söylenmiştir.

"İşte Bİ2 bu misalleri insanlara... veriyoruz." Yani eğer bu Kur'ân-ı Kerim bir dağa indirilmiş olsaydı, bu Allah'ın vaadi dolayısıyla boyun eğer, tehdidi karşısında da paramparça olurdu. Fakat sizler, ey Kur'ân'ın i'câzı karşısında hiçbir şey yapamayanlar, O'nun vaadlerini arzulamıyor, tehditlerin-den korkmuyorsunuz.

Hitabın Peygamber (sav)'a olduğu da söylenmiştir. Yani Bi2 -ey Muham-med-bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, o dağ yerinde duramaz ve

Kur'ân'ın üzerine iniği dolayısıyla parçalanırdı. Fakat Biz bu Kur'ân'ı sana indirdik ve buna karşı sana sebat verdik.

O vakit bu ifade, yüce Allah'ın dağların dahi sebat gösteremeyeceği şeylere karşı kendisine sebat verdiğinden ötürü ona üzerindeki Allah'ın lütfü-nun bir hatırlatması manasına gelir.

Buyruğun ümmete bir hitab olduğu ve yüce Allah eğer bu Kur'ân ile dağları uyarıp korkutmuş olsaydı, Allah korkusundan dağların parçalanacağı demek olduğu da söylenmiştir. İnsan güç itibariyle dağlardan daha az, fakat sebatı daha çoktur. O bakımdan o itaat edecek olursa, Kur'ân'ın hakkını yerine getirmiş olur. Diğer taraftan isyan etmesi halinde de bu hitabı reddedebilecek gücü de vardır. Çünkü ona mükâfat vaadi yapılmış, ceza göreceği belirtilerek isyandan uzak kalması istenmiştir. [86]

22. O Allah'tır ki, O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Görünmeyeni de, görüneni de bilendir. O Rahmân'dır, Rahîm'dir.

"O Allah'tır ki O'ndan başka hiçbir İlah yoktur. Görünmeyeni de, görüneni de bilendir." İbn Abbas gizliyi de, açığı da bilendir, diye açıklamıştır. Olmuşu ve olacağı diye de açıklanmıştır. Sehl, âhîreti de, dünyayı da bilendir, diye açıklamıştır.

"Görünmeyen: Gayb"ın kulların bilmediği ve görmediği şeyler "Görünen: şehadef"ın ise bilip gördükleri şeyler olduğu da söylenmiştir.

"O Rahmân'dır, Rahim'dir" buyruğuna dair açıklamalar da daha önceden (Besmele bahsi, 23- baslıkta) geçmiş bulunmaktadır. [87]

23. O Allah'tır ki, Ondan başka hiçbir ilah yoktur. Meliktir, Kud-dûs'tür, Selâmdır, Mümindir, Müheymindîr, Azîz'dîr, Ceb-bâr'dır, Mütekebbir'dir. Allah koştuktan ortaklardan münezzehtir.

"O Allah'tır ki, Ondan başka hiçbir İlah yoktur. Melîktir, Kuddûs-tür." Hertürlü eksiklikten münezzehtir, her türlü kusurdan arınmıştır.

"el-Kades" Hicazlıların şivesinde kova demektir. Çünkü onunla temizlenilir. Kuyudan kendisi ile su çıkartılan kaplardan birisini ifade etmek üzere kullanılan: C^l-ür) de buradan gelmektedir. Siheveyh ilk harflerini üstün okuyarak "kaddûs, sebbûh" derdi. Ebu Hatîm'in Yakub'dan naklettiğine göre o el-Kisâî'nin yanında Ebu'd-Dinar künyeli fasih bir bedevi Arabın "el-kaddûs" diye okuduğunu duymuştur.

Sa'leb dedi ki: "Fe'ûl" veznindeki herbir ismin ilk harfi üstündür. "Se'ffûd, kellûb, tennûr, semmûr ve şebbût" gibi. Ancak "es-subbûh" ve "el-kuddûs" isimlerinde ilk harflerinin ötreli okunması daha çok görülen bir şeydir, fet-hah okundukları da olur. Ötreli olarak "ez-zurrûl" da böyledir, fethalı okunduğu da olur.

"Selam'dir" yani eksikliklerden uzak olandır, demektir. İbnu'l-Arabi dedi ki: İlim adamları -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- Allah hakkında "es-selâm" dediğimiz takdirde, bunun esenlik sahibi (eksikliklerden kurtulmuş) anlamına geldiği üzerinde ittifak etmişlerdir, Ancak bu eksiklikten uzak oluşun nisbel yünü hususunda üç ayrı görüşler; vardır:

1- Her türlü kusurdan uzak ve her türlü eksiklikten beri demektir.

2- Selâm sahibi anlamındadır, Yani cennette kullarına selâm verecek olandır. Yüce Allah'ın: "Çok merhametli Rabbdan 'selam' denir." (Yasin, 36/58) buyruğunda olduğu gibi.

3- Bütün yaratıkların zulmünden yana uzak kaldığı yüce zat anlamındadır.

Derim ki: el-Hattabî'nin görüşü de budur. Buna ve bundan Önceki görüşe göre "es-selâm" yüce Allah'ın fiilî bir sıfatıdır. Onun her türlü kusur ve eksiklikten uzak olduğu anlamına göre ise, zatî bir sıfatıdır. "es-Selâm"ın kullarına esenlik veren anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Mü'min'dir." Yani rasûllerine mucizeler vermek suretiyle tasdik edendir, mü'minlere vaadettiği mükâfatı, kâfirlere de tehdit ettiği azabı vermek suretiyle vaad ve tehdidini doğru olarak gerçekleştirendir. Bir görüşe göre "el-mü'min" dostlarını azabından yana, kullarını zulmünden yana emin kılandır. Mesela Ona eman verdi, güvenlik verdi" ifadesi korkunun zıttı olan güvenlikten gelmektedir. Nitekim yüce Allah da: "Ve korku dan kendilerine güvenlik verendir." (Kureyş, 106/4) diye buyurmuştur. İşte bu şekilde güvenlik veren kimse "mü'minMir. Şair en-Nâbiğa şöyle demektedir;

"Karşıda yükselen tepe ile birbirine girmiş ağaçlar arasında

Mekkeli süvarilerin, Katettiği yerlerdeki Beyt'e sığınan kuşlara (bile) güvenlik verendir."

Mücahid dedi ki: el-Mu'min: Kendi zatını "Allak kendisinden başka hiçbir ilah olmadığını... açıkladı."(Al-i Imran, 3/18) buyruğu ile tevhid edendir.-

İbn Abbas dedi ki: Kıyamet gününde tevliid ehlini ateşten çıkaracak olandır, İlk çıkartılacak olan kişi ise adı bir peygamber adına vıygun düşendir. Nihayet adı bir peygamber adına uymayan kimse orada kalmayınca, yüce Allah diğerlerine şöyle diyecektir: Sizler müslumanlarsınız, Ben de es-Se-lâm'ım. Sizler mü'minlersiniz, Ben de el-Mü'min'im diyecek ve bu iki ismin bereketiyle onları

cehennem ateşinden çıkartacaktır.

"Müheymindir, Azizdir" buyruğunda geçen "el-Müheymîn" ismine dair açıklamalar el-Mâide Sûresi'nde (5/48. âyetin tefsirinde) el-Azîz ismine dair açıklamalar da birkaç yerde (mesela, el-Bakara, 2/129. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır,

"Cebbâr'dır." İbn Abbas: O Azim'dir diye açıklamıştır. Allah'ın ceberûtu O'nun azameti demektir. Bu görüşe göre "el-Cebbâr" zad bir sıfattır ve Arapların: "Büyük bir hurma ağacı" ifadelerinden gelmiş olur. İm-ruu'l-Kays da şöyle demiştir:

"Dalları sık, birbirine girmiş, kırmızı taze hurmaların bulunduğu Salkımları çok yüksek, büyük ve yüce hurma ağaçları."

Şair burada elin uzanamadığı bir hurma ağacını anlatmaktadır.

Buna göre bu ismin, yüce Allah'ın azametine, eksikliklerin ve sonradan yaratılmışların sıfatlarının O'na erişmekten takdis edildiğine delâlet eder.

Bunun ıslah etmek anlamına gelen "el-cebr"den geldiği de söylenmiştir. Mesela; "Kemiği ıslah ettim (.sardım), o da tsilah oldu (kaynadı)" tabiri kırılışından sonra yerine getirilip, düzeltilmesi için kullanılır, ü vakit; kalbi kırık olanın gönlünü hoşedip, fakiri zengin kılmayı anlatmak üzere kullanılan: "Cebretti, düzeltti, l' fiilinden "fe'âl" vezninde bir isim olur.

el-Ferrâ der ki: Bu bir işi yapmaya mecbur eimek yani ona zurlamakdan gelir. Yine el-Ferrâ şöyle demiştir; Ben "fe'al*" kipinin "ef ale':den getirilişini sadece "cebbar" ismi ile; (djal)'den getirilen "derrâk" isminden duymuşumdur, başkasını bilmiyorum.

"el-Cebbâr"ın satvetine karşı konulamayan, satvetine tukat getirilemeyen anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Mütekebbir'dir." Ruböbiyetinde pek büyük olandır. Ona benzer hiçbir şey yoktur. Her türlü kötülükten büyük, kendisine yakışmayan yaratılmışların vasıflarından ve kötü niteliklerden büyük ve yüce anlamına geldiği de söylenmiştir. "Kibr" ve "kibriyâ"nın asıl anlamı, kendisini korumak, uzak tutmak ve emir ve buyruklara bağlılığın azlığı anlamındadır. Humeyd b. Sevr şöyle demiştir:

"Yavrunun iz bırakmadan yol alışı gibi yol aldı da

Binilmesi zor devenin büyüklüğüne sahip oluverdi -halbuki o sırtına binilen idi* Kibriya Allah'ın sıfatı olarak övgüdür. Ancak yaratılmışların sıfatı olursa, yergi ifade eder. Sahih'le Ebu Hureyre'den rivayete göre Rasûlullah (sav) şanı yüce ve mübarek Rabbinden şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Kibriya Benim ridâm, azamet Benim elbisemdir. Bunların herhangi birisinde kim benimle çekecek

olursa, Ben de onun belini kırar, sonra da onu cehenneme atarım, "[88]
"el-Mütekebbîr"in "el-âlî: en yüce" anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah, kendisini büyüklük sıfatına sahip kılmak için herhangi bir gayrete gerek duymaktan pek yüce olduğundan ötürü "el-kebîr; zatı ile büyük" demek olduğu da söylenmiştir. Nitekim Arapçada lafzı "Zulmetti"7 anlamına, şekli; "Sövdü" anlamına, de Karar kıldı" anlamında kullanılabilmektedir. İşte "el-mütekebbir" de "el-kebir: büyük" anlamında kullanılmıştır. Bu kalıptaki fiiller mahluka nisbet edildiği takdirde kendisinde bulunmayan bir şeye sahip olmak için kendisini zorlaması anlamını ifade ettiği halde, bu kip yüce Allah hakkında kullanılacak olursa, bu anlamı ifade etmez. (Yanı vezin böyle olsa dahi bizatihi o sıfata sahip olduğu şeklinde anlaşılır
Daha sonra yüce Allah kendi zatını tenzih ederek: "Allah koştukları ortaklardan" celâlet ve azameti ile "münezzehdir." [89]

24. O Allah'tır ki Haliktir, Bâri'dir, Musavvir'dir. En güzel isimler yalnız Onundur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nu teşbih eder, O Azîz'dir, Hakîm'dir.

"O Allah'tır ki Halik'tir, Bâri'dir, Musavvir'dir." Burada "el-Halik" takdir eden, "el-Bâri*" yoktan var edip ortaya çıkartan, uel-musawir" suretleri şekillendirip onları değişik şekillerde terkie eden demektir. Buna göre suret vermek, yaratmaya ve yoktan meydana getirmeye terettüb eder ve bunlara tabidir.

"Suret vermek: Tasvir" de şekillendirmek ve çizgilerini belirlemek demektir. Allah insanları annelerinin karnında üç ayrı yaratılışta var eder. Onu önce bir alaka (sülük gibi), sonra bir çığnemlik et haline getirir, sonra da onu bir suret sahibi kılar. Bu da suret sahibi olduğu kendisiyle tanınacak şeklî ve özellikleriyle başkasından ayrılmasını sağlayacak şekilde şekillendirilmesi demektir. Yaratıcıların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir! Şair en-Nâbiğa şöyle demektedir:

"O Hâlik'tir, Bâri'dir, rahimlerde suret verendir, Kan haline gelinceye kadar suya."

Bazıları yaratmayı suret vermek anlamında kabul etmişlerse de durum böyle değildir. Çünkü suret vermek sonradan olur, takdir ilkin olur, var edip yoktan ortaya ellemek (Bari'lik) ikisi arasında olur. Yüce Allah'ın: "Hani Benim iznimle çamurdan bir kuş suretine benzer bir şeyi yapıyordun (halkediyordun,)." (el-Maide 5/110) buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır. Şair Zü-heyri

de şöyle demiştir:

"Ve Sen yarattığını kemaliyle var edensin; fakat bazıları Yaradır, sonra gereği gibi var edemez."

Şair burada şunu anlatmak istemektedir: Sen önce dilediğini takdir eder, sonra onu takdirine uygun olarak gerçekleştirir, yerine getirirsin. Senden başkası ise tamamlama yatağı ve maksadını gerçekleştiremeyeceği şeyleri takdir eder. Bu ise ya onun takdir ederken tasavvurundaki eksikliği yahut-ta maksadını tamamlamaktan yana âciz olmasından ötürüdür. Biz bütün bunlara dair yeterli açıklamaları "el-Kitabu'l-Esnâ fi Şerhi Esmaillahi'l-Hüsnâ" adlı eserimizde kaydetmiş bulunuyoruz. Allah'a hamdolsun.

Hâtîb b. Ebi Beltea'dan rivayete göre o: diye ikinci kelimenin "vav" ve "ra": harfini üstün okumuştur, Kendisine suret verileni yoktan var eden, demektir. Bu da suret verdiği varlığı değişik şekilleriyle birini diğerinden ayırdeden demektir. Bunu ez-Zemahşerî zikretmiştir.

"En güzel isimler yalnız O'nundur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nu teşbih eder. O Azîz'dir, Hakîm'dir." Bunu dair açıklamalar da daha önceden (mesela el-Öakara, 2/32 ve 129. âyetler ile d-İsra, 17/44. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben can dostum Ebu'l-Kasım Rasûlullah (sav)'a Allah'ın en büyük ismi (İsm-i A'zam'Ona dair soru sordum da şöyle buyurdu: "Ey Ebu Hureyre, sen eî-Haşr Sûresi'nin sonlarını çokça okumaya bak!" Aynı soruyu ona bir daha sordum, o da bana aynı cevabı tekrarladı. Bir daha ona sordum, yine bana aynı cevabı verdi.^[90]

Câbir b. Zeyd dedi ki: Şüphesiz ki Allah'ın İsm-i Azamı bu âyetin konumu dolayısıyla "Allah"dır. Enes b. Malikten rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim el-Haşr Sûresi'nî okursa, Allah ona geçmiş ve gelecek (küçük) günahlarını bağışlar." ^[91]

Ebu Umâme'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Her kim gece ya da gündüzün el-Haşr Sûresi'nin son âyetlerini uku-yacak otjir da Allah o gece yalın o gün onun canını alırsa, Allah'ın onu cennete koyması vacib olur.^[92]

^[1] Tirmizî, V, 182, ancak sonunda: 'Garib bir hadis olup bunu ancak bu yolla biliyoruz'l kaydıyla; Müsned, V, 26

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/183.

- [2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/184.
- [3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/184.
- [4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/185.
- [5] Bk. Müslim, IV, 2195; İbn Mâce, [1, 1347; Miisned, IV,
- [6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/185-186.
- [7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/186.
- [8] Buhârî, I, 128, 168; Müslim, I, 370, 372; Nesâî, I. 210; Müsned, I, 301, III, 304, v, 145. 147, 161.
- [9] Abdullah b. Mesud'ın sökü olarak: Müslim, IV, 2037; İbn Hihhân, Sahih, XIV, 52; Bey-haki, es-Sünenu'l-Kübrâ, VII, 422; Taherânî, Evsât, VIII, 31, Kebir, III, 174, 17=5, 176, 177... Pevfianihcr Efendimizin buyruğu olmak: İbnM&ce, I, İH.
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/186-189.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/189-190.
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/190.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/190-192.
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/193.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/193-194.
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/194.
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/194-197.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/197.
- [19] Müslim, 111, 1376
- [20] Müslim, 111, 1378; Ebû Dâuüd, III, 139; Beyhakî, es-Sünenu't-Kübrû, VI. HJ
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/198-199.
- [22] DEbû Dâvûd, III, 82; Mü&ned, V, 316, 326; Beyhakî, es-Sünenu't-Kübrâ, VI, 339, IX, 103; ayrıca bk. İbn Kesir, Tefsir, II, 312; Heysemi, Mecmâ, IV, 139, V, 338
- [23] Buhârî, III, 1126, 1127, 1360, IV, 1479, 1480, 14H1, 1549, V, 2049, VI, 2474; Müslim, III, 1378, 1379, 1380, 1381, 13S3; Tirmizi, IV, 15»; Ebû Dâvûd, III, 139, 142, 145; Ne-sât, VII, 136; Muvatta, II, 993; Müsited, I, 4, 6, 9, 10, 25..., VI, 145, 262.

- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/200-203.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/203-204.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/204-205.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/205-206.
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/206.
- [29] el-Hakem b. Umeyr, Peygamber (sav) isnacı eden müfide bir takım hadisler rivayet etmiştir. Sahabîliği yoktur. Ebu Hatim, rivayet ettiği hadislerin zayıf olduğunu belirtmiştir. (Zehebî, Mîzânul-İ'üdâl, II, 101) Ancak İbn Hıfz Lisânul-Mizân, II. 337de: Ebû Hatim'in bu ifadesine rastlamadığını, Dârakutnî'nin onu Bedir Ashabı arasında saydığını, Tirmizî'nin de onun sahâbî olduğunu belirttiğini kayd etmektedir. (Lisânul-Mîzân, Beyrut 1406/19«6) ayrıca bk. Abdullah b. Acliy, el-Kâmil, V, 250, Beyrut 1409/1988)
- [30] Hatîb Bağdadî el-Cûmi'UAlüâki'r-Râvl, II, 189 Riyâd 1403 Zehebî, Mizan, V, 372; İbn Hacer. Lisânul-Mizân, IV, 391; hepsi de "... dünya ve âhireti kaybeder" cümlesine kadar.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/206-207.
- [31] Müslim, III, 167H; Dârimî, III, 363; Ebû Dâvûd, IV, 77; İbn, Mâce, I, 640; Tayalisi, Müs-ned, 1, 51; aynı rivayeti muhtasar olarak kaydedenler: Buhârî, V, 2216, 2219; Tirmizî, V, 104.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/207-208.
- [33] Bu hadiste de "yerim? getirin" anlamı verilen iiiFızclel 'eklen ele teslim etmek" anlamındaki "i'tâ" lafzının «mir kipi kullanılmıştır.
- [34] Buhârî, VI, 265H; Müslim, IV, 1830; Nesâî, V, 110; Dârakutnî, II, 281; Müsned, II, 258, 313. 447, 467.
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/208-209.
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/209.
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/210-211.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/211.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/211-212.
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/212-214.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/214.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/214-215.
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/215.

- [44] Bukârl, III, 13H1, IV, 1574, VI, 25H9; Müslim, II, 738, III, 1474; Nesâî, VIII, 224; Müsned, İli, 57, 111, 167, 171, 182, IV, 42, 292, 352
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/215-216.
- [45] Tirmizî, V, 409
- [46] Müslim. III 1624
- [47] Müslim, III, 1624; Buhârî, III, 13S2
- [48] Müslim, UI, 1624, 1625
- [49] Hâkim, Müstedrek, II, 25f>; Hecyhakî. Şıabu'l-hnân, III. İS
- [50] Buhârî, [II, 1137, IV. I47H, 1510; Müslim, IIL 1392
- [51] Müslim, III. 1391; Buhârî, II, 92fi
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/216-218.
- [52] Muvatta, II, 997
- [53] Heyseni, Mecmâ, IX, 347'de Taberâni tarafından rivayet edilip senedindeki râi'ilerin -sika olan Nuaym b HammSd dışında- hep Snlihderiîn Kivileri olduğunu zikretmektedir,
- [54] Yazma nüshada bir boşluk
- [55] Hadisin sadece kavlı lx>lümüO İtin HihbSıı, Sahih, VIII, l(ö: Dârimî, I, 479; Heyliakl. es-Sünenü'l-Kübra, IV, 1«I
- [56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/219-221.
- [57] Buhârt, III, 1386. IV, 1490; Müslim, III, 14-43
- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/221-222.
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/222.
- [60] Heyhaki, Şuabu'l-İmaa, VII, 427; Taberî, Câmiu'l-Beyân, XXVIII, 44
- [61] Deylemî, el-Firdevs, I, 460.
- [62] Taberî, Câmm'l-Beyân, XXVIII, 43
- [63] Müslim, IV, 1996; Müsned, II, 431, III, 323
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/222-224.
- [65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/224-225.
- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/225-226.
- [67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/226.
- [68] Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, I, 95; Muvatta, I, 29; Müsned, Ii, 300
- [69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/226-227.

- [70] İbn Kesîr, Tefsir, IV, 340'la belirttiğine göre hadisi Beğavi rivayet etmiştir,
- [71] Tirmizî, V, 697 hadisin iniinker olduğu kaydıyla; Taherânî, Evsat, VIII, 191.
- [72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/227-228.
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/228-229.
- [74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/229-230.
- [75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/230.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/230-232.
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/232-233.
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/233-234.
- [79] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/234.
- [80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/234-236.
- [81] Bir çoban ile zina edip hamile kalmış bir kadın, sözü edilen âbicîl Cüreyc'den hamile kaldığını söyleyerek iftirada bulunmuş;; Cüreyc de İmnun üzerine fou kadının lıenii?. süt emen yavrusun»: "Baban kim'l diye sormuş;; çocuk; "Koyun çobanı" diye cevap ver mi-ştir. (Buharî, I, 404, II, 27H, [II, ?6rt; Müslim, IV. 1977; Müsned, II, 307, 3K5. 433
- [82] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/236-240.
- [83] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/241.
- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/241-242.
- [85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/242-243.
- [86] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/243-244.
- [87] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/244.
- [88] Ebâ Dâvûd, IV, 59; İbn Mâce, II, 1397; Müsned, II, 248, 376, 414, 427, 442
- [89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/245-248.
- [90] Elimizin altındaki kaynaklarda tesbit edemedik
- [91] îilı rivayetin kaynağını teshil edemedik
- [92] Benzer anlamdaki Ma'kil b. Yesâr'dan gelen rivayet sûrenin girişinde kaydedilmişti. Oradaki ilgili nota bakınız.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/248-250.

MÜMTEHİNE SURESİ

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Kâfirleri Veli Edinmek, Bu Sûre ile Yasaklanmıştır:

3- Kâfirlere Sevgi:

4- Müslümanların Gizli Hallerini Dünyevi Maksatla Düşmanlara Haber Veren Hükümü:

5- Müslümanların Haberlerini Dünyevî Maksatla Düşmana Bildiren Kimsenin Cezası:

6- Casus Kâfir Olursa:

7- Sizi ve Allah'ın Rasûlünü Mekke'den Çıkartmış Olanlara Nasıl Sevgi Beslersiniz?

1- Müslümanlara Karşı Tavır Koymayan Müşriklere İyi Davranmanın Hükümü:

2- Mü'minlere Karşı Çıkmayan Kâfirlere İyilik ve Adalet Yapmak:

3- Müslüman Evlâdın Kâfir Babasına Nafaka Verme Yükümlülüğü Var mıdır?:

1- Âyet-i Kerime'nin Nüzul Sebebi:

2- Hudeybiye Antlaşmasının Kapsamına Kadınlar Lafzan mı, Yoksa Genel İfadeler Dolayısıyla mı Girmiştir?

3- Hicret Eden Mü'min Kadınların İmtihan Edilmeleri:

4- Müslüman Erkeğin Kâfirlere Geri Verilmesinin Hükümü Nedir?:

5- İmtihan Sonucu Mü'min Oldukları Anlaşılan Kadınlar Kâfirlere Geri Verilemezler:

6- Dâr-ı İslâm'a Kabul Edilen Kadına Kocasının Yaptığı Harcamaların Geri Verilmesi:

7- Hanımı Hicret Etmiş Olan Kâfir Kocaya Tazminat Ödenmesinin Şartları:

8- Hicret Eden Mü'min Kadınlar İçin Kocalarına Tazminat Ödemekle Yükümlü Olan Kimdir?:

9- Müslüman Olup Hicret Etmiş Kadınlara Evlenmekte Sakınca Yoktur:

10- Mehir Ödeme Şartı:

11- Müslüman Erkeklerin Darı Harbte Bulunan Müşrik Hanımları ve Âyetin Nüzulü Üzerine Ashabın Bazı Uygulamaları:

12- Kâfir (Müşrik) Kadınlarla Nikahlanmak ve Kocasını Müslüman Olan Kâfir Kadınların Hükümü:

13- Bu Durumdaki Nikâhlı Kadın ile Gerdeğe Girilmemiş İse:

14- Hristiyan Olan Eşlerden Hanım Müslüman Olursa:

15- İrtidad Edip Dâr-ı Harbe Sığman Kadın ile Müslüman Olup Dâr-ı İslâm'a Hicret Eden Kadının Mehri:

16- İşte Allah'ın Hükümü Budur:

1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Hanımları Kâfirlere Kaçan Müslümanlara Tazminat Ödenmesi:

2- "Ardarda Savaşırsanız" Lafzının Anlamı:

3- Hanımları Kâfirlere Sığınmış Olan Müslüman Kocalara Verilecek Tazminat:

1- Peygamber (sav)'m Kadınlarla Bey'atleşme Şekli;

2- Ebu Süfyan'ın Hanımı Hind'in Bey'ati ve Bey'atte Şart Koşulan Buyruğun Mahiyeti:

3- Bu Âyette Bazı Yasakların Özellikle Zikredilmesinin Sebebi:

4- Kadının Kocasının Malından Alacağı Miktarın Sınırı;

5- Bey'atte Kadınlara Koşulan Şartlar Erkeklerle de Koşulmuştur:

6-Genel Olarak Bütün Emirlerde Özel Olarak da Ağıt Yakmamak Hususunda Peygambere İsyan Edilmemelidir:

7- Peygamber (sav)'ın Erkeklerden ve Kadınlardan Bey'at Aldığına Dair Rivayet:

8- İmamın (İslâm Devlet Başkanının) Bu İmtihan Şartlarını Kadınlara Koşması:

MÜMTEHİNE SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Medine'de indiği ittifakla kabul edilmiştir. Onüç âyettir.

- "Ha" harfi kesreli olarak- "el-Mumtebine" el-muhtebira (sınayan) demektir. Fiil mecazen ona izafe edilmiştir. Nitekim Berae (et-Tevbe) Sûresi'ne el-Muba'sira ve el-Fâdiha isimlerinin verilmesi de münafıkların ayıplarını açığa çıkardığındandır. Bu sûrenin adının "ha" harfi üstün olarak "el-Mümtebane" olduğunu kabul edenler de bunu sûrenin, hakkında nazil olduğu kadına izafe etmiş olur ki-, bu kadın da Ukbe b. Ebi Muayt'ın kızı Um Külsûm'dur. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "... Onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilendir." (el-Mumlehine, 60/10) Bu hanım Abdurrahman b. Avf'ın hanımı idi. Abdurrahman'ın oğlu İbrahim bu kadından doğmadır. [\[1\]](#)

1. Ey iman edenleri Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları - kendilerine sevgi ile (haber) ulaştırarak ve onlar size gelmiş olan hakkı İnkâr etmişken- veliler edinmeyin. Onlar Rabbiniz olan Allah'a iman ettiniz diye Peygamberi de, sizi de (yurdunuzdan) çıkarmışlardır. Eğer siz, yolumda cihad etmek ve rızamı aramak için çıkmış iseniz, onlara gizlice (nasıl) sevgi beslersiniz. Ben ise gizlediğinizi de, açıkladığınızı da en iyi bilenim. Sizden kim bunu yaparsa, şüphesiz yolun ta ortasında sapmış olur.

Yüce Allah'ın: "Ey iman edenleri Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları... veliler edinmeyin" buyruğunda ki: "Edindi" fiili iki mefule geçiş yapmıştır. Bu iki mef ul "sizin de düşmanınız" ile "veliler" anlamındaki lafızlardır.

"Düşman" lafzı, "Düşmanlık etti" fiilinden fe'ül vezninde bir isimdir. "Affetti" fiilinden "afuvv; çokça affeden" isminin yapılması yi-bi. Mastar vezninde oluşundan dolayı tekil hakkında nasıl kullanılır ise, çoğul hakkında da öylece kullanılmıştır. [\[2\]](#)

Bu âyete dair açıklamalarımızı yedi başlık İmlinde sunacağız:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

"Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları ... veliler edinmeyin" buyruğu ile ilgili olarak hadis imamları -lafız Müslim'in olmak üzere- Ali (r.a)'dan şöyie dediğini rivayet etmektedirler: Rasûlullah (sav) beni,

ez-Zübeyr'i ve el-Mikdad'ı göndererek: "Ravdalı ilâh denilen yere gidiniz. Orada beraberinde bir mektub bulunan Hevdecie bir kadın bulacaksınız, o mektubu ondan alınız" diye buyurdu.

Bunun üzerine yola koyulup atlarımızı koşturduk. Kadını buki verdik, ona: Mektubu çıkar, dedik. Beraberimde mektub diye bir şey yok, dedi. Biz: Ya mektubu çıkartırsın veya elbiselerini çıkartırsın dedik. Bu sefer o mektubu saçının örükleri arasından çıkardı, Biz de mektubu Rasûlullah (sav)'a getirdik. Mektubta: "Hâtıb b. Ebi Beltaa'dan..." diye başlıyor ve Mekketilerden birtakım müşriklere Rasûlullah (sav)'ın bazı durumlarını haber veriyordu. Ra-sûlullah (sav): "Ey Hatıb bu da ne?" diye sordu. Hatıb: Acele elme ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Ben Kureyş'e sonradan yamanmış bir kişi idim. -Süfyan dedi ki: Hatıb Kureyşlilerle antlaşmalı birisi idi. Bizzat Kureyşlilerden değildi.- Seninle birlikte bulunan muhacirlerin kendileri vasıtasıyla ailelerini koruyacakları akrabalık bağları vardır. Benim onlar ile böyle bir neseb bağım olmadığından ötürü, kendisi sebebiyle yakınlarımı himaye edecekleri bir iyilikte bulunmak istedim onlara. Ben bu işi ne kâfir olduğum, ne dinimden döndüğüm, ne de müslüman olduktan sonra küfre rıza gösterdiğim için yaptım. Peygamber (sav): "Doğru söyledi" diye buyurdu. Ömer: Ey Allah'ın Rasûlü! Beni bırak ta şu münafığın boynunu vurayım, dedi. Peygamber: "O Bedir'e katılmış bir kimsedir, Allah'ın Bedir'e katılanlara muttali olarak: İstedığınızı yapınız, ben size mağfiret büyürdüm demediğini nereden bilebilirsin ki?" dedi. Bunun üzerine yüce Allah: "Ey İman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları... veliler edinmeyin" buyruğunu indirdi[3]

Mektubu götüren kadının Kureyş'in mevlalarından Sara adında olduğu söylenmiştir. Mektupta şunlar yazılıydı: "İmdi! Şüphesiz Rasûlullah (sav) size sel gibi akan, geceyi andıran (çok kalabalık) bir ordu ile üzerinize yönelmiş bulunuyor. Allah'a yemin ederim ki eğer üzerinize tek İrasına kendisi dahi gelecek olsa, Allah size karşı ona zafer verecek ve sizin hakkınızda ona verdiği sözünü gerçekleştirecektir. Çünkü Allah onun gerçek dostu ve yardımcısıdır... Bu (muhtevayı) bazı müfessirler zikretmiş bulunmaktadır."

el-Kuşeyri ve es-Sa'lebi'nin belirttiklerine göre Hâtıb b. Ebi Beltaa Yemenli birisi idi. Onun Mekke'de ez-Züreyr b. el-Avvâm'ın mensubu olduğu Esed b. Abdül-Uzzaogulları ile bir kardeşlik antlaşması vardı. ez-Zubeyr b. el-Avvâm'ın kendisi ile antlaşmalı olduğu da söylenmiştir. Ebu Artır b. Sıyy-fî b. Hişam b. Abdi Menafin azadlısı olan Sara, Mekke'den geldiğinde Rasûlullah (sav) da Mekke'ye fetih hazırlıkları içerisinde idi. Bu gelişinin Hudey-biye antlaşmasının barış döneminde olduğu da -söylenmiştir. Rasûkilah (sav) ona: "Ey Sara, sen hicret

edici olarak mı geldin" diye sordu. Sara: Hayır dedi. Bu sefer: "Peki müslüman olarak mı geldin?" diye sordu. Sara yine:

Hayır dedi. Bu sefer: "Peki geliş sebebin ne? diye sorunca, şu tevabi verdi: Akraba, efendiler, asıl yakınlar ve aşiret sizlerdiniz. Efendiler (mevlalar) gitti - yani Bedirde öldürüldüler,- Şimdi de çok ileri derecede ihtiyaç içindeyim. Bana bir şeyler veresiniz ve beni giydiresiniz diye yanınıza geldim. Peygamber: "Mekkelilerin gençleri ile aran nasıl?" diye sordu. Sara şarkıcı bir kadın idi, şu cevabı verdi: Bettir vakasından sonra benden hiçbir şey istenmedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) Abdu'l-Muttaliboğulları ile Muttaliboğul-lannı ona bir şeyler vermeye teşvik etti. Ona elbiseler verdiler, bağışlarda bulundular ve ona binek verdiler. O da Mekke'ye git.riek üzere çıktı.

Hâtıb ona gelerek: Ben sana on dinar ve birtakım giyecekleri şu mektubu Mekketilere ulaştırman şartı ile veriyorum deyip, mektupta şunları yazdı: "Rasûlullah (sav) üzerini2e gelmek istiyor, siz de tedbirinizi alınız." Sara Medine'den çıktı. Cebrail inerek Peygamber (sav)'a durumu bildirdi. O dıı Ali, ez-Zübeyr ve Ebu Mersed el-Ganevî'yi gönderdi. Bir rivayete göre ise Ali, ez-Zübeyr ve el-Mikdad'i; bir diğesinde Ali ve Ammar b, Yasir'i, bir başkasında Ali, Ammar, Amr, e2-Zübeyr, Taiha, el-Mikdad ve Ebu Mersed'i gönderdi. -Hepsi de atlı idiler.- Onlara şu talimatı verdi: "Ravdatu Hâh denilen yere varıncaya kadar gidiniz. Orada hevdecinde bir kadın bulacaksınız, O kadınla birlikte Hatıb'tan müşriklere yazılmış bir mektub vardır. O mektubu ondan alınız ve kadını serbest bırakınız. Şayet mektubu size vermeyecek olursa, boynunu vurunuz."

Kadına denilen yerde yetiştiler ve ona: Mektub nerede? diye sordular. Beraberinde mektub olmadığına dair yemin etti. Eşyalarını tetkik ettiler, beraberinde mektub bulamadılar. Geri dönmeye karar verdiklerinde Ali: Allah'a yemin ederim. O bize yalan söylemedi ve hiçbir zaman biz de onu yalanlamadık, dedi. Kılıcını çekti ve: Mektubu çıkart, aksi takdirde Allah'a yemin ederim üzerinden elbiselerini soyarım ve boynunu vururum. Kadın İşin ciddi olduğunu görünce, mektubu sac örüklerinin arasından çıkardı. -Bir rivayete göre ise beline bağladığı kuşak arasından çıkardı.- Mektubu verdikten sonra kadını serbest bıraktılar ve mektbu alıp Rasûlullah (sav)'a götürdüler. Rasûlullah, Hatıb'a haber göndererek: "Mektuptan haberin var mı?" diye sordu, o da: Evet dedi. Sonra da hadisin geri kalan bölümünü az önce geçene yakın bir şekilde kaydetti.

Rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) -biri Sara olmak üzere dört kişi dışında- fetih günü bütün insanlara eman vermiştir, [\[4\]](#)

2- Kâfirleri Veli Edinmek, Bu Sûre ile Yasaklanmıştır:

Kâfirleri veli (dost) edinmenin yasaklanması hususunda bu sûre aslî bir delil teşkil etmektedir. Buna dair açıklamalar daha önce bir kaç yerde geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: "Mü'minler, mü'minleri bırakıp kâfirleri veliler edinmesin." (Al-i İmran, 3/28); "Ey iman edenler! Kendinizden başkasını sırdaş edinmeyin." (Al-i İmran, 3/118); "Ey iman edenler! Yahudileri de, hristiyanları da veliler edinmeyiniz" (el-Maide, 5/51) buyrukları bunlardan bazılarıdır. Buna benzer buyruklar da pek çoktur.

Nakledildiğine göre Hatıb; "Ey iman edenler!" buyruğunu duyunca, iman ile hitab olunduğundan ötürü sevincinden bayıldı. [5]

3- Kâfirlere Sevgi:

Yüce Allah'ın: "Kendilerine sevgi ile (haber) ulaştırarak" buyruğunda zahiren onlara sevgi duyarak... kastedilmiştir. Çünkü Hatıb'ın kalbi sağlıklı idi. Buna delil Peygamber (sav)'ın ashaba: "Bu arkadaşınız doğru söylemiştir." demiş olmasıdır. Bu ise onun kalbinin (küfür ve nifaktan) esenlikçe olduğuna ve akidesinin katıksız olduğuna açık bir ifadedir.

"Sevgi İle" buyruğundaki "be" harfi fazladan gelmiştir. Nitekim "sureyi okudum" anlamında: denilebildiği gibi; da denilebilir. Yine; "ona içimdekini açtım" anlamında; denilebii-diği gibi da denilebilir.

"Be" harfinin zaid olmaması ve "ulaştırarak" fiilinin mefulünün hazfedilmiş olması da mümkündür ki: Siz, sizinle onlar arasındaki sevgi sebebiyle Rasûlullah (sav)'ın haberlerini onlara ulaştırarak... demek olur.

Aynı şekilde: "Onlara gizlice (nasıl) sevgi beslerseniz?" buyruğu da sevgi beslemek sebebiyle... demek olur.

el-Ferra şöyle demiştir: "Kendilerine sevgi ile ulaştırarak" buyruğu "velilerin sılası arasında yer alır. "Sevgi" kelimesinin başına "be" harfinin gelmesi ile gelmemesi arasında bir fark yoktur. Bununia birlikte "be" harfinin "edinmeyin" buyruğuna zamirinden hal olarak taalluk etmesi de mümkündür, "veliler" anlamındaki lafza onun bir şifalı olarak taalluk etmesi de mümkündür. İsti'naf

(yeni bir cümle) oJması da mümkündür. [6]

"Kendilerine sevgi İle (haber) ulaştırarak" buyruğu, müslumanların gizliliklerini onlara bildiriyor ve onlara samimiyetle öğüt veriyorsunuz, demektir. ez-Zeccac da böyle açıklamıştır. [7]

4- Müslümanların Gizli Hallerini Dünyevi Maksatla Düşmanlara Haber Veren Hükümü:

Müslümanların gizli hallerini iyice bilip bu hallerine onların aleyhlerine dikkat çeken, düşmanlarına onların haberlerini bildiren bir kimse, eğer bu işi dünyevi bir maksatla yapıyor ve buna rağmen itikadı da sağlam ise -Hâ-tıb'ın bu işi yaparken dinden dönme niyetini laşımayıp, onları minnet altında tutmak maksadını gütmesinde olduğu gibi- bu davranışı dolayısıyla kâfir olmaz. [8]

5- Müslümanların Haberlerini Dünyevî Maksatla Düşmana Bildiren Kimsenin Cezası:

Bu durumdaki bir kimsenin bu davranışı ile kâfir olmadığını kabul ettiğimiz takdirde acaba bu davranışı dolayısıyla had olarak öldürülür mü, öldürülmez mi? Bu hususta ilim adamları ihtilâf etmişlerdir. Malik, İbnu'l-Ka-sım ve Eşheb şöyle demişlerdir: Bu hususta İmam (İslam devlet başkanı) ic-tihad eder. Abdu'l-Melik de şöyle demiştir: Eğer bu hareketi adet haline getirmiş ise öldürülür. Çünkü böyle bir kişi casustur. Malik de casusun öldürüleceğini belirtmiştir. Bu görüş de doğrudur, çünkü böyle bir kimse müs-lümanlara zarar verir ve yeryüzünde fesad çıkarmaya çalışan bir kimsedir. İb-nu'l-Macişun, Hatıb'ın bu işi ilk yapışında teshil edilmiş olması dolayısıyla bu hususta tekrarı (bu işi adet edinmeyi) gözönünde bulundurmuş olabilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [9]

6- Casus Kâfir Olursa:

Casusun kâfir olması halinde el-Evzaî'nin görüşüne göre bu, onun ahdini bozması demek olur. Esbağ da: Harbî (darul'l-harbe tabi) casus öldürülür. Müslüman ve zımmî casus ise (uygun bir şekilde) cezalandırılırlar. Ancak açıkça İslama karşı düşmanlık gösterecek ve İslam aleyhine yardımlaşarak olurlarsa, o takdirde öldürülürler.

Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan rivayet edildiğine göre, Peygamber (sav)'ın huzuruna Furat b. Hayyam adında müşriklere casusluk yapan birisi getirildi ve öldürülmesini emretti. Bu sefer Furat: Ey ensar topluluğu, ben Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Ra.sülü olduğuna şahitlik ettiğim halde nasıl öldürüle biliri m? diye bağırdı. Bunun üzerine Peygamber (sav)'ın emri ile serbest bırakıldı. Sonra da şöyle buyurdu: "Aranızdan kendisini imanına havale ettiğim kimseler de vardır. Bunlardan birisi de Furat b.

Hayyam'dır." [10]

Yüce Allah'ın; "İnkâr etmişken" buyruğu ya "edinmeyin" anlamındaki buyruklarına da "ulaştırarak" anlamındaki buyruktan bir haldir. Yani onlar bu halde iken onları velî edinmeyin yahut onlara sevgi ile haber ulaştırmayın, demektir.

el-Cahderî: "Size gelmiş" anlamındaki buyruğu "be" harfî yerine "lam" harfî getirerek; diye okumuştur. Size gelmiş ulan haktan ötürü küfre sapmışken... demek olur. [11]

7- Sizi ve Allah'ın Rasûlünü Mekke'den Çıkartmış Olanlara Nasıl Sevgi Beslersiniz?

"Onlar... Peygamberi de, sizi de çıkarmışlardı" buyruğu onların kâfirliklerini, azgınlıklarını açıklayan bir ifade gibi yeni bir söz başlangıcı (is-ti'naf)dır yahutta "İnkâr etmişken" anlamındaki buyruktan bir haldir.

"Rabbiniz olan Allah'a iman ettiniz diye" buyruğu da "çıkartmışlardı" fiilinin gerekçesini bildirmektedir. Yani siz Allah'a iman ettiğiniz için yani Allah'a imanınız sebebiyle Mekke'den Rasûlü ve sizleri çıkartmışlardı.

İbn Abbas dedi ki: Hâtıb, Peygamber (sav) ile birlikte Mekke'den çıkartılanlardan idi.

İfadede bir takdim ve tehir olduğu ve ifadenin takdirinin şöyle olduğu da söylenmiştir: Eğer siz Benim yolumda cihad edenler olarak çıkmış iseniz, Benîm de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları veliler edinmeyiniz.

İfadede bir hazf olduğu ve anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Eğer sizler Benim yolumda cihad etmek ve Benim rızamı aramak maksadı ile çıkmış iseniz asla onlara sevgi ile (haber) ulaştırmayınız.

Bir diğer açıklamaya göre: "Eğer siz yolumda cihad etmek ve rızamı aramak için çıkmış iseniz" buyruğu şarttır. Onun cevabı daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Mana da şudur: Eğer sizler Benim yolumda cihad etmek üzere çıkmış iseniz Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları veliler edinmeyiniz.

"Cihad etmek" ile "aramak" anlamındaki lafızların nasb ile gelmesi me-fulün leh olduklarından dolaydır. "Onlara gizlice sevgi beslersiniz" buyruğu ise "ulaştırarak" anlamındaki fiilden bedel ve onun yerine beyan edici bir ifadedir. Fiiller de birbirlerinden bedel olarak getirilebilir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kim bunları işlerse cezaları ile karşılaşır. Kıyamet gününde onun azabı kat kat verilir." (el-Furkan, 25/68-69) Sibeveyh de şu beyiti zikretmektedir:

"Ne zaman bize gelir yurdumuzda bize misafir olursan, Sen çokça odun ve alev alev yanan bir ateş bulursun."

Buyruğun: "Şiiler onlara gizlice sevgi beslersiniz" takdirinde olduğu da söylenmiştir. O vakit ifade bir isti'nâf olur.

Bütün bu buyruk, Hatib'a yapılmış bir sitemdir. Aynı zamanda bu buyruk onun faziletine, üstün değerine, Rasûlullah (sav) a samimiyetle bağlı olduğuna, imanının gerçekliğine delildir. Çünkü sitem ancak sevenin sevdiğine yaptığı bir şeydir. Nitekim şair şöyle demiştir;

"Sevdiğim dostuma sitem ederim, Onun uzak kalışı beni şüpheye düşürürse, Sitem olmazsa sevgi de yoktur. Sitem kaldıkça, sevgi de kalır."

"Sevgi üe" buyruğu, onlara mektup yazmakla, iyilikte bulunmakla anlamındadır. Önceden de belirttiğimiz gibi bu lafzın başındaki "be" ya zâiddir ya da değildir.

"Ben ise gizlediğinizi" kalbinizde sakladığınızı "de açıkladığınızı" dışa vurduğunuzu "da en iyi bilenim."

Bu buyruktaki: "...nizi" lafzında ki "be" fazladan gelmiştir. Nitekim "şunu bildim" anlamında; da denilir, da denilir.

Buyruğun "sizin gizlediğinizi de, açıkladığınızı da herkesten daha çok en iyi bilen Benim" anlamında olduğu ve "herkesten daha çok" lafzının hazfe-dikliği de söylenmiştir. Nitekim: Filan kişi başkasından daha bilgili ve daha faziletlidir" denilebilir.

İbn Abbas: Ben sizin kalplerinizde gizlediklerinizi, dillerinizle açığa vurduğunuz ikrar ve tevhidi en iyi bilenim diye açıklamıştır.

"Sizden kim bunu yaparsa" aranızdan onlara kim gizlice haber ulaştırıp mektuplaşırsa "şüphesiz yolun ta ortasında sapmış olur." Doğru yolu bulamamış ölür. [\[12\]](#)

2. Onlar size karşı zafer kazanırlarsa, size düşmanlık ederler. Size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar ve kâfir olmanızı şiddetle arzu ederler.

"Onlar sîze karşı zafer kazanırlarsa" sizinle karşılaşır ve size rastlarsa... demektir. Kılıçla çarpışma esnasında ve benzeri hallerde gaflette olduğunuz bir anı yakalamak istemek anlamındaki: (iüüJt) da buradan gelmektedir. Bunun eğer size karşı zafer kazanır ve size üstünlük sağlarlarsa anlamında (mealde olduğu gibi) olduğu da söylenmiştir.

"Size düşmanlık ederler, size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar."

Yani ellerini sizi vurmak ve öldürmek için uzatırlar, dillerini de sövüp saymak için.

"Ve kâfir olmanızı" Muhammed'i inkar etmenizi "şiddetle arzu ederler."

O halde onlara iyilik yapmaya kalkışmayınız, çünkü onların size iyilikleri olmaz.

[\[13\]](#)

3. Akrabanızın da, evlâdınızın da size hiç faydalanmaz. Kıyamet gününde sizin aranızı ayıracaktır. Allah yaptıklarınızı en iyi görendir.

Hâtıb, Mekkeliler arasında çocuklarının ve akrabalarının bulunduğunu belirterek özür beyan edince yüce Rabbimiz de "akrabanızın da, evlâdınızın da size hiç faydaları olmaz" buyruğu ile; akrabanın ve çocukların eğer onlar dolayısıyla Allah'a isyan edilecek olursa, kıyamet gününde hiçbir faydalarının olmayacağını açıklamaktadır.

"Kıyamet gününde sizin aranızı ayıracaktır." Müminleri cennete, kâfirleri de cehenneme koyacaktır.

"Ayıracaktır" buyruğu yedi şekilde okunmuştur. Âsim "ye" harfini üstün, "sad" harfini kesreli ve şeddesiz olarak okumuştur. Hamza ve el-Kisaî ise şeddeli olarak; şu kadar var ki meçhul bir fiil halinde okumuşlardır. (Birbirinizden ayrı bırakılacaksınız anlamında) Talha ve en-Nehaî "nun" ile ve şeddeli, "sad"ı kesreli okumuştur. (Aranızda etraflı bir şekilde hüküm vereceğiz, anlamında.) Alkame'den de aynı şekilde "nun" ile fakat ("sad" harfi) şeddesiz okuduğu rivayet edilmiştir. Katade ve Ebu Hayve "ye" harfi öt-reli, sad harfi şeddesiz ve kesreli olarak; den gelen muzari bir fiil olarak (yine; ayıracaktır, anlamında) diye okumuşlardır. Diğerleri ise ötreli bir ye, sakın "fe" ve "sad" harfi üstün olarak meçhul bir fiil halinde okumuşlardır (ayrılacaktır, anlamında.) Ebu Ubeyd de bu okuyuşu tercih etmiştir.

Şeddesiz okuyan kimseler yüce Allah'ın: "O ayırdedenle-rin. en hayırlıdır." (el-En'âm, 6/57) buyruğu ile. "Muhakkak ki ayırdetmegünü..." (ed-Duhan, 44/40) buyruğu dolayısıyla böyle okumuşlardır. Şeddeli okuyanlar, bu okuyuşun fiilin defalarca ve çokça tekrarlandığını ifade etmesi açısından daha açık bir anlam ortaya koyduğundan dolayı böyle okumuşlardır. Hu fiili meçhul okuyanların bu şekilde okumalarına sebep ise failin bilinmesidir. Faili malum bir fiil olarak okuyanlar ise, fiildeki zamiri yüce Allah'a irca' ederler. "Nun" ile okuyuş ise tazim anlamını ifade eder. "Allah yaptıklarınızı en iyi görendir." [\[14\]](#)

4. İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine: "Muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğimiz şeylerden uzağız. Sizi inkâr ettik. Yalnızca Allah'a iman

edinceye kadar bizimle sizin aranızda düşmanlık ve kin ebediyyen başgöstermiştir" demişlerdi. İbrahim'in babasına söylediği: "Muhakkak senin İçin mağfiret isteyeceğim ama, Allah'a karşı Sana fayda sağlayamam" sözü müstesna. (Deyin ki): "Rabbimiz, yalnız Sana tevekkül ettik, yalnız sana yöneldik ve dönüşümüz de yalnız sanadır,

5. "Rabbimiz, bizi inkâr edenler için fitne konusu kılma ve bize mağfiret et ey Rabbimiz! Çünkü Aziz, Hakîm olan yalnız Sensin Sen."

Yüce Allah, kâfirleri veli ve dost edinmeyi yasakladıktan sonra: "İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten uyulacak güzel bir örnek vardır." buyruğu ile İbrahim (a.s)'ın kıssasını sözkonusu etmekle ve kâfirlerden uzak kalmanın onun sîretinin belirgin bir özelliği olduğunu belirtmektedir. Yani siz de ona uyunuz ve onu önder belleyiniz. Babası için mağfiret istemesi hali bundan müstesnadır.

"eÖrnek alınarak kendisine uyulan" demektir. ile gibidir (hem söyleyişi, hem anlamı itibariyle.)" O senin gibidir, sen de onun gibisin" anlamında: denilir. Âsim hemzeyi ötreli olarak okumuştur. Kesreli okunuşu gibi, bu da bir şivedir.

"Onunla beraber olanlarda" buyruğu İbrahim'e iman eden ashabında, demektir. İbn Zeyd "onunla beraber olanlar "dan kasıt peygamberlerdir, demiştir.

"Hani onlar kavimlerine" kâfirlere "muhakkak bizler sizden ve Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeylerden" pullardan, heykellerden "uzağız, demişlerdi."

"Uzağız" lafzı 'ın çoğuludur, "Ortak" kelimesinin çoğulunun diye: "Zarif" kelimesinin çoğulunun: diye gelmesi gibi. Bu lafız genelde "fualâ" vezninde okunmuştur. Ancak İsa b. Ömer ile tbn Ebi İshak "fiâl" vezninde olmak üzere "be" harfî kesreli olarak; diye okumuşlardır. "Kısa-kısalar, uzun-uzunlar, zarif-zarifler" gibi. Hemzenin terkedilmesi ve tenvinli olarak: denilmesi de caizdir. Mastarın sıfat olarak kullanılması şeklinde; diye de okunmuştur. -İsa ve İbn Ebi İshak'ın kıraalindeki- kesrenin yerine damme ile; diye de okunmuştur. "Dişi kuzu ve yeni doğum yapmış koyun" kelimelerine uygun da okunmuştur.

Ayet-i kerime İbrahim Ca.s)'ın bu İşinde ona uyulmasını emreden açık bir nastır. Bu ise bizden öncekilerin şeriatının (şer'u min kablina) Altah ve Ra-sûlünün haber vermiş olduğu hususlarda bizim için de şariat olduğu görüşünün doğruluğunu göstermektedir.

"Sizi inkâr ettik." Sizin inandığınız putları reddetttik, fiillerinizi reddettik, yalanladık ve sizin hak üzere olduğunuzu kabul etmedik, anlamında olduğu söylenmiştir.

"Yalnızca Allah'a iman edinceye kadar bizimle sizin aranızda düşmanlık ve kin

ebediyyen başgöstermiştir." Siz küfrünüz üzere kaldığınız sürece size karşı tutumumuz bu olacaktır. Ancak Allah'a iman edecek olursanız, o vakit düşmanlığımız dostluğa dönüşür "demişlerdi."

İbrahim'in babasına söylediği "muhakkak senin İçin mağfiret isteyeceğim; ama Allah'a karşı sana fayda sağlayamam, sözü müstesna." O halde mağfiret dilemek hususunda ona uyup müşriklere mağfiret dilemeyin. Çünkü onun bu tutumu babasına daha önceden vermiş olduğu bir sözün gereği idi. Bu açıklamayı Katade, Mücahid ve başkaları yapmıştır.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: İstisnanın anlamı şudur: İbrahim kavmini terketmiş ve onlardan uzak kalmıştı. Ancak babası için mağfiret dilemesi (bu uzak kalıştan) müstesna idi. Daha sonra yüce Allah et-Tevbe Sü-resi'nde (9/114, âyet-i kerimede) onun mazeretini açıklamış bulunmaktadır.

Bu âyet-i kerimede Peygamberimiz Muhammed (sav)'ın diğer peygamberlerden daha faziletli olduğuna delâlet vardır. Çünkü bize yüce Allah'ın: "Hem Peygamber size ne verdi ise onu alın, neyi yasak etti ise de sakının." (el-Haşr, 59/7) buyruğu ile Peygamberimiz (sav)'a uymamız emri mutlak olarak verilmiştir. Diğer taraftan İbrahim (a.s)'a uymamız emri bize verilince onun bazı davranışları istisna edilmiştir.

Bu buyruktaki istisnanın munkatı istisna olduğu da söylenmiştir. Ama İbrahim'in babasına: Mutlaka sana mağfiret dileyeceğim, şeklindeki sözünü vermesinin sebebi onun müslüman olmuş olduğunu sanmasından dolayı olmuştu. Onun müslüman olmadığı ortaya çıkınca ondan da uzak olduğunu belirtti. Bu açıklamaya göre müslüman olduğu zannedilen kimseler için mağfiret dilemek caiz olmaz. Sizler böyle bir zanna sahip olmadığınıza göre hala kâfirleri ne diye veli (ve dost) edirsiniz?

"Ama Allah'a karşı sana fayda sağlayamam." Bu, İbrahim (a.s)'ın babasına söylediği sözlerdendir. Yani eğer sen O'na ortak koşacak olursan, ben Allah'ın azabından herhangi bir bölümünü senden uzaklaştıramam, demektir.

"Rabbimlz yalnız Sana tevekkül ettik." Bu İbrahim (a.s)'ın ve arkadaşlarının yaptığı duadandır. Bu buyrukla yüce Allah'ın müminlere böyle söylemelerini öğrettiği de belirtilmiştir. Yani sizler kâfirlerden uzak kalınız, yalnız Allah'a tevekkül ediniz ve: "Rabbimiz yalnız Sana tevekkül ettik" yani güvenip dayandık, deyiniz. "Yalnız sana yöneldik" döndük "ve" âhiret-te "dönüşümüz de yalnız Sanadır."

"Rabbimiz bizi inkar edenler için fitne konusu kılma!" Yani düşmanımıza bize karşı üstünlük verme! O vakit onlar kendilerinin hak üzere olduklarını sanacaklar ve bu sebeble fitneye düşeceklerdir.

Buyruğun onları bize musallat kılma, böylelikle onlar bizi fitneye düşürecek (dinimizden çevirmek isteyecek) ve bize azab ve işkencelerde bulunacaklardır, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Ve bize mağfiret «t ey Rabbİmiz! Çünkü Aziz, Hakim olan yalnız Sensin, Sen."
[\[15\]](#)

6. Andolsun ki onlarda sizin İçin ve Allah'ı ve âhireti umanlar için güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirirse, şüphesiz ki Allah muhtaç olmayandır, her hamde lâyıktır.

7. Olur ki Allah, onlardan düşmanlık ettiklerinizle sizin aranızda yakın bir dostluk meydana getirir. Allah, güç yetirendir. Allah Gafurdur, Rahimdir.

"Andolsun ki onlarda" İbrahim'de ve onunla birlikte bulunan peygamber ve velilerde "sizin İçin..." kâfirlerden uzaklaşmakta "güzel bir örnek vardır." Burada tekrarın tekid için yapıldığı söylendiği gibi, ikincisinin birincisinden bir süre sonra indiği de söylenmiştir. Bu şekilde Kur'ân-ı Kerim'de tekrarlar da zaten pek çoktur.

"Kim" İslâm'dan ve bu öğütleri kabul etmekten "yüz çevirirse, şüphesiz ki Allah muhtaç olmayandır." Yani Allah, insanlara muhtaç olduğundan dolayı kendisine ibadet etmelerini istemiş değildir. "Her hamde" zatı ve sıfatları itibarıyla "layıktır."

Bu âyet-İ kerime nazil olunca müslümanlar müşrik akrabalarına düşmanlık ettiler. Yüce Allah bu hususta müslümanların sahip oldukları duyguların ne kadar ileri derecede olduğunu bildiğinden ötürü de "olur ki Allah, onlardan düşmanlık ettiklerinizle sizin aranızda yakın bir dostluk meydana getirir" buyruğunu indirdi. Bu ise kâfirin müslüman olması ile gerçekleşir. Mekke'nin fethinden bir süre sonra önemli bir topluluk İslama girdi ve müslümanlar onlarla içice oldu. Ebu Süfyan b. Harb, Haris b. Hişam, Süheyl b. Amr ve Hakim b. Hizam gibi...

Sözü edilen sevginin, Peygamber (sav)'ın Ebu Süfyan'ın kızı Um Habibe ile evliliği olduğu da söylenmiştir. İşte o vakit Ebu büfyan'ın sertliği yumuşadı, düşmanlık duyguları gevşeklik gösterdi.

İbn Abbas dedi ki: Bu sevgi, Mekke'nin fethinden sonra Peygamber (sav)'ın Ebu Süfyan'ın kızı Um Habibe ile evliliğidir. Daha önce Abdullah b. Cahş'ın nikâhı altında idi. O ve kotası Habeşistan'a hicret edenlerdendir. Kocasını hristiyan oldu ve bu dine girmekte kendisine uymasını İstedi. Um Habibe kabul etmeyip dini üzere sebat gösterdi. Kocasını hristiyan olarak öldü. Peygamber (sav) Necaşî'ye haber göndererek ona talib olduğunu belirtti. Ne-caşi, Peygamber'in

arkadaşlarına; Aranızda bu hanıma en yakın olan kimdir? diye sordu. Onlar; Halid b. Suid b. el-Âs'tır dediler. Ona: Bu hanımı peygamberiniz ile evlendir, dedi, o da bunu yaptı. Necaşi, kendi kesesinden ona dört-yüz dinar mehir verdi. Bir görüşe göre de Peygamber (sav) onu Osman b. Affân vasıtası ile istemişti. Osman (r.a), Um Habibe'yi Hz. Peygambere nikahlayınca bu hususla Necati'ye haber gönderdi, o da onun adına mehilini ödeyip, Um Habibe'yi ona gönderdi. Müşrik olan Ebu Süfyan, Peygamber (sav)'ın kendi kızıyla evlendiği haberini alınca: Bu burnuna vurulamayacak kadar üstün ve şerefli bir erkek (deve)dir, dedi. [\[16\]](#)

8. Sizinle din hususunda savaşmamış, sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara İyilik yapmanızı ve onlara adaletli davranmanızı Allah size yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli davrananları sever.

"Sizinle din hususunda savaşmamış... onlara adaletli davranmanızı Allah size yasaklamaz" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[17\]](#)

1- Müslümanlara Karşı Tavrı Koymayan Müşriklere İyi Davranmanın Hükümü:

Bu âyet-i kerime mü'minlere düşmanlık etmeyip, onlarla savaşmayanları gözetmeleri hususunda bir ruhsat ifadesidir, tbn Zeyd dedi ki: Bu husus barış antlaşması yapıp savaş emrinin sözkonusu olmadığı İslâm'ın ilk dönemlerinde idi. Daha sonra neshedildi.

Katade dedi ki: Bu âyeti yüce Allah'ın: "... artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün" (et-Tevbe, 9/5) buyruğu neshetmiştir.

Bir görüşe göre bu hüküm belirli bir sebebe bağlı idi. Bu da barıştı. Mekke fethedilmek suretiyle barış sona erince, hüküm neshedildi. bununla birlikte bu âyetin okunması baki kaldı.

Bir diğer görüşe göre bu buyruk, Peygamber (sav)'ın kendileriyle antlaş-tığı ve kendileriyle antlaşma bulunup bozmadığı kimseler hakkında özeldir. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır.

el-Keibî dedi ki: Bunlar Huzâa ve el-Hâris b. Abdi Menafoğulkındır. E bu Salih de böyle demiş olup, bunların Huzâalılar olduğunu söylemiştir. Müca-hid de şöyle demiştir: Âyet iman edip hicret etmeyen kimseler hakkında hususidir.

Bir başka görüşe göre, bu buyrukla kastedilenler, kadınlar ve çocuklardır. Çünkü bunlar .savaşmayan kimselerdir. Allah onlara iyilik yapılmasına izin vermiştir.

Bu görüşü bazı müfessirler nakletmiş bulunmaktadır.

Te'vil ehlinin çoğunluğu ise: Bu âyet muhkemdir, demiş ve şu rivayeti delil göstermişlerdir: E bu Bekir (r.a)'ın kızı Esma (r.anhâ) Peygamber (sav)'a, müşrik olarak yanına gelen annesinin yakınlık bağını gözetip gözetemeye-ceğini sorunca. Peygamber: "Evet" diye buyurmuştur. Bu hadisi Buhari ve Müslim rivayet etmiştir.[\[18\]](#)

Hatta âyetin onun hakkında İndiği dahi söylenmiştir. Âmir b. Abdullah b. ez-Zübeyr babasından rivayet ettiğine göre Ebu Bekr es-Sıddık cahiliye döneminde Kuleyle adındaki hanımını boşamıştı. Bu, Ebu Bekir'in kızı Esma'nın annesidir. Rasûlullah (sav) ile Kureyg kâfirleri arasındaki barış antlaşması döneminde Kuleyle yanlarına geldi. Ebu Bekr es-Sıddık'ın kızı Esma'ya bir küpe ve bazı şeyler hediye etti. Esma bu hediyeleri kabul etmek istemediğinden Rasûlullah (sav)'a giderek durumu ona anlam. Yüce Allah da: "Sizinle din hususunda savaşmamış... olanlara İyilik yapmanızı Allah size yasaklamaz" buyruğunu indirdi. Bu haberi el-Maverdi ve başkaları zikretmiş olup, Ebu Davud et-Tayalisi de bunu Müsned'inde rivayet etmiş bulunmaktadır.[\[19\]](#)

2- Mü'minlere Karşı Çıkmayan Kâfirlere İyilik ve Adalet Yapmak:

"... olanlara iyilik yapmanızı" buyruğundaki: "(öt): ...ma,.. " "Olanlara" lafzından bedel olarak cer nıahallindedir. Yani yüce Allah, sizinle savaşmamış olan kimselere iyilikte bulunmanızı yasaklamaz. Bunlar da Hu-zâalılardır. Peygamber (sav) ile savaşmamak ve ona karşı kimseye yardımcı olmamak üzere banş yapmışlardı. Yüce Allah da onlara iyilik yapmayı ve antlaşma süreleri bitene kadar antlaşmalarına bağlı kalınmasını emretmektedir. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır.

"Ve onlara adaletli davranmanızı" yani akrabalık bağını gözeterek malınızdan bir kist (bir bölüm; âyet-i kerimede "adaletli davranma" anlamını veren "kist" ile aynı kökten) vermenizi yasaklamaz demektir. Yoksa bu buyruk İle adaleti kastetmemektedir. Çünkü adalet savaşan kimseler hakkında da, savaşmamış kimseler hakkında da farzdır. Bu açıklamayı İbnu'l-Arabî yapmıştır. [\[20\]](#)

3- Müslüman Evlâdın Kâfir Babasına Nafaka Verme Yükümlülüğü Var mıdır?:

Kadı Ebu Bekr "el-Ahkâm (Ahkâmu'l'Kur'ân)" adlı eserinde şunları

söylemektedir: "Kendisine (ilmi dolayısıyla) imrenilenlerden bazıları, müs-lüman evlâdın kâfir babasına nafaka vermesinin vacib olduğuna bu buyruğu delil göstermiş bulunmaktadır. Ancak bu büyük bir yanıldır. Çünkü bir hususa izin vermek yahut onun yasaklanışını terketmek o işin vacib olduğuna delil teşkil etmez. Bu ancak özel olarak mübahhğı ifade eder. İsmail b. İshak el-Kadî'nin yanına bir zımminin girdiğini ve kadının da ona ikramda bulunduğunu, hazır bulunanların bundan dolayı ona itiraz etmesi üzerine onlara karşı bu âyet-i kerimeyi okuduğunu da daha önceden zikretmiş bulunuyoruz." [21]

9. Allah, ancak sizinle dininiz sebebiyle savaşmış, sizi yurtlarınızdan çıkarmış ve çıkarılmanıza yardım etmiş kimseleri veli edinmenizi size yasaklar. Kim onları veli edinirse, İşte onlar zalimlerin ta kendileridir.

"Allah, ancak sizinle dininiz sebebiyle savaşmış" din uğrunda sizinle mücadele etmiş "ve sizi yurtlarınızdan çıkarmış" bunlar Mekkelilerin azgın kâfirleri idi "ve çıkarılmanıza yardım etmiş"; bunlar da Mekke müşrikleri idi; "kimseleri veli edinmenizi size yasaklar,"

Bu buyruktaki; "...menizi" lafzı, daha önceden de "iyilik yapmanızı" buyruğunda açıklandığı üzere bedel olarak cer konumundadır.

"Kim onları veli" dostlar, yardımcılar ve sevilen kimseler "edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir." [22]

10. Ey İman edenler! Mü'min kadınlar, hicret edenler olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilendir. Şayet onların mü'min kadınlar olduğunu görürseniz, onları kâfirlere geri döndürmeyin. Hem bu kadınlar o erkeklere helâl değildir; hem de o erkekler bu kadınlara helâl olmaz. O erkeklere de harcadıklarını verin. Kendilerine mehirle-rini verdiğiniz takdirde o kadınları nikahlamanızda size vebal yoktur. Kâfir zevceleri de nikâhınız altında tutmayın. Siz de harcadığınızı isteyin, onlar da harcadıklarını istesinler. Bunlar Allah'ın hükümleridir. Aranızda O, hükmeder. Allah en İyi bilendir, Hakimdir.

"Ey iman edenler! Mü'min kadınlar, hicret edenler olarak size geldiklerinde, onları İmtihan edin..." buyruğuna dair açıklamalarımızı onaltı başlık halinde sunacağız: [23]

1- Âyet-i Kerime'nin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah, müslümanlara müşrikleri dost ve yardımcı edinmeyi yasaklaması, bu müslümanların müşriklerin yurdunu bırakıp müslümanların yurduna hicret etmelerini gerektirdi. Evlilik ve nikahlanmak ise dostluk sebeplerinin en sağlamı olduğundan dolayı "ey iman edenler, mü'min kadınlar, hicret edenler olarak size geldiklerinde..." buyruğu ile kadınların hicret etmelerine dair hükümleri açıklamaktadır.

İbn Abbas dedi ki: Hudeybiye'de Kureyş müşrikleri ile (Peygamber) kendisine gelen Mekkelileri onlara geri çevirmek üzere antlaşmış idi. Antlaşmanın yazılışından sonra ve Peygamber (sav) henüz Hudeybiye'de bulunuyor iken el-Haris kızı Eslemli Saîde geldi. Kâfir olan kocası Sayfî b. er-Rahib adanın - Müsafir el-Mahzûmî olduğu da söylenmiştir- gelip: Ey Muhammed, dedi. Bana hanımımı geri ver çünkü sen bu şartla antlaşma yapmış bulunuyorsun. İşte henüz kitabımızın (yazışmamızın) çamuru (mühürü) daha kuruma-dı. Bunun üzerine yüce Allah, bu âyet-î kerimeyi indirdi.

Bir diğer görüşe göre Ukbe b. Ebi Muayt'ın kızı Um Külsum geldi. Yakınları gelip, Rasûlullah (sav)'dan onu kendilerine geri vermesini istedi.

Bir başka açıklamaya göre (Um Külsum) kocası Amr b. el-Âs'dan, beraberinde iki kardeşi İmare ve el-Velid ile birlikte kaçmıştı. Rasûlullah (sav) kardeşlerini geri vermekle birlikte Um Külsum'u alıkoydu. Peygamber (sav)'a: Antlaşma şartı gereği onu da bize geri ver, dediler. Peygamber (sav) şöyle buyurdu; "Antlaşmada koşulan şart, erkekler hakkında idi. Kadınlar hakkında değildi."

Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi.

Urve'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Süheyl b. Amr'in Hudeybiye günü Peygamber (sav)'a koştugu şartlar arasında şu da vardı: Bizden herhangi bir kimse yanına gelecek olursa, senin dinin üzere olsa dahi onu mutlaka bize geri vereceksin. Nihayet yüce Allah mü'minler hakkında bilinen buyruğunu indirdi.

O, bu sözleri ile bu şartın kadınlar hakkında bu buyruk ile neshedilmiş olduğuna işaret etmektedir.

Yine denildiğine göre gelen kadın Bişr'ın kızı Umeyme'dir. O Sabit b. eş-Şimrâh'ın hanımı idi. O sırada henüz kâfir iken ondan kaçmıştı. Onunla Sehr b. Huneyf evlendi, ondan Abdullah adındaki oğlu dünyaya geldi. Bu açıklamayı da Zeyd b. Habib yapmıştır. el-Maverdî de aynı şekilde Sabit b. eş-Şimrâh'ın hanımı olan Bişr kızı Umeyme... demiştir.

d-Mehdevî dedi ki: İbn Vehb'in Halid'den rivayetine göre bu âyet-i kerime Amr b. Avfoğullarından Bişr kızı Umeyme hakkında inmiştir. Bu Hassan b. ed-

Dahdah'ın hanımı idi. Hicret ettikten sonra onunla Sehl b. Huneyf evlenmişti. Mukatil dedi ki: Bu kadın Mekke'li müşriklerden birisi olan Sayfî b. er-Ra-hib'in hanımı Saîde adında bir kadın idi.

Ancak ilim ehlinin çoğunluğunun kabul ettiğine göre bu kadın Ukbe kızı Um Külsûm idi. [24]

2- Hudeybiye Antlaşmasının Kapsamına Kadınlar Lafzan mı, Yoksa Genel İfadeler Dolayısıyla mı Girmiştir?

Kadınların antlaşmanın kapsamına lafzan mı, yoksa genel ifadeler dolayısıyla mı girdikleri hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Bir kesim şöyle demiştir: Kadınların geri çevrilmesi şartı antlaşmanın açık bir lafzı olarak ifade edilmiştir. Yüce Allah, onların geri çevrilmesini öngören lafzı neshedip bunu yasaklamış, erkekler hakkında olduğu gibi bırakmıştır.

Bu, Peygamber (sav)'ın ahkâm ile ilgili hususlarda ictihad edip görüşünü ortaya koyabileceğine; fakat yüce Allah'ın hatalı ictihadlarını olduğu gibi bırakmayacağına delil teşkil etmektedir.

Bir başka kesim ilim adamı da şöyle demektedir: Antlaşma akdinde kadınların lafzen geri çevrilmesi şartı koşulmamıştı. Akit müslüman olanların geri verilmesi hususunda mutlak bir ifade taşıyordu. İfadenin genel oluşu zahiren erkeklerle beraber kadınları da kapsamasını gerektiriyordu. Ancak yüce Allah, onların bu genel ifadenin dışında kaldıklarını beyan etmiş, iki sebeb dolayısıyla kadınlarla erkekler arasında fark olduğunu belirtmiştir: 1- Kadınlar kâfir erkeklerle haramdırlar. 2- Kadınlar daha ince kalpli ve erkeklerle göre daha çabuk karar değiştirebilen kimselerdir.

Müslümanlara gelmekle birlikte, şirkini sürdüren bir kadın ise (antlaşma gereği) onlara geri çevirilecekti. [25]

3- Hicret Eden Mü'min Kadınların İmtihan Edilmeleri:

"Onları imtihan edin" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Bu kadınlardan kocasına zarar vermek isteyen: Ben de Muhammed (sav)'ın yanına hicret edeceğim, diyordu. Bundan dolayı yüce Allah, Rasûlüne kadınların imtihan edilmesini emretmişti. Onları ne ile imtihan ettiği hususunda üç farklı görüş ileri sürülmüştür.

1- İbn Abbas dedi ki: İmtihan o kadına kocasından nefret ettiği için, herhangi bir yeri diğerine daha çok tercih ettiği için, dünyalık istediği yahutta bizden bir

adama aşık olduğu için, hicret etmediğine; aksine sadece Allah ve Rasûlünü sevdiği için hicret ettiğine Allah adına yemin ettirilmesinden ibaret idi. Eğer buna dair kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah adına yemin edecek olursa, Peygamber (sav) onun eski kocasına mehrini ve (evlilik dolayısıyla) yapmış olduğu harcamaları geri verir, kadını ona geri vermezdi. İşte yüce Allah'ın: "Şayet onların mü'min kadınlar olduğunu görürseniz, onları kâfirlere geri döndürmeyin. Hem bu kadınlar o erkeklere helâl değildir, hem de o erkekler bu kadınlara helâl olmaz" buyruğa bunu anlatmaktadır.

2- İmtihan, kadının Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şahitlik etmesi şeklinde idi. Bu açıklamayı da İbn Abbas yapmış.

3- Bu imtihan sûrenin, bundan sonra gelen yüce Allah'ın: "Ey Peygamber! Mil'min kadınlar sana gelip..." (2. âyet) buyruğunda açıklanan şekilde yapılıyordu.

Âişe (r.anhâ) dedi ki: Rasûlullah (sav) ancak yüce Allah'ın: "Mü'min kadınlar... sana bey'at etmeye geldikleri vakit" (el-Mumtehine, 60/12) âyeti ile imtihan ediyordu. Bunu Ma'mer, ez-Zühri'den o Aişe'den diye rivayet etmiştir. Bu hadisi Tirmizi rivayet etmiş ve: Bu hasen, sahih bir hadistir, demiştir.[\[26\]](#)

4- Müslüman Erkeğin Kâfirlere Geri Verilmesinin Hükmü Nedir?:

İlim adamlarının çoğu bu buyruğun, Peygamber (sav)'vın Kureyşlilerle antlaştığı, Kureyşlilerden kendilerine gelen müslümanları geri çevireceğine dair hükmü neshettiği kanaatindedir. Bu buyruk bu antlaşmanın kadınlar ile il gili olan bölümünü kaldırmış olmaktadır. Sünnetin Kur'ân ile neshedilebile-ceği görüşünde olanların benimsediği görüş budur.

Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: Bu erkekler hakkında da, kadınlar hakkında da tümüyle neshedilmiştir. İmamın (İslam devlet başkanının) düşman ile kendisine müslüman olarak gelen kimseleri kâfirlere geri vereceğini antlaşma şartı olarak kabui etmesi caiz değildir. Çünkü müslüman bir kimsenin şirk topraklarında ikameti caiz olmaz. Kûfeli fukahânın benimsediği görüş budur. Ancak, imam Malik'e göre bu şart ile barış antlaşması yapılabilir. Kûfe-liler bu hususta benimsedikleri görüşe İsmail b. Ebi Halid yoluyla gelen şu hadisi delil göstermişlerdir: İsmail b. Ebi Halid, Kays b. Ebi Hazim'den, o Halid b. Ebi'l-Velid'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) Halid'i Has'amlı-lardan bir topluluk üzerine gönderdi. Onlar secde ederek kendilerini korumaya çalıştılar. Fakat onları öldürdü, Rasûlullah (sav) da onların herbirisi için yarımşar diyet

ödedi ve: "Ben dar-u'l harbte herhangi bir müşrik ile birlikte ikamet eden herbir müslümandan uzağım. Onların her ikisinin ateşi birbirini görmemelidir." [27]

İşte Kûfeli ilim adamları derler ki: Bu müslüman erkeklerin de müşriklere geri verileceği hükmünü neshetmektedir. Çünkü Rasûluilah (sav) dar-ı'l harbte müşriklerle birlikte ikamet edenlerden uzak olduğunu belirtmiştir.

Mâlik ve Şafî'nin görüşüne göre ise bu hüküm nesholmuş değildir. Şafî der ki: Böyle bir akdi ancak halife yahutta onun emredeceği bir kişi yapabilir. Çünkü halife bütün mallar üzerinde velayet sahibidir. Halife dışında kim böyle bir akit yapacak olursa, onun bu akdi reddokınur, [28]

5- İmtihan Sonucu Mü'min Oldukları Anlaşılan Kadınlar Kâfirlere Geri Verilemezler:

"Allah onların imanlarını daha iyi bilir." Yani bu imtihan sizin içindir. Allah, onların imanlarını en iyi bilendir, Çünkü gizlilikleri bilen O'dur. "Şayet" dışı vuran şekliyle "mü'min kadınlar olduklarını görürseniz" bir diğer açıklamaya göre imtihan etmeden önce onların iman etmiş kadınlar olduklarını bilerseniz "onları kâfirlere geri döndürmeyin. Hem bu kadınlar o erkeklere helal değildir, hem de o erkekler bu kadınlara helal olmaz." Yani yüce Allah mü'min bir kadını kâfir bir erkeğe helal kılmadığı gibi, mü'min bir erkeğin müşrik bir kadını nikahlamasını da helal kılmamıştır.

İşte bu, müslüman kadının kocasından aynı masını gerektirenin hicreti değil, müslüman oluşu olduğunun en açık delilidir. Ebu Hanife ise: Onların birbirlerinden ayrılmasını gerektiren husus, aralarındaki dar ihtilâfıdır demiştir. İmam Malik mezhebinde buna dair bir işaret hatta açık bir ibare de vardır. Fakat doğru olanı birincisidir. Çünkü yüce Allah: "Hem bu kadınlar o erkeklere helâl değildir. Hem de o erkekler bu kadınlara helâl olmaz" diye buyurmakta ve helâl olmayışlarının sebebinin müslümanlık olduğunu, dar ihtilafı olmadığını açıklamaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) şöyle demektedir: Ne Kitapta, ne sünnette, ne de kıyasta her iki dar arasında bir fark sözkonusu değildir. Bu hususta asıl gözönünde bulundurulacak dinlerin ayrılığıdır. Her ikisinin dini ayrı olmakla ya da her ikisinin dini aynı olmakla hüküm verilir. Dar farkına göre değil. Yardım Allah'tandır. [29]

6- Dâr-ı İslâm'a Kabul Edilen Kadına Kocasının Yaptığı Harcamaların Geri

Verilmesi:

"O erkeklere de harcadıklarını verin" buyruğu ile yüce Allah, müslüman kadın eğer dar-ı İslamda alıkonulacak olursa, kocasına yaptığı harcamaların geri verilmesini emretmektedir. Bu da ahde bağlı oluşun bir gereğidir. Çünkü İslamın haram kılması sebebiyle kocanın hanımı ile birlikteliği yasaklanınca, yüce Allah kocaya malının geri verilmesini emretmektedir. Tâ ki, bu gibi erkekler hem hanımlarını, hem de malların! yitirmek suretiyle iki cihetten de zararla karşılaşmak sözkonusu olmasın. [\[30\]](#)

7- Hanımı Hicret Etmiş Olan Kâfir Kocaya Tazminat Ödenmesinin Şartları:

Kâfir koca istemediği sürece tazminat ödemek sözkonusu değildir. Kâfir koca gelip de hanımını isteyecek olursa biz ona haramı vermeyiz, fakat yaptığı harcamaların tazminatını öderiz.

Şayet kocasının gelişinden önce hanımı ölürse mehrinin tazminatını ödemeyiz. Çünkü onun istemesi ve bizim vermeyişimiz tahakkuk etmemiş olur. Eğer miktar olarak tesbit edilen mehir şarab ya da domuz ise hiçbir şey tazminat ödemeyiz. Çünkü (bize göre) bunların hiçbir kıymeti yoktur.

Bu âyet ile ilgili olarak Şafii'nin iki görüşü vardır. Birincisine göre bu hüküm nesholmuştur. Şafii der ki: Kendileriyle antlaşma yapılmış kimseler arasından hür bir kadın, dar-ı harbtan hicret eden bir müslüman olarak barış yurdunda yahut dar-ı harpte bulunan imama (müslümanların başkanı) hicret edip gelecek olursa, kocası dışında herhangi bir veli onu geri isteyecek olursa, herhangi bir tazminat ödemek sözkonusu olmaksızın o hanım ona geri verilmez.

Şayet kocası hanımını kendisi adına ya da ondan başkası onun verdiği vekâlete binaen isteyecek olursa, bu hususta da iki görüş vardır. Birincisine göre ona tazminat Ödenir. Bu hususta kabul edilmesi gereken hüküm yüce Allah'ın buyruğudur.

Bir diğer görüşe göre ise hanımı müslüman olarak gelmiş bulunan müşrik kocaya herhangi bir bedel ödenmez. "Eğer imam kadınların geri verilmesini şart koşacak olursa, bu şart geçersizdir. Bu görüşü kabul eden şunu da söyler: Rasûlullah (sav)'ın Hudeybiye'de antlaşmaya taraf olan kimselere, onlardan gelenleri geri çevirme şartını koşmuştu. Kadınlar da onlar arasında idi ve bu sahîh bir şart idi. Ancak yüce Allah bu şartı neshetmiş ve bedel (tazminat) ödenmesini öngörmüştür. Önce yüce Allah sonra da onun Rasûlü kadınların geri verilmeyeceğine hüküm verdiğinden ötürü kadınların geri verileceği şartı

nesholmuş ve onun herhangi bir bedel (tazminat) ödeme yükümlülüğü artık kalmamıştır, Çünkü nesholmuş şartı, batıl bir şarttır. Batıl olan bir şartın ivazı (tazminatı) ise sözkonusu değildir." [31]

8- Hicret Eden Mü'min Kadınlar İçin Kocalarına Tazminat Ödemekle Yükümlü Olan Kimdir?:

Yüce Allah, kocaların hanımlarına yaptıkları harcamalar kadarının geri verilmesini emretmiş bulunmaktadır. Bu emrin muhatabı imamdır. O elinin altındaki Beytu'l-Mal'den muayyen bir harcama yeri bulunmayan mallardan bu tazminatı öder. Mukatil dedi ki: Mehri o kadın ile evlenecek olan müslüman kişi öder. Eğer herhangi bir müslüman onunla evlenmeyecek olursa kâfir olan kocasının alacak bir şeyi olmaz.

Katade de şöyle demiştir: Mehrin ödenmesi ile ilgili hüküm ancak kendileriyle antlaşma yapılmış olanların kadınları hakkında sözkonusudur. Kendileri ile müslümanfar arasında antlaşma bulunmayan hanımların kocalarına mehir geri verilmez. Durum onun dediği gibidir. [32]

9- Müslüman Olup Hicret Etmiş Kadınla Evlenmekte Sakınca Yoktur:

"... O kadınları nikahlamanızda sîze vebal yoktur" buyruğunda kastedilen müslüman olup iddetleri bittiği takdirde (nikahlamalarında vebal yoktur), demektir. Çünkü müşrik olan kadın ile iddet bekleyen kadının nikâhlanma-sının haram olduğu sabittir. Şayet o kadın ile gerdeğe girilmeden önce müslüman olacak olursa, derhal ona nikâh yapılabilir ve kadın evlenebilir. [33]

10- Mehir Ödeme Şartı:

"Kendilerine mehirlerini verdiğiniz takdirde" buyruğu ile yüce Allah bu kadınları mehirlerini ödemek şartıyla nikâhlamayı mubah kılmıştır. Çünkü kadının müslüman olması, kâfir olan kocasından ayrı kalmasını gerektirir. [34]

11- Müslüman Erkeklerin Darı Harbte Bulunan Müşrik Hanımları ve Âyetin Nüzulü Üzerine Ashabın Bazı Uygulamaları:

"Kâfir zevceleri de nikâhınız altında tutmayın" buyruğundaki: "Tutmayın"

anlamındaki buyruk genellikle: "Tutmak"tan gelen bir fiil olarak okunmuştur, Ebu Ubeyd'in tercihi de budur. Buna sebep ise yüce Allah'ın: "Artık onları ya iyilikle tutun..." (el-Ba-kara, 2/231) buyruğudur.

el-Hasen, Ebu'l-Âliye ve Ebu Amr ise şeddeli olarak: diye Sıkı tutmak"tan gelen bir fiil olarak okumuşlardır. "Tuttu, tutar" kullanımının da anlamında olduğu söylenir.

"Te" harfî üstün olarak: diye de okunmuştur ki bu da; takdirindedir.

Nikâhlar" lafzı 'in çoğulu olup, bu da kendisi ile koru-nulan şey, demektir. Burada "ismet: korumak, korunuş" nikâh anlamındadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Her kimin Mekke'de kâfir bir hanımı var ise ona itibar etmesin. Çünkü o, onun için bir hanım değildir. Artık aralarındaki dâr ihtilâfı dolayısıyla o kadının nikâhı kesilmiş bulunmaktadır.

en-Nehaî'den şöyle dediği nakledilmiştir: Burada kastedilen dar-ı harbe gidip orada kâfir olan müslüman kadındır. Kâfirler önceleri müslüman hanımlarla evleniyor, müslüman erkekler de müşrik kadınlarla evleniyorlardı. Daha sonra bu husus, bu âyet-i kerime ile neshedildi. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattab Mekke'de bulunan müşrik iki tane hanımını boşadı. Bunlardan birisi Ebu Umeyye'nin kızı Kureybe idi. Onunla Muaviye b. Ebi Süfyan evlendi. Her ikisi de o zaman Mekke'de müşrik idiler. İkincisi ise Huzâalî ve Abdullah b. el-Muğîre'nin annesi olan Amr kızı Um Külsum idi. Bununla da o zaman kendisi de müşrik olan Ebu Cehm b. Huzafe evlendi. Ömer halifelîğe geçince, Ebu Süfyan, Muaviye'ye; "Kureybe'yi Ömer elinden kaçırılmış olan bir şeyi elinde bulmasın diye boş!" dedi ise de Muaviye bunu kabul etmemişti. Talha b. Ubeydullah'ın yanında da Rabia b. el-Haris b. Abdu'l-Mut-talib'in kızı Ervâ vardı. İslam onların birbirlerinden ayrılmasını gerektirdi. Daha sonra İslam döneminde Halid b. Said b. el-Âs onunla evlendi. Bu kadın kâfir kadınlar arasından Peygamber (sav)'a kaçıp gelen kadınlardan idi.

Onu geri vermeyip Halid ile evlendirdi.

Yine Peygamber (sav) müslüman olmadan önce kızı Zeyneb'i Ebui-Âs b. el-Rabî ile evlendirmişti. Daha sonra kendisi de, arkasından kocası da müs-İüman oldu. Abdu'r-Rezzak'ın, İbn Cüreyc'ten, onun bir adamdan, onun da İbn Şihab'dan naklettiğine göre İbn Şihab şöyle demiştir: Peygamber (sav)'ın kızı Zeynel» müslüman oldu ve Peygamber (sav)'dan sonra ilk hicret döneminde hicret etti. Kocası Ebu'l-Âs b. el-Rabî Abdu'l-Uzza ise Mekke'de müşrik idi... Ondan gelen bu rivayette kocasının Zeyneb'ten sonra İslâm'a girdiği belirtilmektedir. eş-Şa'bî de böyle demiştir.

eg-Şa'bî dedi ki: Rasûlullah (sav)'ın kızı Zeynep, Ebu'l-Âs b. el-Rabî'nin hanımı

idi. Müslüman olduktan sonra Peygamber (sav)'ın yanına gelmişti. Daha sonra kocası da Medine'ye geldi. Zeynep ona eman verdi, o da İslama girdi. Peygamber (sav) Zeyneb'i ona tekrar geri verdi.

Ebu Davud, İkrime'den o İbn Abbas'tan rivayetle dedi ki: Onu ilk nikâh ile (kocasına geri verdi) ve yeni herhangi bir akid yapmadı. Muhammed b. Ömer naklettiği hadisinde 'altı yıl sonra' demiştir. el-Hasen b. Ali ise iki yıl sonra demiştir[35]

Ebu Ömer (b. Abdi'l-Berr) dedi ki: Eğer bu rivayet sahih ise şu iki halden biri sözkonusudur: Ya kocası İslama girinceye kadar ay hali olmamıştır ya-hutta onunla ilgili emir yüce Allah'ın: " ...Kocaları onları geri almaya daha çok hak sahibidirler" (el-Bakara, 2/228) buyruğu ile neshedülmüştür ki; burada kasıt, iddetleri içerisindeki süredir. Bu buyruk ile iddetin kastedildiği hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur.

İbn Şihab ez-Zühri; -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- Zeyneb (r.anhâ)'ın başından geçen bu olay ile ilgili olarak, bu ferâiz (miras hukukun)a dair hükümlerin inişinden önce olmuştu, demişti.

Katade de şöyle demiştir: Bu mü'minlerle müşrikler arasındaki antlaşmaların sona ereceğini belirten et-Tevbe Sûresi'nin inişinden önce idi. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır. [36]

12- Kâfir (Müşrik) Kadınlarla Nikahlanmak ve Kocası Müslüman Olan Kâfir Kadınların Hühmü:

"Kâfir zevceleri de nikâhınız altında tutmayın" buyruğunda kastedilen kâfir kadınlar, ilk olarak nikahlanmaları caiz olmayan puta tapan kadınlardır. Buna göre bu buyruk kitab ehli dışında kalan kâfir kadınlara hastır. Bunun umumi olup daha sonra kitab ehli kadınlarının bu umumdan neshedildiği de söylenmiştir. Yoksa âyet-i kerimenin zahirine göre hiçbir kâfir kadın hiçbir şekilde helal olmaz. Birinci görüşe göre putperest ya da mecusi bir erkek müslüman olup da hanımı müslüman olmazsa birbirlerinden ayrılırlar. Bazı ilim adamlarının görüşleri budur. Kimileri de iddetin tamamlanması beklenir, demiştir. Kadına müslüman olması teklif edilmekle birlikte İslâm'a girmezse, derhal birbirlerinden ayrılırlar ve iddetin tamamlanması beklenmez, diyenler arasında Malik b. Enes vardır. Bu aynı zamanda el-Hasen, Tavus, Mü-cahid, Ata, İkrime, Katade ve el-Hakem'in de görüşüdür. Bunlar yüce Allah'ın: "Kâfir zevceleri de nikahınız altında tutmayın." buyruğunu delil göstermişlerdir.

ez-Zühri'ye göre kadının iddetinin tamamlanması teklenir. Bu Şafii ve Alv

med'in de görüşüdür. Delil olarak Ebu Süfyan b. Harb'ın, hanımı Utbe kızı Hind'den önce müslüman olduğunu göstermişlerdir. Ebu Süfyan Mervu'z-Zahran denilen yerde müslüman olmuş, daha sonra Mekke'ye geri döndüğünde Hind küfrü üzere devam eden bir kadın iken, onun sakalını tutarak: Şu sapık ihtiyarı öldürünüz, demişti. Hind de ondan birkaç gün sonra İslama girmiş ve her ikisi de nikahlan üzere kalmışlardı. Çünkü henüz Hind'in iddeü bitmiş değildi. Bu görüşün sahipleri derler ki: Hakîm b. Hizam da bu durumdadır. O da hanımından önce İslama girmiş, hanımı ondan sonra müslüman olmuş ve her ikisi de nikâhları üzere kalmaya devam etmişti.

Şafii der ki: Yüce Allah'ın; "Kâfir zevceleri de nikahınız altında tutmayın" buyruğunu delil gösterenlerin lehine bu buyrukta delil olacak bir taraf yoktur. Çünkü müslüman kadınlar zaten kâfir erkeklere haram kılınmıştır. Tıpkı müslüman erkeklere kâfir, putperest ve mecusi kadınların yüce Allah'ın: "Hem bu kadınlar o erkeklere helâl değildir, hem de o erkekler bu kadınlara helâl olmaz" buyruğu dolayısı ile helâl değildir. Daha sonra sünnet, yüce Allah'ın bu buyrukla kadın ve erkekten müslüman olmayan kimsenin id-det süresi içerisinde müslüman olması dışında birbirlerine helâl olmayacağı hükmünü murad ettiğini açıklamıştır.

Kûfeli ilim adamları olan Süfyan, Ebu Hanife ve arkadaşları, zımnî olan kâfirler hakkında şöyle demişlerdir: Kadıfı müslüman olduğu takdirde, kocasına müslüman olması teklif edilir. Kocası müslüman olursa mesele yok, aksi takdirde birbirlerinden ayrılırlar. Yine onlar derler ki; Eğer her ikisi de harbi iseler (yani dar-ı harbe tabi iseler) her ikisi ister dar-ı harbte, ister dar-ı İslamda bulunsunlar kadın üç defa ay halt oluncaya kadar onun karışdır. Eğer birileri dar-ı islamda, diğeri dar-ı harbte bulunuyor ise, o vakit aralarındaki nikâh bağı sona erer, diyerek dar farkını gözönünde bulundurmuşlardır. Ancak bunun fazlaca bir kıymeti yoktur. Bu görüş daha önce geçmiş bulunmaktadır. [\[37\]](#)

13- Bu Durumdaki Nikâhlı Kadın ile Gerdeğe Girilmemiş İse:

Bu görüş ayrılığı sadece kendisiyle gerdeğe girilmiş olan kadın hakkındadır. Eğer kadın ile gerdeğe girilmemiş İse İki arasında bulunan nikâh bağı sona ereceği hususunda bildiğimiz bir görüş ayrılığı yoktur. Çünkü bu durumda kadının iddet bekleme yükümlülüğü olmaz. Kocası müslüman kaldığı halde irtidad eden kadın hakkında da Malik aynı şekilde her ikisi arasındaki nikâh bağı sona erer, demiştir. Delili de: "Kâfir zevceleri de nikâhınız altında tutmayın" buyruğudur. Bu aynı zamanda Hasan-ı Basri ve el-Hasen b. Salih b. Hayy'ın da görüşüdür.

Şafii ve Ahmed'in görüşüne göre ise kadının îd-detinin tamamlanması bekleneyeceği şeklindedir. [38]

14- Hristiyan Olan Eşlerden Hanım Müslüman Olursa:

Eşler hristiyan olup hanım müslüman olacak olursa, yine bu hususta görüş ayrılığı vardır. Malik, Ahmed ve Şafii'nin görüşüne göre iddetin tamamlanmasına kadar beklenilir. Mücahid'in görüşü de budur. Kendisi putperest olan erkeğin hanımı müslüman olursa yine durum böyledir. Eğer iddeti içerisinde erkek müslüman olacak otursa, hanımını almaya herkesten daha çok hak sahibi odur. Nitekim Safvan b. Umeyye ve İkrime b, Ebi Cehil de -İbn Şihab'ın naklettiğine göre- hanımlarının iddeti bitmeden müslüman olmaları üzerine kendi hanımlarını almaya herkesten daha çok hak sahibi olmuşlardı. Bunu da Maiik Muvatta'mda zikretmektedir.

İbn Şihab dedi ki: Safvan ile hanımının müslüman olmaları arasında bir aya yakın bir süre geçmiştir. Yine İbn Şihab şöyle demiştir: Kocası kâfir ve dar-ı harbte kalmakla birlikte Rasûlullah (sav)'a hicret eden ne kadar kadın varsa mutlaka hicreti dolayısıyla kocası ile arasının ayrıldığına dair haberler bize ulaşmış, bunun aksini bildiren (bir haber) ulaşmış değildir. Ancak kocası iddeti bitmeden önce muhacir olarak gelmiş olması hali müstesnadır. [39]

Kimi ilim adamı da her ikisi arasındaki nikâh bağı fesholur, demiştir.

Yezid b. Alkame dedi ki: Dedem müslüman olduğu halde ninem müslüman olmamıştı. Ömer (r.a) onların nikâhının sona erdiğine hüküm vermiş ve onları birbirinden ayırmıştı. Bu aynı zamanda Tavus'un da görüşüdür. Aralarında Ata, el-Hasen ve İkrime'nin de bulunduğu onun dışındaki bir topluluk ise: Yeniden ona talib olmadıkça onu nikâhı akında tutabilmesi imkânı yoktur, demişlerdir. [40]

15- İrtidad Edip Dâr-ı Harbe Sığınan Kadın ile Müslüman Olup Dâr-ı İslâm'a Hicret Eden Kadının Mehri:

"Siz de harcadığınızı İsteyin, onlar da harcadıklarını istesinler" buyruğu ile ilgili olarak müfessirler şöyle demişlerdir: Antlaşma tarafında bulunan ve irtidad edip kâfirlere sığınan müslüman kadınlar olursa, kâfirlere: Bu kadının mehrini veriniz, denirdi. Kâfir kadınlardan birisi müslüman olup hicret ederek gelecek olursa müslümanlara: O kadının mehrini kâfirlere geri veriniz, denilirdi. Bu, her

iki hal ile ilgili insaflı ve adaletli bir hüküm idi, Yine bu hüküm o zamana ve sırf bu olaya has olduğu ümmetin icmaı ile kabul edilmiştir. Bu açıklamayı İbnu'l-Arabî yapmıştır. [\[41\]](#)

16- İşte Allah'ın Hükümü Budur:

"Bunlar" yani bu âyet-i kerime de sözü edilenler "Allah'ın hükümleridir. Aranızda O hükmeder, Allah en İyi bilendir, Hakimdir." Buna dair açıklamalar da daha önce birden çok yerde (meselâ, el-Bakara, 2/32. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[42\]](#)

11. Eğer zevcelerinizden kâfirlere bir şey geçerse, siz de ardarda onlarla savaşırsanız eşleri gitmiş olanlara harcadıklarını veriniz, îman etmiş olduğunuz Allah'tan da korkun.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[43\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Hanımları Kâfirlere Kaçan Müslümanlara Tazminat Ödenmesi:

"Eğer zevcelerinizden kâfirlere bir şey geçerse..." buyruğu ile ilgili olarak rivayet edilen haberde belirtildiğine göre (bir önceki âyet-i kerimenin hükmü ile ilgili olarak) müslümanlar: Biz Allah'ın hükmüne razıyız deyip, bu hususta (gereğini yapmaları için) müşriklere mektup yazdılarsa da onlar bunu uygulamayı kabul etmediler. Bunun üzerine: "Eğer zevcelerinizden kâfirlere bir şey geçerse siz de ardarda onlarla savaşırsanız, eşleri gitmiş olanlara harcadıklarını veriniz" buyruğu nazil oldu.

ez-Zührî'nin Urve'den rivayetine göre Âişe (r.anhâ) şöyle demiştir Şanı yüce: Allah aranızda hüküm verdi ve şöyle buyurdu; Siz de harcadığınızı İsteyin, onlar da harcadıklarını istesinler." Bunun üzerine müslümanlar müşriklere: Allah aramızda şu hüküm vermiş bulunuyor: Size bizden bir kadın gelecek olursa, onun mehrini bize göndereceksiniz. Sizden bize bir kadın gelecek olursa, biz de size onun mehrini göndereceğiz. Bunun üzerine müşrikler onlara şunu yazdılar: Bizler sizin bizde alacak bir şeyiniz olduğunu bilmiyoruz. Eğer bizim sizde alacak bir şeyimiz varsa onu bize gönderiniz. Bunun üzerine yüce Allah şu buyruğu İndirdi: "Eğer zevcelerinizden kâfirlere bir şey geçerse, siz de ardarda

onlarla savaşırsanız, eşleri gitmiş olanlara harcadıklarını veriniz."

tbn Abbas da yüce Allah'ın: "Bunlar Allah'ın hükümleridir. Aranızda O, hükmeder" buyruğu şu demektir: Yani o müslümanlar İte Mekkeli antlaşmalar arasında birbirlerine (mehirleri karşılıklı olarak) geri vermelerine hükmetmektedir.

ez-Zührî dedi ki: Eğer arada antlaşma olmasaydı (hicret eden) kadınlar alıkonulur ve onların kocalarına herhangi bir mehir ödenmezdi.

Katade ve Mücahid şöyle demişlerdir: Bu buyrukla yalnızca hanımları (müşriklere) gitmiş olan erkeklere yaptıkları harcamaların bir benzerini fey' ve ganimetten vermekle emrolundular.

Yine Katade ve Mücahid şöyle demişlerdir: Bu buyruk hem bizimle kendileri arasında antlaşma bulunanlar, hem de antlaşma bulunmayan kimseler hakkındadır. Yine derler ki: (Mealde: "Ardarda onlarla savaşırsanız" anlamı verilen); "Kıyas uygularsanız (misilleme yaparsanız)" demektir.

"Eşleri gitmiş olanlara harcadıklarını veriniz" buyruğunda kastedilen de verdikleri mehirlerdir. Bu buyruk, bütün kâfirler hakkında umumidir.

Yine Katade şöyle demiştir: Şayet hanımlarınızdan sizinle aralarında antlaşma bulunan kâfirlere giden olursa, bu sefer hanımları gitmiş olanlara yaptıkları harcamaların bir benzerini ödeyiniz. Daha sonra bu buyruk et-Tevbe Sûresi ile nesholmuştur. ez-Zührî de: Bu uygulama Mekke'nin fethi ile son bulmuştur. Süfyan es-Sevrî: Bugün bununla amel olunmaz, demiştir, Kimileri de: Bu hüküm şu anda da sabittir, demiştir. Bu görüşü de el-Kuşeyrî nak-letmiştir. [\[44\]](#)

2- "Ardarda Savaşırsanız" Lafzının Anlamı:

"Ardarda onlarla savaşırsanız" (anlamı verilen lafız) genel olarak: diye okunmuştur.

Alkame, en-Nehaî, Humeyd ve el-A'rec ise ("elipsiz ve) "kaP" harfi şeddeli olmak üzere: diye okumuşlardır.

Mücahid iye okumuş ve: "Onların size yaptıklarının benzerini yaparsanız" diye açıklamıştır.

ez-Zührî ise "elif siz ve şeddesiz olarak: diye okumuştur. Mesrûk ve Şakik b. Seleme ise "kaf harfi şeddeli ve kesresiz olarak; diye okumuş ve; 'Ganimet alırsanız... diye açıklamıştır.

Bütün bunlar aynı anlamı ihtiva eden değişik söyleyişlerdir. Nitekim: "Ganimet alırsanız..." anlamındadır.

el-Kutebî de şöyle demiştir: "Ardarda onlarla savaşırsanız"

buyruğu ardı arkasına gazalar yaparsanız, demektir. İbn Bahr der ki: Yani sizler İrtidad eden kadını öldürmekle cezalandıracak olursanız, bu sefer onun kocasına müslümanların ganimetlerinden mehrini ödeyiniz. [45]

3- Hanımları Kâfirlere Sığınmış Olan Müslüman Kocalara Verilecek Tazminat:

"Eşleri gitmiş olanlara harcadıklarını veriniz" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demiştir: Yüce Allah buyuruyor ki: Eğer mü'min olan kadın Mekke kâfirlerine sığınacak olur da sizinle onlar arasında bir antlaşma bulunmayıp, kadının sizin aranızda müslüman bir kocası da varsa ve siz bir ganimet eide edecek olursanız, işte bu müslüman kocaya verdiği mehri, ganimet beşte birlik paylara ayrılmadan önce veriniz.

ez-Zührî: Bu fey' malından verilir, demiştir. Yine ondan gelen rivayete göre kocaya bu mehir, bize gelip sığınan kadınların (kocalarına ödenmesi gereken) mehir(in)den verilir. Bir görüşe göre buyruk şu demektir: Eğer müşrikler kendilerine sığınan bu kadının mehrinin tazminatını ödemeyi kabul etmeyecek olurlarsa, siz de onların ahitlerin! bozduğunuzu belirtin ve nihayet zafer elde ettiğiniz takdirde bu malı onlardan alın.

el-A'meş: Bu buyruk mensuttur demiştir. Ata ise: Hayır, hükmü sabittir, demiştir. Bütün bu görüşler daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

el-Kuşeyrî dedi ki: Âyet-i kerime Ebu Süfyan'ın kızı Um el-Hakem hakkında inmiştir. Um el-Hakem irtidad etmiş ve Kureyşli kocası olan İyad b. Ganm'i terk etmişti. Kureyşliler arasından onun dışında herhangi bir kadın irtidad etmiş değildir. Daha sonra tekrar İslâm'a dönmüştür.

es-Sa'lebî'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre İslâm'dan dönüp müşriklere sığınan, hicret eden müminlerin hanımları altıdır: Fihroğullanndan İyad (b. Ganm b. Züheyr b.) Ebi Şeddad'ın hanımı olan Ebu Süfyan'ın kızı Um el-Hakem, Ömer b. el-Hattab'ın hanımı Um Seleme'nin kızkardeşi Ebu Umeyye b, el-Muğire kızı Fatıma -Ömer (r.a) hicret ettiğinde o hicret etmeyi kabul etmeyip irtidad etmişti-, Şemmas b. Osman'ın hanımı olan Ukbe kızı Ber-va, Hişam b. el-Âs'ın hanımı olan Abdu'l-Uzza kızı Abde, yine Ömer b. el-Hattab'ın hanımı olan Cervel kızı Um Külsum ile Gaylan kızı Şehbe'dir. Peygamber (sav) kocalarına hanımlarının mehirlerini ganimetten ödemişti.

"...Allah'tan korkun" yani size vermiş olduğu emirleri yerine getirmemekten sakının, kaçının. [46]

12. Ey Peygamberi Mii'mîn kadınlar: "Allah'a hiçbir şeyi ortak koş mamaları, hırsızlık yapmamaları, zina etmemeleri, çocuklarını öldürmemeleri, elleri ve ayakları arasında bir iftira düzüp getirmemeleri ve hiçbir marufta sana isyan etmemeleri" üzere sana bey'at etmeye geldikleri vakit, beyatlerini kabul et ve onlar için Allah'tan mağfiret dile! Şüphesiz ki Allah çok mağfiret edendir, çok esirgeyendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [\[47\]](#)

1- Peygamber (sav)'m Kadınlarla Bey'atleşme Şekli;

Rasûlullah (sav) Mekke'yi fethettikten sonra Mekkeli kadınlar gelip, ona bey'at ettiler. "Ey Peygamber! Mü'min kadınlar... üzere sana bey'at etmeye geldikleri vakit..." buyruğu ile onlardan, ortak koşmamak üzere... bey'at alması emrolundu. Müslim'in Sahihinde Peygamber (sav)'ın hanımı Âişe (r.anha)'dan söyle dediği rivayet edilmektedir: Mü'min hanımlar Rasûlullah (sav)'ın yanına hicret ederek geldiklerinde yüce Allah'ın: "Ey Peygamber! Mü'min kadınlar: "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları, hırsızlık yapmamaları, zina etmemeleri... üzere sana bey'at etmeye geldikleri vakit..." buyruğu gereği imtihan olunurlardı. Âişe dedi ki: Mü'min hanımlardan kim bu şartları kabul ediyorsa o imtihan edilmeyi de ikrar ve kabul etmiş oluyordu. Rasûlullah (sav) da hanımlar bunu sözleriyle ikrar edip kabul etti mi onlara; "Haydi gidin, ben sizinle bey'a ti eşti m" diyordu. Allah'a yemin olsun ki Rasûlullah (sav)'ın eli hiçbir kadının eline değmedi. Onlarla sadece söz ile bey'atleşti. Âişe dedi ki: Allah'a yemin ederim ki, Rasûlullah (sav) kadınlardan ancak yüce Allah'ın kendisine emrettiği şartlarla bey'atleşti. Rasûlullah (sav)'ın eli hiçbir kadının eline değmedi. O, onlardan söz aldı mı sözlü olarak: "Ben sizinle bey'atleştim" dertli [\[48\]](#)

Peygamber (sav)'dan rivayet olduğuna göre o kadınlar ile kendisinin eli ile kadınların eli arasında bir elbise parçası bulunduğu halde -onlara bey'at şartlarını koşuyor ve- onlarla bey'atleşiyordu.

Denildiğine göre Rasûlullah erkekler bey'atini bitirdikten sonra, Safa tepesi üzerine Ömer (r.a) onunla birlikte ve ondan biraz daha aşağı bir yerde oturdu. Hanımlara bey'at şartlarını koşuyor, Ömer de kadınlarla musafaha-laşıyordu. Yine rivayet edildiğine göre o bir hanımı Safa üzerinde durmakla görevlendirdi ve bu kadın onlarla bey'atleşti.

İbnu'i-Arabî dedi ki: Bu zayıftır. Asıl Sahih'ie bulunan rivayete bakmak ve ona itibar etmek gerekir.

Um Atiyye dedi ki: Rasûlullah (sav) Medine'ye geldiğinde ensar hanımlarını bir evde topladı. Sonra bize Ömer b. el-Hattab'ı gönderdi. Kapıda durup selam verdi, biz de selamını aldık. Ömer dedi ki: Ben Rasûlullah (sav)'ın size gönderdiği elçisiyim. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayınız, Kadınlar: Evet deyince, evin dışından elini uzattı, biz de evin içinden ellerimizi uzattık sonra da: Şahid ol Allah'ım dedi.[\[49\]](#)

Amr b. Şuayb'ın babasından, onun dedesinden rivayetine göre Peygamber (sav) hanımlarla beyatleşecek olursa içinde su bulunan bir kab getirilmesini emreder, elini o kaba daldırır, sonra da hanımlara emir vererek onlar da ellerini o kaba daldırırlardı.[\[50\]](#)

2- Ebu Süfyan'ın Hanımı Hind'in Bey'ati ve Bey'atte Şart Koşulan Buyruğun Mahiyeti:

Rivayet edildiğine göre Peygamber (sav): "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları" deyince Uhud günü Hamza'ya yaptıklarından çekindiğinden ötürü Peygamber (sav)'ın kendisini tanıması korkusu ile yüzünü örtmüş alarak gelen Utbe kızı Hind: Allah'a yemin ederim ki, sen bizden erkeklerden aldığını görmediğimiz bir şartı istiyorsun, demişti. Peygamber (sav) da o gün erkeklerle sadece müslüman olmak ve cihad etmek şartı ile bey'atleş-mişti. Peygamber (sav): "Hırsızlık yapmamaları" diye buyuranca Hind: Ebu Süfyan cimri bir adamdır. Ben onun malından (ondan habersiz) ihtiyacımız için gerekeni alıyorum, dedi. Bunun üzerine Ebu Süfyan; O sana helal olsun deyince, Peygamber (sav) güldü onu tanıyarak: "Sen Hind misin?" dedi. Hind: Allah geçmişi affetti, dedi. Daha sonra Peygamber: "Zina etmemeleri" diye buyuranca Hind: Hür bir kadın hiç zina eder mi? dedi. Sonra: "Çocuklarını öldürmemeleri" yani kız çocukları diri diri gömmeyip ceninlerini düşürmemeleri... deyince Hind: Biz küçükken onları besleyip büyüttük, sense Bedir günü onları öldürdün. Sen de, onlar da işi daha iyi bilirsiniz. Mukatil'in rivayetine göre de şöyle demiştir: Biz küçükken onları besleyip, büyüttük, siz de büyüdükten sonra onları öldürdünüz. Sizler ve onlar durumu daha iyi bilirsiniz. Bunun üzerine Ömer b. el-Hattab sırtüstü yatın-caya kadar güldü. Onun ilk çocuğu Hanzala b. Ebi Süfyan da Bedir günü öldürülmüş idi. Peygamber daha sonra: "Elleri ve ayakları arasında bir iftira düzüp götürmemeleri ve hiçbir marufta sana İsyan etmemeleri..." diye buyurdu.

Denildiğine göre "elleri" yani laf taşıyıp götürmek suretiyle dilleri "ve ayakları arasında" buyruğu ise, ferderî demektir.

Bir diğ er açıklamaya göre "elleri arasında" lafzı öpmek ve el ile yoklamak "ayakları arasında" da cima demektir. Başkalarından olma çocukları kocalarının çocuklarıdır, diye iddia etmemeleri demek olduğu da söylenmiştir. Çoğunluğun (cumhurun) görüşü budur. Herhangi bir kadın başkasının çocuğunu bulup alır, onu kocasındanmış gibi gösterir ve: Bu benim senden  o-cuğumdur, dermiş. İşte bu da yalan ve iftira kabı   ndendir.

Bir diğ er açıklamaya göre; "elleri ve ayakları arasında" ifadesi çocuktan kinayedir. Çünkü çocuğu taşıdığı karnı önünde, çocuğun doğduğu yer olan ferici ayakları arasındadır. Her ne kadar bundan önce zina yasaklanmış kse de başka birisinden olma çocuğu kadının kendi kocasının çocuğu gibi göstermesi hususunda genel bir ifadedir.

Rivayet olunduğuna göre Hind bunları duyunca şöyle demiş: Aikh'a yemin olsun ki, elbette ki uydurulan bir iftira çok çirkin bir iştir. Sen ancak en doğru ve güzel olanın ve üstün ahl k  hasletlerin yerine getirilmesini emrediyorsun.

Daha sonra yüce Ailah: "Ve hiçbir marufta sana İsyân etmemeleri" diye buyurmaktadır. Katade ağıt yakmamaları ve onlardan hiçbir kadın yanında mahremi bulunmadıkça başbaşa bir erkekle kalmamaları... diye açıklamıştır. Said b. el-Müseyyeb, Muhammed b. es-Saib ve Zeyd b. Eşlem de şöyle demişlerdir: Bu yüzlerini tırmalayarak yırtmamaları, yakalarını yırtmamaları, vay başıma gelenler! diye feryat ve fıgan etmeyip saçlarını (ağıt dolayısıyla)   zmemeleri, mahrem bir kimse olması müstesna erkekler ile (gizlice) konuşmamaları dernektir. Um Atiyye'nin Peygamber (sav)'dan rivayet ettiğine göre bu buyruk, ağıt yakmak hakkındadır. İbn Abbas'ın görüşü de budur.

ş hr b. Havşeb, Um Seleme'den onun Peygamber (sav)'dan rivayet ettiğine göre: "Ve hiçbir marufta sana isyan etmemeleri" buyruğunu "feryad ve fıgan ederek ağıt yakmaktır" diye açıklamıştır.[\[51\]](#)

-Mus'ab b. Nuh dedi ki: Ben Peygamber (sav)'a bey'at eden hanımlardan oldu a yaşlı bir hanıma yetiştim, Bana yüce Allah'ın: "Ve hiçbir marufta sana isyan etmemeleri" buyruğu hakkında Peygamber (sav)'dan: "Ağıt yakmaktır" diye buyurduğunu rivayet etti.[\[52\]](#)

Müslim'in Sakih'inde Um Atiyye'den gelen rivayete göre ş u: "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları... ve hiçbir marufta sana isyan etmemeleri üzere..." buyruğu n zi  olunca, Peygamber: "Ağıt yakmak da bunun bir bölümüdür" diye buyurdu. Um Atiyye dedi ki: Ey Allah'ın Ras l  dedim, filan oğullan bundan müstesna olsun, çünkü onlar cahiliye döneminde iken benimle birlikte ağıt yakmışlardı. Benim de onlarla birlikte ağıt yakmam mutlaka gerekir. Bunun  zerine

Rasûluüh (sav): "Filan oğulları müstesna olsun" diye buyurdu. [\[53\]](#)

Yine Um Atiyye'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) be-yat ile birlikte bizden ağıt yakmamamıza dair söz aldı. Beş hanım müstesna bizden hiçbir hanım o sözüne bağlı kalmadı. Bunlar Um Süleym, Um el-Alâ ve Muaz'ın hanımı Ebu Sebre'nin kızı ya da Ebu Sebre'nin kızı ve Muaz'ın hanımıdır. [\[54\]](#) Yine denildiğine göre buradaki "ma'ruf" Allah'a ve Rasûlüne itaat etmektir. Bu Meymûn b. Mihrân'ın görüşüdür.

Bekr b. Abdullah el-Müzenî de şöyle demiştir: Kendilerinin hayrına ve iyiliğine olan hiçbir hususta sana isyan etmemeleri demektir, el-Kelbî dedi ki: Bu buyruk, Allah'ın ve Rasûlünün emretmiş olduğu bütün maruflar (iyi hususlar) hakkında geneldir.

Rivayet edildiğine göre bu buyruk okunurken Hind de şöyle demiştir: Bizler herhangi bir hususta sana İsyan etmek niyetini taşıdığımız halde buraya gelip oturmadık. [\[55\]](#)

3- Bu Âyette Bazı Yasakların Özellikle Zikredilmesinin Sebebi:

Yüce Allah ve Rasûlü bey'atin muhtevasında birtakım hususları zikretmektedir. Bu sözler arasında dindeki temel yasaklar açıkça zikredildiği halde, emir türünden olan temel hususlar sözkonusu edilmemiştir. Bunlar da aynı şekilde altı tanedir: (Kelime-i) Şehadet, namaz, zekat, oruç, hac ve cünubluktan gusletmek. Bunun böyle zikredilmesinin sebebi ise, nehyin bütün zaman ve haller hakkında daimi ve sürekli oluşudur. O bakımdan daimi ve sürekli olan şarta dikkat çekmek daha önceliklidir.

Bir diğer açıklamaya göre yasaklanan bu hususları işleyen birçok kadın vardı. Şerefli bir nesebe sahib olmaları bu işleri işlemelerine engel teşkil etmiyordu. İşte bundan dolayı bu yasaklar özellikle zikredilmiştir. -Bu yönüyle- bunun bir benzeri de Peygamber (sav)'in Abdü'l-Kayshların heyetine söylediği: "Ve ben sizlere kurutulmuş kabak kaplarını, testileri, oyulmuş hurma kütüklerini ve ziftlenmiş kaplan (kullanmanızı) yasaklıyorum. " [\[56\]](#) Bu buyruk ile diğer günahlar bir tarafa, şarap içmek masiyetini terketmeleri noktasında dikkatlerini çekmiş bulunmaktadır. Çünkü onlar içki içmeyi çokça arzu ediyorlar ve bunu adet edinmişlerdi. Kişi çokça arzu ettiği bir günahı terke-decek olursa, arzulamadığı diğer günahları terketmesi daha bir kolay olur. [\[57\]](#)

4- Kadının Kocasının Malından Alacağı Miktarın Sınırı;

Peygamber (sav) bey'at şartları arasında: "Hırsızlık yapmamaları" diye buyurunca Hind: Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Şüphesiz ki Ebu Süfyan eli sıkı bir adamdır. Bana ve çocuğuma yetecek kadarını almamda benim için bir vebal olur mu? Peygamber: "Maruf sınırları dışında olmadıkça hayır" diye buyurdu. [58]

Bu sözleriyle Hind sadece Ebu Süfyan'ın kendisine verdikleri ile kalıp ihtiyaçlarını göremeyeceğinden yahutta bundan fazlasını alarak sözü geçen bey'ati bozup hırsızlık yapmış olmaktan korktuğunu ifade etmiş oldu. Peygamber (sav) da ona "hayır" yani maruf Ölçüleri içerisinde aldıkların için senin hakkında vebal yoktur, diye buyurdu. Bundan maksat ihtiyaçtan daha fazlasına el uzatmamaktır.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu ancak örtüler arasında ondan saklamadığı yahut üzerine kilit vurmadığı mallar hakkındadır. Bu durumda kadın eğer bu örtüyü kaldırıp ondan herhangi bir şey alacak olursa emre karşı geldiği bir hırsızlık yapmış olur ve bundan dolayı da eli kesilir. [59]

5- Bey'atte Kadınlara Koşulan Şartlar Erkeklere de Koşulmuştur:

Übâde b. es-Sâmit dedi ki: Rasûlullah (sav) kadınlara şart koştuğu gibi bize de şart koşturmuş: "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın, hırsızlık yapmayın, zina etmeyin, çocuklarınızı öldürmeyin, biriniz diğerine büyü yapmasın, size vermiş olduğum maruf herhangi bir hususta bana isyan etmeyin."^

Bundan dolayı İbn Bahr ve başkaları yüce Allah'ın: "Bir iftira düzüp getirmemeleri" buyruğundan kasıt büyüdür, demiştir,

eci-Dahhak dedi ki: Bu, iftirayı yasaklayan bir buyruktur yani herhangi bir erkek ya da bir kadına büyü yapmasınlar, demektir. Buna göre; "bir iftira düzüp getirmemeleri" bir büyü yapmamaları demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Elleri ve ayakları arasında bir iftira düzüp getirmemeleri" buyruğu ile ilgili olarak cumhurun görüşü şudur: "Elleri" yani buluntu olarak aldıkları "ve ayakları arasında" zinadan dolayı doğurdukları herhangi bir çocuğu "bir iftira düzüp getirmemeleri" demektir. Bu açıklama az önce geçmiş bulunmaktadır. [60]

6-Genel Olarak Bütün Emirlerde Özel Olarak da Ağıt Yakmamak Hususunda Peygambere İsyan Edilmemelidir:

Buhari'dç İbn Abbas'tan gelen rivayete göre o yüce Allah'ın: "Ve hiçbir marufta

sana isyan etmemeleri" buyruğu ile ilgili olarak şöyle demiştir: Bu yüce Allah'ın kadınlara koştığı bir şarttı\ [61] Anlamı hususunda da belirttiğimiz gibi farklı görüşler ileri sürülmüştür. Doğrusu bunun Peygamber (sav)'ın verdiği bütün emirler ile yasakladıkları hakkında umumi olduğudur. Böylelikle bunun kapsamına ağıt yakmak, elbiseleri yırtmak, saç yolmak ve mahrem olmayanlarla tenhada başbaşa kalmak ve benzeri hususlar da girer. Bütün bunlar büyük günahlardandır, cahiliye işlerindendir,

Müslim'in Sahih'inde Ebu Malik el-Eş'âri'den gelen rivayete göre Peygamber (sav); "Ümmetim arasında cahiliye işlerinden onları dört husus var olacaktır" diye buyurmuş ve bunlar arasında ağıt yakmayı da zikretmiştir [62]

Yahya b. Ebi Kesir'in, Ebu Seleme'den, onun da Ebu Hureyre'den rivayetine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûluilah (sav) buyurdu ki: "Şu ağıt yakan kadınlar kıyamet gününde birisi sağda ve birisi solda otmak üzere iki saf halinde durdurulacaklardır. Süresi ellibin yıl kadar olan bir gün boyunca köpeklerin havladıkları gibi havlayacaklar, sonra da cehenneme atılmaları emrolunacaktır." [63]

Yine Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir Rasûluilah (sav) buyurdu ki: "Melekler ağıt yakan ve (ağlarken ya da şarkı söylerken) hazine feryat eden hiçbir kadına dua etmezler." [64]

Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan rivayet edildiğine göre o ağıt yakan bir kadının sesini duymuş, onun yanına giderek elindeki kamçısı ile başörtüsü başından düşünceye kadar döğmüş. Ey mü'minlerin emiri kadının örtüsü başından düştü, ona bir baksana, deyince o: Böyle bir kadının saygınlığı kai-ma2 diye buyurmuştur, Bütün bu rivayetleri senetleriyle es-Sa'lebî (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) rivayet etmiştir.

Yüce Allah'ın: "Sana isyan etmemeleri" ifadesi oldukça güçlü bir ifade olmakla birlikte "hiçbir m'arufta" diye tahsis edilmesi hususunda da iki görüş vardır: Bu anlamı tekid etmek üzere bir açıklamadır. Yüce Allah'ın; "De di ki.Rabbim hak ile Aü&met1'(el-Enbiya, 21/112) buyruğuna benzemektedir. Çünkü sadece "hükmet" demiş olsaydı, el betteki yeterdi.

Peygamber (sav)'ın bey'acinde "maruf" şartının koşulmasının sebebi şudur: Ondan başkasına itaatin de maruf şartına bağlı olduğunu, emir veren için daha bağlayıcı olduğuna dikkat çekmek ve bu husustaki tereddüdü özellikle daha çok ortadan kaldırmak içindir. [65]

7- Peygamber (sav)'ın Erkeklerden ve Kadınlardan Bey'at Aldığına Dair

Rivayet:

Buhari'nin rivayetine göre Ubade b, es-Sâmit şöyle demiştir: Peygamber (sav)'ın huzurunda idik. "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşturmak, zina etmemek, hırsızlık yapmamak üzere bana bey'at eder misiniz?" deyip kadınlardan bey'ati ile ilgili âyeti okudu. -Süfyan'ın rivayet ettiği lafız ise çoğunlukla: "O âyeti okudu şeklindedir..."- Sizden bu şartlara tamamıyla bağlı kalanın ecrini Allah verecektir. Kim (şartlara uymayarak) bunlardan herhangi birisini işleyecek olur da bunun cezasını çekerse, bu onun için bir keffaret olur. Kim bunlardan herhangi birisini işleyip Allah da onu selredecek olursa cezası Allah'a aittir.

Dilerse onu aza plandım, dilerse onun bu günahını una bağışlar. "[66]

LJuhari ve Müslim'deki rivayete göre İbn Abbas dedi ki: Ramazan bayramı günü Rasûlullah (sav) ile Ebu Bekir, Ömer ve Osman ile namazlarda bulundum. Hepsisi de namazı hutbeden önce kılarlar, sonra da hutbe irad ederlerdi. Allah'ın Peygamberi -Allah'ın salâ ve selâmı ona- şu anda elleriyle erkeklerin oturmalarını işaret etmesini görüyormuşum gibi (minberden) indi. Sonra onları yarararak ilerledi ve nihayet Bilal ile birlikte kadınların bulunduğu yere kadar gelip: "Ey Peygamber! Mü'min kadınlar: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşturmamaları, hırsızlık yapmamaları, zina etmemeleri, çocuklarını öldürmemeleri, elleri ve ayakları arasında bir iftira düzüp getirmemeleri ve hiçbir marufta sana isyan etmemeleri üzere sana bey'at etmeye geldikleri vakit..." diye âyetin tamamını okudu, Âyeti okuyup bitirdikten sonra: "Siz bu şartlara bağlı kalmaya devam ediyorsunuz değil mi?" diye buyurdu. -Başka hiçbir kadın ona cevap vermeksizin- sadece bir kadın şöyle dedi: Evet ey Allah'ın Rasûlü, dedi. (Hadisin ravilerinden) el-Hasen (b. Müslim) bu kadının kim olduğunu bilmiyor. Peygamber: "Haydi sadaka veriniz" diye buyurdu. Bilal de elbisesini açtı, İlmanlar da yüzüklerini, bileziklerini Bilal'in açtığı örtüye atı veriyorlardı. Bu Buhari'nin lafzıdır. [67]

8- İmamın (İslâm Devlet Başkanının) Bu İmtihan Şartlarını Kadınlara Koşması:

el-Mehdevî dedi ki; Müslümanlar imamın kadınlara bu şartları koşturmayacağını icmâ' ile kabul etmişlerdir. Bu husustaki emir bağlayıcı bir emir değil, mendupluk ifade eden bir emirdir.

Bazı kıyas âlimleri de şöyle demişlerdir: Şayet İslam yurdunun uzaklığından ötürü sınamaya gerek duyulacak olursa, müslümanların imamının böyle bir

sınamayı yapma görevi vardır. [68]

13. Ey iman edenler! Allah'ın kendilerine gazab ettiği bir topluluğu veli edinmeyin. Çünkü onlar kâfirlerin kabirdekilerden ümit kestikleri gibi âhiretten ümit kesmişlerdir.

"Ey iman edenler! Allah'ın kendilerine gazab ettiği bir topluluğu veli edinmeyin" buyruğunda kastedilenler yahudilerdir. Çünkü fakir bazı müs-lümanlar yahudilere mü'rainlerin durumları ile ilgili haberleri ulaştırıyor, onlar ile ilişkilerini sürdürüyorlardı. Böylelikle onların mahsûllerinden, meyvelerinden bir miktar ile mükâfatlandırılıyorlardı. İşte bu şekilde davranmaları onlara yasaklandı.

"Çünkü onlar... âhiretten ümit kesmişlerdir" buyruğunda da kastedilenler İbn Zeyd'in görüşüne göre yahudilerdir. Münafıklar oldukları da söylenmiştir. el-Hasen: Yahudiler ve hristiyanlardır, demiştir.

İbn Mesud dedi ki: Yani onlar âhiret için amelde bulunmayı terkederek dünyayı tercih eden kimselerdir.

Bir diğer açıklamaya göre onlar âhiretteki mükâfattan ümit kesmişlerdir, demektir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır.

"Kâfirlerin... ümit kestikleri gibi" buyruğu el-Hasen ve Katade'nin açıklamasına göre şu demektir: Hayatta olan "kâfirlerin kabirdekilerden" kendilerine geri döneceklerinden "ümit kestikleri gibi..."

İbn Arafe dedi ki: Bunlar (kâfirler): "... ve bizi ancak zaman helak etmektedir" (el-Câsiye, 45/24) diyenlerdir.

Mücahid de şöyle demiştir: Buyruk kabirlerde bulunan kâfirler dünyaya geri dönmekten ümit kestikleri gibi,, demektir.

Yüce Allah, sûrenin başında kâfirleri veli edinmeyi terketmek ile başladığı gibi, aynı buyruklarla sona erdirmiştir. Sûre hem Hâtıb b, Ebi Beltaa'ya, hem de başkalarına bir hitaptır denilmiştir.

İbn Abbas dedi ki: "Ey iman edenler... veli edinmeyin" yani onları dost edinmeyin ve onlara samimi bağlarla bağlı olmayın. Yüce Allah lütuf ve ihsanı ile Hâtıb b. Ebi LJeltaa'yı bağışlamıştır.

Buyruk şu demektir: Kabirde bulunan kâfirler âhirette Allah'ın rahmetinden bir paylarının olacağından yana ümit kestikleri gibi, Kureyş kâfirleri de âhirette hayır elde etmekten yana ümit kesmişlerdir.

el-Kasım b. Ebi Bezze yüce Allah'ın: "Çünkü onlar kâfirlerin kabirde kilerden ümit kestikleri gibi âhiretten ümit kesmişlerdir" buyruğu hakkında şöyle

demıştır: Kâfirlerden ölen herkes hayırdan yana artık ümit keser.
Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

(Mümtebine Sûresi burada sona ermektedir). [\[69\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/253.

[\[2\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/254.

[\[3\]](#) Muslini, IV, 1941: Buhûrl, III, 1095, IV. 1463. 1557. 1K55: V. 2J09; lirinizi, V, 40y; Ebû Dâvûd, 111, 17; Müsned, I, 79, 105

[\[4\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/254-256.

[\[5\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/256-257.

[\[6\]](#) el-Feirânın bu açıklamalarına gfile âyetin ilgili Itoiiinlerinin meali sırasıyla şöyle yapılabil iiv

a. Sıla olması halinde:

"Renim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları kendilerine sevgi ile haber ulaştırıp... veliler edinmeyin "

h. Hal kahul edilmesi halinde:

"... kendilerine sevgi iie hal>er ulaştırarak... veliler edinmeyin..."

c. Sıfat kabul edilmesi halinde:

"... kendilerine sevgi ile haber ulaştırdığınız veliler... edinmeyin."

d. İstinaf olması halinde:

"... edinmeyin. Siz onlara sevgi iie (nasıl) haber ulaştırırsın\?T

Okuyucu ayrıca "yedinci başlıktaki" anlamlarla ilgili açıklamalara da dikkat buyurmalıdır.

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/257-258.

[\[8\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/258.

[\[9\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/258.

[\[10\]](#) Ebû Dâvûd, III, 48; Heyhnki, esSünenü'l-Kübrâ, VIII, 197; Müsned, IV, 336

[\[11\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/258-259.

[\[12\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/259-261.

[\[13\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/261.

[\[14\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/261-262.

[\[15\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/262-265.

[\[16\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/265-266.

- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/266-267.
- [18] Btîhârî, II, 924, V, 2230; Müslim, II, 6%; Müsned, VI. 344, 347
- [19] Müsned, IV, 4; Heysemî, Meemâ', VII, 123
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/267-268.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/268.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/268.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/269.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/269-270
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/270-271.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/271-272.
- [26] Tirmizî, V, 411; Müsned, VI, 163
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/272.
- [27] Taberânî, Kebîr, IV, 114; tteyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VIII, 131 (az farkla)
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/272-273.
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/273-274.
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/274.
- [31] Tırnak içindeki bu ifadelere tercümeyle esas aldığımızı?, baskıda tekabül eden bölümdeki ibareleri müstensihlerin karıştırdıkları anlatılmaktadır, l)u sebeple Arapça baskıyı hazırlayanlar bu ibarelerin alındığı "en-Nehhâs'ın "en-Nâsih ve'l-Mensûh*adlı eserinden buna tekabül eden bölümleri dipnotta kaydetmişti t: rtl ir. "'z de tercemeye hu bölümü esas aldık.
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/274-275.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/275.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/275.
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/276.
- [35] Ebû Dâvûd, II. 272: avnca bk. Dârakutnt III. 254.
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/276-277.
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/277-278.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/279.
- [39] Beyhakî, es-Sünenü't-Kübra, VII, 137
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/279.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/280.

- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/280.
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/280.
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/280-281.
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/281-282.
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/282-283.
- [47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/283.
- [48] Bahârl, V, 2025; Müslim, 1489; İbn Mâce, II, 959.
- [49] Heysemi, Mecmâ, VI, 38 ravîlerinden Ahdurrahman b. Osman h, İbrahim'in zayıf olduğu kaydıyla
- [50] Heysemi, Mecmâ, VI, 39, Urve b. Mes'ud es-Sekafiden ve râvilerinden Abdullah b. Hakim Ebu Bekr ed-Dâhiri'nin zayıf bir râvj olduğu kaydıyla İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/283-284.
- [51] Bu yolla Peygamber Efendiniz'e meifu' bir hadis olarak teşbit edemedik
- [52] Müsned, IV, 55
- [53] Müslim. II, 646; Buhârt, VI, 2637; Tirmizî, V, 411; Müsned, VI, 407, 40H
- [54] Buhârî, I, 440, VI, 2637; Müslim, I, 645, 646; Müsned, V, 84, VI, 408
- [55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/284-287.
- [56] Bukâri, II, 506, III, 1292; Müslim, I, 46, III, 157H
- [57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/287.
- [58] Buhari, V, 2052, 2054; Müslim, III, 1339; Dârimî, II, 211; Dârakutnî, IV, 2Ü, EbüDâ-vûd, IIE, 289; Nesâi, VIII, 246; İbn Mâce, II, 769; Müsried, VI, 39, 50, 206
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/287-288.
- [60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/288.
- [61] Müslim, III, 1333; İhn Hitibân, Salih, X, 253; Müsned, V, 313, 320 (.21 Bukârl, IV, 1857
- [62] Müslim, II, 644; Tirmizl, (II, 325; Müsned, II, 414, 445, 456, V, 349
- [63] Heysemî, Meemâ' III, 14 yakıtı manada, râvilerinden Süleyman h. Davud el-YcmSnuiin zayıf olduğu kaydıyla; Deylemi, Firdevs, IV, 331-332; ayrıor hk. Zehehî, Mizan, ili, 2H9: ibn Hııcer, Lisanu'l-Mizân, 111, H3
- [64] Müsned, II 362; Tayâtisi, Müsned, I, 322; E hû Yala, Müsned, X, 521; Heysemi, Meemâ, III, 13de Ehu Mirfiye hakkında: "Ona sika (güvenilir) tüyen

de onu cerh Uenkiç) edeni de bulamadım. Diğer râviler ise sikadır" demektedir

[65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/288-289.

[66] Buhârî, 15, III, 1413, W, 1H57, IV, 1S57, VI, 2490. J494, 2637, 2716; Müslim, 111, 1333; Tirmizî, IV, 45; Dârimi, L1, 290; Dârukutnî, II, 2\\, 215; Nesâî, VII, 141, 142, 14S. löl, VIII, 10H; Müsned, V, 313, 314. 320.

[67] Buhârî, 1, 332, IV, 1H57; Müslim, II, 602; Müsned, i, 331, İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/289-290.

[68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/290.

[69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/291-292.

SÂF SÛRESİ

1- Buyrukların Nüzul Sebebi:

2- Bir İtaati Yapmayı Adayan Bir Kimsenin Bu Adağını Yerine Getirmesi Gereği:

3- Sözünü, Dedliğini Yerine Getirmeyenler:

4- Kişinin Yapmadığı ve Yapmayacağı Şeyleri Söylemesi:

5- Yapmayacağı Şeyi Söylemenin Vebali:

1- Allah'ın Sevdiği Savaşçıların Hali:

2- Piyadenin Savaşması ile Süvarinin Savaşması;

3- Saftan Çıkmak, Ne Zaman Caiz Olabilir?

1- Onuncu Âyetin Nüzul Sebebi ve Bu Ümmetin Ruhbanlığı Olan Cihad:

2- Azaptan Kurtuluş:

3- Çok Acıklı Azaptan Kurtaracak Olan Ticaret:

4- Adn Cennetlerindeki Hoş ve Güzel Meskenler;

5- Sevilen Zafer ve Fetih:

SÂF SÛRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

el-Maverdfnin naklettiğine göre; bütün müfessirlerin görüşüne göre Medine'de inmiştir. Mekke'de indiği de söylenmiştir. Bunu da en-Nehhâs, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Ondört âyettir. [\[1\]](#)

1. Göklerde ve yerde olan herşey Allah'ı teşbih eder. O Azizdir, Hakimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalar daha Önceden (el-Hadîd, 57/1 'in tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[2\]](#)

2. Ey İman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz? 3- Yapmayacağınız şeyi söylemeniz Allah'ın yanında büyük bir hışmı gerektirir.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız; [\[3\]](#)

I- Buyrukların Nüzul Sebebi:

"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?" buyruğu ile ilgili olarak Dârimî Ebu Muhammed, Müsned'inde şu rivayeti kaydetmektedir: Bize Muhammed b. Kesir, el-Evzai'den haber verdi. O Yahya b. Ebi Ke-sir'den, o Ebu Seleme'den, o Abdullah b. Selam'dan dedi ki: Biz Rasûlullah (sav)'ın ashabından bir grub kendi aramızda konuşarak dedik ki: Yüce Allah'ın hangi ameli daha çok sevdiğini bilseydik elbette ki onu işlerdik. Bunun üzerine yüce Allah: "Göklerde ve yerde olan herşey Allah'ı teşbih eder. O Azîzdir. Hakimdir. Ey İman edenleri Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?" buyruklarını -(Abdullah) onu (sûreyi) bitirinceye kadar (okudu)- indirdi. Abdullah dedi ki; Rasûlullah (sav) da onu (o sureyi) bize sonuna kadar okudu. Ebu Seleme dedi ki: İbn Selam da onu (sûreyi sonuna kadar) bize okudu. Yahya dedi ki: Ebu Seleme de onu bize (sonuna kadar) okudu. Yahya da onu bize okudu. el-Evzaî de onu bize okudu. Muhammed de onu bize okudu. [\[4\]](#)

İbn Abbas dedi ki: Abdullah b. Revâha dedi ki; Bizler Allah'ın amellerden hangisini daha çok sevdiğini bilseydik, elbette onu işlerdik; fakat cihad emri inince ondan hoşlanmadılar,

el-Kelbî dedi ki: Mü'minler Ey Allah'ın Rasûlii dediler. Şayet bizler Allah'ın

hangi ameli daha çok sevdiğini bilseydik, biz de o işi yapmaya daha çok koşardık. Bunun üzerine: "Sizi çok acıklı bir azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi?" (es-Saf, 61/10) buyruğu nazil oldu. Bir süre böylece beklediler ve bu arada şöyle diyorlardı: Bu ticaretin ne olduğunu bilseydik, el-betteki onu mallarımızı, canlarımızı, eşimizi, dostumuzu feda ederek satın alırdık. Yüce Allah bu ticareti onlara: "Allah'a ve Rasûlüne iman edersiniz, mallarınızkt, canlarınızla Allah'ın yolunda cihad edersiniz" (es-Saf, 61/11) âyeti ile gösterdi. Uhud günü sınıdılar, fakat kaçtılar, İşte sözlerine bağlı kalmadıkları için onları ayıplamak üzere bu sûre nazil oldu.

Muhammed b. Ka'b dedi ki: Yüce Allah Peygamberine Bedir şehidlerini sevabını haber verince, ashab: Şahid ol, Allah'ım dediler. Andolsun biz bir savaşta bulunacak olursak, şüphesiz o uğurda bütün gücümüzü harcayacağız; fakat Uhud günü kaçtıklarından ötürü Allah bu davranışları sebebiyle onları ayıpladı.

Katade ve ed-Oahhak dediler ki: Bu buyruk -hiç de böyle bir şey yapmadıkları halde-: Biz cihad ettik ve çeşitli belâ ve sıkıntılara maruz kaldık, diyen bir topluluk hakkında inmiştir.

Suhayb dedi ki: Bedir günü müslümanlara eziyet vermiş, onlara oldukça sıkıntılar ve zorluklar tattırmış bir kişi vardı. Ben de onu öldürdüm. Bir başka adam: Ey Allah'ın Peygamberi gerçekten ben filan kişiyi öldürdüm, dedi. Peygamber (sav) da bunun üzerine çok sevindi. Ömer b. el-Hattab ile Ab-du'r-Rahman b. Avf: Ey Suhayb, dediler niye filanı sen öldürdüğünü haber vermedin? Filan kişi yalan yere onu öldürdüğünü iddia etti. Bunun üzerine Suhayb ona durumu haber verince, Peygamber: "Böyle mi ey Ebu Yahya?" diye buyurdu. Suhayb: Allah'a yemin olsun ki evet ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Bunun üzerine bu âyet-İ kerime, o şahsı yalan yere öldürdüğünü iddia eden kişi hakkında nazil oldu.

İbn Zeyd dedi ki: Buyruk münafıklar hakkında inmiştir. Onlar Peygamber (sav) ve ashabına şöyle diyorlardı: Sizler savaşmak üzere çıkar ve savaşacak olursanız, biz de sizinle birlikte çıkar ve sizinle birlikte savaşırız. Fakat müslümanlar savaşmak üzere Medine'nin dışına çıktıklarında onları bırakıp geri döndüler ve geri kaldılar. [5]

2- Bir İtaati Yapmayı Adayan Bir Kimsenin Bu Adağını Yerine Getirmesi Gereği:

Bu âyet-i kerime itaat olan herhangi bir işi yapmayı üzerine alan kimsenin bu

taahhüdüne bağlı kalmasını vacib kılmaktadır.

Müslim'in Sakih'inde Ebu Musa'dan rivayete göre o, Basralı kurrâya (Kur'ân-ı Kerim'i okuyup, bellemiş olanlara) haber gönderdi. Huzuruna Kur'ân-ı Kerim'i okumuş üçyüz kişi geldi. Şöyle dedi: Sizler Basralıların en hayırlıları ve Kur'ân'ı en iyi bilenlerisiniz. Bunu okuyunuz ve sakın üzerinizden fazla zaman geçmesin. O takdirde sizden öncekilerin kalpleri katılaşmış gibi sizin kalpleriniz de katılaşır. Biz uzunluğu itibariyle ve ağır muhtevası dolayısıyla et-Tevbe Sûresi'ne benzettiğimiz bir sûreyi okuyorduk, onu unuttum. Şu kadar var ki ben o sûreden şunu bellemiş bulunuyorum: "Şayet Ade-moğlunun iki vadi dolusu malı bulunsa, onlara bir üçüncüsünün katılmasını ister. Bununla birlikte Ademoğlunun karnını topraktan başka bir şey doyurmaz. Yine bizler müsebbihât (sebbaha lillahi... diye başlayan) sûrelerinden birisine benzettiğimiz bir sureyi de okuyorduk, onu da unuttum. Şu kadar var ki ben o sûreden: "Ey iman edenler, yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz" buyruğunu bellemiş bulunuyorum. İşle bu sizin boynunuza kıyamet gününde kendisinden sorumlu tutulacağınız bir tanıklık olarak yazıldı[6] İbnu'l-Arabî dedi ki: Bütün bu hususlar dinen sabit şeylerdir. Sözüünü ettiği yüce Allah'ın: "Ey iman edenler, yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz" buyruğu dinde hem lafız, hem mana itibariyle bu sûrede sabittir. "Bu kıyamet gününde kendisinden sorumlu tutulacağınız boynunuza bir şehadet olarak yazıldı" sözüne gelince, bu da mana itibariyle dinde sabit olmuş bir husustur. Bir kimse üzerine bir yükümlülük aldığı takdirde seran onu yerine getirmesi gerekir. Üstlenilen yükümlülük iki kısımdır. Biri adaktır, bu da iki kısma ayrılır. Başından beri yüce Allah'a yakınlaşmak maksadıyla yapılan adak. Bir kimsenin: "Allah için bir namaz kılacağım, oruç tutacağım, sadaka vereceğim" demesi ve buna benzer Allah'a yakınlaştıracı amelleri ada-masıdır. Bu gibi adakları yerine getirmenin gereği icma ile kabul edilmiştir.

İkincisi ise mubah olan bir adaktır. Bu da gerçekleşmesi istenen bir şarta bağlı olarak yapılan adaktır. Bir kimsenin: Benini misafirim eğer geri dönecek olursa, üzerime bir sadaka vermek borç olsun demesi gibi; yahutta gerçekleşmesini arzu etmediği bir şarta bağlı olarak yaptığı adaktır. Eğer Allah beni filanın şerrinden koruyacak olursa, bir sadaka vermek borcum olsun demesine benzer.

Bu tür adağın bağlayıcılığı hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Malik ve Ebu Hanife, böyle bir adağın gereğini yerine getirmesi gerekir, demişlerdir. Şafii bu husustaki görüşlerinden birisinde: Böyle bir adağı yerine getirmesi gerekmez, demiştir.

Ancak âyetin umumi İfadesi bizim lehimize bir delildir. Çünkü âyet-i kerime bu mutlak ifadesiyle ister bir şarta bağlı olsun, ister olmasın herhangi bir şekilde

yapmadığı şeyi söyleyen kimseyi yermeyi ihtiva etmektedir.

Şafî'nin mezhebine mensub ilim adamları da şöyle demişlerdir: Adak ancak Allah'a yakınlaştıracı amel türlerinden olan ve sadece O'na yaklaşmak maksadı güdülen şeyler olabilir. Bu tür işler ise her ne kadar Allah'a yakınlaştıracı ameller türünden ise de bunlarla Allah'a yaklaşmak maksadı güdül-memiştir. Sadece kişinin kendisini bir işi işlemekten alıkoyması yahutta bir işi yapmaya yönelmesi maksadını gülmüştür.

Biz deriz ki: Allah'a yakınlaştıracı şer'î ameller -her ne kadar Allah'a yakınlaştıracılık özelliğini taşıyor olsalar dahi- birtakım meşakkatler ve birtakım yükümlülüklerden ibarettir. Böyle bir kimse ise bir menfaati elde etmek yahut bir zararı önlemek maksadı ile yüce Allah'a yakınlaştıracı böyle bir ameli yerine getirme külfetini üzerine almış bulunmaktadır. Dolayısıyla bu tutumuyla da teklifin izlediği yolun dışına çıkmamış ve yine yüce Allah'a yaklaşmak maksadını sürdüren bir kimsedir.

İbnu'l-Arabî der ki: Eğer söylenen söz bir vaad mahiyetinde ise bu ya o kimsenin: Evienecek olursan sana bir dinar katkım olacaktır yahut: Filan ihtiyacını satın alacak olursan ben de sana şunu veririm, demesi gibi bir sebebe bağlı olur. Fukahânın icmaı ile bu sözü yerine getirmesi gerekir. Yahut-ta şarttan uzak mücerred bir vaad olursa, mutlak ifadesi ile bunu yerine getirmesi gerekir. Bu görüş sahipleri âyetin nüzul sebebini esas almışlardır. Çünkü rivayet olunduğuna göre ashab şöyle diyordu: Bizler hangi amelin daha faziletli ya da Allah tarafından daha çok sevildiğini bilsek elbette ki onu işlerdik. Bunun üzerine yüce Allah da bu âyet-i kerimeyi indirdi. Bu rivayet kabul edilmesinde pek sakınca olmayan bir hadistir, Mücahid'den de rivayet olunduğuna göre Abdullah b. Revâha bunu işitince şöyle demişti: Ben öl-dürülünceye kadar Allah yolunda kendimi vakfetmeye devam edeceğim.

Bana göre sahih olan: Mazeret hali müstesna, verilen sözün her durumda yerine getirilmesinin vacib olduğudur.

Derim ki: Malik dedi ki: Bir kimse bir diğ erinden kendisine bir şeyler hibe etmesini isteyip de o kimse: Evet dediği halde, sözünü daha sonradan yerine getirmemeyi uygun görecekt olursa, benim görüşüme göre verdiği bu sözü yerine getirmek zorunda değildir.

İbnu'l-Kasım dedi ki: Bîr kimse borçlulara söz vererek: Onun (borçlunun) size yapacağı ödemeyi ona hibe ettiğ ime dair sizi şahit tutuyorum diyecek olursa, bu ifade onun için bağlayıcı olur. Ama: Evet, ben bunu yapanın, deyip de daha sonra başka bir kanaate sahip olması halinde bunu yerine getirmek zorunda olmayacağı görüşündeyim.

Derim ki: Yani bu hususta onun aleyhine hüküm verilmez. Fakat ahlaki faziletler ve güzel insani davranış açısından bunu yerine getirmesi gerekir. Çünkü yüce Allah verdiği sözü gerçekleştiren ve adağının gereğini yerine getiren kimseleri överek şöyle buyurmuştur: "Ahidleşince akidlerini yerine getirenler..." (el-Bakara, 2/177); "Kitapta İsmail'i de an! O sözünde durandı..." (Meryem, 19/54) Buna dair açıklamalar daha önceden (Meryem, 19/54-55. âyetler, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [7]

3- Sözünü, Dedliğini Yerine Getirmeyenler:

en-Nehaî dedi ki: Üç ayet-i kerime insanlara kıssa yoluyla öğütler vermeme engel oldu: "İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unuttur musunuz?" (el-Bakara, 2/44); "Size yasakladığım şeylere kendim uymayarak size (emrettiklerime) aykırı davranmak istemiyorum" (Hud, 11/88) buyrukları ile: "Ey İman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?" buyruğudur.

Hafız Ebu Nuaym'in rivayetine göre Malik b. Dinar, Sumâme'den, o Enes b. Malik'ten şöyle dediğini nakletmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İsra-ya götürüldüğüm gece dudakları ateşten makaslarla kesilen ve her kesildikçe tekrar dudakları uzayan bir topluluğun yanından geçtim. Bunlar kimlerdir, ey Cebrail diye sordum, dedi ki: Bunlar yapmadıkları şeyleri söyleyen, Allah'ın Kitabını okuyup da amel etmeyen ümmetinin hatipleridir," [8]

Seleften birisinden nakledildiğine göre ona: Bize hadis naklet, denildi fakat o sustu. Daha sonra tekrar: Bize hadis naklet deyince, şu cevabı verdi: Benim yapmadığım şeyleri söyleyip böylelikle Allah'ın hışmını çabuklaştıracağımı ini zannediyorsunuz. [9]

4- Kişinin Yapmadığı ve Yapmayacağı Şeyleri Söylemesi:

"Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz?" buyruğu, insanın yapmadığı ve yapmayacağı iyi şeylerden kendisi hakkında söz etmesi sebebiyle bir azar ve bir inkâr (red) anlamında bir istifham (soru)dır. Eğer kişinin bu söylediği şeyler geçmişe dair ise yalan olur, geleceğe dair ise verdiği sözde durmamak olur. Her ikisi de yerilmiş davranışlardır.

Süfyan b. Uyeyne yüce Allah'ın: "Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz" buyruğunu şöyle açıklamıştır: Yani o işi yapmanın size bırakılmadığı hususları ne diye söylersiniz? Sizler bu işleri yapıp yapmayacağınızı bilemezsiniz.

Buna göre ifade sözün reddedilmesi hususunda zahirine göre yorumlanmış olmaktadır. [\[10\]](#)

5- Yapmayacağı Şeyi Söylemenin Vebali:

"Yapmayacağınız şeyi söylemeniz Allah'ın yanında büyük bir hışmı gerektirir" buyruğu Şafii'nin bu husustaki iki görüşünden birisi olan tartışma ve gazab halinde verilen söze bağlı kalmanın gereğine delil gösterilebilir.

Buyruktaki: "...me" mübtedâ olarak gelmiş olup ondan önceki ifadeler de haberdur. Şöyle Duyurulmuş gibidir: Yapmayacağınız şeyi söylemeniz yerilmiş bir iştir. Bununla birlikte hazfedilmiş bir mübtedânın haberi de olabilir.

el-Kisâi dedi ki: Bu edat burada ref konumundadır. Çünkü: "Büyük" lafzı; Kardeşin çok kötü bir adamdır" konumunda bir fiildir. "Hışmı" ifadesi de temyiz olarak nasbe dilmiştir. Yani onların yapmadıkları şeyi söylemesi hışmı itibariyle çok büyüktür. Hal olduğu da söylenmiştir. ("Hışmı olarak..." demek olur).

"ile Hışmı duymak" iki mastardır. Mesela insanlar tarafından sevilmeyen bir kimse hakkında: "Sevilmeyen bir kişi" denilir. [\[11\]](#)

4. Gerçek şu ki, Allah kendi yolunda birbirine kenetlenmiş bina gibi, saf bağlayarak çarpışanları sever.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[12\]](#)

1- Allah'ın Sevdiği Savaşçıların Hali:

"Gerçek şu ki, Allah kendi yolunda... saf bağlayarak çarpışanları sever" buyruğundaki: "Saf bağlayarak" lafzı; demektir. (Meal de buna göredir,) Meful ise hazfedilmiştir kî, kendilerini saf saf dizerek, anlamındadır.

"Birbirine kenetlenmiş bina gibi" buyruğu hakkında el-Ferrâ birbirine kurşun ile kaynatılmış... diye açıklamıştır. el-Müherred de şöyle demiştir: Bu buyruk, bina yaparken yapıyı birbirine kaynaştırıp, tek bir parça imişcesine taşları birbirine yakınlştırılması halini anlatmak üzere: tabirinden alınmıştır.

Bir başka açıklamaya göre bu "dişlerin birbirine kenetlenmesi" demek olan: dan gelmektedir. "Birbirine yapışmak, bitişmek" demektir. "Safta birbirine bitiştiler" tabiri de buradan gelir.

Âyetin anlamı şöyle olur: Allah kendi yolunda cihad esnasında binanın sağlamca

yerinde durması gibi yerinde sebat gösterip, yerinden ayrılmayan kimseleri sever.

Said b. Cübeyr dedi ki: Bu, yüce Allah'ın düşmanlarıyla savaşması esnasında mü'minlerin nasıl olmaları gerektiğine dair Allah'ın bir talimatıdır. [\[13\]](#)

2- Piyadenin Savaşması ile Süvarinin Savaşması;

Bazı tevil bilginleri bu buyruğu piyadenin çarpışmasının süvarinin çarpışmasından daha faziletli olduğuna delil göstermişlerdir. Çünkü süvariler bu şekilde dizilme imkânına sahip değildir.

el-Mehdevî dedi ki: Ancak böyle bir yorum doğru olamaz. Çünkü gerek ecir, gerek ganimet açısından süvarinin daha faziletli olduğuna dair buyruklar gelmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte süvariler de âyet-i kerimenin ifade ettiği anlamın dışında görülemezler. Çünkü buyruğun ifade ettiği anlam sebat göstermeye dairdir. [\[14\]](#)

3- Saftan Çıkmak, Ne Zaman Caiz Olabilir?

İnsanın bir ihtiyacı olması yahut imamın göndereceği bir mesaj ya da değerlendirilmesi gerektiği hususunda görüş ayrılığı bulunmayan bir fırsat gibi yerinde durmak sırasında ortaya çıkmayacak bir menfaat sözkonusu olmadıkça safin dışına çıkmak caiz değildir.

Mübareze (teke tek çarpışmak) maksadı ile safin dışına çıkmak ile ilgili görüş ayrılığı vardır. Birincisine göre düşmana korku vermek, şehadeti istemek ve savaş şevkini güçlendirmek maksadı ile bunda bir sakınca yoktur. Bizim mezhebimize mensub ilim adamları ise: Hiçbir kimse böyle bir istek ile leke tek çarpışmak üzere ortaya çıkmaz. Çünkü böyle bir tutumda riyakârlık ve yüce Allah'ın yasaklamış okluğu düşman ile karşılaşmak için çıkmak sözkonusudur. Mübareze ancak Peygamber (sav)'in Bedir günü ve Hayber gazvelerinde olduğu gibi, kâfirin talebi üzerine olmalıdır. Selefin uygulaması da bu şekildedir.

Bu hususa dair yeterli açıklamalar el-Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın; "Ellerinizi kendinizi tehlikeye atmayın" (el-Bakara, 2/195) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır. [\[15\]](#)

5. Hani Musa kavmine: "Ey kavmimi Gerçekten benim Allah'ın size gönderdiği peygamberi olduğumu bildiğiniz halde niçin bana eziyet ediyorsunuz?" demişti.

Onlar sapıp eğrilince Allah da kalplerini çevirdi. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete iletmez.

Yüce Allah cihâdın durumunu sözkonusu edince "Hani Musa kavmine... demişti" buyruğu ile Musa ve İsa'nın tevhidi emredip Allah yolunda cihad ettiklerini ve onların emirlerine aykırı davrananların ilâhî cezaya maruz kaldıklarını açıklamaktadır.

Ey Muhammed, sen kavmine şu kıssayı anlat, demektir.

"Ey kavmim! Gerçekten benim Allah'ın size gönderdiği peygamberi olduğumu" ve peygambere saygı gösterilip onun tazim edilmesi gerektiğini "bildiğiniz halde niçin bana eziyet ediyorsunuz?"

Bu eziyet daha önce el-Ahzab Sûresi'nin sonlarında (33/69- âyetin tefsirinde) geçtiği gibi; hayalarının şişkin olduğu iftirasında bulunmalarıdır. Karun kıssasında sözü edilen Karun'un bir kadına Musa hakkında kendisi ile zina ettiğini iddia etmesini telkin etmesi (bk. el-Kasas, 28/76-77. âyetlerin tefsiri) onların: "Ey Musa! Onların nasıl tanrıları varsa, sen de bize böyle bir tanrı yap! (el-Araf, 7/138) demeleri ve: "Sen ve Rabbingidiniz, savaşınız." (el-Maide, 5/24) demeleri ile: Harun'u sen öldürdün, demeleri -ki bu husus da daha önceden (el-Araf, 7/155. âyetin tefsirinde) geçmiş idi- hep ona yaptıkları eziyetler arasındadır.

"Bildiğiniz* buyruğunun başına: gelmesi tekid içindir. Hakkında hiçbir şüphенizin sözkonusu olmadığı kesin bir şekilde bildiğiniz halde... anlamındadır.

"Onlar" haklan "sapıp eğrilince Allah da kalplerini" hidayetden "çevirdi."

Bir başka açıklamaya göre: "Onlar" itaatten "sapıp eğrilince Allah da kalplerini" hidayetden "çevirdi" demektir. Bîr diğer açıklamaya göre: "Onlar" imandan "sapıp eğrilince Allah da kalplerini" sevaptan "çevirdi" demektir.

Yine denildiğine göre; onlar Rasûl saygı göstermek ve Rabbe itaat etmek gibi emrolunduklarını terkedince; yüce Allah bu yaptıklarına karşılık onlara ceza olmak üzere kalplerinde sapıklığı yarattı. [\[16\]](#)

6. Hani Meryem oğlu İsa da: "Ey İsrailoğluUarı! Muhakkak ben Allah'ın sîze gönderdiği peygamberiyim. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek ve adı Ahmed olan bir peygamberi müjdeleyici olarak geldim" demişti. Onlara apaçık delillerle gelince, onlar: "Bu, apaçık bir büyüdür" dediler.

"Hani Meryem oğlu İsa da... demişti." Yani onlara bu kıssayı da zikret, Meryem oğlu İsa'nın, Musa (a.s)'m dediği gibi: "Ey kavmim" demeyerek "ey

İsrailoğullan" demesinin sebebi, onun kendileri ile bir neseb bağının olmayışından, dolayısıyla İsrailoğullarının onun kavmi olmamasından dolayıdır.

"Muhakkak ben Allah'ın size" İncil ile "gönderdiği peygamberiyim. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı" çünkü Tevrat'ta benim niteliklerim yer almaktadır ve ben size Tevrat'a aykırı bir şey getirmedığım için benden uzaklaşmamaksınız.

"Ve benden sonra gelecek ve adi: Ahmed olan bir peygamberi müjdeleyici" doğrulayıcı "olarak geldim."

Buradaki: "Müjdeleyici olarak" buyruğu hal olarak nasbedilmiştir. Bundaki âmil ise; "peygamber göndermek" anlamındaki fiildir. "Size" buyruğu ise "rasûl: peygamber"in sılasıdır.

"Benden sonra" lafzını Nafi, İbn Kesir ve Ebu Amr diye; "yev harfini üstün olarak okumuştur. es-Sülemî, Zirr b. Hubey ve Âsim'dan rivayetle Ebu Bekr'in kıraati de budur. Ebu Hatim de bunu böylece tercih etmiştir, çünkü bu bir isimdir. Tıpkı "Senden sonra" tafzındaki "kef" ile: Kalktım lafzındaki "te" harfi gibidir, diğerleri ise sakın ("ye" harfini harekesiz) okumuşlardır. Bu "ye" harfi hazf ile -yani telaffuz edilmeyerek; diye de okunmuştur.

"Ahmed" Peygamber efendimizin adıdır. Bu fiilden değil de sıfattan aktarılmış özel bir isimdir. Bu da tafdil maksadı ile kullanılan; kipinde-ki sıfatür. Buna göre "Ahmed"; Rabbine hamdedenlerin en çok hamdedeni demektir. Bütün peygamberler Allah'a hamdedicidir. Peygamberimiz Ahmed ise onların en çok hamdedenleridir. "Muhammed" de aynı şekilde bir sıfattan aktarılmıştır. Bu da "Mahmud" anlamındadır. Şu kadar var ki bunda mübalağa ve tekrar anlamı da vardır. O halde "Muhammed" ardı arkasına ham-dedilen (övülen) kimse demektir. Tıpkı "mükerrem" lafzının ardı arkasına kerem sahibi kılınan, anlamına gelmesi gibi. "el-Mumeddeh" ve benzeri isimler de böyledir. O halde "Muhammed" lafzı manasına uygundur. Şanı yüce Allah kendisine bu adı vermeden önce ona bu ismi vermiş bulunmaktadır. İşte bu da onun peygamberliğinin alâmetlerindendir. Zira onun ismi anlam itibariyle onun hakkında doğrunun ifadesidir. O kendisine hidayet olunduğu şeyler dolayısıyla, onun vasıtasıyla sağlanan ilim ve hikmet faydalarından ötürü Mahmud (öğülen)dir. Âhirerte de şefaati dolayısıyla Mahmud'dur. Lafzın gerektirdiği şekilde "hamd (övgü)" anlamı tekrarlanmış bulunmaktadır. Diğer taraftan o Rabbine hamdedip Rabbi de ona peygamberlik vererek onu şerefiendirinceye kadar "Muhammed": olmamıştır. Bundan Ötürü "Muhammed" adından önce "Ahmed": adı zikredilmiş olmaktadır ki; İsa (a.s) bunu anarak "ve adı Ahmed olan" demiştir. Musa (a.s) da Rabbi kendisine: Bu ümmet Ahmed'in ümmetidir, deyince: Allah'ım beni de Ahmed'in ümmetinden kıl diyerek onun bu adını

anmıştır. O halde yüce Allah onun Muhammed adını zikretmeden önce "Ahmed" diye anmıştır. Çünkü onun Rabbine hamclet-mesi insanların ona hamdetmesinden (onu övmesinden) öncedir, Var olup peygamber olarak gönderilince de fiilen "Muhammed (çokça övülen)" olmuştur. Aynı şekilde şefaati edeceği vakit de yüce Rabbine, Rabbinin kendisine ilham edeceği hamd ifadeleriyle hamdedecektir. Böylelikle insanlar arasında Rabbine en çok hamdeden kişi (Ahmed) olacak, sonra şefaati edecek, sonra da bu şefaati dolayısıyla kendisine hamdedilecek (övülecek)dir.

Rivayet olduğuna göre Peygamljer (sav) şöyle buyurmuştur; "Benim Tevrat'taki ismim "Ahyed (alıp götüren, uzaklaştıran)':dir. Çünkü ben ümmetimi ateşten alıp başka tarafa uzaklaştıırım. Zebur'daki adım "el-Mâhî (silendir. Çünkü yüce Allah benim vasıtamla puta tapıcıları mahvetmiştir. İncil'deki adım Ahmed, Kur'ân'daki adım Muhammed'dir. Çünkü ben sunu ehli arasında da, arz ehli arasında da Mahmud'um (öğülenini)." [\[17\]](#)

Sahih(-i Buhârî)\ti de şöyle buyurulduğu rivayet edilmiştir: "Benim beş tane ismim vardır. Ben Muhammed'im, Ahmed'im. Ben Allah'ın benim vasıtamla küfrü silip süpürdüğü "el-Mâhî"yim ve ben insanların ayaklarımın ucunda haşrolunacağı "el-Hâşir':îm ve ben "el-Âkib"im." [\[18\]](#)

Bu hadis daha önceden (el-Ahzab, 33/45-46. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmakladır.

"Onlara" bir görüşe göre İsa, bir görüşe göre de Muhammed (ikisine de Allah'ın salat ve selamı olsun) "apaçık delillerle gelince, onlar: Bu, apaçık bir büyüdür, dediler."

"Büyü" -anlamındaki lafzı el-Kisâi ve Hamza; "adam"ın sıfatı olmak üzere "Büyücü" diye okumuşlardır. Bunun İbn Mesud'un kıraati olduğu da rivayec edilmiştir. Diğerleri ise, Allah Rasûlünün getirdiğinin sıfatı olmak üzere; "Büyü" diye okumuşlardır. [\[19\]](#)

7. İslâm'a davet edildiği halde Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kimdir? Allah, zalimler topluluğunu hidâyete erdirmez.

"İslâm'a davet edildiği halde Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalim kimdir?" Daha zalim kimse yoktur, demektir. Buna dair açıklamalar daha önce birkaç yerde (mesela, el-En'ânı, 6/21 ve 93. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bu buyruk ortaya koydukları apaçık mucizelerden sonra İsa ve Muhammed (ikisine de salât ve selâm olsun)'in peygamberliğini inkâr edenlerin bu

tutumlarının hayret edilecek bir is olduğunu ifade etmektedir.

"Davet edildiği halde" anlamındaki buyruğu Ta I ha b. Musarrif "ye" harfini üstün, "dal" harfini şeddeli ve "ayn'T harfini esreli olarak: "İddia ettiği halde" diye okumuştur. Bir şeyi iddia etmek ile bir şeye intisab etmek aynı anlamı ifade eder.

"Allah, zalimler topluluğunu hidâyete erdirmez." Sapıklık üzere öleceğine dair hükmolunmuş kimseler, kastedilmektedir. [20]

8. Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek isterler. Halbuki Allah • kâfirler hoş görmese bile- kendi nurunu tamamlayacak olandır.

"Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek isterler" buyruğundaki; "Söndürmek" ile; "Alevini- dindirmek" fiillerinin i'isi de ateş hakkında kullandır. Ateş ile benzer durumda olan ziya (aydınlık) ve zuhur (görünmek, ortaya çıkmak) hakkında da kullanılırlar.

"Söndürmek" bir bakıma "alevini dindirmek"den farklılık arzeder. Şöyle ki; söndürmek az ve çok hakkında kullanılır. "Alevini dindirmek" ise sadece çok hakkında kullanılır. Mesela: "Kandili söndürdüm" denilmekle birlikte "alevini dindirdim" kökünden gelen kelime kullanılarak; denilmez.

Buradaki "Allah'ın nuru" buyruğu hakkında beş görüş vardır.

1- Birinci görüşe göre bu Kur'ân'dır. Onlar Kur'ân'ı çürütmek ve sözleriyle yalanlamak isterler. Bu açıklamayı İbn Abbas ve İbn Zeyd yapmıştır.

2- İslâm'dır. Onlar sözleriyle onu bertaraf etmeye kalkıştırlar. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır.

3- Muhammed (sav)'dır. Onlar yaian ve uydurma haberlerle helak olmasını isterler. Bu açıklamayı ed-Dahhâk yapmıştır.

4- Allah'ın hüccetleri ve delilleridir. Onlar inkâr ile ve yalanlamakla onları çürütmek isterler. Bu açıklamayı İbn Bahr yapmıştır.

5- Bu bir örnektir. Yani kim ağzyık güneşin ışığını söndürmek isterse bunun imkânsız olduğunu göreceği gibi, hakkı çürütmeye kalkışanın durumu da böyledir. Bu açıklamayı İbn İsa nakietmiştir.

Bu âyetin nüzûi sebebi de Ata'nın İbn Abbas'tın naklettiği üzere şudur; Peygamber (sav)'a kırk gün süreyle vahiy gelmedi. Ka'b-b. ei-Eşref: Ey yahudiler topluluğu, müjdeler olsun size, dedi.1 Allah, Muhammed'e indirdiklerinin nurunu söndürmüş bulunuyor. Zaten onun işini tamamlayacak değildi. Rasûlullah (sav) üzülmünce, yüce Allah da bu âyeti indirdi ve bundan sonra da vahiyde bir kesinti olmadı. Bütün bunları el-Maverdî -Allah'ın rahmeti

üzerine olsun- nakletmiş bulunmaktadır.

"Halbuki Allah ... kendi nurunu" dört bir yanda galip getirmek suretiyle "tamamlayacak olandır." Bu lafızları İbn Kesir, Hamza, el-Kisaî ve Âsım'dan rivayetle Hafs; "Allah nurunun tamamlayıcısıdır." di-ye izafet ile okumuşlardır. Yüce Allah'ın; "Her nefs ölümün tadıcısıdır." (Âl-i İrtran, 3/185) buyruğu ve benzerleri gibi. Daha önceden Âl-i İmran Sûresi'nde (3/185. âyet, 2. başlıkta) geçtiği gibi. Diğerleri ise; "(ıjyps*): nurunu tamamlayacak olan" diye okumuşlardır ki; bu da gelecek anlamını ifade ettiğinden (ism-i fail kipindiki "tamamlayacak olan" anlamındaki lafız) amel etmiştir.

"Kâfirler" yani diğer türden olan kâfirler "hoşgörmese bile." [\[21\]](#)

9. O, Peygamberini hidayet ile ve hak din üe gönderendir. Çünkü onu -müşrikler hoş görmese bile- bütün dinlere üstün kılacaktır.

"O, Peygamberini" yani Muhammed'i "hidayet ile" hak ve doğruluk ile "ve hak din üe gönderendir."

"Çünkü onu" delil ve belgelerle "bütün dinlere üstün kılacaktır." Savaşta bilek gücüyle galib geimek de üstünlüğün kapsamı içerisindedir. Üstünlükten maksat ise, onun dışında bir başka dinin kalmaması değildir. Maksat müslümanların üstün ve galib gelmeleridir. Âhir zamanda İslâm'ın dışında herhangi bir dinin kalmaması da bu üstünlüğün kapsamı içerisindedir.

Mücahid dedi ki: Bu da İsa (a.s)'ın inip yeryüzünde İslam dininden başka herhangi bir dinin kalmayacağı zaman gerçekleşecektir.

Ebu Hureyre dedi ki: "Çünkü onu" İsa'nın çıkışı ile "bütün dinlere üstün kılacaktır." O vakit müslüman olmadık hiçbir kâfir kalmayacaktır.

Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Andolsun ki Meryem oğlu (İsa) adaletli bir hakim olarak inecektir. Andolsun haçı kırarak, domuzu öldürecek, cizyeyi kabul etmeyecektir. Andolsun dişi develer serbest bırakılacak, üzerlerinde binilmeyecek, koşulmayacaktır, Andolsun cimriik, kin duymak ve kıskançlık yok olup gidecek, mal almaya (insanları) çağıracağı halde kimse onu kabu! etmeyecektir.[\[22\]](#)

"Üstün kılacaktır" buyruğunun Muhammed (sav)'ı diğer dinler hakkında bilgi sahibi kılacaktır. Öyle ki onu bu dinlerin bâtil oluş yönleri ile ve sonradan gelen müntesiNeri tarafından nerelerinin tahrif edilip nerelerinin değiştirilmiş olduğu hususunda bilgili kılacaktır.

"Dinlere" buyruğu çoğul anlamındadır. (Âyet-i kerimede lafız tekildir.) Çünkü

burada "din" mastar olup çoğul anlamında da kullanılır. [\[23\]](#)

10. Ey İman edenler! SİZİ çok acıklı bir azaptan kurtaracak bîr ticareti size göstereyim mi?

11. Allah'a ve Rasûlüne iman edersiniz, mallarınızla ve canlarınızla Allah'ın yolunda cihad edersiniz. Eğer bilerseniz bunlar sîzin için daha hayırlıdır.

12. Günahlarınızı da mağfîret eder ve sizi altından ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki hoş meskenlere koyar. İşte bu, çok büyük kurtuluştur.

13- Ve sevdiğiniz bir diğeri daha: Allah'tan bir zafer ve yakın bir fetih... Mü'minlere müjdele!

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[24\]](#)

1- Onuncu Âyetin Nüzul Sebebi ve Bu Ümmetin Ruhbanlığı Olan Cihad:

"Ey iman edenler! Sizi çok acıklı bir azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi?" buyruğu hakkında Mukatil dedi ki: Âyet Osman b. Maz'un hakkında İnmiştir. Şöyle ki; o Rasûlullah (sav)'a dedi ki: Bana izin versen de Havle'yi boşasam, ralıbliğe yönelip kendimi bulsam, et yemeyi kendime haram kılsam, geceleyin hiçbir zaman uyumasam, gündüzün hiçbir zaman oruç açmasam. Bunun üzerine RasûluHah (sav) şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki nikâh benim sünnetimdendir. İslam'da ruhbanlık yoktur. Ümmetimin ruhbanlığı Allah yolunda cihaddır. Ümmetimin burulması oruç tutmaktır. Allah'ın size helal kıldığı hoş şeyleri haram kılmayınız. Benim sünnetimden olmak üzere ben uyurum, namaz kılarım, oruç açarım, oruç tutarını. Kim benim sünnetimden yüz çevirecek olursa, benden değildir." Bu sefer Osman şöyle dedi: Ey Allah'ın Peygamberi, Allah'a yemin ederim ki Allah'ın en sevdiği ticaretin hangisi olduğunu bilmeyi çok isterdim. Böylelikle ben de o ticareti yapardım. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu.

Yüce'Allah'ın: "Göstereyim mi" buyruğunun göstereceğim anlamında olduğu söylenmiştir.

"Ticaretden kasıt, cihaddır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur; "Şüphesiz Allah mü'minlerden canlarını ve mallarını... satın almıştır." (et-Tev-be, 9/111) Bu bütün mü'minlere yönelik bir hitaptır. Kitab ehline yönelik olduğu da söylenmiştir. [\[25\]](#)

2- Azaptan Kurtuluş:

"Sizi çok acıklı" acıtıcı "bir azaptan kurtaracak" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 10. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Sizi... kurtaracak" anlamındaki fiil genel olarak: şeklinde; "Kurtarmak"dan gelen bir fiil olarak okunmuştur. Ancak el-Hasen, İbn Âmir ve Ebu Hayve: "sizi... kurtarıcı" diye Kurtarmaktan "'cim" harfini şeddeli olarak okumuştur.

Daha sonra yüce Allah, bu ticaretin mahiyetini açıklamaktadır. Bu da bir sonraki başlığın konusudur. [\[26\]](#)

3- Çok Acıklı Azaptan Kurtaracak Olan Ticaret:

Yüce Allah, bu ticaretin mahiyetini şöylece açıklamaktadır: "Allah'a ve Rasûlüne iman edersiniz, mallarınızla canlarınızla Allah'ın yolunda cihad edersiniz." Burada öncelikle malları sözkonusu etmesinin sebebi, önce malların infak edilmesi ile başlanılmasından dolayıdır.

"Eğer bilerseniz bunlar" yani bu fiil "sizin için" mallarınızdan ve canlarınızdan "daha hayırlıdır."

"İman edersiniz" anlamındaki fiil el-Müberred ve ez-Zeccâc'a göre; "İman ediniz" anlamındadır. Daha sonra gelecek olan; "günahlarınızı da mağfiret eder" anlamındaki fiilin, emrin cevabı olarak cezm ile geliş sebebi de budur. Nitekim Abdullah (b. Mesud)'un kıraatinde de "Allah'a iman edin" şeklindedir.

el-Ferrâ; "Günahlarınızı da mağfiret eder" buyruğu istifhamın cevabıdır, demiştir. Ancak bu manaya göre yorumlanması halinde doğru bir açıklama olabilir. Şöyle ki "Allah'a... iman edersiniz... ve cihad edersiniz" buyrukları yüce Allah'ın: "Sizi çok acıklı bir azaptan kurtaracak bir ticareti sîze göstereyim nü" buyruğuna bir atf-ı beyan kabul edilir. Sanki bu ticaretin mahiyeti bilinmediğinden, iman ve cihad ile açıklanmış olmaktadır. Buna göre ticaret, mana itibarıyla bu ikisi ile aynı şey olur. Yüce Allah şöyle buyurmuş gibidir: Sizler Allah'a iman eder, cihad eder misiniz? O da size (günah-!arınızı) mağfiret buyurur.

ez-Zemahşerî dedi ki: el-Fenâ'ntn görüşü şöyle açıklanır: "Delâlet (göstermeksin taalluk ettiği şey, "ticareftir. Ticarete iman ve cihad ile açıklanmıştır. Şöyle denilmiş gibidir: Sizler iman ve cihad ile ticaret eder misiniz? O da size günahlarınızı bağışlar.

el-Mehdevi dedi ki: Eğer böyle bir takdirde bulunulmayacak olursa, bu mesele (el-Ferra'nın açıklaması) doğru ularak anlaşılamaz. Çünkü bu durumda takdir:

Eğer sizler bu gösterilen yolu izleyecek olursanız, size günahlarınızı bağışlar. Çünkü günahların bağışlanması ancak bu ticaretin kabul edilmesi ve iman ile mümkün olur. Bu yol gösterilmekle olmaz.

ez-Zeccâc dedi ki: Yüce Allah onlara kendilerine fayda verecek şeyleri göstermekle günahlarını bağışlayacak değildir. Onlara ancak iman edip cihad etmeleri halinde mağfiret buyurur.

Zeyd b. Ali, "emir lamanı mahzûf takdiri ile: "İman ediniz" ve, "Cihad ediniz" diye okumuştur. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Ey Muhammedi Sen herhangi bir şeyin kötü sonucundan, korkacak olursan, Herbir can senin için kendisini feda etsin."

Bazıları; "Günahlarınızı da mağfiret eder" buyruğunu ("re'- harfini, lam harfine) idgam ile okumuş olmakla birlikte; idgam yapılmaması daha güzeldir. Çünkü "ra" harfi mütekerrir bir harftir ve güçlüdür. Onun "lam" harfine idgam edilmesi güzel olmaz. Çünkü kuvvetli olan bir harfin daha zayıf olan bir harfe idgamı yapılmaz. [27]

4- Adn Cennetlerindeki Hoş ve Güzel Meskenler;

"Çok hoş meskenler" buyruğu ile ilgili olarak Ebu'l-Huseyn el-Âcurrî, d-Hasen'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ben İmran b. el-Husayn'e ve Ebu Hureyre'ye şu; "çok hoş meskenler" buyruğunun tefsirine dair soru sordum, her ikisi de şöyle dedi: Sen bu işi bilene sordun. Biz Rasûluliah (sav)'a buna dair soru sorduk, şöyle buyurdu;

"Cennette bir inciden bir saraydır. Onun İçinde kırmızı bir yakutun yetmiş ev vardır. Herbir evde yeşil bir zebercetten yetmiş oda vardır. Herbir odada yetmiş divan vardır. Herbir divan üzerinde herbir renkten yetmiş döşek vardır. Herbir döşegin üzerinde hvıaı'l-ıyn'den yetmiş kadın vardır. Herbir odada yetmiş sofra vardır. Herbir sofra üzerinde de yetmiş çeşit yemek vardır. Yine herbir odada yetmiş erkek ve kız hizmetçi vardır. Şanı yüce ve mübarek olan Allah, mü'min kişiye tek bir sabah vaktinde bütün bunların üstesinden gelebilecek kadar güç, verecektir." [28]

"Adn cennetleri" ikamet edilecek cennetler demektir.

"İşte bu çok büyük kurtuluştur." Çok büyük ve sürekli mutluluktur, bahtiyarlıktır. "el-Fevzt Kurtuluş"un asıl anlamı, istenilen ve arzu edilen şeyi elde etmektir.

[29]

5- Sevilen Zafer ve Fetih:

"Ve sevdiğiniz bir diğeri daha" buyruğu ile ilgili olarak el-Ferrâ ve el-Ah-feş. şöyle demişlerdir: "Bir diğeri daha": buyruğu "ticaret" e atfedilmiştir. Bundan dolayı cer konumundadır.

Ref konumunda olduğu da söylenmiştir. Yani sizin için sevdiğiniz bir başka Özellik ve bir diğeri ticaret daha vardır. "Allah'tan bir zafer" o Allah'tan gelecek zaferdir, demektir, Buna göre; "Bir zafer"; "bir diğeri" anlamındaki lafzın tefsiridir.

"Bir diğeri bedel olarak ref konumunda olduğu da söylenmiştir ki size Allah'tan bir zafer vardır, demek olur.

"Ve yakın bir fetih" dünyada peşinen size verilecek olan bir ganimet demektir. Mekke fethi olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas dedi ki: İran ve Bizans ülkelerinin fethedileceğini kastetmektedir.

"Mü'minlere müjdele!" Allah'ın kendilerinden razı olduğu müjdesini ver. [\[30\]](#)

14. Ey iman edenler! Allah'ın yardımcılarını olun. Nitekim Meryem oğlu İsa da Havarilere: "Allah'a (giden yolda) benim yardımcılarım kim olacak?" demiş; Havariler de: "Allah'ın (dininin) yardımcılarını biziz" demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğulları'ndan bir kesimi iman etmiş ve bir kesimi de inkâr etmişti. Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler oluverdiler.

Yüce Allah, bu buyruğuyla cihad emrini pekiştirmektedir. Yani yüce Allah, İsa'nın havarilerini kendilerine muhalefet, edenlere karşı üstün getirdiği gibi, yüce Allah'ın sizlere muhalefet edenlere karşı sizi üstün ve galip kılması için siz de peygamberinizin havarileri olunuz.

İbn Kesir, Ebu Amr ve Nâfi, "Allah'ın yardımcılarını" anlamındaki buyruğu; diye (re harfini) tenvinli okumuş ve şöyle demişlerdir: Çünkü buyruğun anlamı sebat gösterin ve Allah'ın düşmanlarına karşı kılıç ile Allah'ın (dininin) yardımcılarını olun, demektir.

Basralı, Kûfeli ve Şamlıların geri kalan kıraat âlimleri: "Allah'ın yardımcılarını" şeklinde tenvinsiz okumuşlar ve "Allah" ism-i celâlinin başındaki izafet "lam'ını" hafzetmişlerdir. Ebu Ubeyd Allah'ın: "Allah'ın (dininin) yardımcılarını biziz" buyruğu dolayısıyla bu okuyuşu tercih etmiş ve (re harfini) tenvinli okumamıştır, Allah'ın dininin yardımcılarını olunuz, demektir,

Bir diğeri görüşe göre buyrukta hafzedilmiş lafızlar vardır. Ey Muhammed onlara Allah'ın yardımcılarını olunuz, de demektir.

Buyruğun yüce Allah'tan yeni başlanan bir hitab olduğu da söylenmiştir ki; İsa'nın ashabının yaptığı gibi siz de yardımcılar olunuz. Onlar -Allah'a hamdolaun- yardımcı oldular ve havariler oldular. Havariler ise rasûllerin en has adamlarıdır.

Mamer dedi ki: Allah'a hamdolsun bu gerçekleşmiştir. Yani onkır ona yar-dıncı! olmuşlardır. Bunlar yetmiş kişi idiler. Akabe gecesı ona bey'at edenler bunlardı. Bunların Kureyş'ten oldukları da söylenmiştir. Katade bunların isimlerini şöylece zikretmektedir; Ebu Bekir, Ömer, Ali, Taiha, Zübeyr, Sa'd b. Malik, Ebu Ubeyde -ki adı Âmir'dir-, Osman b. Maz'un ve Hamza b. Abdu'l-Mut-taiib'dir. Said'i aralarında zikretmemiştir. Bunun yerine Ebu Talib'in oğlu Cafer'i zikretmiştir. Allah hepsinden razı olsun.

"Nitekim Meryem oğlu İsa da havarilere..." Bunlar onun en seçkin adamları olan oniki kişi idiler. Bunların isimleri daha önce Âl-i İmran Sûre-si'nde (3/52. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bu şahıslar İsrailoğulları arasından ona ilk iman eden kimselerdi. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Mukatil de şöyle demiştir: Yüce Allah İsa'ya dedi ki; Sen o kasabaya girdiğin vakit, elbise ağartıcıların başında bulunduğu ırmağa git ve onlardan sana yardımcı olmalarını iste! İsa onlara gidip dedi ki; Allah'a giden yolda benim yardımcıları kim olur? Onlar: Biz sana yardım ederiz, dediler. Onu tasdik ettiler ve ona yardım ettiler.

"Allah'a (giden yolda) benim yardımcıları kim olacak?" buyruğu, Allah ile birlikte bana kim yardımcı olur demektir. Nitekim (meselde): "Küçük deve sürüsü, küçük deve sürüsüne (katılırsa) büyük bir deve sürüsü olur" ifadesinin, küçük deve sürüsü, bir diğer küçük sürü ile birlikte olursa,, anlamında kullanılmasına benzer.

Buyruğun; yüce Allah'a yakınlaştıracak amellerde benim yardımcım kim olur, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu husus daha önceden Af-i İmran Sûresi'nde (3/52. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesimi iman etmiş ve bir kesimi de inkâr etmişti." Her iki kesim de İsa (a,s) döneminde idi; semâya yükseltilmesinden sonra, daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde açıklandığı üzere fırkalara ayrılmışlardı.

"Biz de iman edenleri" İsa'yı inkâr eden "düşmanlarına karşı destekledik de üstün gelenler" galib gelip zafer kazananlar "ohıverdiler."

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah İsa döneminde iman edenleri, Muhammed'i kâfirlerin dinine üstün getirmekle desteklemiş oldu.

Mücahid dedi ki: Onlara kendi dönemlerinde İsa'yı inkar edenlere karşı yardım olundu, destek verildi. Bir diğer açıklamaya göre; Biz şu anda müs-lümanları; biri "Allah'tı semaya yükseldi" diyen, diğeri ise "o Allah'ın oğlu idi Allah onu

kendisine kaldırdı" diyen, sapık iki fırkaya karşı destekledik. Çünkü Meryem oğlu İsa kimse ile savaştı. Ondan sonra onun ashabının dininde de savaşmak sözkonusu olmadı.

Zeyd b. Ali ve Katade dedi ki: "Üstün gelenler oluverdüler* delil ve belge ile galip geldiler, demektir. Çünkü rivayet olunduğuna göre onlar şöyle demişlerdi: Sizler İsa'nın uyuduğunu fakat Allah'ın uyumadığını, İsa'nın yemek yediğini, buna karşılık Allah'ın yemek yemediğini bilmiyor musunuz? demişlerdi.

Bu âyetin, İsa (a.s)'ın gönderdiği elçiler hakkında indiği de söylenmiştir. İbn İshak dedi ki: İsa'nın havarilerine ve kendisine uyanlar arasından gönderdiği elçiler şunlardır: Roma'ya Futrus ve Bavlus'u; ahalisinin insan yediği bölgeye Andrais ve Mesa, doğudaki Babil'e Tomas, Kartacana'ya yani Afrika'ya Filibus, Kehf ahalisi kasabası olan Daksus'a Yohannes, Beyru'l-Mak-dis'in diğer adı olan Oriselim'e Yakubes'i Hicaz toprakları olan el-İrabiye'ye İbn Telma, Berber topraklarına Simen, İskenderiye ve çevresine Yehuda ve Berdes'i gönderdi. Allah da delille onları destekledi.

"Üstün gelenler oluverdiler" buyruğu; Duvarın üstüne çıktı" tabirinden gelmektedir.

Doğruyu en iyi bilen şanı yüce Allah'tır. Dönüş ve varış yalnız O'nadır, (Saf Sûresi burada sona ermektedir). [\[31\]](#)

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/295.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/295.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/296.

[4] Dârimî, II, 263; Tirmizî, V, 412; Hakim. Müstedrek, II, 7HT 248

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/296-297.

[6] Müslim, 11, 726

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/297-299.

[8] Ebû Naym, Hilye, II, 386

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/300.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/300.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/300-301.

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/301.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/301-302.

- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/302.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/302.
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/302-303.
- [17] Zehebî, Mizan, 1, 3Jf; tim Haoer, Lisânu'l-Mîzân, 1. 351"te hadisi az farkk kaydetmekte ve ravilerinden fshak b. ÎSîşr lîbu Hızeyfe hakkında şunları söylemektedirler; "İslak b. liirj h. Hızeyfe'yi, hadis ravileri [erk etmiş, Ali b. el-Medini yalancı olduğunu söylemişlerdir..." (Zehebî, Mizan, I, 335; İbn Hacer, Lisan, I,
- [18] Buhari İft 1 7Qf) Mımnltı Tl
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/304-306.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/306.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/306-307.
- [22] Müslim, I, 135, 136
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/308.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/309.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/309-310.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/310.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/310-311.
- [28] Taberânî, Evsat, V, 121 (az lafzî farkla); Bezzâr, Müsned, IX, 43-44'de hadisi kaydettikten sonra ravîleinde Cesr h. Ferkad'ın rivayetlerinin pek itibar edilmediğini, el-Ha-sen'in Ehû Hureyreden hadis dinlemesinin sahih olarak şahit olmadığını kaydetmektedir; Heysemî, Mecmâ, VII, 31de hadisin Tal>erânî ve Sîezzâr tarafından rivâyeti edildiğini belirttiğinden sonra, Cesrin zayıf olmakla birlikte Saicl b. Ânir tarafından sika (gü-vonilirl kabul edildiğini belirtmektedir.
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/311-312.
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/312.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/313-315.

CUMUA SÛRESİ

- 1- Cuma Gününün Adı ve Bu Adı Alışı:
- 2- Cuma Gününe Bu Adı İlk Veren ve tik Cuma Namazı:
- 3- Cuma Namazının Muhatabları Mü'minlerdir:
- 4- Cuma Günü Ezanları (Çağrılar):
- 5- Cuma Namazına Gitmenin Mahiyeti ve Hükümü:
- 6- Cuma Namazı Kılmakla Mükellef Olanlar:
- 7- Cuma Namazı İçin Nida ve Bu Nidayı Duyanların Namaz Kılma Yükümlülükleri:
- 8- Cuma Namazının Vakti:
- 9- Cuma Namazı Her Müslümana Farzdır:
- 10- Cuma Namazı İçin Abdest ve Gusül:
- 11- Cuma Bayram Gününe Rastlarsa:
- 12- "Allah'ın Zikri"nin Mahiyeti:
- 13- Cuma Namazı Esnasında Alışverişin ve Benzeri İşlerin Haram Olması ve Bunların Haram Oluş Vakitleri:
- 1- Âyetin Nüzul Sebebi:
- 2- Cuma Namazı Kılınması İçin Gerekli Cemaat Sayısı:
- 3- İmamın (İslam Devlet Başkanının) İzni ve Onun Namazda Bulunması Cuma Namazının Sıhhati için Gerekli midir?:
- 4- Tavanlı Bir Mescidin Bulunması Cuma Namazı Şartlarından mıdır?
- 5- Hutbe Verirken Ayakta Durmak:
- 6- Hutbesiz Cuma Namazı Sahih Olmaz:
- 7- Hutbe Verirken, Hatibin Bir Şeylere Yaslanması:
- 8- Hatib Minbere Çıkınca Cemaate Selam Verir mi?:
- 9- Abdestsiz Hutbe Vermek:
- 10- Hutbenin Asgarî Miktarı:
- 11- Peygamber Efendimizin Hutbelerinde Okuduğu Buyruklar ile Verdiği Hutbelerinden Örnekler:
- 12- Hutbeyi Dinleme Âdabı:
- 13- Cemaatin Hatibe Yönelmesi:
- 14- İmam Hutbe Verirken Mescide Giren Namaz Kılar mı?:
- 15- İmam Hutbe Verirken. Uyumak:
- 16- Cuma Namazının Şimdiye Kadar Sözüünü Etmediğimiz Diğer Bazı Faziletleri ve Farz Oluşu:
- 17- Allah'ın Yanında Bulunanlar Dünyalıklardan Hayırlıdır:

CUMUA SÛRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Bütün âlimlerin görüşüne göre Medine'de inmiştir. Onbir âyetür.

Müslim'in Sahik'mde Ebu Hureyre'den rivayete göre Rasûlulâh (sav) şöyle buyurmuştur: "Güneşin doğduğu en hayırlı gün turna günüdür, ü günde Âdem yaratıldı, o günde cennete yerleştirildi, o günde oradan çıkarıldı. Kıyamette ancak cuma günü kopacaktır."[\[1\]](#)

Yine Ebû Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlulhth (sav) buyurdu ki: "Biz2 sonra gelenleriz, kıyamet gününde ise ilkleriz. Biz cennete ilk girecek olanlarız. Şu kadar var ki, onlara bizden önce kitab verildi, bize ise kitab onlardan sonra verildi. Onlar anlaşmazlığa düştüler. Allah bizi hakkında ayrılığa düştükleri hakka iletti. İşte bu, onların haklarında anlaşmazlığa düştüğü günleridir. Yüce Allah bizi bugüne iletti. (Devamla) buyurdu ki: (O da) cuma günüdür. Bugün bizimdir, yarın Yahudilerin, yarından sonrası ise hristiyanlarındır."[\[2\]](#)

1. Göklerde ve yerde olan herşey Melik, Kuddûs, Azîz, Hakim olan Allah'ı teşbih ederler.

Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Ebu'l-Âliye ve Nasr b. Âsim "Melik, Kuddûs, Azîz, Hakim" buyruklarının hepsini: diye, ref ile okumuşlardır ki; "o Meliktir, Kud-dûstür..." demek olur. [\[3\]](#)

2. O, ümmiler arasında kendilerinden onlara karşı O'nun âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir Peygamber gönderendir. Halbuki daha önceden apaçık bir sapıklık içinde idiler.

"O, ümmiler arasında kendilerinden... bir Peygamber gönderendir"

buyruğu ile ilgili olarak Ibn Abbas dedi ki; Ümmîlerden kasıt okuma yazma bilenleriyle, bilniyenkriyle bütün Araplardır. Çünkü Araplar kitab ehli kimseler değildir.

"Ümmîler" in yazı yazmayan kimseler oldukları da söylenmiştir. Kureyş de böyle idi. Mansur, İbrahim'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ümmî, okuması, yazması olmayan kişidir. Bura dair açıklamalar daha önce el-Ba-kara Sûresi'nde (2/78. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Kendilerinden... bir Peygamber" buyruğu ile kastedilen, Muhammecci (sav)'dır. Rasûiullah (sav)'ın kendileri ile akrabalığı bulunmadık ve onlarla neseb bağı bulunmayan hiçbir Arap kabilesi yoktur. İbn îshak: Tağlibliler bundan müstesnadır, demiştir. Yüce Allah hristiyan okluklarından ötürü peygamberini onlarla akrabalıktan ar indirmiştir. O bakımdan onların onunla neseb yoluyla bir akrabalıkları yoktur. Kendisi hiçbir kitabı okumamış ve ilim öğrenmemiş ümmî bir kimse îdi.

el-Maverdî dedi ki: Şayet: Ümmi bir Peygamber göndermiş olmasının bir lütuf olarak hatırlatılması nasıl açıklanır, diye soruiacak olursa buna üç şekilde cevap verilebilir:

- 1- Peygamberlerin önceki müjdelerine (nitelik itibariyle) uygun olması.
- 2- Onun da durumunun kavmine benzemesi ve böylelikle onların kendisine muvafakat etme ihtimallerinin daha ileri derecede olması.
- 3-Davet ettiğı esasla, okuduğı Kitab ve tilâvet ettiğı hikmet hakkında onun ile ilgili kötü zannın uzaklaştırılması.

Derim ki: Bütün bunlar onun getirdiğı mucizenin ve peygamberliğinin doğruluğunun delilleridir.

"Onlara karşı O'ımn ayetlerini" Kur'ân-ı Kerimi "okuyan, onları arındıran" İbn Abbas'ın açıklamasına göre iman ile kalplerini tertemiz hale getiren, demektir. Küfür ve günahların pisiiklerinden onları arındıran diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı İbn Cüreyc ve Mukatil yapmıştır. es-Süddî ise: Mallarının zekâtını alan, diye açıklamıştır.

"Onlara kitabı" Kur'ân-ı Kerim'i "ve hikmeti" el-Hasen'e göre sünneti "öğreten bir Peygamber gönderendir."

İbn Abbas da şöyle demiştir: "Kitab"dan kasıt, kalemle yazı yazmaktır. Çünkü Araplar şeriati yazı ile kaydetmekle emrolunduklarından ötürü aralarında yazı yazmak yaygınlaştı.

Malik b. Enes dedi ki: "Hikmet" dinde derin bilgi sahibi olmak demektir. Bu hususa dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (el-Bakara, 2/129. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Halbuki daha önceden" yani ondan ve onlara peygamber olarak gönderilmesinden önce "apaçık bir sapıklık" haktan uzaklaşış "içinde idiler." [4]

3- Ve onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlara da. O, Azîz-dir, Hakimdir.

"Ve onlardan... olanlara da" buyruğı da "ümmîler" buyruğına atfedil-miştir.

Yani O, hem ümmiler arasında, hem de onlara katılmamış olanlar arasında bir peygamber göndermiştir, demektir. Bununla birlikte; "onları arındıran, onlara... öğreten" buyruğunda yer alan "lif" ve "minTden ibaret zamire ("onlara" lafzına) atf ile mansub olması da mümkündür. Yani hem onlara, hem de diğer mü'mirilere öğretir. Çünkü öğretme işi âhir zamana kadar uyumlu bir şekilde devam edecek olursa, tümüyle onu ilk öğretene i.snad edilmiş olur. Sanki kendisi sebebiyle ortaya çıkan herbir şeyi bizzat kendisi gerçekleştirmiş gibidir.

"... Henüz kendilerine kavuşmamış olanlar" onların dönemlerinde bulunmayıp onlardan sonra gelecekler, demektir.

İbn Ömer ve Said b. Cübeyr: Bunlar Arap olmayanlardır, demişlerdir.

Buhari ve Müslim'in Sahihlerinde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Biz Peygamber (sav)'ın yanında oturuyor iken el-Cumua Sûresi nazil oldu. "Ve onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlara da" buyruğunu okuyunca bir adam: Bunlar kimlerdir, ey Ailah'ın Rasûlü? dedi. Peygamber (sav), o sahsa bir ya da iki yahut üç defa soru soruncaya kadar ce-vab vermedi. (Ebu Hureyre) dedi ki: Aramızda Selman-ı Farisi de vardı. Peygamber (sav) elini Selman'ın üzerine koyduktan sonra şöyle buyurdu: "Eğer iman Süreyya yıldızı yanında bulunsaydı, bunlardan birtakım yiğitler onu ele geçilirlerdi." Bir başka rivayette de şöyle denilmektedir: "Eğer din Süreyya yıldızı yanında bulunsaydı, Farisilerden bir adam onu alıp götürürdü. -Ya da şöyle buyurdu:- Faris oğullarından (bir adam) onu kapıp götürürdü" şeklindedir. Müslim'in lafzı ile rivayet böyledir. [5]

İkrime: Bunlar tabiûndur demiştir. Miicahid: Bunlar bütün insanlardır, demiştir. Yani Muhammed (sav)'ın aralarında Peygamber olarak gönderildiği Araplardan sonra müslüman olacaklardır. İbn Zeyd ve Mukatil b. Hayyan da böyle demişlerdir: Bunlar Peygamber (sav)'dan sonra kıyamet gününe kadar İslâm'a gireceklerdir.

Sehl b. Sa'd es-Sâidî'nin rivayetine göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz benim ümmetimin sulblerinde cennete hesabsız olarak girecek birçok erkek ve kadınlar vardır. Daha sonra: "Ve onlardan henüz kendilerine kavuşmamış olanlara da" buyruğunu okudu. [6]

Ancak birinci görüş daha sağlamdır. Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir: "(Rüyamda) siyah koyunlara su verdiğimi gördüm.

Sonra bunların arkasından beyaz koyunları suladım. Bunu tevil et, ey Ebu Bekir." Ebu Bekir dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Siyah koyunlar Arapkrdır, beyaz koyunlar ise Araplardan sonra senin peşinden gelecek olan Arap olmayanlardır. Bunun üzerine Peygamber (sav): "Melek de bu rüyayı böylece tevil etti

(yorumladı)" diye buyurdu. Kastettiği melek, Cebrail (a.s)'dır. Bu hadisi İlin Ebi Leylâ; Peygamber (sav)'ın ashabından bir adamdan, diye rivayet etmiştir ki, bu da Ali h. Ebi Talih (r.a)'dır.[\[7\]](#)

4. İşte bu Allah'ın lütfudur. Onu dilediği kimseye verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

İbn Abbas dedi ki: Çünkü yüce Allah Arap olmayanları da Kureyş'e katmıştır. İslâm'ı kastettiği de söylenmiştir.

Allah bu lütfunu (İslâm'a girmeyi) dilediğine verir. Bu açıklamayı el-Kel-bi yapmıştır.

Bununla vahyin ve peygamberliğin kastedildiği de .söylenmiştir. Hu açıklamayı Mukatıl yapmıştır.

Dördüncü bir görüşe göre maksat, Allah'a itaat yolunda harcanan maldır. Bu da Ebu Salih'in görüşünün anlamını ifade eder. Çünkü Müslim'in Ebu Salih'ten, onun Ebu Hureyre'den rivayetine göre fakir muhacirler, Rasûlullah (sav)'a gelerek: Servet sahibi olan kimseler yüksek dereceleri ve ebedi nimetleri alıp gittiler, dediler. Peygamber: "Bu ne demek oluyor?" diye sorunca, onlar şöyle dedi: Bizim kıldığımız gibi onlar da namaz kılıyor, tuttuğumuz gibi unlar da oruç tutuyor. Diğer taraftan onlar sadaka verdikleri halde biz sadaka veremiyor, köle azad ettikleri halde biz azad edemiyoruz. Bu sefer Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Ben sizlere sizden daha ileriye gidenleri, bu yolla yetişeceğinizi sizden geride kalanları da bu sayede geçip gideceğinizi, sizin yaptığınızı bir benzerini yapanlar müstesna hiçbir kimsenin sizden daha faziletli olmasına imkân vermeyecek bir şeyi öğreteyim mi?" Onlar: Buyur ey Allah'ın Rasûlü dediler. Şöyle buyurdu: "Her namazın akabinde otu-züçer defa teşbih getirecek, tekbir getirecek ve hamdedeceksiniz. (Subhanal-lah, Allahuekber ve elhamdülillah diyeceksiniz,)" Ebu Salih dedi ki: Daha sonra fakir muhacirler Rasûlullah (sav)'a gidip şöyle dediler: Mal sahibi olan kardeşlerimiz bizim yaptıklarımızı işittiler ve onun gibi onlarda yaptılar, bu sefer Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "İşte bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir."[\[8\]](#)

Beşinci bir görüşe göre de bundan maksat, insanların Peygamber (sav)'ı tasdik »t'erek ona boyun eğmesi, onun dinine girip ona yardımcı olmalarıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[9\]](#)

5- Kendilerine Tevrat yükletilip sonra onu yüklenmeyenlerin hali, kocaman

kitaplar taşıyan eşeğin hali gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlayan topluluğun misali ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidâyete iletmez.

Yüce Allah, Tevrat gereğince amel etmeyi terketmeieri ve Muhammed (sav)'a iman etmemeleri üzerine yahudilerin benzediği örneği zikretmektedir.

"Kendilerine Tevrat yükletilip..." İbn Abbas'tan rivayete göre Tevrat'ın gereğince amel etmekle mükellef tutulup... demektir.

el-Cürcânî dedi ki: Bu ("yükletilme" anlamı verilen) lafız kefalet" anlamına gelen "hamâlet'den gelmektedir. Tevrat'ın hükümlerine (uymayı) tekeffül edenler, demek olur.

"Kocaman kitaplar taşıyan eşeğin hali gibidir" buyrısındaki: "Kocaman kitap" demek olan; ın çoğuludur. (Ona bu ismin veriliş) sebebi ise okunması halinde manayı açığa çıkarmasıdır.

Meymûn b. Mihran dedi ki; Eşek ise sırtında bulunan kocaman bir kitap mıdır, yoksa çöp müdür bilmez. İşte yahudiler de iyiyledir.

Bu buyruk, bir kitabı taşıyan (öğrenen) kimsenin, onun anlamlarını öğrenmesi ve içinde bulunanı bilmesi gerektiğine dair Allah'ın bir uyarısıdır.

Böylelikle bunların hakkında sözkonusu olan yergi bu kimse hakkında da söz-konusu olmasın. Şair de şöyle demiştir:

"Bunlar koca kitapları taşırlar ama hiç bilmezler Bunun iyisi hangisi diye, ancak develerin bildiği kadar. Ömrüm hakkı için deve yüklerini alıp gittiğinde bilemez. Yahut geri geldiğinde heybelerde ne var, diye,"

Bir kimse hadisi yazar fakat hadisın ne demek olduğunu anlamaz, üzerinde de düşünmez. Onlardan herhangi birisi de bir mesele hakkında soru sorulacak olursa, adeta ilmî yazışmalarda bulunan bir kim.seymigçesine oturur. Şair de şöyle demiştir:

"Şüphesiz ki taşıdıklarını bilmeyen raviler,

Tıpkı üzerinde beyaz boncuk taşıyan develer gibidir,

Ne boncuk develerin kendisini taşımasından faydalanır, ;

Ne de faydalanır develer taşıdıkları boncuklardan."

Münzir b. Said el-Bellûtî de -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- bu beyitleri ne kadar güzel söylemiştir:

"İstediğin gibi seslen, bulursun yardım edecek; Ve birtakım yükler bağla, bulursun bir eşek.

Üzerine koyduğun koca kitabları taşıyacak, onu taşıyan sanki

yük taşıyan bir eşek. O koca kitapları taşır fakat bilemez, İçindekiler doğru mudur, yanlış mıdır anlayamaz. Sorulsa onlara, biz böyle rivayet ettik, derler, Ne

yalan söyledik, ne de haddi aştık, diye iddia ederler. Kalabalık esnasında küçülür büyükleri, Çünkü o taklid etmiştir, cahil kimseleri."

"Sonra onu yüklenmeydiler" gereğince amel etmeyenler, demektir.

Ellerinde Tevrat bulunduğu halde gereğince amel etmeyen o kimseleri, yüce Allah, birtakım kitaplar taşıyan eşeğe benzetmekledir. Bu eşeğin eline, yükün ağırlığının dışında hiçbir fayda geçmez.

"Taşıyan" lafzı hal olarak nasb konumundadır. Sıfat olarak cer konumunda olması da mümkündür. Çünkü eşek bayağı, adi bir varlık gibidir. Şair jöyle demiştir:

"Ben bana söven, dil uzatan bayağı ve adi kimsenin yanından geçer giderim..."

"Yalanlayan topluluğun misali ne kötüdür!" Onlara dair verdiğimiz misal ne kötüdür demektir. Muzaf hazfedilmiştir.

"Allah zalimlerin topluluğunu" kâfir olacağım bildiği kimseleri "hidayete iletmez." [\[10\]](#)

6. De ki: "Ey Yahudiler! Eğit siz, bütün insanlar bîr tarafa gerçekten yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu İddia ediyorsanız ve eğer (bunda) samimi İseniz, haydi ölümü temenni ediniz."

7. Ama ellerinin önden gönderdiklerinden ötürü onu ebediyyen temenni etmezler. Allah zalimleri en iyi bilendir.

Yahudiler üstünlük iddiasında bulunup: "Biz Allah'ın oğulları ve sevdikleriyiz" (el-Maide, 5/18) deyince yüce Allah da: "Eğer siz bütün İnsanlar bir tarafa gerçekten yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız" ki Allah'ın gerçek dostları için üstün makam ve lüluflar vardır "ve eğer (bunda) samimi iseniz haydi ölümü temenni ediniz" de Allah'ın dostlarının ulaştıkları yere siz de ulamasınız, diye buyurdu,

"Ama ellerinin önden gönderdiklerinden ötürü" yani daha önceden Mu-hanımed (sav)'ı yalanlayageldiklerinden dolayı "onu ebediyyen temenni etmezler." Çünkü ölümü temenni etmiş olsalardı, derhal öleceklerdi. Bu tutumları onların sözlerinin doğru olmadığını ve ileri sürdükleri gibi Allah'ın dostları olmadıklarını ortaya koymaktadır. Bir hadis-i şerifte belirtildiğine göre bu âyet-i kerime nazil olunca Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: 'Muham-med'in canı elinde bulunana yemin ederim ki; eğer ölümü temenni etmiş olsalardı, onun (yerin) üzerinde ölmedik tek bir yahudi dahi kalmayacaktı. [\[11\]](#)

Bu buyruk ile gayba dair haber verilmekte ve Peygamber (sav)'ın bir mucizesi ortaya çıkmaktadır. Bu âyet-i kerimenin anlamı daha önce el-Bakara Sûresi'ncie

yer alan: "De ki eğer Allah katında âhiret yurdu insanlar arasında sizden başka kimseye değil de yalnız sizin ise; (iddianızda) doğru söyleyenler iseniz, haydi ölümü temenni edin" (el-Bakara, 2/94) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır. [\[12\]](#)

8. De ki: "Gerçekten sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm elbette karşınıza çıkacaktır. Sonra gizliyi de, açığı da bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O da neler yaptığınızı size haber verecektir."

ez-Zeccâc dedi ki: -"Şüphesiz ki Zeyd gitmektedir" anlamında olmak üzere; denilmemekle birlikte, burada yüce Allah: "Elbette karşınıza çıkacaktır" diye buyurmasının sebebi: "O (ölüm)" edatında şart ve ceza anlamı bulunduğundan dolaydır.

Yani: "Eğer siz ondan kaçacak olursanız, şüphesiz ki o karşınıza çıkacaktır" demek olur. Böylelikle bu ifade, ölümden kaçışın fayda vermeyeceğini anlatması açısından mübalağa gücünü de elde etmiş olur. Nitekim şair Zühreir de şöyle demektedir:

"Kim ölüm sebeplerinden çekinirse, onlar bulurlar onu İsterse semanın yollarına bir merdivenle tırmanacak olsun."

Derim kî; Yüce Allah'ın: "Kendisinden kaçtığınız..." buyruğu ile ifadenin tamam olması, sonra da: "Elbette karşınıza çıkacaktır" buyruğu ile (yeni bir cümle gibi okumaya) başlamak da mümkündür. Tarafte diyor ki:

"Bil ki, öğütçü olarak yeterlidir, ölüm

Haklarında ölümün takdir olunduğu kimselere.

Hatırla ölümü ve onu hatırladığında sakın ondan,

Çünkü akıl sahibi kimae için ölümden ibretler vardır

Hiç şüphesiz herkes ölümlerle karşılaşacaktır,

Ya ikamet halinde iken yahut yolculukta bineğinin sırtı üzerindeyken.

Eceller kişinin etrafında onu gözetlemektedir,

Asla tedbir ölümden onu kurtaramaz." [\[13\]](#)

9- Ey İman edenleri Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit, Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onüç başlık halinde sunacağız: [\[14\]](#)

1- Cuma Gününün Adı ve Bu Adı Alışı:

"Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit"

buyruğundaki: "Cuma" lafzını Abdullah b. ez-Zübeyr, el-A'meş ve başkaları "mim" harfini sakın olarak; diye okumuşlardır. Bunlar (mim harfini ötreli okuyuşla birlikte) iki ayrı söyleyiş olup her ikisinin de çoğulu: ile diye gelir.

el-Ferrâ dedi ki: "Mim" harfi sakın olarak "cum'a" denildiği gibi, ötreli olarak "cumua" diye ve "mim" harfi üstün olarak "cunca" diye de söylenir. O vakit bu, günün sıfatı olur. İnsanları toplayan (gün) demek olur. Nitekim gülen kimseye: denilmesi de böyledir.

İbn Abbas dedi ki: Kur'ân-ı Kerim teskîl (ifadeleri ağır telaffuz etmek) ve tefhim (ifadeleri rahat ve anlaşılır telaffuz etmek) suretleri ile inmiştir. Dolayısıyla siz de bu kelimeyi -"mim" harfinin Ötreli okunuşunu kastederek-; "Cumua" diye okuyunuz.

el-Ferrâ ve Ebu Ubeyd şöyle demişlerdir: Tahfif ile ("mim" harfini sakın okumak) kıyasa daha uygun ve daha güzeldir. Nitekim; "Oda" kelimesinin çoğulu diye, "Sonradan çıkmış hayret verici şey'in çoğulunun; diye, "hücre"nin çoğulunun diye gelmesi gibi. "Mim" harfini üstün okuyuş ise Akiloğullarının şivesidir. Bunun Peygamber (sav)'ın şivesi olduğu da söylenmiştir. Sel man'dan rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Cumaya bu ismin verilmiş sebebi yüce Allah'ın bugünde Âdem'in hilkatini cem etmiş olmasından dolaydır."[\[15\]](#)

Bir diğer görüşe göre bu ismin verilmesine sebep yüce Allah'ın herbir şeyin yaratılışını bugünde bitirmiş olması ve bunun sonucunda da bütün mah-lukatın bugünde toplanmış olmasıdır. Bugünde cemaatlerin toplanması için bu ismin verildiği söylendiği; gibi namaz için insanların bugünde toplanması dolayısıyla bu ismin verildiği de söylenmiştir.

Buradaki: "...den, dan"; "...de, da" anlamında olup bu da; "Günü(nde)" demektir. Bu yönüyle yüce Allah'ın: "Bana gösterin... yeryüzünde neyi yaratmışlar.? (el-Ahkaf, 46/4) buyruğuna benzer. Burada da bu edat; anlamındadır. [\[16\]](#)

2- Cuma Gününe Bu Adı İlk Veren ve tik Cuma Namazı:

Ebu Seleme dedi ki: (Hutbe esnasında): "Emma ba'du: imdi, bu başlangıçtan sonra asıl maksadımıza gelecek olursak..." diyen ilk kişi Ka'b b. Lu-ey'dir. Cuma gününe bu ismi ilk veren kişi de odur Daha önce bugüne "el-arûbe" deniliyor idi. Bugüne cuma adını ilk verenlerin ensar olduğu da söylenmiştir.

İbn Şîrîn dedi ki: Medineliler Peygamber (sav) Medine'ye gelmeden ve cuma (farzı) inmeden önce cuma için toplandılar. Bugüne cuma adını verenler de onlardır. Şöyle ki: Dediler ki: Yahudilerin yedi günde bir biranı ya gelip toplandıkları bir günleri vardır, o da cumartesidir, Hristiyanların da böyle bir günleri vardır, o da pazardır. Gelin biz de kendimiz için biraraya gelip toplanacağımız, Allah'ı anıp namaz kılacağımız ve birtakım hatırlatmalarda bulunacağımız bîr gün kararlaştıralım -ya da buna benzer sözler söylediler-. Yine dediler ki: Cumartesi yahudilerin, pazar günü hristiyanların günüdür, Siz de bu günü Arube günü olarak tesbit ediniz. Bunun üzerine (Ebu Uname künyei) Es'ad b. Zürene (r.a)'ın etrafında toplandılar. O da o gün onlara iki rekat namaz kıldırды, onlara öğüt verdi. Biraraya gelip toplandıkları vakit bu güne "cuma günü" adını verdiler. Es'ad onlara bir koyun kesti, sayıca az oldukları için öğlen ve akşam onu yediler. İşte İslam tarihindeki ilk cuma budur.

Derim ki: İleride de geleceği üzere rivayet edildiğine göre o vakit oniki kişi idiler. Yine bu rivayette belirtildiğine göre onları biraraya toplayıp onlara namaz kıldırان kişi Es'ad h. Zürene'dir. Abdu'r-Rahman b. Ka'b b. Ma-lik'in babası Ka'b'dan rivayet ettiği hadiste de -geleceği üzere- böyledir.

el-Beyhakî de şöyle demektedir: Bize Musa b. Ukbe'den, o İbn Şibab ez-Zühri'den rivayet ettiğine göre Mus'ab b. Umeyr Rasûlullah (sav) Medine'ye gelmeden önce Medine'de müslümanlan cuma namazı için toplayan ilk kişidir. el-Beyhakî dedi ki: Mus'ab'in cuma namazı için müslümanlan Es'ad b. Zürene'nin yardımıyla toplamış olması ve bundan dolayı Ka'b'ın bu işi ona (Mus'ab'a) izafe etmiş olması da mümkündür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Peygamber (sav)'ın ashabına kıldırдыđı ilk cuma namazına gelince, siyer ve tarih bilginleri şöyle demişlerdir;

Rasûlullah rebiu'l-evvel ayının pazartesiye rastlayan onikinci günü kuşluk vakti sıcağın arttığı sırada Küba'da Amr b. Avfoğulan yanında muhacir olarak gelip konakladı. İşte o seneden itibaren tarih başlatılmaktadır. Küba'da perşembe gününe kadar kaldı ve mesckllerini tesis etti. Sonra cuma günü Medine'ye çıktı. Salim b. Avfoğullan diyarında bir vadilerinin iç tarafında cuma namazı vakti geldi. Salim b. Avfoğuları o yeri mescid edindiler. Peygamber onları cuma vakti topladı ve onlara hutbe okudu. Medine'de verdiği ilk hutbe odur. Bu hutbede suntan söylemişti:

"Hamd Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yardım diler, O'ndan mağfiret ve hidayet dilerim. O'na iman eder, O'nu inkâr etmem, Onu inkâr edenlere de düşmanlık ederim. Şehadet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O bir ve tektir, O'nun ortağı yoktur. Yine .sdiadet ederim ki Muham-med, O'nun kulu ve

Rasûlûdür. Rasûllerin arkasının kesildiği, ilmin azaldığı, insanların sapıttığı, zamanın kesintiye uğradığı, kıyametin yaklaştığı, (son) vadenin oldukça yakın olduğu bir zamanda onu hidayet ile, hak din ile nur ile, öğüt ile, hikmet ile göndermiştir. Allah'a ve Rasûlüne itaat eden doğruyu bulmuş olur. Allah'a ve Rasûlüne isyan eden azmış, kusurlu hareket etmiş ve (haktan) alabildiğine uzak bir sapıklıkla sapıtmış olur.

Size Allah'a kargı takvalı olmanızı tavsiye ederim. Çünkü müslumanın müslümana yaptığı en hayırlı tavsiye onu âhirete (yönelik amelleri işlemeye) teşvik etmek, ona Allah takvasını emretmektir.

Allah'ın size kendisinden sakınmanızı emrettiği şekilde Allah'ın sakındırdığı şeylerden de sakınınız, Şüphesiz ki Allah korkusu, -Allah takvası gereğince Rabbinden korkarak ve sakınarak amel eden kimseler için- âhiretten elde etmeyi ümit ettiğiniz şeylere karşı çok gerçek bir yardımcıdır. Gizli ve açık hallerinde kendisi ile Rabbi arasındaki işleri ıslah edip, bu işlerle Allah'ın rızasından başkasını niyet etmeyen kimseler için (bu haii); dünya işinde o kimse için bir şan ve şeref, kişinin dünyada iken önden gönderdiği şeylere ihtiyaç duyacağı vakit olan ölümden sonrası için de bir azık olur. Bu şekilde olmayan amellerine gelince, kendisi ile o amel arasında oldukça uzak bir mesafe olmasını temenni edecektir. "Allah, size kendisinden sakınmanızı emreder, Allah kullarına çok merhametlidir." (Âl-i İmran, 3/30)

Söylediğini doğru çıkartan, sözünü gerçekleştiren O'dur, O'msn sözünün yerine gelmemesi, gerçek oimanıası mümkün değildir. Çünkü yüce Rabbimiz: "Benim yanımda söz değiştirilmez ve Ben kullara asla zulmedici değilim." (Kâf, 50/29) diye buyurmaktadır.

O halde ister dünya işinizde, ister âhirde ait işlerinizde, gizli ve açık hallerde Allah'tan korkunuz. Çünkü "kim Allah'tan korkarsa, onun günahlarını örter ve mükâfatını büyütür." (et-Talâk, 65/5) Kini de Allah'tan korkarsa, o pek büyük bir kurtuluşa erişir. Allah'ın takvası demek, O'nun gazabını, O'nun azabını, O'nun öfkesini gerektiren şeylerden sakınmak demektir. Allah'tan korkmak (takva), yüzleri ağartır, Rabbi hoşnut eder, dereceyi yükseltir. O halde (takvadan) payınızı alınız ve Allah'ın huzurunda kusurlu hareket etmeyiniz. O size Kitabını öğretmiş ve önünüze yolunu açmış bulunmaktadır. Ta ki kimlerin doğru söylediklerini ortaya çıkarsın, kimlerin de yalancı olduklarını göstere. O halde Allah size nasıl ihsan ettiyse, siz de ihsan ediniz. O'na düşmanlık edenlere düşman olunuz. Allah yolunda hakkıyla ci-had ediniz. Sizi O seçti ve size müslümanîar adını verdi. Böylece helak olan apaçık bir delil üzere helak olsun, hayat bulan apaçık bir delil üzere hayat bulsun. Güç ve kuvvet ancak Allah

iledir. Aliah'ı çokça anınız, ölümden sonrası için amel ediniz. Şüphesiz ki kendisi ile Allah arasında olanı ıslâh edene, Allah, kendisi ile insanlar arasındaki hallerde elverecektir. Çünkü yüce Allah insanlar hakkında hükmeder, fakat insanlar O'nun hakkında hüküm veremezler. O insanlara maliktir, onlar O'na malik değildir. Allah en büyüktür. Güç ve kuvvet pek yüce ve pek büyük olan Allah'tandır."

Bundan sonra kılınan ilk cuma ise Bahreyn kasabalarından "Cuvâsâ" diye bilinen bir kasabada kılınan cuma olmuştur.

Bugüne "cuma" adını veren ilk kişinin -önceden de geçtiği gibi- Kureyş-lilerin Ka'b'ın etrafında toplanmaları sebebiyle Ka'b b. Luey b. Galib olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[17\]](#)

3- Cuma Namazının Muhatabları Mü'minlerdir:

Yüce Allah, mü'minlerin şan ve şerefini yüceltmek ve ona dikkat çekmek üzere, kâfirleri dışarda tutarak, cuma namazının kılınması hususunda mü'min-lere hitab ederek: "Ey iman edenler" diye buyurmakta, sonra da bu günü "çağrıda bulunmak" özelliği ile zikretmektedir. Her ne kadar yüce Allah'ın "namaza çağırdığınızda..." (el-Maide, 5/58) buyruğunun genel ifadesinin kapsamına girmiş olmakla birlikte (özellikle bugün için çağrıda bulunmak özelliğini sözkonusu etmesi) bu çağrının vücubuna ve farziyetinin pekiştirilmesine delalet etmesi içindir.

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Burada sözkonusu olan namazın, cuma namazı olduğu bizatihi lafzın kendisinden değil, icmâ' ile bilinen bir husustur.

İbnu'l-Arabî de şöyle demektedir: Bence bu bizatihi lafızdaki bir nükteden bilinen bir husustur. Bu da yüce Allah'ın: "Cuma günü" lafzından anlaşılmaktadır ve bu lafız bunu ifade etmektedir. Çünkü o güne mahsus çağrı (nida) bu gündeki bilinen o namazdır. Onun dışındaki çağrılar (nidalar) ise diğer günler hakkında umumidir. Eğer bundan maksat cuma namazı için çağrıda bulunmak olmasaydı, bu çağrının o güne tahsis edilmesinin ve izafe edilmesinin herhangi bir anlam ve bir faydası olmazdı. [\[18\]](#)

4- Cuma Günü Ezanları (Çağrılar):

Ezanın hükümlerine dair yeterli açıklamalar daha önceden eî-Maide Sû-resi'nde (5/58. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

(Cuma günleri) ezan, Rasûlullah (sav) döneminde diğer namazlardaki gibi idi.

Peygamber (sav) minbere oturdu mu birisi ezan okurdu, Ebu Bekir, Ömer ve Kûfe'de Ali (Allah hepsinden razı olsun) de böyle yapıyorlardı. Daha sonra Osman (r.a) insanların Medine'de kalabalıklaşması üzerine "ez-Zev-râ" diye adlandırılan evinin üzerinde okunan üçüncü bir ezan ilave etti.^[19] İnsanlar ezanı duydular mı camiye gelirler, Osman minbere oturdu mu Peygamber (sav)'ın müezzini ezanı okur, sonra Osman hutbe irad ederdi. Bunu İbn Mace Sünen'inĞe Muhammed b. İshak'ın, ez-Zihri'den, onun es-Sâib b. Yezîd'den naklettiği bir hadis olarak zikretmektedir. es-Saİb b. Yezid dedi ki: Rasûlullah (sav)'ın bir tek müezzini vardı. Kendisi (minbere) çıktı mı o müezzin ezan okur, indi mi kamet getirirdi. Ebu Bekir ve Ömer de böyle idi. Osman (halife) olup, insanlar çoğalınca pazarda ez-Zevrâ diye adlandırılan bir evin üzerinde üçüncü bir ezan ilave etti. Sonra (Osman minbere) çıktı mı ezan okur, indi mi kamet getirirdi.^[20] Buharı de bu hadisi bu manada değişik yollarla rivayet etmiştir. Bunların birisinde şöyle denilmektedir: Cuma günü okunan ikinci ezanı Osman b. Af-fân mesaide gelenlerin sayısı çoğalınca emretmişti. Cuma günü imam (minbere çıkıp) oturduğu zaman okunurdu.^[21]

ei-Maverdi dedi ki: Birinci ezan sonradan ortaya çıkarılmıştır. Medine'nin genişleyip ahalisinin çoğalması esnasında insanlar hutbeye yetişmek üzere hazırlansınlar diye bunu Osman b. Affân çıkardı. Ömer (r.a) da insanların alışverişlerini bırakmaları için mescidin çarşıya bakan tarafında ezan okunmasını emretmiş idi. Cemaat gelip toplandı mı mescitte ezan okunurdu. Osman (r.a) da mescidde iki ezan okuttu. Bu açıklamayı da İbnu'l-Arabi yapmıştır.

Sahih hadiste belirtildiğine göre Rasûlullah (sav) döneminde ezan bir tane idi. Osman döneminde ez-Zevrâ üzerinde üçüncü ezanı ilâve etti. Hadiste buna üçüncü ezan denilmesi bunun kamete de izafe edilmesinden dolayıdır. Nitekim Peygamber (sav) da: "Her iki ezan arasında dileyen kimse için namaz vardır (dileyen namaz kılabilir)."^[22] denilmektedir ki, bundan maksat ezan ile ikamet arasındaki süredir. İnsanlar (üçüncüsünün) asli bir ezan olduğunu zannettiklerinden bu sefer ezan okuyan müezzin sayısını da üçe çıkardılar, bu da bir yanılma oldu. Sonra bu üç ezanı tek bir vakitte okumaya başladılar. Bu sefer yanılma üstüne yanılma oldu. Ben Medinetu's-Selam'da minare ezanından sonra müezzinlerin imamın önünde minberin altında ve cemaat arasında ezan okuduklarını gördüm. Tıpkı bizde daha önce geçmiş dönemlerde yaptıkları gibi (yapıyorlardı); fakat bütün bunlar sonradan ortaya çıkarılmış şeylerdir. ^[23]

5- Cuma Namazına Gitmenin Mahiyeti ve Hükümü:

"Allah'ınzikrine koşun" buyruğunda geçen "koşma"nın anlamı hakkında üç görüş vardır:

1. Birinci görüşe göre bundan maksat, kast ile yönelmektir. el-Hasen dedi ki: Allah'a yemin ederim ki burada maksat ayaklar üzerine koşmak değildir. Maksat kalp ve niyetle koşmaktır.

2- Maksat ameldir. Yüce Allah'ın: "Kim de mü'min olarak âhireti diler ve bunun için gereği gibi çalışırsa..." (el-İsra, 17/19); "Şüphesiz sizin yapıp ettikleriniz çeşit çeşittir." (ei-Leyl, 92/4) buyruğu ile: "İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur." (en-Necm, 53/39) buyruklarında olduğu ("koşmak" anlamını da taşıyan "sa'y etme"nin amel etmek anlamında kullanıldığı) gibi. Cumhurun görüşü budur. Şair Züheyr de şöyle demiştir:

"Onlardan sonra bir kavim onlara yetişsin diye koştular (sa'y ettiler, çalıştılar.)"

Yine şöyle demiştir:

"(Gatafan b. Sa'd'ın bir kolu olan) Ğayz b. Murre'nin iki adamı gayret ettiler, çalıştılar, Aşiretin arasındaki (barış antlaşması) kan ile çatlatıldıktan sonra."

Buna göre buyruk, yüce Allah'ın zikrine gitmek için çalışın ve bundan önce yapılması gereken gusül, temizlenmek ve Allah'ın zikrine yönelmek gibi işlerle uğraşın, demektir.

3- Buradaki koşmak'tan (ta'y etmek'ten) kasıt, ayaklar üzerinde koşmaktır. Ancak bu bir fazilettir, bir şart değildir. Buhari'de belirtildiğine göre Ebu Ays b. Cebr - ki adı Abdurrahman olup, ashabın büyüklerindendi- cuma namazına piyade olarak yürüyüp gitti ve şöyle dedi: Rasühıllah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Allah yolunda her kimin ayakları tozlanacak olursa, o kimseyi Allah cehennem ateşine haram kılar. "[24]

Buyruğun zahirinin dördüncü anlama gelme ihtimali de vardır ki bu da hızlıca yürümektir. İbnu'I-Arabi dedi ki: En bilgin sahabiler ile ilk dönem fa-kihlerinin kabul etmediği şekil ise budur.

Ömer (r.a) bu buyruğu: "Allah'ın zikrine gidin" diye okumuş ve böylelikle zahiri ifadenin delalet ettiği hızlıca yürümek ve koşmak anlamından uzaklaşmak istemişti. İbn Mesud da böylece okumuş ve şöyle demiştir Eğer "koşun" diye okuyacak olursan ridam düşünceye kadar koşardım.

İbn Şihab İse; "O yolu izleyerek Allah'ı zikretmeye gidin" diye okumuştur, Bütün bunlar onların tefsir olmak üzere izledikleri bir yoldur, yoksa münezzel olan Kur'ân-ı Kerim'i bu şekilde okumaları anlamında değildir. Tefsir sadedinde

de Kur'ân-ı Kerim'in tefsiri ile birlikte okunması caizdir.

Ebî Bekr el-Enbarî dedi ki: Mushaf a muhalefet eden kimseler Ömer ve İbn Mesud'un kıraatleri ile Haraşe b. eî-Hurr'un naklettiği şu rivayeti delil göstermişlerdir: Beraberimde üzerinde "Allah'ın zikrine koşun" buyruğunun da yazılı olduğu bir parça bulunduğu bir sırada, Ömer (r.a) beni gördü. Ömer bana: Bunu sana böylece kim okuttu? dedi. Ben: Ubeyy dedim. Ömer; Ubeyy aramızda mensuh şekliyle en çok okuyanımdır, dedikten sonra: Allah'ın zikrine gidin" diye okudu. Bize İdris anlattı, dedi ki: Bize Halef anlattı, dedi ki: Bize Huşeym, eUMuğire'den, o İbrahim'den, o Haraşe'den anlattı, diyerek bu rivayeti zikretti. Ayrıca bize Muhammed b. Yahya anlattı. Bize Muhammed -ki o İbn Sa'dân'dı- haber verdi, dedi ki: Bize Süfyan b. Uyeyne, ez-Zührî'den anlattı, ez-Zührî Salim'den, o babasından naklen dedi ki: Ben hiçbir zaman Ömer'i "Allah'ın zikrine gidin" diye okurken dinlemiş değilim. Yine bize İdris haber vererek dedi ki: Bize Halef anlattı dedi ki: Bize Hüseyni el-Muğire'den anlattı. O İbrahim'den rivayet ettiğine göre Abdullah b. Mesud "Allah'ın zikrine gidin" diye okuyup şöyle dedi: Eğer bu buyruk "koşun" şeklinde olsaydı, ben de ridam üzerimden düşünceye kadar koşardım. Ebu Bekir dedi ki: Bu şekilde itiraz edene kargı ümmetin: "Koşun" şeklinde İcma ile okuduğunu delil göstermişlerdir ki, bu da âlemlerin Rabbi Allah'tan ve onun Rasûlünden gelen rivayettir. Abdullah b. Mesud'dan "gidin" diye okuduğu sahih olarak rivayet edilmiş değildir. Çünkü bunun senedi muttasıl değildir. Zira İbrahim en-Nehai, Abdullah b. Mesud'dan hiçbir şey dinlemiş değildir. "Gidin" lafzı sadece Ömer (r.a)'cUın varid olmuştur. Ayete ve cemaate muhalefet ederek bir kimse tek başına kalacak olursa, bu onun bir unutması demektir. Araplar ise: "Koşmak"ın aynı zamanda: "Gitmek" anlamında kullanılabileceğini icma ile kabul etmişlerdir. Şu kadar var ki; bu hızlıca ve çabukça gitmek anlamını da taşır. Bu anlamdan uzak değildir. Şair Züheyr de şöyle demiştir:

"(Gatafan b. Sa'd'ın bir kolu olan) Ğayz b. Mürre'nin iki adamı gayret ettiler, çalıştılar. Aşiretin arasındaki (barış antlaşması) kan ile çatla dıldıktan sonra."

Burada "sa'y etmek: koşmak" ile hızlıca ve gayretle gitmeyi kastetmiştir. Yoksa adım atmakta hızlı ve süratli hareket edip koşmayı kastetmiş değildir.

el-Ferrâ ve Ebu Ubeyde dedi ki: Âyet-i kerimede "koşmak"dan kasıt, gitmektir. el-Ferrâ Arapların "O, Allah'ın lütfunu dileyerek her yerde koşar" sözlerini delil göstermiştir ki; bu da "gayretle yürüyüp, gider" demektir. Ebu Ubeyde de şairin şu beyitini delil göstermektedir:

"Ben Malikoğulları için koşarım, Herkes ise kendi işi için koşuyor."

Bu beyitteki "koşma"nın, gayretle gitmek anlamından başka bir anlama gelme ihtimali var mıdır? Fasahati ve Arapçayı İyi bilmesine rağmen İbn Me-sud tarafından bu anlamın bilinmemesi imkânsız bir şeydir.

Derim ki: Maksadın koşmak olmadığının delillerinden birisi <ie Peygamber (sav)'ın şu buyruğudur: "Namaz için kamet getirilecek olursa, ona koşarak gitmeyiniz. Ona vakar ile gidiniz, "[25]

el-Hasen dedi ki: Allah'a yemin ederim ki burada kasıt ayaklar üzere koşmak değildir. Onlara namaza sekinet ve vakarın dışında bir şekilde gitmeleri yasaklanmıştır. Bundan kasıt kalpler, niyet ve huşu' ile (gitmek)dir.

Katade dedi ki: Koşmak, kalbinle ve amelinle koşmak demektir. Bu da güzel bir açıklama olup, bu husustaki Üç görüşü de bir arada ihtiva eder.

Cuma namazı için gusletmek, güzel koku sürünmek ve güzel elbiseler giymeye dair hadis kitaplarında zikredilmiş birtakım hadisler gelmiş bulunmaktadır. [26]

6- Cuma Namazı Kılmakla Mükellef Olanlar:

"Ey İman edenler" buyruğu -icma ile- mükelleflere yönelik bir hitaptır. Hastalar, kötürümler, yolcular, köleler ve kadınlar ise bu husustaki delil ile kapsamın dışında kalırlar. Körler ve ancak bir yardımcı sayesinde yürüyebilen yaşlılar da Ebu Hanife'ye göre hitabın dışındadır.

Ebu Zübeyr'in Câbir'den rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim Allah'a ve âhiret gününe iman ederse, cuma gününde cuma (namazını kılmakla) yükümlüdür. Hasta, yolcu, kadın, çocuk yahut köle müstesnadır. Her kim bir oyalanma ya da bir ticaret ile bu namazdan müstağni olacak olursa, Allah da ondan müstağnidir. (Ona muhtaç değildir.) Allah Ganidir, (hiçbir şeye ihtiyacı olmayandır); Hamiddir (her hamde layık olandır)." Bu hadisi Dârakutni rivayet etmiştir[27]

İlim adamlarımız -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- şöyle demişlerdir: Cuma namazına gitmeyi imkânsız kılacak bir mazeret bulunması hali dışında cuma namazına gitmekle mükellef olan hiçbir kimse cuma namazına gitmekten geri kalamaz. Gitmeye engel olacak kadar bir hastalık yahut hastalığın artma korkusu hakkında hakimın haklı bir hükmü bulunmaksızın, sultanın (zulmen) malında ya da bedeninde kendisine haksızlık edeceğinden korkması gibi. Çamur ile birlikte sağanak yağmur kesilmeyecek olursa bir mazeret teşkil eder. Ancak Malik bunu kişiye bir mazeret görmemiştir. Bu görüşü el-Mehdevi nakletmiştir. Bir kimse ölüm döşğinde bulunan oldukça yakın bir kişi dolayısıyla onunla ilgilenecek

kimse bulunmadığı takdirde cuma namazına gitmekten geri kalacak olursa, bu haline müsaade edilebileceği ihtimali vardır. Nitekim İbn Ömer de böyle yapmıştır. Mazeretsiz olarak cuma namazından geri kalıp imamdan önce namaz kılan kimse, sonra iade eder ve imamdan önce namaz kılması onun yükümlülüğünü kaldırmaz. Namaza gitmek imkânı bulunmakla birlikte, bir kimse namazdan geri kalacak olursa, yaptığı bu işi dolayısıyla Allah'a karşı isyan etmiş olur. [28]

7- Cuma Namazı İçin Nida ve Bu Nidayı Duyanların Namaz Kılma Yükümlülükleri:

"Cuma namazı İçin çağrıda bulunulduğu vakit" buyruğu özellikle cuma namazının nidayı işiten, yakında bulunan kimseler için vâdb olduğuna has bir emirdir. Çağrıyı duymayan, uzak yerde bulunan kimseler ise bu hitabın kapsamına girmezler.

Yakın ve uzak kimseler arasından cumaya kimlerin geleceği hususunda farklı görüşler vardır. İbn Ömer, Ebu Hureyre ve Enes: Cuma, Mısır (denilen yerleşim merkezin) den altı mil uzakta bulunan kimselere vaciptir, demişlerdir. Rabia dört mil demiştir. Malik ve el-Leys üç mil demişlerdir.

Şafii ezanın işitilmesinde gözönünde bulundurulması gereken, müezzinin yüksek sesli, etrafın sessiz ve sakin, rüzgarsız, müezzinin de şehrin surlarının yakınında bulunmasıdır, demiştir.

Sahîh'te Âişe'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: İnsanlar cumaya evlerinden (ve Medine'nin) eî-Avalî denilen uzak yerlerinden gelirler, tuzlu yerlerden geçerler ve onlara to2 isabet ederdi. O bakımdan onlardan kokular çıkardı. Rasûlullah (sav): "Bugününüz dolayısıyla keşke yıkansanız" diye buyurdu [29]

İlim adamlarımız dedi ki: Ses yüksek olur, insanlar sessiz ve sükûnet içerisinde bulunurlarsa, sesin duyulabileceği en uzak mesafe üç mildir, el-Avali'nin Medine'ye en yakın yerleri de üç mildir.

Ahmecl b. Hanbel ve İshak dedi ki: Cuma namazı için ezanı duyan herkese cuma namazını kılmak vacibtir.

Darakutnî'de yer alan bir hadise göre Amr b. Şuayb babasından, o dedesinden o Rasûlullah (sav)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Cuma ancak nidayı (cuma için ezanı) işiten kimseye vacibtir." [30]

Ebu Hanife ve arkadaşları da şöyle demişlerdir: Cuma namazı Mısır'da bulunan herkese vacibtir. Ezanı ister işitsin, ister işitmesin. Mısır'ın dışında bulunan

kimseye ise vacib değildir, isterse ezanı işitsin. Hatta ona: Peki cuma namazı - Küfe ile arasında nehrin geçtiği- Zübara ahalisine vacib midir, diye sorulmuş, o: Hayır demiştir.

Rabia'dan rivayet edildiğine göre cuma namazı ezanı işitip evinden yürüyerek çıktığı takdirde namaza yetişecek olan kimselere vacibtir. ez-Zührî'den de: Cuma ezanı işittiği takdirde kişiye vacib olur, dediği rivayet edilmiştir. [31]

8- Cuma Namazının Vakti:

"Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit Allah'ın zikrine koşun." buyruğu cuma namazının ancak ezan okumakla vacib olduğuna delildir. Ezan ise ancak vaktin girmesi ile okunur. Buna delil de Peygamber (sav)'ın şu buyruğudur: "Namaz vakti geldi mi ezan okuyunuz, sonra kamet getiriniz, yaşça büyük olanınız size imam o)sun" [32] buyruğudur. Peygamber (sav) bunu Malik b. el-Huveyris ve arkadaşına söylemişti.

Buhari'de de Enes b. Malik'ten rivayete göre Peygamber (sav) cuma namazını güneş (batıya doğru) kaydığı sırada kılardı. [33]

Ebu's-Sıddik ve Ahmed b. Hanbel'den zevalden önce kılındığına dair rivayet te nakledilmiştir. Ahmed bu hususta Seleme b. el-Ekva'nın zikrettiği şu hadisini delil alır; Biz Peygamber (sav) ile birlikte (cuma) namazı kılıp, henüz duvarların yere gölgesi yokken dağılırdık [34] O, bu hadisi ile birlikte İbn Ömer'in şu hadisini de delil göstermektedir: Bizler ancak cuma namazını kıldıktan sonra kaylûie yapar (öğle uykusuna çekilir) ve yemek yerdik. [35] Bunun benzeri bir rivayet Sehl'den de gelmiştir ve bunu Müslim rivayet etmiştir. [36]

Seleme'nin rivayet ettiği hadis cuma namazını erken vakitte kılmaya yorumlanır. Bunu Higam b. Abdu'l-Melik, Ya'la' b. el-Hâris'den, o Iyas b. Seleme b. el-Ekva'dan, o da babasından (yani Seleme b. el-Ekva'dan) diye rivayet etmiştir.

Vekî' de Ya'lâ'dan, o Iyas'tan, o da babasından şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bizler güneş zevale erdiğinde Rasûlullah ile birlikte cuma namazını kılar, sonra da gölgelik yerleri takip ederek geri dönerdik. [37]

İşte halef ve seleften cumhurun kabul ettiği görüş de budur, öğle namazına kıyasen de bu (cuma namazının vakti) böyle olmalıdır.

İbn Ömer ile Sehl'in rivayet ettikleri hadisler ise öğle vaktinde yahut ondan önce cuma namazına oldukça erken gittiklerine delildir. Onlar bu işlerini {yani öğlen yemeği ile kaylûie uykusunu) ancak namazı bitirdikten sonra yaparlardı.

İmam Malik, cumayı erken vakitte kılmanın ancak zevale az yakın olabileceği görüşünde olup, Peygamber (sav)'ı: "Kim (cuma vaktinin) ilk saatinde gidecek olursa, bir deve kurban etmiş gibi olur..."[38] sözünü bütün bunlar tek bir vakitte diye tevîl etmiştir. Diğer ilim adamları ise buradaki "saat" tabirini günün eşit oniki saatine yahutta gündüzün uzayıp kısalmasına göre farklı süreler diye yorumlamışlardır.

İbnü'l-Arabî dedi ki: Daha sahîh olan budur. Çünkü İbn Ömer (r.a)'ın hadisinde belirtildiğine göre onlar -cuma namazına yokça erken gittiklerinden ötürü- ancak cuma namazından sonra kaylûie uykusuna çekilir ve öğlen yemeğini yerlerdi. [39]

9- Cuma Namazı Her Müslümana Farzdır:

Yüce Allah cuma namazını her müslümana farz kılmıştır. Bu, cumanın farz-ı kifaye olduğunu söyleyenlerin görüşlerini reddetmektedir. Bu görüş bazı Şafî ilim adamlarından nakledilmiştir. Konuyu gereği gibi tahkik etmemiş bazı kimseler Malîk'ten onun bu namazın sünnet olduğunu söylediğini nakletmişlerdir. Halbuki ümmetin ve imamların cumhuri cuma namazının farz-ı ayn olduğunu kabul etmişlerdir. Çünkü yüce Allah: "Cuma namazı için çağrıda bulunulduğu vakit Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın" diye buyurmuştur. Peygamber (sav)'dan da şöyle buyurduğu sabittir: "Birtakım kimseler cumaları kıl mamayı ya terkedecekler yahut Allah onların kalplerini mühür-îeyecek sonra da mutlaka gafillerden olacaklardır." [40]

Bu ise cuma namazının vücubuna ve farziyetine dair apaçık bir delildir.

İbn Mace'nin Sünen'inde Ebu'l-Cadd ed-Damri'den -ki ashabdan idi şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kim önemsemeyerek cumayı üç defa terkedecek olursa, Allah onun kalbini mühürler." [41] Hadisin senedi sahihtir.

Cabir b. Abdullah da şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) dedi ki: "Kim bir zaruret olmaksızın üç cuma namazını terkedecek olursa, Allah onun kalbini mühürler." [42]

İbnul-Arabî dedi ki: Peygamber (sav)'ın: "Cuma namazına gitmek her müslüman üzerine farzdır." [43] dediği sabittir. [44]

10- Cuma Namazı İçin Abdest ve Gusül:

Yüce Allah, cuma namazına gitmeyi şartsız olarak mutlak bir ifade ile zikretmiş bulunmaktadır. Ancak bütün namazlar hakkında abdestli olmak şartı Kur'ân ve sünnette sabittir. Çünkü yüce Allah: "Namaza kalkacağınız za-man yüzlerinizi... yıkayın." (el-Maide, 5/6) diye buyurmaktadır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Allah abdestsiz hiçbir namazı kabul etmez." [45]

Bir kesim oldukça garip bir kanaat ileri sürerek cuma günü gusletmek farzdır demiştir. İbnul-Arabî der ki: Bu görüş batıldır. Çünkü Nesaî ve Ebu Davud'un Sünen'İGiindi rivayet ettiklerine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştun "Cuma günü abdest alan bir kimse için bu yeterlidir ve güzeldir. Kim de guslederse, gusletmek daha faziletlidir." [46]

Müslim'in Sahih'inde de Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kim cuma günü güzelce abdest alı, sonra cumaya gider hutbeyi güzel bir şekilde dinlerse Allah ona cumadan cumaya ka-darki günahlarını üç gün fazlası İle birlikte bağışlar. Ancak kim çakıl taşlarına dokunacak olursa, o boş bir iş yapmış olur." [47] Bu da (bu hususta) açık bir nastır.

Muvatta'âa şu rivayet geçmektedir: Bir adam cuma günü Ömer b. el-Hat-tab hutbe irad ederken (mescide) girdi.. (Bu şahıs) dedi ki: Sadece abdest aldım (ve hemen geldim.) Ömer: Sadece abdest te mi aldın, dedi? Halbuki sen de biliyorsun ki Rasûlullah (sav) gusletmeyi de emrediyordu. Ömer gusletmeyi emretmekle birlikte ona geri dönüp gitmesini emretmedi. İşte bu davranışı gusletmenin müstehab olduğu şeklinde anlaşıldığının delilidir. Bir kimse far2a başlamış iken -ki burada cumada hazır olmak ve hutbeyi dinlemektir- onu bırakıp sünneti işlemeye geri dönmesi imkânsız bir şeydir. Bu uygulama ise ashabın ileri gelenlerinin huzurunda, muhacirlerin büyükleri Ömer'in etrafında iken ve Peygamber (sav)'ın mescidinde olmuştur. [48]

11- Cuma Bayram Gününe Rastlarsa:

Cuma bayram gününe rastladığı için sakıt olına2. Bu, Ahmed b. Hanbel'in kanaatine aykırıdır. Çünkü o şöyle demiştir: Cuma ve bayram aynı güne denk gelirse, cumanın farzı kalkar. Çünkü bayram namazı cuma namazından öncedir ve insanlar bayram ile uğraşıp cuma namazını kılmaya vakit bulamazlar. Bu hususta Osman (r.a)'ın bir bayram gününde Medine'nin el-Avali denilen yerinde sakin olan kimselere cumaya katılmama iznini vermiş olmasını delil diye gösterir. Halbuki ashabdan bir kimsenin görüşü ona muhalefet edilmiş ve bu

konuda icma olmamış ise delil leş kil edemez. Diğer taraftan cuma namazı için gitmek emri diğer günlerde olduğu gibi bayram gününde de geçerli bir emirdir. Müslim'in Safti/ıJinde en-Numan b. Beşir'den şöyle dediği rivayet, edilmiştir: Rasûluüah (sav) iki bayram namazı ile cuma namazlarında el-Alâ Sûresi ve el-Gâşiye Sûresi'ni okurdu. Bayram ve cuma aynı güne rastladığı takdirde ise yine her iki namazda da bu iki sureyi okurdu. Bunu Ebu Davud, Tir-mizi, Nesaî ve İbn Mace rivayet etmiştir.[\[49\]](#)

12- "Allah'ın Zikri"nin Mahiyeti:

"Allah'ın zikrine" namaza demektir. Hutbe ve öğütler diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı Said b. Cübeyr yapmıştır, İbnu'l-Arabî dedi ki: Doğrusu bunun hepsi hakkında vacib olduğudur. Bunun ilki ise hutbedir. İlim adamlarımız böyle demiştir. Ancak Abdu'l-Melik b. el-Mâcîşûn hutbenin sünnet olduğu görüşündedir. Hutbenin vacib olduğunun delili ise alışverişi haram kılmasıdır. Eğer vacib olmasaydı, alışverişin haram olmasına sebep olmazdı. Çünkü müstehab olan bir şey, mubahı haram kılamaz. Eğer zikirden maksat namazdır diyecek olursak, hutbe de namazdan sayılır. Kul da fiilen yüce Allah'ı teşbih ettiği gibi fiilen de Allah'ı zikreden olur. ez-Zemahşerî dedi ki: Eğer: Yüce Allah'ı zikretmek, başka hususları ihtiva ettiği halde nasıl hutbe ile açıklanabilir, diye sorulursa, şu cevabı veririz: Rasûlullah (sav)'ı anmak, onu övmek, raşid halifelerine, inüttaki mü'mirilere övgülerde bulunmak, öğüt vermek ve hatırlatmak manasını ihtiva eden sözler de Allah'ı zikretmek hükmündedir. Bunun dışında kalan zalimleri, onların lakablarını sözkonusu etmek, onları övmek, onlara dua etmeye -onların haketukleri ise bunun aksidir- gelince bu, şeytanı zikretmek cümlesinden-dir. Böyle bir zikir ise Allah'ı zikretmekten fersah fersah uzaktır. [\[50\]](#)

13- Cuma Namazı Esnasında Alışverişi ve Benzeri İşlerin Haram Olması ve Bunların Haram Oluş Vakitleri:

"Ve alışverişi bırakın" buyruğu ile yüce Allah cuma namazı kılındığı sırada alışverişi yasaklamakta ve cuma namazını kılmak farzına muhatab olan kimselere bu vakitte alışverişi haram kılmaktadır.

(Âyette sözü edilen) bey (veriş), şirasız (alışsız) olmaz. Bundan dolayı onlardan sadece birisinin anılması ile yetinilmiştir. Yüce Allah'ın: "Sizi sıcağın koruyacak elbiseler ve kendi gücünüzden koruyacak zırhlar bağışladı." (en-Nahl,

16/81) buyruğunda olduğu gibi.

Özellikle alışverişin (bey'În) sözkonusu edilmesi çarşı pazarda bulunanların çoğunlukla uğraştığı işin o oluşundan dolayıdır. Cuma namazına gelmesi vacjb olmayan kimselere alışveriş, yasaklanmaz.

Alışverişin haram olduğu vakit ile ilgili iki görüş vardır: Bir görüşe göre bu zevalden sonra başlayıp namazın bitirilmesine kadar devam eder. ed-Dah-hak, el-Hasen ve Ata bu görüştedir.

İkinci görüşe göre ise; hutbe ezanından başlayıp namaz vaktine kadar devam eder. Bu da Şafii'nin görüşüdür.

Malik'in görüşü ise cuma namazı için ezan okunulduğu vakit, alışverişin terkedilmesi şeklindedir. Bu vakitte yapılan alışverişler ona göre feshedilir. Ancak köle azad etmek, nikâh, talâk ve başka akitler fesholmaz. Zira insanların alışverişle uğraştıkları gibi bu gibi şeylerle uğraşmak adetlerinden değildir. (Maliki mezhebi alimleri) derler ki: Şirket, hibe ve sadaka da aynı şekilde nadiren görülen işlerdendir. (Bundan dolayı) fesh olmazlar.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Sahih olan hepsinin fesholacağıdır. Çünkü alışverişin yasaklanması onunla uğraşılması dolaylıdır. Buna göre turna namazını kılmaktan alıkoyan bütün akitler şer'an haramdır ve bu konuda gerektiği gibi sakınılması için (red'an) fesholunurlar.

el-Mehdevî dedi ki: Kimi ilim adamlarının görüşüne göre belirtilen vakitte alışveriş caizdir ve buradaki yasağı mendubkığa yorumlamışlardır. Buna da yüce Allah'ın: "Eğer bilerseniz bu sizin İçin daha hayırlıdır." buyruğunu delil göstermişlerdir.

Derim ki: Bu Şafii'nin görüşüdür. Ona göre (bu vakitte) yapılan alışveriş akdi sahihtir ve fesholmaz. ez-Zemahşerî de Tefsir'inde şöyle demektedir: Genel olarak ilim adamları bu işin (bu vakitte alışverişin), alışverişin fasid olması sonucunu vermediği görüşündedirler ve şöyle derler: Çünkü alışveriş bizatihi haram değildir. Ancak onunla uğraşmak vacib (farz) olan ile uğraşmaktan alıkoyduğundan dolayı (yasaklanmış)dır. Gasbulunmuş arazide ve elbisede namaz kılmak ile gasbolmuş su ile abdest almak gibi. Bazı kimselerden ise böyle bir alışverişin fâsid olduğu görüşü rivayet edilmiştir.

Derim ki: Doğrusu bu alışverişin fâsid olduğu ve fesholacağıdır. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bizim bu işimize uygun düşmeyen her-bir iş merdudtur."[\[51\]](#)

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[52\]](#)

10. Artık o namaz kılındı mı yeryüzüne dağdın ve Allah'ın lütfün-dan arayın ve

Allah'ı çok hatırlayın. Tâ ki umduğunuzu elde edesiniz.

"Artık o namaz kılındı mı yeryüzüne dağdın" buyruğundaki bu emir mü-bahlık bildiren bir emirdir. Yüce Allah'ın: "İkramdan çıktığınızda avlanın" (el-Mâide, 5/2) buyruğu gibidir. Yüce Allah burada şöyle buyurmaktadır: Namazı kılıp bitirdiğinizde ticaret ve ihtiyaçlarınızı karşılamak üzere yeryüzüne yayılın. "Ve Allah'ın lütfundan" yani rızıkından "arayın."

İrak b. Mâlik, cuma namazını kıldı mı namazdan tıkar, mescidin kapısında durur ve şöyle dermiş: Allah'ım, ben Senin çağrına icabet ettim. Farz kıldığın namazı kıldım ve bana emrettiğin gibi işte dağılıyor um. Bana lütfun-dan nızık ver, Sen rızık verenlerin en hayırlısının.

Cafer b. Muhammed yüce Allah'ın: "Ve Allah'ın lü t fundan arayın" buyruğunda kastedilenin cumartesi günü çatışmak olduğunu söylemiştir.

el-Hasen b. Said b. el-Müseyyeb'den, ilim talebi olduğunu söylediği rivayet edilmiştir. Nafile namaz olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbas'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Onlara herhangi bir dünyalık talebinde bulunmak emrolunmuş değildir. Emrolunan ancak hastaları ziyaret etmek, cenaze namazlarına katılmak, Allah için kardeş bildiği kimseleri ziyaret etmek(dir.)

"Ve Allah'ı çok hatırlayın." İtaat ile, dille size nimet olarak ihsan etmiş olduğu Farzları eda etme muvaffakiyetine şükretmek ile "... çok hatırlayın... Ta ki umduğunuzu elde edesiniz." Said b. Cübeyr dedi ki; Allah'ı hatırlamak (zikir) yüce Allah'a itaat etmek demektir. Allah'a İtaat eden O'nu zikretmiş olur. O'na itaat etmeyen kimse çokça teşbih eden birisi olsa dahi Allah'ı zikreden, O'nu anan bir kimse olamaz. Bu söz, el-Bakara Sûresi'nde (2/152-153. âyetin tefsirinde) merfu (Peygamber -s,a-ın sözü) olarak geçmiş bulunmaktadır. [53]

11. Onlar bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman seni ayakta bırakıp ona doğru yöneldiler. De ki: "Allah'ın yanındaki, eğlenceden de ticaretten de hayırlıdır. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onyedinci başlık halinde sunacağız: [54]

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

"Onlar bîr ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman... ona doğru yöneldiler" buyruğu hakkında Müslim'in Sahih 'inde Cabir b. Abdullah'tan gelen rivayet

şöyledir: Peygamber (sav) cuma günü ayakta hutbe iad ederdi. Bir gün Şam'dan bir kervan geldi. İnsanlar ona doğru gittiler. Geriye sadece oniki kişi kaldı. -Bir rivayette: onlardan birisi de bendim-, İşte Cumua Sû-resi'ndeki şu: "Onlar bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman seni ayakta bırakıp ona yöneldiler."

âyeti bunun üzerine indirildi[55]

Bir rivayette de "aralarında Ebu Bekir ve Ömer (r.anhumâ) da vardı" denilmektedir[56]

el-Kelbî ve başkalarının zikrettiklerine göre bu kervanı getiren kişi Dih-ye b. Halife el-Kelbî'dir. Bu kervanı insanların açlık çektikleri ve fiyatların oldukça pahalandığı bir sırada Şam'dan gelmişti. Onunla birlikte insanların ihtiyaç duydukları buğday, un ve daha başka herşey vardı. Kervanı (Medine çarşılarından) Ahcaru'z-Zeyt denilen yerde konakladı. İnsanların geldiğini haber almaları için davul çalındı. Oniki kişi müstesna, (mescidde) bulunanlar çıkıp gitti. Kalanların onbir kişi olduğu da söylenmiştir.

el-Kelbî dedi ki: O sırada cuma namazı hutbesini dinliyorlardı. Hutbeyi bırakıp kervana koştular. Rasûlullah (sav) ile birlikte sekiz kişi kaldı. Bunu es-Sa'lebî, İbn Abbas'tan nakletmiştir.

Dârakutnî Câbir b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûkıl-lah (sav) cuma günü bize hulbe irad ederken yiyecek yüklü bir kervan geldi ve el-Baki'de konakladı O kervana yöneldiler ve (hutbeyi) bırakıp oraya gittiler. Rasûlullah (sav)'ı bıraktılar. Beraberinde benim de aralarında bulunduğum sadece kırk kişi kalmıştı. Yüce Allah da Peygamber (sav)'a: "Onlar bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman seni ayakta bırakıp ona

doğru yöneldiler" buyruğunu indirdi. Dârakutnî dedi ki: Bu isnadda "sadece kırk kişi" ifadesini yalnızca Ali b. Âsim, Husayn'dan diye gelen rivayette söylemiştir Ancak Husayn'dan rivayet edenler ona muhalefet ederek şöyle demişlerdir:

Peygamber (sav) ile birlikte sadece uniki kişi kalmıştı.[57]

Peygamber (sav)'dan da şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, eğer hep birlikte çıkmış olsalardı, Allah bütün bu vadiyi onların üzerinde ateşle doldururdu." Bunu ez-Zemahşerî zikretmiştir,[58]

Mürsel bir hadiste de bu oniki kişinin adı zikredilmiş bulunmaktadır. Bunu Esed b. Musa b. Esed'in babası olan Esed b. Arar rivayet etmiştir. Bu rivayette şöyle denilmektedir: Rasûlullah (sav) ile birlikte sadece Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, ez-Zübeyr, Sa'd b. Ebi Vakkas, Abdurrahman b. Avf, Ebu Ubeyde b. el-Cerrab,\ Said b. Zeyd, Bilal ve -iki rivayetten birisine göre Abdullah b. Mesud, diğerine göre ise Anımar b. Yasir- kalmıştır.

Derim ki: Burada Cabir'in adını vermemektedir. Müslim ise Cabir'in onlar arasında bulunduğunu belirttiği gibi Dârakutnî de böyle demiştir. Buna göre Peygamber ile birlikte kalanların sayısı onüç olmaktadır. Eğer Abdullah b. Mesud da onlarla birlikte ise o vakit sayılan ondört olur.

Ebu Davud "el-Merâsil" adlı eserinde hutbeyi dinlemeyi terketmenin, kendileri açısından bir sakınca olmadığını kabul etmelerinin sebebinin de zikretmiş bulunmaktadır. Halbuki onların faziletlerine yakışan böyle bir şeyi yapmamaktır. (Ebu Davud) dedi ki: Bize Mahnuîd b. Halid anlattı, dedi ki: Bize el-Velid anlattı, dedi ki: Bana Muâz b. Bekr b. Marufun haber verdiğine göre o, Mukatil b. Hayyân'ı şöyle derken dinlemiş: Rasûlullah (sav) -Önceleri- tıpkı bayram namazlarında olduğu gibi hutbeden önce cuma namazını kılardı. Nihayet bir cuma günü Peygamber (sav) cuma namazını kıldıktan sonra hutbe irad etmekte iken bir adanı (mescide) girip şöyle dedi: Dıhye b. Halife el-Kelbî bir ticaret (kervanı) ile geldi. Dıhye geldi mi akrabaları tefler çalarak onu karşıladı. (Mescidde) bulunanlar da hutbeyi dinlemeyi terketmek-te bir sakınca olmadığını zannederek çıkıp gittiler. Yüce Allah da: "Onlar bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman... ona doğru yöneldiler" buyruğunu indirdi. Bunun üzerine Peygamber (sav) cuma günü hutbeyi öne aldı ve namazı sonraya bıraktı. Bu yasaktan sonra herhangi bir kimse burun kanaması ya da herhangi bir sebep dolayısıyla Peygamber (sav)'a başparmağı yanındaki (şehadet) parmağı ile işaret ederek Peygamber (sav)'dan izin isteyip, Peygamber (sav) da kendisine izin vererek etiyile işaret etmedikçe dışarı çıkıp gitmiyordu. Münafıklar arasında hutbe ve mescidde oturmak kendilerine ağır gelen kimseler vardı. Müslümanlardan bir kişi izin istedi mi bu münafık da onun arkasında gizlenerek onun yanında ayakta dikilir ve nihayet çıkart giderdi. Bu sefer yüce Allah: "Aranızda birbirinizin arkasına gizlenerek, gizlice sıvışıp gidenlerinizi muhakkak Allah bilir" (en-Nûr, 24/63) âyetini indirdi[59]

es-Süheyli dedi ki; Bu haber her ne kadar sabıı bir yolla nakledilmemiş ise de Peygamber (sav)'in ashabı hakkında beslememiz gereken hüsn-ü zan bunun sahih olmasını gerektirir.

Katade dedi ki: Bize ulaştığına göre ashab, bu işi üç defa yapmışlardır. Her seferinde de Şam tarafından bir kervan gelmiş idi ve bütün bunlar cuma gününe denk gelmişti.

Bir diğer görüşe; göre onların mescidden çıkışları Dıhye el-Kelbî'nin ticareti ile birlikte gelmesi ve onların geçmekte olan kervana bakışlarının faydasız bir iş oluşundan dolayıdır. Ancak bu eğer başka türlü olmuş olsaydı, günahı bulunmayan İşlerden olurdu. Fakat bu is, Rasûlullah (sav)'dan yüz çevirmek ve

onun huzurundan ayrılmak ile birlikte olduğundan, ağır ve büyük bir iş olmuş, bunun hakkında Kur'ân'dan âyet inmiş ve inen buyruklar bunu "lehv; eğlence, oyalayıcı boş iş" adı ile kötü ve çirkin bir davranış olarak nitelendirmiştir. Rasûluliah (sav)'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kişinin kendisiyle oyalandığı herbiriş hânidir. Onun ok atışı yapması... müstesnadır.^[60] Bu hadis daha önce el-Enfâl Sûresi'nde (8/60. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

Câbir b. Abdullah dedi ki: Kızlar nikâhlandıkları anda zurna ve davullarla geçirilirler. (Bu esnada) onlar da ona doğru gitmişlerdi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Buyrukta zamirin ticarete raci olması, daha önemli oluşundan dolayısıdır. Talha b. Musarrif ise; "onlar bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman... ona doğru yöneldiler" buyruğunu; diye (ticaret ve eğlence anlamındaki kelimelerin başına lam-ı tarif getirerek) okumuştur.

Anlamın: Onlar bir ticaret gördüklerinde ona doğru yöneldiler yahut bir eğlence gördüklerinde yine ona doğru yöneldiler şeklinde olduğu fakat delâleti dolayısıyla (ikinci "ona doğru yöneldiler" anlamındaki lafzın) haz-fedildiği de söylenmiştir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi;

"Biz yanımızdakinden sen de yanında bulunandan Razısın; fakat görüşler farklıdır."

Arapçada daha güzel olanın, zamirin iki isimden en son kullanılabileceği irca edilmesi olduğu da söylenmiştir. ^[61]

2- Cuma Namazı Kılınması İçin Gerekli Cemaat Sayısı:

İlim adamlarının cuma namazının kılınabilmesi için cemaat sayısının ne kadar olması gerektiği hususunda farklı görüşleri vardır.

el-Hasen, cuma namazı iki kişi ile kılınır derken, el-Leys ve Ebu Yusuf üç kişiyle, Süfyan es-Sevrî ve Ebu Hanife dört kişi ile, Rabia oniki kişi ile kılınır, demişlerdir.

en-Necad Ebu Bekr Ahmed b, Süleyman dedi ki: Bize Ebu Halid Yezid b. el-Heysem b. Tahmân ed-Dakkak anlattı. Bize Subî b. Dinar anlattı dedi ki: Bize el-Muâfâ b. İmran anlattı. Bize Ma'kil b. Ubeydullah, ez-Zühri'den, Mus'ab b. Umeyr'e kadar ulaşan senedi ile anlattığına göre: Peygamber (sav) kentlisini (Mus'ab)'ı Medine'ye gönderdi. Mus'ab, Sa'd b. Muâz'ın evinde misafir oldu, Oniki kişi oldukları halde onlara bir cuma namazı kıldırıldı. O günde onlara (Sa'd) bir koyun kesti.

Şafii, kırk kişi ile kılınır demiştir. Ebu İshak eş-Şirazi "et-Tenbih ala Mez-hebi'l-İmami's-Şafii" adlı eserinde şöyle elemektedir; Âkil ve baliğ, hür ve ihtiyaç dışında yaz ve kış ayrılmamak üzere mukim bulunan kırk erkeğin bulunduğu her bir kasaba hutbenin başından cuma namazı kılınıncaya kadar hazır bulunmaları halinde; cuma namazını kılmak vacib olur.

Ahmed ve İshak da bu görüşü benimsemekle birlikte onlar bu şartları koşma mı şıardır.

Malik dedi ki: Eğer bir kasabada çarşı ve mescid bulunuyor ise sayı gü-zönünde bulundurulmaksızın onlara cuma namazı kılmak vacibtir.

Ömer b. Abdu'l-Aziz yazdığı mektubunda şöyle demiştir: Oluz tane evi bulunan herhangi bir kasaba ahalisine cuma namazı kılmak düşer.

Ebu Hanife dedi ki: Köylerde ve o hükümdeki kasabalarda yaşayanlara cuma vacib değildir. Bunların bu yerlerde cuma namazı kılmaları caiz olmaz. Ebu Hanife cuma namazının vacib olması ve kılınmasının sahih olabilmesi için cami bir mısır (şehir), otoritesi olan bir yönetici, çalışan bir çarşı Pazar ve akan bir ırmağının bulunmasını şart koşmuş, bu hususta AÜ (r.a)'ın şu hadisini (sözünü) delil göstermiştir: "Ancak cami (toplu hayatta gerekli idari ve alt yapısı bulunan kasaba ya da yerleşme merkezi) bir Mısır'da ve kendilerine yardımcı olabileceğin arkadaşlar arasında cuma namazı kılınır ve teşri tekbirleri getirilir." Şu kadar var ki İbn Abbas'ın rivayet ettiği hadis bunu reddetmekledir. O dedi ki: Rasûlulah (sav)'ın mescidindeki cuma namazından sonra cumanın ilk kılındığı yer bahreyn kasabalarından birisi olan Cuvâsâ diye anılan bir kasabadır.

İmam Şafii'nin kırk kişi olmasını öngören görüşünün delili Dârakutnî'nin rivayet ettiği daha önce belirttiğimiz hadis-i şeriftir[62]

İbn Macc'nin Sünen'inde yine Darakutnî ile el-Beyhakî'nin Delâilu'l-Nubuvve adlı eserinde Abdurrahman b. Ka'b b. Malikten şöyle dediği rivayet edilmektedir: Gözleri görmez olduğunda babamın elinden mtup ona yardımcı olan kişi ben idim. Onunla cuma namazına çıkıp ezanı işittiğinde Ebu Umaine'ye dua eder, onun için mağfîret dilerdi. (Abdurrahman) dedi ki:- Bu şekilde cuma namazı ezanını duydu mu mutlaka bu uygulamayı bir süre yapmaya devam etti. Ben kendisine: Babacığım dedim. Cuma ezanını işittiğin her seferinde Ebu Umaine için mağfîret dilemen ne oluyor? Dedi ki; Yavrucuğum, o Medine'de Beyâdâoğulları Harresi diye bilinen ve Nakîu'l-Hadimât diye anılan bir düzlükte cuma namazı kılmak üzere müslümanları toplayan ve onlarla cuma namazı kılan ilk kişidir. Ben kendisine: O gün kaç kişi idiniz? diye sordum. O: Kırk kişi, dedi[63]

Cabir b. Abdullah da şöyle demiştir: Sünnet her üç kişi arasından birisinin imam

olması, her kırk ve bundan daha fazla sayıdakilerin cuma, kurban bayramı ve ramazan bayramı namazı kılmaları şeklinde gelmiştir. Çünkü bu sayıdaki kimseler bir cemaattir. Bunu Darakutni rivayet etmiştir.^[64]

Ebu Bekr Ahmed b, Süleyman en-Necad dedi ki: Abdu'l-Meîik b. Mu ham-med er-Rukagi'ye -benim de duyacağım bir şekilde- okundu: Bana Recâ b. Seleme anlattı, dedi ki: Bize babam anlattı, dedi ki: Bize Ravh b. Ğuteyf es-Sakafî anlattı, dedi ki: Bana ez-Zührî, Ebu Seleme'den anlattı dedi ki: Ben Ebu Hureyre'ye: Cuma, katılan erkeklerin sayısı kaçta ulaştığı takdirde vacib olur, diye sordum şöyle dedi: Rasûluliah (sav)'ın ashabı elli kişiye ulaşınca, Rasûluliah (sav) onları cuma için biraraya getirdi. Yine Abdu'l-Melik b. Muhammed'e -benim de duyduğum şekilde- okundu, dedi ki: Bize Rcca b. Seleme anlattı dedi ki: Bize Abbad b. Abbad e]-Mühe!lebî, Cafer b. ez-Zü-beyr'den anlattı. Cafer, el-Kasım'dan, o Ebu Uname'den şöyle dediğini nakletti: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Cuma elli erkek kişiye vadbtiir. Bundan daha aşağı sayıdakilere vacib değildir."

İbnu'l-Münzir dedi ki: İbn Ömer şu mektubu yazdı: Herhangi bir kasada-ba elli kişi biraraya geldi mi cuma namazını kılıversinler.

ez-Zührî de Devs'Ü Um Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Dört kişiden daha fazla sayıda kimse bulunmasa bile herbir kasabada cuma kılmak vacibtir." Burada "kasabalar (el-kurâ)" ile şehirleri kastetmektedir. Ancak bu rivayet ez-Zührî'den sahih olarak nakledilmiş değildir.^[65]

Bir rivayette de şöyle denilmektedir: "Cuma dördüncüleri imamları olan sadece üç kişi dahi bulunsa herbir kasaba ahalisine vacibtir." Ancak ez-Züh-rî'nin Devs'li Um Abdullah'tan hadis dinlediği sahih olarak sabit değildir. Burada (hadisin senesinde) sözü edilen ei-Hakem (b. Abdullah) ise metruk (rivayet ettiği hadis alınmayan) bir kimsedir.^[66]

3- İmamın (İslam Devlet Başkanının) İzni ve Onun Namazda Bulunması Cuma Namazının Sıhhati için Gerekli midir?:

İmamın izni olmaksızın ve kendisi hazır bulunmaksızın cuma namazının kılınması sahihtir. Ebu Hanife ise; imamın yahutta onun halifesinin (vekil tayin ettiği kimsenin) bulunması cuma namazının şartlanndandır, demiştir.

Bizim delilimiz şudur; Küfe valisi el-Velid b. Ukbe bir gün gecikince İbn Mesud ondan izin almaksızın cemaate namaz kıldırıldı. Yine rivayet edildiğine göre Alî

(r.a) Osman (r.a)'ın evi muhasara altında tutulduğu gün cuma namazını kıldırması ve ondan izin aldığına dair bir rivayet nakkılmıdır.

Medine valisi Said b. el-Âsım Medine'den çıkıp gittiğinde Ebu Musa'nın herhangi bir izin almaksızın insanlara cuma namazı kıldırması da rivayet edilmiştir. Malik dedi ki: Allah'ın birtakım farzları vardır. Onun arzında bunları bir vali (İslâmî bir yönetici) ister üstlensin, ister üstlenmesin bunlar kaybedilemezler. [67]

4- Tavanlı Bir Mescidin Bulunması Cuma Namazı Şartlarından mıdır?

Bizim (mezhebimize mensub) ilim adamlarımız cuma namazının eda şartlarından birisi tavanı bulunun bir mesciddir, demişlerdir. İbnu'l-Arabi bunun nasıl açıklanacağını bilemiyorum, demiştir.

Derim ki: Bunun açıklayıcı gerekçeleri yüce Allah'ın: "Tavaf edenler... için Bçyt'imi temizle!"(el-Hac, 22/26) buyruğu ile: "Allah'ın yüceltilmesine... izin verdiği evlerdedir." (en-Nur, 24/36) buyruqlarıdır.

"Ev(beyt)"in gerçek mahiyeti ise duvar ve tavanlarının bulunmasıdır Örfün anlamına göre bu böyledir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [68]

5- Hutbe Verirken Ayakta Durmak:

"Seni ayakta bırakıp..." buyruğu (şunu göstermektedir): Hutbe verdiğinde hatibin, minber üzerinde ayakta durması şarttır. Alkame dedi ki: Abdullah'a: Peygamber (sav) ayakta mı yoksa oturarak ını hutbe okuyordu diye soruldu, o: Sen "Seni ayakta bırakıp..." buyruğunu okumadın mı? diye cevap verdi.

Müslim'in Sahih'inde Ka'b b. Ucre'den rivayete göre o mescide girmiş ve Abdu'r-Rahman b. Um ei-Hakem'i oturarak hutbe verirken görünce şunları söylemiş: Yüce Allah: "Onlar bir ticaret veya bir eğlence gördükleri zaman seni ayakta bırakıp ona doğru yöneldiler" diye buyurduğu halde bu pis herifin nasıl oturarak hutbe verdiğine bir bakınız. [69]

Yine (Müslim) Cabir'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) ayakta hutbe verir, sonra oturur, sonra tekrar kalkıp yine hutbe verirdi. Her kim sana onun oturarak hutbe verdiğini haber verecek olursa, bil ki o yalan söylemiştir. Çünkü Allah'a yemin ederim ki, ben onunla birlikte ikibinden fazla namaz kılmışım [70]

Fukahânın cumhuru ve ilim adamlarının görüşü de budur. Ebu Hanîfe dedi ki:

Ayakta durmak hutbenin şartı değildir. Rivayet olunduğuna göre oturarak ilk hutbe veren kişi Muaviye'dir. Osman (r.a) oldukça ihtiyarkıyınca-ya kadar ayakta hutbe verdi, sonra oturarak hutbe verir oldu.

Denildiğine göre Muaviye'nin oturarak hutbe okuması yaşının ilerlemiş olmasından dolayı idi. Peygamber (sav) ise ayakta hutbe verir, sonra oturur, sonra da yine ayağa kalkar, fakat otururken de konuşmazdı. Bunu da Cabîr b. Semure rivayet ettiği gibi[71] Buhari'de belirtildiğine göre İbn Ömer de böylece rivayet etmiştir.[72]

6- Hutbesiz Cuma Namazı Sahih Olmaz:

Cuma namazının gerçekleşmesi için hutbe şarttır. Hutbesiz cuma sahih olmaz. İlim adamlarının cumhurunun görüşü budur. el-Hasen ise hutbe müs-tehabtır demiştir. İbnu'l-Mâcişûn da böyle demiştir; Hutbe bir sünnettir, farz değildir. Said b. Cubeyr dedi ki: Hutbe öğlen farzının iki rekatının yerine geçer, bir kimse bu iki rekata terkedip, cuma namazı kılacak olursa, öğle namazının iki rekatını terketmiş olur, Hutbenin vücubunun delili yüce Allah'ın: "Seni ayakta bırakıp..." buyruğudur. Bu bir yergidir, vacib de kendisini terkeden şahsın şer'an yerilmesine sebep teşkil eden fiildir. Ayrıca Peygamber (sav) hutbe vermeden cuma namazı kılmamıştır. [73]

7- Hutbe Verirken, Hatibin Bir Şeylere Yaslanması:

Hatib hutbe esnasında bir yaya ya da bir sopaya dayanır. İbn Mace'nin Sü-nen'inde dedi ki: Bize Hişam b. Ammar anlattı. Bize Abdu'r-Rahman b. Sa'd b. Ammar b. Sa'd anlattı dedi ki: Bana babam, babasından, o dedesinden naklen anlattığına göre Rasûlullah (sav) savaş esnasında hutbe verdiği zaman bîr yaya dayanarak hutbe verirdi. Cumada hutbe verdiği zaman ise bir sopaya dayanarak hutbe verirdi, [74]

8- Hatib Minbere Çıkınca Cemaate Selam Verir mi?:

Şafii ve diğerlerine göre hatib minbere çıktı mı cemaate selam verir. Malik ise bu görüşte değildir. İbn Mace'nin, Cabir I). Abdullah'tan rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) minbere çıktı mı selam verirdi. [75]

9- Abdestsiz Hutbe Vermek:

Hatib hutbenin tamamını ya da bir bölümünü abdestsiz verecek olursa, Malik'e göre kötü bir iş yapmış olur. Ancak abdestli olarak namazı kıldırıldığı takdirde hutbeyi tekrar iade etmesi gerekmez. Abdestli olmanın vacib olup olmadığı hususunda Şafii'nin iki görüşü vardır, ü cedit (yeni) mezhebinde bunu şart görürken, kadim (eski) görüşünde bunu şart koşmamıştır. Ebu Ha-nifenin görüşü de budur. [76]

10- Hutbenin Asgarî Miktarı:

Hutbede yeterli gelen asgarî miktar Allah'a hamdetmesi, Peygamberine sa-lât ve selâm getirmesi, Allah'ın takvasını tavsiye etmesi ve Kur'an-ı Kerim'den bir âyet okumasıdır. İkinci hutbede de birincisinde olduğu gibi (bu) dört hususun yerine getirilmesi icab eder. Şu kadar var ki birincisinde öngörülen bir âyet okumanın yerine (ikincisinde) dua etmek vacibtir, fuka-hânın çoğunluğu böyle demiştir.

Ebu Hanife ise şöyle demektedir: Şayet sadece Allah'a hamdeder yahut Allah'ı teşbih eder yahut tekbir getirmekle yetinirse, bu kadarı da yeterlidir.

Osman (r.a)'dan rivayet edildiğine göre o minbere çıkmış ve: Elhamdülillah derken ona karşı sesler yükseltince şöyle demiş: Ebu Bekir ve Ömer bu makama çıkacakları vakit söyleyecekleri sözleri önceden hazırlarlardı. Sizlerin ise (bugün) çok söz söyleyen bir imamdan çok iş yapan bir imama ihtiyacınız vardır. Pek yakında size hutbeler gelecektir (verilecektir); deyip sonradan minberden inmiş ve namazı kıldırmıştır. Bu ise ashab-ı kiramın huzurunda olmuştu. Kimse onun bu yapağına tepki göstermemişti.

Ebu Yusuf ve Muhammed de şöyle demişlerdir; Vacib olan kendisine hutbe denilebilecek kadar olan sözler söylemektir. Şafii'nin görüşü de budur. Ebu Ömer b. Abdi'l-Berr dedi ki: Bu hususta söylenmiş en sahih görüş budur. [77]

11- Peygamber Efendimizin Hutbelerinde Okuduğu Buyruklar ile Verdiği Hutbelerinden Örnekler:

Müslim'in Sahih'inde Yâlâ b. Umeyye'den rivayete göre o Peygamber (sav)'ı minber üzerinde: "Ey Malik... diye seslenecekler" (ez-Zuhmf, 43/77) buyruğunu okurken dinlemiştir, [78]

Yine Müslim'de Abdurrahman kızı Amre'nin bir kızkardeşinden şöyle dediği

rivayet edilmektedir: Ben "Kaaf, çok şerefli Kur'ân'a yemin ederim ki..." (Kaaf, 50/1) Sûresi'ni ancak Rasûkîllah (sav)'ın ağzından her cuma günü bu sûreyi minber üzerinde okuyup dinlemem sonucunda ezberkmişimdir."[\[79\]](#) Bu (rivayet) daha önce Kaf Sûresi'nin baştaraflarında geçmiş bulunmaktadır.

Ebu Davud'un el-Merâsîl adlı eserinde e2-Zührî'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav)'ın hutbesinin başı şöyle idi:

"Hamd, Allah'a mahsustur. O'na haradeder, O'ndan yardım diler, mağfiretini isteriz. Nefislerimizin şerlerinden O'na sığınırız, Allah'ın hidayet verdiği kimseyi hiç kimse sapıramaz. O'nun saptırdığını da kimse doğruya iletemez. Şehadet ederiz ki Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Muhammed de O'nun kulu ve Rasûlüdür. O'nu hak ile kıyametin az öncesinden müjdeleyt-ci ve korkutucu olmak üzere göndermiştir. Allah'a ve Rasûlüne itaat eden doğru yolu bulmuş demektir. Onlara İsyân eden kimse ise haddi aşmış, azmış demektir. Rabbimiz Allah'tan bizleri kendisine ve Rasûlüne itaat edenlerden, rızasına uyup, O'nu gazablandıran şeylerden uzak kalanlardan kılmasını dileriz. Şüphesiz ki biz O'nunla (hakkı bulabihr)iz ve yalnız O'na aidiz."[\[80\]](#)

Yine ondan şöyle dediği rivayet edilmiştir Bize ulaştığına göre Rasûlul-lah (sav) hutbe irad etti mi şöyle derdi:

"Gelecek olan herbir şey yakındır. Gelecek olanın uzak olması sözkonu-su değildir. Kimsenin acelesi için Allah hiçbir şeyi çabuklaştırmaz. İnsanlar istedi diye hiçbir şeyi erkene almaz. İnsanların dilediği değil, Allah'ın dilediği (olur). Allah bir işin olmasını diler, insanlar bir başka iş ister. Fakat insanlar hoşlanmasa dahi Allah'ın dilediği olur. Allah'ın yakınlaştırdığını kimse uzaklaştıramaz, Allah'ın uzaklaştırdığını da kimse ytkınlaştıramaz. Aziz ve celil olan Allah'ın izni ile olmadıkça hiçbir şey olamaz." [\[81\]](#)

Câbir dedi ki: Peygamber (sav) cuma günü hutbe verir. Allah'a hamd u senada bulunup peygamberlerine salât ve selâm getirdikten sonra şöyle derdi:

"Ey insanlar! Sizin için birtakım işaretler vardır. Sizin için tesbit edilen o işaretlere kadar gidiniz. Sizin varabileceğiniz bir son nokta vardır, Sizin için tesbit edilmiş o son noktaya kadar gidiniz. Şüphesiz ki mü'min kul, birisi geçip gitmiş ve Allah'ın hakkında ne hüküm vereceğini bilemediği, diğeri ise geri kalmış ve Allah'ın onda ne yapacağını bilemediği iki korku arasındadır. O bakımdan kul, kendi nefsinden yine kendisi için alacaklarını alsın, Dünyasjn-dan âhireti için, gençliğinden yaşlılığı için, hayattan ölüm gelmeden önce (bir şeyler) alsın. Nefsim elinde olana yemin ederim ki; ölümden sonra hiç kimsenin (Rabbini) razı etmesine dair isteği kabul edilmeyecektir. Dünyadan sonra ise

cennet ya da cehennemden başka bir yurt yoktur. İşte ben bunu sizlere söylüyorum. Kendim için, sizin için Allah'tan mağfiret diliyorum." [82]
Peygamber (sav)'ın Medine'ye geldiği sırada ilk cumada verdiği hutbe daha önceden geçmiş bulunmaktadır [83]

12- Hutbeyi Dinleme Âdabı:

Hutbeyi dinleyen kimselerin hutbe dolayısıyla susmaları sünneten vacib-tir. Sünnet olan, hutbeyi işitenin de, işitmeyenin de susmasıdır. İnşallah her ikisi de aynı ecir alırlar. O esnada konuşan kimse lağvetmiş (boş iş yapmış) olur, fakat bundan dolayı namazı da bozulmaz.

Sahihte Ebu Hureyre'den rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Cuma günü imam hutbe okurken arkadaşına: Sus! diyecek olursan, sen lağvetmiş olursun." [84]

ez-Zemahşerî dedi ki: Hutbeyi dinleyen kişi arkadaşına: Sus! diyecek olursa lağvetmiş olur. Peki ya hatibin kendisi bu hususta (yani hutbeyi uzatmak suretiyle) aşırıya gidecek oKtrsa, lağvetmiş olmaz mı? İslâm'ın ga-ribliğinden, günlerin uğursuzluk!arından Allah'a sığınırız. [85]

13- Cemaatin Hatibe Yönelmesi:

imam minbere çıktığı takdirde insanlar ona yönelirler. Çünkü Ebû Davud, Mürsel olarak Ebân b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Cuma günü Adiy b. Sabit ile birlikte idim. İmam (hutbeye) çıkınca -ya da minbere çıkınca dedi- ona doğru döndü ve dedi ki: Rasûlullah (sav)'ın ashabı da Rasûhıllah (sav)'a böyle davranırlardı [86]

İbn Mace bunu Adiy b. Sabit'ten, o babasından diye rivayet etmiş olup, isnadda fazladan şunu da belirtir: Babasından (rivayetle) dedi ki; Rasûlulhh (sav) minber üzerinde ayağa kalktı mı ashabı ona doğru yüzlerini çevirirlerdi, tbn Mace dedi ki: Bıı hadisin (senedinin) muttasıl olacağını ümit ederim [87] Derim ki; Hafız Ebu Nuaym dedi ki: Bize Muhammed b. Ma'mer anlattı dedi ki: Bize Abdullah b. Muhammed b. Naciye anlattı dedi ki: Bize Abbâd b. Yakub anlam dedi ki: Bize Muhammed b. el-Fadl el-Horosanî anlam, O Man-sui'dan, o İbrahim'den, o Alkame'den, o Abdullah'tan dedi ki: Peygamber (sav) minbere çıktı mı yüzlerimizi ona doğru çevirirdik. Bunu Mansur dan tek başına (münferiden)

Muhammed b. el-Fadl b, Atiyye rivayet etmiştir[88]

14- İmam Hutbe Verirken Mescide Giren Namaz Kılar mı?:

İmam hutbe verirken mescide giren kimse Malik -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- 'e göre (Tahiyyetu'l-Mescid) namazı kılmaz. İbn Şihab'ın -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- ve başkalarının görüşü de budur. Muvatta' da ondan şöyle dediği rivayet edilmiştir: İmanın minbere çıkması, namaz kılmayı sona erdirir. Onun konuşması da konuşmayı sonu erdirir[89] Bu rivayet mürseldir.

Müslim'in Sahih 'inde Cabir'in rivayet ettiği hadise göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Cuma günü sizden herhangi bir kimse imam hutbe verirken gelecek olursa, hemen iki rekat kılıversin ve bunları kısa kessin. "[90] Bu ise namaz kılınacağı hususunda açık bir ifade olup Şafii ve başkaları da bu görüştedir. [91]

15- İmam Hutbe Verirken. Uyumak:

İbn Avn, İbn Sîrîn'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bizden öncekiler imam hutbe verirken uyumayı mekruh kabul eder ve bu hususta ağır ifadeler kullanırlardı. İbn Avn dedi ki: (İbn Şîrîn) daha sonra benimle karşılaştı ve: Ne dediklerini biliyor musun? diye sordu (ve devamla) dedi ki: Böy-leleri elleri boş dönen bir seriyyeye (sefere çıkan askeri birliğe) benzerler. Sonra dedi ki: Elleri boş dönenler ne demektir biliyor musun? Hiçbir ganimet elde edemeyenler, demektir.

Semura b. Cundüb'ten rivayete göre Peygamber (sav) buyurdu ki: "Sizden herhangi bir kimse uyuklayacak olursa arkadaşının oturduğu yere geçkin, arkadaşı da onun oturduğu yere geçsin.[92]

16- Cuma Namazının Şimdiye Kadar Sözüünü Etmediğimiz Diğer Bazı Faziletleri ve Farz Oluşu:

Burada daha önce sözüünü etmediğimiz cuma namazının fazileti ve farz oluşu ile ilgili bazı açıklamalarda bulunacağız.

Hadis imamlarının Ebu Hureyre (r.a)'dan rivayetine göre Rasûlullah (sav) cuma gününü sözkonusu ederek: "Bugünde öyle bir an vardır ki, namaz kılan müslüman bir kul, bu anı denk düşürüp yüce Allah'tan bir şey isteyecek olursa,

mutlaka Aüh o kimseye o istediğini verir." diye buyurdu ve eliyle bu anın oldukça kısa bir an olduğunu işaret etti.[\[93\]](#)

Müslim'in Sahîh'tnde Ebu Musa'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûluüh (sav)'t şöyle buyururken dinledim: "O imamın (hutbe İçin) oturması ile namazın biteceği vakte kaclarki süre arasındadır."[\[94\]](#)

Enes'ten gelen hadiste belirtildiğine göre Peygamber (sav) bir gün yanımıza çıkmakta gecikti. Yanımıza çıkıp gelince: Bir süre gec kaldın, dedik; şöyle buyurdu: "Çünkü Cebrail bana üzerinde siyah bir nokta bulunan beyaz bir aynayı andırır bir şey ile yanıma geldi. Ben: Bu nedir, ey Cebrail, dedim o dedi ki: Bu cumadır. Onda hem senin için, hem ümmetin için bir hayır vardır. Yahudilerle, hristiyanlar bugüne denk gelmek istediler de isabet ettire-mediler. Allah sizi bugüne iletti. Ben: Ey Cebrail ya şu siyah nokta nedir? dedim, şöyle dedi: Bu cuma gününde olup denk düşüren her müslüman kulun, Allah'tan bir hayır isteyip de mutlaka onu o kimseye verdiği yahutta onun bir benzerini onun için kıyamet gününe sakladığı ya da onun gibi bir kötülüğü ondan geri çevirdiği o malum andır. Şüphesiz ki o gün Allah nezdin-de günlerin en hayırlısıdır ve şüphesiz cennetliler o güne "el-mezîcT günü adını verirler" diye hadisi zikretti.[\[95\]](#)

İbnu'l-Mübarek ve Yahya b. Sel lam dedi ki: Bize el-Mesudi, el-Minhâl b. Arnîr'dan anlattı. O Ebu Ubeyde b. Abdullah b. Utbe'clen, o İbn Mesud'dan naklen dedi ki: Cumaya gitmekte birbirinizle yarışınız. Şüphesiz ki şanı yüce Aüh her cuma günü cennetliklere beyaz kâfurdan bir tepe üzerinde görünür. Onlar bu günde ona yakın olurlar, -İbnu'l-Mübarek dedi ki-: Dünyada iken cumaya çabuk gidişlerindeki kadarıyla...[\[96\]](#) Yahya b. Sellam da dedi ki: Dünyada iken cumaya gitmek için hızlı davrandıkları gibi... (Yahya) şunu da eklemektedir: Onlara daha önce hiçbir şekilde görmedikleri türden keramet (yüce makam ve kitâflar) ihsan eder. Yahya dedi ki: Ben eî-Mesudi'den başkasının bu rivayette şunu da eklediğini duydum: İşte bu da yüce Allah'ın: "Yanımızda fazlası da var" (Kaf, 50/35) buyruğunun anlattığıdır.[\[97\]](#)

Derim ki: Hadisteki "bir tepe üzerinde" ifadesinden kasıt cennet ehlidir. Onlar bir tepe üzerinde bulunacaklar demektir. Nitekim ei-Hasen yaptığı rivayette şöyle demektedir: RasûiulLah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz cennetlikler her cuma gününde kâfurdan bir tepe üzerinde Rabblerine bakacaklardır. Bu uzayıp giden tepenin iki ucu görünmez. Orda her iki kıyısı misk olan bir nehir akar. Üzerinde Kur'ân'ı öncekilerin de, sonrakilerin de duyduğu en güzel seslerle okuyacak cariyeler bulunacaktır. Evlerine geri döndüklerinde her-bir kişi bu cariyelerden

dilediğinin elinden alıp gider. Daha sonra inciden köprüler üzerinden geçerek evlerine giderler. Eğer yüce Allah onlara evlerini göstermeyecek olursa, yüce Allah'ın her cumada onlara yeniden yaratacağı şeyler dolayısıyla kendiliklerinden evlerinin yolunu bulamazlar." Bunu Yahya b. Sellam zikretmiştir.[\[98\]](#)

Enes'ten de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber (sav) buyurdu ki: İsraya götürüldüğüm gece Arşın altında yetmiş tane şehir gördüm. Herbir şehir sizin bu şehirlerinizin yetmiş kat büyüklüğündedir. Allah'ı teşbih ve takdis eden meleklerle doludur. Teşbihlerinde: Allah'ım, cuma gününe hazır bulunan kimselere mağfiret buyur. Allah'ım, cuma günü gusleden kimselere mağfiret buyur, derler." Bu hadisi es-Sa'lebi zikretmiştir.

Kadı eş-Şerif Ebu'l-Hasen Ali b. Abdullah b. İbrahim el-Haşimi el-İsevî -İsa b, Ali b. Abdullah b, Abbas (r.a)'ın soy undandır- sahih bir sened ile Ebu Musa el-Eş'arî'den rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Aziz ve ceül olan Allah kıyamet gününde günleri gerçek şekilleri ile vare^ deceği; cuma gününü aydınlık bir çiçek gibi var edecektir. Cumaya devam edenler etrafını eşine zıfâf için hazırlanan gelin gibi etrafım saracaklardır. Onların önünü aydınlatacak, onlar da ışığında yürüyeceklerdir. Renkleri kar gibi beyaz, kokulan misk gibi etrafa yayılacaktır. Kâfurdan dağlarda dolaşacaklar. Bütün cinler, melekler hayretle onların yol alışlarına bakacaklardır. Onlar cennete girecekler ve Allah'tan ecir bekleyerek ezan okuyan müezzinler dışında kimse de onlarla birlikte olmayacaktır."[\[99\]](#)

İbn Mace'nin Sünen'inde Ebu Hureyre'den rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Cuma bir dahaki cumaya kadar -büyük günahlar işlenmediği sürece- ikisi arasındakiler^ keffaret teşkil eder." Bu hadisi bu manada Müslim de rivayet etmiştir.[\[100\]](#)

Evs b. Evs es-Sakafi'den dedi ki: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kim cuma günü başını yıkar ve(ya) gusledip erken vakitte çıkar ve binmeksizin yürüyerek erkence gider, imama yakın bir yerde oturup hutbeyi dinleyip boş bir iş yapmazsa, attığı herbir adım karşılığında onun için bir yıllık oruç tutmuş ve namaz kılmış gibi ecir yazılır. "[\[101\]](#)

Cabir b. Abdullah'tan dedi ki: Rasûlullah (sav) bize hutbe İrad ederek buyurdu ki: "Ey insanlar! Ölmeden önce Allah'a tevbe ediniz. İşlerle meşgul olmadan önce salih ameller işlemekte elinizi çabuk tutunuz. Sizinle Rabbini-zin arasındaki bağı O'nu çokça zikretmek, gizli açık hallerde çokça sadaka vermek suretiyle sağlamlaştırmış ki size nazık verilsin, yardım olunsun ve mükâfat

verilsin. Bilin ki Allah sizlere bulunduğum bu yerde, içinde bulunduğum bu ayda, bu yılda kıyamet gününe kadar cumayı farz kılmıştır, ben hayattayken yahutta vefatımdan sonra her kim -âdil ya da zalim bir imamı bulunduğu halde- onu hafife alarak ya da inkâr ederek terkedecek olursa, Allah onun iki yakasını bir araya getirmesin. İşlerinde ona bereket ihsan etmesin. Hatta şunu bilin ki onun namazı da olmaz, zekâtı da olmaz, haca da olmaz. Hatta onun orucu da olmaz, iyilikleri de olmaz. Tevbe edinceye kadar... Kim tevbe ederse Allah da onun tevbesini kabul eder. Şunu biffin ki; kesinlikle hiçbir kadın bir erkeğe imam olamaz. Bedevi bir Arap, bir muhacire imam olamaz. Günahkâr bir kimse, mü'min bir kimseye imam olamaz. Ancak kılıcından ya da kamçısından korktuğu bir sultanın bu hususta onu baskı altında mecbur tutması hali müstesnadır."[\[102\]](#)

Meymun b. Ebi Şeybe dedi ki: Haccac ile birlikte bir cuma kılmak istedim. Gitmek üzere hazırlandım, sonra şöyle dedim: Ben nereye gidiyorum. Şu günahkâr kimsenin arkasında namaz mı kılacağım? Bir sefer: Gideyim dedim, bir sefer gitmeyeyim dedim. Sonra da gitmekte karar kıldım. Evin bir tarafından birisi bana şöyle seslendi: "Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıda bulunulduğu vakit Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın," [\[103\]](#)

17- Allah'ın Yanında Bulunanlar Dünyalıklardan Hayırlıdır:

"De ki:'Allah'ın yanındaki eğlenceden de, ticaretten de hayırlıdır"

buyruğu iki şekilde açıklanmıştır. Birincisine göre Allah'ın yanındaki namazınızın sevabı sizin eğlence zevkinizden ve ticaretinizin sağladığı faydadan daha hayırlıdır. İkincisine göre Allah'ın sizin için ayırmış olduğu rızığınız, elde ettiğiniz eğlence ve ticaretinizden daha hayırlıdır.

Ebu Recâ el-Utaridî: "Allah'ın yanındaki eğlenceden de, ticaretten de hayırlıdır" anlamındaki buyruğu; "İman edenler için..." ziyadesiyle okumuştur.

"Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır." Yani O rızık verenlerin, rızıkhn-dıranlann en hayırlısıdır. O halde O'ndan isteyiniz. Onun yanındaki dünya ve âhiret hayırların: elde etmek için O'na itaat ile O'ndan yardım isteyiniz.

(Cumua Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun). [\[104\]](#)

[\[1\]](#) Müslim, II, ÎS5; Tirmizl, II. 359, 362; Ebft Dâtîûd, I, HA; tfesâî, IH, 114; Mu

vatta, I, 1(W; Müsned, II, 401, 417, 4«6, 504, '512, 540

[2] Buhârî, I, 299; Müslim, >SS, 5H6; Darakutnî, 11, 3; Nesâl. 111, K5; Müsned, II, 274, jU2. Î02

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/319.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/320.

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/320-321.

[5] Müslim, IV, 1972; Buhârî, IV, 185S; Müsned, II. 30H, 417

[6] Taherâtî, Kebir, VI, 201; Heysemi, Mecnâ', X. <SOM Ti-ıhcrânl itirafından rivayet edildiği ve .senedinin "reyyid" olduğunu belirtmektedir.

[7] Dâr;ıkutnî, İlel, Riyad 1405/1985,1, 2K9'da, hadis mürsd senetlinin bilindiğine, muttasıl bir senetlinin bilinmediğine dikkat çekme İtledir*

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/321-323.

[8] Müslim, I, 416; Bukârl, V, 2331 Caz farkla); D&riınl, 1. 360 (mal sahipleri ile il bölüm srtzkonusu edilmeden)

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/323-324.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/324-326.

[11] Nesâî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VI, 30K'de b;ı;jk;t hususların c!;ı snzkoniMi edildiği bir hu d is arasında, yemin holümü olmaksızın ;ıynı mana ifiicle

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/326-327.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/327-328.

[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/328-329.

[15] Deylemi, Firdevs, I, 346

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/329.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/330-332.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/333.

[19] 'Üçüncü ezandan kasıt, zeval vaki i okunan ezandı. Otia Üçüncü ezan denilmesi, minberdeki imamın önünde okunan ezan ile namtız itin getirilen kametten ayrı olmasındandır, litinii göre bu ezan, edası itibariyle ilk, Osman (ra) in içtihadı ve sair ashabın itiraz etmeyip susmalarıyla teşrî edilmiş olması yönüyle lesiT zamanı itibariyle üçüncüdür, (Arapça baskıyı hazırlayanın notu)

[20] Bıthâri, I, 309, 310

[21] Buhârî, I, 310

[22] Buhârî, I, 225; Müslim, I, 573; Tirmizî,], 351: Dârimî, I, 337, Dârakutni, I,

- 266; Ebû Dâvûd, li, 26; Nesât, II, 2H; İbn Mâce, I, 368; Müsned, V, H 55, 57
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/333-334.
- [24] Buhârî, 1, jOH; Tinnizî, IV, 170; Jvesûî, VI, 14; Müsned, III, 479
- [25] DBuhârî, I, 308; Müslim, I, 420, 421, Tirmizi, II, 14H: Dârimî, 1, 331; Ebû Dâvûd, I, 156; Nesâî, II, 114; İbn Mâce, I, 2İ5; Muvatta, I, 6«; Müsned, 11, 270. 3H2, 452, 460. 529
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/334-337.
- [27] Dârakutnî, II, 3
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/337-338.
- [29] Müslim, II, 581; EbU Dâvâd, I, 278 (kısmen) bu manada nisbeten farklı lafızlarla; Bu-hart, I, 307, 11, 730; Müslim, II, 581; Ebû Dâvûd, I, 97; Müsned, VI, 62
- [30] Darakutni, II, 6; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 173 -Oârakutnî, dışında Haccnc h Er-taa'dan o, Amr'dan diye de ınerfu' tıbiak rivayet edildiğini belirterek.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/338-339.
- [32] Buhârî, III, 1047; Müslim, I, 466; Tirmisî, 1, 399; Dârakutnî, I, 346; Nesâl, II, H, 77; İbn Mâce, I, 313; Müsned, V, M
- [33] Bukâri, I, 307; Tirmizi, II, 377; Müsned, III, 128, 150, 228; Tayâlisi, Miisned, 1, 2H5
- [34] Bukârî, I, 307; Müslim, 13, 5H8: Heyhaki, es-Sü.nenü'l-Kübra, III, 191
- [35] Hu rivayeti İbn Ömer'den diye tespit edemedik.
- [36] Buhârî, V, 2306, V, 23 lî; Müslim, II, 5HK; Dârakulın, II, 19; Ebü Dâvûd, I, 2Hî, tbn Mâ-ce, I, 350; Mümed, V, 336
- [37] Müslim, II, 5S9; Bey ha kî, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, lıjn
- [38] Buhârî, I, 30]; Müslim, II, W2; Tîrmizî, II, 372, Ebû Davûd, I. SKİ; Ncsâl, II, 99; Mu-vatta; I, 101; Müsned, II, 460
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/339-340.
- [40] İbn Huzeyme, Sahih, III, 175; Hâkim, Mûstedrek, 1, 430; İbn Mâce, I, 357; Müstied, V, 300 (Kat9de"cleıV)
- [41] Müslim, 11, 591; Dârimî, I, 444; Nesât, III, HR; Dârimî, I, 444; İbn Mâce, I, 260; Müs-ned, II, 84.
- [42] Hâkim, Mûstedrek, I, 415; Tirmizî, II, 373; Dârimî, 1, AU; Ebû Dâvâd, 1,

277; Nesâi, III, »S; İbn Mâce, 1,357

[43] Ebû Ca'fer et-Tahâvî, Şerhu Meâti'l-Âsar, îeyrur 1399. I. 116; İhn Ahdi'l-licir, et-Tem-hid, XIV, 148

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/341.

[45] Buhârî, 1, 63; Müslim, I, 204; Tirmizl, I, 5; Dûrinî, I, 1H5; Ebû Dâvûd, 1, Ki; Mesâi, 1, 87, V, 56; İbn Mâce, I, 100; Müstied, II, 19, 39, 51, 57, 73, V, 74, 75

[46] Tirmizl, II, 369; Nesâi, III, 94; /fert Uâce, I, 3<17; Müsned, V, 16; Tayalisi, Müsned, I, 1V2, 2H2

[47] Müslim, II, 580; D&rimi, I, 434; Tirmizî, II, 366; Müsned, 1. 29, 45; İhn Abdi'l-Berr, et-Tetn-hid, X, 68, XIV, 147

[48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/341-342.

[49] Müslim, II, 59K; Tirmizl, II, 413; Dâriml, I, <İ43; Ebû Dâvûd, I. 293; Nesâl İÜ, 1H4; Müs-ned, 271, 273

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/342-343.

[50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/343.

[51] Buhârî, II, 753, VI, 2675; Müslim, III, 343; Dârakutni, IV, 227; EbûDâvûd, IV, 200; İbn Mâce, I, 7; Müsned, VI, 180, 240, 256, 270

[52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/343-344.

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/345.

[54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/346.

[55] Müslim, II, 590

[56] Müslim, II, 590

[57] Dârakutnî, II, 4; Ueyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ, III, 182

[58] İbn Hihhân, Sahttı, XV, 299; Taberî, Câmiu'l-Beyân, XXVIII, 104; İbn Kesîr, Tefsir, IV, 363; ayrıca bk. İbn Hacer, Fethu'l-Bârt, II, 424

[59] Ebû Dâvûd, el-Mer&sÜ. s. 105

[60] Tirmizî, IV, 174; İbn Mâce, II, 940; İbn Ebi Şeybe, Musannef, IV, 229, V, 303;

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/346-349.

[62] Darakutnî, III, 1H2; Beyhaki, es-Siinenü'l-Kübra. III,

[63] Dârakutnl, II, 5; Ebû Dâoûd, I, 2H0; İbn Mâce, I, 343

- [64] İleyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, III, 177
- [65] Dârakutnî, 11, 7
- [66] Dârakutnî, II, 8
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/349-351.
- [67] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/351.
- [68] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/351-352.
- [69] Müslim, II, 591; İleyhaki, es-Sünenü'l-Kübrâ, 111, 196; Nesâî, III, 102
- [70] Müslim, II, 5H9; Ebû Dâvûd, 1, 2K6; Müsned, V, 90, V. 99 'iki hin' yerine "yüz1 hıfz ile
- [71] Ebû Dâvûd, I, 2tf6; Nesâî, III. 110. 1H6, 191, 191: İbn Mâce, I, 351; Müsned, V, 90, 99, 100; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, III, 197; Müstted, V 90, 91, 101, 93, 9S (4) Buhâri, I, 311; Müslim, II, 1H9;
- [72] İbn Mâce, I, 551; Müsned, I, 256 (İbn Ahhas'tan)
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/352.
- [73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/353.
- [74] İbn Mâce, I, 351
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/353.
- [75] İbn Mâce, I, 352
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/353.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/353.
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/353-354.
- [78] Müslim, II, 594; Buhâri, III, 1180, 1191, IV, 1N21: Tirmizi, II, 382; Müsned, IV, 223
- [79] Müslim, II, 595; Müsned, VI, 435
- [80] Ebû Dâvûd, et-Merâsil, s. 102-103
- [81] Ebû Dâvûd, el-Merâsil, s. 103
- [82] Deylemi, Firdevs, V, 278 -Hasan Basri'ten- fık-yılı; iki, Şuabu'l-İmân, VII, 360 -Hasan-ı İslâmi adını zikretmediği bir s; 1 l; 1 hin elen-
- [83] İbn Mâce, 62/H. âyetin tefsiri 2. başlık
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/354-356.
- [84]) Buhâri, I, 316; Müslim, II, 5H3; Dârimî, I, 437, 43«: Ebû Dâvûd, I, 290; Nesâî, IV, 104, 1H«; İbn Mâce, I, 352; Muvatta, I, 103; Müsned, II, 272, 2M0, 393. 39fı, 4S=>, 51H, 432

- [85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/356.
- [86] Ebû Dâvûd, el-Merâsit, s. 99-100; İteyhaki, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 19K
- [87] İbn Mâce, I, 360, ancak İbn Mâceye ait olduğu belirtilen kayıt yok.
- [88] Ebu Ya'laT.Müsnerf, IX, 281-282
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/356-357.
- [89] Muvatta, I, 103
- [90] Müslim, II, 597; İbn Huzeyme, Sahih, III, 167; İbn Hibbân, Sahih, VI, 247-24S; Hey-haki, es-Sünenü't-Kübrâ, III, 194; Dârakutnl, II. 14.
- [91] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/357.
- [92] İbn Hibbân, Sahih, VII, 32 Hâkîm, Müstedrek, I, 428; Tirmizî, II, 404; Ebû Dâvûd, I, 292; Müsned, II, 22, 32; 135; hepsi de aynı maundu m Ufzi farkla, İbn Ömer'den.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/357.
- [93] Buhârt, 1, 316, V, 2029, 2350; Müslim, II, 583, >H4; Tinnizî. II, 362; Nesâl, III. 115, İbn Mâce, I, 360, Muvatta, I, 108; Müsned, II, 235, 255, 272, 2H0, 2«4...
- [94] Müslim, II, 5S4; Dârimi, I, Mi; Ebû Dâvûd, I, 276; Müsned, II, 272de Ebu Saki el-Mıtl-ri ile EM Hüreyre'den gelen bir rivayette hu anın "ikindiden sonra" okluğu açıklanmaktadır.
- [95] Ebu Yala, Müsned, VII, 22H; Tebarâni, Evsaf, VII, 15'de hu manadaki açıklamalarla birlikte daha uzunca yer almaktadır. Hcysemi, Mecmâ, X, 421de bu uzunca şekliyle hadisi kaydettikten sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır: Ebû Yalâ'nın râvileri Sahihin râvileridir. Taherftni'nin lâvileri de -Abdumlım;ın b. Sâbil h. Sevâhı dışında Sa-hihin râvileridir. Abdurrahman'ın zayıf olduğunu söyleyenler de vaK.hr. Sik;ı olduğunu söyleyenler de vardır/
- [96] İbnül-MiUıarek, Ziihd, I, 131; Abdullah b. Ahmed, es-Sünne, Demmâm, 1406, I, 259
- [97] Yahya h. Sellâmm naklettiği hu lıöliimfi büyük lıir kısmıyla Alıxlı!iah h. Ahmed, es-Sün-ne, I, 259'cla zikretmektedir.
- [98] İlaşabikliğimiz kaynaklardı! lıı l;ıfızl;ı leshit edemedik.
- [99] İbn Huzeyme, Sahih, III, 117; Hâkim. Müstedrek, I, 412; İteyhakî, Şuabu'l-îman, III, 113
- [100] İbn Mâce, I, 345; Müslim, I, 209; Tirmizî, I, 4lü; Müsned, II, 494

[101] Ebû Dâvûd, I, 95; İhtı Hibbân, Sahih, Vlt, 20; Hâkim, Müstedrek, I, 418; tteyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, HI, 229; Taberâni, Kebir, I, 215; Heyriakî, Şuabu'l-îman, III, 97; (hadisin bazı lafızlarının tercemesi, hadisin sonunda İbn Hihbanın ve Deyhâki nin Şuab'di yaptığı açıklamalara göre yapılmıştır).

[102] İbn Mâce, I, 343; Beyhafci, es-Sünenü'l-Kübrâ, III, 171; Ehli Yala, Miisned, III, 3S2; Alxl h, Humeyd, Müsned, s. 344; hadisin senedine dair değerlendirme için bk. Beyhaki, aynı yer; İhn Adiyet-Kâmil, IV, 181

[103] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/358-361.

[104] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/361.

MÜNAFİKÛN SÛRESİ

1- Kalkan Edinilen Yeminler:

2- "Allah Adına Şahitlik Ederim..." vb. Lafızların Yemin Oluşu:

3- Münafiklar Allah'ın Hükümlerinin Uygulanmasını Engelleyerek Allah'ın Yolunu Engellerler:

1- Ölüm. Gelmeden Önce İnfak Etmeli:

2- Dünyada İken İtaat Etmeyenler, Ahirette Dünyaya Dönüşü Faydasız Yere Temenni Ederler;

3- İbn Abbas'ın Bu Buyrukları Farz Olan Hac ve Zekâtın Hemen Edâ Edilmesine Dair Delil Göstermesi:

4- Tevhid Ehli -Şehidler Dışında- Dünyaya Geri Döndürülmeyi Temenni Etmezler:

MÜNAFİKÛN SÛRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Umumun görüşüne göre Medine'de inmiştir. Onbir âyettir.[\[1\]](#)

1. Münafıklar sana geldiklerinde dediler ki: "Şehadet ederiz ki, muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün." Allah da biliyor ki sen hiç şüphesiz O'nun Rasûlüsün. Ve Allah şahitlik eder ki, muhakkak münafıklar yalancılardır.

"Münafıklar sana geldiklerinde dediler kû Şehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün" buyruğu ile ilgili olarak Buhârî'nin rivayet ettiğine göre Zeyd b. Erkam şöyle demiştir: Amcam ile birlikte idim. Abdullah b. Ubeyy b. Selûl'un: "Rasûlullah'ın yanındakilere infak etmeyin; ta ki dağı-hp gitsinler." (d-Münzfikun, 63/7) dediğini ve ayrıca: "Eğer Medine'ye donersek, elbette ki en şerefli ve kuvvetti olan, en hakir olanı oradan mutlaka çıkartacaktır" (el-Münafikun, 63/8) dediğini duydum. Bunu amcama anlattım, amcam da Rasûlullah (sav)'a söyledi. Rasûlullah (sav) da Abdullah b. Ubeyy ile arkadaşlarına haber gönderdi. Onlar: Böyle bir şey söylemediklerine dair yemin ettiler. Rasûlullah (sav) onları tasdik etti, benî yalanladı. Benzerini görmediğim bir keder ve üzüntü gelip beni buldu. Evimde oturdum. Yüce Allah: "Münafıklar sana geldiklerinde... Rasûlullah'ın yanındakilere infak etmeyin ta ki dağılıp gitsinler" (7. âyet) buyruğuna ve daha sonra: "Elbetteki en şerefli ve en kuvvetli olan en hakir olanı oradan çıkartacaktır" (8. âyet) buyruğuna kadar indirdi. Rasûlullah (sav) bana haber gönderdikten sonra: "Şüphesiz Allah seni tasdik etti" diye buyurdu. Bu hadisi Tirmizi rivayet etmiş olup, hasen sahih bir hadistir, demiştir[\[2\]](#)

Tirmizi'de Zeyd b. Erkam'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) ile birlikte gazada idik. Beraberimizde bedevilerden bir takım kimseler de vardı. O bakımdan bir an önce suya varalım diye koşuyorduk. Bedeviler bizden önce suya ulaşıyorlardı. Arkadaşlarından önce giden bedevi Arap havuzu doldurur, etrafına taşlar koyardı. Darın sonra da arkadaşları gelinceye kadar üzerini deri bir örtü ile kapatırdı. Ensardan bir kişi (bu şekilde su biriktirmiş) bedevi bir Arabın yanına gitti. İçsin diye devesinin yularını gevşetti, Bedevi onu bırakmak istemedi. Bu sefer ensardan olan o şahıs bir taş çekip aldı, bunun üzerine su da çekildi. Bedevi bir tahta parçası alıp, onu ensardan olan o şahsın başına vurdu ve başını yaraladı. Ensardan olan bu şahıs münafıkların başı Abdullah b. Ubeyy'in yanına gitti. Ona durumu haber verdi. -Bu kişi onun arkadaşlarındandı.-

Abdullah b. Ubeyy bu işe öfkelen-di, sonra da: Rasûlullah'ın yanında bulunanlara infak etmeyin ta ki; onlar da -bedevileri kastediyor- etrafından dağılıp gitsinler. Bedeviler de Rasûlullah (sav)'ın yanına yemek esnasında hazır bulunurlardı. Abdullah dedi ki: Onlar Muhammed'in yanından ayrılıp gittiler mi siz de Muhammed'e yemek getiriniz. Böylelikle hem kendisi, hem de onun yanında bulunanlar yemek yesin. Sonra da arkadaşlarına şöyle dedi: Andolsun Medine'ye döneceğiniz vakit, hiç şüphesiz en şerefli ve kuvvetli olan, en hakir olanı oradan çıkartacaktır.

Zeyd dedi ki: Bu sırada ben amcamın ter-kisinde idim. Abdullah b. Ubeyy'in sözlerini işittim, amcama söyledim. O da gidip Rasûlullah (sav)'a haber verdi. Rasûlullah (sav) Ubeyy'e haber gönder-di, o da yemin ederek bunu inkâr etti. Rasûlullah (sav) bunun üzerine onu tasdik etti, beni de yalanladı. Amcam bana gelerek şöyle dedi: Sen ne yapmak istedin? İşte sonunda Rasûlullah (sav) da münafıklar da (Tirmizi'de; Müslümanlar da) sana öfkelen-di ve seni yalanladı. (Zeyd b. Erkara) dedi ki: O lakımdan daha önce hiçbir kimseye karşı göstermedikleri kadar bana karşı cüretkârlık gösterdiler. (Tirmizi'de: Hiçbir kimsenin kederlenmediği kadar kederlendim, şeklinde) Nihayet Rasûlullah (sav) ile birlikte bir seferde yol alırken kederden başımı öne eğmişken Rasûlullah (sav) yanıma gelerek kulağımı büktü ve yüzüme güldü. Onun bu halini dünyada ebediyyen yaşamaya değiştirmem. Sonra Ebu Bekir bana yetişerek: Rasûlullah (sav) sana ne dedi? diye sordu. Ben: Bir şey demedi, sadece kulağımı büktü ve yüzüme karşı güldü, dedim. Ebu Bekir: Müjde sana! dedi. Sonra Ömer bana yetişti, ona da Ebu Bekir'e söylediğimin benzerini söyledim. Sabah olunca Rasûlullah (sav), el-Münafıkun Sûresi'ni okudu. Ebu'l-İsâ dedi ki Bu hasen, sahih bir hadistir^[3]

Huzeyfe b. el-Yeman'a münafıkla dair soru soruldu da şöyle dedi: Münafık, İslâm'ın niteliklerini bilen fakat gereğince amel etmeyendir. Bugünkü münafıklar Rasûlullah (sav)'ın dönemindekilerden daha da kötüdürler. Çünkü onlar o gün münafıklıklarını gizlerken, bugün onu açığa vurmaktadırlar^[4]

Buhari ve Müslim'de yer alan rivayete göre Ebu Hureyre Peygamber (sav)'m şöyle buyurduğunu bildirmiştir: "Münafığın alâmeti üçtür: Konuştu mu yalan söyler, söz verdi mi sözünde durmaz, ona bir şey emanet edildi mi hainlik eder."^[5]

Abdullah b. Amr'dan rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Dört haslet vardır ki; her kimde bulunurlarsa, o kimse katıksız münafık olur. Kimde bu hasletlerden bir tanesi bulunursa, onu terkedinceye kadar o kimsede

münafıklıktan bir haslet bulunur: Bir şey emanet edildiğinde hainlik eder, konuştu mu yalan söyler, söz verdi mi sözünde durmaz, tartıştı mı günahkârca konuşur.^[6]

Böylece Peygamber (sav) bütün bu hasletleri taşıyan kimsenin münafık olacağını haber vermiştir, onun haberi de doğrudur.

el-Hasen'den rivayet edildiğine göre ona bu hadis zikredilmiş, o da şöyle demiş: Şüphesiz ki Yakuboğulları konuştular, yalan söylediler, söz verdiler, sözlerinde durmadılar, kendilerine emanet verildi emanete hainlik ettiler. Peygamber (sav)'ın bu sözü ancak müsi umanları uyarmak anlamını taşır ve onları bu hasletleri alışkanlık haline getirmekten bir sakındırınadır. Bunların sonunda kendilerini münafıklığa kadar götürebileceğinden dolayı taşıdığı bir endişeyi ifade etmektedir. Yoksa manası istemeyerek ve alışkanlık haline getirmeksizin bu işleri yapacak otursa, münafıktır demek değildir, et-Tevbe Sûresi'nde (9/75-78. âyetler, 8. başlıkta) bu hususa dair yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

Rasûlühü (sav) buyurdu ki: "Mü'min konuştu mu doğru söyler, söz verdi mi yerine getirir, ona bir şey emanet edildi mi onu eksiksiz geri verir."^[7]

Yani, kâmil bir mü'min konuştu mu doğru söyler., Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Derler ki: Şehadet ederiz ki, muhakkak sen Allah'ta Rasûlüsün" Denildiğine göre buradaki "şehadet ederiz" yemin ederiz anlamındadır. Burada yemin, şehadet etmek diye ifade edilmiştir. Çünkü yemin olsun, şehadet olsun, lafızları görülmeyen bir hususun sabit olduğunu belirtmektir. Kays b. Zerih'in şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır;

"Allah'ın huzurunda şahidlik ederim ki şüphesiz ben severim onu, İşte bu benim yanımda ona ait olandır, peki ya onun yanında bana ait olan ne vardır?"

Bunun zahiri anlamında olması ve onların imam itiraf edip kendilerinin münafık olmadıklarını belirtmek üzere Muhammed'in (sav) Allah'ın Rasûlü olduğuna fiilen şahitlik etmeleri anlamına gelme ihtimali de vardır. Daha uygun görülen de budur.

"Allah da biliyor ki sen, hiç şüphesiz" onların dilleriyle ifade ettikleri gibi "O'nun Rasûlüsün. Ve Allah şahitlik eder ki muhakkak münafıklar" dışa vurdukları dilleriyle şahitlik edip yemin etmeleri ile "yalancıdırlar."

e!-Ferrâ dedi ki: "Ve Allah şahitlik eder ki muhakkak münafıklar" kalpleriyle, vicdanlarıyla "yalancıdırlar." Bu açıklamaya göre yalanlamaları onların kalplerinde olan bir şeydir. Bu imanın kalpte tasdikten ibaret olduğuna ve gerçek

sözün kalbin sözü olduğuna delil teşkil etmektedir. Her kim bir şey söyler ve onun aksine inanırsa, o kimse yalancıdır. Bu hususa dair yeterli açıklamalar el-Bakara Sûresi'nin (2/8. âyet, 3. başlıkta) başta raflarında geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah, onların yalan yere yemin eniklerini belirtmektedir, diye de açıklanmıştır. Bu da yüce Allah'ın: "Onlar muhakkak sizden olduklarına dair Allah'a yemin ederler" (el-Tevbe, 9/56) buyruğunda dile getirilmektedir. [8]

2. Onlar yeminlerini kalkan edindiler de Allah'ın yolundan yan çizdiler. Gerçekten de onların bu yaptıkları ne kötüdür.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız; [9]

1- Kalkan Edinilen Yeminler:

"Onlar yeminlerini kalkan" örten bir siper "edindiler." Bu buyruk, daha önce geçen: "Şehadet ederiz ki muhakkak sen Allah'ın Rasûlüsün" (1. âyet) buyruğuna işaret değildir. Bu, Buharı ve Tirmizî'nin nüzul sebebi ile ilgili olarak sözünü ettikleri İbn Ubeyy'in yemin ederek o sözleri söylemediğine işarettir. ed-Dahhak dedi ki: Bununla onların Allah adına yemin ederek; "Şüphesiz ki onlar sizdendirler" diye söyledikleri sözleri kastetmektedir. Bir diğer görüşe göre onların yeminlerinden kasıt, yüce Rabbimizin et-Tevbe Sûresi'nde haber verdiği; "Onlar (o sözü) söylemediklerine dair Allah adına yemin ederler" (et-Tevbe, 9/74) diye sözünü ettiği yeminleridir. [10]

2- "Allah Adına Şahitlik Ederim..." vb. Lafızların Yemin Oluşu:

Bir kimse: Allah adına kasem ederim yahut Ailah adına şahitlik ederim yahut Allah adına kesinlikle söylerim yahut Allah adına yemin ederim yahut Allah adına kasem ettim yahut Allah adına şahitlik ettim, Allah adına kesinlikle söyledim ya da Allah adına yemin ettim diyecek olur da bütün bunlarda "billahi: Allah adına yemin ederim" diyecek olursa, bunun yemin olduğunda görüş ayrılığı yoktur. Malik ve mezhebine mensup ilim adamlarına göre de şayet; "Kasem ederim, şahitlik ederim, kesinlikle söylerim ya da yemin ederim" deyip de -Allah adına demeyi kastetmesi şartıyla- fakat "Ailah adına..." demeyecek olursa, yine durum böyledir. Ancak şayet "billahi; Allah adına" demeyi kastetmemi^ ise yemin olmaz. el-Kiya (et-Taberi) bunu Şafii'nin görüşü olarak

da nakletmiştir. Şafii dedi ki: Yemin etmek niyetiyle; Allah adına şahitlik ederim diyecek olursa, bu yemin olur,

Ebu Hanife ve mezhebine mensup ilim adamları da şöyle demişlerdir: Allah adına şahitlik ederim ki, gerçekten şu olmuştur, diyecek olursa, bu bir yemin olur. Şayet yemin niyeti olmaksızın: Şehadet ederim ki böyle oldu, diyecek plursa, bu da bu âyet-i kerime dolayısıyla bir yemin olur. Çünkü yüce Allah münafıkların şahitliklerini sözkonusu ettikten sonra: "Onlar yeminlerini kalkan edindiler" diye buyurmaktadır.

Şafii'ye göre ise bu -yemin niyetiyle dahi olsa- yemin olmaz. Çünkü yüce Allah'ın: "Onlar yeminlerini kalkan edindiler" buyruğu ile yüce Allah'ın; "Dediler ki: Şehadet ederiz ki..." buyruğu kastedilmemiştir. Bununla ancak et-Tevbe Sûresi'nde yer alan: "Söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler" (et-Tevbe, 9/74) buyruğu kastedilmektedir. [\[11\]](#)

3- Münafıklar Allah'ın Hükümlerinin Uygulanmasını Engelleyerek Allah'ın Yolunu Engellerler:

"Allah'ın yolundan yan çizdiler." O'ndan yüz çevirdiler. Buradaki: "Yan çizdiler" buyruğu: mastarından gelmektedir; ya da mü'minleri Allah'ın haklarında uygulanması gereken öldürülmek, esir alınmak, mallarının alınması gibi Allah'ın hükümlerini uygulamaktan çevirdiler, döndürdüler, demektir. O vakit bu: mastarından gelen bir fiildir ya da kendileri geri kalıp başkalarının da onlara uyması suretiyle insanların cihâda çıkmalarına engel oldular.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar yahudilerle müşrikleri İslâm'a girmekten alıkoydular. Bunu da: İşte bizler onları inkâr ediyoruz. Eğer Muhammed gerçek bir peygamber olsaydı, bizim bu halimizi bilir ve bizi başkalarının ibret alacağı bir şekilde cezalandırırdı, demeleri ile oluyordu. Yüce Allah böylece onların hallerinin kendisine gizli kalmadığını fakat O'nun; imanı açığa vuran kimseye zahiren imanın hükümlerinin uygulanması şeklinde hükmettiğini açıklamıştır.

"Gerçekten de onların bu yaptıkları ne kötüdür!" Yani münafıklıkları, yalan yeminleri ve Allah'ın yolundan alıkoymaları şeklindeki bu kötü amelleri oldukça kötü işlerdir. [\[12\]](#)

3- Bu ise onların iman etmelerinden sonra kâfir olmalarındandır. Bunun için de kalplerine mühür vuruldu. Bu yüzden onlar anlamazlar.

Bu buyruk ile yüce Allah, münafığın kâfir olduğunu bildirmektedir. Yani onlar

dilleriyle ikrar etmekle birlikte, kalpleriyle kâfir olmuşlardır.

Âyet-i kerimenin önce iman eden, sonra irtidad eden bir topluluk hakkında indiği de söylenmiştir.

"Bunun İçin de kalplerine mühür vuruldu." Yani kalpleri küfür ile mühürlendi.

"Bu yüzden onlar" imanı da, hayrı da "anlamazlar.7*

Zeyd b. Ali: "Bunun için de kalplerine mühür vuruldu" buyruğunu: "Bunun için de Allah kalplerini mühürledi" diye okumuştur. [\[13\]](#)

4. Onları gördüğün zaman cüsseleri hoşuna gider. SÖZ söylerlerse sözlerini dinlersin. Halbuki onlar dayandırılmış keresteler gibidir. Herbir feryadı kendi aleyhlerine sanırlar. Asıl düşmanlar onlardır. Sakın onlardan! Allah kahretsın onları! Nasıl da döndürülüyorlar?

"Onları gördüğün zaman cüsseleri" kıl iki arı ve görünüşleri "hoşuna gider. Söz söylerlerse sözlerini dinlersin" buyruğu ile kastedilen Abdullah b. Ubeyy'dir. İbn Abbas dedi ki; Abdullah b. Ubeyy yakışıklı, iri yarı, sağlıklı, güzel yüzlü ve tatlı dilli birisi idi. Konuşmaya başladı mı Peygamber (sav) konuşmasını dinlerdi. Allah da onu şekil itibariyle kusursuz ve maksadını güzel bir şekilde açıklamak nitelikleriyle nitelendirmiştir.

el-Kelbî dedi ki: Maksat İbn Ubeyy, el-Cedd b. Kays ve Muallib b. Kuşeyr'dir. Bunlar iri yarı, güzel görünümlü ve fasahatli konuşan kimselerdi.

Müslim'in Sct/ii/1'inde: "Halbuki onlar dayandırılmış keresteler gibidir" [\[14\]](#)buyruğu hakkında şöyle denilmektedir: Bunlar olabildiğince güzel erkeklerdi.' " Adeta dayandırılmış kütükler gibi idiler. Yüce Allah onları işitmeyen, akletmeyen, ruhsuz bedenler, akılsız cisimler gibi duvara dayandırılmış kerestelere benzetmektedir.

Bir diğer açıklamaya göre yüce Allah, onları içinden yenilip bitirilmiş, bundan dolayı İçinde ne olduğu bilinmeyen, başkasına dayandırılmış kerestelere benzetmektedir.

"Keresteler" anlamındaki kelimeyi Kumbul, Ebu Amr ve el-Kisaî (Ötreli okumak yerine) "şın" harfini sakın olarak: diye: okumuşlardır. el-Be-râ b. Âzib'in kıraati bu olduğu gibi, Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiştir. Çünkü bunun tekili: şeklindedir. Tıpkı -bir tek deve için- denilirken, çoğulunun diye gelmesi gibi. Ayrıca dilde -tekili-: vezninde gelip de çoğulu: vezninde getirilen bir kelime bulunmamaktadır. Ancak bu kelimenin (orta harfinin) sakın okunmasının ağırlığından ötürü denilmesi ve buna bağlı olarak bunun böylece okunması gerekir,

el-Yezidî'nin naklettiğine göre bu; 'in çoğuludur. Yüce Allah'ın: "Sık ve bol ağaçlı bahçeler" (Abese, 80/30) buyruğundaki: " ve hol ağaçlı" anlamındaki lafzın tekilinin: gelmesi gibi.

Diğerleri İse sakil ("şın" harfini ötreli) olarak okumuşlardır. İbn Ke-sir'den, el-Bezzî'nin, Amr'dan Ayyaş'ın rivayeti böyle olduğu gibi; Âsmî'dan gelen rivayetlerin çoğunluğu da böyledir. Ebu Halim de bu okuyuşu tercih etmiştir. Sanki bu kelime bu okuyuşu ile:'in ve: nin çoğulu gibidir Bu durumda Meyve, mahsul" lafzının; ile şeklinde çoğullarının gelmesine benzemektedir. Diğer taraftan: "Kereste" lafzının çoğulu diye de yapılır. Tıpkı: Deve" kelimesinin çoğulunun ile diye (birincisinde "dal' harfi sakın, diğerinde de ötreli) gelmesi gibidir. "Keresteler" lafzını İbnu'l-Müseyyeb'in "ha" ve "şın' harflerini üstün olarak okuduğu da rivayet edilmiştir.

Sîbeveyh dedi ki: "Keresle, keresteler" lafzı (vezin itibariyle) "eve, develer" gibidir, ün harfi "he (yuvarlak te)": olmayan lafızlardan benzeri de "Arslan, arslanlar" ile Put, putlar" lafızlarıdır. Bu kelime "Keresteler" diye de okunmaktadır ki; bu şekliyle cemu'l-cem, (çoğulun çoğulu)dur. "Kereste" onun tekili olup, çoğulu: diye; çoğulunun çoğulu ise; diye gelir. Tıpkı: "Meyve kelimesinin çoğulunun: şeklinde, çoğulun çoğulunun da: şeklînde gelmesi gibidir.

"Dayandırmak (isnâd)" ise bir şeyi (bir başka şeyin üzerine) eğmek demektir. "O şeyi dayandırdım, eğdim" denilir. "Dayandırılmış" ise çokluk ifade etmek içindir. Yani onlar kanlarını kurumak maksadı ile yeminlerine dayanmışlardır,

"Herbir feryadı kendi aleyhlerine sanırlar. Asıl düşmanlar onlardır."

Yani onlar /eryad eden herkesin kendi aleyhlerine feryad ettiğini kabul ederler. Onlar asıl düşmanlardır. Buna göre buradaki "asıl düşmanlar onlardır" anlamındaki ifadede hazfedilmiş zamir olmadığı kabul edilecek olursa, ikinci mefulün yerini tutmaktadır. Bu buyruğu ile yüce Allah onları korkaklık ve manevi bakımdan güçsüz olmakla nitelendirmektedir. Mu-katil ve es-Süddi dedi ki: Yani asker karargahında bir kimse: bir al dizginlerinden kurtuidu, diye seslenecek yahutta bir kayıp mal olduğuna dair bir ilanda bulunulacak olursa, kendilerinin kastedildiklerini sanırlar. Buna sebep kalplerindeki korkudur. Şair el-Ahtal'ın elediği gibi:

"Sen onlardan sonra bile hala herbir şeyi

Onlara hücum eden atlılar ve askerler zannedersin."

Bir başka açıklamaya göre: "Herbir feryadı kendi aleyhlerine sanırlar.

Asıl düşmanlar onlardır" sözünde mana itibariyle takdir edilmiş ifadeler vardır, ondan sonrasına ihtiyacı yoktur. İfadenin takdiri de şöyledir: Onlar herbir feryadı

kendi aleyhlerine zannederek farkedildiklerini ve münafıklıklarının bilindiğini sanırlar. Çünkü kişinin kendisinden şüphe edildiğini zannetmesinin insana verdiği bir korku vardır. Daha sonra yüce Allah peygamberine hitab ederek: "Asıl düşmanlar onlardır" diye yeni bir ifade başlamaktadır. ed-Dahhak'm açıklamasının ifade ettiği anlam budur.

Bir diğer görüşe göre anlamı şudur: Onlar mescidde duydukları herbir feryadı kendi aleyhlerine ve Peygamber (sav)'ın bununla onların öldürölmelerini emrettiğini sanırlar. O bakımdan onlar sürekli olarak yüce Allah'ın on-iar hakkında kanlarını mubah kılacak ve örtöler arkasında sakladıklarını açığa çıkarmaya sebep teşkil edecek bir emir indirmesinden korkup, dururlar. Bu anlamda şair şöyle demektedir:

"Eğer o bir kuş olsaydı, ben onu

Ubeyd ve Eznem'i çağırın serbest bir kuş sanacaktım,"

(Şairin sözünü ettiği) "Eznem" Yerbû' oğullarının bir koludur.

Daha sonra yüce Allah onları: "Asıl düşmanlar onlardır, sakın onlardan"

diye nitelendirmektedir. Bu görüşü Abdurrahman b. Ebi Hatim nakletmiştir.

Allah'ın: "Sakın onlardan" buyruğu iki şekilde açıklanmıştır. Birincisine göre onların sözlerine güvenmekten yahut sözlerine meyletmekten sakın, ikincisine'göre senin düşmanlarını meylettirmeklerinden (aleyhine kışkırtmalarından) ve ashabını sana yardım etmekten uzaklaştırmalarından sakın.

"Allah kahretsin onları!" Allah'ın laneti üzerlerine olsun, demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas ve Ebu Malik yapmıştır. Bu bir yergi ve azar ifadesidir. Araplar: "Allah kahretsin onu, ne kadar da şairdir!" sözlerinde de bu ifadeyi hayrec anlamında kullanırlar.

"Allah kahretsin onları" buyruğu, Allah onları karşısındakini kahreden bir düşman ile savaşa tutuşan kimsenin konumuna düşörsün, demektir. Çünkü yüce Allah, inatlaşarak karşı koyan herkesi kahredendir. Bu açıklamayı da İbn İsa nakletmiştir.

"Nasıl da döndürölöyorlar?" Nasıl da yalanlıyorlar? Bu açıklama İbn Ab-bas'a aittir. Katade: Nastl da haktan dönöyorlar demektir, demiştir. el-Hasen: Doğru yoldan nasıl da yüz çeviriyorlar anlamındadır, demiştir. Anlamının: Deliller apaçık olmakla birlikte akılları nasıl olur da bundan başka bir tarafa sapıp gider, şeklinde olduğu da söylenmiştir ki; burada kullanılan fiil döndörmek, yüz çevirmek anlamında olan; 'den gelmektedir.

"Nasıl" anlamındaki anlamındadır. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Bakara, 2/223. âyet, 1, başlık ve Âl-i İmran, 3/40. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[15\]](#)

5- Onlara: "Gelin, Allah Rasûlü sizin için mağfîret dilesin" denildiğinde başlarını çevirirler ve sen onların büyüklerek yüz çevirdiklerini görürsün.

"Onlara: Gelin, Allah Rasûlü sizin için mağfîret dilesin, denildiğinde..."

buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demiştir: Kur'ân-ı Kerim'in onların niteliklerini belirten buyrukları nazil olunca, aşiretlerinden olan kimseler onlara giderek şöyle dediler: Artık gizleyip sakladığınız münafıklığınız açığa çıkmış bulunuyor. Haydi münafıklıktan dolayı Allah'ın Rasûlüne tevbe ettiğinizi bildirin ve sizin için mağfîret dilemesini isteyin.

Ancak münafıklar başlarını çevirdiler. Yanı böyle bir teklifi kabul etmediler ve alay ederek başlarını salladılar.

Yine ondan rivayet edildiğine göre Abdullah b. Ubeyy'in her vesile ile takındığı bir tavrı vardı. Bu konumuyla o Allah'a ve Rasûlüne itaate teşvik ediyordu. Ona: Rasûlullah (sav) sana kızgın ve öfkeli iken bunun sana hiçbir faydası olmaz. Haydi onun yanına git de senin için mağfîret dilesin, denildi. Abdullah bunu kabul etmeyip, "onun yanına gitmem" dedi.

Bu âyetlerin nüzul sebebine gelince, Peygamber (sav) sahile doğru Ku-dcyel tarafından el-Mureysi' diye bilinen bir su kenarında bulunan Mustalık oğulları üzerine gaza tertibledi. el-Müşellel denilen yerdeki bir su başında Ömer (r.a)'ın Cehcah adındaki ücretle tuuğu bir şahıs iie Abdullah b. Ubeyy'in Sinan adındaki antlaşmalısı birbirleriyle çekiştiler. Cehcah muhacirleri, Sinan da ensarı yardıma çağırdı. Cehcah, Sinan'a bir tokat indirdi. Abdullah b, Ubeyy: Bunu da mı yapacaklardı? Allah'a yemin ederim bizim misalimizle onların misali ancak öncekilerin söyledikleri: "Besle köpeğini yesin seni!" (besle kargayı oysun gözünü) sözüne benzer. Allah'a yemin ederim, eğer Medine'ye dönecek olursak, şüphesiz daha aziz olan -Ubeyy kendisini kastediyor- daha zelil olanı -bununla da Muhammed (sav)'ı kastediyor- çıkaracaktır. Sonra kavmine şöyî dedi: Bu adama arük yiyecek vermeyiniz. Onun yanında bulunanlara da infakta bulunmayınız ki, etrafından dağılıp onu terketsinler.

Abdullah tarafında bulunan Zeyd b. Erkanı: Allah'a andoisun ki, zelil olan, kavminde değersiz olan sensin. Rahman tarafından aziz bilinen, müslüman-lar tarafından da sevilen ise Muhammed (sav)'dır. Allah'a yemin ederim, sen bu sözü söyledikten sonra ebediyyen seni sevmeyeceğim.

Bu sefer Abdullah; Sus, sesini çıkarma. Ben laf oisun diye söyledim, dedi. Ancak Zeyd onun bu söylediklerini Peygamber (sav)'a bildirince Abdullah, Allah adına yemin ederek böyle bir şey yapmadığını, böyle bir söz

söylemediğini söyledi. Peygamber (sav) da onun mazeretini kabui etti. Zeyd dedi ki: Ben içten içe bundan çok rahatsız oldum, insanlar da beni kınadı. Bunun üzerine Münafıkun Sûresi Zeyd'in doğru söylediğini ve Abdullah'ın yalan söylediğini belirterek nazil oldu. Abdullah'a: Senin hakkında çok ağır âyetler inmiş bulunuyor. Senin İçin mağfiret dilemesi için Rasûiullah (sav)'ın yanına git, denildi. Fakat o başını öbür tarafa çevirince, bu âyetler nazil oldu. Bu rivayeti bu anlamda Buharı, Müslim ve Tirmizi rivayet etmiştir[16] Ve sûrenin baş ta raflarında geçmiş bulunmaktadır.

"Sizin için mağfiret dilesin" buyruğu münafıklıktan tevbe etmenizi di-tesin çünkü tevbe için dua etmek, mağfiret için dua etmektir, diye de açıklanmıştır.

"Ve sen onların büyükenek yüz çevirdiklerini görürsün." Allah Ra-sûlünden yüz çevirip imana karşı büyüklük gösterdiklerini görürsün.

"Çevirirler" anlamındaki buyruğu Nâfi' ("vav" harfini şeddestz olarak): diye okumuş, diğerleri ise şeddeli okumuşlardır. Bu okuyuşu Ebu Ubeyd tercih etmiş olup: Bu, işin çokluk tarafından işlendiğini belirten bir fiildir, demiştir.

en-Nehhas ise: Ebu Ubeyd bu hususta yanılmıştır, der. Çünkü buyruk Abdullah b, Ubeyy hakkında inmiştir. Kendisine: Gel, Allah Rasûlü (senin için mağfiret dilesin) denilince, o da alay olmak üzere başını sallamıştı. Şayet: Peki, onun hakkında çoğul kiple nasıl haber verilir? diye sorulacak olursa, sorana şöyle cevap verilir: Araplar insandan kinaye yoluyla (zamir kullanarak) söz ettiklerinde bu şekilde fiili kullanırlar. Sîbeveyh, Hassan'a ait şu beyiti zikretmektedir;

"Yaptığınız işin gizli kalacağını sanmıştınız, Halbuki aramızda kendisini olanlardan haberdar eden vahyi alan bir Rasûl vardır."

Hassan bu beyitinde Mekke'de çaldığı bir şey dolayısıyla Hassan b. el-Ubeyrik'a hitab etmektedir. Başından geçen olay meşhurdur.

Bu buyruğun hem Ubeyy hakkında, hem de onun yaptıklarını yapanlar hakkında haber veriyor olması da mümkündür.

Denildiğine göre İbn Ubeyy başını öbür tarafa çevirince şöyle demiş: İman etmemi emrettiniz, işte iman ettim, Malımın zekâtını vermemi söylediniz, işte verdim. Geriye bir Muhammed'e secde etmediğim kaldı. [17]

6. Onlar için mağfiret dilesen de, dilemesen de haklarında bîrdir. Allah onlara asla mağfiret etmez. Şüphesiz ki Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez.

"Onlar İçin mağfiret dilesen de, dilemesen de haklarında birdir." Bütün bunlar

arasında fark yoktur. Senin mağfiret dilemenın hiçbir faydası olmaz. Çünkü Allah onlara mağfiret buyurmaz. Yüa: Allah'ın: "Gerçekten o inkâr edenleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, iman etmezler." (el-Bakara, 2/6) buyruğu ile: "Sen öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da bizim için birdir." (eş-Şuarâ, 26/136) buyruktan buna benzemektedir. Daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Şüphesiz ki Allah" İlminde, fasık olarak öleceği bilinen "fasıklar topluluğunu hidâyete erdirmez." [\[18\]](#)

7. "Rasûlullah'ın yanındakilere infak etmeyin; ta ki dağılıp gitsinler" diyenler onlardır. Halbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar iyi bilmezler.

Buyruğun nüzul sebebini daha önceden zikretmiş bulunuyoruz. İbn Ubeyy de şöyle demişti: Muhammed'in yanında bulunan kimselere infak etmeyin ki dağılıp gitsinler. Onun etrafından ayrılıp, dağıtsınlar.

Yüce Allah, bu buyruğu İle göklerin ve yerin hazinelerinin yalnız kendisinin olduğunu ve dilediği gibi infak ettiğini onlara bildirmektedir.

Bir adam Hatim el-Esamm'e: Nereden yiyiyorsun? diye sormuş, o; "Göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır" diye cevap vermiş.

el-Cüneyd dedi ki: Göklerin hazineleri gayblar, yerin hazineleri kalplerdir. O gaybları en iyi bilen, kalpleri evirip çevirendir.

eş-Şiblî: "Göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır." O halde nereye gidiyorsunuz? dermiş.

"Fakat münafıklar" bir işi murad etti mi Allah'ın o işi kolaylaştıracağını "iyi bilmezler." [\[19\]](#)

8. Derler ki: "Eğer Medine'ye dönersek elbette en şerefli ve kuvvetli olan, en hakir olanı oradan mutlaka çıkartacaktır." Halbuki şeref, üstünlük ve galibiyet Allah'ındır, Rasûlünüdür ve iman edenlerindir. Fakat münafıklar bilmezler.

Bu sözleri söyleyen -önceden de geçtiği üzere- İbn Ubeyy'dir. Şöyle de denilmiştir: İbn Ubeyy'in: "Elbetteki en şerefli ve kuvvetli olan, en hakir olanı oradan mutlaka çıkartacaktır" demesi ile Medine'ye dönüp, ölmesi arasında ancak birkaç gün geçmişti. Rasûlullahı (sav) onun için mağfiret diledi ve ona gömleğini giydirdi. Bunun üzerine şu: "Allah onlara asla mağfiret etmez" âyeti nazil oldu. Bütün bunlara dair açıklamalar yeteri kadarıyla daha önceden et-

Tevbe Sûresi'nde (9/84. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Bir diğer rivayete göre Abdullah b. Abdullah b. Ubeyy b. Selul babasına (Abdullah b. Ubeyy'e) dedi ki: Kendisinden başka hiçbir ilah olmayana yemin ederim ki; sen: Şüphesiz en şerefli ve kuvvetli (aziz) olan Allah'ın Ra-sûlüdür. En hakir ve zelil olan da benim, demediğin sürece Medine'ye giremeyeceksin demiş, o da bunu söylemişti.

Böylece onlar izzetin (şeref, güç ve kuvvetin) kaynağının mal çokluğu ve uyanların fazlalığı olduğu vehmine kapılmışlardı. Yüce Allah ise izzetin, güç ve kuvvetin ancak Allah'ın olduğunu açıkladı. [20]

9. Ey İman edenleri Mallarınız da, evlâtlarınız da sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa, İşte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.

Bu buyrukla yüce Allah, mü'minleri münafıklann huylanndan sakındırmak-tadır. Yani münafıkların yaptıkları gibi siz de mallarınızla uğragmaym. Çünkü münafıklar mallarıyla cimrilik ettiklerinden dolayı Rasûlullah'ın yanında bulunanlara infak etmeyin, demişlerdi.

"Allah'ı anmaktan" hac ve zekâtta "alıkoymasın." Kur'ân okumaktan,.. diye.açıklandığı gibi; sürekli zikirten... diye de açıklanmıştır. Bir başka açıklamaya göre; beş vakit namazdan... Bu açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır. el-Hasen; Bütün farzlardan... demiştir. O da sanki; Allah'a İtaatten... demiş gibidir. Buyruğun münafıklara hitab olduğu da söylenmiştir. Yani sizler sözünüzle iman ettiğinizi belirtiyorsunuz, artık kalbinizle de iman ediniz.

"Kim bunu yaparsa* malıyla, evladiyla uğraşıp Rabbine itaatten uzak kalırsa "İşte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir." [21]

10. Herhangi birinize ölüm gelip de: "Rabbim, beni yakın bir zamana kadar geciktirmeydin de sadaka verseydim ve salihlerden olsaydım" diyeceği bir zamanın gelmesinden önce size verdiğimiz rızıktan infak edin...

11. Halbuki eceli geldiğinde Allah hiçbir kimseyi asla geri bırakmaz. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [22]

1- Ölüm. Gelmeden Önce İnfak Etmeli:

"Herhangi birinize ölüm gelip de... diyeceği bir zamanın gelmesinden önce size verdiğimiz rızıktan infak edin" buyruğu, zekâtı edâ etmekte eli çabuk tutmanın vadb olduğuna ve onu geciktirmenin asla caiz olmadığına delildir. Muayyen olarak vakti geldiği takdirde diğer bütün ibadetler de böyledir. [23]

2- Dünyada İken İtaat Etmeyenler, Ahirette Dünyaya Dönüşü Faydasız Yere Temenni Ederler;

"Rahibim, beni yakın bir zamana kadar gecik tirşeydin de sadaka ver-seydimve salihlerden olsaydım..." buyruğu, böyle bir kimsenin salih amel işlemek Üzere dünyaya geri döndürülmeyi isteyeceğini göstermektedir.

Tirmizî'nin rivayetine göre ed-Dahhâk b. Müzâhim, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir Her kimin kendisini Rabbinin Beytini hacca ulaştıracak kadar yahutta onda zekâtın verilmesi farz' olacak kadar bir malı bulunur da bunu yapmayacak olursa, ölüm halinde geri döndürülmeyi isteyecektir. Bir adam: Ey İbn Abbas Allah'tan kork, dedi. Çünkü geri döndürülmeyi ancak kâfirler isteyecektir. Bunun üzerine İbn Abbas ona şöyle dedi: Ben bu hususa dair sana Kır'ân-ı Kerim'den bazı buyruklar okuyacağım: "Ey iman edenleri Mallarınız da, evlâtlarınız da sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa, işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir. Herhangi birinize ölüm gelip de: Rabbim beni yakın bir zamana kadar geciktirseydin de sadaka verseydim ve salihlerden olsaydım' diyeceği bir zamanın gelmesinden önce size verdiğimiz rızıktan infak edin... Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır" buyruklarım okudu. Adam: Zekâtı farz kılan nedir? diye sordu. İbn Abbas: Mal ikiyüz (dirhem)'i bulup asarsa dedi. Adam; Peki haca farz kılan nedir? diye sorunca: Azık ve binek, diye cevap verdi[24]

Derim ki: Bu hadisi el-Halîmî Ebu Abdillâh el-Huseyn b. el-Hasen "Min-hacu'd-Din" adlı eserinde merfu bir hadis olarak rivayet etti ve: İbn Abbas dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kimde kendisini hacca ulaştıracak kadar bir mal bulunur da..." diyerek hadisi zikretmiş bulunmaktadır. Bu hadis, lafzıyla daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde (3/97. âyet, 9. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır, [25]

3- İbn Abbas'ın Bu Buyrukları Farz Olan Hac ve Zekâtın Hemen Edâ Edilmesine Dair Delil Göstermesi:

İbnu'l-Arabî dedi ki: İbn Abbas nafileyi dışarda tutarak özel olarak farzın infâkı hususunda âyetin umumi ifadesini delil almıştır. Onun bu infakı, zekât diye tefsir etmesi, genel olarak Ve ikiyüz dirhem ile takdir etmesi sahihtir. Ancak buna dayanarak hac ile ilgili görüşünü belirtmesinde açıklanması zor bir taraf vardır. Çünkü eğer: Haccın edasında terâhî (yani haccetme imkânı bulur bulmaz değil de daha sonraya ertelemek) caizdir, diyecek olursak, o vakit haccetmeden önce ölen kimsenin masiyet işlemiş olacağı hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı vardır, demek olur. Bu bakımdan âyet-i kerime buna delil olamaz.

Eğer hac derhal (fevren) eda edilmelidir diyecek olursak, âyetin buna genel manastyla delil olması doğru bir delillendirilmedir. Çünkü kendisine hac vacib olmakta birlikte, haccı edâ etmeyen bir kimse yüce Allah'tan öyle bir muamele ile karşılaşacaktır ki; bundan dolayı terketmiş olduğu ibadetleri yerine getirmek için geri döndürülmeyi arzu edecektir.

Hac emrinin yerine getirilmesi için azık ve bineğin gerekli miktar olarak tesbit edilmesine gelince, bu hususta ilim adamları arasında bilinen meşhur bir görüş ayrılığı vardır. İbn Abbas'ın sözünün ise bununla bir ilgisi yoktur. Çünkü geri dönüşü istemek ve tehdidin kapsamına hakkında ictihad edilen meseleler de, ihtilâf edilmiş, meseleler de girmez. Bunun kapsamına ancak üzerinde ittifaka varılmış meseleler girer. Doğrusu bu tehdidin icma ile ya da Kur'ân nassı ile farz olan infakın nasıl harcanması gerektiğini kapsadığıdır. Çünkü bunun dışında katan hususlar hakkında tehdidin muhakkak olarak söz-konusu olduğunu söylemeye imkân yoktur. [26]

4- Tevhid Ehli -Şehidler Dışında- Dünyaya Geri Döndürülmeyi Temenni Etmezler:

...se..."; se...ya, meii değil mi..." demektir. Bu durumda bu bir istifham olur. Buradaki: olumsuz edatının sıla olduğu (fazladan geldiği) da söylenmiştir. O vakit ifade temenni anlamına gelir. (Mealde de buna göredir.)

"Sadaka verseydim" buyruğu temenniye başa "fe" harfî getirilmek suretiyle cevap olarak nasbedilmiştir.

"Olsaydım" buyruğu "sadaka verseydim" buyruğuna atfedilmiş-tir. Bu (şekilde nasb ile okuyuş) Ebu Amr, İbn Muhaysın ve Mücahid'in okuyuşudur. Diğerleri ise "fe"nin konumuna atf ile: "Olsaydım" diye cezm ile okumuşlardır. Çünkü: "Sadaka verseydim" buyruğunda eğer "fe" bulunmamış olsaydı, cezm ile yani; şeklinde gelecekti.

"Allah kimi saptırırca artık onu doğru yola İletecek olmaz ve o bunları...

bırakıverir* buyruğundaki "bunları... bırakıvcır" anlamındaki şeklinde "re" harfini cezın ile okuyanların okuyuşu da (bu yönüyle) buna benzemektedir.

İbn Abbas dedi ki: Bu âyet-i kerime tevhid ehli için çok ağırdır. Çünkü Allah nezdinde âhirette herhangi bir hayrı bulunan hiçbir kimse, dünyada geri dönüşü ya da süresinin ertelenmesini temenni etmez.

Derim ki: Şehid müstesnadır. Çünkü o tekrar öldürülsün diye geri dönüşü temenni edecektir. Buna sebep ise göreceği lütuf ve ihsanlardır.

"Allah yaptıklarınızdan" hayır ya da şer olsun "hakkıyla haberdardır."

"Yaptıklarınızdan" buyruğu genel olarak muhatab kipi şeklinde "te" ile okunmuştur. Ancak Âsım'dan, Ebu Bekir ve es-Sülemî ölüp de bu sözü söyleyecek kimsenin söylediği sözü haber vermek üzere "ye" ile ("Allah yaptıklarından hakkıyla haberdardır" anlamında) diye okumuşlardır.

Yüce Allah'a hamd ile ve O'nun yardımı ile Münafikûn Sûresi burada sona ermektedir. [27]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/365.

[2] Buharı, IV, 1859; Tirmizî, V, 415

[3] Tirmizi, V, 415; Hakim, Müstedrek, II, 531; Taherânî, Kebir, V, 1X6

[4] Bukârî, VI, 2604; Tayalisi, Müsned, I, 55; Ueyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VIII, 200; Cafer b. Muhammet! b, el-Hasen, d-Firyâbî, Sıfatu'l-Münâfık, Kuveyt 1405, s. 63

[5] Buharı, I, 21, II, 952, III, 1010, V, 2262; Müslim, I. 78; Tirmizi, V, 19; Müsned, II, 357

[6] Buhârl, I, 21, II, 868, III, 1160; Müslim, I, 7H; Tirmizi, V, 19; Bb&Dâvûd, IV, 221; Nesâî, VIII, İlâ; Müsned, II, 122, 189, 198, 200

[7] Aym manada, yakın lafızlarla; Mâ'mer b. Râçicl, et-Câni', XI, 160, el-Firyâbi, Sıfatu'l-Münafık, s. 50; İeyhakî, Şuabu't-îman, IV, 365; Mıhainmeci b, Nasr el-Mervezi, Ta'gi-mu Kadn's-Satât, Metline 1406, 11, 609

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/365-369.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/369.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/369.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/369-370.

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/370.

- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/370-371.
- [14] Müslim, IV, 2140; Buhârl, IV, 1H60; Müsned, IV, 373; Taherani, Kebir, V, 189; Beyha-ki, es-Sünenü'l-Kübra, VIII, 198
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/371-374.
- [16] Jirinci âyetin Tefsirinde ZikrecUien bu hadisın kaynakları da orada gösterilmiştir.
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/374-376.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/377.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/377.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/378.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/378-379.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/379.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/379-380.
- [24] Tirmizi, V, 418
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/380.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/380-381.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/381-382.

TEĞABUN SURESİ

1- Toplanma Günü Olan Teğ&bun (Aldanış) Günü:

2- Bugüne "Tegâbun Günü"Denilmesinin Sebebi ve Bugündeki Aldanışın Mahiyeti:

3- Dünyevî İlişkilerde İnsanların Birbirlerini Aldatmaları:

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

2- Eş ve Çocukların Düşmanlıkları ve Düşmanlığın Mahiyeti ve Şekli:

3- Hanımın Kocasına Düşmanlığı Gibi, Kocanın da Hanımına Düşmanlığı Mümkündür:

4- Düşmanlardan Sakınmak:

5- Affedip Bağışlamak:

1- Güç Yettiğince Allah'tan Korkmak ile "Allah'tan Gereği Gibi Korkmak":

2 Bu İki Ayet ile Âli İmran, 3/102. Âyeti Nasıl Anlaşılabilir?

3- Dinleyin, İtaat Edin;

4- İnfak ve Kapsamı:

5- "Kendiniz İçin Hayır Olmak Üzere":

TEĞABUN SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Çoğunluğun görüşüne göre Medine'de inmiştir. ed-Dahhak Mekke'de inmiştir, demiştir. e!-Kelbî: Bu sûre hem Mekkî'dir, hem Medenîdir demiştir.

Onsekiz âyettir.

İbn Abbas'ın rivayete göre el-Teğâbun Sûresi Mekke'de inmiştir. Bundan, son taraflarında Avf b. Malik el-Eşcaî hakkında Medine'de inmiş, birkaç âyet müstesnadır. O, Rasûlullah (sav)'a hanımının ve çocuklarının kendisinden uzak durduklarından şikayette bulununca, yüce Allah: "Ey iman edenler! Muhakkak ki eşleriniz ve evlatlarınızdan size düşman olanlar vardır. O halde onlardan sakının" (Teğabun, 64/14) buyruğundan itibaren) sûrenin sonuna kadar olan âyetleri indirdi.

Abdullah b. Ömer'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Doğan herbir kişinin başının eklemelerinin birbirine geçtiği yerlerde mutlaka Teğâbun Sûresi'nin baş tarafından bes âyet-1 kerime yazılı olarak doğar."[\[1\]](#)

1. Göklerde ve yerde olan herşey Allah'ı teşbih eder. Mülk de yalnız O'nun, hamd de yalnız O'nundur ve O, herşeye kadirdir.

(Bu buyruk ve açıklamaları) daha önceden birkaç yerde geçmiş bulunmaktadır, (Bkz. Haşr 59/24; Cumua, 61/1..)[\[2\]](#)

2. Sizi yaratan O'dur. Buna rağmen kiminiz kâfir oluyor, kiminiz de mü'min oluyor. Allah yaptıklarınızı en iyi görendir.

İbn Abbas dedi ki: Allah, Âdemoğullarının kimisini mü'min, kimisini kâfir olarak yarattı. Kıyamet gününde de onları mü'min ve kâfir olarak diriltecektir.

Ebu Said el-Hudrî rivayetle dedi ki: Bir öğleden sonra Peygamber (sav) bize bir hutbe verdi. Olacak bazı şeyleri söz konusu ederken dedi ki: "İnsan-ıar çeşitli hai ve vasıflarda dünyaya gelirler. Kimisi mü'min olarak doğar, mü'min olarak yaşar, mü'min olarak ölür. Kimisi kâfir olarak doğar, kâfir olarak yaşar, kâfir olarak ölür. Kimisi mü'min olarak doğar, mü'min olarak yaşar fakat kâfir olarak ölür.

Kimisi de kâfir olarak doğar, kâfir olarak yaşar ve fakat mü'min olarak ölür."[\[3\]](#)

İbn Mesud dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Allah Firavun'u annesinin

kamında dahi kâfir olarak yarattı. Zekeriyya oğlu Yahya'yı da annesinin karnında mü'min olarak yarattı."[\[4\]](#)

Sahih'te İbn Mesud'un rivayet ettiği hadiste şöyle buyurulmaktadır: "Ve şüphesiz sizden herhangi bir kimse cennet ehlinin ameliyle amel eder ve o kadar ki; kendisi ile cennet arasında ya bir arşın yahut bir kulaç kalır. Kitab(da takdim edilen) onun aleyhine olmak üzere ileri geçer, bu sefer cehennemliklerin ameli ile amel eder ve oraya girer. Ve yine sizden herhangi bir kimse cehennem ehlinin ameli ile amel eder. Nihayet onun ile cehennem arasında bir kulaç yahut bir arşın kalmışken kitab(da takdir edilen) onun bu haline rağmen ileriye geçer ve cennet ehlinin ameli ile amel eder ve oraya girer." Bu hadisi Buhari ve Tirmizi de rivayet etmiş olup hadiste "kulaç"dan sö-zedilmemektedir.[\[5\]](#)

Müslim'in Sahih'inde Sehl b. Sa'd es-Sâidî'den rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz kişi insanlar tarafından görüldüğü kadarıyla cennet ehlinin ameli ile amel eder, halbuki o cehennemliklerdendir. Ve yine kişi insanlar tarafından görüldüğü kadarıyla cehennem ehlinin ameli ile amel eder, halbuki o cennetliklerdendir."[\[6\]](#)

İlim adamlarımız dedi ki: Buyruğun anlamı ezelî ilmin malum olan her-şeye taalluk etmesidir. Onun bildiği, murad ettiği ve hükme bağladığı şey cereyan eder. Genel halleri itibariyle bir kişinin iman etmesini murad etmekle birlikte bunun bu halini belirli bir vakte kadar da murad edebilir, küfür ete böyledir.

İlahi buyruklarda hazfedilmiş sözler olduğu da söylenmiştir: Kiminiz mü'min, kiminiz kâfir, kiminiz fâsık oluyor, demektir. İfadede buna delâlet bulunduğundan dolayı hazfedilmiştir. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır.

Ondan başkaları ise: İlâhî buyrukta hazfedilmiş lafızlar yoktur. Çünkü maksat her iki tarafı sözkonusu etmektir.

Bir grub ilim adamı da şöyle demiştin Ailah insanları yarattı, sonra onlar kâfir oldular ve iman ettiler. Bu ilim adamları derler ki: İfade: "Sizi yaratan O'dur" buyruğunda tamam olmaktadır. Daha sonra onların niteliklerini belirterek: "Buna rağmen kiminiz kâfir oluyor, kiminiz de mü'min oluyor" diye buyurmaktadır. Bu da (anlatım üslubu itibariyle) yüce Allah'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "Allah bütün canlıları sudan yarattı. Onlardan bazısı karnı üzerinde yürür..." (en-Nûr, 24/45) Bu ilim adamları derler ki: Allah onları yarattı, yürümek ise o hayvanların fiilidir. el-Hüseyn b. el-Fadi bu görüşü tercih ederek şöyle demiştir: Şayet insanları müminler ve kâfirler olarak yaratmış olsaydı, yüce Allah onları kendi fiilleri ile nitelendirerek: "Buna rağmen kiminiz kâfir oluyor, kiminiz de mü'min oluyor" diye buyurmazdı. Bu görüşün sahipleri Peygamber (sav)'ın şu

hadisini de delil gösterirler: "Her doğan fitrat üzere doğar; ama onun anne babası onu yahudi, hristiyan ya da meciisi yaparlar."[\[7\]](#) Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden er-Rûm Sûresi'nde (30/30. âyet, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

ed-Dahhâk dedi ki: Kiminiz gizli hallerinde kâfir, açığa vurduğu hallerinde mü'mindir, münafık gıbt. Kiminiz de gizli halinde nû'min, açığa vurduğu halinde ise kâfirdir, Ammâr ve benzerleri gibi.

Ata b. Ebi Rebah dedi ki; Kiminiz Allah'ı inkâr eden, yıldızlara da iman eden bir kimsedir. Kiminiz ise Allah'a iman eden, yıldızları da inkâr eden bir kimsedir.

Bu açıklamasıyla yıldızların doğuş ve batışının birtakım olayları etkilediğini kabul edenlerin inançlarına işaret etmektedir.

ez-Zeccâc dedi ki -ki en uygun görüş ve ümmetin cumhurunun ve imamların benimsediği görüş de budur- Allah kâfiri yaratandır. Küfrün yaratıcısı da Allah almakla birlikte kâfirin k-üfrü kendisinin fiili ve kendisinin kazancıdır. Mü'mini de yaratandır, imanın yaratıcısı Allah olmakla birlikte mü'mi-nin imanı onun bir fiili ve onun bir kazancıdır. Kâfir Allah'ın kendisini yaratmasından sonra kâfir otur ve küfrü tercih eder. Çünkü yüce Allah böyle-sini onun hakkında takdir etmiş ve böyle hareket edeceğini bilmiştir. Mü'min ve kâfirden herhangi birisinin Allah'ın hakkında takdir ettiği ve tercih edeceğini bildiği halinden başka bir şeyin var olması imkânsız bir şeydir Çünkü takdirden farklı bir şeyin var olması bir acizliktir. Bilinenden farklı bir şeyin var olması da cahilliktir. Yüce Allah'a her ikisi de yakışmaz. İşle bu anlayış cebriîlikten de, kaderîlikten de kurtulmayı sağlar. Şairin dediği gibi:

"Ey din hakkında tetkik eden kimse durum şudur;

Ne kaderiyye görüşü ne de cebriyyenin görüşü doğrudur, "

Sîlân dedi ki: Bir bedevî Basra'ya geldi. Ona: Kader hakkındaki görüşün nedir? diye soruldu. Şöyie dedi: Bu zanların aşırıya kaçtığı, anlaşmazlığa düşenlerin hakkında ihtilafa düştükleri bir husustur, lîize düşen ise, O'nun hükmünden içinden çıkamadığımız hususu, O'nun ezeli ilmine havale etmektir. [\[8\]](#)

3. Göklerle yeri hak üzere yarattı. Size suret verip suretlerinizi de güzel yaptı. Dönüş yalnız O'nadır.

"Göklerle yeri hak üzere yarattı" buyruğu daha önce birkaç yerde (meselâ, el-En'âm, 6/1. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yani yüce Allah bunları, hakkında en ufak bir şüphenin sözkonusu olmadığı kesin ve kat'i bîr hakikat olarak yaratmıştır.

"Hak üzere" buyruğundakî "be"ntn "lâm" anlamında ulduğı da söylenmiştir. Onları hak için yaratmıştır, demek olur. Bu da kötülük işleyenleri işlediklerine uygun olarak cezalandırması, iyilik yapanları da en güzeliyle mükâfatlandırması demektir,

"Size suret verip, suretlerinizi de güzel yaptı" buyruğunda kastedilen Âdem (a.s)'dır. Ona bir lütuf ve ihsan olmak üzere eliyle onu yaratmıştır, bu açıklamayı Mukatil yapmıştır.

İkinci görüşe göre maksat, bütün İnsanlardır, Suret vermenin anlamına dair açıklamalar, bunun şekillendirmek ve çizgilerini belirginleştirmek demek olduğu, daha önceden (el-Haşr, 59/24. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Eğer: Suretlerini nasıl güzel yaptı, diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilir; Yüce Allah insanları bütün canlıların en güzeli, suret itibariyle en göz kamaştırıcıları olarak yaratmıştır, Buna delil de insanın hiçbir zaman suretini görmüş olduğu pek çeşitli suret ve şekillere rağmen başka türlü olmasını temenni etmemesidir. Onun ayakta, dimdik bir şekilde, yere kapaklanmaksızın yaratılmış olması da suretinin, güzelliğinin bir parçasıdır. Nitekim yüce Allah, İleride -yüce Allah'ın izniyle- açıklaması da geleceği üzere: "Andolsun Biz insanı ahsen-i takvimde yarattık" (et-Tin, 95/4) diye buyurmaktadır.

"Dönüş yalnız O'nadır." Herkese amelinin karşılığını verecektir. [9]

4. Göklerde ve yerde olanı bilir. Gizlediğinizi de, açıkladığınızı da bilir. Allah göğüslerin içinde olanı çok iyi bilir.

Buyruğu daha önce birkaç yerde geçmiş bulunmaktadır. O gizliyi de, açığı da bilendir. Hiçbir şey O'na gizli kalmaz. [10]

5. Bundan önce kâfir olanların haberi size gelmedi mi? Onlar bu sebepten amellerinin cezasını tattılar. Onlar İçin çok acıklı bir azab da vardır.

Hitab Kureyş'edir. Yani geçmiş ümmetlerin kâfirlerine dair haberler size gelmedi mi? "Onlar bu sebepten amellerinin cezasını tattılar." Onlara ceza verildi. "Onlar İçin" âhirette "çok acıklı" yani acıtıcı, can yakıcı "bir azab da vardır." Bu da daha Önceden (el-Bakara, 2/10. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [11]

6. Bunun sebebi şu ki: Peygamberleri kendilerine apaçık delillerle geliyorlardı

da onlar: "Bizi bir insan mı hidayete götürecektir" diyerek inkâr etmiş ve yüz çevirmişlerdi. Allah da muhtaç olmadığını göstermişti. Allah muhtaç olmayandır, her hamde lâyıktır.

"Bunun" onlara yapılan bu azabın "sebebi şu ki: Peygamberleri kendilerine apaçık delillerle" açık seçik belgelerle "geliyorlardı da onlar" kendilerine gelen rasûlleri inkâr ettiler ve insanlardan rasûl gönderilmesini kabul etmeyerek "bizi bir İnsan mı hidayete götürecektir, diyerek inkâr etmiş ve yüz çevirmişlerdi."

Buyruktaki: "Bir insan mı" !af2i mübtedâ olarak merfu gelmiştir. Bir fiilin takdiri ile merfu olduğu da söylenmiştir. Fiilin çoğul gelmesi "beşer; insan" lafzının manasının çokluk ifade etmesinden dolayıdır. Bundan dolayı: "Bizi hidayete iletecekler" diye buyurulmuş; "Bizi hidayete iletecek" denilmemiştir. Arapçada bazan tekil çoğul anlamında da kullanılır. O takdirde bu bir cins isim olur. "Beşer" in tekili "insan" dır. Kendi lafzından tekili yoktur. Kimi zaman çoğul da tekil anlamında kullanılabilir. Yüce Allah'ın: "Bu bir beşer değildir" (Yusuf, 12/31) buyruğu gibi.

"... diyerek inkâr etmiş" yani bu sözü söyleyerek inkâr etmişlerdi. Çünkü onlar bu sözlerini küçümseyerek söylemişlerdi. Allah'ın kullarından dilediği kimseyi peygamber olarak göndereceğini bilmemişlerdi.

Bir başka açıklamaya göre onlar rasûlleri inkâr elliler, ortaya konulan delillere arkalarını döndüler, iman etmekten ve verilen öğütlerden yüz çevirdiler.

"Allah da" Mukatil'in açıklamasına göre mutlak egemenlik ve hakimiyetiyle kullarının itaatine "muhtaç olmadığını göstermişti." Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah delilleri o kadar göstermiş, açıklamalarını o kadar ileri derecede yapmıştı ki artık doğruya çağırarak ve hidayete iletmek için bundan daha fazlasına ihtiyaç duyulmuyordu. [\[12\]](#)

7. O kâfir olanlar öldükten sonra asla diriltülmeyeceklerini İddia ettiler. De ki: "Hayır, Rabbim hakkı için elbette diriltileceksiniz. Sonra da işlediğiniz mutlaka size haber verilecektir. Hem bu, Allah'a göre pek kolaydır."

"O kâfir olanlar öldükten sonra asla diriltilmeyeceklerini İddia ettiler" zannettiler.

"İddia etmek: Zanna dayalı söz söylemek" demektir. Şureyh dedi ki: Herşeyin bir künyesi vardır. Yalanın künyesi ise; "İddia ettiler" ifadesidir.

Buyruğun -daha önce Meryem Sûresi'nin sonlarında (19/77-80. âyetlerin tefsirinde) geçtiği üzere- Sehmoğullarından el-As b. Vail ile Habbab'ın arasında

geçenler hakkında indiği söylenmiştir. Bundan sonra da bütün kâfirleri gene] olarak kapsamıştır.

Ey Muhammedi "De ki: Hayır, Rabbim hakkı için elbette diriltileceksiniz. " Kabirlerinizden hayat bulmuşlar olarak çıkartılacaksınız. "Sonrada İşlediğiniz" amelleriniz "mutlaka size haber verilecektir" bildirilecektir. "Hem bu, Allah'a göre pek kolaydır." Çünkü (aklen) yaratılmışı iade etmek ilk yaratmaya göre daha kolaydır. [\[13\]](#)

8.0 halde Allah'a, O'nun Peygamberine ve indirdiğimiz nura iman edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

"O halde Allah'a, O'nun Peygamberine ve indirdiğimiz nura" Kurana "İman edin" buyruğu ile yüce Allah, onlara kıyametin kopacağını bildirdikten sonra, iman etmelerini emretmektedir. Kur'ân da sapıklığın karanlıklarından kurtuluş için kendisi iie doğruya yol bulunan bir hidayet nurudur. "Allah yaptıklarınızdan haberdardır." [\[14\]](#)

9. Sizleri toplanma gününe toplayacağı o gün, işte o Teğâbun günüdür. Kim Allah'a iman edip salih amel işlerse kötülüklerini örter. Onu altından ırmaklar akan cennetlere -onlar orada ebedi kalıcılar olmak üzere- sokar. Büyük kurtuluş işte budur.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[15\]](#)

1- Toplanma Günü Olan Teğ&bun (Aldanış) Günü:

"Sizleri toplanma gününe toplayacağı o gün" buyruğunda yer alan: "O gün" buyruğunda, amel eden (yedinci âyette geçen): "Size haber verilecektir" anlamındaki yahutta ihtiva ettiği tehdit manası dolayısı İle (8, âyetteki); "...haberdardır" anlamındaki buyruklardır. Sanki yüce Allah: "Allah sizi toplayacağı o gün, cezalandıracaktır" dîr ye buyurmuş gibidir. Yahutta onda amel eden: "Hatırla ki" anlamındaki takdiri fiildir.

"el-Gabn; Eksiklik" demektir. Bir kimseden bir şeyi gerçek kıymetinden daha aşağı bir bedele alış anlatmak üzere: "Onu ğabn elti, ğabnet-mek (aldattı, aldatmak)" denilir.

"Sizi toplayacağı" buyruğı genel olarak "ye" harfi ile diye okunmuştur. Buna sebeb de yüce Allah'ın (bir önceki âyette geçen): "Allah yaptıklarınızdan haberdardır" buyruğudur. O bakımdan burada da yüce Al-iah, olacağı haber vermektedir. Diğer bir sebep ise daha önceden yüce Allah'ın adının zikredilmiş olmasıdır, (Yani toplayacak olanın Allah olduğunun aniaşılmasıdır.)

Nasr, İbn Ebi İshak, el-Cahderî, Yakub ve Sellam ise "nun" ile "Sizi toplayacağımız" diye okumuşlar ve: "ve indirdiğimiz nura" (8. âyet) itibar ederek böyle okumuşlardır.

"Toplanma günü (yevmu'l-ceml)" ise yüce Allah'ın öncekileri, sonrakileri, insanları, cinleri, semâ ehli ile yeryüzündekilerin hepsini bir araya getirip toplayacağı gündür. Yüce Allah'ın her kulu ve onun amelini biraraya getireceği gün olduğu söylendiği gibi, bugünde yüce Allah, zaim ile mazlumu biraraya getireceği için bu adı aldığı da söylenmiştir.

Bir diğer görüşe göre yüce Allah bugünde her peygamberi ve onun ümmetini biraraya getirecektir.

Bir diğer görüşe göre yüce Allah bugünde itaat edenleri mükâfatı ile günahkâr ve isyankârların cezalandırılmasını bir arada yapacaktır.

"İşte o Teğâbun günüdür" yani kıyamet günüdür. Şair şöyle demiştir:

"Ayrılık yurdunda yaşamaktan ne beklerim ki

Şunu bilin ki istirahatler ancak Tteğâbun günü olacaktır."

Kıyamet gününe "Teğâbun günü: Aldanış günü" denilmesinin sebebi bugünde cennetliklerin cehennemlikleri aldatacağından dolayıdır. Yani cennet ehli cenneti, cehennem ehli de cehennemi -mübadele yoluyla- almışlardır. Hayrı şerre, iyiyi kötüye, nimetleri azaba değiştirmiş olduklarından ötürü aldanışları sözkonusu olmuştur. Nitekim alışveriş yapıp da bu hususta karşı tarafın aleyhine düşük kıymette olanı verir, daha üstün kıymette olanı alan bir kimse Filanı ğabn ettim (alışverişte aldattım)" denilir. İşle cennetliklerle cehennemlikler de böyledir. -İleride açıklaması gelecektir. Elbise senden daha uzun olur da onun bir kısmını diyecek olursan: "Elbiseyi kısalttım" denilir. Bu da bir eksiklik anlamını ifade eder. "Koltuk altları ve baldırların yakın yerlerinde eskimekten dolayı bükülen yerler" demektir.

Müfessirler der ki: O ha]de "mağbûn; aldanmış kişi" ailesi ve cennetteki mevkileri itibariyle aldanışa düşmüş olan kimsedir. O gün imanı terkettiği için herbir kâfirin aldanış içerisinde olduğu açıkça ortaya çıkacağı gibi, her bir mü'minin iyilik hususundaki kusurları ve zamanı boşa geçirmiş olması dolayı sı ile de aldanış içerisinde olduğu açıkça ortaya çıkacaktır.

ez-Zeccac dedi ki: Cennette mevkii yüksek olan bir kimse mevkii ondan daha

aşağıda olanı ğabnetmis olacaktır. [16]

2- Bugüne "Tegâbun Günü"Denilmesinin Sebebi ve Bugündeki Aldanışın Mahiyeti:

Eğer: "Bir aldanışın sözkonusu olması için arada nasıl bir muamele olmuştur" diye soran olursa, ona şöyle cevap verilir: Bu, alışverişe dair bir temsili ifadedir. Yüce Allah: "İşte onlar hidayet karşılığında sapıklığı satın almış olanlardır. "(el-Bakara, 2/16) diye buyurmaktadır.

Kâfirlerin hidayet karşılığında sapıklığı satın aldıkları ve ticaretlerinin kâr sağlamayıp aksine ziyan ettiği belirtildiği gibi; burada da onların aldanış içerisinde olduklarını belirtmektedir. Şöyle ki: Cennetlikler dünya karşılığında âhireti satın almışlardır, cehennemlikler'ise âlireti terkederek dünyayı satın almışlardır. İşte bu -lafzın anlamını genişleterek ve gerçek anlamından ayrı mecazî bir anlam vererek- bir çeşit değiş tokuşun ifadesidir.

Yüce Allah, insanları iki kesime ayırmıştır. Bu kesimin biri cennetlik, diğeri cehennemliktir. Herkesin cennet ve cehennemdeki yeri bellidir. Daha önce bu sûrede ve başka yerlerde açıkladığımız gibi, kul bazen ilâhî yardımdan mahrum kalır ve sonuçta cehennemlik olur. İlâhî tevfiğe mazhar olan kimse bunun sonucunda yardımdan mahrum olanın mevkiine kavuşur, buna karşılık ilâhî tevfiğe mazhar olanın cehennem ateşindeki yeri de yardımdan mahrum olana verilir. İşte sanki böylece bir değişim gerçekleşmiş ve bunun sonucunda da aldanış husule gelmiş gibidir.

Gerek dilde, gerek Kur'ân'da misaller ise açıklamak için kullanılır. Bütün bunlar ilgili eserlerdeki geniş açıklamalardan derlenip toparlanmış örnekler olup, bu kitapta da dağınık bir şekilde bu misaller geçmiş bulunmaktadır.

Daha önce; "mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır" (el-Mü'minûn, 23/1) buyruğunda açıkladığımız gibi; böyle bir değişimden "miras almak"İa da haber verilebilir.

Daha sonra açıklanacağı üzere aldanış bugünden başka bir zamanda da gerçekleşebilir. Fakat burada kastedilen sonunda telafî edilemeyecek ve sonu gelmeyecek olan bir aldanıştır,

el-Hasen ve Katade dedi ki: Bize ulaştığına göre aldanış üç türlüdür: Bir kişi bir bilgiye sahip olur, onu başkasına öğrettiği halde kendisi ona gereken önemi vermez, gereğince amei etmez ve bu ilim sebebiyle bedbaht olur. Buna karşılık o ilmi ondan öğrenen kişi o ilim gereğince amel eder ve bu sayede kurtulur. Bir diğeri sorgulanmasına sebep teşkil edecek çeşitli yollardan bir mal kazanır ve bu

malı kullanmakta cimrilik gösterir, bu mal sebebiyle Rabbine İtaatle kusur eder, bu malı hayırlı bir şekilde kullanmaz. Diğer taraftan bu mal dolayısıyla hesaba çekilmeyecek mirasçısına bırakır gider, o mirasçı da o malı Rabbine itaat uğrunda kullanır. Bir diğeri ise kölesi bulunup kölesi Rabbine itaatin gereğini yaparak mutlu olurken, efendi Rabbine isyan edecek amellerde bulunur ve sonunda bedbaht olur.

Peygamber (sav)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kıyamet gününde yüce Allah erkeği ve kadını huzurunda ayakta tutar. Yüce Allah her ikisine de şöyle der: Ne diyecekseniz deyiniz? Adanı: Rabbim onun nafakasını bana va-cib kıldın. Ben de o nafakayı helal, haram demeksizin temin etmeye gayret ettim. İşte bu davacılar benden bunu istiyor. Geriye ise onların haklarını verecek bir şeyim kalmamıştır. Kadın da şöyle der: Rabbim ben ne diyebilirim? O haram yoldan kazandı. Ben onu helal olarak yedim. Beni razı etmek için Sana isyan etti oysa ben onun böyle yapmasına razı değildim. Benden uzak dursun, benden uzak kalsın. Yüce Allah kadına: Doğru söyledin, der ve verilen bir emir ile erkek cehenneme atılır. Kadın da verilen emir ile cennete götürülür. Cennetin tabakalarından onu görür ve şöyle der: Seni aldattık, seni aldattık. Biz senin kendisi sebebiyle bedbaht okluğun aynı şeyden ötürü mutlu olduk."[\[17\]](#) İşte Teğâbun günü budur. [\[18\]](#)

3- Dünyevî İlişkilerde İnsanların Birbirlerini Aldatmaları:

İbnu'l-Arabî dedi ki: İlim adamlarımız yüce Allah'ın: "İşte o Teğâbun günüdür" buyruğunu dünyevi ilişkilerde aldatmanın caiz olmadığına delil göstermişlerdir. Çünkü yüce Aliah aldatmayı kıyamet gününe tahsis ederek: "İşte o Teğâbun günüdür" diye buyurmuştur. Bu özelleştirici ifade dünyada aldanışın olmadığını ortaya koyar. Dolayısı ile satılan bir malda kim bir aldanışı tesbit edecek olursa, eğer bu aldanışın alın kıymetinin üçte birinden fazla ise geri verilir. (İlim adamlarımızın arasından) Bağdatlı olanlar bu görüşü tercih etmiş ve buna çeşitli şekillerle delil getirmişlerdir, Bunlardan birisi Peygamber (sav)'ın Habban b. Munkız'e söylediği: "Eğer alışveriş yapacak olursan, o vakit: Aldatma yok, de ve senin için üç. gün süreyle muhayyerlik (aldatma olursa malı geri çevirebilme tercihi) vardır."[\[19\]](#)

Bu oldukça tartışmalı bir konu olup, biz bümü dair açıklamaları hilaf (mezheplerin görüş ayrılığının bulunduğu fikhî) meselelerde ele almış bulunuyoruz. Bunun püf noktası şudur: Dünyada aldatmak dinin bir hükmü

gereği olarak icma ile yasaklanmıştır. Zira bu bütün dinlerde şer'an haram kınanmış bir aldatma çeşididir. Fakat bunun basit bir bölümünden herhangi bir kimsenin kaçınabilmesi mümkün değildir. Bu husus daha önce "buyu': alışverişler" bahsinde geçmiş bulunmaktadır. Zira bizler eğer (basit bir aldanış dolayısıyla) malın geri verileceği hükmünü verecek olursak, hiçbir alışveriş ebediyyen geçerli olmaz. Çünkü bu kadarcık bir aldanıştan uzak kalamaz. Ancak aldanış çok olur da bundan sakınma imkânı bulunursa, o vakit bu aldanış sebebiyle malın geri verilmesi icab eder. Az ile çok arasındaki fark ise şer'iate bilinen bir esastır. İlim adamlarımız da bu sınır için üçte biri tesbit etmişlerdir. Zira malda, vasiyette ve başka hususlarda da bu oranı öngörmüşlerdir. Buna göre âyet-i kerimenin anlamı şöyle olur: İşte o gün -herhangi bir tafsilâta girilmeksizin mutlak olarak- caiz aldanışın olacağı bir gündür. Ya-hutta; İşte o gün ebediyyen telâfi edilemeyecek olan bir aldanış günüdür. Çünkü dünyadaki aldanış iki türlü telâfi edilebilir; Ya bazı hallerde alışverişin geri çevrilmesi ile olur yahutta bir başka alışverişte ve bir başka malda kâr elde ederek telâfi edilir. Cenneti kaybederek ziyana uğrayan bir kimsenin ise bu ziyanının telâfisi ebediyyen sözkonusu olmaz.

Kimi mutasavvıf ilim adamı şöyle demiştir: Allah bütün insanlar hakkında aldanışı takdir buyurmuştur. Rabbine aklanmadık bir şekilde kavuşmayacak hiçbir kimse yoktur. Çünkü amelinin karşılığını alması, sevabını eksiksiz almadıkça mümkün olmayacaktır. Rivayette belirtildiğine göre de Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın huzuruna çıkan herkes mutlaka pişman olarak Allah'a kavuşur. Eğer günahkâr ise iyilik yapmadığı için, eğer iyilik yapan birisi ise daha çok yapmadığı için (pişman olacaktır)."[20]

"Kim Allah'a iman edip, salih amel işlerse kötülüklerini örter... Cennetlere sokar" buyruğundaki "örter" ve "sokar" anlamındaki lafızları Nâfi' ve İbn Âmir: "Örteriz" ile; "Sokarız" diye okumuşlardır. Diğerleri ise (örter ve sokar anlamlarında) "ye" ile okumuşlardır. [21]

10. Kâfir olup, âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennemliklerdir ve orada ebedî kalıcıdırlar. O ne kötü dönüş yeridir!

"Kâfir olup âyetlerimizi" Kur'ân-ı Kerimi "yalanlayanlara gelince, onlar cehennemliklerdir ve orada ebedi kalıcıdırlar. O ne kötü dönüş yeridir!" Daha önce birkaç yerde de geçtiği üzere yüce Allah, mü'minlerin durumunu sözkonusu ettikten sonra kâfirlerin durumunu böylece sözkonusu etmektedir.

11. Allah'ın izni olmadıkça hiçbir musibet gelip çatmaz. Kim Allah'a iman ederse, onun kalbine hidayet verir. Allah herşeyi en iyi bilendir.

"Allah'ın İznî" yani O'nun iradesi ve kazası (hükmü) "olmadıkça hiçbir musibet gelip çatmaz."

el-Ferrâ dedi ki: Allah'ın emri ile olmadıkça... demektir. Allah'ın ilmi ile olmadıkça... diye de açıklanmıştır.

Denildiğine göre âyetin nüzul sebebi şudur; Kâfirler: Eğer müslümanların üzerinde bulundukları hal hakkın kendisi ise ,Allah onları dünyada musibetlere karşı elbetteki koruyacaktır. Yüce Allah bu buyruğu ile şunu açıklamaktadır: Bir üzüntüyü yahut dünya ya da âhirette bir cezayı gerektiren söz ya da fiil, tan ya da maldaki herbir musibet, yüce Allah'ın ilmi ve kazası ile dir.

"Kira Allah'a iman «derse" Allah'ın izni ile olmadıkça ona hiçbir musibetin gelip çatmayacağını bilir ve bunu tasdik ederse, "onun kalbine" sabır ve (kadere) rıza için "hidayet verir." İman üzere kalbine sebat verir, diye de açıklanmıştır. Ebu Osman el-Cîzî dedi ki: Kimin imanı sahih olursa, Allah da onun kalbini sünnete uymaya iletir.

"Kim Allah'a iman ederse, onun kalbine hidayet verir" buyruğunun şu demek olduğu da söylenmiştir: Yani musibet esnasında bu kimse: "İnnâ lil-lah ve innâ ileyhi râciûn: Şüphesiz biz Allah'ınız ve muhakkak biz O'na döneceğiz" der. Bu açıklamayı İbn Cübeyr yapmıştır.

İbn Abbas dedi ki: Bu, yüce Allah'ın o kimsenin kalbinde; başına gelen bir musibetin, onun gelip kendisini bulmamasının imkânsız olduğunu ve ona gelip isabet etmeyenin, ona gelip isabet etmesinin imkansız olduğunu, ya-kîn bir şekilde bilmesi demektir.

el-Kelbî dedi ki: Bu hidayet şudur: Kişi belâyâ maruz kaldığı vakit sabreder. Ona bir nimet ihsan olunduğu vakit şükreder. Haksızlık yapıldığında bağışlar. Bir diğer açıklamaya göre: Kalbine cennette sevaba nail olma hidayetini verir, yolunu gösterir.

"Hidayet verir" buyruğu genel olarak "ye" harfî üstün, "dal" harfî de kesreli olarak okunmuştur. Buna sebep ise daha önceden "Allah" adının zikredilmiş olmasıdır. es-Sülemî ve Katade ise; "Kalbine hidayet verilir" şeklinde "ye" harfini ötreli ve "dal" harfini de üstün, meçhul bir fiil olarak ve "kalb" lafzındaki "be" harfini de (nâib-i fail: sözde özne) olarak ötreli okumuşlardır, Çünkü bu, faili zikredilmemiş bir fiildir.

Talha b. Musarrif ve el-A'rec ise; "Hidayet verimiz" şeklinde tazim "nun"u ile; "Kalbine" lafzını da ("be" harfini) nasb ile okumuşlardır. İkrime ise; Kalbi yatıştır, sükûnet bulur' diye sakin bir hemze ile ve (kalbdeki) "be" harfini merfu olarak okumuştur. Kaibi sükûn ve itminan bulur, demek olur. Malik b, Dinar da onun gibi okumuş olmakla birlikte q, hemzeyi yumuşatarak (telyîn ile) okumuştur.

"Allah herşeyi en iyi bilendir." Boyun eğenin ve işi O'nun emrine havale edenin teslimiyeti iie O'nun emrinden hoşlanmayanın hoşlanmayışı O'na gizli değildir.

[\[23\]](#)

12. Allah'a itaat edin, Peygambere de itaat edin. Eğer yüz çevirerseniz Peygamberimize düşen ancak apaçık tebliğdir.

13- (O) Allah'dır. O'ndan başka hiç bir ilah yoktur. O halde mü'min-ler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.

Yani başınıza gelen musibetlerin üzerinİ2deki yükünü hafifletiniz. Allah'a itaatte uğraşınız, O'nun Kitabı gereğince amel ediniz. Sünnetine göre hareket etmek suretiyle Rasûlüne itaat ediniz. Şayet itaatten yüz çevirecek olursanız, Rasûlün tebliğden başka bir görevi yoktur.

"(O) Allandır. O'ndan başka hiçbir İlah yoktur." O'ndan başka bir mabud olmadığı gibi, O'ndan başka bir yaratıcı da yoktur. O halde yalnız O'na tevekkül ediniz. [\[24\]](#)

14. Ey İman edenler! Muhakkak ki eşleriniz ve evlâtlarınızdan size düşman olanlar vardır. O halde onlardan sakının. Bununla beraber şayet affeder, kusurlarına bakmaz ve hatalarını örterseniz, muhakkak Allah çok mağfiret edendir, çok esirgeyendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[25\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

Yüce Allah'ın: "Ey iman edenler! Muhakkak ki eşleriniz ve evlâtlarınızdan size düşman olanlar vardır. O halde onlardan sakının" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demektedir: Bu âyet-i kerime Medine'de Eşca'lı Avf b. Malik hakkında inmiştir. Peygamber (sav)'a hanjminin ve çocuklarının kendisine karşı

kaü davrandıklarından şikâyet edince, bu âyet-i kerime nazil olmuştur. Bunu en-Nehhas zikretmektedir.

et-Taberî de bunu Ata b. Yesar'dan naklederek şöyle dediğini belirtmektedir: Teğâbun Sûresi'nin tamamı Mekke'de inmiştir. Şu âyetler müstesna: "Ey iman edenler! Muhakkak ki eşleriniz ve evlatlarınızdan size düşman olanlar vardır." Bu buyruğu Eşca'lı Avf b. Malik hakkında inmiştir. Bunun eşleri ve çocukları vardı. Gazaya gitmek istedi mi onun için ağlarlar ve onu yumuşatmaya çalışarak: bizi kime bırakacaksın, derler, o da hemen yumuşar ve gitmeyip kalırdı. Bunun üzerine: "Ey iman edenler! Muhakkak ki eşleriniz ve evlatlarınızdan size düşman olanlar vardır." âyeti tümüyle Medine'de Eşca'lı Avf b. Malik hakkında inmiştir. Sûrenin sonuna kadar geriye kalan diğer bütün âyetler de Medine'de inmiştir.

Tirmizî'nin rivayetine göre İbn Abbas -şu; "Ey iman edenler! Muhakkak ki eşleriniz ve evlâtlarınızdan size düşman olanlar vardır. O halde onlardan sakının" âyeti hakkında bir adamın soru sorması üzerine şöyle demişti: Burada sözü edilenler Mekkeliterden İslâm'a girip Peygamber (sav)'a gelmek istedikleri halde; eşleri ve çocukları, kendilerini terkederek Peygamber (sav)'a gelmelerine razı olmayan kimselerdir. Bunlar Peygamber (sav)'ın yanına gelip insanların dinde derinlemesine bilgi sahibi olduklarını görünce, onları cezalandırmak istediler. Bunun üzerine yüce Allah: "Ey iman edenler! Muhakkak ki eşleriniz ve evlâtlarınızdan size düşman olanlar vardır. O halde onlardan sakının" buyruğunu indirdi. Bu hasen, saiih bir hadistir. [\[26\]](#)

2- Eş ve Çocukların Düşmanlıkları ve Düşmanlığın Mahiyeti ve Şekli:

Kadı Ebu Bekr b. el-Arabî dedi ki: Bu düşmanlığın ne şekilde olduğunu açıklamaktadır. Şüphesiz ki düşman bizzat şahsı dolayısıyla düşman değildir. O yaptığı davranışlarıyla düşmanlık eder. Buna göre eş ve çocuklar düşmanın yaptığı işi yapacak olursa, onlar da düşman olur. Kul ile (Allah'a) itaat arasına engel olmaktan daha çirkin bir iş de yoktur. Sahih-i Buhari'de, Ebu Hıreye'nin rivayet ettiği hadiste Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Şeytan Âdemoğluna karşı iman yolunda oturdu ona: Sen kendinin ve atalarının dinini bırakıp iman mı edeceksin? dedi. Ademoğlu ona muhalefet etti ve iman etti. Sonra şeytan onun karşısında hicretin yolu üzerinde oturdu ve ona: Malını, aileni bırakıp hicret mi edeceksin, dedi. Ona muhalefet etti ve hicret etti. Sonra şeytan ona karşı cihad yolu üzerindi; olurdu ve ona: Ölümüne sebep teşkil edeceksin, hanımların başkaları tarafından nikâhlanacak, malın paylaşılacak diye mi cihad edeceksin dedi, yine ona muhalefet etti ve cihad etti. Sonunda öldürüldü, onu cennete

koymak da Allah'ın üzerinde bir hak oldu." [27]

Şeytanın oturması iki şekilde olur: Biri vesvese ile oıur, ikincisi ise eşlerin, çocukların ve arkadaşların bu doğrultuda istediklerini yapmaya itmesi ile olur. Yüce Allah: "Biz onlara yakın arkadaşlar kıldık. Onlar da önlerinde ve arkalarında olanı kendilerine süslediler." (Fussilet, 41/25) diye buyurmaktadır.

İsa (a.s)'ın hikmetli sözleri arasında şu da vardır: "Her kim hanım, mal ve çocuk edinirse, o kimse dünyaya köle olur."

Sahih hadiste kulun bu kabilden düşebileceği asgari köleliğin sınırı açıklanmaktadır. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Helak olmuştur altının kölesi, helak olmuştur dirhemin kölesi, helak olmuştur güzel kumaşın kölesi, helak olmuştur kadifeye köle olan. Helak olsun ve başaşağı devrilsin, bir yerine batan bir diken kimse oradan çekip almasın." [28]

Dinara, dirheme (altına, gümüşe) kölelikten daha büyük bir aşağılık yeni bir elbise dolayısıyla gayrete gelen bir hevesten daha bayağı bir arzu ve istek olamaz, [29]

3- Hanımın Kocasına Düşmanlığı Gibi, Kocanın da Hanımına Düşmanlığı Mümkündür:

Erkeğin çocukları ve eşi kendisine düşman olduğu gibi; aynı şekilde koca ve çocukları da yine aynı yönden hanıma düşman olabilirler. Yüce Allah'ın: "Eşleriniz" buyruğunun kapsamına erkekler de, dişiler de girer. Çünkü hepsi zaten her âyetin kapsamına da girerler. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [30]

4- Düşmanlardan Sakınmak:

"O halde onlardan" size zarar verirler diye "sakının." Kişinin kendisine gelecek zarara karşı kendisini koruması ve sakınması iki şekilde sözkonusu olur. Ya gelecek bedeni bir zarar sözkonusudur, ya dini bir zarar. Bedene gelecek zarar dünya ile alakalıdır, dine gelecek zarar da âhiret ile alakalıdır. Yüce Allah, kulu bu zarardan sakındırmış ve buna karşı onu uyarmıştır. [31]

5- Affedip Bağışlamak;

"Bununla beraber şayet affeder, kusurlarına bakmaz ve hatalarını örterseniz, muhakkak Allah çok mağfiret edendir, çok esirgeyendir" buyruğu ile ilgili olarak

Taberî, İkrime'den şunu rivayet çimektedir: Yüce Allah'ın: Ey İman edenler! Muhakkak ki eşleriniz ve evlatlarınızdan size düşman l tanlar vardır. O halde onlardan sakının" buyruğu hakkında dedi ki: Kişi Peygamber (sav)'ın yanına gitmek ister fakat çoluk çocuğu: Gidip bizi nereye bırakacaktır> derlerdi. Fakat kişi İslâm'a girip dini bilgi sahibi olunca bu sefer şöyle demeye koyulurdu: Andolsun daha önce beni bu işten alıkoyan kimselere dönecek ve şunları şunları yapacağım.

İşte bu sebeble yüce Allah: "Bununla beraber şayet affeder, kusurlarına bakmaz ve hatalarını örterseniz, muhakkak Allah çok mağfiret edendir, çok esirgeyendir" buyruğunu indirdi.

Mücahid de yüce Allah'ın: "Ey iman edenler! Muhakkak ki eşleriniz ve evlâtlarınızdan sise düşman olanlar vardır. O kaide onlardan sakının" buyruğu hakkında dedi ki: Onlara dünya ile ilgili bir hususta düşmanlık etmediler. Fakal onlara olan sevgileri onlar için haram olan bir şeyi alıp. kendilerine vermelerine sebep teşkil etti, Ayet-i kerime insanın eşi ve çocukları sebebiyle işleyebileceği her türlü masiyet hakkında umumidir. Sebebin özelliği hükmün genelliğine engel değildir. [32]

15- Mallarınız da, evlâtlarınız da sJzİn İçin ancak bir imtihandır. Büyük mükâfat İse Allah nezdindedir.

"Mallarınız da, evlâtlarınız da sizin için ancak bir imtihandır." Sizi haram kılınmış şeyleri elde etmeye yüce Allah'ın hakkı olan şeyleri vermeyip, alıkoymaya ilen bir sınama ve denemedir. O halde Allah'a isyanı gerektiren hususlarda onlara itaat etmeyiniz. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: 'Kıyamet gününde bir adam getirilir de bunun çoluk çocuğu hasenatını yedi" denilir.[33] Seleften birisi de şöyle demiştir. Çoluk çocuk itaatlerin içindeki kurtçuklardır.

el-Kutebî: "Fitne: Düşkünlük göstermektir" der. "Adanı kadına meftun oldu (ona gönülden bağlandı)" ilenilir. "Fitne"nin mihnet (imtihan) anlamında olduğu da söylenmiştir. Şairin şu beytinde de bu anlamdadır:

"İnsanlar dinlerinde mihnete uğradılar

Ve Affan'ın oğlu geriye uzunca bir kötülük bıraktı,"

İbn Mesud dedi ki: Sizden herhangi bir kimse: Allah'ım beni fitneden koru demesin. Çünkü aranızda malına, ailesine ve gocuğuna geri dönen her-biriniz mutlaka bir fitne sahibi demektir. O bakımdan bunun yerine şöyle desin: Allah'ım, ben Sana fitnelerin saptırcılarından .sığınırım.

d-Hasen yüce Allah'ın: "Eşleriniz ve evlâtlarınızdan..." buyruğunda yer alan; ...dan" lafzını teb'îd (kısmîlik bildirmek) için getirmiştir. Çünkü hepsi düşman değildir fakat yüce Allah'ın: "Mallarınız da, evlatlarınız da sizin için ancak bir imtihandır" buyruğunda bu lafız zikredilmemiştir. Çünkü mal ve evlatların fitneden (imtihandan) uzak durmaları ve kalbin onlarla meşgul olmaması sözkonusu değildir.

Tirmizî ve başkalarının rivayet ettiklerine göre Abdullah b. Küreydi; babasından şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber (sav)'ı hutbe verirken gördüm. Bu sırada Hasan ile Hüseyin -ikisine de selâm olsun- üzerlerinde kırmızı birer gömlek olduğu halde geldiler. Bir düşüp, bir kalkıyorlardı. Peygamber (sav) indi, onları taşıdı ve önüne oturtuktan sonra şöyle dedi: "Yüce Allah doğru söylemiştir. Gerçekten mallarınız ve evlâtlarınız bir fitne (bîr imtihan)dır. Ben bu iki küçük çocuğa bir düşüp bir kalkarken baktım da sözümü kesip onları yanıma kaldırmadan edemedim." Sonra da hutbesine devam etti[34]

"Büyük mükâfat ise Allah ne2dlndedir" buyruğunda kastedilen cennettir. En ileri mükâfat tu budur. Müfessirlerin dediklerine göre ondan daha büyük bir mükâfat olmaz. Lafız Buhârî'nin olmak üzere Buhârî ile Müslim'de Ebu Said el-Hudri'den söyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Yüce Allah cennetliklere: Ey cennet ehli diyecek, onlar: Buyur Ralv bjmiz, buyruğunu dinlemeye hazırız diyecekler. O: Hoşnut oldunuz mu? diyecek, onlar: Nasıl hoşnut olmayız? Bize yarattıklarından hiçbir kimseye vermediğin şeyier verdin. Bu sefer: Size bunlardan daha üstün bir şey vereyim mit diye buyuracak, onlar; Rabbimiz, bunlardan daha üstün nedir? diyecekler, o da şöyle buyuracak: Üzerinize hoşnutluğumu bırakırım ve ondan sonra da ebediyyen size gazab etmem." [35] Bu hadis daha önceden de geçmişti. Şüphesiz ki rıza bütün emellerin en ileri derecesidir. Sufiler bu hususu tahkik hakkında şunu söylemişlerdir:

"Allah onunla yarattıklarını imtihan etmiştir, Cehennemde, cennette O'nun kabzasımdadır. O'nun (insanı) terketmesi ateşinden büyüktür, Vaslı iae cennetinden de hoştur." [36]

16. O halde; gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun. Dinleyin, itaat edin. Kendiniz İçin de hayır olmak üzere infak edin. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar umduklarını elde edenlerin ta kendileridir.

17. Eğer Allah'a güzel bir şekilde ödünç verirsiniz, onu size kat kat arttırır ve günahlarınızı bağışlar. Allah Şekûrdur, Halimdir.

"O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun. Dinleyin, itaat edin. Kendiniz için de hayır olmak üzere infak edin..." buyruğuna dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[37\]](#)

1- Güç Yettiğinde Allah'tan Korkmak ile "Allah'tan Gereği Gibi Korkmak":

Tevil bilginlerinden bir topluluk bu âyet-i kerimenin yüce Allah'ın: "Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun" (Âl-i İmran, 3/102) âyetini nes-hettiği görüşündedir. Katade, er-Rabî b. Enes, es-Süddî ve İbn Zeyd bunlar arasındadır. Taberi şu rivayeti zikreder: Bana Yunus b. Abdi'l-A'lâ anlattı dedi ki: Bize İbn Vehb haber verdi dedi ki: İbn Zeyd yüce Allah'ın: "Ey iman edenler! Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun" (Al-i İmran, 3/102) buyruğu hakkında dedi ki: Bu çok ağır bir emir olarak geldi. Ashab: Bunun nasıl olması gerektiğini kim bilebilir yahut ona kim ulaşabilir. Yüce Allah bu işin onlara çok ağır geldiğini bildiğinden bu âyeti neshederek hükmünü onlar üzerinden kaldırdı ve bu âyet) indirerek: "O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun" diye buyurdu. Âyetin muhkem olduğu, unda herhangi bir neshin olmadığı da söylenmiştir. İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah'ın: "Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun" (Al-i İmran, 3/102) buyruğu nesholmamıştır, fakat Allah'tan gereği gibi korkmak Allah için gereği gibi cihad etmekle ve Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınamasının etkisi altında kalmamakla, kendi öz nefisleri babaları ve oğulları aleyhine olsa dahi adaleti ayakta tutmakla olur. Bu daha önceden (Âl-i İmran, 3/102. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[38\]](#)

2 Bu İki Ayet ile Âli İmran, 3/102. Âyeti Nasıl Anlaşılabilir?

Bu âyet-i kerime nesholmayıp, muhkem olduğuna göre et-Teğâbun Sû-resi'nde yüce Allah'ın: "O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun" buyruğu nasıl açıklanır ve Allah'tan nasıl korkmak gerekiyorsa, öylece korkmak emri ile gücümüz yettiğinde O'ndan korkmak emri birarada nasıl anlaşılabilir? Allah'tan gereği gibi korkmak emri, Kur'ân-ı Kerim buyruğu ile herhangi bir tahsis sözkonusu olmaksızın ve herhangi bir şarta da bağlı olmayarak Kur'ân ile farz kılınmaktadır. Gücümüz yettiğinde Allah'tan korkmak emri ise bir şarta bağlı olarak ondan korkmak emrini ihtiva etmektedir diyenlere şöyle cevap verilir:

Yüce Allah'ın: "O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun" buyruğunun delâlet ettiği ile; "Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun" (Al-i İmran, 3/102) buyruğunun anlamı ile ilgisi yoktur. Yüce Allah: "O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun" buyruğu ile şunu kastetmektedir: Ey insanlar! Artık Allah'tan korkun ve sizin için fitne kılınan mallarınızın ve evlatlarınızın fitnesi sizi yenik düşürmesin diye O'nun gözetimi altında olduğunuzu bilin. Bunlar, sizin için farz olan küfür diyarından, İslam diyarına hicret etmekten alıkoyarak hicret etme gücünüz ve imkânınız varken, hicret etmeyi terk edecek hale gelmeyiniz. Çünkü yüce Allah: "Nefislerine zulmedenler olarak canlarını alacağı kimselere melekler... İşte Allah'ın onları affedeceği umulur" (en-Nisa, 4/97-99) buyruğu ile gücü yetmeyen kimseleri hicreti terkettiklerinden dolayı mazur görmekte; şirk diyarında herhangi bir çare ya da hicrete yol bulamadığı için kalmaya devam eden kimseleri affettiğini haber vermektedir. İşte yüce Allah'ın: "O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun" buyruğu da aynı şekilde şirk diyarından, İslam diyarına hicret etmeyi, mallarınızın ve evlatlarınızın fitnesine kapılarak terketmeyiniz, demektir, bu açıklamanın doğruluğunun delillerinden birisi de yüce Allah'ın: "O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun" buyruğunun, hemen: "By iman edenler! Muhakkak ki eşleriniz ve evlatlarınızdan size düşman olanlar vardır. O halde onlardan sakının" (et-Teğâbun, 64/14) buyruğundan sonra gelmesidir.

Az önceden geçtiği üzere bu âyet-i kerîmelerin çoluk çocuklarının kendilerini engellemeleri neticesinde şirk diyarından, İslam diyarına hicret etmekte geciken ve önceleri kâfir olan birtakım kimseler sebebiyle indiği hususunda seleften Kur'ân-ı Kerim'in tevilini bilen İlim ehli arasında herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Bütün bunlar Taberi'nin tercih ettiği görüşlerdir,

"O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun" buyruğunun nafîle olarak yapılan ameller yahut sadakalar ile ilgili olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Allah'tan nasıl korkmak gerekirse öyle korkun" (Al-i İmran, 3/102) buyruğu inince, bu müslümanlara ağır geldi ve topukları şişinceye, alınları yaralanıncaya kadar namaz kılmaya koyuldular. Yüce Allah onların bu yüklerini hafifletmek üzere; "O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun" buyruğunu indirdi ve bundan önceki âyet-i kerimeyi neshetti. Bu açıklamayı İbn Cübeyr yapmıştır.

el-Maverdî dedi ki: Eğer bu nakil sabit değilse, bir masiyet işlemeye zorlanan kimsenin bundan dolayı sorumlu olmaması ihtimali de vardır. Çünkü bu durumdaki bir kişi, o masiyetten sakınabilme gücüne sahip değildir. [\[39\]](#)

3- Dinleyin, İtaat Edin;

"Dinleyin, İtaat edin" buyruğu, size verilen öğütleri dinleyin, -size verilen emir ve yasaklara itaat edin; demektir. Mu katil dedi ki: "Dinleyin" Allah'ın Kitabından üzerinize İndirilenlere kulak verin demektir. Dinlemenin asıl anlamı budur. "İtaat edin" size verdiği emir ya da yasaklarda Rasûlüne itaat edin, demektir.

Katade dedi ki: Buna bağlı olarak; Peygamber (sav)'a dinleyip itaat etmek esası üzere bey'at edilmiştir.

Bir başka açıklamaya göre: "Dinleyin" yani dinlediğiniz şeyi kabul edin, demektir. Kabul etmenin "dinlemek" diye ifade edilmesi dinlemenin neticesinin bu oluşundan dolayıdır.

Derim ki: el-Haccac bu âyet-i kerimeyi okuyup, hükmünün münhasıran Ab-du'l-Melik b. Mervan hakkında olduğunu ileri sürüp de: "O halde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun. Dinleyin, itaat edin" buyruğu Allah'ın emi-ri ve halifesi olan Abdu'l-Melik b. Mervan hakkındadır. Bunun bir istisnası yoktur. Allah'a yemin ederim eğer ben bir adama: Mescidin bir kapısından çıkmasını emredip, o da bir başka yerden çıkacak olursa hiç şüphesiz kanı bana helaldir; derken işi alabildiğine aşırıya götürmüş ve âyet-i kerimeyi bu şekilde tevil çtmekle yalan söylemiştir. Evel, bu âyet-i kerime herşeyden önce Peygamber (sav) hakkındadır, sonra onun ardından gelen emir sahihleri hakkındadır. Bunun delili de yüce Allah'ın: "Allah'a itaat edin, Rasûle de itaat edin ve sizden olan emir sahihlerine de" (en-Nisâ, 4/59) buyruğudur. [\[40\]](#)

4- İnfak ve Kapsamı:

"İnfak edin" buyruğu İle kastedilenin zekât olduğu söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır, Nafile olan nafakanın kastedildiği de söylenmiştir. ed-Dahhak: Bu cihad uğrunda harcamadır, demiştir. el-Hasen ise; Bu kişinin kendisi için yaptığı harcamadır, demiştir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu görüşü ileri sürenin bu kanaati belirtmesine se-beb, yüce Allah'ın: "Kendiniz için" diye buyurmuş olma ve fakat ister farz, ister nafile olsun bütün sadaka türü infakların, kişinin kendisine yaptığı infak ve harcamalar olduğunu farkedememiş olmasıdır. Yüce Allah ise: "Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük ederseniz kendi aleyhinize." (el-İsrâ, 17/7) diye buyurmaktadır. Kişinin hayır namına yaptığı her bir şey aslında ancak kendi lehinedir. Doğrusu ise bu âyeti kerimenin umumi olduğudur. Peygamber (sav)'dan rivayet edildiğine göre bir adam una: Yanımda bir dinarım var (onu ne

yapayım), diye sormuş, Peygamber: "Onu kendine harca" diye cevap vermiş. Adam: Bir dinarım daha var deyince, "onu hanımına harca" diye buyurmuş. Bîr dinarım daha var deyince, "onu çocuklarına harca" diye buyurmuş. Bir dinarım daha var deyince, "onu sadaka ver" diye buyurmuştur^[41]
Böylelikle önce kişinin kendisinden sonra eşinden, sonra çocuklarından başlayarak devam etmiş ve bundan sonra sadakayı sözkonusu etmiştir. İşte şeriatta aslolan da budur. ^[42]

5- "Kendiniz İçin Hayır Olmak Üzere":

"Kendiniz İçin de hayır olmak üzere" buyruğundaki: "Hayır olmak üzere" lafzı Sibeveyh'e göre hazfedilmiş bir fiil dolayısıyla nasbedilmiştir. Buna da "Lafakedin" fiili delâlet etmektedir. Şöyle buyurmuş gibidir: İn: fak hususunda kendiniz için hayırlı olan şeyler yapınız. Yahutta mallarınızdan kendiniz için önden hayır gönderiniz, demiş gibidir,

el-Kisaî ve el-Ferra'ya göre ise hazfedilmiş bir mastarın sıfatıdır. "Kendiniz için hayırlı olan bir infak yapınız" demektir. Ebu Ubeyde'ye göre ise gizli bin 'nin haberidir. Bu da: "Sizin için hayır olacak (bir infak yapın)" demektir.

"Hayır"! malın kendisi kabul edenlere göre ise bu lafzın nasb ile gelmesi "infakedin" buyruğu sebebi ileler. (Buna göre buyruk: ...kendiniz için hayır (mal) infak edin, demek olur.)

"Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, İşte onlar umduklarını elde edenlerin ta kendileridir" buyruğuna dair açıklamalar daha Önceden (el-Haşr, 59/9. âyet, 11, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Aynı şekilde: "Eğer Allah'a güzel bir şekilde ödünç vererseniz, onu size kat kat arttırır" buyruğu ile ilgili açıklamalar da daha önceden el-Bakara Sûresi (2/245. âyet, 1. başlıkta) ile el-Hadid Sûresinde (57/11. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve günahlarınızı bağışlar. Allah, Şekûrdur, Halimdir" buyruğu ile ilgili olarak şükrün anlamına dair açıklamalar el-Bakara Sûresi'nde (2/52. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"HaHm" (cezalandırmakta) acele etmeyen demektir. ^[43]

18. Gizliyi de, açığı da bilendir. Azizdir, Hakimdir,

"Gizliyi de, açığı da" yani görülmeyeni de, hazır olup görüneni de "bilendir."
O "Azizdir" yani galip gelen ve kahir olandır. Bu anlamıyla buyruk fiil sıfatla

ndandır. Yüce Allah'ın; "Kitabın indirilmesi Aziz (mutlak galib), Hakim (her işi hikmet dolu) Allah tarafındandır" (ez-Zümer, 39/1) buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır. Yani herşeyi yaratan, sapasağlam kılan, kahredici güce sahip Allah tarafından indirilmiştir, demektir.

el-Hattabî dedi ki: Bu (el-Aziz), kadri yüce ve üstün anlamına da gelebilir. Bu anlamda olmak üzere "ayn" harfi kesreli olarak; denilir. O zaman-"Aziz", kimse ona denk olamaz ve onun !>enzeri yoktur, anlamını da kapsar. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Mahlukatının işlerini yönetmekte hikmeti sonsuz "Hakimdir." İbnu'l-En-barî dedi ki: "el-Hakîm" eşyayı yaratması son derece muhkem olan demek olup "mufil" vezninden "fail" veznine getirilmiştir. Yüce Allah'ın: "Elif, Lam, Râ, İşte bunlar Hakim kitabın âyetleridir" (el-Câsiye, 45/2) buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır ki, muhkem (sapasağlam) demektir. Bu da "muf al" vezninden "faîl" veznine getirilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [44]
(Teğâbun Sûresi'nin sonudur. Allah'a hamd olsun).

[1] Bıllîâi-î. et-Tarihu't-Kebîr, [, 445; ayrifa İbn Hıncer, Fethu'l-Bâri, XI, 4M3: F.hû [laim. fî-tabu'l-Mecrûhin, Hal eh (tarihsiz), III, Sİ
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/385.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/386.

[3] Müsned, [II, 61

[4] Abdullah b. Adiyy, el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl, Beyrut İ409/19HH, VII, 33; hadisin ravi-lerinden Nasr h Tarifin durumu i^'in hk. aynı eser, VII, 30 vci.

[5] Buharı, III, 1212, VI, 2433; Müslim, IV, 2036; Tirmizi, IV, «6; İbn, Mâce. I, 29; Müs-ned, 1, İÜ2, 430

[6] Müslim. I, 112, IV, 2042; Buhârl, III, 1061, IV, \ÎS. 1541; Müsned, V, i\$1

[7] Buhârl, 1, 456, 465; Müslim, IV, 2047; Tirmizi, IV, 447; Ebû Dâvûd, IV, 2«J; Muvatta. 1, 241, Müsned, II, 233, 275, 282, 393. 410, 481

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/386-388.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/389.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/389-390.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/390.

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/390-391.

- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/391-392.
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/392.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/392.
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/393-394.
- [17] Ulaşabildiğimiz kaynaklarda tesbic edemedik. Merhum müfessirin: "Rıviyc; rivayet edildi" diye tad'if sigası kullandığına da dikkat edelim
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/394-395.
- [19] Dârakutnî, 111, 55; İbn Mâce, II, 789; el-Hıneydi, Müsned, 11, 292; İeyhitki, es-Sune-nü't-Kübra, V, 273 "... aldatma yok, de" bölümüne kadar: Buîârî, II, 745, H4H, H50, 851, VI. 2554; Müslim, II, 1165; Ebû D&vûd, Fil, 2H2, Nesâî. Vli, 252; Muvatta, II, 635; Müsned, II. 44, fil, 72, 80, S4, 107, 116, 129, III, 217
- [20] Uluayabildiğimiz herhangi bir kaynakta tespit edemedik
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/396-397.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/397.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/397-398.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/399.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/399.
- [26] Tirmizî, V. 419: Taheriinî. Kebir, XI, 275; Hâkim, Müstedrek, II, 532
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/399-400.
- [27] İhn Hîbhân, Sahih, X, 453; Ahmed b. Arar eş-Şeybiinî, el-Ahâd ve'l-Mesânt, Riyâd 1411/1991, V, 137; Taberânî, Kebir, VII, 117; Beyhaki, Şuabu'l-îman, IV, 21, 22, Hadisi Buhârl'de teshil edemediğimiz gibi, Buhari'ye nisbet «Jeni de teshir edemedik. Kır-tuhi merhumun bir yanılması bir istinsah hatası y;ı da hir okuma hafr.sı olabilir.
- [28] Buhârl, III, 1057; İbn Mâce, II, 1386
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/400-401.
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/401.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/401.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/402.
- [33] Kaynağını teshir edenindik
- [34] Tirmisl, V, 65H; Nesâl, III, 192; Müsned, V, 354

- [35] BuhArL V. 2=TO. VI. 27İ2; Müslim, I, 70, İV, 2176; Tirmızıî, IV, 6H9; Müsned, 111. Ü5. [>4
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/402-404.
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/404.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/404-405.
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/405-406.
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/406-407.
- [41] İbn Hibbân, Sahih, X, 47; Hâkim, Müsledrek, I, S7S; EbüDâvûd, II, W, Müsncd, II, 251, 471
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/407.
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/407-408.
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/408-409.

TALAK SURESİ

- 1- Âyetin Nüzul Sebebi:
- 2- Boşamanın Aleyhine Dair Bazı Rivayetler ve "Boşama" Lafzı ile Birlikte İstisna Yapmanın (İnşaallak Demenin) Hükmü:
- 3- Talâkın (Boşamanın) Helâl ve Haram Olan Şekilleri:
- 4- Kadının İddet Vaktinde Boşanması:
- 5- İddet Kendileri ile Gerdeğe Girilmiş Kadınlar Hakkında Sözkonusudur:
- 6- Sünnete Uygun Olan ve Olmayan Talâk Şekilleri:
- 7- Sünnete Uygun Talâk, Bid'at Talâkı ve Bir Defada Üç Talâkı Vermek:
- 8- "İddetin Vakti" Ne Zamandır?:
- 9- İddet Sayısı:
- 10- İddetin Sayılmasının Mahiyeti:
- 11- İddeti Saymak ile Muhatab Olanlar:
- 12- İddet Bekleyen Kadının Mesken vs. Hakları:
- 13- Boşanmış Kadının Mesken Hakkını Kaldıran "Hayâsızlıkları":
- 14- "Allah'ın Sınırları":
- 1- Talâka Şahid Tutmak:
- 2- Ric'at Nasıl Olur?:
- 3- Ric'at Halinde Şahit Tutmayı Vacib Görenler:
- 4- Ric'at Yapma iddiası...
- 5- Şahitler Adaletli Olmalıdır:
- 6 Allah İçin Şahitlik Etmek:
- 1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Hanımların Beklemekle Yükümlü Oldukları İddethr:
- 2- İddetleri Hususunda Şüphe Edilenler:
- 3- İddeti Hususunda Şüphe Edilen Kadın Ne Zaman Nikâhlanabilir?:
- 4- Gençken Ay Halinden Kesilmiş Olan Kadının Beklemesi Gereken İddet:
- 5- Herhangi Bir Sebep Dolayısıyla Ay Hali Olması Geciken Kadının Durumu:
- 6- Ay Hali Olması Sebepsiz Yere Geciken Kadının Durumu:
- 7- İstihazalı Olduğundan Dolayı Ay Hali Bilinemeyen Kadının İddeti:
- 8- Hamile Kadınların İddetleri:
- 9- Hamile Kadın Düşük Dahi Yapsa İddeti Tamam Olur:
- 1- İddet Bekleyen Kadının Süknâ (Kocası Tarafından Meskeninde Barındırılma) Hakkı:

2- "Yeterlilik":

3- Kadınlara Zarar Vermeye Kalkışılmamak:

4- Hamile Kadınların Boşanması Halinde Nafaka Hakları:

5- Boşanmış Kadınlar Çocuklarını Emzirirlerse:

6- Maruf İstişare Sonucu, Maruf İstekler Kabul Edilmelidir:

7- Zorluk Çıkarsa...

8- Boşanmış Kadının Çocuğu, Başkasının Memesini Kabul Etmeyecek Olursa, Annesi Ona Süt Emzirmek Zorundadır:

1- Kocanın Sağlamakla Yükümlü Olduğu Nafakanın Ölçüsü ve Tespiti:

2- Çocuğa Verilecek Nafaka Miktarı ve İslam Devletinde Çocuğun Nafakası:

3- Çocuğun Nafakası Babasına Aittir:

4- Mükellefiyet İmkâna Göredir ve Zorluktan Sonra Kolaylık Vardır;

TALAK SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Bütün ilim adamlarının görüşüne göre Medine'de inmiştir. Onbir ya da oniki âyet-i kerimedir. [1]

1. Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde bo-şayın ve o İddeti sayın, Rabbiniz olan Allah'tan korkun. -Apaçık bir hayasızlıkta bulunmaları hali dışında- evlerinden onları çıkarmayın, onlar da çıkmasınlar. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphe yok ki kendi kendisine zulmetmiş olur. Bilemezsin, belki Allah bundan sonra bir iş peyda ediverir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı ondört başlık İmlinde sunacağız: [2]

1- Âyetin Nüzul Sebebi:

"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman..." buyruğunda hitap Peygamber (sav)'adır. Ona tazim ve tefhim olsun diye çoğul lafzı ile muhatab alınmıştır.

İbn Mace'nin Sünera'inde Said b. Cübeyr'in, tbn Abbas'tan, onun Ömer b. el-Hattab'tan rivayetine göre Rasûlullah (sav) Hafsa (r.anha)'yı bo.samış sonra ona ric'at (dönüş) yapmıştır[3]

Katade, Enes'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) Hafsa (r.anha)'yı boşadı. O da ailesinin yanına gitti. Yüce Allah H2. Peygamber (sav)e: "Ey Peygamberi Kadınları boşadığınız zaman iddetleri vaktinde bo-şaym" buyruğunu indirdi. Ona: Hafsa'ya ric'atı yap, çünkü o cuk namaz kılan, çok oruç tutan birisidir ve o senin cennetteki hanımlarındandır, denildi. Bunu el-Maverdî, el-Kuşeyrî ve es-Sa'lebî zikretmiştir.[4]

el-Kuşeyrî ayrıca şunu da rivayet etmektedir: Onun ailesinin yanına çıkıp gitmesi hakkında da yüce Allah'ın: "Evlerinden onları çıkarmayın" buyruğu nazil oldu.

el-Kdbî dedi ki: Bu âyetin nüzul sebebi Rasûlullah (sav)'ın Hafsa'ya kızgınlığıdır. Ona gizlice bir sır söylediğinde bu sim Âişe'ye açıklayınca, Peygamber (sav) da onu bîr defa boşadı, bunun üzerine bu âyet-i kerime indi.

es-Süddî dedi ki: Âyet, Abdullah b. Ömer hakkında inmiştir. O, hanımını ay hali iken bir defa boşadı. Rasûlullah (sav) ona hanımına ric'aL yapmasını, sonra da

temizleninceye ve ay hali oluncaya, sonra bir daha temizleninceye kadar nikâhı altında tutmasını emretti. Eğer yine onu boşamak istiyor ise onunla cima yapmaksızın temizleneceği vakit onu boşasın. İşte yüce Allah'ın hanımların süresi içerisinde boşamalarını emretmiş olduğu icldel budur[5]

Şöyle de denilmiştir: Bazı erkekler Abdullah b. Ömer'in yaptığıının benzerini yaptılar. Abdullah b. Amr b. el-Âs, Amr b. Said b. el-Âs ile Ut be b. Gaz-van bunlardandır. Âyet-i kerime onlar hakkında inmiştir.

İbnu'l-Arabi dedi ki: Bütün bunlar her ne kadar sahih değil iseler de, birinci görüş daha uygun görülmektedir. Bunda daha sahih olan da bunun yeni bir şer'î hükmün açıklaması olduğudur.

Buyruğun Peygamber (sav)'a hitab olmakla birlikte maksadın onun ümmeti olduğu da söylenmiştir. Muhataptan gaibe farklı lafızlarla hitap etmiş bulunmaktadır. Bu, fasih bir anlatını tarzıdır. Nitekim yüce Allah: "Hatta siz gemilerde bulunduğunuz zaman, onlar da içindekileri güzel bir rüzgar ile götürüp..." (yunus, 10/22) diye buyurmaktadır. Buyruğun takdiri şöyledir: Ey Peygamber! Sen onlara: "Kadınları boşadığınız zaman İddetleri vaktinde boşayın" de. İşte bu da tefsir âlimlerinin, burada hitap yalnız ona yönelik olmakla birlikte, mana hem kendisini, hem mü'minleri kapsamaktadır. Yüce Allah mü'minlere hitab etmek istediğinde ona: "Ey nebi: peygamber" buyruğu ile taltifte bulunmuştur. Eğer hitab hem lafız, hem mana itibariyle ona yönelik ise: 'Ey RasûT' diye ona iilab etmiştir.

Derim ki: İddel ile ilgili hükümlerin ensardan Yezid b. es-Sekenin kızı Esmâ hakkında nazil oluşu bu görüşün doğruluğuna delildir. Ebu Davud'un Kı-tab'ında (Sünen'inde) ondan geien rivayette belini İd iğine göre Esmâ Peygamber (sav)'ın döneminde (kocası tarafından) boşandı, Henüz boşanan kadının iddeti hakkında bir hüküm yoktu. Yüce Allah, Esmâ boşanınca boşamak için iddet hükmünü indirdi. Böylece, boşamak dolayısıyla iddetin hakkında indiği ilk kişi o oldu.[6]

Bundan maksadın Peygamber (sav)'a tazim maksadıyla nida olduğu ve sonradan: "Kadınları boşadığınız zaman" diye buyurulduğu da söylenmiştir. Bu da (bu yönüyle yüce Allah'ın: "Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları şeytanın pis işlerindendir" (el-Maide, 5/90) buyruğuna benzer. Onların öncelikleri ve üstünlükleri dolayısıyla yüce Allah mü'minleri önce sözkonusu etmiş, sonra da: "İçki, kumar, putlar ve fal okları" diye buyurmuştur. [7]

2- Boşamanın Aleyhine Dair Bazı Rivayetler ve "Boşama" Lafzı ile Birlikte İstisna Yapmanın (İnşaallak Demenin) Hükmü:

es-Sa'lebrnin rivayet ettiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz ki Allah tarafından en çok buğzedilen helâl talâktır."[\[8\]](#) Ali (r.a)'dan rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Evleniniz fakat boşamayınız. Çünkü boşamaktan dolayı hiç şüphesiz Arş sarsılır,[\[9\]](#) Ebu Musa'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir. Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Bir şüpheden olması müstesna kadınları boşamayım."[\[10\]](#) Çünkü muhakkak aziz ve edil olan Allah, tat alan erkekleri de, tat alan kadınları da sevræez."[\[11\]](#)

Enes'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir. RasGiullah (sav) buyurdu ki: "Münafıktan başka hiçbir kimse ne talâk ile yemin eder, ne de talâk ile yemin edilmesini ister."(2) Bütün bunları es-Sa'lebî -Allah'ın rahmeti üzerine olsun-kitabında müsned olarak rivayet etmiştir.

Dârakutnî dedi ki: Bize Ebu'l-Abbas Mıhamnied b. Aü ed-Du!âbî ile Ya-kıub b. İbrahim anlatarak dedi ki: Bize e!-Hasen b. Arefe anlattı dedi ki: Bize İsmail b. Ayyaş, Humeyd b. Malik el-Lahmî'den anlattı. O Mekhul'den, o Muaz b. Cebel'den şöyle dediğini rivayet etti: Rasûlullah (sav) bana dedi ki: "Ey Muâz, yüce Allah yeryüzünde köle azad etmekten daha çok sevdiği bir şey yaratmış değildir. Yine yeryüzünde talaktan daha çok nefret edilen bir şey yaratmış değildir. Bundan dolayı bir kimse kölesine: Sen inşaallah hürsün diyecek olursa, o köle hür olur ve bunun istisnâsı(nın, inşaallah demesinin hükmü) yoktur. Eğer bir kimse hanımına: İnşaallah sen benden boş ol, diyecek olursa, onun bu istisnası onun için geçerlidir ve hanımı ondan boş olmaz."[\[12\]](#)

Bize Muhammed b. Musa b. Ali anlattı dedi ki; Bize Humeyd b. er-Rabi ani attı dedi ki: Bize Yezid b, Harun anlattı, bize İsmail b. Ayyaş bu isnadı ile buna yakın lafızlarla rivayet etti. Humeyd dedi ki: Bana Yezid b. Harun dedi ki: Eğer Humeyd b. Malik bilinen birisi olsaydı bu hadis nasıl bir hadis olurdu. Ben: O benim dedemdir dedim. Yezid dedi ki: Beni çok sevindirdin, beni çok sevindirdin. İşte şimdi bu hadis, denilen şey oldu[\[13\]](#)

Bize Osman b. Ahmed ed-Dakkak anlattı dedi ki: Bize İshak b. İbrahim b. Suneyn anlattı dedi ki: Bize Ömer b. İbrahim b. Halid anlattı, Bize Humeyd b. Malik el-Lahmî anlattı. Bize Mekhul, Malik b. Yehannir'den anlattı. O Muaz b. Cebel'den dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Allah talaktan daha çok buğzettiği bir şeyi helal kılmamıştır. Bundan dolayı kim talak verir ve istisna yaparsa (inşaallah derse) onun istisna yapması lehine olmak üzere geçerlidir."

[14]

İbnu'i-Mimzir dedi ki: Talâkta ve köle azad etmekte istisna'hususunda ilim - adamlarının farklı görüşleri vardır. Bir kesim: Bu caizdir demiştir. Biz bu görüşü Tavus'tan rivayet ermekteyiz. Kûfeli Hammad, Şafii, Ebu Sevr ve Re'y ashabı da bu görüşü benimsemişlerdir. Malik ve Evzai'nin görüşüne göre ise boşamada istisna caiz değildir. Sadece boşamada Katade'nin görüşü de böyledir. İbnu'î Münzir dedi ki: Bense birinci görüşü benimsiyorum. [15]

3- Talâkın (Boşamanın) Helâl ve Haram Olan Şekilleri:

üârakutnî'nin rivayet ettiği Abdurrezzak yoluyla gelen hadiste şöyle denilmektedir: Bana amcam Vehb b. Nafi haber verdi dedi ki: İkrime'yi, İbn Ahbaptan hadis naklederek şöyle derken dinledim: Talâk (boşama) dön .şekildir. İkisi helaldir, ikisi haramdır. Helal şekillen kocanın hanımını cima söz-konusu olmaksızın temiz olduğu bîr dönemde boşaması ile hamileliği açıkça belli olduğu haliyle hamile iken boşamasıdır. Haram boşamalara gelince, hanımını ay hali iken ya da onunla cima etmeyi sürdürürken hanımın rahminde çocuk var mı, yok mu bilmeksizin boşalmıştır. [16]

4- Kadının İddet Vaktinde Boşanması:

"Kadınları... iddetleri vaktinde boşayın" buyruğu ile ilgili olarak Ebu Davud'un kitabında ensardan Yezid b. es-Seken'in kızı Esmâ'dan gelen rivayete göre o Peygamber (sav)'in döneminde (kocası tarafından) boşandı. Henüz boşanan kadının iddeti sözkonusu değildi. Esmâ boşandığında yüce Allah da boşamak için iddet hükmünü indirdi. Böylece o ulak dolayısıyla hakkında iddet hükmünün indirilmiş olduğu ilk kadın oldu. Bu hadis daha önceden de geçmiş bulunmaktadır. [17]

5- İddet Kendileri ile Gerdeğe Girilmiş Kadınlar Hakkında Sözkonusudur:

"İddeüeri vaktinde" buyruğu, sözkonusu edilen kadınların kocaları ile gerdeğe girmiş olan kadınlar olmasını gerektirmektedir. Çünkü kendileri ile gerdeğe girilmemiş olan kadınlar, yüce Allah'ın: "Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikahlayıp sonra kendilerine dokunmadan onları boşarsanız sizin için onlar aleyhine sayacağımız bir iddet olmaz" (el-Ahzab, 33/49) buyruğu ile bunların

kapsamı dışına çıkarılmaktadır. [\[18\]](#)

6- Sünnete Uygun Olan ve Olmayan Talâk Şekilleri:

Kim hanımını ilişki kurmadığı bir temizlik döneminde boşayacak olursa, bu boşaması geçerli olur ve sünnete uygun bir boşamadır. Eğer hanımını ay hali iken boşayacak olursa,- boşaması geçerli olur fakat sünnete uygun bir boşama olmaz.

Sajd b. el-Müseyyeb ise ay halinde boşama olmaz. Çünkü sünnete uygun değildir, dertiştir. Şia da bu görüşü benimsemiştir.

Lafız Dârakutnî'nin olmak üzere Buhari ve Müslim'de Abdullah b. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Hanımını ay hali iken boşadım. Ömer bunu Rasûlullah (sav)'a söyledi. Rasûlullah (sav) öfkelenerek şöyle buyurdu: "O hanımına geri dönsün, sonra onu içinde iken boşamış olduğu bu ay hali dışında yeni bir ay hali oluncaya kadar nikâhı altında tutsun. (Ay hali olduktan sonra) eğer onu boşamayı uygun görürse, ay halinden temizlenmiş olarak ve ona yaklaşımsızın boşasın. İşte yüce Allah'ın emrettiği üzere iddet vaktinde boşamak böyle olur." Abdullah b. Ömer hanımını bir defa boşamıştı. Bu boşaması hanımını boşanma sayılarından sayılmıştı. Rasûlullah (sav)'ın kendisine emrettiği şekilde Abdullah b. Ömer hanımına dönüş yaptı. [\[19\]](#)

İbn Ömer'den gelen bir rivayette belirtildiğine göre Rasûlullah (sav): "Bu bir boşamadır" diye buyurmuştur [\[20\]](#) Bu da açık bir nastır ve şiarım görüşünü reddetmektedir. [\[21\]](#)

7- Sünnete Uygun Talâk, Bid'at Talâkı ve Bir Defada Üç Talâkı Vermek:

Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Sünnet talakı kocanın hanımını herbir temizlik halinde bir defa boşamasıdır. Nihayet bunun sonu geldi mi işte yüce Allah'ın gözetilmesini emrettiği iddet budur. Bunu Dârakutnî, Â'meş'ten o Ebu İshak'tan, o Ebu'l-Ahvas'dan o da Abdullah'tan senediyle rivayet etmiş bulunmaktadır [\[22\]](#)

İlim adamlarımız dedi ki: Sünnete uygun talak yedi şartı taşıyan boşama şeklidir: Eğer hanımı ay hali gören kadınlardan ise temizken, bu temizliği döneminde ona iligmemişken, daha öncesinde ay haiinde bir boşama sözkonu-su olmayıp peşinden sonrasında temizliğin olduğu bir dönemde talak olmamışsa ve bir bedel vermekten uzak olmak şartıyla, hanımını bir talak ile boşamasıdır. Bütün bu yedi

şart daha önce geçen İbn Ömer ile ilgili hadisten çıkarılmaktadır.

Şafii dedi ki: Sünnet talâk kocanın hanımını herbir temizlik halinde özel olarak boşamasıdır. Bununla birlikte bir temizlik halinde hanımını üç talâk ile boşayacak olursa, bu da bid'at olmaz.

Ebu Hanife dedi ki: Sünnet talak, hanımını herbir temizlik halinde bir talak ile boşamasıdır.

eş-Şa'b»dedi ki: Kişinin hanımını kendisi ile cima ettiği bir temizlik halinde boşaması caizdir.

Bizim ilim adamlarımız ise şöyle demişlerdir: Hanımı ile cima etmediği bir temizlik halinde iddet süresi içerisinde peşinden talakın da bulunmadığı bir temizlik halinde bir defa boşar. Ayrıca bu temizlik halinin boşamanın gerçekleştiği ay halinin peşinden de gelmemiş olması gerekir. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ona emret, hanımına ric'at yapsın. Sonra temizleninceye, sonra ay hali oluncaya kadar, sonra tekrar temizleninceye kadar onu nikâhı altında tutsun. Sonra dilerse nikâhı altında tutsun, dilerse onu bocasın. İşte Allah'ın hanımların içinde boşanmasını emrettiği iddet budur."[\[23\]](#)

İmam Şafii, yüce Allah'ın: "İddetleri vaktinde boşayın" buyruğunu ele almıştır. Bu ifade ise bütün boşamalar hakkında umumidir. İster bir, ister iki, ister daha fazla olsun. Yüce Allah bu âyet-i kerimede zamanı gözönünde bulundurmuş olup, sayıya itibar etmemiştir. İbn Ömer ile ilgili hadiste de böyledir. Çünkü Peygamber (sav) ona zamanı öğretmiştir, sayıyı değil.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Ancak bu sahih hadisten gafil olmaktır. Çünkü Peygamber: "Ona emret, hanımına ric'at yapsın" diye buyurmuştur. Bu ifade ise bir arada üç talâk verilebileceği görüşünü reddetmektedir. Hadis-i şerifte ise şöyle buyurulmuştur: Peki hanımını üç defa boşamış ise görüşün nedir? Dedi ki: Sana haram olur ve masiyet ile senden bain olur.

Ebu Hâfife söyle demiştir: Âyetin zahiri üç boşamanın da, tek boşamanın da aynı şey olduğuna delil teşkil etmektedir. Şafii'nin görüşü de budur. Ancak bundan sonra yüce Allah: "Bilemezsin, belki Allah bundan sonra bir iş peyda ediverir" diye buyurmuştur. Bu ise üç talâkı vermenin âyetin kapsamı içerisine gireceği iddiasını çürütmektedir. İlim adamlarının çoğunluğu da böyle demiştir ve gerçekten de bu onlara yakışır. Malîk'e gelince, o -dedikleri gibi- âyetin mutlak olduğunu gözünden kaçırmış değildir. Fakat belirttiğimiz gibi hadis âyet-i kerimeyi tefsir etmektedir. Şa'bî'nin görüşü olan içinde hanımı ile cima etmiş olduğu temizlik süresinde talâk caizdir görüşünü ise İbn Ömer yoluyla gelen hadis, hem nassı ile hem manasıyla reddetmektedir. Hadisin nassını önceden sunmuş bulunuyoruz. Manası ile bu görüşü reddetmesine gelince: Ay hali olan

hanımın boşanması bunun bir kıymet ifade etmediğinden ötürü kabul edilmediğine göre; kendisinde İninim ile cima edilmiş temizlik halinin boşamaya engel olması öncelikle sözkonusu-dur. Çünkü hem rahimin (hamilelikle) meşgul olması korkusu ile hem de undan sonra görülmesi gereken ay hali ile onun muteber olması ortadan kalkmaktadır,

Derjm ki: Şafii tek sözle üç talak vermek ile ilgili görüşüne Dârakutnî'nin yaptığı bir rivayeti delil göstermektedir. Buna göre Seleme b. Ebi Seleme b. Abdinahman'ın babasından rivayet ettiğine göre Abdırrahman b. Avf hanımı Kelboğutlarından Es bağ kızj Turnadır'ı -ki bu kadın Ebu Seleme'nin an-nesidir- tek bir sözle üç talâk ile boşadı. Arkadaşlarından herhangi bir kimsenin onun bu davranışını ayıpladığını dair bize bir haber ulaşmış değildir. (Dârakutnî) dedi ki: Ayrıca bize Seleme b. Ebi Seleme, babasından anlattığına göre Hafs b. el-Muğire hanımı Kavs kızı Fatımayı Rasûkıllah (sav)'ın döneminde bir defada üç tatak ile boşadı. Rasûlullalı (sav) hanımının ondan hain olduğunu belirtti. Peygamber (sav)'ın bundan dolayı onu ayıpladığına dair bize bir şey ulaşmadı[24]

Yine Şafii, Uveymir el-Aclânî'nin liân yaptığı vakit söylediği: Ey Aİlah'ın Rasûlü o benden de talak ile boş olsun, demiş olmasını delil göstermektedir[25] Peygamber (sav) onun bu sözünü tepki ile karşılamış değildir. İlim adamlarımız bu hususta en güzel açıklamaları yapmışlardır. Onların bu husustaki görüşleri bir başka yerde açıklanmıştır. Biz bu açıklamayı "el-Muk-tebes fî Şerhi Muvattai Malik ibniEnes" adlı eserde zikretmiş bulunuyoruz.

Said b. el-Müseyyeb ile tabiinden bir topluluktan rivayete göre talak hususunda sünnete muhalefet ederek hanımı ay hali iken buşar ya da üç talâkı bir arada verecek olursa, boşama olmaz. Onlar bu şekilde hareket eden kimseyi sünnete uygun talak yapmak ile görevlendirilmekle birlikte; buna aykırı hareket eden kimsenin durumuna benzetmişlerdir. [26]

8- "İddetin Vakti" Ne Zamandır?:

el-Cürcânî dedi ki: Yüce Allah'ın: "İddetleri vaktinde" buyruğun-claki "lam" harfî, "...de, da" anlamındadır. Yüce Allah'ın; "O kitap ehlinde kâfir olanları ilk sürgünde yurtlarından, yerlerinden çıkarandır." (el-Haşr, 59/2) buyruğunda geçen: "İlk sürgünde" buyruğundaki "lâm"ın da aynı şekilde "...de, da" anlamında olması gibidir. O halde yüce Allah'ın: buyruğu "iddetleri vaktinde" demek olup, bu da iddetleri-ne elverişıli olan zaman süresi içerisinde demektir. Ay hali iken boşamanın yasak olduğu, buna karşılık temizken boşamaya izin

verildiği hususunda iae icma gerçekleşmiştir. O halde bu; "kur"un temizlik hali demek olduğuna delildir. Hu hususa dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/228, âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Şayet "kadınları... iddetleri vaktinde boşayın" buyruğu; "İddetlerinin, ilk başlangıcında" ya da; "İddetlerine doğru, ideallerinin ilk zamanında" demek olduğu ve bunun İbn Ömer'in Sahih-i Müslim'de ve başka yerlerde belirttiği gibi Peygamber (sav'Vın kıraati olduğu buna göre "iddetin ilk başlangıcı" temizliğin son zamanıdır. Böylelikle "kur" ay hali demek olur" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilir: İşte bu Malikin ve onun görüşünü benimseyenlerin görüşlerine dair açık bir delildir ki bu görüşe göre kur'lar temizlik halleri demektir. Şayet Hanefî mezhebi imamının ve ona uyanların dedikleri gibi olsaydı, o vakit şöyle demek gerekirdi: Temizlik halinin başında hanımını boşayan bir kimse, ay haline doğru hanımını boşamış olmaz. Çünkü ay hali henüz gelmiş değildir. Aynı şekilde ay halinin gelmesi de ay halinin başlamasıyla olur. Temizliğin sona ermesi ile ise ay halinin başlaması tahakkuk etmez. Eğer bir şeyin gelmesi, onun aksinin gitmesi demek olsaydı, o vakit uruç tutan kimsenin güneşin batışından önce onıçsuz sayılması gerekirdi. Çünkü gündüz bitmeden önce gündüzün çekip gitmesiyle birlikte gece de gelmiş sayılır. Diğer taraftan bir kimse temizlik halinin sonlarında boşayacak olursa, temizliğin geri kalan kısmı "bir kur" olur. Çünkü "kur"un bir bölümü aynı şekilde kur' diye adlandırılır. Çünkü yüce Allah: "Hac bilinen aylardır" (el-Bakara, 2/197) diye buyurmakta ve bununla şevval ve zülkade aylarının tamamı ile zülhiecenin bir bölümünü kastetmektedir. Çünkü yüce Allah: "Kim iki günde acele ederse, ona günah yoktur" (el-Bakara, 2/203) diye buyurmaktadır. Halbuki bu durumdaki bir kimse ikinci günün bir bölümünde Minâ'dan ayrılmaktadır. Bütün bunlara dair yeterli açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/228. âyet, 4. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. [\[27\]](#)

9- İddet Sayısı:

"Ve o iddeti sayın" buyruğunda kastedilen kendisi İiu gerdeğe girilmiş olandır. Çünkü kendisi ile gerdeğe girilmemiş olan kadının iddet beklemesi sözkonusu değildir, İddet bitmeden Önce üç talâktan daha aşağısında koca hanımına ric'at yapabilir, iddetin bitiminden sonra ise sair taliplerden bir talip gibi olur. Şu kadar var ki üç talak ile boşanmış olması halinde bir başka koca ile evlenmedikçe ona tekrar helal olmaz, [\[28\]](#)

10- İddetin Sayılmasının Mahiyeti:

"Ve o İddeti sayın" buyruğu onu iyice tesbit edip belleyin, demektir. Yani boşamanın gerçekleştiği vakti iyi belleyin. Öyle ki, şart koşulmuş olan süre bittikten sonra -ki bu süre yüce Allah'ın: "Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kur" müddeti beklerler" (el-Bakara, 2/228) buyruğunda belirtildiği üzere üç kur'dur- o vakit evlenmesi helal olur, İşte bu; iddetin ay hali ile değil, temizlik süreleri ile sözkonusu olduğunun delilidir. Peygamber (sav) m: "İddetlerine doğru" şeklindeki okuyuşu da bunu pekiştirmekte ve açıklamaktadır. Bir şeyin öncesi ve ona doğru «lanı ise hem sözlük anlamı itibariyle, hem hakikat manası itibariyle onun bir bölümüdür ve bu bir şeyin gelmesi ve yönelmesinden farklı bir manadır. Çünkü gelen ve yönelen bir şey bir başka şeydir. [29]

11- İddeti Saymak ile Muhatab Olanlar:

İddeti saymak emrine muhatab olanlar kimlerdir? Bu hususta üç görüş vardır: Birincisine göre bunlar kocalardır, ikincisine göre bunlar zevcelerdir, üçüncüsüne göre ise bunlar müslümanlardır.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Sahih olan bu lafızla muhatab olanların kocalar olduklarıdır. Çünkü: "Boşattığınız zaman" ile "sayın" buyruklarında ve "onları çıkarmayın" buyruklarındaki bütün zamirler hep kocalara racidir. Şu kadar var ki; hanımlar da eşlerin kapsamına katılmaları suretiyle bu hitabın kapsamı içerisindedir. Çünkü koca ric'at yapmak, infak etmek yahul infakını kesmek, meskende barındırmak yahut çıkarmak, doğan çocuğu nesebine katmak yahutta nesebi ile ilgili olmadığını belirtmek için iddeti sayar. Bütün bunlar, kendisi ile hanımı arasında ortak olan hususlardır. Kadının bunların dışında kendine has hususları da vardır. Aynı şekilde hakim de bu hususta fetva vermek, iddet hususunda anlaşmazlığa düşülmesi halinde davayı çözmek için de iddeti saymaya muhtaçtır. İşte bu hususlar emrolunan saymanın faydalandır. [30]

12- İddet Bekleyen Kadının Mesken vs. Hakları:

"Rabbinİz olan Allah'tan korkun." Ona karşı gelmeyin. "Evlerinden onları çıkarmayın." Yani kocanın, (boşadığı hanımını) iddeti içerisinde kaldığı sürece nikâhlı oldukları meskenin dışına çıkarmak hakkı yoktur Kadının da aynı şekilde -kocanın (rit'at) hakkı dolayısıyla- dışarı çıkması -açık bir zaruret olmadığı sürece- caiz değildir. Eğer (zaruretsiz olarak) çıkacak olursa, günahkâr olur,

fakat iddet kesintiye uğramaz. Ric'î talak ile boşanmış kadın ile üç talâk ile boşanmış olan kadın arasında bu hususta herhangi bir fark yoktur. Bu, kocanın suyunu (nesebini) korumak içindir. İşte evlerin hanımlara izafe edilmesinin anlamı budur. Yüce Allah'ın: "Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın." (el-Ahzab, 33/34) buyruğu ile: "Evlerinizde oturun" (el-Ahzab, 33/33) buyruklarında olduğu gibi. Buradaki izafe, mesken olarak kullanmayı ifade eden bir izafettir. Yoksa meskenlerin onların mülkü,olduğunu belirten bir izafe: değildir.

Yüce Allah'ın: "Onları çıkarmayın" buyruğu erkeklerin üzerinde bir hak olmasını gerektirdiği gibi; "onlar da çıkmasınlar" buyruğu da çıkmamanın hanımlar üzerinde bir hak olduğunu gerektirmektedir.

Sahih hadiste Câbir b. Abdullah'tan söyle dediği belirtilmektedir: Teyzem kocası tarafından boşandı. Hurma ağaçlarının meyvesini toplamak istedi, Bir erkek onun dışarı çıkmasına engel oldu. Teyzem, Peygamber (sav)'a gidince, Peygamber şöyle buyurdu: "Hayır, git hurmanın meyvelerini topla. Çünkü belki böylelikle sen tasaddukta bulunur yahutta bir iyilikte bulunursun."[\[31\]](#) Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

Bu hadiste Malik, Şafii ile İbn Hanbel ve el-Leysî: İddet bekleyen kadın gündüzün ihtiyaçlarını görmek için çıkar fakat geceleyin evinden ayrılmaz şeklindeki görüşlerinin lehine bir delil vardır. Malik'in görüşüne göre kadının ric'î ya da bâin bir talak ile boşanmış olması arasında bir fark yoktur.

Şafii ise ric'î kadın hakkında: Gece de çıkamaz, gündüz de çıkamaz. Gündüzün sadece bâin talâk ile boşanmış olan kadın çıkabilir, demiştir.

Ebu Hanîfe dedi ki: Bu (dışarı çıkma hükmü) kocası vefat etmiş kadın hakkındadır. Boşanmış olan kadın ise gece de, gündüz de çıkamaz. Ancak hadis onun görüşünü reddetmektedir.

Buhârî ve Müslim'deki rivayete göre Ebu Hafs b. Amr, Ali b. Ebi Talib ile birlikte Yemen'e gitti. Hanımı Kays kızı Fatıma'ya talak sayısından geriye kalmış olan bir talâk ile daha onu boşadığına dair haber gönderdi. el-Fîaris b. Hişam ile Ayyaş b. Ebi Rebia'ya da nafakasını karşılamaları emrini verdi. Haris ve Ayyaş, Fatıma'ya: Allah'a yemin olsun ki hamile olma hali müstesna senin nafaka hakkın yoktur, dediler. Fatıma, Peygamlar (sav)'a giderek ona Haris ile Ayyaş'ın söylediklerini nakletti. Peygamber: "Nafaka hakkın yoktur" dedi. Bu sefer başka bir yere gitmek üzere ondan izin istedi, Peygamber de ona izin verdi. Fatıma: Nereye gideyim? ey Allah'ın Rasûlü dedi. Peygamber: "İbn Umm Meklûn'un yanına git" diye buyurdu. İbn Um Mektum gözleri görmeyen birisi idi. Onun bulunduğu yerde'elbiselerini çıkartır, o da onu görmezdi. Fatıma'nın iddeti sona

erince, Peygamber (sav) onu Usame b. Zeyd'e nikahladı. Mervan ona Kabîsa b. Zueyb'i göndererek, bu hadisi kendisine nakletmesini söyledi. O da ona bu hadisi nakletti. Mervan dedi ki: Biz bu hadisi ancak bir kadından işitebiliyoruz. Bundan dolayı insanların uygulamakta olduğunu gördüğümüz ihtiyatlı olanı tercih ediyoruz. Mervan'ın bu sözi-ri-ni haber alınca Fatıma dedi ki: benimle sizin aranızda Kur'ân (hakem) olsun. Aziz ve celi! olan Allah: "Evlerinden onları çıkarmayın" diye buyurmaktadır, (Fatıma) devamla dedi ki: Bu ric'at yapma hakkı bulunan koca içindir. Peki üç talaktan sonra olacak olan nedir ki bu bakımdan sizler nasıl: Eğer hamile değil ise onun nafakası yoktur, diyorsunuz, o halde niçin onun dışarı çıkmasını engelliyorsunuz? Müslim'in lafzı bu şekildedir[32]

Böylelikle âyet-i kerimenin çıkarılmayı ve çıkmayı haram kılmasının sadece ric'î talâk halinde sözkonusu olduğunu beyan etmektedir. Fatıma da aynı şekilde bundan bir sonraki âyet-i kerimeyi delil göstererek bunun sadece ric'î talak ile boşanmış kadının çıkmasını yasaklamayı ihtiva ettiğini belirtmiştir. Çünkü bu buyruk hanımı boşayan kocanın iddecî içerisinde kaldığı sürece ana ric'at yapmak hususunda görüş sahibi olması ile alâkalıdır. Bu haliyle kadın adeta her zaman kocasının tasarrufu (ric'at yapma isteği) altında bulunması gerekiyor gibidir. Bâin talâk ile boşanmış kadın hakkında ise, bunların hiçbirisi sözkonusu değildir. Böyle bir kadının ihtiyaç duyması halinde yahut evinin emin olmamasından korktuğu takdirde, evinden dışarı çıkması caiz olur. Tıpkı Peygamber (sav)'ın ona (Faüma'ya) bu işi mubah kılması gibi.

Müslim'deki ifadeye göre Fatıma: Ey Allah'ın Rasûlü demiş. Kocanı beni üç talak ile boşadı. Bulduğum yerde iznim olmaksızın üzerime girileceğinden korkarım. Bunun üzerine Peygamber ona emir verdi ve o da başka bir yere geçti. [33]

Buhârî'de ise şöyle denilmektedir: Aîşe'den rivayete göre Fatıma ıssız bir yerde idi. Ona bir tehlike geleceğinden korkuldu. İşte bundan dolayı Peygamber (sav) ona (meskenini terketmesi için) ruhsat verdi. [34]

İşte bütün bunlar Kûfelinin görüşünü reddetmektedir. Fatıma'nın (az önce geçen) hadisinde belirtildiğine göre kocası ona boşama sayısından geriye kalmış olan bir boşama haberini göndermiştir. Bu Malik'in lehine, Şafii'nin aleyhine bir delildir. Ayrıca bu hadis Seleme b. Ebi Seleme'nin babasından rivayet ettiği Hafs b. el-Muğire'nin hanımını tek bir sözde üç defa boşadığı-na dair[35] daha önceden geçmiş olan hadisinden daha sahihtir. [36]

13- Boşanmış Kadının Mesken Hakkını Kaldıran "Hayâsızlıkları":

"Apaçık bir hayasızlıkta bulunmaları hali dışında" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas, İbn Ömer, el-Hasen, eş-Şa'bî ve Mücaht: Bundan kasıt zinadır. Bu maksatla çıkartılır ve ona had uygulanır, demişlerdir.

Yine İbn Abbas'tan ve Şafii'den gelen rivayete göre bundan kasıt, kayınlarına karşı çirkin ve ağır sözler kullanılmasıdır.^[37] Onların bu durumda id-det bekleyen kadını çıkarmaları helal olur.

Said b. el-Müseyyeb'den Fatıma hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: SÖZÜ edilen bu kadın, kayınlarına karşı dilini uzatmıştı. Bunun üzerine Peygamber (sav) ona başka bir yere geçmesini emretmişti.^[38]

Ebu Davud'un Kitab'ında (Sünen'inde) Said'in şöyle dediği belirtilmektedir: O (kendisi ile ilgili olayı anlatarak) insanlar, zor bîr duruma düşürmüş bir kadındı. O kadın uzun dilli birisi İdî. Bu bakımdan gözleri görmeyen İbn Um Mektûm'un yanına te.vdi edildi.^[39]

İkrime dedi ki: Ubeyy'in mushahnda: "Size karşı çok çirkin sözler söylemeleri müstesna" şeklindedir. Bunu şu rivayet pekiştirmektedir: Muhammed b. İbrahim b el-Haris'in rivayetine göre Âişe, Kuys kızı Fa-tıma'ya dedi ki: Allah'tan kork. Sen niçin evinden çıkartıldığını biliyorsun.

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: (Bu buyruktaki "fahişe") hayasızlıkta bulunma hali, zina, hırsızlık, akrabalara karşı kötü ve çirkin sözler söylemek gibi hertürlü masiyettir. Taberi'nin tercih ettiği görüş de budur.

Yine İbn Ömer ve es-Süddî'den şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Hayasızlık kadının iddet döneminde evinden dışarıya çıkmasıdır. (Buna göre) âyetin takdiri şöyle olur; Ancak haksız yere evlerinden çıkmak suretiyle apaçık bir hayasızlıkta bulunmaları hali müstesnadır. Yani kadın çıkacak olursa, günahkâr ve asi olur.

Katade dedi ki: Hayasızlık (fahişe) serkeşlik etmek demektir. Şöyle ki; eğer erkek hanımını serkeşlik ettiği için boşayacak olursa, o zaman kadın onun evinden başka bir yere gider.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu, zina dolayısıyla kadının çıkarılması demektir, diyenlerin görüşlerinin açıklanacak uygun bir tarafı yoktur. Çünkü bunun için çıkış, öldürülmek ve idam edilmek için çıkıştır. Bunun ne helal, ne de haram çıkıştan istisna edilmesi sözkonustı değildir.

Burdaki hayasızlıktan kasıt, uzun dilli ve çirkin sözlü olmaktır, diyenlerin görüşü ise, Kays kızı Fatıma'nın hadisinde tefsir edilmiş (açıklanmış) bir görüştür.

Bundan maksat her türlü masiyettir diyenler de yanılmışlardır. Çünkü giybet ve

benzeri masiyetler ne çıkarılmayı, ne de çıkmayı mubah kılan Haksı^ yere çıkmaktır, diyenlerin görüşleri ise doğrudur. (Buna göre) ifadenin takdiri şöyle olur: Şer'an siz de onları evlerinden çıkaramazsınız, onlar da çıkamazlar. Ancak haddi aşarak çıkmaları bundan müstesnadır. [\[40\]](#)

14- "Allah'ın Sınırları":

"İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır." Yani açıklamış olduğu bu hükümler Allah'ın kulları hakkındaki hükümleridir. Allah bu hükümleri aşmayı yasaklamıştır. Bu hükümleri kim aşarsa, kendisine haksızlık etmiş ve nefsini helak olacak bir yola koşmuş olur.

"Bilemezsin; belki Allah bundan sonra bir iş peyda ediverir." Yüce Allah'ın peyda edivereceği iş, kocasının hanımına karşı olan kalbindeki nefreti sevgiye, ondan yüz çevirmeyi ona yönelmeye, onu boşama kararını pişmanlığa dönüştürerek ona dönmesini sağlamasıdır.

Bütün müfessirler söyle demişlerdir: Burada yüce Allah "iş" ile ric'at yapma arzusunu duymasını kastetmiştir. Buyruğun anlamı (boşayacaksa) bir defa talâk vermeyi teşvik etmek, üç defa boşamayı yasaklamaktır. Çünkü üç talak verecek olursa, ayrılığa pişmanlık ve hanımına geri dönmek arzusunu duyması halinde kendisine zarar vermiş olur ve artık dönüş bir yol bulamaz.

Mu katil dedi ki: "Bundan" yani bir ya da iki talâktan "sonra" diye açıklamıştır. "Bir iş" lafzı ise herhangi bir görüş ayrılığı olmaksızın ric'at yapmak diye açıklanmıştır. [\[41\]](#)

2. O (boşanan) kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde ya maruf ile onları tutun yahut maruf ile onlardan ayrılın. Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun. Şahidliği Allah için dosdoğru yapın. İşte bu, Allah'a ve âhıret gününe iman edenlere verilen Öğüttür. Kim Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu ihsan eder.

3. Ve ona ummadığı bir yerden rızık verir. Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz ki Allah emrini yerine getirendir. Allah herşey için bir kader tayin etmiştir.

"O kadınlar iddetlerinin sonuna geldiklerinde" idde-lerinin bitmesi yaklaştığında demektir. Yüce Allah'ın: "Kadınları boşadığınızda iddetlerinin bitmesi yaklaştı mı artık onları... tutun" (el-Bakanı, 2/231) buyruğunu andırmakladır ki sürelerinin bitmesi yaklaştı mı... demektir. "Ya maruf ile onları tutun"

buyruğundan maksat maruf ile ric'at yapmaktır. Yani ric'at yapmak sureliyle iddetlerini uzatmak için zardır vermek maksadı olmaksızın, isteyerek onları tutun, demektir. Daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/231. âyet, 2. başlıkta) geçtiği gibi.

"Yahut maruf ile onlardan ayrılın." İddelleri sona erip kendileri hakkında karar verme imkânını bulsunlar diye onları bırak. Yüce Allah'ın: "İddetlerinin sonuna geldiklerinde" buyruğunda iddetinin bittiğini iddia etmesi halinde kadının görüşünün kabul edilmesi gerektiğini belirten bir işaret bulunmaktadır. Daha önce el-Bakara Sûresi'nde yer alan yüce Allah'ın: "...Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl değildir" (el-Bakara, 2/228) buyruğunu açıklarken belirttiğimiz üzere. [\[42\]](#)

Yüce Allah'ın: "Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [\[43\]](#)

1- Talâka Şahid Tutmak:

"Şahit tutun" buyruğu, talâka şahit tutmaya dair bir emirdir. Ric'at yapmaya dairedir, diye de açıklanmıştır. Ancak zahir olan bunun talaka değil, ric'ata ait olduğudur. Şayet hanımını boşayan kişi şahit tutmaksızın ricat yapacak olursa, ric'atinin sahih olup olmayacağı hususunda fukahânın iki görüşü vardır.

Anlamanın hem ric'at halinde, hem ayrılmak halinde şahit tutun şeklinde olduğu da söylenmiştir.

Bu şahit tutmak Ebu Hanife'ye göre mendubtur. Yüce Allah'ın: "Alışveriş yaptığınız zaman şahit tutun" (el-Bakara, 2/282) buyruğunda olduğu gibidir.

Şafii'ye göre ise ric'at halinde şahit tutmak vacib, ayrılık halinde mendubtur.

Sahi t .tutmanın faydası ise, karşılıklı olarak inkâr etmemeleri ve kadını nikâh) altında (haksız yere) tuttuğu hususunda itham edilmemesi, onlardan birisinin ölüp diğerinin miras almak maksadıyla evliliklerinin devam ettiğini iddia etmemesi içindir. [\[44\]](#)

2- Ric'at Nasıl Olur?:

Ric'ate şahit tutmak itim adamlarının çoğunluğuna göre menduptur.

Cima eder, öper yahut tenine değerse ve bununla ric'at yapmayı kastederse, ric'at maksadıyla ric'atten sözederse Malik'e göre bu kişi ric'at yapmış olur. Eğer

bunları ric'at niyetiyle yapmayacak olursa, ric'at yapmış olmaz.

Ebu Hanife ve mezhebine mensup ilim adamları şöyle demiştir: Öpse, tenine değinse, şehvetle dokunsa bunlar ric'attir- Ferce bakmak ta ric'attir, demişlerdir.

Şafii ve Ebu Sevr dedi ki: Ric'atten süzederse, bu bir ric'at olur.

İlişki kurması her durumda bir ric'attir. Niyet etsin ya da etmesin farket-mez. Bu Malikin mezhebine mensup bir kesimden de rivayet edilmiştir, el-Leys de bu görüştedir. Malik ise şöyle derdi: Ric'at niyetinde olmaksızın ilişki kurarsa, bu fâsid bir ilişkidir. O fâsid ilişkinin suyundan boyadığı kadının rahminin temizlendiğinden emin olmayıncaya kadar tekrar onunla ilişki kuramaz. İlk iddetten geri kalan süre içerisinde ric'at yapma hakkı vardır, fakat bu istibrâ (yani fâsid suyunun etkisinin gittiğini anlamak döneminde) ric'at hakkı yoktur. [45]

3- Ric'at Halinde Şahit Tutmayı Vacib Görenler:

Ahmed b, Hanbel'den gelen iki görüşten birisinde ric'at halinde şahit tutmayı vacib görmüştür. Şafii de, emrin zahiri bunu ifade ettiğinden dolayı böyle demiştir.

Malik, Ebu Hanife, Ahmed ve diğer görüşünde Şafii şöyle demiştir: Ric'atin kabule ihtiyacı yoktur. O halde diğer haklarda olduğu gibi şahit tutmaya ihtiyacı da yoktur. Özellikle zihar yapılmış olan kadının keffâret ile helal olduğu bilinen bir husustur.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Şafii mezhebine mensub ilim adamları ric'al için şahit tutmanın vacib oluşuna bağlı olarak kocanın: Ben dün ric'at yapmışım, bugün de ric'alın kabul edildiğine dair sahil tutuyorum, demesinin sahih olmayacağını, ric'atin şartlarından birisinin de şahitlik olduğunu, şahit tutmadan ric'atin sahih olmayacağını söylemişlerdir. Ancak bu fasid bir görüştür, ric'atie şahit tutmanın bir taabbud olduğuna mebnidir. Ancak bizler ne bu hususta, ne de nikâhta böyle bir şeyi kabul etmiyoruz. Çünkü bizler: Bu, isi sağlam tutup, belgelemenin sözkonusu olduğu bir yerdir. Bu da inşada (yeni bir akit yapmak halinde) sözkonusu olduğu gibi; ikrarda da sözkonusu olan bir şeydir. [46]

4- Ric'at Yapma iddiası...

İddetin bitiminden sonra iddet süresi içerisinde hanımına ric'at yaptığını ileri süren bir kimseyi İlanımı tasdik edecek olursa caizdir. Eğer onun iddiasını reddederse yemin eder. Şayet iddet süresi içerisinde hanımına ric'at yaptığının dair delil ortaya koyar ve hanımı da bu durumu bilmiyor ise; onun bu durumu

bilmeyişinin zararı olmaz. Hanımı onun eşi kalmaya devam eder. Şayet kadın evlenmiş olup (yeni kocası) onunla gerdeğe girmemiş ise- daha sonra ilk kocası ona ric'at yaptığına dair deli) ortaya koyacak olursa, bu hususta Malik'ten iki rivayet gelmiş bulunmaktadır. Birincisine göre birinci koca o kadını almaya daha bir hak sahibidir. İkinci rivayete göre ikinci koca onu almaya daha bir hak sahibidir. Eğer ikinci koca onunla gerdeğe girmiş ise; artık birincisinin ona tekrar dönüş yapmasına imkân kalmaz. [\[47\]](#)

5- Şahitler Adaletli Olmalıdır:

"Aranızdan adalet sahibi iki kişi" buyruğu ile ilgili olarak el-Hasen: Müslümanlardan iki kişi demiştir, Kaide aranızdan hür olanlardan diye açıklamıştır. Bu ise ric'ate şahitlik etmenin kadınlar bir tarafa erkeklere mahsus olmasını gerektirmektedir. Çünkü; Sahibi iki kişi" lafzı mü-zekkerdir. Bundan dolayı ilini adamlarımız şöyle demişlerdir: Malî konular dışında kadınların şahitlikleri sözkonusu olmaz. Bu husus daha önce el-Ba-kara Sûresi'nde (2/282. âyet, 30. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[48\]](#)

6 Allah İçin Şahitlik Etmek:

"Şahitliği Allah için dosdoğru yapın." Şahitliği ihtiyaç duyulması halinde herhangi bir değişiklik ve değiştirme sözkonusu olmaksızın doğru şekilde, gereği gibi yüce Allah'a yakınlaşmak maksadıyla yerine getirin. Bu anlamdaki açıklamalar yüce Allah'ın: "Bu, Allah katında adalete daha uygun..." (eh Bakara, 2/282) buyruğu açıklanırken (46. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"İşte bu, Allah'a ve âhiret gününe İman edenlere verilen bir öğüttür."

Yani böyleler! bu öğüdü hoşnutlukla kabul eder. Mü'min olmayanlar ise bu öğütlerden faydalanmazlar.

"Kim Allah'tan korkarsa ona bir çıkış yolu ihsan eder" buyruğu ile ilgili olarak Peygamber (sav)'dan rivayet edildiğine göre ona hanımını üç ya da bir defa boşayan kimsenin bir çıkış yolu olur mu? diye sorulmuş, o da bu buyruğu okumuştur.

İbn Abbas, eş-Şa'bî ve ed-Dahhâk; bu özel olarak boşamak hakkındadır, demişlerdir. Yani kim Allah'ın emrettiği şekilde hanımını boşayacak olursa, iddet süresi İçerisinde ric'at yapmak suretiyle iddetten sonra da diğer talihlerden birisi olmak suretiyle onun için bir çıkış yolu olur.

Yine İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre; "ona bir çıkış yolu ihsan eder" yani

dünya ve âhirette her türlü sıkıntıdan onu kurtarır.

"Çıkış yolu"nın yüce Allah'ın kendisine vermiş olduğu rızık ile onu hoşnut etmesi demek olduğu da söylenmiştir ki bu açıklamayı Ali b. Salih yapmıştır.

el-Kelbî dedi ki: "Kim" musibet halinde sabır göstererek "Allah'tan korkarsa ona" cehennem ateşinden cennete "bir çıkış yolu İhsan eder."

d-Hasen dedi ki; Allah'ın yasakladığı şeylerden bir çıkış yolu demektir. Ebu'l-Âliye: Her türlü zorluk ve sıkıntıdan bir çıkış yolu, diye açıklamıştır, er-Rabi b. Haysem: İnsanları daraltan herbir şeyden "ona bir çıkış yolu ihsan eder" diye açıklamıştır. el-Huseyn b. el-Fadl; "Kim" farzları eda etmek hususunda "Allah'tan korkarsa" cezalandırılmaktan kurtuluş için "ona bir çıkış yolu ihsan eder."

"Ve ona ummadığı bir yerden rızık verir." Sevap ihsan eder, yani ona vermiş olduğu şeyleri bereketli kılar.

Sehl b. Abdullah dedi ki: "Kim" sünnete uymak hususunda "Allah'tan korkarsa" bîd'at ehlinin cezalarına çarptırılmaktan "ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona" cenneti "ummadığı bir yerden mık" olarak "verir."

Şöyle de açıklanmışa r: "Kim" rızık hususunda diğer sebeplere bağlanmayı bir kenara iterek "Allah'tan korkarsa™ başkasına muhtaç olmamak noktasında "ona bir çıkış yolu ihsan eder."

Ömer b. Osman es-Sadafî dedi ki: "Kim Allah'tan korkarsa" O'nun hudutlarını aşmayıp, O'na isyan olan hususlardan uzak durursa, haramdan helale doğru, darlıktan bolluğa ve ateşten cennete doğru "bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı" beklemediği "bir yerden rızık verir."

İbn Uyeyne dedi ki: Maksat rızkın bereketlendirilmesidir. Ebu Said el-Hudrî dedi ki; Kim yüce Allah'a dönmek suretiyle kendi güç ve takati ile bir şeyler gerçekleştirdiğini ileri sürmezse, yüce Allah onu yükümlü kıldığı hususlar hakkında yardımcı olmak suretiyle ona bir çıkış yolu ihsan eder.

İbn Mesud ve Mesrûk, âyet-i kerimeyi genel manası ile te'vil etmişlerdir. Ebu Zerr de şöyle demiştir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Ben öyle bir âyet-i kerime biliyorum ki eğer insanlar onun gereğini yerine getirecek olurlarsa, şüphesiz ki bu onlara yeter." Daha sonra: "Kim Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu İhsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir" buyruğunu okudu ve bunu defalarca tekrarlayıp durdu.[\[49\]](#)

İbn Abbas dedi ki: Peygamber (sav): "Kim Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir" âyetini ukuyup, şöyle dedi; "Dünya şüphelerinden, ölümün dehşetlerinden, kıyamet gününün şiddetlerinden bir çıkış." [\[50\]](#)

es-Sa'lebî'nin naklettiğine göre müfessirlerin çoğunluğu âyeti kerimenin Eşcalı Malik b. Avf hakkında indiğini söylemişlerdir,

el-Kelbî'nin, Ebu Salih'ten, onun İbn Abbas'lan rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Eşcalı Avf b. Mâlik, Peygamber (sav)'a gelerek: Ey Allah'ın Ra-sûlû dedi. Oğlumu düşman esir aldı, annesi de bu işe dayanamıyor...

Cabir b. Abdullah'tan rivayete göre de âyet Eşcalı Avf b. Malik hakkında inmiştir. Müşrikler Salim adındaki bir oğlunu esir almışlardı. Rasûlullah (sav)'a gelerek ona fakirlik içerisinde olduğundan şikayette bulundu ve dedi ki: Düşman oğlumu esir aldı, annesi de buna dayanamıyor. Bana ne emredersin? Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Allah'tan kork ve sabır göster. Sana da, annesine de lâ havle ve lâ kuvvete illa billah sözlerini çokça tekrarlamanızı emrederim." Malik evine dönüp hanımına şöyle dedi: Rasûlullah (sav) bana da, sana da iâ havle ve lâ kuvvete illa billah sözlerini çokça tekrarlamamızı emretti. Hanımı- Bize ne güzel bir emir verdi, dedi. Her ikisi de bu sözü söylemeye koyuldu. Düşman bir ara oğluna gereği gibi dikkat edip gözetemedi, oğlu da onların koyunlarını önüne katıp babasına getirdi. Beraberinde getirdiği koyunlar dört bin tane idi. Bu âyet-i kerime nazil oldu. Peygamber (sav) bu koyunları ona verdi.

Bir diğer rivayette de şöyle denilmektedir; O düşmandan birtakım develeri ele geçirmiş olarak geldi, fakir bir kimse idi. el-Kelbî'nin dediğine göre ele geçirdiği develerin sayısı elli idi. Bir diğer rivayette de şöyle denilmektedir: Oğlu esaretten kurtuldu ve onlara ait bir deveye binip yolunda da otlamakta olan onlara ait bir sürüye rastladı, onu da önüne katıp getirdi.

Mukatil dedi ki: Bir miktar koyun ve bazı eşyalar eie geçirdi. Bunun üzerine (Eşcalı Malik) Peygamber (sav)'a: Oğlumun getirdiklerinden yemek bana helâl olur mu? diye sorunca, Peygamber; "Evet" diye buyurdu ve; "Kim Allah'tan korkarsa, ona bir çıkış yolu ihsan eder ve ona ummadığı bir yerden rızık verir" âyeti nazil oldu.

el-Hafeen'in İmran b. el-Hısayn'dan rivayetine göre o şöyle demiştir; Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kim herkesten ümidini kesip yalnızca ümidini Allah'a bağlarsa, Allah onun her türlü ihtiyacını ve rızkını ummadığı bir yerden ona ihsan eder ve başkasına muhtaç olmaktan kurtarır. Kim de ümidini dünyaya bağlayacak olursa, Allah da onu dünyası ile haşhaşa bırakır"[\[51\]](#)

ez-Zeccac der ki; Buyruk şu demektir: Eğer Allah'tan korkar, helâli lercih eder, ailesinin sebep olduğu sıkıntılara katlanacak olursa, şayet sıkıntı içerisinde ise Allah ona bolluk kapılarını açar, ummadığı yerden onu nızıklandırır.

İbn Abbas'tan rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: 'Kim çokça istiğfarda bulunursa, Allah her türlü kederinden ona bir kurtuluş, her darlıktan

bir çıkış yolu ihsan eder ve ummadığı bir yerden onu rızıklandırır." [52]

"Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter." Yani kim işini Allah'a havale ederse, ona zor gelen bütün hususlarda Allah ona yeter. Şöyle de açıklanmıştır; Kim Allah'tan korkar, masiyet olan işlerden uzak durur ve yalnız O'na tevekkül ederse âhirette ona vereceği mükâfat ona yeterli gelecektir. Bu buyrukta kasıt dünya değildir. Çünkü tevekkül eden bir kimse dünyada musibetlerle de karşılaşabilir, üldürülebilir de.

"Şüphesiz ki Allah emrini yerine getirendir." Mesruk dedi ki: O hem kendisine tevekkül eden kimseler hakkında, hem de kendisine tevekkül etmeyen kimseler hakkında emrini hükme bağlayandır. Şu kadar var ki, Ona tevekkül edenin günahlarını örtüp bağışlar ve vereceği mükâfatı büyültüp arttırır.

"Şüphesiz ki Allah emrini yerine getirendir" buyruğunu genel olarak kıraat alimleri; "Yerine getirendir" şeklinde ötreli olarak; Emrini" lafzını da nasb ile okumuşlardır. Ancak Âsim izafet terkihi halinde "nun" harfini de hazf ederek; daha hafif olarak: O diye okumuştur. el-Mu-faddal ise; şeklinde yüce Allah'ın: "Allah... kılmıştır" buyruğunu; "Şüphesiz ki..." lafzının haberi olarak ve: ı da hal olarak okumuştur. [53]

Davud b. Ebi HincUse birinci kelimeyi tenvinli, ikinci kelimenin "re" harfini ötreli olarak; diye okumuştur. el-Ferra der ki: Emri yerine gelendir demek olur. "Emri" anlamındaki lafzın "yerine gelendir" anianındaki lafızla merfu olduğu, mefulünün de hazfedildiği, ifadenin takdirinin de: Emri O'nun dilediği şekilde yerine gelendir, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Allah herşey için bir kader tayin etmiştir." Yani zorluk ve sıkıntının da, rahatlık ve bolluğun da sona ereceği bir süre tesbit etmiştir. Onun için bir takdirde bulunmuştur, diye de açıklanmıştır. es-Süddî dedi ki: Bundan kasıt, bekleme süresi ve iddet halinde hayz (ay hali görme) miktarıdır.

Abdullah b. Râfi'der ki: Yüce Allah'ın: "Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter" buyruğu inince, Peygamber (sav)'ın ashabı: "Biz O'na tevekkül edeceğimize göre, neyimiz varsa başıboş bırakalım, koruyup kollamaya!im, dediler. Bunun üzerine: "Şüphesiz ki Allah" hem sizin hakkınızda, hem sizin aleyhinizde "emriniyerine getirendir" buyruğunu indirdi.

er-Rabi b. Haysem dedi ki: Yüce Allah kendi zatı hakkında şu hükmü verdi: Kim kendisine tevekkül ederse, onu başkasına muhtaç olmaktan kurtaracaktır. Kim kendisine iman ederse onu hidayete iletecektir, kim kendisine borç verecek olursa ona karşılığını verecektir, kini kendisine güvenirse onu kurtaracaktır, kim kendisine dua ederse onun duasını kabu! edecektir. Bunların doğruluğunu da yüce Allah'ın Kitabında yer alan şu buyruklar ortaya koymaktadır: "Kim Allah'a

iman ederse, onun kalbine hidayet verir." (et-Teğâbun, 64/11); "Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter."; "Eğer Allah'a güzel bir şekilde ödünç verirsiniz, size onu kat kat arttırır." (et-Teğâ-bun, 64/17); "Kim Allah'a sınıksız tutunursa, dosdoğru yola iletilmiş olur." (Al-i İmran, 3/101); "Kullarım sana Beni sorarlarsa, işte muhakkak Ben ya kınım. Bana dua ettiğinde, dua edenlerin duasına karşılık verir, kabul ederim."(el-Bakara, 2/186) [\[54\]](#)

4. Kadınlarınız arasından ay halinden kesilmiş olanlarla, asla ay hali olmayanların (iddet)eri hakkında şüphe ederseniz, onların id-deti üç aydır. Hamile olanların iddetleri İse yüklerini bırakmalarıdır. Kim Allah'tan korkarsa, Allah ona işinde kolaylık verir.

5. İşte bu Allah'ın size indirdiği emridir. Kim Allah'tan korkarsa, onun günahlarını örter ve mükâfatını büyütür.

"Kadınlarınız arasından ay halinden kesilmiş olanlarla, asla ay hali olmayanların (iddederi) hakkında şüphe ederseniz, onların iddeti üç aydır."

buyruğu ile ilgili açıklamalarımız] yedi başlık halinde sunacağız: [\[55\]](#)

1- Âyetin Nüzul Sebebi ve Hanımların Beklemekle Yükümlü Oldukları İddethr:

Yüce Allah lâlâk ve ay hali gören kadının ric'at durumunu açıkladıktan sonra - daha Önce de kur'larla iddet bekleyenlerin durumunu Öğrenmişlerdi.-

"Kadınlarınız arasından ay halinden kesilmiş olanlarla" buyruğu ile, bu sûrede ay hali kanı görmeyen kadının bekleyeceği iddeti onlara öğretmiş bulunmaktadır.

Ebû Osman Ömer b. Salim dedi ki: Bakara Sûresi'nde boşanmış ve kocası vefat etmiş kadının iddeti ile ilgili hüküm nazil olunca Ubeyy b. Ka'b: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Bazıları; haklarında hiçbir şey sözkonusu edilmemiş kadınlar var, dediler. Bunlar da küçük yaştakiler ile hamile olan kadınlardır. Bunun üzerine: "Kadınlarınız arasından ay halinden kesilmiş olanlar..." âyeti nazil oldu.

Mukatil dedi ki: Yüce Allah'ın: "Boşanan kadınlar kendiliklerinden üç kuf müddeti beklerler" (el-Bakara, 2/228) buyruğu zikredilince, Hallad b. en-Nu-man dedi ki: Ey Allah'tn Rasûlü, peki ay hali görmeyen katlın ile ay halinden kesilmiş olan kadının ve hamile kadının iddeti nedir? diye sordu. Bunun üzerine: "Kadınlarınız arasından ay halinden kesilmiş olanlarla..." yani artık ay hali görmeyen kadınlarla.,, âyeti nazil oldu.

Bir diğer görüşe göre Muaz b. Cebel: Ay halinden kesilmiş yaşlı kadının iddetine

dair soru sorunca, bu âyet-i kerime nazil oldu. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Mücahid dedi ki: ÂyetA kerime gördüğü kan ay hali kanı mıdır, yoksa bir hastalık kanı mıdır, bilemeyen, istihâze gören kadın hakkındadır, demiştir, [\[56\]](#)

2- İddetleri Hususunda Şüphe Edilenler:

Şüphe ederseniz" demektir. Kesin olarak bilerseniz anlamına geldiği de söylenmiştir. O halde bu fiil zıt anlamlılardandır. Bu durumda "zan" kelimesi gibi hem şüphe, hem yakîn (kesin bilmek) anlamında olur.

Taberî'nin tercihiine göre anlam şudur: Şayet şüphe eder de haklarındaki hükmür*ne olduğunu bilmezseniz... ez-Zeceâc da şöyle demiştir: Ona yakın yaşlarda bulunanların ay hali kanı görmelerine rağmen eğer kanı kesilmiş olan kadının ay hali hususunda şüpheyeye düşecek olursanız... demektir.

el-Kuşeyrî dedi ki; Ancak bu anlama geldiği su götürür. Çünkü bizler böyle bir kadın eğer ye's yaşına (ay halinin kesildiği yaşa) ulaştığı hususunda şüphe edecek olursak, o kadının iddeti üç aydır demeyiz. Bir görüşe göre ye's yaşında muteber olan, dünyada bu yaşa ulaşması en geç olan kadındır. Bir diğer görüşe göre kadının aşiretinin kadınlarında çoğunlukla görülen durumdur.

Mücahid dedi ki; Yüce Allah'ın: "Şüphe ederseniz" buyruğu muhataplara yöneliktir. Yani, eğer ay halinden kesilmiş kadının iddeti ile hiç ay hali olmayan kadının iddetini bilmeyecek olursanız, onun iddeti söyle olur...

Bir diğer görüşe göre anlam şöyledir: Eğer o kadının gördüğü kan yaşlılıktan mıdır, yoksa bilinen ay hali kanı mıdır, yoksa istihâza (herhangi bir rahatsızlıktan dolayı gelen) kanı mıdır? Belli olmadığından dolayı şüphe edecek olursanız, iddet(leri) üç aydır.

İkrime ve Katade dedi ki; Ay hali kanı doğru dürüst bir adete bağılı olmayan istihâza kanı gören kadının hali de şüpheli hallerdendir. Böyle bir kadın ay başında bir kaç defa kan görmekle birlikte, bazan bir kaç ayda bir defa kan görür. Buyruğun sûrenin baş tarafı ile muttasıl okluğu ve anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Eğer iddetin bitiş i hususunda şüpheyeye düşecek olursanız, o kadınları evlerinden çıkarmayınız.

Bu, bu hususta söylenmiş en sahih görüştür. [\[57\]](#)

3- İddeti Hususunda Şüphe Edilen Kadın Ne Zaman Nikâhlanabilir?:

İddeti hususunda şüpheyeye düşülen kadın kendisini şüpheden kurtaracak şekilde hamile olmadığını iyice tesbit etmedikçe yeniden nikâhlanamaz ve bu şüphe

ortadan kalkmadıkça da iddetten çıkmış sayılmaz.

Ay hali kanı görmesi kesilmiş, fakat neden kesildiğini de bilmeyen, şüphe içerisindeki kadın ile ilgili olarak böyle bir kadın kocası tarafından boşandığı günden İtibaren bir yıl bekler, Bunun dokuz ayı istibrâ (hamile olup olmaçlığının anlaşılması) içindir. Üç ayı da iddet içindir, diye de söylenmiştir. Eğer kocası onu boşayıp da bir ya da iki defa ay hali kanı gördükten sonra, ay halinden kesilme yaşına gelmeksizin ay hali görmemeye başlayacak olursa, önce dokuz ay bekler, sonra da ay halinden temizlendiği tarihten itibaren üç ay daha bekler. Bundan sonra da artık onunla evlenilmesi helâl olur.

Bu görüşü Şafii, Irak'ta iken belirtmiştir. Bu görüşe, kıyasa göre kocası vefat etmiş ve hamile olup olmadığı anlaşılmak istenen hür kadın, dokuz ay-hk süreden sonra dört ay on gün daha bekler. Cariye ise dokuz aydan sonra iki ay beş gün bekler. Yine Şafii'den gelen rivayete göre böyle bir kadının kur'lan önceki hali nasılsa öyle devam eder ve bu, ay halinden kesilme yaşına kadar böyle kalır, bu görüş aynı zamanda en-Nehaî, es-Sevrî ve başkalarının da görüşü olmakla birlikte ayrıca Ebu Ubeyd bunu Iraklılardan da nakletmiştir.

Kadının genç olması hali ise; bundan sonraki başlığın konusudur. [\[58\]](#)

4- Gençken Ay Halinden Kesilmiş Olan Kadının Beklemesi Gereken İddet:

Genç kadının, hamile olup olmadığı anlaşıncaya kadar beklemesi öngörülmüştür. Hamileliği ortaya çıkarsa, onun iddeti doğum yapıncaya kadardır. Şayet hamile olduğu ortaya çıkmazsa Malik: Genç kadıncan ay halinden kesilen kadının iddeti bir yıldır, demiştir. Ahmed ve İshak da böyle demiş olup, bu görüşlerini Ömer b. el-Hattab (r.a)'dan ve başkalarından rivayet etmişlerdir.

Iraklılar ise böyle bir kadın eğer ömründe bir defa dahi ay hali olmuş ise; isterse yirmi yıl bekleyecek olsun iddeti üç defa ay hali olmaktır, demişlerdir. Ancak ay hali olmaktan yana ümidin kesildiği bir yaşa ulaşmış olması hali müstesnadır. O vakit böyle bir kadının iddeti, ay halinden kesilme yaşına geldiğinden itibaren üç ay olur.

es-Sa'lebî dedi ki: Şafii mezhebinin daha sahih olan görüşü de budur. İlim adamlarının çoğunluğu da bu kanaattedir. Ayrıca bu görüş İbn Mesud ve onun arkadaşlarından da rivayet edilmiştir. el-Kiyâ da şöyle demiştir; Gerçek olan da budur. Çünkü yüce Allah ay hali olmaktan ümidi kesilmiş olan kadının iddetini üç ay olarak tesbit etmiştir. Olup olmayacağı şüpheli olan kadın ise ay hali olmaktan kesilmiş bir kadın değildir. [\[59\]](#)

5- Herhangi Bir Sebep Dolayısıyla Ay Hali Olması Geciken Kadının Durumu:

Bir hastalık dolayısıyla ay hali geciken bir kadın hakkında Mâlik, İbnu'l-Kasım ve Abdullah b. Esbağ: Önce dokuz ay, sonra da üç ay olarak iddet bekler, demişlerdir.

Eşheb ise: Bu süttten kestikten sonra çocuğuna süt veren kadına benzer. İster ay hali ile ister sene ile iddet bekler. Hibban b. Munkız süt emzirmekte olan hanımını boşadı. Süt emzirmesi dolayısıyla bir yıl süre ile ay hali olmadı. Daha sonra Hibban hastalandı. Hanımının kendisine mirasçı olacağından korktu Osman (ra)a -yanında Ali ve Zeyd bulundukları sırada- onu şikayet etti. Ali ve Zeyd: Görüşümüze göre ona mirasçı olur. Çünkü bu kadın ne evlenmeme ihtimali bulunan kadınlardan, ne de ay hali görmeyen kadınlardandır, dediler. Sonra Habban öldü, hanımı ona mirasçı oldu ve kocası ölmüş olan kadının iddeti kadar iddet bekledi. [\[60\]](#)

6- Ay Hali Olması Sebepsiz Yere Geciken Kadının Durumu:

Hastalık ve süt emzirme sebebine bağlı olmaksızın ay hali olması geciken kadın -önceden ele zikrettiğimiz üzere önce dokuz ay, sonra üç ay olmak üzere- ay hali olmadığı bir sene (iddet) bekler. Hamile olduğundan şüphelenmediği sürece evlenmesi helâl olur. Şayet hamile olduğundan şüphelenecek olursa -ilim adamlarımızdan gelmiş bulunan farklı rivayetlere göre- dört, beş ya da yedi yıl bekler. Bu rivayetlerin meşhur olanı ise beş yıl bekleyeceğidir. Bu süreyi aştıktan sonra (evlenmesi) helal olur.

Eşheb dedi ki: Şüphesi tamamıyla ortadan kalkıncaya kadar asla evlenmesi helâl olmaz.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Doğru olan da budur. Çünkü çocuğun karnında beş yıl kalması mümkün görüldüğüne göre; on yıl ve daha fazla bir süre kalması da mümkündür. Malikten de buna benzer bir rivayet gelmiş bulunmaktadır. [\[61\]](#)

7- İstihazalı Olduğundan Dolayı Ay Hali Bilinemeyen Kadının İddeti:

İstihâzalı olduğundan ötürü ay hali adeti bilinmeyen kadın ile ilgili üç görüş vardır: İbnu'l-Müseyyeb bir sene iddet bekler demiştir. el-Leys'irigörüşü de budur. el-Leys dedi ki: Boşanmış kadın ile kocası ölmüş kadının iddeti eğer

istihaza gören bir kadın ise bir senedir. Bizini (Maliki mezhebine mensub) alimlerimizin meşhur görüşü de budur. Kadının kendisinden gelen ay hali kanı ile istihaza kanını bilmesi ile bunları birbirlerinden ayırdedip, etmemesi arasında hiçbir fark yoktur. Bütün bu hallerde Malik'in mezhebinden çıkartılan sonuca göre bekleyeceği iddet bir senedir. Bu senenin dokuz ayı istibrâ (hamile olup olmadığının anlaşılması) süresidir, üç ayı da iddettir.

Şafii bu husustaki görüşlerinden birisinde şöyle demiştir: Bu kadının bekleyeceği iddet üç aydır. Bu tabiinden bir topluluk ile Kuraviyyin'in müteahhirlerinin kabul ettiği görüştür. İbnu'l-Arabî dedi ki: Bence sahih olan da budur.

Ebu Ömer de şöyle demektedir: İstihaza kanı gören kadının kanı eğer kesintili geliyor ise kadın da ay halinin gelip ya da sıma erdiğini bilebiliyor ise, üç kur' iddet bekler. Kıyasa göre daha sahih olan da budur. Kıyasa göre de rivayet'itibariyle de daha sağlam olan budur.

"Asla ay hali olmayanlar" ite kastedilen küçük yaştakilerdir. Bunların da iddetleri üç aydır. Buna göre haber hazfedil mistir. Bu durumdakinin iddeti-nin ay hesabı ile yapılmasının sebebi, bunda adetın olmayışından dolayıdır. Yüce Allah ise hükümleri alışılmış adetlere göre yürürlüğe koymuştur. Bundan dolayı böyle bir kadın ay hesabı ile iddet bekler. Eğer kadınlar nezdin-de muhtemel bir zamanda kan görececek olursa, bu sefer iddetle aslolanın varlığı sebebiyle ona göre iddeti intikal eder. Çünkü asıl var oldu mu bedelin hükmü kalmaz. Nitekim yaşlı bir kadın önce kan görme adetine göre iddet bekledikten sonra, kan görmesi kesilecek olursa, ay hesabına göre iddete dönüş yapar. Bu hususta icma vardır.

"Hamile olanların iddetleri İse yüklerini bırakmalarındır" buyruğuna dair açıklamalarımızı da iki başlık^[62] halinde sunacağız: ^[63]

8- Hamile Kadınların İddetleri:

"Hamile olanların iddetleri ise yüklerini bırakmalarındır" buyruğunda hükümün boşanan kadın hakkında olduğu açıktır. Çünkü ona atıf yapılmış ve ifadenin akabinde yine ona dönülmüştür. Şu kadar var ki kocası ölmüş kadın hakkında da hüküm böyledir. Buna sebep ise âyetin ge'nel ifade taşıması ve konu ile ilgili Subey'a hadisidir. Buna dair açıklamalar daha önceden yeteri kadarıyla el-Bakanı Sûresi'nde (2/234. âyet, 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. ^[64]

9- Hamile Kadın Düşük Dahi Yapsa İddeti Tamam Olur:

Kadın, bir kan pıhtısı yahut bir çiğnem et dahi düşürecek olursa (evlenmesi) helâl olur.

Şafii ve Ebu Hanife ise çocuk doğurmadığı takdirde helal olmaz, demişlerdir. Bu hususa dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/2M- âyet, 2. başlık ve devamında) ile er-Ra'd Sûresi'nde (13/8-9. âyetler, 1. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

"Kim Allah'tan kor karsa Allah ona işinde kolaylık verir." ed-Dahhak dedi ki: Yani sünnete uygun talâk vermekle kim ondan korkarsa, Allah da o kimseye hanımına ric'at yapmak işinde kolaylık verir. Mukatil dedi ki: Kim masiyetlerinden kaçınmak hususunda Allah'tan korkarsa, Allah da ona itaate tevfiği hususundaki işinde kolaylık verir.

"İşte bu«Allah'ın size indirdiği emridir." Yani size bildirilen bu hükümler Allah'ın size indirdiği ve size açıkladığı hükümleridir.

"Kim Allah'tan korkarsa" yani O'na İtaatin gereğini yaparsa "onun" iki namaz arası ile iki cuma arası olan "günahlarını örter ve" âhirettü "mükâfatını büyütür."

[\[65\]](#)

6. O kadınları gücünüz yettiğince kaldığınız yerin bir kısmında İskân edin. Onları dara koymak için onlara zarar vermeye kalkışmayın. Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin. Eğer onlar sizin İçin emzirirlerse, onlara ücretlerini verin. Aranızda mâruf ile müşavere yapın. Eğer anlaşmada güçlükle karşılaşırsanız, o halde onun (babası) için (çocuğu) başka bir kadın emzirir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [\[66\]](#)

1- Iddet Bekleyen Kadının Süknâ (Kocası Tarafından Meskeninde Barındırılma) Hakkı:

"O kadınları gücünüz yettiğince kaldığınız yerin bir kısmında iskân edin" buyruğu ile ilgili olarak Eşheb, Mâlik'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Hanımını boşayacak olursa, onu evde bırakarak evden ayrılır. Çünkü yüce Allah: "O kadınları... iskân edin" diye buyurmuştur. Eğer onunla birlikte kalacak olsaydı; "o kadınları... iskân edin" buyurmazdı.

İbn Nâfi ise şöyle demektedir: Yüce Allah'ın: "O kadınları... kaldığınız yerin bir kısmında iskân edin" buyruğu hakkında Mâlik dedi ki: Bununla kocalarından bâin olmuş, bundan dolayı kocalarının kendilerine ric'at yapma imkânları

bulunmayan ve hamile de olmayan boşanmış kadınları kastetmektedir. Bu durumdaki bir kadının süknâ hakkı var; fakat nafaka ve giyim hakkı yoktur. Çünkü böyle bir kadın kocasından bâin olmuştur. Bunlar birbirlerine mirasçı olamazlar. Eski kocasının ona ric'at yapma hakkı da yuk-tur. Eğer hamile ise bu durumda kadının nafaka, giyim ve mesken hakkı vardır ve iddeti bitinceye kadar bu hakları devam eder. Kocasından bâin olmamış kadınlara gelince, bu kadınlar henüz kocalarının hanımıdırlar ve birbirlerinden miras alırlar. İddetleri süresi içerisinde bulundukları sürece kocaları kendilerine izin vermeksizin evden çıkmazlar. Fakat kocalarına bu hanımları için mesken sağlamaları emri de verilmez. Çünkü böyle bir şeyin, nafakaları ve giyimleri ile birlikte kocaları tarafından sağlanması gerekir. İslam hamile olsunlar, ister olmasınlar farketmez. Yüce Allah'ın, lehlerine süknâ-yı emrettiği kadınlar, nafaka hakları bulunmakla birlikte kocalarından bâin olmuş kadınlardır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin." Bu buyrukta yüce Allah, kocalarından bâin olmuş hamile kadınlara süknâ ve nafaka hakkının varlığını tesbit etmektedir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bunun açıklanma tahkikine gelince; şanı yüce Allah süknâyı sözkonusu edince, bunu boşanmış her bir kadın için mutlak olarak sözkonusu etmiştir. Nafakayı sözkonusu edince ise bunu hamilelik kaydı ile birlikte zikretmiştir. İşte bu, bâin talak ile boşanmış kadının nafaka hakkının bulunmadığına delildir. Bu pek büyük bir meseledir. Biz bu meselenin anlaşılma yollarını "Mesâilu'l-Hiiâf adlı eserimizde Kur'ân, sünnet ve mana itibarıyla genişçe açıklamış bulunuyoruz. Bunun alındığı yer ise Kur'ân-ı Kerim'dir.

Derim ki: Üç talak ile boşanmış kadının durumu hakkında ilim adamlarının üç ayrı görüşü vardır. Malik ve Şafii'nin görüşüne göre böyle bir kadının süknâ hakkı vardır, nafaka hakkı yoktur.

Ebu Hanife ve arkadaşlarının görüşüne göre, böyle bir kadının süknâ hakkı da, nafaka hakkı da vardır.

Ahmed, İshak ve Ebu Sevr'in görüşüne göre ise, bu durumdaki bir kadının nafakası da yoktur, süknâ hakkı da yoktur. Bu da Fatıma bint Kays'ın hadisine binâen böyledir, Fatıma dedi ki: Beraberimde kocamın kardeşi bulunduğu halde Rasûlullah (sav)'ın huzuruna girdim ve şöyle dedim; Kocam beni boşadı, bu da benim süknâ hakkımın da, nafaka hakkımın da olmadığını ileri sürüyor. Peygamber şöyle buyurdu: "Hayır. Hem süknâ hakkın vardır, hem nafaka hakkın vardır." (Kayınbiraderi): Kocasını üç talak ile boşadı deyince, Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Süknâ ve nafaka ancak hanımına ric'at yapma hakkına sahip olanın üzerindeki bir haktır." Ben Küfe'ye varınca, el-Esved b. Yezid bu hususa

dair bana soru sormak üzere beni aradı. Abdullah'ın arkadaşları ise; Kadının süknâ hakkı da, nafaka hakkı da vardır, derler. Bu hadisi Dârakmnî rivayet etmiştir[67]

Müslim'in lafzıyla ondan naklettiği rivayet şöyledir: Kocası kendisini Peygamber (sav) döneminde boşarıştı. Kocası ona oldukça düşük seviyede bir nafaka veriyordu. Kadın bunu görünce, Allah'a yemin ederim ki ben durumu Rasûluliah (sav)'a bildireceğim. Eğer benim bir nafaka hakkım varsa, halimi düzeltecek kadarını alırım. Şayet bir nafaka hakkım yoksa hiçbir şey almam, dedi. Durumu Rasûluliah (sav)'a zikrettim. O: "Senin nafaka hakkın da yoktur, süknâ hakkın da yoktur" diye buyurdu[68]

Dârakutnî, el-Esved'den şöyle dediğini zikretmektedir: Ömer'e, Falıma bini Kays'ın sözleri ulaşınca: Biz inüslümanlar hakkında bir kadının sözünü geçerli kılmayız, dedi. Ömer üç talak ile boşanmış kadına süknâ ve nafaka hakkını tanıyordu. eş-Şa'bî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: el-Esved b. Vezid benimle karşılaştı ve: Ey Şa'bî dedi. Allah'tan kork ve Fatima bint Kays'ın hadisini terket. Çünkü Ömer boyie bir kadına süknâ ve nafaka veriyordu. Ben dedim ki: Kays'ın kızı Fatıma'nın Rasûluliah (sav)'dan diyerek bana naklettiği hiçbir şeyden dönmem[69]

Derim ki: Bu ne kadar güzel bir şeydir! Katade ve İbn Ebi Leylâ da şöyle demişlerdir: Süknâ ancak ric'î talâk ile boşanmış kadın için bir haktır. Çünkü yüce Allah: "Bilemezsin, belki Allah bundan sonra bir iş peyda ediverir" (Talak, 65/1) diye buyurmuştur. Onun: "O kadınları... iskân edin" buyruğu ise bundan önceki ile alakalıdır ve bu ric'î talak ile boşanmış kadın hakkındadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,

Ayrıca süknâ nafakaya tabidir ve onun hükmündedir. Üç talâk ile boşanmış kadın için nafaka söz konusu olmadığına göre; onun süknâ hakkı da söz-konusu olmaz.

Üç talak ile boşanmış kadının nafaka hakkına sahip olduğuna dair Ebü Hanife'nin delili ise yüce Allah'ın: "Onları dara koymak için onlara zarar vermeye kalkışmayın" buyruğudur. Nafakayı vermemek ise verilecek zararların en büyüğüdür. Ayrıca Ömer (r.a)'ın Fatıma'nın sözünü kabul etmeyişi de bunu açıklamaktadır. Ayrıca böyle bir kadın boşanmış olduğundan dolayı süknâyâ hak kazanan, iddet bekleyen bir kadındır. O halde tıpkı ric'î talâk ile boşanmış kadın gibi; bunun da nafaka hakkı vardır. Bir diğer sebep te şudur: Kadın erkeğin hakkı dolayısıyla onun için beklemektedir. O bakımdan tıpkı zevce gibi o da nafakaya hak kazanmıştır.

Yüce Allah'ın: "Eğer onlar hamile iseler..." buyruğu -az önce açıklandığı üzeret İmam Malik'e delil teşkil etmektedir.

Şöyle denilmiştir: Yüce Allah ric'î talak ile boşanmış kadını ve ona dair hükümleri âyetin başından yüce Allah'ın: "Aranızdan adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun." buyruğuna kadar olan bölümlerde açıklamış bulunmaktadır. Arkasından ay hesabı ile iddet bekleyenleri de, diğerlerini de bütün boşanmış kadınları genel olarak kapsayan bir hükmü zikretmektedir. Bit hüküm de bütün boşanmış kadınlar hakkında umumidir. O halde bundan sonra zikredilen diğer hükümler de bütün boşanmış kadınlar hakkındadır. [70]

2- "Yeterlilik":

Gücünüz yettiğince" genişliğinizce, imkânlarınız ölçüsünde demektir. "Bolca malım oldu, bolca malım var, çokça mal sahibi olmak" denilir. "Zenginlik ve güç yc-tirebilmek" demektir.

Bu lafız genel olarak "vav" harfi ötreli olarak okunmuştur. ei-A'rec ve ez-Zührî bunu üstün olarak, Yakub kesreli okumuştur. Bütün bu okuyuşlar bu kelimenin bu şekildeki söyleniş ve kullanımına uygundur. [71]

3- Kadınlara Zarar Vermeye Kalkışılmamak:

"Onları dara koymak için, onlara zarar vermeye kalkışmayın" buyruğu hakkında Mücahid: Mesken hususunda...; Mukatil ise nafaka hususunda... diye açıklamıştır. Ebu Hanife'nin görüşü de budur. Ebu'd-Duhâ'dan göy]e dediği nakledilmiştir: Bu hanımını bosayıp, iddetinin bitmesine iki gün kala ona ric'at yapması, sonra onu tekrar boşamasıdır. (Böyle yapmak ona zarar vermesi demektir.) [72]

4- Hamile Kadınların Boşanması Halinde Nafaka Hakları:

"Eğer onlar hamile iseler yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin" buyruğu ile ilgili olarak; üç talâk ile ya da daha az sayıda talak ile boşanmış hamile kadına, nafaka ve süknânın vacib olduğu hususunda ilim adamları arasında görüş ayrılığı yoktur. Kocası vefat etmiş hamile kadına gelince Ali, İbn Ömer, İbn Mesud, Şureyh, en-Ndîaî, eş-Şa'bî, Hammad, İbn Ebi Leylâ, Süfyan ve ed-Dahhak şöyle demişlerdir: Doğum yapıncaya kadar malın tamamından ona

nafaka verilir.

İbn Abbas, tbn ez-Zübeyr, Cabir b. Abdullah, Maîik, Şafîî, Ebu Planife ve mezheblerine mensub ilim adamları: Ona ancak (mirastan) kendisine düşen paydan infak edilir, demişlerdir. Buna dair açıklama daha önce d-Bakara Sû-rest'nde (2/2'i4. âyet, 23. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Eğer onlar sizin İçin emzîrlerse..." buyruğuna dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız. [\[73\]](#)

5- Boşanmış Kadınlar Çocuklarını Emzirirlerse:

"Eğer onlar" yani boşanmış kadınlar "sîzin İçin" sizin onlardan dünyaya gelmiş çocuklarınızı "emzirirlerse" o vakit babaların, onlara süt emzirmelerinin ücretini vermeleri gerekir. Erkek tıpkı yabancı bir kadını ücretle tutması gibi, siil emzirdiğinden öcürü boşadığı hanımını ücretle tutmak hakkına sahiptir. Ebu Hanife ve onun görüşünü kabul edenlere göre kadınlar, bâin talak ile boşanmadıkları sürece o kadınlardan olma çocuklarını ücretle tutması caiz değildir. Şafîi'ye göre ise bu caizdir. Süt emzirmeye dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi (2/233- âyet, 1. başlık) îie en-Nisâ Sûresi (4/23. âyet, 4. başlık)'nde yeteri kadarıyla geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun. [\[74\]](#)

6- Maruf İstîşare Sonucu, Maruf İstekler Kabul Edilmelidir:

"Aranızda maruf ile müşavere yapın" buyruğu kocalara ve zevcelere bir hitaptır. Yani birinizin, ötekine vermiş olduğu güzel ve maruf emri diğeri kabul etsin. Kadının güzel davranışı çocuğunu ücretsiz emzirmesidir. Erkeğin güzel davranması ise kadına süt emzirdiğinden ötürü fazlasıyla ücretini ödemesidir. Bir diğere açıklamaya göre: Çocuğun emzirilmesi hususunda kendi aranızda maruf ile istîşare edin kî, çocuk herhangi bir zarar görmesin. Bunun giyim ve kuşam hakkında olduğu söylendiği gibi, çocuğu sebebiyle hiçbir annenin zarar görmemesi aynı şekilde hiçbir babanın da çocuğu sebebiyle zarar görmemesi demektir, [\[75\]](#)

7- Zorluk Çıkarsa...

"Eğer anlaşmazlıkta güçlükle karşılaşırsanız..." yani süt emzirme ücreti hakkında anlaşmazlık olursa... Koca anneye süt emzirmesinin ücretini vermeyi kabul

etmeyip anne de çocuğunu süt emzirmek istemese, koca annesini süt emzirmeye zorlayamaz. O vakit üz annesinin dışında ona bir süt anneyi ücretle tutmalıdır.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Eğer biriniz diğerini sıkıştırıp, birbirinizle anlaşamayacak olursanız; o takdirde baba çocuğuna başka bir süt anneyi (jcretle tutsun. Buyruk emir anlamında haberdır.

ed-Dahhak dedi ki: Eğer anne süt emzirmek istemezse o vakit çocuğuna bir başkasını ücretle tutar. Eğer (çocuk süt anneyi) kabul etmezse, o vakit annesi ücret karşılığında ona süt emzirmeye mecbur edilir.

Çocuğu süt emzirmekle kimin yükümlü olduğu hususunda ilim adamlarının üç farklı görüşü vardır. Bizim (mezhebimize men.sub) ilim adamlarımız şöyle demişlerdir: Evlilik devam ettiği sürece kadının çocuğuna süt emzirmesi icab eder. Ancak şerefi ve konumu buna uygun değılse; o takdirde babanın kendi malından çocuğa süt emzirmesi gerekir.

İkinci görüş: Ebu Hanife hiçbir şekilde anne çocuğuna süt emzirmek zorunda değıldir demiştir.

Üçüncü görüşe göre ise annenin her durumda çocuğuna süt emzirmesi gerekir.

[76]

8- Boşanmış Kadının Çocuğu, Başkasının Memesini Kabul Etmeyecek Olursa, Annesi Ona Süt Emzirmek Zorundadır:

Erkek hanımını boşadığı takdirde kadının çocuğuna süt emzirme yükümlülüğu yoktur. Ancak ondan başkasının memesini kabul etmeyecek olursa, o takdirde çocuğunu emzirmekle yükümlüdür. Şayet ücret hususunda baba ile anne anlaşmazlığa düşerlerse, kadın ecr-i misil verilmesini isteyip, baba karşılıksız emzirmesinden başka bir çözüm kabul etmeyecek otursa -babanın karşılıksız süt emzirecek kimseyi bulmaması halinde- öz annenin ecr-i misil alması en uygunudur. Eğer baba ecr-i misil vermeyi teklif edip anne aşın ücret isteyerek bu teklifi kabul etmeyecek olursa, babanın ecr-İ misil teklifinin kabul edilmesi daha uygundur. Eğer baba çocuğun annesine ücret vermekte zorlanacak olursa, o vakit çocuğunu emzirmeye mecbur edilir. [77]

7. Bolluk içinde olan bolluğuna uygun nafaka versin. Rızkı kendisine daraltılan kimse de Allah'ın kendisine verdiğinden infak etsin. Allah hiçbir kimseye ona verdiğinden başkasını yüklemez. Allah güçlüğün arkasından kolaylık İhsan eder.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı dört başlık İmlinde sunacağız: [\[78\]](#)

I- Kocanın Sağlamakla Yükümlü Olduğu Nafakanın Ölçüsü ve Tespiti:

"Nafaka versin" buyruğu, koca hanımına ve küçük çocuğuna, bolluğuna göre nafaka versin ki; eğer kendisi bolluk içerisinde ise onlara da bolluk sağlamış olsun. Fakir olan ise fakirliğine göre nafaka versin, demektir.

Buna göre nafaka, nafakayı sağlayanın haline ve kendisine nafaka verilecek olanın ihtiyacına göre hayatta adeten görülene uygun ictihad ile tes-bit edilir. Müfti (bu hususta fetvayı verecek olan) önce kendisine nafaka verilecek olanın ihtiyaç miktarını gözönünde bulundurur, sonra da nafakayı vermekle yükümlü olanın haline bakar. Eğer hali bunu kaldırabiliyor ise o miktarda nafaka vermesini hükme bağlar, Şayet nafaka alacak olanın ihtiyacını karşılamaya durumu elverişli değil ise, o nafakayı karşılayabilecek miktara çeker.

İmam Şafii -Allah ondan razı olsun- ve mezhebine mensub ilim adamları şöyle demişlerdir: Nafaka miktarı ve sınırı bellidir. Herhangi bir hakim ya da bir müftinin bu hususta içtihadı sözkonusu değildir. Nafakanın miktarı sadece kocanın zenginlik ya da fakirlik haline göre tesbit edilir. Hanımının haline ve ona yetecek miktara itibar edilmez. Onlar derler ki: Buna göre bekçinin kızına verilmesi icab eden nafaka ne ise halifenin kızına da o kadarının verilmesi icab eder. Eğer koca varlıklı birisi ise iki mud, orta halli birisi ise birbuçuk mud, eğer darlık içinde ofan birisi ise bir mud vermelidir. Buna da yüce Allah'ın: "Bolluk içinde olan bolluğuna uygun nafaka versin..." buyruğunu delil göstermişlerdir. Buyruk görüldüğü gibi kocanın bolluk ya da darlık içerisinde oluşunu gözönünde bulundurmuş, kadının haline itibar etmemiştir, Çünkü hakim tarafından olsun, başkası tarafından olsun kadına yetecek miktarın ne olduğunu bilme imkânı bulunmadığından ona itibar edilmez. Bunu gözönünde bulundurmak anlaşmazlığa götürür. Zira koca kadının kendisine yetecek miktardan fazlasını almaya çalıştığını iddia ederken, kadın istediği miktarın kendisine yetecek kadar olduğunu iddia edecektir. O bakımdan biz bu anlaşmazlığı ortadan kaldırmak için nafakanın miktarının belli olduğunu benimsemiş bulunuyoruz. Onlara göre bu hususta ası! dayanak önceden de belirttiğimiz gibi yüce Allah'ın: "Bolluk içinde olan bolluğuna uygun nafaka versin" buyruğu ile "Eli geniş olan kendi halince, fakir olanınız da kendi halince..." (el-Bakara, 2/236} buyruğudur.

Buna cevap şudur: Bu âyet-i kerime zengin ile fakirin vereceği nafaka arasında fark olduğundan ve kocanın darlık ve bolluk içerisinde oluşuna göre farklılık

göstereceğinden başka bir mana ihtiva etmiyor. Bu açıkça kabul edilen bir husustur, Hiçbir şekilde hanımın durumuna itibar edilmemesine gelince, Ğınıda böyle bir şeyden söz edilmiyor. Ayrıca yüce Allah: "O kadınla-nın maruf bir şekilde yiyeceğı ve giyeceğı (çocuğın) babasına aittir." (e\ -Ba-kara, 2/233) diye buyurmaktadır. Bu da her ikisi (erkek ve hanımın) hakkında marufu esas almayı gerektirmektedir. Çünkü bu hususta onlardan herhangi birisine has bir ifade taşımamaktadır. Zengin ve varlıklı bir kadına yetecek bir miktarın, fakir kadının nafakası gibi olması ise maruf kabul edilemez. Nitekim Rasûlullah (sav) Hind'e: "Sana ve çocuğuna yetecek kadarını maruf ile al!"^[79] diye buyurmuş ve ona yetecek miktarı gözönünde bulundurmasını söylemiştir. Çünkü Ebu Süfyan'ın bolluk içerisinde olduğunu ve hanımının talebi ile nafakayı sağlamakla yükümlü olduğunu tesbit etmiş, buna karşılık sana yetecek olan miktar muteber değildir, senin alabileceğın miktar belli ve tesbit edilmiştir, demeyerek onun için yeterli miktarı gözönünde bulundurmasını söylemiş, ayrıca bunu belli bir miktara bağı kılmanıştır.

Diğer taraftan onların (Şafiilerin) sözünü ettikleri sınırı ve belli miktarın tevkife (konu ile ilgili şer'î bir delile) ihtiyacı vardır. Âyet-i kerime ise bunu gerektirmemektedir. ^[80]

2- Çocuğa Verilecek Nafaka Miktarı ve İslam Devletinde Çocuğın Nafakası:

Rivayete göre Ömer (r.a) küçük çocuğa yüz dirhem maaş, Osman (r.a) da elli dirhem maaş tesbit etmiştir. İbnu'l-Arabî der ki: Bu farklılığın zaman farkı dolayısıyla yahutta gıdaların ve giyeceklerin fiyatlarındaki farklılığa göre değişmiş olma ihtimali vardır. Muhammed b. Hilal el-Müzenî şöyle demektedir: Bana babamın ve babaannemin anlattığına göre babaannem Osman (r.a)'ın yanına gider gelirdi. Bir seferinde onu bulamayınca hanımına: Ne diye filan kadını göremiyorum? diye sormuş, hanımı: Ey mü'minlerin emiri bu gece doğum yaptım, demiş. Bunun üzerine ona elli dirhem ve (oğlunu) başından aşağı örtecek bir elbise gönderdikten sonra şunları söylemiş: İşte bu oğlunun maaşı, bu da onun giyeceğidir. Üzerinden bir sene geçti ini ona vereceğimiz maaşı yüz dirheme yükselteceğiz.

Ali (r.a)'a yola bırakılmış bir çocuk getirildi. Ona yüz dirhem maaş bağıladı. İbnu'l-Arabî dedi ki: Sütten kesilmeden önce verilen bu maaş, iEim adamlarının hakkında ihtilâf ettiği hususlardandır. Kimisi bunu müstehab görmüştür. Çünkü bu âyetin hükmü çerçevesine girmektedir. Kimisi de çocuğın yeni oıtaya çıkan

ihtiyaçları ve bakımının oldukça külfetli olması dolayısıyla va-cib olduğu görüşündedir. Ben de bu görüşteyim. şu kadar var ki; doğum esnasındaki hafi ile sütten kesilmesi sırasındaki haline göre bunun miktarı farklılık arzeder. Süfyan b. Vehb'in rivayetine göre; mer bir eline mu d denilen ağırlık ölçüsünü, bir eline de kist denilen leği alıp: Ben her müslüman kişiye her ay iki md buğday, iki kist sirke ve iki kist zeytinyağının verilmesini tesbit ediyorum. Başkaları da şunu eklemektedir. Dedi ki: şte biz sizin her ay maaşlarınızı ve maişetlerinizi tesbit edip, ulaştırıyoruz. Kim bunları eksiltecek olursa, Allah ona şunları şunları yapsın, diyerek ona beddua etti.

Ebu'd-Derd dedi ki: Ömer (r.a)'ın Muhammed (sav)'ın ümmeti arasında sünnet haline getirdiği nice hidayete ulaştırıcı ve dosdoğru sünneti vardır.

Mud ve kist yiyecek ve katıklarda şam ölçekleridir. Bir başka örf onların yerine geçerek bunlar kullanılmaz olmuştur. Muddun yerine "keylece" kullanılmıştır. Kist'in yerine ise "keyl" kullanılır olmuştur. Fakat bize göre bunların miktarı buğdayda iki çeyrek, katıklarda ise sekizde ikidir. Giyecek ise adete göre gömlek, pantolon ve kışın cübbe, kis, izr ve haşirdir. A.slolan budur, durumlara ve adete göre artış gösterebilir. [81]

3- Çocuğun Nafakası Babasına Aittir:

Bu yet-i kerime çocuğun nafakasının anneye değil, sadece babaya düştüğünün Cvacİb olduğunun) aslı dayanağıdır. Bu hususta Muhammed b. el-Mevvz muhalefet ederek şöyle demektedir: Nafaka miras miktarlarına göre anne ve babanın ikisine de düşer.

İbnu'l-Arabİ dedi ki: Muhammed, bununla belki de babanın olmaması halinde anneye düşeceğini kastetmiş olabilir.

Buharİ'de Peygamber (sav)'dan şöyle dediği zikredilmektedir: "Kadın sana: Bana ya infak et ya beni boşa der, köle sana: Ya bana infak et yahut benim ücretle çalışmama müsaade et, [82] der. Oğlun sana: Sen bana infak et, beni kime terkedeceksin, der [83]

Böylelikle Kur'an ve sünnet birbirini pekiştirmekte ve aynı yolda, aynı şer'i hükümleri dile getirmektedir. [84]

4- Mükellefiyet İmkna Göredir ve Zorluktan Sonra Kolaylık Vardır;

"Allah hiçbir kimseye ona verdiğinden başkasını yüklemez." Yani yüce Allah

zengini yükümlü tuttuğu gibi, fakiri de aynı şekilde yükümlü tutmaz.

"Allah güçlüğün arkasından kolaylık ihsan eder." Darlıktan sonra zenginlik, sıkıntıdan sonra bolluk ve rahatlık ihsan eder. [85]

8. Rabbinin ve peygamberlerinin emrine karşı başkaldıran nice ülke halkı vardır ki; Biz onları en şiddetli bir hesaba çekmiş ve onları görülmemiş bir azapla azaplandırmışızdır.

9. Sonunda onlar yaptıklarının cezasını tatmış oldular. İşlerinin sonu hüsrana oldu.

10. Allah, onlar İçin çok şiddetli bîr azap hazırlamıştır. Ey iman etmiş akü sahipleri! -O halde- Allah'tan korkun. Gerçek şu ki, Allah size bir Zikir indirmiştir.

11. İman edip salih amel isleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkar mak için Allah'ın açık açık ortaya koyan öğütlerini size okuyan bir Peygamber (göndermiştir.) Kim Allah'a iman edip salih amel işlerse onu altından ırmaklar akan cennetlere -kendileri orada ebedi ve devamlı olmak üzere- koyar. Allah, onlara gerçekten çok güzel bir rızık vermiştir.

Yüce Allah bîr takım hükümleri sözkonusu ettikten sonra "...nice ülke halkı vardır ki" buyruğu ile bazı kavimlerin azgınlık edip başkaldırmalarını, azabın gelip onları bulmasını hatırlatmakta ve ilâhî emirlere aykırı hareket etmeyi sakındırmaktadır.

"Nice" lafzına dair açıklamalar daha önceden Âl-i İmran Sûre-si'nde (3/146. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

"Hatibinin ve peygamberlerinin emrine karşı baş kaldıran" isyan eden "nice ülke" buyruğunda sözü edilen "karye; ülke" olmakla birlikte maksat oranın ahalisidir. [86] "Biz onları en şiddetli bir hesaba çekmiş" dünya hayatında cezalandırmış Ve onları" âhirette "görülmemiş bir azapla azaplan-dırmış ızdır."

İfadede takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir, Biz onları dünya hayatında açlık, kıtlık, kılıç, yerin dibine geçirilmek, suretlerinin değiştirilmesi (mesh) vs. musibetlerle azaplandırdığımız gibi, âhirette de onları çok ağır bir hesaba çekmişiz (chekeğiz)dir.

"Alışılmadık olduğu için kabul edilemeyen, reddolunan Cmün-ker)" demektir. Bu lafız muhaffef (kef harfi ötreli) ve musakkal (kef harfi sakın) olarak okunmuştur. Daha önce el-Kehf Sûresi'nde (18/74. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [87]

"Sonunda onlar yaptıklarının cezasını" küfürlerinin akıbetini "tatmış oldular. İşlerinin sonu da hüsrana oldu." Dünyada sözünü ettiğimiz şekillerde helak oldular, ahirette de cehenneme atılmakla hüsrana uğrayacaklardır.

Burada fiiller yüce Allah'ın: "Cennetlikler cehennemliklere... seslendiler." (el-Araf, 7/41) buyruğunda ve benzerlerinde olduğu gibi mazi lafız ile getirilmiş bulunmaktadır. Çünkü yüce Allah'ın gelip çatması beklenen vaadi ve tehdidi ile gerçekte karşı karşıya kalınmış demektir. Olacak olan şey olmuş gibidir.

"Allah, onlar için çok şiddetli bir azap hazırlamıştır" buyruğu ile bu hüsrana açıklamakta ve bunun âhiretteki cehennem azabı olduğunu beyan etmektedir.

"Ey iman etmiş akıl sahipleri" buyruğunda; "İman etmiş kimseler" lafzı "Akıl sahipleri" tabirinden bedel yahut onların sıfatıdır. Yant Allah'a iman etmiş bulunan akli sahipleri, üzerinize Kur'ân'ı indirmiş olan "Allah'tan korkunuz." Yani O'ndan korkunuz, O'na itaat olan işler yapınız, O'na masiyet olan işlerden de uzak durunuz. Bu anlamdaki buyruklar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"İman edip salih amel işleyenleri" yani Allah'ın ilminde bu durumda olacakları bilinen kimseleri "karanlıklardan" yani küfürden "aydınlığa"[\[88\]](#) hidayete ve imana "çıkarmak için" İbn Abbas dedi ki: Bu buyruk, kitap ehlinde iman edenler hakkında inmiştir. Burada karanlıklardan aydınlığa çıkartmanın -biraz sonra geleceği gibi- Rasûle izafe edilmesinin sebebi, imanın ona itaat etmek suretiyle, onun vasıtasıyla husule gelmiş olmasından dolayıdır.

"... Allah'ın açık açık ortaya koyan öğütlerini" Allah'ın âyetlerinden (öğütlerinden) kasıt, Kur'ân-ı Kerim'dir. Bu buyruk -biraz sonra zikredilecek olan- Rasûlün sıfatıdır.

"Açık açık ortaya koyan" buyruğu genel olarak "ye" harfi üstün okunmuştur. Allah'ın açıkladığı âyetler demektir. İbn Âmir, Hafs, Haraza ve el-Kisaî ise "ye" harfini kesreli okumuşlardır. Bu da sizin gerek duyduğunuz hükümleri size açıklayan demektir. Birinci okuyuş İbn Abbas'ın okuyuşu olup, Ebu übeyd ve Ebu Hatim tarafından da tercih edilmiştir. Çünkü yüce Allah: "...âyetleri size açıkladık..." (Âl-i İmran, 3/118 ve el-Hadid, 57/17) diye buyurmaktadır.

"Bir Peygamber (göndermiştir)" buyruğu ile ilgili olarak ez-Zeccâc şöyle demektedir: Zikrin indirilmesinin söz konusu edilmesi "irsal: Peygamber gönderme"nin hazfedikliğine delildir. O size bir Kur'ân indirdi ve bir rasûl gönderdi, demektir.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir; Allah size zikir sahibi birisini rasûl olarak göndermiştir. Buna göre buradaki "rasûl (peygamber)" lafzı mu-zafırt hazfî takdirine göre "zikr"ın sıfatıdır. Şöyle de açıklanmıştır: "Rasûl: Bir peygamber" daha önce geçen "zikr"ın mamulüdür. Çünkü zikir mastardır.

İfadenin takdiri de şöyledir: Allah size rasûlü zikrettiği (bir kitabı) size indirmiş bulunmaktadır. Onun rasûlü zikretmesi ise "Muhammed, Allah'ın Ra-sûlüdür" (Fetih, 48/29) buyruğudur.

Bununla birlikte "rasûl (bir peygamber)" lafzının "zikir'den bedel olması ve "rasûl"ün risalet anlamında olması yahutta gerçek anlamı ile kullanılmış olup manaya göre hamledilmesi de mümkündür. Şöyle buyurulmuş gibi olur: Allah size bir zikri yani bir rasûlü açıkça göndermiş ve göstermiş bulunmaktadır. Bu durumda bir şeyin, bir şeyden bedel olması ve bir şeyin bizzat kendisi olarak başka bir isimle anılması kabilinden olur.

"Bir Rasûl (bir peygamber)" lafzının iğrâ olmak üzere nasb ile gelmiş olması da mümkündür. Sanki: Bir peygambere uyun ki... buyurulmuş gibidir. Buradaki "zikr"ın şeref anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Andolsun ki Biz, size sizin için bir zikir (şeref kaynağı olan) bir kitap indirdik." (el-Enbiya, 21/10) buyruğu ile; "ve muhakkak o, sana ve senin kavmine bir zikir (büyük bir şerefidir" (ez-Zuhruf, 43/44) buyruklarında olduğu gibi. Daha. sonra bu şan ve şerefi açıklayarak "bir Peygamber" diye buyurmakça dır.

Çoğunluk burada "Rasûl: peygamber" ile kastedilenin, Muhammed (sav) olduğu kanaatindedir. el-Kelbî: Kastedilen Cebrail'dir, demiştir. Bu durumda her ikisi de (yani zikirde, rasûlde) Allah tarafından indirilmiş olmaktadır.

"Kim Allah'a iman edip salih amel işlerse onu altından ırmaklar akan cennetlere -kendileri orada ebedi ve devamlı olmak üzere- koyar" buyru-ğundaki "onu... koyar" anlamındaki fiili Nâfi' ve İbn Âmir: "Onu koyarız" diye "nun" ile okumuşlardır, diğerleri ise "ye" ile (onu koyar anlamında) okumuşlardır.

"Allah ona gerçekten çok güzel bir rızık vermiştir." Cennetlerde Allah ona pek bol ve geniş bir rızık vermiştir. [89]

12. Allah, yedi gökleri ve yerden de onlar gibisini yaratandır. Buyruğu onlar arasında iner, durun Allah'ın gerçekten herşeye kadir olduğunu ve muhakkak Allah'ın ilmi ile herşeyi kuşatmış olduğunu kesinlikle bilersiniz diye.

"Allah, yedi gökleri ve yerden de onlar gibisini yaratandır" buyruğu, kudretinin kemaline ve O'nun öldükten sonra tekrar diriltmeye ve hesaba çekmeye kadir olduğuna açık bir delildir.

Göklerin biri diğerinin üstünde olmak üzere yedi tane olduğunda görüş ayrılığı yoktur, Buna İsrâ hadisi ve başkaları da delil teşkil etmektedir.

Sonra da; "yerden de onlar gibisini" yani yedi tane "yaratandır" diye buyurmaktadır. Yerler hakkında iki ayrı görüş vardır. Birincisi olan cumhurun

görüşüne göre; yedi arz da biri diğerinin üstünde tabakalar halindedir. Her-bir arz arasında iki sema arasındaki gibi bir mesafe vardır ve herbirisinde de Allah'ın yarattıklarından sakinler vardır.

ed-Dahhak ise şöyle demiştir: "Ve yerden de onlar gibisi11 yani yedi tane arz demektir. Şu kadar var ki bu yedi arz göklerin aksine arada bir boşluk olmaksızın biri diğerinin üstünde tabaka halinde kapatılmış durumdadır.

Ancak birinci görüş daha sahihtir. Çünkü Tjrmizi, Nesaî ve diğer eserlerde buiunan haberler buna delil teşkil etmektedir. Bu husus yeterli açıklamalarıyla daha önce el-Bakara Sûresi' nde (2/29. âyet, 6. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Ebu Nuaym şöyle bir rivayet kaydetmektedir: Bize Muhammed b. Ali b. Hubeyş anlattı, dedi ki: Bize İsmail b. İshak es-Serrâc anlattı:... -H.[90] Yine Ebu Muhammed b. Habban da anlattı dedi, ki: Bize Abdullah b. Muhammed b. Naciye anlattı, dedi ki: Bize Süveyd b. Said anlattı dedi ki: Bize Hafs b. Meysera, Musa b. Ukbeden anlattı: O Ata b. Ebi Mervandan, o babasından rivayete göre Ka'b kendisine: Musa'ya denizi yarmış olan adına yemin ederek Su-hayb'ın kendisine şunları anlattığını bildirdi: Muhammed (sav) içine girmek istediği bir kasaba gördü mü mutlaka onu gördüğünde şöyle dua ederdi:

"Yedi semavatın ve onların gölgelediklerinin Rabbi, yedi arzın ve onların taşıdıklarının Rabbi, şeytanların ve saptırdıklarının Rabbi, rüzgarların ve savurduklarının Rabbî olan Allah'ım! Biz Senden bu kasabanın hayrını, buranın ahalîsinin hayrını dileriz. Buranın, buranın ahalisinin ve içinde bulunanların şerrinden de Sana sığınırız." [91] Ebu Nuaym dedi ki: Bu Musa b. Ukbe'nin rivayet ettiği hadis olarak sabittir. Ata'dan bunu tek başına (münferiden) o rivayet etmiştir. Ondan ise İbn Ebi'z-Zinad ve başkaları rivayet t*tmisur. [92]

Müslim'in Sahih'inde Saîd b. Zeyd'den şöyle dediği kaydedilmektedir: Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Her kim haksız yere yerden bir karış dahi alacak olursa, kıyamet gününde yedi arzdan onun boynuna dolanmış olarak gelecektir." [93]

Âişe yoluyla gefen hadis de bunun gibidir, [94] Her ikisinden daha açık ifadeler taşıyan hadis de Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği şu hadistir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Bir kimse hakkı dışında yerden bir karış alacak olursa, mutlaka Allah kıyamet gününde yedi arza kadar onu boynuna doıayacaktır." [95]

el-Maverdî dedi ki: Yerin yedi tabakasının biri diğeri üstünde olduğu kabul edilecek olursa, müslümanların daveti sadece en üst arzın üzerinde bulunanlara mahsustur. Onun dışında bulunan diğer kimseler için bağlayıcı değildir isterse onlar da ayırdedici kabiliyete sahip yaratıklardan akıl sahibi kimseler olsunlar.

Bu varlıkların semayı görüp o semanın ışığından istifade etmeleri hususunda da iki görüş vardır. Birinci görüşe göre onlar buîundukları yerin her-bir tarafından semayı görürler ve onun ışığını alırlar. Bu yeri düz kabul edenlerin görüşüdür. İkinci görüşe göre ise bunlar semayı görmezler. Yüce Allah onlara yararlanacakları başka bir ışık yaratmıştır. Bu da yeri küre gibi kabul edenlerin görüşüdür.

Âyet-i kerime hakkında üçüncü bir görüş vardır ki; bunu el-Kelbi, Ebu Salih'ten, o İbn Abbas'tan rivayet etmiş olup, buna göre yerler, düz yedi yer halindedir. Biri diğerinin üstünde değildir. Bunları birbirinden denizler ayırmakta ve hepsini de sema örtmektedir. Bu görüşe göre eğer yeryüzü ahalîsinden herhangi bir kimsenin diğerine ulaşabilme imkânı yoksa, İslâm daveti bu arzda bulunan kimselere mahsus olur. Eğer onlardan bir kısmı diğer arza ulaşabiliyorsa, o vakit davetin onlara ulaşmasının imkânı halinde, İslâm davetinin onlar için de bağlayıcı olma ihtimali sözkomusu olur. Çünkü denizlerin ayırdığı mesafenin aşılması mümkün olursa, o vakit hükmün genel olarak bağlayıcı olmasını engelleyen bir husus kalmaz. Bununla birlikte İslam davetinin onlar için bağlayıcı olmaması İhtimali de vardır. Çünkü bu davetin onlar tarafından da kabul edilmesi gerekli olsaydı, bu hususta nassın vârid olması ve Peygamber (sav)'ın bununla emrolunmuş olması da gerekirdi. Allah, ilmini kendisine sakladığı hususların gerçeğini, insanlar için şüpheli olup, içinden çıkamadıkları şeylerin doğrusunu en iyi bilendir.

Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Buyruğu bunlar arasında iner durur." Mücahîd dedi ki: Emir yedi semadan, yedi arza iner, durur, el-Hasen dedi ki: Her iki sema arasında bir arz ve bir emir vardır. Burada emirden kasıt - Mukatil ve başkalarının görüşüne göre- vahiydir. Bu durumda yüce Allah'ın: "Bunlar arasında" buyruğu, (semaya) en yakın olan bu üst arz ile semaların en yükseği olan yedinci sema arasına işaret olur. Bir görüşe göre de buradaki "emir; buyruk" kaza ve kader demektir. Çoğunluğun görüşü de budur. Buna yöre "bunlar arasında" buyruğu en uzak olan en alt arz ile semaların en yükseği olan yedinci sema arasına işaret edilmiş olur.

"Buyruğu bunlar arasında İner, durur" buyruğu bazılarının hayat bulması, bazılarının ölmesi, kimilerinin zengin, kimilerinin de fakir olması ile ilgili buyruktur diye de açıklanmıştır. Bir diğer görüşe göre maksat, bunlardan tedbir olunan, yüce Allah'ın hayret verici tedbirleridir. Yağmur iner, bitki çıkar. Gece ve gündüz gelir gider, yaz ve kış değişir durur. Türleri ve şekilleri birbirinden farklı hayvanlar yaratır, onları bir halden bir başkasına intikal ettirir. İbn Keysân dedi ki: Bu açıklama dilin alanı ve genişliği (anlatım, üslûb ve teknikleri) ile

alakalıdır. Nitekim öiüme "Allah'ın emri" denildiği gibi, rüzgara, buluta ve benzerlerine de benzer isimler verilir.

"Allah'ın gerçekten herşeye kadir olduğunu... bilesiniz diye." Yani -bütün bunlar O'nun kudreti ve imkânı çerçevesinde bulunmak açısından eşit olmakla birlikte- bu pek büyük mülkü yaratmaya muktedir olanın ikisi arasında bulunanları yaratmaya daha bir muktedir olduğunu, affetmek ve intikam almak imkânına sahip olduğunu bilesiniz diyer.

"Ve muhakkak Allah'ın İlmi İle herşeyi kuşatmış olduğunu kesinlikle bilesiniz diye." Hiçbir şey O'nun ilim ve kudreti dışında değildir.

"İlmi" lafzı te'kid edici mastar (meful-i mutlak) olarak nasbedil-miştir. Çünkü "Kuşatmış oidu" buyruğu anlam itibariyle Bildi" demektir.

Buyruğun: Ve muhakkak Allah'ın ilim olarak kuşatmış olduğunu bilesiniz diye... anlamında olduğu da söylenmiştir.

Allah'a hamdolsun. O'nun yardımı ile Talak Sûresi sona ermiş bulunmaktadır.
[\[96\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/413.

[\[2\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/413-414.

[\[3\]](#) İbn Mâce, I, 650; Hâkim, Müstedrek, 11, 215; Ebû üâvûd, II, İS5; Nesâî, VI, 213

[\[4\]](#) İbn Kesir, Tefsir, IV, 37H

[\[5\]](#) Buharı, V, 2011; Müslim, II, 1093. 1094, 109î. 1097; Ti/mizl III, 479; Dârinıl, 11. ny. DArakutni, IV, 5, fi, 28; Ebû D&vûd, 11. 255, 256; Nesâî, VI, 13M, 141. 212; İbn Mâce, 1. 65J, 652: Mirvatta, II. 576; Miisned, 1, <İ3, II, ■'&, î«. 1^, 1^»

[\[6\]](#) Ebû Dâvûd, II, 235; Heyhaki, esSünenü'l-Kübrâ, VII. i M

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/414-415.

[\[8\]](#) Ebû Dâvûd, II, 255; İbn Mâce, I, 650

[\[9\]](#) De yk'ini, Firdevs, II, 51 (F.hıı Hureyre'den); ı:l-.Mün;iri, Feydtt'l-Kadı; III, 'İ3'tf: Senedi hakkında SehîvTnin "zayıfelediğini, İlmı'l-Cf V7Î'nin ist? - 'uydurma"elediğini zikrt-ı-mt'kledii

[\[10\]](#) Münâvî, Feydu'i-Kadir, V, 442: ■İlin Asâkir, TsırılViinde kaydetmiştir. İhn Acliy hadisın

münker okluğunu söylemiştir" kaydıyla

[11] Hezzâr, Müsnend, VIII, 71; Teherânî, Evsat, VIII, 24; Hıysemi, Mecmu, IV, 335'de hadisin Bezzâr tarafın (t an kaydedilen iki senedinden birisinde İmrSn el-Katian'ın bulunduğunu, kimilerince sika, kimilerince zayıF kabul edildiğini belirtmektedir

[12] Dârakutnî, IV, 35

[13] Dârakutnî, IV, 35

[14] Dârakutnî, IV, 35

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/415-417.

[16] Dârakutnî, [Y, 37: Ahduurrezzak, Musanna/VI, 3(H. \$01; lieyhaki, es-Sü»-tmti'l.Kübiâ, VII, 325

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/417.

[17] Birinci başlığın son taraflarında geçen bu hadisin kaynakları ela tirada gtVNferilmiştir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/417.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/417.

[19] Dârakutnî, IV, 6- Müslim, II, 1095: Müsned, II, 130

[20] Dârakutnî, IV, 9, 10

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/418.

[22] Dârakutnî, IV, 5; İbn M6.ce, I, 651; Beyhakî, es-Sunenü'l-Kübra, VII, 332

[23] Bilinci başlıkta da geçen hu hadisin kaynakları için »raya bakınız.

[24] Dârakutnî. IV, 12

[25] İlin Hihhfin. Sahih, X: 115; Dârimi, 11, 201; Müsned. V. 336

[26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/418-420.

[27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/420-421.

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/421.

[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/422.

[30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/422.

[31] Müslim, II, 1121; İbn Mâce, \, 656; Müsned, III. 321

[32] Müslim, II. 1117

[33] Müslim, II, 1121

[34] Buhürî, V, 2039

- [35] Dârakutnl, JV, 12
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/422-424.
- [37] Ueyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, VII, 432
- [38] Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, VII, 433; İbn Ahdi'Mterr, et-Temkld, XIX, 146
- [39] Ebû Dâvûd, II, 2Ö9; İbn Ahdil-Beir, et-Temhîd, XIX, 151
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/425-426.
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/426.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/426-427.
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/427.
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/427-428.
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/428.
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/428-429.
- [47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/429.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/429.
- [49] Elxı Nıısym, Hilve, I, 166
- [50] Deyleini, Firdevs, IV, 417
- [51] Taberiint, Evsat, III, 346; Sağır, I, 201; Heyhfiki, Şuabu'l-İmân, II, 120; Ht-ysemi. Mec->na> X, 303, -rfivierinden İbrahim b. el-Es'as'ın Z;ıyıf bir rnvı olduğu kaytlıyla-
- [52] Hâkim, Müstedrek, IV, 291; Ebû D&uûd, II, 85; İbn Mâûe, II, 1254; Bcyhuki, es-Süne-nü'l-Kübra, III, 351; Müsned, I, 24H; TiiherSni, Kebir, X, 2H1, Evsat, VI, 240
- [53] Buna göre anlam şöyle olabilir. Siiohesiz ki Alkili emrini gerçekleştiren olvırık taktlii buyurmuştur.
- [54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/429-433.
- [55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/433-434.
- [56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/434.
- [57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/435.
- [58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/435-436.
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/436.
- [60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/436-437.

- [61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/437.
- [62] İl'ışlık numaraları birinci ve ikinci (mesele) diye sınıUınnuş olmakla birlikte biz ki ile miieselsilen haslık numarasın! vermeyi uygun gördük.
- [63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/437-438.
- [64] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/438.
- [65] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/438-439.
- [66] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/439.
- [67] Dârakutnî, IV, 22
- [68] Müslim, II. 1114
- [69] Dârakutnî, IV, 23
- [70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/439-4412.
- [71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/442.
- [72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/442.
- [73] Müellif tarafından başlıklar birinci, ikinci... mesele diye gösterilmiş: olmakla birlikte; biz yeni bir rakam vermeyip, başlıklara müteselsil rakam vermeyi sürçKireW}ri7..
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/442-443.
- [74] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/443.
- [75] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/443.
- [76] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/443-444.
- [77] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/444.
- [78] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/444-445.
- [79] el-Miimtehine, 60/12, âyet ikinci başlığın hHftarafhrıııct» lıiriindylt- geçen bu hadisin kaynakları için oraya bakınız
- [80] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/445-446.
- [81] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/446-447.
- [82] nuhari-dışındaki kaynaklarda: "... yahut beni .sat' ankımıntla
- [83] Bufwrî, V, 2048; Müsned, il, 252; İleyhakî es-Sünenu'l-Kübra, VII, 466, 471. Merhum Kımıhi'nin İbnu'l-Arahl'den naklen belirttiği ^ibi bu ifadeler, Peygamber Efendimize ait olmayıp, Etnı Hureyre soru üzerine bu sözlerin kendisine ;iit olduğunu belirttiğimiz lütiııı kaynaklar açıkta ifade etmektedir.

- [84] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/447-448.
- [85] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/448.
- [86] Bundan dolayı mealde: "Ülke halkı" diye karşılanmıştır.
- [87] Ayrıca el-Kamer, 54/6. âyetin tefsirinde de bu lafza dair açıklamalar vardır
- [88] Burada meal zarureti dolayısıyla âyetin nazmı bozukluğundan dolayı; tefsirdeki açıklamalar da meale uygun birtakım ıakdim ve tehirlere zarureten uğramış bulunmaktadır.
- [89] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/448-451.
- [90] Mıhaddisler bir hadisin iki ya da daha fazla senedi bulunduğu taktirde, bir seneden diğerine intikal ettiklerine 'H: Hâ" harfini yazmayı iJiriyrit edinmişlerdir.
- [91] Ebû Nuaym, Hilye, VI, 46; ayrıca; İbn Hızeyme, Sahih, IV, 150, İbn Hibbân, Sahih, VI, 425; Hîikim, Müstedrek, 1, fil4, II, 110; lieyhıski, es -Sünen ü'l Kü brâ, V, 252; Taberânî, Kebir, VKI, 33, XXH, 359
- [92] Ebu Nuaym, Hilye, VI, 46
- [93] Müslim, III, 1230, 1231; Tirmizl, IV, 2H; Darimi, 11, 347; Müsned, I, 187, 1H8, 189, 190
- [94] Buhârî, II, S66, III, 1167; Müsned, VI, 79, 252, 259
- [95] Müsned, II, 387. 388, 432
- [96] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/451-454.

TAHRİM SURESİ

1- Âyetin Nüzul Sebebine Dair Rivayetler:

2- Bu Husustaki Görüşlerin Sahih Olanı:

3- Bir Şey Hakkında: "Bana Haram Olsun Demek" Yemin Olur mu?

4- Hanımına: "Sen Bana Haramsın" Diyenin Hükümü ile İlgili Görüşler:

5- Bu Husustaki Görüş Ayrılıklarının Sebebi:

1- Haram Kılmak Şeklindeki Yemin ve Keffûreti;

2- Cariyesini veya Hanımını Kendisine Haram Kılmanın Cezası;

3- Peygamber (sav) Haram Kılmak Sebebiyle Keffârette Bulunmuş mudur?:

İnsanın Kendisini ve Aile Halkını Ateşten Koruması:

1- Tevbe ve Tevbenin Nasûh Olması:

2- Kendisinden Tevbe Edilecek Hususlar ve Bunlardan Nasıl Tevbe Edileceği:

Allah'ın Dini Hususunda İşi Sıkı Tutmak:

TAHRİM SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Bütün müfessirlerin görüşüne göre Medine'de inmiştir. Oniki âyettir. "en-Nebî Sûresi" diye de adlandırılır. [1]

1. Ey Peygamber! Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin haram edersin? Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edendir.

"Ey Peygamberi... Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin haram edersin?" buyruğuna dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [2]

1- Âyetin Nüzul Sebebine Dair Rivayetler:

"Ey Peygamber... Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin haram edersin?" buyruğu ile ilgili olarak Müslim'in Sahih'inde Âişe (r.anhâ)'dan sabit olduğuna göre; Peygamber (sav) Cahş kızı Zeyneb'in yanında bir süre kalır ve orada bal içerdi. (Âişe) dedi ki: Ben ve Hafsa aramızda şöyle anlaştık; Rasûlullah (sav) hangimizin yanına girerse: Ben senden meğâf [3] kokusunu alıyorum. Sen meğâfır mı içtin? desin, Peygamber (sav) birisinin yanına girdi, ona bu sözleri söyledi. O: "Hayır, Cahş kızı Zeyneb'in yanında bal içtim, Bir daha onu içmem" diye buyurdu. Bunun üzerine "Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin haram edersin?... Eğer ikiniz de" -Âişe ve Hafsa'ya hitab ediyor-"Tevfoet ederseniz..." buyruğuna kadar nazil oldu. "Hani Peygamber eşlerinden birine gizli bir söz söylemişti" (Tahrîm, 66/3) buyruğu da onun; "hayır, ben bal içtim" demesi ile ilgilidir [4]

Yine ondan söyle dediği rivayet edilmiştir: Hasûlullah (sav) tatlıyı ve balı çok severdi. İkinci namazını kıldı mı hanımfannı dolaşır, onlara yakın olurdu. Hafsa'nın yanına girdi. Yanında daha önce kaldığından daha fazla bir süre kaldı. Ben bunun sebebini sorunca, bana: "Ona (Hafsa'ya) yakınlarından bir kadın bir miktar bal hediye etti. O da o baldan Rasûlullah (sav)'a bir miktar içirdi. Kendi kendime: Allah'a yemin ederim ki biz ona -Peygambere- karşı bir tertipte bulunacağız dedim. Bunu Şevde'ye açtım ve şöyle dedi: Yanına geleceği vakit sana yaklaşıp, o vakit sen de ona: Ey Allah'ın Rasûlü! Meğâfır mı yedin? diye sor, O sana: Hayır diyecektir. Bu sefer ona: Peki bu koku nedir? diye sor. - Rasûlullah (sav), kendisinden kötü bir kokunun alınması çok ağırına giderdi.- Bu

sefer o sana: Hafsa bana bir miktar bal içirdi diyecektir. Sen de ona: O haide o balı yapan anlar urfut denilen ağaçtan yemiş olmalıdır. Ben de ona bunları söyleyeceğim ey Safiye, sen de ona aynı şeyleri söyle! Peygamber (sav) Sevede'nin yanına girince -(Âişe) dedi ki; Şevde şöyle dedi: Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin ederim ki, senden korktuğum için daha o henüz kapıda iken bile bana söylediklerini ona söyleyiverecektim.- Rasûluliah (sav) yaklaşıncı, Şevde ona: Ey Allah'ın Rasûlü meğâfır mı yedin? diye sordu. O: "Hayır" dedi. Şevde: Peki bu koku ne oluyor? dedi. Peygamber: 'Hafsa bana bir miktar bal içirdi." dedi. Şevde: O balı yapan arı urfut ağacından yemiş, dedi. Benim yanıma gelince, ben de ona benzer şeyler söyledim. Sonra Safiye'nin yanına girdi, o da benzer şeyler söyledi. Hafsa'nın yanına girince, Hafsa: Ey Allah'ın Rasûlü sana ondan bir daha vereyim mi? diye sordu. Peygamber: "Hayır, ona ihtiyacım yok" diye buyurdu, (Âişe) dedi ki; Şevde: Subhanallah dedi. Allah'a yemin ederiz biz onu (bal içmekten) mahrum ettik, dedi. (Âişe devamla) dedi ki: Ben ona; Sus dedim.[\[5\]](#)

Bu rivayette yanında bah içtiği hanımının Hafsa olduğu belirtilirken, birincisinde Zeyneb olduğu belirtilmektedir. İbn Ebi Müleyke'nin İbn Ab-bas'tan rivayetine göre; o balı Sevede'nin yanında içmiştir. Yanında balı içtiği hanımının Um Seleme olduğu da söylenmiştir. Bunu da Esbat, es-Süddi'den rivayet etmiştir. Ata b. Ebt Müslim de böyle demiştir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bütün bunlar olayı bilmemektir, yahutta bilgisizce bir tasavvurdaki ibarettir.

Peygamberimizin diğer hanımları yanında balı içtiği hanımını kıskandıklarından dolayı: Biz senden meğâfır kokusu alıyoruz, demişlerdi. Meğâfır bir miktar tatlı olan kokusu değişik bir sebze yahut bir çeşit zamktır. Bunun tekili "meğfûr" şeklinde gelir. Urfut da şarab kokusu gibi bir kokusu bulunan bir bitkidir. Peygamber (sav) kendisinden hoş kokuların gelmesini ya da kendisinin hoş koku alınmasını sever, bundan hoşlanırdı. Kötü kokulardan ise tiksiniirdi. Buna sebep ise meleklerle konuşması idi. Bu, bu husustaki bir görüştür. Diğer bir görüşe göre o, Peygamber (sav)'a kendisini bağışladığı halde, Peygamber efendimizin diğer hanımları dolusuyla kabul etmediği hanımı kastetmektedir. Bu açıklamayı da İbn Abbas ve İkrime yapmıştır. Sözü edilen kadın ise Um Serik'tir.

Üçüncü bir görüşe göre; Peygamber efendimizin kendisine haram kıldığı Mariye el-Kıbtiye'dir. Bu cariyeyi kendisine İskenderiye hükümdarı Mu-kavkis hediye etmişti.

İbn İshak dedi ki: Mariye, Hafı diye bilinen bir beldenin Ansine diye bilinen yerindendir. Peygamber, Hafsa'nın odasında onunla birlikte olmuştu.

Dârakutnî'nin, İbn Abbas'tan onun da Ömer'den rivayetine göre Ömer (r.a) şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) oğlu İbrahim'in annesi Mariye ile Hafsa'nın odasına girdi. Hafsa da gelip Peygamberi onunla birlikte buldu. -O sırada Hafsa babasının evine gitmişti.- Peygambere: Onu odama mı sokuyorsun? dedi. Senin bunu yapmanın sebebi ancak diğer hanımların arasında benim senin yanında değerimin olmayışıdır. Peygamber ona şöyle dedi: "Bundan Âi-şe'ye söz etme! Bir daha ona yaklaşmak bana haram olsun." Hafsa ona şöyle dedi; O senin cariyen iken onu kendine nasıl haram ediyorsun;- Peygamber ona yaklaşmayacağına dair Hafsa'ya yemin etti. Peygamber (sav): "Bundan kimseye söz etme" dedi. Fakat Hafsa bunu Âişe'ye anlattı. O da hanımlarının yanına bir ay süreyle girmeyeceğine dair yemin etti. Yirmidokuz gün onlardan uzak kaldı. Bunun üzerine yüce Allah: "Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin haram edersin?" âyeti nazil oldu[6]

2- Bu Husustaki Görüşlerin Sahih Olanı:

Bu görüşlerin en sahih olanları birincisi, en zayıfları ortancasıdır. İbnu'l-Arabi dedi ki: Bunun sened itibariyle zayıf olması, ravilerinin adaletli olmayışından dolayıdır. Mana itibariyle zayıf olması ise, Peygamber (sav)'tn, kendisini hibe edip bağışlayan kadını reddetmesinin, onu kendisine haram etmesi domek olmayışından dolayıdır. Çünkü bir kimse kendisine hibe edilen bir şeyi reddedecek olursa, o kendisine haranı olmaz. Haram kılmanın gerçek mahiyeti ise helâl oluşundan sonradır. Peygamber efendimizin Ma-riye el-Kıbtiye'yi kendisine haram etmesine gelince, sened itibariyle daha sağlam, mana bakımından daha uygun görülmektedir. Fakat bu rivayet Sa-hih'te kaydedilmemiştir. Bununla birlikte mürsel olarak rivayet edilmiştir. İbn Vehb, Malik'ten, o Zeyd b. Eslem'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ra-sûlullah (sav) İbrahim'in annesini (Mariye'y)O kendisine haram kıldı ve: "Sen bana haramsın. Allah'a yemin ederim ki asla sana yaklaşmayacağım" dedi. Bunun üzerine yüce Allah bu hususta; "Ey Peygamber... Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin haram edersin?" buyruğunu indirdi.[7]

Bunun bir benzerini İbnu'l-Kasım da ondan rivayet etmiş bulunmaktadır. Eşheb de Malik'ten şöyle dediğini rivayet eder. Ensardan bir kadın bir hususta Ömer (r.a)'a itiraz etti. Bundan oldukça rahatsız olup: Kadınlar böyk değildi, dedi. Kadın: Hayır (böyle idi). Peygamber (sav)'ın hanımları ona karşılık veriyorlardı dedi. O da elbisesini alıp, Hafsa'nın yanına çıkıp gitti ve ona: Rasûlullah (sav)'a karşılık veriyor musun? diye sordu. Hafsa: Evet, eğer bu işten senin

hoşlanmadığını bilsem yapmam, dedi, Ömer, Rasûlullah (sav)'ın hanımlarından ayrı kaldığını haber alınca: Artık Hafsa'nın burnu yere sürüldü, dedi. [8]
Sahih olan; bunun bal hakkında olduğu ve onun bu balı Zeyneb'in yanında içtiğidir. Âişe ve Hafsa bu hususta ona karşı birlik olmuşlar ve olan olmuş, o da bir daha balı içmeyeceğine dair yemin edip bunun saklanmasını istemiştir. Âyet-i kerime de bunların hepsi hakkında inmişti. [9]

3- Bir Şey Hakkında: "Bana Haram Olsun Demek" Yemin Olur mu?

"...Niçin haram edersin?" buyruğundan kasıt, eğer Peygamber (sav) haram kılmakla birlikte yemin etmemiş ise, bize (Mal ikilere) göre bu yemin sayılmaz, Bir kimsenin: "Bu bana haramdır" demesi, hanım dışında hiçbir şeyi haram kılmaz.

Ebu Hanife ise şöyle demektedir; Eğer ifadeyi mutlak olarak kullanırsa giyecekler dışarıda kalmak üzere, yiyecek ve içecekler hakkında yorumlanır ve bu keffâreti gerektiren bir yemin olur.

Züfer dedi ki: Bu, hareket ve ulus bildiren haller de dahil her hususta bir yemindir. (Bize) muhalif görüş belirtenler Peygamber (sav)'ın balı haram kılıp bundan dolayı keffâret ödemek zorunda olduğunu esas kabul ederler. Nitekim yüce, Allah: "Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir" (Tahrîm, 66/22) buyurarak buna "yemin" adını vermiştir. Bizim delilimiz ise yüce Allah'ın: "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın." (el-Mâide, 5/87) buyruğu ile; Ve ki: Allah'ın size indirdiği ve kendisinden bir kısmını haram ve helâl yaptığınız rızıktan ne haber? De ki: Allah mı size izin verdi? Yoksa Allah'a mı iftira ediyorsunuz?" (Yunus, 10/59) buyruklarıdır. Yüce Allah bu buyruklarıyla helâli haranı kılanları yermekte, fakat bundan dolayı keffâret ödemelerini vacip kılmamaktadır.

ez-Zeccac şöyle demiştir: Allah'ın helâl kıldığını kimse haram kılamaz. Allah'ın kendisine haram kıldığı şeylerden başkalarını haram kılma yetkisini Peygamberine dahi vermiş değildir. Buna göre bir kimse hanımına ya da cariyesine: Sen bana haramsın, deyip de onu boşamayı ya da ona zihâr yapmayı kastetmemiş ise, bu sözü bir yemin keffâretini gerektirir. Eğer bu sözünü hanımlarından ve cariyelerinden oluşan bir topluluğa hitaben söyleyecek olursa, bir keffârette bulunması gerekir. Kendisine bir yiyecek yahut bir başka şeyi haram kılacak olursa, Şafii ve Maliki'ye göre bundan ötürü bir keffârel-te bulunması gerekmez. Fakat İbn Mesud, es-Sevrî ve Ebu Hanife'ye göre bundan

dolayı keffârette bulunması icab eder. [\[10\]](#)

4- Hanımına: "Sen Bana Haramsın" Diyenin Hükümü ile İlgili Görüşler:

Hanımına: "Sen bana haramsın" diyen erkeğin hükmü ile ilgili olarak ilim adamlarının onsekiz ayrı görüşü vardır:

1- Böyle diyene bir şey gerekmez,

eş-Şa'bî, Mesrûk, Rabîa, Ebu Seleme ve Esbağ bu görüştedir. Onlara göre bu, suyu ve yiyeceği haram kılmak gibidir. Yüce Altah ise şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın." (el-Maide, 5/87) Hanım hem hoş şeylerdendir, hem de Allah'ın helâl kıldıklarındandır. Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Dillerinizin yalan yere niteleyegeldiği şeyler için: Şu helâldir, şu da haramdır demeyin." (en-Nahl, 16/116)

Allah'ın haram kılmadığı bir şeyi hiç kimse haram kılamaz. Onun haram kılmasıyla da haram olmaz. Rasûlullah (sav)'dan da Allah'ın helâl kıldığı herhangi bir şey için: Obana haramdır, dediği sabit olmamıştır. O sadece daha önceden ettiği bir yemin dolayısıyla Mariye'den uzak kalmıştı ki, bu da: "Allah'a yemin ederim bugünden sonra ona yaklaşmayacağım" şeklindeki sözü idi. Kendisine: Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi ne diye haram kılıyorsun? Yani niçin bir yemin sebebiyle ondan uzak duruyorsun, denilmişti. Bu da; sen kendine yasakladığın bu işi yap ve keffârette bulun, demektir.

2- Bu bir yemin olup bunun için keffârette bulunması gerekir.

Ebu Bekr es-Sıddık, Ömer b. el-Hattab, Abdullah b. Mesud, İbn Abbas ve Aişe - Allah onlardan razı olsun- ile el-Evzaî de böyle demişlerdir. Ayetin gereği de budur. Said b. Cubeyr, İbn Abbas'tan şöyle dediğini zikretmektedir: Erkek hanımını kendisine haram kılacak olursa, bu bir yemindir, onun için keffârette bulunur. Yine İbn Abbas şöyle demiştir: Andolsun sizin için Rasûlullah'da uyulacak güzel bir örnek vardır. Bununla Peygamber (sav)'ın cariyesini kendisine haram kılmış olduğunu kastetmektedir. Bunun üzerine de yüce Allah: "Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin haram edersin... Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir" diye buyurdu, o da yeminine keffârette bulundu ve böylelikle "haram kılma "yi yemin kıldı. Bunu Da-rakutni rivayet etmiştir [\[11\]](#)

3- Bundan dolayı keffârette bulunmak icab eder, fakat yemin değildir.

İbn Mesud ve ondan gelen iki rivayetten birisine göre İbn Abbas, iki görüşünden birisinde Şafii de böyle demiştir. Ancak bu görüş su götürür. İleride geleceği üzere âyet-i kerime bu görüşü reddetmektedir.

4- Bu bir zihârdır. Bundan dolayı zihâr keffâreti gerekir. Bu da Osman, Ahmed b. Hanbel ve İshak'ın görüşüdür,

5- Şayet annesinin sırtı gibi haram oluşunu kastederek haram olduğunu niyet edip zihârda bulunmak kastıyla bunu söylese, o vakit bu bir zihâr olur. Eğer boşama sözkonusu olmaksızın muayyen olarak kendisine'lwam kılmayı niyet ederse, o vakit bu mutlak olarak bir haram kılma olur ve bundan dolayı yemin keffâreti gerekir. Şayet hiçbir şey niyet etmemişse, ona yemin keffâreti düşer, Bu da Şafii'nin görüşüdür,

6- Bu bir ric'î talâktır. Bu da Ömer b, el-Hattab, ez-Zührî, Abdu'l-Aziz b. Ebi Seleme ve İbnu'l-Mâcisûn'un görüşüdür.

7- Bâîn bir talâktır. Bu Hammad b. Ebi Süleyman ve Zeyd b. Sabit'in görüşüdür. Ayrıca İbn Huveyzimendad bunu Malik'ten de rivayet etmiştir,

8- Üç talâk olur. Bu Ali b. Ebi Talib'in ve yine Zeyd b, Sabit'in ve Ebu Hu-reyre'nin görüşüdür.

9- Bu kendisi ile gerdeğe girilmiş kadın için üç talâktır. Kendisi ile gerdeğe girilmemiş kadın hakkında ise niyette bulunur. Bu da el-Hasen, Alî b. Zeyd ve el-Hakem'in görüşüdür. Malik'in meşhur görüşü de budur.

10- Üç talâktır. Hiçbir hal ve hiçbir durumda niyeti sözkonusu değildir. İsterse (hanımıya) gerdeğe girmemiş olsun. Bu görüşü Abdu'l-Melik el-Mebhut'ta belirtmiş olduğu gibi, İbn Ebi Leylâ da bu görüştedir.

11- Kendisiyle gerdeğe girmediği kadın hakkında bir talâk, kendisiyle gerdeğe girmiş olduğu kadın hakkında üç talâktır. Bu görüşü Ebu Mus'ab ve Mu-hammed b. Abdi'l-Hakem ileri sürmüşlerdir.

12- Boşamayı ya da zihârı niyet ederse, ne niyet ettiyse odur. Şayet boşamayı niyet etmişse -üç talâk niyet etmesi hali dışında- bir bâîn talâk olur. Eğer iki boşama niyet etmişse yine bir talâk olur. Hiçbir şey niyet etmemiş ise yemin olur ve bu durumda adam hanımına îâ yapmış demektir. Bu da Ebu Hanîfe ve onun mezhebini kabul edenlerin görüşüdür. Züfer de buna benzer bir görüş ifade etmiştir. Şu kadar var ki o: Şayet iki talâk niyet ederse, iki talâk vermiş kabul ederiz, demiştir.

13- Zihâr niyetinin ona bir faydası olmaz. Bu sözü talâk olur. Bu görüş İbnü'l-Kasım'a aittir.

14- Yahya b. Ömer dedi ki: Bu bir talâk olur. Eğer ona ric'at yapacak olursa, zihâr keffâretinde bulunmadıkça onunla ilişki kurması caiz olmaz.

15- Eğer boşamayı niyet ederek söylemişse kastettiği sayı kadar olur. Bir tek talâk niyet etmişse ric'î bir talâk olur. Şafii -Allah ondan razı olsun-'nin görüşü de budur. Buna benzer bir görüş Ebu Bekir, Ömer ve diğer ashâb ve tabiinden de

rivayet edilmiştir.

16- Üç talâk niyet ederse üç talâk, bir talâk niyet ederse bir talâk olur. Yemin niyetiyle söylerse yemin olur, hiçbir şey niyet etmemişse ona bir şey gerekmez. Bu Süfyan'ın da görüşüdür. el-Evzaî ve Ebu Sevr de böyle demiş olmakla birlikte, onlar ayrıca: Hiçbir şey niyet etmemişse bir talâk olur, demişlerdir.

17- Niyeti neyse odur, fakat tek bir talâktan daha aşağısı da olmaz. Bu görüşü İbn Şihab ifade etmiştir. Şayet hiçbir niyet etmemişse, bîr şey olmaz. Bu da İbnu'l-Arabi'nin görüşüdür.

Said b. Cubeyr'in de şu görüşte olduğunu gördüm:

18- Bu durumda -o bunu zihâr niyetiyle söylememiş olsa bile- bir köle azad etmekle yükümlüdür. Bu görüşün nasıl açıklanacağını bilemiyorum. Bana göre bu görüşler arasında da sayılmaz^[12]

Derim ki: Bunu Dârakutnî Sünen'inde İbn Abbas'tan zikretmektedir. Dedi ki: Bize el-Huseyn b. İsmail anlattı dedi ki: Bize Muhammed b. Mansur anlattı dedi ki: Bize Ravh anlattı dedi ki: Bize Süfyan es-Sevri, Salim el-Aftas'tan anlattı, o Said b. Cubeyr'den, o İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre İbn Ab-bas'a bir adam gelerek dedi ki: Ben hanımımı kendime haram kıldım, dedi. İbn Abbas: Yalan söyledin dedi, o sana haram olamaz. Sonra yüce Allah'ın: "Ey Peygamber... Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin naram edersin?" buy-ruğunu okudu. Sana keffâretlerin en ağırı düşüyor: Bir köle azad edeceksin^[13]

Tefsir alimlerinden bir topluluk şöyle demişlerdir: Bu âyet-i kerime nazil olunca Peygamber (sav) bir köle azad ederek yemin keffâretinde bulundu ve Mâriye'ye geri döndü. Bunu Zeyd b. Eşlem ve başkaları ifade etmiştir. ^[14]

5- Bu Husustaki Görüş Ayrılıklarının Sebebi:

Bizim (mezhebimize mensub) ilim adamlarımız dedi ki: Bu hususta görüş ayrılığının sebebi ne Allah'ın Kitabında; ne ele Rasûlullah (sav)'ın sünnetinde bu meselede dayanak alınabilecek şekilde açık bir nass ve doğru, zahir bir ifadenin bulunmayışıdır. İşte bundan dolayı ilim adamlarının herbi-risi meseleyi bir tarafa çekmiştir.

"Aslolan zimmetin berâetidir (yükümsüzlüktür)" ilkesini esas kabul edenler bu hususun gerektirdiği bir hüküm yoktur, bundan dolayı bir şey gerekmez derler.

Böyle bir ifade bir yemindir diyenler çünkü yüce Allah bunu yemin diye adlandırmaktadır, derler.

Bu sözü söylemekten dolayı bir keffâret gerekir, yemin değildir, diyenler bu

görüşlerini İki esastan birisine dayandırırılar: Birincisi yüce Allah'ın bu halde - yemin olmasa dahi- keffâreti vacib kıldığını zannederler, İkincisi bunlara göre yeminin manası haram kılmaktır. O bakımdan, bu mana dolayısıyla keffâret sözkonusu olur.

Böyle bir sözü söylemek ric'î bir talâktır, diyenler ise lafzı en asgari şekline göre yorumlamışlardır. Ric'î talâk ile boşanmış bir kadın ile ilişki kurmak aynı şekilde haramdır. Bundan dolayı lafız ona göre yorumlanır. Bu İse Malik'in de bunu kabul etmesini gerektirir. Çünkü o: Ric'î talâk ile boşanmış kadın ile (kocasından) ilişki kurmak haramdır, der.

Bu üç talâk olur, diyenlerin görüşleri de böyle açıklanır. Bunlar da bunu, anlamının en ilerisine göre yorumlamış olurlar ki bu da üç talâktır.

Bu bir zihârdır, diyenler bunun haram kılmanın en asgari derecesi oluşundan dolayıdır. Çünkü zihâr nikâhı ortadan kaldırmayan bir harara kılmadır, Böyle bir söz bâin bir talâktır, diyenler ric'î talâkın boşanmış kadını (kocasına) haram kılmadığını, bâin talâkın onu haram kıldığını esas kabul ederler.

Yahya b. Ömer'in görüşüne gelince, o bu sözü bir talâk kabul etmek suretiyle ihtiyatlı bir yol seçmiştir. Hanımına ric'at yapınca da bu sefer keffâ-rette bulunmakla onu yükümlü kabul ederek yine ihtiyatlı olanı tercih etmiş olmaktadır. (Yahya b. Ömer'in bu görüşü ondördüncü görüş olarak zikredilmişti.) İbnu'l-Arabî dedi ki: Böyle bir şey sahih olamaz. Çünkü bu, iki zıt şeyi bi-rarada tutmaktır. Aynı lafızın anlamında hem zihâr, hem talâk birarada bulunamaz. Dolayısıyla delil itibariyle biraraya gelmesi sahih olarak görülemeyen bir hususta ihtiyatın izah edilir bir tarafı yoktur.

Kendisiyle gerdeğe girilmedik kadın hakkında niyeti sorulur, diyenlerin görüşlerinin dayanağı da şudur; Bir tek boşama böyle bir kadını bâin talâk ile boşamış olur ve şer'an onu haram kılacağı hususunda icmâ' vardır.

Niyetini gözönünde bulundurarak hüküm vermeyenler de böyle demişlerdir: Haram kılmak hususunda gerdeğe girmeden önce tek bir talâk icmâ ile yeterlidir. O halde üzerinde ittifak edilmiş bulunan asgari miktarı kabvül etmek de yeterlidir.

Bu her ikisi (ister kendisiyle gerdeğe girilmiş olsun, ister olmasın) hakkında üç talâktır, diyenler ise azamî hükmü esas aldıklarından dolayı böyle derler. Çünkü açık bir şekilde üç talâktan sozedecek olursa, bu kendisi ile gerdeğe girmiş olduğu kadın hakkında nasıl geçerli) ise, girmemiş olduğu hanımı hakkında da öylece geçerlidir. O halde mananın da bunun gibi olması icab eder ki; o da haram kılmaktır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bütün bunlar hanım hakkındadır. Cariye hakkında ise, bunların hiçbirisi

gerekmemektedir. Mâlik'e göre bununla cariyesini boşamayı niyet etmesi müstesnadır. İtim adamları ise genel olarak bu durumda böyle bir kimsenin yemin keffâretinde bulunması gerektiği kanaatindedirler.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Doğrusu bunun tek bir talâk olduğudur. Çünkü eğer talâkı sözkonusu etmiş olsaydı, onun asgari miktarı gerekirdi. Bu da -birden fazla sözkonusu etmesi hali dışında- bir tek-ta lâktır. Aynı şekilde haram kılmayı sözkonusu edecek olursa -onu daha fazlası ile kayıtlaması hali dışında- asgarisi hakkında sözkonusu olur. Sen -bir başka koca ile evlenmen hali dışında- bana haramsın, demesi gibi. İşte bu, maksadı açıkça ortaya koyan bir ifadedir.

Derim ki: Müfessirlerin çoğunun kanaatine göre âyet-i kerime Peygamber (sav)'nin cariyesi ile birlikte Hafsa'nin evinde haşhaşa kalması üzerine inmiştir. Bunu es-Sa'lebî zikretmektedir. Buna göre şöyle buyurulmuş gibidir: Se-nin kendine haram kıldığın şey sana haram değildir, fakat sana bir yemin keffâretinde bulunmak düşer. Balın ve cariyenin haram kılınması halinde ise yine durum böyledir. Şöyle buyurmuş gibi olur: Senin haram kıldığın şey, sana haram olmaz. Fakat sen haram kılmakla birlikte bir de yemin etmiş bulunuyorsun, o bakımdan yemin keffâretinde bulun. Bu doğru bir açıklamadır. Çünkü Peygamber (sav) Dârakutnî'nin de belirttiği gibi, önce haram kılmış, sonra yemiş etmişti.

Buharı de bu manayı bal ile ilgili kıssada zikretmektedir: Ubeyd b, ilmeyi-, Âişe'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) Cahş kızı Zeyneb'in yanında bal içer ve onun yanında bir süre kalırdı. Hafsa ile birlikte hangimizin yanına girerse, "meğâfir mi yedin çünkü ben senden meğâfir kokusu alıyorum" demek üzere anlaştık. Peygamber de şöyle buyurdu: "Hayır, fakat bal içtim. Bir daha da tekrar içmeyeceğim. Ben yemin ettim, bunu kimseye de haber verme."

O, bu sözleriyle hanımlarının hoşnutluğunu arıyordu.[\[15\]](#)

Hz. Peygamber'in: "Bir daha onu içmeyeceğim" demesi, haram kılmak manasına idi. "Yemin ettim" ifadesi de Allah adına yemin ettim, demektir. Buna dt'lii yüce Allah'ın bu esnada bundan dolayı ona sitem ifade eden buyruğunu indirmiş olması ve: "Ey Peygamber... Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin haram edersin?" buyruğu ile yemin keffâretinde bulunmasını göstermesidir. Allah'ın helâl kıldığı şeyden kasıt ise onun: 'Bir daha onu tekrar içmeyeceğim" sözü ile kendisine haranı kıldığı baldır.

"Zevcelerinin hoşnutluğunu arayarak..." Bu işi onların hoşnutluğunu isteyerek... demektir.

"Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edendir." Serzenişte bulunmayı gerektiren hususu çokça bağışlayandır, sorumluluğu kaldırmak suretiyle çok

merhamet edendir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu bir küçük günah idi, fakat doğrusu bunun daha uygun (evlâ) olanı terke t inekten dolayı bir sitem, bir serzeniş olduğu ve bunun küçük olsun, büyük olsun günah olmadığıdır. [16]

2. Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir. Allah mev-lanızdır sizin. O, en iyi bilendir, Hakimdir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [17]

1- Haram Kılmak Şeklindeki Yemin ve Keffûreti;

"Allah size yeminlerinizi çözme yolunu göstermiştir" buyruğunda sözü geçen "yeminin çözülmesi"; onun için keffârette bulunmak demektir. Sizler, hakkında yemin ettiğiniz şeyi tekrar mubah kılmayı arzu edecek olursanız (yemin keffâretinde bulununuz) demektir. Bu da yüce Allah'ın el-Mâide Sûre.si'nde yer alan: "Bunun keffâreti... on fakiri doyurmak...dır." (el-Mâide, 5/89) buyruğunda gösterilmiştir, Bundan şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Bir kimse yiyecek ya da içecek herhangi bir şeyi haram kılacak olursa, bize (Mâli-kî mezhebine) göre haram olınaz. Çünkü önceden de açıkladığımız gibi kef-fâret yemin doıayısıyladır, haram kılmak dolayısıyla değildir. Ebu Hanife ise bunu her hususta bir yemin olarak kabul eder ve haram kıldığı şeyde maksat olarak gözetilen faydalanma yolunu gözönünde bulundurur. Buna göre yiyecek bir şeyi haram kılarsa, onu yememeye yemin etmiş olur. Bir cariyeyi haram kılarsa, onunla ilişki kurmamayı kastettiği, eşini haram kılmayı ifade ederse, eğer bir niyeti yoksa, îla kabul edilir. Eğer zihân niyet ederse zi-hâr, talâkı niyet ederse bain bir talâk olur. İki ya cia üç talâk niyet ederse de durum böyledir, Şayet; Ben yalan söylemeyi niyet ettim derse, Allah ile başbaşa bırakılır fakat mahkemede îla iptal edilmek suretiyle bu dediği kabul edilmez. Eğer; Helâl olan herşey bana haram olsun diyecek olursa, bir niyeti de yoksa bu sadece yiyecek ve içecekler hakkında kabul edilir. Aksi takdirde niyetine göre hüküm verilir, Şafii ise böyle bir ifadenin (haram kılmanın) yemin olmadığı fakat sadece kadınlar hakkında keffârete sebep teşkil ettiği görüşündedir. Eğer talâkı niyet ederek söylerse, -önceden de açıklandığı gibi- bu ona göre ric'î bir talâk olur. Eğer bir şey yememek üzere yemin edecek olursa, yeminini bozar ve keffârette bulunur, [18]

2- Cariyesini veya Hanımını Kendisine Haram Kılmanın Cezası:

Cariyesini ya da eşini kendisine haram kılsa, bir yemin keffâreti gerekir. Nitekim Müslim'in Sahih'inâe İbn Abbas'tan şöyle dediği zikredilmektedir: Erkek hanımını kendisine haram kılacak olursa, bu bir yemindir, onun için keffârette bulunur der ve; "Andolsun sizin için Rasûlullahta uyulacak güzel bir örnektir" (el-Ahzab, 33/21) diye eklemiştir.[\[19\]](#)

3- Peygamber (sav) Haram Kılmak Sebebiyle Keffârette Bulunmuş mudur?:

Denildiğine göre Peygamber (sav) yeminine keffârette bulunmuştur. el-Ha-sen'den keffârette bulunmadığını belirttiği rivayet edilmiştir. Çünkü Peygamber (sav)'ın geçmiş ve gelecek bütün günahları zaten bağışlanmıştı. Bu sûrede söz,ü edilen yemin keffâreti ise, ümmete verilmiş bir emirden ibarettir.

Ancak birinci görüş daha doğrudur ve bununla kastedilen Peygamber (sav)'dır. Ümmet ise bu hususta ona uyar. Daha önce Zeyd b, Esiem'den, Peygamber (sav)'ın bir köle azad ederek keffârette bulunduğunu kaydetmiş bulunuyoruz. Mukatil'den rivayete göre de Rasûlullah (sav) Mariye'yi kendisine haram kıldığı için bir köle azad etmişti. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bir başka görüşe göre yüce Allah sizlere cariyeleri helâl kılmayı farz kılmıştır. O: "Peygamberi lehine Allah'ın farz kıldığı şeylerde Peygambere hiçbir vebal yoktur." (el-Ahzab, 33/38) buyruğunda Allah'ın kendisine helâl olan kadınlar hakkında onun için teşri buyurmuş olduğu hususlarda bir vebal olmadığını açıklamaktadır. Yani yüce Allah size cariyelerinizi helâl kılmış bulunmaktadır. O halde; Allah onu sana helâl kılmışken Mariye'yi kendine ne diye haram kılıyorsun?

Burada sözü geçen: "Yeminin çözülmesi"nin istisna anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah yeminin dışına çıkartan istisnada bulunmayı size göstermiştir, demektir. Diğer taraftan bazılarına göre kişi ne zaman isterse yeminlerinde istisna yapabilir; velev ki arada bir süre geçmiş olsun. Ancak çoğunluğa göre istisna ancak yemin ile muttasıl olarak caizdir. Buna göre şöyle buyurmuş gibidir: Artık bundan sonra hakkında yemin ettiğin hususlarda istisna yap!

Yeminin çözülmesi, keffâret ile helâl kılınması demektir! Çözme" lafzının asli; şeklinde olup "lam" harfleri idgam edilmiştir. kipi de kipinin master

şekillerindendir. "Tesmiye" ve "tavsiye" gibi. O halde; "Yeminin çözülmesi" helâl kılınması demektir. Sanki yemin etmek bir düğüm atmak, keffâret (e onu çözmek gibidir.

"Çözme"nin keffâretin kendisi olduğu da söylenmiştir. Yani keffâret yemin eden kimsenin kendisine haram kıldığı şeyi çözer. Bu da şu demektir; Kişi keffârette bulundu mu hiç yemin etmemiş kimse gibi olur.

"Allah mevlânızdır sizin." Kendinize haram kılmış olduğunuz hususlardaki yasağı ortadan kaldırmak ve yaptığınız yeminleri keffâret ile çözmeye ruhsat vermek, keffâret olmak üzere yaptıklarınıza karşılık sevap vermek suretiyle sizin dostunuz ve yardımcınızdır. [20]

3. Hani Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti de, o eşi bunu haber verip, Allah da ona bunu açıklayınca, o da o sözün bîr kısmını bildirmiş, bir kısmından vazgeçmişti. O bunu eşine haber verince: "Bunu sana kim haber verdi?" dedi. O: "Herşe-yi en iyi bilen, herşeyden haberdar olan bana haber verdi" dedi.

"Hani Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti." Yani Peygamber (sav)'ın Hafsa'ya gizlice "bir söz" söylemiş olduğunu hatırla! Bu sözden kasıt, Mariye'yi kendisine haram kılması ve bunu ondan saklamasını istemesi idi.

el-Kelbîdedi ki: Ona gizlice söylediği söz şudur: Senin baban ile Âişe'nin babası benden sonra ümmetimin üzerinde benim halifelerim olacaktır. İbn Abbas da böyle demiştir: Kendisinden sonra halifelik işini Hafsa'ya gizlice söylemiş, ancak Hafsa bunu açıklamıştı, demiştir.

Dârakutnî Sürteninde el-Kelbi'den, o Ebu Salih'ten, o da İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "Hani Peygamber, eşlerinden birine gizli bir söz söylemişti" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Hafsa Peygamber (sav)'ı İbrahim'in annesi ile birlikte görünce, ona: "Âişe'ye haber verme" dedi. Ayrıca ona şunları söyledi: "Senin baban ile onun babası benden sonra hükümdar olacaklar ya da onlar yönetimin başına geçecekler; fakat Âişe'ye haber verme!"⁷ (İbn Abbas) dedi ki: Ancak Hafsa gitti ve Âişe'ye haber verdi. Allah da bu durumu ona açıkladı. Peygamber bunun bir bölümünü söyledi, bir bölümünü de sakladı, (İbn Abbas)-dedi ki: Daha sonra; "senin baban ile onun babası benden sonra işin başına geçecekler" sözünü açıklamadı. Rasûlullah (sav) bu hususun insanlar arasında yayılmasından hoşlanmadı. [21]

"O eşi bunu haber verip" yani aralarındaki ilişkilerin iyi olması dolayısıyla -ki zaten Peygamber (sav)'ın diğer hanımlarına karşı birbirlerine destek oluyorlardı-

bunu Âişe'ye haber verip "Allah da ona bunu açıklayınca" yani Allah Hafsa'nın bu sırrını açıkladığını ona haber verince... Ta'ha b. Mu-sarrif: " Haber verip" anlamındaki buyruğu: diye okumuştur. ile iki ayrı söyleyiştir (ikisi de; haber" verdi anlamındadır,)

"O da sözün bir kısmını bildirmiş, bîr kısmından da vazgeçmişti" buyruğunun anlamı da şudur: Yüce Allah'ın kendisine vahiy gönderip Hafsa'ya haber vermesini yasakladığı hususu Âişe'ye haber verdiğini bildirince, o bu vahyin bir bölümünü Hafsa'ya bildirmiş, diğer bir bölümünü de -lütuf ve ikram ile-bildirmemişti,

el-Hasen dedi ki: Kerim hiçbir kimse işi asla sonuna kadar götürmez. Yüce Allah: "O da o sözün bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti" diye buyurmaktadır.

Mukatil dedi ki: Yani ona Âişe'ye söylediğinin bir bölümünü haber verdi. Bu da Um Veleğ -İbrahim'in annesi Mariye- ile ilgili olardı. Bir bölümünü ise haber vermemişti. Bu ise Hafsa'nın Âişe'ye: Ebu Bekir ve Ömer ondan sonra yönelimin başına geleceklerdir, şeklindeki sözleridir.

"Bildirmiş" anlamındaki lafız genel olarak diye şeddeli okunmuştur. Anlamı açıkladığımız gibidir. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim bu okuyuşu tercih etmişlerdir. Buna yüce Allah'ın: "Bir kısmından da vazgeçmişti" buyruğu delil teşkil etmektedir. Yani ona o sözün bir kısmını da söylememişti. Şayet şeddesiz olsaydı, bunun zıttını anlatmak için: "Bir kısmını ise bilmem işti" demesi gerekirdi.

Ali, Talha b. Musarrif, Ebu Abdurrahman es-Sülemî, el-Hasen, Katade, el-Kelbî, el-Kisaî ve Ebu Bekir'den el-A'meş ise şeddesiz olarak: diye okumuşlardır. Ata dedi ki: Ebu Abdu'r-Rahman es-.Sülemî'ye: Bir kimse lafzını şeddeli olarak okudu mu ona taş atardı. el-Ferra dedi ki: Yüce Allah'ın buyruğunun bu lafzının şeddesiz olarak okunmasının teviline gelince: Buna kızdı ve bunun için cezalandırdı, demektir. Bu da sana kötülük yapan bir kimseye: "Senin bu yaptığının karşılığını bileceğim." Yani bundan dolayı mutlaka seni cezalandıracağım, demeye benzer.

Peygamber (sav) da onu (Hafsa'yü bir defa boşamakla onu cezalandırmışta Ömer (r.a) da şöyle demişti: Eğer Hattaboğullan ailesinde bir hayır bulunsaydı Rasûiullah (sav) seni boşamazdı. Bunun üzerine Cebrail, Uz. Peygambere ona ric'at yapmasını emretti ve Hafsa hakkında ona şefaataçı oldu. Peygamber (sav) da bir ay süreyle hanımlarından uzak durdu ve önceden de geçtiği üzere "tanrım âyeti" nazil oluncaya kadar İbrahim'in annesi Mariye'nin odasında oturdu.

Bir görüşe göre Peygamber onu boşamak istedi. Nihayet Cebrail ona: "Onu

boşama! Çünkü o çokça oruç tutan ve çokça namaz kılan bir kadındır. Ayrıca o senin cennetteki hanımlarındandır " dedi. Bunun üzerine Peygamber de onu boşamadı.

"O bunu eşine haber verince" yani Allah'ın kendisine bildirdiği şeyi Haf-sa'ya bildirince "bunu sana" benim hakkımda "kim haber verdi" ey Allah'ın Rasûlü "dedi." Ve durumu ona Âişe'nin haber verdiğini zannetti. Peygamber (sav) da: "Her şeyi en iyi bilen, herşeyden haberdar olan" yani kendisine hiçbir şey gizli olmayan "bana haber verdi" dedi.

"Bunu" lafzı "Haber verdi" fiilinin alması gereken iki mefu-lün yerini tutmaktadır. -"O bunu eşine haber verince" buyruğunda geçen-bîrinci: "Haber verdi" fiili bir mefule geçiş yapmıştır. -"...Bana haber verdi- buyruğundaki - ikinci: "Haber verdi" fiili de bir tek mefule geçiş yapmıştır. Çünkü: ile her iki şekil de: "Haber verdi" aniammda-eğer mübtedâ ile haberin başına gelmeyecek olurlarsa, her ikisinde de bir ya da iki meful ile yetinmek mümkün olur. Fakat mübtedâ ile haberin başına geldikleri takdirde herbirisi üç meful ahr. Üçüncüsü gelmeksizin yalnızca iki mefulle yetinmek caiz olmaz. Çünkü üçüncüsü asıl itibariyle mübtedânın haberidir. O olmadan öbürJeriyle yetinilmez. Tıpkı haber olmadan mübtedâ ile yetinilmediği gibi[22]

4. Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz (ne alâ)! Çünkü kalpleriniz meyletmiş bulunuyor. Şayet onun aleyhine birbirinize yardım ederseniz, muhakkak ki Allah onun velisidir, Cebrail de, mü'min-lerin salih olanları da. Bundan sonra melekler de (ona) yardımcıdır.

"Eğer ikiniz de" yani Hafsa ve Âişe "Allah'a tevbe ederseniz" buyrukları ile, Rasûkılâh (sav)'ın sevdiğine aykırı bir hususa meylettikleri için onları levbe etineye te.şvik etmektedir.

"Çünkü kalpleriniz meyletmiş bulunuyor." Haktan sapmış bulunuyor. Çünkü her ikisi de Peygamber (sav)'ın hoşuna gitmeyen, cariyesinden ve baldan uzak kalmasını hoş görmüşlerdi. Peygamber (sav) balı ve kadınları severdi.

İbn Zeyd dedi ki: Her ikisi de Urn Veledi (olan Mariye)den uzak kalmasından ötürü sevinmek suretiyle kalpleri meyletmişti. Rasûlullah (sav)'ın hoşuna gitmeyen onları sevindirmişti.

Artık kalpleriniz tevbeye meyletmiştir, diye de açıklanmıştır.

Yüce Allah: "Çünkü kalpleriniz meyletmiş bulunuyor" diye buyurup: diye buyurmamıştır. Çünkü Araplar iki kişiden meydana gelmiş İki hususu sözkonusu ettikleri vakit; bunları çoğul olarak kui-lanabilirler, zira bunda anlaşılmayacak

bir taraf bulunmamaktadır. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Mâide Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Ellerim kesin" (el Mâide, 5/38. âyet, 24. başlıkta) buyruğunu açıklarken geçmiş bulunmaktadır.[\[23\]](#)

Yine denildiğine göre, tesniye ile birlikte izafet lafzı sabit olduğu takdirde, ona dair çoğul lafzı kullanmak daha uygundur. Çünkü böylesi daha sağlam bir anlam ifade eder ve daha hafiftir. Yüce Allah'ın: "Çünkü kalbleriniz meyletmiş bulunuyor" buyruğu şartın cevabı değildir. Çünkü bu meylediş daha önceden olmuştu. Şartın cevabı -ne olduğu bilindiğinden ötürü- haz-fedilmiştir. Yani eğer si2 tevbe ederseniz bu sizin için daha hayırlı olur. Çünkü kalbleriniz meyletmiş bulunuyor, demektir.

"Şayet onun aleyhine birbirinize yardım ederseniz" yani Peygamber (sav)'ın aleyhine mastyet ve eziyet vermek suretiyle yardımlaşacak olursanız...

Müslim'in Sahih'inde İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ömer b. el-Hattab'a bir âyete dair soru sormak isteği ile bir sene bekleyip durdum. Ondan çekindiğim için ona sordum. Nihayet hacca gitmek üzere yola çıkınca, ben de onunla birlikte yola çıktım. Geri döndüğünde yolun bir bölümünde bir ihtiyacını görmek üzere erat ağaçlarına doğru yolunu çevirdi. İşini bitirinceye kadar ben de durdum. Sonra onunla birlikte yürüdüm ve ey mü'minlerin emiri, dedim. Rasûlullah (sav)'ın hanımları arasında ona karşı birbirine yardım eden iki hanım kimdir? O: Bunlar Hafsa ve Âişe'dir, dedi. Ona: Allah'a yemin ederim. Bunu sana bir seneden beri sormak istediğim halde senden çekindiğim için sordum, dedim. Bana: Hayır, Öyle yapma dedi. Benim bildiğimi zannettiğin bir husus oldu mu ona dair bana sor. Eğer biliyorsam sana söylerim... deyip, hadisin geri kalan bölümünü zikretti.[\[24\]](#)

"Muhakkak ki Allah onun velisidir." Dostu ve yardımcısıdır. Onların birbirleriyle yardımlaşmalarının ona bir zararı olmaz.

"Cebrail de, mü'minlerin salih olanları da* buyruğu hakkında îkrime ve Said b. Cübeyr dedi ki: Mü'minlerin salih olanları Ebu Bekir ve Ömer'dir. Çünkü bunlar Âişe ve Hafsa'nın babaları idi. Kızlarına karşı onun yardımcısı idiler.

Mü'minlerin salih olanlarının Ali (r.a) olduğu da söylenmiştir, Bir diğer görüşe göre mü'minlerin hayırlıları demektir. "Salih" bir cins isimdir. Yüce Allah'ın: "Asra andolsun ki, gerçekten insan ziyandadır" (el-Asr, 103/1-2) buyruğunda (ki "insan" lafzında) olduğu gibi. Bu açıklamayı Taberî yapmıştır.

"Mü'minlerin salih olanları" nın peygamberler olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı el-Alâ b. Ziyâde, Katade ve Süfyan yapmıştır. İbn Zeyd, onlar meleklerdir demiştir. es-Süddî: Onlar Muhammed (sav)'ın ashabıdır, demiştir.

"Mü'minlerin salih olan(lar)ı" lafzının tekil olmadığı, bunun: "Mü'minlerin salih

olanları" şeklinde olduğu ve; "Sa-lihler" lafzının "Mü'minler" lafzına izafe edildiği de söylenmiş ve lafza uygun olarak "vav"si2 yazılmıştır. Çünkü burada tekilin de, çoğulun da telaffuzu arasında bir fark yoktur. Nitekim mushafta, lafzın hükmü çeşitli olmakla birlikte, hattı aynı şekilde gelmiş çeşitli lafızlar bulunmaktadır.

Müslim'in Sakih'inde İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Bana Ömer b. el-Hattab (r.a) anlattı, dedi ki: Allah'ın Peygamberi hanımlarından uzaklaşınca, ben mescide girdim. İnsanların çakıl taşlarını (yere) vurup durduklarını ve: Rasûlullah (sav) hanımlarını boşadı, dediklerini gördüm. Bu İse onlara hicâb (onlardan bir şey istendiğinde perde arkasından istenmesi) emri verilmeden önce idi. Ömer dedi ki; Andolsun bu işi mutlaka bugün öğreneceğim, dedi. Âişe'rûn yanına girdim ve: Ey Ebu Bekir'in kızı dedim. Sen Rasûlullah (sav)'a eziyet edecek kadar işi ileriye götürdün mü? Âişe: Sana ne benden ey Hattab'ın oğlu, sen kendi kızına baksana! dedi. (Ömer) dedi ki; Ömer'in kızı Hafsa'nın yanına girdim. Ona: Ey Hafsa, dedim. İş Rasûlullah (sav)'a eziyet edecek kadar ileriye mi götürdün? Allah'a yemin ederim ki sen de biliyorsun ki, Rasûlullah (sav) seni sevmiyor. Ben olmasaydım elbette ki Rasûlullah (sav) seni boşayacaktı. Oldukça ağladı. Ona, Rasûlullah (sav) nerede? diye sordum, bana: O saklandığı yerde odadadır, dedi. Yanına girdim.

Rasûlullah (sav)'ın kölesi Rebah'ın, odanın eşiğinde oturduğunu ve ayaklarını ağaçtan oyulmuş bir tahta parçası üzerine sarkıtmış olduğunu gördüm.

Bu da Rasûlullah (sav)'ın üzerine çıktığı (basamak olarak kullanıp) yana döndüğü bir ağaç kütüğü idi. ben: Ey Rebah diye seslendim. Rasûlullah (sav)'ın huzuruna girmek üzere bana izin iste. Rebah odaya baktı, sonra bana baktı ve hiçbir şey demedi. Tekrar: Ey Rebah dedim, Rasûlullah (sav)'ın huzuruna girmek üzere benim için izin! isle! Yine Rebah odaya baktı, sonra bana baktı ve bir şey demedi. Arkasından sesimi yükselterek: Ey Rebah dedim. Rasûlullah (sav)'ın huzuruna girmek üzere benim için izin iste. Ben öyle zannediyorum ki Rasûlullah (sav) Hafsa için geldiğimi sanmaktadır. Allah'a yemin ederim ki, eğer Rasûlullah (sav), onun boynunu vurmamı emredecek olursa, gider onun boynunu vururum deyip sesimi yükselttim. O da bana: Yukarı çık diye işaret etti.

Rasûlullah (sav)'ın huzuruna girdim, Bir hasır üzerine yatmıştı. Oturdum, üzerine elbisesini çekti. Ondan başka da üzerinde bir şey yoktu. Bir de ne göreyim! Hasır onun böğründe İz bırakmıştı. Rasûlullah (sav)'ın kaldığı yere bir göz attım. Odanın bir tarafında bir sa' kadar bir avuç arpa ile onun kadar selem ağacı yaprağı gördüm. Duvara asılı bir tulum vardı, Gözyaşla-rımı tutamadım.

Peygamber: "Ne diye ağlıyorsun ey Hattab'ın oğlu?" dedi. Ben: Ey Allah'ın

Peygamberi dedim, nasıl ağlamayayım? İşte şu hasır, böğründe İz bırakmış bulunuyor ve işte senin bulunduğun oda, Şu önemsiz şeylerden başka bir şey görmüyorum. Diğer taraftan Kayser ve Kisra meyveler, ırmaklar arasında. Sen ise Allah'ın Rasûlü ve seçkin kulu olduğun halde böyle bir odada yaşıyorsun. Şöyle buyurdu: "Ey Hattab'ın oğlu! Âhiretin bizim, dünyanın da onların olması sana yetmez mi?"

Yeter, eledim. (Ömer devamla) dedi ki: Yanına ilk girdiğimde yüzünde kızgınlık işaretleri vardı. Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Kadınların hallerinden sana ağır gelen nedir? Eğer onları boşadı isen şüphesiz Allah, Onun melekleri, Cebrail, Mikail, ben, Ebu Bekir ve mü'minler seninle birlikteyiz. Allah'a hamdolsun ki bu türden ne kadar konuştumsa, yüce Allah'ın söylediğim o sözleri tasdik edeceğini ummadığım çok nadirdir. İşte bu âyet-i kerime yani onu muhayyer bırakan âyet-i kerime indi: "Eğer o sizi boşarsa, Rabbinin ona yerinize... sizden daha hayırlı eşler vermesi umulur" (et-Tahrim, 66/5) âyeti ile "Şayet onun aleyhine birbirinize yardım ederseniz, muhakkak ki Allah onun velisidir, Cebrail de, mü'minlerin salih olanları da. Bundan sonra melekler de yardımcıdır" âyeti nazil oldu,

Ebu Bekir'in kızı Âişe ile Hafsa Rasûlullah (sav)'ın diğer hanımlarına karşı birbirleriyle yardımlaşıyorlardı. Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, onları (hanımlarını) boşadın mı? diye sordum. O: "Hayır" dedi. Ey Allah'ın Rasûlü dedim.

Ben mescide girdiğimde, müslümanlar çakıl taşlarını yere atıyor ve Rasûlul-iah (sav) hanımlarını boşadı, diyorlardı. Şimdi inip .senin hanımlarını boşama-dığını onlara haber vereyim mi! "İstersen verebilirsin" dedi.

Onunla konuşmayı sürdürdüm, nihayet öfke izleri yüzünden çekilmeye başladı. Hatta dişlerini gösterecek kadar gülümser oldu. İnsanlar arasında ağzı en güzeljlerden idi. Daha sonra Allah'ın Peygamberi de indi, ben de indim. Oradan inip ağaç kütüğüne tütündüm. Rasûlullah (sav) da eliyle ona dokunmadan yer üzerinde yürüyormuş gibi indi.

Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Sen bu odada yirmidokuz gün kaldın, dedim. O: "Ay yirmidokuz gün de çeker" dedi.

Mescidin kapısına dikildim ve sesini çıktığı kadar: Rasûlullah (sav) hanımlarını boşamadı, diye bağırdım ve: "Kendilerine güven veya korkuya dair bir haber geldiğinde onu hemen yayıverirler. Halbuki bunu Rasûlüne veya içlerinden emir sahihlerine döndürmüş olsalardı, içlerinden işin iç yüzünü araştırıp, çıkaranlar onun ne olduğunu elbette bilirlerdi" (en-Nisâ, 4/82) âyeti nazil oldu. İşte ben de o işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlardan oldum. Allah ayrıca onu muhayyer kıldığını bildiren âyet-i kerimeyi de indirdi[25]

"Cebrail" ismi değişik şekillerde söylenir. Bunlar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/98. âyetin tefsirinde) zikredilmiş bulunmaktadır. Bunun daha önce geçen: "Onun velisidir" buyruğuna atfedilmiş olması da mümkündür. Anlam da şöyle olur: Allah da onun velisidir, Cebrail de onun velisidir. Bu durumda: "Onun veliyidir" buyruğu üzerinde vakıf yapılmaz. "Cebrail" buyruğu üzerinde vakıf yapılır. "Mü'minlerin salih olanları" anlamındaki lafız mübtedâ, "meleklerde™ buyruğu da ona atfedilmiş olur, "yardımcıdır" anlamındaki lafız da haber olur. Bu da çoğul anlamındadır[26]

"Mü'minlerin salih olanları" Ebu Bekir'dir. el-Museyyeb b. Şerîk böyle demiştir. Said b. Cubeyr de şöyle demiştir: O Ömer'dir, İkrime: Ebu Bekir ve Ömer'dir, demiştir.

Şakîk'in, Abdullah'tan, onun Peygamber (sav)'dan rivayet ettiğine göre yüce Allah'ın: "Muhakkak ki Allah onun velisidir, Cebrail de, mü'minlerin salih olanları da" buyruğu hakkında dedi ki; Mü'minlerin aalılı olanları Ebu Bekir ve Ömer'dir. Mü'minlerin sahillerinin Ali olduğu da söylenmiştir. Uineys kızı Esmâ'dan, dedi ki: RaHûluilah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim:

"Mü'minlerin salih olanları Ali b. Ebi Talib'tir." [27]

Daha önce geçtiği üzere başka görüşler de ileri sürülmüştür.

"Cebrail" lafzının mübtedâ, ondan sonraki lafızların da ona atfedilmiş olması da mümkündür. Haber ise "yardımcıdır(lar)" anlamındaki buyruk olur. Bu da cem' anlamındadır, Buna göre; "Onun velisidir" lafzı üzerinde vakıf yapılır [28]

"Cebrail ve mü'minlerin salih olanları" buyruğunun "onun velisidir" buyruğuna atfedilmesi de mümkündür. Bu durumda "mü'minler" lafzı üzerinde vakıf yapılır.

[29] Buna karşılık; "bundan sonra melekler de yardımcıdır" anlamındaki buyruk da mübtedâ ve haller olur. Buna göre anlam şöyle olur: Cebrail ve mü'minlerin salih olanları da (onun mev-lasıdır. Bundan sonra melekler de (ona) yardımcıdırlar.")

"Yardımcılar" demektir. Bu -çoğul olarak-; anlamındadır. Yüce Allah'ın; "Onlar ne iyi arkadaşlırlar." (en-Nisa, 4/69) buyruğu gibi [30]

Ebu Ali dedi ki: Arapçada "fail (zahir: yardımcılar ile refik: arkadaşlar kelimelerinde olduğu gibi)" çoğul için de kullanılmıştır. Yüce Allah'ın: "Ve gerçek hiçbir dost dostunu sormayacak onlar birbirlerine gösterilirler" (el-Meariç, 70/10-11) buyruğunda (tekil olan hamin: dost lafzının çoğul anlamında) kullanıldığı gibi.

Denildiğine göre Âişe ile Hafsa (r.anhuma)'in birbirleriyle yardımlaşmaları nafaka hususunda Peygamber (sav)'a bir çeşit baskı uygulamak suretinde İdi,

Bundan dolayı Peygamber bir ay süreyle onlara ilâ yaptı (onlara yaklaşmamaya yemin etti) ve onlardan uzak kaldı. Müslim'in Sahih'inde Cabir b. Abdullah'tan şöyle dediği zikredilmektedir: Ebu Bekir, Rasûlullah (sav)'ın huzuruna girmek üzere izin istedi. İnsanların kapısında oturmakta olduklarını ve kimseye içeri girmek için İzin verilmediğini gördü. (Cabir) dedi ki; Ebu Bekir'e izin verildi, o da içeri girdi. Sonra Ömer geldi, o da izin İstedi, ona da izin verildi. Peygamber (sav)'ın üzüntülü, suskun ve etrafında hanımları olduğu halde oturmuş olduğunu gördü. (Cabir) dedi ki: (Ömer) dedi ki: An-dolsun öyle bir şey söyleyeceğim ki bununla Peygamber (sav)'ı güldürecekim. Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Bir görsen Harice'nin kızı benden harcamak için bir şeyler istedi. Ben de yerimden kalktım, boynuna bir darbe indirdim. Rasûlullah (sav) güldü ve şöyle dedi: İşte bu kadınlar da gördüğün gibi benim etrafımda bulunuyorlar. Bunlar da benden nafaka (harcayacak masraf) istiyorlar. Ebu Bekir, Âişe'ye kalktı, onun boynuna vurdu. Ömer de Hafsa'ya kalktı, onun boynuna vurdu. Her ikisi de; Rasûlullah (sav)'dan yanında olmayan şeyleri mi istiyorsunuz? Hepsi de: Allah'a yemin ederiz. Asla Rasûlullah (sav)'dan yanında olmadık şeyi istemeyeceğiz. Sonra bir ay yahut yirmi -dokuz gün onlardan uzaklaştı, sonra ona şu: "Ey Peygamber! Zevcelerine deki...Muhakkak Allah içinizden güzel davrananlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır." (el-Ahzab, 33/28-29) âyetlerini indirdi...[\[31\]](#) Biz bunu daha önce el-Ahzab Sûresİ'nde (33/28-29. âyetler, 1. başlıkta) zikretmiş bulunuyoruz. [\[32\]](#)

5. Eğer o sizi boşarsa, RabbJnJn ona yerinize Allah'a teslim olan, İman eden, itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan dullar ve bakireler olmak üzere sizden daha hayırlı eşler vermesi umulur.

"Eğer o sizi boşarsa Rabbinin... umulur" buyruğu önceden de geçtiği üzere SahihÇA Müslim)'de bu âyet-i kerime, Ömer (r.a)'ın kullandığı ifadelerle uygun olarak inmiştir.[\[33\]](#)

Denildiğine göre Kur'ân-ı Kerim'in her yerinde geçen: "Umulur" tahakkuku vacib (muhakkak) demektir. Tek istisna buradakidir. Bir diğer görüşe göre buradaki de vücub ifade eder. Ancak yüce Allah bunu bir şana bağlı olarak zikretmiştir. O şart ta hanımlarını boşamasıdır, fakat boşamamıştır.

"Ona yerinize... sizden daha hayırlı eşler..." Çünkü sizler diğerlerinden hayırlı olsaydınız Rasûlullah (sav) sizi boşanırdı. Bu anlamdaki açıklamayı es-Süddî yapmıştır.

Bir diğerk görüşe göre bu buyruk, yüce Allah tarafından Rasûlüne bir vaadidir. Eğer dünyada onları boşayacak olsaydı, yine dünyada ona onlardan daha hayırlı eşler verirdi.

"Ona yerinize... vermesi" buyruğı hem şeddeli, hem de şedde-siz olarak okunmuştur. Esasen -şeddeli ve şeddesiz okuyuşların mastarları olan- İle aynı anlamdadır. "Tenzil" ile "inzâl"(in indirmek anlamında, olduğı) gibi.

Yüce Allah onları bozamayacağını biliyordu. Fakat eğer onları boşayacak oîursa -onları korkutmak üzere- kendilerinin yerine onlardan daha hayırlılarını vermeye kadir olduğunu haber vermektedir. Bu yönüyle yüce Allah'ın: "Şayet yüz çevirerseniz yerinize sizden başka bir kavmi getirir" (Mu-hammed, 47/38) buyruğunu andırmaktadır. Bu yüce Allah'ın kudretini haber vermekle ve onları böylece korkutmaktadır. Yoksa varlık âleminde Rasûlul-lah (sav)'ın ashabından daha hayırlılarının bulunduğı anlamında değildir,

"Allah'a teslim olan" Saki b. Cubeyrin açıklamasına göre ihlâslı olan... Yüce Ailah'sn ve Rasûlünün emrine teslim olan, anlamında olduğı da söylenmiştir.

"İman eden" emrolundıkları şeyleri ve kendilerine yasak ktlınan hususları tasdik eden, doğrulayan.

"İtaat eden" anlamındaki: (oûü)'in mastarı olan "kunût" itaat etmek demektir. Daha önceden (el-Bakara, 2/116. âyet, 5. başlık ile 238. âyet, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Tevbeeden" günahlarından dolayı tevbe eden. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır. Nefislerinin sevdiklerini terkederek Rasûlullah (sav)'ın enirine dönenler diye de açıklanmıştır.

"İbadet eden" yüce Allah'a çokça ibadet eden... İbn Abbas dedi ki; Kur'ân-ı Kerim'de geçen her türlü ibadet, tevhîci anlamındadır.

"Oruç tutan" İbn Abbas, el-Hasen ve İbn Cübeyr (lafız olarak "seyahat edenler" anlamındaki) bu kelimeyi "oruç tutanlar" diye açıklamışlardır. Zeyd b. Eşlem, oğlu Abdurrahman ve Yeman ise, hicret edenler diye açıklamışlardır. Zeyd dedi ki: Muhammed (sav)'tn ümmetinde (dini bir emir olarak) hicretin dışında bir seyahat yoktur. Seyahat yeryüzünde dolaşmak demektir.

el-Ferrâ, el-Kutebî ve başkaları da şöyle demişlerdir: Oruç tutana "seyahat eden" denilmesinin sebebi, seyahat edenin beraberinde azık bulunmayışı, aksine yiyecek bulduğı yerde yemek yemesinden dolayıdır.

Bir başka açıklamaya göre bu lafız, suyun yerde akıp gitmesini anlatmak üzere kullanılan: 'den gelen anlamı ile; yüce Allah'ın itaati uğrunda yol alıp gidenler demektir. Bu açıklamalar daha Önceden et-Tevbe SCıre-si'nde (9/112. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Allah'a hamdolsun.

"Dullar ve bakireler..." Yani bu eşlerden kimisi dul olacaktır, kimisi de bakire. Denildiğine göre duia "seyyib" adının verilmesi, kocası onunla birlikte kalacak olursa kocasına, ondan ayrılacak olursa başkasına dönecek olmasından dolayıdır. Bir diğer açıklamaya göre ise, onun anne babasının evine döneceğinden dolayı bu isim verilmiştir. Bu açıklama daha doğrudur. Çünkü her dul kadın bir başka kocaya döner, diye bir şey yoktur. Bakire ise ilk olarak yaratıldığı hal üzere kalışından dolayı bu ismi almıştır.

el-Kelbî dedi ki: Dul ile Firavun'un karısı Asiye gibilerini, bakire iie de İm-ran'ın kızı Meryem gibilerini kastetmiştir,

Derim ki: Bu açıklama buradaki değiştirme yüce Allah'ın Peygamberine hanımlarını dünyada boşaması halinde âhirette onlara onlardan daha hayırlılarını eş olarak vermesi anlamındadır, diyenlerin görüşlerine uygun bir açıklamadır.

[34]

6. Ey iman edenler! Tutuşturucusu İnsanlarla taşlar olan o ateşten nefislerinizi ve ailelerinizi koruyunuz. Onun üzerinde (görevli) iri yarı, sert tabiatlı melekler vardır. Bunlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a asla İsyan etmezler. Ne emir olunurlarsa, onu yaparlar.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı bir başlık halinde sunacağız: [35]

İnsanın Kendisini ve Aile Halkını Ateşten Koruması:

Bu buyrukla insanın kendisini ve aile halkını ateşlen koruması emrolunmaktadır.

ed-Dalîhâk dedi ki: Buyruğun anlamı şudur: Kendinizi de ateşten koruyunuz, aile halkınız da kendilerini ateşten korusunlar.

Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Siz kendinizi koruyunuz, aile halkınıza da zikir ve dua etmelerini emrediniz; ta ki Allah sizin vasıtanızla onları da korusun.

Ali (r.a), Katade ve Mücahit! şöyle demişlerdir: Yaptığınız işlerle kendinizi koruyunuz, onlara yapacağınız tavsiyelerle de aile halkınızı koruyunuz.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Doğru olan da budur. Kendisine atfedilen ile atfo-lunanın ortak bir noktada birleşmelerini gerektiren atfın verdiği ince anlam ise, fiilin ihtiva ettiği manadadır, Şairin;

"Ben ona yem olarak saman ve soğuk su verdim."

Sözü ile bir diğer şairin şu sözünde olduğu gibidir:

"Savaşa gördüm ben kocan, Kuşanmıştı kılıcını ve mızrağını."

O halde kişinin kendisini itaat ile ıslah etmesi, aile halkını da tıpkı çobanın sürüsünü ıslah etmesi gibi ıslah etmesi gerekir, Sahih hadiste Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu belirtilmektedir: "Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürüsünden sorumludur. İnsanların başındaki imam (İslâm devletinin yöneticisi) bir çobandır ve o, onlardan sorumludur. Adam aile halkı üzerinde bir çobandır ve onlardan sorumludur."[\[36\]](#)

el-Hasen bu âyet i kerime hakkında: "Onlara emreder ve onlara yasaklar koyar" sözleriyle bu buyruğun anlamını ifade etmektedir.

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Yüce Allah'ın "Nefislerinizi koruyunuz" buyruğunun kapsamına çocuklar da girmektedir. Çünkü çocuk insanın bir parçasıdır. Tıpkı yüce Allah'ın: "Kendi evlerinizden... yemek yemenizde size de bir sakınca yoktur" (en-Nur, 24/61) buyruğunda olduğu gibi diğer akrabaların bağımsız olarak anıldığı gibi, ayrıca bağımsız olarak anılmamışlar-dır. Kişi çocuğuna helâli ve haramı öğretir, masiyet ve günah olan işlerden uzak kalmasını sağlar ve buna benzer diğer hükümleri yerine getirir.

Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Çocuğun baba üzerindeki hakkı ona güzel bir isim vermesi, yazı yazmayı öğretmesi ve ergenlik yaşına geldiği vakit onu evlendirmesidir."[\[37\]](#)

Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Hiçbir baba oğluna güzel bir terbiyeden daha üstün bir bağışta bulunmamıştır."[\[38\]](#)

Amr b. Şuayb babasından, onun dedesinden rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Çocuklarınıza yedi yaşında namaz kılmalarını emrediniz. (Kılmazlarsa) on yaşında onları dövünüz ve yataklarını birbirinden ayı;nız."[\[39\]](#) Bu hadisi hadis âlimlerinden bir topluluk rivayet etmiş olup, bu Ebu Davud'un lafzıdır.

Yine Semura b. Cundub'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Küçük çocuk yedi yaşına ulaştı mı ona namaz kılmasını emrediniz.

On yaşına ulaştı mı kılmaması halinde onu dövünüz."[\[40\]](#)

Aynı şekilde kişi aile halkına namaz vaktinin ve hilâlin görülmesine dayanarak oruca başlamanın farzîyetini ve orucu bitirmenin gereğini de haber verir.

Müslim'in rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) vitir namazını kıldıktan sonra: "Kalk ey Âişe, sen de vitrini kıl" dermiş.[\[41\]](#)

Yine rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Geceleyin kalkıp namaz kılan, sonra hanımını uyandıran, eğer kalkamazsa yüzüne su

serpen kişiye Allah'ın rahmeti olsun. Geceleyin kalkıp namaz kıyan ve kocasını uyandıran, uyanmayacak olursa yüzüne su serpen kadına Allah'ın rahmeti oisun." [42]

Peygamber (sav)'ın: "Odalarında (uyuyan) hücre sahibelerini de uyandırın " [43] buyruğu da bu kabildendir.

İşte bütün bunlar yüce Allah'ın: "İyilik ve takva üzere birbirinizle yardımlasın" (el-Mâide, 5/2) buyruğunun genel çerçevesi içerisine girmektedir.

el-Kuşeyrî'nin zikrettiğine göre bu âyet-i kerime nazil olunca, Ömer (r.a) şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü! Haydi kendimizi koruduk diyelim. Peki aile halkımıza ne yapabiliriz?' Peygamber şöyle buyurdu: "Allah'ın size yasakladığı şeylerden onları alıkoyarsınız, Allah'ın emrettiklerini onlara da emredersiniz. " [44]

Mukatil dedi ki: İşte bu, çocukları, hanımı, köleleri ve cariyeleri hakkında kişinin üzerindeki hakkıdır.

el-Kiya dedi ki: Çotuklarımıza, eşlerimize dini ve hayırlı şeyleri kendisinden müstağni kalınamayacak (gerek duyulacak) edeb ve terbiyeyi öğretmek bizim vazifemizdir. Yüce Allah'ın: "Sen aile halkına namazı emret, kendin de sabırla ona devam et" (Taha, 20/132) buyruğu da bunu ifade etmektedir. Yüce Allah'ın Peygamberine hitaben vermiş oduğu; *Yakın akrabaları uyar. (eş-Şuara, 26/214) buyruğu da buna yakındır. Hadis-İ şerifte de: "Çocuklarınız yedi yaşındayken onlara namaz kılmalarını emrediniz" diye buyurulmak-tadır.

"Tutuşturucusu insanlarla taşlar olan..." buyruğuna dair açıklamalar daha önceden ei-Bakara Sûresi'nde (2/24. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onun üzerinde iri yan, sert tabiatlı melekler vardır" buyruğu ile katı kalpli, kendilerinden merhamet dilendiğinde merhamet etmeyen, gazap ve öfkeden yaratılmış bulunan ve Âdemoğullarına yemek ve içmek sevdireldi-ği gibi kendilerine de yaratılmışlara azap etmek sevdireldi-ği bulunan Zebani melekleri kastetmektedir.

"Sert tabiatlı" yani bedenleri güçlü, kuvvetli demektir. Sözleri seri, fiilleri kaba diye açıklandığı gibi; cehennem ehlini yakalayışları güçlü, onlara kar-şs sert tabiatlı diye de açıklanmıştır. "Fılan kişi, filan kişiye karşı sert (şedid)tir" denilir. Bu, ona karşı güçlü olup, çeşitli şekillerde ona azab eder anlamındadır. Bir diğer açıklamaya göre "iri yan" buyruğu ile bedenlerinin irilikleri "sertlik" ile de güçlü oluşları kastedilmiştir.

İbn Ab bas dedi ki: Onlardan birisinin iki omuzu arasındaki mesafe bir yıllık süredir. Onlardan birilerinin gücü, indirdiği bir balyoz ile insanı yetmiş yıl

cehennemine dibine doğru itecek kadardır.

İbn Vchb de şöyle demektedir: Bize Abdurrahman b. Zeyd anlattı dedi ki: Rasûlullah (sav) cehennem bekçileri hakkında şöyle buyurdu: "Onlardan birisinin iki omuzu arasındaki mesafe doğu ile batı arasındaki gibidir."[\[45\]](#)

"3unlar kendilerine verdiği emirlerde Allah'a asla isyan etmezler."

O'nun emrine fazlalık ya da eksiklikle aykırı hareket etmezler.

"Ne emir olunurlarsa onu yaparlar." Vaktinde yerine getirirler. Sonraya da bırakmazlar, öne de almazlar.

Şöyle de açıklanmıştır: Onların zevkleri Allah'ın emrini yerine getirmektedir. Tıpkı cennet ehlinin cennette bulunmaktan dolayı sevindikleri gibi. Bu açıklamayı Mutezile mensuplarından birisi zikretmiştir. Onlara göre âhirette mükdefiyec imkânsız bir hadisedir. Halbuki hak dilinden oiup sağlam akide sahibi olan bir kimseye yüce Allah'ın kuluna bugün de, yarın da mükellefiyetler verebileceği açıktır, melekler hakkında da mükellefiyetin imkânı) reddolunamaz. Allah dilediğini yapar.[\[46\]](#)

7. Ey kâfir olanlar! Bugün özür dilemeyin. Size ancak yaptıklarınızın karşılığı verilecektir.

"Ey kâfir olanlar! Bugün özür dilemeyin." Çünkü özür dilemenizin hiçbir faydası olmaz. Bu yasak, ümitsizliklerinin kesinleştirilmesi içindir.

"Size ancak" dünyada "yaptıklarınızın karşılığı verilecektir." bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "O günde zulmedenlere mazeret bildirmeleri fayda vermez ve onlardan Rabblerini razı etmeleri de istenmez" (er-Rum, 30/57) buyruğudur. Daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[47\]](#)

8. Ey iman edenler! Allah'a nasûh bir tevbe ile tevbe edin! Olur ki Rabbiniz kötülüklerinizi örter. Sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. O gün Allah, Peygamberi ve onunla beraber olan iman edenleri mahcub etmeyecek. Nurları önlerinde ve sağlarında koşacak ve diyecekler ki: "Rabbimiz, bize nurumuzu tamamla ve bize mağfiret buyur! Çünkü Sen herşeye kadirsin."

"Ey iman edenler! Allah'a nasûh bir tevbe ile tevbe edin!" buyruğu ile ilgili açıklamalarıma iki başlık halinde sunacağız: [\[48\]](#)

1- Tevbe ve Tevbenin Nasûh Olması:

"Ey İman edenler! Allah'a... tevbe edin" buyruğu ile yüce Allah tevbe etmeyi ernretmektedir. Tevbe etmek, bütün hal ve bütün zamanlarda farz-ı ayn-dır. Buna dair açıklamalar ve görüşler daha önce en-Nisâ Sûresi'nde (4/17-18. âyetler, 1. başlık ve devamında) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"Nasûh bir tevbe ile..." buyruğunda geçen "nasûh tevbe"nin mahiyeti hakkında ilim adamları ile kalb erbabı yirmiüç ayrı açıklama getirmişlerdir:

1- Nasûh tevbe, sütün tekrar memeye dönmemesi gibi ardından yine (aynı günaha) dönüş olmayan tevbedir, denilmiştir. Bu açıklama Ömer, İbn Me-sud, Ubeyy b. Ka'b ve Mıâz b. Cebel (r. anlı um)'dan rivayet edilmiştir. Mu-az bu açıklamayı Peygamber (sav)'a merfu olarak da nisbet etmiştir.

2- Katade dedi ki: Nasûh tevbe, doğru ve samimi demektir. Halis diye de açıklanmıştır. "Ona nush ile söz söyledi" demek, samimi olarak ihlasla ona söz söyledi demektir. el-Hasen dedi ki: Nasöh sevdiği günaha buğzedip onu hatırladığı vakit ondan dolayı mağfiret dilemesidir.

3- Nasûh tevbe, kabul olunacağına güvenilmeyen ve bundan dolayı da korku duyulan tevbedir, diye de açıklamıştır.

4- Nasûh tevbe, beraberinde ayrıca tevbeye gerek duyulmayan tevbedir, diye de açıklanmıştır.

5- el-Kelbî dedi ki: Nasûh tevbe, kalpten pişmanlık duymak, dil ile mağfiret dilemek, günahı kesinlikle vazgeçmek ve bir daha dönmek üzere kesin kararlı olmak demektir.

6- Said b. Cubeyr dedi ki: Nasûh tevbe, kabul olunan tevbe demektir. Üç şartı taşımadıkça da kabul olunmaz: Kabul olunmaz korkusu, kabul olunacağı ümidi ve itaatlerde süreklilik.

7- Said b. el-Müseyyeb dedi ki: Nasûh cevbe, kendisi ile kendi özünüze samimi olarak iyilik yaptığınız tevbedir.

8- el-Kurazî dedi ki: Nasûh tevbe, dört özelliği taşıyan tevbedir: Dil ile mağfiret dilemek, l>edenen günahı vazgeçmek, kalpten dönmeme kararını vermek ve kötü arkadaşlardan uzaklaşmak.

9- Süfyan es-Öevrî dedi ki: Nasûh tevbe'nin dört alâmeti vardır: Kiiiet, illet, zillet ve gurbet,

10- el-Fudayl b. İyad dedi ki: Günahının sürekli gözünün önünde bulunıast ve sürekli olarak onu gözleriyle görüyor gibi hareket etmesidir. Buna yakın bir açıklama İbn es-Simâk'dan nakledilmiştir: Allah'a karşı hayanı azaltarak işlemiş olduğun o günahı sürekli olarak gözönünde bulundurman ve bundan dolayı seni bekleyene hazırlanmnndır.

11- Ebu Bekr ei-Varrak dedi ki: Nasûh tevbe, genişliğine rağmen yeryüzünün sana*dar gelmesi ve nefsinin de seni alabildiğine sıkmasıdır. Tıpkı (savaşta) geri bırakılan üç kişi gibi.

12- Ebu Bekr el-Vâsıtî dedi ki: Herhangi bir karşılığı kaybetmek dolayısıyla yapılmayan tevbedir. Çünkü dünyada nefsini rahatlatmak Kin günah işleyen bir kimse, daha sonra âhirette kendisini rahatlatmak arzusuyla tevbe ederse, onun tevbesi Allah için değil, kendisini korumak içindir.

13- Ebu Bekr ed-Dakkak el-Mısırî dedi ki; Nasûh tevbe, yaptığı haksızlıkları sahiplerine geri vermek, hasımlarından helâllik dikmek ve itaatleri sürekli bir alışkanlık haline getirmektir.

14- Ruveyym dedi ki: Nasûh tevbe, masiyet esnasında (hakka) yönelmek-sizin arkasını döndüğün gibi (tevbe esnasında) da arkasını dönmeksizin Allah'a yönelmektir.

15- Zünnûn dedi ki: Nasûh tevbenin üç alâmeti vardır; Az konuşmak, az yemek ve az uyumak.

16- Şakîk dedi ki: Nasûh tevbe, kişinin kendisini çokça kınaması, sürekli pişmanlık duymaya aralık vermemesidir; ta ki onun âfetlerinden selâmete çıkabilinceye kadar.

17- Serrî es-Sakatî dedi ki: Nasûh tevbe, kişinin kendisine ve mü'minle-re nasihat etmeden gerçekleşemez. Çünkü tevbe eden ve ona bağı kalan bir kimse, diğer İnsanların da kendisi gibi olmasını ister.

18- el-Cuneyd dedi ki: Nasûh tevbe, günahı ebediyyen hatırlamamak üzere unutulmasıdır. Çünkü tevbesi sahih olan bir kimse, Allah'ı seven bir kişi olur. Allah'ı seven bir kimse ise Allah'tan başka herşeyi unuttur.

19- Zü'l-Uzuneyn (Enes b. Malik -r.a-'ın lakabı olup, iki kulaklı demektir) dedi ki: Nasûh tevbe, kişinin gözyaşının akması, masiyetiere karşı da baş-kaldıran bir kalbe sahih olması demektir.

20- Feth el-Mevsılî dedi ki: Nasûh tevbenin üç alâmeti vardır; Hevâyâ muhalefet, çokça ağlamak ve açlık ve susuzluğa karşı dayanabilmek.

21- Sehl b. Abdullah et-Tusterî dedi ki; Bu ehl-i sünnet ve'l-cemaat için sözkonusu olan bir tevbedir. Çünkü bid'atçının tevbesi olmaz. Buna delil de Peygamber (sav)'in: "Allah bid'at sahibi herkese karşı tevbe etmesinin önünde perde kılmtırır"(1) buyruğudur.

22- Hvizzeyfe'den rivayete göre o şöyle demiştir: Bir günahattan tevbe edip, sonra tekrar o günaha dönmek kişiye kötülük olarak yeter.

Nasûh tevbenin asıl anlamı thlâslı olmaktan gelmektedir, Mesela, bal mumundan süzölmüş olduğu takdirde bu "nâsıh" bir baldır, denilir.

23- Bunun dikiş dikmek anlamında olan "nasâhaf'den alınmış olduğu da söylenmiştir. Bu anlamdan alınmış olması ile ilgili iki şekilde açıklama yapılmıştır;

1- Böyle bir tevbe kişinin itaatini sağlamlaştınp tıpkı terzinin dikişi ile elbiseyi sağlamlaştımp pekiştirdiği gibi, pekiştirdiğinden ötürü bu kökten gelmiştir.

2- Çünkü böyle bir tevbe kişiyi Allah'ın dostları iie birlikle biraraya getirmiş ve onu onlara katmıştır. Tıpkı terzinin kumaşı biraraya getirip onun bir bölümünü diğer bir bölümüne yapıştırması gibi.

"Nasûh" lafzı genel olarak "nün" harfi üstün, tevbenin sıfatı diye: şeklinde okunmuştur, "Çok sabırlıbir kadın" ifadesinde olduğu gibi. Bu da nushunda (samimiyetinde) oldukla ileriye varmış tevbe demektir.

el-Hasen, Hârk ve Ebu Bekr'in rivayetine göre Asım bunu ötreli okumuşlardır. Bu okuyuş: "Kendiniz için nasihat tevbesi..." tevilin-dedir.

Bu lafzın: şeklinde ve Tin çoğulu olması mümkün olduğu gibi, mastar olması da mümkündür. Nitekim: denilir. Çünkü mastarlarda (aynı fiilin mastarı) "fuâle ve fuûl" vezinlerinde gelebilir. "Gitmek" gibi.

el-Müberred dedi ki: Yüce Allah nushu bulunan tevbeyi kastetmiştir. Nitekim:

"Ben nushta bulundum, nush etmek' denilir. [\[49\]](#)

2- Kendisinden Tevbe Edilecek Hususlar ve Bunlardan Nasıl Tevbe Edileceği:

Kendisinden tevbe edilecek hususlar ile bunlardan naşı i tevbe edileceği ile ilgili olarak ilim adamları şöyle demişlerdir: Kendisinden tevbe edilecek olan günah ya yüce Allah'a ait bir haktır ya da insanlara ait bir haktır. Eğer namazı terketmek gibi Allah'a ait bir hak ise. pişmanlıkla birlikte, geçirmiş olduğu namazları kazayı da katmadıkça tevbesi sahih olmaz. Aynı şekilde orucun terki yahut zekâtta kusur olması halinde de durum böyledir,

Şâyct haksız yere birisini öldürmek gibi bir günah ise; eğer ona kısas uygulanması gerekiyor ve kısas uygulanması isteniyor ise, kendisine kısasın uygulanması imkânını vermek ile; eğer haddi gerektiren bir kazf (zina iftirası) ise ve bu haddin kendisine uygulanması isteniyor ise kendisine haddin uygulanmasını kabul etmesi ile olur. Şayet bu haklar affedilecek olursa, pişmanlık duymak ve samimi olarak tekrar buna dönmemeyi kararlaştırmak onun için yeterli olur.

Aynı şekilde bir mal kargılığında, kısasen öldürülmesi affedilecek olursa, o malı bulabilen bir kimse ise, onu eksiksi2 ödemekle yükümlüdür. Yüce Allah şöyle

buyurmaktadır: "Fakat kime kardeşi tarafından bir şey affolunursa, artık (diyet alan) örfe uyarak istesin (ve katil de) ona güzellikle ödesin." (el-Bakara, 2/178) Eğer tevbe ettiği günah Allah'ın hadlerinden -ne olursa olsun- herhangi bir had ise sağlıklı bir pişmanlık duyarak yüce Allah'a levbo edecek olursa, bu had ondan düşer. Nitekim yüce Allah ele geçirilmelerinden Önce muharıplerin (yol kesenlerin) tevbe ettikleri takdirde hadlerinin düşeceğini açıkça hükme bağlamıştır. İşte bu husus, ele geç iril melerinden sonra tevbe ettikleri takdirde, hadlerinin düşmeyeceğine delil teşkil etmektedir. Daha önce (el-Mâide, 5/39-âyet, 26, başlıkta) açıklandığı üzere.

Aynı şekilde içki içenler, hırsızlık yapanlar, zina edenler hallerini düzeltip, tevbe eder ve bu durumları bilinecek olup sonradan imama (İslâm devlet başkanına) şikâyet edilecek olurlarsa, imamın onlara had uygulamaması gerekir. Şayet durumları imama arzedildikten sonra "tevbe ettik" deyip -eğer terketmemişlerse- o vakit onlar bu halleri ile yenik düşürülen muharıplerle aynı durumdadırlar. Şafii'nin kabul ettiği görüş budur.

Eğer günah kullara yapılan bir haksızlık ise; gücünün yetmesi halinde o hakkı sahibine geri vermedikçe ve ister aynı bir hak olsun, ister başka türlü olsun o haktan kurtulmadıkça tevbesi sahih olmaz. Şayet o hakkı sahibine geri verebilecek gücü varsa güç yetirebikliği en kısa ve en çabuk bir süre içerisinde o hakkı eda etmeye karar vermelidir.

Eğer bir müslümana zarar vermiş fakat, o müslüman bunun farkında değil yahutta zararın nereden geldiğini bilmiyor ise, o müslümana verdiği zararı izale eder. Sonra da o kimseden kendisini affedip kendisine bağışlanma dilemesini ister. Onu affedecek olursa, bundan dolayı günahı kalkar. Eğer bu istekte bulunmak üzere birisini gönderecek olup, o mazlum şahıs da kendisine zulmeden kimseyi -muayyen olarak bilsin ya da bilmesin- affedecek olursa, bu da sahilidir. Şayet haksız yere korkutmak yahut kederlendirmek yahut bir tokat vurmak yahut haksızca onu çimdiklemek gibi bir adama kötülük yapar ya da bir kamçı ile onu vurup canını acıtacak olur da sonra yaptığı bu işlen dolayı pişmanlık duyarak ve bir daha tekrarlamamak kararı ile gelip o kişiden af dileyecek olursa ve o kimseye karşı gönlünü hoşnud edinceye kadar zilletini arzetmeyi sürdürüp de haksızlığa uğrayan kişi onu affederse, bu günahı kalkar. Haddin sözkonusu olmadığı sövüp saymak ve ha-karel etmek gibi işlerde de durum böyledir,

"Rabbinİzn kötülüklerinizi örtmesi... umulur" buyruğundaki "Umulur" Allah hakkında kullanıldığı taktirde vücut (kesinlik) ifade eder. Peygamber (sav)'ın:

"Günahtan tevbe eden kimse günahsız kimse gibidir"[\[50\]](#) Buyruğunun anlamı da

budur.

“...me, ...” buyruğu; "Umutur" lafzının merfû' ismi konumundadır.

"... Sokması" buyruğu "örtmesi" anlamındaki lafza atfedilmiştir.

İbn Ebî Able: "SİZİ... sokar" buyruğunu cezm ile; "Örtmesi umulur" lafzının mahalline atfederek cezm ile okumuştur. Günahlarınızın örtülmesini ve sizi altından ırmaklar akan cennetlere sokmasını gerektirecek şekilde tevbe ediniz, denilmiş gibidir.

"O gün Allah, Peygamberi ... mahcub etmeyecek" buyruğunda geçen: "O gün" buyruğunun âmili ya; "sizi... sokması" anlamındaki fiildir ya da takdir edilmiş bir fiildir.

Burada: "Mahcub etmeyecek" fiili "azap etmeyecek" demektir. Yani yüce Allah ona da, onunla birlikte iman edenlere de azap etmeyecektir.

"Nurları önlerinde ve sağlarında koşacak" buyruğu(na dair açıklamalar) daha önce el-Hadid Sûresi'nde (57/12. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Ve diyecekler ki: Rabbimîz bize nurumuzu tamamla ve bize mağfiret buyur. Çünkü Sen herşeye kadırsın." İbn Ab bas, Mücahîd ve başkaları dedi ki: Bu, Allah'ın münafıkların nurunu söndüreceği vakit mü'minlerin yapacağı bir duadır.

Daha önce ei-Hadîd Sûresi'nde (57/13. âyetin tefsirinde) açıklandığı gibi. [\[51\]](#)

9. Ey Peygamber! Kâfirlerle re münafıklarla cîhad et ve onlara karşı sert davran! Varacakları yer cehennemdir onların. O ne kötü dönüş yeridir!

"Ey Peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla cihad et ve onlara karşı sert davran" buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı tek bir başlık halinde sunacağız: [\[52\]](#)

Allah'ın Dini Hususunda İşi Sıkı Tutmak:

Allah'ın dini hususunda işi sıkı tutmak ile ilgili olarak yüce Allah kâfirlere karşı kılıçla, güzel öğütlerle ve yüce Allah'ın dinine davet etmekle; münafıklara karşı ise sertlikle, delili ortaya koymakla, onlara âbiretteki hallerini öğretmekle, kıyamet gününde mü'minlerle birlikte, aydınlığında Sırat'ı geçecekleri nurlarının bulunmayacağını belirtmek suretiyle cihad et, demektir.

d-Hasen dedi ki: Onlarla (münafıklarla), onlara hadleri uygulayarak cihad et! Çünkü onlar hadleri gerektiren işleri işliyorlardı ve ayrıca onlara hadler uygulanıyordu.

"Varacakları yerleri cehennemdir onların" buyruğu her iki kesim hakkındadır. "O

ne kötü dönüş yeridir!" [\[53\]](#)

10. Allah, kâfirlere Nuh'un karısı İle Lût'un karısını misal olarak gösterdi. Bunların İkisi de kullarımızdan iki salih kulun (nikâhı) altında idiler. İkisi de kocalarına (davalarında) hainlik ettiler de kocalarının kendilerine Allah'a karşı hiçbir faydaları olmadı ve İkisine de: "Ateşe girenlerle beraber siz de girin" denilecek.

Yüce Allah bu misali âhirette hiçbir kimsenin, yakınına ya da neseben akrabasına -aralarında dîn ayrılığı var ise- hiçbir fayda vermeyeceğine dikkat çekmek üzere vermektedir.

Nuh'un hanımının adı Vâliha, Lût'un hanımının adı Vâlia idi. Bunu Mu-katil demiştir. ed-Dahhak, Âişe (r.anhâ)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Cebrail, Peygamber (sav)'a inerek ona Nuh'un hanımının adının Vâğile, Lût'un hanımının adının İse Vâlihe olduğunu bildirdi.

"İkisi de kocalarına hainlik ettiler" buyruğu hakkında İkrime ve ed-Dahhak; kâfir olmak suretiyle diye açıklamışlardır. Süleyman b. Rukayye, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Nuh'un hanımı insanlara: O bir delidir, diyordu. Lût'un hanımı da ona gelen misafirleri haber veriyordu. Yine ondan: Hiçbir peygamberin hanımı hayasızlık işlememiştir, dediği nakledilmiştir. Bu hususta -el-Kuşeyrî'nin naklettiğine göre- miifessirlerin icmaı vardır.

Bu iki, hanımın kocalarına hainlikleri, dinde idi ve her İkisi de müşrikti. Münafık oldukları da söylenmiştir. Bir diğer açıklamaya göre bu kadınların hainlikleri, laf alıp götürmeleri idi. Allah peygamberlerine bir şey vahyetti mi hemen bunu müşriklere ifşa ederlerdi. Bu açıklamayı da ed-Dahhak yapmıştır.

Lût'un hanımı, Lût'a misafir geldi mi kavmine yanına bir misafir geldiğini bildirmek üzere duman çıkartırdı. Çünkü onun kavmi erkeklere yaklaşan bir kavim idi.

"Kocalarının kendilerine Allah'a karşı hiçbir faydaları olmadı." Yani Nûh da, Lût da, Allah nezdinde üstün değerlerine rağmen, eşlerinden İsyan etmeleri dolayısıyla Allah'ın azabından herhangi bir şey uzaklaştıramamışlardı.

Bununla azabın herhangi bir vesile (aracı) ile değil, ancak itaat ile önlenebileceğine dikkat çekilmektedir.

Denildiğine göre; Mekke kâfirleri alay ederek: Şüphesiz Muhammed (sav) bize şefaata edecektir, dediler. Yüce Allah onun şefaatinin yakın akrabaları olsalar dahi Mekke kâfirlerine hiçbir fayda vermeyeceğini açıkladı. Tıpkı Nûh ve Lût'un şefaatlerinin hanımlarına -kendilerine yakın olmalarına rağmen- kâfir olmaları

sebebiyle fayda sağlamayacağı gibi.

Her ikisine de âhirette: "Ateşe girenlerle beraber si2 de girin!" denilecektir. Ttpkı Mekke kâfirlerine ve diğerlerine söyleneceği gibi.

Şöyle de denilmiştir: "Nuh'un karısı" terkinin "misal olarak" buyruğundan muzafın hazfî takdirine binaen bedel olması mümkündür. Yani; yüce Allah bir misai verdi ki; bu Nuh'un karısının misalidir... Bu lafızların ("Nuh'un karısı" ile "Lût'un karısı" anlamındaki lafızların) iki meful olmaları da mümkündür. (Mealde olduğu gibi). [\[54\]](#)

11. Allah, İman edenlere de Fîravun'un karısını misal verdi. Hani o: "Kabbîm, benim için nezdinde cennette bir ev yap! Fira-vun'dan ve onun amelinden beni kurtar ve o zalimler topluluğundan beni esenliğe çıkar" demişti.

"Allah iman edenlere de Fîravun'un karısını misal verdi." Adı Müzahim kızı Âsiye idi. Yahya b. Sellânı dedi ki: "Allah kâfirlere... misal olarak gösterdi" buyruğunu yüce Allah, Âişe ve Hafsa'ya, Rasûlullah (sav)'a karşı birbirlerine destek oldukları vakil, gösterdikleri muhalefetten sakındırmak üzere misal vermiştir. Daha sonra onlara Fîravun'un hanımı ile İmran kızı Meryem'i, itaate sımsıkı sarılmalarını, din üzere sebat göstermelerini teşvik etmek üzere misal verdi.

Bunun, mü'minlere sıkıntılara sabretmeye teşvik için verildiği de söylenmiştir. Yani sizler sıkıntılı zamanlarda sabretmekte Fîravun'un eziyetine katlanan, Fîravun'un hanımından daha zayıf olmayınız. Âsiye, Musa'ya iman el-misti. Onun Musa'nın halası olup, ona iman ettiği de söylenmiştir.

Ebu'l-Âsiye dedi ki: Firavun hanımının iman ettiğini öğrenince, ileri gelenlerin huzuruna çıkarak onlara şöyle dedi: Siz Müzahim kızı Âsiye hakkında ne bilirsiniz? Ondan övgüyle söz ettiler. Onlara: O benden başka bir rabbe ibadet ediyor, dedi. İleri gelenler ona: Onu öldür, dediler. Bunun üzerine onun için yere kazıklar çaktı, ellerini ve ayaklarını bağladı. O da: "Rabbim benim için nezdinde cennette bir ev yap!" diye dua etti. Bu esnada Firavun da hazır bulunuyordu. Cennetteki evini görünce güldü. Firavun: Bu kadının deliliğine hayret etmiyor musunuz? Biz ona işkence ediyoruz, o ise gülüyor derken, ruhu kabzolundu.

Osman en-Nehdî'nin kendisinden rivayet ettiğine göre Selmân el-Farisi de şöyle demiştir: Âsiye'ye güneşte işkence ediliyordu. Güneş sıcağı onu rahatsız etti mi melekler onu kanatlarıyla gölgelendiriyordu.

Güneşte ellerini ve ayaklarını çivilediği, sırtının üzerine bir değirmen taşı koyduğu, yüce Allah'ın ona cennetteki yerini gösterdiği de söylenmiştir.

Yine denildiğine göre "Rabbitn, benim için nezdinde cennette bir ev yap!" deyince, ona cennette evinin bina edilmekte olduğu gösterildi. eî-Ha-sen'den gelen rivayete göre onun evi bir incidendir.

Âsiye: "beni kurtar!" deyince, yüce Allah onu en üstün ve şerefli bir şekilde kurtardı, onu cennete yükseltti. O orada yer, içer ve nimetler içerisinde yüzer.

"Firavun'dan ve onun amelinden" ifadesinde amel'den kastı küfürdür. Onun azabından, zulmünden ve başıma gelenlere sevinmesinden,,, diye de açıklanmıştır. İbn Abbas ise kasıt, cimadır, demiştir.

"Ve o zalimler topluluğundan beni esenliğe çıkartl" ifadeleri hakkında el-Kelbî: Bunlar Mısır ahaiisidir, demiştir. Mukatji, Kıbtilerdir diye açıklamıştır. el-Hasen ve İbn Keysan dedi ki: Allah onu en üstün ve şerefli bir şekilde kurtarmış, onu cennete yükseltmiştir. O orada yemekte ve içmektedir. [\[55\]](#)

12. Ve namusunu sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de (misal verdi). Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük. O da Rabbinin kelimelerini de, kitaplarını da tasdik etmişti. Ve o, itaat edenlerdendi.

"Ve namusunu" hayasızlıklardan, fuhşiyattan "sapasağlam koruyan İmran kızı Meryem'i de" an, demektir.

Buyruğun Firavun'un karısına atfedildiği de söylenmiştir. Anlam da: Allah İmran kızı Meryem'i de misal olarak vermiş ve yahudilerin eziyetlerine karşı ona sabır vermiştir, şeklindedir.

"Namusunu sapasağlam koruyan" buyruğu hakkında müfessirler şöyle demişlerdir: Burada "fere (mealde: namus)" ile onun ceybi (gömleğinin yakası) kastedilmiştir. Çünkü: "Biz ona ruhumuzdan üfürmüştük" diye buyurmaktadır, Cebrail (a.s) da onun yakasına üflemişti, fercine üflememişti, Ubeyy'in kıraatinde bu buyruk: "Biz onun yakasına ruhumuzdan üfürmüştük" şeklindedir. Elbisedeki herbir yarığa da "ceyb" denilir. Yüce Allah'ın: "Hem onun hiçbir yarığı da yok." (Kaf, 50/6) buyruğunda da bu anlamdadır.

Onun namusunu (fercini) sağlam bir şekilde koruyup, Ruh'un onun yakasına üflenmiş olması da mümkündür. Bu durumda "üfürmüştük" buyruğu, Cebrail'i gönderdik, o da onun yakasına üfledi, demek olur. "Ruhumuzdan" buyruğu da ruhlarımızdan bir ruh demek olur ki; bu da İsa'nın ruhudur. Buna dair yeterli açıklamalar daha önce en-Nisâ Sûresi'nde (4/171. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"O da Rabbinin kelimelerini... tasdik etmişti" buyruğunda "tasdik etmişti" anlamındaki lafız genel olarak şeddeli: diye okunmuştur. Ancak

Humeyd ve el-Umevî şeddesiz olarak: diye okumuşlardır[56]

"Rabbinin kelimeleri" Cebrail'in kendisine; "Ben ancak senin Rabbinin gönderdiği elçiyim..."(Meryem, 19/19) şeklindeki sözleridir.

Mukatil dedi ki: "Kelimeler" ile İsa'yı, onun bir peygamber okluğu ve İsa'nın Allah'ın kelimesi olduğunu kastetmektedir. Buna dair açıklamalar daha önceden (Al-i İmran, 3/42. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

el-Hasen ve Ebu'l-Âliye: Rabbinin kelimesini ve kitabını" diye okumuşlardır. Ebu Amr ve Âsım'dan Hafs ise çoğul olarak: Kitaplarını da" diye okumuşlardır. Ebu Reca'dan ise: "Kitaplarını" şeklinde "te" harfi (ötreli değil de) sakın olarak okuduğu rivayet edilmiştir, diğerleri ise teki! olarak: "Kitap(lar)ım" diye okumuşlardır. "Kitab" ile (tekil olarak) cinsi de kastedilebilir. Bu durumda yüce Allah'ın indirmiş olduğu her kitap anlamında olur.

"Ve o, itaat edenlerdendi." Akşam ile yatsı arasında namaz kılanlardandı, diye de açıklanmıştır.

Burada: "İtaat eden kadınlardan" diye buyurınamasının sebebi, onların: itaat edenler topluluğundandı" demek istemiş olmasındandır. Bunun Meryem'in ehl-i beytine ıacı olması da mümkündür. Çünkü onlar Allah'a itaat eden kimselerdi.

Muâz b. Cebel (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Peygamber (sav), ruhunu teslim etmek üzere olan Uz, Hatice'ye şöyle elemiştir: "Başına gelenlerden hoşlanmıyor musun yoksa? Allah hoşlanılmayan şeylerde hayır yaratmıştır. Sen diğer kumalarının yanına gideceğin vakit, onlara benden selam söyle! (Onlar) İmran kızı Meryem, Müzahim kızı Asiye, İmran oğlu Musa'nın kızkarde-şi İmran kızı Kelime -(ravi) Hakime de demiş olabilir-'ye selam söyle." Hatice (r.anha) dedi ki: Hayırlı, uğurlu olsun ey Allah'ın Rasûlü[57]

Katade'nin Enes'ten rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Âl emlerde ki kadınlar arasından dördü yeter. İmran kızı Meryem, Huveylid kızı Hatice, Muhammed'in kızı Fatıma ve Firavun'un karısı Müzâhîm kızı Asiye. "[58]

Buna dair yeterli açıklamalar daha önce Âl-i İmran Sûresi'nde (3/42. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Tahrim Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamdolsun. [59]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/457.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/457.

[3] Bu ve benzeri tabirlere dair açıklamalar hiraz sonra inüfe.sfiir tarafından

yapılacaktır.

[4] Müslim, II, 1100; Buhârî, V, 2016, VI, 2462; Ebû Dâvûd, III, 335; Jvesdî, VI, 151, VII, 13, 7]; Müsned.VI, 221

[5] Buhârî, V, 2017, VI, 2556; Müslim, II, 1101; Müsned, VI, 59

[6] Darakutnî, IV, 41

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/457-459.

[7] İ. Malik b. Enes, eİ-Mudevvenetu'l-Kubrâ, Beyrut (iarJhsiz), III, 107

[8] Bu milr.sel rivayeti ulaşabildiğimiz herhangi bir kaynakla cespit edemedik

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/460.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/460-461.

[11] Dârakutnî, IV, 40

[12] Son cümlelerin tercümesi İhmî'l-Arabî'nin, Ahhâmu'l-Kur'ân, IV, 1848'deki ifadesi esa.s

[13] Dârakutnt, IV, 43

[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/461-464.

[15] Buhârî, V, 2016, VI, 2462; Müslim, H, 1100; Ebü Dâvûd, III, 335: Nesâl, VII, 13, 71; Müs-ned, VI, 221

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/464-466.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/467.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/467.

[19] Müslim, II, 1100; Dârakutnî, IV, 41; Müsned, I, 22^, T:ıy"tlisi, Müsned, I, 343

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/467.

[20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/468.

[21] Dârakutnî, IV, 153

[22] Son nliirük fiillerin seçici ile ilgili (iJsırok verilen bu Mlgilfi- ile Hıseyñ el-Ht'ine-ciânî, el-Ferid fî İ'rabi'l-Kur'ânıl-Mecîd, IV, 488'cle ;ıynı hususa dair anklaniHİar k»r.şıl:tşırıl;ı-lıılır.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/469-471.

[23] Fail (öznerüin tesniye (ikil) olması dolayısıyla fiilin Camil (çoğul) olarak gelmesi gerektiğine işaret etmekte ve çoğul gelininin neden uygun olduğunu açıklamaktadır, (Uk. el-Hemedanî, el-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'ani'l-Mecîd, IV, 48S

[24] Müslim, II, 1103; Buhârî, IV, 1»66

[25] Bu hadis çeşitli kısımlarıyla birçok yerde bulunmuştur; İH birlikte bu bütünlüğü ile Müslim, II, 1105-1106 ile thn Hibbân, Sahih, IX, 4<XI-49tnk-görülebilir

[26] "Yardımcıdır" anlamındaki "zahir kelimesi tekildir, "Melekler" çoğuldur. Miibtedâ ile haber arasında çoğul-tekil ilişkisi açısından uyum ;ır;mcı^ından; bu lafzın "melekler" hıfzına uygun olarak çoğul anininim lıuşıcılığını heinnımekredir. "Melekler... yardımcıdır" demek olur

[27] bn Kesir Tefsir, IV, 390 (MürâhifTın sözü olarak); RsLSLikıttah'tn hadisi olarak tespit edemedik

[28] "Muhakkak Allah onun velisidir" demek olur

[29] Anlam mealdeki gihi olur

[30] Buradaki tekil olan "refik: arkadaşv kelimesinin çoğul olarak "arkadaşlar" anlamında olması gihi.

[31] Müslim, II, 1104

[32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/471-477.

[33] Müslim, II, 1105

[34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/477-479.

[35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/479.

[36] Bukârî, I, 304, II, 848, 901, 902, III, 1010, V, 19H8, 1996, VI, 2611; Müslim, III, 1459; Tirmizî, IV, 208; Bbû Dâvûd, III, 130; Müsned, II, 5, 54, 111, 121

[37] Deylemt, Firdevs, II, 131; henzer hadisler ve sıhhat durumları için bk. Beyhaki, Şuabu't-lman, VI, 40Q, 401, 403, eg-Sünenü'l-Kübra, X, 15; Heysemi, Mecma, VIII, 47

[38] Müsned, Ul, 412, IV, 77; Hâkim, Müstedrek, IV, 292; Tirtnizl, IV, 338; Beyhaki, es-Sü-nenu'l-Kübrâ, II, İH, III, H4

[39] Ebü Pâvûd, I, 133; Hâkim, Müstedrek, I, 311; Barakutnl, i, 230, Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, II, 228, 229, III, K4, Müsned, 11, 180, 1H7

[40] Eba Dûvûd, I, 133; Ueyhaki, es-Sünenü't-Kübra, II, 14

[41] Müslim, I, 511; Müsned, VI, 152, 205

[42] Heyhaki, es-Sünenü's-Suğra, Medine 1410/1989, s. 473

[43] Muvatta, II, 913, İhn Hihhan, Sahih, II, 466; Hâkim, Müstedrek, II, 654

[44] Kaynağım tespit edemedik

- [45] Kaynağım tespit edemedik
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/479-483.
- [47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/483.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/483-484.
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/484-486.
- [50] İbn Mîce, II, 1419; ayrıca hk. Münziri, et-Terğib, IV, 48; Heysemi, Mecmu, X, 199. 200
- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/486-488.
- [52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/488-489.
- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/489.
- [54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/489-490.
- [55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/490-492.
- [56] O Rahbiniı kelimeleri ile doğru söylemişti, elemek olur.
- [57] Başka rivayet yoluyla, aynı maıatlar Taberînî, Kebir, XXII, 451; hadisin senedi ile ilgili olarak bk. İhn Hacer, Lisânu'l-Mîzân, VI, 332; AMıııUıı b. Adıyy, et-Kâmil, VII. 1H0
- [58] İbn Hilıbaıı Sahih, XV, 464, Tirmtzi, V. 703; Miisned, III, 135
- [59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/492-493.

MÜLK SURESİ

1- Ölüm ve Hayat:

2- Ölümün Hayattan Önce Söz konusu Edilmesinin Sebebi:

MÜLK SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Bütün müfess iri erin görüşüne göre Mekke'de inmiştir. el-Vâkiyc (koruyucu) ve el-Münciye (kurtarıcı) diye de adlandırılır. OtU2 âyettir.

Tirmizî'nin rivayetine göre İbn Abbas dedi ki: Rasûlullah (sav)'ın ashabından bir adam, bir kabir üzerine -onun kabir olduğunu bilmeksizin- çadırını kurdu. Bir de ne baksın, orası bir insan kabri imiş. Kabir bitirinceye kadar da Mülk Sûresi'nı okumuş. Peygamber (sav)'a gelerek; Ey Allah'ın Rasûlü, dedi. Ben çadırımı kabir olduğunu bilmeksizin bir kabrin üzerine kurdum. Bir de baktım ki, orası bir insan kabri imiş. Mülk Sûresi'ni sonuna kadar okudu, Rasûlullah (sav) dedi ki: "O menedicidir, o koruyucudur, onu kabir azabından korur." (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, garib bir hadistir.^[1]

Yine ondan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Bütün mülk elinde bulunanın şanı ne yücedir!" (1. âyet) diye başlayan sûrenin her mü'minin kalbinde olmasını, ezbere bilmesini çok arzu ederdim.' Bunu es-Sa'lebî zikretmiştir.^[2]

Ebu Hureyre'den dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Allah'ın kitabından ancak otuz âyet olan bir sûre vardır ki, Kıyamet gününde bir adama onu cehennem ateşinden çıkartıp cennete sokuncaya kadar şefaatt etti (edecektir). Bu Tebâreke Sûresi'dir." Bu hadisi bu manada Tirmizî rivayet etmiş olup hakkında:

Hasen bir hadistir, demiştir.^[3]

İbn Mesud dedi ki; Ölü kabrine konulduğu vakit ona ayaklan tarafından gelinin. Senin buna ulaşmana imkânın yok. Çünkü o ayakta iken el-Mülk Sûresi'ni okur, namaz kılardı. Sonra başı tarafından ona gelinir. Bu sefer dili: Sizin ona karşı bir yolunuz yoktur. Çünkü o benimle Mülk Sûresi'ni okurdu. Sonra dedi ki: Bu sûre Allah'ın azabından koruyan sûredir. Tevrat'ta el-Mülk süresidir. Kim bir gece onu okuyacak olursa, o çok büyük bir iş, çok hoş bir iş yapmış olur.

Her gece bu sûreyi okuyana, el-fettan'ın (çok fitneye düşürücü şeytanın) zarar vermeyeceği rivayet edilmiştir.^[4]

1. Bütün mülk elinde bulunanın şanı ne yücedir! Ve O, hefşeye kadirdir.

"...Ne yücedir!" buyruğu "bereket"den "tefâale" veznindedir. Daha önce (el-A'raf, 7/54 buyruğu açıklanırken) geçmiş bulunmaktadır.

el-Hasen her türlü kötülükten münezzehtir demektir, diye açıklamıştır. Dâim oldu,

diye de açıklanmıştır. O varlığının başlangıcı bulunmayan, devamının da sonu gelmeyecek olan dâimdir.

"Bütün mülk elinde bulunan"; dünyada da, âhirette de göklerin ve yerin mülkü kendisinin olan... demektir.

İbn Abbas dedi ki: Mülk, O'nun elindedir. Dilediğini aziz eder, dilediğini zelil kılar. Diriltir, öldürür, zengin kılar, fakir eder, verir ve alıkoyar.

Muhammed b. İshak dedi ki: Nübüvvet mülkü yalnız O'nundur. Nebiye tabi olan kimseleri o yolla aziz kılmış, ona muhalefet edenleri de onun vasıtası ile zelil kılmıştır.

"Ve O," nimet vermek ve intikam almak gibi "herşeye kadirdir." [5]

2. O hanginizin daha güzel amelde bulunacağını denemek üzere ölümü ve hayatı yaratandır. O Azizdir, Gafurdur.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [6]

1- Ölüm ve Hayat:

"O... ölümü ve hayatı yaratandır" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denil-miştir: Yani O, sizi ölüm için ve hayat için yaratmıştır. Bu da dünya hayatında ölüm için, ahiret hayatında da hayat için yaratmıştır, demektir. Ölümü hayattan önce zikretmesinin sebebi ise ölümün kahredici özelliğinin bulunmasından dolayıdır. Nitekim yüce Allah kızları, oğlan çocuklardan önce zikrederek; "Dilediğine kızlar ihsan eder..." (eş-ŞCırâ, 42/49) diye buyurmaktadır.

Ölümü önce zikretmesinin, daha önce var olmasından dolayı olduğu da söylenmiştir. Çünkü eşya başlangıçta ölü hükmünde idi. Nutfe, toprak ve buna benzerlerinde olduğu gibi.

Katade dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyururdu: "Şüphesiz yüce Allah, Âdernoğullarını ölüm ile zelil kılmış, dünyayı hayat yurdu, sonra ölüm yurdu, âhireti ise mükâfat yurdu, sonra da ebedi kalınacak yurt kılmıştır." [7]

Ebu'd-Derdâ'dan rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Üç şey olmasaydı Âdemoğlu asla başını önüne eğmezdi. Fakirlik, hastalık ve ölüm. Bununla birlikte o, yine çok atılgandır." [8]

2- Ölümün Hayattan Önce Sözkonusu Edilmesinin Sebebi:

"Ölümü ve hayatı yaratandır" buyruğunda, hayattan önce ölümü zikretmektedir. Çünkü insanlar arasında amelde bulunmaya en çok koşan kişi. ölümü sürekli gözünün önünde bulundurandır. O halde âyet-i kerimenin zikredilmesinde gözetilen maksad açısından daha önemli olduğundan ötürü ölüm öne alınmıştır.

İlim adanılan şöyle demiştir; Ölüm ne katıksız bir yokluk, ne de sadece bir yok oluşturmaktır. O sadece ruhun beden ile ilişkisinin kesilip, ayrılması, ikisi arasında bir engel oluşturmaktır. Bir halden bir diğerine değişmek ve bir yurttan diğerine taşınmaktır. Hayat ise bunun aksidir.

İbn Abbas, el-Kelbî ve Mukatil'den şöyle dedikleri nakledilmektedir; Ölüm ye hayat iki cisimdir. Ölüm bir koç şeklinde yaratılmış olup her neye uğrarsa ve her ne onun kokusunu alırsa mutlaka ölür. Hayat da ablak (siyah-beyaz karışımı bir renkte) dişi bir kısrak suretinde yaratılmıştır. -Cebrail'in ve peygamberlerin bindiği at bit idi,- Adımını gözün görebildiği kadar atar. Eşekten yüksekçe, katırdan alçakçadır. Her neye uğrayıp, kokusunu alırsa mutlaka hayat bulur. Her neyi çiğnerse mutlaka hayat bu! ur, İşte Sâmirî'nin, izinden bir avuç alıp buzağı heykelinin üzerine attığı ve dirilmesine sebep teşkil eden at budur, (Bk. Tâ-Hâ, 20/96. âyetin tefsiri) Bunu es-Sa'lebî ve el-Ku-şeyrî İbn Abbas'tan nakletmişlerdir. el-Maverdî de bu anlamdaki açıklamayı Mukatil ve el-Kelbî'den zikretmektedir.

Derim ki: Kur'ân-i Kerim'de de şöyle buyurulmaktadır: "De ki: Size vekil kılınan ölüm meleği sizin ruhunuzu alır." (es-Secde, 32/11); "Meleklerin o kâfirlerin... canlarını alırken bir gör şeydin!" (el-Enfal, 8/50) Yine yüce Allah: "...Elçilerinizin ruhunu alırlar" (el-Enâm, 6/61) diye buyurduğu gibi, bir başka yerde de: "Allah ölümleri vaktinde ruhları alır" (ez-Zümer, 39/42) diye buyurmaktadır. O halde; melekler üstün ve şerefli araçlardır. Allah'ın salât ve selâmı üzerlerine olsun, Gerçek manada öldüren ise yüce Rab-bimizdir. Ölüm -sahih haberde vârid olduğu gibi- âhirette bir koç suretinde gösterilecek ve Sırat üzerinde boğazlanacaktır.^[9]

İbn Abbas'tan zikredilen bu rivayetin ise; bu hususta mazereti urtadan kaldıracak (yani bu rivayeti reddetmeye ihtimal bırakmayacak) sahîh bir habere ihtiyacı vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yine Mukatil'den şöyle dediği zikredilmiştir: Ölümü yarattı. Yani nutfe-yi, alakayı ve bir çiğnem eti yarattı. Hayatı yarattı yani o bir insan yarattı ve ona ruh üfledi, o da insan oldu.

Derim ki: Bu güzel bir görüştür. Buna yüce Allah'ın: "Hanginizin daha güzel amelinde bulunacağını denemek üzere..." buyruğu delil teşkil etmektedir. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-Kehf Sûresi'nde (18/7. ve 30. âyetlerin

tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

es-Süddî yüce Allah'ın: "O hanginizin daha güzel amelde bulunacağını denemek üzere ölümü ve hayatı yaratandır" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Hanginizin ölümü daha çok hatırlayacağını, ona daha güzel hazırlanacağını, hanginizin ondan daha çok korkup ondan sakınacağını ortaya çıkarmak için... demektir.

İbn Ömer dedi ki: Peygamber (sav) yüce Allah'ın: "Bütün mülk elinde olanın şanı ne yücedir... O hanginizin daha güzel amelde bulunacağını denemek üzere ölümü ve hayatı yaratandır" buyruğuna kadar okudu ve şöyle buyurdu: "(Kimin) Allah'ın haramlarından daha çok çekineceğini, Aî-İnh'a itaatte elini daha çok çabuk tutacağını,.."[\[10\]](#)

"Denemek üzere..." buyruğu size deneyenin muamelesi Üe muamele etmek üzere demektir. Yani kulu, sabrını ortaya çıkarmak için ölümü kendisine ağır gelecek olan kimsenin ölümü ile şükrünü ortaya çıkarmak için hayat ile denemek üzere... demektir.

Bir başka açıklamaya göre; Allah ölümü öldükten sonra diriliş ve amellerin karşılığını görmek için, hayatı da sınanmak için yaratmıştır. Buna göre: "Sizi sınamak üzere" buyruğundaki "lam" ölümün yaran I ması mı değil, hayatın yaratılmasına taalluk eder. Bunu ez-Zeccâc zikretmiştir.

el-Ferra ve yine ez-Zeccâc şöyle demişlerdir: "Sınamak" fiii: "Hangi" lafzında amei etmez. Çünkü "sınamak" ile "hangi" arasında bir fiil takdir edilmiştir. Bu; "Hanginizin daha çok itaaC ettiğini göreyim diye sizi sınadım" demeye benzer. Yüce Allah'ın. "Sor onlara! Buna hangileri kefildir,? (el-Kalem, 68/40) buyruğu da (bu yönüyle) buna benzemektedir. Bu da oniara sor, sonra hangilerinin... bak, demektir. O halde âyet-i kerimedeki: "Hanginizin" lafzı mübtedâ olarak merfıdır, "Daha güzel" lafzı da onun haberidir. Aniam da şöyle olur: Sizi sınayıp hanginizin amelinin daha güzel olduğunu ortaya çıkarmak ya da göstermek için... (ölümü ve hayatı yaratandır), demektir.

"O" kendisine karşı gelip isyan edenlerden intikam alışında güçlü olan "Azizdir." Tevbe eden kimselere çokça bağışlayıcı olan "Gafurdur." [\[11\]](#)

3- O, tabaka tabaka yedi gök yaratandır. "Rahman'ın yaratışında hiçbir düzensizlik göremezsin. Haydi gözü çevir de bak! Bir çatlak görecektir misin?"

"O tabaka tabaka" yani biri diğerinin üstünde "yedi gök yaratandır." Bu göklerin birbirine yapışık bölümleri ise onların kıyılındır, tbn Abbas'tan böylece rivayet edilmiştir.

"Tabaka tabaka" lafzı "yedi" lafzının sıfatıdır. Buna göre mastar ile

nitelendirilmiş olmaktadır. "Birbirine mutabık" anlamında mastar olduğu da söylenmiştir. Yani o yedi gök yarattı ve bunları biri diğerinin üzerinde tabaka halinde yahut biri diğerine mutabık yahut biri ötekine mutabık gelecek şekilde yaratandır, demektir. Sibeveyh dedi ki: Bu lafız ikinci meful olarak nasbeditmiştir.

Derim ki: Bu durumda: "Yaratan"; "Var eden" ile "Yapan, meydana getiren" anlamında, "(il^): Tabaka tabaka" lafzı da; (çoğulu olur. (Jir)'in çoğulunun; "diye gelmesi gibi. Bunun: Tabaka" lafzının çoğulu olduğu da söylenmiştir.

Eban b. Tağlib dedi ki: Bedevinin kişiyi yererken: "Onun kötülüğü üstüstedir (tabaka tabaka gelir), hayrı ise kalıcı değildir" derken duydum,

Kur'ân-ı Kerim'in dışında bu ibarenin: "Tabaka tabaka yedi gök" şeklinde "gökler" lafzının sıfatı olarak cer ile gelmesi de mümkündür. Bunun (bu yönüyle) bir benzeri: "Ve yedi yeşil başak" (Yusuf, 12/46) buyruğudur.

"Rahmân'ın yaratışında hiçbir düzensizlik göremezsin" buyruğunda -ki: "Düzensizlik" lafzını Hamza ve el-Kisâ elifsiz olarak, "vav": harfi de şeddeli şekilde: "Düzensizlik" diye okumuşlardır. İbn Mesud ve arkadaşlarının kıraati de budur. Diğerleri ise "elif ile okumuşlardır, İki ayrı söyleyiştir. Hepsi de aynı manalara gelen: Taahhüt etmek,"Tahammül göstermek,"; "Başka türlü göstermek, "Küçük görünmek" Kat kat olmak, katlanmak" ile; Uzaklaşmak" gibi.

Ebu Ubeyd; okuyuşunu tercih etmiş ve bu hususta Abckırrahman b. Ebi Bekr'in söylediği; "Kızları hususunda benim gibi birisi nasıl olur da dikkate alınmaz, fikri sorulmaz" ifadesini delil göstermiştir.

en-Nehhas dedi ki: Bu Ebu Ubeyd'in reddolunan bir görüşüdür. Çünkü bu şekilde bir kullanıma, kendileri ileri götürülen, diğeri ile uyumları bozulan manası verilir. Âyet-i kerimede ise; okuyuşu daha uygundur, Nitekim işler arasında farklılık ve uzaklık olduğu vakit: fiili kullanılabileceği gibi; fiili de kullanılabilir. Biri diğerini geçti, demek olur. Nitekim bundan önce yüce Allah: "O tabaka tabaka yedi gök yaratandır" diye buyurmuş bulunmaktadır. Yani sen Rahman'ın yaratmasında herhangi bir eğrilik, bir çelişki, bir farklılık (ayrılık, tutarsızlık) göremezsin. Aksine oniar suretleri ve sıfatları itibariyle değişseler bile, yaratıcılarına dei! teşkil edecek şekilde dosdoğru ve İstikamet üzeredirler. Bununla kastedilenin yalnızca gökler olduğu da söylenmiştir. Yani sen göklerin yaratılmasında bir kusur göremezsin.

Bunun aslı: "Geçmek, geride bırakmak"dan gelmektedir. Bu da bir şeyin ötekini geçerek, geride bırakarak düzgünlüklerinin azlığı dolayısıyla arada boşluk meydana gelmesi anlamındadır. Buna da İbn Abbas (r.a)'ın, herhangi bir farklılık

(göremezsın) şeklindeki açıklaması delil teşkil etmektedir,

Ebu Ubeyde dedi ki: -Bir şey geçti anlamında denilir.

Daha sonra insanlara ibret alsınlar, O'nun kudreti hakkında tefekkür etsinler diye yarattığı varlıklara dikkatle bakmalarını emrederek: "Haydigö-zü(nii) çevir de bak. Bir çatlak görecek misin?" diye buyurmaktadır. Yani gözünü semaya tekrar çevir. (Aynı anlamda): "Gözünü semada evirip çevirdi" denildiği gibi; "Semaya yorulunca-ya kadar baktı" da denilir. Anlamlar birbirine yakındır.

Yüce Allah'ın: "(.eri1*): Haydi... çevir" buyruğunda "fe" harfini, daha öncesinde zikredilmiş bir fiil bulunmamakla birlikte getirmesi, önceden "göremezsın" diye buyurmuş olmasından dolayıdır. Yani bak, sonra gözünü tekrar çevir, herhangi btr çatlak görecek misin? demektir. Bu açıklamayı Katade yapmıştr.

lafzının; "çatlaklar" demek olduğu Mücahid ve ed-Dahhak'tan nakledilmiştir. Katâde; Btr tutarsızlık, es-Süddi: Bir delik, İbn Abbas: Bir gevşeklik diye açıklamışlardır. Bunun kökü: 'den gelmektedir ki; bu da çatlamak demektir. Şair şöyle demiştir:

"O size direksiz olarak bir sema bina etti, Ve süsledi onu, onun hiçbir çatlağı da yok.:

Bir başka sair de şöyle demektedir:

"Sen kalbi(mi) çatlattın, sonra içine serptin Sevgini de; kaynadı, birbirine böylelikle çatlaklar yapıştı. İçeceğin varamadığı bir yere kadar vardı ve sarhoşluğun da Fakat ona bir türlü sevinç ulaşamadı." [\[12\]](#)

4. Sonra gözü(nü) tekrar tekrar çevir ve bak! Göz hor ve hakir, yorulmuş olarak yine sana dönecektir.

"Sonra gözü tekrar tekrar çevir ve bak!" buyruğundaki: "Tekrar tekrar" lafzı mastar konumundadır. Çünkü; iki defa çevir demek olup, bu da biri diğerinin ardından çevirmek demektir. İki defa (tekrar tekrar) bakmayı emretmesi, şundan dolayıdır: İnsan bir şeye bir defa baktığı takdirde ona ikinci bir defa bakmadığı sürece o şeyin kusurunu görmez. Yüce Allah da bunu haber vermektedir: O kimse göğe iki defa bakacak dahi olsa, hiçbir kusur göremeyeceği gibi, ona baktıkça hayret edecektir. Allah'ın: "Göz hor ve hakir... olarak yine sana dönecektir" buyruğu bunu anlatmaktadır. Yani bu kabilden herhangi bîr şey görebilmek imkânından uzak, zilletle ve küçülmüş olarak dönecektir. -Aynı kökten olmak üzere: "Köpeği kovdum ve uzaklaştırdım" demektir. "Köpeğin kendisi uzaklaştı": denilir. Buna göre bu fiil hem geçişli, hem geçişsizdir. da aynı anlamdadır. "Göz (görmesi; görmeyecek kadar oldukça zayıfladı, zayıflamak"

demektir. İşte yüce Allah'ın: "Göz hor ve hakir... olarak yine sana dönecektir" buyruğundaki "Hor ve hakir olarak"7 lafzı da buradan gelmektedir.

İbn Abbas dedi ki; "Hor ve hakir" istediği, arzu ettiği şeyi göremeyen kimse demektir.

"Yorulmuş olarak" buyruğu, yorgunluğun en ileri derecesine varmış olarak, demektir. O halde (fa'il veznindeki bu şekil) "fail" anlamında olup, yorgun, bitkin düşmek demek olan: 'den gelmektedir. Bununla birlikte; "O şeyin uzaklığı o kimseyi yorgun ve bitkin düşürdü" kullanımından meful anlamında olması da mümkündür. İbn Abbas'ın açıklaması da bu anlama gelir. Şairin şu beyitinde de bu kabildendir:

"Her kim ulaşabileceği noktadan daha yukarısına göz dikecek olursa, Onun o göz dikmesi, yorulmuş, bitkin düşmüş ve hor ve hakir geri döner."

"Mesafenin uzaklığından dolayı (veya uzun zamandan beri) gözü zayıfladı ve bitkin düştü" gibi ifadeler kullanılır. Bu durumda olana: ya da; denilir. Şair de şöyle demiştir:

"Ben ona Mina'dan el-Muhassib'de baktım da Göz bana yorgun ve bitkin olarak geri döndü."

Bir başka şair de bir deveden söz ederken şöyle demektedir:

"Ona doğru gözlerin bakışı yorgun ve bitkindir."

Şair burada: "Ona doğru" lafzını zarf olarak nasbetmiştir. Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Atların üstü başı kirlendi, hâlâ onların asil olanları Bitkin ve yorgundur. Buna karşılık geride kalanları yolda gelmeye devam etmektedir."

Bu lafzın, "pişman olan kimse" anlamında olduğu da söylenmiştir. Şairin şu mısraında da bu anlamda kullanılmıştır;

"Ey demirci kızı! Pişman değilim bugün Geçip giden bir şey için."

Buradaki: "iki kere (mealde; tekrar tekrar)"den kasıt, çokluktur, Buna delil de yüce Allah'ın: "Göz hor ve hakir, yorulmuş olarak yine sana dönecektir" buyruğudur. Bu da çokça bakmaya delildir, [\[13\]](#)

5. Andolsun Biz, dünya semâsını kandillerle süsledik. Onları şeytanlara atış taneleri yaptık. Ayrıca onlara Sa"îr azabını hazırladık.

6. Rabblerini inkâr edenlere de cehennem azabı vardır. O ne kötü dönüş yeridir!

" Andolsun Biz, dünya semâsını kandillerle süsledik" buyruğunda geçen: "Kandiller" lafzı; "'m çoğuludur. Yıldızlara "kandil" denilmesi aydınlık verdiklerinden dolayıdır.

"Onları şeytanlara atış taneleri yaptık." Oranın alevli atışlarını... yaptık, anlamında olup muzaf hazfedilmiştir. Buna delil yüce Allah'ın: "Meğer ki hızlıca hırsızlayıp bir şey kapan olsun. Hemen arkasından parlak, delici bir alev ona yetişir" (es-Saffat, 37/10) buyruğudur. Buna göre kandiller yerlerinden kaybolmazlar ve bizzat onlar şeytanlara atış için kullanılmazlar.

Şöyle de açıklanmıştır: Şeytanların taşlanmaları bizatihi yıldızlardan olmak üzere, zamirin kandillere râû olduğu da söylenmiştir. Bu durumda yıldızın kendisi düşmez, ancak ondan ışığından olsun, şeklinden olsun bir şey ek-siimeksizin kendisiyle şeytana atış yapılan bir şeyler ayrılır. Bu açıklamayı, Ebu Ali: Bunlar kalıcı olmayan atış taneleri olmakla birlikte, naşı! süs olabilirler? diyen kimseye cevap olmak üzere yapmıştır.

el-Mehdevî dedi ki: Bu açıklama şeytanların gökten hırsızlama işittikleri şeylerin yıldızların bir yerinden olmasına binaendir. Birinci takdir ise, şeytanların hırsızlama aldıkları haberlerin yıldızların bulunduğu yerden daha aşağıda bulunan havadan olması takdirine göredir.

el-Kıışeyri dedi ki: Ebu Ali'nin açıklamasından daha uygunu şöyle deme-mizdir: Bu yıldızlar kendileri ile şeytanlara atış yapılmadan önce bir zînet idi.

Atış taneleri" lafzı; in çoğulu olup kendisi ile atış yapılan şeye ad olarak kullanılan bir mastardır.

Katade dedi ki: Yüce Allah, yıldızları üç hikmetle yaratmıştır. Sema için zinet olmaları, şeytanlar için atış taneleri ve karada, denizde ve zamanın bulunması için kendileri ile yol bulunan alâmet olmaları için. Buna göre kim yıldızlar hakkında bunların dışında bir tevil ve açıklamada bulunacak olursa, hakkında bilgisi olmayan bir şeyi açıklamaya kendisini zorlamış, haddi aşmış ve zulmetmiş olur,

Muhammed b. Ka'b dedi ki: Allah*a yemin ederim, yer ve sema ehlinden hiçbir kimsenin bir yıldızı dahi yoktur. Fakat onlar kâhinliği bir yol ediniyorlar ve yıldızları da buna bir sebep ve gerekçe gösteriyorlar.

"Ayrıca onlara" şeytanlara "Sa'îr" yangın ve alevin en şiddetlisi "azabını hazırladık" "Ateş şiddetlice alevlendi, yandı" denilir. Bu şekilde yanan ateşe de: ile, denilir. Tıpkı öldürülen kimseye: ile denilmesi gibi.

"Rabblerinİ İnkâr edenlere de cehennem azabı vardır. O ne kötü bir dönüş yeridir!" [\[14\]](#)

7. Oraya atıldıklarında o kaynayıp coşarken, onun korkunç sesini işitirler.

"Oraya" kâfirler "atıldıklarında o kaynayıp coşarken, onun korkunç sesini

işitirler."

İbn Abbas dedi ki: Cehennem'in korkunç sesi "şehîk" kâfirlerin ona atılacağı vakittir. O katırın arpa için kişneyip ses çıkarması gibi onlar için öylece ses çıkartır. Sonra da korkma dik kimse bırakmayacak şekilde bir ses çıkartır.

Korkunç sesin, cehenneme atıldıkları vakit kâfirlerden geleceği de söylenmiştir. Bu açıklamayı Ata yapmıştır.

Korkunç ses (şehîk) göğüste, hırıltılı soluma (zefîr) ise boğazda olur. Daha önce Hûd Sûresi'nde (11/106. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır,

"O kaynayıp coşarken" kaynayıp dururken demektir. Hassan'ın şu beyi-tinde de bu anlamdadır:

"Siz tencerenizi bomboş bıraktınız,

Onların tencereleri ise sıcak ve kaynamaktadır."

Mücahid dedi ki: Azıcık taneler çok miktardaki suyun içinde kaynadığı gibi, cehennem de onlarla birlikte kaynayıp coşar. İbn Abbas da şöyle açıklamıştır: Tencere (içindekilerle) nasıl kaynayıp coşuyorsa, cehennem de onlar, içinde oldukları halde öylece kaynayıp coşar. Bu ise aşırı kızgınlığından ölürü ateşin ileri derecedeki alevinden dolayı böyle okır. Nitekim; Filan öfke ile dolup taşmaktadır" denilmesi de buna benzer. [\[15\]](#)

8. Öfkesinden neredeyse çatlayacak gibi otur. İçine herbir grub atıldığında, bekçileri onlara: "Size uyarıcı bir peygamber gelmedi mi?" diye sorarlar.

9. Onlar: "Evet, gerçekten bize bir uyarıp korkutucu geldi. Fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmemiştir. Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz dedik" diye cevap verirler.

10. Yine derler ki: "Eğer biz dinleseydik ve aklımızı kullanmış olsaydık, cehennemlikler arasında olmazdık."

11. Böylelikle günahlarını İtiraf edecekler. Allah'ın rahmeti cehennemliklerden uzak olsun.

"Öfkesinden neredeyse çatlayacak gibi olur." Said b. Cubeyr dedi ki: Yani neredeyse ayrılıp dağılacak, paramparça olacak. İbn Abbas, ed-üahhak ve İbn Zeyd dedi ki: Yüce Allah'ın düşmanlarına karşı aşın derecedeki öfkesinden dolayı neredeyse darmadağın olur.

"Öfkesinden"; kaynayıp coşmasından demektir, diye de açıklanmıştır.

"Çatlayacak" lafzının aslı; şeklindedir.

"İçine" kâfirlerden "herbir grup atıldığında, bekçileri onlara" azarlamak ve sitemde bulunmak üzere "size uyarıcı bir peygamber" dünya hayatında

sakınasınız diye bugünü haber verip korkutan bir peygamber "gelmedi mi, diye sorarlar."

"Onlar: Evet, gerçekten bize bir uyarıp korkutucu geldi." Bizi uyardı ve korkuttu "fakat biz yalanladık ve Allah" sizin üzerinize "hiçbir şey indirmemiştir. Siz" ey peygamberler topluluğu "ancak büyük bir sapıklık içindesiniz dedik, diye cevap verirler." Ve böylelikle peygamberleri yalanladıklarını itiraf ederler. Daha sonra cahilliklerini de itiraf ederek, cehennemde oldukları halde şöyle diyeceklerdir:

"Eğer biz" uyarıcı peygamberlerin getirdiklerine kulak verip "dinleseydik ve" onların söyledikleri hakkında "aklımızı kullanmış olsaydık..." İbn Abbas dedi ki: Eğer hidayete kulak veren yahut onu akleden kimseler olsaydık, yahut bizler belleyip düşünenlerin işittiği gibi işitmiş olsaydık; ya da düşünüp (iyiyi kötünden) ayırdedebilenler gibi akıl edebilseydik "cehennemlikler arasında olmazdık." Yani biz de cehennemliklerden olmazdık.

Bu buyruk kâfire akıldın kullanmak) diye bir şey verilmediğini göstermektedir. Buna dair açıklama -Allah'a andolsun ki- daha önceden et-Tûr Sûre-si'nde (52/32. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır,

Ebu Said ei-Hudrî'den, o Rasûlullah (sav)'darı şöyle dediğini rivayet etmektedir; "Günahkâr kıyamet gününde pişman olacak ve: "Eğer biz dinleseydik ve aklımızı kullanmış olsaydık, cehennemlikler arasında olmazdık" diyecek. Yüce Allah da; "Böylelikle günahlarını itiraf ettiler" diye buyuracak. [\[16\]](#)

Günahlarından kasıt ise peygamberleri yalanlamış olmalarıdır. Buradaki "günah" çoğul anlamındadır. Çünkü bunda fiil manası da vardır. Mesela; "İnsanlara maaş verildi" denilirken, maaşları verildi, demektir.

"Allah'ın rahmeti cehennemliklerden uzak olsun!" Onlar Allah'ın rahmetinden uzak olsunlar, demektir.

Said b, Cubeyr ile Ebu Salih şöyle demişlerdir: O, Suhk; uzak olsun cehennemde bir vadi olup, ona "es-sahk" denilir.

el-Kisaî ve Ebu Cafer "hı" harfini ötreli olarak; diye okumuşlardır. Bu okuyuş Ali'den de rivayet edilmiştir. Diğerleri ise "ha" harfini sakın olarak okumuşlardır. Bu da tıpkı: "Haram, korku" kelimelerinin iki türlü söyleyişi gibi iki ayrı söyleyiştir. ez-Zeccâc dedi ki: Bu lafız mastar olarak nasbedilmiştir ki: "Allah onları alabildiğine uzaklaştıracaktır" demektir. İmrûu'l-Kays da şöyle demektedir:

"O batıya (ve doğuya) giderek her tarafı dolaşıp duruyor, Saba rüzgarı da onu alabildiğince uzaklaştırıyor."

Ebu Ali der ki: Kıyasa göre bu lafzın: diye gelmesi gerekir. Ancak mastarı (ha'dan sonraki elifin) hazfî ile gelmiştir. Şu mısradaki olduğu gibi;

"Eğer helak olursam, işte o benim kaderimdir,"

Yani (kaderim lafzı) "takdirim" anlamındadır.

Yüce Allah'ın: "Siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz" sözlerinin cehennem bekçilerinin cehennemliklere söyleyeceği sözler olduğu da söylenmiştir. [\[17\]](#)

12. Muhakkak ki Rabblerinden gıyaben korkanlar için; işte onlar için bir mağfiret ve büyük bir ecir vardır.

"Muhakkak ki Rabblerinden gıyaben korkanlar için" buyruğunun bir benzeri de: "Rahman'dan tenhada iken (gıyaben) korkup..." (Kaf, 50/33) buyruğudur. Buna dair açıklamalar (sözü geçen âyetin tefsiri yapılırken) geçmiş bulunmaktadır. Hem Allah'tan, hem de gayb olan O'nun azabından korkanlar demek olup, bu da kıyamet günü azabıdır.

"İşte onlar için" onların günahları için "bir mağfiret ve büyük bir ecir" olan cennet "vardır." [\[18\]](#)

13. Sözüünüzü ister gizli, ister açık söyleyin. Çünkü O, göğüslerin özünü en iyi bilendir.

14. Yaratan bilmez mi hiç? O Latîfdir, herşeyden haberdardır.

"Sözüünüzü İster gizli, ister açık söyleyin." Lafız emir olmakla birlikte maksat haberdirdir. Yani siz Muhammed (sav)'ın durumu hakkında söylediklerinizi açık söylemeniz de, gizlemeniz de (aynı şeydir) "çünkü O, göğüslerin özünü" kalplerde bulunan hayır ve şerri "en iyi bilendir."

İbn Abbas dedi ki: Âyet-i kerime müşrikler hakkında inmiştir. Onlar Peygamber (sav) hakkında kötü şeyler söylüyor, Cebrail de ona bunu haber veriyordu. Biri diğerine: Muhammed'in Rabbi duymasın diye söyleyeceğinizi gizli söyleyin, deyince "sözüünüzü ister gizli, İster açık söyleyin" âyeti indi.

Bu da Muhammed (sav)'ın durumu hakkında sözlerinizi gizleyin. -Diğer sözler hakkında olduğu da söylenmiştir.- Yahut o sözlerinizi açıkça söyleyin, ilan edin (farketmez), demektir. "Çünkü O, göğüslerin özünü en iyi bilendir." Göğüslerin özünden kasıt, onlarda bulunanlardır. Nitekim kadının karnındaki cenine: Karnında bulunan" denilmesi de buna benzer.

Daha sonra yüce Allah: "Yaratan bilmez nü hiç?" diye buyurmaktadır. Yani gizli olanı yaratan, gizliyi bilmez mi? Şöyle buyurmaktadır: Gizli olan şeyi kalpte yaratan Benim. Kulların kalbinde bulunanı Ben bilmez miyim?

Meânî alimleri şöyle demişlerdir: Arzu edildiği takdirde: \&); Kimse ("yaratan"

lafzındaki an) lafzı yaratıcının adı olarak da kabul edilebilir. Bu durumda anlam: Yaratan, yarattığını bilmez mi, demek olur. Yarattımın adı olarak ta kabul edilir. O vakit anlam: Allah yarattığı varlıkları, kimseleri bilmez mi, demek olur. Yaratıcının yarattığını da, yaratmakta olduğunu da bilmesi kaçınılmaz bir şeydir. İbnu'l-Müseyyeb dedi ki: Çokça ağaç arasında gece vaktinde, hızlıca rüzgann estiği bir sırada bir adamın içinden şunlar geçti: Acaba düşen bu yaprakları Allah bilir mi? Oldukça azametli bir ses ile ormanın bîr tarafından ona şöyle seslenildi: "Yaratan bilmez mi hiç? O Latiftir, herşeyden haberdardır."

Üstaz Ebu İshak el-İsferayînî dedi ki: İlim ile ilgili olan isimler de zatî sıfattan isimleridir. "el-Alîm: Herşeyi bilen" bunlardan birisidir. Anlamı ise İlminin bütün malumatı kuşatmıştır. «el-Habîr: Herşeyden haberdar olan" de bunlardandır. Olacak herşeyin olmadan önce bilinmesi gibi özel bir anlamı vardır. "el-Hakîm: Hükmü sağlam, hikmeti sonsuz" de bunlardandır. Bu da niteliklerin inceliklerinin bilinmesi gibi Özel bir anlamı ihtiva eder, "eş-Şehîd" de bunlardandır. Gayb olanın da, hazır olanın da bilinmesi hakkında kullanılır, Hiçbir şey O'nun için gayb değildir, demektir. "el-Hafîz" de bunlardan olup, O'nun hiçbir şeyi unutmaması anlamına gelir. "el-Muhsî" de bunlardandır, çokluğun onu bilmekten alıkoymayacağı anlamındadır. Işığın çokluğu, rüzgarın şiddeti, yaprakların ardı arkasına düşmesi gibi. O bu hallerde bile herbir yaprağın hareket parçacıklarını dahi bilir. Yaratan O olduğu halde nasıl olur da bilmez? Zaten: "Yaratan bilmez mi hiç? O Latiftir, herşeyden haberdardır" diye buyurmuştur. [\[19\]](#)

15. O, yeri size itaatkâr ve yumuşak kılandır. O halde omuzlarında (dört bir yanında) yürüyün ve O'nun rızından yiyin ve dönüş yalnız O'nadır.

"O yeri sîze itaatkâr" üzerinde karar kılabilceğiniz şekilde "ve yumuşak kılandır."

Buradaki: "İtaatkâr ve yumuşak, sana boyun eğen, sana itaat eden" demektir. Mastarı şeklindedir ki, yumuşaklık ve itaat etmek, itaac edig anlamındadır. Yani yüce Allah, yeryüzünü üzerinde yürümeyi engelleyecek şekilde sert ve haşin kılmamıştır.

Üzerindekilerle birlikte yok olup gitmesin diye dağlarla ona sebat vermiştir, diye de açıklanmıştır. Çünkü eğer yeryüzü çalkanıp duran, sağa sola eğilip meyleden bir halde yaratılmış olsaydı, bize itaatkâr kılınmış olmazdı.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu buyrukla ekin ekmek, ağaç dikmek, pınarların ve ırmakların açılması, kuyuların kazılması gibi işlere imkân verecek özellikte

olmasına işaret edilmektedir.

"O halde omuzlarında (dört bir yanında) yürüyün" buyruğundaki emir, mübahltk ifade eden bir emirdir. Bununla lütuf ve minnetin izharı da sözko-nusudur. Emir anlamında haber olduğu da söylenmiştir. Yani O, onun etrafında, köşe bucaklarında, düzlüklerinde ve dağlarında yürüyesiniz diye (böyle yaratmıştır), demektir. İbn Abbas, Katade ve Beşir b. Kab dedi ki-"Omuzlarında" dağlarında..., demektir.

Rivayet edildiğine göre Beşir b. Ka'b'ın bir cariyesi vardı. Ona: Eğer bana yerin omuzlarının ne olduğunu bildirecek olursan, hür ol demiş, cariyesi de: Yerin omuzları O'nun dağlarıdır, diye cevap vermiş ve böylece cariyesi hür olmuştur. Sonra onunla evlenmek istedi, Ebu'd-Derda'ya sorunca ona: Senin için şüpheli olan hususları şüphe gerektirmeyecek hallere terket, diye cevap verdi.

Mücahid: ŞtVafında, köşe bucaklarında diye açıklamıştır. Yine ondan gelen rivayete göre yollarında ve dağlarının arasındaki yollarda diye açıklamıştır. es-Süddî ve el-Hasen de böyle açıklamışlardır. el-Kelbî ise: Yanlarında diye açıklamıştır.

Adamın omuzları, iki yanı" demektir. Çünkü (V&-")'in asıl anlamı yan demektir.

"Adamın yanı' ile: "İki yön arasından (saba ve kuzey rü2garı gibi) esen rüzgar" da buradan gelmektedir. "Filan kişi filandan uzak düştü" (tabiri de böyledir.)

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: İstedığınız yerde yürüyün. Ben orayı size karşı durmayacak ve size boyun eğecek şekilde yarattım.

Katade, Ebu'l-Celed'den şöyle dediğini nakletmektedir: Yeryüzü yirmidört-bîn fersaktır, Sudan onikibin fersah, Rum diyarı sekizbin fersah, Farshır üç-bin ve Araplar için bin fersah(hk arazi) vardır.

"O'nun rızkından yiyin." Yani Ü'nun size helâl kıldığı şeylerden yiyin. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır. Size verdiklerinden yiyin, diye de açıklanmıştır.

"Ve dönüş yalnii O'nadır." Anlamının şu olduğu da söylenmiştir: Gökleri aralarında bir uyumsuzluk olmaksızın yaratan, yeri de size boyun eğer haliye var eden, sizi tekrar diriltmeye kadir olandır. [\[20\]](#)

16. Goktekilerin sizi yere geçirmesinden emin raî oldunuz? O zaman onun durmadan çalkalanmakta olduğunu göreceksiniz.

İbn Abbas dedi ki: Kendisine isyan etmeniz halinde semada bulunanın azabından emin mi oldunuz?

İfadenin: Kudreti, saltanatı, Arşı ve hakimiyeti göklerde bulunandan emin mi

oldunuz? takdirinde olduğu da söylenmiştir. O'nun mülkü her ne kadar herşeyi kapsıyor ise de özellikle semanın anılması, kudreti nafız ve geçerli olan O mutlak ilâhın, semada olan olduğuna, yeryüzünde bulunup tazim ettikleri kimselerin ilah olmadığına dikkat çekmek içindir.

Buyuğun meleklerle işaret olduğu da söylenmiştir. (Meal de bu mülâhaza ile yapılmıştır). Azab etmekle görevli olan melek olan Cebrail'e işaret olduğu da söylenmiştir.

Derim ki: Anlamanın şöyle olması ihtimali de vardır. Siz gökleri yaratanın Karun'u yerin dibine geçirdiği gibi, sizi de yerin dibine geçirmeyeceğmden emin mi oldunuz?

"O zaman onun durmadan çalkalanmakta olduğunu" gidip geldiğini "göreceksiniz."

"Durmadan çalkalanmak" gidip gelmek sonucunda çalkalanmak demektir. Şair de şöyle demiştir;

"O kaktı, o kadınlar kalbleri hedef alarak ve gördüğün çalkanıp duran her kan,

Mutlaka göğsün ta ortasında akmaktadır."

Kişinin yerin dibine geçip, yerin onu çepeçevre kuşatmasına: (denilir.

Muhakkikler şöyle demişlerdir: Semanın üstünde bulunana karşı kendinizi emin mi buldunuz, demektir. Bu da yüce Allah'ın: "Yeryüzünde dolaşın." (et-Tevbe, 9/2) buyruğuna benzemektedir. Onun üstünde dolaşın, demektir. Fakat bu (semanın üstünde oluşu) ona temas etmekle, orada mekan tutmakla değil, orayı hakimiyeti, kahrı ve tedbirinde bulundurmaktır.

Buyruğun: Semanın üstünde bulunana karşı kendinizi emin ini buldunuz anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Ve andolsun... hurma dallarına asacağım." (Tâ-Hâ, 20/71) buyruğunun hurma dalları üzerinde asacağım anlamına gelmesi gibi.

Bu da semavâtı idare eden ve mâliki olan anlamındadır. Filan kişi Irak ve Hicaz üzerindedir, demeye benzer. Yani oranın valisi ve emindir. Bu hususa dair haberler pek çok, sahih, yaygın olup yüce Allah'ın yukarda oluşuna işaret etmektedir. Bunları ya bir inkarcı ya da inatçı bir cahilden başkası reddetmez. Bunlardan maksat ise yüce Allah'ın tazim edilmesi, aşağıda ve altta oluştan tenzih edilmesidir. Buna karşılık yücelik ve azametle nitelendirilmesidir. Yoksa mekân, cihet ve sınırlarla nitelendirmek değildir. Çünkü bunlar cisimlere dair sıfatlardır. Dua esnasında ellerin semaya kaldırılmasının sebebi ise, vahyin semadan gelmesi, yağmurun oradan inmesi ve kud-siyetin (temizlik ve arınmışlığın) yeri olması, tertemiz meleklerin orada bulunması, kulların

amellerinin oraya yükseltilmesi, Allah'ın arşının ve cennetinin semanın üstünde bulunmasıdır ve bu Atlah-u Teala'nın Kabe'yi dua ve namaz için kible yapmasına benzer. Çünkü yüce Allah, onlara ihtiyacı bulunmadığı halde mekânları yaratmış olandır. O, mekânı ve zamanı yaratmadan, mekân ve zaman var olmadan önce ezelde de vardı ve şu anda da ezelde olduğu hal üzeredir.

Kunbul, İbn Kesir'den: "Dönüş... emin mi oldunuz" buyruğunda birinci hemzeyi "vav"a kalbederek, ikincisini de tahfif ile okumuştur. Kû-feliler, Basralılar, Şamlılar ise -Ebu Amr ve Hişam dışında- her iki hemze'yi tahfif ederek okumuşlar, diğerleri ise (bir tek hemzeyi) tahfif ile okumuşlardır. Bütün bunlara dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır! [\[21\]](#)

17. Yahut göktekilerin üzerinize taş yağdıran bir rüzgar göndermesinden emin mi oldunuz? Hem Benim korkutmamın nasıl olduğunu bileceksiniz.

"Yahut göktekilerin üzerinize" Lût kavmi ve Fil ashâbı üzerine gönderdiği gibi semadan taş, bir görüşe göre içinde taş ve çakıl taşları bulunan, bir diğer açıklamaya göre de içinde taş bulunan bulutlardan "taş yağdıran bîr rüzgar göndermesinden emin mi oldunuz? Hem Benim korkutmamın" uyarmamın "nasıl olduğunu bileceksiniz?"

Buradaki: "Korkutma"nın "korkutucu" anlamında olduğu da söylenmiştir. Bununla Muhammed (sav)'ı kastetmektedir. Yani siz onun doğru söylediğini ve yalanlamanızın akıbetini pek yakında bileceksiniz. [\[22\]](#)

18. Andolsun ki onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. Benim azabım nasıl oldu?

"Andolsun ki onlardan öncekiler" Nuh, Âd, Semûd, Lût kavmi, Medyen ashâbı, Ress ashâbı, Firavun kavmi gibi geçmiş ümmetlerin kâfirleri "de yalanlamışlardı. Benim azabım nasıl oldu?" Onların bu hallerini İnkârım, reddedişim nasıl oldu? Daha önceden (el-Hac, 22/45) geçmiş bulunmaktadır.

(Bir önceki âyet-i kerimede geçen): "Benim korkutmam" lafzı ile buradaki "Benim azabım" anlamındaki lafızları vasıl halinde okuduğu takdirde Verş "ye" ile; diye okumuştur. Yakub her iki halde de "ye" h okumuşken, diğerleri mushafa uyarak "ye"yi hazf ile okumuşlardır. [\[23\]](#)

19. Üstlerinde sıra sıra dizilip, kanatlarını açıp kapayan kuştan görmediler mi?

Onları Rahman'dan başkası tutmuyor. Muhakkak ki O, herşeyi çok iyi görendir.

"Üstlerinde sıra sıra dizilip kanatlarını açıp kapayan kuşları görmediler mi?" Yum yüce, Allah insanlar için yeryüzüne boyun eğdirdiği gibi, kuşlar için de havaya boyun eğdirmiştir.

"Sıra sıra dizilip" uçtukları vakit havada kanatlarını açıp... demektir. Çünkü kuşlar kanatlarını açtıkları taktirde kanallarının tüylerini güzel bir şekilde sıraya dizerler.

"Açıp kapayan" kanatlarını yanlarına doğru çırpın demektir.

Ebu Cafer en-Nehhas dedi ki: Kuş kanatlarını açtığı vakit: "Kanatlarını sıra sıra dizdi" denilir, Kanatlarını kendisine doğru çekip, onu yanlarına değdirecek olursa: "Kanatlarını kapadı" denilir. Çünkü o böylelikle kanatlarını kendisine doğru çekmektedir.

Ebu Hirâş dedi ki:

"Gece kanadına (sığınmak için) elini çabuk tutar ve o bir sığınmacıdır, Kanatlarını açmakla ve kapamakla; hızlıca kanat çırpıyor."

Uçmalarını bitirdikleri vakit açtıktan sonra kanatlarını kapayan kuşlar.. diye de açıklanmıştır. Bu "açıp kapayan" lafzı "sıra sıra dizilip" lafzına atfe-dilmiştir. Yani muzari olan fiil, ism-i faie atfedilin iştir. Nitekim şair şu beyi-tinde ism-i faili muzari fiile atfetmiş bulunmaktadır:

"Hemen onları (o develeri) çok keskin bir kılıçla akşam vaktiİcesmeye koyuldu, Onların bacaklarına (kesmek için darbe indirirken) kimi zaman âdil davranıyor, kimi zaman zulmedici idî (zulmediyordu)."

"Onları Rahmân'dan başkası tutmuyor." Yani kuşlar uçarken havada o kuşları Allah'tan başka tutan yoktur. "Muhakkak ki O, herşeyi çok İyi görendir." [\[24\]](#)

20. Rahmân'a karşı sizlere yardım edecek de kimdir? Şu sizin ordunuz mu? Kâfirler ancak bir aldanış içerisinde dirler.

"Rahmân'a karşı sizlere yardım edecek" kendisine isyan ettiğiniz takdirde size yapmak istediklerini savıp, önleyecek "de kimmiş? Şu sizin ordunuz mu?" İbn Abbas dedi ki: Bu mu size taraftarlık edecek ve sizi koruyacak olan?

"Ordu" tekil de gelebilir. İşte bundan dolayı "şu sizin ordunuz mu" diye buyurmaktadır. Bu da inkârı bir istifhamdır. Yani sizin "Rahmân'a karşı" Rahman olan Allah'ın dışında, Allah'tan gelecek azabınızı çevirecek bir ordunuz yoktur. "Kâfirler ancak" şeytanlar tarafından "bir aldanış içerisinde dirler." Azab da yoktur, hesap da olmayacaktır diye onları aldatmaktadırlar. [\[25\]](#)

21. Eğer O, rızkını kesiverirse, size rızık verebilecek kim? Hayır, onlar azgınlık edip inatla kaçmaktadırlar,

"Eğer O" yani Allah "rızkını kesiverirse, size rızık verebilecek kim?" Uydurma ilâhlarınızdan size dünya menfaatlerini kim verebilir? Yağmuru kim yağdırabilin1 diye de açıklanmıştır,

"Hayır, onlar azgınlık edip" haktan "inatla kaçmaktadırlar" ve bunu ısrarla sürdürmektedirler. [26]

22. Acaba durmadan yüzüstü düşerek yürüyen kimse mi daha çok hidâyettedir? Yoksa dosdoğru bir yol üzere dümdüz yürüyen kimse mi?

"Acaba durmadan yüzüstü düşerek yürüyen kimse mi.-.* buyruğu ile yüce Allah, mü'min ve kâfire bir örnek vermektedir,

"Düşerek yürüyen" yani önüne bakmayıp sağını solunu görmeyen, bundan dolayı tökezlemekten ve yüzüstü düşmekten yana emin olmayan bir kimse; önünü, sağını solunu gören, dimdik ve dosdoğru yürüyen kimse gibi midir? İbn Abbas dedi ki: Bu dünyadadır.

Bununla; doğru dürüst yol bulamayan ve bundan dolayı istemeyerek tehlikeli yollara giden ve sürekli yüzüstü yıkılan kür bir kimsenin, yolunu bilen, bildiği yolda ilerleyen, önünü gören, sağlıklı ve dosdoğru bir kimse gibi olmayacağını kastetmiş de olabilir.

Katade dedi ki: Bu buyruktan kasıt, dünyada masiyetler işleyip duran, kıyamet gününde de yüce Allah'ın yüzüstü hasredeceği kâfirdir,

İbn Abbas ve el-Kelbî; Yüzüstü düşerek yürüyen kimse ile Ebu Cehil'i, dosdoğru yürüyen kimse ile Rasûlullah (sav)'ı kastetmiştir, demişlerdir. Ebu Bekir'i kastettiği de söylenmiştir, Hamza'yı kastettiği; Ammâr b. Yâsir'i kastettiğini de İkrime ifade etmiştir.

Buyruğun bütün kâfirlerle, mü'minler hakkında umumi olduğu da söylenmiştir. Yani kâfir hak üzere midir, batıl üzere midir, bilemez. Yani böyle bir kâfir mi daha doğru yoldadır yoksa yolu gören ve kendisi İslamın kendisi demek olan "dosdoğru bîr yol üzere" mutedil ve dimdik yürüyen müslüman kimse mi?

"Adam yüzünü öne eğdi" ifadesi -"elif" ile- teaddi etmeyen, (geçiş yapmayan) şekillerde kullanılır. Eğer teaddi edecek olursa "elif" getirmeksizin: "Allah onu yüzüstü yıku" denilir. [27]

23. De ki: "Sizi yaratan, size işitme(k için kuhıklar), gözler ve kalpler veren O'dur. Ne kadar az şükredersiniz!"

"De ki: Sizi yaratan... O'dtır" buyruğu ile yüce Allah, Peygamberine, Allah'ın kendilerini yaratmış olduğunu itiraf etmekle birlikte, şirk koşmalarının ne kadar çirkin olduğunu onlara bildirmesini emretmektedir.

"Size işitmet k için kulaklar), gözler ve kalpler veren O'dur. Ne kadar az şükredersiniz!" Yani sizier bu nimetlere şükretmiyor, yüce Allah'ı tevhid etmiyorsunuz,

"Ben bu işi pek az işlerim" derken bu işi hiç yapmam, demektir[28]

24. De ki; "O, sizi yeryüzüne dağıtıp yayandır. Yalnız O'nun huzuruna toplanıp götürüleceksiniz."

25. "Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu vaadiniz ne zaman gerçekleşecek?" derler.

"De ki: O, sizi yeryüzüne dağıtıp yayandır." Yeryüzünde yaratandır. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Sizi yeryüzünün üzerinde dağıtmış ve yaymış olandır, diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı İbn Şecere yapmıştır. Herkese atfelinin karşılığını vermek için de "yalnız O'nıra huzuruna toplanıp götürüleceksiniz."

"Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu vaadiniz ne zaman gerçekleşecek, derler." Kıyamet günü ne zaman olacak? Sizin bizi kendisiyle tehdit ettiğiniz bu azap ne zaman olacak, derler. (Bu anlamdaki buyruk) daha önceden (Yunus, I(y48) geçmiş bulunmaktadır. [29]

26. De ki: "Ona dair bilgi ancak Allah'ın yanındadır. Ben ancak apaçık bir korkutucuyum."

"De ki: Ona dair bilgi ancak Allah'ın yanındadır." Yani ey Mıhammed, onlara de ki: Kıyametin ne zaman kopacağına dair bilgi Allah'ın yanındadır. Bunu O'ndan başkası bilemez. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "De ki: Onun ilmi ancak Allah'ın nezdindedir" (el-Araf, 7/187) âyetidir.

"Ben ancak" sizin için "apaçık bir korkutucuyum" ve size bu gerçeği öğretenim. [30]

27. Artık onu yakınlaşmış gördüklerinde; o kâfirlerin hoşlanmadıkları

yüzlerinden belli olur ve: "İşte bu, sizin acele gelmesini istediğinizdir" denilir.

"Artık onu yakınlaşmış gördüklerinde"; buyruğundaki: "Yakın olmak (mealde; yakınlaşmış)" lafzı mastar olup: "(İlî>): Yakınlaşmış" demektir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. el-Hasen, gözle görülen dîye açıklamıştır.

Müfessirlerin çoğunluğuna göre mana şöyledir: Onlar o azabı gördüklerinde.- Buradaki azap âhiret azabıdır. Mücahid, Bedir azabı demektir, diye açıklamıştır. Şöyle de açıklanmıştır: Onlar tehdit olundukları öldükten sonra dirilip toplanmanın kendilerine yakın olduğunu gördüklerinde... Bu açıklamaya da; "yalnız O'nun huzuruna toplanıp götürüleceksiniz" (Mülk, 67/24) buyruğu delil teşkil etmektedir.

İbn Abbas ise: Onlar kötü amellerinin pek yakın olduğunu gördüklerinde. .. diye açıklamıştır. "O kâfirlerin hoşlanmadıktan yüzlerinden belli olur." Onlara kötü bir muamele yapılmış olur, demektir. ez-Zeccâc: Kötülük yüzlerinde apaçık belli olur, diye açıklamıştır. Yani bu azaptan onlar hoşlanmamışlar ve küfürlerine delâlet edecek alâmet de yüzlerinde görülmüş olacaktır. Yüce Allah'ın: "O günde kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler kararacaktır" (Âl-i İmran, 3/106) buyruğunda olduğu gibi.

("Hoşlanmadıkları" anlamı verilen lafzı) Nâfi, İbn Muhaysın, İbn Âmir ve el-Kisâî dammeyi işmam ile; diye okumuşlar, diğerleri ise hafif olması maksadıyla işmamsız olarak kesreli okumuşlardır, Dammeli okuyan ise, bunun asıl gelmesi gereken şekli gözönünde bulundurarak böyle okumuştur.

"Ve: İşte bu, sizin acele gelmesini istediğinizdir, denilir." el-Ferrâ dedi ki: Buradaki: "İstediğiniz" lafzı dua (istemek)den; vezninde bir fiildir. İlim adamlarının çoğunluğunun görüşü budur. Temenni ettiğiniz ve istediğiniz anlamındadır. İbn Abbas yalan söylediğiniz, diye açıklamıştır ki bunun da tevili (yorumu) şöyledir: Kendisi sebebiyle batılları ve yalan sözleri söylediğiniz şey, işte budur. Bu açıklamayı ez-Zeccâc yapmıştır.

Bu lafız genel olarak şeddeli bir şekilde: diye okunmuştur. Tevili (yorumu) da açıkladığımız gibidir.

K#tade, İbn Ebi İs hak, ed-Dahhak ve Yakub ise (dal harfini) şeddesiz; "Çağırıldığınız, dua ettiğiniz" diye okumuşlardır. Katade dedi ki: Bu onların: "Rabbimiz, hesab günü gelince payımızı bize çabuk ver!" (Sâd, 38/16) şeklindeki dualarıdır. ed-Dahhak da şöyle demiştir; Bu onların: "Ey Allah! Eğer bu senin katından (gelmiş) hakkın kendisi ise durma bizim üzerimize gökten taş yağdır..." (el-Enfâl, 8/32) şeklindeki sözleridir.

Ebu'l-Abbas dedi ki: Bu okuyuş, acele istediğiniz anlamındadır. Nitekim bir şey

istendiği zaman: "Bunu istedim" denilir. şekli ise o kökten: vezninde kullanılır. en-Nehhâs dedi ki: Şeddeli ve şeddesiz şekilleri olan: ile aynı anlamdadır. Tıpkı ile nin: Güç yetirdi": ile nun: haksızlık etti" anlamına gelmesi gibi. Şu kadar var ki: şeklinde ardı arkasına bir şeyin olması anlamı vardır. Fakat: şekli, az hakkında da, çok hakkında da kullanılabilir. [\[31\]](#)

28. De ki: "Bana haber verini Eğer Allah beni ve benimle beraber olanları helak etse veya bize rahmet buyursa, ya kâfirleri acıklı azaptan kim kurtarır?"

"De ki: Bana haber verin. Eğer Allah beni... helak etse" Yani, ey Muhammed onlara -ki Mekke müşriklerini kastetmektedir ve onlar; "...yoksa onlar o bir şairdir. Biz onun zamanın ızdırab veren musibetine uğramasını bekliyoruz mu diyorlar?" (et-Tur, 52/30) buyruğunda olduğu gibi Muhammed (sav)'ın ölümünü temenni ediyorlardı- de ki; Söyleyin bana eğer biz ölür yahut rahmete mazhar olup, ecellerimiz ertelenecek otursa, sizi Allah'ın azabından kim koruyabilir? O bakımdan sizin, bizim helakimizi beklemenize de, kıyametin kopuşunun acele gelmesini istemenize de ihtiyacınız yoktur.

"Beni,, helak etse" buyruğunda "ye" lafzını İbn Muhaysın, el-Mü-seyyebî, Şeybe, el-A'meş ve Hamza sakın olarak ("nun"dan sonra med harfi olarak) okumuşlar, diğerleri ise fetha ile okumuşlardır. Bununla birlikte hepsi de: "Benimle beraber olanları" lafzındaki "ye'yi fetha ile okumuşlardır. Yalnız Kûfeliler "ye"yi sakın olarak okumuşlardır. Ancak Hafs diğerleri gibi fethah okumuştur. [\[32\]](#)

29. De ki: "O Rahmandır, biz Ona İman etmişizdir ve yalnız O'na tevekkül ettik. Artık kimin apaçık bir sapıklık İçinde olduğunu pek yakında bileceksinizdir."

"De ki: O Rahmandır, biz O'na iman etmişizdir ve yalnız O'na tevekkül ettik... Fek yakında bileceksinizdir" buyruğundaki: "Pek yakında bileceksinizdir" anlamındaki kelimeyi el-Kisâî haber olarak "ye" ile (pek yakında bileceklerdir, anlamında diye) okumuş ve bunu Ali'den rivayet etmiştir. Diğerleri ise hitap olarak "te" ile (pek yakında bileceksinizdir, anlamında) okumuşlardır. Bu onlara bir tehdittir.

Şayet: "O'na îman etmişizdir" buyruğundaki mefulü na" anlamındaki lafzı) ne diye tehir etti, buna karşılık "tevekkül ettik" buyruğunun ("O'na" anlamındaki) mefulünü niçin öne aldır' diye sorulacak olursa, şöyle cevap verilir: Çünkü "iman ettik" lafzı kâfirlerin sözkonusu edilmelerinin akabinde onlara carîf olmak

üzere gelmiştir, Sanki: Biz iman ettik, fakat sizin kâfir olduğunuz gibi biz de inkâr etmedik denilmiş gibidir. Bundan sonra da: "Ve yalnız O'na tevekkül ettik" diye buyurmaktadır ki; biz özel olarak O'na tevekkül ettik. Sizin kendilerine güvenip, dayandığınız adamlarınız, mallarınız gibi şeylere bel bağlamadık. Bu açıklamayı ez-Zemahşeri yapmıştır. [33]

30. De ki: "Bana haber verin! Eğer suyunuz yerin dibine gecîriliver-se, size kim kaynar bir su getirebilir?"

"De ki" ey Kureyşliler "bana haber verin! Eğer suyunuz yerin dibine geçiriliverse" kovaların ulaşamayacağı şekilde yerin dibine çekilse -onların suları Zemzem kuyusu ile Meymun kuyusundan geliyordu.- "Size kim kaynar" Katade ve ed-Dahhak'ın açıklamasına göre akar "bir su getirebilir?"

Bu durumda onlar kaçınılmaz olarak bunu Allah'tan başkası bize getiremez, diyeceklerdir. O vakit onlara: O halde size bir su getirebilme gücü olmayan varlıkları ne diye O'na ortak koşuyorsunuz?

"su yerin dibine çekildi, çekilir, çekilmek" denilir. "Yerin dibine çekilmiş olan" demektir. Mübalağa olmak üzere burada suyun çekilmesi mastar ile nitelendirilmiştir. "Çok adaletli bir adam, çok razı olunan bir adam" demek gibi. Daha önce el-Kehf Sûre-si'nde (18/41. âyetin tefsirinde) geçtiği gibi. Bu anlamdaki açıklamalar da el-Mu'minûn Sûresi'nde (23/18. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

İbn Abbas'tan dedi ki: "Kaynar bir su" yani gözlerin gördüğü, açıkça ortada olan demektir. O halde bu "mef'ul" veznindedir. Bunun: "Su çoğaldı" tabirinden geldiği de söylenmiştir. O vakit bu lafız "fa'il" veznindedir. Yine İbn Abbas'tan; anlam, size tatlı bir su kim getirir? şeklindedir, diye açıkladığı da rivayet edilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

(Mülk Sûresi burada sona ermektedir). [34]

[1] TîTinizt, V, 164; Taberânî, Kebir, XII, 174; Beyhakî, Şuabu'l-îman, II, 495 "Yahya b. Amr'ın bu hadisi münferiden rivayet ettiği ve kavi (güçlü, zayıf olmayan) bir râvi olmadığı" kaydıyla; Abdullah b. Adiy el-Kümil, VII, 201te Yahya b. Amr'ın "zayıf bir ra-vi olduğunu" kaydettikten sonra bu hadisi zikretmektedir

- [2] Abdullah b. Adiy, el-Kâmil, 11, 385'de Hafs b. Ömer b. Meyimin el-Ademiden söz ederken, sika (güvenilir) bir râvî olmadığını belirttikten sonra 11, 386'da bu rivayeti kaydetmektedir
- [3] Tirmizî, V, 164; Eb& Dâvûd, II, 57; İbn Mâce, II, 1244; Müsned, II, 299
- [4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/497-498.
- [5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/498.
- [6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/499.
- [7] Taberî, Câmiu'l-Beyân, XXIX, İde Katade nin âyeli açıklaması olarak; ayrıca bk. İbn Kesîr, Tefsir, IV, 397
- [8] Ebu Nuaym, Hilye, VII, 277de; Abdurrahman h. Ali Ehûl-Ferat, Safvetu's-Safve, Beyrut 1399/1977, II, 234'le Süfyan b. Uyeynenin sözü alarak. İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/499.
- [9] Müslim, IV, 2188; Buharî, IV, 1760; Müsned. III, 90
- [10] Taberî, Câmiu'l-Beyân, XII,
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/499-501.
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/501-504.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/504-506.
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/506-507.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/507-508.
- [16] Hadis olarak kaynağını tespit edemedik
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/508-510.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/510.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/511-512.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/512-513.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/513-515.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/515.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/516.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/516-517.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/517-518.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/518.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/518-519.

[28] Âyet-i kerimedeki terhibin de hıına benzediğini ve pt" k az şükretmenin hiç şükretmemek anlamına geldiğini kastetmektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/519.

[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/519-520.

[30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/520.

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/520-521.

[32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/522.

[33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/522-523.

[34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/523.

KALEM SURESİ

1- Hz. Peygamberin Yüce Ahlâkı:

2- Güzel Ahlâkın Önemi ve Mükâfatı:

1-Kâfirin Alâmetlendirilmesi;

2- Suçun Cezası Olarak Yüze Damga Vurmak:

1- Bahçe Sahiplerinin Sınanması:

2- Arazi Mahsûllerinden Cimrilikten Uzak ve Cömertçe İnfak Etmenin Önemi:

3- Kişinin Karar Vermesi Sorumluluk Gerektirir mi?

KALEM SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

el-Hasen, İkrime, Ata ve Câbir'in görüşüne göre Mekke'de inmiştir. İbn Abbas ve Katade: şöyle demişlerdir: Başından İtibaren yüce Allah'ın: "Biz burnu üzerinden damgalayacağız onu." (el-Kalem, 68/16) buyruğuna kadar Mekke'de inmiştir. Bundan sonra yüce Allah'ın: "Âhiret azabı ise elbette daha büyüktür, eğer bilselerdi." (el-Kalem, 68/32) buyruğuna kadar olan bölümler de Medine'de inmiştir. Buradan itibaren yüce Allah'ın: "...mı yazıyorlar?" (el-Kalem, 68/47) buyruğuna kadar olan bölümler Mekke'de inmiştir. Buradan itibaren de "onu salihlerden kıldı" (el-Kalem, 68/50) buyruğuna kadar Medine'de inmiştir. Geri kalanı ise Mekke'de inmiştir. Bunu el-Maverdî söylemiştir^[1]

1. Nûn. Kaleme ve yazmakta oldukları şeylere andolsun ki;
2. Sen Rabblnin nimeti sayesinde bir deli değilsin.
- 3- Gerçekten senin için elbette kesilmeyecek bir ecir vardır.

"Nûn. Kaleme... andolsun kî" buyruğunda telaffuz edilen ikinci ı:nûn" harfini Ebu Bekir, el-Mufaddal, Hubeyre, Verş, İbn Muhaysın, İbn Âmir, el-Ki-sâî ve Yakub "vav" harfine idgam etmişler; diğerleri izhâr ile okumuşlardır. İsa b. Ömer ise bunu üstün ile okumuştur. Bir fiil takdir etmiş gibidir. İbn Ab-bas, Nasr ve İbn Ebi İshak ise kasek harfî takdiri ile kesreli okumuşlardır. Harun ve Muhammed b. es-Semeyka ise mebnî olarak Ötreli okumuşlardır.

"Nûn"un tevili hususunda farklı görüşler vardır. Muâviye b. Kurra babasından, Peygamber (sav)'a merfu bir rivayet olarak: "Nûn. Nurdan bir yazı lev-hasıdır." dediğini rivayet etmektedir^[2]

Sabit el-Bünânî de "nûn"un divit (mürekkkep hokkası) olduğunu rivayet etmiştir. el-Hasen ve Katade de böyle demişlerdir.

el-Velid b. Müslim rivayetle dedi ki: Bize Mâlik b. Enes, Ebu Bekrin mev-lâsı Sum ey'den anlattı: Sumey, Ebu Salih es-Seinman'dın, o Ebu Hurcy-re'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Allah'ın ilk yarattığı kalemdir. Sonra Nûn'u halketti. O ise mürekkep hokkasıdır. Yüce Allah'ın: "Nûn, kaleme... andolsun ki" buyruğu da bunu anlatmaktadır. Sonra ona: Yaz, diye buyurdu. Kalem: Ne yazayım! dedi. Olmuşu ve kıyamet gününe kadar olacak olan amel, ecel, nızık ya da iz türünden herşeyi yaz, diye buyurdu. Kalem de kıyamet gününe kadar olacak herşeyi yazdı. Sonra kalemin ağzı mühürlendi, daha da konuşmadı, kıyamet gününe kadar da konuşmayacak.

Sonra akıllı yaram. Cebbar olan şöyle buyurdu: Senden daha çok beğendiğim bir yaratık yaratmadım. İzzetini ve celâlime yemin ederim ki, sevdiğim kimselerde seni kemale erdireceğim, buğ-zettiğim kimselerde seni eksik kılacağım." (Ebu Hureyre devamla) dedi ki; Sonra Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "İnsanlar arasında akıllı en mükemmel olan Allah'a en itaatkâr olanları ve O'na itaat olan işleri en çok yapanlarıdır[3]

Mücahid'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Nûn" yedinci arzın altındaki balıktır. (Devamla) dedi ki; "Kaleme... andolsun kî" buyruğu ise Zik-r'in kendisi ile yazıldığı kalemdir. Mukatîl, Murre el-Hemdânî, Ata el-Horo-sanî, es-Süddî ve el-Kelbî de böyle demişlerdir: Nûn, yerlerin üzerinde bulunduğu balıktır.

Ebu Zabyan, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: Allah'ın ilk yarattığı kalemdir. Olacak olan herşeyi yazdı. Sonra suyun buharın» yüksekti, ondan semayı yarattı. Sonra Nûn'u yarattı ve yeri onun üzerine yayıp döşedi.

Yer çalkalandı, dağlarla tesbit edildi. Dağlar yere karşı şüphesiz ki övünürler. Sonra İbn Abbas; "Nûn, Kaleme... andolsun ki" âyetini okudu.

e!-Kelbî ve Mukatîl dedi ki: Onun (.o balığın) adı ei-Behmût'tur. Recez vezninde şair şöyle demiştir:

"Bana ne oluyor ki, hepinizi susuyor görüyorum, el-Behmût'u yaratmış olan Rabbim Allah'a yemin olsun."

Ebu'l-Yakzan ve el-Vâkidî adının Leyûsâ, Ka'b, Lûsusa olduğunu söylemiştir. Yine (Ka'b); Belhemûsâ olduğunu da söylemiştir. Ka'b (devamla) dedi ki: İblis yerlerin üzerinde bulunduğu balığın iğine girip, onun kalbine vesvese vererek dedi ki: Ey Lûsûsâ! Senin üzerinde hareket eden hayvanlardan, ağaçlardan, yerlerden ve başkalarından neler olduğunu biliyor musun? Sen hareket edecek olursan, hepsini sırtının üzerinden atıverirsin. Leyûsâ bunu yapmak istedi, Allah ona bir hayvan gönderdi. Burun deliğinden girip beynine kadar ulaştı. Balık bundan ötürü yüce Allah'a yalvarıp yakardı, Allah da o hayvana izin verdi ve çıktı. Ka'b dedi ki: Allah'a yemin ederim ki, balık o hayvana bakmakta, o hayvan da ona bakmaktadır. Eğer benzeri bir şey yapmak isteyecek olursa, tekrar önceki haline döner[4]

ed-Dahhak, İlin Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Nûn" er-Rah-man isminin harflerinin sonuncusudur ve şöyle telaffuz etti: er-Rahîma-nun, er-Rahman lafzının harflerini ayrı ayrı telaffuz etti.

İbn Zeyd dedi ki: Bu yüce Allah'ın yemin ettiği bir kasedir, İbn Keysan: Bu sûrenin başlangıcıdır, demiştir. Sûrenin adı olduğu da söylenmiştir.

Ata ve Ebu'l-Âliye dedi ki: Nûn yüce Allah'ın Nasîr, Nûr ve Nasır isimlerinin baş harfleridir.

Muhammed b. Kâh dedi ki: Yüce Allah mü'minlere nasrına (onlara verdiği yardım ve zaferine) yemin etmektedir ve bu yemin hakkın kendisidir. Bunun açıklayıcısı da yüce Allah'ın: "Mii'minlere yardım etmek ise zaten üzerimize bir haktır" (er-Rum, 30/47) buyruğudur.

Cafer es-Sadık dedi ki: O (Nûn) cennet nehirlerinden "Nûn" diye adlandırılan bir ırmaktır.

Bunun sözlük harflerinden bilinen harf olduğu da söylenmiştir. Çünkü başka türlü olsaydı, L'rab edilir olması gerekirdi. el-Kuşeyrî Ebu Nasr Abdurrahman'ın Tefsir'inde tercih ettiği görüş de budur. O dedi ki: Çünkü "NCın" i'ra-bı yapılmayan bir harftir. Eğer tam bir kelime olsaydı "el-Kalem" kelimesi i'rab edildiği gibi, onun da t'rab edilmesi gerekirdi. O halde bu da diğer sûrelerin başlangıcında olduğu gibi bir hece harfidir. Buna binaen de; o sûrenin adıdır, denilmiştir. Yani bu "Nûn't süresidir. Sonra; "Kaleme... andolsun ki" diye buyurarak; dil gibi, açıklama özelliklerini taşıdığından ötürü kaleme yemin etmektedir. Bu da göklerde olanların da, yerde olanların da kendisi ile yazı yazdıkları her kalem için sözkonusu olan bir yemindir. Ebu'l-Feth el-Bus-tî'nin şu beyitleri de bu kabildendir:

"Bir gün kahramanlar yemin ederse kılıçlarıyla, Ve saysalar onu şanı ve şerefi kazandıran bir unsur. Yazıcıların kalemine izzet ve yücelik yeterlidir: Allah kaleme yemin ediyor diye çağlar boyunca."

Kalemin kılıca üstünlüğünü dile getiren, şairlerce söylenmiş pekçok beyit vardır. Sözünü ettiğimiz bu beyitler bunların en üstünleridir.

İbn Abbas dedi ki: Bu Allah'ın yarattığı Kaleme bir yemindir. Bu Kaleme emir verdi, o da kıyamet gününe kadar olacak olan herşeyi yazdı. (İbn Abbas) dedi ki: Bu nurdan bir kaleni olup, uzunluğu sema ile arz arası gibidir.

Denildiğine göre: Yüce Allah Kalemi yarattı, sonra ona baktı, ikiye yarıldı. Ona hareket et (yaz), diye buyurdu. Rabbini, ne yazayım? dedi. Kıyamet gününe kadar olacak olan herşeyi, diye buyurdu. O da Levh-i Mahfuz üzerinde cereyan etti (olacakları yazdı).

el-Velid b. Ubade b. es-Samit dedi kî: Babam vefatı sırasında bana vasiyette bulunarak dedi ki; Yavruçuğum, Allah'tan kork ve bil ki sen bir olarak Allah'a, hayrı ile şerri ile kadere iman etmedikçe asla ilmi elde etmiş ve takva sahibi olmuş olmazsın. (Çünkü) ben Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Allah'ın ilk yarattığı şey Kalemdir. Ona; Yaz, dedi. Rabbim ne yazayım? diye sordu. Kaderi yaz, diye buyurdu. Kalem o anda olanı ve ebediyete kadar olacak olanı yazdı."[\[5\]](#)

İbn Abbas dedi ki: Allah'ın ilk yarattığı Kalemdir. Ona olacak olan her-şeyi

yazmasını emretti. Yazdıkları arasında: "Ebû Leheb'in iki eli kurusun." (Tebbet, 111/1) davardır.

Katade dedi ki: Kalem yüce Allah'ın kullan üzerindeki bir nimetidir. Başkası da şöyle demiştir: Allah ilk Kalemi yarattı. O da olacakları Zikirde yazdı ve onu Ansının üstünde, nezdinde alıkoydu. Sonra yeryüzünde kendisi ile yazı yazılsın diye ikinci kalemi yarattı. İleride: "Yaratan Rabbinin adıyla oku" (el-Aiak, 96/1) Sûresi'nde açıklaması gelecektir.

"Ve yazmakta oldukları şeylere" buyruğu ile Âdemoğullarının amellerini yazan melekleri kastetmektedir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

"Yazmakta oldukları" buyruğu ile insanların yazdıkları ve kendisi ile anlaştıkları şeylerin kastedildiği de söylenmiştir. Yine İbn Abbas dedi ki: "Ve yazmakta oldukları şeyler'den kasıt, bildikleri şeylerdir. Buradaki: "Şeyler" mevsûl ya da mastar içindir, Onların yazdıkları şeylere yahut yazmalarına andolsun, demek olur. Görüş ayrılığına binaen bununla yazan herkes ya da Hafaza melekleri kastedilir.

"Sen Rabbinin nimeti sayesinde bir deli değilsin" buyruğu kasemin (yeminin) cevabıdır ve nefydii. Müşrikler Peygamber (sav) için: O bir delidir, onda bir şeytan vardır, diyorlardı. İşte onların: "Ey kendisine Zıkr (Kur'ân) indirilen kişi! Mutlaka sen bir delisin" (el-Hier, 15/6) sözleri de bunu anlatmaktadır. Yüce Allah onların söylediklerini reddetmek ve yalanlamak üzere: "Sen Rabbinin nimeti" rahmeti "sayesinde bir deli değilsin" buyruğunu indirdi.

Burada "nimet" rahmet demektir. İkinci olarak burada "nimet" in bir ye-ının olma ihtimali de vardır. İfadenin takdiri de şöyle olur: Rabbinin nimetine yemin olsun ki; sen bir deli değilsin. Çünkü "vav" i!e "be" harfleri yemin harflerindendir. Bu: "Sen bir deli değilsin, bundan dolayı Allah'a hamdolsun" demeye benzer. Anlamının: Sen bir deli değilsin, nimet Rabbindendir, şeklinde olduğu ve bunun: "Allah'ım, hamdinle seni teşbih ederim" demeye benzediği ele söylenmiştir ki; Allah'a hamdolsun, anlamındadır. Lebid'in şu beyiti de bu kabildendir:

"Ben kişinin ayrılmak istemediği bir diyarda idim, Erbed denilen yerde faydalı bir komşu benden ayrıldı."

"Ve orası Erbed'dir" takdirindedir. en-Nâbiğa da şöyle demiştir:

"Güzel gıdadan mahrum olmadılar ve anneleri Sana çok sayıda erkek evlâd vermiştir."

Burada da; "o.., vermiştir" takdirindedir.

"Rabbinin nimeti sayesinde" buyruğundaki "be" olumsuz olarak gelen "deli (değilsin)" iafzına taalluk etmektedir. Cümle olumlu olarak gelirse "gafil" lafzına taalluk eder, "Sen Rabbinin nimeti hakkında gafilsin" denilmesi gibi. Hal olarak

da nasb mahallindedir. şöyle buyurmuş gibidir: "Sana bu nimetler verilmiş olduğu halde sen deli değilsin (deli olamazsın)" denilmiş gibidir.

"Gerçekten senin için elbette kesilmeyecek" kesintisiz ve eksilmeyecek "bü" ecir vardır." Peygamberliğin ağır yüklerine katlandığın için bir mükâfat vardır.

Halatı kesmeyi ifade etmek üzere: "Halatı kestim" deniKerek aynı kökten gelen fiil kullanılır. Sağlam olmadığı takdirde de: "Sağlam olmayan halat denilir. Şair de şöyle demiştir:

"Sarı renkleri siyaha çalan (ve) yiyeceklerini kendileri kazanan yırtıcı hayvanlar ki onların yiyecekleri kesintiye uğramaz."

Yani kesilmez.

Mücahid dedi ki; "Kesilmeyecek" lafzı sayısız anlamındadır. el-Hasen dedi ki: Başa kakılmak suretiyle lezzeti, tadı bozulmayacak demektir, ed-Uah-hak ise anıdsız verilen bir mükâfat diye açıklamıştır.

Bunun hesapsız, kitapsız anlamında olduğu da söylenmiştir ki; bu da yii-ct; Allah'ın lutf ile verecekleridir. Çünkü ceza (karşılık) miktarı tesbit edilmiş oUrıdır. Tefaddul hakkında ise miktar, hesap, kitap süzkonusu değildir. Bu açıklamayı el-Maverdî zikretmiş olup, Mücahid'tn açıklaması ile aynı anlamı ihtiva eder, [6]

4. "Ve şüphe yok ki sen çok büyük bir ahlâka sahibsin

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [7]

1- Hz. Peygamberin Yüce Ahlâkı:

"Ve şüphe yok ki sen çok büyük bir ahlâka sahibsin" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas ve Mücahit! şöyle demişlerdir: Ahlâka sahibsin, dinler arasında büyülf bir dine sahibsin, demektir. Allah'ın bu dinden daha çok sevdiği ve ondan daha çok hoşnud olduğu bir başka din yoktur.

Müslim'in Saftift'inde Âişe (r.anha)'dan: "Onun ahlâkı Kur'ân-ı Kerim'den ibaretti" dediği rivayet edilmektedir[8]

Ali (r.a) ve Atiyye: Bu Kur'an'ın edebidir, demişlerdir. Onun ümmetine şefkati, onlara ikramı olduğu da söylenmiştir- Katade: Onun ahlâkı Allah'ın emirlerine riayet etmesi, Allah'ın yasakladığı şeylerden uzak kaiması demektir. Sen çok üstün ve şerefli bir karaktere sahibsin diye de açıklanmıştır, el-Ma verdi: Zahir olan budur, demektir.

Sözlükte ahlâkın gerçek mahiyeti, insanın kendisini bağlı kıldığı, riayet ettiği edeb demektir. İşte buna ahlâk denilir. Bu (yaratmak ile aynı kökten gelen bir kelime olarak) onda adeta bir yaratılış haline geldiğinden dolayı böyle denilmiştir. İnsanın tabii olarak yapısında bulunan edebe gelince, işte buna "el-hîm" denilir ki; karakter ve tabiat demek olup, bunun kendi lafzından bir tekili yoktur. "Hım" aynı zamanda bir dağın adıdır. Buna göre ahlâk, insanın kendisini uymak için zorladığı tabiat demek olur, Hîm ise yaratılışında var olan tabiattır. el-A'şâ bu hususu şiiirinde açıklayarak şöyle demiştir:

"Değersiz şeylerin sahibi şayet mevlâsma (köle ya da azadlısına) karşı cimrilik eder de, Ve ahlâk, hîmine geri dönerse..."

Ahlâk aslî tabiatına geri dönerse... demektir.

Derim ki: Müslim'in Sahih'inde Âişe (r.anha)'dan zikrettiğimiz rivayet bu husustaki görüşlerin en sahihidir. Aynı şekilde ona Peygamber (sav)'ın ahlâkına dair soru sorulduğunda o da: "Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır." (el-Mu'minûn, 23/1) buyruğundan itibaren on âyet okumuş ve şöyle demiştir: Kimse Rasûlullah (sav)'dan daha güzel ahlâklı değildir. Ashabından yahut ehli beytinden birisi onu çağırdı mı mutlaka: Efendini buyur, derdi. Bundan dolayı yüce Allah: "Ve şüphe yok ki sen çok büyük bir ahlâka sahipsindir" diye buyurmuştur.

Ne kadar güzel bir huydan söz edilirse, mutlaka Peygamber (sav) ondan en büyük paya sahipti. el-Cüneyd dedi ki: "Büyük ahlâk" denilmesinin sebebi, onun yüce Allah'tan başkasına yönelmek gibi bir gayretinin olmayışından dolayıdır. "Büyük ahlâk" denilmesinin sebebinin, ahlâkın üstün değerlerinin onda toplanması olduğu da söylenmiştir. Buna da Peygamber (sav)'ın: "Şüphesiz Allah beni ahlâkın üstün değerlerini tamamlamak üzere göndermiştir"[\[9\]](#) buyruğu delil teşkil etmektedir.

Bir diğer görüşe göre bunun sebeb'i: "Sen af yolunu tut, maruf olanı emret, cahillerden de yüz çevir" (el-Araf, 7/199) buyruğunda yüce Allah'ın kendisinden takınmasını istediği edebin gereklerini yerine getirmiş olmasından dolayıdır. Peygamber (sav)'dan şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Rab-bim beni en güzel bir şekilde tedib etmiştir. Çünkü: "Afyolunu tut, maruf olanı emret ve cahillerden yüz çevir" (el-A'raf, 7/199) diye buyurmuştur. Ben onun bu emrini kabul edip yerine getirince: "Ve şüphe yok ki sen çok büyük bir ahlâka sahipsindir" diye buyurdu.[\[10\]](#)

2- Güzel Ahlâkın Önemi ve Mükâfatı:

Tirmizî'nin rivayetine göre Ebu Zer. dedi ki: Rasûluüh (sav) şöyle buyurdu: "Her nerede olursan ol, Allah'tan kork! Kötülüğün arkasından iyiliği yetiştir ki, onu silsin. İnsanlarla da güzel bir ahlâkla geçin." (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir[11]

Ebu'd-Deidâ'dan rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: '-Kıyamet gününde mü'minin terazisinde güzel bir ahlâktan daha ağır bir şey olmayacaktır. Şüphesiz ki yüce Allah çirkin ve bayağı (konuşup davranan) kimseye buğzecler." (Tirmizî) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir[12]

Yine ondan (Ebud-Derdâ'dan) dedi ki: Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Mîzâna güzel ahlâktan daha ağır konulacak hiçbir şey yoktur. Şüphesiz ki güzel ahlâk sahibi, onun vasıtası ile çok namaz kılan, çok oruç tutan kimsenin mertebesine ulaşır." (Tirmizî) dedi ki: Bu, bu cihetten garib bir hadistir[13]

Ebu Hureyre'den dedi ki: Rasûluilah (sav) insanların en çok cennete neyin soktuğuna dair soru soruldu. O da: "Allah'tan korkmak ve güzel ahlâk" diye buyurdu. Sonra insanları en çok ateşe neyin soktuğuna dair soru soruldu, bu sefer: "Ağız ve fert" diye buyurdu. (Tirmizî) dedi ki: Bu sahih, garib bir hadistir[14]

Abdullah İbnu'l-Mübarek'ten rivayete göre o güzel ahlâkı, niteliklerini anlatarak şöyle demiştir: Güzel ahlâk güler yüzlülük, iyiliği karşılıksız olarak yapmak ve başkalarına eziyetten kaçınmaktır.

Câbir'den rivayete göre RasûluOah (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz ki kıyamet gününde aranızdan en çok sevdiğim ve bana en çok yakın olanlar arasında (başta gelenler), ahlâk itibariyle en güzel olanlarınızdır ve yine kıyamet gününde kendisine en çok buğzedip meclis itibariyle benden en uzakta olacak olanlar, boşboğazlık edenler, diliyle insanlara eziyet ederek çirkin, sözler söyleyenler ve mütefeyhiklerdir." Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Boşboğazlık edenleri, konuşmalarıyla başkalarına eziyet edenleri biliyoruz. Mütefey-lükler ne oluyor? Peygamber: "Mütekebbiilerdir" diye buyurdu. (Tirmizî) dedi ki: Bu hususta Ebu Hureyre'den gelmiş rivayet de vardır. Bu, bu cihetiyle hasen, garib bir hadistir. [15]

5- Yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler;

6. Delilik hanginizde imiş.

7. Muhakkak senin Rabbîn, kendi yolundan sapanları da en iyi bilendir. Hidayet bulanları da en iyi bilen O dur.

"Yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Kıyamet gününde sen de bileceksin, onlar da bilecekler, demektir. Kıyamet gününde hak, batıldan apaçık ayırdı-dilince sen de göreceksin, onlar da görecekler diye de açıklanmıştır,

"Delilik hanginizde İmiş" buyruğundaki: 'Hanginizde imiş" lafzının basındaki "bu" fazladan gelmiştir. Yani .sen de, onlar du pek yakında hanginizin deli olduğunu göreceksiniz.

"el-Meftûn" delilikle fitneye düşen (deliliğe maruz kalan) demektir. Bu da "be" harfinin fazladan gelmesi bakımından) yüce Allah'ın: "...yağ veren..." (el-Mu'minun, 23/20) ile; "Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri..." (İnsan, 76/6) Katade Ebu Ubeyd ve el-Ahfeş'in gö-rüğü budur. Recez vezninde de şair şöyle demiştir:

"Biz el-Felec (denilen şehir}'in sahipleri Ca'de oğullarıyız, Kılıçla vururuz, kurtuluşu ümid ederiz."

"Be" harfinin zâid olmadığı da söylenmiştir. Buna göre; "delilik hanginizde imiş" buyruğu, fitneye hanginiz maruz kalmışsınız, demektir. Burada; lafzı "meful" vezninde mastar olup: "Fitneye maruz kalmak" anlamında olur. Nitekim: "Fılanın herhangi bir tahammülü ve akıllı yoktur" demişlerdir. el-Hasen, ed-Dahhak ve İbn Abbas da böyle demişlerdir. Şair er-Râî de şöyle demektedir:

"Nihayet kemikleri üzerinde bir et Kalbinde de bir akıl bırakmadıklarında..."^[16] Buna göre: Fitneye maruz kalan kimse gibi, hanginizin fitnesine düştüğünü (göreceksiniz) demek olur.

el-Ferrâ dedi ki: "Be" burada "...de, da" anlamındadır. Yani: "İki kesimin hangisinde; senin de aralarında bulunduğun mü'minler kesiminde mi, yoksa diğer kesimde mi deli kimse bulunduğunu, onlar da görecekler, sen de göreceksin."

"el-Mcftûn: Fitneye düşmüş, fitneye maruz kalmış" şeytanın fitneye düşürdüğü deli kimse demektir. Arapların altını ateşte kızdırmayı anlatmak üzere kullandıkları: "Altını ateşte kızdırdım (fetentu)" sözlerinden, azaba uğratılan anlamında olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah'ın:

"O günde onlar azab için ateşe sunulurlar" (ez-Zâriyât, 51/13) buyruğunda da bu anlamdadır.

Sûrenin çoğunluğu el-Velîd b. el-Mugîre ile Ebtî Cehil hakkında İnmiştir.

"Meftûn"un şeytanın kendisi olduğu da söylenmiştir. Çünkü o dininde fitneye maruz kalmıştır. Müşrikler onda bir şeytan vardır, diyorlardı. İşte "deli; mecnûn, tinli" sözleriyle de bunu kastetmişlerdir. Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır;

Yarın onlardan hangilerinin mecnûn olduğunu bileceksinizdir. Çarpmasından deliliğin ve aklın karışmasının husule geldiği şeytanın hangisinde olduğunu bileceksiniz, demektir.

"Muhakkak senin Rabbln, kendi yolundan sapanları da en iyi bilendir."

Yani şüphesiz yüce Allah, dininden sapıp uzaklaşanları çok iyi bilir. "Hidayet bulanları da" hidayet üzere olan kimseleri de "en iyi bilen O'dur." O bakımdan yarın herkese ameline göre karşılık verecektir. [17]

8. Artık yalanlayanlara itaat etme!

Bvı buyruğu ile müşriklere meyletmeyi ona yasaklamaktadır. Onlar Peygamber (sav)'ı kendilerine Üişmemeye çağırıyorlar ve böylelikle onlar da ona ilîşmeyeceklerdi, Yüce Allah ise onlara meyletmenin küfür olacağını açıklamaktadır. Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Ve eğer Biz sana sebat vermemiş olsaydık, onlara az kalsın biraz meyledecektin." (el-İsra, 17/74)

Bir diğer açıklamaya göre buyruğun anlamı şudur: Kötü dinlerine uyman için sana yaptıkları çağırışı kabul ederek yalaniyıcılara itaat etme!

Âyet-i kerime Peygamber (sav)'ı atalarının dinine çağırmaları üzerine Kureyş müşrikleri hakkında inmiştir. [18]

9- Onlar senin kendilerine yumuşak davranmanı arzu ettiler; kendileri de bunun üzerine yumuşak davranacaklardı.

1- İbn Abbas, Atiyye, ed-Dahhak ve es-Süddî dedi ki: Senin de kâfir olmanı arzu ettiler. Böylelikle onlar da küfürleri üzere devam edip gideceklerdi.

2- Yine İbn Abbas'Ean şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kendilerine (bina kim) müsaadeler vermeni arzu ettiler, onlar d;ı sana bir takım müsadeler vereceklerdi.

3- el-Ferrâ ve el-Kelbî dedi ki: Sen yumuşayacak olsan, onlar da sana karşı yumuşarlar.

"(oLmİİi): Kendisine karşı yumuşak davranılmaması gereken kimselere yumuşamak»" demektir. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır.

4- Mücahid dedi ki: Keşke kendilerine meyletsen ve hakkı terketsen, diye arzu ettiler. Onlar da sana karşı yumuşayacaklardı,

5- er-Rabî b. Enes dedi ki: Keşke yalan söyleyen diye arzu ettiler, onlar da yalan söyleyeceklerdi.

6- Katilde dedi ki: Sen bu işi bırakıp vazgeçsen diye arzu ettiler, onlar da seninle birlikte aynı yolda yürüyeceklerdi.

7- d-Hasen dedi ki: Onlara karşı kendi dininde yapmacık davranışlarda bulunsan diye arzu ettiler. Onlar da kendi dinlerinde sana karşı yapmacık davranışlarda bulunacaklardı.

8- Yine ondan rivayet edildiğine göre; Sen işinin bir İKliimünü reddetsen diye arzu ettiler, onlar da tutumlarını kısmen reddedeceklerdi,

9- Zeyd b. Eşlem dedi ki: Keşke sen onlara karşı iki yüzlü davranıp, riyakârlık yapsan da, onlar da «ana karşı münafıklık yapıp riyakârlıkta bulunacak! a rd s.

10- Keşke sen zayıflık gömersen, onlar da zayıflık göstereceklerdi, anlamında olduğu ela söylenmiştir. Bu açıklamayı du Ebu Cafer yapmıştır.

11- Sen dininde onlara karşı yumuşak davransan, onlar da inançlarında, dinlerinde sana karşı yumuşak davranacaklardı, diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı el-Kutubî yapmıştır.

12- Yine ondan gden açıklamaya göre ondun bir süre kendi ilâhlarına ibadet etmesini istediler. Onlar da onun ilâhına bir süre ibadet edeceklerdi.

İşte bunlar (toplam) oniki görüş etmektedir.

İbnü'l-Arabî dedi ki: Müfessirler bunun açıklaması hususunda yaklaşık un görüş zikretmişlerdir. Hepsi de lısgata ve manaya bağlı olarak ileri sürülen iddialardır. Bunların en kabule değer olanları, keşke sen yalan söyleyen diye arzu ettiler, onlar da yalan söyleyeceklerdi, görüşü ile; keşke sen küfre sapsan diye arzu ettiler;-onlar da küfre sapacaklardı, görüşüdür.

Derim ki: Yüce Allah'ın izniyle hepsi de lügat ve mana bakımından sahih açıklamalardır. Çünkü: "Yumuşaklık göstermek ve karşı tarafın hoşuna gidecek yapmacık işlerde bulunmak'tır.

Düşmana karşı güzel davranmanın (mücâmele); ona eğilim göstermek olduğu söylendiği gibi, konuşma esnasında yakınlık göstermek ve yumuşak söz söylemek anlamında olduğu da söylenmiştir. Şair dedi ki:

"Başına gelen birtakım işlerde bir dereceye kadar zulmetmek elbette ki, Düşmanlara karşı yumuşak davranmaktan daha kesin ve kararlıca bir iştir."

el-Mufaddal dedi ki: Bu iki yüzlülük ve samimiyeti terketmek demektir. Bu yönüyle yerilen bir davranıştır. Fakat birinci {bir önceki) açıklamaya göre ise yerilen bir iş değildir. (Peygamber tarafından) bunların hiçbirisi yapılmadı.

el-Müberred dedi ki: denilir ki; bu da "dininde hainlik edip içinde sakladığından farklı bir şey açığa vurdu" demektir. Bazıları da: tevriye yaptım (birkag anlama gelme ihtimali bulunan söz ve davranışlarda bulundum) demektir. da "aldattım" anlamındadır, demişlerdir. Bu açıklamayı el-Cevherî yapmıştır.

Yüce Allah: "Kendileri de bunun üzerine yumuşak davranacaklardı" diye buyurarak atıf suretinde getirmiştir. Eğer bu nehyin (itaat etme yasağının) cevabi

olarak gelmiş olsaydı: "Kendileri de bunun üzerine yumuşak davranırlar" demesi gerekirdi. Ancak maksat: Onlar keşke böyle bir şey yapsaydın diye temenni ettiler, o zaman unlar da senin yaptığın gibi yapacaklardı, diye atıfta bulunmaktır. Yoksa yasağa karşı bir ceza ya da mükâfat olarak ifade getirilmek murad edilmemiştir. Bu bir temsil ve bir benzetmedir. (Yani senin yumuşak hareket etmen halinde onlar da senin gibi yumuşak hareket edeceklerdi, demektir.) [\[19\]](#)

10. Sakın itaat etme; çokça yemin eden aşağılık ve değersiz her ki-
11. Ayıplayıp duran, onun bunun sözünü taşıyana;
12. Hayra durmadan engel olan, haddi aşan ve çok günahkâr olana;
13. Cahil ve kaba, üstelik kulağı kesik olana.

Bu buyruklarla eş-Şa'î, es-Süddî ve İbn İshak'ın görüşüne göre; el-Ahnes b. Şerîk'i kastetmektedir. el-Esved b. Abdi Yağûs yahut Abdurrahman b. el-Esved de denilmiştir. Bu da Mücahid'in görüşüdür.

Yine denildiğine göre el-Velîd b. el-Muğîre, Peygamber (sav)'a bir miktar mal teklif etti ve dininden döndüğü takdirde bu malı ona vereceğine dair yemin etti. Bu açıklamayı da Mukatil yapmıştır.

İbn Abbas dedi ki: Kastedilen kişi Ebu Cehil b. Hişam'dır.

"Çokça yemin eden"; "zKalbi zayıf olan kimse (mealde: aşağılık ve değersiz)" demektir. Bu açıklama Miicahid'den nakledilmiştir. İbn Abbas'tan çok yalan söyleyen anlamında olduğunu söylediği nakledilmiştir. Zaten çok yalan söyleyen kişi de değersiz kimse demektir. Çokça kötülük İşleyen anlamında olduğu da söylenmiştir ki; bu da el-Hasen ve Katade'nin açıklamasıdır.

el-Kelbî: el-Mehîn; günahkâr ve âcî2 kimse demektir, demiştir. Allah nezdinde hakir ve değersiz anlamında olduğu da söylenmiştir. İbn Şecere zelil kimse demektir, diye açıklamıştır. er-Rummânî: Mehîn; çokça çirkin İşler yaptığından ötürü aşağılık kimse demektir, diye açıklamıştır.

Bu azhk anlamına gelen "mehânef'den fail ve2ninde bir kelimedir. Burada ise görüş ve ayırdetme gücünde eksiklik anlamındadır. Yahutta bu "mu-fal" anlamında "fuiîl" vezninde olup "rnuhân" yani hakir ve değersiz kılınmış demektir.

" Ayıplayıp duran" ile ilgili olarak İbn Zeyd şöyle demiştir: Hemmâz: Ayıplayıp, duran eliyle insanları ayıplayan ve onları vuran kimse, demektir. Lemmâz ise diliyle ayıplayan kimseye denilir. el-Hasen de şöyle demiştir: Bu meclisin bir kenarında sinen kişi demektir. Yüce Allah'ın: "İnsanları arkadan çekiştiren

(humeze)" (el-Humeze, 104/1) buyruğuna benzemektedir.

Hemmâz insanları yüzlerine karşı sözkonusu eden kimse, lemmâz ise hazır olmadıkları vakit arkalarında onlardan sözeden kimsedir, diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı Ebu'l-Âliye, Ata b, Ebi Rebah ve yine el-Hasen yapmışlardır.

Mukatıl bunun aksini söylemiştir: Humeze hazır olmayanın gıybetini yapan kimse, lumeze ise yüzüne karşı gıybet yapan kimse demektir. Murre: Her ikisi de eşittir, demiştir. Hazır olmayan kimseyi tenkid edip yeren kimse demek olan "el-kattât" ile de aynı şeydir. Buna yakın bir açıklama İbn Abbas ve Katade'den yapılmıştır. Şair de şöyle demektedir;

"Benimle karşılaştığında yalan yere bir sevgi izhar ediyorsun, Fakat hazır olmadım mı sen, arkadan beni çekiştiren, gıybetimi yaparsın (hâmiz ve lumezesin)."

"Onun bunun sözünü taşıyana-" İnsanların arasını bozmak maksadı ile laf ahp götüreren demektir.

Fesad çıkarmaya çalıştı, gayret etti, fesad çıkarıyor, bunun için gayret ediyor..." demektir. (Bu iş yapmaya da:) "nemim ve ne-mîme denilir.

Müslim'in Sahih'inde Huzeyfe'den rivayete göre; ona bir adamın laf götürüp getirdiğine dair haber ulaşınca Huzeyfe şöyle demiş: Rasûlullah (sav)'ı: "Cennete hiçbir neminâm (onun bunun sözünü taşıyan) girmeyecektir." diye buyururken dinledim.[\[20\]](#)

Şair de şöyle demektedir:

"Ve bir mevlâ (azatlı) ki karınca yuvası gibidir; yanında hiçbir hayır yoktur, Mevtasına (efendisine) ancak laf ahp taşımamasından başka."

el-Ferrâ dedi ki: Bunlar (nemîm ile nemime) iki ayrı söyleyiştir. "NemîvT'm "nemîme"nin çoğulu olduğu da söylenmiştir.

"Hayra durmadan engel olan" malın harcanması gereken yerlerde infak edilmesine engel olan demektir. İbn Abbas dedi ki: Çocuğunu, aşiretini İslâm'dan alıkoyan, engelleyen demektir. el-Hasen dedi ki: Onlara şöyle diyordu: Sizden kim Muhammed'in dinine girecek olursa, ebediyyen ona hiçbir faydam olmaz.

"Haddi aşan" yani İnsanlara zulmeden, haddi aşip geçen ve batıl üzere ohın "ve çok günahkâr olana" günah sahibi olana. Çokça günah işleyen kimse demektir. Bu "feûl" vezni manasında "fail" vezninde gelmiş bir kelimedir.

"Cahil ve kaba; üstelik kulağı kesik olana" buyruğundaki: "Cahil ve kaba"; küfründe çok şiddetli ve katı olan demektir. el-Kelbî ve el-Ferrâ: Batıl üzere haksızlık ve düşmanlığı çok ileri götüreren kimse demektir, diye açıklamışlardır. Bunun insanları sürükleyerek, onları hapse ya da azaba götüreren kimse anlamında

olduğu da söylenmiştir. Bu da çekmek, .sürüklemek demek olan: 'den alınmış olur. Yüce Allah'ım "Yakalayın onu; sürüyerek götürün" (ed-Duhan, 44/47) buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır.

es-Sihâh'Vâ şöyle denilmektedir: "O adamı şiddetle çektim, çekerim" demektir. "Çokça çeken adam" anlamındadır. Şair bir atı nitelendirirken şöyle demektedir: "Biz o atı dizginler, yavaşlatmaya çalışırız; fakat asla onu çekip sürüklemeyiz." İbnu's-Sikkât dedi ki: Bu hem "lanı,1' hem "nun" ile: Onu sürükledi, çekti" şekillerinde kullanılır. "(jîü): Kaba ve katı kimse" demektir. Aynı zamanda bu "kaba mızrak" anlamına da gelir. "Kabalığı apaçık" yani kötülükte çok çabuk olan, hızlı hareket eden demektir. denilir ki "ben yerimden ayrılmam (senin arkandan sürüklenip gitmem)" demektir.

Ubeyd b. Umeyr dedi ki: Bu çokça yiyen, çok içen, güçlü, çetin fakat teraziye konulduğu vakit bir arpa kadar dahi ağırlık taşımayan kimsedir. Melek bir itiş ile bu gibi kimselerden yetmişbin kimse iter.

Ali b. Ebi Talib ve el-Hasen dediler ki: "Çirkin işler yapan, kötü huylu kimse" demektir. Mamer dedi ki: Bu, çirkin işler yapan, adi, bayağı kişiye denifir. Şair de göyle demiştir:

"Hayasız, kötü huylu ve kulağı kesik bir adam

(Hem) imdada koşup fayda sağlamaz, hem de şerefli değil."

Müslim'in ıSaftiA'indeki rivayete göre Harise b. Vehb, Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinlemiştir: "Size cennetlikleri haber vereyim mi?" Ashab: Evet deyince, şöyle buyurdu: "Zayıf ve başkası tarafından zayıf görülen, Allah'a and verecek olsa, Allah'ın andının, gereğini yerine getirdiği kimsedir. (Peki) size cehennemlikleri de haber vereyim mi?" Ashab; Evet deyince şöyle buyurdu: "Cahil ve kaba, serkeş ve hayrı engelleyen ve büyüklük taslayan herkes."O) Yine ondan gelen bir rivayette de: "Serkeş ve engelleyen,

Kulağı kesik, anlamı verilen "zeûm" kelimesi ile ilgili tefsir ve »aklamalar bira 7. sını-nı geleceğinden İm tabir buralarda ayrıca açıklanmıştır. kulağı kesik ve mütekebbir olan herkes"[21] denilmektedir.[22]

(Hadiste geçen) el-cevvâz'm "serkeş ve (hayrı) engelleyen" kimse anlamına geldiği söylendiği gibi, yürüyüşünde böbürlenene, eti bol kişi anlamında olduğu da söylenmiştir.

el-Maverdî, Şehr b. Havşeb'den, onun Abdurrahman b, Gam'den zikrettiğine ve yine tbn Mesud'dan rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurdu; "Cennete cevâz da, ea'zarî de girmeyecektir, utul ve zenim olan da girmeyecektir." Bir adam şöyle dedi: Cevvâz nedir? Ca'zarî nedirt Utul ve zenim ne demektir? Rasûiullah (sav) şöyle buyurdu: "Cevvâz (mal) toplayıp onu

engelleyen (infak etmeyen), ca'zarî kaba saba, utul ve zenîm; hilkatı itibarıyla güçlü, karnı geniş, sağlık verilmiş, çok yiyen, çok içen, bol yiyecek bulan ve insanlara çokça zulmeden kişidir."[\[23\]](#)

es-Sa'lebî de bunu Şeddâd b. Evs'den zikretmektedir: Cennete cevâz da, ca'zarî de, utul ve zenîm olan da girmeyecektir. 13en bunı Peygamber (sav)'dan duydum. Dedim ki; Cevvâz nedir' O: Çokça (mal) toplayıp, fakat onu engelleyendir, dedi. Peki ca'zarî nedir? diye sordum. O. Kaba saba kimse demektir, dedi. Peki utul ve zenim ne demektir? diye sordum. O: Karnı geniş, yapısı yumuşak, çok yiyen, çok içen, çok haksızlık eden, çok da zalimlik eden kimsedir dedi.

Derim ki: Peygamber (sav)'dan gelen "utul: cahil ve kaba" hakkındaki bu açıklaması, müfessihlerin görüşlerinden daha üstündür. Ebu Davud'un Kitabında "el-cevvâz" lafzının açıklaması, kaba saba diye zikredilmiştir. Bunu Harise b. Vehb el-Huzaî'nin rivayet ettiği hadiste zikretmektedir. Harise dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Cennete ne cevâz, ne de ca'zerî kimse girecektir." Dedi ki: Cevvâz kaba ve saba kimseye denilir.[\[24\]](#)

Buna göre ilk olarak zikrettiğimiz üzere; buna dair (Peygambere kadar ulaşan) merfû iki açıklama bulunmaktadır.

Kalbi katılaşmış kimse demek olduğu da söylenmiştir. Zeyd b. Eslem'den yüce Allah'ın: "Cahil ve kaba, üstelik kulağı kesik olana" buyruğu hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Allah'ın bedenine sağlık verdiği, karnını genişlettiği, ona dünyadan kısmen bir şeyler verdiği, bununla birlikte insanlara çok zalim olan bir adamdan ütürü sema ağlar. İşte uçul ve zenîm (cahil ve kaba ve kulağı kesik) budur. Sema zina eden yaşlıdan ötürü ağlar. Yer nerdeyse onu taşımayacak."cu

Zenîm (kulağı kesik olan): Bir kavme sonradan alınan, onlardan sayılan, onlardan olmadığı halde onlara kanlan kimse demektir. Bu açıklama İbn Ab-bas ve başkalarından rivayet edilmiştir. Şair şöyle demektedir:

"Adamların fazladan kendilerinden çağırdıkları bir zenîm(dir o) Tıpkı köselenin enine ayakların derisinin ilâve edildiği gibi."

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu Kureyş'ten bir adam olup kulağı yarılmış, kesilmiş koyun gibi kulağında bir kesikliği bulunan bir kimsedir. İbn Cubeyr'in ondan rivayet ettiğine göre bu; koyunun kesik kulağı ile tanındığı gibi, kötülükle tanınan kimse demektir. İkrime dedi ki; Koyun nasıl kesik kulağı ile tanınıyorsa, bu da adilik ve bayağılığı ile tanınan adi ve bayağı kimse demektir.

"Kusurları ile tanınan kimse" anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklama da

İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir. Ondan gelen bir başka rivayete göre; çokça zalimlik eden kimse demektir. İşte bunlar toplam altı görüş etmektedir.

Mücahîd dedi ki; Zenîm denilenin elinde altı parmağı vardı. Herbir başparmağının yanında fazladan bir parmağı bulunuyordu. Yine ondan Said b. el-Müseyyeb ve İkrime'den şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Bu, kavminin nesebine sonradan katılan veled-i zina demektir. el-Velid, Kureyşliler arasında aslen onlardan olmayan, kendilerine katılmış birisi idi. Babası doğumundan onsekiz yıl sonra kendi çocuğu olduğunu iddia etmişti. Şair şöyle demektedir:

"O babası bilinmeyen z eni m bir kimsedir, Annesi fahişedir, onun soyu sopu çok bayağıdır."

İki şekliyle kaynağını tespit edemedik. 'Utul ve Zcnin'i açıklayan rivayetler ve kaynakları ise az cince zikredildi.

Hassan dedi ki:

"Sen Haşimoğullarına ilave edilmiş ssenîm kimsesin, Binicinin arkasına tek bir okun eklendiği gibi,"

Derim ki: Bu da birinci görüş ile aynıdır.

Ali (r.a)'dan rivayet edildiğine göre; bu, aslı olmayan (bilinmeyen) kimse demektir, diye açıklamıştır. Anlam aynıdır.

Rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Cennete ne bir zina çocuğu, ne onun çocuğu, ne onun çocuğunun çocuğu girer."[\[25\]](#)

Abdullah b. Ömer de dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Zina mahsulü çocuklar kıyamet gününde maymun ve domuzların suretinde haşredî-leeek!erdir."[\[26\]](#)

Meymûne (r.anhâ) dedi ki: Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Aralarında zina mahsulü çocuklar çoğalmadığı sürece ümmetim hayır içinde kalmaya devam edecektir. Fakat zina mahsulü çocuklar aralarında çoğaldı mı artık Allah'ın onların hepsini kuşatacak bir ceza göndermesi pek yakındır."[\[27\]](#)

İkrime dedi ki: Zina mahsulü çocuklar çoğaldı mı yağmur kesilir.

Derim ki: Birinci ve ikinci hadisin sahih bir senetlerinin bulunacaklarını zannetmiyorum. Meymûne'nin rivayet ettiği hadis ile İkrime'nin açıklamasına gelince, Müslim'in Sahih'inde Peygamber (sav)'ın hanımı Cahş kızı Zey-neb'den şöyle dediği zikredilmektedir: Bir gün Peygamber (sav) korkmuş ve yüzü kızarmış olarak ve söyle diyerek dışarı çıktı: "Lâ ilahe ilallah. Yakınlaşmış bulunan bir kötülükten dolayı Arapların vay haline! Bugün Ye'cûc ile Me'cûc'un şeddinden bunun gibi bir gedik açıldı" diye buyurdu ve başparmak ile ona bitişik olan diğer parmağı ile (şehadet parmağı ile) bir halka yaptı (ve gösterdi).

(Zeyneb) dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü dedim. Aramızda salih-ler bulunuyor iken helak olur muyuz? Şöyle buyurdu: "Evet, kötülük çoğaldığı takdirde." Bu hadisi Bulhân de rivayet etmiştir[28]

Kötülüğün, murdarlığın çokluğu ise zinanın ve zina mahsulü gocukların ortaya çıkmasıdır. İlim adamları bunu böylece tefsir etmişlerdir. İkrime'nin söylediği "yağmurun kesilmesi" ise helakin ne ile gerçekleşeceğine dair bir açıklamadır. Bunun ise bu hususta bir (peygamberden gelen) tevkife ihtiyacı vardır. Bu sözünü neye dayanarak söylediğini o daha iyi bilir.

Müfessirlerin çoğunluğuna göre bu buyruklar el-Velid b. el-Muğire hakkında inmiştir. O Mina ahalisine (hac esnasında Mina'da vakfe yapanlara) üç gün süre ile hurma, ekşimik ve yağdan oluşan bir yemek (hays) yedirir ve şöyle nida ettirirdi: Kimse bir tencerenin altında ateş yakmasın. Hiçbir kimse paça tütsülemesin. Şunu bilin ki kim hays yemek istiyorsa, el-Velid b. el-Muğire'ye gelsin. O bir tek hac esnasında yirmibin hatta daha fazlasını harcar, bununla birlikte bir yoksula tek bir dirhem dahi vermezdi. İşte bundan dolayı: "Hayra durmadan engel olan" diye buyurmuştur. İşle: "O müşriklerin vay haline ki onlar zekatı vermezler..." (FusMîet, 41/6-7) buyrukları da onun hakkında inmiştir.

Muhammed b. İshak dedi ki: Bu, el-Ahnes b. Şerik hakkında inmiştir. Çünkü o Zühreoğullarına katılmış bir antlaşmalıdır. Bundan dolayı ona zenîm denilmiştir. İbn Abbas dedi ki: Bu âyet-i kerime ile onun niteliği belirtilmiş, fakat öldürülünceye kadar kim olduğu bilinmemiştir, öldürülünce canındı. Boynunda asılı duran ve kendisi ile tanındığı bir parça eli vardı.

Murra el-Hemdanî dedi ki: Babası ancak onsekiz sene sonra evladı olduğunu iddia etmişti. [29]

14. O, mal ve oğullar sahibi oldu diye;

15. Karşısında âyetlerimiz okunduğunda: "Öncekilerin masallarıdır* der.

"O, mal ve oğullar sahibi oldu diye" buyruğundaki: "...oldu diye" ibaresini Ebu Cafer, İbn Amir, Ebu Hayve, el-Muğîra ve el-A'rec istifham (soru) olmak üzere medli tek bir hemze ile: diye okumuşlardır.

el-Mufaddal, Ebu Bekr ve Hamza ise tahkik ile iki hemzeli olarak; diye okumuşlardır. Diğerleri ise haber olmak üzere tek bir hemze ile okumuşlardır.

Medli bir hemze ya da tahkikli iki hemze ile okuyanların kıraatine göre bu bir istifham (soru) olup, maksat azardır. Bu şekilde okuyanların: "Kulağı kesik olan" (13. âyet) üzerinde vakıf yaparak "Oldu diye" ile okumaya başlaması uygundur. Bvt da; "o mal ve evlat sahibi olsa, ona itaat edecek misin?" anlamında olur.

İfade: O mal ve evlat sahibidir diye mi kargısında âyetlerimiz okunduğunda: (Bunlar) öncekilerin masallarıdır der; takdirinde olabilir. Takdirin şöyie olması da mümkündür: O mal ve evlat sahibidir diye mi inkâr ediyor ve büyüklük taşıyor!'1 Buna da daha önce geçen ifadeler delil teşkil etmektedir; dolayısıyla sorudan sonra da, bunlar zikredilmiş gibidirler.

İstifhamsız olarak "Oldu diye" şeklinde okuyanların kıraatine göre bu, mefulü'n-leh olup bundaki âmil gizli bir fiildir. İfade: O mal ve evlad sahibi oldu diye nankörlük edip, kâfir oluyor, takdirinde olur. Bu fiile de yüce Allah'ın: "Karşısında âyetlerimiz okunduğunda: (Bunlar) öncekilerin masallarıdır der" buyruğu delil teşkil etmektedir.

Buradaki; "Diye" lafzında ne "okunduğunda" ne de "der" anlamındaki fiiller amel eder. Çünkü: "(1;1): ...duğunda" edatından sonra gelenler ondan önce gelenlerde amel etmez. Zira bu edat kendisinden .sonraki cümlelere izafe edilir. Muzafu'n-ileyh (kendisine izafe olunan) ise muzaftan öncekilerde amel edemez. "Der" cezanın ("...duğunda" anlamı verilen şart edatının) cevabı olup, cezadan önceki ibarelerde amel etmez. Çünkü amilin, kendisinde amel ettiği şeyden önce gelmesi gerekir. Cevabın da şarttan sonra olması gerekir. (Amel ettiği kabul edilecek olursa) aynı halde hem mukaddem, hem de muahhar olmuş olur, (Bundan dolayı amel ettiği söylenemez.)

Anlamanın şöyle olması da mümkündür; O bolluk içindedir ve sayıca kalabalıktır, diye ona itaat etme!

İbnu'l-Enbârî dedi ki: Bu âyeti istifhamsız olarak okuyanların; "Kulağı kesik olan" (13. âyet) lafzı üzerinde vakıf yapması güzel olmaz. Çünkü mana: ile "... oldu diye" şeklindedir. Buna göre:kendisinden önceki lafızlara taalluk etmektedir.

Başkaları ise şöyle demektedir. Bunun yüce Allah'ın: "O'nun bunun sözünü taşıyana" (11. âyet) anlamındaki buyruğa taalluk etmesi mümkündür. İfadenin takdiri de şöyle olur: O kimse mal ve evlad sahibi oldu diye, onun bunun sözünü taşıyıp durur.

Ebu Ali ise bunun "cahil ve kaba" (13. âyet) anlamındaki lafza taalluk etmesini caiz kabul etmektedir[30]

"Öcekilerin masalları" onların batılları, sapmaları ve hurafeleri demektir. Daha önceden (el-En'âm, 6/25. âyet-i kerimenin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [31]

16. "BİZ, burnu üzerinden damgalayacağız onu."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[32\]](#)

1-Kâfirin Alâmetlendirilmesi;

"Damgalayacağız onu" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas dedi ki: "Damgalayacağız onu" buyruğu, kılıçla onun burnunu damgalayacağız, demektir. Yine İbn Abbas dedi ki: Âyetin hakkında indiği kişinin burnu Bedir gününde kılıçla işaretlenmiştir. Ölünceye kadar bu şekilde işaretli kalmıştır.

Kata de dedi ki: Kıyamet gününde onun burnuna kendisi ile tanınacağı bir alamet koyacağız.

Herhangi bir alamet ya da dağlamak suretiyle bir iz bırakmayı anlatmak Üzere:

"Onu alametlendirdim, işaretledim" denilir. Yüce Allah c(a şöyle buyurmaktadır:

"O günde kimi yüzler ağaracak, kimi yüzler kararacaktır." (Al-i İmran, 3/106)

Bu açıkça görülecek bir alâmettir. Yine yüce Allah bir başka yerde: "Biz

günahkârları o gün gözleri morarmış halde hasrederiz" (Taha, 20/102) diye

buyurmaktadır, Bu da açıkça görülen bir diğer alamettir. Bu âyet-i kerime de

üçüncü bir alametin ifadesidir ki; o da burun üzerinde ateşle damga vurmaktır.

Bu da yüce Allah'ın: "Günahkârlaryüzlerinden tanınacak..." (er-Rahmân, 55/41)

buyruğuna benzemektedir. Bu açıklamayı el-Kelbî ve başkaları yapmıştır.

Ebu'l-Âliye ve Müçahid şöyle demektedir: "Biz, burnu üzerinden

damgalayacağız onu," Yani burnu üzerinde damgalayacağız, âhirette yüzünü

simsiyah kılacağız ve böylelikle o, yüzünün siyahlığı ile tanınmış olacaktır.

"Hurtûm" insan hakkında kullanılırsa, burun demektir. Yırtıcı hayvanlar için

dudağın bulunduğu yer anlamındadır: "Kavmin hurtumla-n" efendileri

anlamındadır. el-Ferrâ dedi ki: Eğer burun özel olarak damgalanacak bir yer ise,

o vakit bu yüz anlamındadır, Çünkü bazen bir şeyin bir bölümü o şeyin yer aldığı

bütünü ifade eder.

Taberî dedi ki: Biz onun işini çok açık bir şekilde ortaya koyacağız, ta ki onu

tanıyabilsinler ve tıpkı burunlar üzerindeki damgalar gizli saklı kalmadığı gibi,

onlar için de gizli saklı kalmayacak şekilde onu tanıyabilsinler.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Biz onu öyle utanılacak ve yerilecek bir

halde bırakacağız ki; adeta burnu üzerinden damgalanmış kimse gibi olacak.

el-Kutebî dedi ki: Araplar kalıcı ve kötü bir şekilde yerilecek hale gelen bir

kimse için: "Ona kötü bir damga (alâmet) vuruldu" derler. Kendisinden asla

ayrılmayacak, yakasını bırakmayacak bir utanç ona yapıştı, demektir. Tıpkı

damganın izinin silinemediği gibi. Cerir dedi ki;

"Ben damga yaptığım alâmetimi Ferazdak'ın üzerine ve Baîs'infl) üzerine

koyunca, et-Ahtal'ın da burnunu kesmiş oldum."

Cerir bununla hicvetmesini kastetmektedir.

(el-Kutebî) devamla dedi ki: Bütün bunlar el-Velîd b. el-Muğîre hakkında inmiştir. Yüce Allah'ın herhangi bir kimseyi bunu ayıpladığı kadar ayıpladığını bilmiyoruz. Dünyada da, âliirette de -tıpkı burun üzerindeki damga gibi- kendisinden asla ayrılmayacak bir utanca onu mahkûm etmiştir.

Yine denildiğine göre bundan kasıt, yüce Allah'ın dünya hayatında onu maruz bıraktığı kendi nefsinde, matında ve yakınlarında kötülük, zillet ve küçüklük gibi birtakım belâlardır. Bu açıklamayı da İbn Balır yapmış ve el-A'sâ'ntn şu beyitini delil göstermiştir:

"Bırak onu; (onunla uğraşmanın) sana faydası ne? Sen başkasına yönel! Şiirinle; ve kimin burnunu damgalayaeaksan onu ilkini damgalayıver."

en-Nadr b. Şumeyi dedi ki: Biz içki içmesi dolayısıyla pek yakında ona had vurarak cezalandıracağız, demektir. Hurtum da şarap anlamındadır, çoğulu da "harâtîm" diye gelir. Şair şöyle demektedir:

"Gündüzün boyunca oyun ve eğlencede, neşedesin Geceleyin ise sen hep harâtîm (şarab)i çokça içmektesin.

Recez vezninde de şair şöyle demiştir:

"Sahba, hurtûm, ukar ve karkafa (adlarını taşıyan şarap ki)..." Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ey Hâdır'ın babası! Zina edenin bilinir zinası,

Ve her kim hurtumu (şarabı) içerse, sarhoş eder sabahı." [33]

2- Suçun Cezası Olarak Yüze Damga Vurmak:

İbnu'l-Arabî dedi ki: Günah işleyen bir kimsenin yüzüne damga vurmak insanlar arasında eskiden beri görülegelen bir uygulamadır. Hatta -önceden de geçtiği üzere- rivayet edildiğine göre yahudiler zina eden kimseye recm cezasını uygulamayı ihmal edince, onun yerine sopa vurmayı ve yüzü siyaha boyamayı ceza olarak tesbit ettiler. Bu ise batıl bir uygulama getirmektedir. Doğru olan yüze damga yapma çeşitlerinden birisi de, ilim adamlarının uygun gördüğü yalan şahitlik yapan kimsenin yüzüne kara çalmaktır. Bu da işlenen günahın çirkinliğine alâmet olsun ve yalan şahitlik yapanın gördüğü ceza ve teşhir edilmesi dolayısı ite benzeri bir işten kaçınması umulan, ondan başkalarına karşı cezanın ağırlığını göstermek içindir. Çünkü bu kişi daha önce yüce Allah'ın buyruğu gereğince aziz bir kimse idi, fakat işlediği masiyet dolayısıyla hakir bir kimse olmuştur. Hakirliğin en büyüğü ise yüzün hakirliğidir, İşte Allah'a itaat

huvsusunda onun küçümsenmemesi ve önemsenmemesi, ebediyyetin hayrına ve onun ateşe haram kılınmasına se-beb teşkil etmiştir. Çünkü yüce Allah Ademoğlunun vücudundaki secde izlerini yemeği ateşe haram kılmış bulunmaktadır, Sahih'te sabit olduğu üzere.[\[34\]](#)

17. Gerçek şu ki Biz, o bahçe sahiplerini sınıdığımız gibi bunları da sınıdık: Hani sabah vaktinde onu mutlaka devşireceklerine yemin etmişlerdi.

18. (înşâallah deyip) istisna da yapmıyorlardı.

19. Onlar uyurlarken hemen onu Rabbin tarafından dört bir yanından saran bîr belâ sardı.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [\[35\]](#)

1- Bahçe Sahiplerinin Sınanması:

"Gerçek şu ki Biz... bunları da sınıdık" buyruğunda kastedilen Mekke-lilerdir. Sınama (i btilâ); denemek demektir. Yani; Biz azgınlaşsınlar diye değil, şükretsınlar diye onlara mal verdik, fakat onlar azgınlaşsp Muhammed (sav)'a düşmanlık edince, Biz de onlar tarafından haberi bilinen o bahçe sahiplerini sınıdığımız gibi; Mekkelileri açlık ve kıtlık ile sınıdık. Bu bahçe Yemen topraklarında onlara yakın, San'a'ya birkaç fersah -iki fersah da denilmiştir- uzaklıkta idi. Bu bahçe yüce Allah'ın oradaki hakkını eksiksiz ödeyen bir kimseye aitti. Bu şahıs ölünce çocuklarına geçti. Bunlar bahçenin mahsulünden insanların faydalanmasını engellediler, ondaki Allah hakkını ödemekte cimrilik gösterdiler Allah da o bahçeyi onların bahçeye gelen musibeti önleme imkânını bulamadıkları bir yerden yok etti, telef etti.

el-Kelbî dedi ki: Onlar (bahçe sahiplen) ile Sana'a arasında iki fersahlık mesafe vardı. Allah onları bahçelerini yakmak suretiyle sınıdı. Buranın Davran denilen yerde bir bahçe olduğu da söylenmiştir. Davran, Sanaa'dan bir fersah uzaklıktadır. Bu bahçe sahipleri İsa (a.s)'ın semaya kaldırılmasından kısa bir süre sonra yaşamışlardı. Cimri kimseler idiler. Yoksullar dolayısıyla (gelip istemesinler diye) geceleyin hurmaları toplarlardı. Onlar bahçelerinin ekinini toplamak istediler ve şöyle dediler: Bugün yanınıza bir yoksul çıkıp gelmesin, O bakımdan erkenden bahçelerine gittiler. Oranın (ağaçlarının, ekinlerinin) köklerinden sökülmiş olduğunu ve adera -gece gibi- simsiyah kesiiivermiş olduğunu gördüler.

Gecece: denildiği gibi, gündüze de denilir. Eğer bu ifade ile (ki bu tabir yirminci

âyette zikredilmiştir) geceyi kastetmiş ise yerinin simsiyah kesilmiş olmasından dolayıdır. Onlar sanki bahçelerinin yerinde siyah bir çamur görmüş gibi oldular. Eğer bu tabir ile gündüzü kastetmiş ise, ağacın ve ekinin gidip yerin onlardan yana temizlenmiş olmasından dolayı bu ifade kullanılmış olmalıdır. Geceleyin bahçenin etrafını saran ise Cebrail (a.s) idi. O oradaki ekini, her-şeyi kökünden koparmıştı. Denildiğine göre o kökünden kopardığı bu bahçeyi alıp beytin etrafında dolaştırmış, sonra onu bugün Taif şehrinin bulunduğu yere bırakmıştı. Bundan dolayı oraya Taif adı verilmiştir. Hicaz topraklarında ise ağaçların, üzüm bağlarının ve suyun bulunduğu bir başka belde bulunmamaktadır.

el-Bekri, el-Mucem'ind[36] şöyle diyor: Taife bu adın verilış sebebi ed-De-mum diye anılan es-Sadiftten bir adamın bir duvar inşa edip: Ben sizin şehriniz etrafında bir Taif (bir şeyin etrafını dolaşan, çeviren) bina ettim, demesinden dolayıdır. O bakımdan bu şehre Taif denildi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [37]

2- Arazi Mahsûllerinden Cimrilikten Uzak ve Cömertçe İnfak Etmenin Önemi:

Kimi ilim adamı şöyle demiştir; Bir ekin biçen yahut bir meyve ve mahsûl toplayan bir kimsenin elde ettiklerinden hazır bulunanları gözetmesi gerekir. Yüce Allah'ın: "Biçildiği gün de hakkını verin" (el-En'âm, 6/141) buyruğunun anlamı da budur. Bu daha önceden el-En'âm Sûresi'nde (6/141. âyet, 5- başlıkta) açıklaması geçtiği üzere zekâtın dışındaki bir haktır.

Kimisi de şöyle demiştir; Hasadçılar biçmede, toplamadan bıraktıkları şeyleri terketmekle yükümlüdür. Bazı âbidler gıdalarını bu gibi şeylerden karşılamaya gayret ederlerdi.

Rivayet olunduğuna göre geceleyin hasad nehye-dilmiştir. Ü bakımdan şöyle denilmiştir: Bu takdirde yoksullara gösterilmesi gereken merhamet ortadan kalkmış olacağından dolayı bu yasaklanmış bulunmaktadır. Bu görüşü kabul edenler: "Nun, kaleme... andolsun fei"Sûresi'ndeki bu âyeti (böylece) tevil etmiştir. Geceleyin mahsûl toplamının yasaklanmasının sebebinin yılan ve yerdeki haşereler korkusu ile olduğu da söylenmiştir.

Derim kg Birincisi daha sahihtir, ikincisi de güzeldir. Birincisinin daha sahih olduğunu söylememizin sebebi (kıssada sözü edilen) cezanın yüce Allah'ın belirttiği üzere yoksulların gelmesini ve böylelikle haklarını almalarını istemeyişlerinden dolayı olmuştu. Esbat'ın rivayetine göre es-Süddi şöyle demiştir: Yemen'de bir topluluk vardı. Bunların babalan salih bir kimse idi.

Mahsûlleri olgunlaştı mı yoksullar ona gelirdi. O da onların bahçesine girmelerini, ondan yemek yemelerini ve azıklarını almalarını engellemezdi. Babaları ölünce çocukları birbirlerine: Biz malımızı ne diye bu yoksullara vereceğiz, dediler. Gelin sabah erkenden gidelim, yoksullar haber almadan önce mahsûllerimizi toplayalım deyip (inşaaallah diyerek) istisna yapmadılar. Biri diğerine gizlice: Sakın bugün üzerimize bir yoksul girmesin, diyerek yollarına koyuldular. İşte yüce Allah'ın: "Hani sabah vaktinde onu mutlaka devşireceklerine yemin etmişlerdi" buyruğunda kastedilen budur. Yani onlar yoksullar dışarı çıkmadan sabah vaktinde mutlaka ağaçlarının mahsullerini devşireceklerine dair kendi aralarında yemin etmişler ve istisna da yapmamışlardı. Yani inşaaüah dememişlerdi.

İbn Abbas dedi ki: Bu bahçe San'a'ya varmadan iki fersah beride idi, Salih bir adam bu ağaçları dikmişti. Üç oğlu vardı. Bahçede, bağda dalından kopanlmayıp dalında kalanlar, yoksullara ait olurdu. Mahsûl yaygıların üzerine bırakıldı mı yaygının dışına düşen herşey aynı şekilde yoksullara ait olurdu. Ekinlerini biçtikleri vakit yine orakın biçmedikleri de yoksullara ait olurdu. Ekinlerini dövdüklerinde etrafa dağılan herşey de onların olurdu, Babaları bu bahçenin mahsûllerinden yoksullara tasaddukta bulunurdu. Babaları hayatta iken yetimler, dul kadınlar ve yoksullar bunlarla geçinirdi. Babalan ölünce Allah'ın kendilerinin yaptıklarını sözettiği işleri yaptılar ve: Mal azaldı, çoluk çocuk çoğaldı dediler. Kendi anılarında: İnsanlar evlerinden dışarıya çıkmadan sabahleyin erkenden gidip, sonra da bahçenin mahsûllerini toplayacaklarına ve böylelikle miskinlerin durumu öğrenemeyeceklerine dair yemin ettiler. İşte yüce Allah'ın: "Hani sabah vaktinde onu mutlaka devşireceklerine yemin etmişlerdi" buyruğu bunu anlatmaktadır. Sabah vakti henüz ortalık aydınlanmadan yoksullar onları farketmesin diye hurmalarının mahsûllerini mutlaka koparıp, toplayacaklarına dair yemin etmişlerdi,

"Hurma ağacının salkımı ağaçtan koparıldı" ve: Hurma salkımının toplanma zamanı geldi" denilir. Bu da –vezin itibariyle-: "Tayın binilme zamanı, ekinin biçilme zamanı geldi" demeye benzer.

"İstisna da yapmıyorlardı." İnşaaallah elemiyorlardı.

"Sabah erkenden birbirlerine seslendiler." Biri diğerine şöylece sesleniyordu: "Eğer devşirecekseniz erkence mahsulünüzün başına gidin."

Mahsulleri koparıp toplamaya karar vermiş olarak gidin. Katade derdi ki: Ekininizi biçmek üzere gidin, demektir.

el-Kelbî dedi ki: Onların bahçelerinde ekin de, hurma da yoktu. Mücahid de şöyle dedi: Onların mahsûlleri üzümdü, fakat inşaaallah dememişlerdi,

Ebu Salih dedi ki: Onların istisna yapmaları "subhanallahi Rabbinâ; Rab-bimiz Allah'ı tenzih ederiz" demeleri şeklinde idi.

"İstisna da yapmıyorlardı" buyruğunun yoksulların haklarını istisna et-iniyorlardı, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı İkrime yapmıştır. Geceleyin bahçelerine geldiklerinde oranın simsiyah kesilmiş olduğunu ve Rabbinden gelen bir belânın onkr uykuda iken etrafını çepeçevre kuşatmış olduğunu gördüler.

Etrafını çepeçevre saranın -daha önce belirtildiği gibi- Cebraii (a.s) olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas dedi ki: (Çepeçevre saran) Rabbinden gelen bir emirdir. Katade dedi ki: Rabbinden gelen bir azaptır. İbn Cureyc: Cehennem vadisinden çıkan bir parça ateştir.

" Döit bir yandan saran bir bela" ancak geceleyin olur. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır. [38]

3- Kişinin Karar Vermesi Sorumluluk Gerektirir mi?

Bu âyet-i kerimede kişinin karar vermesinin insanın sorumlu tutulduğu hususlardan birisi olduğuna delil vardır. Çünkü burada süzü edilenler bir iş yapacaklarına dair karar verdiler ve o iş yapmadan önce cezalandırıldılar. Bu âyetin bir benzeri de yüce Allah'ın; "Kim orada zulümle, ilhadı isterse Biz ona pek acıklı azabı tattırırız" (el-Hac, 22/2Ş) buyruğudur.

Sahih'tc Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "İki müs-iüman kılıçlarıyla karşı karşıya geldikleri takdirde katil de, maktul de cehennemdedir." Ey Allah'ın Rasûlü, denildi. Katili anladık, maktule ne oluyor? Şöyle buyurdu: "O da karşısındakini öldürmeyi arzu ediyordu." [39]

Bu husus yeterli açıklamalarıyla birlikte Âl-i İmran Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Bir de işledikleri (günah) üzerinde bilip durdukları halde ısrar etmeyenlerdir." (Âl-i İmran, 3/135) buyruğu açıklanırken (yedinci başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [40]

20. O da kapkara kesiliverdi.

21. Sabah erkenden birbirlerine seslendiler:

22. "Eğer devşireceksiniz, erkence mahsulünüzün başına gidin" diye.

"O da kapkara kesiliverdi," İbn Abbas, el-Feirâ ve başkalarından rivayet edildiğine göre; karanlık gece gibi oldu, demektir. Şair şöyle demiştir:

"O kapkara, simsiyah gecen uzayıp gitti, Kapkaranlık gece, sabahın üzerinden bir türlü çekilmiyor (karanlık açılıp sabah olmuyor.

Bahçe yanıp kapkara gece gibi kesiliverdi, demektir.

Yine İbn Abbas'tan; siyah kül gibi oldu, diye açıkladığı rivayet edilmiştir, İbn Abbas dedi ki: Huzeymelilerin şivesinde "Siyah kül" demektir.

es-Sevrî, biçilmiş ekin gibi diye açıklamıştır. Buna göre burada bu lafız: "İçinde ne varsa kesilmiş, biçilmiş" anlamındadır.

el-Hasen dedi ki: O bahçeden hayır kesildi, demektir. Yine burada da bu lafız bu şekliyle "mefûl" anlamındadır, "kesilmiş, biçilmiş" demek olur).

el-Müerriç dedi ki: Kumlardan ayrılmış bir kum tanesi gibi anlamındadır. (Bu şekilde ayrılan ve koparılan şeylere): ile -çoğulu- denilir. Kum zaten yararlı hiçbir şey bitirmez.

el-Ahfeş dedi ki: "Geceden sıyrılan sabah gibi" demektir. et-Müberred; İçinde hiçbir şey bulunmadığı halde, gündüz gibi anlamındadır. Şemir:

"Kapkara" hem gece, hem de gündüz anlamındadır. Yani bu öbüründen kopup ayrılır, o da diğerinden kopup ayrılır. (Bunun için her ikisine de aynı isim verilmiştir.)

Geceye bu ismin veriliş sebebinin karanlığı dol ayısı ile iş yapmayı kestiği için bu ad verildiği söylenmiştir. Bundan dolayı burada "fail" (vezninde-ki bu kelyü) "fail" anlamını ihtiva etmektedir.

el-Kuşeyrî dedi ki; Ancak bu açıklama su götürür. Çünkü gündüz kişinin tasarrufunu, işini, gücünü kesmediği halde yine de ona bu isim (sarîm adı) verilmektedir. [\[41\]](#)

23. Birbirleri ile gizlice konuşarak gittiler:

24. "Sakın bugün hiçbir yoksul karşınıza çıkıp oraya girmesin" diye.

25. (Yoksulları) alıkoymaya güçleri yetiyormuş gibi erkenden gittiler.

"Birbirleri ile gizlice konuşarak gittiler." Yani kimse onların gittiklerini bilmesin diye sözlerini sır gibi saklayarak gittiler. Bu açıklamayı Ata ve Ka-tade yapmıştır.

"Gizlice konuşarak" buyruğu sessiz olup sükûnetle ve açıkla-maksızın konuştuğu vakit kullanılan: fiilinden gelmektedir. Nitekim Dureyd b. es-Sımme şöyle demiştir:

"Ve ben ciğerimdeki hastalıktan dolayı da ölmedim, sesim keailerekte ötmedim. Fakat ziyaretime gelenlerin hepsi de hakkımda bütün bunları düşündü."

Kendilerini kimse görmesin diye insanlardan kendilerini gizleyerek; diye de

açıklamıştır. Halbuki babalan fakir ve yoksullara haber veriyor, onlar da ekinlerin biçimi ve mahsullerin toplanma zamanında hazır bulunuyorlardı.

"Alıkoymaya güçleri yetiyormuş gibi erkenden gittiler." Yani kendi maksatlarını gerçekleştirebilme imkânını elde ettiklerini zannederek kendilerince güç yetirdiklerini kabul edip kastederek (maksatlarını gerçekleştirmek üzere) gittiler, demektir. Bu anlamdaki açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır.

"Alıkoymak, kastetmek" anlamındadır. "Kastetti, kasteder" demektir. Mastarı: diye gelir. Mesela; " Senin maksadını ben de maksat olarak gözettim" denilir. Recez vezninde şairin şu beyi-tinde de bu anlamdadır:

"Allah tarafından bir sel yönelip geldi,

O da verimli bahçenin maksadını güderek."

en-Nehhâs da bu beyiti şöylece zikretmektedir:

"Bir sel geldi, Allah'ın emrinden bir sel geldi, Verimli bahçenin maksadını güderek."

el-Müberred: (Şiirdeki): "Verimli" lafzını, geliri olan diye açıklamıştır. Başkaları da şöyle demiştir: Bu, suyun ağaçlarının dibinden aktığı bahçe demektir. İle de buradan gelmektedir. Ancak ikincisinde "lam" yerine "ye" getirilmiştir. diyenlerin görüşüne göre de bu "ben onu bir kab kıldım" demek olur.

Katade ve Mücahid dedi ki: "Alıkoymaya" lafzı "ciddi olarak" anlamındadır. el-Hasen ise ihtiyaç ve fakirlik İçerisinde olarak demektir, diye açıklamıştır. Ebu Ubeyd ve el-Kutebî de: Önlemeye, alıkoymaya anlamındadır, demişlerdir.

Bu da Araplann sütü azalan develer için kullandıkları "Develerin sütü azaldı" tabirinden gelmektedir. "Sütü az dişi deve" anlamındadır, "Yağmuru ve verimi az yıl" anlamındadır.

es-Süddi ve Süfyan dedi ki: "Alıkoymaya" gazab ve kızgınlıkla anlamındadır. Çünkü: "Kızgınlık, öfke" demekür. el-Esmâi'nin arkadaşı Ebu Nasr Ahmed b. Hatim dedi ki: Bu lafız (ortadaki harf olan "re" harfi) mihaf-feftir (sakin değil, fetha ile harekelidir) ve şiir okuyarak dedi ki:

"Asil atlar toynaklarını yere vura vura geldiklerinde Öfke ve kızgınlıkla dolu olarak."

İbnu's-Sikkât dedi ki: Bu bazen harekelenebilir. Bu anlamda olmak üze-re kesre ile: denilir. İsm-i faili: ile diye gelir. Bu kabilden olmak üzere: "Öfkeli aslan ve öfkeli aslanlar" denilmiştir.

"Alıkoymaya" (diye anlamı verilen lafsın burada) "tek başlarına olmak üzere" anlamında olduğu da söylenmiştir. denilir ki; bu "bir kimse kavminden bir kenara çekilerek onlarla karışmaksızın tek başına bir yerde konakladı (konaklar)" anlamındadır.

Ebu Zeyci dedi ki: "Yalnız başlarına bir topluluk arasından yalnız başına bir adam" Arkadaşlarını terkedip onlardan uzakça bir yere çekildi, çekilir" denilir. "Diğer yıldızlardan ayrı bir yıldız" demektir. el-Esmaî dedi ki: "Tek başına ve yalnız bir adam" demektir. (Yine el-Esmaî) dedi ki: Kuzeylilerin şivesinde: Tek başına kimse" anlamındadır. Ebu Zueyb'e ait şu mısraı da zikretmektedir:

"Sanki o hava boşluğunda yapayalnız bir yıldız gibidir."

Ebu Anır bunu bu mısraın son kelimesindeki "ha" harfini "cim" ile rivayet etmiş ve "yalnız başına" diye açıklamıştır, Bu, Süheyl yıldızıdır, demiştir.

el-Ezherî dedi ki: (Alıkoymaya diye meali verilen): "Onların kasabalarının adıdır." es-Süddi, bahçelerinin adıdır, demiştir. Bu kelime "ra" harfi sakın ve üstün olmak üzere; ile şekillerinde söylenir, ama genel olarak "re" harfi sakın olarak okunmuştur. Ehu'l-Âliye ve İbn es-Semey-ka' ise (ra harfini) üstün ile okumuşlardır. Bunlar iki ayrı söyleyiştir.

"Güçleri yetiyormuş gibi" buyruğu: Onlar işlerini ölçüp biçtiler ve buna göre karar aldılar, demektir. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır. Katade de şöyle demiştir: Kendi kanaatlerine göre bahçelerine güç yetireceklerini zannediyorlardı. eş-Şa'bî de şöyle demiştir: "Güçleri" yoksullara "yetiyormuş gibi" demektir. Anlamının; bulmaktan geldiği de söylenmiştir. Yani onlar ellerinde bulunan şeyleri alıkoydular. [\[42\]](#)

26. Fakat onu gördüklerinde dediler ki: "Muhakkak ki biz yolumuzu şaşırıyorsunuz;

27. "Hayır, aksine biz mahrum bırakılanlarız."

"Fakat onu gördüklerinde dediler ki: Muhakkak ki biz yolumuzu şaşırıyorsunuz." Yani onlar bahçelerinin yanmış olduğunu, içinde hiçbir şey olmadığını, kapkara bir gece gibi kesilmiş olup onu kül gibi gördüklerinde; tanıyamadılar ve kendi bahçeleri olup olmadığına şüphe ettiler. Biri diğerine: "Muhakkak ki biz yolumuzu şaşırıyorsunuz" dedi. Yani biz bahçemize giden yolu kaybettik. Bu açıklamayı Katade yapmıştır.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Bizler yoksulları engellemek niyetiyle sabah erkenden gelmekle doğruyu isabet ettiremedik, şaşırdık. Bundan dolayı cezalandırıldık.

"Hayır, aksine biz mahrum bırakılanlarız." Yani yaptıklarımız sebebiyle bahçemizden mahrum bırakıldık. Esbât'ın, İbn Mesud'dan rivayetine göre o şöyle demiş: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Mahiyetlerden alabildiğine sakının. Çünkü kul bir günah işler, bundan dolayı daha önceden kendisine hazırlanmış bulunan bir rızıktan mahrum edilir." Daha sonra: "Hemen onu Rabbin tarafından

dört bir yanından saran bir belâ sardı..." (Kalem, 68/19) âyeti ile bir sonraki âyeti okudu[43]

28. Ortancaları: "Ben size demedim mi, Allah'ı teşbih etmeli değil miydiniz?" dedi.

29. "Rabbîmiz münezzehtir. Gerçekten biz zalimlermişiz" dediler.

30. Karşılıklı olarak birbirlerini kınamaya başladılar.

31. Dediler ki: "Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgınlar İmişiz."

32. "Hatibimizin bize ondan hayırlısını ihsan etmesi umulur. Muhakkak ki biz Babbimîzden dileyenleriz."

"Ortancaları" onların en iyileri, en adaletli olanları ve en akıllıları "ben size detaedim mi, Allah'ı teşbih etmeli değil miydiniz?" Yani istisna yapmalı değil iniydiniz? Onların istisna yapmaları bir teşbih idi. Bu açıklamayı Mücahid ve başkaları yapmıştır. Bu da bu ortancalarının onlara istisnada bulunmalarını emretmiş olduğunu, fakat ona itaat etmediklerini göstermekledir.

Ebû Salih dedi ki; Onların istisna yapmaları: "subhanallah" demeleri idi. Ortancaları onlara: Allah'ı teşbih etmeli değil miydiniz, dedi. Yani siz subhanallah demeli ve size verdiklerine karşı şükretmeli (değil mOsiniz.

en-Nehhas dedi ki: Teşbihin asıl anlamı yüce Allah'ı tenzih etmektir. Bundan dolayı Mücahid teşbihi "inşaallah" demenin yerinde kullanmış ve böylece açıklamıştır. Çünkü buyruğun anlamı O'nun İradesi, dileme.si olmadan herhangi bir şeyin olabileceğinden yana yüce Allah'ı tenzih etmektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yaptığınızdan dolayı Allah'tan mağfiret dilemeli ve kötü niyetinizden dolayı O'na tevbe etmeli değil misiniz? Çünkü onlar bu işi kararlaştırdıklarında ortancaları onlara bunu söyledi ve yüce Allah'ın günahkârlardan intikam almasını onlara hatırlattı.

"Rabbimîz münezzehtir... dediler." Bu sözleriyle günahlarını itiraf ettiler ve yüce Allah'ı yaptığı bu işte zalim olmaktan tenzih ettiler. İbn Abbas onların "Rabbimiz münezzehtir" sözlerinin günahımızdan ötürü Allah'tan mağfiret dileriz, anlamında olduğunu söylemiştir. "Gerçekten biz" yoksulları alıkoymak istemekle kendi kendimize haksızlık eden "zalimlernüşiz, dediler."

"Karşılıklı olarak birbirlerini kınamaya başladılar." Yemin etmek ve yoksulları alıkoymak hususunda biri ötekini kınamaya ve: Bu şekilde hareket etmeyi sen bize söyledin, demeye başladılar.

"Dediler ki: Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgınlar İmişiz." Fakirlerin haklarını engellemek ve istisnada bulunmayı terketmekle isyankâr olanlarmışız,

demektir. İbn Keysan dedi ki: Allah'ın nimetlerine karşı azgınlık ettik. Daha önceden atalarımızın o nimetlere şükrettiği gibi biz şükretmedik.

"Rabbİmizln bize ondan hayırlısını İhsan etmesi umulur." Birbirleriyle ahitleştiler ve şöyle dediler: Eğer Allah bize ondan hayırlısını verecek olursa, andolsun ki, atalarımızın yaptıklarının benzerini uygulayacağız. Böylece Allah'a dua ettiler, O'na niyazda bulundular, Allah da aynı gecede onlara onun yerine ondan hayırlısını verdi. Cebrail'e o yanmış olan bahçeyi söküp Şam topraklarından Buzğur denilen yere koymasını ve Şam'dan bir bahçe alıp onun yerine koymasını emretti.

İbn Mesud dedi ki: O insanlar ihlâsa yöneldiler. Allah da onların samimi olduklarını .bildiğinden onlara "et-hayavan" denilen bir bahçeyi, öbür bahçelerinin yerine verdi. Bu bahçede bir katırın sadece tek bir saikım yüklendiği üzüm yetişiyordu.

el-Yemânî Ebu Halid dedi ki: Ben sözü edilen o bahçeye girdim. O bahçedeki herbir salkımın ayakta duran siyahi bir adamı andırdığını gördüm.

el-Hasen dedi ki: Bahçe sahiplerinin: "Muhakkak ki biz Rabbimizden dileyenleriz" demelerinin, onların imanlarının bir neticesi mi olduğunu, yoksa müşriklere sıkıntı gelip çattığı vakit söyledikleri türden bir söz mü olduğunu bilemiyorum. O bu sözleriyle bunların mi'i'min olup olmadığı hususunda kanaat belirtmemiş olmaktadır.

Katade'ye bahçe sahipleri hakkında: Onlar cennetlik midir, yoksa cehennemlik midir? diye sorulmuş, O da; Sen gerçekten beni çok yoracak bir yükümlülükle karşı karşıya bıraktın, diye cevap vermiştir. Çoğunluk onların tev-be edip ihlâsa yöneldiklerini söylemiştir, Bunu da el-Kuşeyrî nakletmektedir.

"Bize... ihsan etmesi" (anlamı verilen):lafzı genel olarak şedde-siz okunmuştur. Medineliler ve Ebu Amr i.se şeddeli okumuşlardır, İki ayrı .söyleyiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: (Şeddeli okuyuşun mastarı olan) "tebdil" bir şeyi değiştirmek ya da o şeyin bizzat kendisi mevcut olmakla birlikte durumunda değişiklik yapmak demektir. (Şeddesiz okuyuşun mastarı olan) "ibdâl" ise bir şeyi kaldırıp bir başkasını onun yerine koymak demektir. Buna dair açıklamalar daha önce en-Nisâ Sûresi'nde (4/56. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

[44]

33- Azab İşte böyledir. Âhîret azabı ise elbette daha büyüktür. Eğer bilselerdi.

"Azab" İbn Zeyd'den rivayete göre dünya azabı ve malların telef edilmesi "işte böyledir." Şöyle de açıklanmıştır: Bu buyruk Mekkelilere Peygamber (sav)'ın

bedduası dolayısıyla Allah onları kıtlıkla imtihan edince (hakka) dönüş için bir vaaz, bir öğüttür. Yani dünya hayatında sınırlarımızı aşan kimselere onlara yaptığımız gibi yaparız.

"Âhiret azabı ise elbette daha büyüktür, eğer bilselerdi." İbn Abbas dedi ki: Bu Bedir'e çıkıp Muhammed'i ve arkadaşlarını öldüreceklerine dair yemin edip, Mekke'ye de mutlaka dönüp Beyti tavaf edeceklerine, şarap içeceklerine, şarkıcı cariyeler başlarının üzerinde deflen vuracağına dair yemin etmeleri üzerine; Mekkelilere verilmiş bir misaldir. Yüce Allah, onıların zannettiklerinin aksini gösçerdi, onlardan kimileri esir alındı, kimileri öidürüldü, kimileri bozguna uğratıldı. Tıpkı şu bahçe sahiplerinin mahsûllerini toplamayı kararlaştırmış olarak çıkıp da maksatlarını gerçekleştiremeden ziyana uğramış oldukları gibi.

Şöyle de denilmiştir: Bahçe sahiplerinin yoksullara vermedikleri hakkın onların ödemeleri gereken farz bir hak olma ihtimali de vardır, nafîle olma ihtimali de vardır. Birincisi daha kuvvetlidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Şöyle de denilmiştir: Sûre Mekke'de inmiştir. Dolayısıyla Mekkelilere isabet eden kıtlığa ve Bedir savaşı hakkında yorumlanması uzak bir ihsimai olur. [\[45\]](#)

34. Muhakkak ki takva sahipleri için Rabbleri yanında Naîtn cennetleri vardır.

35. Biz müslümanları o günahkârlar gibi kılar mıyız hiç?

36. Ne oldu si2e? Nasıl hüküm veriyorsunuz?

37. Acaba sizin bir kitabınız var da ondan mı okuyorsunuz?

38. Beğenip seçtiğiniz herşey mutlaka sizindir diye (Orada mı yazıyor)?

39. Yoksa sizin bizim üzerimizde: "Ne hüküm ederseniz, muhakkak sizindir" diye kıyamet gününe kadar sürecek yeminleriniz mi vardı?"

"Muhakkak ki takva sahipleri için Rabbleri yanında Naim cennetleri vardır" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Yani şüphesiz takva sahipleri için âhirette dünya cennetlerinde (bahçelerinde) görüldüğü gibi insanın hevesini kursakça bırakmayan, şaibelerin bulunmadığı katıksız bir şekilde nimetlere gark olmaktan başka bir şeyin bulunmadığı cennetler vardır, Kureyş kâfirlerinin ileri gelenleri dünyalıktan büyük bir pay sahibi olduklarını, buna karşılık müslümankmn dünyalıktan az bir paylarının olduğunu görüyorlardı. Âhirete dair sözler ve Allah'ın müminlere va-adeuği hususları işittiklerinde şöyle diyorlardı: Eğer Muhammed'in ve onunla birlikte bulunanların ileri sürdükleri gibi; bizim öldükten sonra dirilişimiz doğru ise, hiçbir şekilde bizim ve onların durumu ancak bu dünyadaki gibi olabilir. Onların sahip olacakları hiçbir şekilde bizden fazla olmayacaktır, onların imkânları

bizden üstün olmayacaktır. Onların ulaşabilecekleri en ileri seviye bize eşit olmaktan öteye gitmeyecektir. Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz müslümanları o günahkârlar gibi" o kâfirler gibi "kı-larmıyız hiç?" İbn Abbas ve başkaları dedi ki: Mekke kâfirleri şöyle dedi: Âhirette size verileceklerden daha iyisi bize verilecektir. Bunun üzerine: "Biz müslümanları o günahkârlar gibi kı-larmıyız hiç?" âyeti nazil oldu. Sonra onları azarlayarak şöyle buyurdu:

"Ne oldu size? Nasıl hüküm veriyorsunuz?" Böyle doğru olmayan yargıda bulunuyorsunuz? Sanki amellerin karşılığını vermek size bırakılmış ta siz de istediğiniz gibi hüküm veriyorsunuz ve müslümanlara verileceklerden daha hayırlılarının size verileceğini söyleyiveriyorsunuz.

"Acaba sizin bir kitabınız var da ondan mı okuyorsunuz?" Yani sizin kendisinde itaatkârın isyankâr gibi olduğunu gördüğünüz bir kitabınız mı vardır?

"Beğenip, istediğiniz her şey" seçtiğiniz ve arzuladığınız her şey "sizindir diye (orada mı yazıyor)?" Anlam ise -fethalı olarak-: diye şeklindedir, fakat ondan sonra "lam" harfî geldiğinden ötürü kesreli okunmuştur. O bakımdan -lamsız olarak-: "Seni akıllı diye bildim" denilir. Buna karşılık -kesre ile- "Bildim ki şüphesiz sen akıllı bir kimsesin" denilir. Buna göre: "Beğenip seçtiğiniz herşey mutlaka sizindir diye" anlamındaki buyrukta âmil "okuyorsunuz" anlamındaki fiildir ve "lam" harfinin: 'nin fethalı okunmasına engel olmuştur.

Bir görüşe göre de yüce Allah'ın; "Okuyorsunuz" anlamındaki lafız ile birlikte ifade tamam olmakta, sonra yeni bir ifade olarak: "Beğenip seçtiğiniz herşey mutlaka sizindir" diye başlamaktadır. Yani o halde bu kitapta beğenip seçtiğiniz herşey size verilecektir (diye yazıyor öyle mi?) Oysa durum böyle değildir. Her iki âyetteki (37 ve 38. âyetlerdeki): "Onda" lafzında ki iki zamir de "Kitab"a racidir.

Daha sonra azabın şiddetini daha da arttırarak: "Yoksa sizin bizim üzerimizde ne hüküm ederseniz muhakkak sizindir diye kıyamet gününe kadar sürecek pekiştirilmiş, sağlamlaştırılmış "yeminleriniz" ahidleriniz, antlaşmalarınız "mı vardır?" Buyruktaki: "Sürecek" Allah adı ile pekiştirilmiş yeminler demektir. Yani sizlerin yüce Allah üzerinde sizi cennete sokacağına dair sağlamlaştırılmış ahitleriniz mi vurdu*?

"Ne hüküm ederseniz muhakkak sizindir" buyruğunda: "Muhakkak" lafzındaki :hemze':nin kesreli gelmesi, haberin başına "lam"ın girmiş olmasından dolayıdır. Aynı zamanda bu "yeminleriniz" anlamındaki lafzın da sılacıdır. Halbuki mahalli itibariyle (hemzenin) nasb ile gelmesi gerekir. Kesreli gelmesi (belirtildiği üzere haberin başına) "lam' in gelmesinden ötürüdür. Nitekim: "Muhakkak sana bu

vardır diye yemin ettim" denilir.

İfadenin yüce Allah'ın: "Kıyamet gününe kadar sürecek" buyruğunda tamam olduğu, sonradan da: "Ne hüküm ederseniz -ü halde- muhakkak sizindir diye" diye yeniden başladığı da söylenmiştir. Bu da; hayır, durum böyle değildir, demek olur.

İbn Hürmüz ise her iki yerde de soru olmak üzere Beğenip, seçtiğiniz herşey mutlaka sizin mi olacaktır?" (38. âyet) ile Ne hüküm verirsiniz, muhakkak sizin mi olacaktır?" diye okumuştur.

İlisan-ı Basrî "sürecek" anlamındaki lafzı hal olarak nasb ile: diye okumuştur. Bu ya "sizindir" lafzındaki zamirden haldir, çünkü bu "yeminlerinizde dair bîr haberdir. Dolayısıyla ondan bir zamir taşımaktadır Yahulla "üzerimizde" anlamındaki iafzı bizzat yeminlere taalluk eden bir lafız olarak değil de "yeminler" anlamındaki lafzın bir sıfatı olarak kabuf etçiğimiz takdirde "üzerimizde" anlamındaki lafızda bulunan zamirden hat kabul edilir. Çünkü tıpkı ona dair haber olması halinde olduğu gibi; onda ona ait bir zamir bulunur. Bununla birlikte eğer nekre olduğu takdirde; "yeminler" lafzından hal olması da mümkündür. Nitekim: "Maruf bir şekilde faydalandırma vardır. Bu takva sahiplerine bir borçtur," (el-Bakara, 2/2-^1) buyruğunda yer alan: "Bir borçtur" lafzının; Faydalandırma" lafzından hal olmak üzere nasb olabileceğini kabul ettikleri gibi.

"Sürecek" lafzı genellikle ötreli olarak, "yeminleriniz" anlamındaki lafzın sıfatı olarak okunmuştur. [\[46\]](#)

40. Sor onlara; buna hangileri kefildir?

41. Yoksa onların ortakları mı var? Eğer doğru söyleyenler iseler o halde ortaklarını getirsinler.

Ey Muhammed "sor onlara"; uydurma sözler söyleyenlere; "buna hangileri kefildir?" Daha önce sözü geçen hususlara hangileri kefil olabilir? Bu da müslümanlara verilecek olan hayrın kendilerine de verileceği iddiasıdır.

"Kefil ve taahhüt edip (gerektiğinde) tazminat ödeyeceğini kabul eden kimse" demektir. Bu şekildeki açıklamayı İbn Abbas ve Katade yapmıştır. İbn Keysan dedi ki; Burada bu lafız deli! ortaya koyan, iddiasını belgeleyen kimse, anlamındadır. el-Hasen dedi ki: Burada "kefil" rasûl demektir.

"Yoksa onların ortakları mı var?" buyruğunda ki: "Onların... mı var" buyruğunda, mı sia (zaîd)dır. "Ortaklar" da şahitler anlamındadır.

"Eğer" iddialarında "doğru söyleyenler İseler, o halde ortaklarını" id diaiarının

doğruluğuna tanıklık edecekleri "getirsinler."

Şöyle de açıklanmıştır: Eğer imkânları varsa haydi ortaklarını getirsinler. Buna göre bu, âciz bırakmak anlamında bir emirdir. [47]

42. Baldırın açılacağı o günde onlar, secde etmeye davet edilecek-ler de edemeyecekler.

43. Gözleri önlerine eğilmiş, kendilerini de bir zillet kaplamış olarak. Halbuki onlar sapasağlam iken secdeye çağırılıyorlardı.

"Baldırın açılacağı o günde" buyruğunda yer alan: "O günde" lafzında âmilin (bir önceki âyette geçen); "Getirsinler" buyruğu olması mümkündür. Onlar baldırın açılacağı o günde kendilerine şefaathetmeleri için ortaklarını getirsinler, demek olur. Takdir edilmiş bir fiil ile nasb edilmesi de mümkündür. Baldırın açılacağı o günü an, demektir. Bu durumda (bir önceki âyet-1 Jcerimenin son kelimesi olan) "doğru söyleyenler" anlamındaki lafız üzerinde vakıf yapılır. Birinci takdire göre ise o lafız üzerinde vakıf yapılmaz.

"Açılacağı o günde" buyruğu "nûn" ile: "Açacağımız o günde" diye de okunmuştur. İbn Abbas ise; "Baldırın açacağı o günde" diye malum bir fiil olarak okumuştur ki; o çetin halin ya da kıyametin baldırını açacağı o günde, demek olur.

Tıpkı Arapların: "Savaş baldırının üzerini eteklerini yukarı doğru çekerek açtı" demelerine benzer. Şair de şöyle demiştir:

"Savaşdaki yiğidi ısıracak olursa savaş, o da ısırır onu

Ve eğer savaş eteklerini yukarı kaldırarak bacağım açarsa, o da açar."

Recez vezninde de şair şöyle demiştir:

"işte (savaş) bacağının üstünü açtı, siz de metanetle yürüyün Ve savaş üzerinize sıkı geliyor, siz de sıkı durun."

Bir diğer şair şöyle demektedir:

"Kendime ve korkmama hayret ettim,

Bir de kuşların rızıkları peşinden koşmalarına.

Bacağının üstünü açmış bir seneden,

Kıpkızıl bir sene ki, eti kemiğinden soyup çıkarır."

Bir başkası da şöyle demektedir:

"Onlara baldırının üstünü açtı

Ve o apaçık kötülüğün bir kısmı göründü onlara."

Yine İbn Abbas'tan, el-Hasen ve Ebu'l-Âliye'den meçhul bir fiil olarak:

"Açılacağı" diye okudukları da rivayet edilmiştir. Bu kıraatin anlamı.-

"Açılacağı" (ye ile) okuyuşun manasına râcidir. Şöyle buyurulmuş gibidir: "Kıyametin bir şiddetin üzerini açacağı o günde..." ötreli bir "te" ve kesreli bir "şın" ilt:: "Açacağı (açmaya başlayacağı) o günde" diye açmaya başlamayı anlatmak üzere kullanılan den gelen bir fiil olarak da okunmuştur. Kişinin üst dudağının yukarı doğru çevrildiğini anlatmak üzere: "Adanı üsl dudağsını yukarı doğru büktü" ifadesi de buradan gelmektedir. Bu şekilde yapan kimseye de -ism-î fail denilir.

İbnu'l-Mübarek dedi ki: Bize Üsame b. Zeyd haber verdi. O İfirime'den, o İbn Abbas'tan. Yüce Allah'ın: "Baldırın açılacağı o günde" buyruğu hakkında dedi ki: Bu aşın keder ve zorluğun üzeri açılacağında... (demektir.) Bize İbn Cureyc haber verdi, o Mücahid'den dedi ki: İşin ileri derecede çeLin ve son derece ciddi ve sıkılığının açılacağı... (demektir.) Mücahid dedi ki: İbn Abbas dedi ki: Bu, kıyamet günündeki en çetin saat olacaktır.

Ebu Ubeyde dedi ki: Savaş ve iş çetin ve şiddetli bir hal aldığı vakit: "İş baldırını açtı" denilir. Bu tabirin asıl dayanağı ise, ciddiyete ve gayrete ihtiyaç olan bir işe düşen bir kimse baldırının üzerini açar. O bakımdan baldır ve üzerinin açılması, zorluk ve şiddetli zamanları anlatmak için istiare olarak kullanılmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bir şeyin baldır, bacağı onu ayakta tutan aslını, esasını teşkif eder. Ağacın sapı (bacağı yani gövdesi) ve insanın bacağı gibi. Yani işin esasının açılıp, bütün İşlerin gerçek durumu ve esası ortaya çıkacağı o günde... demek olur.

Cehennemnin baldırının üzerinin açılacağı diye açıklandığı gibi. Arşın bacağının üzerinin açılacağı diye de açıklanmıştır. Bir başka açıklamaya göre de bununla ecelin yaklaşp, bedenın zayıf düşeceği vakti kastetmektedir. Yani hasta olan kimse zayıflığını görmek üzere bacağının üzerini açacak, müezzin onu namaza çağırarak fakat o yerinden kalkıp dışarı çıkacak gücü bulamayacak.

Yüce Allah'ın bacağının üzerini açacağına dair gelen rivayete gelince, şüphesiz ki yüce Allah azalardan ve üstünü açıp kapatmaktan yüce ve münezzehtir. Bunun anlamı işinin oldukça büyük, azametli olan bazı yanlarını açığa çıkarması şeklindedir. Nurunu açıp göstereceği diye de açıklanmıştır.

Ebu Musa'nın Peygamber (sav)'dan rivayetine göre yüce Allah'ın: "Baldırın açılacağı" buyruğu hakkında şöyle buyurmuştur: "O pek büyük bir nurun üzerini açacak, onlar da onun için secdeye kapanacaklardı r."[\[48\]](#)

Ebu'l-Leys es-Semerkandî Te/str'inde dedi ki: Bize el-Halil b. Ahmed anlattı, dedi ki, bize İbn Menî' anlattı dedi ki, bize Hudbe anlattı dedi ki, bize Hammad b. Seleme anlattı. O Adî b. Zeyd'den, o Umarc el-Kuraşi'den, o Ebu Burde b. Ebî Musa'dan dedi ki: Bana babam anlattı, dedi ki: Rasûlullah (sav)'ı şöyle

buyururken dinledim; "Kıyamet gününde herbir kavme dünyada iken tapındıkları şeyin timsali gösterilir. Herbir kavim neye ibadet ediyor idiye ona doğru gider. Sonunda tevhid ehli geriye kalır. Onlara siz neyi bekliyorsunuz, herkes gitti, denilir. Onlar: Bizim dünyada iken kendisini görmediğimiz halde ibadet ettiğimiz bir Rabbimiz vardı derler.

Peki onu göreceğ olursanız tanır mısınız denilecek, onlar: Evet diyecekler. Bu sefer:

Onu görmediğiniz halde onu nasıl tanıyacaksınız denilir. Şöyle derler: Onun hiçbir benzeri yoktur. Bu sefer onlara hicabı açar, onlar yüce Allah'a bakarlar. Onun için secdeye kapanırlar. Geriye sırtlan tıpkı ineklerin boynuzlarını andıran birtakım kimseler kalacak, onlar yüce Allah'a bakacaklar, secde etmek isteyecekler fakat buna güçleri yetmeyecek. İşte yüce Allah'ın: "Baldırın açılacağı o günde onlar secde etmeye davet edilecekler de edemeyecekler" buyruğu bunu anlatmaktadır. Yüce Allah şöyle diyecek: "Kullarım başlarınızı kaldırın. Ben sizden herbir kimseye bedel (fidye) olmak üzere ya-hudilerden ve hristiyanlardan birisini cehenneme koydum." Ebu Burde dedi ki: Ben bu hadisi Ömer b. Abdu'l-Aziz'e naklettim, şöyle dedi: Kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah hakkı için söyle! Gerçekten bu hadisi baban mı sana nakletti? Ben de ona üç defa yemin ettim. Ömer dedi ki; Ben tevhid ehli hakkında bundan daha çok sevdiğim bir hadis dinlemiş değilim, [\[49\]](#)

Kays b. es-Seken dedi ki: Abdullah b. Mesud, Ömer b. el-Hattab'ın huzurunda hadis naklederek dedi ki: Kıyamet gününde insanlar âlemlerin Rabbi huzurunda kırk yıl süreyle gözlerini semaya dikmiş olarak, çıplak ayaklı, elbisesiz, terleri çenelerine kadar varmış halde duracaklar. Allah kırk yıl boyunca onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak. Sonra bir münadi şöyle seslenecek: Ey insanlar! Sizi yaratan, size şekil veren, sizi öldüren, sizi diriltten, sonra da O'ndan başkasına ibadet ettiğiniz Rabbinizin, herbir kavmi veli edindikleri (tapındıkları) mabudları ile başbaşa bırakması adaletli bir iş olmaz mı? Onlar: Evet diyecekler. (Abdullah b. Mesud devamla) dedi ki: Herbir kavme Allah'tan başka dünyada iken ibadet ettikleri kaldırılır. Bu mabudları kendilerini cehenneme götürünceye kadar onların arkasından giderler.

Geriye müsiümanlarla, münafıklar kalır. Onlara: Herkes gitti, siz gitmeyecek misiniz denilir. Onlar: Rabbimiz gelinceye kadar (buradayız), diyecekler. Peki O'nu tanır mısınız? diye sorulacak, onlar: Bize kendisini tanıtırsa, biz de O'nu tanırız. (İbn Mesud) dedi ki; İşte o vakit baldırın üzerini açacak, onlara tecelli edecek. O'na ihlasla ibadet etmiş olanlar secdeye kap a m verecekler. Münafıklar ise sırtlarında adeta demir çubukları varmışçasına secde edemededen kalacaklar.

Onlar cehenneme götürülecek, diğerleri (mü'mînler) ise cennete gireceklerdir. İşte yüce Allah'ın; "Onlar secde etmeye davet edilecekler de edemeyecekler" buyruğu bunu anlatmaktadır.[\[50\]](#)

"Gözleri önlerine eğilmiş... olarak" zelil ve mütevazı bir halde demektir. "Önlerine eğilmiş... olarak" lafzı hal olarak nasbedilmiştir.

"Kendilerini bîr zillet kaplamış" olacaktır. Çünkü mü'minler başlarını ve yüzlerini kaldırdıklarında kardan da daha beyaz olacaktır. Münafıklarla kâfirlerin ise yüzleri katrandan daha da kara bir renk alacak şekilde kararacaktır.

Derim ki: Ebu Musa ite İbn Mesud'un rivayet ettikleri hadisleri mana itibariyle Sahih-İ Müslim'de Ebu Said el-Hudri'den ve başkaları tarafından gelen rivayetlerle sabittir,[\[51\]](#)

"Halbuki onlar" dünyada "sapasağlam iken" sağlık ve afiyet içindeyken "secdeye çağrılıyorlardı."

İbrahim et-Teymî dedi ki: Onlar ezan ve kamet iie (namaza) çağırıldıkları halde bu çağrıya uymayı kabul etmiyorlardı.

Said b. Cubeyr dedi ki: Onlar: "Haydi felaha" nidasını işitiyorlar fakat buna icabet etmiyorlardı,

Ka'b el-Ahbâr dedi ki: Allah'a yemin ederim ki, bu âyeti kerime cemaatlerden geri kalan kimseler dışında, kimse hakkında inmiş değildir.

Yani onlar şeriatte kendilerine yöneltilmiş teklifi emirlerle (secdeye davet ediliyorlardı) diye de açıklanmıştır. Anlam birbirine yakındır. el-Bakara Sûresi'nde (2/43. âyet, 12. başlıkta) cemaatle nama2 kılmanın vücubuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. er-Rabî' b. Haysem felç olmuştu. Bununla birlikte iki kişi arasında tutunarak mescide gidiyordu. Ey Ebu Zeyd evinde namaz kılsan olmaz mı? Şüphesiz bu senin için bir ruhsattır, denilince şöyle dedi: "Haydin felaha" sesini işiten herkes yüzüstü emekleyerek dahi olsa o çağrıya icabet etsin.

Said b. el-Müseyyeb'e şöyle soruldu: Tank seni öldürmek istiyor, ortadan kaybol. Şöyle dedi: Allah'ın da bana güç yetiremeyeceği bir şekilde mi? Ona: Evinde otur denilince, o: Ben "haydi felaha" nidasını duyacağım da ona cevap vermeyeceğim öyle mi? [\[52\]](#)

44. Artık Beni bu sözü yalanlayanlarla başbaşa bırak! Biz onları bilmeyecekleri bir yerden derece derece azaba yaklaştıracğız.

45. Ben onlara mühlet veriyorum. Muhakkak Benim onlara karşı tedbirim sapasağlamdır.

"Artık beni bu sözü" es-Süddîye göre Kur'ân'ı, kıyamet günü de denilmiştir "yalanlayanlarla başbaşa bırak!" Beni onlarla başbaşa bırak! "Yalanlayanlarla" lafzında ki: "Iarla" mePulün meali yahutta; "beni... bırak" fiilindeki mütekellih zamire atfedilmiştir.

Bu buyruk Peygamber (sav)'a bir tesellidir. Yani onları cezalandıracak olan Benim, onlardan Ben intikam alacağım. Daha sonra şöyle buyurmaktadır:

"Biz onları bilmeyecekleri bir yerden derece derece azaba yaklaştıracamız." Bu; onları kendileri bilmeksizin, gafilken azab ile yakalayacağız, demektir. Bu sebeple Bedir gününde azaba uğradılar.

Süfyan es-Sevrî dedi ki: Onlara dört bir yandan nimetlerimizi verecek ve şükretmeyi unutturacağız. el-Hasen dedi ki: Kendisine ihsan edilmek suretiyle derece derece azaba yaklaştırılan nice kimseler, kendisine övgülerle fitneye maruz kalan nice kimseler, günahları örtölmek suretiyle aldanışa kapılan nice kimseler vardır.

Ebu Ravk dedi ki: Onlar herbir günah işlediklerinde biz onlara bir başka nimet veriri² ve onlara mağfiret dilemeyi unuttururuz.

İbn Abbas dedi ki: Biz onlara kargı tuzak kuracağız. Şöyle de açıklanmıştır; Bu onları azar azar azaba yaklaştırmakla ve onlara azabı ansızın gönder-memekle olur. Bir hadiste belirtildiğine göre İsrailoğullarındân bir kişi şöyle demişti:* "Rabbira ben sana nicedir isyan etliğim halde, sen beni cezalandırmıyorsun? Bunun üzerine yüce Allah onların dönemlerindeki peygambere vahyederek: Ona de ki: Benim senin üzerinde nice azabım var ki sen bunun farkında bile değilsin. Gözlerinin donması, kalbinin katılaşması, Benim seni derece derece azaba yaklaştırmamdır, senin için bir cezadır eğer aklını kullanacak olursan, anlarsın" diye buyurdu.

"İstidrâc: Derece derece azaba yaklaştırmak" acilen ceza vermemektir. Asıl anlamı tedricî bir şekilde bir halden bir hale nakletmek, aktarmak demektir. (Basamağa) "derece" denilmesi de buradan gelmektedir. Derece, bir konumdan sonraki bir diğer konumdur. "Fılan kişi filanın yanında bulunanları azar azar çıkardı" demektir. (tJL* ile aynı anlamda olup "onu bu işe tedrici olarak yaklaştırdı, kendisi de yaklaştı" demektir.

"Ben onlara mühlet veriyorum." Onlara süre tanıyor, sürelerini uzatıyorum. " Bir zaman süresi" demektir. "Allah ona süresini uzattı" anlamındadır, " Gece ve gündüz"e denilir.

"Ben onlara mühlet veriyorum" buyruğunun, acilen onları öldürmüyorum anlamında olduğu da söylenmiştir ki; anlam birdir. Buna dair açıklamalar daha

önce el-A'raf Sûresi'nde (7/182-183. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. "Muhakkak Benim onlara karşı tedbirim sağlamdır." Yani, şüphesiz ki Benim azabım pek güçlü ve çetindir. Kimse Benden kurtulamaz. [\[53\]](#)

46. Yoksa sen onlardan bir ücret mi istiyorsun da onlar da bir borçtan dolayı ağır bir yük altında mı bırakıldılar?

Bu buyrukla, tekrar daha önce zikredilen: 'Yoksa onların ortakları mı var?'" (41. âyet) buyruğuna dönmektedir. Yani sen kendisine davet ettiğin Allah'a iman etmek karşılığında kendilerinden bir mükafat mı arıyorsun? Bundan dolayı onlar kendilerini böyle bir borç sebebiyle, malı karşılıksız vermek kendilerine ağır geldiğinden Ötürü, ağır bir borç yükü ile ini karşı karşıya hissediyorlar. Yani bu hususta onların üzerinde herhangi bir yükümlülük yoktur. Aksine onlar sana bey'at ettikleri takdirde yeryüzünün hazinelerini ellerine geçirecekler ve Naîm cennetlerine ulaşacaklardır. [\[54\]](#)

47. Yoksa gayb onların yanındadır da onlar mı yazıyorlar?

"Yoksa gayb" kendileri için gayb olanların bilgisi "onların yanındadır da onlar mı yazıyorlar?"

Şöyle de açıklanmıştır: Söyledikleri bu sözler onlara vahiy yoluyla mı indiriliyor?

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre burada gayb Levh-i mahfuz'dur. Onlar sana karşı söyledikleri bu sözleri oradaki (Levh-i Mahfuz'daki) bilgilerden alıp kendilerinin sizden faziletli olduğunu, herhangi bir şekilde cezalandırılmayacaklarını mı yazıyorlar?

"Yazıyorlar?" buyruğunun kendileri için istedikleri hükmü mü veriyorlar, anlamında olduğu da söylenmişti r. [\[55\]](#)

48. Artık Rabbinin hükmüne sabret ve o balık sahibi gibi obua. Hani o gamla dolu dolu dua etmişti.

"Artık Rabbinin hükmüne" O'nun kaza ve takdirine "sabret!" Burada hüküm, kaza (ve takdir) demektir. Şöyle de açıklanmıştır: Rabbinin sana yüklediği risaletini tebliğ etme hükmünü yerine getirmek üzere sabret, sebat göster.

İbn Bahr dedi ki: Rabbinin yardımını gelinceye kadar sabret.

Katade: Acele etme ve (acelecilik ederek Rabbinî) gazaplandırma! Sana yardımın gelmesi kaçınılmaz bir şeydir.

Buyruğun "cihadı emreden" kılıç âyeti ile nesholduğu da söylenmiştir.

"Ve o balık-sahibi" Yunus (a, s) "gibi obua." Yani gazap etmekte tahammül edemeyip acelecilik etmekte ona benzeme!

Katade dedi ki: Yüce Allah Peygamberini (salat ve selam ona) teselli etmekte, ona sabır göstermesini ve balık sahibi gibi acele etmemesini emretmektedir. Ona dair haberlerin geçtiği Yunus Sûresi'nde (10/98. âyetin tefsirinde), el-nbiyâ Sûresi'nde (21/87-88. âyetlerin tefsirinde) ve es-Sâffât Sûresi'nde (37/139-144. âyetlerin tefsirinde) geçtiği gibi.

"Zû: Sahip" lafzı ve "sahip" ile izafet yapılması arasındaki fark, Yunus Sûresi'nde geçmiş bulunmaktadır. Tekrarlamanın anlamı yoktur.

"Hani o gamla dolu dolu dua etmişti." Yani balığın karnında iken: "Şendere başka ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum." (el-Enbiyâ, 21/87) diye dua etmişti.

"Gamla dolu dolu" buyruğu keder (gam) ile dolu dolu, demektir. Üzüntü (kerb) diye de açıklanmıştır. Birincisi İbn Abbas ve Mücahid'in, ikincisi Ata ve Ebu Malik'in görüşüdür.

el-Maverdî dedi ki: Aralarındaki farka gelince; gam kalpte, üzüntü (kerb) ise nefeste olur.

Bunun mahbus anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü: "Hapsetmek" demektir, "(â^- piki W): Filan kişi öfkesini hapsetti (yuttu)" tabiri de buradan gelmektedir. Bu açıklamayı da İbn Bahr yapmıştır.

Bunun; nefesinin geçtiği yeri (kazm) yakalanmış, sıkılmış anlamında olduğu da söylenmiştir ki bu açıklamayı da el-Müberred yapmıştır. Bu ve daha başka açıklamalar bundan önce Yusuf Sûresi'nde (12/84. âyet, 3. başlıkta) geçmiş, bulunmaktadır. [\[56\]](#)

49. Eğer ona Rabbinden bir nimet erişmemiş olsa İdi, bomboş bîr çöle kınanmış halde atılacaktı.

50. Sonra Rabbi onu seçti de onu salihlerden kıldı.

"Eğer ona Rabbinden bir nimet erişmemiş olsa idi" buyruğundaki: "Ona eriş(me)miş..," şekli genelin okuyuşudur. Ancak İbn Hürmüz ve ei-Hasen "dal" harfini şeddeli olarak: diye okumuşlardır ki; bu da ondaki "te" harfinin "dal" harfine idgam edildiği müzari bir fiildir. Buyruk halin hikayesi takdirindedir. Eğer onun hakkında ona bir nimet ulaştı denilmeyecek olsaydı (denilmesi takdir

edilmemiş olsaydı); denilmiş gibidir. İbn Abbas ve İbn Mesud; mushaftaki resimden (asıl yazılıştan) farklı olarak; diye okumuşlardır.

"Ona... erişti" mazi ve müzekker bir fiil olup, (müennes olan) nimet onun failidir. (Müennes gelmesi gerektiği halde fiilin müzekker geliş sebebi) "nimet" lafzının müennesliğinin hakiki olmayışından ötürüdür. kıraati (İbn Abbas ve İbn Mesud'un okuyuşu) ise, nimetin lafzına uygun olarak gelmiştir.

Buradaki "nimefin anlamı hususunda farklı açıklamalar vardır. Peygamberlik olduğu söylenmiştir. Bu ed-Dahhak'ın görüşüdür. Önceden yapmış olduğu ibadet olduğu da söylenmiştir. Bu da İbn Cubeyr'in görüşüdür.

Onun: "Senden, başka ilah yoktur, seni tenzih ederim. Gerçekten ben zulmedenlerden oldum" (el-Enbiyâ, 21/87) şeklindeki duası olduğu da söylenmiştir. Bu açıklama da İbn Zeyd'e aittir.

Yüce Allah'ın onun üzerindeki nimetinin balığın karnından onu çıkartmak oduğu da söylenmiştir ki; bu da İbn Bahr'ın görüşüdür.

Rabbinden gelen bir rahmet demektir diye de açıklanmıştır, Yüce Allah ona merhamet buyurmuş ve tevbesini kabul etmişti.

"Bomboş bir çöle kınanmış halde atılacaktı." Yani kınanmış olarak atılacaktı; fakat kınanmaksızın hastalıklı bir şekilde atıldı. İbn Abbas'ın görüşüne göre; "kınanmış"; "Kınayıcı" anlamındadır. Ebu Bekr b. Abdullah; günah işlemiş olarak diye açıklamıştır.

"Kmanmış" hertürlü hayırdan uzaklaştırılmış anlamında olduğu da söylenmiştir, "Çöl" dağı ve örtecek ağacı bulunmayan düzlük, geniş arazi demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Şayet Allah'ın onun üzerindeki lütfü bulunmamış olsaydı, kıyamet gününe kadar balığın karnında kalacaktı, Sonra da kınanmış olarak kıyametin düz arazisine (Mahşer yerine) atılmış olacaktı. Buna da yüce Allah'ın şu buyruğu deil teşkil etmektedir: "Eğer o, gerçekten teşbih edenlerden olmasaydı, diriltilecekleri güne kadar (balığın) karnında kalırdı elbet." (es-Sâffât, 37/143-144)

"Sonra Rabbi onu seçti de onu saiihlerden kıldı." İbn Abbas dedi ki: Allah tekrar ona vahiy göndermeye başladı. Hem kendisi, hem kavmi hakkında onu şefaatçi kıldı, tevbesini kabul etti. Onu yüzbin ya da daha fazla kimseye peygamber olarak göndermek suretiyle saiihlerden kıldı. [\[57\]](#)

51. Gerçek şu ki; o kâfirler Zikri işittiklerinde neredeyse gözleri ile seni devireceklerdi. Bir de: "Muhakkak ki o, bir delidir" diyorlar.

"Gerçek şu ki, o kâfirler" buyruğundaki: "Gerçek şu ki" lafzı şeddelisinden

şeddesiz gelmiştir, "...Gözleri ile seni devireceklerdi" seni ifsâd edeceklerdi.

Bu buyrukla Peygamber (sav)'a aşırı düşmanlıklarını haber vermekte, on-lann ona nazar ederek musibete uğratmalarını istediklerini bildirmektedir. Ku-reyşlilerden birtakım kimseler ona bakarak: Biz ne onun gibisini, ne de onun getirdiği delillerin bir benzerini gördük, dediler.

Esedoğullarımın nazarları oldukça değen kimseler olduğu söylenmektedir. Öyle ki semiz bir inek yahut semiz bir dişi deve unlardan birisinin yanından geçti mi ona bakar, sonra da: Ey cariye şu zembili ve dirhemi al da bu devenin etinden bize getir, diyordu. Aradan fazla zaman geçmeden hemen ölmek üzere yere yıkılır ve kesiliveriyordu.

el-Kelbî dedi ki; Araplardan bir kimse iki ya da üç gün hiçbir şey yemeksizin durur, sonra da çadırın yan tarafına kaldırılır, önünden develer ya da koyunlar geçince: Ben bugün gibi bundan daha güzel deve ya da koyun görmüş değilim, derdi. Aradan fazla geçmeden hemen onlardan bir miktar ölü olarak yere yıkılıverirdi. İşte kâfirler böyle bir kimseden Peygamber (sav)'a nazar etmesini İstediler. O da onların bu isteklerini kabul etti. Peygamber (sav) yanından geçince, şu beyiti okudu:

"Senin kavmin seni bir efendi kabul ediyor(lar)dı,

Artık, ben seni nazar değmiş bir efendi olduğunu görüyorum."

Yüce Allah Peygamberini nazarına karşı korudu ve: "Gerçek şu ki; o kâfirler... neredeyse gözleri İle seni devireceklerdi" buyruğu nâzü oldu Buna yakın bir rivayeti el-Maverdî zikretmiştir.

Araplardan herhangi bir kimse bir diğerine -malında ya da canında- nazar etmek istediği vakit üç gün süre ile aç kalır, sonra onu ve malını görerek şöyle derdi: Allah'a yemin ederim bundan daha güçlü bir kimse, daha kahraman, bundan daha malı çok, daha güzel hiçbir kimse görmedim. Böylece nazarı ona değer ve kendisi de, malı da yok olur giderdi. İşte yüce Allah bunun üzerine bu âyet-i kerimeyi indirdi.

el-Kuşeyrî dedi ki: Ancak bu tartışılır bir konudur. Çünkü nazarın değmesi ancak güzel bulmak ve beğenmekle birlikte sözkonusu olur. Tiksinmek ve nefret etmekle birlikte değil. Bundan dolayı yüce Allah: "Bir de: Muhakkak ki o bir delidir, diyorlar" diye buyurmaktadır. Yani onlar senin Kur'ân okumakta olduğunu gördüklerinde senin deli olduğunu söylüyorlar.

Derim ki: Müfessirlerle, dilcilerin açıklamaları zikrettiğimizin doğruluğunu ve ona bakmaktan maksatlarının onu öldürmek olduğunu göstermektedir. Bir şeyden hoşlanmamak, öldürecek kadar düşmanca nazarın ona isabet etmesine engel değildir.

İbn Abbas, İbn Mesud, el-A'meş, Ebu Vâil ve Müeahid: "Seni devireceklerdi" anlamındaki buyruğu: "Canının çıkmasına sebep olacaklardı" yani seni helak edeceklerdi, öldüreceklerdi diye okumuşlardır. Ancak tefsir olmak üzere böyle okunmuş olup "Canı çıktı, canını çı-kardır kullanımından gelmektedir. Medineliler ise "ye" harfini üstün olarak: diye diğerleri ise ötreli okumuşlardır. Her ikisi de aynı anlamda iki ayrı söyleyiştir. Bir kimseyi kenarda tutup, uzaklaştırmayı anlatmak üzere -mazi ve muzari olarak-: denildiği gibi, da denilir. Mastarı: diye gelir, "Başım traş etti" eder demektir.

da aynı anlamdadır. "ile Cimada bulunmadan önce inzal eden kimse" demektir. Bu açıklamayı el-Cevheri ve başkaları nakletmiştir.

O haide kelime, bir kenara bırakmak, izale etmek demektir. Bu ise Peygamber (sav) hakkında ancak onun helak oluşu ve ölümü ile sözkonusu olabilir.

el-Herevî dedi kî: Onlar gözleriyle sana nazar edip, duruyorlar. Böylelikle seni sana besledikleri düşmanlıkları sebebiyle Allah'ın seni yerleştirmiş olduğu o üstün makamından kaydırmak, devirmek istiyorlar, demek istemektedir.

İbn Abbas dedi ki: Onlar gözleriyle sana nüfuz etmek (senin içine etki etmek) istiyorlar. Nitekim ok içe işlediği vakit ile denilir. Mü-cahid'in görüşü de budur. Yani onlar sana ileri derecede nazar ettiklerinden ötürü seni delip içine kadar işliyorlar.

el-Kelbî: Seni yere yıkıyorlar, diye açıklamıştır. Yine ondan es-Süddî ve Said b. Cübeyr'den şöyle açıkladıkları nakledilmiştir: Seni asaleti tebliğ etmek görevinden alıkoymak istiyorlar.

el-Avfî: Seni yere yıkıyorlar. el-Müerric: Seni yerinden kaydırıyorlar, en-Nadr b. Şumeyl ve el-AhFeş: Seni fitneye düşürüyorlar.

Abdu'l-Aeiz b. Yahya: Sana ileri derecede hiddetle, yan yan bakıyorlar. İbn Zeyd: Sana dokunuyorlar (delirtmek istiyorlar). Cafer es-Sadık: Seni yiyorlar. el-Hasen ve İbn Keysan: Seni öldürüyorlar diye açıklamışlardır. Bu da göz ucuyla beni devirdi, gözüyle beni öldürdü, tabirlerine benzemektedir. Şair şöyle demiştir:

"Gözlerin, göz ucuyla sana yıkıcı bir şekilde bakması seni yere düşürüyor, Fakat ok atanın attığı okun uçları sana karşı köreliyor."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Bir mecliste karşılaştılar mı, karşılıklı bakışılar birbirlerine Ayakların bastığı yerleri kaydıran bakışlarla."

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Onlar sana öyle bir düşmanlıkla bakıyorlar ki, nerdeyse seni yere yıkacaklardır.

Bütün bunlar anlam itibariyle daha önce yaptığımız açıklama çerçevesindedir.

Toparlayıcı anlam: Sana nazar değdiriyorlar şeklindedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [58]

52. "Halbuki o, ancak âlemler için bir öğüttür."

Yani Kur'ân-ı Kerim ancak âlemler için bir öğüttür. Muhammed, ancak kendisi ile öğüt alacakları âlemler için bir öğüttür diye de açıklanmıştır.

olduğu da söylenmiştir ki; maksat Kur'ân-ı Kerim'dir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak o sana ve senin kavmine büyük bir şeref(zıkr)dir." (ez-Zuhruf, 43/44)

Peygamber (sav) da aynı şekilde bütün âlemler için bir şereftir. Ona uymak ve ona iman etmekle şerefyâb olmuşlardır.

(Kaleîn Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. Başarıya ulaştıran Allah'tır).
[59]

[1] el-Maverclî, en-Nüket, VI, 59

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/527.

[2] Ta heri, Câmiu'l-Beyân, XXIX, 16; İbn Kesir, Tefsir, IV, 402 "hu rivayet müst-1 ve g;1-rîhdir* kaydıyla

[3] Abdullah h. Adi}', VI, 2Ğ9'(İri İadı.M kaydettikten sonra şu değeriendirmeyi yspınaktadır İü hadi* hu senedle İİİıldır, iminikerclir."

[4] İsrâiliyyâl kabilinden olduğu açıkça belli olan hu ve ienzeri rivâyelerinin doğruluğuna tanıklık edecek, Peygamber Efendimiz.'den gelen güvenilebilecek bir rivâyel bilmiyoruz.

[5] Tirnizî, IV, 457, "Bu hadis bu rivayet yoluyla garibdir" kiiydiylti.

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/527-532.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/532-533.

[8] Müslim, I, 513; Tirmizt, IV, 369-, Dârinî, I, 410; Ebû Dâvûd, II, 40; Nesâî, III, 199; İbn Mâce, II, 7fi2; Müsned, VI, 53, 94, 111, 1Ö3, 1«K, 216, 2J6, 246

[9] eJ-Kmlâî, Müsnedü's-Şihâb, \ieyn\X l-iO7/iy.S6, 11, 19?

[10] el-Aclunî, Keşfu'l-Hafâ, I, 72de hadisin sıhhat durumu İW ilgili yüptıyı nakillerden ;ın-hisıklıtı kaclarıykı anlamı doğru olmağı htrliktf, d<i>ii-

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/533-534.

[11] Tirmizl, IV, 355; Dârimi, II, 115; Miisned, V, 153, I SU. I". JH

[12] Tirnüzi, IV. 362; Huliârî, el-Edebu'lMüfred, s. 16

[13] Tirmizî, IV, i6i

[14] Tirmizî, IV, 3◊3; İbn Mâce, I], I41H; Müsned, M. J91, jy2

[15] Tirmizî, IV, 370

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/534-535.

[16] Bu örnekler meful vezninde gelen kelimelerin mastar anlamında kullanıldığına dair olup, âyet-i kerimedeki "el-meftûn'un "fıtneye m;ıııız kalmak" anlamına gelip böylece açıklandığını belirtmek istiyor.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/535-537.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/537.

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/537-539.

[20] Müslim, 1, 101; Müsned, V, 391, 39fi, 599, 406

[21] Müslim, IV, 2190; Bukârî, IV, 1870, V, 2255; Tirmizî, IV, 717; tbn Mâce, II, 137H; IV, 306

[22] Müslim, IV, 2190

[23] Mâvcrdi, Nüket, VI, 6Ş Müsned, IV, 227'cle yalnız "utul ve zenim'e dair açıklamaları ii-vSyet etmektedir. Bu rivayet ile iljjili olarak Heysenî, Mecmâ', VII, 12H'de su değerlendirmeyi yapmaktadır: 'Hadisi Ahmecl rivayet ermiş olup senesinde Şehr h. Hsıvşeh vardır Bir topluluk onun "sika" olduğunu kaimi etmiş ist- de nisbeten zayıftır Abdurrahman b. Ğanm'm ise sahih g<rilşe güre sahabi değildir.1'

[24] Ebû Dâvûd, IV, 253

[25] Ehnü Nuaym, Hilyetu'l-Evliya, III, 30H'de bu rivayeti İhı şekilde kaydetmeden önce (111, 307), Ebû Hureyre'den: "Cennete dört kişi girmeyecektir: Ana-babasına isyankâr, i^ki içmeye devam eden, çok minnet eden ve veled-i zina" şeklindeki rivayeti kaydeder ve bunun on tane muhtelif rivayetinin olduğunu belirtir ve bu rivayetleri illetlerine işaret ederek sıralar (IH, 307-310) ve böylece rivayetin diğer illetleriyle birlikte oldukça muzelarîh olduğunu ortaya koyar. Dârakulnî, İlêl, Riyâd, 1405/1985, IX, 101 vd da hu rivayetin illetlerini ortaya koyar. Merhum müFe.ssirimizin de bu ve bundan sonraki benzer hadisler ile ilgili değêrlendirmesi biraz sonra gelecektir.

[26] Kaynağını tespit edemedik. Bir önceki nota hakim;

[27] Müsned, VI, 303; Münziri, Terğib, III, 191 -senedinin hasc-n olduğu kaydıyla-; Heyse-mi, Mecmâ', VI, 257 -hadisin sahih ya da Kesen olabileceği kaydıyla-

[28] Buhârî, III, 1221, 1317, VI, 25Hy, 2609; Miistini, IV, 2207, 22OK; Tirmizî, IV, 4H0; İbn Mâce, 11, 1305; Müsned, VI, 428, 429

[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/539-546.

[30] Bu durumda hıyruğün anlamı şöyle olabilir: Cahil ve kalın... oldu diye... öncekilerin masallarıdır, der.

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/546-548.

[32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/548.

[33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/548-550.

[34] Buhârî, I, 27H, V, 2403, VI, 2704; Müslim, I, 165; Müsned, II, 275, 293, 533

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/550-551.

[35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/551.

[36] Eserin tam atlı: "Mu'cemu me'sta'cem Mine'l-Buldâni ve't-Emâkin" olup müellifi: Abdullah l>, AMulaziz h. Mıhammed el-Hckrî (432-4M7/1040-1094)dir (Ömer Rıza Kctı-hâle, Mu'cemu'l-MüeUifin, VI, 75)

[37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/551-552.

[38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/552-554.

[39] Bukârî, I, 20, VI, 2520, 2594; Müslim, IV, 2213, Nesâî, VII, 124, 125; İbn Mâce, II, 1311; Müsned, IV, 410, V, 43, 41

[40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/554-555.

[41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/555-556.

[42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/556-558.

[43] Deylemi, Firdevs, I, 3H3, (195 te az farkla) her iki yerde (le Ayete işaret yok; ayrıca hk. Adûnî. Keşfu'l-Hafâ, I. 280, h.n: 735

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/559.

[44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/559-561.

[45] Ancak merhum müfessirin sûrenin baş taraflarında belirttiği gibi İbn Abbas ve Katade'ye gfire 17. ile 33. âyetler Medine'de inmiştir. Dolayısıyla hu mın itiraz İbn Abbas'ın az önce kaydedilen açıklamaları hakkında en azından İbn

Abbas'in anlayışı çerçevesinde-geçerli değildir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/561-562.

[46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/562-565.

[47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/565.

[48] Ebu Ya'lâ, Mümed, XIII, 269; Heysemî, Mecmu', VII, 12S - hadisin senedindeki Ravh 1>, Cenahın Dvıhaym tarafından olan sika kahıl edilmekle birlikte, "pek kuvvetli değildir dediğini, geri kalan râvilerinin sika olduğunu kaydetmektedir.

[49] Ebül-Leys e»-Semerkandî,feAru*i-UMm, III, 395; el-Lâlekâî, Itikadu Ehli's-Sünne, Ri-yâd, 1402, III, 479-480; Muhammed h. Nasr el-Mervezî, Ta'zimu Kadri'sSatât, I, 309-310

[50] Taberi, Câmiu'l-Beyân, XXIX, 40

[51] Buhâri, IV, 1671-1672, VI, 2706-2707; Müslim, I, 167-170

[52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/565-570.

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/570-571.

[54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/571-572.

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/572.

[56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/572-573.

[57] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/573-574.

[58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/575-577.

[59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/577-578.

HÂKKA SÛRESİ

HÂKKA SÛRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Bütün müfessirlerin görüşüne göre Mekke'de inmiştir. Ellibir (elliiki) âyettir.

Ebu'z-Zâhiriyye, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ra-sûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim el-Hâkka Sûresi'nden onbir âyet-i kerime okuyacak olursa, Deccal'in fitnesinden korunur. Her kim sûreyi tamamen okuyacak olursa, kıyamet gününde onun için tepesinden tırnağına kadar bir nur olur."[\[1\]](#)

1. Gerçekleşmesi muhakkak olan;
2. Nedir o gerçekleşmesi muhakkak olan?
3. Ve o gerçekleşmesi muhakkak olanın ne olduğunu sana ne bildirdi?

"Gerçekleşmesi muhakkak olan; nedir o gerçekleşmesi muhakkak olan?" buyruğu ile Kıyamet gününü kastetmektedir. Ona bu ismin (el-Hâk-ka adının) verilış sebebi, bütün işlerin o günde tükettiklerini alacaklarından dolayıdır. Bu açıklamayı Taberî yapmıştır. Sanki o (bu açıklamayı yaparken bu ismin verilışini): "Uyku ile geçirilen gece" tabiri kabilinden de-ğerlendirripiş gibidir.

Bir başka görüşe göre bu güne "hakka" adının verilış sebebi, şüphesiz olarak gerçekleşeceğinden dolayıdır. Ona, birtakım kimselere cenneti, birtakım kimselere de cehennemi hak olarak verip gösterdiğinden dolayı bu ismin verildiğı de söylenmiştir. Bir başka açıklamaya göre bu ismin verilış sebebi, her bir insanın amelinin karşılığını hakkıyla ve layıkıyla göreceğ durumda olacağından dolayıdır.

el-Ezherî dedi ki: "Ben onunla yansa girdim, onu yarışta geçtim, geçiyorum" denilir. Buna göre kıyamete "hakka" deniliş sebebi, yüce Allah'ın dininde bâtil ile mücadele eden herkese galip gelişinden dolayıdır.

es-Sıkak'da şöyle denilmektedir: "Onunla davalastı ve onlardan her-birisi hakkın kendi tarafında olduğunu ileri sürdü" demektir. Bu şekilde da-valaşan diğerini yenik düşürdüğü vakit: denilir. Küçük ve önemsiz şeyler hakkında davalasan bir kimseye: "O, önemsiz işler hakkında dahi davalaşan birisidir" denilir. Yine:Onun bu hususta herhangi bir hakkı veya ileri süreceğı bir davası da yoktur" denilir. "Davalaşmak" demektir. "Karşılıklı olarak dava gütmek" anlamındadır. "Hakka, hakka ve hak" aynı anlamda üç ayrı söyleyiştir.

el-Kîsaî ve el-Müerrie "Hâkka"yı hak günüdür diye açıklamıştır. Araplar: "Haklı olduğumu öğrenince kaçtı" derler.

(Âyet-i kerimedeki) ilk "el-hâkka" mübteda olarak ref olunmuştur. Haber ise

ikinci mübteda ve onun haberini teşkil eden: "Nedir o gerçekleşmesi muhakkak olan?" buyruğudur. Çünkü bu; o nedir anlamındadır. Lafız istifham (soru) olmakla birlikte onun halini tazim ve tefhim anlamındadır. Tıpkı Zeyd'in durumunu tazim etmek kasdıyla: "Zeyd, Zeyd dediğin nedir?" demeye benzer.

"Ve o gerçekleşmesi muhakkak olanın ne olduğunu sana ne bildirdi?"

buyruğu da bir istifhamdır. Yani o kıyamet gününün ne olduğunu sana hangi şey bildirdi? Peygamber (sav) kıyameti(n hak olduğunu) biliyordu, fakat onu nitelikleriyle bilmiyordu, İşte onun durumunun önemini anlatmak üzere: Onun ne olduğunu sana ne bildirdi? diye buyuru 1 maktadır. Sanki; sen onu henüz daha görmediğin için onu bitmiyorsun, denilmiş gibidir.

Yahya b, Sellâm dedi ki: Bana ulaştığına göre Kur'ân-ı Kerim'de bulunan: "Sana ne bildirdi?" şeklinde geçen bütün hususları yüce Allah ona bildirmiş ve Öğretmiştir. Buna karşılık: "Sana ne bildiriyor?" diye yer alan bütün hususlar onun bilmediği şeyler arasındadır.

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Yüce Allah'ın: "Sana ne bildirdi" dediği her-bir hususa»dair ona haber verilmiştir. Hakkında "sana ne bildiriyor" denilen herhangi bir husus hakkında ona haber verilmemiştir.[\[2\]](#)

4. Semüd ve Âd, kalpleri dehşetle ürperteni (Karia'yı) yalanladılar.

Bu buyrukla kıyamet gününü yalanlayanları sözkonusu etmektedir. "Kalpleri dehşetle ürperten (el-Kâria)"; kıyamet günü demektir. Ona bu İsinin verilış sebebi dehşetli halleriyle insanları musibetle ürperttiğinden dolayıdır.

"Onlara zamanın kariaları (yani dehşetli ve zorlu halleri) isabet etti" denilir. Yine "Filanın kanalarından (onun sebep olacağı musibetlerden) dilinin ısıracı ve eziyet verici sözlerinden Allah'a sığınırız" denilir.

"Kur'ân'm kanaları" ise insanın cinlerden ya da insanlardan korkması halinde okuduğu âyet-i kerimelere denilir. Âyete'l-Kiirsi gibi. Sanki bu âyet şeytanı korku ve dehşete düşürdüğünden dolayı bu isim verilmiş gibidir.

"Karia"nın bir kavmi yükseltip diğerlerini alçaltmak hakkında kullanılan "el-kur'a"dan alınmış olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı el-Müberred yapmıştır. "Karia" iie dünya hayatında iken onların başına inen azabın kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü peygamberleri bunlarla onları korkutuyor, onlar da onu yalanlıyorlardı.

Semüd, Salih (a.s)*ın kavmidir. Onların diyarları Şam ile Hicaz arasında el-Hicr denilen yerde idi. Muhammed b. İshak dedi ki: Burası Vadi'l-Kura diye bilinen yerdir. Bunlar Arap idiler. Âd ise Hud (a.s)'in kavmidir. Bunların yurdu da el-

Ahkaf denilen yerde idi. el-Ahkaf ise Uman ile Hadramevt arasındaki kumluk yer ile Yemen'in tamamıdır. Bunlar da güçlü, kuvvetli bir yaratılışa sahip Arap bir kavim idiler. Bunları Muhammed b. İshak sözkonusu etmiştir. Daha önceden de (et-A*raf, 7/65- âyet ve devamının tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [3]

5. Semûd'a gelince, onlar aşırı şiddetli olan (bir ses) ile helak edil diler.

Bu buyrukta hazfedilmiş bir ifade vardır ki; "aşırı şiddetli ulan bir iş ile..." demektir. Katade; aşırı şiddetli olan sayha (yani çığlık) ile helak edildiler. "Aşırı şiddetli: Tâğiye": Haddi aşan demek olup, dehşetinden dolayı çığlıkların sınırım aşan bir çığlık demektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Hakikaten Biz üzerlerine bir tek çığlık gönderdik ve hayvan ağılına konulan Çerçöp gibi oldular." (el-Kamer, 54/31) diye buyurmaktadır. Tuğyan ise haddi aşmak demektir. Yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki... su haddini aştığı sırada... Biz..." (el-Hâkka, 69/11) buyruğunda da bu kökten gelen fiil kullanılmıştır ki; bu da "haddi aştığı sırada" anlamındadır.

el-Kelbî dedi ki: "Tâğiye: aşırı şiddetliden kasıt, saika (yıldırım) Odır, Mü-cahid günahlar, el-Hasen tuğyan (haddi aşmak) diye açıklamışlardır. Buna göre bu: "Yalan, akıbet, afiyet" gibi mastardır. Yani onlar tuğyanları (haddi aşıp, azgınlık etmeleri) ve kâfirlikleri sebebiyle helak edildiler.

"Tâğiye"nin dişi deveyi boğazlayan kişi olduğu da söylenmiştir ki; bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır. Yani onların azgın olanları dişi deveyi boğazlamaya kalkışınca heîâk edildiler. Bu işi yapmaya kalkışan bir kişi idi. Fakat hepsinin helak olmaları onun yaptığı işe razı olmaları ve bu hususta ona destek vermeleri idi.

Böyle birisine "tâğiye" adının verilmesi ise "Fılan kişi çokça şiir rivayet eden, çok büyük bir dahi, büyük bir alim, büyük bir neseb bilginidir" demeye benzer.

[4]

6. Âd'a gelince, onlar da ıslıklı ve azgın bir fırtına ile helak edildiler.

7. O, rüzgarı onlara yedi gece ve sekiz gün peşpeşe musallat kıldı. O kavmi, o süre içinde İçleri boşalmış hurma kütükleri imişler gibi yere yıkılmış görürdün.

"Âd'a gelince, onlar da ıslıklı... bir fırtına ile helak edildiler" kuyruğundaki "sarsar; ıslıklı" (rüzgar) ateşin yakması gibi, soğuğu yakıcı ve kavurucu olan soğuk rüzgar demektir. Bu da soğuk demek olan "es-sır"dan alınmış bir tabirdir. Bu açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır. Sesi oldukça şiddetli demektir, diye de

açıklanmıştır.

Mücahit! ise semûmu (deri gözeneklerinin İçerisine sıcağı İşleyen) şiddetli rüzgar demektir, diye açıklamıştır.

"Azgın" yani bekçilerine karşı azgınlık edip, onlara itaat etmeyen, şiddetlice esişinden dolayı bekçilerinin kendisine güç yetiremediği fırtına demek olup, Allah'ın gazabı dolayısıyla o da gazablanmıştı. Âd kavmine karşı azarak onları kahretti(ği İçin böyle nitelendirilmiştir) diye de açıklanmıştır.

Süfyan es-Sevrî'nin rivayetine göre Musa b. el-Museyyeb, Şehr b. Ilav-şeb'den o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Allah ne kadar bir rüzgar esintisi göndermişse mutlaka bir ölçü ile göndermiştir. Ne kadar bir su damlası gönderdi ise mutlaka onu da bir ölçü ile göndermiştir. Bundan Âd'in helak günü İle Nuh kavminin helak günü müstesnadır. Nuh kavminin helak edildiği gün su, bekçilere baş kaldırdı, onların da ona karşı yapacak hiçbir şeyleri olmadı." dedikten sonra yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki su haddini aştığı sırada sizleri gemide Biz taşıdık" (el-Hakka, 69/11) buyruğunu okudu. (Devamla buyurdu ki): "Âd kavminin helak edildiği gün de rüzgar bekçilerine karşı itaatsizlik etti, onlar da ona karşı bir şey yapamadılar." Daha sonra da: "Onlar da ıslıklı ve azgın bir fırtına ile helak edildiler" buyruğunu okudu. [5]

"O, rüzgarı onlara... musallat kıldı." Onların üzerine saldı ve musallat kıldı, demektir. -Ayet-i kerime'de geçen-: "Teshir: Musallat kümak" bir şeyi ona güç ve kudret yetirecek şekilde kullanmak demektir.

"Yedi gece ve sekiz gün peşpeşe" ardı arkasına, dinmeden ve kesintisiz olarak; şeklindeki açıklama İbn Abbas, İbn Mesud ve başkalarından rivayet edilmiştir.

ei-Ferrâ dedi ki: "el-Husûm: Peşpeşe" ardı arkasına gelmek demektir. Bu da kişi dağlandığı vakit kullanılan: "İlacın sonunun getirilmesi, kesilmesi" tabirinden alınmıştır, Çünkü bu durumda kişi dağlama âleti ile dağlanır, sonra peşi peşine bu iş ona uygulanır. Abdu'l-Aziz b. Zürrare el-Kilâbî şöyle demiştir:

"Onların birlikteliklerini bir zaman ayırdı,

Bu süre içerisinde biri diğerinin peşinden gelen ardı arkasına yıllar vardı."

el-Müberred dedi ki: Bu tabir bir şeyi kesip, başkasından ayırmayı anlatmak üzere kullanılan: "O şeyi kesip ayırdım" tabirinden alınmıştır. lafzının: "Kökten koparmak" anlamında geldiği de söylenmiştir. -Bu kökten olmak üzere- kılıca "hüsam" adının verilmiş sebebi, düşmanın düşmanlığını ulaştırmak istediği noktaya götürmesini engelleyerek onu kesmesi, durdurması dolayısıyladır. Şair de şöyle demiştir:

"Bir kılıç ki; onu destek yaparak ayağa kalkacak olursam, Ağaçları budamak için

başlamam yeterlidir; fakat o, ağaç budama aracı (ya da budayıcı) değildir."

Buyruk; bu rüzgarın onların kökünü kestiğini anlatmaktadır. Onları kesip biçti ve yok etti, demektir. O halde bu, yüce Allah'ın kökten imha eden azabı ile kesip bitiren bir rüzgar idi.

İbn Zeyd dedi ki: Bu rüzgar onların kökünü kesti, onlardan hiçbir kimseyi geri bırakmadı. Yine ondan gelen rivayete göre bu rüzgar bütün bu süre boyunca gece ve gündüzleri kesintisiz esti. Çünkü bu rüzgar birinci günün güneşin doğuşu ile başladı, son günün güneşinin batışı ile sona erdi, kesildi.

el-Leys: (Mealde; Peşpeşe, kesintisiz) "uğursuzluk" demektir demiştir. "Bunlar huşum geceleridir" yani hayrı o gecede bulunanlardan alıp kesen, uzaklaştıran geceler demektir. es-Sıhah'ûa da böyle demiştir. İkrime ile er-Rabî' b. Enes de: Uğursuz (gün ve gece)ler demektir, demişlerdir. Buna delil de yüce Allah'ın: "...uğursuzgünlerde..." (Fussil, 41/16) buyruğudur.

Atiyye el-Avfî dedi ki: "Feşpeşe" buyruğu oranın ahalisinden hayrı kesen, bitiren demektir.

Bugünlerin başlangıcı hakkında farklı görüşler vardır. Pazar sabah başladığı söylenmiştir. Bu es-Süddî'nin görüşüdür. Cuma sabahı başladığı da söylenmiştir. Bu da er-Rabî' b. Enes'in görüşüdür. Çarşamba sabahı başladığı da söylenmiş olup bu da Yahya b. Sellam ile Vehb b. Münebbih'in görüşüdür. Vehb dedi ki: Bugünler Arapların acûz (koca karı soğukları) günleri adını verdiği günlerdir. Bugünlerde çok şiddetli soğuk ve rüzgar olur, Bunların İlki çarşamba, sonuncusu da yine çarşamba günü idi.

Acuze (koca karı)ya nisbet edilmelerinin sebebi, Âd kavminden bir koca karının bir seraba girmesi üzerine rüzgarın da onun peşinden giderek sekizinci günde onu öldürmüş olmasıdır. Bir başka görüşe göre bu günlere "acûz günleri" denilişinin sebebi kışın aczinde (sonunda) meydana gelmeleridir. Bu ise hristiyanların aylarından (miladi aylardan) mart ayındadır. Bunların ünlü isimleri vardır. Şair İbn Ahmer bugünler hakkında şöyle demektedir:

"Kış mevsimi, acuzemizin bir aydaki yedi gün ile alabildiğine acı kılındı,

Bugünleri olan: Sin, Sanabbar ve Vabr

Âmir ile onun kardeşi Mu'temir, bir de Muallil ile Mutfiul-Cemr

Günleri geçip gitti mi?

İşte o vakit kış da alelacele geçip gider ve

Sana sığağın ateşini veren bir ateş yakıcı gelir."

Peşpeşe" lafzı hal olarak nasbedilmiştir. Mastar (meful-i mutlak) olarak nasbedildiği de söylenmiştir.

ez-Zeccâc dedi ki: "Peşpeşe onların kökünü keserek" diye açıklamıştır ki; onları

yok ederek demek olur. Buna göre bu, tekid edici mastardır.

Mefulun leh olması da mümkündür. Yani onları kökten imha etmek, onların kökünü koparmak ve kökten yok etmek için bir süre boyunca bu rüzgarı onlara musahhar kıldı.

Bu kelimenin: "Kökten yok eden" kelimesinin çoğulu olması da mümkündür. es-Süddî bu lafzı ha harfini üstün olarak; diye "rüzgar"dan hal olarak okumuştur. Yüce Allah bu rüzgarı unlara kökten imha edici olarak mu-sahhar kıldı, demektir.

"O kavini o süre içerisinde" yani bu geceler ve gündüzler içerisinde "içleri boşalmış" Ebu't-Tufeyl'in dediğine göre çürüyüp gitmiş "hurma kütükleri İmişler gibi yere yıkılmış" ölmüş "görürdün."

"Yere yıkılmış(lar)" lafzı; in çoğuludur.

" O süre içinde" buyruğunun, o rüzgar sebebiyle; anlamında olduğu da söylenmiştir.

"İçleri boşalmış" buyruğunun, içinde hiçbir şey olmayan, içi bomboş (mealde olduğu gibi) anlamında olduğu da söylenmiştir.

Hurma ağacı"[6] lafzı hem müzekker, hem müennes olarak kullanılabilir.

Nitekim yüce Allah bir başka yerde:Sanki onlar kökünden kopmuş hurma kütükleri idiler" (el-Kamer, 54/20) diye buyurmaktadır.

Burada helak edilen kavmin, kökünden yere yıkılmış hurma ağaçlarına benzetilmiş olma ihtimali de vardır. O vakit bu, onların beden ve cüsseleri-nin iri yarı olduğunu haber veren bir tabir olur.

Bununla kütüklerin değil de gövdelerin kastedilmiş olma ihtimali de vardır. Yani rüzgar onları öyle bir biçti ki; onlar adeta gövdeleri bomboş hurma ağaçları gibi oldular. Yani rüzgar onların karın boşluklarına giriyor, onları tıpkı gövdesi boşalmış hurma ağacı gibi yere yıkıyordu.

İbn Şecere dedi ki: Rüzgar ağızlarından giriyor, içlerinde bulunan ne varsa dübürlerinden dışarı çıkartıyordu. O bakımdan onlar içleri boşalmış hurma ağaçları gibi olu verdiler.

Yahya b. Sellâm dedi ki: Yüce Allah'ın: "İçleri boşalmış" diye buyurmasının sebebi, bedenlerinin tıpkı içi boşalmış hurma ağacı gibi ruhlarından boşalmış (ruhlarının bedenlerinden çıkmış) olmasıdır.

Anlaman şöyle olma ihtimali de vardır: Onlar sanki kökünden yerden kesilmiş ve içleri boşalmış hurma ağacı kütükleri gibi idiler. Nitekim yüce Allah: "İşte... onların bomboş ve harap olmuş evleri" (en-Neml, 27/52) yani içinde kalan hiçbir kimsenin bulunmadığı harabeye dönmüş evleri demektir,

"İçleri boşalmış" buyruğunun daha önceden belirttiğimiz gibi; çürümüş

anlamında olma ihtimali de vardır. Çünkü çürüdüğü takdirde zaten içleri de boşalmış ojur. Böylelikle onların helak edildikten sonraki halleri, içleri boşalmış hurma ağacına benzetilmiş olmaktadır. [7]

8. Şimdi onlardan geriye kalanı görüyor musun?

Onlardan geriye kalan bir fırka ya da bir kişi görüyor musun? Herhangi bir kalıntı diye açıklandığı gibi; herhangi bir kalıcılık diye de açıklanmıştır. Bu durumda: "Geriye kalan" buyruğu mastar anlamında "fail" vezninde bir lafız olup -bu yönüyle- "akıbet ve âfiyef'e benzemektedir. İstm olması da mümkündür. Yani sen onlardan kalan bir kimse görüyor musun?

İbn Cüreyc dedi ki: Onlar yedi gece ve sekiz gündüz boyunca Allah'ın gönderdiği rüzgar azabı içerisinde hayatta idiler. Sekizinci gün akşamla birlikte hepsi öldüler, rüzgar onları kaldırıp denize attı, İşte yüce Allah'ın: "Şimdi onlardan geriye kalanı görüyor musun?" buyruğu ile; "onların meskenlerinden başka bir şey görülmez oluverdi" (el-Ahkaf, 46/25) buyruğu bunu anlatmaktadır.

[8]

9. Firavun da, ondan sonrakiler de, altı üstüne gelen kasabalar halkı da hep hata İşlediler.

"Firavun da, ondan öncekiler de... işlediler7" buyruğundaki "ondan öncekiler de" anlamındaki buyruğu Ebu Amr ve el-Kisâî "kaf" harfini kes-reli, "be" harfini üstün olarak; diye okumuşlardır ki; onunla birlikte olanlar ve askerlerinden ona uyanlar, anlamındadır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim, Abdullah b. Ubeyy'in: "(»Uiijij): Ve onunla beraber olanlar" kıraatini gözönünde bulundurarak bu okuyuşu tercih etmişlerdir.

Ebu Musa el-Eş'ari ise; "Ve onun karşısında (hizasında) bulunanlar" diye okumuştur.

Diğerleri ise "kaP harfini üstün, "be" harfini sakın olarak: "Ondan öncekiler" diye okumuşlardır. Yani ondan Önce geçmiş nesiller ve ümmetler de ,, demektir. "Altı üstüne gelen kasabalar" Lût kavminin kasabaları demektir. Genel alarak ("kaf" harfinden sonra) "eliP ile okunmuştur. el-Hasen ve el-Cahderî ise tekti olarak: "Altı üstüne gelen kasaba" diye okumuşlardır. Katade dedi ki: Lut kavminin kasabalarına "mu'tefikât" adının verilış sebebi, içindekilerle birlikte altüst olmalarından dolayıdır. Taberi, Muham-med b. Ka'b el-Kurazî'den şöyle dediğini zikretmektedir: Bunlar beş kasaba idi. Sa'be, Sa're, Amra, Duma ve

Sedûm idiler. Bunlar en büyük kasabalardı.

"Hep hata işlediler." Hep hatalı işler yaptılar. Bu "hata" masiyet ve küfürdür, Mücahid dedi ki: Onların işledikleri günahları kastetmektedir. el-Ciir-cânî dedi ki: Pek büyük günahı işlediler, demektir. Buna göre; "C aUiJi): Hata" lafzı mastardır. [9]

10. Böylelikle Rabblerinin rasûl(ler)ine isyan ettiler. Bundan ötürü O da kendilerini oldukça şiddetli bir yakalayışla yakalayiverdi.

"Böylelikle Rabblerinin tasûl(ler)üie isyan ettiler" buyruğu hakkında el-Kelbî dedi ki: Rasûlden kasıt Musa'dır. Maksadın Lût (a.s) olduğu da söylenmiştir. Çünkü o Czikrediliş itibariyle) daha yakındır. Musa ve Lût -ikisine de selâm olsun-'ın kastedildiği de söylenmiştir.

Yüce Allah'ın: "İkiniz... gerçekten Biz âlemlerin Rabbinin rasûlleriyiz, deyiniz" (eş-Şuarâ, 26/6) diye buyurduğu gibi.

Buradaki "rasûl'ün risalet anlamında olduğu da söylenmiştir. Çünkü hazan "risalef'den rasûl diye de sözedilebilir. Şair şöyle demiştir:

"Yalan söylemiştir benden laf getirdiğini söyleyenler, onların yanında açmadım ben Hiçbir sırrımı ve onları bir rasûl ile (onlarla bir mesaj) göndermedim."

"Bundan ötürü o da kendilerini oldukça şiddetli" daha önceki yakala-yışlara ve ümmetlerin azab ile almışlarına göre daha yüksek ve daha fazla "bir yakalayışla yakalay iverdi."

"Oldukça şiddetli" ile aynı kökten gelen; ise "akın ve gümüş karşılığında verdiğiinden daha fa2İa bir şeyler almak" hakkında kullanılır. Mesela: "O şeY arttı ve ^at kat çoğaldı, artar, çoğalır'7 denilir. Mü-cahid: Çok şiddetli diye açıklamıştır. Sanki şiddeti oldukça fazla (bir azab)ı kastetmiş gibidir. [10]

11. Şüphesiz ki su haddini aştığı sırada sîzleri gemide Biz taşıdık.

12. Onu sizin için bir ibret kılalım ve onu belleyen bir kulak da bellesin diye.

"Şüphesiz ki su haddini aştığı" yani yükselip yukarı çıktığı "sırada..."

Ali (r.a) dedi ki: Su Rabbi için gazaplananık bekçisi olan meleklerle karşı haddini aşıp onların da onu alıkoymaya güç yetiremedikleri zaman.

Katade dedi ki: Herşeyin üstüne on beş zira yükselmişti. İbn Abbas dedi ki: Su Nuh (a.s) zamanında bekçilerine karşı haddi tıstı ve onlara karşı miktarı çokça arttı. O bakımdan ne kadar çıktığını bilemediler. O gün dışında, ondan önce ve ondan sonra (onlar tarafından) bilinen bir ölçü ile inmedik bir damla su dahi

yoktur.. Bu açıklama sûrenin baş tarafında Hz. Peygambere merfu bir rivayet olarak geçmiş bulunmaktadır.

bu ümmetlerin kıssalarının anlatılıp onların başlarına gelen azabın söz-konusu edilmesinden maksat, bu ümmetin de rasÇillerine isyan etmek bakımından onlara uymaktan alıkonulmasıdır. Daha sonra yüce Allah: "Sizleri... Biz taşıdık" buyruğu ile suda boğulmaktan kurtulanların soyundan gelenler kılmak suretiyle onlara lütfumı hatırlatmaktadır. Yani atalarınızı siz onların sulblerinde İken "gemide" akıp giden gemilerde: "Biz taşıdık" diye buyurmaktadır. Gemide taşınanlar aslında Nuh (a,s) ve onun çocuklarıdır. Yeryüzünde bulunan herkes onların soyundan gelmektedir.

"Onu" yani Nuh (a.s)'ın gemisini "sîzin İçin bir ibret kılalım../ Yüce'Allah, o gemiyi bu ümmete bir ibret ve bir öğüt sebebi kılmıştır. Katade'nin görüşüne göre bu ümmetin ilkleri o gemiye (kalıntılarına) yetişmiştir. İbn Cü-reyc dedi ki: Bu geminin tahtaları Cudi üzerinde idi. Mana da şöyie oluyor: Ben Nuh kavminin başına gelenlerden ve Allah'ın atalarınızı boğulmaktan kurtarmasından öğüt ve ibret alasınız diye o tahta parçalarını sizin için bıraktım. Halbuki nice gemi vardır ki yok olup gitmiş, toprağa dönüşmüş, ondan hiçbir şey geri kalmamış bulunuyor.

Şöyle de açıklanmıştır: Nuh'un kavmini suda boğmak ve onunla birlikte iman edenleri kurtarmak şeklindeki o fiilinizi size bir Öğüt kılalım diye (böyle yaptık.) Bundan dolayı yüce Allah: "Ve onu belleyen bîr kulak da bellesin diye" diye buyurmaktadır. Yani Allah'tan gelmiş olanı İyice belleyen bir kulak onu iyice dinleyip bellesin diye. Çünkü gemi bununla (yani bellemekie) nitelendirilemez. ez-Zeccâc dedi ki: "Ben bunu belledim" denilir yani onu iyice içimde korumaya aldım. "Onu bellerim" demek olup, mastarı da: şeklinde gelir. "İlmi belledim"; "Söylediklerini belledim" denilir ve hepsi de aynı anlamı ifade eder. "Eşyayı kaba koydum" demektir.

ez-Zeccac dedi ki: Fakat nefsinden (içinden) başka bir yerde koruduğun herbir şey hakkında ise "elif" ile: "Onu muhafaza akına aldım, doldurdum" denilir. İçinde (kalbinde) bellediğin şeye de "elif'siz olarak: "Onu belledim" denilir.

"Onu... bellesin" anlamındaki lafzı Talha, Humeyd ve el-A'rec "ayn" harfini sakın olarak: diye yüce Allah'ın: "... Bize ... göster* buyruğuna, ("re" harfini esreli değil de): diye okunuşuna benzeterek okumuşlardır. Bu lafzın okunuşu hususunda Âsim ve İbn Kesîr'den farklı rivayetler gelmiştir, diğerleri ise "ayn" harfini kesreli olarak okumuşlardır.

Yüce Allah'ın: "Ve onu belleyen bir kulak da bellesin diye" buyruğunun bir benzeri; "Muhakkak ki bunda kalbi olan veya kendisi şahid olarak dikkatle kulak

veren kimse için elbette bir öğüt vardır" (Kaf, 50/37) buyruğudur.

Katade dedi ki: Belleyen kulak, yüce Allah'tan gelen buyrukları akleden ve yüce Allah'ın Kitabından duydukları ile yararlanan kulaktır. Mekhûl'un rivayetine göre Peygamber (sav), bu âyetin nüzulü sırasında şöyle demiştir: "Ben Rabbimden Ali'nin kulağını böyle kılmasını diledim." Mekhûl dedi ki: O bakımdan Ali (r.a) şöyle derdi: Rasûlullah (-sav)'dan işitip de bellemediğim hiçbir şey yoktur. Bunu el-Mâverdî zikretmektedir.[\[11\]](#)

el-Hasen'den buna yakın bir rivayeti es-Sa'lebî zikretmiş bulunmaktadır. O şöyle demiştir: "Ve onu belleyen bîr kulak da bellesin diye" buyruğu nazil olunca Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Rabbimden bunu senin kulağın kılmasını istedim ey Ali!" dedi. Ali dedi ki: Allah'a yemin ederim ondan sonra hiçbir şey unutmadım. Zaten unutmamam da gerekirdi.[\[12\]](#)

Ebu Berze el-Eslemi dedi ki: Peygamber (sav) Ali'ye şöyle dedi: "Ey Ali! Allah bana seni yakınlaştırmamı ve seni uzaklaştırmamayı, sana öğretmemi ve senin bellemeni emretti. Seni belleyen bir kimse kılması da Allah üzerinde bir haktır."[\[13\]](#)

13. Artık Sûr'a tek bir üfürüş üfürüldüğünde;

İbn Abbas dedi ki: Bu, kıyametin kopması için yapılacak ilk üfürüştür. Ölmedik hiçbir kimse kalmayacaktır. Burada "üfürüldüğünde" anlamındaki fiilin müzekker gelmesi, "neflia: üfürüğün müennesliyiinin hakiki olmayışından dolaydır.

Burada sözü edilenin son üfürüş olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah: "Tek bir üfürüş" diye buyurmuştur ki; bunun tekrarlanmayacağı anlamına gelir. el-Ahfeş dedi ki: Fiil "üfürüş" üzerinde gerçekleşmektedir.

Çünkü bundan önce merfu bir isim bulunmamaktadır. O bakımdan -öt-reli olarak-"Bir üfürüş" denilmiştir.[\[14\]](#) Bununla birlikte mastar olarak nasb ile: diye gelmesi de mümkündür. Ebu's-Semmâl da böylece okumuştur.

Ya da: Fiile dair haber vermekle yetiniîmiştir. Nitekim: "Bir çeşit vuruş vuruldu" demek de böyledir.

ez-Zeceac dedi ki: "Sûr'a': anlamındaki lafız (bu durumda) nâib-i failin (sözde öznenin) yerini tutmaktadır.[\[15\]](#)

14. Yer ve dağlar kaldırılıp birbirlerine bir defa çarpılarak toz olduklarında;

"Yer ve dağlar kaldırılıp" buyruğunda geçen: "Kaldırılıp" lafzı genel olarak "mim" harfi şeddesiz olarak okunmuştur. Yerlerinden kaldı-rıldsğında... demektir. "Bir defa çarpılarak toz olduklarında" parçalanıp paramparça, un ufak edildiklerinde, demektir.

Buradaki: "Bîr defa çarpılarak" lafzında ancak nasb sözkonusu olabilir. Çünkü; "Toz olduklarında" lafzındaki zamir merfudvır. el-Ferrâ dedi ki: ("Toz olduklarında" anlamındaki fiili): diye buyurmamış olması dağların tümünü tek bir yekûn, yeri de tek bir yekun gibi değerlendirmiş olmasından dolayıdır.

Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Göklerle yer birleşik ve yapışık idi" (el-Enbiyâ, 21/30) buyruğudur. Görüldüğü gibi, diye buyurmamıştır. Buradaki çarpıp toz etmek; zelzeleyi, sarsıntıyı andırır. Yüce Allah: "Yer kendine kas bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman" (ez-Zil-zal, 99/1) buyruğunda olduğu gibi.

"Birbirlerine çarpıldıklarında" tek bir seriliş ile yayıldıklarında, anlamında olduğu da söylenmektedir. Nitekim devenin hörgücünün sırtı üzerinde yayıldığını anlatmak üzere: "Devenin hörgücü (sırtı üzerinde) yayıldı" denilmesi de buradan gelmektedir. el-Araf Sûresi'nde (7/143. âyetin tefsirinde) buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Abdu'l-Hamîd, İbn Amir'den "kaldırılıp" anlamındaki lafzı; şeklinde şeddeli olarak, fiilin ikinci mefule isnad edilmesi suretiyle okumuştur.

Sanki aslı itibariyle: Ben kudretimize yahutta meleklerimizden birine yeri ve dağları yükledim" denilmiş, arkasından fiil ikinci mefule İsnad edildiğinden, ona göre binası yapılmış gibidir. Eğer birinci mefui getirilmiş olsaydı, o vakit fiilin ona isnad edilmesi gerekirdi. O bakımdan sanki: Kudretimize arz yükletildi, kudretimizce kaldırıldı" diye buyurmuş gibidir. Bununla birlikte dönüşüm yolu ile fiilin ikinci (meful) için bina edilmesi de caiz olabilir, O durumda: "Arz meleğe yükletildi" denilir. Bu da bîr kimsenin: "Zeyd'e cübbe giydirildi" ile: "Cübbe Zeyd'e giydirildi" demesine benzer. [\[16\]](#)

15. İşte o günde olan olmuştur;

16. Gök yarılmış ve o günde o, gevşemiş olacaktır.

17. Mcick(ler) de onun çevresinde olacak([ar.) O günde üstlerinde bulunan sekiz (meiek), Rabbinin Arş'ını yüklenir.

"İşte o günde olan olmuştur." Kıyamet kopmuş; gök yarılmış, ayrılmış ve parçaları birbirinden uzaklaşmış olacaktır.

Şöyle de denilmiştir: İçinde bulunan meleklerin inmesi İçin gök ayrılacaktır. Buna delil yüce Allah'ın: "Ve o günde gökyüzü bulutla yarılacak, melekler ardı

arkasına indirileceklerdir" (el-Furkan, 25/25) buyruğudur. Dalın önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Ve o günde o gevşemiş" zayıflamış "olacaktır." (Bu kökten olmak üzere) bina oldukça zayıfladığı takdirde: "Bina oldukça zayıfladı, zayıflar" denilir. İsm-i faili; diye gelir. "Zayıf, güçlü olmayan söz" denilir.

O bakımdan şöyle denilmiştir: Gök daha önce sapasağlam iken gevşekliği itibariyle yün gibi olacaktır. Bu ise -belirttiğimiz gibi- meleklerin inmesi için böyle olacaktır. Kıyamet gününün dehşeti dolayısıyla böyle olacağı da söylenmiştir.

"Gevşemiş olacaktır" buyruğunun, delik deşik olacaktır anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da İbn Şecere yapmıştır, Bu ise Arapların parçalanan kırba hakkında kullandıkları: "Su kırbası delik deşik oldu," tabirlerinden alınmıştır, Arapların mesellerinden birisinde de şöyle denilmektedir:

"Kırbası delik deşik olan kimse ile Düzlükte suyu dökülmüş olanı bırak gitsin."

Bu da aklı kıt ve kendisini koruyamayan kimse hakkında kullanılır.

"Melek" buyruğundan kasıt meleklerdir, cins ismidir, "...de onun çevresinde olacak" yani sema yarılıp çatlayacağı vakit semanın etrafında olacaklar. Çünkü sema onların mekânıdır. Bu açıklama İbn Abbas'tan nakledilmiştir.

el-Maverdî de şöyle demektedir: Belki de bu Mücahid ve Katade'nin görüşüdür» es-üa'lebî ise bunu ed-Dahhak'tan naklederek şöyle demektedir: (Melekler) semanın çatlamayan kısımlarının kenarlarında bulunacaklardır. O, bu ifadeleriyle semanın meleklerin mekânı olduğunu, sema yarılıp patlayacağı vakit onun etrafında, kıyılarında bulunacaklarını kastetmektedir.

Said b. Cübeyr dedi ki: Mana melek(ler) dünyanın kıyılarında bulunacaklardır.

Yani onlar yere inecekler ve dünyanın kıyılarını, etrafını koruyacaklardır.

Şöyle de açıklanmıştır: Sema parçalar haline döneceğinde melekler bizatihi çatlamamış bulunan o parçalar üzerinde duracaklardır.

Bir diğer açıklamaya göre insanlar cehennemi göreceklerinde dehşete kapılacaklar. Bu vakit develerin kaçtıkları gibi kaçacaklar, fakat yerin hangi bölgesine giderlerse gitsinler mutlaka orada birtakım melekler görecekler, bu sefer geldikleri yere geri döneceklerdir.

Şöyle de açıklanmıştır: "Onun çevresinde* cehennem ehlini oraya sürüklemek, cennet ehline de selâm vermek ve onlara ikramda bulunmak gibi kendilerine verilecek olan emirleri bekleyeceklerdir. Bütün bunlar da İbn Cü-beyr'in açıklamasının ihtiva ettiği mananın çerçevesi içerisindedir. Buna da yüce Allah'ın: "... Melekler ardı arkasına indirileceklerdir" Cel-Furkan, 25/25)

buyruğu ile; "Ey cin ve insan toplulukları! Eğer gökler ve yerin kenarlarından kaçmaya gücünüz yetiyorsa kaçın" (er-Rahman, 55/33) buyruğu -orada açıklamış olduğumuz üzere- delâlet etmektedir.

"Çevre(ler)"; Huzeyl lehçesinde taraflar, köşe bucaklar anlamındadır. Tekili maksır olarak: diye, tesniyesi; diye gelir. "Asâ" lafzının tesniyesinin; diye gelmesi gibi. Şair de söyle demiştir:

"Ben o iki (helak) yerine atılacak bir kimse değilim çünkü, Kavim arasında yeri doldurulma ihtimali en az kişi benim."

Kuyunun kenarı ile kabre de bu isim verilir,

"O günde üstlerinde bulunan sekiz (melek) Rabblnkı Arş'ını yüklenir" buyruğu hakkında İbn Abbas şöyle demiştir: Bunlar sayılarını Allah'tan başka, hiçbir kimsenin bilmediği sekiz saf melektir. İbn Zeyd dedi ki: bunlar sekiz melektirler. el-Hasen de: Onların kaç tane olduklarını en iyi bilen Allah'tır. Sekiz mi yoksa sekizbm mi?

Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Bugün Arş'ı taşıyanlar dördtür. Kıyamet günü olacağına yüce Allah onları dört melek ile daha destekleyecektir. Böylelikle sekiz melek olacaklardır." Bunu es-Sa'lebî zikretmiştir. e]-Maverdî de bunu Ebu Hureyre'den rivayet etmektedir. Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Bugün onu (Arş'ı) dörd melek taşımaktadır. Kıyamet gününde de bunlar sekiz olacaktır."[\[17\]](#)

el-Abbas b, Abdi'l-Melik dedi ki: Bunlar dağ keçisi suretinde sekiz melektirler. Bunu Peygamber (sav)'dan rivayet etmektedir. Hadiste de şöyle denilmektedir: "Bu meleklerden herbirinin dört tane yüzü vardır. Biri adanı yüzü, biri arslan yüzü, biri öküz yüzü, biri de kartal yüzüdür. Bu yüzlerin her-biri o tür için Allah'tan rızık diler." [\[18\]](#)

Peygamber (sav)'ın huzurunda ti meyve b. Ebi's-Salt'ın:

"Onun (Arş'ın) sağ ayağının altında adam ve öküz (suretinde melek) vardır, Diğerinin altında ise kartal ve aslan bekletilmektedir.

Güneş her gecenin sonunda görünmektedir,

Kırmızı olarak; onun rengi gül rengini andırır.

Onlar için rahat bir şekilde (isteyerek) doğmuyor,

Ancak azab edilerek ve eelde vurularak,"

Beyitleri okununca Peygamber (sav); "Doğru söyledi" demiş [\[19\]](#) Haberde zikredildiğine göre; "yedinci semanın üstünde sekiz tane dağ keçisi vardır. Bunların tırnakları ile diz kapakları arasındaki mesafe iki sema arasındaki mesafe gibidir. Onların sırtları üzerinde de Arş vardır." Bunu el-Ku-şeyrî zikretmiş

bulunmaktadır.

Tirmizî de bunu el-Abbas b. Abdu'l-Mutâlib'in rivayet ettiği bir hadis olarak zikretmiştir. Bu hadis tamamıyla daha önceden el-Bakara Sûresinde (2/29. âyet, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. es-Sa'lebî de mana ve lafzı itibariyle buna yakın bir rivayeti zikretmiştir. Merfu bir hadiste de şöyle denilmektedir: "Arş'ın taşıyıcı melekleri dağ keçisi surecinde sekiz melektir. Bunların tırnakları ile diz kapakları arasındaki mesafe hızlıca uçan bir kuşun katede-ceği şekilde yetmiş yıllık bir mesafedir." [20]

el-Kelbî'nin Te/sir'inde şöyle denilmektedir: Bundan maksat tamamı dokuz bölük olan meleklerden sekiz bölüktür. Yine ondan nakledildiğine göre tamamı on bölük olan meleklerden sekiz bölüktür. Sonra da nakledilmesi uzunca sürecek bir şekilde meleklerin sayılarını söz konusu etmektedir. Birincisini ondan es-Sa'lebî, ikincisini de el-Kuşeyrî nakletmiştir.

el-Maverdî de İbn Abbas'tan şöyle dediğini zikretmektedir: (Bunlar) dokuz kısımdan sekiz kısımdır. el-Kerûbîyyûn diye bilinenler bunlardır.

Buyruk yüce Allah Arş ile iner, demektir. Arş'ın Allah'a izafe edilmesi ise Beytin ona izafe edilmesi gibidir. Nasıl ki Beyt (ev) orada bulunmak için değilse, Arş da böyledir.

"Üstlerinde" buyruğunun anlamı başlarının üstünde demektir. es-Süddî dedi ki: Arş'ı taşıyıcı melekler üstlerinde taşırlar. Arş'ı taşıyanları ise Allah'tan başkası taşımaz.

"Üstlerinde* buyruğunun şu anlamda olduğu da söylenmiştir: Arş'ı taşıyanlar semanın etrafında bulunan meleklerin üstünde olacaktır.

"Üstlerinde" buyruğu, kıyamet ehlinin üstünde, diye de açıklanmıştır. [21]

18. 0 günde -hiçbir şeyiniz gizü kalmaksızın- arzohmursunuz.

"O günde" Allah'a ".,arzohmursunuz." Buna delil de yüce Allah'ın: "Saf halinde Rabbine arzedilecekler" (el-Kehf, 18/48) buyruğudur.

Bu arz, daha önce Allah'ın bilmediği bir şeyi bu yolla öğreneceği bir arz değildir. Bunun anlamı hesaba çekmek ve amellerinin karşılığının verilmesi maksadı ile, onların cezalarını çekecekleri amelleri takrir etmek (söylemek ve itiraf ettirmek)dir. el-Hasen'in, Ebu Hureyre'den rivayetine göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "İnsanlar kıyamet gününde üç defa arz olunacaklardır. Bunların ikisinde tartışma ve mazeretler ileri sürülecek. İkincisinde ise; işte o vakit sahifeler uçuşarak, dlere ulaşacak, kimisi amel defterini sağ eliyle alacak, kimisi sol eliyle alacaktır." Bu hadisi Tirmizî rivayet

etmiş ve şöyfe demiştir: Hadis el-Hasen'in Ebu Hureyre'den hadis dinlememiş olması açısından sahih değildir[22]

"Hiçbir şeyiniz gizli kalmaksızın" yani O bütün amellerinizi, amellerinizle ilgili herşeyi bilendir. Buna göre; "Gizli (olan) bir şey": "Gizli şey" anlamındadır. Onların amellerinden gizleyip sakladıkları şey demektir. Bu açıklamayı İbn Şecere yapmıştır.

Hiçbir insan ona gizli kalmaz yani hesaba çekilmeyecek bir insan kalmayacaktır, diye de açıklanmıştır.

Abdullah b. Amr b. e!-Âs dedi ki: Kâfir mü'minden, iyi günahkârdan gizli (ayırdeilmeksizin) kalmaz. Sizin hiçbir avretiniz dahi Örtülmez, gizlenmez, diye de açıklanmıştır. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İnsanlar çıplak ve elbisesiz olarak hazfedileceklerdir..."[23]

Âsim dışında Kûfeliler: "Gizli kalmaksızın" anlamı verilen iafzı "ye" ile: diye okumuşlardır. Çünkü: "Gizli bir şey" lafzının müennesliği hakiki değildir. Yüce Allah'ın: "O zulmedenleri ise korkunç bir ses yakaladı" (Hud, 11/67) buyruğu da buna benzemektedir. Bu okuyuşu Ebu Ubeyd tercih etmiştir. Çünkü fiil ile müennes olan isim arasına câr ve mecrur girmiştir.

Diğerleri ise "te" ile okumuştur. Ebu Hatim bu okuyuşu -"gizli bir şey" anlamındaki lafzın müennesliği dolayısıyla- tercih etmiştir. [24]

19. Kitabı sağdan verilmiş olana gelince; der ki: "İşte alın, okuyun kitabımı;
20. "Ben zaten hesabıma gerçekten kavuşacağımı biliyordum."
21. Artık o hoşnud kalınan bir yaşayış içindedir:
22. Yüksek bir cennette,
- 23- Devşirilecek meyveleri yakındır.
24. Geçmiş günlerde peşinen işledikleriniz sebebi ile afiyetle yeyin, için.
25. Kitabı sol tarafından verilen kimseye gelince; o da der ki; "Keşke kitabım verilmeseydi.
26. "Ve keşke hesabımın ne olduğunu bilmeseydim.
27. "Keşke bu (iş) bitmiş olsa idi.
28. "(Çünkü) malımın bana faydası olmadı.
29. "Saltanatım da beni bırakıp gitti."
30. "Yakalayın onu ellerini de boynuna bağlayın onun.
31. "Sonra cehenneme ulaştırın onu.
32. "Sonra onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincire vurun.
33. "Çünkü o azametli Allah'a iman etmezdi.

34. "Yoksulu yedirmeye de teşvik etmezdi."

"Kitabı sağdan verilmiş olana gelince" buyruğunda sözü edilen kitabın sağdan verilmesi, kurtuluşa bir delildir. İbn Abbas dedi ki: Bu ümmet arasından kitabı sağından verilecek ilk kişi -güneş ışığı gibi bir ışığı olduğu halde-Ömer b. el-Hattab olacaktır. Ona: Peki Ebu Bekir nerede kaldı? diye sorulunca, Heyhat heyhat dedi. Melekler onu cennete götürmüş olacaktırlar. Bunu Zeyd b. Sabit yoluyla gelen Peygamber (sav)'a ulaşan (merfu) bir hadis olarak lafzıyla ve manasıyla "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. Allah'a hamdolsun.

"Der ki: İşte alın okuyun kitabımı!" Bunu İslâm'a güvenerek ve kurtuluşuna sevinerek söyleyecektir. Araplara göre "yemin: sağ" sevincin delilleri arasındadır. Şimât (sol) ise kederin delillerindendir. Şair şöyle demektedir:

"Açıkça söyle bana. Sen beni sağ elinde mi tutuyorsun, De ki; sevineyim; yoksa beni soluna mı aldın?"

"İşte alın" gelin, demektir. Mukatil de gelin, toplanın diye açıklamıştır. Alın anlamında olduğu da-söylenmiştir. Faize dair haberde (hadiste) geçen: "Ancak al ve a] demesi müstesnadır."[\[25\]](#) İfadesi, birinin diğerine, al demesi müstesnadır, anlamındadır.

İbnu's-Sikkât ile el-Kisâî şöyle demektedir: Araplar bir kişiye: "Ey adam gel, oku!" İki kişiye: "Ey iki kişi gelin!" Üç kişiye: "Ey adamlar gelin!" Kadına hemzeyi kesreti olarak derler. Tesniye olursa çoğul olursa derler. (Çoğul erkekler için) bunun aslı ise şeklinde olup, "kef" yerine "hemze" getirilmiştir. Bu açıklamayı el-Kuteybî yapmıştır.

Bir diğer görüşe göre; "İşte alın!" lafzı sevinç ve huzurlu zamanlarda çağıran kimseye cevap vermek için öngörülmüştür. Rivayet olunduğuna göre Rasûlullah (sav)'a bedevi bir Arap yüksek bir sesle seslenmiş, Peygamber (sav) da sesini uzatarak "İşte buradayım" diye cevap vermiştir. [\[26\]](#)

"Kitabımı" lafzı Kûfelilere göre "işte alın!" anlamındaki lafız ile nasbedilmiştir. Basralılara göre ise; 'okuyun!' buyruğu ile nasbedilmiştir. Çünkü iki âmilden daha yakın olanı budur. Aslı ise; "Kitabımı" şeklinde olup, "he" harfi "ye"nin üzerindeki fetianın açıkça telaffuzu için getirilmiştir. "He" aslında vakıf içindir. Aynı şekilde bunun benzeri olan; "Hesabıma, malımın, saltanatım" lafızları da bu şekildedir. Yine el-Karia Sûresi'nde nedir?" (el-Karia, 101/10) buyruğunda da böyledir.

Bu genel olarak hepsinde hem vakıf, hem vasıl hallerinde "he" ile okunmuştur. Çünkü bu kelimeler mushafta "he" ile yazılmıştır, o bakımdan okunuşları

terkedilmez.

Ebu Ubeyd ise bir taraftan sekt (susma) halinde kelimenin sonunda "he"yi getirmek bakımından lügate, diğer taraftan da hat'a (mushafın yazılışına) uygun olsun diye özellikle vakıf yapmaya dikkat etmeyi tercih etmiştir.

İbn Muhaysın, Mücahid, Humeyd ve Yakub ise hepsinde vasıl halinde "he" harfini hazfederek, vakıf halinde ise isbat ederek okumuşlardır. Hamza onlara; "Malımın, saltanatım" lafızlarında ve el-Karia'daki: "O nedir" kelimesinde onlara muvafakat etmiştir. Bu şekildeki kelimelerin tamamı yedi tanedir.[\[27\]](#)

Ebu Hatim ise -lügate uymak suretiyle- Yakub ve onunla birlikte olanların kıraatı tercih etmiştir. Vasıl halinde "he" ile okuyanlar da vakıf niyeti ile böyle okurlar.

"Ben zaten... gerçekten... biliyordum." İbn Abbas ve başkalarından nakledildiğine göre (lafzan: "zannediyordum" anlamındaki kelime) kesinlik -ie inanıyordum ve biliyordum, demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Ben, Aliah'ın günahlarım sebebiyle beni sorumlu tutacağını sanıyordum. İşte affederek bana lütufta bulundu ve beni günahlarım dolayısıyla sorumlu tutmadı.

ed-Dahhâk dedi ki; Kır'ân-ı Kerim'de mü'minler tarafından yapıldığı ya da yapılacağı belirtilen herbir "zan"; yakın (kesinlikle bilmek) anlamındadır. Kâfirler tarafından yapıldığı ya da yapılacağı belirtilen herbir zan ise "şek ve şüphe" anlamındadır.

Mücahid dedi ki: Âhirete dair zan yakın, dünyaya dair zan ise şüphe anlamındadır.

el-Hasen bu âyet-i kerime hakkında şöyle demiştir: Mü'min Rabbi hakkında hüsn-ü zan beslediğinden güzel amelde bulunmuştur. Münafık ise Rabbi hakkında kötü zan beslediğinden kötü amelde bulunmuştur.

Âhirette "hesabıma gerçekten kavuşacağımı biliyordum." Bundan dolayı öldükten sonra dirilişi inkâr etmedim. Yani o ancak hesap gününden korktuğundan dolayı kurtulmuştur. Çünkü yüce Allah'ın mutlaka kendisini hesaba çekeceğine inandığından âhiret için çalıştı.

"Artık o, hoşnut bir yaşayış içindedir." Hoşnut olacağı ve hoş gitmeyecek bir şeyin bulunmadığı bir yaşayış içeresindedir.

Ebu Ubeyd ve el-Ferrâ dedi ki: "Hoşnut olan (mealde hoşnut olacağı)" aslında "hoşnut olunan" anlamındadır. Tıpkı: "Fıskıran su" tabirinin; "Fıskırılan su" anlamında oluşu gibi.

Bunun, sahibi tarafından hoşnut kalınan bir yaşayış demek olduğu da söylenmiştir. Tıpkı süt sahibi olan kimseye; ile, hurma sahibi olan kimseye;

denilmesi gibidir.

Sahih'le Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir;

"Onlar orada ebediyyen ölmek üzere yaşarlar. Ebediyyen hastalanmamak üzere sağlıklarına kavuşurlar. Ebediyyen hiçbir kötü hal görmemek üzere nimet içerisinde bulunurlar. Ebediyyen yaşlanmamak üzere genç kalırlar."[\[28\]](#)

"Yüksek bir cennette..." yani insanların kalplerinde değeri pek büyük olup "devşirilecek meyveleri yakındır." El uzatıp yakalanması arasındaki mesafe uzak değildir. Ayakta olan da, oturan da, yatan da o meyveleri devşirebilir. İleride el-İnsan Sûresi'nde (76/14. âyetin tefsirinde) geleceği üzere.

"Devşirilenler" lafzı'nın çoğulu olup "devşirilen mahsuller, meyveler" demektir. Mastarı: şeklindedir. "Devşirme zamanı" demektir.

"Geçmiş günlerde" yani dünyada "peşinen işledikleriniz sebebiyle" önceden yapmış okluğunuz salih ameller dolayısıyla "afiyetle* kursağınızda kalmasına, zevkinizin gölgelenmesine sebep teşkil edecek hiçbir şey ulmaksızın "yeyin, için!" Yani onlara bu sözler söylenecektir.

Yüce Allah'ın: "Artık o hoşnut bir yaşayış içindedir" diye buyurduktan sonra "yeyin..." diye buyurması "kitabı sağdan verilmiş olana" diye buyurması dolayısıyladır. Çünkü oradaki; "...-an, kimse" çoğul anlamını da ihtiva etmektedir. ed-Dahhak'm belirttiğine göre bu âyet-i kerime; Mahzumlu Ebu Seleme Abdullah b. Abdi'l-Esed hakkında inmiştir. Mukatil de böyie demiştir. Bundan sonraki âyet-i kerime ise kardeşi el-Esved b. Abdi'l-Esed hakkında inmiştir. İbn Abbas'ın ve yine ed-Dahhak'tn görüşüne göre böyledir. Bu rivayeti es-Sa'lebî nakletmiştir. Buna göre bu adam ve onun kardeşi bu âyetlerin nüzulüne sebep teşkil etmiş olmaktadır, bununla birlikte anlam bütün bedbaht kimseler ile bütün bahtiyar kimseieri genci olarak kapsamaktadır. Buna da yüce Allah'ın: "Yeyin, için" buyruğu delil teşkil etmektedir.

Şöyle de denilmiştir: Bundan maksat hayır ve serde kendisine tabi olunan herkestir. Şayet kişi hayırda bir baş olup ona davet ediyor, onu emrediyor ve ona uyanlar da çok kimseler ise; hem kendi adı, hem de babasının adıyla davet edilir, o da öne geçer. Nihayet yaklaştığında ona beyaz yazı ile beyaz bir kitap çıkartılır. Kitabın iç tarafında kötülükler, dış taraftnda iyilikler yazılı olacaktır. Önce kötülüklerden başlar, onları okur. Korkuya kapılır, yüzü sararır, rengi değişir. Kitabının sonlarına vardığında bu sefer onda şunları n yazılı olduğunu görür: "İşte bunlar senin kötülüklerindir. Ben sana bağışlamış bulunuyorum." İşte bu vakit ileri derecede sevinir. Sonra kitabını çevirir, bu sefer iyiliklerini okur. Sevinçten başka bir şeyi anmaz. Nihayet kitabının sonuna varınca, onda şu yazıları bulur: "İşte bunlar da senin iyiliklerindir, bunlar sana kat kat

verilecektir." Bu sefer yüzü ağarır, ona bir taç getirilir, başının üstüne konulur. Ona iki elbise giydirilir, her bir eklemine süs eşyaları takılır, altmış zira boy verilir. Bu da Adem (a.s)'ın boyudur. Ona şöyle denilir: Haydi arkadaşlarına git! Onlardan herbirisine bunun gibi mükafatların verileceğini haber ver ve onları müjdele! Geri dönüp gidince bu sefer. "İşte alın, okuyun kitabımı! Ben zaten hesabıma gerçekten kavuşacağımı biliyordum" der. Yüce Allah da şöyle buyuracaktır: "Artık o hoşnut" olduğu hoşnut kalınan "bir yaşayış içindedir." Semada "yüksek bir cennette dev-şirilecek meyveleri* mahsûlleri, salkımları "yakındır" onlara yaklaştınl-ınuşır. Arkadaşlarına: Beni tanıyor musunuz? diyecek, onlar: Seni bir lütuf ve ihsan kuşatmış bulunuyor, sen kimsin? diyecekler. Onlar: Ben filan oğlu filanım. Sizden herbir kişiye böylesini müjdeliyorum. "Geçmiş günlerde" dünya hayatının günlerinde "peşinen işledikleriniz* önden gönderdikleriniz "sebebi ile afiyetle yeyin için!"

Şayet adam kötülükte bir önder; kötülüğe çağıran, kötülüğü emreden bir kimse olup bu hususta ona uyanların sayısı çok ise; ona da kendisi ve babasının adı ile seslenilir. Hesabı için öne çıkar. Ona siyah yazılarla yazılmış, siyah bir kitap çıkartılır. İç tarafında iyilikler, dış tarafında kötülükler yazılı olacaktır. Önce iyilikleri okumaya başlar, onları okur kurtulacağını sanır. Kitabın sonuna ulaşacağı vakit onda: "İşte bunlar senin iyiliklerindir, senin yüzüne geri çevriliyorlar" yazılı olduğunu görür. Yüzü simsiyah kesilir, onu keder kaplar, hayırdan yana ümidini keser. Sonra kitabını tersine çevirir, bu se-Fer kötülüklerini okur. Okudukça sadece kederi artar, yüzünün siyahlığı çoğalır durur. Kitabının sonuna ulaşınca orada "bunlar senin kötülüklerindir ve senin aleyhine olmak üzere kat kat kazandırılmıştır" yani azap ona kat kat verilecektir; ibaresinin yazılı olduğunu görür. Yoksa bunun anlamı işlemediği şeyler ona fazladan ilave edilecektir, şeklinde değildir. Cehenneme atılmak üzere irileşir, gözleri morarır, yüzü simsiyah kesilir. Katrandan elbiseler giydirilir ve ona şöyle denilir: Haydi arkadaşlarının yanına git ve onlara aralarından herbir kişiye böylesinin yapılacağını haber ver, denilir, O da: "Keşke kitabım verilmeseydi ve keşke hesabımın ne olduğunu bilme-seydim. Keşke bu iş bitmiş olsa İdi" diyerek gidecek ve ölümü temenni edecektir. «Saltanatım da beni bırakıp gitti" (diyecek.) İbn Abbas'ın tefsiri ise: Benim ileri sürebileceğim bir delilim kalmamıştır şeklindedir. Mücahid, İkrime, es-Süddî ve ed-Dahhak'ın da açıklaması budur. İbn Zeyd dedi ki: Bununla mülkün kendisi olan dünyadaki saltanatını kastetmektedir. İşte bu kişi, dünyada iken arkadaşları tarafından kendisine itaat olunan bir kimse idi. Yüce Allah da şöyle buyuracaktır:

"Yakalayın onu; ellerini de boynuna bağlayın onun!" Denildiğine göre onu

yüzbin melek alır, sonra eli boynuna bağlanır. İşte yüce Allah'ın: "Ellerini de boynuna bağlayın onun" buyruğu bunu anlatmaktadır ki, onu böylece zincirlere bağlayın demektir.

"Sonra cehenneme ulaştırın onu!" Yani onun cehenneme .varmasını, cehennemi boylamasını sağlayın.

"Sonra onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincire vurun." Bunun hangi Arşın ile olduğunu en iyi bilen Allah'tır. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır. İbn Abbas dedi ki: Meleğin arşını İle yetmiş arşın, Nevf ise: Herbir argın yetmiş kulaç ve herbir kulaç ise seninle Mekke arasındaki mesafeden daha uzak olacaktır, demiştir, O sırada Kûfe'nin meydanında bulunuyordu.

Mukatil dedi kî: Eğer bu zincirden bir tek halka bir dağın tepesine bırakılacak olursa, kurgunun eridiği gibi eriyecektir. Ka'h dedi ki: Yüce Allah'ın: "Yetmiş arşın uzunluğunda" diye buyurduğu zincirin bir halkası, dünyada bulunan bütün demirler kadardır.

"Onu... vurun" buyruğu hakkında Süfyan dedi ki: Bize ulaştığına göre bu zincir onun dübüründen girecek ve ağzından çıkacaktır. Mukatil de böyle demiştir. Anlamı da: Sonra onun içine böyle bir zincir geçirin... demek ulur. Bir diğer açıklamaya göre bu zincir boynuna geçirilecek, sonra bununla sürük-lenec ektir. Haberde belirtildiğine göre bu zincir onun dübüründen girecek ve burun deliklerinden çıkacaktır. Bir başka haberde: Ağzından girecek, dübüründen çıkacak ve arkadaşlarına: Beni tanıyor musunuz? diye seslenecek, onlar: Hayır diyecekler. Fakat biz senin ne kadar horlanmış ve rüsvay edildiğini görüyoruz. Sen kimsin? Bu sefer arkadaşlarına: Ben filan oğlu filanım, sizden herbir kişi için bunun gibisi vardır, diyecektir.

Derim ki: Bu tefsir bu âyet-i kerime hakkında yapılmış açıklamaların en sahih olanıdır. Buna yüce Allah'ın: "O gün her sınıf insanı imamları ile çağırırız" (el-İsra, 17/71) buyruğu delil teşkil etmektedir. Bu hususta Ebu Hu-reyre'den gelmiş bu anlamda ve Tirmizî tarafından rivayet edilmiş bir hadis vardır. Biz bu hadisi el-İsra Sûresi'nde (17/71. âyetin tefsirinde) zikretmiş bulunuyoruz, O hadisi oradan tetkik ed(ebihis)iniz,

"Çünkü o azametli Allah'a iman etmezdi, yoksulu yedirmeye de teşvik etmezdi." (Buyruktaki "yemek" anlamındaki lafız) yemek yedirmek anlamındadır. Tıpkı: Verilen (maaş)ın: Vermek" anlamında kullanılması gibi. Şair de şöyle demiştir.

"Sen benden ölümü geri çevirdikten sonra, Ve bana merada yayılan yüz (deveyi) vermenden sonra,

nankörlük eder miyim hiç?"

Görüldüğü gibi burada "verişinden sonra" demek istemiştir.

Bu buyrukfa yüce Aliah, yemek yedirmeyi lerkettiğinden ve cimriliği emredicinden dolayı küfür sebebiyle azaplandırıldığı gibi azaplandırılacağını açıklamaktadır.

"Teşvik etmek" demektir. Yedirme'nin aslında mukadder mastar ile nasbedilmesi gerekir. Bu ise muayyen bir şeyi ifade eder. Bunun yoksula izafe edilmesi, yoksul ile yemeyip birbirleriyle ilçeliklerinden ötürüdür. Buna göre: Yemek" şeklinin tıpkı; Yemek yedirmek" gibi amei edeceğini kabul edenlere göre "yoksul" anlamındaki lafız nasb konumundadır. Buna göre ifadenin takdiri de: Yemek yedirenin yoksulu yedirmesine..." şeklindedir, burada (ism- fâil hazfedilmiş ve mastar mePule izafe edilmiştir. [29]

35. Artık bugün burada onun hiçbir yakın dostu yoktur.

36. Gıslından başka hiçbir yiyeceği de yok.

37. Onu da ancak hata işleyenler yer.

"Artık bugün burada onun hiçbir yakın dostu yoktur" buyruğunda yer alan: yoktur" lafzının haberi: Onun" buyruğudur. Haber: Burada" buyruğu olamaz. Çünkü o takdirde mana: O gün orada Gıslından başka yiyecek bir şey yoktur, şeklinde olur ki; bu doğru bir mana olamaz. Çünkü orada ondan başka yiyecek şeyler de olacaktır, "Burada" anlamındaki lafız; "Onun" lafzındaki fiil manasına taalluk etmektedir.

"Yakm dost (el-hamîm)" burada yakın kimse demektir. Yani onun orada kendisine karşı kalbi yumuşayacak ve onun üzerindeki azabı savacak hiçbir yakını yoktur. Bu da sıcak su demek olan "el-hamim"den alınmadır. Sanki, kendisine karşı kalbi yumuşayıp, onun için kalbi yanan arkadaş, gibi bir anlam taşımaktadır.

"Gıslîn" yıkamak anlamındaki "el-gasl"den "fi'lîn" vezninde bir kelimedir. Sanki bu bedenlerinden yıkanan bir şey gibidir. Gıslîn cehennem ehûnin yaralarından ve fertlerinden akan irindir. Bu açıklama İbn Abbas'tan nakledilmiştir.

ed-Dahhak İJe er-Rabî b. Enes de şöyle demişlerdir: Bu, cehennemliklerin yiyeceği bir ağaçtır. "el-Gisl" ise kendisi ile başın yıkandığı hıtmî ve başka (hoş kokulu bitkiler) gibi şeylerdir. el-Ahfeş dedi ki: "el-Gıslîn": de buradan gelmekte olup, bu cehennemliklerin etlerinden ve kanlarından yıkanan (süzülüp, akan) şeydir. Buna (lam'dan sonra) "ye" ile "nun"ın fazladan getirilmesi tıpkı: "Bir işe büyük bir deha ile nüfuz eden mükemmel ve güçlü adam" kelimesine ilave edildiği gibi eklenmiştir,

Katade: O en kötü ve en korkunç olan bir yiyecektir. İbn Zeyd dedi ki: Bunun da

zakkumun tanesi olduğu bilinmez. Bir başka yerde de yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar için Darî'den başka bir yiyecek yoktur." (el-Gâ-şıye, 88/6) Darî'in gıslından olması mümkündür.

İfadede takdim ve tehir olduğu ve anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Artık bugün burada onun için gıslından olanın dışında herhangi bir hainîm (kaynar su) yoktur. Bu durumda sıcak su demek olur.

"...Başka hiçbir yiyeceği de yok." Yani onların kendisinden yararlanacakları bir yemekleri olmayacaktır.

"Onu da ancak hata İşleyenler" günahkârlar "yer." İbn Abbas müşrikler kastedilmiştir, demiştir.

"Hata işleyenler" anlamındaki lafız "hemze" yerine "ye" getirilerek: diye okunduğu gibi "ye"siz olarak diye de okunmuştur.

İbn Abbas'tan -bu son okuyuşa işaret olmak üzere-; "Adım atanlar" da ne oluyor? Hepimiz adım atıyoruz dediği rivayet edildiği gibi; Ebu'l-Esved ed-Duelî İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Adım atanlar" ne oluyor-* Bunun doğrusu ancak "hata işleyenlerdir, "es-sâbûn" da ne oluyor? Doğrusu ancak es-sabiındur.

Bununla birlikte ("adım atanlar" anlamındaki "ye"siz okuyuş ile) hakkı geçerek, batıla girenler ve yüce Allah'ın hadlerini aşp gidenlerin kastedilmiş olma ihtimali de olabilir. [\[30\]](#)

38. Hayır, yemin ederim ki gördüğünüz şeylere,

39. Görmediğiniz şeylere de;

40. Muhakkak ki o, şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür.

"Hayır, yemin ederim ki gördüğünüz şeylere, görmediğiniz şeylere de"

buyruğunun anlamı şudur: Ben, ister görünüz, ister görmeyiniz herşeye yemin ediyorum. Buna göre buradaki; "Hayır" sıla (zâid)dir.

Bunun daha önce gedmiş bir sözü red anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani durum müşriklerin dediği gibi değildir. Mukatil dedi ki: Buna sebep de şudur: el-Velid b. el-Muğire: Şüphesiz ki Muhammed bir büyücüdür, demişti. Ebu Cehil: Şair, Ukbe ise: Kâhindir demişti. Yüce Allah da; "Hayır, yemin ederim ki" diye buyurmaktadır. Yani yemin ediyorum ki.

Buradaki "hayır" anlamındaki lafzın kasemi nefyetmek olduğu da söylenmiştir. Yani bu hususta hak apaçık ortada olduğundan dolayı yemin etmeye gerek yoktur. Buna göre bu edatın da cevabı, kasemin cevabı gibi olur:

"Muhakkak ki o" yanı Kur'ân-ı Kerim "şerefli bir elçinin" el-Hasen, el-Kelbî ve

Mukatıl'ın görücüne göre Cebrail'in "sözüdür." Bunun delili de: "Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür. Büyük güç sahibi, Arş'ın sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan elçinin (sözüdür)" (el-Tek-vîr, 81/19-20) buyruğudur.

Yine el-Kelbî ve el-Kutebî şöyle demektedir: Burada rasöl (eki)den kasıt Muhammed (sav)'dır. Çünkü (bir sonraki âyet-i kerimede): "O bir şair sözü de değildir" diye buyurulmaktadır. Kur'ân-ı Kerim Rasûlullah (sav)'ın sözü değildir. O Allah'ın sözüdür. Sözün Allah'ın Rasûlüne nisbet edilmesi, onu okuyanın, tebliğ edenin ve gereğince amel edenin o oluşundan dolayıdır! Bu da bizim: Bu, İmam Malik'in sözüdür, dememize benzer. [\[31\]](#)

41. O, bir şair sözü de değildir. Ne kadar az inanırsınız!

42. Bir kâhin sözü de değildir. Ne kadar az düşünüp İbret alırsınız!

"O bir şair sözü de değildir." Çünkü bütün sür türlerinden farklıdır. "Bir kâhin sözü de değildir." Çünkü bu sözde şeytanlar yerilmekte, onlara hakaret edilmektedir. Kendilerini yeren, kendilerine hakaret eden birisine hiçbir şey indirmezler.

"Ne kadar az inanırsınız" buyruğu ile! "Ne kadar az düşünüp ibret alırsınız!" buyruklarında: fazladan gelmiştir. Pek az İman edersiniz, pek az ibret ve öğüt alırsınız demektir. Onların bu az imanları iş kendilerine, kendilerini kimin yarattığı sorulduğu takdirde, Allah'tır demeleridir.

Bununla birlikte bu edalın fiil ile birlikte mastar olması ve: "Az" lafzının bu edattan sonraki fiil ile nasbedilmesi de caiz değildir. Çünkü o vakit sıia mevsule takdim edilmiş olur. Zira mastarın kendisinde amel ettiği şey, mastarın sılasındandır.

İbn Muhaysın, İbn Kesir, İbn Âmir ve Yakub...iman ediyorlar" ile;...düşünüp, ibret alıyorlar" diye "ye" ile okumuşlardır. Diğerleri ise "te" ile okumuşlardır. Çünkü bundan öncesi de, sonrası da hitap kipi iledir. Çünkü ondan önce: "Gördüğünüz" ondun sonra ise: "Sizden hiç-bîr kimse..." (47, âyet) şeklindedir. [\[32\]](#)

43. O âlemlerin Rabbi tarafından İndirilmedir.

"O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir" buyruğu daha önce gecen: "Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür" (20. âyet) buyruğuna atfedilmiştir. Şüphesiz ki o, şerefli bir elçinin de sözüdür ve o âlemlerin Rabbi

tarafından indirilmiştir, demektir. [33]

44. Eğer bazı sözleri uydurup Bize isnâd etseydi

45. Biz onu elbette kudretimizle alıverirdik.

46. Sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık.

"Eğer bazı sözleri uydurup bize isnad etseydi" buyruğunda geçen: Uydurup isnad etseydi" buyruğu, kendisini olmadık bir külfetin altına sokarak kendiliğinden uydurduğu bir söz ortaya koymuş olsaydı, demektir. Bu fiil meçhul kip İle; Eğer uydurulup isnad edilseydi..." diye de okunmuştur.

"Biz onu elbette kudretimizle ahverifdik." Güçle, kuvvetle alırdık. "Onü" iafzındaki: zâid bir sıladır,

Bu buyrukta kuvvet ve kudret "yemin: Sağ" ile ifade edilmiştir. Çünkü her-şeyin gücü sağlanndadır. Bu açıklamayı el-Kutebî yapmıştır. İbn Abbas ve el-Mücahid'in açıklamalarının anlamı da budur. eş-Şemmâh'ın şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Şan ve şeref için bir sancak yükseltildi mi Hemen Arâbe onu sağ ile yakaiayıverir."

Yani kuvvetle alır. Arâbe, ensardan E vs kabilesine mensub bir adamın adıdır. Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Güneşin ışığının, doğarken parıldadığım görünce,

Ben de ondan ihtiyacım olanı sağımla (kuvvetle) aldım."

es-Süddî ve el-Hakem; "sağ ile" buyruğunu "hak île" diye açıklamışlardır. Şairin: "Arâbe onu yemini ile alır."

Yani sözü hakkıyla alır, demektir.

el-Hasen: Elbette onun sağ elini koparırdık, diye açıklamıştır. Elbette onun sağ elini iş yapamaz bir hale getirirdik, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı Neftaveyh yapmıştır.

Ebu Cafer et-Taberî dedi ki: Bu ifade, insanların adetleri üzere, cezalandırılan kimsenin elinin yakalanması şeklinde zelil kılınması anlamında kul-

"Bana bildirip de yükümün arasına katarsan Arâbe'yi, ve tın (denilen kalbin en kalın damarının) kanı senin boğazında tıkansın."

Mücahid dedi ki: Bu kalbin sırttaki bağlantısıdır ki; buna da omurilik denilir. Bu koptu mu bütün güçler çalışmaz olur ve kişi ölür. da veti-ni (açıklamalara göre aort damarı ya da omuriliği) kopan kimseye denilir.

Muhammed b. Ka'b dedi ki: Bundan kasıt kalp, kalbin zarları ve ona bitişik olan şeylerdir.

el-Kelbî dedi ki: Bu boyun damarları ile boğaz arasındaki bir damardır. Boynun iki damar arasında bu damar bulunur.

İkrime dedi ki: "el-Vetîn (denilen bu damar)" koptuğu takdirde kişi ne acıkırsa acıktığını, ne doyarsa doyduğunu bilir. [\[34\]](#)

47.0 zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı.

48. Doğrusu o takva sahipleri İçin bir öğüttür.

"O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı" buyruğundaki: ...maz" edatı nefy (olumsuzluk) içindir. "Hiçbir kimse" ise çoğul anlamındadır. Bundan dolayı onun sıfat! da çoğul olarak gelmiştir. Yani aranızdan hiçbir topluluk ona bunu yapmamıza engel olamazdı. Yüce Allah'ın: "Peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız" (el-Bakara, 2/285) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü "arasında" lafzı ancak iki ve lanıknıştır. Nitekim Sultan zelil kılıp alçaltmış istediği kimse hakkında: Ellerini yakalayın, der. Yani el betteki Biz elinin yakalanmasını emreder ve onu cezalandırmakta ileri giderdik.

"Sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık." Bununla kalbin en büyük damarını (aort) kastetmektedir. Onu helak ederdik, demektir. Bu da kalbin kendisine asılı bulunduğu bir damar olup, koptuğu takdirde kişi ölür. Bu açıklamayı İbn Abbas ve çoğu kimse yapmıştır. Şair şöyle demektedir: daha fazla kişi hakkında kullanılır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: Ganimetler sizden önce başlan siyah hiçbir kimseye helal olmamıştır." Görüldüğü gibi burada "kimse" lafzı tekit olmakla birlikte çoğul anlamındadır. Buyruktaki: (ey.) ise fazladan gelmiştir.

"Engel olmak" demektir. "Engel kimseler" lafzının, "kimse" anlamındaki kelimenin -belirttiğimiz üzere manası gözönünde bulundurularak- sıfatı olması mümkündür. Bu durumda cer inahallindedir. Haberi ise, "Sîzden .,. kimse" lafzıdır. Haber olarak nasb konumunda olması da mümkündür. O takdirde "sizden" anlamındaki lafız lağv olur ve: "Engel" lafzına taalluk eder. Bu durumda lağv olan bu lafzın arada bulunması, haberin nasb olmasına engel olmaz. Tıpkı: "Zeyd'in sana rağbeti vardı" tabirinde araya gelen faslın (Zeyd lafzını nasbetmesine) engel olmadığı gibi.

"Doğrusu o" Kur'ân-ı Kerim "takva sahipleri için" Allah'tım korkan kimseler için "bir öğüttür." Bu buyruğun bir benzeri daha önce d-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/1-2. âyetler, 4. başlıkta) açıkladığımız gibi: "Takva sahipleri için bir hidâyettir" (d-Bakara, 2/2) buyruğudur.

Maksadın Muhammed (sav) okluğu da söylenmiştir. Yani o bir ibret ve öğüt, bir rahmet ve bir kurtuluştur. [\[35\]](#)

49. Aranızda yalanlayanlar olduğunu da elbette biliriz Bil.

50. Ve şüphesiz ki o, kâfirler için bir hasrettir.

51. Ve muhakkak ki o, kesin bilginin gerçeğidir.

52. O halde büyük Rabbîni adı ile teşbih et.

"Aranızda yalanlayanlar" er-Rabî; Kuranı yalanlayanlar "olduğunu da elbette biliriz Biz."

"Ve şüphesiz ki o" yani yalanlamak "kâfirler için bir hasrettir." Hasret; pişmanlık demektir. Şöyle de açıklanmıştır: Muhakkak Kur'fın-ı Kerim kıyamet gününde ona iman edenlerin mükâfatını görecekleri vakit kâfirler aleyhine bir hasret sebebi olacaktır. Bir başka açıklamaya göre: Maksat onların benzeri bir süre meydana getirmeleri için onlara meydan okunduğunda ona karşı duracak bir sözü ortaya koyamadıkları vakit dünyadaki hasretleridir.

"Ve muhakkak ki o, kesin bilginin gerçeğidir." Yani o büyük Kur ân aziz ve celil olan Allah tarafından indirilmiştir. Ondandır o yakîn gerçeğinin ta kendisidir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bunun kıyamet gününde onlar için mutlaka bir hasret olacağı kesin ve şüphesiz bir gerçektir, demektir. Buna göre: "Ve şüphesiz ki o ... bir hasrettir" buyruğu kendisi sebebiyle hasret çekilecektir, anlamına gelir. O halde "hasret çekmek" anlamında bir mastardır. Bundandır müzekker kabul edilmesi caizdir.

İbn Abbas da şöyle demiştir: Bu bir kimsenin: Bu yakîn (kesin bilginin) ta kendisidir ve bu katıksız yakîn (kesin bilgi)dir; demesine benzer. Eğer "kesin bilgi" sıfat olsaydı, ona izafede bulunulması caiz olmazdı. Nitekim -bu zarif adamdır anlamında demlemeyeceği gibi.

Şöyle de denilmiştir: Lafızların farklı ulusu dolayısıyla hakkı bizzat kendisine izafe etmiştir.

"O halde büyük Rabbîni adı ile teşbih et." İbn Abbas'a göre Rabbîni için namaz kıl, demektir.

Allah'ı eksiklik ve kötülüklerden tenzih el, anlamında olduğu da söylenmiştir.

[\[36\]](#)

HAKKA SÛRESİNİN VE ONYEDİNCİ CİLDİN SONU

[1] Ebuz-Zâhiriyye (adı:) Hutîeyr b. Kureyb olup Ehû Umfime ile Abdullah h. Unsrden hadis dinlemiştir. (MtlSim h. Haccâc el-Kuşeyri, el-Künâ ve'i-Esmâ, Medine 1404, 1, J50: Buhârî, et-Tarihu'l-Kebir, ili, 9«; İbn Ebi Hatim, el-Cerh ve't-Ta'dü, II, 295; Ehu'd-Der-dâ ve HLizayfe'den mürsel rivayetleri vardır. CElu Nıaym, Hilye, VI, 100): Ebu'd-]er-dâ ve Huzeyfedetı mttese! rivayetleri vartlit. liuultır \e l>enzeri kaynaklarda Ebu'z-Zâ-hiriyye'nin Ebu Hureyre'den ne mıttaşıl, ne mürsol bir rivüyetinden söz edilmemektedir. Ayrıca hadisin kaynağını tespit edemedik

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/581.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/581-583.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/583.

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/584.

[5] Ebu Nıaym, Hilye, VI, 65, ayrıca; Firyâbînin ve diğerlerinin Süfyan es-Sevrî'ye mevkuf olarak rivayet ettiklerini, sadece Süfyan'ın hadisi merfûl olarak rivayet ettiğini knyd

[6] Burada hurma ağacı" lafzının müzekker ya da müennes geldiği ona getirilen sıfatlardan anlaşılmaktadır. el-Kamer Süresindeki bu Syet-i kerimede getirilen sıfattan müen-neslik alâmeti olmadığından dolayı; -Arapçada sıfatın mevsûfa uyması gerektiği kaidesinden ötürü- hurma ağacı lafzı da müzekker kabul edilmiş olmaktadır. Tefsiri yapılmakta olan âyet-i kerimede ise hunun aksi sözkonusudur.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/584-589.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/589.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/589-590.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/590-591.

[11] Mâverdi, Nüket, VI, H0; ihı Kesir, Tefsir, IV, 414, 'h;ulis mürseldir" kaydıyla

[12] İlir tıııceki nota b;ıkırırız

[13] İhn Kesir, Tefsir, IV, 414 "Htı di» sahih değildir" değL-rlendirmesiyle. Heysomî, Mecmâ, 1, 131, Hezzâr l;ır;ıfıntlan rivâyel edildiğini belirttikten sonra, Kivilerinden Mulısımmed b. İltıeydulhıh b. Ebî Râfî'nin rivayetlerinin münkı-r olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca hak. ElezzAr, Mîsııed, VI, ^11, X: 325

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/591-593.

[14] l'ıfiirüş ;ınl;ınnıı(];ıki lafzın nâib-i Fail -Tiirkfc-'tleki niizde- ("izne

olduğunu anlatmak istemektedir

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/593.

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/594.

[17] Mâverdi, Nüket, VI, H2, yayma hazırlayanın notuna göre lindi.s zayıftır.

[18] Hu lafızla hadis olarak kaynağını tespit edemedik

[19] Müsned, I, 256; Dârimi, II, 385; Heysemî, Mecmâ', VIII, 127 Hâvilerinin, ItsdlLs yayı tbn tshak dışında sika olduklarını belirterek

[20] Hâkim, Müstedrek, II, 410, 543 (-az farkla!; Deylemî, Firdeus, IV, 413 <:1* Farkla)

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/595-598.

[22] Tirmizi, IV, 617; İbn Mâce, II, 1430; Müsned, IV, -41'i

[23] Buhârî, [II, 1222, 1271, IV, jff'Jl, I7(ı6, V, 2391; Müslim, 11, 705, IV, 2194; Tirmizî, IV, 615, V, 432, İbn Mâce, II, 1429; Müsned, î, 223, >=>i, VI, 53, 89

[24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/598-599.

[25] Buhârî, II, 750, 760, 761; Müslim, III, 1209; Tirmizî, III, 145; Ebû Dâvâd, III, 24H; Nesâî, VII, 243; İbn Mâce, II, 757, 759; Muvatta, II, 637; Müsned, I, 24, 35

[26] Tirmuî, V, 545, 546; İhtı Hrblrân, Sahih, IV, 150

[27] İlmlar bu suretle yer alan 19. âyetin, 20., 25-, 1& , İH. ve 29. âyetlerin son kelimeleri ile d-Karifi Sîresi'nde geçen 10. âyet-i kerimenin sonuncu kelimesidir.

[28] Bu manada pek çok âyet ve hadis bulunmakla birlikte; Ktımîbi merhumun zikrettiği bu lafızlarla bir hadis tespit edemedik

[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/599-606.

[30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/606-607.

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/607-608.

[32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/608-609.

[33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/609.

[34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/609-611.

[35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/611-612.

[36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 17/612-613.

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

MEÂRIC SÜRESİ

MEÂRİC SÜRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Ad İle

Mekke'de inmiş olduğu ittifakla kabul edilmiştir. Kukdört âyettir. [\[1\]](#)

1. İsteyen biri inecek azabı istedi.
2. O kâfirler içindir; onu önleyebilecek yoktur.
3. O, üstün ve yüce dereceler sahibi Allah'tandır.
4. Melekler de, Ruh da oraya miktarı ellibin yıl olan bir günde yükselir.

"İsteyen biri İnecek azabı istedi" buyruğundakî: İsteyen biri İstedi" buyruğunu Nâfi' ve İbn Âmir hemzesiz olarak: diye okumuşlardır. Hemzeli okuyanların okuyuşuna göre; stemek, sormak"dan gelir. "Azab" kelimesinin basındaki "be" harfinin zâid olması da mümkündür,...den, dan; hakkında" anlamında olması da mümkündür. "İstemek" dua etmek anlamındadır. Buna göre, bir kimse bir azabı dua. ederek istedi demek olur. Bu açıklama İbn Abbas ve başkalarından rivayet edilmiştir.

Filana veyl ile beddua elli" ve; Filana azab gelmesi için beddua elti" denilir. Yine; Zeyd'i davet ettim': yani onun huzura getirilmesinin yollarım aradım, denilir.

Buna göre bir kimse kâfirlerin başına getirilecek bir azabın gelmesini istedi. Bu azab, kıyamet gününde kaçınılmaz olarak onları bulacaktır. Bu açıklamaya göre ise "be" fazladan gelmiştir. Yüce Allah'ın: Yağ veren" (el-Mu'minün, 23/20) buyruğu ile: O kuru kurma ağacını kendine doğru salla..." (Meryem, 19/25) buyruklarında olduğu gibi. Buna göre bu harf tekid için gelmiştir. İsteyen biri, meydana gelecek bir azabı isledi, demektir.

"O kâfirler içindir." Kâfirler üzerine (inecektir), demektir. Bu kişi en-Nadr b. el-Hâris'dir. O şöyle demişti: "Ey Allah! Eğer bu Senin katından gelen hakkın kendisi ise durma, bizim üzerimize gökten taş yağdır. Yahut bize acıklı bir azab gönder." (ei-Enfal, 8/32) Onun bu istediği gelmişti. Bedir günü o ile Ukbe b. Ebi Muayl esir alındıktan sonra öldürülmüşlerdi, Bunu İbn Abbas ve Mücahid söylemiştir.

Burada azabın gelmesini isteyen el-Hâris b. Kuman el-Fihri olduğu da söylenmiştir. Şöyle ki; o Peygamber (sav)'ın Ali (r.a) hakkında: "Ben her kimin mevlâsı isem (dostu ve yakını isem) Ali de onun mevlâsı (dostu ve ya-kını)dır" dediğini haber alınca, devesine binerek geldi ve el-Ebtah denilen yerde devesini çöktürdükten sonra; ey Muha-mmmed dedi, sen bize Allah'tan başka hiçbir ilâh

olmadığına, senin Allah'ın Rasûlü okluğuna şahitlik etmemizi emrettin, senin bu emrini kabul ettik. Beş vakil namaz kılmamızı emrettin, senin bu emrini de kabul ettik. Mallarımızın zekâtını vermemizi emrettin, bu emrini de kabul ettik. Her sene ramazan ayında oruç tutmamızı emrettin, bunu da kabul ettik. Hac etmemizi emrettin, bunu da kabul ettik. Sonra bununla da yetinmeyerek bu sefer amcanın oğlunu bizden üstün kıldın. Bu senin bizzat kendinin yaptığı bir iş mi, yoksa Allah'tan gelen bir şey mi? Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a yemin olsun ki; bu ancak Allah'tan gelen bir iştir."

eJ-Hârîs: Allah'ım, eğer Muhanımed'in dediği gerçek ise Sen üzerimize ya semadan bir (aş yağdır yahut bize çok acıklı bir azabı getir, diyerek geri dönüp gitti. Allah'a, yemin ederim, henüz daha devesine varmadan Allah onun üzerine bir taş attı, bu taş beyninin üzerine düştü, dubüründen çıktı ve unu öldürdü.

Bunun üzerine de: "İsteyen biri incek azabı istedi" âyeti nazil oldu. [\[2\]](#)

İsteyen kişinin Ebu Cehil olduğu ve bu sözleri onun söylediği de söylenmiştir. Bu da er-Rabi'in görüşüdür.

Bu sözlerin Kureyş kâfirlerinden bir topluluk tarafından söylendiği de söylenmiştir.

Bir görüşe göre; kâfirlerin üzerine azabın inmesini isteyen kişi Nuh (a.s)'dır.

Bir başka görüşe göre bu kişi Rasûlullah (sav)'dır. O, ilahi azabın indirilmesi için dua etti ve Allah'ın bunu kâfirlerin başına getirmesini istedi. Halbuki bu azab kaçınılmaz olarak onları gelip bulacak bir şeydi. Bu sözler yüce Allah'ın: "O halde sen güzel bir sabır ile sabret!" (el-Meâric, 70/5) buyruğunu kadar devam etmektedir. Yani sen acele etme, çünkü o pek yakındı:

Şayet be harfi; ..den, dan, hakkında" anlamında ise -ki bu Ka-"jJc'nın görüşüdür- sanki bir kimse azabın kimin başına ineceğine ya da ne zaman olacağına dair soru sormuş gibi bir anlam ifade eder. Yüce Ailah; "Sere bunu bir bilene sor?"(d-Furkan, 25/59) buyruğundaki: Bunu" buyruğu: Onun hakkında, ona dair... sor" anlamındadır, Alkame de söyle demiştir:

"Eğer sizler bana kadınlara dair soracak olursam, şüphesiz ki ben Kadınların hastalıklarını çok iyi bilen bir doktorem."

Görüldüğü gibi ("be" edatı ile) burada: Kadınlar hakkında, kadınlara dair" anlamındadır. Nitekim; "biz filana dair soru sormak için çıktık" denilirken, denilebileceği gibi; (son kelimenin yerine); da denilebilir. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Onlar azab kimin başına gelecektir ve kime olacaktır? diye sordular. Yüce Allah da: "O, kâfirler içindir" diye buyurdu.

Ebu Ali-ve başkaları şöyk demiştir: Eğer bu: İstemek" kökünden geliyor ise bunun asıl itibarıyla iki mefûle geçiş yapması gerekir. Bununla birlikte tek bir

meful ile yetinmesi de mümkün olur. Eğer tek bir mefûl ile yetinecek olursa, bu tek mefule de cer harfî ile geç, iş yapması caiz olur. Buna göre ifadenin takdiri şöyle olur: Bir kimse Peygamber (sav)'a yalî utta müs-lûmanlara bir azabı yahut bir azaba dair soru sordu.

bunu hemzesiz okuyanların okuyuşu da iki türlü açıklanabilir: Birincisine göre bu; Sormak, islemek" kelimesinin bir söyleyişidir ve bu Ku-reys. şivesîdir. Araplar da: İstedi, ister, .sordu, sorar" diye kullanırlar. Tıpkı: Nail oldu, nail olur" ve; Korktu, korkar" gibi kullanırlar.

İkinci açıklamaya göre bu "seyelân"den gelen bir şekil olabilir. Bunu da İbn Abbas'ın: Bir sel aktı' şeklindeki kıraati desteklemektedir, Abdurrahman b. Zeyd dedi ki: Adı "Sâil" ulan cehennem vadilerinden bir vadi (sel dolup) aktı. Bu Zeyd b. Sâbit'in de görüşüdür.

es-Salebî dedi ki: Birinci görüş, daha güzeldir. Nitekim el-A'sâ hemzeyi hafifleterek (yani harf-i med gibi okuyarak) şöyle demiştir:

"Benden (kendilerini) boşamamı istediler, çünkü gördüler Malımın azaldığını. Hem siz, bu işi tepkiyle karşılayarak bana geldiniz."

es-Sıhah'ta şöyle denilmektedir: el-Ahfeş dedi ki: 'Çıkıp filâna dair soru sorduk' anlamında, denildiği gibi; da denilebilir. Bazen bu fiîsn hemzesi hafifletilerek okunur Sordu, sorar" denilir. Şair de şöyle demiştir:

"Ve öldürölmek için kendisine yetişilmiş ölüml emareleri kendisini büröyen bir kişı ki İç çamaşırlarının kendisine lütfedilmesin! istedi. (Çünkü) o etek traşı olmamıştı,"

el-Mehdevî dedi ki: "İstedi" anlamındaki lafzı; diye "hemze"siz okuyanların kıraatine göre; "hemze"yi "elif'e dönöştürmek suretiyle hafifleterek okumuş olmaları mümkündür. Bu ise kıyasa uygun olmayan bir ibdâldir. Diğer taraftan elifin: Sordum, soranın" fiilini; Korktum, korkarım" gibi kullananların kullanımına göre "vav"dan "elife kalbolmuş olması da mümkündür.

en-Nehhas dedi ki: Sibeveyh; Surdum, sorarını" fiilinin: Kürklüm, korkarım" gibi ve bunun (hemzeli şekli olan): Sordum" anlamında kullanıldığını nakletmekte ve şu beyiti zikretmektedir:

"Huzeyl, Rasûlullah'dan çok çirkin bir istekte bulundu, Bu isteği sebebiyle Huzeyl sapıttı ve isabet etmedi."

O ikisinin biri diğerine soruyor" denilir.

el-Mehdevl dedi ki: Bunun "ye"den bedel olması yani; Aktı, akar" fiilinden gelmiş olması da mümkündür. O takdirde: (mealde hemzeli okuyuşa göre: isteyen biri) cehennemdeki bir vadi" olur. Bu durumda birinci görüşe göre bu lafzın hemzesi uslidir, ikinci görüşe göre "vav'dan bedeldir, üçüncü görüşe de

"ye"den bedeldir.

el-Kııseyrî dedi ki: isteyen biri" lafzı henizelidir. Çünkü eğer bu lafız: İstedi, sordu" hemzeli fiilinden gelmekte ise hemzelidir. Eğer hemzesiz bir fiilden gelmişse yine hemzelidir. Tıpkı: Söyleyen" ve Korkan" şekillerinde olduğu gibi. Çünkü "ayn" (fiilin yalın halinin ikinci harfi) bu fiilde illetli harf olduğu gibi, ism-i failde de illetli harf olmuştur. Başka kelime ile karışma korkusu dolayısıyla bu illetli harfte harf hazfî yoluna gidilmemiştir. Ondan dolayı bu harf, hemzeye kalbedilmiştir. Bu durumda hemze'yı hemze İle "ye" arasında olacak şekilde tahfif ile (şeddesiz) okumak da mümkündür.

"İnecek" yani kâfirlerin başına inecek.

Yüce Allah, bu azabın "dereceler sahibi" Allah'tan geleceğini de beyân etmektedir. el-Hasen dedi ki: Yüce Allah: "İsteyen biri inecek azabı istedi" buyruğunu indirince, o kimin içindir diye soruldu, yüce Allah "kâfirler içindir" diye buyurdu. Buna göre "kâfirler" lafzının başına gelen (ve "için" anlamını veren): "lâm" harfî "inecek" anlamındaki lafza taalluk etmektedir.

el-Ferrâ dedi ki: Buyruk, kâfirler için vâki olacak bir azabı (biri İstedi) takdirindedir. Buna göre "inecek" lafzı "azab'm sıfatıdır. 'Lâm" harfî de "azab" için getirilmiş olmaktadır. "İnecek" için getirilmiş değildir. Yani bu azab, âhi-rette kâfirler içindir ve kimse bu azabı onlardan uzaklaştıramayacaktır.

Buradaki "lâm"ın: Üzerine" anlamında olduğu da söylenmiştir ki mana: Kâfirler üzerine inecek..." demek olur. Ubeyy'in kiraatinin böyle olduğu rivayet edilmiştir. ...den, dan" anlamında olduğu da söylenmiştir.

Yani: Allah'tan gelecek (olan bu azabı) kâfirlerden uzaklaştıracak yoktur" demek olur. Yani bu azab "Meâric" sahibi Allah tarafındandır.

"Meâric" yükseklik, faziletli dereceler ve nimetler demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas ve Katade yapmıştır. Buna göre "Meâric" O'nun yarattıklarına ihsan ettiği nimetlerin mertebelerini ifade eder.

Azamet ve yükseklik sahibi anlamına geldiği de söylenmiştir. Mücahid dedi ki: Bunlar semanın dereceleridir. Meleklerin çıktığı dereceler (basamaklar) olduğu da söylenmiştir. Çünkü melekler semaya yükselirler. O bakımdan yüce Allah, kendi zatını bununla nitelendirmiş olmaktadır.

"Meâric"'m yüksek odalar, köşkler anlamına geldiği de söylenmiştir ki; O yüksek köşklerin sahibidir, demek olur. Bu da; o cennette dostlarına yüksek köşkler yaratmıştır, demek olur.

Abdullah (b. Mesud); "Üstün ve yüce dereceler sahibi" anlamındaki lafzı "ye" ilave ederek: diye okumuştur. Bir derece, miraç" denilir. Çoğulları; diye gelir. Anahtar'ın çoğulunun; diye gelmesi gibi.

"Meâric" dereceler demektir. Yüce Allah'ın Üzerlerine çıkacakları merdivenleri..." (ez-Zuhuf, 43/33) buyruğunda da bu kabiidendir.

"Melekler de, Ruh da... yükselir." Yani yüce Allah'ın kendileri için takdir etmiş olduğu, o yüksek dereceler üzerinde yükselirler. İbn Mesud, arkadaşları, es-Sülemî ve el-Kisâl ("te" harfi yerine) "ye" ile çoğul kastederek; diye okumuşlardır. Bunun diğer sebebi ise onun: "Melekler" hıfzını mü-zekker kabul ediniz, müennes olarak değerlendirmeyiniz, demiş olmasıdır. Diğerleri ise yine çoğul kastı ile "te" ile okumuşlardır.

"Rûh" Cebraîl (a.s)'dır. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmış olup delili yüce Allah'ın: "Onu Ruh'u'l-Emin indirdi" (eş-tjuara, 26/193) buyruğudur.

Bunun yaratılış itibariyle pek azametli bir başka melek olduğu da söylenmiştir. Ebu Salih de şöyle demiştir: Bu yaratılış itibariyle insanlar gibi olmakla birlikte, insan olmayan, Allah'ın yarattıklarından bir yaratıktır. Kabisa b. Züeyb dedi ki: Bit ölenin kabzolunduğu yakitki ruhudur.

"Oraya" yani yerleri olan o mekâna ki o da semâdır.- Çünkü sema yüce Allah'ın lütuf ve ihsanlarının mekânıdır. Bunun İbrahim (a.s)'ın söylediği: "Ben Rabbime gidiciyim" (es-Sâffât, 37/99) sözüne benzediği de söylenmiştir. Bu da Allah'ın bana emrettiği yere gidiyorum, demektir. Buradaki "oraya" buyruğunun Arşına anlamında okluğu da söylenmiştir.

"Miktarı ellibin yıl olan bir günde" buyruğu hakkında Vehb, el-Kelbî ve Muhammet! b. Ishak şöyle demişlerdir: Yani meleklerin kendi yerleri olan o mekâna yükselmeleri başkalarına göre eğer yükselecek olsalardı, ellibin yıllık olan bir sürede gerçekleşir. Yine Vehb dedi ki: Yerin en altı ile Arş'a kadar olan mesafe, ellibin yıllık bir yoldur. Mücahid'in görüşü de böyledir.

Bu âyet-i kerime ile es-Secde Sûresi'nde yer alan: "Sonra miktarı sizin saymanıza göre bin yıl olan bir günde" (es-Secde, 32/5) buyruklarını birbiri ile telif ederek şöyle de inekledir: "Miktarı ellibin yü olan bir günde" buyruğu emrinin vardığı son yer olan yerlerin en altından, semavatın en yukarısına kadarki mesafe ellibin yıldır. Buna karşılık yüce Allah'ın es-Secde Sûre.-: alar. 'miktarı bin yıl olan bir günde" buyruğu ile kastettiği ilâ-r.i =-rrj\ı. dünya semasından yere inmesi, yerden semaya çıkması ise, bin yıl günde gerçekleştiğidir. Çünkü sema ile yer arasındaki mesafe beşyüz

Yine Mücahîd'den ve el-Hakem ile İkrime'den şöyle dedikleri zikredilmektedir: bu, dünya ömrünün süresidir. Yaratıldığı ilk günden itibaren geriye kalan son vakte kadarki süre eîlibin yıldır. Yüce Allah'tan başka kimse ne kadar geçtiğini ve ne kadar kaldığını bilemez.

Maksadın kıyamet günü olduğu da söylenmiştir. Yani o günde hüküm süresi,

eğer yaratılmış bir varlık onu üstlenecek olursa, ellibin yıllık bir süredir. Bunu da İkrime söylediği gibi, el-Kelbî ve Muhammed b. Ka'b da böyle demişlerdir. Yüce Allah: Ben bu işi bir saatte (bir anda) bitiririm, diye buyurmaktadır.

el-Hasen dedi ki: Bu kıyamet günüdür; fakat kıyamet gününün bitmesi söz-konusu değildir. O halde maksat, onların hesab için duracakları süredir. Bu da dünya senelerinden ellibin yıldır. Bundan sonra ise İki yurdun sakintert (cennetliklerle cehennemlikler) yurtlarında yerleşeceklerdir.

Yemân dedi ki: Bu, kıyamet günüdür. Bunda herbirisi bin yıllık bir süre olan elli ayrı konum olacaktır.

İbn Abbas dedi ki: Bu kıyamet günüdür. Allah, bunu kâfirlere göre ellibin yıl kadar uzatmıştır. Ondan sonra da ebediyyen kaimak üzere cehenneme gireceklerdir.

Derim ki; -însaallah- bu, âyet-î kerime hakkında ileri sürülmüş en güzel görüştür. Buna delil de Kasım b. Esbağ'ın rivayet ettiği Ebû Said el-Hudrî'nin şöyle dediğini belirttiği hadistir: Rasûlullah (sav): "Miktarı ellibin yıl olan bir senede" diye buyurdu. Ben: Bu ne kadar da uzun bir süredir, dedim. Bu sefer Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki; o gün mü'mine öyle hafifletilecek ki onun için dünya hayalında kılmış olduğu farz bir namazdan daha çabuk geçecektir."[\[3\]](#)

en-Nehhas bu görüşün doğruluğuna Süheyl'in babasından, onun Ebu Hureyre'den, onun da Peygamber (sav)'dan rivayet ettiği Peygamber Efendimizin şu sözünü delil göstermektedir: "Malının zekâtını ödemeyen herkese mutlaka malı kendisine ateşten büyük ve erkek bir yılan haline getirilir. Onunla alnı, sırtı ve böğürleri miktarı ellibin yıl olan bir günde -yüce Allah İnsanlar arasında hüküm verinceye kadar dağlanacaktır"[\[4\]](#) (en-Nehhas) dedi ki: İşte bu da bugünün kıyamet günü olduğuna delil teşkil etmektedir.

İbrahim el-Teymî dedi ki: Bugünün mümine göre .süresi ancak öğle ile ikindi arası kadardır. Bu anlamdaki rivayet, merfu olarak Muâz (r.a) yoluyla gelen hadiste de belirtilmiştir. Buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah sizleri iki namaz arasındaki vakit kadarlık bir sürede hesaba çekecektir. Bundan dolayı o kendisini "hesabı pek süratli olan ve hesaba çekenlerin en süratlisi" diye adlandırmıştır."[\[5\]](#) Bunu el-Maverdî zikretmektedir.

Bu işin yarım günde bitirileceği de söylenmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "O günde cennetliklerin kalacakları yer çok hayırlı ve dinlenecekleri yer çok güzeldir." (e!-Furkan, 25/24) işte bu, bunun yaratılmışların kavrayış miktarlarına göre (olacağına) delildir, yoksa hiçbir hal ve durum onu bir

başka durumla uğraşmaktan alıkoymaz, Nasıl ki onların hepsini aynı anda rızıklandırıyor ise, aynı şekilde onları bir anda hesaba çekecektir. Yüce Allah: "Sizin yaratılmanız ve öldükten sonra diriltilmeniz ancak bir can gibidir, (Lokman, 31/28) diye buyurmaktadır.

Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre; kendisine bu âyet-i kerime ile yüce Allah'ın: "Miktarı bin yıl olan bir günde" buyruğu hakkında sorulunca şu cevabı vermiş: Bunlar yüce Allah'ın miktarını belirttiği günlerdir. Bunların nasıl olacağını en iyi bilen O'dur. Bu günler hakkında bilmediğim bir şeyi söylemek hoşuma gitmez,

Ellibin yılın süzkonusu edilmesinin temsilî bir anlam ifade ettiği de söylenmiştir. Buna göre; bu, hesap için durulacak sürenin uzunluğunu ve insanların bu süre zarfında çekecekleri sıkıntıları tanıtmaktır. Araplar zorlu ve sıkıntılı günleri uzunlukla, sevinç günlerini de kısalıkla nitelendirirler. Şair şöyle demektedir:

"Ve bir gün ki; mızrak gölgesi kadar kısalttı uzunluğunu bizim için Kırbanın kanı (şarab) ile atların seslerinin yankılanması."

İfadede'takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir. Anlamı şöyledir: İsteyen biri incek azabı istedi. O (azab) kâfirler içindir. Allah'tan gelecek olan bu azabı kimse önleyemez. (Bu azab) meleklerin ve ruhun kendisine yükseldiği miktarı ellibin yıl! olan bir günde (olacaktır).

İşte bu da bizim tercih ettiğimiz görüşün manasını ifade etmektedir. Başarı Allah'tandır.[\[6\]](#)

5. O halde, sen güzel bir sabır ile sabret!

6. Çünkü onlar onu uzak görürler;

7. Biz ise onu yakıtı görürüz.

"O halde sen" kavminin eziyetine karşı "güzel bir sabır ile sabret."

Güzel sabır (sabr-ı cemîl), herhangi bir tahammülsüzlüğün ve Allah'tan başkasına şikâyetin olmadığı sabırdır.

Musibet sahibinin insanlar arasında olmakla birlikte, onun kim olduğunun bilinmemesi anlamında olduğu da söylenmiştir. Anamlar birbirlerine yakındır. İbn Zeyd: Âyet (cihadı emreden) kılıç âyeti ile nesholmustur, demiştir.

"Çünkü onlar onu uzak görürler" buyruğu ile Mekkelilerin cehennem azabını uzak, yani olmayacak bir şey olarak gördüklerini anlatmaktadır.

"Biz ise onu yakın görürüz." Çünkü gelecek olun yakının ta kendisidir.

el-Ameş dedi ki: Onlar öldükten sonra dirilişi uzak görüyorlar. Çünkü ona iman etmiyorlar. Sanki onlar imkânsız anlamında bu işi uzak gördüklerini kasteder

gibidir. Nitekim kendisi ile tartıştığımız birisine; Bu tızak bir şeydir, olmaz, deriz.

Şöyle de ayıklanmıştır: Onlar bugünü uzak görüyorlar. "Biz ise onu yakın görüyoruz" biliyoruz, demek olur. Çünkü görmek, var olana taalluk eder. Bu da bir kimsenin: Şafii'nin bu mesele hakkındaki görüşü şudur, şudur, demesine benzer. [7]

8. O gün gök, erimiş maden gibi olacak.
9. Dağlar da renk renk boyanmış yün gibi olacak.
10. Ve gerçek hiçbir dost, dostunu sormayacak.

"O gün gök erimiş maden gibi olacak" buyruğunda yer alan: O gün" buyruğunda âmil: İnecek" anlamındaki buyruktur. İfade; "azab onların başına ... o günde gelecektir" takdirindedir. Âmilin "onu görürüz" yahut: "Bunlar onlara gösterilir" (11, âyet) lafızları olduğu söylendiği gibi, bunun "yakın"dan bedel olduğu da söylenmiştir.

Erimiş maden" zeyiinyağı tortusu ve dibe çöken kısmı demektir. Bu İbn Abbas ve başkalarının açıklamasıdır.

İbn Mesud ise şöyle demiştir: Bu eritilen kurşun, bakır ve gümüşe verilen isimdir.

Mücahid dedi ki: "Erimiş maden gibi" kan ve irinden meydana gelen ce-rabat gibi demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden ed-Duhân Sûresi (44/45. âyetin tefsiri) ile el-Kehf Sûresi (18/29. âyetin tefsiri)nde geçmiş bulunmaktadır. "Dağlar da renk renk boyanmış yün gibi olacak." Çünkü yüne ancak boyalı olması halinde: denilir. el-Hasen dedi ki: "Dağlar da renk renk boyanmış yün gibi olacak" buyruğunda kastedilen kırmızı yündür. Bu da yünlerin en zayıf olan çeşididir. Züheyr'in şu beyiti de bu kabildendir:

"Kırmızı yün parçalarının bulunduğu her bir yerdeki bu parçalar Parçalanmamış, ezilmemiş tilki üzümü taneleri gibidir."

Bu lafzın "renkli yün" anlamına geldiği de söylenmiştir. Yüce Allah, dağları çeşitli renklerle itibariyle renkli yüne benzetmektedir. Yani bu dağlar daha önce şiddetli iken yumuşayacak, bir arada bulunuyor iken darmadağın olacak.

Denildiğine göre dağların uğrayacağı ilk değişiklikte unlar yığılmış kum taneleri haline dönecek. Sonra atılmış yün gibi, sonra da darmadağın toz zerrecikleri haline dönüşecektir.

"Ve gerçek hiçbir dost, dostunu sormayacak." Herkes kendi haliyle meşgul olacağından dolayı kimse arkadaşının durumunu sormayacak. Bu açıklamayı

Katade yapmıştır. Nitekim yüce Allah: "O günde bunlardan herbir kişinin kendine yeter bir işi vardır" (Abese, 80/37) diye buyurmaktadır.

Buyruğun; Gerçek hiçbir dost, dostunun haline dair soru sormayacak" demek olduğu da söylenmiştir. Burada cer harfi hazfedilmiş ve doğrudan doğruya fiil mef ule bitıştırılmıştır. (Cer harfi kullanılmadan geçişi sağlanmıştır).

"Sor(may)acak" anlamındaki fiil genellikle: diye "ya" harfi fethalı olarak okunmuştur. Şeybe ve Âsım'dan el-Bezzî ise: Sorulmayacak" şeklinde "ye" harfi ötreli meçhul bir fiil olarak okumuşlardır. Yani hiçbir gerçek dost dostuna dair soru sorulmayacak ve hiçbir akrabaya akrabaları hakkında soru sorulmayacak, aksine her insana kendi ameline dair soru sorulacaktır. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Herbir nefis kazandıkları karşılığında rehin alınmıştır" (e!- Müddessir, 74/38) buyruğudur. [8]

11. Bunlar onlara gösterilir. Her günahkâr o günün azabından (kurtulmak için) fcdâ etmeyi temenni eder: Oğullarını,

12. Zevcesini, kardeşini,

13. Kendisini barındıran soyunu, sopunu

14. Ve yeryüzünde olanların hepsini ve sonra da (bütün bunlar) kendisini kurtarsınlar (diye).

"Bunlar onlara gösterilir." Yani bunlar onları görürler. Kıyamet gününde cin ve insanlardan arkadaşlarının gözlerinin önünde bulunmayacak hiçbir mahluk yoktur. Kişi babasını, kardeşini, akrabalarını, aşiretini görecektir fakat herkes kendisi ile meşgul olduğundan ötürü onlara bir soru sormayacak, onlarla konuşmayacak.

İbn Abbas dedi ki: Onlar çok kısa bir süre birbirlerini tanıyacaklar, bu süreden sonra bir daha birbirlerini tanımayacaklardır.

Haberlerde nakledildiğine göre; kıyamet ehli, yaptıkları haksızlıklar korkusu ile tanıdıklarından kaçacaklardır.

Yine İbn Abbas dedi ki: "Bunlar onlara gösterilir." Yani biri diğerini görür ve birbirlerini tanırlar. Sonra biri ötekinden kaçacaktır. Buna göre "bunlar onlara gösterilir" lafzındaki ("bunlar" diye anlamı verilen) zamir, kâfirlere ("onlara" anlamındaki) diğer zamir akrabalarla aittir.

Mücahid dedi ki: Yani yüce Allah, mü'minlere kıyamet gününde kâfirleri gösterecektir. Bu durumda fiildeki zamir mü'minlere, "he" ve "mim": şeklindeki Zamir kâfirlere ait olur. (Buna göre meal bunlara onlar gösterilir şeklinde olabilir.)

İbn Zeyd dedi ki: Yani Allah, cehennem ateşinde bulunan kâfirlere dünyada iken saptırdıkları kimseleri gösterecektir. Bu durumda kendilerine gösterilenler tabiler, gösterilen kimseler de kendilerine tabi olunanlardır.

Mazluma kendisine zulmeden, maktule de kendisini öldüren kimse gösterilir, diye de açıklanmıştır.

"Bunlar onlara gösterilir" buyruğunun meleklerle ait olduğu da söylenmiştir. Yani melekler, insanların hallerini bilirler ve herbir kesimi kendilerine layık oldukları şekilde önlerine katıp sürerler.

"Bunlar onlara gösterilir" anlamındaki: buyruğu ile ifade tamam olmaktadır. Bundan sonra yüce Allah: "Her günahkâr" yani kâfir "o günün azabından" cehennem azabından "feda etmeyi temenni eder." Dünyada iken akrabalarından kendisi için en değerli olan varlıkları feda etmeyi temenni edecek; fakat buna güç yetiremeyecektir.

Daha sonra bu akrabaları sözkonusu ederek şöyle buyurmaktadır:

"Oğullarını, zevcesini, kardeşini, kendisini barındıran" Mücahid ve İbn Zeyd'in açıklamasına göre kendisine yardımcı olan "soyunu, sopunu" aşiretini.

İmam Malik dedi ki; "Kendisini barındıran"dan kasıt, onu terbiye eden annesidir, el-Maverdî naklettiğine göre, bu açıklamayı Eşheb Mâlik'ten rivayet etmiştir.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Fasile: soy, sop" kabilenin alt birimidir. Saleh dedi ki: Bunlar kişinin yakın atalarıdır. el-Müberred dedi ki: Fasile (soy, sop) beden azalarından bir parça demek olup, kabilenin alt bölümüdür. Kişinin yakın akrabalarına onun bir bölümüne benzetilerek "onun fasile'si" adı verilmiştir. Kabile ve diğer birimlere dair açıklamalar daha önce el-Hucurat Sû-resi'nde (49/13- âyet, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Soy-Sopa" Yapılan Vakfın Kapsamı

Burada bir mesele sözkonusu edilmelidir, o da şudur: Bir kimse kendi fasilesine (soyuna, sopuna) bir vakıfta bulunacak yahutta onlara bir vasiyette bulunacak olursa, bunun genel bir mana ifade ettiğini kabul edenler bunu aşiret diye yorumlarlar. Özel bir mana ifade ettiğini iddia edenler ise bunu yakınlık sırasına göre atalara yorumlarlar. Ancak konuşma dilinde birincisi daha çok görülen bir anlamdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Kendisini barındıran" onu kendisine katan ve korkulacak bir hal ile karşı karşıya kalması halinde korkudan yana ona güvenlik veren kimse demektir.

"Ve yeryüzünde olanların hepsini" fidye olarak verdiği takdirde kurtulacağını bilse, şüphesiz onları fidye vermek istiyecektir.

"Ve sonra da kendisini kurtarsın," Yani bu fidye kendisini kurtarsın

(isteyecektir.) O halde burada bu takdirin (yani kendisini kurtarmasını isteyecektir anlamındaki takdirin) yapılması kaçınılmaz bir şeydir. Yüce Allah'ın: "Çünkü o elbetteki bir fısktır" (d-En'âm, 6/121) buyruğunda olduğu gibi ki bu da: Şüphesiz ki onu yemek bir fısktır, demektir.

buradaki "günahkâr... temenni eder" anlamındaki buyruğun, başına "fe" getirilmiş bir cevabı gerektirdiği de söylenmiştir.

Yüce Allah'ın: Onlar senin kendilerine yumuşak davranmanı arzu ettiler. Kendileri de bunun üzerine yumuşak davranacaklardı"(el-Kalem, 68/9) buyruğunda olduğu gibi. Bu âyet-i kerimede ki cevap ise; Sonra da kendisini kurtarsın" anlamındaki buyruktur. Çünkü bu da ("sonra" anlamındaki buyruk) atıf harfi erindendir.

Yani: Günahkâr kimse fidye vermeyi ve bu fidye vermenin kendisini kurtarmasını temenni eder." [9]

15. Asla! Çünkü o alevli bir ateştir.

16. Deriyi soyup çıkarandır.

17. Çağırır yüz çeviren ve arkasına dönen kimseyi;

18. Toplayıp kaba doldurana.

"Asla" anlamındaki: lafzına ve bunun hem; "gerçekten, muhakkak" hem "hayır, asla" anlamına geldiğine dair açıklamalar daha önceden (Meryem, 19/79. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Burada her iki anlama gelme ihtimali vardır Eğer; "gerçekten, muhakkak" anlamında ise ifade; Kendisini kurtarsın" buyruğunda (14. âyetin sonu) tamam olmaktadır.

Eğer "hayır, asla" anlamında ise ifade burada tamam olmaktadır. Yani, fidye vermesi onu Allah'ın azabından kurtaramaz. Sonra da: "Çünkü o alevli bir ateştir." Yani cehennemdir, ateşi alev alev yanandır. Yüce Allah'ın: "İşte ben sizi oldukça alevli bir ateşi haber vererek korkuttum" (el-Leyl, 92/14) buyruğu gibidir.

Alevli ateş" lafzı: Alevli yanmak'tan türemiştir. Ateşin alev alev yanması"; Ateşin alevlenmesi" demektir. Bunun aslının; Azabı devam ertdiği için devam edip giden" lafzından geldiği de söylenmiştir. Bu durumda iki "zf'dan birisi "elif" e kalbedilmiş ve sonunda: olmuştur.

Cehennem tabakalarının ikincisinin adı olduğu da söylenmiştir. Bu hem müenne.s, hem marife bir isim olduğundan dolayı munsarîf değildir.

"Deriyi soyup çıkarandır" anlamındaki buyruğu E bu Cafer, Şeybe, Nâ-fî, Ebu

Bekir'in kendisinden rivayetine göre Âsim, el-A'meş, Ebu Amr, Haraza ve el-Kisâl "soyup çıkarandır" anlamındaki lafız merfu olarak; (le-ljj) diye okumuşlardır. Fakat Ebu Amr'ın, ÂsımTın rivayetine göre nasb ile; (iis's) diye okumuştur.

Ref ile okuyanların bu okuyuşları beş türlü açıklanabilir:

1- "Alevli bir ateş" anlamındaki lafız Çünkü" lafzının haberi olur ve: O': takdiri ile "deriyi soyup çıkarandır*" anlamındaki bu lafız, merfu okunur. Bu bakımdan: Alevli bir ateş" lafız üzerinde vakıf yapmak güzel olur.

2- "Alevli ateş" ile "soyup çıkarandır" anlamındaki lafızlar "çünkü" anlamındaki edatın ayrı ayrı haberi olur. Tıpkı: Çünkü o hasın-laşan bir halktır" demeye benzer.

3- "Soyup çıkaran" anlamındaki lafız "alevli bir ateş"den bedel olur. Bedel olan "alevli ateş" anlamındaki lafız da "çünkü" edatının haberi olur.

4- "Alevli ateş" anlamındaki lafız "çünkü" edatının isminden bedel; "soyup çıkaran" anlamındaki lafız da "çünkü" anlamındaki edatın haberi olur.

5- "Çünkü o" lafzındaki zamir kıssa (şan zamiri) olur. "Alevli ateş" anlamındaki lafız mübtedâ, "soyup çıkarandır" anlamındaki lafız mübtedânın haberi olur. Cümlelerin tamamı da "çünkü" anlamındaki lafzın haberi olur. Mana ela şöyle olur: Olay ve haber şu ki, o alevli ateş deriyi soyup çıkarandır.

Soyup çıkaran" anlamındaki lafız nasb ile okuyanların "alevli bîr ateş" anlamındaki lafız üzerinde vakıf yapmaları ve "soyup çıkarandır" buyruğunu "alevli bir ateş"den kat ile (mana ve i'rab bakımından önceki lafızla ilişkisi koparılarak) nasb etmeleri güzeldir. Çünkü bu, mahfeyi? bitişik nekre bir kelimedir. Tekid edici hal olmak üzere nasb edilmesi de caizdir. Yüce Allah'ın: Halbuki o... doğrulayan gerçeğin ta kendisidir" (d-Bakara, 2/91) buyruğunda olduğu gibi Bununla birlikte bu lafzın: O alev alev yanan ve soyup çıkaran halde bulunandır" anlamında deriyi soyup çıkarma halini anlatan bir ifade olarak nasbe-dilmesi de mümkündür. Onda âmîl de "alev alev yanmak" anlamından anlaşılan manadır.

Diğer taraftan ona dair haberi yalanlayan kimselerin halini belirtmek üzere bir hal olması da mümkündür. Bunun kat" ile nasbedilmesi de caizdir. Nitekim: Ben akıllı ve fazilet sahibi (olarak bilinen) Zeyd'e uğradım" demeye benzer.^[10]

Görüldüğü gibi nasb ile okuyuşun da bej şekilde açıklanması mümkün olabilmektedir.

Deri" lafız 'in çoğuludur, bu da başın derisi anlamındadır. el-A'şâ şöyle demektedir:

"Kuteyle: Ona ne oluyor ki dedi, Onun başının derisi tamamiyle ağarmış saçlarla

örtölmüş?"

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ve olaylar (musibetler) seni yıkmış (yaşlandırmış) olarak sabahı ederdin, Bundan dolayı başın derisinin üzerindeki ağarmış saçlar da görülür."

es-Sıhah'Ve şöyle denilmektedir: 'in çoğulu olup bu da başın derisi demektir.

İnsanoğlunun elleri, ayakları ve başı ile öldürücü darbe olmadığı her yeri"ne denilir. Mesela; öldürücü bir yerini isabet ettirmediği takdirde: Ona (ok) attı da öldürücü yerine isabet ettirmedi" denilir, el-Hüzelî der ki:

"Nice sözler vardır ki, bunların öldürücü olmayan yerlere etkisi yoktur, Fakat bunlar dilin gerisinden kayıp gittikleri takdirde (öldürücüdür.)"

Şair şunu demek istemektedir: Öyle bazı sözler vardır ki; bunlar öldürücü olmayan yerlere isabet etmezler, ama öldürürler. el-A'sâ da şöyle demektedir:

"Kuteyle: Ona ne oluyor ki, dedi, Başının derisi ağarmış saçlarla örtölmüş?"

Ebu Übeyd dedi ki: Ebu'l-Hattab el-Ahfeş bu beyiti Ebu Arar b. el-Alâ'ya okudu. Ona: Sen tashîf yaptın (kelimelerin harflerinde değişiklik yaptın.) Bunun doğru hali şeklindedir ki; bu da etrafları, kıyıları demektir. Ebu'l-Hattab sustu, sonra bize: Aksine o tasnif yaptı, çünkü bu kelimenin doğru şekli: şeklinde (beyitte olduğu gibi)dir, dedi.

Atın ayakları" demektir. Çünkü: Ayakları kalın" denilir. Böyle bir niteleme ise baş için kullanılmaz. Çünkü Araplar atı yanaklarının zayıflığı ve yüzünün de inceliği ile nitelendirmişlerdir.

Malın bayağı olan kısımları" anlamına da gelir. Yine basit ve önemsiz şey anlamına da gelir.

Sabit el-Bunânî ile el-Hasen dedi ki: "Deriyi soyup çıkarandır." Yani cm un yüzünün en değerli yerlerini soyup çıkarandır. Ebu'l-Âliye: Yüzünün güzelliklerini, Kata de: Hilkatinin ve azalarının güzel ve değerli olanlarını (soyup çıkarandır), diye açıklamışlardır.

ed-Dahhak da şöyle açıklamıştır: (Bu ateş) eti ve deriyi kemikten öyle bir soyar ki, et namına hiçbir şey bırakmaz.

el-Kisâî; bundan kasıt, eklem yerleridir, demiştir. (Dilbilgini) imamlardan birisi de, bundan kasıt ayakları ve derilerdir, demiştir. İmruu'l-Kays da şöyle demektedir:

"Butları sağlam, ön ve arka ayakları kalın, kalça sinirleri içerde, Kalça (kürek) kemiklerinin ucu, etlerinin üzerindedir (o atm).

Ebû Salih dedi ki: Bu el ve ayakların parmakları anlamındadır. Şair şöyle demektedir:

"O baktı mı onun övücünü anlarsın, Ve gözlerinden okursun (övündüğünü), şu

kadar var ki sen onun parmaklarını tanımazsın.”

Yine el-Hasen: Bu baş anlamındadır, demiştir.

"Çağırır yüz çeviren ve arkasına dönen kimseyi." Yani o alevli ateş dün ya hayatında Allah'a itaatten yüz çeviren ve imandan dönen, imana arkasını dönen kimseyi çağırır. Onun çağırması ise: Ey müşrik bana gel, ey kâfir bana gel, demesidir.

İbn Abbas dedi ki: O kâfirlerle münafıkları usimieriyle çok açık ve anlaşılır bir dille; bana doğru gel ey kâfir, bana doğru gel ey münafık, diye çağırır. Sonra da kuşun taneyi gagasıyla alması gibi onları öylece yakalar.

Saleb dedi ki: Çağırır helak eder, demektir. Çünkü Araplar: Allah seni çağırırsın" tabirini Allah seni helak etsin anlamında kullanırlar.

el-Halil dedi ki: Bu "gelin" diye çağırmaya benzemez. Onun cehennemlikleri çağırması, onları azaplandırma imkânının ona verilmesi iledir.

Çağırının cehennem bekçileri olacağı da söylenmiştir. Onların çağırmaları cehenneme izafe edilmiştir.

Bunun bir misal olduğu da söylenmiştir. Yani arkasını dönüp, yüz çeviren kimsenin dönüp varacağı yer orası olacaktır. O bakımdan kendilerini çağırın kimse gibidir. Şairin şu sözleri de buna benzemektedir:

"Biz iki vadiye konakladık ki; bu vadilerinden birisindeki O sinekler, orada bulunanları çağırırlar."

Aslında çağırın sinek değildir. Sineklerin çıkardığı sesler, kendilerine dikkat çekerek böylelikle kendilerine çağırmış (gibi) olmaktadır.

Derim ki: Birinci görüş daha önce Kuran âyetleri ve sahih haberler ile açıklandığı üzere hakikatin kendisidir. el-Kuşeyrî dedi ki: Alevli ateşin çağırması, çağıracağı vakit, onda hayatın yaratılması ile olacaktır. Yarın bu tür olağanüstü hadiseler pek çok görülecektir.

"Toplayıp kaba doldurani" yani malı toplayarak onu kabına doldurup ondaki Allah'ın hakkını vermeyen ve bunun sonunda çok mal toplayan, fakat ondaki hakkı çokça engelleyen bir kişi haline geleni (çağırır.)

el-Hakem dedi ki: Abdullah b. Ukeym kesesini bağlamaz ve şöyle derdi: Ben yüce Allah'ın: "Toplayıp kaba doldurani" diye buyurduğunu görüyorum. [\[11\]](#)

19. Gerçekten insan helû' olarak yaratılmıştır.

20. Yani o kendisine zarar erişirse feryadı basandır;

21. Ona hayır dokunsa cimrilik edip infak etmeyendir.

"Gerçekten insan" ed-Dahhak'tan nakledildiğine göre kâfir "helû' olarak

yaratılmıştır."

Sözlükte: Hırsın en şiddetli hali, tahammülsüzlüğün en kötü ve en çirkin hali"ne denir. Katade, Mücahid ve başkaları da böyle açıklamışlardır, Tahammülsüzlük gösterdi, gösterir, tutkun oklu, olur" demektir. İsm-i faili diye gelir, ise, bu isi çoklukla yapan kimseyi anlatmak için kullanılır.

Buyruğun anlamı şudur: O, hayır ve şer üzere her iki halde de yapmaması gerekeni yapmadan- duramaz, tahammül gösteremez.

İkrime: Tahammül gösteremeyen kimseye denir, diye açıklamıştır. ed-Dah-ha.k: Bir türlü doymak bilmeyen kimse demektir, diye açıklamıştır.

Cimrilik edip infak etmeyen (alıkoyan, engelleyen)" ise ma) elde ettiği takdirde o maldaki Allah'ın hakkını vermeyen kimse, demektir.

İbn Keysan dedi ki; Yüce Allah, insanı kendisini .sevindirecek ve hoşuna gidecek şeyleri sevecek şekilde, buna karşılık hoşlanmadığı ve kendisini gazaplandıran şeylerden kaçacak nitelikte yaratmıştır. Sonra Allah, sevdiği şeyleri infak etmekle, hoşuna gitmeyen şeylere de sabretmekle kendisine kulluk etmesini istemiştir.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Helû" hayır dokunduğu zaman şükretmeyen, zorluk ve sıkıntı dokunduğu zaman sabretmeyen kimse demektir. Bu açıklamayı Sa'ieb yapmıştır. Yine Sa'ieb şöyle demiştir: Yüce Allah "helu"u açıklamış bulunmaktadır. Bu da kendisine kötülük isabet ettiği takdirde alabildiğine tahammülsüzlük izhar eden, hayıra nail olduğu takdirde o hususta cimrilik gösterip insanlara onu vermeyen kimse demektir.

Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: Kula verilen en kötü şey hâli' (başkasına vermeyi alıkoyan) bir cimrilik ile kalbi yerinden ayıran bir korkaklıktır."[\[12\]](#)

Araplar, oldukça hızlı ve çabuk yürüyen dişi deveyi anlatmak üzere: derler. Şair de şöyle demektedir:

"Koşarken bacakları birbirine çarpan (devekuşuna benzeyen benim dişi devam), hızlıca koşan bir devedir. Onu arkana alman bir tehlikedir, Ona doğru gittin mi pek hızlıdır."

"Feryadı basan" ile "infiale etmeyen" vasıfları "helû" lafzının sıfatlarıdır. Ancak bu duairnda bu ikisinin de: Zaman" lafzından önce takdim edilmelerine niyet etmek gerekir. Bunların mukadder:...dır"in haberi oldukları da söylenmiştir. [\[13\]](#)

22. Ancak namaz kılanlar müstesna.

23. Onlar ki namazlarına devam ederler.

24. Onlar ki mallarında bilinen bir hak vardır:

25. Dilenene ve yoksula.

26. Onlar ki hesap gününü tasdik ederler,
27. Ve onlar ki Rabblerînin azabından korkarlar;
28. Çünkü Rabblerinin azabından yana güven altında olunmaz.
29. Onlar ki (başkalarına karşı) ırzlarını korurlar.
30. Eşlerine yahut sağ ellerinin sahib olduklarına karşı müstesna. Çünkü onlar kınanmazlar.
31. Ama kim bundan ötesini isterse; işte bunlar sınırı aşanlardır.
32. Onlar ki emanetlerine ve ahidlerine uyarlar.
33. Onlar ki şehâdetlerini dosdoğru yerine getirirler.
34. Onlar ki namazlarını gereği gibi kılarlar.
35. İşte bunlar cennetlerde ağırlanırlar.

"Ancak namaz kılanlar müstesna" buyruğu daha önce sözkonusu edilen buyrukların kâfirler hakkında olduğunu göstermektedir. Buna göre (daha önce geçen) "insan" cins isimdir. Buna hemen akabinde gelen istisna delil teşkil etmektedir. Yüce Allah'ın: "Gerçekten insan ziyandadır. İman. eden...ler müstesna" (el-Asr, 103/2-3) buyruğunda olduğu gibi.

en-Nehaî dedi ki: "Namaz kılanlar* ile kastedilen farz olan namazı edâ edenlerdir. İbn Mesud: Namazı vaktinde kılanlardır. Namazı terkeimek ise küfürdür.

Sözkonusu edilenlerin ashab-ı kiram olduğu söylendiği gibi, genel olarak bütün mü'minler olduğu da söylenmiştir. Onlar Rabblerine olan güven ve yakînleri sayesinde aşırı tahammülsüzlüklerin üstesinden gelirler.

"Onlar ki namazlarına" vakitlerinde kılmak suretiyle "devam ederler." Ukbe b. Amir dedi ki: Bunlar namaz kıldıklarında sağa sola bakmazlar. Çünkü "devam eden" sakin ve hareketsiz duran demektir. Nitekim "dâim suda işlemek yasaklanmıştır" ifadesi, sakin ve durgun suda işlemek yasaklanmıştır, demektir.

İbn Cüreyc ve el-Hasen dedi ki: Sözkonusu edilenler çokça nafîle namaz kılan kimselerdir.

"Onlar ki, mallarında bilinen bir hak vardır" buyruğu ile farz olan zekâtı kastetmektedir. Bu açıklamayı Katade ve İbn Sîrin yapmıştır.

Mücahid ise: Zekâtın dışında, diye açıklamıştır.

Ali b. Ebi Talha'nın İbn Abbas'tan; akrabalık bağını gözetmek ile çoluk çocuk ve kimsesizlere bakmak, onların yükümlülüklerini taşımaktır, diye açıkladığını rivayet etmektedir.

Birinci açıklama daha doğrudur, çünkü burada "hak" "bilinen" olmakla nitelendirilmiştir. Zekâtın dışındaki miktar ise bilinen bir miktar değildir. Bu

ihtiyaca göredir, az da olabilir, çok da olabilir,

"Dilenene ve yoksula" buyruğuna dair açıklamalar daha önceden ez-Zâ-riyât Sûresi'nde (51/17-19. âyetler, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Onlar ki hesap gününü" amellerin karşılığının verileceği gün olan kıyamet gününü "tasdik ederler." Buna dair açıklamalar da Fatiha Sûresi'nin tefsirinde geçmiş bulunmaktadır.

"Ve onlar ki, Rabblerinin azabından korkarlar. Çünkü Rabblerinin azabından yana güven altında olunmaz." İbn Abbas dedi ki: Bu şirk koşanlar yahut O'nun peygamberlerini yalanlayan kimseler içindir.

Kimse ondan yana emin olmaz, aksine herkese düşen ondan korkmak ve ondan endişe içinde olmaktır, diye de açıklanmıştır.

"Onlar ki (başkalarına karşı) ırzlarını korurlar. Eşlerine yahut sağ ellerinin sahip olduklarına (cariyelerine) karşı müstesna. Çünkü onlar kınanmazlar" buyruğuna dair açıklamalar; "Mü'minler gerçekten felah bulmuşlardır" daha önce (el-Mu'minin, 25/5-1. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onlar ki emanetlerine ve ahitlerine uyarlar" buyruğu da yine (aynı sûrede) geçmiş bulunmaktadır.

"Onlar ki şهادetlerini dosdoğru yerine getirirler." Şahidlikieri ister yakın, ister uzak kimsenin aleyhine olsun, onlar hakim önünde u şahitliği gereği gibi yerine getirirler, hiçbir şekilde un gizlemezler, onda değişiklik yapmazlar.

Şahitliğe ve onun hükümlerine dair açıklamalar daha önceden el-Baka-ra Sûresi'nde (2/283. âyet, 19. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: "Şهادetleri'nden kasıt, Allah'ın orlaksız olup bir ve tek olduğuna, Muhammed'in de Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğuna şahitlik etmeleri demektir.

"Emânetlerine" anlamındaki buyruk "emaneüer" -anlamındaki lafız tekil olarak: diye okunmuştur. Bu İbn Kesir ve İbn Muhaysın'ın kıraatidir, O halde burada "emanetl' cins bir isimdir. Bunun kapsamına dinin emanetleri de girer. Çünkü teşrî hükümler, yüce Allah'ın kullarına emanet ettiği emanetlerdir. Yine bunun kapsamına insanların emanet ettiği şeyler de girer. Bütün bunlara dair yeterli açıklamalar daha önceden en-Nisa Sûresi'nde (4/59. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Abbas ed-Dûrî, Ebû Amr'dan ve Yakub "şهادetlerini" anlamındaki buyruğu, "şهادetler" -anlamındaki lafız çoğul olarak diye okumuşlardır. Diğerleri ise (aynı kelimeyi) tekil olarak; diye okumuşlardır, Çünkü bu haliyle de çoğul anlamını verebilmektedir. Mastar, çoğula izafe edildiği taktirde tekil olarak kullanılabilir Şanı yüce Allah'ın: Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir"

(Luk-man, 31/19) buyruğunda olduğu gibi.

el-Ferrâ dedi ki: Bu buyruğun: Onlar şehadetlerini" şeklinde (şe-hâdet lafzının) tekil olduğuna, yüce Allah'ın; Şahitliği Allah için dosdoğru yapın" (et-Talak, 65/2) buyruğu delil teşkil etmektedir.

"Onlar ki namazlarını gereği gibi kılarlar." Katade dedi ki: Abdestini, rükû'unu ve sücudunu gereğince yerine getirirler. İbn Cüreyc: Maksat nafile namazdır, diye açıklamıştır. Bu husus ta el-Mü'minûn Sûresi'nde (23/1-11-âyetler, 8-9-başlıklarda) geçmiş bulunmaktadır.

(23. âyet-i kerimede geçen): "Devam etmek" gereği gibi kılmaktan farklıdır. Onların namazlarına devam etmeleri demek, herhangi bir ihlâlde bulunmaksızın, herhangi bir işle uğraşarak onu ihmal etmeleri söz konusu olmaksızın, onu eda etmeye dikkat etmeleridir. "Gereği gibi kılmak (namazı muhafaza etmek)" ise namaz için alınan abdestin, abdest azalarını tamamen kapatmış olmasına, vakitlerinde namazları kılmaya, rükünlerini eksiksiz yerine getirip sünen ve adabları itibariyle onu eksiksiz kılmaya dikkat etmeleri, günah olan işlere yaklaşmak suretiyle sevabının boşa çıkmamasına riayet etmeleri demektir.

O halde devamlılık, bizatihi namazların kendisine, namazları gereği gibi kilniak (muhafaza) ise, namazın hallerine ait bir nitelemedir.

"İşte bunlar cennetlerde ağırlanırlar." Allah bu gibi kimseiere oralarda türlü türlü lütuf ve ihsanlarla onlara ikramda bulunacaktır. [14]

36. Bu kâfirlere ne oluyor ki sana doğru hızlıca geliyorlar?

37. Sağdan ve soldan bölük bölük (etrafını) sarıyorlar?

38. Acaba onların herbiri Naîm cennetine konulmayı mı ümit eder?

39. Hayır, gerçekten Bizler onları bildikleri o şeyden yarattık.

"Bu kâfirlere ne oluyor ki sana doğru hızlıca geliyorlar?"

el-Ahfeş buradaki; ". Hızlıca" lafzını süratlice" diye açıklamıştır. (Şair) dedi ki:

"Mekke'de oranın ahalisi vardır ve ben görüyorum ki onlar ona doğru söylediklerini dinlemek üzere hızlıca gidiyorlar."

Buyruğun anlamı şudur: Onlara ne oluyor ki sana doğru hızlıca geliyorlar, etrafında oturuyorlar, fakat kendilerine verdiği emirler gereğince amel etmiyorlar?

Onlara ne oluyor da, seni yalanlamakta ellerini çabucak tutuyorlar? anlamında olduğu söylendiği gibi, bu kâfirlere ne oluyor da seni aysplamak, seninle alay etmek için senin .söylediklerini dinlemek üzere hızlıca geliyorlar? anlamında olduğu da söylenmiştir.

Atiyye dedi ki; "Hızlıca geliyorlar" (anlamı verilen lafız) yüz çeviriyorlar, demektir. d-Kelbî: Sana hayretle bakıyorlar, demek olduğunu söylemiştir. Katade: Sana (dinlemek) kastıyla geliyorlar, diye açıklamıştır.

Anlamlar birbirlerine yakındır. Yani onlara ne oluyor da boyunlarını uzatarak ve sana sürekli bakarak sana doğru hızlıca geliyorlar"

Böyle bir bakış, düşmanların bakışıdır,

Buyruk hal olarak nasbedilmiştir. Alay eden, Peygamber (sav)'ın huzuruna gelmekle birlikte, iman etmeyen bir takını münafıklar hakkında inmiştir.

Sana doğru" sana yakın, senin bulunduğun tarafa doğru anlamındadır.

"Sağdan ve soldan bölük bölük sarıyorlar." Peygamber (sav)'ın sağından, solundan halka halka topluluklar hafinde (etrafını sarıyorlar) demektir,

Bölük bölük" ise dağınık topluluklar anlamındadır. Bu açıklamayı Ebu Ubeyde yapmıştır.

Peygamber (sav)'ın, bir gün ashabının yanına gelerek onları halkalar halinde görüp onlara hitaben, söylediği şu sözlerde bu anlamda kullanılmıştır ben sizleri dağınık cema Ne diye ben sizleri dağınık cemaatler halinde görüyorum? Niçin meleklerin Rabbleri huzurunda saf tuttukları gibi siz de saf tutmuyorsunuz?"

Ashab: Melekler Rabbleri huzurunda nasıl saf tutarlar, diye sorunca, şöyle buyurdu: "İlk safları tamamlarlar ve safta sıkı sıkı dururlar."[\[15\]](#) Bu hadîsi Müslim ve başkaları rivayet etmiştir. Şair de şöyle demektedir:

"Gece karanlık basmışken onun yanında görürsün bizi, Kapıları etrafında dağınık halkalar olmuşuz."

er-Râî şöyle dernektedir:

"Ey Rahmân'm halifesi! Şüphesiz ki aşiretimin İleri gelenleri sana doğru dağınık halde geliyorlar."

Bir diğeri şöyle demektedir;

"Sanki o başlar çıkardıklar: seslerden ötürü. Bölük bölük ve dağınık bir şekilde konan yabani kuşlar gibidir."

Bir başkası şöyle demektedir:

"O kadınlar Udâh denilen tepeye vardıklarında, Oranın çakıl taşlarını dağıtarak bölük bölük etrafa ittiler, uzaklaştırdılar."

el-Kümeýt de şöyle demektedir:

"Ve biz taşan bir nehiriz, öyle ki, Taşan bir nehirin bölüklerini parça parça etmişiz."

Antere de şöyle demektedir:

"Ve nice dengim var ki, ben onun üzerinde Yakın kimseler için (görsünler diye yerde bıraktım)- (üzerine konan)

kuşlar bölük bölük birlikler gibi."

Bölük bölük" lafzının tekili: şeklinde gelir. Bunun "vav" ve "nun" (cem-i müzekker-i salim) şeklinde çoğul yapılmasının sebebi, kendisinden hazfedilen harfin yerine geçmesi içindir. Çünkü bunun aslı: şeklindedir. Tıpkı "sene" lafzının aslını diye kabul edenlere göre, illetli harfi dolayısıyla uğradığı değişiklik gibi, bu kelime de değişikliğe uğramıştır.

Asimin; şeklinde olup, bunun "bir şeyi başkasına izafe etmek" anlamında kullanılan: Onu başkasına izafe etti, eder" fiilinden geldiği de söylenmiştir. Buna göre bölüklerin, toplulukların herbirisi diğerine izafe edilmiş olarak... demektir ve bundan hazfedilen harf de "vav": olmaktadır.

es-Sıhah'ta da şöyle denilmektedir: İnsanlardan oluşan bir fırka ve bir kesim" demektir. (Sondaki) "he (yuvarlak te)" "ye" harfinden bedeldir. Çoğulu ise "fial" vezninde; diye gelir, ile; C'ayn" harfi ötreli olarak: diye de gelir. Ancak Araplar bunun çoğulunu; diye Birlikler, bölükler" dedikleri gibi- demezler.

ei-Asmaî dedi ki: "Evde çeşit çeşit insanlar vardır"l anlamında: denilir.

Sağdan ve soldan" lafzı; Hızlıca geliyorlar" lafzına taalluk etmektedir. Bununla birlikte; Bölük bölük" lafzına Ben bunu Zeyd'den aldım (öğrendim)" tabirinde olduğu gibi taalluk etmesi de mümkündür.

"Acaba onların herbiri Naîm cennetine koyulmayı mı ümit eder?" buyruğu hakkında müfessiller şöyle demektedir: Müşrikler Peygamber (sav) etrafında toplanıyorlar, onun sözünü dinliyorlar fakat hem onu yalanlıyorlar, hem ona yalan söylüyorlardı. Ashabı ile alay ediyorlar ve: Andolsun bunlar cennete girecek olurlarsa, şüphesiz ki biz onlardan önce gireceğiz ve andolsun kî bunlara eğer cennetten bir şeyler verilecek olursa, muhakkak bizlere ondan fazlası verilecektir, diyorlardı. Bunun üzerine: "Acaba... ümit eder" âyeti nazil oldu. Alay eden bu kimselerin beş kişi oldukları da söylenmiştir.

el-Hasen, Talha b. Musarrif ve el-A'rec; "koyulmayı" anlamındaki lafzı "ye" harfini üstün, "hı" harfini ötreli olarak malum bir fiil şeklinde; Girmeyi" di ve okumuşlardır. Bu okuyuşu el-Mufaddal da Âsım'dan rivayet etmiştir. Diğerleri ise meçhul bir fiil olarak: Koyulmayı" şeklinde okumuşlardır.

"Hayır!" Onlar oraya giremeyeceklerdir, diye buyurduktan sonra, yeni bir cümle ile: "Gerçekten Bîz onları bildikleri o şeyden yarattık" diye buyurmaktadır. Yani onlar önce bir nutfeden, sonra bir alakadan, sonra bir çiğnemlik etten -diğer hemcinslerinin yaratıldığı gibi yaratılmış olduklarını biliyorlar. Dolayısıyla onların kendisi sebebiyle cenneti kaçınılmaz olarak haketmelerini gerektiren bir üstünlükleri yoktur. Cennete girmeyi gerektiren iman, sa-lih amel ve yüce Allah'ın rahmetidir,

Şöyle de denilmiştir: Bu müşrikler müslümanların fakirleri ile alay ediyor ve onlara büyüklük taslıyorlardı. İşle yüce Allah, bunun üzerine şöyle buyurmaktadır: "Gerçekten Biz onları bildikleri o şeyden" o pis maddeden "yarattık." Dolayısıyla böyle bir büyüklenmek onlara yakışmaz.

Kata de de âyet-i kerime hakkında şöyle demektedir: Ey Âdem oğlu! Sen ancak bir pislikten yaratılmış bulunuyorsun. O halde Allah'tan kork!

Rivayet olunduğuna göre Mutarrif b. Abdullah b. es-Şihhîr, el-Mühelleb b. Ebi Sufra'nın ipekli bir elbise içerisinde böbürlenerek gittiğini görünce ona: Ey Allah'ın kulu! Allah'ın nefret ettiği bu yürüyüş de ne oluyor? demiş. Mü-helleb ona; Beni tanıyor musun? diye sormuş, o da: Evet diye cevap vermiş. Senin ilk başlangıcın bozuk bir nutfedir, sonun ise pis bir leş olacaktır ve sen bu iki merhale arasında da pislik taşımaktasın. Mühelleb o yürüyüşünden vazgeçerek yoluna devam etti. Bu sözleri Mahmud el-Verrak nazım halinde şöylece ifade etmektedir:

"Hayret ederim suretini beğenen kimseye, Halbuki o ta başında bozuk bir nutfede idi. Yarın ise şimdi bu sureti güzel iken Mezarda pis bir leş olu ver e çektir. O, bu şaşkınlık ve bu böbürlenmesine rağmen Yine de elbiseleri arasında pislik taşımaktadır."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Âdemoğlunda başının dışında bir üstünlük var mıdır? Böyleyken onda dahi beş türlü pislik vardır: Akan bir burun ve kötü kakan bir kulak Çapaklanmış bir göz ve susamış bir ağız. Ey toprağın oğlu ve yann toprağın yiyeceği varlık, Kendine gel! Çünkü sen yenilecek ve içilecek (bir varlıksın),"

Buyruğun ... bildikleri şey için (onları yarattık); anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu İse emir, nehy, mükâfat ve cezadır. Şairin -ki o el A'şâ'dır- şu beyi tinde olduğu gibi:

"Sen Leyla'nın ailesinden ötürü erken ve çabucak mı geldin? Halbuki o, sevgi duyaa «şıkı ziyaret etmeyip ondan uzak duruyor."

Görüldüğü gibi burada Leyla'nın ailesinden dolayı.., elemek istemiştir. [\[16\]](#)

40. Hayır! Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki, mutlaka Biz güç yetirenleriz,

41. Onların yerine onlardan hayırlı olanları getirmeye. Ve Biz önüne geçilecekler değiliz.

"Hayır... yemin ederim ki" buyruğundaki: ": Hayır" lafzı sıladır (zâ-iddir).

"Doğuların ve batıların Rabbine..." maksat, güneşin doğduğu ve battığı yerlerdir.

Buna dair açıklamalar daha önceden (es-Sâffât, 37/5. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır,

Ebu Hayve, İbn Muhaysın ve Humeyd tekil olarak: Doğunun ve batının Rabbine" diye okumuşlardır.

"Mutlaka Biz güç yetirenleriz; Onların yerine onlardan hayırlı olanları getirmeye" buyruğu şu demektir: Biz onları helak edip yok etmeye; fazilet, itaat ve mallan itibariyle onlardan daha hayırlılarını getirmeye güç yetirenleriz.

"Ve Biz Önüne geçilecekler değiliz." Hiçbir jey Bizi geride bırakamaz ve istediğimiz bir işi yapmaktan hiçbir şey Bizi âciz bırakamaz. [\[17\]](#)

42. Artık kendilerine vaadolunan günleri ile karşılaşınca kadar bırak onları! Dalsınlar, oyalansınlar.

Yani bırak onları batıllarında dalıp dursunlar, dünyalarında oyalansınlar. -Bu, tehdit mahiyetindedir. Sen ise ne ile emrolundunsa onunla uğraş, on-îarın şirkleri gözünde büyümesin. Çünkü bunlar için tehdit olundukları şeyle- karşılaşacakları belli bir gün vardır.

İbn Muhaysın, Mücahid ve Humeyd; "karşılaşınca kadar" anlamındaki lafzı, şeklinde ("ye" harfi ötreli değil de üstün, "lam" harfinden sonra da "elif"siz olarak) okumuşlardır.

Bu âyet-i kerime (cihadı emreden) kılıç âyeti ile nesholmustur. [\[18\]](#)

43. O gün, onlar sanki dikilmiş putlara süratle gidiyorlarmış gibi kabirlerinden hızlıca çıkarlar.

"O gün" buyruğu bundan önce geçen "günleri" (42. âyet) lafzından bedeldir. "Çdtarlar" anlamındaki buyruk genellikle "ye" harfi üstün, "re" harfi ötreli olarak ve malum bir fiil diye okunmuştur. Ancak es-Sülemî, el-Mu-ğire ve Âsım'dan el-A'sâ "ye" harfini ötreli, "re" harfini üstün meçhul bir fiil olarak; "(üjj^)": Çıkarılırlar" diye okumuşlardır.

"Kabirler" demektir. Bunun tekili 'dir. Daha önce Yâsîn Sûresi'nde (3/51- âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Hızlıca" yani onlar son Sayha'yi işitecekleri vakit, davetçiye icabet etmek üzere "hızlıca" koşarlar. Buyruk hal olarak nasbedilmiştir.

"Sanki dikilmiş putlara süratle gidiyorlarmış gibi" buyruğundaki; Dikilmiş putlar" lafzı genel olarak "nunv: harfi üstün ve "sad" harfi cezm (sükûn) ile okunmuştur. Ancak İbn Âmir ve Hafs "nun" ve "sad" harflerini ötreli

okumuşlardır.

Amr b. Meymun, Ebu Recâ ve başkaları ise "nun" harfini Ötreli, "sad" harfini sakın okumuşlardır; ile şekilleri, tıpkı -zayıflık anlamındaki lafzın şeklinde kullanıldığı gibi; diye de kullanılmasına benzemektedir.

el-Cevherî dedi ki: " Dikilmiş put, dikilip de Allah'tan başka kendisine ibadet olunan" demektir. "Nün" harfi ötreli olarak söylenişi de böyledir. Bazen (sâd harfî) ha re kele ne bilir de. el-A'sâ da şöyle demektedir:

"Ve sen bitkin düşmüş musibet sahibi kimseden de uzak dur, sakın afiyet sebebiyle ibadet etmeyesin ona, Yalnızca Rabbin olan Allah'a ibadet etmelisin."

Şair burada: "İbadet etmelisin" demek istemiş (şiir dolayısı ile) "elif" ile vakıf yapmıştır. Tıpkı "Zeyd'i gürdüm" derken: diyerek (tenvini okumayarak elifi med ile okumak) gibi. 'Dikili puûar' anlamındaki lafzın çoğulu diye gelir.

Şairin: sözü, "sakın, bela ve musibet sahibi kimseden" anlamındadır. Çünkü "Kötülük ve bela" demektir. Nitekim yüce Allah'ın: Şeytan bana yorgunluk ve azabla dokundu" (Sad, 38/41) buyruğunda da bu anlamdadır.

el-Ahfeş ve el-Fenâ şöyle demişlerdir: Dikili putlar"'in çoğuludur. "Rehin" kelimesinin çoğulunun; şeklinde gelmesi gibi. Dikili putlar" ise 'in çoğuludur. O halde bu, çoğulun çoğulu (cemu'l-cem)dir.

ile 'in aynı şey (sadece çoğul ve dikili putlar anlamında) olduğu söylendiği gibi; bunun 'in çoğulu olduğu da söylenmiştir. Bu ise üzerinde hayvanın boğazlandığı taş ya da put demektir. Yüce Allah'ın: Dikili taşlar üzerinde boğazlanankır..." (el-Mâide, 5/3) buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır.

ile şekillerinin aym anlamda olduğu da söylenmiştir. Tıpkı denildiği gibi. Bunu da en-Nrehhâs zikretmektedir.

İbn Abbas dedi ki: Bir gayeye doğru" demektir. Bu da yenin gözünü kendisine doğru diktiğin şeydir. el-Kelbî: Bayrak yahutta sancak gibi dikilmiş bir şeye... diye açıklamıştır.

el-Hasen dedi ki: Güneş doğduğu vakit Allah'tan başka tapındıkları dikili putlarına önlerindeki, arkalarındakine dönüp bakmaksızın alelacele gidiyorlardı. Hızlıca çıkarlar" hızlıca giderler, demektir. Hızlıca gitmek" anlamındadır. Şair şöyle demiştir:

"Zübyanlıların atlıları demirin (zırhın) altında Abkar*dan hızlıca gelen cinler gibidir." Abkar: Arapların iddia ettiklerine göre tinlere ait bir yerin adıdır. Şair Le-bid de şöyle demiştir:

"Abkar cinleri gibi genç ve olgun yaşlılar."

el-Leys dedi ki: Develer hızlıca gitti, gider" denilir. Mastarı şeklindedir. Develeri sahipleri hızlıca sürdü" anlamındadır. Buna göre: Hızlıca sürmek" şekli

geçişlidir" ancak âyet-i kerimedeki şekli geçişsizdir. Hızlıca koştu, gitti'l anlamındadır. [19]

44. Gözleri hotlulda aşağıda, kendilerini de bir zillet sarmış olacaktır. İşte bu, onlara vaadedilen gündür.

Allah'ın azabını bekledikleri için "gözleri horiukla aşağıda" zilletle boyun eğmiş olarak, onları yukarıya kaldırmaksızın "kendilerini de bir zillet sarmış" hakirlik onları bürümüş "olacaktır." Katade dedi ki: Bu, yüzlerin karalığıdır.

“Örtüp bürümek” demektir. İhtüâm olmak (ergenlik) yaşına yaklaşmış olan çucuğa Murahik çocuk” denilmesi de buradan gelmektedir, Onu örttü bürüdü, örter bürür, örtüp bürümek” demektir. Yüce Allah'ın: Yüzlerine ne bir toz bulaşır, ne de horluk kaplar" (Yunus, 10/26) buyruğunda da bu anlamdadır.

"İşte bu onlara" dünyada iken kendileri için azab ile karşılaşacakları tehdit olundukları "vaadedilegelen gündür."

Yüce Allah'ın, bu buyrukta haberi mazi kipi ile zikretmiş olması, Allah'ın vaadettiği şeyin kaçınılmaz olarak mutlaka gerçekleşeceğinden dolayıdır,

Meâric Sûresi burada sona ermektedir. (Allah'a hamd olsun) [20]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/7

[2] Bu rivayetin kaynağını tespit edemedik Aynen sinenin Mekke'de indiği, buna kargılık sözü edilen bu farzların -namaz dışında- Medine'de teşri' edildiği, ayrıca Ati (rı) ile ilgili sözlerin Medine döneminin son yıllarında -Veda Hat cı dönü.şiinde- söylendiği j;ö-zoniinde bulundurulursa, rivayetin sağlam bir dayanağının olmadığı onaya çıkar.

[3] İhn Milibarı, Sahili, XVI, 329; Müsned, IH, 75, Heysem i, Mecmâ', X, 337

[4] Ebû Dâvüd, 11, 124; Nesâl, V, 13; Hcyhakî, ea-Sunenu'l-Kübrâ, IV, Sİ, 137, 183, VII, 3; Müsned, II, 112, 2fi2, 276, 383, 4H9 (hepsi ele aynı manada benzer lafızlarla)

[5] Deylemî, Firdevs, III, 37H

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/7-15

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/15-16

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/16-17

- [9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/17-19
- [10] Burada kar' olıvı.saydj, "akıllı ve faziletli" anlamındaki bıfızUınn Zeyd'in .sıf:ıtı ıltıtık cer ile gelmeleri gerekirdi. Zeyd'den (m;ına ve i'rah bakımından) koparılarak şekilde kullanılmısıır.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/19-24
- [12] Ebû Dâvûd, İli, 12; Müsned, II, 302, 320
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/24-26
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/26-29
- [15] Müslim, 1, 322; Ebû Dâvûd, 1, 177, İbn Mâce, I, 317; Müsned, V, 101, 106
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/29-34
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/34
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/34-35
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/35-37
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/37

NUH SURESİ

1- Allah'tan Mağfiret Dilemek:

2- Mağfiret Dilemenin Bazı Mükafatları:

3- Mağfiret Dilemek Dünyada Rızkın Bollaşmasına Sebaptir:

1- Nûh (a.s) Kâfirlere Ne Zaman Beddua Etti:

2- Genel ve Özel Olarak Kâfirlere Beddua Etmenin Hükümü:

3- Bedduadan Sonra Mağfiret Duası:

4- Kâfirlerin. Diğer Kimselere Zararları:

NUH SURESİ

Rahman ve Rahim. Allah'ın Adı İle Mekke'de inmiştir, yirmisekiz âyettir. [\[1\]](#)

1. Gerçekten Biz, Nuh'u kavmine: "Kendilerine çok acıklı bir azab gelmezden önce kavmini korkut" diye gönderdik.

Daha önce ei-A'râf Sûresi'nde (7/59- âyetin tefsirinde) Nûh (a.s)'ın gönderilmiş ilk rasûl olduğuna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Ayrıca bunu Katade, Ibn Ahbas'tan, o da Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir. Peygamber buyurdu ki: "İlk gönderilen rasûl Nûh'dur. O yeryüzündeki herkese peygamber olarak gönderilmişti r."[\[2\]](#)

Bundan dolayı yeryüzündekiler kâfir olunca, Allah yeryüzünde bulunan herkesi üda boğdu.

Nûh (a.s)'ın nesebi (babasından geriye doğru) şöyledir: Nûh b. Lâmek b. Müteveşlih b. Ahnûh -ki îdris'tir- b. Yered b. Mehlâyîl b. Enûş b. Kaynarı b. Şîs b. Âdem (a.s)'dır.

Vehb dedi ki: Bunların hepsi mü'min kimseler idi. O kavmine elli yağında iken peygamber olarak gönderildi. İbn Abbas: Kırk yağında iken demiştir. Abdullah b. Şeddad ise Nuh üçyüzelli yağında iken peygamber olarak gönderildi. Bu husustaki açıklamalar bundan önce el-Ankebût Sûresinde (29/14-15. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır, Allah'a hamdolsun.

" Kavmini korkut diye" buyruğı; takdirindedir. Buna göre; diye" cer harfinin düşürülmesi ile nasb konumundadır. Bu cer harfinin; ile birlikte bulunması halinde amel etmesi güçlü olduğundan ötürü cer konumunda olduğu da söylenmiştir. Bunun müfessire (tefsir edici) anlamında olması da mümkündür. O takdirde irapta mahalli olmaz. Çünkü "irsal: peygamber göndermemde emir manası vardır. Bu takdirde ayrıca "be" harfini takdir etmeye gerek yoktur.

Abdullah (b. Mesud)'ın kıraatinde; Kavmini korkut" şeklinde olup " ...diye" edatı getirilmemiştir ki; bu da: "Biz ona: Kavmini korkut, dedik" anlamındadır. înzârm (uyarıp, korkutmanın) anlamına dair açıklamalar daha önceden el-Bakara. Sûresi'nin baş taraflarında (2/6. âyetin başında) geçmiş bulunmaktadır.

"Kendilerine çok acıklı bir azab gelmezden önce" buyruğı ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle demektedir: Bununla âhiretteki cehennem ateşinin azabını kastetmektedir. el-Kelbî Bu başlarına gelen tufan azabıdır, demiştir. Bir başka açıklamaya göre buyruk; Eğer iman etmeyecek olurlarsa, çok acıklı bir azabın gelip hepsini vuracağını belirterek onları korkut, demektir. O bakımdan o,

kavmini davet ediyor, onları korkutup uyarıyor, fakat onlardan kimsenin çağrısını kabul ettiğini görmüyordu. Bunun yerine kavmi onu bayılincaya kadar dövüyordu. O da: "Rabbim, kavmime mağfiret buyur, çünkü onlar bilmiyorlar" diyordu. Buna dair yeterli açıklamalar daha önce el-Ankebût Sûresi'nde (29/14-15- âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır, Allah'a hamdolsun. [3]

2. O da dedi ki: "Ey kavmim! Şüphesiz ben sizi apaçık bir korkutan ve uyarım.
3. "Şöyle kî: Allah'a ibadet edin, O'ndan korkun ve bana itaat edin.
4. "Ta ki günahlarınızdan bir kısmını mağfiret buyursun ve sizi belli bir süreye kadar geciktirsin. Şüphesiz ki Allah'ın takdir ettiği vakit geldi mi geri bırakılmaz. Keşke bilseydiniz."

"O da dedi ki: Ey kavmimi Şüphesiz ben sizi apaçık bir korkutan ve uyarım." Sizin bildiğiniz dilinizle size bu hususları açıkça bildirenim, "Şöyle ki Allah'a İbadet edin" buyruğunda ki: "Şöyle ki" diye lafzı daha önceden "korkut diye" buyruğunu açıklarken geçtiği üzere müfessiredir (açıklayıcıdır.) "İbadet edin" O'nu tevhid edin.

"Ve" size verdiğim emirler hususunda "bana itaat edin." Çünkü ben Allah'ın size gönderdiği elçisiyim.

"Ta ki günahlarınızdan bir kısmını mağfiret buyursun" buyruğundaki; Mağfiret buyursun" buyruğu emrin cevabı olarak cezmedilmiştir.

"...dan bir kısmını" ise zâid bir sıladır. Buna göre buyruk; günahlarınızı bağışlasın dernek ulur. Bu açıklamayı es-Süddî yapmıştır, Bunun zaid olması doğru olamaz da denilmiştir. Çünkü bu edat vacib (gerekliklik belirten) ifadelerde fazladan getirilemez. Burada ancak teb'îz (kısımlık bildirmek) için olabilir. O da günahların bir bölümü demektir. Bu da yaratılmışların haklarına taalluk etmeyen günahlar hakkındadır. (Meal de buna göredir.)

Burada cinsin beyanı için kullanıldığı da söylenmiştir. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü ona uygun bir cinsten daha önceden sözedilmiş değildir.

Zeyd b. Eşlem ise şöyle demiştir: Buyruk: Sizi günahlarınızdan (sıyırıp) çıkarır, demektir. İbn Şecere dedî ki: O, size bağışlansın, diye kendisinden mağfiret dilediğiniz günahlarınızı bağışlar, demektir.

"Ve sîzi belli bir süreye kadar geciktirsin" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Ömürlerinizi geriye bıraksın, ertelesin, demektir. Yani yüce Allah, yaratılmalardan önce eğer İman edecek olurlarsa, ömürlerini bereketli kılacaktır. İman etmeyecek olurlarsa, azab dünyada acilen gelip onları bulacaktır,

diye hükme bağlamıştır.

Mukatıl dedi ki: Ecellerinizin sona ereceği vakte kadar afiyet içerisinde sizi geciktirir. Sizleri kıtlık ve başka hususlarla cezalandırmaz.

Buna göre buyruğun anlamı şudur: Ecellerinizin geleceği vakte kadar cezalardan ve sıkıntılı hallerden sizi uzak tutar. ez-Zeccâc dedi ki: Yani O, sizi azablan sonraya bırakır ve azap ile kökten imha edilenlerin ölümünden başka bir şekilde ölürsünüz. Buna binaen "belli bir süreye kadar" buyruğu sizce bilinen bir süreye kadar, demektir ve sizi ne suda boğarak, ne yakarak, ne de öldürülerek öldürür. Bu açıklamayı el-Ferrâ zikretmiştir. Birinci görüşe göre ise "belli bîr süre"den kasıt, Allah nezdinde bilinen bir süre demektir.

"Şüphesiz ki Allah'ın takdir ettiği vakit geldi mi geri bırakılmaz." Yani ölüm gelecek olursa, ister bir azab sonucunda gelmiş olsun, ister azabsız gelmiş olsun sonraya bırakılmaz.

Yüce Allah'ın eceli kendisine izafe etmesinin sebebi, onu tesbit edenin kendisi oluşundan dolayıdır. Kimi yerde ecel, eceli gelenlere de izafe edilebilir. Yüce Allah'ın: "Ecelleri geldiğinde" (en-Nahl, 16/61) buyruğunda olduğu gibi. Çünkü bu onlar için tayin edilmiş bir süredir,

Keşke" lafzı "(ol): Eğer, şayet" anlamındadır ki; eğer bilseniz demektir. el-Hasen dedi ki: Eğer sizler Allah'ın eceli gelip sizi buldu mu asla geriye bırakılmayacağını bilmiş olsaydınız, mutlaka amel edecektiniz, demektir. [4]

5. Dedi ki: "Rabbîm, ben kavmimi gece ve gündüz gerçekten davet ettim.

6. "Fakat benim davetim kaçıştan başka bir şeylerini arttırmadı onların."

"Dedi ki: Rabbim, ben kavmimi gece ve gündüz" gizli ve açık "gerçekten davet ettim." Kesintisiz olarak onları davet ettim, anlamında okluğu da söylenmiştir.

"Fakat benim davetim kaçıştan" imandan uzaklaşıştan "başka bir şeylerini arttırmadı onların."

"Benim davetim" buyruğu genel olarak "ye" harfî üstün okunmuştur. Kûfeliler, Yakub ve Ebu Amr'dan rivayetle ed-Dûrî sakın (harf-i ined halinde)

okumuşlardır. [5]

7. "Gerçekten ben onlara kendilerini mağfiret etmen için ne zaman davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar. Elbiselerine bütündüler, ısrar ettiler ve büyüklendikçe büyüklendiler."

"Gerçekten ben onlara kendilerini mağfiret etmen" mağfirete sebep olacak işleri

yapmaları "için" ki bu da Sana iman etmek ve Sana itaat etmektir- "ne zaman davet ettiysem" benim davetimi işitmemek için "parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine hüründüler." Onu görmesinler diye elbiseleri ile yüzlerini örttüler.

İbn Abbas dedi ki: Onun sözlerini işitmesinler diye elbiselerini başlarının üzerine örttüler. O halde elbiselere bürünmek, sözlerini işitmesinler diye kulaklarını tıkamaktaki ileri bir adımdır, yahutta o susuncaya kadar tanınmasınlar diye böyle yapmış, olabilirler ya da ona kendisinden yüz çevirdiklerini anlatmak için bu şekilde hareket etmiş olabilirler.

Bir görüşe göre bu, düşmanlıktan kinayedir. Nitekim: Filan kişi bana karşı düşmanlık elbisesini giyindi, denilir.

"Israr ettiler" küfür üzere ayak directtiler ve tevbe etmediler "ve" hakkı kabul etmeye karşı "büyüklendikçe büyüktendiler." Çünkü onlar: "Sana sıradan kimseler tabi olmuş iken sana iman mı edelim?" (eş-Şuarâ, 26/111) demişlerdi.

"Büyüklendikçe..." ise tefhim (büyüklenmelerinin ileri derecede olduğunu anlatmak) içindir. [6]

8. "Sonra ben gerçekten onları yüksek sesle davet ettim.

9. "Sonra muhakkak ben onlara hem açık açık ilan ettim, hem de kendilerine gizli gizli söyledim."

"Sonra ben gerçekten onları yüksek sesle davet ettim." Daveti böylelikle onlara açık açık ilan ettim.

"Yüksek sesle" buyruğu "onları davet ettim" fiili ile mastar (me-ful-i mutlak) olarak nasbedilmiştir. Çünkü davetin iki çeşidinden birisi de "yüksek sesle, açıkça davet etmek"dir. Bundan dolayı tıpkı "oturdu" anlamındaki fiil ile: "Kalçaları üzerine oturup bacaklarını dikerek ellerini dizlerinin önünden birleştirmek" lafzının nasbedilmesine benzer. Çünkü bu da oturma çeşitlerinden birisidir. Ya da "onları... davet ettim" fiili ile "onlara yüksek sesle bunları söyledim" anlamında kullanıldığı için nasbedilmiştir.

Bunun "davet etti" mastarının sıfatı olması da mümkündür. Yüksek sesle çağırmak ya da çağrısını yüksek sesle yapmak suretiyle anlamındadır. Bu durumda da hal konumunda mastar olur ve; Onlara davetimi yüksek sesle yaparak onları davet ettim" demek olur.

"Sonra muhakkak ben onlara hem açık açık ilan ettim, hem de kendilerine gizli gizli söyledim." Yani ben harcamadık bir gayret bırakmadım, Mücahid dedi ki: Açık açık ilan ettim demek, yüksek sesle bağırdım demektir. "Hem de

kendilerine gizli gizli söyledim" ifadesi de onların birini öteki görmeden fark etmeden davet ettim anlamındadır.

"Kendilerine gizli gizli söyledim." Evlerine gittim demektir.

Nûh (a.s)'ın yaptığını belirttiği bütün bu işler, onları davet uğrunda ileri derece yaptıklarını ve davet etmekte hertürtü inceliği kullandığını göstermektedir.

"Muhakkak ben... açık açık ilan ettim" lafzındaki "ye" harfini el-Haremî'lera) ile Ebu Amr fethalı, diğerleri ise (harf-i med olarak) sakın okumuşlardır. [7]

10. "Arkasından: Rabbinizden mağfiret dileyin. Çünkü O, çok mağfiret edicidir, dedim.

11. "Böylece O, üzerinize semâyı (yağmuru) bol bol salıverir.

12. "Mallarla, oğullarla size yardım eder, size bağlar, bahçeler verir ve sizin için nehirler akıtır."

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [8]

1- Allah'tan Mağfiret Dilemek:

"Arkasından; Rabbinizden mağfiret dileyin." Yani imanınızı halis kılmak suretiyle geçmiş günahlarınız için O'ndan bağışlanma dileyin. "Çünkü O, çok mağfiret edicidir" ifadesi, tevbe etmeleri için onlara bir teşviktir.

Huzeyfe b. ei-Yeman'ın rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

"Mağfiret dilemek günahların silicisidir." [9]

el-Fudayl dedi ki: Kul: Allah'tan mağfiret dilerim, der. Bu, benim günahımı affet, onu görme, diye açıklanır. [10]

2- Mağfiret Dilemenin Bazı Mükafatları:

"Böylece O, üzerinize semâyı (yağmuru) bol bol salıverir" buyruğu, sema suyunu salıverir demektir, O halde bunda hazfedilmiş (su anlamındaki) bir lafız vardır. "Sema"nın yağmur anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani üzerinize yağmuru gönderir, demektir. Şair de şöyle demektedir:

"Sema {gökten yağan yağmur) bir kavmin toprağına düştü mü Orada biz davarlarımızı otlatırız, isterse onlar kızsınlar."

"Bol bol yağmuru pek çok demektir.

" Salıverir" lafzı emrin cevabı olarak cezm ile gelmiştir.

Mukatil dedi ki: Onlar uzun bir süre Nuh'u yalanlamaları dolayısıyla kırk yıl süreyle Allah onlara yağmur yağdırmadı ve kadınlarını kısırlaştırdı. Davarları ve ekinleri telef oldu. Nûh (a.s)'a gittiler ve ondan yardım ve imdad istediler. O da kendilerine: "Rabbinizden mağfiret dileyin, çünkü O çok mağfiret edicidir" dedi. Yani O, kendisine dönenlere hep böyle davranır. Daha sonra onları imana teşvik etmek üzere: "Böylece O üzerinize semayı (yağmuru) bol bol salıverir. Mallarla, oğullarla size yardım eder. Size bağlar, bahçeler verir ve sizin İçin nehirler akıtır" dedi.

Katade dedi ki: Allah'ın Peygamberi onların dünyaya karşı tutkun kimseler olduklarını bildiğinden ötürü onlara: "Haydi, Allah'a itaate koşunuz. Çünkü Allah'a itaat ile hem dünya, hem de âhiret elde edilir" demişti. [\[11\]](#)

3- Mağfiret Dilemek Dünyada Rızkın Bollaşmasına Sebaptir:

Gerek bu âyet-i kerimede, gerekse Hûd Sûresi'ndeki âyetle (11/52. âyet-i kerimede) mağfiret dilemenin rızkın ve yağmurun indirilmesine sebep olacağına delil vardır.

eş-Şa'bî dedi ki: Ömer yağmur duasına çıktı. Geri dönünceye kadar mağfiret dilemekten başka bir şey yapmadı. Onlara yağmur yağdırılınca, yanında bulunanlar: Biz senin yağmur için dua ettiğini görmedik, dediler. O da: Ben kendisi sebebiyle yağmurun yağdırılması istenen semanın yağmur yağdırma sebeplerinin tümünü zikrederek yağmur talebinde bulundum dedikten sonra: "Habisinizden mağfiret dileyin. Çünkü O, çok mağfiret edicidir. Böylece O üzerinize semayı (yağmuru) bol bol salıverir" buyruklarını okudu.

d-Evzaî dedi ki: İnsanlar yağmur duası için gıktılar. Bilâl b. Sa'd ayağa kalkarak, Allah'a hamd u senada bulunduktan sonra dedi ki: Allah'ım, biz Senin: "İyilik edenlerin aleyhine bir yol yoktur" (et-Tevbe, 9/91) diye buyurduğunu duyduk. Bununla birlikçe biz kötülük yaptığımızı ikrar ediyoruz. Acaba bizim gibilere mağfiret buyurur musun? Allah'ım, bizim günahlarımızı mağfiret buyur, bize merhamet eyle, bize yağmur yağdır, deyip ellerini kaldırdı, beraberinde bulunanlar da ellerini kaldırdılar. Ve onlara yağmur yağdırıldı.

İbn Subayh dedi ki: Bir kişi el-Hasen'e kuraklıktan şikayet etti. Ona: Allah'tan mağfiret dile, dedi. Bir diğeri ona fakirlikten şikayet etti, ona da: Allah'tan mağfiret dile, dedi. Bir başka kist ona: Allah'a dua et de bana bir oğul ihsan etsin dedi, ona da: Allah'tan mağfiret dile, dedi. Bir başkası bahçesindeki kuraklıktan ona şikayet etti, ona da: Allah'tan mağfiret dile, dedi. Biz böyle demesinin sebebini ona sorduk, o da: Ben kendiliğimden bir şey söylemedim, çünkü yüce

Allah Nuh Sûresi'nde: "Rabbinizden mağfiret dileyin. Çünkü O, çok mağfiret edicidir. Böylece O, üzerinize semayı (yağmuru) bol bol salıverir. Mallarla, oğullarla size yardım eder. Size bağlar, bahçeler verir ve sizin için nehirler akıtır" diye buyurmaktadır.

İstiğfarın nasıl yapılacağına dair açıklamalar ve bunun ihlâs ve günahlardan vazgeçmek esası üzere yapılacağına dair açıklamalar, daha önceden Âl-i İmran Sûresi'nde (3/17. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Esasen bu, mağfiret duasının kabul edilmesinin esasını teşkil eder. [\[12\]](#)

13. "Size ne oluyor ki Allah'ın azametinden hiç korkmuyorsunuz?"

14. "Halbuki O, sizi tavr tavr yaratmıştır."

Denildiğine göre: Buradaki "recâ; ummak" buyruğu "korkmak" (mealde olduğu gibi) anlamındadır. Yani siz ne diye Allah'ın azametinden ve herhangi birinizi cezalandırmaya kadir olduğundan korkmuyorsunuz? Yani Allah'tan korkmayı terketmekteki gerekçeniz nedir?

Said b. Cübeyr, Ebu'l-Âliye ve Ata b. Ebi Rebâh şöyle demişlerdir: Size ne oluyor ki Allah'tan hiçbir sevap ummuyor ve O'nun hiçbir azabından korkmuyorsunuz?

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'tan şöyle açıkladığını nakletmektedir: Size ne oluyor da Allah'ın azabından korkmuyor, O'nun hiçbir mükâfatını ümit etmiyorsunuz?

el-Vâlibî ve ondan el-Avfî: "Size ne oluyor da Allah'ın azametine dair hiçbir bilginiz yok" diye açıklamıştır. Yine İbn Abbas ve Mücahid şöyle demişlerdir; Size ne oluyor da Allah'ın hiçbir azametini görmüyorsunuz?

Mücahid ve ed-Dahhak'tan: Size ne oluyor da hiçbir şekilde Allah'ın azametine aldırımıyorsunuz? diye açıkladıkları nakledilmiştir. Kutrub dedi ki: Bu söyleyiş Hicazlıların bir söyleyişidir. Huzeyl, Huzaa ve Mudar ise (aynı kökten olmak üzere): aldırış etmiyorum, anlamında kullanırlar.

Vekar; azamet demektir, tevkîr de tazim etmek anlamındadır.

Katade dedi ki: Size ne oluyor da Allah'tan hiçbir (iyi) akıbet ümit etmiyorsunuz? Mana şöyle gibidir: Size ne oluyor da Allah'tan imanın (güzel) âki-betîni ümit etmiyorsunuz?

İbn Keysân dedi ki: Size ne oluyor da O'nu tazim etmeniz dolayısı ile Allah'a ibadet ve itaatından ötürü size hayır vereceğini ümit etmiyorsunuz?

İbn Zeyd dedi ki: Size ne oluyor da Allah'a itaat olan hiçbir iş yapmıyorsunuz?

el-Hasen: Size ne oluyor da Allah'ın hiçbir hakkını tanımıyor, O'nun hiçbir nimetine şükretmiyorsunuz?

Şöyle de açıklanmıştır: Siz ne diye Allah'ı tevhid etmiyorsunuz? Çünkü Allah'ı tazim eden O'nu tevhid etmiş olur. Bir diğer açıklamaya göre vekar (tazim) Allah için sebat göstermek demektir. Yüce Allah'ın: "(o^j* <J. i^»j): Evlerinizde oturun" (el-Ahzab, 33/33) buyruğu, evlerinizde sebat gösterin demektir.

Bunun da aniamı şu olun Sizler ne diye Allah'ın vahdaniyetini ve O'nun kendisinden başka ilah bulunmayan ilahınız olduğunu tesbit etmiyor ve bunu sebat ile kabul etmiyorsunuz? Bu açıklamayı İbn Bahr yapmıştır.

Daha sonra yüce Allah, bunun delilini onlara göstererek şöyle buyurmaktadır: "Halbuki O, sizi tavr tavr yaratmıştır." Yani O, sizin kendi yaratılışınızda tevhidine delil teşkil eden bir hususu takdir buyurmuştur.

İbn Abbas dedi ki: "Tavr tavr" önce nutfe, sonra alaka, sonra da mudğa (bir çiğnem et) aşamalarıdır. Yani yaratılışınız tamam oluncaya kadar sizi merhaleden merhaleye geçirerek yaratmıştır. el-Mu'minûn Suresinde (23/12-14. âyetlerde) belirttiği gibi.

"Tavr" sözlükte defa demektir. Yani bunu yapan ve buna güç yeti reni tazim etmeniz herşeyden çok O'nun hak kındır.

"Tavr tavr" küçük çocuklar, sonra gençler, sonra yaşlılar ve zayıflar, sonra güçlü kimseler diye de açıklanmıştır. "Tavr tavr" çeşit çeşit, sağlıklı ve hasta, gören görmeyen, zengin ve fakir diye cif açıklanmıştır. Bunun huy ve davranış itibariyle birbirlerinden farklı olmaları anlamına geldiği de söylenmiştir. [\[13\]](#)

15. "Görmez misiniz Allah, yedi göğü nasıl tabaka tabaka yaratmış?

16. "Onların arasında ay'ı bir nur kılmış, güneşi de bir kandil yapmıştır?"

"Görmez misiniz Allah yedi göğü nasıl tabaka tabaka yaratmış?" buyruğu ile yüce Allah, onlara bir başka delil zikretmektedir. Yani Allah'ın bunu takdir etmiş olduğunu bilmiyor musunuz? O halde kendisine ibadet olunacak olan da sadece O'dur.

"Tabaka tabaka" biri diğerinin üstünde anlamındadır. Ilcrlbir sema tıpkı kubbeler gibi diğerinin üstünde tabaka halinde kapatılmıştır. Bu açıklamayı İbn Abbas ve es-Süddî yapmıştır.

el-Hasen de şöyle demektedir: Allah, yedi semayı yedi yer üzerinde tabaka tabaka yaratmıştır. Herbır arz ile arz ve herbir sema ile sema arasında bir takım yaratıklar ve emirler vardır.

"Görmez misiniz" sorusu gözle görmek anlamında değil, haber vermek anlamındadır. Uenim filan kimseye nasıl yaptığımı görmedin ini? demeye benzer.

"Tabaka tabaka" mastar olarak nasbedilmiştir ki; Tabaka tabaka mutabık bir şekilde" demektir. Yahutta; Tabakalı halde" anlamında haldir. Bu durumda; lafzı hazfedilmiş ve "tabaka tabaka" (anlamı verilen) lafız onun yerine getirilmiş bulunmaktadır.

"Onların arasında" yani dünya semasında "ay'ı bir nur kılmış." Bu tabir "Temimoğuljan bana geldi" yahut: "Ben Temimoğullarına gittim" demeye benzer. Halbuki maksat onların bîr kısmıdır. Bu açıklamayı el-Ahfeş yapmıştır, İbtı Keysan dedi ki: Ay bu semalardan birisinde ise onların hepsinde anlamındadır. Kutrub da şöyle demiştir: "Onların arasında" buyruğu "onlarla birlikte* demektir. el-Kelbî de böyle açıklamıştır. Yani yüce Allah, gökleri ve yeri yaratmakla birlikte güneşi ve ay'ı da yaratmıştır. Dilbilginlerinin büyük çoğunluğu İmrûu'l-Kays'ın:

"Son dönemlerini teşkil eden otuz aylık zaman içerisinde Üç ayrı halde bulunan kimae rahat olabilir mi?"

Sözündeki " İçerisinde" lafzının: " Beraber" anlamında olduğunu söylemişlerdir. en-Nehhâs dedi ki: Ben el-Hasen b. Keysan'a bu âyet-i kerimeye dair soru sordum, o da şöyle dedi: Nahivcilerin cevabına göre eğer yüce Allah onu (ay'ı) o semalardan birisinde yaratmış ise, onların hepsinde yaratmış demektir. (Onların hepsinde yarattığını belirten ifade kullanılabilir.) Senin: -Kumaşlardan birisine aiâmet koymuş olsan dahi-: O alâmeti i kumaşları bana ver, demene benzer. Bir diğer cevap da şudur: Rivayet olunduğuna göre ay'ın yüzü semaya doğru bakar. Eğer semanın içine doğru bakıyor ise o vakit semaya bitişik demektir.

"Bîr nur" buyruğu yeryüzündekilere bir nur anlamındadır. Ata: Göklerde ve yerde bulunanlara bir nurdur, diye açıklamıştır.

İbn Abbas ve İbn Ömer de: Onun yüzü yeryüzündekileri aydınlatır. Öbür yüzü ise semadakileri aydınlatır, demişlerdir.

"Güneşi de bir kandil yapmıştır." Geçimleri için gerekli iş ve tasarruflarda bulunabilsinler diye yeryüzündekilere bir kandil kılmıştır. Semadakileri aydınlatması hususunda da az önce geçen iki görüş sözkonusudur. Bunu da d-Maverdî nakletmektedir.

d-Kuşeyrî'nin İbn Abbas'tan naklettiğine göre güneşin yüzü göklerde, arkası ise yerdedir (dönüktür). Aksi de söylenmiştir. Abdullah b. Ömer'e: Güneşe ne oluyor ki bazen bizi kavuruyor, bazan da bize serin geliyor, diye sorulunca şu cevabı vermiş: Güneş yazın dördüncü semada, kışın ise yedinci semada Rahmanın Argının yakınındadır. Eğer dünya semasında olmuş olsaydı, hiçbir şey ona karşı dayanamazdı. [\[14\]](#)

17. Ve Allah sizi yerden bir bitki gibi bitirmiştir.

18. "Sonra sizi yine oraya iade edecek ve sizi bir defa daha çıkaracak."

Bu buyrukla Âdem (a.s)'ı yer yüzünün herbir tarafından (alınan toprakla) yaratmış olduğu kastedilmektedir. Bu açıklamayı İbn Cüreyc yapmıştır. Buna dair açıklamalar daha önce ei-En'âm (6/2. âyetin tefsiri) Sûresi ile ei-Bakara (2/31. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Halid b. Mâdan dedi ki: İnsan çamurdan yaratılmıştır. O bakımdan kalpler kışın yumuşarlar.

" Bir bitki gibi" buyruğu gelmesi gereken şekilden başka türlü master olarak gelmiştir. Çünkü bu master: "Bitirdi" fiilinden geldiğine göre: " Bitirmek" şeklinde gelmelidir. Bu bakımdan yüce Allah "nebat" lafzını master yerinde kullanmıştır. Buna dair açıklamalar daha önceden Âl-i İmran Sûresi'nde (3/37. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde (mesela, el-Mâide, 5/12. âyet, 3- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Bunun manaya yorumlanan bir master olduğu da söylenmiştir. Çünkü: Sizi... bitirmiştir buyruğu; Sizi bitki gibi bitecek halde yaratmıştır" anlamındadır. Bu açıklamayı da el-Halil ve ez-Zeccac yapmıştır.

Buyruğun: Yerden sizin için bitki bitirmiştir, anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna göre "nebat; bitki gibi" buyruğu sarîh master olarak nasbedilmiştir. Ancak birinci görüş daha kuvvetlidir. İbn Cüreyc dedi ki: Yüce Allah, onları yeryüzünde küçüklükten sonra büyüme suretiyle, kısa iken uzamalarını sağlamak suretiyle (bitki gibi) bitirmiştir.

"Sonra sizi" öldükten sonra defnedilmek suretiyle "yine oraya iade edecek ve sizi bir defa daha" kıyamet gününden sonra kabirlerinizden diriltilip çıkartmak suretiyle "çıkarmak." [\[15\]](#)

19. "Allah yeri sizin için bir sergi kılmıştır.

20. "Ta ki Onun geniş yollarında gidesiniz."

"Allah, yeri sizin için bir sergi" gibi yayılmış halde "kılmıştır. Ta ki O'nun geniş yollarında gidesiniz" buyruğundaki: Yollar" demektir. ise demek olup bu da "geniş yol" anlamındadır. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır lafzının "iki dağ arasındaki geçit" anlamına geldiği de söylenmiştir. Daha önce el-Enbiya (21/31. âyetin tefsiri) ile el-Hac (22/27. âyetin tefsiri)de geçmiş bulunmaktadır. [\[16\]](#)

21. Nuh dedi ki: "Rabbim, gerçek şu ki; bunlar bana isyan ettiler. Malı ve evlâdı zararından başkasını arttırmayacak kimselere uydular."

Onları yüce Allah'a şikayet etti, kendisine isyan edip onlara emretmiş olduğu iman hususunda kendisine uymadıklarını belirtti.

Tefsir bilginleri şöyle demişlerdir: O aralarında 950 yıl kaldı ve bu süre boyunca onları davet elti. Onlar da küfürleri ve isyanları üzerinde direnip durdu.

İbn Abbas dedi ki: Nuh babalarından sonra gelecek oğullarının iman edeceklerini ümit etti. O bakımdan yedi nesile ulaşınca kadar birinin evladından sonra Ötekine gidip durdu. Onlardan ümit kestikten sonra onlara beddua etti. Tufandan sonra insanlar çoğalıp, etrafa yayılınca kadar altmış yıl daha yaşadı.

el-Hasen dedi ki: Nuh kavmi bir ayda iki defa ekin ekiyorlardı. Bunu da el-Maverdî nakletmektedir.

"Malı ve evlâdı zararından başkasını arttırmayacak kimselere uydular."

Yanı kâfirlikleri, mallan, çoluk çocukları dünyada sapıklıktan, âhirette helake uğramaktan başka hiçbir şeylerini arttırmayan büyüklerine, zenginlerine uydular. Medineliler, Şamlılar ve Âsim; Ve evlâdı* buyruğunun "vav": ve "lâm" harflerini üstün olarak okumuşlar, diğerleri ise "vav" harfini ötreli, "lâm" harfini sakın olarak; diye okumuşlardır ki; bu da: Çocuk, ev-lad" kelimesinin bir söyleyişidir. Bununla birlikte çoğul olması da mümkündür. Tıpkı;: Gemi" kelimesinin hem tekil, hem çoğul olması gibi. Daha önceden el-Bakara (2/164. âyet, 3- başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[17\]](#)

22. "Ve onlar büyük büyük niteler yaptılar, tuzaklar kurdular."

Çok büyük hile ve tuzaklar demektir. "Büyük" anlamında; denilir. Tıpkı acayip anlamında: denilebildiği gibi. Hepsi aynı anlamdadır. Bunun'bir benzeri de uzun anlamında; denilmesidir. Yine: Güzel bir adam" denilmesi de bu kabildendir. Kur'ân okuyana; ile güzel yüzlü olana; denilmesi (çoğul lafzının kullanılması) da böyledir. İbnu's-Sikkât şu beyiti zikretmektedir:

"Beyaz tenlidir o; kalbleri avlar ve esir alır, Güzellik(i) ile kurra (Kur'ân'ı bilen ve okuyan) müslümanın kalbini."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Kişinin sahib olduğu güzel ahlâk onu katar Hayırlı ve cömert delikanlılar arasına; yüzü alımlı ve parlak olmadığı halde."

el-Müberred dedi ki: Büyük büyük" şeklindeki şeddeli kullanım mübalağa ifade

etmek içindir.

İbn Muhaysın, Humeyd ve Mücahid ise şeddesiz olarak; diye okumuşlardır.

Tuzaklarının ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Bunun ayak takımlarını Nûh (a.s)'i öldürmek üzere kışkırtmaları olduğu söylendiği gibi, kendilerine verilen dünyalık ve evlat ile İnsanları aldatmak ve kandırmak olduğu da söylenmiştir. Öyle ki zayıf kimseier: Eğer bunlar hak üzere olmasaydı, onlara bunca nimet verilmezdi, diyecek oldular.

el-Kelbî dedi ki: Bu, onların Allah'a koştukları eş ve çocuklar demektir. "Hile ve tuzak"!arının onların kâfir olmaları ulüüğü da söylenmiştir. Muka-til de şöyle demiştir: Bu ileri gelenlerinin kendilerine uyan kimselere söyledikleri: "Tanrılarının sakın bırakmayın. Sakın Ved, Suvâ, Yeğûs, Yeûk ve Nesri terketmeyin" demeleridir. [\[18\]](#)

23. "Ve: Tanrılarınızı sakın bırakmayın! Sakın Ved, Suvâ', Yeğûs, Ye'ûk ve Nesr'i terketmeyin, dediler.

24. "Şüphesiz ki onlar birçok kimseyi saptırdılar. Zalimlerin sapıklığından başka şeylerini arttırmal"

İbn Abbas ve başkaları şüyte demişlerdir: Bunlar (sözü edilen varlıklar) birtakım heykeller ve suretler idi. Nuh kavmi bunlara ibadet ediyorlardı. Daha sonra Araplar da bunlara ibadet ettiler. Çoğunluğun (cumhurun) görüşü budur.

Bu putların Araplara ait olduğu ve onlardan başkalarının bunlara ibadet etmedikleri de söylenmiştir. Bu putların en büyükleri onlara göre bunlardı. Bundan dolayı yüce Aliah'ın: "Ve tanrılarınızı sakın bırakmayın" buyruğundan sonra, özellikle onları da zikretmiş bulunuyor. Buna göre buyruğun anlamı şöyle olur: Nuh kavminin ileri gelenleri kendilerine uyanlara: "Tanrılarınızı sakın bırakmayın" dedikleri gibi, Araplar da kendi çocuklarına ve kavimlerine: Sakın Ved'i, Suvâ'ı, Yeğûs, Yeûk ve Nesr'i terketmeyin dediler. Daha sonra tekrar Nuh (a.s)'ın kavmi sözkonusu edilmiştir.

Birinci görüşe göre buyruğun tamamı Nuh kavmi hakkındadır.

Urve b. ez-Zübeyr ve başkaları şöyle demişlerdir: Âdem (a,s) yanında Ved, Suvâ', Yeğûs, Yeûk ve Nesr adındaki oğulları da bulunduğu bir sırada rahatsızlandı. Ved onların en büyükleri ve Âdem'e un çok itaat edenleri idi.

Muhammed b. Ka'b dedi ki: Âdem (a.s)'ın beş oğlu vardı: Ved, Suvâ', Yeğûs, Ye'ûk ve Nesr. Bunlar çokça ibadet eden kimseler idi, Onlardan birisi öldü ve ona çokça üzüldüler. Şeytan: Ben size onun gibi bir suret yapacağım. Ona baktığınız takdirde onu hatırlayacaksınız, dedi. Onlar da: Yap dediler. O da

onlardan ölen o kişinin suretini mescid içinde bakır ve kurşundan yaptı. Sonra bir diğeri öldü, onun da suretini yaptı. Nihayet hepsi öldü, hepsinin suretlerini yaptı. Günümüzde olduğu gibi eşyada gittikçe eksilmeler görüldü. Nihayet bir süre sonra yüce Allah'a ibadeti terkettiler. Şeytan onlara: Size ne oluyor da hiçbir şeye ibadet etmiyorsunuz, dedi. Onlar: Neye ibadet edelim deyince, o da kendilerine: Hem sizin, hern de atalarınızın ilâhlarına. Hiç namaz kıldığınız yeri görmüyor musunuz!1 Bunun üzerine onlara Allah'tan başka ilâhlar olarak bunlara ibadet ettiler. Nihayet Allah Nuh (a.s)'ı peygamber gönderince bu sefer; "Tanrılarınızı sakın bırakmayın. Sakın Ved, Suvâ'ı... terketmeyin" dediler.

Yine Muhammed b. Ka'b ile Muhammed b. Kays şöyle demişlerdir: Bunlar Âdem ile Nuh arasında salih kimseler idiler. Bunların kendilerine uyan kimseleri de vardı. Bunlar ölünce İblis onlara, gayretlerini anımsasınlar, onların suretlerini görerek teselli bulsunlar diye onların suretlerini yapma işini güzel gösterdi. Onlar da bu kişilerin suretlerini yaptılar. Bu suretleri yapanlar ölüp başkaları gelince, bu sefer: Keşke atalarımızın bu suretlere neler yaptıklarını bir bilseydik. Şeytan onlara gelip: Atalarınız bunlara ibadet ediyorlar, bunlar da onlara merhamet ediyor, onlara yağmur yağıdırıyorlardı, dedi. Bu sefer sonra gelenler bunlara ibadet ettiler, İşte o vakitten bu yana putlara ibadet edilmeye başlanmış oldu.

Derim ki; Müslim'in Sahih'inde yer alan Âişe (r.anha)'nın rivayet ettiği hadis de bu anlamda açıklanmıştır: Buna göre Um Habibe ile Um Seleme Habeşistan'da gördükleri "Mâriye" adındaki ve içinde birtakım suretler bulunan bir kiliseden Rasûlullah (sav)'a sözettiler. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Oniar öyle kimselerdi ki, aralarında salih bîr adam öldü mü kabri üzerine bir mescid yapar ve (gördüğünüz) o suretleri yaparlardı. Onlar kıyamet gününde Allah nezdinde yaratılmışların en kötüleridir."[\[19\]](#)

es-Sa'lebî'nin de zikrettiğine göre İbn Ab bas şöyle demiştir: Bu putlar Nuh kavminden salih birtakım kimselerin adını taşıyorlardı. Bu salih kişiler öldükten sonra şeytan onların kavimlerine: Bunların oturup kalktıkları yerlere taşlar dikiniz ve bu taşlara kendilerini anacağınız şekilde onların isimlerini veriniz, diye telkinde bulundu. Oniar da bunu yaptılar. O taştan dikenler helak olup bu husustaki bilgi silinip gidinceye kadar o taşlara ibadet edilmedi. Daha sonra Allah'tan başka onlara da ibadet edilir oldu.

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği zikredilmiştir: Nuh. (a,s), Adem (a.s)'ın cesedini Hindistan'daki bir dağın üzerinde koruyordu. Kâfirlerin onun'kabri etrafında tavaf etmelerine engel oluyordu. Şeytan onlara şu telkinde bulundu: Bunlar size karşı övünüyorlar ve sizi dışlayarak kendilerinin Adem'in oğulları olduklarını

iddia ediyorlar. O ise şu anda bir cesettir. Ben size onun gibi etrafında tavaf edeceğiniz bir suret yapacağım. Onlara işte bu beş putu yaptı ve bu putlara ibadet etmeye itti. Tufan olunca çamur, toprak ve su bu put-ıların üzerine örttü. Şeytan Arap müşriklerine bunları ortaya çıkartıncaya kadar bu şekilde gömülü kalmaya devam ettiler.

el-Maverdî dedi ki: Ved, kendisine tapınılan ilk puttur. Ona Ved (sevgi) adının verilış sebebi ona duydukları sevgidir. Nuh kavminden sonra Devme-tu'l-Cendel denüen yerde Kelb kabilesine ait idi. İbn Abbas, Ata ve Muka-til'in görüşü budur, İşte şairleri onun hakkında şöyle demektedir:

"Merhaba sana ey Ved, bizim için helâl değildir, Kadınlarla oylanmak; çünkü din, azmi (üstün işleri) emretmiş (hulunmakta)dır."

Suvâ' -onların görüşlerine göre- deniz kıyısında Huzeyllilere ait bir put idi.

Yeğûs: Katade'nin görüşüne göre Sebe diyarının el-Cevf denilen yerinde Muratlıların Gutayf koluna ait idi.

el-Mehdevî: Önce Muradlıların idi, sonra da Gatafanlıların oldu. es-Sale-bi dedi ki: Taytılardan olan Alâ ve En'um ile Mezhi el ilerden olan Curaşiiiler Yeğûs'u alıp onu Mıradlılara götürdüler ve orada bir süre ona ibadet ettiler. Daha sonra Nadiye oğullan o putu Alâ ve En'ımıulardan almak istediiier. Bu sefer onu Huzaalılardan el-Haris b. Ka'b oğullarına mensub d-Husayn'a götürdüler.

Ebu Osman en-Nehdl dedi ki: Ben Yeğûs'u gördüm, kurşundandı. Bu putu bacaklarında hastalık bulunan bir devenin üzerinde taşıyorlardı. Onunla birlikte yol alıyor fakat kendisi çökmedikçe onu büktürmüyorlardı. Deve çöktü mü onlar da inerler ve: Size burayı beğenmiş bulunuyor, diyerek onun üzerinde bir bina inşa ediyor ve etrafında konaklıyorlardı.

Ye'ûk, İkrime, Katade ve Ata'nın görüşüne göre (Yemen'deki bir yer olan) Belha denilen yerde Hemdanlılara ait idi. Bunu el-Maverdî zikretmektedir.

es-Sa'lebî dedi ki: Yeik, Sebelilerden Kehkn adındaki birisine ait idi. Sonra uğullan biri diğlerinden miras aldı. Büyüklük sırasına göre miras alına alına sonunda Hemdanlıların eline geçti. İşte Malik b. Nemat el-Hemedanî şu beyiti onun hakkında söylemiştir;

"Dünyada tüylendiren (palazlandıran) da Allah'tır, zayıflatan da O'dur, Fakat Ye'ûk ne zayıflatabiliyor, ne de palazlandırabiliyor."

Nesr: -Katade'nİN görüşüne göre- Himyerlilerden Zülkela'a ait idi. Muka-ül'den de benzen bir görüş nakledilmiştir.

el-Vâkidî dedi ki: Ved bir adam suretinde idi. Suvâ' kadın suretinde, Ye-ğûs arslan, Yeûk at, Nesr ise uçan kuşlardan kartal suretinde idi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır,

"Saktn Ved'i... terketmeyin" buyruğunda getjen "Ved" lafzını Nafi "vav" harfi ötreli oarak "vud" diye okumuştur. Diğerleri ise üstün (ved şeklinde) okumuşlardır.

el-Leys dedi ki: "Vav" harfi üstün olarak "ved" Nuh kavmine ait bir putun adıdır, "Vav" harfi Ötreli olarak "vud" ise Kureyşiiilerin bir putunun adıdır. Amr b. Vud'a bu isim oradan verilmiştir. es-Sıhah'la da şöyle denilmektedir: Üstün ile "ved" Neddlilerin kullanışında: { î^ll): Kazık" demektir. Onlar önce "te" harfini sakın okuyup, sonradan "dal" harfine idgam etmiş gibidirler. İnıruu'l-Kaysın şu beyitinde "Ved" kullanılmış bulunmaktadır:

"O (yağmur) kesildi mi (meskenlerin) kazıklarını dahi ortaya çıkartır (görölmelerini sağlar.) Fakat şiddetle de yağdı mı bu. sefer, onların görölmesini önler."

İbn Dureyd dedi ki: Bu bir dağın adıdır. "Ved" ise Nuh (a.s)'ın kavmine ait bir put idi. Sonra bu Kelblilerin eline geçti, Dumetu'l-Cendel'de idi. "Abd-i Vud" adı da buradan gelmektedir. Yüce Allah: "Tanrılarınızı sakın bırakmayın" diye buyurduktan sonra: "Sakı Ved, Suva ,...terketmeyin" diye buyurmaktadır ve özellikle bunların adını vermektedir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Hani Biz peygamberlerden, senden, Nuh'tan... ahidlerini atmıştık" (el-Ahzab, 33/7) diye buyurmaktadır.

"Şüphesiz ki onlar bir çok kimseyi saptırdılar" sözleri Nuh (a.s)'ın söyledikleri sözler arasındadır. Yani onlann ileri gelenleri kendilerine uyan birçok kimseyi saptırdılar. O halde bu, yüce Allah'ın: "Ve onlar büyük büyük hileler yaptılar, tuzaklar kurdular" buyruğuna atfedilmiştir.

"Birçok kimseyi saptırdılar" buyruğu ile kastedilenlerin putlar olduğı da söylenmiştir. Yani bunlardan ötürü pekçok kimse sapıtmıştır. İbrahim (a.s)'ın söylediğı belirtilen şu buyruk da buna benzemektedir: "Rabbini, çünkü onlar (putlar) insanlardan birçoğunu saptırdılar." (İbrahim, 1-1/36) Burada putlardan akıl sahibi varlıkların niteliklerine sahiplermiş gibi sözedilmektedir. Çünkü kâfirler, putlar hakkında böyle bir inanca sahiptirler.

"Zalimlerin sapıklığından başka şeylerini arttırma" buyruğundaki sapıklığı İbn Bahr "azablarını" diye açıklamış ve yüce Allah'ın: "Muhakkak ki günahkârlar sapıklıkta ve çılgın ateş içindedirler." (el-Kamer, 54/47) buyruğunu delil göstermektedir. Bunun "hüsrandan başka şeylerin" anlamında olduğı söylendiğı gibi; mal ve evlat fitnesine maruz kalmasından başka... diye de açıklanmıştır.

Böyle bir anlama gelme ihtimali de vardır. [\[20\]](#)

25. Onlar da günahlarından dolayı suda boğuldular. Ardından ateşe atıldılar da

kendilerini Allahûn azabın)dan kurtaracak yardımcılar da bulamadılar.

"Onlar da günahlarından dolayı" buyruğundaki: "...dan dolayı" laf-zındaki: tekid edici bir stladır. Günahlarından dolayı" anlamındadır. el-Ferra dedi ki: Buyruk: Günahlarından dolayı, günahları sebebiyle" anlamındadır. Buna göre; lafzı bu manayı vermektedir. (el-Ferra devamla) dedi ki: yapılan işe karşılık (mücazât) anlamına delâlet etmektedir.

Ebu Amr "günahları" anlamındaki lafzını kırık çoğul olmak üzere; diye okumuştur, Bunun tekili; diye gelir. Ancak bu çoğulun asıl (kaide)ye göre; şeklinde "feâil" vezninde gelmesi gerekirdi. İki hemze bir araya gelince ikincisi "ye"ye kalbedildi. Çünkü ondan öncesi kesrelidir. İkisi bir arada ağır geldiğinden ayrıca illetli harf de taşıdığından ötürü "ye" harfi "elif"e, ondan sonra da birinci hemze -iki elif arasında saklı bulunması dolayısıyla- "ye"ye kalbedilmiştir.

Diğerleri İse salim çoğul olarak; diye okumuşlardır.

Ebu Amr dedi ki: Bir kavim bin yıl boyunca kâfir oldular, onların günahlarından başka bir şeyleri olmadı.' O bu sözleriyle, lafzının (lafzından daha çok miktarda "günahlar'i anlattığını söylemek istemektedir.

Kimileri de her iki şeklin aynı olduğunu, her ikisinin de hem çokluk, hem de azlık hakkında kullanılan iki çoğul olduklarını söylemişler ve buna delil de yüce Allah'ın: Yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi" (Lukman, 31/27) buyruğu ile şairin şu beykini delil göstermişlerdir:

"O parlak koca tencereler bizimdir; kuşluk vakti parıldar onlar Kılıçlarımıza gelince, kahramanlıktan kan damlatırlar."

"Günahları" lafzı hemze "ye "ye kalbedjlîp (ye'ye) idgam edilmek suretiyle; diye de okunmuştur. el-Cabderî, Amr b. Ubeyd, el-A'meş, Ebu Hayve ve Eşheb el-Ukaylî'nin ise ("günahları" lafzını) tekil olarak; diye okudukları rivayet edilmiştir. Maksat ise şirktir.

"Ardından" yani suda boğulmalarından sonra "ateşe atıldılar." el-Kuşey-rî dedi ki: İşte bu, kabir azabına delil teşkil etmektedir. Onu inkâr edenler ise: Onlar ateşe girmeyi hakettiler yahmta onlara cehennem ateşindeki yerleri gösterildi, diye açıklarlar. Nitekim yüce Allah: "Ateştir o, onlar sabah akşam ona arzolunurlar" (ei-Mu'min, 40/46) diye buyurmaktadır.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar bu sözleriyle haberde yer alan: "Deniz ateş içinde bir ateştir" sözüne işaret etmektedirler.

Ebit Ravk'ın rivayetine göre ed-üahhak, yüce Allah'ın: "Suda boğuldular. Ardından ateşe atıldılar" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yani onlar dünya hayatında suda boğulmakla birlikte yine dünya hayatında aynı

zamanda ateş ile de azaplandırıldılar. Onlar bir taraftan batıyor-lar, öbür taraftan da ateşte yakılıyorlardı. Bunu es-Sa'lebî zikretmiş ve şöyle demiştir; Bize Ebu'l-Kasım el-Habibi şunu okudu: Dedi ki: Bize Ebu Said Ahmed b. Muhammed b. Eumeyh şunu okudu, dedi ki: Bana Ebu Bekr el-Enbârî şunları okudu:

"^Yaratma kimi zaman bir arada olur, kimi zaman ayrıdır .Olaylar ise çeşitli hallere sahip, türlü türölüdür. Sakın bir araya geldiler diye zıtlara hayret etmeyesin, Allah ateş i de, suyu da bir araya getirendir."

"Kendilerini Allah'tan kurtaracak" yani Allah'ın azabını kendilerinden uzaklaştıracak "yardımcılar da bulamadılar." [21]

26. Nûh dedi ki: "Ey Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden dönüp dolaşan bir kimse bırakma!

27. "Çünkü eğer Sen onları bırakırsan, kullarını saptırırlar ve kötü kimseden, aşırı giden kâfirden başka evlât doğurmazlar."

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız: [22]

1- Nûh (a.s) Kâfirlere Ne Zaman Beddua Etti:

Onların kendisine tabi olacaklarından ümidini kesince, onlara beddua etti.

Katade dedi ki: Yüce Allah: "Kavminden daha evvel iman etmiş olanlardan başkası asla iman etmeyecektir" (Hud, 11/36) buyruğunu, ona vahy ile bildirdikten sonra, kavmine beddua etti. Allah da onun duasını kabul etti ve ümmetini suda boğdu. Bu da Peygamber (sav)'ın şu buyruğunu andırmaktadır: "Ey kitabı indiren, hesabı çarçabuk gören; birleşen orduları bozguna uğratan Allah'ım! Sen onları bozguna uğrat ve onları .sarstıkça sars." [23]

Denildiğine göre onlara beddua etmesinin sebebi şudur: Kavminden bir adam, kolunda küçük bir çocuk taşıyarak, Nuh (a.s)'ın yanından geçerken: "Sen bundan sakın, çünkü o seni saptıracak" dedi. Bu sefer oğlu: Babacığım beni indir, dedi. Onu indirdi, ona bir taş attı ve başını yaraladı. İşte o vakit kızıp onlara beddua etti.

Muhanjmed b. Ka'b, Mu katil, er-Rabî, Aüyye ve İbn Zeyd dedi ki: Bu yüce Allah'ın sulblerinde ve kadınlarının rahimlerinde ne kadar fnü'min varsa hepsini çıkarttığı vakit olmuştu. Kadınların rahimlerini ve erkeklerin sutble-rmi de yetmiş yıl öncesinden kısırlaştırmıştı. Kırk yıl öncesinden de denilmiştir.

Katade dedi ki: Azab geldiği vakit aralarında küçük çocuk yoktu.

el-Hasen ve Ebu'l-Âliye dedi ki: Şayet Allah, onlarla birlikte çocuklarını da helak etmiş olsaydı, yine de bu Allah'ın onUra bir azabı ve onlar hakkındaki adaletli bir uygulaması olurdu. Fakat yüce Allah, azab göndermeksizin çocuklarını ve soylarından gelecek olanları helak ettikten sonra, kendilerini azab ile helak etti. Buna delil de yüce Allah'ın: "Nuh kavmi peygamberleri yalanlayınca Biz de onları suda boğduk" (el-Furkan, 25/37) buyruğudur. [24]

2- Genel ve Özel Olarak Kâfirlere Beddua Etmenin Hükümü:

İbnu'l-Arab'ı dedi ki: Nuh (a.s) bütün kâfirlere beddua etti. Peygamber (sav) da mü'minler aleyhine birlik oluşturan ordulara ve onlara karşı düşmanları kışkırtanlara genel olarak beddua etmişti. İşte bu, genel olarak bütün kâfirlere beddua etmenin asıl bir dayanağıdır. Eğer beddua edilen kâfir muayyen bir kişi olup, onun ne şekilde öldüğü bilinmiyor ise, ona beddua edilmez. Çünkü bize göre onun akıbeti bilinmemektedir. Allah tarafından o akıbeti saadette sonuçlanmış bir kişi de olabilir. Peygamber (sav)'ın özel olarak Utbe, Şeybe ve arkadaşlarına beddua etmesinin sebebi ise, onların akıbetlerini bilmesi ve onların önülü halleri üzerindeki perdenin kendisine açılmış olması idi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Derim ki: Bu mesele güzel açıklamaları ile birlikte daha önceden el-Ba-kara Sûresi'nde (2/161-162. âyet, 1. ve 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun. [25]

3- Bedduadan Sonra Mağfiret Duası:

İbnu'l-Arabî dedi ki: Eğer: Nuh kavmine yaptığı bedduayı niçin âhirette Allah'tan bütün insanlar için şefa'at talebinde bulunmamasına sebep olacaktır, denilecek olursa, şu cevabı veririz: İnsanların bu hususta iki görüşü vardır; Birincisine göre; onun o bedduası kızgınlık ve katılıktan ötürü idi. Şefa'at ise hoşnutluk ve rikkatten kaynaklanır. Bundan dolayı o kendisine sitem edilmesinden ve: Dün kâfirlere beddua ettin, bugün de onlara şefa'atçi olmaya kalkışyorsun, denileceğinden korktu.

İkincisine göre o, nassız ve bu hususta açık bir izin olmaksızın kızgınlıkla beddua etti. Bundan dolayı kıyamet gününde bu hususta sorumluluktan korktu. Nitekim Musa (a.s) da: "Ben öldürmekle emrolunmadığım bir tanı öldürdüm" diyecektir. [26]

(İbnu'l-Arabî) dedi ki; Ben de bu görüşteyim.

Derim ki: Eğer açık bir nass ile beddua etmesi kendisine emir olarak verilmemiş idiyse de ona: "Kavminden daha evvel iman etmiş olanlardan başkası asla iman etmeyecektir" (Hud, 11/36) denilmiş ve böylelikle kavminin akıbetleri kendisine bildirildiğinden o da helak olmaları için onlara beddua etmişti. Nitekim Peygamberimiz de Şeybe, Utbe ve benzerlerine beddua ederek: "Allah'ım, onlara layık oldukları cezayı vermeyi Sana havale ediyorum" diye beddua etmişti ve bu bedduasını akıbetlerinin kendisine bildirilmesi üzerine yapmıştı. Buna göre bu buyrukta onlara beddua etme emri, anlamı da bulunabilmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[27\]](#)

4- Kâfirlerin. Diğer Kimselere Zararları:

"Kâfirlerden dönüp dolaşan bir kimse bırakma! Çünkü eğer Sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar ve kötü kimseden, aşırı giden kâfirden başka evlât doğurmazlar."

es-Öüddî'ye göre kâfirlerden bir yurтта, bir evde sakin kalan kimse bırakma demektir.

"Dönüp dolaşan bir kimse" lafzının asıl şekli; şeklinde "fey'âl" vezninde olup: Döndü, döner" fiilinden gelmektedir. Burada "vav," "ya"ya kalbedildikten sonra, birbirlerine idgâin edilmişlerdir. Ayakta tutan, ayakta duran" kelimesinin aslının; şeklinde olması gibi. Eğer bu kelimenin vezni "fe'âl" şeklinde olsaydı; diye gelmesi gerekirdi.

el-Kutebî dedi ki: Bu kelimenin aslı "dâr"den gelmekte olup, bir darda (diyarda, yurтта, evde) konaklayan kimse anlamındadır. Nitekim: diyarda (o evde) kimse yoktur" denilir. Bunun ev sahibi, yurt sahibi anlamında olduğu da söylenmiştir.

[\[28\]](#)

28. "Rabbim! Bana, anama, babama, mü'min olarak evime girene, erkek ve kadın mü'minlere mağfîret buyur! Zalimlerin de helaklerinden başka şeylerini arttırma!"

"Rabbim! Bana, anama, babama... mağfîret buyur" sözleri ile kendisine ve anne, babasına dua etti. Anne, babası mü'min idiler. Babası Lâmek b. Müteveşjih, anası ise Şemha bint. Enuş idi. Bunu el-Kuşeyri ve es-Salebî zikretmişlerdir. el-Maverdî ise annesinin adının Mencil olduğunu zikretmektedir.

Said b. Cübeyr dedi ki: Ana babasıyla, babasını ve dedesini kastetmiştir. Said b.

Cübeyr tekil olarak: "(&\$j>.): Babama" diye okumuştur.

el-Keibî dedi ki: Nûh ile Âdem arasında hepsi de mü'min olan on tane ata geçmiştir. İbn Abbas dedi ki: Nuh'un kendisi ile Âdem arasında küfre sapmış tek bir atası dahi yoktur.

"Mü'min olarak evime girene" benim mescidime ve namazgahıma, Allah'ı tasdik ederek ve namaz kılarak girene... Peygamberlerin evlerine ancak iman eden kimseler girerdi. Bundan dolayı mescide girmeyi mağfiret ile dua etmeye sebep kılmıştır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmaktadır: "Sizden herhangi bir kimse namaz kıldığı yerinde kalmaya devam ettiği sürece -orada herhangi bir kötülük istemedikçe- melekler ona: Allah'ım! Ona mağfiret buyur, Allah'ım! Ona merhamet buyur, diye dua edip dururlar."[\[29\]](#) Bu hadis daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

İşte İbn Abbas'ın görüşü de budur. O; "evime" buyruğunu mescidime diye açıklamıştır. Bunu es-Sa'lebî nakletmiş olup ed-Dahhak da böyle demiştir Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Benim dinime girenlere... demektir. Burada "ev" din anlamındadır. Bunu da el-Kuşeyri nakletmiş olup, Cuveybîr de böyle demiştir.

Yine İbn Abbas'tan: Benim evime giren benim arkadaşım demektir, diye açıkladığını, el-Maverdî nakletmektedir. Evini kastettiği söylendiği gibi, gemisini diye de söylenmiştir.

Ve genel olarak "erkek ve kadın" bütün "mü'm inle re" kıyamet gününde (mağfiret buyur). Bu açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır.

el-Kelbî de şöyle demektedir: Muhammed ümmetinden (mü'min erkek ve kadınlara) kavminden diye de açıklanmıştır. Birincisi daha açık anlaşılan (daha kuvvetli) .bir görüştür.

"Zalimlerin" kâfirlerin "helaklerinden başka şeylerini arttırma!" Bu da bütün kâfir ve müşrikler hakkında genel bir duadır. Kendi kavminin müşriklerini kastettiği de söylenmiştir.

"Helak olmak" demektir, hüsrân anlamında olduğu da söylenmiştir. Her iki anılamayı da es-Süddî nakletmiştik

Yüce Allah'ın: Şüphesiz ki onların içinde bulundukları yok olmaya mahkûmdur" (el-A'râf, 7/139) buyruğunda da bu anlamdadır. Bunun yıkılıp yok olmak anlamında olduğu da söylenmiştir. Anlam birdir. Allah bunu en iyi bilendir, doğruya erişmek başarısını veren de O'dur.

(Nûh Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun) [\[30\]](#)

-
- [1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/41
- [2] Bu lafızla tespit edemedik. Ancak Nûh (iis)ın "yeryüziindekilere gönderilmiş ilk rasill "|-ttuğunır ifade eden hadisler pek çoktur. Bazılarının hvihındukları yerlere işaret tdelün: Buhâri, IV, 1624, VI, 26%; Müslim, I, 180; Hâkim, Miistedrek II, 595; Nesâî, es-Süne-nu'l-Kübrâ, VI, 364; İbn Aiâce, I[, 1442; Müsned, III, 116; Tnyâlisî, Musned, I, 26H, illi...
- [3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/41-42
- [4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/43-44
- [5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/44-45
- [6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/45
- [7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/45-46
- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/46
- [9] Deylemi,Firdevs, I, 124; Miinâvi, Ftyzu'l-Kadîr, III, 177de senedinde metruk" ve "za-yıP râvi bulunduğu kaydıyla
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/47
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/47
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/48
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/48-50
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/50-52
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/52-53
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/53
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/53-54
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/54-55
- [19] Müslim, I, 375; Butiârî, I, 165, III, 1406; Nesâî, II, 11; Müsned, VI, 51
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/55-59
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/59-61
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/61
- [23] Buh.ârî, III, 1072, IV, 1509, V, 234H; Müslim, III, 13(53; Tirmızl, IV, 195; İbn Mâce, II, 935; Müsned, IV, 353, 355, 3K1
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/61-62
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/62

[26] Buhârî, IV, 1746; Müslim, I, 1K5; Tirmizî, IV, 622; Müsned, I, 281, 295, 11, 435

[27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/62-63

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/63-64

[29] Buhârî, I, 171, 181, 234, 11, 746; Müslim, I, 460; Tinnizi, II, 150; Dârimi, I, 3²; Ebû Dâvûd, I, 127, 12H, 153; Nes&İ, II, 55; İbn Mâce, I, 262, Müsned, II, 252, 261, 289, 3t2, 394...

[30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/64-65

The CHM file was converted to HTML by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

CİNN SURESİ

- 1- Peygamber Efendimizin Kur'ân Okumasını Dinleyen Cinler:
- 2- Peygamber Kur'ân'ı Dinleyen Cinleri Gördü mü ve Nüzul Sebebi:
- 3- Su ve Kendisi İle İstincâ Yapılabilenler:
- 4- Cinler Neden Yaratılmışlardır?
- 5- Cinlerin Görülmeleri ve Çeşitli Varlıklar Suretinde Ortaya Çıkmaları:
- 1- Mescidler Allah'ındır:
- 2- Mescidlerin Allah'a İzafe Edilmesinin Mahiyeti:
- 3- Mescidler Allah'tan Başkasına İzafe Edilebilir mi?
- 4- Mescidlerde Yapılması Caiz Olan İşler;
- 5- Allah ile Birlikte Başkasına İbadet Edilemez:
- 6- Mescide Girip Çıkarken Yapılacak Dua:
- 1- Gayb Bilgisi Allah'a Mahsustur:
- 2- Falcılar ve Benzerleri Gaybı Bilemezler:

CİNN SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Mekke'de indiği icma ime kabul edilmiştir. Yirmisekiz âyettir^[1]

1. De ki: "Bana şu vahyohındı: Cinlerden bir topluluk (beni) dinlediler ve dediler ki: Gerçekten biz, (dinleyeni) hayrete düşüren bir Kur'ân dinledik.
2. "O doğruya götürüyor. Bundan ötürü biz de ona iman ettik. Rab bimize hiçbir kimseyi asla ortak tutmayacağız.
3. "Doğrusu RabbimizİN şanı çok yücedir. O ne bir zevce edinmiştir, ne de bir evlâd."

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:^[2]

1- Peygamber Efendimizin Kur'ân Okumasını Dinleyen Cinler:

"De ki: Bana şu vahyolundu" buyruğu şu demektir: Ey Muhammedi Ümmetine de ki: Allah, bana Cebrail vasıtası ile şunu vahyetti: Cinlerden bir topluluk beni dinlediler.

Yüce Allah, bu hususu vahiy ile kendisine bildirmeden önce Peygamber bunu bitmiyordu. İleride geleceği üzere İbn Abbas ve başkalarının görüşü budur.

"Vahyohındı" anlamındaki laFzı, İbn Ebi Abk* asla uygun olarakşeklinde okumuştur. Ona vahyelti" denilir. Burada "vav" hemzeye kalbedilmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: Peygamberlerin belirli vakitleri geldiği zaman" (el-Mürselat, 77/11) buyruğu da bu kabildendir. Bu tür okuyuşlar ötreli olan her "vav'da mutlak olarak caiz olan kalb ("vav"ı hemzeye dönüştürmek) türlerindendir. el-Mâzinî de kesrcili olanlarda bunu mutlak olarak böyle okumuştur. Kuşak ve yastık" (kelimelerinde "vav"ın hemzeye kalbeditmesü ile; Kardeşinin yükü" (Yusuf, 12/76) ve benzer lafızlarda olduğu gibi. ^[3]

2- Peygamber Kur'ân'ı Dinleyen Cinleri Gördü mü ve Nüzul Sebebi:

Peygamber (sav)'ın bu cinleri görüp görmediği hususunda görüş ayrılığı vardır. Kur'ân'ın zahiri onun kendilerini görmediğine delil teşkil etmektedir. Çünkü yüce Allah burada: "Dinlediler" buyruğu ile yine yüce Allah'ın: "Hatırla ki cinlerden bir grubu Kur'ân'ı dinlesinler diye sana yöneltmiş idik" (el-Ahkaf,

46/29) buyruğu bunu gerektirmektedir.

Müslim'in Sahihinde ve Tirmizî'üç yer alan rivayete göre; İbn Abbas şöyle demiştir Rasûlullah (sav) cinlere karşı Kur'ân okumadığı gibi, onları görmedi de. Rasûlullah (sav) ashabından bir grub ile birlikte Ukâz panayırına doğru yola koyuldular. O sırada şeytanların semadan haber almaları engellenmiş, üzerlerine yalın alevli ateşler de gönderilmeye başlanmıştı. Bunun üzerine şeytanlar (herhangi bir haber alamamış olarak) kavimlerine geri döndüklerinde onlara: Bu durumunuz ne? diye sordular. Onlar semadan haber almamız engellendi, üzerimize yalın alevli ateşler salındı, dediler. Bu sefer: Bu, ancak meydana gelmiş bir olay sebebiyle olabilir. Haydi yeryüzünün doğrularına, batılarına dağılınız, dolaşınız. Semadan haber almamıza engel teşkil eden bu olayın ne olduğuna bir bakınız.

Bunun üzerine, yeryüzünün doğrularına, batılarına yayıldılar. Tihâme taraflarına doğru gitmiş olan topluluk -Peygamber Nahle taraflarında iken kaz panayırına doğru yöneldiler. O sırada Peygamber ashabı ile birlikte sabah namazını kılıyordu. Kur'ân sesini duyunca ona kulak verdiler ve: İşte semadan haber almamızı engelleyen budur, diyerek kavimlerine geri döndüler ve; Ey kavmimiz: "Gerçekten bizi hayrete düşüren bir Kur'ân dinledik. O doğruya götürüyor. Bundan ötürü biz de ona İman ettik. Rabbimize hiçbir kimseyi asla ortak tutmayacağız" dediler. Bunun üzerine yüce Allah, Peygamberi Muhammed (sav)'a: "De ki: Bana şu vahyolundu. Cinlerden bir topluluk beni dinlediler..." buyruklarını indirdi. [4]

Bu hadisi Tirmizi, İbn Abbas'tan rivayet etmiş olup, İbn Abbas: Cinlerin kendi kavimlerine: "Allah'ın kulu, ona ibadet etmek için kalktığı zaman neredeyse etrafında bir keçe gibi olacaklardı" (e\ Cin, 70/19) demeleri ile ilgili olarak şöyle demiştir: Onlar kendisinin namaz kıldığını, ashabının da ona uyararak namaz kıldıklarını, secdeye varırken onunla birlikte secdeye vardıklarını görünce, ashabının ona bu derece itaat etmelerinden hayret ettiler ve kavimlerine şöyle dediler: "Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman neredeyse etrafında bir keçe gibi olacaklardı." (Tirmizi) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir, [5]

Bu hadis-İ şerifte Peygamber (sav)'ın, cinleri görmediğine fakat onların huzurunda bulunduklarına, onun Kur'ân okumasını dinlediklerine delil vardır. Yine bu hadis-i şerifte, yalın alevli ateşle, şeytanlara atış yapılması sebebiyle bu işin sebebini araştırmak üzere yola koyulduklarında, cinlerin de şeytanlarla birlikte olduklarına ve yalın alevli ateşle taşlananların cinlerden olduklarına delil vardır. Onlara şeytanlar denilmesi yüce Allah'ın: "İns ve cin şeytanları..."(el-En'âm, 6/112) buyruğuna benzemektedir. Çünkü Allah'a itaatin dışına çıkan,

O'nun emirlerine baş kaldırıp, isyankâr olan herkes "şeytandır.

Yine Tirmizi'de İbn Abbas'tan şöyle dediği zikredilmektedir: Cinler vahyi dinlemek üzere semaya doğru yükselirlerdi. Bir söz duydular mı ona dokuz daha katıyorlardı. Duydukları tek kelime gerçek olarak ortaya çıkardı. Buna kattıkları diğer sözler ise bâtil idi. Rasûlullah (sav), Peygamber olarak gönderilince (semaya yakın) oturdukları yerlere ulaşmaları engellendi. Bu durumu İblis'e aktardılar. Bundan önce yıldızlar atış taneleri olarak kullanılmıyordu. İblis onlara: Bu iş ancak yeryüzünde meydana gelmiş önemli bir olay dolayısıyla olabilir, dedi. Bu sebepten askerlerini saldı. Rasûlullah (sav)'ın iki dağın arasında -zannederim Mekke'deki (iki dağın arasında) dedi- namaz kılmakta olduğunu gördüler. İblise gidip onu durumdan haberdar ettiler, o da şöyle dedi: İşte yeryüzünde meydana gelmiş olan büyük olay budur. (Tirmizi) dedi kî: Bu hasen, sahih bir hadistir.^[6]

Bu hadis, şeytanların yıldızlarla taşlanıp, kovalandıkları gibi, cinlerin de taşlanıp, kovalandıklarına delil teşkil etmektedir.

es-Süddî'nin rivayetinde denildiğine göre; onlar alevli ateşlerle taşlanıp, kovalanınca İblis'e varıp, onu başlarına gelen bu olaydan haberdar ettiler. İblis onlara şöyle dedi: Herbir taraftan bana bir avuç toprak gelirin, onu koklayacağımı. Ona toprak getirdiler, o da o toprağı kokladı ve: Sizin başınıza bu olayın gelmesine sebep teşkil eden şahıs Mekke'dedir, dedi. Bunun üzerine cinlerden bir topluluğu gönderdi. Bunların yedi kişi olduğu söylendiği gibi, dokuz kişi oldukları da söylenmiştir ki, bunlardan birisi de Zevbea adındaki cin idi.

Asım'ın, Zir'den rivayetine göre o şöyle demiştir: Zevbea ve arkadaşlarından oluşan kabile, Peygamber (sav)'ın yanına geldi... es-Sumâlî şöyle demiştir: Bana ulaştığına göre, bunlar Şeysabanoğlu Harından idiler. Bunlar da cinler arasında sayıca en kalabalık ve en güçlü olanlardır. Genel olarak İblisin askerleri de bunlardır. Yine Âsım'ın Zir'den rivayet ettiğine göre, gelenler yedi kişi idi. Bunların üçü Harran ahalisinden, dördü ise Nasîbîn ahalisinden-diler. Cuveybtr de ed-Dahhak'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Bunlar -Irak'takinden ayrı Yemen'de bir kasaba olan- Nasîbîn ahalisinden dokuz kişi idiler.

Bir başka görüşe göre, Mekke'ye gelen cinler Nasîbinli idiler. Nahle'ye gelenler ise Ninova cinlerinden idi. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Ah-kaf Sûresi'nde (46/29. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İklime dedi ki: Rasûkılâh (sav)'ın o sırada okumakta olduğu sûre "Yaratan Rabbinin adıyla oku!" (el-Alak, 96/1) Sûresi idi.

el-Abkaf Sûresi'nde (belirtilen yerde) cinlerden gelen toplulukların isimleri de

geçmiş bulunmaktadır. Bunu tekrarlayanın anlamı yoktur.

Peygamber (sav)'ın cin gecesi cinleri gördüğü de söylenmiştir ki, bu daha sağlamdır. Âmir eş-Şa'bî rivayetle dedi ki: Ben Alkame'ye sordum: İbn Me.-iud, Rasûlullah (sav) j]le birlikte cin gecesinde hazır bulunmuş muydu? Al-kame şu cevabı verdi: Ben İbn Mesud'a sunu sordum: Cin gecesi sizden herhangi bir kimse Rasûlullah (sav) ile birlikte bulunmuş muydu? O: Hayır dedi. Fakat bizler Rasûlullah (sav) île birlikte bulunduğumuz bir gece onu aramızda bulamayiverdik. Vadilerde, dağ yollarında onu aradık. Cinler onu alıp götürdü ya da suikaste uğradı, dedik. Bir topluluk bir geceyi en kötü şekilde nasıl geçiriyorsa, biz de gecemizi öyle geçirdik. Sabah olunca ansızın onun Hira taraflarından gelmekte olduğunu gördük. Ey Allah'ın Rasûlü dedik, seni göremedik, seni arayıp durduk, fakat bulanındık. Bundan ötürü de bir topluluk bir geceyi en kötü şekilde nasıl geçiriyor ise, biz de gecemizi öyle geçirdik. Şöyle buyurdu: "Cinlerin davetçisi bana geldi. Ben de onunla birlikte gittim, onlara Kur'ân okudum," Sonra bizi alıp götürdü, bize onların izlerini ve ateşlerinin kalıntılarını gösterdi. Cinler ondan azık istemiştir. Bunlar Cezire cinlerinden idi. Peygamber şöyle buyurdu: "Elinize geçireceğiniz, üzerinde Allah'ın adı anılmış herbir kemik üzerinde olabilecek kadarıyla et ile sizin olacaktır. Herbir hayvan pisliği de sizin bineklerinizin yemi olacaktır. - Rasûlullah (sav) (bize) buyurdu ki: Bundan dolayı bu ikisi ile istinca yapmayınız. Çünkü bunlar cinlerden kardeşlerinizin yiyeceğidir." [7]

İbnu'i-Arabî dedi ki: İbn Mesud (bu hususu) İbn Abbas'tan daha iyi bilir. Çünkü İbn Mesud bu olaya tanık olmuş, İbn Abbas ise bunu duymuştur. El-betleki haber almak görmek gibi değildir.

Bir diğer görüşe göre; cinler Peygamber (sav)'a iki defa gelmişlerdir. Birincisinde Mekke'de idi, bu da İbn Mesud'un sözünü ettiği olaydır, İkincisi ise Natile'de olmuştur ki, bu da İbn Abbas'ın sözünü ettiği olaydır. el-Bey-haki dedi ki: Abdullah b. Abbas'ın naklettiği olay, cinlerin Peygamber (sav)'ın Kur'ân okuyuşunu duydukları ve durumunu öğrendikleri ilk zamanlara rastlar. Bu sırada peygamber onlara Kur'ân okumadığı gibi -İbn Abbas':n da anlattığı gibi- onları görmedi. Daha sonraki bir seferinde cinlerin davetlisi Peygamber (sav)'a geldi - Abdullah b. Mesud'un anlattığı gibi- onunla birlikte gitti ve onlara Kur'ân okudu. Beyhaki dedi ki: Sahih hadisler İbn Mesud'un cin gecesinde Peygamber (sav) ile birlikte olmadığına ve onun Peygamber ile birlikte başkalarını da yanına alarak cinlerin ve ateşlerinin izlerini göstermek üzere gittiğine delâlet etmektedir. (Beyhaki) dedi ki: Bir başka yol da o gece İbn Mesud'un onunla birlikte olduğu da rivayet edilmiştir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden ei-Ahkaf

Sûresi'nde geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

İbn Mesud'dan rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Bana cinlere Kur'ân-ı Kerim okumam emrolundu. Benimle birlikte kim gelir?" Beraberindeki ashab seslerini çıkarmadı. İkinci defa, daha sonra üçüncü bir defa sözlerini tekrarladı. Sonra Abdullah b. Mesud dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Ben seninle birlikte gelirim. Abdullah b. Mesud, Peygamber ile birlikte yola koyuldu. Nihayet Ebu Dub geçidi yakınlarında d-Hacûn'a kadar geldiler. Peygamber bana bir çizgi çizdi ve: "Bu çizgiyi aşarak daha ileriye gitme!" dedi. Sonra el-Hacûn'a gitti. Orada ayaklarını yukardan aşağıya doğru taşların üzerine bırakan deve yavruları gibi birtakım varlıklar etrafında toplandı. Kadınların deflerine vurdukları gibi deflerine vurarak yürüyorlardı. Sonunda onu görmeme imkân kalmayacak şekilde etrafını sardılar. Ben ayağa kalktım, eliyle bana; otur diye işaret etti, Kur'ân okudu ve sesi gittikçe yükseldi. Onlar da yere yapıştılar, nihayet onları göremez oldum. Bana dönüp geldiğinde: "Bana gelmek mi istedin?" diye sordu. Ben: Evet ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Şöyle dedi: "Bunu yapamazdın (yapmamalıydın). Bunlar Kur'ân'ı dinlemek için gelmiş olan cinlerdir. Sonra da kavimlerine -uyarıp, korkutucular olarak- geri döndüler, benden azık istediler, ben onları kemik ve büyükbaş hayvan dışkıları ile azıklandırıdım. Bundan dolayı sizden herhangi bir kimse kemik ya da dışkı ile taharetlenmesin, "[8]

İkrime dedi ki: Bunlar Musul taraflarındaki Cezire'de onikibin kişi idiler.

Bir rivayette şöyle denilmektedir: Peygamber (sav) benimle birlikte yola koyuldu. Nihayet Avfoğullan bahçesi yakınındaki mescide geldiğimizde bana bir çizgi çizdi. Onlardan birkaç kişi ona geldi, bizim arkadaşlarımız bunlar sanki Zut (hindlerinden) birtakım adamlar gibi idi. Yüzleri de tıpkı bir çeşit çanağı andırıyordu. Sen nesen? dediler. O: Ben Allah'ın peygamberiyim, diye, buyurdu. Peki buna dair sana kim tanıklık eder, diye sordular. Peygamber: "Bu ağaç" diye buyurdu. Sonra: "Ey ağaç" dedi. Ağaç köklerini sürükleyerek, ses çıkartarak geldi. Nihayet onun önünde dimdik durunca şöyle dedi: "Sen neye şahitlik edersin." Ağaç: Senin Allah'ın Rasûlü olduğuna şahitlik ederim, dedi. Sonra da taşlar arasında ses çıkartarak, köklerini sürükleyerek geri döndü ve eski haline geldi. Yine rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) işini bitirince başını İbn Mesud'un kucağına dayadı, uyudu, sonra uyandığında: "Abdest almak için su var mı?" diye sordu. İbn Mesud; Hayır, ancak yanımda nebiz bulunan bir matara var, dedi. Peygamber; "Bu hurma ve sudan başka bir şey midir ki?" deyip, ondan abdest aldı.[9]

3- Su ve Kendisi İle İstincâ Yapılabilenler:

el-Hicr Sûresi'nde (15/22. âyetin tefsirinde) suya dair açıklamalar ile et-Tevbe Sûresi'nde (9/108. âyet, 4. başlıkta) ne ile istincâ yapılacağına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Tekrarlamanın bir anlamı yoktur. [\[10\]](#)

4- Cinler Neden Yaratılmışlardır?

İlim ehli, cinlerin yaratıldıkları asılın ne olduğu hususunda farklı görüşlere sahiptirler, İsmail'in rivayetine göre, Hasan-ı Basri şöyle demiştir: Cinler İblis'in çocuklarıdır, insanlar ise Âdem'in çocuklarıdır. Bunlardan da, ötekilerinden de mü'min olanlar da vardır, kâfirler de vardır. İyilikleri karşılığında mükâfat, kötülükleri karşılığında ceza görecektir olmaları ortak yanlarıdır. Her iki kesimden de mü'min olanlar, Allah'ın velisidirler. Her iki kesimden kâfir olan ise, şeytandır.

ed-Dahhak, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Cinler "el-cânn"ın çocuklarıdır. Bunlar iman edebilirler. Aralarından mü'min olan da vardır, kâfir olan da vardır. Şeytanlar ise İblisin çocuklarıdır. Bunlar ancak İblis ile birlikte ölürler.

Cinlerin mü'minlerinin cennete girecekleri hususunda, asıl yaratılışları ile ilgili görüş ayrılıklarına göre farklı görüşler vardır. Cinlerin İblisin soyundan değil de "el-cânn"ın soyundan geldiğini iddia edenler, cinler imanları sebebiyle cennete girerler demişlerdir. Onlar İblisin .soyundan gelirler, diyenler ise bu hususta iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. Birinci görüş el-Hasen'in görüşü olup, buna göre cennete gireceklerdir. İkinci görüş ise Mücahid'in rivayeti olup, bunlar cehenneme girmeyecek olsalar dahi cennete girmeyeceklerdir. Bunu da el-Maverdî nakletmektedir, onların cennete gireceklerine dair açıklamalar er-Rahman Sûresi'nde yüce Allah'ın: "O ikisinde de bunlardan evvel ne bir insanın, ne bircinnin asla dokunmadığı, gözlerini yalnız eşlerine dikmiş huriler vardır" (er-Rahman, 55/56) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır. [\[11\]](#)

5- Cinlerin Görülmeleri ve Çeşitli Varlıklar Suretinde Ortaya Çıkmaları:

el-Ueyhaki, rivayetinde şöyle demektedir: Peygamberden azık istediler. Bunlar Cezire cinlerindendi. Peygamber: "Her kemik sizin için (azık)dır" demiştir. Bu onların yemek yediklerine bir delildir. Doktor (tabib) ve filozofların kâfir olanlarından bir grub, cinleri inkâr ederek şöyle demişlerdir: Bunlar basit

varlıklardır, yemek yemeleri düşünülemez. Onlar bu sözleriyle Allah'a karşı cüretkârlık etmekte ve iftirada bulunmaktadırlar. Kur'ân ve sünnet onların bu kanaatlerini reddetmektedir. Yaratılmışlar arasında basit, mürekkebe ve müzdevce diye bir varlık yoktur. Bir ve tek sadece yüce Allah'tır. O'nun dışındaki bütün varlıklar ise mürekkeptir. Durumu ne olursa (O'ndan başka) olsun asla bir ve tek diye bir varlık yoktur. Peygamber (sav)'ın melekleri gördüğü gibi, cinleri de asıl suretlerinde görmesi akla aykırı ve imkansız bir şey değildir. Cinler, bizlere çoğunlukla, yılan suretinde görünür. Mu-vatta'daki rivayete göre, yeni evlenmiş bir adanı, gündüzün arta saatlerinde ailesinin yanına dönmek üzere Rasûlullah'dan (sav) izin istedi..., diye bir hadis nakledilmektedir. Orada şöyle denilmektedir: Ansızın yatak üzerinde katlanmış büyükçe bir yılan gördü. Mızrağı ile üzerine atıldı ve mızrağını ona sapladı... deyip, hadisin geri kalan bölümünü zikretti.[\[12\]](#)

Sahih'te de Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Bu evlerde yaşayan mahlûklar vardır. Siz onlardan bir şey göreceksiniz olursanız üç defa onları sakındırınız. Eğer giderse mesele yok, aksi takdirde onu öldürünüz çünkü o kâfirdir, "[\[13\]](#) Ayrıca Peygamber şöyle buyurdu: "Haydi gidin, arkadaşınızı gömün. "[\[14\]](#)

Bu anlamdaki açıklamalar ve ayrıca onları sakındırmaya dair bilgiler, daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/36, âyet, 5. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Bazılarının kanaatine göre de bu Medine'ye ait özel bir durumdur. Çünkü Sahih'de Peygamberin şöyle buyurduğu zikredilmektedir: "Şüphesiz Medine'de İslama girmiş cinler vardır.[\[15\]](#) Bu da Medine'ye has bir lafızdır. O halde bu da Medine'ye ait özel bir hükümdür,

Deriz ki Bu, ayrıca onun dışındaki evlerin de onun gibi olduğuna delildir. Çünkü bu hususa gerekçe olarak Medine'nin hürmeti (saygınlığı) gösterilmemiştir ki, bu hüküm Medine'ye has bir hüküm olsun. Buna gerekçe İslâm olarak gösterilmiştir. Bu da Medine'nin dışındaki şehirler hakkında da umumdur. Nitekim Peygamber (sav) karşılaştığı cinlere dair haber verdiğinde: "Bunlar Cezire cinlerinden idiler." diye buyurmuştur. Bu da apaçık bir ifade olup "ve evlerde kalanların öldürülmesini yasakladı" buyruğu da bunu desteklemektedir. Çünkü bu da umumi bir ifadedir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (belirtilen yerde) geçmiş bulunmaktadır, tekrarlamamanın bir anlamı yoktur.

"Dediler ki: Gerçekten bizi hayrete düşüren bir Kur'ân dinledik" ifadelerinin, fesahatinde (hayrete düşüren) demektir. Öğütlerinin belâğatinde hayrete düşüren,

diye açıklandığı gibi, bereketinin büyüklüğünde hayrete düşüren, benzersiz, aziz bir Kur'ân diye de açıklanmıştır. "Hayrete düşüren" ile pek büyük demek istedikleri de söylenmiştir.

"O doğruya götürüyor." Yani işlerin doğrusuna iletiyor. Yüce Allah'ı bilip, tanımaya iletiyor, diye de açıklanmıştır. Buradaki: Doğruya götürüyor" lafzı sıfat konumundadır. Doğruya ileten" anlamındadır.

"Bundan ötürü biz de ona iman ettik." Yani biz de onunla hidâyet bulduk ve onun Allah tarafından gönderilmiş olduğunu tasdik ettik.

"Rabbimize hiçbir kimseyi asla ortak tutmayacağız." Asla İblise geri dönmeyecek, ona itaat etmeyeceğiz. Çünkü gerekli haberi kendisine getirsinler diye onları gönderen o idi. Sonra da cinler yalın alevli ateşlerle taşlanmaya ve kovalanmaya başladı.

Şöyle de açıklanmıştır: Bizler, Allah ile birlikçe başka bir İlah edinmeyiz. Çünkü tek başına rubûbiyet yalnız O'nundur.

Bu buyruklar ile, cinlerin Kur'ân üzerinde iyiden iyiye düşünmekle elde ettiklerini Kureyş müşriklerinin elde edemeyip, mahrum kalışları hususunda mü'minlerin hayret etmesi gerektiğine de işaret edilmektedir.

'Yüce Allah'ın: "Cinlerden bir topluluk (beni) dinlediler" buyruğu da şu demektir: Onlar Peygamber (sav)ı dinledi ve onun okuduğu sözün Allah'ın kelamı olduğunu öğrendi Dinlenen şeyin sözkonusu edilmeyiş sebebi, durumun ne olduğuna açıktan açığa delâlet etmeninden dolayıdır.

"Nefer: Bir topluluk" ralıt (üç ile dokuz arasındaki kişi) demektir, el-lla-lil dedi ki: Üç ile on arası demektir.

İsa es-Sakafî, "o doğruya götürüyor" anlamındaki buyruğu şeklinde "ra" ve "şın" harflerini üstün olarak okumuştur.

"Doğrusu Rabbîmizin şanı çok yücedir" buyruğunda ve sûrenin tamamında oniki yerde geçen; lafzını Alkame, Yahya, el-A'meş, Hamza, el-Kisaî, İbn Âmir, Halef, Hafs ve es-Sülenî nasb ile ("hemze'yi üstün olarak) okuyorlardı, Sözkonusu bu lafızların geçtiği buyruklar şunlardır: "Doğrusu Rabbimizin şanı çok yücedir." (3. âyet), "Doğrusu bizim beyinsizimiz... söylüyormuş." (4. âyet), "Doğrusu biz... sanmıştık," (5. âyet), "Gerçek şu ki... bazı kimseler..." (6. âyet), "Vegerçekten onlar... sanmışlar." (7. âyet), "Gerçekten biz göğe doğru yükselmek istedik." (8. âyet), "Halbuki gerçekten biz... oturuyor idik." O. âyet), "Doğrusu biz... bilmiyoruz." (10. âyet), "Gerçekten biz kimimiz salık kimseleriz..." (11. âyet), "Şunu da hiç şüphesiz bildik ki yeryüzünde Allah'ı asla aciz bırakamayız." (12. âyet), "Gerçekten biz hidayeti işittiğimizde..." (âyet) ve "Gerçekten kimimiz müslümanlarız." (14. âyet)

Bu buyruklar başta geçen; "Cinlerden bir topluluk (beni) dinledi" (1. âyet) buyruğuna atfedilmiştir. Bu buyrukta da (hemzenin) üstün ile okunmasından başka türlü de caiz değildir. Çünkü bu buyruk "vahyolun-du" buyruğunun fail olan ismidir. Ondan sonrası da ona atfedilmiştir.

"Biz de ona iman ettik" buyruğundaki İie" zamirine göre böyle okunduğu söylenmiştir. Bu da; Ve doğrusu Rabbimizin şanı çok yücedir" anlamındadır. Mecerur bir zamir olmakla birlikte bunun caiz oluş sebebi; ": Doğrusu" iiü birlikte kullanılması gereken cer harfinin çokluğundan ötürüdür.

"Biz Rabbimizin şanının çok yüce olduğunu da tasdik ettik" anlamında olduğu da söylenmiştir.

Diğerleri ise bütün bunları ("hemze"yi) kesreli okumuşlardır, doğrusu da budur, Ayrıca Ebu Ubeyd ile Ebu Hatim de yike Allah'ın: Ve dediler ki gerçekten biz... dinledik" buyruğuna atıf ile bu okuyuşu tercih etmişlerdir. Çünkü bütün bu sözler, cinlerin sözlerindendir. (Ve Arapçada söylenen sözlerin başına "elif, "nun" geldiği takdirde "hemze"si kesreli okunur.) Ebu Cafer ve Şeybe ise üç yerde üstün ile okumuşlardır. Bunlar da yüce Allah'ın: "Doğrusu Rabbimizin şanı çok yücedir." (3. âyet), "Doğrusu... söylüyormuş" (4. âyet) ile "Bir gerçek de şu ki; insanlardan bazı kimseler..." (6. âyet) buyruqlarıdır. Üerier ki: Bunları bu şekilde okuyuşumuzun sebebi, bunların vahyedilen şeylerden olmasıdır. Her ikisi geri kulan buyruklarda ise (hemzeyi) kesreli okumuşlardır. Çünkü bunlar da cinlerin söyledikleri sözlerdendir.

Yüce Allah'ın: "Şu da bir gerçek ki Allah'ın kulu... kalktığı zaman" (19. âyet) buyruğunda geçen; " Şu da bir gerçek ki" buyruğunu hepsi hemze'yi fetha ile okumuşlardır. Ancak Nâfi', Şeybe, Zir b. Hubeyş, Ebu Bekir ve Âsi m'dan el-Mufaddal bunu hep kesreli okumuşlardır.

"Bana şu vahyolundu. Cinlerden bir topluluk beni dinledi." (1. âyet), "Eğer onlar o yol üzere dosdoğru gitseler." (16. âyet), "Şüphesiz ki mescid-ler de Allah'a mahsustur." (18. âyet) ile "Gereği gibi tebliğ ettiklerini ortaya çıkarsın." (28. âyet) buyruklarında yer alan hemzelerin fethah okunduğunda görüş ayrılığı olmadığı gibi; "kavi: demek, söylemek"den sonra gelmesi halinde kesreli okunduğunda da görüş ayrılığı yoktur. Yüce Allah'ın: "Ve dediler ki: Gerçekten biz... dinledik." (1. âyet), "Dedi ki: Ben ancak Rab-bime İbadet ederim." (20. âyet), "De ki: ...bilmiyorum." (25. âyet), "De ki: Şüphesiz ben... sahib değilim." (21. âyet) buyruklarında olduğu gibi. Hep kesreli okunacaklarında görüş ayrılığı bulunmamaktadır.

Yine ceza (şartın cevabının başına gelen) "fe'dun sonra gelenlerin de kesreli okunacağına görüş ayrılığı yoktur. Yüce Allah'ın: "Hiç şüphesiz onun için

cehennem ateşi vardır" (23. âyet) ile "Çünkü O, onun Önünden ve ardından koruyucular gönderir" (27. âyet) buyruklarında olduğu gibi. Çünkü bu gibi hallerde de mübtedâ durumundadır.

Yüce Allah'ın: "Doğrusu Rabbimizin şanı çok yücedir" buyruğundaki; Şan" sözlükte azamet ve celâl demektir. Enes'in sözü olan: Kişi Bakara ve Al-i İmran sûrelerini ezberledi mi, bizim gözümüzde büyür ve üstün görünürdü" sözlerinde de bu anlamda kullanılmıştır. Buna göre "Rabbimizin şanı" O'nun azamet ve celali elemektir. Bu açıklamayı İkrime, Mücahid ve Katade yapmıştır. Yine Mücahid'den "O'nun zikri" diye açıkladığı da rivayet edilmiştir.

Enes b. Malik, el-Hasen ve yine İkrime: O'nun muhtaç olmayışı (ganili-ği) diye açıklamışlardır. O bakımdan kişinin sahib olduğu payı anlatmak üzere bu lafzın kullanılması, buradan gelmektedir. Pek büyük pay sahibi adam" demektir.

Hadiste de: Varlıklarının sahib olduğu varlığının sana karşı bir Faydası olmaz"[\[16\]](#) diye kullanılmıştır.

Ebu Ubeyde ve el-Halil: Zenginlik sahibinin zenginliğinin sana karşı bir faydası olmaz. Ona ancak itaatının faydası olur demektir, diye açıklamışlardır.

İbn Abbas, bu lafzı; O'nun kudreti diye açıklarken ed-Dahhak O'nun fiili diye açıklamıştır. e!-Kurazî ve yine ed-Dahhak: Kulları üzerindeki lütuf ve nimetleri diye açıklamıştır. Ebu Ubeyde ve el-Ahfeş, mülkü, saltanat ve egemenliği, es-Siiddî; O'nun emri diye açıklamışlardır.

Said b. Ciibeyr: "Doğrusu Katibimizin şanı ne yücedir!" buyruğu Rabbimiz ne yücedir anlamındadır, demiştir.

Bir diğer açıklamaya göre, onlar bu sözleriyle babanın babası demek olan cedit (dedeyi) kastetmişlerdir. O takdirde bu, cinlerin söyledikleri sözlerden, olur. Muhammed b. Ali b. el-Huseyn ile onun oğlu Cafer es-Sadık ve er-Ra-bi şöyle demişlerdir: Yüce Allah'ın asla cediti olmaz. Cinler cahilliklerinden ötürü böyle demişlerdir. Bundan dolayı da bu sözleri sebebiyle sorgulanma-mışlardır.

el-Kuşeyrî dedi ki; Yüce Allah hakkında "ced" lafzının kullanılması caizdir. Çünkü caiz olmasaydı Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmezdi. Şu kadar var ki, bu lafız yanlış bir manayı da çağrıştırabileeeeğinden ondan uzak kalmak daha uygundur.

İkrime bu lafzı şaka ve ciddiyetsizliğin zıt anlamı "cim" harfi kesreli olarak; diye okumuştur. Aynı şekilde Ebu Hayve ile Muhammed b. es-Se-meyka da böyle okumuşlardır. Yine İbn es-Semeyka'dan ve Ebu'l-Eşheb'den; diye okudukları da rivayet edilmiştir ki; bu da fayda vermek ve fayda sağlamak anlamındadır. (Rabbimizin verdiği fayda ne yücedir, demek olur). Yine İkrime tenvinti olarak; diye okumuş, "Rabbimiz" aniamındaki lafzı da ile ref olmuş merfu olarak okumuştur. İse temyiz olarak nas-bedilmiştir[\[17\]](#)

Yine İkrime'den; lafzını tenvin ve meifu olarak; Rabbimiz" lafzını da; Rabbimizin şanı pek yücedir!" takdiri ile ref ile okumuştur. Burada ikinci "şan" anlamındaki kelime birincisinden bedeldir. Bu hazfedildikten sonra muzafu'n-ileyh onun yerine ikame edilmiş (ve böylelikle raerfu okunmuştur).

Âyetin anlamı şudur: Rabbimiz, kendileriyle ünsiyet bulsun ve onlara ihtiyacından ötürü eş ve evlât edinmekten pek yücedir Çünkü gerçek Rab, eş ve benzeri bulunmaktan yüce ve münezzehtir. [\[18\]](#)

4. "Doğrusu bizim beyinsizimiz, Allah'a karşı aşırı yalan söylüyormuş.

5. "Doğrusu biz, insanların da, cinlerin de Allah'a karşı asla yalan söylemeyeceklerini sanmıştık.

6. "Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimselere sınırlardı. Bununla da onların azgınlıklarını arttırırlardı.

7. "Ve gerçekten onlar da sizin sandığınız gibi, Allah'ın hiçbir kimseyi asla diriltmeyeceğini sanmışlar."

"Doğrusu bizim beyinsizimiz, Allah'a karşı aşırı yalan söylüyormuş" buyruğunda yer alan: "Doğrusu" buyruğundaki "he" zamiri iş ya da söze aittir. (İşin doğrusu yahut sözün doğrusu şu ki, demek olur." ...muş/'un ismi de kendi bünyesinde olup, ondan sonraki ifadeler onun haberidir. Bununla birlikte bu lafzın zâid (fazladan) gelmiş olması da mümkündür.

Burada sözü edilen "beyinsiz (sefi)" Mücahid, İbn Cureyc ve Katade'nin görüşüne göre, İblistir. Ebu Burde b. Ebi Musa da bunu Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir. Kastın, cinlerin müşrikleri olduğu da söylenmiştir. Kata de dedi ki: İnsanların beyinsizleri, yüce Allah'a isyan ettikleri gibi, cinlerin de beyinsizleri O'na isyan etmişlerdir.

"Aşırılık: Küfürde aşırıya gitmek" demektir. Ebû Malik: Bundan kasıt zulüm ve haksızlıktır, demiştir. el-Kelbî: O yalandır, demiştir. Bunun asıl anlamı ise uzak oluşturmaktır. O baktımdan bu lafız ile adaiyetten uzak oluşundan dolayı zalimlik, doğruluktan uzaklığından dolayı da yalan hakkında kullanılabilir. Şair şöyle demiştir:

"Senin hakkında hüküm vermek üzere hakem tayin ettiklerinde Her durumda sana haksızlık etmişlerdir. Bu ise ancak senin yaşlandığın bir zamanda olmuştur."

"Doğrusu biz, İnsanların da, cinlerin de Allah'a karşı asla yalan söylemeyeceklerini sanmıştık." Öyle kabul etmiştik, Bundan dolayı Allah'ın bir eşinin ve bir evladının olacağı hususunda onların doğru söylediklerini kabul

etmiş ve bu durum Kur'ân'ı dinleyip de onun sayesinde hakkı açıkça gördüğümüz zamana kadar böylece sürüp gitmiştir.

Yakub, el-Cahderî ve İbn Ebî İshak "söylemeyeceklerini" anlamındaki buyruğu; "Yalan uydurup söylemeyeceklerini" diye okumuşlardır.

Denildiğine göre; burada, cinlerin söyledikleri belirtilen sözler, sona ermektedir. Daha sonra yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı kimseler..." buyruğundaki: " Bir gerçek de şu ki" lafzındaki hemzeyi üstün okuyarak bunları da cinlerin söyledikleri sözler arasında değerlendirenler, daha önce geçen: "Cinlerden bir topluluk beni dinlediler" buyruğuna atıf ile okumuşlardır. "Hemze"yi kesre ile okuyanlar ise, yüce Allah'ın yeni başlayan bir sözü olarak değerlendirmişlerdir.

Bununla anlatılmak istenen ise, bir vadiye konaklayan bir kimsenin: Ben bu vadinin efendisine, onun kavminin sefihlerinin (beyinsizlerinin) şerrinden sığınırım, şeklinde söylediği ve sabah oluncaya kadar o kimsenin himayesine girmiş olarak geceyi geçirmesi şeklindeki uygulamaları kastedilmektedir. Bu açıklamayı el-Hasen, İbn Zeyd ve başkaları yapmıştır.

Mukatil dedi ki: Cinlere ilk sığınan kimseler Yemenlilerden bir kesim idi. Daha sonra Hanifeoğullarından bir kesim bu işi yaptı, sonra da bu, Araplar arasında yaygınlık kazandı. İslâm gelince Allah'a sığındılar ve cinlere sığınmayı terkettiler.

Kerdem b. Ebt's-Sâlb dedi ki: Peygamber (sav)'dan ilk sözedildiği sıralarda, babam ile birlikte Medine'ye gittim. Gece olunca bir koyun çobanına gittim. Gece yarısında kurt gelerek koyunlardan bir kuzu alıp gitti. Çoban: Ey vadide bulunan kişi, ben senin himayen d ey i m, dedi. Bu sefer bir münadi: Ey kurt, onu serbest bırak, diye seslendi. Kuzu hızlıca koşarak geldi. Yüce Allah da Mekke'de iken Rasûlüne; "Bîr gerçek de şu ki, insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimselere sığınırldı. Bununla da onların azgınlıklarını arttırırlardı" buyruğunu indirmişti. Yani cinler, insanların "azgınlıklarını" günahlarını ve hatalarını arttırmışlardı, Bu açıklamayı İbn Abbas, Mü-cahid ve Katade yapmıştır.

"Azgınlık" anlamı verilen:- " Günah ve haramları işlemek" anlamındadır. Bu şekilde olan bir kimseye; denilir.

Yüce Allah'ın: "Onları bir korluk kaplayacaktır" (Yunus, 10/27) buyruğunda da bu kökten gelen lafız kullanılmıştır. Şair el-A'şâ da şöyle demiştir:

"Onu görmekten başkasının yok bana faydası, Aşık bir günah işlemekten hiç şifa bulur mu?"

(Görüldüğü gibi şair burada bu lafzı) günah anlamında kullanmıştır. Burada

günahları arttırmanın cinlere izafe edilmesi, onların bu işe sebep olmalarından dolaydır.

Yine Mücahid şöyle demiştir: "Azgınlıklarını arttırırlardı" şu demektir: Yani insanlar, onlara sığınmak suretiyle, cinlerin azgınlıklarını arttırmışlardı. O kadar ki cinler: liiz insanların da, cinlerin de efendileri olduk, diyecek hale geldiler.

Yine Katade, Ebu'L-Âliye, er-Rabi' ve İbn Zeyd şöyle demişlerdir: İnsanlar bu yolla cinlerden daha çok korkmaya ve çekinmeye başladılar. Said b. Cübeyr de bunu küfürlerini (arttırmak) diye açıklamıştır.

Allah'a sığınmayarak, cinlere sığınmanın küfür ve şirk olduğu çok açık bir husustur.

"Rical; adamlar, erkekler (mealde; kimseler)" lafzının cinler hakkında kullanılmayacağı da söylenmiştir. Buna göre anlam şöyie olur: İnsanlardan birtakım kimseler, cinlerin şerlerinden yine insanlardan birtakım kimselere sığınırlardı. İnsanlardan olan kişi meselâ şöyle derdi: Ben bu vadinin cinlerinden, Huzeyfe b. Bedr'e sığınıyorum.

el-Kuseyn ise şöyle demektedir: Bu açıklamada dayanaksız bir iddia söz-konusudur. Zira cinler hakkında da "rical" lafzının kullanılması uzak bir ihtimal değildir: "Ve gerçekten onlar da sizin sandığınız gibi Allah'ın hiçbir kimseyi asla diriltmeyeceğini sanmışlar" buyruğu, yüce Allah'ın insanlara söyledikleri sözler arasındadır. Yani cinler de sizin zannettiğiniz gibi, Allah insanları asla öldükten sonra diriltmeyeceğini, zannettiler.

el-Kelbî 'dedi ki: Anlamı şudur: İnsanlar, Allah'ın kullarına karşı delil getirmek üzere bir rasûl göndermeyeceğini zannettikleri gibi, cinler de aynı zan-na kapılmışlardır.

Bütün bunlar, Kureyş'e karşı getirilen delili pekiştirmek maksadına yöneliktir. Yani işte bu cinler, Muhammed'e iman ettiklerine göre, sizin ona iman etmeniz daha uygundur, hakka daha yakındır. [\[19\]](#)

8. "Gerçekten biz göğe doğru yükselmek istedik de, onun güçlü bekçilerle ve alevli ateşlerle doldurulmuş olduğunu gördük.

9. "Halbuki gerçekten biz, dinlemek için orada bir yer bulup oturuyor idik. Şimdi ise kim dinlese kendisini bekleyen alevli bir ateş bulur.

10. "Doğrusu biz, yerde bulunanlar İçin şer mi murad edildi, yoksa Rabbleri onlar hakkında hayır mı murad etti bilmiyoruz?"

"Gerçekten biz göğe doğru yükselmek istedik" buyrukları, cinlerin söz-lerindenclir. Yani adetimiz üzere, semadan haberler öğrenmek istedik "de onun

güçlü bekçilerle ve alevli ateşlerle doldurulmuş olduğunu, gördük." Bekçilerden kasıl meleklerdir.

" Bekçilerin tekili 'dir. " Alevli ateşler" de: 'in çoğuludur. Hırsızlayarak söz dinlemek istedikleri için, yakıcı yıldızların üzerlerine düşmesi demektir. Buna dair açıklamalar daha önce el-Hicr Sûresi (15/18. âyetin tefsiri) ile es-Sâffât (37/10. âyetin tefsirinde) geçmiştir.

Gördü, buldu" fiilinin iki fiile geçiş yaptığı kabul edilebilir. Bu durumda birinci mef'ul "onun" anlamındaki "he" ve "elifden ibaret zamirdir. "Doldurulmuş olduğunu" anlamındaki lafız da ikinci mef'ulün yerindedir. Bunun tek bir mef'ule geçiş yaptığı elâ kabul edilebilir. O takdirde "doldurulmuş olduğu" anlamındaki lafız; takdiri ile hal konumunda kabul edilir. "Güçlü bekçiler" anlamındaki lafız da "doldurulmuş olduğu" anlamındaki fiilin •ikinci mef'ulü olarak nasbedilmiştir. "Güçlü" anlamındaki lafız "bekçiler"in bir sıfatıdır. Yani orasının güçlü meleklerle doldurulmuş olduğunu bulduk, demektir. " Güçlü" lafzının tekil gelmesi; " Bekçi(ler)" lafzına göredir. Bu da "selef-i salih" derken (tekil olan "salih" lafzının) "salihler" anlamında kullanılmasına benzemektedir. Ayrıca "selefin çoğulu "eslâf" şeklinde; "el-hares"in çoğulu da "ahrâs" diye gelir. Şair şöyle demiştir:

"Ben pek çok bekçiye aşıp geçtim ve bir topluluğun dehşetli hallerini (geride bıraktım)."

Buradaki "Bekçiler" lafzının: Oranın çok güçlü bir şekilde korunmuş olduğunu (gördük)" anlamında mastar (mef'ul-i mutlak) olması da mümkündür.

"Halbuki gerçekten biz, dinlemek için orada bir yer bulup oturuyor idik. Şimdi ise kim dinlese, kendisini bekleyen alevli bir ateş bulur" buyruğundaki "orada" lafzı semada demektir.

Oturma yerleri" lafzı, semâdan haber dinlemek maksadı ile oturulmaya uygun olan yerler, demektir. Buyruğun anlamı şudur: Cinlerin azgın olanları, -daha önce açıklandığı üzere- cahillere telkin etmek maksadı ile semânın haberlerini meleklerden dinlemek için böyle bir şey yapıyorlardı. Yüce Allah, Rasûlü Muhammed (sav)'ı peygamber olarak gönderince, yakıcı alevli ateşlerle semâyı korudu. İşte o vakit cinler de: "Şimdi ise kim dinlese, kendisini bekleyen alevli bir ateş bulur" dediler. Buradaki "alevli ateş (şihâb)Man kasıt, yakıcı yıldız demektir ki, buna dair açıklamalar daha önceden geçmiştir.

Şöyle de denilmektedir: Yıldızların düşmesi, ancak Peygamber (sav)'ın peygamber olarak gönderilmesinden sonra görülmeye başlanmıştır. Bu da onun mucizelerinden birisidir. Selef, peygamberlikten önce şeytanlara bu şekilde alevli ateşler gönderilmediği yahutta bu Peygamber (sav)'ın peygamber olarak

gönderilmesi dolayısıyla yeni ortaya çıkan bîr durum olup olmadığı hususunda, farklı kanaatlere sahiptir.

el-Kelbî ve bir topluluğun dediğine göre; sema, İsa ile Muhammed (ikisine de Allah'ın salât ve selâmları olsun) arasındaki dönemi teşkil eden beşyüz yıllık bir süre içerisinde korunmuyordu. Ancak Peygamber (sav)'ın peygamber olarak gönderildiğinden dolayı bu koruma gerçekleşmişti. Yüce Allah, Muhammed (sav)'t peygamber olarak gönderince, semâdan (haber almaları) bütünüyle engellendi ve sema meleklerle, alevli ateşlerle korunmaya başlandı.

Derim ki: Bu görüşü Atiyye el-Avfî de İbn Abbas'lan rivayet etmiş olup, bunu el-Beyhakî zikretmiştir.

Abdullah b. Ömer dedi ki: Rasûluliah (sav)'a peygamberlik verildiği gün ile birlikte şeytanlar (semâdan) alıkonuldu ve onlara alevli ateşler alındı.

Abdu'l-Melik b. Sâbûr dedi ki: Semâ, İsa ile Muhammed (ikisine de sakıt ve selam olsun) arasındaki dönemde (şeytanlara karşı) korunmuyordu. Fakat Muhammed (sav), peygamber olarak gönderilince, sema korunmaya başlandı ve şeytanlara alevli ateşler atılmaya başlanarak semaya yaklaşımları engellenmiş oldu.

Nâfî b. Cübeyr dedi ki: Fetret döneminde (İsa ile Muhammed'in peygamberliği arasındaki dönemde) şeytanlar, semadan haber dinler, bununla birlikte onlara alevli ateşler atılmazdı. Fakat Rasûluliah (sav), peygamber olarak gönderilince, bu sefer şeytanlara alevli ateşler atılmaya başlandı.

Huna yakın bir görüş Ubeyy b. Ka'b'dan nakledilmiştir. O şöyle demek-Ludir: İsa'nın (göğe) kaldırıldığı günden Rasûluliah (sav)'a peygamberlik verildiği güne kadar hiçbir zaman yıldızlarla atış yapılmadı. Rasûlullah'a peygamberlik verilince, bu sefer yıldızlarla atış yapıldı.

Bir diğer görüşe göre bu, Rasûlullah (sav)'a peygamberlik verilmeden önce de vardı. Fakat Rasûluliah (sav)'ın peygamber olması ile birlikte onun bu Jurumu ile uyarılıp, korkutulmak maksadı ile daha da artmış oldu. İşte yüce Allah'ın: "Doldurulmuş olduğunu gördük" buyruğunun anlamı da budur ki: bu da korunmasının daha da arttırılmış olduğunu gördük demektir. Evs . Hacer -ki cahili bir şairdir- şöyle demektedir:

"Senin adeta bir halat zannettiğin, kaynayan bir suyun Arkasından geldiği bir yıldız gibi akıverdi."

Çoğunluğun görüşü budur. Ancak Câhız, bu beyitin doğru olduğunu kabul etmeyerek şöyle demiştir: Bu anlamın rivayet edildiği her bir şiir, sonradan uydurmadır. Peygamberin peygamberliğinden önce bu şekilde yıldızlar ile atış yapılmış değildir.

Ancak yıldızlarla atış yapıldığı görüşü daha doğrudur. Çünkü yüce Allah: "Gerçekten biz, göğe doğru yükselmek İstedik de onun güçlü bekçilerle ve alevli ateşlerle doldurulmuş olduğunu gördük" diye buyurmaktadır. Bu ,ise cinlerin söylediklerine dair verilen bir haber olduğu gibi, yine burada semanın koruma ve himayesinin, hem koruyucularla, hem de cinlerle doluncaya kadar koruyucularının arttırıldığını bildirmektedir. Diğer bir gerekçe de İbn Abbas'tan şöyle dediğine dair gelen rivayettir: Peygamber (sav), ashabından bir grub ile birlikte oturmakta iken bir yıldız kaydı. Bunun üzerine şöyle sordu: "Cahiiiye döneminde iken bu gibi haller hakkında ne diyordunuz?" Onlar: Bizler, ya büyük bir kimsenin öldüğünü ya da büyük bir kimsenin doğduğunu kabul ediyorduk. Bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Bu yıldızlar, ne bir kimsenin ölümü, ne bir kimsenin dünyaya gelmesi dolayısıyla atılmaz. Fakat şanı yüce Rabbimiz semada bir emri hükme bağladığı takdirde Arşın taşıyıcıları, teşbih ederler. Daha sonra her semada bulunanlar teşbih ederler. Nihayet bu teşbih bu gördüğünüz semaya kadar ulaşır. Semada bulunanlar-Arşın taşıyıcılarına: Rabbiniz ne buyurdu, diye sorarak haber almak isterler. Onlar da onlara neyi buyurduğunu haber verirler. Herbir sema ehli -haber şu gördüğünüz semanıza ulaşınca- kadar- diğerine haber verin. Cinler, bunu kapmaya çalışırken hemen onlara atış yapılır. İşte onların buradan getirdikleri haberler doğrudur, fakat ona bir şeyler ilave ediyorlar.[\[20\]](#)

İşte bu yıldızlarla kovalamanın Muhammed (sav)'ın peygamber olarak gönderilmesinden önce de olan bir şey olduğuna delil teşkil etmektedir, e2-Züh-rî de buna yakın bir açıklamayı Ali b. el-Huseyn'den, o Ali b. Ebi Talib'den, o İbn Abbas'tan diye rivayet etmektedir. Bu rivayetin sonunda ez-Zühri'ye şöyle sorulmaktadır: Peki, cahiiiye döneminde atış yapılıyor muyduk O: Evet diye cevap vermiştir. Ben (ez-Zühri'den rivayette bulunan ravi) dedim ki: Peki yüce Allah'ın: "Halbuki gerçekten biz, dinlemek için orada bir yer bulup oturuyor idik. Şimdi ise kim dinlese, kendisini bekleyen alevli bir ateş bulur" buyruğu hakkında ne dersin? diye sordum, şöyle dedi: Peygamber (sav), peygamber olarak gönderilince bu iş daha da arttırıldı.

Buna benzer bir rivayet el-Kutebîden de nakledilmiştir.

İbn Kuteybe dedi ki: Bu şekilde atış vardı, fakat Peygamberin gönderilişinden sonra bu koruma daha da arttırıldı. Bundan önce onlar birtakım sözleri alıyor ve bazı hallerde onlara atışlar yapılıyordu. Fakat Muhammed (sav), peygamber olarak gönderildikten sonra, bu şekilde hırsızlama söz kapmaları, kesinlikle engellendi.

Buna dair açıklamalar daha önceden es-Sâffât Sûresi'nde "...ve her taraftan

sürölüp atılırlar; kovularak onlar için sürekli bir azab da vardır" (es-Sâffât, 37/8-9) buyruğunun tefsiri yapılırken geçmiş bulunmaktadır.

Hafız (kim olduğunu tesbit edemedik) dedi ki: Cinler bu durumun böyle olacağını öğrendikten sonra, herhangi bir haberi dinlemeye kalkışmaktan ötürü kendilerini yanmaya nasıl maruz bırakırlar, diye sorulacak olursa, şu şekilde cevap verilebilir:

Mihnetten daha bir artsın diye yüce Allah, onlara bu durumu unutturur. Tıpkı her zaman için İblise kendisinin ilâhî azaptan kurtulamayacağını unutturulması gibi, Nitekim yüce Allah ona: "Hiç şüphesiz kıyamet gününe kadar lanet senin üzerinedir" (el-Hicr, 15/35) diye buyurmuştur. Eğer bu böyle olmasaydı, tekiif de söz konusu olmazdı.

"Bekleyen" meleklerden olduğu söylenmiştir. Yani meleklerden (onları) bekleyen (bir bekçi bulur) demek olur.

Bekleyen: Bir şeyi koruyan gözetleyen demektir. Çoğulu: diye geiir. Başka bir yerde bu lafzın tıpkı: Bekçiler" lafzı gibi çoğul olması da mümkündür. Bunun tekili de: şeklindedir.

Burada "bekleyen"in alevli ateş olduğu da söylenmiştir. Yani onun için ve kendisine atılsın diye, hazır olarak bekletilen bir alevli ateş, demek olur. O zaman bu "meful" anlamında "fe'al" vezninde bir lafız olur. kelimeleri gibi.

"Doğrusu biz, yerde bulunanlar İçin şer mi murad edildi, yoksa Rabb-leri onlar hakkında hayır mı murad etti, bilmiyoruz?" buyruğu ile kastedilen semanın kendileri ile korunmuş olduğu bu koruyucular, kastedilmiştir. Bu onlar hakkında hayır mı, bir başka şey mi murad edildiğini bilemiyoruz, demektir. İbn Zeyd dedi ki: İblis şöyle dedi: Allah, bu engelleme ile yeryüzünde bulunanlara bir azab mı indirmek istemiştir, yoksa onlara bir rasûl mü göndermeyi murad etmiştir, bilemiyoruz, dedi.

Bir başka görüşe göre, bu sözler, cinlerin, Peygamber (sav)'ın Kur'ân okumasını dinlemeden önce kendi aralarında söyledikleri, sözlerdendir. Yani Muhammed'in kendilerine peygamber olarak gönderilmesiyle yeryüzünde bulunan kimseler hakkında onu yalanlayacakları ve onu yalanladıkları için de daha önce yalanlamış ümmetlerin helak edildiği gibi helak edileceklerinden ötürü kötülük mü murad edilmiştir, yoksa iman ederek hidâyet bulmalarını mı dilemiştir? bilemiyoruz. Bu açıklamaya göre "şer" ile "hayır"dan kasıt şükür ve imandır. Yine bu açıklamaya göre, onlar bu sözleri söyledi ki eride, Peygamber (sav)'ın peygamber olarak gönderildiğini biliyorlardı. Onun Kur'ân okuyuşunu dinleyince de vahyin korunması için semâdan haber almalarının engellendiğini öğrenmiş oldular.

Bir diğerk görüşe göre, onların bu sözleri, kendi kavimlerine onları uyarıp korkulmak üzere geri döndükten sonra söyledikleri, bir sözdür. Yani kendileri iman edince, yeryüzünde bulunanların birçoğunun iman etmeyeceklerin-den endişeye kapılarak şöyle dediler: Bizim iman ettiğimiz şeye yeryüzünde bulunanlar iman mı edecek, yoksa inkâr edip kâfir mi olacak, bilemiyoruz? [\[21\]](#)

11. "Gerçekten biz, kimimiz salih kimseleriz, kimimiz bundan aşağıdadır. Biz, çeşit çeşit yollara ayrılmışız.

12. "Şunu da hiç şüphesiz bildik ki, yeryüzünde Allah'ı asla âciz bırakamayız. Kaçmakla da O'nu asla acze düşüremeyiz."

"Gerçekten biz, kimimiz salih kimseleriz, kimimiz bundan aşağıdadır" buyrukları, cinlerin söyledikleri sözlerdendir. Yani onlar arkadaşlarını Muhammed (sav)'a iman etmeye çağırdıklarında, birbirlerine bu sözleri söylediler ve: Bizler Kur'ân'ı dinlemeden önce, kimimiz salih kimselerdik, kimimiz kâfir idik, dediler. "Kimimiz bundan aşağıdadır" buyruğunun kimimiz salih itibariyle salihlerden daha aşağı mertebededir, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu lafızların iman ve şirke yorumlanması bu açıklama daha uygun görülmektedir. "Biz, çeşit çeşit yollara" es-Süddî'nin açıklamasına göre fırkalara, ed-Dahhâk'a göre çeşitli dinlere, Katade'ye göre de birbirinden farklı mezheb ve görüşlere "ayrılmışız." Şairin şu beyidnde de aynı kökten gelen lafız kullanılmıştır:

"İnsanların fitne (ve karışıklık) zamanlarında hevâlan çeşitli fırkalara ayrıldığı vakit, İtaatiyle hidâyete ileten, kabzeden ve bastedendir (O)."

Anlam şudur: Bütün cinler, kâfir değil idi. Bunların kimisi kâfir, kimisi salih mü'min kimseler, kimisi de salih olmayan mü'min kimseler olmak üzere farklı gruplar halinde idiler.

el-Müseyyeb dedi ki: (Yani) biz müstüman, yahudi, hristiyan ve mecusî kimselerdik, demektir.

es-Süddî de yüce Allah'ın: "Biz, çeşit çeşit yollara ayrılmışız" buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Cinler arasında da sizin gibi kaderiyye, mürchie, hariciler, rafiziler, şiiler ve Sünniler de vardır.

*Bir kesim de şöyle demiştir: Bizler, Kur'ân'ı dinledikten sonra ayrı ayrı yollardayız. Kimimiz mü'mindir, kimimiz kâfirdir. Yani bizden kimileri salih, kimileri de salih olmakta ileriye gitmemiş, sade mü'minleriz.

Ancak birinci açıklama daha güzeldir. Çünkü cinler arasında Musa'ya ve İsa'ya iman edenler de vardı. Yüce Allah, onlar hakkında bize haber vermiş ve onların:

"Biz Musa'dan sonra indirilmiş olup, kendinden öncekileri doğrulayan hakka ve dosdoğru yola ileten bir kitap dinledik" (d-Ahkaf, 46/30) dediklerini bildirmektedir. Bu, onlardan bir kesimin Tevrat'a iman etmiş olduklarını göstermektedir. Bu ifadeleri de onların imana çağırdıkları kimselere yönelttikleri, bu çağrılarını daha ileriye götürmek için kullandıkları bir ifadedir. Aynı şekilde onların; biz şu andan itibaren kimimiz mü'min, kimimiz kâfir olmak üzere iki kısma ayrıldık, demiş olmalarının da bir faydası yoktur.

" Çeşit çeşit yollar" buyruğu "tarikat'ın çoğulu olup, kişinin izlediği yol, demektir. Bizler çeşitli fırkalar halinde idik, anlamındadır, O topluluk farklı mezhebier üzeredir denilir.

Çeşit çeşit" lafzı da tıpkı "yollar (tarâik)" anlamına yakındır ve bu onu te'kid etmektedir, tekili dir. Nitekim; Herbir yolun (ondan ayrılan) ayrı bîr yolu vardır" denilir. Bunun aslı ise: Köseleden ince deri parçaları kesmek" tabirinden gelmektedir. Lebid, kardeşi Er-bed'e söylediği mersiyesinde, şunları söylemektedir:

"Asil atların (alabildiğine koşturulduğundan ötürü) ince kesilmiş bir kösele parçasına döndüğü gecede (Ne kadar ağla s a da) göz hiçbir zaman arzusunu gerçekleştirecek noktaya erişmiş olamaz."

Bir başkası (ki bu da Lebîd'dir) da şöyle demektedir:

"Amr (oğullarının atları (hızlıca koşturulmaktan) ince kesilmiş bir kösele parçası gibi geri döndükleri günü Ve Zeyd de üzerinde zırh ve miğfer yokken demiştim ki..."

"Kaf" harfi kesreli olarak; Tabaklanmamış deri parçasından kesilen ince bir parça"ya denilir, Deriden olsun, tahtadan olsun hiçbir kabı bulunmuyor" deyimini kullanılır.

"Şunu da hiç şüphesiz bildik kî; yeryüzünde Allah'ı asla âciz bırakamayız" Buyruğundaki: Zannetmek" kesin olarak bilmek anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Doğrusu biz... söylemeyeceklerini sanmıştık." (5. âyet) ile "ve gerçekten onlar... sanmışlar" (7. âyet) buyruklarında kullanılan "zan"dan farklı bir mana ihtiva eder. Burada şu demektir: Biz istidâl ile ve Allah'ın âyetleri üzerinde düşünmek suretiyle, kesin olarak şunu bildik ki: Biz, hiç şüphesiz Allah'ın egemenlik ve mülkü içerisindeyiz. Kaçmak suretiyle veya başka bir yolla ondan kurtulamayız. " Kaçmak" hal konumunda bir mastardır; bizier kaçarak (onu âciz düşüremeyiz), demektir. [\[22\]](#)

13. "Gerçekten biz hidâyeti işittiğimizde ona iman ettik. Kim Rab-bine İman ederse o (ecrinin) eksiltilmesinden de korkmaz, kendisine zulmedilmesinden de.

14. "Gerçekten kimimiz müslümanlar, kimimiz zalimleriz. Müslüman olmuşlar, işte onlar doğru yolu aramış olanlardır.

15. "Zalim olanlara gelince, onlar cehenneme odundurlar."

"Gerçekten biz, hidâyeti" Kuranı "işittiğimizde ona iman ettik." Allah'a inandık, Muhammed (sav)'ın risaletini tasdik ettik. Esasen Peygamber (sav) hem insanlara, hem cinlere peygamber ularak gönderilmiştir. el-Hasen dedi ki: Allah Muhammed'i hem insanlara, hem cinlere peygamber olarak göndermiştir. Ancak ne cinlerden, ne göçebelerden, ne de kadınlardan herhangi bir peygamber göndermiş değildir. Yüce Allah'ın: "Senden önce gönderdiklerimiz de, kendilerine üahyettiğimiz şehirli erkeklerden başkaları değildi" (Yusuf, 12/109) buyruğu da bunu anlatmaktadır. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden (Yusuf, 12/109. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Sahih hadiste de: "Ben kırmızı tenliye de, siyah tenliye de peygamber olarak gönderildim.[\[23\]](#) Yani insanlara da, cinlere de peygamber olarak gönderildim, diye buyurulmaktadır.

"Kim Rabbine İman ederse, o (ecrinin) eksiltilme s inden de korkmaz, kendisine zulmedilmesinden de" buyruğu hakkında İbn Abbas, şöyle demiştir: O kimse, iyiliklerinin eksiltilmesinden de korkmaz, kötülüklerinin arttırılmasından da korkmaz. Çünkü: Eksiltmek" "haddi aşmak, haksızlık yapmak ve haram olan şeyleri işlemek" demektir. el-Aşa şöyle demektedir:

"Onu görmenin dışında hiçbir şeyin bana faydası olmaz Hiç âşık bir haram işlemeden şifâ bulabilir mi?"[\[24\]](#)

Bu buyruklarda zikredilen sözler, yüce Allah'ın cinlerden söylediklerini naklettiği sözlerdir. Buna sebep ise imanlarının kuvveti ve müslürnanlıklarının doğruluğudur.

"Korkmaz" anlamındaki buyruk genel olarak; şeklinde; o korkmaz" takdiri ile ref ile okunmuştur. Ancak cl-A'meş, Yahya ve İbrahim, şartın cevabı olarak meczûm ve "fe"nin zâid geldiğini kabul ederek; Korkmasın" diye okumuşlardır.

"Gerçekten kimimiz müslümanlar, kimimiz zalimleriz." Yani bizler Kur'ân'ı dinledikten sonra ayrılığa düştük. Bizden kimisi müslüman oldu, kimisi kâfir oldu.

" Zalim": Haksızlık yapan, zulmeden elemektir. Çünkü bayie bir kimse haklan uzaklaşmış bir kimsedir. liına karşılık: " Adaletli ve âdil kimse" demektir. Çünkü böyle bir kimse hakka yönelen kimse demektir. Nitekim; " Zulmetti" "Adalet yaptı" denilir. Şair de şöyle demektedir:

"Onlar Hind'in oğlu. Amr'ı zorla öldürmüş kimselerdir, Ve hem onlar Numan'a karşı da zalimlik etmişlerdir."

"Müslüman olmuşlar, işte onlar, doğru yolu aramış olanlardır." Hak yola yönelmiş, onu bulmaya çalışarak araştırmış kimselerdir, "Kıblenin tahar-rî edilmesi; Doğru yönünün araştırılması" tabiri de buradan gelmektedir.

"Zalim olanlara" yani hak ve iman yolundan .sapanlara "gelince onlar, cehenneme odundurlar." Onun tuiuşurucu yakıtıdırılar demektir.

" Odundurlar" lafzı yüce Allah'ın ilminde onların durumları budur, demektir.

[25]

16. Ve eğer onlar, o yol üzere dosdoğru gitseler, elbette biz onlara bol su içirirdik;

17. Onları bu konuda deneyelim diye. Kim Rabbİnin zikrinden yüz çevirirse onu zorlu bir azaba sokar.

"Ve eğer onlar, o yol üzere dosdoğru gitseler..." bu buyruk, yüce Allah'ın buyruklanndandır. Yani eğer bu kâfirler iman ederlerse, elbetteki biz dünya hayatında onlara bolluk veririz, rızıklarını genişletiriz.

Bu ifadeler, vahyolunanlar arasında bunlar da vardır, demektir. Bana şu da vahyolundu ki: Eğer onlar o yol üzere dosdoğru gitseler... demektir.

İbn Bahrin naklettiğine göre, bu sûrede yer alan "nun" harfî şeddeli, hemzesi kesreli her: Şüphesiz gerçekten" Kur'ân'ı dinleyen ve bunun üzerine kavimlerine onları uyarıp, korkutmak üzere geri dönen cinlerin sözlerini aktarır. Buna karşılık şeddesiz (ve hemzesi) üstün olan herbir; ise Rasûlullah (sav)'a vahyedilen buyrukları ifade eder.

İbnu'l-Enbârî dedi ki: Diğerlerini kesreli okurken; Ve eğer onlar... dosdoğru gitseler" lafzında "hemze"yi üstün okuyan tam bir yemin ifadesini takdir ederek okumuş olur ki; bu ifadenin açılmış hali; Allah'a yemin olsun ki eğer onlar o yol üzere dosdoğru gitseler..." takdirindedir. Konuşma esnasında 'Allah'a andolsun ki eğer kalkarsan, elbette ben de kalkarım" anlamında; ile denilir. Şair de şöyle demektedir:

"Allah'a yemin ederim, eğer sen hür bir kimse olsa idin, Ki esasen hür de değilsin, aaad edilmiş birisi de değilsin."

(Bu) şeddesiz olanından öncekileri üstün olarak okuyanlar ise bunu -yani şeddesiz olanı Bana şu vahyohmdı ile; Ve eğer onlar... dosdoğru gitseler" buyruğuna ya da; Ona iman ettik" (13. âyet) buyruğuna nesak ile (atf İle) veya; Ve eğer onlar... dosdoğru gitseler" takdirinde okumuşlardır.

(16. âyetin başındaki) şeddesiz olan; kadarki bu edatların hepsini kesreli okuyan kimselerin bunu; Bana vahyolundu" buyruğuna yahutta; "Ona iman ettik" (13-

âyet)'e alf ile okumaları ve "yemin" takdirine ihtiyaç duymamaları da mümkündür.

"Eğer" lafzının "vav" harfi arka arkaya iki sakinin gelmesi dolayısıyla genel olarak kesreli okunmuştur. İbn Vessâb ve el-A'meş ise "vav" harfini ötreli okumuşlardır.

"Bol su": "Pek geniş ve fazla su" demektir. Yedi yıl süreyle onlara yağmur yağdınlmamıştı. Pınardan bol su kaynadı, kaynar" denilir. Bu şekilde suyu bol olan pınar da; diye nitelendirilir.

Maksadın bütün insanlar olduğu da söylenmiştir. Yani: "Ve eğer onlar, o yol üzere, dosdoğru gitseler" hak, iman ve hidâyet yolu üzerinde dosdoğru yürüyüp, itaatkâr mü'minler olsalar "elbette biz onlara bol" çok miktarda "su İçirirdik. Onları bu konuda deneyelim diye." Yani bu nimetlere kar-ş.ı bu yolla onların nasıl şükrettiklerini sınavalım diye.

Ömer (r.a) bu ayeti kerime hakkında şöyle demiştir: Su nerede olursa orada mal da olur, mal nerede bulunursa orada da fitne (denenme) olur. Buna göre: "Onlara ... içirirdik" buyruğu dünyalıklarını onlara bol bol verirdik, demektir. İşte çok miktarda su da buna örnek olarak verilmiştir Çünkü hayır ve rızkın tamamı yağmur ile gelir. Ondan dolayı yağmur onun yerine zikredilmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Eğer o,ülke halkı iman edip de sakınmış olsalardı üzerlerine gökten ve yerden nice bereketler açardık." (el-A'raf, 7/96); "Ve eğer onları Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbleri katından kendilerine indirileni gereği gibi uygulasalardı, şüphesiz üstlerinden ve ayakları altından (rızkılarını) yerlerdi." (el-Maide, 5/66) Bu da yağmur sebebiyle (böyle olurdu) demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Said b, el-Müseyyeb, Ata b. Ebi Rebâh, ed-Dahhak, Katade, Mukatil, Atiyye, Ubeyd b. Umeyr ve el-Hasen şöyle demişlerdir: Allah'a yemin ederim ki, Peygamber (sav)'ın ashabı, sözü dinleyen ve itaatkâr kimselerdi. O bakımdan Kisra'nın, Kayser'in, Mukavkıs'ın ve Neeâş'nin hazineleri fütuhât ile onlara verildi. Bunlarla fitneye maruz kaldılar ve imamları üzerine atılarak onu öldürdüler. Bununla kastettikleri kişi Osman ,b. Affan (r.a)'dır.

el-Kelbî ve başkaları ise şöyle demektedir: "Ve eğer onlar o yol üzere dosdoğru gitseler" yani gitmekte oldukları küfür yolunu sürdürecekteler ve hepsi kâfir kalmaya devam etselerdi, Biz de onlara karşı bir tuzak olmak ve onları derece derece azaba yaklaştırmak üzere bu hususta fitneye düşsünler ve bu sebeble onları dünyada ve âhirette azaplandıralım diye-azıklarını onlara genişletirdik. Bu, er-Rabi b. Enes, Zeyd b. Eşlem, onun oğlu, el-Kelbî, es-Sümâlî, Yemân b. Rcbab, İbn Keysan ve Ebu Miclez'in görüşüdür. Onlar buna delil olarak yüce

Allah'ın şu buyruklarını göstermişlerdir: "Onlar kendilerine hatırlatılan şeyi (öğüdü) unuttunca, Biz de üzerlerine kerşeyin kapılarını açtık." (el-En'âm, 6/44); "Eğer insanlar tek bir ümmet olmayacak olsalardı, Rahmana kâfir olanların evlerinin tavanlarını, üzerlerine çıkacakları merdivenleri, gümüşten yapardık." (ez-Zuhruf 43-33)

Ancak birinci görüş doğruya daha yakın görülmektedir. Çünkü buradaki "tarikat (o yol)" "elif, lam" ile marife olarak gelmiştir. O halde bu yolun hidâyet yolu olması daha uygundur. Çünkü dosdoğru oluş (istikamet), ancak hidâyet ile birlikte sözkonusudur. Müslim'in Sahih'inde de Ebu Said el-Hud-ri (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sizin için en korktuğum şey, Allah'ın sizin için çıkartacağı dünya hayatının süsüdür." Ashab; Dünya hayatının süsü ne demektir? diye sordu, Peygamber: "Yeryüzünün bereketleridir..." diye buyurdu, dedi ve hadisin geri kalan bölümünü zikretti.^[26]

Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin ederim ki sizin için fakirlikten korkmuyorum. Ben sizin adınıza sizden Öncekilere bollukla verildiği gibi dünyanın da size bollukla verileceğinden ve onlar bu hususta birbirleriyle yarıştıkları gibi, sizin de bu dünyalıkta birbirinizle yarışacağınızdan, onları helak ettiği gibi (bu dünyalığın) sizi de helak edeceğinden korkuyorum."^[27]

"Kim Rabbİnin zikrinden" İbn Zeyd'in açıklamasına göre Kur'ân-ı Ke-rim'den "yüz çevirirse..."

Yüz çevirmek; iki şekilde açıklanmıştır. Birinci açıklama -kâfirler hakkında olduğu kabul edilirse- kabul etmekten yüz çevirirse... demektir. İkincisi ise; eğer mü'minler hakkında olduğu kabul edilirse, amel etmekten yüz çevirirse demektir. "Kim Rabbİnin zikrinden yüz çevirirse" O'nun nimetine şükretmezse diye de açıklanmıştır.

"...Onu zorlu bir azaba sokar" buyruğundaki; Onu sokar" lafzını Kûfeliler ve Ebu Amr'dan Ayyaş "ye" ile okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmişlerdir. Çünkü daha önceden "Allah'ın adı anılarak: "Kim Rabbİnin zikrinden yüz çevirirse" diye buyurulmuştur. Diğerleri ise "nun" harfî ile Onu sokarız" diye okumuşlardır. Müslim b. Cundüb'den "nun" harfini ötreli, "lam" harfini kesreli okıdığı rivayet edilmiştir. Talha ve el-A'rec de böyle okumuşlardır. Bu iki okuyuş "nun" harfinin üstün, "lam"ın ötreli ile "nun" harfinin ötreli, "lam"ın kesreli okunuş-ı ile; Onu soktu" anlamındadır. Buna göre; onu sokarız, demek olur.

"Zorlu bir azaba"; çok meşakkat verici ve çetin bir azaba demektir. İbn Abbas dedi ki: Bu cehennemdeki bir dağdır. el-Hudrî dedi ki: Ellerini üzerlerine koydukları her seferinde elleri eriyecektir.

Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, anlam şudur: Azaptan oldukça ileri derecedeki meşakkat demektir. Dilde bu, bilinen bir anlamdır. Çünkü; sözlükte; "meşakkat ve zorluk" demektir. Bir iş, bir kimseye zor ve ağır geldiğinde, o kimse; Bu iş bana çok zor ve ağır geldi" der. Ömer (r.a)'ın şu sözleri de böyledir: Nikâh hutbesinde (evliliğe talib olmak maksadı ile yapılan konuşmada) zorlandığım kadar hiçbir şey beni zorlamış değildir."

"Çetin ve zorlu azab" demektir. 'm mastarıdır. Bu fiilin mastarları; şekillerinde getir. Azab bu mastarın anlamı ile nitelendirilmiş bulunmaktadır. Çünkü bu azab, azab gören kimsenin üstüne çıkar. Yani onun üstüne çıkar, onu yenik düşürür ve azab edilen kişi buna tahammül edemez.

Ebu Ubeyde dedi ki: mastardır, yani bu, yüksekliği olan bir azab, yükselen bir azab anlamındadır. Yukarı doğru yürümek ise meşakkatli bir şeydir, Çok zorlu yokuş" anlamındadır.

İkrime dedi ki: Bu, azap görene, oraya çıkması emrolunacak cehennemdeki dümdüz bir kayadır. Onun tepesine vardığında yine tekrar cehenneme düşer.

e!-Kelbî dedi ki: eî-Velid b. El-Muğîre'ye dümdüz bir kayadan yapılmış cehennem ateşindeki bir dağa tırmanması emrolunacak, ününden zincirlerle çekilecek, arkasından İse ağır tokmaklarla vurulacak. Nihayet onun tepesine varacak. Kırk senede onun tepesine varamaz. Onun tepesine vardı mı, yine en dibine yuvarlanır. Tekrar ona tırmanmakla emrolunur, Ebediyyen bu halde devam edip gidecektir. İşte yüce Allah'ın: "Ben onu sarp yokuşa sardıracağım" (el-Müddessir, 74/17) buyruğunda anlatılan budur. [28]

18. Şüphesiz ki mescidler, Allah'a mahsustur. Onun için Allah ile, birlikte hiçbir kimseye dua (ve ibadet) etmeyin.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [29]

1- Mescidler Allah'ındır:

"Şüphesiz ki mescidler, Allah'a mahsustur" buyruğundaki: "C ot): Şüphesiz ki" buyruğunda hemze üstün ile okunacaktır. Bunun yüce Allah'ın: "Bana şu vahyolundu..." (Cinn, 72/1) buyruğuna atıf olduğu söylenmiştir. De ki: Bana şüphesiz ki mescidler de Allah'a mahsustur (diye) vahyolundu, anlamındadır, el Halil dedi ki: Buyruk: Ve çünkü şüphesiz, mescidler Allah'a mahsustur" anlamındadır, demiştir.

Bundan maksat, çeşitli din mensuplarının ibadet için bina ettikleri mabed-lerdir.

Said b. Cübeyr dedi ki: Cinler, bizler senden uzak bulunduğumuz halde nasıl olur da mescidlere gelip, seninle birlikte namazda hazır bulunabileceğiz? diye sorunca; "Şüphesiz ki mescidler de Allah'a mahsustur" yani Allah'ı anmak ve Ona itaat etmek için bina edilmiştir, buyruğu nazil oldu.

el-Hasen dedi ki: Bu buyrukla yüce Allah, her yeri kastetmiştir. Çünkü yerin tamamı Peygamber (sav) için mesciddir. Çünkü o: "Her nerede olursanız, namaz kılınız."; "Nerede namaz kıalarsanız, orası mesciddir"[\[30\]](#) diye buyurmuştur. Sahih hadiste de şöyle buyurmuştur: "Yeryüzü de bana hem mescid, hem de (teyemmüm ile) bir temizlenme aracı kılınmıştır."[\[31\]](#)

Saîd b. e]-Müseyyeb ile Talk b. Habib dedi ki: Burada "mescidler" ile kulun üzerinde secde ettiği azalarını kastetmiştir. Bunlar da ayaklar, dizler, eller ve yüzdür, yani bu azalar Allah'ın sana nimet olarak ihsan ettikleridir. Bunlarla başkasına sakın secde etme, o takdirde Allah'ın nimetini inkâr etmiş olursun.

Ata da şöyle demiştir: Sen mescidleri (üzerlerinde secdeye vardığın yer-leri)ni, yani üzerlerinde secde etmekle emrolunduğun organlarını, onları yaratandan başkasının önünde alçaltma, demektir.

Sahih hadiste, İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Ben yedi kemik üzerine secde etmekle emrolundum: Aın -eliyle burnuna da işaret etti-, iki el, iki diz ve parmak uçları."[\[32\]](#)

el-Abbas dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kul, secdeye vardığı vakit onunla birlikte yedi azası da secde eder."[\[33\]](#)

"Mescidler"in namazlar olduğu da söylenmiştir. ... Ve şüphesiz ki, secde Allah'a mahsustur, demek olur. el-Hasen de böyle açıklamıştır.

Eğer "mescidler" secde edilen yerler olarak anlaşılırsa, o zaman bunun tekili "cim" harfî kesreli olarak "mescid" diye gelir. Üstün olarak da (mesced şeklinde) kullanılır. Bunu el-Ferrâ nakletmektedir.

Eğer "mescidler"den kasıt, organlar ise o vakic bunun tekili "cim" harfî üstün olarak "mesced" şeklinde gelir.

Bunun sücud anlamındaki "mesced"in çoğulu olduğu da söylenmiştir. Nitekim: Ben sücûd yaptım" denilir.

Tıpkı: Yeryüzünde yürüdüm, yol aldım, yürümek, yol almak" demek ve bunu (asıl kökünün ikinci harfini -ki mescedde "cim"e tekabül eder üstün okumak gibidir ki; bu da rızık aramak maksadıyla yeryüzünde yürümeyi anlatmak üzere kullanılır.

İbn Abbas dedi ki: Burada mescidlerden kasıt kıblenin kendisi olan Mekke'dir. Mekke'ye "mesâcid (mescidler)" denilmesinin sebebi, herkesin ona yönelerek

secdeye varmasından dolayıdır. Allah'ın izniyle bu görüşler arasında en kuvvetli olanı birinci görüştür. Ayrıca bu görüş İbn Abbas'tan -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- da rivayet edilmiştir. [34]

2- Mescidlerin Allah'a İzafe Edilmesinin Mahiyeti:

Allah'a mahsustur" buyruğundaki izafet bir şereflendirme ve bir tekrim izafetidir. Bütün mescidler arasında da özellikle el-Beytu'l-Atîk (eski ev, özgürlük evi olan Ka'be) özellikle sözkonusu edilerek: "Ve Beyt'imi temizle!..." (el-Hac, 22/26) diye buyurmaktadır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Binekler ancak üç mescide koşulur." [35] Bu hadisi hadis imamları rivayet etmiştir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-İsrâ, 17/1, âyet, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Benim bu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram müstesna, onun dışındakilerde kılınan bin namazdan hayırlıdır." [36]

İbnu'l-Arabî dedi ki: Pek sakıncalı görülmeyen bir yolla gelen bir rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Benim bu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram müstesna onun dışındakilerde kılınan bin namazdan hayırlıdır.- Çünkü onda (Mescid-i Haram'da) kılınan bir namaz benim bu mescidimdeki bin namazdan hayırlıdır." [37] Eğer bu hadis sahih ise (bu hususta) açık bir nastır. Derim ki: Bu daha önce İbrahim Sûresi'nde (14/37. âyet, 6. başlıkta) açıkladığımız üzere adaletli ravilerin, adaletli kimselerden nakletmiş olması sebebiyle, sahih bir rivayettir. [38]

3- Mescidler Allah'tan Başkasına İzafe Edilebilir mi?

Mescidler, her ne kadar yüce Allah'ın mülkü ve O'nun tarafından şereflendirilmiş mekânlar ise de, bazen tanıtmak (urif) maksadı ile O'ndan başkasına nisbet edilerek: Filanın mescidi" denilebilir. Sahih hadiste rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) koşu için zayıflatılmış atları el-Hayfa'dan itibaren Seniyyetu'l-Vedâ'a kadar yarıştırmış, zayıflatılmamış olan atlar arasında ise Seniyye'den Züreykoğulları Mescidine kadar yarışmıştır. [39]

Bu durumda böyle bir izafet, mahallî izafet hükmündedir. Burası onların kiblesinde imiş gibi bir ifade anlaşılır. Onların (burayı mescid için) vakfetmiş olmaları sebebiyle de bu izafet yapılmış olabilir.

Mescidlerin, köprülerin ve kabristanların vakıf yapılabileceği hususunda ümmet

arasında -başka şeylerin vakfı hususunda görüş ayrılığı bulunsa dahi- görüş ayrılığı yoktur. [\[40\]](#)

4- Mescidlerde Yapılması Caiz Olan İşler;

Mescidler Allah'ın olmakla, orada Allah'tan başkası anılmamakla birlikte, oralarda malların taksim edilmesi de caizdir. Orada yoksullar arasında ortak olmak üzere, zekât olarak toplanan malların bulundurulması da caizdir. Her gelen de oradan yiyebilir. Borçlunun orada hapsedilmesi, esirin bağlanması, mescidlerde uyumak, hastaların orada kalması, komşu olanların oraya kapılarının açılması, batıldan uzak olması şartıyla oralarda şiir okunması da caizdir. Bütün bu hususlara dair yeterli açıklamalar et-Tevbe Sûresi'nde (9/28. âyetin tefsirinde) ve en-Nur Sûresi'nde (24/56-38, âyetlerin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. [\[41\]](#)

5- Allah ile Birlikte Başkasına İbadet Edilemez:

"Onun için, Allah ile birlikte hiçbir kimseye dua etmeyin* buyruğu, Mes-cid-i Harâm'da Allah ile birlikte başkasına dua (ve ibadet) etmeleri dolayısıyla müşriklere bir azardır. Mücahid dedi ki: Yahudiler ve hristiyanlar kilise ve havralarına girdiklerinde Allah'a ortak koşuyorlardı. Yüce Allah, peygamberine ve mü'minlere bütün mescidlere girdikleri takdirde, sadece Allah'a ihlâsla dua (ve İbadet) etmelerini emretmektedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Bu sebepten dolayı o dua ve ibadete kendilerine tapınılmış put ya da başka herhangi bir şeyi ortak koşmayınız.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Mescidkri sadece Allah'ı anmaya tahsis ediniz. Oralari şakalaşılacak, ticaret yapılacak, oturulacak yerler, yollar edinmeyin. Mescidlerde Allah'tan başkasına bir pay ayırmayın. Sahih hadiste de şöyle denilmiştir: "Her kim mescidde bir şey kaybettiğini ilan edecek olursa, siz de: Allah onu sana geri çevirmesin. Mesddler bunun için bina edilmedi, deyiniz."

[\[42\]](#)

en-Nur Sûresi'nde (az önce belirtilen âyetlerin tefsirinde) mescidlerin ahkâmına dair yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun. [\[43\]](#)

6- Mescide Girip Çıkarken Yapılacak Dua:

ed-Dahhak'ın, İbn Abbas'tan onun da Peygamber (sav)'dan rivayet ettiğine göre Peygamber mescide girdiği vakit önce sağ ayağını atar ve şöyle dua ederdi: Şüphesiz ki mescidler Allah'a mahsustur. Onun için Allah ile birlikte hiçbir kimseye dua (ve ibadet) etmeyin. Allah'ım, ben senin kulunum, senin ziyaretçimim. Ziyaret edilen herkesin üzerinde bir hak vardır, Sen ziyaret olunanların en hayırlısıdır. Rahmetinle boynumu cehennem ateşinden kurtarmanı Senden diliyorum." Mescidden çıktı mı Önce sol ayağını atar ve şöyle dua ederdi: "Allah'ım, üzerime sağnak sağnak hayır yağdır. Bana verdiğin iyi şeyleri benden asla alma. Benim geçimimi kâr sağlamayan bir yorgunluk kılma. Yeryüzünde bana, beni ihtiyaçtan kurtaracak kadar bir pay takdir buyur."[\[44\]](#)

19. Şu da bir gerçek ki, Allah'ın kulu, Ona ibadet etmek için kalktığı zaman neredeyse etrafında bir keçe olacaklardı,

20. De ki: "Ben ancak Rabbime İbadet ederim. Hiçbir kimseyi de O'na ortak koşmam."

21. De ki: "Şüphesiz ben size bir zarar verme İmkânına da, bir hayır verme İmkânına da sahip değilim."

"Şu da bir gerçek ki, Allah'ın kulu, O'na ibadet etmek İçin kalktığı zaman..." buyruğundaki: " Şu da bir gerçek ki" lafzındaki "hemze'nin üs-lün okunması caizdir. " Yüce Allah ona şunu vahyetti": "Suda bir gerçek ki..." demektir. İstinâf Önceki cümlelere atfedilmeksizin yeni bir cümle) olarak kesre İle okunması da mümkündür.

Burada sözü edilen "Allah'ın kulu" -sûrenin baş taraflarında geçtiği üzere- Batn-ı Nahle'de namaz kılıp, Kur'ân okuduğu zaman Muhammed (sav)'dır.

" Ona ibadet etmek için..." demektir. İbn Cüreyc: Onları yüce Allah'a davet etmek için kalktığı zaman... diye açıklamıştır.

"Neredeyse etrafında bir keçe olacaklardı" buyruğu hakkında; ez-Zübeyr İbnu'l-Avvâr dedi ki: Burada kastedilenler Peygamber (sav)'dan Kur'Sn dinledikleri vakit cinlerdir. Yani Kur'ân'ı dinlemek için duydukları aşın istek dolayısıyla kalabalık bir şekilde biri diğerinin üstüne çıkacak ve adeta dü-şeoek gibi olmuşlardı.

Aşırı istekleri sebebiyle neredeyse üstüne çıkacaklardı, diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı ed-Üahhak yapmıştır. İbn Abbas: Zikri dinlemek arzusu ile ... diye açıklamıştır. Burd'un, Mekhûl'den rivayetine göre cinler o gece Rasûlullah (sav)'a bey'at ettiler. Yetmişbin kişi idiler. Ona yaptıkları bey'at, tan yerinin ağarması esnasında sona erdi.

Yine İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, bu ifadeler kavimlerine döndükleri zaman, cinlerin söyledikleri sözlerdendir. Onlar kendi kavimlerine Peygamber (sav)'ın ashabının ona gösterdikleri itaatini, rükû ve sücûdda imam olarak ona nasıl uyduklarını böylece haber vermişlerdi.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Müşrikler Peygamber (sav)'a olan kızgınlık ve öfkelerinden dolayı nerdeyse biri diğerinin üstüne çıkacaktı.

el-Hasen, Katade ve İbn Zeyd dedi ki: "Allah'ın kulu... kalktığı zamandan kasıt, şudur: Muhammed, davet etmek maksadıyla ayağa kalktığı zaman, insanlar ve cinler onun bu davetini söndürmek için birbiri üstüne üşüştiler. Fakat Allah, ona yardımcı olup, zafere kavuşturmaktan ve nurunu tamamlamaktan başkasını kabul etmedi.

Taberî, anlamanın şöyle olmasını tercih etmiştir: Araplar neredeyse Peygamber (sav)'ın aleyhine bir araya gelecek ve getirdiği nuru söndürmek için birbirlerine yardımcı olacak noktaya gelmek üzere idiler.

Mücahid dedi ki: Yüce Allah'ın: "Bîr keçe" buyruğu, topluluklar halinde (biraraya geldiler), demektir. Bu ise bir "şeyin, bir şeyin üstüne keçe gibi toplanmasını anlatmak üzere kullanılan: tabirinden gelmektedir. Yününün üslüste preslenmesi dolayısıyla yere serilen: Keçe" de buradan gelmektedir. Bir şeyi alabildiğine sağlam bir şekilde bir başkasına yapıştırdığın herşey hakkında bu durumu anlatmak maksadı ile: Onu sıkı sıkı yapıştırdın" denilir, Keçe" lafzının çoğulu diye gelir. Tıpkı "kırba"nın çoğulunun; diye gelmesi gibi. Arşlarım başında bulunan tüylere de: " Yele" denilir. Çoğulu: diye gelir. Şair Zühreyr şöyle demektedir:

"Tam anlamıyla silahlarla donanmış ve atılgan Tırnakları kesilmemiş, yelesi bulunan bir aralanın yanında."

Pek çok miktardaki çekirgelere de bu isim verilir. Bu kelime dört şekilde telaffuz edilmiş ve dört türlü okunmuştur. Genel olarak okunan şekil, "be" harfi üstün, "lam" harfi kesreli Gibed şeklinde, ikinci okuyuş "lam" harfi ötreli "be" harfi üstün olarak (lubed). Bu, Mücahid, İbn Muhaysın ve Şamlılardan naklen Hişam'ın kıraatidir. Bunun tekili de; diye gelir. (Üçüncü okuyuş) hem "lam" hem de "be" harflerinin ötreli okunuşudur (lubud). Bu da Ebu Hayve Muhammed b. es-Semeyka', Ebu'l-Eşheb el-Ukaylî ve eî-Cahderî'nin okuyuşudur, tekili; şeklinde gelir. Tavan" kelimesinin çoğulunun: şeklinde; Rehn'in" çoğulunun; diye gelmesi gibi. 4. okuyuş); "lam" harfi ötreli, "be" harfi ise üstün ve şeddeli (iübbed) okuyuşudur. Bu da el-Hasen, Ebu'l-Aliye, el-A'ree ve yine el-Cahderî'nin okuyuşudur, tekili; şeklinde gelir. Rükû eden"in çoğulunun: şeklinde Secde eden"in çoğulunun: şeklinde gelmesi gibi.

"Lam" harfi ötreli, "be" harfi de üstün olarak "lûbed" şeklinin "devamlı olan şey" anlamında olduğu da söylenmiştir. Uzun süre kaldığı için Lukman'ın nesrine (kartalına) "Lubed" denilmesi de buradan gelmektedir.^[45]
en-Nâbiğa dedi ki:

"Lubed'i mahveden onu da mahvetti."

el-Kuşeyrî dedi ki: Bu kelime "iam" ve "be" harfleri ötreli olarak "lubud" diye de okunmuştur ki; bu da "lebîd'in çoğuludur. Bu ise küçük torba demektir. es-Sıhah'ta şöyle denilmektedir: "(LJ Vü ^İÜÎ): Yığın yığın mal tükettim" (el-Beled, 90/6) buyruğunda (ki lûbed) pek çok, pek fazla anlamındadır. Yine şöyle denilmektedir: İnsanlar lûbeddir" denildiği zaman birara-ya gelip, toplanmışlardır demektir. Yine bu lafız yolculuğa çıkmayıp, yerinden ayrılmayan kimse hakkında da kullanılır. Nitekim şair şöyle demektedir:

"Yerinden ayrılmayıp, yolculuğa çıkmayan güzel görüşlü kimsenin karşılayamadığı, İhtiyacı bulunan oldukça cömert bir kimseden..."^[46]

Lubed; Lukman'ın kartallarının sonuncusudur. Munsanf bir kelimedir. Çünkü bu kelime madul değildir. Arapların inanışlarına göre Lukman, Âd kavminin yağmur yağmasını dilemek üzere Harem bölgesine gönderdiği heyet arasında bulunanlardan birisidir. Bunlar helak edilince Lukman beyaza çalan ceylanlardan yedi tane pisliği yağmurun dokunmayacağı, geçit vermeyen bir dağda bırakıp bunların kalacağı süre kadar ile ardı arkasına ölen ve birileri öldükçe diğeri ölenin yerine geçecek yedi kartalın kalacağı süre kadar yaşamak arasında serbest bırakıldı. O da kartalların yaşayacağı kadar süreyi tercih etti. Bunların sonuncusunun adı da Lubed idi. Şairler bunu sözko-nusu etmişlerdir. Nâbiğa şöyle demektedir:

"Sabahı ıpıssız etti, kuşluk vaktinde de ahalisi yüklerini alıp gittiler Lukman'm son kartalı olan Lubed'i mahveden onu da imha etti."

Lebîd de küçük torba demektir. Nitekim: Kırbayı torba haline getirip, onu bir lebide (kırbaya) koydu" denilir. Yine Lebid, Âmir oğullarından bir şairin adıdır. "De ki: Ben ancak Rabbime ibadet ederim." Yani Peygamber (sav): "Ben ancak Rabbime ibadet ederim" dedi. "Hiç kimseyi de O'na ortak koşmam."

Kıraat alimlerinin pek çoğu; Dedi ki" şeklinde onun dediğini haber veren bir kip olarak okumuşlardır. Ancak Hamza ve Âsim; De ki" diye emir kipi olarak okumuşlardır.

Âyetin nüzul sebebi de şudur: Kureyş kâfirleri ona şöyle demişti; Sen çok büyük bir iş getirdin. Bütün insanlara düşmanlık ediyorsun. Bu işten vazgeç, biz seni himaye ederiz. Bunun üzerine bit âyet nazil oldu.

"De ki Şüphesiz ben size bir zarar verme imkânına da, bir hayır verme imkânına

da sahip değilim." Yani ben sî2e gelecek bir zararı önleyemeyeceğim gibi, size bir hayrın gelmesini de sağlayamam.

Bir açıklamaya göre de "size bir zarar verme" sizi küfre sürüklemeye "imkânına da bir hayır" hidâyete iletme "imkânına da sahib değilim." Yani bana düşen sadece tebliğ etmektir.

Zarar'ın azab, hayır (reşâd)ın de nimet olduğu da söylenmiştir. Bu da ilk açıklamanın aynısıdır. Zararın ölüm, hayrın (reşâd)ın hayat olduğu da söylenmiştir. [\[47\]](#)

22. De ki: "Gerçek şu ki beni (evet) beni Allah'tan asla kimse kurtaramaz ve ben Ondan başka sığınacak kimse de asla bulamam.

23. "Ancak Allah'tan gelenleri ve O'nun gönderdiklerini tebliğ etmek (imkânına sahibim). Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse, hiç şüphesiz onun için cehennem ateşi vardır. Onlar orada ebedlyyen kalacaklardır."

24. Nihayet onlar tehdit olundukları şeyi görecekleri zaman, kimin yardımcılarının daha zayıf ve sayıca daha az olduğunu bileceklerdir.

25. De ki: "Tehdit olunduğunuz yakın mıdır? Yoksa Rabbîm ona uzun bir zaman nu tayin etmiştir, bilmiyorum."

"De ki: Gerçek şu ki beni (evet) beni Allah'tan asla kimse kurtaramaz." Eğer bana gelen vahyi saklayıp, size açıklamayacak olursam, Allah'ın azabını benden kimse uzaklaştıramaz, demektir. Çünkü onlar kendisine: Sen vahye davet etmeyi bırak, biz seni himaye ederiz, demişlerdi.

Ebu'l-Cevzâ'nın, İbn Mesud'dan rivayetine göre, o şöyle demiştir; Cin gecesi Peygamber (sav) ile birlikte gittim. Nihayet o el-Hacûn denilen yere varınca bana bir çizgi çizdi. Sonra onların yanlarına vardı, etrafında kalabalık oluşturup toplandılar! Verdân diye anılan efendileri şöyle dedi: Ben onları senin etrafından uzaklaştıırım. Peygamber şöyle buyurdu; "Gerçek şu ki, beni (evet) beni Allah'tan asla kimse kurtaramaz."[\[48\]](#) Bunu e!-Mâverdî zikretmektedir. Cel-Maverdi) dedi ki: Bunun iki anlama gelme ihtimali vardır. Birincisine göre: Allah, beni himaye ettikten sonra, hiç kimse beni himaye edemez. İkinci anlamı ise: Allah'ın benim hakkımda takdir ettiği şeylere karşı kimse beni koruyamaz.

"Ve ben O'ndan başka sığınacak kimse de asla bulamam." Buradaki: Sığınacak kimse, sığınak" kelimesini Katade: Kendisine sığınacağım bir sığınak, diye açıklamıştır. Yine ondan gelen bir rivayete göre o, bunu dost ve yaVdımci diye açıklamıştır. es-Süddi: Korunak diye, el-Kelbî; Yeryüzünde serap gibi kendisine gireceğim (ve sığınacağım) yer, diye açıklamıştır. O'nun dışında bir veli (dost ve

yardımcı) ve bir mevlâ (bulamam) diye de açıklanmıştır. Gidecek yer ve izleyeceğim bir yer, diye de açıklanmıştır. Bunu da İbn Şecere nakletmiştir, anlamlar bir(birine yakın)dir. Şairin şu beyi-tinde de bu anlamda kullanılmıştır; "Ah benim canım ki, ahin bana hiçbir faydası yoktur, Ve esasen Allah'ın hükmünden ebediyyen kurtuluş (bir sığınak) bulunamaz."

"Ancak Allah'tan gelenleri ve O'nun gönderdiklerini tebliğ etmektir,"

Yalnız bunda eman ve kurtuluş vardır. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır. Katade de şöyle demiştir: "Ancak Allah'tan gelenleri tebliğdir." İşte benim Allah'ın bana vereceği başarı sayesinde yapabileceğim sadece budur. Küfür ve imana gelince, ben bunlara sahip değilim. Bu açıklamaya göre buyruk, yüce Allah'ın: "De ki: Şüphesiz ben size bir zarar verme imkânına da, bir kayır verme imkânına da sahib değilim" (21. âyet) buyruğu ile alakalıdır. Yani ben size tebliğde bulunmaktan başkasını yapamam.

Bunun daha önce geçen yüce Allah'ın: "Şüphesiz ben size bir zarar verme imkânına da, bir hayır verme imkânına da sahib değilim" (21. âyet) buyruğundan munkatı' bir istisna olduğu da söylenmiştir. Yani benim elimde olan sadece size tebliğ etmektir. Bu da: Ancak ben size benimle gönderileni tebliğ edebilirim, demektir. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır.

ez-Zeccâc ise şöyle demektedir: Bu yüce Allah'ın: "Sığınacak kimse" buyruğundan bedel olarak nasbedil mistir. Bu da şu demektir: Ve ben ondan başka sığınacak kimse asla bulamam. Ancak Allah'tan bana gelenleri ve O'nun mesajlarını size tebliğ edebilirim. Yani benim elimde olan, bana tebliğ etmemi emrettiği, O'ndan gelenleri size tebliğ etmekten ibarettir. Yahutta: Ben , sadece Allah'tan gelenleri tebliğ eder ve gelenler gereğince amel ederim. Böylelikle başkasına emrettiklerimle, kendimi de yükümlü tutarım,

Bunun master (meful-i mutlak) olduğu da söylenmiştir, ise olumsuzluk edatı anlamındadır, de şart edatıdır. Ben O'ndan başka sığınacak kimse de asla bulamam" demektir. Yani: Eğer ken Rabbimin risaletlerini gereği gibi tebliğ etmeyecek olursam (O'ndan başka sığınacak kimse bulamam)" demek olur).

"Kim Allah'a ve Rasulüne" tevhid ve ibadet hususunda "İsyân ederse, hiç şüphesiz onun için cehennem ateşi vardır" buyruğundaki: Hiç şüphesiz" lafzının hemzesinin kesreli gelmesi ceza (yani şart cümlesinin cevabının) başına gelen "fe"den sonrasının ibtidâ konumunda oluşundan dolayıdır. (İbtidâ halinde ise "elif nun"un hemzesi kesreli okunur.) Daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

"Onlar, orada ebediyyen kalacaklardır" buyruğundaki: Kalıcılar olarak" lafzı hal olarak nasbedilmiştir. Çoğul olarak gelmesi ise bu şekilde hareket eden herkesin bu durumda olacağından dolayıdır. O bakımdan (fiilin) ilkin tekil olarak gelmesi:

Kim" lafzından dolayıdır. Daha sonra da manadan ötürü "ebediyyen kalıcılar" lafzı çoğul olarak gelmiştir.

"Ebediyyen" kelimesi burada "isyan"dan kastın şirk olduğunu göstermektedir. Şirkin dışındaki masiyetler diye de açıklanmıştır. O durumda: "Onlar orada ebediyyen kalacaklardır" buyruğunun anlamı şu olur: Affedilmeleri yahut şefaate nail olmaları hali müstesna. Dünyadan iman iie çıkmaları takdirinde ise affedilecekleri muhakkaktır. Bu anlamdaki açıklamalar, daha önceden en-Nisâ SCıresi'nde (4/93. âyet, 7. başlıkta) ve başka yerlerde yeteri kadarıyla geçmiş bulunmaktadır.

"Nihayet onlar tehdit olundukları şeyi görecekları zaman" buyruğunda yer alan: Nihayet" burada bir başlangıç noktasıdır. Yani: "Nihayet onlar" âhiret azabından ya da Bedir'de öldürölmeleri anlamındaki dünya azabından "tehdit olundukları şeyi görecekları zaman" işte o vakit "kimin", onların mı yoksa mü'minlerin mi "yardımcılarının daha zayıf ve sayıca daha az olduğunu bileceklerdir."

"De ki: Tehdit olunduğunuz" yani kıyametin kopması -dünya azabı da denilmiştir- "yakın mıdır yoksa Babbim ona uzun bîr zaman" bir süre ve bir ecel "mi tayin etmiştir bitmiyorum?" Yani ben, bunu bilmiyorum. Bu da şu demektir Azabın ne zaman İneceğini de, kıyametin ne zaman kopacağını da ancak Allah bilir. Bu, kendisine dair Allah'ın bana bildirdiklerinden başkasını asla bilemeyeceğim bir gaybdır.

Tehdit olunduğunuz" buyruğundaki 'nın fiil ile birlikte maetar anlamını vermesi sözkonusu olduğu gibi; ism-i mevsûlü anlamında olup, aid zamirin takdir edilmesi de sözkonusu olabilir.

"Yoksa Rabbim ona uzun bir zaman mı tayin etmiştir?" buyruğundaki; "Rabbim" buyruğundaki "ye" genel olarak sakın okunmuştur, İki el-Haremî ile Ebu Amr ise fethah okumuşlardır. [\[49\]](#)

26. O, gaybı bilendir. O, kendi gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz.

27. Meğer ki beğenip, seçtiği bir peygamber ola. Çünkü O (Allah), onun önünden ve ardından koruyucular gönderendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [\[50\]](#)

1- Gayb Bilgisi Allah'a Mahsustur:

"O, gaybı bilendir" buyruğundaki: Bilendir" lafzı daha önce gecen "Rabbim" buyruğunun sıfatı olarak merfû' gelmiştir. Bunun; (mealde olduğu gibi) gayb'

bilendir" anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Gayb" kullar için gaib olan, görünmeyen demektir. Buna dair açıklamalar el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/3. âyet, 2, başlıkta) geçmiş bulunmaktadır, "O, kendi gaybına hiçbir kimseyi muttali kılmaz. Meğer ki beğenip, seçtiği bir peygamber ola." Ona gaybından dilediği şeyleri bildirir. Çünkü peygamberler mucizelerle desteklenirler. Bu mucizelerden birisi de gayb ulan bazı hususlar haber vermeleridir. Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyurulmak-tadır; "Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm." (Âl-i İmran, 3/49)

İbn Cübeyr dedi ki; "Meğer ki beğenip, seçtiği bir peygamber ola" buyruğunda kastedilen rasûl (elçi, peygamber), Cebrail (a.s)'dır. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Daha uygunu anlamın şöyle olmasıdır: O, beğenip, seç-Liği yani peygamberlik için .seçtiği kimselerden başkalarını gaybından haberdar etmez. Ancak bu gibi kimselere gaybından dilediği şeyleri bildirir ki, bu onun peygamberliğine delil teşkil etsin. [\[51\]](#)

2- Falcılar ve Benzerleri Gaybı Bilemezler:

İlim adamları -Allah'ın rahmeti özerlerine olsun- şöyle demişlerdir: Şanı yüce Allah'ın gaybı bilip, ona dair bilgiyi sadece kendisine tahsis etmesi ile öğünmesi, O'ndan başka herhangi bir kimsenin gaybı bilmediğine delil teşkil etmektedir. Daha sonra yüce Allah, beğenip, seçtiği peygamberleri bundan istisna etmekte ve onlara verdiği vahiy yoluyla gaybından dilediği bilgileri tevdi ettiğini belirtmektedir. Bunu da onlar için bir mucize ve peygamberliklerine dair doğru bir delâlet olarak vermiştir. Müneccim ve ona benzer taşları kullanan, kitablara bakan, kuşları (gayba dair hüküm çıkarmak maksadıyla) uçurtan kimseler ise O'nun beğenip, seçtiği ve gaybından dilediği şeylere muttali ve haberdar kıldığı rasûller arasında sayılamazlar. Aksine böy-leleri Allah'ı inkâr eden, sezgi, tahmin ve yalanlarıyla da Allah'a karşı iftirada bulunan birer kâfirdirler.

Kimi İlim adamı şöyle demiştir: Hallerinin farklılığı, rütbelerinin değişikliği, aralarında hükümdarların ve sıradan insanların, alimlerin, cahillerin, zenginlerin, fakirlerin, küçüklerin, büyüklerin bulunmasına, doğdukları burçların farklılıklarına, doğuşlarının ayrılıklarına, yıldızların mertebelerinin değişik oluşuna rağmen Nuh'un gemisine binen kimseler hakkında müneccimlerin (yıldız falcılarının) neler söylediklerini keşke bilebilseydim? Nasıl oldu da bir anda hepsi de suda boğulma hükmüne mahkûm oldular.

Eğer müneccim (yıldız falcısı) -Allah müstehakkını veresice- onların gemiye bindikleri sırada yükselen burç onların boğulmalarını sağladı, diyecek olursa, o

takdirde bu yükselen burç herbirilerinin doğumu esnasında farklı olan diğer yükselen burçların tümünü, hükümlerini ve o kimseye has olan yükselen burcun gereklerini çürütmüş, iptal etmiş ul makta dır., O halde ebedi olarak ve kesinlikle doğum halleri gereğince uygulama yapmanın hiçbir faydası olmayacağı gibi, bunların bir kimsenin mutluluk ya da bedbahtlığına delâlet olması da düşünülemez. Geriye sadece böylelerinin Kur'ân-ı Az-im'e karşı bile bile inatlaşmalarından başka bir şey kalmamaktadır. Bu ifadeler ile böyle bir kimsenin, yıldız falcılığı dolayısıyla kanının helâl olduğu da anlaşılmaktadır. Şu sözleriyle şair bu hususu ne güzel dile getirmiştir;

"Müneccim hükmetti, benim doğumumun yükselen burcunun Benim hakkımda suda boğularak öleceğime. Söyle o yıldız falcısına: Tufan sabahı herkes, Suda boğduran yıldızın doğuşunda mı dünyaya gelmişti?"

Müminlerin emiri Ali b. Ebi Talib (r.a)'a Haricilerle karşılaşmak istediği sırada: Ay akreb burcunda iken mi onlarla karşılaşacaksın denilmiş¹ o da: Peki ya onların ayları nerede ki, diye sormuş ve bu ayın son günlerine rastgel-miş idi. Şimdi Ali (r.a)'ın cevap olarak verdiği söze ve bu sözde yıldız falcılığına göre kanaat belirtenlerin bu kanaatlerinin ne ileri derecede reddedilmiş olduğuna, yıldızların hükümlerini gerçek kabul eden herbir cahili nasıl susturmuş olduğuna bir dikkat edelim.

Müsafır b. Avf ona dedi ki: Ey mü'minlerin emiri, sen şu anda yola koyulma! Günün üç saati geçtikten sonra yola çık ve yürü! Ali (r.a) ona: Neden? diye sorunca, şu cevabı verdi: Sen şu anda yola koyulacak olursan, sana da, arkadaşlarına da çok büyük bir belâ ve ağır bir sıkıntı isabet eder. Eğer benim söylediğim saatte yola koyulacak olursan, muzaffer olursun, üslün gelirsin ve istediğini elde edersin. Ali (r.a) şu cevabı verdi: Muhammed (sav)'ın hiçbir müneccimi (yıldız falcısı) yoktu. Ondan sonra bizim de yıldız falcımız olmayacaktır. -Bu açıklamaları esnasında Ali (r.a) Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyetlerini de delil gösterdiği uzunca sözler söyler.- Kim bu hususta söylediklerini doğru kabul ederse, o kimsenin Allah'tan başka bir eş ya da O'na zıt bîr varlığı ilah edinenler gibi olmayacağından emin değilim. Allah'ım uğur varsa eğer, sadece Senin uğurundur ve Senin hayrından başka hayır yoktur. Daha sonra konuşan şahsa şunları söyledi: Bizler sözlerini yalanlıyoruz, sana muhalefet ediyoruz ve gitmeyin, dediğin saatte yola koyuluyoruz. Daha sonra diğer insanlara yönelerek şunları söyledi: Ey insanlar! Sakın yıldızlara dair kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulabileceğiniz kadarından fazlasını öğrenmeye kalkışmayınız. Şüphesiz ki müneccim (yıldız falcısı) sihirbaz gibidir. Sihirbaz da kâfir gibidir. Kâfir ise cehennemdedir. Allah'a yemin ederim, eğer

senin yıldızlara baktığına ve onlardan çıkardığın sonuçlar gereğince amel ettiğine dair bir bilgi bana ulaşacak olursa, sen hayatta kaldığın ve ben hayatta kaldığım sürece ebediyyen seni hapiste bırakacağım ve ben emiru'l-mü'mmin kaldığım sürece sana verilmesi gereken bağışlardan seni mahrum edeceğim.

Daha. sonra Müsafir b. Avf'ın çıkmamasını emrettiği saatte yola koyuldu. Haricilerle karşılaştı ve Müslim'in Sahih'inde sabit olan Nehrevân vakasında da onları mağlûb etti. Arkasından şunları söyledi: Eğer bizkr onun bize emretmiş olduğu saatte yola koyulmuş ve zafer kazanıp, üstünlük sağlamış olsaydık, bazı kimseler: Münecimin onlara emretmiş olduğu saatte yola çıktılar. (Onun için zafer kazandılar), diyecekti. Muhammed (sav)'ın hiçbir münecimi yoktu, Ondan sonra bizim de olmayacaktır. Allah bize Kisra'nın ve Kayser'in yurtlarını fethetmeyi ve diğer ülkeler fethetmeyi nasib etti. Sonra şunları söyledi: Ey insanlar! Allah'a tevekkül edin ve O'na güvenin. Çünkü O, başkalarına ihtiyaç bırakmaz.

"Çünkü O (Allah), onun önünden ve ardından koruyucular gönderir." Yani onu kendisine bir şeytanın yaklaşmasına karşı kendisini koruyacak melekler gönderir. Bu yolla vahyi şeytanların çalmasından ve bunu kâhinlerin bildirmesine karşı korur.

ed-Dahhak dedi ki: Allah gönderdiği herbir peygamber ile^birlikte mutlaka onu şeytanların melek suretine benzeyerek kendisine görünmesine karşı koruyacak melekler de göndermiştir. Şeytan, ona melek suretinde geldiği takdirde: Bu bir şeytandır, ondan korun, derler. Eğer melek ona gelecek olursa: Bu senin Rabbinin elçisidir, derler.

İbn Abbas ve İbn Zeyd dedi ki: "Koruyucular" buyruğu, Peygamber (sav)'ı önünden ve arkasından, cinlerden ve şeytanlardan koruyan koruyucular demektir.

Katade ve Said b. el-Müseyyeb dedi ki: Bunlar meleklerden olan dört koruyucu melektir.

el-Ferrâ dedi ki: Maksat Cebrail'dir. O, Allah'tan bir risalet getirerek indiği vakit, onunla birlikte cinlerin vahyi dinleyip, kâhinlerine ulaştırıp, elçiden daha önce bunu kâhinlerine ulaştırmalarına karşı korunan melekler de onunla birlikte inerdi.

es-Süddî dedi ki: "Koruyucular" vahyi koruyan koruyucular demektir. Allah tarafından gelen için: Bu Allah'tandır, derler. Şeytanın yaptığı telkinler için de: Bu şeytandandır, derlerdi,

Koruyucular" lafzı meful(-i mutlak) olarak nasbedilmiştir. es-St-hah'ta belirtildiğine göre bu, bekçiler gibi gözetleyip, koruyan topluluk hakkında

kullanılır. Tekil, çoğul, müzekker ve müennes için aynı şekli kullanılır. Bazen; diye kullandıkları da olur. Bir şeyi gözetleyen" demektir. Onu gözetledi, gözetler, gözetlemek" denilir. Kollayıp, gözetlemek" Gözetleme yeri" demektir. [\[52\]](#)

28. Ta ki o (peygamberlerin) Rabblerinin gönderdiklerini gereği gibi tebliğ ettiklerini ortaya çıkarsın. O, onların yanında olan her-şeyi kuşatmıştır. Herşeyi de sayısı ile saymıştır.

ortaya çıkarsın" buyruğu hakkında, Katade ve Mukati! şöyle demişlerdir: Ta ki Muhammed, kendisinden önceki rasûllerin bizzat kendisi risaletini tebliğ ettiği gibi, risaletlerini tebliğ ettiklerini bilsin, demektir, Burada İâm"ın kendisine taalluk ettiği, hafzedilmiş bir lafız vardır. Yani biz O'na vahyi koruduğumuzu haber verdik ki, kendisinden önceki rasûllerin de hakkı ve doğruyu tebliğ etmek hali gibi bir hal üzere bulunduklarını bilsin diye.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Ta ki Muhammed, Cebrail'in ve onunla birlikte bulunanların kendisine Rabbinin risaletini tebliğ ettiklerini bilsin. Bu açıklamayı İbn Cübeyr yapmıştır. O dedi ki: Vahiy ile birlikte, mutlaka meleklerden dört koruyucu inerdi.

Şöyle de açıklanmıştır: Ta ki rasûller meleklerin Rabblerinin mesajlarını tebliğ ettiğini, bilsinler diye. Bir diğer açıklama da şöyledir: Hangi peygamber olursa olsun, kendisinin dışındaki diğer bütün peygamberlerin tebliğ ettiklerini bilsin diye, anlamındadır.

Bir diğer açıklamaya göre: Ta ki İblis, rasûllerin Rabblerinin risaletini onun karıştırmalarından ve adamlarının bir şeyler çalmalarına karşı korunmuş olarak tebliğ ettiklerini bilsin diye, demektir,

İbn Kuteybe dedi ki: Yani, ta ki cinler, rasûllerin kendilerine indirilenleri tebliğ ettiklerini, cinlerin kendilerinin ise, vahiyden bir şeyler çalarak kendilerinin tebliğ ediciler olmadıklarını bilsinler diye.

Mücahid dedi ki: Ta ki, rasûlleri yalanlayan kimseler, rasûllerin Rabblerinin risaletini tebliğ ettiklerini bilsinler diye.

Ta ki o... ortaya çıkarsın" buyruğun cemaat, "ye" harfi üstün olarak okumuşlardır. Açıklaması da zikrettiği iniz şekildedir. İbn Abbas, Müca-hid, Humeyd ve Yakub ise "ye" harfini ötreli, okumuşlardır. Rasûllerin tebliğ ettiklerini insanlara bildirsinler diye, anlamındadır.

ez-Zeccae dedi ki: Ta ki Allah, rasûllerinin risaletlerini (onlara gönderdiklerini) hakkıyla tebliğ ettiklerini bilsin (ortaya çıkarsın) diye, demektir. Bu da "ye"

harfinin üstün okunuşuna göre yapılmış bir açıklamadır. Yüce Allah'ın şu buyruğuna benzemektedir: "Allah, içinizden cihad edenlerle, sabredenleri belli etmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?" (Al-i İmran, 3/142)

Anlam: Ta ki Aüah, bunu gayb iken bildiği gibi, müşahade ilmi ile de bilsin diye, demektir.

"O, onların yanında olan herşeyi kuşatmıştır." O'nun ümi yanlarında bulunan herşeyi kuşatmıştır. Bu da gerek rasûllerin, gerek meleklerin yanında bulunan herşeyi... demektir. İbn Cübeyr dedi ki: Yani ta ki rasûller Rabble-rinin ilminin kendilerinde bulunanı kuşatmış olduğunu bilsinler ve böylelikle O'nun kendilerine bildirdiklerini tebliğ etsinler diye... anlamındadır.

"Herşeyi de sayısı ile saymıştır." Herşeyi sayısı ile bilip kuşatmış, onlardan hiçbir şey O'na gizli kalmamıştır.

Sayısı ile" lafzı, hal olarak nasbedilmiştir. Yani O, herşeyi sayılması halinde sayısı ile bilmiştir. Mastar (meful-i mutlak) olarak nasbedildiğini de kabul edebiliriz. Bu da O, herşeyi sayısı ile tam olarak sayıp bilmiştir, demek olur. Bu durumda hazfedilmiş fiilin mastarı (meful-i mutlakı) olur. Şanı yüce Allah, herşeyi sayısı ile bilen (el-Muhsî), herşeyi bilgisiyle kuşatan (el-Muhî), herşeyi bilen (el-Alîm) ve herşeyi tek tek tesbit eden, koruyan (el-Hafîz)dır. Bütün bunlara dair açıklamaları "el-Kitabu'l-Esnâ fi Şerhi Esmâillahi'l-Hüsnû" adlı eserimizde açıklamış bulunuyoruz.

Cin Sûresi burada sona ermektedir. İlamd, yalnızca bir ve tek olan Allah'adır, [53]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/69

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/69

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/70

[4] Müslim, I, 331; Buhârî, IV, 1H73

[5] Tirmizi, V, 426; Müsned, I, 270

[6] Tirmizi, V, 427; Talîertnî, el-Mu'cemu'l-Kebir, XII, 46

[7] Timizi, V, 3H2; Tayalisî, Müsned, I, 37

[8] Lafzen aynen olmamakla birlikte ayılı manada: Heyhakî, es-Sunenu'l-Kübrâ, f, 10

[9] Muhtasar olarak: Müsned, I, 449, Heyhakî, es-Sunenu'l-Kübrâ, I, 9

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/70-74

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/74

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/74-75

[12] Müslim, IV, 1756; İhn Hıbbân, Sakih, XII, 4S4; Muımtta, II, 976; Ebû Dâvâd, IV, 365

[13] Müslim, IV, 1756; Tayalist, Müsned, I, 297

[14] Müslim, IV, 1756

[15] Muvatta, II, 976

[16] Buhari, I, 2H9, V, 2332, VI, 2439, 2659; Müslim, 1, 343, 347, 414, 415; Tirmizî, II, 96; Dârimî, I, 344, 359; Ebû Dâvûd, I, 224; İbn Mâee, I, 2K4; Müsned, IV, 92, 93, 97, 101, 245.

[17] Bu okuyuşun anlamı şöyle olur: Gerçek şu ki Rabbimiz jan ve şeref itibariyle pek yücedir.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/75-80

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/80-83

[20] Müslim, IV, 1750; İbn Hibbân, Sakih, XIII, 499; Tirmızl, V, 362; Müsned, I, 218.

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/83-88

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/88-90

[23] İbn Hihhân, Sahih, XIV, 375; Dâriml, II, 295; Müsned, i, 301, III, IV, 416, V, 145.

[24] Altıncı âyet-i kerimenin tefsiri sırasında da zikredilen hu beyitteki "rehak" kelimesine nisbeten farklı bir anlam verilmesi, merhum müfessirimizin bu lafzı atıklarken fîn plana çıkardığı anlamın gözönünde bulundurulmasındandır.

[25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/90-92

[26] Müstim. II, 728

[27] Buhâri, V, 236]; Müslim, IV, 2273; Tirmizl, IV, 640; İbn Mâce, II, 1324; Müened, IV İ 37, 327

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/92-96

[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/96

[30] Eh Avâne, Müsned, I, 327; Ahmed, Müsned, V, 156

[31] Stihârî, I, 12H, 168; Tirmizî, II, 131, IV, 123; Dâritni, I, 374, II, 295; İbn

Mâce, I, 188; Müsned, I, 301, II, 411, V, 145.

[32] Bukârl, I, 2H0; Müslim, I, 354 ("iki diz" lafzı yerine "iki ayak" lafzıyla); Dâriml, I, 346; Nesâî, II, 209; İbn Mâce, I, 2K6; Müsned, I, 292, 305

[33] Müslim, I, 355; Ebü Dâoûd, I, 235; Tirmizi, II, 61; Nesâî, II, 210; İbn Mâce, I, 296, Afits-ned. I, 206, 208

[34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/96-98

[35] Nesâl, III, 114; Muoatta, I, 309

[36] Buhârî, I, 398; Müslim, II, 1012, 1013; Tirmizî, II, 147, V, 719; Muvatta, I, 196; Müs-ned. I, 1H4, II, 256, 277, 27B, 466

[37] Müsned, IV, 5

[38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/98

[39] Buhârî, I, 162, III, 1052, 1053, VI, 2672; Müslim, III, 1491; Tirmizi, IV, 205, Dârimî, II, 279; Dûrakutnî, IV, 299, 300; Ebû Dâvûd, III, 29; Nesâî, VI, 225, 226; İbn Mâce, II, 960; Muuatta, H, 467; Müsjied, U, 5, 11

[40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/98-99

[41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/99

[42] Müslim, I, 397; Ebû Dâvûd, I, 12H; İbn Mâce, I, 252; Müsned, II,

[43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/99

[44] Mâverdî, Nûket, VI, 120 -bıı.ıkıyı hazırlayan kaynağını tespit edemediğini belirtmektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/100

[45] Rivayete göre Lukman yaşayacağı .süreyi teshil etmek için kendisine birtakım seçenekler sunulunca o da yedi kartalın hayatta kalacağı süre kadar yaşamayı tercih etmişti Bunun için henüz küçük bir yavru iken bir kartal alır ve ını ölünceye kadar beslerdi. Bunların sonuncusunun adı da Lubed idi. Diğer kartallar arasında en uzun yaşayan o oldu. Lubed ikiyüz yıl yaşadı, lıkman da: Lubed'in yaşadığı süre bayağı uzun oldu, de-cii. Dediklerine ynre Lubed'in ölümü ile birlikte Lıkman da ölmüş oldu. Mustafa el-Ğa-lâyînî, Ricâlu'l-Muallakati'l-Aşar, İleyrıt, 1331, s. 287

[46] Bundan sonra müellif beyitin ikinci ıtısrarının ilk kelimesi ile ilgili bir satırlık açıklama ve bu açıklamaya dair ayrıca bir kanıt daha zikretmektedir ki; hu hem bazı yazma nüshalarda bulunmadığı için, hem de doğrudan konu ik1 ilgili olmadığı için ayrıca tercüme edilmemişin-.

- [47] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/100-104
- [48] el-Maverdi, en.Nuket. VI. 121: Suvûti. ed-Durru'l-Mensür, VIIJ, 308
- [49] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/104-107
- [50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/107
- [51] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/107-108
- [52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/108-111
- [53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/111-112

MÜZZEMMİL SURESİ

- 1- el-Müzzemmil (Sarınıp, Bürünen):
- 2- Peygambere Yönelik Bu Hitabın Anlamı:
- 3- Müzzemmil ve Müddessir Peygamberin İsimlerinden midir?;
- 4- Gece Namaza Kalkmak:
- 5- Gece:
- 6- -Az Bir Kısmı Müstesna- Gece Namaz Kılmak:
- 7- Gece Namaz Kılma Emrini Nesheden Emir Hangisidir;
- 8- Kur'ân'ı Tertil ile (Tane Tane, Ağır Ağır) Okumak:
- 1- Gece Kalkışı:
- 2- Gece Namazının Fazileti:
- 3- Gece Namazının, Etkisi:
- 4- Gece Namazında Okunan Kur'ân:
- 5- Gündüz Meşguliyetlerinin İbadete Etkisi:
- 1- Rabbinin Adını An!
- 2- Yalnızca Allah'a İbadete Yönelmek:
- 3- Dünya ile İlişkiyi Koparıp, Ruhbanlığa Yönelmek:
- 1- Geceleyin Namaza Kalkılan Miktar:
- 2- Geceyi ve Gündüzü Takdir Eden Allah'tır;
- 3- "Allah'ın Tevbesi (Yükü Hafifletmesi)" :
- 4- Kur'ân'dan Kolayına Geleni Okumak:
- 5- Gece Namazı Farz mıdır?:
- 6- Gece Namazı Ümmet Hakkında Nesh Olmuş, Peygamber Hakkında Farz Kalmaya Devam Etmiştir:
- 7- Gece Namazı Yükümlülüğünün Hafifletilmesini/ı Sebebi;
- 8- Helâl Mal Kazanmanın ve Allah Yolunda Cihad Etmenin Fazileti:
- 9- Gece Namazı Kılmanın Fazileti:
- 10- Namazda Okunması Gereken Kur'ân-t Kerim Miktarı;
- 11- Namazı Kılın, Zekâtı Verin:
- 12- Allah'a Güzel Şekilde Borç Vermek:
- 13- "Nefisleriniz İçin Önden Ne Hayır Gönderirseniz,

MÜZZEMMİL SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Yirmiyedi âyettir. el-Hasen, İkrime, Ata ve Câbir'in görüşüne göre hepsi Mekke'de inmiştir.

İbn Abbas ve Katade: Bundan iki âyet müstesnadır, demişlerdir, liunlar: "Onların söylediklerine katlan..." (10. âyet) ile ondan sonraki âyel-i kerîmedir. Bunu el-Maverdî zikretmektedir.

cs-.Sa'lebî dedi ki: Yüce Allah'ın: "Şüph yok ki Rabbin senin... ayakta durduğunuzu bilir" (20. âyet)den itibaren sûrenin sonuna kadar Medine'de inmiştir.[\[1\]](#)

1. Ey sarınıp bürünen!
2. Birazı müstesna geceleyin kalk;
3. Yarısı kadar yahut ondan biraz eksik;
4. Yahut ona (biraz) ekle! Kur'ân'ı da tane tane, anlaşılır surette oku.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı sekiz başlık halinde sunacağız: [\[2\]](#)

1- el-Müzzemmil (Sarınıp, Bürünen):

Yüce Allah'ın: "Ey sarınıp, bürünen" buyruğu ile ilgili olarak el-Ahfeş Sa-îd söyle demiştir: "Sarınıp, bürünen" lafzının asıl halt: şeklinde olup, "te" harfi "ze" harfine idgam edilmiştir, " Örtünüp, bürünen" lafzı da bu şekildedir.

Ubey b. Ka'b (bu iki lafzı) asdılarOna uygun olarak; diye ve; diye okumuştur. Saîd; diye okumuştur. "el-Müzzemmil (sarınıp, bürünen)"İn aslı ile ilgili iki görüş vardır. Birincisine göre "yük yüklenmiş" anlamındadır. Bir şeyi yüklenip, taşıdığı zurnan; denilir. Evin sıradan eşyasını taşıyan bineğe; denilmesi de buradan gelmektedir.

İkinci görüşe göre bu; "sarınıp bürünen, sarınıp sarmalanan" demektir. Nitekim bir kimse elbisesi ile örtüldüğü vakit; denilir. Başkasını örten kimsenin bu durumunu anlatmak için: denilir. Sarınıp, sarmalanan herbir şey hakkında; fiilleri kullanılır. Şair İmrûu'i-Kays da şöyle demektedir;

"Pek çok kimse ki, çizgili elbiselere sarınıp, bürünmüş." [\[3\]](#)

2- Peygambere Yönelik Bu Hitabın Anlamı:

"Ey sarınıp, bürünen" buyruğu Peygamber (sav)'a bir hitab olup, anlamı ile ilgili üç görüş vardır.

Birinci görüş: İkrime'nin görüşüdür. Ey peygamberlik ile "sarınıp, bürünen" ve risaletin gereklerine bağlı kalan demektir. Yine ondan gelen bir açıklamaya göre: ey bu iş ile sarınıp, sarmalanmış, yani önce kendisine bu işin yükletildiği, sonra da ara verilmiş olan, demektir.

Nitekim İkime; şeklinde "ze" harfini şeddesiz, "mim" harfini üstün ve şeddeli olarak mefulu hazfedilmiş (yani meçhul bir fiil) olarak okuyor idi.^[4] Diğer taraftan "el-Müddessir" lafzını da şeklinde okurdu. Ey kendi kendisini sarıp sarmalayan, ey kendisini örtüye büründüren yahutta başkasının kendisini sarıp sarmaladığı kişi, demek olur.

İkinci görüşe göre; "ey sarınıp bürünen" ey Kur'ân'a sannıp bürünen, demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

Üçüncü görüşe göre; ey elbisesine sarınıp bürünen demektir. Bunu da Ka-tade ve başkaları söylemiştir.

en-Nehaî dedi ki: Peygamber bir kadifeye sarınıp, bürünmüş idi. Âişe: Uzunluğu ondört zira olan bir örtüye bürünmüştü. Onun yansı benim üzerimde İdi ve ben uyuyordum. Diğer yarısı da Peygamberin üzerinde idi, o da o vakit namaz kılıyordu. Allah'a yemin ederim, o örtü ipek değildi, ipekti de değildi. Keçi tüyünden de değildi, ibrişim de değildi, yün de değildi. Çözüğü kıl, atkısı ise deve tüyü idi, demiştir. Bu rivayeti es-Sa'lebî zikretmektedir.

Derim ki: Âişe'nin bu sözleri sûrenin Medine'de indiğini göstermektedir. Çünkü Peygamber (sav) Âişe ile Medine'de gerdeğe girmiştir. Bu durumda sûrenin Mekke'de indiğine dair zikredilen rivayetlerin sahili olmaması gerekir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

ed-Dahhâk dedi ki; Uyumak için elbisesine sarınıp, bürünmüştü. Bir açıklamaya göre; müşriklerin onun hakkında söyledikleri kötü sözler kendisine ulaşmış, bu ona ağır gelmiş, bundan dolayı elbisesine sarınıp bürünün-ce; "ey sarınıp, bürünen" İle "ey örtünüp, fcii r ime n"(el-M üddessir, 74/1) buyrukları nazil oldu.

Yine denildiğine göre; bu husus Peygamber (sav)'a vahyin gelmeye başladığı ilk sıralarda idi. O, meleğin sözlerini işitip, ona bakınca kendisini bir titreme aldı. Hanımının yanına gelerek: "Beni önün, beni sarın" dedi. Bu anlamdaki bir rivayet İbn Abbas'tan da nakledilmiştir.

Hakimler şöyle demiştir: İşin başında ona el-Müzzemmil, ei-Müddessir diye hitab etmesinin sebebi, henüz risaletin tebliği namına herhangi bir şeye

bürünmemiş olmasıydı.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Yüce Allah'ın: "Ey sarınıp, bürünen" buyruğunun tevili hususunda farklı açıklamalar yapılmıştır. Kimisi bunu hakikat anlamına göre yorumlamıştır. Buna göre ona şöyle hitap edilmişti: Ey elbisesine ya-hutta kadifeden örtüsüne sarınıp, bürünen kişi, kalk, denilmiş oluyordu. Bu açıklamayı, İbrahim ve Katade yapmıştır. Kimileri de bunu mecazî anlamıyla almıştır. Sanki ona: Ey peygamberliğe sarınıp, bürünen kişi, diye hitab edilmiş gibidir. Bu açıklamayı da İkrime yapmıştır. Eğer "mim" harfi üstün ve şeddeli olup, faili belli olmayan meful (meçhul fiil) kipi ile olsaydı, bu açıklama doğru olurdu. Ancak fail lafzı ile (yani "mim" harfi kesreli olarak) okunduğuna göre bu açıklama bâtıldır.

Derim ki: Daha önceden bunun ("mim" harfinin üstün ve şeddeli okunuşunun) mefulün hazfedilmesi esasına göre olduğunu ve bu şekilde de okunmuş olduğunu açıklamış idik. Mana itibariyle, o bakımdan (bu mecazî açıklama) doğru olur.

(İbnu'l-Arabî devamla) dedi ki: Onun Kur'ân-ı Kerim ile örtünüp, sarındığım söyleyenlerin görüşüne gelince; bu da mecazi anlam itibariyle doğrudur. Ancak daha önceden buna ihtiyaç olmadığını açıklamış bulunuyoruz. [5]

3- Müzzemmil ve Müddessir Peygamberin İsimlerinden midir?;

es-Suheyli dedi ki: "el-Müzzemmil" Peygamber (sav)'ın isimlerinden değildir. Bazı kimselerin benimsediği ve İsimlen arasında saydığı gibi Peygamber böyle bir isimle tanınmış değildir. Aksine "el-Müzzemmil" Peygamber (sav)'ın vahye muhatab olması halinden türetilmiş bir isimdir. "el-Müddes-sir" de böyledir. Ona bu isimle hitab etmenin de iki faydası vardır: Birincisi ona latif (yumuşak) bir üslûbla hitab etmektir. Çünkü Araplar muhatabla-rına yumuşak bir şekilde hitab etmek istedikleri ve ona sitemde bulunmak istemedikleri vakit, onu içinde bulunduğu halinden türetilmiş bir isini ile adlandırırlar. Peygamber (sav)'ın Fatıma (r.anha)'a kızan Ali (r.a)'a gidip te onun uyumakta olduğunu ve yan tarafının toprağa yapışmış olduğunu görünce ona: "Kalk, ey ebâ turâb (toprak bulaşmış kişi)!" demesi [6] buna benzer. Böylelikle Peygamber efendimiz, ona kendisine sitem etmediğini, ona yumuşak bir üslûbla hitab ettiğini hissettirmek istemişti. Yine Peygamber (sav)'ın Huzey-fe'ye: 'Kalk ey uykucu" demesi [7] de böyledir. O sırada Huzeyfe uyuyordu ve ona bu şekilde yumuşak bir üslûbla hitab etmek istemiş, kendisine sitem etmeyi ve azarlamayı terkettiğini

hissettirmek istemişti. Buna göre yüce Allah'ın Muhammed (sav)'a: "Ey sarınıp, bürünen kalk!" diye buyurması ün-siyet verici bir hitaptır ve bunda yumuşak bir üslûbla ona hitab etmek söz-konusudur. Böylelikle yüce Allah, ona sitemkâr olmadığını hissettirmek istemiştir.

Bunun ikinci faydası ise; gece boyunca örtünüp bürünen ve uyuyan kimsenin gece namazı kılmak ve o vakitte yüce Allah'ı zikretmek için uyanması gerektiğine dikkatini çekmektir. Çünkü fiilden türetilmiş olan bir isimde, muhatab ile birlikte aynı davranışı yapan ve o niteliğe sahip ulan herkes ortaklı.

[8]

4- Gece Namaza Kalkmak:

"... Geceleyin kalk" anlamındaki: buyruğu genel olarak "mim" harfi -arka arkaya iki sakinin gelmiş olması dolayısıyla- kesreli olarak okunmuştur. Ancak Ebu's-Semmal "kaf" harfinin ölresine tabi kılmak maksadı ile "mim" harfini de ötreli okumuştur. "Mim" harfinin -hafifliği dolayısıyla üstün ile okunduğu da nakledilmiştir. Ehu'l-Feth Osman b. Cînnî dedi ki: Bu harekeyi vermekten maksat, iki sakinin arka arkaya gelişinden kaçmak maksadı ile söylenmek isteneni söylemektir. Dolayısıyla hangi hareke verilirse, maksat gerçekleşmiş olur.

"Kalk" anlamındaki fiil, mefule geçiş yapmayan kasır (lâzım) fiillerdendir. Bununla, birlikte bundan zaman ve mekân zarfı alabilir. Şu kadar var ki, mekan zarfına geçiş yapması ancak bir vasıta ile mümkündür. Bundan dolayı; "evde kalktım" diyebilmek için; denilemez. Bunun yerine; Evin içinde durdum" ve: Dışında durdum" denilir.

Buradaki: "Kalk!" lafzının; namaz kıl! anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu fiil bu eylem hakkında ve İstiare yoluyla kullanılmıştır. Çokça kullanım sonucunda da artık bu fiilin bu anlamı ifade etmesi, bir Örf (bilinen bir husus) haline gelmiştir. [9]

5- Gece:

"Geceleyin kalk!" buyruğundaki; "gece"nin sınırı güneşin batısından tan yerinin ağırmasına kadar devam eder. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresî'nde (2/164. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Gece namazı kılmak, kesin bir farz mı idi? Yoksa mendub ve kılınması teşvik edilen bir ibadet mi idi? hususunda farklı görüşler vardır. Ancak deliller gece

namazı kılmanın kesin bir farz olduğu kanaatini pekiştirmektedir. Çünkü mendubluk ve teşvik hükmünde olması halinde bu emrin gecenin bir kısmını dışarda tutarak, bir diğer kısmı hakkında sözkonusu olması düşünülemez. Zira gecenin belirli bir vaktinin namaz için tahsis edilmesi diye birşey yoktur. Aynı şekilde, ileride geleceği üzere, bu hususta gerek Âişe (r.an-ha)'dan, gerekse başkalarından belirli bir vaktinin olduğuna dair rivayetler gelmiş bulunmaktadır. Yine gece namazı kılmak, sadece Peygamber (sav)'ın muhata b olduğu bir farz mı idi? Yoksa hem onun, hem kendisinden önceki peygamberlere ya da hem ona, hem de ümmetine bir farz mı idi? Bu hususta da üç görüş vardır. Birinci görüş Said b. Cübeyr'in görüşüdür. Çünkü bu buyrukta hitab sadece peygambere yöneliktir. İkincisi İbn Abbas'ın görüşüdür. O şöyle demiştir: Geceleyin namaz kılmak hem Peygamber (sav)'a, hem de ondan önceki peygamberlere bir farzdı. Üçüncü görüş ise Âişe'nin ve yine İbn Abbas'ın görüşüdür. Sahih olan da budur. Nitekim Müslim'in Sahih'inde Zürrare b. Ebi Evfa'dan gelen rivayete göre Sad b. Hişam b. Amir Allah, yolunda gazaya çıkmak istedi... diye bir hadis vardır. Orada şöyle denilmektedir: Ben Âişe'ye şunu sordum:

Bana Rasûlullah (sav)'ın gece namazı kılmasına dair haber verir misin? Şöyle dedi: Sen: "Ey sarınıp, bürünen" buyruğunu okumuyor musun? Ben okuyorum dedim, şöyle dedi: Aziz ve celi! olan Allah, bu sûrenin baş taraflarında gece namazı kılmayı farz kıldı. Peygamber (sav) ve ashabı bir sene boyunca gece namazı kıldılar. Yüce Allah, bu sûrenin son bölümlerini oniki ay süreyle semada tuttu. Nihayet yüce Allah bu sûrenin sonunda hükmü hafifleten buyrukları indirdi. Böylelikle önceden farz iken daha sonra gece namazı ta-tavvu (nafile) oldu... diye hadisin tamamını zikretmektedir. [\[10\]](#)

Veki ve Yâla şunu zikretmektedirler: Bize M işaret. Sımak el-Hanefi'den naklettiğine göre Simak şöyle demiştir: ben İbn Abbas'ı şöyle derken dinledim: "Ey sarınıp, bürünen" (sûresinin) baş tarafları nazil olunca, yaklaşık ramazan ayında kıldıkları kadar gece namazı kılıyorlardı. Nihayet onun son bölümleri nazil oldu. Sûrenin baş tarafları ile son taraflarının inişi arasında bir seneye yakın bir zaman vardı. [\[11\]](#)

Said b. Cübeyr dedi ki: Peygamber (sav) ve ashabı on yıl boyunca gece namazı kıldı. On yıl sonra: "Şüpheli yok ki Rabbim senin ve seninle beraber olanlardan bir kesiminin gecenin üçte ikisinden az., ayakta durduğunu bilir" (el-Müzzemmil, 73/20) buyruğu nazil oldu ve böylelikle Allah, yükümlülüklerini hafifletti. [\[12\]](#)

6- -Az Bir Kısmı Müstesna- Gece Namaz Kılmak:

"Birazımüstesna" buyruğu geceden istisnadır. Yani sen birazı müstesna, gecenin tümünü namazla geçir. Çünkü sürekli olarak bütün gece namaz kılmak mümkün değildir. Bedenin dinlenmesi için az bir kısmını istisna etmiştir. Bir şeyin "az bir kısmı" yandan daha aşağı olan miktarıdır. Velib b. Mü-nebbih'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Az" onda birden ve altıda birden daha az olana denilir. el-Kelbî ile Mukatil: Üçte birdir, demişlerdir.

Daha sonra yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Yarısı kadar yahut ondan biraz eksik." bu buyruk, emri bir hafifletmedir. Çünkü bundan önce namaz kılma zamanı sınırlandırılmamıştır. İnsanlar da ayakları şişinceye kadar namaz kıldılar. Bu, daha sonra yüce Allah'ın: "O, sizin bunu sayamayacağınızı bildiği için" (el-Müzzemmil, 73/20) buyruğu ile nesholmuştur.

el-Ahfeş dedi ki: "Yarısı kadar" buyruğu "yahut onun yarısını" dernektir. Nitekim: Ona bir dirhem, iki dirhem, üç dirhem ver" denilince maksat, "... yahut iki ya da üç dirhem ver" demektir.

ez-Zeccac dedi ki: "Yarısı kadar" buyruğu "geceden" bedeldir. "Birazı müstesna" ise "yart'dan istisnadır. "Ondan" ile "ona*" lafzındaki zamirler ise "yarı"ya aittir. Anlamı da şöyle olur: Gecenin yarısı kadar namaz kıl, yahut üçte bire varıncaya kadar, o yarıdan biraz eksik ya da üçte ikiye kadar una az bir miktar ilave et. Sen ya gecenin üçte iki.sini yahut yarısını ,ya da üçle birini namazla geçir, demiş gibidir.

Bir diğer açıklamaya göre, "yarısı" buyruğu, "biraz" buyruğundan bedeldir. O üç şık arasında muhayyerdi: Gecenin yarısını bütünüyle namazla geçirmek yahut ondan biraz eksiltmek ya da ona biraz ilave ederek namazla geçirmek. İfadenin takdirî şöyle gibidir: Sen yarısı müstesna, yahut yarısından az ya da yarısından fazla müstesna olmak üzere geceleyin namaz kıl!

Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den rivayete göre, Rasûlulfah (sav) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah, her gece, gecenin ilk üçte biri geçti mi dünya semasına iner ve şöyle der: Ben melikim (mutlak mâlik ve egemenim). Bana dua eder de Ben de onun duasını kabul edeyim? Kim LSenden dilekte bulunur da ben de onun dileğini vereyim? Kim Benden mağfîret diler de Ben de ona mağfîret edeyim? Fecr (ortalığı) aydınlatıncaya kadar bu böylece devam eder, gider. "[13]

Buna benzer bir rivayet, Ebu Hureyre'den ve Ebu Said'den de gelmiştir.[14] Bu da gecenin üçte ikisini namazla geçirmenin teşvik edildiğine delildir.

Yine Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir:

Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Gecenin yansı -ya da üçte ikisi- geçti mi Allah... iner..."^[15] Bu hadisi Ebu Hureyre'den iki ayrı rivayet yoluyla ve bu şekilde şüphe (yahut) ifadesi ile rivayet etmiştir.

Nesâî'nin kitabında Ebu Hureyre ve Ebu Said'den (Allah ikisinden de razı olsun) şöyle dedikleri rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Aziz ve celi! olan Allah, gecenin ilk yarısı geçinceye kadar mühlet verir. Sonra bir münâdîye emir vererek şöyle der: Dua eden yok mu duası kabul olunacak, mağfiret isteyen yok mu ona mağfiret edilecek, dilekte bulunan yok mu ona istediği verilecek?"^[16]

Bu hadisin sahih olduğunu Ebu Muhammed Abdu'l-Hak söylemiştir. Bu hadis sahih olmakla birlikte, nüzulün ne anlama geldiğini de açıklamakta ve bunun gecenin yarısı sırasında olduğunu göstermektedir.

İbn Mâce'nin, İbn Şihâb'dan, onun Ebu Seleme ile Ebu Abdullah el-Ağar'dan, ikisinin Ebu Hureyre'den rivayet elliklerine göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şanı yüce ve mübarek Rabbimiz her gece, gecenin son üçte biri kaldığında iner ve şöyle buyurur: Kim Benden istekte bulunuyor, ona istediğini vereyim? Kim Bana dua ediyor, duasını kabul edeyim? Kim Benden mağfiret diliyor, ona mağfiret edeyim? Ta ki tan yeri ağınneaya kadar."^[17]

O bakımdan ashab-ı kiram, gecenin son zamanlarını namazla geçirmeyi, ilk vakitlerinde namaz kılmaya nisbetle daha çok severlerdi.

, İlin adamlarımız der ki: Hadis de, Kur'ân ela bu sıralamayı göstermiştir. Esasen her ikisi de aynı pencereden bakmaktadırlar. Muvatta'da ve başka kaynaklarda, İbn Abbas'ın rivayet ettiği şu hadis yer almaktadır: Ben teyzem Meynûne'nin yanında geceyi geçirdim. Gece yarısı olunca ya da ondan az bir süre yahut ondan kısa bir süre sonra, Rasûlullah (sav) uyandı, asılı bir kırıbağa doğru gitti, ordan çabucak bir abdest aldı... diyerek, hadisin gen kalan bölümünü de zikretti.^[18]

7- Gece Namaz Kılma Emrini Nesheden Emir Hangisidir;

Gece namazı kılma emrini nesheden buyruğun, hangisi olduğu hususunda ilin adamları farklı görüşlere sahiptir. İbn Abbas ile Âise (r.anhuma)'dan gelen rivayete göre, geceleyin namaz kılma emrini nesheden buyruk, yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki Rabbin senin... gecenin üçte ikisinden az... ayakta durduğunu(zu) bilir" (20. âyet) diye başlayan ve surenin sonuna kadar devam eden buyruktur, Nesheden buyruğun; "O sizin bunu sayamayacağınızı bildiği için" (20. âyet)

buyruğu olduğu da söylenmiştir. Yine İbn Abbas'tan gelen rivayete göre bu, yüce Allah'ın: "Allah sizden hastalananlar olacağını... bilir" (20. âyet) buyruğudur. Yine Âişe'den, Şafii, Mukaül ve İbn Key-sân'dan gelen rivayete göre bu, beş vakit namaz ile nesholmuştur. Bunu nes-hedenin yüce Allah'ın: "O halde ondan kolayınıza geleni okuyun" buyruğu olduğu da söylenmiştir.

Ebu Abdurrahman es-Sülemî dedi ki: "Ey sarınıp, bürüneni" buyruğu nazil olunca, ayakları ve bacakları şişinceye kadar namaz kılıp durdular. Daha sonra yüce Allah'ın: "O halde ondan (Kur'ân'dan) kalayınıza geleni okuyun!" buyruğu nazil oldu. Kimi ilim adamı da şöyle demiştir: O (gece namazı kılmak) bir farz olup, onunla bir başka farz nesholmuştur. Peygamber (sav)'ın üzerine -fazileti sebebiyle- farz idi. Nitekim yüce Allah'ın; "Gecenin bir kısmında da sana has nafîle olmak üzere onunla (Kur'ân ile) gece namazı kıl" (el-îsra, 17/79) buyruğunda olduğu gibi.

Derim ki: Birinci görüş bütün bu görüşleri kapsayan bir görüştür. Yüce Allah: "Namazı kılın" diye buyurmuştur. Bunun kapsamına, nesneden beş vakit namazdır, diyenlerin görüşü de girer.

el-Hasen ve İbn Sîrîn'in kanaatine göre, gece namazı kılmak, bir koyun sağımlığı kadar dahi olsa, her müslümana farzdır.

Yine el-f[asen'den gelen rivayete göre, o bu âyet-i kerime hakkında şöyle demiştir: Farzdan sonra nafileden sözeden Allah'a hamdoLsun.

Yüce Allah'ın izni ile sahih olan görüş de budur. Çünkü gece namazını teşvike ve faziletine dair buyruklar, Kur'ân'da da, sünnette de gelmiş bulunmaktadır.

Âişe (r.anha)'dan dedi ki: Peygamber (sav)'a geceleyin üzerinde namaz kılmak üzere bir hasır bırakırdı. İnsanlar bunu işittiler. Onların toplandıklarını görünce bundan hoşlanmadı. Kendilerine gece namaîı kılmanın farz kılınacağından korktu. Kızmış gibi bir halde eve girdi. Onlar da öksürmeye, tükürür gibi yapmaya başladılar. Yanlarına tıktı ve şöyle dedi; "Ey insanlar! Amellerden güç yetirebildiğiniz şeylerin altına giriniz. Şüphesiz ki Allah mükâfat vermekten, siz amel etmekten usanmadığınız sürece usanmaz. Şüphesiz en hayırlı amel, az dahi olsa devamlı olandır." bunun üzerine: "ey sarınıp, bürünen" âyeti nazil oldu ve gece namazı onlara yazıldı ve farz seviyesine getirildi. Öyle ki onlardan herhangi bir kimse (bir yere) bir halat bağ-Lar ve ona asılırdı. Sekiz ay bu şekilde kaldılar. Yüce Allah onlara merhamet buyurdu ve: "Şüphesiz yok ki RabbÎn... gecenin üçte ikisinden az... ayakta durduğunu bilir" buyruğunu indirdi ve Allah, onları farz olana döndürdü. Nafîle olarak kılacakları dışında gece namazının farz oluşunu kaldırdı. [19]

Derim ki: Âişe'nin bu hadisini es-Sa'lebî zikretmiş olup, bunun anlamındaki bir

rivayet "az olsa dahi" bölümüne kadar Sahih'le sabit olmuştur. Geri kalan bölümü ise yüce Allah'ın: "Ey sarınıp bürünen" buyruğunun Medine'de indiğine, onların sekiz ay süreyle bu şekilde gece namazı kılmaya devam ettiklerine de il teşkil etmektedir. Yine Âişe'den Müslim'in Sahih'inde "bir sene" dediğini belirten rivayet de önceden geçmiş bulunmaktadır.

el-Maverdî, ondan üçüncü bir görüş daha nakletmektedir ki, buna göre bu süre onaltı aydır. el-Maverdî, Âişe (r.anhâ)'dan gelen başka bir görüş de zikretmemektedir. İbn Abbas'tan da el-Müzzemmil'in baş tarafları ile son tarafları arasında bir senelik bir süre olduğuna dair bir rivayet zikretmektedir. Dedi ki: Rasûlullah (sav)'a gelince, gece namazı kılmak onun için farzdı. Gece namazının Peygamberden nesh olması hakkında da ondan gelmiş iki görüş vardır. Birincisine göre bu, yüce Allah onun canını alana kadar üzerinde farz olarak kaldı. İkinci rivayete göre, ümmetinden nesli olduğu gibi, bu hüküm ondan da nesh olmuştur.

Bu namazın farz kılınışı ile nesh olması arasındaki süre hususunda iki görüş vardır. Birincisine göre, onun ümmetine gece namazının farz kılındığı süre, daha önceki iki görüşte zikredilmişti. Bununla da İbn Abbas'ın bir sene süreyle devam ettiği şeklindeki görüşü ile, Âişe'nin onaltı ay devam ettiği şeklindeki görüşünü kastetmektedir. İkinci görüşe göre ise, bu süre on yıl olup, yüce Allah -risalet görevi dolayısıyla ona ayrıcalık olsun diye- mükellefiyetinde bir fazlalık olan bu hükmü neshetmek suretiyle, yükümlülüğünü hafiflettiği vakte kadar devam etmiştir. Bu görüş de İbn Cübeyr'in görüşüdür.

Derim ki; Bu açıklama es-Sa'lebî'nin -daha önce geçtiği gibi- Said b. Cübeyr'den zikrettiği rivayete uygun değildir. Bunu iyice düşünmek gerekir. Yüce Allah'ın izniyle bu sûrenin sonunda bu hususa dair daha geniş açıklamalar gelecektir. [20]

8- Kur'ân'ı Tertil ile (Tane Tane, Ağır Ağır) Okumak:

"Kur'ân'ı da tane tane, anlaşılır surette oku." Yani Kuran okurken acele etme. Aksine onu ağır ağır, açık ve anlaşılır bir şekilde ve anlamlarını düşünerek oku. ed-Dahhâk: Onu harf harf oku, diye açıklamıştır, Mücahid şöyle demiştir: İnsanlar arasında Allah'ın Kur'ân okuyuşlarını en sevdiği kimseler onu (okurken) en çok akledenlerdir.

"Tertil" güzel bir şekilde sıralamak, uyumlu bir şekilde dizmek ve güzel bir şekilde düzenlemek demektir. "(Jj'jj j6 yi): (Dişleri) güzel bir şekilde dizilmiş olan ağız" tabiri de buradan gelmektedir ki, bu kelimenin ikinci harfi (olan te)

kesreli ve üstün söylenebilir. Buna dair açıklamalar daha önceden bu kitabın Mukaddime'sintie (Kur'ân'ın Okunma Keyfiyetine Dair Bahiste) geçmiş bulunmaktadır.

el-Hasen'in rivayetine göre Peygamber (sav) Kur'ân-ı Kerim'den bir âyet okuyup ağlayan birisinin yanından geçmiş. Şöyle demiş: "Sizler yüce Allah'ın; "Kur'ân'ı da tane tane, anlaşılır surette oku" buyruğunu hiç duymadınız mı? İşte tane tane okumak (tertîl) budur."[\[21\]](#)

Alkâme, güzel bir şekilde Kur'ân okuyan birisini işitince şöyle demiş: Andolsun bu kimse Kır'ân'ı tane tane (tertîl ile) okuyor. Ananı babam ona feda olsun!

Ebu Bekr b. Tahir dedi ki: Yüce Allah'ın hitabının incelikleri üzerinde iyice düşün, kendini hükümlerini uygulamak noktasında sorgula, kalbinden onun anlamlarını kavramasını iste, ona yönelmekle sevinmeye bak!

Abdullah b. Aınr dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Kıyamet gününde Kur'ân okuyan kişi getirilir. Cennetin birinci basamağında durdurulur ve ona: Oku, yüksel ve dünyada iken tertîl ile okuduğun gibi tertîl ile oku. Şerrin varacağın merteye okuyacağın son âyet-i kerimeye kadar yükselecektir, denilir,"

[\[22\]](#) Bu hadisi Ebu Davud rivayet etmiş olup, daha önce kitabın baş taraflarında (Kur'ân'ın faziletlerine dair başlık altında) geçmiş bulunmaktadır. Enes'in rivayetine göre de Peygamber (sav) Kur'ân okurken sesini gereği gibi uzatarak okurdu.[\[23\]](#)

5. Muhakkak Biz, sana ağır bir söz vahyedeceğiz.

"Muhakkak Biz, sana ağır bir söz vahyedeceğiz" buyruğu farz kılınan gece namazı ile ilişkilidir. Yani Biz, gece namazını farz kılmak suretiyle senin üzerine taşınması ağır gelecek ağır bir söz bırakacağız. Çünkü gece, uyumak içindir. Çoğunluğunu namaz kılmakla geçirmekle emrolunan bir kimsenin bunu yapabilmesi ancak nefse ağır bir yük yükletmesi ve şeytana karşı da gerekli mücadeleyi vermesi ile mümkündür, O bakımdan bu, kula ağır gelen bir emirdir. Şöyle de açıklanmıştır: Biz, sana Kur'ân vahyedeceğiz. O İhtiva ettiği şer'î hükümler gereğince amel edilmesi ağır gelen, ağır bir sözdür.

Katade dedi ki: Allah'a andolsun ki onun farzları ve hududu ağırdır. Mü-cahid helâli ve haramı, el-Hasen gereğince amel etmek (ağırdır), demişlerdir.

Ebu'l-Âliye: Vaadleri, vaîdleri (tehditleri) ile helâl ve haramı ile ağır bir söz, diye açıklamıştır. Muhammed b. Ka'b: Münafıklara ağır gelen bir söz, diye açıklamıştır. Kâfirlere diye de açıklanmıştır. Çünkü bu Kitabta, onlara karşı

getirilen deliller vardır, sapıklıkları açıklanmakta, uydurma ilâhları tenkit edilmekle, kitab ehlinin yaptıkları tahrifler açığa çıkarılmaktadır.

es-Süddî dedi ki: Ağır (sakîl); "kerîm" anlamındadır. Bu da Arapların: Filan kişi benim için ağırdır" yani benim için kerimdir, şerefli, değerlidir tabirlerinden alınmıştır.

el-Ferrâ dedi ki: "Ağır" hafif ve değersiz, saçma sapan olmayan; aksine ağırlıklı, oturaklı (söz) demektir. Çünkü o, Rabbimizin kelâmıdır.

el-Huseyn b. el-Fadl dedi ki: "Ağır"; ancak tevfik ile desteklenmiş kalbin 've tevhid ile süslenmiş bir nefsin taşıyabildiği bir süz, demektir. İbn Zeyd dedi ki: Allah'a andolsun ki o ağırdır, mübarektir. Dünyada ağır geldiği gibi, kıyamet gününde de Mizanda ağır basacaktır.

Bir diğer açıklamaya göre "ağır"; ağır bir şeyin yerinde sapasağlam durması gibi, sapasağlam anlamındadır. Buna göre i'cazı .sabit ve ebediyyen i'ca-zı zeval bulmayacak olan anlamına gelir.

Bu lafzın Kur'ân'ın bizatihi kendisini kastettiği de söylenmiştir. Nitekim haberde şöyle denilmektedir: Peygamber (sav)'a vahiy geldiği vakit eğer o devesi üzerinde bulunuyor ise göğsünü yere yapıştırırdı. Vahiy hali sona erinceye kadar deve hareket edemiyordu^[24] Muvatta'da ve başka eserlerde belirtildiğine göre Peygamber (sav)'a şöyle sorulmuş: Vahiy sana nasıl gelir? Şöyle buyurmuş: "Bazan bana bir çingirak sesi gibi gelir. Benim için en ağır olan şekli budur. Vahiy hali benden ayrılıp gittiğinde ben vahyin dediğini bellemiş oluyorum. Kimi zaman da melek bana bir adam gibi görünür, benimle konuşur ve onun dediğini de bellerim."^[25]

Âişe (r.anhâ) dedi ki: Ben oldukça soğuk günde ona vahyin indiğini, vahyin kesilmesinden sonra da alnından ter boşaldığını gördüm.^[26] İbnu'l-Ara-bî dedi ki: Bu daha uygundur. Çünkü hakikat budur. Ayrıca: "Dinde size güçlük vermedi" (el-Hac, 22/78) diye büyütlmüştür. Peygamber (sav) da: "Ben çok müsamahakâr haniflik ile gönderildim"^[27] diye buyurmuştur.

Bu sûredeki "söz"ün İâ ilahe illallah demek olduğu da söylenmiştir. Çünkü haberde şöyle denilmiştir: Bu, dile hafif gelir fakat Mizanda ağırdır^[28] Bunu da el-Kuşeyrî zikretmiş bulunmaktadır. ^[29]

6. Gece kalkışı (var ya); o hem daha etkilidir, hem de söyleyişi itibarı ile daha sağlamdır.

7. Çünkü gündüzün senin için U2un uzun meşguliyetler vardır.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız: [\[30\]](#)

1- Gece Kalkışı:

"Gece kalkışı (var ya)" buyruğu hakkında ilim adanılan şöyle demişlerdir: "Gece kalkışı" gece vakitleri ve anları demektir. Çünkü onun vakitleri sırasıyla ortaya çıkar. O bakımdan bir şey önce başlayıp, ondan sonra ardı arkasına gelecek olursa: Bir şey ortaya çıktı, meydana geldi, meydana gelir" denilir. Bu durumda olana da: (ıır:li) denilir. Allah onu var etti, o da var oldu" demektir. Bulutun Allah tarafından meydana getirilip, görülmesini anlatmak üzere kullanılan; tabiri de burudan gelmektedir. O halde buradaki: bu fiil "fail" vezninde bir kelimedir. Yüce Allah'ın: Süs için yetiştirilmekte olan ve tartışma esnasında (delilini) açıklayamayanları mı (ona) evlât diye isnâd ediyorlar?" (ez-Zuhurf, 43/18) buyruğunda da (aynı kökten gelen) fiil kullanılmaktadır. Maksat: " Şüphesiz ki meydana gelen gece saatleri..." demektir. Nitdik zikredilerek ismin zikredilmesine gerek görülmemiştir. Bu lafzın müennes olarak gelmesi ise "saat: an" lafzının müennesliğinden dolayıdır. Çünkü her bir 'saat (an)' yeniden meydana gelmektedir,

lafzının "gece namazı kılmak" anlamında mastar olduğu da söylenmiştir. Günah işlemek" ile Yalan söylemek" anlamında kullanılması gibi. Yani şüphesiz ki gecenin meydana gelip, ortaya çıkması daha sağlamdır, demek olur.

Bir başka görüşe göre: "Bu, gece kalkışı demektir. İbn Mesud dedi ki: Habeşliler: fiilini "kalktı" anlamında kullanırlar. Belki o, bu açıklamasıyla bu kelime aslında Arapçadır, fakat Habeşçe'de de yaygındır ve onlar tarafından çoğunlukla bu kullanılmaktadır, demek istemiştir. Yoksa Kur'ân-ı Kerim'de Arapça olmayan bir söz yoktur. Buna dair anıksamalar yeteri kadarıyla kitabın Mukaddime'sinde geçmiş bulunmaktadır. [\[31\]](#)

2- Gece Namazının Fazileti:

Yüce Allah, bu âyet-i kerimede gece namazının gündüz namazından daha faziletti olduğunu, mümkün olduğunca bu gece namazında çokça Kur'ân okumanın ecri daha arttırıp, sevabı daha çok gerektireceğini açıklamaktadır.

İlim adamları "gece kalkışı" ile neyin kastedildiği hususunda farklı görüşlere sahiptir, İbn Ömer ve Enes b. Malik şöyle demişlerdir: Bundan kasıt, akşam ile yatsı arasıdır. Onlar bu görüşlerini ileri sürerken; (Lu) fiilinin "başlama" anlamını vermesini gözönünde bulundururlar. Dolayısıyla bunun ilk vaktinin

kastedilmesi daha uygundur. Şairin şu beyitinde de bu anlamdadır:

"Eğer Nusayb eğlenceye yöneldi, denilmeyecek olsaydı, Ben kendim için yaşıma küçük ve henüz yetişkinliğe erişmedim, diyecektim."

Ali b. el-Huseyn akşam ile yatsı arasında namaz kılar ve: "Gece kalkışı" işte budur, derdi. Ata ve İkrime: Bu, gecenin başlangıcıdır, demişlerdir. İbn Abbas, Mücahid ve başkaları da: O gecenin tamamıdır, demişlerdir. Çünkü gündüzden sonra onaya çıkan gecedir. Malik b. Enes'in tercih ettiği görüş de budur.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Lafzın verdiği anlam ve dilin gerektirdiği husus da budur.

Âişe ve yine İbn Abbas ile Mücahid şöyle demişlerdir: "Gece kalkışı" ancak uykudan sonra geceleyin kalkıp namaz kılmaya denir. Uyumadan önce gecenin ilk saatlerinde namaz kılan bir kimse "gece kalkışını" gerçekleştirmiş olmaz.

Yemân ve İbn Keysân şöyle demişlerdir: Gece kalkışı, gecenin son vakitlerinde kalkmaktır. İbn Abbas dedi ki: Onlar namazlarını gecenin ilk saatlerinde kılarlardı. Çünkü insan uyudu mu ne zaman uyanacağını bilemez.

esSıhah'ta şöyle denilmektedir: Gece kalkışı" gecenin ilk saatlerine denir. el-Kutebi dedi ki: Bu gecenin çeşitli vakitleri demektir. Çünkü bu vakitlerin biri diğerinden sonra ortaya çıkar.

el-Hasen ve Mücahid'den bu yatsı namazından sonra sahalı namazına kadar devam eden bir vakittir, demişlerdir. Yine el-Hasen'den gelen rivayete göre, yatsıdan sonraki her vakit "nâşie; gece kalkış" dır demiştir. Geceleyin yapılan, meydana gelen yeni itaatler anlamında geldiği de söylenmiştir. Bunu da el-Cevherî nakletmektedir. [32]

3- Gece Namazının, Etkisi:

"O hem daha etkilidir" buyruğundaki: Etkili" lafzını Ebu'l-Âliye, EbCı Amr, İbn Ebİ İshak, Mücahid, Humeyd, İbn Muhaysın, İbn Âmir, el-Mu-ğîre ve Ebu Hayve "vav" harfini kesreli, "ti" harfini üstün ve medli olarak: diye okumuşlardır. Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiştir. Diğerleri ise "vav" harfini üstün, "ti" harfini sakın ve medsiz olarak diye okumuşlardır. Ebu Hatim de bunu tercih etmiştir. Bu da Sultanlarının baskısı, etkisi o kavmin üzerinde daha da arttı" yani onlara yüklediği yükümlülükler ağırlaştı, tabirinden alınmıştır. Peygamber (sav)'ın: Allah'ım, Mudar üzerindeki baskını daha da arttır"[33] ifadesi de buradan gelmektedir.

Buna göre, anlam şöyle olur: Gece kalkışı namaz kılanı gündüzün saatlerinden daha ağır gelir. Çünkü gece uyuma, rahat etme ve dinlenme zamanlarıdır. Bu vakitleri ibadetlerle geçiren bir kimse, büyük bir meşakkate katlanmış olur.

Bu kelimeyi med ile okuyanlara göre bu: (Ona) muvafakat ettim, muvafakat etmek"den mastar olur. İbn Zeyd dedi ki: o iş üzere ona muvafakat ettim, muvafakat etmek" demektir. Filanın ismi benim ismime muvafık (uy-gun)dır." O şey üzere anlaştılar, ittifak ettiler" demektir.

O halde anlam: Böylesi kalb, göz, kulak ve dil arasındaki uyumu, muvafakati daha ileri derecede sağlar. Çünkü bu vakitte sesler ve hareketler kesilmiş olur. Bu açıklamayı Mücahid, İbn Ebî Miileyke ve başkaları yapmıştır. İbn Abbas da bu anlamda bir açıklama yapmıştır. Yani bu durumda kulak ile kalb birbirine uygun düşer.

Nitekim yüce Allah'ın: Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar diye (et-Tevbe, 9/37) buyruğunda bu lafız: "Uygun düşsünler, muvafakat etsinler diye" anlamındadır.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Bu zaman, düşünmek ve tefekkür için daha uygun bir vakittir. (•U>_^) Örtünün zıttı bir anlam ifade eder.

Bu kelimenin "ti" harfinin sakın, "vav" harfinin üstün okunuşunun, gündüzden daha bir sebat vericidir, anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü geceleyin insan yaptıkları ile haşhaşa kahr. Bu onun amelini daha sağlamlaştırır ve kalbi oyalayıp, meşgul eden şeyler, hu vakit daha çok kolay bir şekilde uzaklaştırılabilir.

Sebat" demektir. O bakımdan: Ayağımla yerde sabit durdum" denilir.

el-Ahfeş, kıyamı itibariyle daha sağlamdır, diye açıklamıştır. el-Ferrâ kıraat ve kıyamı itibarı ile daha sağlamdır, diye açıklamıştır. Yine el-Ferrâ'dan ' gelen rivayete göre; "hem daha etkilidir" yani daha çok ibadet etmek isteyen kimse için amelini daha bir sağlamlattı ve onu daha bir sürekli kılıcıdır. Geceleyin çalışma ve geçim meşguliyetlerinin olmadığı bir zamandır. Bu durumda gecenin ibadeti devamlılık arzeder ve kesintisizdir.

el-Kelbî dedi ki: "Daha etkilidir" yani namaz kılmak hususunda kişinin daha çok şevk ve arzulu olmasını sağlar. Çünkü bu namaz, kişinin dinlenmesi zamanında gerçekleşir,

Ubade dedi ki: "Daha etkilî" olması namaz kılan için daha rahat ve daha hafif olması, kıraatini daha bir sağlam yapması anlamındadır. [\[34\]](#)

4- Gece Namazında Okunan Kur'ân:

"Hem de söyleyişi itibari Ue daha sağlamdır" buyruğu geceleyin okunan Kur'ân'ın gündüzünkine göre daha sağlam ve daha dosdoğru olnmı demektir. Yani o vakit okunan Kur'ân, daha dosdoğru ve doğruluk üzerinde daha

devamlılık arzeder. Çünkü o saatlerde sesler dinmiş, dünya sükûna ermiş olur. Namaz kılan okuduklarını şaşırmas.

Katade ve Mücahid dedi ki: Kıraati daha doğru, söylenen sözü daha sağlam olur, demektir. Çünkü bu zaman iyice anlayıp kavrama zamanıdır.

Ebu Ali dedi ki: "Söyleyişi itibarıyla daha sağlamdır" geceleyin insanın zihnini meşgul eden şeyler olmadığından ötürü daha doğrudur, demektir. Geceleyin yapılan duanın kabulü daha çabuk olur, diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı İbn Şecere nakletmiştir.

İkrime dedi ki: Gece ibadeti daha bir gayretle, daha eksiksiz bir ilîlâsla yapılır ve daha bereketlidir. Zeyd b. Eslem'den şöyle dediği nakledilmiştir: Kur'an'ın anlamlarını iyice kavramaya daha yatkındır, el-A'meş'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir: Enes b. Mâlik: "Gece kalkışı (var ya) o hem daha etkilidir, hem de söyleyişi itibari ile daha sağlamdır" buyruğunu; daha doğrudur" diye okudu. Onu: Daha sağlamdır" diye düzektirler. O şöyle dedi: ile ve kelimeleri anlam itibariyle aynıdır.

Ebu Bekr d-Enbârî dedi ki: Sapık birtakım kimseler işi: Her kim Kur'an'ın manasına uygun bir kelime ile okuyacak olursa, eğer manaya muhalefet etmiyor, Allah'ın maksad olarak gözettiğinden başka bir şey söylemiş olmuyor ise, isabet eden birisidir, demek noktasına kadar götürmüş ve Enes'in bu sözünü delil olarak göstermişlerdir. Ancak bu hiçbir zaman kabul edilecek ve söyleyenine kibar edilmesini gerektirecek bir söz değildir. Çünkü mana itibariyle yakın olmakla birlikte genel anlamını kapsayacak şekilde Kur'an la-fızlarına uymayan birtakım lafızlar ile okumaya kalkışacak olunursa, o vakit: Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur" yerine: Şükür yaratılmaların mutlak maliki yaratıcıya mahsustur" diye okumak caiz olmalıydı. İş bu hususta o kadar geniş bir alana yayılır ki, Kur'an'ın tamamının lafzı batıl olur. bu durumda onu okuyan bir kimse de yüce Allah'a iftira etmiş, Rasûlüne de yalan söylemiş bir kimse olur.

Böyle diyenlerin İbn Mesud'un: Kur'an yedi harf üzere inmiştir. Bu sizden herhangi birinizin: Gel" demesi (halinde aynı manadaki farklı lafızlar) demesine benzer, şeklindeki sözlerinde lehlerine delil yoktur. Çünkü bu hadis şunu gerektirmektedir: Peygamber (sav)'dan sahih senetler ile nakledilmiş olan kıraatlerin eğer lafızları farklı olmakla birlikte anlamları aynı ise; o vakit bu gibi kıraat farklılıkları "gel" lafzı için farklı kelimeler, lafızlar kullanmaya benzer.

Peygamber (sav)'ın ashabının ve onlara tabi olanların okumadıkları şekilde okumaya gelince, bu hususta Kur'an-ı Kerim'de bir harfi dahi farklı okuyan doğru yolun dışına çıkmış, sapmış ve iftira etmiş bir kişi olur.

Ebu Bekr (el-Enbârî devamla) dedi ki: Bu .sapıklıklarında kendilerine dayanak

kabul ettikleri hadis ise, ilim ehlinde hiçbir şekilde sahih olmayan bir hadistir. Çünkü bu el-A'meş'in, Enes'ten yaptığı bir rivayete dayanmaktadır. Böyle bir hadis ınaktûclur. Muttasıl değildir ki; delil olarak alınabilsin. Çünkü el-A'meş her ne kadar Enes'i görmüş ise de, ondan hadis dinlemiş değildir. [35]

5- Gündüz Meşguliyetlerinin İbadete Etkisi:

"Çünkü gündüzün senin için uzun uzun meşguliyetler vardır" buyru ğundaki: "(ŪŒ«): Meşguliyet" lafzı genel olarak "noktasız ha': ile okunmuştur. Yani ihtiyaçlarını görmek için meşgul olman, gitmen, gelmen, işlerin arkasından koşturman vardır, demektir.

Yürümek ve dönmek" demektir. Suda yüzen kişi" ifadesi de buradan gelmektedir ki; ona bu ismin verilış sebebi, el ve ayaklan ile dönmesi, evrilmesi ve çevrilmesidir. Oldukça hızlı koşan at" demektir. İmrûu'l-Kays şöyle demektedir: "Hızlı koşan atlar yorgun düşüp de yorgunluktan ayakları ile sert yerlerde bile toz çıkartırken, (Benim bu atım) bulutun yağmur yağdırması gibi çok kolay ve rahat koşar."

Bu kelimenin "boş kalmak, meşgul olmamak" anlamına geldiğı de söylenmiştir. Yani senin için gündüzün ihtiyaçlarına ayıracağın boş bir vaktin vardır. "Çünkü gündüzün senin İçin uzun uzun meşguliyetler vardır" buyruğunun "uyku" anlamına geldiğı de söylenmiştir. Çünkü: Uzanmak" demektir. Bu açıklamayı da el-Halîl zikretmiştir.

İbn Abbas ve Ata'dan; "uzun uzun meşguliyetler" uyuman ve dinlenmen için boş kalacağın uzun bir vakit vardır, o bakımdan gece kalkışını ibadetine ayır, diye açıkladıkları nakledilmiştir. ez-Zeccâc dedi ki: Eğer geceleyin yapamadığın bir ibadet olursa, gündüzün senin boş kaldığın ve bunları telâfi edeceğin bir zamanın vardır, demektir.

Yahya b. Ya'mer ve Ebu Vâil İse "noktalı hı" ile: diye okumuşlardır. el-Mehdevî dedi ki: Bu uyku anlamındadır. Bu açıklamayı, bu lafzı bu şekilde okuyan kıraat âlimlerinden rivayet etmektedir. Şöyle denilmiştir: Bunun anlamı hafiflik, genişlik ve dinlenmektir.

Nitekim Peygamber (sav) ridâsını çalmış bir hırsıza beddua eden Âişe (r.an-ha)'a şöyle demiştir: Ona beddua etmek suretiyle sen onun hafiflemesini sağlama!" Onun günahını hafifletme, demektir. Şair de şöyle demiştir;

"Kederinin üzerindeki etkisini hafiflet ve şunu bil ki, Rahman bir şey takdir etti mi mutlaka olur.

el-Esmaî dedi ki: Allah sıtmanı hafifletsin" denilir.

Sıcaklık dindi, hafıfledi" demektir. Derin uyku' anlamındadır. Yine bu lafız pamuk, keten ve yün gibi şeyleri açmak ve onları kabartmak, demektir. Kadına: Pamuğunu aç, kabart" denilir. Kadın tarafından iptik haline eğrilip, getirilsin diye sarılan pamuğa; denilmesi de buradan gelmektedir. Bu tür pamuktan bir parçaya da: denilir. Yün ve kıl için de aynı tabirler kullanılır. Pamuk parçalarına: denilir. el-Ahtal avcılarla köpekleri anlatırken şöyle demektedir:

"Onları saldırlar onlar da etrafa toprak saçarak gittiler Tıpkı pamuk atılırken etrafa dağılan pamuk taneleri gibi."

Sa'leb dedi ki: "Hı" harfi ile: Gidip gelmek ve çalkanıp durmak" demektir. Aynı zamanda sükûn bulmak anlamına da gelir. Peygamber (sav)'ın: Humma (sıtma, ateş yükselmesi) cehennem sığağındandır. O bakımdan siz onu su ile dindiriniz" [36] hadisinde de bu anlamda kullanılmıştır ki; onu teskin ediniz, dindiriniz" demektir. Ebû Amr dedi ki: " Uyumak ve boş kalmak" demektir.

Buna göre bu lafız, ezdad (zıd anlamlı kelimelerden olur ve aynı zamanda "noktasız ha" ile: İle aynı anlamda demektir. [37]

8. Rabbînin İsmiini an ve yalnız O'na yöneldikçe yönel!

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız: [38]

1- Rabbinin Adını An!

"Rabbinin ismini an!" Yani namaz ile birlikte üğölmeye değer akıbeti (sonucu) elde edebilmen için, O'nu güzel isimleri ile çağır, O'na dua et. Amelinle Rabbinin rızasını gözet, diye de açıklanmıştır, Sehl dedi ki: Namaza başladığın vakit "bismillâhirrahmanirrahim" diye oku. Onu okumanın bereketi ile seni Rabbine ulaştıracak, onun dışındaki varlıklar ile İlişkini kopartacaktır.

Bir başka açıklama şöyledir: Vaad ve tehdidi halinde Rabbinin adını zikret ki, O'na itaate daha çok yöndesin, O'na isyandan uzak kalasın.

d-Kelbî dedi ki; Rabbine -yani gündüzün- namaz kıl, demektir.

Derim ki: Bu, güzel bir açıklamadır. Çünkü yüce Allah, geceyi sözkonu-su ettikten sonra, gündüzü sözkonusu etmektedir. Gürvdüz de gece ile aynı bütünün iki parçasıdır. Nitekim yüce Allah önceden de geçtiği üzere şöyle buyurmuştur: "İbret ve öğüt almak veya şükür etmek isteyenler için gece ve gündüzü birbiri ardınca getiren O'dur." (el-Furkan, 25/62) [39]

2- Yalnızca Allah'a İbadete Yönelmek:

"Ve yalnız O'na yöneldikçe yönelt" buyruğunda geçen "et-tebettül" yalnızca yüce Allah'a ibadete yönelmek demektir. Buyruk, sen ibadetinle yalnızca O'na yönel ve başkasını O'na ortak koşma demektir. O şeyi kestim" demektir, Onu kesin olarak (üç talakla) boşadı⁷ ile; Bu (sahibi ile) ilişkisi kesilmiş bir sadakadır" tabirleri de buradan gelmektedir.

Yani bunun artık sahibi ile ilişkisi kalmamıştır. Sahibinin onun üzerindeki mülkü tamamiyle kesilip, atılmıştır. Her şeyle ilişkisini koparıp, yalnızca yüce Allah'a yönelmesi sebebiyle Meryem (alcyhisselain)'a "Meryem el-Be-tûl denilmesi de, buradan gelmektedir. Rahibe insanlarla ilişkilerini koparıp, tek başına ibadete yöneldiği için "mütebettir denilmesi de bundan dolayıdır. Şair şöyle demiştir:

"Karanlık gecede karanlığı aydınlatır; sanki o İbadete çekilmiş rahibin gece karanlığında yaktığı bir kandihniş gibi."

Hadiste de "tebeltül" yasaklanmaktadır^[40] ki bu da insanlardan ve topluluklardan uzaklaşmak, onlarla ilişkileri kesmek demektir.

Araplara göre bunun asıl anlamının "yalnızlık ve yalnız kalmak" olduğu söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn Arafe yapmıştır. Ancak belirttiğimiz gerekçeler dolayısıyla birinci açıklama daha güçlüdür.

Şayet: Burada yüce Allah niçin; dediği halde: dememiştir? diye sorulacak olursa, ona şöyle cevap verilir: Çünkü; 'ın anlamı, kendi kendisinin ilişkilerini kesen anlamındadır. Bu şekilde gelmesi i.se âyetlerin sonlarındaki fasılalara riâyet etmek içindir. ^[41]

3- Dünya ile İlişkiyi Koparıp, Ruhbanlığa Yönelmek:

Daha önce el-Maide Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Ey îman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı o en temiz ve en güzel şeyleri haram kılmayın" (el-Maide, 5/87) âyetinin tefsirinde (2. başlıkta) herşeyden ilişkisini kopararak ruhbanlık yolunu izleyen kimselerin bu davranışlarının hoş karşılanmadığına dair yerli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

(Ancak) İbnu'l-Arabî şöyle demektedir; Günümüzde insanların ahitlerine riâyetleri kalmamış, güvenilirlikleri azalmış, dünya malını haram kaplamış bulunmaktadır. Bundan ötürü insanlardan uzak kalmak, onlarla içice olmaktan, bekâr kalmak evlenmekten daha hayırlıdır. Ancak âyetin anlamı şöyledir: Sen putlardan, heykellerden ve Allah'tan başkasına ibadetten uzak kal! Mücahicl de böyle demiştir, Ona göre buyruk: İbadeti Allah'a halis kıl, demektir. Buyruk

ile dünya ile ilişkiyi kesmeyi kastetmiş değildir. Buna göre "tebettül" Kır'ân-ı Kerim'de emredilmiş, sünnette ise nehyedilmiş bir şey olmaktadır. Şu kadar var ki emrin taalluk ettiği husus ile yasağın taalluk ettiği husus birbirinden farklıdır. Bundan dolayı bu ikisi arasında bir çelişki yoktur. Peygamber ancak İnsanlara nelerin indirildiğini açıklamak üzere gönderilmiştir. O halde enırolunan tebettül (ilişkiyi kesmek) Allah'a ibadeti halis kılmak suretiyle yalnızca Allah'a yönelmektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Halbuki onlar onun dininde ihl&s sahihleri... olarak Allah'a ibadet etmelerinden... başkası ile emrolunmadılar."(el-Beyyine, 98/5) Yasaklanan "tebettül" ise evlenmeyi terketmek, manastırlarda ibadete çekilmek (rahiblik) hususunda hristiyanların İzledikleri yolu izlemektir. Şu kadar var ki; zamanın fesada ereceği vakitlerde müslüman bir kimse için -dinini fitnelerden korumak üzere- dağların tepelerinde, yağmurun düştükleri yerleri arayıp bularak, arkalarından gideceği bir kaç koyun edinmesi onun için en hayırlı mal olacaktır. [\[42\]](#)

9. Doğunun da, batının da Rabbidir. Ondan başka hiçbir İlah yoktur. O halde yalnız O'nu vekil tut!

10. Onların söylediklerine katlan ve onlardan güzel bir şekilde ayrıl!

11. Yalanlayan o nimet sahihleri ile Beni başbaşa bırak ve onlara azıcık mühlet ver!

"Doğunun da, batının da Rabbidir" buyruğundaki: Rabbi" lafzını Haremeyn ahalisi, İbn Muhaysın, Mücahid, Ebu Amr, İbn Ebi İshak ve Hafs mübtedâ olarak ref ile okumuşlardır. Haberi "ondan başka hiçbir ilah yoktur" buyruğudur. [\[43\]](#) Burada: O" takdiri ile (böyle) okunduğu da söylenmiştir. (O takdirde mana mealdeki gibi olur.)

Diğerleri ise yüce AUah'ın: "Rabbın İsmi an" buyruğundaki "Rab" lafzının sıfatı olarak kesreli okumuşlardır. [\[44\]](#)

Onun doğuların ve batıların Rabbi olduğunu bilen bir kimse, ameliyle sadece O'na yönelir ve yalnızca O'ndan ümit eder.

"O halde yalnız O'nu vekil tut!" İşlerini, ihtiyaçlarını yalnız O'nun görmesini İste! Sana vadettiklerini gerçekleştirecek kefil tut, diye de açıklanmıştır.

"Onların söylediklerine katlan!" Eziyetlerine, hakaretlerine, alay etmelerine... Onların söylediklerinden ötürü tahammülsüzlük gösterme, onları davet etmekten uzak kalma!

"Ve onlardan güzel bir şekilde ayrıl." Onlara taarruz etme, onların mükâfat (veya

ceza) görmelerini beklemekle de uğraşma. Çünkü bu, Allah'a davet etmeyi terki getirir. Bu buyruk savaş emri verilmeden önce idi. Daha sonra onlarla savaşı emrolundu ve onlarla savaştı. Kital (savaşı emreden) âyet, kendisinden önce inmiş ve onları terketmeyi emreden buyrukları neshetmiş oldu. Bu açıklamayı Katade ve başkaları yapmıştır. Ebu'd-Derdâ dedi ki; Bizler bazı kimselerin yüzüne gülümsüyor hatta gülüyoruz. Bununla birlikte kalb-lerimiz ise onları terketme ya da onlara lanet okumaktadır,

"Yalanlayan o nimet sahipleri ile beni başbaşa bırak!" Onları cezalandırmak için sen beni seç! Bu buyruk, Kureyş'in ileri gelenleri ve Mekke elebaşlarından alay eden kimseler hakkında inmiştir. Mukatil dedi ki: Bu buyruk, Bedir günü yemek yediren kimseler hakkında inmiştir. Bunlar da on kişi idiler. Daha önce el-Enfâl Sûresi'nde (8/70-71. âyetler, 1, başlıkta) bunlardan sözedilmişti.

Yahya b, Seliâm dedi ki: Bunlar el-Muğîre'nin oğullarıdır. Said b, Cübeyr dedi ki: Bana bunların oniki kişi oldukları haberi geldi.

"O nimet sahipleri" zengin, bolluk içerisinde, dünyada lezzet ve zevk içerisinde olanları demektir.

"Ve onlara azıcık mühlet ver" Onların ecellerinin geleceği süreyi kastetmektedir. Âişe (r.anhâ) dedi ki: Bu âyet-i kerimenin ancak kısa bir zaman geçtikten sonra Bedir vakası gerçekleşmiştir.

"Ve onlara azıcık mühlet ver!" Dünya süresi sona erinceye kadar (onlara mühlet ver), anlamında olduğu da söylenmiştir. [45]

12. Çünkü Bizim yanımızda ağır bukağılar ve yakıcı bir ateş var.

13. Boğazı tıkayıp kalan bir yiyecek ve can yakıcı bir azab da vardır.

14. O günde yer ve dağlar sarsılır. Dağlar da yığılarak akıp dağılan kum gibi olur.

"Çünkü Bizim yanımızda ağır bukağılar ve yakıcı bir ateş var" buyruğunda geçen: Bukağılar, zincirler" demektir. Bu açıklama el-Hasen, Mücahid ve başkalarından nakledilmiştir. Tekili 'dır. Bu da; İnsanı hareket etmekten alıkoyan her bir şeyin adıdır. Ona bu ismin verilmiş sebebinin onunla tenkil edilmesi (ibretli bir şekilde cezalandırılması) olduğu da söylenmiştir.

eş-Şa'bî dedi ki: Sizler yüce Allah'ın bu bukağıları cehennemliklerin ayaklarına kaçacaklar korkusuyla vuracağını mı zannediyorsunuz? Allah'a yemin olsun ki hayır. Fakat onlar yukarı doğru yükselmek isteyeceklerinde bu bukağılar onları aşağıya doğru çekecektir.

el-Kelbî buradaki: in: Koyunlara vurulan tasmalar ve zincirler" anlamında

olduğunu söylemiştir. Ancak birinci anlamı sözlükte daha çok bilinen bir anlamdır. el-Hansâ'nın şu beyitinde de bu anlamdadır:

"Seni çağırdı da sen de onun bukağılarını parçaladın Fakat o bukağılar senden önce koparılmıyordu."

Bunun, oldukça şiddetli azabın çeşitlerinden olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı Mukatil yapmıştır. Rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) şöy-Je buyurmuştur: Şüphesiz ki Allah nekel üzerine ne-keli sever." Bu kelime "kef" harfî harekeli olarak söylenir. Bu açıklamayı el-Cevherî yapmıştır, (Peygambere): Neker nedir? diye soruldu, o da şu cevabı verdi: "Denenmiş güçlü bir at üzerindeki denenmiş güçlü bir adamdır. "[46]

Bu açıklamayı el-Maverdî zikretmiştir. (el-Maverdî) dedi ki: İşte güçlü olması dolayısıyla bukağıya "nikl" denilmesi bundandır. (Boyna vurulan zincir olan) "el-ğull" de bu şekildedir. Güçlü ve artan herbir azab da böyledir.

"Cahîm (yakıcı ateş)" ise alevlendirilmiş, kızdırılmış ateş demektir.

"Boğazı tıkayıp kalan bir yiyecek" boğazdan aşağı inmeyen ve orada tıkanıp kalan, inmeyen ve dışarı da çıkmayan yiyecek demek olup, bu da Gıs-lîn, Zakkum ve ed-Darîdir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Yine ondan nakledildiğine göre bu, boğaza giren bir dikendir. Ne aşağı iner, ne yukarı çıkar.

ez-Zeccâc dedi ki: Yani onların yiyecekleri üarîclir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar için Darîden başka bir yiyecek yoktur," (el-Gâşiye, 88/6)

Bu, avsec'i (Sincan dikenini) andıran bir dikendir. Mücahid: O zakkumdur demiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şüphesiz ki Zakkum ağacı o büyük günahkârın yiyeceğidir." (ed-Duhan, 44/43-44) Anlam birdir.

Humran b. A'yen dedi ki: Peygamber (sav); "Çünkü Bizim yanımızda ağır bukağılar ve yakıcı bir ateş var. Boğazı tıkayıp kalan bir yiyecek" diye okudu ve bayıldı. [47]

Huleyd b. Hassan dedi ki: Hassan bir akşam oruçlu iken bizde kaldı. Ona yiyecek götürdüm. "Çünkü Bizim yanımızda ağır bukağılar ve yakıcı bir ateş var. Boğazı tıkayıp kalan bir yiyecek* âyeti hatırına geldi, yemeğini kaldırdı, dedi. Ertesi gün oldu, yine ona yiyecek götürdüm, tekrar bu âyeti hatırladı yine: Onu kaldırın dedi. Aynı şey üçüncü defa oldu. Bu sefer onun oğlu, Sabit el-Hünânî, Yezid ed-Dabbî ve Yahya el-Bekkâr'ın yanına gitti, onlara durumu anlattı. Yanına gelerek onunla görüştiler ve ona ısrar edip durdular. Sonunda bir yudum sevik içti.

Boğazda bir şeyin tıkanması" demektir. Bu da boğazda kalan kemik ya da başka bir şey hakkında kullanılır, çoğulu gelir. Fethalı olarak; ise; Ey adanı, senin boğazına bir şey tıkanmış, tıkanır" tabirinden bir mastardır. İsm-i faili: ile şeklinde

gelir, Onun boğa2ını ben tıkadım" denilir. Ev insanlarla dolup taşmaktadır" demektir.

"O günde yer ve dağlar sarsılır." Yani üzerlerinde bulunanları ile birlikte hareket eder ve çalkalanır.

" O günde" lafzı zarf olarak nasbedilmiştir. Yani yer ve dağların sarsılacağı o günde onlara ağır bukağılar vurulur ve azab edilirler. Nasb ile gelmesinin cer edici âmilin zi kredi İmeyişi dolayısıyla olduğu da söylenmiştir. Bu ceza, yerin ve dağların sarsılacağı bir günde olacaktır, demek olur. Buradaki âmilin: Beni baş baş a bırak" buyruğu olduğu da söylenmiştir. Yani yerin ve dağların sarsılacağı o günde yalanlayıcılarla, Beni haşhaşa bırak!

"Dağlar da yığılarak akıp, dağılan kum gibi olur." O gün böyle olacaklar, demektir. Yığılmış, toplanmış kum" anlamındadır. Hassan şöyle demiştir:

"Yığın kumların olduğu yerde bulunan Zeyneb'in diyarım tanıdım Yeni yaprak üzerindeki yazı hattı gibiydi."

"Ayaklar altında geçip giden" demektir. ed-Dahhak ve el-Kelbî dedi ki: Ayak ile üzerine bastığın takdirde ayağın altından kayıp gider. Altını boşalttığın takdirde de çöküp giden demektir.

İbn Abbas dedi ki: Bu, akan ve dağılan kum anlamındadır. Kelimenin aslı: şeklinde olup "mefCıl" veznindedir. Bu da: Onun üzerine toprağı yıktım, yıkarım, yıkmak" ifadesinden gelmektedir. O bakımdan; ile şeklinde ism-i mefulleri kullanılır. ile "ölçülen" anlamında ile 'ın "borçlu" anlamında "göze gelmiş, nazar değmiş" anlamında kullanılması gibi. Şair de şöyle demiştir:

"Kavmin sem efendi zannediordu Bense zannederim ki, sen göze gelmiş bir efendisın."

Peygamber (sav)'ın hadisinde de belirtildiğine göre, ashab ona kuraklıktan şikâyet ettiler. O da: Siz ölçerek mi (verip, alıyorsunuz) yoksa dökerek mi" diye sormuş. Onlar: Dökerek demişler. Peygamber: "Buğdayınızı ölçünüz, onda size bereket ihsan olunacaktır" diye buyurdu.[\[48\]](#)

"Unu döktüm" kullanımı (cġa)'ın bir çeşit söylenişidir. Bu şekilde dökülene: ile denilir. "Vav"ın hazfedilip sebebi ise "ye"nin Üzerinde ötrenin ağır gelmesidir. Bundan dolayı hazfedildi; sonradan "vav" ile birlikte sakın kullanıldı. Daha sonra iki sakinin arka arkaya gelmesinden ötürü "vav" hazfedildi.[\[49\]](#)

15. Muhakkak BİZ, Firavun'a bîr peygamber gönderdiğimiz gibi size de üzerinize şahit olarak bir peygamber gönderdik.

16. Ama Firavun o peygambere karşı çıktı. Biz de onu müthiş bir şekilde yakaladık.

17. Eğer siz küfür ve inkâr ederseniz, çocukların saçlarını ağartacak bir günden kendinizi nasıl koruyacaksınız?

18. Gök bile o sebeple yarılmış, O'nun vaadi yerine getirilmiş olacaktır.

19. İşte bu, gerçekten bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbİne doğru yol alır.

"Muhakkak Biz, Firavun'a bir peygamber" ki o da Musa'dır "gönderdiğimiz gibi size de üzerinize şahit olarak bir peygamber gönderdik" buyruğu ile de Peygamber (sav)'ı Kureyş'e gönderdiğini kastetmektedir.

"Ama Firavun, o peygambere karşı çıktı." Onu yalanladı ve iman etmedi. Mukati! dedi ki Musa ve Firavun'u sözkonusu etmesinin sebebi, Mekke-lilerin Muhammed (sav)'ı aralarında doğup büyüdüğü için küçümsemeleri ve hafife almaları idi. Tıpkı Firavun'un Musa'yı büyütmesi ve aralarında büyümüş olması dolayısıyla onunla alay etmesi gibi. Nitekim yüce Allah: "Sen çocuk iken yanımızda seni beslemedik mi ?* (eş-tjuarâ, 26/18) diye buyurmaktadır.

el-Mehdevî dedi ki: "er-Rasûl" lafzının başına "elif" ile "lam"ın gelmiş ol-ması, daha önceden onun sözkonusu edilmiş olmasından dolayıdır. Bundan dolayı mektupların başında (elif-lam'sız olarak) "selamun aleyküm" denilmesi, buna karşılık sonlarında "es-selamu aleyküm" diye kullanılması tercih edilmiştir.

" Müthiş" ağır, çetin, ve şiddetli demektir. Ağır vuruş"; " Şiddetli, çetin azab" demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas ve Mücahid yapmıştır. Şiddetli yağmur" tabiri de buradan gelmektedir. Bu açıklamayı da el-Ahfeş yapmıştır, ez-Zeccac: Ağır ve haşin demektir, diye açıklamıştır. Yağmura; denilmesi de buradan gelmektedir. "Helak edici" anlamına geldiği de söylenmiştir. Buyruk: Biz onu ağır bir şekilde cezalandırdık, demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Sen kendi çocuklarını kertenkelenin yiyişi gibi yedin; öyle ki, Çok dehşetli acı olan bitkinin acısını duydun."

" Filan kişi bu işin akıbetini beğenmedi" demektir. "Kötü ve rahat içilemeyen su" anlamındadır.

"Ne kendisi boğazdan geçen, ne de rahatlıkla boğazdan geçirilebilen ot ve yiyecek" demektir. Züheyr şöyle demektedir:

"Kendi aralarında maksatlarını gerçekleştirdiler (birbirlerini öldürdüler) Sonra da hiç te iyi olmayan rahatça yenilip, yutulamayan bir mer'aya (develerini götürdüler.)"

el-Hansâ dedi ki;

"Andolsun ki Becîle, Malik'in atlılarıyla karşılaştığı günü Oldukça ağır (yutulması zor) bir şeyler yedi."

Bu kelime aynı zamanda "oldukça büyük asa" anlamına da gelir. Şair şöyle

demektedir:

"Sağ elimde eğer onun dizginlerini alırsam Diğer elimde de onun çekineceği büyükçe bir sopa olsa."

"Be" harfî kesreli: de aynı anlamdadır. Odun demeti" demektir. da aynı anlamdadır. Şair Tarafe şöyle demektedir:

"Oldukça büyük bir asayı andıran kocamış bir adamın değerli malı olan..."

"Eğer siz, küfür ve inkâr ederseniz, çocukların saçlarını ağartacak bir günden kendinizi nasıl koruyacaksınız" buyruğu bir azardır. Yani küfür ve inkâr edecek olursanız, azaptan nasıl sakınacaksınız!"

İfadede takdim ve tehir vardır. Küfür ve inkâr ederseniz- çocukların saçlarını ağartacak bir günde nasıl sakınacaksınız?" demektir. Abdullah ve Atiyye'nin kıraati de böyledir.

el-Hasen dedi ki: Siz hangi namazla azaptan korunacaksınız, hangi oruçla azaptan korunacaksınız:-'

buyrukta hazfedilmiş ifadeler de vardır. Siz ... günün azabından nasıl korunacaksınız!" demektir.

Katade dedi ki: Allah'a yemin ederim ki, Allah'ı inkâr eden bir kimse o gün hiçbir şey ile kendisini koruyamayacaktır.

"Bir günden" buyruğu bu kıraate göre "koruyacaksınız" lafzının mefulüdür, zarf değildir. Eğer küfür, İnkâr manasına kabul edilirse, o takdirde "bîr gün" lafzı "İnkâr ederseniz" buyruğunun mefulü olur.

Müfessirlerden biri şöyle demiştir: Yüce Allah'ın Küfür ve inkâr ederseniz" buyruğu üzerinde vakıf, tamam olmaktadır. Bundan sonra: Bir gün" buyruğu ile başlanır. Bu kimse "Bir gün" lafzının: Ağartacak" fiilinin mefulü olduğunu benimsemiş olmaktadır. Fiilin faili ise yüce Allah olur. Sanki şöyle buyurulmuş gibidir: Allah'ın, küçük çocukları yaşlılar gibi saçları ağarmış kılacağı bir günde...

İbnu'l-Enbârî dedi ki: Bu uygun değildir. Çünkü dehşetinin şiddetinden ölürü bu işi gerçekleştirecek olan "o gün"dür.

el-Mehdevî dedi ki: "Ağartacak" lafzındaki zamirin Allah'a ait olması da mümkündür, "gün"e ait olmayı da mümkündür. Eğer (zahir) "gün"e ait okusa (fiil), onun sıfatı olabilir. Ancak zamirin yüce Allah'a ait olması halinde hazfedilmiş bir ifade takdiri olmadıkça Allah'ın sıfatı olamaz. Şöyle denilmiş gibidir: Öyle bir gün ki, Allah u günde çocukların .saçlarını ağartacaktır.

İbnu'l-Enbârî dedi ki: Bazıları da "gün" lafzını "küfür ve inkâr ederseniz" fiili ile mansûb kabul etmektedirler. Ancak bu güzel ulmayan bir şeydir. Çünkü "gün" lafzı "küfür ve inkâr" ile alakalı kabul edilecek olursa, bir sıfata ihtiyacı olur.

Yani sizler ... bir günü inkâr eltiniz, demek olur. Eğer bir kimse sıfatın hazan hazfedilip, ondan sonra gelen lafzın nasbedilebileceğini de delil olarak ileri sürecek olursa, biz de ona karşı Alxhıllah (b. Mes'ud)un: "Siz .. bir günden nasıl sakınacaksınız?" şeklindeki kıraatini delil olarak gösteririz.

Derim ki Bu mütevatir bir kıraat değildir. Bu ancak bir tefsir (açıklama) olmak üzere gelmiştir. Eğer küfür "cuhûd; inkâr" anlamında ise, bu durumda "bir gün" lafzı sıfatsız ve sıfatın hazfı sözkonusu olmaksızın sarih bir me-ful olur. Eğer sizler kıyamet ve amellerin karşılıklarının görüleceği günü inkâr ediyor iseniz, Allah'tan nasıl korkacak, O'ndan nasıl çekineceksiniz-1 demektir.

EbuVSemmal Ka'neb de: Benden nasıl sakınacaksınız?" şeklinde izafet olarak "nûn" harfini (mülukellim "ye'sinin hazf edildiğini kabul ederek) kesreli okumuştur.

"Çocuklar" lafzı küçük çocuklar demektir. es-Süddî bunlar zina gocuklarıdır, demiştir. Müşriklerin çocukları olacağı da söylenmiştir. Ancak genel olması daha doğrudur. Yani o günde küçük çocuk yaşı ilerlememiş olduğu halde saçları ağaracaktır. Bu ise: "Ey Adem kalk, cehennem kafilisini çıkart (onu yola koy)!"

[50] denileceği vakit olacaktır. Daha önce el-Hac Sûresi'nin baş taraflarında (22/1. âyelin tefsirinde) geçtiği üzere.

el-Kuşeyrî dedi ki: Daha sonra yüce Allah, cennetliklerin durumlarını ve niteliklerini dilediği gibi değiştirecektir.

Bunun kıyamet gününün şiddetini anlatmak için verilmiş bir örnek olduğu ve ifadenin mecazî olduğu da söylenmiştir. Çünkü kıyamet gününde küçük çocuk olmayacaktır. Ama buyruğun anlamı şudur: O günün heybeti öyle dehşetlidir ki, eğer orada küçük çocuk bulunsaydı, o dehşetten saçları ağaracaktı.

Bunun feza' (korku ve dehşet) zamanında ve sûra baygınlık iifürüşü ile üfürülmeden önce olacağı da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

ez-Zemahşerî dedi ki: Bazı kitaplarda gördüğüme göre adamın birisi akşam bir karganın çenesi gibi kömür kadar siyah saçlarla akşama girdi. Sabah olduğunda ise saç ve sakalı bembeyaz olmuştu. Şöyle dedi: Rüyamda bana kıyamet, cennet ve cehennem gösterildi. İnsanların zincirlerle cehenneme doğru götürüldüklerini gördüm. İşte bu, günün dehşetinden gördüğümüz gibi sabahı ettim.

Bununla birlikte bu günün, oldukça uzun olmakla ve uzunluğundan dolayı küçük çocukların yaşlılık ve saçlarının ağaracağı yaşa kadar ulaşacakları bir gün olmakla nitelendirilmesi de mümkündür. "Gök bile o sebeple yarılmış " onun şiddetinden dolayı çatlamış "olacaktır."

"O sebeple" buyruğu "onda" anlamında olup, dehşeti dolayısıyla o günde (böyle olacaktır), demektir. Bu, bu hususta yapılmış en güzel açıklamadır. Şöyle de

açıklanmıştır: Sema ondan dolayı öyle bir ağırlaşacak ki, semaya göre, azameti ve gerçekleşeceğinden korkması dolayısıyla çatlamasına sebep olacaktır. Nitekim yüce Ailah şöyle buyurmaktadır: "Göklerde ve yerde ağır basmıştır." (el-A'raf, 7/187)

Buradaki "bu sebeple" buyruğunun onun için yani, o gün için anlamında olduğu da söylenmiştir. Nitekim "Ben bunu senin hatırın için yaptım" denilir. "Be," "lam" ve bu gibi yerlerde anlam itibariyle birbirine yakındır.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Kıyamet gününe has adalet terazilerini koyarız." (el-Enbiyâ, 21/47) Burada da buyruk: Kıyamet gününde" demektir.

Buradaki: "o sebeple" buyruğunun "bu emir (bu iş, bu durum) ile" anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani sema küçük çocukların saçları ağaracağı için çatlamış, olacaktır, Allah'ın emri ile çatlamış olacaktır, diye de açıklanmıştır.

Ebu Amr b. el-Alâ dedi ki; Yüce Allah'ın burada; diye buyurma-yışı semanın mecazi anlamının tavan olduğundan dolayıdır. Nitekim: Bu evin semasıdır (tavanıdır)" denilir. Şair de şöyle demiştir:

"Eğer sema birtakım kimseleri kendisine doğru yükseltirse Biz de semaya ve bulutlara erişiriz."

Kur'ân-ı Kerim'de de: "Ve gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık" (ci-En-biya, 21/32) diye buyurulmaktadır.

e!-Ferrâ dedi ki: "Semâ" lafzı hem müzekker, hem müennes olarak kullanılabilir.

Ebu Ali dedi ki: Bu da: "Etrafa saçılmış çekirgeler"

ile; Yeşil ağaçlar" ve; Kökünden kopmuş hurma kütükleri" (el-Kamer, 54/20)

buyrukları kabilindendir. [\[51\]](#)

Yine Ebu Ali şöyle demiştir: Buyruk, "çatlak sahibi sema" anlamındadır. Tıpkı süt emziren kadına: denilmesi ve bunun; demek olması gibidir. Burada nisbet gibi kullanılmış olmaktadır.

"Onun" kıyamet, hesap ve amellerin karşılığının verileceğine dair "vaadi yerine getirilmiş olacaktır." Bunda hiçbir şüphe yoktur ve asla belirlenen süreden geri kalmayacak, ileri gitmeyecektir. Mukatil dedi ki: O, dinini bütün dinlerin üstüne çıkaracağına dair vaadde bulunmuştur.

"İştî bu, gerçekten bir öğüttür." Bununla ya bu sûrenin ya da âyetlerin bir öğüt olduğunu kastetmektedir. Kur'ân âyetleri olduğu da söylenmiştir. Çünkü Kur'ân'ın tümü tek bir sûre gibidir.

"Artık kim dilerse Rabbine doğru yol alır." Yani kim iman eder ve bu şekilde Rabbine yani O'nun rıza ve rahmetine giden yolu edinmek isterse bunu yapsın. Çünkü ona böyle bir imkânı vermiş bulunmaktadır. Zira o kimseye delil ve belgelen açık bir şekilde göstermiştir.

Diğer taraftan bu âyetin kılıç (cihadı emreden âyet ile) nesholduğu söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Kim dilerse ondan öğüt alır" (el-Müddessir, 74/55) buyruğu da böyledir. es-Sa'lebî dedi ki: Fakat daha uygun görülen bunun mensûh olmadığıdır. [52]

20. Şüphe yok kî Rabbîn senin ve seninle beraber olanlardan bir kesimin gecenin üçte ikisinden az, yarısı ve üçte biri kadar ayakta durduğunu(zu) bilir. Gece ve gündüzü yalnız Allah takdîr eder. O, sizin bunu sayamayacağınızı bildiği için size doğru yöneldi. Artık Kur'ân'dan kolaydınıza geleni okuyun. Allah sizden hastalananlar olacağını, diğer bir kısmının da Allah'ın lüt-fundan arayarak yeryüzünde yol tepeceklerini, başka bir kısmının da Allah yolunda çarpışacaklarını bilir. O halde ondan kolayınıza geleni okuyun, namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah'a güzel bir surette borç verin. Nefisleriniz İçin önden ne hayır gönderirseniz, onu hem daha hayırlı, hem de ecir bakımından daha büyük olmak üzere Allah'ın yanında bulursunuz. Allah'tan mağfiret de dileyin. Şüphesiz ki Allah çok mağfiret buyurandır, çokça merhamet edendir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı onüç başlık halinde sunacağız: [53]

1- Geceleyin Namaza Kalkılan Miktar:

"Şüphe yok ki Rabbîn senin... ayakta durduğunu bilir" diye başlayan bu âyet-i kerime, yüce Allah'ın: "Birazı müstesna geceleyin kalk. Yarısı kadar yahut ondan biraz eksilt yahut ona (biraz) ekle!" (2-3. âyetler) buyruklarının -önceden de geçtiği gibi- tefsiridir ve bu âyet-i kerime yine önceden geçtiği üzere, gece namaz kılmanın farz oluşunu neshedkidir.

k Ayakta durduğunu" buyruğu, namaz kıldığını... demektir. (Daha) az" demektir. "Üçte Dd" anlamındaki buyruğu İbn es-Semeykâ, Ebu Hayve ve Şamlılardan Hişam, şeklinde "lam" harfini sakın olarak okumuşlardır. "Yarısı ve üçte biri*" anlamındaki buyrukları da genel olarak "üçte ikisi" buyruğuna atf ile; şeklinde kesreli okunmuşlardır ki; anlam şöyle olur: Senin gecenin üçte ikisinden, yarısından, Üçte birinden daha az (namaz kılmak suretiyle) ayakta durduğunu bilir. Bu okuyuşu Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim tercih etmiştir. Bu da yüce Allah'ın: "O sizin bunu sayamayacağınızı bildiği için" buyruğuna benzemektedir. Onlar onu sayamadıklarına göre nasıl olur da (tam olarak) yarısını veya üçte birini ayakta {namaz kılarak} geçirebilirle:?

İbn Kesir ve Kûfeliler; şeklinde nasb ile ve: Az" lafzına atf ile okumuşlardır ki,

ifadenin takdiri şöyle olur: Gecenin üçte ikisinden azını, yansını ve üçte birini (namaz kılarak) ayakta geçirdiğini (bilir).

el-Ferrâ dedi ki: Daha doğru okuyuşun bu olması daha uygundur. Çünkü önce "üçte ikisinden az" diye buyurdu, sonra bizzat az olan miktarın kendisini sözkonusu etti, Yoksa az olandan daha azını değil.

el-Kuşeyrî dedi ki: Bu okuyuşa göre; onlar üçte bir ve yarısı kadarını isabet ettirmiş oluyorlardı. Çünkü bu kadar namaz kılmak onlara ağır gelmiyordu. Daha fazla kıldıkları da oluyordu. Daha fazla kılındı mı maksat olarak gözetilen miktar da isabet ettirilmiş olurdu. Üçte ikisini namazla geçirmek ise onlara ağır geldiğinden, bu miktarı tutturamıyorlar; fakat ondan daha aşağı bir süre namaz kılıyorlardı. Gecenin yarısı kadar namaz kılmakla emrolun-muş olmaları ve bundan daha fazla ve daha az kılmak hususunda da kendilerine ruhsat verilmiş olması ihtimaili vardır. Bundan dolayı onlar yaklaşık üçte ikisine ulaşınca kadar arttırıyor ya da üçte bire kadar da yandan eksiltebiliyorlardı.

Diğer bir ihtimal de şudur: Onlara gecenin yansı ve üçte birine kadar eksilterek; yarısına da üçte ikiye ulaşınca kadar daha fazlası, miktar olarak tesbit edilmişti. Aralarından bunu yerine getiren de vardı ve (erkeden de vardı. Bu hüküm nesholuncaya kadar böylece devam etti.

Bir kesim de şöyle demiştir; Allah onlara dörtte bir kadarını farz kılmış-tı; fakat onlar dörtte birden daha az kılıyorlardı. Ancak böyle bir görüş dayanaksızdır.

[\[54\]](#)

2- Geceyi ve Gündüzü Takdir Eden Allah'tır;

"Gece ve gündüzü yalnız Allah takdir eder." Yani gece ve gündüzün miktarlarını gerçek şekliyle O bilir. Sizler ise hatanın sözkonusu olabileceği şekilde araştırmakla ve ıetihad ile bunu bilebilirsiniz.

"O, sizin bunu sayamayacağınızı bildiği için ..." Sizlerin bunun hakikatlerini ve gereğini yerine getirmeyi bilemeyeceğinizi bildiği için.., demektir. Sizin geceyi namazla geçiremeyeceğinizi bilmiştir, diye de açıklanmıştır. Ancak birinci görüş daha doğrudur. Çünkü hiçbir zaman gecenin tamamını namazla geçirmek, farz kılınmış değildir.

Mu katil ve başkaları dedi ki: "Birazı müstesna geceleyin kalk. Yarısı kadar yahut ondan biraz eksilt yahut ona ekle" buyruğu nazil olunca bu(nun gereklerini yerine getirmek) onlara ağır geldi. Kişi gecenin yansını, üçte birini ayırtedemiyordu. O bakımdan yanılmak korkusuyla sabaha kadar namaz kılıyordu. Bundan dolayı ayakları şişti ve benizleri soldu. Yüce Allah, unlara

merhamet buyurup, yüklerini hafifleterek: "O, sizin bunu sayamayacağınızı bildiği İçin..." diye buyurdu.

"O sizin bunu sayamayacağınızı bildi" buyruğunda ki; ("ûî) şeddelisinden hafifletilmiş (şeddesiz okunmuştur. Yani, sizin bunu asla sayamayacağınızı bilmiştir. Çünkü sizler buna bir şeyler ilave edecek olursanız, size ağır gelir ve bu durumda farz olmayan bir şeyle kendinizi yükümlü tutarsınız. Eğer daha az kılacak olursanız bu da size ağır gelir. [55]

3- "Allah'ın Tevbesi (Yükü Hafifletmesi)" :

"Size doğru yöneldi." Yani sizi affetti. Bu buyruk vermiş olduğu emri aralarından kısmen terkedenlerin olduğunu göstermekledir.

Şöyle de açıklanmıştır: âciz kaldığınız için gece namazını size farz kılmaktan tevbe elti (döndü), demektir. Çünkü önceden de geçtiği gibi "tev-be"nin asıl anlamı dönmektir. O halde buyruğun anlamı şöyle olur: Yükümlülüğün ağırlığından onu hafifletmeye, zorluktan kolaylığa olmak üzere sizin lehinize döndü.

Onlara araştırmak suretiyle de vakitlere dikkat etmeleri emrolunmuştu. Bu araştırma yükümlülükleri de hafifletildi.

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: "Gece ve gündüzü yalnız Allah takdir eder." Onları, belirli bir miktarları tesbit edilmiş olarak yaratır. Yüce Allah'ın: "Herşeyi yaratıp, onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir" (eİ Fur-kan, 25/2) buyruğuna benzemektedir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Yaratılmış ile ilgili takdire herhangi bir hüküm taalluk etmez. Ancak yüce Allah, dilediği yükümlülük görevlerini onunla irtibatlandırır. [56]

4- Kur'ân'dan Kolayına Geleni Okumak:

"Artık Kur'ân'dan kolay(ınıza) geleni okuyun" buyruğu ile ilgili iki görüş vardır. Birincisine göre maksat, bizzat Kur'ân okumanın kendisidir. Yani geceleyin kıldığınız namazlarda size kolay geleni, zor gelmeyi okuyun. es-Süddî yüz âyet-İ kerime demiştir. el-Hasen: Her kim bir gecede yüz âyet-i kerime okuyacak olursa, Kur'ân onunla tartışmayacaktır. Ka'b da şöyle demiştir: Bir gecede yüz âyet-i kerime okuyan bir kimse kanitlerden diye yazılır. Saîd, elli âyet demiştir.

Derim ki: Ka'IVın görüşü daha doğrudur. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim on âyet-i kerime okuyarak namaz kılsa, gafillerden

yazılmaz. Kim yüz âyet okuyarak namaz kılsa, kânitlerden yazılır. Kim bin âyet okuyarak namaz kılsa, kantarlarla ecir alanlardan yazılır." [57] Hadisi Ebu Da-vud et-Tayâlisî Müsned'inde Abdullah b. Amr'ın rivayet ettiği bîr hadis olarak zikretmektedir. Biz bu hadisi kitabın Mukaddimesi'ndtt (Kur'ân'm Faziletlerine Dair Başlıkta) zikretmiş bulunmaktayız.

İkinci görüşe göre; "artık Kur'ân'dan kolayınıza) geleni okuyun" buyruğu kolayınıza gelecek kadar namaz kılın, demektir. Nitekim namaza da; "Kur'ân" denildiği olur. Yüce Allah'ın: "Sabah Kur'ân'ını da" (el-İsra, 17/78) buyruğuna benzer ki, bu da sabah namazını da, demektir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Daha sahih olan budur. Çünkü yüce Allah namaza dair haber vermektedir, söylenenler de onunla İlgilidir.

Derim ki: Hitabı lafzın zahirine göre yorumlayarak birinci görüş daha sahihtir. İkinci görüş ise mecazdır. Çünkü bu, bir şeye onun amellerinden bir bölümünün adım vermek kabilindendir. [58]

5- Gece Namazı Farz mıdır?:

Kimi ilim adamına göre yüce Allah'ın: "Artık Kur'ân'dan kolayınıza) geleni okuyun" buyruğu gecenin tamamını, yarıyı, yandan azını ve yarıdan fazlasını namazla geçirme hükmünü neshetmiştir.

Diğer taraftan yüce Allah'ın: "O halde, ondan kolayınıza geleni okuyun" buyruğunun iki anlama gelme ihtimali vardır. Birincisine göre; bu ikinci bir farzdır, çünkü onunla başka bir farz kaldırılmış bulunmaktadır. Diğer bir görüş de bunun kendisiyle başkası kaldırıldığı gibi, yine kendisinin başkası ile kaldırıldığı neshülmuş bir farz olma ihtimalidir. Çünkü yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Gecenin bir kısmında da sana has nafile olmak üzere onunla (Kur'ân ile) gece namazı kıl! Umulur ki Rabbin seni öğülmüş bir makama gönderir." (el-İsra, 17/79) Bu durumda yüce Allah'ın: "Gecenin bir kısmında sana has nafile olmak üzere onunla gece namazı kıl" buyruğunun kendisine farz kılınanın dışında, kendisine kolay geleni okuyarak teheccüd kılması ihtimalini de taşımaktadır.

O bakımdan Şafiî şöyle demektedir: Bu durumda yapılması gereken sünnet ile bu iki manadan birisine dair delili araştırıp, bulmaktır. Rasûlullah (sav)'ın sünnetinin, beş vaktin dışında farz bir namazın bulunmadığına delâlet ettiğini gördük. [59]

6- Gece Namazı Ümmet Hakkında Nesh Olmuş, Peygamber Hakkında Farz Kalmaya Devam Etmiştir:

el-Kuşeyrî Ebu Nasr dedi kî: Meşhur olan, gece namazının nesholuşunun ümmet hakkında olduğudur. Peygamber (sav) hakkında da farz kalmaya devam etmiştir. Belirli bir miktar ile kılmak nesholmuştur, fakat aslı itibariyle vacib kalmaya devam etmiştir, diye bir görüş de vardır. Yüce Allah'ın: "Kurbanan kolayına geleni kessin" (el-Bakara, 2/196) buyruğuna benzemektedir. Kurban kesmek kaçınılmaz bir şeydir. İşte burada da mutlaka gece namazı kılmak gereklidir. Fakat bunun ne miktarda olacağı namaz kılanın tercihinin bırakılmıştır. Buna binaen kimileri şöyle demiştir: Az da olsa gece namazı kılmak farziyyeti devam etmektedir. Bu, güzel bir görüştür.

Bir başka kesim de şöyle demektedir: Gece namazının farz oluşu tamamıyla riesh olmuştur. Gece namazı asla farz değildir. Şafii'nin kabul ettiği görüş budur. Peygamber (sav) için farz kalmaya devam edenin bu olma ihtimali vardır. O da onun geceleyin namaz kılmasıdır. Miktarını tesbit etmek ise onun tercihinin havale edilmiştir.

Gece namazı kılmanın farz olmadığı sabit olduğuna göre yüce Allah'ın:

"O halde ondan kolayınıza geleni okuyun" buyruğu; eğer sizin için bu mümkün olursa Kur'ân okuyun ve isterseniz namaz kılın, demek olur.

Bazıları da Peygamber (sav)'ın hakkında da dahil olmak üzere gece namazının bütünüyle nesh olduğu kanaatini benimsemiştir. Gece namazı ona dahi farz değildi, derler. Yüce Allah'ın: "Sana has nafil olmak üzere" (İsra 17/79) buyruğundaki "nafil" lafzı gerçek anlamı ile anlaşılmalıdır.

Belirli bir miktar nesh olmuş, fakat gece namaz kılmanın farziyeü asıl olarak devam ettikten sonra nesholmuştur, diyenlerin görüşüne gelince, bu ikinci nesh, namaz vakitlerinin açıklanması ile gerçekleşmiş olmaktadır. Yüce Allah'ın: "Güneşin (batıya doğru) kaymasından... kadar namazı dosdoğru kıl" (el-İsra, 17/78) buyruğu ile: "Akşamladığınız zaman ve sabahladığınızda Allah'ı teşbih edin" (er-Rum, 30/17) buyruklarında olduğu gibi. Ayrıca gelen haberlerde beş vakit namazdan fazla kılınanların tatavvu (nafil) olduğu da belirtilmektedir.

Nesh, yüce Allah'ın: "Gecenin bir kısmında da sana has nafil olmak üzere onunla (Kur'ân ile) gece namaz kıl" (el-İsra, 17/79) buyruğu ile gerçekleşmiştir. Burada hitab hem Peygambere hem de ümmetedir. Nitekim yüce Allah'ın: "Ey sarınıp, bürünen! Birazı müstesna geceleyin kalk" (1. âyet) buyruğunda hitab, her ne kadar Peygamber (sav)e ise de, namazın farziyeti hem onun için, hem başkası için umumidir.

Yüce Allah'ın gece namazını farz kılışının hicretten sonrasına kadar devam ettiği ve Medine'de nesh olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Alîali: "Allah sizden hastalananlar olacağını, diğer bir kısmının da Allah'ın lütfun-dan arayarak yeryüzünde yol tepeceklerini başka bir kısmının da Allah yolunda çarpışacaklarını bilir" diye buyurmaktadır. Cihad ise ancak Medine'de farz kılınmıştır. Buna göre namaz kılınacak vakitlerin açıklanması Mekke'de olmuştur. Gece namazı(nın farziyeti) ise yüce Allah'ın: "Geceleyin de sana has bir nafil olmak üzere onunla (Kur'ân ile) namaz kıl" (İsra, 17/79) buyruğu ile nesholmuştur.

İbn Abbas dedi ki: Rasûlullah (sav) Medine'ye gelince; yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki Rabbin senin ... ayakta durduğunu bilir" buyruğu gece namazının farziyyetini neshletmiştir. [60]

7- Gece Namazı Yükümlülüğünün Hafifletilmesini/ı Sebebi;

"Allah sizden hastalananlar olacağını..." buyru ki arıyla yüce Allah, gece namazı kılma yükümlülüğünü hafifletmesinin gerekçesini açıklamaktadır. Çünkü insanlardan kimi hastadır, geceleyin ona namaz kılmak ağır gelir. Aynı şekilde namaz kılamamaları da onlara ağır gelir. Ticaret maksadıyla yolculuk yapan kimseler geceleyin namaz kılamazlar. Allah yolunda cihad tiden de böyledir. İşte bunlar dolayısıyla yüce Allah hepsinin yükümlülüğünü hafifletmektedir, "Olacağını" buyruğundaki; şeddelisinden hafifletilmiştir. Durum şu ki Allah ... olacağını bilir" demektir'. [61]

8- Helâl Mal Kazanmanın ve Allah Yolunda Cihad Etmenin Fazileti:

Yüce Allah, bu âyet-i kerime de mücahidler ile kendisinin çokluk çocuğunun nafakasını başkalarına iyilik ve lüüfta bulunmak için helâl mal kazanmaya çalışanları eşit bir ifadede zikretmektedir. Dolayısıyla bu, mal kazanmanın, cihad seviyesinde olduğuna delildir. Çünkü yüce Allah bunu Allah yolunda cihad ile birlikte zikretmiş bulunmaktadır. İbrahim'in rivayetine göre, Alkame şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Bir beldeden bir başka beldeye yiyecek bir şey getirip de onu o günün fiyatına satan bir kimsenin Allah katındaki mertebesi mutlaka şehid mertebesinde olur." Daha sonra Rasûlullah (sav): "... diğer bir kısmının da Allah'ın lütfundan arayarak yeryüzünde yol tepeceklerini, başka bir kısmının da Allah yolunda çarpışacaklarını bilir" buyruğunu okudu.

[62]

İbn Mesud dedi ki: Her kim bir şehirden müslümanların şehirlerinden birisine sabrederek, ecrini Allah'tan umarak bir şeyler getirecek olup da onu o günün fiyatına (orada) satacak olursa, Allah nezdinde şehitler mertebesine yükselir. Daha sonra: "... Diğer bir kısmının da Allah'ın lütfundan arayarak yeryüzünde yol tepeceklerini..." âyetini okudu.

İbn Ömer dedi ki: Allah yolunda ölümden sonra, ölmek istediğim ölümler arasında, yeryüzünde dolaşarak Allah'ın lütfundan aramak üzere bineğimin yükleri arasındaki ölümden daha çok seveceğim bir ölümü Allah yaratmamıştır.

Tavus dedi ki: Dul ve yoksul için çalışan bir kimse, Allah yolunda cihad eden gibidir.

Seleften birisinden nakledildiğine göre, o Vâsıfta bulunuyor iken, Basra'ya gitmek üzere bir gemi buğday yükledi. Oradaki vekiline şunu yazdı; Bu geminin Basra'ya gireceği günü buğdayı sat, sakın ertesi güne bırakma. Geminin geldiği vakit fiyatların düşük olduğu bir zamana denk geldi. Diğer tacirler vekile şöyle dedi: Sen bunu bir hafta erteleyecek olursan, onun iki katı kâr edersin. Gerçekten o da bir hafta erteledi ve bir kaç kat fazlasıyla kâr etti. Durumu arkadaşına yazdı. Bu sefer buğdayın sahibi ona şunu yazdı: Ey adam! Bizler dinimizin esenlikte olması ile birlikte az bir kâra kanaat etmiştik. Sense bize karşı bir cinayet işledin. Bu mektubum sana gelince hemen o niah al ve Basra fakirlerine onu dağıt. Keşke bu yolla da -lehimde ya da aleyhimde olmaksızın- kârsız ve zararsız olarak ihtikârdan (kara borsacılık yapmaktan) kurtulabilsem.

Rivayet olunduğuna göre Mekkelilerden bir genç mescide devamla gider gelirdi. İbn Ömer onu göremeyince evine kadar gitti. Annesi; O kendisine ait olan bir buğdayı satmakla meşguldür, dedi. İbn Ömer onunla karşılaşınca yna: Oğlum dedi. Senin buğdayla işin ne? Niye deve, niye inek, niye koyun alıp satmıyorsun? Çünkü buğday ticaretçisi kuraklığı sever. Buna karşılık davar sahibi Mmse yağmur yağmasını sever. [63]

9- Gece Namazı Kılmanın Fazileti:

"O halde ondan kolayınıza geleni okuyun" buyruğu mümkün olduğu kadar namaz kılın, demektir. Yüce Allah, kolay gelen kadarıyla gece namazı kılmayı farz kılmıştır. Daha sonra -önceden de geçtiği gibi- lîeş vakit namazı farz kılmakla bunu da neshetmiştir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bir kesim şöyle demiştir: Gece namazının farziyeti bu âyet-İ kerîme ile iki rekat olarak tesbii edilmiştir. Bunu Buharı ve başkaları demiştir.

Buhar! açtığı bir bahta şu hadisi zikreder: "Şeytan, sizden her-birinizin başının arka tarafına uykuya daldığı vakit üç tane düğüm bağlar. Her-bir düğümü ona ait olan yerde: Önünde uzun bir gece var uyumaya devam et, diye tesbit eder. Kişi uyanıp Allah'ı anacak olursa, düğümlerin biri çözülür. Abdest alırsa, bir diğer düğüm çözülür. Namaz kılırsa, bütün bu düğümler çözülür. Böylelikle hoş, bir gönülle dinç bir şekilde sabahı eder. Aksi takdirde kötü bir ruh haliyle ve tembel olarak sabahı eder."[\[64\]](#)

Semura b. Cündüb'ün Peygamber (sav)'dan rüyaya dair naklettiği hadisini de zikreder. (Peygamber) buyurdu ki: "Başı taşla yanlan kimseye gelince, o kimse Kur'ân'ı öğrenir, ondan sonra onu terkeder ve far2 kılınan namazı kılmadan uyur."[\[65\]](#)

Abdullah b. Mesud'un rivayet ettiği şu hadisi de kaydeder: Peygamber (sav), huzurunda gecenin tamamını uykuyla geçiren birisinden sözedilince şöyle buyurdu: "Bu, şeytanın kulaklarına işediği bir adamdır."[\[66\]](#)

İbnu'l-Arabi dedi ki; İşte bu hadisler mutlak olarak namazın zikredilmesinin farz olan namaza yorumlanmasını gerektirmektedir. Bu durumda mutlak olan -o anlamı da ihtiva etme ihtimalinden dolayı- mukayyede hami edilir. Böylelikle bunların muayyen olarak gece namazı hakkında olduğunu iddia edenlerin iddiası çürümektedir.

Sahih'de -lafız Buhari'nin olmak üzere- Abdullah b. Amr dedi ki: Rasû-ktllah (Sav) bana dedi ki: "Ey Abdullah! Sen filan gibi olma! O önceleri gece namaz kılardı, sonra geceleyin namaz kılmayı terkettti."[\[67\]](#) Eğer bu farz olsaydı, elbetteki Peygamber (sav) o kimseyi o hali üzere bırakmazdı, ona dair böyle bir şekilde haber de vermezdi. Aksine onu alabildiğine yererdi.

Yine Sahih'de Abdullah b. Ömer'den şöyle dediği zikredilmektedir: Peygamber (sav)'ın hayatında bir kimse bir rüya gördü mü onu Peygamber (sav)'a anlatırdı. Ben de bekar bir genç idim. Rasûktllah (sav)'ın döneminde mes-cidde uyurdum, Uykuda sanki iki meleğin beni gelip aldığını ve beni cehenneme götürdüklerini gördüm. Kuyu gibi içinin kapatılmış olduğunu gördüm. İki boynuzu olduğunu gördüm. İçinde kendilerini tanıdığım birtakım insanlarla karşılaştım. Bu sefer, cehennem ateşinden Allah'a sığınırım, demeye koyuldum. Sonra bizimle bir başka melek karşılaştı. Bana; Artık senin için korku yok, dedi. Ben bunu (ablam) Hafsa'ya anlattım. Hafsa bunu Rasûlullah (sav)'a anlattı. Peygamber şöyle buyurdu: "Abdullah ne iyi bir adamdır! Keşke gecenin bir bölümünde de namaz kılsaydı!" Bundan sonra gecenin az da olsa bir bölümünde namaz kılmadan uyumazdım.[\[68\]](#)

Eğer gece namaz kılmayı terketmek bir masiyet olsaydı, melek; Senin için korku yoktur, korkma, demezdi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [69]

10- Namazda Okunması Gereken Kur'ân-ı Kerim Miktarı;

Gece namaz kılmanın farz olmadığı ve yüce Allah'ın; "Artık Kur ân'dan kolayımıza) geleni okuyun" buyruğu ile; "o halde ondan kolayınıza geleni okuyun" buyruklarının zahiri üzere, namazda Kur'ân okumaya yorumlanacağı sabit olmakla birlikte, ilim adamları namazda okunması gereken Kur'ân miktarı hususunda farklı görüşlere sahiptir.

Malik ve Şafii: Bu miktar Fatihatu'l-kitab'tır. Onu okumamak caiz değildir. Onun bir bölümünü okumakla da yetinilemez, elerler.

E bu Hanife ise bu miktarı Kur'ân'ın neresinden olursa olsun bir âyet diye takdir etmiştir. Yine ondan gelen bir rivayete göre bu miktar üç âyettir. Çünkü en az sûredeki âyet sayısı bu kadardır.

Birinci görüşü el-Maverdî, ikincisini de İbnu'l-Arabî zikretmiştir. Fakat sahih olan Malik ve Şafii'nin görüşüdür. Daha önce kitabın baş taraflarında el-Fatiha Sûresi'nde (Fatiha'nın hükümleri bölümleri 21. başlık ve devamında) açıkladığımız gibi.

Bundan maksadın namazın dışında Kur'ân okumak olduğu da söylenmiştir. el-Mave;dî dedi ki: Bu görüşe göre bu emrin mutlak olması vücuba ya-hutu vücub olmaksızın müstehablığa yorumlanır. Çoğunluğun görüşü de budur. Çünkü okuması ona vacîb olursa, o miktarı ezberlemesi de onun için va-cib olur.

İkinci görüşe göre, Kur'ân'ın i'cazını, ondaki tevhidin delillerini, peygamberlerin gönderilişinin delillerini bilmek için Kur'ân okumasının vacib olduğu şeklinde yorumlanır. Fakat Kur'ân'ı okuyup i'cazını ve ondaki tevhid delillerini öğrendiği takdirde ayrıca ezberlemesi gerekmez. Çünkü Kur'ân'ı ezberlemek vacib olmayıp, müstehab olan Allah'a yakınlaştırıcı amellerdendir.

Bu emrin ihtiva ettiği kıraat miktarının ne kadar olduğu hususunda beş görüş vardır:

1. Kur'ân'ın tamamı. Çünkü yüce Allah Kur'ân'ı kullarına kolaylaştırmıştır. Bu görüş ed-Dahhak'ındır.
2. üçte birini. Bunu da Cuveybir nakletmiştik
3. İkiyüz âyettir. Bu görüş es-Süddî'ye aittir.
4. Yüz âyettir. Bu da İbn Abbas'ın görüşüdür.
5. En kısa sûre gibi üç âyettir. Bu da Ebu Halid el-Kinânî'nin görüşüdür. [70]

11- Namazı Kılın, Zekâtı Verin:

"Namazı dosdoğru kılın" buyruğu ite kasıt, farz olan beş vakit namazı vaktinde kılmaktır.

"Zekâtı verin." Mallarınızda farz olan zekâtı verin, demektir. Bu açıklamayı İkrime ve Katade yapmıştır. el-Hâris el-Uklî dedi ki: Bundan maksat, fı-tır sadakasıdır. Çünkü malların zekâtı daha sonradan vacib olmuştur. Bunun nafile sadaka olduğu da söylenmiştir. Bütün hayır fiilleri olduğu da söylenmiştir. İbn Abbas: Allah'a itaat ve O'na ihlastır, diye açıklamıştır. [71]

12- Allah'a Güzel Şekilde Borç Vermek:

"Ve Allah'a güzel bir surette borç verin" buyı uğundaki "güzel surette borç (karz-ı hasen)" helâl olan maldan ihlasla Allah rızasının maksat olarak gözetildiği borçtur. Daha önce buna dair açıklamalar el-Hadid Sûresi'nde

(57/18. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Zeyd b. Eşlem dedi ki: Karz-ı liasen aile halkına gerekli infakı (harcamaları) yapmaktır. Ömer b. el-Haltab ise: Karz-ı liasen Allah yolunda harcamaktır, demiştir. [72]

13- "Nefisleriniz İçin Önden Ne Hayır Gönderirseniz,

Onu ... Allah'ın Yanında Bulursunuz.": (Bu buyruk daha önce) el-Bakara Sûresi'nde (2/110. âyetçe geçmişti),

Ömer b. el-Hattab'dan rivayet edildiğine göre o, hurma ile süt karışımı bir içecek hazırlamışken gelen bir yoksula alıp onu verdi. Onlardan birileri: Bu yoksul bunun ne olduğunu ne anlasın, dedi. Ömer: Fakat o yoksulun Rab-bi bunun ne olduğunu bilir, dedi. Bununla yüce Allah'ın: "Nefisleriniz için önden ne hayır gönderirseniz onu hem daha hayırlı... olmak üzere Allah'ın yanında bulursunuz" buyruğunu buna yorumlamış gibidir. Yani sizin terket-tiğiniz, geride bıraktığınız, hem cimrilikten ve bu husustaki kusurlu hareketlerinizden daha hayırlı "hem de ecir bakımından daha büyük bulursunuz.

Ebu Hureyre dedi ki: (Bu ecir) cennettir. Ecir itibariyle daha büyük olma ihtimali de vardır. Çünkü yüce Allah, bir liaseneye karşı on katıyla mükâfat verecektir.

"Hem daha hayırlı... daha büyük" lafızlarının nasb ile gelmesi "bulursunuz" buyruğunun ikinci mefulleri oluşlarından dolayıdır. O" Basralılara göre fasıl zamiridir. Kûfelilerin görüşüne göre de imaddır. İ'rabta bunun yeri yoktur.

"Ecir bakımından" lafzı ise temyizdir.

"Allah'tan mağfiret de dileyin.1* Günahlarınızın bağışlanmasını O'ndan isteyin.
"Şüphesiz ki Allah" cevherden önce yapılanları "çok mağfiret buyurandır."
Tevbeden sonralarını da size "çokça merhamet edendir."

Bu açıklamayı Said b. Cübeyr yapmıştır.

Müzzemmil Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun. [73]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/115

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/115

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/116

[4] Ey (başkası uırafından) sarılıp sarmalanan kişi demek olur.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/116-118

[6] Buhâri, I, 69, V, 2291; Müslim, IV, 1874; Müsned, IV, 263

[7] Müslim, III, 14H; İbn Hibbân, Sahih, X, VI, 67

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/118

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/118-119

[10] Müslim, I, 513; Dârimi, I, 411; Ebû Dâôüd, II, <İO

[11] Ebû Dâvûd, II, 32; HAKim, et-Mustedrek, II, 32; Ifc-ylmki, es-Sunenu'l-Kiibrâ, 11, 32

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/119-120

[13] Müslim, I, 522, 523; Tirmizi, II, J07; Dârinü, I, 414; Musned, II, 282.

[14] Merhum miifevsir biraz sonra Nessî'i kaynak göstererek hu hadisi kaydedeceğinden, kaynakları ilgili notta belirtilecektir.

[15] Müslim, 1, 522

[16] Nesâî, es-Sunenu'l-Kübrâ, VI, 124; Nesâî, Amelu'l-Yevmi ve'l-Leyte, s. 340

[17] İbn Mâee, I, 435; Müsned, 11, 264

[18] Buhari, I, 64, 293; Muvatta, 1, 121; Müslim, 1, 52H.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/120-122

[19] Taberî, Tefsir, XXIX, 125; rivâyer ile ilgili miilîlîazahr için hk. İbn Ilacer, Fethu'l-Bâ-ri, IH, 22

[20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/122-124

[21] Kurtuhi merhumun naklettiği bu rivayet hu geleliyle inırseldir. İbn EM Şeyhe, Musan-ne/'VII, 226'ılı: "... el-Hasen bize anlam, elledi ki: Peygamber ashabından bir adam,.." diye sahabiye mevkuf bir rivayet olarak zikrermektedir. İbnut-Mübstrek, Zuhd, .s. 422de de benzer bir rivâyeı yer almaktadır.

[22] Ebû D&vûd, 11, 73; Tirmizi, V, 177

[23] Neaâî, II. 179; tbn Mâce, I, 430; Müsned, 111, 131, 192, 2H9

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/124-125

[24] Müstedrek, II, 549

[25] Buharı, I, i. III, 1176; Müslim, IV, 1816; Tirmizî, V, 597; Nesâî, II, 146, 147; Muvat-ta, I, 202; Müsned, VI, 15H, 256

[26] Buhârî, I, 4; Tirmizî, V, 597; Muvatta, I, J02; Müsned, VI, 1 (.4) Müsned, V, 266

[27] Müsned, V, 266

[28] Bazı hadislerde, "dile hafif Mizanda ağır geldiği" helirtiien zikirler için bk. Buhârî, V, 2352, VI, 2459; Müslim, IV, 2072; Tirmizî, V, 512; İbn Mâce, II, 1251; Müsned, II. ^22.

[29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/125-127

[30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/127

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/127-128

[32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/128-129

[33] Buhârî, I, 277, 341, III, 1072, IV, 1f>79, V, 2290, 234»; Müslim, I, 466, 467; Buhârî, II, 68; Nesâî, II, 201; İbn Mâce, I, 394; Müsned, II, 239, 255, 271, 418, 470. 502, 521.

[34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/29-130

[35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/130-131

[36] Aynı anlamda az lafzı farkla: Buhârî, III, 1191, V, 2162, 2163; Müslim, IV, 1731, 1732, 1733; Tirmizî, IV, 404; Dârimî, II, 407; İbn Mâce, II, 1149, 1150; Muvatta, II, 945; Müs-ned, II, 21, 85, 134, V, 216, VI, 50, 90

[37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/131-133

[38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/133

[39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/133-134

[40] Tirmizî, III, 193; Dârimî, II, 17H; Nesâî, VI, 58, 59; İbn Mâce, I, 59i;

Müsned, III, 158,

245, V, 17, VI, 125, 157, 252

[41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/134-135

[42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/135

[43] Buna yöre buyruk: 'Doğunun da, batının da Rabbi kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır' elemek olur.

[44] Bu okuyuşa göre de anlam şöyle olur: "Doğunun da, batının da Rabbi olan (o) Rabbi-nin ismini an!"

[45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/136-137

[46] el-Mâverdî, en-Nuket, VI, 130 Eseri yayına hazırlayan, hadisin kaynağını teshil edemediğini belirtmektedir.

[47] Tiiberî, Câmiu'l-Beyân, XXIX, 135; lieyhakî, Şıtabu't-îman, 1, 522, hadisin imrîsel olduğunu belirterek-

[48] Buhârî, II, 74y; İbn Atâce, II. 750, 751; Miisned, IV, 131, V, 414

[49] Murada bu fiil ecvef bir fiildir. Ecvef fiilin orrasınthıki iltet harfinin hazfediliş sebebini etvef fiillerdeki genel kaideye uygun olarak açıklamaktadır.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/137-140

[50] Buhari III, 1221, IV, 1767, V, 2392; Müslim, I, 201; Tirmizî, V, 322, 323; Müsned, III, 32. IV, 432, 435.

[51] Müzekker ve müennes olabildikleri için gerekli yerlerde müenneslik alâmeti alınvınış-İtirdir.

[52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/140-146

[53] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/146-147

[54] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/147-148

[55] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/148

[56] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/148-149

[57] Ebu Dâvâd, II, 57.

[58] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/149

[59] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/150

[60] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/150-151

[61] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/151-152

[62] Halil Bağdadi Tariliu Bağdâd, XIII, 472. Ancak RasCıkıltalı (sav)jn âyeti

okuduğundan .s(iz etmeden.

[63] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/152-153

[64] Buhâri, I, 3*3, III, 1193; Müslim, [, 53»; Ebâ Dâvûd, II, il; Nesât, III, 203, İbn Mâce, 1, 421; Muvatta, [, 176; Müsned, II, 243, 253, <İ97, 111, 315 (Câbir - ra- den yakın bir ii-râyet).

[65] Buhâri, I, 3«4, VI, 25fi5; Müsned, V, a

[66] Buhârî, I, 3H4, III, 1193; Müslim, I, 597; Nesâî, III, 2(M; Müsned, I, 427, II, 260. 427 (son iki yerde: Ehû Hureyreclen).

[67] Buhârî, I, 3«7; Müslim, II, H14; Nesâî, Jll, 253; İbn Mâce, I, 422; Müsned, II, 170.

[68] Buhârî, [, 378. 3S8, HI, 13f)7; Müslim, IV, 1927; Müsned, II, 146

[69] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/153-154

[70] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/154-155

[71] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/155

[72] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/155-156

[73] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/156

MÜDESSİR SURESİ

1- Bu Buyrukların Nüzul Dönemi:

2- Peygambere "el-Müddessir (Örtünüp, Bürünen)" Diye Hitab Edilmesi:

3- Uyarıp Korkutmak:

4- Rabbi Yüceltmek:

5- Yücelt" Lafzının Başındaki "Fe":

6- "Elbiseni Temizle!"

1- Âyetin Anlamı ile İlgili Açıklamalar:

2- Bu Görüşlerin Değerlendirilmesi:

3- Âyetin Kiraat Farklılıkları:

MÜDESSİR SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Mekke'de İndiği icmâ ile kabul edilmiştir. Ellialtı âyettir. [\[1\]](#)

1. Ey örtünüp, bürünen,
2. Kalk ve uyar!
- 3- Ve yalnız Rabbini yücelt.
4. Elbiseni temizle!

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız: [\[2\]](#)

1- Bu Buyrukların Nüzul Dönemi:

"Ey örtünüp, bürünen" yani elbiselerine örtünüp, bürünmüş olan! Onları üstüne örtmüş ve uyumuş olan, demektir. "el-Müddessîr"ın aslı; olup, mütecanis oluşlarından dolayı "te" "dal" harfine idgam edilmiştir. Ubey bunu aslına uygun olarak idgamsız bir şekilde okumuştur.

Mukzül dedi kî: Bu sûrenin büyük bir bölümü d-VeJJd b, elMucire hakkındadır. Sahih-i Müslim'de Cabir b. Abdullah'tan -ki Rasûlullah (sav)'in ashabından olup, hadis naklettiği bir sırada- dedi ki: Rasûlullah (sav), vahyin fetret döneminden sözcelerken konuşması esnasında şunları söyledi; 1;Ben yürümekte iken semadan bir ses duydum. Başımı kaldırdım. Hira'da bana gelmiş olan meleğin sema ile yer arasında bir kürsi üzerinde oturmakta olduğunu gördüm." Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Onun bu halinden korku ve dehşete kapıldım. Geri döndüm, beni örtüp sarınız, beni örtüp sarınız, dedim. Beni örttüler. Bunun üzerine yüce Allah: "Ey örtünüp, bürünen, kalk ve uyar ve yalnız RabbinJ yücelt. Elbiseni temizle, pisliklerden uzak dur" buyruklarını indirdi, bir rivayette de; "namaz faiz olmadan önce" denilmektedir. Bunlar .(pislikler) putlardır. (Peygamber devamla) buyurdu ki: "Sonra vahiy ardı arkasına gelmeye devam etti." [\[3\]](#)

Bu hadisi Timiizi de rivayet etmiş olup, hasen, sahih bir hadistir demiştir. [\[4\]](#)
Müslim dedi ki: Ayrıca bize Züheyr b. Marb anlattı, dedi ki: Bize d-Velid b. Müslim anlattı, dedi ki: Bize el-Evzaî anlattı dedi ki: Ben Yahya'yı şöyle derken dinledim: Ebu Seleme'ye: Kur'ân'ın hangi bölümü daha önce inmiştir, diye sordum, o: "Ey örtünüp bürünen" dedi. Ben: Ya da "oku" (el-Alak. 96/1) dedim, o şöyle dedi: Cabir b. Abdullah'a; Kur'ân'ın hangi buyrukları daha önce indi diye

sordum, o; "Ey örtünüp, bürünen" diye cevap verdi. Ben ya da "oku" dedim, Cabir dedi ki: Ben size Rasûiullalı (sav)'ın anlattığını anlatıyorum. O şöyle buyurdu: "Hira'da bir ay kadar kaldım. Oradaki ibadetimi bitirince indim ve vadinin iç tarafından yürümeye koyuldum. Bana seslenildi, önüme, arkama, sağıma, soluma baktım, hiç kimseyi görmedim. Sonra yine bana seslenildi, tekrar baktım, fakat kimseyi göremedim. Sonra tekrar buna seslenilince başımı kaldırdım, baktım ki o -Cibril aleyhisselamı kastediyor- havada Arş'ın üzerinde duruyor. Şiddetli bir titreme tuttu beni. Hadlee'ye gittim ve ona: Beni örtüp bürüyün, dedim. Onlarda üstümü örttüler, üzerime su döktüler. Yüce Al lalı da: "Ey örtünüp, bürünen kalk ve uyar ve yalnız Rabbini yücelt. Elbiseni temizle" buyruğunu indirdi. [5]

Bu hadisi Buhârî de rivayet etmiş olup, bu rivayetinde şöyle demektedir: Hadice'nin yanına vardım. Lien ona; beni örtüp sarınız, üzerime de soğuk su dökünüz, dedim. Beni örtüp sardılar, üzerime soğuk su döktüler. Bunun üzerine: "Ey örtünüp, bürünen, kalk ve uyar ve yalnız Rabbini yücelt. Elbiseni temizle, pisliklerden uzak dur. (Yaptığını) çok görerek minnet etme" buyruklarını indirdi. [6]

İbnu'l-Arabi dedi ki: Kimi müfessirlcrin dediklerine göre, Peygamber (sav) ile Ukbe b. Rabia arasında bir şeyler geçmişti. Peygamber kederli bir şekilde evine dönmüştü. Huzursuz bir şekilde yatağına yattı. "Ey örtünüp, bürünen" buyruğu indi. Ancak bu bâtil bir nakildir.

el-Kuşeyrî Ebu Nasr dedi ki: Denildiğine göre Mekke kâfirlerinin: Sen sihirbazsın, şeklindeki sözleri ona ulaşmıştı. Bundan dolayı oldukça kederlendi ve ateşi yükseldi, Elbiselerine sıkı sıkı büründü. Yüce Allah, kendisine: "Kalk ve uyar" diye emir verdi. Yani onların sözleri üzerinde düşünme, onlara risaleti tebliğ et.

Şöyle de denilmiştir Ebu Leheb, Ebu Süfyan, el-Velid b. el-Muğire, en-Nadr b. el-Haris, Umeyye b. Halef, el-Âs b. Vail ve MuL'im b. Adiy bir araya gelerek şöyle dediler: Arapların çeşitli kabileleri hac günlerinde bir araya gelmiş bulunuyor. Onlar ise Muhammed hakkında soru sormaktadırlar. Siz ise ona dair farklı haberler vermektedirsiniz. Kiminiz mecnun, diğeri kâhin, bir başkası şairdir, diyor. Araplar ise bunların hepsinin tek bir kişide bir arada olmayacağını bilirler. O bakımdan siz Muhammed'e üzerinde ittifak edeceğiniz bir ismi veriniz. Araplar da onu o isimle adlandırsın. Aralarından bir kişi kalkıp; O bir şairdir dedi. el-Velid dedi ki: Ben İbnu'l-Abras'ın, Umeyye b. Ebi's-Salt'ın sözlerini (şiirlerini) dinledim, fakat Muhammed'in sözleri bunlardan birisinin sözüne benzemiyor. Bu sefer: O bir kâhindir, dediler. Yine şöyle dedi: Kâhin hazan

doğru söyler, bazan yalan söyler. Halbuki Muhammed asla yalan söylemiş değildir. Bir başkası kalkarak: O bir delidir, dedi. el-Velid de şöyle dedi: Deli insanları boğar fakat Muhammed kimseyi boğmadı. Dalın sonra el-Velid evine gitti. Orada bulunanlar: el-Velid b. el-Muğire dininden döndü, dediler. Ebu Cehil onun yanına giderek: Sana ne oluyor, ey Abdi Şems'in babası. İşte Kureyşliler sana vermek üzere bir şeyler topluyor. Senin muhtaç olduğunu ve bunun için dininden döndüğünü kabul ediyor, el-Velid dedi ki: Benim böyle bir şeye ihtiyacım yok, fakat ben Muhammed hakkında düşündüm ve sihirbaz ne yapar, diye sordum. Baba ile oğlunu, kardeş kardeşini, kadın ile kocasının arasını ayırır denildi. O bakımdan ben de: O bir sihirbazdır dedim. Bu söz insanlar arasında yayıldı ve: Muhammed bir sihirbazdır, diye bağırmaya başladılar. Rasûlullah (sav) evine üzüntü ile geri döndü ve bir kadife ile örtündü. "Ey örtünüp bürünen" buyruğu indi.

İkrime dedi ki: *Ey örtünüp, bürünen" ey peygamberlik ve bu yükün ağırlıklarına bürünmüş olan demektir. İbnu'l-Arabi dedi ki: Bu uzak bir mecazi anlamdır. Çünkü henüz ona nübüvvet verilmemişti. Bu (sûre) ikinci olarak nazil olmuş olmakla beraber, Kuranın ilk nazil olan sûresi olduğunu kabul edersek, zaten henüz nübüvvet verilmiş olamaz. [7]

2- Peygambere "el-Müddessir (Örtünüp, Bürünen)" Diye Hitab Edilmesi:

"Ey örtünüp, bürünen" buyruğu ile kerîm olanın, haline uygun bir şekilde habibine nida etmesi ve vafına göre ona hitab edip, kendisine "ey Muhammed" ve "ey filan" dememesi, hitapta bir lütuf ve bir incelikler. Böylelikle daha önce el-Müzzemmil Sûresi'nde geçtiği gibi Rabbinden kendisine ince ve yumuşak bir şekilde hitab edildiği şuuruna varması istenmiştir. Peygamber (sav)'ın mescidde uyuduğu vakit Ali (r.a)'a: "Kalk Ebu Tırab" deme-* si de bunun gibidir. O sırada Ali (r.a) Fatıma (r.anha)'a kızarak çıkmış (mescidde yatmış), ridası üzerinden düşmüş, vücuduna toprak isabet etmişti, Bunu Müslim rivayet etmiştir. [8]

Peygamber (sav)'ın Hendek gecesi Huzeyfe'ye: "Kalk ey uykucu!" diye hitab etmesi de buna benzer. [9] Daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [10]

3- Uyarıp Korkutmak:

"Kalk ve uyar", eğer müslüman olmazlarsa, Mekke ahalisini korkutup, sakındır. Buradaki "inzar"ın onlara peygamberliğini bildirmek olduğu da söylenmiştir.

Çünkü bu, risaletin mukaddimesidir. Onları tevhide davet etmek olduğu da söylenmiştir. Çünkü uyarmaktan maksat, odur. el-Ferrâ dedi ki: Kalk namaz ki! ve namazı emret, (demektir). [\[11\]](#)

4- Rabbi Yüceltmek:

"Ve yalnız Rabbini yücelt!" Efendini, mâlikini, işlerini düzene koyanı tazim et! O'nu eşi ya da evlâdı olmaktan yüce ve büyük olmakla nitelendir. Hadiste belirtildiğine göre; ashab: Namaza ne ile başlanılır? diye sorunca, yüce Allah'ın: "Veyalni2 Rabbini yücelt" yani Onu en büyük olmakla nitelendir, buyruğu nazil oldu.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bu görüş her ne kadar genel olarak namazda tekbir getirmeyi gerektirse de bundan maksat, Allah'ı tekbir etmek, takdîs ve tenzihtir. O'nun dışındaki putları, eş ve ortakları reddetmektir. O'ndan başkasını veli edinme, O'ndan başkasına ibadet etme! O'nun dışında hiçbir varlığın fail olduğunu görme, sahib olduğun herbir nimeti O'ndan bil, demektir.

Rivayet olunduğuna göre Uhud günü Ebu Süfyan: Yücel ey Hubel, demiş, bunun üzerine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah daha yüce ve daha üstündür, deyini z." [\[12\]](#)

İşte bu lafız, şeriatte ister ezan, ister namaz, ister zikir olsun bütün ibadetlerde "Allahu ekber" diye tekbir getirmek suretiyle şer'î bir örf haline gelmiştir. Peygamber (sav)'dan değişik sebeplerle mutlak olarak vârid olmuş bu lafız da buna hamledilmiş (anlaşılmış ve yorumlanmış)dır, Onun: "O namazın tahrîmi (ona başlamak) tekbirdir, tahlili (bitirilmesi) de selâm vermektir" [\[13\]](#) sözleri de bu türdendir. Şeriat, umumu ile neyi gerektiriyorsa, örfü ile de onu gerektirir. Tekbirin sözkonusu olduğu yerlerden birisi de şirkten arındırmak, kesilen kurban veya hayvan üzerinde adını anmak suretiyle ilan etmek ve kan dökmesini emrettiği için, O'nun teşrî buyurduğu hususta, sadece Onu tev-hid etmek amacıyla hayvan kesimi esnasında Allah'ın adının yüksek sesle anılmasıdır.

Derim ki: Daha önce el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/3- âyet, 20. başlıkta) sözkonusu bu lafzın: "Allahu ekber" olduğu, namazda bu lafızla ta-abbüd olunduğu, Peygamber (sav)'dan naklolunanın da bu olduğu geçmiş bulunmaktadır.

Tefsir'de belirtildiğine göre yüce Allah'ın: "Ve yalnız Rabbini yücelt" buyruğu nâzi! olunca, Rasûlullalâ (sav) ayağa kalkıp: "Allahu ekber" dedi. Bunun üzerine de Hadice de tekbir getirdi ve bunun Allah'tan gelmiş bir vahiy olduğunu anlattı.

Bu rivayeti el-Kuşeyrî zikretmektedir. [\[14\]](#)

5- Yücelt" Lafzının Başındaki “Fe”:

Yüce Allah'ın; "Ve yalnız Rabbinlyücelt" buyruğunda "fe" harfinin gelmesi ceza (şart)ın cevabı anlamında kabul edildiğinden dolayıdır. Tıpkı; Ve uyar" lafzının başına geldiği gibi. Kalk ve uyar ve kalk ve Rabbin yücelt" demektir. Bu açıklamayı ez-Zeccac yapmıştır. İbn Cinnî dedi ki: Bu: Zeyd'i vur" demeye benzer ki, bu da "fe'siz olarak; demek ile aynı anlamdadır. Bu durumda "fe" harfi zaidir. [\[15\]](#)

6- "Elbiseni Temizle!"

Yüce Allah'ın: "Elbiseni temizle!" buyruğu île ilgili sekiz türlü açıklama yapılmıştır.

- 1- Elbiseden maksat, ameldir.
- 2- Kalptir,
- 3- Nefistir,
- 4- Cisim (beden)dir,
- 5- Aile halkıdır,
- 6- İnsanlardır,
- 7- Dindir,
- 8- İnsanın üzerine giydiği elbiselerdir.

Birinci görüşü benimseyenler şöyle demektedir: Âyet, amelini ıslah et, teVilindedir. Bu açıklamayı Mücahid ve İbn Zeyd yapmıştır. İbn Mansur da Ebu Rezin'den şöyle dediğini rivayet eder: Yüce Allah; amelini gelince, onu da ıslah et, demektedir. (Ebu Rezin devamla) dedi ki: Kişinin ameli eğer kötü ise: Filan elbisesi kötü bir kimsedir, derler. Eğer ameli güzel ise "filan kişinin elbisesi temizdir" derler. Buna yakın bir açıklama es-Süddî'den de rivayet edilmiştir. Şairin şu beyiti de bu türdendir:

"Allah'ım, şüphesiz ki Cehm oğlu Âmir Günahlarla kirlenmiş elbiseler içerisinde haccetmeye kalkıştı."

Peygamber (sav)'dan gelen şu rivayet de bu kabildendir: O şöyle demiştir: "Kişi üzerlerinde iken öldüğü iki elbisesi ile halledilecektir."[\[16\]](#) Bununla salih olan ve olmayan amelini kastetmektedir. Bu rivayeti el-Mâverdî zikretmiştir.

İkinci görüşü kabut edenler şöyle demişlerdir: Âyetin yorumu; kalbini temiz tut,

şeklindedir. Bu açıklamayı İbn Abbas, Said b. Cubeyr yapmıştır. Buna delil de İmruu'l-Kays'ın şu sözleridir:

"Haydi elbiseni elbisemden sıyr da, o da sıyrılacak."

Kalbini kalbimden çıkart, demektir. el-Maverdî dedi ki: Bu kanaatte olanlar âyeli iki türlü tevil ederler. Birincisine göre anlamı şudur: Kalbini günahlardan ve masiyederden temiz tut. Bu açıklamayı İbn Abbas ve Katade yapmıştır. İkincisi de şudur: Kalbini gadretmekten (sözünde durmamaktan) arındır. Yani sen kimseye gadretme, edersen elbisen kirlenir. Bu da İbn Ab-bas'tan rivayet edilmiştir. Bu hususta Gaylân b. Seleme es-Sakaff'nin şu be-yitini delil göstermektedir;

Ben -Allah'a hamdolsun ki- ne günahkâr bir kimsenin elbisesini giyindim, Ne de bir gadretmekten dolayı yüzümü peçeliyorum."

Üçüncü görüşü benimseyenler şöyle derler: Âyet; kendi nefsini temizle, yani günahlardan arındır tevilindedir. Araplar nefisten kinaye yoluyla "elbise" diye sözederler. İbn Abbas şöyle demiştir: Amere'nin şu beyiü de bu kabildendir:

"Uzunca mızrağı elbiselerine sapladım, Esasen soylu olan mı2raklara haram değildir, (Soyluluğu onu mızraklarla öldürülmekten kurtaramaz.)"

İmruu'l-Kays da şöyle demiştir:

"Haydi elbisemi elbisenden sıyr da o da sıyrılsın." Yine (İmruu'l-Kays) şöyle demektedir:

"Avfoğullarının elbiseleri temiz ve paktır, Yüzleri ise bembeyaz ve parlaktır."

Maksat Avfoğullarınm kendileridir.

Dördüncü görüşü kabul edenler de şöyle demektedir: Âyet; bedenini teiniz tut, te'vilindedir. Yani görünen masiyetlerden arındır. Cisimden (bedenden) kinaye yoluyla "elbise" diye sözkonusu etmeye dair Araplardan gelen örneklerden birisi de birtakım develerden söz ederken Leylâ'nın söylediği şu beyittir:

"Onu hafif elbiselerle (bedenlerle, cisimlerle) attılar; göremezsin şimdi, Ürkütülmüş deve kuşlarından başka ona benzeyenleri."

Burada o, develere bindiler ve kendileri onları (binicileri olarak) attılar, demektir.

Beşinci görüşü kabul edenler şöyle der: Ayetin anlamı şudur; Sen aile halkına öğüt ver ve onları tedib etmek suretiyle günahlardan temizle! Araplar aile halkına elbise ve izar adını verirler. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar sizin elbiseniz, siz de onlar için bir elbisesiniz." (el-Bakara, 2/187)

el-Maverdî dedi ki: Bit görüşü benimseyenler âyet-i kerimeyi iki şekilde tevil ederler. Birincisine göre; iffetli mü'min hanımları seçmek suretiyle eşlerini temizle, anlamındadır. İkincisi ise arkadan değil de önden; ay hali sırasında değil

de temizlik halinde onlardan faydalanmak suretiyle (onları temizle)! demektir. Bu açıklamayı İbn Bahr nakletmiştir.

Altıncı görüşü benimseyenler şöyle derler: Âyet; sen ahlâkını temizle! diye yorumlanır. Bu açıklamayı el-Hasen ve el-Kurazî yapmıştır. Çünkü insanın ahlâkı elbisesinin kendisini örtmesi gibi, bütün hallerini örtüp kapsar. Şair de şöyle demiştir:

Bir zaman kötü ahlâk dolayısıyla kınanmaz Esasen Yahya elbisesi temiz, hür bir kimsedir."

Maksat ahlakı güzel kimse olduğudur.

Yedinci görüşü benimseyenler şöyle derler: Âyet dinini temizle! anlamındadır. Buhârî ve Müslim'de Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Ve birtakım insanlar üzerinde elbiseler gördüm. Kimisinin elbiseleri memelerine kadar, kimisinin elbiseleri daha aşağıda idi. Ömer b. el-Hattab'ı ise üzerinde yerde sürüklediği bir elbisesi olduğu halde gördüm." Ashab: Ey Allah'ın Rasûlü, bunu ne ile yorumladın? diye sordular. O: "Din" diye buyurdu.

[17]

İbn Vehb de Malik'ten şöyle dediğini rivayet etmektedir; Namaz ve mescidin dışında bir yerde Kur'ân'ı okumak hoşuma gitmiyor, yolda da okumak hoşuma gitmez. Çünkü yüce Allah, şöyle buyurmuştur: "Elbiseni temizle!"

Malik bununla şunu kastetmektedir Yüce Allah elbise ile dine bağlılığı kastetmiştir.

Abdullah b. NâfT, Ebu Bekr b. Abdu'l-Aziz b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattab'dan, o Malik b. Enes'ten yüce Allah'ın; "Elbiseni temizle!" buyruğu hakkında: Sen bu elbiseni bir ahde hainlik ile birlikte giyme anlamındadır, dediğini rivayet etmektedir. Ebu Kebşe'nin şu beyi ti de bu anlamdadır: [18]

"Avfojjfullarının elbiseleri temiz ve paktır Yüzleri ise bembeyaz ve parlaktır."

Şair elbiselerinin temizliği ile onların bayağı hallerden uzak olduklarını anlatmak İstemektedir. Yüzlerinin bembeyaz olması ile onların haramlardan uzak olduklarını ya da yaratılış itibariyle güzelliklerini yahutta her ikisini kastediyor. Bu açıklamayı da İbnu'l-Arabî yapmıştır.

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Yalan, zulüm, ahinde durmamak ve günah işlemek gibi bir hal üzere elbiseni giyinme, demektir. Bu açıklamayı İkrime (de) yapmıştır. Şairin şu mısraı da bu anlamdadır:

"O günahlarla kirlenmiş elbiseler içinde haccetmeye kalkıştı."

Masiyetlerle kirlettiği bir elbise ile demektir. en-Nâbiğa da şüyk demektir:

"Onlar ince ayakkabı giyen (hükümdar'lar)dır ve iffetli kimselerdir Sebâsib günü (paskalyadan önceki pazar günü) reyhanlarla selâmlanırlar."

Sekizinci görüşü kabul edenlere göre de âyet-i kerime ile kasıt, giyilen elbiselerdir. Bunu da dört şekilde açıklamışlardır. Birinci açıklamaya göre; elbiseni kirlerden arındır, demektir. İmrû'l-Kays'ın:

"Avfoğu 11 arının elbiseleri temizdir, pakdır."

sözü de bu kabildendir.

İkincisi; elbiseni kısa ııt ve yukarı doğru biraz çek! Çünkü elbiseyi kısa tutmakla onlar necasetten daha iyi korunmuş olurlar. Yer üzerinde sürüklenecek olduğu takdirde onları necasetlendirecek bir şeylerin isabet etmeyeceğinden emin olunamaz. Bu açıklamayı ez-Zeccac ve Tâvûs yapmıştır.

Üçüncü açıklamaya göre "elbiseni" su ile necasetten "temizle" demektir. Bu açıklamayı Muhammed b, Şîrîn, İbn Zeyd ve fitkihler yapmışlardır.

Dördüncü açıklamaya göre; sen haramdan temizlenmiş olmaları için ancak helâl kazancınla aldığın elbiselerini giy! tbn Ahbas'tan da şöyle dediği nakledilmiştir: Giydiğin elbise temiz olmayan bir kazançtan olmasın.

İbnu'l-Arabî -aktardığımız açıklamaların bir bölümünü zikrettikten sonra-şöyle demektedir: Âyet-i kerimenin maksadı umumi olduğundan ötürü hem hakikat, hem mecazi anlamlarına göre yorumlanması olmayacak bir şey değildir. Eğer biz bunu temiz ve bilinen elbiseler hakkında yorumlayacak olursak bu takdirde iki anlamı kapsar: Birincisi elbisenin eteklerinin (ve paçalarının) kısa tutulması elemektir. Çünkü bunlar salıverilecek olursa kirlenirler. Bundan dolayı Ömer b. el-Hattab (r.a) elbiselerinin etekleri aşağıya sarkmış olarak gördüğü ensardan bir delikanlıya şöyle demiştir: Elbiseni yukarı doğru kaldır. Böylesi daha korumalı, daha temiz ve daha kalıcıdır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur; "Müminin elbisesi bataklarının ortasına kadardır. Burası ile topukları arasında onun için bir vebal yoktur. Fakat bundan daha aşağıt olursa o vakit bu ateştedir."[\[19\]](#)

Görüldüğü gibi Peygamber (sav) giyilecek elbisenin uzanabileceği son nokta olarak topukları göstermekte, ondan daha aşağısına sarkacak olursa cehennem ateşi ile tehdit etmekledir. Eteklerini aşağı doğru salan, elbiselerini uzatan, sonra da bunları elleriyle yukarı doğru çekmek külfetine katlanan birtakım insanlara ne oluyor! Üstelik bu bir büyüklerime halidir ve kişiyi kendisini beğenmeye götürür. İşin kötü tarafı ise onlar böyle yapmakla asi oluyorlar. Elbiselerini kirletiyorlar ve kendilerini Allah'ın kendisine kimseyi ortak kılmadığı ve başkaları kendisine katmadığı kimseye kendilerini katıyorlar. Peygamber (sav) şöyle buyurmaktadır: "Allah kibirlenerek elbisesini yu&arı doğru çeken kimseye (rahmet nazarıyla) bakmaz."[\[20\]](#)

Sahih(-i BuhârD'deki lafzıyla da şöyledir: "Büyüklenecek elbisesini çeken bir kimseye kıyamet gününde Allah (rahmet nazarıyla) bakmayacaktır." Ebu Bekr

dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü, benim elbisemin bir tarafı, özellikle dikkat göstermeyecek olursam bazan sarkabiliyor? Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Sen bu işi kibir dolayısıyla yapanlardan değilsin."[\[21\]](#)

Böylelikle Rasûlullah (sav) bu hususu genel olarak yasakladıktan sonra Ebu Bekir es-Sıddıkî istisna etmektedir.

Bu şekilde hareket eden aşağı durumdaki kimseler daha yüce mertebe-lerdeki kimseye kendilerini katmaya kalkışmaktadırlar. Halbuki onlar böyle bir şeyi beceremezler.

İkinci anlamı da: Elbiseyi necasetten yıkamaktır. Bu da buyruktan açıkça anlaşılan bir anlamdır. Böyle bir anlamın çıkartılması da sahihtir.

el-Mehdevî dedi ki: 13azt ilim adamları bu buyruğu elbisenin necasetten yana temiz olmasının vâcib olduğuna delil göstermişlerdir. İbn Sîrin ve İbn Zeyd şöyle demektedirler: Sen ancak tahir olan bir elbise ile namaz kıl. Şafii de bu âyeti elbisenin necasetten yana temiz (tâhir) olmasının vacib okluğuna delil göstermiştir. Malik ve Medinelilere göre bu bir farz değildir. Bedenin tahir olması da bu şekildedir. Buna ise t taharet alırken) yıkamaksızın sadece taş kullanarak temizlenmekle namaz kılmanın caiz oluşuna dair icmam varlığı delil teşkil etmektedir Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden et-Tev-be Sûresi'nde (9/108. âyet, 10. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[22\]](#)

5- Pisliklerden uzak dur!

"Pisliklerden uzak dur" buyruğu hakkında Mücahid ve İkrime: Bundan kasıt putlardır, demişlerdir. Bu görüşün delili yüce Allah'ın: "Şu halde pisliğin ta kendisi olan putlardan uzak durun" (el-Hac, 22/30) buyruğudur. Bu açıklamayı da İbn Abbas ve İbn Zeyd yapmıştır.

Yine İbn Abbas'tan günahattan uzak dur, yani onu terket, diye açıkladığı da rivayet edilmiştir. Aynı şekilde Muğîre, İbrahim en-Nehaî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Buradaki "er-ruz (pisi i k)" günah demektir.

Katade ise maksat İsaf ve Naile putlarıdır. Bunlar Beytin yanında iki put , idi, demişlerdir, "PislikMen kastın azab olduğu da söylenmiştir. Bu da mu-zafın hafzedildiğinin takdirine binaendir. Sen azabO gerektiren) ameli terket, demektir. Yahutta azaba götüren ameli bırak, demektir. Çünkü "rüz"ün asıl anlamı azaptır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Şayet bu azabı (ric-zi) bizden kaldırırsan, andolsun Sana iman edeceğiz." (el-Araf, 7/154) Yine yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz de zulümlerinden dolayı üzerlerine gökten bir azab (ricz) indirdik." (el-Araf, 7/162) Putlara "ricz (azab)" denilmesinin sebebi

ise azaba götürmelerinden dolayıdır.

Bu kelime genel olarak "re" harfi kesreli olarak: diye okunmuştur. el-Hasen, İkrime, Mücahid, İbn Muhaysın ve Âsi m'dan rivayetle Hafs ise "re": harfi ötreli olarak; diye okumuşlardır. Bunlar "zıkr ve zukr" kelimesi gibi İki ayrı söyleyiştir.

Ebu'l-Âliye, er-Rabi ve el-Kisaî şöyle demektedir: Ötreli olarak "rucz" put demektir. Kesreli olarak ise pislik ve masiyet demektir. Yine el-Kisaî şöyle demiştir: Ötreli olursa put ve heykel, kesreli olursa azab anlamındadır, es-Süddî de: "Re" harfi üstün olarak "recz" ise, tehdit anlamındadır, demiştir. [23]

6. Çok görerek minnet etme!

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız; [24]

1- Âyetin Anlamı ile İlgili Açıklamalar:

"Çok görerek minnet etme" buyruğunun anlamı ile ilgili onbir açıklama vardır:

1- Başkasından ötürü taşıdığı yükümlülükleri çok gören kimse gibi sen de yüklenmiş olduğun peygamberliğin ağırlıkları dolayısıyla Rabbine karşı minnet etme!

2- Daha iyisini elde etmek ümidiyle sakın herhangi bir bağışta bulunma! Bu açıklamayı İbn Abbas, İkrime ve Katade yapmıştır. ed-Dahhak dedi ki: Allah bunu Rasûlüne haram kıldı. Çünkü o edeplerin en değerlisi, ahlâkın en üstünü ile emr olunmuştu. Ancak bunu ümmetine mubah kılmıştır. Mücahid de böyle demiştir.

3- Yine Mücahid'den şöyle dediği nakledilmişti: Sakın hayırdan daha çok şeyler istemek noktasında zaafa düşme! Bu da "zayıf olan bir ip ve halat" hakkında kullanılan; (^ Jj-) tabirinden alınmıştır. Bu anlamın delili de İbn Me-sud'un: Hayırdan daha fazlasını istemek hususunda zaafa düşme!" şeklindeki kıraatidir.

4- Yine Mücahid ve er-Rabî'den şöyle dedikleri nakledilmiştir: Daha çok hayır işlemek hususunda zaafa düşecek şekilde yaptığın iş gözünde büyümesin. Çünkü esasen bu da Allah'ın sana ihsan etmiş olduğu nimetlerdendir. İbn Keysân dedi ki: Sen amelini çok görerek, onu kendinden görecekle hale gelme! Çünkü senin amelin Allah'ın sana bir minneti (lütfü)dur. Çünkü kendisine ibadet edesin diye bunu senin önünde yol olarak açan O'dur.

5- el-Hasen dedi ki: Sen amelini Allah'a karşı minnet ederek onu çok görme!

6- Peygamberliğinle ve Kur'ân ile insanlara minnet ederek, onlardan bir ecir alıp

böylelikle çok mal sahibi olma yoluna gitmeye kalkışma!

7- el-Kurazî dedi ki: Sen başkasına şirin gözükmek maksadıyla malını verme!

8- Zeyd b. Eşlem dedi ki: Bir kimseye bir bağışta bulunacak olursan, Rab-bin için onu ver.

9- Dua ettim de duam kabul olmadı, deme!

10- Bir itaatte bulunarak, onun sevabını isteme! Bunun yerine bunun mükâfatını bizzat Allah verinceye kadar sabret.

11- İnsanlara karşı riyakârlık olsun diye hayır işleme! [\[25\]](#)

2- Bu Görüşlerin Değerlendirilmesi:

Bütün bu görüşler her ne kadar bu buyrukla kastedilenler ise de; bunların en kuvvetlisi İbn Abbas'ın: Daha fazlasını almak maksadı ile bir mal vermeye kalkışma, şeklindeki açıklamasıdır. Nitekim: Filana şunu verdim" denilir. Yapılan bir bağışa, verilen bir şeye de; denilir. Bu buyrukla sanki ona yaptığı bağışların, insanların ona karşılık ve mükafat vermesini gözetlemek için değil de, sadece Allah için olmasını gözetmesini emretmiş gibidir. Çünkü Peygamber (sav) dünyalık toplayan birisi değildi, O bakımdan o şöyle demişti: "Allah'ın size fey' olarak verdiği mallardan benim ancak beşte birlik payım vardır. O beşte bir de size geri döner,"[\[26\]](#)

Onun aile halkının nafakasından artan bir şey olursa, müslümanların menfaatlerine harcanırdı. Ondan dolayı o miras bırakmaz ve ondan miras alınmaz. Çünkü kendisi adına mal saklamak ve biriktirmek imkânına sahip değildi. Yüce Allah da kendisini dünyada herhangi bir şeye arzu duymaktan korumuştur. O bakımdan ona sadaka vermek haram, hediye alması mubah idi. Kendisi bundan dolayı hediye kabul eder ve hediyeye karşılık verirdi. O şöy-• le buyurmuştur: "Ben bir ayak için (ziyafete) dahi çağrılacak olursam, elbette bu çağrıyı kabul ederim ve eğer bana bir kol hediye edilecek olsa onu da kabul ederim."[\[27\]](#)

İbnu'l-Arabî dedi ki: O bunu sünnet olarak kabul ediyordu; fakat şer'î bir hüküm olarak daha fazlasını almak için hediye vermiyordu. O daha fazlasını almak maksadı ile bir bağışta bulunmadığına göre; zenginlerin bu işten sakınmaları öncelikle süzkonusudur. Çünkü böyle bir iş zillet türlerinden bir türdür. Aynı şekilde buyruk: Sen karşılığını bekleyerek bir bağışta bulunma, demektir diyenlerin görüşleri de bu türdendir. Çünkü beklemek tama' ile alakalı bir şeydir, liu işten sakınmak gereği bakımından bu da onun kapsamına girer. Yüce Allah

da şöyle buyurmuştur: "Onlardan bir kısmına bunlarla kendilerini imtihan edelim diye dünya hayatının süsü olarak verip, faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme! Rabbinin rızkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır." (Ta-Ha, 20/131) Ancak bu, sair insanlar için caizdir. Çünkü bu, dünya hayatının metaındandır, bu yolla kazanmak ve malı daha fazla arttırmaktır.

Yüce Allah, bu buyrukla amelde bulunmayı kastetmiştir. Sen amelinle Allah'a minnet ederek onu çok görmeye kalkışma, diyenlerin açıklamaları da doğrudur. Çünkü Âdemoğlu kesintisiz olarak ömrü boyunca Allah'a itaat edecek olsa dahi, Allah'ın nimetlerine karşı kısmen bile şükretmiş olmaz. [\[28\]](#)

3- Âyetin Kıraat Farklılıkları:

Minnet etme" buyruğunda genel olarak iki "nun" açıkça okunmuştur. Ancak Ebu's-Semmal el-Adevî, Eşheb el-Ukavli ve el-Hasen "nun" harflerini idgam ile ve üstün olarak; diye okumuşlardır.

Çok görerek" lafzı genel olarak nırfû' okunmuştur. Hal manasınadır. Nitekim: Zeyd koşarak geldi" denilirken, bu (fiil) hal anlamında; denilmiş gibidir. Buyruğun anlamı da şu olur: Sen ondan daha fazlasını onun yerine alacağını hesap ederek hiçbir şey verme!

el-Hasen ise nehyin cevabı olarak cizm ile okumuşsa da bu kölü bir okuyuştur. Çünkü bu buyruk burada (emrin) cevabı değildir. Bununla birlikte "minnet etme"den bedel olması da mümkündür. Çok görme!" buyurulmuş gibidir.

Ebu Halim, bu okuyuşu kabul etmeyerek şöyle der: Çünkü "minnet etmek" herhangi bir şekilde "çok görmek" ile eş anlamlı değil ki, ondan bedel yapılabilsin. Kelimeyi hafifletmek maksadıyla; Pazu" (kelimesinin "dat" harfinin ötreli okunması gerektiği halde, sakın okunması) gibi sakın okumuş olma ihtimali yahutta vakıf halini göz önünde bulundurmuş olması da mümkündür.

el-A'meg ve Yahya da nasb ile; diye okumuşlardır. Onlar bu şekilde "key lamı" var gibi kabul etmiş oluyorlar. Sanki: Daha çok istemek için minnet etme!" diye buyurmuş gibi olur. Bu şekildeki okuyuşlarının mahzuf; takdiri ile olduğu da söylenmiştir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Ey savaşa katılmaktan beni alıkoyan kişi..."

Bunu İbn Mesud'un: Daha çok istemek için minnet etme" şeklindeki okuyuşu desteklemektedir. el-Kisat şöyle demiştir: Eğer: hazfedilirse (fiil) merfû' okunur ve anlam bir olur.

"Minnet etmek" bazan kendisine nimet verilen kimseye verilen nimetleri saymak anlamında da kullanılır. Bu da bu husustaki ikinci görüşün kapsamı içerisindedir.

Bunu da yüce Allah'ın: "Sadakalarınızı başa kakmakla ve eziyet etmekle boşa çıkarmayın" (el-Bakara, 2/264) buyruğu desteklemektedir, Bu âyet-i kerimede kastedilenin bu olma ihtimali de vardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır, [\[29\]](#)

7. Rabbin İçin sabret!

"Rabbin İçin sabret!" Yani Rabbin, efendin, mutlak mâlikin için farzları edâ ve O'na ibadet etmek üzere sabret, diren! Mücahid: Sana yapılan eziyetlere katlan, diye açıklamıştır. İbn Zeyd; (çünkü) sana büyük bir iş yükletilmiştir. Bu da Araplarla ve acemlerle (Arap olmayanlarla) savaşımdır. O halde Alîah için buna sabret! Şöyle de açıklanmıştır: Sen yüce Allah için kaza ve kaderin emri altında sabret, katlan!

Belâlara sabret, diye de açıklanmıştır. Çünkü o dostlarını ve seçtiklerini .sınar. Emir ve yasaklarına sabret, diye açıklandığı gibi, aileden ve vatanından ayrılmaya sabret, diye de açıklanmıştır. [\[30\]](#)

8. Çünkü o boruya (sûra) üfürüldüğü zaman

9. İşte o gün, oldukça zor bir gündür,

10. Kâfirlere; hiç de kolay değildir.

"Çünkü o boruya (sûra) ünirüldüğü zaman" Sûr'a üfürüldüğü zaman demektir.

Boru"; den "fâûl" vezninde bir kelimedir. Ses çıkarsın diye kendisine üflenmek özelliği olduğundan dolayı bu isim verilmiş gibidir. Arapçada bu lafız ses demektir, İmrıu'l-Kays'ın şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Üstüne çıktığım zaman sesini alçalttırıyorum O ise; göz kapakları diri ve gizli olmayan bir şekilde gözünü yukarı kaldırıyor."

Araplar bir kimseyi özel olarak kendi adıyla çağırmaı anlatmak üzere; Adamı özellikle adını anarak çağırdı" derler.

Mücahid ve başkaları şöyle demiştir: Bu boru bir çeşit borozan şeklindedir. Bununla da ikinci üfürüşü kastetmektedir. Birinci üfürüşün kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü genel ve dehşetli ilk çetin üfürüş odur. 13u hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden en-Neml Sûresi (27/87-90. âyetlerin tefsiri) ile el-En'am Sûresi (6/73. âyetin tefsiri) ve "et-Tezkire" adlı eserimizde geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

Ebu Habban'dan şöyle dediği nakledilmiştir: Zürrare b. Evfâ bize imam oldu.

"Çünkü o boruya üfürüldüğü zaman" buyruğuna gelince, vefat edip yere yığıldı.

"İşte o gün oldukça zor bir gündür, kâfirlere" Allah'ı ve peygamberlerini-Allah'ın

salat ve selamları üzerlerine olsun- inkâr edenlere"hiç de kolay değildir." Kolay olmayacaktır. Çünkü onı ann düğümlelerinden biri çözüldü mü mutlaka daha zor birisi ile karşılaşılır. Günahkâr, muvahhid mü'min-ler ise böyle olmayacaktır. Onların düğümleri daha kolay olana doğru çözülecek ve nihayet yüce Allah'ın rahmetiyle cennete gireceklerdir.

"O gün" buyağı; "İşte o gün zor bir gündür" takdiri ile nasbedilmişdir, Harf-i cerrin takdiri ile mecrur olduğu da söylenmiştir ki; bu takdirde: Bu durum ... bir günde olacaktır" takdirindedir. Merfu olması da mümkündür denilmiştir. Şu kadar var ki, izafeti mütemek-kin olmayan bir lafza izafeti dolayısıyla fetha üzere bina edilmiştir.[\[31\]](#)

11. Başbaşa bırak Beni; tek başına yarattığım;
12. Kendisine uzun boylu mal verdiğim,
13. Ve hazır bulunacak oğullar;
14. Ve kendisine alabildiğine nimetler verdiğim kimse ile.
15. Sonra, daha da arttırmamı umar.
16. Asla! Çünkü o âyetlerimize karşı çok İnatçıdır.
17. Ben de onu sarp yokuşa sardıracağım.

"Başbaşa bırak Beni; tek başına yarattığım" buyruğundaki; Beni bırak!" demek olup, tehdit sözüdür.

"Tek başına yarattığım ile" yani Beni ve tek başına yarattığımı baş başa bırak! Bu durumda; Tek başına" hazfedilmiş mefulün zamirinden haldir. Benim kendisini tek başına malsız ve evlatsız olarak yarattığım, daha sonra ise kendisine bunca şeyleri verdiğim kimse ile (Beni başbaşa bırak)! dernektir, Müfessirler, sözü edilen bu kimsenin -her ne kadar bütün insanlar onun gibi yaratılmış ise de- Mahzumoğullarından el-Veîd b. el-Muğîre olduğu görüşündedirler. Özellikle onun sözkonusu edilmeyi ise nimete karşı nankörlük, Rasûlullah (sav)'a eziyet etmek gibi bir özelliğe sahip olması idi. Ayrıca o, kavmi arasında.-"el-Vahîd: biricik" diye de adlandırılırdı.

İbn Abbas dedi ki: d-Vdîd şöyle derdi: Ben el-Vahîd oğlu el-Vahldim (eşsiz ve benzersizim). Araplar arasında benim bir benzerim yoktur. Babam el-Muğîre'nin de bir benzeri yoktu. Ona da "el-Vahîd" deniliyordu. Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurdu: "Başbaşa bırak Beni* kendi kanaatine göre "tek başına yarattığım kimse ile." Yoksa yüce Allah, onun biricik ve eşsiz olduğu hususunda onun bu iddiasını tasdik etmek anlamında bunu söylemiş değildir.

Bir kesim şöyle demektedir: Yüce Allah'ın: "Tek başına" buyruğu, iki anlam

ihativa edecek şekilde yüce Rab ile alâkalıdır. Birincisine göre, sen onu yalnız Bana bırak. Benim ondan alacağım intikam, kim olursa olsun başka-, sının intikamına ihtiyaç bırakmayacak şekilde olacak'tır. İkinci anlamı da şöyle olur: Onu tek başına yaratan Benim. Bu hususta kimse Bana ortak olmamıştır. Bundan dolayı onu helak edecek olan da Benim, onu helak etmek için başka birisinin yardımına ihtiyacım yoktur. Buna göre "tek başına" anlamındaki lafız, failin zamirinden haldir. Buradaki fail ise; Yarattığım" laf-zındaki (yüce Allah'a râci ve "Ben" anlamını veren "te" harfidir.

Birincisi, Mücahid'in görüşü olup, anlamı şudur: Ben onu annesinin karnında yapayalnız, tek başına, maKsız ve evlatsız olarak yarattım. Sonra ona nimetler ihsan ettim, o nankörlük edip kâfir oldu. Bu açıklamaya göre "tek başına" lafzı Velid'e râcidir yani onun hiçbir şeyi yokken Ben una mal ve mülk verdim,

Şöyle de açıklanmıştır: Bununla şanı yüce Allah, tek başına yarattığı gibi, yine tek başına dirilteceğini kendisine deli! olarak göstermeyi murad etmiştir.

Bir diğer açıklama da şöyledir; "Vahîd: Biricik, tek başına" babası bilinmeyen kimsedir, el-Velid, kavminin nesebinden olmamakla bilinen birisi idi. Daha önce yüce Allah'ın: "Cahil ve kaba, üstelik kulağı kesik olan" (el-Kalem. 68 13) buyruğunda açıkladığımız gibi. O da el-Velid'in niteliği hakkındadır.

"Kendisine uzun boylu mal verdiğim" yani ona alabildiğine çok mal bağışladığım. Burada sözü edilen mal, Velid't: ait olan Mekke ile Taif arasındaki develer, kısraklar, davarlar, bahçeler, köleler ve cariyelerdir. İbn Abbas böyle açıklıyordu. Mücahid de: Bin dinarlık gelirdir, demiştir. Said b. Cübeyr ve yine İbn Abbas da böyle demiştir. Katade altıbin dinar derken, Süfyan es-Sevrî ve yine Katade, dörtbin dinar demişlerdir. Yine es-Sevrî bir milyon dinar demiştir.

Mukatıl şöyle demiştir: Onun bir bahçesi vardı ki, yaz kış geliri kesilmezdi. Ömer (r.a) dedi ki: "Kendisine uzun boylu mal verdiğim" ay be ay getir verdiğim, demektir. en-Numan b, Salim ekip biçtiği arazi diye açıklamıştır. el-Kuşeyrî de şöyle demiştir: Daha kuvvetli görülen, bunun rızkı kesilmeyene hatta ekin davar ve ticaret gibi rızkı ardı arkasına gelen şeylere işaret olduğudur.

"Ve hazır bulunacak oğullar" hiçbir tasarruflarında onun gözünden uzak kalmayan ve yanında hazır bulunan çocuklar... Mücahid ve Katade dedi ki: Bunlar on kişi idi. Onikî kişi olduktan da söylenmiştir ki, bunu es-Süddî ve ed-Dahhâk demiştir. Yine ed-Dahhâk dedi ki: Bunların yedi tanesi Mekke'de, beş tanesi de Taif'te dünyaya gelmişti.

Said b. Cubeyr dedi ki: Bunlar onüç çocuk idi. Mukatıl dedi ki: Bunlar hepsi de erkek olmak üzere yedi kişi idi. Onlardan üçü müslüman oldu: Halid, Hişam ve el-Velid b. el-Velid. Dedi ki: Bu âyet nazil olduktan sonra el-Velid'in malı ve

çocukian kendisi ölünceye kadar eksilip durdu.

"Hazır bulunacak" lafzının, kendisi anıldığı vakit onunla birlikte anılan anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Bunun, onun hazır bulunduğu yerlerde kendileri de onun gibi hazır bulunacak hale gelip, kendisinin yaptığı işleri de yapabilecek hale gelmeleri demek olduğu da söylenmiştir. Birinci görüş es-Süddî'nin görüşü olup, bunlar Mekke'de hazır idiler. Herhangi bir ticaret için onun yanından ayrılıp başka bir yere gitmiyorlardı, demektir.

"Ve kendisine alabildiğine nimet verdiğim kimse ile" yani şehrinde huzur ve refah içerisinde, görüşüne başvurulmuş bir kimse olarak ikamet edecek şekilde ona alabildiğine geniş bir geçimlik verdiğim kimse... demektir.

Araplara göre: Nimetler vermek" hazırlamak ve hazır hale getirmek demektir. Küçük çocuğun beşiği" de buradan gelmektedir.

İbn Abbas dedi ki: "Ve kendisine alabildiğine nimetler verdiğim kimse" Yemen ile Şam arasında kendisine bolluk verdiğim kimse, demektir. Mücahid de böyle demiştir. Yine Mücahid'den nakledildiğine göre; "ve kendisine alabildiğine nimetler verdiğim kimse" buyruğu ile kastedilen, yatağın hazırlanması gibi, üstüste yığılmış mal demektir.

"Sonra, daha da arttırmamı umar." Yani sonra el-Velid, bütün bunlardan ayrı olarak ona daha da mal ve evlat vermemi umuyor, tamah ediyor.

"AslaP Nimetlere karşı nankörlük etmekle birlikte böyle bir şey asla olmayacaktır. el-Hasen ve başkaları şöyle demiştir: Yani üstelik o kendisini cennete sokmamı ümit ediyor. Çünkü el-Velid şöyle diyordu: Eğer Muhammed doğru söylüyor ise cennet ancak benim için yaratılmıştır. Yüce Allah ise onun bu görüşünü reddetmek ve onu yalanlamak üzere "asla" diye buyurmaktadır. Yani Ben ona fazlasını vermeyeceğim. Ondan doıayı ölüp gidinceye kadar mal ve evladının sürekli olarak eksilmekte olduğunu gördü.

Yüce Allah'ın; "Sonra... umar" buyruğundaki: Sonra" atıf anlamındaki "sonra" değildir. Bu taaccüb ifade etmek içindir. (Bu yönüyle) yüce Allah'ın: "Karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'ındır, Sonra da var olanlar -buna rağmen- Rabblerine ortaklar koşarlar" (el-En'am, 6/1) buyruğuna benzemektedir. Bu da senin birisine -yaptıklarına hayret edip şaşırırcasına-: Ben sana verdim, sonra da sen benden uzak duruyorsun, demeye benzer.

Ben, bütün bunları kendisinden sonra gelenler arasında bırakacağımı umar, diye de açıklanmıştır. Çünkü o şöyle diyordu: Muhammed'in arkası gelmeyecek yani o ebterdir ve ölümü ile birlikte kimse ondan söz etmeyecek. Kendisi, kendisine ihsan edilen bunca rızkın ölümü ile kesilmeyeceğini zannediyordu. Bir diğer

görüŖe göre anlam: Sonra küfrüne rağmen o kendisine yardım edeceğimi umar, demektir.

"Asla" lafzı ise arttırılmasına dair ümidini kesmek içindir. Dolayısıyla bundan önceki buyruklar ile alakalıdır.

Asla!" lafzının; Gerçekten, şüphesiz ki, muhakkak ki" anlamında olduğu da söylenmiştir. O takdirde bu ibtidâ (yeni bir cümle başı) olur.

"Çünkü o" yani el-Velid "âyetlerimize" Peygamber (sav)'a ve onun gelirdiklerine "karşı çok inatçıdır."

"Ol*) İnad etti"; ism-i fail olarak: İnatçı" denilir. Tıpkı: Oturdu" fiilinden ism-i failin: Oturan" diye gelmesi gibidir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır.

"Nun" harfi kesreli olarak:- Hakkı bildiği halde hakka muhalefet edip, onu reddetti" demektir. Böyle bir kimseye denilir, aynı zamanda "yoldan uzaklaşan, maksattan başka tarafa sapan deve" demektir. Çoğulu da; şeklinde gelir. Tıpkı: Rûku eden" lafzının çoğulunun diye gelmesi gibi. Ebu Ubeyde, el-Hârisî'nin şu be-yitini zikretmektedir:

"Bindiğim vakit orta yere koyun beni Çünkü ben yaşlıca birisiyim, inatçı bineklerle baş edemem."

Ebu Salih 'dedi ki: Bu "uzaklaşan, uzaklara giden" demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Bizi uzakça bir ayrılığın birbirimizden ayırdığını görüyorum, Ayrılık gerçekten çok uzaklaştıracıdır."

Katade, biterek inkâr eden, Mukatil yüz çeviren, İbn Abbas, bilerek çokça inkâr eden diye açıklamışlardır. Düşmanlığını açığa vuran diye de açıklanmıştır.

Yine Mücahid'den şöyle dediği nakledilmiştir: Bu kimse, haktan uzak duran, ona karşı inat eden, ondan yüz çeviren demektir.

Hepsinin de anlamı birbirine yakındır. Araplar bir kimse serkeşlik edip, haddini aştığı vakit: Adam inat etti" derler. Başka develerle ka-rışmayıp, bir kenarda uzak duran deveye de: denilir. Bir kimse tek başına bir yere konaklıyor ve diğ er insanlarla karışmıyor ise ona; denilir. Büyükle nmekten ve zorbalıktan dolayı dik kafalılık eden" demektir. Kanı dinmeyen damar" demektir. Bütün bunlar aynı (anlama yapılmış) bir kıyastır. Daha önce de İbrahim Sûresi'nde (14/14. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Çok inatçı"nın çoğulu; diye gelir.Ekmek" lafzının çoğulunun diye gelmesi gibi.

"Ben, onu sarp yokuşa sardıracağım." Bununla yükümlü tutacağım. İbn Abbas, onu buna mecbur edeceğim, diye açıklıyordu. Arap dilinde: İnsanın bir şeyi yapmaya mecbur edilmesi" demektir.

Ateşten bir dağ" olup ona yetmiş yıl boyunca tırmanacak, sonra aynı şekilde

oradan aşağıya yuvarlanacak ve bu ebediyyen böyle devam edecektir.^[32] Bunu Ebu Said el-Hudrî, Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir. Hadisi Tirmizi zikretmiş olup, hakkında; Garib bir hadistir, demiştir.

Atiyye, Ebu Said'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: (Saûd) cehennemde bir kayadır. Üzerine ellerini koydukları takdirde erir, kaldırdıkları vakit elleri eski haline gelir. (Devamla) dedi ki: Ön tarafından zincirlerle çekilerek, arkasından da balyozlarla vurularak kırk yılda en üst noktasına ulaşır. Nihayet en üst yerine ulaşınca, en aşağısına atılır ve o ebediyyen bu halde devam eder. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-Cin Sûresi'nde (70/17. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadırlar.

Tefsir'de belirtildiğine göre "saûd" dümdüz bir kaya olup, ona tırmanması emrolunur. En üst yerine vardı mı cehenneme doğru yuvarlanır. Bin yıl yuvarlanmaya devam ettiği halde cehennemin dibine varmaz. Her gün yetmiş defa yanar ve sonra tekrar yeniden hilkati iade olunur.

İbn Abbas dedi ki: Buyruğun anlamı şudur: Ben ona rahatın asla sözko-nusu olmadığı, zor bir azabı yükleyeceğim. Buna yakın bir açıklama el-Ha-sen ve Katade'den nakledilmiştir. Şöyle de açıklanmıştır: Arkasından ölüm gelmemekle birlikte canı çıkacakmış gibi sürekli yukarı doğru yükselir. Böylelikle bedeninin dışından azab edildiği gibi, bedeninin içinden de azaplandı-rılmış olacaktır. ^[33]

18. Çünkü o düşündü, ölçtü, biçti.

19. Kahrolası! Ne biçim ölçtü, biçti!

20. Tekrar tekrar kahrolası! Ne biçim ölçtü, biçti!

21. Sonra baktı,

22. Sonra kaşlarını çatı, yüzünü ekşitti.

23. Sonra yüz çevirip, büyüklük tasladı.

24. Ve hemen dedi ki: "Bu nakkdilegclen bir sihirden ibarettir.

25. "Bu insan sözünden başka bir şey değildir."

"Çünkü düşündü, ölçtü, biçti." Yani el-Velîd, Peygamber (sav) hakkında düşündü ve içinde söyleyeceği sözleri hazırladı. Nitekim Araplar bir şeyi hazırlamayı anlatmak için: "O[^]/Jt [^]Jji): O şeyi takdir eltim (hazırladım, ölçtüm, biçtim)' derler.

Bu da şöyle olmuştu: Yüce Allah'ın: "Hâ, Mim. Kitabın indirilmesi, hükmünde galib, en iyi bilen Allah'tandır... Dönüş yalnız O'nadır" (d-Mü'min, 40/1-3) buyrukları nazil olunca, el-Velîd, Peygamber efendimizin bu buyrukları okuduğunu duydu ve şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, ondan öyle bir söz

dinledim ki, bu ne insanların ne cinlerin sözüdür. Şüphesiz o sözün bir tatlılığı, bir güzelliği vardır. Şüphesiz onun üst tarafı meyve verir, alt tarafı çok verimlidir. O yükseldikçe yükselir, fakat hiçbir şey onun üstüne çıkamaz. Bu sözü hiçbir insan söyleyemez.

Bunun üzerine Küreydiler: el-Velîd artık dininden döndüğüne göre Ku-reyş'in lümü dininden elbetteki dönecektir. el-Velki'e Kureyş'in reyhanı denilirdi.

Ebu Cehil: Sizin adınıza onun hakkından ben geleceğim, dedi. Üzüntülü bir şekilde yanına gitti, ona: Niye seni üzgün görüyorum? dedi. Ebu Cehil ona: Ne diye üzülmeiyim ki? İşte Kureyşliler senin yaşlılığına karşı sana destek olmak üzere senin için harcayacağın bir mal topluyorlar. Senin Muhammed'in sözünü süslü gösterdiğini iddia ediyorlar. Sen İbn Ebi Kebşe (Peygamber efendimizi kastediyor) ve İbn Ebi Kûhâfe (Ebu Bekir'i kaslediyor)'nin yanına onların artan yemeklerinden bir şeyler elde etmek için gidiyormuşsun.

ei-Velîd bu işe kızdı ve büyüklenip dedi ki: Ben Muhammed'in ve arkadaşının kırıntılarına mı muhtaç misim? Sizler benim ne kadar mal sahibi olduğumu biliyorsunuz? Lât ve Uzzâ'ya yemin ederim ki, benim bunlara ihtiyacım yoktur. Ancak sizler Muhammed'in deli olduğunu iddia ediyorsunuz. Siz hiçbir zaman boğulacak gibi olduğunu gördünüz mü? Allah'a andol-sun ki hayır, dediler.

Yine el-Velîd dedi ki: Siz onun şair olduğunu iddia ediyorsunuz. Hiç şiir söylerken onu gördünüz mü? Allah'a andolsun ki hayır, dediler. Yine el-Velid: Onun yalancı olduğunu ileri sürüyorsunuz, asla yalan söylediğini tesbiL eniniz mi? Allah'a andolsun ki hayır, dediler. Siz onun bir kâhin olduğunu söylüyorsunuz. Hiç onun kâhinlik yaptığını gördünüz mü? Andolsun ki biz kâhinlerin sed'li (kafiyeli) sözler söylediklerini, sağa sola yaptıklarını gördüm. Siz onu hiç böyle gördünüz mü? dedi. Onlar yine: Allah'a andolsun ki hayır, dediler. Peygamber (sav) ise ileri derecedeki doğruluğundan dolayı "es-sâdiku'l-emin" diye adlandırılmıştı.

Bunun üzerine Kureyşliler el-Velid'e: Peki o nedir? diye sordu. Kendi kendisine düşündü, sonra baktı, sonra da kaşlarını çatı ve: O ancak bir sihirbazdır, dedi. Siz onun kişiyi hanımından, çocuğundan, kölelerinden ayırdığını görmüyor musunuz? İşte yüce Allah'ın: "Çünkü o düşündü" buyruğu bunu anlatmaktadır. Yani o, Muhammed ve Kur'ân hakkında düşündü "ölçtü, biçti" kendi kendisine onlar hakkında neler söyleyebileceğini tesbit etmeye çalıştı.

"Kahrolası" lanet olundu ona. Bazı te'vil bilginleri şöyle derdi: Bu, kahroldu ve yenik düştü, demektir. Zaten zelil düşürülen herkes aynı zamanda kahredilir (öldürülür). Şair de şöyle demiştir:

"Gözlerinin yaşarmasının tek sebebi senin, iki okunu fırlatmaktır Zelil kılınmış,

parçalanmış bir kalbe doğru."

ez-Zühri azaba uğratıldı, diye açıklamıştır. Bu (bed) dua kabilinden bir lafızdır.

"Ne biçim ölçtü, biçti!" buyruğundaki: Ne biçim" lafzı hakkında bazıları, bu bir hayret ifadesidir, demiştir. Yaptığı işten hayrete düştüğün bir adama: Bunu nasıl yaptın:" demene benzer. Yüce Allah'ın: "Sana nastl misaller verdiklerine bir 6afe/"(el-İsra, 17/48) buyruğu da (bu yönüyle) buna benzemektedir.

"Tekrar tekrar kahrolası!" Yani tekrar tekrar lanet olundu, ona. Bir çeşit cezalandırılmak ile öldürüldü, sonra da bir başka cezalandırılma türüyle öldürüldü, diye de açıklanmıştır.

"Ne biçim ölçtü, biçti." Yani o hangi duruma göre ölçtü, biçti.

"Sonra baktı." Hakkı ne ile reddedip, çürüteceği üzerinde düşündü.

"Sonra kaşlarını çattı." Mü'minlere karşı kaşlarını çattı, Şöyle ki o, Ku-reyşlilere Muhammed (sav) hakkında onun bir büyücü olduğunu söylemelerini sağlayınca, musl umanlardan bir topluluğun yanından geçti. Onu İslâm'a davet ettiler, o da onlara kaşlarını çattı.

Kendisini İslâm'a davet ettiği vakit, Peygamber (sav)'a karşı yüzünü ekşitip, kaşlarını çattı, diye de açıklanmıştır. Şeddesiz olarak: lafzı; Kaşlarını çattı, çatar, çatmak"ın mastarıdır. ise "develerin kuyruklarına takılan küçük ve büyük pislikleri "ne denilir. Şair Ebu'n-Necm şöyle demektedir:

"Yukarıya kaldırdıkları kuyruklarında bulunan Yazdan kalma pislikleri, geyiklerin boynuzları gibidir."

"Yüzünü ekşitti." Yüzünü buruşturdu, rengi değişti demektir. Bu açıklamayı Katade ve es-Süddi yapmıştır. Şair Bişr b. Ebi Hâzim'in şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır;

"el-Cifâr (denilen yerin) sabahında Temimlilere baskın yaptık Silahlan pek fazla bir araya toplanmış ve yüzünü buruşturmuş bîr askeri birlikle."

Bir başka şair de şöyle demektedir;

"Tüzünü çevirip, gitmesini görmem, şüpheyi düşürdü beni Ve ihtiyacımı görmekten yüz çevirip, yüzünü ekşitmesi."

Yine denildiğine göre, kaşların çatılması tartışmadan sonra, yüzün ekşimesi ise tartışmadan önce sözkonusudur. Birtakım kimseler ise bu fiil, ileri de gitmeksizin, geri de kalmaksızın durmak anlamındadır.

Derler ki: Yemen ahalisi de gemi durduğu vakit gidip gelmeyecek olursa; tabirini kullanırlar. Bu da "durdu" anlamındadır. Biz durduk" demektir. Araplar yüzün rengi değişip, kararacak olursa: Ekşi ve ekşimenin açıkça görüldüğü bir yüz" derler.

"Sonra yüz çevirip" ahalisinin yanına geri dönüp giderek; "büyüklük tasladı."

İman etmeyi büyüklüğüne yedirmedi. İman etmeye davet olunduğu vakit, imandan yüz çevirip, büyüklük tasladı, diye de açıklanmıştır.

"Ve hemen dedi ki: Bu" Muhammed (sav)'in getirdiği onun başkasından ahp"nakledilegelen bir sihirden ibarettir." Başka bir şey değildir. Sihir, aldatmak demektir. Buna dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûresi'nde (2/102. âyet, 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

Bir kesim de şöyle demiştir: Sihir, bâtılın hak surecinde gösterilmesidir.

Nakletmek"; başkasından rivayet edip zikretmek halinde, kullandığımız; Hadisi naklettim, ediyorum" fiilinin mastarıdır. Aynı kökten olmak üzere; Me'sûr hadis" denilir ki sonradan gelenlerin önceden gelenlerden naklettikleri hadis (söz) demektir. İmruu'l-Kays da şöyle demiştir:

"Eğer o nakledilen başkasından bana gelmiş olsaydı (keşke) Esasen dil yarası, el yarası gibidir Öyle bir söz söyledim ki; Bu ebediyyen benden nakledilir, dururdu."

el-A'şâ da şöyle demiştir:

"Sizin hakkında tartıştığınız o husus Dinleyene de, nakledilene de açık açık îlah edilmiştir."

Bu beyiün ikinci mısraının başındaki ilk kelime: İzah etmiştir" diye de rivayet edilmektedir.

"Bu insan sözünden başka bir şey değildir." Yani bu, ancak yaratılmışların sözüdür. Büyü ile aldatıldıkları gibi kalpler onunla aldatılır.

es-Süddî şöyle demiştir: Onlar bu sözleriyle, bu d-Hadramî oğullarının bir kölesi olan Seyyar'm sözlerinden olduğunu kastetmektedirler. Bu kişi Peygamber (sav) ile oturur, kalkardı. Bu bakımdan peygamberin bu Kur'ân'ı ondan öğrendiğini söyleyerek ona nisbet etmişlerdir. Bununla onun Kur'ân-ı Ke-rim'i Babil halkından öğrendiğini söylediklerini kastettiği de söylenmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre o, bunu Müseyleme'den öğrenmiştir.

Bu, kâhin Adi el-Hadramîden öğrenmiştir, diye de açıklandığı gibi, o bunu kendisinden önce peygamberlik iddiasında bulunanlardan öğrenmiştir, o da onların gittikleri yoldan gitmiştir diye de açıklanmıştır. Ebu Said ed-Da-ri dedi ki: Bu ancak miras olarak devr alınan bir sihir işidir. [\[34\]](#)

26. Ben, onu Sekar'a sokacağım.

27. Sekar'ın ne olduğunu sana ne bildirdi?

28. O, hem bırakmaz, hem de terketmez.

29. O, insan derisini kavurandır.

"Ben, onu Sekar'a sokacağım." Yani oranın sıcağı ile kavrulsun diye onvı Sekar'a girdireceğim. (Cehennem'in) Sekar adı: Güneş onu kavurdu, eritti, yüzünün derisini yaktı" ifadesinden alınmıştır. "Sekar" kelimesi marife ve müenneslik dolayısıyla munsarîf değildir.

İbn Abbas dedi ki: Sekar cehennemın altıncı katıdır Ebu Hureyre'nin-rivayetine göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: !'Musa Rabbine sordu Ey Rabbim dedi. En fakir kulun hangisidir? O: Sekar'a giren kimsedir, diye buyurdu."[\[35\]](#) Bunu es-Sa'lebî zikretmiştir.

"Sekar'ın ne olduğunu sana ne bildirdi?" Bu, onun niteliklerini mübalağa yoluyla anlatmaktır. Yani, onun nasıl bir şey olduğunu sana ne bildirdi? Bu, hakkında soru sorulanı, büyüklüğüne dikkat çekmek içindir. Daha sonra, Sekar'ın durumunu açıklayarak şöyle buyurmaktadır:

"O, hem bırakmaz, hem de terketmez." O, yakmadık hiçbir kemik, et ve kan bırakmaz. (Aynı anlamdaki) lafız te'kid olmak üzere tekrarlanmıştır. Şöyle de açıklanmıştır: Onlardan hiçbir şey bırakmaz. Sonra yeniden tekrar yaratılırlar, bu sefer yine yeniden onları yakarak geriye hiçbir şey bırakmaz ve bu ebediyyen böylece devam eder, gider,

Mücahid dedi ki: O, içinde bulunanı hayatta bırakmadığı gibi. ölüme de terketmez. Yaratılışları yenilendiği her seferinde, onları yakar. es-Süddi dedi ki: Onların ne etlerini bırakır, ne de kemiklerini teikeder.

"O, insan derisini kavurandır." Değiştirendir. Bu Safız: Onu değiştirdi" fiilinden alınmıştır. Kavurandır" lafzı genel olarak "Sekar'ın ne olduğunu sana ne bildirdi" buyruğundaki "Sekar"m sıfatı olarak ref ile okunmuştur. Atıyye el-Avfî, Nasr b. Âsim ve İsa b. Ömer ise dehşetli halini daha bir anlatmak için ve ihtisas olmak üzere; diye okumuşlardır. Ebu Rezin dedi ki: Onların yüzlerini bir defa kavurur ve geceden daha siyah bir hale getirir. Mücahid de böyle demiştir. Araplar: Soğuk, sıcak, hastalık, keder onu değiştirdi" derler. Şairin şu beyitinde de bu anlamdadır:

"Bana: Ey Müsafir seni ne değiştirdi, diye söylüyor Amcamın kızı, beni gündüzün aşırı öğle sıcağı değiştirdi."

Bir başka şair şöyle demektedir:

"Hind -aşırı sıcak rüzgarın değiştirdiği bir şeyi kastederek-Beni zayıflamış ve değişmiş gördü, diye hayrete düşüyor."

Ru'be b. el-Accâc da şöyle demiştir:

"Daha önceleri şişman ve aşırı tokken değiştirdi onu, Yarış için senin bir atı zayıflatman gibi."

"aşırı derecede susuzluk" demek olduğu da söylenmiştir. Susuzluk onu

değiştirdi" anlamındadır. Bu durumda buyruk şu anlamda olur: O insanları yani içinde bulunanları susatıcıdır. Bu açıklamayı el-Ahfeş. yapmış olup, şu beyiti zikretmiştir:

"Susuzken bana bir yudum au içirdi Allah da aabah vakti gelip yağmur yağdıran bulutun yağmuru ile sulasm onu."[\[36\]](#)

İbn Abbas dedi ki: "Kavurandır" lafzı beşyüz yıllık bir mesafeden insanlara görüldür, demektir. el-Hasen ve İbn Keysan dedi ki: Cehennem açıkça kendisini görünceye kadar onlara görünür, demektir. Bu anlamıyla bir benzeri de yüce Allah'ın: "Azgınlara da cehennem açılıp gösterilir" (eş-Şuarâ, 26/91) buyruğu bunu andırmaktadır.

"Beşer Cins an derisi)" lafzı iki şekilde açıklanmıştır: Birincisine göre bu cehennemlik olan insan demektir. Bu açıklamayı el-Ahfeş ve çoğu kimse yapmıştır.

İkinci açıklamaya göre, bu, insan vücudunun derisinin görünen kısmı demek olan: Ten" lafzının çoğuludur. Bu açıklamayı da Mücahid ve Ka-tade yapmıştır. 'ın çoğulu; şekiinde gelir. Bu birinci açıklamaya göre böyledir.

İbn Abbas'ın açıklamasına göre ise bunun -deri ve ten değil- ancak "insanlar" anlamında olması halinde mana düzgün olur. Çünkü o takdirde (âyetin diğer lafzı): O şey parıldadı, parıldar" anlamında kullanılmış olmaktadır. [\[37\]](#)

30. Onun üzerinde ondokuz (melek) vardır.

31. Biz, cehennem bekçilerini, yalnız meleklerden yaptık. Onların sayısını da inkâr edenler İçin ancak bir fitne kıldık. Kendilerine kitab verilenler sağlam inansınlar, iman edenlerin de imanı artsın, kitab verilenlerle mü'minler şüpheye düşmesin; kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de; "Allah bununla misal olarak neyi murad etmiş?" desinler diye. İşte Allah, kimi dilerse böylece saptırır, kimi de dilerse hidayete kavuşturur. Rabbinin ordularını ondan başka kimse bilmez ve o (Sekar) insanlar İçin ancak bir öğüttür.

"Onun üzerinde ondokuz (melek) vardır." Yani Sekar'ın üzerinde cehennemlikleri içine atmakla görevli ondokuz melek vardır. Bir başka görüşe göre genel olarak cehennemin üzerinde ve cehennemin bekçileri olan ondokuz melek vardır ki, bunlar Mâlik ve diğer onsekiz melektir. Ondokuzun na-kibler olması da mümkün olduğu gibi, muayyen olarak ondokuz melek olma ihtimali de vardır. Müfessirlerin çoğu bu görüştedir.

es-Sa'lebî dedi ki: Bunun kabul edilemeyecek bir tarafı yoktur. Bir tek melek bütün yaratılmışların canlarını aldığına göre yaratılmışların, bir bölümünün azabı

ile görevlilerin ondokuz melek olması daha da anlaşılır bir durumdur.

İbn Cüreyc dedi ki: Peygamber (sav) cehennem bekçilerini nitelendirerek şöyle buyurmuştur: "Gözleri sanki şimşek gibidir. Ağızları sanki kamçı gibidir. Saçlarını sürüyerek giderler. Onlardan birisinin sahib olduğu güç, cinlerle insanların gücü gibidir. Onlardan birisi boynunun üzerinde bir dağ bulunduğu halde koca bir ümmeti öne katıp sürükler, onları cehenneme atar, dağı da üzerlerine bırakır."[\[38\]](#)

Derim ki: İbnu'l-Mübarek şu rivayeti zikretmektedir: Bize Hammad b. Seleme, el-Ezrak b, Kays'dan anlattı. O Temimoğullarından bir adamdan şöyle dediğini nakletti; Ebu'l-Avvâm'ın yanında bulunuyordum: "Sekar'ın ne olduğunu sana ne bildirdi? O hem bırakmaz, hem de terketmez. O insan derisini kavurandır. Onun üzerinde ondokuz (melek) vardır" âyetini okudu ve: Ondokuz nedir? dedi. Ondokuzbin melek mi yoksa ondokuz melek mi? (Temimoğullarından olan adam) dedi ki: Ben: Hayır ondokuz melektirler, dedim. O: Bunu nereden biliyorsun? diye sordu. Ben çünkü yüce Allah; "Onların sayısını da inkâr edenler için ancak bir fitne kıldık" diye buyurmaktadır. Bu sefer (Ebu'l-Avvam): Doğru söyledin, dedi.

Onlar ondokuz melektir. Şu kadar var ki; onların herbirisinin elinde bulunan demir çubuğun iki çatalı vardır. Onların birisi ile bir darbe indirince, cehennemin içerisine yetmiş bin (yıllık) bir süre aşağıya doğru yuvarlanır.

Amr b, Dinar'dan dedi ki: Onların her birisi cehenneme bir defada Rabia ve Mudarhlardan daha fazla kişiyi iter.

Tirmizî, Cabir b. Abdullah'tan şöyle dediğini rivayet eder: Yahudilerden birtakım kimseler Peygamber (sav)'ın ashabından bazı kimselere şöyle sordu: Sizin Peygamberiniz cehennem bekçilerinin sayısını biliyor mu? Onlar: Peygamberimize sormadan bir şey diyemeyiz, dediler. Bir adam Peygamber (sav)'a gelerek şöyle dedi: Ey Muhammedi Bugün senin ashabın yenilgiye uğradı. Peygamber: "Yenilgiye uğradılar da ne dernek?" diye sordu. Adam: Yahudiler onlara sizin Peygamberiniz cehennem bekçilerinin sayısını biliyor mu? diye sordu. Peygamber: "Ne diye cevap verdiler?" dedi. Kişi: Peygamberimize sormadan bir şey diyemeyiz dediler, dedi. Peygamber şöyle buyurdu; "Bilmedikleri bir şey hakkında kendilerine soru sorulduğu için biz Peygamberimize sormadan bir şey diyemeyiz diyen kimseler hakkında mı yenilgiye uğradı, diyorsun? Halbuki onlar (yahudiler) peygamberlerine soru sordular ve bize Allah'ı açıkça göster, dediler. O, Allah'ın düşmanlarını yanıma çağırın. Ben de onlara cennetin toprağına dair soru soracağım ki o da dermektir," Yahudiler gelince; Ey Ebu'l-Kasım, cehennem bekçilerinin sayısı kaçtır? dediler.

Peygamber: "Böyle ve böyle" dedi. Yani bir seferinde on sayısını, bir seferinde de dokuz sayısını gösterdi. Onlar: Evet dediler. Peygamber (sav) onlara: "Peki cennetin toprağı nedir?" diye sordu. Bir süre sustuktan sonra şöyle dediler: Ekmek pişirmek için kullanılan un dediler. Rasûlullah (sav): "Za-terı ekmek de dermektendir Cundan yapılır" dedi. Ebû İsa (et-Tirmizi) dedi ki: Bu garib bir hadistir. Biz bunu ancak bu yolla Mücalid'in eş-Şa'bî'den, onun Cabir'den rivayeti yoluyla biliyoruz.[\[39\]](#)

tbn Vehb de şöyle demiştir: Bize Abdurrahman b. Zeyd anlattı, dedi ki: Rasûlullah (sav) cehenrem bekçileri hakkında şöyle buyurdu: "Onlardan birisinin iki omuzu arasındaki mesafe doğu ile batı arası kadardır."

İbn Abbas dedi ki: Onlardan birisinin iki omuzu arasındaki mesafe bir yıllık mesafedir. Onlardan herhangi birisi bir balyoz vurduğu takdirde, o dar-' besı ile yetmişbin kişiyi cehennemın dibine itecek kadar güçlüdür.

Perim ki: -İnşaallah- doğru olan, bu ondokuz'un başkan ve nakîbler olduklarıdır. Hepsinin sayılarını anlatmak için ise sözler yeterli gelmez. Nitekim yüce Allah: "Rabbinin ordularını ondan başka kimse bilmez" diye buyurmaktadır. Sahih'te de Abdullah b. Mesud'dan sabit olduğuna göre o şöyle demiştir: Rasûluliah (sav) buyurdu ki: "O gün cehennem yetmişbin dizgini olduğu halde getirilir. Her bir dizgin ile birlikte yetmişbin melek vardır ve onu çekerler."[\[40\]](#)

İbn Abbas, Katade ve ed-Dahhâk şöyle demişlerdir: Yüce Allah'ım "Onun üzerinde ondokuz vardır" buyruğı inince, Ebu Cehil Kureyşlilere; Ananız sizi kaybedesice! Ben İbn Ebi Kebşe'nin sizlere cehennemın bekçilerinin ondokuz kişi olduğunu haber verdiğini duyuyorum. Sizler ise sayıca çok ve kahraman kimselersiniz. Sizin her on kişiniz onlardan birisinin hakkından gelemez mi? dedi.

es-Süddî dedi ki: Ebu'l-Esved b. Kelede el-Cumahî şöyle dedi: O ondokuz melek sizi dehşete düşürmesin. Ben, sağ omuzumla on tanesini itivere-ceğim, sol omuzumla da dokuzunu iteceğim, sonra sizler cennete gideceksiniz. O, bunu alay olsun diye söylüyordu. Bir başka rivayette de şöyle denilmektedir: el-Hâris b. Kelede dedi ki: Ben sizin adınıza onyedisinin hakkından geleceğim, sizler de ikisinin hakkından geliniz.

Bir başka rivayette şöyle denilmektedir: Ebu Cehil şöyle dedi: Sizden herbir yüz kişi onların birisinin hakkından gelemeyecek ve sonra da cehennem ateşinden çıkamayacak mısınız? Bunun üzerine yüce Allah'ın: "Biz cehennem bekçilerini yalnız meleklerden yaptık" buyruğı indi. Yani onlar, ken-diieri ile, kim kimi yener diye yarışmaya kalkışacağınız adamlar olarak yaratmadık.

Şöyle de açıklanmıştır: Allah'ın onları meleklerden yaratması azaba uğratılan

cinlerden ve insanlardan farklı btr cinsten olmalarından dolayıdır. Böylelikle hemcins olanların karşılıklı olarak duyacakları şefkat ve rikkat, onları etkisi altına almasın ve onların azaplarını dindirmesin. Diğer taraftan melekler, Allah'ın yarattıkları arasında Allah'ın hakkını en çok layıkıyla yerine getirenler, O'nun için, O'nun rızası uğruna gereği gibi gazab edenlerdir. Böylelikle onların azabı hafifletmeyeceklerinden emin olunur. Diğer bir sebep de Allah'ın yarattıkları arasında en güçlü ve yakalayışlan en şiddetii olanların onlar olmasıdır.

"Onların sayısını da... ancak bir fitne kıldık." Yani bir sınama sebebi kıldık. İbn Abbas'tan bir kaç yoldan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kâfir olanlar için bir sapıtma sebebi kıldık. Bununla Ebu Cehil ve benzerlerini kastetmektedir.

Ancak azab kıldık, diye de açıklanmıştır. Nitekim yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "O günde onlar azab için ateşe sunulurlar. Azabınızı (fitnenizi) tadın" (ez-Zâriyât, 51/13-14) Yani Biz, bunu hem küfürlerinin, hem de azaba uğratılmalannın sebebi kıldık.

"Ondokuz" lafzı yedi türlü okunmuştur,

1- Umumun kıraati: şeklindedir.

2- Ebu Cafer b. el-Ka'ka' ve Talha b. Süleyman ikinci kelimenin "ayn"ını sakın olarak; diye okumuşlardır.

3- İbn Abbas'tan "he (yuvarlak te)" harfini ötreli olarak; diye okuduğu rivayet edilmiştir.

4- Enes b. Malik'ten; diye okuduğu rivayet edilmiştir.

5- Yine ondan; diye okuduğu da rivayet edilmiştir.

6- Yine ondan gelen bir başka rivayete göre; diye^[41] okumuştur.

Bu kıraatleri el-Mehdevî zikretmiş olup, şöyle demektedir: şeklinde okuyup, "ayn" harfini sakın telaffuz edenler, harekelerin arka arkaya gelmesinden dolayı böyle okumuşlardır, diye okuyanlar da, sayının terkib haline getirilmesinden önceki asli şekline göre okumuş ve "on" lafzını "dokuz" lafzına atf edip, kullanım çokluğu dolayısıyla tenvinini hazfederek sekte yapmak niyeti ile de; On" lafzının "re" harfini sakın okumuşlardır.

diye okuyanlar da sanki tedahül gibi kabul etmiştir. Yani bu kimse atıf yapmak isterken terkibi terk etmiş, bundan dolayı da te'nis "he"!sini (tefini) ref ettikten sonra tekrar mebni gibi okumuş ve ("re" harfini) sakın okumuştur.

şeklindeki okuyuş ise bilinen bir okuyuş değildir. Hatta Ebu Hatim bu okuyuşu kabul etmemiştir. şeklindeki okuyuş da böyledir. Çünkü bu da -bilinmeyen kıraat olan hami edilir ve buradaki "vav" hemzeden bedel olarak getirilmiş olur. Bunun ise nahivcilere göre izah edilir bir tarafı yoktur.

ez-Zemahşeri dedi ki: Bu; şeklinde, yin çoğulu olarak okunmuştur. Tıpkı: Sağın" çoğulunun; diye gelmesi gibi.

"Kendilerine kitab verilenler sağlam İnansınlar." Yani kendilerine Tevrat ve İncil verilenler, cehennem bekçilerinin sayısının ellerindeki bilgilere uygun olduğuna kesin inansınlar, demektir.

Bu açıklamayı İbn Abbas, Katade, ed-Dahhak, Mücahid ve başkaları yapmıştır. Bununla birlikte aralarından Abdullah b. Selâm gibi iman eden kimseleri kastetmiş olma ihtimali de vardır. Hepsini kastetmiş olma ihtimali de vardır.

"İman edenlerinde İmanı⁷¹ bu yolla "artsın." Çünkü onlar, Allah'ın Kitabında bulunanları her tasdik ettiklerinde iman etmiş oluyorlar. Sonra, cehennem bekçilerinin sayısını tasdik etmeleri dolayısıyla imanları da artmış oldu.

"Kitab verilenlerle mü'minler" yani cehennem bekçilerinin sayısının on-dokuz olduğunu tasdik eden Muhammed (sav)'ın ashabı "şüpheye düşmesin." Şüphe ve tereddüt etmesin.

"Kalplerinde hastalık bulunanlar." Yani münafıklık Mekke'de olmayıp, sadece Medine'de ortaya çıktığından ötürü gelecekte hicretten sonra ortaya çıkacak olan Medineli münafıklar arasından kalplerinde şüphe ve münafıklık bulunan kimseler...

Bir diğer açıklamaya göre hicretten sonra gelecek zamanda ortaya çıkacak olan münafıklar "ve kâfirler" yahudiler ve hristiyanlar "de Allah bununla" yani cehennem bekçilerinin sayısıyla "misal olarak neyi murad etmi[^], desinler diye."

el-Huseyn b. el-Fadi dedi ki; Sûre Mekke'de inmiştir. Halbuki Mekke'de münafıklık diye bîr şey yoktu. O halde bu âyet-i kerimedeki "hastalık"dan kasıt, görüş ayrılıklarıdır, "Kâfirler"den kasıt da Arap müşrikleridir.

Ancak müfessirlerin çoğu birinci görüşü kabul etmiştir. Bununla birlikte "hastalık" ile şüphe ve tereddüdün kastedilmiş olma ihtimali de vardır. Çünkü Mekkelüerin çoğu şüphe ve tereddüt içinde idiler. Bazıları kesin olarak yalan olduğunu söylüyorlardı.

Yüce Allah'ın onlar hakkında "Allah, bununla misal olarak neyi murad etti?" dediklerini haber vermesi şu demektir: Allah bununla yani sözünü ettiği bu sayı ile bir söz söylemeyi kastetmiş değildir. Yani bu söylenebilecek söz türünden değildir. el-Leys dedi ki: "Mesel: misal" hadis demektir. Nitekim; Takva sahihlerine vaad olunan cennetin durumu şudur" (Muhammed, 47/15) buyruğu da bu türdendir ki; bu da ona dair söylenecek söz ve onun hakkında verilecek haber şudur, demektir.

"İşte" Allah'ın Ebu Cehil'i ve cehennem bekçilerini inkâr eden arkadaşlarını saptırdığı gibi "Allah, kimi dilerse böylece saptırır." Rezil ve kör eder. "Kimi de

dilerse" Muhammed (sav)'ın ashabı gibi "hidâyete kavuşturur." Doğru yola iletir. Şöyle de açıklanmıştır: "İşte Allah kimi dilerse" cennetten uzaklaştırarak "böylece saptırır. Kimide dilerse" oraya "iletir,"

"Rabbinin ordularını ondan başka kimse bilmez." Rabbinin cehennemlikleri azablandırmak için yaratmış olduğu meleklerin sayısını, şanı yüce Allah'tan başka hiçbir kimse bilemez. İşte bu: Mıhammed'in ondokuzun dışında hiç askeri yok mu? diyen Ebu Cehil'e bir cevaptır.

İbn Abbas'tan da rivayet edildiğine göre Peygamber (Oav) Huneyn ganimetlerini paylaştırmakta iken Cebrail yanına gelip, huzurunda oturdu. Bir melek gelip şöyle dedi: Rabbin sana şunu şunu emrediyor. Peygamber (sav) bunun bir şeytan olmasından çekindi ve; "Ey Cebrail! Bunu tanıyor musun?" diye sordu. Cebrail:

O bir melektir; fakat Rabbinin bütün meleklerini ben tanımam ki, dedi. [42]

el-Evzaî dedi ki: Musa: Rabbim, semada kim vardır? diye sordu. Yüce Allah, meleklerim, diye buyurdu. Musa: Sayıları ne kadardır, Rabbim? diye sordu. Yüce Aliah: On iki koldur, diye buyurdu. Musa: "Her bir kolun sayısı ne kadardır?" diye sordu. Yüce Allah: Toprağın tanelerinin sayısı kadardır, diye buyurdu, Bu iki rivayeti de es-Sa'lebî zikretmiştir.

Tirmizi'de de Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Sema (üzerindeki ağır yükten dolayı) gıcırıyor. Gıcırdamakta haklıdır. Çünkü orada bir meleğin secde ederek alnını koymadığı dört parmaklık bir yer dahi yoktur."

[43]

"Ve o" deliller, belgeler ve Kur'ân-ı Kerim "insanlar için ancak bir öğüttür."

"Ve o" Sekar'ın kendisi olan bu cehennem ateşi "insanlar" yani yaratılmışlar "için ancak bir öğüttür" diye de açıklanmıştır. Bir başka açıklama, dünyadaki ateş, âhiretteki ateş için ancak bir hatsırlatmadır, şeklindedir. Bu açıklamayı ez-Zeccac yapmıştır.

Bir açıklama da şöyledir: Bu tehdit "insanlar için ancak bîr öğüttür." Yüce Allah'ın kudretinin kemalini, O'nun yardımcılara, desteklere ihtiyacının olmadığını bilsinler ve öğüt alsınlar, demektir. Buna göre yüce Allah'ın: "Ve o" buyruğundaki zamir ordulara gitmektedir. Çünkü ona en yakın olarak anılmış olan isim "ordular"dır. [44]

32. Ama öyle yapmıyorlar. Andolsun ay'a,

33. Geri geldiğinde geceye,

34. Aydınlandığı zaman sabaha,

35. Muhakkak ki o, büyük (musibet)lerden bîridir.

36. İnsanlar İçin bir uyarıcıdır.
37. Aranızdan ileri gitmek veya geri kalmak isteyene.
38. Herbir nefis, kazandıkları karşılığında rehin alınmıştır. 39- Ashabu'l-Yemîn müstesna,
40. Cennetlerdedirler. Birbirlerine soru sorarlar;
41. Suçlular hakkında:
42. "Sizi Sekar'a ne sürükledi?"
43. Derler ki: "Biz namaz kılanlardan değildik.
44. "Yoksullara yemek yedirmezdik.
45. "Biz de dalanlarla birlikte daldık.
46. "Din gününü de yalanlardık.
47. "Nihayet Ölüm bize gelip çattı.
48. "Artık şefa'at edenlerin şefaati onlara fayda vermez."

"Ama öyle yapmıyorlar. Andolsun ay'a" buyruğu hakkında el-Ferrâ dedi ki: Ama öyle yapmıyorlar" lafzı kase'm (yemin) için bir sıladır (fazladan gelmiştir) ki, ifade: Ve andolsun ay'a" taktirindedir.

Gerçek şu ki, andolsun ay'a anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu iki açıklamaya göre; Ama öyle yapmıyorlar" lafzı üzerinde vakıf yapılmaz. Bununla birlikte et-Taberî bunun üzerinde vakıf yapmayı caiz kabul etmiş ve cehennem bekçilerine karşı direneceklerini iddia eden kimselerin görüşlerini reddetmek anlamında kabul etmiştir. Yani durum cehennem bekçilerine karşı direneceğini iddia eden kimselerin söyledikleri gibi değildir.

Daha sonra yüce Allah, buna ay'a ve daha sonra gelen şeylere yemin ederek şöyle buyurmaktadır: "Geri geldiğinde" yani geri gittiğinde "geceye"

Geri gitti" şekli ile: şekli aynı anlamdadır. Nâfî, Hamza ve Hafs: "...iyinde" diye (elif'siz) okumuşlar, diğerleri İse "elif'ti olarak; diye okumuşlardır. Buna karşılık ikinci kelimeyi şeklinde "elif'siz olarak okumuşlardır ki; her ikisi de aynı anlamda iki ayrı söyleyiştir.

Aynı anlamda olmak üzere; ile denilir. Tıpkı: Gece geidi" derken, da denilebildiği gibi. Nitekim Araplar: " Giden dün" demişle'rdir ki giden anlamında da derler. Sahr b. Amr b. eş-Şirrîd es-Süiemî dedi ki:

"Andolsun sizleri birer ikişer öldürdük Murre'yi de geçen dün gibi terkettim."

Beyitin son kelimesi: diye de rivayet edilmektedir. Bu el-Ferrâ ve d-Ahfeş'in görüşüdür. Bazı dilciler ise şöyle demektedir: tabiri gece geçmesi halinde kullanılır. ise geçmeye koyulduğu vakit kullanılır.

Mücahid dedi ki: İbn Abbas'a yüce Allah'ın: "Geri geldiğinde geceye" buyruğu

hakkında soru sordum da o gece geri gidinceye kadar sustu. Ey Mücahid dedi, işte gecenin geri gittiği zaman budur, dedi.

Muhammed b. es-Semeyka; Geri geldiğinde geceye" şeklinde "iki elif ile okumuştur. Abdullah b. Ubey'in mushafında da bu şekilde fki elif ile.

Kutrub dedi ki; diye okumak: Geri döndü, geri geldi" demektir. Bu da Arapların arkadan gelen bir kimseyi anlatmak üzere: Filan geri geldi" ifadelerinden alınmıştır.

Ebu Amr dedi ki: Kureyşin şivesi de bu şekildedir. İbn Abbas'tan gelen bir rivayette de şöyle dediği zikredilmektedir: Doğrusu: şeklindedir. Çünkü ("elif'siz hali) ancak devenin sırtı hakkında kullanılır.

Ebu Ubeyd de şeklini kullanmış ve şöyle demiştir: Çünkü böylesi ondan sonra gelen harflere daha uygun düşmektedir. Nitekim yüce Allah, daha sonra: Aydınlandığı zaman sabaha* diye buyurmuştur. Buna göre nasıl onların biri; iken diğerleri şeklinde gelir. Kur'ân-ı Kerim'de kasemden sonra; diye gelen bir yer yoktur. Ondan sonra gelen hep edatıdır.

Aydınlandı" demektir. Genel olarak da "elif ile okunmuştur. İbn es-Semeyka' ise diye okumuştur ki, bunlar da iki ayrı söyleyiştir. "Filanın yüzü aydınlandı" anlamında denildiği gibi; fiil şeklinde de kullanılabilir. Hadiste şöyle denilmiştir: Sabah namazını aydınlık vakitte kılınız. Çünkü böylesi ecrin daha da büyümesine sebeptir."[\[45\]](#) Sabah namazını aydınlık vaktinde kılınız, demektir. Ortalık aydınlanıncaya kadar namazı uzatınız diye de açıklanmıştır.

Aydınlık olmak, aydınlatmak" demektir. Yüzü güzellekle parıladı" anlamındadır. Kadın yüzünü açtı, gösterdi" demektir. Bu şekilde hareket eden kadına da; Yüzü açık kadın" denilir. Bununla birlikte "karanlığı silip süpürdü" anlamında: 'den gelmesi de mümkündür. Ev süpürüldü" anlamına gelmesi gibi. Düşen ağaç yapraklarına; denilmesi de buradan gelmektedir. Bunlara bu ismin verilmiş sebebinin rüzgarların onları önüne .katıp sürüklemesi (süpürmesi) olduğu da söylenmiştir. Süpürge" demektir.

"Muhakkak ki o, büyüklerden biridir." lafzı kasemin (yeminin) cevabıdır Yani şüphesiz ki bu ateş "büyüklerden" büyük musibetlerden "biridir." Mukatil'in açıklaması da şöyledir: Büyükler (el-kuber)" ateşin isimlerinden birisidir. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre "muhakkak ki o" yani onların Muhammed (sav)'i yalanlamaları "büyüklerden biridir," büyük günahlardan bir günahtır, demektir.

Bir başka açıklamaya göre; şüphesiz ki kıyametin kopması büyük islerden birisidir, dernektir.

Bu lafız pek büyük cezalar anlamındadır. Recez vezninde şair şöyle demiştir:

"Ey İbne'l-Muallâ, o büyük cezalardan birisi indi Zamanın musibetidir ve değişip duran hallerin en sağır olanıdır o."

Büyükler"in tekili; şeklinde gelir. Küçük"ün çoğulunun; diye gelmesi; Büyük"ün çoğulunun diye gelmesi gibi.

Biridir" lafzı genel olarak bu şekilde okunmuştur. Bu, müen-nes olarak, bina edilmiş bir İsimdir, müzekker olarak bina edilmiş değildir. Ukbâ ve uhra" kelimeleri gibi. Bundaki "elif' kat' elifidir, vasıl halinde kaybolmaz.

Cerir b. Hâzim, İbn Kesîr'den hemzenin hazfî ile Muhakkak ki o büyüklerden biridir" diye okuduğunu rivayet etmiştir,

"İnsanlar için bir uyarıcıdır" buyruğundan kasıt, cehennem ateşidir. Yani nitelikleri belirtilen bu cehennem ateşi "insanlar için bir uyarıcıdır."

Bu buyrukta; Bir uyarıcıdır" buyruğu; Muhakkak ki o" Laf-zındaki zamirden hal olarak nasb ile gelmiştir. Bu açıklamayı ez-Zeccâc yapmıştır. "Uyarı" anlamındaki lafzın, müzekker olarak gelmesi, azab anlamında oluşundan dolayıdır. Yahutta nisbet anlamı ile; Uyarıcı Özelliğine sahih" demek olabilir. Bu da Arapların Boşanmış kadın, temiz kadın" demelerine benzer.

ei-Halil dedi ki: Nezîr: Uyarıcı, korkulueu lafzı "nekr" gibi mastardır. Müennese (bu şekliyle) sıfat yapılmasının sebebi de budur.

el-Hasen dedi ki: Allah'a yemin ederini ki. O, insanları cehennem ateşinden daha dehşetli bir şeyle uyarmış, korkutmuş değildir.

"Nezîr: Uyarıcıdan kastın, Muhammed (sav) olduğu da söylenmiştir. Yani sen insanlara uyarıcı olarak kalk; yani sen onlar için bir korkutucu olarak dikil. Buna göre "uyarıcı" lafzı sûrenin baş taraflarında geçen "kalk ve uyar" lafzındaki "kalk!" emrinden haldir.

Ebu Ali el-Fârisî ve İbn Zeyd, bu İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir, cemişlerse deel-Ferrâ bunu kabul etmemektedir.

innu İntjarf dedi ki: Bazı müfessirler anlamının şöyle olduğunu söylemişlerdir: "Ey örtünüp bürünen! İnsanlar için bir uyarıcı olarak kalk!" Ancak böyle bir açıklama güzel değildir. Çünkü her ikisi arasındaki ifadeler alabildiğine uzamış bulunmaktadır.

Bir başka açıklamaya göre, bu yüce Allah'ın sıfatlarındanıdır. Ebu Muavi-ye ed-Darîr şunu rivayet etmektedir: Bize İsmail b. Semî, Ebu Rezîn'den anlattı. "İnsanlar için bir uyarıcıdır" buyruğu hakkında dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Ben sizi ondan uyarıyorum. O halele ondan sakının ve korkun.

Bu açıklamaya göre; Uyarıcı" lafzı hal olarak nasbedilmiştir. Yani: "Biz, cehennem bekçilerini yalnız meleklerden yaptık." Bununla insanlara uyarıcı olayım diye (yaptım), demek olur.

Lafzın, yüce Allah'ın: "Rabbinin ordularını O'ndan başka kimse bilmez"

buyruğundaki "O" lafzından hal olduğu da söylenmiştir.[\[46\]](#)

Şöyle de açıklanmıştır: Bu mastar konumundadır. Sanki: İnsanları kesinlikle uyarmak için" diye buyurmuş gibidir.

el-Ferra dedi ki: Buradaki "uyarıcı"nın "uyarmak" anlamında olması da mümkündür. Bir uyarıda bulun!" demektir. Bu da yüce Allah'ın: Benim korkutmam.... nasılmış?" (el-Mülk, 67/17) buyruğuna benzer ki: Benim korkutmam, benim uyarmam" demektir. Buna göre sûrenin başı ile alakalı olmaktadır. Yani: "Kalk ve uyar." Bu da; anlamındadır (ki uyardıkça uyar, iyiden iyiye uyar, gibi bir anlam ifade eder).

Takdir edilen bir fiil ile nasbedildiği de söylenmiştir.

İbn Ebi Able: Bir uyarıcıdır" şeklinde ref ile: O" takdiri ile okumuştur. Yani şüphesiz ki Kur'ân-ı Kerim -ihtiva ettiği vaad ve tehditler dolayısıyla- bütün insanlık için bir uyarıcıdır, diye açıklanmıştır.

"Aranızdan ileri gitmek veya geri kalmak İsteyene" buyruğunda yer alan:... yene" lafzındaki "lam": harfi "bir uyarıcıdır" lafzına taalluk etmektedir. Yani o aranızdan hayır ve itaate doğru ileri geçmek yanıma şer ve masiyete doğru geri kalmak isteyen kimseler için bir uyarıcıdır. Yüce Allah'ın; "Andolsun ki sizden" hayırda "öne geçenleri de Biz bilmişizdir" o hususla "sizden sonraya katanları da bilmişizdir." (el-Hicr, 15/24) buyruğu buna benzemektedir.

el-Hasen dedi ki: Bu buyruk, her ne kadar haber vermek suretinde ise de, aslında bir tehdittir. Yüce Allah'ın: "Artık dileyen iman etsin, dileyen kâfir oZsım."(el-Kehf, 18/29) buyruğu gibidir.

Kimi tevil bilginleri de şöyle demiştir; Buyruk, Allah'ın ileri gitmesini ve-'ya geri kalmasını istediği kimselere ... anlamındadır. Yani buradaki "istemek," yüce Allah ile alakalıdır. Öne geçirmek iman, geriye kalmak küfürdür. İbn Abbas şöyle derdi: Bu, Muhammed (sav)'a iman ve itaat ile öne geçen kimselerin ardı arkası kesilmeyen bir mükâfat ile mükâfatlandırılacağına, buna karşılık itaatten geri kalarak Muhammed (sav)'ı yalanlayan kimsenin ise ardı arkası kesilmeyen bir ceza ile cezalandırılacağına dair bir haber ve bir tehdittir.

es-Süddî: "Aranızdan" daha önce sözü geçen cehennem ateşine "ileri gitmek veya" cennete gitmek üzere ondan "geri kalmak isteyen" diye açıklamıştır.

"Herbir nefis kazandıkları karşılığında rehin almıştır." Kazandıkları ile rehin alınmış, işledikleri ile sorumlu tutulacaktır. Bu yaptıkları onu ya kurtaracaktır yahutta helake götürecektir.

Kehin alınmıştır" buyruğu, yüce Allah'ın: Her nefis kendi kazandıkları karşılığında bir rehinedir" (et-Tur, 52/21) buyruğundaki "nefis" lafzının

müennesliği dolayısıyla müennes gelmiş değildir. Çünkü eğer, sıfat olarak gelmesi kastedilmiş olsaydı -tenis te'si gelmeksizin-"rehîn" denilirdi. Çünkü "mef ul" anlamında kullanılan "fail" veznindeki kelimelerde müzekker ile müennes arasında bir fark yoktur. Ancak buradaki kelime "rehin bırakmak ve alınmak" anlamında bir isimdir, 'in "sövmek" anlamında: diye kullanılması gibi. Sanki: Her nefis kazandıkları karşılığında rehin alınmıştır" denilmiş gibidir. el-Hamase'de-ki şu beyit de bu kabildendir:

"Toprağı bol, o vadide gömüldüğü mezarın toprağına rehin olan Küveykib tepesindeki o tepe(de yatan) o kimseden sonra mı (katillerini affedeceğiz)?"

Şair burada: Toprağın rehin aldığı..." demiş gibidir. Buyruk: Herbir nefis Allah'ın nezdinde kazancı karşılığında kurtulması sözkonusu olmaksızın rehin alınmıştır, demektir.

"Ashabu'l-Yemin müstesna." Onlar günahları karşılığında rehin alınmazlar. Kimliklerinin tayini hususunda farklı görüşler vardır. İbn Abbas, bunlar meleklerdir, demişlerdir. Ali b. Ebi Talib: Günah kazanmamış, bundan dolayı kazandıkları karşılığında rehin alınmamış olan müslümanların küçük çocuklarıdır, demiştir.

ed-Dahhak: Allah'tan kendileri için iyilik (cennet) ezelden beri takdir edilmiş olduğu kimselerdir, demiştir. Buna yakın bir açıklama İbn Cüreyc'den gelmiştir. O, şöyle demektedir: Herbir nefis ameli karşılığında hesaba çekilecektir. "Ashabu'l-yemin müstesna" onlar ise cennetliklerdir, hesaba çekilmezler.

Yine Mukatîl de böyle demiştir: Bunlar misak gününde Allah'ın kendilerine: Bunlar da cennetliktir ve bundan dolayı da aldırış etmiyorum, dediği Âdem'in sağında bulunan cennetliklerdir. el-Hasen b. Keysan da şöyle demiştir: Bunlar ihlâs sahibi müslümanlardır. Bunlar rehin alınmayacaklardır. Çünkü bunlar (vaktiyle) üzerlerindeki eksiksiz yerine getirmişlerdir.

Ebu Zabyan'dan, o İbn Abbas'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bunlar m üsl umanlardır.

Bir açıklama da şöyledir: Hak ashabı ile iman ehli olanlar müstesnadır. Bunlar kitabları sağ taraflarından verilecek olanlardır, diye de açıklanmıştır.

Ebu Cafer el-Bakır dedi ki: Bizler ve bizim taraftarlarımız Ashabu'l-Yemi-niz. Buna karşılık bizleri yani ehl-i beyti buğzeden herkes ise rehin alınacaktır.

el-Hakem dedi ki: Bunlar Allah'ın kendi (dini)ne hizmet için seçtiği kimselerdir. Bunlar rehin alınanlar arasına girmezler. Çünkü bunlar Allah'ın (dininin) hizmetkârları ve seçkinleridir. Kazandıklarının onlara bir zararları olmaz.

el-Kasım dedi ki: Her nefis hayır olsun, şer olsun kazancı karşılığında rehin alınacaktır. Kazandıklarına ve dinine hizmetlerine değil de, Allah'ın lütuf ve

rahmetine güvenenler müstesna. Çünkü kazandıklarına güvenen herkes rehin alınacaktır. Allah'ın lütfuna güvenen herkes ise rehin alınmayacaktır.

"Cennetlerde" cennetlerin bahçelerinde "dirler. Birbirlerine soru sorarlar. Suçlular" müşrikler "hakkında."

"Sizi Sekar'a ne sürükledi?" Buraya girmenize ne sebep oldu? (Mealde: sürüklemek anlamı verilen Fiil ile aynı kökten gelmek üzere); Şöyle demeye benzer: İpi şuna sürükledim (soktum)."

el-Kelbî dedi ki; Cennet ehlinden olan bir kimse cehennem ehlinden olan bir kimseye adını söyleyerek: Ey filan... diye sorar.

Abdullah b. ez-Zübeyr'in kıraatinde; Ey filan seni Sekar'a ne sürükledi?" şeklindedir. Yine ondan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ömer b. el-Hattab bu şekilde okumuştur. Ancak bu Kur'ân'a dil uzatanların ileri sürdükleri gibi Kur'ân böyledir, diye değil, tefsir olmak üzere gelmiş bir kıraattir. Bu açıklamayı Ebu Bekr b. el-Enbârî yapmıştır.

Mü'minler, melekler akrabalarına dair soru sorarlar, melekler de müşriklere soru sorarak onlara: "Sîzi Sekar'a ne sürükledi" diye sorarlar; şeklinde de açıklanmıştır.

el-Ferrâ dedi ki: Bu açıklamada ashabu'l-yemin'in (mü'minlerin küçük yaşta ölmüş) çocukları olduğu görüşünü destekleyen bir taraf vardır. Çünkü onlar günahın ne olduğunu bilmezler.

Cehennemlikler "derler kfc Biz namaz kılanlardan" namaz kılan mü'min-lerden "değildik. Yoksullara yedirmezdik." Yani sadaka vermezdik. "Biz de dalanlarla birlikte daldık." Batıl ehli ile birlikte batıllarında karışıp giderdik.

İbn Zeyd dedi ki: Muhammed (sav)'ın durumu hakkında dalanlarla birlik te biz de daldık. Bu da onların -Allah'ın laneti üzerlerine olsun- o bir kâhindir, bir delidir, bir şairdir, bir sihirbazdır şeklindeki sözleridir.

es-Süddî dedi ki: Yani bizler de yalanlaytularla birlikte yalanlardık. Ka-tade dedi ki: Birisi azdı mı biz de onunla birlikte azardık.

Anlamının, bizler başkalarına uyan kimselerdik, kendisine uyulan kimseler değildik, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

"Din gününü de yalanlardık." Yani amellerinin karşılığının verileceği, kulların arasında hüküm verileceği, kıyamet gününü tasdik etmezdik, doğrulama zдық.

"Nihayet ölüm (yakın) bize gelip çattı." Yani ölüm, gelip bizi buldu. Yüce Allah'ın: "Ve sana yakın (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et" (el-Hi-cr, 15/99) buyruğunda da bu anlamdadır.

"Artık şefa'at edenlerin şefa'ati onlara fayda vermez." Bu buyruk, günahkârlara şefaatin doğru olduğuna delildir. Çünkü tevhid ehlinden birtakım kimseler,

günahları sebebiyle azab gördükten sonra onlara şefa'at edilecektir, yüce Allah da tevhidleri ve şefa'at edilmesi sebebiyle onlara merhamet buyurup, cehennemden çıkartacaktır. Kâfirler hakkında ise şefa'at edecek bir şefa'atçi olmayacaktır.

Abdullah b. Mesud (r.a) dedi ki; Peygamberiniz (Allah'ın salât ve selâmı ona) dört şefa'atçiden birisi olacaktır. Cebrail, vsonra İbrahim, sonra Musa veya İsa, sonra da sizin Peygamberimiz -Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun-sonra melekler, sonra peygamberler, sonra siddîklar, sonra şehidler (şefa'at edecektir). Geriye birtakım kimseler cehennemde kalmaya devam edecektir. Onlara: "Sizi Sekar'a ne sürükledi" denilecek, onlar "derler kî: Biz namaz kılanlardan değildik, yoksullara yedirmezdik... Artık şefa'at edenlerin şefa'ati onlara fayda vermez." Abdullah b. Mesud dedi ki: İşte cehennemde tebediyyen) kalacaklar, bunlar olacaktır^[47] Biz bunun senedini "et-Tez-kire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz. ^[48]

49. Ne oluyor onlara ki, öğütten yüz çeviricidirler?

50, 51. Onlar sanki aslandan ürküp, kaçan yaban eşekleridir.

52. Hatta onlardan herbirİ kendisine açılmış sahifeler verilmesini ister.

53. Asla! Doğrusu onlar âhiretten korkmazlar.

"Ne oluyor onlara kî öğütten yüz çeviricidirler?" Mekke ehline ne oluyor ki, onlar sizin getirdiklerinizden yüz çevirip, geri dönüyorlar? Mukatil'in Tefsir'inde şu ifadeler yer almaktadır: Kur'ân'dan yüz çevirmek iki türlüdür: Birisi bile bile red ve inkâr etmektir. Diğeri ise gereğince amel etmeyi terketmektir.

Yüz çeviricidirler" buyruğu; Onlara" lafzındaki "he" ve "mim" zamirinden hal olarak nasbedilmiştir. "LanTda fiil manası vardır. Dolayısıyla halin nasbedilmesi fiil manasına binâendir.

"Onlar sanki" yani bu kâfirler, sanki Muhammed (sav)'dan kaçışlarında "arslandan ürküp kaçan yaban eşekleridir."

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah burada yaban eşeklerini kastetmektedir. Ürküp, kaçan" lafzını Nafî ve İbn Âmir "fe" harfini üstün olarak okumuştur ki; bu da ürkütölmüş ve korkutulmuş anlamındadır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim bunu tercih etmiştir. Diğeri ise kesreli okumuşlardır ki, ürküp kaçmış anlamındadır. Arapçada; Ürküp, kaçtı" ile aynı anlamda kullanılır. Tıpkı: Hayret ettim" anlamında; diye kullanılması; "Alay ettim" anlamında; kullanılması gibidir. el-Fer-ra da şu beyiti zikretmektedir:

"Eşegini iyice tut, çünkü o ürküp kaçmaktadır

(Şam topraklarında bir dağ olan) Ğurrah'a doğru giden eşeklerin arkasında."

("Arslan" lafzı "ona ok atan atıcılardan..." demektir. Bazı dilciler:): ok atan" demektir, demişlerdir. Çoğulu da aynı şekilde; dîye gelir.[\[49\]](#)

Said b. Cübeyr, İkrime, Mücahid, Katade, ed-Dahhak ve İbn Keysan da böyle demiştir: "el-Kasvere" ok atanlar ve avcılar demektir. Bu açıklamayı Ata, İbn Abbas'tan, Ebu Zabyan da Ebu Musa el-Eş'arî'den de rivayet etmiştir.

"Arslan" anlamında olduğu da söylenmiştir. Bunu da Ebu Hureyre ve yine İbn Abbas söylemiştir.

İbn Arefe dedi ki: Bu kahretmek, zorlayıp, mecbur etmek anlamında: " (j!_î)i'dan gelmektedir. Yani o arslanları, yırtıcı hayvanları dahi kahreder. Yabani eşekler ise yırtıcı hayvanlardan kaçarlardı.

Ebu Hamza, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir; Ben Arapçada "el-kasvere"nin arslan anlamında kullanıldığını bilmiyorum. Fakat bu güçlü, kuvvetli adamlar anlamındadır. Buna göre "el-kasvere"; adamlar topluluğu demektir demiş ve şu beyiti zikretmiştir:

"Ey kız, sen çok hayırlı bir kadının çok hayırlı bir kızı ol Dayıları cinler ile yiğit adamlar topluluğudur."

Yine ondan şöyle dediği nakledilmiştir: İnsanların sesleri" demektir. Yine ondan nakledildiğine göre; Avcıların iplerinden, ağlarından kaçan" demektir. Yine ondan nakledildiğine göre "el-kasvere"nin Arapçası arşlarıdır. Habeşçe'de avcılar demektir. Farsça'da bunun karşılığı "şîr"dir. Nabatilerin dilinde ise "arya"dır.

İbnu'l-A'rabî dedi ki: Kasvere gecenin ilk vakitleridir. Yani gece karanlığından ürküp kaçan... demektir. İkrime de böyle açıklamıştır.

Gecenin ilk karardığı vakit olduğu da söylenmiştir. Gecenin son vakitler-deki kararmasına ise "kasvere" denilmez.

Zeyd b. Eşlem dedi ki: Güçlü, kuvvetli adamlardan (ürküp, kaçan yabani eşekler) demektir. Araplara göre güçlü, kuvvetli olan her bir kimse "kasvere" ile "kasver" diye adlandırılır. Lebid b, Rabia dedi ki;

"Biz meclisimizde bir defa seslendik mi O güçlü, kuvvetli (tekrar tekrar hücum) dönen o yiğitler (kaavere'ler) bize gelir."

"Hatta onlardan herbiri kendisine açılmış sayfeler" açılmış kitaplar "verilmesini ister."

Şöyte ki: Ebu Cehil ve Kureyş'ten bir topluluk dedi ki: Ey Muhammedi Sen bize alemlerin Rabbinden üzerlerinde: Ben size Muhammed (sav)'ı peygamber olarak gönderdim diye yazılı mektuplar getir. Yüce Allah'ın: "Buna rağmen üzerimize okuyacağımız bir kitab indirmediğin sürece de çıktığına asla iman etmeyiz" (el-İsra, 17/93) buyruğu (bu yönüyle) buna benzemektedir.

İbn Abbas dedi ki: Kureyşliler şöyle diyordu; Eğer Muhammed doğru sözlü ise

sabah olunca herbirimizin yanında kendisine dair bir azaptan azad ve cehennem ateşinden yana emin olduğuna dair yazılı bir sahife bulunsun.

Matar el-Verrak dedi ki: Onlar hiçbir amelde bulunmaksızın (bu hususların) kendilerine verilmesini İstediler.

el-Kelbî dedi ki: Müşrikler dedi ki: Bize ulaştığına göre İsrailoğulların-dan bir kimse, sabah uyandığında başının ucunda işlediği günahın ve bu günahın keffaretinin yazılı olduğunu görüyordu. Sen de bize bunun gibisini getir.

Mücahid dedi ki: Onlar herbirilerine Allah'tan filan oğlu filana diye yazılı bir kitab (mektub) indirilmesini istediler.

Bunun güzel bir şekilde anılarak, böyle bir mektubun gönderilmesi, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu durumda "sahifeler" kişinin anılması manasına, mecaz anlamıyla kullanılmış olmaktadır.

Yine onlar şöyle demişlerdi: Kişinin işleyeceği günahlar, önceden kendisi için yazılmış olduğuna göre biz ne diye bunu görmüyoruz!1

"Asla!" Böyle bir şey olmayacaktır. Gerçekten, anlamında olduğu da söylenmiştir, ancak birincisi daha güzeldir. Çünkü onların söylediklerim * reddetmektedir.

"Doğrusu, onlar âhiretten korkmazlar." Yani onlar dünyaya aldanarak âhiretten korkmadıkları için o, temenni ettiklerini kendilerine vermeyeceğim.

Said b. Cübeyr; "açılmış sahifeler" anlamındaki buyruğu; şeklinde "hâ" ve "nun" harflerini sakın olarak okumuştur. "Ha" harfinin sakın okunması bir tahfiftir.

"Nun" harfinin sakın okunması ise şazdır. Çünkü: Kumaşı ve benzerlerini açtım, yaydım" denilir. Buna karşılık; denilmez. (Yani Said b. Cubeyr'in ikinci kelimeyi okuyuşu ancak bu denilmeyen fiilden getirilmesi halinde mümkün olabilir.)

Bununla birlikte sahifeyi ölüye benzetmiş de olabilir. Sahife katlanıp dürülmekle ölmüş gibi kabul edilir. Açıldı mı hayat bulur. Bu durumda: Allah Ölüyü diriltti" kullanımından gelmiş gibi kabul etmiş olur. Tıpkı ölünün canlandırılmasının, elbisenin açılmasına benzetildiği gibi. O bakımdan ölü hakkında: Allah ölüyü diriltti" denilebilir. Bu, bu hususta bir şivedir. [50]

54. Hayır, gerçekten o bir öğüttür.

55. Kim dilerse ondan öğüt alır.

56. Allah dilemedikçe de öğüt alamazlar. İşte O, kendisinden korkulmaya lâyık olandır, bağışlamak da O'na yaraşır.

"Hayır" şüphesiz"gerçekten O" Kur'ân-ı Kerim "bir öğüttür. Kim dilerse ondan öğüt ahr." Onunla öğüt alır.

"Allah dilemedikçe de öğüt alamazlar." Yani onların, Allah'ın onlar için bunu dilemesi sözkonusu olmadıkça öğüt almaya güçleri yoktur.

"Öğüt alamazlar" anlamındaki: genel olarak "ye" ile okunmuştur. Ebu Ubeyd de bu okuyuşu tercih etmiştir. Çünkü daha önce yüce Allah: "Asla, doğrusu onlar âhiretten korkmazlar" diye buyurmuştur. Ancak Nâ-fî ve Yakub "le" ile okumuştur. (Siz alamazsınız demek ulur). Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmiştir, çünkü daha geneldir. Bunun ("zel" harfinin) şed-desiz okunacağı hususunda ise ittifak etmişlerdir.

"İşte O, kendisinden korkulmaya layık olandır. Bağışlamak da O'na yaraşır." Tirmizî ve İbn Mace'nin Sünen'inde Enes b. Malik'ten, onun da Ra-sûlullah (sav)'dan rivayetine göre Peygamber şu: "İşte O, kendisinden korkulmaya layık olandır, bağışlamak da O'na yakışır" buyruğu hakkında şöyle buyurmuştur: "Şanı yüce ve mübarek Allah buyurdu ki: Ben kendisinden korkulmaya layık olanım. Bu sebepten kim benden korkar da Benimle birlikte başka bir ilah koşmazsa, Ben de ona (günahlarım) bağışlamaya layık olanım." Tirmizi'nin lafzı bu şekildedir. Hadis hakkında da şunları söylemiştir: Bu hasen, garib bir hadistir.

[51]

Kimi tefsirlerde şöyle denilmiştir: O, büyük günahlardan vazgeçip, kendisine levbe eden kimselere, günahlarını bağışlamaya ehil olandır. Aynı şekilde küçük günahları da, büyük günahlardan kaçınmak suretiyle bağışlamaya layık olandır, Muhammed b. Nasr dedi ki: Kulumun Benden korkmasına layıksm. Eğer böyle yapmayacak olursa, bu sefer ona mağfiret etmeye, ona merhamet: etmeye lâyük olanım. Ben Gafur ve Rahîmim.

el-Müddessir Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun. [52]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/159

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/19

[3] Buhâri, 1, 5, III, 11K2. [V, 1K75, 1H76. \W*>: Müslim, I, 113: Tirmizt., İİH; Müsned III, İ25, ili. ('Bazılarındı ;û lafzı farklarla)

[4] Tirmizl, V, 42H

[5] Müslim, 1, 144; Müsned, III, 306

[6] Buhâri, IV, JB7-İ, 1K75

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/159-161

- [8] Buhârî, I, 69, V, 2291; Müslim, IV, 1874; Müsned, IV, 263
- [9] Müslim, III, 1414; İbn HibbAn, Sahih, XVI, 67
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/162
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/162
- [12] Taberî, Tefsir, IV, 105, 13H; İbn Ebi Şeyhe, Musannef, VII, 371
- [13] Ebü. Dâûûd, I, İri, 167; Tirmizi, I, y, U, 3; İbn Mâce, I, 101; Hâkim, Müstedrek, I, 223; Dûnmî, I, İtffî; Dâmkutnl, f, 359, 560, 3f>l, 379; Müsned, I, 123, 129
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/162-163
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/163
- [16] Aynı manada, az Isfzî farkla Ebû Dâûûd, II, 190; İlin HibbSn, Sahih, XVI, 307, 3flH; Hâkim, Miisledrek, I, 490; Ueyhâki, es-Sunenu'l-Kübrâ, III, 5M; İbn Hibhân da hadisin akabinde aynı açıklamayı yapmaktadır. (Sakili, XVI, 30H). Farklı açıklamalar ve diğer hadislerle birlikte açıklamaları (telifi) için bk İlin Hacer, Fethu'l-Bâri, X!T 3^3; İbn Alxlri-Ber-r, et-Temkid, XIX. 14; el-AzîmâMcî, Avnu'l-Ma'bûd, VIII, 266
- [17] Bukârî, I, J7, III, 1349, VI, 2571, 2572, Müslim, IV, 1HŞ9; Tinnizl, IV, 539; Dârimî, II, 170; Müsned, III, 06, V, 373
- [18] Az önce müfessii tarafından bu beyit İmmu'l-Kays'a ait olduğuna işaret edilerek zikredilmişti. Doğrusu da budur.
- [19] İbn Hibhân, Sahih, XII, 262, 263, 265; Nesfî, es-Suiena'L-Kübrâ, V, 490, 491; İbn Mâ-ce, II, 1183; Muvatta, II, 914; Mtisned, III. 5, 30, 97
- [20] Buhârî, V, 21K1; Müslim, III. 1651; Tirmizi, IV, 223; Muuatta, II, 914; Müsned, 11, 12H; bir sonraki nota da hakiniz.
- [21] Buhârî, III, 1J40; Ebû Dâvûd, IV, 56; Müsned, II, 62, 104, 136
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/163-169
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/169-170
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/170
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/170-171
- [26] İbn Hibhân, Sahih, XI, 193; Hâkim, Müstedrek, ili, 51, 714; Ebû Dâvûd, 111, 45; Nesâl, VII, 131; Muvatta, II, 457; Müsned, II, 1S4, V, 316, 319. 326
- [27] Müsned, 11, 424, 479. 4H1.

- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/171-172
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/172-173
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/173-174
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/174-175
- [32] Tirmizi, IV, 703, V, 429
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/175-180
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/180-184
- [35] Deylemî, el-Firdevs, 11, 314
- [36] Heyitin lafızlarının açıklamasına dair bir-iki satırlık ibarenin tercüme edilmesine gerek görülmemiştir.
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/184-187
- [38] Hafız İbn Hacer, Takrîcu'l-Keşyâf, s. 180'de; kaynağını bulamadığını belirtmektedir. (Mâ-veidî, Nuket, VI, 145, yayına hazırlayanın 187 nolu notu).
- [39] Tirmizi, V, 429; Müsned, III, 36i (muhtasar)
- [40] Müslim, IV, 2184; Tirmizî, IV, 701
- [41] Arapça baskıyı hazırlayanın belirttiğine göre; baskıya esas teşkil eden yazma nüshalarda yalnızca "altı kıraat" kaydedilmekte olup; yedinci kıraatin Süleyman h. Kattenin; "tus'atu a'sırin" şeklindeki kıraati olması muhtemeldir.
- [42] Zehebî, Mizânu'l-ttidâl, II, 285'te; İbn Adiyy'in: "bu hadisin senedindeki asıl musibetin Huseyn el-Aşkar olduğunu" söylediğini kaydetmektedir; İbn Adiyy, el-Kâmil, II, 361'de: "ııünker bir hadis" olduğunu; İbnü I-Cevzî, el-llelu'l-Mütenâhiye, 1, 180'de Ebû Ma'mer in "el-Ajkar'ın yalancı olduğunu" söylediğini nakletmektedir.
- [43] Tirmizl, IV, 556; İbn Mâce, 11, 1402
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/187-193
- [45] İbn Hibbân, Sahih, IV, 357; Tirmizî, I, 289; Nesâî, I, 272
- [46] Buna göre anlam şöyle olur: İnsanları uyarıcı olmak üzere Riibbinin oicİLil;ırırn Ondan lıaşka kimse bilmez
- [47] İbn Hacer, Fethu'l Bari, XI, 427'de; buna yakın bir hilelisin Ahmet), Ne.sâî ve Hâkim tarafından rivayet edildiğini tıelirimektettir.
- [48] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/193-201
- [49] Birincisinin bazı .sözlüklere göre "te'siz olma ihtimali vardır. Ancak bunun

tekilinin de, çoğulunun da aynı olduğunu söyleyenler de vardır, lik. Lis&nu'l-Arab, V, 92

[50] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/201-204

[51] Tirmizî, V, 430; Dârimi, II, 392 (az farkla); İbn Mâce, İî, 1437.

[52] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/204-205

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

KIYAME SURESİ

- 1- Kişinin Kendi Aleyhine İkrarda Bulunması;**
- 2- Kişinin Aleyhine Dair İkrarları ve Hükümleri:**
- 3- İkrarın Sıhhatinin Şartları:**
- 4- İkrardan Dönmek:**
- 5- Kölenin Aleyhine İkrarda Bulunması:**

KIYAME SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle Mekke'de inmiştir. Kırk âyettir^[1]

1. Hayır... Kıyamet gününe yemin ederim,
2. Yine hayır, kendini kınayan nefse yemin ederim.
3. İnsan, Biz onun kemiklerini asla toplayıp, bir araya getirmeyeceğimizi mi zanneder?
4. Evet, Biz parmak uçlarını bile toplayıp, düzenlemeye kadiriz.
5. Fakat insan önündekini yalanlamak ister.
6. "Kıyamet günü de ne zananmış?" diye sorar.

"Hayır... Kıyamet gününe yemin ederim" buyruğundaki: Ha-yır"m sıla (Fazladan bir bağlaç) olduğu söylenmiştir. Sûrenin başına gelmesinin caiz oluşu Kur'ân-ı Kerimin tümünün birbiriyle muttasıl olmasından ve buna bağlı olarak tek bir söz hükmünde oluşundan dolayıdır. İşte bundan dolayı bazan bir husus, herhangi bir sûrede, sözkonusu edilirken onun cevabı bir başka sûrede gelebilmektedir. Yüce Allah'ın: "Dediler ki: Ey kendisine zikr (Ku/ân) indirilen kişi! Mutlaka sen bir delisin" (el-Hicr, 15/6) buyruğunun cevabının bir başka sûrede: "Sen Rabbinin nimeti sayesinde bir deli değilsin" (el-Kalem, 68/2) diye gelmesi gibi.

Bu buyruk: Kıyamet gününe yemin ederim, demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas', İbn Cübeyr ve Ebu Ubeyde yapmıştır. Şairin şu beyiti de -bu yönüyle- buna benzemektedir:

"Leylâ'yı hatırladım, bu sebepten bir özlem gelip buldu beni Bu sebepten kalbim ta içinden parçalanacak neredeyse,"

Ebu'l-Leys es-Semerkindî şunu nakletmektedir: Bütün müfessirier: "Hayır... yemin ederim" buyruğunun "yemin ederim" anlamında olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir. Ancak Hayır"ın tefsiri hususunda farklı görüşleri vardır. Kimisine göre, bu süs için söze getirilmiş bir fazlalıktır. Arap-cada bu edat fazladan getirilebilmektedir. Nitekim bir başka âyet-i kerimede: Serei secdeden ne alıkoydu?" (Sâd, 38/75) diye buyuru! malta dır ki; bu da (secde etmemekten değil de mealde olduğu gibi) "secde etmekten" demektir.

Bazıları da: "Hayır" anlamındaki lafız, öldükten sonra dirilişi inkâr ettikleri için onların görüşlerini reddetmek üzere zikredilmiştir, derler. O bakımdan: Durum sizin ileri sürdüğünüz gibi değildir, diye buyurmuştur; demiştir.

Derim ki: Bu el-Ferrâ'nın görüşüdür. el-Ferrâ dedi ki: Nahivcilerin bir çoğu "hayır" anlamındaki lafız sıladır, derler. Fakat inkâr ifade eden bir sözle başlayıp,

sonra da onu sıra olarak kabul etmek caiz değildir. Çünkü durum böyle olsaydı, inkâr ihtiva eden haber ile inkâr ihtiva etmeyen haber birbirinden ayırd edilemezdi. Ancak Kur"ân-ı Kerîm öldükten sonra dirilişi, cenneti ve cehennemi inkâr eden kimselerin görüşlerini reddederek, ister müb-Ecdâ olsun, isler olmasın (yeni bir başlangıç olsun veya olmasın) ifadelerinin bir çoğunda onları reddetmeyi ihtiva eden yeminler kullanmıştır. Bu da Arapların: "Hayır, Allah'a yemin ederim ki bu işi yapmam" demelerine benzer. Buradaki "hayır" daha önce geçmiş bir ifadeyi reddetmek içindir. Bu da bir kimsenin; Hayır, Allah'a yemin ederim ki şüphesiz kıyamet bir gerçektir, demesine benzer ki; bu ifade ile kıyameti inkâr etmiş birtakım kimseleri yalanlamış gibi oluyoruz.

eL-Ferrâ'nın dışındakiler İmrûu'l-Kays'ın şu beyitini zikretmişlerdir:

"Hayır, ey Âmirî kızı, baban hakkı için Onlar asla benim kaçtığımı iddia edemezler."

Ğuveyye b. Sûlmâ da şöyle demektedir:

"Evet, Ümame buradan göçüleceğim ilan etti Beni üzsün diye. Hayır, halbuki ben sana asla aldırımıyorum."

Faydası; red hususunda kasemi (yemini) pekiştirmektir.

el-Ferrâ dedi ki: Bu yönü bilmeyenler "elif'siz olarak Kesinlikle yemin ederim" şeklinde okurlar, sanki yeminin başına gelmiş bir "tekid lamı" gibi değerlendiriyorlardı. Bu da doğrudur. Çünkü Araplar: Kesinlikle Allah adına yemin ederim ki..." derler. Bu, el-Hasen, İbn Kesir, ez-Zührî ve İbn Hürmüz'ün kıraatidir.

"Kıyamet gününe" yani insanların Rabblerinin huzuruna kalkacakları güne... Yüce Allah, dilediği şeye kasem etmek hakkına sahiptir.

"Yine hayır, kendini kınayan nefee yemin ederim." Bu hususta kıraat alimleri arasında görüş ayrılığı yoktur. Yüce Allah, kıyamet gününe o günün sanını tazim için yemin etmekte, fakat nefse yemin etmemektedir. İbn Kesir'in kıraatine göre birincisi ile yemin ederken, ikincisi ile yemin etmemiştir.

Bir diğer açıklamaya göre; "yine hayır, kendini kınayan nefse yemin ederim"™ buyruğu bir başka red olup, kınayıcı nefse bir yeni yemindir. es-Sa'le-bî dedi ki: Doğrusu her ikisi ile yemin ettiği'dir.

"Kınayıcı nefis" ise hep kendi nefsinin kınarken görülen miVmin kimsenin nefsidir. O hep: Ben bunu yapmakla neyi gerçekleştirmek istedim, der. Sürekli olarak sen onun kendi nefsinin kınayıp, ona sitem ettiğini görürsün. Bu açıklamayı İbn Abbas, Mücahîd, el-Hasen ve başkaları yapmıştır.

el-Hasen dedi ki: Allah'a andolsun ki bu nefis mü'minin nefsidir. Mümin ancak nefsinin kınarken görülür. Bu sözümle neyi isledim, bunu yemekle neyi istedim,

der. Günahkar kimse ise nefisini hesaba çekmez.

Mücahid dedi ki: Bu geçen şeylere kınayan, pişman olan ve böylelikle kötülük için niye yaptı diye kendisini kınayan, hayır için de niye onu daha fazla yapmadı diye kendisini kınayandır. Kınama özelliği bulunan nefis olduğu söylendiği gibi; başkasını ne için kınıyor ise kendisini de onun için kınayan nefistir, diye de açıklanmıştır.

Bu açıklama şekillerine göre İevvâme: çok kınayıcı" ile "laime: kınayan" aynı anlamdadır ve bir övgü sıfatıdır. Buna göre de böyle bir nefse yemin uygun ve güzel düşer.

Bazı tefsirlerde şöyle denilmektedir: Bundan kastedilen ki,şi Âdem'dir, O kendisi sebebiyle cennetten çıkartıldığı musibetten ötürü sürekli olarak kendisini kınayıp durdu.

"Levvâme: Çok kınayıcının kınanan ve yerilen anlamında olduğu da söylenmiştir ki -bu da yine İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.- O halde bu bir yergi sıfatıdır, Bunun yemin olmasını kabul etmeyenlerin görüşü de budur. Zira isyankâr kimsenin kendisine yemin edilmesini gerektirecek hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü o çokça kınanandır.

Mukatıl dedi ki: Sözü edilen nefis, kâfirin nefsidir. O kıyamet gününde kendisini kınayacak ve Allah'ın huzurunda kusurlu olarak gelmekten dolayı hasretler çekecektir.

el-Ferra dedi ki: İster iyilikte bulunan olsun, ister kötülük işlemiş olsun, Kendisini kınamayacak hiçbir nefis yoktur. İyilik yapmış olan kimse; keşke daha çok iyilik yapmış olsaydı diye kendisini kınayacak, kötülük yapan kimse ise; keşke kötülüklerinden uzak dursaydı, diye kendisini kınayacaktır.

"İnsan, Biz onun kemiklerini asla toplayıp, biraraya getirmeyeceğimizi mi zanneder?" Dağılmış, toz toprak haline geldikten sonra, o kemikleri yeniden yaratmayacağımızı mı zanneder?

ez-Zeccac dedi ki: Yüce Allah, öldükten sonra diriliş için kemikleri mutlaka biraraya getireceğine, kıyamet gününe ve kınayıcı nefse yemin etti. İşte bu buyruk, yeminin cevabıdır.

en-Nehhâs dedi ki: Yeminin cevabı hazfedilmiştir. Andolsun ki, siz diriltileceksiniz, demektir. Buna da yüce Allah'ın: "İnsan, Bizonun kemiklerini" yeniden diriltmek ve hayat vermek için "asla toplayıp, bir araya getirmeyeceğimizi mi zanneder" buyruğu delil teşkil etmektedir. Burada "insan'dan kasıt, öldükten sonra dirilişi yalanlayan kâfir kimsedir.

Âyet-i kerime, Adiy b. Rabia hakkında inmiştir. Peygamber (sav)'a şöyle demiştir: Bana kıyamet gününün ne zaman gerçekleşeceğini ve onun

durumunun, halinin nasıl olacağını anlat! Peygamber (sav) ona bu durumu haber verince, şöyle dedi: Ey Muhammedi Bu söylediklerini bugün gözlerimle göreceğim olsam, senin sözünü doğrulamam ve ona iman etmem. Alla.li, gerçekten kemikleri bir araya mı getirecek? Bundan dolayı Peygamber (sav) şöyle derdi: "Allah'ım, benim kötü komşularını olan Adiy b. Rabia ile el-Ahnes b. Şerîk'in haklarından Sen gel" diye dua ederdi.

Bunun, Allah'ın düşmanı Ebu Cchil'in ölümden sonra dirilişi inkâr etmesi üzerine indiği de söylenmiştir.

"Kemikler"den süzedihnekle birlikte maksat kişinin bütün varlığıdır. Çünkü kemikler, insan hilkatinin kalıbını teşkil eder.

Evet" burada vakıf hasendir (durmak güzeldir). Daha sonra; kadiriz" diye okumaya devam edilir,

Sibeveyh dedi ki: Buyruk; Güç yelirenler olarak onları (kemikleri) biraraya getiririz, toplarız" anlamındadır. Buna göre "güç yeiiienle-riz, kadiriz" buyruğu zikrettiğimiz takdire göre; hazfedilmiş fiildeki gizli failden hal olmaktadır. Anlamin; hayır, Biz kadirler olarak güç yetiririz, şeklinde olduğu da söylenmiştir.

el-Ferrâ dedi ki: "Kadiriz" anlamındaki lafız, "biraraya getirmeyeceğimizi" anlamındaki fiilin dışında bir fiilin anlamı gözönünde bulundurularak nasbedilmiştir. Yani: Biz kadirler olarak, bundan daha fazlasına güç yetirir ve kudret sahibiyiz.' Yine el-Ferrâ şöyle demiştir: Bunun lafzın tekrarı üzere nasbedilmesi de uygundur.

Yani: Evet, Bizim kadirler olduğumuzu bilsin" demektir. Hazfedilen ifadenin olduğu da söylenmiştir ki; bu: Biz işin başında buna kadirler, idik" demek olur. Müşrikler de esasen bunu kabul etmişlerdi. (O halde ölümden sonra diriltmeye de kadir olmamızı kabul etmelidirler.)

İbn Ebi Able ve İbn es-Semeyka ise; Evet... kadiriz" diye; Biz, kadiriz" gibi okumuşlardır.

"Parmak uçlarını bile toplayıp, düzenlemeye" buyruğundaki; Arapçada "parmaklar" demektir. Tekili de: C %\ı>) diye gelir. en-Nâbiğa şöyle demiştir:

"Oldukça yumuşak tenli, kınalı (bir el) ile ki; sanki parmakları Bu letafetten adeta yeni tomurcuklanmış ince, yumuşak bir ağacın ince bir dalı gibidir."

Antere de şöyle demiştir:

"Ölüm sanki ellerimin emrine itaat eder Parmak uçlarımı hîindüvânîye (Hind kılıcına) ulaştırdığım vakit,"

Yüce Allah, "parmak uçları" ile diğer azalara dikkat çekmektedir. Aynı şekilde parmak uçları en küçük kemiklerdir. Bundan dolayı özellikle sözko-nusu

edilmişlerdir. el-Kutebl ve ez-Zeccâc şöyle demişlerdir; Onlar, yüce Allah'ın ölülere diriltmeyeceğini ve kemikleri biraraya getirmeye kadir olmadığını iddia ettiler. Yüce Allah da şöyle buyurdu: Hayır, Bizler küçüklüklerine rağmen küçük kemikleri dahi tekrar dirilteceğiz, onları dümdüz ve mükemmel hale gelinceye kadar birbirleri ile kaynaştıracğıız. Buna muktedir olan, elbette büyük olanlarını bir araya getirmeye de daha muktedirdir.

İbn Abbas ve genel olarak müfessirler şöyle demişlerdir: "Biz parmak uçlarını bile toplayıp düzenlemeye kadiriz." Yani el ve ayak parmaklarını, devenin ayağı yahut eşeğin toynağı ya da domuzun tırnağı gibi tek bir şeymiş gibi yapabiliriz. O vakit insan bunlarla hiçbir şey yapamaz. Fakat, Bizler parmaklarıyla istediğini alabilsin diye parmaklarını birbirinden ayırdık.

el-Hasen şöyle derdi: O sana parmak da yarattı. Sen onları açıyor, onlarla yakalıyorsun. Dileseydi onları biraraya getirir ve yerden ancak (parmaksız) ellerin ile kendini koruyacak halde olurdun.

Şöyle de açıklanmıştır: Biz, insanı hayvanlar şeklinde bile tekrar yaratmaya kadiriz. Dünyada iken sahip olduğu suret üzere yaratamayacak mıyız? Bu da yüce Allah'ın: "Ve kimse engel olamaz Bize; yerinize benzerlerinizi getirip değiştirmek ve sizi bilemediğiniz bir şekilde yeniden yaratmak hususunda." (el - Vakıa, 56/60-61)

Derim ki: Birinci te'vil (açıklama) şekli, âyetin akışına daha uygun düşmektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Fakat insan önündekini yalanlamak ister." İbn Abbas dedi ki: Yani kâfir, önündeki öldükten sonra dirilişi ve hesabı yalanlıyor, Abdurrahman b. Zeyd de böyle demiştir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Kıyamet de ne Zaman-mış diye sorar" buyruğudur. Yani inkâr ve yalanlamak üzere; bu ne zaman olacaktır, diye sorar. Çünkü o, içinde bulunduğu yalanlama hali dolayısıyla bunlara bir türlü inanmaz. Fakat geleceği adına günah işler.

Buradaki "fücur" lafzının "yalanlamak" anlamına geldiğinin delili olan hususlardan birisi de el-Kutebîve başkasının zikrettiği husustur-. Bedevinin birisi Ömer b, el-Hattab (r.a)'a gelerek develerinin böğürlerinin yaralarından, bunların uyuz olduklarından şikayet etti ve kendisine yük taşımak üzere başka develer vermesini istedi ise de Ömer (ra) ona istediğini vermedi. Bunun üzerine bedevi arab şöyle dedi:

"Hafs'ın babası Ömer Allah adına yemin etti Bunların böğürlerinde ve başka yerlerinde yarası olmadığına Allah'ım, eğer o fücur etmişse (yalan söylemişse) ona mağfiret buyur."

Bununla eğer ona zikrettiğin hususta beni yalanlımışsa... demek istemiştir.

Yine İbn Abbas'tan, o masiyeti çarçabuk işier, fakat tevbe'yi erteler, demektir. Bir hadisin bir bölümünde de: "O bir süre sonra tevbe edeceğim, der, fakat levbe etmez. Bunun sonucunda o sözünde durmamış ve yalan söylemiş olur" denilmektedir.

Mücahid, el-Hasen, İkrime, es-Süddi ve Said b. Cübeyr'in görüşü de budur. Kişi: Sonra tevbe edeceğim, sonra tevbe edeceğim der. Nihayet en kötü halinde iken ölüm gelir, onu bulur.

ed-Dahhak dedi ki: Bu emeldir. Kişi yaşayacağım, dünyalık elde edeceğim der, fakat ölümü hatırlamaz.

Bir diğer açıklamaya göre; o her zaman için masiyet işleyeceğini kararlaştırır. İsterse, çok az bir süre yaşayacak olsa dahi.

Bu görüşlere göre ("önündeki" lafzındaki) "he': zamiri insana aittir. "He"nin kıyamet gününe ait olduğu da söylenmiştir. Anlam şöyle olur: Aksine insan kıyamet gününün önünde (öncesinde) hakkı inkâr etmek ister,

"Kıyamet günü de ne zaman m iş, diye sorar." Kıyamet günü ne zaman gerçekleşecektir "diye sorar" demektir. [2]

7,8, 9. Göz kamaştığı, ay tutulduğu, güneş ve ay bir araya getirildiği zaman;

10. O günde insan: "Kaçış nereye?" der.

11. Hayır, o gün sığınacak yer yoktur.

12. O gün, varıp durulacak yer, Rabbinin huzurudur.

13. O günde İnsana önden yolladığı şeyler ile geriye bıraktığı şeyler haber verilir.

"Göz kamaştığı" buyruğundaki: Kamaştı" lafzını Nâfî ve Âsım'clan rivayetle Ebân, "re" harfini üstün olarak okumuşlardır.

İleri derecede İrileşmiş olacağından, insanın gözü kamaşmış olaeak ve o gözün kirpiildiği görülmeyecektir, demektir. Mücahid ve başkaları, bu durum ölüm halindedir, demişlerdir. el-Hasen ise bu, kıyamet gününde olacaktır, demiştir. Ayrıca o şöyle der: Bu buyrukta insanın hakkında soru sorduğu hususun cevabını ihtiva eden bir mana vardır. "Göz kamaştığı, ay tutulduğu... zaman" işte o gün, kıyamet günüdür, denilmiş gibidir.

Diğerleri, bu laf2t "re" harfî kesreli olarak okumuşlardır. Şaşkınlığa düşüp, gözünü kırpmadı, demektir. Bu açıklamayı Ebu Amr, ez-Zeccac ve başkaları yapmışlardır. Şair Zu'r-Rimme şöyle demiştir:

"Eğer Lukman-ı Hakîme, onan gözlerine Meyye Yüzünü açmış olarak görünecek olsaydı, gözlerim iri iri açar,

gözünü kırpmazdı."

el-Ferrâ ile el-Halîl "re" harfi kesreli olarak; "korktu, dehşete düştü, hayret etti" demektir, demişlerdir. Araplar da dehşete düşüp, hayret etmiş insan hakkında: derler. Bu durumda olan kimseye de; derler. el-Fer-râ şu beyiti zikreder:

"Sen kendi nefsin için ağıt yak, benim için değil Yaralan tedavi et de hayret ve dehşete düşme!"

Yani; aldığın yaraların fazlalığından dolayı korkma.

(Mazisinin "re" harfi) üstün olarak: Gözlerini açtı ve irileştirdi' demektir. Bu açıklamayı Ebu Ubeyde yapmış olup, el-Küllâbî'nin de şu be-yitini zikretmektedir;

"İbn Umeyr umutla bana geldiği vakit Ben ona kırmızıya çalan beyaz tüylü develer verdim de gözlerini iri iri açtı."

"Re" harfi hem kesreli hem üstünlü söylenişinin anlamdaki iki ayrı söyleyiş olduğu da söylenmiştir.

"Ay tutulduğu" yani ışığı gittiği zaman ... Dünyada ay tutulursa, daha sonra yine ışığına kavuşur, Âhirette ise böyle değildir. Işığı bir daha geri gelmeyecektir. Buyruğun, ay kaybolduğu zaman... anlamına gelme ihtimali de vardır. Nitekim yüce Allah'ın -aynı kökten gelen fiilin kullanıldığı-: Biz onu da, evini de yere geçirdik (yerde kaybettik)" (el-Kasas, 28/81) buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır.

İbn Ebi İshak, İsa ve el-A'rec "hı" harfi ötreli, "sin" harfi de kesreti olarak; diye okumuşlardır. Buna da yüce Allah'ın: "Güneş ve ay bir araya getirildiği zaman" buyruğu delil teşkil etmektedir.

Ebu Hatim Muhammed b. İdris dedi ki: Ay'ın bir kısmı kaybolduğu zaman küs Cif (kısmî ay tutulması), tamamı gittiği zaman husuf (tam ay tutulması) denilir.

"Güneş ve ay biraraya getirildiği zaman" ışıklarının söndürülmesi hususunda ikisi de aynı özellikte olduğu zaman, demektir. Ay'ın tutulmasından sonra ışığı kalmadığı gibi, güneşin de ışığı olmayacaktır. Bu açıklamayı el-Ferrâ ve ez-Zeccâc yapmıştır. el-Ferrâ dedi ki: Burada: Biraraya getirildi" denilmeyip (sonuna "te" harfi getirilmemesi) anlamın: İkisini biraraya getirdi" şeklinde oluşundan dolayıdır. Ebu Ubeyde ise: Bu müzekkerin tağlib edilmesi dolayısıyla böyle gelmiştir, demektedir. el-Kisaî ise: Manaya hamledildiği için böyle gelmiştir. Sanki: "İki ışık (söndürüldü)" buyurmuş gibidir. el-Müberred de: Müenneslik hakiki değildir (onun için sonuna "te" getirilmemiştir), demiştir.

İbn Abbas ve İbn Mesud dedi ki: İkisi biraraya getirilmiş olacaktır. Her ikisi de batıdan kararmış, ışıkları alınmış, aydınlıkları gitmiş, kesilmeye hazır iki öküz gibi birbirine bağlanmış halde biraraya getirilmiş olacaklardır, demektir. Bu

anlamdaki açıklamalar el-En'âm Sûresi'nin sonlarında (6/158. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Abdullah (b. Mesud)'ın kıraatinde Güneş ile ay ikisi biraraya getirildiği zaman" şeklindedir.

Ata b. Yesar dedi ki; Kıyamet gününde ikisi de bir araya getirilecek, sonra da denize atılacaklardır ve her ikisi Allah'ın büyük ateşi olacaklardır.

Ali ve İbn Abbas dedi ki: Her ikisi de perdelerin nuru içerisinde bırakılacaklardır. Cehennem ateşinde de biraraya getirilecekleri ihtimali vardır. Çünkü her ikisine de Allah'ın dışında ibadet edilmiştir. Ateş onlar için azab olmayacaktır. Çünkü her ikisi de cansızdır. Ancak onlara bu şekilde muamele edilmesi kâfirlerin azarlanması ve hasretlerinin daha da ileriye gitmesi için olacaktır. Ebu Uavud et-Tayalisi'nin Müsned'inde, Yezid er-Rukaşi'den, onun Enes b. Malik'ten, Enes'in Peygamber (sav)'a dayandırarak (ref ettiği) rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz ki güneş ve ay cehennem ateşinde kesilmek için bir ayaklan kesilmiş, kötürüm iki öküz gibi olacaklardır, "

[3]

Bu biraraya gelişin birbirlerinden ayrılmamak üzere biraraya getirilmeleri, insanlara oldukça yakınlaştınlmalan ve aşırı sıcaktan dolayı insanların terlemeleri anlamına geldiği de söylenmiştir. Sanki her ikisinin sıcaklığı da insanların üzerine topianacakmış gibi bir mana vardır. Güneş ve ay biraraya getirilecek ve artık gece ile gündüzün ardı arkasına gelmesi sözkonusu olmayacaktır; diye de açıklanmıştır.

"O günde insan: Kaçış nereye? der." Ademoğlu böyle söyler, elemektir. Ebu Cehil böyle diyecek de denilmiştir. Kaçacak yer neresidir, demektir. Şair şöyle demiştir:

"Koçlar toalaşırken kaçış nereye? Hangi koç oradan başka tarafa kayarsa rezil olur."

el-Maverdi dedi ki: Bunun iki anlama gelme ihtimali vardır. Birincisine göre, Allah'tan haya edileceği için ondan "kaçış nereye?" demektir. İkincisine göre, cehennemden korkulup, sakınıldığı için; ondan "kaçış nereye?" demektir.

Bu sözü söyleyecek olan insan ile ilgili iki ihtimal sözkonusudur. Birinci ihtimale göre, bu söz özel olarak kâfirin kıyamet gününde cehenneme arzedilmesi esnasında söyleyeceği bir sözdür, mü'minin söyleyeceği bir söz değildir. Çünkü mü'min Rabbinin müjdesine güvenmektedir. İkinci görüşe göre, kıyametin kopacağı esnada görecekları kıyamet dehşetlerinden ötürü hem mü'minlerin, hem de kâfirlerin söyleyeceği bir sözdür.

"Kaçış, kaçmak" anlamındaki iafız genel olarak "fe" harfi üstün; diye

okunmuştur. Ebu Ubeyde ve Ebu Hatim bu okuyuşu tercih etmiştir. Çünkü bu mastardır.

İbn Abbas, Mücahid, el-Hasen ve Katade ise "mim" harfi üstün fakat "fe" harfini kesreli okumuşlardır. el-Kisai dedi ki: Bunlar iki ayrı söyleyiştir ile gibi.

ez-Zühri'den ise "mim" harfini kesreli, "fe" harfini de üstün okuduğu nakledilmiştir.

el-Mehdevî dedi ki: Kaçış" lafzının "mim" harfîm ve "fe" harfini üstün okuyanların okuyuşuna göre bu "fîrar; kaçmak, kaçış" anlamında bir mastardır. "Mim" harfini üstün, "fe" harfini kesreli okuyuş ise, kendisine kaçılacak yer anlamında olur, "mim" harfini kesreli, "fe" harfini üstün okuyuş ise iyice kaçabilen insan demek olur. Buna göre de buyruk şu anlama gelir: Güzel, iyi kaçabilen insan nerede? Bununla birlikte o da asla kurtulamayacaktır.

Derim ki: İmruu'l-Kays'ın şu mısraı da bu anlamdadır:

"(Düşmana) güzel yönelir, güzel kaçır, güzel ileri atılır, güzel geri döner aynı zamanda."

Şair burada atının güzel döndüğünü ve güzel kaçtığını anlatmak istemektedir.

"Hayır" yani kaçacak yer ve kaçış yoktur. Buna göre: Hayır" bir reddir ve bu yüce Allah'ın (.söyleyeceği) bir sözüdür. Daha sonra bu reddi açıklayarak şöyle buyurmaktadır; "O gün sığınacak yer yoktur." Ateşten kurtulmak için sığınılacak bir yer yoktur. İbn Mesud: "Bir kale, bir sığınak yoktur" diye açıklardı. el-Hasen de: "Bir dağ yoktur" derdi. İbn Abbas: "Bir sığınak yoktur" diye açıklardı. İbn Cübeyr: Kaçıp kurtulacak ve sığınacak bir koranak yoktur, diye açıklamıştır. Hepsinin anlamı birdir. Sözlükte; kendisine sığınılan kale, dağ ve benzeri şeylere denilir. Şair de şöyle demiştir:

"Ömrüm hakkı için gencin sığınacak bir yeri yoktur Ölümden (kurtulmak için) ölüm de onu yetişir, yaşlanmak da."

es-Süddi dedi ki: Dünyada iken sığınacak bir yer aradıklarında dağlarla kendilerini korumaya çalışırlardı. Yüce Allah, onlara: Bu günde sizi benden koruyacak bir sığınak yoktur, diye buyurdu. Tarafe de şöyle demiştir:

"Bekr kesinlikle bilir ki bizler Üstün görüş sahibiyiz ve korkmakta (korkan için) bir sığınak vardır."

Bu beyilin son kelimesi diye de rivayet edilmektedir.

"O gün varıp durulacak yer Rabbînin huzurudur." Katade; nihai olarak varılacak yer, diye açıklamıştır. Bunun bir benzen de: "Şüphesiz ki son gidişin Allah'a olacağını" (en-Necm, 53/42) buyruğudur. İbn Mesud: Dönülecek ve sonunda varılacak yer, Rabbînin huzuruna olacaktır, diye açıklamıştır.

Âhirette son olarak karar kılınacak yer, yüce Allah'ın teshil edeceği yerdir.

Çünkü onlar arasında hüküm verecek olan O'dur.

"Hayır" sözünün, insanın kendisi için kaçıp kurtulacak yer olmadığını öğrenmesi üzerine kendisine söyleyeceği sözlerden birisi olduğu da söylenmiştir. İşte o vakit insan kendi kendisine: "Hayır, bugün sığınacak yer yoktur. Bugün varıp durulacak yer Rabbİnin huzurudur" diyecektir.

"O günde insana önden yolladığı şeyler ile geriye bıraktığı şeyler haber verilir." O gün Âdem oğluna iyi ya da günahkâr bir kimse olsun, iyi ya da kötü amel işlemiş yahutta kendisinden sonra ona uygun iş yapılan iyi ya da kötü bir sünneti ardında bırakmış olsun... (bütün bunlar kendisine haber verilecektir.) Bu açıklamayı İbn Abbas ve İbn Mesud yapmıştır.

Mansurun rivayetine göre de Mücahid şöyle demiştir: Ona amelinin başı da. sonrası da haber verilir. en-Nehaî de böyle demiştir.

Yine İbn Abbas şöyle demiştir: Yani önden gönderdiği masiyet ile geriye bıraktığı itaat ona haber verilir. Katade'nin görüşü de budur.

İbn Zeyd de şöyle demiştir: Mallarından kendisi için önden yolladıkları, mirasçıları İçin de geriye bıraktıkları demektir.

ed-üahhak da şöyle demiştir: Önden gönderdiği farz ile geriye bıraktığı farzlar kendisine haber verilir.

el-Kuşeyrî dedi ki: Bu haber verme, kıyamet gününde amellerin tartılacağı zaman olacaktır. Ölüm sırasında olması ihtimali de vardır.

Derim ki: Birincisi daha güçlü bir açıklamadır. Çünkü İbn Mace, Sünen'inde ez-Zührî yoluyla şu hadisi rivayet etmektedir: Bana Ebu Abdullah el-Ağar'ın, Ebu Hureyre'den haber verdiğine göre, Ebu Hureyre dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Ölümünden sonra mü'min kişiye amelinden ve hasenatından yetişen hususlardan birisi de öğrettiği ve yaydığı bir ilim. geriye bıraktığı salih bir evlat, miras bıraktığı bir mushaf yahut inşa ettiği bir meücid yahut yolcular için yaptığı bir bina yahut akıttığı bir ırmak yahut sağlıklı iken ve hayatta iken malından çıkarıp verdiği bir sadakadır. (Bütün bunlar) ölümünden sonra kendisine (sevaplarıyla) yetişirler."[\[4\]](#)

Bu hadîsi, Hafız Ebu Nuaym, bu manada Katade'nin, Enes b. Malik'ten rivayeti olarak kaydetmiş bulunmaktadır, Enes dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Yedi husus vardır ki; bunların mükâfatı kula ölümünden sonra ve o kabrinde olduğu halde onun için yazılır: Bir ilim öğreten, bir ırmak akıtan, bir kuyu kazan, bir miktar hurma ağacı diken, bir mescid inşa eden, bir mushaf miras bırakan yahu: ölümünden sonra kendisine mağfiret dileycek bir evlat bırakan."[\[5\]](#)

Hadisteki "ölümünden sonra ve o kabrinde olduğu halde" ifadesi bu işin ölüm esnasında olmayacağına, kabrinde iken bu hususa dair kendisine müjde

verilmekle birlikte, bütün bunların amellerinin tartılacağı esnada ona haber verileceğine dair açık bir nasır. Ayrıca buna yüce Allah'ın: "Andolsun onlar hem kendi yüklerini taşıyacaklar, hem de kendi yükleriyle birlikte başka yükleri de yükleneceklerdir" (el-Ankebut, 29/13) buyruğu ile "Bilgisizce saptırdıkları kimselerin yüklerinden bir kısmını da yükleneceklerdir" (en-Nahl, 16/25) buyruğu bu hususa delil teşkil etmektedir. Bütün bunlar; ancak âhirette amellerin tartılmasından sonra olacaktır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Sahih'te de şöyle buyurulmaktadır: "Kim İslâm'da güzel bir yol açarsa onun mükâfatı ile ondan sonra onunla amel edenlerin mükâfatı ona verilir. Üstelik onlardan hiçbirisinin ecirlerinden de bir şey eksiltilmez. Kim de İslâm'da kötü bir yol açarsa, onun günahı ile ondan sonra onunla amel edenlerin günahı o kimseye yazılır. Üstelik onlardan herhangi birilerinin günahlarından da bir şey eksiltilmez." [6]

14. Doğrusu şu ki; insan kendisine karşı bir şahittir.

15. Bütün mazeretlerini ortaya koysa bile.

"Doğrusu şu ki; insan kendisine karşı bir şahittir." el-Ahfeş dedi ki: Bir 'kimseye: "Sen kendine karşı bir delilsin" demek gibi, yüce Allah, insanın kendisini kendisine karşı bir şahit kılmıştır,

İbn Abbas da "basîre" şahid demektir. Bu şahitlik te onun organlarının yani ellerinin yakaladıkları ite ayaklarının üzerlerine gittikleri ile gözlerinin gördükleri ile şahitlik etmeleridir, demiştir.

"Basîre" şahit demektir. el-Ferrâ da şu beyitleri zikretmektedir:

"Sanki akıl sahibi üzerinde, gören (basîre: şahidlik eden) bir göz vardır, Oturduğu yerden ya da onun gördüğü bir şeyden Sakınır; öyle ki, insanların tümünün -Korkusundan- kendi gırlarının onlara gizli kalmadıklarını zanneder."

Bu te'vilin Kur'ândan delili de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Ogün onların dilleri, elleri ve ayakları yaptıkları her şeyi söyleyerek aleyhlerine şe-hâdet edeceklerdir." (en-Nur. 24/24)

Buyrukta "basiret: şahit'in müennes olarak gelmesinin sebebi, burada "insan" ile kastedilenin azalan oluşundan dolayıdır. Çünkü azalar bizzat insanın kendisine karşı şahitlik edeceklerdir. O bakımdan yüce Allah: Gerçek şu ki, azahr insanın kendisine karşı bir şahittir" buyurmuş gibidir. Bu anlamdaki açıklamayı el-Kutebî ve başkaları yapmıştır.

Bir takım kimseler de şöyle demiştir: "Basiret" buyruğundaki "he (müen-neslik te'si)" i'rab bilginlerinin mübalağa "hc"si adını verdikleri "he"dir. Mesela, Büyük

musibet, çok âlim, çok büyük bir rivayet bilgini' sözlerindeki "he (yuvarlak te)" gibidir. Ebû Ubeyd'in görüşü de budur.

Buradaki "basiret; şahit" ile kastedilenlerin, insanın işlediği hayır ya da şer türünden ulan işleri yazan iki yazıcı melek olduğu da söylenmiştir. Buna da yüce Allah'ın: "Bütün mazeretlerini ortaya koysa bile" buyruğu delil teşkil etmektedir ki; buradaki "mazeretleri 'perdeler" diye yorumlayanlara göre, bu buyruk, bu açıklamanın delilidir. es-Süddi ve ed-Dahhak'ın görüşü-budur.

Bazı tefsir bilgini de şöyle demiştir: Mana şudur: Gerçek şu ki, insanın kendisinden insan üzerinde bir basiret yani şahit vardır. Burada; 'Üzerinde' harf-İ cerri hazfedilmiştir.

"Basiret'in müennes bir isinin sıfatı olması da mümkündür. Bunun da takdiri şöyle olur: Gerçek şu ki, insanın kendisi üzerinde gören (tanık olan) bir göz vardır." el-Ferra şu mısraı zikretmektedir:

"Sanki akıl sahibi üzerinde gören bir göz vardır."

el-Hasen de yüce Allah'ın: "Doğrusu şu ki; İnsan kendisine karşı bir şahittir" buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Yani insan, başkalarının kusurlarını çok iyi görür ama bizzat kendisinin kusurları hakkında bilgisizdir.

"Bütün mazeretlerini ortaya koysa bile." Bütün perdelerini üstüne kapatsa bile, demektir. Yemenlilerin lehçesinde perdeye (mazeretler lafzı ile aynı kökten olmak üzere); denilmektedir. Bu açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır. Şair de şöyle demiştir:

"Fakat o bir anlık konaklamamıza dahi razı olmadı Ve üzerine perdeleri örttü."

ez-Zeccac dedi ki: Perdeler" demek olup, tekili: 'dir. Perdelerini amelini gizlemek maksadıyla örtse bile, kendisi kendisine karşı bir şahittir, demektir.

Şöyle de açıklanmıştır: İsterse özür dileyip, ben hiçbir şey yapmadım desin, kendi nefsinden, organlarından kendisine karşı şahitlik edecek vardır. Kendisi özür beyan edip, kendisi hakkında tartışacak olsa bile onun özrünün yalan olduğunu ortaya koyacak, ona karşı bir şahit vardır. Bu açıklamayı Mücahid, Katade, Said b. Cübeyr, Abdurrahman b. Zeyd, Ebu'l-Âliye, Ata, el-Ferrâ ve yine es-Süddî ve Mukatil yapmışlardır. Mukatil dedi ki: İsterse bir mazeret yahut bir delil ortaya koymaya kalkışsın, bunun kendisine faydası olmayacaktır. Bunun benzerleri yüce Allah'ın: "O günde özür dilemeleri zalimlere fayda vermez." (el-Mu'min, 40/52); "Onlara izin de verilmeyecek ki özür dilesinler" (el-Mürselat, 77/36) buyruqlarıdır. Buna göre "mazeretler"* özürden alınmıştır. Şair de şöyle demektedir:

"Gelişleri genişlediği halde, çıkışları senin aleyhine daralan İşlerden alabildiğine sakınmalısın sen. İnsan kendisini mazur görmekle birlikte; Sair insanların onu

mazur görmeyişi güzel değildir, bir bilsen,"

Bir adam, İbrahim en-Nehaî'ye özür beyan edince ona: Sen özür dilemeden de ben senin mazeretini kabul ettim. Çünkü mazeret ileri sürmek istenirken onlara yalan şaibesi karışır.

İbn Abbas dedi ki: "Bütün mazeretlerini ortaya koysa bile" buyruğu, bütün elbiselerinden sıyrılrsa bile demektir. Bu açıklamayı d-Maverdî nakletmiş -tir.

Derim ki; Ancak daha güçlü görülen bunun delil ortaya koymaya çalışmak ve günahattan dolayı mazeret beyan etmek anlamında olduğudur. en-Nâ-biğa'nın şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"İşte bu bir mazerettir, fayda vermese eğer Şüphesiz bu mazeretin sahibi kötülüğe sebep olan o işe bir ortaktır."

Buna delil yüce Allah'ın kâfirler hakkındaki: "Rabbimiz olan Allah hakkı için biz müşriklerden olmadık" (el-En'âm, 6/23) buyruğu ile münafıklar hakkındaki: "Allak onların hepsini dirilteceği günde size yemin ettikleri gibi, Ona da yemin edecekler.." (el-Mücadele, 58/18) buyruklarıdır.

Sahih(-i Müslim)'de şöyle diyeceği belirtilmektedir: "Rabbim sana, kitabına ve rasûlüne iman ettim. Namaz kıldım, oruç tuttum, sadaka verdim (diyecek) ve elinden geldiği kadar hayır şeyler söyleyip öğünecektîr..."^[7]

Bu husus daha önceden Ha-Mim es-Secde (Fussilet, 41/19-21 .âyetler)! n tefsirinde ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

ile "mazeret" in çoğuludur. Yaptıkları hususunda onu mazur gördüm, mazur görüyorum, özür" denilir. İsmi de; ile şeklinde gelir. Şair de şöyle demiştir:

"Ben (bana iyilik yapılması hususunda) engellendim; esasen engellenmiş birisinin mazereti de (kabul) olmaz."

de aynı şekildedir. (Vezin itibariyle): Dizkapağı" ile; Oturuş" lafızlarına benzemektedir. en-Nâbiğa da şöyle demiştir:

"İşte bu bir mazerettir, fayda vermese eğer Bu mazeretin sahibi ülkede artık başıboş dolaşmaktadır." ^[8]

Bu âyet-i kerime beş meseleyi ihtiva etmektedir. (Biz de bunları beş başlık fialinde sunacağız.):

1- Kişinin Kendi Aleyhine İkrarda Bulunması;^[9]

Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabi yüce Allah'ın: "Doğrusu şu ki insan kendisine karşı bir şahittir. Bütün mazeretlerini ortaya koysa bile" buyruğunda kişinin kendi aleyhine yaptığı ikrarın kabul edileceğine dair bir delil bulunmaktadır. Çünkü bu

kişinin kendisi tarafından kendi aleyhine yaptığı bir şahitliğidir. Yüce Allah, bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "O gün onla-nın dilleri, elleri ve ayakları yaptıkları her şeyi söyleyerek aleyhlerine şaha-det edeceklerdir." (en-Nur, 24/24) Bu hususta görüş ayrılığı yoktur. Çünkü bu kişinin herhangi bir itham altında bulunmasına imkân vermeyecek şekilde bir haber vermesidir. Çünkü akıl sahibi bir kimsenin kendi aleyhine yalan söylemesi söz konusu değildir. Bu da bir sonraki başlığın konusudur. [\[10\]](#)

2- Kişinin Aleyhine Dair İkrarları ve Hükümleri:

Yüce Allah, Kitab-ı Kerim'inde şöyle buyurmaktadır: "Hani Allak, peygamberlerden'size verdiğim kitab ve hikmetten sonra size beraberinizdeki doğrulayıcı bir peygamber gelince ona mutlak iman edecek ve yardım edeceksiniz diye söz aldığı zaman: 'Kabul ettiniz mi ve bu ağır yükünü alıp yüklendiniz mi?' demişti. Onlar da: 'Kabul ettik' demişlerdi. 'Öyleyse şahit olun, ben de sizinle birlikte şehadet edenlerdenim'diye buyurmuştu." (Al-i İmran, 3/81) Bir başka yerde yüce Allah, şöyle buyurmaktadır; "Diğer bir kısım da günahlarını itiraf ettiler. Onlar salih ameli başka bir kötü amel ile karıştırmışlardır." (et-Tevbe, 9/102) Bu husus rivayetlerde çokça söz konusu edilmiştir.

(Mesela) Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ey Üneys! Bunun karısının yanına git! Eğer itiraf ederse onu recmet." [\[11\]](#)

Bir kimsenin başkasının mirasçılığı veya bir alacağı olduğuna dair ikrarına gelince; bu hususta Malik şöyle demiştir; Bizim bildiğimize göre, üzerinde icma olunan husus şudur; Oğullan olmakla birlikte vefat etmiş bir adamın çocuklarından birisi: Benim babam filan kimsenin kendi oğlu olduğuna dair ikrarda bulunmuştur, diyecek olursa, bu neseb tek bir kişinin şahitliği ile sabit olmaz. Bu ikrarda bulunan kişinin ikrarı ancak kendisi aleyhinde babasının malından kendisine düşen payda söz konusu olur. Onun lehine ikrarda bulunan kişi, elinde bulunan maldan o kimseye isabet edecek olan borç kadarını o kimseye verir. Malik dedi ki: Bunun açıklaması şöyledir; Kişi ölür de geriye iki oğul ve altıyüz dinar bırakacak olursa, sonra bu oğullarından birisi ölen babasının, filan kişinin kendi oğlu olduğuna dair ikrarda bulunduğu hususunda şahitlikte bulunacak olursa, lehine şahitlik ettiği kişi, yüz dinar alacaklı olur. Bu miktar, eğer İlhak edilecek olsaydı, nesebe ilhakı yapılacak kişinin mirasının yansıdır. Eğer diğeri de onun lehine ikrarda bulunacak olursa, diğer yüz dinarı da alır, böylelikle hakkının tamamını almış olur ve nesebi de sabit olur. Babası

yahutta kocası aleyhine borç ikrarında bulunup, mirasçılarının böyle bir şeyi inkâr ettiği kadının durumu da böyledir. Böyle bir kadının, eğer bütün mirasçılar hakkında sabit olacak olsaydı, lehine ikrarda bulunduğu borcun kendisine isabet eden miktarını ödemek zorundadır. Eğer İkrarda bulunan, kocasından sekizde bir almış bir kadın ise, alacaklıya alacağının sekizde birini öder. Şayet mirasın yarısını almış kızı ise alacaklıya alacağının yarısını öder. İşte kadınlar tarafından lehine ikrarda bulunulan kimseye hakkı bu hesaba göre ödenir. [\[12\]](#)

3- İkrarın Sıhhatinin Şartları:

İkrar, ancak mükellef bir kimse tarafından yapılırsa, sahih olur. Şu kadar var ki; bu mükellefin hacr altında bulunmaması şarttır. Çünkü hacr, kendisinin lehine bir hak ile ilgili olursa, onun sözünü hükümsüz kılar. Şayet -hasta gibi- başkasının lehine olursa, bu hak ondan sakıt olur, bir kısmı da caiz okır. Buna dair açıklamalar fıkıh meselelerindedir.

İkrar hususunda; kölenin, iki hali sözkonusudur. Bunların birincisi, ikrarın başındadır. Geçen şekil üzere bunda görüş ayrılığı yoktur.

İkincisi İse sona eriş halindedir. Bu da ikrarın müphem bırakılması türündendir. Bunun pek çok şekli vardır. Ana şekilleri altı tanedir.

Birinci şekil: Köle, onun bende aiacak bir şeyleri vardır, der. Şafii der ki: Eğer bunu bir hurma tanesi yahut bir ekmek parçası diye açıklayacak olursa, bu açıklaması kabul edilir. Bizim benimsediğimiz usul kaideleri ise ancak belirli bir miktarı olan hususlarda kabul edilmesini gerektirir. Eğer bu şekilde bu "şey"i açıklayacak olursa, kabul edilir ve buna dair de yemin eder.

İkinci şekil: Bunu şarab yahut domuz ya da şeriatte mal olarak kabul edilmeyen bir şey ile açıklaması halidir. İttifakla onun bu ikrarı kabul edilmez, isterse lehine ikrarda bulunulan kişi bu hususta ona destek versin.

Üçüncü şekil: Bunu meytenin (leşin) postu yahut gübre veya köpek gibi. (Mal oluşu) hakkında görüş ayrılığı bulunan bir şekilde açıklamasıdır. Hakim onun hakkında, bu hususta uygun göreceği şekilde ikrarını red ya da geçerli kabul etmek şekillerinden birisi ile hüküm verir. Eğer hakim, onun bu ikrarını kabul etmeyip reddedecek olursa, bir başka hakim bu hususta herhangi bir şey ile hüküm vermez. Çünkü birinci hakim bu ikrarı, iplal etmesi ile artık hükmü geçerlilik kazanmış olur.

Şafii mezhebine mensub kimi ilim adamı şarab ve domuz ödemekle yükümlü tutulur, demişlerse de bu batıl bir görüştür. Ebu Hanife ise şöyle demiştir: Eğer: Onun benim üzerimde bir şey aiacağı vardır, diyecek olursa ancak ölçülen yahut

tartılan bir şey ile bunu açıklarsa bu ikrarı kabul edilir. Çünkü kişinin zimmetinde bunların dışında hiçbir şey bizatihi sabit olmaz. Bu görüş ise zayıftır. Çünkü bunların dışındaki şeyler de, eğer vücut seviyesine ulaşacak olursa, zimmette sabit olacağı hususunda icmâ' vardır.

Dördüncü şekil: Eğer onun benim yanımda bir malı vardır, diyecek olursa, adeten mal sayılmayan bir ya da iki dirhem gibi ifadelerle bunu açıklaması kabul edilir. Elverir ki halin karinesi bundan daha fazlası ile onun aleyhine hüküm vermeyi gerektirmesin.

Beşinci şekil: Onun benim yanımda çok ya da büyük bir malı vardır, de-mesidir. Şafii, bir tane ile açıklaması dahi kabul edilir, demiştir. Ebu Hanife, ancak zekat nisabı hakkında bu açıklaması kabul edilir, demiştir. Bizim ilim adamlarımız ise, değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunlardan birisi hırsızlık ve zekat nisabı ile diyettir. Bana göre bunun asgari miktarı hırsızlık nisabıdır. Çünkü müslümanın uzvu ancak büyük miktardaki bir mal dolayısı ile kopa-nlabilir. Hanefilerin çoğunluğu da bu görüşü benimsemişlerdir.

Ancak el-Leys b. Sa'd'ın görüşü gerçekten hayret edilecek bir görüştür: Ona göre yetmişikî dirhemden daha aşağısı ile açıklaması kabul edilmez. Ona: Sen bunu neye dayanarak söylüyorsun? denilince şu cevabı vermiş: Çünkü yüce Allah: "Andolsun ki Allah bir çok yerde ve Huneyn gününde size yardım etmiştir" (et-Tevbe, 9/25) diye buyurmaktadır. Peygamberin gazve ve seri-yelerinin sayısı ise yetmişikidir. Ancak böyle bir açıklama sahih değildir. Çünkü yüce Allah, Huneyn'i bunların dışında ayrıca zikretmiştir, Dolayısı ile onun (Leys b. Sa'd'ın) yetmişbtr dirhem şeklindeki açıklaması kabul edilir, demesi gerekirdi. Ayrıca yüce Allah söyle buyurmaktadır: "Allah'ı çokça zikredin." (el-Ahzab, 33/41); "Onların gizlice fısıldanmalarının bir çoğunda kayıttır yoktur." (en-Nisa, 4/114); "Onlara çok büyük lanet et." (el-Ahzab, 33/68)

Altıncı şekil: Şayet onun bende on yahut yüz ya da bin alacağı vardır, diyecek olursa, istediği şekilde bunları açıklayabilir ve bu açıklaması kabul edilir. Eğer bin dirhem yahut yüz dirhem ve bir küle yahut yüz elli dirhem diye açıklayacak olursa, böylelikle o müphem olan bir şeyi açıklamış olur ve bu açıklaması kabul edilir. Şafii de böyle demiştir.

Ebu Hanife ise şöyle demiştir: Eğer müphem olan sayıya ölçülen ya da tartılan bir şey atfedecek olursa, bu atfı bir açıklama olur. Yüz ve elli dirhem demesi gibi. Çünkü burada "dirhem" ellinin açıklamasıdır. Elli de yüzü açıklamaktadır. Şafii mezhebine mensub alimlerden İbn Hayran el-İstahri dedi ki: Yüz ve ellide "dirhem" lafzı, ancak ellinin açıklaması olabilir. Yüzü ise kendisi istediği şekilde açıklayabilir. [\[13\]](#)

4- İkrardan Dönmek:

Yüce Allah'ın: "Bütün mazeretlerini ortaya koysa bile" buyruğunun anlamı şudur: Eğer ikrardan sonra mazeret ortaya koyacak olursa, onclan kabul olunmaz.

İlim adamları, Allah'ın halis hakkı olan hadler hususunda ikrarda bulunduktan sonra, geri dönen kimse hakkında farklı görüşlere sahiptir. Aralarında Şafii ve Ebu Hanife'nin de bulunduğu çoğunluk ikrardan sonraki dönüşü kabul edilir, demişlerdir. İki görüşünden birisinde Malik de böyle demiştir, diğerinde ise ikrarından dönüşünün doğru bir açıklamasını süz konusu etmedikçe kabul olunmaz. Doğru olan ise mutlak olarak ikrarından rucû'un caiz olduğudur. Çünkü aralarında Buhârî ve Müslim'in de bulunduğu hadis imamlarının rivayet ettiklerine göre, Peygamber (sav) zina ettiğini ikrar eden bir kimsenin dört defa yaptığı ikrarının her seferinde ondan yüz çevirmişti. Kendi aleyhine dört defa şahitlikte bulununca da Peygamber (sav) onu çağırarak ve: "Sende bir delilik var mıdır?" diye sormuş. Adam: Hayır deyince, Peygamber: "Sen muhsan mısın?" diye sorunca, adam: Evet diye cevap vermiştir[14]

Buhârî'nin rivayet ettiği hadiste: "Herhalde sen öpmüş yahut çimdik! emiş ya da bakmış olmalısın"[15] denilmektedir.

Nesâî ve Ebû Dâvûd da şöyle denilmektedir: Nihayet beşincisinde ona: "O kadınla cima ettin mi?" diye sormuş, o: Evet cevabını vermiştir. Peygamber: "Senin o şeyin onun o şeyinde kayboluncaya kadar (öyle mi)?" O: Evet demiş, Peygamber: "Milin sürmedanlıkta, halatın da kuyuda kaybolduğu gibi (mi)?" diye sormuş, adam yine: Evet deyince Peygamber: "Zinanın ne olduğunu biliyor musun?" diye sormuş, adam: Evet ben erkeğin hanımından he-lâf olarak elde ettiğinin bir benzerini ondan haram olarak eide ettim, diye cevap verince, Peygamber: "Peki benden ne istiyorsun?" diye sormuş. Adam: Beni temizlemeni istiyorum, diye cevap vermiş, (Sahabî) dedi ki: Bunun üzerine Peygamber emir verdi ve o da recm edildi[16]

Tirmizi ve Ebu Davıtd dedi ki: Taşların kendisine isabet edip, acılarını duyması üzerine hızlıca koşmaya başladı. Bir adam deve çenesi ile ona bir darbe indirdi, sair insanlar da ölünceye kadar onu vurdu. Bu sefer Peygamber (sav): "Niye onu bırakmadınız?" diye buyurdu[17]

Ebû Dâvûd ve en-Nesai dedi ki: (Peygamberin o kadar soru sorması) Rasûlullah. (sav)'ın işi sapasağlam tutması içindi. Bir haddi terketmek için asla[18]

İşte bütün bunlar, ikrardan dönüşün mümkün olduğunu ve kabul edileceğini açıkça ifade etmektedir. Peygamber (sav)'ın: "Sen belki de öpmüş ya da çimdik atmış olabilirsin." ifadesi Malikin: Açıklanabilir bir şekil sözkonusu edecek olursa, ikrarından dönüşü kabul edilir, .sözüne bir işarettir. [19]

5- Kölenin Aleyhine İkrarda Bulunması:

Bu hükümler, kendi hürriyetine ve iradesine malik hür kimse hakkındadır. Köleye gelince; onun ikrarı iki kssımdan birisine dahildir. Ya kendi bedeni aleyhine ikrarda bulunur yahutta elinde ve zimmetinde bulunana dair ikrarda bulunur. Eğer öldürmek ve daha aşağısı cezayı gerektiren hususlar ' hakkında kendi bedeni aleyhinde ikrarda bulunacak olursa, bu ikrarın gereği ona uygulanır.

Muhammed b. el-Hasen dedi ki: Onun bu ikrarı kabul edilmez. Çünkü o kimsenin bedeninde efendisinin hakkı vardır, Yapacağı böyle bir ikrarda ise, efendisinin bedenindeki haklarını telef etmesi sözkonusudur.

Delilimiz Peygamber (sav)'ın şu buyruğudur: "Her kim bu pisliklerden herhangi bir şey işleyecek olursa, Allah'ın setretmesiyle o da kendisini setret-sin. Eğer onlardan bizim için herhangi bir şey açığa çıkacak olursa o vakit biz de ona haddi uyguluyoruz. "[20] Yani cezanın uygulanacağı yer insanın asıl yaratılışıdır (varlığıdır).

Bu ise Adem oğlunun sureti ve yapısıdır. Efendinin ise bunda bir hakkı yoktur. Onun hakkı ancak nitelik ve tabiiyyet hususlarındadır. Bu ise daha sonradan onun hakkında sözkonusu olan mal olma keyfiyetidir. Nitekim herhangi bir mal ikrarında bulunacak olursa kabul edilmez. Öyle ki Ebu Hani-fe şöyle demiştir: Şayet köle: Ben bu malı çaldım, diyecek olursa, onun eli kesilmez ve lehine ikrarda bulunulan kişi o malı alır.

İlim adamlarımız şöyle demiştir: O mal efendiye aittir. Köle azad edildiği takdirde köleden o malın kıymeti istenir. Çünkü kölenin elindeki malın efendiye ait olduğu icma ile kabul edilmiştir. Mala dair onun söyleyeceği söz ve aleyhteki ikrarı kabul edilmez. Özellikle de Ebu Hanife şöyle demektedir: Kölenin mülkiyet hakkı yoktur. Onun malik olması da, ona mülk verilmedi ce sahih değildir. Biz her ne kadar, onun mülk edinmesi sahih olur, diyorsak bile. her iki görüşe göre de icma ile onun elinde bulunanların hepsi efendisine aittir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [21]

16. Onu (ezberlemeyi) çabuklaştırmak için dilini onunla kıpırdatma!
17. Çünkü onu (kalbinde) toplamak ve onu okutmak Bize düşer.
18. Ohalde Biz, onu okuduğumuz zaman sen, onun okumasına uy!
19. Sonra onu açıklamak da hiç şüphesiz Bize aittir.
20. Hayır, hayır siz çabucak geçeni seversiniz;
21. Ve âhireti bırakırsınız.

"Onu (ezberlemeyi) çabuklaştırmak için dilini onunla kıpırdatma!71 buyruğu ile ilgili olarak Tırsızi'de şu rivayet kaydedilmektedir: Said b. Cü-beyr'den, o İbn Abbas'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Rasûlullah (sav)'ın üzerine Kur'ân indi mi, o da Kur'ân'ı iyice bellemek isteği ile onunla dilini hareket ettiriyordu. Bunun üzerine yüce Allah: "Onu (ezberlemeyi) çabuklaştırmak için dilini onunla kıpırdatma!" buyruğunu indirdi. (İbn Abbas) dedi ki: Peygamber onunla dudaklarını kıpırdatıyordu, dedi ve Süfyan dudaklarını kıpırdattı. Ebu İsa dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir[22]

Müslim'in lafzı ile rivayet şöyledir: İbn Cübeyr'den, o İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav)'a indirilen vahiy ona nisbe-ten ağır geliyordu. O bakımdan dudaklarını kıpırdatıyordu. İbn Abbas bana dedi ki: Şimdi ben dudaklarımı Rasûlullah (sav) nasıl kıpırdatıyor idiyse öylece kıpırdatıyorum, Said de dedi ki: Ben de İbn Abbas dudaklarını nasıl kıpırdatıyor idiyse öylece kıpırdatıyorum deyip, dudaklarını kıpırdattı. Bunun üzerine yüce Allah: "Onu (ezberlemeyi) çabuklaştırmak için dilini onunla kıpırdatma. Çünkü onu toplamak ve onu okutmak Bize düşer." Dedi ki: Kalbinde onu toplamak (Bize düşer) sonra onu sen okuyacaksın.

"O halde Biz, onu okuduğumuz zaman sen onun okumasına uy!" Yani ona kulak ver, onu dinle! Daha sonra onu (sana) okutmak Bize düşer. (İbn Abbas) dedi ki: Bundan dolayı Rasûlullah (sav) bundan sonra Cebrail -ikisine de selâm olsun-kendisine geldi mi susup, dinlerdi, Cebrail (a.s) gitti mi Peygamber (sav) kendisine okuttuğu şekilde vahyi okurdu. Bunu aynı şekilde Buhârî de rivayet etmiştir[23]

Bu âyetin bir benzen de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Sana onun vahyi tamamlanmadan önce Kur'ân'ı okumayı acele e(me..,"(Tâ-Hâ, 20/114) buyruğudur. Daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Âmir eş-Şa'bî dedi ki: Peygamberin kendisine nazil olduğunda Kur'ân'ı tekrarlamakta acele etmesi, ona olan sevgisi ve diliyle onu okurken ondan aldığı lezzetti. Vahiy tamamlanıp, kalbinde toplanmadan bu şekildeki hareketi ona yasaklandı. Çünkü Kur'ân'ın bir kısmı diğer kısmı ile irtibatlıdır.

Denildiğine göre, Peygamber (sav)'a vahiy nazil oıdu mu, unutturum korkusu ile vahyin nüzulü ile birlikte dilini de kıpırdatırdı. Bunun üzerine: "Sana onun vahyi tamamlanmadan önce Kur'ân'ı okumayı acele etme!" (Ta-Ha, 20/114); "Sana (Kur'ân'ı) okutacağız ve unutmayacaksın" (el-A'lâ, 87/6) buyrukları ile, "dilini onunla kıpırdatma" buyrukları nazil oldu. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

"Onun okuması" onun sana okuması demektir. el-Ferra'nın görüşüne göre "kıraet" ile "Kur'ân" lafızlarının ikisi de mastardır.

Katade dedi ki: "Sen onun okumasına uy!" Onun şeriatine ve ahkâmına uy, demektir.

"Sonra onu açıklamak da hiç şüphesiz Bize düşer" buyruğu da şu de mekür: Onun muhtevastaki hadleri, helâlleri ve haramları açıklamak (Bize aittir). Bu açıklamayı Katade yapmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bundan sonra onun muhtevastında yer alan vaad-leri ve tehditleri açıklayıp, bunları gerçekleştirmek Bize aittir. Bir diğer açıklamaya göre: Senin dilinle onu açıklamak Bize düşer, demektir.

"Hayır" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Yani şüphesiz Ebu Cehil Kur'ân'm açıklamasına ve beyanına İman etmez. Şöyle de açıklanmıştır: "Hayır" onlar namaz da kılmazlar, zekat da vermezler. Maksat da Mekke kâfirleridir.

"Hayır siz" ey Mekke kâfirleri "çabuk geçeni" dünya yurdunu ve orada hayat sürmeyi "seversiniz" tercih edersiniz. "Ve âh i ret i" onun için amel etmeyi "bırakırsınız" terketmezsiniz.

Kimi tefsirde âhiret cennettir, denilmiştir.

Medinelilerle Kûfeliler: Hayır siz... seversiniz" ile; Bırakırsınız" şeklinde hitab kipi ile, her ikisini de "te" ile okumuşlardır. Ebu Ubeyd de bunu tercih ederek şöyle demiştir; Eğer bu kıraat alimlerine muhalefet etmek hoşlanılmayan bir şey olmasaydı, ben bunu "ye" ile (severler, bırakırlar demek olur) okurdum. Çünkü bundan önce "insan"dan söz edilmektedir. Diğerleri ise haber anlamı ile "ye" ile okumuşlardır. Ebu Hatim'in tercihi budur. "Ye" ile okuyanların kıraati daha önce geçen "o günde insana ... haber verilir" (13. âyet) buyruğuna itibar ederek böyle okumuştur ki; buradaki (tekil olan) "insan" (çoğul olarak): "en-nâs: insanlar" anlamındadır. "Te" ile okuyanların kıraati, hitabın doğrudan doğruya muhatapları azar-lad*ğı esasına göre açıklanır. Böylesi de maksadı daha belığ bir şekilde ifade eder.

Bu buyruğun bir benzeri de: "Gerçekten bunlar o çarçabuk geçeni (dünyayı) severler. Ama çok ağır bir günü de arkalarına atarlar" (el-İnsan, 76/27) buyruğudur. [24]

22. O günde yüzler var ki; apaydınlıktır;
23. Rabblerİne bakıcıdırlar.
24. Ve o günde asık nice suratlar vardır.
25. Kendilerine bel kemiklerini kıran çok belâlı işler yapılacağını anlarlar.

"O günde yüzler var kî; apaydınlıktır, Rabblerİne bakıcıdırlar" buyruğunda geçen: Apaydınlıktır" buyruğu güzellik ve nimet anlamındaki: 'den gelmektedir. Bakıcıdır" lafzı ise: Bakmak, nazar etmek"ten gelmektedir. Yani mü'minlerin yüzü apaydınlık, güzel ve parlak olacaktır. Allah onlara rahatlık, güzellik, parlaklık verdi, verir" denilir. Bu da aydınlık (rahat) yaşayış ve zenginlik manasınadır. Benim söylediğim sözü işitip, onu belleyen kimsenin... Allah yüzünü ak etsin"[25] hadisinde de bu kökten gelen kelime kullanılmıştır.

"Rabblerine" yaratıcılarına, mutlak maliklerine "bakıcıdırlar.* Yani Rab lerine bakarlar. İlim adamlarının cumhuru bu görüştedir. Bu hususta Suhayb'in rivayet ettiği, Müslim'in de kitabında zikrettiği bir hadis-i şerif vardır ki; daha önceden Yunus Süresi'nde yer alan: "İhsanda bulunanlara daha güzeli ve daha da fazlası vardır" (Yunus, 10/26) buyruğunu tefsir ederken geçmiş bulunmaktadır. İbn Ömer şöyle derdi: Cennet ehli arasında Allah için en kerim ve değerli olanlar O'nun yüzüne sabah ve akşam bakanlar olacaktır. Daha sonra şu: "O günde yüzler var ki apaydınlıktır, Habblerİne bakıcıdırlar" , âyetini okudu.[26]

Yezid en-Nahvî, İkrime'den: "Özel bir şekilde Rabbine bakacaktır" dediğini rivayet etmektedir. el-Hasen de şöyle derdi: Onların yüzleri apaydınlık olacak ve Rabblerine bakacaklardır.

Denildi ki: Buradaki "nazar"dan kasıt, Rabblerinin nezdinde bulunup, kendilerine verilecek olan mükâfaü bekllemeleridir. Bu açıklama İbn Ömer ve Mü-cahid'den de rivayet edilmiştir. İkrime ise Rabbinin emrini gözetler diye açıklamıştır. Bunu el-Maverdi, İbn Ömer'den ve yine İkrime'den rivayet etmiştir. Ancak bu açıklama sadece Mücahid'in açıklaması olarak bilinmektedir. Bu açıklamayı yapanlar yüce Allah'ın: "Gözler O'na erişemez. O ise bütün gözleri kuşatmıştır" (el-En'âm, 6/103) buyruğunu delil göstermişlerdir.

Ancak bu görüş oldukça zayıftır, âyetin zahirinin ve haberlerin ifade ettiği anlamın muktezasının dışında kalmaktadır.

Tirmizi'de, İbn Ömer'den şöyle dediği zikredilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Şüphesiz cennet ehlinin en aşağı mertebesinde olanları bin yıllık mesafeyi kaplayan bahçelerine, eşlerine, hizmetçilerine ve tahtlarına bakan kimsedir. Allah nezdinde en değerlileri ise sabah ve akşam O'nun yüzüne bakacak olanlardır." Daha sonra Rasûluah (sav): "O günde yüzler var ki

apaydınlıktır. Rabblarına bakıcıdırlar" buyruklarını okudu, (Tirmizi) dedi ki: Bu garib bir hadistir. Bu rivayet sadece İbn Ömer'in sözü olarak da rivayet edilmiş olup, Peygambere ref (isnad) edilmemiştir[27]

Müslim'in Sahih'inde Ebu Bekr b. Abdullah b. Kays'dan onun babasından, onun da Peygamber (sav)'dan rivayetine göre, Peygamber şöyle buyurmuştur: "Cennetlerin ikisi kaplan da, içindekiler de gümüştedir. İkisi de, kaplan da, içindekiler de altındandır. Oradakiler ile aziz ve celil olan Rabblarına bakmaları arasındaki tek bir engel İse, Adn cennetinde O'nun yüzü üzerindeki kibriyâ ridâsıdır." [28]

Cerir b. Abdullah da şöyle demektedir: Rasûlullah (sav)'ın huzurunda oturuyorduk. Ondördünde aya baktı ve şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki sizler şu ayı gördüğünüz gibi, Rabbinizi açık seçik bir şekilde göreceksiniz. O'nu görmek için bu hususta birbirinizi rahatsız etmeyecek, engellemeyeceksiniz. O bakımdan eğer güneş doğmadan ve güneş batmadan önce bir vakit namazı kaçırmamak imkânınız varsa bunu yapınız." Daha sonra: "Güneşin doğmasından önce de, batışından önce de Rabbinizi hamd ile teşbih et" (Kaf, 50/39) buyruğunu okudu.

Hadis Buhârî ve Müslim tarafından ittifakla rivayet edilmiştir. [29]

.Hadisi ayrıca Ebû Dâvûd ve Tirmizi de rivayet etmiş olup (Tirmizi): Ha-sen, sahih bir hadistir, demiştir [30]

Ebû Dâvûd, Ebu Rezin el-Ukaylî'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ey Allah'ın Rasûlü! Hepimiz Rabbinizi görecek miyiz? dedim. İbn Muâz dedi ki: Yani kıyamet gününde onunla başbaşa kalacak mırl Peygamber "Evet ey Ebu Rezin" dedi. Peki O'nun yarattıkları arasında buna delil olacak (örnek teşkil edecek) ne olabilir? dedi. Peygamber şöyle buyurdu: "Ey Ebu Rezin hepiniz ayı görmüyor musunuz?" İbn Muaz: Yani ondördünde ve herkes kendi başına (demektir), dedi. Bizler; Evet dedik. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah bundan daha da büyüktür." İbn Muaz dedi ki: "Şüphesiz ki o -yani ay- Al-îlah'ın yaratıklarından bir yaratıktır, Allah ise daha celil ve daha azametlidir." [31]

Nesai'nin Kitabında Suhayb'den şöyle dediği kaydedilmektedir: "... Hicabımı açar ve O'na bakarlar. Allah'a yemin olsun ki, onlara bu bakıştan daha çok sevecekleri ve onlar için daha çok gözlerini aydınlatacak bir şeyi vermiş olmayacaktır." [32]

Ebu İshak es-Sa'lebî'nin Tefsirinde ez-Zübeyr'den, onun da Cabir'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Aziz ve celil olan Rabbiniz, onun yüzüne baksınlar diye tecelli edecek, onlar da O'na secdeye kapanacaklar. Başlarınızı kaldırın diyecek, çünkü bugün ibadet günü değildir."

[33]

es-Sa'lebî dedi ki: Mücahid'in âyet-İ kerime herkes Rabbinin mükâfatını bekleyecektir, O'nun yarattıklarından hiçbir şey O'nu görmeyecektir, anlamında olduğunu söylemesi dayanaksız bir tevildir. Çünkü Araplar "nazar" ile "intizar (beklemek)"ı kastedecek olurlarsa (fiilin geçişini sağlamak için herhangi bir edat kullanmaksızın): Onu bekledim" derler. Nitekim yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: Onlar... saatin (kıyametin) ... gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?" (ez-Zuhruf, 43/66); Onlar zamanı gelince bildirdiklerinin gerçekleşmesinden başkasını mı bekliyorlar?" (ei-Araf, 7/53); Onlar... bir tek çığılıktan başkasını beklemiyorlar." (Yasin, 36/49)

Eğer bu kök ile tefekkür ve tedebbür, (düşünmeyi) kastedecek olurlarsa o zaman: Bu iş üzerinde düşündüm" derler. Şayet "nazar" fiili ile kastedilen "görmek" olursa o vakit; ile bîriikte kullanılır.

"Vech; yüz" de ayrıca zikredilmiş olduğuna göre o takdirde burada bu fiilin açıktan açığa görmekten başka hiçbir anlamı olamaz.

el-Ezlien dedi ki: Mücahid'in söylediği: Rabbinin sevabına intizar eder (bekler) şeklindeki açıklaması, yanlıştır. Çünkü intizar (beklemek) anlamında: denilmez. Buna göre bir kimsenin: Filana baktım" demesi ancak göz ile görmek anlamında kullanılır. Araplar böyle derler, çünkü onSar gözle görmeyi kastettiklerinde: Ona baktım" derler. Eğer "intizar"ı kastedecek olurlarsa; derler. Şair de şöyle demiştir:

"Çünkü gerçek şu ki, sizler eğer bir an dahi beni beklerseniz, Um Cımdub'un nezdinde bunun bana faydası olur."

Şair burada "intizâr; bekleme"yi kastettiğinden: Beni beklerseniz" demiş, buna karşılık; dememiştir.

Araplar, gözle görmeyi kastettiklerinde: Ona baktım" derler. Şair de şöyle demiştir;

"Ben ona baktım ve o sırada yıldızlar sanki, Yolculuklarından dönen kimselere yollarım aydınlatan rahiblerin kandilleri gibiydi."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Minâ'nın el-Muhassab mevkiinde ona bir baktım ki, Gûnahtan korkmaaaydım benim ısrarlı bir bakışım vardı." Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Şüphesiz ki ben senin bana vaadettiğini gözetlemekteyim Tıpkı fakirin, varlıklı, zengin, bir kimseye baktığı gibi."

Ben, sana zilletle bakıyorum, demektir. Çünkü zilletle ve boyun eğerek bakmak kendisinden bir şeyler istenen kimsenin kalbini daha bir yumuşatıcıdır.

Bu kanaattekilere delil diye gösterdikleri yüce Allah'ım "Gözler O'na erişemez.

O ise bütün gözleri kuşatmıştır" (el-En'âm, 6/103) buyruğuna gelince, bu dünya hayatı hakkında söz konusudur. Buna dair yeterli açıklamalar yerinde geçmiş bulunmaktadır.

Atiyye el-Avfî dedi ki: Onlar Allah'a bakacaklardır, ancak gözleri azameti dolayısıyla O'nu kuşatamayacaktır. Şu kadar var ki O'nun nazarı onları kuşatır, Buna yüce Allah'ın: "Gözler O'na erişemez. O ise, bütün gözleri kuşatmıştır" (el-En'am, 6/103) buyruğu delil teşkil etmektedir.

el-Kuşeyrî Ebu Nasr dedi ki: 'in; "nimetler" demek olan: lafzının tekili olduğu söylenmiştir. Yani O'nun nimetleri beklenir, gözetlenir. Bu açıklama da batıldır. Çünkü "nimetler" in tekili "ye" ile değil, "elif" ile yazılır. Diğer taraftan bu kelime (kendileriyle bir belâ) savuları nimetler demektir. Halbuki onlar* üzerlerindeki bir bela veya bir sıkıntıyı savmayı gözetlemeleri sözkonusu olmamak üzere, cennetle olacaklardır. Esasen bir şeyin gerçekleşmesini bekleyip, gözetleyen bir kimsenin yaşantısında da bir çeşit rahatsızlık, tatsızlık var demektir. Cennetlikler bununla nitelendirilemezler.

Denildiğine göre, buradaki "nazar; bakma"nın "yüz"e izafe edilmesi yüce Allah'ın; "Altından ırmaklar akar" (el-Mâide, 5/119) buyruğu gibidir. Oysa akan ırmağın yatağındaki sudur, ırmağın yatağının kendisi değildir. Diğer taraftan "vech" in "ayn: göz" anlamında kullanıldığı da olmuştur. Nitekim yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Şu gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne sürün" (Yusuf, 12/93) gözlerine sürün demektir. Diğer taraftan yarın (kıyamet gününde) alışılmışın ters yüz edileceği de uzak bir ihtimal değildir. Öyle ki; yüce Allah, görmeyi ve bakmayı yüzde yaratabilir. Bu da yüce Allah'ın: "Acaba durmadan yüzüstü düşerek yürüyen kimse mi daha çok hidayettedir" (el-Mülk, 67/22) buyruğuna benzemektedir. Bunun üzerine: Ey Allah'ın Rasûlü cehennemde yüzleri üzerinde nasıl yürüyeceklerdir? diye sorulunca, Peygamber: "Onları ayaklan üzerinde yürüten, yüzleri üzerinde yürütmeye de kadirdir" diye cevap vermiştir[34]

"Ve o günde asık nice suratlar vardır." Yani kıyamet gününde, kâfirlerin yüzleri gerilmiş, çekiJmiş ve asılmış olacaktır. es-Sıhah' l z şöyle denilmektedir: dişi devenin isteği olmaksızın erkek deve dişi deve ile ilişki kurdu" denilir, Adam yüzünü ekşitti, astı" demektir. Yüzünü astı, ekşitti" denilir.

es-Süddî: "Asık surat" şekli değişikliğe uğramış surat demektir, diye açıklamıştır. Anlamlar aynıdır.

"Kendilerine, bel kemikleri kıran, çok belâlı işler yapılacağını anlarlar." Kesinlikle buna inanır ve bunu iyiden iyiye bilirier, demektir.

Büyük iş ve musibet" anlamındadır. Sırtmın omurgasını kırdı" demektir. Bu

anlamdaki açıklamayı Mücahid ve başkaları yapmıştır. Katade ise: Şer ve kötülük" demektir, der.

es-Süddi; helak olmak, İbn Abbas ve İbn Zeyd, cehenneme girmek, diye açıklamıştır. Anlamlar birbirine yakındır. Bu kelimenin asıl anlamı devenin burnuna bir demir yahutta ateş ile kemiğe ulaşınca kadar işaret yapıp dağlamaktır. Bu açıklamayı el-Esmâî yapmıştır.

O bakımdan devenin burnunu bir demirle delip, sonra da delinen yere deriden yapılmış bir ip geçirip, onun üzerine de bükülmüş bir halat geçirmeyi anlatmak üzere: Devenin burnunu delip, ondan halat geçirdim" denilir.

Arapların: O'na fâkira (musibet, belâ veya az önce deve için sözkonusu edilen uygulamanın benzeri) yapıldı" denilir. en-Nâbiğa da şöyle demiştir:

"Hiçbir kabir beni kabul etmedi; hâlâ önümde duruyor Ve başımın tepesine inecek kırıcı bir balta darbesi."

(Burada bu kelime) "kırıcı" anlamında kullanılmıştır. [\[35\]](#)

26. Vazgeçin bu işten... (Çünkü can) köprücük kemiğine gelip dayandığında;

27. "Var mı bir tedavi edecek?" denildiğinde;

28. Artık bunun gerçekten bir ayrılış olduğunu anlayacak.

29. Bacaklar birbirine dolaşacak.

30. İşte o günde sürülüp, götürülmek yalnız Rabbinin huzuruna olacak.

"Vazgeçin bu işten... (Çünkü can) köprücük kemiğine gelip dayandığında" buyruğimdaki:

Vazgeçin bu işten" lafzı bir azar ve bu işren vazgeçmeyi bii emirdir. Yani kâfir, bir kimsenin kıyamet gününe iman etmesi, uzak bir ihtimaldir. Daha sonra yeni bir ifade ile yüce Allah: "Köprücük kemiğine gelip dayandığında" diye, buyurmaktadır ki, nefis yahutta can köprücük kemiğine gelip dayandığında, demektir. Bu buyrukla daha önce kendisinden sözedil-memiş bir hususa dair haber vermektedir. Çünkü muhatab bunu bilmektedir. Daha önce geçen: "Nihayet o perdenin arkasına girince" (Sâd, 38/32) buyruğu ile; "hele (o can) bir boş aza gelince" (el-Vâkıa, 56/83) buyruklarına (bu itibarla) benzemektedir ki daha önceden (bu hususa dair açıklamalar orada) geçmiş bulunmaktadır.

Burada bu edatın "gerçekten" anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani: "(Can) köprücük kemiğine gelip dayandığında" yani can oraya ulaştığında sürünüp, götürülecek yer, Allah'ın huzuru olacaktır. İbn Abbas şöyle derdi: (Yani) kâfirin canı köprücük kemiğine ulaştığında, demektir.

"Köprücük kemikleri" lafzı; 'in çoğulu olup, göğsün üs: tarafında, canın hırıltılı

bir şekilde verildiği (gargara) yerde bulunan ve göğüs çukurunda birbirine girmiş kemikler demektir. Dureyd b. es-Simme şöyle demiştir

"Ve nice büyük iş var ki sen onları savundun Canlarının köprücük kemiklerine ulaştığı bir zamanda."

Ölmek üzere, olma halini anlatmak üzere bazan "can köprücük kemiğine ulaştı" tabiri kullanılır.

Bu buyruktan maksat ise, ölümün gelişi esnasındaki halin çok zor ve sıkıntılı olduğunu onlara hatırlatmaktır.

"Var mı bir tedavi edecek denildiğinde" buyruğu hakkında, farklı görüş-'ler vardır. Buradaki: Tedavi eden" lafzının: Tedavi etmekten geldiği söylenmiştir. Bu açıklama İbn Abbas, İkrime ve başkalarından rivayet edilmiştir. Simak'ın, İkrime'den rivayetine göre o: Tedavi edecek bir tedavi edici... Yani şifa verecek bir kimse (var mı?) diye açıkladığını rivayet etmiştir. Meymun b. Mihran da, İbn Abbas'ıan: Ona şifa verecek bir doktor var mı? diye açıkladığını rivayet etmektedir. E bu Kilâbe ve Katade de böyle demiştir. Şair de şöyle demiştir:

"Zamanın musibetlerine karşı genç delikanlıyı koruyacak var mıdır? Yahut mukadder ölüme karşı onu tedavi edip, şifa verecek birisi var mıdır?"

Bu ifade, böyle bir şeyin uzak bir ihtimal olduğunu, bundan ümit kesilmesi gerektiğini anlatmak içindir. Yani ölüme karşı kim tedavi edip, şifa verecek kudreti bulabilir?

Yine İbn Abbas'tan ve Ebu'l-Cevzâ'dan rivayete göre, bu: Yukarı doğru çıktı, yükseldi, yükselir" fiilinden gelmekledir. Mana da: Onun ruhunu alıp, semaya yükselecekler kimlerdir? Rahmet melekleri mi, yoksa azab melekleri mi?

Bir diğer açıklama da şöyledir: Ölüm meleği, bunu alıp çıkartacak kimse var mıdır? diye sorar. Yani bu canı kim alıp (semaya) çıkartır? Çünkü melekler kâfir nefse yaklaşımdan tiksiniirler. Bunun üzerine ölüm meleği: Ey filan bunu al, yukarı çıkart! der.

Âsim ile bir grub yüce Allah'ın; Var mı bir tedavi edecek" buy-ruğundaki "nun" harfini; Aksine, örtmüştür"(el-Mutaffifin, 83/14) buyruğundaki "lam"ı izhar edip, okumuşlardır. (Birincisi) tabaklanmış deri satıcısı olan: ikincisi de buğdayın tesniyesi olan; ile karışmaması için böyle okumuşlardır. Sahih olan ise izharı terkedip; lafzında "kaf" harfinin kesreli, de ise "nun" harfinin üstün ile okunmasıdır. Bu karışıklığın önlenmesi için de bu kadarı yeterlidir.

Sözedilen bu okuyuştan daha güzeli ise; Kimse" lafzı ile; Hayır, bilakis" lafzının izhar ile okunmasıdır. Bu açıklamayı el-Kuşeyrî yapmıştır.

"Artık bunun gerçekten" dünyadan, hanımdan, maldan ve çocuklardan "bir ayrılış olduğunu anlayacak" insan buna kesinlikle inanacak. Bu melekleri

göreceği vakit olacaktır. Şair de şöyle demiştir:

"Bir ayrılış ki hiçbir ayrılık ona benzemez

Artık ondan sonra kavuşma ümidi de kesilmiş olacaktır."

"Bacaklar birbirine dolaşacak." Yani şiddet ve sıkıntı, ardı arkası kesilmeden gelecek. Dünyanın sonunun sıkıntısı ile âhiretin başının sıkıntısı birbirine bitişmiş olacaktır. Bu açıklamayı İbn Abbas, el-Hasen ve başkaları yapmıştır.

eş-Şa'bî ve başkaları şöyle demiştir: Ölüm esnasında aşırı zorluk ve sıkıntıdan ötürü insanın bacakları birbirine dolaşacaktır.

Katade şöyle demiştir: Ölüm yaklaştığı vakit, ayaklarından birisini ötekinin üzerine vurduğunu hiç görmedin mi?

Said b. el-Müseyyeb ve yine el-Hasen şöyle demişlerdir: Bunlar kefende insanın bacaklarının sarılması halini anlatmaktadır. Zeyd b. Eşlem dedi ki: Kefenin bacağı (alt tarafı) insanın bacağına dolaşmış olacaktır. Yine el-Hasen: Ayaklan ölmüş, bacakları kurumuş ve artık kendisini taşıyamaz ol mu şiidir. Halbuki o, bunlar üzerinde dolaşıp, gidip geliyordu.

en-Nehhâs dedi ki: Birinci açıklama bunların en güzelidir.

Ali b. Ebi Talha, İbn Abbas'tan; "Bacaklar birbirine dolaşacak" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Dünyanın son günü ile âhiretin ilk günü -Ailah'ın rahmetiyle esirgediği müstesna- şiddet ve sıkıntı ik bitişmiş olacaktır. Yani ölümün şiddetli hali görüleceklerin dehşetli şiddetine eklenecektir. Bu görüşün delili de yüce Allah'ın: "İşte o günde sürünüp götürölmek yalnız Rabbhın huzuruna olacak" buyruğudur.

Mücahid de şöyle demiştir: Belâ belâyâ bulaşmış olacaktır. Yani zorluklar, sıkıntılar biri diğerrinin arkasından gelecektir. ed-Dahhak ve İbn Zeyd de şöyle demiştir: Ona karşı oldukça zorlu ve sıkıntılı iki iş, bir araya gelmiş olacaktır: İnsanlar onun bedeninin techiziyle uğraşırken, melekler onun ruhunu teçhiz etmiş olacaktıdır.

Araplar "sak: bacak'ı ancak büyük zorluk ve mihnetler hakkında kulla-nırlarlar. Nitekim: Dünya ayağa kalktı" ifadeleriyle; " Savaş ayağa kalktı, koptu'r ifadelerinde hep bu lafız kullanılmıştır, Şair de şöyle demiştir:

"Ve savaş bizimle bacakları üzerinde durdu."

Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden: "Nün, kaleme andolsun ki..." Sûresi'nin sonlarında (el-Kalem, 68/42. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Kimileri de şöyle demiştir: Kâfirin canı çıkarken ruhu azab görür. Bu birinci "bacak"dır. Bundan sonra ise ölümden sonra diriliğın bacağı ve şiddetleri görölecektir.

"İşte o günde" kıyamet gününde "sürölüp, götürölmek" yani döndürölmek

"Rabbinin huzuruna" yaratıcının huzuruna "olacak." Bazı tefsirlerde şöyle denilmektedir: Onun kötülüklerini tesbit eden meleği onu sürecektir. Sür(ül)rnek" Sürdü, sürer" Fiilinden mastardır. Söz söylemek" lafzının: Söz söyledi, söz söyler" fiilinin mastarı oluşu gibi. [\[36\]](#)

31. O, tasdik de etmemiş, namaz da kılmamış,
32. Fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti.
33. Sonra da gerine gerine taraftarlarının yanına gitmişti.
34. Sana layıktır, evet sana layıktır.
35. Sonra yine sana layıktır, tekrar tekrar sana layıktır.

"O, tasdik de etmemiş, namaz da kılmamış." Yani Ebu Cehil, tasdik de etmedi, namaz da kılmadı.

Bunun, sûrenin baş taraflarında sözü edilen "insan" (10. âyet) hakkında olduğu da söylenmiştir. Çünkü oradaki "insan" cins isimdir. Birincisi İbn Ab-bas'ın görüşüdür. Yani o risaleti tasdik etmediği gibi "namazdakılmamış" Rabbine dua etmemiş, Rasûlüne de salât ve selâm getirmemiştir.

Kata de dedi ki: Allah'ın Kitabını tasdik etmediği gibi, Allah için namaz da kılmadı. Şöyle de açıklanmıştır: O, Allah nezdinde kendisi için biriken bir azık olsun diye malını tasadduk etmediği gibi, Allah'ın kendisine emrettiği namazları da kalmamıştır.

Kalbiyle iman etmemiş, bedeniyle amel etmemiştir, diye de açıklanmıştır.

el-Kisaî dedi ki: ...ma" olumsuzluk edatı; ...madı" anlamındadır. Şu kadar var ki bu (birinci) olumsuzluk edatı, benzeri ile bir defa daha tekrarlanır. Mesela; Araplar: Ne Abdullah çıkıyor, ne de filan" derler. Buna karşılık; denilmez. Ancak ona: de eklenir. (Bu durumda: Ben ihsan edici de olmayan, iyilik de yapmayan bir adama uğradım, demek olur.) Yüce Allah'ın: Fakat o sarp yokuşa saldıramadı" (el-Beled, 90/11) buyruğu ise, bu kabilden değildir. Çünkü bu; tabiri, Niye o sarp yokuşa saldıramadı, o sarp yokuşa saldırmalı değil miydi?" anlamındadır, istifham edatı olan hemze hazfedilmiştir.

el-Ahfeş de şöyle demektedir: "O tasdik etmemiş" buyruğu; Tasdik etmedi" demektir. Yüce Allah'ın: O saldıramadı" buyruğunun; anlamında olması gibidir. O bakımdan bunun arkasından başka bir şeye (yani olumsuzluk edatının tekrarlanmasına) gerek yoktur. Nitekim Araplar: Gitmedi" tabirini; anlamında kullanırlar. Burada nefy (olumsuzluk) edatı, muzari fiili nefyettiği gibi, mazi fiili de nefyetmektedir. Züheyr'in şu mısraında da bu kabildendir:

"O, onu ne açıkladı, ne de öne geçti."[\[37\]](#)

"Fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti." Kur'ân-ı Kerîm'i yalanlamış, iman etmekten yüz çevirmişti.

"Sonra da gerine gerine" çalım satarak ve bu işiyle öğünüp böbürlenerek "tarafdarlarının yanına gitmişti." Bu şekildeki açıklamayı Mücahid ve başkaları yapmıştır. Mücahid dedi ki: Kastedilen Ebu Cehil'dir.

" Gerine gerine lafzının, "sırt, binek" anlamındaki: den geldiği de söylenmiştir. Yani o sırtını eğerek, bükerek... demek olur. Aslı ise tembellikten ve ağırlıktan dolayı gerinmek fiilini ifade eden: 'dir.

O halde, bu kimse, hakka davet edene karşı ağır ağır hareket ederdi, demek olur. Bu lafızda aynı harfin tekrarı hoş olmadığından dolayı "ye" harfinin yerine "ti" harfi kullanılmış olmaktadır. "Gerinmek" aldırış edilmedi -• ğinin göstergesidir ki, bu da uzanmak, gerinmek anlamındadır. Sanki o bü-yüklendiğinden ötürü sırtını uzatıyor (geriniyor) ve başka tarafa döndürüyor gibidir. Havuzun dibindeki tortu su" demektir. Havuzun dibine ya-yıldığı için bu isim verilmiştir.

Haberde: Ümmetim gerine gerine yürüyüp, İranlılarla, Bizanslılar onların hizmetkârlığını yapacak olurlarsa, o vakit birbirlerine düşeceklerdir" denilmektedir.[\[38\]](#)

-Hadiste geçen-: Gerine gerine" lafzı çalımli yürümek ve yürürken elleri uzatmak demektir.

"Sana layıktır, evet sana layıktır. Sonra yine sana layıktır. Tekrar tekrar sana layıktır." Tehdit ardına tehdit, arka arkaya tehditlerdir. Yani bu dört şeye karşılık, dört ayrı tehdittir. Nitekim rivayet olduğuna göre, bu Rab-bi hakkında cahil olan Ebu Cehil hakkında inmiştir. Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "O tasdik de etmemiş, namaz da kılmamış fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti." Yani ne Allah'ın Rasûlünü tasdik etmiş, ne Allah'ın huzurunda durup namaz kılmıştır; fakat Benim Rasûlümü yalanlamış, Benim huzurunda boyun eğmekten yüz çevirmiştir. Buna göre tasdiki terketmek bir özellik, yalanlamak bir özellik, namazı terketmek bir özellik, Allah'ın emrinden yüz çevirmek bir başka özelliştir, Bundan dolayı bu dört özellik terk edilmesi karşılığında ona dön tane tehditte bulunulmuştur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah'ın: "Sonra da gerine gerine tarafdarlarının yanına gitmişti7* buyruğunda, beşinci bir özellik sözkonusu edilmektedir, denilemez, O zaman biz de şöyle deriz: Bu onun yalanlamadan ve yüz çevirmekten önceki adeti idi. Onun bu halini haber vermektedir. Bu da biraz sonra zikredeceğimiz üzere Katade'nin açıklamasından açıkça anlaşılmaktadır,

Denildiğine göre; Rasûlullah (sav) bir gün mescidden çıkarken Ebu Cehil mescidin kapısında Mahzumoğullan kapısının yanında onunla karşılaşmıştı.

Rasûlullah (sav) onun elini tuttu, bir ya da iki defa salladıktan sonra ona: "Sana daha layıktır, sana daha layıktır" demiş, Ebu Cehil ona: Sen beni tehdit mi ediyorsun? Allah'a yemin ederim ki ben bu vadideki insanların en güçlüsü ve en şereflişiyim, diye cevap vermişti. Bunun üzerine Rasûlullah (sav)'a Ebu Cehil'e dediği şekilde buyruk nazil oldu. Evet bu, bir tehdit sözüdür. Şair de şöyle demiştir:

"Daha layıktır sonra daha layıktır hem daha layıktır Hiç sağıldıktan sonra (aüt) memeye geri döner mi?"

Kacade dedi ki: Ebu Cehil b. Hişam, böbürlene böbürlene geldi. Peygamber (sav) elinden tutup: "Sana daha layıktır, evet sana layıktır. Sonra yine sana layıktır, tekrar tekrar sana layıktır." diye buyurdu. Ebu Cehil şöyle dedi: Sen de, Rabbin de bana bir şey yapamazsınız. Çünkü ben buranın iki dağı arasındakilerin en güzelüsüyüm. Bedir günü müslümanları görünce bugünden sonra Allah'a ebediyyen bir daha ibadet edilmeyecektir, dedi. Allah onun boynunu vurdurdu ve en kötü bir şekilde onu Öldürdü. Buyruğun: Vay sana! anlamında olduğu da söylenmiştir. el-Hansâ'nın şu beyitlerinde bu anlamdadır:

"Ben içimden bütün düşünceleri geçirdim Nefsime daha layıktır, evet ona daha layıktır, Ben kendimi belli bir hale mecbur edeceğim, Ya onun aleyhine ya da lehine olsun,"

Buradaki: Hal" demek olduğu gibi aynı şekilde ölünün üzerinde taşındığı tahtaya da denilir. Bu yoruma göre; şöyle denilmiştir: Bu lafız kal-bedilmiş lafızlardandır. Sanki; (j/jî) iken daha sonra illetli harf (olan ye) sonraya bırakılmış gibidir. (Böylelikle evlâ olmuştur).

Yani sen, hayatta iken de sana veyl olsun, ölüm halinde de sana veyl olsun, dirileceğin gün de sana veyl olsun, cehenneme gireceğin gün de sana veyl olsun. Bu şekildeki tekrarlama da şairin şu mısraına benzemektedir:

"Veyller olsun sana! Sen beni yayan yürümek zorunda bıraktın."

Yani veyl olsun sana, sonra yine veyl olsun, sonra yine veyl olsun, demektir. Bu açıklama zayıf kabul edilmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Buyruk; bunu terkettiğin için yerilmen senin için daha uygundur, demektir. Ancak kelimelerin çokluğundun ütürü diğerleri hazfedilmiştir. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Bu azab sana daha uygun ve sana daha layıktır.

Ebu'l-Abbas, Ahmed b. Yahya dedi ki: el-Esmaî dedi ki: "Daha layık, daha uygun" lafzının Arap dilindeki anlamı "helak oluşa yakın olmak"ür. Sanki: Sen helak olmanın kertesine geldin, helak olmaya çok yaklaştın" denilmiş gibidir ki; bunun geldiği kok "yakınlık" anlamındaki dir. Yüce Allah da (bu kok

kullanılarak) şöyle buyurmaktadır: Ey iman edenler, kâfirlerden size yakın olanlarla savaşın." (et-Tevbe, 9/123) el-Esmai şu mısraı zikretmektedir:

"Ona velânın. verilmesine çok yaklaştı." Yine şu mısraı zikretmektedir:

"O kimin için yükselirse, kedere çok yaklaşmış olur."

Yani böyle bir şeye sahip olan kedere oldukça yaklaşmış demektir. Ebu'l-Abbas, Saleb, el-Esmat'nin açıklamalarını güzel buluyor ve: el-Es-maî'nin açıklaması gibi açıklayan kimse yoktur, diyordu.

en-Nehhas dedi ki: Araplar: derler ki "az kalsın helak oluyordun, sonra kurtuldun" demektir. İfadenin takdiri sanki; Helak olmaya sen çok yaklaştın" gibidir.

d-Mdulevî dedi ki: şeklinde bir ism-i tafdil olması söz-konusu değildir. Bu hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olarak gelir. Sanki: Tehdit, başkasına göre kendisine daha bir yakışır" denilmiş gibidir. Çünkü Ebu Zeyd'i tehdit ettikleri vakit Arapların: dediklerini nakletmektedir. Bu lafzın sonuna tenis alameti " (yuvarlak te)"nin gelmesi durumun böyle olmadığının (fiil olmadığının) delilidir. Sana" lafzı "daha layıktır" anlamındaki lafzın hakkında bir haberdır. Lâyıktır" lafzının munsanf olmayışı, tehdidin alemi (özel ismi) haline gelişinden dolaydır. Tıpkı bir adama "Ahmed" adının verilmesine benzer.

Buyruktaki tekrarlananın, sen kötü olan ilk ameline, sonra ikincisine, sonra üçüncüsüne, sonra dördüncüsüne devam et! anlamında olduğu da söylenmiştir.

Az önce geçtiği gibi. [\[39\]](#)

36. Yoksa İnsan, başıboş bırakılacağını mı sanır?

37. O dökülen meniden bir damla değil miydi?

38. Sonra o bir sülük gibi yapışan bir kan pıhtısı olmuş, sonra (Allah onu) yaratmış, düzenlemiştir.

39. Ondan erkek ve dişi iki sınıf yaratmıştır.

40. Bunları yapanın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?

"Yoksa insan" Âdem oğlu "başıboş bırakılacağını mı sanır?" Ona hiç ilişilmeksizin öylece terkedilip, ona emir ve yasak verilmeyeceğini mi zanneder? Bu açıklamayı İbn Zeyd ve Mücahid yapmıştır. Çobansız otlayan develere; Başıboş develer" denilmesi de buradan gelmektedir.

Anlamın: İnsanın kabrinde bu şekilde ebediyyen bırakılıp, terkedileoeği-ni ve asla diriltilmeyeceğim mi sanır? şeklinde olduğu da söylenmiştir. şair de şöyle demiştir:

"Ben olanca yemin ile Allah adına yemin ediyorum ki; Allah hiçbir şeyi başıboş

bırakmamıştır."

"O dökülen meniden bir damla değil miydi?" Yani o, rahime dökülen bir damla su değil miydi? (Kurbanlıkların) kanlarının akıtılması dolayısıyla "Minâ"ya bu ismin verilmiş sebebi de budur. Bu açıklama daha önceden (en-Necm, 53/46. âyetin ve el Vâkıa, 56/58 âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Nutfe: Bir damla": Çok az suya denilir. Suyun damlamasını anlatmak üzere: Su damladı" denilir. Buyruk şu demektir: Yani o, erkeğin sulbünde ve kadının göğüs kemiklerinde azıcık bir sudan ibaret değil miydi?

"Dökülen meniden" anlamındaki buyruğu Hafs; şeklinde "ye" ile okumuştur. Aynı zamanda bu İbn Muhaysın, Mücahid, Yakub, Ayyaş yoluyla Ebu Amr'ın da kıraatidir. "Meni" lafzı dolayısıyla Ebu Ubeyd de bu okuyuşu tercih etmiştir. Diğerleri ise "nutfe"den ötürü "te" ile okumuşlardır. Ebu Hatim de bu okuyuşu tercih etmiştir.

"Sonra o bir sülük gibi" yani nutfeden sonra bir kan demektir. Yüce Allah, değerinin önemsizliğine rağmen bütün bunlarla onu merteye merteye var etmiş, yaratmıştır.

üaha sonra yüce Allah: "Sonra yaratmış" yani takdir etmiş; ona ruh vermek suretiyle mükemmel bir şekilde "düzenlemiştir" diye buyurmaktadır.

"Ondan erkek ve dişi iki sınıf yaratmıştır." O, insandan -bir görüşe göre meniden- erkeği ve kadını yaratmıştır. Hunsâ (erkeklik ve dişilik organı bulunmayan kimse)nin (mirastan) payının düşürüleceği görüşünü benimseyenler bunu delil göstermişlerdir. Fakat bundan önce eş-Şûrâ Sûresi'nde (42/51. âyetin tefsirinde) bu âyetin ve benzerinin çoğunlukla görülen ile ilgili olduğu belirtilmiş bulunmaktadır. en-Nisâ Sûresi'nin baş taraflarında da (4/1. âyet, 1. başlıkta) buna dair açıklamalar geçmiş ve miras âyetinde de hun-sânın hükmünü zikretmiş bulunduğumuzdan, bunu ayrıca tekrarlayanın anlamı yoktur.

"Bunları yapanın" yani bu canlı varlığı bir damla sudan yaratmaya kadir olanın "ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?" Bu cisimleri çürümelerinden sonra, öldükten sonra, önceki halleriyle tekrar yaratmaya gücü yetmez mi?' Rasûlullah (sav)'dan rivayet edildiğine göre o bu buyruğu okudu mu: Allah'ım, Seni tenzih ederim, elbette kadirsin" dermiş.

İbn Abbas dedi ki: Her kim: "O en yüce Rabbinin ismini teşbih e"(el-A'lâ. 87/1) buyruğunu okursa, İster imam olsun, isterse de başka bir durumda olsun subhane rabbiyel alâ (en yüce Rabrimi tenzih ederim)" desin. Kim de: "Hayır... kıyamet gününe yemin ederim" buyruğunu sonuna kadar okursa, ister imam olsun, İster başka bir durumda olsun; "seni tenzih ederim, evet (kadirsin)" desin. Bunu es-Sa'lebî, Ebu İshak es-Sebî'nin Said b. Cübeyr'den. onun İbn Abbas'cian rivayeti

olarak zikretmektedir.

el-Kıyame Sûresi burada sona ermektedir, Hamd Allah'a mahsustur. [40]

-
- [1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/209
- [2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/209-215
- [3] Tayâlisî, Müsned, I, 281; Ebû Ya'î, Müsned, VII, 148
- [4] İbn Mâce, I, HH; İbn Huzeyme, Sahih, IV, 121
- [5] Beyhaki, Şuabu'l-İmân, III, 248; d-Münzirî, et-Terğib, I, 53; Heysemi, Mecmâ, I, 167
- [6] Müslim, II, 705, IV, 2059; Darimi. Sünen, I. 140, HI; Nesâî, V, 76; İbn Mâce, I, 74, 75; Müsned, IV. 357, 3îh, 36i
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/216-222
- [7] Müslim, IV, 2279; İbn Hibbân, Sakik, X, 500. Hiiclis ayrıca el-EıVâm, 6/23 Syetin tefsirinde de geçmiş bulunmaktadır.
- [8] Bu beyit az fince, biraz daha farklı bir şekilde geçmişti. Kaynakların da belirttiği üzere daha doğru rivayet az önce geçen (şekildir. Mesela bk Lisanu'lArab, IV, 545
- [9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/222-225
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/225-226
- [11] Buharı, II, 813, 971, VI, 2502, 2515, 2650; Müslim, III, 1325; Tirmizl, IV, 39; Dâritnî, Sünen, II, 232; Nesâî, VIII, 240, 241; İbn Mâce, II, 852; Müsned, IV, 115,
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/226-227
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/227-228
- [14] Buharı, VI, 2499, 2500, 2502; Müslim, III, lîltt; Tirmizi, IV, 36; Ebû Dâvûd, IV, 14H; Nesâl, IV, 82; Müsned, II, 453
- [15] Buhûrl, VI, 2502; Ebû Dâvûd, IV, 147; Müsned, I, 270, 299
- [16] Ebû Dâvûd, IV, 148; Dârakutnt, III, 196; Nesâî, es -Süne nu 'I -Kübrâ, IV, 276, 277.
- [17] Tirmizi, IV, 36; Ebû Dâvûd, IV, 145; Nesaî, es-Suitenu'l-Kübrâ, IV, 290; Müsned, III, 431, V, 216, 217 (5)

- [18] Ebû Dâvûd, IV, 145; Nesâî, es-Sunenu'l-Kübrâ, IV, 291; Müsned, III, 3«1
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/228-230
- [20] Muratta, i- S25, ayrıca bk, İhn Hacer, Fethu'lBârî, X, 487
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/230-231
- [22] Tirmizi, V, 430; ayrıca bk. Müslim, I. 330, Buhûrl, IV, 1924
- [23] Buhârî, VI, 2736; Müslim, I, 336; Nesâî, II, 149; Müsned, I, 343
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/231-233
- [25] Tirmizî, V, 34; Dârimî, I, B6; İbn Mâce, I, H6; Müsned, IV, 30, K2; aynı anlamda, yakın lafızlarla: Tirmizî, V, 33; Dârimî, I, H7; Ebû Dâvûd, III, 322; İbn Mâce, I, M, S5, II, 1015.
- [26] Biraz .sonra da uzunca zikredilecek oJup kaynakları için oraya bakılabilir.
- [27] Tirmizi, IV, 6ö8, V, 431; Müsned, 11, M
- [28] Müslim, 1, İ63; Bukârî, VI, 2710
- [29] Buhârî, I, 203, 209, IV, 1836; Tirmizî, IV, 687; Ebû Dâvûd, IV, 233, İbn Mâce, I, 60; Müsned, IV, 362, 365 C2)
- [30] Bir önceki nota bakınız.
- [31] Ebû Dâvûd, IV, 234; İbn Mâce, I, 64; Müsned, IV, 11, 12; Ta yalısı, Müsned, I, 147
- [32] Nesâî, es-Sunenu'l-Kübrâ, VI, 36i; İbn Mâce, I, 67
- [33] Deylemî. Firdevs, V, 2öH
- [34] Tirmizl, V, 305; Nesâî, es-Sunenu'l-Kübrâ, VI, 420; Müsned, II, 354, 363, III, 167.
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/233-239
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/239-242
- [37] Şairin burada bu farklı nefy edatlarını, -el-Ahfeş'in dediği gibi- fiilin hasına gelen olumsuzluk edatları olarak ve aynı manada kullandığına işaret etmektedir
- [38] Aynı anlamda az lafzî farkla: İhn Hihbân Sahih, XV, 112; Taberânî, Evsat, I, 48; Hey-semî, Mecnâ', I, 48, "Taberânî'deki rivayetlerin hasen okluğu kaydıyla."
- [39] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/242-247
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/247-248
-

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

INSAN SURESI

İNSAN SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Otuzbir âyet-i kerimedir.

İbn Abbas, Mukatil ve el-Kelbi'nin görüşüne, göre Mekke'de inmiştir.

Cumhur (çoğunluk): Medine'de inmiştir, demiştir.

Yüce Allah'ın: "Hiç şüphesiz ki Kur'ân'ı sana kısım kısım Biz indirdik" (el-İnsan, 76/23) buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadar Mekki olduğu, bundan önceki buyrukların ise Medeni olduğu da söylenmiştir.

İbn Vehb şöyle demektedir: Ve bize İbn Zeyd anlattı dedi ki: Rasûiullah (sav): "İnsan üzerinden öyle uzun süre geçti ki..." (1. âyet) buyruğunu oku-yorken onun yanında Peygamber (,sav)'a soru soran siyah tenli bir adam da bulunuyordu. Ömer b. el-Hattab ona: Peygamber (sav)'ı sıkma, dedi. Peygamber: "Bırak onu ey Hattab'ın oğlu" dedi. (İbn Zeyd) dedi ki: Bu sûre, o şahıs onun yanında iken Peygambere nazil oldu. Bu sûreyi ona okuyup da cennetin niteliklerinin anlatıldığı bölüme gelince, bir hırslu ile ruhunu teslim etti. Rasûiullah (sav) şöyle buyurdu: "Cennete duyduğu şevk arkadaşınızın -ya da kardeşinizin- ruhunu teslim etmesine sebep oldu."[\[1\]](#)

İbn Ömer'den de bundan farklı lafızlarla rivayet edilmiştir. İleride gelecektir, el-Kuşeyri dedi ki: Bu sûre Ali b. Ebi Talib (r.a) hakkında inmiştir. Bununla birlikte sûrenin maksadı geneldir.

Nitekim, bu buyruk şu şu sebebiyle inmiştir, denilen bütün buyruklar hakkında kabu! edilen de budur.[\[2\]](#)

1. İnsan üzerinden öyle uzun bir süre geçti ki; o anılmaya değer bir şey değildi.
2. Gerçekten Bir İnsanı karışık bîr nutfeden yarattık. Onu sınar dururuz. Bu nedenle onu İşiten ve gören yaptık.
3. Gerçekten Biz ona yolu gösterdik. İster şükredici olsun, ister nankör olsun.

"İnsan üzerinden öyle uzun bir süre geçti ki o anılmaya değer bîr şey değildi" buyruğundaki: "mi" lafzı (mulıakkaklık ve kesinlik anlamını ifade eden); anlamındadır. Bu açıklamayı el-Kisaî, el-Ferrâ ve Ebu Ubeyde yapmıştır. Sibeveyh'ten de bunun bu anlama geldiği nakledilmiştir.

el-Ferra dedi ki; Bu edat inkar anlamını da ifade eder, haber anlamını da ifade eder. Burada haber türündendir, çünkü sen: Sana verdim mi" derken karşındakine, o kimseye o şeyi verdiğini söyletmek istersin. İn-kâr anlamı ise: Kimsenin böylesine gücü yeter mi?" gibi ifadelerde kullanılır.

Bunun istifham (soru sormak) konumunda olduğu da söylenmiştir. "Geçti" anlamındadır. Burada "insan"dan kasıt Adem (a.s)'dır. Bu açıklamayı Ka-tade, es-Sevri, İkrime ve es-Süddi yapmıştır. Bu açıklama İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.

"Öyle uzun bir süre" buyruğu hakkında, Ebu Salih'in rivayetine göre, İbn Abbas şöyle demiştir: Ona ruh üflenmeden önce ve o Mekke ile Taif arasında bırakılmış olduğu halde, üzerinden kırk yıl geçti. Yine İbn Abbas'tan, ed-Dahhak'ın rivayetine göre, şöyle demiştir: Adem çamurdan yaratıldı. Bu şekilde kırk yıl kaldı, sonra kokuşmuş bir balçık halinde kırk yıl kaldı. Sonra ses veren kurumuş çamur olarak kırk yıl kaldı. Böylelikle yüzyinni yıl sonra onun hilkali tamamlanmış oldu.

İbn Mesud ek olarak şöyle demektedir: O kırk yıl süreyle toprak olarak kaldı. Yüzaltmış yıl sonra hilkati tamamlandı, sonra da ona ruh üflendi.

Burada sözü edilen; Süre'nin miktarının bilinmediği de söylenmiştir. Yine bu açıklama İbn Abbas'tan nakledilmiş olup, bunu el-Maveıdi zikretmiştir.

"Anılmaya değeri bir şey değildi" buyruğu hakkında ed-Dahhak, İbn Ab-bas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Yani semada da, yeryüzünde de (anılmaya değeri değildi,)

Bir diğeri açıklamaya göre, o suret ve şekil verilmiş, toprak ve çamur halinde anılmaz, tanınmaz, adı nedir, ondan maksat nedir, bilinmez bir ceset halinde idi. paha sonra ona ruh üflendi ve anılmaya değeri bir şey oldu, Bu açıklamayı el-Ferra, Kutrub ve Saleb yapmıştır.

Yahya b. Sellam dedi ki: Her ne kadar Allah nezdinde anılan bir varlık idiyse de yaratıklar arasında anılan bir şey değildi.

Buradaki "anmak"ın haber vermek anlamında olmadığı da söylenmiştir. Çünkü, Rabbin varlıklara dair haber vermesi kadimdir. Aksine burada "anına" değeri, şeref, kadir ve kıymet anlamındadır. Mesela; "fîân kişi anılan bir kimsedir" derken, onun şerefi, kadir u kıymeti varılır, demektir. Nitekim yüce Allah da: Muhakkak o sana ve senin kavmine bir zikir (bir anış yani bir şereOdir." (ez-Zuhruf, 43/44) diye buyurmaktadır. Buna göre buyruk şu anlamdadır: İnsanın üzerinden yaratılmışlar nezdinde herhangi bir değeri, bir kıymeti bulunmayan bir zaman geçmiş bulunmaktadır. Daha sonra yüce Aliah, meleklerle Adem'i halife olarak yaratacağım bildirip, ona göklerin, yerin ve dağların yüklenmekten aciz kaldığı emaneti yükleyin-ce, herkese üstün ve herkesten faziletli olduğu ortaya çıktı ve böylece anılmaya değeri bir varlık oldu.

el-Kuşeyri dedi ki: Özetle; o her ne kadar Allah için anılmaya değeri bir varlık idi ise de, yaratılmışlar için anılmaya değeri bir varlık değildi.

Muhammed b, el-Cehm, el-Ferra'dan: "... bir şey değildi" buyruğu hakkında: O, bir şey idi, -ama anılan (anılmaya değer) bir şey değildi, dediğini nakletmektedir. Bir takım kimseler de şöyle demiştir: Nefy, "şey" ile alakalıdır. Yani uzun birtakım süreler geçtiği halde Adem yaratılmışlar arasında anılan bir şey değildi. Çünkü yüce Allah, yaratıkların türleri arasında en son olarak onu yaratmıştır. Olmayan bir varlık ise, üzerinden bir zaman geçinceye kadar hiçbir şey değildir. Buyruğun anlamı da şudur: Onun üzerinden pek çok zamanlar geçtiği halde Adem bir şey de değildi, yaratılmış da değildi. Yaratılmışlardan herhangi birisi tarafından anılan bir varlık da değildi.

Katade ve Mukatil'in açıklamasının anlamı da budur. Katade şöyle demiştir: İnsan son olarak yaratıldı. Şanı yüce Allah'ın insandan sonra yarattığı bir tür olduğunu bilmiyoruz.

Mukatil de şöyle demiştir: İfadede takdim ve tehir vardır. İfadenin takdiri şöyledir: İnsanınanılmaya değer bir şey olmadığı bir süre geçti ini (geçmiştir). Çünkü yüce Allah, bütün canlılardan sonra onu yaratmış, ondan sonra herhangi bir canlı varlık yaratmış değildir.

"İnsan üzerinden öyle uzun süre geçti ki" buyruğundaki "insan" ile Adem'in soyundan gelen insan türünün kastedildiği ve buradaki "süre"nin insanın, annesinin karnında hamilelik süresi olan dokuz aylık süre olduğu da söylenmiştir. İnsan "anılmaya değer bir şey değildi." Çünkü bu dönemde, kan emen bir sülük ve bir çiğnem et gibi idi. Çünkü insan bu haliyle önemi olmayan, cansız bir varlık gibidir.

" Ebu Bekr (r.a) bu âyeti okuyunca: Keşke bitmiş olsaydı da sınanmasaydı, demiştir. Yani keşke Adem'in üzerinden geçen veanılmaya değer olmayan süre bu haliyle bitip, gitmiş olsaydı da onun soyundan kimse gelmeseydi ve onun soyundan gelenler sınanmasaydı.

Ömer b. el-Hattab (r.a) bir adamı "İnsan üzerinden öyle uzun bir süre geçti ki oanılmaya değer bir şey değildi" âyetini okurken işitmiş ve: Keşke bu süre de bitmiş olsaydı, demiştir.

•Gerçekten Bia, inşam" -görüş ayrılığı söz konusu olmaksızın- Adem oğlunu "karışık bir mutfeden" damlayan bir sudan yani meniden... (yarattık). Belirli bir kabta bulunan az miktardaki herbir suya "nutfе" denilir. Nitekim Abdullah b. Revâha kendi kendisine sitem ederken şöyle demiştir:

"Ne oluyor bana ki, (nefsim) senin cennetten hoşlanmadığını görüyorum Sen bir kırbadaki bir damla sudan başka bir şey misin?"

Çoğulu: ile diye gelir.

Karışık" demek olup, bunun tekili: ile şeklinde gelir. "Dost" kelimesinin

tekilinin; ile şekillerinde gelmesi gibi. Şair Ru'be de şöyle demektedir:

"(O dişi develer) çabuk çıkartılan ve çok ses çıkartan herbir (yavruyu) di şan atıyorlar Henüz deri giydirilmemiş, karışık bir kan içinde olduğu halde."

Bunu buna karıştırdım" denilir. Bu şekilde karıştırılana:

denilir. Tıpkı: Karışık, karışmış" gibidir. d-Müberred dedi ki: 'in tekili eredir. Karıştırdı, karıştırır" diye kullanılır.

Burada nutfenin kana karışması kastedilmektedir. eş-Şemmâh dedi ki:

"Etrafı kapalı karın boşluğu bir süreye kadar sakladı Siizülmesi oldukça hakir olan karışık (bir nutfe)yi."

el-Ferra dedi ki; "Kauşık"can kasıt, erkeğin suyu ile kadının suyunun kan ve kan emici sülük gibi (alaka)nın karışımıdır. İşte bundan dolayı karıştırılan bir şeye: denilir. Bu da aynı anlamda: demek gibidir. Yine böyle bir şeye: denilir ki, bu da gibidir,

İbn Abbas (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Karışık" beyazdaki kırmızılık, kırmızılıktaki beyazlık demektir. Bu da dilcilerin pek çoğunun tercih ettiği bir açıklamadır. el-Hüzdı (ed-Üahil unvanlı Züheyr b. Haram) şöyle demektedir:

"Sanki (ona attığım okun) tüyleri ve okun arkasında olup da yayın kirişine yerleşen kısmına Kan ve au karışımı bulaşmış gibi,"

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmiştir: Erkeğin katı ve beyaz olan suyu, kadının sarı ve ince olan suyuna karışır ve her ikisinden çocuk yaratılır. Sinir, kemik ve güç türünden ne varsa o erkeğin suyundandır. Et, kan ve saç ise kadının suyundandır. Bu husus merfı olarak da rivayet edilmiştir ki; bunu da el-Bezzar zikretmiştir[3]

İbn Mesud'dan rivayet edildiğine göre; nutfenin karışıklığı mudğa (bir çiğnem et)in damarları demektir. Yine ondan gelen rivayete göre (bu) iki ayrı renkteki erkeğin suyu ile kadının suyu demektir.

Mücahid dedi ki: Erkeğin nutfe.si beyaz ve kırmızı, kadının nuüesi ise yeşil ve sarıdır.

İbn Abbas dedi ki; İnsan çeşitli renklerden (türlerden) yaratılmıştır. O (ünce) topraktan yaratıldı, sonra fercin ve rahimin suyundan yaratıldı. Bu ise nut-fedir, sonra alaka, sonra mudga (bir çiğnemlik et), sonra kemik, sonra da et olur. Katade de buna yakın bir açıklama yapmıştır: Bundan maksat yaratılışın merhaleleridir, bir merhaleden sonra alaka (sülük gibi kan emen bir kan parçası) aşaması, bir çiğnemlik et. ve kemik aşaması getir, sonra da kemiklere et giydirdi. Tıpkı ef-Mu'minin Sûresi'nde buyurulduğu gibi: "Andolsun ki Biz insanı süzülmüş bir çamurdan yarattık..." (el-Mu'minin, 23/12)

İbnu's-Sikkit dedi ki: 'den kasıt "karışık şeyler"dir, çünkü nutfe çeşitli türlerin karışımıdır. İnsan o nutfeden farklı tabiatlara sahip olarak yaratılmıştır.

Meani bilginleri de şöyle demiştir: Bu lafız, çoğul olmakla birlikte, tekil anlamındadır. Çünkü "nutfe"nin sıfatıdır. Nitekim: Ondalık tencere ve eskimiş elbise" demek de bu kabildendir.

Ebu Eyyüb el-Ensari'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Yahudilerden bir ilim adamı Peygamber (sav) gelip şöyle dedi: Bana erkeğin suyu ile kadının suyu hakkında haber ver. Peygamber şöyle buyurdu: "Erkeğin suyu beyaz ve katı, kadının suyu san ve incedir. Eğer kadının suyu üste çıkarsa kadın dişi doğurur, eğer erkeğin suyu üste çıkarsa kadın erkek doğurur." Bunun üzerine o ilim adamı: Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına ve senin Allah'ın Rasûlü olduğuna şahitlik ederim, dedi.^[4] Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde ^[5] geçmiş bulunmaktadır.

**Onu sınar, dururuz." İmtihan ederiz. Biz, onda sınamayı, imtihan etmeyi takdir ederiz, diye de açıklanmıştır.

Ne ile sınandığı hususunda iki görüş vardır. Birincisine göre; Biz onu hayır ve şer ile sınar dururuz, demektir. Bu açıklamayı ei-Kelbi yapmıştır.

İkinci görüşe göre, Biz, onun rahatlık ve bolluk zamanında şükrünü, dar-hk ve sıkıntılı zamanlarında da sabrını sınarız. Bu açıklamayı da el-Hasen yapmıştır.

"Onu sınar, dururuz." Onu mükellef kılarız diye de açıklanmıştır. Bunun da iki şekilde açıklaması vardır. Birincisine göre, yarattıktan sonra onu amel ile (sınarız) demektir. Bu açıklamayı Mukatil yapmıştır. İkincisine göre ise; itaat ile emrolunup, maiyetlerin kendisine yasaklanması için din ile (sınanır).

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre; "onu sınar dururuz" hayır ve şer ile onu sınavalım diye ardı arkasına hilkatlerden, yaratılışlardan geçiririz, demektir.

Muhaimmed b. el-Cehm, el-Ferra'dan şöyle dediğini nakletmektedir: Anlamı Aİlahu a'lem şöyledir: "Biz, onu" sınavalım diye "işiten ve gören yaptık." O halde bu (sınama) anlam itibarı ile sonradan gelmekle birlikte, ifade olarak takdim edilmiştir.

Derim ki: Çünkü sınama ancak yaratılışın tamamlanmasından sonra gerçekleşebilmektedir.

"Bu nedenle onu işiten ve gören yaptık" buyruğu Biz ona kendisi ile hidayeti işiteceği bir kulak, kendisi ile hidayeti göreceği bir göz verdik, demektir.

"Gerçekten Biz ona yolu gösterdik." Ona hidayet ve sapıklık yollarını, hayrı ve şerri peygamberleri göndermek suretiyle açıkladık ve tanıttık, O bakımdan o iman etti ya da küfre saptı. Yüce Allah'ın: "Ve biz ona iki de yol gös-terdik."(el-Beled, 90/10) buyruğuna benzemektedir.

Mücahid dedi ki: Yani biz ona bedbahtlığa ve mutluluğa giden yolu açıklayıp, gösterdik. ed-Dahhak, Ebu Salih ve es-Süddi şöyle demiştir: Burada "yol"dan kasıt, rahimden çıkmasıdır. Tabiatı gereği ve mükemmel aklı sayesinde görebildiği faydaları ve zararlarıdır, diye de açıklanmıştır.

"İster şükredici olsun, ister nankör." Yani o bunlardan hangisini yaparsa yapsın, Biz, ona gerekli açıklamaları yapmış bulunuyoruz.

Kufeli nahivciler dedi ki; (Buyrukta yer alan): ister" lafzının bünyesindeki: burada ceza (şartın cevabı) hükmündedir. ise fazladan gelmiştir. Yani: Biz, ona yolu açıklamış bulunuyoruz. Eğer şükrederse (mükafat görür) yahut nankörlük ederse (ceza görür)" demektir. el-Ferra da bu açıklamayı tercih etmiş olmakla birlikte Basralılar bunu kabul etmezler. Çünkü onlara göre şart edatı, daha sonrasında fiil takdir edilmedikçe isimlerin başına gelmez^[6]

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Biz, ona doğru yolu gösterdik. Yani bu hususa dair delilleri ortaya koymak suretiyle ona tevhid yolunu açıkladık. Sonra Biz, onun için hidayeti yaratacak olursak, o da hidayet bulur ve iman eder. Eğer onu tevfikimize mazhar kılmazsak kâfir olur. Bu da bir kimseye: Ben sana öğüt verdim, istersen kabul et, istersen terket" demeye benzer ki bu: İstersen" (derken başa fe harfi getirmek) anlamındadır fakat "fe" .söylenmeyip hazfedümehtedir. "İster nankör olsun" buyruğu da böyledir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Ona yolu gösterdim" denilebildiği gibi (harf-i cer kullanarak) de de denilebilir. Bu husus daha önceden el-Fatiha Sûre-si'nde (1/6. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde (mesela, el-Bakara, 2/2. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Yüce Allah, burada "şükredici (gâkir)" ile "nankör (kefûr)"u birlikte zikrettiği halde, her ikisinin de mübalağa anlamını ihtiva etmeleri açısından ortak vezinleri olan "şekur" ile "kefur" şekillerini bir arada zikretme mistir. Buna sebep, şükürde mübalağanın (aşırılığın) sözkonusu olmayacağı, buna karşılık bunun küfürde sözkonusu olacağını anlatmaktır. Çünkü yüce Allah'a gereği gibi şükür sözkonusu değildir. Bundan dolayı şükürde mübalağa mevzu bahis olmaz; fakat küfürde (ve nankörlükte) mübalağa sözkonusudur. Bundan dolayı, insan üzerindeki nimetlerin çokluğu dolayısıyla onun şükrü azdır, ona yapılmış olan ihsanlarla birlikte az gibi görünse dahi, küfrü (ve nankörlüğü) Lse pek çoktur. Bu açıklamayı el-Maverdi nakletmiştir. ^[7]

4. Gerçekten Biz kâfirler için zincirler, tasmalar ve alevli bir ateş hazırlamış ızdır.

"Gerçekten Biz kâfirler İçin zincirler, tasmalar ve alevli bir ateş hazırlamışızdır"

buyruğu ile her iki kesimin halini açıklamaya başlamaktadır. Akıl sahihlerinin kendisine ibadet etmelerini istediğini, onları yükümlü kılıp, kendilerine verdiği emirleri yerine getirme imkanları ile donattığını açıklamaktadır. Bundan dolayı kim kâfir olursa, onun için ceza vardır. Kim de Allah'ı tevhid edip, O'na şükrederse onun için de mükafat sözkonusudur.

"es-Selasil: Zincirler" cehennemdeki zincirlerdir. Daha önce el-Hakka SıV resi'nde (69/32. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere herbirisinin uzunluğu yetmiş arşın olacaktır.

Nafi, el-Kisai, Ebu Bekr'in rivayetine göre Asım ile Hişam'ın rivayetine göre de İbn Amir "zincirler" anlamındaki lafzı şeklinde tenvinli olarak, diğerleri ise tenvinsiz okumuşlardır. Kumbun, İbn Kesir ve Hanıza vakıf halinde elif siz vakıf yapmışlar, diğerleri ise "elif" ile vakıf yapmışlardır.

Billur kablar" (15- âyet ile 16. âyetin ilk) kelimesine gelince, birincisini Nafi, İbn Kesir. el-Kisâî, Ebu Bekr'in rivayetine göre, Âsım tenvinli okumuşlardır. Diğerleri ise tenvinsiz okumuşlardır. Yakub ve Hamza ise burada "elif'siz vakıf yapmıştır, diğerleri ise "elif" ile vakıf yapmışlardır,

İkincisine gelince yine Nafi, el-Kisâî ve Ebu Bekr bunu tenvinli okurlarken, diğerleri tenvinsiz okumuşlardır, Bu lafzı tenvinli okuyanlar "elif" ile okurken, tenvinsiz okuyanlar ise "elifi düşürmüşlerdir.

Ebu Ubeyd ise ("zincirler" anlamındaki lafız dahil) her üçünde de tenvinli okuyuş ile "elif" ile vakıf yapmayı -mushafın hattına uyarak- tercih etmiş ve şöyle demiştir: Ben Osman'ın mushafında "zincirler" lafzını "elif ile "bülur'kaplar" lafzının ilkinin "elif ile gördüm. İkincisi ise "elif" ile yazılı iken kazanmış olduğundan orada onun izini açıkça gördüm.

Bu lafızları munsarîf (yani tenvin ile) okuyanların dört tane delili vardır.

1- Buradaki çoğullar, tekillere de benzemektedir. (Tekil gibi kabul edilerek) bu sebepten tekiller gibi (bir daha) çoğul yapılmışlardır. Bundan dolayı tekil hükmünde kabul edilerek munsarîf olmuşlardır[8]

2- el-Ahfeş; Senden daha üstündür" kipi dışında bütün munanf olmayanların Araplar tarafından munsarîf olarak kullanıldıklarını nakletmiş-tir. el-Kisai ve el-Ferra da İxiyle demişlerdir: Bu, Arapların; O senden daha zariftir" şeklindeki sözleri dışında bütün isimleri munsarîf gibi kullananların söyleyişine uygundur. Onlar sadece bu türdeki kullanımları munsarîf kullanmazlar. İbnu'l-Enbarî bu hususta Amr b. Külsûm'un şu beyitini zikretmektedir:

"Sanki bizim ve onların (yaraları açan) kılıçlarımız Oyun oynayan (çocuk)ların ellerindeki tahta kılıçları andırıyordu."

Lebîd de şöyle demektedir;

"Ve kura yoluyla nice develerimi boğazlamak için (arkadaşlarımı) davet ettim (Hangisinin kesileceğini teabit etmek için) biri diğerine benzeyen oklarla kura çektim."

Yine Lebîd şöyle demektedir:

"(Bütün bu sözü geçen iyilikleri) bir lütuf olarak (yaparız); kerem sahibi kimseler olup cömertlikle yardımcı alır(uz) Cömert(iz), güzel şeyleri kazanmayı ganimet bilir(iz)."

Görüldüğü gibi burada munsarîf olmaması gerektiği halde -herbir beyitte birer kelime olmak üzere lafızları munsarîf olarak gelmiştir.

3- İlk olarak geçen "billur kablar" anlamındaki lafız, âyet sonu olduğundan dolayı müennes kabul edilir. Burada ise âyet sonları nun (tenviri) ile bitmektedir. Yüce Allah'ın: Anılmaya değer bir şey, işiten ve gören" buyrukları gibi. Bundan dolayı ilkini âyet sonları arasında vakıf yapmak üzere tenvinli okumuşlar, buna karşılık ikincisini de birincisine komşuluğu (hemen ondan sonra gelmesi) dolayısıyla tenvinli okumuşlardır.

4- Mushafa uymak. Çünkü bu iki kelime, Mekke, Medine ve Küfe mushaf-larında tenvinlidirler.

Bu lafızları munsarîf kabul etmeyenler de şöylece delil göstermişlerdir: "Eliften sonra üç harf yahut iki harf ya da şeddeli bir harf gelen bütün çoğul isimler, ister marife, ister nekre olsunlar munsarîf olamazlar. "Eliften sonra üç harfî bulunan çoğullara Örnek: Kandiller, dinarlar, mendiller" kelimeleridir. "Eliften sonra iki harfî bulunan kelimelere örnek yüce Allah'ın: Elbette manastırlar... yıkılırdı"(el-Hac, 22/40) buyruğunda geçmektedir. Çünkü burada "eliften sonra iki harf yer almaktadır. Yüce Allah'ın: Ve içlerinde Allah'ın adının çokça anıldığı mescidler" (el-Hac, 22/40) buyruğu da bu şekildedir. "Eliften sonra şeddeli tek harfin bulunduğu kelimelere örnek de: Genç kızlar ve binekler, canlı hayvanlar1' gibi.

Halef dedi ki: Ben Yahya b. Adem'i, İbn İdris'ten naklederek şöyle derken dinledim: İlk mushaflarda birinci kelime "elif lidir, ikincisi "elif sizdir. Bu Hamza'nın lehine bir delildir. Halef de şöyle demiştir: Ben İbn Me-sud'un kıraatine nisbet edilen bir mushafta birincisini "elifle, ikincisini "elifsiz gördüm.

Senden daha üstün" veznine gelince, ister şiirlerinde olsun, ister başka tür sözlerinde olsun, Araplardan herhangi bir kimse bunu tenvinli olarak kullanmış değildir. Çünkü buradaki: izafet yerini tutmaktadır. Aynı kelimedede hem tenviri, hem de izafet bir arada kullanılmaz. Zira bunların ikisi de ismin alametlerindendir, iki alamet de bir arada zikredilmez. Bu açıklamayı el-Ferra ve başkaları yapmıştır.

"Tasmalar" anlamındaki buyruğun tekili: olup, bunlarla, elleri boyunlarına

bağlanacaktır. Cubeyr b. Nufeyr'den onun da Ebu'd-Derda'tian rivayetine göre, Ebu'd-Derda şöyle dermiş: Tasmalar ile bağlanmadan önce şu elleri şanı yüce Allah'a kaldırınız (dua ediniz.)

el-Hasen dedi ki: "Tasmalar" cehennemliklerin boyunlarına şanı yüce Rab-bimizi aciz bıraktıklarından dolayı konulmayacaktır. Onlar zefil kılınsın diye konulacaktır. "Ve alevli bir ateş" hakkında açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır. [\[9\]](#)

5. Şüphesiz ki İyiler, kâfur karıştırılmış bir kâseden içerler.

6. (O), Allah'ın (has) kullarının kendisinden içtikleri ve diledikleri gibi akıttıkları bir pınardır.

"Şüphesiz ki iyiler... bir kaseden İçerler" buyruğundaki: İyiler": Sıdk ehli olan kimselerdir ki; tekili diye gelir. Bu da yüce Allah'ın emrine uyan kimseye denir. 'in "muvaḥḥid kimse" anlamında olduğu 'in de 'in çoğulu olduğu söylenmiştir. Şahit" kelimesinin çoğulunun diye gelmesi gibi. Bunun 'ıı çoğulu olduğu da söylenmiştir. Irmak'ın çoğulunun: diye gelmesi gibi es-Sıkah'lz işe şöyle denilmektedir. 'in çoğulu, diye gelir, 'in çoğulu ise şeklinde gelir, Filan kişi yaratıcısına itaat eder", Ana evladına karşı şefkatli ve merhametlidir" demektir. İbn Ömer, Rasûlullah (sav)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: 'Şanı yüce Allah'ın onlara "ebrar (iyiler)" adını vermesi onların hem babalarına, hem oğullarına iyi davranmalarından dolayıdır, Senin babanın senin üzerinde bir hakkt olduğu gibi, evladının da senin üzerinde bir hakkı vardır." [\[10\]](#)

el-Hasen dedi ki: "Zürriyetinden gelenlere (küçüklerine) eziyet vermeyen kimse" demektir, Katade dedi ki; İyiler Allah'ın hakkını ve adakları eksiksiz yerine getirenlerdir. Hadiste ele: "Ebrar (iyiler) hiç kimseye eziyet vermeyen kimselerdir" denilmektedir.

"Kâfur karıştırılmış bir kaseden içerler." Kase içinde şarab (içki) bulunan kab demektir. İbn Abbas dedi ki: Bununla şarabı kastetmektedir. Sözlükte ke's (kase) içinde garab bulunan kaba denilir. Eğer içinde şarab bulunmuyor ise ona kase denilmez. Amr b, Külsum dedi ki:

"Ey Um Amr, kase (içi şarab dolu bardak) sağdan geliyorken Sen onu bizden öbür tarafa çevirdin."

el-Esmaî dedi ki: (Şairin beyitte kullandığı fiil kullanılarak): Hediyeği ya da iyilik kabilinden olan bir şeyi bizden alıkoydun, koyuyorsun, alıkoymak7' denilir. Bu açıklamayı el-Cevherî yapmıştır.

"Karıştırılmış" yani katılmış, eklenmiş demektir. Hassan dedi ki:

"Sanki (Ürdün'de şarabıyla meşhur) Beyt-u Ra's'den bir şarab gibi Onun katkısı iae bal ve sudur."

Kişinin bedeninde "mizaç" olarak (karışık olarak) bulunan safra, sevdâ, sıcaklık ve soğukluktan ibaret olan beden mizacı (bedenin tabiatında bulunan karışımlar) da buradan gelmektedir.^[11]

"Kâfur" hakkında, İbn Abbas şöyle demiştir: Bu, cennetteki bir pınarın adıdır. Ona "aynu'l-kâfûr: kâfur pınarı" denilir. Yani o içkiye, kâfur adı verilen bu pınarın suyundan da katılır. Said, Katade'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu şarab onlara kâfur ile karıştırılır ve misk ile mühürlenir. Mücahid de böyle demiştir, tkrime ise: "Karışımı" onun tadı demektir, diye açıklamıştır.

KKâfûr'un onun kokusunda olduğu, tadında olmadığı da söylenmiştir. "Kâfûr"dan maksat, onun beyazlığı, hoş kokusu ve serinliğidir. Çünkü kâfur içilmez diye de açıklanmıştır. Bu da yüce Allah'ın: "Nihayet onu bir ateş haline getirince" (el-Kehf, 18/96) buyruğundaki "ateş" lafzının "ateş gibi" anlamına gelmesine benzemektedir.

İbn Keysan dedi ki: O, içecek misk, kâfur ve zencebii ile daha da lezzetli bir hale getirilecektir. Mukatil de: Buradaki kâfur, dünyadaki kâfur değildir; fakat yüce Allah nezdinde bulunan şeylere, kalpler bunları anlayabilsin diye sizin nezdinizdeki isimler ile ad vermiştir.

Allah'ın: Karıştırılmış" buyruğundaki; fazladan gelmiştir. Bu: Kâfur karıştırılmış bir kaseden ..." demektir.

"(O) Allah'ın (has) kullarının kendisinden içtikleri... bir pınardır." el-Ferra dedi ki: Kâfur cennetteki bir su pınarının adıdır. Dolayısıyla buradaki "bir pınar" daha önce geçen "kâfur"dan bedeldir. Bunun "bir kase" lafzının mahallinden bedel olduğu (ve onun mahalline uygun olarak mansub geldiği) da söylenmiştir. Karıştırılmış" lafzındaki zamirden hal olduğu da söylenmiştir. Övgü olmak üzere nasbedikliği de söylenmiştir. Tıpkı bir adamdan söz edilirken senin: deyip; Siz akıllı ve çok anlayışlı birisinden söz ediyorsunuz" anlamında kullanmak gibidir. O halde burada da bu buyruk; Yani" takdiri ile nasbedilmiştir.

Bunun; Bir pınardan içerler" anlamında olduğu da söylenmiştir. ez-Zeccac da: Bir pınardan..,' demektir, diye açıklamıştır.

"Kâfur" kelimesinin birinci harfi "kef" ile söylendiği gibi, "kaf" ile de söylenir. Kâfur, aynı zamanda hurma ağacı meyvesinin içinde bulunduğu kapçığa da denilir. "el-Kufurra" aynı şeydir. Bu açıklamayı el-Esmai yapmıştır.

er-Râî'nin şu beyitine gelince:

"Saçın ayrılma yerlerini ve boyunları tüzel bir koku ile örter Adım adım kâfur yiyen (ceylanın) bağırsaklarından."

Çünkü miskin kendilerinden alındığı ceylan türü hoş kokulu sümbül yer. Ondan dolayı şair burada ondan (misk'ten) kâfur diye söz etmektedir.

"Kendisinden içtikleri" buyruğu ile ilgili olarak el-Ferra şöyle demiştir; demek ile; demek (onu içerler, ondan içerler) arasında bir fark yoktur. Sanki ondan içerler, ondan içtikleriyle kanarlar ve iyice doyarlar. el-Ferra şu beyiti de zikretmektedir:

"(O bulutlar) deniz suyunu içip sonra yükseldiler Hızla yükselen gürültülü yeşil dalgalar arasında."

(Yine el-Ferra) şöyle demiştir: "Fılan kişi güzel söz söylüyor" anlamında: demek de, demek de buna benzemektedir. Anlamin: Onu (ondan) içerler" şeklinde olduğu ve "be'T harfinin fazladan geldiği de söylenmiştir. Buradaki "be'nin:...den" yerine geldiği de söylenmiştir ki; ifade; Kendisinden içerler" takdirindedir. Bu açıklamayı da el-Kutebi yapmıştır.

"Ve diledikleri gibi, akıttarı bir pınardır." Denildiğine göre; onlardan bir kişi kendi köşkleri arasında yürür, saraylarında yukarılara çıkar ve elinde bulunan bir sopa ile suya işaret eder, su da evin neresinde olursa olsun kanal ve yatak olmaksızın yerin üzerinde evinin içerisinde akar ve sarayının en yüksek yerlerine kadar, nereye çıkarsa çıksın onun arkasından gider. İşte yüce Allah'ın: "(O), Allah'ın (has) kullarının kendisinden içtikleri ve diledikleri gibi akıttıkları bir pınardır" buyruğu bunu anlatır. Yani kişi dilediği tarafta, şurada ve burada nasıl suya bir yatak açıyor ise aynı şekilde onlar da suları böylece akıttılar.

İbn Ebi Nedh'den, onun Mücahid'den rivayet ettiğine göre "Ve diledikleri gibi akıttıkları bir pınardır." O, sulan diledikleri yere götürürler. Onlar nereye giderlerse arkalarından gider ve nereye dönerlerse sular da döner, diye açıklanmıştır.

Ebu Mukatîl, Ebu Salil'den o Sad b. Ebi Sehi'den, o el-Hasen'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Cennette dört pınar vardır. Bunların ikisi Arşın altından akar, Bu ikisinden birisi yüce Allah'ın "ve diledikleri gibi, akıttıkları bir pınardır" diye özetmiştir. Diğer Zen-cebildir. Diğer iki pınar ise Arşın üstünden fışkıran iki pınardır. Bunlardan birisi yüce Allah'ın sözünü ettiği ve kendisine "Sebebi!" adı verilen pınardır, diğeri ise "Tesnimdir."

Bunu et-Tirmizi el-Hakim, Nevadiru'l-Usul'âe zikretmiş ve şöyle demiştir: Buna göre Tesnim; mukarreb olanlardır^[12] onlara has bir içecektir. Kâfur ebrara aittir, onların içeceği bir içecektir. Ebrarın içeceklerine de Tesnim-den katılır. Zencebil ile Selsebilden ebrarın içeceklerine katkı yapılır. Yüce Allah, Kur'ân'da bunu böylece söz konusu etmiş ve bunların kimlerin içecekleri olduğundan

sözetmemiştir. Ebrarın içeceklerine katkı olarak verilen içecek mukarrabine katkısız verilir. Ebrara katkısız olarak verilen içecek, diğer cennet ehline katkı olarak verilir. Ebrar sadık olanlar, mukarrebler ise sıd-dıklardır, [13]

7. Onlar, adakları yerine getirirler ve kötülüğü yaygın bir günden korkarlar.
8. Yemeğe olan sevgilerine rağmen, yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler.
9. "Biz size ancak Allah'ın rızası için yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık, ne bir teşekkür isteriz."

"Onlar, adakları yerine getirirler." Adakta bulundukları vakit onu yerine getirmemezlik etmezler. Ma'mer, Katade'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Allah'ın kendilerine farz kılmış olduğu namaz, zekat, oruç, hat, umre ve diğer vacibleri (yerine getirirler).

Mücahid ve İkrime de şöyle demişlerdir: Onlar adakta bulundukları vakit, yüce Allah'ın hakkını eksiksiz yerine getirirler.

el-Ferra ve el-Cürcani şöyle demişlerdir: İfadede takdir edilmesi gereken lafızlar vardır. Onlar dünyada iken adaklarını yerine getirirlerdi, demektir. Araplar: İdi" lafzını kimi zaman fazladan getirirler, kimi zaman da (gelmesi gerektiği halde) hafz ederler.

Adak(nezr)ın gerçek mahiyeti, mükellefin yaptığı bir şey türünden, kendisine vacib kıldığı şey demektir. Şöyle de tarif edilebilir: Nezr (adak) mükellefin eğer kendisi kendisine vacib kılmasa yapması gerekmeyecek olmakla birlikte, kendisine vacib kıldığı itaatlere denilir,

el-Kelbi dedi ki: "Adakları yerine getirirler" yani onlar ahıtlarını tamamlarlar. Anlam aynıdır. Yüce Allah da şöyle buyurmuştur: "Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler." (el-Hac, 22/29) Hac için ihrama girmek suretiyle kendilerini yerine getirmekle yükümlü tuttıkları ibadetlerinin amellerini yerine getirsinler, demektir. Bu da Katade'nin açıklamasını pekiştirmektedir. Kişinin Allah'ın emrine uymak gibi, imanı gereği yerine getirmeyi üstlenmiş olduğu hususlar da nezrin (adakin) kapsamına girer. Bu açıklamayı el-Kuşeyri yapmıştır. Eşheb, Malik'ten şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Onlar, adakları yerine getirirler." buyruğunda kastedilen köle azad etmek, oruç tutmak ve namaz kılmak adaklarıdır. Ebu Bekr b. Abdul-Aziz'in ondan yaptığı rivayete göre de Malik şöyle demiştir: "Onlar adakları yerine getirirler." buyruğunda ki adaktan kasıt, yemindir.

"Ve kötülüğü yaygın" yüksek, dehşetli ve çok yaygın olan "bir gün" olan kıyamet günün "den korkarlar" sakınırlar, çekinirler.

Yaygın" kelimesi sözlükte uzayıp giden demektir. Araplar: Şişenin ya da camın çatlağı uzayıp gitti' derler. Şair el-A'şâ da şöyle demiştir:

"Ayrılığı dolayısıyla kalpte uzayıp giden bir çatlak Bırakmış olduğu halde ayrılıp gitti o."

Yangın yayıldı" demektir, Tan yerinin ışığı etrafa yayıldı" demektir. Hassan da şöyle demektedir:

"Lüeyoğullarının ileri gelenleri için. önem taşımadı (Nadiroğullarına ait) el-Buveyre'deki yaygın yangın."

Katade şöyle derdi: Allah'a andolsun ki, o günün kötülüğü gökleri ve yeri dolduracak kadar yaygındır. Mukatil dedi ki: O günün kötülüğü göklere yayılacak, o bakımdan gökler çatlayacak, yıldızlar etrafa dağılacak, melekler dehşete kapılacak. Yeryüzündeki dağlar savrulacak, sular yerin dibine çekilecek.

"Yemeğe olan sevgilerine rağmen... yemek yedirirler." İbn Abbas ve Mü-cahid dedi ki: Azlığına ve ona olan sevgilerine, arzularına rağmen demektir. ed-Darani: Allah'ı severek (yemek yedirirler), diye açıklamıştır. Fudayl b. İyad: Yemek yedirmeyi severek yedirirler, diye açıklamıştır. er-Rabi b. Haysem'e dilenci geldi mi: Siz ona şeker yediniz, çünkü Rabi şekeri sever, dermiş.

"Yoksula" yoksulluk sahibi kimseye demektir. Ebu Salih'in, İbn Abbas'dan rivayetine göre; o şöyle demiştir: Yoksul, dolaşıp duran ve senden, malından bir şeyler isteyen kimse demektir.

"Yetime" yani müslümanların yetimlerine, Mansur, el-Hasen'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bir yetim İbn Ömer'in yemeğinde hazır bulunurdu. Bir gün yemeğinin getirilmesini istedi, yetimi de aradığı halde bulamadı. İbn Ömer yemeğini bitirdikten sonra o yetim geldi, yiyecek bir şey bulamadı. Bu sefer ona sevik ve bal getirilmesini istedi ve: Haydi bunu ye. Allah'a yemin ederim, sen aldanmamış oldun, dedi. el-Hasen de şöyle dedi: Allah ,a yemin olsun İbn Ömer de aldanmamış oldu, dedi.

"Ve esire" esir alınıp, hapsedilen, alıkonulana...

Ebu Salih'in, İbn Abbas'tan rivayetine göre; o şöyle demiştir: Burada esir, ellerinde bulunan müşrik kimsedir. Katade de böyle açıklamıştır. İbn Ebi Necih, Mücahîd'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Esir hapsedilip, alıkonulan kimse demektir. Said b. Cübeyr ve Ata da: Esir haklı olarak hapsedilen kimse demektir, demiştir, Said b, Cübeyr'den de Katade ve İbn Abbasın açıklamaları gibi bir açıklama nakledilmiştir.

Katade dedi ki: Yüce Allah, esirlere iyilik yapılmasını emretmektedir. O günlerde esirler müşrik kimseler idi. Müslüman kardeşine yemek yedirmen ise daha öncelikli bir haktır.

İkrime, esir, köle ile aynı şeydir demiştir. Ebu Hamza es-Sumalî dedi ki: Esirden kasıt kadındır. Buna Peygamber (sav)'ın şu hadisi delil teşkil etmektedir: Kadınlar hakkında birbirinize hayır tavsiye ediniz. Çünkü onlar sizin yanınızda esir (gibi)dirler."[\[14\]](#) "Esirlerdir" demektir.

Ebu Said el-Hudri dedi ki: Rasûlullah (sav): "Yemeğe olan sevgilerine rağmen yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler" buyruğunu okudu ve şöyle buyurdu: "Yoksul fakir kimsedir. Yetim babası olmayan kimsedir. Esir ise köle olan ve hapiste alıkonulandır." Bunu es-Sa'lebi zikretmiştir.

Yoksula yemek yedirmenin zekat âyetiyle, esire yemek yedirmenin kılıç (cihadı emreden) âyet; ile neshedildiği de söylenmiştir. Bu açıklamayı Said b. Cübeyr yapmıştır. Başkası ise şöyle demiştir: Hayır, bunun hükmü sabittir. Yetim ile yoksula nafile olarak yemek yedirilir. Esire yemek yedirmek ise onun canını muhafaza etmek içindir. İmamın onun hakkında başka bir hükmü tercih etmesi hali müstesna.

el-Maverdi dedi ki: Esir ile kıt akıllıyı kastetme ihtimali vardır. Çünkü böyle bir kimse ahmaklığının ve deliliğinin esareti altındadır. Müşrikin esir alınması ise imamın bu husustaki görüşüne bağlı olarak yapılacak bir uygulama ile belli olur ve o uygulama bir intikamdır. Burada ise (yemek yedirmek) iyilik ve ihsandır. Ata'dan şöyle dediği rivayet edilmişti Esir kible ehlinde ve başkalarından otur. Derimki; Sanki bu görüş bütün görüşleri kapsayan genel bir görüştür. Buna göre müşrik esire yemek yedirmek Allah'a yakınlaştıracı bir ibadet olabilir. Şu kadar ki, bu nafile sadakadan yapılır, farz olan sadakadan ona yemek yedirilmez. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yoksul (miskin), yetim ve esir ile ilgili anıksamaları bunların dildeki tü-redikleri köklere dair bilgiler daha önceden yeteri kadarıyla (el-Bakara, 2/83. âyet, 7. başlık ile 85-86. âyetler, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

"Biz, size ancak Allah'ın rızası için yediriyoruz." Yani yoksula, yetime ve esire dilleriyle biz Allah'ın azabından korkarak, mükafatını ümit ederek, "ancak Allah'ın rızası için" yemek yediriyoruz derler.

"Sizden ne bir karşılık" mükafat unc bir teşekkür isteriz." Bundan dolayı bizi övmenizi de beklemeyiz. İbn Abbas dedi ki: Onlar dünyada iken yemek yedirdiklerinde niyetleri bu idi.

Saiim'den, onun da Mücahid'den rivayetine göre Mücahid şöyle demiştir: Onlar bu sözleri söylememişlerdi. Fakat şanı yüce Allah, onların bu hallerini bildiğinden bunu zikrederek bu yolla onları övdü ki; bu hususta insanların arzulan uyanıp, harekete gelsin. Said b. Cübeyr de böyle demiştir. Onun bu açıklamasını da ondan el-Kuşeyri nakleuniştir.

Bir görüşe göre de bu âyet-i kerime ensardan olan Mut'im b. Verka hakkında inmiştir. O bir adakta bulunmuş, bu adağını yerine getirmişti.

Bedir'de alınan esirleri (yemeklerini) tekeffül eden kimseler hakkında indiği de söylenmiştir. Bunlar muhacirlerden yedi kişi idi: Ebu Bekir, Ömer, Ali, ez-Zübeyr, Abdurrahman b. Avf, Sa'd ve Ebu Ubeyde (radiyallahu anhum) idiler. Bunu da el-Maverdi zikretmiştir.

Mukatıl dedi ki: Âyet-i kerime bir günde hem bir miskine (yoksula), hem bir yetime, hem de bir esire yemek yediren ensardan bir kişi hakkında inmiştir.

Ebu Hamza es-Sumalî dedi ki: Bana ulaştığına göre, bîr adam: Ey Allah'ın Rasûlü, bana yemek yedir. Allah'a yemin olsun ki ben çok sıkıntı içerisindeyim, dedi. Peygamber şöyle buyurdu: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki: benim yanımda sana verecek yiyecek bir şey yoktur. Fakat (git başkasından) iste" dedi. O da ensardan birisine -hanımıyla birlikte akşam yemeği yemekte iken- gidip, ondan yiyecek bir şeyler istedi, Peygamber (sav)'ın da söylediklerini ona bildirdi. Kadın: Ona yemek yedir ve içecek bir şey ver, dedi. Sonra Peygamber (sav)'ın yanına bir yetim gitti. O da: Ey Allah'ın Rasûlü, bana yiyecek bir şeyler ver, gerçekten zorluk içindeyim. Peygamber: "Yanımda sana verecek yiyecek bir şey yok, fakat git iste" diye buyurdu, Ensara men-sub aynı kişilere gitti, yemek istedi, yine hanımı; Ona yemek yedir, içecek bir şeyler ver, dedi. Adam da ona yiyecek bjr şeyler verdi. Daha sonra Peygamber (sav)'a bir esir gitti. Ey Allah'ın Rasûlü dedi, bana yemek yedir. Ben gerçekten çok sıkıntı içindeyim. Peygamber: "Allah'a yemin olsun ki yanımda sana verecek yiyecek bir şey yok, fakat git iste!" dedi. Yine aynı şahsa gidip, ondan bir şeyler istedi, Yine hanımı: Ona yemek yedir ve içecek bir şeyler ver, dedi. Bunun üzerine: "Yemeğe olan sevgilerine rağmen yoksula, yetime ve esire yemek yedir İr ler." âyeti nazil oldu. Bunu da es-Salebi zikretmiştir.

Tefsir alimleri de bu âyet-i kerime, Ali ile Fatıma ve adı Fıdda olan bir cariye hakkında inmiştir, derler.

Derim ki: Ancak doğru olan bunun bütün iyi kimseler ve güzel bir iş yapan herkes hakkında indiğidir. O halde âyet umumidir.

en-Nekkkaş, es-Sa'lebi, el-Kuşeyri ve müfessirlerden birden çok kimse Ali, Fatıma ve cariyelerinin başından geçen olay ile ilgili olarak asla sahih olmayan ve sabit olmayan bir hadis rivayet etmişlerdir. Bu hadisi (güya) Leys, Mücahid'den o İbn Abbas'tan, yüce Allah'ın: "Onlar adakları yerine getirirler ve kötülüğü yaygın bir günden korkarlar. Yemeğe olan sevgilerine rağmen yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler" buyruğu hakkında şöyle demiş:

el-Hasen ve el-Hüseyn hastalanmış. Rasûlullah (sav) onları görmeye gitmişti.

Bütün Araplar da onları ziyarete gitti ve: Ey Hasan'ın babası dediler. -Cabir el-Cu'fi de bunu Ali'nin azatlısı Kamber'den rivayet etmiş. O şöyle demiştir: el-Hasen ve el-Huseyn hastalandı. Rasûlullah (sav)'ın ashabı onları ziyarete geldi. Ebu Beki* (r.a) dedi ki: "Ey Hasan'ın babası..." Buradan itibaren hadis tekrar Leys b. Ebi Süleym'in rivayeti ile devam etmektedir: Keşke senin bu çocukların için bir adakta bulunsan. Yerine getirilmeyen herbir adak ise bir şey değildir. Bunun üzerine Ali (r.a) şöyle dedi; Eğer iki çocuğum iyi-leşirse, Allah için şükür olmak üzere üç gün oruç tutacağım. Nubeli (Sudanlı) bir cariyeleri de şöyle dedi: Eğer benim bu efendilerim iyileşecek olursa, ben de şükür olmak üzere Allah için üç gün oruç tutacağım. Fatıma da aynı şeyi söyledi, el-Cûfi'nin rivayet ettiği hadiste: el-Hasen ve el-Hüseyin de şöyle dedi: Biz de aynı adağı üzerimize şart koşuyoruz. Nihayet iki çocuk da iyileşti. Fakat Muhammed (sav)'ın hanedanı yanında az olsun, çok olsun hiçbir şey yoktu. Ali, Hayberli Şem'un b. Hariya'ya gitti. Bu yahudi birisi idi. Ondan üç sa' arpa borç İstedi. Bunu alıp evin bir tarafına koydu. Fatıma kalkıp, onun bir sa'ını öğüldü ve ekmek yaptı. Ali de Peygamber (sav) ile birlikte namaz kıldı. Sonra eve geldi, önüne yemek kondu. el-Cûfi'nin hadisinde şöyle denilmektedir: Cariye o -arpanın bir sa'ını beş parça ekmek halinde pişirdi. İlk gün oruçları bitince onlardan herbirisine bir ekmek olmak üzere beş ekmek ve,kalın tuz önlerine konuldu. Tam o sırada onların yanına bir yoksul geldi, kapıda durup: Ey Muhammed hanedanının ahalisi selam sizlere. -el-Cûfi'nin hadisinde şöyle denilmektedir:- Ben Muhammed (sav)'ın ümmetimin yoksullarından bir yoksulum. Allah'a yemin ederim aç bir kimseyim. Bana yemek yedirin, Allah da sîzlere cennet sofralarından yedirsın. Ali (r.a) onun bu sözlerini işitince hemen şu beyitleri söyledi:

"Ey fazilet ve yakın sahibi Fattma
Ey bütün insanların en hayırlısının kızı
Şu zavallı yoksulu görmez misin?
Kapıda (yemeğe) şevkle bakıp duruyor
Allah'a şekva edip, ona boyun eğiyor.
İşte bize aç ve hüznü birisi şikâyet ediyor.
Herkes kazandığı karşılığında bir rehindir,
Hayırlı işler yapan açıkça bellidir.
Buluşacağımız yer İlliyyîn cennetidir
Allah onu cimrilere haram kılmıştır.
Cimrinin hakirce bir duruşu olacaktır
Ateş onu Sicîne ulaştıracaktır
İçeceği onun Hamım ve Gıslındır

Fakat hayırlı işler yapan tok (kabirden) kalkacaktır

Ve her ne vakit olursa olsun cennete girecektir."

Fatıma (r.anha) da şu beyitleri söyleyiverdi:

"Ey amcamın oğlu, senin emrine ben itaat ederim

Ben ne bayağı bir kimseyim, ne de aşağılık bir kimseyim.

Sabahleyin ekmek pişirmeye başladım

İşte şimdi başkasına yediriyorum ve buna aldırış etmem.

Umarım ki aç bir kimseyi doyurursam

En hayırlı kimselere ve o iyi cemaate kavuşurum

Ve cennete (başkalarına da şefaate ederek) girerim."

Böylelikle ona o yemeği yedirdiler, o gün ve gecelerini sade tuzdan başka hiçbir şeyin tadına bakmamış olarak geçirdiler. İkinci günde kalkıp ikinci sa'ı öğüttü ve ekmek yaptı. Ali de Peygamber (sav) ile birlikte namaz kıldı, sonra eve geldi. Önlerine yemek konuldu. Bu sefer kapıda bir yetim dikildi. Muhammed'in evinin hanedanı selam sizlere. Babam akabe gününde şehit düşmüş, muhacir çocuklarındandır bir yetimim. Bana yiyecek bir şeyler verin. Allah sizleri cennet sofralarından yedirsün. Ali onun bu sözlerini işitince şu beyitleri söyleyiverdi:

"Ey şerefli efendinin kızı Patıma

Soyu belirli olan o yüce Peygamberin kızı

İşte Allah bize bu yetimi gönderdi

Bugün kim merhamet ederse çok merhametli demektir.

Ve cennete sağ salım girecektir

Fakat adi ve bayağı kimselere ebedi nimetler haramdır

Bu kimse sırat-ı müstakimi aşamayacaktır

Cahime düşecek ve cehennem ateşine ayağı kayıp yıkılacaktır

İçeceği de cehennemliklerin irini ve Hamim olacaktır."

Fatıma (r.anha) da şunları söyleyiverdi:

"Bugün ona yediririm ve hiç de aldırmam Allah'ın rızasını aile efradıma tercih ederim Aç olarak akşamı ettiler, o benim küçük yavrularım Onların küçükleri savaşta öldürülecektir Kerbelada, öldürülecek bir suikaatle Vay onun katiline ve onun alacağı vebale Cehennem onu aşağılara yuvarlayacaktır Elllerinde zincirler ve boynunda tasmalarla Bağlanmış olarak ve kat kat bağlanmış haliyle."

Nihayet ona da yemeklerini verdiler ve su ve tuzdan başka bir şeyin tadına bakmamış olarak iki gün, iki gece geçirmiş oldular. Üçüncü günü geri kaian bir sa'lık arpayı alıp onu öğüttü ve ekmek yaptı. Ali (r.a) Peygamber (sav) ile birlikte namaz kıldıktan sonra eve geldi. Önlerine yemek konuldu. Bu esnada bir esir gelerek kapıda durup, şöyle dedi: Ey Muhammed'in evinin hanedanı selam

sizlere! Bizleri esir alıyorsunuz, bağıyorsunuz ve bize yemek yedirmiyorsunuz. Haydi bana yemek yedirin, ben Muhammed'in esiriyim. Ali onun sözlerini işitince şu beyitleri söyleyiverdi:

"Peygamber Ahmed'in kızı Fatıma! Efendiler efendisi o peygamberin kızı! Allah ona adını verdi, adı Muhammed'dir onun Allah onu pek büyük güzelliklerle süsledi, tşte bu hidayet rehberi peygamberin esiridir Zincirlere vurulmuş ve tasmalarıyla ağır bir yük yüklenmiştir Uzanıp serilmiş haliyle bize açlıktan şikayet ediyor Bugün yemek yediren yarın onu bulacaktır t O pek yüce bir ve tek ve tevhid olunanın nezdinde Ekin ekenin ektiği yakında biçilecektir Sen buna ver ve sakın bunu istediğini elde etmemiş olarak geri çevirme!"

Fatıma (r.anha) hemen 5u beyitleri söyleyiverdi:

"O gelenden sadece bir saJ kaldı

Artık kolumla birlikte elim de gitti.

iki oğlum -andoisun Allah'a- açtırlar,

Rabbim Sen onları zayi etme

Babalan çokça hayır işleyen birisidir

Görülmemiş bir şekilde iyilik yapandır

Kolları uzundur, bileği güçlüdür

Üstelik benim başımı Örtecek örtüm de yoktur

Sadece ince deriden kesilmiş ve örülmüş bir örtüm dışında."

Nihayet ona da yemeği verdiler ve böylelikle üç gün üç gece su ve tuz dışında hiçbir şeyin tadına bakmamış olarak geçirdiler. Dördüncü günde Allah için yaptıkları adaklarını da bitirmiş oldular. Ali sağ eline Hasan'ı, sol eline Hüseyin'i alıp Rasûlullah (sav)'ın yanına götürdü. Aşırı açlıktan kuş yavruları gibi titriyorlardı. Rasûlullah onları görünce şöyle dedi: "Ey Ebu'l-Ha-sen gördüğüm bu haliniz ne kadar da zor ve çetin. Haydi hep birlikte kızım Fatıma'ya gidelim."

Onun yanına gittiklerinde namazgahına çekilmiş olduğunu gördüler. Karnı sırtına yapışmış, aşın açlıktan gözleri içeriye çekilmişti. Rasûlullah (sav) onu görüp yüzünden aç olduğunu anlayınca ağlayıp şöyle dedi: "Rabbim, ne olur imdadımıza yetiş! Muhammed'in hanedanı açlıktan ölüyor," Cebrail inip: Selam sana dedi. Ey Muhammed Rabbinin sana selamı var. Haydi sen bunu ehl-i beytim için al dedi. Peygamber: "Neyi alayım, ey Cebrail" deyince, ona şu buyrukları okudu: "İnsan üzerinden öyle uzun süre geçti ki... yemeğe olan sevgilerine rağmen yoksula, yetime ve esire yemek yedirirler. Biz, size ancak Allah'ın rızası için yediriyoruz, sizden ne bir karşılık, ne bir teşekkür isteriz" buyruklarını ona okuttu.

Tirmizi el-Hakim Ebu Abdullah "Nevadiru'l-Usul" adlı eserinde şunları

.söylemektedir: Bu uydurma ve düzmece bir hadistir. Bunu uydurup, düzen o kadar aşırıya gitmiş ki; işitenler bu hususta şüpheyeye dahi düştüler. Bu hadisi bilmeyen bir kimse bu durumda olmadığından dolayı üzüSerek dudaklarını ısırır. Halbuki bu işi yapan kimsenin yerilmiş olduğunu da bilmez. Çünkü yüce Allah Kitabı keriminde şöyle buyurmuştur: "Yine sana neyi infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan arta kalanını." (el-Bakara, 2/219) Bu ist; kişinin kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarından arta kalandır. Rasûlullah (sav)'dan da: "En hayırlı sadaka zengin iken verilen sadakadır"[15] ile; "Önce kendinden başla, sonra geçindirmekle yükümlü olduklarından"[16] dediği neredeyse mütevatiren sabit olarak gelmişlerdir. Yüce Allah da kocalarına hanımlarının ve çocuklarının nafakasını karşılamayı farz kılmıştır. Rasûlullah (sav) da şöyle buyurmuştur: "Kişinin temel ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olduğu kimselere bakmaması ona günah olarak yeter."[17]

Acaba akli başında bir kimse, Ali (r.a)'ın hu işi bilmediğini ve bunun sonucunda da beş ya da altı yaşlarında küçük ve gencecik yavruları üç gün üç gece aç bırakabileceğini nasıl düşünebilir? Öyle ki açlıktan dolayı alabildiğine bitkinleşmişler, karınları bomboş olduğundan ötürü gözleri içeriye kaçmış... O kadar ki Rasûlullah (sav) bu sıkıntılardan dolayı ağlamıştı. Far-zedelim ki Ali (r,a) bu dilencileri kendisine tercih etti. Hanımını bu işe zorlaması caiz olur muydu? Farzedelim ki hanımı Ali'nin bu davranışını hoş gördü, Peki çocuklarını geceli gündüzlü üç gün aç bırakması caiz miydi? Böyle bir şey ancak ahmak ve cahiller tarafından iltifat görür. Allah, uyanık kalplerin, Ali hakkında böyle bir zan beslemelerine imkan ve fırsat vermemiştir. Her gece Ali ile Fatıma'nın söyledikleri bu beyitleri, onlardan herbirisinin diğerine verdiği cevaplarını kimin ezberlediğini ve nihayet bu ravilerin bunu nasıl aktarabildiklerini bir bilebilsem. Bu ve benzeri hadisler görebildiğim kadarıyla hapiste kalanların uydurmalarıdır. Bana ulaştığına göre birtakım kimseler müebbet hapse mahkum edilirler, çaresiz kalınca gece sohbeti ve benzeri şeylere dair birtakım .sözler yazarlar. Bu gibi hadisler de uydurmadır. Bunlar bu işin üstadlarının eline ulaştı mı onu, bir kenara atarlar ve uydurma olduklarını ortaya koyarlar. Bir afeti ve bir tuzağı olmayan hiçbir şey yoktur. Dindarlığın afeti ve tuzağı ise herşeyden çoktur. [18]

10. "Çünkü biz, Katibimizden asık yüzlü, çatık kaşlı bir günden korkarız."

11. Bundan dolayı Allah da bugünün şerrinden onları korur ve onlara bir güzellik, bir sevinç verir.

"Çünkü biz, Rabbimizden asile yüzlü, çatık kaşlı bîr günden korkarız"

buyruğundaki: Asık yüzlü" Lafzı, günün sıfatlarındandır. Yani dehşet ve şiddetinden yüzlerin asılacağı bir gün demektir. Buna göre anlam şöyle olur: Biz asık yüzlülüğün olduğu bir günden korkuyoruz.

İbn Abbas dedi ki: O günde kâfir yüzünü öyle bir asar ki, teri katran gibi akar. Yine İbn Abbas'dan "asık yüzlü (el-abus)"un dar, "çatık kaşlı (el-kamtarir)" de uzun demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Çetin, abus ve kamtarîr..."

"Kamtarîr" şiddetli anlamında olduğu da söylenmiştir. Araplar: Çok şiddetli ve çetin gün" derler. Ayn: anlamda olmak üzere: ile derler. el-Ferrâ da şu beyiti zikretmektedir:

"Ey amcamız çocukları, siz bizim üzerinize belâ gibi gelişimizi hatırlıyor musunuz? Çok şiddetli ve çetin gün idi (sizin İçin)."

Burada görüldüğü gibi bu lafız, "kaf" harfi ötreli olarak telaffuz edilmiştir. Şiddetli oldu, çetin oldu" demektir. el-Ahfeş dedi ki: Beia ve musibeti itibariyle en çetin ve en uzun gün"e denilir. Şair şöyle demiştir:

"Savaşın tozu dumanı çıktığı vakit kaçınız Ve asık suratlı, çetin, belalı günde o savaş şiddetlendiğinde."

cl-Kisâi de şöyle demektedir: Gün çok zorlu ve çok çetin oldu" denilir. Bu şekilde olan güne; denilir. denildiği de olur. el-Huzelî şöyle demektedir;

"Biz, savaşın, şiddetli ve çetin savaşın çocuklarıyız, (o) günler için emzirildik O gün kim bizimle karşılaşırса kaçıp gidecektir."

Mücahid dedi ki: "Asık yüzlü (ei-abûs)" (Kık), iki dudak ile olur. "Çatık kaşlı (el-kamtarîr)" (lık) ise alın ve kaşlarla olur. Yüce Allah, bunu o günün dehşetinden, değişen yüzün nitelikleri arasında zikretmektedir. İbnu'l-Ara-bî şu beyiti zikreder:

"Avin üzerine gider ve kırılmış olarak döner Bir süre kaşlarını çatar ve yüzünü asar."

Ebu Ubeyde dedi ki: Kaşlarını çatmış adam" denilir. ez-Zec-cac dedi ki: Dişi deve kuyruğunu kaldırıp, kalçalarını yaklaştırıp, burnunu uzatması halinde: denilir. Bu halde bu fiil; 'dan türetilip, fazladan "mim" ilave edilmiş olmaktadır.

Esed b. Naisa dedi ki:

"Her gün savaşların ateşiyle kavruldum Kötülüğü çok yoğun ve sabahı çatık kaşlı olan."

"Bundan dolayı Allah da bu günün şerrinden" şiddetinden, azabından "onları korur" (azap ve şiddetini) onlardan uzaklaştırır "ve onlara bir güzellik, bîr sevinç verir." Onunla karşılaşacakları vakit, yani onu görecekleri vakit, bunları onlara

ihşan eder.

d-Hasen ve Mücahid dedi ki-. Yüzlerinde "bir parlaklık" ve kalplerinde "bir sevinç" olacaktır.

"Parlaklık" üç türlü açıklanmıştır. Birincisine göre, beyazlık ve temizliktir. Bu açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır.

İkincisine göre güzellik ve çekiciliktir. Bu açıklamayı da İbn Cübeyr yapmıştır.

Üçüncüsüne göre ise, nimetin etkisidir. Bu açıklamayı da İbn Zeyd yapmıştır, [\[19\]](#)

12. Sabretmeleri sebebi ile de onları cennetle ve ipek ile mükâfatlandırır.

13. Orada tahtlara yaslanırlar. Orada güneş de görmeyeceklerdir, soğuk da.

14. Gölgeleleri üzerlerine yakın olup, meyveleri ise alabildiğine boyun eğdirilmiş halde olacaktır.

"Sabretmeleri" fakirliğe, el-Kurazi'nin görüşüne göre oruca, Ata'ya göre oruç tutmayı adadıkları günler olan üç gün aç kalmaya katlanmaları "sebebi ile de onları... mükâfatlandırır." Yüce Allah'a itaatleri, Allah'a masiyet ve onun haramlarını işlememek hususunda direnmeleri dolayısıyla mükafatlandırılacaklar! da söylenmiştir.

Sabretmeleri sebebi ile" buyruğundaki mastar anlamını verir. Bu açıklama, bu âyet-i kerimenin bütün iyi kimseler ve güzel iş işleyenler hakkında indiğinin kabul edilmesine göredir.

İbn Ömer'in rivayetine göre, Rasûlulah (sav)'a sabır hakkında soru sorulmuş, o da şöyle buyurmuştur: "Sabır dört türdür. Bunların ilki ilk sadme esnasında sabırdır. Farzları edaya karşı sabır, Allah'ın haram kıldığı şeylerden uzak durmaya karşı sabır ve musibetler üzere sabır. [\[20\]](#)

"Onları cennetle ve ipek ile mükâfatlandırır." Yani yüce Allah, onları cennete girdirmiş, onlara ipek giydirmiştir. Buna dünyadaki ipek adı verilir. Âhirette de aynı şekilde ona bu isim verilmekle birlikte, yüce Allah'ın dilediği şekilde üstünlükleri vardır. Dünyada ipek giyinen kimsenin âhirette ipek giymeyeceğine, cennette bu ipeğin dünya hayatında AUah'ın dünyada giyilmesini haram kılmış olduğu elbiseleri giymekten kendilerini alıkoymaları karşılığında bir mükafat olarak ipeğin onlara giydi rileceği ne dair açıklamalar daha önceden (el-Hac, 22/23. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Orada" cennette "tahtlara" yani süslü çadırlar içerisindeki tahtlara -(el-Kehf, 18/30-31. âyetlerin tefsirinde) geçtiği üzere- "yaslanırlar." Bu buyruktaki "Cj~&): Yaslanırlar" lafzının nasb ile gelmesi "onları... mükafatlandırır"

lafzındaki zamirden hal olduğundan dolaydır. Amili ise "mükafatlandırır" fiilidir. "Sabretmeleri" fiili onda amel elmez. Çünkü sabır dünyada idi, yaslanmak ise âhirettedir.

el-Ferra dedi ki: Arzu edildiği takdirde "yaslanırlar" anlamındaki lafız tabi kabul edilebilir. Sanki: "(\-iğ ^şÜ i^-^1^-); İçinde yaslanacakları bir cennet ile onları mükafatlandırmıştır" denilmiş gibidir.

Arapçada birtakım nitelikler ihtiva eden isimler vardır. Bunlardan birisi (bu âyet-i kerimede geçen): "erike: tahf'dır. Ancak bir çadır içerisinde ve yüksekçe bir yer üzerinde kurulur. Su ile dolu olan kovaya isim olan "es-secl" de bunlardan birisidir. Eğer içinde su bulunmayacak olursa ona bu Lsim verilmez. "Zenub (dolu kova)" da dolu olmadıkça bu ismi almaz. Şarab ile dolu olmayan kaba "ke's (kase)" denilmez. Üzerinde hediyein gönderildiği tabağa "mihda" denilmesi de böyledir. Eğer bu tabak boş olursa ona "tabak" ya da "hivan" denilir. Şair Zu'r-Rimme şöyle demiştir:

"Yolda cefa çekmiş böğürleri ki nihayet bunlar (aşırı uykusuzluktan) Sert yere yaslandıkları vakit bile, tahtların yumuşaklığım hissederler."

Bununla kastettiği tahtlar üzerindeki döşeklerdir.

"Orada güneş de görmeyeceklerdir" yani cennette güneşin sıcağı gibi fazla sıcak görmeyecekleri gibi aşırı derecede "soğuk da" almayacaklardır, el-A'sâ şöyle demektedir;

"Ne güneş görmüş, ne de aşırı soğuk Nimet içinde sıkıntı görmemiş bir yaban ineği gibidir."

Ebu Salih'ten, o Ebu Hureyre (r.a)'dan dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Ateş, aziz ve celil olan Rabbine şikayet ederek dedi ki: Rabbim, be-' nim bir kısmım diğer kısmımı yedi. Bunun üzerine yüce Allah ona kışın bir nefes, yazın bir nefes olmak üzere iki nefes hakkı tanıdı. İşte gördüğünüz o aşırı soğuk, zemheririndendir. Yazın duyduğunuz sıcak ise onun deri gözeneklerine işleyen semumundandır."[\[21\]](#)

Yine Peygamber (sav)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Güneşin havası Secsecdir. Ne sıcaktır, ne de soğuk."[\[22\]](#) Secsec tan yerinin ağarması ile güneşin doğması arasında uzayıp giden gölge demektir.

Murre el-Hemdani dedi ki: Zemherir, aşırı soğuk demektir. Mukatil b. Hay-yan dedi ki: O son derece soğuk olup, semadan inen iğne uçları gibi bir şeydir. İbn Abbas dedi ki: O bir çeşit azaptır ve aşırı soğuk demektir. Öyle ki cehennemlikler bile ona atılacakları vakit, yüce Allah'dan kendilerinin ateş ile bir sene azaplandırımlarını isteyecekler ve bu onlar için Zemherirdeki bir günlük azaptan daha hafif gelecektir.

Ebu Necm dedi ki:

"Yahut bir rüzgar isem bir zemheririm."

Sa'leb dedi ki: Zemherir, Taylıların lehçesinde ay demektir. Nitekim şairleri şöyle demiştir:

"Ve bir gece ki; karanlıkları gittikçe koyulaştı Ve ben o geceyi geçtim, zemherir (ay) ise hiç parlamadı."

Son kelime: Görünmedi" diye de rivayet edilmiştir ki, ay doğmadı, demektir. O halde anlam şöyle olur: Onlar orada dünya güneşi gibi bir güneş, dünya ayı gibi bir ay görmeyeceklerdir. Yani onlar gecesı ve gündüzü olmayan, kesintisiz bir aydınlık içerisinde olacaklardır. Çünkü gündüzün aydınlığı güneş iledir, gecenin aydınlığı da ay iledir. Bu anlamdaki açıklamalar gayet güzel bir şekilde Meryem Sûrsi'nde yüce Allah'ın: "Onlara orada sabah ve ak'sam mıhları verilecektir" (Meryem, 19/62) buyruğu açıklanırken geçmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas dedi ki: Cennet ehli cennette iken ansızın bir aydınlık görecekler ve bunu güneş zannedecekler. Gördükleri bu aydınlık da cenneti aydınlatmış olacak. Onlar: Rabbimiz: "Orada güneş de görmeyeceklerdir, soğuk da" diye buyurmuştur. Peki bu ışık, bu aydınlık nedir? diyeceklerdir. Rıdvan onlara şöyle diyecek: Bu ne güneştir, ne de ay. Bu aydınlık, gülen Patıma ve Ali sebebiyledir. Cennetler onların gülmelerinden ötürü aydınlandı, Yüce Allah zaten: "İnsan üzerinden öyle uzun süre geçti ki..." (1. âyet) buyruğunu onlar hakkında indirmiştir. İbn Abbas şu beyitleri de okudu.

"Ben hakkında "hel etâ {... geçti mi)" buyruğunun İndirildiği bir fetanın mevlasıym (dostuyum) İşte o Aliyyu'l-Murtazadır, Mustafa'nın amcasının oğludur."

"Gölgeleri üzerlerine yakın olup..." Cennetteki ağaçların gölgeleri iyi kimselere pek yakın olacaktır. Her ne kadar orada güneş ve ay olmayacak ise de cennetliklerin nimetlerinin daha da arttırılması için bu ağaçlar onları gölgelendirecektir. Nitekim onların tarakları altın ve gümüşten olacaktır. Her ne kadar orada temizlenmeyi gerektirecek kir, pas olmasa dahi.

Şöyle de denilmiştir: Cennette ağaçların yüksekliği yüz yıllık bir süre kadar olacaktır. Allah'ın dostu ağacın meyvesini arzu edecek olursa, eliyle o meyveyi alacak şekilde dallan ona yaklaşır,

Yakın olup* lafzı "yaslanırlar" lafzına atıf olarak hal olmak üzere nasbedilmiştir. Bu da; "Abdullah evde yaslanmış olarak ve üzerine perdeler indirilmiş olarak bulunmaktadır" demeye benzer. Cennetin sıfatı olarak nasbedildiği de söylenmiştir. Yani yüce Allah, onları (dallan) yakınlaşmış cennet ile mükafatlandıracaktır. Bu durumda bu, hazfedilmiş bir mevsufun sıfatıdır. "Orada

güneş de görmeyeceklerdir, soğuk da" buyruğunun mahalline göre nasbedildiği de söylenmiştir ve onlar orada ... dallarını yakın görürler demektir. Övgü olmak üzere nasbedildiği de söylenmiştir. Bu açıklamayı et-Ferra yapmıştır.

Gölgeleri" lafzt "yakın olup" anlamı verilen fiil ile red edilmiştir. Bununla birlikte; Yakın" lafzı haber olarak; buna karşılık; Gölgeler" de mübtada olarak merfu' okunsaydı yine caiz olurdu. Bu durumda cümle: "Onları... mükafatlandırır" buyruğundaki "ondan" anla-, mındaki zamirden hal konumunda olur. Böyle de okunmuştur.

Abdullah (b. Mesud)'un kıraatinde fiil önceden geçmiş olduğu için: diye de okunmuştur. Ubeyy b. Kab'ın kıraatinde ise yeni bir cümle başı olarak; şeklinde ref ile okunmuştur.

"Meyveleri ise alabildiğine boyun eğdirilmiş halde olacaktır." Meyveleri onlara alabildiğine musahhar kılınmış olacaktır. Ayakta olan da, oturan da, yatan da onları alabilecektir. Uzaklıkları ya da dikenli oluşları dolayısıyla eller geri boş dönmeyecektir. Bu açıklamayı Kata ele yapmıştır.

Mücahid de şöyle demiştir: Birisi kalkacak olsa meyve onun için yükselir, oturursa üzerine sarkar, yatarsa ona yaklaşır o da o meyveden yer. Yine ondan şöyle dediği nakledilmiştir. Cennetin zemini gümüştür, toprağı zafe-randır, kokusu Ezfer miskidir, ağaçlarının gövdesi altın ve gümüş olacaktır, dallan inci, zeberced ve yakuttur, meyveler ise bütün bunların altında olacaktır, Bu meyvelerden ayakta yiyeni rahatsız etmeyeceği gibi, oturarak yiyen de, yatarak yiyen de rahatsız olmayacaktır.

İbn Abbas dedi ki: Meyvelerinden almak isteyecek olursa, hemen istediğini alabilecek şekilde, meyveler onun önüne sarkar. Mahsullerin, meyvelerin Önünde boyun eğdirilmesi onları alıp koparmanın kolaylaştırılması demektir.

Meyveler" demektir, tekili "kaf" harfi kesreii olarak: şeklinde geiir. Ona bu ismin verilış sebebi: Koparılmaları" dolayısıyk-dır. Nitekim toplanan mahsûle toplandığı için: denilmesi de buna benzemektedir.

Alabildiğine boyun eğdirilmiş" ifadesi daha önce nitelendirilen "boyun eğme"nin tekidini ifade eder. Yüce Allah'ın: Biz onu kısım kısım indirdik." (el-İsra, 17/106); Ve Allah, Musa ile de -özel bir şekilde- konuştu" (en-Nisa, 4/164) buyruklarında olduğu gibi.

el-Maverdî dedi kî; Mahsullerine boyun eğdirilmesinîn: Bu mahsûllerin kaplarından tomurcuk halinde çıkarılıp, onlara gösterilmesi ve çekirdeksiz olması, anlamında olma ihtimali de vardır.

Derim ki: Bu uzak bir manadır. Çünkü İbmi'l-Mübarek rivayetle şöyle demektedir: Bi2e Süfyan, Hammad'dan haber verdi. O Said b, Cübeyr'den, o İbn

Abbas'dan dedi ki; Cennet hurmalarının gövdeleri yeşil zümrütten, dalları kırmızı altından, yaprakları cennetlikler için giyecek olacaktır. Onların kesip giyinecekleri elbiseseler ve hülleler onlardandır. Mahsûlleri ise testiler ve kovalar gibidir. Sütten daha beyaz, baldan daha tatlı, tereyağından daha yumuşak olacaktır, içinde de çekirdeği bulunmayacaktır.

Ebu Cafer en-Nehhas dedi ki: Suyun zeSil kıldığı yani alabilirdiğine doyurduğu mahsûle de: denilir. Yumuşaklığı dolayısıyla en hafif bir rüzgarın eğdiği şeye de bu isim verilir, güzelce düzeltilen şeye de bu isim verilir. Çünkü Hicazlılar: Hurma ağaçlarını düzelt" derler. Aynı şekilde mahsûlünün alınması yüksekte olmadığı için kolay olana da bu isim verilir. Bu da onların: Yüksek olmayan duvar" tabirlerinden alınmıştır.

Ebu Cafer dedi ki: Bizim naklettiğimiz bu görüşleri di (bilginleri de zikretmiş olup, İmru'u'l-Kays'ın şu mısraı hakkında bu açıklamaları yapmışlardır:

"Bacakları ise pek çok sulanmış ve yapraklarla korunmuş bir hurma fidanının boğumu gibidir." [\[23\]](#)

15. Etraflarında gümüşten kaplar ve billur sürahiler dolaştırılır.

16. Miktarlarını kendilerinin tayin ettiği gümüşten billur kaplar.

17. Onlara orada katkısı zencefil olan kadehle içirilir. Orada "Selseli" diye adlandırılan bir pınar vardır.

"Etraflarında gümüşten kaplar ve billur sürahiler dolaştırılır." Yani bu, iyilerin, etrafında içki içmek istediklerinde hizmetçileri: "gümüşten... kaplar" ile dolaşırlar.

İbn Abbas dedi ki: İsimler dışında dünyada bulunanlardan hiçbir şey cennette yoktur. Yani cennette bulunan şeyler daha şerefli, daha üstün ve daha arı ve temizdir. Diğer taraftan altın kap, kaçakların olmayacağı belirtilmemiştir. Ancak anlam onlara gümüş kaplarla içki sunulacağıdır. Altın kaplarla içki sunulacak olması da mümkündür. Çünkü yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Altından tabaklar ve testiler dolaştırılır onlara." (ez-Zuhı-uf, 43/71)

Şöyle de açıklanmıştır: Gümüş söz konusu edilmek suretiyle altına da dikkat çekilmiş olmaktadır. Yüce Allah'ın: "Sizi sıcağın koruyacak elbise-Zer"(en-Nahl, 16/81) buyruğunun: "Ve soğuktan kuruyacak elbiseler..." anlamını da ihtiva ettiği gibi. Birincisini söz konusu ederek ikincisine dikkat çekmiş olmaktadır.

Sürahiler: Kulpları ve emzikleri olmayan büyük testiler" demektir. Bunun tekili; diye gelir. Adiy de söyle demiştir:

"Taslanmış olduğu halde kapıları çalınır onun Köle onun yanına sürahi ile gelir." Daha önce ez-Zuhruf Sûresi'nde (43/71. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. "Billur sürahiler dolaştırılır (evet)... gümüşten billur (gibi) kaplar" Yani bu kaplar billur gibi şeffaf, gümüş gibi beyaz olacaktır. Bu kaplar gümüşten olduğu halde şeffaflıkları da cam gibi alacaktır.

Şöyle de denilmiştir; Cennetin zemini gümüştedir. Kapları ise cennetin toprağından alınıp yapılacaktır. Bunu İbn Abbas zikretmiş ve şöyle demiştir: Cennette her ne varsa mutlaka dünyada size onun benzeri verilmiştir. Bundan sadece gümüşten billur gibi kaplar müstesnadır. Yine şöyle demiştir: Eğer dünya gümüşünden bir parça alıp onu sinek kanadı gibi inceltinceye kadar dövecek olsan yine onun arkasında bulunan suyu göremezsin; fakat cennetteki billur kaplar, billur gibi arı ve şeffaf, gümüş gibi (beyaz) olacaktır.

Miktarlarını kendilerinin tayin ettiği" buyruğu genel olarak "kaf" ve "dal" harfleri fethah okunmuştur. O kapları etraflarında dolaştıran sakilerin kendilerine takdir ettiği.., demektir.

İbn Abbas, Mücahid ve başkaları da şöyle demiştin Fazlalık ya da eksiklik sözkonusu olmaksızın, içmeye ihtiyaç duydukları kadarıyla miktarlarını tayin edeceklerdir. el-Kelbi dedi ki; Böylesi hem daha lezzetli, hem daha da çekicidir. Yani etraflarında bu içkileri dolaştıran melekler, bu miktarları takdir edecekler. Yine İbn Abbas'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bunları avuç dolduracak kadar takdir edeceklerdir. Ne fazla, ne de eksik; ta ki ağırlığı ile yahutta az miktarı ile onları rahatsız etmesin.

Bir diğerk açıklamaya göre de; o içeceğin miktarını bizzat içeceklerin kendileri arzuladıkları şekilde takdir edecek ve miktarlarını öylece tesbit edeceklerdir.

Ubeyd b. Umeyr, eş-Şa'bi ve İbn Sîrin ise "kaf" harfini ötreli, "dal" harfini de kesreli olarak; diye okumuşlardır ki, onların isteklerine göre istedikleri miktarda onlara sunulur demektir, el-Mehdevi bu kıraati Ali ve İbn Abbas (Aliah ikisinden de razı olsun)'dan zikretmekte ve şöyle demektedir. Bu şekilde okuyanların kıraatinin anlamı da diğerk kıraatin anlamı çerçevesi içerisindedir. Sanki bunun asli: şeklinde olmakla birlikte, cer harfi hazfedilmiş gibidir. Mana da: Bu miktar onlar için takdir ve tesbit edilmiştir" şeklindedir. Sibeveyh şu beyiti nakletmektedir:

"Sen, Irak buğdayım ömür boyunca yemeyeceğim diye yemin ettin Halbuki o buğdayı o şehirde (Şam'da) böcekler yemektedir."

Burada; Irak buğdayı hakkında'1 anlamında olduğu kabul etmiştir.

Şöyle de açıklanmıştır: Burada sözü edilen miktarların tayin edilmesi şu demektir: Kaseler uçar ve içenin arzusu kadarı ile içki ile dolar. İşte yüce

Allah'ın: "Miktarlarını kendilerinin tayin ettiği" buyruğu bunu anlatmaktadır. Bu miktar ne ihtiyaçtan fazladır, ne de eksiktir. Bardaklara canı çekenin arzu ettiği miktarı bilmesi, ilham yolu ile bildirilecek ve bardaklar da o mikcan dolduracaktır. Bu görüşü Tirmizi el-Hakim Nevâdiru'l-Usul adlı eserinde zikretmiş bulunmaktadır.

"Onlara oradan katkısı zencefil olan kadehle içirilir." Buradaki kadh'den kasıt, kabın içerisindeki şaraptır, Olan' ise sıladır. Katkısı zencefildir" takdirindedir veya: Allah'ın hükmünde zencefil olan" takdirindedir.

Araplar, kokusunun hoşluğu dolayısıyla zencefil katılan içkiden zevk ve lezzet alırlardı. Çünkü zencefil dilde hoş bir tat bırakır ve yiyeceğin hazmedilmesin! kolaylaştırır. Nimetin ve güzelliğin en ileri derecesi olduğuna inandıkları hususlar sözkonusu edilerek, âhiretteki nimetlere arzulan böylece daha da arttırılmaktadır. el-Müseyyeb b. Ales kadının ağzından sözederken şöyle demektedir:

"Sanki zencefil tadı ile en saf ve güzel şarabın tadı Vardır onda, tadına baktığın vakit."

Bu beyitin "şarab" anlamına geien son kelimesi "üzüm asması" anlamında: diye de rivayet edilmektedir. Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Sanki zencefilden bir tutam ile süzülmüş bir bal Ağzında geceyi geçirmiş gibidir." el-A'şâ'nın şu beyiti de buna benzemektedir;

"Sanki karanfil ile zencefil bir de süzülmüş bir bal Ağzında geceyi geçirmiş gibidir."

Mücahid dedi ki: Zencefil, iyilerin İçkilerine katılan pınarın adıdır. Kata-de de böyle demiştir: Zencefil mukarreb kimselerin kendisinden katıksız olarak içecekleri diğer cennet ehline ise katkı olarak içirilecek olan pınarın adıdır.

Kendisinde zencefil tadı bulunan cennetteki bir pınar olduğu da söylenmiştir, Bunun zencefil katılmış içki anlamını taşıdığı da söylenmiştir ki, sanki o içkide zencefil vardır, demek olur.

"Orada" yani cennette "sekebil diye adlandırılan bir pınar vardır." Bu buyruktaki: Bir pınar" lafzı "kadeh" anlamındaki lafızdan bedeldir. Bununla birlikte bir fiil takdiri ile nasbedilmesi de mümkündür. Bu da bir pınardan içerier, içirilirler, demek olur. Ayrıca: Bir pınardan" anlamını veren cer harfinin düşürülmesi ile nasbedilmesi de mümkündür, "Allah'ın kullarının kendisinden içtikleri... bir pınardır" (6. âyet) buyruğunda açıklandığı gibi.

"Sekebil" lezzet veren içki demektir. Bu da: 'den "fa'lelîl" veznine getirilmiş bir kelimedir. Araplar; ile şekillerini hep aynı anlamda kullanırlar ve; "bu tadı hoş ve lezzetli içecek, içki" demektir.

es-Sıhah'da. şöyle denilmektedir: Su boğazda aktı." Onu (boğaza) ben akıttım" demektir. Tatlı oluşu, »arı ve duru oluşu dolayısıyla boğazdan kolaylıkla geçen su" demektir. şeklindeki ötreli okuyuş da bu anlamdadır.

ez-Zeccac şöyle demektedir: Sözlükte "selsebil" son derece rahat, akıcı olan şeyin adıdır. Sanki o pınara, bu niteliği isim olarak verilmiş gibidir.

Mücahid'den de şöyle dediği nakledilmiştir: Selsebil boğazlarında çok rahat akan, akışı kolay olan demektir. Buna benzer bir açıklama İbn Ab-bas'dan nakledilmiştir: Bu çok rahat akan anlamındadır. Bu açıklamayı el-Ma-verdi zikretmiş bulunmaktadır. Hassan b. Sabit (r.a)'ın şu bey itinde de bu anlamdadır:

"Kendilerine gelen konuklara,

Boğazdan rahat geçen, beyaz şarap katılmış Berada ırmağından içirirler."

Ebu'l-Aliye ve Mukatil dedi ki: O pınara "Selsebi!" adının verilmesi yollarda ve meskenlerinde onların bulundukları yerden akmasıdır. Bu pınar Adn Cennetinden Arşın dibinden kaynar ve cennet ehlinin bulunduğu yerlerde akar.

Katade dedi ki: Bu diledikleri tarafa akıtılabilen ve onlara itaat eden, her tarafta kolaylıkla akan bir sudur. Buna yakın bir açıklama İkrime'den de rivayet edilmiştir. el-Kaffal dedi ki; Yani orası çok üstün ve şerefli bir pınardır. Sen oraya ulaşabilecek yolu soruştur ve bul!

Bu açıklama Ali (r.a)'dan da rivayet edilmiştir.

Yüce Allah'ın: "Adlandırılan" buyruğu şu demektir: Bu pınar, meleklerin nezdinde de, iyi kimseler nezdinde de, cennet ehli nezdinde de bu isimle anılır,

"Selsebil"ın munsarîf olarak kullanılması âyet sonu oluşundan dolayıdır. Yüce Allah'ın; Türlü zunlar" (el-Ahzab, 33/10) ile; Yoldan" (el-Ahzab, 33/67) buyruklarına benzemektedir. [\[24\]](#)

19. Etraflarında ölümsüz, yeni yetişmiş çocuklar da dolaşır. Onları gördüğün zaman, kendilerini saçılmış inci sanırsın.

20. Nereye bakarsan, orada pek çok nimetler ve büyük bir saltanat görürsün.

21. Üzerlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir ve Rabbleri onlara son derece tetntz bir şarab içirmiştir.

22. İşte bu, gerçekten sizin için bir mükâfattır. Yaptıklarınızın karşılığını da fazlası ile görmüşsünüzdür.

"Etraflarında ölümsüz, yeni yetişmiş çocuklar da dolaşır" buyruğu ile kaplarla etraflarında kimlerin dolaşacağını açıklamaktadır. Yani onlara ebedi kılınmış, yeni yetişmiş çocuklar hizmet edecektir. Çünkü böyleleri hizmeti daha çabuk görürler. Daha sonra "ölümsüz" diye buyurmaktadır. Yani bunlar gençlikleri,

tazelikleri, güzellikleri üzere kalacaklardır. Yaşlanmazlar, değişikliğe uğramazlar. Zaman ne kadar geçerse geçsin aynı yaşta kalırlar.

Ebedi kılınmışlar"  lmeyecekler, ölümsüz kimseler diye de açıklanmıştır. Bunlara bilezik giydirilmiş, küpeler takılmış, diye de açıklanmıştır. Yani bunlar süslenmiş olacaklardır.      : Süslemek" anlamındadır. Bu husus daha önceden (el Vakıa, 56/17.  yetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Onları gördüğün zaman, kendilerim sa dmış  nci sanırsın." Güzellikleri, çoklukları ve renklerinin berraklığı, an ve duruluğu dolayısıyla sen onları meclisin etrafında dağılmış inciler sanırsın.  nci, bir yaygı üzerine sa ıl-dığı vakit, bir ipe dizilmiş halinden daha g zei görünür.

Memundan nakledildiğine göre el-Hasen b. Sehl'in kızı Buran ile gerdeğe girdiği gece altından dokunmuş bir halı üzerinde idi. Daru'l-Hilafe'nin kadınları da o hah üzerine inci sa mışlardı.  ncinin bu halı üzerinde saçılmış halini görünce, bu manzaradan hoşlanmış ve şöyle demişti: Allah, Ebu Nu-vas'ın iyiliğini versin. O ř  beyiti söylerken sanki ř  manzarayı görmüş gibidir:

"Sanki onun (o şarabın)  st ndeki küçük, büyük kabarcıklar Altından bir zemin üzerindeki küçük inci parçaları gibidir."

Bir görüşe göre, "etrafa saçılmış  nciler"e benzetilmeleri, hizmete  abu koşacak olmalarıdır. Huru'l- n'in durumu ise farklıdır.       onlar, sarılmış sarmalanmış incilere benzelitmişlerdir. buna sebep ise onların hizmete koş-turulmayarak değerlerinin yüksek tutulacak olmasıdır.

"Nereye bakarsan orada pek çok nimetler ve büyük bir saltanat görürsün" buyruğunda gecen; Nereye" mekan zarfıdır. Orada cennette demektir. Bu zarftaki amil ise "görürsün" lafzının ihtiva ettiği manadır. Sen gözünle nereyi görecek olursan... demektir.

el-Ferr  dedi ki:  fadede hazfedilmiş: vardır, Sen orada her nereye bakarsan..." demek olur. Yüce Allah'ın; Andolsun aranızdakiler kopmuş ..." (el-En' m, 6/94) buyruğunun: Aranızdaki şeyler (bağlar)..." anlamında olmasına benzemektedir.

ez-Zecc c dedi ki: Burada: edatı el-Ferr 'nın belirttiği üzere: mevsuldur. Ancak mevsulun d ş r l p, sılasının bırakılması caiz değildir. Fakat: Bakarsan" fiili mana itibariyle: Orada" lafzına leaddi etmekte (geçişli) olup anlam şöyledir: Sen gözünle oraya bakacak olursan... "ora'dan kasıt ise cennettir. el-Ferr  bunu da zikretmiş bulunmaktadır.

"en-Naim: Pek çok nimetler"; nimet olarak kendisinden yararlanılan diğer bütün şeyler; "büyük bir saltanat" ise, meleklerin onların huzuruna girmek için izin istemeleridir. Bu açıklamayı es-Süddi ve başkaları yapmıştır.

el-Kelb  de şöyle demiştir: Bu, Allah tarafından bir elçinin gelerek giyecek,

yiyecek ve içkiler ile türlü hediyeleri konağında, Allah'ın dostuna getirmesi, huzuruna girmek için ondan izin istemesidir. İşte büyük saltanat (el-rnulku'l-azim) budur. Mukalil b. Süleyman da böyle açıklamıştır.

Büyük saltanatın cennetliklerden herbirisinin arka arkaya yetmiş tane teşrifatçısının olmasıdır. Allah'ın dostu lezzet ve sevinç içerisinde iken. Allah nez-dinden gelen bir melek, huzuruna girmek için izin isteyecektir. Bu melek, alemlerin Rabbi yüce Allah tarafından gönderilmiş bir mektub, bir hediye ve bir bağış ile gelecektir. Bunların hiçbirisini daha önce Allah'ın dostu cennette görmüş olmayacaktır. En dışarıdaki teşrifatçıya: Allah'ın dostunun huzuruna girmek için izin istiyorum. Benim yanımda alemlerin Rabbinden getirdiğim bir mektub ve bir hediye vardır, diyecektir. 13ü teşrifatçı kendisinden sonraki teşrifatçıya: Bu, alemlerin Rabbinin elçisidir. beraberinde bir mektub ve bir hediye bulunmaktadır. Allah'ın dostunun huzuruna çıkmak için izin istiyor, diyecektir. O da aynı şekilde Allah'ın dostunun hemen yamadaki teşrifatçıya ulaşınca kadar böylece izin isteyecek. Ona: Ey Allah'ın dostu diyecek işte alemlerin Rabbinin elçisi senin huzuruna girmek için izin istiyor. Beraberinde de alemlerin Rabbinden getirdiği bir mektub ve bir hediye vardır. Ona izin veriliyor mu? Allah'ın dostu; Evet ona izin verin, diyecek, O teşrifatçı kendisinden sonrakine: Evet ona izin verin diyecek, o da diğerine aynı şeyi söyleyecek ve en baştaki teşrifatçıya ulaşınca kadar bu böyle gidecek, en dıştaki teşrifatçı meleğe; Evet ey melek sana izin verdi diyecek, huzuruna girip selam verecek ve sana es-Selam (olan Allah)'ın selamını getirdim. Bu alemlerin Rabbinin sana gönderdiği hediyesi, bu da O'nun mektubudur, diyecek. Mektubun üzerinde: "Asla ölmeyen haydan, vaktiyle olmuş olan hayya" diye yazılı olduğu görülecektir. Mektubu açınca şunları görecek-. 'Kuluma ve dostuma selam, rahmetim ve bereketlerim olsun. Ey dostum Rab-bini görmek için arzu duyacağın zaman gelmedi mi?" Duyacağı şevk onu alelacele harekete geçirecek, buraka binecek, burak gaybleri bilen ziyaretine şevk ile onu alıp uçuracak. Rabbi ona hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir insanın kalbinden geçirmediği şeyleri verecek.

Süfyan es-Sevri dedi ki: Bize ulaştığına göre "büyük saltanat" meleklerin onlara selam vermesidir. Bunun delili de yüce Allah'ın şu buyruklarıdır: "Melekler de her kapıdan onların yanına girip sabrettiğiniz şeylere karşılık selam sizlere; Yurdun ne güzel sonucudur bu (derler)!" (er-Ra'd, 13/23-24) Büyük saltanat (mülk)ün herhangi bir hükümdarın başının üzerinde olduğu gibi başlarının üzerindeki taşlar olduğu da söylenmiştir. Tirmizi el-Ha-kim şöyle demektedir: Bundan maksat istediklerinin gerçekleşmesi anlamındaki ı:mülkü't-tekvin"dir.

Bir şey istediler mi ona: ol diyeceklerdir.

Ebu Bekr el-Verrak şöyle demiştir: Bu, arkasında yok olmanın gelmeyeceği bir mülktür. Peygamber (sav)'dan gelen haberde de şöyle denilmektedir: Büyük mülk (saltanat) şudur: Makam itibariyle onların en alt mertebede olanları mülküne bakar ve onun ikibin yıllık bir mesafe olduğunu görür. En yakın tarafını gördüğü gibi en uzak tarafını da görür." (Peygamber devamla) buyurdu ki: "Onların makam itibariyle en üstünleri ise günde iki defa Rab-binın vüzüne bakacaktır."[\[25\]](#)

Bunca nimetleri veren Allah'ın şanı ne yücedir.

"Üzerlerinde İnce ve kalın İpekten yeşil elbiseler vardır" buyruğunda-ki "üzerlerinde" anlamındaki lafzı Nafi, Hamza ve İbn Muhaysın "ye" harfi sakın (med harfi) olarak: diye okumuşlardır. İbn Mesud, İbn Vessab ve diğerlerinin: diye okumaları ile İbn Abbas'ın; Sen bir adamın üzerindeki elbisenin üstünde ondan daha değerlisinin olduğunu bilmez misin? şeklindeki tefsirini de gözönünde bulundurarak Ebu Ubeyd de bu kıraati tercih etmiştir.

el-Ferra dedi ki: Bu lafız mübteda olarak merfudur. Haberi ise "ipekten... elbiseler vardır" buyruğudur. İsm-i fail ile de (ki Ebu Ubeyd'in tercih ettiği kıraate işaret etmektedir) cem' (çoğul) kastedilir.

el-Ahfeş'in görüşüne göre bunun mütekaddim ism-i fail olmak üzere tekil olması da mümkündür, "Elbiseler vardır" ibaresi, haberin yerini tutan ve onun sebebiyle merfu olmuş bir kelime olur. Bundaki (Ebu Ubeyd'in tercih ettiği şekliyle) izafet, tahsis olunmadığından ötürü, infisal (ayırma) takdiri halinde sözkonusudur. Bu lafzın mübteda olması ise izafet sebebiyle tahsis edilmesinden dolayıdır.

Diğerleri ise ("ye" harfini) nasb ile: diye okumuşlardır. el-Ferra dedi ki: Bu lafız, bu bakımdan: Üstlerinde" demeye benzer. Araplar: Kavmin evin içindedir" diyerek "içinde" anlamındaki kelimeyi -mekan adı olduğundan dolayı- zarf olarak nasb ile okurlar, ("âlîhim" şeklinde med harfi olarak) ez-Zeccac ise bunu kabul etmeyerek şöyle der: Bu, bizim zarflar hakkında bilmediğimiz açıklama türlerinden birisidir. Eğer bu zarf olsaydı "ye" harfinin sakın okunması caiz olmazdı. Fakat hal olarak nasbedilmesi İki şekilde açıklanabilir. Birinci açıklamaya göre, yüce Allah'ın: "Etraflarında... dolaşır" buyruğundaki zamir iyilerin etrafında "ölümsüz yeni yetişmiş çocuklar" iyi kimseler üzerinde ipekli elbiseler olduğu halde dolaşır demektir. Onlar, bu halde iken etraflarında dolaşırlar, anlamındadır. İkinci açıklamaya göre "çocuklar"dan hal olmasıdır; yani "onları gördüğün zaman kendilerini" elbiselerin bedenleri üzerinde olduğu halde "saçılmış İnci sanırsın."

Ebu Ati dedi ki: Halde amil olan ya "onlara bir güzellik, bir sevinç verir." (11.

âyet) buyruğudur yahutta "sabretmeleri sebebi ile onları... mükafatlandırır" (12. âyet) buyruğudur. (Ebu Alî) dedi ki: Zarf olması ve bundan dolayı munsarîf gelmiş olması da mümkündür.

el-Mehdevî dedi ki: Zarf olarak ism-i fail olması da mümkündür. Bu da: evin bir ta rafında dir': demeye benzer. Ayrıca "üzerlerinde" lafzı: Üstünde, üzerinde" anlamında olduğundan dolayı onun gibi değerlendirilerek zarf da kabul edilmiş olabilir.

İbn Muhaysîn, İbn Kesir ve Asım'dan rivayetle Ebu Bekr "yeşil" anlamındaki lafzı "ince ipek" anlamındaki lafzın sıfatı olarak: diye cer ile; Kalın ipek" anlamındaki lafzı da "elbiseler" İfzına atıf ile reP ile okumuştur. Buyruk anlamı ise, onların üzerlerinde ince ipek elbiseler ile kalın ipek vardır demektir olur.

İbn Amir, Ebu Amr ve Yakub "yeşil" anlamındaki lafzı "elbiseler" in sıfatı olarak ref ile, "kalın ipek" anlamındaki lafzı da "ince ipek" lafzının sıfatı olarak cer ile okumuşlardır. Bu okuyuşu, anlamının güzelliği dolayısıyla Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim tercih etmişlerdir. Çünkü yeşil, elbiselerin en güzel sıfatı olduğundan dolayı merfu okunmuştur. Kalın ipeğin de ince ipeğe atfedilmesi, cinsin cinse atfı dolayısıyla güzeldir. Mana da şöyle olur: Onların üzerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Yani onların bu iki türden elbiseleri olacaktır.

Nafî ve Hafs ise, her ikisini de ref ile okumuştur.^[26] Bu durumda "yeşil" anlamındaki lafız "elbiseler" anlamındaki lafzın sıfatı olur. Çünkü hepsi de çoğul lafzı iledir. "Kalın ipek" anlamındaki lafız el Kelbiseler" e atf olur.

el-Ameş, İbn Vessab, Hanîza ve el-Kisai de her ikisini (ince ve kalın ipek anlamındaki lafızları) cer ile okumuşlardır. Bu durumda "yeşil" anlamındaki lafız "ince ipek" in sıfatı olur. "İnce ipek" anlamındaki lafız da cins ismi olur. el-Ahfeş de cins ismin -çirkin görmekle birlikte- çoğul isim ile nitelendirilmesini uygun bulmuştur.

Mesela; şöyle denir: İnsanları sarı dinar ile beyaz dirhemler helak etti." Ancak bunun dilde kullanılması (ve doğru olması) uzak bir ihtimaldir. Bu okuyuşa göre anlam şöyle olur: Onların üzerinde ince yeşil ipekten elbiseler ile kalın ipekten elbiseler vardır.

İbn Muhaysîn dışında hepsi: "Kalın ipek" anlamındaki lafzı munsarîf okumuşlardır. O, bu lafzı munsarîf kabul etmeyerek cer mahallinde nasb ile okunması gerektiğinden diye okumuştur. Çünkü bu kelime a'cemî (Arapça olmayan) bir kelimedir. Ancak bu yanlıştır, çünkü başına tarif harfi alan nekre bir kelimedir. Dolayısıyla denilebilir. Şu kadar var kî İbn Muhaysîn eğer bu ismi bu tür elbiselerin özel adı olduğunu iddia ederse (o takdirde gayr-ı munsarîf kabul edilebilir).

Hemze vasi ile ve meftuh olarak: Kalın ipek" diye de okunmuştur. Fetha ile okunuşu: 'den gelen "istefaT diye isim yapılmış olmasındandır. Ancak bu da doğru değildir, çünkü bu kelime Arapçalaştırılmış bir kelimedir ve bunun başka bir dilde Arapçalaştırıldığı da meşhurdur. Bunun aslının: olduğu bilinmektedir.

Sündüs: ince ipek, istebrak ise kalın ipek demektir. Bu açıktama daha önceden (el-Kehf, 18/31. âyet) ile (er-Rahman, 55/54. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Gümüştten bileziklerle süslenmişlerdir." buyruğu daha önce geçen: "...dolaşır" buyruğuna atfedilmiştir. Fatır Sûresi'nde: "Orada altın bileziklerle ve incilerle süslenirler." (Fatır, 35/33); el-Hac Sûresi'nde de: "Onlar orada altından bileziklerle ve incilerle süslenirler" (el-Hac, 22/23) diye buyu-rulmaktadır.

Denildiğine göre, erkekler gümüşle, kadınlar altın ile s üsle ne çeklerdir. Bir diğer açıklamaya göre, kimi zaman altın takınacaklar, kimi zaman gümüş takınacaklar. Bir başka açıklama da şöyle yapılmıştır: Onlardan herhangi birisinin bileğinde altından iki bilezik, gümüştten iki bilezik, inciden iki bilezik bulunacaktır. Böylelikle cennetteki güzelliklerin hepsini bir arada takınmış olacaklardır. Bu açıklamayı Said b. el-Müseyyeb yapmıştır.

Herbir kesime nefislerinin meylettiği şekilde bunlardan binleri verilecektir, diye de açıklanmıştır,

"Ve Rabbleri onlara son derece temiz bir şarab içirmiştir" buyruğu hakkında Ali (r.a) dedi ki: Cennet ehli cennete yöneldiklerinde altından iki pınar fışkıran bir ağacın yanından geçeceklerdir. Bu pınardan birisinden içecekler ve bu sefer nadratu'n-naim (cennet nimetlerinin parlaklığı^ üzerlerine akacak. Bunun sonucunda tenleri asla değişmeyecek, saçları ebediyyen kirlenmeyecektir. Sonra ötekisinden içecekler, bu sefer karınlarında rahatsız edici ne varsa hepsi dışarı çıkacaktır. Daha sonra cennet bekçileri onları karşılayarak: "Selam olsun üzerinize! Tertemiz geldiniz, hemen oraya ebediler olarak girin" (ez-Zümer, 39/73) diyeceklerdir.

en-Nehai ve Ebu Kilabe dedi ki: Bu yediklerinden sonra içtikleri takdirde kendilerini tertemiz edecek olan bir şaraptır. Yiyip, içtikleri ise misk sızıntısı olacak ve karınları da şişmeksizin içeri doğru zayıflayacaktır.

Mukatil dedi ki: Bu içecek, cennetin kapısındaki bir pınardandır. Bu pınar bir ağacın dibinden kaynar. Ondan içen bir kimsenin kalbinde bulunan kin, aldatmak ve kıskançlıkları söküp çıkarır. Bu Ali (r.a)'dan gelen rivayetin manasını ifade eder. Şu kadar var ki, Mukatil'in açıklamasından lek bir pınar olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre buradaki "tahûr: son derece temiz" mübalağa anlamını ifade etmek için kullanılan "fe'ûl" vezninde bir kelime demektir. Bunun

tahir (temiz) anlamında olduğu şeklinde Hanefi'nin lehine delil olacak bir taraf da olmaz. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Furkan Sûresi'nde (25/48. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

Tayyib el-Cemmal dedi ki: Sehl b. Abdullah'ın arkasında yatsı namazını kıldım. "Ve Rabbleri onlara son derece temiz bir şarab içirmiştir" buyruğunu okuyunca dudaklarını, ağzını sanki bir şey emiyormuş gibi hareket ettirmeye koyuldu. Namazını bitirince kendisine: Sen bir şeyler mi içiyorsun? Yoksa Kur'ân mı okuyorsun? denilince şu cevabı verdi; Allah'a yemin ederim, eğer bu buyruğu okuduğum vakit ondan aldığım lezzet, onu ileceğim vakit ondan alacağım lezzet gibi olmasa bunu okumam. . "İşte bu gerçekten sizin için bir mükafattır." Yani onlara; bu sizin için bir mükafat yani sevaptır, denilecek.

"Yaptıklarınızın karşılığını da fazlası ile görmüşsünüzdür." Allah, size amelinizin karşılığını fazlasıyla vermiş bulunmaktadır. Allah'ın kuluna "şü-kiir'ü yaptığı itaatini kabul etmesi, onu övmesi ve ona bu itaatinin mükafatını vermesidir.

Said'in rivayetine göre, Katade şöyle demiştir: Günahlarını onlara bağışlamış, yaptıkları iyiliklerinin de mükafatlarını onlara vermiş olacaktır.

Mücahid de §6yle demiştir: Yapılanın karşılığının verilmesi" amelin kabul edilmesi demektir. Anlamlar birbirine yakındır. Çünkü şanı yüce Allah, ameli kabul ederse, ona şükretmiş olur. Ona şükretti mi de karşılığında fazlasıyla mükafat vermiş olur. Çünkü büyük lütuf sahibi olan O, yüce Rabbimizdir.

İbn Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Habeşli bir adam, ey Allah'ın Rasûlü dedi. Sizler suretlernizle, renklerinize ve nübüvvetle bize üstün kılındınız. Eğer ben senin iman ettiğine iman edersem, senin amelin gibi amelde bulunursam, ben de seninle cennette olacak mıyım, diye sordu. Peygamber şöyle buyurdu: "Evet, nefsim elinde olana yemin ederim ki, siyahi bir kimsenin cennetteki beyazlığı ve aydınlığı bin yıllık mesafeden görülür." Sonra Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim la ilahe illallah derse, bununla onun Allah nezdinde bir ahdi olur. Kim subhanallahi velhamdulillahi derse bunun karşılığında Allah nezdinde yüzyirmidörtbin hasenesi olur." Bunun üzerine adam: Peki bütün bunlar böyleyken buna rağmen nasıl biz helak oluruz? diye sordu. Peygamber şöyle buyurdu; 'Kişi kıyamet gününde öyle amellerle gelir ki, eğer onu bir dağın üzerine bırakacak olursa, o dağa bile ağır gelir. Bu sefer Allah'ın nimetlerinden bir nimet geir, Allah rahmetiy-le lütufta bulunması hali müstesna neredeyse o nimetin tamamını tüketecek gibi olur." (İbn Ömer) dedi ki; Daha sonra yüce Allah'ın: "İnsan üzerinden öyle uzun bir süre geçti ki..." (1. âyet) buyruğu "Nereye bakarsan orada pek çok nimetler ve büyük bir saltanat görürsün" buyruğuna kadar nazil oldu.

Habeşli o şahıs şöyle dedi: Ey Allah'ın Rasûlü, benim gözlerim senin gözlerinin cennette göreceklerini görecek midir? Peygamber (sav): "Evet." diye buyurdu. O Habeşli şahıs ağladı ve sonunda ruhunu teslim etti. İbn Ömer dedi ki: Ben Rasûlullah (sav)'ın "İşte bu gerçekten sizin için bir mükafattır. Yaptıklarınızın karşılığını da fazlasıyla görmüşsünüzdür" buyruğunu okuyarak onu mezarına indirdiğini gördü. Ey Allah'ın Rasûlü, bunun mahiyeti nedir? diye sorduk, şöyle buyurdu: Nefsim elinde olana yemin ederim, Allah onu durdurdu, sonra da: Ey kulum! Andolsun ki senin yüzünü ağartacağım, bembeyaz edeceğim ve andolsun cennette nasıl istersen seni öylece yerleştireceğim. Güzel amelde bulunanların mükâfatı nu güzeldir diye buyurdu."[\[27\]](#)

23. Hiç şüphesiz ki; Kur'ân'ı sana kısım kısım Biz İndirdik,

24. O halde; Rabbinin hükmüne sabret ve onlardan günahkâr veya nankör hiçbir kimseye itaat etme!

25. Sabah ve akşam da Rabbinin ismini zikret!

26. Gecenin bir kısmında O'na secde et. Gecenin uzun bir bölümünde de Onu teşbih et.

"Hiç şüphesiz ki, Kur'ân'ı sana kısım kısım Biz İndirdik." Müşriklerin ileri sürdükleri gibi bu Kurân'ı sen uydurmadın. Sen onu kendiliğinden uydurup, düzmedin.

Bu âyet-İ kerimenin bundan önceki buyruklarla ilişkisi şudur: Şanı yüce Allah, çeşitli vaad ve tehditleri sözkonusu ettikten sonra, bu Kitabın insanların muhtaç olduğu şeyleri ihtiva ettiğini açıklamaktadır. Bu kılâb. o halde bir büyü değildir, bir kehanet Ürünü değildir, bir sür de değildir. Bu Kitab hakkın ta kendisidir.

İbn Abbas dedi ki: Kur'ân değişik bölümler halinde âyet be âyet indirildi, bir defada indirilmedi. Bundan dolayı yüce Allah, burada: "Kısım kısım, indirdik" diye buyurmuştur. Bu hususa dair etraflı açıklamalar, daha Önceden (el-Furkan, 25/32-33- âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

"O halde Rabbinin hükmüne" kazasına, takdirine"sabretP ed-Dahhak, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Müşriklerin eziyetine sabret. Ben bu şekilde hüküm vermişimdir. Daha sonra bu buyruk, kıtal (savaşı emreden) âyeti ile neshüldü,

. Şöyle de açıklanmıştır: Rabbinin, sana yerine getirmeni emretmiş olduğu itaatlere dair hükmünü, sabırla yerine getir, yahutta Allah'ın hükmünü gözetle! Çünkü O, sana, seni onlara karşı muzaffer kılacağına dair söz vermiştir. Bununla birlikte acele etme! Çünkü o kaçınılmaz olarak gerçekleşecektir.

"Ve onlardan günahkâr" günah işleyen "veya nankör hiçbir kimseye itaat etme!" Yani kâfirlere itaat etme!

Ma'iner, Katade'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ebu Cehil: Şayet Muhammed'i namaz kılarken görecek olursam, onun boynuna basacağım dedi. Bunun üzerine yüce Allah: "Ve onlardan günahkâr veya nankör hiçbir kimseye itaat etme!" buyruğunu indirdi.

Bu buyrukların Utbe b. Rabia ile el-Velid b. el-Muğire hakkında indikleri de söylenmiştir. Bunlar, Rasûlullah (sav)'a gelerek ona peygamberlikten söz etmeyi terketmesi karşılığında mal vermeyi ve onu evlendirmeyi teklif ettiler. İşte: "Ve onlardan günahkâr veya nankör hiçbir kimseye İtaat etme" buyruğu bu ikisi hakkında inmiştir,

Mukatil dedi ki: Evlendirme teklifini ona yapan Utbe b. Rabia idi. Ona şöyle demişti: Benim kızlarım Kureyş, hanımlarının en güzellerindendir. Ben sana kızımı mehirsiz evlendireceğim. Sen de bu işten vazgeç, el-Velid de şöyle demişti: Şayet bu yaptıklarını mal elde etmek için yapıyor isen, ben, sana razı olacağın kadar mal vereceğim, buna karşılık bu işlen geri dön. Bunun üzerine bu âye-i kerime nazil oldu.

Ayrıca yüce Allah'ın: "Onlardan günahkâr veya nankör hiçbir kimseye itaat etme" buyruğundaki: "(ji): Veya'nın "vav-. ve"den daha vurgulu bir ifade olduğu da söylenmiştir. Çünkü "Sen Zeyd'e ve Amr'a itaat etme!" diyecek olursan, o kimse de onlardan birisine itaat ederse isyan etmiş olmaz. Çünkü ona verilen emir iki kişiye itaat etmemesi şeklindedir fakat: "Onlardan günahkar veya nankör hiçbir kimseye itaat etme" diye buyurduğundan buradaki "veya" onlardan herbirisine ayrı ayrı karşı gelinip, itaat edilmemesi gerektiğini göstermektedir. Nitekim: Sen, el-Hasen'e veya İbn Sîrin'e muhalefet etme! yahut: el-Hasen'e veya İbn Sîrin'e uy, diyecek olursak; Bu ikisi de uyulmaya değer kimselerdir. Onlardan herbirisi arkasından gidilmeye layık kimselerdir, demiş oluruz. Bu açıklamayı ez-Zeccac yapmıştır.

el-Ferra da şöyle demiştir; Buradaki "veya" anlamındaki edat; olumsuzluk edatı konumundadır. Sanki: Ve nankör olan bir kimseye de..." demiş gibidir. Şair de şöyle demiştir:

"Ne yavrusunu yitirmiş ananın kederi benzer, benim kederime Ne de yavrusunu kaybetmiş bir dişi devenin kederi Yahut hacıların Arafe'den ayrıldıkları gün Devesini kaybetmiş yaşlı bir adamın kederi."

Burada şair; "Ve ... yaşlı bir kimsenin kederi" demek istemiştir.

Buradaki "günahkâr"dan kastın münafık, "nankör"den kastın ise açıkça kâfir olduğunu ortaya koyan kâfir olduğu da .söylenmiştir. Yani sen onların arasından

günahkar bir kimseye de, nankör bir kimseye de itaat etme! Bu da el-Ferra'nın açıklamasına yakın bir açıklamadır.

"Sabah ve akşam da Rabbinin ismini zikret!" Günün başında ve sonunda Rabbin için namaz kıl! Başında sabah namazını, sonunda ise öğle ve akşam namazını kıl, demektir.

"Gecenin bir kısmında da O'na secde et!" buyruğu ile geceleyin nafil namazını kastetmektedir. Bu açıklamayı İbn Habib yapmıştır. İbn Abbas ve Süfyan dediler ki; Kur'ân-ı Kerim'de geçen her "teşbih" namaz demektir.

İster namazda, ister namazın dışında mutlak olarak Allah'ı zikretmenin emredildiği de söylenmiştir. İbn Zeyd ve başkaları şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "Gecenin uzun bir bölümünde de O'nu teşbih et!" buyruğu beş vakit namaz ile nesholmuştur. Bunun mendub olduğu da söylenmiştir, bunun Peygamber (sav)'a has bir emir olduğu da söylenmiştir. Buna benzer hususlara dair açıklamalar daha önceden el-Müzemmil Sûresi'nde (73/1-4. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. İbn Habib'in açıklaması da güzel bir açıklamadır.

Akşam'ın çoğulu ile diye gelir. Bu da (gemi demek olan "sefine"nin çoğulunun); İle şekillerinde gelmesine benzer. Şair de şöyle demiştir:

"Ve akşam vakti geldiğinde, ondan daha güzeli de olmaz."

Bir başka şair de, çoğulun çoğulu olan: 'i kullanarak şöyle der:

"Ömrüm hakkı için sen, ahalisine ikramda bulunduğum evsin Ve akşam vakitlerinde gölgelerinde oturduğum."

Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden el-A'raf Sûresinin sonların'da (7/205. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Zarf olan "gece" lafzının başına: 'nin gelmesi kısmilik bildirmek içindir. (Mealde, "bir kısmında" anlamı verilerek karşılanmıştır.) Nitekim yüce Allah'ın: Ta ki günahlarınızdan bir kısmını mağfiret buyursun." (Nuh, 71/4) buyruğunda da mefulün bağına gelmiş bulunmaktadır. [\[28\]](#)

27. Gerçekten bunlar, o çarçabuk geçeni severler, ama çok ağır bir günü de arkalarına atarlar.

28. Onları Biz yarattık ve yaratılışlarını Biz pekiştirdik. Dilediğimiz vakit de onlar gibilerini değiştiririz.

"Gerçekten bunlar, o çarçabuk geçeni severler" buyruğu bir azar ve sitemdir. Kastedilenler Mekkelilerdir. "Çarçabuk geçen" dünyadır.

"Ama çok ağır bir günü" yüce Allah'ın: "Göklerde ve yerde ağır basmıştır."(el-Ardf. 7/187) buyruğunda ("ağır basmıştır" lafzı ile) işaret edildiği gibi zorlu ve

çetin bir günü "de arkalarına atarlar." Ünlerinde gelecek olan bu günü terkederler. Yani kıyamet gününe iman etmezler.

Buradaki "arkalarına" buyruğunun, gerilerine, anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani onlar âhireti arkalarına atarlar. Onun için amel etmezler.

Denildiğine göre; bu buyruk yahudilerin Rasûlullah (sav)'ın niteliklerini ve peygamberliğinin gerçekliğini gizlemeleri hakkında inmiştir. Onların çabucak geçen (dünya)ı sevmeleri ise, bu gizledikleri kargılığında aldıkları rüşvetlerdir.

Bir diğer görüşe göre, münafıklar kastedilmiştir. Çünkü onlar küfrü gizleyerek dünyalığı elde etmek istemişlerdir. Bununla birlikte âyet-t kerimenin manası umumdur.

"Ağır gün" kıyamet günüdür. Ona "ağır" niteliğinin verilmesi zorlu, sıkıntılı ve dehşetli halleri dolayısıyla. Allah'ın kulları, arasında hüküm vermesi dolayısıyla bu şekilde nitelendirildiği de söylenmiştir.

"Onları" çamurdan "bîz yarattık ve yaratılışlarını Biz pekiştirdik." İbn Abbas, Mücahid, Katade, Mukatil ve başkaları: buyruğunu "yaratılışlarını" diye açıklamışlardır. da yaratılış demektir.

Ebu Ubeyd dedi ki: Yaratılışı güçlü at" denilir. Yüce Allah, bir kimsenin hilkatini güçlü kılmışsa; Yüce Allah, onun yaratılışını güçlü kılmıştır⁷ denilir. Şair Lebid de şöyle demiştir:

"Yüzü zayıftır, fakat yaratılışı pek sağlamdır Omuzları yüksektir, sırtının kürek kemiklerinin birleştiği yer de çok sağlamdır,"^[29]

eî-Ahtal da şöyle demiştir:

"Hilkati pek sağlam ve kendisine binilmeyip yanında yürünen

Dizgine gelmesi pek kolay ve senin (güzel yürüyüşünden) kibirleniyor sandığın...."

Ebu Hureyre, el-Hasen ve er-Rabi' dedi ki: Bizler, onların eklem yerlerini ve birbirlerine bağlı olan kaslarını damarlarla, sinirlerle güçlendirdik, demektir.

Mücahid Yaratılış"ın tefsiri hakkında şunları söylemektedir: Bundan kasıt küçük ya da büyük necasetin çıktığı yerdir. Yani büyük ya da küçük necaset çıktıktan sonra burası yine büzülür. İbn Zeyd: Güç, kuvvet demektir, demiştir. İbn Ahmer de bir atı nitelendirirken söyle demektedir:

"Yaratılışı güçlü ve sağlam bileklerle yürüyor Toynaklarının uçları da çok serttir, sert araziden sakınmıyor."

Bu lafız; 'den türemiş olup, yüklerin kendisi ile bağlandığı ince deri parçalarına denilir. Mesela: Yüğü bağladım" denilir. Aynı şekilde: Onun yükünü bağlaması ne kadar güzeldir!" de-nîlir, Arapların, o tamamıyla senindir, demek istedikleri vakit kullandıkları; tabirinde de bu kökten gelen lafız kullanılmıştır. Sanki onlar

bu ifadeyi onun bağlanması, çözülmeksizin ve ondan hiçbir şey eksilmeksizin hepsini kastetmiş olduklarından böyle kullanmış, gibidirler, "Esir" de buradan gelmektedir, çünkü esirin kolları; ince kesilmiş deri parçaları ile bağlanırdı."

Burada ifade, masiyet ile karşılık vermeleri üzerine onlara yapılan nimet ve ihsanlar hatırlatılarak üzerlerindeki lütutlar dile getirilmek istenmiştir. Yani Ben senin yaratılışını mükemmel ve eksiksiz yaptım. Kuvvet ve güçle sapaşlaştırdım. Sonra sen kalkmış Beni inkar ediyorsun.

"Dilediğimiz vakit de onlar gibilerini değiştiririz" buyruğu hakkında İbn Abbas, şöyle demiştir: Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: Eğer Bizler istesek elbette onları helak ederiz ve onlardan daha çok Allah'a itaat eden kimseleri getiririz. Yine ondan şöyle dediği nakledilmiştir: Onların güzelliklerini değiştirir, en çirkin ve korkunç suretler veririz. ed-Dahhak da ondan böylece rivayet etmiştir. Birincisini ise ondan Ebu Salih rivayet etmiştir. [\[30\]](#)

29. Şüphesiz ki bu bir öğüttür. Artık kim dilerse, Rabbine doğru bir yol alır.

30. Ama Allah, dilemedikçe de siz dileyemezsiniz. Çünkü Allah, en iyi bilendir. Tam bir hüküm ve hikmet sahibidir.

31. Dilediğini rahmetine sokar. Zalimlere gelince, onlar için çok acıklı bir azap hazırlamıştır.

"Şüphesiz ki bu" sûre "bir öğüttür" bir hatırlatmadır.

"Artık kim dilerse Rabbine doğru bir yol alır." O'nun itaatine ulaştıran ve rızasını gözetten bir yol izler.

"Bir yol"un bir vesile (Allah'a yakınlaştıracı bir ibadet) demek olduğu söylendiği gibi, cennete götüren bir istikamet ve bir yol diye de açıklanmıştır, Hepsinin anlamı birdir.

"Ama Allah, dilemedikçe" itaat etmenizi, dosdoğru yol üzere yürümenizi, Allah'a giden yolu tutmanızı İstemedikçe "siz dileyemezsiniz" buyruğu ile emrin tümüyle Allah'a ait olduğunu, onlara ait olmadığını haber vermektedir. Kendisinin önceden bu husustaki meşietini (istememesi) olmadığı sürece, hiçbir kimsenin meşietinin gerçekleşemeyeceğini, öne geçemeyeceğini ifade etmektedir.

İbn Kesir ve Ebu Amr "siz dileyemezsiniz" anlamındaki buyruğu, onla-nn durumunu haber vermek anlamında "ye" ile! "(h)İL Cj): Onlar dileyemezler" diye okumuşlardır. Geri kalanları ise, Allah tarafından hitab kipi ile "te" ile "dileyemezsiniz" diye okumuşlardır.

Birinci âyetin ikinci âyet ile nesholduğu da söylenmiştir. Ancak daha uygun

görülen neshin olmadığıdır. Aksine bu, böyle bir şeyin ancak yüce Allah'ın meşiet-i ile olduğuna dair bir açıklamadır.

el-Ferra şöyle demiştir: "Ama Allah dilemedikçe de sîz dileyemezsiniz" buyruğu onun "artık kim dilerse Rabbine doğru bir yol alır" buyruğuna bir cevaptır. Daha sonra yüce Allah, emrin kendilerine ait olmadığını belirterek şöyle buyurmaktadır: "Ama" o yolu izlemenizi "Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz."

"Çünkü Allah" amellerinizi "en İyi bilendir." Size verdiği emirleri ve yasakları hususunda "tam bir hüküm ve hikmet sahibidir,"¹¹ Bu husus daha önce bir kaç yerde geçmiş bulunmaktadır.

"Dilediğini rahmetine sokar." Yani, ona rahmet buyurarak cennetine koyar.

"Zalimlere gelince..." Yani zalimleri azaplandırır. Bu durumda: Zalimlere gelince" buyruğunu "azaplandırır" anlamındaki fiilin takdiri ile nasbetmiş oluyoruz,

ez-Zeccac dedi ki: "Zalimler" lafzının nasbedihnesi, ondan Öncesinin de mansub olmasından dolayıdır. O dilediği kimseleri rahmetine sokar, zalimleri, yani müşrikleri azaplandırır, demektir. Bu durumda "onlar için... hazırlamıştır" buyruğu da takdir edilen bu fiilin bir açıklaması olmaktadır. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Artık ben silah taşıyamaz oldum

Kaçacak olursa devenin başını (dizginlerini) tutamıyorum.

Kurttan dahi korkuyorum yanından geçecek olursam

Yalnız başıma; rüzgarlardan da, yağmurdan da korkuyorum."

Burada Kurttan korkuyorum, evet ondan korkuyorum" demektir,

ez-Zeccac şöyle demiştir: Her ne kadar merfu olmanı caiz ise de bunun mansub okunması tercih edilmiştir. Nitekim: Zeyd'e verdim, Amr'a gelince ona iyilik vaadinde bulundum" denilerek (Anır kelimesinde) nasbedilmek tercih edilir. Bu da: Amr'a iyilik yaptım" ya da; Amr'a iyilik yapıyorum" demek olur. Yüce Allah'ın: "Ha, mim, ayn, sin, kaP Sûresi'ndeki: Dilediği kimseyi rahmetine girdirir, O zalimlerin ise ..." (eş-Şûra, 'i2/8) buyruğunda bu lafızın merfu gelmesi, l^undan sonra üzerinde ameli gerçekleşecek ve böylelikle mana itibariyle nasbolmasını sağlayacak bir fiilin gelmemiş olmasındandır. Dolayısıyla kendisinden önceki mansuba atfedilmesi caiz olmaz. Bundan dolayı mübtedâ olarak merfu gelmiştir, buradaki yüce Allah'ın: Onlar için çok acıklı bir azab hazırlamıştır" buyruğu; Ve azab eder'e delâlet ettiğinden dolayı nasbediîmt'si caiz olmuştur. Bununla birlikte Ehan Osman mübtedâ olarak: Ve zalimlere" diye merfu okumuştur. Haberi: Onlara ... hazırlamıştır" buyruğu olur.

"Çok acıklı bir azab" can yakan ve acıtan bir azab demektir. Bu husus daha önce d Bakara Sûresi'nde (2/10. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

(İnsan Sûresi burada sona ermektedir). Yüce Allah'a hamdolsun. [31]

[1] İbn Kesir, Tefsir, IV, 453-454, .senedinin miirsel otduj>ıı kaydıyla.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/251-252

[3] Yılkın hir rivayet: İbn Hıhbân, Sahik, XIV, 63.

[4] Sevban'dan akın bir rivayet, Âîi İmran, 3/6. ayet, birinci başlakta geçmiş bulunmaktadır. Müslim, I, 252-253.

[5] Bu Hu hususa dair açıklamalar, Âli İmian, i/6 ile eş-ŞCırâ, 42/49-50. ayetlerin tefsirinde geçmiş bulunmaktadır.

[6] KÛfelilerin takdirinde fiilin başında kullanılmakla birlikte, âyetin nazmında böyle değildir.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/252-28

[8] el-liemedânî diyor ki: "...Bunu munsarîf kabul «leniler, hu cemil şeklinin (bir bakıma) müfterilere benzemisini gözönünde bulundururlar. Çünkü (Araplar esasen çoğul olan): "Savâhib" kelimi.sini (tekrar) çoğul yapıparak olurlarsa; "savâhibâr." derler. Bu gibi lafızları munsarîf müfredler gibi çoğul yaptıklarından, bu hükümde değerlendirerek, mın-snıFgibi kullanmışlardır.1' (el-Huscyn el-Hemedani, el-Ferid..., IV, 5K5).

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/258-261

[10] Buhari, ei-Edebu'l-Müfred, s. 47; Heysemî. Mecma', VIII, 146 senedinin zayıf okluğu kaydıyla.

[11] Eski tıp ve tabiat bilginlerine göre bedeni oluşturan asitli karışımlar (ShliiOı anlatmak için kullanılan terimlerdir. Uk. M. Ali er-Tehânevî, Keşşûfu Istidâhâtî'l-Fünûn, (Kalküt-ta 1862 baskısından tıpkı hasım: İstanbul 1404/1984), hararet (Sıcaklık): I, 292, Soğuk ,rr,hetl: I. 530 vci.; Sevda I, 647; Safra II, H39.

[12] Bk. el-Vâkıa, 56/11 vd.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/261-265

[14] Tirmizi, III, 467, V, 273; Nesai, es-Sünenu'l-Kiibrâ, V, 372. (Not: Hadisin doğru bir şe kikle anlaşılabilmesi için gösterilen yerlerden birisinde lamamiyle

okunmasını salık veririz.)

[15] Buharî, II, 51», V, 204H; Müslim, II, 717, Ebu Davud, II, 129, Nesai, V, (i2, 69; Müsned, II, 230, 27H, 394, 402, 434, 476 .

[16] Tirmizi fil-H;ıkim, Nevadiru'l-Usût, I, 246.

[17] İbn Hihhan, Sahili, X, 51; Hakim, et-Müşiedrek, I, 575, Ebu Davud, II, 132; Müsned, II, 160, 193, 194, 195.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/265-274

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/274-276

[20] Sadece: "Sabır ilk sadme sırasında gösterilendir" anlamım veren bölümüyle: Tinnizit 111, 314; İbn Mace, II,

[21] Tirmizi, IV, 711; Ebu Avane, Müsned, I, 348; Ebu Yala, Müsned, VII, 280, X, 271

[22] Abdullah b. Mesudun sözü olarak: İbn Ebi Şeyhe, Musannef, VII, 30; İbn Ebi Asım Zühd, s. 213; İbnu'l-Mübarek, Zühd, s. 534; Darakutni, İM, V, 151.

[23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/276-281

[24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/281-286

[25] Hâkim, Mtistedrek, II. 553, Müsned, II, 13-

[26] Bu okuyuşun anlamı da şöyle olur: Onların üzerinde ince ipekten yeşil elbiseler ve kalın ipekOen dhiseler) vardır.

[27] Taberani, Kebir, XII, 436; tim Kesir, Tefsir, I, 525 .senedinin zayıf olduğu kaydıyla, iley-semi, Mecına', X, 420, senedindeki Eyyııh İv Hrbe adlı raviniı zayıf olduğu kaydıyla.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/286-293

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/293-296

[29] Bu beyitin birinci mısraı farklı ve mûiFessir tarafından Ehû Duada nishet edilerek Kaaf 50/1-5 âyetlerinin tefsirinin sonkırı-ında ila geçmişti Oraya da bakınız.

[30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/296-298

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/298-300

MÜRSELAT SURESİ

1- Toplanma Yeri Olarak Yaratılan Yer;

2- Kefen Sayuculuğu ve Yerin Toplayıcılığı;

MÜRSELAT SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

el-Hasen, İkrime, Ata ve Câbir'in görüşüne göre Mekke'de inmiştir. İbn Abbas ve Katade ise bundan bir âyet müstesnadır, demişlerdir. Sözkonusu bu âyet-i kerime de: "Onlara: 'Rükû edin' denildiği zaman rükû etmezler." (48, âyet) buyruğudur. Bu buyruk Medine'de inmiştir.

İbn Mesud dedi ki: "Andolsun ardarda gönderilenlere" sûresi Peygamber (sav)'a cin gecesi, biz onunla birlikte yol alırken nazil olmuştur. Bizler Mi-na'da bir mağaraya sığındığımız bir sırada nazil oldu. Biz bu sûreyi ondan öğrenmekte iken ve henüz ağzı onunla yaş olup, kuramamış iken bir yılan ortaya atıldı. Biz de onu öldürmek üzere üzerine atıldık, çekip gitti. Peygamber (sav): "O sizin vereceğiniz kötülükten korunduğu gibi siz de onun kötülüğünden korundunuz" diye buyurdu^[1]

İbn Abbas'ın azatlısı Kureyb'den dedi ki: Ben: "Andolsun ardarda gönderilenlere" sûresini okudum. el-Abbas'ın hanımı Ummu'l-Fadl beniin sesimi duydu, ağlayarak dedi ki: Allah'a yemin olsun ki yavrucuğum sen bu sûreyi okumakla bana şunu hatırlattın. Bu sûre, Rasûlullah (sav)'ın akşam namazında okuduğunu duyduğum son sûredir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Sûre elli âyet-i kerimedir.^[2]

1. Andolsun ardarda gönderilenlere,
2. Şiddetlice esenlere, 3- İyice yayanlara,
4. Tam anlamı ile ayırdedenlere,
5. Zikri getirip bırakanlara,
6. Gerek bir mazeret, gerekse bir uyarı olmak üzere ki:
7. Şüphesiz tehdit olduğunuz şey, elbette meydana gelecektir.
8. Yıldızlar söndürüldüğü zaman, 9- Gök yarıldığı zaman,
10. Dağlar savurulduğu zaman,
11. Peygamberlerin belirli vakti geldiği zaman,
12. Hangi güne geciktirildiler?
13. Hüküm verip ayırdetme gününe.
14. Bu ayırdetme gününü sana ne bildirdi?
- 15- O günde yalanlayanların vay haline!

"Andolsun arılarda gönderilenlere" buyruğundaki "gönderilenler", müfessirlerin cumhuruna göre, rüzgarlardır. Mesruk'un, Abdullah (b. Mesud)dan rivayetine

göre, o şöyle demişür; Bunlar yüce Allah'ın emir ve nehyi ile hal'te vahiylerinden olan maruf (güzel ve iyi) hususlarla gönderilmiş meleklerdir. Ebu Hureyre, Mukatil, Ebu Salih ve el-Kdbî'nin görüşü de budur.

Bunlar "lâ ilahe illallah" ile gönderilmiş peygamberlerdir, diye de açıklanmıştır. Bunu da İbn Abbas söylemiştir.

Ebu Salih dedi ki: Bunlar kendileri vasıtası ile tanınacakları mucizelerle gönderilmiş rasûllerdir.

İbn Abbas ve İbn Mesud'dan: Bunlar rüzgarlardır, dedikleri nakledilmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Biz rüzgarları... gönderdik." (el-Hicr, 15/22); "Rüzgarları gönderen O'dur." (el-Ârâf, 7/57)

Ardarda"; atın yeiesi gibi biri diğerinin arkasından gelen demektir. Araplar, insanların bir kimseye çokça yönelmeleri halini anlatmak üzere: İnsanlar filan kimseye ardarda yöneldiler" derler. Bu lafzın nasbedilmesi "gönderilenler"den hal olması itibariyledir. Ardı arkasına gönderilen rüzgarlara andolsun demektir. Ardarda gelmek (gelİN)" anlamında mastar olması da mümkün olduğu gibi; harf-i cer takdiri iie nasbedilmesi de mümkündür. Sanki; Andolsun ardarda gönderilenlere" denilmiş gibidir.

Maksat; melekler yahut hem melekler, hem rasûllerdir.

"Gönderilenler" ile bulutların kastedilmesi ihtimali de vardır. Çünkü bulutlarda hem bir nimet, hem de bir azab vardır. Bu gibi bulutlar da içlerinde nelerin gönderildiğini ve kimlere gönderildiklerini bilerek gönderilirler.

Sözü edilenlerin, yasaklar ve öğütler olduğu da söylenmiştir. Bu teville göre "ardarda" lafzı tıpkı atın yeiesi gibi ardı arkasına geien demek olur. Bu açıklamayı İbn Mesud yapmıştır.

"Akanlar" anlamına geldiği de söylenmiştir. Bu açıklamayı d-Hasen yapmış olup, kalblerde akanlar... demek olur.

Akıllarda bilinenler, diye de açıklanmıştır.

"Şiddetlice esenlere" buyruğunda kastedilenlerin rüzgarlar olduğu hususunda, görüş ayrılığı yoktur. Bu açıklamayı ei-Mehdevî yapmıştır. İbn Mesud'dan gelen rivayete göre, bunlar, ekinin arta kalan yapraklarını ve çörçö-pünü beraberinde taşıyan, şiddetli esen rüzgarlardır. Yüce Allah'ın; "Üstünüze şiddetli bir fırtına yollamasından..." (et-İsra, 17/69) buyruğunda olduğu gibi.

"Şiddetlice esenler"ın rüzgarları şiddetlice estiren, rüzgarlarla görevli melekler, olduğu da söylenmiştir. Meleklerin kâfirin ruhunu şiddetlice sürüklemesi, diye de açıklanmıştır. Nitekim: O şeyi mahvetti, helak etti" demektir, Sırtındaki binicisi ile rüzgar gibi koşup giden dişi deve" demektir. Bu deve hi2lİca gidişiyile adeta rüzgara benzer. Savaş, o insanları alıp götürdü" demektir.

Zelzeleler, yerin dibine birtakım toprak parçalarının geçmesi gibi insanları helak edici ilâhî belgeler olma ihtimali vardır, diye de açıklanmıştır.

"İyice yayanlara" buyruğunda kastedilenler, bulutlarla görevli olan meleklerin buludan yaymasıdır. İbn Mesud ve Mücahid dedi ki: Bunlar, yüce Allah'ın, rahmetinin önünden bulutları yaymak üzere gönderdiği rüzgarlardır. Yani, bu rüzgarlar, bulutları yağmur yağdırsın diye gökte yayar. Bu açıklama Ebu Salih'den de rivayet edilmiştir. Yine ondan gelen rivayete göre, maksat yağmurlardır. Çünkü yağmurlar bitkilerin yayılmasını sağlar. Burada "yaymak (neşr)" hayat vermek anlamındadır. Nitekim; Allah, ölüye hayat verdi" denilir. es-Süddi'nin, ondan rivayetine göre de kastedilenler yüce Allah'ın kılamlarını yayan meleklerdir.

ed-Dahhak, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bununla Ademogulları amellerinin ve kitaplarının yayılmasını kastetmektedir. ed-Dahhak dedi ki: Bunlar, Allah'ın huzurunda açılacak olan kulların amellerinin yazılı olduğu, sahifelerdir.

er-Rabî dedi ki; Bundan maksat, ruhların yayılacağı (diriltileceği) kıyamet için ölümden sonraki diriliştir. Yüce Allah'ın: iyice yayanlara" buyruğunun başına "vav" harfinin getirilmesi yeni bir kasemin istinafi (başlangıcı) olduğundan dolaydır.

"Tam anlamı ile ayırdedenlere"; bunlar da hak ile batılı birbirinden ayırdedici hükümleri indiren meleklerdir. Bu açıklamayı İbn Abbas, Mücahid, ed-Dahhak ve Ebu Salih yapmıştır. ed-Dahhak'ın İbn Abbas'tan rivayetine göre o, şöyle demiştir: Maksat meleklerin ayırdığı gıdalar, nızıklar ve ecellerdir.

İbn Ehi Necin, Mücahid'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayırdeden-ler" bulutların arasını ayırıp, onları dağıtan rüzgarlardır.

Said'den ve onun Katade'den rivayetine göre, Katilde şöyle demiştir: "Tam anlamıyla" furkant "ayırdedenler" demektir. Allah bu furkanla hak ile batılı, haram ile helali birbirinden ayırdetmiştir. el-Hasen ve İbn Keysan da böyle açıklamışlardır.

Bununla, Allah'ın verdiği emirler ile O'nun yasaklarını birbirinden ayıran, vani bunları açıklayan rasûllerin kastedildiği de söylenmiştir.

Bunun, doğum yaptıktan sonra yeryüzünde başını alıp giden gebe deve anlamındaki; 'e benzetilerek yağmur yağdıran bulutlar, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu şekildeki dişi develere: ile denilir Diğer bulutlardan ayrı ve farklı olan böyle bir bulutu bu tür bir deveye benzetmiş olmaları da muhtemeldir. Şair Zu'r-Rinme şöyle demiştir:

"Yahut, üst taraflarım çakan şimşeklerin aydınlattığı Son derece simsiyah

karanlıklarda parıldayan apayrı bir buluttur."

"Zikri getirip bırakanlara" buyruğunda, kasLin; melekler olduğu hususunda görüş birliği vardır. Yani melekler, aziz ve celil olan Allah'ın kitabla-nnı peygamberlere bırakırlar. Bu açıklamayı el-Mehdevi yapmıştır. Bunun Cebrail olduğu ve ondan çoğul isim olarak sözedildiği de söylenmiştir. Çünkü bu kitablan indiren o idi.

Maksadın .kendi ümmetlerine Allah'ın üzerlerine indirdiklerini bırakan (leb-liğ eden) rasûller olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da Kutrub yapmıştır.

İ5n Abbas: Getirip bırakanlara" diye "kaf harfini üstün ve şeddeli okumuştur. Bu yönüyle yüce Allah'ın: Muhakkak sen Kur'ân'ı... almaktasın" (en-Nemi, 27/6) buyruğuna benzemektedir.

"Gerek bir mazeret, gerekse bir uyarı olmak üzere," Yani melekler, vahyi Allah tarafından bir mazeret kalmasın diye ya da azabından kullarım uyarıp korkutmak üzere, bırakırlar. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır.

Ebu Salih'ten de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bununla resulleri kastetmektedir. Onlar (kulların ileri sürebilecekleri) bir mazeret bırakmazlar ve uyarırlar.

Said'in Katade'den rivayetine göre Bir mazeret olmak üzere" (diye okumuş ve) şöyle demiştir: Yüce Allah'ın kullarına mazeret bırakmamak ve mü'minlere uyarı olmak üzere bırakılmıştır. Onlar, bununla faydalanırlar ve gereklerini yerine getirirler.

ed-Dahhak'ın İbn Abbas1 tan rivayetine göre "gerek bir mazeret... olmak üzere" buyruğu ile kastedilen, yüce Allah'ın gerçek dostlarına bıraktığı mazeretlerdir, bu da tevbedir. "Gerekse bir uyarı" düşmanlarını uyardığı bir uyarı "olmak üzere" demektir.

Ebu Amr, Hamza, el-Kisai ve Hafs: Gerekse bîr uyarı olmak üzere" buyruğundaki "zel" harfini sakın okumuşlardır. Bütün yedi kıraat imamı da: Gerek bir tnazeret'in "zel" harfini sakın okumuşlardır. Ancak el-Cu'fî İle el-A'sa'nın Ebu Bekir'den, onun Asım'dan rivayeti bundan müstesnadır ki o, "zel" harfini üheli okumuştur. Bu şekildeki kıraat, İbn Abbas, eİ-Hasen ve başkalarından da rivayet edilmiştir. İbrahim el-Teymi ve Kainde ise; Bir mazeret ve bir uyan olmak üzere' şeklinde "atıf vav"ı ile okumuş olup, "vav"dan önce "elif" olmaksızın (yani ve suretinde) okumuşlardır.

Bu iki kelime mefulün leh olmak üzere nasbedilmişlerdir, Mazeret ve uyarı olsun diye... demektir. Mefulün bin olarak nasbeclildi ki eri söylendiği gibi; Zikr" lafzından bedel olduğu da söylenmiştir. Yani bir mazeret yahut bir uyarı getirip bırakanlara ... demek olur.

Ebu Ali dedi ki: "Mazeret" ile "uyarı" lafızlarının: şeklinde "zel" harfleri ötreli

olarak: Mazur kılan, gören" ve "Uyaran'ın çoğulu olması da mümkündür.

Yüce Allah'ın: İşte bu da önceki uyarıp korkutanlardan bir uyarıp korkutandır." (en-Necm, 53/56) buyruğuna benzeinektedir, liu durumda "bırakanlar" lafzından hal olarak nasbedilmiş olur. Yani bunlar, mazeret ve uyarmak hallerinde zikri bırakırlar. Yahutta "zikri" buyruğunun mefuLü de olabilir. "Getirip bırakanlar bir mazeret ya da bir uyarı olmak üzere" öğüt getirirler demek olur.

Müberred dedi ki: Burada iki lafızda "ze!" harfleri ütreli olup çoğuldurlar, bunların tekileri ise; ile dir.

"Şüphesiz tehdit olduğunuz şey, elbette meydana gelecektir" buyruğu, daha önce geçen yeminin cevabıdır. Yani vaadolunduğunuz kıyamet mutlaka gelip sizi bulacaktır ve başınıza gelecektir. Daha sonra, bunun gerçekleşeceği vakti açıklayarak şöyle buyurmaktadır:

"Yıldızlar söndürüldüğü zaman" ışıkları gidip aydınlıkları -kitabın silindiği gibi- silindiği zaman. Bir şeyin izi silinip gittiğinde ve yok olduğunda; denilir. Bu durumda olan şeye: Silinip gitmiş" denilir. Rüzgar geride kalan izleri silip götürür. Bu durumda rüzgar: Silip götürən" iz: İzi kalmayan" yani: Silinip götürülen, izi bırakılmayan" olur.

"Gök varıldığı zaman" açılıp parçalandığı ve ayrıldığı zaman demektir. Yüce Allah'ın; "Gök açılıp kapı kapı olacak" (en-Nebe, 78/19) buyruğu da bu anlamdadır. ed-Dahhak'ın, İbn Abbas'tan rivayetine göre o: Katlanıp dürülmek üzere ayrıldığı zaman, diye açıklamıştır.

"Dağlar savurulduğu zaman" hepsi hızlıca alınıp götürüldüğü zaman, demektir. Hepsini hızlıca alıp götürdüm" denilir. İbn Abbas ve el-Kelbi şöyle derdi: Yeryüzü dümdüz edildiği zaman demektir. Çünkü Araplar, ön ayakları ile yularını geride bırakan ata: derlerdi. Şair Bişr de şöyle demiştir

"Yularını dizleriyle ön ayaklarıyla geride bırakır..."

Deve otu otladı" denilir el-Müberred; Yerlerinden söküldü" demektir, diye* açıklamıştır. Ayaklarını yerden kaldıran bir kimse hakkında; Ayakları yerden kalktı" denilir. 'in rüzgar savursun diye parçalan birbirinden ayırmak anlamında olduğu da söylenmiştir. Buğdayı savurdu" tabiri de buradan gelmektedir. Çünkü bu işi yapan bir kimse, rüzgar içindeki samanı alıp götürsün diye buğdayı altüst eder, karıştırır.

"Peygamberlerin belirli vakti geldiği zaman..." Peygamberler kıyamet gününde toplanacakları zaman demektir. Vakit kendisine ertelenen bir şeyin gerçekleştiği vade demektir. Buna göre anlam şöyle olmaktadır: Kendileri İle ümmetleri arasında ayırdedici, hükmün verilmesi için, belirli bir vakit tayin edilmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Allah peygamberleri toplayacağı

gün..." (el-Maide, 5/109)

Şöyle de açıklanmıştır: Bu husus dünyada olacaktır. Yani peygamberler kendilerini yalanlayan kimseler hakkında -kâfirlere mühlet verilmek suretiyle- azabın indirilmesi için onlara belirli bir süre tayin edilip, o sürede bir araya getirilecekleri zaman, demektir. Kıyamet gününde ise bütün şüpheler ortadan kalkmış olacaktır.

Birinci açıklama daha güzeldir. Çünkü süre belirlenmesinin anlamı, kıyamet gününde meydana gelecek bir şeydir. Bu da yıldızların söndürülmesi, dağların savırulması, semanın varılmasıdır. Dolayısıyla kıyamet gününde, önce bunun için sürenin belirlenmesi uygun düşmez.

Ebu Ali dedi ki: Din ve ayırdetme günü, onun için vakit olarak cesbit edilmiştir, demektir.

Vakit tesbit edildi; Vaad olundu, süresi belirlendi" anlamında olduğu söylenmiştir. Bir diğer açıklamaya göre bu, yüce Aiih'ın bildiği ve irade ettiği şekilde, bilinen vakitlerde peygamberler gönderildiği zaman demektir. Buradaki hemze "vav"den bedeldir. Bu açıklamayı e!-Ferra ve ez-Zeccac yapmıştır. el-Ferra dedi ki: Ötreii olup, ötresi her zaman değişmeyen herbir "vav"ın yerine hemze getirmek caizdir. Mesela: Topluluk her-biri bir başına namaz kıldı" denildiği zaman son kelimenin hemzesi "vav'a dönüştürülerek; denilebilir. Yine: Bunlar, güzel yüzlerdir" derken "vav" yerine hemze ile: da denilebilir. Çünkü "vav"ın ötreli teiaffuzu ağırdır, fakat yüce Allah'ın: Aranızdaki fazileti unutmayınız." (el-Bakara, 2/237) buyruğunda "vav"ın ötre.si lazım (her zaman sabit) olmadığından ötürü "vav" yerine hemze telaffuzu caiz olmaz.

Ebu Amr, Humeyd, el-Hasen, Nasr ve Asım'dan gelen bir rivayet ile Mü-cahid "vav" ile "kaf" harfi de şeddesiz olarak asla uygun diye okumuşlardır. Ebu Amr dedi ki: Bunu; diye okuyanlar; Yüzler" lafzının diye okunacağını kabul edenlerdir.

Ebu Cafer, Şeyhe ve el-Arec ise "vav" harfi ile ve "kaf" harfi de şeddemiz olarak: diye okumuşlardır. Bu lafız "vıkf'den 'fu'ilet" veznine nakledilmiş bir kelimedir, Vakitleri belli bir farz" (sn.-Nisa, 4/103) buyruğunda da bu kökten gelmektedir.

Yine el-Hasen'den iki "vav"lı olarak: diye okuduğu rivayet edilmiştir kî; bu da yine aynı şekilde "va'd"den "fu'ilet" vezninde Onunla ahidleşildi" demeye benzer. Eğer bu iki kıraate göre de "vav" "elife kalbedilecek (dönüştürülecek) olursa bu da caiz olur. Yahya, Eyyub, Halıd 'b. İlya.s ve Sellam ise hemzeli ve şeddesiz ularak; diye okumuşlardır. Çünkü bu kelime m us hafta "elif ile yazılmıştır.

"Hangi güne geciktirildiler" ertelendiler!" Bu, o günün büyük ve azametli bir gün olduğunu anlatmak içindir, tazim maksadıyla sorulun bir sorudur. Yani "hüküm verip, ayırdetme gününe" ertelenmişlerdir. Said'in Kalade'den rivayetine göre, o şöyle demiştir: O günde insanlar arasında amellerine göre ayırdedia hüküm verilir ve cennete, cehenneme (gönderilirler.) Hadiste de şöyle denilmektedir: 'Kıyamet gününde insanlar haşredileceklerinde kşık yıl güneş tepelerinde ve gözleri iri bîr şekilde açılmış olarak semaya dikilmiş halde ayırdedici hükmün verilmesini bekleyeceklerdir."[\[3\]](#)

"Bu ayırdetme gününü sana ne bildirdi?" buyruğu ile günün azameti belirtildikten sonra, ikinci bir defa hu azemele dikkat çekilmektedir, Yani ayırdetme gününün ne olduğunu sana bildiren nedir?

"O günde yalanlayanların vay haline!" Allah'ı, peygamberlerini, kitab-larını, ayırdetme gününü yalanlayan kimselere azab ve rüsvaylık vardır, demektir. O halde buyruk bir tehdittir. 13u tehdit bu sûrede herbir âyetten sonra yalanlayan kimseler için tekrarlamıştır. Çünkü bunu yalanlamaları miktarına göre aralarında paylaştırmıştır. İlerbr.- şeyi yalanlayan kimseye başka bir şeyi yalanlaması karşılığında çekeceği azaptan ayrı olarak bir azab vardır ve yalanladığı o kadar çok şey var ki, bunlar başka şeyleri yalanlamasından suç uhr.tk daha büyüktür. Çünkü o şeyi yalanlamak daha çirkindir, Allah'ın hük-iviüol: v hulusta reddetmek daha büyüktür. Bundan dolayı onun bu yalan-iaırıüM miktarına göre bu "veyl"den de ona bir pay verilir. Her yalanlama miktarına uvgun bir ceza vardır. İşte yüce Allah'ın: (Amellerine) uygun, bir karşılık olmak üzere7' fen-Nebe". 78/26) buyruğu bunu anlatmaktadır.

en-Xuman b. Bekir'den söyle dediği rivayet edilmiştir: Veyl çeşitli azab-ların bulunduğu cehennemdeki bir vadidir. İbn Abbas ve başkaları da böyle demiştir.

İbn Abbas dedi.ki: Cehennemin alevi söndüğü vakit, onun (Veyl'in) kor ateşinden alınarak üzerine bırakılır ve birbirini yemeye koyulur. Yine Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Bana cehennem gösterildi de ben orada "veyT'den daha. büyük bir vadi görmedim."[\[4\]](#)

Cehennemliklerin yaralarından çıkan irinlerin akıp toplandığı yerin ora-t)i olduğu da rivayet edilmiştir. Akan bir şey, ancak yerin aşağı ve yarık yerlerine akar. Dünyada kullar şunu bilir ki, dünyanın en kötü yerleri pisliklerin, kirlerin, leş ve hamam sularının (kanalizasyonların) toplanıp, bataklık haline gelmiş olan yerlerdir. Denildiğine göre işte o vadi kâfir ve müşriklerin irinlerinin toplandığı bataklıktır, böylelikle akıl .sahipleri ondan daha tiksinti verici, ondan daha kötü kokan bir şeyin olmadığını, ondan daha acı, ondan daha kapkara bir şeyin olmadığını bilsinler. Daha sonra Rasûlullah (sav) bu vadinin ihtiva etliğı azapları

nitelendirmekte, bunun cehennemdeki en büyük vadi olduğunu belirtmektedir. İşte yüce Allah "veyl"i (mealde: Vay haline!) bu sûrede tehditleri arasında sözkonusu etmektedir. [5]

16. Biz öncekileri helak etmedik mi?

17. Sonrada arkadan gelenleri, onların arkasına takara.

18. İşte Biz, günahkârlara böyle yaparız.

19. O günde, yalanlayanların vay haline!

"Biz öncekileri helak etmedik mi?" buyruğu ile Adem (a.s)'dan Muham-med (sav)'a kadar geçmiş ümmetlerin kâfirlerini helak ettiğini haber vermektedir.

"Sonra da arkadan gelenleri onların arkasına takarız." Yani somakileri öncekilere katarız.

"İşte Biz, günahkârlara böyle yaparız." Geçmişlere yapı iğimizin bir benzerini Kureyş müşriklerine de, ya kılıçla ya da hdâk etmek .sureliyle uyguluyoruz.

"Sonra da ... onların arkasına takarız" buyruğu, genel olarak mübledâ olmak üzere: okumuşlardır. Ancak el-A'rec: "Öncekileri helâk etmedik mi?" buyruğuna atf ile cezm ederek; diye okumuştur. Sen beni ziyaret etmedin mi, sonra ben sana ikram et(me)dim mi?" demeye benzer.

Maksat, yüce Allah'ın peygamberleri değişik zamanlarda göndermiş olmakla birlikte, (yalanlayan) kavimleri ardarda helak etmiş olduğudur.

Daha sonra; "İşte Biz günahkârlara böyle yaparız" buyruğu ile yeni bir cümle başlatmaktadır. Bununla sonradan helak edilenleri kastetmiştir. "Onların arkasına takarız" anlamındaki buyruğun (ayn harfinin) sakın olarak okunması, arka arkaya harekelerin gelmesi sebebiyle de olabilir. Ondan tahfif dolayısıyla sakın okuduğu da rivayet edilmiştir,

İbn Mesud'un kıraatinde: Sonra da yakında onların arkasına takacağız" şeklindedir.

Böyle" buyruğundaki "kef" harfi nasb mahallindedir. Biz, bu helakin bir benzerini herbir müşrike uyguluyoruz, demektir. Diğer taraftan bunun, ibret olmak üzere, dünyada helak edilişlerinin çok dehşetli bir şey olduğunu anlatmak anlamında olduğu da söylenmiştir.

Bununla âhiretteki hesaplarını haber verdiği de söylenmiştir. [6]

20. Biz, sizi hakir bir sudan yaratmadık mı?

21. Onu sağlam bir yerde tuttuk.

22. Bilinen bir süreye kadar.

23. Gücümüz yeter Bizim. Ne güzel güç yetirenleriz Biz!

24. Yalanlayanların o gün vay haline!

"Biz, sM hakir bir sudan" zayıf ve değersiz bir su olan nutfeden "yaratmadık mı?" Daha önceden de geçmiş bulunmaktadır.

Bu âyet-i kerime, ceninin yaratılması yalnızca erkeğin suyundandır, diyen kimseler için asıl bir dayanaktır. Bu hususa dair açıklamalar da daha önceden (el-Hac, 22/5- âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Onu sağlam bir yerde." Sağlam korunan bir yer olan rahimde "tuttuk." "Bilinen bir süreye kadar." Mü'cahid biz ona suret verinceye kadar, dîye açıklamıştır. Doğum vaktine kadar diye de açıklanmıştır.

"Gücümüz yeter Bizim" anlamındaki: buyruğunu Nafi' ve el-Ki-saî Takdir ettik" şeklinde (dal harfî) şeddeli olarak, diğerleri ise şed-desiz okumuşlardır. Her ikisi de ayns anlamda farkh söyleyişlerdir. Bu açıklamayı el-Kisai, el-Ferra ve el-Kutebi yapmıştır. el-Kutebi dedi ki: Şeddesiz söyleyiş, şeddeli söyleyiş ile aynı anlamdadır, Ben bunu takdir ettim" demek gibidir.

Peygamber (sav)'ın (Ramazan) hilâli hakkında:Eğer ha ve bulutlu olursa bu sefer onun için takdir cihetine gidiniz."[\[7\]](#) ifadesinde de bu anlamda kullanılmıştır ki, onun konaklama yerlerini ve yol alışını takdir ediniz (hesab ediniz), demektir.

Muhammed b. el-Cehm el-Ferra'dan naklen şöyle demektedir: Şeddeli okuyuş Ali (r.a)'dan nakledildiği gibi, şeddemiz okuyuş da ondan nakledilmiştir. Şeddeli ve şeddesiz okuyuşun da aynı anlamda olma ihtimali uzak değildir. Çünkü arablar: Onun hakkında ölümü takdir etti" dedikleri gibi; de derler. Yüce Allah da; "Aranızda ölümü biz takdir ettik" (el-Vâ-kıa, 56/60) diye buyurmuş ve "takdir ettik" anlamındaki buyruk hem şeddeli, hem şeddesiz okunmuştur.

Rızkını daralttı" derken de; diye şeddeli de kullanılabilir. (el-Ferrâ devamla) dedi ki: Şeddesiz okuyanlar, delil getirerek şöyle demişlerdir: Eğer bu şeddeli olsaydı hu sefer ondan sonrasının: Ne güzel güç yetirenleriz Biz!" denilmesi gerekirdi. el-Ferrâ dedi ki: Ancak Araplar her iki söyleyişi de bir arada kullanabilirler. Yüce Allah, (aynı fiilin iki farklı söyleyişini bir arada zikrederek) şöyle buyurmaktadır:

Bu nedenle o kâfirlere mühlet ver, onlara azıcık mühlet ver." (et-Tarık, 86/17) ei-A'şâ da şöyle demiştir:

"Ve o beni tanımazlıktan geldi, halbuki onun önceden tanımadığı (bende görmediği) Olaylar ancak, ağarmış saçlar ile saçlarınım dökülmesi idi."[\[8\]](#)

İkrime'den Gücümüz yeter Bizim" peklinde şeddesiz: "Kudret; güç yetirmek"den gelen bir fiil olarak okuduğu rivayet edilmiştir. Ebu Ubeyd, Ehu Hatim ve el-

Kisaî'nin tercih ettiği okuyuş da budur, Çünkü daha sonra: Ne güzel güç yetirenleriz Biz!" diye buyurulmakta-dır. Şeddeli okuyanların okuyuşu ise "takdir etmek"den gelir. Bizler bedbaht olanı da, bahtiyar olanı da takdir ettik, Bizler ne güzel takdir edenleriz, demektir, Bunu da İbn Mesud Peygamber (sav)'dan rivayet etmiştir. Anlamın: Biz, uzun ya da kısa oluşunu takdir ettik, şeklinde olduğu da söylenmiştir. Buna yakın bir açıklama İlin Abbas'tan gelmiştir; Takdir ettik, Biz, malik olduk demektir. el-Mehdevi dedi ki: Bu açıklama da şeddesiz okuyuşa daha uygun düşmektedir.

Derim ki: Bu doğrudur. Çünkü "gücümüz yeter Bîzîm" buyruğunu şeddesi z olarak okuyan İkrime'dir. O söyle demiştir: Bu Biz malik olduk, Biz ne güzel malikleriz, demektir. Böylelikle her iki kelime birbirinden farklı iki anlam ifade etmiş olur. Yani biz, doğum zamanını ve nutfenin lam bir insan oluncaya kadar bir halden, bir hale intikal etmesini yahut bahtiyar ile bedbahtı ya da uzun ve kısıyı takdir ettik. Bütün bu açıklamalar şeddeli okunuşa güredir. Önceden de belirttiğimiz gibi her iki okuyuşun da aynı anlamda olduğu da söylenmiştir. [9]

25. Biz. arzı toplanma yeri kılmadık mı?

26. Dirüere de, ölülere de.

27. Orada sapaşğlam ve yüksek dağlar kıldık. Sîze tatlı sular içir-dik.

28. Yalanlayanların o gün vay haline!

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız: [10]

1- Toplanma Yeri Olarak Yaratılan Yer;

"Biz, arzı toplanma yeri kılmadık mı?" Yani dirileri üzerinde, ölüleri altında toplayan bir lupî-zv:^: kılmadık :nı?

Bu ölünün üzerinin örrüüp defnedilmesinin vacib oluşuna aynı şekilde saçlarının ve kendisinden uzaklaştırdığı şeylerin de gömülmesine delil teşkil etmektedir. Peygamber (sav)"in: "Tırnaklarınızı kesiniz ve kestiğiniz tırnaklarınızı gömünüz"[11] buyruğu da bunu gerektirmektedir. Bu hususa dair açıklamalar daha önce el-Bakara Sûrtsi'nde (2/124. âyet, 10. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Bir şeyi bir anıya getirip, toplamayı anlatmak üzere: O şeyi topladım bir araya gelirdim, coplarım bir araya getiririm' denilir. Toplayıp bir araya getirmek" demektir. Siheveyh şu beyiii zikretmektedir:

"Yılanlar kırağıdan dolayı Yuvalarına çekildiklerinde kerimdirler onlar."

Ebu Ubeyd, bunun "kaplar" anlamında okluğunu söylemiştir. İçinde sütü ihtiva ettiği ve bir arada tuttuğu için süt bulunan tuluma veya kırbaya: denilir. Şair de şöyle demiştir:

"Bu gün, sen. yerin üzerinde ayaktasın Yarın ise o seni sağlam bir torbaya alacaktır."

eş-îja'bi, bir cenaze ile birlikte gitmiş, kabristana bakmış, "bu ölülerin toplanma yeridir (konuldukları turbalarıdır)" dedikten sonra bu sefer evlere bakmış:

"Bunlar da hayattakilenn toplanma yeridir" demiştir. [\[12\]](#)

2- Kefen Sayuculuğu ve Yerin Toplayıcılığı;

Rabia'dan rivayet edildiğine göre, o kefen suyucu hakkında: Eli kesilir, demiştir. Kendisine: Niye böyle bir görüş beyan ettin? diye sorulunca, şu cevabı vermiş: Yüce Allah: "Biz arzı toplanma yeri kılmadık mı? Dirilere de, ölülere de" diye buyurmaktadır. Buna göre, yer bir hirz (korunması gereken şeyi koruyan)dır. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-Maide Sûresinde (5/38. âyet, 7. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Ashab döneminde (kabristan ulan), Baki el-Ğarkad'e "Kefte" adını veriyorlardı. Çünkü orası ölüleri toplayan bir kabristan idi, O halde yer canlıları evlerinde, ölüleri de kabirlerinde toplayıp bir araya getirendir. Aynı şekilde insanlar yerin üzerinde karar kılmışlardır. Yatıp diniendikleri yer de, üzerinde bir araya gelmek suretiyle orasıdır.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Yer canlılar İçin bir toplanma yeridir. Yani İnsandan çıkan fazlalıklar yerde gömülür. Zira insanların üzerinde bulunjnalariyla bir araya gelip toplanmaları sözkonusu değildir. Çünkü toplanmak, bütün yönlerden bir araya gelmeye işaret eder.

el-Ahfeş, Ebu Ubeyde ve iki görüşünden birisinde Mücahid şöyle demişlerdir: Canlılar da, ölüler de yere racidirler. Yani yer, bitip yeşeren demek olan "canh" ile bitip yeşemeyen demek olan ölü olmak üzere iki kısma ayrılır.

el-Ferrâ dedi ki: "Dirilere de, ölülere de" anlamındaki buyrukların nasb ile gelmeleri; Toplanma yeri" lafzının amel etmesi dolayısı ile, Yani Biz, yeryüzünü dirilerin de, ölülerin de toplanma yeri kılmadık mı?" demektir. Bu lafızlara tenvin verilecek olursa [\[13\]](#) nasb ile okunurlar. Yüce Ailah'ın; Yahut açlığın çok olduğu bir günde yemek yedirmektir... bir yetime" (el-Beled, 90/14-15) buyruğunda olduğu gibi.

"Yer" lafzından hal olarak nasbolduklan da söylenmiştir. Yani onun bitkisini

böyledir, bir kısmı da böyledir demektir.

el-Ahfes. dedi ki: Toplanma yer i" lafzı 'in çoğuludur. "Yer, arz" ile çoğul kastedilebildiğinden, çoğul ile nitelendirilmiştir.

el-Halı dedi ki: Bir şeyin üstünü altına ya da akını üstüne ge-nrecek şekilde evirip çevirmek" demektir. İnsanlar ev-;en.-îc döndüler" denilir. Buna göre: Toplanma yeri" onların yerin inde gidip gelmeleri, tasarruflarda bulunmaları, tekrar ona dönmeleri ve oriiii aon-.uimeleri demektir.

Orada var. yerde "sapasağlam ve yüksek dağlar kıldık." Sapasağlam": Yerlerinde sabit demektir. Yüksek" uzun demekur Aynı kökten olmak üzere bir kimse kibirlenerek burnunu havaya kaid:raciK oıursa: BurnunLi yukarı kaldırdı" denilir,

"Size tadı solar içirdik." Yani size içecek sular yarattık. Tatlı" çîcn vt; kendisiyle ekinlerin sulandığı tatlı su demektir.

Yani bizler dağları yarattık ve tadı suyu indirdik. Bu işler dirilişten daha hayret verici şeylerdir. Ebu Hureyre şöyle demiştir: Yeryüzünde cennetten Fırat, Dicle ve Ürdün nehri vardır. Müslim'in Sahih'inüe ise; "Seyhan, Ceyhan, Nil ve Fırat'ın hepsi de cennet nehirlerindendir"[\[14\]](#) denilmektedir. [\[15\]](#)

29. Haydi, yalan saymakta olduğunuz şeye kalkıp gidin!

30. Haydi üç kola ayrılmış bir gölgeye gidin!

31. O gölgelendirici de değildir, alevlere karşı faydası da olmaz.

32. Çünkü o, her biri saray kadar kıvılcımlar atar.

33. Ve her biri sarı erkek develeri andırır.

34. Yalanlayanların o gün vay haline!

"Haydi, yalan saymakta olduğunuz şeye kalkıp gidin." Yani kâfirlere: "Haydi, yalan saymakta olduğunuz" azaba yani cehennem ateşine "kalkıp gidin" denilecek. İşte siz bunu gözlerinizle görmektesiniz,

"Haydi üç kola ayrılmış bir gölgeye" yani dumanaBgidin." Kastedilen, yukarı doğru yükselen, sonra da üç kola ayrılan dumandır. Oldukça büyük dumanların hali böyledir, Yükseldi mi kollara ayrılır.

Daha sonra bu gölgeyi nitelendirerek şöyle buyurmaktadır:"O gölgelendirici de değildir." Güneşin sıcağına karşı koruyan gölgeye benzemez."Alevlere karşı faydası da olmaz." Cehennem alevinden hiçbir şeyi önlemez,

Alev": Alevli olarak yandığı vakit, ateşin üst tarafında görünen kırmızı, san ve yeşilimsi renkler alandır.

Sözü edilen "üç kol"un Dan', Zakkum ve Gıslîn oldukları da söylenmiştir. Bu

açıklamayı ed-Üahhak yapmıştır. Bir diğer açıklamaya göre de önce alev, sonra kıvılcım, sonra da dumandır. Çünkü bunlar üç ayrı haldir. Bu ise iyice yanıp, kızgınlattığı zamanki ateşin en ileri nitelikleridir.

Bir diğer açıklamaya göre, cehennem ateşinden çıkıp, üç kola ayrılacak olan bir parçadır. Nur (aydınlık) müminlerin başı üzerinde duracak, duman münafıkların başı üzerinde, katıksız alev ise kâfirlerin başı üzerinde duracaktır.

Bunun "es-Sıradik (etrafı çeviren sur)" olduğu da söylenmiştir ki, bu da onların etraflarını çepeçevre kuşatacak olan ateşten bir dildir. Daha sonra, bundan üç kol çıkacaktır. Bu hesapları bitirilip, cehennem ateşine gidecekleri vakte kadar onları gölgelendirecektir. Bunun Yahmum (kapkara gölge)den meydana gelecek gölge olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Beyinlerine kadar işleyen bir sıcakta ve son derece kaynamış suda, kapkara bir gölgede(dnler.) O serin de değildir, faydası da yoktur." (el-Yakîa, 56/42-44) Önceden de (belirtilen âyetlerin tefsirinde) geçtiği gibi.

Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: "Güneş yaratılmışların başına oldukça yaklaşacaktır. O gün üzerlerinde elbise de olmayacaktır, kefenleri de bulunmayacaktır. Bundan dolayı güneş SLCağıyla onları kavuracak ve onların nefes almalarını zorlaştıracaktır. Bugün alabildiğine uzatılacaktır. Sonra yüce Allah rahmeti yi e dilediği kimseleri kendi gölgesinden bir gölgeye alarak kurtaracaktır. İşte o vakit onlar: "Allah bize lütfetti de bizi Semûm azabından korudu" (et-Tur, 52/27) diyecekler. Yalanlayanlara da: "Haydi yalan saymakta olduğunuz şeye" Allah'ın azabına ve cezasına "kalkıp gidin. Haydi üç kola ayrılmış bir gölgeye gidin" denilecektir. Yüce Allah'ın dostları arşının gölgesinde yahutta onun dilediği bir gölgenin altında bulunacaklar. Bu, hesap bitene kadar böyle olacak, sonra da herbir kesimin cennet ve cehennemdeki yerine bırakılması emredilecek."[\[16\]](#)

Daha .sonra yüce Allah, ateşin niteliklerini belirterek: "Çünkü o herbiri bir saray kadar kıvılcımlar atar." diye buyurmaktadır.

Kıvılcımların tekili: 'in tekili ise (Bu da: kıvılcım demektir). Kıvılcım ise, ateşin herbir tarafa uçuşan parçalarıdır. Bunun aslı (kökü): Kurusun diye kumaşı güneşe koymayı anlatan: Kumaşı, elbiseyi güneşte açtım (astım)"den gelmektedir. Saray", yüksekçe yapı demektir.

Saray kadar" buyruğu genel olarak 'sad7' harfi sakın okunmuştur. Büyüklükleri itibariyle kaleler ve şehirler kadar demektir. Bu da: Saraylar" lafzının tekilidir. Bu açıklamayı tbn Abbas ve İbn Mesud yapmıştır. Lafız cins isim olması itibariyle çoğul anlamındadır. Bunu "sad" harfi sakın: 'jn çoğulu olduğu söylenmiştir. Kor ateş" lafzının çoğulunun şeklinde, Bir hurma tanesi" lafzının

çoğulunun da: şeklinde gelmesi gibidir. Bu lafız kalın odun demetinden bir tek odun anlamındadır

Buhari'de yine İbn Abbas'tan: "Herbîri saray kadar kıvılcımlar atar." buyruğu hakkında şunları söylediği belirtilmektedir. Bizler üç zira ya da daha az boyda ahşabı (kış için) kaldırırdık. Buna da: O adını verirdik.[\[17\]](#)

Said b. Cübeyr ile ed-Dahhak şöyle demişlerdir: Bunlar, ağaçların ve büyük hurma ağaçlarının düştüğü ya da kesildikleri vakit geriye kalan kökleri idi. Bunların gövde kısımları oldukları da söylenmiştir.

İbn Abbas, Mücahid, Humeyd ve es-Sülemî de "sad" harfini üstün olarak: diye okumuşlardır ki bu da hurma ağaçlarının gövdeleri demektir. Çoğulu ile diye gelir.

Katade, "develerin boyunları" diye açıklamıştır. Said b. Cübeyr "kaP" harfini esreli, "sad" harfini de üstün okumuştur ki; bu da aynı şekilde; "Ağacın gövdesi'nin çoğuludur. Para kesesi'nin çoğulunun: şeklinde, Tencere" lafzının çoğulunun: şeklinde, Demir halka" lafzının çoğulunun: şeklinde gelmesi gibi.

Ebu Hatim dedi ki: Bu farklı bir söyleyiş de olabilir. Tıpkı "ihtiyaç" anlamında: ile demeleri gibi.

dağ demek olduğu da söylenmiştir.

Bu buyrukta yüce Allah kıvılcımları miktarları itibariyle kasra (verilen anlamlara göre) benzettikten sonra, rengi itibariyle onu "san develere" benzetmiştir. Bu sarı develerden kasıt ise siyah develerdir. Çünkü Araplar siyah develere "sarı develer" derler, Şair de şöyle demiştir:

"İşte benim atlanın ondandır ve işte develerim de Onlarsa sarıdır, yavruları da (siyah) kuru üzüm gibidir."

Develerinin siyah olduğunu anlatmak istemektedir.

Siyah develerin "sarı" diye nitelendirilmesi onların siyahlıklarının bir miktar san ile karışık olmasından dolayıdır. Tıpkı beyaz ceylanlara beyazlıkları üzerinde bir çeşit bulanıklık olduğundan dolayı: Siyah ceylanlar" denilmesi de buna benzemektedir.

Kıvılcım."; etrafa uçuşup yere düştüğü vakit onda ateşin bir miktar kalıntısı da vardır ki; bu haliyle siyah develere -onda bir miktar sarılık da bulunduğundan dolayı- çokça benzemektedir. İmran b. Hittan el-Haricî'nin bir beyiti şöyledir;

"En yüksek sesiyle çağırdı onları ve attı onlara

Sarı develer gibi (kıvılcımları) ve yüzlerinin derilerini yüzücüdür o."

Ancak Tirmizî bu açıklamayı zayıf bularak şöyle demiştir: Sözlükte herhangi bir şeye az miktarda bir karışım bulunduğu için camamının bu az mik.-tardaki karışıma nisbet edilmesi imkânsız bir şeydir. Bu şekilde açıklama yapanlara

hayret edilir. Çünkü yüce Allah: Sarı halatlar" diye buyurmuştur. Bizler dilde bu türden bir şey bilmiyoruz.

Bize göre de açıklaması şöyledir: Nar (ateş) nurdan yaratılmıştır. O halde o ışık saçıcı bir ateştir. Allah, bir yer olan cehennemi yaratınca o yeri ateşle doldurdu ve ona egemenliğini ve gazabını saldı. Egemenliğinden ötürü simsiyah kesildi ve yakıcılığı daha da arttı. Normal ateşten ve hatta her şeyden daha simsiyah kesildi. Kıyamet gününde cehennem insanların durdukları yere (Mevkife) getirileceğinde kıvılcımlarını orada bulunaniann üzerine -Allah'ın gazabı dolayısıyla gazabtanarak- atacaktır. Bu kıvılcımlar ise siyahtır, çünkü siyah bir ateşin kıvılcımlarıdır. Cehennem kıvılcımlarını düşmanlara atacaktır. Onlar da ateşin siyahlığından ötürü simsiyah kesileceklerdir; fakat bu tev-hid ehline ulaşmayacaktır. Çünkü onlar, o Mevkifte (hesap için durdukları yerde) etraflarını çepeçevre kuşatmış, rahmetten bir sur içerisinde olacaklardır. Bu da şanı yüce ve mübarek Rabbin, gelişinde görülecek olan buluttur; fakat mü'minler bu şekildeki kıvılcım atılışını gözleriyle göreceklerdir. Onlar bu kıvılcımları görecekleri vakit yüce Allah, o kıvılcımlar üzerindeki egemenlik ve gazabını onların görüşlerinde-kaldıracak ve böylelikle onları arı göreceklerdir. Bu yolla muvahhid kimseler Allah'ın egemenlik ve gazabı içerisinde değil de Allah'ın rahmetinde olduklarını bilmiş olacaklardır, İbn Abbas şöyle diyordu: "Sarı halatlar" adamların kuşakları gibi oluncaya kadar birbiri üstüne katılıp, bir araya getirilecek olan gemi haladandır. Bunu da Buhari zikretmişti r. [\[18\]](#)

Ibn Abbas bu lafzı "cim" harfini ötreli olarak: diye okurdu. M vicahi id ve Hu:neyd de "cim" harfini ötreli olarak böylece okumuşlardır ki; kalın halatlara verilen addır. Aynı zamanda bunlar "gemi halatları" demektir. Gemi haladanna: da denilir, tekili: diye gelir.

Yine Ibn Abbadan gekn rivayete göre, bunlar bakır parçalarıdır. Şu kadar var ki kalın halatın bilinen adı "mim" harfi şeddeli olarak 'dir. Daha önceden el-A'raf Sûresi'nde (7/40, âyetin tefsirinde) geçtiği gibi.

Develer" şeklinde "cim" harfi ötreli olarak kullanım, tekil olarak "cim" harfi kesreli olan; 'in çoğuludur. Bu da: Deve" lafzının çoğulu gibidir. Taş" lafzının çoğulunun; şeklinde, Zeker" lafzının çoğulunun diye gelmesi gibi.

Yakub, İbn Ebi İshak, İsa ve el-Cahderî ise "cim" harfini ötreli ve tekil olarak; diye okumuşlardır ki bu da "bir araya getirilmiş pek büyük şey" demektir.

ftafs, Hamza ve el-Kisaî; diye okurken, yedi kıraat imamlarının geri kalanları; diye okumuşlardır.

el-Ferrâ dedi ki: Bu okuyuşun: 'in çoğulu olması mümkündür. Adam" lafzının çoğulunun; i!e diye gelmesi gibidir.

Onları "develerde benzetmesinin sebebi, hızlıca hareketi olduğu da söylenmiştir. Ardi arkasına geldiğinden dolayı, diye de açıklanmıştır. Saray" lafzı 'in tekilidir. Karanlığın karışması" anlamındadır. Ona kasr vakti -yani akşam üzeri- gittim" denilir. O halde bu lafız müşterek (birden çok mana hakkında ortak olarak kullanılan) bir lafızdır. Şair de şöyle demiştir:

"Sanki onlar akşam vakti bir rahibin kandilleri gibidir Mevaen denilen yerdeki o rahib fitilini yağ ile beslemiştir."

Odun, Kömür vb. Şeyleri Saklamak:

Bu âyet-i kerimede -temel gıdalardan olmasa dahi- odun ve kömürün saklanması caiz olduğuna delil vardır. Bu da kişinin maslahatının gereklerinden, ihtiyaç duyacağı vakit kendisini ihtiyaçtan kurtaracak hususlardandır. Bunlar da aklın, ihtiyaç duymadan önce kazanılmalarını gerekli gördüğü hususlar arasındadır. Böylelikle daha ucuz bir yoüa elde edilebilsin ve bulunabilme imkanının daha yüksek olduğu zamanlarda temini sözkonusu olsun. Peygamber (sav) da kendi kazancından ve malından olmak üzere, temel gıdalarını, genel olarak bulundukları zamanlarda alır ve saklardı. Herşey de buna göre açıklanır. İbn Abbas da bu hususu şu sözleriyle açıklamıştır: Biz, bir keresteyi alır ve bunu üç zira boyunda yahut daha kısa olarak keser, kış için bunu sakladık ve biz buna "el-kasar" adını verirdik^[19] Bu hususla en sahih görüş budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. ^[20]

35. Bıı, onların konuşamayacakları bir gündür.

36. Onlara izin de verilmeyecek ki özür dilesinler.

37. Yalanlayanların o gün vay haline!

"Bu, onların konuşamayacakları bir gündür. Onlara izin de verilmeyecek ki özür dilesinler." Yani kıyamet gününün çeşitli durumları, çeşitli konumları vardır. İşte bu konuşmalarına imkan verilmeyecek, özür dileyip kendilerini kurtarmaları için izin verilmeyecek bir konumdur. İkrime'nin, onun İbn Abbas'tan rivayetine göre, şöyle demiştir: İbnu'l-Ezrak ona yüce Allah'ın: "Bu onların konuşamayacakları bir gündür" buyruğu ile: ".. kıpırdanan dudakların fısıltısından başkasını duyamayacaksın."(Ta-Ha, 20/108) buyrukları hakkında soru sordu. Diğer taraftan yüce Allah'ın: "Onlardan bir kısmı diğer bir kısmına yönelip, biri diğerine soru sorarlar." (es-Saffat, 37/27) diye buyurduğunu söyledi. İbn Abbas ona şu cevabı verdi: Yüce Allah: "Gerçek şu ki Rabbinin yanında bir gün sayacağınız bin yıl gibidir" (el-Hac, 22/47) diye buyurmaktadır. Bu miktardaki her bir günün farklı bir durumu olacaktır.

Fayda verecek bir delil ileri sürerek konuşmayacaklardır, diye de açıklanmıştır. Çünkü herhangi bir fayda sağlamayan sözler söyleyerek konuşan bir kimse, sanki hiç konuşmamış gibidir.

el-Hasen: Onlar konuşacak olsalar bile, bir delil ileri sürerek konuşmayacaklardır. Şöyle de açıklanmıştır: Bu onların: "Yıkılın içerisine! Bana da söz söylemeyin." (a\-\Mu'minin, 23/108) diye kendilerine cevap verileceği zamanda olacaktır. Bu hususa dair açıklamalar daha önceden (belirtilen âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

E bu Osman dedi ki: Heybeti görmeleri ve günahlarından utanmaları, onları susturmuş olacaktır. Cüneyd dedi ki: Kendisine nimet verenden yüz çeviren, onu inkar eden, üzerindeki bunca nimete karşı nankörlük eden kimsenin ileri sürecek ne gibi bir mazereti olabilir ki!

Gün" lafzı genel olarak mübteda ve (verilen) haber olarak merfû' okunmuştur. Yani melekler; Bu, onların konuşamayacakları bir gündür, diyeceklerdir. Yüce Allah'ın: "... kalkıp gidin" buyruğu, meleklerin söyleyeceği sözlerden olması mümkündür. Daha sonra yüce Allah, dostlarına: İşte bu, kâfirlerin konuşamayacakları bir gündür, diyecektir. "Gün"ün anlamı saat ve zamandır.

Yahya b. Sultan, Ebu Bekr'den, o da Astm'dan: diye nasb ile okuduğunu rivayet etmiştir. Aynı zamanda bu İbn Hürmüz ve başkalarından da rivayet edilmiştir. Bu durumda fiile izafe edilmesi dolayısıyla mebni olması caiz görülmüştür, ancak mahalli itibariyle refdir. Bu da Kufelilerin mezhebidir. Bununla birlikte "günMen başkasına işaret edilmek üzere nasb konumunda olması da caizdir. Bu da Basralıların mezhebidir. Çünkü onlara göre, atncak bir mebniye izafe edilecek olursa "gün" tafzı bina edilir. Burada ise fiil (mebni değil) murebdir.

el-Ferra da yüce Allah'ın: Onlara izin de verilmeyecek ki özür dilesinler" buyruğu hakkında şöyle demiştir. Buradaki "fe", "tein verilmeyecek" üzerine atıf edatıdır. Bunun caiz oluşu âyetlerin sonlarının "nun" ile bitmesidir. Eğer: denilmiş olsaydı o zaman âyetlerin sonuna uygun düşmezdi. Bir başka yerde ise: Onlar hakkında hüküm verilmez ki ölsünler." (Fatır, 35/36) diye nasb ile buyurmuştur. Hepsi de doğrudur. Yüce Allah'ın: Allah'a güzel bir ödünç verecek olan kimdir? Allah da o verdiğini ona pek çok arttıran" (el-Bakara, 2/245) diye burada kaydedilen ayeti son lafzının sondan ikinci harfinin nasb ile de, ref ile de okunması buna benzemektedir.[\[21\]](#)

38. Bu hüküm verip, ayırdetme günüdür. Sizi de, evvelkileri de foplamışsızdır.

39. Eğer bir hileniz var ise, hemen Bana bu hileyi yapın.

40. Yalanlayanların o gün vay haline!

"Bu hüküm verip, ayıfdetme günüdür." Yani onlara: İşte .bugün, insanlar arasında hüküm verilecek ve böylelikle kimin haklı, kimin haksız olduğu açıkga ortaya çıkarılacak bir gündür.

"Sizi de, evvelkileri de toplamışlardır" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Muhammed (sav)'ı yalanlayanlar ile ondan önceki peygamberleri yalanlayanları bir araya getirmiş olacaktır. Bunu, İbn Abbas'ian ed-Dahhak rivayet etmiştir.

"Eğer bir hileniz var ise" helak edilmekten kurtuluş çareniz varsa "hemen Bana bu hileyi yapın." Kendi lehinize bu hileyi (çareyi) uygulayın ve Bana karşı güç sahibi olun. Fakat buna asla imkanı bulamayacaksınız.

Şöyle de açıklanmıştır: "Eğer bir hileniz var ise" savaşılabilecek gücünüz varsa "hemen Bana bu hileyi yapın" Benimle savaşın. ed-Dahhak, İbn Ab-bas'ian böyle rivayet etmiştir. Dedi ki: Sizler dünyada iken Muhammedi (sav) karşı savaşarak Bana karşı da savaş veriyordunuz. Haydi bugün Bana karşı savaşınız. Bir diğer açıklama da şöyledir: Sizler dünyada iken isyanlar ediyordunuz. Şimdi ise onları yapamayacak duruma düştünüz, kendinizi savunamayacak hale geldiniz.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu, Peygamber (sav)'in söylediği bir sözdür. O takdirde bu Hud (a.s)'ın: "Artık kepiniz bana tuzak kurun. Bundan sonra bana bir mühlet de vermeyin" (Hud, U/55) şeklindeki sözlerine benzer. [\[22\]](#)

41. Şüphesiz ki takva sahipleri gölgelerde, pınar başlarındadır.
42. Arzu ettiklerinden meyveler arasındadırlar.
43. İşlediğiniz sebebi ile afiyetle yiyin, İçin.
44. Çünkü Biz, ihsan edicileri, böyle mükâfatlandırırız.
45. Yalanlayanların o gün vay haline!

"Şüphesiz ki takva sahipleri gölgelerde, pınar başlarındadır" buyruğu lie yji:= Allah, yarın takva sahiplerinin ulaşacakları hali haber vermektedir. "Gölgeler"den kasıt, (kâfirlerin) üç kola ayrılmış "gölgeleri"nin yerine ağaçların ve şıravUnnın gölgeleridir. Yâsîn Sûresinde de: "Onlar ve eşleri gölgelerde, tahtlar üstünde yaslanacaklar" (Yasin, 36/56) diye buyurulmaktadır.

"Arzu ettiklerinden" temenni edeceklerinden "meyveler arasındadırlar."

"Gölgelerde" anlamındaki lafız genet olarak: diye okunmuştur. Ancak el-A'rec, ez-Zühri ve Talha diye, 'in çoğulu olarak okumuşlardır ki bu da cennette gölge yapacak şeyler altındadırlar, demek olur.

"İşlediğiniz sebebi ile afiyetle yiyin, İçin." Yani, kıyamet gününde müşriklere:

"Eğer bir hileniz var ise hemen bana bu hileyi yapın" (39- âyet) yerine bu sözler söylenecektir. Buna göre "yiyin, için" buyruğu "gölgelerde" diye ifade edilen zarfta (mahalde) bulunan "takva sahiplerindeki zamirden hal konumundadır, Onlar "gölgelerde" karar kılmış olacaklar ve bu sözler onlara söylenecektir, demek olur.

"Çünkü Biz, ihsan edicileri böyle mükafatlandırırız." Muhammed (sav)'ı tasdik edişlerinde ve dünyadaki amelleri itibariyle ihsanda bulunan kimseleri, bu şekilde mükafatlandırırız. [23]

46. Az bir süre yiyin, faydalanın. Çünkü siz günahkârlarsınız.

47. Yalanlayanların o gün ray haline!

"Az bir süre yiyin, faydalanın." buyrukları "takva sahipleri"nden önce gecenler hakkındadır. Bu bir tehdit olup "yalanlayanlardan haldir. Yani "az bir süre yiyin, faydalanın" diye kendilerine söyleneceği halde, veyl onlar hakkında sabittir.

"Çünkü siz günahkârlarsınız." Kâfir kimselersiniz. Âhirette size zarar verecek türden olan şirk ve masiyet gibi bir takım fiiller kazanmış kimselersiniz, diye de açıklanmıştır. [24]

48. Onlara: "Rükû edin" denildiği zaman rükû etmezler.

49. Yalanlayanların o gün vay haline!

50. Artık bundan sonra hangi söze inanacaklar?

"Onlara: 'Rükû edin' denildiği zaman rükû etmezler." Bu müşriklere: "Rükû edin" yani namaz kılmak denilecek olursa, onlar "rükû etmezler" namaz kılmazlar. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır.

Mukatil de şöyle demiştir: Bu buyruk Sakifliler hakkında inmiştir. Onlar namaz kılmak istemeyince bu buyruk da haklarında nazil oldu. Mukatil dedi ki: Peygamber (sav) onlara "İslâm'a girin" deyip onlara namaz kılmalarını emredince onlar: Bizler eğilmeyiz. Çünkü bu bizim aleyhimize bir tenkit sebebi olur, dediler. Peygamber (sav) da şöyle buyurdu: "Rükû ve sucudu bulunmayan bir dinde hayır yoktur."

Nakledildiğine göre Malik -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- ikindi namazından sonra mescide girdi. Onun görüşüne göre ikindiden sonra rükû (namaz) kılınmaz. O bakımdan namaz kılmadan oturdu. Bir çocuk ona: Ey yaşlı adam kalk ve namaz kıl, dedi. Malik kalkıp namaz kıldı ve kendisinin benimsediği görüşü ileri sürerek onunla tartışmadı. Bu husus ona sorulunca şöyle dedi: Ben

"Onlara: Rükû edin, denildiği zaman rükû etmezler" diye kendilerinden sözedilen kimselerden olurum diye korktum.

İbn Abbas dedi ki: Ahirette secde etmeye çağırılıp da secde edemeyecekleri vakit, onlara bu söz söylenecektir.

Katade dedi ki: Bu husus dünyada olan bir şeydir.

İbnu'l-Arabî dedi ki; Bu âyet-i kerime, rükû'un vucubuna ve onun namazda bir rükûn olduğuna dair bir delildir. Zaten bu hususta icma da gerçekleşmiştir, bazıları bu işin kıyamet gününde olacağını sanmıştır. Oysa kıyamet günü bir mükellefiyet yurdu değildir. Bu sebeple orada yerine getirilmediği takdirde, veyl ve cezanın sözkonusu olacağı bir emir verilmesi de sözko-nusu olmaz. Onlar (kıyamette) sadece dünyada insanların halinin açığa çıkarılması için secde etmeye davet edilecekler. Dünyada Allah'a secde eden kimse, secde etmek imkanını bulacaktır. Riyakarlık yaparak ondan başkasına secde eden kimsenin ise sırtı dümdüz, tek bir parça haline getirilecektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani onlara, hakka boyun eğin, denildiğinde onlar boyun eğmezlerdi. O vakit bu buyruk hem namaz hakkında, hem de başka hususlar hakkında umumi olur. Namazın sözkonusu edilmesi ise tevhidden >cnra bütün şer'î hükümlerinin esası oluşundan dolayıdır.

Bununla, imanın emredildiği de söylenmiştir. Çünkü namaz imansız sahih L\r:ıaz.

*"Artık bundan sonra hangi söze inanacaklar?" Yani mucize olan, Allah Rasûlünün doğruluğunun kesin delili olan Kur'ân'ı tasdik etmezlerse neyi tasdik edecek-ırr. neyi doğrulayacaklardır!!

Sûrede "yalanlayanların o gün vay haline!" buyruğunun tekrarlanması. korkutmanın ve tehdidin tekrarlanması içindir. Bunun tekrar olmadığı da söylenmiştir. Çünkü bu buyruğun zikredildiği her seferinde diğerlerinde kastedilen manadan başkası kastedilmiştir. Sanki bir hususu zikredip: "Bunu yalanlayanın vay haline!" demiş, sonra bir başka husus zikrederek: "Bunu yalanlayanın vay haline!" diye buyurmuş, sonra bir başka hususu sözkonusu ederek: "Bunu yalanlayanın vay haline!" diye buyurmuş ve bu böylece sona kadar devam edip gitmiştir,

el-Mürselât Sûresi'(nin tefsiri) yüce Allah'a hamd olsun ki (burada) sona ermektedir. [\[25\]](#)

[\[1\]](#) Buharı, II. 650, III, 1205, IV, 1H79, 1S80; Müsned, 1, 377, 427, 42H.

- [2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/303-304
- [3] Bu manada farklı lafızlarla ve kısmen daha tafsilatlı Muhammed b.Nasr el-Mervezii Tazıma Kadri's-Salâ, 1, 30,1 305.
- [4] Hadis olarak kaynağını tespit edemedik
- [5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/304-311
- [6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/311-312
- [7] Buhari, II, 672, 674; Müslim, 11, 759, 760; Ebu Dauud, II, 297; Nesai, IV, 134; İbnMa-ce, I, 529-, Muvatta, t, 286; Müsned, II, 5, 13, 63, 145,
- [8] Burada da şair aynı fiilin aynı anlamdaki iki ayrı söyleyişini ("enkera" ve "nekira" kullanımlarını) birlikte zikretmiş bulunmaktadır.
- [9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/312-314
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/314
- [11] Tirmizi el-Hsıkim, Nevâdirü'l-Usûl, 1, 2H5: İlin H.ueı, Fethu'l-Bâri, X, 3.Wdt- st-ııodinde meçhul lıir ravi bulunduğu kaydıyla.
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/314-315
- [13] Muhtemelen izafet ıerkir*ı Nızuiarak âyet nazmında oklumu Sılı> kullanılırsa... demek iMiyor. Kanıt olarak gösterdiği âyet, hu ihtimali pekiştirmektedir.
- [14] Müslim, iv, 21H3; Mümed, II, 26i, 289
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/315-317
- [16] Mahşer halindeki sıkıntıları ve orada oerayan edecekleri anlatan birçok sahih hadis bulunmakla birlikte İnınıdaki mana ve lafızla bir hadis tespit edemedik
- [17] Buhari, IV, 1879, 1HH0
- [18] Buhari, IV, 1H«O
- [19] Bk. Buhari, IV, 1879,
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/317-322
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/322-323
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/323-324
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/324-325
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/325
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/325-327

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

NEBE SURESI

NEBE SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Mekke'de inmiştir, "Amme Sûresi" diye de adlandırılır. Kırk veya kırkbir âyettir.

[1]

1. Birbirlerine neyi soruyorlar?
- 2, 3. Kendilerinin, hakkında anlaşmazlığa düştükleri o büyük haberi
4. Hayır, yakında bileceklerdir.
5. Sonra yine hayır! Onlar, İleride bileceklerdir.

"Birbirlerine neyi soruyorlar?" buyruğundaki: Neyi" bir soru lafzıdır. Bandan dolayı: Ne"nin sonundaki "elif" haberin sorudan ayırdedilmesi İçin düşmüş bulunmaktadır. Soru edatı olarak kullanılmaları halinde: Niçin" ile Neden" edatlarında da böyledir. Onlar biribir-lerine hangi şey hakkında soru soruyorlar? demektir.

ez-Zeccac dedi ki: Neyi" lafzının aslı: olup "nun" 'imim"tı idgam edilmiştir. Çünkü her ikisinde de "gunne" ortak özelliştir. "Birbirlerine ... soruyorlar" lafzındaki zamir de Kureyş'e aittir.

Ebu Salih'in, İbn Abbas'tan rivayetine göre o şöyle demiştir: Kur'ân, nazil olduğu sırada Kureyş oturuyor ve kendi aralarında konuşuyorlardı. Kimisi Kur'ân'ı tasdik ediyor, kimisi yalanlıyordu. Bunun üzerine "birbirlerine neyi soruyorlar" buyruğu nazil oldu.

Neyi" buyruğunun müşrikler, ne hakkında işi sıkı tutuyorlar ve tartışıyorlar?, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"O büyük haberi" yani onlar "o büyük haberi" birbirlerine soruyorlar. Buradaki tilavette okuduğumuz: Birbirlerine soru-ybrlar" fiiline taalluk etmemektedir. Çünkü o takdirde, başına soru edatının da girmesi gerekiyor idi ve bu durumda buyruk: O büyük haberi mi!" şeklinde (başına istifham edatı olarak hemze getirmek suretiyle) gelmesi gerekirdi[2] Bizim: Senin malın kaçtır? Otuz mu, kırk mı?" dememize benzer. İşte sözünü ettiğimiz bu husus dolayısıyla, bunun tilavette okuduğumuz "birbirlerine... soruyorlar" (anlamındaki) bu lafza taalluk etmemesi, bunun yerine hazfedilmiş "birbirlerine soruyorlar" fiiline taalluk,etmesi gerekmektedir. Bunun güzel kaçması da daha önceden; "birbirlerine ... soruyorlar" buyruğunun geçmiş olmasıdır. Bu açıklamayı el-Mehdevi yapmıştır.

Bazı ilim ehlinin belirttiklerine göre; Ne" buyruğundaki soru tekrar edilmiştir,

ancak bu tekrar hazfedilmiştir. Sanki: Birbirlerine neyi soruyorlar? Büyük haberi mi?" diye buyttulmuş gibidir. Bu durumda ikinci soru, birinci âyet-i kerimeye (anlam itibariyle) bitişik olmaktadır,

"O büyük haberi." Yani büyük habere dair birbirlerine soru soruyorlar.

"Kendilerinin, hakkında anlaşmazlığa düştükleri" bu hususla birbirlerine muhalefet ederek kimisi tasdik ederken, diğerinin yalanladığı "o büyük haberi" demektir.

Ebu Salih'in kendisinden rivayetine göre, İbn Abbas şöyle demiştir: O Kur'ân dır. Bunun delili de yüce Allah'ın: "De ki: 'O büyük bir haberdır. Siz ise ondan yüz çevirenlersiniz.'" (Had, 38/67-68) Kur'ân-ı Kerim, geleceğe ve geçmişe dair haberler ve kıssalar ihtiva eder. O bakımdan o şanı çok büyük Hr haberdır. Said'in rivayetine göre, Katade şöyle demiştir: Bu büyük haber, ölümden sonraki diriliştir. İnsanlar bu hususta iki kısımdır. Kimisi onu tasdik eder. kimisi yalanlar. Bunun, Peygamber (sav)'ın durumu olduğu da söylenmiştir. ed-Dah-hak'ın rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Yahudiier, Peygamber (sav)'a pek çok hususa dair soru sormuşlardı, Şanı yüce Allah da onların kendi aralarındaki ayrılıklarını ona haber verdi. Sonra onları tehdit ederek: "Hayır, yakında bileceklerdir" diye buyurdu. Yani Kur'ân'ın akıbetini yakında bileceklerdir ya da yakında ölümden sonra diriliş gerçek midir, yoksa batıl midir? Bileceklerdir.

Hayır!" Onların, ölümden sonra dirilişi inkar etmelerini veya Kur'ân'ı yalanlamalarını reddetmektir. Bundan dolayı üzerinde vakıf yapılır. Bunun: "Gerçekten" anlamında olması ya da; Dikkat edin, haberiniz olsun ki ..." anlamında olması ve onunla süze (yeni bir cümle olarak) başlanılmamış olması da mümkündür. Daha kuvvetli olan, onların sorularının ancak ölümden sonra diriliş hakkında olduğudur. Kimi ilim adamımız şöyle demiştir; Buna delil de yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki hüküm verip, ayırdetme günü belirlenmiş bir vakittir" (17. âyet) buyruğudur. Bu buyruk, onların ölümden sonra diriliş hakkında, birbirlerine soru sorduklarını göstermektedir.

"Sonrayine hayır! Onlar ileride bileceklerdir." Yani gerçekten onlar Mu-hammed (sav)'ın getirdiği Kur'ân'ın doğruluğunu ve onun sözkonusu elliği ölümden sonra dirilişin gerçek olduğunu bileceklerdir.

ed-Dahhak da şöyle demiştir; "Hayır! Yakında bileceklerdir" buyruğu ile kâfirlerin yalanlamalarının akıbetleri kastedilmektedir. "Sonra yine hayır, onlar İleride bileceklerdir" buyruğu da mü'minler, tasdik etmelerinin akıbetini bileceklerdir, demektir. Bu buyruklar bunun tam aksi olarak da açıklanmıştır, el-Hasen dedi ki: Bu, tehditten sonra gelen bir başka tehdittir.

Bu iki âyette de fiiller genel olarak haber vermek anlamında "ye" ile

okunmuştur. Çünkü daha önce geçen "birbirlerine ... soruyorlar" buyruğu ile "kendilerinin hakkında anlaşmazlığa düştükleri ..." buyruğu bunu gerektirmektedir. Ancak el-Hasen, Ebu'l-Aliye ve Malik b. Dinar her ikisinde de "te" İle (yani: "hayır ... bileceksiniz" anlamında) okumuşlardır.[\[3\]](#)

6. Biz, yeri bir beşik yapmadık mı?
7. Dağları da kazık?
8. Sizi çift çift yarattık.
9. Uykunuzu bir dinlenme yaptık.
10. Geceyi bir elbise yaptık.
11. Gündüzü de geçim zamanı kıldık.
12. Üzerinizde sapasağlam yedi (gök) bina ettik.
13. Ve (orada) parıldayan ve ısı yayan bir kandil yarattık.
14. Ve sıkıştırılan (bulut)lardan şarıl şarıl bir su indirdik.
- 15,16. Onunla tane, bitki ve birbirine sarmaş dolaş bahçeler çıkaralım diye.

"Biz, yeri bir beşik yapmadık mı?" (diye başlayan kuyruklarıyla) yüce Allah, onlara ölümden sonra dirilişe kudretinin delillerini sıralamaktadır. Yani Bizim bu İşleri var etmeye kadir olmamız, ölümden sonra dirilişe kadir oluş kudretimizden daha büyüktür.

Beşik": Yatak ve döşek demektir. Yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "O (Rabbiniz) ki yeryüzünü sizin için bir döşek yaptı," (eî-Bakara, 2/22)

Bu lafız: Beşik' diye de okunmuştur. Yani çocuk için beşik neyse, yer de insanlar için odur. Beşik gocuğun üzerinde uyutulduğu yerin adı-iisr.

"Dağları da" yer sükûnet bulsun, çalkalanmasın, üzerindikilerle birlikte başka :araflara meyletmesin diye "bir kazık?"

Sizi çift çift yarattık." Çeşitli türler, yani erkek ve dişi olarak yarattık. Çeîüi renkler diye açıklandığı gibi, bunun kapsamına güzel ve çirkin, uzun ve kısa uijnck-n bütün çiftler girer. Böylelikle değişik durumlar ortaya çıksın ve gerekk :bret alınsın, kendisine fazlalık verilmiş kimse şükretsın, daha az verilmiş kimse sabretsın.

"Uykunuzu bir dinlenme yaptık" buyruğundaki: Yaptık", kıldık anlamındadır. Bundan dolayı bu fiil iki mefule geçiş yapmıştır. İkincisi "dinlenme" (anlamındaki) lafızdır. Yani Biz, uykuyu bedenleriniz için rahatüa-lıcı) kıldık. "Sebt (cumartesi) günü" de bu kökten gelmektedir ki, dinlenme günü demektir. Yani İsrailoğuilanna bugünde dinleniniz, hiçbir iş yapmayınız, denilmiştir.

İbnu'l-Enbari, bunu kabul etmeyip şöyle demiştir: Dinlenmeye "şubat" denilmez. Bunun asıl anlamının uzanmak olduğu söylenmiştir. Nitekim kadın saçlarını çözüp, serbest bıraktığı vakit: Kadın saçlarını çözdü" denilir. O halde bu kelime "uzatmak" gibi bir anlam ifade eder. Yaratılışı uzatılmış (uzun, iri yan) adam" demektir. Kişi dinlenmek istedi mi uzanır. Bundan dolayı dinlenmeye "sebt" denilmiştir.

Bunun asıl anlamının kesmek olduğu da söylenmiştir. Nitekim: Saçlarını kesti, traş. etti" denilir. Sanki kişi uyuduğu vakit insanlarla ve işlerle ilgiyi kestiğinden böyle denilmiş gibidir. Buna göre "şubat: uyku" ölüme benzemektedir. Şu kadar var ki ruh kişiyi bırakıp, gitmez.

Kolay ve rahat bir yürüyüş" de denilir (ve bu kökten gelen lafız kullanılır.) Şair de şöyle demiştir;

"Ve bölerleri zayıftır ... gündüzüne gelince o hızlıca yol alır Geceleyin ise yumuşak yürür."

"Geceyi bir elbise yaptık." Yani gecenin karanlığı sizi elbise gibi bürür ve örter. Bu açıklamayı et-Taberi yapmıştır. İbn Cübeyr ve es-Süddi: Sizin için bir rahat ve sükun demektir, diye açıklamışlardır.

"Gündüzü de geçim zamanı kıldık." buyruğunda hazfedilmiş bir lafız vardır ki Geçim zamanı" demektir. Yani geçiminizi elde etmek için gerekenleri yapacağınız bir zaman kıldık. Yiyecek, içecek gibi kendisi ile hayatta kalınan her bir şey"e denilir. Buna göre, ikinci lafzın (takdir edilen zaman lafzının) birincisinin aynısı olması için bu lafız zaman ismi kabul edilmelidir.. Bununla birlikte muzafın hazfî takdirine binaen "yaşamak" anlamında mastar olması da mümkündür.

"Üzerinizde sapasağlam yedi yani sapasağlam yedi sema "bina ettik." Yaratılışları sapasağlam, yapıları son derece güçlü demektir.

"Ve parıldayan ve ısı yayan bir kandil yarattık." Bu da güneştir. Burada: "yarattı" anlamındadır. Çünkü bu fiil burada tek bir mefule geçiş yapmıştır. Parlaması olan şey" demektir. Parıldadı, parıldar, parıldamak" denilir. Mücevher parıldadığı vakit: denilir. İbn Abbas dedi ki: Parıldayan, ışık saçan demektir. "Ve sıkıştırılan (bulut)lardan şarıl şarıl bir su indirdik." Mücahid ve Katade dedi ki: Sıkıştırıcılar, sıkıkanlar"dan kasıt rüzgarlardır. İbn Abbas da böyle açıklamıştır. Rüzgarlar bulutları sıkıdığı için bu isim verilmiş gibidir. Yine İbn Abbas'tan rivayete göre, maksat bulutlardır. "Süfyan, er-Rabi', Ebu'l-Aliye ve ed-Dahhak şöyle demişlerdir: Su ile sıkılan ve henüz yağmur yağdırmamış olan bulutlara denilir. Ay hali olması zamanı gelmiş olmakla birlikte henüz ay hali olmamış ve "ef-mu'sır" denilen kadına benzetilmektedir. Şair Ebu'l-Necm şöyle demiştir:

"Yavaş yavaş yürüyor, başındaki örtüsü kaymış olarak
Sanki ay hali olmuş yahut ay hali olma zamanı yaklaşmış gibi."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Kendilerine karşı kendimi koruduğum kişilerle aramdaki kalkanım: Üç kişi idi ki, ikisinin memeleri yeni tomurcuklanmış, diğeri ise ay hali olmaya yaklaşmış."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Hafif yağan yağmurlar ile öğleden sonra yağan yağmurların Süslediği bir papatya gibi, dişleri arası aralıklı..."

Urdu bu isim verilmektedir. Rüzgar toz kaldırarak esti. eser" denilmektedir. Bu şekilde esen rüzgara da: denilir. Bulutlara da yağmur yağdırdıklarından ötürü denilmektedir.

Yine Katade şöyle demiştir: Bu sema demektir.

en-Nehhas dedi ki: Bu açıklamalar doğru açıklamalardır. Yağmur getiren rüzgarlara bu isim verilir. Rüzgarlar, bulutları aşılır, yağmur olur. Yağmur da - buna göre- rüzgarlardan ötürü yağar. Bütün görüşlerin aynı oima ihtimali de vardır. O takdirde anlam şöyle olur: Biz, sıkıştırıcı rüzgarlara sahip olanlardan "şarıl şarıl bir su" indirdik. En doğru açıklama bu lafzın "bulutlar" anlamına geldiğidir. Aynı şekilde bilindiği üzere yağmur da onlardan gelmektedir. Şayet buyruk: Sıkıştırıcılar vasıtasıyla, sebebiyle" şeklinde Qısaydı bunun "rüzgarlar" anlamına gelmesi daha uygun olurdu.

es-Sıhah'la. şöyle denilmektedir: "el-Mu'sirât': yağmur ile sıkıştırılan bulutlar demektir.O kavme yağmur yağdırıldı" anlamındadır. İşte bundan dolayı kimisi: "Ve onda sıkacaklar" (Yusuf, 12/49) buyruğunu: Ve onda kendilerine yağmur yağdırılır" diye okumuşlardır.İlk yetişme çağında olup, yeni ayhali olan kız çocuğu" demektir. Sanki gençlik çağına girmiş ya da ona ulaşmışcasına bu durumdaki kıza; denilir. Recez vezninde de şair şöyle demiştir:

"Ve bir genç kız ki, Sefvan'dadır onun evi Yavaş yavaş yürür, o başörtüsü, düşmüş olarak Ya gençlik çağına erişmiş yahut ona yaklaşmış gibi."

Çoğulu: diye gelir,

Bunun, ay hali olması yaklaşmış kız, anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü kız çocuğu için erkek için murahiklik gibidir. Ben bunu Ebu'l-Gavs el-Arabi'den dinledim. Başkası da şöyle demiştir: Yağmur yağdırma zamanı gelmiş bulut" demektir. Mesela: Ekin yeri örtecek kadar geliştii" denilir. Böyle olan ekine: (ö*-) denilir. Aynı şekilde bulut da yağmur yağdıracak noktaya gelince ona: denilir.

el-Müberred dedi ki: Su tutan ve ardı arkasına ondan suyun sıkıldığı (yağmurun yağdırıldığı) bulut" denilir. Kendisine sığınılan yere: denilmesi de buradan gelmektedir. "Ayn" harfi ötreli olarak: da "sığınılan yer" demektir. Bu anlamdaki

açıklamalar daha önce Yusuf Sû-resi'nde (12/49. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

Ebu Zebid şöyle demektedir:

"Susuz olarak kendisine yardım edilsin istedi de kimse yardımına gitmedi, Halbuki o sıkıntıda kalanların bîr sığınağı idi."

Buluğa yaklaşmış olan kız çocuğuna: denilmesi de buradan gelmektedir. Çünkü bu durumdaki kız evden dışarıya çıkarılmaz, bu durumda , ev de onun için: Bir barınak, sığınak olur.'

tbn Abbas ve İkrime'nin kıraatinde: Sıkıcılarla indirdik" şeklindedir. Ancak mushaflarda yazılı olanı: Sıkıştırılanlardan (bulutlardan)" şeklindedir.

Ubey b. Ka'b, el-Hasen, İbn Cübeyr, Zeyd b. Eşlem ve Mukatil b. Havyan dedi ki: "Sıkıştırılanlardan" sema vattan anlamındadır. "Şarıl şarıl bir su" ardı arkasına akan ve dökülen .su demektir Bu açıklama İbn Abbas, Miica-hid ve başkalarından nakledilmiştir. Kanını akıttım" denilir Kan aktı, akar, akmak" denilir, Su için de böyle kullanılır. O halde bu fiil hem kızım, hem de müteaddidir. Âyet-i kerimede "(çühdı): Şarıl şarıl akan"; dökülen demektir, ez-Zeccae dedi ki: Kendisi dökülen anlamındadır. Bu durumda fiil müteaddidir, sanki o kendi kendisini dökmekte gibidir. Ubeyd b. el-Abras dedi ki:

"Üst tarafı döküldü, sonra altından, çalkalandı Daha sonra da akıp giden suyu taşımaktan acze düştü.."

Peygamber (sav) de, mebrur (Allah tarafından kabule değer) hacca dair soru sorulduğunda o şöyle buyurmuştur; O acc ve seccdir,"[\[4\]](#)

Acc: Telbiye getirirken sesi yükseltmek, secc ise kan akıtmak ve hediyelek kurbanlıkları kesmek demektir.

İbn Zeyd dedi ki: "Şarıl şarıl" pek çok demektir, anlam birdir.

"Onunla" o su ile "tane" buğday, arpa ve benzerleri, davarların yedikleri ot türleri ve yonca gibi bitkileri "birbirine sarmaş dolaş" dallan, pek çok olduğundan dolayı biri diğerine sarılmış "bahçeler çıkaralım diye."

Sarmaş dolaş" lafzının tekili yoktur. Çeşidi topluluklar" ile: Anne bir kardeşler" gibi. Bunun tekilinin "lam" harfî kesreli olarak: ile ötreli olarak; olduğu da söylenmiştir. Bunu el-Kisaî söz-konusu etmiştir. Şu beyiti zikretmiştir:

"Dalları sarmaş dolaş bir bahçe ve bolluk içinde bir yaşayış ve hepsi de parlak beyaz (tenli) olan meclis arkadaşları."

Yine el-Kisaî ve Ebu Ubeyde'den şöyle dedikleri zikredilmiştir: (Tekili) kelimesidir. Tıpkı "şerifin çoğulunun "eşraf gelmesi gibi. Bunun cem'in cemi olduğu da söylenmiştir. Bunu da el-Kisai nakletmiştir. Nitekim: (Ağaçlarının dalları) sarmaş dolaş bir bahçe"; Sarmaş dolaş bir bitki" denilir. Bunun çoğulu

"lam" harfi Ötreli olarak: diye gelir. (Vezin itibariyle): Kırmızılar" gibi. Sonra bu: diye çoğul yapılır.

ez-Zemahşerî dedi ki: Eğer fazla harflerin hazf i takdiri ile bunun: 'in çoğulu olduğu söylenecek olursa bu da uygun bir açıklama olur. Nitekim Sarmaş dolaş bir ağaç"; Sarmaş dolaş ağaçlar" ve Bacağı kalın, eti sıkı kadın" denilir.

İfadenin takdirinin şöyle olduğu da söylenmiştir: Biz, o yağmur ile birbirine sarmaş dolaş bahçeler çıkartırız. Bunun hazfedilis sebebi, ifadenin ona delalet etmesidir. Diğer taraftan bu sarmaş dolaş ve bir arada oluşun anlamı "şudur: O bahçelerdeki ağaçlar, birbirine yakın olacaktır. Buna göre, her-bir ağacın dalı, güçlü oluşu sebebiyle birbirine yakın olacaktır. [5]

17. Şüphe yok ki hüküm verip, ayırdetme günü belirlenmiş bir vakittir.

18. Sûr'a üfürülecek olan o günde, siz de hemen kısım kısım geleceksiniz.

19. Gök açılıp, kapı kapı olacak.

20. Dağlar da yürütölüp bîr serap olacak.

"Şüphe yok ki hüküm verip, ayırdetme günü belirlenmiş bir vakittir."

Yani, Allah'ın vaadetmiş olduğu ceza ve mükâfatın verilmesi için öncekilerle sonrakilere verilmiş bir söz, bir toplanma vakti ve zamanıdır. Ona "yev-mu'l-fasl; Ayırdetme günü" adının veriliş sebebi, yüce Allah'ın o günde yarattıkları arasında ayırdedki hükmünü verecek olmasındandır. ' "Sûra" ölümden sonra diriliş için "üfürülecek olan o günde" (amellerinizin) arzedilceği yere "siz de hemen kısım kısım" her ümmet kendi önderleriyle birlikte ümmetler halinde "geleceksiniz." Çeşitli zümreler ve topluluklar halinde... diye de açıklanmıştır.

"Kısım kısım" (diye meali verilen "efvac") lafzının tekili 'dir. "O günde" anlamındaki lafzın nasb ile gelmesi de bir önceki âyetteki aynı lafzın bedeli oluşundan dolayıdır.

Muaz b. Cebel'in rivayet ettiği hadiste, şöyle denilmektedir: Ey Allah'ın Ra-sûlü dedim. Yüce Allah'ın: "Sûra üfürülecek olan o günde, siz de hemen kısmı kısım geleceksini^ buyruğu hakkında ne dersin? Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Ey Muaz b. Cebel, sen gerçekten çok büyük bir iş hakkında soru sordun." Sonra ağlamaya koyuldu ve arkasından şunları söyledi: "Ümmetimden yüce Allah'ın müslüman cemaatlerinden ayrı tutup, suretlerini değiştireceği on sınıf, ayrı grublar halinde haşredileceklir. Bunların bir bölümü maymun suretinde, bir bölümü domuz suretinde, bir bölümü de ayaklan yukarıda ve yüzleri üstünde sürüklenecek şekilde başa sağı dönmüş, bir bölümü nereye gidip geleceğini bilemeyen kör, bir bölümü akiedemeyecek şekilde sağır ve dilsiz, bir bölümü

dillerini çiğneyecek şekilde ve dilleri göğüslerine kadar sarkmış, ağızlarından akan salya irin olarak akacak, orada toplanmış olan herkes kendilerinden tiksinecek, bir bölümü el ve ayakları kesilmiş olacak, bir bölümü cehennemden kütükler üzerinde haça gerilmiş olacak, bir bölümü leşlerden daha kötü bir şekilde kokmuş olacak, bir bölümü ise derilerine yapışmış ve onlara bütün vücutlarını örtecek şekilde katrandan elbiseler giydirilmiş olacaktır. Maymun suretinde hasredilecek olanlar insanlar arasında laf alıp götürenler olacaktır. Domuz suretinde hasredilecekler ise, haram yiyenler ve haksız vergi toplayanlardır. Başları ve ayakları ters yüz edilmiş olanlar, -faiz yiyicileridir. Körler, verdikleri hükümlerde zalimlik edenlerdir. Sağır ve dilsiz olanlar, amellerini beğenen ve onlara bel bağlayanlardır. Dillerini çiğneyenler, sözleri davranışlarına uymayan ilim adamları ile kıssa anlatıcılarıdır. El ve ayakları kesilmiş olanlar, komşularına eziyet verenlerdir. Ateşten kütükler üzerinde haça gerilmiş olacaklar, insanları yöneticilere ihbar edenlerdir. Leşlerden daha kötü kokacak olanlar, şehvet ve lezzetlerinin sefasını sürenler ve mallarındaki Allah'ın hakkını engelleyenlerdir. (Katrandan) elbiseler giyinecek olanlar, kibirliler, övünenler ve büyüklenenler olacaktır. "[6]

"Gök" meleklerin inmesi için "açılıp kapı kapı olacak." Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Ve o günde gökyüzü bulutla yarılacak, melekler ardı arkasına indirileceklerdir." (el-Furkan, 25/25)

Parça parça olacak; bu bakımdan kapılar gibi parçalar haline dönüşecek, diye de açıklanmıştır. Bu teville göre buradaki "kapılar" anlamındaki lafzın nasbedilmesi "kaf" harfinin hazfedilmesi sebebiyledir.

İfade:Kapıları olacaktır" takdirinde olduğu da söylenmiştir. Çünkü hepsi kapılar haline dönüşecektir.

Göğün kapılarının "yollar" olduğu da söylenmiştir, İçinde kapılar oluşuncaya kadar göğün çözüleceği ve dağılacağı da söylenmiştir.

Herbîr kulun, semada birisi ameline, birisi de rızkına ait olmak üzere iki kapısı olduğu söylenmiştir. Kıyamet kopacağı vakit, bu kapılar açılacaktır. İsrâ hadisinde de şöyle denilmektedir: "Sonra bizler semâya yükseltildik. Cebrail, kapının açılmasını istedi. Sen kimsin diye soruldu, o: Cebrail dedi. Beraberinde kim var, diye soruldu, Muhammed dedi. Ona peygamberlik verildi mi, diye soruldu, o: Ona peygamberlik verildi dedi. Bunun üzerine bize (kapı) açıldı." [7]

"Dağlar da yürütölüp, bir serab olacak." Bir şey kalmayacak. Nasıl ki serabı gören bir kimse su olmadığı halde su zannediyorsa, dağlar da böyle olacak. "Yürütölme"lerinin köklerinden koparılıp, savruimaları olduğu da söylenmiştir,

yerlerinden izale olunacaklar, diye de açıklanmıştır. [8]

21. Şüphesiz ki cehennem bir pusudur.
22. Azgınların dönüp varacakları bîr yerdir.
23. Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar.
24. Orada bir serinlik de tatmazlar, içilecek bir şey de.
25. Ancak kaynar bir su ve bir irin.
26. Uygun bir karşılık olmak üzere.
27. Çünkü onlar, hiçbir hesap ummuyorlardı.
28. Âyetlerimizi de yalanladıkça, yalanlıyorlardı.
29. Biz ise, herşeyi sayıp yazmışızdır.
30. "İşte tadın, artık azaptan başka bîr şeyinizi arttırmayacağız."

"Şüphesiz ki cehennem bir pusudur" buyruğundaki Pusu" lafzı "önündeki her şey" demek olan; 'den "mif'âl" vezninde bir kelimedir.

el-Hasen dedi ki: Cehennem ateşinin üzerinde bir rasad vardır. Orayı geçmedikçe hiçbir kimse cennete giremeyecektir. Kim oradan geçebileceğine dair şeyler getirirse, oradan geçer, kim de geçebileceğine dair şeyler, getirmezse orada alıkonulur.

Süfyan (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Cehennem ateşinin üzerinde üç tane köprü vardır.

"Bir pusu" buyruğunun nisbet bildirecek şekilde; Pusuları olan" anlamında olduğu, yani üzerinden geçenleri gözetleyen demek olduğu da söylenmiştir. Mukatıl: O bir hapsedilme yeridir, demiştir. Bunun bir yol ve bir geçiş yeri anlamında olduğu da söylenmiştir. Buna göre, cehennem ka-tedilmedikçe cennete gidecek yola çıkılamaz.

es-Sıhah'da şöyle denilmektedir: "Mirsâd" yol demektir.

el-Kuşeyrî'nin naklettiğine göre "mirsad" tek bir kimsenin düşmanı gözetlediği yerin adıdır. Tıpkı, atların zayıflaldığı yere "el-midmar" denilmesi gibi. Yani cehennem, cehennemlikler için hazırlanmış olacaktır. Bu durumda "pusu" (anlamı verilen "el-mirsad") mekan anlamını ihtiva etmektedir. Melekler, cehenneme varıncaya kadar kafirleri gözetleyecektir, el-Maverdi'nin Ebu Sinan'dan naklettiğine göre bu, gözetleyici anlamındadır. Yani onları yaptıkları işler karşılığında cezalandıracaktır. es-Sıhah'tz şöyle denilmektedir: O şeyi gözetleyen" demektir.

O bakımdan: Onu gözetledi, gözetler, gözetlemek' denür. "Tarassud" da gözetlemek demektir. "Marsad" gözetleme yeri anlamındadır.

el-Esmai dedi ki: Onu gözetledim"; Onun için hazırlık yaptım" demektir. el-Kisâf de buna benzer açıklamalarda bulunmuştur.

Derim ki: Cehennem hazırlanmış ve gözetlemekte olan (mutarassid) bir yerdir, Bu (mutarassid kelimesi) da: 'den gelen "mütefa'i]" vezninde bir lafızdır ki; gözetlemek anlamındadır. Yani cehennem, gelecek olanları gözetlemekte ve beklemektedir. "Mirsâd" de mübalağa binalarından (vezinlerinden) "mifai" vezninde bir kelimedir. "Mi'târ, (hoş kokulu), miğyâr (çok gayretli, çok kıskanç)" kelimeleri gibi. Sanki cehennem, kâfirleri çokça gö-zelleyip, bekleyeceğinden (bu isim verilmiş gibidir.)

"Azgınlara dönüp varacakları bir yerdir" buyruğu "pusu" anlamındaki lafızdan bedeldir.

" Dönüp varılacak yer"; Dönüş yeri demektir. Yani orası, onların dönecekleri bir yerdir. Döndü, döner, bir dönüş¹⁷ denilir. Ka-tade: Sığınacak ve konaklanılacak bir yer, diye açıklamıştır.

"Azgınlara" ile kastedilenler, küfre sapmak suretiyle dininde yahutta zulüm yapmak suretiyle dünyasında haddi aşan, azgınlaşan kimselerdir.

"Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar," Devirler devam ettiği sürece, onlar da cehennemde kalacaklardır. Bu devirlerin ardı arkası kesilmeyecektir. Herbir devir geçtikçe bir başkası gelecektir.

Zaman" demektir, Zamanlar" anlamındadır. şeklinde kesreli söyleyiş "yıl" olup, bunun çoğulu: diye gelir. Temim-li Mütemmim b. Nuveyre şöyle demiştir:

"Bizler bir zamanlar (Hire hükümdarı) Cezîme (el-Abrâş'm) iki arkadaşı (Malik ve Akıl) gibi idik. Öyle ki; bunlar asla ayrılmayacak, denildi. Fakat bizler ayrılınca sanki ben ve Malik Uzunca birlikte olmamıza rağmen, birlikte bir gece geçirmemiş gibi olduk."

("KaP" harfi hem ötreli, hem sakın olmak Üzere): Seksen yıl" demektir. İleride geleceği üzere daha fazLavSi da .söylenmiştir, daha azı da söylenmiştir. Çoğulu diye gelir.

Âyetteki anlamına gelince, onlar orada sonu gelmeyen âhiyel ahkabı (sonsuz devirleri) boyunca kalacaklardır. İfadenin delaleti dolayısıyla buyrukta "âhiret" lafzı hazfedilmiştir. Çünkü zaten anlatım âhiret ile ilgilidir. Buda "âhiret günleri" demeye benzer. Sonsuza kadar, ardı ardınca günler gelecek, demektir. Eğer beş ya da on ahkab denilseydi, ya da buna benzer bir ifade kullanılmış olsaydı, o vakit belirli bir zamana delalet ederdi. "Ah-kab"ın sözkonusu ediliş sebebi, (tekili olan) "el-hukub"un onlar nazarında en uzun süreyi kapsadığından dolayısıdır. Böylelikle onların anlayışlarının benimsediği ve bildikleri şekilde onlara hitab etmiş olmaktadır. Burada bu ifade ebedilikten kinayedir. Yani onlar

orada ebediyyen kalacaklardır.

Burada "günler" yerine "ahkab" in sözkonusu edilmesinin sebebinin şu olduğu söylenmiştir: Çünkü "ahkab" ifadesi kalblere daha bir dehşet verir ve ebediliğe daha açık bir delil teşkil etmektedir. Anlamlar birbirine yakındır. (Cehennemde) bu ebedi kalış müşrikler hakkındadır. Ayet-i kerimenin cehennemden "ahkab" geçtikten sonra, çıkacak isyankarlar hakkında yorumlanması da mümkündür.

Şöyle de açıklanmıştır: "Ahkab" onların Hamim (kaynar su) ile gassak (cehennemliklerin irini) içme vakitleridir. Bu süre geçtiği takdirde onların bir başka ceza türleri sözkonusu olacaktır. Bundan dolayı yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar. Orada bir serinlik de tatmazlar, içilecek bir şey de. Ancak kaynar bir su ve bir irin" içecek lerdir.

Kalacaklar" lafzı: Kaldı" fiilinden İsm-i faildir. Bundan gelen mastarın sakın olarak diye gelmesi bunu güçlendirmektedir. İçmek" mastarı gibi.

Hamza ve el-Kisâf "elif'siz olarak: diye okumuşlardır. Ebu Hatim ve Ebu Ubeyd'in tercih ettiği de budur. Bunlar iki ayrı söyleyiştir. Nitekim; Kalan adam" denildiği gibi, da denilebilir. Tıpkı ile 'in "tamahkâr", 'in "geniş1 anlamında olduğu gibi. o artık orada kalıcı bir kimsedir" denilir. Bu yönüye insanda yaratılıştan beri var olan: "Tedbirli" ile; Korkak" vasıflarına benzetilmektedir. Çünkü; kalıbı çoğunlukla bir şeyde yaratılıştan beri var olan şeyler için kullanılır. Ancak: Kalan, kalıcı" ism-i faili bu şekilde değildjr.

Sonsuz devirler," İbn Ömer, İbn Muhaysın ve Ebu Hureyre'nin görüşüne göre sekseri yıldır. Bir sene üçyüzaltmış gündür ve oradaki bir gün dünya günlerinden bin yıl gibidir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. İbn Ömer, bunu Peygamber (sav)'a merfu bir hadis olarak rivayet etmiştir. Ebu Hureyre dedi ki: Bir yıl üçyüzaltmış gündür. Herbirgün de dünya günleri gibi bir gün gibidir.

Yine İbn Ömer'den şöyle dediği zikredilmiştir: Sonsuz devir" Kırk yıl demektir. es-Süddi yetmiş yıldır demiştir. Bunun bin aylık süre olduğu da söylenmiştir. Bunu da Ebu Ümame merfu olarak (Hz. Peygamberden) rivayet etmiştir. Beşir b. Ka'b üçyüz yıl demiştir. el-Hasen; Sonsuz devirler""in ne kadar olduğunu kimse bilemez, fakat bunun yüz Sonsuz devir" olduğu, bunların herbirisinin de yetmişbin yıl olduğu, bunların bir gününün de sizin saydıklarınız türünden bin yıla tekabül ettiği söylenmiştir.

Yine Ebu Ümame'den, onun Peygamber (sav)'dan rivayetine göre "bir tek hukub otuzbin yıldır" diye buyurmuştur. Bunu el-Mehdevi zikretmiştir. Birincisini zikreden el-Maverdi'dir.

Kutrub dedi ki: Bu sınırsız olmak üzere uzun zaman anlamındadır. Ömer b. el-Hattab (r.a) dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Allah'a yemin ederim,

cehenneme giren hiçbir kimse orada "ahkab" süresi kalmadıkça çıkmayacaktır. Bir hukub ise seksen küsur yıldır, bir yıl üçyüzaltmış gündür. Her-birgün de sizin saydıklarınızdan bir yıldır. O bakımdan sizden kimse cehennemden çıkacağına bel bağlamasın." Bunu da es-Salebi zikretmiştir.

el-Kurazi dedi ki: Ahkab, kırküş hukubdur. Herbir hukub yetmiş harifdir. Herbir harif yediyüz yıldır. Herbir yıl üçyüzaltmış gündür ve herbir gün bin yıldır.

Derim ki: Bu görüşler birbirleriyle çatışmaktadır. AyeH kerimede ebediliğe dair bir sınırlandırma getirebilmek için, bu hususta mazereti ortadan kaldıracak nakli bir delile gerek duyulmaktadır. Bu ise Peygamber (sav)'dan sabit olmuş değildir. O halde anlam -doğrusunu en iyi bilen Allah'tır- ancak ilk olarak zikrettiğimizdir. Yani onlar orada pek uzun zamanlar ve devirler kalacaklardır. Bir zaman geçti mi arkasından bir başkası gelir, bir devir geçti mi bir diğeri gelir ve bu kesintisiz olarak ebediyyen Öylece sürüp gidecektir.

İbn Keysan dedi ki: "Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar" buyruğunun anlamı, sonu gelmeyecek demektir. Sanki "ebediyyen" diye buyurmuş gibidir.

İbn Zeyd ve Mukatil dedi ki: Bu buyruk yüce Allah'ın: "İşte tadın artık' azaptan başka bir şeyinizi arttermayacağız." buyruğu ile nesholmuştur. Yani böylelikle sayı sözkonusu edilmez, ebedilik ise anlaşılan bir mana olarak ortaya çıkmıştır.

Derim ki: Böyle olması uzak bir ihtimaldir, çünkü bu haberdur. (Haberlerde ise nesh olmaz.) Yüce Allah da: "Onlar deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremezler" (el-A'raf, 7/40) diye buyurmuştur. Daha önce (belirtilen âyetin tefsirinde) geçtiği gibi, İşte bu kâfirler hakkındadır. Ancak rau-vahhid ve günahkar kimseler için ebedilik olmaması doğrudur ve bu durumda nesh tahsis anlamında kabul edilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Sonsuz devirler boyunca içinde kalacaklar" buyruğunda kastedilenin yer olduğu da söylenmiştir. Çünkü yerden daim önce sözediimişür ve bu durumda "orada bir serinlik de tatmazlar, içilecek bir şey de" buyruğunda-ki zamir ise cehenneme ait olur.

"Ahkab"ın tekilinin hem hem de diye geldiği de söylenmiştir. Şair şöyle demiştir:

"Ondan bir süre (hıkbe) uzak kalıp karşılaşmasan onunla Sen bu yeni yaptığınla denenmiş bir kimsesin."

el-Kümeit de şöyle demiştir:

"Bir süre (hıkbe)den sonra onun üzerinden sureler (hikab) geçti."

"Orada" yani bu devirler boyunca bu süreler içerisinde "bir serinlik de tatmazlar, içilecek bir şey de." Bu buyruktaki "serinlikMen kasıt, Ebu Ubeyde ve başkalarının görüşüne göre uykudur. Şair şöyle demiştir:

"Eğer istersem sizin dışınızdaki bütün kadınları yasaklarım kendime,
Ve eğer istersem tatlı suyun da, uykunun (berd: serinlik) da tadına bakmam."
Müaıhid, es-Süddî, el-Kisâî, el-Fadl b. Hal id ve Ebu Muaz en-Nahvî de böyle
 demişler ve d-Kindî'nin şu beyitini zikretmişlerdir:

"Onun ıslak (dudak)ları üzerimde kurudu ve beni alıkoydu Ondan ve onu
öpmekten uyuklamam {el-berd: serinlik})."

Şair bununla uykuyu kastetmektedir. Araplar dı: Soğuk soğuğu engelledi"; yani
soğuk uykuyu kaçırdı, derler.

Derim ki: Hadiste belirtildiğine göre Peygamber (sav)'a: Cennetle uyku var mı,
diye sorulunca şu cevabı vermiş: "Hayır, uyku ölümün kardeşidir. Cennette ise
Ölüm yoktur."^[9] İşte cehennem de böyledir. Yüce Allah ela: "Onlar hakkında
hüküm, verilmez ki ölsünler" (Fatır, 35/36) diye buyurmaktadır.

İbn Ab bas dedi ki: Buradaki "serinlik" içkinin verdiği serinliktir. Yine ondan
nakledildiğine göre "serinlik" uyku, "içilecek şey" de sudur.

ez-Zeccac dedi ki: Onlar orada rüzgarın da, gölgenin de, uykunun da serinliğinin
tadını almayacaklardır. Bu açıklamasıyla o, "serinlik": dinlendirici üzeliği
bulunan, herbir şeyin serinliği olarak kabul etmektedir. Bu ise kendilerine fayda
vermeyecek bir serinliktir. Zemherire gelince, o kendisinden rahatsız olacakları
bir soğuktur. Bunun onlara hiçbir faydası olmayacaktır. Ondan dolayı nasıl azab
göreceklərini ancak Allah bilir, el-İlasen, Ata ve fbn Zeyd dedi ki: "Serinlik"
rahat ve huzur demektir. Şair şöyle demiştir:

"Ne kuştuk vakti serinliğinde gölgeye tahammül edebilir Ne de öğleden sonraki
vakitlerde gölgenin tadına bakar."

"Orada bir serinlik de tatmazlar, içilecek bir şey de" cümlesi "azgınlardan hal
konumunda bir cümle yahutta "sonsuz devirler"in sıfatıdır. Bu durumda "sonsuz
devirler" zaman zarfı olur. Bundaki amil de "kalacaklar" anlamındaki lafız ya da
"fail" vezninde geçişli kabul edilen -sözü geçen kıraate göre veya şeklidir.

"Ancak kaynar bir su ve bir irin" buyruğu "serinlik" anlamı verilen lafzı "uyku"
kabul edenlerin görüşüne göre, munkatı bir istisnadır. Bunu serinlik kabul
edenlerin görüşüne göre, ondan bedeldir.

Kaynar su": Oldukça sıcak su demektir. Bu açıklamayı Ebu Ubeyde yapmıştır.
İbn Zeyd de: Gözlerinin yaşlandır demiştir. Bu yaşlan havuzlarda toplanır, sonra
onlara içirilir.

en-Nehhas dedi ki: Bunun asıl anlamı sıcak su demektir. "HammânT de buradan
türemiştir. "Humma" de buradan gelmektedir, Son derece kaynamış suda,
kapkara bir gölgede" (el-Vakıa, 56/53) buyruğunda da bu kökten gelmektedir.
Bununla son derece sıcaklık kastedilir.

"İrin" Cehennemliklerin irini ve cerahatleridir. Zemherir olduğu da söylenmiştir. Hamza ve el-Kisâî "sin" harfini şeddeli okumuşlardır. Buna dair açıklamalar daha önceden Sacî Sûresi'nde (38/57. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. "Uygun bir karşılık olmak üzere" buyruğu amellerine uygun bir karşılık olmak üzere... demektir. Bu açıklama İbn Abbas, Mii-cahid ve başkalarından nakledilmiştir. Buna göre Uygun" muvafık düşmek, uyuşmak anlamındadır. Mukatele (çarpmak, vuruşmak) anlamın-.da "kıtal"e benzemektedir.

" Bir karşılık olmak üzere" lafzı da mastar (meful-i mutlak) olarak nasbedilmiştir. Yani Biz, onları amellerine uygun bir ceza ile cezalandırdık. Bu açıklamayı el-Ferra ve el-Ahfeş yapmıştır. Yine el-Ferra şöyle demiştir; Bu lafız, 'in çoğuludur, ile aynı anlamdadır.

Mukatil dedi ki: Sözü edilen azab işlemiş olan günaha uygundur. Şirkten daha büyük bir günah olmayacağı gibi, ateşten daha büyük bir azab ela olmaz. el-Hasen ve İkrime şöyle demişlerdir: Onların amelleri kötü idi, Allah da onların hoşuna gitmeyecek şeyi verdi.

"Çünkü onlar hiçbir hesap ummuyorlardı." Amelleri karşılığında hesaba çekileceklerinden korkmuyorlardı. Hesabın neticesinde mükâfar ummuyorlardı, anlamında olduğu da söylenmiştir. ez-Zeccac dedi ki: Onlar ölümden sonra dirilişe iman etmiyörlards ki, hesaba çekileceklerini umsunlar.

"ÂyetLerimİzi" peygamberlerin getirdiklerini "de yalanladıkça yalanlıyorlardı." İndirdiğimiz kitablan... diye de açıklanmıştır.

"Yalanladütça..." lafzı genel olarak "zel" harfi şeddeli, "keP1 harfi kesreli olarak ve: " Yalanladı" fiilinden gelen (bir meful-i mutlak olarak) okumuşlardır. Çok büyük çapta yalanladılar" demektir.

el-Ferrâ dedi ki; Bu, (Kullanım alanı) geniş bir Yemen söyleyişidir. Onlar: " Onu oldukça yalanladım"; Gömleği paramparça ettim" derler. veznindeki herbir fiilin mastarı da onların söyleyişlerinde şeddeli olarak diye kullanırlar. Kılâblılardan birisi şu be-yiti nakletmektedir:

"Beni uzun zamandan beri arkadaşlarımdan uzak tuttu Ve kendilerini görmek benim için şifa olacak bir takım ihtiyaçlarımı yerine getirmekten. "[10]

Ali (r.a) şeddesiz olarak; diye okumuştur. Buna göre de mastardır. Ebu Ali dedi ki: Şeddeli okuyuş da, şeddesiz okuyuş da hep birlikte: Çokça yalanlamak, yalanlamakta birbirleriyle yarışarcasına ileriye gitmek" fiilinden mastardır. el-A'sa'nın şu beytinde olduğu gibi:

"Ona doğru da söyledim, yalan da söyledim kişiye baz an yalan söylemesi fayda verir."

Ebu'l-Feth dedi ki: Her ikisi de aynı zamanda hem: 'nin, hem de; nin

mastarıdır. ez-Zernahşerî dedi ki: şeddesiz okuyuşu, 'in mastarıdır ve buna da şairin şu beyiti delildir:

"Ona doğru da aöyledim, yalan da söyledim Kişiye baz an yalan söylemesi fayda verir,"

Bu da yüce Allah'ın: Ve Allah sizi yerden bir bitki gibi bitirmiştir" (Nuh, 71/17) buyruğuna benzemektedir. Yani: Onlar âyetlerimizi yalanladılar, âyetlerimizi birbirleriyle yarışarcasına mı yalanladılar-"1 Yahutta bu lafız, "yalanlıyorlardı" buyruğu ile nasb da edilebilir. Çünkü bu aynı zamanda şeddesiz olarak: Yalanladılar" anlamını da ihtiva etmektedir. Çünkü hakkı yalanlayan herbir kişi aynı zamanda yalancıdır. Çünkü onlar inüslümanların değerlendirmesine göre, yalan söyleyen kimseler iseler, onlara göre de müslüman-lar yalan söylüyor ise kendi aralarında karşılıklı bir yalanlama (mükazebe) sözkonusudur,

İbn Ömer "kef" harfî ötreli ve şeddeli; diye; Yalancı" lafzının çoğulu olarak okumuştur. Bunu da Ebu Hatim söylemiştir. Zemahşe-rî'ye göre bunun nasb ile gelmesi hal olmasından dolayıdır.

şekli tek kişi için "ileri derecede yalan söyleyen" anlamında olabilir. Mesela: Çok yalancı bir adam" denilir. Bu da: Çok güzel" ile; Çok cimri" demeye benzer. Bu durumda lafız; Yalanlıyorlardı" fiilinin mastarına sıfat kabul edilir. Yani onlar çok aşırı ve ileri derecede yalanladılar demek olur.

es-Sihah'Vd şöyle denilmektedir; Yüce Allah'ın: "Âyetlerimizi de yalanladıkça yalanlıyorlardı" buyruğu şeddeli mastarlardan birisidir. Çünkü bunun mastarı "tefi!" vezninde "teklim: konuşturnak, konuşmak" gibi de gelir. "Fi'al" vezninde "kizzab" diye geldiği gibi "tavsiye" gibi "tef ile" vezninde de gelir, "rnufa'il" vezninde de gelebilir, Biz de onları... darmadağın ettik" (Sebe, 34/19 buyruğunda olduğu gibi.)

"Biz ise, herşeyi sayıp yazmışızdır" buyruğundaki: Herşeyi" lafzı "sayıp, yazmış ızdır" fiilinin delalet ettiği mukadder bir fiil ile nasbedilmiş-tir. Bu da: biz herşeyi saymışızdır, o şeyi sayıp yaz Odışızdır" demektir.

Ebu v-Semmal ise, mübtedâ ve merfu olmak üzere: Her şey" diye okumuştur. Yazmışızdır" buyruğunu da mastar (mePül-i mutlak) ularak nasb iie okumuştur. Çünkü: Saydık" fiili: Yazdık" anlamındadır Bu da Onu belirli bir şekilde yazdık" demek olur.

Diğer iaraRan bununla kastedilen şey ilimdir. Çünkü yazılan bir şeyin unu-îmrna :huiaü daha] uzaktır. Şöyle de açıklanmıştır: Biz, onu melekler bil-mt dr-e Uvh-i Mahfuzda yazmışızdır. Bununla kulların yaptıkları ve buna bağlı olarak yazılan amellerinin kastedildiği de söylenmiştir. Bu da yüce Allah'ın ktndiknne yazma emrini vermiş olduğu ve kullar üzerinde görevli olan meleklerden acır olan bir

yazmadır. Bunun delili de yüce Allah'ın: "Halbuki şüphe yok ki üzerinizde bekçiler, çok şerefli yazıcılar vardır," (el-İnfitar, 82 10-11' buyruğudur.

"İşie tadın! Artık az ab tan başka bir şeyinizi arttırmayacağız" buyruğu hakkında. Ebu Herze dedi ki: Peygamber (sav)'a Kur'ân'da en ağır âyet hangisidir, diye sordum, o şöyle buyurdu: Yüce Allah'ın: "İşte tadın, artık azabtan başka bir şeyinizi arttırmayacağız" buyruğu; "Derileri piştikçe azabı tatmaları için derilerini başka derilerle değiştireceğiz." (en-Nisa, 5b'ı ile "Alevi yavaşladıkça Biz onlara alevini arttırırız, "(el-îsra, 17/97) l^uvrukiarıdır dedi, [\[11\]](#)

31. Şüphe yok ki, takva sahipleri için bir kurtuluş vardır.
32. Bahçeler ve üzüm bağları da.
33. Memeleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar.
34. Ve dolu dolu kadehler de vardır.
35. Orada boş bîr söz de işitmezler, yalan bir söz de.
36. Rabbinden amellerine uygun bir mükâfat olmak üzere.

"Şüphe yok ki, takva sahipleri için bîr kurtuluş vardır" buyruğu ile yüce Allah, Allah'ın emrine muhalefet etmekten sakınanların mükâfatını sözkonusu etmektedir.

"Kurtuluş" cehennem ehlinin içinde bulundukları halden (ve yerden) kurtulmak ve umduğunu elde etmek, demektir. Bundan dolayı suyu ax, geniş araziye oradan kurtuluşa yormak amacıyla: Kurtuluş yeri" denilmiştir.

"Bahçeler ve üzüm bağları da" buyruğu "kurtuluş"un açıklamasıdır. Şöyle de açıklanmıştır: "Şüphe yok ki takva sahipleri için bir kurtuluş vardır." Muhakkak takva sahipleri için: Bahçe'n in çoğulu; Bahçeler" vardır. Bu da etrafı çevrilmiş bahçeye verilen isimdir. Eira Fini kuşattı" denilir. Üzümler" demek olup, C v'in çoğuludur. Bu da üzüm bağları demek olup, (bağlar anlamındaki lafız) hazfedilmiştir.

"Memeleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar" âyelindeki: Memeleri tomurcuklanmış" lafzı'n çoğuludur. Bu da memeleri yükselip, görünmeye başlanmış olan kız demektir. İle denildiği gibi, de denilir (ki hepsinin anlamı kızın memeleri tomurcuklandı, tomurcuklanır şeklindedir.)

ed-üahhak dedi ki: Bakire genç kızların, yeni oluşan memeleri gibi (memeleri olacaktır) diye açıklamıştır. Kays b. Âsım'ın su beyi tinde de bu anlamdadır:

"Nice iffetti ve şerefli kadım biz elimizde tuttuk Ve memeleri tomurcuklanmış, ay hali çağına yaklaşmış, nice genç kızlar sefalet nedir bilmemiş."

"Yaşıtlar": Yaşları birbirine denk ulanlar demektir. Bu husus daha önce el-Vaküi

Sûresi'nde (57/37. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır, tekili: 'dir.

"Ve dolu dolu kadehler de vardır." el-Hasen, Katade, İbrî Zeyd ve İbn Ab-bas: İyice dolu kadehler demektir, diye açıklamışlardır, Kâseyi doldurdum" denilir. Dolu kâse" demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Dikkat et, bana katkısız içki doldur, saki bana içirdi Onun suyundan; Senin dopdolu kâsen ile."

Hidâş b. Züheyr dedi ki:

"Âmir bize dengini bulur diye geldi Biz de ona dopdolu bir kâse sunduk."

Said b. Cübeyr, İkrime, Mücahid ve yine İbn Abbas: Peşpeşe gelen kaseler diye açıklamışlardır. da buradan gelmekte olup, "taşların birbirine geçmesi ve birbirine ileri derecede kaynaşması" demektir. Buna göre, ardı arkasına gelen, birbirinin içine giren gibidir. Yine İkrime'den ve Zeyd b. Eslem'den saf ve katıksız anlamına açıkladıkları nakledilmiştir, Şair de şöyle demiştir;

"Şüphesiz ki sen kalbe daha da yakınsın Susamış olanın katıksız dolu kaseye yakınlığından."

Bu lafız 'in çoğuludur. Bacağın kendileriyle desteklendiği iki tahta parçasına denilir.

"İKadeh"den kasıt şaraptır. İfade: (Onlara) ardı arkasına katıksız şarab takdirindedir. Bu da o şarabın sıkıldıktan sonra arıtıldığı, tasfviye edildiği manasına gelir.- Bu açıklamayı el-Kuşeyri yapmıştır.

es-Sıhah'ta şöyle denil inektedir: Suyu hızlıca boşalttım" demektir. Ebu Amr dedi ki: Bir çeşit işkence" anlamındadır. Farsçada da buna "eşkence" denilir, el-Müberred dedi ki: Aralıksız olarak bütün işkence türleriyle işkence yapılan kimse" demektir. İbnu'l-Arabî dedi ki: O şeyi kırdım ve parçaladım" demektir. (*ü»j) da aynı anlamdadır deyip, el-Hucr b. Halid'in şu beyitini nakletmektedir:

"İyilik ve cömertlik olsun diye paramparça ederiz etleri Bazılarının ise yergilerle kaynar küçük tencereleri"

"Mim" harfî ziyadesiyle: de onun ile aynı anlamdadır. (O şeyi kırdım ve parçaladım demektir). el-Esmâi dedi ki: Bu şekliyle hoş ve rahat yenilecek şeyler anlamındadır. Yumuşak ve rahat olan herşey hakkında da kullanılır. Ömer'in: Ben bana yumuşak ve güzel yemekler hazırlanmasını isteyecek olsaydım, elbetteki bunu yapardım" şeklindeki ifadeleri de bu kabildendir. (Ömer devamla dedi ki): Fakat yüce Allah birtakım kimseleri ayıplayarak şöyle buyurmuştur: "Siz dünya hayatınızda hoşlandığınız herşeyinizi bitirdiniz ve onlardan yararlanıp durdunuz." (el-Ahkaf, 46/20)

"Orada cennette "boş bir söz de işitmezler, yalan bir söz de" buyruğundaki: Boş"; batıl demektir. Bu da anlamsız alan ve bir kenara atılması gereken sözler

demektir. Şu hadiste de bu anlamda kullanılmıştır: Sen, cuma günü imam hutbe okurken arkadaşına: Dinle! diyecek olursan boş (bâtıl) bir söz söylemiş olursun."

[12]

Çünkü cennet ehli dünyadakilerin aksine içki içecek olurlarsa, akılları değişmez ve bos (batıl) bir söz söylemezler.

"Yalan bir söz de" lafzı daha önceden (28. âyet-i kerimede) geçmiş bulunmaktadır. Yani onlar birbirlerini yalanlamazlar ve yalan bir söz de işitmezler. el-Kisai bunu: şeklinde şeddesîz 'den gelen bir master olarak okumuştur. Yani onlar, cennette birbirlerine yalan söylemezler. Bu iki şeklin: 'in iki mastarı olduğu da söylenmiştir. Burada şeddesiz okuması ise, mastarını teşkil edecek bir fiil ile kayıtlı olmadığından (ayette belli bir şekilde okumayı gerektiren bir fiile ait bir master olmadığından) dolaydır. Buna karşılık daha önceki; Âyetlerimizi de yalanladıkça yalanlıyorlardı" (28. âyet) buyruğunda şeddeli okuması ise, fiilin mastarını ("zel" harfini) şeddeli olmakla kayıtladığından dolaydır.

"Rabbinden amellerine uygun bir mükâfat olmak üzere" buyruğunda-ki: Bir mükâfat" lafzı maMar (meful-i mutlak) olarak nasbedilmiştir. Çünkü: Yüce Allah, daha önce sözü edilen hususlarla onları mükafatlandırmıştır, anlamındadır. Aynı şekilde; da böyledir. Çünkü "Onlara verdi" ile: Onları mükâfatlandırdı" aynı anlama gelir ki bu da; Onlara mükâfatlarını verdi" demektir.

Uygun"; pek çok demektir. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. O kimseye artık bana bu kadarı yeter deyinceye kadar çokça verdim" anlamındadır. Şair şöyle demiştir:

"Kabilenin evladı eğer aç ise onu tercih ederiz kendimize ve eğer Aç değilse ona; artık bu kadarı bana yeter, deyinceye kadar veririz."

el-Kutebî de şöyle demektedir: Bizim görüşümüze göre bunun aslı, bana bu kadarı artık yeter, deyinceye kadar ona bir şeyler vermektir." ez-Zeccac dedi ki: Onlara yetecek kadar, anlamındadır. el-Ahfeş de böyle demiştir. Nitekim: Bu bana yetti" denilir.

el-Kelbî de şöyle demiştir: Onları hesaba çektikten sonra bir iyiliklerine on karşılık vermiş olacaktır.

Mücahid dedi ki: İşledikleri dolayısıyla onları hesaba çekmiş olacaktır. Burada "hesab" saymak manasındır. Yani yüce Rabbin vaadine göre, o kimseye verilmesi gereken miktarı ile sayılıp verilmiş olacaktır. Çünkü o bir ha-seneye karşılık on vermeyi vaadeiştir. Kimilerine yediyüz kat vermeyi va-adettiği gibi, kimilerine sonsuz ve miktarsız olarak bir mükâfat vermeyi va-adetmiştir.

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Sabredenlere de ecirleri hiç şüphesiz hesabsız verilir." (ez-Zümer, 39/10)

Ebu Haşim "ha" harfini üstün, "sin" harfini de şeddeli olarak; diye "fe'âl" vezninde yani, "yetecek kadarıyla verdi" diye okunmuştur. el-Es-mâî de: Şeddeli olarak: Ben o adama ikram ettim" denilir demiş ve şairin şu mısraını zikretmiştir: "Misafiri ona gelecek olursa, ona ikramda bulunur "

İbn Abbas ise "nun" ile: Güzel bir şekilde" diye okumuştur. [13]

37. "Göklerin, yerin ve onların arasında bulunanların Rabbi Rah-man'dan." Onun huzurunda söz söylemeye kimsenin gücü yetmez.

38. O gün, Ruh ve melekler, saf olup ayakta duracaklar. Rahman'ın izin verdiği kimseden başkaları konuşmazlar ve doğru söylerler.

39. İşte bu, o hak gündür. O halde dileyen Rabbine bir dönüş yolu edinsin.

40. Çünkü gerçekten Biz, sîzi yakın bir azab ile uyarıp korkuttuk. O günde kişi iki elinin önden yolladığına bakacak ve kâfir: "Ah! Keşke ben de toprak olsaydım" diyecek.

"Göklerin, yerin ve onların arasında bulunanların Rabbi Rahmandan" buyruğundaki: " Rabbî" lafzını İbn Mesud, Nâfi, Ebu Amr, İbn Kesir, Yakub'dan rivayetle Zeyd, Âsim'dan rivayetle el-Mufaddal, mübtedâ olarak ref ile: (vj) diye; haberi de: Rahman" olmak üzere okumuşlardır.[14] Yahutta O, göklerin Rabbidir... anlamında olur. "Rahman" da ikinci mübte-da olur.[15]

İbn Âmir, Yakub ve İbn Muhaysın ise her iki lafzı da (yani Rab ve Rahman lafızlarını) cer ile (kesreli) ve yüce Allah'ın: "Rabbİnden ..." buyruğuna sıfat olarak okumuşlardır. Bvı göklerin ... Rabbi olan ve Rahman olan senin Rabbinden ... bir mükâfat olmak üzere,, demek olur.

İbn Abbas, Âsim, Hamza ve el-Kis-aî de: "Göklerin ... Rabbinden" diye sıfat olarak mecrur (kesreti) buna karşılık; Rahman" lafzını da müb-tedâ olarak merfu okumuşlardır ki; o rahmandır demek olur.[16] Bunu Ebu Ubeyd tercih etmiş olup şöyle demiştir: En uygun okuyuş şekli budur. "Rab" İafzı daha önce geçen "Rabbinden" lafzına yakınlığı dolayısıyla cer ile okunur ve bu durumda ona sıfat olur. "Rahman" lafzı ise ondan uzak olduğundan ötürü mübteda olarak ref ile okunur, onun haberi de "onun huzurunda söz söylemeye kimsenin gücü yetmez" buyruğu olur. Yani onlar O'na .ancak kendilerine izin verdiği hususta soru sorabilirler.

el-Kisai dedi ki: "O'nun huzurunda söz söylemeye" O'nun izni bulunmaksızın

şefaatte bulunmaya "kimsenin gücü yetmez."

"Söz söyleme (hitabTın söz anlamında okluğu da söylenmiştir. Yani onlar O, izin vermeksizin yüce Rabbe hitab edemeyeceklerdir. Buna delil de: "Allah'ın izni olmaksızın hiçbir kimse söz söyleyemez." (Hud, 11/105) buyruğudur.

Yüce Allah'ın: "O'nun huzurunda söz söylemeye kimsenin gücü yetmez"

buyruğu ile kâfirleri kastettiği de söylenmiştir. Mü'minler ise şefaate edeceklerdir. Derim ki: Onların şefaate etmeleri de Allah'ın kendilerine izin vermesinden sonra olacaktır. Çünkü yüce Allah: "O'nun izni olmaksızın nezninde kim şefaate edebilir" (el-Bakara, 2/225) diye buyurduğu gibi; bîr başka yerde de: "O günde Rahmanın izin vereceği ve sözünden razı olacağı kimseninki müstesna, şefaatin hiçbir faydası olmayacaktır" (Ta-Ha, 20/109) diye buyurmaktadır.

"O gün, Ruh ve melekler saf olup ayakta duracaklar" buyruğundaki: O gün" lafzı zarf olarak nasbedilmiştir. Yani O'nun huzurunda söz söylemeye kimsenin gücünün yetmeyeceği gün olan, o gün, Ruh ve melekler saf olup, ayakta duracaklar.

"Ruh'un mahiyeti hakkında sekiz ayrı görüş ileri sürülmüştür.

1- O, meleklerden bir melektir, tbn Abbas dedi ki: Yüce Allah, Arştan sonra ondan daha büyük bir varlık yaratmış değildir. Kıyamet gününde kendisi tek başına bir saf olarak duracak, diğer melekler de bir saf halinde duracaklardır. Onun yaratılışının azameti diğer meleklerin safları gibi olacaktır.

Buna yakın bir görüş de İbn Mesud'dan nakledilmiştir. O, şöyle demiştir: Ruh; yedi semadan, yedi arzdan ve dağlardan daha büyük bir melektir. O dördüncü sema tarafındadır. Her gün, yüce Allah'ı onikibin defa teşbih etmektedir. Allah herbir teşbihten bir melek yaratır. Kıyamet gününde kendisi tek başına bir saf olarak sair melekler ise bir diğer saf olarak, geleceklerdir.

2- "Ruh", Cebrail (a.s)'dır. Bunu eş-Şa'bi, ed-Dahhak ve Öaid b. Cübeyr ifade etmişlerdir. İbn Abbas'tan da şöyle dediği rivayet edilmektedir: Arşın sağ tarafında nurdan bir nehir vardır. Yedi sema, yedi arz, yedi deniz gibidir. Cebrail, o ırmağa her gün seher vakti girip yıkanır, Nuruna nur katılır, güzelliğine güzellik, azametine azamet. Sonra silkinir, Allah onun tüylerinden dü-ş'en herbir damlzcfan yetmişbin melek yamar. Hcv gün bunların yecmişbin taneni de el-Beyû'l-Ma'mur'a, diğer yetmişbin tanesi de Ka'be'ye girer ve kıyamet gününe kadar tekrar oralara geri dönmezler.

Vehb dedi ki: Cebrail (a.s) bütün eklemleri titrer bir halde, Allah'ın huzurunda durmaktadır. Allah, herbir titreyişten yüzbtm melek yaratır. Bütün melekler, yüce Allah'ın huzurunda başlarını Öne eğmiş olarak saflar halindedir. Allah, onlara konuşma iznini verdiğinde: Senden başka hiçbir ilah yoktur, derler. İşte yüce

Allah'ın: "O gün, Ruh ve melekler saf olup ayakta duracaklar. Rahmanın İzin verdiği kimseden başkaları konuşmazlar."1 buyruğu bunu anlatmaktadır. İşte "ve doğru söylerler" buyruğu da "senden başka hiçbir ilah yoktur" sözlerine işaret etmektedir.

3-İbn Abbas'tan gelen rivayete göre, Peygamliler (sav) şöyle buyurmuştur: "Ruh, bu âyet-i kerimede yüce Allah'ın ordularından bir ordudur. Bunlar melek değildirler, başları, elleri ve ayakları vardır, yerler ve içerler." Daha sonra: "O gün, ruh ve melekler saf olup ayakta duracaklar" buyruğunu okudu.[\[17\]](#) İşte bunlar bir ordu, diğerleri de bir ordudur, Bu, Ebu Salih ve Mü-cahidin de görüşüdür. Buna göre, onlar insanlar gibi olmakla birlikte; insan olmayan Adem oğulları suretinde bir tür yaratıktırlar.

4- Bunlar meleklerin en şereflieleridir. Bu açıklamayı da Mukatil b. Hay-yan yapmıştır.

5- Bunlar meleklerin üzerindeki bekçilerdir. Bu açıklamayı da İbn Ebi Ne-cih yapmıştır.

6- Bunlar Adem oğullarıdır. el-Hasen ve Katade böyle demiştir. Buna göre buyruk ruh sahibi varlıklar ... anlamında olur. el-Avfi ve el-Kurazi şöyle demişlerdir: Bu İbn Abbas'ın gizleyip açıklamadığı hususlardandır. O dedi ki: Ruh, Allah'ın Ademoğulları suretinde var ettiği yaratıklardandır. Semadan inen her bir melek ile birlikte, mutlaka o ruhtan birisi vardır.

7- Bunlar Adem oğullarının ruhları olup, bu ruhlar bir saf olarak ayağa kalkacaklar; melekler de bir saf olarak duracaklardır. Bu ise, ruhlar cesetlere geri döndürülmeden önce İki nefha (Sûra iki üfürüş) arasında olacaktır. Bu açıklamayı da Atiyye (el-Avfi) yapmıştır.

8- Ruh. Kur'ân-ı Kerim'dir. Bu Zeyd b. Eslem'in görüşüdür. O (delil olmak üzere); "Sana da böylece emrimizden bir ruh vahyettik." (eş-Şura, 42/52) buyruğunu okumuştur.

Saf olup" buyruğu bir mastardır, yani saflar halinde ayakta dikileceklerdir. Mastar da hem tekil, hem de çoğul için kullanılabilir. "Adil: adil ' kişi, adil kişiler" ile "savin: oruç tutan kişi, oruçlu kimseler" gibi. Ayrıca bayram gününe de "saf günü" denilir. Bir başka yerde de yüce Allah: "Rabbin gelip meleklerle saf saf dizildiğinde" (el-Fecr, 89/22) diye buyurmaktadır ki; bu da safların bir değil, bir çok olmalarına delildir. Bu amellerin arzedilip, hesaba çekilme zamanında olacaktır. Bu anlamdaki açıklamayı el-Kutebi ve başkası yapmıştır.

Ruhun tek bir saf, meleklerin de tek bir saf olarak ayağa kalkacakları da söylenmiştir. Buna göre iki saf olacaktır. Hepsinin bir tek saf olarak ayakta duracakları da söylenmiştir.

"Rahman'ın" şefaât hususunda "İzin verdiği kimselerden başkaları konuşmazlar" şefaât etmeye kalkışmazlar "ve doğru söylerler" hakkı söyler-Ler. Bu açıklamayı ed-Dahhak ve Mücahid yapmıştır. Ebu Salih: La ilahe illallah derler, demiştir. ed-Dahhak, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: Onlar, la ilahe illallah demiş, kimselere şefaât edeceklerdir.

"Savab: doğru'nın asıl anlamı doğru olan söz ve davranıştır. Bu: isabet etti, eder, İsalet etmek"ten gelmektedir ki; "cevab"ın; " Cevab verdi, verir, cevap vermek"e benzemektedir.

"Konuşmazlar" ile kastedilenlerin; saf halinde duran melekler ile ruh olduğu da söylenmiştir. Bunlar, yüce Allah'ın heybetinden ve O'nun celal ve azametinden dolayı konuşmayacaklardır. Sadece "Rahmanın" şefaât hususunda "izin verdiği kimseler" konuşacaktır. Bunlar da doğru söyleyecekler, Allah'ı tevhd ve teşbih edeceklerdir.

d-Hasen. şöyle demiştir: Ruh, kıyamet gününde şöyle diyecektir: Hiç kimse Allah'ın rahmetine mazhar olmadan cennete giremeyecektir ve hiç kimse de (gerektirici) ameli olmaksızın cehennem ateşine girmeyecektir. İşte yüce Allah'ın: "Ve doğru söylerler" buyruğunun anlamı budur.

"İşte bu" olan ve meydana gelen "o hak gündür. O halde dileyen Rab-bine bir dönüş yolu" salih amel ile bir dönüş "edinsin." Kişi sanki hayırlı bir amel işleyecek olursa, bu onu Allah'a geri çevirecek, kötü bir iş yaparsa ondan uzaklaştıracak gibi (bir anlam) taşımaktadır. Bu anlamın bir benzeri Peygamber (sav)'ın şu buyruğunda dile getirilmiştir: "Hayır tümüyle Senin ellerindedir, şer ise Sana nisbet edilmez."[\[18\]](#)

Katade dedi ki: "Bir dönüş yolu bir yol demektir.

"Çünkü gerçekten Biz, sizi yakın bir azab ile uyarıp, korkuttuk" buyruğu ile yüce Allah, Kureyş kâfirlerine ve Arap müşriklerine hitab etmektedir. Çünkü onlar; biz diriltilmeyeceğiz, diyorlardı. Azaptan kasıt da âhirette-ki azaptır. Esasen gelecek olan herbir şey yakın demektir. Yüce Allah da: "Onların onu görecekları gün (günün) bir akşamından veya kuşluğundan başka durmamışlar gibi gelecek onlara" (en-Nâziâi, 79/46) diye buyurmaktadır. Bu anlamdaki açıklamayı el-Kelbi ve başkaları yapmıştır.

Katade şöyle demiştir: Bundan kasıt dünyada verilecek cezadır. Çünkü bu iki azaptan en yakın olanıdır. Mukatil: Bu Kureyş'in (ileri gelenlerinin) Be-dir'de öldürüleceğini belirtmektedir.

Ancak daha kuvvetü görülen bunun, âhîret azabı olduğudur, bu da ölüm ve kıyamettir. Çünkü kim ölürse, onun da kıyameti kopmuş elemektir. Eğer cennet ehlinden ise cennette kalacağı yeri görür, eğer cehennemliklerden ise, o da

horluk ve hakirlik görür. Bundan dolayı yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"O günde kişi iki elinin önden yolladığına bakacak" buyruğu, bu azabın zamanını açıklamaktadır. Yani Biz, sizi o günde gerçekleşecek yakın bir azab ile uyarıp, korkuttuk. Bu da kişinin ellerinin önden gönderdiklerine bakacağı bir gündür. Yani o gün derdiklerini göreceklerdir.

Buyruğun; Önden gönderdiğine bakacaktır" takdirinde olup, edatının hazfedildiği de söylenmiştir.

Burada "kişi"den kasıt, el-Hasen'in açıklamasına göre mü'mindir. Yani o kendisinin bir amel işlemiş olduğunu göreceklerdir. Kâfir ise kendisinin hiçbir ameli olduğunu görmeyecektir. Bundan dolayı toprak olmayı temenni edecektir. Yüce Allah: "Ve kâfir ... diyecek" buyruğundan da, "kişi"den kasıt mü'min olduğu anlaşılmaktadır.

Buradaki "kişi" ile Ubey'b. Halef ve Ukbe b. Ebi Muayl'ın kastedildiği de söylenmiştir. "Ve kâfir ... diyecek" ile kasıt da Ebu Cehil'dir.

Buyruğun, o günde yaptıklarının karşılığını görecek olan her kişiye insan hakkında umumi olduğu da söylenmiştir. Mukatil dedi ki: Yüce Allah'ın: "O gün kişi, iki elinin önden yolladığına bakacak" buyruğu Ebu Seleme b. Abdi'l-Esed el-Mahzumi hakkında "ve kâfir: Ah keşke ben de toprak olsaydım, diyecek" buyruğu da kardeşi el-Esved I). Abdi'l-Esed hakkında inmiştir.

es-Salebi dedi ki: Ben Ebu'i-Kasım b. Habib's şöyle derken dinledim: Burada "kâlîr"den kasıt İblis'tir. Çünkü o, Adem'i topraktan yaratıldı diye ayıplamış, buna karşılık kendisinin ateşten yaratıldığını belirterek üğün-müştü. Kıyamet gününü görüp de Adem'in ve Adem oğullarının içinde bulundukları mükâfat ve hak ve rahmeti göreğinde, kendisinin ise içinde bulunduğu sıkıntı ve azabı göreğinde Adem'in yerinde olmayı temenni ede-, cek ve "ah keşke ben de toprak(tan yaratılmış) olsaydım, diyecek'dir.

(es-Salebi devamla) dedi ki: Ben bu açıklamayı el-Kuşeyri Ebu Nasra ait tefsir açıklamaları arasında gürdüm.

Şöyle de açıklanmıştır: İblis, keşke topraktan yaratılmış olsaydım da ben Adem'den hayırlıyım dememiş olsaydım, diyecektir. İbn Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kıyamet günü oldu mu yeryüzü bir kösele gibi uzatılıp, yayılacak, hayvanlar, davarlar ve yırtıcı hayvanlar hep hasredilip bir araya getirilecek, sonra hayvanlar arasında kısas uygulamasına geçilecek. Öyle ki, boynuzsuz olan koyunun lehine, boynuzlu olandan boynuz vurmasının kısası dahi uygulanacaktır. Aralarında kısas bitirileceği vakit onlara; toprak olun! denilecektir. İşte o zaman kâfir: "Ah keşke ben de toprak olsaydım" diyecektir.

Buna yakın bir rivayet, Ebu Hureyre ile Abdullah b. Amr b. el-As (r. an-

hum)'dan rivayet edilmiştir. Biz bunu "et-Tezkire bi Ahvâli'l-Mevtâ ve Umu-ri'l-Ahira" adlı eserimizde güzel bir şekilde kaydetmiş bulunuyoruz. Allah'a hamdolsun,

Ebu Cafer en-Nehhas, şunu zikretmekte Jir: Bize Ahmed b. Muhammed b. Nâfi' anlattı dedi ki: Bize Seleme b. Şebib anlattı dedi ki: Bize Abdu'r-Rez-zak anlam dedi ki: Bize Ma'mer anlattı dedi ki: Bana Cafer b. Berkan el-Ce-zei haber verdi. O, Yezid b. el-Asam'dan, o Ebu Hureyre'den rivayetle dedi ki: Yüce Allah hayvan, kuş ve insan türünden bütün mahlukatı hasredecek, sonra da hayvanlara, kuşlara: Toprak olun! denilecek. İşte o vakit: "Kâfir: Ah keşke ben de toprak olsaydım, diyecek"

Bir takım kimseler de şöyle demiştir: "Ah keşke toprak olsaydım" diriltilmeseydi demektir. Bu da yüce Allah'ın: "Keşke kitabım verilmeseydi" (el-Hakka, 69/55) buyruğuna benzemektedir.

Ebu'z-Zinâd dedi ki: İnsanlar arasında hüküm verilip, cennetliklerin cennete, cehennemliklerin de cehenneme götürülmesi emroiunacağı vakit diğer yaratıklar ile mü'min cinlere: Toprak olunuz denilecek, onlar da toprak olacaklar. İşte bu halde onları gören kâfir kimseler: "Ah keşke ben de toprak olsaydım" diyeceklerdir,

Leys b. Ebi Süleym dedi ki: Mii'min cinler tekrar toprak olacaklardır.

Ömer b. Abdu'l-Aziz, ez-Zührî, el-Kelbî ve Mücahid şöyle demişlerdir: Mü'min cinler, bir düzlük ve genişçe bir yerde cennetin etrafında bulunacaklar, fakat içinde olmayacaklardır. Bu daha sahihtir. Daha önce buna dair açıklamalar er-Rahman Sûresi'nde (55/31-36. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Onların mükellef oldukları mükâfat ve ceza görecekları belirtilmiştir. O haide onlar Âdem oğullan gibidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır, (Nebe' Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hanıdolsun). [\[19\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/331

[\[2\]](#) Parantez içinde kayd ettiğimiz Arapça ifadenin başımla -elimizdeki baskıların tümiinde-sortı htrr.2tr 'fi yoktur. Ancak merhum müfcessirimizin yaptığı açıklamalar bu hemzenin kayü etülmcini gerektirmektedir. 13u itibarla liaskılıirtla bulunmayan İm hemzeyi kavı ermiş bulunuyoruz.

[\[3\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/331-334

[\[4\]](#) Tirmizi, III, 189, V, Ü5; İbn Mace, M, 967, 97S; [birimi. Sünen, II, 49;

Darakıtnî, Sünen, 11. 217. Soru: "Hangi hac d;ıha faziletlidir?" şeklinde.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/334-339

[6] Suyıti, ed-Durru'l-Mensur, VII, 393.

[7] Buhari, lir, 1411; Müslim, 1, 146; Müsned, III, 14H.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/339-341

[9] "Uyku ölümün kardeşidir. Cennetlikler ise ölmezler" anlamında: Taherânî, Evsat, 1, 282, VIII, 342; İleysemî, Mecma', X, 415

[10] Beytin metni, Taheri, XXX, 16'jra göre diiîeltikliği gibi, terceme huna göre yapılmıştır.

[11] Yakın manada İbn Kesir, Tefsir, IV, 465; Heysemî. Mecma', VII, 133 (Ehu Heıvfnin sti-zü rlarak.1. İhn Rcceb, et-Tahvifmine'n Nar, s. VII. Hepsi cc rivayetin "oklukta zayırlı olduğunu tıelirtmekıctirler.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/342-350

[12] Buhari, I, 316; Müslim, II, 5H3; Ebu Davud, I, 290; Nesai, 111, 104, İMH; İbn Mace, 1. İM: Muvatta, I, 103; Müsned, II, 272, 2H0, 3HS, 393, 396...

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/351-355

[14] Bu durumda anlamı şöyle olur: "Göklerin, yerin vt onların arasındakiileirni Rabbi rahmandır".

[15] Hu durumda da anlam şöyle olur: "O göklerin, yerin ve onların arasındakiilerin Rahbi-dir. Rahmanın huzurunda söz söylemeye kimsenin gücü yetmez.'

[16] Buna göve buyrukların meali şöyle olur: Rahhiııclen ... göklerin, yerin ve onların arasında bulunanların rabbinden O rahmana gelince; onun huzurunda söz söylemc^se kimsenin gücü yeıınez.

[17] Benzeri rivayetler için hk. Taberî, Tefsir XXX, 23; Suyuti, ed-Durru'l-Mensûr, VI[[, 399-400.

[18] Müslim, I, 535: Tirmizî, V, 4K(S; EbuDavud, i, 201, 202. Nesai, II, 130; Miisned, 1, 102.

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/355-361

NAZIAT SURESI

NAZİAT SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Mekke'de indiği hususundu görüş birliği vardır. Kırkbeş y;ı da kırkalı âyet-i kerimedir. [\[1\]](#)

1. Andolsun şiddetle söküp çıkaranlara,
2. Yumuşaklıkla çıkaranlara,
3. Dalıp, yüzenlere,
4. Alelacele koşanlara,
5. Herbir İsi yürütmekle görevlilere...
6. O gün, sarsan, sarsacak,
7. Arkasından onu Râdife izleyecek.
8. O gün, titreyecek kalbler vardır;
9. Gözleri zilletle bakacaktır.
10. "Biz, sahiden biz mi tekrar hayata döndürüleceğiz?" derler.
11. "Çürümüş, dağılmış kemikler olduktan sonra mı?"
12. "Böyle ise bu, ziyanlı bir dönüştür" dediler.
13. Halbuki o, ancak bir tek haykırıştır.
14. Ansızın hepsi toprağın üzerinde, dipdiri çıkıverirler.

" Andolsun şiddetle söküp çıkaranlara" buyruğundan itibaren yüce Allah, sözünü ettiği bu hususlarla kıyametin gerçek olduğuna yemin etmektedir.

"Söküp çıkaranlar", kâfirlerin ruhlarını şiddetle süküp çıkaran meleklerdir. Bu açıklamayı Ali (r.a) yapmıştır. İbn Mesud, İbn Abbas, Mesrık ve Mü-cahid de böyle demişlerdir: Bunlar Âdem oğullarının canlarını şiddetle söküp çıkartan meleklerdir.

İbn Mesud dedi ki: Bu buyrukla kâfirlerin canlarını kastetmektedir. Ölüm meleği, cesetlerinden herbir kılın altından, tırnakların altından, ayakların dibinden tıpkt bir demir çubuğunun nemli yünden çekilip çıkartılması gibi, kâfirlerin tanlarını, cesetlerinden öylece çıkartır. Sonra bunu tekrar .sokar, yani o canlarını bedenlerine geri döndürür, sonra tekrar söküp çıkarır. İşte kâfirlere yapacağı uygulama böyle olacaktır. İbn Abbas da böyle açıklamıştır.

Said b. Cübeyr dedi ki: Önce ruhları alınır, sonra tekrar batılır, sonra yakılır, sonra da cehennem ateşine atılır.

Şöyle de açıklanmıştır: Kâfir, kendi canını vücudundan sökölüp alınması halinde adeta batı yormuş gibi görür.

es-Süddî dedi ki: "Andolsun ... söküp çıkaranlara* buyruğu ile kastedilen, göğüslerde boğulma zamanındaki canlar yani "nefisler"dir. Mücahid: Maksat canların çıkmasını sağlayan ölümdür.

el-Hasen ve Katade: Bunlar bir ufuktan öbür ufuğa giden yıldızlardır. Bu da Arapların: Ona gitti" tabirlerinden yahutta: Atlar koştu" ifadelerinden alınmıştır. Şiddetle" lafzı da batır "kaybolur ve bir ufuktan öbür ufuğa gidip doğar" demektir, E bu Ubeyde, İbn Keysân ve el-Ahfeş de böyle açıklamıştır.

"Söküp, çıkaranlar"ın ok atan yaylar olduğu da söylenmiştir ki; bu açıklamayı Ata ve İkrime yapmıştır. "Şiddetlice" ise batırarak (yerleştirerek) anlamındadır. Okun yayda batırılması ise alabildiğine geriye doğru demir ucuna ulaşınca kadar gerilmesi demektir. (Oku) yayda batırdı" tabiri onu gerebildiği kadar gerdi, anlamındadır. Bu da yayın, okun yerleştirildiği kısmının, okun ucuna kadar ulaşması ile olur. (Aynı kökten gelen) "istiğrak" da bir şeyi tam anlamıyla kapatmak ve kuşatmak demektir. Yumurtanın içerdeki zarına da -aynı kökten gelmek üzere denilir.

Maksadın ok atan gaziler olduğu da söylenmiştir.

Derim ki: Bu ve bundan bir önceki görüş aynıdır. Çünkü yaylara yemin edildiği takdirde maksat, büyüklüklerine dikkat çekmek maksadı ile ok atanlardır. Bu da yüce Allah'ın: "Andolsun harıl harıl koşan atlara" (el-Âdi-yât, 100/1) buyruğunu andırmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Burada "iğrâk: şiddetle söküp çıkarmak" ile çıkarmakta en ileri dereceye varmayı kastetmiştir ki; bu da bu lafzın bütün tevil şekilleri hakkında uygun bir açıklamadır.

Kastedilenin otlaklardan uzaklaşıp, kaçan yabani hayvanlar olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı Yahya b. Sellâm nakletmiştir. " Şiddetlice" lafzı ise, uzaklaşmakta oldukça ileri gitmek demek olur.

"Yumuşaklıkla çıkaranlara" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Bununla mü'minin nefisini yumuşak bir şekilde; devenin ayağındaki bukağının çözülmesi gibi kolaylıkla alan melekleri kastetmektedir. Bu görüş; el-Ferrâ'dan da nakledilmiş olup, ayrıca şöyle demiştir: Benim Araplardan duyduğum onların: " Kolaylıkla serbest bırakıldı, çıkarıldı" ile: "Sanki bağı çözülmüş gibi oldu (rahatladı)" diye tabirler kullanmaları şeklindedir, (Devenin) bağlanmasını anlatan "rabt" ile "neşt" aynı şeylerdir. "Rabıt" ile "nâşit" aynı anlamdadır. Devenin ön ayağının iple bağlanmasını anlatmak üzere; denilir. Bu işi yapan kimseye: denilir. Bu bağ çözülecek olursa; " O devenin bağına çözdüm" denilir, bu işi yapana da; denilir.

Yine, İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmiştir. Bunlar, ölüm esnasında

(bedenden) dışarıya çıkmak için sevinen, mü'minlerin canlarıdır. Çünkü ölüm halinde olan herbir mü'mine ölmeden önce mutlaka cennet gösterilir. Orada, Allah'ın kendisi için hazırlamış olduğu eşlerini ve Huru'l-înden zevcelerini görür. Hepsi de onu oraya davet ederler, O bakımdan canı çıkıp da onlara gitmek üzere şevk duyar.

Yine ondan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bununla okun üzerinde bağlanan özel sinirlerin (kirişin) şiddetle çekilmesi gibi çekilen, kâfirlerle münafıkların canlarını kastetmektedir, Yay kirişlerinin yapımında kullanılan sinire -harekeli olarak denilir. Bunun tekili: Aynı kökten olmak üzere: O, siniri okun ve yayın üzerine bağladı" denilir. Süratle, hızlıca çekmek" anlamındadır. Uçkur düğümü gibi çekilmesi halinde kolaylıkla çözülen düğüm: denilmesi buradan gelmektedir. Ebu Zeyd dedi ki; İpe düğüm attım, atıyorum" denilir. Onu çözdüm" demektir. Çözül ünccye kad-ar ipi uzattım" demektir.

el-Ferra şöyle demektedir: Düğüm çözüldü"; İpi ellerine bağladı" demektir.

el-Leys dedi ki: Onu bir ve iki düğüm ile sağlam-laşürdım, bağladım" demektir. Düğümünü çektim o da çözüldü" demektir. Yine o şöyle demiştir: 'nin, anlamında iki ayrı söyleyiş olduğu da söylenir.

İşte buna binaen tbn Abbas'ın ilk olarak zikredilen görüşü doğru bir açıklama olur. Yine ondan (İbn Abbas'tan) gelen rivayete göre; "Yumuşaklıkla çıkaranlar (en-nâşiât)" nerede olursa olsun, Allah'ın emrini yerine getirmek üzere şevkle gidip gelen melekler demektir. Hem ondan hem Ali (r.a)'dan şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Bunlar deri ile tırnaklar arasından kâfirlerin canlarını şiddetlice, hızlıca çekip alan meleklerdir ve sonunda onların canlarını iç taraflarından gam ve keder ile hızlıca çekerler, tıpkı yünün demir çubuktan kurtarılması gibi canları çıkarılır.

Bu lafız da "şiddetlice çekmek" anlamında 'den gelir, " Kovayı çektim, çekiyorum" denilir, el-Esmâî şöyle demiştir: "Dibi derin olmadığı için kovanın bir defa çekiş ile yukarı çıkarıldığı kuyu" demektir. Bir kaç defa çekilmedikçe kovası çıkarılmayan kuyuya da: denilir.

Mücahiel dedi ki: Bu, insanın canını çekip çıkaran ölümdür. es-Süddî: Canların, ayaklardan çekilmeye başlamasıdır.

Bir diğer görüşe göre "şiddetle söküp çıkaranlar," gazilerin elleri ya da onların canlarıdır. Bunlar okları yerlerine yerleştirmek suretiyle yaylarını çekerler (gererler). At ve develerin kaçmasını diye bağlandıkları iplerin çekilip çözülmeyini anlatmak için de bu isim (nâziât) kullanılır.

İkrime ve Ata dedi ki; Bunlar okları geri doğru çeken iplerdir (yay kirişleridir). Yine Ata, Katade, el-Hasen'den ve el-Ahfeş'den şöyle dedikleri nakledilmiştir:

Bunlar bir ufuktan diğetine gidip gelen yıldızlardır. es-Sıhah'U da böyle denilmiştir.

"Yumuşaklıkla çıkaranlara" bir beldeden diğetine giden bir öküz gibi, bir burçtan öbürüne geçen yıldızlar demektir. Kederler de kişiyi alıp götürürler. Himyân b. Kuhâfe de şöyle demiştir:

"Kederlerim artık beni bir beldeden bir diğetine alıp gidiyor

Kimi zaman beni Şam'a götürüyor, kimi zaman Vâsıt'a alıp gidiyor."

Ebu Ubeyde ve Ata şöyle demişlerdir: " Yumuşaklıkla çıkaranlar" bir beldeden diğetine gecen yabancı hayvanlar demektir. Nitekim kederler ıf insanları bir beldeden diğetine alıp götürür. Daha sonra da Himyân'ın az önce geçen beytini zikretmektedir.

"Şiddetle söküp çıkaranlar" buyruğunun kâfirler; "yumuşaklıkla çıkaranlar" buyruğunun müminler hakkında olduğu da söylenmiştir. Yani melekler mü'minin ruhunu yumuşak bir şekilde alır. "Nez" şiddetle çekmek "neşt" de yumuşaklıkla çekmek demektir.

Her ikisinin de kâfirler hakkında olduğu ve bunlardan sonraki iki âyetin dünyadan ayrılış halinde mü'minler hakkında olduğu da söylenmiştir.

"Dalıp yüzenlere" buyruğu hakkında Ali Ua dedi ki: Bunlar, mü'minle-rin eanlarını alıp yüzen meleklerdir. el-Kelbî dedi ki: Bunlar, kimi zaman .suya gömülen, kimi zaman üstüne çıkan yüzücü kimse gibi mü'minlerin canlarını alan meleklerdir. Onların canlarını kolay bir şekilde ve incitineksizin usul usul çekerler. Sonra dinleninceye kadar onu bırakırlar.

Mücahid ve Ebu Salih dedi ki: Bunlar, yüce Allah'ın emrini çabucak yerine getirmek için semadan inen meleklerdir. Nitekim hızlıca yürüyen asil ala, çabucak ve hızlıca koşacak olursa "sâbîl: yüzücü" denilir. Yine Mücahid'den şöyle dediği nakledilmiştir: Melekler inişlerinde ve yükselişlerinde yüzerler. Yine ondan nakledildiğine göre, "yüzenler" Âdem oğullarının ruhlarında yüzen ölümdür. Bunların, gazilerin atları olduğu da söylenmiştir. Antere şöyle demiştir: "Ve atlar bilirler, ölüm havuzlarında Alabildiğine yüzdüklerinde."

İmruu'l-Kays da şöyle demiştir:

"Hızlıca koşan atlar (yorgunluktan) yavaşça yürüyüp Sert zeminlerde bile toz çıkardıklarında; benim bu atım hızlıca koşup gider."

Katade ve el-Hasen: Bunlar yörüngelerinde yüzen yıldızlar demektir, demiştir, Güneş ve ay da böyledir. Yüce Allah da şöyle buyurmuştur: "Hepsi de birer yörüngede yüzerler" (Yâsîn, 36/40)

Ata, sözü edilenler .suda yüzen gemilerdir, demiştir. İbn Abbas da şöyle demiştir: "Yüzenler" çıktıkları vakit yüce Allah'a ve onun rahmetine kavuş-,

maya şevk duyarak yüzen mü'minlerin ruhlarıdır.

"Alelacele koşanlara" buyruğu hakkında Ali (r.a) dedi ki: Bunlar, vahyi, peygamberlere şeytanlardan önce ulaştıran meleklerdir. Mesruk ve Mücahid de böyle demişlerdir. Yine Mücahid ile Ebû Ravk'dan nakledildiğine göre; bunlar hayır ve salih amel işlemekte Âdem oğlunu geçen meleklerdir.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu melekler, Âdemoğlunu salih amel hususunda ileri geçerek hemen onu yazıverirler. Yine Mücahid'den insanı geçip geride bırakan ölümdür, dediği nakledilmiştir.

Mukatî: Mü'minlerin canlarını alelacele cennete ulaştıran meleklerdir, demiştir. İbn Mesud da şöyle demiştir: Bunlar, kendi ruhlarını kabzedenden melekleri gördüklerinde, karşılaştıkları sevindirici haller sebebiyle yüce Allah'a ve Onun rahmetine kavuşmak şevki ile meleklerle hızlıca koşuşan mü'minlerin canlarıdır. Benzer bir açıklama er-Rabî'den nakledilmiştir. O şöyle demiştir: Ölüm halinde çıkmakta acele eden canlardır.

Kalade, el-Hasen ve Ma'mer de şöyle demiştir: Bunlar aldıkları yol itibarıyla kimisi diğerini geçen yıldızlardır.

Ata: Cihada çabucak koşan atlardır, diye açıklamıştır. Bir başka açıklama da şöyledir: "İleri geçenler"ın cennete ya da cehenneme bedenlerden önce giden ruhlar olma ihtimali de vardır. Bu açıklamayı el-Maverdî yapmıştır.

el-Cürcânî de şöyle demiştir: Alelacele koşanlara" buyruğunda getirilmesi ikinci kelimenin bir önceki kelime ile aynı kökten gelmesinden dolayıdır ki: Ve yüzüp alelacele gidip çabuk ulaşanlara" anlamındadır. Nitekim: Kalktı da gitti" denilir. Bu ifadede kalkmanın gidişin sebebi ulması gerekir. Eğer: Kalktı ve gitti" denilecek olursa kalkmak gidişe sebep olmaz.

"Her işi yürütmekle görevlilere" buyruğu ile ilgili olarak el-Kuşeyrî: Müfessirler kastedilenlerin melekler olduğunu ittifakla kabul etmişlerdir, demektedir.

el-Maverdî dedi ki: Bu hususta iki görüş vardır. Birincisine göre, bunlar meleklerdir. Bu cumhurun (büyük çoğunluğun) görüşüdür. İkinci görüşe göre, bunlar yedi gezegendir. Bu görüşü de Halid b. Ma'dân. Muâz b. Cebel'den, nakletmektedir. Gezegenlerin işleri(nin) yürüt(ül)mesi (tedbiri) de iki şekilde açıklanmıştır. Bu açıklamanın birincisine göre, bunların doğuş ve batışlarının düzenlenmesidir. İkinci görüşe göre, bunların tedbiri, yüce Allah'ın onlar hakkında hükmettiği hallerin değişmesi, demektir.

Yine el-Kuşeyrî de bu görüşü Tefsir'inde nakletmiş ve yüce Allah'ın, âkmin işlerinin yürütülmesiyle ilgili pek çok hususu yıldızların hareketlerine bağlı olarak gerçekleştirdiğini, bundan dolayı işlerin yürütülmesi (tedbiri) Allah'tan

olsa bile, tedbir yıldızlara izafe edilmiştir. Tıpkı bir şeyin kendisine yakın olan bir diğer şeyin adı ile adlandırılması gibi.

İşleri yürütenler'den maksadın melekler olduğu görüşüne göre, onların işleri yürütmesi, helal ve haram hükümleri ile bunlara dair açıklayıcı hükümleri indirmeleridir. Bu açıklamayı İbn Abbas, Kacade ve başkaları yapmıştır. Bu da, esas itibariyle yüce Allah'a ait bir iştir; fakat bu emirleri indirenler melekler olduğundan dolayı bu iş onlara izafe edilmiş bulunmaktadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onu Ruh'u'l-emin indirdi." (eş-Şuarâ, 26/193) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak ki o, onu Allah'ın izniyle kalbine ... indirmiştir." (el-Bakara, 2/97) Bununla Cebrail (a.s)'ı, Muhammed (sav)'ın kalbine indirdiği kastedilmektedir. Onu indiren ise yüce Allah'tır.

Ata, İbn Ahbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Herbîr işi yürütmekle görevlilere" buyruğu şu demektir: Melekler; rüzgarlar, yağmurlar ve daha başka yeryüzünün çeşitli hallerini yürütmek]e görevlendirilmişlerdir. Abdu'r-Rahman b. Sâbât dedi ki: Dünya işlerinin yürütülmesi dört meleğe verilmiştir. Cebrail, Mikail ve adı Azrail olan "ölüm meleği" ile İsrail'dir. Cebrail rüzgarlarla ve (yerin ve göklerin görünmeyen) orduları ile görevlidir. Mikâil yağmur ve bitki ile görevlidir. Ölüm meleği karada ve denizde canlan almakla görevlidir. İsrail ise onların üzerine gerekli emirleri indirir. Melekler arasında İsrail'den daha yakın kimse yoktur. Onun ile Arş arasında beş-yüz yıllık mesafe vardır.

Bir diğer görüşe göre, onlar Allah'ın kendilerine tarif ettiği birtakım işleri görmekle görevlendirilmişlerdir.

Sûrenin başından buraya kadar, yüce Allah'ın kendilerine yemin ettiği hususlar zikredilmektedir. Yüce Allah, yarattıklarından dilediğine yemin edebilir. Ancak bizim yüce Allah'ın adından başkası ile yemin etmek hakkımız yoktur.

Yeminin cevabı hazfedilmiştir. Sanki yüce Allah, şöyle buyurmuş gibidir: Andolsun şiddetle sökü� çıkaranlara, şuna ve şuna ki, siz mutlaka öldükten sonra diriltilecek ve hesaba çekileceksinizdir. Bunun (yeminin cevabının) hazfedilmesinin sebebi ise, dinleyenlerin manayı bilmeleridir. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır. Buna da yüce Allah'ın: "Çürülmüş, dağılmış kemikler olduktan sonra mı" buyruğu delil teşkil etmektedir. Bunun onların: "Çürümüş, dağılmış kemikler olduktan sonra mı" diriltileceğiz:-' sözlerine bir cevap gibi olduğu görünmüyor mu? Bundan dolayı yüce Allah "çürümüş, dağılmış kemikler olduktan sonra mı?" diye buyurmakla yetinmiştir.

Kimileri de şöyle demiştir: Yemin, yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki bunda korkan kimseler için elbette bir ibret vardır." (26. âyet) buyruğu için yapılmıştır. Tirmizi b. Ali'nin tercih ettiği görüş budur. Yani Benim anlatmış olduğum kıyamet günü

ve Musa ve Firavun'un kıssasında "korkan kimseler için elbette bir ibret vardır" demektir.

Fakat İbnu'l-Enbârî'nin söylediklerine göre yeminin sûrede açık ve görünür bir şekilde anılmış bir hususa yapılması, daha önce kendisinden söze-dilmemiş bir şeye yapılmasından daha uygundur. Çünkü bu, çirkin bir şekil olur, zira her ikisi arasında geçen ifadeler oldukça uzamış bulunmaktadır.

Yeminin cevabının: "Musa'nın haberi geldi mi sana" (15. âyet) buyruğu olduğu da söylenmiştir. Çünkü: ...gelmiş bulunmaktadır demektir. "O gün sarsan sarsacak" buyruğunun: Elbetteki o gün sarsacak takdiri ile cevabı teşkil ettiği ve "îâm" harfinin hazfeclikliği de söylenmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre, buyruklarda takdim ve tehir vardır. İfade: O gün sarsan sarsacak, arkasından onu Râdife izleyecek. Andolsun şiddetle söküp çıkaranlara... takdirindedir.

es-Sicistânî dedi ki: Bunun takdim ve tehir türünden olması mümkündür. Sanki: "Ansızın hepsi toprağın üzerinde dipdiri çıkıverirler. Andolsun şiddetle söküp çıkaranlara .., buyrulmuş gibidir.

İbnu'l-Enbarî; Bu yanlışdır demiştir. Çünkü (14.) âyetin başına gelen "fe": harfi iie söze başlanılmaz. En uygunu birinci açıklama şeklidir.

Yine denildiğine göre, yemin, cehennemliklerin kalblerinin titremesi, gözlerinin zilletle bakmasıdır. O günde sarsan sarsacak" buyruğundaki "gün" lafzı bu anlama binaen nasb ile gelmiştir. Ancak yemin bunun hakkında da değildir.

ez-Zeccac dedi ki: Buyruk, sarsanın sarsacağı günde titreyecek kalpler vardır demektir.

Bu "zikret" takdiri ile nasbedildiği de söylenmiştir.

"Sarsacak" buyruğu 'sarsılan" demektir. Sarsan" da: Kendisi sarsılan" demektir.

Bu açıklamayı Abdurrahman b. Zeyd yapmıştır ve şöyle demiştir: Bu da yeryüzüdür. "Râdife" de kıyamettir.

Mücahid ise: "Sarsan" (kıyamet)in zelzelesi, sarsıntılıdır, demiştir. "Arkasından onu Râdife İzleyecek"den kasıt da (birinci) üfürüktür. Yine ondan, Ibn Ab bas, el-Hasen ve Katade'den bu ikisinin iki çığlık, yani iki üfürüktür, dedikleri nakledilmiştir. Birinci üfürükte, yüce Allah'ın izniyle herkes ölecek, ikincisinde ise yüce Allah'ın izniyle herkes dirikilecektir.

Hadisi şerifte Peygamber (sav)'ın: "İkisi arasında kırk yıl vardır" diye buyurduğu vârid olmuştur[2]

Yine Mücahid şöyle demiştir: "Râdife" semanın çatlayacağı, yerin ve dağların kaldırılıp bir defa silkeleneceği zaman olacaktır ki; bu da zelzele (kıyamet sarsıntısı)dan sonradır.

"Sarsan"ın yeryüzünü sarsacağı "Râdife"nin ise bütün arzları yok edecek bir diğer sarsıntı olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Sûra üfürülmesine dair yeterli açıklamalar daha önceden en-Neml Sûre-si'nde (27/87-90. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. .

"Sarsma, sarsılma"nın asıl anlamı hareket etmektir. Yüce Allah da O günde yer sarsılır." (el-Müzzemmil, 73/14) diye buyurmuştur. Ancak buradaki: "reefe: sarsıntı" sadece hareket etmek anlamından gelmemektedir. Bu, Arapların Gök gürledi, gürler, gürlemek" ifadelerinden gelmektedir ki, hem sesi, hem hareketi ortaya çıktı, anlamındadır. Sesler birbirine karışıp insanlar dalıp gittikleri için asılsız ve uydurma haber ve dedikodulara; adının verilmesi de buradan gelmektedir. Şair de şöyle demiştir:

"Ey kınamanın oğlu, sen beni asılsız dedikodularla mı tehdit ediyorsun? Ve zannederim asılsız dedikodularda bayağılık ve güçsüzlük saklıdır."

Ubey b. Ka'bdan rivayete göre Rasûlullah (sav) gecenin dörtte biri geçti mi kalkar, sonra şöyle buyururdu: "Ey insanlar! Allah'ı anınız. Çünkü o sarsan gelmiştir, arkasından onu Râdife izleyecektir. Ölüm, muhtevasındaki şeylerle birlikte gelmiş bulunmaktadır."[\[3\]](#)

"O gün titreyecek" İbn Abbas ve genel olarak bütün müfessiilere göre, korkan ve titreyen "kalpler vardır." es-Süddi: Yerlerinden kopup gidecek kalpler, diye açıklamıştır. Bunun bir benzeri yüce Allah'ın; "O vakit kalpler gam ve kederle dolu olarak gırtlaklara kadar gelip dayanacaktır." (el-Mu'min, 40/18) buyruğudur.

el-Müerri: Huzursuz ve kararsız, yerinde durmayıp çalkanıp duran (kaltiler) diye açıklamıştır. el-Müberred, çalkanan, hareket edip duran diye açıklamıştır. Manalar birbirlerine yakındır. Maksat, kâfirlerin kalpleridir.

Kalb pikaı durdu, çalkalanır" denilir. -Vezin ve anlam itibariyle demeye benzer. Koşmaları sırasında atın ve .devenin hareketlerini (tarzlarını) anlatmak üzere kullanılan de buradan gelmektedir. ise "bineğin hızlıca yürümesini sağlamak" demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Önceleri geniş getiriyorlarken bu sefer hırıltıları çıkmaya başladı Uzunca nefea alıyorlarken hızlıca yürümeye başladılar."

"Kalbler," mübtedâ olarak merfudur. "Titreyecek" anlamındaki lafız da onun sıfatıdır. "Gözleri zilletle bakacaktır" ifadesi de onun haberidir. Yüce Allah'ın: "Mü'min bir köle elbette müşrik bir erkekten daha hayırlıdır." (el-Bakara, 2/221) buyruğunda olduğu gibi,

"Zilletle bakacak" lafzı göreceklelerinin dehşetinden ötürü kırık ve zelil düşmüş olacaklar, demektir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Gözleri önlerine

eğilmiş, kendilerini de bir zillet kaplamış olarak" (Nün, 68/43) buyruğudur. Buyruk; "o kimselerin gözleri" anlamında olup muzaf hazfedilmiştir, "Biz, şahiden biz mi tekrar hayata döndürüleceğiz? derler." Yani öldükten sonra dirilmeyi yalanlayıp, inkâr eden bu kimselere, sizler öldükten sonra diriltileceksiniz, denildiğinde inkâr ve hayret ile: Biz, öldükten sonra tekrar işin başına döndürülecek ve ölümden önceki halimiz gibi yeniden diriltilmiş mi olacağız? derler. Bu da onların söyleyecekleri belirtilen: "... Biz mı yeniden yaratılıp, diriltileceğiz?" (el-tsîâ, 17/49) buyruğuna benzemektedir. denilir ki "geldiği yere geri döndü" demektir. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. İbnu'l-A'râbî de şu beyiti zikretmektedir:

"Benim saçlarım dökölüp, ağardıktan sonra mı eski halime döneyim? Böyle bir beyinsizlikten ve utançtan Allah'a sığınırım."

Şair şunu demek istiyor: Ben, saçlarım ağardıktan ve dököldükten sonra, a gençlik dönemlerindeki kadınlar hakkında söylenmiş gazellere ve onlara meyletme haline mi geri dönecek misim?

Geldiği yola geri döndü" denilir. Arapların bir meselinde de; denilir ki; Yakub bunu "tenkit ilk söylenen söz ile birlikte getir" diye açıklamıştır. O kimseler, daha önceden ilk karşılaştıkları yerde birbirleriyle çarpıştılar" denilir. lafzının, "dünya" anlamında olduğu da söylenmiştir. Bizler, tekrar dünyaya geri döndürülecek, önceden olduğu gibi hayat rın bulacağız? demek olur. Şair de şöyle demiştir:

"Bilin ki sizi unutmamaya yemin ettim ben, Tekrar insanlar dünyaya geri döndürölmedikçe."

Bu lafzın, insanların kabirlerinin kendisinde kazıldığı yer. arıU:nında olduğu da söylenmiştir. Buna göre bu iaüz: Kazılmış olan" anlamın-dadır.^[4] Nitekim yüce Allah'ın: Atılıp, dökölen bir sudan' et-Tarık, 86/6) buyruğu ile: Hoşnud olan bir yaşayış" (el-Karia. 101/7) buyrukları da bu türdendir. Yani bizler, kabirlerimize diri olarak mı geri döndürüleceğiz? Bu açıklamayı Mücahid, el-Halil ve el-Ferrâ yapmıştır.

Yeryüzüne "el-hâfıra" adının verilış sebebinin "el-havâfır" (diye bilinen tırnaklıların) karargahı oluşundan dolayıdır. Tıpkı (ayak demek ulan) "kadein"ın, -yerin üzerinde olduğu için "arz" diye adlandırılması gibi. Bizler, ölümden sonra tekrar dünyaya geri dönüp ayaklarımız üzerinde, orada yürüyecek miyiz, demek oir.

İbn Zeyd: el-Hâfıra cehennem ateşi demektir, demiş ve: "Böyle ise bu zi-ya-nlı bir dönüştür" buyruğunu okumuştur.

Mukatıl ve Zeyd b. Eşlem de şöyle demişlerdir: Bu cehennem ateşinin isim-

lerindendir. İbn Abbas dedi ki: el-Hâfıra Arap dilinde 'dünya" demektir.

Ebu Hayve bu kelimeyi "elif'siz olarak diye 'ın medsizi olarak okumuştur. Bu şeklin, barındırdığı ölülerin cesetleri dolayısı ile kokuşmuş yer, anlamında olduğu söylenmiştir ki; bu da Arapların içten ve dıştan kir tabakası oluşmuş bir kimsenin dişleri hakkında kullanılan; tabirinden gelmektedir. Nitekim kökleri bozulmuş olan dişler hakkında kullanılan: Diş köklerinde çürüme vardır, çürümüştür, gürü inektedir" denilir. Tıpkı gibidir. Esedoğulıarı da harekeli olarak; derler. Mazi fiil olarak: diye kullanırlar. Yoruldu, yorulmak" gibi. Ancak bu, iki söyleyişin kötü olanıdır. Bu açıklamayı (el-Cevherî) es-Sıkak'la yapmıştır. "Çürümüş, dağılmış kemikler* çürüyüp gitmiş ve darmadağın olmuş kemikler "olduktan sonra mı?"

Kemik çürüyüp, dağıldı" denilir. Çürüyüş, dağılmış kemikler" denilir. Medineli, Mekkelî, Şamlı ve Basralıların çoğunluğu da böyle okumuştur. Ebu Ubeyd de bunu tercih etmiştir. Çünkü bizler "kemîkler"in sözkonusu edildiği nakledilen rivayetlere baktığımızda bunlarda bu lafzın "elifsiz olarak kullanıldığını ve "elifli olarak kullanılmadığını lesbit etmiş bulunuyoruz.

Ebu Anır ile oğlu Abdullah, İbn Abbas, İbn Mesud, İbn ez-Zübeyr, Ham-za? el-Kisâi ve Ebu Bekr ise "elifli olarak; diye okumuşlardır. el-Fer-râ, et-Taberi, Ebu Muâz en-Nahvî -âyet sonlarına uygunluğu dolayısıyla- bu okuyuşu tercih etmişlerdir.

es-Sıhah'da şöyle denilmektedir: diye nitelendirilen kemikler, içine rüzgarın girip, sonra da çıktığı ve çıkarken de .ses verdiği kemiklerdir. Orada hiçbir kimse yoktur" denilir. Bu açıklamayı Yakub, el-Bâ-hilî'den nakletmiştir. Ebu Amr b. el-Alâ dedi ki: Henüz çürümemiş ancak mutlaka çürüyecek olan kemikler" demektir. İçî boşaltılmış" anlamındadır.

Bunların aynı anlamda iki ayrı söyleyiş oldukları da söylenmiştir. Nitekim Araplar: O şeyin içi boşaldı" derler. "Onun içi boştur anlamında da; ile derler. Tıpkı: Tamah etei" deyip ile 'ın "o lamahkârdır" anlamında olması ile; ve 'ın "sakınan, tedbirli olan" anlamında ile "cimri" anlamında, ile 'ın: "geniş, rahat" anlamında olması gibi. Şair de şöyle demiştir:

"Daha önce iri yarı olan yaşlı bir kimse orada Çürümüş bacakları üzerinde yürümeye başlar."

Bazı açıklamalarda "elifli: Çürümüş" İçinden rüzgarın geçtiği" anlamında - birincisinin tam aksine- olduğu da belirtilmektedir. Şair şöyle demiştir:

"Artık ben çürümüş kemikler haline geldikten sonra..."

Kimileri de şöyle demiştir: "Elifli olarak: Etrafı yenilmiş (çürümüş) ve ortası kalmış olan kemikler"; Büsbütün telef olup gitmiş olanlar" demektir. Mücahid

dedi ki: "Elif'siz Un ufak hale gelmiş" anlamındadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Bir yığın kemik ve ufalanmış toprak..."(el-İsra, 17/49) diye buyurmaktadır. "Nun" harfi ötreli olarak; Rüzgarın şiddetle esmesi" demektir. Yine hem bu şekli, hem de hümeze gibi "atın, eşeğin ve domuzun burnunun ön tarafı" demektir. Burnu kırıldı" anlamındadır.

"Böyle ise bu zlyanh bir dönüştür." Hüsrana götüren yalan ve batıl bir dönüştür "dediler." Yani böyle bir şey olmayacaktır. Bu açıklamayı el-Ha-sen ve başkaları yapmıştır. er-Rabî b. Enes: Onu yalanlayan kimseler aleyhine "ziyanladır diye açıklamıştır, bu bir hüsrana dönüşüdür, diye de açıklanmıştır. Yani bu şekilde döndürülecekler, hüsranda olacaklardır. Nitekim "karlı bir ticaret" denildiği zaman, sahibi kâr etmiş; ticaret demektir. Elbette sonunda cehennem ateşine dönmeyi gerektirecek bir dönüşden daha zi-yanlı hiçbir şey olmaz. Katade ve Muhammed b. Ka'b dedi ki: Eğer bizler ölümden sonra tekrar diri olarak döndürülecek olursak, hiç şüphesiz cehennem ateşine götürülmek üzere toplanmış olacağız. Onların böyle demelerinin sebebi cehennem ateşi ile tehdit edilmiş olmalarıdır.

Geri dönüş" demektir. Onu geri döndürdü" denildiği gibi, O bizzat geri döndü" de denilir. Bu şekilde fiil hem müteaddidir, hem değildir. "Kerre" bir defa (dönmek) demektir ki; çoğulu da diye gelir.

"Halbuki o, ancak bir tek haykırıştır." Buyruğunda yüce Allah, öldükten sonra diriltmenin kendisi için ne kadar kolay olduğunu sözkonusu ederek: 'Halbuki o, ancak bir tek haykırıştır" diye buyurmaktadır.

ed-Dahhak'ın kendisinden rivayetine göre, İbn Abbas: Tek bîr üfürüştür, demiştir.

"Ansızın hepsi" bütün yaratıklar "toprağın" daha önce içinde oldukları halde yerin "üzerinde dipdiri çık iverirler."

el-Ferra dedi ki: Ona bu ismin (sâhire)nin verilmiş sebebi, canlı varlıkların uyumalarının ve uykusuz kalmalarının orada olduğundan dolayıdır. Araplar geniş düzlüğü ve yeryüzünü "sâhire" diye; Uykusuz kalınma özelliğine sahip" anlamında kullanırlar. Çünkü orada, ondan korkularak uykusuz kalınır. Böylelikle sahip olduğu bir niteliği ile onu nitelendirmiş olmaktadır. İbn Abbas ve diğer müfessirler, Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın su be-yitini delil göstermişlerdir:

"Orada uykusuz kalman (varlığın) eti ve bir de deniz vardır Onların ağızlarını açıp söyledikleri herşey onlara ebediyen verilecektir."

Bir başka şair de Zû kâr gününde atına şöyle seslenmiştir;

"Ey Mehâc ilerle! Nihayet onlar güzel ok atıcılarıdır Sakın yerinden kopmuş bir

ayak, seni korkuya düşürmesin. Senin sonunda varacağın, geniş bir düzlüğün toprağıdır, Ondan sonra ise gelecek olan'da ölümdür. Ve sen çürümüş kemikler haline geldikten sonra."

es-Sihâh'u şöyle denilmektedir: Denildi ki: Yerin gölgesi" demektir. Bu da yerin yüzü anlamındadır. Yüce Allah'ın: "Ansızın hepsi, toprağın üzerinde dipdiri çıkıverirler" buyruğu da bu kabildendir. Ebu Kebir el-Hüzelî dedi ki:

"Onlar öyle bir yer düzlüğüne dönerler ki; sanki onun henüz yeni bitmiş bitkileri de Oldukça olgunlaşmış bitkileri de tıpkı karanlık gecenin karanlığı gibidir."

'in "tutulduğu zaman ayın içine girdiği kılıfı andıran bir şey" olduğu da söylenmiş ve Umeyye b. Ebi's-Salt'ın da şu mısraını zikretmişlerdir:

"Kimi zaman kınına sokulan, kimi zaman çekilen bir ay ve tutulduğu zaman içine girdiği kılıf..."

Bir başka şairin bir kadını nitelendiren şu beyitini de zikrederler:

"Sanki o bulmaya çalışanın yanındaki bir altın ve gümüş damarıdır, Yahutta tutulması esnasında içinde bulunduğu kılıftan çıkan bir ay parçası gibidir."

in "beyaz bitkisiz yer" olduğu da söylenmiştir.

ect-Dahhak, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: O, üzerinde Allah'a asla isyan edilmemiş ve o sırada yaratacağı gümüşten bir yerdir. Bir diğer açıklamaya göre, yüce Allah'ın, kıyamet gününde, yeniden yaratacağı bir yerdir. Bunun yedinci arzın adı olduğu da söylenmiştir. Kıyamet gününde, yüce Allah, onu getirecek ve yaratıkları onun üzerinde hesaba çekecektir. Bu da yerin bir başka yere dönüştürüleceği zamandır,

es-Sevrî dedi ki: Bu Şam topraklarının adıdır. Vehb b. Münebbih: Beytu'l-Makdis'in dağıdır, demiştir. Osman b, Ebi'l-Âtike de şöyle demiştir: Bu Şam'da muayyen olan bir yerin mekân adıdır. Bu da Erîha dağı; iie Hassan dağı arasındaki düzlük kayalıktır ki; Allah bunu dilediği şekilde uzatacaktır.

Katade dedi ki: Bu cehennemin adıdır. Yani bu kâfirler ansızın kendilerini cehennemin içerisinde bulacaklardır. Ona bu ismin veriliş sebebi, onların o vakit, onun üzerinde uyumayacaklarından dolayıdır.

Bunun, cehennemin kıyısındaki dümdüz alan, anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani onlar, kıyamet arzında durdurulacaklar ve işte o vakit uykusuzluk sürüp gidecektir. Dümdüz, beyaz yer, arz anlamında olduğu da söylenmiştir. Ona bu ismin veriliş sebebi, serabın böyle bir yerde akıp gitmesinden dolayıdır. Bu da akan pınar anlamına gelen: tabirlerinden alınmıştır. Bunun zıttı: Uyuyan ..." denilir. el-Eş'as b. Kays dedi ki:

"Ve dümdüz bir yer ki; ben oraya yüzümü örtmüş geldiğim, Serabın da dört bir

yanını bürüdüğü bir yer."

Yahut, böyle bir yerden yürüyen kimse, ölür gider, korkusu ile uyumadığından dolayı (böyle bir yere) bu isim verilmiş de olabilir.[\[5\]](#)

15. Musa'nın haberi geldi mi sana?

16. Hani Rabbi, ona mukaddes "Tuvâ" vadisinde şöyle seslenmişti:

17. "Firavun'a git, çünkü o pek azmıştır.71

18. De ki: "Seti temizlenmek istiyor musun?"

19. "İster misin ki, sana Rabbine giden yolu göstereyim de korka-sın?"

20. Ona, o en büyük "âyefi gösterdi.

21. Fakat o, yalanlayıp, isyan etti.

22. Sonra da yüz çevirip, gayretle koştu.

23. Arkasından toplayıp, bağırdı:

24. Ben sizin en yüce Rabbinizim" dedi.

25. Bunun üzerine Allah, onu hem âhîret, hem de dünya azabıyla yakaladı.

26. Şüphe yok ki bunda korkan kimseler için, elbette bir ibret vardır.

"Musa'nın haberi geldi mi sana? Hani Rabbi, ona mukaddes "Tuvâ" vadisinde şöyle seslenmişti..." Yani "Musa'nın haberi" sana geüp ulaştı mı?' Bu, Peygamber (sav)'a bir tesellidir. Yani Firavun, senin çağdaşın ulan kâfirlerden daha güçlü idi, ama Biz, onu da (azabımızla) yakaladık. Bunlar da böyle olacaktıdır, Buradaki:...mi" edatının olumsuzluk bildiren: anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani sana Musa'nın haberi gelmedi, fakat bu haber sana verildi. Çünkü onun haberinde, korkan kimseler içine elbette bir ibret vardır.

Musa ve Firavun'un haberlerine dair yeteri kadar bilgiler, daha önceden birkaç yerde (el-A'raf, 7/104. âyet ve devamının tefsirinde; Ta-Ha, 20/43. âyet ve devamının tefsirinde; ei-Kasas, 28/7, âyet ve devamının tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Tuvâ" kelimesi üç türlü okunmuştur. İbn Muhaysın, İbn Âmir ve Kûfeliler, tenvinli olarak okumuşlardır. İsmi hafif oluşu dolayısıyla Ebu übeyd de bu okuyuşu tercih etmiştir. Diğerleri ise tenvirusiz okumuşlardır. Çünkü bu kelime, "Ljmer ve Kuşem" gibi adlî lafızlardandır. el-Ferrâ'nın dediğine göre Tuvâ, Medine ile Mısır arasında bir vadidir. Bu kelime[\[6\]](#) den adidir. Tıpkı "Umer" isminin "Âmir"den adi edilerek meydana geldiği gibi.

el-Hasen ve İkrime ise "til harfini kesreli olarak "Tıvâ" diye okumuşlardır. Ebu Amr'dan da böyle okuduğu rivayet edilmiştir ki ardı arka.sına defalarca takdis edilmiş anlamına gelir. Bu açıklamayı ez-Zeccac yapmış olup şu beyiti de

zikretmiştir:

"Ey kınayıcı! Şüphesiz ki beni yersiz, boş yere kınayışın Senin gidip gelen haksızlığından ötürü bana karşı tekrarlanıp durmaktadır."

"Ti" harfinin ötreli ve kesreli okunuşunun iki ayrı söyleyiş olduğu da söylenmiştir. Bu hususa dair açıklamalar da daha önceden Tâ-Hâ Sûresi'nde (20/12. âyet, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

"Firavun'a git." Yani Rabbi ona böyle seslendi. "Seslendi" buyruğu hazfedilmiştir. Çünkü seslenmek (nida) da bir sözdür. Sanki: Rabbi ona: "Firavun'a git" dedi, diye buyurulmuş gibidir.

"Çünkü o pek azmıştır." İsyân etmekte haddi aşmıştır. el-Hasen'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Firavun Hemdanlılardan bir kâfir idi. Müca-hidden: Istahr ahalisindendi, yine el-Hasen'den: Asbahanlılardandı. Ona zu Zafer deniliyordu, boyu dört karış idi.

"De ki! Sen temizlenmek istiyor musun?" Teslim olarak günahlardan arınmak istiyor musun? ed-Dahhak'ın, tbn Abbas'tan rivayetine göre, şöyle demiştir: Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik edecek misin?

"İster raisin ki sana Rabbine giden yolu göstereyim" Rabbine itaat yoluna ileteyim "de kor kas in?" O'ndan korkup, sakınasın, takvâlı olasın?

Nâfi' ve İbn Kesir "temizlenmek" anlamındaki buyruğu şeklinde "te'nin "ze" harfine idgamı esası üzere :ze" harfini şeddeli okumuştur. Çünkü bunun aslı: Diğerleri ise "Lc" harfini okumaksızın "ze" harfini şeddesiz olarak: diye okumuşlardır

Ebu Amr dedi ki: "Ze" harfinin şeddeli okuyuşu, sadaka (zekat) veresin anlamında, şeddesiz okunuş ise, temiz bir mü'min olması anlamına gelir. O, Firavun'u ancak temiz bir mü'min olsun diye davet etmişti, tşte bundan dolayı biz de şeddesiz okuyuşu tercih ettik,

Sahr b. Cüveyriye dedi ki: Yüce Allah, Musa'yı Firavun'a gönderince ona: "Firavun'a git... Sana Rabbine giden yolu göstereyim de korkasın?"

demesini istedi; ancak o, bunları yapmayacaktır, diye buyurdu. Bunun üzerine Musa: Rabbim Sen onun bunu yapmayacağını biliyorken nasıl olur da ona gideyim, diye sordu. Yüce Allah ona: Git sana verdiğim emri yap, şüphesiz ki semada kader ilmini öğrenmek isteyen, fakat bir türlü ona ulaşama-yıp, onu idrak etme imkanını bulamayan onikibin melek vardır.

"Ona, o en büyük âyeti gösterdi." En büyük alâmeti, yani mucizeyi gösterdi. Bunun asa olduğu söylendiği gibi. güneş gibi parıldayan beyaz el olduğu da söylenmiştir. ed-Dahhak'ın İbn Abbas'tan rivayetine göre o, en büyük âyet, asadır, demiştir. el-Hasen eli ve asasıdır demiştir. Denizi yarmak olduğu da

söylenmiştir. "Âyefin onun, bütün âyetlerine (büyük alametlerine) ve mucizelerine işaret olduğu da söylenmiştir. "Fakat o" Allah'ın peygamberi "Musa'yı yalanlayıp" yüce Rabbine "isyan etti."

"Sonra da yüz çevirip gayretle koştu." İmandan yüz çevirdi ve yeryüzünde fesad için gayretle çalıştı. Musa'yı cezalandırmaya çalıştı, diye de açıklanmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre: "Sonra da" yılandan kaçarak "yüz çevirip gayretle koştu. Arkasından" kendisini o yılandan korusunlar diye arkadaşlarını "toplayıp, bağardı."

Bir diğer açıklamaya göre; savaşmak için askerlerini, meydan okusunlar diye de sihirbazlarını topladı. İnsanları hazır bulunsunlar diye topladı, diye de açıklanmıştır. Onlara yüksek sesle şöyle dedi:

"Ben sizin en yüce Rabbinizim" sizin, benim üzerimde (benden üstün) rabbiniz yoktur.

Rivayet edildiğine göre İblis, Mısır'da bir hamamda Firavun'a insan suretinde göründü. Firavun onu tanımadı. İblis ona: Yazık sana beni tanımadın mı? diye sordu. Firavun: Hayır dedi. Nasıl olur beni yarattığın halde tanımazsın-. Sen, sizin en yüce Rabbiniz benim, diyen değil misin!' Bunu es-Sa'lebî "Kitabu'l-Arûis"adlı eserinde zikretmektedir.

Ata, dedi ki: Firavun onlara küçük birtakım pullar yapmış ve o putlara ibadet etmelerini emretmiş, ayrıca: Bu putlarınızın rabbi de benim, demişti.

Onun, önder ve efendileri kastettiği de söylenmiştir. O bu önderlerin rab-bi idi. Onlar da daha aşağı mertebede olanların rabbleri idiler.

İfadelerde bir takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir; Seslendi de, topladı demektir. Çünkü sesleniş toplamadan önce olur.

"Bunun üzerine Allah, onu hem âh i ret, hem de dünya azabıyla yakaladı." Yani yüce Allah, onu "Sizin benden başka ilahınız olduğunu bilmiyorum" Cel-Kasas, 28/38) şeklindeki sözleri ile daha sonra söylediği; "Ben sizin en yüce rabbinizim" sözünün azabı ile yakaladı, demektir. Bu açıklamayı ibn Abbas, Mücahid ve İkrime yapmıştır. Bu iki sözü arasında, kırk yıllık bir süre geçmiştir. Bu açıklamayı da İbn Abbas yapmıştır. Yani yüce Allah, birinci .sözü söyledikten sonra, ona mühlet vermiş, fakat ikinci sözü üzerine onu yakalayıp, bu iki sözü dolayısıyla birlikte ona azab etmişti.

Birinci azabının onu suda boğması, diğerinin ise âhiretteki azabı olduğu .söylenmiştir. Katade ve başkaları da böyle demiştir. Mücahid dedi ki: Bu ömrünün ilk ve sonlarındaki azabıdır.

Sonraki sözünün onun "ben sizin en yüce rabbinizim" sözü olduğu, birincisinin ise Musa'yı yalanlaması olduğu da söylenmiştir. Bu görüş, Kata-de'den de

nakledilmiştir[7]

Azab" kelimesi, ez-Zeccac'ın görüşüne göre. tekid edici maşlar (meful-i mutlak) olarak na.sbedilmiştir. Çünkü "Allah onu aldı" ifadesi: Allah onu ibretli bir şekilde cezalandırdı" anlamındadır. Dolayısıyla burada lafzı, bizzat fiilin lafzından değil de manasından gelen mantar (meful-i mutlak) olarak kullanılmış olmaktadır.

Sıfat (cer) harfinin kaldırılması ile nasbedildiği de söylenmiştir. Allah, onu âhiret azabıyla yakaladı" demektir. Bu cer harfi kaldırılınca nasbedildi.

el-Ferrâ da, şöyle demiştir: Allah, onu ibretle cezalandırmak için yakaladı" takdirindedir.

İbretli ceza"; başkasına ibret olarak yapılana verilen bir isimdir. Yani başkası ondan ibret alsın diye bir kimseye verilen cezaya denilir. Meselâ, birisine ileri derecede ceza verilecek olursa: Filan filanı ibretli bir şekilde cezalandırdı" denilir.

Kelimenin asıl anlamı, imtina etmek, yapmamaktan gelmektedir. Teklif edilen yemini kabul etmemek, yapmamak" tabiri de buradan gelmektedir, Bağ ve (ayağa vurulan) zincir" demektir. Daha önce el-Müzzemmil Sûresi'nde (73/12. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Alhıh'a hamdolsun.

"Şüphe yok ki, bunda korkan" yüce Allah'tan korkan "kimseler için, elbette bir ibret öğüt ve ibret alınacak bir husus "vardır." [8]

27. Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa gök mü, ki onu bina etti?

28. Onu alabildiğine yükseltip kusursuz yaptı. 29- Gecisini kararttı, gündüzünü de açığa çıkarttı.

30. Bundan sonra da yeri yayıp, döşedi.

31. Ondan suyunu ve otlağını çıkardı.

32. Dağları ise sapasağlam dikti.

33. Size ve davarlarınıza fayda olmak üzere.

"Sizi yaratmak mı daha zordur?" buyruğu ile Mekke ahalisini kastetmektedir. Yani sizin kendi değerlendirmenize göre; ölümden sonra sizi diriltmek mi daha zordur; "yoksa gök mü?" Sizi diriltmek, semayı yaratmaktan daha mı zordur? Göğü yaratmaya güç yeü'ren, sizi yeniden yaratmaya da güç ye-tirir. Bu da yüce Allah'ın: "Göklerle yerin yaratılması, andotsun ki insanların yaratılışından daha büyüktür." (el-Mu'min, 40/57) buyruğu ile: "Göklerle yeri yaratan onlar gibisini yaratmaya kadir değil midir?" (Yasin. 36/81) buyruklarına benzemektedir. Buna göre buyruk, azar ve sitem anlamını taşımaktadır.

Daha sonra yüce Allah, semayı nitelendirerek şöyle buyurmaktadır: "Ki onu bina etti" yani onu üstünüzde bir tavan gibi yükseltti. "Onu alabildiğine yükseltti." Yani tavanını yukarı doğru yükseltti. o şeyi yukarı doğru (havada) yükselttim" denilir. O şey yukarı doğru yükseldi, yükselmek" denilir. el-Fer-râ dedi ki: Yapı ve buna benzer başka şeyleri üstünde taşıyan herbir şeye; denilir. Yüksek bir yapı"; Alabildiğine yüksek bir hörgüç" denilir. Semavâl" demektir, Derece ve mertebede yüksel!" denilir.

"Kusursuz yaptı" onu, tutarsızlığa bulunmayan, çatlağı ve yarığı olmayan bir şekilde, mükemmel olarak yarattı. "Gecesini kararttı" karanlık yaptı.

Gece karardı" denildiği gibi" Allah, onu (geceyi) kararttı" da denilir. Nitekim; Gece karardı" ve: Allah onu kararttı" demeye benzer. Yine: Gece bizatihi karardı" denilebildiği gibi: Allah onu kararttı" da denilebilir. Tıpkı -aynı anlamda olmak üzere ile denildiği gibi.

ile "karanlık" demektir. Kör adam yahut ona benzer durumda olan kimse" demektir. -Fiil erkek hakkında diye kullanılır. Bu durumda olan kadın hakkında da; denilir. (Müennes olarak) Karanlık gece" denilir. Müzekker olarak da Karanlık gece" denilir. Yolu bulunamayan geniş düzlük" demektir. el-A'sâ şöyle demiştir:

"Ve geceleyin kendisinde yol bulunamayan o geniş düzlük; ki ona gitmeye de yol bulunmaz, Orada erkek puhuların sesi beni teselli eder."

Yine el-A'sâ şöyle demiştir:

"Gece yarısında kestim, onlar için dişi devemi Onları örten ise simsiyah, kapkaranlık bir gecedir."

Yüce Allah'ın burada geceyi semaya izafe etmesi, gecenin güneşin batışı ile ortaya çıkmasından dolayıdır. Güneş de semaya izafe edilmiştir. Nitekim yıldızlar, geceleyin çıktığından ötürü "gece yıldızları" denilir.

"Gündüzünü de açığa çıkardı." Gündüzünü, aydınlığını ve güneşini açığa çıkardı. Gündüzü de semaya -tıpkı geceyi ona izafe ettiği gibi- izafe etmiştir. Çünkü aydınlığın ve karanlığın sebebi semadadır. Bu da güneşin ba-üşü ve doğuşudur.

"Bundan sonra da yeri yayıp, döşedi." Bu buyruk yerin semadan sonra yaratıldığına işaret etmektedir. Bakara Sûresi'nin baş taraflarında yüce Allah'ın: "Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönetip de onları yedi gök halinde düzenleyen O'dur." (el-Bakara, 2/29) buyruğu açıklanırken el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/29. âyet, 6. başlıkta) bu hususta yeterli açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

Araplar, bir şeyi yaymaları halinde: O şeyi yaydım, onu yayıyorum, yaymak"

derler. Deve kuşunun yuvasına da yeryüzü üzerinde yayılması dolayısıyla denilir. Umeyye b. Ebi's-Salt da şöyle demiştir:

"Ve o orayı yayıp döşedikten sonra mahluka ti yaydı orada Onlar kıyamet gününe kadar oranın sakinleri olarak kalacaklardır,'

el-Müberred de şu beyiti zikretmektedir:

"Yaydı onu, onun suyun üzerinde kurulduğunu görünce Bu sefer üzerine dağları bıraktı."

nin, "orayı düzenledi" demek olan: anlamında olduğu da söylenmiştir. Zeyd b. Amr'ın şu sözlerinde de bu anlamdadır:

"Yüzümü teslim ettim, ağır kayalar taşıyan arzın Teslim olduğu o kimseye; Orayı mükemmel düzenledi ve orası mükemmelleşince Kudretiyle sağlamlaştırdı onu ve üzerlerine dağları bıraktı."

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Allah Ka'be'yî yarattı ve dünyayı yaratmadan bin yıl önce dört temel üzerinde onu suyun üzerinde bıraktı. Sonra yer Beytin akından yayılıp, döşendi.

Kimi ilim adamlarının naklettiklerine göre burada: Sonra" buyruğu: Birlikte, beraber" anlamındadır. Sanki: Bununla birlikte de yeri yayıp döşedi, diye buyurmuş gibidir. Nitekim yüce Allah, bir başka yerde: Cahil ve kaba, bununla birlikte kulağı kesik" (el-Kalem, 68/13) diye buyurmuştur.

Arapların: vSen ahmak bir kimsesin, bununla birlikte de huyu kütü birisisin" ifadeleri de bu kabildendir. Şair de şöyle demiştir:

"Ben ona: Benden uîak dur, dedim. Çünkü ben Haram kimseyim (ihramlıyım) ve ayrıca bundan sonra (bununla birlikte) ben uyanık birisiyim."

Buradaki "sonra" lafzının "önce" anlamında kullanıldığı da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: Andolsun ki Biz, zikirten sonra Zebur'da... yazdık." (el-Enbiyâ, 21/105) buyruğunda olduğu gibi: ki bu da Kur'ân'dan önce (Zebur'da) demektir. Ebu Hirâş el-Hüzelî de şöyle demiştir:

"Urve'den sonra, Hiraş kurtulduğu için, hamdettim ilâhıma Ve elbetteki bazı kötülükler diğerlerinden ehvendir."

İddia edildiğine göre Hirâş, Urve'den önce kurtulmuştur. "Yeri yayıp, şedî" buyruğunun; orayı ekti ve orayı yardı, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır. Bu lafzın, gıdalar için orayı hazırladı, anlamında olduğu da söylenmiştir. Anlamlar birbirine yakındır.

Yeri lafzı genel olarak nasb ile okunmuştur. O yeri yaydı demektir. el-Hasen ile Amr b, Meymun ise (sonraki lafızda): "ona: he" zamiri raci olduğundan dolayı mübtedâ olarak merfu okumuştur.

Yayıp döşedi, döşer, yayıp döşemek" denilir. Arapların; Azgınlık etti, eder";

Sildi, siler" ile; Sapanın (veya dalın) üzerindeki kabuğunu soydu, soyar" diye kullandıkları gibidir. Bu fiili muzarisini: diye kullananlar mütekellim mazisinde; diye kullanırlar. diye kullananlar da aynı kipi diye kullanırlar.

"Ondan" yerden "suyunu" su ile kaynayan pınarları "ve otlagını" otlanılan bitkileri "çıkardı."

el-Kuteb! dedi ki: Yüce Allah, bütün varlıklar için hem besin, hem de yararlanılacak şeyler olmak üzere yerden çıkartmış olduğu ağaç, cane, hurma, saman, odun, elbise, ateş ve tuz gibi herbir şeye, bu iki şeyi zikrederek delâlet etmektedir. Çünkü ateş odundan, tu2 da sudan elde edilir.

"Dağları ise sapasağlam dikti" buyruğundaki "dağlar" anlamındaki lafız, genel olarak nasb ile; diye okunmuştur. O, dağları dikti, anlamındadır. Bu da dağlan yere, oranın sağlamlagtırıcı kazıklan olmak üzere sabit-leştirdi, demektir.

el-Hasen, Amr b. Meymun, Amr b. Ubeyd ve Nasr b. Asım ise mübtedâ olarak ref ile; (Olr«Jij) diye okumuşlardır.

Çıkardı" buyruğunun başına niçin atıf harfi getirmedi, diye sorulursa, o: takdiri ile haldir; diye cevap verilir. Şanı yüce Allah'ın: Göğüsleri daralarak..." (en-Nisa, 4/90) buyruğu gibidir.

"Size ve" deve. inek ve koyun türünden "davarlarınıza fayda olmak üzere" buyruğunda Fayda olmak" lafzı önceki fiilin kökünden olmaksızın maüar (meful-i mutlak) olarak nasbedilmiştir. Çünkü buyruk: Ondan suyunu ve otlagını çıkardı." Bununla (sizleri') faydalandırdı, demektir: Bununla faydalanmanız için" takdirinde sıtau harfi (cer harfOnin düşürülmesiyle nasbedildiği de söylenmiştir[9]

34. Fakat o, en büyük belâ geldiğinde;

35. O günde İnsan ne yaptığıı iyice anlayacak.

36. Ve gören kimse için cehennem apaçık gösterilecek.

"Fakat o, en büyük belâ1" en büyük musibet "geldiğinde..." Bu da ölümden sonra dirilişin kendisi ile birlikte gerçekleşeceği Sûr'a ikinci üfürüştür. Bu açıklamayı ed-Dahhak'ın kendisinden naklettiği bir rivayete göre İbn Ab-bas, yapmıştır, el-Hasen'in görüşü de budur. Yine İbn Abbas ile ed-Dah-hak'dan, sözü edilen kıyamettir, dedikleri rivayet edilmiştir. Herşeyi Örtüp, dehşetinin büyüklüğü dolayısıyla dışında kalan herbir şeyi kapsayıcından yani altüst edişinden dolayı ona bu isim verilmiştir. Arapların (haddi aşmaya dair) mesellerinden birisi şöyledir: Vadi(nin suları) aktı da yatağını doldurup, kıyılarından taşıtı,"

el-Müberred dedi ki: Büyük belâ" Araplara göre, güç yetirileme-yen musibet hakkında kullanılır. Zannederim bu tabir onların at, bütün gücü ile koştuğu vakit kullanılan tabir olan: At bütün gücü ile koştu" ifadelerinden ve su, nehir yatağının tamamını dolduracak olursa kullandıkları: Su yatağın tamamını doldurdu" ifadelerinden alınmıştır.

Başkası da şöyle demiştir: Bu ifade: Akan sel kuyuyu tamamıyla örttü" tabirinden alınmıştır. Çünkü; "(r1»11): Gömmek ve üstüne çıkmak" demektir.

el-Kasım b. el-Velid el-Hemdanî dedi ki: "En büyük belâ (et-tâmmetu'l-kübrâ)" cennetliklerin cennete götürülecekleri, cehennemliklerin de cehenneme sürülecekleri zamandır. Bu da Mücahid'in açıklaması ile aynı anlamı taşır. Süfyan da şöyle demiştir: Bu, cehennem ahalisinin Zebanilere teslim edileceği andır. Herşeyi örtüp kapatan ve alabildiğine büyük o bela. demektir. Şair de şöyle demiştir:

"Şüphesiz bazı sevgiler kör ve sağır eder

Aynı şekilde nefret de; hatta o, daha büyük bir musibet ve daha baskındır."

"O günde İnsan ne yaptığını" hayır ya da şer türünden işlediklerini "anlayacak."

"Ve gören kimse İçin, cehennem apaçık gösterilecek" ortaya çıkacak, İbn Abbas dedi ki: Cehennemin üzeri açılacak ve gören herkes onun alevlenmekte olduğunu görecektir. Burada kâfir kimselerin kastedildiği söylenmiştir. Çünkü cehennem ateşini içindeki çeşitli azab türleriyle görecektir. Şöyle de denilmiştir: Mü'min, cehennemi nimetin kadrini bilsin diye görecektir, kâfir ise cehennem ateşini boylayacaktır.

"Fakat o en büyük belâ geldiğinde" buyruğunun cevabı hazfedilmiştir. Yani o en büyük belâ geldiğinde, cehennemlikler cehenneme, cennetlikler de cennete gireceklerdir.

Malik b. Dinarı "Cehennem... gösterilecek" anlamındaki buyruğu; Cehennem görünecek" diye okumuştur. İkrime ve başkaları; "Gören kimse için" anlamındaki buyruğu "te:' ile ıss O: Göreceği kimseler için" diye okumuşlardır ki; cehennemin göreceği kimseler için; ya. da ey Muhammed, senin göreceğin kimseler için, anlamına gelir. Burada hitab her ne kadar ona ise de, maksat insanlardır. [\[10\]](#)

37, 38. Haddi aşip dünya hayatım tercih edene gelince;

39. Hiç şüphe yok ki, cehennem, varılacak yerin ta kendisidir.

40. Rabbinin huzuruna varmaktan korkup, nefsini hevâdan alıkoyana gelince;

41. Hiç şüphe yok ki cennet, varılacak yerin ta kendisidir.

"Haddi aşp dünya hayatını tercih edene gelince" isyankârlıkta haddi aşp... demektir.

Denildiğine göre, buyruk, en-Nadr ile oğlu el-Hâris hakkında inmiştir. Bununla birlikte dünya hayatını âhirete tercih eden herbir kâfir hakkında da umumdur. Yahya b. Ebi Kesir'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Her kim aynı öğünde üç çeşit yemek koyarsa, o kimse haddi aşmış olur.

Cuveybir, ed-Dahhak'tan şöyle dediğini rivayet eder: Iluzeyfe dedi ki: Bu ümmet için en çok korktuğum şey, gördükleri şeyleri, bildikleri şeylere tercih etmeleridir.

Rivayet olunduğuna göre eski kitaplarda şu ifadeler görülmüştür: Yüce Allah, şöyle buyurmuştur: "Bir kulum eğer dünyasını âhiretine tercih edecek olursa, mutlaka ben de onun üzerine kederlerini salar ve onu zayi ederim. Sonra da bunların hangisine mübtelâ iken helak olduğuna da aldırmam."

"Hiç şüphe yok ki cehennem" onun için "vardacak yerin ta kendisidir." Bu buyrukta; Varılacak yer" lafzındaki "eiif-lâm" "o" anlamındaki "he" zamirinden bedeldir.

"Rabbînin huzuruna varmaktan korkup" Rabbinin huzurunda durmaktan sakınıp... er-Rahî dedi ki: O'nun huzurunda durmak kıyamette hesab gününde olacaktır. Katade şöyle derdi: Yüce Allah'ın huzurunda durulacak öyle bir hal vardır ki, mü'minler, o haiden korkarlar.

Mücahid dedi ki: Bundan kasıt, kişinin dünyada iken günah işlemeye kalkışırken Allah'tan korkup o işten vazgeçmesidir. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "Rabbinin huzurunda durmaktan korkana da iki cennet vardır." (er-Rahman, 55/46) buyruğudur.

"Neftini nevedan" masiyetlerden ve haramları işlemekten "alıkoyana" onlardan önleyene "gelince"

Sehl dedi ki: Hevayı terketmek, cennetin analılarıdır. Çünkü yüce Allah, şöyle buyurmuştur: "Rabbinin huzuruna varmaktan korkup, nefcinî nevedan alıkoyana gelince..."

Abdullah b. Mesud dedi ki: Sizler hakkın nevayı peşine takıp, önünden gittiği bir zamanda yaşıyorsunuz. Pek yakında hevânın hakkın önünde yürüdüğü ve hakkı arkasından sürüklediği bir zaman gelecektir. Böyle bir zamandan yüce Allah'a sığınırız.

"Hiç şüphe yok ki cennet varılacak" kalınacak u yerin ta kendisidir."

Bu iki âyet-i kerime (haddi aşp... ile Rabbinin huzuruna varmaktan... diye buyuruları âyetler). Musa b b. Umeyr ile kardeşi Amir b. Umeyr hakkında inmiştir. ed-Dahhak'ın rivayetine göre, İbn Abbas soyie demiştir: Haddi aşan

Musa'b b. l'meyr'in kardeşidir. Bedir günü esir alınmıştı. Ensar onu yakalamış, sen kimsin diye sormuşlar, o da: Ben Musa'b b. Umeyr'in kardeşiym demmişti. Bundan dolayı onu bağlamamışlar, ona ikramda bulunmuşlar ve kendi yanlarında uyutmuşlardı. Sabah olunca Musa'b b. L'meyr'e durumunu anlattılar. O: Hayır, o benim kardeşim değildir. Esirinizi iyice bağlayınız, onun anası, Bathâ (Mekke vadisi) ahalisinin malı ve ziynet eşyası en çok olan kadındır. Bunun üzerine annesi, onun kurtulmalık fidyesini gönderinceye kadar onu bağladılar. "Rabbiaın huzuruna varmaktan korkup..." buyruğunda sözkonusu edilen de Mus'ab b. Umeyr'dir. O, Uhud günü insanlar, Rasu-lullah'ın etrafından dağıldığında, Rasûlullah (sav)'a canını siper etmiş, oklar vücudunun her tarafına saplanarak delik deşik olmuştu. Rasûlullah (sav) onu kanlarına bulanmış halde görünce: "Mükafatını Allah'tan alacağını ümic ederim" diye buyurdu, arkadaşlarına da şöyle dedi: 'Ben onu üzerinde kıymetinin ne kadar olduğunu bilemeyeceğiniz kadar birtakım elbise ile gördüm. Ayaklarının bağı ise altındandı.'^[11]Denildiğine göre Musa'b b. Umeyr, kardeşi Amir'i Bedir günü öldürmüştü.

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu âyet-i kerime, iki kişi hakkında inmiştir. Ebu Cehil b. Hizam el-Mahzumî ile Musa'b b, Umeyr el-Abclerî hakkında,

es-Süddî dedi ki: Şu: "Rabbinin huzuruna varmaktan korkup..." âyeti, Ebu Bekir es-Sıddik hakkında inmiştir. Şöyle ki Ebu Bekir'in kendisine yemek getiren bir kölesi vardı. Ona: Bunu nereden getirdin, diye sorardı. Bir gün ona yemek getirdi, fakat bunu nereden getirdiğini sormaksızın yedi. Kölesi ona: Bugün ne diye bana sormuyorsun, diye sorunca, unuttum dedi. Sen bu yemeği nereden getirdin, diye sordu, bu sefer kölesi şöyle dedi: Cahiliye döneminde iken bazı kimselere kâhinlik etmişim, onlar da bunu bana verdiler. Bunun üzerine derhal Ebu Bekir kendisini zorlayarak onu kustu ve şöyle dedi: Rabbim, damarlarımda kalanı ise Sen alıkoymuş bulunuyorsun. Bunun üzerine: "Rabbinin huzuruna varmaktan korkup..." âyeti nazil oldu.

el-Kelbî dedi ki: Âyet-i kerime bir masîyet işlemeyi içinden geçirip, kimsenin olmadığı bir yerde onu işleyebilecek güç ve imkânı bulduğu halde, Allah'tan korktuğundan dolayı, o günahı İşlemeyi terkeden kimse hakkında inmiştir. İbn Abbas'tan da buna yakın bir açıklama gelmiştir. Masiycti işlediği vakit Rabbinin huzurunda durmaktan korkan ve bu masiyeti işlemekten vazgeçen kimse... demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. ^[12]

42. Sana kıyamet hakkında, onun ne zaman demir atacağını sorarlar.

43. Sen nerede, ona dair bilgi vermek nerede?
44. Ona dair nihai bilgi, ancak Rabbine aittir.
45. Sen, ancak ondan korkacakları korkutursun.
46. Onların onu görecekleri gün, (günün) bir akşamından veya kuşluğundan başka durmamışlar gibi gelecek onlara.

Sana kıyamet hakkında, onun ne zaman demir atacağını, sorarlar" buyruğu hakkında İbn Abbas dedi ki: Mekke müşrikleri Rasûlullah (sav)'a alay olmak üzere: Kıyamet ne zaman gerçekleşecektir? diye sordular, yüce Allah da bu âyeti indirdi.

Urve b. ez-Zübeyr, yüce Allah'ın: "Sen nerede, ona dair bilgi vermek nerede* buyruğu hakkında şunları söyledi: Peygamber (sav)'a kıyametin ne zaman kopacağına dair soru sorup duruyordu. Nihayet şu: "Ona dair nihai bilgi ancak Rabbine aittir" âyeti nazil oldu.

"Demir atması" kopması anlamındadır. el-Ferra detli ki: "Demir atması" geminin demirlemesi gibi, kopması demektir. Ebu Ubeyde: Onun nihai hali demektir. Geminin demir atacağı yer, vardığı son yerdir. Bu İbn Abbas'ın da görüşüdür.

er-Rabî" b. Enes: Ne zaman gerçekleşecektir" diye açıklamıştır. Anlamlar birbirine yakındır. Buna dair açıklamalar daha önceden el-A'raf Siresi'nde (7/187. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

el-Hasen'den rivayete göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet ancak Rabbinin gazablanacağı bir gazab dolayısıyla kopacaktır."

"Sen nerede, ona dair bilgi vermek nerede?" Yani ey Muhammed, kıyametten söz etmek ve onun hakkında soru sormak ile senin ne ilgin var? Ona dair soru sormak senin işin değildir.

ez-Zühri'nin, Urve b. ez-Zübeyr'den yaptığı rivayetin anlamı da budur. O, şöyle demiştir: Peygamber (sav) yüce Allah'ın: "Sen nerede, ona dair bilgi vermek nerede? Ona dair nihai bilgi" yani onun bilgisinin varacağı son yer "Rabbine aittir" buyruğu inene kadar, kıyametin ne zaman kopacağını sorup duruyordu. Sanki Peygamber (sav)'a bu hususta çokça soru sorulunca, o da Allah'tan buna dair kendisine bilgi vermesini istemiş de ona: Hayır, sorma! Çünkü bu hususta senin herhangi bir bilgin olamaz, denilmiş gibidir.

Müşriklerin peygambere bu hususta soru sormaları böylelikle reddedilmiş ve tepkiyle karşılanmış olması da mümkündür. Yani buna dair bilgi sahibi olmak senin, işin değildir ki; bunu açıklamayı sana sorsunlar ve sen bu bilgiyi bilen kimselerden değilsin. Bu anlamdaki açıklama, İbn Abbas'tan rivayet edilmiştir.

Bilgi vermek" burada zikretmek (anmak, hatırlatmak) anlamındadır.

"Ona dair nihaî bilgi" onun bilgisinin varacağı son yer, demek olur. Kıyamete dair bilgi O'ndan başkasının yanında asla bulunmaz. Bu da yüce Allah'ın: "De ki: Onun ilmi ancak Allah'ın nezdindedir." (el-A'raf, 7/187) buyruğu ile; "Saatin ilmi ancak Allah'ın indindedir." (Lukman, 31/34) buyruk-ı lanna benzemektedir. "Sen ancak ondan korkanları korkutursun." Böyl elerin in korkutucusu-sun demektir. Burada korkutmanın (inzârın) "korkanlara (haşyet sahiblerine" tahsis edilmesi -herbir mükellefi uyarıp, korkutucu olmakla birlikte- bununla yararlananların onlar oluşundan dolayıdır. Bu da yüce Allah'ın: "Sen ancak zikre uyan ve gayb ile Rahmandan kalbinden saygı duyarak korkan kimseleri uyarırsın" (Yasin, 36/11) buyruğunu andırmaktadır.

"Korkutursun" anlamı verilen lafız, genel olarak; şeklinde izafet ile ve daha hafif olması istendiğinden tensinsiz olarak okunmuştur, yoksa bunun aslı tensinli gelmesidir. Çünkü bu, gelecek anlamını ifade etmek içindir. Ancak mazi anlamını ifade edecekse tensinli okunmaz.

el-Ferra dedi ki: Burada tensin de caizdir, tensinsiz gelmesi de caizdir. Yüce Allah'ın: "...Emrini yerine getirendir" (et-Talâk, 65/3) buyruğunun; şekillerinde; "Kâfirlerin düzenini zayıflatandır" (el-En-fal, 8/18) buyruğunun; ile şekillerinde okunması gibi. Bununla birlikte aslolan tensinli gelmesidir. Ebu Cafer, Şeybe, el-A'rec, İbn Muhaysın, Humeyd ve Ebu Amrdan rivayetle Ayyaş, tensinli olarak; diye okumuşlardır ve bu durumda nasb mahallinde olur. Manası da: Senin uyarıp, korkutmandan, kıyametten korkan kimseler, ancak faydalanabilir, şeklindedir.

Ebu Ali de şöyle demiştir: Burada izafetin maziye olması da mümkündür. Dün Zeyd'e vuran' gibi. Çünkü Peygamber, uyarıp korkutmayı gerçekleştirmiştir. Zira âyet-i kerime, kıyamet ve âhiret halleri maddi olarak hissedilen şeyler değildir. O haller ancak ruhun -maddi olanın dışında- rahat duyması ya da acı duymasıdır, diyen kimselerin kanaatlerini red etmekte ve onlara cevap vermektedir.

"Onların onu" kâfirlerin kıyameti "görecekları gün" dünyalarında "bir" günün "akşamından" bir akşam vakti kadarından "veya kuşluğundan" yahut u akşamdan sonra gelen bir kuşluk vakti kadarından "başka durmamışlar gibi gelecek onlara." Buyruktan maksat, dünya süresinin azlığına dikkat çekmektir. Nitekim yüce Allah, bir başka yerde: "...sanki yalnızca bir gündüzün bir saati kadar kalmışlar gibi gelecek onlara" Cel-Ahkaf, 46/35) diye buyurmaktadır.

ed-Dahhak, İbn Abbas'can şöyle dediğini rivayet etmiştir: Onlar kıyameti görecekları gün, sadece bir gün kalmışlar gibi gelecek onlara.

Şöyle de açıklanmıştır: Kabirlerinde; "bir akşamdan veya kuşluğundan başka durmamışlar gibi gelecek onlara." Çünkü onlar, görecekları dehşetlerden ötürü

kabirlerinde kaldıkları süreyi çok kısa bulacaklar.

" el-Ferrâ dedi ki: Bir kimse: Akşamın kuşluğu ulur mu, diye sorabilir. Çünkü kuşluk ancak gündüzün ilk vakitlerindedir. Fakat burada "kuşluk" akşama izafe edilmiştir. Bu da Arapların adetinde bu vaktin içinde bulunduğu günCe nisbet edilir.) Onlar şöyle derler: Ben sana sabah veya onun (o sabahın) akşamı geleceğim" ve: Sana akşam ya da onun (o akşamın) sabahı geleceğim" denir. Bu durumda "akşam" günün son bölümü anlamında; "sabah" da günün başı anlamındadır. (el-Fer-ra) dedi ki: Ukayloğularından birisi de bana şu mısraları okudu:

"Biz Âmir (oğulları)na sabahleyin yurtlarında baskın yaptık. Çıplak atlarımızla günün iki tarafında koşarak Ayın akşam vakti (doğması) ya da kaybolması zamanında" Şair burada, hilalin akşam vakti doğması ya da akşam vakti gözükmemesi zamanlarını kastetmiştir. Bu tabir; Sana sabahleyin ya da onun akşamı geleceğim" ifadesinden daha doğrudur.

(en-Nâziâl Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun). [\[13\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/365

[\[2\]](#) Buharı, IV, IS13, 1HS1; Müslim, IV, 2270.

[\[3\]](#) Hakim, Müstedreh, II, 457, 55K; Tirmizi, IV. 636; Müsited, V, 136-

[\[4\]](#) el-Hâfıra, kip olarak ism-i fail (ve "kazıyıcı" demek) olmakla birlikte, ism-i mefûl anlamındadır. Benzer olarak gösleriien ayet-s kerimelerdeki "dâfik" ve "ralliye" lafızları da aynı durumdadır.

[\[5\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/365-380

[\[6\]](#) Adi: Mınsitrıf olmayan yani kesre ve tenvin ile i'râbl;ınmay;ın isimlerde ;ır;ın;ın özelliklerden birisi ele "adi" olmaktır Terim olarak kelimenin kalb. rarıfıF ve benzeri başka bir sebep olmaksızın aslî sığasından ızaklaşırılmakradır... Hazı örneklerini merhum Kuı-mbi zikretmiş bulunuyor. Daha geniş bilgi için nahiv kitaplarının Gayr-i Munsarif bahsincie görülebilir.

[\[7\]](#) Burada mealde: :âhire[ve dünya" imlamı verilen "el-âhire ile ~el-ûlâ" lafızlarının aynı zamanda -sırasıyla- son ve ilk anlamlarına geldiğini de hatırlatalım. Açıklamalar bu lafzî manayı jiozönünde bulundurarak yapılmıştır.

[\[8\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/380-384

[\[9\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/384-389

- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/389-390
- [11] Alusi, Ruku'l-Meânî, XXX, 36-37; Mııs'ah h. t;mey (r.n)'in İslâm'dan önce okluka lüks bir hayat sürdüğünü belirten ifadeler it;in hk. İzzıddin İbnu'l-Esir, Usdu'l Gâbe, İV, 406-407
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/390-392
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/393-395

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

ABESE SURESİ

1-Buyrukların Nüzul Sebebi:

2- Bu Âyetlerin Mahiyeti ve Nüzul Sebebinde Sözü Geçen Şahıslar:

3- Abdullah b. Um Mektum'un Konumu:

4- İbn Um Mektûm'un Yaptığı Davranışın Değerlendirilmesi:

5- Peygamber Efendimizin Yuzunu Eksitip, Çevirmesinin Sebebi:

6- Bu Âyetin Benzeri Diğer Ayetler:

ABESE SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Biilün müfessirlerin görüşüne göre Mekke'de inmiştir. Kırk iki âyettir. [1]

1. Yüzünü ekşitip, çevirdi,
2. Kendisine o âmâ geldi diye,
3. Ne bilirsin? Belki o temizlenecekti;
4. Yahut öğüt alacaktı da bu öğüt ona fayda verecekti?

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız. [2]

1-Buyrukların Nüzul Sebebi:

"Yüzünü ekşitip, çevirdi" buyruğundaki: Yüzünü ekşitti' demektir. Nitekim; Yüzünü ekşitti, kaşlarını çattı" denilir. Daha önce (el-Müddessir, 74/22. âyet açıklanırken) geçmiş bulunmaktadır.

"Çevirdi" yüzünü çevirdi, demektir. "Kendisine... geldi diye" buyruğundaki Diye" lafzı mefulün leh olduğundan ötürü nasb mahallindedir. Kendisine âmâ geldiği için demektir. Âmâ da gözleriyle görmeyen kimseye denilir.

Bütün tefsir bilginlerinin rivayet ettiklerine göre, Kureyş'in eşrafından bir topluluk, Peygamber (sav)'ın yanında bulunuyordu. Peygamber onların müslüman olacaklarını ümit etmişti. Bu sırada Abdullah b. Um Mektûn geldi. Rasûlullah (sav), Abdullah'ın sözünü keseceğinden çekindiği için, ondan yüz çevirdi. İşte bu âyet-i kerime onun hakkında inmiştir.

Mâlik dedi ki: Hişam b. Urve, kendisine Urve'den rivayet [3]le şöyle dediği-•ni zikretti: "Yüzünü ekşitip, çevirdi" âyeti İbn Um Mektûm hakkında inmiştir. Peygamber (sav)'a gelerek: Ey Muhammedi Beni yanına yaklaştır, demeye koyuldu. Peygamber (sav)'ın yanında da müşriklerin büyüklerinden bi-'risi bulunuyordu. Peygamber (sav) yüzünü Abdullah'tan çevirip, öbürüne dönmeye koyuldu ve: "Ey filan! Sen benim bu söylediklerimde bir sakınca görüyor musun?" diyordu. O da: Hayır, putlara andederim ki senin söylediklerinde bir sakınca görmüyorum diyordu. Bunun üzerine yüce Allah: "Yüzünü ekşitip, çevirdi" buyruğunu indirdi.

Tirmizîde senedini belirtilerek şöyle demektedir: Bize Said b. Yahya b. Said el-Ümevî anlattı. Bana babam anlattı, dedi ki: Bu Hişam b. Urve ye babasından,

babası Aişe'den diye arzettiğimiz (rivayetler)dir. Aişe dedi ki: "Yüzünü ekşitip, çevirdi" buyruğu âmâ İbn Um Mektûm hakkında inmiştir. O Rasûlullah (sav)'a gelip, şöyle demeye koyuldu: Ey Allah'ın Rasûlü, beni ıışad et. O sırada Rasûlullah (sav)'ın yanında müşriklerin büyüklerinden birisi bulunuyordu. Rasûlullah (sav) ondan yüzünü çeviriyor, diğerine yöneliyor ve şöyle diyordu: "Söylediklerimde bir sakınca görüyor musun?1' O kişi de: HayLr diyordu. İşte âyet bunun hakkında inmiştir. (Tirmizi) dedi ki: Bu garib bir hadistir. [4]

2- Bu Âyetlerin Mahiyeti ve Nüzul Sebebinde Sözü Geçen Şahıslar:

Ayet, yüce Allah tarafından Peygamber (sav)'a, Abdullah b. Um Mektûm dan yüz çevirmesi dolayısıyla bir serzenıştır.

Abdullah b. Um Mektûm'un adının Amr b. Um Mektûm olduğu da söylenir. Um Mektûm'un adı Âlike olup, Amir b. Mahzum'un kızıdır. Burada sözü geçen Amr, Kays'ın oğludur. Kays. Zaidenin o el-Asam'ın oğludur. O da Hatice (r.anha)'ın dayısının oğludur. Peygamber (.say), müşriklerin büyüklerinden birisi ile uğraşırken onunla ilgilenmemiştir. Denildiğine göre, bu kişi, el-Velid b. el-Muğire idi. İbnu'l-Arabî dedi ki: Bunu bizim ilim adamlarımızdan maliki mezhebine mensub kimseler söylemiştir. Künyesi de Ebu Abd Şans idi. Katade dedi ki: O Umeyye b. Halas idi. Yine ondan Ubey b. Halef olduğu da nakledilmiştir.

Mücahid dedi ki: Bunlar üç kişi idiler. Rabia'nın oğlu Utbe ve Şeybe ile Ubey b. Haleftiler. Ata ise: Rabia'nın oğlu Utbe demiştir, Süfyan es-Sevrî dedi ki: Peygamber (sav) amcası Abbas ile birlikte idi.

ez-Zemahşerî dedi ki: Peygamberin yanında Kureyş'in ileri gelenlerinden Rabia'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Ebu Cehil b. Hişam, Abbas b. Abdu'l-Mutlilib, Umeyye b. Halef ve el-Velid b. d-Muğire vardı. Onların müslüman olmaları dolayısıyla başkaları da İslama girer ümidi ile İslama davet ediyordu.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bizim mezhebimize mensub ilim adamlarımız, bu kişi el-Velid b. el-Muğire idi, demiş olmalarına rağmen, başkaları bu kimselerin Umeyye b. Halef ile Abbas olduğunu söylemişlerdir. Ancak bütün bunlar bâtıldır ve dini hususları iyice tahkik etmeyen müfessirlerin bir bilgisizliğidir. Şöyle ki; Umeyye b. Halef ile el-Velid, Mekke'de, İbn Um Mektûm ise Medine'de idi. Ne o onlarla birlikte, ne onlar onunla birlikte bir arada bulunmadı. Umeyye de, Velid de kâfir olarak öldüler. Birisi hicretten önce, diğeri Bedir'de öldü. Umeyye hiçbir zaman da Medine'ye gitmedi ve Peygamberin huzurunda tek başına da, başkası ile birlikte de bulunmadı[5]

3- Abdullah b. Um Mektum'un Konumu:

Peygamber (sav), Kureyş'in ileri gelenlerinden huzurunda bulunanlarla meşgul olup, onları yüce Allah'ın dinine davet ederken müslüman olacaklarına ümidi de yükselmişken, onların müslüman olmaları sayesinde kavimlerinden diğerlerinin de müslüman olacaklarını bekliyor iken, âmâ olan İbn Um Mektûm gelip: Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret deyip, onunla yüksek sesle konuşmaya ve bu konuşmalarını ileri götürmeye koyuldu. Peygamberin başkası ile uğraşmakta olduğunu da bilmiyordu.

Sonunda Rasûlullah (sav)'ın yüzünden sözünü kestiği için hoşlanmadığı anlaşıldı ve kendi kendisine şöyle dedi: Şimdi bunlar da şöyle düşünüyor: Ona uyanlar; körler, ayak takımları ve kölelerdir. Bundan ötürü de Peygamber yüzünü ekşitti ve ondan yüz çevirdi. Bunun üzerine âyet-i kerime nazil oldu.

es-Sevrî dedi ki: Peygamber (sav) bundan sonra İbn Um Mektûm'u gördü mü onun için ridâsını yere yayar ve: "Kendisi dolayısıyla Rahbimin bana sitem ettiği kişi, hoş safa geldin (merhaba)'1 ve: "Bir ihtiyacın var mı?" diye sorardı. İki ayrı gazvede onu Medine'ye yerine vekil bıraktı. Enes dedi ki: Ben onu Kadisiye günü bineğin sırtında, üzerinde zırh ve elinde siyah bir sancakla gördüm. [6]

4- İbn Um Mektûm'un Yaptığı Davranışın Değerlendirilmesi:

İlim adamlarımız dedi ki: Eğer İbn Um Mektûm, Peygamber (sav)'ın başkasıyla uğraşmakta olup onların İslâm'a gireceklerini ümit ettiğini bilmekle birlikte bu işi yapmış olsaydı, elbetteki bu edebe aykırı bir davranış olurdu. Fakat şanı yüce Allah, Suffe ehlinin kalblerinin kırılmaması yahutta fakir olan bir mü'minin zenginden hayırlı olduğunun bilinmesi için, ona sitem etmiştir. Mü'mine gereken dikkati göstermek -fakir olsa dahi- öbür işten daha doğru ve daha uygun idi. Öbür iş ise iman ederler ümidi ile zenginlere yönelmektir. Her ne kadar bunda da bir çeşit maslahat var ise de bu öyledir. İşte yüce Allah'ın -önceden de geçtiği üzere-: "Yeryüzünde çokça savaş, zaferler kazanıncaya kadar esirler alması hiçbir peygambere yaraşmaz..." (el-En-fal, 8/67) buyruğunun da buna göre anlaşılması gerekmektedir. (Bk. Belirtilen âyetin tefsiri, 2. başlık ve devamı)

Şöyle de açıklanmıştır; Peygamber (sav)». İbn Um Mektûm'un kalbindeki imana güvendiği için, konuştuğu obur adamın kalbini ısıdırma maksadını gütmüştü. Nitekim o şöyle buyLirmiL-ıur: Şüphesiz ki ben başkasını daha çok sevdiğim halde, bir diğer adamı -Allah m onu yüzü üzerine cehenneme yıkacağından

korkarak görür gözetirim.[\[7\]](#)

5- Peygamber Efendimizin Yuzunu Ekşitip, Çevirmesinin Sebebi:

İbn Zeyd dedi ki: Peygamber (sav)ın. İbn Um Mektûm dolayısıyla yüzünü ekşitip, ondan yüz çevirmesinin sebebi, kendisine rehberlik eden kimseye onu susturması için işaret etmesi idi. Ancak İbn Um Mektûm rehberini itmiş ve Peygamber (sav) ile konuşup. Peygamberden istediği bilgiyi almaktan başkasını kabul etmemişti. Bu onun bir çeşit kaballığı idi. Bununla birlikte yüce Allah, onun hakkında Peygamberine gaib şahıs (üçüncü şahıs) hakkında haber veren lafız ile "Yüzünü ekşitip, çevirdi" buyruğunu indirdi. Böylece (hitab kipiyle): "Yüzünü ekşitip, çevirdin" demeyerek onu tazim etmiş oluyordu. Daha sonra Peygamberine ünsiyet vermek üzere, hitab kipi ile yönelerek: "Ne bilirsin belki o" İbn Um Mektûm "temizlenecekti." Senden kendisine öğretmeni istediği Kur'ân ve dinbilgisi ile dininde temizliği daha da artıp, üzerindeki bilgisizlik karanlığının gitmesi ile annacaktı.

"Belki o" buyruğundaki zamirin kâfire ait olduğu da söylenmiştir. Sen o kimsenin müslüman olması ile temizlenmesi, yahutla öğüt almasını ümit etmiş, bundan dolayı öğüt alması sonucunda hakkı kabul edeceğine ümit bağlamıştın ama, senin bu ümidinin gerçekleşeceğini nereden bilirsin (demektir.)

el-Hasen: "Kendisine o âmâ geldi diye" anlamındaki buyruğu şeklinde soru olarak med ile okumuştur. Bu durumda: Diye" lafzı "yüzünü ekşitip, çevirdi" fiillerinin delalet ettiği hafzedilmiş bir fiile taalluk etmektedir. İfade: O âmâ kendisine geldi diye mi ondan yüz çevirdi? takdirindedir. Bu okuyuşa göre: Yüz çevirdi" lafzı üzerinde vakıf yapılır. Ancak haber kipi şeklindeki kıraate göre burada vakıf yapılmaz, genel kıraat de bu şekildedir. [\[8\]](#)

6- Bu Âyetin Benzeri Diğer Ayetler:

Bu âyetin -sitem itibariyle- benzeri olan diğer âyetlerin biri el-Enâm Sûresinde yer alan yüce Allah'ın şu buyruğudur: "...Sabah akşam Rabblerine dua edenleri kovma." (el-En'âm, 6/52)

el-Kehf Sûresi'nde yer alan şu buyruk da böyledir: "Dünya hayatının güzelliğini isteyerek gözlerin, onlardan başkasına kaymasın..." (el-Kehf. 18/28) vb, daha başka buyruklardır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Yahut" senin söylediklerin dolayısıyla "öğüt alacaktı da öğüt" senin hatırlatman "ona fayda verecekti,"

"Ona fayda verecekti" buyruğu, genel olarak; şeklinde "ayn'! harfi ötreli olarak "temizlenecekti" buyruğuna atf ile okunmuştur. Ancak Âsim, İbn Ebi İshak ve İsa; diye nasb ile okumuşlardır. es-Sülemî ve Zir b. Hubeyş'in kıraati bu şekildedir. Bu da daha önce geçen Belki'nin cevabı olarak nasb ile okunur. Çünkü bu (cevap) mueeb değildir. Yüce Allah'ın: Belki o yollara ulaşırım." (d-Mu'min, 40/36) buyruğu gibidir ki; daha sonra da (bunun cevabında): Çıkarım" (el-Mu'min, 40/37) diye buyurmuştur. [9]

5. İhtiyaç duymayan kimseye gelince;
6. Sen ona yöneliyorsun.
7. Halbuki onun temizlenmemesinden sana vebal yok.
8. Ama yanına süratle gelip,
9. Kendisi de korkan kimseye gelince,
10. Sen onu bırakıp oyalanırsın.

"İhtiyaç duymayan" yani servet sahibi ve varlıklı olan "kimseye gelince, sen ona yöneliyor sun" ona dönüyor, onun sözlerine kulak veriyorsun.

Yönelmek, dinlemek, kulak vermek" demektir. er-Râî şöyle demiştir:

"Aldı: sanki geceleyin yanan kandili andıran ve ona doğru At sürücülerinin eğildiği soylu bir kimseye kulak verdi."

Bu fiilin ash; olup, 'den gelmektedir ki; bu da "senin karşına çıkıp, senin önünde duran" demektir. Mesela; Evim onun evinin karşısında dır" denilir. Zarf olarak nasbedilmiştir. Bu fiilin "susuzluk" demek olan: 'dan geldiği de söylenmiştir. Yani sen ona susuzun, suya yöneldiği gibi ona yöneliyorsun. Karşı karşıya gelmek, karşılaşmak" demektir.

"Yonelliyorsun" anlamındaki fiil genel olarak:şeklinde tahfif olsun diye ikinci "te" telaffuz edilmeksizin okunmuştur. Nâfi ve İbn Muhaysın ise idgam esası üzere şeddeli okumuşlardır.

"Halbuki onun temizlenmemesinden sana vebal yok." Bu kâfir, hidayet bulmayacak, iman etmeyecektir, Sen ancak bir Rasûlsün ve senin görevin tebliğden ibarettir.

"Ama yanına süratle gelip" Allah için bilgi sahibi olmak isteyen "kendisi de* Allah'tan "korkan kimseye gelince, sen onu bırakıp oyalanırsın."

Yüzünü ondan başka tarafa çeviriyorsun, başkasıyla uğraşıyorsun. "Sen... oyalanırsın" anlamındaki; 'inaslı dir. "Ben o şeyden (başkasıyla uğraşarak) oyalanıyorum" denir. Oyalanmak, dikkat etmemek, gafil kalmak" demektir. ile aynı anlamdadır. [10]

11. Hayır! Çünkü o, bir öğüttür,

12. Artık dileyen onunla öğüt alsın.

13,14. Çok şerefli, son derece yüksek ve tertemiz sahifelerdedir.

15,16. Emrine itaatkâr, oldukça değerli kâtiblerin elleri ile (yazılmış tır).

"Hayır! Çünkü o, bir Öğüttür" buyruğundaki: Hayır" bir vazgeçme emri ve bir azardır. Yani durum her iki kesime karşı davrandığın şekilde olmamalıdır. Bu da; bundan sonra zengine yönelmek, fakir mü'minden yüz çevirmek gibi bir davranışı bir daha tekrarlama! demektir.

Peygamber (sav)'in yaptığı, önceden de geçtiği gibi evlâ (öncelikli) olanı terketmekten ibaretti. Bu davranışının küçük bir günah olarak yorumlanması da uzak bir ihtimal değildir. Bu açıklamayı el-Kuşeyrî yapmıştır. Buna göre de: Hayır" üzerinde durmak caizdir. Bununla birlikte; Oyalanırsın" (10. âyet) üzerinde vakıf yapıp, sonra da "gerçek şu ki" anlamı ile; ile okumaya başlanır.

"Çünkü o" yani bu sûre yahut Kur'ân'ın âyetleri "bir öğüttür." Bir hatırlatma ve insanların basiretlerini bir aydınlatmadır.

"Artık dileyen onunla öğüt alsın." Kur'ân-ı Kerim'in öğütlerini tutsun.

el-Cürcânî dedi ki: Çünkü o" müennes zamiri, Kur'ân'a aittir. Kur'ân-ı Kerim (lafız olarak) müzekker olmakla birlikte, Kur'ân'ın kendisi Bîr öğüt" (ki bu lafız müennestir) kabul edildiğinden burada da zamir bu lafza uygun olarak kullanılmış olmaktadır. Bu zamir müzekker olarak gelseydi yine caiz olurdu. Nitekim şanı yüce Allah bir başka yerde: Hayır gerçekten o bir öğüttür." (el-Müddessîr, 74/54) diye buyurmuştur. Yüce Allah'ın bununla Kur'ân-ı Kerim'i kastettiğine ayrıca; Artık dileyen onunla öğüt alsın." Yani onu bellesin ve unutmasın, buyruğudur. Burada zamirin müzekker gelmesi: Öğüt" lafzının zikir (hatırlatma) ve vaaz (öğü) anlamında oluşundan dolayıdır.

ed-Dahhak, İbn Abbastan yüce Allah'ın: "Artık dileyen onunla öğüt al-•sın" buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Allah dilediği kimseye onu itham eder. Daha sonra yüce Allah, bu kitabın yüceliğinden, büyüklüğünden haber vererek şöyle buyurmaktadır: "Çok şerefli... sahifeler-dedir." Yani Allah nezdinde. çok şerefli sahifelerdedir. Bu açıklamayı es-Süd-dî yapmıştır.

Sahifeler"; sahifenin çoğuludur.

et-Taber. ki: "Çok şerefli," ihtiva ettiği ilim ve hikmetler dolayısıyla dinde çok şerefli, demektir. Bir diğer açıklamaya göre; "çok şerefli" olmaları en şerefli hafaza meleklerinin onları indirmiş olmasındandır. Çünkü bu sahifeîer Levh-i Mahfuzdan inmiştir.

Bir diğerk açıklamaya göre; "çok şerefli" olmaları, Kerim olan bir zattan indirilmiş olmalarıdır. Çünkü bir kitabın kerim oluşu onun sahibinin kerim oluşundan kaynaklanır.

Bununla kastedilenin bütün peygamberlere verilen kitablar olduğu da söylenmiştir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki bunlar Önceki sahifelerdedir. İbrahim ile Musa'nın sahifelerindedir." (el-Ala, 87/18-19) buyruğudur.

"Son derece yüksek," Allah nezdinde, değeri çok yüksek demektir. Şanı yüce Allah nezdinde çok yükseklerde diye, de açıklanmıştır. Yedinci semada yükseğe çıkartılmış diye de açıklanmıştır ki, bu açıklamayı Yahya b. Sellâm yapmıştır, et-Taberî: Şanı ve değeri çok yüksek, diye açıklamıştır, Şüphe ve çelişkilerden yükseklerde, diye de açıklanmıştır.

"Ve tertemiz" el-Hasen dedi ki: Her türlü kir ve pislikten arındırılmış, kâfirlerin onlara el uzatmalarına karşı korunmuş, diye de açıklanmıştır. Bu da es-Süddî'nin açıklamasının ifade ettiği manadır. Yine el-Hasen'den: Müşriklere indirilmekten yana tertemiz diye açıkladığı rivayet edilmiştir. Bir başka açıklamaya göre; yani Kur'ân-ı Kerim meleklerin okudukları sahifelerde de tesbit edilmiştir. Bu sahifeler çok şerefli, son derece yüksek ve tertemizdir,

"...Kâtiblerin elleri ile" yani, yüce Allah'ın kendisi ile rasûlleri arasında eSçi kıldığı melekler iyi ve itaatkâr kimselerdir. Herhangi bir günah işleyerek kirlenmiş değillerdir. Ebu Salih, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu sahifeler tertemizdir, onları taşıyanlara (ezberleyip, hıfzedenlere) temizlik sağlar. "Kâtiblerin elleri ile" buyruğu da "yazıcılar" demektir, diye açıklamıştır. Mücahid de böyle açıklamıştır.

Bunlar, kulların amellerini sahifelere yazan Kirâmen Kâtibin melekleridir. Kitaplar'7 demek olup, tekili 'dir. Nitekim Kâtib ve kâtibler" demek de böyledir. Yazdım" anlamındadır. Kitaba da ;ısifr" denilir, çoğulu da "esfâr" diye gelir.

ez-Zecxac dedi kî: Kitaba -"sin" harfi kesreli olarak- "sifr", katibe de "safir" denilmesinin sebebi, bunun bir şeyi açıklayıp, vuzuha kavuşturması anlamını taşıdığından dolaydır. Sabah etrafı aydınlattığı vakit: Sabah oldu" denilir. Kadın yüzünden peçeyi açtı" demektir, (ez-Zeccac devamla) dedi ki: O kimselerin arasını düzelttim, düzeltiyorum, düzeltmek (sefirlik)" de buradan gelmektedir. el-Fer-râ da böyle demiş ve şu beyiti zikretmiştir:

"Ben, kavmim arasını düzeltmeyi (sefirlik yapmayı) terketmeyeceğim Ve eğer gidip gelirim, hiçbir zaman aldatmak için gidip gelmeyeceğim."

Sefirde kavmin arasını düzelden ve elçilik yapan kimse demektir. Çoğulu "süferâ" diye gelir. "Fakih"ın çoğulunun "fukahâ" diye gelmesi gibi. tbra-nicede

sahaflara "süfera" adı verilir.

Katade dedi ki: Burada geçen: Kâtibler" burada kurra (Kur'an okuyanlar) demektir. Çünkü onlar sıfırları okurlar. Yine ondan İbn Abbas'ın açıkladığı gibi bir açıklama da rivayet edilmiştir.

Vehb b. Münebbih dedi ki: "Emrine itaatkar, oldukça değerli kâtiblerin elleri ile" buyruğunda kastedilenler, Peygamber (sav)'ın ashabıdır.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Rasûlullah (sav)'ın ashabı gerçekten itaatkâr, oldukça değerli okuyucular idiier, Fakat bu âyet-i kerimede kastedilenler, onlar değildir, onlar kastedilenlere yakın kimseler de değildir. Aksine bu mutlak olarak anıldığı takdirde meleklerle has bir lafızdır. Onların dışında bu ismi taşımakta kimse onlarla ortak değildir, onun kapsamına onlardan başkası girmez.

Sakih'du Aişe (r.anha)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kur'ân'ı ezberlemiş olduğu halde, Kur'ân okuyanın misali emrine itaatkâr, oldukça değerli kâtibier ile birlikte olmaktır. Kur'ân'ı okumayı öğrenip onu ara sıra okuyan ve bu okuyuşu kendisine ağır gelen için de iki ecir vardır.

[11] Hadis muttefekun aleyh (Buhari ve Müslim tarafından rivayet ediimiş) olup, lafız Buharî'ye aittir,

"Oldukça değerli", Rabbleri nezdinde, oldukça değerli demektir. Bu açıklamayı el-Kefbî yapmıştır. el-Hasen: Masiyet işlemek tenezzülünde bulunmayan demektir. Onlar, kendiierini bu halden üstün tutarlar. ed-Dahhak'ın, İbn Abbas'tan rivayetine göre; "oldukça değerli" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Onlar, Adem oğlu hanımı ile başbaşa kaklığı vakit yahut ihtiyacını görmek için çekildiğinde, onunla birlikte bulunmaktan uzak kalırlar.

Başkalarının menfaatlerini kendi menfaatlerine tercih ederler, diye de açıklanmıştır.

"Emrine İtaatkâr" (anlamı verilen): lafzı in çoğuludur. "Kâ-fir" in çoğulunun "kefere" şeklinde "sâhir (sihirbazım çoğulunun "sehara" şeklinde "fâcir" in çoğulunun "fecere" şeklinde gelmesi gibi. Bir kimse doğruluğa ve sıdk ehl olduğu takdirde; ile diye anılır. Filan kişi yemininde sadık oidu (yeminini yerine getirdi, ona bağlı kaldı)" ifadesi buradan geldiği gibi: Filan kişi yaratıcısına itaatkardır, O'na itaat eder" demektir. Buna göre "emrine itaatkar" buyruğu, Allah'a itaat eden, amellerinde Allah'a sadakat gösteren (ihlaslı amel eden) kimseler demektir. el-Vakıa Süresi'nde yüce Allah'ın: "Şüphesiz o oldukça şerefli bir Kur'ândır. Korunan bir kitaptadır. Ona ancak tam anlamı ile temizlenmiş kimseler el sürebilir" (d-Vakıa, 56/77-79) buyruğu açıklanırken, orada sözü dilenlerin bu sûrede sözü edilen "emrine itaatkar, oldukça değerli katibler" olduklarını açıklamış bulunuyoruz. [12]

17. Kahrolası o İnsan! Ne kadar da nankördür o!
18. Kendisini hangi şeyden yarattı?
19. Bir mitfeden; yarattı da onu takdir etti.
20. Sonra yolu kolaylaştırdı,
21. Sonra onu öldürüp, kabre koy(dur)du.
22. Sonra da ne zaman dilerse onu tekrar diriltecek.
23. Hayır! O kendisine emrettiğini yerine getirmemiştir.

"Kahrolası o İnsan! Ne kadar da nankördür o!" buyruğundaki: Kahrolası"; ona lanet edildi, anlamındadır. Azab olundu, diye de açıklanmıştır, insan'dan kasıt kâfirdir,

el-A'meş, Mücahid'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Kur'ân-ı Kerim'de: "Kahrolası o insan" buyruğun geçtiği her yerde kastedilen kâfirdir.

ed-Dahhak, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ayet Ebu Le-heb'in oğlu Utbe hakkında inmiştir. Önce iman etmişti, fakat "Andolsun yıl-dıza..."(en-Nt'tm, 53/1) buyruğu nazil olunca, irtidad etti ve: "en-Necm" dışında Kur'ân'ın tümüne iman ettim, dedi. Şanı yüce Aüah da onun hakkında: "Kahrolası o insan" buyruğunu indirdi. Yani Utbe, Kur'ân'ı inkâr ettiğinden dolayı Utbe'ye lanet edildi. Rasûlullah (sav) da onu beddua ederek: "Allah'ım, sen ona d-Ğadıra arslanını inusallat et" dedi. Hemen Şam'a doğru bir ticaret maksadı ile çıkıp gitti. d-Ğadıra denilen yere varınca, Peygamber (sav)'ın bedduasını hatırladı. Beraberindekilere eğer canlı olarak sabahı ederse bin dinar vermeyi vaadetti. Bunun üzerine onu arkadaşların ortasına aldılar, eşyalarını etrafında dizdiler. Onlar bu halde iken arslan geldi. Eşyalara yaklaşınca atıldı ve hemen Utbe'nin üzerine çıktı, onu paramparça etti. Babası ise onun için ağlamış, ağıt yakmış ve şöyle demişti: Muhannied, her ne dediyse mutlaka oluyor.

Ebu Salih, İbn Abbas'lan: "Ne kadar da nankördür o!" buyruğunu: Onu nankörlüğe iten ne oldu, diye açıkladığını rivayet etmiştir.

Buradaki: Ne kadar da" lafzının teaccüb (hayret ve şaşkınlık) için olduğu da söylenmiştir (mealde olduğu gibi). Araplar, bir şeye hayret edecek olurlarsa: Allah kahretsin onu, ne kadar da güzeldir, Allah rezil etsin onu ne kadar da zalimdir! demek adetleridir. Buyruğun anlamı şudur: Bundan sonra sözünü edeceğimiz bütün bu hususlara rağmen insanın kâfir (ve nankör) olmasına hayret ediniz.

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah'ın kendisine iyiliklerinin çokluğunu bilmesine rağmen Allah'ı inkar etmeye, nimetlerine karşı nankörlük etmeye ne

itti onu? Bu da teaccüb anlamını ifade eder.

İbn Cüreyc dedi ki: Onun küfrü (ve nankörlüğü) ne kadar da ileridir, demektir.

Buradaki; Ne" lafzının soru edatı olduğu da söylenmiştir. Yani, onu küfre (ve nankörlüğe) iten nedir? Buna göre bu, azar anlamını ihtiva eden bir sorudur. Bu edatın hem teaccüb anlamını ifade etme, hem de Ne" anlamını ifade etme ihtimali vardır. O takdirde de soru edatı olur.

"Kendisini hangi şeyden yarattı?" Allah, bu kâfiri neden yarattı ki o da büyüklük taslamaktadır? Yani onun yaratılışından dolayı siz de hayret ediniz.

"Bir nutfeden" yani hakir, değersiz, cansız, basit bir sudan "yarattı." O ilalde niçin kendisi hakkında yanlış kanaate kapılmaktadır? el-Hasen dedi ki: İki defa küçük abdestin bozulduğu yoldan çıkan bir kimse nasıl olur da bü-yüklenir!

"...da onu" annesinin karnında "takdir etti."

ed-Dahhak da İbn Abbas'tan böylece rivayet etmiştir: Yani onun ellerini, ayaklarını, gözlerini ve diğer organlarını, güzellik ve çirkinliğini, uzunluk ve kısalığını, bahtiyarlık ve bedbahtlığını takdir buyurdu.

"Onu takdir etti" buyruğunun onu bütün azalarını yerli yerince, mükemmel bir şekilde yarattı, anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın şu buyruğunda olduğu gibi: "Seni önce topraktan, sonra da bir damla sudan yaratan, sonra da seni tam bir adam yapan (Allah)'a kâfir mi oldun?" (el-Kehf, 18/37)

Yine yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "O ki seni yarattı, herbir şeyini yerli yerince koydu." (el-İnfitar, 82/7)

"Onu takdir etti" buyruğunun bir halden bir hale, Önce nutfeden sonra alakaya daha sonra hilkati tamamlanıncaya kadar merhale merhale onu var etti, diye de açıklanmıştır,

"Sonra yolu kolaylaştırdı" buyruğu hakkında İbn Abbas, Ata, Katade, es-Süddi ve Mukatil'in yaptıkları rivayete göre, şöyle demiştir: Annesinin karnından çıkmasını kolaylaştırdı.

Mücahid dedi ki: Hayır ve şer yollarını izlemeyi kolaylaştırdı, yani ona bu husufları açıkladı. Bunun delili de yüce Allah'ın şu buyruklarıdır; "Gerçek ten Biz, ona yolu gösterdik." (el-İnsan, 76/3); "Ve Biz, ona iki de yol göster-dik. "iel-Bded, 90/10) el-Hasen, Ata ve Ebu Salih'in kendusinden yaptığı bir rivayete göre, yine İbn Abbas da böyle demişlerdir.

Yine Mucahid'den de şöyle dediği nakledilmiştir; Mutluluk ve bedbahtlık yolunu (kolaylaştırdı.) İbn Zeyd îslâm yolunu... diye açıklamıştır. Ebu Bekr b. Tahir dedi ki: Herkese ne için yaratılmışsa onu kolaylaştırdı ve onun hakkında onu takdir buyurdu. Delili de Peygamber (sav)'in: "Siz amel ediniz. Herkes ne için yaratılmışsa onun için kendisine kolaylık verilir"[\[13\]](#) buyruğudur,

"Sonra onu öldürüp, kabre koydu." Ona ikram olsun diye içinde gömüleceği bîr kabir var etti. Onu kuşların ve diğer yırtıcı hayvanların yemesine imkan verecek şekilde yerin üzerinde atılıp, terkedilen bir varlık noktasına düşürmedi. .Bu açıklamayı el-Ferra yapmıştır.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Onu kabre koydu" ona bir kabir takdir etli ve kabre gömülmesini emretti, demektir. Ebu Ubeyde dedi ki: Ömer b. Hubeyre, Salih b. Abdurrahman'ı öldürünce Temimuğullan onun huzuruna girerek: Salih'i bir kabre gömelim diye bize ver" dediler. O da: Onu size bırakıyorum, dedi.

Yüce Allah; Onu kabre koy(dur)du" diye buyurmakla birlikte; diye buyurmadı. Çünkü (Bu ikinci şeklin ism-i faili olan); Bizzat kendi eliyle defneden şahıs" demektir. el-A'şâ da şöyle demiştir:

"Eğer bir ölüyü bağrına basacak olursa;

O yaşar ve kabre defnedecek kimseye götürülmez."

Ölüyü defnetmek halinde; Ölüyü kabirde defnettım" denilir. Allah onu kabre gömülecek bir duruma getirdi ve ona bir kabir takdir etti" demektir. Araplar: Devenin kuyruğunu kestım" ve: Allah unun soyunu kesti"; Öküzün boynunu kısalttım" ile Allah onu kessin"; Filanı kovdım" ile Allah onu uzak kılsın, uzaklaşsın" yani unu kovulup uzaklaştırılan bir kişi haline getirsin, derler, [\[14\]](#)

"Sonra da ne zaman dilerse onu tekrar diriltecek." Ölümünden sonra ona hayat verecek.

"('ıjjı.l): Onu tekrar diriltecek" buyruğu, genel olarak ~dif" ile okunmuştur. Ebu Hayve, Nafi'den ve Şuayb b. Ebi Hamza'dan "elif siz olarak: diye okuduğunu rivayet etmektedir. Bunların ikisi de aynı anlamda ve fasih iki söyleyiştir. Allah ölüyü diriltti" dendiği gibi; "(.jü): Onu diriltti" de denilir. el-A'şâ da şöyle demiştir:

"Ta ki insanlar gördüklerinden ötürü Şu diril(til)en ölüye hayret doğrusu! desinler."

"Hayır! O kendisine emrettiğini yerine getirmemiştir." buyruğu hakkında Mücahid ve Katade: "Yerine getirmemiştir" hiçbir kimse emrolunduğu-nu yerine getiremez, diye açıklamışlardır. İbn Abbas da şöyle dermiş: "O kendisine emrettiğini yerine getirmemiştir." Adem'in sulbünde iken kendisinden alınan ahdi ve rınsakın gereğini yerine getirmemiştir.

Buradaki; Hayır"ın bir azar ve bir vazgeçme emri olduğu söylenmiştir. Yani durum kâfirin dediği gibi değildir. Çünkü kâfire ölümden sonra diriltileceği haberi verildiği takdirde o şöyle der: "Eğer Rabbime döndü-rülürsem de şüphesiz benim için onun yanında iyilik vardır." (Fussilel, 41/50) Belki de ben emrolunduğumu eksiksiz yerine getirdim, diyecek. Bunun üzerine; Hayır, o

hiçbir şeyi yerine getirmemiştir. Aksine o, Beni ve Ra-sûlümü inkâr eden bir kâfirdir, diye buyurmaktadır.

el-Hasen dedi ki: Yani gerçekten o yerine getirmemiştir; yani emrolundu-ğu şeylerin gereğini yapmamıştır.

...me" lafzındaki ifade için bir imad (telaffuza dayanak teşkil eden zâid bir lafız)dsr. Yüce Allah'ın: Allah'tan bir rahmet sayesinde" (ÂH İmran, 3/159) buyruğu ile; zaman sonra elbette pişman olacaklardır." (el-Mu'minin, 23/40) buyruklarında olduğu gibi.

İmam İbn Fûrek dedi ki: Yani hayır, Allah bu kâfirin İhine, ona emretmiş olduğu imanı hükmetmiş (takdir etmiş) değildir. Aksine onun lehine hükmetmediği (takdir buyurmadığı) şeyleri ona emretmiştir.

İbnul-Enbârî dedi ki: (Burada): Hayır" üzerinde vakıf (duruş) güzel değildir (kabihtir). Buna karşılık; Kendisine emrettiği" ile; Onu tekrar diriltecek" üzerinde vakıf güzel (ceyyid)dır. Buna göre; burada "gerçek şu ki" anlamındadır.

[\[15\]](#)

24. Öyleyse İnsan yediğine bir baksın!

25. Şüphesiz ki Biz, suyu bol bol dökeriz.

26. Sonra da yeri gereği gibi yararız.

27. Böylece orada taneler bitiririz.

28. Üzümler, sebzeler,

29. Zeytinlikler, hurmalıklar,

30. Sık ve bol ağaçtı bahçeler

31. Meyveler ve otlaklar (bitirdik.)

32. Sizin için de, davarlarınız için de, birer fayda olmak üzere.

Şanı yüce Allah, insanın yaratılışının başlangıcını sözkonusu ettikten sonra, "Öyleyse insan yediğine bir baksın" buyruğu ile kendisine kolaylaş-tırılan rızkını sözkonusu etmektedir. Yani Allah'ın, yediği şeyleri nasıl yarattığına bir baksın. Buradaki "bakmak" düşünmek suretiyle kalbin bakmasıdır. Yani insan, hayatının esasını teşkil eden yiyeceklerini Allah'ın nasıl yarattığı üzerinden hayatta kalmanın sebeblerini nasıl hazırladığı üzerinde -bu yolla ölümden sonra dirilişe hazırlanmak için- iyiden iyiye düşünsün.

el-Hasen ve Mücahid'den şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Öyleyse insan yediğine bir baksın!" Yani yediğinin vücuduna nasıl girip nasıl çıktığına bir baksın. İbn Ebi Hayseme, ed-Dahhak b. Süfyan el-Kiiâbi'den şöy-ie dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav) bana şöyle dedi: "Ey Dah-hak! Sen neler

yersin?" Ben: Ey Allah'ın RasCılü! Et ve süt dedim. Peygamber: "Sonra ne oluyor?" diye sordu. Ben bildiğin şeye dönüşüyor, dedim. Şöyle dedi: "Şüphesiz Allah Ademoğlundan çıkan şeyi dünyaya misal olarak göstermiştir.^[16]

Ubey b. Ka'b dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Ademoğlunun yedikleri dünyaya misal verilmiştir. O her ne kadar yemeğine baharatlar koyup güzellegtirse ve tuzlasa dahi, sen sonunda onun neye ulaştığına bir bak!^[17]

Ebu'l-Velid dedi ki: Ben İbn Ömer'e helaya girip, kendisinden çıkan şeylere bakan kişi hakkında soru sordum da şöyle dedi: Melek ona gelerek: Şu cimrilik edip vermekten çekindiğin şeylerin sonunda ne olduğuna bir bak, der.

"Şüphesiz ki Biz, suyu bol bol dökeriz" buyruğundaki Şüphesiz ki Biz" lafzı genel olarak başlangıç (istinaf) cümlesi olmak üzere kesreli olarak dîye okunmuştur.

Kûfeliler ve Yakub'dan rivayetle Ruveys ist' hemzeyi üstün olarak okumuşlardır. Bu okuyuş, 'yeinek"ın mahiyetini açıklamak sadedinde olduğu için ter konumundadır, çünkü onun bedelidir.

Şöyle buyurmuş gibidir: Öyleyse insan yediğine bir baksın. Şüphesiz ki Bizdin... bol bol dökmemize..." Bu kıraate göre: Yediğine" lafzı üzerinde vakıf güzel değildir. Aynı şekilde (bu okuyuşa göre); "Şüphesiz ki Biz" anlamındaki lafzı: O" (bizim suyu bol bol dökmemizdir anlamında ı Lakdiri ile merfu kabul etmemiz halinde de durum böyledir. Çünkü ref halinde de "yediği" şeylerin mahiyetini açıklamaktadır.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Çünkü muhakkak ki Biz , mjuv bol bol dokenz ve onunla yiyecek şeyleri çıkartırız." Yani bu. bu ekde olup gidiyordu.

el-Huseyn b. Ali imaith olarak diye ve "nasıl" anlamında okumuştur. Bu okuyuşu kabui etlenier de oyie derler: Bu durumda "yediğine" anlamındaki Safız üzerinde vakıf, um bir vakıftır. Bunun "nerede" anlamında olduğu da söylenir. Şu kadar var ki bu "şekiller, sûretler"e ait bir de kinaye ihtiva eder ki. bu: Bizim suyu hangi yolla, hangi cihetten döktüğümüze (baksın*, demek olur. Şair el-Kumeyd de şöyle demiştir:

"Ne zaman ve nereden sevinç ve neşe geldi sana?

Eğlence eğiliminin de, musibetlerin de olmadığı bir yerden."

"Şüphesiz ki Biz, suyu bol bol dökeriz" buyruğu ile yağmurları kastetmektedir.

"Sonra da yeri gereği gibi" bitkilerle "yararız. Böylece orada taneler bitiririz.."

Buğday, arpa, çavdar ve biçilip de saklanan diğer taneler (tahıllar).

"Üzümler, sebzeler" ile kastedilen yonca ve alaftır. el-Hasen'den rivayete göre bunlara bu ismin verilış sebebi, bitip görünmeye başladıktan sonra ardı arkasına biçilmelerinden dolayıdır. el-Kıtebî ve Sa'leb dedi ki: Mekke-liler: 'e, adını

verirler.

İbn Abbas dedi ki: Bu taze hurmadır. Çünkü bu hurma, hurma ağaçlarından kesilir. Ayrıca ondan önce de üzüm sözkonusu edilmiştir.

Yine ondan nakledildiğine göre, bundan maksat, taze yoncadır el-Halil dedi ki: Taze yonca" demektir. Bunun (yani taze yunca demek olan "el-fisfisa'nın sad yerine) "sin" ile olduğu da söylenmiştir. İşte bu taze yonca korundu mu ona denilir, (el-Halil) elledi ki: Ok ya da yay edinmek üzere ağacın kesilen dallarının adıdır. Bunun kesilen her şeyin adı olduğu da söylenmiştir. Yonca, pırasa ve kesildikçe kökünden biten sair sebzeler de böyledir, es-Sihak'tz şöyle denilmektedir: ile Yonca" demektir. Farsçada buna "isfisl." elerler. Bunun cukça bittiği yere ele: denilir.

"Zeytinlikler, hurmalıklar, sık ve bol ağaçlı bahçeler" Bahçeler" in tekili: 'dir el-Kelbî dedi ki: Etrafı çevrilmiş hurma ya da başka ağaç türünden herbir şeye; "hadika-, bahçe" denilir. Etrafı çevrilmemiş olana ise bu isim verilmez.

"Sık ve bol" yani ağaçlan büyük "bahçeler" demektir.

Büyük ağaç" demektir. Arslana; denilir. Çünkü onun boynunu çevirme kabiliyeti yoktur, ancak bülün bedeni ile döner. Şair el-Accâc şöyle demiştir:

"Ayrılık gününde sırtımı başımla beraber döndürüp durdum Öyle ki bu halimle arslanı andırdım."

Boynu oldukça kalın adam" demektir. Aslında bu lafzın vasıf olarak kullanılması, boyunlar hakkındadır, sonradan başka hususlar hakkında ela istiare yoluyla kullanılır olmuştur. Amr b. Madî kerih dedi ki:

"Oralarda enseleri kalın kimseler yürür, sanki onlar;

Katrandan eğer ve semer giydirilmiş sekiz yaşındaki deve gibidirler."

Ağaçlan sarmaş dolaş bahçe" demektir. Çoğulu: diye gelir. Ot geliştii ve birbirine sarılıp, karıştı" demektir.

İbn Abbas dedi ki: ile 'ın çoğulu olup "kalın olan-lar" demektir. Yine ondan "uzun boylular" anlamına geldiğini söylediği de nakledilmiştir.

Katade ve İbn Zeyd: Oldukça değerli hurma ağaçlan' demektir diye açıklamışlardır. Yine İbn Zeyd ve İkrime'nin ise: Kökleri ve gövdeleri çok büyük ağaçlar, diye açıkladıkları nakledilmiştir. Mücahid de sarmaş, dolaş olmuş ağaçlar, diye açıklamıştır.

"Meyveler" insanların incir, şeftali ve buna benzer ağaçların mahsûllerinden yedikleri şeylerdir.

"Ve otlaklar" bunlar da davarların yedikleri otlardır.

İbn Abbas ve el-Hasen dedi ki: Ot" yerin bitirdiği fakat insanların yemediği herşeye verilen isimdir. İnsanların yediklerine: Biçilen şeyler" adı verilir.

Peygamber (sav)'ı övmek sadedinde şairin şu beyitin-de de bu anlamdadır:

"Onun çok bereketli bir duası vardır ki, onun rüzgarı sabadır Onunla yüce Allah ekinleri ve otları bitirir."

Bu otlara bu ismin verilmesi sebebinin, onların (toplanmalarının) maksat olarak gözetilmeleri ve ot olarak toplanmalarıdır. Esasen; ile mana itibariyle aynı şeydir. Şair de şöyle demiştir:

"Bizim aslımız Kays'dır, yurdumuz ise Necd'dir. Orada ottan faydalanmak da, içilebilir su da bizimdir."

ed-Dahhak dedi ki: Yeryüzünde biten her bir şey"dir. E bu Rezîn de böyle demiştir: O bitkidir. Buna İbn Abbas'ın şu sözü delil teşkil etmektedir. İnsanların ve davalarının yedikleri şeylerden olup, yeryüzünde biten her şey"dir.

Yine İbn Abbas'tan ve İbn Ebi Talha'dan şöyle dedikleri nakledilmiştir: Bu, yaş mahsûllere verilen bir isimdir.

ed-Dahhak dedi ki: Bu, özel olarak samandır. Bu, İbn Abbas'tan da nakledilmiştir. Şair şöyle demiştir:

"Onların davalarının otlayacak yerleri yoktur. Saman, ise onlarda çok az bulunur."

ei-Kelbi dedi ki: Meyvenin dışındaki her türlü bitkiye denilir.

Bir açıklamaya göre "meyve" yaş mahsûller, "eh (mealde otlak)" ise kurularına denilir.

İbrahim et-Teymi dedi ki; Ebu Bekr es-Sıddik (r.a)'a "meyve ve otlak"ın tefsin hakkında soru soruldu da o şöyle dedi: Eğer Allah'ın Kitabı hakkında bilmediğim bir şey söyleyecek olursam, hangi sema beni altında barındırır ve hangi yer beni üstünde taşır?

Enes dedi ki: Ömer b, el-Hattab (r.a)'ı bu âyet-i kerimeyi okuduktan sonra şöyle derken dinledim; Bütün bunların ne olduğunu biliyoruz. Peki "el-ebb" (mealde: otlak) ne demektir? Sonra elindeki bir asayı kaldırıp şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki, kişinin kendisini olmadık zorluklara koşması budur. Ömer'in anasının oğlu! Ebb'in ne olduğunu bilmesen sana ne zararı olur? Sonra şunları dedi: Bu kitapta size açıkça anlatılanlara uyunuz, böyle olmayanları da bırakınız.

Peygamber (sav)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Sizler yedi şeyden yaratıldınız, yedi şeyden size rızık verilir. O hakle yüce Allah'a da yedi şey üzerinde secde ediniz,"

Peygamber efendimiz "yedi şeyden yaratıldınız" buyruğu ile: "... bir nut-fe kıldık, sonra o nutfeyi alaka kıldık, sonra o alakayı bir parça et... yaptık" (el-Mu'minin, 23/13-14) âyetlerini kastetmektedir. Yedi şeyden rızıklan-makla da yüce Allah'ın: "Böylece Biz, orada taneler bitiririz. Üzümler... meyveler"

buyruğuna kadar sayılanları kastetmektedir. Daha sonra da "otlaklar" diye buyurmaktadır ki; bu da Adem oğluna ait bir nızık olmadığını, bunun sırf davarlara has olduğunu göstermektedir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Sizin için... birer fayda olmak üzere" buyruğundaki: Fayda olmak üzere" buyruğu tekid edici mastar olarak nasbedilmiştir. Çünkü bütün bu hususları bitirmek, bütün canlıları fayda ılındırmaktır. Bu, yüce Allah'ın ölüleri kabirlerinden diriltmesine -daha önce birkaç yerde açıklandığı üzere, yok oluşundan sonra ekinin bitip yeşerdiği gibi- kabirlerinden dirilişlerine dair verdiği bir misaldir. Ayrıca onlara ihsan etmiş olduğu nimetleri ha-tırlaiarak onlara lütuflarını dile getirmesi manası da vardır. Yine bu da daha önce birkaç yerde geçmiş bulunmakladır. [\[18\]](#)

33. O Sâhha geldiği zaman,

34. Kişinin kaçacağı gün; kardeşinden,

35. Annesinden ve babasından,

36. Eşinden ve çocuklarından,

37. O gün, bunlardan herbir kişinin kendine yeter bir işi vardır. 33. O günde apaydınlık yüzler vardır,

39. Gülmektedir, sevinmektedir.

40. Yine o günde üzerlerini toz, toprak kaplamış yüzler de vardır.

41. Bunları da karanlık ve siyahlık kaplayacaktır.

42. İşte bunlar, kâfirlerin ve facirlerin ta kendileridir.

Yüce Allah, dünya hayatında geçim hususunu sözkonusu ettikten sonra, "o Sâhha geldiği zaman" buyruğu ile öldükten sonra diriliş hususunu sözkonusu etmektedir, ki salih amellerle ve kendilerine lütfedip, ihsan ettiği şeylerden infak etmekle o güne hazır olsunlar.

"es-Sâhha" kendisi sebebiyle kıyametin kopacağı çığıktır. Bu da ikinci üfürüştür. Kulakları sağır edecektir. O bakımdan kulaklar ancak hayat bulmak için yapılacak çağrıyı işitecektir. Bazı müfessirler şöyle demiştir: Kulaklar onu dikkatle işitmeye çalışacaklardır. Bu da: Şuna kulak verdi" birinden gelmektedir. Hadisle de bu anlamda kullanılmıştır: "Cinler ve insanlar müstesna, Cuma gününde kıyametten korktuğu için kulak kabartmayan hiçbir canlı yoktur." [\[19\]](#)

Şair de şöyle demiştir:

"Bağırıp çağırının, bağırıp çağırana kulak kabarttığı gibi Kulaklarını pek yüksek olmayan sese dahi kabartır."

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Böyle bir açıklama bizden öncekilere teslim

olmak ciheti ile alınan, kabul edilen bir bilgidir. Ancak dil açısından kabul edilmesi gereken, birinci görüştür. el-Halil dedi ki: "Sâhha" oldukça şiddetli etkisi dolayısıyla kulakları sağır eden çığlık demektir. Dilde bu kelimenin asıl anlamı, şiddetli ve ağır darbe demektir, Bunun: Ona taşla bir darbe indirdi" tabirinden alındığı da söylenmiştir, Recez vezninde şair şöyle demiştir:

"Ey komşum, savunmaya var mısın? Kayalara inen darbelerin savunması gibi." Arapların: Sâhha onları vurdu, musibet onları buldu" tabirleri de bu kabildendir. Taberî dedi ki: Zannederim bu, bir kimse diğerinin üzerine hızlıca atıldığı zaman kullanılan; Filan kişi filanın üzerine hızlıca atıldı" tabirinden gelmiştir, İbnu'l-Arabî dedi ki: "es-Sâhha" işillirici olmakla birlikte sağırılık yapan, sağırılığa sebep olan sestir. Bu da harikulade bir fesahattir. Öyle ki henüz dışları yeni çıkmış, yeni yetmelerden birisi de şöyle demiştir:

"Senin o acı haberini getiren her ne kadar işittirae dahi, sağır etti."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Onların gizlice söyledikleri söz, ayrıldıkları vakit sağır etti beni Sizler,hiç gizlice söylenen bir sözün sağır ettiğini duydunuz mu?"

Allah'a yemin ederim ki, kıyamet çığılığı dünyaya karşı sağır eden fakat âhi-ret işlerini işittiricidir.

"Kişinin kaçacağı gün kardeşinden." Yani o, Sâhha kişinin kardeşinden kaçacağı bu günde gerçekleşecektir. Kardeşiyle yakın ilişkisi ve konuşması olmayacaktır. Bi2zal kendisiyle meşgul olacağından dolayı buna vakti olmayacaktır çünkü. Nitekim bundan sonra şöyle buyurmaktadır: "O günde bunlardan herbir kişinin kendine yeter" başkasıyla uğraşmasına fırsat vermeyecek "bir işi vardır."

Bir görüşe göre; aralarındaki haklardan ömrü onların kendisinden bir şeyler isteyeceğinden korkacağı için kaçacaktır İçinde bulunduğu zoriuğu ve sıkıntıyı görmesinler diye kaçacaktır, şeklinde de açıklanmıştır. Bir başka açıklamaya göre, bunun sebebi, onların kendisine bir fayda verememeleri ya da üzerindeki herhangi bir sıkıntıyı giderememeleri olacaktır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O günde hiçbir mevlâ (dost, akraba)nın mevlâ-sına bir faydası olmaz." (ed-Duhan. ^-1 il)

Abdullah b. Tahir eî-Ebheri dedi ki: Kişi onların acizliklerini, çarelerinin azlığını açıkça göreceği vakit, onları bırakıp bütün bu sıkıntılarını açıp, kederlerini giderecek kimseye doğru kaçacaktır. Eğer dünyada iken bu gerçeği açıkça görmüş olsaydı, hiçbir zaman yüce Eabbimden başka kimseye asla itimad etmezdim

"Eşinden ve çocuklarından* dahi kaçacaktır.

ed-Dahak. İbn Abbas'ian çöyie dediğini zikretmiştir: Kabil kardeşi Ha-bilden.

Peygamber ».sav > annesinden, İbrahim (sav) babasından, Nuh (a.s) oğlundan. Lût (a.s! hanımından. Adem de kötü çocuklarından kaçacaktır.

el-Hasen dedi ki: Kıyamet gününde babasından kaçacak ilk kişi İbrahim'dir. Oğlundan kaçacak ilk kişi Nuh'tur. Hanımından kaçacak ilk kişi de Lût'tur. (el-Hasen) dedi ki: Bu âyetin kendileri hakkında indiğini göreceklerdir. Bu kaçış, onlardan uzak olmak, teberri etmek kaçışı olacaktır.

"O günde bunlardan herbir kişinin kendine yeter bir işi vardır" buyruğu ile ilgili olarak Müslim'in Sahih'inde Âişe (ı.anhâ)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlühü (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kıyamet gününde insanlar çıplak ayaklı, elbisesiz ve sünnetsiz olarak haşredilecek-lerdir. "Ey Allah'ın Rasûlü, dedim, erkekler, kadınlar hep bir arada, birbir-lerine bakarak mı? Şöyle buyurdu: "Ey Âişe! Durum birilerinin diğerine bakmalarına fırsat vermeyecek kadar ağır olacaktır."[\[20\]](#)

Bu hadisi Tirmizi de, İbn Abbas yoluyla rivayet etmiştir. Buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İnsanlar çıplak ayaklı, elbisesiz ve sünnetsiz olarak haşredileceklerdir." Bir kadın: Birimiz, diğerimizin avretine bakarak mı? -Ya da: görecek mi- deyince, Peygamber şöyle buyurdu; "Ey filan kadın! "O günde bunlardan herbir kişinin kendine yeter bir işi vardır." (Tirmizi) dedi ki: Hasen, sahih bir hadistir.[\[21\]](#)

Kendine yeter" anlamındaki lafız genel olarak "ğayn" ile okunmuştur. Bu da kişiyi akrabalarıyla uğraşmaktan alıkoyacak bir hal demektir.

İbn Muhaysın ve Humeyd ise; Kişinin kendisini ilgilendiren" diye "ye" üstün ve "ayn" harfi ile okumuşlardır. el-Kutebî dedi ki: Kişiyi akrabalarından alıkoyacak, başka tarafa çevirecek (iş)" demektir. Aynı kökten olmak üzere: Yüzünü benden başka tarafa çevir" ve: Beyinsizden yüz çevir" denilir. Hufâf şöyle demiştir:

"Malik oğulları ile savaş seni alıkoyacaktır Hayasızca işlerden ve toplantılarda bilgisizce davranışlardan."

"O günde apaydınlık yüzler vardır." Parlak ve ışık sağıcıdır. Kendileri için hazırlanmış kurtuluş ve nimetleri bilmiştir. Bu yüzler müminlerin yüzleridir.

"Gülmektedir." Sevinç ve neşo içindedir. "Sevinmektedir." Yüce Allah'ın verdiği lücuflar dolayısı ile sevinçlidir. Ata el-Horasani dedi ki: "Apaydınlık" olmalarının sebebi sam, vaktiyle yüce Allah'ın yolunda tozlanmış olmasıdır. Bunu Ebu Naim (Nuaym?) zikretmiştir.

ed-Dahhak dedi ki: Bu abdestin bıraktığı izden dolayı olacaktır. İbn Ab-bas; Gece namazından dolayıdır, diye açıklamıştır. Çünkü hadis-i şerifte şöyle denilmiştir: "Kimin gece namazı çok olursa, gündüzün yüzü güzel olur."[\[22\]](#)

Sabah etrafı aydınlattığı vakit: denilir. Ki "apaydınlık" ile aynı köktendir.)
"Yine o günde üzerlerini toz toprak kaplamış" üzerinde toz duman bulunan "yüzler de vardır. Bunları da karanlık" tan dolayı görünememek "ve siyahlık kaplayacaktır." İbn Abbas da böyle açıklamıştır. Yine ondan "zillet ve zorluk" diye açıkladığı rivayet edilmiştir. Arapçada Toz" dernek olup çoğulu da 'dır. Bu açıklama Ebu Ubeyd'den nakledilmiştir. el-Fe-rezdek şu beyiti söylemiştir:
"O, hükümdarın kılığı ile taçlanmıştır, arkasından gelir Bir dalga ki, onun üstünde sancakları ve tozları görürsün."
Haberde belirtildiğine göre, hayvanlar kıyamet gününde toprak olacakları vakit, o toprak kâfirlerin yüzlerine bulanacaktır.
Zeyd b. Eşlem dedi ki; Semaya doğru yükselen (siyah duman)"; Yere doğru alçalan (toz)" demektir. ile aynı şeylerdir (toz).
"İşte bunlar kâfirlerin" ("kefere" lafzı) "kâfirin çoğuludur "ve fâcirlerin" ("fecere" lafzı) "facir"ın çoğuludur; "ta kendileridir."
Fâcir, Allah'a karşı iftira edip, yalan söyleyen kimse demektir. Fasıktır diye de açıklanmıştır. Fasıkbk etti" denilir, Yalan söyledi" anlamındadır. Asıl anlamı ise meyletmek demektir. Buna göre "fâcir" meyleden demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır.
Hamd yalnız Allah'a mahsustur. (Abese Sûresi burada sona ermektedir). [23]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/399

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/399

[3] Tirmizi, V, 432; Muvatta, I, 203.

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/399-400

[5] İbnu'l I-Aınbi nin bu sözlerinden, Abdullah b. Um Mektûm'um Mekkeli olmadığını söylemek istediği anlaşılmalıdır. Onun söylemek istediği, sadece bu gibi kimselerle bir Jikte Peygamber efendimizin huzurunda bulunmadığıdır Yoksa İbn Um Mektumun Mek keli erken müslftmanlardan ve aynı zamanda ilk muhacirlerden olduğu bilinen bir hu -sustur (Bk. İbnul-Esir, Urdu't-Ğabe, III, 760; İbn Haeer, el-İsûbe, IV, 494).

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/400-401

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/401-402

[7] Müslim, 1, 132-

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/402

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/402-403

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/403-404

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/404-405

[11] Buhari, IV, 1882; Müslim, I, 549; Tirmizi, V, 171; Ebu Davud, II, 70; İbn Mace, II, 1242; Müsned, VI, 4H, 94, 110, 266

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/405-408

[13] Bukari, IV, 1890; 1891, V, 2295, VI, 2435, 2745; Müslim, IV, 2039, 2040; Tirmizi, IV, 445, V, 441; Ebu Davud, IV, 222; İbn Mace, 1, 30; Müsned, 1, K2, 129, M2, 140, 157, III, 292, 304, IV 67, 431.

[14] Merhum müfsssimiz, hu ve benzeri fillerin yalın halleri ile başlarına hemze ziyade edilerek kullanılmaları halindeki anlam farkına ibaret etmekte ve böylelikle âyet-i kerime'de-ki: "akbara: kabre koyCdurklu" şeklindeki ziyadeli hali ile ziyadesiz hali olan: "kabara: kjibre koydu" halleri arasındaki anlam Farkına ncıklık «{erinmekledir.

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/409-413

[16] Müsned, III, 452; Heysemî, Mecma', X, 2HH; Taberânî, Kebir, VIII, 299

[17] İbn Hibban, Sahih, il, 476; Müsned, V, 136; Taherânî, Kebir, 1, 198.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/413-418

[19] İbn Hihban, Sahih, VII, 7; Hakim, Müstedrek, I, 413

[20] Müs(im, IV, 2194; Hakim, Mmtedrek, IV, fiO

[21] Tirmizi, V, 432; Hakim, Miistedrek, II, 476.

[22] İbn Mace, I, 422.

[23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/418-422

TEKVİR SURESİ

TEKVİR SURESİ

1-29. ÂYETLERİN TEFSİRİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Bütün müfessirlerin görüşüne göre; Mekke'de inmiştir. Yirmidokuz âyet-i kerimedir.

Tirmizî'de İbn Ömer'den gelen rivayete göre; o şöyle demiştir: Rasûlul-lah (sav) buyurdu ki: "Her kim kıyamet gününe gözüyle görmüşçesine bakmaktan hoşlanır ve memnun olursa, o kimse, "Güneş tortop edilip, dü-rüldüğü zaman"; "Gök yarıldığı zaman" ile "Gök yarıp, çatladığı zaman" (diye başlayan sûreler)i okusun." (Tirmizi) dedi ki: Bu hasen. garib bir hadistir.[\[1\]](#)

1. Güneş tortop edilip, durulduğu zaman,
2. Yıldızlar ardarda döküldüğü zaman,
3. Dağlar yürütüldüğü zaman,
4. Doğumu yaklaşmış develer başıboş bırakıldığı zaman,
5. Vahşi hayvanlar bir araya toplandığı zaman,
6. Denizler ateşlendîrildiği zaman,
7. Nefisler eşleştirdiği zaman,
8. Dîrî diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zaman; . 9. "Hangi günahattan dolayı öldürüldü?" diye.
10. Defterler açıldığı zaman,
11. Gök yerinden söküldüğü zaman,
12. Cehennem daha da kızıştırdığı zaman,
13. Cennet de yaklaştırıldığı zaman,
14. Her nefis neyi hazırlamışsa bilmiş olacaktır.

"Güneş tortop edilip, durulduğu zaman" buyruğu hakkında; İbn Abbas dedi ki: Güneşin tortop edilip, dürülmesi (tekvîri), Arşın içine sokulması demektir. d-Hasen, ışığın gitmesidir. Katadc ve Mücahid de böyle dediği gibi, İbn Abbas'tan da böyle açıkladığı rivayet edilmiştir. Said b. Ciibeyr telef edilmesidir, diye açıklamıştır. Ebu Ubeyde dedi ki: Tortop edilip dürülmesi, sarığın sarılması gibidir. Yani sarılıp imha edilecektir. er-Rabî' b, Haysem dedi ki: Tortop edilip, dürülmesi onun bir kenara atılması demektir. Ben onu lutup attım, o da düştü" ifadesi de buradan gelmektedir.

Derim ki: "Tekvîr"in asıl anlamı bir araya getirip, toplamaktır. Bu dit; sarığın başın etrafında sarılıp toplanması anlamına gelen: 'dan alınmadır. O halde, güneş

sarılıp sarmalanacak ve ışığı imha edilecek, sonra da denize atılacaktır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Ebu Salih'ten "tortop edilip, dürülmesi"nin ters yüz edilmesi, altüst edilmesidir, diye açıkladığı nakledilmiştir.

"Yddızlar ardarda döküldüğü zaman" darmadağın olup, etrafa saçıldı-ğı zaman demektir. Ebu Ubeyde: Kartal avına doğru hücum ettiği vakit yukarıdan aşağıya kendisini nasıl atıyorsa, Öylece atıldığı zaman, diye açıklamıştır. el-Accâc da, bir çakır duğanı anlatırken şunları söylemektedir:

"Bir toy kuşu görüp aydınlanan (sevinen) ve üstüne atılan Bir doğanın, süzülüp avınım üstüne atılışı gibi."

Ebu Salih, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "O gün semada, yere düşmedik hiçbir yıldız kalmayacaktır. Öyle ki yedinci yerde bulunanlar, en üstte bulunan arzın başına gelen ve ona isabet edenlerden korkup, dehşete kapılacaklardır."

ed-Dahhuk, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yıldızlar ardı arkasına düşecektir. Yıldızlar sema ile arz arasında nurdan zincirlerle asılı kandillerdir. Bu zincirler de nurdan meleklerin elindedir. Sûr'a birinci defa üfürüleceğinde yerde ve gökte bulunan herkes ölecek. İşte bu yıldızlar etrafa dağılacak ve meleklerin ellerinden zincirler peşpeşe düşecek, çünkü unları tutanlar, ölmüş olacaktır.

"Yıldızların dökülmesi"nin izlerinin yok edilmesi anlamına gelme ihtimali de vardır. Çünkü yıldızlara bu ismin (necin) veriliş sebebi, semada ışıklarıyla görünmeleridir.

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yıldızların dökülmesi" değişimleri ve yerlerinden yok olup gitmeleri dolayısıyla, ışıklarının kalmaması demektir. Anlamlar birbirlerine yakındır,

"Dağlar yürütüldüğü zaman" yerden kopanldığı ve havada yürütüldüğü zaman, demektir. Bu da yüce Allah'ın: "O günde dağları yürüteceğiz ve sen yeryüzünü çıplak göreceksin" (el-Kehf, 18/47) buyruğuna benzemektedir.

Dağların yürütülmesi taş olmaktan çıkıp, yığılmış kum gibi oimalan yani akışkan (taneleri birbirini tutmayan) kum yığını olmaları demektir, diye de açıklanmıştır. O vakit; dağlar, atılmış pamuk gibi olacak, etrafa saçılmış toz toprağı andıracak ve hiçbir şey olmayan bir serab gibi olacak. Yer herhangi bir tümseklik ya da çukurun görülmediğı dümdüz hır arazi haline dönüşecek. Bu husus daha önce bir başka yerde de (Tâ-Hâ, 20/105 âyet ve devamının tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

"Doğumu yaklaşmış develer" karınlarında yavruları bulunan hamile develer "başıboş bırakıldığı zaman."

"Doğumu yaklaşmış develer"in tekili: 'dir. Yahutta gebeliği üzerinden on ay geçmiş olan deve demektir. Artık bu deve yavrulayınca-ya kadar bu ad ile anılır, yavrulamasından sonra da yine bu adı taşımaya devam eder. Bir şeyi daha önceki adı ile adlandırmak, artık o zamanı geçmiş olsa dahi bunu sürdürmek- Arapların adetlerindendir. Nitekim bir kimse beş allı yaşına gelmiş olan atını kastederek, benim tayımı getiriniz, benim tayımı yaklaştırınız, der ve onu daha önceki ismiyle anmaya devam eder. Ante-re şöyle demiştir:

"Sakın benim tayımı ve ona yedirdiklerimi ağzına alma O vakit senin derin uyuz olmuşun derisi gibi olur."

Yine şöyle demiştir:

"Ve atımı onun (o birliğin) ortasına sürerek hamle yaptım ve onların ta içine daldım."

Özellikle "doğumu yaklaşmış develer"i sözkonusu etmesi, Arapların nezdinde böylelerinin en değerli oluşundan dolayıdır ve bu develere sahip olanlar, ancak kıyametin kopacağı vakit onları başıboş bırakırlar. Bu elbet-teki bir örneklendirmedir. Çünkü kıyamet gününde doğumu yaklaşmış dişi deve olmayacaktır. Fakat bununla misal vermek istemiştir. Şöyle ki; kıyamet günü öyle dehşetlidir ki, bir kimsenin doğumu yaklaşmış devesi olsa dahi, onu başıboş bırakır ve kendi işiyle uğraşır.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar, kabirlerinden kalkmış, birbirlerini görmüş olacakları gibi, vahşi hayvanların ve diğer hayvanların toplanmış olduğunu, aralarında ise kendileri için en değerli mal saydıkları doğumu yaklaşmış develerinin de bulunduğunu görecekler, fakat bunlara iltifat etmeyecek, onların bu hali kendilerini hiç ilgilendirmeyecek. Araplara doğumu yaklaşmış develer sözkonusu edilerek hitab edilmesinin sebebi, mallarının ve geçimlerinin çoğunluğunu develer teşkil ettiğinden dolayıdır.

ed-Dahhak, İbn Abbas'tan; "başıboş bırakılmaları" sahipleri tarafından kendi hallerine terk edilmeleri demektir. Sahipleri kendi halleriyle meşgul olacaklardır; diye açıkladığını rivayet etmektedir. el-A'sâ şöyle demektedir:

"O seçilmiş yüz deveyi bağışlayandır

İster iki yaşında olsun, ister doğumu yaklaşmış olaun."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Malı azalırsa kişinin terkedildiğini görürsün,

Fakat zencinin evine hediyeler yollanır ve ziyaret olunur

Ziyaretçilere ziyaret ettiklerinin malının ne faydası olur Doğumu üzerinden yedi ay geçmiş develerle, doğumu yaklaşmış develer yayılırsa."

"Doğumu yaklaşmış tek bir dişi deve" için: iki dişi deve için: üç ve yukarısı

dişi develer için: denilir ve müenneslik hemzesinin yerine "vav" getirirler. "Dişi devenin doğum zamanı yaklaştı" demektir.

Bir diğer açıklamaya göre; İçinde bulunanın alıkonulduğu bulut" demektir ki; bu da sudur ve böyle bir bulutun yağmur yağması önlenir. Araplar bulutu gebe dişiye benzetirler.

Yurtların ıssız kalıp, orada kimse kalmayacağı diye açıklandığı gibi, ekininden öşür alınan, fakat işlenmeyip, ekilmeyen arazidir, diye de açıklanmıştır. Ancak birinci açıklama daha ünlüdür, insanların çoğu da bunu kabul etmişlerdir.

"Vahşi hayvanlar bir araya toplandığı zaman" buyruğundaki "haşr" bi-raraya getirip toplamak demektir. Bu anlam el-Hasen, Katade ve başkalarından nakledilmiştir. İbn Abbas: Vahşi hayvanların toplanması, ölmeleri demektir, diye açıklamıştır. Bu açıklamayı ondan İkrime rivayet etmiştir, Herbir şeyin hasredilmesi (toplanması) ise cin ve insanların dışındakilerin ölmesi demektir. Çünkü cinlerle insanlar, kıyamet gününe gelecekler (ve hesapları görülecektir).

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmiştir: Sineklere varıncaya kadar herbir şey haşredilecektir. İbn Abbas dedi ki: Yarın vahşi hayvanlar haşre-dilecektir, yani birinin lehine, diğerinden kısas uygulanmak üzere bir araya getirileceklerdir. Boynuzsuz olan koçun lehine boynuzluya kısas uygulanacaktır. Sonra da onlara: "Toprak olun" denilecek, onlar da öleceklerdir. Bu açıklama İkrime'nin kendisinden yaptığı rivayetten daha sahihtir. Biz bunu "et-Tezkire" adlı eserimizde, yeterli bir şekilde açıklamış bulunuyoruz. Bu açıklamaların bir kısmı da daha önce el-En'âm Sûresi'nde (6/38. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yani vahşi hayvanların hali, bu olacağına göre, ya Adem oğlunun durumu ne olacaktır?

Şöyle de açıklanmıştır: Bununla kastedilen şudur: Vahşi hayvanlar bugün insanlardan ürküp kaçmakla, onlardan uzak sahralarda yaşamakla birlikte, yarın, o günün dehşetli hallerinden dolayı insanlar ile birlikte olacaklardır. Bu anlamdaki açıklamayı Ubey b. Ka'b yapmıştır,

"Denizler ateşlendirildiği zaman." Su ile doldurulduğu zaman demektir. Çünkü Araplar: Havuzu doldurdum, dolduruyorum" tabirini su ile doldurduktan vakit kullanırlar. Böyle olan havuza: denilir. Sözlükte; ile Dolu, dopdolu olan" demektir. er-Rabi b. Haysem'in rivayet ettiğine göre de: Dolup, taştı" demektir. el-Kelbi, Mukatil, el-Hasen ve ed-Dahhak da böyle açıklamışlardır. İbn Ebi Zemnin dedi ki: 'in gerçek anlamı "doldu, biri diğerine laştı ve tek bir şey (su) haline geldi" demektir. el-Hasen'in açıklamasının anlamı da budur. Yani denizler birbirlerine akıtılarak tek bir deniz haline gelecektir.

el-Kuşeyri dedi ki: Bu da yüce Allah'ın; "Ama aralarında bir engel vardır, biri

diğerine karışmaz." (er-Rahman, 55/20) buyruğunda sözünü ettiği engeli kaldırması ile olur. Sözü edilen bu engel kaldırılacak olursa, denizlerin sulan kaynayıp, coşar ve bütün yeryüzünü örter. Bütün denizler de tek bir deniz haline gelir.

Bir diğer açıklamaya göre; hepsi de cehennem ehli için sözkonusu olan Hamim denilen kaynar sudan, tek bir deniz haline gelir.

Yine el-Hasen'den, Katade ve İbn Hayyan'dan şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Denizler kuruyacak, onların sularından lek bir damla dahi kalmayacaktır. el-Kuşeyri dedi ki: Bu (anlam): Tandırı kızdırdım, kızdırıyorum" ifadesinden alınmadır, İşte denizin üzerine bu şekilde alevler musallat edilecek olursa, ondaki nemlilik kurur (denizler buharlaşır) ve işte o vakit, dağlar da yürütülür, denizler ve dağların hepsi tek bir yaygı haline dönüşür. Bu da denizlerin yerlerinin, dağlar ile doldurulması ile gerçekleşecektir.

en-Nehhas dedi ki: Bu husustaki görüşler birbiriyle uyumlu da olabilir. Bu durumda suyun kuruması, denizlerin birinin diğerine taşmasından sonra olur, o vakit de denizler ateşe dönüştürülür.

Derim ki: İşte o vakit el-Kuşeyri'nin belirttiği gibi dağlar da yürütülür. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Zeyd, Şemir, Atiyye, Süfyan, Vehb, Ubey, Ali b. Ebi Talih ve ed-Dah-hak'ın kendisinden yaptığı rivayete göre İbn Abbas da şöyle demiştir: Denizler alevle tutuşturulmuş ve ateşe döndürülmüş olacaktır.

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah güneşi, ay'ı ve yıldızları denize atar, sonra onun üzerinden bir batı rüzgarı estirir ve ateş oluncaya kadar onu üfler. Kimi hadiste de böyle denilmiştir: "Yüce Allah'ın emri ile güneş, ay ve yıldızlar denizde darmadağın olurlar. Sonra yüce Allah, batı rüzgarını gönderir de orayı ateş yakar.

İşte yüce Allah'ın kâfirleri kendisi ile azaplandıracağı büyük ateşi budur."[\[2\]](#)

el-Kuşeyri dedi ki: İbn Abbasın "ateşlendirildiği zaman" buyruğunu alevle yakıldığı zaman, diye tefsir eimesi hakkında şöyle denilmiştir: Cehennemden denizlerin dibinde olma ihtimali vardır. O bakımdan dünyanın ayakta durması için gu anda ateşlendirilmiştir. Dünyanın sonu geldiği vakit ateşlendirilecektir. Hepsi ateş olacak ve cehennemlikleri Allah o ateşe girdi re-çektir. Denizin altında bir ateşin bulunma ihtimali de vardır. Daha sonra yüce Allah, de'nizin tümünü alevlendirecek ve ateşe dönüşecektir. Haberde rivayet edildiğine göre, deniz, ateş içinde ateştir.

İtluaviye b. Said dedi ki: Rum denizi yeryüzünün orlasıdır. Onun altında bakır ile kapatılmış, kıyamet gününde ateş olarak yakılacak kuyular vardır.

Bir başka açıklamaya göre güneş, denizde olacak ve deniz de güneşin ha-

raretiyle ateş olacaktır.

Diğer taraftan bütün bu âyetlerde sözü edilen hususların kıyamet gününden önce dünyada gerçekleşmesi ve bunların kıyamet alâmetlerinden olması imkânı olduğu gibi, kıyamet günü gerçekleştikten sonra kıyamet gününde bu alâmetlerin gerçekleşecek olması ihtimali de vardır.

Derim ki: Abdullah b. Amr'dan rivayet olunduğuna göre; o cehennem tabağı olduğundan deniz suyu ile abdesL almazmış.

Ubey b. Kâb da dedi ki: Kıyamet gününden önce, altı tane alamet gerçekleşecektir. İnsanlar çarşı pazarlarında bulunuyor iken güneşin ışığı gidecek, yıldızlar görünecek, insanlar bundan dolayı hayrete ve dehşete düşecekler. Onlar bu hallerinde bakınıp duruyorlarken yıldızlar etrafa sağıp savrulaeak ve dökülecektir. Bu halde iken ansızın dağlar yerin üzerine düşüverecek, sarsılacak, çalkanacak ve yanacaklar, saçıp savrulan bir toz haline gelecekler. Korku ve dehşetle insanlar cinlere, cinler insanlara koşacaklar. Hayvanlar, yırtıcı hayvanlar, haşerat ve kuşlar birbirine karışacaklar. Biri diğeri içerisine dalga dalga girecek. İşte yüce Allah'ın: "Vahşi hayvanlar bir araya toplandığı zaman" buyruğu bunu anlatmaktadır. Sonra cinler, insanlara biz size buna dair haberi getireceğiz diyecekler, denizlere varacaklar. Denizlerin alevli bir ateş haline geldiğini görecekler. Onlar bu halde iken en alttaki yedinci arza kadar ve oradan en yukarıdaki yedinci semaya kadar yer tek bir yarılma ile yarılacak. Onlar bu halde iken üzerlerine bir rüzgar gelip, onları öldürecek.

"Ateşlendirildiği zaman" lafzının, kan gibi oluncaya kadar suyunun kızaracağı anlamına geldiği ele söylenmiştir. Bu da; Kırmızı bir göz': tabirlerinden alınmıştır.

İbn Kesir, bu kelimeyi şeddesiz olarak: diye okumuştur. Ebu Amr da böyle okumuştur. Bu okuyuş yerin halini haber vermekte ve bunun bir defa olacağını belirtmektedir. Diğerleri ise ("cim" harfini) şeddeli okumuşlardır. Bu da onun bu halinin ardı arkasına defalarca tekrarlanacağına işaret etmektedir.

"Nefisler eşleştirildiği zaman" buyruğu hakkında en-Numan b. Beşir dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Nefisler eşleştirildiği zaman" (buyruğu hakkında) dedi ki: "Herbir kimse daha önce kendi ameli gibi amel işlemiş olan kimselerle biraraya getirilecek (onlarla eşleştirilecek)dir."[\[3\]](#)

Ömer b. el-Hattab dedi ki: Günahkar, günahkar ile salih kimse, salih kimse ile eşleştirilecektir.

İbn Abbas dedi ki: Bu, insanların üç ayn gruba ayrılacağı zaman olacaktır. es-Sabikun (ileri geçenler) bir sınıf, Ashabu'l-Yemin bir sınıf ve Ashabu's-Şimal bir sınıf olacaktır.

Yine ondan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Mü'min nefisler e!-Huru'l-âyn ile eşleştirilecek, kafirler şeytanlarla eşleştirilmiş olacaktır, münafıklar da böyle olacaktır.

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Herbir şekil cennet ehlinden ya da cehennem ehlinden kendi benzeri ile bir araya getirilecektir. İtaat hususunda ileri gitmiş olanlar kendi benzerlerine katılacak, orta halliler kendi benzerlerine katılacak, masiyet işlemiş olanlar da kendi benzerlerine katılmış olacaktır, Buna göre "eşleştirme" herşeyin kendi benzeri ile bir araya getirilmesi demektir. Yani insanlar, cennet ve cehennemde benzederi ile bîraraya getirileceği vakit...

Herbir kimse hükümdar ya da sultan kabilinden (dünyada iken) beraber bulunup ayrılmadığı kimseye katılacaktır; diye de açıklanmıştır. Yüce Allah'ın: "Toplayınız, zulmedenleri ve onlara eş olanları." (es-Saffat, 37/22) Yani onların benzerlerini... buyruğunda olduğu gibi.

İkrime dedi ki: "Nefisler eşleştirildiği zaman" ruhlar cesetlerle biraraya getirildiği, yani ruhlar bedenlere iade edildiği zaman, demektir. el-Hasen dedi ki: Herbir kişi kendi dindaşlarına katıldığı zaman. Yahudi yahudiye, hris-tiyan hristiyana, mecusi mecusiye ve Allah'tan başka herhangi bir şeye ibadet eden herkes birbirlerine, münafıklar münafıklara, mü'minler de mü'min-lere katılıp bir araya getirileceği zaman...

Azgın bir kimse, kendisini azdıran şeytan ya da insan ile -düşmanlık ve nefret ciheti ile- biraraya getirilecektir. İtaatkar kimse de kendisini itaate davet eden peygamberler ve mü'minlerle bir araya getirileceği zaman... Bir başka açıklamaya göre; kişiler amelleriye bir araya getirilecek ve herbir amel o kişiye mahsus olduğundan dolayı, eşleştirme gibi olacaktır.

"Diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zaman: Hangi günahtan dolayı öldürüldü? diye" buyruğundaki; Diri diri gömülen kız çocuğu" öldürülen kız çocuğu demektir ki; bu da canlı iken gömülen kız çocuğu anlamındadır. Ona bu İsmin verilmiş sebebi, üzerine atılan topraktan dolayıdır. Bu toprak ona ölünceye kadar ağırlık verir. İşte şanı yüce Allah'ın: Onları koruması ona ağır gelmez." (el-Bakara, 2/255) buyruğunda da bu anlamdaki lafız kullanılmıştır. Mütemmim b. Nüveyre şöyle demiştir:

"Diri diri gömülür, dar bir geçitte kabre atılır, Göbek bağına bağlanan şey yastığıdır, beşiğe konulmaz."

Araplar iki sebepten ötürü kız çocuklarını diri diri gömerlerdi. Birincisi, onlar: Melekler Allah'ın kızlarıdır, diyorlar, böylelikle kızları ona geri gön-deriyorlardı. İkincisi ise, ya ihtiyaç ve fakirlik korkusu ile onları öldürüyorlardı yahut esir

alınır ve köle edilirler diye korktuklarından dolayı öldürüyorlardı. Bu anlamdaki açıklamalar daha önce en-Nahl Sûresi'nde; "Yoksa onu diri diri toprağa mı gömsün ?" (en-Nahl, 16/59) buyruğu açıklanırken yeterli açıklamalarla geçmiş bulunmaktadır. Onların şeref sahibi olan soyluları ise, böyle bir şeye yanaşmazlar ve hatta engel olurlardı. O kadar ki el-Ferezdek bundan dolayı övünerek şöyle demiştir:

"Diri diri gömülenleri engelleyip de Gömülmek durumunda olanları diriltip, gömülmelerini

engelleyen kişi de bizdendir."

Bu sözleriyle dedesi Sa'saa'yı kastetmektedir, Sa'saa diri diri gömülmek istenen kızları babalarından satın alıyordu. İslam geldiğinde diri diri gömülecek olan yetmiş tane kızı hayatta tutmuş idi,

İbn Abbas dedi ki: Cahiliye döneminde bir kadın hamile kaldı mı bir çukur kazar ve bu çukurun başında doğumunu yapardı. Kız çocuğu doğurursa onu çukura atar ve üzerini toprakla örterdi. Erkek doğurursa onu alıkoyardı. Recez ve2ninde şairin şu beyiti de bu kabildendir:

"Doğduğu zaman onu "ölecek" diye adlandırdım Kabir ise çok ağlam ve vakur bir dünürdür."

Vakur" demektir. Bu kelime vezin itibariyle "fissîk" gibidir. Filan kişi insanların en vakurudur" Bu, ne kadar da vakurdur" denilir. Bu açıklamalar el-Ferra'dan nakledilmiştir.

Katade dedi ki: Cahiliye dönemi insanların herhangî bir kimse, kız çocuğunu öldürüyor, buna karşılık köpeğini besliyordu. Bu tutumları dolayısıyla yüce Allah onlara sitem etmekte ve: "Diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zaman..." buyruğu ile onları tehdit etmektedir.

Ömer, yüce Allah'ın: "Diri diri gömülen kız çocuğuna sorulduğu zaman" buyruğu hakkında söyle dedi: Kays b. Asım, Peygamber (sav)'a gelerek: Ey Allah'ın Rasûlü dedi. Ben cahiliye döneminde sekiz kızımı diri diri gömdüm. Peygamber: 'Onların herbirisinin yerine bir köle azad et." dedi. Kays-. Ey Allah'ın Rasûlü ben deve sahibi bir kimseyim deyince, şöyle buyurdu: "Arzu edersen onlardan herbirisi için bir deve hediye kurbanı olarak gönder, dedi."[\[4\]](#)

Yüce Allah'ın: "Sorulduğu zaman" buyruğu, diri diri gömülen kız çocuğuna, onu öldüren kimseye azar olmak üzere soru sorulduğu zaman demektir. Başkası tarafından dövülmüş bir çucuğa: Sana niye vuruldu, Senin günahın nedir? demeye benzer.

el-Hasen dedi ki: Yüce Allah, onun katilini azarlamayı murad etmiştir. Çünkü o, günahsız yere öldürülmüştür.

İbn Eşlem dedi ki: O hangi g nahtan ötürü vuruldu, demektir.       onlar böyleler)ni dövüyorlardı da,

 lim ehlerinden bazıları "sorulduğu zaman" buyruğunu "istendiği zaman" diye açıklamıştır. Bununla maktulün kanı istendiği gibi, onun da ( ld r lmesinin sebebi sorulup) istenece ini anlamı  gibidir. Bu yorumu yapan kişi şöyle demiştir: Bu buyruk, yüce Allah'ın: "Allah'a verilen söz ise sorulur." (el-Ahzab, 33/15) buyruğuna benzemektedir ki (gereğinin yerine getirilmesi) istenir, demektir. Sanki bu kız çocuğu onlardan istenmiş de, çocuklarınız nerede? diye sorulmuş gibidir.

ed-Dahhak ve Ebu'd-Duha'nın rivayetine göre, Cabir b. Zeyd ile Ebu Salih: diri diri gömülen kız çocuğu sorduğu zaman" diye okumuşlardır. Kız çocuğu babasına asılacak ve: Hangi g nahtan dolayı beni öldürdün, diye soracaktır. Fakat onun ileri sürecek hiçbir mazereti bulunmayacaktır. Bu açıklamayı İhn Abbas yapmıştır. O da: "Diri diri gömülen kız çocuğu sorduğu zaman" diye okumuştur. Ubey'in Mushaf'ında da bu böyledir.

 krime, İbn Abbas'tan, o Peygamber (sav)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: " ocu unu öldüren kadın, kıyamet gününde çocuğu memelerine asılmı , kanlarına bulanmış olarak gelecek ve Rabbim. bu benim annemdir, bu beni öldürdü diyecek."[\[5\]](#)

Birinci görüş, cumhurun kabul ettiği g r   t r ve bu da yüce Allah'ın İsa (a.s)'a - kendisini ilah edinmiş olanlara azarlamak ve onlara sitem etmek üzere-söyleyeceği: "İnsanlara ... sen mi söyledin?" (el-Maide, 5/116) buyruğuna benzemektedir. İşte diri diri gömülen kız çocuğuna da sorulacak, bu soru, onu diri diri g mene bir azar mahiyetindedir ve bu. neden  ld r ld  ne dair soru sorulmasından daha belि dir.       öldürülmesi ancak bir günah dolayısıyla doğru olabilir. Peki bunu gerektiren günahı ne idi? Onun günahı olmadığı açıkça ortada olduğuna göre, böyle bir i  daha büyük bir bel  ve onu öldürene karşı delil daha açık seçiktir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

" ld r ld " anlamındaki buyruk ("te" harfi)  eddeli olarak: diye de okunmuştur. Bu buyrukta müşriklerin çocuklarının azab edilmeyeceklerine ve günahsız azabın hakedilmeyece ine dair açık bir delil de bulunmaktadır.

"Defterler açıldığı zaman."  nceleri katlı ve durulmuş iken a ılaca ı zaman. Maksat, meleklerin, sahipleri tarafından işlenmiş hayır ve  er türünden yaptıklarını yazmış oldukları amel defterleridir. Ölüm ile birlikte bu defterler d r l r, kıyamet gününde ise açılır. Her insan kendi amel defterinde ne olduğunu öğrenir ve içinde neler bulunduğunu bilir. Bunun  zerine de: "Bu kitaba ne olmuş? Küçük büyük hiçbir şey bırakmayıp, sayıp d km  " (el-Ke-hf, 18/49)

diyecekler.

Mersed b. Vedâa rivayetle dedi ki: Kıyamet günü oldu mu amel defterleri Arşın altından uçuşur. Mü'minin deften eline düşer: "Yüksek bir cennette... Geçmiş günlerde peşinen işledikleriniz sebebi ile afiyetle yiyin, için. "(el-Hakka, 69/24) Kâfirin defteri de eline düşer: "Beyinlere kadar işleyen bir sıcaklıkta... O serin de değildir, faydası da yoktur." (d-Vakıa, 56/42-44)

Um Seleme (r.anha)'dan rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde insanlar çıplak ayaklı ve elbisesiz haşredileceklerdir" Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, dedim ya kadınların durumu ne olacak?

Peygamber şöyle buyurdu: "İnsanlar (başka şeyle) meşgul edilecekler ey Um Seleme!" diye buyurdu. Ben: Onları meşgul edecek olan nedir? diye sordum, şöyle buyurdu: "Zerre ağırlığındaki şeylerin de, hardal tanesi ağırlığındaki şeylerin de yazılı bulunacağı amel defterleri (onları meşgul edecektir)." [6]

Daha Önce el-İsra Sûresi'nde (17/13-14. âyetlerin tefsirinde) Ebu's-Sevvar el-Adevi'nin şu sözü kaydedilmiş bulunmaktadır: Neşir (sahifelerin açılması) iki defadır ve bir defada katlanma sözkonusudur. Ey Adem oğlu, sen hayatta olduğun sürece senin açılmış olan sahifene dilediğin şeyleri yazdır. Öldüğün takdirde bu sahifen dürülecektir.

Nihayet ölümden sonra diriltileceğin vakit tekrar açılacaktır: "Oku kitabını! Bugün kendine karşı iyi hesablayıcı olarak kendin yetersin (denilecek.)" (el-İsra, 17/14)

Mukatıl dedi ki: Kişi Öldü mü amel defteri dürülün Kıyamet günü oldu mu açılır.

Ömer (r.a)'dan rivayet edildiğine göre, bu âyeti okuduğu vakit şöyle dermiş: Ey Adem oğlu! İş sana doğru götürülüyor (iş sana bağlı).

Nafi', İbn Âmir, Âsim ve Ebu Amr; Açıldı" diye şeddesiz olarak okumuşlardır. Bir defa açılacak anlamını ifade eder. Çünkü böylece delili ortaya konulmuş olur. Diğerleri ise açma işleminin tekrarını anlatmak üzere ("şın" harfini) şeddeli okumuşlardır. Bu da isyankarın azarlanmasının, itaatkarın müjdelene sinin de İleriye götürülmesi içindir. İnsanın ve ona tanık olacak meleklerin bu işi tekrarlayacağından dolayı, diye de açıklanmıştır.

"Gök yerinden söküldüğü zaman" buyruğundaki: Sökmek"; iyice yapışmış olan bir şeyi yerinden koparmaktır. Sema koçtan ve benzerlerinden derinin soyulması gibi sökülecektir. şekli de aynı anlamın bir söyleyişidir.

Abdullah'ın okuyuşunda: Gök yerinden söküldüğü zaman" şeklindedir. Devenin derisini soydum" demektir. Buna karşılık Onu yüzdüm" denilmez çünkü Araplar deve hakkında ya Onu soydum" derler yahutta; Derisini soydum" derler. Gitti"

anlamındadır. Buna göre sema bir örtü, bir şeyin üzerinden kaldırıldığı gibi yerinden kaldırılacaktır.

Yüce Allah'ın: "Gökleri Mtabların katlandığı gibi katlayacağımız gün... (el-Enbiya, 21/104) diye buyurduğu şekilde katlanacaktır, diye de açıklanmıştır. Anlam, sanki sema yerinden sökülüp katlanacaktır, gibi. Doğrusunu en İyi bilen Allah'tır.

"Cehennem daha da kızıştıldığı zaman." Kâfirler için yakılıp alevlen-dirildiği ve kızdırılması arttırıldığı zaman.

Ateşi alevlendirdim, kızıştırdım, kızıştırıyorum" denilir. "Kızıştırıldı" anlamındaki buyruk genel olarak: Alevli ateş" lafzından gelen şeddesiz bir fiil olarak okunmuştur. Ancak Nâfi', İbn Zekvan ve Ruveys şeddeli okumuşlardır. Çünkü cehennem ardı arkasına ateşi yakılmış ve kızıştırılmış olacaktır. Katade dedi ki: Onu Allah'ın gazabı ile Adem oğullarının günahları ardı arkasına alabildiğine kızıştıracaktır.

Tirmizi'deki rivayete göre, Ebu Hureyre, Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Ateş kırmızılaşınca kadar bin yıl süre ile tutuşturuldu. Sonra beyazlaşınca kadar bin yıl süre ile yakıldı. Sonra karanlıca kadar bin yıl süre ile yakıldı, O bakımdan o siyah ve karanlıktır." Bu hadis mevkuf olarak da rivayet edilmiştir.[\[7\]](#)

"Cennet de yaklaştındığı zaman." Takva sahihlerine yakınlaştırıldığı zaman, demektir. el-Hasen dedi ki: Onlar cennete yakınlaştıracaklar, yoksa cennet, yerinden ayrılacak değildir.

Abdurrahman b, Zeyd şöyle derdi: (Acaba) süslendi, yakınlaştırıldı (mı) demektir. Arap dilinde; Yakınlık" demektir. Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: Takva sahihlerine cennet yakınlaştırılır." (eş-Şuara, 26/90) Filan kişi yakınlaştı" demektir.

"Her nefo neyi hazırlamışa a" hayır ve şer türünden ne işlemişse "bilmiş olacaktır."

Bu buyruk; "güneş tortop edilip, durulduğu zaman" ile ondan sonra gelen buyruklar(daki şarOın cevabını teşkil etmektedir. Ömer (r.a) dedi ki: İşte bunca söz bunun için söylendi. İbn Abbas ve Ömer (r.anhuma)'dan rivayet edildiğine göre, onlar bu sûreyi okumuşlar. "Her nefis neyi hazırlamış -sa bilmiş olacaktır* buyruğuna varınca, "işte bütün bu anlatılanlar bunun için anlatıldı" demişlerdir.

Buna göre, anlam şöyle olur: Güneş tortop edilip, durulduğu zaman ve bu ister gerçekleşeceğinde, herbır nefis amel olarak neyi hazırlamışsa bilmiş olacaktır.

Buharı ve Müsüm'de Adiy b. Hatim'den şöyle dediği nakledilmektedir Ra-sûlulfah (sav) buyurdu ki: "Aralarında bir tercüman bulunmaksızın Allah'ın

kendisi ile konuşmayacağı aranızdan hiçbir kimse yoktur. Kişi sağına bakacak, ancak önden göndermiş olduklarını görecektir. Soluna bakacak, ancak önden göndermiş olduklarını görecektir. Karşısında cehennem ateşi görünecek. O bakımdan sizden her kim bir hurmanın yarısı ile dahi olsa cehennem ateşinden kendisini koruyabiliyorsa, durmasın, yapsın."[\[8\]](#)

el-Hasen dedi ki; "Güneş tortop edilip, durulduğu zaman" buyruğu yüce Allah'ın: "Her nefis neyi hazırlamışsa bilmiş olacaktır" buyruğu için yapılmış bir yemindir. Tıpkı: Zeyd savaşa çıkacak olursa, (andolsun) Amr da savaşa çıkar" demeye benzer. Ancak birinci görüş daha doğrudur.

İbn Zeyd, tbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre İbn Abbas yüce Allah'ın: "Güneş tortop edilip, durulduğu zaman... cennette yaklaş tır ildiği zaman" buyruğu hakkında şöyle demiştir: İşte bu oniki hususun altısı dünyada, altısı âhirette olacaktır. Biz bunların ilk altısını daha önce Ubeyy b. Ka'b'ın sözü ile (beşinci âyetin tefsirine geçmeden hemen önce) açıklamış bulunuyoruz.[\[9\]](#)

15. Artık başka söze gerek yok! Andederİm geri dönüp gelenlere,

16. Aka aka yuvalarına geri dönenlere,

17. Geri geldiği zaman geceye, İS. Nefes aldığı zaman sabahai

19. Şüphesiz ki o, çok şerefli bir elçinin sözüdür

20. Büyük bir güç sahibi; Arş'tn sahibinin nezdinde yüksek bir mevki sahibi olan bir elçinin.

21. Orada kendisine itaat edilendir, oldukça emindir.

22. Arkadaşınız bîr deli değildir.

"Artık başka söze gerek yok. Andederim..." buyruğundaki: Artık başka söze gerek yok" lafzı önceden (el-Kıyamc, 75/1. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere zaid olup, buyruk "'andederinv' anlamındadır.

"Geri dönüp gelenlere, aka aka yuvalarına geri dönenlereJ" bunlar tefsir ehlinin naklettiklerine göre beş parlak gezegendir: Zuhale (saLürn), müşteri (Jüpiter), utarid (merkür), merih (mars) ve zühre yıldızlarıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'lır. Bu Alı (k.v)'den de rivayet edilmiştir. Diğer yıldızlar arasında özellikle süzkonusu edilmeleri iki şekilde açıklanmıştır. Birincisine göre; bunlar, güneşe dönüktürler. Bu açıklamayı Bekr b. Abdullah et-Müzeni yapmıştır. İkincisine göre bunlar, saman yolunu katettikleri için süzkonusu edilmişlerdir. Bu açıklamayı da İbn Abba.s yapmıştır.

el-Hasen ve Katade dedi ki: Bunlar hem gündüzün, hem de battıkları vakit görünmeyen yıldızlardır. Ali (r.a) da böyle demiştir: Bunlar, gündüzün

görünmeyen, geceleyin çıkan yıldızlardır. Ballıkları vakı de görünmeyen yani gizliliklerinden dolayı gözün göremeyeceği bir halde olup. görülemeyen yıldızlardır.

es-Sıkah'Ve şöyle denilmektedir: Bülün yıldızlar" demektir. Çünkü bunlar, batışları esnasında saklanırlar. Yahulta gündüzün saklandıkları için onlara böyle denilmiştir.

Sabitler dışında kalan gezegen yıldızlardır, diye de açıklanmıştır.

el-Ferrâ, yüce Allah'ın: "Artık başka söze gerek yok. Andederüm geri dönüp gelenlere" buyruğu hakkında şunları söylemektedir: Burada kastedilenler beş gezegendir. Zuhâl, müşteri, merih, zühre ve utarid yıldızlarıdır. Çünkü bunlar, akıp gittikleri yerlerinde (yörüngelerinde) saklanır ve gizlenirler. Yani ceylanın mağarada saklandığı gibi gizlenirler. Buna da: denilir.

Bunlara bu ismin verilmiş .sebebinin, geri kalmaları olduğu da söylenmiştir. Çünkü bunlar bir dönen, bir doğru hareket eden, hareketlerinde intizam bulunmayan gezegenlerdir. Geri kaldı, kalır" anlamında; Onu geride bırakıp gitti" demek olduğu da söylenmiştir. Burnun burun yumuşakları tarafında azıcık bir yükseklikle birlikte içeriye gömülü olması" demektir, öü şekilde olan erkeğe kadına da; denilir. Bütün ineklerin de burnu böyledir.

Abdullah b. Mes'ud'un yüce Allah'ın: "Andederim geri dönüp gelenlere" buyruğu hakkında bunlar yabancı ineklerdir; dediği rivayet edilmiştir. Hli-şeym, Zekeriyâ'dan, o Ebu İshak'dan, o Ebu Meyserc Amr b. Şurahbil'den şöyle dediğini rivayet etmektedir; Bana Abdullah b. Mesud dedi ki: Siz Arap kimselersiniz. "Geri dönüp gelenler" ne demektir? Ben: Bunlar yabancı ineklerdir, dedim. O: Ben de bu görüşteyim, dedi. İbrahim ile Cabir b. Abdullah da böyle demişlerdir. İbn Abbas'tan rivayete göre yüce Allah, yabancı ineklerine yemin etmektedir, demiştir. İkrime'nin undan rivayetine göre şöyle demiştir: İnekler"; Ceylanlar" demektir. Bunlar insanı gördükleri vakit sinip, geri çekilirler ve yuvalarına girerler.

el-Kuşeyri dedi ki: Buna göre; "Burundaki basıklık"tan gelmektedir, denilmiştir. Bu ise burnun yan taraflarının geniş olması, buna karşılık tümseğinin az olmasıdır. İneklerin ve ceylanların burunları bu şekildedir.

Ancak daha doğru olan bunun yıldızlar hakkında yorumlanmasıdır. Çünkü bundan sonra gece ve sabah sözkonusu edildiğinden yıldızların sözko-nusu edilmesi, buna daha uygun düşmektedir.

Derim ki: Yüce Allah ister canlı, ister cansız olsun yaratıklarından dilediği ile kaseni edebilir. Her ne kadar bundaki hikmet bizim tarafımızdan bilinmese dahi. İbn Mesud ve Cabir b. Abdullah'tan -ki bunların İki de sahâbi-dir- ile en-

Nehai'den rivayet edildiğine göre; bunlar yabani ineklerdir, demişlerdir. İbn Abbas İle Said b. Cübeyr'den bunların ceylanlar oldukları rivayet edilmiştir. el-Haccac b. Münzir'den şöyle dediği nakledilmiştir Ben Cabir b. Zeyd'e; "Geri dönüp gelenler" hakkında soru sordum da o şöyle dedi; Ceylanlar ve ineklerdir.

Bununla birlikte yıldızların kastedilmiş olma ihtimali de uzak değildir.

Bunların melekler olduğu da söylenmiştir. Bu görüşü el-Maverdî nakletmiştir, "Kaybolanlar" demek olup, 'den alınmıştır. Yabani hayvanın içinde saklandığı yuvaya bu ad verilir. Evs b, Hacer dedi ki:

"Allah'ın, bulutunu indir(ip yağmur yağdır)dığım görmez misin? Beyaz ceylanlar ise yuvalarında sinekler rahatsız ettiği için başlarını hareket ettirmektedir.*

Tarafe de şöyle demiştir: "Sanki bir arabistan kirazı ağacının iki kanadı onu gölgeler Yayın bükülmüş yanları(nı andıran omuzları) oldukça güçlü bir sırtın altındadır,"

Şöyle de denilmiştir: Yabani hayvanların barındıkları yerlere gidip, sığınmaları" demektir. Yabani hayvanların ve ceylanların barındıkları (kendisine) sığındıkları yerlere de bu isim verilir. el-A'sa şöyle demiştir;

"Biz kabilenin diyarına varınca, güzel huylular kaldırdı başını; Vadideki inek sürüsünün barınaklarında başlarını kaldırması gibi."

(Beyitte "başını kaldırdı" anlamı verilen fiilin ziyadesiz hali olarak): denilir ki: "gündüz saati ilerledi" demektir. Ceylan barındığı yerden kafasını, boynunu kaldırdı" demektir. İmrûu'l-Kays da şöyle demiştir:

"Akşam vaktinden biraz geçirdi, sonra tırnaklarıyla başladı Toprağı eşleyip kaldırmaya, kaldığı ve barındığı yerden."

Yuvalar, barınaklar" ile 'in çoğuludur, Geri dönenler" de; ile 'in çoğuludur. Akanlar" lafzı da 'in çoğulu olup, Aktı, akar" fiilinden gelmektedir.

"Geri geldiği zaman geceye" buyruğu hakkında el-Ferra şöyle demiştir: Müfessirler: fiilinin "geri döndü" anlamına geldiğini icma' ile kabul etmişlerdir. Bunu el-Cevheri nakletmektedir.

Bazı ilim adamlarımız da şöyle demiştir: Bu, gecenin ilk vakti girip, ka-ranhğı bastı, demektir. Bulut yere. yaklaştığı zaman da böyle (denir). el-Meh-devi dedi ki: "Gerigeldiği zaman geceye" karanlığı ile geri gittiği zaman, demektir. İbn Abbas, Mücahid ve başkalarından bu şekilde nakledilmiştir. Yine onlardan, el-Hasen'den ve başkalarından; karanlığı ile geldiği zaman diye açıkladıkları rivayet edilmiştir. Zeyd b. Eşlem: Gitti; diye açıklamıştır, el-Ferra dedi ki: Araplar ondan (geceden) ancak çok az bir kısmı kaldığı takdirde; ile derler.

el-Haİİ ve başkaları da şöyle demiştir: Gece geldiği ya da geri dönüp gittiği zaman; denilir. el-Müberred dedi ki: Bu zıt anlamlı kelimelerdir. Her iki anlam

da aynı şeye racidir. Bu da başında karanlığın görünmesi sonunda ise geçip gitmesi demektir. Alkame b. Kurat dedi ki:

"Nihayet sabah onun için nefes almaya başlayıp da Gecesi üzerinden çekilip geri gittiğinde..."

Ru'be de şöyle demiştir:

"Ey Hind! O adam(ın gençliği) ne çabuk gitti ve yaşlandı? Halbuki daha önce taze bir gençti."

Bu el-Ferrâ'nın delilidir. İmruu'l-Kays da şöyle demiştir:

"Çok yaklaştı, isteseydi daha da yaklaşırdı O zaman onun ateşinden bir miktar alır (aydınla mr)dık."

İşte bu da "yaklaşma" anlamına geldiğini göstermektedir. el-Hasen ve Mü-cahid:

"C Ir^-*): Karanlığı bastı" diye açıklamışlardır. Şair de şöyle demiştir:

"Nihayet geceleri karanlığını bastırınca Gece karanlığım (aydınlıktan) ayıran sınırından bir karanlığa binerler."

el-Maverdî dedi ki: 'ın asıl anlamı "dolmak'tır. Bu bakımdan büyükçe kaseye içindikilerle dolup taşlığından dolayı; denilir. Gecenin başlangıcı hakkında dolu dolu gelip başlamasından dolayı da bu tabir kullanılmıştır. Geri dönüp gitmesi ve karanlığının dolması yani tamamlanması dolayısı ile de geçip gitmesi hakkında kullanılmıştır. İmruu'l-Kays'ın:

"As'as'deki o eski diyara yakınlaştılar."

Mısraında "As'as" çölde bir yerin adidir. Bu aynı zamanda bir adamın da adıdır. Recez vezninde şair şöyle demiştir:

"As'as'a gelince, o güven duyacağın ne iyi bir delikanlıdır!"

Kurda da; denilir. Çünkü o geceleyin uyumaz ve bir. şeyler arar. Kirpilere de geceleyin çokça gidip geldiklerinden ötürü: denilir, Ebu Amr: Koklamak" dernektir demiş ve şu mısraı zikretmiştir: mevki sahibi bir elçinin." Ebu Salih'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: O, izin almaksızın yetmiş perdeden içeriye girer.

"Orada" yani semavatta "kendisine itaat edilendir." İbn Abbas dedi ki: Meleklerin Cebrail'e itaatlerinin bir parçası da şudur: Rasûiullah (sav)'ı İsra gecesinde beraberinde alıp götürdüğünde Cebrail (a.s) cennetlerin bekçisi Rıdvan'a: Ona (kapıları) kapat aç, dedi. O da açtı. Peygamber cennetten içeri girdi, içindikileri gördü. Cehennemin bekçisi Malik'e de: Ona cehennemi aç da orayı görsün, dedi. Ona itaat etti ve cehennemin kapısını açtı.

"Oldukça emindir." Getirdiği vahiy hususunda kendisine güvenilendir.

"Elçi" ile kastedilenin Muhammed (sav) olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre de anlam şöyle olur: Risaleti tebliğ hususunda "büyük bir güç sahibedir. "Orada

kendisine itaat edilendir." Allah'a itaat eden kimseler ona itaat eder. "Arkadaşınız" Muhammed (sav) "bir deli değildir." Deli değildir ki, söylediği sözler hususunda itham altında bırakılsın. Bu da yeminin cevabındandır.

Bir görüşe göre de Peygamber (sav) Cebrail'i yüce Rabbinin huzurundaki sureti ile görmek istedi. Ancak Cebrail: Bu benim elimde olan bir şey değildir, dedi. Şanı yüce Rab bu hususta ona izin verdi. Ona ufuku büsbütün kapatmış olarak geldi. Peygamber (sav) ona bakınca bayılıp yere düştü. Müşrikler: O bir delidir, deyince: "Şüphe yok ki o çok şerefli bir elçinin sözüdür... Arkadaşınız bir deli değildir" buyrukları indi. Ancak Cebrail'i gerçek sureti üzere görünce, heybeti etkisi altında kalmış ve bünyesinin katlanama-yacağı bir halle karşı karşıya kaldığından baygın olarak yere düşmüştü. [10]

23. Andolsun ki o, kendisini apaçık ufakta görmüştür.

24. O, gaybdan yana cimrilik etmez.

25. O, kovulmuş şeytanın sözü de değildir.

26. O halde nereye gidiyorsunuz? **27.** O, ancak bir öğüttür; âlemlere,

28. Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere.

29. Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz.

"Andolsun ki o kendisini apaçık ufukta görmüştür." Yani Cebrail'i al-tıyüz kanadı ile gerçek suretinde görmüştür.

"Apaçık ufuk" doğu tarafında, güneşin doğduğu yerde, demektir. Bu ufuktan güneş doğduğundan ötürü ona "apaçık ufuk" denilmiştir. Yani eşya o taraftan görülmeye başlanır.

"Apaçık.ufuk"un semanın herbir yanı ve etrafı demek olduğu da söylenmiştir. Şair şöyle demektedir:

"Semanın ufuklarını tuttuk size karşı Onun iki ay'ı (ay'ı ve güneşi) da, doğan yıldızları da bizimdir*

el-Maverdi dedi ki: Buna göre bu hususta üç görüş vardır. Birincisine göre, o Cebrail'i semanın doğu ufkunda görmüştür. Bu görüş Süfyan'a aittir. İkincisi semanın batı ufkunda görmüştür. Bunu da İbn Şecere nakletmiştir. Üçüncüsü o Cebrail'i Mekke'nin doğu tarafında kalan Ecyâd cihetinde görmüştür. Bu açıklamayı da Mücahid yapmıştır.

es-Sa'lebi'nin, İbn Abbas'tan naklettiğine göre; Peygamber (sav) Cebrail'e şöyle demiş: "Ben seni semada bulunduğun suretin ile görmek isliyorum." Cebrail: Buna gücün yetmez, deyince Peygamber: "Yeter" buyurmuş. Bunun üzerine Cebrail: Nerede istersen orada sana görüneyim, demiş. Peygamber: "Abtahta"

deyince, Cebrail oraya sığmam demiş. Peygamber: "O halde Mi-na'da" deyince, yine: Oraya sığmam demiş. Peygamber: "O halde Arafat'ta" deyince, Cebrail: Oraya beiki sığabilirim demiş. Daha sonra onunla (görüleceği vakit hususunda) sözleşmiş. Peygamber belirtilen vakitte çıkmış, Cebrail de ansızın Arafat tepelerinden kendine has ses ve yankılarıyla doğu ile batı arasını doldurmuş olarak gelmiş. Başı semada, ayakları yerde imiş. Peygamber (sav) onu görünce baygın olarak yere düşmüş. Cebrail suretini değiştirerek Peygamberi alıp, onu bağrına basmış ve: Ey Muhammed korkma, demiş. Peki ya İsrail'i başı Arşın altında, ayakları yedinci yerin dibinde, Arş onun omuzları üzerinde ve hazan Allah korkusundan dolayı küçük bir kuş kadar oluncaya kadar ufalıp nihayet Rabbinin Arşını onun azametinden başka hiçbir şeyin taşımadığını göreceksin olursan (ne yaparsın?)^[11]

Bir açıklamaya göre, Muhammed (sav) yüce Rabbinin apaçık ufukta görmüştür. İbn Mesud'un açıklamasının anlamı budur. Bu hususa dair yeterli açıklamalar daha önceden en-Necm Sûresi'nde (53/13. âyetin tefsirinde) geçmiştir bulunmaktadır. Konuyu oradan takip edebilirsiniz^[12]

"Apaçık" lafzı da iki şekilde açıklanmıştır. Birincisine göre bu, ufukun niteliğidir. Bu açıklamayı er-Rabî yapmıştır, ikincisine göre bu görenin niteliğidir. Bu da Mücahid'in açıklamasıdır.

"O, gaybdan yana cimrilik etmez." buyruğundaki "cimrilik etmez" anlamındaki lafız; İbn Kesir, Ebu Amr ve el-Kisai tarafından şeklinde "zı" ile okunmuştur. Bunun mastarı olan: İtham altında bulunmak⁷ anlamına gelir. Şair şöyle demektedir:

"Ama Allah'ın Kitabına yemin olsun ki, ben bana buğzedildiğinden dolayı Terkedilmedim, fakat o itham eden ithamadır."

Ebu Ubeyd de bu okuyuşu tercih etmiştir. Çünkü Mekkeliler onun bu hususta cimrilik etliğini söylememişlerdir, onu yalanlamışlardır. Diğer taraftan Araplar çoğunlukla: o böyle değildir" derler. Buna karşılık -aynı anlamda-: demezler. Onlar ancak: 'Sen bu hususta itham altında değilsin" derler.

Diğerleri ise "dar harfî ile: diye okumuşlardır ki; "sen cimri değilsin" demektir. Bu da: SeY hakkında cimrilik ettim, ederim" fiilinden gelmekte olup. bu şekilde cimrilik edene de denilir. İbn Ebi Necih, Mücahid'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yani o bildikleri hususunda size karşı cimrilik etmez. Aksine herkese Allah'ın kelamını ve hükümlerini Öğretir. Şair de şöyle demiştir:

"Gizli saklı sözleri cömertçe açıklarım, fakat ben; Sana ait sırları soranlara (açıklamak hususunda) çok cimriyim."

"Gayb" Kur'ân-ı Kerim ve semanın haberidir.

Bu anlamlar, Muhammed (sav)'ın niteliğidir. Cebrail (a.s)'ın niteliği olduğu da söylenmiştir.

"Zı" harfi ile okuyuşun "zayıf" anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu anlamı el-Ferrâ ve el-Müberred nakletmiştir. Zayıf adam" ve; Suyu cılız (az) kuyu" denilir. Şair d-A'sâ da şöyle demiştir:

"Bol sulu ve yağmurlu yerden uzak, Suyu az olan bir kuyu Yükseldiğinde gemileri ve yüzücüleri Ortaya çıkartan, tatlı su gibi olamaz."

Alanın ödeyebilecek mi, ödeyemeyecek mi bilemediği burç"a da denir. Peygamber (sav)'ın bu kabilden alacağı bulunan kimse hakkındaki hadisinde de bu manada kullanılmıştır. Bu şekilde alacağı olan için Ali (r.a) "Eğer samimi birisi ist; o alacağını tahsil ettiğinde geçmiş yıllar için de zekatını öder."

Bu lafız aynı zamanda kötü huylu adam anlamına da gelir. O halde bu müşterek (birden çok mana hakkında kullanılan ortak) bir lafızdır.

"O Kur'ân-ı Kerim Kureyş'in dedikleri gibi "kovulmuş" ve lanetlenmiş "şeytanın sözü de değildir."

Ata dedi ki: Bu buyruk ile Peygamber (sav)'a Cebrail suretinde görünüp, onu fitneye düşürmek isteyen "Ebyad" adındaki şeytanı kastetmektedir,

"O halde nereye gidiyorsunuz?" buyruğu hakkında Katade dedi ki: Siz bu sözü ve ona itaat etmeyi bırakıp da nereye yönetiyorsunuz? Ma'mer de Ka-tade'den böyle açıkladığını rivayet etmiştir. Yani sizler, benim kitabımı ve bana itaati bırakıp, nereye gidiyorsunuz? ez-Zeccac dedi ki: Benim size açıklamış olduğum bu yoldan daha açık hangi yola sapıyorsunuz?

"Nereye gidiyorsun" anlamında hem âyet-ı kerimede olduğu şekilde diye (harf-İ cersiz) kullanılır-, hem de: diye (harfi cerli olarak) kullanılır.

el-Ferrâ, Araplardan Ben Şam'a gittim, İrağa çıktım, çarşıya çıktım" diye kullandıklarını ve bununla; şeklinde harf-İ cer'li kullanım anlamını kastettiklerini nakletmiş ve şöyle demiştir: Biz bu kullanımı bu üç şekilde (Araplardan) duyduk. Ukayloğul! arına men-sub birisi de bana şu beyiti nakletmiştir:

"Hanife (oğulları) bizi gördüklerinde bağırarak çağırırlar bizi Ve çağırarak sen hangi yere gidersin ki?"

Şair burada: C Jl) harf-i cerri ile kullanımı kastetmiştir ki, harfi hazfederek bu beyiti söylemiştir.

d-Cüneyd dedi ki: Âyet-i kerimenin anlamı, diğer bir âyetin anlamı ile birlikte anlaşılmalıdır. Bu da yüce Allah'ın: "Hazineleri nezdimizde bulunmayan hiçbir şey yoktur." (el-Hicr, 15/21) buyruğudur. Yani Allah'ın sizin için açıklamış olduğu yoldan daha açık hangi yolu izleyeceksiniz. ez-Zeccac'ın açıklamasının anlamı da budur.

"O" Kur'ân-ı Kerim "ancak bir öğüttür alemlere." Bir öğüü ve kötülükten uzaklaştırıcı bir azardır. Buyruktaki; olumsuz edalı olarak; anlamındadır.

Muhammed ancak bir öğüttür, diye de açıklanmıştır.

"Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere" hakka uymak ve onun üzerinde devam etmek isteyenlere.

Ebu Hureyre ve Süleyman b. Musa dedi ki: Yüce Allah'ın; "Aranızdan dosdoğru yolda gitmek isteyenlere" buyruğu inince, Ebu Cehil şöyle dedi: O halde iş bize kalmıştır. Dilersek yürümeyiz. -İşte Kaderiyye anlayışı budur ve o, kaderiye anlayışının başını çekendir. Bunun üzerine yüce Allah'ın:

"Âlemlerin Rabbi olan Allah dilemedikçe de siz dileyemezsiniz" buyruğu nazil oldu; bu buyruk ile kulun hayırlı bir ameli ancak Allah'ın tevfiği ile işlediğini, şer olan bir ameli de ancak Allah'ın yardımsız bırakması sonucu islediğini açıklamış olmaktadır.

el-İlâsen dedi ki: Allah'a yemin ederim ki Araplar, Allah kendilerinin müs-lîman olmalarını istemedikçe müslüman olmayı istemedi.

Vehb b. Münebbih dedi ki: Yüce Allah'ın, Peygambere indirmiş olduğu kitaplardan seksenyedi kitapda şunu okudum: Her kim meşietten kendisinin bir pay sahibi olduğunu kabul ederse o kâfirdir.

Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buy utulmaktadır: "Eğer Biz, onlara gerçekten melekleri indirseydik, ölümler kendileri ile konuşsalar ve istedikleri her şeyi karşılına toplasaydık; onlar yine de Allah dilemedikçe iman etmezler-di." (ei-Enam, 6/111); "Allah'ın izni olmadan hiçbir kimsenin iman etmesi mümkün değildir." (Yunus, 10/100); "Muhakkak ki sen sevdiğini hidayete erdiremezsin fakat Allah, dilediğine hidayet verir." (d-Kasas, 28/56)

Bu hususta âyetler de pek çoktur, haberler (hadisler) de pek çoktur. Şanı yüce Allah, İslâm ile hidayete iletmiştir, küfür ile de saptırmıştır. Daha önce birkaç yerde geçtiği gibi.

Tekvir Sûresi(nten tefsiri) burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun. [\[13\]](#)

[\[1\]](#) Tirmizi, V, 433; Müsned, II, 27.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/425

[\[2\]](#) Suyun. ed-Durru'l-Mensûr, VIII, 426.

[\[3\]](#) Sıyyıtfı, ed-Durru'i-Mensür, VII), 429.

[\[4\]](#) Bezzâr, Müsned, I, 355; Tahcrânî, Kebir, XVII], 337; Heysemi, Mecnâ, VII, 134

[5] Kaynağını tespit edemedik

[6] Taberanî, Evsat, I, 254; Hsysemî, Mecma', X, 333; Münzirî, et-Terğib, IV, 207.

[7] Timizi, IV, 710.

[8] Buharı, V, 2395, îbıı Hibb;ın. Sahth, XV. Ş73: Tirnizi, IV, 611; İbn. Mace, I, 66; Müsned, IV, 1%, 377.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/426-438

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/438-444

[11] Hadis olarak kaynağını tespit edemedik.

[12] Ancak belirtilen yerde Peygamber Efendimizin Ralibini gördüğünü söyleyen İbn Me-sııtl değil, İbn Abbas'tır, İbn Mesııd'un açıklamasına göre de Peyamberlerin gördüğü Cebrail (a.s)'dır.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/444-449

İNFİTAR SURESİ

1- İnsanla Birlikte Bulunan Yazıcı Melekler:

2- Kâfirlerin Yazıcı Melekleri Var mıdır?:

3- Melekler İnsanın İçinden Geçenleri Nasıl Bilirler?:

İNFİTAR SURESİ

1-19. ÂYETLERİN TEFSİRİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Mekke'de indiği görüş birliği ile kabul edilmiştir, Ondokuz âyettir. [\[1\]](#)

1. Gök yarıldığı zaman,
2. Yıldızlar dökülüp, darmadağın olduğu zaman,
3. Denizler akıtıldığı zaman,
4. Kabirler altüst edildiği zaman,
5. Herbir nefis önden neyi yollamış, geriye neyi bıraktıysa bilmiş olacaktır.

"Gök yarıldığı zaman." Meleklerin inşi için, Allah'ın emriyle yarık yarık olduğu zaman... Yüce Allah'ın: "Ve o günde gökyüzü bulutla yarılacak, melekler ardı arkasına indirileceklerdir" (el-Furkan, 25/25) buyruğunu andırmaktadır.

Yüce Allah'ın, heybetinden dolayı yarılp, çatlayacaktır, diye de açıklanmıştır.

Yarmak" demektir, Ben onu yardım, o da yarıldı" denilir. Devenin azı dişi çıktı" ifadesinde de bu kökten gelen fiil kullanılmıştır. Bu duaimda olan deveye: denilir. O şey yarıldı, çatladı" demektir. Çatlakları bulunan bir kılıç" anlamındadır. Antere de şöyle demiştir:

"Kılıcım bir şimşek gibi parlaktır, yanımdan ayırmam onu Benim silahım; ne pürüzlüdür, ne de çatlağı vardır onun."

Daha önce bu hususa dair açıklamalar birkaç yerde (Fatır, 35/1. âyetin tefsiri: eş -Şûra, 42/5- âyetin tefsiri gibi) geçmiş bulunmaktadır.

"Yıldızlar dökülüp, darmadağın olduğu zaman." Ardı arkasına düştüğü zaman...

O şeyi döktüm dağıttım, döküyorum dağıtıyorum, dökmek dağıtmak. 1.o da) dökülüp dağıldı." temi: Dökülüp, dağılmış şeyv şeklinde gelir Ötrclı olarak Bir şeyden dökülüp dağılan"a denilir. Çokça dökülüp dağılmış inci' demektir. Şeddeli gelmesi çokluk ifade etmesi idindir.

"Denizler akıtıldığı zaman." Biri diğerine akıtılarak -önceden de geçtiği üzere- lek bir deniz haline geldiği zaman...

el-Hasen dedi ki Akıtıldı" suyu yok olup gilti ve kurudu, demektir. Şöyle ki. denizler önce bir arada duruyorken "akıtılacağı vakit" dağılmış olacak ve juiñ yuk olup gitmiş olacaktır. Bütün bu hususlar, daha önce: "Güneş tortop edilip, durulduğu zaman" (et-Tekvir, 81/1) buyruğunda geçtiği üzere kıvametten önce

olacaktır.

"Kabirler altüst edildiği zaman." Altüst edilip içindekiler canlı olarak çıkaraacağı zaman, demektir.

Eşyanın allını üstüne getirdim" denilir Havuzu yıktım ve onun altını üstüne gelirdim" denilir.

Aralarında el-Ferrâ'nın da bulunduğu bir topluluk da şöyle demiştir: "Altüst edildiği" yer, içinde bulunan altın ve gümüşü dışarı çıkardığı zaman demektir. Çünkü yerin, içinde bulunan altını ve gümüşü dışarı çıkarması kıyametin alametlerindendir.

"Herbir nefs Önden neyi yollamış, geriye neyi bıraktıysa bilmiş olacaktır" buyruğu "O günde insana önden yolladığı şeyler ile geriye bıraktığı şeyler haber ertr-Cel-Kıyame, 75/13) buyruğuna benzemektedir ki daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Bu buyruk "gök yarüdiği zamanem cevabıdır. Çünkü bu d-Hasenin açıklamasına göre yüce Allah'ın: "Herbir nefs... bilmiş olacaktır" buyruğu hakkında yapılmış bir yemindir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: İşte kıyametin alametlerinden olmak üzere bu hususlar ortaya çıkıp, ameller sona erip, mühürlenince; herbir nefis ne kazandıysa onu bilmiş olacaktır. Çünkü bundan sonra yapacağı herhangi bir amelin ona faydası olmayacaktır.

Bir diğer'açıklamaya göre bu hususlar oldu mu artık kıyamet kopacak ve herbir nefis işledikleri ile hesaba çekilecek, ona kitabı sağ, ya da sol tarafından verilecek, onu okuması ile birlikte bütün amellerini hatırlamış olacaktır.

Bu buyruğun yemin olmayıp (olacakları) haber vermek mahiyetinde olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın izniyle doğru olan da budur.^[2]

6. Ey insan! O kerim Rabbine karşı seni aldatan nedir?

7. O ki, seni yarattı, herbir şeyini yerli yerince koydu, seni oldukça dengeli kıldı.

8. Dilediği şekilde seni terkeb etti.

9. Hayır! Bilakis siz dini yalanlıyorsunuz.

"Ey insan" buyruğu ile yüce Ailah, ölümden sonra dirilişi inkar edenlere hitab etmektedir.

İbn Abbas dedi ki: Burada "insan" ei-Velid b, el-Muğire'dir. İkrime, Ubey b: Haleftir, demiştir. Buyruğun Ebu'l-Esed b. Kelede el-Cumahî hakkında indiği de söylenmiştir.

Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, bu buyruğu o şöyle açıklamıştır: "O kerim" seni cezalandırmayan "Rabbine karşı seni aldatan nedir?" Seni ne aldattı

da sonunda küfre saptın?

Katade dedi ki: Onu kendisine musallat olan şeytanı aldattı, el-Hasen: Onu o pis ve murdar şeytanı aldattı, diye açıklamışlardır.

Ahmaklığı ve cehaleti, diye de açıklanmıştır. Bunu el-Hasen, Ömer (r.a)'dan rivayet etmiştir.

Galib el-Haneff de şöyle demektedir: Rasûlullah (sav): "Ey insani O kerim Rabbİne karşı seni aldatan nedir?" buyruğunu okuyunca: "Onu cahillik aldattı" diye buyurdu[3]

Salih b. Mismar dedi ki: Bize ulaştığına göre Rasûlullah (sav): "Ey insan! O kerim Rabbine karşı seni aldatan nedir?" buyruğunu okudu ve: "Onu cahilliği aldattı" diye buyurdu[4]

Ömer (r.a) dedi ki: Nitekim yüce Allah: "Çünkü o çok zatim ve çok cahildir" (el-Ahzab, 33/73) diye buyurmaktadır.

Onu Allah'ın affediciliği aldattı, çünkü Allah işin başında onu cezalandırmadı, diye de açıklanmıştır.

İbrahim b. el-Eş'as dedi ki: Fudayl b. İyati'a şöyle denildi: Yüce Allah, kıyamet gününde seni huzuruna getirecek olup da: "O kerim Rabbine karşı seni aldatan nedir?" diye sorsa ne söyleyeceksin? O şöyle dedi: Beni Senin sarkıtılmış perdelerin aldattı, çünkü Kerim olan, Settâr olanın kendisidir. İb-nu's-Semmâk bu anlamı nazını haline dökerek şöyle demiştir:

"Ey günahını gizleyen kişi. utanmıyor musun? Tenhada sen yalnızken Allah senin ikincilidir. Rabbinin mühlet vermesi aldattı seni Sen gün ah işleyip durdukça onun örtme3i de."

Zünnûn el-Mısri dedi ki; Allah'ın setri altında olup da aldanış içerisinde olan ve bunun farkında olmayan nice kimseler vardır!

Ebu Bekr b. Tahir et-Ebheri de şu beyitleri söylemiştir:

"Ey kendini beğenmekte ve (günah vadisinde) serserice dolaşmakta aşırıya giden, Bu halinde uzun kalışı kendisini aldatan! Allah sana mühlet verdi, sen de O'na savaş açtın O'na isyan etmenin akıbetinden korkmaksızın."

Ali (r.a)'dan gelen rivayete göre o, bir kölesini defalarca çağırdığı halde kendisine: Buyur dememiş. Bunun üzerine kalkıp bakınca kapıda olduğunu görmüş. Ne oluyor sana, niye bana cevap vermedin? diye sorunca, şu cevabı vermiş: Çünkü ben senin affediciliğine güveniyorum, cezalandırmayacağından eminim. Ali (r.a) onun verdiği cevabı pek güzel bulmuş ve bunun üzerine onu azad etmiş.

Kimileri şöyle demektedir: "Seni aldatan nedir?" Yani seni kandırıp da bu hususta seni yanlış kanaate ne sürükledi de sonunda görevlerini ihmal ettin,

yerine getirmedin?

İbn Mesud dedi ki: Kıyamet gününde aranızdan Rabbi ile başbaşa kalmayacak hiçbir kimse yoktur. Rabbi ona: Ey Ademoğlu benim hakkımda seni ne aldattı? Ey Ademoğlu, bildiğinin gereği olarak neler yaptın? Ey Ademoğlu, gönderdiğim peygamberlere ne cevap verdin? diye soracak.

"O ki seni yarattı." Senin bir nutfeden yaratılışını takdir buyurdu.

Sen annenin karnında iken "herbir şeyi yerli yerince koydu" sana ait eller, ayaklar, gözler vesair organları yarattı.

"Seni oldukça dengeli kıldı." Seni son derece dengeli ve güzel bir yaratılışa sahip kıldı. Nitekim: Bu oldukça dengeli bir şeydir" denilir.

"Seni oldukça dengeli kıldı" buyruğu, genel olarak şeddeli okunmuştur. Ebu Ubeyd ve E bu Hatim'in tercih ettiği kıraat de budur. el-Fer-ra ile Ebu Ubeyd dedi ki: Yüce Allah'ın: "Andolsun Biz insanı gerçekten ah-sen-i takvimde yarattık." (et-Tin, 95/4) buyruğu, buna delil teşkî! etmektedir/n^[5] Kufeiler, Asım, Hamza ve el-Kisai ise; şeklinde şeddesiz olarak okumuşlardır. Seni meylettirdi ve hangi surette dilediyse öylece şekillendirdi. Güzel ya da çirkin, uzun ya da kısa.,.

Musa b. Ali b. Ebi Rebah el-Lahmî babasından, o dedesinden rivayetle dedi ki: Peygamber (sav) bana dedi ki: "Nutfe rahimde yerleşti mi Allah kendisi ile Adem arasındaki bütün nesepleri de onunla biraraya getirir." Sen şu; "Dilediği şekilde seni terkih etti" âyetini okumadın mı? (Bu); "Seninle Adem arasında (ki şekillerden dilediği şekilde demektir.)"^[6]

İkrime ve Ebu Salih dedi ki: "Dilediği şekilde seni terkih etti." Dilerse insan suretinde, diierse eşek suretinde, dilerse maymun suretinde, dilerse domuz suretinde.

Mekhui dedi ki: Dilerse erkek, dilerse dişi olarak {terkih etti}.

Mücahid dedi ki: "Dilediği şekilde" yani baba, anne, amca, dayı veya onların dışında herhangi bir kimseye benzemek hususunda...

de" lafzı "dengeli kıldı" lafzını şeddesiz okuyanların kıraatine göre "terkih etti" fiiline taalluk eder; "dengeli kıldı" fiiline taalluk etmez. Çünkü (şeddesiz kullanımdan); Şuna meylettim" denilir, aynı anlamda: denilmez. O bakımdan el-Ferra şeddesiz okuyuşu kabul etmemiştir. Çünkü o; 'in "dengeli kıldı" buyruğuna taalluk ettiğini kabul etmiştir.

("Dilediği şekilde..." buyruğundaki); 'in ise tekid edici bir sıla olması mümkündür. Dilediği şekilde seni terkih etti" demektir. (Yani zaidir.) Bununla birlikte şart t:datı olması da mümkündür. Yani o dilerse seni maymun, eşek ya da domuz gibi insan dışında herhangi bir surette seni terkih eder. Bu durumda bu

edat şart ve ceza anlamını taşır, bu da; Hangi şekilde terhib etmeyi dilerse, seni öylece terhib eder" demek olur.

"Hayır, bilakis siz dini yalanlıyorsunuz" buyruğundaki: Hayır" lafzının "gerçek şu ki" anlamında olması da mümkündür, Dikkat edin" anlamında başlangıç ve uyan edatı olup, onunla (yeni bir söze) başlanması da mümkündür. Durum sizin: Allah'tan başkasına ibadet etmekte hak üzere olduğunuz şeklinde ileri sürdüğünüz gibi değildir; anlamında; Hayır" manasında kullanılmış olması da mümkündür. Buna da yüce Allah'ın: "O kerim Rabbine karşı seni aldatan nedir" buyruğu delil teşkil etmektedir

el-Ferrâ da şöyle demektedir: O zaman mana, senin onun hakkında aklandığın şekilde değildir, demek olur.

Şöyle de açıklanmıştır: Durum, ölümden sonra diriliş yoktur, şeklindeki kanaatiniz gibi değildir.

Bu edatın red ve azar anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani siz, Allah'ın affediciliğine ve keremine aldanarak O'nun âyetleri üzerinde tefekkür etmeyi terketmeyiniz.

İbnu'l-Enbarî dedi ki: Güzel (ceyyid) vakıf:: Dinv lafzı ile: Terhibettî" lafızları üzerinde yapılır. Hayır" lafzı üzerinde vakıf ise kabili (çirkin)dir. "Bilakis siz" ey Mekkdiler "dini" hesabı, hesaba çekilmeyi "yalanlıyorsunuz."

Buradaki: Bilakis" daha önce geçen bir şeyi nefyetmek ve onun dışında olan bir hususun gerçekliğini ortaya koymak için kullanılır. Onların ölümden sonra dirilişi inkarları -her ne kadar bu sürede sözkonusu edilmemiş ise de- bilinen bir husustur. [7]

10. Halbuki şüphe yok ki üzerinizde bekçiler,

11. Çok şerefli yazıcılar vardır.

12. Onlar ne yaparsanız bilirler.

"Halbuki şüphe yok ki üzerinizde bekçiler" meleklerden gözetleyiciler ve Benim nezdimde "çok şerefli yazıcılar vardır." Yüce Allah'ın: "Emrine itaatkar, oldukça değerli" (Abese, 80/16) buyruğuna benzemektedir.

Burada üç mesele sözkonusudur: [8]

1- İnsanla Birlikte Bulunan Yazıcı Melekler:

Rasûlullah (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Sizden ancak ya büyük abdest bozmak, ya cima hallerinde ayrılan Kirâmen Kâtibin'e gereken ikramı

yapınız (onlara saygı duyunuz.) O bakımdan sizden herhangi bir kimse gusledeeek olursa, bir duvar yahut başka bir şey iie kendisini saklasın ya-hutta kardeşi onu saklasın. [\[9\]](#)Ali (r.a)'dan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: 'Kul avretini açıkta tuttuğu sürece melek ondan yüzünü çevirmeye devam eder,"[\[10\]](#) Yine şu rivayet nakledilmiştir: "Kul peştemalsız olarak hamama girdiği takdirde onun iki meleği ona lanet eder."[\[11\]](#)

2- Kâfirlerin Yazıcı Melekleri Var mıdır?:

İnsanlar (ilim adamları) kâfirlerin üzerinde amellerini teshil eden yazıcı meleklerin olup olmadığı hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Kimileri: Yoktur. Çünkü onların durumları besbellidir, amelleri de tek bir türdür, demiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştun "Günahkarlar yüzlerinden tanınacak..." (er-Rahman, 55/41)

Hayır, onların üzerinde yazıcı melekler vardır, da denilmiştir. Çünkü yü-ee Allah, şöyle buyurmuştur; "Hayır, bilakis siz dini yalanlıyorsunuz. Halbuki şüphe yok ki ürerinizde bekçiler, çok şerefli yazıcılar vardır. Onlar ne yaparsanız bilirler" diye buyurduğu gibi, başka yerlerde de şöyle buyurmaktadır; "Kitabı sol tarafından verilen kimseye gelince..." (el-Hakka, 69/25); "Kitabı arkasından verilecek kimseye gelince" (e!-İnşikak, 84/10) Bu buyruklarla kâfirlerin de yazıcılarının olduğunu, onlar üzerinde bekçilerin bulunduğunu haber vermektedir.

Şayet sağında bulunan kimse kâfirin hiçbir hasenesi olmadığından dolayı neyi yazacaktır? diye sorulursa ona şöyle denilir: Solunda bulunan, sağda bulunanın izni ile yazar. Sağdaki yazmasa dahi bu yazılanlara tanık olur, denilir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[12\]](#)

3- Melekler İnsanın İçinden Geçenleri Nasıl Bilirler?:

Süfyan'a; Melekler kulun içinden bir iyilik ya da bir kötülük işlemek istediğini nasıl bilirler, diye soruldu. O da şu cevabı verdi: Kul, bir iyilik yapmak istedi mi ondan misk kokusunu alırlar. Bir kötülük yapmak istedi mi de ondan kokuşmuşluğun kokusunu alırlar. Daha önce yüce Allah'ın; "O, bir söz söylemeye dursun mutlak onun yanında görüp gözetlemeye hazır biri vardır" (Kaf, 50/18) buyruğu açıklandığında bu âyetin anlamı daha geniş bir şekilde izah edilmiş bulunmaktadır.

İlim adamları büyük abdest bozarken ve cima' halinde, meleğin bu durumda ayrılmış olması dolayısıyla konuşmayı hoş görmemişlerdir. Bu husustaki açıklamalar daha önce Al-i İmran Sûresi'nin sonlarında (3/190-200, âyetler, 3-başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

el-Hasen dedi ki: Bilirler ve sizin amellerinizden hiçbir şey onlara gizli kalmaz. Bir görüşe göre de onlar, sizin açığa vurduklarınızı bilirler, içinizden geçirdiklerinizi bilemezler.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[13\]](#)

13. İyiler, hiç şüphesiz nimetler içindedirler.

14. Kötüler ise, hiç şüphesiz cehennemdedirler.

15. Din gününde, oraya gireceklerdir.

16. Ve onlar bir daha oradan kaybolmayacaklardır.

17. DİN gününün ne olduğunu sana ne bildirdi?

18. Yine, o din gününün ne olduğunu sana ne bildirdi?

19. günde kimse kimseye bir şey yapamaz ve o günde emir yalnız Allah'ındır.

"İyiler, hiç şüphesiz nimetler içindedirler. Kötüler ise, hiç şüphesiz cehennemdedirler" buyruğu yüce Allah'ın: "(O gün insanların) bir kısmı cennette, bir kısmı da cehennemde olacaktır" (eş-Şûrâ, 42/7) buyruğunda-ki gibi bir taksimdir. Yine yüce Aliah, şöyle buyurmaktadır: "İşte o gün ayrılıp, dağılırlar. İman edip, salih amel işleyenler..." (er-Rurn, 30/14-15)

"DİN gününde" yani amellerin karşılığının verileceği ve hesabın görüleceği günde "oraya gireceklerdir.*1 Cehennem ateşinin alevi ve harareti, onlara isabet edecektir.

"DİNgünü"nün tekrarlanarak sozkonusu edilmesi, onun şanının büyüklüğünü ortaya koymak içindir. Yüce Allah'ın: "Şiddetlice çalan (el-Karia). Nedir o şiddetlice çaları. O şiddetlice çalanın ne olduğunu sana ne bildirdi?" (ei-Karia, 101/1-3) buyruğuna benzemektedir.

İbn Abbas'ın kendisinden gelen bir rivayette şöyle dediği nakledilmiştir: Kur'ân-ı Kerim'de yer alan; Ne bildirdi" diye soru sorulan bütün hususları Allah, ona bildirmiştir. Huna karşılık; Ne bilirsin" diye sorulan hususların bilgisi ona öğretilmemiştir.

"O günde kimse kimseye... yapamaz." buyruğundaki: O günde"

lafzını İbn Kesir ve Ebu Arar -bir önceki âyetin sonunda yer alan in gününün" lafzından bedel olarak yahutta ilk "gün" anlamındaki lafza uygun olarak ötreli okumuşlardır. Bu durumda "din günü"nün sıfatı olur. O" takdiri ile merfu olması

da mümkündür, diğerleri ise ref konumunda olmakla birlikte nasbedilmiş bir isim (zarD olarak nasb ile okumuşlardır. Çünkü buradaki muzaf mütemekkin[14] değildir. Tıpkı: Zeyd'in kalkış günü benim hoşuma gitti" demek gibidir. el-Müberred de şu beyiti zikretmiştir:

"Ben iki günümün hangisinde ölümden kaçıyorum

Takdir olunmamış bir gün mü, yoksa takdir olunmuş bir gün mü?"

Burada (ikinci mısradaki) yer alan ayn ayrı tekrarlanan "gün" lafızları ilk mısradaki "iki gün:" lafzından bedel olarak mesrurdurlar. Şu kadar varki lafzen nasbedilmişlerdir. Çünkü bunlar katıksız olmayana (yani fiile) izafe edilmiş bulunmaktadır [15]l-Ferrâ ve ez-Zeccâc'm tercihi budur.

Kimisi de (âyetteki) ikinci "gün" lafzı mahallen mansubtur, Sanki: Kimsenin kimseye bir şey yapamayacağı bir günde" diye buyurmuş gibidir.

Şöyle de açıklanmıştır; Nash: Bu şeyler... günü olacaktır" ya da: Onlar o gün hesaba çekileceklerdir" anlamında kabul edilmesine binaendir. Çünkü "din (hesaba çekmek)" lafzı buna delil teşkil etmektedir. Ya da: An" takdiri ile nasbedilmiştir.

"Ve o günde emir yalnız Allah'ındır." Bu hususta kimse onunla çekişmeyecektir. Nitekim şöyle buyurmaktadır "Bugün mülk kimindir? Bir ve tek, Kahh'ar (emir ve iradesine karşı konulamayan) Allah'ındır. Bugünde herkese kazandığının karşılığı verilir. Bugün zulmetmek yoktur." (el-Mu'min, 40/16-17).

Allah'a hamdolsun Irîfitar, Sûresi'(nin tefsiri) burada sona ermektedir. [16]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/453

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/453-455

[3] İbn Kesir, Tefsir, IV, 482 -Ahdullah b, Ömer'in sözü olarak-; Suyuti, ed-Dırru'l-Men-sûr, VIII, 439 -Ömer (r.a)in sözü olarak.

[4] Suyutî, aynı yer

[5] Her ne kadar bu ifadelerin el-Ferrâ'ya da ait olduğu anlaşılmakta ise tle kanaatimizce Ebu Ubeyd ve Ebû Halimin tercih ettiği kıraat budur, denildikten sonra gelen; el-Ferrâ ve Ehu Uheyd dedi ki..." ifadesinin doğru şekli şöyle olmalıdır: "el-Ferrâ da böyle demiştir. Ehu Ubeyd dedi ki: Buna buyruğu delil Teşkil etmektedir. " Bizi bu kanaate sevkeden el-Ferrâ'nın, Maani'l-Kur'ân, 111, 244 ile en-Nehhas'ın İrabu'l-Kur'ân, III, 644-645'de ki açıklamalarıdır.

[6] İbn Receb, Camiu'l-Ulûmi ue'L-Hikem, s. 48; Heysemi, Mecmâ, VII, 134-135 -ravilein-tien Matahhir b. el-Heysem'in metruk bill ravî okluğu kaydıyla -

- [7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/455-459
- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/459
- [9] İbn Kesir, Tefsir, IV, 483; Heysemî, Mecma', I, 268 -aynı manada, az farkla, ravileritiden Ca'fer b. Süleyman'ın leyyin (hadisi ancak itibar için alınan) bir ravi olduğu kaydıyb-
- [10] Hu lafızla respit edemedik. Fıkak aynı anlamı ihtiva eden bazı rivayetler için lık. Suyu-tî, ed-Durrul-Mensur, VIII, 440.
- [11] Hadis olarak kaynağını tespit edemedik.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/459
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/460
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/460
- [14] Başındaki âmillerin değinmesine göre sonu da i'lah dolayısıyla değişen isme "müte-mekkin" denilir.
- [15] Bk. el-Ferrâ, Meâni'l-Kur'ân, III, 244, 245; el-Hem«lani, el-Ferid Fi İ'rabi'l-Kur'âni'l-Mecid, IV, 637.
oMutaffıftn
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/461-462

MUTAFFİFİN SURESİ

1- Buyrukların Nüzul Sebebi:

2- "Veyl: Vay":

3- "el-Mutaffif: Eksik Ölçüp Tartan1' Tabirinin Dil Yönünden Açıklaması:

4- "Mutaffif (Eksik Ölçen ve Tartan)":

5- Buyruğun. Lafzî Terkibi ile İlgili Açıklamalar:

6- Bir Takım Günahların ve Eksik Ölçüp Tartmanın Cezaları:

1- Alemlerin Habbinin Huzuruna Kalkılacak Gün:

2- Eksik Ölçüp Tartanların Dikkat Etmeleri Gereken Husus:

3- "O Büyük Gün"ün Azameti:

4- İnsanların, Allah'ın ve Diğerlerinin Önünde Kalkmaları:

MUTAFFİFİN SURESİ

1-36. ÂYETLERİN TEFSİRİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

İbn Mesud, ed-Dahhâk ve Mukatil'in görüşüne göre, Mekke'de inmiştir. el-Hasen ve İkrime'nin görüşüne göre Medine'de inmiştir. Otuz altı âyettir.

Mukatsl dedi ki: Bu Medine'de inmiş ilk sûredir. İbn Abbas ve Katade dedi ki: Yüce Allah'ın: "Şüphesiz yok ki o günahkarlar.,." (d-Mutaffifin, 83/29) buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadarki Mekki olan sekiz âyet müstesna Medine'de inmiştir.

el-Kelbî ve Cabir b, Zeyd de: Mekke ile Medine arasında inmiştir, demişlerdir.

[1]

1. Ölçü ve tartıları eksik yapanların vay haline!
2. Onlar ki, insanlardan ölçü ile aldıklarında tam alırlar.
3. Ama onlara ölçü yahut tartı ile verdiklerinde eksik verirler.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı altı [2] başlık halinde sunacağız: [3]

1- Buyrukların Nüzul Sebebi:

Nesai'nin rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Peygamber (sav) Medine'ye geldiğinde (Medineliler) ölçü ve tartı itibarıyla insanların en kötülerini idiler. Yüce Allah: "Ölçü ve tartıları eksik yapanların vay haline!" buyruğunu indirdi, onlar da bundan sonra Ölçülerini güzel yapmaya başladı. [4]

el-Ferrâ dedi ki: Onlar, bugüne kadar insanlar arasında en eksiksiz ölçü yapan kimselerdir.

İbn Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bu Medine'ye gelip konak-ı lalığı vakit Rasûlullah (sav)'a nazıl olmuş İlk sûredir. Bu özellik onlarda vardı. Onlar bir şey satın aldıkları vakit, daha fazla bir ölçüyle alırlardı. Fakat sattıklarında, ölçü ve tartıyı eksik yaparlardı. Bu sûre nazıl olunca, bu işten vazgeçtiler. O bakımdan onlar bugüne kadar insanlar arasında en eksiksiz ölçü yapanlardır.

Bir kesim de şöyle demiştir: Buyruk. Ebu Cuheyne diye bilinen adı Amr olan bir kişi hakkında inmiştir. Bu adamın iki tane sâ'ı (kilesi) vardı. Birisi ile satın alıyor, birisi ile diğerlerine veriyor (satıyor)du. Bu açıklamayı da Ebu Hureyre

(r.a) yapmıştır[5]

2- "Veyl: Vay":

"Veyl: vay"; âhirette azabın şiddeti anlamındadır. İbn Abbas dedi ki: Bu, cehennemdeki bir vadinin adı olup. cehennemliklerin irinleri o vadide akar. Yüce Allah'ın: "Ölçü ve tartıları eksik yapanların vay haline!" buyruğunda geçen odur. Ölçü ve tartılarını eksik yapan kimseler için veyl (vadisi) vardır, demektir.

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Ölçü ve tartıyı eksik yapan"; ölçmesi adil olmadığını bildiği bir başka ölçü aletini ücretle kiralayıp, kullanan kimsedir. Bu işin vebali ona aittir.

Başkaları da şöyle demiştir: Tatfif (eksik yapmak); ölçüde, tartıda, abdest-te, namazda ve konuşmalarda olur.

Muvatta'&d Malik şöyle demiştir: Her şey hakkında vefa (eksiksiz yerine getirmek, ödemek) ile tatfif (eksik yapmak) kullanılır[6]

Salim b. Ebi'I-Ca'd'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Namaz bir ölçü ile yapılır. Kim bunu eksiksiz yaparsa, lehinedir, kim de eksik yaparsa yüce Allah'ın bu hususta ne dediğini çok iyi biliyorsunuz: "Ölçü ve tartıları eksik yapanların vay haline!" [7]

3- "el-Mutaffif: Eksik Ölçüp Tartan1' Tabirinin Dil Yönünden Açıklaması:

Dilciler der ki: Eksik ölçüp, tartan lafzı 'den alınmış olup bu da, "az olan" demektir. Bu lafız, karşı tarafın hakkını ölçü veya tartıda eksik veren kimse hakkında kullanılır.

ez-Zeccac dedi ki: Bu mastarın ism-i failinin "mutaffif" diye gelmesi, onun ölçü ve tartıdan ancak çok hafif ve taffif (önemsenmeyecek kadar az) şeyleri çalmasından dolayıdır. Bu kelime; Bir şeyin kenarı, kıyısı" lafzından alınmıştır. Mekkûk diye bilinen (ve bir buçuk sa' aldığı söylenen) ölçü kabının etrafını dolduran'1 demektir.). de aynı anlamdadır. Hadiste de şöyle buyurulmuştur:

Hepiniz Adem'in oğullarısınız artık sa' eksik kalmıştır[8] siz onu dolduramıyorsunuz.[9]

Bu tabir da sâ'ın dolmaya yaklaşmakla birlikte dol maması anlamındadır. Hadisin anlamı şudur: Sizin kiminiz kiminizdensiniz. Takva dışında kimsenin başkasına bir üstünlüğü yoktur.

(Ti harfi) ötreli olarak: Ölçünün üst tarafında olan" demektir.Kenarlarına,

kıyılarına kadar dolan kab" anlamındadır. Bu kökten olmak üzere; Onu kenarlarına (tepesine) doldurdum" denilir.

"(ij-akJt): Ölçünün eksik bırakılması" demektir ki. bu da kenarlarına (tepesine) doldurulmaması anlamına gelir.

Peygamber (sav)'tn, atların yarışlarını sözkonusu ederken, İbn Ömer'in söylediği; Ben de o gün bir binici idim, insanları geride bıraktım, öyle ki at beni Zureykoğulları mescidine kadar götürdü, hatta neredeyse mescidin hizasına kadar gelecekti^[10] buyruğunda bu tabir: "Beni hızlıca koşturdu, alıp götürdü" anlamında kullanılmıştır. ^[11]

4- "Mutaffif (Eksik Ölçen ve Tartan)":

"Mutaffif, önceden de açıkladığımız gibi, ölçü ve tartıda (karşısındakini) zarara sokan, eksik veren, tam ölçüp tartmayan kimse demektir. İbnü'l-Kasım'ın, Malik'ten rivayetine göre, Malik: "Ölçü ve tartıları eksik yapanların vay haline!" buyruğunu okuyup şöyle demiştir: Sakın, eksik ölçüp tartma ve kimseyi aldatma! Buna karşılık ölçüye (sattığın, verdiğin şeyi) serbestçe bırak ve uygun bir şekilde dök. Nihayet tam ölçünce bu sefer yine elini serbest bırak ve tutma. Abdu'l-Melik b. el-Madşun dedi ki: Rasûlullah (sav) tufaf (ölçüler doldurulurken üstte kalan yüksekçe kısım)ın silinmesini (düzeltilmesini) yasaklamış ve: "Bereket onun tepesinde" diye buyurmuştur. (Abdu'l-Melik) dedi ki: Bana ulaştığına göre, Firavun'un ölçmesi demir ile (üst tarafını) silmek '(düzeltmek) şeklinde idi.

"Onlar ki, insanlardan ölçü ile altlıklarında tam alırlar." buyruğu hakkında el-Ferra dedi ki: İnsanlardan aldıklarında... demektir. Nitekim: Senden eksiksiz olarak ölçüp aldım" denilir. Senin üzerinde olanı (borcunu) aldım" denilir.

ez-Zeccac dedi ki: Yani onlar, insanlardan ölçerek aldıklarında onlardan tastamam ve eksiksiz alırlar, Buyruğun anlamı sudur: Bunlar, kendileri ölçüyle alacak olurlarsa fazla olanı alırlar, fakat başkalarına verecek yahut tartacak olurlarsa eksik verirler. Diğer insanlar hakkında razı oldukları şeylerin kendilerine yapılmasına razı olmazlar

Taberi dedi ki: (Buradaki): ...dan" lafzı; Yanında" anlamındadır. ^[12]

"Ama onlara ölçü yahut tartı ile verdiklerinde eksik verirler." buyruğu ile ilgili açıklamalarımızı da iki başlık halinde sunacağız: ^[13]

5- Buyruğun. Lafzî Terkibi ile İlgili Açıklamalar:

"Ama onlara ölçü yahut tartı ile verdiklerinde" buyruğu: demektir. (Mealde olduğu gibi). Burada "lam" harfi hazfedilmiş, doğrudan fiil teaddi ederek (geçiş yaparak) zamiri nasbetmiştir. "Sana öğüt verdim": anlamında ile demek ve "bu işi sana emrettim" anlamında; ile demeye benzer. Bu açıklamayı el-Ah-feş ve ei-Ferra yapmıştır.

el-Ferra dedi ki: Ben, bedevi bir Arap kadını şöyle derken dinledim; İnsanlar Arafat'tan indiklerinde bizler tacire gideriz, o da bize gelecek hac mevsimine kadar kile ile (ölçerek) bir müd ve iki müd satar." Bu türlü ifade kullanmak, Hicazlılar ile onlara komşu olan Kayshların tabirlerindendir.

ez-Zeccac dedi ki: Ölçü ile verdiklerinde" lafzı ile; Tartı ile verdiklerinde" buyrukları üzerinde Onlara" zamirini de bitişirmeden vakıf yapmak caiz değildir. (ez-Zeccac) dedi ki: Kimileri bu zamiri te-kid kabul etmekte ve dolayısı! ile bu lafızlar (fiiller) üzerinde vakıf yapmayı caiz kabul etmektedir. Ancak tercih edilen birinci görüştür. Çünkü bu kelime (zahir ile birlikte) tek bir kelimedir. el-Kisai'nin görüşü de budur.

Ebu Ubeyd dedi ki: İsa b. Ömer bunları iki ayrı kelime kabul ediyor ve: Ölçü ile verdiklerinde" ile; Tartı ile verdiklerinde" lafızları üzerinde vakıf yapar sonra da: Onlar, eksik verirler" diye okumaya başladılar, (Ebu Ubeyd) dedi ki: Hamza'nın kıraatinin de böyle olduğunu zannediyorum.

Ebu Ubeyd (devamia) dedi ki: Ancak tercih edilen görüş, iki sebep dolayısıyla bunların tek bir kelime olmasıdır. Birinci sebep hattır. Onlar bunu (fiilleri savundukları görüşe göre "elif" ile yazılması gerektiği halde) "elifsiz yazmışlardır. Eğer bunlar dedikleri gibi zamire bitişik fiiller olmasaydı "elif" ile: ile diye yazılmaları gerekirdi. İkinci sebep ise Sana ölçerek verdim" ve: Sana tartarak verdim" denilir. Bu da: ve ile aynı anlamdadır ve bu da Arapça (açıkça anlaşılan) bir ifade tarzıdır. Nitekim "senin için avladım" anlamında ile denildiği gibi, "senin için kazandım" anlamında; denilir. Sana teşekkür ettim"; Sana öğüt verdim" vb. tabirler de bu şekildedir.

Eksik verirler" demektir. Araplar: Terazide eksik tarttım" dedikleri gibi, (hemzesiz olarak); da derler. Onlara" lafzı genelin okuyuşuna göre nasb konumundadır ve insanlara aittir. İfade: insanlara "ölçü ile yahut tartı ile verdiklerinde eksik verirler" takdirindedir.

Bu da iki şekilde açıklanır. Birincisine göre: Onlara Ölçerek yahut onlara tartarak verdiklerinde" maksadı ile kullanılmış olup, cer harfi hazfedilmiş ve fiil zamire bitleştirilmiştir. Şairin şu beyitinde olduğu gibi:

"Ben senin için mantar ve iri taneli mantar topladım Ve ,sana küçük mantarları (toplamayı) yasakladım."

Şair burada (beyitin ikinci kelimesinde cer harfî ile): Senin için topladım" demek işlemiştir.

İkinci açıklama şekline göre, muzaf hazfedilmiş ve muzafun ileyh onun yerine getirilmiştir. Muzaf burada "ölçülen ve tartılan şey" anlamındaki; kelimeleridir.

İbn Abbas (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Sizler ey acemler topluluğu, iki işin başına getirilmiş bulunuyorsunuz ki, sizden öncekiler bu iki ey sebebiyle helak oldular: Ölçü ve tartı işi.

Özellikle acemleri (Arap olmayanları) zikretmiş olması, ölçme ve tartma işini birlikte yapmaları ve Haremeynde (Mekke ve Medine bölgelerinde) dağınık halde bulunmaları idi. Mekkeliler (yalnız) tartarak, Medineliler ise ölçerek alışveriş yapıyorlardı.

İkinci okuyuşa göre; Onlar" zamiri mübteda olarak ref konumundadır. Yani insanlara ölçtüklerinde ve onlar için tarttıklarında onlar (karşılanndakini) zarara uğratırlar" demek olur. Ancak bu doğru olamaz. Çünkü bu durumda birinci ("onlar" zamiri) lağvedilmiş olur, haberi bulunmamaktadır.

Eğer ondan sonra: Ölçtüklerinde onlar eksik verirler, yahut tarttıklarında onlar zarar ettirirler" şeklinde olsaydı, ifade doğru olabilirdi. [\[14\]](#)

6- Bir Takım Günahların ve Eksik Ölçüp Tartmanın Cezaları:

İbn Abbas dedi ki: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Beş şeye karşılık beş şey vardır; Bir toplum eğer sözlerinde durmazsa, mutlaka Allah onlara düşmanlarını musallat eder. Eğer Allah'ın indirdiklerinden başkasıyla hükmedecek olurlarsa, mutlaka aralarında fakirlik yaygınlaşır. Hayasızlık onlarda baş gösterecek olursa, mutlaka onlarda tâûn (öldürücü, bulaşıcı hastalıklar) baş gösterir. Ölçüyü eksik yapacak olurlarsa, mutlaka yerin mahsulleri engellenir ve kıtlık ile cezalandırılırlar. Zekatı vermeyecek olurlarsa, Allah mutlaka onlara yağmur yağdırmaz. [\[15\]](#)

Bu anlamda hadisi el-Bezzar rivayet ettiği gibi; Malik b. Enes de bunu İbn Ömer yoluyla gelen bir hadis olarak zikretmiş bulunmaktadır. Biz de bunu et-Tezkire adlı eserimizde kaydedmiş bulunuyoruz.

Malik b. Dinar dedi ki; Ölüm döşeğinde olan bir komşumun yanına gittim. "Ateşten iki dağ, ateşten iki dağ" demeye koyuldu. Ben ona ne diyorsun? Sen uykuda hezeyanda mı bulunuyorsun? dedim. Şöyle dedi: Ey Ebu Yahya, benim iki tane ölçeğim vardı. Birisiyle başkalarına ölçüp veriyor, diğeri ile kendime

ölçüp alıyordum. Daha sonra kalktım, onların birini diğerine vurdum ve nihayet ikisini de kırdım. Ey Ebu Yahya dedi. Onlardan birini diğerine vurdukça daha da büyüüp, durdu. Nihayet adarn ağırlarından öldü, İkrime dedi ki: Her ölçen ya da her tarlan kimsenin cehennemde olduğuna tanıklık ederim. Ona: Senin oğlun da ölçen ya da tarlan bir kimsedir, dediler. O da tanıklık ederim ki o cehennemdedir, dedi.

d-Esmai dedi ki: Bedevi arab bir kadın: şöyle derken dinledim: Mertliği kilelerin tepesinde ve terazilerin dillerinde olan kimselerden mertlik bekleme!

Bu Ali (r.a)'dan da rivayet edilmiştir.

Abdu Hayr dedi ki: Ali (r.a) zaferan tartmakta olan birisinin yanından geçti. Tartıyı ağır yapmıştı. Ali teraziyi ters çevirdi, sonra şöyle dedi: Teraziyi adaletle, dosdoğru tut. Bundan sonra da istediğin kadar ağır bastır.

Sanki bununla ona böyle bir alışkanlığı elde etsin diye önce eşitliği sağlamasını emretmiş ve vacib olanı nafilenin üstünde tutmasını öğretmek istemiş gibidir.

Nafi dedi ki: İbn Ömer, satıcıların yanından geçer ve şöyle dermiş: Allah'tan kork, eksiksiz Ölç ve adaletle tart. Çünkü eksik ölçüp tartanlar kıyamet gününde ter kulaklarının ortasına kadar gelip, onlara gem vuracak ha le gelinceye kadar (Mevkıfte) durdurulacaklardır.

Rivayet edildiğine göre, Ebu Hureyre Medine'ye geldiğinde Peygamber (sav) Hayber'e çıkmış ve Medine'nin üzerinde Siba b. Urfuta'yı yerine vekil olarak bırakmıştı. Ebu Hureyre dedi ki: Biz ona sabah namazında yetiştik. Birinci rekatte "Kef, kâ, yâ, ayn, sâd" (Meryem Sûresi)! okudu, ikinci rekatte de; "Ölçü ve tartılan eksik yapanların vay haline!" sûresini okudu. Ebu Hureyre dedi ki: Ben de namazımda: Filanın babasının vay haline, onun iki tane ölçeği vardı. Kendisi ölçüp aldığında tam olanla Ölçüp alır, fakat başkasına ölçtüğünde eksik olanla ölçerdi, dedim.[\[16\]](#)

4. Bu kimseler muhakkak tekrar diriltileceklerini zan dahi etmiyorlar mı;

5. Büyük bir gün için?

6. O günde insanlar alemlerin Rabbi huzurunda duracaklardır.

"...Zan dahi etmiyorlar mı?" buyruğu ile onların eksik ölçüp, tartma cesaretini göstermeleri dolayısıyla, hallerinin çok dehşetli olduğuna dikkat çekilerek, bu durumları reddedilmekte ve hayret edilecek bir halleri bulunduğu anlatılmak istenmektedir. Sanki onlar eksik ölçüp tartmayı hatırlarına getirmiyorlar ve "tekrar diriltileceklerini"* ve yaptıklarından dolayı sorgulanacaklarını tahmin dahi etmiyorlarmış gibi. Burada "zan" yakın anlamındadır. Yani bunlar ...

inanmıyorlar-1 Eğer inanmış olsalardı ölçü ve tartıyı eksik yapmazlardı.

"Zan"ın burada tereddüt anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani eğer onlar öldükten sonra kesin olarak inanmıyor iseler, niye bu hususta en azından bir zanda dahi bulunmuyorlar? Ta ki bu hususta iyice düşünüp onun hakkında araştırsınlar ve (hiç olmazsa) "büyük bîr gün için* hali büyük bir gün olan kıyamet günü için, daha ihtiyatlı olanı, gereğini yerine getirsinler.

"O günde İnsanlar âlemlerin Rabbi huzurunda duracaklardır" buyruğuna dair açıklamalarımızı dön başlık halinde sunacağız: [\[17\]](#)

1- Alemlerin Habbini Huzuruna Kalkılacak Gün:

O günde" buyruğunda, amel eden hazfedilmiş bir fiildir. Buna da "dirİltUeceklerini" lafzı delil teşkil etmektedir. Yani onlar "insanların alemlerin Rabbinin huzurunda duracaktan günde" diri İtileceklerdir. Bununla birlikte "o büyük gün için" buyruğundaki "gün" lafzından bedel olması da mümkündür -ki burada (fiile muzaf olduğunda nasb üzere) mebnidir- Cer konumunda olduğu da söylenmiştir. Çünkü mütemekkin olmayana (yani i'rabı lafzı değil, takdiri olana) izafe edilmiştir. Zarf olarak nasb olduğu da söylenmiştir ki: anlamında olur. Filan kişinin çıkacağı güne kadar ikamet et" deyip, "gün* lafzı nasbedilerek söylenebilir. Eğer bunu, isme izafe edecek olurlarsa, o vakit bunu cer ile telaffuz eder ve şöyle derler: Filanın çıkış gününe kadar ikamet et."

İfadede takdim ve tehir olduğu ve ifadenin takdirinin: şüphesiz ki onlar, insanların âlemlerin Rabbi huzurunda kalkacakları bir gün olan, o büyük bir günde difil-tileceklerdir" şeklindedir. [\[18\]](#)

2- Eksik Ölçüp Tartanların Dikkat Etmeleri Gereken Husus:

Abdu'l-Melik b. Mervan'dan rivayet edildiğine göre, bir bedevi ona şöyle demiş: Sen yüce Allah'ın eksik ölçüp tartanlar hakkında neler söylediklerini işitmiş bulunuyorsun, demek istemiştir. O bu sözleriyle, eksik ölçüp tartanlara, duyduğu o büyük tehdit yapılmış bulunmaktadır. Sense müslüman-lann mallarını ölçmeksizin ve tartmaksızın alıp durmaktasın. Ya kendin hakkında (ne ile karşılaşacağını) zan ediyorsun?

Bu şekildeki bir reddedici (inkari) ifade ve hayret edici üslub "zan" lafzı, günün "büyüklük" ile nitelendirilmesi, insanların o günde Allah'ın huzurunda zilletle boyun eğmişler olarak kalkacaklarının belirtilmesi, yüce Allah'ın zatını "alemlerin Rabbi" olmakla nitelendirmesi, böyle bir günahın büyüklüğünü, eksik

ölçüp tartmaktaki vebalin azametini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu şekilde haksızlık yapan ve adalet ile ölçüp tartmayı ter-keden, eşitlik ve adaleti bütün alıp verdiklerinde, hatta söz ve davranışlarında uygulamayan kimselerin vebalinin, ne kadar büyük olduğunu çok belîğ bir şekilde açıklamaktadır. [19]

3- "O Büyük Gün"ün Azameti:

İbn Ömer; "Ölçü ve tartıları eksik yapanların vay haline!" (1. âyet) buyruğunu; "O günde İnsanlar alemlerin Rabbi huzurunda duracaklardır" buyruğuna varıncaya kadar okudu ve yere yıkılıncaya kadar ağladı. Ondan sonrasını okumaktan vazgeçti, sonra şunları söyledi: Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "İnsanların alemlerin Rabbinin huzuruna kalkacakları o günde, süresi elli bin yıl olan o günde, kimisinin teri topuklarına kadar, kimisinin dizkapaklarına kadar, kimisinin teri de kasıklarına kadar, kimisinin göğsüne kadar, kimisinin kulaklarına kadar ulaşacaktır. Hatta kimileri kurbağanın (suda) kaybolduğu gibi vücudundan sızan terler içerisinde kaybolacaktır. [20]

Kimileri İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir Üçyüz yıl kadar ayakta duracaklardır. Fakat bugün mü'minlere bir farz namazı kılacakları süre kadar kolaylaştırılacaktır.

Abdullah b, Ömer'den rivayet edildiğine göre o Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "(İnsanlar) gölge altında bin yıl ayakta kalacaklardır. [21]

Malik, Nafi'den o İbn Ömer'den rivayet ettiğine göre, Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İnsanların alemlerin Rabbi huzuruna gelip ayakta duracakları günde, onlardan birisi kulaklarının ortalarına kadar ulaşan, vücudundan sızan ter içerisinde ayakta duracaktır. [22]

Yine ondan rivayete göre, Peygamber (sav): "Yüzyıl ayakta duracaklardır" diye buyurmuştur.

Ebu Hureyre dedi ki: Peygamber (sav) Beşir el-Gıfari'ye şöyle dedi: "insanların alemlerin Rabbi huzurunda ayakta duracakları ve süresi üeyüz yıl kadar olan bir günde ne yapacaksın? O günde kendilerine ne bir haber gelecektir, ne bugünde onlara bir emir verilecektir." Beşin Allah'tan yardım dileriz, diye cevap vermiştir. [23]

Derim ki: Biz bu hadisi Ebu Said ei-Hudri'den, o Peygamber (sav)'dan diye (Peygamber -sav-'e ulaşan) merfu bir hadis olarak zikretmiş bulunuyoruz: "Bugün mümin için öyle hafifletilecektir ki, dünyada iken kıldığı farz bir

namazdan bile onun için daha hafif olacaktır." Bu hadisi: "İsteyen biri inecek azabı istedi" (el-Mearic, 70/1) buyruğunu açıklarken (70/4. âyetin tefsirinde) zikretmiş bulunuyoruz. İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmiştir: Mü'mi-ne bir farz namaz süresi kadar kısa gelecektir.

Yine denildiğine göre, mü'min için bu şekilde durmak, güneşin zeval bulması gibi olacaktır. Buna yüce Allah'ın Kitabından delil, onun şu buyruğudur; "Haberiniz olsun ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur. Onlar kederlenecek de değillerdir." (Yunus, 10/62) Sonra onların niteliklerini belirterek; "Onlar iman edip takva.li davrananlardır" (Yunus, 10/63) diye buyurmaktadır. Lüt-fuyla, keremiyle. cömertlik ve minnetiyle Allah, bizi de onlardan kılsın. Amin.

Burada "insanlar" ile Cebrail (a.s)'ın alemlerin Rabbi huzuruna gelip duracağıının kastedildiği de söylenmiştir. Bu açıklamayı tbn Cübeyr yapmıştır. Ancak böyle olması uzak bir ihtimaldir. Buna sebep bu hususa dair zikretmiş olduğumuz haberlerdir, bu haberler sahih ve sabittir. Müslim'in ve Bu-hari'nin Sahihleri ile Tirmizide yer alan İbn Ömer'in Peygamber (sav)'dan rivayet ettiği şu hadis bu hususta yeterli bir delildir: "O günde insanlar alemlerin Rabbi huzurunda duracaklardır" buyaığu hakkında buyurdu ki; "Onlardan herhangi birisi kulaklarının ortalarına kadar varan bedeninden sızan ter içerisinde ayakta duracaktır.[\[24\]](#)

Bir diğer görüşe göre bu ayağa kalkış, onların kabirlerinden kalkacakları gündür. Ahirette dünyada kullarının hakları ile (huzurunda duracaklardır), diye de açıklanmıştır. Yezid er-Rişk dedi ki: Onlar onun huzurunda hüküm vermesi için ayakta duracaklardır. [\[25\]](#)

4- İnsanların, Allah'ın ve Diğerlerinin Önünde Kalkmaları:

Şanı yüce alemlerin Rabhi Allah için ayakta durmak, O'nun azametine ve hakkına nisbetle çok basit ve önemsiz bir şeydir İnsanların birbirleri için ayakta Burmaya gelince, ilim adamları bu hususta farklı görüşlere sahiptir. Kimisi bunu caiz kabul ederken, kimisi caiz kabul etmemiştir. Peygamber (sav)'dan rivayet edildiğine göre, o Cafer b. Ebi Talib için ayağa kalkmış ve onunla kucaklaşmıştır. Talha da Ka'b b. Malik'in tevbesi kabul edildiği günü Ka'b için ayağa kalkmıştır. Peygamber (sav)'ın Sa'd b. Muaz yanına gelince ensara: "Efendiniz için ayağa kalkınız" dediği bilinmektedir[\[26\]](#) Yine o şöyle buyurmuştur: "Her kim insanların önünde ayağa kalkmalarından memnun olur ise cehennemdeki yerine hazırlansın.[\[27\]](#)

Bu, kişinin hali ve niyeti ile alâkalıdır, Eğer böyle bir beklenti içerisinde olur ve kendisinin buna layık olduğuna inanırsa bu yasaktır. Şayet güler yüzlülük ve hakkı gözetmek maksadıyla olursa, o vakit caizdir. Özellikle yolculuktan gelmek ve buna benzer sebepler de varsa. Buna dair bazı açıklamalar daha önce Yusuf Sûresi'nin sonlarında (12/100. âyet, 2. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [\[28\]](#)

7. Sakının (bu işten)! Çünkü günahkârların kitabı muhakkak ki Siccîndedir.

8. "Siccîn"İn ne olduğunu sana ne bildirdi?

9. O yazılmış bîr kitaptır.

10. Yalanlayanların o gün vay haline!

11. Onlar kî, o din gününü yalan sayarlar.

12. Halbuki onu, haddi aşan ve çok günahkâr olan bir kimseden başkası yalanlamaz.

13. Ona karşı âyetlerimi! okunduğunda: "Evvelkilerin efsaneleridir" derdi.

"Sakının (bu işten)! Çünkü günahkarların kitabı muhakkak ki Siccîn-dedir." buyruğu ile İlgili olarak Arapçada otorite kimselerden bir kesim şöyle demiştir: Buradaki; Sakının!" bir red (bu işten vazgeçme emri) ve bir uyandır. Yani onların izlemekte oldukları ölçü ve tartıyı eksik yapmaları yahutta ahireti yalanlamaları hak değildir. (Bu tutum ve kanaatleri yanlıştır.) O bakımdan bu işten vazgeçsinler. O haide bu, bir red (vazgeçme emri) ve bir azardır. Daha sonra, yeni bir tümle olarak; "Çünkü günahkarların kitabı" diye buyurmaktadır.

el-Hasen dedi ki: "Sakının!" (anlamı verilen) lafzı; "gerçek şu ki..." demektir. Bazı kimseler, İbn Abbas'tan 'sakının" buyruğunu: Siz tasdik etmiyor musunuz? diye açıkladığını rivayet etmişlerdir. Bu açıklamaya göre vakıf; Alemlerin Rabbi huzurunda" (6. âyet) buyruğu üzerinde yapılır.

Mukatıl'ın Tefsirinde: Günahkârların amelleri diye açıklanmıştır. Birtakım kimselerin rivayetine göre de. İbn Abbas şöyle demiştir: Günahkâr!arın ruhları ve amelleri "muhakkak ki Siccindedir."

İbn Ebi Necih, Mücahid'den şöyle dediğini rivayet eder: "Siccîn" yedinci arzın altında bir kayadır. Bu kaya ters çevrilip, günahkârların kitabı onun altına bırakılır. Buna yakın bir açıklama İbn Abbas, Katade, Said b. Cübeyr, Mukaüi ve Kab'dan rivayet edilmiştir. Ka'b dedi ki: İblisin yanağı altında (bulunan) o iaşın altında kâfirlerin ruhları bulunmaktadır. Yine Ka'b'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Sictin. yedinci arzın altında siyah bir kayadır. Onun üzennde herbir şeytanın ismi yazılıdır, kâfirlerin canları orada bırakılır.

Said b. Cübeyr dedi ki: Siccîn, İblisin yanağının altıdır. Yahya b. Sellam dedi ki:

Yerin altında siyah bir taş olup, orada kâfirlerin ruhları yazılır.

Ata el-Horosanî de şöyle demiştir: Bu en alttaki yedinci arzdır. Orada İblis ve onun zürriyeti vardır.

İbn Abbas'tan da şöyle dediği nakledilmiştir: Kâfirin ölümü yaklaştığında Allah'ın elçileri de onun yanına gelirler. Allah'ın ona olan buğzu ve kendilerinin de ona duydukları buğz dolayısıyla ölüm anı gelmeden önce canını daha erken de almazlar, sonraya da bırakamazlar. Ölüm anı geldiği vakit canını alırlar ve azab meleklerine onu götürürler. Allah'ın dilediği kadarıyla ona kötü şeyler gösterirler. Sonra onu yedinci arza indirirler. Bu da Sic-cîndir ve İblisin saltanatının uzandığı son yerdir. Onun kitabını orada tesbîr ederler.

Ka'b el-Ahbar'dan bu âyet-i kerime hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: Günahkar kimsenin ruhu kabzedildikten sonra semaya çıkartılır. Sema onu kabul etmek istemez, sonra ruhu yere indirilir, yer de onu kabul etmek istemez; Ruhu yedi arza girer ve nihayet ruhu Siccîne kadar götürülür. Orası da iblisin yanağıdır. İblisin yanağının altından Siccînden onun için bir sahife çıkar, bu sahifeye bir yazı yazılır ve yine İblisin yanağı altına bırakılır, el-Hasen dedi ki: Siccîn yedinci arzıdır.

Bir açıklamaya göre bu, yüce Allah'ın verdiği bir misal ve Allah'ın, kendilerine faydalı olacağını zannettikleri amellerini reddedeceğine dair bir işarettir.

Mücahid dedi ki: Anlam şudur: Onların amelleri yedinci arzın altında olup, amellerinden hiçbir şey yukarıya yükselmez (kabul edilmez.) Yine (Mücahid) dedi ki: Siccîn yedinci arzda bir kayadır.

Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur "Siccîn cehennemde üstü açık olan bir kuyudur." el-Felak hakkında da: "O üstü örtülü bir kuyudur" demiştir,^[29]

Enes dedi ki: Siccîn en alt arzda bir yerdir. Yine Enes dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Siccîn yedinci arzın en aşağısıdır."^[30]

İkrime dedi ki: Siccîn hüsrân ve sapıklık demektir. Arapların değeri düşen kimseye: Onun ayağı aşağılık bir yere kaydı" demelerine benzer.

Ebu Ubeyde, el-Ahfeş ve ez-Zeccac da şöyle demişlerdir: "Muhakkak ki Siccîttedir." Bir hapiste ve çok büyük bir darlık ve sıkıntı içerisinde, demektir. Bu Hapsemek"den "fi'il" vezninde bir kelimedir. Tıpkı Çok fasık" ve Çokça içki içen" demeye benzer. İbn Muk-bil şöyle demiştir:

"Ve kahramanların birbirlerine tavsiye ettiği şekilde, Miğferlere oldukça şiddetli darbeler indiren arkadaşlar."

Yani onların kitabı (amel defterleri) bir hapistedir. Bu, onların konumlarının oldukça değersiz olduğuna bir delil olarak zikredilmiştir. Yahutta ondan yüz

çevirmek ve uzak durmak, azarlamak ve hakir düşürmek mertebesindedir. Lafzın aslının "Siccîl" olup "lam'ın yerine "nun" kullanıldığı da söylenmiştir. Bu da daha önce geçmiş bulunmaktadır.

Zeyd b. Eşlem dedi ki: Siccîn en aşağı arzdadır. Siccîl ise dünya semasın-dadır. el-Kuşeyri dedi ki: Siccîn aşağılarda bir yerdir. Oraya bunların kitabı (amel defterleri) gömülür ve ortaya çıkmaz. Aksine hapsedilen kimse gibi o yerde kalmaya devam eder. Bu onların amellerinin kötülüğüne ve Allah'ın amellerini hakir kıldığına bir delildir. İşte bundan dolayı iyi kimselerin kitabı hakkında: "Mukarreb olanlar onu müşahede ederler" (21. âyet) diye buyurmaktadır.

"Siccîn'in ne olduğunu sana ne bildirdi?" Yani ey Muhammedi Bu, senin de, senin kavminin de daha önce bildiğiniz şeylerden değildi.

Daha sonra bunu açıklayarak şöyle buyurmaktadır:

"O yazılmış bir kitaptır." Yani elbise ve kumaşın üzerindeki desen gibi yazılmıştır, asla unutulmaz ve silinmez. Kata de dedi ki: Yazılmış" demektir. Aralarına hiç kimse ilave edilmez ve onlardan kimse eksiltilmez" (demektir). ed-Dahhak dedi ki: "Yazılmış"; Himyerlilerin lehçesinde mühürlenmiş, sona erdirilmiş demektir.'in asıl anlamı "yazmak"tır. Şair şöyle demiştir:

"Benden uzak oluşunuza rağmen size suyun üzerinde yazı yazacağım, Eğer suyun üzerinde yazı yazan birisi varsa."

Yüce Allah'ın: "Siccîn'in ne olduğunu sana ne bildirdi" buyağında "Siccîn" lafzının Arapça olmayan bir kelime olduğuna delalet eden bir husus yoktur. Tıpkı: "Karia! Nedir o karia? Karia'nın ne olduğunu sana ne bildirdi?" (el-Karia, 101/1-3) buyruğunda "Karia"nın Arapça olmadığına dair bir delil bulunmadığı gibi. Bilakis bu buyruk "Siccîn'in durumunun azametini dikkat çekmek içindir. Yüce Allah'a hamdolsun ki, daha önceden kitabımızın Mu-kaddime'sinde "Kur'ân-i Kerîm'de Arap Dilinden Başka Kelime Var mıdır?" buna dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır.

"Yalanlayanların o gün vay haline!" Kıyamet gününde, yalanlayanlar için çok çetin haller ve azab vardır, demektir. Daha sonra yüce Allah, durumlarını açıklayarak şöyle buyurmaktadır:

"Onlar ki, o din gününü" hesap, amellerin karşılığının verileceği (ceza) ve kulların arasında hüküm verileceği günü "yalan sayarlar. Halbuki onu haddi aşan ve çok günahkâr olan bir kimseden başkası yalanlamaz." Günahkâr ve haktan sapan insanlarla olan ilişkilerinde onlara ve kendisine haksızlık yapan, Allah'ın emrini terketmek hususunda da çok günahkâr olan kimseden "başkası yalanlamaz."

Burada sözü edilen kimsenin el-Velid b. el-Muğire, Ebu Cehil ve benzerleri

olduğu söylenmiştir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

"Ona karşı âyetlerimiz okunduğunda: 'Evvelkilerin efsaneleridir' derdi."

"Okunduğunda" anlamındaki lafzı, genel olarak iki "te" ile okunmuştur, Ebu Hayve, Ebu Simak, Eşheb el-Ukayli ve es-Sülemî ise (birinci :te" yerine) "ye" ile diye okumuşlardır (anlam değişmez).

"Evvelkilerin efsaneler i"; onların yazıp, allayıp pulladıkları sözleri ve batılları demektir. Efsaneler"in tekili ile şeklinde gelir. Daha önce geçmiş bulunmaktadır.

[\[31\]](#)

14. Hayır! Aksine onların kazandıkları kalplerini örtmüştür.

15. Hayır! Muhakkak ki onlar o günde Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır.

16. Sonra onlar hiç şüphesiz cehennemi boylayacaklardır.

17. Sonra: "İşte bu, sizin yalanlayageldiğiniz şeydir" denilir.

"Hayırl Aksine onların kazandıkları kalplerini örtmüştür" buyruğundaki: Hayır!" red ve azardır. Yani o geçmişlerin masalları değildir. el-Ha-scı: Gerdekten "onların... kalplerini Örtmüştür" anlamındadır, demiştir.

Bir açıklama da şöyledir: Tirmizi'de Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre, Raşûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kul bir günah işlediği" takdirde onun kalbine siyah bir nokta konulur. Bu işten va2geçer, Allah'tan mağfiret dileyip tevbe ederse, kalbi cilalanır. Eğer (tevbe ve istiğfar etmeyip) tekrar o günahı işlerse bu nokta daha da arttırılır. Ta ki kalbinin tamamını Örtün-ceye kadar. İşte yüce Allah'ın; "Hayır! Aksine onların kazandıkları kalplerini örtmüştür" buyruğunda sözkonusu ettiği "er-Ra'n (Örtüp, bürümek)" budur." (Tirmizi) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir.[\[32\]](#)

Müfessirler de böyle demişlerdir: Bu, kalb kararınca kadar günah üstüne günah işlemektir, Mücahid dedi ki: Bu, bir günah işleyip günahın kalbini çepeçevre kuşattığı, sonra tekrar bir günah daha işleyip bu günahın da kalbini çepeçevre kuşattığı ve nihayet günahlar kalbini tamamıyla örtüp perdelediği kimsedir.

Mücahid dedi ki: Bu buyruk el-Bakara Sûresi'nde yer alan: "Hayır, kim bir kötülük işler ve günahı kendisini çepeçevre fewşati/-sa..."(el-Bakara, 2/81) âyeti gibidir. Buna yakın bir açıklama el-Ferra'dan nakledilmiştir. O şöyle demektedir: Yüce Allah, boylelerinin çokça masiyet ve günah işlediklerini ve bunun kalblerini çepeçevre kuşattığını anlatmaktadır. İşte kalplerin üzerinin perdelenmesi, örtülmesi budur.

Yine Mücahid'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kalb bir mağaraya benzer, deyip elini kaldırdı. Kul bir günah işledi mi kalb büzülür, dedi ve bir parmağını kapattı. Bir günah işledi mi yine içeri doğru çekilir, dedi ve diğer bir parmağını kapattı, sonunda bütün parmaklarını kapattı., ve nihayet artık onun kalbine mühür basılır. (Mücahid devamla) dedi ki: Onlar (bizden önceki alimler) işte "reyn (kalbin örtülmesi)"nin bu olduğu görüşünde idiler. Daha sonra: "Hayır! Aksine onların kazandıkları kalblerini örtmüştür" buyruğunu okudu.

Bunun bir benzeri aynı şekilde Huzeyfe (r.a)'dan da rivayet edilmiştir.

Bekr b. Abdullah dedi ki: Kul, günah işledi mi kalbinde iğne batmış gibi bir iz olur. Sonra İkinci bir defa daha günah işledi mi aynı şey olur. Nihayet günahlar çoğaldı mı bu sefer kalp bir elek yahut bir kalbur gibi olur, hayır diye bir şeyin farkına varmaz ve o kalpte salâh diye bir şey sebat bulmaz.

Bu anlamda Raşûlullah (sav)'dan sabit olmuş haberler ışığında bu hususu daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/7. âyet, 4 ve 5. başlıklarda) açık-lamış bulunuyoruz. O bakımdan bunları tekrarlamamın anlamı yoktur.

Abdu'l-Ğani b. Said, Musa b. Abdu'r-Rahman'dan, o İbn Cüreyc'den, o Ata'dan, o İbn Abbas'tan ve yine (Abdu'l-Ğani), Musa (b. Abdurrahman)'dan, o Mukatil'den, o ed-Dahhak'tan, o İbn Abbas'tan bir şeyler rivayet etmiş bulunuyor ki, bunun sıhhatini en iyi büen Allah'tır. Bu rivayette o şöyle demektedir: O iki baldır, bacak ve ayak üzerinde olan "er-rân" diye bilinen şeydir ve o savaşta giyilen şeydir. (Abdu'l-Ğani) dedi ki: Başkaları da şöyle demiştir: er-Rân kişinin kalbinden geçen duygudur. Ancak bunlar, sıhhati hakkında teminat verilemeyen rivayetlerdendir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Genel olarak tefsir bilginleri ise bundan önce yapılmış olan açıklamaları benimsemiş bulunmaktadırlar. Dilbilginlerİ de bu açıklamayı kabul etmişlerdir. Nitekim şöyle denilir: Kişinin kalbine günahı baskın geldi, gelir" denilir. Ebu Ubeyde yüce Allah'ın: "Hayır! Aksine onların kazandıkları kalblerini örtmüştür." Yani kalblerine baskın, galib gelmiştir, demektir. Ebu Ubeyd dedi kir Seni yenik düşüren ve sana üstün gelen herbir şey: Seni yenik düşürdü, ,sana galib geldi" diye ifade edilir. Şair de şöyle demiştir:

"Nice günah var ki, günahkârın kalbinin üstüne çıkıp galib gelmiştir, o da kalbine üstün ve galib gelen gūnahtan tevbe etmiş de kalbi de cilâianmıştır."

Şarab aklına gaiib geldi (aklını örttü, onu sarhoş etli)" denilir. Uyuqlama ona galib geldi, onu bürüdü" denilir.

Ömer (r.a)'ın Cüheyneli Useyfi hakkında söylediği: Artık borçlar ona galib gelmiş (onun malını aşmış) bulunmaktadır" sözleri de bu kabildendir. Bu kişi

çokça borç alan bir kimse idi.

Ebu Zübeyr'in şarabın etkisi ile sarhoş oluncaya kadar içki içmiş bir kimseyi anlatırken söylediği şu beyit de bu kabildendir:

"Sonra onu şarabın etkilediğini ve buna karşılık, Korkarak onu etkisi altına almadığını gördü."

Burada "şarabın onu etkilemesi" aklına ve kalbine galib gelmesi anlamındadır.

el-Umevi dedi ki: O kavmin davaları telef oldu ve oldukça güçsüz ve zayıf kaldı" tabiri, onlar davaları telef olup, güçsüz kalan kimselerdir, demektir. Buna sebep ise onların kendilerini yenik düşüren (çaresiz bırakan) bir hususla karşı karşıya kalıp buna katlanabilme gücünü bulamayışlarıdır,

Ebu Zeyd dedi ki: Bir kimse içinden çıkılamayacak kadar zor bir durum ile kargı karşıya kalıp, buna güç yetiremeyecek olursa bu halini anlatmak üzere: denilir.

Ebu Muaz en-Nahvi dedi ki: "Reyn" kalbin günahlardan ötürü kararması, "tab" kalbe mühür vurulması demektir. Bu reynden daha ağırdır. İkfal (kilitlemek) ise tabdan daha ağırdır.

ez-Zeccac dedi ki: Reyn ince bir bulut gibi kalbi örten pas gibi bir şeydir. "el-Ğayn" de onun gibidir. Kalbinin üzeri örtüldü" denilir. Yine "ğayn" birbirine sarmaş dolaş ağaçlar, demektir. Tekili diye gelir ki yaprakları çok, dalları birbirine sarılmış yeşil ağaç anlamındadır. Bunun günahın kalbi çepeçevre kuşatması anlamına geldiğine dair el-Ferra'nın görüşü daha önceden geçmiş, bulunmaktadır.

es-Sa'lebi, İbn Abbas'tan: "Kazandıkları kalblerini örtmüştür" buyruğunu kalblerini Örtüp, kapatmıştır, diye açıkladığını zikret inektedir. Yüce Allah'ın izniyle ondan sahih olarak gelen rivayet de budur.

Hamza, el-Kisai, d-Ameş, Ebu Bekr ve el-Mufaddal: Örtmüştür" lafzını imale ile okumuştur. Çünkü burada fau'l-fiil (yani fiilin birinci harfi) "rc"dir. Aynul-fiil olan "elif" ise 'ye'den kalb olmuştur. Bundan dolayı burada imale yapmak güzeldir. Fethalı okuyan ise aslına göre okumuştur. Çünkü feale" babından gelen fiillerde fau'l-fiil (birinci harf üstündür. ölçtü, sattı" ve benzeri fiillerde olduğu gibi. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de bunu tercih etmişlerdir.

Hafs, Aksine" üzerinde vakıf yapar, sonra da: Örtmüştür" diye okumaya başlar. Onun bu vakfı "lam" harfini açıkça beyan etmek içindir, yoksa susmak (sekle) için değildir.

"Hayır! Muhakkak ki onlar" gerçekten kâfirler "o günde" kıyamet gününde "Rabblerinden elbette perdelenmiş olacaklardır."

Hayır!" buyruğunun red ve azar için olduğu da söylenmiştir. Yani durum onların dedikleri gibi değildir, aksine "muhakkak ki onlar o günde Rabblerinden elbette

perdelenmiş olacaktırlar."

ez-Ze'ac dedi ki: Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın kıyamet gününde görüleceğine dair delil vardır. Eğer durum böyle olmasaydı bu âyetin herhangi bir faydası olmazdı ve Rabbierinden perdelenmiş olmak suretiyle kâfirlerin mertebesinin aşağı olması söz konusu olmazdı. Yüce Allah ayrıca: "O günde yüzler var ki apaydınlıktır, Rabblerine bakıcıdırlar," (el-Kıyame, 75/22-23) diye buyurmaktadır. Şanı yüce Allah, mü'minlerin kendisine bakacaklarını haber vermekte ve kâfirlerin O'nu görmekten yana perdelenmiş olacaklarını bildirmektedir.

Malik b. Enes, bu âyet-i kerime hakkında şöyle demiştir: Yüce Allah, düşmanlarını perdeleyip, onlar da O'nu göremeyince, dostlarına kendisini görsünler diye tecelli edecektir.

Şafii de şöyle demiştir: Gazab ile birtakım kimseleri perdelemesi, rıza ile birtakım kimselerin Onu göreceklerine delildir. Daha sonra şöyle demiştir: Allah'a yemin olsun ki eğer Muhammed b. İdris, âhirette Rabbini göreceğine kesin olarak, inanmazsa dünyada ona ibadet etmezdi.

el-Huseyn b. el-Fadl dedi ki: Yüce Allah, dünya hayatında iken onları tevhidin nurunun gerisinde perdelediğinden ötürü, âhirette de kendi zatını görmekten yana onları perdeleyecektir.

Mücahid yüce Allah'ın: "Perdelenmiş olacaktırlar" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Yani O'nun lütuf ve rahmetinden engellenmiş, alıkonulmuş olacaktırlar.

Katade dedi ki: Yüce Allah, onlara rahmetiyle bakmayacaktır, unlan temize çıkarmayacaktır ve onlar için çok acıklı bir azab olacaktır, demektir.

Ancak birinci görüş, cumhur tarafından kabul edilmiş olup, onların Allah'ı görmekten yana perdelenmiş olacakları, bundan dolayı Onu göremeyecekleri demek olduğunu kabul etmişlerdir.

"Sonra onlar, hiç şüphesiz cehennemi boylayacaklardır." Oradan asla ayrılmayacaklar, orada sürekli kalacak, oradan hiç çıkmayacaklardır."Derileri piştikçe azabı tatmaları için derilerini başka derilerle değiştireceğiz." (en-Nisa, 4/56);"Aleviyavaşladıkça Biz, onlara alevini arttırırız." (el-İsra, 17/97) el-Cahim'in cehennem ateşinin dördüncü kapısı olduğu söylenir.

"Sonra" onlara yani cehennemin bekçiterince; "işte bu sizin" dünya hayatında iken Allah'ın rasûllerini "yalanlayageldiğiniz şeydir, denilir." [33]

18. Hayır! Şüphe yok ki iyilerin kitabı "İlliyyîn"dedir.

19. "İlHyî'nin ne olduğunu sana ne bildirdi?

20. O yazılmış bir kitaptır.

21. Mukarreb olanlar, onu müşahede ederler.

"Hayır! Şüphe yok ki iyilerin kitabı İİHyî'n'dedir." buyruğundaki Hayır" lafzı "gerçekten" anlamındadır. Vakıf (bir önceki âyet-i kerî mede geçen): Yalanlayageldiğiniz" (17'. âyet) lafzı üzerindedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Durum onların dedikleri gibi de değildir, zannettikleri gibi de değildir. Aksine onların kitabı "SiccîynMe, mü'minleri kitabı ise "İlliyyî'n'dedir.

Mukatil şöyle demiştir: Hayır, yani onlar boylayacakları azaba iman etmiyorlar. Daha sonra yeni bir ifadeye başlayarak şöyle buyurmaktadır: "Şüphe yok ki iyilerin kitabı..." mertebelerine göre "İUiyyî'n'de yükseltilmiş olacaktır.

İbn Abbas dedi ki: Cennette... demektir. Yine ondan; Onların amelleri semada Allah'ın Kitabındadır, diye açıkladığı nakledilmiştir.

ed-Dahhak, Mücahid ve Katade dedi ki: Bu nrü'mirilerin ruhlannın yer aldığı yedinci sema demektir. İbnul-Eclah. ed-Dahhak'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu Sidre-i Munteha'dtr. Allah'ın emrinden olan herşey oraya kadar ulaşır, kendileri de bu Sidreyi aşmazlar ve: Rabbim -o kulunu kendilerinden daha iyi bildiği halde- (bu) senin filan kulundur, derler. Yüce Allah'tan ona azaptan emin olduğuna dair olarak mühürlenmiş bir kitab gelir. İşte yute Allah'ın: "Şüphe yok ki iyilerin kitabı İlliyyî'ndedir" buyruğu bunu anlatmaktadır,

Ka'b ei-Ahbardan şöyle dediği nakledilmiştir: Mü'minin ruhu, alındıktan sonra alsmp semaya yükseltilir. Semanın kapıları o ruha açılır, melekler o ruhu müjde ile karşılar. Sonra Arş'a ulaşınca kadar o ruh ile birlikte çıkarlar. Arşın altından onlara bir deri parçası çıkartılır. Onun üzerinde yazılır ve kıyamet gününde hesaptan kurtulacağına dair ona bir mühür basılır buna mukarreb melekler de tanıklık ederler.

Yine Katade şöyle demiştir: "İlliyyî'ndedir" yani Arşın sağ bacağı yanında, yedinci semadadır.

el-Bera b. Azib dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "İlliyyî'n, Arşın altında yedinci semadadır.[\[34\]](#)

Yine İbn Abbas'tan rivayete göre o şöyle demiştir: İİHyî'n yeşii bir zebercetten bir levh (kara tahta) olup, Arş'a asılıdır. Onların amelleri buna yazılmıştır. el-Ferra dedi ki: İlliyyî'n, yükseklik üstüne yüksekliktir.

İlliyyî'nin en yüksek mekan olduğu da söylenmiştir. Bir diğer açıklamaya göre, bunun yüksekliği kat kattır. Adeta sonu yok gibidir, denilmiştir. İşte vav ve nün ile çoğulunun gelmesi de bundandır. Taberi'nin açıklamasının anlamı budur.

el-Ferra dedi ki: Bu çoğul suretinde meydana getirilmiş bir isimdir, bunun kendi lafzından tekiü yoktur. Tıpkı: Yirmi" ile; Otuz" demeye benzer. Araplar bir çoğul yapıp, aynı yapıdan tekili de, tesniyesi de yoksa bu tür çoğulları müzekker ve müennes hallerinde de "nun" ile yaparlar. et-Taberi'nin açıklaması da bu anlamdadır.

ez-Zeccac dedi ki: Bu ismin irabı çoğul irabı gibidir. Nitekim; Bu Kınnesrûn (ki'n-nesrin)dir" ve; Kınnesrini gördüm" demek de böyledir.

Yunus en-Nahvî dedi ki: Bunun tekili; ile diye gelir.

Ebu'l-Feth dedi ki; "İliyyîn" kelimesinin çoğuludur. Bu çoğu) "el-uluvv"den "fi'îl" veznine getirilmiş bir kelimedir. Aslında bunun diye gelmesi gerekirdi. Tıpkı yüksek odaya: denilmesi gibi. Çünkü bu kelime; 'den gelmektedir, den "te" harfî hazfedilince bunun yerine "vav" ve "nun" ile çoğul yapıldı, tıpkı: Arzlar" demelerinde olduğu gibi.

Bir diğer görüşe göre "İliyyîn" meleklerin bir sıfatıdır. Mele-i a'la diye bilinenler, onlardır. Nitekim "filan kişi filanoğullan arasındadır" denilirken o onlardandır ve onların nezdindedir, demektir. İbn Ömer yoluyla rivayet edilen hadisteki haberde belirtildiğine göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz İliyyîn ehli (İliyyîn mertebesinde olanlar) cennete şöyle şöyle bir yerden bakarlar. İliyyînden olan bir kimse yukarıdan baktı mı yüzünün aydınlığı dolayısıyla cennet de apaydınlık olur. Cennetlikler burada ne oluyor, derler, İliyyîn ve ebrardan olan bir kimse, itaat ve sıdk ehli olan kimselere yukarıdan baktı, denilir.[\[35\]](#)

Bir diğer haberde de şöyle denilmektedir: "Şüphesiz ki cennet ehli, İliyyîn ehlini apaydınlık yıldızın, semanın ufkunda görülmesi gibi görürler."[\[36\]](#)

İşte bu "İliyyîn"in yüksekçe yerin adı olduğunun delilidir.

Bazı kimseler İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "İliyyîn" buyruğu ile ilgili olarak şunları söylediğini rivayet etmektedirler: Yüce Allah, onların amellerinin vt; ruhlarının dördüncü semada olduğunu haber vermektedir.

Daha sonra yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "İliyyîn'in ne olduğunu sana ne bildirdi?" Yani ey Muhammed, İliyyîn'in nasıl bir şey olduğunu sana bildiren nedir? Bu Hz. Peygamber efendimizin üstün mertebesinin büyüklüğüne ve üstünlüğüne işaret olmak üzere sorulmuş bir sorudur. Daha sonra İliyyîni ona açıklayarak şöyle buyurmaktadır;

"O yazılmış bir kitaptır. Mukarreb olanlar onu müşahede ederler."

Bir diğer görüşe göre; "o yazılmış bir kitaptır" buyruğu "İliyyîn"in açıklaması değildir. Aksine yüce Allah'ın: İliyyîn..." buyruğu ile ifade tamam olmakladır. Sonra yeni bir ifade başlangıcı olarak; "o yazılmış bir ki-tabtır" diye

buyurmuştur. Yani iyilerin kitabı yazılmış bir kitaptır. Bundan dolayı yüce Allah, "günahkarların kitabı"ndan sözederken "yazımdan tam aksi bir surette sözetmektedir. Bu açıklamayı el-Kuşeyri yapmıştır.

Rivayet olunduğuna göre, melekler, kulun amelini alıp, yukarı çıkartırlar. (Melekler) onu karşılarlar. Yüce Allah'ın egemenliği altında bulunan dilediği bir yere kadar onu ulaştırdıklarında onlara şöyle vahyeder Siz Benim kullarımın bekçileri idiniz. Onun kalbinde ne olduğunu görüp gözetene ise Benim. O Benim için ihlas ile amelde bulunmuştur. O bakımdan siz onu İliyy-yîne yerleştiriniz. Ben ona mağfîret büyüdüm. Yine melekler (böyle olmayan bir) kulun amelini alıp çıkartırlar. Allah'ın dilediği bir yere ulaştıklarında onu orada bırakırlar, Allah da onlara şunu vahyeder: Siz kullarımın üzerindeki bekçiler idiniz. Onun kalbinde olanı görüp gözetene de Bendim. O Bana ihlas ile amel etmedi, o bakımdan onu Siccînde bırakınız.

"Mukarreb olanlar onu müşahede ederler." Yani iyi kimselerin ameline her semadaki mukarreb melekler tanık olurlar.

Vehb ve İbn İshak dedi ki: Burada "mukarreb olanlar" İsrâfil (a.s)'dır. Mümin iyi bir amelde bulunduğu vakit melekler yerde güneşin nurunu andıran bir nur ile semavatta parıldayan bir nuru bulunan sahife ile o amelini alıp yükseğe çıkariar. Nihayet bu sahife İsrâfil'e ulaştırıldığında o sahife mühürlenir ve üzerinde yazı yazılır. İşte yüce Allah'ın: "Mukarreb olanlar onu müşahede ederler", yani onların yazdıklarına şahitlik ederler, buyruğu bunu anlatmaktadır. [\[37\]](#)

22. Şüphe yok kî o iyiler, nimetler içindedirler. 2J. Tahtlar üzerinde seyrederek.
24. O nimetlerin güzelliğini yüzlerinde tanırsın. 25- Onlara mühürlü halis şarabtan içirilecek.

26. Ki onun mührü misktir. O halde yarışanlar, bunun için yarışsınlar.

27. Onun katkısı "TesnînV'dendir.

28. O, yakmlaştırılmış olanların kendisinden içecekleri bir pınardır.

"Şüphe yok ki o iyiler" sadakat ve itaat ehli olan kimseler "nimetler içindedirler." Yani onlara ihsan edilen nimetlere gark edileceklerdir.

Allah ona nimetler verdi, o da bu nimetlerden yararlandı" denilir. Nimet içinde bir kadın" ile aynı anlamdadır.

Yani iyi olan kimseler cennetlerde, nimetler içerisinde onlardan yararlanacaklardır.

"Tahtlar üzerinde" süslü çadırlar içerisindeki tahtlar üzerinde, Allah'ın kendileri için hazırlamış olduğu türlü bağış ve ihsanları "seyrederek." Bu açıklamayı

İkrime, İbn Abbas ve Mücahid yapmıştır. Mukatil de şöyle demiştir; Onlar cehennem ehlini seyrederek. Peygamber (sav)'dan: "Cehennemde düşmanlarını seyrederek"[38] diye açıkladığı da nakledilmiştir. Bunu el-Meh-devî zikretmiştir. Onun lütuf ve ihsanlarının tahtları üzerinde, onun zatına ve celaline bakarlar, diye de açıklanmıştır,

"O nimetlerin güzelliğini" parlaklığını, tazeliğini ve aydınlığını "yüzlerinde tanırsın."

Bitki çiçek verip, dai uçları beyazlaşmaya başladığında: Bitki güzelleşti, ahmlılaştı" denilir.

"Tanırsın" anlamındaki lafız genel olarak "te" harfi üstün, "re" harfi kes-relî olarak; diye ve: Güzelliğini" lafzı da nasb ile okunmuştur ki; ey Muhammed, sen tanırsın, demektir.

Ebu Cafer b. el-Ka'â, Yakub, Şeybe ve İbn Ebi İshak ise, meçhul bir fiil olarak "te" harfini ötreli, "re" harfini üstün: Tanınır" şeklinde; Güzelliği" lafzı da merfû' olarak okunmuştur. (Güzelliği tanınır, demek olur.)

"Onlara mühürlü, halis" el-Ahfeş ve ez-Zeccac'a göre; katkısı bulunmayan "şarabtan içirilecek" 'in "saf, katıksız şarab" olduğu söylenmiştir. es-Sıhak'ta da şöyle denilmektedir: Şarabın halis olanı" demektir. Anlam birdir. el-Halil dedi ki: Bu, şarabın en ileri derecesi ve en kalite-lisidir. Mukatil ve başkaları da şöyle demiştir: Katıksız, saf, beyaz, eski ve parlak şarap demektir. Hassan şöyle demiştir:

"el-Baris'te yanlarına gelen konuklara Boğazdan rahat geçen, beyaz şarap katılmış, Beradâ ırmağından içirirler."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Hem gençliğe ve onu anmaya yol yoktur

Benim için, rahatça akan, katıksız şarabtan daha çok canın çekeceği."

"Ki onun mührü misktir." Mücahid dedi ki: Son yudumu ona misk ile mühürlenir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani onlar o halis şarabı içeceklerinde ve bardaklarında bulunanlar bittiği takdirde, buna misk ile mühür vurulacaktır (bitirilecektir).

İbn Mesud şöyle derdi: O şarabın sonunda misk tadını alacaklardır. Buna yakın bir açıklama Said b. Cübeyr ve İbrahim en-Nehai'den nakledilmiştir. Onlar: Onun sonu, mührü, tadının sonu demektir. Bu da güzel bir açıklamadır. Çünkü genelde tortu içeceklerin sonunda bulunur. Yüce Allah, cennetliklerin içeceğinin sonundaki kokusunu misk kokusu olmakla nitelendirmiştir.

Mesruk'tan, onun Abdullah'tan naklettiğine göre, Abdullah şöyle demiştir; Sonu mühürlü (anlamı verilen: el-mahtum): katılmış, karıştırılmış demektir.

Bunun mühürlenmiş ve iyiler tarafından mührü çözülünceye kadar herhangi bir kimsenin el sürmesi engellenmiş, anlamında olduğu da söylenmiştir.

Ali, Alkame, Şakîk, ed-Dahhak, Tavus ve el-Kisai "onun mührü" anlamındaki lafzı, diye "hı" harfî ile "te" harfî -aralarında "elif bulunmak suretiyle üstün okumuşlardır.

Alkame dedi ki; Kadının, koku satıcısına: "Onun mührünü misk koy!" dediğini ve bu sözleriyle sonunu kastettiğini görmediniz mi?

Mühür" ile Son, nihayet (mealde: mühür)" aniam itibariyle birbirine yakındır, ancak birincisi isim, ikincisi mastardır. Bu açıklamayı el-Ferra yapmıştır.

es-Sıhah'la. şöyle denilmektedir; Sonda mühür olarak kullanılan çamur" demektir. Mücahid ve İbn Zeyd de böyle demişlerdir: O itkinin kabı, çamur yerine misk ile mühürlenmiştir. Bu açıklamayı el-Mehdevi nakletmiştir. el-Ferezdek şöyle demiştir:

"Ve ben mühür kapaklarını açmaya koyuldum." el-A'sâ da şöyle demiştir:

"Ve ben onu üzerinde mühür olduğu halde çıkartıyordum."

Üzerinde mühür basılmış bir çamur olduğu halde, demektir. Tıpkı: 'in; Silkelenmiş" anlamında, 'in; Kabzedilmiş' anlamında kullanılmasına belemektedir.

İbnu'l-Mübarek ve -lafız İbn Vehb'in olmak üzere- İbn Vehb, Abdullah b. Mesud'dan yüce Allah'ın: "Ki onun mührü misktir" buyruğunu onun karışımı misktir, yoksa sonuna vurulan mühür değildir, diye açıklamıştır. Nitekim sizden herhangi bir kadının: Onun hoş koku olarak karışımı şu ve şudur, dediğine dikkat etmiş olmalısınız. Burada maksat onun karışımının misk olacağıdır, (Devamla İbn Mesud) dedi ki: Gümüş gibi beyaz bir içecektir. Son İçkilerini onunla bitirirler. Eğer dünya ehlinde herhangi bir kimse ona elini sokup, sonra çıkartacak olursa, onun o hoş kokusunu almayacak canlı hiçbir kimse kalmayacaktır.

Ubey b. Ka'b rivayetle dedi ki: Ey Allah'ın Ra.sûlü, mühürlü halis şarab nedir?

diye sorulmuş o da: "Şarabın geriye kalan kısmıdır." diye buyurmuştur[39]

Bir diğer açıklamaya göre bu şarab, kablarda mühürlüdür ve bu ırmaklarda akan şarabtan ayrıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"O halde yarışanlar bunun için" ve cennete dair anlattıklarımız için "yarışsınlar."

İsteyenler, arzu edenler bunu arzusulasınlar, demektir.

O şey hususunda bencillik gösterdim ve ona ulaşmasını eline geçmesini istemedim' demektir.

Buyruktaki "fe"nin, (J~) anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani amel hususunda ellerini çabuk tutacak olanlar, haydi bu hususta ellerini çabuk

tutsunlar. Bunun bir benzeri de yüce Allah'ın: "İşte çalışanlar böylesi için ço-
hşsınlar." (eŞ-Sâtfât 37/61) buyruğudur.

"Onun katkısı" yani bu katıksız şarabın katkısı "Tesnîmdendîr." Tesnîm, onların üzerine yukardan dökülen bir şaraptır. Cennetteki şarapların en üstünüdür. Sözlükle "TL-snîrrfîn asıl anlamı yüksekliktir. Bu yukardan aşağı doğru akan bir su pınarıdır. Devenin hürgücü bedenine nisbetle üstün olduğundan dolayı hörgüce "senam" denilmesi de buradan geldiği gibi "kabirlerin Tes-nîmi (deve hürgücü gibi tümsek yapılması)" tabiri de buradan gelmektedir.

Abdullah'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Tesnîm, cennette bir pınar olup mukarrebler katıksız olarak ondan içerler. Ashabu'l-Yemin'in bardaklarına ise Tesnîmden katılır ve içkileri daha da güzelleşir. İbn Abbas yüce Allah'ın: "Onun katkısı Tesnîmdendir" buyruğu hakkında şöyle buyurmuştur; Bu yüce Allah'ın: "Onlara gözleri aydınlatan ne nimetler gizlendiğini hiçbir kimse bilmez" (es-Secde. 32 1T) diye buyurduğu şeyler arasında yer alır.

Tesnîmin yüce Allah'ın kudreti ile havada akan ve cennetliklerin kabla-rına alabilecekleri kadar su tlöken bir ırmak olduğu da söylenmiştir. Kabla-rı dolu mu su tutulur ve ondan yere bir damla dahi düşmez. Ayrıca su almaya ihtiyaçları olmaz. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. İbn Zeyd de şöyle demiştir: Bize ulaştığına göre bu Arşın altından akan bir ırmaktır. d-Hasen'in mürsdlerinde de böyle denilmektedir. Biz bunu daha önceden el-İnsan Sûresi'nde (76/15-18. âyetlerin tefsirinde) zikretmiş bulunuyoruz.

"O, yakınlaştırmış olanların kendisinden içecekleri, bir pınardır." Yani ondan Adn cenneti sakinleri içecek ki erdir. Bunlar cennetliklerin en faziletlieleridir ve bu şarabı katıksız içeceklerdir. Başkalarına ise katkılı olarak sunulacaktır.

Bir pınar" medh (övgü) olmak üzere nasb edilmiştir. ez-Zeccac dedi ki: Bvı, "Tesnîm"den hal olarak nasbedürnıştır. Teşriîm, marife bir kelime olup, bunun iştikakı (hangi kökten türediği) bilinmemektedir. Eğer bunu "senam: hörgüç"den müştak bir mastar kabul edecek olursak o takdirde "bir pınar" lafzı nasbedilmiş olur, çünkü mefulün bihdir. Yüce Allah'ın: Yahut açlığın çok olduğu bir günde yemek yedirmektir... bir yetime" (el-Beled, 90/14-15) buyruğunda(ki "yetim" anlamındaki lafızda) olduğu gibi. Bu el-Ferrâ'nın da görüşü olup, buna göre "bir pınar" lafzı, teşriîmden dolayı nasbedilmiştir. el-Ahfeş'e göre ise "onlara... içi-rilecek" lafzı ile nasbedilmiştir ki; bu da; onlara bir pınardan içirilir, demektir. el-Müberred'e göre ise övgü olmak üzere: Yani" takdiri ile nas-bedilmiştir. [\[40\]](#)

29. Şüphe yok ki o günahkârlar iman edenlerden bir kısmına gülerlerdi.

30. Yanlarından geçtiklerinde de birbirlerine kaş-göz işareti yaparlardı.

31. Ailelerine döndükleri vakit zevk duyarak dönerlerdi.
32. Onlar, bunları gördüklerinde de: "Şüphe yok ki bunlar sapmışlarda-" derlerdi.
33. Halbuki onlar, bunların üzerine gözetleyiciler olarak gönderilmemişlerdi.
34. İşte bugün ise iman edenler, o kâfirlere gülerler.
35. Tahtlar üzerinde bakarlar.
36. O kâfirlere işleyegeldiklerinin cezası verildi oı!

"Şüphe yok ki o günahkârlar..." buyruğu ile yüce Allah, dünyada kâfirlerin ruhlarının mü'minler ile birlikteki hallerini nitelendirmekte ve onıların mü'minlerle alay ettiklerini belirtmektedir.

Kastedilenler, şirk ehlinde olan Kureyş'in elebaşlarıdır. Birtakım kimseler İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Burada sözü edilenler el-Velid b. el-Muğîre, Ukbe b. Ebi Muayt, el-Aas b. Vail, el-Esved b. Abdi Ya-ğus, el-Âs b. Hişam, Ebu Cehil ve en-Nadr b. el-Haris'tir. İşte bunlar:

"İman edenlerden" Muhammed (sav)'ın ashabından Ammar, Habbab, Su-heyb ve Bilal gibi olan "bir kısmına" onlarla alay etmek üzere "gülerlerdi."

Rasûlullah (sav)'ın yanına gittiklerinde "yanlarından geçtiklerinde de birbirlerine kaş-göz işareti yaparlardı." Biri diğere kaş-göz işareti yapıyor, gözleriyle işarette bulunuyordu. Müslüman oldukları için onları ayıplıyor ve onları tenkid ediyorlardı, anlamında olduğu da söylenmiştir.

O şeyi elimle yokladım" denilir. Şair şöyle demiştir:

"Ben bir kavmin mızrağını elimle yokladım mı? Onun boğumlarını kırar ya da düzelirlerdi."

Âişe (r.anha) dedi ki: Peygamber (sav) secde etti mi: "(^ Beni eliyle dörter, ben de ayaklarını kendime doğru çekerdim" demiştir.[\[41\]](#) Bu hadis daha önce en-Nisa Sûresi 'nde (4/43. âyetin tefsiri 26. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır, Ona gözümle işaret ettim" demektir.

Kusur" anlamında olduğu da söylenmiştir. Onu ayıpladı" denilir. Filanın hiçbir ayıbı yoktur" demektir.

Mukatil dedi ki: Âyet-i kerime Ali b. Ebi Talib ile Peygamber (sav)'ın huzuruna gelen bir grub müslüman hakkında inmiştir. Münafıklar onu ayıplamış, onlara gülmüş ve birbirlerine kaş-göz işareti yapmışlardı.

"Ailelerine" yani ailelerine, arkadaşlarına ve kendileri gibi olanların yanına "döndükleri vakit zevk duyarak" yani onların bu hallerinin şaşına olduğunu belirterek "dönerlerdi." Bir diğere açıklamaya göre, gittikleri küfür yolunu beğenerek ve müminleri alıp eğlenerek (dönerlerdi), demektir.

İbnu'l-Ka'kâ', Hafs, ekA/rec ve es-Sülemî "elif "siz olarak: Zevk duyarak" diye okumuşlardır. Diğerleri ise ("fe" harfinden sonra) "elif ile okumuşlardır. el-Ferrâ dedi ki: Bunlar iki ayrı söyleyiştir. Tarnahkâr ve ihtiyatlı" kelimelerinde olduğu gibi. Daha önce ed-Duhan Sû-resi'nde (44/27 buyruğu açıklanırken) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

lafzının "Şımarık ve azgın" 'in ise 'nimet ve rahat içerisinde olan kimse" anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Onlar, bunları gördüklerinde" yani bu kâfirler Muhammed (sav)'ın ashabını gördüklerinde "şüphe yok ki bunlar" Muhammed (sav)'a uymakla "sapmışlardır, derlerdi."

"Halbuki onlar, bunların" amelleri "üzerine gözetleyiciler" hallerini gözetlemekle görevli kimseler "olarak gönderilmemişlerdi."

"İşte bugün ise" yani işte kıyamet günü olan bugün, Muhammed (sav)'a "iman edenler, o kâfirlere" kâfirler dünya hayatında iken kendilerine güldükleri gibi "gülerler."

Bunun bir benzeri de Müminun Sûresi'nin sonlarında (23/109-111. âyetlerde) geçmiş bulunmaktadır.

İbnu'l-Mübarek şunu zikretmektedir: Bize Muhammed b. Beşşar, yüce Allah'ın: "İşte bugün ise iman edenler, o kâfirlere gülerler" buyruğu hakkında Katade'den şöyle dediğini haber vermiştir: Ka'b şöyle derdi: Cennet ile cehennem arasında birtakım pencereler vardır. Mümin dünya hayalinde kendisine düşman olan bir kimseyi görmek istediğinde bu pencerelerden birisinden bakar. Yüce Allah bir başka âyet-i kerimede: "Baktı ve onu cehennemin ortasında gördü." (es-Saffat, 37/55) diye buyurmaktadır. (İbnu'l-Mübarek) dedi ki: Bize nakledildiğine göre o cehenneme bakacak ve birtakım kimselerin kafalarının kaynamakta olduğunu görecektir. Yine İbnu'l-Mübarek şöyle demiştir: Bize el-Kelbi, Ebu Salih'ten yüce Allah'ın: "Allah onlarla alay eder." (el-Bakara, 2/15) buyruğu hakkında şöyle demiştir: Cehennemliklere onlar cehennemde iken: Çıkın denilecek, onlara ateşin kapıları açılacak. Cehennemin kapılarının açıldığını göreceklerinde dışarı çıkmak isteyerek oraya doğru gelecekler. Mü'minler ise koltukları üzerinde onlara bakacaklar. Nihayet cehennemin kapılarına varacaklarında kapıları yüzlerine kapanacak. Yüce Allah'ın: "Allah onlarla alay eder" buyruğu iste bunu anlatmaktadır.

Kapılar yüzlerine kapanacağı vakit mü'minler de onlara gülecektir. İşte yüce Allah'ın: "İşte bugün ise iman edenler, o kâfirlere gülerler" buyruğu da bunu anlatmaktadır.

"Tahtlar üzerinde bakarlar, o kâfirlere İşleyegeldiklerinin cezası verildi mi?" Bu

husus el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/15. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"Cezası verildi mi?" buyruğunun anlamı şudur: Bu kâfirlere böyle bir uygulama yapılmakla dünyada iken mü'minlere alay etmelerinin cezası verilmiş oldu mu?

Bir görüşe göre bu, "bakarlar" buyruğu ile alakalıdır. Yani onlar, kâfirlere yapageldiklerinin cezası verildi mi, diye bakarlar. Bu durumda;...mi" takrir anlamında olur ve; "bakarlar" anlamındaki fiili ile nasb konumunda olur.

Bir diğer görüşe göre, buyruk i'raktan mahalli olmayan bir istinafdır (sorudur). Bunun basma "demek" fiilinin takdir edildiği de söylenmiştir. Yani, mü'minlerin bazıları diğer bazısına: "O kâfirlere... cezası verildi mi?" diyecek.

Cezası verildi" fiili; Döndü, döner" fiilinden gelmektedir. Buna göre "sevab" kula işlediği amelin karadığında dönen şey denilmektedir. Hem hayır hem şer hakkında kullanılır.

Mutaffîfîn Sûresi (ve tefsiri) burada sona ermektedir. En iyi bilen Allah'tır. [\[42\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/465

[\[2\]](#) Merhum m i i fes si fin buradaki ibaresi "dört" tür. İlk dört haşlik, ilk iki ayetin tefsirine dairdir. Üçüncü ayetin tefsirini de ayrıca iki başlık halinde yaptığından biz de burada "dört yerine "altı" demeyi tercih ettik.

[\[3\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/465

[\[4\]](#) Nesai, es-Sunenu'l-Kübrâ, VI, 508; İlin Hibb;ın, Sahih, XI, 286; Hakim, Müstedrek, II, İbn Mace, II. 748; Tal^rânî, Kebir, XI, 371; İlin H;ııcer, Fethı'l-Bâri, VIII, 396 -.senedinin sahih olduğu kayçlıyb-

[\[5\]](#) Heysemi, Mecma', VII, 135; ayrıca bk. Müsned, II, >45; Ün Sa'ci, Tabakat, IV, .i9.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/466

[\[6\]](#) Muvatta, , 12.

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/466-467

[\[8\]](#) "Birhirinize yakınsınız, elemektir," (Miinziri, Terğib, III, 375

[\[9\]](#) Müsned, IV,' 145, 158; Talierâm, Kebir, XVII, 295.

[\[10\]](#) Müsned, 11, 5.

[\[11\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/467

[\[12\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/467-468

[\[13\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/468

- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/468-470
- [15] Taberânî, Kebir, XI, 45; Deylemî, Firdevs, fî, 197; d-Miinzirî, et-Tergib, I, 310 -Senedinin basen mertebesine yakın okluyu kaydıyla-; ayrıca hk. Heysemî, Mecma', III, 61
- [16] Müsned, II. 345; İlin S;ı'd, Tabakat, IV, J2». ayrıca hk I k-y.semî, Mecma', VII, 135
- İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/470-471
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/472
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/472
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/473
- [20] Ukbe b. Âmirden yakın bir rivayet: Taberânî, Kebir, XVII, 306.
- [21] Suyûtî, ed-Durru'l-Mensûr, VIII, 442 -Abdullah b. Anırdan az farkla-
- [22] Buharî, IV, 1H64, V, 2393; Müslim, IV, 2195, 2196; Tirmizi, IV, 615; İbn Mace, II, 1430; Miisned, II, 13, 19, 105, 125. Tirmizi dışındaki kaynaklarında: "kulaklar" lafzı zikredilmek-sizin-, "solun yarılarına" anlamında: "ila ensâri'l-yüsrâ" ibaresi geçmektedir, ibn Hacer, Fethu'l-Bâri, VIII, 61)6'<la bunu açıklarken şunu stiyliiyor: "Solun yanların;)... buyruğu, bütünün bütüne hem hakikaten, hem mana olarak izafe edilmesi kabil indendir. Çünkü herkesin iki kulağı vardır ."
- [23] İbn Kesir, IV, 485; Sııyuti, ed-Dıtrru'l-Mensur, VII, 443-
- [24] Bu nottan iki önceki nota bakınız.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/473-475
- [26] Buharî, III, 1107, IV, 1511, V, 2310; Müslim, III, İ3H3; Ebu Davud, IV, 355; Müsned, III, 22,71, VI, 141.
- [27] Tirmizi, V, 90; Ebu Davud, IV, 358; Müsned, IV, 93, 100.
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/475
- [29] Taberi, Cânüü'l-Beyân, XXX, %, İhın Kesir, Tefsir, IV, 486; Sııyutî. ed-Durru'l-Mensur, VIII, 444.
- [30] Deylcmî, Firdeves, II, 337 fel-jîerâ, h. ÂzitVcien); Sııyuiî, ed-Durru'l-Mensur, VIII, 444 (ibn Abbas'ın sözü olarak).
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/475-479
- [32] Tirmizi, V, 434; İbn Hibban, Sahih, III, 210, VII, 27; Nesaî, es-Sünenu'l-Kübrâ, VI, 110, 509.

- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/479483
- [34] Suy  r  , ed-Durru'l-Mensur, VIII, 448 -Katadenin açıklaması olarak-
- [35] İbn Ebi   eyhe, Musannef, VII, 37 -Abdullah b. Amrın açıklaması olarak, aynı anlam-da.-
- [36] Aynı manada kısmen İafzi farklarla: Ebu Davud, IV, 34; M  sned, III, 50, 61; Taber  n  , Evsat, II, 217, VI, 132, XI, 184; Heysem  , Mecma', IX, 54.
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/484-486
- [38]       , R  fiu'l-Me  nt, XXX, 75'te Mukiitil'in açıklaması olarak
- [39] Bu lafızlarla hadis olarak tespit edemedik
- [40] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/487-491
- [41] Buhari, IT 150, 192, 405; M  slim, I, 3  7; Nesa  , I, 102; Muvatta, I, 117; M  sned, VI, 148.
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/491-494

İNŞİKAK SURESİ

İNŞİKAK SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Bütün müfessirlerin görüşüne göre Mekke'de inmiştir. Yirmibeş âyet-i kerimedir.

[1]

1. Gök yarıp, çatladığı zaman
2. Ve Rabbine itaatle boyun eğdiği zaman -ki zaten ona layık olan da budur-;
3. Yer de alabildiğine uzatıldığı;
4. İçinde ne varsa dışarıya bırakıp bütünüyle boşaldığı;
5. Rabbine itaatle boyun eğdiği zaman ki zaten ona layık olan da budur.-

"Gök yarıp, çatladığı zaman."

Çatlayıp, beyaz bulutları andıran bulutla yarıldığı zaman demektir. Ebu Salih, İbn Abbas'tan böylece rivayet etmiştir. Ali (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Gök samanyolundan yarıp çatlayacaktır. Yine o: Samanyolu göğün kapısıdır, demiştir.

Bu olay, kıyametin şart ve alametlerindendir. [2]

"Ve Rabbine itaatle boyun eğdiği zaman -ki zaten ona layık olan da budur.-"

Yani gök Rabbine kulak verdiği zaman. Zaten onun kulak verip (itaatle) dinlemesi ona layık olandır. Bu anlamdaki açıklama İbn Abbas, Mücahid ve başkalarından da rivayet edilmiştir. Peygamber (sav)'ın şu hadisi şerifinde de bu anlamda kullanılmıştır: *"Allah Kur'ân'ı teğanni ile okuyan bir peygambere kulak verdiği gibi, hiçbir şeye kulak verip dinlemiş değildir."* [3]

Şair de şöyle demiştir:

"Kendisi sebebiyle anıldığım bir hayır işitecek olurlarsa sağırırlar,
Şayet onların huzurunda benden kötülükle söz edilecek olursa o zaman kulak verirler."

Yani dînlerler

Ka'neb b. Ümmi Sahib de şöyle demiştir:

"Eğer onlar şüpheyi gerektiren kötü bir şey işitecek olurlarsa, sevinçle onu uçururlar.

Fakat onlar iyi bir şey işitecek olurlarsa, hemen onu gömerler."

Anlamanın şöyle olduğu da söylenmiştir: Allah, sema hakkında yarıp çatlamak

suretiyle kendi emrini dinlemeyi, gerçek bir hüküm olarak tesbit etmiştir. ed-Dahhak: “Hukkat” "Ona layık olan da budur." İtaat etti ve Rabbine itaat etmesi de O'na layık olandır, çünkü onu (semayı) yaratan O'dur, diye açıklamıştır. Nitekim “Fulânun mahkukun bikezâ” "Filana layık olan budur" denilir. Semanın itaat etmesi, Allah'ın kendisi hakkında irade buyurduğuna karşı çıkmaması demektir. İtaat edip, emrine uyacak şekilde semada hayatın yaratılacak olması da uzak bir ihtimal değildir. Katade dedi ki: Ona böyle yapmak yaraşır, demektir. Küseyyir'in şu beyitinde de bu anlamdadır: "Eğer hoşnutluk olursa, hoş geldi safa geldi. Zaten nezdimizde onun hoşnutluğu ona yakışır, hatta çok da azdır."[\[4\]](#)

"Yer de alabildiğine uzatıldığı" yani dümdüz edilip yayıldığı ve dağları düzeltildiği... Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "(Yer) derinin uzatılması gibi uzatılır."[\[5\]](#)

Çünkü deri uzatılacak olursa, ondaki her kıvrım ortadan kalkar ve dümdüz bir şekilde uzanır.

İbn Abbas ve İbn Mesud dedi ki: Ayrıca onun düzlüğü arttırılır, genişliği şu kadar şu kadar olacaktır. Çünkü bütün yaratılmışlar hesab için onun üzerinde duracaktır. Öyle ki insanlardan herbirisinin ancak ayaklarını koyacak yer kadar, bir yeri olacaktır. Buna sebep ise üzerindeki yaratıklığın çokluğu olacaktır. Daha önce İbrahim Sûresi'nde (14/48. âyetin tefsirinde) yerin bir başkası ile değiştirileceğine ve yine İbn Abbas'tan gelen ve daha önceden (en-Naziat, 79/14. âyetin tefsirinde) geçtiği gibi bu arzın adı da es-Sahire olacaktır. [\[6\]](#)

"İçinde ne varsa dışarıya bırakıp bütünüyle boşaldığı"; ölülerini çıkartıp artık içinde onları barındırmadığı...

İbn Cübeyr dedi ki: İçinde bulunan ölüleri dışarı çıkartıp bırakacak ve üzerinde bulunan canlılardan da büsbütün boşaltılacaktır. Bir diğer açıklamaya göre, içinde bulunan hazine ve madenleri çıkartıp, onları boşaltacaktır. Yani içi büsbütün boşalacak, içinde hiçbir şey kalmayacaktır. Bu da işin ne kadar büyük olacağını haber vermektedir. Tıpkı gebe kadının zorluk esnasında içindekini düşürmesi gibi.

Bir başka açıklamaya göre, yer üzerinde bulunan dağlardan ve denizlerden ayrılmış olacaktır. Kendisine bırakılmış şeyleri bırakarak, koruması istenen şeyleri boşaltması diye de açıklanmıştır. Çünkü yüce Allah, diri ve ölü olsunlar kullarını yere emanet vermiş ve gerek ziraat, gerekse gıdaları itibariyle kendisine

ait bu yurdun korunmasını ondan istemiştir. [7]

"Rabbine" Ölülerı bırakmak hususunda *"itaatle boyun eğdiği zaman -ki zaten Ona layık olan da budur.-"* Yani ona yakışan, O'nun emrini dinleyip itaat etmektir. [8]

"İzâ" "...Zaman" lafzının cevabının hangisi olduğı hususunda farklı görüşler vardır.

el-Ferra: *"İtaatle boyun eğdiği zaman"* buyruğı onun cevabıdır ve başına gelen "vav" zaidir, demiştir. Aynı şekilde; *"Dışarıya bırakıp..."* buyruğı da böyledir.

İbnu'l-Enbari dedi ki: Kimi müfessirler *"Gök yarılıp, çatladığı zaman"* buyruğunun cevabı *"itaatle boyun eğdiği zaman"* buyruğı olup, 'Vav'ın fazladan geldiğini söylemiştir. Ancak bu bir yanlışlıktır. Çünkü Araplar bu şekilde "vav"ı ancak yüce Allah'ın: *"Nihayet oraya gelip, kapıları açılacağında"* (ez-Zümer, 39/73) buyruğunda olduğı gibi *"Nihayet ...dığı"* ile ve yine yüce Allah'ın: *"Böylece ikisi de teslim olup, onu alnı üzere yıkınca Biz, ona ... seslendik."* (es-Saffat, 37/103-104) buyruğunda olduğı gibi; *"Lemmâ" "...dığında..."* ile birlikte kullanılması halinde getirirler. "Vav" harfi ancak bu iki halde fazladan getirilir.

Cevabın, (başına) "fe" getirilmiş mukadder bir ifade olduğı da söylenmiştir. Şöyle buyurmuş gibidir: *"Gök yarılıp, çatladığı zaman"* artık ey insan sen gerçekten ... durmadan çalışıp, çabalamaktasın" diye buyurmuş gibidir.

Cevabın; *"Sonunda ona kavuşacaksın"* buyruğunun deil teşkil ettiğı ifade olduğı da söylenmiştir. Yani gök yarılıp çatlayacağı vakit, insan da çalışıp çabalaması ile karşılaşmış olacaktır.

İfadede takdim ve tehir olduğı da söylenmiştir. Yani: "Ey insan gerçekten sen Rabbine doğru durmadan çalışıp, çabalamaktasın. Sonunda Ona -gök yarılıp, çatladığı zaman- Ona kavuşacaksın." Bu açıklamayı el-Müberred yapmıştır.

Yine ondan nakledildiğine göre, cevap: *"Kitabı sağ eline verilecek kimseye gelince"* buyruğudur. el-Kisai'nin görüşü de budur. Yani gök yarılıp, çatladığı vakit kitabı sağ eline verilecek olan kimsenin durumu şu olacaktır, demektir. Ebu Cafer en-Nehhas dedi ki: Bu, bu hususta yapılmış en doğru ve en güzel açıklamadır.

Buyruğun, *"gök yarılıp çatladığı zaman"*ı hatırla! Anlamında olduğı da söylenmiştir. Muhataplar tarafından bilindiğinden ötürü cevabın hazfedildiğı de söylenmiştir. Yani bu hususlar gerçekleşecek olursa, o zaman ölümden sonra dirilişi yalanlayan kimseler sapıklıklarını ve hüsrانlarını da bilmiş olacaktır.

Bir görüşe göre de önce onlar kıyametin ne zaman kopacağına dair soru sormuşlar, onlara: Şartları (alametleri) ortaya çıktı mı kıyamet olur ve o vakit

sizler de onu yalanlamanızın akibetini (cezasını) görmüş olacaksınız, diye cevap verildi. Esasen Kur'ân-ı Kerîm, bir bölümünün diğerine delaleti bakımından tek bir âyet gibidir.

el-Hasen dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Gök yarılıp, çatladığı zaman"* buyruğu bir yemindir. Ancak cumhur (büyük çoğunluk) bunun bir kase (yemin) olmayıp, haber olduğunu kabul ederek, onun görüşüne muhalefet etmiştir. [9]

6. Ey insan! Gerçekten sen Rabbine doğru durmadan çalışıp çabalayacaksın. Sonunda O'na kavuşacaksın.

7. Kitabı sağ eline verilecek kimseye gelince;

8. O kolay bir hesap ile hesaba çekilecek,

9. Ve o, ailesine sevinçli dönecektir.

"Ey insan! Gerçekten sen Rabbine doğru durmadan çalışıp, çabalayacaksın." buyruğunda *"insan"* ile kastedilen insan cinsidir. Ey Ademoğlu, demektir. Said de Katade'den böylece rivayet etmiştir; Ey Ademoğlu, senin çalışman hiç şüphesiz çok zayıftır. O bakımdan her kim çalışıp çabalamasının Allah'a itaat yolunda olmasını istiyorsa, bunu yapıversin; fakat ancak Allah'tan aldığı kuvvet ile bunu yapabilir.

"İnsan'ın" muayyen bir kimse olduğu da söylenmiştir. Mukatil dedi ki: Bununla el-Esved b. Abdi'l-Esed'i kastetmektedir, Ubey b. Halef'in kastedildiği de söylenir, bütün kâfirlerin kastedildiği de söylenir: Ey kâfir sen ... çalışıp, çabalamaktasın. [10]

Arap dilinde; "Kadh" Çalışıp, çabalamak"; amel etmek ve kazanmak demektir. İbn Mukbîl dedi ki:

"Zaman ancak iki defadır, onlardan birisinde

Ölürüm, diğerinde ise geçimimi arayarak çalışıp, çabalarım."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Güzel herbir yaşantının güleryüzlülüğü geçip gitti,

Ve ben hayat için çalışıp çabalamaya ve yorulup didinmeye kaldım."

Burada; çalışmaya ... kaldım, demektir. [11]

ed-Dahhak, İbn Abbas'tan şöylece açıkladığını rivayet etmektedir: *"Gerçekten sen Rabbine doğru durmadan çalışıp çabalamaktasın."* Yani kesin ve kaçınılmaz olarak O'na döneceksin. *"Sonunda O'na"* yani Rabbine *"kavuşacaksın."*

Amelin ile karşılaşacaksın, diye de açıklanmıştır. el-Kutebi de şöylece açıklamıştır: "Gerçekten sen... çalışıp çabalayacaksın." Yani Rabbine

kavuşuncaya kadar geçimin için çalışacak, yorulacak, didineceksin. [12]

Burada; "El-mulâkihi; Karşılaşmak", kavuşmak anlamındadır. Sen amelinle Rabbinin huzuruna çıkacaksın. Amel defterin ile karşılaşacaksın, diye de açıklanmıştır. Çünkü amel olup bitmiş olandır. Bundan dolayı da: "Kitabı sağ eline verilecek kimseye gelince" diye buyurulmuştur. [13]

"Kitabı sağ eline verilecek kimse" mü'min olan kimsedir-, "...ye gelince; o kolay bir hesap ile hesaba çekilecek." Hesabında onunla münakaşa edilmeyecek.

Rasûlullah (sav)'dan Âişe (r.anha)'nın rivayet ettiği hadiste de böyle buyurulmuştur. Dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu:

"Kıyamet gününde (sıkı sıkıya) hesaba çekilen kimseye azab edilir." Ben:

"Ey Allah'ın Rasûlü" dedim. "Yüce Allah: *"Kitabı sağ eline verilecek kimseye gelince, o kolay bir hesap ile hesaba çekilecek"* diye buyurmamış mıdır?"

Peygamber şöyle buyurdu:

"Bu hesap o değildir. O hesabın arzedilmesidir. Kıyamet gününde hesaba inceden inceye çekilen bir kimse azaba uğratılır."

Bu hadisi Buhari, Müslim ve Tirmizi rivayet etmiş olup. Tirmizi hasen, sahih bir hadistir demiştir. [14]

"Ve o ailesine sevinçli dönecektir." Cennette bulunan Huru'l-în'den eşlerine *"sevinçli"* gözü aydın ve gıpta edilmeye değer bir halde *"dönecektir."*

Dünyadaki ailesine kurtuluşa erip, esenliğe kavuştuğuna dair onları haberdar etmek üzere dönecektir, diye de açıklanmıştır.

Birincisi Katade'nin görüşüdür. Yani o, Allah'ın kendisi için cennette hazırlamış olduğu aüesîne dönecektir. [15]

Denildiğine göre; âyet-i kerime Abdu'l-Esed oğlu Ebu Seleme hakkında inmiştir. O Mekke'den, Medine'ye hicret eden ilk kimsedir. [16]

10. Kitabı arkasından verilecek kimseye gelince;

11. O hemen ölümü çağıracaktır.

12. Ve alevli ateşi boylayacaktır.

13. Çünkü o, ailesi arasında şımarıktı.

14. Çünkü o, asla dönmeyeceğini sanmıştı.

15. Hayır, şüphe yok ki Rabbi onu çok iyi görendi.

"Kitabı arkasından verilecek kimseye gelince" buyruğu; Ebu Seleme'nin kardeşi

Abdu'l-Esed oğlu Esved hakkında inmiştir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Aynı zamanda bu âyet-i kerime her mü'min ve kâfir hakkında umumidir. [17] İbn Abbas dedi ki: Kitabını almak üzere sağ elini uzatacak, melek onu öyle bir çekecek ki, sağ elini yerinden koparacak. Kitabını sırtının arkasından sol eliyle alacaktır. Katade ve Mukatil de şöyle demişlerdir: Bu (çekiş ile) göğsünün kemiklerini ve (iman) tahtasını sökecek, sonra eli girip sırtından çıkacak ve kitabını böylece alacaktır. [18]

"O hemen ölümü çağıracaktır." Vaveyla ey ölüm! diyerek ölümün gelmesini isteyecektir. [19]

"Ve alevli ateşi boylayacaktır." Yani onun sıcaklığı ile kavruluncaya kadar ateşe girecektir. [20]

İki el-Haremi [21] ile İbn Amir ve el-Kisai "ye" harfini ötreli, "sad"ı üstün ve "lam"ı şeddeli olarak; "Veyusallâ" "Atılır" diye okumuşlardır. Yüce Allah'ın: "Summe'l-cahimu salluhu" *"Sonra cehenneme ulaştırın onu."* (el-Hakka, 69/31) buyruğu ile; "Veteslibuhu cahim" *"Ve cehenneme bir atılış (vardır)."* (el-Vakıa, 56/94) buyruklarında olduğu gibi. Diğerleri ise "sad" harfini üstün ve şeddesiz olarak; "Veyeslâ: Boylayacaktır" diye, geçişsiz (müteaddi olmayan), lazım bir fiil olarak okumuşlardır.

Çünkü yüce Allah, şöyle buyurmuştur: "İllâ men huve sâli'l-cehimi" *"Kendisi cehenneme girecek olan müstesna."* (es-Saffat, 37/163); "Yeslâ'n-nâra'l-kubrâ" *"O ki en büyük ateşe girecek."* (el-A'lâ, 87/12): "Summe innehum lesâlu'l-cehim" *"Sonra onlar hiç şüphesiz cehennemi boylayacaklardır."* (el-Mutaffîfin, 83/16)

Eban'ın, Asım ve Harice'den (onların), Nâfi' ve İsmail el-Mekki'den (onların) İbn Kesir'den rivayet ettikleri üçüncü bir kıraat daha vardır ki, bu da "ye" harfi ötreli, "sad" sakın ve "lam" harfi şeddesiz ve fethalı olarak; "Veyuslâ" "Girdirilir" şeklindedir. Nitekim; "... gireceklerdir" (en-Nisa, 4/10) anlamındaki buyrukta "ye" harfini ötreli olarak; "Veseyuslevne" diye okunduğu gibi. el-Ğaşiye Sûresinde de; "kızgın bir ateşe gireceklerdir" anlamındaki buyrukta -te harfi üstün değil de ötreli olarak; "Tuslâ nâran" diye de okunmuştur. Bunlar "Saliye" ile "Eslâ" şeklinde iki ayrı söyleyiştir. "Nezele" "İndi" ile; "Enzele" "İndirdi" buyrukları gibi. [22]

"Çünkü o" dünyada iken "ailesi arasında şımarıktı."

İbn Zeyd dedi ki: Yüce Allah, cennetlikleri dünyada iken korkmak, üzülmek, ağlamak ve endişeli olmakla nitelendirmiştir. Sonunda bunların yerine âhirette onlara pek büyük nimetleri ve sevinci ihsan edecektir. Arkasından yüce Allah'ın: *"Gerçekten biz daha önce ailelerimiz arasında (iken) korku içinde idik. Allah bize lütfetti de bizi semum (kavurucu ateş) azabından korudu."* (et-Tur, 52/26-27) buyruğunu okudu (ve devamla) dedi ki: Cehennem ehlini ise, dünya hayatında iken sevinç, gülmek ve nimetlerden yararlanmakla nitelendirerek: *"Çünkü o ailesi arasında şımarıktı"* diye buyurdu. [23]

"Çünkü o asla dönmeyeceğini sanmıştı." Asla ölümden sonra diriltilip, döndürüleceğini, hesaba çekileceğini, sonra sevab ya da ikab göreceğini zannetmiyordu. [24]

“Hâra-yehuru” “Döndü, döner” denilir. Şair Lebid de şöyle demiştir:

"Kişi ancak kayan bir yıldızın alevi ve saçtığı ışık gibidir.

Daha önce parlayan bir ışık iken, küle dönüşür."

İkrime ile Davud b. Ebi Hind dedi ki: “Yehuru” Habeşçe bir kelime olup "döner" anlamındadır. Bununla birlikte her iki kelimenin (iki ayrı dilde) aynı şekilde uyum arzetmesi de mümkündür. Çünkü her iki (dilde bu) kelime türemiş kelimelerdendir. "El-hubzu'l-huvarâ" "Beyaz (has) undan yapılmış ekmek" tabiri de buradan gelmektedir. Çünkü rengi beyaza döner.

İbn Abbas dedi ki: Ben: "Yehuru" "Döner" lafzının ne demek olduğunu bilmiyordum. Nihayet bedevi bir kadının kızını çağırırken: "Huri" dediğini duydum. "Bana dön!" demek istiyordu. Buna göre Arapçada: "El-havr" "Dönüş, dönmek" demektir. Peygamber (sav)'ın söylediği şu sözlerde de bu anlamdadır: "Allahumme inni euzubike mine'l-havri ba'de'l-kevri" *"Allah'ım fazlalıktan sonra eksikliğe dönüşten Sana sığınırım."* [25] Allah'ım üzerimdeki lütuflarının azalmasından sana sığınırım, demektir. "Ha" harfi ötreli olarak; "El-huru" da böyledir. Nitekim misalde: "Hurun fî mehâratın" "Eksiklik içinde eksiklik" denilmiştir. Bu da, bir kişinin işinde bir gerileme olduğunu anlatmak için kullanılan bir darb-ı meseldir. Şair de şöyJe demiştir:

"Çabuk çiğneyerek acele edip hemen yutuverdiler.

Fakat yenen şeyler geçip giderken başkalarının yergisi kalıcıdır."

"el-huru" aynı zamanda; "Tehaneti't-tâhinetu femâ ehârat şey'en" "Öğütücü öğüttü fakat geriye un namına bir şey vermedi" sözünden isimdir. Bu kelime aynı zamanda helak olmak, helak oluş anlamına da gelir. Recez vezninde şair

şöyle demiştir:

"Helak edici bir kuyuda yürüyüp gitti de farkına varmadı."

Ebu Ubeyde dedi ki: Buradaki olumsuzluk edatı olan; "Lâ" fazladan gelmiş olup, "helak edici kuyu" anlamındadır. (Hadts-i şerifin son iki kelimesi):

"Ba'de'l-kevni" "*Varlıktan sonra...*" [26] diye de rivayet edilmiştir. İşin tamam olmasından sonra dağılmasından (Sana sığınırım) demek olur.

Mamer'e; "El-havru ba'de'l-kevni" "Oluştan sonra helak oluş" hakkında sorulmuş o da: o, el-Küntidir demiştir. Abdurrezzak kendisine el-künti ne demektir? diye sorunca, şu cevabı vermiştir: Kişi önceleri salih iken sonraları kötü bir adama dönüşür.

Ebu Amr dedi ki: Kişi yaşlanacak olursa ona; "künti" denilir. Sanki bu ifade: "Kuntu fi şebâbi kezâ" "Ben gençliğimde şu idim" sözüne nisbet edilmiş gibidir. Şair şöyle demiştir:

Ben artık küntî oldum ve âcin (hamur yoğurucu) oldum

Kişinin en kötü özellikleri ise "küntü" ve "âcin'dir."

Kişi yaşlılıktan dolayı yere dayanarak ayağa kalkacak olursa: "Acine'r-raculu" "Adam hamur yoğurdu" denilir. İbnu'l-Arabî dedi ki: el-küntî" ben: "Kuntu şâben vekuntu şucâan" "Genç idim, kahraman idim" diyen kimseye denilir. "Kâne li male ve kuntu ehabbe ve kâne li hayle vekuntu erkebe." "Benim malım vardı ve ben o malı bağıslıyor idim. Benim atlarım vardı, onlara biniyor idim" diyen kimseye "el-kânî" denilir. [27]

"Hayır!" Durum onun zannettiği gibi değildir. Aksine, o bize dönecektir. "*Şüphe yok ki Rabbi onu*" kendisini yaratmadan önce "*çok iyi görendir*" kendisine döneceğini bilendi.

Şöyle de açıklanmıştır: Hayır, andolsun o geri dönecektir. Sonra yeni bir ifade ile: "*Şüphe yok ki Rabbi onu*" yarattığı günden ölümden sonra dirilteceği güne kadar çok iyi görendir.

Onun hakkında geçmişte takdir edilmiş bedbahtlığı ya da mutluluğu bilendir, diye de açıklanmıştır. [28]

16. O halde (durum) öyle değildir. Andederim şafağa,

17. Geceye ve onun kaplayıp topladığı şeylere,

18. Nuru tamamlandığı zaman aya ki;

19. Mutlaka sizler, biri diğerine mutabık halden hale geçeceksiniz.

20. O halde, onlara ne oluyor; neden İman etmezler;

21. Onlara karşı Kur'ân okunduğunda secde etmezler?

"O halde, öyle değildir" buyruğundaki: "Lâ" "Değildir" lafzı sıla (fazladan gelmiş ulama lafzı)dır. [29]

"Andederim şafağa" güneşin batışı esnasında görülen ve yatsı namazı vakti girinceye kadar devam eden kırmızılığa...

Abdullah b. el-Hakem, Yahya b. Yahya ve onların dışında pek çok sayıda bir kimse, Malik'ten şöyle dediğini nakletmektedir: Şafak batıdaki kırmızılıktır. Bu kırmızılık gittiği vakit, akşam namazının vakti çıkar ve yatsı namazı vacib olur.

İbn Vehb, rivayetle dedi ki: Bana birden çok kişi Ali b. Ebi Talib, Muaz b. Cebel, Ubâde b. es-Sâmit, Şeddâd b. Evs ve Ebu Hureyre'den naklen şunu haber verdiler: Şafak kırmızılıktır. Malik b. Enes de böyle demiştir. İbn Vehb'den başkaları, ashab-ı kiramdan Ömer, İbn Ömer, İbn Mesud, İbn Abbas, Enes, Ebu Katade, Câbir b. Abdullah ve İbn ez-Zübeyri; Tabiînden Said b. Cübeyr, İbnü'l-Müseyyeb, Tavus, Abdullah b. Dinar ve ez-Zührî'yi de zikretmektedirler. Fukahâdan el-Evzai, Malik, Şafî. Ebu Yusuf, Ebu Sevr, Ebu Ubeyd, Ahîmed ve İshak da böyle demişlerdir.

Bir görüşe göre de bu, beyazlık demektir. Bu açıklama da İbn Abbas, yine Ebu Hureyre, Ömer b. Abdu'l-Aziz. el-Evzaî ve kendisinden gelmiş iki rivayetten birisinde Ebu Hanife'den rivayet edilmiştir. Esed b. Amr, Ebu Hanife'nin bu görüşten vazgeçtiğini rivayet etmiştir. Yine İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre, şafaktan kasıt beyazlıktır. Ancak tercih edilen birinci görüştür. Çünkü ashabın, tabiînin ve fukahânın çoğunluğu bu görüştedirler. Diğer taraftan Arap dilinin şahitleri de ıstikak ile sünnet de bu görüşün doğruluğuna şahitlik etmektedir.

el-Ferra dedi ki: Araplardan birisinin üzerinde boyalı bir elbise hakkında; "bu sanki şafağı andırmaktadır" dediğini duydum. Bu elbise de kırmızı renkte idi. İşte bu, şafağın kırmızılık anlamına geldiğine bir delildir. Şair de şöyle demiştir: "Rengi kırmızı, tıpkı şafağın kırmızılığı gibidir."

Bir başka şair ise şöyle demiştir

"Kalk ey delikanlı, elin ayağına dolaşmadan yardım et bana,
Zamana karşı; içi şafak (gibi kırmızı şarabla) dolmuş bir kase ile."

Boyamak maksadıyla kullanılan kırmızı çamura (mağra'ya) da şafak denilir.

es-Sihah'ta. şöyle denilmektedir: Şafak; gecenin başlangıcından, yatsı vaktine yaklaşıncaya kadar, güneş ışıklarının geriye kalanlarına ve kırmızılığına verilen isimdir. el-Halil dedi ki: Şafak; güneşin batınımdan yatsı vaktine kadar görülen kırmızılıktır. Bu kırmızılık kayboldu mu, şafak kayboldu, denilir. Diğer taraftan,

kelimenin asıl anlamının, bir şeyin ince oluşu ile alakalı olduğu da söylenmiştir. Mesela: "Şey'un şefiun" "İnceliği dolayısıyla birbirini tutmayan şey": denilir. "Eşfeka aleyhi" "Ona şefkat gösterdi" yani ona karşı kalbi incelidi, yumuşadı demektir. "Şefkat" de "işfak"den isim olup, kalb inceliği demektir. Şafak da aynı şekildedir. Şair de şöyle demiştir:

"O benim hayatta kalmamı ister, bense şefkatim dolayısıyla ölümünü isterim.

Çünkü ölüm mahremlere gelen en iyi misafirdir."

O halde "şafak"; güneş ışığının geriye kalan kısımları ve kırmızılığıdır. Sanki bu incelik, güneş ışığından geliyor gibidir. Hukema beyazlığın asla kaybolmadığını (batmadığını) iddia ederler. el-Halil dedi ki: Ben İskenderiye minaresine çıktım. Beyazlığı gözetledim, onun bir ufuktan bir başka ufuğa gidip geldiğini görmekle birlikte battığını görmedim. İbn Ebi Üveys dedi ki: Ben, bu beyazlığın, tan yen ağanncaya kadar devam ettiğini gördüm.

İlim adamlarımız dedi ki: Onun (beyazlığın) vakti sınırlandırılmadığından ötürü o nazar-ı itibara alınmaz.

Ebu Davud'un Sünen'inde en-Numan b. Beşir'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Aranızda yatsı namazının vaktini en iyi bilenez benim. Peygamber (sav) bu namazı, ayın üç günlükken batışı vaktinde kılardı^[30] İşte bu bir sınırlandırmadır, bunun hükmü de ismin kapsadığı vaktin ilkine taalluk eder. Sizin bu iddianız birinci fecir (feci-i kazib) ile çürütülür, denilemez. Çünkü bizlere göre; birinci fecir ile namaz olsun, imsak (oruç başlaması) olsun herhangi bir hüküm taalluk etmez. Çünkü Peygamber (sav); fecri, hem sözü, hem de fiili ile açıklayarak şöyle buyurmuştur: "*Fecir böyle demen değildir*" -ellerini yukarı doğru kaldırdı- "*fakat fecir böyle demendir*" -deyip ellerini yaydı.^[31] Buna dair açıklamalar el-Bakara Süresi'nde oruç âyetinde (2/187. âyet, 7. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. O bakımdan tekrar etmenin anlamı yoktur.

Mücahid dedi ki: Şafak gündüzün tamamıdır. Çünkü yüce Allah: "*Geceye ve onun kaplayıp topladığı şeylere*" diye buyurmuştur.

İkrime; gündüzün geri kalan bölümüdür, demiştir.

Yine şafak, bayağı şeylere verilen isimdir. Oldukça az bir bağış" denilir. el-KümeYT şöyle demiştir:

"O bütün krallardan işleri daha şerefli ve güzel bir kraldır, elleri;

Dilenenler için az vermeksizin adeta (sağılan süt gibi bağışlar) akıtmıştır." ^[32]

"*Geceye ve onun kaplayıp, topladığı şeylere!*" Topladığı, içinde barındırıp, sardığı şeylere demektir. Asıl anlamı sultanın gazab etmesi, kızıp köpürmesi ile

alakalıdır. Eğer yüce Allah rahmet ve lütfü ile kullarına bunu ihsan etmeseydi, kullar geceyi getiremezlerdi. Fakat o kullarına rahmeti ile tecelli ederek, o rahmeti ile onlara yumuşaklıkla davrandı, yaratıklar da bundan dolayı sükunet buldular, sonra da etrafa kaçışıp dağıldılar, sarılıp sarmalandılar ve içeri doğru çekildiler. Herkes kendi barınağına geri dönüp yalnızlık hissi ile onun dehşetinden sükunete erişti. İşte yüce Allah'ın şu buyruğu -önceden de geçtiği üzere- bunu anlatmaktadır: *"Geceyi ve gündüzü sizin için kendisinde"* yani geceleyin *"sükun bulasınız ve"* gündüzün de *"lütfundan arayasınız diye yaratmış olması onun rahmetindendir."* (el-Kasas, 28/73) O halde gece, gündüzün işleri dolayısıyla etrafa yayılmış olanları bir araya getirir ve birbirine katar, barındırır. İşte İbn Abbas, Mücahid, Mukatil ve başkalarının açıklamalarının ifade ettiği anlam budur.

Dabi b. el-Haris el-Burcumi de şöyle demiştir:

"Ben ve sizler ve size duyulan özlem

Parmak uçlarının yakalayamadığı bir suyu avuçlayıp, elini kapatan kimseye benzeriz."

Şair şunu söylemek istiyor: Nasıl ki eline su alıp, avucunu kapatan kimsenin elinde su diye bir şey kalmıyorsa, bu hususta da benim elime bir şey geçmiyor.

Gece; dağları, ağaçları, denizleri ve yeri örtüp bürüdüğü zaman, bütün bunlar onun için toplanıp bir araya gelmiş olacağından, onları kaplayıp, toplamış olur.

"El-vesak" "Kaplayıp, toplamak bir şeyi bir şeye katmak" anlamındadır.

"Vesaktuhu, usikuhu, veskan" "Onu topladım, toplarım" denilir. Bir araya getirilmiş çok miktardaki buğdaya "vesk" denilmesi de buradan gelmektedir ki; altmış sa'dır. "Taamu musekun" "Bir araya getirilmiş, toplanmış yiyecek (buğday)" demektir. "İbilu mustevsikatun: Bir araya gelip, toplanmış develer" anlamındadır. Recez vezninde şair şöyle demiştir:

"Bizim; genç, güzel görünümlü, beş ve dört yaşında develerimiz vardır.

Ve bunlar bir aradadırlar. Keşke onları güdecek birisi bulunsa!"

İkrime dedi ki: *"Onun kaplayıp, topladığı şeyler"* barınacağı yere doğru önüne katıp, götürdüğü herbir şey demektir. O halde "vesk" önüne katıp, kovalamak demektir. O bakımdan kovulup, uzaklaştırılmış deve. koyun ve merkeblere "vesika" denilmesi buradan gelmektedir. Şair şöyle demiştir:

"İz sürücünün davarların izlerini sürmesi gibi."

İbn Abbas'tan rivayete göre; *"kaplayıp, topladığı şeyler"* örtüp, kapattığı şeyler; ondan gelen başka bir rivayete göre; taşıdığı şeyler dernektir. Taşınan herbir şey hakkında; "Vesaktuhu" "Onu taşıdım" denilir.

Araplar: "Lâef' aluhu mâvesekat ini'l-mâe" Gözüm su taşıdığı (gördüğü) sürece

bu işi yapmam" derler. "Vesekati'n-nâkatu tusika veskan" "Dişi deve gebe kaldı ve rahmini suya karşı kapattı" denilir. Bu durumda olan deveye; "Nâkatun vâsikun" denilir. Çoğulu "Nuku visâk" diye gelir. "Nâim" "Uyuyan" lafzının çoğulunun; "Niyâm" şeklinde; "Sâhib" "Arkadaş" lafzının çoğulunun; "Sihâb" diye gelmesi gibi. Bişr b. Ebi Hazım dedi ki:

"Onlara türkü çağırıp ayrılmadı yanlarından

Gebe develer gebe olmayanlardan ayırdedilinceye kadar."

Çoğulu aynı şekilde "Mevâsik" diye de gelir.

"Evsaktu'l-baira" "Deveye yükünü yükledim" demektir. "Evsaktu'n-Nahle"

"Hurma ağacının taşıdığı meyve yükü çok oldu" demektir.

Yeman, ed-Dahhak ve Mukatil b. Süleyman: Taşıdığı karanlık, diye açıklamışlardır, Mukatil dedi ki: Ya da taşıdığı yıldızlar, anlamındadır.

ei-Kuşeyri dedi ki: "Taşımak"ın anlamı toplayıp, bir araya getirdiği şeyler demektir. Gece, karanlığı ile her şeyi örter. Bunları örtmesi halinde onları "vesk" etmiş olur. Böylece bu buyruk, gece hepsini ihtiva etmiş olduğundan ötürü, bütün yaratılmışlara bir yemin olur. Yüce Allah'ın: *"Hayır! Yemin ederim ki gördüğünüz şeylere, görmediğiniz şeylere de."* (el-Hakka, 69/38-39) buyruğu gibidir.

İbn Cübeyr dedi ki: *"Kaplayıp, topladığı şeyler,"* onda işlenen ameller demektir. Yani (mü'minlerin) teheccüd ve seher vakitlerinde mağfiret dilemeleridir. Şair dedi ki:

"Bir gün bizi salih kimseler görürsün, kimi zaman da

Sen bizi oldukça kararlı, amel eden bir kimse gibi de görürsün." [\[33\]](#)

"Nuru tamamlandığı zaman aya." Yani nuru kemale erip, en mükemmel hale geldiği zaman aya. el-Hasen dedi ki: Tam durgunlaşıp, nuru bir araya geldiği zaman demektir. İbn Abbas: Tam kemale erdiği vakit, Katade: Tam yuvarlak olduğu vakit, diye açıklamışlardır. el-Ferra dedi ki: Ayın nurunun tamamlanması, dolunay olduğu gecelerdeki doluluğu ve mükemmelliği demektir. (Ayet-i kerimedeki lafzıyla) bir araya gelip, toplanmak demek olan: "El-Vesk"den "iftial" veznindedir. "Vesektuhu fetteseka" "Ben onu toplayıp, bir araya getirdim, o da toplandı" denilir. Tıpkı: "Veseltuhu fe't-tesele" "Ben onu bitiştrdim, ekledim, o da bitişti, eklendi" demek gibi. "Emera fulânun muttesikun" "Filanın işleri doğruluk ve iyilik üzere toplanmış ve böylece düzene girmiştir" demektir. Bir şey ardı arkasına geldiği takdirde; "İtteseka's-şey'u" denilir. [\[34\]](#)

"Mutlaka sizler, biri diğerine mutabık halden hale geçeceksiniz."

Ebu Amr, İbn Mesud, İbn Abbas, Ebu'l-Âliye, Mesrûk, Ebû Vâil, Mücahid, en-Nehaî, eş-Şa'bi, İbn Kesir ve Hamza el-Kisai *"mutlaka sizler... geçeceksiniz"* anlamındaki buyruğu Peygamber (sav)'a hitab olmak üzere; "Leterkebenne" *"Mutlaka sen ... geçeceksin"* diye okumuşlardır ki; mutlaka ey Muhammed sen, bir halden sonra bir diğer hale geçeceksin, demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

eş-Şa'bî dedi kî: Ey Muhammed, sen mutlaka bir semadan sonra bir diğer semaya, bir dereceden sonra bir diğerine yüce Allah'a yakınlık bakımından bir mertebeden diğerine mutlaka geçeceksin.

İbn Mesud dedi ki: Şüphesiz ki sema bir halden sonra bir diğer hale geçecektir. Bununla yüce Allah'ın semaları nitelendirdiği, yarılp çatlamak, katlayıp dürmek, kimi zaman erimiş bakır gibi, kimi zaman kırmızı bir sahtiyan gibi oluşu, şeklindeki hallerin birinden diğerine geçeceği kast edilmektedir.

İbrahim'den onun da Abdu'l-Ala'dan rivayetine göre; "halden hale" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Sema bir halden sonra bir diğer hale değiştirilir. Abdu'l-Ala dedi ki: Kırmızı sahtiyanı andıran bir gül gibi ve erimiş bir bakır gibi olur.

Bir diğer açıklamaya göre; ey insan şüphesiz ki sen bir halden bir diğer hale geçeceksin. Nutfeden sonra alakaya, sonra bir çiğnem ete, sonra canlı bir varlık, sonra ölü zengin ve fakir olacaksın. O halde hitab; *"Ey insan, gerçekten sen Rabbine doğru durmadan çalışıp çabalayacaksın"* buyruğunda sözü edilen insanadır. Bu da bir cins isimdir, manası insanların tümüdür.

Diğerleri ise bütün insanlara hitab olmak üzere "be" harfini ötreli olarak: "Leterkebunne" *"Mutlaka sizler ... geçeceksiniz"* diye okumuşlardır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim bu kıraati tercih etmişlerdir. Ebu Hatim dedi ki: Çünkü buradaki anlamın insanlar ile ilgili olması Peygamber (sav) ile ilgili olmasından daha uygundur. Zira bu âyet-i kerimeden önce kitabı sağ elinden verilecekler ile kitabı sol tarafından verilecek kimseler sözkonusu edilmiştir. Yani sizler kıyametin şiddetli hallerinden sonra bir başka hale mutlaka geçeceksiniz. Yahutta sizler peygamberlere muhalefet etmek ve onları yalanlamak hususunda, sizden öncekilerin izledikleri yoldan aynen geçeceksiniz, o yolu izleyeceksiniz, demektir.

Derim ki: Bunların hepsi de kastedilmiştir. Bu hususta bir takım hadisler de gelmiş bulunmaktadır, (Bk, Kaf, 50/21. âyetin tefsiri) Hafız Ebu Nuaym, Cafer b. Muhammed b. Ali'den, o Cabir (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim:

"Şüphesiz ki Adem oğlu yüce Allah'ın kendisini nasıl yarattığından yana gaflet içerisinde. Kendisinden başka hiçbir ilah olmayan Allah onu yaratmak

istediği vakit meleğe: Onun rızkını, eserini (ayak izlerini) ve ecelini yaz. Mutlu mu yoksa bedbaht mı olacağını yaz. Sonra bu melek yukarı çıkar, Allah bir başka melek gönderir. Olgunlaşınca kadar bu melek onu muhafaza eder. Sonra yüce Allah, onun iyilik ve kötülüklerini yazacak iki melek gönderir. Ölüm vakti geldi mi bu iki melek yükselirler. Sonra ona ölüm meleği (selam ona) gelir, ruhunu alır. Kabrine yerleştirildiği vakit tekrar ruh bedenine geri verilir. Sonra ölüm meleği yükselir. Ona kabir melekleri gelir, onu imtihan ederler. Sonra onlar da çıkarlar. Kıyamet koptuğu vakit iyilik meleği ile kötülük meleği onun üzerine iner. Boynunda bağlı bulunan bir kitabı çözerler. Sonra da onunla birlikte gelirler, Birisi önden sürücü, diğeri ise şehittir." Sonra yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Andolsun sen bundan gaflet içinde idin. Şimdi senden perdeni kaldırdık, bugün gözüñ pek keskindir." (Kaf, 50/22) Rasûlullah (sav): "Mutlaka sizler biri diğerine mutabık, halden hale geçeceksiniz." buyruğunu okudu. (Peygamber) buyurdu ki: 'Bir halden sonra bir diğer hale (geçeceksiniz.)' Sonra Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Şüphesiz ki sizin önünüzde çok büyük bir iş vardır. O büyük olan Allah'tan yardım dileyiniz"[\[35\]](#)

Bu hadis yaratıldığı günden, ölümden sonra diriltileceği zamana kadar insanın karşı karşıya kalacağı bütün halleri kapsamaktadır. Bu hallerin hepsi de zorluktan sonra bir diğer zorluktur. Önce hayat, sonra ölüm, sonra ölümden sonra diriliş, sonra da amellerin karşılıklarının verilmesi. Bu hallerin her birisinde bir takım zorluklar vardır.

Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur:

"Sizden öncekilerin izinden karış be karış, kulaç be kulak gideceksiniz. Hatta onlar bir keler deliğine girecek olsalar bile siz de şüphesiz ona gireceksiniz."

"Ey Allah'ın Rasûlü, bunlar yahudilerle, hristiyanlar mıdır?" diye sordular. Peygamber:

"Başka kim olabilir ki?" diye buyurdu.[\[36\]](#)

Bu hadisi Buhari rivayet etmiştir.

Müfessirlerin görüşlerine gelince; îkrime: Bir halden sonra bir diğer hale geçeceksiniz. Önceleri süt emerken süttten kesilecek, önceleri gençken yaşlı olacaksınız. Şair şöyle demiştir:

"İşte insan böyledir, eceli belli vakte kadar geciktirilecek olursa;

O bir hale geçer, ondan sonra da bir başka hal gelir."

Mekhul'den şöyle dediği nakledilmiştir: Her yirmi senede bir daha önce olmadığınız bir hal ile karşılaşacaksınız. el-Hasen dedi ki; Bir durumdan sonra bir başka durum ile karşı karşıya kalırsınız. Sıkıntıdan sonra bolluk, bolluktan sonra sıkıntı, fakirlikten sonra zenginlik, zenginlikten sonra fakirlik, hastalıktan sonra

sağlık, sağlıktan sonra hastalık.,,

Said b. Cübeyr dedi ki: Bir mevkiden sonra bir diğer mevkiye geçeceksiniz. Bir takını insanlar dünyada iken aşağı mertebelerde idiler, âhirette yükseleceklerdir. Birtakım kimseler dünyada yüksek mertebede idiler, âhirette alçalacaklardır.

Bir diğer açıklamaya göre, bir mevkiden bir diğer mevkiye, bir halden bir diğer hale geçeceksiniz. Şöyle ki, doğru yol üzere salih olan bir kimsenin bu hali kendisini daha ileri derecede salih olmaya iter. Bozuk yolda olan bir kimsenin bu hali de onu daha ileri derecede fesada götürür. Çünkü herşey kendi şekli üzere cereyan eder, gider.

İbn Zeyd dedi kî: Sizler dünya halinden, âhiret haline geçeceksiniz

İbn Abbas dedi ki: Zorlu ve dehşetli haller kastedilmiştir. Ölüm, sonra diriliş, sonra amellerin sunulması (arz.) Araplar oldukça zorlu ve sıkıntılı bir duruma düşen kimse hakkında: "Vekaa' fi benâti tabaka, veihdâ benâti tabaka." derler. Pek büyük ve zorlu musibet ve sıkıntıya; "Em tabak, veihdâ benâti tabaka." denilir. Bunun aslı ise bir tür yılandır. Çünkü yılanı yuvarlanması dolayısıyla; "Em tabak" Tabak gibi" denilir. Sözlükte "tabak" açıkladığımız gibi hal demektir. el-Akra b. Habis et-Temimi dedi ki:

"Ben zamanın iyi kötü her türlü halini denemiş bir kimseyim.

Onun bir hali beni bir başkasına sürüklemiştir."

Bu durum alemin, hadis (sonradan yaratılmış) olduğuna ve yaratıcının varlığının isbatına dair en açık bir delildir. Hükema şöyle demiştir: Bugün bir halde, yarın bir başka halde olan bir varlığın tedbiri (işlerinin çekilip çevrilmesi)nin başkasına ait olduğu, bilinmelidir.

Ebu Bekr el-Verrak'a şöyle soruldu: Bu alemin bir yaratıcısının olduğunun delili nedir? O: Hallerin birinden diğerine geçirilmesidir. Kuvvetin azlığı, bünyenin zayıflığı, niyetin gerçekleştirilememesi, kararlılığın ortadan kaldırılmasıdır, diye cevap verdi.

"Etenâ tabak mine'n-nâsi ve tabak mine'l-cerâdi" "Bize insanlardan bir topluluk ve çekirgelerden bir topluluk geldi" denilir. el-Abbas'ın, Peygamber (sav)'ı överken söylediği:

"Sen sulbden rahime intikal edersin

Bir alem geçip gitti mi bir tabak (topluluk) ortaya çıkar."

Beyitinde insanlardan bir nesli kastetmektedir.

Buna göre yeryüzünün "tîbâk"ı onun dolu olması demek olur. "Tabak" aynı zamanda iki omuru birbirinden ayıran ince bir kemiktir. "Medâ tabak mine'lleyli, vetabaka mine'n-nehâri" "Gecenin büyük bir bölümü ve gündüzün büyük bir bölümü geçti" denilir. "Tabak" lafzı "atbak"ın çoğuludur. O halde bu lafız

müşterektir.

"Mutlaka sizler... geçeceksiniz" anlamındaki lafız, nefse hitab olmak üzere, "be" harfi kesreli olarak: "Leterkebinne" " (Ey nefis) mutlaka sen... geçeceksin" diye okunduğu gibi, diye "ye": harfi ile de okunmuştur. "Leyerkebine" "Mutlaka insan... geçecektir" demek olur.

"An tabakin" Bir halden" lafzı: "Tabakan" "Bir hale" lafzının sıfatı olarak, nasb mahallindedir. Bu da: "Tabakan mucavezen litabak" Bir hali aşıp, bir diğer hale (geçeceksiniz) demektir. Yahutta: "Leterkebunne" "Mutlaka sizler... geçeceksiniz" lafzındaki zamirinden hal (olarak nasbedilmiştir.) Yani onlar bir hali aşarak, bir diğer hale geçeceklerdir. Ya da insan yahut nefis -kıraatlara göre- bir hali geçip, bir diğer hale geçecektir, demek olur. [37]

"O halde onlara ne oluyor, neden iman etmezler." Belgeler onlar için tam anlamıyla açıklık kazanmışken, deliller ortaya konulmuşken, onları iman etmekten alıkoyan şey nedir?

Bu, inkârı bir istifhamdır, taaccub ifade ettiği de söylenmiştir. Yani bunca âyet ve belgelere rağmen imanı terketmeleri dolayısıyla onların bu haline hayret ediniz.

[38]

"Onlara karşı Kur'ân okunduğunda secde etmezler?" Namaz kılmazlar, demektir. Sahih-i Müslim'de şöyle buyurulmaktadır: Ebu Hureyre: "Gök yarılıp çatladığı zaman" (sûresin)i okudu ve onda secde yaptı. Bitirdikten sonra Rasûlullah (sav)'ın burada secde etliğini onlara bildirdi. [39]

Malik dedi ki: Bu mutlaka gerekli secdelerden değildir. Çünkü buyruk; onlar amellerini gereği gibi yerine getirmeye kulak asmazlar ve itaat etmezler, demektir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Sahih olan ise, bunun yapılması gerekli secdelerden olduğudur. Medineli Maliki alimlerin İmam Malik'ten yaptığı rivayet de bu şekildedir. Dolayısıyla Kur'ân ve sünnet bu hususta birbirini desteklemektedir. İbnu'l-Arabî dedi ki: Ben insanlara imamlık yapmaya başlayınca onu okumayı terkettim. Çünkü secde yapacak olursam buna tepki gösterirlerdi, secde etmeyecek olursam bu da benim kusurlu bir davranışım olurdu. Bundan dolayı yalnız başıma namaz kıldığım vakitler müstesna (namazda) onu okumaktan uzak durdum. O doğru sözlünün dediği gibi "marufun münker, münkerin maruf görüleceği bir zaman.,." şeklindeki sözünün tahakkukudur bu. Çünkü Peygamber (sav), Aişe (r.anha)'ya şöyle demişti: "Eğer senin kavminin küfrü bırakması

üzerinden az bir zaman geçmemiş olsaydı, beyti yıkar ve onu İbrahim'in temelleri üzerine yeniden bina ederdim"[\[40\]](#)

(İbnu'l-Arabi devamla dedi ki:) Hocamız Ebu Bekr el-Fihri, rükua giderken ve rükûdan kalkarken ellerini kaldırır. Malik'in ve Şafii'nin görüşü bu olduğu gibi, şia da böyle yapar. Bir gün ders verdiğim yer olan Suğur'deki İbn eş-Şevva karargahında öğle namazında yanıma geldi. Adı anılan karargahtan mescide girdi. Saffin ön taraflarına geçti, ben ise arka taraflarda denize bakan pencerelerde oturuyordum, aşırı sıcaktan dolayı esen rüzgarı teneffüs etmeye çalışıyordum. Benimle birlikte aynı safta bahriye kumandanı Ebu Simne arkadaşlarından bir grub ile birlikte oturmuş namaz vaktini bekliyorlardı. Limanda gidip gelen gemilere bakıyordu. Hocamız rukûa giderken ve rükûdan başını kaldırırken ellerini kaldırıncaya Ebu Simne ve arkadaşları:

"Şu meşrıkli kimseyi görmüyor musunuz? Bakın mescide nasıl girmiş? Haydi kalkın onu öldürün ve denize atın, kimse sizi görmüyor." Aklım başımdan gitti ve;

"Subhanallah! Bu zamanın fakihi et-Turtuşi'dir." dedim. Bana:

"Peki niye ellerini kaldırıyor", diye sordular. Ben:

"Peygamber (sav) da böyle yapıyordu. Medinelilerin ondan yaptığı rivayete göre Malik'in görüşü de budur." dedim. Onları teskin etmeye ve susturmaya koyuldum. Nihayet namazını bitirdi. Karargahtan onunla birlikte kalkıp, eve gittim. Benim yüzümün değiştiğini görünce tepki gösterdi ve sebebini sordu. Ben de ona durumu bildirdim. Gülerken:

"Ben nerede, bir sünneti uyguladığım için öldürülmek nerede?" dedi. Ben ona:

"Fakat böyle bir iş yapmak senin için helal değildir. Çünkü sen öyle bir topluluk arasında bulunuyorsun ki, böyle bir sünneti yerine getirecek olursan, senin başına üşüşürler ve belki de kanın boşu boşuna dökülür gider", dedim. Bana:

"Sen bu sözleri bırak da başka bir konuya geç", dedi. [\[41\]](#)

22. Aksine o inkâr edenler yalanlarlar.

23. Halbuki Allah, içlerinde neyi gizlemekte olduklarını en iyi bilendir.

24. Artık sen, onlara çok acıklı bir azabı müjdele!

25. Ancak iman edip, salih ameller işleyenler müstesnadır. Onlar için eksilmez ve kesilmez bir mükâfat vardır.

"Aksine o inkâr edenler" Muhammed (sav)'ı ve onun getirdiklerini *"yalanlarlar."* [\[42\]](#)

Mukatil dedi ki: Ayet Amr b. Umeyroğulları hakkında inmiştir. Bunlar dört kişi idi. Onların ikisi müslüman oldu.

Bütün kâfirler hakkında olduğu da söylenmiştir. [43]

"Halbuki Allah, içlerinde neyi gizlemekte olduklarını en iyi bilendir."

İçlerinde gizledikleri yalanlamayı en iyi bilendir. ed-Dahhak da İbn Abbas'tan böylece rivayet etmiştir.

Mücahid dedi ki: Gizledikleri davranışlarını (en iyi bilendir). İbn Zeyd: Hem salih, hem de kötü amelleri bir arada işlediklerini (en iyi bilendir).

(Buradaki "gizlemekte oldukları" anlamı verilen fiil) içinde bir şeylerin toplandığı kab demek olan; "El-vîâu"den alınmıştır. Azığı ve eşyayı bir kaba koyduğumuz zaman: "Ev'aytu'z-zâde ve'l-menâi" deriz. Şair de şöyle demiştir:

"Aradan uzun zaman geçse dahi, hayır daha bir kalıcıdır

Kötülük ise senin kaba doldurduğun en kötü azıktır."

"Veâe" "Onu belledi" demektir. "Veaytu'l-hadise eîhi va'yen" "Sözü belledim, bellerim" denilir. "Uzunu vâiyetun" "İyice belleyen, kulak" demektir Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Hakka, 69/12. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [44]

"Artık sen onlara" yalanlamalarına karşılık cehennemde "çok acıklı" can yakıcı, acılıcı "bir azabı müjdele!" Yani bunu onlara müjde yerine bildir. [45]

"Ancak iman edip, salih ameller işleyenler müstesnadır." Bu istisna munkatı' bir istisnadır. Şöyle buyurmuş gibidir: Ama Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna dair şehadeti doğru kabul edip, tasdik edenler ve salih amel işleyenler, yani onlara farz olan emirleri eksiksiz yerine getirenler, *"onlar için eksilmez ve kesilmez bir mükâfat,"* bir sevab *"vardır."*

"Menentu'l-hable" "Halatı kestim" denilir. Daha önceden (Fussilet. 41/8. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Nâfi' b. el-Ezrak, İbn Abbas'a yüce Allah'ın: *"Onlar için eksilmez ve kesilmez bir mükâfat vardır"* buyruğu hakkında sormuş, o da: Kesintisiz demektir, diye açıklamıştır. Peki Araplar bu anlamı biliyorlar mı, diye sormuş,

İbn Abbas, şöyle demiş: Evet, Yeşkurlulardan olan şair şu beyiti ile bu anlamda olduğunu bilmiş ve zikretmiş bulunmaktadır:

"Sen arkalarında süratle yürüyüşünden ötürü

Adeta etrafa yayılmış ince bir toz gibi görürsün."

el-Müberred dedi ki: "El-menin" "Toz" demektir. Çünkü (atlar) o tozu arkalarından kesmektedir (arkalarında bırakmaktadır). Zayıf olan herbir şeye de: "Menin" ile "Memnun" denilir.

"Ğayru memnun" "Kesilmez ve eksilmez"in, kendisi sebebiyle onlara minnet olunmaz, anlamına geldiği de söylenmiştir.

İlim ehlinden birtakım kimselerin zikrettiklerine göre, yüce Allah'ın: *"Ancak iman edip, salih ameller işleyenler müstesnadır"* buyruğu bir istisna değildir. Burada (istisna) "vav: ve" anlamındadır. Sanki; îman edip ... gelince" diye buyurmuş gibidir. el-Bakara Sûresi'nde (2/150. âyetin tefsirinde) bu hususta açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsun.

el-İnşikak Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. Allah'a hamdolsun. [46]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/497

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/497-498.

[3] Buhari, VI, 2743; Müslim, I, 743; Ebu Davud, II, 75; Nesai, II, 180; Müsned, 11, 271.

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/498-499.

[5] Hakim, Miistedrek, II, 416, IV, 534, 588; İbn Mace, II, 1365; Müsned, I, 375.

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/499.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/499.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/499-500.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/500-501

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/501

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/501-502.

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/502.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/502.

[14] Buhari, I- 51, V, 2394; Müslim, IV- 2204, 2205; Tirmizi, IV, (617, V, 435; Ebu Davud, III- 184; Müsned, VI, 47, 48, 91, 108, 127, 185, 206.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/502-503.

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/503

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/503

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/503

- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/503-504.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/504.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/504.
- [21] Kıraat kitaplarında Haremi b. Abdullah b. Mekki, Haremî b. Umare b. Ebi Hafsa ve Haremi b. Yunus el-Müeddeb b. Habib olmak üzere üç tane Haremî adlı kıraat aliminden söz edilmektedir. (Bk. Şemsu'd-Din İbnu'l-Cezerî, Gayetu'n-Nihaye fi Tabakati'l Kurrâ, Mısır 1351/1932, I, 203)
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/504.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/504-505.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/505.
- [25] İbn Hızeyme, Sahih, IV, 138; Tirmizi, V, 497; Darimi, II- 373; Nesai, VIII, 272, 273; İbn Mace, II, 1279; Müsned, V, 82, 83; Tirmizi rivayeti kayd ettikten sonra bu ibareyi şöylece açıklamaktadır: "Maksat imandan küfre, itaatten masiyete dönüştür. Yani içinde bulunulan halden daha eksik (aşağı) bir hale intikal kastedilmiştir."
- [26] Müslim, II, 979; Tirmizi, V, 497.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/505-507
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/507
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/507
- [30] Ebu Davud, I, 114; İbn Hibban, Sahih, IV, 392; Hakim, Müstedrek, I, 30H; Tirmizi, I, 306; Nesai, I, 364; Müsned, IV, 274; Tayalisi, Müsned, I, 108; Darimi, I, 298; Darakutni, I, 269.
- [31] Az lafzi farklarla: Buhari, VI, 2647; Müslim, 11, 768, 769, Ebu Davud, II, 303; Nesai, IV. 148; İbnMace, 1541.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/507-510.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/510-512.
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/512-513.
- [35] Ebu Nuaym, Hilye, III, 190. Hadis daha önce Kaaf, 50/22. ayetin tefsiri yapılırken kayd edilmiş idi. Merhum müfessirimiz orada hadisi zikrettikten sonra Ebu Nuaym'ın hadisin sonunda verdiği şu bilgileri de eklemiştir: "Bu, Ca'fer'in rivayet ettiği bir hadis olarak gariptir, Cabir'den el-Cu'fi'den de el-Mufaddal'ın rivayeti olarak, münferid bir rivayettir. "
- [36] Buhari, III, 1274, VI, 2669; Müslim, IV, 2054; Müsned, II, 327, 511. III, 84,

- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/513-517.
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/517.
- [39] Müslim, I, 406; Darimi, I, 408; Nesai, II, 16i; Muvatta, I, 205; Müsned, II, 434, 456, 466, 487; Tayalisi, Müsned, I, 307
- [40] Buhari, 11, 574; Müslim, II, 969, Nesai, V, 216; Müsned, VI, 239
- [41] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/517-518
- [42] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/518
- [43] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/519
- [44] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/519
- [45] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/519
- [46] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/518-520

BURUC SURESİ

**İnanç Dolayısıyla Karşı Karşıya Kalınan Mihnetler ve Bunlara Karşı
İnananların Takınmaları Gereken Tutum:**

BURUC SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Mekke'de indiği ittifakla kabul edilmiştir. Yirmi iki âyet-i kerimedir. [1]

1. Andolsun burçlara sahib göğ;e;

Bu, Allah'ın ettiği bir yemindir.

"Burçlar"ın mahiyeti hakkında dört görüş vardır:

1- Yıldızlar sahibi demektir. Bu açıklamayı el-Hasen, Katade, Mücahid ve ed-Dahhak yapmıştır.

2-Yüksek köşkler demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas, İkrime ve yine Mücahid yapmıştır. İkrime dedi ki: Burçlar, semadaki yüksek köşklerdir. Mücahid dedi ki; burçlarda bekçiler, koruyucular bulunur.

3- Güzel yaratılış sahibi demektir. Bu açıklamayı el-Minhâl b. Amr yapmıştır.

4- Konaklar sahibi demektir. Bu açıklamayı Ebu Ubeyde ve Yahya b. Sellâm yapmıştır.

Burçlar oniki tane olup gezegenlerin, güneş ve ayın konaklarıdır. Ay bunların herbirisinde iki tam gün ve üçte bir günlük bir süre ile yol alır. Böylece toplam yirmi sekiz gün eder. Daha sonra da iki gece görünmez. Güneş ise burçların herbirinde bir ay süre ile yol alır.

Bu burçlar koç, öküz, ikizler, yengeç, arslan, başak, terazi, akreb, yay, oğlak, kova. ve balık adını alırlar.

Arapçada "burûc; burçlar" yüksek köşkler demektir. Yüce Allah: "...yüksek burçlar (kaleler) içinde olsanız bile" (en-Nisâ, 4/78) diye buyurmaktadır. Daha önceden (4/78. âyet, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. [2]

2. Vaad olunmuş o güne;

3. Şahidlik edene ve edilene.

"Vaad olunmuş o güne" kendisi ile tehditte bulunulmuş o güne, demektir. Bu da bir başka yemindir. Bugünün kıyamet günü olduğu hususunda, tevil bilginleri arasında görüş ayrılığı yoktur.

İbn Abbas dedi ki: Semadakilerle yerdekilerin bugünde toplanıp, bir araya getirileceği vaad olunmuştur. [3]

"Şahidlik edene ve edilene" hakkında farklı görüşler vardır, Ali, İbn Abbas, İbn Ömer ve Ebu Hureyre (r.anhum) şöyle demişlerdir: Şahitlik eden cuma günü, şahit olunan Arife günüdür. el-Hasen'in görüşü de budur. Ayrıca bunu Ebu Hureyre (Peygambere) merfû' bir hadis olarak rivayet etmiş olup. şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki:

"Vaadolan gün kıyamet günüdür, şahid olunan gün de Arafe günüdür. Şahidlik eden de cuma günüdür..."

Bu hadisi Ebu İsa et-Tirmizi Camii'nde (Sünen'inde) rivayet etmiş olup şöyle demiştir: Bu hasen, garib bir hadistir. Biz bunu ancak Musa b. Ubeyde yoluyla gelen bir hadis olarak biliyoruz. Musa b. Ubeyde ise hadiste zayıf kabul edilir. Yahya b. Said ve başkaları onu zayıf kabul etmişlerdir. Bununla birlikte Şu'be, Süfyan es-Sevri ve imamlardan birden çok kimse ondan hadis rivayet etmiştir[4] el-Kuşeyri dedi ki; Cuma günü amelde bulunan herkese, kendisinde ne ameller işlediğine dair şahitlik eder.

Derim ki: Diğer günler ve geceler de böyledir. O halde her gün bir şahittir, her gece de böyledir. Bunun delili, Hafız Ebu Nuaym'ın, Muaviye b. Kurre'den, onun Ma'kil b. Yesar'dan, onun Peygamber (sav)'dan, diye rivayet ettiği şu hadis-i şeriftir:

"Kulun üzerinden geçip de kendisinde: Ey Adem oğlu, ben yeni bir yaratıkım ve ben yapacağın ameller hususunda sana tanıklık edeceğim. O bakımdan bende hayırlı ameller işle ki, yarın bu hususta senin lehine şahitlik edeyim. Çünkü ben geçip gidecek olursam ebediyyen beni göremeyeceksin, diye seslenilmeyen bir gün yoktur. Gece de bunun benzerini söyler.[5] Bu, Muaviye yoluyla gelen garib bir hadistir. Zeyd el-Ammî bu hadisi ondan münferid olarak rivayet etmiştir. Bu hadisin bu isnad dışında Peygamber (sav)'a kadar merfu olarak ulaştığı bir başka senedini bilmiyorum.

el-Kuşeyrî'nin, İbn Ömer ve İbn ez-Zübeyr'den naklettiğine göre, şahitlik eden, kurban bayramının birinci günüdür, Said b. el-Müseyyeb dedi ki: Şahitlik eden terviye (zülhiccenin sekizinci günü, Arafeden bir önceki gün)dür. Şahit olunan ise Arafe günüdür.

İsrail, Ebu İshak'dan o el-Haris'den, o Ali (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet eder: Şahitlik eden, Arafe günü, şahit olunan, kurban bayramı birinci günüdür. en-Nehai de böyle demiştir.

Yine Ali (r.a)'dan, şahit olunan Arafe günüdür, dediği nakledilmiştir. İbn Abbas ve el-Hüseyn b. Ali (r.anhuma) dedi ki: Şahit olunan kıyamet günüdür. Çünkü yüce Allah: *"O kendisinde bütün insanların toplanacakları bir gündür. O şahit*

olunacak bir gündür." (Hûd, 11/103) diye buyurmaktadır.

Derim ki: İşte buna binaen ilim adamlarının "şahitlik eden" hakkındaki görüşleri farklı farklıdır.

Şahitlik edenin yüce Allah olduğu söylenmiştir. Bu görüş İbn Abbas, el-Hasen ve Said b. Cübeyr'den nakledilmiştir. Bunun delili: *"Şahit olarak Allah yeter."* (en-Nisa, 4/79) buyruğu ile; *"De ki: Kimin şahitliği en büyüktür? De ki: Benim ve sizin aranızda Allah şahittir."* (el-En'am, 6/19) buyruklarıdır.

Muhammed (sav) olduğu da söylenmiştir. Bu görüş, yine İbn Abbas'tan ve el-Hüseyn b. Ali'den rivayet edilmiştir. İbn Abbas yüce Allah'ın: *"Her ümmetten birer şahit getirip, bunlara karşı da seni şahit getireceğimiz zaman halleri nice olur?"* (en-Nisa, 4/41) buyruğunu, el-Hüseyn de: *"Ey Peygamber, şüphe yok ki, Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik."* (el-Ahzab, 33/45) buyruğunu okumuştur.

Derim ki: Ben de yüce Allah'ın: *"Bu peygamber de size karşı şahit olsun diye."* (eJ-Bakara, 2/143) buyruğunu okuyorum.

Peygamberlerin ümmetlerine karşı şahitlik edecekleri de söylenmiştir. Çünkü yüce Allah: *"Her ümmetten birer şahit getirip... zaman halleri nice olur?"* (en-Nisâ, 4/41) diye buyurmaktadır.

Şahidin Adem olduğu söylendiği gibi. Meryem oğlu İsa olduğu da söylenmiştir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ben, aralarında bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir şahit idim."* (el-Maide, 5/117) Hakkında şahit olunan ise onun ümmeti olacaktır

Yine İbn Abbas ve Muhammed b Ka'b'dan rivayet edildiğine göre şahit; insandır. Delili de yüce Allah'ın: *"Bugün kendine karşı iyi hesablayıcı olarak kendin yetersin"* (el-İsra. 17/14) buyruğudur.

Mukatıl, (şahit) insanın azalardır, demiştir. Bunu açıklayan buyruk da: *"O gün onların dilleri, elleri ve ayakları yaptıkları her şeyi söyleyerek aleyhlerine şahadet edeceklerdir."* (en-Nûr. 24/24) buyruğudur.

el-Hüseyn b. el-Fadl dedi ki: Şahitlik eden bu ümmettir. Şahit olunan diğer ümmetlerdir. Bunu açıklayan da *"Böylece sizi vasat bir ümmet kıldık. Bütün insanlara karşı şahitler olasınız"* (el-Bakara, 2/143) buyruğudur.

Şahitlik edenin Hafaza melekleri, hakkında şahitlik edilecek olanın Adem oğulları olduğu söylendiği gibi. geceler ve gündüzler olduğu da söylenmiştir ki. bunu da az önce açıklamış bulunuyoruz.

Derim ki: Mal da sahibinin aleyhine, yer de üzerinde işlenen amellere dair şahitlik edecektir. Müslim'in Sahih'inde Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu kaydedilmektedir: *"Şüphesiz bu mal yeşil ve tatlıdır. O maldan yoksula, yetime*

ve yolcuya veren kimse için o (mal), müslümanın ne güzel arkadaşıdır. -Ya da Rasûlullah (sav)'m buyurduğu gibi-. *"Şüphesiz ki o malı hak olmayan bir şekilde alan bir kimsenin durumu, yeyip de bir türlü doymayan bir kimsenin haline benzer. Kıyamet gününde de onun aleyhine şahit olur."* [6]

Tirmizî'de Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav): *"O gün yer bütün haberlerini anlatacaktır"* (ez-Zilzal, 99/4) âyetini okudu ve: *"Haberlerinin ne olduğunu biliyor musunuz?"* diye sordu. Ashab:

"Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dediler. Peygamber şöyle buyurdu:

"Onun haberleri, erkek ya da kadın herbir kul hakkında, üzerinde neler işlediğine dair haber vermesidir. Filan gün şunu, şunu ve şunu işledi, diyecektir." (Peygamber devamla) buyurdu ki:

"İşte onun haberleri budur."

(Tirmizi) dedi ki: Bu hasen, garib,"sahih bir hadistir, [7]

Bir diğer görüşe göre, şahit yaratıklardır. Onlar Allah'ın vahdaniyetine şahitlik etmişlerdir. Hakkında şahitlik olunan ise yüce Allah'ın tevhidi, vahdaniyetidir.

Şahit olunanın cuma günü olduğu da söylenmiştir. Nitekim Ebu'd-Derdâ yaptığı bir rivayette Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğunu zikretmektedir:

"Cuma gününde bana çokça salât (ve selam) getiriniz. Çünkü o gün meleklerin tanık olacağı, tanık olunan bir gündür" deyip, hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir. Bu hadisi İbn Mace ve başkaları rivayet etmiştir. [8]

Buna göre Arafe günü meleklerin onda şahitlik etmeleri ve bugünde rahmetle inmeleri sebebiyle tanık olunan bir gündür, -İnşaallah- Kurban bayramının birinci günü de böyledir.

Ebu Bekr el-Attar dedi ki: Şahitlik eden, Hacer-i Esved'dir. O samimiyet, ihlas ve yakın ile kendisine elini değdirenin lehine şahitlik edecektir. Şahit olunanlar ise hacılardır.

Şahitlik edenin peygamberler, hakkında şahitlik edilenin Muhammed (sav) olduğu da söylenmiştir. Buna yüce Allah'ın: *"Hani Allah, peygamberlerden; size verdiğim kitab ve hikmetten sonra size beraberinizdekini doğrulayıcı bir peygamber gelince ... Öyleyse şahit olun ben de sizinle beraber şahitlik edenlerdenim, diye buyurmuştur"* (Al-i İmran, 3/81) buyruğu açıklık getirmektedir. [9]

4, 5. Lanet olsun tutuşturulmuş ateş hendeklerinin sahiplerine!

6. O zaman onlar, o ateşin etrafında oturuyorlar;

7. Ve onlar mü'minlere yaptıkları şeyleri görüyorlardı.

"*Lanet olsun... ateş hendeklerinin sahihlerine!*" İbn Abbas dedi ki: Kur'ân-ı Kerim'de yer alan her "Kutile" "Lanet olsun"; Lanet edildi demektir.

e!-Ferra'nın görüşüne göre bu, yeminin cevabıdır. (Başına gelmesi gereken) "lam" ise mukadderdir. Yüce Allah'ın: "*Andolsun. güneşe ve aydınlığına*" (eş-Şems, 9/1) diye buyurduktan sonra; "*Onu temizleyen muhakkak felah bulmuştur.*" (eş-Şems, 91/9) diye buyurmasına benzer. Bu da; "Andolsun... felah bulmuştur" demektir.

İfadede takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir. Yani hendek sahihleri öldürüldü, burçlara sahib gök hakkı için. Bu açıklamayı Ebu Hatim es-Sicistani yapmıştır. İbnu'l-Enbari dedi ki: Bu yanlıştır. Çünkü herhangi bir kimsenin Zeyd kalktı Allah hakkı için, anlamında; "Allah'a yemin ederim ki Zeyd kalktı" demesi doğru değildir.

Bazıları yeminin cevabının: "*Şüphe yok ki Rabbinin azabla yakalayiverişi pek çetindir*" (12. âyet) olduğunu söylemişlerse de, bu güzel bir açıklama değildir. Çünkü her ikisi arasında ifadeler alabildiğine uzayıp gitmiş olmaktadır.

Cevabın: "*Şüphe yok ki mü'min erkeklerle, mü'min kadınlara işkence edip...*" (10. âyet) buyruğu olduğu da söylenmiştir.

Yeminin cevabı hazfedilmiştir. Yani andolsun burçlara sahib göğe. Elbette sizler ölümden sonra diriltileceksiniz, anlamındadır, diye de açıklanmıştır. İbnu'l-Enbari'nin tercih ettiği de budur. [\[10\]](#)

"El-Uhdud" "Hendekler"; Yerde uzunlamasına açılmış büyük yarık demektir. Çoğulu "Ehâdid" diye gelir. Gözyaşlarının aktığı yer için kullanılan "El-hadd" "Yanak" da buradan gelmektedir. "El-mehaddetu" "Yastık" da bu köktendir. Çünkü yanak, (aynı kökten gelen) onun üzerine konulur. Birtakım yaralardan dolayı kişinin yüzünde eğer uzunlamasına izler oluşursa: "Tehaddede vechu'r-raculu" "Adamın yüzünde (uzunlamasına) derin izler oluştu" denilir. Şair Tarafe şöyle demiştir:

"Ve bir yüz ki; sanki güneş onun üzerine örtüsünü, açmıştır

Rengi parlaktır, onda (parlaklığı veren) çizgileri yoktur." [\[11\]](#)

"*Tutuşturulmuş ateş*" buyruğundaki "*ateş*" lafzı, "*hendekler*"den bedel-i istimaldir.

"*El-vekud*" "*Tutuşturulmuş*" lafzı genel olarak "vav" harfî üstün olarak okunmuştur. Bu da odun demektir.

Katade, Ebû Recâ ve Nasr b. Asım ise mastar olarak "vav"ı ötreli okumuşlardır.

Alevli ve alev alarak yanan ateş demek olur. İnsanların bedenlerinde yanan, diye de açıklanmıştır.

Eşheb el-Ukaylî, Ebu's-Semmâl el-Adevî ve Ibn es-Semeyka; “En-nâru zâtu” diye her iki kelimeyi de ötreli okumuşlardır ki; alevi bulunan o ateş, onları yaktı, demek olur. [\[12\]](#)

"O zaman onlar, o ateşin etrafında oturuyorlar(di)." Yani o hendekleri açıp ateşin üzerinde oturanlar, mü'minleri o ateşe atıyorlardı. Bunlar İsa ile Muhammed (ikisine de selam olsun) arasındaki fetret döneminde Necran denilen yerde idiler. Onlara dair hadisi rivayet edenler, bazı farklılıklarla birlikte rivayetlerinin anlamı birbirine yakındır. [\[13\]](#)

Müslim'in Sahih'inde Suhayb'dan rivayete göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

"Sizden öncekiler arasında bir kral vardı, Onun bir de sihirbazı vardı. Bu sihirbaz yaşlanınca krala dedi ki:

"Ben artık yaşlandım. Sen bana genç birisini gönder de ona büyüü öğretelim." Kral ona büyüü öğretmek üzere bir genci gönderdi. Bu gencin gidip geldiği yolda bir rahib vardı. Onun yanına oturup sözlerini dinledi, hoşuna gitti. Bundan dolayı, büyücüye gidip geldiğinde rahibe de uğrar, onun yanında otururdu Büyücüye varınca, büyücü onu döverdi. Bu halini rahibe anlatıp şikâyetle bulundu. Rahib ona:

"Büyücüden korkacak olursan "ailem beni geç gönderdi", dersin. Ailenden korkacak olursan, "büyücü beni alıkoydu", dersin." O bu halde iken, insanları bir yerde alıkoymuş pek büyük bir hayvan ile karşılaştı.

"Bugün büyücünün mü üstün, rahibin mi üstün olduğunu öğreneceğim gündür," dedi. Bir taş aldı ve:

"Allah'ım, eğer rahibin durumu Senin tarafından büyücünün durumundan daha çok sevilen bir hal ise, bu hayvanı öldür ki, insanlar yollarına devam edebilsinler" dedi ve taşı attı, O hayvanı öldürdü. İnsanlar da yollarına devam ettiler.

Rahibe giderek durumu bildirdi. Rahib ona:

"Evladım" dedi. "Bugün sen benden daha üstünsün. Sen gördüğüm şu hale ulaşmış bulunuyorsun. Şüphesiz pek yakında sen birtakım belalarla sınanacaksın. Eğer sınanacak olursan, sakın beni kimseye söyleme."

Delikanlı anadan doğma körü, abraşı iyileştiriyor, insanların diğer hastalıklarını tedavi ediyordu. Kral ile birlikte oturup kalkan kör birisi bu durumu işitti. Ona pek çok hediyeler götürerek dedi ki:

"Eğer bana şifa verecek olursan, buradakilerin hepsi senin olacaktır." Delikanlı:
"Ben kimseye şifa veremem" dedi. "Şifayı ancak Allah verir. Eğer sen Allah'a iman edecek olursan, ben de Allah'a dua eder, sana şifa verir." Bu şahıs Allah'a imarı etti, Allah da ona şifa verdi.

Krala giderek önceden yanında oturduğu gibi oturdu. Kral ona:

"Senin yeniden görmeni sağlayan kimdir?" diye sordu, O:

"Rabbimdir", dedi. Kral:

"Senin benden başka bir rabbin de mi varmış?" deyince, arkadaşı:

"Benim de Rabbim, senin de Rabbin Allah'tır," dedi. Kral onu yakalattı ve delikanlıyı gösterinceye kadar ona işkence edip durdu. Delikanlı getirilince kral ona:

"Evladım" dedi senin büyücülüğün anadan doğma körü ve abraşı iyileştirecek noktaya, şunu şunu yapacak hale kadar da mı ulaştı?" dedi. Delikanlı:

"Ben hiç kimseye şifa veremem, şifayı ancak Allah verir", dedi.

Kral onu alıp yakalattı ve rahibin yerini gösterinceye kadar ona işkence edip durdu. Rahib getirildi, ona:

"Dininden dön" denildi. Ancak rahib bunu kabul etmedi. Kral testerenin getirilmesini istedi. Testere başının tepesine, saçlarını ayırdığı yere yerleştirildi ve iki parçası yere düşünceye kadar başını ortadan biçti.

Daha sonra kralın sohbet arkadaşı getirildi ona:

"Dininden dön", denildi, O da kabul etmeyince testere başının ortasına, saçlarını ayırdığı yere yerleştirildi ve iki tarafı da düşünceye kadar testere ile başını biçti.

Daha sonra genç delikanlı getirildi, ona da:

"Dininden dön", denildi. Genç de bu teklifi kabul etmeyince kral onu arkadaşlarından birkaç kişiye teslim etti ve:

"Bunu alın, filan filan dağa götürün. Onu dağın tepesine çıkartın, zirvesine ulaştığınız vakit dininden dönerse mesele yok, aksi takdirde onu aşağıya atın," dedi. Delikanlıyı alıp gittiler ve onunla birlikte dağın tepesine çıktılar. Delikanlı:

"Allah'ım, ne ile dilersen onların kötülüklerine karşı beni koru!" dedi. Dağın üzerinde iken dağ sarsılmaya başladı, aşağı düştüler. Delikanlı kralın yanına yürüyerek geldi, kral ona:

"Seninle beraber gönderdiklerim ne yaptı?" diye sordu. Delikanlı:

"Allah, onlara karşı beni korudu", dedi.

Kral delikanlıyı arkadaşlarından bir diğer gruba teslim etti ve:

"Bunu alıp götürün, büyükçe bir gemiye bindirin, Denizin ortasına ulaştırın. Eğer dininden dönerse (mesele yok) aksi takdirde onu denize atın", dedi.

Delikanlıyı alıp gittiler. O da:

"Allah'ım, dilediğin şekilde onlara karşı beni koru!" diye dua etti. Onlar içinde oldukları halde gemi ters dönüp battı ve suda boğuldular. Delikanlı ise krala yürüyerek geri geldi. Kral ona:

"Beraberindekiler ne yaptı?" diye sordu. O da:

"Onlara karşı, Allah beni korudu", dedi. Delikanlı krala dedi ki:

"Benim söyleyeceklerimi yapmadığın sürece beni öldüremeyeceksin. " Kral;

"Peki o nedir?" diye sordu. Delikanlı dedi ki:

"Herkesi bir yerde toplayacaksın. Beni de bir ağacın üzerinde asacaksın. Sonra benim ok torbamdan bir ok al. Bu oku yaya yerleştir, sonra da: "Bu delikanlının Rabbi olan Allah adına", de ve bana oku at. Eğer sen böyle yapacak olursan, beni öldürebileceksin."

Kral halkı bir meydana topladı. Delikanlıyı bir ağaca astı, sonra onun ok torbasından bir ok alıp oku yaya yerleştirdikten sonra: "Bu delikanlının Rabbi Allah adına!" deyip ona oku attı. Ok alına isabet etti. Delikanlı elini okun düştüğü yerde alına koydu ve vefat etti.

Ahali; "Delikanlının Rabbine iman ettik, delikanlının Rabbine iman ettik, delikanlının Rabbine iman ettik," dedi. Bu sefer krala gidilip, ona:

"Şimdi korktuğun şey başına geldi ini? Allah'a yemin olsun ki korktuğun şey başına geldi. İnsanlar iman etti", denildi. Bunun üzerine yolların başlarında hendekler kazılmasını emretti. Hendekler kazıldı, ateşler yakıldı ve şu emri verdi: "Kim dininden dönmeyecek olursa, o kimseyi o hendeklere atınız." Ya da ona: "Haydi buraya atla", denilsin (diye rivayet edilmiştir.) Denileni yaptılar. Nihayet beraberinde bir yavrusu bulunan bir kadın geldi. Hendeğe atlamakta tereddüt etti. Yavrusu ona: "Anacığım sabret. Çünkü sen hak üzeresin, dedi."[\[14\]](#)

Bu hadisi (Müslim'den başka) Tirmizi de bu manada rivayet etmiştir.[\[15\]](#)

Tirmizi'de su ifadeler de yer almaktadır: "Delikanlının yolu üzerinde manastırında ibadet eden bir rahib vardı." Ma'mer dedi ki: "Zannederim o günlerde manastırlarda bulunan kimseler müslüman idiler." Yine orada şöyle denilmektedir: İnsanları alıkoyan o hayvan bir arslan idi. Sözü edilen delikanlı defnedildi. -(Devamla) dedi ki-: "Nakledildiğine göre, Ömer b. el-Hattab döneminde kabrinden çıkarıldığında, öldürüldüğü vakit koyduğu şekliyle parmağı alnı üzerinde duruyordu." Tirmizi dedi ki: Bu hasen, garib bir hadistir.

[\[16\]](#)

Bunu ed-Dahhak da, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. İbn Abbas dedi ki: Necran'da bir kral vardı. Onun ahalisi arasında kölesi bulunan bir adam vardı. O

bu kölesine büyüü öğretmek üzere bir büyücüye gönderdi. Kölenin yolu İncil okuyan bir rahibin yanından geçiyordu. Rahibten duydukları hoşuna gidiyordu. Rahibin dinine girdi. Döndüğü bir günde çok büyük bir yılanın insanların yolunu kestiğini gördü. Bir taş alıp; "Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi olan Allah adına!" dedi (ve taşı attı) yılanı öldürdü,.. Sonra da az önce anlatılanlara yakın şeyleri zikretti... Kral ona ok atıp o köleyi öldürünce, kralın ülkesinin ahalisi:

"Abdullah b. Sâmir'in ilâhından başka hiçbir ilah yoktur", dediler. Abdullah b. Sâmir o kölenin adı idi. Kral bu işe çok kızdı ve emir verdi, hendekler kazıldı. Oraya odunlar toplandı, ateş yakıldı. Ülkesindeki ahaliyi ateşe sundu. Tevhidden vazgeçip dönenlere ilişmedi, dini üzerinde sebat edenleri ise ateşe attı. Süt emziren bir kadın getirildi, ona;

"Dininden dön, aksi takdirde seni çocuğunla birlikte (ateşe) atarız", denildi. Kadın çekindi ve içten içe dininden dönmek istedi. Süt emen bebek ona;

"Anacığım üzerinde bulunduğun inanç üzere sebat göster. Şüphesiz ki bu, bir göz açıp kapatacak kadar bir süredir", dedi. Kadını, çocuğu ile birlikte attılar.

Ebu Salih'in, İbn Abbas'tan rivayet etliğine göre ateş, hendeklerden yukarılara çıktı. Kralın ve arkadaşlarının üzerinden kırk zira kadar yükseldi ve onları yaktı. ed-Dahhâk dedi ki; Bunlar bir hristiyan topluluğu idiler. Yemen'de Rasûlullah (sav)'ın peygamber olarak gönderilmesinden kırk yıl önce yaşamışlardı. Onları yakalayan Yusuf b. Şerâhil b. Tubba el-Himyerî idî. Bunlar otuz küsur adam idiler. Onlara hendek kazmış ve onları bu hendekte yakmıştı. Bunu el-Mâverdî nakletmiştir.

es-Sa'lebî'nin ondan (ed-Dahhak'tan) naklettiğine göre Ashab-ı Uhdud İsrailoğullarından idiler. Bunlar pek çok erkek ve kadın yakalamışlar ve onlara hendekler kazmışlardı. Sonra bu hendeklerde ateşler yaktılar, arkasından mü'minler bu hendeklerin başına getirildiler. Onlara: "Ya küfre döneceksiniz yahut ateşe atılacaksınız", dediler. İddia ettiklerine göre bu kimse Danyal ve arkadaşları idi. Bu açıklamayı Atiyye el-Avfî yapmıştır. Buna yakın bir rivayet İbn Abbas'tan da nakledilmiştir.

Ali (r.a) dedi ki: Bir kral sarhoş olup, kızkardeşi ile birlikte oldu. Bunu yönetimi altındakiler için bir kanun haline getirmek istedi. Fakat bunu kabul etmediler. Bu kadın ona; yüce Allah, kızkardeşleri nikahlamayı helal kıldı, diye bir hutbe irad ettirmesi görüşünü işaret etti. Fakat onun bu dedikleri kabul edilmedi. Bu sefer ona onlar için hendekler kazmasını ve kendisine karşı gelen herkesi oraya atmasını telkin etti, o da bunu yaptı. İşte onlardan geri kalanlar kızkardeşleriyle evlenirler. Bunlar da mecusilerdir. Bunlar önceleri kitab ehli idiler.

Yine Ali (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Uhdud sahihlerinin (başına gelen olayların) sebebi şu idi. Yüce Allah, bir peygamberi Habeşlilere göndermişti, Ona birtakım insanlar tabi oldu. Ancak kavimleri bu iman edenlere hendekler kazdı. Peygambere uyan kimse bu hendeklere atılırdı. Süt emen bir bebeği bulunan bir kadın getirildi. Kadın bu işten korktu. Bebeği ona: "Anacığım devam et ve korkma", dedi.

Eyyûb'un rivayetine göre İkrime dedi ki: "*Lanet olsun hendeklerin sahiblerine*" buyruğu hakkında dedi ki: Bunlar senin kavminden Sicistan'dan idiler.

el-Kelbî dedi ki: Bunlar Necran hristiyanları idi. Bu hendeklerin başına iman etmiş kimseleri yakalayıp getirdiler. Onlara yedi hendek kazdılar. Herbir hendeğin uzunluğu kırk zira, eni ise oniki zira idi. Daha sonra bu hendeğe naft (petrol) ve odun atıldı. Onlar da bu ateşe sunuldu. (Tekliflerini) kabul etmeyen kimseyi bu ateşe attılar.

Bu kimselerin Kostantin zamanında Konstantiniye'de bulunan hristiyan bir topluluk olduğu da söylenmiştir.

Mukatıl dedi ki: Uhdud sahihleri üç gruptur. Birisi Necran'da, diğeri Şam'da, diğeri ise Fars topraklarındadır. Şam'dakinin adı Romalı Antıniyanus'dur. Fars diyarındakinin adı Buht Nassar'dır. Arab topraklarındakinin adı Yusuf b. Zû Nuvâs'dır. Allah Fars diyarı ile Şam diyarındaki hakkında Kur'an'dan herhangi bir buyruk indirmede, fakat Necran'da bulunan kimse hakkında Kur'ân'dan buyruklar indirdi. Şöyle ki; müslüman iki kişi vardı. Bunlardan birisi Tihame'de, diğeri Necran'da idi. Biri ücretle işçi oldu. Bir taraftan çalışıyor, diğer taraftan İncil okuyordu. Onu işçi tutanın kızı İncil'in okunuşundaki nuru gördü, babasına haber verdi, o da müslüman oldu. İsa'nın yükseltilmesinden sonra erkek, kadın seksen yedi kişiye ulaştılar. Yusuf b. Zû Nuvâs b. Tubba el-Himyeri onlar için bir hendek kazdı ve o hendekte bir ateş yaktı. Onlara küfre dönmelerini teklif etti. Küfre dönmeyi kabul etmeyenleri ateşe attı ve: "İsa'nın dininden dönen kimse ateşe atılmayacak", dedi. Bir kadının beraberinde henüz konuşmaya başlamamış küçük çocuğu vardı. Dininden geri dönecek oldu. Oğlu kendisine; "Anacağım" dedi. "Ben senin önünde asla sönmeyen bir ateş görüyorum." Her ikisi de kendilerini ateşe attı. Allah o kadını da, oğlunu da cennete koydu. Bîr gün içinde o ateşe yetmiş yedi kişi atıldı.

İbn İshak, Vehb b. Münebbih'den naklen dedi ki: Meryem oğlu İsa (a.s)'ın dinine mensub kimselerden geriye Kîmyûn adında bir kişi kalmıştı Bu kişi salih, çokça ibadet eden, dünyaya karşı zahid, duası kabul olunan bir zattı. Kasabalarda, kentlerde dolaşırdı. Bir yerde tanındı mı mutlaka oradan çekip giderdi. Yapı ustası idi, çamur yapardı.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazî dedi ki: Necranlılar müşrik kimseler olup, putlara taparlardı. Necran'a yakın bir kasabada büyücü bir kişi vardı. Bu da Necranlıların çocuklarına büyü öğretirdi. Kîmyûn buraya gelip yerleşince, Necran ile büyücünün bulunduğu o kasaba arasında bir çadır kurdu. Necranlılar çocuklarını o büyücüye gönderiyor, o da onlara büyü öğretiyordu. Sâmir ona Abdullah b. es-Sâmir'i gönderdi. Bu da Necranlıların çocukları ile birlikte idi. Abdullah bu çadırda duran kimsenin (Kîmyûn) yanından geçti mi onun namaz kılması ve ibadeti hoşuna giderdi. Onun yanında oturmaya ve onun sözlerini dinlemeye başladı. Nihayet İslam'a girdi. Allah'ı tevhid etti ve ona ibadet etti. Allah'ın ism-i a'zam'ı hakkında sormaya koyuldu. Rahib ona bildiklerini öğretiyor fakat bu ismi ondan gizleyip, "kardeşimin oğlu" dedi. "Sen onu taşıyamazsın, onu taşıyamayıp zaafa düşeceğinden korkarım" dedi. Ebû Sâmir ise oğlunun diğer çocuklar gibi büyücüye gidip geldiğini zannediyor, hatırına başka bir şey gelmiyordu. Abdullah, rahibin kendisine Allah'ın ism-i azamini öğretmek istemediğini görünce, ok yapımında kullanılan tahta parçalarını toplayıp, bir araya getirdi. Allah'ın bildiği ne kadar ismi varsa onu bir parça üzerine yazıyordu. Herbir isme bir ok ayırmış oldu. Nihayet bütün isimleri yazınca bir ateş yaktı. Okları tek tek bu ateşe atmaya koyuldu. Nihayet ism-i azama gelince, onu da ateşe attı. Bu ok harekete gelip, ateşten çıktı ve ateşin ona hiçbir zarar olmadı. Bu oku alıp adamının yanına gitti ve kendisine öğretmeyip, gizlediği Allah'ın ism-i a'zamını öğrenmiş olduğunu ona haber verdi. Abid ona:

"O nedir? " diye sorunca, genç

"şu ve şudur" dedi. Abid:

"Peki nasıl öğrendin?" diye sorunca, ona yaptıklarını bildirdi. Abid ona:

"Kardeşimin oğlu onu isabet ettirdin, fakat kendini iyi kolla! Ancak kendini koruyacağını da zannetmiyorum." Abdullah b. Sâmir Necran'a girdi mi artık her kimde bir rahatsızlık görüyor ise mutlaka: "Ey Allah'ın kulu sen Allah'ı tevhid et, dinime gir, ben de senin için Allah'a dua edeyim, O da senin başına gelen bu beladan seni esenliğe kavuşturup afiyet verecek" diye teklif ediyor, o şahıs da: "Olur" deyip, Allah'ı tevhid edip müslüman oluyordu. Genç de onun için Allah'a dua ediyor, şifa buluyordu. Öyle ki Necran'da bir musibeti bulunan herkes onun yanına geldi ve onun dinine uydu, o da o kimseye dua etti ve iyileşti.

Nihayet onun bu durumu krallarına bildirildi. Kral onu çağırarak şöyle dedi;

"Sen benim ülke ahalimi, benim aleyhime ifsad etmiş oldun. Benim ve atalarımın dinine muhalefet ettin. Andolsun seni ibretli bir şekilde cezalandıracağım", dedi. Genç:

"Buna gücün yetmez", dedi. Kral onu birileriyle yüksekçe dağa gönderiyor,

tepesi üzerine atılıyor, fakat hiçbir şey olmaksızın ayağa kalkıyordu. Onu Necran sularına atılmak üzeru gönderiyordu. Bu sulara düşen herşey mutlaka yok olur. giderdi. Bu sulara atılıyor, fakat ona hiçbir şey olmaksızın dışarı çıkıyordu. Nihayet onu aciz bırakınca Abdullah b. Sâmir ona dedi ki;

"Allah'ı tevhid etmedikçe benim iman ettiğime sen de inanmadıkça beni öldüremeyeceksin. Eğer sen bunu yaparsan o vakit bana musallat kılınır ve beni öldürebilirsin."

Bu kral Allah'ı tevhid etti ve onun getirdiği şekilde şehadet getirdi. Sonra ona bir sopa ile darbe indirdi. Başında pek büyük olmayan küçük bir yara açtı ve onu öldürdü. Kral da olduğu yerde öldü.

Necranlılar Abdullah b. Sâmir'in dinini hep birlikte kabul ettiler. O da Meryem oğlu İsa'nın getirdiği İncil'e ve onun hükmüne bağlı idi. Daha sonra onların din mensuplarına isabet eden olaylar ve onların başlarına gelen musibetler, bunların da başına geldi. İşte Necran'da hristiyanlığın esası buraya dayanır.

Yahudi Zu Nuvaş, Himyer'den askerleriyle üzerlerine yürüdü. Onları yahudiliği kabul etmeye davet etli ve yahudi olmak ya da öldürülmekten birisini tercih etmelerini istedi. Onlar öldürülmeyi tercih ettiler. Onlar için hendekler açtı. Kimilerini ateşle yaktı, kimilerini kılıçla öldürdü. Kimilerinin de azalarını kesti. Nihayet onlardan yirmibin kişi öldürdü. Vehb b. Münebbih, oniki bin kişi dedi. el-Kelbî dedi ki: Ashab-ı Uhdud yetmişbin kişi idiler.

Vehb dedi ki: Daha sonra Aryât, Yemen'i ele geçirince, Zû Nuvâs kaçarak çıkıp gitti. Atıyla denize yürüdü ve suda boğuldu.

İbn îshak dedi ki: Burada sözü edilen Zû Nuvâs'ın asıl adı Zûr'a b. Tubbân Es'ad el-Himyeri'dir. Aynı şekilde ona Yusuf da deniliyor idi. Bunun sallanan saç örükleri vardı. Bundan dolayı ona Zû Nuvâs (örüklü) adı verildi. O bu işi Necranlılara yaptı, onlardan adı Devs Zû Salebân olan birisi kurtuldu. Onlardan intikam almak üzere Habeşlileri, Necranlıların üzerine gitmeye teşvik etti. Onlar da Yemen'i ele geçirdiler ve Zû Nuvâs denizde kendisini denize atarak öldü. Amr b. Madîkerib onun hakkında şunları söylemektedir:

"Sanki sen en nimetli yaşayış süren Zû Ruayn

Yahut Zû Nuvâs'mışsın gibi, beni tehdit mi ediyorsun?

Fakat senden önce nice nimet görmüş kimse vardı,

İnsanlar arasında sapasağlam ve sabit mülk sahibi,

Eski dönemden taat döneminden beri süre gelen,

Büyük kahredici zorba ve katı kimseler.

Zaman onların mülklerini ortadan kaldırdı, sonunda

Bu kimilerinden, kimilerine aktarılır oldu."

(Burada sözü geçen) Zû Ruayn. Himyer krallarından bir kraldır. Ruayn onun bir kalesi idi. Bu kişi de el-Haris b. Amr b. Himyer b. Sebe' soyundandır. [\[17\]](#)

İnanç Dolayısıyla Karşı Karşıya Kalınan Mihnetler ve Bunlara Karşı İnananların Takınmaları Gereken Tutum:

İlim adamlarımız dedi ki: Yüce Allah, bu âyet-i kerimede, bu ümmetin iman edenlerine kendilerinden önce Allah'ı tevhid edenlerin karşı karşıya kaldıkları zorlukları bildirmekte ve bu yolla onları teselli etmektedir. Peygamber (sav) da onlara karşılaştıkları işkence ve acılara, fiilen yaşadıkları meşakkatlere sabır gösterebilir diye onlara bu delikanlının kıssasını anlattı ki; onlar da bu delikanlının sabır, haktaki sebat ve ona sımsıkı sarılması, davasının güçlenerek ortaya çıkması için kendisini feda etmesi, yaşının küçüklüğüne rağmen insanların dinine girmesi ve sabrının büyüklüğü hususunda, bu delikanlının gösterdiği örneklerle uysunlar. Rahib de aynı şekilde sımsıkı hakka sarılarak sabretmiş ve sonunda testere ile ikiye bölünmüştür. Aynı şekilde birçok insan da yüce Allah'a iman edip, iman onların kalplerine yerleşince, kök salınca, ateşe atılmaya dahi sabrettiler ve dinlerinden geri dönmediler.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Daha önce en-Nahl Sûresi'nde (6/106. âyet, 2. başlık ve devamında) geçtiği üzere- bu, bize göre mensuhtur.

Derim ki: Bize göre mensuh değildir. Nefsi güçlü olan ve dininde sebat gösteren kimseler için, bu gibi hususlar üzerinde sabretmek daha uygundur. Yüce Allah Lukman'dan haber vererek şöyle buyurmaktadır: *"Oğulcuğum namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret, münkerden alıkoy. Sana isabet edene de sabret. Çünkü bunlar kesin olarak emredilen işlerdendir."* (Lukman, 31/17)

Ebu Said el-Hudrî'nin rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ki zalim bir hükümdar huzurunda söylenecek adaletli (hak) bir söz, en büyük cihad türündendir," Bu hadisi Tirmizi rivayet etmiş olup, "hasen, garib bir hadistir" demiştir. [\[18\]](#)

İbn Sencer (Muhammed b. Sencer) Peygamber (sav)'ın azadlılarından Umeyme'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav)'ın abdest almasına yardım ediyordum. Ona bir adam geldi ve: Bana tavsiyede bulun, dedi. Peygamber: "Parça parça edilsen yahut ateşte yakılsan dahi Allah'a hiçbir şeyi ortak koşma..." diye buyurdu. [\[19\]](#)

İlim adamlarımız dedi ki: Peygamber (sav) in ashabından pek çok kimse öldürülmek, asılmak ve ağır işkencelere tabi tutulmakla mihnete uğratıldı. On-

larsa sabrettiler ve hiç bu kabilden şeylere (ruhsallara) iltifat etmediler. Bu hususta Âsim, Hubeyb ve arkadaşlarının kıssası ile onların karşı karşıya kaldıkları savaşlar, mihnetler, ölüm, esirlik, yakılmak ve daha benzer hususlar örnek olarak yeter. Nahl Sûresi'nde (az önce belirtilen yerde) bu hususta gücü yeten ve tahammül gösteren kimseler hakkında bu tutumun icma' ile kabul edilmiş olduğuna dair açıklama geçmiş bulunmaktadır. Bu açıklamayı oradan takib edebilirsiniz. [\[20\]](#)

"Lanet olsun... hendeklerin sahihlerine." Bu, o kâfirlere yüce Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmaları için yapılan bir bedduadır.

O mü'minlerin öldürüldüğüne dair haber vermek anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani onlar ateşte yakılarak öldürüldüler, fakat sabrettiler.

Bir başka açıklamaya göre bu, sözü edilen o zalimler hakkında haber veren bir buyruktur. Çünkü rivayet edildiğine göre yüce Allah, hendeklere atılan kimselerin ruhlarını ateşe ulaşmadan önce kabzetmiştir. Hendeklerden bir ateş çıkıp, ateşin başında oturan o kimseleri yakmıştır.

Bir diğer görüşe göre; mü'minler kurtuldu ve ateş orada oturan kimseleri yaktı. Bunu en-Nehhas zikretmiştir. [\[21\]](#)

"Aleyhâ" *"Etrafında"* lafzı; "Indehâ" *"Yanında"* demektir. Burada: "Alâ" *"Üzerinde"* lafzı; "Inde" *"Yanında"* demektir.

"Etrafında" buyruğunun hendeklerin kıyılarında, ona yakın olan yerlerde, anlamında olduğu da söylenmiştir. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Ve bol bağışlarda, basit şeylerde ateşin üzerinde (yakınında) kaldı."

"İz" "O zaman" lafzındaki âmil, "Kutile" "lanet olsun" anlamındaki buyruktur ki; o vakitte onlara lanet olundu, demektir. [\[22\]](#)

"Ve onlar, mü'minlere yaptıkları şeyleri görüyorlardı." Yani kâfirler, orada hazır bulunuyorlardı. Onlar mü'minlere küfrü teklif ediyorlar. Tekliflerini kabul etmeyi ateşe atıyorlardı. Bu ifadeler onları önce katı yüreklilikle, diğer taraftan da bu hususta gayretli olmakla nitelendirilmektedirler.

"Alâ" burada; "Mea" "Beraber" anlamındadır. Yani onlar mü'minlere yaptıklarına aynı zamanda tanık idiler. [\[23\]](#)

8. Onların bunlardan İntikam almalarının tek sebebi, Aziz ve Hamid olan Allah'a iman etmiş olmaları idi.

9. O, göklerin ve yerin mülkü yalnız kendisinin olandır. Allah her-şeyi çok iyi görür.

"Onların bunlardan intikam almalarının tek sebebi" buyruğundaki: "Nekamu" "intikam almaları" lafzını Ebu Hayve kesreli olarak; "Nekimu" diye okumuştur. Ancak fasih olan "kaf" harfinin üstün okunmasıdır. Buna dair açıklamalar daha önce et-Tevbe Sûresi'nde (9/74, âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Yani o kral ve arkadaşlarının ateşte yaktıkları kimselerden intikam almalarının tek sebebi, *"Aziz"*, kendisine zarar verilemeyeleyen mutlak galib *"ve Hamid"*, her durumda kendisine hamdedilen *"Allah'a îman etmiş"* tasdik etmiş *"olmaları idi."* [\[24\]](#)

"O, göklerin ve yerin mülkü yalnız kendisinin olandır." Onun bunlarda hiçbir ortağı, eşi ve benzeri yoktur.

"Allah herşeyi çok iyi görür." Yani yarattıklarının amellerini çok iyi bilir ve hiçbir şey O'na gizli kalmaz [\[25\]](#)

10. Şüphe yok ki mümin erkeklerle, mü'min kadınlara işkence edip, sonra da tevbe etmeyenler için, (evet) onlar için cehennem azabı ve onlar için bir de yanma azabı vardır.

11. Muhakkak iman edip, salih amel işleyenler için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük kurtuluş budur.

"Şüphe yok ki mü'min erkeklerle, mü'min kadınlara işkence edip" yani onları ateşte yakıp...

Araplar bir kimse dirhemini ya da dinarın kalitesini anlamak maksadıyla ateş ocağına sokacak olursa (burada işkence anlamı verilen "fitne" kökünden gelen fiili kullanarak; "Fetene fulânun eddirheme ve&d-dinâra" "Filan kişi dirhemi ve dinarı ateşe arzetti" derler. "Dinârün meftunun" "Fitneye maruz kalmış dinar" "ateşe arzedilmiş dinar" demektir. O bakımdan kuyumcuya "el-Fettân" adı verilir. Şeytana da bu isim verilir. "Verikun fetinun" "Ateşte yanmış gümüş" demektir. Çürümüş siyah taşları bulunan (el-Harre diye bilinen) yere de "Fetin" denilir. Taşları ateşte yakılmış gibi yer, demek olur. Böyle denilmesi ise siyahlığından ötürüdür.

"Sonra da tevbe etmeyenler" yani o delikanlı vasıtası ile Allah'ın bu zorba ve zalim hükümdar ile onun kavmine göstermiş olduğu bunca âyet ve belgelere rağmen, yaptıkları çirkin işten tevbe etmeyenler *"için"*, (evet) *"onlar İçin"*

küfürleri sebebiyle, *"cehennem azabı ve onlar için"* müminleri ateşte yaktıkları için dünyada da *"bîr de yanma azabı vardır."* Bu (dünyada yanırları) daha önce İbn Abbas'tan rivayet edilmiş idi.

Bir diğer açıklamaya göre; *"ve onlar için bir de yanma azabı vardır"* yani âhirette, onlar için mü'minleri yaktıklarından ötürü, kâfirliklerinin azabından ayrı olarak bir azab daha olacaktır.

Bir diğer açıklamaya göre, onlar için bir azab vardır ve ayrıca yanma azabı olan cehennem azabı vardır.

"Yanma" "el-harik" cehennemin "es-Sâir" adı gibi isimlerinden bir isimdir. Cehennem ateşinin bir çok derekesi, türleri vardır ve çeşitli isimleri bulunmaktadır. Sanki onlar cehennemde zemherîr ile azab edilecekler, sonra da yanma azabı ile azab edileceklerdir. Birincisi cehennemin soğuğu ile azaptır, ikincisi ise sıcağı ile bir azaptır. [26]

"Muhakkak" Allah'a *"iman edip"* yani O'nu ve rasûllerini tasdik edip *"salih amel işleyen"* bu kimse *"ler için altlarından (zemininden)"* kokmayan sudan, tadı değişmeyen süttten, içenlere bir lezzet veren şaraptan *"ırmaklar akan"* ve süzülmüş baldan ırmaklar akan *"cennetler"* bahçeler *"vardır. İşte büyük"* yani hiçbir kurtuluşun kendisine benzemediği *"kurtuluş budur."* [27]

12. Şüphesiz yok ki; Rabbinin azabla yakalayiverişi pek çetindir.

13. Çünkü ilkin var eden de, diriltecek olan da yalnız O'dur.

14. O, çok mağfiret eden, pek sevendir.

15. Arş'ın sahibidir, Mecîd'dir.

16. Ne dilerse yapandır.

"Şüphesiz yok ki; Rabbinin" zorbaları ve zalimleri *"azabla yakalayiverişi pek çetindir."* Bu buyruk, yüce Allah'ın: *"Rabbin zulüm yapan ülkeleri yakaladığında işte böyle yakalar. Şüphesiz O'nun yakalayışı pek acıklı, pek şiddetlidir."* (Hud, 11/102) buyruğu gibidir. Daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

el-Müberred dedi ki: *"Şüphesiz yok ki; Rabbinin azabla yakalayiverişi"* buyruğu yeminin cevabıdır. Yani andolsun burçlara sahih göğse ki, şüphesiz Rabbinin azapla yakalayiverişi... demektir Aradaki ifadeler ise mutariz (ara cümlesi) olup, yemini tekid etmektedir. et-Tirmizî el-Hakîm de Nevâdiru'l Usul adlı eserinde böyle demiştir Yemin "pek çetin" olmakla nitelendirilmiş olan şey hakkındadır.

[28]

"Çünkü ilkin var eden de, diriltecek olan da yalnız O'dur." İlim adamlarının çoğunluğundan gelen rivayetlere göre kasıt, yaratılmışlardır. İlk olarak onları, O, var ettiği gibi, ölümden sonra diriliş halinde de tekrar onları yaratacak olan O'dur. İkrime rivayetle dedi ki Kâfirler şanı yüce Allah'ın, Ölülerini dirilteceğine hayret etmişlerdir. İbn Abbas dedi ki: Dünya hayatında iken yanma azabını onlar için ilk olarak var edeceği gibi. âhirette de bu azabı onlar için tekrar yaratacaktır. Taberî'nin tercih ettiği açıklama da budur. [29]

"O, çok mağfiret eden" mü'min kullarının günahlarını çokça örtüp, günahları sebebiyle onları rezil ve rüsvay etmeyen, gerçek dostlarını "*pek sevendir*." ed-Dahhâk, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet eder: (Vedûd) tıpkı sizden bir kimsenin kardeşine müjde ve sevgi vermeyi istemesi gibi (sever) Yine ondan rivayete göre "*el-Vedûd: pek seven*" gerçek dostlarının günahlarını bağışlayarak onlara sevgi gösterendir. Mücahid: Gerçek dostlarına çokça sevgi gösteren demek olup, burada "feûl" veznindeki lafız "fail" anlamındadır. İbn Zeyd: Rahim (pek merhametli) dernektir diye açıklamıştır. el-Müberred, İsmail b. İshak'dan naklettiğine göre Vedûd, çocuğu olmayan demektir, demiş ve şairin şu beyitini zikretmiştir:

"Ve ben, korku ve dehşet zamanlarımda (savaşta) çıplak (eğersiz)

Binilmesi kolay, dizgine vurulmamış ve vedûd (bir ata) binerim."

Kendisine şefkat duyacak tayı olmayan at demektir.

Buna göre, âyetin anlamı şöyle olur: O kullarına mağfiret buyurur, oysa O'nun kendisi sebebiyle onlara mağfirette bulunacağı bir evladı da yoktur. Böylelikle onlara karşılıksız mağfiret etmekle lütufta bulunmuş olur.

"Vedûd"un mevdûd (pek sevilen) anlamında olduğu da söylenmiştir. "Rekub"un binilen "helûb"un da süt veren anlamında olduğu gibi. Salih kulları onu pek sever, demek olur. [30]

"Arş'ın sahibidir, Mecîddir." Asım dışında kalan Kufeliler: "Mecîd" "Arş'ın sahibi" şeklinde kesreli ve "Arş"ın sıfatı diye okumuşlardır. "Rabbinin" lafzının sıfatı diye de açıklanmıştır. Yani senin Mecid olan Rabbinin azab ile yakalayışı pek çetindir. Burada arada başka ifadelerin girmesi (ona sıfat olmasına) engel değildir. Çünkü bunlar da şiddeti açıklamak bakımından sıfat hükmündedirler.

Diğerleri ise; "Zu" "Sahib" lafzının sıfatı olarak ref ile okumuşlardır ki bu da yüce Allah'dır. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim bu okuyuşu tercih etmişlerdir. Çünkü Mecd, kerem ve lütuftaki en ileri dereceyi ifade eder. Şanı yüce Allah da

bununla muttasıftır. Bununla birlikte el-Mü'minün Sûresinin sonlarında (23/116. âyet-i kerimede) yüce Allah'ın arşı "el-Kerim" olmakla nitelendirilmiş bulunmaktadır.

Araplar der ki: "Fi kulli şecerin nârun, ve estemcede'l-merhu ve'l-afâru" "Her ağaçta ateş vardır fakat bu bilhassa merh ve afar denilen ağaçlarda çok daha fazladır." Yani bunlardaki ateş en ileri derecededir ki. bunlardan kolaylıkla (birbirlerine sürtmek suretiyle) ateş alınır.

"Arş'ın sahibi" mutlak mülk ve saltanatın sahibi elemektir. Nitekim "filan kişi mülkünün tahtı üzerindedir" denilir, isterse o fiilen tahtın üzerinde olmasın. "tulle arşuhu" "Saltanat ve egemenliği gitti" de denilir. Bu hususa dair açıklamalar daha önce el-A'raf Sûresinde. (7/54. âyetin tefsirinde) ve özellikle de "Kitabu'l-Esnâ fi Şerhi Esmailahi'l-Hüsnâ" adlı eserimizde geçmiş bulunmaktadır. [\[31\]](#)

"Ne dilerse yapandır." Dilediği hiçbir şeyi engelleyecek kimse yoktur.

ez-Zemahşerî dedi ki: "...yapandır" buyruğu hazfedilmiş bir mübtedânın haberidir Burada; "Fa'âlun" "Yapandır" şeklinde gelmesi, O'nun dileyip, yaptığı şeylerin son derece çok oluşundan dolayıdır.

el-Ferra dedi ki; Bu buyruk tekrar ve isti'nâf olmak üzere merfu gelmiştir. Çünkü katıksız hır nekredir.

Taberî de şöyle demiştir "Yapandır" anlamındaki lafzın katıksız bir nekre olmakla birlikte ref ile gelmesi. "O, çok mağfiret eden, pek sevendir" anlamındaki buyruğun irabına tabi kılmak suretiyledir.

Ebu's-Sefer'den şöyle dediği nakledilmiştir: Peygamber (sav)'ın ashabından bir grub, Ebu Bekir (r.a)'ın hastalığında onu ziyaret etmek üzere girdiler ve:

"Sana bir doktor getirelim mi?" dediler, O:

"Doktor beni gördü" dedi.

"Sana ne dedi?" diye sordular:

"Ben dilediğimi yapanım, dedi" diye cevap verdi. [\[32\]](#)

17. Geldi ya sana! O orduların haberi,

18. Firavun ile Semûd'un.

19. Hayır! Bu kâfir olanlar yalanlamaktadırlar.

"Geldi ya sana! O orduların haberi!" Yani ey Muhammed, o kâfir ve peygamberlerini yalanlayan toplulukların haberi sana gelmiş bulunmaktadır.

Bu buyruk ile ona (Peygambere) ünsiyet vermekte ve onu teselli etmektedir.

Sonra bunların kim olduklarını açıklayarak: "*Firavun ile Semûd'un*" diye buyurmaktadır. Burada bu iki lafız da "*ordular*" anlamındaki lafızdan bedel olarak cer konumundadırlar. Yani, şüphesiz ki sen, bunların peygamber ve rasullerini yalanlamaları üzerine Allah'ın onlara neler yaptığını bilmiş bulunuyorsun. [33]

"*Hayır!*" Şu sana iman etmeyen, "*bu kâfir olanlar*" kendilerinden öncekilerin yaptıkları şekilde seni "*yalanlamaktadırlar.*" [34]

Özellikle Firavun ve Semûd'u sözkonusu etmesi, Semûd'un Arap topraklarında yaşamış olmaları, onların kıssalarının Araplarca -eski dönemlerde yaşamış olanlardan olmakla birlikte- meşhur olmasıdır. Firavun'un durumu da kitab ehli ve diğerleri nezdinde meşhur idi, O da son dönemlerde helak edilenlerdendi, Böylelikle bu ikisinin sözkonusu edilmesi, helak hususunda kendileri gibi olanların da helak edileceğine delil olmaktadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [35]

20. Halbuki Allah, onları arkalarından kuşatandır.

21. Daha doğrusu o, çok şerefli bîr Kur'ândır.

22. Levh-i Mahfuz'dadır.

"*Halbuki Allah, onları arkalarından kuşatandır.*" Yani Firavun'un başına indirdiği belaların benzerini bunların başına indirmeye kadirdir. Etrafı kuşatılan kimse tıpkı muhasara altına alınmış bir kimse gibidir. Allah, onları çok iyi bilendir. O bakımdan Allah, onları cezalandıracaktır, demek olduğu da söylenmiştir. [36]

"*Daha doğrusu o, çok şerefli bir Kur'ândır.*" Şerefi, cömertliği, bereketi sonsuzdur. O insanların ihtiyaç duydukları din ve dünya ahkamına dair bir açıklamadır. Müşriklerin iddia ettikleri gibi değildir.

"*Mecid: Çok şerefli*" yaratılmamış anlamındadır, diye de açıklanmıştır. [37]

"*Levh-i Mahfuzdadır.*" Yani, yüce Allah tarafından şeytanların kendisine ulaşmasından yana koruma altında bulunan bir Levh'de yazılıdır. Bunun Ümmü'l-Kitab olduğu da söylenmiştir. Kur'ân-ı Kerim ve sair kitaplar ondan intinsah edilmiştir.

ed-Dahhak, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Levh, kırmızı bir

yakuttandır. Üst tarafı Arş'a bağlanmıştır, alt tarafı ise Mâtiryûn diye anılan bir meleğin kucağındadır. Onun yazısı da nurdur, kalemi de nurdur. Yüce Allah, her gün ona üçyüzaltmış defa bakar. Mutlaka bunların herbirisinde dilediğini yapar. Düşük durumda olanı yükseltir, yüksek durumda olanı alçaltır. Fakir bir kimseyi zengin kılar, zengini fakir kılar. Öldürür, diriltir, dilediği herşeyi yapar. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur.

Enes b. Malik ve Mücahid dedi ki: Yüce Allah'ın sözkonusu ettiği Levh-i Mahfuz İsrail'in alınındadır.

Mukatil dedi ki: Levh-i Mahfuz Arşın sağ tarafındadır.

Yaratıkların, yaratılmışların çeşitlerinin durumlarının açıklamasının bulunduğu, ecellerinin, azıklarının ve amellerinin sözkonusu edildiği, haklarında uygulanacak olan hüküm ve kazalar, işlerinin akibetlerinin belirtildiği Levh-i mahfuz ile Ummu'l-Kitab aynı şeylerdir,

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah'ın Levh-i Mahfuz'a yazdığı ilk şey şudur: "Şüphesiz ki Ben Allah'ım, Benden başka hiçbir ilah yoktur. Muhammed Benim Rasûlümdür. Her kim Benim kazama teslimiyet gösterir, belalarımı sabreder, nimetlerime şükredecek olursa, Ben onu siddik olarak yazarım, siddiklarla birlikte onu diriltirim. Kim kazama teslimiyet göstermez, belâma karşı sabretmez, nimetlerime şükretmezse Benden başka bir ilâh edinsin."

el-Haccac, Muhammed b. el-Hanefiyye (r.a)'a bir mektub yazarak onu tehdit etmişti. Muhammed İbnu'l-Hanefiyye ona şunları yazdı: "Bana ulaştığına göre yüce Allah her gün Levh-i mahfuza üçyüzaltmış defa nazar eder. Kimisini aziz, kimisini zelil eder. Kimisini belaya maruz bırakır, kimisini sevindirir, dilediği herşeyi yapar. Belki bu nazarlarından birisi seni bizzat kendinle meşgul eder, sen onunla uğraşır ve (bana zarar verecek) vakit bulamazsın."

Müfessirlerden kimisi şöyle demiştir: Levh, meleklere parıldayan ve onların da kendisini okudukları bir şeydir.

İbnu's-Semeyka' ve Ebu Hayve: "Kur'an'un mecidun" "Mecid (çok şerefli) olanın Kur'an'ı" diye izafet olarak okumuşlardır ki, Mecid (çok şerefli) bir Rabbin Kur'an'ı demek olur.

"*Levh-i mahfuzdadır*" anlamındaki buyruğu da Nafi: "Fi levhin mahfuzun" "Bir levhtedir, korunmuştur" şeklinde, Kur'an'ın sıfatı olmak üzere merfu okumuştur. Yani daha doğrusu o çok şerefli ve bir levhte korunmuş Kur'an'dır, anlamındadır. Diğerleri ise (mahfuz lafzını) cer ile "levh'in sıfatı diye okumuşlardır.

"*Levh*" lafzının "lam" harfinin fetlialı okunacağında kıraat alimlerinin ittifakı vardır. Bundan tek istisna Yahya b. Ya'mer'den gelen rivayettir. O "lam" harfini ötreli olarak "luvhin" diye okumuştur ki. "o parıldar" demek olur. O, nurlu, yüce

ve şerefli dir.

ez-Zemahşerî dedi ki: "El-luh" "Hava" demektir. Yani "lûh" içinde Levh'in bulunduğu yedinci semanın üstündedir. es-Sıhah ta da şöyle denilmektedir: "Lâhe's-şey'u, yeluhu, levhan" "O şey göründü, görünür" demektir. "Lâhehu's-sefer" "Yolculuk onu değiştirdi"; "Lâhe, levhan ve levâhen" "Sırsadı, susamak" demektir, "El-lâhu" da aynı onun gibidir. "El-levh" "Kürek kemiği ve enî olan herbir kemik" demektir. "El-levh" "Üzerinde yazı yazılan (tahta)"dır. Ötreli olarak; "El-luh" "Sema ile arz arasındaki hava (boşluğu)" demektir.

Yüce Allah'a hamdolsun. [38]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/523

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/523-524

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/524

[4] Tirmizi, V, 436.

[5] Ebu Nuayn, Hilye, II, 203-204.

[6] Müslim, 11, 727; İbn Hibhan, Sahih, VIII, 19, 20; İbn Mace, II, 1323; Müsned, 111, 21.

[7] Tirmizi, IV, 619, V, 446; Hakim, Müstedrek, II, 281; Nesai, es-Sünenü'l-Kübra, VI, 520.

[8] İbn Mace, 1, 524; Münziri, Terğib, II, 328 -senedinin ceyyid (sahiha yakın) olduğu kaydıyla-

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/524-528

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/528.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/528-529.

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/529.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/529.

[14] Müslim, IV, 2299-2300; İbn Hibban, Sahih, 111, 155-157; Taberani, Kebir, VIII, 43-44; Nesaî, es-Sünenü'l Kübra, VI, 510-511-, Müsned, VI, 17.

[15] Tirmizi, V, 437.

[16] Tirmizi, V, 437.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/528-536

[18] Tirmizi, IV, 471; Ebu Davud, IV, 124; Nesai, VII, 161; İbn Mace, II. 1329, 1330; Müsned, III, 19, 61, IV, 315

- [19] Hakim, Müstedrek, IV, 44; Ebu Bekr eş-Şeybânî, et-Âhâd ve'l-Mesâni, VI, 315; ayrıca bk. İbn Mâce, 11, 1339; Taberânî, Kebir, IV, 81
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/536-537
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/537.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/538.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/538
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/539
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/539
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/539-540
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/540
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/541
- [29] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/541
- [30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/541-542.
- [31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/542.
- [32] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/542-543
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/543
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/543
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/543
- [36] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/544
- [37] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/544
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 18/544-545

TARIK SURESİ

1- Gizliliklerin Açığa Çıkartılacağı Gün:

2- "Gizlilikler"in Mahiyeti İle İlgili Görüşler;

TARIK SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Mekke'de inmiştir, onyedî âyettir. [\[1\]](#)

1. Andolsun göğ'e ve Tarık'a;
2. Tarık'ın ne olduğunu ne bildirdi sana?
3. O, delip geçen yıldızdır.

"Andolsun göğ'e ve Tarık'a"; buyruğunda, iki şeye yemin edilmektedir. *"Göğ'e"* bir yemin, *"Tarık'a"* da bir diğer yemindir.

Târik, yıldız demektir. Nitekim yüce Allah; *"Tarık'ın ne olduğunu ne bildirdi sana? O, delip geçen yıldızdır."* buyruğuyla bunu açıklamaktadır. Hangi yıldız olduğu hususunda da görüş ayrılığı vardır. Bunun yedinci semada bulunan gezegen olan Zuhâl (Satürn) olduğu söylenmiştir. Bunu Muhammed b. el-Hasen (b. Miksem, Ebu Bekir el-Attar) Tefsir'inde zikretmiş ve bu hususta birtakım haberler kaydetmiştir. Bunların ne kadar sahih olduğunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Zeyd: Bu yıldız Ülker yıldızıdır demiştir. Yine ondan, bu yıldızın Zuhâl (Satürn) olduğu da nakledilmiştir, el-Ferra da böyle demiştir.

İbn Abbas: Bu oğlaktır demiştir. Yine ondan ve Ali b. Ebi Talib (r.anhuma) ile el-Ferra'dan nakledildiğine göre *"delip geçen yıldız"* yedinci semadaki bir yıldızdır. Bu semada, o yıldızdan başka yıldız bulunmaz. Sair yıldızlar semada yerlerini aldıklarında bu yıldız da onların semasına iner ve onlarla birlikte bulunur. Sonra da yedinci semadaki yerine geri döner. Bu yıldız Zuhâl (Satürn)'dir. O bakımdan bu inerken de bir Tarık'tır, yerine çıkarken de bir Tarık'tır.

el-Ferrâ, kuş yükseldiği vakit; *"Sekabe't-tâiru"* denildiğini nakletmektedir.

Ebu Salih, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav), Ebu Talib ile birlikte oturuyor idi. Bir yıldız düştü, yeryüzünün her tarafı aydınlandı. Ebu Talib bundan korktu ve:

"Bu nedir?" dedi. Peygamber şöyle buyurdu:

"Bu kendisi ile (şeytanların) taşlandığı bir yıldızdır, bu yüce Allah'ın âyetlerinden bir âyettir." Ebu Talib bu işe hayret etli ve: *"Andolsun göğ'e ve Tarık'a"* buyruğu nazil oldu. [\[2\]](#)

Yine İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: *"Andolsun göğ'e ve Tarık'a"* semaya ve onda yükselen şeylere demektir. Yine İbn Abbas ve Ata'dan: *"Delip geçen"* şeytanın kendisi ile taşlandığı yıldızdır, diye açıklamış oldukları

rivayet edilmiştir.

Katade dedi ki: Bu buyruk diğer yıldızlar hakkında da umumidir. Çünkü bu yıldızların hepsi geceleyin doğarlar. Geceleyin sana gelen herbir şeye; "Târik" denilir. Şair şöyle demiştir:

"Senin gibi hamile ve süt emziren nice kadına geceleyin gittim de, Nazarlık taktığı yahut süt emzirdiği evladı ile ilgilenmekten alıkoydum onu."

Yine bir başka şair şöyle demektedir:

"Görmediniz rni beni, geceleyin (ona) gittiğim her seferinde Koku sürünmemiş olsa dahi, onda bir hoş koku gördüğümü?"

Buna göre "Târik" yıldız için cins isimdir. Ona bu ismin verilış sebebi geceleyin görülmesidir. Şu hadis-i şerifte de (bu lafız) bu anlamda kullanılmıştır: "Peygamber (sav) kocası yanında bulunmayan hanım, (etek) traş(ı) olsun, saç başı birbirine karışmış kadın taransın diye, yolculuktan dönenin hanımının yanına geceleyin (habersiz) girmesini yasaklamıştır."[\[3\]](#)

Araplar geceleyin bir yere giden herkese "Târik" derler. Geceleyin gelen bir kimseye; "Taraka fulanun" "Fılan geceleyin geldi" denir. Fiil; "Taraka, yetruku, turukan" "Geceleyin geldi gelir, geceleyin gelmek" diye gelir. Bu işi yapan kimseye de (ism-i fail): "Tank" denilir. İbnu'r-Rumî şöyle demiştir:

"Ey başlangıcı vaktinde sevinip, geceleyin uyuyan kişi!

Kötü musibetler bazan seher vakti gelebilirler.

Baş tarafı hoş olan bir gece dolayısıyla sevinme sakın!

Nice gece sonları ateşler körükler."

es-Sıhah'ta şöyle denilmektedir: Târik, kendisine 'sabah yıldızı' denilen bir yıldızdır. Hind'in söylediği şu beyitte de bu anlamdadır:

"Bizler, yani Tarık'ın kızları

Yastıklar (değerli yaygılar} üzerinde yürürüz."

Yani bizim babamız, şeref itibariyle aydınlık saçan yıldız gibidir.

el-Maverdî dedi ki: "Tark"ın asıl anlamı dövmektir. (Balyoza, büyük çekice) "mitraka" denilmesi de burdan gelmekledir. Geceleyin gelen kimseye "Tank" deniliş sebebi, yerine ulaşmak için (kapı ve benzerlerini) "çalmaya" ihtiyacı olduğundan dolaydır. Bazıları da şöyle demiştir: Tark, gündüz de olabilir. Çünkü Araplar: "Eteytuke'l-yevme tarkateyni" "Bugün sana iki tarka (defa) geldim." derler. Peygamber (sav)'ın şu buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır: "Euzu bike min şerri tavâriki'l-leyli ve'n-nehâri illâ târikân yetruku bihayrin yâ Rahmân" *"Geceleyin ve gündüzün gelenlerin şerlerinden -hayır ile gelip kapıyı*

çalan müstesna- Sana sığınırım, ey Rahman!"[\[4\]](#)

Şair Ccrr bu fiili kullanarak şöyle demiştir

"Kalbleri avlayan çaldı kapını; fakat bu vakit

Ziyaret zamanı değildir "esenlikle geri dön" (dedim ona)." [5]

Daha sonra yüce Allah (Tarık'ı) açıklayarak şöyle buyurmaktadır: "*Tarık'ın ne olduğunu ne bildirdi sana? O delip, geçen yıldızdır*" buyruğundaki: "Es-sâkib" "*Delip, geçen;*" aydınlatan, aydınlık saçan, demektir. "Şihâbun sâkibun" "*Parlak, delici bir alev*" (es-Saffat, 37/10) buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır. "Sekabe, yeskubu, sukuben ve sikâbeten" "Aydınlatı, aydınlatır, aydınlatmak" ifadelen aydınlatmayı anlatmak için kullanılır. (Buna göre) "delip geçmesi" onun aydınlatması, ışık saçması demektir. Araplar: "Ateşini aydınlat (alevlendir)" anlamında; "Eskib nârake" derler. Şair de şöyle demiştir:

"İnsanlar onu (ününü) etrafa yaydılar, sanki o,

Çalıcırpı ile yakılıp alevlendirilmiş yükseklerdeki bir ateş gibidir."

Mücahid: *Delip geçen*: Alev ve hararet saçan demektir. el-Kuşeyri dedi ki: Çoğunluk "Târik" ve "Sâkib'in kendileriyle genel anlamın kastedildiği - Mücahid'den de zikrettiğimiz gibi- bir cins ismi olduğu kanaatindedir. [6]

"*Tarık'ın ne okluğunu ne bildirdi sana?*" buyruğu da kendisine and içilen bu vathıkların şanının büyüklüğüne işaret etmek içindir.

Süfyan dedi ki: Kur'ân-ı Kerim'de: "Vemâ edrâke" "*Sana ne bildirdi?*" diye varid olmuş herbir hususu ona (Peygambere) haber vermiştir. "Vemâ yudrike" "*Sen nerden bileceksin*" diye soru sorulmuş herbir şey de ona (Peygambere) bildirilmemiştir. [7]

4. Üzerinde bir gözetleyicinin bulunmadığı hiçbir nefis yoktur.

Katade dedi ki: Rızkını, amelini, ecelini tesbit ve muhafaza eden "hafaza" (melekleri kastedilmektedir.) Yine ondan şöyle dediği nakledilmiştir: Hayır ya da şer türünden amelini onun için tesbit edip, muhafaza eden, onunla birlikte bulunan melek demektir. Bu buyruk, yeminin cevabıdır.

Cevabın: "*Şüphesiz yok ki O, onu döndürmeye elbette güç yetirendir*" (8. âyel) buyruğu olduğu da söylenmiştir ki, bu görüş et-Tirmizi Muharnmed b. Ali'nin görüşüdür.

"İn": Edat şeddelisinden hafifletilmiştir. "Mâ" da tekid içindir. Yani şüphesiz herbir nefsin üzerinde bir koruyucu vardır.

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Mutlaka herbir nefsin üzerinde onu

kadere sağsalim teslim edinceye kadar, afetlere karşı koruyan bir koruyucu vardır. .

el-Ferrâ dedi ki: Koruyucu Allah tarafından'dır. Onu takdirlere sağsalim teslim etsin diye onu korur. el-Kelbî de böyle demiştir.

Ebu Ümâme dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu:

"Herbir nü'min ile birlikte -onun aleyhinde bir kader tayin edilmediği sürece- onu koruyan yüzaltmış melek vardır. Göz bunlar arasındadır. Sineklerin bal tabağına düşmeleri nasıl kollanıyorsa onu da yedi melek koruyup kollar. Eğer kul göz kırpacak bir süre kadar dahi kendisine bırakılacak olursa, şüphesiz şeytanlar onu kapar götürür." [8]

İbn Âmir. Asım ve Hamza "Lemmâ" lafzını "mim" harfini şeddeli okumuşlardır. "Mâ kullu nefsin illâ aleyhâ hâfız" "Üzerinde kuruyucu olmayan hiçbir nefis yoktur" demektir. Bu Huzeylilerin lehçesidir. Mesela onlar: "Neşdetuke lemmâ kumte" "Mutlaka kalkasın diye sana and veriyorum" derler. Diğerleri ise - belirttiğimiz gibi- tekid edici zaid bir lafız okrak şeddesiz okumuşlardır.

Bu âyetin bir benzeri de yüce Allah'ın şu buyruğudur: *"Onun önünden, arkasından kendisini Allah'ın emri ile gözetleyip, koruyan izleyicileri vardır."* (er-Ra'd, 13/11) Önceden de geçtiği üzere.

Koruyan'ın şanı yüce Allah'ın kendisi olduğu da söylenmiştir. Şayet O'nun bu varlıkları koruması olmasaydı bunlar kalamazlardı.

Koruyan'ın akıllı olduğu da söylenmiştir. Akıl insanı kendi menfaatine olan şeylere iletir ve kendisine zarar verecek şeylerden onu alıkoyar.

Derim ki: Akıl ve benzerleri araçtır. Gerçekte koruyucu ise yüce Allah'tır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Allah en hayırlı koruyucudur."* (Yusuf, 12/65) Bir başka yerele ele söyle buyurmaktadır: *"De ki: Gece ve gündüz Rahmana karşı sizi kim koruyabilir?"* (el-Enbiya, 21/42) ve benzeri başka buyruklar. [9]

5. O halde, insan neden yaratılmış olduğuna bir bakıversin.

6. O, atılıp, dökülen bir sudan yaratılmıştır.

7. O su, omurga ile göğüs kemikleri arasından çıkar.

8. Şüphe yok ki O, onu döndürmeye elbette güç yetirendir.

"O halde, insan" Ademoğlu "neden yaratılmış olduğuna bir bakıversin."

Bu buyruğun bundan önceki buyruklarla ilişkisi şudur. İnsana önce ilkin ne okluğuna ve ilkin hangi kanunlara tabi olarak yaratıldığına bakması tavsiye edilmektedir. Böylece onu yaratanın, kendisini yeniden yaratıp amellerinin

karşılığını vermeye kadir olduğunu bilsin, bunun sonucunda da yeniden yaratılacağı ve amellerinin karşılığını göreceği gün için çalışsın. Kendisini korumakla görevli olan meleklerle ancak nihayetinde kendisini sevindirecek şeyleri yazdırsın.

"Mimmâ hulika" "*Neden yaratılmış*" lafzı bir sorudur. "Hangi şeyden yaratılmış" demektir. [10]

Daha sonra yüce Allah: "*O atılıp, dökülen bir sudan yaratılmıştır*" diye buyurmaktadır ki, bu da sorunun cevabıdır, "*Atılıp, dökülen su*" da menidir.

"Ed-Dafıku" "Suyun dökülmesi" demektir. "Defaktu'l-mâe, edfukuhu, defkan" "Suyu döktüm, dökerim" denilir. Bu durumda olan suya; "Mâun dâfikun" "Dökülen su" denilir ki; (kipi ism-i fail olmakla birlikte ism-i meful olan): "Medfuk" "Dökülen" anlamındadır, Nitekim "gizlenen sır" anlamında: "Sırrun kâtimun" "Gizli sır" demeleri de bu kabildendir. Zira bu tabir meçhul fiil olarak "Dufika'l-mâu" "Su döküldü" ifadesinden gelmektedir. Buna karşılık -aynı anlamda- "Defeka'l-mâu" denilmez. Diğer taraftan: "Defeka'llahu ruhehu" "Allah onun canını alsın" denilerek bir kimse hakkında ölmesi için beddua edilebilir.

el-Ferra ve el-Ahfeş: "*Atılıp, dökülen bir sudan*" rahime dökülen demektir, diye açıklamışlardır. ez-Zeccac ise: Dökülme özelliği olan sudan, diye açıklamıştır. Zırhlı, oklu ve atlı kişi anlamında "Dâriu vefârisu vemâbilu" denilir. Bu aynı zamanda Sibeveyh'in de görüşüdür. O halde: "Ed-Dâfıku: İleri derecedeki gücü ile atılan" demektir.

Burada erkeğin ve kadının suyu olmak üzere her iki suyu da kastetmiştir. Çünkü insan bu ikisinden yaratılmıştır, fakat her ikisi birbirine karıştığından ötürü yüce Allah, onların ikisini de tek bir su kılmıştır.

İkrime'nin İbn Abbas'tan rivayetine göre o, "atılıp, dökülen" lafzını cıvık ve yapışkan diye açıklamıştır. [11]

"*O su, omurga*" yani sırt "*ile göğüs kemikleri arasından çıkar.*"

"*Omurga*" lafzı dört şekilde kullanılır. "Sulb" ile "Sulub" şekillerinin her ikisi de kıraatte okunmuştur. Üçüneü şekil "lam" harfî üstün olarak; "Salebe" şeklinde, dördüncüsü ise "kaaleb" vezninde; "Saalebe" şeklindedir, el-Abbas'ın şu mısraında da bu şekilde kullanılmıştır:

"Sen bir omurgadan (sulbden) rahime taşınyordun."

"*Göğüs kemikleri*" anlamındaki "Et-terâib" in tekili "Teribetun" şeklinde gelir. Bu da göğüse gerdanlık takılan yeri ifade eder. Şair şöyle demiştir:

"Zayıf ve göbeksiz, beyaz tenli, göbeği sarkmamış,
Gerdanlığı ise ayna gibi parlak ve düzdür."

"*Omurga*" ile erkekten, gelen, "*göğüs kemikleri*" ile de kadından gelen kast edilmiştir. İbn Abbas dedi ki: "*Göğüs kemikleri*" gerdanlığın yeridir. Yine ondan, memeleri arasındaki yerdir, dediği nakledilmiştir. İkrime de böyle demiştir. Yine ondan rivayet edildiğine göre "*kadının teraibi*" (mealde; göğüs kemikleri) elleri, ayakları ve gözleridir. ed-Dahhak da böyle demiştir. Said h. Cübeyr: Gerdandır, demiştir. Mücahid omuzlar ile göğüs arasındaki yerdir demiştir. Yine ondan göğüstür, diye açıkladığı rivayet edildiği gibi köprücük kemikleri olduğunu söylediği de nakledilmiştir.

İbn Cübeyr'in İbn Abbas'tan naklettiğine göre "*göğüs kemikleri*" bu taraftan dört kaburga kemiğidir demiştir. ez-Zeccac'ın naklettiğine göre, göğüs kemikleri göğsün sağ tarafından dört kaburga kemiği, sol tarafından da dört kaburga kemiğidir. Mamer b. Ebi Habibe ei-Medenî de şöyle demiştir: "*Göğüs kemikleri*" kalbin özüdür, çocuk da ondan meydana gelir. Arapça'da meşhur olan ise, bunların göğüs kemikleri ile göğsün boğaza yakın kemikleri olduğudur. Dureyd b, es-Simme şöyle demiştir:

"Eğer geri döner kaçarsanız, peşinize takılır sizlerin sırtına bineriz
Şayet üzerimize gelerseniz, bu sefer göğüslerinize bineriz."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Sanki gerdanından görünen göğüs kemikleri bir elde bulunan ve uzun süre
yanıp sönmeyen

Arabistan kirazı ağacından alev alev parlayan kor ateşmiş gibi göründü."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ve zaferan göğüs kemikleri üzerindedir,

Gerdanı ve göğsünün üst tarafı onunla dolup taşmıştır."

İkrime'den "*göğüs kemikleri*"nin göğüs olduğunu söylediği nakledilmiş. Semra da şu mısraı zikretmiştir:

"Onun göğüs (kemik)leri üzerinde inciden dizilmiş bir gerdanlık vardır." Zu'r-Rimme de şöyle demiştir;

"Hür göğüsler üzerinden gömleklerini yırttılar."

Burada (mısranın ilk kelimesi) "hı" harfî ile "Sarahne" diye de rivayet edilir ki; bu da "attılar" anlamındadır.

es-Sıhah'ta "teribetun" lafzı "terâib"in tekili olup bu da köprücük kemiği ile göğüs arasında bulunan göğüs kemikleridir, denilmektedir.

Şair şöyle demiştir;

"İki memesi göğüs kemikleri üzerine yükseldi."

El-Musakkib el-Abdi de şöyle demiştir:

"Ve göğüs kemiği üzerinde parıldayan altın,

Kırıksıklığı bulunmayan fildişi rengi gibi."

el-Cevheri'den başkaları da şöyle elemiştir: Erkek için: "Eş-şedvetu" kadın için "meme" gibidir. el-Asmai: Memenin yuvasıdır demiştir. İbnu's-Sikkât: Memenin etrafında bulunan ettir, diye açıklamıştır. İlk harfini ötreli söylersek hemzeli kullanırız, üstün söylersek hemzesiz kullanırız.

Tefsir'de şöyle denilmektedir: Erkeğin omurgasından çıkan sudan kemikler ve sinirler yaratılır. Kadının göğüs kemikleri arasından çıkan sudan da et ve kan yaratılır. Bu açıklamayı el-A'meş yapmıştır. Daha önce bu Al-i İmran sûresinin baş taraflarında (3/6. âyet, 1. başlıkla) Peygamber efendimize merfû' bir rivayet olarak da geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. el-Hucurat Süresi'nde de: *"Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık"* (el-Hucurat, 49/13) diye buyurulmaktadır. (Bu hususa dair açıklamalar) önceden (el-Hucurat, 49/13. âyet, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Denildiğine göre; erkeğin suyu beyinden iner, sonra hayalarda bir araya gelir. Bu yüce Allah'ın: *"Omurga... arasından çıkar"* buyruğu ile çelişmemektedir. Çünkü eğer beyinden iniyorsa elbette omurga ile göğüs kemikleri arasından geçer, Katade dedi ki: Yani (o su) erkeğin omurgasından ve kadının göğüs kemiklerinden çıkar,

el-Ferra'dan nakledildiğine göre; arablardan bu kabilden ifadeler nakledilir. Buna göre; *"omurga... arasından"* lafzı *"omurgadan"* demek olur.

el-Hasen dedi ki: Yani o su, erkeğin omurgasından ve yine erkeğin göğüs kemiklerinden, kadının da omurgasından ve yine kadının göğüs kemiklerinden çıkar. Diğer taraftan biz şunu biliyoruz ki; nutfe bedenın bütün cüzlerındendir. Bundan dolayı kişı anne babasına çokça benzer. Meninin çıkışından dolayı, bedenın tümünün yıkanmasındaki hikmet de işte budur. Aynı şekilde çokça cima' eden bir kimse sırtında ve omurgasında ağırlar bulur. Bunun sebebi ise, daha önce onun sulbünde bulunan suyun boşalmasından başka bir şey değildir.

İsmail, Mekkelilerden *"omurga"* anlamındaki lafzı "lam" harfini ötreli olarak; "Sulub" diye okuduklarını rivayet etmiştir. Bu okuyuş aynı şekilde İsa es-Sakaffi'den de rivayet edilmiştir. el-Mehdevî bunu nakletmiş olup şöyle demiştir: Meninin erkeğin omurgası ile göğüs kemiklerinden çıktığını kabul edenlere göre *"çıkır"* lafzındaki zamir suya racidir. Erkeğin omurgası ile kadının göğüs kemikleri arasında çıktığını kabul edenlere göre ise, zamir insana ait olur.

Bu kelime "sad" ve "lam" harfleri üstün olarak; "Saleb" diye de okunmuştur Bu lafzın (önceden geçtiği üzere); "Sulb, sulub, salebe,saalebe" şeklinde dört ayrı

söyleyişi vardır. el-Accac dedi ki:

"Yüklü bulut gibi bir omurgadan..."

Peygamber (sav)'ın öğülmesi sadedinde de şöyle denilmiştir:

"Bir sulbden (omurgadan) rahime taşınırdın."

Bu husustaki beyitler meşhur olup bilinmektedir. [12]

"Şüphe yok ki; O", yani şanı yüce Allah "onu döndürmeye" yani suyu geldiği yere geri çevirmeye "elbette güç yetirendir." Mücahid ve ed-Dahhak böyle açıklamıştır. Yine onlardan gelen rivayete göre anlam şudur: O suyu tekrar omurgaya geri çevirmeye güç yetirendir. İkrime de böyle açıklamıştır.

Yine ed-Dahhak'tan anlamın şöyle olduğu rivayet edilmiştir: O insanı önceden olduğu gibi tekrar suya döndürmeye güç yetirendir.

Ondan gelen bir diğer rivayete göre anlam şudur; O, insanı yaşlılıktan gençliğe, gençlikten yaşlılığa döndürmeye güç yetirendir. el-Mehdevî'de de böyledir. el-Maverdî ve es-Sa'lebî de: Gençliğe, gençlikten nutfeye (döndürmeye güç yetirendir) demektir.

İbn Zeyd dedi ki: O, suyu çıkmamak üzere alıkoymaya güç yetirendir.

İbn Abbas, Katade, el-Hasen ve yine İkrime şöyle demişlerdir: O, ölümden sonra insanı tekrar geri döndürmeye (yaratmaya) güç yetirendir. Taberi'nin tercih ettiği açıklama da budur. es-Sa'lebî dedi ki: Daha güçlü olan açıklama da budur. Çünkü yüce Allah: "O gün, gizlilikler açığa çıkartılır" (9. âyet) diye buyurmaktadır.

el-Maverdî dedi ki: Âhirette onu dirilttikten sonra tekrar dünyaya geri döndürmeye güç yetirendir, anlamına gelme ihtimali de vardır. Çünkü kâfirler, o halde yüce Allah'tan dünyaya geri döndürülmeyi isteyeceklerdir. [13]

9. O gün gizlilikler açığa çıkartılır.

Gizliliklerin Açığa Çıkartılacağı Gün:

Buyruğu, o insanı yeniden diriltemeye güç yetirendir, anlamında kabul edenlerin görüşüne göre: "Yevm" "Gün" lafzında âmil, yüce Allah'ın; "güç yetirendir" (8. âyet) buyruğudur. Bunda "onu döndürmeye" (8. âyet) buyruğu amel etmez. Çünkü bu durumda; "İnne" "Şüphe yok ki" {8. âyet) buyruğunun haberine muttasıl olan ifade ile sıra birbirinden ayrılmış olur.

"Şüphe yok ki O, onu döndürmeye elbette güç yetirendir" buyruğu ile ilgili diğer görüşlere göre ise "o günde" buyruğundaki amil gizli bir fiildir. Bunda "güç

yetirendir" anlamındaki lafız amel etmez. Çünkü bundan (onu döndürmeye güç yetirmekten) kasıt bunun dünyada olacağıdır.

"Açığa çıkartılır" sınıdır, imtihan edilir, demektir. Ebu'l-Ğûl et-Tuhavî şöyle demiştir:

"Kahramanlıkları son bulmaz onların, velev ki onlar

Ardı arkasına çeşitli zamanlarda savaş ateşine düşseler bile."

Bu beyitin ilk kelimeleri; "Teblâ bâletuhum" diye de rivayet edilir. Bunun "te" harfini örelili olarak; "Tublâ" diye rivayet edenler, bu lafzı 'sınamak, denemek':ten gelen bir kelime olarak kabul ederler. Bu rivayete göre -kahramanlık anlamı verilen kelime olan-: "el-bâletu" hoşlanmayın anlamına gelir. Sanki: Onların bu hususta yani savaş hususunda hoşlanmadıkları bilinmez, demek istemiş gibidir. "Tublâ" *"Açığa çıkartılır"* lafzı da bilinir anlamına gelir.

[14]

Recez vezninde şair şöyle demiştir:

"Bugünden önce sen beni küçümsüyordun

Bugün de ben seni tanıyorum artık ve sen de beni tanıyorsun."

Bir önceki beyitin ilk kelimelerini "te" harfini üstün olarak: "Teblâ" diye rivayet edenlerin rivayetine göre de anlam şöyle olur: "Savaş onların aleyhine zaman zaman tekrarlanacak olsa dahi, onlar savaşmaktan yana zaaf göstermezler." Çünkü zorlu işler insanın aleyhine tekrarlanacak olursa onu yıkar ve onu zayıf düşürür.

"Gizlilikler açığa çıkartılır." Görünmeyen, saklı olan şeyleri dışarı çıkar ve görünür anlamında olduğu da söylenmiştir. Gizli olan ve saklı olan şeyler ise, insanın açığa vurmadığı hayır ya da şer türünden olup içinde saklayıp, dışa vurmadığı iman ya da küfür türünden herşeydir. Nitekim el-Ahvas şöyle demiştir:

"Kalbin içinde ve ciğerimde onun için saklı kalacaktır.

Gizli, saklı bir sevgi, gizliliklerin açığa çıkacağı günde." [15]

"Gizlilikler" in Mahiyeti İle İlgili Görüşler;

Peygamber (sav)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

"Yüce Allah, dört hususta kullarına güveni esas kılmıştır, bunlar namaz, oruç, zekât ve gusüldür. İşte yüce Allah'ın kıyamet gününde sınavacağı gizlilikler bunlardır." [16]

Bu hadisi el-Mehdevî zikretmiştir.

İbn Ömer dedi ki: Peygamber (sav) buyurduki:

"Üç husus vardır ki, kim onları gereği gibi korursa; o, gerçek anlamıyla Allah'ın dostudur. Kim de bunlara ihanet ederse o gerçek anlamda Allah'ın düşmanıdır. Namaz, oruç ve cünüblükten gusletmek."[\[17\]](#)

Bunu da es-Sa'lebî zikretmiştir.

el-Maverdî, Zeyd b. Eslem'den şöyle dediğini zikretmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki:

"Emanet üç husustur. Namaz, oruç ve cünüblük. Yüce Allah Ademoğluna namazı emanet etmiş ve bu hususta ona güveni esas kılmıştır. O, dilerse namaz kılmadığı halde, namaz kıldım diyebilir. Yine yüce Allah, Ademoğluna orucu emanet etmiş ve bu hususta ona güvenilmesini esas kılmıştır. Dilerse oruç tutmadığı halde, oruç tuttum diyebilir. Yine yüce Allah, cünüblük hususunda Ademoğluna güveni esas kılmıştır. O dilerse gusletmediği halde guslettim diyebilir. Arzu ederseniz "o günde gizlilikler açığa çıkartılır" buyruğunu okuyunuz."[\[18\]](#)

Bu hadisi es-Sa'lebî de Ata yoluyla zikretmiş bulunmaktadır.

Eşheb'in rivayetine göre; o şöyle demiştir: Ben Malik'e yüce Allah'ın: *"O gün gizlilikler açığa çıkartılır"* buyruğu hakkında şöyle sordum:

"Abdestin gizliliklerden olduğuna dair sana bir rivayet ulaştı mı?" O şöyle dedi:

"Bu husus bana insanların söylediği sözler arasında ulaşmış bulunmaktadır. Rivayet edeceğim bir hadis olarak ise bana böyle bir şey ulaşmış değildir. Namaz gizliliklerdendir, oruç gizliliklerdendir. Kişi isterse namaz kılmadığı halde namaz kıldım diyebilir. Kalblerde bulunan hususlar da gizliliklerdendir ve Allah kullarına bunların karşılıklarını verir."

İbnu'l-Arabî dedi ki: İbn Mesud dedi ki: Emanet dışında şehidin bütün günahları bağışlanır, Abdest emanettendir, namaz ve zekât emanettendir. Bir kimsenin yanında emanet olarak bırakılan mal emanettendir. Bunun en ağır olanı ise emanet olarak bırakılan maldır. Kıyamet gününde bu kişiye aldığı günkü şekliyle müşahhas olarak gösterilir ve ona gösterilen bu emanet cehennemine dibine atılır. Ona: Onu çıkart denilir, o da onun arkasından gider ve onu alıp boynuna koyar. Nihayet onu dışarı çıkartacağını ümit edeceği bir noktaya gelince üzerinden kayar, geri düşer. O da onun arkasından gider. Zaman uzayıp gittikçe onun bu hali de devam edip gidecektir.

Ubeyy b. Ka'b dedi ki: Ferci hususunda kadına güven duyulması emanettendir. Eşheb dedi ki: Süfyan bana dedi ki: Ay hali ve gebelik hususunda bu böyledir. Eğer: Ben ay hali olmadım ve ben hamileyim diyecek olursa, bu hususta kendisinin yalan söylediği bilinecek herhangi bir şey ortaya çıkmadığı sürece, onun dediği kabul edilir.

Hadiste şöyle denilmiştir: "Cünüblükten gusletmek emanettendir."

İbn Ömer dedi ki: Yüce Allah, kıyamet gününde gizli olan herbir sırrı açığa çıkartır ve bu, yüzlerde ya bir güzellik ya da bir çirkinlik olarak görülür. Allah herşeyi bilendir. Fakat meleklerin ve mü'minlerin alâmetlerini açığa çıkartır (böylece başkaları da bu gizlilikleri öğrenmiş olur). [19]

10. Onun ne bir gücü olur, ne de bir yardımcısı.

"Onun" insanın ne "bir gücü" kendisini koruyacak ve kollayacak "bir gücü ne de" karşı karşıya bulunduğu bu hale karşı kendisine yardım edecek "bir yardımcısı" olur.

İkrime'den rivayet edildiğine göre o, *"onun ne bir gücü olur, ne de bir yardımcısı"* buyruğu hakkında şöyle demiştir: Bunlar hükümdarlardır. Kıyamet gününde onların ne bir gücü olacaktır, ne de bir yardımcıları.

Süfyan dedi ki: Güçten kasıt aşiret, yardımcıdan kasıl ise antlaşmalıdır.

Bir diğer açıklamaya göre *"onun"* bedeninde *"ne bir gücü olur, ne de"* Allah'a karşı kendisini koruyacak ve kendisi dışında *"bir yardımcısı"* olacaktır.

Bu da Katade'nin açıklaması ile aynı anlamı ifade eder. [20]

11. Andolsun, dönüşlü olan semaya.

12. Yarılan yete ki;

13. Şüphesiz o, kesinlikle ayırdedil bir sözdür.

14. O, bir şaka değildir.

15- Gerçekten onlar oldukça hile yapıyorlar.

16. Ben de bir hile yaparım.

"Andolsun dönüşlü olan" yani yağmuru olan "semaya." Çünkü her yıl semadan ardı arkasına yağmur yağar. Genel olarak müfessirlr böyle demişlerdir. Dilciler de Er-Rac'" "Dönüş" yağmur demektir, demişler ve suya benzettiği bir kılıcı nitelendiren el-Mütenahhil'in şu beyitini zikretmişlerdir:

"Su gibi beyazdır o, içirilere kadar işler

Kalabalıklar arasında (birisinin vücuduna) battı mı o yapayalnız kalır (görülmez olur.)"

el-Halil dedi ki: "Er-Rac' " "Bizzat yağmur" demektir. Aynı zamanda bahar bitkisi anlamına da gelir.

"Dönüşlü", faydalı anlamındadır diye de açıklanmıştır. Yağmura; "Evben" "Dönüş" denildiği gibi, bazan: "Rac'an" "Dönüş" de denilebilir. Şair şöyle

demiştir:

"O tepesine ancak bulutun sığındığı ve ancak yuvalarına dönen arılarla, Yağmur damlalarının düştüğü, çok yüksek bir kale (gibi)dir."

Abdurrahman b. Zeyd dedi ki: Güneş, ay ve yıldızlar, semada (yerlerine) dönerler. Bir taraftan doğar, diğerinden batarlar.

Melekli (semâ) diye de açıklanmıştır. Çünkü onlar, kulların amelleri ile birlikte oraya geri dönerler. Bu bir kasemdir. [21]

"Yarılan yere ki", buyruğu da bir başka kasemdir. Bitki, ağaç, meyve ve ırmakları dışarı çıkartarak yarılır. Bunun bir benzeri yüce Allah'ın: "Sonra da yeri gereği gibi yararız" (Abese, 80/26) âyetidir.

(Abese Sûresi'ndeki) bu âyette yer alan "Es-Sad" "*Yarılan*" lafzı "yarmak" anlamındadır. Çünkü bitki de yeri yarararak çıkar ve yer o dışarı çıkınca yarılır. Sanki bitkisi olan yere (andolsun) buyurulmuş gibidir. Çünkü bitki yeri yarararak çıkar.

Mücahid de şöyle demiştir: Yürüyenlerin yardıkları yolları bulunan yer, demektir. Ekinli olan yer, diye de açıklanmıştır. Çünkü ekin için çift sürülürken yer yarılır. Ölüleri olan, diye de açıklanmıştır. Çünkü ölümden sonra dirilmeleri ve mahşere gelmeleri için yer, onların üzerinden yarılacaktır. [22]

"Şüphesiz o kesinlikle ayırdedici bir sözdür." İşte yemin bu husus hakkındadır. Yani şüphesiz ki Kur'ân, hak ile batılı birbirinden ayırdeder. Bu kitabın baş taraflarında el-Hâris'in, Ali (r.a)'dan rivayet ettiği şu hadis de geçmiş bulunmaktadır: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim:

"Bu öyle bir kitaptır ki, onda sizden öncekilerin haberi, sizden sonrakilerin hükmü vardır. O ayırdedici bir sözdür. O bir şaka değildir. Herhangi bir zorba (zorbalık ederek) onu terkedecek olursa, Allah onun belini kırar. Kim hidayeti ondan başka bir yerde arayacak olursa, Allah onu saptırır."

"Ayırdedici söz"den kastın daha önce bu sûrede geçmiş bulunan: "Şüphe yok ki O, onu döndürmeye elbette güç yetirendir, O günde gizlilikler açığa çıkartılır" (8-9. âyeler) buyruğundaki tehdit olduğu da söylenmiştir. [23]

"O" Kur'ân-ı Kerim "*bir şaka*" batıl ve oyuncak "*değildir*."

"Hezl: Şaka" ciddiyetin zıttıdır. "Hezele, yehzilu" "Şaka yaptı, yapar" denilir. Şair el-Kumeyt şöyle demiştir:

"Hergünde bize karşı ciddi davranılır, biz ise şaka ile geçiştiriyoruz." [24]

"Gerçekten onlar" Allah'ın düşmanları "oldukça hile yapıyorlar." Muhammed (sav)'a ve ashabına hile ve tuzaklar kuruyorlar. [25]

"Ben de bir hile yaparım." Yani onların hile ve tuzak kurmalarının karşılığı olan ceza ile onları cezalandırırım.

Bedir günü, onların öldürülmeleri ve kimilerinin esir alınmaları şeklindeki musibetin kastedildiği söylenmiştir. Bir görüşe göre de "Allah'ın hilesi" onların bilmedikleri bir yerden derece derece azaba yakınlaştırılmaları demektir. Bu anlamdaki açıklamalar yüce Allah'ın: "Asıl, Allak onlarla alay eder." (el-Bakara, 2/15) buyruğu açıklanırken Bakara Sûresi'nin baştaflarında yeteri kadarıyla geçmiş bulunmaktadır. [26]

17. Bu nedenle o kâfirlere mühlet ver, onlara azıcık mühlet ver!

"Bu nedenle, o kâfirlere mühlet ver, onlara azıcık mühlet ver!" Yani onları ertele. Allah'tan onların çabucak helak edilmelerini isteme ve onların işleri hakkındaki tedbirine razı ol. Daha sonra yüce Allah'ın: "Kılıç âyeti" diye bilinen; "Artık o müşrikleri nerede bulursanız öldürün" (et-Tevbe, 9/5) âyeti ile nesh oldu.

"Onlara ... mühlet ver" lafzı bir tekiddir. (Âyet-i kerimedeki şekilleriyle): "Mehhil" ile "Emhil" aynı anlamdadır. Tıpkı: "Nezzil" ile "Enzil" şekillerinin "indir" anlamında olduğu gibi. "Emhelehu" "Ona mühlet verdi" demektir. de "Mehelehu" da aynı anlamdadır, mastarı "Temhilân" diye; ismi de: "mühlet'dir. "El-İstimhâl" "Mühlet istemek, süre tanımak" demektir. "Temehhele fi emrihi" "İşinde ağır davrandı" anlamındadır. "Etmehelu'l-mehulâlen" "Ayağa kalktı, dikildi" anlamındadır. Yine; "El-Tumhilâl" "Durgunluk ve hareketsizlik" demektir, "Mehlen yâ fulân" "Yavaş ol, yumuşak ol" demektir. [27]

"Azıcık"; İbn Abbas'tan rivayete göre; yakın bir zamana kadar, demektir. Katade "biraz" diye açıklamıştır. İfade: Onlara az bir mühlet ver, takdirindedir. Arapçada; "Ruveydan" lafzı "Ruvd"un küçültme ismidir. Ebu Ubeyd bunu böyle açıklamış ve şu mısraı zikretmiştir:

"Sanki o ağır ağır yürüyen bir sarhoş (ya da; uyku sersemi) gibidir."

"Ruveydan" "Yavaş ve ağır" demektir. "Ruveydeke" "Mühlet ver, süre ver" anlamındadır. Sondaki "kef" eğer: "Ef'ıl" "Yap" emir anlamını veriyor ise gelir, başka anlamlarda getirilmez. "Dal" harfinin harekelenmesi ise iki sakinin arka arkaya gelmesinden ötürüdür. Bundan dolayı mastarlar gibi nasbedilmiştir. Bu

ise emir anlamında küçültme lafzıdır. Zira bu küçültme; "İrvâd"den yapılan terhimden bir küçültmedir ve bu; "Evrade, yuvridu"nın mastarıdır. Bunun dört şekli sözkonusudur. Fiil isim, sıfat, hal ve mastar. İsim: "Ruveyd amran" "Amr'a süre tanı" kabilîndendir. Sıfat hali: "Sâru siren ruveydân" "Yavaşça yol aldılar" gibi ifadelerde kullanılır. "Sâra'l-kavmu ruveydan" "O adamlar yavaş olarak yürüdüler" kabilindeki ifadeler de haldir. Çünkü bu lafız, marife ile bitişik geldiğinden o marife ismin hali olmuştur. Mastar olarak kullanımı da: "Ruveyde amru" şeklinde izafetli kullanımdır. Yüce Allah'ın; "Fedarbe'r-rikâb" "*Boyunlarını vurun*" (Muhammed, 47/4) buyruğunda olduğu gibi. Bütün bu açıklamaları el-Cevheri yapmıştır.

Âyet-i kerimedeki şekil ise bunlardan bir mastara sıfat olması şeklidir ki; "İmhâlen ruveyden" "*Onlara az bir mühlet (ver)*" demek olur. Bununla birlikte hal olması da mümkündür. Azaplarının çabuk gelmesini istemeksizin onlara mühlet ver, süre tanı, demek olur.

Târik Sûresi'nin tefsiri burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun.[\[28\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/7.

[\[2\]](#) el-Vâhidi, Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân, s. 476.

[\[3\]](#) Bu manadaki hadisler için bk: Buhari, V, 2008, 2009: Müslim, III, 1527; Müsned, III. 298, 355.

[\[4\]](#) Muvatta, II, 950; Nesaî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VI, 237; Taberânî, Evsat, I, 19, Kebir, IV, 114, XXV, 12

[\[5\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/7-10.

[\[6\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/10.

[\[7\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/11.

[\[8\]](#) Heysemi, Mecma', VII, 209, -ravilerinden Ufeyr b. Ma'dan'ın zayıf olduğu kaydıyla.-

[\[9\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/11-12.

[\[10\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/12-13.

[\[11\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/13.

[\[12\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/13-17..

[\[13\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/17-18.

- [14] Hu durumda beyit: Onların -savaşa girseler dahi- savaştan hoşlanmadıkları bilinmez demek olur.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/18-19.
- [16] Ebu Nuaym, Hilye, II, 193
- [17] Heysemî, Mecnâ', I, 293 -ravilerinden Adiy b. el-Fadl'ın zayıf olduğu kaydıyla-
- [18] Maverdi, Nüket, VI, 248.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/19-21.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/21.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/22.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/23.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/23.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/23.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/23.
- [26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/23-24.
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/24.
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/24-25.

A'LÂ SÜRESİ

1- "Gerçek Şu Ki Umduğunu Elde Eder,"

2- Fıtır Sadakası İle Bayram Namazı Mçdine'de Sözkonusu Olmuştur.

Bu Buyruklar İse Mekkîdir:

3- Rablerinin Adını Anarak Namaz Kılanlar:

A'LÂ SÜRESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Cumhurun görüşüne göre Mekke'de inmiştir. ed-Dahhak Medine'de inmiştir, demiştir. Ondokuz âyet-i kerimedir.[\[1\]](#)

1. O en yüce Rabbinin ismini tesbih et!

Kur'ân okuyan bir kimsenin "*O en yüce Rabbinin ismini tesbih et*" buyruğunu okuduğu takdirde hemen arkasından "*Subhane rabbiye'l-a'lâ: En yüce Rabbimi tesbih ederim*" demesi müstehabtır. Bunu -ilende geleceği üzere- Peygamber (sav) ile ashab ve tabiinden bir topluluk söylemiştir.

Cafer b. Muhammed, babasından, o dedesinden şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yüce Allah'ın, Hizkıyâil diye anılan bir meleği vardır. O meleğin onsekizbin kanadı vardır. İki kanat arası mesafe beşyüz yıldır. İçinden: Arşın tamamını görebilir misin? diye bir soru geçti. Allah ona kanatları kadarını verdi. İki kanat arası mesafe beş yüz yıl olmak üzere otuzaltıbin kanadı oldu. Sonra yüce Allah ona: "Ey melek uç!" diye vahyetti. Yirmibin yıl kadar süre uçtu. Arş'ın bacaklarından birisinin üst noktasına ulaşamadı. Daha sonra yüce Allah, kanatlarını ve gücünü bir kat daha arttırdı ve ona uçmasını emretti. Otuzbin yıllık bir süre daha uçtu, yine oraya ulaşamadı. Yüce Allah, ona şunu vahyetti:

"Ey melek! Eğer sen bu kanatların ve bu gücünle Sûra üfürüleceği vakte kadar uçacak dahi olsan, Arşımın bacağına ulaşamazsın." Bunun üzerine melek:

"Subhâne Rabbiye'l-a'lâ" dedi, yüce Allah da:

"*O en yüce Rabblniü ismini tesbih et*" buyruğunu indirdi. Peygamber (sav)'a:

"*Bunu secde ettiğiniz vakit söyleyin*" diye buyurdu.[\[2\]](#)

Bu hadisi es-Sa'lebî "el-Arais" diye bilinen kitabında zikretmiş bulunmaktadır.

İbn Abbas ve es-Süddi dedi ki: "*O en yüce Rabbinin ismini tesbih et!*" buyruğu, en yüce Rabbini tazim et, anlamındadır. Buradaki "isim" lafzı sıladır. Bununla müsemma (ismin ad olduğu zat)ın tazimi kastedilmiştir. Lebid'in şu mısraında dediği gibi:

"Bir sene (doluncaya kadar ağlayınız), sonra da Selâm'ın ismi üzerinize olsun."

Kötülüklerden, ilhad edenlerin (onun hakkında eğri ve yanlış yola sapanların) .söylediklerinden Rabbini tenzih et, anlamında olduğu da söylenmiştir.

Taberi'nin zikrettiğine göre anlamı, Rabbinin adını, başkasına ismini vermekten, tenzih et, şeklindedir.

Sen huşu' ve tazim edici olmaksızın O'nun adının anılması halinde gerekli saygıyı göstermeksizin Rabbini anmaktan ve O'nun adını ağzına almaktan tenzih et, anlamında olduğu da söylenmiştir. Böyle diyenler "ism"i isim verme (adlandırma) anlamında kabul etmişlerdir. Ancak en uygunu ismin müsemmânın kendisi olmasıdır.

Nâfi', İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Allah'ın ismi, yüce oldu deme. Çünkü Allah'ın adı en yüce olanın ta kendisidir.

Ebu Salih, İbn Abbas'tan: En yüce Rabbinin emriyle namaz kıl, (diye açıkladığını) rivayet etmektedir. O dedi ki: Bu da; Subhane Rabbike'l-a'lâ, demektir.

Ali (r.a), İbn Abbas, İbn Ömer, İbnü'z-Zübeyir, Ebu Musa ve Abdullah b. Mesud (r.anh)'dan rivayet edildiğine göre; onlar bu sûreyi okumaya başladıklarında bu sûrenin başında böyle bir emir verildiği için bu emre uymak üzere; "Subhâne Rabbiye'l-a'lâ: en yüce Rabbimi tenzih ederim" derlerdi. O bakımdan bu husustaki okuyuşlarında onlara uymak tercih edilir. Yoksa "Subhane Rabbiye'l-a'la" sözü -bazı sapıkların söyledikleri gibi- Kur'ân'dandır, diye bu söz söylenmez.

Ubeyy'in kıraatinde bu buyruğun: "Subhane Rabbiye'l-A'la" "En yüce Rabbimi tenzih ederim" şeklinde olduğu da söylenmiştir. İbn Ömer de bunu böylece okumuş. Hadiste belirtildiğine göre Rasûlullah (sav) bunu okuduğu vakit:

"Subhane Rabbiye'l-a'la: en yüce Rabbimi tenzih ederim" dermiş^[3]

Ebu Bekr el-Enbârî dedi ki: Bana Muhammed b. Şehriyar anlattı, dedi ki: Bize Huseyn b. el-Esved anlattı, dedi ki: Bize Abdu'r-Rahman b. Ebi Hammad anlattı, dedi ki: Bize İsa b. Ömer anlattı. O babasından şöyle dediğini nakletmektedir: Alî b. Ebi Talib (a.s) namazda: "*O en yüce Rabbinin ismini tesbih et*" buyruğunu okudu sonra da: "Subhane Rabbiye'l-a'lâ: En yüce Rabbimi tenzih ederim" dedi. Namaz bittikten sonra kendisine:

"Ey mü'minlerin emiri, sen bunu Kur'ân'a ilave mi ediyorsun?" diye soruldu. O:

"Neden söylediyorsunuz?" deyince, onlar:

"Subhane Rabbiye'l-a'lâ (demeni kastediyoruz)" dediler. Ali:

"Hayır, bizler bir hususla emrolunmuştuk, ben de onu söyledim", dedi.

Ukbe b. Amir el-Cüheni'den dedi ki: "*O en yüce Rabbinin ismini tesbih et*" buyruğu nazil olunca, Rasûlullah (sav): "*Bunu secde ettiğiniz vakit söyleyiniz*" diye buyurdu^[4]

Bütün bunlar (buradaki) "ism"in müsemmâ'nın kendisi olduğuna delil teşkil etmektedir. Çünkü onlar: "Subhane ismi rabbiye'l-a'lâ: En yüce Rabbimin ismini tenzih ederim" dememişlerdir.

Denildiğine göre ilk olarak "*Subhâne Rabbiye'l-a'lâ*" diyen kişi Mikâil (a.s)'dır. Peygamber (sav) Cebrail'e şöyle sormuş:

"Ey Cebrail! Bana namazda veya namazın dışında; Subhane Rabbiye'l-a'lâ diyen kimsenin sevabını bildir." Cebrail şöyle demiş:

"Ey Muhammed! Bu sözü ister secde halinde, ister secde hali dışında söyleyen mü'min erkek veya kadına mutlaka onun Mizanından, Arş'tan, Kürsi'den ve dünyanın dağlarından daha ağır (sevab) konulur. Yüce Allah: "Kulum doğru söyledi. Ben herşeyin üstündeyim. Benim üstümde hiçbir gey yoktur. Ey meleklerim, Benim ona mağfîret ettiğime ve onu cennete koyduğuma şahitlik edin", der. Bu kişi vefat etti mi Mikail her gün onu ziyaret eder. Kıyamet günü oldu mu o kimseyi kanadı üzerinde taşır. Yüce Allah'ın huzurunda onu durdurur. "Ey Rabbim! Beni bunun hakkında şefaâtçi kıl, " der. Yüce Allah da: Seni ona şefaâtçi kıldım, haydi onu cennete götür, diye buyurur."

el-Hasen dedi ki: "*O en yüce Rabbinin ismini tesbih et*" buyruğu; en yüce Rabbin için namaz kıl, demektir. Bir başka açıklamaya göre; yüce Allah'ın isimleri ile dua et (namaz kıl)! Müşriklerin dua esnasında yaptıkları şekilde ıslık çalarak ve el çırparak değil, demektir.

Rabbini anarak sesini yükselt! anlamında olduğu da söylenmiştir. Cerir şöyle demiştir:

"Hacılar tesbih edip tekbir getirdikleri sürece yüce Allah da Tağliblilerin yüzlerini çirkin etsin!" [\[5\]](#)

2. O ki; yaratıp, düzenleyendir.
3. O ki; takdir edip, yol gösterendir.
4. O ki; mer'alar çıkaran,
- 5- Sonra da onu kupkuru ve simsiyah hale getirendir.

"*O ki; yaratıp, düzenleyendir*" buyruğunda geçen "*tesviye*" "düzenleme"nin anlamı daha önceden el-İnfîtar Sûresinde (82/7. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. Yani o, yarattığını düzenli kılandır. O'nun yaratmasında karışıklık ve düzensizlik yoktur.

ez-Zeccâc dedi ki: Boyunu, posunu düzeltti, demektir. İbn Abbas'ın: Yarattığı şeyleri güzel yarattı, diye açıkladığı rivayet edilmiştir. ed-Dahhak dedi ki: Adem'i yarattı ve onun yaratılışını düzenli kıldı.

Şöyle de açıklanmıştır: O, babaların sulblerinde yarattı, annelerin rahimlerinde düzenledi.

Bir diğer açıklamaya göre: Bedenleri yarattı ve kavrayışları düzenledi. İnsanı

yaratıp, onu teklife hazırladı, anlamında olduğu da söylenmiştir. [6]

"O ki takdir edip, yol gösterendir" buyruğundaki: "Kaddera" "Takdir edip" buyruğunu Ali (r.a) ile es-Sülemî ve el-Kisâî "dal" harfî şeddesiz olarak; "Kadera" diye okumuşlar, diğerleri ise şeddeli okumuşlardır. Her iki okuyuş da aym anlamdadır. Yani her şekle (varlığa), kendisine uygun şekli verip öylece takdir etti.

"Yol gösterendir", irşâd edendir.

Mücahid dedi kî: Bedbahtlığı ve mutluluğu takdir edip, doğruluk ve sapıklığı gösterendir. Yine ondan şöyle dediği rivayet edilmiştir: İnsana mutluluk ve bedbahtlığını gösterdi, davarları da mer'alara ilettiler.

Bir diğer açıklamaya göre, onların temel gıdalarını ve rızıklarını takdir etti. Eğer insan iseler onlara maişet yollarını gösterdi, eğer hayvan iseler onlara mer'alarını gösterdi.

İbn Abbas, es-Süddî, Mukatil ve el-Kelbî'den yüce Allah'ın: *"Yol gösterendir"* buyruğu hakkında şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: O yarattıklarına erkeğin dişiye nasıl ulaşacağını öğretmiştir. Nitekim Tâ-Hâ Sûresi'nde şöyle buyurmuştur: *"Rabbiniz bütün herşeye hilkatini verip, sonra da doğru yolu gösterendir,"* Yani erkeği dişiye iletendir.

Ata da şöyle demiştir: Herbir canlıya kendisine uygun olanı takdir edip yarattı ve ona ilettiler.

Eşyada menfaatleri yarattı, insana da, o eşyadan menfaatleri çıkartma yolunu gösterdi, diye de açıklanmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre: O, her bir canlı için kendisine uygun olanı takdir etti ve onu uygun olana götüren yolu gösterdi. Ondan nasıl yararlanacağını öğretti.

Anlatıldığına göre, yılanın üzerinden bin yıl geçti mi kör olur. Yüce Allah, ona gözünü "râziyânic" denilen taze ot yaprağına sürecektiyorsa, gözlerinin göreceği ilhamını vermiştir. Bazan kendisi ile bu otun bulunduğu meskun yer arasında günlerce mesafenin bulunduğu bir çölde bulunur ve kör olmasına, mesafenin de uzaklığına rağmen bu kadar mesafeyi kateder ve sonunda buradaki bahçelerden birisinde bulunan râziyân ağacına atılır ve isabet etmemesi de söz konusu olmaz. Gözlerini ona sürer ve yüce Allah'ın izniyle tekrar görür.

İnsanın sınırsız denecek kadar çok maslahatlarına, tesbit edilemeyecek kadar fazla olan gıda, ilaç gibi ihtiyaçlarına, din ve dünyasını ilgilendiren hususlarda hidayete iletilmesi, diğer taraftan hayvanların, kuşların, yeryüzündeki haşerelerin ilhamlara mazhar olmaları da çok geniş bir konudur ve pek büyük bir meseledir. Kimse bunları gereği gibi kuşatamaz, kavrayamaz. En yüce olan Rabbim, her

türlü eksiklikten münezzehtir.

es-Süddi dedi ki: Yüce Allah, ceninin rahimde kalacağı süreyi dokuz ay, bundan daha az veya daha çok bir süre olarak takdir etmiş sonra da ona rahimden çıkış yolunu göstermiştir.

el-Ferrâ dedi ki: Yani o takdir etti, doğru yolu gösterdi ve saptırdı. Bunlardan birisini zikretmekle yetinmiştir. Yüce Allah'ın: *"Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler... bağışladı."* (en-Nahl, 16/81) buyruğunda olduğu gibi.

Buyruğun: İmana davet etti, anlamında olma ihtimali vardır. Yüce Allah'ın: *"Ve muhakkak ki sen dosdoğru yola iletirsin."* (eş-Şura, 42/52) buyruğunda olduğu gibi ki davet edersin demektir. Peygamber, herkesi imana davet etmiştir. *"Yol gösterendir"*, yani o fiilleriyle onlara vahdaniyetinin delillerini, kendisinin Alîm ve Kadir (herşeyi bilen, herşeye güç yetiren) olduğunu göstermiştir.

"Takdir etti" anlamındaki lafzın "dal" harfini şeddeli okuyanların bu okuyuşlarının "takdir etmek"den geldiğinde görüş ayrılığı yoktur. Yüce Allah'ın: *"Herşeyi yaratıp onu inceden inceye takdir ve tayin etmiştir."* (el-Furkan, 25/2) buyruğunda olduğu gibi.

"Dal" harfini şeddesiz okuyanların bu okuyuşunun da "takdir"den gelme ihtimali vardır. O vakit, her iki okuyuş da aynı anlamda olur. Diğer taraftan "kudret ve mülk"den gelme ihtimali de vardır. O vakit, herşeye malik olup, dilediği kimseleri doğru yola ileten (hidayet veren)dir, demek olur.

Derim ki: Hocalarımdan birisini şöyle derken dinledim: O, yaratıp düzenleyendir, takdir edip hidâyete iletendir. İşte bu, yüce Allah'ın celâline yakışır şekilde bütün mahlukatının üstünde olduğunu açıklayıcı bir ifadedir. [7]

"O ki, mer'alar çıkaran" dır. Mer'alardan kasıt, nebat ve yeşil ottur. Şair söyle demiştir:

"Mera, bazen toprağın üzerinde kalın bir tabaka oluşturmuş kerme (hayvan pisliği) üzerinde yeşerebilir. Buna karşılık içteki kalp ağrıları olduğu gibi kahr."

[8]

"Sonra da onu, kupkuru ve simsiyah hale getirendir." buyruğundaki: "El-ğusâu" "Selin (aktığı zaman) vadinin kenarlarına attığı ot, bitki ve çerçöp" demektir. Şeddeli olarak "El-ğussâu" da aynı şeydir. Çoğulu; "El-eğsâu" diye gelir.

Katade dedi ki: Bu kelime kuru olan şey demektir. Parçalanıp, kurumuş bulunan sebze ve ota; "Gusâu" ile "Heşim" denilir. Suyun etrafında bulunan çör-çöpe de; "Ğusâu" denilir. Nitekim şair şöyle demiştin

"el-Müceymir denilen yerin, dağı sabah vakti, (etrafını saran) selden ve

çörçöpden;

Sanki yün eğiren bîr kirmenin çizdiği yörünge gibidir."

Dilciler: "Ġasa'l-vâdi vecefen" "Vadi çörçöp getirdi ve bu gibi şeyleri bir kenara bıraktı" diye bir kullanım nakletmişlerdir. Aynı şekilde, suyun üstüne köpük ve fayda vermeyen şeyler, çıkacak olursa bu tabir kullanılır.

"El-ehvâ" "Simsiyah" de siyah demektir. Yani bitki aşırı yeşillikten dolayı siyahı andıran bir renge çalar. "El-hevetu" "Siyahlık" demektir. el-A'sâ da şöyle demiştir:

"Lemyâ'nın dudaklarında siyaha yakın, siyahı andıran bir renk vardır

Onun dişetlerinde soğuk bir tatlılık ve dişlerinde incelik vardır."

es-Sihâh'ta şöyle denilmektedir: "El-hevetu" "Dudakların esmerliği" demektir.

"Raculun ehvâ" "Dudakları esmer adam" ile; "İmraetu hevâu" "Dudakları esmer kadın" denilir, "Kad heviyet" "Dudakları esmerleşti" demektir. Devenin rengi siyah ve sarı karışımı olursa; "Beirun ehvâ" denilir. Küçültme ismi -siyahak anlamında- "Useyvid" diyenlerin söyleyişine göre; "Ehin" diye gelir.

Buradaki "simsiyah" anlamındaki lafzın "mera" anlamındaki lafzın hali olması da mümkündür, denilmiştir. O takdirde anlam şöyle olur: Sanki o meranın yeşilliği, siyaha çalar gibidir. İfade de: O siyaha çalan merayı çıkarandır ve sonra onu kupkuru yapandır, takdirinde olur. "Kad heviye'n-nebet" "Bitki siyaha çaldı" denilir. Bu kullanımı el-Kisâî nakletmiş ve şu beyiti zikretmiştir:

"Bir bahar yağmuru ki, yüksekçe tepelerinin bitkileri simsiyahtır, Cesur yürekli atların içine daldığı."

"Simsiyah" lafzının "kupkuru" lafzının sıfatı olması da mümkündür. Anlam: O önceleri yeşilken daha sonra böyle oldu, demek olur. Ebu Ubeyde dedi ki: Yanmasından ve eskiliğinden dolayı onu siyaha dönüştürmüştür. Nemli olan bir şey kurudu mu siyahlaşır, kararır. Abdurrahman b. Zeyd dedi ki: O yeşil merayı çıkardı. Bu yeşil mera kuruyunca yanmasından dolayı kararır. Sonunda rüzgarların ve sellerin alıp götürdüğü çörçöp olur. Bu; yüce Allah'ın, dünyanın parlak ve göz alıcı iken sonradan geçip gittiğine dair kâfirlere vermiş olduğu bir örnektir. [9]

6. Sana (Kur'anı) okutacağız ve unutmayacaksın.

7. Allah'ın dilediği müstesna. Şüphe yok ki O, açık olanı da bilir, gizli kalanı da.

8. Biz sana, o en kolay olanı gerçekleştirme başarısını vereceğiz.

Ey Muhammed! "*sana*" Kur'ân'ı "*okutacağız*", onu sana öğreteceğiz "*ve unutmayacaksın*." Onu iyiden iyiye ezberleyecek ve belleyeceksin. Bu

açıklamayı İbn Vehb, Malik'ten rivayet etmiştir.

Bu, yüce Allah'tan bir müjdedir. Ona apaçık bir âyet (bir mucize) verdiği müjdelemektedir. Bu müjdede Cebrail'in, Peygambere okuduğu vahyi -kendisi okuması, yazması olmayan bir ümmî olmakla birlikte- ezberleyeceğine ve onu asla unutmayacağına dairdir.

İbn Ebî Necih'in rivayetine göre Mücahid şöyle demiştir: Unuturum korkusuyla Peygamber zaman zaman gelen vahiyleri hatırlamaya çalışırdı. Ona: "Senin böyle bir külfete katlanmana gerek yok", denildi.

Mücahid ve el-Kelbî dedi ki: Peygamber (sav)'a vahiy nâzil oldu mu Cebrail âyeti bitirir bitirmez Peygamber, unuturum korkusuyla hemen âyetin başını tekrarlamaya koyulurdu. Bunun üzerine: *"Sana okutacağız"* ve bundan sonra da hiçbir şeyi *"unutmayacaksınız"*; bu hususta senin kendini külfete sokmana gerek yok, buyrukları nazil oldu.

Bu açıklamaya göre, bu buyruktan .sonra gelen istisnanın mahiyeti el-Ferrâ'nın dediği şekilde şöyledir: Allah'ın dilediği müstesna ve esasen O, senin herhangi bir şeyi unutmanı dilememiştir. Bu yönüyle yüce Allah'ın: *"Gökler ve yer ayakta durduğu müddetçe orada ebediyyen kalıcıdırlar. Rabbinin dilediği kadar müstesna"* (Hud, 11/108) buyruğunu andırmaktadır ki, O, böyle bir şeyi dilemeyecektir, demektir. Nitekim konuşma esnasında şöyle denilir: İsteddiğin herşeyi -benim istediğim müstesna ve sana vermeyi istemediklerim dışında- mutlaka herşeyi vereceğim, demekle birlikte; insanın içinde ona herhangi bir şeyi vermemek gibi bir niyet taşımaması haline benzer. İşte yeminler de buna göre değerlendirilir. Yeminlerde, yemin edenin niyeti, bütün hakkında olmakla birlikte istisna yapılı (inşaallah denilir).

Ebu Salih'in, İbn Abbas'tan rivayetine yöre bu âyet-i kerimenin nüzulünden sonra Peygamber vefat edinceye kadar *"Allah'ın dilediği müstesna,"* hiçbir şey unutmadı.

Said'in rivayetine göre, Katade şöyle demiştir: Rasûlullah "Allah'ın dilediği müstesna" hiçbir şeyi unutmazdı.

Bu görüşlere göre; şöyle denilmiştir: Allah'ın unutmasını dilediği şey müstesna. Şu kadar var ki; bu âyetin inişinden sonra, hiçbir şey de unutmamıştır.

Bir diğer açıklamaya göre, Allah'ın unutmasını dilemesi müstesna, bundan sonra unuttuğunu yine hatırlar. O halde Peygamber unutmuştur, fakat unuttuğunu hatırlamıştır. O, tam anlamıyla külli bir şekilde unutmuş değildir. Rivayet olunduğuna göre namazda Kur'ân okurken bir âyet-i kerimeyi okumamış Ubeyy bu âyetin nesh olduğunu sanmış. Ona durumu sorunca: "Onu unuttum" diye cevap vermiştir.

Burada buyruğun unutmayı sözkonusu ettiği de söylenmiştir. Yani yüce Allah'ın, sana unutturmayı diledikleri müstesnadır. İşte neshin anlamı budur. Yüce Allah'ın neshetmesini dilediği şeyler müstesna demektir, diye açıklanmıştır. İstisna da bir çeşit neshtir.

Bir diğer açıklamaya göre nisyan (unutmak), terk etmek anlamındadır. Yani yüce Allah, onun gereğince amel etmemekten seni koruyacaktır. Neshettiği için kendilerini terketmeni Allah'ın diledikleri müstesnadır. Bu açıklama amel hususunda bir neshtir. Birincisi ise kıraatte bir neshtir.

el-Fergani dedi ki: Cüneyd'in meclisine oldukçaengin bilgi sahibi kimseler gelir giderdi. Nahivci İbn Keysân da onun yanına gelirdi. Heybetli birisi idi. Bir gün: "Ey Ebu'l-Kasım yüce Allah'ın: *"Sana okutacağız ve unutmayacaksınız"* buyruğu hakkında ne dersin?" diye sormuş. Cüneyd sanki bu hususta ona uzun zamandan beri soru sorulmuşcasına çabucak: "Gereğince amel etmeyi unutmayacaksınız", diye cevap verdi. Bunun üzerine İbn Keysan: Allah o ağza bir kötülük göstermesin. Senin gibi birisinin görüşü gerçekten kabul edilmeye değer, diye cevap verdi.

"...mayacak..." nefy içindir, nehy için değildir. Bunun nehy için olduğu ve sondaki "ye"nin (nehy için olması halinde yazılmaması gerekmele birlikte) âyet sonlarının böyle oluşundan dolayı yazıldığı da söylenmiştir. Bu durumda anlam şöyle olur: Onu okumaktan ve tekrarlamaktan yana gaflete düşme! O takdirde onu unutursun. Maslahat dolayısıyla tilavetinin kaldırılması suretiyle, sana unutturmayı Allah'ın diledikleri müstesna.

Ancak birinci görüş, tercih edilen görüştür. Çünkü nehyden istisna yapılırsa bu ancak bilinen ve belirli bir süre için yapılır. Aynı şekilde sondaki "ye" harfi bütün mushaflarda yazıldığı gibi, kıraatte de bu şekildedir.

Allah'ın, indirmesini ertelemeyi dilediği kısmı müstesna, anlamında olduğu söylendiği gibi; anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Allah, o merayı kupkuru ve simsiyah hale getirdi. Bundan Allah'ın Ademoğullarının ve davarların elde etmelerini dilediği kısım müstesnadır. O, böyle olmaz.

"Şüphe yok ki O, açık olanı" açığa vurulan söz ve ameli *"da bilir, gizli kalanı"* gizlenen şeyleri *"de bilir."*

İbn Abbas'tan kalbinde ve içinde olanları da bilir, diye açıkladığı nakledilmiştir. Muhammed b. Hatim dedi ki: O, açıktan verilen sadakayı da, gizli saklı olarak verilen sadakayı da bilir.

"Açık olan", senin Kur'ân'dan ezberlediğin bölümlerdir. *"Gizli olan"* ise senin kalbinde olup (ezberlediğin) bölümlerden nesholunanlardır, diye de açıklanmıştır. [\[10\]](#)

"Biz sana, o en kolay olanı gerçekleştirmek başarısını vereceğiz." buyruğu daha önce geçen "sana okutacağız" buyruğuna atfedilmiştir. "Şüphesiz ki O, açık olanı da bilir; gizli kalanı da" buyruğu ise ara cümlesidir "En kolay olan", en kolay olan yol, demek olup, hayır işleri yapmak demektir.

İbn Abbas şöyle demiştir; Biz, sana hayır işlemeyi kolaylaştıracaktır.

İbn Mesud da "en kolay olan"; cennet demektir. Biz sana en kolay olan şeriate uyma başarısını vereceğiz. Bu da müsamahakâr ve kolay olan Hanifliktir, diye de açıklanmıştır. Bu anlamdaki açıklamayı ed-Dahhak yapmıştır.

Sen onu iyice belleyip gereğince amel edinceye kadar, vahyi sana kolaylaştıracaktır, diye de açıklanmıştır. [11]

9- O halde -eğer öğüt fayda verirse- sen de öğüt ver.

"O halde" ey Muhammed "-eğer öğüt fayda verirse- sen de" Kur'ân-ı Kerim ile kavmine "öğüt ver" demektir.

Yunus'un rivayetine göre el-Hasen şöyle demiştir: Bu, mü'minler için bir öğüt, kâfirlere karşı da bir delildir.

İbn Abbas da şöyle derdi: Senin verdiğin öğüt benim dostlarıma fayda verir, düşmanlarıma ise fayda vermez.

el-Cürcânî dedi ki: Fayda vermeyecek olsa dahi hatırlatmak, öğüt vermek vaciptir. Buyruk: İster fayda versin, ister vermesin, sen öğüt ver, demektir. "İster vermesin" kısmı hafifletilmiştir. Nitekim: "Sizi sıcağın koruyacak elbiseler" (en-Nahl, 16/81) buyruğunda da böyledir [12]

Buyruğun muayyen bir takım kimseler hakkında özel olduğu da söylenmiştir. Bir diğer görüşe göre buradaki: "İn" "se" "Mâ" "...ikçe" anlamındadır. Yani öğüt fayda verdiği sürece, sen de fayda ver. Bu durumda bu edat şart anlamını taşımış olmaz. Çünkü öğüt her durumda fayda verir. Bu açıklamayı İbn Şecere yapmıştır.

Kimi Arapça bilginlerinin belirttiklerine göre; burada: "İn" "se" edatı; "İz" anlamındadır. Öğüt faydalı olduğu zaman veya öğüt faydalı olduğu için (öğüt ver), demek olur, Yüce Allah'ın: "Ve entumu'l-e'alevne in kuntum mu'minin" "Sizler eğer mü'min iseniz en üstün olanlar sizlersiniz" (Al-i İmran, 3/139) buyruğunda olduğu gibi. Bu da; "İz kuntum" "Çünkü sizler ...lersiniz" demektir. Onların üstünlüklerini ancak iman ettikten sonra kendilerine haber vermiştir. Buyruğun: "Kad" "iştir" (Öğüt fayda vermiştir) anlamında olduğu da

söylenmiştir. [13]

10. Korkan kimse, öğüt alacak.

Allah'tan sakınan ve korkan kimse ... demektir.

Ebu Salih, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Âyet; İbn Um Mektûm hakkında inmiştir. el-Mâverdî dedi ki: Allah'a kavuşacağını uman kimseler de öğüt alabilir. Şu kadar var ki, korkan kimselere öğüt vermek, uman kimselere öğüt vermekten daha etkilidir. O bakımdan, öğüt almak, her ne kadar korkmak (haşyet) ve ümit (recâ) ile alâkalı ise de yüce Allah, burada ümidi dışarda tutarak, doğrudan doğruya ve yalnızca haşyet ile ilgili olarak öğüt sözkonusu etmiştir.

Verdiğin öğüt, her ne kadar ancak korkan kimselere faydalı oluyor ise de, sen öğüt verip, hatırlatmayı genel olarak herkese yap! Çünkü bu durumda sen, davet etmenin sevabını elde edersin. Bu açıklamayı el-Kuşeyrî nakletmiştir. [14]

11. Oldukça bahtsız olan kimse ise; ondan kaçacaktır.

12. O ki, en büyük ateşe girecek,

13. Sonra orada hem ölmeyecek, hem de hayat bulmayacaktır.

"Oldukça bahtsız olan", Allah'ın ilminde bahtsız olduğu bilinen "kimse ise ondan" o öğütten "kaçacaktır." Ondan uzaklaşacaktır.

ei-Velid b. el-Muğire ile Utbe b. Rabia hakkında indiği söylenmiştir. [15]

"O ki, en büyük ateşe girecek." Bu; el-Ferra'nın dediğine göre, ateş tabakalarının en altta olanıdır. el-Hasen'den; en büyük ateş cehennem ateşi, en küçük ateş de dünya ateşidir, dediği nakledilmiştir. Yahya b. Sellâm da böyle açıklamıştır. [16]

"Sonra orada hem ölmeyecek, hem de hayat bulmayacaktır." Yani ölmeyecek ki çektiği azaptan rahat bulsun, kendisine fayda sağlayacak bir hayat da sürmeyecektir. Nitekim şair şöyle demiştir:

"Bu bir cana ne oluyor ki, bir türlü ölmüyor da, sıkıntıları bitiversin;

Ve güzel bir tadı olan bir hayat da yaşamıyor."

Daha önce en-Nisâ Sûresi'nde (4/40. âyetin tefsirinde) ve başka yerlerde Ebu Said el-Hudrî'nin rivayet ettiği hadis [17] ve mü'minlerin cehennem ateşine girdikleri vakit -ki bu el-Ferrâ'nın görüşüne göre en küçük ateştir- orada

yanacaklarına ve kendilerine şefa'at edilinceye kadar (bir çeşit ölümle) öleceklerine dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır ki, bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

Denildiğine göre, bedbaht olan kimselerin bedbahtlıkları birbirlerinden farklıdır. Buradaki tehdit, bedbahtlığı en ileri derecede olanlar hakkındadır. Bununla birlikte bu mertebeye ulaşmayan birtakım bedbahtların varlığı da sözkonusudur.

[18]

14. Gerçek şu ki umduğunu elde eder, iyice temizlenen;

15' Ve Rabbînin adını anarak namaz kılan.

"Gerçek Şu Ki Umduğunu Elde Eder,"

Yani cennette ebediliğe kavuşur. Burada kasıt, iman etmek suretiyle şirkten arınıp, temizlenen kimselerdir. Bu açıklamayı İbn Abbas, Ata ve İkrime yapmıştır. El-Hasen ve er-Rabi' de: Ameli tertemiz ve artıp duran kimsedir, diye açıklamışlardır.

Mamer, Katade'den, *"iyice temizlenen"* salih ameliyle (iyice arınan) diye açıkladığını rivayet etmiştir. Yine Katade'den, Ata ve Ebu'l-Aliye'den nakledildiğine göre buyruk, fıtır sadakası hakkında inmiştir.

İbn Sîrîn'den nakledildiğine göre: *"Gerçek şu ki; umduğunu elde eder, iyice temizlenen ve Rabbinin adını anarak namaz kılan"* buyruğunu: Zekâtı (fıtı sadakasını) eda ettikten sonra, çıkıp namaz kılan diye açıklamıştır. İkrime de şöyle demiştir; Onlardan olanlar, namazımdan önce zekatımı (fıtır sadakamı) vereyim derdi.

Süfyan dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Gerçek şu ki; umduğunu elde eder, iyice temizlenen ve Rabbinin adının anarak namaz kılan."*

Ebu Said el-Hudrî ile İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre bu buyruk, fıtır sadakası ve bayram namazı hakkındadır. Ebu'l-Aliye de böyle demiştir. O ayrıca şunları söyler: Medinelilerin görüşüne göre ondan daha faziletli bir sadaka ve (muhtaç olanlara) su içirmekten daha faziletli bir amel yoktur.

Kesir b. Abdullah babasından, o dedesinden o da Peygamber (sav)'dan rivayet ettiğine göre; yüce Allah'ın: *"Gerçek şu ki umduğunu elde eder, iyice temizlenen"* buyruğu hakkında şöyle buyurmuştur: "Fıtır sadakasını çıkartıp veren" kastedilmektedir. *"Ve Rabbinin adını anarak namaz kılan"* buyruğu hakkında da, "bayram namazıdır" demiştir [19]

İbn Abbas ve ed-Dahhak dedi ki; *"Ve Rabbinin adını"* namazgaha giderken yolda

"anarak" bayram "namaz"ını "kılan" demektir.

Âyet-i kerime ile kastedilenin, mallara dair bütün zekât olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı Ebu'l-Ahvas ve Ata yapmıştır. İbn Cüreyc rivayetle dedi ki: Ben Ata'ya: *"Gerçek şu ki; umduğunu elde eder iyice temizlenen"* buyruğu fitır sadakası için midir?" diye sordum. O: "Bu buyruk bütün sadakalar hakkındadır", diye cevap verdi.

Bundan maksadın amellerin zekâtı (temizlenmesi.) malların zekatı olmadığı da söylenmiştir- Yani kişinin amellerinde riyadan ve amellerindeki kusurdan temizlenmesi demektir. Çünkü mal ile temizlenme (zekat) hakkında çoğunlukla kullanılan "Zekkâ" "Zekat verdi" tabiridir. "Tezekkâ" "Temizlendi, arındı" tabiri değildir.

Cabir b. Abdullah rivayetle dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu:

"Gerçek şu ki; umduğunu elde eder, iyice temizlenen" kimse, Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığına tanıklık ederek, Allah'a koşulan ortakları bir kenara iten ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şahitlik eden kimsedir. [20]

İbn Abbas'tan rivayete göre; *"iyice temizlenen"* lâ ilahe illallah, diyendir. Ata'nın ondan rivayetine göre şöyle demiştir: Âyet-i kerime, Osman b. Affan (r.a) hakkında inmiştir. Medine'de bir hurma ağacı bulunan münafık bir kişi vardı. Bu hurma ağacı ensardan birisinin evine doğru eğilmişti. Rüzgarlar esince taze hurmaları ensardan olan kişinin evine düşürürdü. O ve ailesi bu hurmaları yerdi. Münafık kişi ensardan olan bu kişiye böyle bir işten dolayı davacı oldu. Ensardan olan şahıs da Rasûlullah (sav)'a komşusunun kendisinden rahatsız olduğundan şikâyetle bulundu. Peygamber münafıka haber gönderdi. Münafık olduğunu bilmiyordu, ona şöyle dedi-,

"Ensardan olan bu kardeşin senin hurma tanelerinin evine döküldüğünü, kendisinin ve ailesinin bunları yediğini söyledi. Senin o hurma ağacının yerine cennette sana bir hurma ağacı vermeye ne dersin?"

"Ben peşini veresiye mi satayım. Hayır, böyle bir şey yapmam", demiş.

Naklettiklerine göre Osman b. Affan onun bir tek hurma ağacı yerine bir hurma bahçesi verdi. İşle *"gerçek şu ki umduğunu elde eder, iyice temizlenen"* buyruğu onun hakkında inmiştir. Münafık olan kimse hakkında da: *"Oldukça bahtsız olan kimse ise ondan kaçacaktır"* [21] buyruğu inmiştir.

ed-Dahhak'ın naklettiğine göre ise âyet-i kerime, Ebu Bekr es-Sıddîk (r.a) hakkında inmiştir. [22]

Fıtır Sadakası İle Bayram Namazı Medine'de Sözkonusu Olmuştur. Bu

Buyruklar İse Mekkidir:

Fıtır sadakası ile ilgili yeterli açıklamaları daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/43- âyet, 4. başlıkta) yapmış bulunuyoruz. Bu sûrenin cumhurun kanaatine göre Mekke'de indiği görüşü de daha önceden geçmiş bulunmakta-dır, Mekke'de ise ne bayram, ne de fıtır sadakası sozkonu.su îdi.

el-Kuşeyrî dedi ki; Yüce Allah'ın, gelecekte emredeceği fıtır sadakası ile bayram namazı emrini yerine getirecek olan kimselerden övgüyle (bu buyruklarda) sözletmiş olması da uzak bir ihtimal olarak görülemez. [\[23\]](#)

Rablerinin Adını Anarak Namaz Kılanlar:

"Ve Rabbinin adını anarak namaz kılan" yani Rabbinizi zikreden...

Ata, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bununla Rabbinin huzuruna dönerek yüce Allah'ın, huzurunda duruşunu hatırlayan ve böylelikle O'na ibadet edip, O'nun için namaz kılan kimseleri kastetmektedir.

Namazın başında tekbir ile Rabbinin adını zikredenlerin kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü O'nun adı anılmadan namaza başlanılmış olmaz. Bu da namaz kılanın "Allahu ekber" demesidir. İftitah tekbirinin farz oluşuna ve namazın dışında(ki farzlardan) oluşuna bu buyruk delil gösterilmektedir. Çünkü namaz O'na (Allah'ın adının anılmasına, tekbir getirilmesine) atfedilmiştir.

Ayrıca bu buyrukta: Yüce Allah'ın isimlerinden herhangi birisi ile namaza başlamak caizdir, diyenlerin görüşünün lehine delil olacak bir taraf da bulunmaktadır. Şu kadar var ki bu, fukahâ arasında ihtilâflı bir meseledir. Bu hususa dair açıklamalar el-Bakara Sûresinin baş taraflarında (2/3. âyet, 20. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Kastedilenin bayram tekbirleri olduğu da söylenmiştir.

ed-Dahhak dedi ki: Namaza giderken yolda *"Rabbinin adını anarak"* bayram namazını kılmak suretiyle "namaz kılan", demektir.

Bir başka açıklamaya göre *"ve Rabbinin adını anarak"* buyruğunda kastedilen, kişinin namazını kılarken kalbiyle Rabbinizi anıp, O'nun cezasından korkması, mükafatını ümit etmesidir. Böylece namazını eksiksiz kılmaya gayret etsin, korku ve ümidi oranında da namazda huşu sahibi olabilsin.

Bir başka açıklama şöyledir Bundan maksat, herbir sûrenin başında "bismillahirrahmanirrahim" demektir. *"Namaz kılan"*dan kasıt da namaz kılp, Allah'ı zikreden demektir. Çünkü "bana ikram ettin de beni ziyaret ettin" demek ile "beni ziyaret ettin de bana ikram ettin", demek arasında bir fark yoktur. İbn

Abbas dedi ki: Bu farz namaz hakkında böyledir. Bunlar da beş vakit namazdır. Dua anlamında olduğu da söylenmiştir. Yani dünya ve âhiret ihtiyaçlarının karşılanması için Allah'a dua etmek demektir.

Bayram namazının kastedildiği de söylenmiştir. Bu görüş; Ebu Said el-Hudri, İbn Amr ve başkalarının görüşüdür. Daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Zekatını verdikten sonra nafîle namaz kılmasıdır, diye de açıklanmıştır. Bu görüş, Ebu'l-Ahvas'ın görüşü olup, Ata'nın görüşü de bunu gerektirmektedir. Abdullah'tan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Namaz kıldığı halde zekat vermeyen kimsenin namazı yoktur. [24]

16. Oysa siz, dünya hayatını tercih edersiniz.

"Oysa siz... tercih edersiniz" buyruğu genel olarak: "Bel tu'sirune" *"Oysa...tercih edersiniz"* şeklinde "te" ile okunmuştur. Bunu destekleyen Ubeyy'in: "Bel entum tu'sirune" *"Oysa siz... tercih edersiniz"* şeklindeki okuyuşudur.

Ebu Amr ve Nasr b. Âsim ise gaib zamir olarak "ye" ile: "Bel yu'sirune" *"Oysa onlar... tercih ederler"* diye okumuştur. İfadenin takdiri de şöyle olur: Oysa o bedbaht olanlar, dünya hayatını tercih ederler.

Birinci okuyuşa göre, buyruğun tevili şöyle olur: Halbuki, siz ey müslümanlar,- daha çok sevab elde etmek maksadıyla dünyadan daha çok şeyler elde etmeyi tercih edersiniz.

İbn Mesud'dan rivayet edildiğine göre; o bu âyet-i kerîmeyi okumuş ve şöyle demiştir: Dünya hayatını âhirete niçin tercih etliğimizi biliyor musunuz? Çünkü dünya önümüze geldi ve yiyecekleri, içecekleri, lezzetleri ve göz alıcı nesneleri ile bütün hoş ve temiz şeyleri, bize acilen verildi. Ahiret ise bizim için gayb kılındı. Biz de acil olanı aldık-ve sonradan gelecek olanı bıraktık.

Sabit, Enes'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ebu Musa ile birlikte yol alıyordu. İnsanlar da konuşuyor ve dünyayı sözkonusu ediyorlardı. Ebu Musa dedi ki:

"Ey Enes, şu kimselerden herhangi birisi neredeyse dili ile bir deriyi kesip parçalayacak gibi oluyor. Gel biz de bir an olsun Rabbimizi hatırlayalım." Sonra: "Ey Enes" dedi, "insanları alıkoyan nedir? Onları gerileten nedir?" Ben:

"Dünya, şeytan ve arzulardır." dedim. O:

"Hayır" dedi fakat dünya onlara acilen verildi, âhiret ise gayb kılındı. Allah'a yemin ederim ki, eğer onlar âhireti görmüş olsalardı, asla hiçbir şeyi ona denk tutmaz, onun hakkında asla tereddüt etmezlerdi. [25]

17. Halbuki âhiret, hem daha hayırlı, hem de daha kalıcıdır.

Yani âhiret yurdu olan cennet *"daha hayırlı"* daha üstün, dünyadan daha sürekli *"hem de daha kalıcıdır."*

Peygamber (sav) şöyle buyurdu:

"Ahirette dünya ancak sizden herhangi bir kimsenin parmağını denize daldırması gibidir. (Parmağını çıkardıktan sonra) denizden ne aldığına bir baksın." [26]

Bu hadis sahih olup daha önceden (Al-i İmran, 3/190-200. âyetlerin tefsiri, 17. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Malik b. Dinar dedi ki: Eğer dünya sonu gelen altın, âhiret ise kalıcı olan bir testi türünden olsaydı, şüphesiz ki kalıcı bir testinin, sonu gelecek olan altına tercih edilmelidir. Üstelik âhiret kalıcı olan altından, dünya ise sonu gelen bir testi türündendir. [27]

18. Şüphe yok kî bu, önceki sahifelerde,

19. İbrahim ile Musa'nın sahifelerinde de vardır.

"Şüphe yok ki bu, önceki sahifelerde... vardır" buyruğu hakkında Katade ve İbn Zeyd şöyle demişlerdir; Bununla *"halbuki âhiret, hem daha hayırlı, hem de daha kalıcıdır"* (17. âyet) buyruğunu kastetmektedir. Yine şöyle demişlerdir: Duyduğunuz gibi şanı yüce Allah'ın kitapları, ardı arkasına âhiretin dünyadan daha hayırlı ve daha kalıcı olduğunu belirtip, durmuşlardır.

el-Hasen: *"Şüphe yok ki bu önceki sahifelerde vardır"* buyruğu hakkında söyle demiştir: Kastedilen şanı yüce Allah'ın bütün kitablarıdır, el-Kelbi de şöyle demiştir: *"Şüphe yok ki bu önceki sahifelerde... vardır"* buyruğu ile *"Gerçek şu ki umduğunu elde eder"* (14. âyei) buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadar olan bölümleri kastetmektedir. Çünkü ilende gelecek olan Ebu Zerr'in rivayet ettiği hadis, bunu ifade etmektedir.

İkrime'nin İbn Abbas'tan rivayet etliğine göre o; *"Şüphe yok ki bu önceki sahifelerde- vardır"* buyruğu hakkında: "(Maksat) bu sûredir" demiştir.

ed-Dahhak da şöyle demiştir: Şüphe yok ki bu Kur'ân-ı Kerim, önceki sahifelerde yani kitablarda vardır. [28]

"İbrahim ile Musa'nın sahifelerinde" buyruğunda kastedilen onlara indirilen kitaplardır. Burada muayyen olarak lafızların "sahifeler"de bulunduğunu

kastetmiş değildir. Buyruk, anlamının yer aldığını ifade etmektedir. Yani bu sözlerin ihtiva ettiği anlam, sözü edilen o sahifelerde zikredilmiştir.

el-Âcurrî, Ebu Zerr'in rivayet ettiği hadiste şöyle dediğini kaydetmektedir:

"Ey Allah'ın Rasûlü" dedim, "İbrahim'in sahifelerinde ne vardır?" O şöyle buyurdu:

"Tümüyle ibretli örnekler ihtiva ediyordu: Ey saltanat sahibi, sınınan ve aldanış içerisinde bulunan kral! Ben seni dünyayı üstüste yığman için göndermedim. Fakat Ben seni mazlumun Bana dua etmesine gerek bırakmayasın diye gönderdim. Çünkü Ben bir kâfirin ağzından dahi çıksa mazlumun duasını geri çevirmem. Yine o sahifelerde ibretli örnekler vardı: Akıllı bir kimsenin zamanını üç bölüme ayırması gerekir. Bir bölümünde Rabbine .seslensin, O'nunla baş başa kalsın. Bir bölümünde kendisini hesaba çeksin. Yüce Allah'ın ona yaptıkları üzerinde ve O'nun sanatında tefekkür etsin. Bir bölümünde de yiyecek ve içecek gibi ihtiyaçlarını karşılasın. Akıllı olan bir kimsenin aneak şu üç işle uğraşması gerekir: Ya ölümden sonra diriliş için azık, ya yaşamak için bir şeyler kazanmak, yahutta haram olmayan bir lezzetle uğraşmak. Yine akıllı bir kimsenin zamanını basiretle değerlendirmesi, işine yönelmesi, dilini muhafaza etmesi gerekir. Konuştuklarını ameli cümlesinden sayan bir kimse ise, kendisini ilgilendiren az miktardaki hususlar dışında konuşmaz." Ebu Zerr dedi ki:

"Ey Allah'ın Rasûlü ya Musa'nın sahifelerinde neler vardı?" diye sordum. Şöyle buyurdu:

"Hepsi ibretli şeylerdi: Kesin olarak öleceğine inanan bir kimsenin nasıl .sevindiğine hayret ederim. Kadere kesin olarak iman eden bir kimsenin nasıl bitkin düşercesine çabalayıp durduğuna hayret ederim. Dünyayı ve dünyanın hallerinin değişip durduğunu gören bir kimsenin kalb huzuru ile dünyaya nasıl meylettiğine hayret ederim. Yarın hesaba çekileceğine kesin olarak inanan kimsenin nasıl amel etmediğine hayret ederim." Ebu Zerr dedi ki:

"Ey Allah'ın Rasûlü," dedim. "İbrahim ve Musa'nın ellerinde bulunanlar kabilinden senin üzerine indirilenlerden bizim elimizde bir şey var mıdır?" diye sordum, şöyle buyurdu;

"Evet, ey Ebu Zerr." "Gerçek şu ki, umduğunu elde eder, iyice temizlenen ve Rabbinin adını anarak namaz kılan. Oysa siz dünya hayatını tercih edersiniz. Halbuki âhiret hem daha hayırlı, hem de daha kalıcıdır. Şüphe yok ki bu önceki sahifelerde İbrahim ile Musa'nın sahifelerinde de vardır" buyruklarını okudu...

Daha sonra (Ebu Zerr) hadisın geri kalan bölümlerini zikretti. [\[29\]](#)

(A'la Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun). [\[30\]](#)

-
- [1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/29.
- [2] Sadece sûrenin nüzulü ve .secde halinde tesbihin söyleneceğini ifade eden son bölümleri: İbn Huzeyme, Sahih, I, 334; İbn Hibbân, Sahih, V, 225; Hâkim, Müstedrek, I, 347, II, 519; Darimî, Sünen, I, 341; Ebu Davud, I, 230; İbn Mace, I, 287; Müsîted, IV, 155.
- [3] Taberi, Câmiu'l-Beyân, XXX, 151; Suyutî, el Câmiu's-Sağir, I, 190; Beyhakî, Şuabu'l-îman, II, 377
- [4] Bu âyetin tefsirinin haştaflarındaki ilk nota bakınız
- [5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/29-32.
- [6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/32-33.
- [7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/33-34.
- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/34-35.
- [9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/35-36.
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/36-38.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/38-39.
- [12] *"Ve soğuktun koruyacak elbiseler"* ayrıca zikredilmemiştir
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/39-40.
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/40.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/41.
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/41.
- [17] İşaret edilen, "Şefaât Hadisi" diye bilinen uzunca bir hadistir. Bu hadis uzun uzadıya Müslim, I, 168-170'de yer almaktadır.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/41.
- [19] Aynı manada, kısmen lafzî farklarla: Bezzâr, Müsned, VIII, 313; Sadece "fitır sadakası" ile ilgili olan kısmıyla: İbn Huzeyme, Sahih, IV, 90; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübrâ, IV, 159; Münzirî, Terğib, II, 97, -Kesir b. Abdullah'ın "vahi (gevşek)" bir ravi olduğu kaydıyla.-
- [20] el-Heysemi, Mecmau'z-Zevaid, VII, el-Bezzar'ın bunu hocası metruk bir ravi olan Abbad b. Ahmed el-Arzemi'den rivayet ettiği kaydıyla.
- [21] el-Heysemî Mecmau'z-Zevâid, VII, 137, el-Bezzâr'm bunu hocası metruk

bir ravi olan Abbad h. Ahmed el-Arzejnî'den rivayet ettiği kaydıyla.

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/42-43.

[23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/43-44.

[24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/44-45.

[25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/45-46.

[26] Müslim, IV, 2193; İbn Mâce, II, 1376; İbn Hibbân, Sahih, XIV, 29; İbn Ebi Şeybe, Musannef, VII, 75; el-Hımejdî, Müsned, II, 378; Taberânî, Kebir, XX, 301, 302

[27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/46.

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/46-47.

[29] İbn Hibban, Sahih. II, 78; el-Müinziri, et-Terğib, III. 131; Ebu Nuaym, Hilye, I, 167.

[30] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/47-48.

ĞAŞİYE_SÜRESİ

ĞAŞİYE SÜRESİ

Rahman Ve Rahim Allah'ın adı ile

Mekke'de indiğı hususunda görüş birliğı vardır. Yirmialtı âyettir.[\[1\]](#)

1. Sana, örtüp bürüyenin haberi geldi ya!

"Hel" " ...mi" burada; "...ştır" anlamındadır. (Bundan dolayı biz mealde: "... ya!" anlamını verdik.) Yüce Allah'ın: "Hel etâ ale'l-insânu" *"İnsan üzerinden öyle uzun bir süre geçti ki..."* (el-İnsan, 76/1) buyruğunda olduğı gibidir. Bu açıklamayı Kutrub yapmıştır. Yani, ey Muharnmed, örtüp bürüyenin haberi sana gelmiş bulunmaktadır. Bundan maksat da dehşet ve korkutucu halleriyle bütün mahlukatı kapsayan kıyamettir. Müfessirlerin çoğı bu açıklamayı yapmıştır. [\[2\]](#) Said b. Cübeyr ve Muhammed b. Ka'b da şöyle demişlerdir: *"Örtüp bürüyen"* kâfirlerin yüzünü örten cehennem ateşidir. Bu açıklamayı ayrıca Ebu Salih, İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Bunun delili de yüce Allah'ın: *"Yüzlerini de ateş kaplayacaktır"* (İbrahim, 14/50) buyruğudur.

Bütün yaratıkları örtüp bürüyen, diye de açıklanmıştır. Maksadın ölümden sonra diriliş için yapılacak olan ikinci üfürüş olduğı da söylenmiştir. Çünkü bu da bütün mahlukatı örtüp bürüyecektir,

"Örtüp bürüyen" cehennem ehlini örtüp bürüyen ateştir, diye de açıklanmıştır.

Çünkü cehennemlikler oraya varacaklar ve ona atılacaklardır. [\[3\]](#)

"Sana... geldi ya" buyruğunun şu anlamda olduğı da söylenmiştir: Yani bu senin de, kavminin -de bildiğı bir husus değildir.

İbn Abbas dedi ki: Burada zikredilmiş olan tafsilatlı şekliyle daha önce bu hususta kendisine bilgi gelmemiştir. (Bu açıklamaya göre: Geldi mi... anlamı tercih edilmiş olmaktadır.)

Buyruğun, Allah'ın Rasûlüne soru sormak sadedinde olduğı da söylenmiştir. Yani eğer sana *"örtüp bürüyen"*in haberi gelmemiş ise, işte gelmiş bulunmaktadır. el-Kelbi'nin açıklamasının anlamı da budur. [\[4\]](#)

2. Yüzler vardır ki; o gün, korkulu ve zelildir.

3. Amel etmişler, yorulmuşlardır.

İbn Abbas dedi ki: Bu kimselere dair haber ona gelmediğinden ötürü yüce Allah

ona bunlara dair haber vererek: *"Yüzler vardır ki; o gün"*, yani kıyamet gününde *"korkulu ve zelildir"* diye buyurmaktadır. Süfyan dedi ki: Azab dolayısıyla zelildir, demektir.

Oldukça zayıf görünümlü ve hareketsiz olan kimseye "hâşi': korkulu ve zelil" denilir. Nitekim; Bir kimse zillet gösterip başını eğecek olursa "namazında huşu' gösterdi" denilir, "Haşea's-savt" "Ses gizlendi" demektir. Yüce Allah da: *"Vehaşeati'l-Esvâtu li'r-Rahmâni" "Rahmân'ın huzurunda sesler kısılmış olacak"* (Tâ-Hâ, 20/108) diye buyurmaktadır.

"Yüzler" ile kastedilen yüzlerin sahibi kimselerdir.

Katade ve İbn Zeyd: Ateş içerisinde *"korkulu ve zelildir"*, diye açıklamışlardır. Maksat, kâfirlerin tümünün yüzleridir. Bu açıklamayı Yahya b. Sellam yapmıştır. Yahudi ve hristiyanların yüzlerinin kastedildiği de söylenmiştir ki, bu da İbn Abbas'ın görüşüdür.

Daha sonra yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: *"Amel etmişler, yorulmuşlardır."* Bu dünyada olanı bildirmektedir. Çünkü âhiret, amel yurdu değildir. O halde mana şöyledir: Yüzler vardır ki, dünya hayatında amel etmiş ve yorulmuşlardır, âhirette ise bunlar *"korkulu ve zelildir."*

Dilciler şöyle demişlerdir: Bir kimse, eğer kesintisiz olarak yürüyüp devam edecek olursa: "Kad amile, ya'melu, amelen" "Amel etti, eder, amel etmek" diye ondan sözedilir. Bulut için; sürekli şimşek çakar durursa, yine (aynı fiil kullanılarak): "Amel etti, eder" denilir. "Zâ sehâb amile" "Bu çokça amel eden (çokça şimşek çakan) bir buluttur" denilir. Şair el-Hüzelî de şöyle demiştir:

"Nihayet gecenin bir vaktinde cılız bir şimşek onları önüne katıp sürükleyecek olursa,

O susamış inekler (şimşegin olduğu yere) yürüyerek geceyi geçirirler ve (o şimşek) gece boyunca da uyumaz, (durmaksızın çakar.)"

"Yorulmuşlardır", yorgun argın düşmüşlerdir, demektir. Bir kimse yorgun argın düştüğü zaman: "Nasibe, yensibu, nasaben" "Yoruldu, yorulur" denilir. Mastarı "Nasuben" diye de gelir. Bir kimseyi bir başkası yoracak olursa; "Ensabehu" "Onu yordu" denilir.

ed-Dahhâk'ın rivayetine göre, İbn Abbas şöyle demiştir: Bunlar dünya hayatında yüce Allah'a isyan etmek ve küfre sapmak hususunda kendilerini yoran kimselerdir. Puta tapanlar, kitab ehlinde olan ruhban ve benzeri kâfirler bunlara örnektir. Yüce Allah.bunların, -kendisi için ihlas ile yapılmış olanı müstesna- amellerini kabul etmeyecektir,

Said'in rivayetine göre; Katade, *"amel etmişler, yorulmuşlardır"* buyruğu

hakkında şöyle demektedir: Bunlar dünya hayatındayken yüce Allah'a itaat etmeyi büyüklüklerine yedirmedikleri için yüce Allah, ateşte ağır zincirleri sürüklemek, bukağıları taşımak, süresi ellibin yıl kadar olan bir günde Arasat denilen mevkide çıplak ve ayakkabısız olarak durmak sureti ile amel ettirmiş ve yormuş olacaktır.

el-Hasen ve Said b. Cübeyr şöyle demişlerdir: Dünyada iken bunlar, Allah için amel etmemişler, Onun için yorulmamışlardır. Bu bakımdan onları cehennemde amel ettirmiş ve yormuş olacaktır.

el-Kelbi dedi ki: Bunlar cehennem ateşinde yüzleri üzerinde (yüzüstü) çekileceklerdir. Yine ondan ve başkasından nakledildiğine göre onlar, cehennemde demirden bir dağı tırmanmakla yükümlü kılınacak ve en ileri derecede bu uğurda yorulacaklardır. Bu ise onların zincirlere, bukağılara vurulmuş olmaları, develerin çamurda battıkları gibi ateşe dalmaları, ateşten yüksek tepelere yükselmeleri, yine ateşten aşağı vadilere düşmeleri ve buna benzer ateşteki daha başka azaplara duçar olmalarıyla olacaktır. İbn Abbas da böyle demiştir.

"Yorulmuşlardır" anlamındaki buyruğu İbn Muhaysın, İsa ve Humeyd hal olarak nasb ile; *"Nâsibetu"* *"Yorulmuş oldukları halde..."* diye okumuşlardır ki; bu kıraati aynı zamanda Ubeyd, Şibl'den, o da İbn Kesir'den rivayet etmiştir. Bunun onların yerilmesi maksadıyla nasb ile okunduğu da söylenmiştir. Diğerleri ise ya sıfat olarak yahutta bir mübteda takdiri ile ref ile okumuşlardır. Bu durumda *"Hâşiatun"* *"Korkulu ve zelildir"* üzerinde vakıf yapılır. Bu mananın âhirette gerçekleşeceğini kabul edenlerin kanaatine göre ise (ref ile okuyuş) *"yüzler vardır ki"* hakkında haberden sonra gelen bir başka haber olabilir. Bu durumda *"korkulu ve zelildir"* üzerinde vakıf yapılmaz.

"Amel etmişler, yorulmuşlardır" buyruğunun, dünyada amel etmişler, âhirette yorulmuş olacaklardır, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamaya göre, buyruğun şu anlama gelme ihtimali vardır: O gün dünya hayatında amel etmiş, âhirette yorgun düşmüş olan yüzler *"korkulu ve zelildir."*

İkrime ve es-Süddî şöyle demişlerdir: Bunlar, dünya hayatında iken masiyetler işlemişlerdir.

Said b. Cübeyr ve Zeyd b. Eslem dedi ki: Bunlar, manastırlarda yaşayan rahiblerdir. İbn Abbas da böyle açıklamıştır. ed-Dahhak'ın ondan naklettiği rivayette bu açıklama şekli geçmiş bulunmaktadır.

el-Hasen'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ömer b. el-Hattab (r.a) Şam topraklarına gelince; oldukça yaşlı, saç başı birbirine karışmış, kir pas içinde, üzerinde siyah elbiseler bulunan bîr rahib yanına geldi. Ömer onu görünce

ağladı. Ona: "Ey mü'minlerin emiri, neden ağlıyorsun?" diye sorunca şu cevabı verdi: "Bu zavallı bir hedefe varmak istedi, onu tutturamadı. Bir şeyler ümid etti, umduğunu elde edemedi." Daha sonra yüce Allah'ın: *"Yüzler var ki, o gün korkulu ve zelildir, amel etmişler, yorulmuşlardır"* buyruklarını okudu.

el-Kisâi dedi ki:^[5] Ali (r.a)'dan gelen rivayete göre, burada sözü edilenler Haruralılardır. Yani Rasûlullah (sav)'ın kendilerini sözkonusu ettiği ve haklarında şöyle buyurduğu Haricîlerdir: *"Onların namazlarına kıyasla siz kendi namazlarınızı, oruçlarına kıyasla kendi oruçlarınızı, amellerine kıyasla kendi amellerinizi çok basit görürsünüz. Fakat okun hedefini delip geçtiği gibi onlar da dinden öylece çıkarlar..."*^[6]

4. Kızgın bîr ateşe gireceklerdir.

Yani, o ateşin kavurucu sıcağı onlara isabet edecektir.

"Kızgın"; alabildiğine sıcak, demektir. Bu ateş alevlendirilmiş ve uzun bir süre kızdınmış bir ateştir, "Hamiye'n-nehâru" "Gün ısındı" ifadesi ile; "Hamiye't-tennur" "Tandır ısındı" tabirleri de buradan gelmektedir. Bu iki kullanım için mastar; "Hamyen" diye gelir ki "harareti, sıcağı ileri dereceye vardı" anlamını ifade eder. el-Kisâi'nin naklettiğine göre; "İştedde hamyu's-şems" "Güneşin harareti arttı" şeklindeki kullanım ile; "Hamuhâ" "Onun harareti,.. " kullanımları aynı anlamdadır.

Ebu Amr, Ebu Bekr ve Yakub; *"Gireceklerdir"* anlamındaki buyruğunu; "Tuslâ" "Girdirileceklerdir" diye "te" harfini ötreli okumuşlardır. Diğerleri ise üstün okumuşlardır. Şeddeli olarak; "Tusellâ" "Girdirilecektir" diye de okunmuştur. Buna dair açıklamalar daha önceden: *"Gök çatladığı zaman"* (el-înşikak, 84/1) Sûresi açıklanırken (12. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

el-Maverdî dedi ki: Ateş, zaten hep kızgın ve sıcak olur. Kızgın ve sıcaklık da onun en asgari hali olmakla birlikte, o ateşi kızgınlık ve sıcaklıkla nitelendirmenin manası nedir? Böyle eksik bir mana ifade eden bu sıfat ile, bunu mübalağalı ifade etmek istemek nasıl açıklanabilir? diye sorulursa, şu cevabı veririz: Evvela burada "kızgın"dan ne kastedildiği hususunda dört farklı görüş vardır:

1- Bundan kasıt, onun sürekli kızgın olacağıdır. O, sönmesi ile birlikte kızgınlığı sona eren dünya ateşi gibi olmayacaktır.

2- "Kızgınlıktan kastedilen, onun yasakların işlenip, haramların çiğnenmesine karşı bir yasak bölge (himâ) oluşudur. Nitekim Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz herbir hükümdarın bir yasak bölgesi vardır ve şüphesiz

Allah'ın yasak bölgesi O'nun haramlarıdır. Yasak bölge etrafında dolaşan bir kimsenin o bölgeye düşme ihtimali uzak değildir."[\[7\]](#)

3- Bu ateş, el değme kudretine karşı yahut ona temas edilmesine karşı kendisini - arslanın kendi inini himaye ettiği gibi- himaye eder. en-Nabiğa'nın şu beyiti de bu türdendir:

"Kurtlar, köpeği olmayanın üzerine hücum eder;

Fakat arslan kesilen ve kendisini koruyanın savletinden de korunmaya çalışırlar."

4- Bu, kızgınlık ve öfkenin verdiği harareten kızgın olduğu anlamındadır ki; bu da intikamın ileri derecesini anlatmak için kullanılan bir mübalağa ifadesidir. Yoksa burada maksat, muayyen olarak bir cismin hararetini kastetmiş değildir. Nitekim bir kimse intikam almak islediği vakit kızıp öfkelendiği zaman: "Filan kişi kızdı" denilir. Yüce Allah bu anlamı: "*Öfkesinden neredeyse çatlayacak gibi olur*" (el-Mülk, 67/8) buyruğunda dile getirmektedir.[\[8\]](#)

5. Son derece sıcak bir çeşmeden içirileceklerdir.

"El-âniye" "Harareti en ileri derecesine ulaşmış olan" demek olup, "ertelemek" anlamına gelen "El-inâu" dan gelmektedir.[\[9\]](#) (Hadisteki): "Hem geç kaldın, hem başkasına eziyet verdin"[\[10\]](#) tabiri de buradan gelmektedir. "Onu geciktirdi, alıkoydu, geç bıraktı" demektir. Yüce Allah'ın: " Onlar bunun, ile son derece sıcak su arasında gi-dip gelecektir." (er-Rahman, 55/44) buyruğunda da bu anlamda kullanılmıştır.

Tefsirlerde: "Son derece sıcak bir çeşmeden" yani, harareti en ileri dereceye kadar gelmiş olan çeşmeden, diye açıklanmıştır. Eğer bundan bir nokta dünyadaki dağlar üzerine düşecek olursa, bu dağlar hiç şüphesiz eriyecektir.

ei-Hasen dedi ki; "Son derece sıcak", harareti alabildiğine yüksek, demektir. Yaratıldığı günden beri cehennem, o pınarın üzerinde tutuşturulup, durmaktadır. Onlar, alabildiğine susamış halleriyle o pınara doğru itileceklerdir. İbn Ebi Necih'den nakledildiğine göre o, Mücahid'den şöyle dediğini rivayet etmiştin Bu çeşme alabildiğine ısınmış ve içilecek zamanı gelmiş bir çeşme, demektir. [\[11\]](#)

6. Onlar için "Darî'den başka bir yiyecek yoktur.

"Onlar", cehennemlikler "için Dari' den başka bir yiyecek yoktur." Yüce Allah, onların İçeceklerini sözkonusu ettikten sonra yiyeceklerini söz konusu etmektedir.

tkrime ve Mücahid dedi ki: Darî'; yere bitişik dikenli bir bitki olup, taze olması halinde Kureyşliler buna şibrik derler. Kurduğu vakit; darî' adını alır. Hiçbir hayvan ve davar ona yaklaşıp, onu yemez. Öldürücü bir zehirdir. En kötü ve en berbat bir yiyecektir. Genel olarak bütün müfessirler bu kanaattedir.

Ancak ed-Dahhak, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu, denizin attığı bir şeydir. Ona darî' denilir. İnsanların değil, hayvanların gı-dalarındandır. Develer bunu yemeye koyulacak olurlarsa bir türlü doymazlar ve zayıflıklarından dolayı telef olur, giderler.

Ancak sahih olan, cumhurun dediği şekilde onun bir bitki olduğudur. Şair Ebu Zueyb şöyle demiştir:

"O taze şibrik otunu otladı, nihayet kuruyup zayıflayıp da
Artık dari' haline gelince, ondan gebe.olmayan yabani dişi eşekler uzaklaştı."

el-Huzelî de meraları kötü birtakım develerden sözederken şöyle demiştir:

"Kırılıp parçalanmış dari' otu ile başbaşa kaldılar hepsi de
Sırtlan kamburlaşmış, önayaklan kanamış, hemen hemen süt veremez olmuşlar."
el-Halîl dedi ki: Dari' çok kötü kokan denizin attığı yeşil bir bitkidir, el-Valibi, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: O ateşten bir bitkidir. Eğer bu bitki dünyada olsaydı yeryüzünü ve üzerindeki herşeyi yakardı.

Saîd b. Cübeyr: O taştır, demiştir. İkrime de böyle demiştir.

Ancak daha kuvvetli olan, bunun dünyadakine benzer dikenli bir bitki olduğudur. İbn Abbas'tan, onun Peygamber (sav)'dan rivayetine göre, Peygamber şöyle buyurmuştur: "Dari" dikene benzeyen sabır denilen bitkiden daha acı, leşten daha kötü kokan, ateşten daha sıcak, cehennem ateşinde bulunacak bir şeyin adıdır. Allah ona Darî' adını vermiştir. [12]

Hâlid b. Zîyâd dedi ki: Ben el-Mütevekkil b. Hamdan'a şu: "Onlar için Da-rî'den başka bir yiyecek yoktur." âyeti hakkında soru sorulduğunu ve sorana şu cevabı verdiğini duydum: Bana ulaştığına göre, Darî'; cehennem ateşinden bir bitkidir. Onun meyvesi irin ve kandır, sabırdan daha acıdır. Onların yiyecekleri bu olacaktır.

el-Hasen dedi ki: Bu, yüce Allah'ın mahiyetini saklı tuttuğu azaptandır.

İbn Keysan dedi ki: Bu önünde tazarruda bulunup, zelil kalacaklar ve kendisinden ötürü, ondan kurtulmak maksadıyla, yüce Allah'a niyaz edecekleri bir yiyecektir. Bundan dolayı ona bu isim verilmiştir. Çünkü onu yiyen bir kimse onu yemekten muaf tutulmak için tazarruda bulunacaktır. Bu ise oldukça iğrenç ve son derece ağır ve kaba olduğundan dolayıdır. Ebu Cafer en-Nehhâs dedi ki; Bu tabirin zelil, yani yalvarıp yakaran halde bulunan "ed-dari'Men türemesi mümkündür. Yani böyle bir kimse karşı karşıya bulunduğu kötülükten dolayı

oldukça zelildir ve bir tazarru (yalvarıp, yakarma hali) gelip onu bulur.

Yine el-Hasen'den bunun zakkum olduğunu söylediği nakledilmiştir. Cehennemdeki bir vadi olduğu da söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yüce Allah bir başka yerde: "Artık bugün burada onun hiçbir yakın dostu yoktur. Ğıslinden başka hiçbir yiyeceği de yok." (el-Hakka, 69/35-36) diye buyurmakta iken, burada: "Darî'den başka bir yiyecek yoktur" diye buyurmaktadır. Darî ise el-Ğıslinden başka bir şeydir, bu iki buyruğun birlikte anlaşılması (cem'O şöyle olur: Cehennem ateşi aşağı doğru basamaklar halindedir. Onlardan kimisinin yiyeceği zakkum, kimisinin yiyeceği ğıslin, kimisinin yiyeceği de darî olacaktır. Kimilerinin içeceği kaynar su, kimilerinin içeceği de irin olacaktır.

el-Kelbi dedi ki: Darî'; kendisinden başka hiçbir yiyeceğin bulunmadığı bir derecede, zakkum ise bir başka derecede olacaktır. Her iki âyetin farklı iki hal ile ilgili olması ve böylece anlaşılması da mümkündür. Nitekim yüce Allah, şöyle buyurmuştur: "Onlar bunun ile sıcak su arasında gidip gelece ki e rdir." (e r-R ah mân, 55/44)

el-Kutebi şöyle demiştir: Darî'in ve zakkum ağacının ateşte biten iki bitki olması, yahutta ateşin yakıp bitirmesi sözkonusu olmayan bir cevher (öz)den meydana getirilecek olması da mümkündür. Aynı şekilde zincirler, bukağılar, oranın akrepleri ve yılanları da böyle olacaktır. Eğer bunlar bizim bildiğimiz şekilde olsalardı cehennem ateşinde kalmaları sözkonusu olmazdı. Ayrıca şöyle demiştir: Yüce Allah, hazır bulunanlar vasıtası ile kendi nez-dinde gaib olanlara dair bize delili göstermiş bulunmaktadır. İsimler delaletleri bakımından uyum arzederken, manalar birbirlerinden farklıdır. Aynı şekilde cennette bulunan ağaçlar ve döşekler de böyledir.

el-Kuşeyri dedi ki: el-Kutebi'nin bu açıklamasından daha güzeli de bizim şöyle dememizdir: Azapları devam etsin diye cehennemde kâfirlerin kalmasını sağlayan yüce Allah, kâfirleri onlarla azaprandırsın diye, cehennem ateşinde zakkum ağacına vesair bitkilere kalıcılık verecektir.

Bazılarının iddia ettiklerine göre bizatihi Dan' ateşte yetişmez. Onlar bundan yemeyeceklerdir. O halde Dan"; davarların gıdalanndandır. insanların gıdaları arasında yer almaz. Develer bunu yemeye koyulacak olurlarsa, bir türlü doymazlar ve açlıktan ölür giderler. Bu kimseler kendilerini doyuracak şeyler yemek istediler. İşte üari' bu gibi kimselere misal olarak verilmiştir. Onlar, gıdası Darî' olan kimselerin azab edileceği gibi, açlık ile azab edilecektir.

el-Tirrîzî el-Hakîm şöyle demiştir: Bu oldukça basit ve oldukça sıradan bir tevildir. Sanki onlar yüce Allah'ın kudreti hakkında hayrete düşmüş, bu toprakta, bu Darî' yetiştirenin cehennemin ateşinin yandığı yerde yetiştirmeye kadir

olmadığını düşünmüş gibidirler. Halbuki yüce Allah, bu dünya hayatında yemyeşil ağaçtan bizim için ateş yaratmıştır. Fakat ne ateş ağacı yakar, ne de ağaçta bulunan suyun nemliliği ondaki ateşi söndürür. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "O, sizin için yeşil ağaçtan ateş çıkarandır. Hemen ondan ateş yakıyorsunuz." (Yasin, 36/80) Aynı şekilde yüce Allah'ın: "Biz on lan kıyamet günü ... yüzükoyun hasredeceğiz" (el-İsra. 17/97) buyruğu nazil olunca ey Allah'ın Rasûlü diye soruldu, insanlar yüzleri üzere nasıl yürüyeceklerdir? Şöyle buyurdu: "Onları ayakları üzerinde yürüten kimse, yüzükoyun onları yürütmeye de kadir. [\[13\]](#)" O halde bu gibi hususları ancak kalbi zayıf olan kimseler hayretle karşılar. Yüce Allah bizlere: "Derileri piştikçe azabı tatmaları için derilerini başka derilerle değiştireceğiz." (en-Nisa, 4/56); "Gömlükleri katrandandır." (İbrahim, 14/50); "Çünkü Bizim yanımızda, ağır bukağılar... var." Ve; "Yakıcı bir ateş de var, boğazı tıkayıp kalan bir yiyecek... de vardır." (el-Müzzemmil, 73/12-13) diye buyurmuştur. Bir görüşe göre bu, içinde diken bulunan yiyecektir. O halde aiab bu şeylerle çeşitlilik arzedecektir. [\[14\]](#)

7. O, ne semirtir, ne de açlığa karşı fayda verir.

Yani Darî' yiyen bir kimse şişmanlamaz. Hem diken yiyen nasıl şişmanlayabilir ki?

Müfessirler şöyle demiştir: Bu (bir önceki) âyet-i kerime nazil olunca, müşrikler şöyle dedi: Şüphesiz ki bizim develerimiz Darr ile semirmektedirler. Bunun üzerine; "O, ne semirtir, ne de açlığa karşı fayda verir." buyruğu nazil oldu. Hem onlar yalan söylemişlerdir. Çünkü develer onu henüz taze iken, kurumadan otlarlar. Bu ot kurudu mu onu yemezler. Bir görüşe göre onlar bu hususta tereddüde düşmüşlerdir. Bunu diğer faydalı bitkiler gibi sanmışlardır. Çünkü "müdâra'a" (dan' ile aynı kökten); birbirine benzemek anlamına gelir; fakat onlar bu otun semirtmediğini, açlığa karşı bîr faydasının da olmadığını görmüş oldular, öğrendiler. [\[15\]](#)

8. Yüzler de vardır ki o gün, nimetin eseri görülür onlarda.

9- Amellerinden dolayı hoşnutturlar.

10. Yüksek bir cennettedirler.

"Yüzler de vardır ki o gün, nimetin eseri görülür onlarda." Nimel sahibidir onlar.

Bu yüzler, mü'minlerin yüzleridir. Yaptıklarının akıbeti ve sa-lîh amellerinin karşılığı olarak kendilerine verilenleri görünce sevinmiş olacaklardır. "Amellerinden dolayı." Dünyada iken işledikleri amellerinden ötürü, amellerinin karşılığında, kendilerine cennel verileceği vakit, âhirette "hoşnutturlar." Yani bu kimseler, yaptıkları işlerin mükâfat sebebiyle hoşnut olacaklardır.

Ayetin başında hazfedilmiş bir "vav" vardır ki: ' Ve o günde öyle (başka) yüzler de vardır ki..." anlamındadır. Bu "vav" bu tür yüzler ile daha önce kendilerinden sözedilmiş yüzlerin arasındaki farkı belirtmek içindir. Buradaki "yüzler" tabiri bizzat insanların kendilerini ifade eder.

"Yüksek bir cennettedirler." Yüceltilmiş, yükseltilmiş bir cennettedirler. Çünkü bu cennet, önceden de geçtiği üzere semâların üstündedir. "Değeri yüksek" diye de açıklanmıştır. Çünkü o, cennetlerde canların çektiği ve gözlerin zevk duyacağı herşey vardır ve onlar o cennetlerde ebedi kalıcıdırlar. [\[16\]](#)

11. Orada boş söz işitmezler.

Hoşlanılmayan, bayağı, aşağılık söz işitmezler demektir. Yüce Allah burada: "Lâğiyeh" "Boş söz" diye buyurmuştur. "El-lağv" "El-leğâ" ile "El-lâğiyeh" hep aynı anlamdadır. Şair de şöyle demiştir:

"Boş söz ve çirkin konuşmalardan..."

el-Ferrâ ve el-Ahfeş dedi ki: Orada, boş, tek bir kelime dahi işitmezler. Bundan neyin kastedildiği hususunda altı görüş vardır.

1- Yalan, iftira ve yüce Allah'ın inkârı ve küfür sözler. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

2- Batıl ve günah işitmezler. Bu açıklamayı Katade yapmıştır.

3- Kasıt sövmektir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır.

4- Masiyettir. Bu açıklamayı el-Hasen yapmıştır.

5- Orada herhangi bir kimsenin yalan yere yemin ettiği işitilmez. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır. el-Kelbî dedi ki: İster doğru, ister yalan yere kimsenin yemin ettiği cennette işitilmeyecektir.

6- Onların konuşmaları arasında boş bir kelime dahi duyulmaz. Çünkü cennet ehli, ancak hikmet ile, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği sürekli nimetler dolayısıyla, Allah'a hamd ile konuşurlar. Bu açıklamayı da yine el-Ferrâ yapmıştır. Bu, sözü geçen bütün görüşleri de kapsayacak genellikte olduğundan ötürü en güzelleridir.

Ebu Amr ve İbn Kesir ("işitmezler" anlamındaki fiili) meçhul bir fiil olarak "ye"

ile: "Yusmeu" "İşitilmez" diye okumuşlardır. Nafi de böyle okumuş olmakla birlikte "ye" yerine ötreli "te" ile okumuştur. Çünkü: "El-lâgiye" "Boş söz" müennes bir isimdir. Bundan dolayı fiili de müennes okumuştur.

"Ye" ile okuyanların bu şekilde okumalarının sebebi ise, isim ile fiil arasında cer harfi ve mecrurun geldiği bir hal oluşundan dolayıdır. Diğerleri ise üstün "te" ile okumuşlardır.

"Lâgiyeh" "Boş söz" şeklinde nasb ile okunması, bunun (yani boş söz işitmenin) yüzlere isnad edilmesi dolayısıyladır. Yani yüzler, orada boş söz işitmeyeceklerdir. [\[17\]](#)

12. Orada akan bir pınar vardır.

13. Orada yüksek tahtlar vardır.

14. Yerleştirilmiş sürahiler;

15- Dizilmiş yastıklar,

16. Ve etrafa yayılmış, son derece kıymetli yaygılar vardır.

"Orada" kaynayıp coşan su, yerin üstünde yatakları bulunmaksızın, lezzetli çeşitli içeceklerden "*akan bir pınar vardır.*" Daha önce el-İnsan Sûresi'nde (76/6. âyetin tefsirinde) orada birden çok pınarların bulunduğu dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. O halde burada "*bir pınar*" birçok pınarlar anlamındadır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[18\]](#)

"Orada yüksek tahtlar vardır." Rivayet olunduğuna göre bu tahtların yüksekliği, yüce Allah dostunun sahip olduğu, etrafındaki mülkü görmesi için sema ile arz arası kadar olacaktır. [\[19\]](#)

"Yerleştirilmiş sürahiler" yani ibrikler ve kablar vardır. İbrik; kulpu ve emziği olana denilir, Sürahi ise; kulpu ve emziği olmayan su kabına denilir. Buna dair açıklamalar daha önceden ez-Zuhruf Sûresi'nde (43/71. âyetin tefsiri, 2. başlık ve devamında) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. [\[20\]](#)

"Dizilmiş" biri diğerinin yanında "*yastıklar*" vardır.

Bunun tekili "Numrukatun" dur. Şair şöyle demiştir:

"Ve bizler kâseleri çokça içenlerimiz ile

Ebu Kabus arasında, yastıklar üzerinde gezdirir dururuz."

Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Olgun yaşlılar ve yüzleri güzel gençler,
Dizilmiş tahtlar ve yastıklar üzerinde."

es-Sıhah'ta şöyle denilmektedir: "En-numreku" ile "En-numrekatu" "Küçük yastık" demektir. ("Nun" harfi) kesreli olarak; "En-nimrakatu" da bu anlamdadır ki; bu Yakub'un naklettiği bir söyleyiş tarzıdır. (Arapların) devenin eğeri üzerindeki küçük yastığa da bu ismi verdikleri olur. Bu açıklama Ebu Ubeyd'den nakledilmiştir. [21]

"Ve etrafa yayılmış, son derece kıymetli yaygılar vardır." Ebu Ubeyde dedi ki: "Ez-Zerâbiyy" "Yaygılar" demektir. İbn Abbas dedi ki: "Ez-Zerâbiyy" "İnce kadifeleri bulunan küçük yastıklar" demektir. Bunun tekili, "Zurbiyetun" diye gelir, el-Kelbî ve el-Ferrâ da böyle demişlerdir.

"El-Mebsuse" *"Etrafa yayılmış"* yayılmış, serilmiş demektir. Bu açıklamayı Katade yapmıştır.

Biri diğerinin üstünde diye de açıklanmıştır ki, bu da İkrime'nin görüşüdür. Pek çok diye de açıklanmıştır. Bu da el-Ferra'nın görüşüdür. Meclislerde etrafa dağılmış diye de açıklanmıştır. Bu açıklama da el-Kutebî'ye aittir.

Derim ki: Bu daha doğrudur. Çünkü bunlar (bu değerli yaygılar) pekçok ve etrafa yayılmış olacaktır. "Vebeşe fihâ min kulli dâbbetin" *"Ve orada her çeşit canlıyı üretilip yaymasında"* (el-Bakara, 2/164) buyruğunda da aynı kökten gelen lafız kullanılmıştır.

Ebu Bekr el-Enbari dedi ki: Bize Ahmed b. el-Huseyn anlattı, dedi ki: Bize Huseyn b. Arafe anlattı, dedi ki: Bize Ammar b. Muhammed anlattı, dedi ki: Ben Mansur b. el-Mutemir'in arkasında namaz kıldım. O: *"Sana örtüp bürüyenin haberi geldi ya"* (1. âyet) sûresini okudu. Bu sûrede: *"Ve etrafa yayılmış, son derece kıymetli yaygılar vardır."* Orada nimetler içerisinde huzurla yaslanmış olacaktırlar, diye okudu. [22]

17. Artık onlar bakmazlar mı devenin nasıl yaratıldığına?

Müfessirler dedi ki: Yüce Allah, her iki yurdun sahiplerinin halini sözkonusu edince kâfirler bu işe hayret ettiler, yalanlayıp inkar ettiler. Yüce Allah da onlara, kendi sanat ve kudretini, herşeye güç yetiren, mutlak kadir olduğunu hatırlattı. Nitekim o canlıları yeri ve göğü yaratandır. Sonra öncelikli olarak deveyi sözkonusu etti. Çünkü deve Araplar arasında pek çoktur. Onlar filleri görmemişlerdi. Bundan dolayı şanı yüce Allah, pek büyük bir yaratığını küçük bir mahlukun emrine verdiğini hatırlatarak buna dikkatlerini çekti. Bu küçük

varlık, bu büyük varlığı yularından çekip götürüyor, onu çoktörüyor, kaldırıyor. Deve yerinde çökmüş iken ona ağır yükleri yükletiyor ve bu ağır yüküyle yerinden kalkıyor. Bu özellik, onun dışında hiçbir hayvanda yoktur. Onlara, yarattığı büyük bir mahluku, yarattıklarından küçük bir varlığın emrine verdiğini gösterdi ve bununla; onlara, vahdaniyetinin ve büyük kudretinin delilini de göstermiş oldu.

Hikmet sahiplerinden birisinden nakledildiğine göre, o deveden ve harikulade yaratılışından söz etmiş. Ancak bu şahıs devenin bulunmadığı bir yerde yetişmişti. Bir süre düşündükten sonra şöyle dedi: Muhtemeldir ki bu develerin boynu uzun olmalıdır. Yüce Allah bu develerin karanın gemilerini olmasını murad ettiğinden ötürü onlara susuzluğa katlanabilme kabiliyetini verdi. Öyle ki; onlar on gün hatta daha fazla susuz kalabilmektedirler. Çöllerde ve tehlikeli geçiş yerlerinde bitip de diğer hayvanların otlamadığı herbir şeyi otlayacak şekilde yarattı.

Şöyle de açıklanmıştır: Yüce Allah, onlara yüksek tahtları hatırlatınca onlar: Bunlara nasıl çıkacağız, dediler. Bunun üzerine yüce Allah bu âyet-i kerimeyi indirdi ve develerin üzerine yükler vurulsun diye çöktüklerini, sonra da ayağa kalktıklarını anlattı. İşte bu tahtlar da böyle olacaktır. Önce alçalacaklar, sonra yükseleceklerdir. Bu anlamdaki açıklamaları Katade, Mukatil ve başkaları yapmıştır.

Burada sözü edilen develerin pek büyük bulut parçaları olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı el-Müberred yapmıştır. es-Sa'lebî dedi ki: Burada sözü geçen "develer" in bulutlar olduğu söylenmiş ise de, ben bunun imamlarımızın kitaplarında bir temelini olduğunu göremedim.

Derim ki: el-Asmaî Ebu Said Abdu'l-Melik b. Kurayb'ın naklettiğine göre Ebu Amr şöyle demiştir; Bu "*Artık onlar bakmazlar mı devenin nasıl yaratıldığına*" buyruğunda; "El-İbil" kelimesini şeddesiz olarak okuyanların bu okuyuşu ile maksat devedir. Çünkü deve dört ayaklılardan ve yere çöker ve onun üzerine yük vurulur. Diğerleri ise dört ayaklı olmakla birlikte, yük onlara ayakta oldukları halde vurulur. Bu kelimeyi şeddeli olarak okuyanların okuyuşuna göre ise, bununla su ve yağmur taşıyan bulutlar kastedilmiş olur.

el-Maverdi dedi ki: Buradaki: "El-İbil" kelimesinde iki şekil söz konusudur.

Daha kuvvetli ve meşhur olan birinci görüşe göre bundan kasıt, dört ayaklılardan olan develerdir. İkinci görüşe göre ise, maksat bulutlardır. Eğer bunlarla maksat bulutlar ise, bulutlardaki ilâhî kudrete delil teşkil eden belgeler ve bütün yaratıklarına fayda sağlayan genel menfaatlerden dolayı söz konusu edilmiştir. Eğer dört ayaklılardan olan develer kastedilmiş ise, diğer hayvanlara göre

develerin daha çok faydalı oluşundan dolayıdır. Çünkü hayvanlar sağmal, binek, yiyecek ve yük hayvanları olmak üzere dört türdür. Develerde bu dört özellik de vardır. Dolayısıyla nimet olmak özellikleri daha geneldir, ilahi kudretin onlarda tecellisi daha mükemmeldir.

el-Hasen dedi ki: Yüce Allah'ın deveyi özellikle sözkonusu etmesi, hurma çekirdeklerini yemesi, ot otlaması ve bununla birlikte süt vermesi dolayısıyladır. Yine el-Hasen'e develer hakkında soru sorulmuş ve: Filin acaibliği bundan büyüktür, demişler. O da şu cevabı vermiş: Araplar ile filler arasında uzak bir mesafe vardır. Diğer taraftan fil eti yenmez bir çeşit domuzdur. Sırtına binilmez, sütü sağılmaz.

Şureyh şöyle derdi: Haydi hep birlikte (Kufe'de develerin geldiği çarşı olan) el-Künâse'ye çıkalım ve develerin nasıl yaratıldıklarına bir bakalım.

“El-İbil” “Deve” lafzının aynı kökten tekili yoktur, müennes bir lafızdır, Çünkü kendi lafzından tekili olmayan çoğul isimler, şayet insanların dışındaki varlıkların adı ise müenneslik onların ayrılmaz bir özelliğidir. Bu lafızların küçültme ismi yapıldığı takdirde sonlarına “he (yuvarlak te)” getirilir. O bakımdan: “İbiletun ve ğanimetun” “Devecik, koyuncuk” ve benzer şekilleri kullanılır. Devenin bu lafzı bazan hafif olsun diye “be” harfi sakın olarak; “İbl” diye kullandıkları da olur. Çoğulu, “âbâl” diye gelir. [23]

18. Göğün nasıl yükseltildiğine,
- 19- Dağların nasıl dikildiklerine,
20. Ve yerin nasıl yayılıp, döşendiğine?

“Göğün nasıl” yerden direksiz olarak “yükseltildiğine”; ona hiçbir şeyin erişemeyeceği kadar yükseltildiğine, diye de açıklanmıştır.

“Dağların” yıkılıp, yok olmayacak şekilde yerin üzerinde “nasıl dikildiklerine...” Şöyle ki; yer yayılıp döşendiğinde çalkalandı, yüce Allah, dağlarla orayı sağlamlaştırdı. Nitekim şöyle buyurmaktadır:

“Ve yer onları çalkalamasın diye onda sağlamlaştırıcı kazıklar yarattık.” (el-Enbiya, 21/31)

“Ve yerin nasıl yayılıp döşendiğine” Yayılıp, uzatıldığına.

Enes dedi ki: Ali (r.a)'ın arkasında namaz kıldım. O: “Keyfe halektu” “Nasıl yarattığıma” “Rafe’tu” “Yükselttiğime”; “Nesabtu” “Diktiğime” ve “Setahtu” “Yayıp döşediğime” diye “te” harflerini ötreli olarak zamiri yüce Allah'a izafe

ederek okudu. Muhammed b. es-Semeyka' ve Ebu'l-Âliye de böyle okurdu. Bu okuyuşda meful mahzûf olmakta birlikte anlamı "Halektuhâ" "On (lar)ı... yarattığıma" şeklindedir. Diğerleri de bu şekilde açıklanır.

el-Hasen, Ebu Hayve ve Ebu Recâ' "yayılp döşendiğine" anlamındaki lafzı "ti" harfini şeddeli, "te" harfini de sakın olarak; "Suttihat" diye okumuşlardır. Çoğunluk da böyle okumuş olmakla birlikte, ancak onlar "ti" harfini şeddesiz okumuşlardır.

Yüce Allah, öncelikle deveyi sözkonusu etti. Başkasını da öncelikle sözkonusu etseydi yine değişen bir şey olmazdı.

el-Kuşeyri dedi ki: Bu böyle bir dizilişte bir çeşit hikmetin aranacağı türden anlatımlardan değildir.

Şöyle de denilmiştir: Deve Araplar açısından insanlara en yakın olan varlıktır. Çünkü deve, onların nezdinde çoktur ve onlar insanlar arasında develeri en iyi tanıyanlardır. Aynı şekilde develerin faydaları diğer hayvanların faydalarından daha fazladır. Develerin eti yenir, sütleri içilir, onlara hem yük vurulur, hem sırtlarına binilir. Üzerlerinde oldukça uzak mesafeler katedilir. Susuzluğa karşı dayanıklıdırlar, çok az yem isterler, çokça yük taşırlar. Arapların mallarının çoğunluğunu da develer teşkil etmektedir. Develer sırtında, insanlardan uzaklarda tek başlarına yol alır giderlerdi. Bu durumda olan kimselerin, elbette yanlarında bulunanlar üzerinde düşünmeleri tabiidir. O önce bindiği hayvana bakar, sonra gözünü semaya uzatır, sonra yere bakar. O bakımdan onlara da bu yaratıklar üzerinde dikkatle düşünmeleri emrolundu. İşte bunlar dilediğini yaratan ve herşeye güç yetiren mutlak yaratıcının, eşsiz sanatkârın varlığının en açık bir delilidir. [24]

21. Artık sen hatırlat! Sen ancak bir hatırlatıcısın.

22. Üzerlerine musallat olan bir zorba değilsin.

23. Fakat kim yüz çevirip, inkâr ederse,

24. Allah, onu en büyük azab ile azablandırır.

25- Şüphe yok ki dönüşleri yalnız Bizdir.

26. Sonra da hesaplarını görmek de şüphesiz yalnız Bize aittir.

"Artık" ey Muhammed "sen" onlara "hatırlat" öğüt ver ve korkut! "Sen ancak bîr hatırlatıcısın." Bir öğüt verensin

"Üzerlerine musallat olan bir zorba değilsin." Yani onlara musallat kılınmış birisi değilsin ki, onları öldüresin. Daha sonra bu âyet-i kerimeyi kılıç âyeti

(cihadı emreden âyet) neshetmiştir.

Harun el-A'ver, "bir zorba" anlamındaki lafzı "ti" harfini üstün olarak; "Bimusaytar" diye okumuştur. "El-musaytarun" *"Egemen, olanlar"* (et-Tur, 52/37) buyruğunda da böyle okumuştur. Bu Temimlilerin söyleyişidir.

es-Sıhah'ta şöyle denilmektedir: "El-musaytır (sin ile)" ile "El-musaytır" Bîr şey üzerinde onu kontrol etmek, durumlarını görüp gözetlemek, amelini yazmak üzere musallat olan" demektir. Bunun asıl kökü "Satır"dan gelmektedir. Çünkü satır'ın ihtiva ettiği anlamlardan birisi de belirli bir sınırı aşmamasıdır. Buna göre kitab da "satır satır yazılmış" (anlamında): "Mustar"dır. Bu işi yapan kimse; "Mustar" ile "Musaytır" anılır. "Seytarte aleynâ" "Bizim üzerimizde egemen oldun, musallat oldun" denilir. Yüce Allah da: "Leste aleyhim bimusaytır" *"Üzerlerine musallat olan bir zorba değilsin"* diye buyurmaktadır. "Setarahu" "Onu yere yıktı" anlamındadır.

"Fakat kim yüz çevirip, inkâr ederse" buyruğu mınkatı' bir istisna olup; ama verilen öğüt ve yapılan hatırlatmalardan yüz çevirenlere gelince... demektir.

"Allah, onu en büyük azab ile azablandırır." Bu da azabı sürekli olan cehennemdir. Yüce Allah'ın: *"En büyük"* diye buyurması onların dünya hayatında iken açlık, kıtlık, esir edilmek ve öldürülmekle azab edilmiş olmalarından dolayıdır. Bu tevilin (yorumun) delili İbn Mesud'un: "İllâ men tevellâ vekefera finnehu yuazzibuhullahu" *"Fakat kim yüz çevirip inkâr ederse, şüphesiz ki Allah onu azablandıracaktır"* şeklindeki okuyuşudur.

Bu istisnanın muttasıl olduğu da söylenmiştir. Yani, sen yüz çevirip, inkâr eden kimseler dışındakilere musallat değilsin. Bunlara ise cihad ile musallat kılınmışsın. Bundan sonra da Allah onu en büyük azab ile azaplandıracaktır. Bu takdire göre âyet-i kerimede nesh sözkonusu değildir.

Rivayet edildiğine göre, Ali (ra)'a irtidad etmiş bir adam getirildi. Üç gün süreyle tevbe etmesini istedi, fakat tekrar İslama dönmedi. Onun boynunu vurdu ve: *"Fakat kim yüz çevirip inkâr ederse"* âyetini okudu. (Bu durumda Ali (r.a) da istisnanın muttasıl olduğunu ifade etmiş olmaktadır.)

İbn Abbas ve Katade (istisna edatını) şeddesiz olarak başlangıç ve uyarı edatı olmak üzere; "Elâ" "Dikkat edin..." diye okumuşlardır. İmruu'l-Kays'ın şu mısraında olduğu gibi:

"Evet, dikkat et senin onlardan (muradını aldığın) nice güzel günlerin geçmiştir."

Bu açıklamaya göre buradaki: "Men" "Kim" lafzı şart içindir. Cevabı ise "Allah

onu... azablandırır" buyruğudur, "Fe"den sonraki mübtedâ ise gizlidir. İfade: "Feyuazzibuhullahu" "Allah onu azaplandırır" takdirindedir.^[25] Çünkü eğer "fe"den sonra gelen fiil ile cevap verilmek istenmiş olsaydı o takdirde; "İllâ men tevellâ vekefera yuazzibuhullahu" "Ancak yüz çevirip kâfir olanı Allah azaplandırır" şeklinde gelmesi gerekirdi.

"Şüphesiz yok ki" ölümünden sonra "dönüşleri bizedir."

"Âbe, yuibu" "Döndü, döner" denilir. Ubeyd şöyle demiştir:

"Her ayrılan mutlaka geri döner.

Fakat ölüm ile ayrılan asla geri dönmez."

Ebu Cafer, *"dönüşleri"* anlamındaki lafzı şeddeli olarak: "İyyâbehum" diye okumuştur. Ebu Hatim ise: Şeddeli okuyuş caiz değildir. Eğer böyle bir okuyuş caiz olsaydı, aynı şeyin; "Siyam" (oruç) ile "Kıyam" lafızlarında da caiz olmalıydı.

Aynı anlamda iki ayrı söyleyiş oldukları da söylenmiştir.

ez-Zemahşerî dedi ki: Ebu Cafer el-Medenî *"dönüşleri"* anlamındaki lafzı ("ye" harfi) şeddeli olarak okumuştur. Bunun açıklaması ise "fîal" vezninde "Eyb" in mastarı olmasıdır. Bunun "El-iyâb" den geldiği de söylenmiştir yahutta onun aslı "fi'al" vezninde: "İv'âb" şeklinde; "Evb" den gelmesi de söz konusu olabilir. Diğer taraftan; "İvvâben" in "divvân" lafzının "divan" diye kullanılmasına benzer, diye de açıklanmıştır. Daha sonra "seyyid" ve benzeri kelimelerin aslına yapılan uygulama, bu kelimeye de yapılmıştır.

(Ğaşiye Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun). ^[26]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/51.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/51.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/51-52.

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/52.

[5] Buradan itibaren merhum müfessir, rahibin kir pas içerisinde olduğunu ifade eden lafızlarla tercüme ettiğimiz "mütekahhil" lafzı ile ilgili birtakım açıklamaları dilbilginlerinden nakletmektedir. Gereksiz gördüğümüz için bu birkaç satırlık açıklamayı ayrıca tercüme etmedik.

[6] Buhari, III, 1321, IV, 1928, V, 2281, VI, 2540; Muvatta, 1, 204; Müsned, III,

33, 56, 60, 65, 224.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/52-55.

[7] Buhari, I, 2«; Müslim, III, 1219; Tirmizi, III, 511; İbn Mace, 11, 1318; Miismd, IV, 270

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/55-56.

[9] Merhum müfessirimizin bu lafzın anlamı ile ilgili açıklaması doğru olmakla birlikte mastarı ve kökü ile ilgili açıklaması doğru değildir. Ayetteki lafzın kökü E-N-Y(enâ)dır. Bu da hararetin ileri dereceye varması anlamındadır. (Bk. İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, XIV, 478; Rağıb el-İsfahanî, el-Müfredât, Mısır, 1381/1961. s. 29; Mecmaul-Luğati'l-Arabiyye, Mu'cemu Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim, Tahran [ikinci baskıdan tıpkı basım], I, 65) Hemze'sinin medli kullanımı -müfessirimizin de belirttiği gibi- geç kalmak, gecikmek, geri kalmak gibi anlamlara gelir. (Bk. aynı yerler). Burada ise, ism-i fail olduğundan ötürü hemzesi medli gelmiştir. Nitekim tefsirin haskısını hazırlayanlar da düştükleri dipnotta bu hususa dikkat çekmişlerdir.

[10] İbn Ebi Şeybe, Musannef, I, 473; İmam Malik, el-Müdevvene, I, 160; İmam Şafiî, el-Umm, I, 198; İbn Abdi'l-Berr, et-Temhid, XXIV, 441.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/56-57.

[12] Deylemî, Firdevs, II, 434.

[13] Hâkim, Müstedrek, II, 437; Tirmizi, V, 305, Müsned, 11, 363.

[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/57-60.

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/60-61.

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/61.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/61-62.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/63..

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/63..

[20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/63..

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/63-64.

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/64.

[23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/64-66.

[24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/66-67.

[25] "Kim" anlamındaki lafzın şart için kabul edilmesi halinde buyruk; "Kim yüzçevirip nankörlük ederse, Allah da onu en büyük azab ile azaplandırır" diye

meâllendirilir

[26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/69-70.

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

[FECR SURESI](#)

FECR SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Mekke'de inmiştir. Otuz âyet-i kerimedir. [\[1\]](#)

1. Andolsun fecre
2. Ve on geceye.

"Andolsun fecre" buyruğu ile yüce Allah, fecre yemin etmektedir.

"Ve on geceye. Hem çiftte hem de teke, yürüyüp gittiği zaman da geceye..." (3- ve 4. âyetler) buyruklarında beş yemin vardır.

"Fecr" in ne olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Kimileri burada fecr, her gün karanlığın gündüzden ayrılmasıdır, demiştir. Bu açıklamayı Ali, İbn ez-Zübeyr ve İbn Abbas (r.a) yapmışlardır.

Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre maksat, gündüzün tamamıdır. Ondan fecr diye sözedilmesi, fecr'in gündüzün başı oluşundan dolayıdır.

İbn Muhaysın, Atiyye'den, onun da İbn Abbas'tan rivayetine göre, fecr'den kasıt, Muharrem gününün fecr vaktidir. Katade de onun gibi söylemiştir. O dedi ki: Fecr, Muharrem'in ilk gününün fecridir. Sene ondan başlar. Yine ondan gelen rivayete göre, maksat; sabah namazıdır.

İbn Cüreyc'in, Ata'dan onun da İbn Abbas'tan rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: *"Andolsun fecre"* buyruğu ile kurban kesim gününün sabahı kastedilmiştir. Çünkü şanı yüce Allah, herbir gündüzün öncesinde ona ait bir gece kılmıştır. Kurban kesme günü bundan müstesnadır. Ondan önce ona ait bir gece takdir buyurmadiği gibi, ondan sonra da bir gece yoktur. Çünkü Arafe gününün iki gecesı vardır. Birisi kendisinden önce, birisi de kendisinden sonradır. Dolayısıyla Arafeden sonraki gece, tan yeri ağarıncaya, yani kurban kesme gününün tan yeri ağarıncaya kadar vakfeye yetişen bir kimse yetişmiş olur. Bu aynı zamanda Mücahid'in de görüşüdür.

İkrime dedi ki: *"Andolsun fecre"* buyruğu ile Cem' yani Müzdelife gününün fecri "tan yerinin" ağarması kastedilmiştir.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'den; *"Andolsun fecre"* buyruğu Cem'den ayrılış vakti olan on günün (Muharrem'in ilk on gününün) son zamanıdır.

ed-Dahhâk dedi ki: Maksat Zülhiccenin fecridir. Çünkü yüce Allah diğer günleri onunla birlikte sözkonusu ederek *"ve on geceye"* diye buyurmuştur ki; bu Zülhiccenin on gecesidir. İbn Abbas da böyle demiştir.

Mesrûk da bunlar yüce Allah'ın Musa (a.s)'ın kıssasında sözkonusu ettiği *"Ve*

buna ayrıca on gece daha kattık." (el-Araf, 7/142) buyruğunda sözünü ettiği on gecedir. Bunlar senenin en faziletli günleridir.

Ebu'z-Zübeyr'in, Câbir'den rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Andolsun fecre ve on geceye"* yani, kurban bayramının birinci günü (ile tamamlanan) on gecedir."[\[2\]](#)

Bu görüşe göre, bunlar on gecedir. Çünkü kurban kesme gününün gecesine buna dahildir. Zira yüce Allah bu geceyi Arafe günü vakfeye yetiştiremeyen kimseler için vakfe yapacak zaman olarak tahsis etmiştir.

Bu gecelerin marife olarak zikredilmeyip, nekre (belirtisiz) olarak zikredilmesi ise, diğer gecelere olan faziletlerinden dolayıdır. Eğer bu geceler marife olarak gelmiş olsaydı, nekre halindeki faziletlilik anlamını ihtiva etmezdi. O bakımdan, kendilerine yemin edilen hususlar arasında, o nekre olarak gelmiştir. Buna sebep ise başkalarında bulunmayan faziletin bu gecelerde bulunmasıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmiştir: Maksat, Ramazan ayının son on gecesidir. ed-Dahhak da böyle demiştir. Yine İbn Abbas, Yeman ve et-Taberi şöyle demişlerdir: Bunlar, onuncusu Aşure günü olan Muharrem'in ilk on gecesidir.

İbn Abbas'dan; *"Ve on geceye"* anlamındaki buyruğu izafet terkibi halinde; *"Veleyâlin aşrın"* diye okuduğu da nakledilmiştir ki; *"on günün gecesine (yemin olsun)"* demektir. [\[3\]](#)

3. Hem çift, hem de teke.

Şef (çift); iki, vetr de; tek demektir.

Bu hususta da görüş ayrılığı vardır. Merfu olarak İmran b. el-Husayndan gelen rivayete göre o Peygamber (sav)'ın şöyle dediğini nakletmiştir: *"Çift ve tek'ten kasıt, namazdır. Kimisi çift (rekat)dır, kimisi de tek (rekat)lidir."*[\[4\]](#)

Câbir b. Abdullah dedi ki; Peygamber (sav): *"Andolsun fecre ve on geceye"* (1-2. âyetler) buyruğu hakkında dedi ki: *"O (feci) sabah demektir. On ise kurban kesmek, vetr; Arafe günü, şef ise kurban kesme günüdür."*[\[5\]](#)

Bu aynı zamanda İbn Abbas ve İkrime'nin de görüşüdür. en-Nehhas da bunu tercih edip şöyle demiştir: Ebu'z-Zübeyr'in, Câbir'den rivayet ettiği hadis Peygamber (sav)'dan sahih olarak gelen hadistir. İsnad itibarıyla İmran b. Husayn'ın rivayet ettiği hadisten daha sahihtir. Arafe günü tektir. Çünkü o dokuzuncu gündür. Nahr (kurban kesme) günü ise çifttir. Çünkü o da Zül-

hiccenin onuncu günüdür.

Ebu Eyyub'dan şöyle dediği nakledilmiştir: Peygamber (sav)'a yüce Allah'ın; *"Hem çift, hem de teke"* buyruğu hakkında sorulmuş, o da şöyle buyurmuştur *"Çift; Arafe ve kurban kesme günüdür, tek ise kurban kesme gününün gecesidir."*

[6]

Mücahid ve yine İbn Abbas şöyle demişlerdir: Çift, Allah'ın yaratıklarıdır. Yüce Allah: *"Sizi çift çift yarattık"* (Nebe', 78/8) diye buyurmuştur. Tek ise aziz ve celil olan Allah'dır, Mücahid'e: Sen bu görüşü herhangi bir kimseden rivayetle mi söylüyorsun denilince o: Evet ben bunu Ebu Said el-Hudri'den, onun da Peygamber (sav)dan rivayeti olarak naklediyorum, diye cevap vermiştir. [7]

Muhammed b. Sîrîn, Mesruk, Ebu Salih ve Katade de buna yakın açıklamalarda bulunmuş ve şöyle demişlerdir: Çift; Allah'ın yarattıklarıdır. Çünkü yüce Allah: *"Herşeyden de çift çift yarattık"* (ez-Zâriyât, 51/49) diye buyurmuştur. Küfür ve iman, mutluluk-bedbahtlık, hidayet-sapıklık, nur-karanlık, gece-gündüz, sıcak-soğuk, güneş-ay, yaz-kış, gök-yer, cinler-insanlar... Tek ise, yüce Allah'dır. O şöyle buyurmuştur: *"De ki: O, Allah'tır bir tektir. Allah'tır, sameddir."* (el-İhlas, 112/1-2) Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz Allah'ın doksandokuz ismi vardır. [8] Allah tektir, teki sever."* [9]

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Çift, sabah namazı, tek de akşam namazıdır.

er-Rabî' b. Enes ve Ebu'l-Aliye dedi ki: O, akşam namazıdır. Ondaiki çift(i) iki rekat, tek ise üçüncü rekattır.

İbnu'z-Zübeyr dedi ki: Çift Mina'nın onbir ve onikinci günüdür. Tek ise onüçüncü gündür. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Kim iki günde acele ederse ona günah yoktur. Kim de geriye kalırsa ona da günah yoktur," (el-Bakara, 2/203)

ed-Dahhak dedi ki: Çift, Zülhiccenin on günü, tek ise, Mina'nın üç günüdür. Bu Ata'nın da görüşüdür.

Çift ile tekin Adem ve Havva olduğu da söylenmiştir. Çünkü Âdem önceleri tek idi. Eşi Havva ile çift oldu. Böylece önce tek iken, sonradan çift olmuş oldu. Bunu İbn Ebî Necih, İbn Abbas'tan rivayet olarak zikrettiği gibi, el-Kuşeyri de onun görüşü olarak nakletmiştir. Bir rivayette de şöyle denilmiştir: Çift, Âdem ile Havva, tek ise yüce Allah'tır.

Çift ve tek yaratılmış varlıklardır. Çünkü bunlar çift ve tektir, Yüce Allah bütün yaratılmışlara yemin etmiş gibidir. Yüce Allah, bazan ilmi sebebiyle isim ve sıfatlarıyla, bazan kudreti dolayısıyla fiillerine yemin eder. Nitekim yüce Allah

şöyle buyurmaktadır: *"Erkeği de, dişiye de yaratana..."* (el-Leyl, 92/3) Bazan sanatının harikulâdeliği dolayısıyla yaptıklarına yemin eder: *"Andolsun güneşe ve aydınlığına"* (eş-Şems, 91/1) *"Semaya ve onu bina edene."* (eş-Şems, 91/5) ve; *"Andolsun göğe ve Tarık'a"* (et-Tarık, 86/1) buyruklarında olduğu gibi.

Çiftin cennetlerin dereceleri olduğu söylenmiştir. Bu dereceler de sekiz tanedir. Tekin de cehennem ateşinin (aşağıya doğru inen) derekeleri olduğu söylenmiştir. Bunlar da yedi tanedir. Bu, el-Hasen b. el-Fadl'ın görüşüdür. Yüce Allah, böylece cennet ve cehenneme yemin etmiş gibidir.

Çiftin; Safa i!e Merve, tekin; Ka'be olduğu da söylenmiştir.

Mukatıl b. Hayyan dedi ki: Çift; günler ve geceler, tek ise sonrasında gece bulunmayan gündür. Bu da kıyamet günüdür.

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Tek şanı yüce Allah'tır. Çift de aynı zamanda O'dur. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Üç kişi fısıldaşmayıversin. Muhakkak O, onların dördüncüleridir."* (el-Mücadele, 58/7)

Ebu Bekr el-Verrâk dedi ki: Çift yaratılmışların sıfatlarındaki çelişkilerdir. Aziz olmak, zelil olmak, muktedir olmak, âciz olmak, güç sahibi olmak, zayıf olmak, ilim ve cehalet, hayat ve ölüm, görmek ve körlük, işitmek ve sağırlık, konuşmak ve dilsizlik gibi. Tek ise, yüce Allah'ın sıfatlarının tek (zıtsız) olmasıdır. Zillatsız azizlik, aczsız kudret, zaafsız kuvvet, cehaletsiz ilim, ölümsüz hayat, körlüğü olmayan görmek, dilsizliği olmayan kelâm, sağırlığı olmayan işitmek ve benzerleri.

el-Hasen dedi ki: Tek ve çift ile kasıt, bütün sayılardır. Çünkü sayının bunlardan uzak olması sözkonusu değildir. Bu, hesaba yapılan bir yemindir.

Bir görüşe göre çift, Mekke ile Medine mescididir. İki Harem bunlardır. Tek ise, Beytu'l-Makdis mescididir.

Bir başka görüşe göre, çift; hac ile umreyi birlikte yapmak (hacc-ı kıran) yahut hacca kadar umre ile temettuda bulunmak (hacc-ı temettu)dur. Tek ise hacc-ı ifrad yapmaktır.

Çiftin canlılar olduğu söylenmiştir. Çünkü canlılar erkek ve dişidir. Tekil ise cansız varlıklardır. Bir başka görüşe göre çift, gelişip büyüyen, tek ise gelişip büyümeyendir. Başka açıklamalar da yapılmıştır.

İbn Mes'ud ve arkadaşları, el-Kisai, Hamza ve Halef "tek" anlamındaki lafzı "vav" harfini kesreli olarak; "Ve'l-vitri" diye okumuşlar, diğerleri ise "vav" harfini üstün olarak okumuşlardır. Her ikisi aynı anlamda iki ayrı söyleyiştir, es-Sıhah'ta şöyle denilmektedir: Kesre ile "vitr" tek demektir. Üstün ile "vetr" ise kin ve düşmanlık anlamındadır. Bu el-Aliye ahalisinin söyleyişidir. Hicazlıların söyleyişi ise, tam aksi şekildedir. Temimliler ise her ikisinde de kesreli

kullanırlar. [10]

4. Yürüyüp gittiği zamanda geceye ki;

5. Gerçekten bu(nlar) akıl sahibi olanlar için bir yemindir, değil mi?

"Yürüyüp gittiği zamanda geceye ki" buyruğu beşinci yemindir. Yüce Allah, özellikle on geceye yemin ettikten sonra, genel olarak geceye yemin etmektedir.

"Yürüyüp gittiği zaman" buyruğu, kendisinde yürünüp gidildiği zaman demektir. Nitekim "uyuyan gece, oruçlu gündüz" denilmesi de bu kabildendir. (Uyku ile geçirilen gece, oruç ile geçirilen gündüz anlamında kullanılır.) Şair de şöyle demiştir:

"Ey Um Gaylan, gece yürüyüşü dolayısıyla kınadın bizi

Sense uyudun, halbuki bineklinin gecesi uyumaz."

Yüce Allah'ın: "*Gece gündüzün hilekarlıkları* (gece gündüz yaptığınız hilekarlıklar anlamında)" (Sebe', 34/33) buyruğu da bu kabildendir. Meani bilginlerinin çoğunluğunun görüşü budur. el-Kutebî ve el-Ahfeş'in görüşü de budur. Müfessirlerin çoğunluğu da şöyle demiştir: "*Yürüyüp gittiği zaman*" buyruğu yürüyüp gitti, demektir. Katade ve Ebu'l-Aliye: Gelip gitti diye açıklamışlardır. İbrahim'den rivayet edildiğine göre: "Yürüyüp gittiği zaman geceye" tam kemaline erdiği zaman (geceye) demektir, diye açıklamıştır.

İkrime, el-Kelbî, Mücahid ve Muhammed b. Ka'b, yüce Allah'ın: "... *geceye*" buyruğunda kasıt, özel olarak Müzdelife'de kalınan gecedir, Çünkü bu gecenin, insanların Allah'a itaat etmek üzere biraraya gelip, toplanmak gibi bir özelliği vardır. Kadir gecesi olduğu da söylenmiştir. Çünkü rahmet; bu gecede sirayet eder (yürür, gider.) Ve ayrıca bu gecenin çokça sevab kazanmak imkanını vermek gibi bir özelliği vardır. Gecenin tamamının kastedildiği de söylenmiştir.

Derim ki: Önceden geçtiği üzere daha kuvvetli olan görüş de budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Kesir, İbn Muhaysın ve Yakub "*yürüyüp gittiği*" anlamındaki buyruğu her iki halde (vakıf ve vasl hallerinde) de asla uygun olarak "ye"yi tesbit ile; "Yesri" diye, okumuşlardır. Çünkü bu lafız cezm halinde değildir, o bakımdan "ye" harfi de sabit bırakılır. Nafi' ve Ebu Amr ise vasıl halinde "ye"yi tesbit ederken, vakf halinde hazf ile okumuşlardır. Bu kıraat el-Kisâî'den de rivayet edilmiştir. Ebu Ubeyd dedi ki: el-Kisâî bir sefer vasl halinde "ye"nin tesbit edileceği ve vakıf halinde hazfedileceğini -mushafın hattına uyarak- söylüyor idi. Daha sonra her iki halde de "ye"nin hazfedileceği kanaatini benimsemiştir. Çünkü bu bir âyet sonudur. Şamlılar ve Kûfelilerin kıraati de böyledir. Ebu Ubeyd de hatta uyarak

bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü bu lafız mushafta "ye"siz yazılmıştır.

el-Halil dedi ki: Bu lafızın "ye"si âyet sonları dolayısıyla hazfedilir. el-Ferra dedi ki: Araplar bazen "ye" harfini hazfedip ondan önceki harfi kesreli okumakla yetindikleri de olur. Kimisi de şu beyiti nakletmiştir:

"Senin iki elinin birisi; cömertlik göstererek bir dirhem dahi tutmaz,
Öbür elin ise kılıçla kan verir."

Filan kişi cömertliğinden dolayı bir dirhem dahi tutmaz"; onu elinde bulundurmaz ve ona yapışmaz, demektir.

el-Müerric dedi ki: Ben, el-Ahfeş'e *"yürüyüp gittiği"* (anlamındaki) buyruğunda "ye"nin düşürülmesinin sebebini sordum. Bana şöyle dedi: "Sen evimin kapısında bir sene beklemediğin sürece bu soruna cevap vermeyeceğim." Ben de bir sene boyunca evinin kapısında bekledim. Dedi ki: Gecenin geçip gitmesi hakkında: "Yesri" değil, ancak; "Yesrâ" denilir. O bakımdan bu lafız asıl kullanım şekli değiştirilmiş bir lafızdır. Asıl şeklinden başka türlü kullandığın her lafzın irabını bir çeşit eksiltmiş olursun. Yüce Allah'ın: "Vemâ kânet ummuki bağıyyen" *"Anan da ahlaksız bir kadın değildi."* (Meryem, 19/28) buyruğuna hiç dikkat etmez misin? Yüce Allah burada; "Bağıyyeten" dememiştir. Çünkü bu kelimeyi, "Bâğıyyeten"den değiştirerek kullanmıştır.

ez-Zemahşeri dedi ki: *"Yürüyüp gittiği"* anlamındaki lafızdan "ye" harfi, okuyup geçmek halinde kesre ile yetinilerek hazfedilir. Vakıf halinde ise kesre ile birlikte hazfedilir.

Bu buyruktaki bütün isimler, kase dolayısıyla mecrurdur. Cevabı ise hazfedilmiştir, Bu da "mutlaka bunlara azab edilecektir" anlamındaki buyruktur. Buna da yüce Allah'ın: *"Görmedin mi Rabbinin nasıl (azab) ettiğini Âd kavmine... Bundan dolayı Rabbin de onların üzerine bir azab kamçısı yağdırdı"* (6-13. âyetler) buyrukları delil teşkil etmektedir.

İbnu'l-Enbari dedi ki: Cevab: *"Çünkü Rabbin gözetlemektedir"* (14. âyet) buyruğudur.

Mukatil dedi ki: Buradaki: "Hel" "mi" lafzı; "İnne" "Muhakkak" konumundadır. Bunun takdiri: Muhakkak bu, akıl sahibi olanlar için bir yemindir, takdirindedir. Buna göre burada "mi" anlamındaki lafız, yeminin cevabı konumundadır.

Bu lafzın takrir (doğruyu karşı tarafa söyletmek) anlamında; istifham olarak asli anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da: -Birisine nimet ihsanında bulunulmuş ise-: "Ben sana nimet ihsan etmedim mi?" demeye benzer.

Burada kendisine yemin edilen şeylerin tekidinin kastedildiği de söylenmiştir. Bu, akıl sahibi kimseleri rahatlatacak, memnun edecek bir özelliktedir, anlamındadır. Buna göre cevap; *"Çünkü Rabbin gözetlemektedir"* (14. âyet)

buyruğudur, yahut ta hazfedilmiştir.

Mukatıl dedi ki:buradaki:”mi”lafsız;”Muhakkak”konumundadır.Bunun taktiri:Muhakkak bu ,akıl sahibi olanlar için bir yemindir,takdirindedir.Buna göre burada “mi” anlamındaki lafız, yeminin cevabı konusundadır.

Bu lafzın takrir (doğruyu karşı tafrâ söyletmek) anlamında;istifham olarak asli anlamında olduğu da söylenmiştir.Bu da:-Birisine nimet ihsanında bulunulmuş ise:-Ben sana nimet ihsan etmedim mi?demeye benzer.

Burada kendisine yemin edilen şeylerin tekidildiği de söylenmiştir.Bu,akıl sahibi kimseleri rahatlatacak,memnun edecek bir özelliktedir,anlamındadır. Buna göre cevap; ”Çünkü Rabbin gözetlemektedir” (14.ayet) buyruğudur, yahutta hazfedilmiştir.

"Akıl sahibi" ise özlü aklı olan kimse demektir. Şair şöyle demiştir:

"Senin tevbe edeceğin nasıl ümit edilebilir ki?

Çünkü Ancak akıl sahibi gençlerden (bu gibi şeyler) ümit edilebilir."

Genel olarak müfessirler böyle açıklamışlardır. Ancak Ebu Malik şöyle demiştir:

"Akıl sahibi"; insanlar arasında sitre (sırta, kötülükleri açığa çıkarmamaya) sahib kimseler demektir. el-Hasen: İlim sahibi diye açıklamıştır. el-Ferrâ dedi ki: Bütün açıklamalar aynı anlam etrafında döner, durur. Akıl sahibi, İlim sahibi, sitr sahibi. Hepsisi de akıl anlamındadır. Çünkü "hıcr (akıl)"ın asıl anlamı men etmek, alıkoymaktır. Kendi nefesine malik olup, onu alıkoyan kimse hakkında; "şüphesiz ki o bir hıcr sahibidir." denilir. Sağlamlığı ile darbelere karşı koyabildiği için taşta "hacer" denilmesi de burdan gelmektedir. "Hakim filan kişiyi hıcr altına aldı", tabiri de burdan gelmektedir ki, onu tasarruftan alıkoydu, engelledi anlamındadır. Kendisi vasıtasıyla içindekiler korunduğu için odaya "hücre" denilmesi de buradan gelmektedir, el-Ferra dedi ki: Araplar nefsinin dizginleyen ve onu istediğine mecbur eden bir kimseyi tanıtmak ve anlatmak maksadıyla "şüphesiz ki o bir hıcr sahibidir" derler. Bu da; "adamı hıcr altına aldım" tabirinden alınmış gibidir. [\[11\]](#)

6. Görmedin mi Rabbinin nasıl ettiğini Âd kavmine?

7. Yüksek direkli İrem'e?

"Görmedin mi Rabbinin" mutlak mâlikin ve yaratıcının *"nasıl ettiğini Âd kavmine?"* buyruğundaki "BîÂdin" *"Âd kavmine"* buyruğu genel olarak tenvinli okunmuştur. Ancak el-Hasen ve Ebu'l-Âliye *"İrem"*e izafe ederek "BîÂdi İrame" *"İrem'in Âd'ine"* diye okumuşlardır.

Bunu izafe yapmaksızın okuyanlar "İrem"i Âd'in ismi olarak kabul etmiş ve bunu gayr-ı munsarif bir isim olarak değerlendirmiştir. Çünkü böyle okuyanlar "Ad"i babalarının adı, "İrem"i ise kabilenin adı olarak kabul etmiş ve onu bedel ya da atf-ı beyan olarak okumuştur.

İzafe ile okuyup bunu gayr-ı munsanf okuyanlar ise, İrem'i annelerinin ya da beldelerinin ismi olarak kabul etmiştir. İfadenin takdiri de: İremli Âd'e... şeklindedir. Yüce Allah'ın: "Ves'elu'l-karyete" "*Şehre sor*" (Yunus, 12/82) buyruğunda ("şehrin ahalisine sor" anlamında) olduğu gibidir.

Bü lafız ister kabile, ister bir yer adı olsun marifeliği ve müennesliği dolayısıyla munsarif değildir. "İrem" lafzı genel ofarak hemze kesreli olarak okunmuştur.

Yine el-Hasen'den her iki lafzın son harfleri üstün olarak "BîÂde İrame" "İrem'in Âd'ine" diye okuduğu rivayet edildiği gibi, tahfif olmak üzere "ra" sakın; "BîÂde İrme" diye de okunmuştur. Yüce Allah'ın: "Beverfikum" "Gümüş paranız ile" (el-Kehf, 18/19) buyruğunun ("ra" harfi sakın) okunduğu gibi (okunmuştur).

"*Âd kavmine, yüksek direkli İrem'e*" anlamındaki buyruk; "Bîâd İrame zâti'l-imâd" şeklinde "*İrem*" lafzının "*yüksek direkli*" anlamındaki buyruğa izafet edilmesi suretiyle de okunmuştur.

İrem: Alâmet, bayrak demektir. Alâmet (bayrak) sahibleri olan Âd'e demek olur.

"*Ad kavmine, yüksek direkli İrem'e*" anlamındaki buyruk; "Bîâd uramu zâte'l-imâd" "Âd kavmine ki, o direkler sahibi olanları içi boş ve çürümüş hale getirdi"

[12] diye de okunmuştur ki; Allah, o direkler sahibini çürük ve içi boşalmış hale soktu, demektir,

Mücahid, ed-Dahhak ve Katade hemzeyi üstün olarak; "Erame" diye okumuşlardır. Mücahid dedi ki: Bu lafzın hemzesini üstün olarak okuyanlar onları alametler, direkler demek olan "ârâm"a benzetmiş olur ki, bunun tekili; "Erame" şeklinde gelir. İfadede takdim ve tehir bulunmaktadır. Yani: Fecre, şuna ve şuna andolsun ki; şüphesiz ki Rabbin gözetlemektedir... görmedin mi... demektir.

Ad ve Semud'un durumu onlar tarafından oldukça biliniyor idi. Çünkü bunlar Arab topraklarında yaşamışlardı. Semud kavminin Hicri bugün dahi mevcuttur. Firavun'u da komşuları olan kitab ehlinden işitmişlerdi. Ona dair haberler de yaygındı. Firavun'un yaşadığı topraklar da Arap topraklarına bitişiktir. Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden el-Buruc Sûresi'nde (85/17-19. âyetlerin tefsirinde) ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır.

"*Âd'e*" Âd kavmine demektir.

Şehr b. Havşeb, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Âd

kavminden bir kişi, evin kapısının bir kanadını taştan yapardı. Bu ümmetten beşyüz kişi bir araya gelecek olsalar onu yerinden hareket ettiremezlerdi. Yine Ad kavminden birisi ayağını yere sokuyor, yerin içerisine gömölüyordu.

"İrem"nin Nuh'un oğlu Sam olduğu söylenmiştir ki, bu İbn İşhak'ın görüşüdür. Ata'nın, İbn Abbas'tan rivayetine göre -ki bu aynı zamanda İbn İşhak'tan da nakledilmiştir- o şöyle demiştir: Âd, İrem'in oğlu idi. Bu açıklamaya göre İrem, Âd'in babası olmaktadır. Âd, İrem'in oğlu, o Avs'ın oğlu, o şam'ın oğlu o da Nuh'un oğludur. Birinci görüşe göre ise Âd'in dedesinin adıdır. İbn İşhak dedi ki: Nuh'un oğlu şam'ın çocukları vardı. Bunlardan birisi İrem, diğeri ise Erfahşed'dir. şam'ın oğlu İrem'den dünyaya gelenler arasında Amalikalılar, Firavunlar, zorbalar, azgın ve isyankar hükümdarlar vardır.

Mücahid dedi ki: "İrem", ümmetlerden bir ümmettir. Yine ondan nakledildiğine göre "İrem" kadim ve eski anlamındadır. Bunu İbn Ebî Necih de rivayet etmiştir. Yine Mücahid'den nakledildiğine göre, İrem; güçlü kuvvetli olan demektir. Katade dedi ki: İrem, Âd'den bir kabiledir.

İki Âd'in olduğu söylenmiştir. Birinci Âd, İremlilerdir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Muhakkak ki önceki Âd kavmini onun helak ettiğini..."* (en-Necm, 53/50) Buna göre Nuh'un oğlu Sam, onun oğlu İrem, onun oğlu Avs, onun oğlu Âd'in soyundan gelenlere Âd denilmiştir. Tıpkı Haşim oğullarına Haşim denilmesi gibi. Sonraları bunların ilk dönemde gelenlerine birinci Âd denilmiştir. İrem ise, onların büyük babalarının adı ile aldıkları adlarıdır. Bunlardan sonra gelenlere de sonraki Ad denilmiştir. İbnu'r-Rukayyat şöyle demiştir:

"Bu öyle eski bir şan ve şereftir ki, onların ilki onu inşa etmiştir (Bu ilkleri) Âd'e yetişmiş, ondan önce de İrem'e."

Mamer dedi ki: Âd ile Semud'un neseblerinin kavuştuğu yer "İrem"dir. Nitekim, İrem'in Âd'i ve Semud'un Âd'i deniliyor idi.

"Yüksek direkli İrem'e ki, onun şehirlerde benzeri yaratılmamıştı", buyruğu hakkında Ata'nın rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Onlardan birisinin boyu -kendi ziraı ölçü alınarak- beşyüz zira idi. Kısa boylularının boyu ise üçyüz zira idi.

Yine İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, onlardan birisinin boyu yetmiş zira imiş.

İbnu'l-Arabi dedi ki: Ancak bu batıldır. Çünkü sahih hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Allah Âdem'i yukarı doğru boyu altmış zira olarak yarattı. İnsanların yaratılışı şu ana kadar eksilmeye devam edip durmaktadır."[\[13\]](#)

Katade'nin iddia ettiğine göre, onlardan bir kişinin boyu oniki zira imiş. Ebu Ubeyde dedi ki: "*Yüksek direkli*" yüksek ve uzun boylu demektir. Nitekim bir kimse uzun boylu olduğu takdirde "Raculun muamud" "Uzun boylu adam" denilir. Buna benzer bir açıklama İbn Abbas ve Mücahid'den nakledilmiştir, Yine Katade'den şöyle dediği nakledilmektedir: Onlar kavimlerinin direkleri (efendileri) idiler. Nitekim: "Fulânun amudu'l-kavme ve amuduhum" "Fılan kişi kavmin amîdidir ve onların amududur" denilir ki, onların efendisidir, dernektir. Yine ondan nakledildiğine göre, onlara böyle denilmesinin sebebi bolluktan istifade etmek için evleri ile yerden yere göç etmeleri idi. Bunların çadırları ve direkleri vardı. Onlar yağmurun yağdıkları yerlere göç ediyorlar ve meraları arayıp duruyorlar. Sonra da tekrar asıl konakladıkları yerlerine geri dönüyorlardı. "*Yüksek direkli*" tabirinin direkler üzerinde yükseltilmiş binaları olan, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bunlar direkler dikey ve onların üzerlerine saraylarını inşa ediyorlardı:

İbn Zeyd dedi ki: "Yüksek direkli" direklerle yapıları muhkem ve sağlam kılınmış anlamındadır.

es-Sıhah'ta şöyle denilmektedir: "Yüksek direkler" yüksek binalar demektir. Hem müzekker, hem müennes olarak kullanılır. Amr b. Külsum dedi ki:

"Bizler öyle kimseleriz ki, kabilenin direkleri eğer yıkılırsa

İçerdeki eşyalar üzerine; yakınlarımızda bulunanları koruruz." [14]

ed-Dahhak dedi ki: "Yüksek direkli" güç ve şiddet sahibi demektir. Bu da direklerin güçlü oluşundan alınmış bir manadır. Buna delil yüce Allah'ın: "*Gücü, bizden daha üstün kim vardır, dediler*" (Fussilet, 41/15) buyruğudur.

Avf, Halid er-Rib'i'den: "*Yüksek direkli İrem'e*" buyruğu hakkında: O Dımaşk'dır, dediğini rivayet etmektedir. Aynı zamanda bu İkrime ve Said el-Makburi'nin de görüşüdür. Bunu İbn Vehb ve Eşheb, Malik'ten rivayet etmiştir.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazi dedi ki: Bu İskenderiye şehridir. [15]

8. Ki, şehirlerde onun benzeri yaratılmamıştı.

"Onun benzeri" buyruğundaki zamir kabileye racidir. Yani güç, kuvvet, bedenlerinin büyüklüğü ve boylarının uzunluğu itibariyle şehirlerde bu kabilenin benzeri yaratılmamıştır. Bu açıktama el-Hasen ve başkalarından nakledilmiştir. Abdullah (b. Mesud)'ın kıraatinde: "Elleti lem yuhlek misluhum" "Ki onların benzeri şehirlerde yaratılmamıştı" şeklindedir.

Zamirin şehire raci olduğu da söylenmiş ise de, birinci görüş daha kuvvetlidir. Önceden belirttiğimiz üzere çoğunluğun benimsediği görüş de budur,

"İrem"i şehir kabul eden kimseler, hazfedilmiş bir ifade de takdir ederler ki, anlam şöyle olur: Rabbinin Âd'ın İrem şehrine ne yaptığını yahutta sahibi İrem'den sonra ... anlamındadır. Buna göre "İrem" hem müennes, hem marifedir. İbnu'l-Arabi, İrem'in Dımaşk olduğu görüşünü tercih etmiştir. Çünkü ülkeler arasında onun bir benzeri yoktur. Sonra da Dımaşk'ı, pekçok olan sularını ve güzel mahsullerini anlatmaya koyulur. Arkasından şunları söyler; Şüphesiz İskenderiye'de de hayret verici çok şeyler vardır. Oranın sadece minaresi dahi yeterlidir. Minaresinin içi de, dışı da direkler üzerinde bina edilmiştir. Ancak benzerleri vardır. Dımaşk'ın ise hiç benzeri yoktur. Ma'n'in, Malik'ten rivayet ettiğine göre İskenderiye'de bir yazılı metin bulunmuş fakat onun ne olduğu bilinmemiş. Daha sonra içinde şunun yazılı olduğu tesbit edilmiş: "Ben direkleri yükselten Âd'ın oğlu Şeddad'ım. Burayı saçların ağarmasının sözkonusu olmadığı, ölümün olmadığı bir zamanda inşa ettim." Malik dedi ki: "Yüz sene geçer aralarında bir tek cenaze dahi görülmezdi." Sevr b. Zeyd'den nakledildiğine göre o şöyle demiştir: "Ben Âd'ın oğlu Şeddad'ım. Direkleri ben yükselttim. Vadinin iç tarafını ziraimla güçlendiren benim. Yedi zira üzere bir hazine biriktiren benim ve bunu ancak Muhammed (sav)'ın ümmeti çıkartabilecektir."

Rivayet olunduğuna göre Âd'ın Şeddâd ve Şedîd adında iki oğlu varmış. Her ikisi de kral olmuş ve başkalarına boyun eğdirmişlerdir. Sonra Şedîd ölmüş ve neticede iş sadece Şeddâd'a kalmış, o da bütün dünyaya hükümdar olmuş. Dünyanın bütün hükümdarları ona boyun eğmiş. Cennetin niteliklerini duyunca: "Ben de onun bir benzerini yapayım", demiş. Aden sahralarından birisinde İrem'i üçyüz yıllık bir zaman içerisinde bina etmiş. Kendisi de dokuzyüz yıl yaşamıştı. Burası pek büyük bir şehirdir. Buranın köşkleri altın ve gümüşten, direkleri zeberced ve yakuttandı. Çok çeşitli ağaçlar ve kesintisiz akan ırmakları vardı. Burayı inşa işi tamamlanınca ülkesinin ahalisi ile birlikte bu şehire geldi. Varmasına bir gün, bir gecelik mesafe kalınca yüce Allah, üzerlerine semadan bir çığlık saldı ve helak oldular.

Abdullah b. Kilabe'den rivayet edildiğine göre; o develerini aramak üzere çıkmıştı. Daha sonra bu şehre rastgeldi. Orada bulunan (zenginlikler)den gücü yettiği kadarıyla taşıdı. Bu durumunun haberi Muaviye'ye ulaşınca Muaviye onu huzuruna getirtti. İbn Kilâbe ona olanları anlattı. Muaviye, Ka'b (el-Ahbar)'a haber göndererek ona sordu. Şöyle dedi: "Orası yüksek direkli İrem'dir, Oraya senin döneminde müslümanlardan bir kişi girecektir. Bu kişi kırmızı tenli, kızıl saçlı, kısa boylu yüzünde de, halinde de hayır alametleri görülen birisidir. Develerini aramak üzere çıkacaktır..." Sonra Muaviye etrafına bakınınca İbn

Kilâbe'yi gördü ve: "Allah'a andolsun ki, işte o adam budur, " dedi.

Direklerle tanınmış Âd kavminin binaları gibi meydana getirilmemiştir, diye de açıklanmıştır. Bu durumda zamir "*yüksek direkler*" (7. âyet)e aittir. Bu açıklamaya göre de; "El-ımâd" lafzı; "Amede"nin çoğulu olmaktadır.

"El-İrame" "İrem "in helak olmak demek olduğu da söylenmiştir. Nitekim; "Erime benu fulânun" "Filan oğulları helak oldu" denilir. İbn Abbas da böyle açıklamıştır,

ed-Dahhak: "Erame zâte'l-ımâd" Yüksek direk sahiplerini helak etti de onları çürümüş hale getirdi" diye okumuştur. [\[16\]](#)

9. Ve vadide kayaları oyan Semûd'a?

Semud, Salih'in kavmidir. "Oyan" kesen demektir, "Fulânun yecubu'l-bilâde" "Filan kişi ülkeleri kaleder" tabiri de buradan gelmektedir. Gömleğin ceybi'ne (yaka kısmına) "ceyb" deniliş sebebi, kesilmesinden ötürüdür. Mekke'de İbnu'z-Zübeyr'in yanına misafir olup da İbnu'z-Zübeyr'in kendisine Kufe'de altmış vesk almak üzere mektup yazdığı şair şöyle demiştir:

"Develerim övgü ile yoluna koyuldu,

Zübeyr ailesine; kimseyi onlara denk tutmaksızın.

Heybesinde altmış vesk ile gitti.

Halbuki asgari miktarda olsun, yetecek kadar olsun, yük de taşımadı.

Ben daha önceden görmedim böyle develer,

Hem yetmiş vesk yük taşımış, hem de onlarla hiçbir ülkeyi katetmemiş."

Görüldüğü gibi burada bu lafız "kesmek, katetmek" anlamındadır.

Müfessirler dedi ki: Dağlan, surları, mermerleri ilk yontan kişi Semud'dur.

Bunlar hepsi taştan olmak üzere binyediyüz şehir inşa etmişlerdir. Yaptıkları ev

ve konakların sayısı ise ikimilyon yediyüzbindir. Hepsi de taştandır. Yüce Allah

da şöyle buyurmuştur: "*Onlar, güven içinde dağlardan evler yontup oyarlardı.*"

(el-Hicr, 15/82) Oldukça güçlü oldukları için kayaları çıkartıyorlar, dağları oyuyorlar ve bunlardan kendilerine ev yapıyorlardı.

"*Vadide*" Vâdi'l-Kura'da demektir. Bu açıklamayı Muhammed b. İshak yapmıştır.

Ebu'l-Eşheb'in, Ebu Nadra'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: Rasûlullah (sav)

Tebûk gazvesinde kahverengi bir at üzerinde Semûd vadisinden geçti. "*Buradan*

çabuk geçiniz. Çünkü sizler lanetlenmiş bir vadidesiniz." diye buyurdu. [\[17\]](#)

Denildiğine göre, vadi iki dağ arasındaki yere denilir. Onlar bu dağlarda evler, meskenler ve havuzlar oyarlardı. Dağların yahut tepelerin arasında bulunup da

sellerin aktığı ve geçit teşkil eden herbir yere "vadi" denilir. [\[18\]](#)

10. Ve kazıklar sahibi Firavun'a.

Askerler, ordular, büyük kalabalıklar, saltanatına güç kazandıran ordular demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

Bir başka açıklamaya göre o, insanları kazıklarla işkenceye tabi tutardı. Zorbalığı ve azgınlığını iteri dereceye götürerek ölünceye kadar onları bu kazıklara bağlardı. Hanımı Asiye ile kızı Maşita'ya -et-Tahrim Sûresi'nin sonlarında (66/11. âyetin tefsirinde) geçtiği üzere -böyle yapmıştı.

Abdurrahman b. Zeyd dedi ki: Onun makaralarla yukarı doğru kaldırılan bir kaya parçası vardı. Sonra işkence edilecek kişi alınır, ona demirden kazıklar çakılır, arkasından yukarı kaldırılmış olan o kaya üzerine salınır ve onun ölümünü sağlardı.

Fîravun'un kazıklarına dair yeterli açıklamalar daha önceden Sad Sûresi'nde (38/12. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [\[19\]](#)

11. Onlar ki, memleketlerde azgınlık etmişlerdi.

12. Onlar, oralarda fesadı arttırmışlardı.

13. Bundan dolayı Rabbîn de onların üzerine bir azab kamçısı yağdırdı.

"Onlar ki, memleketlerde azgınlık etmişlerdi" buyruğunda kastedilenler, Âd, Semud ve Firavun'dur.

"Azgınlık etmişlerdi", zulüm ve saldırganlıkta haddi aşmışlar ve azgınlaşarak başkaldırmışlardı. [\[20\]](#)

"Onlar, oralarda fesadı" zulmü ve işkenceleri *"arttırmışlardı."*

"Ellezine teğav" *"Onlar ki... azgınlık etmişlerdi"* lafzının, yergi olmak üzere nasb mahallinde olması bu husustaki açıklamaların en güzelidir, Bununla birlikte; "onlar azgınlık edenlerdi" anlamında merfu olması yahutta daha önce sözü edilen Âd, Semud ve Firavun'un sıfatı olarak mecrur olması da mümkündür. [\[21\]](#)

"Bundan dolayı Rabbîn de, onların üzerine bir azab kamçısı yağdırdı."

Boşalttı, saldı, demektir. "Sabbe alâ fulânun hil'at" "Filan kişinin üzerine bir hil'at (bağış ve ihsan) saldı" denilir. Nâbiğa da şöyle demiştir:

"Allah en güzel ihsanını onun üzerine yağdırdı

Ve yaratılmışlar arasında ona yardımcı oldu."

"Azab kamçısı" azabdan bir pay demektir. "(Azabın) şiddeti diye de açıklanmıştır. Çünkü onlara göre, "kamçı" kendisi ile azab edilen araçların en ileri derecesinde idi. Şair şöyle demiştir:

"Yüce Allah'ın onun dinini üstün getirdiğini görmedin mi?

Ve kâfirlerin üzerine azab kamçısını yağdırdığını."

el-Ferra dedi ki: Bu Arapların her türlü azab hakkında kullandıkları bir tabirdir. Bunun aslı da şudur: Kamçı onların kendisi ile azab ettikleri, işkence yaptıkları bir vasıtasıdır. Dolayısıyla bu her türlü azab hakkında kullanılmış olmaktadır. Çünkü onlara göre kamçı ile, işkence ve azabın en ileri derecesi uygulanırdı.

Bir diğer açıklamaya göre; eti ve kanı etkileyen, onlara kadar ulaşan bir azab anlamındadır. Bu da: "Sâtehu, yesutuhu, savten" "Ona karıştı, karışır, karışmak" tabirinden alınmıştır ki, ism-i faili, "Sâitun" diye gelir. Buna göre: "Es-savt" "Bir şeyi birbirine katıp karıştırmak" demektir. "El-misvât" "Karıştırma aleti" adı da buradan gelmektedir. "Sâtehu" "Onu karıştırdı" demektir. Böyle olana; "Sâit" denilir. Bunlar arasında çoğunlukla; "Savete fulânun umurahu" "Fılan kişi işlerini birbirine karıştırdı" denilir. Şair şöyle demiştir:

"Görüşü yerilmiş ve başarısız olarak karıştır onu,

Sen onu karıştırma hususunda yardıma mazhar ohnayasın."

Ebu Zeyd şöyle demiştir: "Emvâluhum sevitete beynehum" "Onların malları kendi aralarında birbirine karışıktır" denilir. Bu kullanımı ondan Yakub nakletmiştir.

ez-Zeccac da şöyle demiştir; Yüce Allah'ın kendilerini, kendisiyle vurduğu kamçıları onları azabı kılmıştır, demektir. "Sâte dâbetehu, yesutuhâ" "Bineğini kamçıladi, kamçılar" denilir.

Amr b. Ubeyd'den dedi ki: el-Hasen bu âyet-i kerimeyi okudu mu şöyle derdi: "Şüphesiz yüce Allah'ın nezdinde pek çok kamçılar vardır. Yüce Allah, onları bu kamçılardan birisi ile yakalayıp aldı." Katade de şöyle demiştir: "Yüce Allah'ın kendisi ile azablandığı her bir şey, bir azab kamçısıdır." [22]

14. Çünkü Rabbin gözetlemektedir.

Yani her bir insanın amelini -ona karşılığını vermek üzere- gözetleyip durur. Bu açıklamayı el-Hasen ve İkrime yapmıştır.

O, kullarını gözetlemektedir. Kimse ondan kurtulamaz, diye de açıklanmıştır. Çünkü; "Mersad" ile "Mirsâd"; "Gözetleme yeri" yani yol demektir. Daha Önce et-Tevbe Sûresi'nde (9/5. âyet, 4. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a

hamdolsun.

ed-Dahhak'ın rivayet ettiğine göre, İbn Abbas şöyle demiştir; Cehennem üzerinde yedi tane köprü vardır. İnsan bunların birincisine gelince, ona imana dair soru sorulur. Eğer imanı tam olarak gelmiş ise, ikinci köprüye geçer. Sonra ona namaza dair soru sorulur. Eğer namazı kılmış ise üçüncüsüne geçer. Sonra ona zekat hakkında sorulur. Bunu da yerine getirmişse dördüncüsüne geçer. Sonra ona ramazan ayı orucu hakkında sorulur. Bunu da yerine getirmişse beşincisine geçer. Sonra ona hac ve umreye dair soru sorulur. Eğer bunları da yerine getirmişse altıncısına geçer. Sonra ona sıra-ı rahim hakkında sorulur. Eğer onu da yerine getirmişse yedincisine geçer. Sonra da haksızlık ve zulümlere dair ona soru sorulur ve bir münadi şöyle seslenir: Dikkat edin, her kime yapılmış bir haksızlık varsa gelsin. O kimseden diğer insanların lehine kısas uygulanır. Onun lehine de insanlardan kısas uygulanır. İşte yüce Allah'ın: "*Çünkü Rabbin gözetlemektedir*" buyruğu bunu anlatmaktadır.

es-Sevrî dedi ki: "*Gözetlemek*" ile kastettiği cehennemdir. Onun üzerinde üç tane köprü (geçit) vardır. Bu geçitlerin birisinde akrabalık bağı vardır, bir diğerinde emanet, ötekisinde ise .şanı yüce ve mübarek olan Rabb vardır.

Derim ki: Bundan maksat, O'nun hikmeti, iradesi ve emridir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. Yine İbn Abbas'tan; "*gözetlemektedir*" buyruğunu, işitir ve görür diye açıkladığı rivayet edilmiştir.

Derim ki: Bu, güzel bir açıklamadır. Onların sözlerini ve fısıldaşmalarını işitir. Onların amellerini ve sırlarını bilir. Herkese ameline göre karşılık verir.

Araplardan birisinden nakledildiğine göre ona: "Rabbin nerede?" diye sorulmuş, o da "*Gözetlemektedir*" diye cevap vermiştir.

Yine Amr b. Übeyd'den rivayet edildiğine göre o, Mansur'un huzurunda bu sûreyi, bu âyete ulaşınca kadar okumuş ve: "Ey Cafer! Şüphesiz "*Rabbin gözetlemektedir*" demiş.

ez-Zemahşerî dedi ki: O bu şekilde seslenmekle Mansur'un bu tehdide maruz kalmış zorbalardan birisi olduğunu ifade etmek istemiştir. Allah ona iyiliğini versin. Onun önünde o nasıl da avını maharetle yakalayan bir arslanı. Gösterdiği tepkiyle zalimleri dövüyor, getirdiği delillerle heva ve bîd'at ehlinin kökünü kazıyordu. [23]

15. Ama insan, Rabbi kendisini sınavıp da ona ikramda bulunup nimetler verse: "Rabbim benî şerefleştirdi, bana lütfetti" der.

16. Fakat ne zaman onu deneyip, rızkını daraltırsa bu sefer: "Rabbim beni alçalttı" der.

"Ama insan" buyruğu ile kastedilen kâfir kimsedir. İbn Abbas dedi ki: Utbe b. Rabia ile Ebu Huzeyfe b. el-Muğire'yi kastetmektedir, Umeyye b. Halef'in kastedildiği söylendiği gibi, Ubeyy b. Halef'in kastedildiği de söylenmiştir.

"Rabbi kendisini sınavıp" nimet ile onu imtihan edip, deneyip... Bu buyruktaki: "Mâ" zâid bir sıladır.

"...da ona" mal ile "ikramda bulunup" ona genişlik vererek "nimetler verse: Rabbim beni şereflendirdi, bana lütfetti der." Bununla şımarır, sevinir. Fakat O'na harndetmez.

"Fakat ne zaman onu deneyip" fakirlik ile mihnete uğratıp sınırsa "rızkını" zar zor yetecek kadar ona "daraltırsa bu sefer: Rabbim beni alçalttı" yani beni aşağılattı "der."

Bunlar öldükten sonra dirilişe iman etmeyen kâfirin nitelikleridir. Ona göre şeref, üstünlük ve aşağılık dünyadan sahib olunan çok ya da az miktardaki paya göredir. Mü'mine göre ise, şeref ve üstünlük, yüce Allah'ın âhiretteki paya ulaştırmak özelliğini taşıyan itaata ve iyiliklere ulaşma tevfikini lütfetmesine bağlıdır. Dünyada ona ayrıca genişlik verecek olursa, bundan dolayı da Rabbine hamd ve şükür eder.

Derim ki: Bu iki âyette belirtilenler, bütün kâfirlerin nitelikleridir. Müslümanların pek çoğu da Allah'ın verdiği ihsanları o kimsenin Allah nezdindeki şeref ve üstünlüğü dolayısıyla verdiğini zanneder. Hatta bazan cahilliği sebebiyle: Eğer ben bunu haketmeyecek olsaydım, Allah bunu bana vermezdi, der. Aynı şekilde yüce Allah ona az rızık ihsan edecek olursa, bunun Allah nezdindeki değersizliği dolayısıyla olduğunu zanneder.

"Daraltırsa" anlamındaki buyruk, genel olarak "dal" harfi şeddesiz: "Fekadera" diye okunmuştur. Ancak İbn Âmir bunu şeddeli okumuştur. Her iki okuyuş şekli iki ayrı söyleyiştir. Ancak tercih edilen şeddesiz okuyuştur. Çünkü yüce Allah bir başka yerde (şeddesiz olarak): "Vemen kudira aleyhi rizkahu" "Rızkı kendisine daraltılan kimse de..." (et-Taâlâk, 65/7) diye buyurmaktadır.

Ebu Amr dedi ki: Şeddesiz okuyuş, az ve kıt verilirse demektir. Şeddeli okuyuş ise ona yetecek miktarının verilmesi anlamındadır. Eğer ona böyle bir şey yapmış olsa bu kişi (sözü geçen insan): "Rabbim beni alçalttı" demezdi. [24]

Haremeyn ahalisi ile Ebu Amr "Rabbim" anlamındaki lafzı her iki yerde de "ye" harfini üstün olarak; "Rabbeye" diye okumuşlardır. Diğerleri ise sakin okumuşlardır. el-Bezzi, İbn Muhaysın ve Yakub; "beni şereflendirdi, bana lütfetti" anlamındaki; "Ekrameni" ile "beni alçalttı" anlamındaki; "Ehâneni" lafzında her iki halde (vakıf ve vasl hallerinde) de "ye" ile okumuşlardır. Çünkü

o (ye) bir isimdir, hafzedilmez.

Medineliler ise vasl halinde "ye"yi sabit bırakırken vakf halinde -mushafa uyarak- okumamışlardır.

Ebu Amr vasl halinde bu harfin sabit kılınması ile hafzedilmesi arasında muhayyer bırakmıştır, çünkü buraları âyet sonudur. Vakf halinde ise mushaf hattı dolayısıyla hafzetmiştir. Diğerleri ise bu harfi haffederler. Çünkü her iki yerde de "ye"siz yazılmıştır. Sünnet, mushafın hattına muhalefet etmemektir, çünkü bu ashabın icmaıdır. [25]

17. Hayırlı Bilakis siz yetime ikramda bulunmazsınız.

18. Yoksula yedirmek için de birbirinizi teşvik etmezsiniz.

19- Mirası da helâl, haram demeden alabildiğine yersiniz.

20. Malı'da, ondaki hiçbir hakka riayet etmeksizin, pek çok seversiniz.

"Kellâ" "Hayır" lafzı bir reddir. Yani durum zannedildiği gibi değildir. Zengin üstün ve şerefli olduğundan dolayı zengin, fakir alçak ve değersiz okluğundan dolayı fakir değildir. Aksine fakirlik ve zenginlik Benim takdirim ve hükmümün bir gereğidir.

el-Ferra dedi ki: "*Hayır*" buyruğu burada, kulun böyle olmaması gerekir. Aksine yüce Allah'a zenginlik ve fakirlik dolayısıyla hamdedilmelidir, anlamındadır. Hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "Aziz ve celil olan Allah, buyuruyor ki: Hayır, Ben şeref ve Üstünlük verdiğim kimseye dünyalığın çokluğu ile şeref ve üstünlük vermem. Değersiz kılıp, alçalttığım kimseyi de dünyalığın azlığı ile alçaltmış olmam. Ben üslün ve şerefli kıldığım kimseyi, Bana itaat ile üstün ve şerefli kılarım, alçaltıp değersiz kıldığım kimseyi de Bana masiyet ile alçaltır ve değersiz kılarım." [26]

"*Bilakis siz yetime ikramda bulunmazsınız*" buyruğu ile uygulayageldikleri yetime miras vermemek, büyür de mallarını alırlar korkusuyla, israf yoluyla ve tez elden mallarını yemek, şeklindeki uygulamalarına bu buyruk ile haber verilmektedir.

"*İkramda bulunmazsınız*" anlamındaki buyruğu Amr ve Yakub: "Lâyukrimune" "Bulunmazlar" şeklinde, "teşvik etmezsiniz" anlamındaki buyruğu: "Lâyehdune" "Teşvik etmezler" diye, "yersiniz" anlamındaki buyruğu; "Ye'kulune" "Yerler" diye, "seversiniz" anlamındaki buyruğu: "Yuhibbune" "Severler" diye "ye" ile okumuşlardır. Çünkü bundan önce "insan"dan sözedilmiş idi. Maksat da insan cinsidir. O bakımdan ondan çoğul lafzı ile sözedilmiştir.

Diğerleri ise her dört yerde de karşıdaki muhataba hitab olmak üzere "te'li olarak (bulunmazsınız, etmezsiniz... gibi) okumuşlardır. Yüce Allah, bunu onlara azar ve başlarına kakmak maksadıyla böyle buyurmuş gibidir. -Belirttiğimiz gibi-yetime ikramda bulunmayı terk etmeleri, ona hakkını vermemeleri ve malını yemeleriyle (onları azarlamaktadır).

Mukatil dedi ki: Bu buyruk, Kudame b. Maz'un hakkında inmişti. O Umeyye b. Halefin himayesinde bir yetim idi.

"Yoksula yedirmek için de birbirinizi teşvik etmezsiniz." Yani onlar yanlarına gelen bir yoksula yemek yedirmek için aile halklarına, hanımlarına, çocuklarına emir vermezler.

Kûfeliler bu buyruğu "te" ve "ha" harflerini üstün ve "elif" ile: "Velâ tehâddune" "Birbirinizi teşvik etmezsiniz" diye okumuşlardır ki, onlar birbirlerini teşvik etmezler anlamını taşır. Aslı; "Tetehâddune" şeklinde olup, ifadenin delâleti dolayısıyla iki "te"den birisi hazfedilmiştir, Ebu Ubeyd'in tercih ettiği okuyuş budur.

İbrahim'den ve eş-Şeyzerî'den, onların el-Kisaî ve es-Sülemî'den rivayetlerine göre "te" harfini ötreli olarak; "Tuhâddune" diye okumuşlardır. Bu ise "teşvik etmek" anlamındaki; "El-hadde" fiilinden "Tufâîlune" vezninde bir kullanımdır.

"Mirası" yetimlerin mirasını *"da helâl haram demeden, alabildiğine"* es-Süddt'nin açıklamasına göre en ileri derecede olabildiğince *"yersiniz."*

"et-Turâsu" *"Miras"* lafzının aslı; "el-Vurâsu" olup, "Verise" "Miras aldım" fiilinden gelmektedir. "Vav" harfi yerine "te"yi kullanmışlardır.

Nitekim; "Tucahu, tuhametu, tukâtu, tuedetu" kelimeleri ile benzerlerinde de böyle kullanılmıştır. Daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Denildiğine göre; "Lemmâ" "Alabildiğine" buyruğunun, topluca, hep birlikte anlamında olduğu söylenmiştir. Bu da Arapların: "Lememtu't-tâame lemme" "Yemeği toptan, hep birlikte yedim" tabirlerinden alınmıştır. Bu açıklamayı el-Hasen ve Ebu Ubeyde yapmıştır. Arapçada: "el-lemme"nin asıl anlamı, "toplayıp, bir araya getirmek"tir. "Lememtu's-şey'e elemmu lemme" "O şeyi topladım, toplarım" denilir. "Lemmallahu şa'sehu" "Allah onun dağınıklıklarını toplayıp, bir araya getirsin" duası da buradan gelmektedir. en-Nâbiğa şöyle demiştir:

"Eğer sen dağınıklıklarını bir araya getirmeyecek olursan {kusurlu arkadaşlarını bağışlamazsan)

Kendine hiçbir kimseyi kardeş bırakmazsın; ey yiğitlerin en güzel edebliai!"

"İn dârake lemumete" "Senin evin insanları toplayıp, bir araya getirir, onları barındırır" anlamındaki tabirler de buradan gelmektedir. el-Mirnak et-Tai, Alkame b, Seyfi överken şöyle demektedir:

"Elbette o çocuğun sevgisi gibi severdi beni.

Ve şanlı, şerefli kimseye zifafa gönderilen gelin gibi benim dağınıklıklarımı toplar, biraraya getirirdi."

el-Leys dedi ki: "El-lemm" "Güçlü, kuvvetli topluluk" demektir. "Hacerun melmumun" "Sağlam taş" tabiri ile: "Ketibetun melmumetun" "Güçlü, kuvvetli askeri birlik" tabirleri de buradan gelmektedir. Yemek yiyen bir kimse tiridi biraraya getirip, toplar ve onu lokmalar halinde topladıktan sonra onu yer. Mücahid dedi ki: (Buyruk) onu lokma lokma yer, demektir. el-Hasen dedi ki: Hem kendi payını, hem de başkasının payını yer demektir. el-Hutay'a dedi ki:

"Eğer bu arkasından sahibine yergi getirecek (yemek için) bir toplanma ise Rahman (olan Allah), o yemek çiğneyen dişleri (yiyenleri) kutsamasın."

Buyruk, onlar hem kendi paylarını, hem de başkalarının paylarını birarada yerler demektir.

İbn Zeyd dedi ki: Kişi kendi malını yediğinde başkasının malını da toplayıp, onu da yer ve bu helal midir, yoksa haram mıdır, diye hiç düşünmez? Müşrikler hiçbir zaman kadınlara ve çocuklara miras vermezler, onların miraslarını kendilerinininki ile, onlara kalanı kendi mallarıyla birlikte yerlerdi.

Şöyle de açıklanmıştır: Ölenin zulüm ile toplayıp, biraraya getirdiği malları bilerek yerler ve haram ile helali birbirine katarlardı.

Malı kolay bir şekilde ele geçirip, bu yolda alını terlemediği için israf ve savurganlıkla o malı harcayan, ondan alabildiğine savurganlıkla yiyen, canının çektiği yiyecekleri, içecekleri, meyveleri -çalışmayan mirasyedilerin yaptığı gibi- yiyip, tüketen mirasçıların bu buyruk ile yerilmiş olması da mümkündür.

"Malı da, ondaki hiçbir hakka riayet etmeksizin" helaliyle, haramıyla "pek çok" alabildiğine "seversiniz."

"El-Cemm" "Çok" demektir. "Cemme's-şey'u, yecumu, cumumen" "O şey çok oldu, çoğaldı, çoğalır" denilir. Bu durumda olan hakkında; "Cemme" ile "Câmm" denilir. "Cemme'l-mâu fi'l-havdi" "Su havuzda toplandı" ifadesi de buradan gelmektedir. Şair de şöyle demiştir:

"Allah'ım, mağfiret buyurursan -eğer- çokça bağışlarsın.

Sana karşı çokça günah işlememiş hangi kulun vardır ki?"

"El-cemmetu" "Suyun toplandığı yer" demektir, "El-cemum" "Suyu bol kuyu" demektir. (Cim harfi) ötreli olarak; "El-cumum" mastardır. Kuyudaki su

çekildikten sonra çoğalıp, biraraya toplandığı vakit: "Cemme'l-mâu, yecimmu, cumumen" "Su birikti, arttı, birikir, artar" denilir. [27]

21. Böyle yapmayın! Yer dağılıp, zerreler gibi parça parça edildiğinde.

"Kellâ" "*Böyle yapmayın!*" Olması gereken böyle değildir, demektir. Onların dünyaya abanmaları ve dünyalık toplamaları reddedilmektedir. Çünkü böyle yapan bir kimse, yerin darmadağın edileceği ve pişmanlığın fayda vermeyeceği zaman pişman olacaktır.

"Ed-Dekk" "Kırmak ve dövmek" demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden (el-Araf, 7/143; el-Kehf, 18/98 ve el-Hakka, 69/14) geçmiş bulunmaktadır. Yer sarsılıp, ardı arkasına sallandırıldığında; demektir.

ez-Zeccac dedi ki: Yer sarsılıp da birbirini kırıp döktüğü zaman demektir. el-Müberred dedi ki: Birbirine yapıştırılıp, yüksekliği gittiği zaman, demektir.

"Nâkatun dukâun" "Hörgücü olmayan deve" dernektir, çoğulu "Dukke" diye gelir. Daha önce bu husustaki açıklamalar el-Araf ve el-Hakka sûrelerinde (az önce belirtilen yerde) geçmiş bulunmaktadır. "Dukke'-ş-şey'u" "O şey yıkıldı" derler. Şair de şöyle demiştir:

"Bir grub insanı kırıp geçiren ve sonunda yıkan, yine bir grub insandan başkası mıdır?"

"Parça parça" ardı arkasına demektir. Yani sarsılıp bîr kısmı, diğer kısmını kırıp dökecek de onun üzerindeki herşey ufalacak demektir. Dağları ve yükseklikleri dümdüz edilinceye kadar parça parça edilecek, diye de açıklanmıştır. Bir başka açıklamaya göre yayılmaları itibariyle evleri dümdüz edilecek, sarayları, dağları ve üzerindeki diğer yapılar yok olup gidecektir. Serilmesi ve yayılmasındaki düzlük dolayısıyla "dükkan" ismi de buradan gelmektedir. "Ed-deke" Yerin yüksekliğinin yayılmak suretiyle alçaltılması" demektir.

İbn Mesud ve İbn Abbas'ın açıklamaları da bu anlamdadır: Yer tıpkı bir derinin yayılması gibi yayılıp uzatılacaktır. [28]

22. Rabbin gelip, melekler de saf saf dizildiğinde;

23- Ki o gün, cehennem de getirilmiş olacaktır. İşte o gün insan hatırlayacaktır ama hatırlamanın ona ne faydası olur!

"Rabbln" el-Hasen'e göre Rabbinin emri, kazası (hükmü) "*gelip...*" Buyruk, bu manasıyla muzafın hazfedilmesi kabilindendir.

Rabbleri, onlara pek büyük âyetlerle (belge ve delillerle) geldiğinde ... diye de

açıklanmıştır. Bu yüce Allah'ın: *"Allah'ın... buluttan gölgeler içerisinde kendilerine gelivermesinden... başkasını mı bekliyorlar."* (el-Bakara, 2/210) buyruğuna benzemektedir ki; "gölgeler ile" demektir.

Bir diğer açıklamaya göre, âyetlerin (belge ve alametlerin) gelişini yüce Alâh kendi gelişi gibi ifade etmiştir. Bu yolla o âyetlerin şanı yüceltilmek istenmektedir. Hadis-i şerifte yüce Allah'ın (söyleyeceği ifade edilen) şu buyrukları da bu kabildendir; *"Ey Âdem oğlu! Ben hastalandığım halde sen beni ziyarete gelmedin. Senden su istediğim halde bana su vermedin. Senden yemek istediğim halde sen bana yemek vermedin."* [29] "Rabbin gelip" buyruğu şöyle de açıklanmıştır: O gün, şüpheler ortadan kalkacak ve artık bilgiler kesinlik arzedecektir. Tıpkı hakkında şüphe edilen herhangi bir şeyin gelmesi esnasında şüphe ve tereddütlerin ortadan kalkması gibi.

İşaret erbabı da şöyle demişlerdir: O'nun kudreti ortaya çıkmış, herşeyi istila etmiş olacaktır. Şanı yüce Allah'ın kendisi ise bir yerden bir diğer yere geçmek ile nitelendirilemez. Hem O'nun hakkında mekan ve zaman, O'nun üzerinden zamanın geçmesi sözkonusu olmadığına göre, bir yerden bir başka yere intikal ve geçiş onun için nasıl sözkonusu olabilir? Çünkü bir şeyin üzerinden zamanın geçmesi, vakitlerin geçmesi demektir. Herhangi bir şeyi ele geçiremeyen ise aciz demektir.

"Melekler de saf saf dizildiğinde; ki o gün cehennem de getirilmiş olacaktır." buyruğu hakkında İbn Mesud ve Mukatil şöyle demişlerdir: Herbir dizgini yetmişbin melek tarafından çekilen, yetmişbin dizgini ve öfkesi ve kabarması görülecek şekilde cehennem getirilecek ve Arş'ın sol tarafında yerleştirilecektir. Müslim'in Sahih 'inde Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediği kaydedilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki:

"O gün, cehennem herbir dizginini çekecek yetmişbin melek yetmişbin dizgini ile getirilecektir." [30]

Ebu Said el-Hudri dedi ki: *"O gün cehennem de getirilmiş olacaktır"* buyruğu nazil olunca, Rasûlullah (sav)'ın rengi değişti ve bunun etkileri yüzünde görüldü. Öyle ki, bu hali ashabına da ağır geldi. Daha sonra şöyle buyurdu:

"Cebrail bana: "Böyle yapmayın! Yer dağılıp zerreler gibi parça parça edildiğinde... O gün cehennem de getirilmiş olacaktır." buyruklarını okuttu. [31] Ali (r.a) dedi ki:

"Ey Allah'ın Rasûlü! Cehennem nasıl getirilecektir?" diye sordu. Şöyle buyurdu: "Cehennem yetmişbin dizgin ile çekilerek getirilecektir. Herbir dizgini yetmişbin melek çekecektir. Fakat dizginlerden öyle bir kurtulmak isteyecek ki, eğer

bırakılacak olursa orada bulunan herkesi yakacaktır. Sonra benim önüme gelerek; "Benim seninle ne ilgim olabilir ki, ey Muhammed? Şüphesiz Allah senin etini bana haram kılmıştır." diyecek, Artık: Nefsim nefsim demedik hiçbir kimse kalmayacak. Ancak Muhammed (sav) bundan müstesna olacaktır. O Rabbim, ümmetim ümmetim, diyecektir."[\[32\]](#) *"İşte o gün insan hatırlayacaktır." Öğüt alacak, tevbe edecektir.*

Kasıt kâfir yahut bütün gayreti dünyaya yönelik olan kimselerdir.

"Ama hatırlamanın ona ne faydası olur!" O dünyada iken kusurlu hareket ettiğine göre öğüt almak, tevbe etmek nerede?

Öğüt alıp, hatırlamanın ona faydası nereden dokunacaktır, diye de açıklanmıştır. O halde muzafın hazfedildiğinin takdir edilmesi kaçınılmazdır. Aksi takdirde; *"O gün insan hatırlayacaktır"* buyruğu ile *"hatırlamanın ona ne faydası olur"* buyruğu arasında bir çelişki sözkonusu olur. Bu açıklamayı ez-Zemahşeri yapmıştır. [\[33\]](#)

24. "Keşke hayatım için önceden (hayır) göndermiş olsaydım" der.

"Hayatım için" lafzı "hayatımda" demektir. Buna göre buradaki "lâm" "için" edatı; "de, da" anlamındadır.

Bir başka açıklamaya göre; keşke hayatım, yani ölümün sözkonusu olmadığı hayat için, önceden salih bir amel göndermiş olsaydım, diye de açıklanmıştır.

Bir başka açıklama da şöyledir: Cehennemliklerin hayatı rahat bir hayat değildir. Âdeta onların hayatları yok gibidir. O halde anlam şöyledir: Keşke cehennem ateşinden kurtulmak için hayır namına bir şeyler göndermiş olsaydım. O zaman ben de rahat ve huzurlu hayat sürenler arasında olurdum. [\[34\]](#)

25 Artık o günde onun azabı gibi hiçbir kimse azab yapamaz.

26. Onun bağladığı gibi de kimse bağlayamaz.

"Artık o günde onun azabı gibi hiçbir kimse azab yapamaz." Yani kimse Allah'ın azabı gibi azaplandırılamaz, O'nun sağlam bağladığı gibi kimse bağlayamaz. Buradaki zamir yüce Allah'a aittir. Bu, İbn Abbas ve el-Hasen'in görüşüdür.

el-Kisai; "Azab yapamaz" anlamındaki buyruğu; "Lâyüazzebu" "Azaplandırılmaz" diye; "bağlayamaz" anlamındaki buyruğu da: "Velâyuseku" "Bağlanmaz" şeklinde "zel" ile "se" harflerini üstün olarak okumuştur. Yani o gün, Allah'ın kâfiri azablandıracağı gibi dünya hayatında kimse azab edilemez,

kâfirin sıkı sıkıya bağlanacağı gibi kimse bağlanamaz. Maksat da İblis'tir. Çünkü günahları ve cürümleri sebebiyle insanlar arasında en çetin azabı onun göreceğine dair delil ortaya konulmuş bulunmaktadır. Dolayısıyla beraberindeki açıklayıcı manadan ötürü ifade mutlak olarak kullanılmıştır.

Bunun Umeyye b. Halef olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da el-Ferra nakletmiştir. Yani bu muayyen kâfirin göreceği azab gibi kimse azab edilmeyecektir. Onun zincirlere ve bukağılara bağlanacağı gibi kimse bağlanmayacaktır. Buna sebep ise küfür ve inadında en ileri dereceye gitmiş olmasıdır.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Onun yerine kimseye azab edilmeyecek, onun kurtulmak için vereceği fidye alınmayacaktır. Burada "azab" azablandırmak anlamında "bağlamak" da bîr şey ile sağlamca bağlamak anlamındadır. Şairin şu sözlerinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Ve sen otlağa yayılıp otlayan o yüz (deve)yi verdikten sonra (nankörlük etmem hiç düşünülür mü?)"

Kâfir olmayan bir kimseye kâfir gibi azab edilmez, diye de açıklanmıştır.

Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim, "zel" ile "se" harflerinin üstün okunmasını tercih etmişlerdir. Bu durumda "he: o" zamiri kâfire ait olur. Çünkü Allah'ın azabı gibi kimsenin azab etmeyeceği bilinen bir husustur

Ebu Kılabe de Peygamber (sav)'dan (bu buyrukları) "zel" ve "se" harflerini üstün olarak okuduğunu rivayet etmiş bulunmaktadır. Ebu Amr'ın, Peygamber (sav)'ın okuyuş şekline döndüğü de rivayet edilmiştir.

Ebu Ali dedi ki: Cemaatin okuyuşuna göre de zamirin kâfire ait olması mümkündür. Yani hiç kimse kimseyi bu kâfire yapılan azab gibi azab etmez. Bu durumda zamir kâfire ait olur. "Kimse" ile kastedilenler de, cehennem ateşindekileri azaplandırmakla görevli olan meleklerdir. [\[35\]](#)

27. "Ey yakın ile huzur bulmuş nefe!

28. "Kendin razı olmuş ve rızaya ermiş olarak dön Rabbine,

29. "Haydi katıl kullarıma,

30. "Ve gir cennetime!"

Yüce Allah bütün çabası dünyalık olan, bundan ötürü zengin ve fakir kılınışında Allah'ı itham eden kimselerin halini sözkonusu ettikten sonra; *"ey yakîn ile huzur bulmuş nefis!"* buyruğu ile yüce Allah'a gönül hoşluğu ile, huzur ile teslim olmuş, işini Allah'a havale etmiş, O'na güvenip dayanmış kimselerin durumunu sözkonusu etmektedir.

Bu sözlerin meleklerin yüce Allah'ın dostlarına söyleyeceği sözlerden olduğu söylenmiştir.

"Yakîn ile huzur bulmuş nefis (en-nefsu'l-mutmainne)" huzura ermiş ve kesin yakîn sahibi olmuş, Allah'ın kendi Rabbi olduğuna kesin olarak inanmış ve bundan dolayı Rabbine ibadete yönelmiş olan nefis, demektir. Bu açıklamayı Mücahid ve başkaları yapmıştır.

İbn Abbas dedi ki: Allah'ın sevabı ile ve O'ndan hoşnut olmuş mü'min nefis demektir. el-Hasen, kesin inanç sahibi mü'min nefis, diye açıklamıştır. Yine Mücahid'den, kendisine isabet etmeyen bir şeyin hiçbir şekilde esasen isabetinin sözkonusu olmayacağını, isabet edenin de isabet etmemesinin sözkonusu olmayacağını kesin olarak bilip Allah'ın hüküm ve kazasına razı olmuş nefis demektir,

Mukatil dedi ki: Allah'ın azabından yana emniyette olan nefistir.

Ubeyy b. Ka'b'in kıraatinde: *"Yâeyyetuhe'n-nefsu'l-âminete'l-mutmainnete"* "Ey yakîn ile huzur bulmuş, güvenlik içerisindeki nefis" şeklindedir.

Allah'ın, Kitabında vaadettiklerine kesin olarak inanıp, amel eden nefis diye de açıklanmıştır.

İbn Keysan dedi ki: Burada "mutmain nefis" ihlas sahibi nefis demektir. İbn Ata dedi ki: Onsuz bir göz açıp kapayacak vakit kadar dahi duramayan arif nefis demektir. Yüce Allah'ın zikriyle huzur bulan nefis diye de açıklanmıştır. Yüce Allah'ın: *"Haberiniz olsun ki, kalbler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur"* (er-Ra'd, 13/28) buyruğu bunu açıklamaktadır.

İman ile huzur bulmuş, öldükten sonra dirilişi ve amellerin mükafatının görüleceğini tasdik etmiş nefis, diye de açıklanmıştır. İbn Zeyd dedi ki: Bu nefsin mutmain (huzur içinde) oluş sebebi, ölüm halinde, diriliş vaktinde ve biraraya geliş zamanlarında cennet ile müjdeJenmesidir. Abdullah b. Büreyde babasından şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bundan kastedilen Hamza'nın nefsidir.

Ancak sahih olan bunun mü'min, ihlâslı ve itaatkâr her nefis hakkında umumî olduğudur. Hasan-ı Basrî diyor ki: Şüphesiz yüce Allah, mü'min kılunun ruhunu almayı murâd ettiği vakit o nefis, yüce Allah'tan geleni huzur ile karşıladığı gibi, yüce Allah da onu huzur ile kabul eder.

Amr b. el-Âs dedi ki: Mü'min vefat ettiğinde, Allah ona iki melek gönderir. Bu iki melek birlikte cennetten hediyeler bulunur. Melekler o kişinin nefisine: "Ey mutmain nefis! Sen hoşnut olarak, hoşnut kılınmış ve senden hoşnut olunmuş olarak çık. Sen huzur ve sükuna, hoş kokulara gitmek üzere çık. Hoşnut olan ve kızgın olmayan Rabbin huzuruna varmak üzere çık! Bu nefis bir kimsenin

yeryüzünde kokladığı en güzel misk kokusu gibi çıkar..."[36] deyip, hadisin geri kalan bölümünü zikretmektedir.

Said b. Zaid dedi ki: Bir adam Peygamber (sav)'ın huzurunda: *"Ey yakîn ile huzur bulmuş nefis"* buyruğunu okudu. Ebu Bekir;

"Bu ne kadar güzel bir haldir ey Allah'ın Rasûlü!" dedi. Peygamber (sav) şöyle buyurdu:

"Şüphesiz ki melek bu sözü sana söyleyecektir, ey Ebu Bekir"[37]

Said b. Cübeyr dedi ki: İbn Abbas, Taifte vefat etti. Daha önce bu şekilde ona benzer hiçbir kuş görülmemiş olan bir kuş geldi. Onun naaşına girdi. Sonra da o kuşun naaşından çıktığı görülmeydi. Defnolunduğu vakit kabrin kenarında kimin okuduğu bilinmeksizin şu âyet-i kerimeler okundu: *"Ey yakîn ile huzur bulmuş nefis. Kendin razı olmuş ve rızaya ermiş olarak dön Rabblne!"*

ed-Dahhak'ın rivayetine göre bu buyruk, Osman b. Affan (r.a) hakkında Rûme kuyusunu vakfettiği vakit nazil olmuştur.

Mekkelilerin asarak idam ettiği yüzünü Medine'ye döndürdükleri halde Allah'ın yüzünü kıbleye doğru çevirdiği Hubeyb b. Âdiy hakkında indiği de söylenmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

"Dön Rabblne!" Sahibine ve bedenine! Bu açıklamayı İbn Abbas, İkrime ve Ata yapmış, Taberi de bunu tercih etmiştir. Bunun delili de İbn Abbas'ın tekil olarak *"Fe'dhuli fi abdi"* *"Gir kuluma!"* şeklindeki okuyuşudur. Yarın yüce Allah ruhlara tekrar cesetlere dönmeleri için emir verecektir. İbn Mesud da: *"Fi cesedi abdi"* *"Kulumun cesedine!"* diye okumuştur.

el-Hasen dedi ki: Rabbinin sevabına, lütuf ve ihsanlarına dön! Ebu Salih dedi ki: Yani Allah'a dön! Bu da ölüm halinde olacaktır.

"Haydi katıl kullarıma!" Kullarımın cesedlerine demektir. Buna delil de İbn Abbas ile İbn Mesud'un kıraatidir. İbn Abbas dedi ki: Bu kıyamet gününde olacaktır. ed-Dahhak da böyle demiştir.

Cumhurun kanaatine göre ise, cennet iyi kimselerin meskeni, salih ve hayırlı kimselerin yurdu olan ebedilik diyarıdır. *"Kullarıma"* buyruğunun anlamı da kullarımın arasından salih olan kimselerin arasına demektir. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: *"Biz elbette onları salihler arasına katacağız"* (el-Ankebut, 29/9) buyurmuştur, el-Ahfeş dedi ki: *"Katıl kullanma!"* Katıl Benim hizbime yani Benim (dünyada iken) dinimin taraftarları arasına. Anlam aynıdır; yani sen de onlar arasında yerini al, demektir. *"Ve"* sen de onlarla birlikte *"gir cennetime!"*

[38]

(Fecr Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun).

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/73.

[2] Hâkim, Müstedrek, II, 568; Dârimî, Sünen, II, 41; Heysemî, Mecma, VII, 137, Müsned, III, 327

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/73-75.

[4] Hâkim, Müstedrek, II, 568; Tirmizi, V, 440, Müsned, IV, 437, 438

[5] Hâkim, Müstedrek, IV, 245; Müsned, III, 327. Ayrıca bk. bu sûrenin ilk ayeti tefsir edilirken geçen hadis ve kaynakları.

[6] Taberânî, Kebir, IV, 180, Heysemî, Mecma', VII, 137, -Râvilerinden Vâsıl b, es-Sâib'in metruk bir ravi olduğu kaydıyla-

[7] Suyutî, ed-Durru'l-Mensur, VIII, 501'de ibn Merduye'yi kaynak göstererek, Atiyye'nin açıklaması olduğunu belirtmektedir.

[8] Bu kadarıyla; Timizi, V, 530; İbn Mâce, II, 1269; Müsned, II, 499.

[9] Buradaki gibi; Müsned, II, 258.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/75-78.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/78-81.

[12] Elimizdeki baskılarda bu ibarenin hareke şekli, bu okuyuşa uygun değildir. Bu harekeleme şeklini, Kurtubî'nin buradaki ve 8. âyetin sonlarında gelecek ed-Dahhakın okuyuşu ile ona dair açıklaması ve diğer eserlerdeki açıklamaları gözönünde bulundurarak tespit ettik (Bk. el-Hemedani, el-Ferîd, IV, 668-609; İbn Cinnî, el-Muhtesib, II, 359'da ayrıca İbn Abbas ve ed-Dahhak'ın böyle okudukları belirtilmektedir. et-Ferid, IV, 668, 6 no'lu not-)

[13] Buharı, V, 2299; Müslim, IV, 2183; Müsned, II, 3H

[14] Burada beyitte geçen lafızlara dair birtakım açıklamaları ihtiva eden üç satıra yakın bir ibarenin ayrıca tercüme edilmesine gerek görülmemiştir

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/81-85.

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/85-86.

[17] İbn Abdi'l-berr, et-Temhid, V, 212, 251, XIII, 145; Kurtubî'nin kayd ettiği

yolla: ez-Zehebî, Siyeru A'lâmi'n- Nubelâ, VII, 287 -senedinin ceyyid-mürsel olduğu kaydıyla-

- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/87.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/88.
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/88.
- [21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/88-89.
- [22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/88-90.
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/90-91.
- [24] Bununla şeddesiz okuyuşun tercihe değer olduğuna işaret etmektedir
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/92-93.
- [26] Taberi, Câmiu'l-Beyân, XXX, 182
- [27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/93-97.
- [28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/97-98.
- [29] Müslim, IV, 1990; Buhârî, el-Edebu'l-Müfred, s. 182
- [30] Müslim, IV, 2184; Tirmizi, IV, 701.
- [31] Sııyutî, ed-Durru'l Mensur, VIII, 512.
- [32] Sııyutî, ed-Durru'l Mensur, VIII, 512.
- [33] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/98-99.
- [34] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/100.
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/100-101.
- [36] Hâkim, el-Müstedrek, I, 94; Heysemî, Mecmâ', II, 328; Taberânî, Evsat, I, 225; Tayalisi, Müsned, i, 102.
- [37] Taberi, Câmiu'l-Beyan, XXX, 191; el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdiru'l-Usûl, I, 110
- [38] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/101-104.

BELED SURESİ

1- Kul Azad Etmek;

2- Hürriyete Kavuşturulması Daha Faziletli Olan Köle:

3- Köle Azad Edip, Sadaka Vermenin Fazileti:

BELED SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Mekke'de indiği hususunda görüş ayrılığı yoktur. Yirmi âyettir. [\[1\]](#)

1. Yemin olsun bu beldeye.

Bu buyrukta -daha önceden; *"Hayır...kıyamet gününe yemin ederim"* (el-Kıyame, 75/1) buyruğunda geçtiği üzere-; "Lâ" "Hayır" (anlamındaki olumsuzluk lafzının) zâid olması mümkündür. (Mealde de olduğu gibi) Bu açıklamayı el-Ahfeş yapmıştır ki; (doğrudan): "Yemin ederim" demektir. Çünkü daha sonra; *"Bu beldeye"* diye buyurmuştur. Yine bu beldeye; *"Ve şu emin beldeye ki;"* (et-Tin, 75/3) buyruğunda da yemin etmiş bulunmaktadır. Yüce Allah, bu beldeye (başka bir yerde) yemin etmiş iken, (burada) ona yemin etmesi nasıl reddedilebilir? Şair şöyle demiştir:

"Leyla'yı hatırladım da bir özlem sardı beni

Nerdeyse kalp ta özünden paramparça olacaktı."

Görüldüğü gibi burada: "Lâ" lafzı sıla (ulama edatı olarak fazladan) gelmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: "Mâ meneake ella tescude iz emertuke" *"Ben sana emrettiğim halde seni secde etmekten alıkoyan nedir?"* (el-A'raf, 7/12) buyruğu da bu kabildendir. Buna delil de yüce Allah'ın: "Mâ meneake en tescude" *"Secdeden seni ne alıkoydu?"* (Sad, 38/75) buyruğudur. [\[2\]](#)

el-Hasen, el-A'meş ve İbn Kesir "lam"dan sonra "elif" olmaksızın olumlu ifade olarak; "Luksimu" "Elbette... yemin ederim" diye okumuşlardır. Yine el-Ahfeş buradaki bu lafzın; "Elâ" "...mez...mi" (ya da: Dikkat edin!) anlamında olabileceğini de kabul etmiştir.

Yemini nefyetmek için gelmediği de söylenmiştir. Aksine bu, Arapların: Hayır, Allah'a yemin ederim hayır. Ben bu işi yapmam. Hayır vallahi bu iş böyle olmadı. Hayır, Allah'a yemin ederim mutlaka bunu yapacağım, türünden sözlerine benzer.

Bunun sahih bir nefy olduğu da söylenmiştir. Mana da şudur: Sen bu şehirden çıkıp gittikten sonra bu şehirde olmayacak olursan Ben de bu şehire yemin etmem. Bu açıklamayı da Mekkî nakletmiştir. Ayrıca bunu İbn Ebi Necih, Mücahid'den rivayet etmiştir. Buna göre Mücahid şöyle demiştir: "Hayır" lafzı onlara karşı bir reddir. İbnu'l-Arabi'nin tercih ettiği açıklama da budur. Çünkü o

şöyle demiştir: "Bunun red için geldiğini söyleyenlere gelince, bu hiç de reddolunacak bir görüş değildir. Çünkü bu şekilde mana da sahih olmaktadır, lafız da, maksat da yerli yerince oturmaktadır." Dolayısıyla bu nefy, ölümden sonra dirilişi inkar edenlerin sözlerini reddetmekte, sonra da yerine geçilmiş bulunmaktadır,

el-Kuşeyrî dedi ki: Yüce Allah'ın: "*Hayır*" buyruğu bu sûrede anılmış, dünyaya aldanmış insanın vehimlerini reddetmektedir. Yani durum, kimsenin kendisine güç yetiremeyeceği şeklindeki kanaati gibi değildir. Bundan sonra yemine geçilmiştir.

"*Bu belde*"den kasıt Mekke'dir. Bu hususta (müfessirler) icmâ etmişlerdir. Yani Ben; senin Benim nezdindeki üstün değer ve Benim sana olan sevgim dolayısıyla içinde bulunduğun bu haram beldeye yemin ederim.

el-Vâsitî dedi ki: Biz sen hayatta iken orada bulunmakla vefatından sonra da bereketinle müşerref kıldığın bu belde -ki Medine'yi kastetmektedir-adına sana yemin ederek diyorum...

Ancak birinci görüş daha sahihtir. Çünkü bu sürenin Mekke'de indiği ittifakla kabul edilmiştir. [3]

2. Sen, bu beldede bulunmakta iken.

Gelecekte (bulunacağın vakit) demektir. (Bu yönüyle) yüce Allah'ın: "*Muhakkak sen de öleceksin, hiç şüphesiz onlar da öleceklerdir.*" (ez-Zümer, 39/30) buyruğuna benzemektedir. Arap dilinde bunun benzerleri pek çoktur. Kendisine ikramda ve lutuflarda, bağışlarda bulunmayı vaadettiğin kimseye: Sen kendisine ikram olunan (olacak olan) ihsan olunan (ihsan edilecek olan)sın, denilir. Yüce Allah'ın kelamında da bunun benzerleri pek çoktur. Çünkü ona göre gelecekteki haller, hal-i hazırda görülen durumlar gibidir. Bu lafzın geleceğe dair olduğuna ve o zaman için mevcut hal ile açıklanmasının imkansız olduğuna, sürenin fetihten önce Mekke'de ittifakla indiğinin kabul edilmiş olması, kafi bir delil olarak yeterlidir.

Mansur, Mücahid'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: "*Sen bu beldede bulunmakta iken*" Sen bu beldede her ne yaparsan senin için helâldir, demektir. İbn Abbas da böyle demiştir: Mekke'ye girdiği gün dilediği kimseyi öldürmek ona helâl kılınmıştı. Bundan dolayı o, İbn Hatal, Mıkyes b. Subabe ve başkalarını öldürtmüştür. Rasûlullah (sav)'dan sonra Mekke'de birisini öldürmek hiçbir kimseye helâl kılınmamıştır.

es-Süddî rivayetle dedi ki: Seninle savaşan kimseleri senin de öldürmen senin

için helâldir. Ebû Salih, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ona günün kısacık bir bölümünde helâl kılındı, sonra bu helâl oluş kaldırıldı, kıyamet gününe kadar haram bir belde oldu. Bu da Mekke'nin fethi günü olmuştu. Peygamber (sav)'dan da şöyle buyurduğu sabittir:

"Allah gökleri ve yeri yarattığı günü Mekke'yi haram kıldı. Kıyamet gününe kadar o haramdır. Benden önce kimseye helâl kılınmadığı gibi, benden sonra kimseye de helâl kılınmayacaktır. Bana da ancak günün kısacık bir bölümünde helâl kılınmıştır."^[4] Bu hadis daha önceden el-Maide Sûresinde geçmiş bulunmaktadır.

İbn Zeyd dedi ki: Peygamber (sav)'ın dışında kimse helal değil idi.

Sen bu beldede ikamet ediyor ve burası senin yerin iken... anlamında olduğu da söylenmiştir. Sen bu beldede ihsan edip, Ben de bu beldede senden razı iken diye de açıklanmıştır. Dilcilerin naklettiklerine göre "helâl (ihramsız) adam" anlamında: "Raculun hillun, helâlun, muhillun" denilir. "İhramlı ve ihramsız adam" "Raculun haramun, muhillun" ve "ihramlı adam" anlamında "Raculun haramun, muhrimun" denilir.

Katade dedi ki: Sen bu beldede helâl iken, sen günah işlememiş halde iken anlamındadır.

Bunun Peygamber (sav)'a övgü olduğu da söylenmiştir. Yani sen, Allah'ı inkar suçunu işleyen müşrikler gibi olmayıp, bu Beytin hakkını bilip tanıyarak senin için işlenmesi haram olan şeyleri bu beldede işleyen birisi değilsin. Yani hürmetini (saygınlığını) bilip tanıdığın şu ta'zim olunan Beyte yemin ederim ki, sen bu Beytte ikamet etmekte, onu tazim etmekte ve sana haram olan herhangi bir şeyi burada işlememektesin.

Şurahbil b. Sa'd dedi ki: *"Sen bu beldede bulunmakta iken"* helâl iken demektir, Bunun anlamı da şudur: Onlar, avını öldürmek, ağacını kesmek bakımından Mekke'yi haram bir belde olarak kabul ediyorlar, fakat aynı zamanda seni oradan çıkarmayı ve öldürmeyi helâl belliyorlar. ^[5]

3. Babaya ve doğana ki;

Mücahid, Katade, ed-Dahhâk, el-Hasen ve Ebû Salih dedi ki: *"Babaya"* Adem (a.s)'a *"ve doğana"* onun soyundan gelen çocuklara dernektir. Yüce Allah'ın onlara yemin etmesi, insanların, Allah'ın yeryüzünde yarattıklarının en hayret verici olanları oluşlarından dolayıdır. Çünkü onlar, maksatlarını açıklamak, konuşmak, işlerini çekip çevirmek gibi özelliklere sahip olmak, (hasletlerine sahiptirler) Peygamberler ve yüce Allah'ın yoluna davet edenler de onlar

arasından çıkar.

Buyruğun; Adem'e ve onun soyundan gelen salih kimselere bir yemin olduğu da söylenmiştir. Salih olmayan kimseler ise adeta hayvan gibidirler.

Babanın; İbrahim, doğanın ise onun zürriyeü olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı Ebû İmran el-Cevnî yapmıştır.

Diğer taraftan bununla onun bütün zürriyetinin kastedilme ihtimali olduğu gibi, onun soyundan gelen sadece müslümanların kastedilme ihtimali de vardır.

el-Ferrâ dedi ki: Bu buyrukta insanlar hakkında-, "Mâ" "an"ın kullanılmasının elverişli olması: "Mâ tâbe lekum" *"Size helâl olan kadınlardan..."* (en-Nisâ, 4/4) buyruğu ile: "Vemâ haleka'z-zekera ve'l-unsâ" *"Erkeği de, dişiye de yaratana ki"* (el-Leyl, 92/3) buyruklarına benzemesindendir. Halbuki erkeği de, dişiye de yaratan O'dur. (Bununla birlikte onun hakkında da bu edat kullanılmıştır).

Bu lafzın kendisinden sonraki lafız ile birlikte mastar konumunda olduğu da söylenmiştir. Babaya ve onun doğurmasına demek olur. Bu da yüce Allah'ın: "Ve's-semâi vemâ benâha" *"Semaya ve onu bina edene"* (eş-Şems, 91/5) buyruğuna benzemektedir.

İkrime ve Said b. Cübeyr dedi ki: *"Babaya"* kendisinden evlad olana, *"doğan"* evladı olmayan kısıra demektir. İbn Abbas da böyle demiştir. Bu durumda; "Mâ" edatı nefy anlamını ifade eder. Ancak bu anlamda olması uzak bir ihtimaldir. Mevsul bir isim takdir edilmedikçe yani; "Vâlid vellezi mâ veled" *"Babaya ve çocuğu olmayana"* takdirinde kabul etmedikçe doğru olamaz. Böyle bir takdir ise Basralılara göre caiz değildir.

Buyruğun; her baba ve her evlad hakkında genel olduğu da söylenmiştir. Bu da Atiyye el-Avfi'nin açıklamasıdır. Aynı anlamda bir açıklama yine İbn Abbas'dan da rivayet edilmiştir. Taberî'nin tercih ettiği de budur.

el-Mâverdî dedi ki: Daha önce kendisinden sözedildiği için "baba"nın Peygamber (sav) olması "doğan"ın da onun ümmeti olması da ihtimal dahilindedir. Çünkü Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Ben sizin için bir baba konumundayım, size ... öğretirim." [6]

Böylece yüce Allah, Peygamberinin beldesine yemin ettikten sonra, onun şerefının ileri derecesine işaret etmek için hem bizzat kendisine, hem de onun ümmetine yemin etmiş olmaktadır. [7]

4. Biz; insanı andolsun, bir zorluk içinde yarattık.

Yemin buraya kadar devam ediyordu. Bu buyruk da yeminin cevabıdır. Yarattıklarından -önceden de geçtiği gibi onları tazim etmek gayesiyle-

dilediğine yemin etmek Allah'ın hakkıdır. Burada sözkonusu olan "*insan*" Ademoğludur.

"*Bir zorluk içinde*" dünya mücadelesinde, zorluk ve sıkıntı içinde demektir. "El-kebed" Çetinlik, şiddet, zorluk" demektir. "Tekebbede'l-leben" "Süt katılaştı, bozuldu, yoğurt haline dönüştü" tabiri de buradan geldiği gibi "karaciğer" anlamındaki; "El-kebidu" da buradan gelmektedir. Çünkü o (karaciğer) katılaşmış ve sertleşmiş bir kandır. "Kâbedtu haza'l-emru" Bu işin zorluk ve sıkıntılarına katlandım" denilir. Şair Lebid de şöyle demiştir:

"Ey göz, Erbed için ağlamalı değil misin?

Hani biz de, düşmanlar da zorluk ve şiddet içinde kalkmış idik."

İbn Abbas ve el-Hasen dedi ki: "*Zorluk içinde*", sıkıntı ve yorgunluk içinde demektir. Yine İbn Abbas'tan, gebe kalınması, doğurulması, süt emzirilmesi, dişlerinin çıkması ve daha başka halleri gibi zorluk ve sıkıntı içindedir, diye açıkladığı rivayet edilmiştir,

İkrime'nin rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Annesinin karnında dikine... demektir. Çünkü "El-Kebed" "Dikine ve dosdoğru olmak" demektir. Bu yüce Allah'ın yaratılış itibarıyla ona olan lutfunu dile getirmektir. Şanı yüce Allah'ın, annesinin karnında yarattığı bütün canlılar, mutlaka yüzleri üstüdürler. Ademoğlu bundan müstesnadır. O özel bir şekilde dikine durur.

Aynı zamanda bu, en-Nehai, Mücahid ve başkalarının da görüşüdür. İbn Keysan dedi ki: Annesinin karnında, başı yukarda demektir. Şanı yüce Allah annesinin karnından çıkması için ona izin verdiği vakit bu sefer, başı annesinin ayaklarına doğru döner,

el-Hasen dedi ki; Dünyanın musibetlerine ve âhiretin şiddetlerine, zorluklarına göğüs gerer, demektir. Yine ondan şöyle açıkladığı rivayet edilmiştir: O bolluk ve rahat zamanında şükür, zorluk ve sıkıntı zamanlarında da sabır etmek için kendisini zorlar. Çünkü o, mutlaka bu iki halden birisi ile karşı karşıya bulunur. Bu açıklamayı İbn Ömer'den de rivayet etmiştir. Yemân dedi ki: Adem oğlunun karşı karşıya kaldığı ve göğüs gerdiği sıkıntılar kadar sıkıntı çeken bir başka varlık, yüce Allah yaratmış değildir. Bununla birlikte o yaratılmışların en güçsüzüdür.

İlim adamlarımız şöyle demiştir: Onun karşılaştığı ilk zorluk göbek bağının kesilmesidir. Daha sonra kundağa sarılıp, bağlandığı vakit darlık ve sıkıntı ile karşılaşır, sonra süt emmek zorluğu ile karşılaşır. Eğer süt emmeyecek olursa telef olur, gider. Daha sonra dişleri biter, dili harekete başlar, arkasından tokat yemekten daha zor olan süttten kesilmek zorluğu ile karşılaşır. Sonra sünnet olmak sıkıntısıyla, ağrılarla, kederlerle karşılaşır. Daha sonra öğretmen ve onun

baskısının zorluğu, mürebbi ve onun idaresi, hoca ve heybetinin zorluğu ile karşılaşır. Arkasından evlenmek ve bu hususta acele etmek meşgalesi ve sıkıntıları ile karşılaşır. Ondan sonra çocukların, hizmetçilerin ve diğer yardımcılarının meşgaleleri ile karşılaşır. Daha sonra evler, köşkler inşa etmek sıkıntıları ile karşılaşır. Sonra yaşlanmak, kocamak, dizlerin ve ayakların zayıflaması ve sayımı dökümü çok olan, serdedilmeleri uzayıp gidecek musibetlerle karşı karşıya kalır. Başın ağrması, dişlerin ağrması, gözlerin çapaklanması, borcun sebep olduğu keder, diş ağrıları, kulak ağrıları gelir... Malda, canda türlü mihnetlerle karşılaşır. Dövülmek, hapsedilmek gibi. Herhangi bir sıkıntıyla karşılaşmadığı, bir meşakkate göğüs germediği bir gün dahi geçmez. Bütün bunlardan sonra ölüm gelir. Sonra meleğin soru sorması, kabrin sıkıştırması ve karanlığı, arkasından ölümden sonra diriliş, amellerin Allah'ın huzurunda arzedilmesi ve nihayet ya cennet veya cehennemde karar kılacağı hale kadar devam eden sıkıntılar. İşte yüce Allah: *"Biz, insanı andolsun bir zorluk içinde yarattık"* diye buyurmaktadır. Eğer iş insana kalmış olsaydı, bu sıkıntıların hiçbirisini seçmez, tercih etmezdi. Bu onun işlerini çekip çeviren, bu halleri onun hakkında hükmedip takdir eden bir yaratıcısının olduğuna delildir. O halde insan bu yaratıcının emrine uymalıdır.

İbn Zeyd dedi ki: Burada *"insan"*dan kasıt, Adem'dir. *"Bir zorluk içinde"* buyruğu da semanın ortasında demektir.

el-Kelbi dedi ki: Bu buyruk, Cumahoğullanndan bir kişi hakkında inmiştir. Bu kişiye Ebû'l-Eşeddin denilirdi. O Ukyazlı deriyi alır, bunu ayaklarının altına koyar ve sonra: Beni bu derinin üzerinden uzaklaştırabilene şu kadar vermeyi vaadediyorum dermiş. On kişi o deriyi çeker, deri parçalanır ayakları yerinden oynamazdı. Bu kişi Peygamber (sav)'in düşmanlarından idi. *"O hiç kimsenin kendisine asla güç yetiremeyeceğini mi sanır?"* (5. âyet) buyruğu onun hakkında inmiştir. Gücü sebebiyle (güç yetiremeyeceğini mi sanır) demektir. Bu açıklama İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. (Buna göre), *"Zorluk içinde"*, güçlü demek olur. Yaratılışı itibariyle güçlü demektir, Kureyşlilerin en güçlü adamlarından birisi idi. Abdu'l-Muttalib oğlu Haşım oğlu Rukane de böyle idi. O da güç ve kuvveti itibariyle parmakla gösterilir birisi idi.

"Bir zorluk içinde" buyruğunun yaratılışının zayıflığına, maddesinin hakirliğine rağmen, yürekli ve sağlam ciğerli (mütehammil) anlamında olduğu da söylenmiştir.

İbn Ata: Karanlık ve cehalet içinde, diye açıklamıştır. Tirmizî, kendisini ilgilendiren şeylerle ilgilenmez, ilgilendirmeyen şeylerle meşgul olur, diye açıklamıştır. [8]

5. O, hiç kimsenin kendisine asla güç yetiremeyeceğini mi sanır?
6. O: der ki: "Ben yığın yığın mal tükettim."
7. O, kimsenin kendisini asla görmediğini mi zanneder?
8. Biz, ona iki göz vermedik mi;
9. Bir de bir dil ve iki dudak?

"O, hiç kimsenin kendisine asla güç yetiremeyeceğini mi sanır?" Yani Ademoğlu yüce Allah'ın kendisini asla cezalandırmayacağını mı sanır?

"O, der ki: Ben yığın yığın" pek çok miktarda "mal tükettim" harcıyıp, bitirdim.

"O, kimsenin kendisini asla görmediğini" gözetmediğini "mî zanneder.?"

Bilakis yüce Allah, onun bu halini bilir. O bakımdan o, hiç de harcamadığı halde *"ben yığın yığın mal tükettim"* sözünde yalancıdır.

Ebû Hureyre rivayetle dedi ki: Kul durdurulur. Ona: "Sana nızık olarak verdiğim malı nasıl kullandın?" diye sorulur. O: "O malı, infak ettim, onun zekatını verdim", der. "Sanki sen bu işi, bu kişi cömerttir, denilsin diye yapmış gibisin, böyle de denildi." Sonra da verilen emir üzerine cehennem ateşine atılır.^[9]

Said'den rivayete göre o, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sana malını nereden topladın ve onu nasıl harcadın? diye sorulacaktır.

İbn Abbas'tan da şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ebû'l-Eşeddin (veya el-Eşeddeyn) şöyle derdi: "Ben Muhammed'e düşmanlık uğrunda çok mal harcıyıp, tükettim." Halbuki o, yalan söylüyordu.

Mukatil dedi ki: Bu buyruk, el-Haris b, Amr b. Nevfel hakkında inmiştir. O, bir günah işledi, Peygamber (sav)'dan fetva surdu. Peygamber ona keffârette bulunmasını emretti. Şöyle dedi: "Muhammed'in dinine girdiğimden beri malım, verdiğim keffaretlerle ve nafakalarla zaten bitip tükendi." Onun söylediği bu sözler, yapmış olduğu infaklar dolayısıyla bir çeşit haddini aşma olabilir. O takdirde bu, onun tuğyan ettiği anlamına gelir; yahutta yaptığı bu harcamalara üzüldüğünü ifade etmiş olabilir. O vakit, bu yaptıklarına pişmanlık duymuş demektir.

Ebü Cafer *"yığın yığın"* anlamındaki; "Lubed" lafzını "be" harfini üstün ve şeddeli olarak; "Lâbede"nin çoğulu diye okumuştur. "Râki" "Rükû eden" lafzının çoğulunun: "Ruke" "Sâcid" "Secde eden" in çoğulunun "Suced" diye; "Şâhid" in çoğulunun "Şuhed" diye gelmesi ve benzerlerinde olduğu gibi.

Mücahid ve Humeyd ise "be" ve "lam" harflerini ötreli ve şeddesiz olarak;

"Lubud"un çoğulu diye okumuşlardır. Diğerleri ise, "lam" harfini ötreli ve kesreli, "be" harfini üstün ve şeddesiz olarak; "Lebdetun" ile "Libdetun"un çoğulu diye okumuşlardır ki bu da; "Telebbed" "Kat kat olup katlanan şey" demek olup, bununla çokluk kastedilir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Cin Sûresi'nde (72/19. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Peygamber (sav)'dan rivayet edildiğine göre "...mi sanır?" anlamındaki; "E yehsebu" buyruğunu her iki yerde de "sin" harfini ötreli "Eyahsubu" olarak okuduğu rivayet edilmiştir.

el-Hasen dedi ki: O diyor ki: Ben çok mal harcıyıp tükettim. Bundan ötürü beni kim hesaba çekecektir? Beni bırak da ben onu hesaba çekeyim. Yüce Allah'ın, onu hesaba çekmeye kadir olduğunu, yüce Allah'ın onun yaptığı her şeyi gördüğünü bilmiyor mu? Daha sonra, üzerindeki nimetlerini sayıp dökerek şöyle buyurmaktadır:

"Biz, ona" kendileriyle gördüğü "iki göz vermedik mi?" Kendisiyle konuştuğu "bir de dil" ve ağzını kendileri ile kapattığı "İki dudak" vermedik mi? Yani bunları yapan Bizleriz. O halde, onu öldükten sonra diriltmeye ve işlediklerini yayıp dökmeye, kadir olanlarız.

Ebû Hazim dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu:

"Yüce Allah buyurdu ki: "Ey Âdemoğlu! Sana haram kıldığım hususlar hakkında dilin seninle çekişmeye girecek olursa, iki kapak ile Ben ona karşı sana yardım etmiş bulunuyorum, sen de o kapakları kapat. Sana haram kıldığım hususlarda şayet gözüün seninle çekişecek olursa, sana onlara karşı iki kapak ile destek vermiş bulunuyorum. O kapakları kapat. Eğer sana haram kıldığım hususlarda fercin seninle çekişecek olursa, ona karşı sana iki kapak ile destek vermiş bulunuyorum, kapat."

"Eş-şefetu" "Dudak" lafzının aslı; "Eş-şefhetu" olup, bundan "he" hazfedilmiştir. Küçültme ismi: "Şufeyhe" şeklinde, çoğulu ise; "Şifâhun" diye gelir. "Şefehât" ile "Şefevât" diye de kullanılır. "He" ile çoğul yapılması kıyasa daha uygun, "vav" ile çoğul yapılması daha umumidir. Bu haliyle "seneler" anlamındaki; "Es-senevât"e benzetilmektedir.

el-Ezherî şöyle demiştir: Vasl halinde; "Hâzihi şefeaton" "Bu bir dudaktır" denilir. "He" ile: "Veşefeh" diye de kullanılır.

Katade dedi ki: Aslında Allah'ın nimetleri apaçıktır. Yüce Allah, şükredesin diye onları sana da saydırıp döktürmektedir. [\[10\]](#)

10. Ve Biz, ona iki de yol gösterdik.

Hayır ve şer yollarını kastetmektedir. Yani göndermiş olduğumuz peygamberler ile bu iki yolu, o insana açıkladık.

"En-necd" "Yukarı doğru giden yol" demektir, Bu, İbn Abbas, İbn Mesud ve başkalarının görüşüdür.

Katade rivayetle şöyle demektir: Bize nakledildiğine göre, Peygamber (sav) şöyle dermiş:

"Ey insan! Hepsi iki yoldur. Hayır yolu ile şer yolu. Sen ne diye şer yolunu, hayır yolundan daha çok sevimli buluyorsun ki?" [\[11\]](#)

İkrime'den de şöyle dediği rivayet edilmektedir: Buradaki; "En-necdân" "İki meme" demektir. Aynı zamanda bu Said b, el-Müseyyeb ile ed-Dahhak'ın da görüşüdür. Bu İbn Abbas ve Ali (r.anhuma)'dan da rivayet edilmiştir. Çünkü bunlar çocuğun hayatı ve rızkı için iki yol gibidirler.

Bu lafız, "yükseklik" anlamına da gelir. Çoğulu; "Nucud"dur. Nec(i)d'e bu ismin verilmiş şekli, Tihame düzlüğünde bir yükseklik teşkil ettiği içindir. O halde: "En-necdân" "İki yol" yüksekteki iki yol demektir. İmriu'l-Kays da şöyle demiştir:

"(Onlar) iki gruptur, onlardan kimisi Batn-ı Nahle'yi kateder

Onların bir diğeri ise Kebkeb tepesinin yukarı doğru çıkan yolunu kateder." [\[12\]](#)

11. Fakat o, sarp yokuşa saldıramadı.

Yani, Muhammed'e düşmanlığı uğrunda harcadığını iddia ettiği o malını niçin o sarp yokuşu tırmanıp geçmek için harcamadı? Harcasaydı da güvenliğe erişseydi.

"İktehame" "Saldırmak, tereddütsüz ve düşünmeden kişinin kendisini bir şeyin üzerine atması" demektir. "Kahame fi'l-emri kuhumen" "Düşünmeksizin derhal kendisini o işin içerisine alıverdi" tabiri de buradan gelmektedir.

"Kahame'l-ferasu fârisehu tefhimen alâ vechihi" "At, binicisini yüzü üstüne attı" denilir. "Tefhimu'n-nefsi fi's-şey'i" "Canı bir şeye düşünmeksizin sokmak, atmak" demektir. "el-Kuhmetu" "Helak edecek kadar büyük tehlike, zorlu kıtlık bir sene" demektir. Bedevi Araplar, bulundukları yerde kıtlık başgösterip, kırsal alanlara girecek olurlarsa; "Esâbeti'l-e'râbu'l-kuhmete" denilir. "El-Kuhme" "Yolun zor bölümleri" anlamındadır.

el-Ferra ve ez-Zeccac dedi ki: Burada: "Lâ" "Hayır ...meli değil mi?..." lafzı tek bir defa zikredilmiştir. Fakat Araplar, benzer bir ifadede mazi fiil ile birlikte bu edatı bir başka sefer başka sözlerle birlikte tekrarlamadıkça sadece bir defa hemen hemen hiç kullanmazlar. Yüce Allah'ın: *"O tasdik de etmemiş, namaz da*

kılmamış(tı)." (el-Kıyame, 75/31) buyruğu ile: *"Onlar için hiçbir korku yoktur, onlar kederlenecek de değillerdir."* (Yunus, 10/62) buyruklarında olduğu gibi. Bunu bir defa kullanmaları ancak sonraki ifadelerin onun manasına delalet etmesi halindedir. Bu sebeble *"Bundan sonra da... olmasıdır"* (17. âyet) buyruğu, tekrarın yerini tutar. Şöyle buyurmuş gibidir: *"O ne sarp yokuşa saldırabilirdi, ne de iman etti."*

Buyruğun; O, ne kurtuldu, ne de esenliğe kavuştu, ifadesi gibi (bed)dua konumunda olduğu da söylenmiştir.

"O sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin?" (12. âyet) Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Vemâ edrâke"* *"Sana ne bildirdi (mealde: Sen nereden bileceksin)"* diye buyurduğu herbir hususu haber vermiştir. Hakkında: *"Vemâ yudrike"* *"Sen nereden bileceksin?"* diye buyurduğu hususları ise kendisine haber vermemiştir. (Yine İbn Uyeyne) dedi ki: *"Fakat o sarp yokuşa saldıramadı"* buyruğu, o sarp yokuşa saldırmadı, demektir. Züheyr'in şu beyitinde olduğu gibi:

"Ve o, içinde bir niyeti gizleyip saklamıştı

Bunu ne açığa vurdu, ne de öne çık(ar)dı."

Yani o, niyetini açığa vurmadı, öne çıkarmadı.

el-Müberred ve Ebû Ali de aynı şekilde buradaki: *"Lâ"* *"... ma"* olumsuzluk edatının (muzarinin başına gelip olumsuz mazi anlamını veren): *"Lem"* anlamındadır, demişlerdir, Buhari bu görüşü Mücahid'den diye de zikretmiştir.

[13] Yani o, dünya hayatında o sarp yokuşa saldırmadı, demektir. Bu durumda (yukarıda tekrarlanarak kullanıldığı belirtilen) olumsuzluk edatının tekrarına ihtiyaç kalmaz.

Daha sonra (yüce Allah), akabeyi (sarp yokuşu) ve ona saldırmayı açıklayarak: *"O kul azad etmektir"* (13. âyet) ve şunu şunu yapmaktır, diye buyurdu. Yüce Allah'a yakınlaştırmacı, mali birtakım ibadet yollarını açıkladı.

İbn Zeyd ve bir grub müfessir şöyle demişlerdir: İfade, inkâr anlamını ihtiva eden istifham (soru) demektir. İfadenin de takdiri şudur: O, ne diye sarp yokuşa saldırmadı? Yahut o, sarp yokuşa saldırmak değil miydi? Yani şöyle buyurmaktadır: O malını niçin kölelerin hürriyetlerine kavuşturulması, açsız kimselerin yemek yedirilmesi uğrunda -bu yolla sarp yokuşa aşması için- harcamadı? Böyle yapması malını Muhammed (sav)'a düşmanlık uğrunda harcamasından onun için daha hayırlı olurdu.

Diğer bir açıklama da şöyle yapılmıştır: Burada akabeye tırmanmak, onu aşip geçmek (sarp yokuşa saldırmak) bir örnektir. Yani o, Rabbine itaat etmek ve O'na iman etmek uğrunda malını harcamak suretiyle büyük sorumluluklara niye

katlanmadı? Bu gibi sorumlulukların altına niye girmedi? Böyle bir açıklama; *"Fakat o sarp yokuşa saldıramadı"* buyruğunu (bed)dua anlamında yorumlayanların açıklamalarına uygundur. Yani, malını şu şu yollarda harcamayan kimse kurtulamasın, esenliğe kavuşmasın.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu buyruk, günahların büyüklüğünü, ağırlığını ve onların çetinliğini bir akabeye (sarp yokuşa) benzetmektedir. Eğer kişi köle azad edip, salih amel işleyecek olursa, bu da sarp yokuşu saldırıp aşan kimsenin durumuna benzer. Bunlar ise kişinin kendisine zarar veren, onu rahatsız eden ve ona ağırlık teşkil eden günahlardır.

İbn Ömer dedi ki: Buradaki akabe (sarp yokuş) cehennemdeki bir dağdır. Ebû Reca'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bize ulaştığına göre akabeyi (yokuşu) çıkıp aşmak, yedibin yıl, ondan aşağıya inmek de yedibin yıldır.

el-Hasen ve Katade dedi ki: Bu köprüden önce, cehennemde çok zorlu bir yokuştur. Yüce Allah'a itaat ederek yokuşu aşmaya bakınız.

Mücahid, ed-Dahhak ve el-Kelbî dedi ki: Bu cehennem üzerine konulacak kılıç gibi keskin, düzlüğü, yüksekliği ve inişi üçerbin yıllık mesafe olan Sıratın kendisidir. Bunu aşmak, mü'min için ikindi ile akşam namazı arasındaki süre kadar olacaktır.

Mü'min için bu köprüyü aşmanın farz bir namazı kılmak kadar bir süre alacağı da söylenmiştir. Ebû'd-Derda'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Önümüzde bizi bekleyen bir akabe (sarp yokuş) vardır. Bu yokuştan insanlar arasında en rahat kurtulacak kimseler, yükleri en hafif olanlardır.

Ateşin bizatihi kendisinin akabe olduğu da söylenmiştir. Ebû Reca, el-Hasen'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bize ulaştığına göre, bir köle azad eden müslüman bir kimsenin azad ettiği o köle, mutlaka onun için cehennem ateşinden kurtuluş fidyesidir. Abdu'r-Rahman b. Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kim bir köle azad ederse, yüce Allah da o kölenin her-bir azası karşılığında onun bir azasını (cehennem ateşinden) azad eder.

Müslim'in Sahih'inde Ebû Hureyre'den gelen rivayete göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

"Kim bir köleyi hürriyetine kavuşturursa, Allah da o kölenin her bir organı karşılığında onun bir organını cehennemden kurtarır. Hatta onun fercini, kölesinin ferci karşılığında (cehennemden) azad eder."[\[14\]](#)

Tirmizi'de, Ebû Uname ile diğer sahabilerden Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Herhangi bir müslüman bir diğer müslümanı hürriyetine kavuşturacak olursa,

bu, onun cehennem ateşinden kurtuluşunu sağlar. Onun her bir organı, öbürünün bir organının kurtulmasına karşılık olur. Herhangi bir müslüman kadın bir başka müslüman kadını hürriyetine kavuşturacak olursa, o da onun cehennem ateşinden kurtulmasına sebep olur. Onun her bir organı karşılığında o kadının da bir organı (cehennemden) kurtulur." (Tirmizi) dedi ki: Bu hasen, sahih, garib bir hadistir. [\[15\]](#)

Akabe (sarp yokuş)un, kişinin amellerin arzedilmesinin dehşetinden kurtulması demek olduğu da söylenmiştir. Katade ile Ka'b: O, köprüden önceki bir ateştir, demişlerdir. el-Hasen de şöyle demiştir: O -Allah'a yemin ederim- çok zorlu bir yokuştur. İnsanın nefsine, hevasına ve düşmanı olan şeytana karşı mücadele ve mücahede etmesidir. Şairlerden birisi şöyle demiştir:

"Ben, bana ok atıp duran ve aleyhime tuzaklar, ağlar kuran

Dört musibet ile mübtelâ olmuşum:

İblistir biri onların, dünya, nefsim ve hevâ da diğerleri.

Bunlardan ben nasıl kurtuluş ümid edebilirim ki?

Rabbim (Senden gelecek) bir af ile yardımcı ol bana

Çünkü ben artık bunlara karşı Senden başkasının yardımını) ümid edemez haldeyim." [\[16\]](#)

12. O sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin?

İfadesinde hazfedilmiş lafız vardır. Yani sarp yokuşa saldırmanın ne olduğunu sana ne bildirdi? Bu dinin emirlerine bağlı kalmanın ne kadar büyük bir iş olduğunu anlatmaktadır. Hitab -ona sarp yokuşu aşmayı öğretmek üzere- Peygamber (sav)'a yöneliktir.

el-Kuşeyri dedi ki: Akabenin, cehennemdeki bir akabe (bir yokuş) diye yorumlanması uzak bir ihtimaldir. Çünkü dünyada olan bir kimse cehennemde olan bir sarp yokuşa saldıramaz. Ancak burada, buyruğun şu maksatla yorumlanması hali müstesnadır Böyle bir kimse yarın cehennem yokuşunu aşıp geçme imkânını verecek şekilde nefsinin ne diye hazırlamadı?

Buhârî ise Mücahid'in: O dünyada iken akabeye (sarp yokuşa) saldırma şeklindeki açıklamasını tercih etmiştir.

İbnu'l-Arabî dedi ki: "Benim bunu tercih etmemin sebebi, yüce Allah'ın bundan sonraki âyet-i kerimede: "O sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin?" diye buyurmasıdır. bundan sonra üçüncü âyeti kerimede: "O kul azad etmektir" (13. âyet) bundan sonraki âyet-i kerimede: "Yahut açlığın çok olduğu bir günde yemek yedirmektir" (14. âyet) daha sonraki beşinci âyet-i kerimede: "Akrabalığı

olan bir yetime" (15. âyet) diye buyurması; Ondan sonra gelen altıncı âyet-i kerimede ise: *"Yahut topraklara düşmüş bir yoksula"* (16, âyet) diye buyurmuş olmasıdır. İşle bütün bu ameller ancak dünyada olur. O dünyada iken âhirette o sarp yokuşu geçmesini kendisine kolaylaştıracak işleri yapmadı, demektir." [17]

13. O, kul azad etmektir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Kul Azad Etmek;

"Kul âzad etmek"; kişiyi esirlikten kurtarmaktır. Kölelikten kurtarmak diye de açıklanmıştır. Hadis-i şerifte: *"Kul âzad etmek, onun bedelini (yazışma bedelini) ödemesinde yardımcı olmandır."* [18] diye buyurulmuştur ki bu hadisi el-Bera (b. Azib) rivayet etmiştir. Daha önce de bu hadis Berae (et-Tevbe) Süresi'nde (9/60. âyet, 17. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Fekk (çözmek); Bağ çözmek demektir. Kölelik de bir bağıdır. Dolayısı ile köle edinilmiş olan kimseye "rakabe" denilmiştir. Çünkü kişi kölelik ile boynunda bağ bulunan esire benzer. Köleyi hürriyete kavuşturmaya çözmek (fekk) denilmesi esirin kendisini bağlayan esaret bağından çözülmesine (kurtarılmasına) benzetilmesinden ötürüdür. Hassan şöyle demiştir:

"Nice esir vardır ki, biz onu bedelsiz olarak çözdük

Ne perçemlerin kesilmesini (kurtardık) da onların (azad edici) mevlaları olduk."

Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Her kim mü'min bir köleyi hürriyetine kavuşturursa, bu onun cehennem ateşinden fidyesi (kurtulmalığı) o!ur."* [19]

el-Maverdi dedi ki: Bunun ikinci bir anlama gelme ihtimali vardır. Buna göre; o kişinin masiyetlerden uzak durmak, itaatleri de işlemek sureliyle kendi kendisini kurtarıp (cehennem ateşinden) boynunu âzad etmesini kastetmiş olabilir. Bu hususta rivayet edilen haber (hadis) böyle bir tevili yapmaya engel değildir.

Hatta bu (tevil şekli) doğruya daha yakındır. [20]

2- Hürriyete Kavuşturulması Daha Faziletli Olan Köle:

"Kul azad etmek" buyruğu hakkında Asbağ şöyle demiştir: Pahalı, kâfir bir köleyi özgürlüğüne kavuşturmak, değeri daha düşük, mü'min bir köleyi

özgürlüğüne kavuşturmaktan daha faziletlidir. Çünkü Peygamber (sav)'a: Hangi köle(yi azad etmek) daha faziletlidir, diye sorulduğunda *"değer itibariyle daha pahalı, sahipleri nezdinde daha üstün ve nefis kabul edilenleri"* diye cevap vermiştir.[\[21\]](#)

İbnu'l-Arabi dedi ki: Bu hadiste kastedilen ise "müslümanlar arasından (böyle olan)dır." Buna delil de Peygamber efendimizin: *"Kim müslüman bir köle azad ederse..."* ile; *"Kim mü'min bir köle azad ederse..."* diye buyurmuş olmasıdır. Asbağ'ın yaptığı bu açıklama ise bir yanılmadır. O sadece (köle azad etmek sonucunda) malın eksiltilmesini gözönünde bulundurmuştur. Fakat âzad edilenin sadece ibadet edecek hale gelmesini yalnızca tevhidin gereklerini yerine getirecek duruma getirilmesini gözönünde bulundurmak ise, elbette ki daha uygundur." [\[22\]](#)

3- Köle Azad Edip, Sadaka Vermenin Fazileti:

Köle âzad etmek ve sadaka vermek en faziletli amellerdendir. Ebû Hanife'den gelen rivayete göre köle âzad etmek, sadaka vermekten daha faziletlidir. Onun iki arkadaşına (Ebû Yusuf ve Muhammed'e) göre ise, sadaka vermek daha faziletlidir. Âyet-i kerime ise köle azad etmeyi sadaka vermekten önce sözkonusu ettiğinden ötürü, Ebû Hanife'nin görüşünün lehine daha kuvvetli bir delil teşkil etmektedir.

eş-Şa'bî'den rivayet edildiğine göre; yanında nafakasından artan malı bulunan bir kimsenin bu malı yakın akrabalarına harcamasının mı, yoksa onunla köle azad etmesinin mi daha faziletli olacağı sorulmuş. O: köle azad etmek daha faziletlidir, demiştir. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Her kim bir köleyi hürriyetine kavuşturursa, Allah da o kölenin herbir organı karşılığında (azad edenin) bir organını cehennem ateşinden kurtarır."*[\[23\]](#)

14. Yahut, açlığın çok olduğu bir günde yemek yedirmektir.

15. Akrabalığı olan bir yetime.

16. Yahut, topraklara düşmüş bir yoksula.

"Yahut açlığın çok olduğu bir günde yemek yedirmektir" buyruğundaki; "Mesğabetun" "Açlık" demektir. "Seğab" "Aç olmak"; "Sâğib" "Aç kişi" demektir.

el-Hasen bu buyruğu; "Ev it'âmün fî yevmin zâ mesğabetin" şeklinde ("Yahut

bir gün çok aç olan bir kimseye yemek yedirmektir" anlamında) ve: "Zâ" lafzını "elif" ile (yani ... olan kimseye) diye okumuştur. Ebû Ubeyde de şu beyiti zikretmektedir:

"Ey Âsım oğlu Kays'ın oğlu, şayet ben senin komşun olsaydım (beni komşu bilseydin)

Komşun açlık içinde kıvranırken sen geceni tok geçirmezdin."

Yemek yedirmek büyük bir fazilettir. Hele açlığın sözkonusu olması halinde olursa daha da faziletlidir. en-Nehai yüce Allah'ın: *"Yahut açlığın çok olduğu bir günde yemek yedirmektir."* buyruğu hakkında: "Yemeğin çok bulunduğu bir günde (yemek yedirmektir, demektir)" diye açıklamıştır.

Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"İlahi rahmeti celbeden hususlardan birisi de aç kalmış bir müslümana yemek yedirmektir."[\[24\]](#)

"Akrabalığı" yakınlığı "olan bir yetime."

"Fulânun zu karabeti ve zu mekrabeti" "Filan kişi benim akrabamdır, benimle akrabalığı vardır" denilir.

Bu buyruk, bize akrabaya verilen sadakanın akraba olmayana verilen sadakadan daha faziletli olduğunu öğretmektedir. Nitekim bakıcısı olmayan bir yetime verilecek olan sadaka, kendisine bakacak kimseleri bulunan bir yetime verilen sadakadan daha faziletlidir.

Dilciler *"yetime"*e bu ismin verilmiş sebebinin, onun güçsüzlüğü olduğunu söylerler. Çünkü kişi zayıf düşecek olursa: "Yetime'r-raculu yutmâ" "Adam zayıf düştü" denilir (ve "yetim" ile aynı kökten gelen fiil kullanılır.) Belirtildiğine göre; insanlar arasında "yetim" baba tarafından olur. Hayvanlar arasında ise anne tarafından. Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden el-'Bakara Sûresi'nde (2/83. âyet, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Bazı dilciler, ise yetim, anne-babası ölmüş kimsedir, demişlerdir. Kays b. el-Mülavvah da şöyle demiştir:

"Yetim bir kimse annesiz, babasız kalışını yüce Allah'a nasıl şekva ediyorsa, Leyla'nın yokluğunu ben de yüce Allah'a öylece şekva ediyorum."

"Yahut topraklara düşmüş bir yoksula." Hiçbir şeyi olmadığından dolayı fakirlikten toprağa yapışıp durmuş, topraktan başka sığınacak, barınacak hiçbir şeyi olmayan kimseye ... demektir.

İbn Abbas dedi ki-. O evi bulunmayan, sokağa atılmış kimse demektir. Mücahid dedi ki: Toprağa karşı elbise ya da başka bir şey türünden kendisini koruyacak

hiçbir şeyi olmayan kimsedir. Katade: Evlad u ıyali pekçok olan kimsedir, diye açıklamıştır. İkrirne: Borç altına girmiş kimse, Ebû Sinan: Kötürüm kalmış kimsedir, diye açıklamışlardır. İbn Cübeyr: Kimsesi olmayan kişi diye açıklamıştır.

İkrime'nin rivayetine göre, İbn Abbas şöyle açıklamıştır: "Toprağa bulanmış (zu metrabe)" toprağından uzak düşmüş yani vatanından uzaktaki yabancı kimse demektir. Ebû Hamid el-Harezenci de şöyle demiştir: Buradaki "metrebe" zorlu ve sıkıntılı hal demek olan "terib"den gelmektedir. Bir kimse fakr u zaruret içine düştüğü takdirde; "teribe" fiili kullanılır. el-Hüzeli şöyle demiştir:

"Bizler, misafir gelip de bizim yurdumuza konakladığı vakit;

Oldukça fakirlik halimizde bile develerin kanlarını akıttırdık."

İbn Kesir, Ebû Amr ve el-Kisâî ("*kul azad etmek*" anlamındaki lafzı): Mazi bir fiil olarak "kef" harfini üstün ile: "Fekke" "Azad etti" diye "köle" anlamındaki lafzı da meful olduğundan ötürü nasb ile; "Rakabetu" diye okumuşlardır. "*Yahut yemek yedirmek*" anlamındaki buyruğu hemzeyi üstün ve "mim" harfini de nasb ile; " Ev et'ame" "Yahut yemek yedirdi" diye ("ayn" harfinden sonra) "elif" getirmeksizin yine mazi bir fiil olarak okumuşlardır. Çünkü yüce Allah: "*Bundan sonra da iman edenlerden... olmasıdır*" (17. âyet) diye buyurmuştur. Bunun böyle olması "köle azad et(me)di, yemek yedir(me)di" şeklindeki okuyuşa daha uygun düşmektedir.

Diğerleri ise ref ile: "Fekku" "Azad etmektir" diye; "Fekektu" "Çözdüm, azad ettim" fiilinin mastarı olarak okumuşlar; "köle" anlamındaki lafzı da; "Rakabetin" şeklinde izafet dolayısıyla mecrur okumuşlardır Diğer taraftan: "Ev it'amun" "*Yahut... yemek yedirmektir*" lafzındaki hemzeyi kesreli, ("ayn"dan sonra) "elif" ile "mim" harfini ötre ve aynı şekilde mastar olarak tenvinli okumuşlardır. Bu okuyuşu Ebû Ubeyd ve Ebû Hatim tercih etmiştir. Çünkü bu yüce Allah'ın: "*O sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin*" (12. âyet) buyruğunu açıklamakta, daha sonra bunun ne olduğunu haber vererek: "*O kul azad etmektir yahut... yemek yedirmektir*" (12. âyet) diye buyurmaktadır. Anlam da şöyle olur: Sarp yokuşa saldırmak, köle azad etmek yahut yemek yedirmektir. Nasb ile okuyanların (İbn Kesir, Ebû Amr ve el-Kisâî'nin) okuyuşu ise manaya göre yorumlanan bir okuyuştur. Yani böyle bir kimse köle azad etmedi, açlığın yaygın olduğu bir günde yemek yedirmedi. Bu, o sarp yokuşu nasıl aşabilecektir?

el-Hasen ve Ebû Recâ da (diğer okuyuşa göre) "gün" lafzının sıfatı olan "yemek yedirmek" anlamındaki lafzın mefulü olarak nasb ile; "Zâ mesğabetin" "Aç olan bir kimseye" diye okumuşlardır. Yani onlar aç olan bir kimseye yemek yedirirler.

"Bir yetim" lafzı da ondan bedel olur.

Diğerleri ise "gün"ün sıfatı olarak; "Zi mesğabetin" "Açlığın çok olduğu (bir gün)" diye okumuşlardır. Nasb ile okuyuşun ayrıca cer harfî ile mecrurun mahalline göre sıfat olması (dolayısı ile yine sıfatın, gün lafzının sıfatı olması) da mümkündür. Çünkü yüce Allah'ın: "*Bir günde*" anlamındaki buyruğu, mahalli itibariyle nasb konumunda olan bir zarftır. Bu durumda lafıza değil de manaya göre onun (yani günün) sıfatı olur. [25]

17. Bundan sonra da, iman edenlerden, birbirlerine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenlerden olmasıdır.

18. İşte bunlar, Meymenet sahihleridir.

19. Âyetlerimizi İnkâr edenler ise, onlar, Meş'eme sahiplerinin ta kendileridir.

20. Üzerlerinde de kapıları sımsıkı kapatılmış bir ateş vardır.

"Bundan sonra da, iman edenlerden... olmasıdır." Yani köle âzad eden yahut açlığın yaygın olduğu bir günde yemek yediren bir kimse, iman edenlerden yani tasdik edenlerden olmadıkça, o sarp yokuşu aşamaz. Çünkü itaatlerin kabul edilmesinin şartı Allah'a iman etmektir. Allah'a iman olmadıktan sonra infakta bulunmanın faydası yoktur. Aksine yapılan itaatlerin iman ile birlikle olması gerekir. Yüce Allah, münafıklar hakkında şöyle buyurmaktadır:

"Harcamalarının onlardan kabul edilmesini engelleyen sadece şudur: Onlar Allah'a ve Rasûlüne (inkar ile) kâfir olmuşlardır." (et-Tevbe, 9/54)

Âişe (r.anhâ) dedi ki:

"Ey Allah'ın Rasûlü! İbn Cüd'ân cahiliye döneminde akrabalık bağını gözetir, yemek yedirir, esiri kurtarır, köleyi özgürlüğüne kavuşturur, Allah için develeri üzerinde (karşılıksız) yolcuları taşırdı. Bunun ona hiç faydası olur mu?"

Peygamber şöyle buyurdu:

"Hayır, çünkü o bir gün olsun, Rabbim din (kıyamet) gününde bana günahımı bağışla, demedi," [26]

Şöyle de açıklanmıştır: *"Bundan sonra da iman edenlerden... olmasıdır"* buyrukları şu demektir: Yani o, bu işleri mü'min olarak yapmış olmalıdır ve vefat edinceye kadar da imanı üzere kalmalıdır. Bunun bir benzen de yüce Allah'ın şu buyruklarıdır:

"Muhakkak Ben tevbe eden, iman eden ve salih amel işleyip, hidayet üzere olana da çok çok mağfiret ediciyim." (Taha, 20/82)

Bir diğer açıklamaya göre anlam şudur: Sonra bu işlerin, yüce Allah'ın nezdinde, kendilerine fayda sağlayacağına inanan, iman edenlerden olmasıdır. O, bu

yakınlaştırıcı ibadetleri, Allah için yapıp, .sonra da Muhammed (sav)'a iman etmesidir.

Hakim b, Hizam, müslüman olduktan sonra dedi ki:

"Ey Allah'ın Rasûlü! Bizler cahiliye döneminde birtakım amellerle Allah'a ibadet edip ona yakınlaşmaya çalışıyorduk. Onların bize bir faydası olur mu?" Peygamber (sav) şöyle buyurdu:

"Geçmişinde işlediğin hayırlar (baki kalmak) üzere müslüman oldun."[\[27\]](#)

Buradaki; "Summe" "Sonra"nın "vav" "ve" anlamında olduğu da söylenmiştir. "...Ve köle azad eden ve açlığın yaygın olduğu bir günde yemek yediren bu kimse, iman edenlerden idi(dir)" demektir.

"Birbirlerine" karşılıklı olarak *"sabrı tavsiye"* yaratılmışlara *"merhameti tavsiye edenlerden olmasındır."* Onlar, bunu yaptıkları takdirde, yetime de, yoksula da merhametli olurlar, şefkat duyarlar.

"İşte bunlar Meymene sahibleridir." Yani kitapları kendilerine sağ taraflarından verilecek olanlardır. Bu açıklamayı Muhammed b. Ka'b el-Kurazi ve başkaları yapmıştır. Yahya b. Sellam dedi ki: Çünkü onlar kendilerine karşı meymenetli (uğurlu) kimselerdir. İbn Zeyd dedi ki: Çünkü onlar (böyle hareket edenler) Adem (a.s)'ın yemin (sağ) tarafından alınmışlardır. Onların konumları sağda olacaktır, diye de açıklanmıştır ki bu açıklamayı da Meymun b. Mihran yapmıştır.

"Âyetlerimizi" yani Kur'ân-ı Kerim'i *"inkâr edenler ise onlar Meş'eme sahihlerinin ta kendileridir."* Yani kitaplarını sol taraflarından alacak olanlardır. Bu açıklamayı Muhammed b. Ka'b yapmıştır. Yaliya b. Sellam dedi ki: "Çünkü bunlar bizzat kendilerine uğursuz kimselerdir. " İbn Zeyd dedi ki: "Çünkü bunlar Âdem (a.s)'ın sol tarafından yaratılmışlardır." Meymun (b. Mihran) da, "çünkü onların bulunacakları yer sol taraftır", diye açıklamıştır.

Derim ki: Bütün bu görüşleri şöyle bir açıklama bir arada kapsar: Meymene sahibleri cennetliklerdir, Meş'eme sahihleri de cehennemlik olanlardır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Ashabu'l-Yemin ne şerefli ashabu'l-Yemindir. Dikensiz Arabistan kirazı altında..."* (el-Vakıa, 56/27-28) diye buyurduktan sonra: *"Ashabu's-Şimal ne bedbaht ashahu's-Şimal'dir! Beyinlerine kadar işleyen bir sıcaklıkta (olacaklardır)"* (el-Vâkıa, 56/41-42) diye buyurmaktadır. Benzeri diğer buyruklar da (bunu açıklamaktadır).

"Mu'sadetun" "Kapatılmış ve kilitlenmiş" demektir. Şair şöyle demiştir:

"Devem Mekke'nin dağlarına özlem duyuyor,
Fakat onun karşısında San'a kapıları kapalı ve kilitli bulunuyor."
İçinde ne olduğu bilinmeyen, müphem, belirsiz, diye de açıklanmıştır. Dilociler:
"Evsadtu'l-bâbe ve evsadtuhu" "Kapıyı kilitledim" derler (yani fiili ilk harfini
"vav"lı ya da hemzeli olarak kullanırlar.) Bu fiili: "Evsadtu" "Kilitledim" diyerek
kullananlara göre isim, "El-visâdu" gelir. Bunu "Âsedtuhu" diye kullananların
kullanışına göre de isim "El-isâdu" diye gelir.
Ebû Amr, Hafs, Hamza, Yakub, el-Kisai'den eş-Şeyzeri, burada ve "el-Hümeze"
(104/8. âyeti kerime)de "Mu'sadetun" şeklinde hemzeli, diğerleri ise hemzesiz
okumuşlardır. Bu iki okuyuş da iki ayrı söyleyiştir. Ebû Bekr b. Ayyaştan şöyle
dediği nakledilmiştir: Bizim (bu lafzı) "hemzeli" olarak; "Mu'sadetu" diye
okuyan bir imamımız vardır. Onun bu okuyuşunu duyduğum vakit kulaklarımı
tıkamak istiyorum. [28]
(Beled Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun).

-
- [1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/107.
[2] Aynı manayı ihtiva eden iki buyruktan ilkinde zâid olduğu belirtilen "la"
geldiği halde, ikincisinde gelmemiş olması zâid olduğunun delilidir
[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/107-108.
[4] Buhari, II, 651, 736, IV, 1567; Tirmizî, IV, 21; Müsned, I, 253.
[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/109-110.
[6] Ebu Davud, I, 3.
[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/110-111.
[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/111-114.
[9] Hadis, dünyada iken yüce Allalı için ihlasla yapılması gereken Allah yolunda
cihad ilim tahsili, infak gibi amelleri riyakârlık maksadıyla yapanların, mükâfat
görmek yerine cehennemde azal) göreceklerini :anlatmakta Müslim, III,
1513;ibn Huzeyme. Sahih, IV, 116; İbn Hihban, Sahih, II, 137; Hâkim,
Müstedrek, I, 189, 579, II. 120; Tirmizî, IV,591; Nesaî, VI, 29; Müstied, II, 321
[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/114-116.
[11] Taherî, Câmiu'l-Beyan, XXX, 200 (el-HasetVtlen raiiusel), XXX, 201
(Katacle elen); İshale b. Râhıye, Müsned, I, 403 (muttasıl bir senedle Ebu

Hüreyre'ilen); İlin Hater, Fethu'l-Bâri, VIII, 704 (jhn RAhûyc-' nin Ebü Hüreyr-e'clen kayci etliğı rivayete sahici olarak işaret ettikten Minra, el-Hasen'den gelen rivayeti de zikretmektedir).

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/116-117.

[13] Buhari, IV, İK88

[14] Buhari, VI, 2469; Müslim, 11, 1147; Müslim, IV, 114.

[15] Tirmizî, IV, 117; Müsned, IV, 235.

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/117-120.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/120-121.

[18] Tayalisi, Müsned, I, 100; Hâkim, Mustedrek, II, 236, Darakutni, II, 135

[19] Ebu Davud, 1, 30, Nesai, VI, 26; Taberani, Kebîr, XVII, 333

[20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/121-122.

[21] Buhârî, II, 891; Müsned, II, 388, V, 171

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/122.

[23] Bu anlamdaki hadisler 11. ayetin tefsirinde geçti. Kaynakları için oraya bakabilirsiniz

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/123.

[24] Hâkim, Müstedrek, II, 570; Beyhakî, Şuabu'l-İman, III, 216, 217; Münziri, Terğib, II, 35.

[25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/123-126.

[26] Müslim, 1, 196; Müsned, VI, 93, 120; İbn Hibban, Sahih, II, 40.

[27] Buhari, II, 521, 773, 896, V, 2233; Müslim, I, 113, 114; Müsned, III, 402

[28] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/126-128.

ŞEMS SURESİ

ŞEMS SURESİ

Rahman Ve Rahim Allah'ın adı ile

Mekke'de indiği ittifakla kabul edilmiştir. Onbeş ayettir. [\[1\]](#)

1. Andolsun güneşe ve aydınlığına;

"*Ve aydınlığına*" buyruğunu Mücahid; ışığına ve parlayıp aydınlatmasına demektir, demiştir. Bu ikinci bir yemindir. Şanı yüce Allah, burada aydınlığı güneşin kendisine izafe etmiştir. Çünkü aydınlık, ancak güneşin yükselmesiyle gerçekleşir.

Katade: Parlaklığı diye açıklamıştır. es-Süddî sıcağı demiştir. ed-Dahhâk'ın, İbn Abbas'tan rivayetine göre o; "*Ve aydınlığına*" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Yüce Allah, güneşte aydınlığı yaratmış ve onu sıcak olarak var etmiştir. el-Yezidî dedi ki: Bundan maksat (aydınlığının) etrafa yayılmasıdır.

Onun sayesinde görünen ve açığa çıkan herbir yaratık, diye de açıklamıştır. Bu durumda hem güneşe hem de yeryüzündeki bütün yaratılmışlara yemin edilmiş olmaktadır. Bu açıklamayı el-Mâveidî nakletmiştir.

"Ed-duhâ" "*Aydınlık*" lafzı müennestir. Nitekim: "İrtefeati'd-duhâ" "Güneşin aydınlığı (etrafı aydınlatmak vakti) yükseldi" denilir ki bu da; "Ed-dahv" ile anlatılardan daha ileri bir vakitte gerçekleşir. Bazan müzekker olarak da kullanılabilir. Bu lafzı, müennes olarak kabul edenler, bunun; "Ed-dahvetu"nun çoğulu olduğu kanaatindedir. Müzekker olarak kabul edenler de "fual" vezninde "surad" "kuş, serçe" ve "nuğar" "kuş yavrusu" türünde isim olduğu kanaatindedir.

Bu lafız "seher" gibi mütemekkin olmayan [\[2\]](#) bir zarftır. O bakımdan "Lekituhu duhân ve duhân" "Onunla kuşluk vakti karşılaştım" denilir. Eğer içinde bulunduğumuz günün kuşluk vaktini kastedecek olursak; "Duhâ diye tenvinsiz olarak kullanılır.

el-Ferra dedi ki: "Ed-duhâ" "Gündüz" demektir. Katade de böyle demiştir. Ancak Araplarca bilinen, güneş doğup da bunun üzerinden kısa bir süre geçen vakti anlatmak için kullanıldığıdır. Eğer bu daha ileriye gidecek olursa med ile; "Ed-duhâu" denilir. Medsiz olarak bunun günün tamamı olduğunu söyleyenlerin bu görüşü, güneşin ışığının devamından ötürü böyle demişlerdir. Bu, güneşin ışığı yahut sıcağıdır, diyenlerin görüşüne gelince, güneşin aydınlığı ancak güneşin ışığı ile birlikte bulunduğundan dolaydır. "Duha" güneşin sıcağı anlamındadır

diyen kimseler, yüce Allah'ın: "Velâ tedhâ" *"Güneş sıcaklığını da çekmezsin"* (Tâ-Hâ, 20/119) buyruğunu delil gösterirler ki, sıcaklık seni rahatsız etmeyecektir, anlamındadır.

el-Müberred dedi ki: Bu kelimenin aslı güneşin ışığı demek olan "Edduha" dan gelmektedir. Sonundaki "elif" ise ikinci "ha"dan kalbedilmiştir. "Ed-dahvetu"nun çoğulu; "Dehvâtun, Dehevâtun, Duhân" diye gelir. Tekilindeki "vav" harfi ikinci "ha"dan kalbedilmiştir. Buna karşılık; "Duhân" şeklindeki "elif" ise "vav"dan kalbedilmiştir.

Ebu'l-Heysem dedi ki: "Ed-duha" Gölge'nin zıddı olup yer üzerindeki güneşin ışığına denir. Bunun da aslı; "Ed-duhâ"dır. "Ha" sakin olmakla birlikte "ye" harfini kullanmayı ağır bulduklarından onu "elif"e kalbetmişlerdir. [3]

2. Arkasından geldiği zaman aya;

Onun peşinden gittiği zaman, demektir. Yani güneş battığı zaman hilal görülür, "Televtu fulânen" "Filanın peşinden gittim" denilir. Katade dedi ki: Bu hilalin görüldüğü gecedir. Güneş battığı vakit hilal görülür. İbn Zeyd dedi ki: Kameri ayın ortasında güneş battığı vakit hemen arkasından ay doğuverir, ayın sonunda ise hemen arkasından batıverir.

el-Ferra dedi ki: *"Arkasından geldi"* ondan aldı, demektir. O, bu açıklaması ile ayın (aydınlığını) güneşin ışığından aldığı kanaatini taşıyor gibidir. Bazıları da: *"Arkasından geldiği zaman aya"* tam olgunlaşıp, dolunay olduğu ve ışık ve aydınlığında onun gibi olduğu zaman demektir, demişlerdir, ez-Zeccac da böyle açıklamıştır. [4]

3- Ona parlaklık verdiği zaman gündüze;

Onu açığa çıkardığı zaman demektir. Kimileri -her ne kadar karanlıktan sözedilmediyse de- karanlığı aydınlattığı zaman, diye açıklamıştır. Nitekim "bizim sabahımız soğuktur" demek isterken, sadece "soğuk bir sabah oldu" demek istemek de böyledir. el-Ferra, el-Kelbi ve diğerlerinin görüşü budur. Bazıları da; "ona parlaklık verdiği" lafzındaki zamir, güneşe aittir, demiştir. Yani gündüzün ışığı ile güneşin cismi açığa çıkar, görülür. Kays b. el-Hatim'in şu beyitinde de bu anlamda kullanılmıştır:

"Bulut altındaki bir güneş gibi göründü bize

Onun bir kaşı (kenarı) göründü ve diğer kaşı(nı) ise cimrilik ed(ip gösterme)di."

Yer üzerinde bulunan canlılar, görünecek şekilde açığa çıktı, diye de

açıklanmıştır. Çünkü bu canlılar geceleyin gizlenip saklanır, gündüzün etrafa yayılırlar. Dünyaya parlaklık vererek açığa çıkardığı zaman, diye de açıklanmıştır. -Her ne kadar kendisinden sözedilmemiş ise de- yeryüzünü aydınlatıp, açığa çıkardı, diye de açıklanmıştır. Bunun bir benzeri de -az önce geçtiği üzere- yüce Allah'ın: "*Nihayet o perdenin arkasına girince*" (Sad, 38/32) buyruğudur. [5]

4. Onu örtüp kapladığı zaman geceye;

Güneşi örtüp kapladığı ve battığı vakit onun ışığını alıp götürdüğü zaman "*geceye*" dernektir. Bu açıklamayı Mücahid ve başkaları yapmıştır. Dünyayı karanlıklarla örtüp, bunun sonucunda her tarafı karanlık kaplar, diye de açıklanmıştır. Buna göre zamir, daha önce kendisinden sözedilmemiş bir isme raci olmaktadır. [6]

5. Semaya ve onu bina edene;

Semanın bina edilmesine... demektir. Buna göre buradaki "Mâ" master anlamını veren "mastariye"dir. Yüce Allah'ın: "Bimâ ğaferali Rabbi" "*Rabbimin bana mağfiret etmesini*" (Yasin, 36/27) buyruğu da böyledir, Bu açıklamayı Katade yapmış, el-Müberred de bunu tercih etmiştir.

Anlamin, onu bina eden kimseye... şeklinde olduğu da söylenmiştir. Bu da el-Hasen ve Mücahid'in görüşüdür. Taberi'nin tercih ettiği açıklama da budur. Onu yaratan ve yükseltene... demek olur ki; bu da yüce Allah'tır.

Hicazlılardan: "Subhâne mâ sebbehât lehu" ifadesi "Subhâne mâ sebbahtelehu" Kendisine tesbih ettiğin zatın şanı ne yücedir!" anlamında kullandıkları nakledilmiştir. [7]

6. Yere ve onu döşeyene;

Döşenmesine, anlamındadır. Onu -az önce zikrettiğimiz gibi- döşeyen kimseye, yani onu yayan kimseye, anlamında olduğu da söylenmiştir. Genel olarak müfessirler bu lafzı böylece açıklamıştır. Bu da: "Dehâhâ" "Onu döşedi" ile benzer bir anlam ihtiva eder.

el-Hasen, Mücahid ve başkaları da: "Tahâhâ" ile "Dehâhâ" aynı anlamdadır ki; "her taraftan onu yaydı" demektir. "Et-tahv" "Yaymak" demek okup, fiil: "Tahâ,

yethu, tahven" ile "Tahâ, yethi, tahyen" şekillerinde kullanılır, (Yani son harfinin "vav" ya da "ye" oluşuna göre kullanılır.) Ebu Amr'dan nakledildiğine göre; "Taheytu" "Yatıp, uzandım" demektir. İbn Abbas'tan burada bu lafzın "onu taksim etti" diye açıkladığı nakledilmiştir, onu yarattı anlamına geldiği de söylenmiştir. Şair de şöyle demiştir:

"Cezime kendisini kimin yarattığını bilemez

O pek yüksek Arş'ın üzerinde de kimin olduğunu."

el-Maverdî dedi ki: Ondan (yerden) çıkan bitkiler, pınarlar ve hazineler anlamında olması ihtimali de vardır. Çünkü bütün bunlar, üzerinde yaratılmış olan varlıklar için hayat sebebidir. Arapların yemin ederken bazen "Lâ, ve'l-kameri't-tahiye" diye yemin ettikleri nakledilmiştir. Bu da: "Hayır pek yüksek parıldayan ve yukarıdaki ay hakkı için" demektir. Ebu Amr dedi ki: Adam yerde yürüyüp gittiği vakit; "Taha'r-raculu" denilir. "Mâ edri eyne tahâ" "Nereye gittiğini bilemiyorum" ve: "Tahâ bihi kalbehu" "Hatırından herbir şey geçti" denilir. Alkame de şöyle demiştir:

"Neşeli bir kalb, güzeller arasında alıp gitti seni

Fakat gençlikten azıcık sonra, saçların ağarmaya başladığı bir zamanda." [8]

7. Herbir nefse ve onu düzenleyene;

Onun düzenlenmesine, anlamında olduğu da söylenmiştir. Buradaki: "Mâ" da buna göre mastar anlamını verir. "Onu düzenleyen kimseye" anlamında olduğu da söylenmiştir ki, bu da yüce Allah'tır.

"Nefs" hakkında iki görüş vardır. Birisine göre Adem'dir, ikincisine göre ise canlı herbir nefistir. "Düzenledi" buyruğu gereği gibi hazırladı, anlamındadır.

Mücahid dedi ki: "Onu düzenledi" yaratılışını yerli yerince ve son derece mutedil olarak var etti, demektir.

Bütün bu isimler, yemin olarak mecrûrdır. Şanı yüce Allah, zatının varlığına delil teşkil edecek harikulade sanatkârane özellikleri dolayısıyla yaratmış olduğu varlıklara yemin etmiş bulunmaktadır. [9]

8. Sonra da ona hem kötülüğü, hem de takvayı ilham edene ki...

"Sonra da ona... İlham edene ki;" Ona tanıtana ki; demektir. İbn Ebi Necih, Mücahid'den böyJece rivayet etmiştir. Ona günahkârlık ve takva yolunu tanıtan demektir. İbn Abbas da böyle açıklamıştır. Yine Mücahid'den, ona itaat ve masiyeti tanıtan, diye açıkladığı nakledilmiştir. Mühammed b. Ka'b'dan şöyle

dediği rivayet edilmiştir: Şanı yüce Allah, kulu hakkında hayır murad ettiği takdirde ona hayır işlemeyi ilham eder, o da hayır işler. Onun hakkında kötülük murad ettiği takdirde ona şerri ilham eder, o da şer işler.

el-Ferra dedi ki: *"Ona... ilham eden"* ona hayır yolunu ve şer yolunu bildirip tanıtan demektir. Nitekim yüce Allah: *"Ve Biz ona iki de yol gösterdik."* (el-Beled, 90/10) diye buyurmuştur.

ed-Dahhâk'ın rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: takva sahibi mümine takvâsmı, günahkâr olan kimseye de günahkârlığını ilham etmiştir.

Said'den gelen rivayete göre o, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: O herbir nefse kendisi için günah olanı da, takvâlı olanı da açıklamıştır.

Anlamlar birbirlerine yakındır. Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav): *"Sonra da hem kötülüğü, hem de takvayı ilham edene ki"* buyruğunu okuduktan sonra şöyle buyurdu: *"Allah'ım, Sen benim nefsimi takvasını ihsan buyur ve onu tertemiz edip arındır. Sen onu tertemiz edenlerin en hayırlısısın. Sen onun velisisin ve mevlâsısın."*^[10]

Ayrıca bunu Cüveybir, ed-Dahhâk'tan, o İbn Abbas'tan şöylece rivayet etmiştir: Peygamber (sav) şu: *"Sonra da ona hem kötülüğü, hem de takvayı ilham edene ki"* âyetini okudu mu, sesini yükseltir ve şöyle derdi: *"Allah'ım, sen benim nefsimi takvasını ver. Sen hem onun velisi, hem mevlâsısın. Sen onu tertemiz edip, arındıranın en hayırlısısın."*^[11]

Müslim'in Sahih'inde Ebu'l-Esved ed-Düeli'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: İmran b, Husayn bana şöyle dedi:

"Sen bugün insanların neler yaptıklarını ve neyin uğrunda didinip durduklarını görüyor musun? Acaba bu geçmiş bir kader olarak haklarında hükme bağlanmış, geçip gitmiş bir şey midir? Yoksa peygamberlerinin kendilerine getirmiş olup haklarında delilin sabit olduğu şeyler türünden gelecekte yapacakları şeyler ile ilgili midir?" Ben:

"Hayır, bu haklarında hükme bağlanmış ve geçip gitmiş bir şeydir", dedim. Şöyle dedi:

"O zaman bir zulüm olmaz mı?" Ben bundan şiddetli bir şekilde dehşete kapıldım ve:

"Herşeyi Allah yaratmış ve O'nun zatının mülküdür. Ona ne yaptığından dolayı soru sorulmaz, fakat onlara sorulur." Dedim. Bana şöyle dedi:

"Allah sana rahmetini ihsan etsin. Sana yönelttiğim bu soru ile sadece senin aklını ölçmek istemiştım. Müzeyne'den iki adam Rasûlullah (sav)'a gelerek:

"Ey Allah'ın Rasûlü dediler. Bugün insanların yapıp işledikleri ve uğrunda çabalayıp durdukları şey hakkındaki görüşün nedir? O şeyler hakkında ezeli bir

kader gereği olarak hükme bağlanmış ve geçip gitmiş bir şey midir? Yoksa peygamberlerinin kendilerine getirmiş ve kendilerine karşı delilin sabit olduğu, gelecekte karşı karşıya kalacakları hususlar mıdır?" diye sordular. Peygamber şöyle buyurdu:

"Hayır, aksine bu haklarında geçip gitmiş ve hükme bağlanmış bir şeydir. Yüce Allah'ın Kitabındaki: "Herbir nefise ve onu düzenleyene sonra da ona hem kötülüğü, hem de takvayı ilham edene ki..." buyruğu bunu doğrulamaktadır."

"Kötülük (fücur)" ile "takva" lafızları mefulün bih konumunda iki mastardır.
[\[12\]](#)

9.Onu temizleyen, muhakkak felah bulmuştur.

10. Onu örten ise, muhakkak ziyana uğramıştır.

"Onu temizleyen muhakkak felah bulmuştur" buyruğu, yeminin cevabıdır, "Lekad eflaha" "Andolsun ki... felah bulmuştur" anlamındadır. ez-Zeccac dedi ki: "Lâm"ın hazfedilmesi ifadenin uzaması dolayısı ileler. İfadenin uzamış olması "lâm"ın yerini tutmuş olmaktadır.

Cevabın hazfedilmiş olduğu da söylenmiştir. Güneşe ... şuna ve şuna andolsun ki; siz mutlaka ölümden sonra diriltileceksinizdir, demektir.

ez-Zemahşerî dedi ki: Cevabın takdiri: Semûd kavmi, Salih'i yalanladıkları için Allah, onlara azab gönderdiği gibi, Rasûlullah (sav)'ı yalanladıklarından ötürü andolsun ki, Allah Mekkelilerin üzerine azabını gönderecektir, şeklindedir. *"Onu temizleyen muhakkak felah bulmuştur"* buyruğu; başına tabi bir ifadedir. Çünkü daha önce yüce Allah: *"Sonra da ona hem kötülüğü, hem de takvayı ilham edene ki"* (8. âyet) diye bir istidradda -ara bir konudan sözetmeye- geçmiş bulunmaktadır. Bunun yeminin cevabı ile bir ilgisi yoktur.

İfadede hazf söz konusu olmaksızın takdim ve tehir olduğu da söylenmiştir. Yani: Onu temizleyen muhakkak felah bulmuştur. Onu örten kimse de muhakkak ziyana uğramıştır. Andolsun güneşe ve aydınlığına, demektir.

"Onu temizleyen" yani yüce Allah'ın itaat ile nefisini arındırdığı kimse *"muhakkak felah bulmuştur. Onu örten kimse de muhakkak ziyana uğramıştır."* Yüce Allah'ın masiyet ile örttüğü nefis ziyana uğramıştır, demektir.

İbn Abbas da şöyle demiştir: Saptırdığı ve azdırdığı bir nefis hüsrana uğramıştır. Bir diğer açıklama da şöyledir: Allah'a itaat etmek ve salih ameller işlemek suretiyle kendisini (nefsini) arındıran kimse kurtuluşa ermiş, buna karşılık masiyetlerle nefisini örten kimse de hüsrana uğramıştır. Bu açıklamayı da Katade ve başkaları yapmıştır.

Temizleme (zekat)ın asıl anlamı, artmak ve gelişip çoğalmak demektir. Verimi bol olan mahsûlû anlatmak üzere kullanılan: "Zekâ'z-zer'i" "Mahsûl bollaştı" ifadesi buradan geldiği gibi "hakimin şahidi tezkiyesi" ifadesi de buradan gelmektedir, Çünkü hakim adaletli olduğuna hükmetmekle ve ondan güzel bir şekilde söz etmekle şahidi yüceltmış olur. Bu anlamdaki açıklamalar yeterli bir şekilde el-Bakara Sûresi'nin baş taraflarında (2/43. âyet 3. başlıkta) geçmiştir bulunmaktadır.

İyilik işleyen, iyi işler yapmak için elini çabuk tutan kimse, nefisini açığa çıkartmış ve yüceltmış olur. Soylu Araplar başkasından bir şeyler alarak geçinen kimseler tarafından yerleri bilinsin diye yüksekçe yerlerde konaklar, geceleyin gidip gelenler için ateşler yakarlardı. Bayağı kimseler ise mağara ve kovuk gibi yerlerle vadilerin alt taraflarında yerleşirlerdi. Bundan maksatları ise kendilerinden bir şeyler isteyecekler tarafından yerlerinin bilinmemesi idi. İşte ötekiler kendi nefislerini yükseltmiş ve arındırmış oldular. Diğerleri ise kendi nefislerini gizleyip, üstünü kapatmış oldular. İşte günahkar da her zaman için öyledir. Mertliği azdır, kişiliği zayıftır masiyetler işlediğinden ötürü başı önünde eğiktir. "*Onu örten*"in onu azgınlığa götüren anlamında olduğu da söylenmiştir. Şair şöyle demiştir:

"Amr kabilesini azgınlığa götüren sensin, bundan ötürü onların

Hanımları onlar tarafından yitirilmiş dullar oldular."

Dilciler şöyle demişlerdir: Bu lafzın aslı "tedsis"den gelmek üzere: "Dessehâ" şeklinde olup, bu da bir şeyi bir şeyin içinde gizleyip saklamak demektir. Buradaki "sin" harflerinin birisi "ye"ye dönüştürülmüştür. Nitekim: "Kasseytu ezfâri" "Tırnaklarımı kestim" denilmesi de buna benzemektedir.

Oysa bunun aslı -"ye" yerine-: "Kasastu ezfâri" şeklinde "sad"dır. "Tekassasa" fiilini "Tekassâ" diye kullanmaları da buna benzemektedir.

İbnu'l-A'rabî dedi ki: "*Onu örten kimse de muhakkak ziyana uğramıştır*" buyruğu, kendi nefisini -onlardan olmadığı halde- salihler arasına katan kimse (hüsrana uğramıştır), demektir. [\[13\]](#)

11. Semûd kavmi, azgınlıkları sebebi ile yalanladı.

12. Onların en bedbahtları kalkıp gittiği zaman.

13. Allah'ın Rasûlü onlara şöyle demişti: "Allah'ın devesinden ve su içmesini engellemekten sakının."

14. Fakat onlar onu yalanladılar, sonra da onu (o deveyi) kestiler. Bunun üzerine Rabbleri günahları sebebiyle onlara azab gönderiverdi ve hepsini bir yaptı.

"Semûd kavmi, azgınlıkları sebebi ile yalanladı." O kavmin azgınlığı, isyanda haddi aşmaları idi. Bu açıklamayı Mücahid, Katade ve başkaları yapmıştır. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre; *"Azgınlıkları sebebi ile"* kendilerine vaadölunan azapları demektir. Çünkü o kavme vaadölunan azabın adı "Tağvâ" idi. Çünkü o azab onların üzerine tuğyan etmişti (haddi aşarak onları kaplamıştı).

Muhammed b. Ka'b: *"Azgınlıkları sebebi ile"* hepsi birlikte (yalanladılar), demektir.

Bunun master olduğu ve bu şekilde kullanıldığı da söylenmiştir. Çünkü böylesi âyet sonlarına daha uygun düşmektedir. Aslın: "Bitâğyahâ" şeklindedir, ancak "fa'la" veznindeki lafızların sonu "ye" olduğu takdirde, isimde isim ile sıfat (isim)in birbirinden ayırdedilmesi için "ye"nin "vav'a dönüştürölür şeklinde de açıklanmıştır.

Genelin kıraati "ti" harfi üstün şeklindedir. Ancak el-Hasen, el-Cahderi ve Hammad b. Seleme master gibi "ti" harfini ötreli okumuştur. "Rüc'â, hüsnâ" ve buna benzer masterlarda olduğu gibi. Bu iki şeklin iki ayrı söyleyiş olduğu da söylenmiştir.

"Onların en bedbahtları" dişi deveyi kesmek üzere *"kalkıp gittiği zaman."* Bu şahsın adı Kudâr b. Sâlif imiş. Buna dair açıklamalar ve tek kişi mi yoksa bir topluluk mu olduğuna dair bilgiler daha önce el-A'raf Sûresi'nde (7/17. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Buhari'de Abdullah b, Zemea'dan gelen rivayete göre o Peygamber (sav)'ı hutbe irad ederken dinlemiş. Bu sırada dişi deveyi ve onu keseni sözkonusu etmiş. Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuş:

"Onların en bedbahtları güçlü, kuvvetli, zorba, fesad çıkartıcı, kabilesi arasında korunup kollanan bir kişi olan en bedbahtları -ki Ebu Zemea'ya benzerdi- kalkıp gittiği zaman..." diyerek hadisin geri kalan bölümünü zikretti. Bu hadisi Müslim de rivayet etmiştir.[\[14\]](#)

ed-Dahhâk, Ali (r.a)'dan rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) ona:

"Öncekilerin en bedbahtlarının kim olduğunu biliyor musun?" diye sordu, Ben: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dedim.

"Dişi deveyi kesendir" diye buyurdu. Sonra:

"Sonrakilerin en bedbhatlarının kim olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Ben: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dedim,

"Seni öldürecek olan" diye buyurdu.[\[15\]](#)

"Allah'ın Rasûlü" Salih (a.s) *"onlara şöyle demişti: Allah'ın devesinden"* buyruğundaki; "Nâkatun" "Deve" lafzı tahzir (sakındırmak) dolayısıyla

nasbedilmiştir. (Sakının, demektir.)

Bir kimsenin: "El-esed, el-esed, ve's-sabiyy, es-sabiyy, ve'l-hizâr, el-hizâr" "Arslandan arslandan (sakm), çocuğa çocuğa (dikkat et). Dikkatli ol, dikkatli ol" demeye benzer. Allah'ın devesinden yani onu kesmekten sakının, demektir. Allah'ın devesini bırakın, ona ilişmeyin, anlamında olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: *"İşte size bir mucize olmak üzere Allah'ın dişi devesi! Onu bırakın, Allah'ın arzında otlasın. Ona kötülükle dokunmayın. Sonra sizi acıklı bir azab yakalar."* (el-Araf, 7/73)

"Ve onun su içmesinden sakının!" Yani onun su içmesine ilişmeyin! Bırakın suyunu içsin. Buna dair açıklamalar da daha önce eş-Şuara Sûresi'nde (26/155-156 buyruklarının tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a harndolsun. Aynı şekilde *"İktarabeti's-Saatu; kıyamet yaklaştı"* Sûresinde (el-Kamer, 54/27-32. âyetlerin tefsirinde) de geçmiş bulunmaktadır.

Semûd kavmi, mucize olarak dişi devenin kendilerine verilmesini teklif edince (yüce Allah da) onlar için o deveyi kayadan çıkartınca pınarlarından kendilerinin su içmesi için belli bir gün ve deve için de bir gün su içme günü olarak tahsis edildi. Fakat bu kendilerine ağır geldi. *"Fakat onlar onu"* Yani Salih (a.s)'ı *"yalanladılar."* "Eğer sizler bu deveyi kesecek olursanız azaba uğratılacaksınız" şeklindeki sözlerinin yalan olduğunu söylediler.

"Sonra da onu kestiler." Yani o deveyi en bedbaht olanları kesti. Kesme işi hepsine izafe edildi. Çünkü onlar da onun yaptığı işe razı olmuşlardı. Katade dedi ki: Bize nakledildiğine göre; küçükleri, büyükleri, erkekleri ve kadınları ile ona tabi olmadıkça o dişi deveyi kesmedi. el-Ferra dedi ki: O dişi deveyi iki kişi kesmişti.

Araplar da: "Hazâni efdalu'n-nâsi ve hazâni hayru'n-nâsi ve hazihi'l-mer'etu eşka'l-kavm" "Bu iki kişi insanların en faziletlieleri, bu ikisi insanların en hayırlıları, bu kadın kavmin en bedbahtıdır" derler (ve tesniye olarak kullanmaları gereken lafızları müfred kullanırlar). Bundan dolayı; burada yüce Allah -tesniye olarak: "Eşkâhâ" diye buyurmamıştır.

"Bunun üzerine Rabbleri günahları sebebiyle onlara azab gönderiverdi." Küfür, yalanlamak ve deveyi kesmek şeklindeki günahları sebebiyle Allah onların üzerine azabını göndererek onları helak etti.

ed-Dahhâk'ın, İbn Abbas'tan rivayetine göre o şöyle demiştir: *"Onlara azab gönderiverdi."* Rabbleri günahları, suçları sebebiyle (yurtlarını) üzerlerine yıktı. el-Ferra dedi ki; "Demdeme" "Sarstı, zelzeleye uğrattı" demektir. "Ed-demdemetu"nun gerçek anlamı "azabın kat kat edilmesi ve tekrarlanması"dır.

"Dememtu ale's-şey'" "O şeyin üzerine abandım, kapandım" denilir. "Dememe ale'l-kabra" "Üzerine kapıyı örttü, kapattı" denilir. "Nâkatun medmumetun" "Çokça yağlanmış, yağ toplamış dişi deve" demektir. İşte harfler birbirlerine mutabık olarak tekrarlanacak olursa; "Demdemet" denilir, "Ed-demdemetu" "Kökten, toptan helak edip, imha etmek" demektir. Bu açıklamayı el-Müerric yapmıştır. es-Sıhah'ta. şöyle denilmektedir: "Demdemtu's-şey'e" "O şeyi yere yapıştırdım, kırıp döktüm, ufaladım" demektir. "Demdemallahu aleyhim" "Allah onları helak etti" anlamındadır.

el-Kuşeyri dedi ki: "Demdemtu ale'l-meyyiti't-turâbe" "Ölünün üzerine toprağı yığıp, düzelttim" anlamındadır, denilmiştir. Buna göre, yüce Allah'ın: *"Onlara azab gönderiverdi"* onları helak edip, onları toprak altında bıraktı, demektir.

"Ve hepsini bir yaptı." Yeri üzerlerine dümdüz etti. Birinci açıklamaya göre *"hepsini bir yaptı."* Yani onların helakini eşit kıldı (hepsi eşit olarak helak edildi.) Çünkü gelen çığlık onları helak etmiş, küçükleriyle büyükleriyle onları mahvetmişti.

İbnu'l-Enbari dedi ki: "Demdeme" "Gazab etti" demektir. "Ed-demdemetu" "Kişiyi rahatsız eden, dehşete düşüren söz" demektir. Bazı dilcilerin dediklerine göre; "Ed-demdemetu" "Devamlı kılmak" demektir. Araplar: "Nâkatun medmemetun" "Oldukça semiz dişi deve" derler.

Bir açıklamaya göre; *"Ve hepsini bir yaptı"* üzerlerine azabı indirmek bakımından küçükleriyle büyükleriyle, zayıflarıyla güçlüleriyle, erkekleriyle dişileriyle birbirine eşit ve müsavi kıldı, demektir.

İbnu'z-Zübeyr bu lafzı; diye okumuştur. Bunlar iki ayrı söyleyiştir, denildiği gibi. [\[16\]](#)

15- Ve O, bunun sonucundan korkmaz.

Yani yüce Allah; herhangi bir kimsenin helak edilişinin sorumluluğu, gelir kendisini bulur diye, korkmaksızın onlara bu işi yaptı. Bu açıklamayı İbn Abbas, el-Hasen, Katade ve Mücahid yapmıştır.

"Ukbâhâ" "Bunun sonucu" lafzındaki "he" "bu" zamiri yapılan işe racidir.

Peygamber efendimizin: "Men iğtese le yevme'l-cumuati fihâ veni'met" *"Kim cuma günü gusledecek olursa, o ne güzel ve ne iyi bir iş yapmış olur."* [\[17\]](#) demesindeki "zahir" in yapılan işe raci olması gibidir,

es-Süddi, ed-Dahhâk ve el-Kelbî şöyle demişlerdir; Zamir deveyi kesene racidir. Yani o deveyi kesen kişi yaptığı işin akibetinden korkmadı. Bu açıklamayı da İbn Abbas yapmıştır. İfadede takdim ve tehir vardır ki bunun anlamı şudur:

Onların en bedbahtları onun akıbetinden korkmaksızın kalkıp gittiğinde...
Şöyle de açıklanmıştır: Allah'ın Rasûlü Salih, kavminin helak edilmesinin akıbetinden korkmadı, onların azabından kendisine birtakım zararların geleceğinden çekinmedi. Çünkü o kendilerini korkutup uyarmıştı. Yüce Allah da kavmini helak edince onu kurtarmıştı:
Nâfi' ve İbn Amir "*korkmaz*" buyruğunun başındaki olumsuzluk lafzını "fe" ile; "Felâ" diye okumuştur. Daha güzel olan şekil budur. Çünkü bu, birinci anlam ile alakalıdır. Yani yüce Allah, onların helak ediliş akıbetinden korkmaz. Diğerleri ise "vav" ile okumuşlardır. Bu da ikinci anlama daha uygun düşmektedir. Kâfir yaptığı işin akıbetinden korkmaksızın (bu işi yaptı), demektir.
İbn Vehb ve İbnu'l-Kasım, Mâlik'ten naklen şöyle dediler: Malik bize dedesine ait bir mushaf çıkardı. Osman b. Affan'ın halifeliği döneminde sair mushafları yazdığı vakit, kendisinin de bu mushafı yazmış olduğunu söyledi. Orada; "*Ve o... korkmaz*" buyruğunu "vav" ile; "Velâ yehâfu" diye yazılı olduğunu gördü. Mekkelilerin ve Iraklıların mushaflarında bu böylece "vav" iledir. Ebu Ubeyd ve Ebu Hatim de onların mushaflarına uyarak bu şekli tercih etmişlerdir. [\[18\]](#)
(Şems Sûresi burada sona ermektedir". Allah'a hamd olsun).

-
- [\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/131.
[\[2\]](#) Hemen bundan sonraki açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, belli hallerde tenvin olmadığı kast edilmektedir. (Ayrıca bk İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, XIV, 475; Lisanu'l-Lisan, II, 57.
[\[3\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/131-132.
[\[4\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/132-133.
[\[5\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/133.
[\[6\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/134.
[\[7\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/134.
[\[8\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/134-135.
[\[9\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/135-136.
[\[10\]](#) Ebu Abdullah el-Kudâî, Müsnedu's-Şihâb, II, 338; İbn Kesir, Tefsir, IV, 517; Zeyd b. Erkam'dan, belirtilen ayeti okumaksızın, başka dua cümleleri ile birlikte olmak üzere: Müslim, IV, 2088; Nesai, VIII, 260, 285; Müsned, IV, 371

- [11] Taberani, Kebir, XI, 106; İbn Kesir, Tefsir, IV, 517
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/136-137.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/137-139.
- [14] Müslim, IV, 2191; Tirmizi, V, 440; Müsned, IV, 17,
- [15] İbn Sa'd. Tabakat, III, 35; Bezzar, Müsned, IV, 254; Ebu Yala, Müsned, I, 377; İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, VII, 74 -ayrıca, Bezzâr'ın senedinin ceyyid, Ebu Ya'lâ'nınkinin ise leyyin olduğuna işaret etmektedir-; Hatib Bağdadî, Tarihu Bağdad, I, 135.
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/139-142.
- [17] "Gusledecek" yerine "abdest alacak" lafzıyla: Tirmizi, II, 369; Darimi, I, 434; Ebu Davud, I, 97; Nesai, III, 94; İbn Mace, I, 347; Müsned, V, 8, 11, 16, 22; Tayalisi, Müsned, I, 192.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruc Yayınları: 19/142-143.

LEYL SURESİ

1- İnfak Ve Takva:

2- Sağlanacak Kolaylıklar:

3- Cimrilik Ve Akıbeti:

Cömertlik Ve Cimrilik:

4- Zorluğu Kolaylaştırmanın Mahiyeti;

LEYL SURESİ

Rahman Ve Rahim Allah'ın adı ile
Mekke'de inmiştir. Medine'de indiği de söylenmiştir. Yirmibir ayet-i kerime
olduğu hususunda icma' vardır.[\[1\]](#)

1. Andöisun örtüp bürüdüğü zaman geceye,
2. Ağarıp açıldığı zaman gündüze,
3. Erkeği de, dişiye de yaratana ki;
4. Şüphesiz sizin yapıp ettikleriniz çeşit çeşittir.

"Andolsun örtüp bürüdüğü zaman geceye." Yüce Allah, burada -bilindiğinden
ötürü- beraberinde herhangi bir mefulü süzkonusu etmemiştir. Gündüzü örtüp
bürüdüğü zaman, diye açıklandığı gibi, yeri, mahlukatı; karanlığıyla herşeyi
örtüp bürüdüğü ... diye de açıklanmıştır. Said, Katade'den şöyle dediğini rivayet
etmektedir: Allah'ın ilk yarattığı nur ve karanlıktır. Sonra onları birbirinden
ayırdı. Karanlığı, geceleyin siyah ve karanlığı ile örtücü kıldı. Gündüzü de
aydınlık ve görmeyi sağlayacak şekilde gündüzün kıldı.

"Ağarıp açıldığı zaman gündüze." Açıldığı, netleştiği, görüldüğü, gece
karanlığından aydınlığı açık seçik bir şekilde farkedildiği zaman.

"Erkeği de, dişiye de yaratana ki..." el-Hasen dedi ki: Buyruk şu demektir:
Erkeği ve dişiye yaratana da yemin olsun. Böylelikle Allah, kendi zatına yemin
etmiş olur. Erkeği ve dişiye de yarattı, anlamında olduğu da söylenmiştir. Daha
önceden de geçtiği üzere buradaki; "Mâ" mastar anlamını vermek içindir.
Mekkeliler, gök gürültüsüne hitaben: "Subhâne mâ sebbehte lehu" "Senin
kendisini tesbih ettiğinin şanı ne yücedir" derler. Bu durumda bu lafız "Men"
"Kimse" anlamındadır. Ebu Ubeyde ve başkalarının görüşü budur. Daha önceden
geçmiş bulunmaktadır.

Anlamin: "Vemâ haleka mine'z-zekeri ve'l-unsâ" "Erkek ve dişi türünden
yaratmış olduğu herşeye (yemin olsun)" şeklinde olduğu da söylenmiştir ki; bu
durumda "Min" takdir edilmektedir. Yüce Allah, böylece kendisine itaat eden
peygamberlerine ve gerçek dostlarına yemin etmiş olur. Onlara yemin etmesi de
onlara bir ikram ve bir şeref olsun diyedir.

Ebu Ubeyde dedi ki: *"Yaratana"* buyruğu yaratan kimse, demektir. Aynı şekilde

"Semaya ve onu bina edene" (eş-Şems, 91/5) buyruğu ile "Herbir nefse ve onu düzenleyene" (eş-Şems, 91/7) buyruklarında da böyledir. Bu durumda, "Mâ" lafzı, "Men" Kimse, ...en" anlamındadır.

İbn Mesud'dan rivayet edildiğine göre o: "Ve'n-nehâri izâ tecellâ ve'z-zekera ve'l-unsâ" "Ağarıp açıldığı zaman gündüze, erkeğe ve dişiye" diye okur; "Vemâ haleka" "Yaratan" lafzını düşürmüştü.

Müslim'in Sahih'inde Alkame'den şöyle dediği rivayet edilmiştir. Şam'a geldik, bize Ebu'd-Derda geldi. O:

"Aranızda bana Abdullah'ın kıraati ile okuyacak olan kimse var mı? " dedi. Ben: "Evet ben okuyabilirim", dedim. Abdullah'ı şu; "*Andolsun örtüp bürüdüğü zaman geceye*" buyruğunu nasıl okuduğunu işittin?" diye sordu. Ben dedim ki: "Onu "*Andolsun örtüp bürüdüğü zaman geceye... erkeğe ve dişiye*" diye okurken duydum." (Ebu'd-Derda) dedi ki:

"Allah'a yemin olsun ki, ben de Rasûlullah (sav)'ı bunu böylece okurken duydum, fakat bunlar benim; "Vemâ haleka" "yaratana" diye okumamı istiyorlar, bense onlara uymuyorum."[\[2\]](#)

Ebu Bekr el-Enbârî dedi ki: Bize Muhammed b. Yahya el-Mervezî anlattı, dedi ki: Bize Muhammed anlattı dedi ki: Bize Ebu Ahmed ez-Zübeyrî anlattı, dedi ki: Bize İsrail, Ebu İshak'dan, o Abdu'r-Rahman b. Yezid'den, o Abdullah'tan rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sav) bana "*Çünkü şüphesiz ki Allah'tır hem rızkı veren, hem pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan*" (ez-Zariyat 51/58) anlamındaki âyet-i kerimeyi "İnni ene'r-râziku zu'l-kuvveti'l-metin" "Şüphesiz ki benim hem rızkı veren, hem pek çetin kudret ve kuvvet sahibi olan" diye okuttu. Ebu Bekr (el-Enbarî) dedi ki: İcmanın her iki hadiste belirtilenlere muhalif olması dolayısıyla reddolunmuşlardır. Ayrıca Hamza ve Asım, Abdullah b. Mesud'dan müslüman cemaatin benimsediği şekilde kıraati de rivayet etmektedirler. İcmaa muvafık olun iki senede dayanmak, icmanın ve ümmetin muhalefet ettiği tek bir senetteki rivayet kabul etmekten iyidir. Tek bir kişinin rivayetine dayanılarak kabul edilen görüşün karşısında ona muhalif cemaatin rivayeti bulunuyor ise, cemaatin rivayeti kabul edilir ve tek bir kişinin yaptığı nakil reddedilir. Çünkü o tek kişinin unutulması ve yanılması mümkündür. Şayet Ebu'd-Derda'dan gelen bu hadis sahih ise, ve bu hadisin isnadı makbul ve bilinen bir sened ise diğer taraftan Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali ve diğer ashab-ı kiram (Allah hepsinden razı olsun) ona muhalefet ediyor ise, elbette hüküm cemaatin rivayet ettiği gereğince amel etmek ve cemaate ve bütün Müslümanlara nisbetle unutulma ihtimali çok daha çabuk olan tek bir kişinin naklettiği rivayeti reddetmek gerekir.

"*Erkek ve dişi*" ile neyin kastedildiği hususunda iki görüş vardır. Birincisine göre; kastedilen Adem ile Havva'dır. Bu açıklamayı İbn Abbas, el-Hasen ve el-Kelbî yapmıştır.

İkinci görüşe göre Adem oğullarından olsun, hayvanlardan olsun, bütün erkekler ve dişileri kastetmiştir. Çünkü yüce Allah, onların türünden olan bütün erkek ve dişilerin yaratıcısıdır. Yüce Allah'ın dostu ve O'na itaat etmek gibi özellikleri dolayısıyla Adem oğullarının bütün erkek ve dişilerinin kastedildiği, hayvanların kastedilmediği de söylenmiştir.

"*Şüphesiz sizin yapıp ettikleriniz çeşit çeşittir.*" Bu buyruk, yeminin cevabıdır. Yâni sizlerin amelleriniz farklı farklıdır.

İkrime ve diğer müfessirler şöyle demişlerdir: Buradaki "sa'y (yapıp etmek)" amel demektir. Kimisi kendisini kurtarmak için çalışır, kimisi nefsini helak etmek için çalışır. Buna Peygamber (sav)'ın şu buyruğu da delil teşkil etmektedir: "*Sabah olunca insanlar iki türlü olarak yola koyulurlar. Kimisi kendi nefsini satın alır ve onu azad eder, kimisi nefsini satar ve onu helak eder.*"^[3]

"Şettâ" "Çeşit çeşit" lafzının tekili, "Şetit" şeklindedir- Tekil olan: "Merid" "Hasta" lafzının çoğulunun; "Marad" diye gelmesi gibi.

Farklı şeylere bu ismin verilmesi birbirleri arasındaki uzaklıktan dolayıdır. Yani şüphesiz sizin amellerinizin kimi kiminden uzaktır. Zira amellerinizin bir kısmı sapıklık, bir kısmı hidayettir. Bu da şu demektir: Kiminiz mümindir iyidir, kiminiz kâfir ve günahkârdır, kiminiz itaatkâr, kiminiz isyankârdır.

"*Çeşit çeşittir.*" Yani göreceği karşılıklar farklı farklıdır. Sizden kiminiz cennet ile mükafatlandırılacak, kiminiz cehennem ateşi ile cezalandırılacaktır.

Huy ve ahlâk itibarıyla farklı farklıdır anlamındadır, diye de açıklanmıştır. Kiminiz merhametli, kiminiz katı, kiminiz tahammülkâr, kiminiz hiddetli, kiminiz cömert, kiminiz cimri ve buna benzer huylara sahiptir. ^[4]

5. Artık kim verir ve sakınırsa,
6. Ve el-Hüsnâ'yı da doğrularsa,
7. Biz de ona kolay olanı kolaylaştırırız.
8. Amma kim cimrilik eder ve kendisini müstağni görür,
9. O, el-Hüsnâ'yı da yalanlarsa,
10. Biz de ona en zor olanı kolaylaştırırız.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı dört başlık halinde sunacağız:

1- İnfak Ve Takva:

"Artık kim verir ve sakınırsa" buyruğu hakkında İbn Mesud dedi ki: Bu buyrukla Ebu Bekir (r.a) kastedilmektedir. Genel olarak bütün müfessirler de böyle demişlerdir. Amir b. Abdullah b. ez-Zübeyr'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ebu Bekir müslüman olmaları karşılığında pekçok kocakarı ve kadın azad ederdi. Ebu Kuhafe ona şöyle dedi:

"Evladım, keşke (bunların yerine) güçlü, kuvvetli, seni koruyacak, seninle beraber direnip, yanında yer alacak, yiğit erkekler azad etseydin (daha iyi olmaz mıydı?)" Ebu Bekir dedi ki:

"Babacığım! Benim belirli bir maksadım vardır."

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre; yüce Allah'ın: *"Artık kim verir"* buyruğu; karşılıksız olarak infak eder *"ve sakınırsa"* yüce Allah'ın yasak kıldığı şeylerden uzak kalırsa demektir.

"el-Hüsna'yı" yani yaptığı bağışların Allah tarafından yerine başkalarının verileceğini *"da doğrularsa Biz de ona kolay olanı kolaylaştırırız."*

Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir,- Rasûlullah (sav) buyurdu ki:

"Kulların sabaha eriştiği ve iki meleğin inerek onlardan birisinin: "Allah'ım infak edene, infak ettiğinin yerini tutacak ihsanda bulun"; diğerinin: "Allah'ım eli sıklık edenin de mal varlığını telef et", demedikleri hiçbir gün yoktur."^[5]

Ebu'd-Derda tarafından rivayet edilen bir hadise göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

"Güneşi batan herbir gün mutlaka güneşin her iki tarafına insanlarla cinler dışında Allah'ın bütün yarattıklarının işitecekleri şekilde yüksek sesle şöylece seslenen iki melek gönderilir: Allah'ım, infak eden kimseye infak ettiğinin yerini tutacak şeyler ihsan et, cimrilik edenin malını da telef et."^[6]

İşte bu hususta yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de: *"Artık kim verir ve sakınırsa..."* âyetlerini indirdi.

Tefsir alimleri de şöyle demişlerdir: *"Artık kim"* darlık içinde bulunanlara *"verir..."* Katade dedi ki: Üzerindeki Allah'ın hakkını verirse demektir, el-Hasen: Kalbinden tasdik ile samimiyetle verirse, *"Ve o el-Hüsnâ'yı da doğrularsa"*; lâ ilahe illallah'ı tasdik ederse. Bu açıklamayı ed-Dahhâk, es-Sülemi ve yine İbn Abbas yapmıştır, Mücahid, cenneti (tasdik ederse) diye açıklamıştır. Delili yüce Allah'ın: *"İhsanda bulunanlara el Hüsna ve daha da fazlası vardır..."* (Yunus, 10/26) âyetidir.

Katade de: Yüce Allah'ın kendisini mükafatlandıracağına dair vaadini tasdik ederse, diye açıklamıştır. Zeyd b. Eslem namazı, zekatı ve orucu tasdik ederse, el-Hasen verdiklerinin yerine başkalarının ihsan edileceğini tasdik ederse; diye açıklamıştır ki, bu sonuncusu Taberi'nin de tercih ettiği açıklamadır. Bu açıklama İbn Abbas'tan da az önce nakledilmiş idi. Hepsi anlam itibariyle birbirine yakındır. Çünkü hepsi de cennetin kendisi olan verilecek mükafata raci'dir. [7]

2- Sağlanacak Kolaylıklar:

"Biz de, ona kolay olanı kolaylaştırırız." Yani hayrı ve iyilikleri kolaylıkla işlesin diye onu hayrın ve salâhın yollarına irşâd ederiz.

Zeyd b. Eslem: *"Kolay olan"*dan kasıt, cennettir demiştir.

Buharî ve Müslim ile Tirmizî de Ali (r,a)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Baki'de bir cenaze sebebiyle bulunuyorduk. Peygamber (sav) geldi. Oturdu. Biz de onunla birlikte oturduk. Elinde kendisiyle yeri karıştırdığı bir de sopası vardı. Başını semaya kaldırıp, şöyle dedi:

"Gireceği yeri yazılmadık canlı hiçbir nefis yoktur." Orada bulunanlar:

"Ey Allah'ın Rasûlü! Biz de hakkımızda yazılmış olana bel bağlamayalım mı? Çünkü mutlu olacakları tesbit edilmiş olan kimseler mutluluk için amel edecektir, bedbaht olacakları tesbit edilmiş kimseler de bedbahtlık için amel edecektir", dediler. Şöyle buyurdu:

"Hayır, siz amel ediniz. Her(kese yapacağı işler) kolaylaştırılmıştır. Mutlu olacıklardan olan kimselere mutluluğun ameli kolaylaştırılır, bedbaht olacıklardan olanlara da bedbahtlık ameli kolaylaştırılır." Daha sonra: *"Artık kim verir ve sakınırsa ve o el-Hüsna'yı da doğrularsa Biz de ona kolay olanı kolaylaştırırız. Amma kim cimrilik eder ve kendisini müstağni görür, o el-Hüsna'yı da yalanlarsa Biz de ona en zor olanı kolaylaştırırız"* buyruklarını okudu. Tirmizî'nin lafzıyla rivayet bu şekildedir. Tirmizi bu hadis hakkında:

Hasen, sahih bir hadistir, demiştir[8]

Genç iki delikanlı Rasûlullah (sav)'a şöyle sordu:

"Acaba kalemlerin kuruduğu, hakkında takdirlerin cereyan edip bittiği bir şey uğrunda mı amel ediyoruz, yoksa yeniden (önceden tesbit edilmemiş) bir şey uğrunda mı?" Peygamber şöyle buyurdu:

"Hayır, hakkında kalemlerin kuruduğu ve takdirlerin tesbit edilmiş olduğu şeyler uğrunda (amel söz konusudur,)" Gençler:

"O halde amel ne diye?" diye sordular. Peygamber şöyle buyurdu:

"Siz amel ediniz. Çünkü herkese kendisi için yaratılmış olduğu amel"

kolaylaştırılır." Bunun üzerine gençler:

"O halde artık biz şu andan itibaren gayret gösterip, amel edeceğiz" dediler. [9]

3- Cimrilik Ve Akıbeti:

"Amma kim cimrilik eder." Sahib olduğu mal hususunda cimrilik ederek hiçbir hayır harcamada bulunmazsa... Cimriliğe dair açıklamalar ve dünya hayatındaki sonuçları ile ilgili bilgiler daha önce Al-i İmran Sûresi'nde (3/180. âyet, 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır. Ahirette ise akıbeti bu âyet-i kerimede belirtildiği gibi cehennem ateşidir.

ed-Dahhâk, İbn Abbas'tan; *"Biz de ona en zor olanı kolaylaştırırız"* buyruğu hakkında şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ben onun ile Allah'a ve Rasûlüne iman etmek arasında engel koyacağım.

Dahhâk'ın rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Âyet-i kerime Umeyye b. Halef hakkında inmiştir. İkrime'nin, İbn Abbas'tan rivayetine göre de: *"Amma kim cimrilik eder ve kendisini müstağni görür"* buyruğu hakkında, kim malı ile cimrilik gösterip, Rabbinden müstağni davranırsa; *"o el-Hüsna'yı da"* yani hayır yolunda yaptığı harcamanın yerine başkasının ihsan edileceğini *"yalanlarsa..."*

İbn Ebi Necih Mücahid'den; *"o el-Hüsna'yı"* yani cenneti *"yalanlarsa"* diye açıkladığını rivayet etmiştir. Yine ondan bir başka senedle gelen rivayete göre *"o el-Hüsna"* la ilahe illallah demektir, dediği rivayet edilmiştir.

"Biz de ona en zor olanı" yani kötülüğü, şerri *"kolaylaştırırız."* İbn Mesud'dan cehennem ateşini (kolaylaştırırız), dediği rivayet edilmiştir. Bir görüşe göre, Biz ona hayır ve salâhın yollarını onları işlemesi kendisine zor gelecek şekilde zorlaştıracağız. Sabah-akşam meleğin *"Allah'ım, infak edene yaptığı infakın yerini tutacak şeyleri ihsan et, cimrilik edenin malını da telef et"* dediğine dair rivayet az önce geçmiş bulunmaktadır ki; bunu da Ebu'd-Derda rivayet etmiştir.

[10]

Cömertlik Ve Cimrilik:

İlim adamları dedi ki: Gerek bu âyet-i kerime ile gerek: *"Kendilerine rızık olarak verdiğimizden de infak edenler..."* (el-Bakara, 2/3) âyeti, gerek, *"Mallarını gece gündüz, gizli açık infak edenlerin Rabpleri katında mükafatlanırlar..."* (el-Bakara, 2/274) âyeti ve buna benzer buyruklar ile, cömertliğin ahlakın üstün değerlerinden birisi olduğunu, buna karşılık cimriliğin en bayağı huylardan

olduğu sabit olmaktadır.

Cömert demek; verilmesi gerekmeyen yerlerde malını harcayan demek olmadığı gibi cimri de verilmemesi gereken yerde malını harcamayan kimse demek değildir. Aksine cömert verilmesi gereken yerde veren, cimri de verilmesi gereken yerde vermekten uzak duran kimsedir. Verdikleri dolayısıyla ilâhî mükafat ve övgüyü hakeden herkes, cömerttir. Vermediği için yergi ya da cezayı hakeden herkes de cimridir, Verdikleri dolayısıyla mükafat ya da övgüyü haketmeyen, buna karşılık yerilmesi gereken bir kimse cömert sayılmaz. Böyle bir kişi yerilen bir savurgan (müsrif)dir. Bu yüce Allah'ın şeytanların kardeşlerinden kıldığı ve hacr altına almalarını gerekli kıldığı savurgan kimselerdendir. Vermediği için herhangi bir ceza ya da yergiyi haketmeyen buna karşılık övülmeyi hakeden bir kimse ise, başkalarının mallarını güzel idare ve isabetli görüşleri dolayısı ile çekip çevirmeye layık olan reşid kimselerdendir.

[\[11\]](#)

4- Zorluğu Kolaylaştırmanın Mahiyeti;

el-Ferrâ dedi ki: Nasıl olur da yüce Allah; *"Biz de ona, en zor olanı kolaylaştırırız"* diye buyurmuştur? Hiç zorlukta kolaylık olur mu? diyen olursa, ona şöyle cevap verilir; Bu gibi ifadelerin uygunluğu yüce Allah'ın: *"Onlara çok acıklı bir azabı müjdele!"* (Âl-i İmran, 3/21) buyruğuna benzemektedir. Halbuki müjde aslında sevinçli ve sevindirici şeyler hakkında sözkonusudur. Eğer bir bölümü hayır, bir bölümü şer olan iki ayrı ifade birarada kullanılacak olursa, müjde her ikisi hakkında da kullanılır. Kolaylaştırmak da aslı itibarıyla sevindirici şeyler hakkında sözkonusudur. Bir bölümü hayır, bir bölümü şer iki ifade birarada kullanılacak olursa, kolaylaştırma her ikisi hakkında da kullanılır.

el-Ferra dedi ki: Yüce Allah'ın: *"Kolaylaştırırız"* buyruğu, ona bunun imkanlarını hazırlarız, yollarını açarız, demektir. Araplar koyunlar yavruladıgı yahut yavru lamaları yaklaştığı takdirde; "Kad yessereti'l-ğanem" derler. Nitekim şair de şöyle demiştir:

"Efendimizdir o ikisi, öyle iddia ederler, halbuki

Onların bizlere efendilik etmeleri koyunlarının (çokça) yavru lamasındandır."

[\[12\]](#)

11. Alçaldığı zaman malı kendisine fayda vermez.

12. Hidayete iletmek, şüphesiz ki Bize aittir.

13- Ahiret de, dünya da elbetteki Bizimdir.

"Alçaldığı" yani öldüğü "zaman malı kendisine fayda vermez."

Adam öldüğü takdirde (aynı kökten): "Radiye'r-raculu, yerdi, raden" "Adam öldü, ölür, ölüm" denilir.

Şair de söyle demiştir:

"Ölüm korkusuyla hevâmı o kadınlardan uzak tuttum."

Ebu Salih ve Zeyd b. Eslem dedi ki: *"Alçaldığı zaman"* cehenneme düştüğü zaman demektir. (Yüksek yerden düşüp ölen hayvana): el-Mutereddi'ye" adı da bu kökten gelmektedir. Bir kişi bir kuyuya düştüğü yahutta bir dağdan aşağıya yuvarlandığı takdirde; "Radiye ve terdâ" denilir. "Mâ edri eyne radiye" Nereye gittiğini bilmiyorum" demektir.

(Âyet-i kerimedeki): "Mâ" "mez" edatının cahd (inkar) anlamında olma ihtimali vardır. Yani malının ona hiçbir faydası olmaz. Azar anlamında istifham (soru) anlamında olma ihtimali de vardır. Yani, o ölüp de cehenneme yuvarlanacağı vakit ona ne fayda verebilecektir?

"Hidâyete iletmek şüphesiz ki Bize aittir." Yani hidayet yolunu sapıklık yolundan ayırtedip açıklamak Bize aittir. Buna göre, burada hidayet ahkâmın açıklanması anlamındadır. Bu açıklamayı ez-Zeccac yapmıştır. Neyin helâl, neyin haram olduğunu, neyin kendisine itaat, neyin masiyet olduğunu açıklamak Allah'a aittir, demektir. Bu açıklamayı da Katade yapmıştır.

el-Ferrâ dedi ki: Kim hidayet yolunu izleyecek olursa, onun yolu(nu doğruya iletmek) Allah'a aittir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Doğru yolu göstermek Allah'a aittir."* (en-Nahl, 16/9) Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kim Allah'a giden yolu izlemek isterse, o doğru olan yol üzerinde demektir."

Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: Hidâyete iletmek de, saptırmak da Bize aittir. Burada "saptırmak" sözkonusu edilmemiştir. Yüce Allah'ın: *"Hayır yalnız Senin elindedir"* (Al-i İmran, 3/26) buyruğu ile; *"Herşeyin mülk ve tasarrufu O'nun elindedir"* (Yunus, 10/83) buyruklarında olduğu gibi. Yine bir başka yerde yüce Allah: *"Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler"* (en-Nahl, 16/81) diye buyurmaktadır ki, bu elbiseler aynı zamanda soğuktan da korur. Bu açıklamalar da el-Ferra'dan nakledilmiştir. Kendisini ilettiğimiz hidayet mükafatı vermek Bize aittir, diye de açıklanmıştır.

"Âhiret de, dünya da elbetteki Bizimdir." Burada *"âhiret"* cennet, *"ilk"* de dünya (mealde olduğu gibi) demektir. Ata da İbn Abbas'tan böylece rivayet etmiştir. Yani dünya da, âhiret de Allah'ındır.

Ebu Salih ise İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Dünya ve âhiretin sevabı (Bize aittir.) Bu da yüce Allah'ın: *"Kim dünya sevabını isterse bilsin ki dünyanın da, ahiretin de sevabı Allah'ın katındadır."* (en-Nisa 4/134) buyruğunu andırmaktadır. Dünya ve ahireti onlara sahip olmayan bir kimseden isteyenler, elbetteki izlemeleri gereken doğru yolu kaybetmişler demektir. [\[13\]](#)

14. İşte Ben, sizi oldukça alevli bir ateşi haber vererek korkuttum,
15,16. Oraya yalanlayıp, yüz çeviren o en bedbaht olandan başkası girmez.

"İşte Ben, sizi oldukça alevli" alev alev yanan "bir ateşi haber vererek korkuttum" sakındırdım.

"Telezzâ" "Oldukça alevli" lafzının aslı: "Tetelezzâ" dır. Ubeyd b. Umeyr, Yahya b. Ya'mer ve Talha b. Musarraf'ın kıraati budur.

"Oraya" Allah'ın peygamberi Muhammed (sav)'ı "yalanlayıp" iman etmekten "yüz çeviren o en bedbaht olandan başkası girmez." Hararetini, sıcaklığını duymaz. Mekhul, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Herkes cennete girer, ondan yüz çeviren müstesna." (Mekhul) dedi ki;

"Ey Ebu Hureyre! Cennete girmekten kim yüz çevirir ki?" Ebu Hureyre:

"Yalanlayan ve yüz çeviren kimse", dedi.

Malik dedi ki: Ömer b. Abdul-Aziz bize akşam namazını kıldırdı. *"Andolsun örtüp bürüdüğü zaman geceye"* (1. âyet) diye okudu. *"İşte Ben sizi oldukça alevli bir ateşi haber vererek korkuttum"* buyruğuna gelince ağlaması tuttu. Ağladığından dolayı bir sonraki âyete geçemedi. Sonra devam etmekten vazgeçerek bir başka sûre okudu.

el-Ferrâ dedi ki: *"O en bedbaht olandan başka."* Şanı yüce Allah'ın ilminde bedbaht olduğu bilinenden başka... demektir.

ed-Dahhâk, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Oraya ... o en bedbaht olandan başkası girmez." Umeyye b. Halef ve Muhanimed (sav)'ı yalanlayan onun benzeri kimseler kastedilmiştir. Katade dedi ki: Allah'ın kitabını yalanlayıp, Allah'a itaat etmekten yüz çeviren kimse...

el-Ferrâ dedi ki: Sözü edilen kimse açık bir hükmü reddederek yalanlayan kimse değil; yerine getirmesi gereken itaatler hususunda kusurlu davranan kimsedir. İşte bu durum yalanlamak olarak değerlendirilmiştir. Nitekim: Filan kişi düşmanla karşılaştı, fakat yalancı çıktı, demeye benzer. Böyle bir ifade, düşmanın arkasına takılmaktan vazgeçip, onu takip etmekten yüz çeviren kimse hakkında kullanılır. (el-Ferrâ) dedi ki: Ben Ebu Servân'ı şöyle derken dinledim:

Numeyroğullarının ciddiyet ve gayretleri yalan çıkmaz. Yani onlar düşmanla karşılaştıklarında savaşta dirençlerini gösterir ve geri dönmezler. Şanı yüce Allah'ın: *"Onun gerçekleşmesini yalanlayacak yoktur."* (el-Vakıa, 56/2) buyruğu da böyledir. Buyruk o bir gerçektir demektir.

Selm b. el-Hasen'i de şöyle derken dinledim: Ebu İshak ez-Zeccac'ı şöyle derken dinledim: Mürcie fırkasının mürcieci görüşü kabul etmelerine delil gösterdikleri âyet budur. Buna dayanarak onlar cehenneme ancak kâfir bir kimse girer, iddiasında bulunmuşlardır. Çünkü şanı yüce Allah: *"Oraya yalanlayıp, yüz çeviren ve en bedbaht olandan başkası girmez."* diye buyurmuştur. Halbuki durum zannettikleri gibi değildir. Bu, nitelikleri belirtilen muayyen bir ateştir. İşte bu ateşe ancak yalanlayıp, yüz çeviren kimseler girecektir. Cehennemliklerin ise farklı konumları vardır. Bunlardan birisi münafıkların varacakları yer olan cehennem ateşinin en aşağı tabakasıdır. Şanı yüce Allah'ın tehdit ettiği herbir azab türü ile azablandırması mümkündür. Yine yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz Allah kendisine eş koşulmasını mağfiret etmez. Ondan başkasını ise dileyene mağfiret eder." (en-Nisa, 4/48 ve 116)

Eğer şirk koşmayan herkese azab edilmeyecek olsaydı, yüce Allah'ın: *"Ondan başkasını ise dileyene mağfiret eder"* buyruğunun hiçbir faydası olmaz ve *"ondan başkasını... mağfiret eder"* ifadesi büsbütün anlamsız bir söz olurdu.

ez-Zemahşerî dedi ki: Âyet-i kerime, müşriklerden büyük bir kimse ile mü'minlerden büyük bir kimsenin iki hali arasında bir karşılaştırma yapmak hususunda vârid olmuştur. Her ikisinin birbiriyle çelişki arzeden niteliklerini en ileri derecede ortaya koymak istemiştir. O bakımdan *"en bedbaht"* diye buyurularak sadece onun cehennem ateşini boylayacağı ifade edilmiştir. Sanki ateş yalnızca onun için yaratılmış gibidir. Ayrıca *"çok sakınan"* diye buyurularak cennetin ona has olduğu belirtilmiştir. Sanki cennet yalnız onun için yaratılmış gibi. Bu ikusinden birisinin Ebu Cehil ya da Ümeyye b. Halef ile diğerinin Ebu Bekr (r.a) olduğu söylenmiştir. [14]

17, 18. Halbuki malını temizlenmek için veren, çok sakınan kimse ise ondan uzaklaştırılacaktır.

"Halbuki malını temizlenmek için veren" yani Allah tarafından arınmak isteyen, bu yolla riyakarlıkta bulunmak ya da yaptıkları yayılsın istemeyip, aksine yüce Allah'ın rızasını arayarak tasaddukta bulunan, (çok sakınan) takva sahibi olup korkan *"kimse ise ondan uzaklaştırılacaktır."* Oradan uzak kalacaktır.

İbn Abbas dedi ki: Burada maksat, Ebu Bekr (r.a)'dır. O cehenneme girmekten

uzak tutulacaktır. Bu şekildeki takva sahibi *"malını temizlenmek için vermek"* ile de nitelendirilmiştir.

Bazı meani bilginleri şöyle demişlerdir: Yüce Allah: *"çok sakınan"* ile *"o en bedbaht olan"* buyrukları ile *"sakınan kimse"* ile *"bedbaht olan kimse"*yi kastetmiştir. Tarafe'nin şu beyitinde olduğu gibi:

"Birtakım kimseler ölmemi temenni ettiler ve eğer ölürsem ben

Elbetteki bu tek başıma izlediğim bir yol değildir."

Görüldüğü gibi; "Ef'ale" veznindeki kelimeler; "Feiyl" yerinde kullanılabilir. Nitekim "kebir: çok büyük" anlamında: "Allahu ekber; Allah en büyüktür" şeklindeki kullanımları da böyledir. Yüce Allah'ın: "Vehuve ehvenu aleyhi" *"Ve bu ona göre daha kolaydır"* (er-Rum, 30/27) buyruğunu "çok kolaydır" anlamında (ef'alu veznindeki ismin fail vezni anlamında kullanılması gibi.) [\[15\]](#)

19. Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin, karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur.

20. Ancak o, çok yüce Rabbinin rızasını arayarak (bunu yapmıştır).

21. Yakında da elbette razı olacaktır.

"Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı, verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur." Yani o, herhangi bir nimet ve iyiliğe karşılık vermek maksadı ile tasadduk etmiyor.

"Ancak o en yüce" yani alabildiğine yüce *"Rabbinin rızasını arayarak"* bu işi yapmaktadır.

"Yakında da elbette" alacağı mükafat sebebiyle *"razı olacaktır."*

Ata ve ed-Dahhâk, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Müşrikler Bilal'e işkence ediyorlardı. O ise sürekli "ehad, ehad" diyordu. Peygamber (sav) yanından geçerken:

"Ehad -yani yüce Allah- seni kurtaracaktır" diye buyurdu, Sonra Ebu Bekir'e: *"Ey Ebu Bekir, Bilal Allah uğrunda işkencelere maruz bırakılmaktadır."* dedi. Ebu Bekir, Rasûlullah (sav)'ın ne demek istediğini anladı. Hemen evine gitti. Bir ritil altın aldı ve bu altını alıp, Umeyye b. Halef'e götürdü. Ona:

"Bana Bilal'i satar mısın?" dedi. Umeyye:

"Evet", dedi. Ebu Bekir onu satın alıp, azad etti. Müşrikler:

"Ebu Bekir'in onu azad etmiş olmasının tek sebebi mutlaka vaktiyle onun Ebu

Bekir'e yapmış olduğu bir iyilik olmalıdır", dediler. Bunun üzerine *"üstelik onun üzerinde"* yani Ebu Bekir'in üzerinde *"hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliğı"* ona yapmış olduğu bir ihsanı ve bir kıtfu *"de yoktur"* Bilakis o bu işi *"ancak o çok yüce Rabbinin rızasını arayarak"* yapmıştır.

Bir diğerk açıklamaya göre Ebu Bekr, Umeyye b. Halef'den Bilal'i bir elbise ve on okka karşılığında satın almış ve Allah için azad etmişti. Bunun üzerine: *"Şüphesiz sizin yapıp ettikleriniz çeşit çeşittir"* buyruğı nazil oldu.

Said b. el-Müseyyeb dedi ki: Bana ulaştığına göre Umeyye b. Halef, Ebu Bekir kendisine:

"Onu bana satar mısın?" deyince. Ebu Bekir'e:

"Evet ben onu sana Nistâs karşılığında satarım", demişti. Nistâs da Ebu Bekir'in bir kölesi idi. Onbin dinarı, köleleri, cariyeleri, davarları vardı. Müşrik bir kimse idi. Ebu Bekir onu sahih olduğu mal kendisinin olması şartı ile müslüman olmasını teklif etti, kabul etmedi. Bunun üzerine Ebu Bekir Bilal karşılığında Nistas'ı sattı. Müşrikler:

"Ebu Bekir'in, Bilal'e bu işi yapmasının tek sebebi, Bilal'in vaktiyle ona yapmış olduğu bir iyiliktir", dediler. Bunun üzerine: *"Üstelik onun üzerinde, hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliğı de yoktur. Ancak o çok yüce Rabbinin rızasını arayarak..."* buyruğı nazil oldu.

Burada *"ancak ... rızasını arayarak"* buyruğı munkatı bir istisnadır. Bundan dolayı nasb ile gelmiştir. Bu (munkatı istisna olmak bakımından): "Mâ fi'd-dâri ehadun illâ himârâ" "Evde hiçbir kimse yoktur, ancak bir eşek müstesna demeye benzer. Ref ile gelmesi de mümkündür. Zaten Yahya b. Vessab ref ile "İllâ'btigâu vechi rabbihi" diye okumuştur. Bu da müstesnanın merfu gelmesi caizdir, diyenlerin görüşüne uygundur. Her iki görüşe uygun olarak Bîşr b. Ebi Hazim'in şu beyiti nakledilmiştir:

"Artık o ıpıssız ve bomboş kalıverdi hiçbir ünsiyet verecek dost yok orada, Gidip gelen yabani inek yavruları ile erkek deve kuşları dışında."

Şairin şu beyitinde de böyledir:

"O bir belde ki, orada ünsiyet verecek hiçbir kimse yok,

Yabani inek yavruları ile kumrala çalan beyaz renkli develer dışında."

Kur'ân-ı Kerim'de de: "Mâ fealuhu illâ kalilun minhum" *"İçlerinden pek azı müstesna bunu yapmazlardı."* (en-Nisa, 4/66) buyruğunda da böyledir. Daha önceden (belirtilen âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"O çok yüce Rabbinin rızasını arayarak" Onun rızasını ve Ona yakınlaştıracak yollar demektir. "O çok yüce" anlamındaki lafız, yücelik sıfatlarına layık olan "Rabb'in sıfatlarındandır.

"Rabbinin rızasını" anlamındaki lafızların mana cihetiyle "mefulün leh" olması da mümkündür. Çünkü ifade: O (birilerinin) nimetine mükafat vermek için değil, ancak Rabbinin rızası için malını verir, anlamındadır.

"Yakında da elbette razı olacaktır." Yani yüce Allah, pek yakında ona kendisini razı edecek şeyleri verecektir. Çünkü ona dünyada yapmış olduğu harcamaların kat kat fazlasıyla karşılığını verecektir.

Ebu Hayyan et-Teymi, babasından, o Ali (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: *"Allah, Ebu Bekir'e rahmetini ihsan etsin. Bana kızını verdi. Hicret yurduna beni (sağladığı binekle) taşıdı ve kendi öz malından Bilal'i azad etti."* [\[16\]](#)

Ebu Bekir onu satın alınca, Bilal kendisine:

"Sen beni kendi işini görmek için mi satın aldın? Yoksa Allah için çalışmak için mi satın aldın?" diye sordu. Ebu Bekir:

"Allah için çalışmak için satın aldım", dedi. Bunun üzerine Bilal;

"O halde beni Allah için çalışmak üzere serbest bırak", dedi. Ebu Bekir de onu azad etti.

Ömer b. el-Hattab (r.a): Ebu Bekir bizim efendimizdir ve bizim efendimizi -Bilal (r.a)'ı kastederek- azad etmiştir, derdi.

Ata -ki İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir- şöyle demiştir: Bu sûre kendisine ait bir bahçe karşılığında satın aldığı bir hurma ağacı dolayısıyla Ebu'd-Dehdah hakkında inmiştir, es-Salebi'nin, Atadan naklettiğine göre bu böyledir.

el-Kuşeyri'nin İbn Abbas'tan rivayet ettiğine göre; kırk hurma ağacı karşılığında; demiş, fakat bahçesini verip bunları satın alan adamın adını vermemiştir.

Ata dedi ki: Ensardan birisinin bir hurma ağacı vardı. Bu hurma ağacının taze iken bazı hurmaları komşusunun evine düşüyor, çocukları alıp bu hurmaları yedi. Peygamber (sav)'a bu durumdan şikayetçi olunca, Peygamber ona:

"Cennetteki bir hurma ağacı karşılığında onu satar mısın?" dedi. Adam kabul etmedi. Dışarı çıktığında Ebu'd-Dehdah ile karşılaştı. Ebu'd-Dehdah ona:

"Bu hurma ağacını bana -kendisine ait olan bahçenin adı olan- Hüsna karşılığında satar mısın?" dedi. Adam,

"bu ağaç senin olsun", dedi. Ebu'd-Dehdah, Peygamber (sav)'a gelip:

"Ey Allah'ın Rasûlü bu hurma ağacını benden cennetteki bir hurma ağacı karşılığında satın al", dedi. Peygamber:

"Nefsime elinde olana yemin ederim ki aldım" diye buyurdu, Ebu'd-Dehdah:

"O ağaç senindir ey Allah'ın Rasûlü", dedi. Peygamber (sav) ensardan olan o şahsın komşusunu çağırdı ve ona:

"O ağacı al" diye buyurdu. İşte: "Andolsun örtüp bürüdüğü zaman geceye" (1. âyet) sûresi sonuna kadar Ebu'd-Dehdah'ın bahçesi ile hurma ağacının sahibi hakkında nazil olmuştur. "Artık kim verir ve sakınırsa" buyruğu ile kastedilen Ebu'd-Dehdah'dır. "O el-Hüsna'yı" yani mükafatı "doğrularsa, Biz de ona en kolay olana" yani cenneti "kolaylaştırırız amma kim cimrilik eder ve kendisini müstağni görür" yani ensardan sayılan o zat "o el-Hüsna'yı da" yani mükafatı da "yalanlarsa, Biz de ona en zor olanı" yani cehennemi "kolaylaştırırız. Alçaldığı zaman" öleceği vakit "malı kendisine fayda vermez... Oraya yalanlayıp yüz çeviren, o en bedbaht olandan başkası girmez" buyruğu ile Hazretli o şahıs kastedilmektedir ki, münafık bir kimse idi (ensardan görünürdü) ve münafıklığı üzere öldü.

"... malını temizlenmek için" o hurma ağacının bedeli olarak "veren çok sakınan kimse ise" yani Ebu'd-Dehdah "ondan uzaklaştırılacaktır Üstelik onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi" ve bunun için mükafatlandırması "gereken bir iyiliği de yoktur." Yine burada kastedilen kişi Ebu'd-Dehdah'tır.

"Yakında da" Allah onu cennete girdireceği vakit "elbette razı olacaktır."

Ancak çoğunluk sûrenin Ebu Bekr (r.a) hakkında indiği görüşündedir. Bu görüş İbn Mesud, İbn Abbas, Abdullah b. ez-Zübeyr ve diğerlerinden de rivayet edilmiştir. Ebu'd-Dehdah'a dair bir başka haber ile ilgili rivayeti daha önceden el-Bakara Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Allah'a güzel bir ödünç verecek olan kimdir?" (el-Bakara, 2/245) buyruğunu açıklarken (1. başlıkta) zikretmiş bulunuyoruz. Yüce Allah ea iyi bilendir. [17]

(Leyl Suresi burada sona ermektedir.Allah’a hamd olsun).

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/147.

[2] Müslim, I, 565; Tirmizi, V, 191; Müsned, VI, 451

[3] İbn Hibban, Sahih, X, 372, XII, 378; Hâkim, Müstedrek, IV, 468; Taberânî, Evsat, III, 140. IV, 378; Müsned, III, 321, 399.

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/147-150.

[5] Buhari, II, 522; Müslim, II, 700; Müsned, II, 305, 347, V, 197.

[6] İbn Hibban, Sahih, II, 462, VIII, 121; Hâkim, Müstedrek, II, 482; Müsned, V, 197, Tayalisi, Müsned, I, 131; Taberani, Evsat, III, 189.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/150-151.

[8] Taberî, Camiu'l-Beyan, XXX, 225; Hatib Bağdadî, Muvaddihu Evhâmi'l-

Cem'i ve't-Tefrik, 1, 131, 132.

- [9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/151-152.
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/152-153.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/153-154.
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/154.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/154-156.
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/156-157.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/158.
- [16] Tirmizi, V, 633; Bezzâr, Müsned, III, 52; Ebu Ya'lâ, Müsned, I, 418
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/159-162.

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

DUHA SURESİ

1- Yetime Muamele:

2- Yetime Güzel Davranmanın Mükafatı:

3- Dilenene Karşı Davranma Şekli:

4- Rabbinin Nimetini Anlatmak:

5- Duha Sûresi'nden İtibaren Sûrelerin Sonunda Tekbir Getirmek:

DUHA SURESİ

Rahman Ve Rahim Allah'ın adı ile

Mekke'de indiği ittifakla kabul edilmiştir. Onbir âyettir. [\[1\]](#)

1. Andolsun kuşluk vaktine,
2. Örtüp bürüdüğünde geceye kî;
3. Rabbin seni terk de etmedi, sana darılmadı da.

"Andolsun kuşluk vaktine, örtüp bürüdüğünde geceye" buyruklarında geçen *"kuşluk vakti"*ne dair açıklamalar daha önceden (eş-Şems, 91/1. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Çünkü yüce Allah onun karşılığında ;gece'yi zikretmiş bulunmaktadır. el-A'raf Sûresi'nde de: *"Acaba o ülkeler halkı geceleyin uyurlarken azabımızın kendilerine geleceğinden emin mi oldular? Yoksa o ülkelerin halkı kuşluk vaktinde oynarlarken de azabımızın kendilerine geleceğinden yana emin mi oldular?"* (el-A'raf, 7/97-98) diye buyurmaktadır ki; burada da (kuşluk vaktinden kasıt) gündüzdür.

Katade, Mukatil ve Cafer es-Sadık şöyle demişlerdir: Yüce Allah, Musa ile konuştuğu vakit olan kuşluk vakti ile Miraç gecesine yemin etmektedir.

Bunun sihirbazların secdeye kapandıkları vakit olduğu da söylenmiştir. Bunu da yüce Allah'ın: *"Kuşluk vakti insanlar toplansınlar."* (Ta-Ha, 20/59) buyruğu açıklamaktadır.

Meani bilginleri bu ve benzeri buyruklar hakkında şöyle demişlerdir: Bu buyrukta hazfedilmiş lafızlar vardır ki, bu: Kuşluk vaktinin Rabbine andolsun, lakdirindedir.

"Secâ" *"Örtüp bürüdü"* buyruğu sükûnet buldu, demektir. Bu anlamı Katade, Mücahid, İbn Zeyd ve İkrime vermiştir. "Leyletun sâciyetun" "Sükûnlu bir gece" denilir. Göz kapağının hareketi duran göze; "Sâciyetun" denilir. "Sece'l-leylu, yescu, secven" "Gece sükûn buldu, sükûn bulur" denilir. Deniz sükûn bulduğunda; "Secâ" fiili kullanılır. el-A'şâ dedi ki:

"Amcanızın oğlunun denizi kaynayıp coştığı halde

Senin denizin kurtçukları dahi örtemeyecek kadar (suyu az) ve sükûnlu ise bizim günahımız nedir?"

Recez vezninde de şair şöyle demiştir:

"Ayın doğduğu ve sükûnetli bir gece ile

Dokumacıların dokuduğu örtü gibi (dümdüz ve pürüzsüz) yollar ne güzeldir!"

Cerir de şöyle demiştir:

"Gittikleri gün sana bakışlarını fırlattılar

Perdelerin arasından sükûnetle bakarak,"

ed-Dahhak dedi ki: "*Örtüp bürüdüğü*", herşeyi örttüğü (zaman) demektir. el-Esmaî dedi ki: Gecenin örtmesi, onun gündüzü kapatmasıdır. Tıpkı adamın üstünün elbise ile örtülmesi gibi. el-Hasen karanlığı ile örttüğü vakit, diye açıklamıştır.

İbn Abbas böyle açıklamıştır. Gittiği vakit diye açıkladığı da rivayet edilmiştir. Yine karanlığı ile geldiği vakit, diye açıkladığı da rivayet edilmiştir. Said b. Ciibeyr geldiği vakit, diye açıklamıştır. Bu açıklama Katade'den de rivayet edilmiştir.

İbn Ebi Necih, Mücahid'den "*örtüp bürüdüğünde*" ileri dereceye vardığında diye açıkladığını rivayet etmiştir.

Birinci açıklama dilde daha ünlüdür. "*Örtüp bürüdü*" sükûnete erdi, demek olup, onda insanlar sükûn buldu demektir. Bu da "oruçlu bir gündüz, namaz gecesi" demeye benzer. (Oruçla geçirilen bir gün, namaz kılmakla geçirilen bir gece demektir.)

Gecenin sükûn bulmasının, karanlığının iyice yerleşmesi ve kemal derecesine ulaşması anlamında olduğu da söylenmiştir. Bir diğer açıklamaya göre, "*andolsun kuşluk vaktine, örtüp bürüdüğü zaman geceye*" buyruğu ile yüce Allah, kuşluk vaktinde kendisine ibadet eden kulları ile karanlığı bastırdığı vakit geceleyin kendisine ibadet eden kullarını kastetmiştir.

"*Kuşluk vakti*" ile cennetin aydınlık saçtığı zamanki nuru, "*örtüp bürüdüğünde gece*" ile de iyice karardığı vakit gecenin karanlığının kastedildiği de söylenmiştir.

Bir diğer açıklamaya göre "*kuşluk vakti*" gündüzü andıran şekliyle ariflerin kalblerindeki nur, "*örtüp bürüdüğünde gece*" ile de geceyi andıran kâfirlerin kalblerindeki siyahlık demektir. Şanı yüce Allah, bu şeylere yemin etmiş bulunmaktadır.

"*Rabbin seni terk de etmedi*" buyruğu yeminin cevabıdır.

Cebrail (a.s)'ın Peygamber (sav)'a gelmesi bir süre gecikince müşrikler: Allah, onu terketti ve ondan uzaklaştı, dediler. Bunun üzerine bu ayet-i kerime(ler) nazil oldu.

İbn Cüreyc dedi ki: Oniki gün süreyle Peygambere vahiy gelmedi. İbn Abbas onbeş gün demiştir. Yirmi beş gün geciktiği de söylenmiştir. Mukatil kırk gün geciktiğini söylemiştir. Bunun üzerine müşrikler: Rabbi Muhammed'i terketti ve

ona darıldı. Eğer onun bu işi Allah'tan gelmiş olsaydı, devam etmesi gerekirdi. Tıpkı ondan önceki peygamberlere yaptığı gibi (ona da yapardı).

Buhari'de Cündeb b. Süfyan'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) rahatsızlandığı için iki ya da üç gece namaza kalkamadı. Bir kadın gelip: "Ey Muhammed" dedi. "Ben senin şeytanının seni terkettiğini zannediyorum. İki ya da üç geceden beri senin yakınlarına geldiğini görmüyorum. " Bunun üzerine yüce Allah: *"Andolsun kuşluk vaktine, örtüp bürüdüğünde geceye kî Rabbin seni terk de etmedi, sana darılmadı da"* buyruklarını indirdi. [2]

Tirmizi'de, Cündeb el-Beceli'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber (sav) ile birlikte bir mağarada idim, parmağı kanadı. Bunun üzerine Peygamber (sav): *"Sen kanayan bir parmaktan başka bir şey misin ki? Esasen karşılaştığın (bu hal) Allah yolundadır"* diye buyurdu. Cebrail'in ona gelmesi bir süre gecikince müşrikler: "Muhammed terkedildi", dediler. Bunun üzerine şanı yüce ve mübarek olan Allah: *"Babbin seni terk de etmedi, sana darılmadı da"* buyruğunu indirdi. Bu hasen, sahih bir hadistir. [3]

Tirmizi *"iki ya da üç gece namaza kalkmadı"* ifadesini zikretmemiştir. Buhari ise (yukarıda geçtiği gibi) bu ifadeyi zikretmiştir. Bu husustaki görüşlerin en sahihi budur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

es-Salebi de bunu Cündeb b. Süfyan el-Beceli'den zikretmiş olup, buna göre Cündeb şöyle demiştir: Peygamber (sav)'a bir taş atıldı ve parmağına isabet edip, kanadı, Peygamber: *"Sen kanayan bir parmaktan başka bir şey misin ki? Esasen karşı karşıya kaldıkların da Allah yolundadır."* dedi. Bu sebepten iki ya da üç gece namaza kalkamadı. Ebu Leheb'in karısı Um Cemil ona: "Gördüğüm kadarıyla şeytanın seni terketmiş bulunuyor. İki ya da üç geceden bu yana sana yaklaştığını görmedim", dedi. Bunun üzerine; *"Andolsun kuşluk vaktine..."* buyrukları nazil oldu.

Ebu İmran el-Cevni'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Cebrail'in Peygamber (sav)'a gelmesi bir süre gecikti. Öyle ki bu, Peygambere ağır geldi. Alnını Kabe'ye koymuş dua eder halde iken geldi ve omuzları arasına dokundu, ona: *"Rabbin seni terk de etmedi, sana darılmadı da"* buyruklarını indirdi.

-Peygamber (sav)'a hizmet eden- Havle dedi ki: Bir köpek eniği (peygamberin) evine girdi. Evdeki divanın altına girip orada öldü. Bu sebepten ötürü Allah'ın Peygamberine günlerce vahiy inmedi.

"Ey Havle! Benim evimde ne oldu? Cibril niye bana gelmiyor?" dedi. Havle dedi ki:

"Ben keşke evi düzenleyip, onu süpürsem", dedim. Elimdeki süpürgeyi divanın altına soktum, ölmüş bir köpek eniği ile karşılaştım. Onu alıp (dış) duvar(ın)

arkasına attım. Allah'ın Peygamberi sakalları titreyerek geldi. -Ona vahiy nazil oldu mu öncesinden onu bir titreme alırdı.- Şöyle buyurdu:

"Ey Havle! Beni iyice ört." Bunun üzerine yüce Allah bu sûreyi indirdi.

Cebrail inince Peygamber (sav) onun gecikmesinin sebebini sordu. O da şu cevabı verdi:

"Bizim, içinde bir köpek ya da bir suret bulunan bir eve girmediğimizi bilmiyor musun?"^[4]

Bir görüşe göre yahudiler; Peygamber (sav)' a ruh, Ziilkarneyn ve Kehf ashabına dair soru sorunca, o:

"Size yarın haber vereceğim" demiş fakat "inşaallah" dememişti. Bunun üzerine ona vahiy gelmez oldu, Nihayet Cebrail ona: *"Hiçbir şey hakkında sakın: 'Ben bunu mutlaka yarın yapacağım' deme, meğer ki Allah dilemiş ola (inşaallah yapacağım de.)"* (el-Kehf, 18/23-24) Ve ona kendisine sorulan soruların durumunu haber verdi. Bu olay hakkında *"Rabbin seni terk de etmedi, sana darılmadı da"* buyrukları indi.

Bir diğer açıklama da şöyledir; Müslümanlar

"ey Allah'ın Rasûlü! Ne diye sana vahiy inmiyor? " dediler. Peygamber:

"Sizler parmak boğumlarınızın arasını -bir diğer rivayette parmakların üst tarafındaki boğumları- temizlemiyor, tırnaklarınızı kesmiyor, bıyıklarınızı kısaltmıyor olduğunuz halde nasıl olur da bana vahiy iner!" diye buyurdu.

Bunun üzerine Cebrail bu sûreyi indirdi. Peygamber (sav):

"Gelişin o kadar gecikti ki seni özledim" diye buyurdu. Cebrail:

"Ben seni daha çok özledim, fakat ben bir emir kuluyum" dedi. Sonra ona: *"Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz"* (Meryem, 19/64) buyrukları nazil oldu.

"Mâ veddeake" *"Seni terketmedi"* buyruğu genel olarak (dal harfi) şeddeli "tevdi"den gelen bir fiil olarak okunmuştur ki, bu da ayrılan kimsenin vedalaşması gibi (sana veda etmedi) demektir. İbn Abbas ve İbn ez-Zübeyr'den rivayet edildiğine göre onlar şeddesiz olarak; "Vedeake" "Seni terketmedi" diye okumuşlardır. Şair şöyle demiştir:

"Ve orada Amr ile Amir oğullarını terkettik

Siyah mızrakların uçlarının avları olarak."

Ancak bu şekildeki kullanım azdır. "Huve yedeu kezâ" "O, onu terkeder" denilir. el-Müberred Muhammed b. Yezid dedi ki: Araplar hemen hemen: "Vede" ile "Vezer" demezler. Çünkü başa alınan "vav'ın telaffuzunda kuvvet yoktur. Bunların yerine (aynı anlamda): "Terake" "Terk etti" fiilini kullanırlar.

"Sana darılmadı da." Yani Rabbin seni sevdiğinden bu yana sana buğzetmedi. Sonda (sana anlamını veren) "kef" harfini getirmemiştir. Çünkü bu âyet sonudur.

"el-kalâ" "Buğzetmek" demektir. "Kaf" harfî üstün okunursa, (sonu) med'li okunur "Kalâe, yekli, kilâ ve kalâe" "Ona buğzetti, eder, buğzetmek" denilir. Tıpkı; "Karabtu'd-dayfe, ekrabehu, kırbâ, ve karâe" "Misafiri ağırladım, ağırlarım, misafiri ağırlamak" demek gibidir, "Yeklâe" "Ona buğzetti" şeklindeki kullanım ise Taylıların şivesidir. Saleb şu mısraı zikretmektedir:

"Um el-Ğamr ile geçirdiğimiz günlere buğzetmeyiz."

"Neklâ" "Buğzederiz" demektir. Şair şöyle demiştir:

"Sen bize ister kötülük yap, ister iyilik, tarafımızdan kınanmazsın

Sen -kendisi buğzetse bile- buğz da edilen olmazsın."

İmruu'l-Kays dedi ki:

"Ben, ne huyları buğzedilen bir kimseyim ne de buğzeden birisiyim,"

Âyetin tevili: "Mâ veddeake rabbuke vemâ kalâke" "Rabbin seni terk de etmedi, sana buğz da etmedi" şeklinde olup "sana" anlamını veren "kef" harfinin tekrar edilmemesi, âyet sonu oluşundan dolayıdır. Nitekim yüce Allah: "Ve'z-zâkirinallahe kesiran ve'z-zâkirâti" *"Allah'ı çokça anan erkeklerle, çokça anan kadınlar"* (el-Ahzab, 33/35) buyruğunun *"Allah'ı çokça anan kadınlar"* takdirinde oluşu gibi.[\[5\]](#)

4. Andolsun ki, âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır.

5. Elbette, Rabbin sana verecek, sen de hoşnut olacaksın.

Seleme, İbn İshak'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: *"Andolsun ki, âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır."* Yani ey Muhammed! Senin Bana dönüşün esnasında sana ait olan nezdimde bulunanlar, senin için dünyada acilen verdiğim şeref, lütuf ve ihsanlardan daha hayırlıdır,

İbn Abbas dedi ki: Peygamber (sav)'a yüce Allah'ın kendisinden sonra ümmetine nasib edeceği fetihleri gösterildi. Bundan dolayı da sevindi. Bunun üzerine Cebrail yüce Allah'ın; *"Andolsun ki, âhiret senin için dünyadan daha hayırlıdır. Elbette Rabbin sana verecek, sen de hoşnut olacaksın"* buyruklarını indirdi. İbn İshak dedi ki: Dünyada zafer, âhirette de sevab ve mükafat(ı olacaktır).

Havz ve şefaatin kastedildiği de söylenmiştir. İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Toprağı misk olan beyaz inciden bir köşkdür. el-Evzai bunu merfû' bir hadis olarak rivayetle şöyle demiştir: Bana İsmail b. Ubeydullah anlattı. O Ali b. Abdullah b. Abbas'tan, o babasından rivayetle dedi ki: Peygamber (sav)'a ümmetinin fethedeceği yerler gösterildi. O buna çok sevindi. Bunun üzerine yüce Allah-. *"Andolsun kuşluk vaktine... elbette Rabbin sana verecek, sen de hoşnut olacaksın"* buyruklarını indirdi. Şanı yüce Allah ona cennette toprağı

misk olan bin köşk ihsan etti. Herbir köşkte de ona yaraşacak kadar eşler ve hizmetçiler vardır.[6]

Yine ondan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Muhammed, ehl-i beytinden cehenneme hiçbir kimsenin girmemesine razı ve hoşnut olacaktır. es-Süddi de böyle demiştir.

Bunun bütün müminler hakkındaki şefaati olduğu da söylenmiştir. Ali (r.a)'dan dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu:

"Allah ümmetim hakkında beni şefaâtçi kılacak. Ta ki şanı yüce Allah hana: "Ey Muhammet! razı oldun mu?" diyecek, ben de: "Evet Rabbim razı oldum", diyeceğim,"[7]

Müslim'in Sahih'inde Abdullah b. Amr b. el-As'dan rivayete göre Peygamber (sav) yüce Allah'ın İbrahim (a.s) hakkındaki: *"...Artık kim bana uyarsa işte o bendendir. Kim de bana isyan ederse... gerçekten Sen günahları bağışlayansın, çok merhametlisin."* (İbrahim, 14/56) buyruğudur. İsa (a.s)'ın da: *"Eğer onları azablandırırsan şüphe yok ki onlar Senin kullarıdır."* (el-Maide, 5/118) diye söyleyeceği belirtilen sözlerini okudu, ellerini kaldırıp: *"Allah'ım ümmetim, ümmetim"* dedi ve ağladı. Yüce Allah Cebrail'e: *"Muhammed'e git -Rabbin daha iyi bildiği halde- ona niçin ağlıyorsun? diye sor, "* diye buyurdu. Cebrail, Peygamber (sav)'a gelerek ona sordu. O da ona durumu haber verdi. Bunun üzerine yüce Allah Cebrail'e: *"Muhammed'e git. Ona şöyle de"* diye buyurdu: *"Allah sana diyor ki: Ümmetin hakkında hiç şüphesiz Biz, seni razı edeceğiz ve senin hoşuna gitmeyecek bir şey göstermeyeceğiz."*

[8]

Ali (r.a) İraklılara şöyle demişti: "Sizler yüce Allah'ın, kitabında en ümit verici âyet-i kerimenin; *"De ki: 'Ey nefisleri aleyhine ileri giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin."* (ez-Zümer, 39/59) âyeti olduğunu söylüyorsunuz (öyle mi?)" Onlar: "Evet, biz böyle diyoruz", dediler. Alı (r,a) şöyle dedi: "Fakat bizler yani ehl-i beyt şöyle eliyoruz: Allah'ın kitabındaki en ümit verici âyet yüce Allah'ın: *"Elbette Rabbin sana verecek, sen de hoşnut olacaksın"* âyetidir.

Hadiste şöyle denilmektedir: Bu âyet nazil olunca Peygamber (.sav) şöyle buyurdu: *"O halde Allah'a yemin ederim ki, ümmetimden tek bir fert dahi cehennemde kaldığı sürece ben de razı olmayacağım."* [9]

6. Hem yetimken seni barındırmadı mı?

Şanı yüce Allah, Peygamberi (sav) üzerindeki lütuf ve ihsanlarını sayıp dökerek:

"Hem yetimken" baban ölmüş, babasızken "seni barındırmadı mı?"

Amcan Ebu Talib'in yanında sana barınacağın bir yer takdir etti ve o sana baktı(rdı), demektir.

Cafer b. Muhammed es-Sadık'a şöyle denildi: Peygamber (sav) ne diye anne babadan yetim (öksüz) bırakıldı? Şu cevabı verdi: Üzerinde hiçbir mahlukun hakkı kalmasın diye.

Mücahid'den şöyle dediği rivayet edilmiştir Bu Arapların eşi ve benzeri olmayan şey hakkında kullandıkları "Yetim inci" şeklindeki sözlerine benzemektedir. Buna göre âyetin mecazî anlamı şöyledir: Rabbin seni şerefın itibarıyla eşsiz ve benzersiz bir kişi olarak görüp de seni koruyacak, senin etrafını çepeçevre kuşatacak ashab ile seni barındırıp himayeye almadı mı? [\[10\]](#)

7. Şaşkınen seni doğru yola iletmedi mi?

Yani sen, sana verilmek istenen peygamberlikten habersiz idin, Allah da sana doğru yolu gösterdi.

Burada *"dalâlet"* "(mealde: şaşkınlık)" habersiz olmak (gaflet) anlamındadır. Şanı yüce Allah'ın: *"Rabbin şaşmaz da, unutmaz da"* (Ta-Ha, 20/52) buyruğunda olduğu gibi. Yani Rabbin şaşırmaz (gaflete düşmez, yanılmaz) demektir. Peygamberi hakkında da: *"Halbuki sen şüphesiz bundan önce gafillerden (haberi olmayanlardan) idin."* (Yusuf, 12/3)

Bazıları da buradaki "dall: şaşkın" lafzı Kur'ân'ı ve şer'î hükümleri biliniyordun. Allah, seni Kur'ân'a muhatab kılarak ve İslamın şer'î hükümlerini öğreterek seni doğru yola ilettiler, dernektir, diye açıklamışlardır. Bu açıklama ed-Dahhak, Şehr b. Havşeb ve başkalarından rivayet edilmiştir. Daha önce eş-Şura Süresi'nde (42/52-53 âyetler, 2. başlıkta) açıkladığımız üzere yüce Allah'ın: *"Kitabın da, imanın da ne olduğunu bilmezdin."* (eş-Şura, 42/52) buyruğunun anlamını ifade etmektedir.

Kimileri: *"Şaşkınen seni doğru yola iletmedi mi?"* buyruğu sen sapık bir topluluk arasında idin de senin vasıtan ile Allah onlara hidayet verdi, demektir, demişlerdir. el-Kelbi ve el-Ferra'nın görüşü budur. es-Süddi'den de buna yakın açıklama nakledilmiştir. Yani O. senin kavmini sapıklık içinde iken, seni onları irşad edip, doğru yola getirmek üzere hidayete ilettiler.

Bir diğer açıklama: Hicretten yana "şaşkınen" seni hicrete ilettiler.

Bir başka açıklamaya göre buradaki "dall" unutmuşken demektir. Tıpkı sana Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn ve ruh hakkında soru sorulduğunda "inşaaallah" demeyi unutup, Allah'ın sana hatırlatması gibi. Nitekim yüce Allah (bu anlamda

kelimeyi kullanarak): *"Biri unuttur... diye"* (el-Bakara, 2/282) buyruğunda olduğu gibi.

Şöyle de açıklanmıştır; Sen kibleye dönmek istiyordun da onu araştırıyordun, Allah da seni ona iletti. Bunu da yüce Allah'ın: *"Biz yüzünü göğe doğru evirip çevirmeni elbette görüyoruz..."* (el-Bakara, 2/144) âyeti açıklamaktadır. Bu durumda "dalal" "şaşkınlık, sapıklık" istemek, araştırmak anlamında olur. Çünkü şaşkın ve şaşırılmış bir kimse araştıran bir kimsedir.

Şöyle de açıklanmıştır: Sana indirilenleri açıklamak hususunda seni hayret içinde gördü ve bu hususta sana doğruyu gösterdi. O vakit buradaki "dalal" şaşkınlık anlamında olur. Çünkü "dall (dalâlette olan)" şaşkın kimse demektir.

Seni kavmin arasında kaybolmuş buldu, sana kavmini bulmayı sağladı, diye de açıklanmıştır. Buna göre "dalâl" kaybolmak anlamındadır. Seni hidayeti seven birisi olarak buldu, bunun için seni hidayete iletti, diye de açıklanmıştır. Buna göre "dalâl" sevmek anlamında olur. Nitekim yüce Allah'ın: *"Allah'a yemin ederiz ki, sen hala eski yanlışlığındasın dediler."* (Yusuf, 12/95) Buradan bu lafız "sevgi" anlamında kullanılmıştır Şair de şöyle demiştir:

"Bu dalâl (sevgi) benim saçımın tepesini

Ve şakaklarımı ağarttı. Halbuki ben daha önce böyle değildim

Benden ilişkisini koparmayı seçtiği için Azze'ye hayret doğrusu

Bu dalâlden (sevgiden) sonra artık onun halatı çürümüş oldu."

Bir diğer açıklamaya göre, Mekke yollarında "kaybolmuş" idin de o sana doğru yolu gösterdi ve seni deden Abdu'l-Muttalib'e geri çevirdi.

İbn Abbas dedi ki: Peygamber (sav) küçükken Mekke geçitlerinde kayboldu. Ebu Cehil onu koyunlarının yanından geri döndüğü sırada gördü ve onu dedesi Abdu'l-Muttalib'e geri götürdü. İşte yüce Allah, düşmanı vasıtası ile dedesine döndürmesi lütfunu ona hatırlatmaktadır.

Said b. Cübeyr dedi ki: Peygamber (sav) amcası Ebu Talib ile birlikte bir yolculuğa çıkmıştı. İblis karanlık bir gecede devenin yularını aldı ve onu doğru yoldan uzaklaştırdı. Cebrail gelip, İblisi bir üfledi. Bundan doıayı İblis Hind topraklarına düştü ve peygamberi tekrar kafilere geri çevirdi. İşte Allah ona bu lütfu hatırlatmaktadır.

Ka'b dedi ki: Halime Peygamber (sav)'ı emzirme süresini bitirince Rasûlullah (sav)'i Abdu'l-Muttalib'e geri vermek üzere alıp geldi. Mekke'nin kapısının yakınında şöyle bir ses işitti: Ne mutlu sana ey Mekke vadisi! Bugün o nur, o din, o göz alıcı güzellik sana geri getiriliyor. Halime dedi ki: Elbiselerimi düzeltmek için onu yere bıraktım. Çok şiddetli bir yıkıntı sesi duydum. Dönüp baktığımda onu göremedim.

"Ey insanlar çocuk nerede?" diye sordum.

"Bir şey görmedik" dediler, Vay Muhammed'im, diye bağırdım. Bastonuna dayanarak yürüyen bir pir i fani görüverdim.

"Şu en büyük pula git", dedi. "Eğer onu sana geri vermek isterse bu işi yapar." Sonra o yaşlı adam putun etrafında döndü, putun başını öptü ve: "Ey rabbim" dedi. "Senin Kureyş'in üzerindeki lütufların hala devam ediyor. Sa'doğullarından olan şu kadın oğlunun kayb olduğunu iddia ediyor. Dilersen oğlunu ona geri çevir." Hubel yüzü üstüne yıkıldı, diğer putlar da bir bir yere düştü ve:

"Ey kocamış ihtiyar bizi bırak git. Biz Muhammed'in eli ile helak edileceğiz", dediler. Yaşlı adam bastonunu bıraktı ve titreyip şöyle dedi:

"Senin oğlunun onu zayi etmeyecek bir rabbi vardır. Aceleye kendini kaptırmaksızın onu ara. Bütün Küreydiler Abdu'l-Muttalib'in etrafında toplandı. Bütün Mekke'de onu aradılar, bulamadılar. Abdu'l-Muttalib, Ka'be'nin etrafında yedi defa dönüp tavaf yaptı, yüce Allah'a onu kendisine geri döndürmesi için niyaz edip şöyle dedi:

"Rabbim, oğlum Muhammed'i geri çevir

Rabbim, onu geri çevir de bana böyle bir lütfun olsun

Rabbim, eğer Muhammed bulunmayacak olursa,

Kavmimin bir araya gelmiş olan bu birliği tamamen dağılıp gidecektir."

Semadan birisinin şöyle nida etliğini duydular: Ey insanlar topluluğu! Gürültü ve feryad etmeyin. Şüphesiz ki Muhammed'in kendisini yardımsız bırakmayacak ve onu zayi etmeyecek bir Rabbi vardır. Muhammed Tihame vadisinde Arabistan kirazı ağaçlarının bulunduğu yerededir. Abdu'l-Muttalib ile Varaka b. Nevfel yola koyuldular, Peygamber (sav)'ı bir ağacın altında ayakta dikiliyor, dallar ve yapraklarla oynuyor gördüler.

Bir diğer açıklama da şöyle yapılmıştır: Miraç gecesinde Cebrail seni yalnız bırakıp, yolu bilmeyen, şaşkın bir halde seni bulup da, seni Arş'ın bacağına iletmedi mi?

Ebu Bekr el-Verrak ve başkaları dedi ki: Seni Ebu Talib'i seviyor halde "şaşkın " buldu da Rabbin seni Rabbinin sevgisine ilettiler.

Bessam b. Abdullah dedi ki: Sen; kendinin kim olduğunu bilmeyen "bir şaşkınsın" buldu, sana kendini ve halini tanıttı.

el-Cüneydi dedi ki: Kitabı beyan hususunda seni şaşkın buldu, sana beyanı öğretti. Bunu: *"İnsanlara kendilerine ne indirildiğini açıklayasın diye"* (en-Nahl, 16/44) âyeti ile *"Hakkında anlaşmazlığa düştükleri şeyleri kendilerine açıkça anlatman için"* (en-Nahl, 16/64) buyrukları açıklamaktadır.

Kimi dil bilginleri şöyle demiştir: Araplar geniş bir düzlükte yanında başka bir

ağaç bulunmayan tek bir ağaç görürlerse ona "dalle" adını verirler ve onunla yol bulunur. İşte yüce Allah Peygamberi Muhammed (sav)'a: *"Şaşkınen seni doğru yola iletmedi mi?"* diye buyurmuştur. Yani kimse senin dinin üzere değildi. Sen yapayalnızdın, seninle birlikte kimse yoktu. Ben senin vasıtan ile insanları hidayettime erdirdim.

Derim ki: Bütün bu görüşler güzeldir. Bunların kimi manevi, kimi maddidir. Fakal bu son görüş benim daha çok hoşuma gitmektedir. Çünkü manevi bütün görüşleri birarada ifade edebilmektedir.

Kimileri de şöyle demiştir: O genel olarak kavminin üzerinde bulunduğu hal üzereymiş gibi kavminin arasında idi. Dış görünüşü ve hali itibariyle onlara muhalif olduğunu göstermiyordu. Ancak onun hakkında şirk inancına sahib olduğu asla düşünülemez. Aksine zahiren kırk yıl gibi bir süre kavminin dış görünüşteki merasimlerini o da icra ediyor görünüyordu.

el-Kelbi ve es-Süddi de şöyle demişlerdir: Bu onun zahirine göre kullanılmış bir ifadedir, Yani o seni (haşa) kâfir buldu, aralarında bulunduğu kavim de kâfir idi ve sana hidayet verdi. Ancak böyle bir görüş ve bu görüşün çürütülmesi ve cevabı daha önce eş-Şura Sûresi'nde (42/52-53. âyetlerin tefsiri, 2. başlık ve devamında) geçmiş bulunmaktadır.

Bir başka açıklamaya göre; O, seni şirk ehli arasında buldu da seni onlardan ayırdı. Nitekim; "Dalle'l-mâu fi'l-lebeni" "Su sütün içerisinde kayboldu" denilir. Yüce Allah'ın: "Eizâ dalelnâ fi'l-erdi" *"Biz yerde kaybolduğumuz vakit...mi?"* (Secde, 32/10) Yani gömülüp de toprağa varıp, adeta toprağın genelinden ayırtedilemeyecek hale geldiğimiz vakit (mi diriltileceğiz)? demektir.

el-Hasen'in kıraatinde; "Vevededeke dâllu fehedâ" "Sapık kimse(ler) seni buldu da hidayete ulaştı" diye okumuştur ki; sapık kimseler seni buldu, senin vasıtanla hidayete eriştiler demektir. Bu, tefsiri bir kıraattir.

"Şaşkınen..." kavmin seni bilmiyor, senin kıymetinin farkında değilken, Allah, mtislümanlan sana ilettiler ve sonunda onlar sana iman etti, demektir. [11]

8. Seni fakirken zengin kılmadı mı?

"Seni" malı bulunmayan *"bir fakirken zengin kılmadı mı?"* Hatice (r.anha) vasıtası ile seni zengin kıldı.

"Âle'r-raculu, yeılu, ayleten" "Adam fakir düştü, düşer, fakirlik" denilir. Uhayha b. el-Cülâh dedi ki;

"Fakir bilemez ne zaman zengin olacak, Zengin de bilemez ne zaman fakir düşecek,"

Mukatil dedi ki-. Sana ihsan ettiği rızk ıle seni hoşnut etti, o nzka raz ı kıldı. el-Kelbi-, Rıztk hususunda seni kanaatkar yaptı.

Ata dedi ki. Nefsin itibariyle fakir iken kalbini zengin kıldı.

el-Ahfeş dedi ki: Senin bakmak zorunda olduğun çok kimselerin vardı, demektir. Bunun delili de "zengin kılmadı mı" buyruğudur. Cerir'in şu beyi-ti de bu anlamdadır:

"Allah Kitabta farz olarak bir hüküm indirdi Yolcuya ve bakmakla yükümlü olduğu pekçok kimsesi olan fakire (zekattan pay verdi.)"

şöyle de açıklanmıştır: Seni delil ve belgeler bakımından fakir buldu da bunlarla seni zengin kıldı.

Bir başka açıklama: Sana nasib eltiği fetihlerle ve kfirlerin mallarından sana ulaşmasını sağladığı fey' ve ganimetlerle «eni zengin kıldı.

el-Kuşeyri dedi ki: Ancak böyle bir açıklama su götürür. Çünkü sre Mekke'de inmiştir. Cihad ise Medine'de farz kılınmıştır.

Gene! olarak; " Fakirken' diye okunmuş ancak İbn es-Semeyka şeddeli (ye) ile diye; ile gibi okumuştur. [\[12\]](#)

9. O halde; yetime gelince, sakın kahretme!

10. İsteyene gelince; sakın azarlama!

11. Bununla beraber Rabbinin nimetini anlat!

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş. [\[13\]](#) başlık halinde sunacağız:

1- Yetime Muamele:

"O halde yetime gelince, sakın kahretme!" Yani zulüm ederek una musallat olma, ona hakkını ver ve kendi yetimliğini hatırla!

Bu açıklamayı el-Ahfeş yapmıştır. Her ikisinin (tasallut ve kahretmenin) aynı anlamda iki ayrı lafız oldukları da .söylenmiştir.

Mücahid'den "kahretme!" buyruğunun hakir görme anlamında olduğunu söylediği nakledilmiştir.

en-Nehai ve el-Eşheb el-Ukayli (kahretme anlamındaki lafzı) "keF" harfi ile: diye okumuşlardır, tbn Mesud'un Mushaf'ında da böyledir. Buna göre buyruğun ona zulmetmek ve malını almak sureti ile yetimin kahredil-mesinin yasaklanması anlamında olma ihtimali vardır. Özellikle yetimin söz konusu edilmesi ise, yüce Allah'tan başka ona yardım edecek kimsenin olmayışıdır.

Bundan dolayı ona zulmedenin cezası ağırlattırılmak suretiyle ona yapılan zulüm de ağır bir zulüm olarak değerlendirilmiştir.

Araplar (bu kelimenin okunuşunda okluğu gibi) bazan "kef" ile "kaf" harflerinin birini diğerinin yerine kullanabilirler.

en-Nehhas şöyle demiştir: Ancak bu yanlıştır. Bir kimseye karşı sertlik gösterilip, haşin ve kaba davranılsğı vakil ancak; Ona sert ve haşin davrandı" denilir.

Müslim'in SaAsft'inde Muaviye b. el-Hakem es-Sülemi'nin rivayet ettiği hadiste namazda selam almak sureti ile konuşmasını anlatırken şunları söylemektedir: Anam babam ona feda olsun. Ne ondan önce, ne ondan sonra ondan daha güzel öğreten hiçbir öğretici görmedim. -Rasûlulah (sav)'ı kastetmektedir.- "Allah'a yemin ederini bana sert ve kaba söz söylemedi, beni dövmedi, bana sövmedi,..'⁷ diye hadisin geri kalan bölümlerini zikretmektedir.^[14] "Kahr"ın galib gelmek, "kehrin ise azarlamak anlamında olduğu da söylenmiştir, ^[15]

2- Yetime Güzel Davranmanın Mükafatı:

Ayei-i kerime, yetime yumuşak davranmak, ona iyilik yapmak ve ona güzel davranmak gerektiğine delildir. O kadar ki, Katade; Sen yetime son derece merhametli bir baba gibi ol, demiştir. Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre bir adam Peygamber (sav)'a kalbinin katılığından şikayet etti. Peygamber ona şöyle buyurdu: "Kalbinin yumuşamasını istiyor isen yetimin başını sıvazla, yoksula yemek yedir."^[16]

Sahih'de Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre Rasûlullah (sav) .şöyle buyurmuştur: "Ben ve ister kendisinin, ister bir başkasının yetimini koruyup gözetleyen; şu ikisi gibi olacağız" deyip, başparmak ile orta parmağını gösterdi. ^[17]

İbn Ömer'den rivayet edilen hadise göre, Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Hiç şüphesiz yetim ağladığı vakit onun ağlaması dolayısıyla Rahmanın arşı sarsılır. Yüce Allah, meleklerine: Ey meleklerim! Babasını toprağın altına aldığım bu yetimi kim ağlatıyor. Melekler: Rabbimiz Sen daha iyi biliyorsun derler. Yüce Allah meleklerle şöyle der: "Ey meleklerim! Şahid olun ki kim onu susturur, onun gönlünü hoş ederse Ben de kıyamet gününde onu hoş-nud ve razı edeceğim."^[18]

Ebn Ömer bir yetim gördü mü başını sıvazlar, ona bir şeyler verirdi.

Enes'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim

bir yetimi (baktığı çocuklarına) katar da, onun nafakasını karşılar, onun ihtiyacını görüp gözetirse, kıyamet gününde bu cehennem ateşine karşı ona perde olur^[19] Kim bir yetimin başını .sıvazlarsa, herbir kılı karşılığında ona bir hasene yazılır."^[20]

Eksem b. Sayfî dedi ki: Zelil kişiler dördtür: Laf alıp götüren, yalan söyleyen, borçlu ve yetim. ^[21]

3- Dilenene Karşı Davranma Şekli:

"İsteyene gelince sakın aharlama!" Ona gürileyerek, ağır söz söyleme! O halde bu buyruk (bir şeyler isteyene) ağır ve kaba sözler söylemeyi yasaklamaktadır. Bunun yerine sen o dilenene kolayına gelen şeyleri karşılıksız ver ya da güzel bir şekilde onu geri çevir, sen de muhtaç olduğundan süzet. Bu açıklamayı Katade ve başkaları yapmıştır.

E bu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizden herhangi bir kimse dilenene bir şeyler vermemezlik etmesin. İsteyecek olursa ona bir şeyler versin. İsterse, o dilencinin elinde, iki altın bilezik olduğunu görmüş olsun."^[22]

İbrahim b. Edhem dedi ki: Dilenciler ne iyi kimselerdir! Onlar bizim azıklarımızı âhirete taşıyorlar.

İbrahim en-Nehaî dedi ki: Dilenci âhiret (için) ister. Sizden herhangi birinizin kapısına gelir ve: Siz yakınlarınıza bir şeyler gönderecek misiniz? diye sorar.

Peygamber (sav)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Dilenciye ya kolayınıza gelen bir şeyi karşılıksız vererek yahut güzel bir söz söyleyerek geri çeviriniz. Çünkü insanlardan da, cinlerden de olmayan kimseler size gelir ve Allah'ın size ihsan ettiği şeyler hususunda nasıl tasarruf ettiğinize bakarlar."^[23]

Burada "İsteyen (dilenen)" ile kastedilenin, dine dair soru soran kimse olduğu da söylenmiştir. Yani böyle bir kimseyi kaba sözlerle ve katılıkla azarlama! Ona yumuşaklıkla ve uygun bir tarzda cevap ver. Bu açıklamayı Süf-yan yapmıştır.

İbnu'l-Arabi dedi ki; Dine dair soru soran kimseye bilen için cevap vermek farz-ı kifâyedir. Tıpkı iyilik yapılmasını isteyen kimseye bir şeyler vermek gibidir, onunla aynı şeydir. Ebu'd-Derdâ hadis ashabına bakar, onların altına ridasıru serer ve şöyle derdi: Rasûlullah (sav)'ı seven kimselere merhaba!

Ebû Harun el-Abdi'nin, Ebu Said el-Hudri'den rivayet ettiği hadiste Ebû Harun eî-Abdi şöyle demektedir: Bizler Ebu Said'in yanına gittiğimiz vakit şöyle derdi; Rasûlullah (sav)'ın vasiyetine merhaba! Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu:

"İnsanlar size tabi olan kimselerdir. Yeryüzünün dört bir yanından dinin bilgisini öğrenmek (tefekkuh etmek) üzere size birçok kimseler gelecektir. Onlar size geldikleri vakit onlar hakkında birbirinize hayır tavsiye ediniz." Bir başka rivayetinde de: "Size doğu tarafından... adamlar gelecektir" şeklindedir...[\[24\]](#)

"Yetim" ile "sall: isteyen" lafızlarının nasbedilmeleri, onlardan sonra gelen fiil sebebiyledir. Nasb edilen lafzın aslında "fe" (ile başlayan ifadelerden) sonra gelmesi gerekir.

İfadenin takdiri şöyledir: " Her ne olursa olsun sakın yetime kahretme ve sakın isteyeniyi de azarlama" şeklindedir.

Rivayet edildiğine göre, Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Rabbimden bir dilekte bulundum amma keşke dilemez olsaydım. Rabbim, sen İbrahim'i Halil edindin, Musa ile özel bir şekilde konuştun, Davud'un emrine dağları vererek teşbihçe bulundular, fılana şunu verdin..." (dedim.) Aziz ve celil olan Rabbim de şöyle buyurdu: "Ben seni yetim bulup da barındırmadım mı? Ben seni şaşkın bulup da doğruya iletmedim mi? Ben seni fakir ve muhtaç bulup da ihtiyaçtan kurtarmadım mı? Ben senin için göğsünü açıp genişletmedim mi? Ben sana senden önce hiç kimseye vermediğim Bakara Sûresinin sonlarını vermedim mi? İbrahim'i dost edindiğim gibi seni de dost edinmedim mi? Ben: Evet hepsi böyledir. Rabbim dedim."[\[25\]](#)

4- Rabbinin Nimetini Anlatmak:

"Bununla beraber Rabbinin nimetini anlat" buyruğuna gelince, Allah'ın sana vermiş olduğu nimeti şükür ve övgü ile yay, demektir.

Allah'ın nimetlerini anlatıp, onları itiraf etmek bir şükürdür.

İbn Ebî Necih, Mücahid'den: "Rabblnin nimeti", Kur'ân demektir; yine ondan peygamberlik demektir, dediği de nakledilmiştir. Yani Rasûl olarak seninle gönderilenleri tebiîğ et!

Hitab Peygamber (sav)'a olmakla birlikte, hüküm umumi olup, hem onu, hem başkasını kapsar.

el-Hasen b. Ali (r.anhuma)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir hayır elde eder, yahut bir hayır işlersen güvendiğin kardeşlerine onu anlat!

Aınr b. Meymun'dan dedi ki: Kişi kardeşlerinden güvendiği kimseler ile karşılaştığı vakit ona: Dün, yüce Allah, bana şu kadar şu kadar namaz kılmayı nasib etti, de.

Ebu FirasAbdullah b. Galib sabah oldu mu şöyle dermiş: Dün Allah bana şunu ihsan etti, şunu okudum, şu kadar namaz kıldım, Allah'ı şu kadar 2ikrettim,

şunları yaptım. Biz ona: Ey Ebu Firas senin gibi böyle bir şeyi söy-lememeli, dedik. O şu cevabı verdi: Yüce Allah: "Bununla beraber Rabbinin nimetini anlat!" diye buyuruyor, siz ise: Allah'ın nimetlerini anlatma, diyorsunuz.

Buna yakın bir rivayet Eyub es-Sahtiyânî ve Ebu Recâ el-Utaridi (r.an-huîrO'dan da nakledilmiştir.

Bekr b. Abdullah el-Müzeni dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Her kime bir hayır verilir de, o (hayrın izleri) onun üzerinde görülmezse, o kimse: Allah'a buğzeden, Allah'ın nimetlerine düşmanlık eden kimse, diye adlandırılır.[\[26\]](#)

eş-Şa'bi, Numan b. Beşir'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Aza karşı şükretmeyen kimse, çoğa karşı da şükretmez. İnsanlara teşekkür etmeyen kimse Allah'a da şükretmez. Allah'ın nimetlerini anlatmak bir şükürdür, bunu terketmek ise bir küfür (nankör-lük)dür. Cemaat rahmettir, ayrılık ise azaptır."[\[27\]](#)

Nesai, Malik b. Nadla el-Cüşemi'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ra-sûlulah (sav)'ın huzurunda oturuyordum. Üzerimdeki elbiselerin eski püskü olduğunu görünce şöyle dedi: "Senin malın var ını?" Ben: Evet ey Allah'ın Ra-sûlü, her çeşidinden, dedim. "Allah sana bir mal vermiş ise, onun izi .senin üzerinde görülmelidir" diye buyurdu.[\[28\]](#)

Ebu Said el-Hudri, Rasûlullah (sav)'dan şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Şüphesiz Allah güzeldir, güzelliği sever ve o kulunun üzerinde nimetinin izlerini görmeyi sever."[\[29\]](#)

5- Duha Sûresi'nden İtibaren Sûrelerin Sonunda Tekbir Getirmek:

el-Bezzi'nin, İbn Kesir'den rivayetine göre Kur'ân okuyan kimse "Duha" Sûresi'nin sonuna vardı mı, herbir sûreden sonra Kur'ân'ı hatmedinceye kadar tekbir getirir ve bu tekbiri sûrenin sonu ile bitişik olarak söylemez. Sûre ile tekbir arasını bir sekte ile ayırır. Tekbir getireceğine dair görüş, Mü-cahid tarafından, İbn Abbas'tan diye de rivayet edilmiştir.

Sanki bu şöyle bir anlam taşır gibidir: Vahyin Peygamber (sav)'a gelmesi bir kaç gün gecikince müşriklerden birtakım kimseler arkadaşı onu bıraktı, terketti ve ona darıldı, dediler. Bunun üzerine bu sûre nazil oldu, Peygamber de "Allahuekber" dedi.

Mücahid dedi ki: Ben İbn Abbas'a {Kur'ân) okudum, bana bunu (tekbir getirmeyi) emretti ve bunu bana Ubey'den, o da Peygamber (sav)'dan rivayet ettiği haberini verdi. Fakat diğer kıraat imamlarının kıraatinde tekbir getirilmez.

Çünkü bu Kur'ân'da fazlalık yapmaya doğru götüren bir yoldur.

Derim ki; Kuran sûreleri, âyetleri ve harfleriyle mütevatir nakil ile sabit olmuştur. Onda fazlalık ve eksiklik yoktur. Buna göre tekbir Kur'ân'dan değildir. Mushaflarda mushafın hattı ile yazılan; "bismillahirrahmanirrahim" Kur'ân olmadığına göre, hiç yazılı olmayan tekbir, nasıl Kur'ân olarak algılanabilir. Ama bu ahad nakille sabit olmuş bir sünnet olduğundan İbn Kesir bunu müstehab kabul etmiştir. Yoksa bunu terk edenin hata işlemiş olduğunu kabul edecek şekilde vacib görmüş değildir.

Hafız Hakim Ebu Abdillah Muhaimmed b. Abdillah, Buharı ve Müslim'e hazırladığı "el-Müstedrek" adlı eserinde şunu zikretmektedir: Mekke'de Mescid-i Haram'da imamlık yapan mukri' (Kur'ân o kutucusu) Ebu Yahya Muhammed b. Abdillah b. Muhammed b. Abdillah b. Yezid anlattı dedi ki: Bize Ebu Abdillah Muhammed b. Ali b. Zeyd es-Sağ anlattı dedi ki: Bize Ahmed b. Muhammed b. el-Kasım b. Ebi Bezze anlattı: İkrime b. Süleyman'ı şöyle derken dinledim: Ben İsmail b, Abdullah b. Kustantin'c (Kur'ân'ı) okudum. "Ve'd-Duha"ya varınca, bana her sûrenin sonunda Kur'ân'ı hatmedinceye kadar tekbir getir, dedi. Çünkü ben Abdullah b. Kesir'e (Kur'ân'ı) okudum. "Ve*d-Du-ha"ya gelince, hatim edinceye kadar tekbir getir dedi. Ona da Abdullah b. Kesir haber verdiğine göre o, Mücahid'e Kur'ân'ı okumuş, Mücahid'in de ona haber verdiğine göre İbn Abbas kendisine bunu emretmiş. İbn Abbas'ın kendisine haber verdiğine göre Ubeyy b. Ka'b kendisine böyle yapmayı emretmiş. Ubeyy b. Ka'b'in ona haber verdiğine göre de Rasûlullah (sav) ona bunu emretmiş. Bu sahih bir hadis olmakla birlikte Buharı ve Müslim bunu (kitaplarında) rivayet etmemişlerdir.

[30]

(Duha Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun).

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/165.

[2] Buharı, IV, 1892; Müslim, III, 1422; Müsned, IV, 312

[3] Tirmizi, V, 442; Müslim, III, 1421; Humeydî, Müsned, II, 342: Taberânî, Kebir, II, 173

[4] Taberânî, Kebir, XXIV, 249; Ebû Bekr eş-Şeybânî, el-A'hâd ve'l-Mesâni, VI, 211; Heysemî, Mecma', VII, 138, -ravilerinden Um Hafs'ı tanımadığı kaydıyla-; ayrıca bk.: Müslim, III, 1664; İbn Hibban, Sahih, XIII, 167; Ebu. Davud, IV, 74;

Nesai, VII, 186, Müsned, VI, 142, 330.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/165-170.

[6] Taberânî, Evsat, I, 179-180, III, 297; Kebir, X, 277; Heysemî, Mecma', VII, 138-139 -ravilerinden Muaviye b. Abbas'ı tanımadığı bunun dışında Kebir'deki rivayetin senedinin hasen olduğu kaydıyla.- Ancak sözü geren Muaviye, Kebir'deki rivayette, değil, Evsat'taki rivayetlerin ilkinde geçmektedir

[7] Heysemî, Mecma', X, 377, -Muhammed b. Ahmed el-Medârî'yi tanımadığı, diğerlerinin de bazıları zayıf görülmekle birlikte sika olarak değerlendirildikleri kaydıyla-; Münzirî, Terğib, IV, 241 -isnadı inşaallah hasendir, kaydıyla-

[8] Müslim, I, 191; İbn Hibban, Sahih, XVI, 217; Nesai. es-Sunenu'l-Kübrâ, VI, 373, Taberânî. Kebir, VIII, 367.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/171-172.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/172-173.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/173-177.

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/177-178.

[13] Esasında merhum nu'fessirin kullandığı ifade "dört"Lür. dördüncü haslıktan sonra ter-t-cıımızdeki beşinci başlık yerine merhum mi'fessirimiz tarafından: "FasI" diye bir unvan kullanılmışın-. Biz bunu da "beşinci başlık" diye kaydetmeyi uygun gürdük

[14] Müslim, I, 381; Dârimi, I, 422; Nesaî, III, 17, Mtlsned, V, 447, 448

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/178-179.

[16] Müsited, II, 463; İteyh;ıkî, es-Sünena'l-Kübrâ, IV, 60; Heyscmî, Meana', VIII, 160 -ı;ı-vilerinin sahîh raviler oldukları kaydıyla-

[17] Muvatta, II, 94tt; Taberânî, Evsat, II, 50, V, H4; -'ister kendisinin, ister başkasının" anlamındaki ifadelet- olmadan: Buhâri, V, 2032, 2037; Tirmizî, IV, 321; Ebu Davud, IV,

[18] İbnu'l- Kayserârî, Tezkiretu'l-Huffâz, IV, 1303'te aynı manada yakın lafızlarla; ve: "Ha rib, oldukça nıunker okluğunu söylemiştir" dedikten sonra, Hatibin, ravilerinde Mu-sa'nın meçhul birisi olduğuna dikkat çektiğini kaycl edip hadisi onun uydurduğunu belirtmektedir.

[19] Buraya kadar, farklı lafızlarla yakın manada olma üzere: Müsned, IV, 344, V, 29; Ta-yalisi, Müsned, I, 187; Ebu Yala, Müsned, II, 227; Taherani, Kebir, XIX, 300

[20] Sadece bu ikinci bölümü: Taberânî, Kebir, VIII, 23H; İteyhâkı, Şuabu'l-İman, VII, 472; İhmn-Mübarek, Zühd, s. 229, 230.

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/179-180.

[22] el-WkaylîT Duafâ, I, 234'de bahis konusu edilen el-Hasen b. Ali el-Haşimînin rivayetlerinin münker olduğunu kayd ettiklen sonra hu tür rivayetlerine bu hadisi de örnek verdikten sonra "ancak onun rivayetiyle bilindiğini" ifade elmekteciir; thn Hacet, Teh-zıbu't-Tehzib, II, 265'ie hadisi kayd ettikten sonra: "Hu hadisın ancak ondan (yani el-Hiisen h, Ali el-Haşimi'den) diye hilindiğini ve bu hususta ona müabaai (ilınnııayac

[23] Bu lafızlarla hadisi tespit edemedik. Ancak, değeri oldukça az şeylerle de olsa dilenciye birçeyler vermeyi teşvike dair bazı rivayetler için hk.: Nesai, V, 81; İbn Ebi Şeyhe, Musannef, II, 353, 392; Müsned, IV, 70, V, 3H1, VI, 3Ü3, VI, 383, 435.

[24] Tirmizi, V, 30; İbn Mace, 1, 91; Tayalisi, Müsned, I, 291; Taberânî, Evsat, VII, 126.

[25] Kısmen daha muhtasar olarak: Hakim, Müstedrek, II, 573; Tsherani, Evsat, IV, 75, Kebir, XI, 455; Heysemi, Meema, VIII, 254 -nıvileinck'ıı Ata" b. es-Sıibin hafızasının k:ı-rıştıgıj kaydıyla

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/180-182.

[26] Bu lafızla tespii edemedik

[27] Müsııed, iv- 278, 375; »ezzar, Müsned, VIII, 226; Heysemî, Mecma', V, 217, VIII, 182.

[28] Nesai, VIII, 1H0, İSİ; Tirmizi, IV, 364; Ebu Davud, IV. 51; Müsned, III, 473, IV. 137. (4) TaJieranı

[29] Taberani , Evsiat, V, 61-62 (tim Ömer'den)

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/182-183.

[30] Hâkim, Müstedrek, III, 344

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/183-184.

İNŞİRAH SURESİ

1- Bir İşi Bitirdikten Sonra Bir Diğerine Yönelmek:

2- Amele Ara Verilebilir Mi?

İNŞİRAH SURESİ

Rahman Ve Rahim Allah'ın adı ile

Bütün ilim adamlarına göre Mekke'de inmiştir. Sekiz ayettir.[\[1\]](#)

1. Biz, göğsünü senin İç İn açıp genişletmedik mi?

"Şerhu's-sadr: Göğsün (açılıp genişletilmesi)"; anılması demektir. Yani Biz, senin göğsünü İslâm'a açmadık mı!

Ebû Salih, İbn Abhas'tan: Senin kalbini yumuşatmadık mı? diye açıkladığı rivayet etmiştir.

ed-Dahhak'ın rivayetine göre de İbn Abbas şöyle demiştir: Ey Allah'ın Ra-sûlü göğüs hiç açılır mı? diye sordular. "Evet, hem de genişler" diye buyurmuştur, Ey Allah'ın Rasûlü! Bunun bir alâmeti var mı? diye sordular. Şöyle buyurdu: "Evet, aldanış diyarından uzaklaşış, ebedilik diyarına dönüş, ölüm gelmeden önce ölüme hazırlanış."[\[2\]](#)

Bu anlamdaki açıklamalar daha önce ez-Ziimer Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Acaba -kendisi Rabbimden gelmiş bir nur üzere bulunup da- Allah'ın göğsünü İslam için genişlettiği bir kimse (sapıklıkta olan gibi) midir?" (ez-Zümer, 39/22) buyruğunu açıklarken geçmiş bulunmaktadır.

el-Hasen'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Biz, göğsünü senin için açıp genişletmedik mi?" Yani (göğsü açılıp) hüküm ve ilim ile dolduruldu.

Sahih'de, Enes b. Malik'ten, onun -kavminden bir kimse olan- Malik b. Sa'-saa'dan rivayete göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur; "Ben Beyt'in yanında uyku ile uyanıklık arasında iken birisinin şöyle dediğim duydum: Bu (bizim aradığımız) üç kişiden birisidir. Bana altından bir leğen getirildi. İçinde Zemzem suyu vardı. Göğsüm şuraya ve şuraya kadar açıldı." Katade dedi ki: Ne demek istiyor! diye sordum. (Malik): Karnının aşağı tarafına kadar dedi. (Peygamber devamla) buyurdu ki: "Kalbim çıkarıldı, kalbim Zemzem suyu ile yıkandı, sonra tekrar yerine kondu. Sonra da iman ve hikmet ile dolduruldu." Hadiste ayrıca uzunca bir olay nakledilmiştir.[\[3\]](#)

Peygamber (sav)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Beraberinde su ve kar bulunan bir kuş suretinde iki melek bana geldi. Onlardan biri göğsümü açtı, diğeri ise gagasıyla açarak onu yıkadı."[\[4\]](#)

Bir diğer hadiste şöyle denilmektedir; Bana bir melek geldi, kalbimin üzerini yardı, kalbimden bir parça çıkardı ve şöyle dedi: "Senin kalbin ona konulanı

oldukça iyice koruyan, güçlü bir kalptir. Güzlerin iyi gören basiretli gözlerdir. Kulakların iyi işitir. Sen Ailah'ın Rasûlü Muhammed'sin. Dilin doğru söyler, nefsin huzur ve sükun içerisindedir. Senin yaratılışın mükemmeldir ve sen dosdoğru bir kimsesin." [5]

"Açıp genişletmedik mi?" Genişlettik, anlamındadır. Bunun delili de bu buyruğa "ve... çok ağır gelen yükünü üzerinden indirmedik mi" buyruğunun ona atfedilmiş olmasıdır. Bu aynı manayı ihtiva eden bir atıf değil, tevili manaya yapılmış bir atıftır. Çünkü aynı manayı ihtiva edecek şekilde atfedilmek istenseydi: " Ve sana ağır gelen yükü indiriyoruz" demesi gerekirdi. O halde bu; "açıp, genişletmedik mi" buyruğunun "açıp genişlettik" anlamında olduğunun delilidir. Zaten; " ...ine' lafzı bir olumsuzluktur. İstifhamda da bir çeşit olumsuzluk mana vardır. Bundan sonra bir de olumsuz ifade geldi mi, artık mana tahkik ifade eder. Yüce Allah'ın: "Allah hakimlerin hakimi değil mi?" (et-Tin, 95/8) buyruğunun Allah hakimlerin en hakimidir anlamında olması gibi. Aynı şekilde: "Allah kuluna yet-mez mi?" (ez-Zümer, 39/36) buyruğu da böyledir. Abdu'l-Melik b. Mervan'ı öven Cerir'in şu beyiti de buna benzemektedir:

"Sizler bineklere binenlerin en hayırlıları,

Ve âlemler arasında en açık elli olan kimseler değil misiniz?"

Bu, siz böylesiniz, anlamındadır. [6]

2, 3- Ve sırtına çok ağır gelen yükünü üzerinden indirmedik mi?

"...Yükünü üzerinden İndirmedik mi?" Yani üzerinden günahını kaldırmadık mı? Enes (ikinci âyetin ilk kelimesini):"Çözmedik mi ve kaldırmadık mı?" diye okumuştur. İbn Mesud (ikinci âyeti): " Üzerinden ağır yükünü çözmedik mi?" diye okumuştur.

Bu âyet-i kerime yüce Allah'ın: "Allah geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın..." (el-Feth, 48/2) buyruğunu andırmaktadır.

Bütün bunlar peygamberlikten önce olmuştur, diye açıklanmıştır.

Vızr (yük): Günah demektir. Yani Biz, senin üzerinden daha önce içinde bulunduğun cahili halleri kaldırdık. Çünkü Peygamber (sav) her ne kadar bir puta ve heykele İbadet etmedi ise de kavminin yaptıkları pek çok işi yapardı. Katade, el-Hasen ve ed-Dahhak şöyle demişlerdir: Peygamber (sav)'ın kendisine ağır gelen birtakım günahları vardı, Allah, bütün bu günahları ona bağışladı.

"Sırtına çok ağır gelen,.." Yani bu ağır yükün sesi işitilinceye kadar ona ağır gelmişti. Dilekler eğer ağır yükün etkisi ile sesi işitilecek olursa. "Yük dışı devenin sırtına ağır geldi" derler. " Yükün sesini işittim" ifadesi de böyledir. Şair

Cemil şöyle demiştir:

"Ve nihayet onun ipleri gıcırdamaya başladığında, Göğsünün kemikleri parçalanıyor zannetti."

O halde "vizr" ağır yük demektir. e)-Muhāsibî dedi ki: Şayet Allah onu affetmemiş olsaydı, o yükün (günahın) ağırlığı(nın üzerinde kalacağı) kast edilmektedir.

"Sırtına çok ağır gelen" ona ağır gelip, onda güç, takat bırakmayan demektir. (el-Muhasibi) dedi ki: Peygamberlerin günahları bağışlanmış olmakla birlikte, bu şekilde ağırlık ile nitelendirilmesinin sebebi, onların bu günahlarından ötürü çokça üzülmeleri, pişmanlık duymaları ve hasret çekmeleridir (hayıflanmalarıdır).

es-Süddî dedi ki: "Yükünü üzerinden indirmedik mi?" Onun ağırlığını üzerinden kaldırmadık mı? demektir. Bu buyruk, Abdullah b. Mesud'un kıraatinde: Senin üzerinden ağır yükünü indirmedik mi?^[7] şeklindedir.

Biz, cahiliye döneminin günahlarının ağırlığını üzerinden kaldırdık, diye de açıklanmıştır.

el-Huseyn b. el-Fadl dedi ki: Bununla hala ve yanılmaları kastetmektedir. Ümmetin günahları diye de açıklanmıştır. Kalbi onlarla meşgul olduğundan ötürü günahları kendisine izafe etmiştir.

Abdu'l-Aziz b. Yahya ve Ebu Ubeyde dedi ki: Peygamberliğin ağır yükünü ve bu yükün gereklerini yerine getirmeyi sana hafiflettik ki, bunlar sana ağır gelmesin. Önceleri vahiy ona o kadar ağır geliyordu ki, neredeyse kendisini dağın tepesinden aşağıya atacaktı. Bu hali; Cebrail ona gelip, kendisini ona gösterinceye kadar devam etti. Delirmiş olabileceği korkusu giderildi, diye de açıklanmıştır.

Bir başka açıklama da şöyledir: Biz seni günah yükünü taşımaktan koruduğumuz gibi, peygamberlikten önceki kırk yıllık süre içerisinde pisliklerden muhafaza ettik; ta ki sana vahiy; pisliklerden arınmış olduğun bir hal-d,e ininceye kadar.

^[8]

4. Hem Biz şanını da yükseltmedik mi?

Mücahid: Ezan ile "yükseltmedik mi?" demektir, diye açıklamıştı". Hassan b. Sabit bu hususta şunları söylemektedir:

"Aydınlık yüzlüdür, üzerinde taşır nübüvvet mührünü Allah'tan tanıklık var buna, kul da söyler onu gördüğünü Peygamberinin adını adıyla birlikte zikrettirir Allah Beş vakitte müezzin dedikçe: Eşhedu en lâ ilahe illallah."

ed-Dahhak'dan rivayet edildiğine göre o, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Yüce Allah ona şunu söylemektedir: Ezanda, kamette, teşehhüdde, cuma gününde minberler üzerinde, ramazan bayramı, kurban bayramı günlerinde, teşrik günlerinde, Arafe gününde, cemrelerde, Safa ile Mer-ve'de, nikah hutbesinde, yeryüzünün doğularında ve batılarında Benim adım anıldı mı mutlaka sen de Benimle birlikte anılırsın. Eğer bir kimse şanı yüce Allah'a ibadet eder, cenneti, cehennemi ve tasdik edilmesi gereken herşeyi tasdik eder, fakat Muhammed Allah'ın Rasûlüdür, diye şahadet etmezse bunlardan hiçbirisinin faydasını görmeyen kâfir bir kimsedir.

"Biz" senin "şanını yükselttik." O bakımdan senden önceki peygamberlere indirilmiş kitaplarda seni andık, onlara senin geleceğini müjdelemelerini emrettik.

Senin dininin, üzerine üstünlük sağlamayacağı hiçbir din yoktur, anlamındadır, diye de açıklanmıştır. Bir diğer açıklamaya göre; semada melekler nez-dinde, yeryüzünde mü'minler nezdinde, senin sanını yükselttik. Âhirette de sana vereceğimiz Makanı-ı Mahmud ile pek üstün ve şerefli derecelerle şanını yücelteceğiz. [\[9\]](#)

5. Çünkü gerçekten güçlülük beraber kolaylık vardır.

6. Evet gerçekten güçlülük beraber kolaylık vardır.

Yani muhakkak darlık ve sıkıntıyla birlikte kolaylık, yani genişlik ve zenginlik vardır. Yüce Allah bunu tekrarlayarak: "Evet, gerçekten güçlülük beraber kolaylık vardır" diye buyurmaktadır.

Bazıları buradaki tekrarlama ifade için bir tekiddir, demiştir. "At at! Acele et acele et!" denilmesi gibi. Yüce Allah da şöyle buyurmuştur: "Sakının yakında bileceksiniz. Evet, sakının ileride bileceksiniz." (et-Tekasur, 102/3-4) Bunun benzeri cevap verirken: "Evet evet, hayır hayır" demek gibidir. Bundan maksat, gerekli açıklamayı yapmak ve mübalağa etmektir. Bu açıklamayı el-Ferrâ yapmıştır. Şairin şu beyitî de bu kabildendir:

"İçimden geçirdim bazı şeyleri

Nefsim için daha uygundur (evet) onun için daha uygundur."

Kimileri de şöyle demiştir: Araplar marife bir ismi sözkonusu edip, sonra onu tekrarlayacak olurlarsa aynı şeyi tekrarlamış olurlar. Eğer o ismi önce nekre (belirtisiz) olarak kullanıp, sonra onu tekrar ederlerse, o zaman bunlar farklı şeylerdir, iki ayrı varlıktır. Böylelikle (bu buyruk) ümidi daha bir pekiştirir, sabırlı olmaya daha çok teşvik eder. açıklamayı Saleb yapmıştır.

İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Ben bir zorluk yarattığım halde, iki kolaylık yaratmışımdır. Hiçbir zaman bir zorluk, iki kolaylığı yenmez. Hadis-i şerifte Peygamber (sav)'dan bu sûre hakkında şöyle buyurduğu zikredilmiştir: "Tek bir zorluk, iki tane kolaylığı asla yenik düşüremez."[\[10\]](#)

İbn Mesud dedi ki; Nefsim elinde olana yemin ederim ki, eğer zorluk bir taşın içerisinde dahi olsa, kolaylık onun bulunduğu yere girinceye kadar arkasından gider ve asla bir zorluk iki kolaylığı yenik düşüremez[\[11\]](#)

Ebu Ubeyde b. el-Cerrah, Ömer b. el-Hattab'a yazdığı mektubunda kalabalık Bizans ordularından ve onlardan korkusundan söz etmişti. Ömer (r.a) ona şunları yazdı; İmdi, herhangi bir mü'min bir zorluk ve sıkıntı ile karşı karşıya kalacak olursa, mutlaka ondan sonra yüce Allah, ona bir kurtuluş takdir eder ve hiçbir zaman bir zorluk iki kolaylığı yenemez. Yüce Allah kitabında şöyle buyurmaktadır: "Ey iman edenler! Sabredin, sabır yarışı yapın ve ribatta bulunun. Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz." (Al-i İmran, 3/200)[\[12\]](#)

Aralarında el-Cürcani'nin de bulunduğu bir topluluk da şöyle demiştir: Bu sonradan uydurulmuş bir açıklamadır. Eğer bu böyle olursa o vakit bir kimse: Bu atlı ile birlikte bir kılıç vardır. Şüphesiz bu atlı ile birlikte bir kılıç vardır, diyecek olursa, atlının bir, kılıçların da iki tane olması gerekirdi. Fakat doğrusu şöyle söylemek olmalıdır: Allah peygamberi Muhammed (sav)'ı malı az ve varlıksız olarak peygamberlikle görevlendirmişti. Müşrikler fakir olduğundan ötürü onu ayıpladılar. Öyle ki ona: Senin itin bir miktar mal toplayalım, demişlerdi. O da bundan ötürü kederlenmiş ve fakirliğinden ötürü kendisini yalanladıklarını sanmıştı. Yüce Allah, onu teselli etti ve onun üzerindeki nimetlerini sayıp döktü. "Çünkü gerçekten güçlkle beraber kolaylık vardır" buyruğu ile ona zengin olacağı vaadinde bulundu, Yani fakirsin diye seni ayıplamaları seni üzmesin. Çünkü bu zorluk ile birlikte acilen -yani dünya hayatında- bir kolaylık vardır. Yüce Allah, ona verdiği vaadi gerçekleştirmiştir. Hicaz ve Yemen fethini ona müyesser kılmadan ve ona genişlik vermeden önce vefat etmedi. Öyle ki, tek bir kişiye ikiyüz deve verebiliyor, çok değerli malları bağışlayabiliyor, ayrıca kendi aile halkı için de bir yıllık erzaklarını bir kenara ayırabiliyordu. Dünya hayatına dair bütün bu lütuf ve ihsanlar, her ne kadar Peygamber (sav)'a özgü ise de, bunun kapsamına -yüce Allah dilediği takdirde- ümmetinden bazı kimseler de girer. Daha sonra yüce Allah âhirette ona ihsan edilecek bir başka lütfü söz konusu etmektedir. Bu da Peygamber (sav)'a bir tesellidir, O bakımdan yüce Allah, ihtida ile (yani yeni bir cümle olarak): "Evet, gerçekten güçlkle beraber kolaylık vardır" diye buyurmuştur ki; bu (öncekinden) farklı bir şeydir. Bunun

yeni bir başlangıç olduğunun delili ise; başına "fe" yahut "vav" ya da atfa delâlet eden başka herhangi bir harfin (edatın) gelmemiş olmasıdır. O halde bu, bütün mü'minler için umumi bir vaaddir ve kimse bunun dışında değildir. Yani dünya hayatında müminlerin karşı karşıya kaldığı zorluklarla birlikte âhi-rette kaçınılmaz olarak bir kolaylık vardır. Bazan dünyadaki kolaylık ile âhi-retteki kolaylık da bir arada bulunabilir. Haberde yer alan "bir zorluk, iki kolaylığı asla yenemez" ifadesi tek bir zorluğun her ikisini yenik düşüremeyeceği ancak eğer galib gelirse onlardan birisinin ötekini yenebileceğini göstermektedir ki bu da (yenik düşecek olanın) dünyadaki kolaylık olduğu anlaşılmaktadır. Âhiretteki kolaylık ise, kaçınılmaz olarak gerçekleşecektir ve hiçbir şey onu yenik düşüremez.

Yahut şöyle de açıklanabilir: "Evet, gerçekten güçlkle" bu Mekkelilerin Peygamber (sav)'ı Mekke'den çıkarmaları demektir; "beraber kolaylık vardır." Bu da onun çanla, şerefle, güç ve kuvvetle onbin kişi ile birlikte Mekke'nin fethi gününde Mekke'ye girmesidir. [\[13\]](#)

7. O halde boş kaldın mı hemen yorul!

8. Ve yalnız Rabbine yönel!

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Bir İşi Bitirdikten Sonra Bir Diğerine Yönelmek:

"O halde boş kaldın mı" buyruğu hakkında İbn Abbas ve Katade şöyle demişlerdir: Namazını bitirdin mi "hemen yorul!" Yani duaya yönelmekte mübalağa et ve O'ndan ihtiyacın olan şeyleri iste!

İbn Mesud dedi ki: Farzları eda edip bitirdiğin vakit, gece namaza kalkmak suretiyle yorul.

el-Kelbi dedi ki: Risaletini tebliğ etmeyi bitirdin mi "hemen yorul!" Yani kendi günahın, mü'minler ve mü'min kadınlar için mağfiret dile!

d-Hasen ve yine Kacade şöyle demişlerdir: Düşmanın ile cihadını bitirecek olursan, hemen Rabbine ibadet ile yorul.

Mücahid'den: "O halde" dünya işlerini bitirip "boş kaldın mı hemen" namaz kılmakla "yorul" diye açıkladığı nakledilmiştir. el-Hasen'den de buna yakın bir açıklama nakledilmiştir.

el-Cüneyd dedi ki: İnsanların işlerini bitirdin mi hemen hakka ibadete gereği gibi gayret göster.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Bazı bid'atçiler bu âyet-i kerimeyi "sad" harfini kesre ile ve (fiilin) ilk harfini hemze kabul ederek: "Nasbet, tayin et" diye okumuşlar ve şöyle demişlerdir: Bu; yerine haLife olarak geçecek olan imamı nasbet anlamındadır. Ancak böyle bir şey hem kıraat bakımından, hem mana bakımından batıldır. Çünkü Peygamber (sav) hiçbir kimseyi yerine halife tayin etmiş değildir. Kimi cahiller de bu lafzı "be" harfini şeddeli olarak; " Yönel, dökül" diye okumuşlardır ki; bunun da anlamı şu olur: Sen cihadını bitirdin mi ülkeneye geri dönmek için acele davran, gayret göster. Bu da kıraat bakımından - icmaa aykırı olduğundan ötürü- bâtıldır. Fakat anlamı doğrudur. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sefer (yolculuk) azaptan bir parçadır. Sizden herhangi birinizi uykusundan, yemeğinden, içeceğinden alıkoyan Bundan dolayı herhangi biriniz ihtiyacını karşılayacak olursa, ailesine dönmekte acele etsin."[\[14\]](#)

İnsanlar arasında azapları en şiddetli olanlar ve varacakları yer ile akıbetleri en kötü olan kimseler, doğru bir manayı alıp, o manaya uygun kendiliğinden bir kıraat ya da bir hadis uyduran kimsedir. Böyle bir kimse hem Allah'a, hem de ü'nun Rasûlüne karşı yalan söylemiş olur. Allah'a karşı yalan uydurup, düzenden daha zalim kimdir?

el-Mehdevî decii ki: Ebu Cafer el-Mansur'dan rivayet edildiğine göre o (ilk âyet olan "Biz göğsünü senin için açıp genişletmedik mi" (1. âyet) buyruğun-daki); "Açıp, genişletmedik mi" anlamındaki lafzı; şeklinde "ha" harfini üstün olarak okumuştur ki, böyle bir okuyuşun doğruluğu çok uzak bir ihtimaldir, (Sonunda) şeddesiz bir "nûn" takdiri ile açıklanabilir, Sonra da bu "nün" vakıf halinde "elif ile değiştirilmiş, arkasından vasıl hali vakfa göre yorumlanıp, arkasından da "elif" hazfedilmiş. Buna uygun olarak şu beyit zikredilmiştir:

"Gelip seni bulan, kederleri

Kamçı ile atın kulakları araşma indirdiğin darbe gibi bir darbe ite vur (ve uzaklaştır)."

Şair burada: demek istemiştir.

Ebu's-Semmal'den "boş kaldın mı" anlamındaki lafzı "re" harfini kesreti olarak; diye okuduğu rivayet edilmiştir ki; bu da bu kelimenin bir söyleniş tarzıdır. "Yönel!" anlamındaki lafız; "(Başkalarını) yönelt" diye de okunmuştur ki: insanları onun nezdinde bulunanlara yönelt ve onlara olan rağbetlerini arttır, demek olur. [\[15\]](#)

2- Amele Ara Verilebilir Mi?

İbnu'l-Arabî dedi ki: Şureyh'den rivayet edildiğine göre, o bir bayram gününde oyun oynayan bir topluluğun yanından geçmiş ve: Sâri' (olan Allah) bunu emretmemiştir, demiştir. Ancak bu tartışılır bir husustur. Çünkü Habeş-iiler bayram gününde Peygamber mescidinde kılıç ve kalkanlarla oynuyorlar ve Peygamber (sav) onları seyrediyordu. Ebu Bekir, Rasûkılıah (sav) m evine Aişe (r.anha)'m yanına girip de yanında ensar kızlarından şarkı söyleyen iki küçük kız görmüş. Ebu Bekir: Rasûlullah (sav)'ın evinde şeytanın ş'Aîkvbm «vı söyleniyor, diye çıkışmış, Peygamber: "Onları bırak ey Ebu Bekir! Çünkü bu bir bayram günüdür" diye buyurmuştur.^[16]

Esasen sürekli olarak işe yönelmek ve çalışmak gerekli olan bir şey değildir. Hatta böyle bir şey insanlar için hoş karşılanmamıştır. ^[17]
(İnşirah Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun).

^[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/187.

^[2] Ta heri, Câmiu'l-Beyân, VIII, 26; Ehı Nuaym, Hüye, IX, ^49; İbn Kesir, Tefsir, II, 175. 176

^[3] Bukârî, III. 1410; Müslim, I, 150, Müsned, IV, 20K.

^[4] Kaynağını tespit edemedik. Merhum mlıfessirimiz: "Rııviyc: rivayet edilmiştir diyerek, hadisin sıhhat itibariyle pek iyi bir durumda olmadığına işaret etmektedir.

^[5] Kaynağını tespit edemedik.

Burada hadisle geçen bazı lafızlara dair açıklamalım ihtiva eden iki satırlık bir ibare, esasen manaları tercümede dere edildiğinden dolayı ayrıca tercüme edilmemiştir.

^[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/187-189.

^[7] Âyetin tefsirinin hasında İbn Me.sıd'ın kıraatinin, indirmedik ini" yerine; "çözmedik mi" şeklinde okluğu belirtilmişti Diğer kaynaklarda içareı edilen kıraaı şekli de; 'çözmedik mi" nıanasındadır. (Tiibeî, XXX. 234, cl-Ferrâ, Meâni'l-Kur'ân, III, 275.)

^[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/189-190.

^[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/191.

^[10] Hâkim, Müstedrek, II, 575; Ehil İlheyde'ye yazdığı mektubunda: Ömer -r.a- in sözü olarak: Muuatta, II, 446; Müstedrek, II, 529; İbn Ebi Şeyhe, Musannef, VII, 9; hu sözün çeşitli isnad şekil lerindeki rivayetlerinin bıı- değerenil irmesi

için hk. İbn Hacer, Fethu'l-Bari, VIII, 712.

[11] Suyutî, ed-Durru'l-Mensur, VIII, 551

[12] İbn Ehi Şeyhe, Musannef, VII, 9

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/192-194.

[14] Buhârî, III, 1093; Müslim, III, 1526; İbn Mace, II, y62; Muvatta, 11, 980; Müsned, II, 236. 445, 496.

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/194-196.

[16] Buhârî, I, 335, III, 1298; Müslim, II, 608; Nesai, III, 195, 196; Müsned, VI, 33, H4, 99, 127.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/196.

TİN SURESİ

1- Buradaki "İncir ve Zeytin"den Kasıt:

2- Bu Görüşlerin Sahih Olanları:

3- İncirde Zekât Var mıdır?

1- Ahsen-i Takvîm'de Yaratılan İnsan:

2- Aşağuların Aşağısına İndirilen İnsan:

TİN SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Çoğunluğun görüşüne göre Mekke'de inmiştir. İbn Abbas ve Kalade Medine'de indiğini söylemişlerdir. Sekiz âyel-i kerimedir. [\[1\]](#)

1. Andolsun incire ve Zeytine

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Buradaki "İncir ve Zeytin"den Kasıt:

"Andolsun incire ve zeytine" buyruğu hakkında İbn Abbas, el-Hasen, Mü-cahid, İkrime, İbrahim en-Nehâî, Ala b. Ebi Rebâh, Câbir b. Zeyd, Mukatil ve el-Kelbi şöyle demişlerdir: Bu sizin yemekte olduğunuz, incir ve yağım sıkıp çıkardığınız, bildiğiniz zeytindir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ve Turu Sina'dan çıkan yağ veren ve yiyenlere katık olan bir ağaç da (yarattık)." (d-Mu'mininun, 23/20)

Ebu Zerr dedi ki: Peygamber (sav)'a bir sepet incir hediye edildi, o: "Yeyiniz" diye buyurdu ve kendisi de ondan yedi. Sonra da şöyle buyurdu: Eğer bir meyvenin cennetten inmiş olduğunu söyleyecek olsaydım, o budur diyecektim. Çünkü cennetin meyvelerinin çekirdeği yoktur. Siz bunu yiyiniz. Çünkü bu meyve basurları keser ve nükris (diye bilinen eklemdeki ağrılar demek olan gut) hastalığına karşı fayda sağlar." [\[2\]](#)

Muaz'dan rivayet edildiğine göre o bir zeytin çubuğu ile dişlerini misvak-lamış ve şöyle demiştir: Peygamber (sav)'i şöyle buyururken dinledim: "Zey-ün (ağacının çubuğu} ne güzel misvaktır! O mübarek bir ağaçtandır, ağıza hoş bir koku verir ve dişlerin sarılığını giderir. O benim de, benden önceki peygamberlerin de misvakıdır." [\[3\]](#)

Yine İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre incir, Nuh (a.s)'ın Cudi üzerinde inşa ettiği mescid, zeytin Beytu'l-Makdis mescididir, demiştir. ed-Dahhak da, incir Mescid-i Haram, zeytin Mescid-i Aksa'dır demiştir, tbn Zeyd'e göre incir Di mask mescidi, zeytin de Beytu'l-Makdis'in mescididir.

Katade: İncir Şam'ın üzerinde inşa edildiği dağdır, zeytin Beytu'l-Makdis'in üzerinde bulunduğu dağdır, demiştir.

Muhammed b. Ka'b dedi ki: İncir Ashab-ı Kehfin mescidi, zeytin İlya mescidi

demektir.

Ka'b el-Ahbar ve yine Katade ile İklime ve İbn Zeyd şöyle demişlerdir: İncir Dımaşk, zeytin Beytu'l-Makdis'tir. et-Taberi'nin tercih ettiği de budur.

el-Ferrâ dedi ki: Ben Şam ahalisinden bir kişiyi şöyle derken dinledim: İncir Ilulvan'dan, Hemezân'a kadar olan bölge arasındaki dağlardır. Zeytin ise Şam dağlarıdır.

Bunların Şam'da iki dağ oldukları da söylenmiştir. Süryanice de bunlara Turu Zeytâ (zeytin dağı) ve Turu Tinâ (incir dayı) denilir. Bu dağlara bu isimlerin verilmiş sebebi bu dağlarda bu meyvelerin yetişmesidir. Ebu Mekîn de İkrime'den böylece rivayet etmiştir. Buna göre İkrime, incir ile zeytin Şam diyarında iki dağın adıdır, demiştir. en-Nabiğa da şöyle demiştir:

"O bulutlar yan taraftan Teyn denilen yere geldiler."

Burada (Teyn) bir yerin adıdır.

Muzafın hazfedilmiş olma ihtimali de vardır. Yani incir ve zeytinin bittiği yere andolsun, demek olabilir. Fakat Kur'ân'ın zahiri ifadelerinden buna dair bir delil olmadığı gibi; ona muhalefet etmenin caiz olmadığı zatın buyruklarından da böyle bir delil bulunmamaktadır. Bu açıklamayı en-Nehhas yapmıştır. [4]

2- Bu Görüşlerin Sahih Olanları:

Bu görüşlerin en sahih olanı birincisidir. Çünkü hakikat anlamı odur. Bir delil bulunmadıkça da hakikat anlamı bırakılıp, mecazî anlama geçilmez. Şanı yüce Allah'ın incire yemin etmesi, cennette Adem (a.s)'ın kendisi ile örtüldüğü ağaç oluşundan dolayıdır, Çünkü yüce Allah: "Ve üzerlerine cennet yapraklarından üstüste koyarak örtmeye başladılar." (el-A'raf, 7/22) diye buyurmuştur ki; bu koydukları şey de incir ağacının yaprağı idi.

Bir başka açıklamaya göre, incir ile yemin etmesi, bu meyvedeki pek büyük lütfü açıklaması içindir. O görünüşü itibariyle güzel, tadı hoş, kokusu hoş, toplanması kolay ve büyüklüğü de bir lokma kadardır. Bu hususta şu beyitleri söyleyen ne güzel söylemiş:

"Kuşluk vaktinde dallardaki incire bak! Derisi parçalanmış, boynunu yana yatırarak Sanki elinden alınmış bir nimetin sahibi idi De, elbisesi yeni iken. sonra eskidi Tepelerdeki en küçük, onların en büyükleridir Fakat yollarda onun için çağırılır."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"İncir bana göre her meyveden üstündür Parlak dalında eğilip büküldüğü vakit
Yüzü tırmalanmış, balı akmış

Sanki Allah'a haşyetinden riikua eğilmiş."

Yüce Allah'ın zeytine yemin etmesi ise su buyruğunda onu ibrahim (a.s)'a benzetmesinden dolayıdır. "Mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulan..". (cn-Nur, 24/35) Şam ve Mağrib ahalisinin çoğunlukla kullandıkları kanık odur. Onlar zeytini katık olarak kullandıkları gibi, pişirdikleri yemeklerde de (yağını) kullanıyorlar, onunla kandillerini tutuşturarak aydınlanıyorlar. Karın hastalıkları, çeşitli yaralar ve irinlerin tedavisinde kullanılır. Onda pekçok faydalar vardır. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sız zeytinyağını yiyiniz, onu vücudunuza sürünüz. Çünkü o hiç şüphesiz mübarek bir ağaçtandır."^[5]

Bu hususa dair açıklamalar daha önceden el-Mu'minin Sûresinde (24/35. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.^[6]

3- İncirde Zekât Var mıdır?

İbnu'l-Arabî dedi ki: Şanı yüce yaratıcının inciri yaratmak ile bize lülfu-nu hatırlattığı ve ondaki lütfün büyüklüğün gıda olarak kullanılıp, saklanabilme özelliği olması dolayısıyla biz incirde zekâtın sözkonusu olduğu görüşündeyiz. İncire zekâtın düştüğünü açıkça ifade etmekten birçok ilim adamının kaçınmasının sebebi ise, yöneticilerin zulmünden kaçınmak işlemdendir. Çünkü onlar zekata tabi olan mallar hususunda haddi aşar, ilen giderler. Çok doğru sözlü yüce Peygamberin (Allah'ın salat ve selâmı ona) haber verip, uyardığı şekilde, zekâtı ödenmesi gereken bir borçmuş gibi (zorbalıkla) tahsil etmeye kalkışır. Bundan dolayı ilim adamları yöneticilere haksızca ve zulümle başkalarının malına el uzatmaları için fırsat vermek istemediler. Şu kadar var ki; kişinin Rabbinin üzerindeki nimetin hakkını ödemek suretiyle üzerine düşen görevini yerine getirmesi gerekir. Şafîî, bu ve benzeri illet (sebeb) dolayısıyla şöyle demiştir: Zeytinde zekat yoktur. Fakat sahih olan, her ikisinde de (incirde ve zeytinde de) zekatın vacib olduğudur,^[7]

2. Sina dağına

İbn Ebî Necîh, Müeahid'den "dağına" (anlamına gelen: Tur lafzını) "dağ" diye, "Sina (Sinin)" lafzını da -Süryanicede- mübarek diye açıkladığını rivayet etmiştir.

İkrime'den gelen rivayete göre o, İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmiş-tir: "Tur" dağ "Sînîn": ise güzel demektir. Katade dedi ki: Sînîn mübarek ve güzel

demfckır, demiştir.

İkrime'den şöyle dediği nakledilmiştir: (Sînîn, Sîna) şanı yüce Allah'ın kendisinden Musa (a.s)'a seslendiği dağdır. Mukati] ve el-Kelbî şöyle demişlerdir: "Sînîn (Sina)" kendisinde meyve veren ağaç bulunan her bir dağdır. Bu Sînîn ve Sina diye anılır, Nabat dilinde böyledir,

Amr b. Meymısın'dan şöyle dediği nakledilmiştir: Mekke'de yatsı namazını Ömer b. d-Hattab ile birlikte kıldım, ü "Andolsun İncire ve zeytine, Sî-nâ dağına ve şu emin beldeye ki" buyruklarını okudu. "Sînâ dağına" anlamındaki buyruğu; diye okudu. (Amr) dedi ki: Abdullah (b. Me-sud)'ın kıraatinde de böyledir. Beyt'i tazim etmek için de sesini oldukça yükseltti. İkinci rekatte de "Rabbinin Fil sahihlerine ne ettiğini görmedin mi?" (el-Fil, 105/1) ile "Kureyş'in güvenlik ve esenliği içm"(Kureyş, 106/1) sûrelerini arka arkaya okudu.

Bunu İbnu'l-Enbari zikretmiştir.

en-Nehhâs dedi ki: Abdullah (b. Mesud)'un kıraatinde "sin" harfi kesreli olarak; "Sina:" şeklindedir. Amr b. Meymun'un Ömer'den rivayetine göre ise "sin" harfini üstün olarak okumuştur.

el-Ahfeş dedi ki: "Tür" bir dağdır, "Sînîn" de ağaç demektir. Tekili "sînî-niye" diye gelir. Ebu Ali dedi ki: "Sînîn" lafzı "fi'lil" vezninde olup "lam"a tekabül eden "nun" harfi bu lafızda tekrarlanmıştır. Kaygan yer olan "zihlîl"; bir parça kuru hurmayı anlatan "kirdide" ile uzun için kullanılan "hinzid" lafızlarında tekrarlandığı gibi.

"Sina" lafzı munsarîf olmadığı gibi ".sînîn" lafzı da munsarîf değildir. Çünkü burası bir bölgenin yahut bir yerin adıdır. Eğer bir mekanın yahut bir konaklama yerinin ismi kabul edilse ya da müzekker bir isim olarak değerlendirilse, munsanf olur. Çünkü bu durumda müzekker olan bir varlığa, müzekker olan bir isim verilmiş olur.

Yüce Allah'ın bu dağa yemin etmesinin sebebi bunun Şam ve mukaddes arzda bulunmasıdır. Yüce Allah, bu ikisini de mübarek kılmıştır. Nitekim yüce Allah; "çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksu'ya..." (el-İsra, 17/1) diye buyurmuştur. [8]

3- Ve şu emin beldeye ki...

Bununla Mekke'yi kastetmektedir. Yüce Allah'ın burayı "emin" diye adlandırması buranın güvenli olmasından dolayıdır. Nitekim bir başka yerde: "Kendilerine güvenli, kutsal bir belde yaptığımızı..." (et-Ankebut, 29/67) diye buyurmaktadır. O halde burada "emin"; amin (güvenlik içerisinde olan)

demektir. Bu açıklamayı el-Ferrâ ve başkaları yapmıştır. Şair de şöyle demiştir:
"Ey Esmâ! Yazık sana bilmiyor musun ki ben,
Bana güvenen (emin) kimseye hainlik etmeyeceğime yemin ettiğimi?"
İşte yüce Allah, "incir" ile Dımagk'ı, "zeytin" ile Beytu'l-Makdis'i kastetmiştir
diyenler bunu delil gösterirler. Yüce Allah İsa (a.s)'ın barınağı olduğu için
Dımaşk dağına, peygamberlerin ikametgahı olduğu için Beytu'l-Makdis dağına,
İbrahim'in eseri ve Muhammed'in yurdu olduğu için Mekke'ye yemin etmiştir. -
Allah'ın salât ve selâmı hepsine ulsun.- [\[9\]](#)

4. Andolsun Biz, İnsanı gerçekten ahsen-i takvimde yarattık.
5. Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Ahsen-i Takvîm'de Yaratılan İnsan:

"Andolsun ki Biz, insanı... yarattık" buyruğu yeminin cevabıdır. "İnsan" ile kastedilen kâfirdir. Bunun Velid b. el-Muğire olduğu söylendiği gibi, Kelede b. Esîd olduğu da söylenmiştir. Buna göre buyruk, öldükten sonra dirilişi inkâr edenler hakkında inmiştir.

"insan" ile kastedilenin Adem ve onun soyundun gelenler olduğu da söylenmiştir.

"Ahsen-İ takvîm'de" buyruğu ile, onun mutedil ve dengeli yaratılışı ile gençliğinin olgunluğu kast edilmektedir. Genel olarak müfessirler böyle açıklamışlardır. O varlıkların en güzelidir. Çünkü herşey yüzüstü (yürüyecek şekilde) yaratılmış olduğu halde yüce Allah insanı dimdik yaratmıştır. Onun akıcı bir dili vardır, elleri vardır, kendileriyle yakaladığı parmakları vardır.

Ebû Bekr b. Tâhir dedi ki: O akıl ile süslü, ilâhî emri yerine getiren, ayır-dedme gücü ile doğru yola iletilmiş olan ve boyu yukarı doğru uzayan, yediği herşeyi eliyle uzanıp alan bir varlık olarak yaratılmıştır.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Yüce Allah'ın insandan daha güzel bir yaratığı yoktur. Yüce Allah, onu canlı, bilgi sahibi, kudret sahibi, irade sahibi, konuşan, işiten, gören, işini çekip çeviren ve hikmetli bir şekilde davranan bir varlık olarak yaratmıştır. Bütün bunlar ise yüce Rabbin sıfatlarıdır. Bazı ilim adamları da bunları ifade etmişlerdir. "Allah Adem'i kendi sureti üzere yaratmıştır"[\[10\]](#) buyruğu da bu hususu beyan etmektedir. Bundan maksat da az önce sözünü ettiğimiz sıfatlarına

(kısmen) sahih olması demektir. Bir rivayetle; "Rahmanın sureti üzere"[\[11\]](#) denilmektedir. Rahmanın müşahhas bir sureti nasıl olabilir ki? O halde geriye sadece bunların mana olarak anlamları kalmaktadır.

el-Mubarek b. Abdu'l-Cebbar el-Ezdi bize haber vererek dedi ki: Bize Kadı Ebü'l-Kasım Ali b. Ebi Ali el-Kadi el-Muhassin babasından haber vererek dedi ki: İsa b. Musa el-Haşimi eşini pek çok severmiş. Bir gün ona: Eğer sen aydan daha güzel değilsen benden üç talak ile boş ol, dedi. Hanımı kalkıp, ondan perde arkasına çekildi ve sen beni boşamış oldun, dedi. Çok zorlu bilgece geçirdi. Sabah olunca Mansur'un sarayına gitti, ona durumu haber verdi. Bu işe katlanamayacağını açıkladı. Bunun üzerine (Mansur) fakihleri huzuruna çağırdı, onlardan fetva isledi. Bütün hazır bulunanlar: Hanımı boş oldu, dedi. Ebu Hanife mezhebine mensub bir kişi müstesna, o susuyordu. Mansur ona: Sen ne diye konuşmuyorsun? dedi. Adam ona şu cevabı verdi: Rahman ve rahim Allah'ın adı ile; "Andolsun incire ve zeytine, Sina dağına ve şu emin beldeye ki; andolsun Biz İnsanı gerçekten ahsen-i takvimde yarattık." Ey müminlerin emiri! O halde insan eşyanın en güzelidir, ondan daha güzel hiçbir şey yoktur. Bunun üzerine Mansur, İsa b. Musa'ya; Durum bu adamın dediği gibidir. Haydi hanımın yanına giL, dedi. Ebu Cafer el-Mansur .idamın hanımına da: Kocana itaat et, ona isyan etme, o seni boşa-mış olmadı, diye haber gönderdi.

İşte bu insanın batinen, zahiren, görünüşünün güzelliği ve hilkatının yapısı itibariyle Allah'ın yarattığı en güzel mahluk olduğunu göstermektedir: İçindekileriyle baş. birarada topkdıklarıyla göğüs, ihtiva ettikleriyle karın, iğinde sakladıklarıyla fere, yakaladıklarıyla e!ler ve yüklenip taşıdıkları yi a ayaklar... Bundan dolayı filozoflar şöyle demişlerdir: Şüphesiz ki, insan küçük evrendir. Zira yaratılmışlarda bulunan her ne varsa onda toplanıp biraraya getirilmiştir. [\[12\]](#)

2- Aşağuların Aşağısına İndirilen İnsan:

"Sonra onu aşağıların aşağısına" yani erzel-i ömre (ömrün en kölü, en fena çağına) "döndürdük." Bu da gençlikten sonra ihtiyarlık, güçten sonra zayıflık halidir. Nihayet insan birinci halindeki çocuk gibi olur. Bu açıklamayı ed-Dahhak, el-Kelbi ve başkaları yapmıştır.

İbn Ebi Necih'in, Mücahid'den rivayetine göre; "sonra onu aşağıların aşağısına" cehennem ateşine "döndürdük" diye açıklamıştır ki, maksat kâfirdir, Ebu'l-Aliye de böyle açıklamıştır.

Bir açıklama da şöyledir: Yüce Allah, insanı yapısının üzerinde kurulduğu o

üstün niteliklerle nitelendirince, insan azdı ve üstünlük tasladı. Öyle ki; "ben sizin yüce Rabbinizim" (en-Nâziât, 79/24) diyecek noktaya kadar geldi. Allah kulunun bu durumunu bildiğinden, ilâhî hükmünü kendisi verdiğinden, onu aşağıların aşağısına döndürdü. Bu da içini pislik ve necasetle doldurmak, kimi zaman istiyerek, kimi zaman da mecbur kalarak görülmedik bir şekilde bu pisliği dışına çıkartmak sureti ile bunu yaptı. Ta ki o, durumunun bu olduğunu görüp, gerçek değerinin ne olduğunu bilip haddini aşmasın.

Abdullah (b. Mestıd) ("aşağıların aşağısına" anlamındaki buyruğu): "Aşağılıkların aşağısına" diye okumuş ve; "Aşağıların aşağısı" çoğuldur, demiştir. Çünkü "insan" lafzı da çoğul anlamındadır. Eğer: "Aşağının aşağısına" demiş olsaydı yine caiz olurdu. Çünkü "insan" lafzı tekildir. "Bu ayakta duran en faziletli kişidir" denilir fakat -bu anlamda- denilemez. Çünkü tekil için zamir kullanılır: Eğer tekil için zamir kullanılmamış ise o zaman ona ait olarak kullanılan isim tekil de gelebilir, çoğul da gelebilir. Yüce Allah'ın şu buyruklarında olduğu gibi: "Doğruyu getiren ve onu doğrulayan(-Ax) ise onlar sakınanların ta kendileridir." (ez-Zümer, 39/33); "Muhakkak Biz insana tarafımızdan bir rahmet tattırdığımızda bundan dolayı o sevinir. Şayet... onlara bir kötülük isabet etse..." (eş-Şura, 42/48)

"Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük" buyruğunun, onu sapıklığa geri döndürdük, anlamında olduğu da söylenmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Gerçekten insan ziyandadır. İman edip, salih ameller işleyen., der müstesna."(el-Asr, 103/2-3) Bu gibi kimseler müstesna. Onlar o hale geri döndürülemezler demek olur. "Aşağıların aşağısı" cehennem ateşidir, diyenlerin görüşlerine göre ise (bir sonraki âyetteki) istisna muttasıldır. Bundan maksat ihtiyarlıktır, diyenlerin görüşlerine göre ise munkatı'dır. [\[13\]](#)

6. İman edip, salih ameller işleyenler müstesna. Çünkü onlar için sonu gelmez bir mükâfat vardır.

"İman edip, salih ameller işleyenler müstesna." Bunların yaptıkları iyilikleri yazılır, kötülükleri silinir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. O şöyle demiştir: Bunlar (kötülükleri silinenler) ise oldukça yaşlı kimselerdir. Bunlar yaşlılıklarında yaptıklarından ötürü sorumlu tutulmazlar.

ed-Dahhak, ondan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Kul eğer gençliğinde çokça namaz kılan, çok oruç tutup sadaka veren bir kimse ise daha sonraları (yaşlanınca) gençliğinde işlediği amelleri işleyemeyecek kadar zayıf düşerse, yüce Allah gençken işlediği amelleri, mükâfatını (işlemiş gibi) yazar. Bir hadiste

Peygamber (sav) şöyle buyurmuştu "Kul yolculuğa çıkar yahut hastalanırsa Allah, ona sağlıklı ve ikamet halinde iken yaptığı amellerin benzerini ya zar. " [\[14\]](#)

"İman edip, salih ameller işleyenler müstesna" buyruğunun böyledir bunamazlar ve kocamazlar, alim olup ilmiyle amel eden kimsenin aklı başından gitmez, diye ele açıklanmıştır. Asım el-Ahvel'den, onun İkrime'den rivayetine göre İkrime şöyle demiştir: Kur'ân okuyan bir kimse erzel-i ömre (ihtiyarlığa, bunaklığa) döndürülmez. İbn Ömer'den: onun Peygamber (sav)dan rivayetine göre Peygamber şöyle buyurmuştur: "Ömrü uzayıp da ameli güzel olan kimseye no mutlu!" [\[15\]](#)

Rivayet olunduğuna göre; mümin kul vefat ettiğinde Allah onun üzerinde görevli olan iki meleğe kıyamet gününe kadar kabri başında ibadet etmelerini emreder ve bu İbadetleri onun için yazılır.

"Çünkü onlar için sonu gelmez bir mükâfat vardır." ed-Dahhak dedi ki: Amelsiz mükâfatları vardır. Bunun sonu kesilmeyen (mükafat) demek olduğu da. söylenmiştir. [\[16\]](#)

7. O halde bundan sonra din hususunda hangi şey seni yalanlayabilir?

Denildiğine göre burada hitab, azarlamak ve delili kabul etmek zorunda bırakmak için kâfirlere dir. Yani ey insan! Sen Allah'ın seni ahsen-i takvimde yaratmış olduğunu, seni erzel-i Ömre geri döndüreceğini, seni bir halden bir diğer hale geçireceğini bildiğine göre, ölümden sonra dirilişi, amellerin karşılığının görüleceğini -üstelik Mıhammed (sav) da bunu sana haber vermişken- seni yalanlamaya iten nedir?

Hitabın Peygamber (sav)'a olduğu da söylenmiştir. Yani sana gelen Allah'ın buyrukları ile birlikte şuna da kesin olarak inan ki; O, hüküm verenlerin arasında hükmü en iyi ve en sağlam olandır. Bu anlamdaki açıklama Kaîade'den rivayet edilmiştir. Yine Katade ve el-Ferrâ şöyle demişlerdir: Yani bu açıklamadan sonra; ey Peygamber seni kim yalanlayabilir?

Bu açıklamayı Taberi de tercih etmiştir. Sanki şöyle buyurmuş gibidir: Buna kim güç yetirebilir ki? Yani insanı yaratmaya muktedir olduğumuza, amellerin karşılığının mükâfat ve cezanın tarafımızdan verileceğine dair kudretimiz açıkça ortaya çıktıktan sonra, mükâfat ve ceza hususunda seni kim yalanlayabilir? Şair de şöyle demiştir:

"Temimlilere (yaptıklarının) karşılığım verdik biz Tıpkı» bizim atalarımızın -

geçmiş dönemde- onların önceki atalarına (yaptıklarının) karşılığını verdikleri gibi." [17]

8. Allah hâkimlerin hâkimi değil mi?

Yani bütün yarattıklarında sanatı en sağlam olan hâkim değil mi? "Hakimlerin hakîml"nin hak ile hükmeden, yaratıklar arasında adalet yapan anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu buyruk, kâfirler arasından ezelî yaratıcının varlığını kabul eden kimseler hakkında bir takdir vardır. İstifham hemzesi (mi anlamını veren soru edatı) eğer olumsuz ifadenin başına gelir ve söylenen sözde bilgi sahibi yapma anlamı da varsa, ifade olumlu anlam kazanır. Şairin şu mısraında olduğu gibi:

"Sizler bineklere binenlerin en hayırlıları değil misiniz?"

"O halde bundan sonra din hususunda hangi şey seni yalanlayabilir? Allah hakimlerin hakimi değil mi?" buyruğunun (cihâdı emreden) kılıç âyeti ile nesh olduğu da söylenmiştir. Her ikisi arasında bir aykırılık olmadığından ötürü, sabit (muhkem) olduğu da söylenmiştir.

İbn Abbas ve Ali b. Ebi Talib (r.anhuma) yüce Allah'ın: "Allah hâkimlerin hâkimi değil mi?" (mealindeki) buyruğunu okuduklarında: "Evet ve ben buna şahitlik edenlerdenim" derlerdi. O bakımdan böyle demek uygun görülen bir şeydir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Tirmizi bunu Ebu Hureyre'den de rivayet etmiştir. Buna göre şöyle demiştir: Her kim: "Andolsun incire ve zeytine" (1. âyet) buyruğunu okuyup da; "Allah hâkimlerin hâkimi değil mi?" buyruğunu da okursa: "Evet ve ben buna tanıklık edenlerdenim" desin. [18] Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [19]

(Tin Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun).

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/199.

[2] Deylemî, Firdevs, İli, 243; ayrıca hk. Munavî, Feyzu'l-Radir, V, 43.

[3] Taberânî, Evsat, i, 210; Deylemî, Firdevs, IV, 260; Mecy.scmî, Mecma', II, 100 -ravilcrin-den İİLiil1el !ı. Muhrtrîmed'in tercemesini (.hiyngrafisini) .sızkonusu edeni fc.spit edemediği kaydıyla.

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/199-201.

[5] Hâkim, Müstedrek, II, --İ32, IV, 135; Tirmizi, IV, 2H5; İbıı Mace, II, 1103:

Müsned, III. 497.

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/201-202.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/202.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/202-203.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/204.

[10] Buhari, V, 2299; Müstim, IV, 2017, 21K3; Müsned, 11, 244, 251, 3"15, ili, 434, 463. 'Si

[11] Taberanî, Kebir, XII, 430; Heysem", Mecma, VIII, 106

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/204-206.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/206-207.

[14] Buhari, 111, 1092; Müsned, IV, 410, 418.

[15] Hâkim, Müstedrek, I, 4S9; Tirmizi, İV, 565, 566; Müsned, IV, İHH, 190, V, 40, 43, 47. 4H, 49, 50.

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/207-208.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/208-209.

[18] Tirmizi, V, 443; Ebu Davud, I, 214.

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/209.

ALAK SURESİ

1- Kalem Ve Yazının Önemi:

2- Rabbani Kalemler:

3- Arapların Ve Peygamber Efendimizin Ümmiliği:

ALAK SURESİ

Rahman Ve Rahim Allah'ın adı ile

Mekke'de indiği hususunda görüş birliği vardır. Ebı Musa ve Âişe (r.an-huınâ)'nın görüşüne göre Kur'ân'ın ilk inen süresidir. ondokuz âyet-i kerimedir.

[1]

1. Yaratan Rabbinin adıyla oku!

Bu sûre, müfessirlerin çoğunun görüşüne göre Kur'ân-ı Kerim'in inen ilk süresidir. Cebrail bunu Peygamber (sav)'a Hira dağında ayakta iken indirmiştir. Ona bu sûrenin ilk beş âyetini öğretmiştir. İlk inen buyruğun: "Ey örtünüp, bürünen..."(cl-Müddessir, 74/1) olduğu da söylenmiştir. Bu görüş Ca-bir b. Abdullah'a aittir. Daha Önceden (belirtilen âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

İlk inen sûrenin Fatiha olduğu da söylenmiştir. Hu da Ebu Meysere el-Hem-dânî'nin görüşüdür. Ali b. Ebi Talib (r.a) ise şöyle demiştir; Kur'ân'dan ilk nazil olan: "De ki: Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım..." (el-En'am, 6/151) buyruklandır, Ancak sahih olan birincisidir. Âişe dedi ki: Rasûlullah (sav)'a (vahiy) ilk olarak sadık rüya gelmeye başladı. (Sonra) melek ona gelip: "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku Rabbin en kerim olandır" dedi. Bu hadisi Buhârî rivayet etmiştir.[2]

Buhârî ve Müslim'de Âişe'den şöyle dediği rıvayeL edilmiştir: Rasûlullah (sav)'a ilk olarak gelen vahiy, uykuda gelen sadık rüyalardı. O, bir rüya gördü mü, mutlaka sabahın aydınlığı gibi gerçekleşirdi. Daha sonra yalnız başına kalması ona sevdirdi. O bakımdan Hira dağında yalnız başına inzivaya çekiliyordu. Ailesinin yanına dönmeksizin bir kaç gece orada tek başına ibadet etlerdi. (Önceden) bu maksatla da azıklarını hazırlardı. Sonra yine Hatice'nin yanına geri döner ve yine benzer süre (ve maksat) için azık hazırlardı. Ta ki o Hira mağarasında iken, ansızın hak ile karşılaşınca kadar. Melek ona gelip: "Oku!" dedi. "Ben okuma bilmem" dedi. Melek beni aldı ve adeta takatim kesilinceye kadar sıkı sıkıya bağrına bastı, sonra bıraktı ve "oku" dedi. Ben "okuma bilmem" dedim. Nihayet üçüncü defa takatim kesüince-ye kadar beni yine sıkı sıkıya bağrına bastı, sonra serbest bıraktı ve: "Yaratan Rabbinin adıyla oku. O insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku! Rab-bin en kerim olandır. O, kalemle öğretendir.

İnsana bilmediğini öğretti." dedi. (Daha sonra Hz. Aişe) hadisin tamamını nakletti. [3]

Ebu Reea el-Utaridi dedi ki; Ebu Musa el-Eşari, bu Basra mescidinde bizleri dolaşır, bizleri halkalar halinde oturtur, bize Kur'an okuturdu. İki beyaz elbise arasında hala onu görür gibiyim. Ben şu: "Yaratan Rabbinin adıyla oku" sûresini ondan öğrendim. Allah'ın Muhammed (sav)'a indirdiği ilk sûre budur.

Aişe (r.anha)'nın rivayet ettiğine göre, Rasûlullah (sav)'a indirilen ilk sûre budur. Bundan sonra; "Nun (Kaleme ... andolsun ki)" (68/1) Sûresi; daha sonra; "Ey örtünüp, bürünen" (el-Müddessir, 74/1) buyruğu; daha sonra da: "Andolsun kuşluk vaktine" (ed-Duha, 93/1) Sûresi nazil oldu. Bunu el-Maverdî zikretmiştir. ez-Zühri'den rivayete göre de ilk nazil olan "Yaratan Rabbinin adıyla oku... İnsana bilmediğini öğretti" buyruklarıdır, Rasûlullah (sav) bundan dolayı kederlendi. Dağların tepelerine tıkmaya başladı. Cebrail ona gelerek: "Sen Allah'ın peygamberisin" dedi. Hatice'nin yanına dönerek: "Beni sıkı sıkıya örtünüz ve üzerime soğuk su dökünüz" elledi. Bunun üzerine "ey örtünüp, bürünen" (el-Müddessir, 74/1) buyrukları nazil oldu.

"Yaratan Rabbinin adıyla oku" buyruğunun anlamı da şudur: Sen Rabbinin adı ile başlamak suretiyle Kur'ân'dan sana indirilenleri oku! Bu da her sûrenin başında besmeleyi zikretmek ile olur. Buna göre "Rab-binin adıyla" buyruğundaki "be'nin i'rabtaki mahalli, hal olarak nasbdır. Buradaki "be'nin: "Üzerine, adına" anlamında olduğu da söylenmiştir ki; Rabbinin adına oku demektir. Nitekim: "Şu işi Allah adına yaptı. Allah'ın adı üzerine yaptı" denilir. Buna göre "okunan şey" hazfedilmiştir. Yani Kur'ân oku ve onu okumaya Allah'ın adı ile başla!

Kimileri de şöyle demiştir: Rabbinin adı Kur'an'ın kendisidir. O da: "Rabbinin adıyla oku" diye buyurmaktadır ki; bu da " Rabbinin adını... (oku)" demektir ve "be" fazladan gelmiştir. Bu da (bu yönüyle) yüce Allah'ın: " Yağ veren" (el-Mu'minûn, 23/20) buyruğuna benzer Şairin şu mısraında da bu kabildendir.

"Gözlerinin çevresi siyahtır onların, sûreler okumazlar."

Şair burada "be"siz olarak; demek istemiştir.

"Rabbinin adıyla oku" buyruğunun O'nun adını zikret, anlamında olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah, kendisine "Allah'ın adı ile" okumaya başlamasını emretmiş bulunmaktadır. [4]

2. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı.

"O, insanı" yani Adem oğlunu "bir kan pıhtısından" yani kandan "yarattı."

'in çoğuludur. Bu ise donmuş kan demektir, Kan akacak olursa ona; denilir. Yüce Allah " Kan pıhtısı" diye buyurarak ondan çoğul lafzıyla müzekker olarak sözletmiştir. Çünkü yüce Allah "insan" lafzı ile çoğulu kastetmiştir. Hepsı nutfeden sonra alak'den yaratılmışlardır.

"Alaka" yaş kandan bir parçadır. Ona bu ismin verilış sebebi, yaşlığı dolayısıyla üzerinden geçtiğı şeye yapışmasından ötürüdür. Kuruduğı takdirde ona "alaka" denilmez. Şair şöyle demiştir:

"Onu elleri üzerine kapaklanır bıraktık

O eller j üzerinde şah damarının (yaş) kanı boşalıyordu."

Özellikle "insanı" sozkonusu etmesi onun şerefini yüceltmek içindir. Bir başka görüşe göre, onu değersiz bir kan pıhtısından yaratıp, nihayette mükemmel, akıllı ve ayırdedme gücüne sahip bir insan oluncaya kadar getirmek suretiyle, onun üzerindeki nimetinin ne kadar büyük çapta olduğunu anlatmak istemiştir.

[5]

3. Oku! Rabbİn en kerim olandır.

Yüce Allah'ın: "Oku" buyruğı tekıddir. Burada ifade tamam olmaktadır. Daha sonra yeni bir cümle ile: "Rabbın en kerim olandır." diye buyurmaktadır.

el-Kelbi dedi ki: Kulların cahilliklerine karşı hilmi iie muamele edip onları cezalandırmakta acele etmeyendir.

Ancak birinci anlam (keremi sonsuz olması) manaya daha uygundur. Çünkü daha önce birtakım nimetlerini sozkonusu etmekle keremine bunları delil göstermiş olmaktadır.

"Oku" ve "Rabbın" buyruğı; oku ey Muhammed, Rabbın sen okuma yazma bilmeyen birisi dahi olsan, sana yardım edecek ve sana kavratacak tır, diye de ayıklanmıştır. "En kerim olan" kullarının bilgisizliklerini affedip bağışlayandır, demektir. [6]

4. O, kalemle öğretendir.

Bu buyruğına dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Kalem Ve Yazının Önemi:

"O kalemle" yazmayı "öğretendir." Yani insana kalemle yazı yazmayı öğretmiştir, iiaid'in rivayetine göre, Katade şöyle demiştir; Kalem yüce Allah'tan

gelmiş pek büyük bir nimettir. Eğer o olmasaydı ne bir din dimdik ayakta dururdu, ne de hayat düzene girerdi. Yüce Allah, kullarına bilmediklerini öğretmiş olmayı, onları cahilliğin karanlığından ilmin aydınlığına çıkarmayı lütuf ve kereminin kemaline delil göstermiş, kendisinden başka hiç kimsenin bilemeyeceği kadar pek büyük faydalar ihtiva eden yazma ilminin üstünlüğüne dikkat çekmiş olmaktadır. İlimlerin kaydedilmesi, hikmetlerin yazılması, öncekilerin haber ve görüşlerinin tesbiti, Allah'ın indirilmiş kitaplarının yazılması, hep yazı ile gerçekleşmiştir. Eğer yazı olmasaydı din ve dünya işleri doğru bir şekilde ayakta duramazdı. "Kalem"e bu ismin verilmiş sebebi kesilmesi dolayısı üedir. " Tırnak kesmek" tabiri de aynı kökten gelmektedir. Muhdes şairlerden birisi kalemi nitelendirirken şöyle demektedir:

"Mürekkeb kafasını boyarken onun, sanki o

Delinmemiş inciye kavuşmak için süslenen yaşlı gibidir.

Hem niçin ben ona bir tazim gözüyle bakmıyayım ki;

Onun ile (amellerin yazıldığı) sahifeler yüce Allah'a yükseltilmektedir."

Abdullah b. Ömer'den gelen rivayete göre o şöyle demiştir: Ey Allah'ın Ra-suiü!

Senden işittiğim hadisleri (sözleri) yazayım mı? Peygamber: "Evet, yaz. Çünkü

şüphesiz Allah kalemle (yazı yazmayı) öğretmiştir" dedi.[\[7\]](#)

Mücahid, Ebu Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Yüce Allah, dört şeyi kendi eliyle yaratmıştır. Sonra diğer canlılara: "ol" demiştir, onlar da olmuştur.

(Bu dört şey); Kalem, Arş, Adn cenneti ve Adem (a.s)'dır.

Yüce Allah'ın kime kalem ile yazı yazmayı öğrettiği hususunda üç görüş vardır.

Birinci görüşe göre bu, Adem (a.s)'dır. Çünkü ilk yazı yazan odur. Bu görüş Ka'b d-Ahbar'ın görüşüdür.

İkincisine göre o İdris'tir. Çünkü ilk yazı yazan odur. Bu da Dahhak'ın görüşüdür.

Üçüncüsü ise bu buyruk, kalemle yazı yazan herkesi kapsar. Çünkü unu kim öğrenmişse yüce Allah'ın öğretmesi sayesinde öğrenmiştir. Böylelikle yüce Allah'ın kendisini yaratması ve ona yazı yazmayı öğretmek nimetini üzerindeki nimetini tamamlamak suretiyle- birarada toplamış olmaktadır. [\[8\]](#)

2- Rabbani Kalemler:

Peygamber (sav)'dan sahih olarak geien rivayete göre, Ebu Hureyre şöyle demiştir: Yüce Allah, mahlukatı yarattıktan sonra -kendi nezdinde Arşın üstünde bulunan- kitabında: "Şüphesiz Benim rahmetim gazabımı geçer" diye yazmıştır.

[\[9\]](#)

Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu sabittir: "Allah'ın ilk yarattığı şey, kalemidir. Ona: Yaz dedi, o da kıyamet gününe kadar olacak herşeyi yazdı. O (kitab) onun nezdinde zikirde Arşı'nın üstündedir."[\[10\]](#)

Sahih-i Müslim'de İbn Mesud'un rivayet ettiği hadiste geçtiğine göre o Peygamber (sav)'ı şöyle buyururken dinlemiş: "Nulfenin üzerinden kırkiki gün geçtiği vakit Allah ona bir melek gönderir. Bu melek o nutfeye suret verir. Onun kulağını, gözünü, derisini, etini, kemiğini yaratır. Sonra: Rabbim erkek mi, dişi mi (olacak)? diye sorar. Rabbin, dilediği hükmü verir, melek de yazar. Sonra şöyle der: Rabbim eceli, Rabbin dilediğini söyler. Melek de onu yazar. Sonra: Rabbim rızkı diye sorar. Rabbin dilediği hükmü verir. Melek de onu yazar. Sonra melek elinde sahife ile çıkar. Emrolunduğu şeye ne bir şey arttırır, ne bir şey eksiltir. Yüce Allah da: "Halbuki şüphe yok ki üzerinizde bekçiler, çok şerefli yazıcılar vardır" (el-İnfitar, 82/10-11) diye buyurmaktadır. "[\[11\]](#)

İlim adamlarımız der ki: Kalemler aslında üç tanedir. Birinci kalem yüce Allah'ın kendi eliyle yaratıp, yazmasını emrettiği kalemidir. İkincisi meleklerin kalemleridir. Allah, bu kalemleri onların ellerine vermiştir. Onlar da bu kalemlerle takdirleri, olacak şeyleri ve amelleri yazarlar. Üçüncü kalem insanların kalemleridir. Allah bu kalemleri insanların eline vermiştir, onlar da bu kalemlerle kendi sözlerini yazarlar ve onlarla maksatlarına erişirler.

Yazı yazmada çok büyük üstünlükler, faziletler vardır. Yazı yazmak da beyanın kapsamı içerisindedir. Beyân (meramını açıklamak) ise Adem oğlunun özelliklerindendir. [\[12\]](#)

3- Arapların Ve Peygamber Efendimizin Ümmiliği:

İlim adamlarımız dedi ki: Araplar, insanlar arasında yazı yazmayı en az bilenler idi. Araplar arasında bu işi en az bilen de Muhammed Mustafa (sav) idi. O yazı yazmayı öğrenmekten alıkonmuştur. Böylesi onun mucizesini daha bir isbadasın, delilini daha bir güçlendirsın diye. Bu husus daha önceden el-Ankebut suresi'nde (29/48. âyetin tefsirinde) gereği kadarıyla açıklanmış bulunmaktadır.

Hammad b. Seleme, ez-Zübeyr b. Abdi's-Sekm'dan, o Eyyub b. Abdullah el-Fihri'den, o Abdullah b. Mesud'dan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Rasû-lullah (sav) buyurdu ki: "Hanımlarınızı yüksek köşklere yerleştirmeyiniz, unlara yazma öğretmeyiniz."[\[13\]](#)

İlim adamlarımız dedi ki: Peygamber (sav)'ın bu işten sakındırmavSinin sebebi, hanımların yüksekçe köşklere yerleştirilmelerinin erkeklere bakmalarına sebep

teşkil etmesidir. Çünkü bu hususta onlar gereği gibi korunmamış ve tesettür altına alınmamış olurlar. Diğer taraftan onlar erkeklere bakmaktan kendilerini alıkoyamayabilirler. O vakit fitne ve bela başgüsterir. Peygamber onları, yüksek köşklerin ve odaların fitneye götüren bir yol olmaması noktasında sakındırmış olmaktadır. Bu da Rasûlullah (sav)'ın şu buyruğu gibidir: "Kadınlar için erkeklerin kendilerini görmemesi, onların da erkekleri görmemesinden daha hayırlı hiçbir şey yoktur."[\[14\]](#)

Çünkü kadın erkekten yaratılmıştır. Onun bütün şevki erkeğe yöneliktir. Erkek de arzu yaratılmıştır ve kadın onun için bir sükun kılınmıştır. Dolayısıyla onlardan birisi için, diğeri hakkında güven duyulamaz. Kadına yazı yazmayı öğretmek de fitneye sebep teşkil edebilir. Çünkü ona yazı yazmak öğretildiği vakit, bu sefer sevdiği kimselere yazar. Yazmak da gözlerden bir gözdür. Onun vasıtası ile hazırda olan bir kimse gaib olanı görebilir. Hat, kişinin elinin bir izidir, eseridir. Yazı yazmak, ayrıca dilin hareket edemediği yerlerde vicdanın içindikileri ifade eder. O bakımdan yazı dilden daha belîğdir. Rasûlullah (sav) kadınları daha iyi korumak ve kalplerinin tertemiz kalmasını sağlamak maksadıyla, onlar aleyhine olacak fitneye götüren sebeb-lerin, yolların ortadan kalkmasını istemiştir. (Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır). [\[15\]](#)

5- İnsana bilmediğini öğretti.

Denildiğine göre burada, "insan" Adem (a.s)'dır. Nitekim yüce Allah'ın: "Adem'e bütün isimleri öğretti" (el-Bakara, 2/31) buyruğunda Kur'ân-ı Ke-rim'de de böylece belirtilmiştir. Şanı yüce Allah'ın Adem'e bütün dillerde ismini öğretmediği hiçbir şey kalmamıştır. Adem de bunları kendisine öğretildiği şekliyle meleklerle zikretmiştir. Böylelikle onun üstünlüğü ortaya çıkmış, değeri belli olmuş, peygamberliği sabit olmuş oldu. Allah'ın da, onun da meleklerle karşı delili ortaya konulmuş oldu. Melekler de bu halinin ne kadar şerefli olduğunu görünce, bu üstün gücü görüp, bu büyük durumu işitince, ilâhî emrin gereğini yerine getirdi. Daha sonra Adem'in soyundan gelenlerin sonrakileri, öncekilerinden bunları miras aldı ve yazıyı bir kavim, bîr diğlerinden aktarıp durdu. Yüce Allah'a hamdolsun ki, bu hususa dair açıklamalar yeteri kadarıyla el-Bakara Sûresi'nde (belirtilen âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Burada "insan"dan kastın, Aliah'ın Rasûlü Muhammed (sav) olduğu da söylenmiştir. Bunun delili de yüce Allah'ın: "Ve sana bilmediklerini öğretmiştir." (en-Nisa, 4/113) buyruğudur. Buna göre "sana öğretmiştir" buyruğundan kasıt, (Peygamber Efendimiz'in hayatına nispetle) gelecek zamandır. Çünkü bu âyet,

ilk nazil olan buyruklardandır.

Yüce Allah'ın: "Allah, sizi analarınızın karınlarından kendiniz hiçbir şey bilmediğiniz bir halde çıkardı" (en-Nahl, 16/78) buyruğu dolayısıyla umumi olduğu da söylenmiştir. [\[16\]](#)

6. Sakın! Çünkü İnsan gerçekten azar;

7- Kendisini müstağni gördü diye.

"Sakın! Çünkü insan gerçekten azar..." buyruğundan itibaren sûrenin sonuna kadar olan buyrukların, Ebu Cehil hakkında indiği söylendiği gibi, sûrenin tamamının Ebu Cehil hakkında indiği de söylenmiştir. O, Peygamber (sav)'ın namaz kılmaktan vazgeçmesini istemişti. Yüce Allah da peygamberine mescidde namaz kılmasını ve yüce Rabbin adı ile okumasını emretti. Buna göre bu sûre ilk nazil olan buyruklardan olamaz. Bununla birlikte sûrenin ilk beş âyetinin ilk nazil olmuş buyruklar olması, sonra da geri kalan bölümlerinin Ebu Cehil hakkında inmesi, Peygamber (sav)'ın bu buyrukları sûrenin başından sonra yerleştirmesini emretmiş olması da mümkündür. Çünkü sûrelerin (âyetlerinin) biraraya getirilmesi yüce Allah'ın emriyle olmuştur. Nitekim yüce Allah'ın son inen buyruğu olan: "Bir de Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkunuz." (el-Bakara, 2/281} buyruğuna dikkat edelim. Bu buyruk, son inen âyet olmakla birlikte kendisinden uzun bir süre önce inmiş olan buyruklar arasında yer almaktadır.

"Kellâ: Sakın" buyruğu burada "gerçek şu ki" anlamındadır. Çünkü bundan Önce (reddedilmesi gereken) herhangi bir husus, bulunmamaktadır Burada "insan"dan kasıt, Ebu Cehil'dir. Tuğyan (azmak)dan kasıt ise isyan hususunda haddi aşmaktır.

"Kendisini müstağni gördü diye." Yani kendisinin müstağni yani mal ve servet sahibi olduğunu gördü diye.

Ebu Salih'in kendisinden yaptığı rivayete göre İbn Abbas şöyle demiştir: Bu âyet nazil olup, müşrikler de bunu işitince Ebu Cehil Peygamber'e gelip şöyle dedi: Ey Muhammedi Sen kendisini müstağni gören (zengin olan) kimsenin azgınlık ettiğini İddia ediyorsun. Haydi Mekke'nin dağlarını bizim için altın yap! Belki ordan bir şeyler alırız. O zaman haddi aşarız ve kendi dinimizi bırakıp, senin dinine uyarız. Cebrail (a.s) ona gelip şöyle dedi: "Ey Muhammedi Bu hususta sen onları istediklerini seçmekte serbest bırak. Dilerlerse onlara istediklerini yaparız. Fakat eğer müslüman olmazlarsa sofrası sahiplerine yaptıklarımız gibi onlara da yaparız." Rasûlullah (sav) kavminin getirilen teklifleri kabul

etmeyeceğini bildiğinden onların varlıklarının devam etmesi için ona ilişmedi. "Kendisini müstağni görmesi"nin, sahib olduğu aşireti, yardımcıları ve destekleyicilerle olduğu da söylenmiştir.

Yüce Allah'ın: "Kendisini gördü diye" buyruğunun başından "lam" hazfedilmiştir. Nitekim: "Sizler zengin olduğunuzu gördüğünüz takdirde şüphesiz ki azarsınız" denilir.

el-Ferrâ dedi ki: "Kendi kendisini öldürdü" denildiği gibi "kendisini gördü" diye buyurulmamasının (ve "kendi" anlamını verdiğimiz "nefs" yerine zamir kullanılmasının) sebebi şudur: "Gürdü" fiili bir isim ve bir haber gerektiren fiillerdendir. Tıpkı "zannetmek ve sanmak" anlamındaki fiiller gibi. O bakımdan bu fiil yalnızca bir tek meful almaz. Araplar "nefs" tabirini bu kabilden kullanır ve şöyle derler: "Kendimi gürdüm, kendimi zannettim. Seni çıkıyor göreceği vakit ve seni çıkıyor zannedeceği vakit" gibi.

Mücahid, Humeyd ve Kunbul, İbn Kesir'den: "Kendisini müstağni gördü diye" diye "hemze'yi kasr ile okumuşlardır. Diğerleri ise; "Kendisini gördü" lafzını med ile okumuşlardır. Tercihi edilen de budur. [\[17\]](#)

8. Şüphe yok ki dönüş ancak Rabbinedir.

Bu niteliklere sahip olanın dönüşü, Rabbine olacaktır. Biz de ona amelinin karşılığını vereceğiz.

Dönüş (anlamındaki bu lafızlar)" mastardırlar. Nitekim: "Ona döndü, dönüş" denilir. "Dönüş" lafzı "fu'lâ" veznindedir. [\[18\]](#)

9,10. Bîr kulu, namaz kılariken engelleyeni gördün mü?

"Bir kulu" buyruğunda sözü geçen kul, Muhammed (sav)'dır. "Namaz kılariken engelleyeni" -bu da Ebu Cehil'dir- "gördün mü?"

Çünkü Ebu Cehi) şöyle demişti: Eğer Muhammed'i namaz kılariken göreceğim olursam ayağımla boynunu ezeceğim. [\[19\]](#) Bu açıklamayı Ebu Hureyre nakletmiştir. Bunun üzerine yüce Allah, onun halinin hayret edilecek bir durum olduğunu belirtmek üzere, bu âyeti kerimeleri indirmiştir.

İfadede hazfedilmiş sözler olduğu ve mananın: Acaba namazdan alıkoyan bu kimse, cezaya çarptırılmaktan yana emin mi oldu? şeklinde olduğu da söylenmiştir. [\[20\]](#)

11. Gördün mü ya o doğru yol üzerinde ise;
12. Yahut takvayı emretti ise?

Yani; ey Ebu Cehil, eğer Muhammed, bu nitelikte birisi ise onu takvalı olmaktan ve namaz kılmaktan alıkoyan kimse helak olmaz mı? [\[21\]](#)

13. Gördün mü, yalanlayıp, yüz çevirdi ise?
14. Allah'ın muhakkak gördüğünü hiç bilmez mi?

Yani Ebu Cehil, yüce Allah'ın Kitabını yalanladı, imandan yüz çevirdi.

el-Ferrâ dedi ki: Anlam şudur; "Bir kulu namaz kılarken engelleyeni gördün mü?" Üstelik o hidayet üzere olup, takvayı emreden birisi iken. Bu işten alıkoyan ise (hakkı) yalanlayıp, zikirden yüz çeviren bir kimse ise. Yani bu halde olan kimsenin durumundan daha çok hayret edilecek ne vardır? Sonra da şöyle buyurmaktadır: Vay ona! Ebu Cehil Allah'ın (herşeyi) gördüğünü bilmez mi' Yani onu görüp, işlediklerini bilmez mi? Bu (soru) hem takrir (gerçeği söyletmek), hem de azar anlamını ihtiva etmektedir.

Buradaki "gördün mü" anlamındaki soruların herbirisinin birincisinden bedel olduğu da söylenmiştir. "Allah'ın muhakkak gördüğünü hiç bilmez mi?" buyruğu da haber durumundadır, [\[22\]](#)

15. Sakınsın! Eğer vazgeçmezse -andolsun ki- şiddetle yakalayıp çekeriz alnından.
16. O yalancı ve günahkâr alnından.

Ey Muhammedi Ebü Cehil sana eziyet vermekten "sakınsın... şiddetle yakalayıp, çekeriz alnından." Yani onu alçakacağız. Kıyamet gününde onun alnından yakalayacağız ve alnı ayakları ile birlikte katlanıp, dürülecek ve bu haliyle cehenneme atılacaktır diye de açıklanmıştır. Nitekim yüce Allah bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "...alınlarından ve ayaklarından yakalanacak" (er-Rahman, 55/41)

Âyet-i kerime her ne kadar Ebu Cehil hakkında ise de, bütün insanlar için bir öğüt, itaat etmeyen yahut başkalarının itaat etmesini engelleyen herkes için bir tehdittir.

Dilciler derler ki: Bir şeyi yakalayıp, şiddetle çekmeyi ifade etmek üzere: "o şeyi şiddetle yakalayıp, çektim" (denilir), derler, "Atının alnını (perçemini) şiddetle yakalayıp, çekti" denilir Şair de şöyle demiştir:

"Öyle bir toplulukturlar ki onlar (savaş için) yüksek sesle bağırımlar çoğaldı mı, görürsün onların Kimisi tayına gem vurmuş, kimisi {atının perçemini) şiddetle yakalayıp, çekmiş."

Bu tabirin ateş ve güneş, bir kimsenin yüzünün durumunu karartmaya doğru değıştirdiğı halini anlatmak üzere kullanılan: "Ateş ve güneş onun (yüzünün) tenini siyaha doğru değıştirdi" tabirinden alınmıştır.

Nitekim şair şöyle demiştir:

"Tenceretin konulduğı Muarria (denilen yer) de kararmış ocak taşları Ve yere yapışmış havuzun etrafım çeviren tümsek bir engel (vardır)."

"Alın; perçem"; başın ön tarafındaki saçın adıdır. Bununla insanın tamamı kastedildiğı de olur. Nitekim insanın tamamına işaret etmek suretiyle; "Bu, mübarek bir alın (perçem)dir" denilir. Bir kimseyi zelil edip, fakir düşürmek istedikleri vakit, alnından (perçeminden) yakalayan Arapların adeti Ü2ere özellikle alın sözkonusu edilmiştir.

el-Müberred dedi ki: "Şiddetle yakalayıp çekmek" şiddetle çekmek demektir ki, biz onun perçeminden yakalayıp, onu cehenneme doğru sürükleyeceğiz, demektir.

Bunun vurmak anlamına geldiğı de söylenmiştir ki, mutlaka onun yüzüne vuracağız (tokatlayacağız), dernektir. Hepsi anlam itibariyle birbirine yakındır. Yani yakalanacağı vakit aynı zamanda ona vurulacak, sonra da cehenneme doğru çekilip, sürüklenecektir. Daha sonra (alın) bedeli olarak şöyle buyurmaktadır:

"O yalancı ve günahkâr alnından." Yani söylediğı sözlerinde yalancı, fiilinde günahkâr (hati') olan Ebu Cehil'in alnından (yakalayacağız.) Hati' (günahkar) ise yakalanır ve cezalandırılır, ancak muhli' (kasten günah ve hala işlemeyen) ise, sorumlu tutulmaz.

Alnın; günahkâr ve yalancı olmakla nitelendirilmesi yüce Allah'ın: "Rablerine bakıcıdırlar"(el-Kıyame, 75/23) buyruğunda yüzlerin "bakmak"[[e nitelendirilmesine benzer.

Şöyle de açıklanmıştır: O alnın sahibi yalancı ve günahkardır, demektir. Nitekim; "gündüzün oruçludur, gecesi ayaktadır" denilmesi de buna benzer ki; gündüzün oruç tutar, geceleyin namaz kılar, demektir. [\[23\]](#)

17. O halde; çağırıversin meclisini.

18. Biz de Zebanileri çağırırırız.

"O halde çağırıversin meclisini." Meclisinde beraber oturup kalktıklarını ve aşiretini çağırırsın da onlar kendisine yardım etsinler.

"Bizde Zebanileri çağırırız." İbn Abbas ve başkalarından nakledilen açıklamaya göre kaba, haşin ve güçlü ve kuvvetli melekler, demektir. Bunun tekili Zihnidir. Bu açıklamayı el-Kisai yapmıştır. el-Ahfeş tekilinin "Zabin", Ebu Ubeyde "Zibni'yye" olduğunu söylemişlerdir. "Zebani" olduğu da söylenmiştir. Bunun, çoğul hakkında kullanılan bir isim olduğu da söylenmiştir. Ebabil ve Abâbid gibi.

Katade: Bunlar Arapçada "surat (güvenlik kuvvetleri, kolluk kuvvetleri)" anlamındadır, demiştir. Bu kelime ise defetmek, savunmak anlamında gelen "zebrTden alınmıştır. "Müzabene" alışverişi de buradan gelmektedir.

Bu meleklerle "Zebaniler" adının veriliş sebebinin, bunların elleriyle iş yaptıkları gibi, ayaklarıyla da iş görmeleri olduğu söylenmiştir. Bu açıklamayı merhum Ebu'l-Leys es-Semerkandi nakletmiş ve şöyle demiştir; Haberde rivayet edildiğine göre Peygamber (sav) bu sûreyi okuyup yüce Allah'ın: "Şiddetle yakalayıp çekeriz alnından" (16. âyet) buyruğuna varınca, Ebu Cehil şöyle dedi: Ben de senin Rabbine karşı beni korusunlar diye kavmimi çağıracağım.

Bunun üzerine yüce Allah: "O halde çağıriversin meclisini, Biz de Zebanileri çağırırız." diye buyurdu. Zebanilerden sözedildiğini duyunca dehşetle geri döndü. Kendisine: Ondan korktun mu? denilince-, hayır dedi. Fakat ben onun yanında Zebanilerle beni tehdit eden bir süvari gördüm. Zebanilerin ne olduğunu da bilemiyorum. Bu atlı benim üzerime doğru geldi, beni yiyeceğinden korktum.

[24]

Haberde belirtildiğine göre; Zebanilerin başlan semada, ayaklan yerdedir. Onlar kâfirleri cehenneme bekleyeceklerdir. Yaratılış itibariyle meleklerin en iri yarıları, yakalamaları en çetin olanları oldukları da söylenmiştir. Araplar bu ismi "şiddetle alıp yakalayan kimseler" hakkında kullanırlar. Şair şöyle demiştir:

"Sıkıntılı zamanlarda çokça yemek yedirirler, savaşta çokça darbeler indirirler Şiddetle yakalarlar onlar, Koyunları kalındır, akılları yoktur başlarında."

İkrime'nin, rivayetine göre: "Biz de Zebanileri çağırırız" buyruğu hakkında; İbn Abbas şöyle demiştir: Ebu Cehil dedi ki: Andoisun eğer Muham-med'i namaz kılarken göreceğim olursam, onun boynunu çiğneyeceğim. Bunun üzerine Peygamber (sav): "Eğer böyle bir şey yapsa, hiç şüphesiz melekler herkesin gözü Önünde onu yakalayacaktır" diye buyurdu. Ebu İsa (Tirmizi) dedi ki: Bu htisen, sahih, garib bir hadistir.[25]

İkrime, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber (sav) Ma-kam(-ı İbrahim)'in yanında namaz kılarken yanından Ebu Cehil geçti. Ey Muhammed! Ben sana bu işi yasaklamamış mıydım? dedi, Rasûlullah (sav) da ona seri bir şekilde cevap verdi. Bu sefer Ebu Cehil: Sen beni ne ile tehdit ediyorsun,

ey Muhammed? dedi. Allah'a yemin ederim ki ben, bu vadide, oturup kalktığı meclisinde adamları en çok olan bir kimseyim. Bunun üzerine yüce Allah: "O halde çağıriversin meclisini, Biz de Zebanileri çağıriveri-riz" buyruğunu indirdi. İbn Abbas dedi ki: Allah'a yemin olsun eğer meclisini çağırılmış olsaydı, derhal azab Zebanileri onu yakalaytvereceklerdi. Bu anlamda hadisi Tirmizi rivayet etmiş olup hasen, garib, sahih bir hadistir demiştir. [\[26\]](#)

Meclis (nâdî) Arapçada: Kavmin biraraya gelip, toplandığı yerdir. Buyrukta kastedilen ise mecliste oturup kalkan kimselerdir. Cerir'in şu mısraında olduğu gibi:

"Sağ ve soldan sarkan bıyıkları kızıla çalan bir meclisleri (meclislerindeki adamları) var."

Züheyr de şöyle demiştir:

"Ve onların arasında yüzleri güzel kimselerin durdukları yerler (meclisler) vardır."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Ve aenden sonra meclis ey Küleyb, öylece kaldı*

Bir kimse ile oturup kalkma halini anlatmak üzere; "Ben o adamla oturup kalktım, kalkarım" denilir. Züheyr de şöyle demiştir:

"Evin komşusu ile kendisiyle (aynı mecliste) oturulup kalkılan kişinin Kabilenin önünde yaptıkları, akit aynı seviyededir." [\[27\]](#)

19. Hayır! Ona itaat etme. Secde et ve yaklaş.

"Hayır!" Durum Ebu Cehil'in zannettiği gibi değildir, demektir.

"Ona itaat etme!" Seni çağırdığı namazı terketmek gibi hususlarda una uyma!

"Secde et!" Allah için namaz kıl "ve yaklaş!" Şanı yüce Allah'a itaat ve ibadetle yaklaş.

Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Secde edecek olursan, dua etmekle Allah'a yakınlaş. Ata, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kulun Rabbine en yakın «kıp, onun en yok sevdiği hali, Allah için secde ederek alnının yerdu bulunduğu haldir." [\[28\]](#)

İlim adamlarımız dedi ki: Bunun böyle olmasının sebebi, bu halin kulluğun ve zilletin en ileri derecesinin ifadesi olmasıdır. İzzetin en ileri derecesi ise, yüce Allah'a mahsustur. Ölçüsünün sözkonusu olmadığı izzet yalnız O'nunctur. Sen O'na ait olan bu öz sıfattan ne kadar uzak kalırsan, Onun cennetine o derece yaklaşmış, O'nun nimet yurdunda Ona komşuluğa o kadar yakınlaşmış olursun.

Sahih hadiste de şöyle denilmiştir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Rükua gelince, o halde, Rabbinizi tazim ediniz. Sucuda gelince, olabildiğince dua ediniz. Çünkü bu halde duanızın kabul edilmesi umulur."[\[29\]](#) Şu beyti söyleyen ne güzel söylemiştir:

"Senin için alçak gönüllülükle boyunlarımız zilletlerini arzedecek olurlarsa, Hiç şüphesiz onların aziz olması (huzurunda) zelil olmalarında saklıdır."

Zeyd b. Eslem dedi ki: (Buyruk) şu anlamdadır: Sen ey Muhammedi Namaz kılarak secde et ve sen ey Ebu Cehil, cehennem üleşine yaklaş.

"Secde et" buyruğu "sücut"dan gelmektedir. Namazdaki sücut anlamına gelme ihtimali olduğu gibi, bu sûredeki tilavet secdesi anlamına gelme ihtimali de vardır.

İbnu'l-Arabi dedi ki: Ancak zahir (kuvvetli) olan bunun namazdaki sücut olduğudur. Çünkü yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Bir kulu namaz kılarken engelleyeni gördün mü?... Hayır, ona itaat etme! Secde et ve yaklaş!"

diye buyurmaktadır. Şu kadar var ki, Müslim'in ve ondan başka hadis imamlarının rivayec ettikleri sahih hadiste Ebu Hureyre'den şöyle dediği nakledilmiştir: Ben Rasûlullah (sav) ile birlikte; "Gök yarıp, çatladığı zaman" (el-İnşikak, 84/1) (süresindeki secde âyeti) ile "Yaratan Rabbinin adıyla oku!" (1. âyet) buyruğunda iki secde yaptım.1-1> Bundan dolayı bu (âyet) maksadın tilavet secdesi olduğuna dair acık bir nas teşkil etmektedir.

İbn Vehb, Hammad b. Zeyd'den, o Asım b. Behdele'den, o Zirr b. Hu-beyş'den, o Ali b. Ebi Talib (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Azimet secdeleri dört tanedir: "Elif, Lam, Mim" (e.s-Secde, 32/1) Sûresi'ndeki -unbeşinci âyet) yer alan secde- ile "Ha, Mim. Rahman, Rahim olan tarafından indirilmiştir (bu kitab)" (Fussilel, 41/1-2. âyetler Sûresi'nde yer ulan -57. secde âyeti-) ile en-Necm (53- Sûredeki son âyet) ile "Yaratan Rabbi-nin adıyla oku!" (1. âyet) (süresindeki son âyet) yer alan) secdelerdir.

İbnu'l-Arabi dedi ki: Eğer bu rivayet sahih ise el-Hac Sûresi'nin sonundaki (77. âyet) söz konusu edilen) sücudun da -rükû ile birlikte söz konusu edilse dahi*- bu şekilde olması gerekir. Çünkü o takdirde buyruğun anlamı şöyle olur: "Rükû mahallinde ruku ediniz, sücûd mahallinde de secde yapınız."

İbn Nâfi ve Muttrrif şöyle demişlerdir: Malik kendisi özel alarak bu Yaratan Rabbinin adıyla oku"(1. âyet) Sûresi'nin son âyetinde secde ederdi. İbn Vehb'in görüşüne göre ise bu secde azimet ile yapılması gereken secdelerdendir.

Derim ki: Bizler Malik b. Enes yoluyla Rabia b. Ebi Abdu'r-Rahman'dan, o Nafi'den, o İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmekteyiz: Yüce Allah: "Yaratan. Rabbinin adıyla oku" {1. âyet) buyruğunu indirince, Rasûlullah (sav),

Muaz'a: "Onu yaz ey Muaz7' diye buyurdu. Muâz yazacağı levhayı, kalemi ve diviti aldı ve onu yazdı. "Hayır! Ona itaat etme! Secde et ve yaklaş" buyruğuna gelince levha da secde elti, kalem de secde etti, divit ele secde etti. Onlar bu arada şöyle diyorlardı:

"Allah'ım, bu secde ile şanımızı yükseli, Allah'ım onun ile bir günahımızı sil, Allah'ım onun ile bir günahımızı bağışla!" Muaz dedi ki: Ben de secde ettim ve Rasûlullah (sav)'a haber verdim, o da secde etti.^[30]

Alak Sûresi burada sona ermektedir. Bize öğrettikleri, bağışladıkları ve verdikleri dolayısıyla Allah'a hamdolsun. Haindi m iz ve minnet duygularımız yalnız O'nadır. ^[31]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/213.

[2] Buhâri, 1, 4, IV^IHîM, 1895, VI, 2561; Müslim, I, 139; Müsued, VI, 232

[3] Bir önceki nota linkiniz

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/213-215.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/215-216.

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/216.

[7] Bu manada farklı lafızlarla: Hâkim, Müstedrek, I, 187, III, 606; Müsned, II, 207; bu manada başka hadisler için hk.: Tirmizi, V, 39; Taherânî, Evsat, III, 169; Mflharekfûl, Tuh-fetu'l-Ahvtal, VII, 357.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/217-218.

[9] Buhari, VI, J649; Müslim, IV, 2107, 2108; Tirmizi, V, ^49; İbn Mace, 11, 1435; Müsned, II, 433.

[10] Son cüinle dışında; Hakim, Müstedrek, II, 540; Ebu.Da.vud, IV, 225; Tayali.sî, Müsned, I, 79

[11] Müslim, IV, 2037

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/218-219.

[13] Daha cince Âl-t İmran, 3/14. ayet, 2, başlıkta bu manada geçen bir hadis ile ilgili düştüğümüz notta kaynağını lespit edemediğimizi belirtmiştik. Burada bu hadisi: Hakîm et-Tirmiiî, Nevâdiri'l-Usul, III, 82'de tespit edebildik. Ancak sadece burada bulunması, hadisın eni iyi ihtimalle zayıf merbesinden yukarı

yıkamadığım göstermektedir. Ayrıca merhum Kumıbî'nin zikrettiği şekliyle senedin tetkikinin gerektiği kanaatindeyiz

[14] Hakîm Tirmizî, Nevâdiru'l-Usul, III, 82. (5. ayetin başına kadar devam eden açıklamalar da aynı yerden iktibas edilmiştir. Nevadır, III, H2-K3).

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/219-220.

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/220.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/221-222.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/222.

[19] Bakara, IV, 1S96; Tirmizi, V, 443; Miisned, I, 36.

[20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/222-223.

[21] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/223.

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/223-224.

[23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/224-225.

[24] Ebul-I.eyes es-Semerkindî, Bahru'l-Ulâm, III, 49S.

[25] Kaynakları için 9, 10. âyetlerin tefsirine takınız.

[26] Tirmizi, V, AA\\ Musned, I, 256, 529.

[27] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/226-228.

[28] Müslim, I, 350; Ebu Davud, I, 231; Nesai, II, 226; Müsned, IIT 421.

[29] Müslim, I, 34S; Ebu Davud, I, 232; Nesai, II, 189; Mûsned, I, 219, (Z) Müslim, I, 406, Tirmtii, il, 463; Ebu Davud, II, =>9, Nesai, II, 16 I, 162; İbn Mace, I, 336, Müsned, II, 247, 249, 461.

[30] İbn Hacer, Lisânu'l-Mizân, I, 100.

[31] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/228-230.

KADR SURESİ

1- Kadir Gecesinin Tayini:

2 Kadir Gecesinin Alametleri:

3- Kadir Gecesinin Faziletleri:

KADR SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Müfessirlerin çoğunun görüşüne göre Medine'de inmiştir. Bunu es-Sa'le-bi zikretmiştir. d-Maverdi ise bunun aksini nakletmektedir.

Derim ki: ed-Dahhak'ın görüşü ile İbn Abbas'ın iki görüşünden birisine göre bu sûre Medine'de inmiştir. el-Vâkıdî'nin naklettiğine göre Medine'de inmiş ilk sûre budur. Beş âyettir. [1]

1. Doğrusu, Biz, onu Kadir gecesinde indirdik.

"Doğrusu, Biz, onu" yani Kur'ân'ı "...indirdik." Her ne kadar bu sûrede henüz Kur'ân-i Kerîm'den sözedilmemiş ise de mananın böyle olduğu bilinen bir husustur. Kur'ân'm tamamı da zaten tek bir sûre gibidir. Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "O Ramazan ayı ki Kur'ân onda indirilmiştir." (d-Ba-kara, 2/185) Bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır; "Hâ, Mim. Apaçık ki tabayemin olsun, ki şüphesiz Biz onu mübarek bir gecede indirdik." (ed-Du-han, 44/1-3) Bu buyrukta "mübarek gece"den kasıt, Kadir gecesidir.

eş-Şa'bî dedi ki: Biz, Kur'ân'] Kadir gecesinde indirmeye başladık, demektir. Bir görüşe göre Cebrail (a.s) Kur'ân'ı bir defada, toptan, Kadir gecesinde Levh-i Mahfuzdan dünya semasındaki Beytu'i-Izze'yt: indirmiştir. Cebrail, Kur'ân'ı yazıcı meleklerle yazdırmış, daha sonra da Peygamber (sav)'a kısım kısım indirmeye devam etmiştir. Kur'ân'ın ilk nazil olmaya başlaması ile son nazil olun buyrukları arasında yirmiüç yıllık bir zaman geçmiştir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. Daha önceden el-İsâkara Sûresi'nde (2/185. âyet, 8. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

el-Maverdi'nin naklettiğine göre, İbn Abbas şöyle demiştir: Kur'ân Ramazan ayında. Kadir gecesinde, mübarek bir gecede, Allah tarafından bir defada, Levh-i Mahfuzdan dünya semasındaki yazıcı, şerefli meleklerle indirilmiş, daha sonra yazıcı, şerefli melekler yirmi senelik bir zaman süresinde bunu peyderpey Cebrail'e bildirmiş, Cebrail de bunu Peygamber (sav)'a yirmi yıl süre içerisinde kısım kısım bildirmiştir, İbnü'l Arabî dedi ki: "Ancak bu açıklama batıldır. Çünkü Cebrail ile Allah arasında ayrıca bir vasıta olmadığı gibi, Cebrail ile Muhammed -ikisine de selâm olsun- arasında bir vasıta yoktur."

"Kadir gecesinde", Mücahid, hüküm gecesinde diye açıklamıştır.

"Kadir gecesini sana ne bildirdi?" Yine Mücahid, hüküm gecesini, diye açıklamıştır. Takdir gecesi demektir. Ona bu ismin verilış sebebi yüce Allah'ın bu gecede gelecek sene aynı geceye kadar kendi emrinden olan ölüm, ecel, rızık ve daha başka hususları dilediği şekilde takdir buyurmayıdır. Sonra bunu isleri çekip çeviren meleklerle teslim eder. Bunlar dört melektir: İsrafil, Mikail, Azrail ve Cebrail (hepsine selâm olsun).

İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmiştir: Ummu'l-Kitab (Ana kitab)'da sene içinde meydana gelecek rızık, yağmur, hayat, ölüm ve hacca gidecekler dahil herşey yazılır. İkrime dedi ki: Kadir gecesinden, Allah evini haccede-ceklerin kendi isimleri ve babalarının isimleri yazılır. Onlardan hiçbirisi dışarıda bırakılmaz ve unlara hiç kimse de ilave edilmez. Said b. Cübeyr de böyle demiştir. Bu anlamdaki açıklamalar, daha Önceden ed-Duhan Sûresi'nin baştaraflarında (44/1-4. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Yüce Allah, Şabanın yarısına rastlayan gecede meydana gelecek olaylara dair kaza ve hükümlerini takdir buyurur ve bunları Kadir gecesinde ilgililerine teslim eder.

Bu geceye Kadir gecesi deniliş sebebi; azameti, kadri ve şerefi dolayısıyla olduğu söylenmiştir. Filan kişinin şerefi ve üstün bir mevkii vardır, anlamında "filanın kadri vardır" şeklindeki (Arapların) tabirlerinden alınmıştır. Bu açıklamayı ez-Zühri ve başkaları yapmıştır.

Bu geceye bu ismin verilış sebebinin, bu gecede yapılan itaatlerin pek büyük bir kadri ve pek çok sevab ve mükâfatı olduğu da söylenmiştir. Ebu Bekr el-Verrak dedi ki: Bu geceye bu ismin verilış sebebi şudur: Herhangi bir değeri ve önemi olmayan bir kimse bu geceyi ihya edecek olursa üstün bir değer ve öneme sahip olur.

Uir diğer açıklamaya göre bu ismin verilış .sebebi, bu gecede üstün kadri (değeri) bulunan bir Kitabın yine üstün bir kadri bulunan bir rasûle, üs-lün bir kadri olan bir millete indirilmesidir.

Bir diğer görüşe göre; sebab, bu gecede oldukça kadri yüksek ve önemli meleklerin inmesidir.

Bir başka açıklamaya göre; yüce Allah'ın bu gecede hayırı, bereketi ve mağfireti indirmesidir. Sehl dedi ki: Bu geceye bu ismin verilış sebebi, yüce Allah'ın bu gecede müminlere rahmetini takdir buyurmuş olmasıdır.

ei-Halil dedi ki: Çünkü bu gecede yeryüzü meleklerle dar gelir. Yüce Al-lah'ın: "Riski kendisine daraltılan kimse de..." (et-Talak, 65/7) buyruğunda ("daraltılan" anlamı verilen kelime ile aynı kökten) gelmesi gibi. [2]

2. Kadir gecesini sana ne bildirdi?
3. Kadir gecesi, bin aydan daha hayırlıdır.

el-Ferrâ dedi ki: Kur'ân-ı Kerim'de nerede: "Sana ne bildirdi" buyruğu geçmişse yüce Allah bunu Peygamberine bildirmiştir. Nerede "yen nereden bileceksin" diye buyurulmuş ise, bu husus ona bildirilmemiştir. Süfyan da böyle demiştir. Bu husus daha önceden de (ei-În-fitâr, 82/17; et-Târik, 86/2; el-Beled, 90/13. âyetlerin tefsirinde de) geçmiş bulunmaktadır.

"Kadir gecesi, bin aydan daha hayırlıdır" buyruğu ile bu gecenin fazilet ve büyüklüğünü açıklamaktadır. Zamanın fazileti, o zaman içerisinde pek-çok faziletli olayların meydana gelmesi sebebiyledir. Bu gecede, benzeri bin ayda bulunmayan pekçok hayır paylaştırılır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Müfessirlerin bir çoğu da şöyle demiştir: Yani bu gecede yapılan amel, içinde Kadir gecesi bulunmayan bin ayda yapılacak amelden daha hayırlıdır.

Ebu'l-Âsiye dedi ki: Kadir gecesi, kendisinde Kadir gecesi bulunmayan bin aydan daha hayırlıdır.

"Bin ay" ile yüce Allah'ın zamanın tümünü kastettiği de söylenmiştir. Çünkü Araplar bin sayısını eşya ile ilgili en ileri nokta hakkında kullanırlar. Nitekim yüce Allah: "Onlardan herbiri kendisine bin yıl Ömür verilsin ister." (el-Bakara, 2/96) diye buyurmaktadır ki, bundan kasıt zaman boyunca...dır.

Denildiğine göre, geçmiş dönemde âbid kişiye, Allah'a bin ay yani sek-senüç yıl,dört ay süreyle ibadet etmediği sürece âbid denilmezdi. Yüce Allah, Muhammed (sav) ümmetine bir gece ibadet etmeyi, geçmiş kavimlerin ibadetlerle geçirdikleri bin aydan daha hayırlı kılmıştır.

Ebu Bekr el-Verrak dedi ki: Süleyman'ın hükümdarlık süresi beşyüz ay, Zülkarneyn'in de hükümdarlık süresi beşyüz ay idi. Her ikisinin hükümdarlık süresi bin ay eder. Yüce Allah, bu geceye erişebilen kimse için işleyeceği ameli bu iki büyük hükümdarın hükümdarlıklarından daha hayırlı kılmıştır.

İbn Mesud dedi ki: Peygamber (sav) İsrailoğullan arasından Allah yolunda silahlı olarak bin ay cihad eden bir adamdan sözetti. Müslümanlar bu işe hayret ettiler, özendiler. Bunun üzerine: "Doğrusu Biz onu kadir gecesinde indirdik... Kadir gecesi" bu şahsın Allah yolunda silah kuşandığı "bin aydan daha hayırlıdır." [\[3\]](#) Buna yakın bir açıklama İbn Abbas'dan da nakledilmiştir.

Vehb b. Münebbih dedi ki: Bu kişi müslüman idi. Annesi onu Allah'a adamıştı. Kendisi putlara tapınan bir topluluk kasabasından idi. O kasabaya yakın bir yerde yerleşmişti. Tek başına onlara karşı cihad etmeye koyuldu. Onların kimilerini öldürüyor, kimilerini esir alıyor ve cihadını devam ettiriyor-du.

Onlarla bir devenin iki çene kemiği ile karşılaştı. Onlarla çarpışıp su-sayacak oldu mu bu iki çene kemiğinden tatlı tuplu bir su fışkırdı, o sudan içerdi. Bu şahsa pek büyük bir güç verilmişti. Demir (silah) ya da başka bir şey ona acı ve ıstırap vermezdi. Bu şahsın adı Şemsun idi.

Ka'b el-Ahbar dedi ki: Bu İsrailoğulları arasında bir kraldı. O tek bir iş yaptı. Yüce Allah, onların dönemindeki Peygambere: Filana dilekte bulunmasını söyle! diye vahyetti. O da şöyle dedi: Rabbim malımla, evladımla ve canımla cihad etmek istiyorum. Yüce Allah ona bin çocuk verdi. Bu çocuklardan herhangi birisini gidecek bir askeri birlik arasında kendi malından silahlandırır, donatır ve Allah yolunda cihad eden bir mücahid olarak çıkartır. Bu çocuğu bir ay cihadda kalır ve öldürülürdü. Daha sonra bir başka askeri birlik arasında bir başka çocuğunu donatır. Herbir çocuğu bir ay zarfında öldürülürdü. Bununla birlikte hükümdar geceleri namaz kılmaya, gündüzleri oruç tutmaya devanı ediyordu. Bin aylık bir zaman içerisinde bin çocuğu öldürüldü. Sonra kendisi öne geçti, o da savaştı ve öldürüldü. İnsanlar: Hiç kimse bu hükümdarın ulaştığı mertebeye erişemez, dediler. Bunun üzerine yüce Allah: "Kadir gecesini" bu hükümdarın geceleri namazla, gündüzleri oruçla geçirdiği, malıyla, canıyla, çocuklarıyla, Allah yolunda cihad ettiği "biç aydan daha hayırlıdır" buyruğunu indirdi.

Ali ve Urve dedi ki: Peygamber (sav) İsrailoğullarından dört kişiyi sözko-nusu etti. "Bunlar Allah'a seksen yıl ibadet ettiler. Göz açıp kapayacak bir süre dahi O'na isyan etmediler." dedi. Eyyub, Zekeriya, yaşlı kadının oğlu Haz-kiyel ve Yuşa b. Nün'un isimlerini verdi. Peygamber (sav)'ın ashabı buna hayran kaldılar. Ona Cebrail gelerek şöyle dedi: Ey Muhammedi Senin ümmetin bu kimselerin seksen yıl süre ile Allah'a ibadet edip, bir göz açıp kırpacak bir vakit kadar dahi Allah'a isyan etmemiş olmalarına hayret ettiler. Allah, senin üzerine bundan daha hayırlısını indirdi, deyip; "Doğrusu Biz onu Kadir gecesinde indirdik" (1. âyet) buyruğunu okudu. Rasûlullah (sav) buna çok sevindi.

Mâlik, Muvatta'da İbnu'l-Kasım ve başkalarından gelen rivayet yoluyla şöyle demektedir: Kendisine güvendiğim kişi(ler)i şöyle derken dinledim: Rasûlullah (sav)'a kendisinden önceki ümmetlerin ömürleri gösterildi. Uzun Ömürleri boyunca başkalarının eriştiklerinin benzerine amel itibarıyla ulaşamayacakları mülâhazasıyla ümmetinin (fertlerinin) ömürlerini kısa bulur gibi oldu. Yüce Allah ona Kadir gecesini verdi ve onu bin aydan daha hayırlı kıldı. [\[4\]](#)

Tirmizi'de, el-Hasen b. Ali (r,anhuma)'dan gelen rivayete göre; Rasûlullah (sav)'a minberinin üzerinde Umeyyegoğulları'nın hali kendisine gösterildi. Bundan hoşlanmadı. Bunun üzerine: "Şüphesiz yok ki Biz sana Kevseri verdik."

(el-Kevser, 108/1) buyruğu nazil oldu ki; bununla cennetteki bir nehri kastetmektedir.

Yine; "Doğrusu Biz onu kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesini sana ne bildirdi? Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır." (sûresi) nazil oktu. Senden sonra bu sûrede Umeyyeoğulları hükümdarlık yapacaklardır. el-Kasım b. el-Fadl el-f luddani dedi ki: Biz onların hükümdarlıklarını saydık, bin ay olduğunu gördük. Bir gün fazla, bîr gün eksik değil. (Tirmizi) dedi ki: (Bu) garib bir hadistir[5]

4. Onda, melekler ve ruh Rabblcrİnin izniyle herbir iş için iner de iner.

"Onda, melekler... inerde iner." Semalarının hepsinden ve Sidretu'l-Müntehâ'dan melekler aşağıya iner. Cibril'in kaldığı yer de uranın ortasıdır. Melekler yere inerler, tan yeri ağarmasına kadar insanların yaptıkları dualara amin derler. İşte yüce Allah'ın: "Onda, melekler... iner de iner" buyruğu bunu anlatmaktadır. "Ve ruh Rabblcrinin İzni ile..." Kasıt, Cebrail U..s)'dır. el-Kuşeyri'nin naklettiğine göre "ruh" meleklerden bir sınıftır. Bunlar diğerlerinin koruyucuları olarak yaratılmışlardır. Bizim melekleri görmediğimiz gibi, melekler de bunları görmezler.

Mukatil dedi ki: Bunlar meleklerin en şerefliileri ve yüce Allah'a en yakınlarıdır. Bunların meleklerin dışında Allah'ın ordularından bir ordu olduğu da, söylenmiştir. Bu açıklamayı Mücahid, İbn Abbas'tan (Peygamber efendimize) mer-fû' bir rivayet olarak nakletmiştir. Bunu el-Maverdi, zikretmiştir. el-Kuşeyri'nin naklettiğine göre, bunların Allah'ın yarattıklarından bir çeşit olduğu .söylenmiştir. Bunlar yemek yerler, elleri ve ayakları vardır, melek değildirler, "Rûh"un tek başına bir saf olarak duracak büyük bir yaratık okluğu ve diğer bütün meleklerin tek bir saf teşkil edecekleri de .söylenmiştir. "Rûh'un, Cebrail (a.s)ın bu gecede, bu gecenin ahalisi üzerine sair meleklerle birlikte indirdiği rahmet olduğu da söylenmiştir. Bunun delili: "O, kendi emri ile kullarından dilediği kimseler üzerine ruhu indirir." fen-Nahi, 16/2) buyruğu olup rahmeti indirir, demektir.

"Onda" Kadir gecesinde "Rabblcrinin izni" yani emri "ile herbir iş için iner de iner." Yüce Allah'ın takdir edip, bu seneden gelecek seneye kadar hükme bağladığı verilen herbir emir ile iner demektir. Bu açıklamayı İbn Ab-bas yapmıştır. Yüce Allah'ın: "Allah'ın emri ile onu gözetleyecek izleyicileri vardır" (er-Ra'd, 13/11) buyruğunda olduğu gibi ki, burada Allah'ın emri ile... demektir "İner de iner" anlamındaki buyruk genel olarak "te" harfi üstün olarak; diye okumuşlardır. Ancak el-Bezzî te'yi de şeddeli okumuştur. Talha b.Musarrif ile

İbn es-Semeyka meçhul bir fiil olarak “te” harfini öterli okumuştur (“indirilir de indirilir” anlamına gelir.)

Bunun, meleklerin bu gecede birbirlerine selâm vermeleri anlamında olduğu da söylenmiştir.

Katade dedi ki: "O... bîr selâmdır." O bir hayırdır. "Tanyeri ağarınca-ya" tan yerinin doğuşuna "kadar" demektir.

el-Kisâi ve İbn Muhaysın "ağarınca" anlamındaki lafzı "lanı" harfî kesre -li alarak; diye; diğerleri ise üstün olarak okumuşlardır. Üstün ve es-reli okuyuş mastarın iki ayrı söyleyişidir, "Fe'ale, yefulu" kalıbında gelen fiillerde (bu harfin) üstün okunuşu esastır. "Maktel ve mahreç" kelimelerinde olduğu gibi. Kesreli okunuşu ise kıyastan istisna kabul edilen kelimeler için sözkonusudur. "Meşrik, mağrib, menbit, meşkin, mensik, mahşir, maskit ve meczir" kelimelerinde olduğu gibi. Bütün bunların hepsinde hem üstün, hem de kesreli okuyuş nakledilmiştir ki; bu halde bundan kasıt isim değil, mastar olur. Burada üç husustan söz etmek gerekmektedir: [6]

1- Kadir Gecenin Tayini:

Kadir gecesinin muayyen olarak hangisi olduğu hususunda ilim adamlarının farklı görüşleri vardır. Büyük çoğunluğunun kabu! ettiği görüşe göre, Kadir gecesi yirmiyedinci gecedir. Çünkü Zirr h. Hubeyş'in rivayet ettiği hadise göre, o şöyle demiştir: Ben Ubeyy b. Ka'b'a dedim ki: Kardeşin Abdullah b. Mesud şöyle der: Kim bir sene boyunca (geceleri) namaz kılarsa, Kadir gecesine rastlar. Ubeyy b. Ka'b dedi ki: Allah Ebu Abdurrahman'a mağfiret buyursun. O bu gecenin ramazanın son on gününde olduğunu ve bunun yirmiyedinci gece olduğunu biliyor. Fakat o, insanların buna bel bağlamamasını istemiştir. Daha sonra da kat'i bir şekilde yemin ederek: O gecenin yirmiyedinci gece olduğunu ifade etmiştir. Ben ona: Ey Ebu'I-Münzir (Ubeyy b. Ka'b'tn künyesidir) neye dayanarak bunu söylüyorsun? dedim. Şöyle dedi: Bunu Rasûlullah (sav)'ın bize haber verdiği delile dayanarak -yahut-ta bildirdiği alamete göre- haber veriyorum ki; o gün güneş (gözleri kamaştıracak kadar) bir parıltısı olmaksızın doğar. Tirmizî dedi ki: Bu, hasen, sahih bir hadistir. Bu hadisi Müslim de rivayet etmiştir. [7]

Bu gecenin senenin diğer ayları bir tarafa yalnızca Ramazan ayında olduğu da söylenmiştir. Bu Ebu Hureyre ve başkalarının görüşüdür.

Bir diğer görüşe göre, Kadir gecesi, bütün senededir. Buna göre bir kimse hanımını boşamayı ya da kölesini azad etmeyi Kadir gecesine bağlı olarak,

verecek olursa yemin ettiği günden itibaren tam bir sene geçmedikçe hanımı ondan boş olmaz, kölesi de hürriyetine kavuşmuş olmaz. Çünkü şüphe ile boşamanın gerçekleştirilmesi caiz olmaz. Kadir gecesinin belli bir vakte tahsisi de sabit olmamıştır. O halde tam bir sene geçmedikçe boşamanın gerçekleşmemesi gerekir. Kölenin azad edilmesi de öyledir. Buna benzer yemin ve başka hususlar da aynı hükümdedir. Zaten İbn Mesud da: Kim bütün sene (şecelerin)i ihya ederse, kadir gecesini isabet ettirir, demiştir. Bu husus İbn Ömer'e ulaştınca şöyle demiştir: Allah Abdu'r-Rahman'ın babası-na (Abdullah b. Mesud'un künyesi) rahmet buyursun. O kadir gecesinin ramazan ayının son on gününde olduğunu bilmeyen birisi değildir. Fakat o insanların buna bel bağlamalarını istememiştir.

Ebu Hanife de Kadir gecesinin senenin tümünde gizli olduğu görüşünü benimsemiştir. Ondan şöyle dediği de nakledilmiştir: Bu gece kaldırılmış bulunmaktadır. Bu gece sadece bir defa olmuş ve bitmiştir. Ancak doğrusu bu gecenin kalmaya devam ettiğidir.

Yine İbn Mesud'dan rivayet edildiğine göre, Kadir gecesini eğer bu sene herhangi bir günde ise, gelecek sene bîr başka gündedir. Ancak cumhurun kanaatine göre Kadir gecesini her senenin Ramazan ayındadır.

Diğer taraftan Kadir gecesinin Ramazan ayının ilk gecesini olduğu da söylenmiştir. Bu, Ebû Rezîn el-Ukaylî'nin görüşüdür.

el-Hasen, İbn İshak ve Abdullah b. ez-Zübeyr: O Ramazanın onyedinci gecesidir. Sabahında Bedir gazvesinin gerçekleştiği gece de odur, demişlerdir. Onlar bu kanaate yüce Allah'ın: "Eğer Allah'a, Furkan günü olan o iki ordunun birbirleriyle karşılaştıkları günde kulumuza indirdiğimize inanmış-samz..."(el-Enfal, 8/41) buyruğundan hareketle varmış gibi görünüyorlar. Bu da onyedinci gece(nin gündüzü) olmuştu.

Kadir gecesinin ondokuzuncu gece olduğu da söylenmiştir.

Ancak sahih ve meşhur olan Kadir gecesinin Ramazanın son on gecesinde olduğudur. Malik, Şafî, Evzaî, Ebu Sevr ve Ahmed'in görüşü budur.

Bir başka kesimin kanaatine göre Kadir gecesini yirmi birinci gecedir. Şafî (r.a) da bu görüşe meyletmiş bulunmaktadır. Buna sebep ise Ebu Said el-Hud-rî'nin rivayet ettiği Malik ve başkalarının da kitaplarında kaydettiği su ve çamurdan sözeden hadis-i şeriftir.[\[8\]](#)

(Ramazanın) yirmiüçüncü gecesini olduğu dii söylenmiştir. Çünkü İbn Ömer'in rivayet ettiğine göre, bir adam şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü! Ben Kadir gecesini Ramazanın bilimine yedi gece kalmış olan gecede gördüm. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Bu (Kadir gecesinin) yirmiüçüncü geceye rastlayan bir

rüya görmüş bulunmakladır. Her kını bu ayda belli bir geceyi namazla geçirmek isterse yirmiüçüncü geceyi ihya etsin.[\[9\]](#)

Ma'mer dedi ki; Eyyub yirmiüçüncü gece gusleder ve hoş kokular sürünü rdü. ' Müslim'in Sahih'mde Peygamber (sav)'dan söyle dediği rivayet edilmektedir: "Ben rüyada kendimi Kadir gecesinin sabahında su ve çamur içinde secde ederken gördüm." Abdullah b. Uneys dedi ki: Ben onu yirmiüçüncü gecenin sabahında su ve çamur arasında Rasûlullah (sav)'ı haber verdiği şekii-de gördüm, demiştir.[\[10\]](#)

Kadir gecesinin Ramazanın yirmibeşinci gecesini olduğu da söylenmiştir. Çünkü Ebu Said el-Hudri'nın rivayet ettiği hadise göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Siz o geceyi son on gecede, dokuz gecede, yedi gecede, beşinci gecede arayınız." Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.[\[11\]](#)

Malik dedi ki: Dokuzuncu gece ile kastettiği (ayın) yirmibirinci gecesini, yedincisi ile kastettiği (ayın) yirmiüçüncü gecesini, beşinci gece ile kastettiği Cayın) yirmibeşinci gecesidir.

Yirmiyedinci gece olduğu da söylenmiştir ki, bunun delili daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Bu Ali (r.a), Aişe, Muaviye ve Ubeyy b, Ka'b'ın görüşüdür.

İbn Ömer'in rivayetine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim Kadir gecesini araştırarak olursa, onu yirmiyedinci gecede araştırсын."[\[12\]](#)

Ubeyy b. Ka'b dedi ki: Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kadir gecesini yirmiyedinci gecedir."[\[13\]](#)

Ebu Bekr el-Vernik dedi ki: Yüce Allah bu ayın -yani Ramazan ayının- gecelerini bu sûrenin kelimelerine taksim etmiştir. Yirmiyedinci kelimeye ulaşınca ona işaret ederek "o" diye buyurmuştur. Aynı şekilde Kadir gecesini üç defa zikredilmiştir ve dokuz.haftır. Bunların toplamı da yirmiyedi etmektedir.

Kadir gecesinin yirmidokuzuncu gece olduğu da söylenmiştir. Çünkü Peygamber (sav)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Kadir gecesini yirmi-dokuzuncu - yahut yirmiyedinci- gecedir. Meleklerin bu gece sayısı çakıl taneleri kadardır,"[\[14\]](#)

Kadir gecesinin çift sayılı gecelerde olduğu da söylenmiştir. el-Hasen dedi ki: Ben"yirmidördüncü gece(nin sabahı) güneşini yirmi yıl süreyle gözetledim. Gördüm ki güneş (kamaştırıcı) ışığı bulunmayan beyaz bir şekilde doğuyordu. Bununla o gecede nurların çokluğundan dolayı güneşin böyle okluğunu kastetmektedir

Kadir gecesinin bütün sene içinde gizli olduğu da söylenmiştir. Böylelikle kişi bütün geceleri ihya etmek için gayret gösterebilir.

Allah'ın, bu geceyi Ramazan ayının tümünde gizlediği de söylenmiştir. Böylelikle Ramazan ayı boyunca onu idrak etmek ümidiyle bütün geceler çuk-ça amel ve ibadete yönelsinler. Tıpkı diğer namazlar arasında orta namazı, Esmâ-i Hüsnâ'sı arasında İsm-i Azam'ını, duanın kabul edildiği anı, cuma anları ile gecenin anlarında, gazabını masiyetlerde, rızasını itaatlerde, belli bir anı sair zamanlar arasında, salih kulunu diğer kullar arasında -Ü'nün rahmetinin bir gereği ve bir hikmeti olarak- saklaması gibi. [\[15\]](#)

2 Kadir Gecesindein Alametleri:

Gecenin sabahında güneşin, göz kamaştırıcı bir parltsı olmaksızın beyaz olarak doğmasıdır. el-Hasen dedi ki: Peygamber (sav) Kadir gecesini hakkında şöyle buyurmuştur: "Kadir gecesinin alâmetleri arasında şunlar da vardır: O gece aydınlık ve hoş bir gecedir. O gece ne sıcak, ne de soğuktur. O gecenin sabahında güneş (gözleri kamaştıran) ışıkları bulunmaksızın doğar." [\[16\]](#)

Ubeycl b. Umeyr dedi ki: (Ramazanın) yirmiyedinci gecesinde denizde bulunuyordum. Deniz suyundan bir miktar aldım, onu tatlı ve rahat içilir buldum. [\[17\]](#)

3- Kadir Gecesindein Faziletleri:

Yüce Allah'ın: "Kadir gecesini bin aydan daha hayırlıdır" (3 âyet) buyurması ile "onda melekler ve ruh... iner de iner" (4- âyet) buyurması (faziletini anlatmak için) yeterlidir. Buhârî ile Müslim'de de şöyle buyurulmuştur: "Her kim Kadir gecesini (mükâfatına) inanarak, (ecrini) umarak namaz kslrnakla (vesair ibadetlerle) ihya ederse, onun geçmiş (küçük) günahları affolunur." Bu hadisi Ebu Hureyre rivayet etmiştir [\[18\]](#)

İbn Abbas dedi ki: Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Kadir gecesini oldu mu aralarında Cebrail'in de bulunduğu Sidretu'l-Münteha'da sakin olan melekler ardi arkasına inerler. Beraberlerinde birtakım sancaklar bulunur. Bu sancaklardan biri benim kabrimin üzerine, biri Beytu'l-Makdis'in üzerine, biri Mescid-i Haranî'nin üzerine, biri Turu Sina'nın üzerine dikilir. Kendisine selâm vermedik mü'min erkek ve mü'min bir kadın bırakmazlar. İçki içen, domuz eti yiyen ve zaferana bulanana kimseler müstesna." [\[19\]](#)

Hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: "Bu gecenin tan vakti ortalığı aydınlatıncaya kadar, şeytan bu gecede dışarıya çıkmaz. Bu gece herhangi bir

kimsenin aklına zarar veremediği gibi, herhangi bir fesad da işleyemez, bu gecede hiçbir büyücünün büyüsi etki gösteremez,"[20]

eş-Şa'bi dedi ki: Bu gecenin gecesi gündüzü, gündüzü de gecesi gibidir.

el-Ferrâ dedi ki: Yüce Allah, Kadir gecesinde ancak mutluluk ve nimetler takdir buyurur. Diğer gecelerde ise belalar ve türlü musibetleri takdir eder. Bu açıklama daha önce ed-Dahhak'lan da nakledilmiş idi. Böyle bir kanaat, şahsi görüşe dayanılarak ileri sürülemez. O halde bu (peygambere kadar ulaşan) merfu bir rivayettir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

el-Muvatta'da, Said b. el-Müseyyeb'in şöyle dediği nakledilmektedir: Kadir gecesinde yatsı namazında (cemaatle birlikte) hazır bulunan kimse o geceden kendi payına düşeni almış olur."[21] Böyle bir görüş mücerred (kişisel) görüşle anlaşılamaz.

Ubeydullah b. Amir b. Rabia'nın rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim Kadir gecesini akşam ve yatsı namazlarını cemaat ile birlikte kılsa, artık o kimse Kadir gecesinden payına düşeni almış olur."[22] Bu hadisi es-Sa'lebi Tefsirinde zikretmiş bulunmaktadır.

Âişe (r.anha) dedi ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Eğer Kadir gecesine denk gelirsem ne diyeyim? diye sordum.

Şöyle buyurdu: " Allah'ım, şüphesiz ki Sen çok affedicisin, affetmeyi seversin, beni de affet, de" diye buyurdu.[23] (Kadr Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun). [24]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/233.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/233-235.

[3] Beyhaki, es-Sunenti'l-Kübrâ, IV, 306; İbn Kesir, Tefsir, IV, 531 -her ikisi de Miirahicl'den mü ise 1 olarak.-

[4] Muvatta, I, 321

[5] Tirmizi, V, 444.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/235-237.

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/238-239.

[7] Tirmizi, 111, 160, V, 445; Müslim, II, 828; Ebu Davud, 11, 51; Müsned, V, 130.

- [8] Hadisin lafzına biraz sonra işaret edileceğinden kaynakları tla orada gösterilecektir
- [9] Az lafzi farkla: Buhâri, II, 709; Müslim, II, 822; Mutvatta, I, 321; Mûsned, 11. 5. 8.
- [10] Müslim, II, K27; Mûsned, İli, İ9İ.
- [11] Buhâri, II, 711; Ebu Davud, 11, 52; Mûsned, 1, 231.
- [12] Mûsned, II, 27; Tayalisi, 1, 257; Heysemî, Mecma', 111, 176 -raviiyerinin ş;ılıfı ricali ol dukları knyeiıyla.-
- [13] Mûsned, V, 132 -Üheyy'in sözü olarak
- [14] Mûsned, 11- 519; Tayaüsi, 1, 332.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/240-243.
- [16] Az hıfzi farkla: Taherani, Kebir, XXII, 59, Münavî, Feyzu'l-Kadir, V, 396; Suyutî, ed-P ru'(-Mensur, VIII, 5H1.
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/243.
- [18] Buhâri, II, 709; Müslim, I, 523; Tirmizi, III, 67; Ebu Davud, II, 49; Nesai, IV, 155. 156, 157, VIII, 118; Mûsned, II, 241, 347, 409, 473, 503.
- [19] Kaynağını cespit edemedik
- [20] Kaynağını tespil edemedik
- [21] Muoatta, I, 321. Ayrıca bk.: Heysemî. Mecma'. II, 40; Tabelâm, Kebir, VIII. 179
- [22] Beyhaki, Şuabu'l-İman, 111, 340: "Ramazan bilinceye kadar akşam ve yatsı namazlarını retmalle kıl;ın, Kadir Gecesinden büyük bir pay alır" anlamında.
- [23] Tirmizi, V, 534 ("çok affedicisin" lafzından sonra: "kerimsin: Çok İlitıfkârsın" lafzı ile) İbnMace, II, 1265; VI, 171, 1K2, 183, 208.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/243-245.

BEYYİNE SURESİ

1-Dini Allah'a Hâlis Kılmak:

2-Hanifler:

3- Dosdoğru Din; Namaz Kılmayı ve Zekat Vermeyi Emreder:

BEYYİNE SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın. Adı İle

Yahya b. Sellâm'ın görüşüne göre Mekke'de inmiştir. İbri Abbas ve cumhurun görüşüne göre Medine'de inmiştir. Dokuz âyeti kerimedir.^[1]

Bu sûrenin fazileti hakkında sahih olmayan bir hadis gelmiştir. Biz bu hadisi Muhammed b. Abdullah el-Hadramî'den rivayet ettik. Dedi ki: Bana Ebu Abdurrahman b. Numeyr dedi ki; Ebu'l-Heysem el-Haşşab'a git de ondan (hadis) yaz. Çünkü o Çok hadis) yazmıştır. O da ona gitti. Dedi ki: Bize Malik b. Enes anlattı. O Yahya b. Said'den, o Said b. el-Müseyyeb'den, o Ebu'd-Deî-dâ'dan rivayetle dedi ki: Rasûlullah (sav) buyurdu ki; Şayet insanlar "Kitab ehlinden ve müşriklerden olanlar... ayrılmayacaklardı" (1. âyet) Sûresi'n-de olanları bilmiş olsalardı; ailelerini, mailarını ihmal ederek onu öğrenirlerdi. " Huzaalılardan bir adam: Peki, bu sûrede ne gibi bir ecir vardır, ey Allah'ın Rasûlü? diye sordu. Peygamber şöyle buyurdu: "Bu sûreyi bir münafık ebe-diyyen okumaz. Allah hakkında kalbinde en ufak bir şüphe bulunan bîr kul da okumaz. Allah'a yemin ederim, şüphesiz ki mukarreb melekler, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığından beri durmaksızın onu okuyup dururlar. Bunu bir kul okudu mu mutlaka Allah ona dininde ve dünyasında kendisini koruyacak, ona mağfiret ve rahmetle dua edecek birtakım melekler gönderir." el-Hadramî dedi ki: Ebu Abdurrahman b. Numeyr'in yanına döndüm. Ona bu hadisi naklettim. Dedi ki: Bu, artık bu hususta bizim için kendimizi sıkıntıya sokmaya gerek bırakmadı. Bir daha tekrar ona dönme.^[2]

İbnu'l-Arabî dedi ki: Lshak b. Bişr el-Kâhilî, Malik b. Enes'den, o Yahya b. Said'den, o İbmî'l-Müseyyeb'den, onun da Ebud-Derdâ'dan rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuş' "Şayet, insanlar "...kâfir olanlar... ayrılmayacaklardı" sûresinde neler olduğunu bilselerdi ailelerini, mallarını ihmal eder, mutlaka bu sûreyi öğrenirlerdi." Bu batıl bir hadistir. Sahih olan hadis, Enes'ten gelen şu rivayettir: Peygamber (sav) Ubeyy b. Ka'b'a dedi ki: "Allah bana sana "...kâfir olanlar... ayrılmayacaklardı" Sûresi'ni okumamı emretti. Ubeyy adımı da verdi mi, diye sordu. Peygamber: "Evet" deyince, Ubeyy ağladı.

^[3]

Derim ki: Bu hadisi, Buharî ve Müslim de rivayet etmiştir. Bu hadisteki fıkı inceliklerden birisi de alim olanın ilim öğrenmekte olana (ilmi) okuyacağına dair delil bulunmasıdır. Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Peygamber (sav)'ın Ubeyy'e

okuması insanlara alçak gönüllülüğü öğretmesi içindir. Böylelikle herhangi bir kimse ilim öğrenmekten ve mevki itibariyle kendisinden daha aşağı mertebede bulunanlara ilmi okumaktan çekinmesin.

Denildiğine göre, bunun sebebi şudur: Ubeyy, Rasûlullah (sav)'ın sözlerini herkesten çabuk belleyen birisi idi. Peygamberin ona (bu sûreyi) okumasının sebebi bu sözleri ondan bellemesini, kendisinden duyduğu gibi okuyup başkasına öğretmesini istemesidir. Elbetteki bu hadisten Ubeyy'in büyük bir faziletinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Allah, Rasûlüne Ubeyy'e (bu sûreyi) okumasını emretmiş bulunmaktadır.

Ebu Bekr el-Enbari dedi ki: ...Bir de bize Ahmed b. el-Heysem b. Halid anlattı, dedi ki: Bize Ali b. el-Ca'd anlattı dedi ki: Bize İkrime, Asım'dan anlattı. O Zirr b. Hubeyş'den şöyle dediğini nakletti: Ubeyy b. Ka'b'ın kıraatinde şu da vardır: Ademoğluna eğer bir vadi dolusu mal verilecek olursa ikincisini elde etmeye çalışır. Ona iki vadi dolu mal (allın) verilecek olsa üçüncüsünü elde etmeye çalışacaktır. Bununla birlikte Ademoğlunun karnını toprakları başkası doldurmaz. Allah, tevbe edenin tevbesini kabul eder." İkrime dedi ki: Asım bana "...ayrılmayacaklardı" sûresini otuz âyet olarak okudu ve bu buyruk da onların arasında vardı. Ebu Bekr (el-Enbari) dedi ki: Bu ilim ehli nezdinde batıl olan bir rivayettir. Çünkü İbn Kesir ile Ebu Amr'ın kıraatleri Ubeyy b. Ka'b'a kadar ulaşan bir senetle gelmiştir. Onların ikisinin kıraatinde "...ayrılmayacaklardı"sûresinde bu anılan ifadeler, (Kurân'dan diye) okunmamaktadır. Bu ancak Rasûlullah (sav)'ın hadisleri arasında bilinen bir rivayettir ve bu Rasûlullah (sav)'ın sözü olarak nakledilmiştir. O, Kur'ân-ı Kerim'de bunları; alemlerin Rabbinden, tüye nakletmiş değildir. İc-main da kendilerini desteklediği iki kişinin yaptıkları rivayet, elbette bir tek kişinin cemaatin mezhebine muhalif olarak yaptığı nakilden daha sağlamdır.^[4]

1. Kitab ehlinden ve müşriklerden kâfir olanlar, kendilerine apaçık delil gelinceye kadar, ayrılmayacaklardı.
- 2, 3- İçinde dosdoğru hükümlerin yazılı olduğu tertemiz sayfeleri okuyup duran, Allah tarafından gönderilmiş bir Rasûldür.

"...Kâfir olanlar— ayrılmayacaklardı" şekii hem genelin kıraatidir, hem de mushafın hatlı böyledir.

İbn Mesud ise; " Müşriklerle, kitab ehli... ayrılmayacaklardı" diye okumuştur. Bu tefsiri bir kıraattir. İbnu'l-Arabî dedi ki: Tilavet halinde değil de, açıklama sadedinde böyle bir okuyuş caizdir. Çünkü Peygamber (sav) da Sahih'in

rivayetinde belirtildiği üzere (et-Talak, 65/1. âyetteki: "...o kadınları... iddetleri vaktinde boşayın" anlamındaki buyruğu): "Onları iddetlerine doğru boşayın" diye okumuştur ki bu bir tefsirdir. Çünkü asıl tilavet (okunması gereken şekil), mushafın hatlında bulunan şekle uygun olmalıdır.

"Kîtab ehlerinden" yahudi ve hristiyanlardan demektir "ve müşriklerden" lafzı "kitab ehlerinden" lafzına atf ile ter mahallîndedir.

İbn Abbas dedi ki: "Kitab ehli" Yesrib'de bulunan yahudilerdir. Bunlar Ku-rayza, Nadir ve Kaynuka oğullarıdır. "Müşrikler" ise Mekke ve civarında bulunanlar ile Metline ve civarında bulunanlardır. Maksat Kureyş müşrikleridir.

"Ayrılmayacaklardı" küfürlerinden vazgeçmeyecek, başka yola sapmayacaklardı.

"Kendilerine apaçık delil gelinceye kadar." Yani apaçık delil onlara gelinceye kadar. Bu da Muhammed (sav)'dır.

"Nihayete eriş; ayrılış": En son noktaya ulaşmak diye açıklanmıştır ki bu da şu demektir: Onlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar ömürlerinin sonlarına geüp, ölmeyeceklerdi. Bu anlama göre "ayrılmak" -sona ermek demektir. "Ayrılmayacaklardı* buyruğunun bırakıp, terk etmeyeceklerdi anlamında olduğu da söylenmiştir. Rasûl kendilerine gelinceye kadar müddetleri sona ermeyecekti, demek olur.

Araplar: Ben bu işi işlemeye devam edip durdum, anlamında: "Ben bu işi ayrılmadan işledim" derler. "Filan kişi hala ayakta duruyor, ayakta durmayı bırakmadı" derler. 'in asıl anlamı "açmak"tır. " Mektubu açmak (mührünü çözmek)" ile " Halhali çözmek, açmak": ve (sözlüklerden böyle bir tabirin anlamını tesbit edemedik) gibi tabirler de bu anlamda kullanılmıştır. Şair Tarafe de şöyle demiştir:

"İki tarafı keskin ve iyice bilenmiş (yahut Hind yapımı) bir kılıç için İçindeki sırrın açılmayacağına yemin ettim."

Şair Zu'r-Rimme de şöyle demiştir:

"(Onlar) uzun boylu ve (eğitilerek) zayıflatılmış develer olup Sürekli yemsiz [5] olarak çökmüş haldedir, yahut da biz onları kurak bir yere süreriz."

Görüldüğü gibi şair burada "Hep çökmüş haldedir" demek istemiştir, fazladan: yı getirmiştir.

" Ayrılma...lar" anlamındadır. Yani onlar apaçık delil kendilerine gelinceye kadar dünyada kalacaklar, ayrılmayacaklardı.

İbn Keysan dedi ki: Yani kitab ehli olanlar, Muhammed (sav)'ın kitaplarındaki sıfatlarını o peygamber olarak gönderilinceye kadar terketmeyecek (değiştirmeyecek)lerdi. Peygamber olarak gönderilince onu kıskandılar,

onu terkedip, inkar ettiler. O halde bu, yüce Allah'ın: "İşte o tanıdıkları (peygamber) kendilerine gelince onu inkar ettiler" (el-Bakara, 2/89) buyruğuna benzemektedir. Bundan dolayı (daha sonra): "Ama kendilerine kitab verilenler ancak ... sonra ayrılığa düştüler" (4. âyet) diye buyurmuştur. Buna göre yüce Allah'ın: "Müşriklerden" buyruğu şu demektir: Onlar, Muhammed (sav) peygamber olarak gönderilinceye kadar, onun hakkında kütü söz söylemediler. Ona el-Emin adını vermişlerdi. Onun dili üzere kendilerine apaçık deliller gelip, onlara peygamber olarak gönderilince; işçe o vakit, ona düşmanlık ettiler.

Bazı dildiler de buradaki "ayrılmayacaklardı" lafzı "helak olmayacaklardı" anlamındadır demişlerdir, ki bu da Arapların: "Doğum esnasında kadının leğen kemiği çözüldü" tabirlerinden alınmıştır. Bu da bu kemiğin çatlaması ve bir daha kaynamayıp, sonunda ölmesi anlamını ifade eder. Buna göre mana şöyle olur: Onlar rasûllerin gönderilip, kitapların indirilmesi ile kendilerine karşı delil ortaya konulmadıkça azab edilmeyecekler, helak edilmeyeceklerdi.

Bazıları da; müşrikler hakkında şöyle demiştir; Onlar da kitab ehli-dendir. Çünkü yahudilerden kimisi Uzeyr Allah'ın oğludur, hristiyanlardan kimisi de İsa Allah'ın kendisidir, kimileri ele o Allah'ın oğludur, kimileri için için-cüsüdür demişlerdir (ve böylece bunlar da müşrik olmuşlardır.)

Bir başka açıklamaya göre; kitab ehli, önce mümin idiler, peygamberlerinden sonra kâfir oldular. Müşrikler de fitrat üzere doğdular, ergenlik yaşına ulaşınca kâfir oldular. İşte bundan dolayı yüce Allah; "Ve müşriklerden" diye buyurmuştur.

Bir başka açıklamaya göre "müşrikler" de aynı zamanda "kitab ehli"nin niteliğidir. Çünkü onlar kendilerine gönderilen kitaptan yararlanmadıkları gibi tevhidî de cerkettiler. Hristiyanlar tenisçidirler, yahudiler de genel olarak müşebbihecidirler. Hepsî de şîrktir. Bu bir kimsenin: "Akıllılar ile zarîf kimseler bana geldi" deyîp, muayyen birtakım kimseleri kastederek, onları her îkî özelliî ile nitelendirmesini andırmaktadır. O halde anlam şöyledir: Kitab ehlinden (ve) müşrik olanlar...

Bir diğîr açıklamaya göre, burada sözü geçen "küfür", Peygamber (sav)'m inkar edilmesidir. Yanî Muhammed (sav)'ın peygamberliğini inkar eden ve aynı zamanda kitab ehli olan yahudilerle hristiyanlar ile Araplardan olsun, başkalarından olsun -ki bunlar kitabı olmayanlardır- puta tapan müşrikler ayrılmayacaklardı, demektir.

cl-Kuşeyrî dedi ki: Ancak böyle bir açıklamanın doğru olma ihtimali uzaktır. Çünkü yüce Allah'ın: "Kendilerine apaçık delil gelinceye kadar... Allah tarafından gönderilmiş bir Rasûldür" buyruğunun zahirinden anlaşılan bu

raHûlün, Muhammed (sav) olduğudur. Dolayısı ile Muhammed (sav)'ın peygamberliğini inkar eden kâfirler, Muhammed kendilerine gelinceye kadar... ayrılmayacaklardı, denilmiş olma. ihtimali uzaktır. Ancak: Şu anda Muhammed'i inkâr edenler -her ne kadar önceden unu tazim eden kimseler ise de- Allah, Muhammed'i kendilerine peygamber olarak gönderip, onlara âyetleri apaçık bildirinceye kadar, bu küfürden vazgeçmeyeceklerdir. İşle o vakit onlardım bir kısmı iman edecektir.

el-Ameş ve İbrahim, "müşriklerden" anlamındaki lafzı merfu olarak; diye ve: "...olanlar" lafzına atf ile okumuştur. Ancak birinci kıraat daha açık anlaşılır. Çünkü refl ile okunması halinde her iki sınıf kitab ehlinde başkaları imiş gibi, iki ayrı sınıf olur. Ubeyy'in kıraatinde: " Kitab ehlinde kâfir olanlar ile müşrikler... ayrılmayacaklardı" şeklindedir, tbn Mesud'un mushafında ise: " Müşrikler ve kitab ehli... ayrılmayacaklardı" şeklindedir. Daha önce (sûrenin tefsirinin başında) geçmiş bulunmaktadır.

"Kendilerine apaçık delil gelinceye kadar" onlara apaçık delil gelinceye kadar, diye açıklanmıştır. Apaçık delil de Muhammed (sav)'dır.

"Allah tarafından gönderilmiş bir rasûldür." Yani o, yüce Allah tarafından peygamber olarak gönderilmiştir. ez-Zeccac dedi ki: "Bir Rasûldür" anlamındaki lafız "apaçık delil" lafzından bedel olarak merfû'dur.

el-Ferrâ dedi ki: Bu " O (apaçık delil) Allah tarafından gönderilmiş bir rasûldür" yahutta: "(peygamber) Allah La-rafından gönderilmiş bir rasûldür" demektedir. Çünkü "Beyyue: Apaçık delil" bazan müzekker kabul edilebilir ve: "Benim beyyinem (acık delilim) filandır" denilebilir. Ubeyy ve İbn Mesud'un kıraatinde; diye kat" üzere (bedel yapmayarak) nasb ile okumuşlardır. "Okuyup duran, okuyan" demektir ki (bu fiil): "Okudu, okur, okumak" diye kullanılır.

"Sahifeler" lafzı "sahife"nin çoğulu olup, üzerinde yazı yazılan sev demektir.

"Tertemiz" lafzı hakkında İbn Abbas şöyle demiştir: Yalandan, şüpheden, iki yüzölçümünden ve sapıklıktan arınmış demektir. Katide batıldan yana (temiz) diye açıkladığı gibi, yalandan, şüphelerden, küfürden tertemiz edilmiş diye de açıklanmıştır. Hepsinin anlamı birdir.

Yani. sahifelerin vazıh olarak ihtiva ettiği şeyleri okur. Buna (bu açıklamaya) onun yazılı bir kitaptan değil de ezberinden okuduğu delil teşkil etmektedir. Çünkü Peygamber ümmi idi, okuması yazması yoktu.

"Tertemiz" lafzı "sahifelefin sıfatıdır. Bu da yüce Allah'ın: "Çok şerefli, son derece yüksek ve tertemiz sahifelerdedir" (Abese, 80/13-14) buyruğunu andırmaktadır. Buna göre "tertemiz" lafzı zahiren sahifelerin şıfalıdır. Gerçekte ise sahifelerde yazılı bulunan Kur'ân'ın sıfatıdır. "Tertemizin şu anlama geldiği de

söylenmiştir: Onlara tertemiz olanlardan başkası dokunmama!] dır. Daha önceden açıklandığı üzere el-Vakıa Süresi'nde (56/75-80. âyetler, 5. başlıkta) buyurduğu gibi.

Tertemiz sahifelefin, yüce Allah'ın nezdinde peygamberlere indirilmiş ki-tablann kendisinden istinsah edildiği Umımı'l-Kitabtaki salıfeler olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Daha doğrusu o çok şerefli bir Kur'ândır, Levh-ı mahfuzdadır." (el-Buruc, 85/21-22) buyruğunda okluğu gibi. el-llassen dedi ki: Semadaki tertemiz .sahifeler kastedilmektedir.

"İçinde dosdoğru hükümlerin yazılı olduğu..." Dosdoğru, eğriliği büğ-rülüğü olmayan ve muhkem demektir. Arapların bir şey dosdoğru ve sahih olduğu vakit kullandıkları; (pji ^M) fiilinden gelmektedir.

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Sahifeler kitaplarla aynı şeydir, ü halde nasıl olur da; içinde kitapların bulunduğu .sahifderde, demiş olabilir (diye sorulursa) şu cevap verilir: Burada "kitaplar" lafzı hükümler anlamındadır Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Allah... galibgeleceğim diye yazmış-tır." (el-Mücadele, 58/21) buyruğunda "yazdı" hükmetti anlamındadır. Peygamber (sav) da şöyle buyurmuştur: "Allah'a yemin ederim ki ben aranızda Allah'ın Kitabı ile hükmedeceğim"^[6] diye buyurmuş, sonra da recm hükmünü vermişti. Oysa recm Allah'ın Kitabında yapılı değildir. O halde burada, ben aranızda yüce Allah'ın hükmü gereğince hüküm vereceğim, demektir. Şair de şöyle demiştir

"Velâ (bağlılık) belâ ile değildir, siz (haktan) meyledip saptınız Yazdığı (hükmettiği) zaman Allah böyle buyurmanııştı."

" Dosdoğru kitaplar" (mealde: Dosdoğru hükümlerin yazılı oiduğu, diye verilmiştir). Kur'ân'ın kendisidir diye de açıklanmıştır. Böylelikle yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'den "kitabiar" diye söz etmiştir. Çünkü o çeşitli, türlü açıklamaları kapsamaktadır. ^[7]

4. Ama kendilerine kitap Terilenler, ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler.

"Ama kendilerine kitap verilenler..." yahudilerle, hristiyanlar "...ayruı-ğa düştüler." Bu hususta kâfirler ile aynı düzeyde olmalarına rağmen, yüce Allah'ın ayrılığa düşmek hususunu başkalarını dışarıda tutarak sadece kitab ehli hakkında sözkonusu etmesi, onların bir bilgi sahibi olduklarının zannedilmesinden dolayıdır. Onlar ayrılığa düştüklerine göre, kicab sahibi olmayan, onların dışında bulunan kimseler hakkında bu nitelik, daha da öncelikli olarak sözkonusudur.

"Ancak kendilerine apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler."

"Apaçık delil" ile kastedilen Muhammed (sav)'dır. Yani Kur'an-ı Kerim, ellerindeki Kitaplarda bulunan Muhammed (sav)'in niteliklerine uygun olarak gelmiş bulunuyordu. Onlar onun peygamber olacağını görüş birliği halinde kabul ediyorlardı. Fakat peygamber olarak gönderilince, peygamberliğini inkar ettiler ve ayrılığa düştüler. Kimisi kıskançlığından ötürü kâfir oldu, kimisi iman etti. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar ancak ilim kendilerine geldikten sonra aralarındaki düşmanlık (veya ihtiras) sebebi ile ayrılığa düştüler." (eş-Şura, 42/14)

"Apaçık deliPin onların kitaplarında bulunan Muhammed (sav)'ın Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğuna dair açıklama olduğu da söylenmiştir.

İlim adamları dedi ki: Sûrenin başından yüce Allah'ın: "(ili): Dosdoğru" buyruğuna kadar olan ifadelerin hükmü, kitab ehlinden ve müşriklerden iman eden kimseler hakkındadır. "Ayrılığa düştüler" buyruğu da delillerin ortaya konulmasından sonra, kitap ehlinden iman etmeyen kimseler hakkındaki hükmünü İfade etmektedir. [8]

5. Halbuki onlar, O'nun dîninde ihlâs sahipleri ve Hanifler olarak Allah'a ibadet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkası İle emrolunmadılar. Dosdoğru din işte budur.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1-Dini Allah'a Hâlis Kılmak:

"Halbuki onlar O'nun dininde" yani ibadetlerinde "ihlâs sahipleri... olarak Allah'a ibadet etmelerinden" O'nu tevhid etmelerinden "...başkası İle emrolunmadılar." Yani bu kâfirlere, Tevrat ve İncil'de verilen emir sadece budur. " İbadet etmeleri" buyruğundaki "lam" harfi X^)- ...me" anlamındadır. Yüce Allah'ın: " Allah size açıklamak ister." (en-Nisa, 4/26); " Onlar Allah'ın nurunu söndürmek isterler." (es-Saf, 61/8); " Âlemlerin Rabbi (Allah)'o teslim olmakla emrolunduk" (el-En'âm, 6/71) buyruklarında olduğu gibi. Abdullah (b. Mesud)'ın kıraatinde de; " Halbuki onlar... Allah'a ibadet etmelerinden... başkası ile emrolunmadılar" şeklindedir,

"De ki: Ben, Allah'a dini yalnız O'na halis kılarak ibadet etmekle emro-lundum" (ez-Zümer, 39/11) buyruğu da bu (buyrukların) anlamı(nı) ihtiva etmektedir.

İşte bu buyruk, ibadetlerde niyetin vacib olduğunun delilidir. Çünkü ih-las, kalbin amelleri arasındadır. Ondaki başkasının değil de yalnızca Allah'ın rızası

ancak kalb ile istenir. [9]

2-Hanifler:

"Hanifler olarak"; bütün dinleri bir kenara bırakarak, İslâm dinine yönelerek... demektir. İbn Abbas şöyle diyordu: Hanifler, İbrahim (a.s)'ın dini üzere olanlar, demektir. Hanif'in; sünnet olan ve hacceden kimsenin adı olduğu da söylenmiştir ki bu açıklamayı Said b. Cübeyr yapmıştır. Dilciler de şöyle demiştir: Bu lafzın aslı "İslâm'a yöneldi" demek olan; " İslâm'a hanif uldu (yöneldi)" ifadesinden gelmektedir. [10]

3- Dosdoğru Din; Namaz Kılmayı ve Zekat Vermeyi Emreder:

"Namazı dosdoğru" belirlenmiş vakitlerinde, belirlenmiş surette "kılmalarından, zekatı vermelerinden" onu yerli yerince ödemelerinden "başkası ile emrohınmadılar. Dosdoğru din işte budur." Yani gereklerini yeri ne getirmekle emrolundukları bu din, dosdoğru dindir. ez-Zeccâc dedi ki: İşte dosdoğru yolda giden ümmetin dini bu dindir.

"Dosdoğru" lafzı hazfedilmiş bir mevsufun sıfatıdır. Yahutta hakkı dimdik ayakta tutan, yani hakkı yerine getiren ümmetin dini diye de açıklanabilir. Abdullah (b. Mesud)'ın kıraatinde; "İşte dosdoğru din budur" şeklindedir.

el-Halil dedi ki: "Dosdoğrular" lafzı; Dosdoğru" lafzının çoğuludur. Bu ile aynı şeydir.

el-Ferrâ dedi ki: Yüce Allah burada "din"i aynı zamanda sıfatı da olan: “ Dosdoğru" lafzına izafe etmiştir. Çünkü bunlar farklı Lafızlardır. Yine ondan nakledildiğine göre bu, bir şeyin bizzat kendi kendisine izafe edilmesi kabilindendir. Sondaki "ne (yuvarlak te)" ise övgü ve mübalağa itin gelmiştir.

Sondaki "he (yuvarlak te)"nin "millet (din)" yahut şeriata raci olduğu da söylenmiştir. [11]

Muhammed b, el-Eş'as et-Talakani dedi ki: "Dosdoğru" burada, sözü geçen kitaplara raci olup "din" onu izafe edilmiştir. [12]

6. Gerçek şu kî; ister kitab ehlinden olsun, İster müşriklerden olsun o kâfir olanlar, cehennem ateşindedirler. Orada ebedi kakçıdırlar. Yaratılanların en kötülerini de işte bunlardır.

7. iman edip, salih amel işleyenler ise; işte bunlar, yaratılanların en hayırlılarıdır.

"Gerçek şu ki; İster kitab ehlinde olsun, ister müşriklerden olsun o kâfirler" buyruğun da ki "müşrikler" daha önce geçen "kâfirler" (lafzında geçen ve "ler"in anlamını veren); üzerine alfedilmiştir. Yahutta: Ehlinde" lafzına atfedilmiş bir mecrur olabilir.[\[13\]](#)

"Cehennem ateşindedirler. Orada ebedi kalıcıdır. Yaratılanların en kötülerinde işte bunlardır."

"Yaratılanlar" lafzını Nafî ve İbn Zekvan her iki yerde de (yani altı ve yedinci âyetlerde de) asla uygun olarak hemzeli okumuştur. (Berie şeklinde) Bu da Arapların; " Allah mahkukatı yarattı, O, yoktan var edendir, yaratandır" şeklindeki kullanımlarından gelmektedir. Yüce Allah da: "Bizim onu yaratmamızdan önce" (el-Hadid, 57/22) diye buyurmaktadır. (Kelimenin kökünün hemzeli olduğuna işaret etmektedir). Diğerleri ise, hemzesiz ve onun yerine "ye" harfini şeddeli olarak (beriyye şeklinde) okumuşlardır.

el-Ferrâ dedi ki: Eğer "beriyye" lafzı toprak anlamına gelen; o dan alınmış ise bunun aslı hemzesizdir. Bu kökten olmak üzere: " Allah onu yarattı, yaratır, yaratmak" denilir. el-Kuşeyrî dedi ki: Her kim "beriyye' nin "toprak" demek olan "el-bera"den geldiğini söylüyor ise, melekler bu lafzın kapsamına girmez, görüşünde demektir.

"el-Beriyye" lafzının: "Kalemi traş ettim": ifadesinden geldiği de söylenmiştir. O vakit melekler de bunun kapsamına girer. Ancak bu zayıf bir görüştür. Çünkü bu durumda bu lafzı "hemzeli" okuyanların bu okuyuşlarının hatalı olduğunu söylemek icab edecektir.

Yüce Allah'ın: "Yaratılanların en kötülerinde" buyruğu, yaratılmışların en kötülerinde demektir. Bunun umum(gene!lik) ifade etme ihtimali olduğu da söylenmiştir. Bazıları da onlar Peygamber (sav)'ın döneminde bulunan yaratıkların kötüleridir. Yüce Allah'ın: "Ve sizi alemler üzerine gerçekten üstün kıldığımı hatırlayın". (eUBdkar<x, 2/47) buyruğunda olduğu gibi; ki çağdaşınız olan alemlerin üzerine... demektir. Çünkü bundan önceki ümmetlerin kâfirleri arasında onlardan daha da kötü kimselerin olması uzak bir ihtimal değildir. Firavun ve Salih (a.s)'ın dışı devesini kesen kişi gibi. Aynı şekilde "bunlar yaratılanların en hayırlılarıdır" buyruğunun da ya umumi anlamda oi-ması sözkonusudur yahutta kendi dönemlerindeki yaratılmışların en hayırlıları olrtraları sözkonusudur.

Ademoğullarının meleklerden üstün olduğunu kabul edenler bu lafzın hemze'li okuyuşunu delil göstermişlerdir. Buna dair açıklamalar daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/33. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Ebu Hureyre (r.a) dedi ki: Mümin, aziz ve celil Allah nezdinde, kendi yanında bulunan bazı

meleklerden daha değerli ve üstündür. [14]

8. Onların, Rabblerinin yanındaki mükâfatları, altından ırmaklar akan Adn cennetleridir. Onlar orada ebedi kahrıdırlar. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Ondandır hoşnut olmuşlardır. İşte bu, Rabblinden korkan kimseler içindir.

"Onların™ yaratıcıları ve mutlak sahipleri olan "Rabblerinin yanındaki mükâfatları" sevabları "altından ırmaklar akan" orada ikamet edip kalacakları "Adn cennetleridir."

Müfessirler derler ki: "Adn cennetleri" cennetin iç, orta ve güzel taraflarıdır. "(Ujüj İû* ojuû jl£Jl< ^): Bir yerde ikamet etti, ikamet eder, ikamet etmek" demektir. Bir şeyin ma'dini (madeni) onun merkezi ve karar kıldığı yer demektir. Şair el-A'sâ şöyle demiştir

"Eğer onlar onun hükmüne gidecek olurlarsa,

Ağır basan ve merkezinde karar kılmışa izafe olurlar."

"Onlar orada ebedi kalıcıdırlar." Ne oradan başka bir yere göç ederler, ne ölürlər.

"Allah onlardan razı olmuştur." Yani amellerinden razı olmuştur. İbn Abbasi böyle açıklamıştır.

"Onlar da Ondandır hoşnut olmuşlardır." Kendileri de yüce Allah'ın se-vab ve mükâfatından hoşnut olmuşlardır,

"İşte bu" cennet "Rabblinden korkan" Rabbinden korkarak mahiyetlerden kendisini uzak tutan "kimseler İçindir." [15]

(Beyyine Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun).

[1] Elimizde mushaflarda sekiz âyet olduğu belirtilmektedir Âlûsî: "Basra Mushaf'ında âyet. sayısı dokuz, diğerlerinde ise sekizdir-" (Ruhu'l-Meani, XXX, 200) demektedir.

[2] Râmernıumuzî, el-Muhaddisu'l-Fâsd, s. 315; -esevi tahkik eden Dr. M. Accâc el-Hatib de ilgili notunda bizim de kayd ettiğimi? Zehebî'nin ifadelerini nakletmektedir-; Peygamber Efendimize isnad edilen bölümleriyle: Deylemî, Firdevs, III, 347; Zehebî, Mi-zanu'l-l'tidal, VII, IOM'de, İbn Numeyr'in sözünü: "Çünkü o, batıl olan bir şeyi rivayet etmiştir" diye açıklamaktadır. Hadis ile İbnu'l-Arabî'nin değerlendirmesini de merhum müfessirimiz zaten nakletmiş* bulunmaktadır.

[3] Müslim, I, 550, Müsned, m, 130.

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/249-250.

[5] "Yemsiz" diye anlamı verilen "el-hasP" kelimesi, matbu' nüshalarda "hı" harfinden sonra "sin" harfi olmaksızın yanlış olarak dizilmiştir Beyiiin gerek Lisânu'l-Arab, X, 477'deki şekli, gerek lercemeye esas aldığımız baskıda yer alan yayına hazırlayanın notu, kelimenin kayd ettiğimiz gibi olduğunu göstermektedir. Ayrıca aradaki "sin" harfi -1_...1,,n ;t,.An^ir. Hi-,ftırn hir anlamının olmayacağını da belirtelim

[6] Buhârî, II, 959, 971, VI, 2446, 2502, 250H, 2510, 25H...: Müslim, II, 1325, Tirmisl, IV, 39: Ebü Dâvûd, IV, 153; Nesâî, VIII, 240, 241; ibn Mâce, II, 852, Muvatta, II, H22; Müsned, IV, 115

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/251-256.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/256.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/257.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/257-258.

[11] Bu durumda anlam şöyle olur: içle hı dosdoğru milimin (ümmetin) dini, yahıira:

doğru şeriatın dini hıdır.

[12] İşte dosdoğru olan kitapların elini budur, demek olur.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/258.

[13] Birincisine göre anlam şöyle verilebilir: Şüphesiz ki müşrikler ile kitah ehlerinden kâfir olanlar... İkincisine göre anlam: Muhakkak, ki kir;1b ehlerinden ve müşriklerden kâfir olanlar...

[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/259-260.

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/260-261.

ZİLZAL SURESİ

1- Hayır Da, Şer De Karşılıksız Değildir:

2- "Onu Görecektir" Anlamındaki Buyruğun Okunması:

3- Bu Âyetin Özelliği:

ZİLZAL SURESİ

Rahman Ve Rahim Allah'ın Adı İle

İbn Abbas ve Katade'nin görüşüne göre Medine'de inmiştir. İbn Mesud, Ata ve Cabir'in görüşüne göre ise Mekke'de inmiştir. Dokuz âyettir.^[1]

İlim adamları dedi ki: Bu sûrenin fazileti pek büyüktür. Pek büyük hususları ihtiva etmektedir. Tirmizî'nin, Enes b. Malik'ten rivayetine göre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim "îzâ zilzilet:yer... sarsıldığı zaman" Sûresi'ni okursa bu onun için Kur'ân'ın yarısına denk gelir. Kim de "Kul yâ eyyuhel kâfîn: De ki: Ey kâfirler (Kâfirun) Sûresi'ni okursa, bu onun için Kur'ân'ın dörtte birine denk gelir. Kim de: "Kul huvallahu Ehad (İhlas Sûresi)"ni okursa bu da onun için Kur'ân'ın üçte birine denk gelir," (Tirmizî) dedi ki: (Bu) garib bir hadistir. Bu hususta İbn Abbas'tan gelmiş rivayet de vardır^[2]

Ali (r.a)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kim "îzâ zilzilet" (Sûresi'n)i dört defa okursa Kur'ân'ı tamamen okumuş kimse gibi olur."^[3]

Abdullah b, Amr b. el-Âs dedi ki: "îzâ zilzilet" inince Ebu Bekir ağladı, Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Eğer sizler küçük ve büyük günah işleyip, Allah'ın da size mağfiret etmesi olmasaydı, (Allah) küçük, büyük günah işleyip, Allah'ın kendilerine mağfiret edeceği bir ""namet yarattı elbette. Çünkü şüphesiz ki O, Gafurdur, Rahimdir."^[4]

1. Yer, kendine has bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman,

Kökünden hareket ettirildiği zaman, demektir. İkrime, İbn Abbas'tan böylece rivayet etmiştir. Şöyle dermiş: Birinci üfûüşte yeri sarsıntıya uğratacaktır. Mücahid de böyle demiştir. Çünkü yüce Allah: "O gün sarsan sarsacak, arkasından onu Radife izleyecek" (en-Naziat, 79/6-7) diye buyurmaktadır. Daha sonra ikinci defa sarsılacak içindeki ölüleri dışarı çıkartacaktır. "Ağırlıkları" (2. âyet) bunlardır. (Zilzâl) mastann(ın) zikredilmesi tekid içindir, sonra bu mastar yere izafe edilmiştir. "(^k -i4wV): Şüphesiz sana, sana ait olan bağışını vereceğim" demeye benzer ki, benim sana vereceğim bağışını vereceğim demektir. Böyle bir izafetin güzel görünmesi ise, bundan sonraki âyet sonlarının da buna benzemesidir.

Bu kelime genel olarak "zilzafden gelen bir lafız olarak "ze" harfî kes-reli

okunmuştur. el-Cahderî ve İsa b. Ömer ise bunu (ze harfini) üstün okumuşlardır, bu da mastardır. Vesvas, kalkal ve cerca (vesvese vermek, hareket etmek, deve hançeresinde ses çıkarmak) kelimeleri gibidir. (Ze harfinin) kesreli okunuşunun mastar, üstün okunuşunun isim olduğu da söylenmiştir. [5]

2. Yer içindeki ağırlıkların dışarıya çıkardığı (zaman)

Ebu Ubeyde ve el-Ahfeş dedi ki: Ölünün yerin içinde bulunması, yer için bir ağırlıktır. Eğer yerin üstünde ise yer üzerinde bir ağırlıktır.

İbn Abbas ve Mücahid; "Ağırlıklarını" buyruğu hakkında şöyle demişlerdir: Maksat onun (içindeki) ölülerdir. Onları ikinci üfürüşte dışarıya çıkartacaktır. Cinlere ve insanlara (ağırlık demek olan ".siki" kökünden) "es-seka-lan"; denilmesi de buradan gelmektedir. el-Hansa şöyle demiştir:

"eş-Şirrîd hanedanından İbn Anır'dan sonra mı? Yer kendine ait ağırlıklarını onunla çözdü!"

Şair şunu söylemek istiyor Amr, defnedilince, şeref ve efendiliği dolayısıyla kabirlerinde olanların süsü olmuştur.

Kimi ilim adamı şunu zikretmektedir: Araplar çok kan dökücü olan kimse hakkında: O yeryüzü üzerinde bir ağırlık idi, derler. Öldükleri sonra ise; Yer onun ağırlığını sırtı üzerinden indirdi, derler,

"Ağırlıklarını" buyruğunun, hazinelerini anlamında olduğu da söylenmiştir. Şu hadiste de bu anlamdadır: "Yer altın ve gümüşten direkler gibi kendi ciğer parelerini kusacaktır.., [6]

3. Ve insan: "Buna ne oluyor?" dediği (zaman)

"Ve insan" yani kâfir oları Ademoğlu... "dediği(zaman)." ed-Dahhak'ın rivayetine göre, İbn Abbas şöyle demiştir: Burada kastedilen kişi, el-Esved b. Abdu'l-Esed'dir.

Birinci üfürüşte mümin olsun, kâfir olsun kıyametin kopacağı sırada bu olaya tanık olacak her insanın kastedildiği de söylenmiştir. Aynı zamanda bu, bu olayı dünyada kıyametin alametlerinden kabul edenlerin de görüşüdür. Çünkü için başında bunun umumi olduğunu kesin olarak öğreninceye kadar, bu işin kıyamet alametlerinden birisi olduğunu hepsi bilmeyecektir. Bundan dolayı birisi diğerine soracaktır.

İnsandan maksat, özel olarak kâfir olan şakıdır, diyenlerin görüşüne göre ise bu "sarsıntı": Kıyametin sarsıntısıdır. Çünkü mümin zaten bunu itiraf ve kabul eder.

O bakımdan o kıyamet hakkında soru sormaz. Kâfir ise onu inkar eder. Bundan dolayı onun hakkında soru soracaktır.

"Buna ne oluyor?" buyruğu, buna ne oluyor ki böyle sarsılıyor, demektir. Buna ne oluyor ki, ağırlıklarını çıkardı, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu bir hayret ve taaccüb ifadesidir. Niçin böyle sarsıldı, demektir.

Birinci üfürüşten sonra Allah'ın ölüleri diriltmesi, sonra da yeryüzünü harekete geçirerek ölüleri dışarıya çıkartması da mümkündür. Onlar bu halde sarsıntıyı - ve yeryüzünün yarılarak, ölülerin diri olarak çıkartılmalarını görmüş olacaklar ve dehşetten: Buna ne oluyor? diyeceklerdir. [7]

4. O gün (yer), bütün haberlerini anlatacaktır.

5. Çünkü Rabb'ın ona vahyetmiştir.

6. O günde, insanlar amelleri kendilerine gösterilmek için bölük bölük döneceklerdir.

"O gün (yer) bütün haberlerini anlatacaktır" buyruğundaki: O gün" buyruğu yüce Allah'ın: "Sarsıldığı zaman" (1. âyet) (anlamındaki) buyruğu ile nasbedilmiştir. "Bütün haberlerini anlatacaktır" buyruğu ile nas-bedildiği de söylenmiştir. Yeryüzü o gün üzerinde işlenmiş bulunan hayır ya da şer türünden her türlü ameli haber verecektir, demektir.

Bunun; yüce Allah'ın sözü olarak zikredildiği söylendiği gibi, insanın söyleyeceği sözlerin bir kısmı olduğu da söylenmiştir. Yani insan hayret ederek: Bu yere ne oluyor ki haberlerini veriyor, diyecektir.

Tirmizî'de, Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûkîllah (sav) bu: "O gün (yer) bütün haberlerini anlatacaktır" âyetini okuyup şöyle dedi: "Onun haberlerinin ne olduğunu biliyor musunuz?" Ashab: Allah ve Ra-sûlü daha iyi bilir, dediler, Şöyle buyurdu: "Onun haberleri erkek yahut kadın herbir kul hakkında üzerinde İşlemiş olduğu amellere dair tanıklık etmesi ve filan günü şunu şunu işledi demesidir. İşte onun haberlerini bildirmesi budur" diye buyurdu.

Tirmizî (dedi ki): Bu hasen, sahih bir hadistir. [8]

Maverdî dedi ki: Yüce Allah'ın: "O gün bütün haberlerini anlatacaktır" buyruğu hakkında üç görüş vardır.

1- "O gün bütün haberlerini anlatacaktır." Yani sırtında kulların işledikleri amelleri bildirecektir. Bu görüş Ebu Hureyre'nin görüşü olup, o bunu (Peygamber efendimize ait) merfû' bir hadis olarak da rivayet etmiştir. Sözü geçen'sarsıntının; kıyamet sarsıntısı olduğunu benimseyenlerin görüşü de budur.

2- O, dışa çıkaracağı ağırlıkları ile haberlerini bildirmiş olacaktır. Bu açıklamayı

Yahya b. Sellâm yapmıştır. Sarsıntının; kıyametin alametlerinden olan sarsıntı olduğunu kabul edenlerin görüşü budur.

Derim ki: Abdullah b. Mesud'un, Rasûlullah (sav)'dan rivayet ettiği hadis de bu manadadır. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Bir kulun eceli bir yerde ise ihtiyacı onu oraya gitmesini sağlar. Nihayet ulaşacağı en ileri noktaya vardı mı Allah onun ruhunu kabzeder. Yer kıyamet gününde: Rabbiin, işle Senin bana emanet olarak bıraktığın budur, diyecektir." Bu hadisi İbn Mace^[9] Sünen'inde rivayet etmiş olup, daha önceden de Lukman (31/34. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

3- İnsan "buna ne oluyor" diye soracağı zaman, kıyametin kopacağını haber verecektir. Bu açıklamayı da İbn Mesud yapmıştır. O, dünyanın işinin artık bittiğini, âhiretin artık gelmiş olduğunu haber verecektir. Böylelikle yer onların soru sormalarına karşılık bu sözüyle cevap vermiş olacaktır. Bu kâfirler için bir tehdit, müminler için korkulma ve uyarıdır.

Yerin haberlerini söylemesi hususunda da üç görüş vardır:

1- Yüce Allah, yeri konuşan bir canlıya dönüştürecek. O da bunu söyleyecektir.

2- Yüce Allah, yerde konuşmayı halkedecektir.

3- Yerde, konuşmanın yerini tutacak şekilde bir açıklama olacaktır.

Taberi dedi ki: Zelzele ile sarsılmak ile ve ölüleri dışarıya çıkartmakla haberlerini açıklayacaktır.

"Çünkü Rabbin ona vahyetmiştir." Yani yer, yüce Allah'ın ona vahyi neticesinde haberlerini bildirecektir. Onu"; (burada:) "Ona" demektir. Araplar bazan -"burada olduğu gibi"- (sıfat lam)'ını, 'ın yerine de kullanırlar. el-Accac yeri nitelendirirken şöyle demiştir:

"Ona karar bulmayı vahyetti, o da karar kıldı Muazzam ve sapasağlam kazıklarla (dağlarla) onu bağladı (çalkalanmasını önledi, sağlamlaştırdı.)"

Bu, Ebu Ubeytie'nin görüşüdür. Buna göre; "Onun"; "Ona" demektir.

"Ona vahyetti" buyruğunun, ona emir verdi anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. es-Süddi de: "Ona vahyetti" ona dedi demektir, diye açıklamıştır. Onu müsahhar kıldı (emre itaatkar kıldı) diye de açıklanmıştır. Anlaman şöyle olduğu da söylenmiştir: Sarsıntının olacağı ve yeryüzünün ağırlıklarını çıkaracağı gün, yer haberlerini söyleyecek, üzerindeki itaat ve mahiyetleri, üzerinde işlenmiş olan hayır ve şerri bildirecektir. Bu açıklama es-Sevrî ve başkasından rivayet edilmiştir.

"O günde insanlar ... bölük bölük döneceklerdir." buyruğundaki: "Bölük bölük" firkalar, grublar halinde demek olup; 'm çoğuludur. Hesab için durulan yerden

(mevkıftan) döneceklerdir, diye de açıklanmıştır. Bir kesim cennete gitmek üzere sağa, bir diğer kesim ise cehennem ateşine gitmek üzere sol tarafa gidecektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "İşte o günde ayrılıp, dağılırlar." (er-Runı, 30/14); "İnsanların da bölük bölük ayrılacağı bir gün..." (er-Rum, 30/43) Hesaplarının bitişinden sonra hesaptan dönecekler, diye de açıklanmıştır. "Bölük bölük" fırkalar halinde grub grub demektir.

"Amelleri kendilerine gösterilmek için" amellerinin mükâfatı kendilerine verilmek için demektir. Bu da Peygamber (sav)'dan söylediği rivayet edilen şu buyruğa benzemektedir: "Kıyamet gününde kendisini kınamayacak hiçbir kimse olmayacaktır. Eğer kişi iyilik yapan birisi ise: Ben niye daha çok iyilik işlemedim diyecek, eğer bu türden olmayan birisi ise: Neden masiyet-lerden uzak durmadım, diyecektir." [10]

Bu ise mükâfat ve cezanın gözle görüleceği vakit olacaktır.

İbn Abbas şöyle dermiş: "Bölük bölük" amellerine göre fırkalara bölünmüşler olarak demektir. İman ehli belli bir yerde ve herbir din ehli belli bir halde bulunacaktır.

Bu dönüşün, amel defterlerinin verileceği vakit olacağı da söylenmiştir. İnsanlar, fırkalar halinde defterleri tide amelleri kendilerine gösterilsin yahut-ta amellerinin karşılıkları kendilerine gösterilsin diye, hesaba çekilecekleri yere götürülmek üzere kahirlerinden çıkacaklar. Sanki unlar, önce kabirlere döndürülüp orada defnedilmiş, sonra oradan tekrar geri gelmiş gibidirler. Çünkü "vârid: gelen" demektir. (Âyet-i kerimede ki kökle aynı olan): "Sadır" ise dönen anlamındadır.

"Bölük bölük" olarak, yeryüzünün çeşitli yerlerinden diriltileceklerdir, demektir. Birinci görüşe göre ,ifadede takdim ve tehir vardır ve bunun takdiri de şöyledir: Yer Rabbin kendisine vahyetmiş olduğundan ötürü haberlerini bildirecektir ki onlara amelleri gösterilsin diye. "O günde insanlar ... bölük bölük döneceklerdir" hesaplarının görülmesi için durdukları yerden (mevkıf-len) dağınık halde döneceklerdir, buyruğu da arada zikredilmiştir.

"Kendilerine gösterilmek için" anlamındaki; (^) lafzının "ye" harfi genel olarak ötreli okunmuştur ki; "Allah'ın onlara amellerini göstermesi için..." demektir, el-Hasen, ez-Zühri, Katade, el-A'rec, Nasr b. Âsim ve Talha ise "ye" harfini üstün okumuşlardır. (Kendileri amellerini görmek için... anlamına gelir). Bu okuyuş Peygamber (sav)'dan da rivayet edilmiştir. [11]

7. Kim zerre ağırlığınca bir hayır yaparsa, onu görecektir.

8. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yapıyorsa ,onu görecektir.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde yunacağız:

1- Hayır Da, Şer De Karşılıksız Değildir:

"Kim zerre ağırlığınca bir hayır yaparsa, onu görecektir" buyruğu ile ilgili olarak İbn Abbas şöyle dermiş: Kâfirlerden zerre ağırlığınca, bir hayır işleyen bir kimse, onu dünyada görecektir. Âhirette ona kargılık .sevabı yok-ur. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işleyecek olursa, şirkin cezası ile birlikte âhirette de o kötülüğü dolayısıyla cezalandırılacaktır. Müminler arasından zerre ağırlığınca kötülük işleyen bir kimse o kötülüğü dünyada görür, ölümden soma âhirette ondan dolayı cezalandırılmaz, af edilir. Zerre ağırlığınca hayır işleyecek olursa, onun bu hayrı kabul edilir ve âhirette onun için kat kat arttırılır.

Bir hadiste; "Zerrenin ağırlığı yoktur"[\[12\]](#)denilmektedir. Bu, yüce Allah'ın Ademoğkının küçük olsun, büyük olsun yaptığı hiçbir amelden gafil olmadığına dair verdiği bir örnektir. Bu da yüce Allah'ın şu buyruğuna benzemektedir: "Allah, şüphesiz zerre ağırlığı kadardaki zulmetmez." (en-Nisa, 4/40) Orada (bu buyruk açıklanırken) zerre ve onun ağırlığının bulunmadığına dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Bazı dilbilginleri, kişinin eliyle yere vurup, una yapışan topraklara "zerre" denildiğini zikretmektedirler. İbn Abbas da böyle demiştir: Elini yerin üzerine koyup kaldırdığın vakit, ona yapışan her bir toprak tanesine "zerre" denilir,

Muhammed b. Ka'b el-Kurazi dedi ki: Herhangi bir kâfir zerre ağırlığınca hayır işleyecek olursa, onun mükâfatını dünya hayatında, kendi canında, malında, hanımında ve çocuklarında görür. Öyle ki dünyadan ayrılacağı vakit, Allah nezdinde karşılığını görecektir hiçbir hayrı kalmamış olur. Mümin olup zerre ağırlığınca şer işleyen kimse de bunun cezasını dünya hayatında, malında, canında, çocuklarında ve hanımında görür. Öyle ki dünyadan Allah'ın nezdinde (cezasını çekeceği) bir şer bulunmaksızın dünyadan ayrılır.

Bunun delili güvenilir ilim adamlarının rivayet ettikleri Enes yoluyla gelen hadis-i şeriftir. Buna göre bu âyet-i kerime Peygamber (sav)'a indiği sırada Ebu Bekir yemek yiyormuş. Hemen durup: Ey Allah'ın Rasûlü bizlere işlediğimiz hayır ve şer türünden bütün amellerGn karşılıkları) gösterilecek mi? Peygamber şöyle buyurdu: "Senin görüp hoşlanmadığın şeyler kötülüğün zerrelerinin ağırlığıdır. İşlediğiniz zerre ağırlıklarınca olan hayırlar ise sizin için saklanır.

Nihayet kıyamet gününde onun (o zerrelerin) karşılıkları size verilir."[\[13\]](#)

Ebu İdris dedi ki: Yüce Allah'ın Kitabında bunu tasdik eden buyruk şudur: "Size isabet eden her musibet ellerinizle kazandıklarınız sebebi ile, çoğunu da affeder," (eş-Şura, 42/30)

Mukatil dedi ki; Bu âyet iki kişi hakkında inmiştir. Şöyle ki; Yüce Allah'ın: "Yemeğe olan sevgilerine rağmen... yemek yedirirler." (el-İnsan, 76/8) buyruğu nazil olunca, onlardan herhangi birisine dilenci gelip de ona bir hur-ma, bir ekmek parçası yahut bir ceviz vermeyi az görürdü. Bir diğeri İse bir defa yalan söylemek, gıybet etmek (harama) bakmak gibi küçük günahları önemsemez ve: Allah cehennem tehdidini büyük günahlar için yapmıştır, derdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil olarak az miktardaki hayrı (malı) vermeye onları teşvik etti. Çünkü böylelikle çoğalabilir. Diğer taraftan küçük günahlardan onları sakındırdı. Zira böylelikle onlar da çoğalabilir. Said b. Cü-beyr de böyle demiştir.

Kişinin gözünde küçük görülen günahlar, kıyamet gününde dağlardan daha büyük olacaktır ve onun bütün iyilikleri de onun gözünde herşeyden daha az görülür. [\[14\]](#)

2- "Onu Görecektir" Anlamındaki Buyruğun Okunması:

" Onu görecektir" buyruğu genel olarak her iki yerde de "ye" harfi üstün olarak okunmuştur. el-Cahderi, es-Sülemi, İsa b. Ömer ve Âsım'dan rivayetle Eban, "ye" harfini ötreli olarak okumuşlardır. Allah ona o amelini gösterecektir, demektir. Tercihe değer olan birincisidir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur; "O gün herkes iyilik türünden ne işlediyse, onu hazırlanmış bulacak."(Âl-i İmran, 3/30)

"Onu görecektir* (anlamındaki) buyruğundaki "ne" lafzını Hişam her iki yerde de sakın okumuştur. el-Kisai aynı şekilde bunu Ebu Bekr, Ebu Hay ve ve el-Muğîre'den rivayet etmiştir. Yakub, ez-Zühri, el-Cahderi ve Şeybe ise (öt-reyi) belli belirsiz çıkartmışlar, diğerleri ise açıkça ötreli okumuşlardır.

"Onu görecektir* buyruğunun, karşılığını görecektir, anlamında olduğu söylenmiştir. Çünkü onun yaptığı amel geçip gitmiştir, yok olmuştur, görünmesi sözkonusu değildir. Şu beyitler zikredilmiştir:

"Haddi aşp günah kazanan;

Zerre ağırlığınca dahi olsa görecektir onu

Kötülük yaptığı için kötülük görecektir

Yaptığı iyilikler karşılığında ise ona iyilik verilecek

Böyledir şanı yüce Rahibimin buyruğu

Zülzilet Sûresi*nde; bütün yüce övgüler O'na." [\[15\]](#)

3- Bu Âyetin Özelliği:

İbn Abbas dedi ki: Kur'ân'da en muhkem âyet budur. Doğru da söylemiştir. Çünkü ilim adamları bu âyetin umumi olduğunu -umumu kabul edenler de, etmeyenler de- ittifakla kabul etmişlerdir.

Ka'b el-Ahbar'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah, Muhammed'e iki âyet indirmiştir ki, bunlar Tevrat'ta, İncil'de, Zebur'da ve Sahifelerde bulunanların hepsini kapsamıştır: "Kim zerre ağırlığınca bir hayır yaparsa onu görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yaparsa onu görecektir."

Şeyh Ebu Medyen yüce Allah'ın: "Kim zerre ağırlığınca bir hayır yaparsa onu görecektir." buyruğunu: Nihai akıbetten önce şimdiki halinde görecektir, diye açıklamıştır.

Peygamber (sav) bu âyet-i kerimeye "el-âyatü'l-camîatu'l-fâzzetu": (eşsiz ve kapsamlı ayet) adını verirdi, Nitekim Sahih'de belirtildiğine göre-, kendisine eşekler hakkında soru sorulup, katırlar hakkında bir şey söylememiştir. Halbuki her ikisi hakkında verilecek cevap aynıdır. Zira katırlar ve eşeklerin her ikisinde de ileri hücum da, kaçmak ela sözkonusu olmaz. Peygamber (sav) adar hakkındaki sürekli mükâfatı ve kesintisiz sevabı sözkonusu edince birisi eşekler hakkında soru sormuştur. Çünkü o gün onların yanında katır yoktu. Hicaz'a da sadece Peygamber (sav)'a Mukavkıs'tn kendisine hediye ettiği "düldül" adındaki katırdan başka bir katır girmemişti, Peygamber ona âyetin umumi manasından hareketle eşekler hakkında fetva vermiş idi ve esasen eşekte pek çok zerre ağırlığı(na tekabül edecek ağırlık) bulunur. Bu açıklamayı İbnu'l-Arabi yapmıştır.

Muvatta'du da şöyle denilmektedir: Bir yoksul müminlerin annesi Aişe'den yiyecek birşeyler istedi. Önünde bir miktar üzüm vardı. Birisine: Bir tane al ve bunu ona ver dedi. Bu kişi ona hayretle bakmaya koyuldu, şöyle dedi: Hayret mi ediyorsun!'1 Senin görüşüne göre bu bir tanede kaç tane zerre ağırlığı vardır. [\[16\]](#)

Sa'd b. Ebi Vakkas'dan rivayet edildiğine göre o, iki hurma tanesini sadaka olarak verdi. Dilenci elini kapattı, dilenciye şöyle dedi: Allah bizden zerrelerin ağırlığını dahi kabul eder. İki hurma tanesinde ise pekçok zerre ağırlığı vardır.

el-Muttalib b, Hantab'ın rivayet ettiğine göre; bir bedevi Peygamber (sav)'ın bu âyeti okuduğunu dinlemiş ve: Ey Allah'ın Rasûlü demiş, zerre ağırlığı kadar mı? Peygamber: "Evet" deyince, bedevi şöyle elemiş; Vay benim ku-surlanın demiş ve bu sözlerini defalarca tekrarlayıp, durduktan sonra onu (âyeti) tekrarlayarak

kalkmış. Peygamber (sav): "(man bu bedevi arabın kalbine girmiş bulunuyor" diye buyurmuş.[\[17\]](#)

ei-Hasen dedi ki: Ferezdak'ın amcası Sa'saa/-' Peygamber (sav):ın huzuruna gelmiş. "Kim zerre ağırlığınca... yaparsa" âyetlerim işitince şöyle demiş: Kur'ân'dan başka hiçbir gey işitmesem gam yemem. Bu kadarı bana yeter. Çünkü bundan daha ileri hiçbir öğüt olamaz. Bunu es-Salebi zikretmiştir, el-Maverdî'nin lafzıyla şöyledir: Rivayet edildiğine göre Ferezdak'ın dedesi olan Sa'saa b. Nacîye, Peygamber (sav)'a gelerek ondan (kendisine) Kur'ân okumasını istemiş, Peygamber ona bu âyeti okumuş. Sa'saa: Bana bu kadarı yeter, bana bu kadarı yeter, demiş. Eğer ben zerre ağırlığı kadar bir kötülük işleyecek olursam, onu göreceğim.[\[18\]](#)

Ma'mer'in, Zeyd b. Eslem'den rivayetine göre bir adam Peygamber (sav)'a gelerek şöyle demiş: Allah'ın sana öğrettiğinden sen de bana öğret. Peygamber onu, ona bir şeyler öğretmek üzere bir kişiye havale etmiş, o kişi de ona: 'Ter kendine has bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman" (1. âyet) Sûresi "ni öğretmeye koyulmuş. Nihayet: "Kim zerre ağırlığınca bir hayır yaparsa, onu görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük yaparsa onu görecektir" buyruklarına gelince bu adam: Bu kadar bana yeter, demiş. Peygamber (sav)'a haber verince Peygamber: "Onu bırakın. Çünkü gerçekten o artık fıkhetmiş oldu" diye buyurmuş.[\[19\]](#)

Nakledildiğine göre bedevi bir arap; "Kim... bir hayır yapıyorsa" buyruğunu sonraya bırakarak okumuş ona: Sen buyruklar arasında takdim ve tehir yaptın denilince, şu cevabı vermiş:

"Sizler ister Herşâ'nın iç tarafından gidiniz, ister arka tarafından gidiniz; şüphesiz ki Herşâ'nın her iki tarafı da oraya giden bir yoldur." [\[20\]](#)
(Zilzâl Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun).

-
- [1] Mushaflarda sekiz âyet olduğuna dair gîrüş tercih edilmiştir
- [2] Tirmizi, V, 165; ayrıca bk. İhn Kesir, Tefsir, IV, 539; İıoyhakî, Şuabu'l-İman, II, 497.
- [3] Kaynağını tespit edemedik. Merhum müFessirin "rııviye: rivayet edilmiştir şeklindeki tamricl ifade eden siga kullanmış olması, onun tlfı ruıdİKİn sıhhatinden emin olmadığını göstermektedir
- [4] Ehu Eyyub'dan ve Zilzâl Sûresi ile ilgili Ebu Uekii'in ağlaması söz konusu edilmeden: Müslim, IV, 2105; Tirmizi, V, 548.
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/265.
- [5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/266.
- [6] Müslim, II, 701; Tirmizi, IV, 493. Şimdiye kadar izlediğimiz tahrir usulü hu olmakla birlikte mal hırsının gûnahtaki rolünü ortaya koyması bakımından hadisin Müslim'deki şekliyle rivayetinin devamını kaydedelim: "...Katil gelir, bunun için öldürdüm, der. Akrabalık bağını kesen gelir, bunun uğrunda akrabalık bağını kestim der. Hırsız gelir, bunun için elim kesildi, der Sonra direkler gibi ortaya çıkan bu hazineler onları çağıracaklar, fakat bu kişiler, bu hazinelerden birjey almayacaklardır."
İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/266-267.
- [7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/267-268.
- [8] Tirmizi, IV, 619, V, 446; Müsned, 31, 374
- [9] İbn Mace, II, 1424
- [10] Kaynağını tespit edemedik Merhum müfessir tle sahili olmadığına dikkat çekmek amacıyla meçhul bir rivayet kipi kullanmıştır.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/268-271.
- [12] İbn Hacec, Fethu'l-Bûrl, VIII, 250de: "Denildiğine yöre zerrenin ağırlığı yoktur" şeklinde ve hadis okluğuna dair herhangi bir işarete bulunmadan.
- [13] Taberânî, Evsdt, VIII, 204; Bey haki, Şuabu'l-İman, VII, 152
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/271-273.
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/273.
- [16] Muvatta, II, 997; İteyhakî, Şuabu'l-İman, III, 254; Miinzırî, Terğib, II. 9.

[17] Suyu», ed-Durru'l-Mensur, VIII, 595.

[18] Burada Sn'saa'nın Ferezdakın amcası okluğundan sriz edilmektedir, lür-ız somu Maver-dî'den nakledilecek rivayette Sa'saa'dan Ferezdak'ın dedesi olarak «>z edilmektedir. Doğrusu da budur. Hk. İbn Hacer, el-İsâbe, III, 347, -Sii'sihı h. Mâciye'nîn terremeKt-

[19] Maverdî, Nüket, VI, 321-322; el-İsâbe, 111, 347. (4) Suyutî, ed-Durru'l-Mensûr, VIII, 597

[20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/274-275.

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

ADİYAT SURESİ

ADİYAT SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

İbn Mesud,,Cabir, el-Hasen, İkrime ve Ata'nın görüşüne göre Mekke'de inmiştir, İbn Abbas, Enes, Mâlik ve Katade'nin görüşüne göre Medine'de inmiştir. Onbir âyettir.[\[1\]](#)

1. Andolsun harıl harıl koşan (at)lara,
2. Tırnaklarıyla ateş çıkartanlara,

"Andolsun harıl harıl koşan (at)lara" buyruğunda kastedilen koşun atlardır. Genel olarak bütün müfessiiierle, dilciler böyle demiştir. Allah yolunda kakarak hırıltı çıkartan atlar demektir. Katade dedi ki: Koştuğu vakit hırıltı çıkartan atlar kastedilmiştir. el-Ferrâ dedi ki: " Atların koşmaları halinde nefes alıp verirken çıkardıkları ses" demektedir.

İbn Abbas dedi ki: Hayvanlar anısında at, köpek ve tilki dışında hırıltı çıkartan yoktur.

Denildiğine göre; atların hırıltısı anlaşılmasın ve böylelikle düşman onların gelişini bilmesin diye ağızları bir şeyle kapatılırdı. Bundan dolayı bu halde iken gü^lü bir şekilde nefes alır, verirlerdi

İbnu'l-Arabî dedi ki: Yüce Allah Muhammed (sav)'a yemin ederek: "Yasin. Çok hikmetli Kur'ân hakkı için" (Yasin. 36/1-2) diye buyurmuştur. Onun hayatına yemin ederek: "Hayatın hakkı için, onlar gerçekten, sarhoşlukları içinde şaşkın bir haldedirler" (el-Hicr, 15/72) diye buyurmuştur. Onun atlarına, atlarının hırıltılarına, tozlarına, toynaklarının taşlardan ateş çakmasına yemin ederek; "Andolsun harıl harıl koşan (at)lara..." diye -beş âyet-i kerimede- yemin etmektedir.

Dilciler dedi ki: ...(Şair şöyle demiştir):

"Kanları şiddetle fişkırtan bir mızrak darbesi ki;

Onu atların dönüşü sırasında (ya da: Göğsünde) indirdim."

Görüldüğü gibi şair burada (el-Âdiye ile) atları kastetmektedir. Bir başka şair de şöyle demektedir:

"Ve koşan atlarda yol yol görünen kan izleri

Sanki onların boyunları meyve yüklü dallara destek olmuş çubuklar gibidir."

Şair (burada da aynı kelime ile) atları kastetmektedir. Antere de şöyle demiştir:

"Atlar da bilir koştuklarında Hani harıl ölüm havuzlarında"

Bir diğer şair de şöyle demektedir:

"Eğer atlar(ımız) Irak Sevadında harıl harıl koşmazsa Bana da Yemen'in Tubba'ı demesinler."

Dilciler de şöyle demiştir: "Hırıldı çıkarmak" aslında tilkiler hakkında kullanılır. Sonradan istiare yoluyla atlar için de kullanılır olmuştur. Bu da Arapların ateşin bir kimsenin rengini değiştirip, ancak bu işi aşırıya götürmemesi halinde kullandıkları: "Ateş onun rengini değiştirdi" tabirlerinden alınmıştır, Şair de şöyle demiştir:

"Bizler (ateşin alevi ile) kızarıp pişecek hale gelince Alev onun rengini değiştirdi ve azıcık kararttı.

Rengi az miktarda siyaha doğru değişti" demektir. Şair şöyle demiştir:

"Benim rengim siyaha doğru değişmeden önce ona bağlanmışım."

Bu hayvanlar ancak korkmak, yorulmak ya da bir şeyleri ümit etmek gibi durumlarında bir değişiklik olursa, hırıldı çıkartırlar.

"Harıl harıl" lafzı mastar (meful-i mutlak) olarak nasbedilmiştir ki; "Harıl harıl koşmakta otan atlara" demek olur. "Kül" manasına da gelir.

Basralılar; 'in hal olarak nasbedildiğîn söylemişlerdir. Bunun hal konumunda mastar (meful-i mutlak) olduğu da söylenmiştir. Ebu Ubeyde dedi ki: "Atlar yürüdü, yol aldı" demektir. Yine Ebu Ubeyde; ile 'ın "koşmak ve yürümek" anlamında olduklarını söylemiştir. el-Müberred de böyle demiştir: " Yürümek halinde ön ayaklarını uzatmak" demektir.^[2]

Rivayet olunduğuna göre Rasûlullah (sav) Kinâneoğullarından birtakım kimselerin üzerine bir seriye gönderdi. Bu sedyeden beklediği haber gecikti. Başlarına ensardan el-Münzir b. Amr'ı kumandan tayin etmişti ki, aynı zamanda (Akabe'deki) nakiblerden birisi idi. Münafıklar: Gönderilenler öldürüldü, diye şayia çıkardılar. İşte bu sûre Peygamber (sav)'a bu seriyeye gidenlerin esenlik içerisinde olduklarını haber vermek ve ona üzerlerine gönderdiği kimselere baskın yaptıkları müjdesini bildirmek üzere nazil oldu.^[3]

Burada sözü edilen "koşan"lardan kastın atlar olduğunu söyleyenler arasında İbn Abbas, Enes, el-Hasen ve Mücahid de vardır. Maksat, üzerinde müminlerin gazaya çıktığı atlardır. Haberde şöyle denilmektedir: "Gazinin atına gerektiği gibi saygı beslemeyen kimsede bir çeşit münafıklık vardır."

İkinci bir görüşe göre maksat develerdir. Müslim dedi ki; Bu hususta İkrime ile tartıştım. İkrime dedi ki: İbn Abbas bunlardan maksat atlardır dedi. Ben de; Ali de bunlardan maksat hacdaki develerdir. Benim efendim ise senin efendinden daha bilgilidir, dedim.

eş-Şa'bi dedi ki: Ali ve İbn Abbas (ı.anhum); "harıl harıl koşanlar" hakkında tartıştılar. Ali: Bunlar hac esnasında koşup giden develerdir, dedi. İbn Abbas atlardır. Nitekim yüce Allah'ın: "Derken orada toz çıkaranlara" diye buyurduğuna bakmaz mısın:-' Bu tozu ancak toynaklarıyla çıkartır değil mi? Ve hiç develerin hırıltısı olur mu? diye cevap verdi. Ali şöyle dedi: Hayır, durum dediğin gibi değildir. Bedir günü bizimle birlikte Mikdad'a ait ablak bir at ile Mersed b. Ebt Mersed'e ait bir alın dışında hiç birimizin atı olmadığını gördük. Daha sonra Ali şöyle dedi: Sen insanlına bilgin olmaksızın nasıl ferva verirsin? Allah'a yemin ederim, Bedir, İslâm tarihinde yaptığımız ilk gazvedir. Beraberimizde biri Mikdad'a, diğeri ez-Zübeyr'e ait iki atm dışında at yoktu. Nasıl olur da bu atlar "harıl harıl koşanlar" olabilir? Harıl harıl koşanlar Arafe'den, Müzdelife'ye ve Müzdelife'den Arafe'ye koşup giden develerden başkası olamaz. İbn Abbas dedi ki: Bunun üzerine ben (kendi görüşümden vazgeçerek) Ali'nin görüşünü kabul ettim. İbn Mesud, Ubeyd b. Umeyr, Muhammed b. Ka'h ve es-Süddi de böyle demişlerdir. Abdu'l-Mui-lalib'in kızı Safiye'ye ait olan şu beyitte de bu anlamda kullanılmıştır

"Hayır... Cem' (Müzdelife) sabahı koşup da

Ön ayaklarından tozun kalktığı âdiyâta (develere) yemin olsun"

Görüldüğü gibi burada şair (el-âdiyât) ile develeri kastetmekledir. Onlara bu ismin verilmiş sebebi; (jjuio'den türeyen bir kelime oluşudur. Bu ise hızlıca yürürken ayaklar arasındaki mesafenin uzak olmasını anlatır. Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Arkadaşım, o koşan develer arasında bir asil dişi deve gördü ki;

Ve onun benzerlerini güçlü, kuvvetli ve ekşi otlar yiyen develer arasında gördü."

"Âdiyât"ın develer olduğunu söyleyenlere göre; yüce Allah'ın: "Harıl harıl (anlamı verilen)" buyruğu, anlamında kullanılmış demektir. Buna göre "ha" harfi "ayn" harfinin yerine kullanılmıştır. Çünkü; denilir ki; bu da "develerin yürümeleri esnasında boyunlarını uzatmaları" demektir.

el-Müberra dedi ki: "Yürüme esnasında ön ayaklarını uzatmaları" demektir. (Ha harfi ile); çoğunlukla atlar hakkında kullanılır. ("Ayn" harfi ile); develer hakkında kullanılır. Bazan "ha".harfi "ayn" yerine kullanılabilir.

Ebu Salih dedi ki: Atlar hakkında: "Hırıltılı nefes almak" demektir. Develer hakkında ise nefes almaları anlamındadır.

Ata dedi ki: At, tilki ve köpek dışında hırıltı çıkartan başka bir hayvan yoktur. Bu açıklama İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir. Arapların: " Filki hırladı" denildiği gibi; başka şeyler hakkında da bu fiili kullandıklarına dair dilcilerin açıklamaları daha önceden geçmiş bulunmaktadır. Şair Fevbe şöyle demiştir:

"Eğer Leyla el-Ahyeliyye selam verse bana

Üzerimde yığın yığın toprak ve büyük taşlar da bulunsa

Sevinçle selâmını alarak şüphesiz cevap veririm ona.

Ya da kabrin yanından ses veren biri inleyerek ona karşılık verir."

(Şiirdeki.): " Seslendi, bağırdı" demektir. Her: "Bağıran" anlamındadır, " Feryad" demektir.

"Tırnaklarıyla ateş çıkartanlara" buyruğu hakkında İkrime, Ata ve ed-Dahhak şöyle demişlerdir: Bunlar toynaklarıyla ateş çıkartmaları halindeki atlardır. Bu açıklama İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir, Yine ondan gelen rivayete göre toynaklarıyla toz çıkartanlar, demektir. Ancak bu ateş çakmak (kıvılcım çakmak) şeklinde ondan gelen diğer rivayetlere aykırıdır, Bu (toz çıkarmak) ancak develer hakkında sözkonusudur.

İbnEbi Necih, Mücahid'den; "Andolsun harıl harıl koşanlara, tırnaklarıyla ateş çıkartanlara" buyruğu hakkında İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu, savaş halinde ve hac hakkındadır.

İbn Mesud dedi ki: Maksat çakıl taşlarını ayakları ile çiğneyerek onlardan ateş çıkmasıdır. 'ın asıl anlamı "bir şeyi çıkartmaya çalışmak ve çıkartmak" demektir. Pınardan iyi olmayan su çıktığını anlatmak üzere kullanılan; ifadesi de buradan gelmektedir. "Çakmak taşını çaktım" denilir. "Yemek suyunu avuçladım"; " Suyu el ile avuçlanabilen (derin olmayan) kuyu," demektir, "(şadı): Tencerenin dibinde kalıp da zorlukla (kepçeyle) alınan (yemek)" demektir, "Kendisi ile ateş çakılan (çakmak)"dır, "Ateş yakan taş" denilir. " Çakmak taşının alevi çıktı, çıkar" demektir. Bu fiilin mazisi bir başka şekilde (kesreli olarak); diye de kullanılabilir. Buna dair açıklamalar daha önce el-Vâkıa Sûresi'nde (56/70-73-âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

" Ateş çıkartmak" buyruğunun nasbedici; "Harıl hani" lafzını nasbeden ile aynıdır.

Bu âyetlerin atlar hakkında olduğu söylenmiştir. Ancak onların "tırnaklarıyla ateş çıkartmaları" atların sahipleri ile onların düşmanları arasında savaşın şiddetlenmesi demektir. Nitekim savaşta ordular birbirlerinin içine girdiği vakit kullanılan: "Tandır kızıştı" tabiri de bu kabildendir. Şanı yüce Allah'ın: "Onlar ne zaman bir savaş ateşi yakmak isteseler Allah onu söndürür" (el-Maide, 5/64) buyruğunda da bu anlam dile getirilmiştir. Bu anlamdaki açıklamalar İbn Abbas'tan rivayet edildiği gibi Katade de böyle demiştir.

Yine İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, burada "ateş çakanlar"dan maksat; yiğitlerin savaşta başvurdukları hile ve tuzaklar demektir. Mücahid ve Zeyd b. Eşlem de böyle demiştir. Araplar biri diğerine bir hile ve tuzak kurmak istediği

vakit; " Allah'a yemin ederim sana bir tuzak kuracağım, sonra da sana bunun ateşini göstereceğim" tabirini kullanırlar.

İbn Abbas'tan gelen bir başka açıklamaya göre bunlardan maksat, ihtiyaçları ve yemeklerini pişirmek için geceleyin ateş yakan gazilerdir. Ondan gelen bir diğer rivayete göre bu, düşmanı korkutmak için mücahidlerin çokça yanan ve çok görünen ateşi demektir. Düşmana yaklaşan herkes düşmanı kendisini çok zannetsin diye çok miktarda ateş yakar. İşte bu buyruk, buna bir yemindir,

Muhammed b. Ka'b dedi ki: Bu bir araya getirilen ateştir. Hile ve tuzak ateşini yakan yiğitlerin ortaya attıkları fikirlerdir, diye de açıklanmıştır.

İkrime ise şöyle demiştir: Bu büyük ve etkili konuşmaları dolayısıyla ateşin yakılmasına sebep teşkil eden yiğit kimselerin dilleridir. Ortaya koydukları deliller, açıkladıkları belgeler, vuzuha kavuşturdukları gerçek ve batılı çürütmek sureti ile bunu gerçekleştirebilirler.

İbn Cüreyc'in rivayetine göre birisi de şöyle demiştir: Çakmak taşının ateş çıkıp etrafı aydınlattığı gibi, işleri ve davranışları başarıya ulaştıran kimseler kastedilmektedir.

Derim ki. Bu açıklamalar mecazi anlama göre yapılmıştır. Arapların: tijjs 054»): Filan kişi sapıklığın taşını çakmağıyla aydınlatır." ifadeleri bu kabildendir. Birinci açıklama ise hakikattir. Çünkü atlar aşın derecedeki koşmaları dolayısı ile toynaklarıyla kıvılcım çıkarlar.

Mukatil dedi ki: Araplar bu çakılan ateşe "nâru ebî hubâhib" adını verirler. Ebu Hubahib ise cahiliye döneminde Mudadı yaşlı bir kimse oiup en cimrilerden birisi idi. Herkes uyumadıkça ekmek pişirmek ya da başka bir maksatla ateş yakmazdı. Herkes uyuduktan sonra da kimi zaman alevlenen, kimi zaman alevi dinen çok az miktarda bir ateş yakardı. Birisi bu ateş dolayısı ile uyanacak olursa, o ateşten istifade etmesini arzu etmediğinden hemen söndürürdü. O bakımdan Araplar bu tür ateşi (kıvılcımları) Ebu Hubâhib'in ateşine benzetmişlerdir. Çünkü böyle bir ateşle (kıvılcımlarla) fayda sağlanmaz. Aynı şekilde kılıç miğfere isabet ettiğinde de bir ateş (kıvılcım) çıkar. İşte ona da bu ismi verirler.

Nâbiğa şöyle demiştir:

"Hiçbir kusurları yoktur onların kılıçlarında Karşılarına, çıkan askeri birliklerle çarpışmaktan ötürü meydana gelen körelmenin dışında Kat kat dokunmuş Selûkî zırhını biçerler, Ve enlice taşlarda Hubâhib ateşini (kıvılcımlarını) çıkarlar," [4]

3. Sabahleyin baskın yapanlara,

Sabah vakti düşmana baskın düzenleyen atlılar kastedilmektedir. Bı açıklama İbn Abbas'tan ve müfessirlerin çoğundan nakledilmiştir. Baskın yap mak istedikleri vakit geceleyin yol alır ve düşmanın bulunduğu yere sabahleyin ulaşırlardı. Çünkü bu vakit, insanların gafıl oldukları bir zamandır. Yüce Allah'ın: "O korkutulanların sabahı ne kötü olur!" (es-Saffat, 37/177) buyruğu da bu kabildendir.

Güçlü oldukları için onlar gündüzün baskın yaparlar, diye de açıklanmıştır. Buna göre "sabahleyin" buyruğu sabahın açıkça görünmesine benzetilerek, açıkça (baskın yapanlara) demek olur.

İbn Mesud ve Ali (r.anhuma) ise şöyle demişlerdir: Maksat sırtındaki binidleriyle birlikte kurban bayramı birinci günü Mina'clan Cem'a (Müzdelif'e) gidenlerdir. [5]

Sünnet sabah olmadan gitmektir. el-Kurazi de böyle demiştir. "Baskın"; hızlıca yürümek demektir. Arapların: " Ey Sebir dağı, üzerine güneşin doğmasıyla aydınlan ki (baskın yaparcasına) hızlıca yola koyulalım" şeklindeki tabirlerinde de bu anlamdadır. [6]

4. Derken orada toz çıkaranlara,

Bununla baskın yaptığı yerde oldukça hızlı koşmalarından ötürü toz çıkartan allıları kastetmektedir. Abdullah b. Revaha dedi ki:

"Ölsün bütün çocuklarım eğer görmezseniz atlarımızı Keda dağının her iki yanından tozları dumana kattıklarını."

" Orada" lafzındaki zamir "yer"mc yahulta baskının gerçekleştiği mekana racidir. Anlam bilindiği takdirde daha önce kendisinden açıkça söze-dilmemiş isimlere zamir gönderilebilir. Nitekim yüce Allah: "Nihayet o perde arkasına girince" (Sad, 38/32) buyruğunda da böyledir.

Buyruk; "derken onunla" yani koşmakla "toz çıkaranlara" anlamındadır, diye de açıklanmıştır. Zaten "koşmak"dan daha önce sözedilmiş bulunuyor. (Dolayısıyla bu zamir ona gönderilmiş olmaktadır.)

"Toz" anlamı verilen; 'in Müzdelif ile Mina arasındaki yerin adı olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı Muhammed b. Ka'b el-Kurazi yapmıştır. Vadiye giden yol olduğu da söylenmiştir. Belki de "zamir" bu yerden çıkartılan toza racidir.

es-Sıhah'in şöyle denilmektedir: " Toz" demek olup, çoğulu; diye gelir. Bu kelime "suyun biriktirildiği yer" anlamına da gelir. Kuyuda biriken suya da bu isim verilir. Hadiste de: "Kuyuda biriken suyun başkası tarafından alınmasını

yasakladı" anlamında; denilmiştir^[7]

"Suyun biriktiği karabataktık yer" anlamına da gelir. Çoğulu; şekillerinde gelir. "Deniz" lafzının çoğulunun; diye gelmesi gibi. Derim ki: Bu lafız hazan sesi yükseltmek anlamına da gelir. Nitekim Ömer (r.a)'a: Kadınlar bira raya gelmiş, Halid b. el-Velid için ağlıyor, denildiğinde önün: "Muğireoğulları kadınlarının Ebu Süleyman'ın ölümü için oturup ağlarken gözyaşlarını akıtmalarında herhangi bir nak ^[8] ve uğultu olmadıkça onlar için bir sorumluluk olmaz" şeklindeki ifadesinde de bu anlamdadır.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Nak" ile kasıt, sesin yükseltilmesidir. Ben ilim ehlinin çoğunluğunun bu görüşte olduklarını gördüm. Lebid'in şu beyi tinde de bu anlamdadır:

"Her ne zaman (savaş için) samimi bir feryad duyacak olurlarsa Sesi soluğu olan herşeyi o savaş için toplarlar. "^[9]

el-Kisaî dedi ki: Ömer (r.a)'ın "ses yükselmesi ve uğultu olmadıkça" ifadesindeki (ses yükselmesi anlamı verilen): aslında -matem zamanlarında- yemek yapmak demektir. Bu anlamda: "Matemde yemek yaptım, yaparım" denilir. (Ancak) Ebu Ubeyd dedi ki: (el-Kisaî) burada bu kelimenin anlamına geldiği kanaatindedir. Halbuki onun dışındaki diğer ilim adamlarına göre bu yolculuktan gelme sırasında yapılan yemektir. Matem sırasında yapılan yemek değildir. Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Ömer: "Ses yükselmesi" ifadesiyle başın üzerine toprak koymayı (bir nevi dövünme) kastetmiştir. Bu açıklamayı yapanlar bu lafzın toz anlamına geldiği kanaatindedirler. Ancak Ömer'in bu anlamı kastettiğini ve onların böyle bir iş yapacaklarından korkmuş olduğunu zannetmiyorum. O onların (oturmalarını isteyip) ayakta durmalarını hoş karşılamamışken, nasıl olur da bu derece ileri bir davranışı yapacaklarından korkabilir. O: "Onlar otururken gözyaşlarını dökmelerinde... (bir mahzur yoktur)" demiştir. Kimisi de bu lafzın yakaları yırtmak anlamında olduğunu söylemiştir ki; ben böyle bir anlamın bununla alakasının ne olduğunu bilmiyorum ve anlayamıyorum. Bana göre bu lafız bu rivayette sadece "yüksek ses" anlamındadır. (Ömer -r.a-ın kullandığı) diğer lafız olan: "Uğultu" ise "yüksek şiddetli ses" demektir. Bu hususta herhangi bir görüş ayrılığını işitmiş değilim.

Ebu Hayve "toz çıkaranlar" (lafzını) şeddeli olarak; diye okumuştur ki; "bunun izinin görülmesini sağlarlar" demektir. Bunu şeddesiz okuyanların bu okuyuşu ise karıştırmayı anlatmak üzere kullanılan; fiilinden gelmektedir ki: "Onlar yeri sürüp altüst ettiler." (er-Rum, 30/9) buyruğunda da bu kökten (gelen lafız

kullanılmış)dır. [\[10\]](#)

5. Ve bununla bir topluluğun ortasına dalanlara ki

"Ortası" lafzı "dalanlar" anlamındaki; 'in mefulüdür. Üzerlerindeki binicilerle birlikte düşmanlarının ortasına dalanlar, kastedilmiştir. Bu da kendilerine baskın yaptıkları topluluktur.

İbn Mesud dedi ki: "Ve bununla cemin ortasına dalanlara" buyruğunda Müzdelife'nin ortasına dalanlar kastedilmiştir.

Buraya Cem adının veriliş sebebi İse, İnsanların toplanmasıdır. " Topluluğun ortasında yer aldım bulundum, yer alıyorum bulunuyorum, ortasında olmak" denilir.

Ali (r.a) şeddeli olarak; diye okumuştur ki, bu aym zamanda Ka-tade, İbn Mesud ve Ebu Reca'nın kıraatidir. Aynı anlamda iki ayrı söyleyiştir. Hem şeddeli, hem şeddesiz olarak aynı anlamı ifade etmek üzere; "ve: O topluluğun ortasında bulundum" denilir. Şeddeli okuyuşun "o topluluğu iki kısma ayırdı" anlamında olduğu, şeddesiz okuyuşun; "(atlıların) topluluğun ortasında yer alması" anlamında olduğu da söylenmiştir ki her ikisi de nihayetle "bir araya gelmek, toplamak" anlamına ra-cidirler. [\[11\]](#)

6. Gerçekten İnsan, Rabbine karşı çok nankördür.

Bu buyruk, yeminin cevabıdır. Yani insan nimele karşı nankörlük edecek bir karaktere sahiptir. İbn Abbas dedi ki: "Nankör" Allah'ın nimetlerini çokça inkar eden demektir. el-Hasen de böyle açıklamıştır. Yine el-Hasen musibetleri hatırlar, fakat nimetleri unuttur, diye açıklamıştır.

Şair bu anlamdan hareketle nazm halinde şöyle demiştir:

"Ey yaptığı işinde zalim kişi!

Zulüm sonunda zulmedene geri döndürülür.

Ne zamana kadar ve nereye kadar

Musibetlerden şikâyet edecek ve nimetleri unutacaksın?"

Ebu Uname el-Bahili'nin rivayet ettiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "el-Kenud (çok nankör), tek başına yiyen, başkasına vermeyen, başkasını gözetmeyen ve kölesini döven kimsedir." [\[12\]](#)

İbn Abbas'ın rivayetine göre de Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "bize en kötülerinizi bildireyim mi?" Ashab: Bildir, ey Allah'ın Rasûlü, deyince şöyle

buyurdu: "Onlar tek başlarına konaklayanlar, başkasına vermeyip gözetmeyenler ve kölelerini dövenlerdir."^[13] Her iki hadisi de Tirmizî el-Hakim, Nevadiru'l-Usul adlı eyerinde zikretmiş bulunmaktadır.

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kenud" Kindelilerle, Hadramutluların lehçesinde isyankar, Rabia ile Mudar'ın lehçesinde nankör olan kimse demektir. Kinanelilerin lehçesinde ise oldukça cimri ve kötü huylu kimse demektir. Mukatil de böyle açıklamıştır. Şair şöyle demiştir:

"(O kimse) yiğitlerin nimetlerine karşı çokça nankördür ve her kim YiğitlerİD nimetlerine nankörlük ederse uzaklaştırılır."

Görüldüğü gibi burada bu iafız "çokça nankörlük eden" demektir.

Bir diğer açıklamaya göre bu, az iyiliklere karşı nankörlük eden, çokça yapılan iyiliklere karşı da teşekkür etmeyen kimsedir. Hakkı inkâr eden kimse anlamında olduğu da söylenmiştir. Kindelilere bu ismin verilış sebebinin babalarını inkar etmeleri olduğu da söylenmiştir. Şair İbrahim b. Herme dedi ki:

"Eğer büyüklenip, yüz çevirirlerse terket cimrileri

Ve bir de çok nankör, pek güzel birisinin cimriliğini anmayı."

lafzının "kesti" anlamına gelen: fiilinden geldiği de söylenmiştir. Bu işi yapan bir kimse «anki kesintisiz yapması gereken şükrü kesmiş olduğundan bu adı almış gibidir. İpi (halatı) kesenin bu davranışını anlatmak üzere; denilir. Şair el-A'sâ şöyle demiştir:

"Bir kenara itersen eğer, sen de itilirsin; ben katı kalbliyim diye Birtakım ipleri bağlarken bir kısmını kopartırım (ben)"İşte bu (beyit bu lafzın anlamının) kesmek ile ilgili olduğunu göstermektedir. " Nimete karşı nankörlük etti, eder, nankörlük etmek" denilir. Bu durumda olan kimsey denilir. Kadın için de aynı şekilde; Nankör" denilir. de (anlam itibariyle) onun gibidir. Yine el-A'sâ şöyle demiştir:

"Sen ona yeni (iyilikler) yap, gözet; o da seni yeniden gözetir Çünkü o, mutad ziyaretçinin gözetlemesine karşı çok nankördür."

Yani o, yapılan gözetlemelere karşı çokça nankörlük eder.

İbn Abbas dedi ki: Burada "insan"dan kasıt kâfir kimsedir. Onun çokça nankör olduğu söylenmektedir. Hiçbir bitki bitirmeyen yerin adı olan; de buradan gelmektedir.

ed-Dahhak dedi ki: Âyet el-Velid b. el-Muğire hakkında inmiştir.

el-Müberred dedi ki: Kenûd (nankör) üzerindeki hakları vermeyen kimse demektir. Küseyyir'in (ki az önce bu beyitin d-Aşa'ya ait olduğu belirtilmiştir. Doğrusunun o olduğu söylenmiştir) şu beyitini de zikretmektedir:

"Sen ona yeni (iyilikler) yap, gözet; o da seni yeniden gözetir Çünkü o, mutad

ziyaretçinin gözetmesine karşı çok nankördür"

Ebu Bekr el-Vâsıtî dedi ki: Kenûd (mealde: nankör): Allah'ın nimetlerini, Allah'a isyan olan alanlarda harcayan kimsedir. Ebu Bekr el-Verrak dedi ki: Kenûd, üzerindeki nimeti kendinden ve yardı mal arından bilen kimsedir. Tir-mizî dedi ki: Nimeti görüp de, nimeti vereni görmeyen kimsedir.

Zünnun el-Mısri dedi ki: Helû' ve kenûd: Kendisine bir kötülük dokunduğu vakit dayanamayıp, sızlanan ve hayır isabet ettiği vakit onu başkasından alabildiğine engelleyen kimsedir. Bunun çok kıskanç ve kindar anlamına geldiği söylendiği gibi, kendi haddini bilmeyen kimse olduğu da söylenmiştir. Hikmetli bir sözde söyle denilmiştir: "Kadrini (ve haddini) bilmeyen kimse kendi gizli sırlarını açığa vurmuş kimse gibidir."

Derim ki: Bütün bu açıklamalar nankörlük ve inkar etmek anlamlarında birleşmektedir. Peygamber (sav) "kenûd"u yerilen hasletlerle ve övülmeyen hallerle açıklamıştır. Eğer bu açıklamaların yapıldığı rivayetler sahih olarak gelmişse bu hususta söylenecek en üstün sözler onlardır, kimsenin bu hususta onunla birlikte ayrıta söyleyecek bir sözü kalamaz. [\[14\]](#)

7. Şüphesiz kendisi de buna elbette şahittir.

Yani muhakkak şanı yüce Allah, Ademoğlunun bu haline şahittir, tanıktır. Mansur, Mücahid'den böylece rivayet ettiği gibi müfessirlerin çoğunun da görüşü budur. İbn Abbas da bu görüştedir.

el-Hasen, Katade ve Muhammed b. Ka'b: "Şüphesiz kendisi" yani muhakkak insan da yaptıkları hususunda kendisine karşı bir şahittir, diye açıklamışlardır. Bu açıklama Mücahid'den de rivayet edilmiştir. [\[15\]](#)

8. Ve gerçekten o, mal sevgisinde pek katıdır.

"Gerçekten o" sözü edilenin insan olduğunda görüş ayrılığı yoktur.

"Mal sevgisinde" buyruğunda geçen "hayır" lafzı mal demektir. Yüce Allah'ın: "Eğer geriye bir hayır (mal) terkederse..." (el-Bakara, 2/180) buyruğunda da bu antamda kullanılmıştır, Adiy şöyle demiştir:

"Ne umar nefisler hayır (mal) talebinden ki

Dünya sevgisi onları şiddetli gamlara düşürmüşken"

"Katıdır." Mala olan sevgisi pek güçlüdür, pek cimridir, diye de açıklanmıştır. Çünkü cimriye "şedid ve müteşeddid (sıkı ve katı)" denilir. Tarafe de şöyle demiştir:

"Görüyorum ki ölüm şerefli kimseleri seçiyor ve yine seçerek ahyor Oldukça cimri, eli sıkı, katı olanın değerli mallarını"

Bu beyitte "fahiş" kelimesi de aynı zamanda cimri demektir. Yüce Allah'ın: "Şeytan... fahşayı emreder" (el-Bakara, 2/268) buyruğunda da cimriliği emreder demektir.

İbn Zeyd dedi ki; Yüce Ailah mala (hayır) adını vermiş bulunmaktadır. Oysa malın kötü ve haram olma ihtimali de vardır. Fakat insanlar onu "hayır" saydıklarından ötürü yüce Allah da ona "hayır" adını vermiştir. Aynı şekilde insanların adlandırmalarına uygun olarak; "Sonra da kendilerine hiçbir kötülük dokunmaksızın Allah'tan bir nimet ve bolluk ile döndüler" (Ali İm-ran, 3/174) diye buyurmaktadır.

el-Ferrâ dedi ki: Âyetin nazmı; Şüphesiz ki o hayra karşı sevgisi pek ileri olandır" şeklindedir. Ancak "sevgi" lafzı daha önceden geçtiğinden ötürü'yüce Allah sadece; "Pek katıdır" diye buyurmuş ve sonunda "sevgi" (anlamına gelen lafzı) ayrıca zikretmemiştir. Çünkü daha önceden sözkonusu edilmiş ve ayrıca âyetlerin sonu da böyle olmasını gerektirmiştir. Yüce Allah'ın: " Şiddetli bir günde" (İbrahim, 14/18) buyruğunda olduğu gibidir. Halbuki: "Şiddetli esig" günler için değil, rüzgarlar için sözkonusudur. Rüzgarlardan "gün"den önce söze-dildiğinden dolayı sonunda ayrıca rüzgar sözkonusu edilmemiştir. Sanki:

Rüzgarı şiddetli bir günde" buyurulmuş gibidir. [\[16\]](#)

9- Bilmez mi ki kabirlerde olanlar altüst edildiğinde,

10. Göğüslerde olanlar da açığa çıkartıldığında,

11. Şüphesiz ki o gün, Rabbleri kendilerinden elbette haberdardır.

"Bilmez mi ki" Ademoğlu "kabirlerde olanlar altüst edildiğinde" kabirlerin altı üstüne getirilip, içindekiler dışarıya çıkartıldığında...

Ebu Ubeyde dedi ki: " Eşyanın allını üstüne getirdim" demektir.

Muhammed b. fri'a'b'dan: Bu, ölümden sonra d iri İtilecekleri zaman olacaktır, dediği rivayet edilmiştir.

el-Ferrâ dedi ki; Ben Esedoğullan bedevilerinden birisinin "ayn" yerine "ha" ile; diye okuduğunu duydum. el-Maverdi de bu okuyuşu İbn Mesud'dan nakletmiştir. Her ikisi aynı arlamdadır.

"Göğüslerde olanlarda açığa çıkartıldığında" yani göğüslerde bulunan hayır ve şer birbirinden ayırıldığinde... Müfessirler böyle açıklamışlardır. İbn Abbas: Açığa çıkartıldığında, diye açıklamıştır.

Ubcyd b. Umeyr, Said b. Cübeyr, Yahya b. Ya'mer ve Nasr h. Asım: "Açığa

çıkartıldığında" anlamındaki buyruğu "ha" harfini üstün, "sad" harfini üstün ve şeddesiz olarak okumuşlardır ki; "açığa çıktığında" demektir.

. "Şüphesiz ki o gü», Rabbleri kendilerinden elbette haberdardır." Yani onların durumlarını bilir, onların hiçbir şeyi Ona gizli kalmayacaktır. O, zaten onların hem o gündeki, hem sair zamanlardaki hallerini bilir. Fakat buyruğun anlamı o günde onlara amellerinin karşılığın: vereceği şeklindedir.

Yüce Allah'ın: "Altüst edildiğinde" buyruğundaki; ...dİ-ğinde" lafzında amel eden; " Altüst edildi" lafzın fiilidir. Buna "bilme' fiili amel etmez. Çünkü bundan kasıt o vakit insanın bilmesi değildir, maksat insanın dünyada bitmesidir. Ayrıca "haberdardır" anlamındaki lafız da onda amel etmez. Çünkü: " Şüphesiz"den sonra gelen ifadeler, ondan önce gelen ifadelerde amel etmez.

"O gün" lafzında amel: Haberdardır" anlamındaki lafızdır. Aralarına "lam" girmiş olsa bile. Çünkü lâm ibtida konumundadır. Haberin başına geüş sebebi ise, mübtedanın başına; " Şüphesiz" edalının gelmiş olmasıdır.

Rivayet olunduğuna göre, Haccac minber üzerinde bu sûreyi muhatabla-rını cihada teşvik etmek maksadıyla okumuş ve istemeyerek: diye baştaki hemzeyi üstün olarak okumuş, daha sonra bunu telafi etmek için de: "y. Haberdardır" lafzını da İanfaız okumuştur. Halbuki "lam" olmasa idi "bilme"nin mefulü olduğundan dolayı meftûl olması gerekirdi.

Ebu's-öemmâl de;(âyetin başındaki hemzeyi üstün, buna karşılık "haberdardır" anlamındaki lafzın başına "lam" getirmeksizin ve merfû' olarak) okumuştur.

Doğrusunu en iyi bilen yüce Allah'tır,

(Âdiyât Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun). [\[17\]](#)

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/279.

[2] Biraz sonra müfessir bunu develer hakkında "boyunlarını Ltzalmak" diye açıklayacaktır.

[3] Suyutî, ed-Durru'l-Mensur, VIII, 599, 600

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/279-286.

[5] Kınıubîdeki ibare aynen hu şekildedir Ancak bilindiği gibi kurban bayramı birinci günü .sahahı Miizdelifeden Minaya gidilir Nitekim Taberi'de (XXX, 275) bu ibare bu bakımdan doğru olup, tercümesi ju .şekildedir. "Diğerleri ise şfiyie demiştin Bununla develer sırtındakilerle birlikte külhan bayramı birinci günü Cem den (Müidelife'den) (Mi-na'ya) gidişleri kastedilmiştir.)"

4 İbn Hibban. Sahih, XI, 331; İbn Mace, II, H2H (az lafzî farkla); Müsned, VI, 139, 268

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/286.

[7] İbn Hibban, Sahih, XI, 331; İbn Mace, II, 828 (az lafzi farkla), Müsned, VI, 139-268.

[8] Âyct-i kerimede geçen "ıra" anlamı verilen ve iicikhunnsı sadedinde olduğumuz, burada: ses yükseltmek anlımında kullanılan kelime

[9] Beyitteki tahirlerle ilgili hırbuçuk satırlık bir açıklama, tercümesi yapılırken dercedil-miş olduğundan ayrıca tercüme edilmemiştir.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/286-288.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/289.

[12] İlin Kesir, Tefsir, IV, 543, -senedinin zayıf olduğu kaydıyla-; «eylemi, Firdevs, IV, 338, -Ehı Umame'den-, 339 -İbn Akbaş"tan, her ikisi de az lafî farkla-; Ebı H:ıtını İbn llih-ban, el-Mecrûkîn, I, 212'de: "Ca'fer h>. ez-Ziibeyr'in... Ebı Umame'den tüyerek rivayet ettiği uydurma bir nüshanın ihtiva etliği hadislerden birisinin de bu olduğunu" belirı-ınekteclir.

[13] Tirmizî el-Hakîin, Nevâdiru'l-Usul, III, 72; Zchebî, Mizanı'l-İ'tidal, I, 359. milerinden İshak b. Velih'in (Darakulnî'den naklen) kezzatı (yalant-ı) ve (İbn Hihban'dan n;ıkien) hadis uydururusı olduğunu (I, 35H) belirtinekretilir; Kim Halim, el-Mecrûkîn, I, 139'<l;ı Lshak b. Velih'in kitaplarda ancak tenkiti maksadıyla süzkonusu edilebileceğini belirttikten sonra uydurduğu rivayetlerden bir örnek olmak üzere bunu knye! etmektedir

[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/289-292.

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/292-293.

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/293-294.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/294-295.

KARİA SURESI

KARİA SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Mekke'de indiği hususunda görüş birliği vardır. Onbir âyet-i kerimedir. [1]

1. Şiddetlice çalan!
2. Nedir o şiddetlice çalan?
3. O şiddetlice çalanın ne olduğunu sana ne bildirdi?

"Şiddetlice çalan! Nedir o şiddetlice çalan?" Kıyamet ve kıyametin kopması (Saat) demektir. Genel olarak müfessirler böyle demişlerdir. Çünkü kıyamet dehşetli ve korkulu halleriyle yaratılmışlar için bir Kariadi. Dilciler diyor ki: Araplar bir topluluğun başına korkunç bir iş gelip, çatdığı zaman: " Kâria geitp onları buldu ve fâkira onların bellerini kırdı" derler, tbn Ahmer şöyle demiştir: "Ve günlerden dolayı gelen bir kari a, ki olmasaydı eğer Onların yolları bir süre senden uzakta dururdu."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Ne zaman çakmak taşınıza vurulursa, biz de size hoşunuza gitmeyecek bir şey yaparız, Ve tencereCnin altın)de bizim için ateş yakılmaz olur,"

Yüce Allah da şöyle buyurmaktadır: "O kâfirlerin başına işledikleri yüzünden ya ansızın büyük bir musibet (karia) gelip çatacak..."(er-Rad, 13/31)

Karia, zamanın zorlu ve sıkıncılı musibetlerinden herbirisîne verilen isimdir.

Yüce Allah'ın: "Nedir o şiddetlice çalan" buyruğu bir soru (istifham)dır. Yani karianın mahiyeti nasıl bir şeydir? Aynı şekilde; "O şiddetlice çalanın ne olduğunu sana ne bildirdi" buyruğu da onun halinin azametini ve önemini anlatmak üzere soru mahiyetindedir. Yüce Allah'ın -daha önceden - "Gerçekleşmesi muhakkak olan (el-Hakka). Nedir o gerçekleşmesi muhakkak olan? Ve gerçekleşmesi muhakkak olanın ne olduğunu sana ne bildirdi?" {el-Hakka, 69/1-3) buyruklarında geçtiği üzere. [2]

4. O gün, İnsanlar darmadağın pervaneler gibi olacak.

" O gün" lafzı zarf olarak mansubtur. İfadenin takdiri şöyledir: O şiddetlice çalan (Karia) insanların etrafa dağılmış pervaneler gibi olacağı günde gerçekleşecektir. Katade dedi ki: Pervaneler (el-ferâş) areşe ve kandillerin üzerine düşen, uçan

canlı mahluklardır. Tekili "ferâşe" diye gelir. Ebu Ubeyde de böyle açıklamıştır. el-Ferrâ dedi ki: Bu, sivrisinek ve buna benzer küçük uçan varlıklardır, çekirgeler de bu türdendir. Deyim olarak "O, bir feraşeden (pervaneden) bile daha akılsızdır" denilir. Şair şöyle demiştir:

"Çok kıt akıllı, akılsız bir topluluktandır,
O uçan bir pervaneden bile daha kıt akıllıdır.'

Bir başkası da şöyle demiştir:

"Birtakım kimseler vardı ki, kalblerini sen geri çevirdin onlara Oysa cahillikten ötürü tıpkı pervane gibi idiler."

Müslim'in Sahih'inde Cabir'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasû-lullah (sav) buyurdu ki: "Benim durumum ile sizin durumunuz, bir ateş yakıp da çekirgelerin, keleklerin (ferâş) gelip içine düştüğü, kendisi de onları düşmesin diye Önlemeye çalıştığı bir kimsenin durumuna benzer. Ben sizlerin ateşe düşmemeniz için bellerinizden yakalayıp (çekmeye ve ateşe) düşmenizi önlemeye çalışıyorum, siz ise benim elimden kurtulup kaçıyorsunuz, "[3]Bu hususta Ebu Hureyre'den de gelmiş bir rivayet de vardır.[4]

" Darmadağın" demektir. Bir başka yerde de yüce Allah: "Darmadağın çekirgeler gibi" (el-Kamer, 54/7) diye buyurmaktadır. İlk halleri pervaneler (rastgele uçuşan) kelekler gibi olacaklardır. Belli bîr istikametleri yoktur, Rastgele her tarafa şaşkınca giderler. Sonra çekirgeler gibi olacaklardır. Çünkü çekirgelerin özel olarak gözettikleri bir yönleri olur.

"Darmadağın" etrafa dağılmış ve yayılmış olan demektir. Bu lafzın mü-zekker olarak gelmesi (pervaneler anlamındaki "el-ferâş") lafzının müzekker oluşundan ötürüdür. Yüce Allah'ın: " Kökünden kopmuş kurma kütükleri" (el-Kamer, 54/20) buyruğunda olduğu gibi. Eğer yüce Allah bu lafzı diye zikretmiş olsaydı (müennes olarak zikretmiş olduğu bu lafız bu yönüyle) yüce Allah'ın: " İçleri boşalmış hurma kütükleri" (el-Hakka, 69/7) buyruğuna benzemiş olacaktı.

İbn Abbas ve el-Ferrâ dedi ki: "Darmadağın pervaneler gibi" buyruğu,biri diğerinin üstüne çıkmış çekirgelerin, karman çorman hali gibi demektir. İşte insanlar da ölümden sonra diriltilecekleri vakit, birbirlerine böylece gireceklerdir. [5]

5. Dağlar da atılmış renkli yün gibi olacak.

Elle açılmış yün gibi demektir. Yani dağlar bir toz gibi olacak ve yerlerinden kaybolacaklardır. Nitekim yüce Allah bir başka yerde: "Dağılmış toz haline

gelecekler" (el-Vakıa, 56/6) diye buyurmaktadır.

Dilciler diyor ki: " Boyanmış yün" demektir. Buna dair açıklamalar daha önceden "isteyen biri... istedi" (d-Meâric, 70/1) Sûresi'nde (70/9. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. [\[6\]](#)

6. İşte kimin tartıları ağır gelirse,
7. Artık o hoşnut (kalacağı) bir yaşayıştadır.
8. Fakat kimin de tartıları hafif gelirse,
- 9- Artık onun anası (varacağı yer) Haviye'dîr.
10. Onun ne olduğunu sana ne bildirdi?
11. (O), çok sıcak bir ateştir.

Mizana dair açıklamalar daha önceden el-Araf (7/8-9. âyetlerin tefsirinde), el-Kdıf (18/100-110. âyetler, 2. başlıkta) ve el-Enbiyâ (22/47. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Onun kefelerinin ve dinin bulunduğu, hasenat ve seyyiatın yazılı olduğu sahifelerin o mizanda tartılacağı orada açıklanmıştır. Şöyle de denilmiştir: Bu tek bir terazidir, Cebrailin eünde olacaktır, Ademoğullannın amellerini tartacaktır. Ancak ondan çoğul lafzı ile sözedilmiştir. Bunların pek çok terazi olduğu da söylenmiştir. Şairin:

"Herbir olayın kendine has bir terazisi vardır."

Dediği gibi, Biz bunu daha önceden (el-Enbiyâ, 21/47. âyetin tefsirinde) zikretmiş bulunuyoruz. Yine bunu "et-Tezk ire "adlı eserimizde de zikretmiştik. Bir diğer görüşe göre teraziler (mevazin) belgeler ve delillerdir. Bu açıklamayı Abdıl'l-Aziz b. Yahya yapmış olup, şairin şu beyitini de tanık olarak göstermiştir.

"Ben sizinle karşılaşmadan önce güçlü, kuvvetli birisi idim

Bende herbir hasma karşı getireceğim mizanı (delil ve belgesi) vardı."

"Hoşnut bir yaşayış" kendisinden hoşnut kalınan, sahibinin hoşnut olacağı yaşayış demektir. "Hoşnut bir yaşayış" tabirinin, hoşnutluğu gerçekleştiren yaşayış anlamında olduğu da söylenmiştir ki, bu da yaşayışın sahiplerine yumuşak (rahat ve kolay) olması ve onlara itaat etmesi demektir. O halde fiil yaşayışın kendisine aittir. Çünkü hoşnutluğu kendisinden veren odur (yaşayıştır). Bu da yaşayışın yumuşaklığı ve itaatkar! ıdır. O halde "yaşayış" cennetteki nimetleri toplayan bir sözdür.

Rıza (hoşnutluk) işini gerçekleştiren odur. "Tıpkı yükseltilmiş döşekler' tabiri gibi. Bu döşeklerin yüksekliği yüz yıllık bir süre kadardır. Allah'ın dostu bunlara yaklaştı mı onlar üzerlerinde kurutabilsin diye azalacaklardır. Sonra eski

hallerine yükseleceklerdir. Ağacın dais da ağaç gibidir. Aynı şekilde onlar da böyle yüksektirler. Allah'ın dostunun tanı o ağacın meyvesini çekecek olursa, ağacın dalı ona sarkar ve Allah dostu ister oturarak, ister ayakta olsun, onu eliyle alıncaya kadar alçalar. İşte yüce Allah'ın: "Devşirüecek meyveleri ya-Âmdsr"(el-Hakka, 69/23) buyruğu bunu anlatmaktadır. Allah dostu nerede yü-rüse yahut bir yerden bir yere geçse, dilediği şekilde yukarıda ya da aşağıda onunla bir ırmak akar. Yüce Allah'ın: "Ve diledikleri gibi akıttıkları bir pınardır" (el-İnsan, 76/6) buyruğu bunu anlatmaktadır. Haberde rivayet edildiğine göre; "O elindeki çubukla işaret edecek ve yatağı olmaksızın köşklerinden ya-hul oturduğu meclislerden dilediği yerde o ırmak akacaktır."

İşte bütün bunlar, kendilerine kendi hallerinden yana hoşnutluk verip kazandırmış bir yaşayıştır. Bunlar hoşnutluğu gerçekleştireceklerdir. Bu yaşayış karşılıksız bir bağış ve bir müsamahakarlık olmak üzere (sahihlerine) boyun eğdirümiş ve itaatkâr hale getirilmiş olacaktır.

"Artık onun anası Havİye'dir" buyruğu cehennemi kastetmektedir. Ona "ana" adını vermesi kişinin annesine sığınması gibi ona sığınacağından dolayıdır. Bu açıklamayı İbn Zeyd yapmıştır. Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın şu beyi-tinde de bu anlamdadır:

"Yer bizim barındığımız yerdir, o bizim anamızdır Kabirlerimiz ondadır ve biz orada doğarız."

Ateşe "Haviye" denilmesinin sebebi ise, alabildiğine derin olan dibine doğru yukarıdan aşağıya düşmesinden ötürüdür. Rivayet edildiğine göre "Haviye" cehennem ateşinin en alt kapısının adıdır.

Katade dedi ki: "Artık onun anası Hâviyedir." Yani varacağı yer cehennem ateşidir. İkrime dedi ki: Ona bu ismin verilış sebebi (cehennemliklerin) oraya tepesi üzerine yuvarlanıp düşmesidir.

el-Ahfeş dedi ki: "Onun anası" onun karar kılacağı yer, demektir. Manalar birbirine yakındır. Şair de şöyle demiştir:

"Ey Amr! Eğer mızraklarımız sana ulaşacak olsaydı, Sen el-Hâviye'ye yuvarlanan kimse gibi olurdun."

"Hâviye"; "Yuvarlanılan yer" demektir."Anası onu kaybetti" denilir. Bu durumda olana da; adı verilir. "(Yavrusunu) kaybetmiş ana" demektir. Ka'b b. Sa'd el-Ganevî dedi ki:

"Anası kaybetti onu; sabah erkenden neyi gönderecektir? Ve gece geri döneceği vakit neyi edâ edecektir?"

" İki dağın arasındaki (vadi)" ve buna benzer anlamları vardır. " O kimseler uçuruma biri diğerinin ardınca düş-tül' anlamındadır.

"Onun ne olduğunu sana ne bildirdi?" buyruğ undaki "Onun ne olduğu" lafzının aslı; şeklindedir. Sonuna "he" sekt (susuş) için gelmiştir. Hafnza, el-Kîsai, Yakub ve İbn Muhaysın vasi halinde "he" getirmeksizin: "Onun ne olduğunu... ateştir" diye okumuşlar, fakat vakf yaptıklarında onunla (he-i sekt ile) vakıf yapmışlardır. Buna dair açıklamalar daha önce el-Hâkka Sûresi'nde (69/19-34. âyetlerin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

"(O), çok sıcak bir ateştir." Sıcaklığı çok ileri derecededir, Müslim'in Sa-hih'inâe Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Sizin şu Âdemoğlunun yaktığı ateş, cehennem sıcaklığının yetmişte biridir." Allah'a andolsun ki bu kadarı dahi yeterli idi ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Peygamber şöyle buyurdu: "O (cehennem ateşi) buna altmışdokuz kat daha üstündür. Herbir katıCnın harareti) bunun gibidir."^[7]

Ebu Bekr (r.a)'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Terazisi ağır gelecek olanların terazilerinin ağır basmasının sebebi, o terazilerine hakkı koymuş olmalarıdır. Kendisinde hakkın bulunduğu bir terazinin ağır gelmesi de gerçeğin bir gereğidir. Terazileri hafif gelenlerin hafif geliş sebebi ise, terazilerine batılı koymuş olmalarıdır. Kendisinde batılın konulmuş olduğu bir terazinin hafif gelmesi de gerçeğin bir gereğidir.

Haberde Ebu Hureyre'den nakledildiğine göre o, Peygamber (sav)'ın şöyle buyurduğunu belirtmiştir: "Ölüler kendilerine gelen bir ölüye ondan önce ölmüş birisini sorarlar. O; O şahıs benden önce ölmüştü, size uğramadı mı, der. Oniar, Allah'a yemin olsun ki hayır, derler. Bu sefer: İnna lillah ve inna ileyhi râciûn. O anası Hâviye'ye götürüldü. O ne kötü bir anadır, ne kölü bir mürebbiyedir, der."

^[8] Biz bu hadisi bütünüyle "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bulunuyoruz.

Hamd Allah'a mahsustur. (Kâriâ Sûresi burada sona ermektedir). ^[9]

^[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/299.

^[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/229-300.

^[3] Müslim, IV, 1790; Müsned, III, 361, 392; Taya I im, Müsned, I, 246.

^[4] Müslim. IV. 1789; Tirmizi, V, 154; Taheranî, Evsat, 111, 318.

^[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/300-302.

^[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/302.

^[7] Buhârî, İM, 1191, IV, 21H4; Tirmizî, IV, 709; Muvatta, II, 994; Müsrm, II,

467, 478

[8] Hakim, Müstedrek, 11, 581 -salıabi adı vermeden: "d-lla.senı<len dedi ki: Rasuhıllah (sav) duyurdu ki. .r deyip hadisi zikrettikten sonra, senedi sahih miırsel bir rivayet olduğunu belirtmektedir-; Taherani, Kebir, IV, 129, 130 -Ebu EyyulVdan ve ilaha uzunca-; Hey-semi, Mecma', II, 327 -Taiıerani tarafından Ev&at ve. Kebirde rivayet edildiğini belirterek ravilennden Mesieme h. Alinin zayıf olduğunu kayd etmektedir.-

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/305.

[The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.](#)
[Download **ChmDecompiler** at: http://www.zipghost.com](http://www.zipghost.com)

TEKASÜR SURESİ

1. Çoklukla Övünüşün Oyalaması Ve Nüzul Sebebi:

2- Ölene Kadar Lüzumsuz Şeylerle Oyalananlar:

3- Kabir, Kabirler:

4- Kabir Ziyareti ve Faydaları:

5- Ölümü, Ölüm Hallerini Hatırlamak ve Kabir Ziyareti:

TEKASÜR SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Bütün müfessirlerin görüşüne göre Mekke'de inmiştir. Buhari Medine'de indiğini rivayet etmiştir [1] Sekiz âyettir. [2]

1. Çoklukla övünüş sîzi o kadar oyaladı ki,
2. Sonunda kabirleri ziyaret ettiniz.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1. Çoklukla Övünüşün Oyalaması Ve Nüzul Sebebi:

"Çoklukla övünüş sizi o kadar oyaladı ki..." buyruğundaki "sizi oyaladı" sizi uğraştırdı, meşgul etti, demektir.

Şair şöyle demiştir:

"Ve ben o kadım, muakalı ve henüz aüt emen (çocuğundan) oyaladım (benimle meşgul oldu da onunla ilgilenemedi.)"

Yani mal çokluğu ile sayıca çoklukla övünülünüz, sizi Allah'a itaatten alıkoydu ve bu, siz ölünceye, kabirlere defnedilinceye kadar sürüp gitti.

"Sîzi... oyaladı" size unutturdu; "çoklukla övünüş" mal ve evlat çokluğuyla övünmek diye de açıklanmıştır. Bu açıklamayı İbn Abbas ve el-Hasen yapmıştır. Katade dedi ki: Kabile ve aşiretlerle öğünüş, demektir. ed-Dahhâk: Geçim ve'ticarette uğraşmanız sizi oyalamıştır, demektir,

Bir şeyi unutup, onu hatırlanayıp, ondan yüz çevirmeyi anlatmak üzere: " Onu unutup, başka .şeyle oyalandım, oyalanıyorum, oyalanmak" denilir. "Onu meşgul etti, oyaladı" anlamındadır. "Onu onunla oyaladı, (bir çeşit teselli elti)" demektir "Tekâsür: Çoklukla öğünüş" karşılıklı olarak çokluğu ileri sürüp, öğün-mek demektir.

Mukatil, Katade ve başkaları şöyle demişlerdir: Yahudiler: Biz filan oğullarından daha çokuz. Filan oğulları ise filan oğullarından daha çoktur, deyip de bu durum onların sonunda sapık olarak ölümleri ile neliceleninceye kadar oyalanmaları hakkında inmiştir.

İbn Zeyd dedi ki: Bu ensarın bir boyu hakkında inmiştir. İbn Abbas, Mu-katil ve el-Kelbi dedi ki: Bu Kureyş'e bağlı iki kol olan Abd-i Menafoğulları ile Sehmoğulları hakkında inmiştir. Bunlar İslâm geldikten sonra ileri gelenler ve

eşraflarının çokluğu ile karşılıklı olarak öğündüler ve bunları sayıp dökmeye koyuldular, Herbir kol bizim efendilerimiz daha çoktur, bizim güçlülerimiz daha güçlüdür, bizim sayılarımız daha büyüktür, bizim koruyucularımız daha çoktur, dedi. Ancak Abd-i Menaf oğullarının pay itibariyle daha çok oldukları ortaya çıktı. Daha sonra ölülerini ileri sürerek çokluk yarışına giriştiler. Sehmoğullarının Abd-i Menafoğulkınndan daha çok oldukları ortaya çıktı. Bunun üzerine; sizin hayatta olanlarınızla "çoklukla öğü-nüş"ünüz "sizi o kadar oyaladı ki sonunda" onlarla yetinmeyerek ölmüşlerle öğünüp "kabirleri ziyaret ettiniz" buyrukları indi.

Said'in rivayetine göre, Katade şöyle demiştir: Biz filan oğullarından daha çoğuz, biz filan oğullarından sayıca daha fazlayız diyorlardı. Fakat her gün onların .sonuncusuna varıncaya kadar biri ardına düşüp gidiyorlardı. Allah'a yemin olsun ki hepsi kabirlerde ölü olarak gömülünceye kadar bu halleri devam edip gitti.

Amr b. Dinar'dan rivayete göre, o: Bu sûre tüccarlar hakkında inmiştir, diye yemin etmiştir. Şeyban'dan, onun da Kacacle'den rivayetine göre Katade: Bu sûre kitab ehli hakkında inmiştir, demiştir.

Derim ki: Âyel-i kerime sözü edilen bütün bu hususları ve bankalarını da kapsayacak genelliktendir. Müslim'in Sahih'indu Mutarrifden gelen rivayete göre, o babasından şöyle dediğini n a ki etmiştir: Peygamber (sav'a: "Çoklukla öğünüş sizi o kadar oyaladı ki..." buyruğunu okurken vardım, şöyle buyurdu:Ademoğlu malını malım. der. Ey Ademoğlu senin malından yiyip de tükettiğin, giyinip de çürüttüğün yahui lasadduk edip de önünden gönder diğın şeyden başka sana ail. bir şey var mıdır?^[3] Bunun dışında ne varsa hepsi gidicidir ve onu diğer insanlara terkeceksin."^[4]

Buhari'nin, İbn Şihab'dan rivayetine göre o şöyle demiştir: Bana Enes b. Maiik'in habci* verdiğiine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Eğer Ademoğlunun bir vadi dolusu altını bulunsa iki iane vadisi olsun isler. Onun ağzını ancak toprak doldurur ve Allah t.evbe edenin ı.evbesini kabul eder."^[5]Sabit, Enes'den, o Ubeyy'den şöyle dediğini nakltunisi.ii": Bİ7 bunu "Çoklukla öğünüş sizi o kadar oyaladı ki" buyruğu nazil oluncaya kadar Kur'ân'dan biliyorduk.

İbnu'l-Arabi dedi ki: Bu sahih ve güzel bir nassur. Tefsir ehlinin dikkatini çekmemiştir. Bundan dolayı bunu bilmedikleri ^ibi başkalarını da bilgisizliğe sürüklemişlerdir, bilme imkanı verdiğinden ötürü Allah'a haindolsun.

İbn Abbas dedi ki: Peygamber (sav): "Çoklukla övümiş sizi o kadar oyaladı ki..." buyruklarını okudu ve şöyle dedi: "Mallan çoğaltmak, onu hak olmayan yerden

toplamak, hak olan yere vermemek ve kaplarda onu bağlamak (biriktirmek)dir,"
[6]

2- Ölene Kadar Lüzumsuz Şeylerle Oyalananlar:

"Sonunda kabirleri ziyaret ettiniz." Sonunda ölüm size geldi ve; siz kabirlerin ziyaretçileri oldunuz. O kabirlerden artık ziyaretçinin kendi konağı olan cennet yahut cehennem ateşindeki yerine dönüşü yibi dönüyorsunuz. Ölen kimse hakkında: "Kabirini ziyaret etli" denilir.

ciyle de açıklanmıştır: -Önceden de geçi iğ i üzere- sizler ölüleri dahi sa-yıncaya kadar çoklukla övünüp durdunuz.

Bunun bir tehdit olduğu da söylenmiştir. Yani sizler (ölüp) kabirleri ziyaret ederek size gelecek olan Allah'ın azabım görünceye kadar, dünyadaki övünç kaynaklarıyla uğraşıp durdunuz, [7]

3- Kabir, Kabirler:

"Kabirler (anlamındaki: mekabir)" lafzı: İle 'nin çoğuludur.

: Kabirler" şekli ise; "Kabr"ın çoğuludur. Şair şöyle demiştir:

"Ben saray sahiplerinin öldükleri vakit Kabirler üzerinde kayalar inşa ettiklerini görüyorum. Onlar öğünmekten ve gösterişten başkasına kabul etmediler Fakirlere karşı; hatta kabirlerde bile."

Şiirde "makber: kabir" kelimesi de kullanılmıştır. Şair şöyle demiştir:

"Bütün insanların avlularında bir makberleri vardır, Onlar eksilirken kabirler artmaktadır."

"el-Makburî" ile "el-Makberî" Ebû Said'in nisbetidir. O makberlerde kalırdı. " Ölüyü kabre koydum koyarım, onu defnettım ederim' demektir. " Kabre konulmasın* emrettim" demektir. Buna dair açıklamalar daha önce Abese Sûresi'nde (80/21. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Allah'a hamdolsın.

[8]

4- Kabir Ziyareti ve Faydaları:

Yüce Rabbimizden indirilen Kitapta kabirlerden sadece bu sûrede söze-dilmektedir. Kabirleri ziyaret, katı kalbin en büyük iiaçlanndandır. Çünkü kabirler oiümü ve âhireti hatırlatır. Bu ise insanın emelini kısa tutmasına, dünyaya karşı zahid olmasına (dünyaya rağbetinin azalmasına), dünyaya rağbeti

terketmesine sebeptir. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ben size daha öneeden kabirleri ziyareti yasaklamıştım. Artık onları ziyaret edebilirsiniz. Çünkü onlar dünyaya karşı Zahid olmayı sağlar, âhireli hatırlatır."[\[9\]](#) Bu hadisi İbn Mesud rivayet etmiş olup, İbn Mace, Sünen'inde zikretmiş bulunmaktadır. Müslim'in Sahih'inde Ebu Hureyre'den: "Çünkü o kabirler(i ziyaret) ölümü hatırlatır" şeklindedir.[\[10\]](#) Tirmizi'de, Bureyde'den gelen rivayet: "Çünkü o Rabider(i ziyaret) âlî i reli hatırlatır" şeklindedir. Tirmizi dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir.[\[11\]](#) Yine Tirmizi'de Ebu Hureyre'den gelen rivayete göre, Ra-sûlullah (sav), kabirleri çokça ziyaret eden kadınlara lanet okumuştur. (Tirmizi) dedi ki: Bu hususta İbn Abbas ve Hassan b. Sabit'ten de gelmiş, rivayetler vardır. Ebu İsa (et-Tirmizi) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir.[\[12\]](#) Bazı İlim ehlinin görüşüne göre bu (kadınlara kabir ziyaretinin yasağı) Peygamber (sav) kabir ziyaretine müsaade etmeden önce idi. Kabir ziyaretine müsaade edince, onun bu müsaadesine erkekler de, kadınlar da girdi. Kimileri de şöyle demiştir: Kadınların kabir ziyaretinin mekruh görülmesi, sabırlarının azlığı ve tahammülsüzlüklerinden ötürüdür.[\[13\]](#) Derim ki: Erkeklerin kabir ziyareti (yapabileceği) ilim adamları tarafından ittifakla kabul edilmiş, fakat kadınlar hakkında görüş ayrılığı vardır. Genç kadınların (bu maksatla) dışarı çıkmaları haramdır. Ancak yaşlanmış hanımların kabir ziyaretine gitmeleri mubahtır, bununla birlikte hep birlikte ziyaret etmeleri caizdir. Bu hüküm kabir ziyaretine çıkışları esnasında erkeklerin on-iarla birlikte gitmemeleri halindedir. Bu hususta yüce Allah'ın izniyle görüş ayrılığı yoktur. Bu duruma göre Peygamber efendimizin "kabirleri ziyaret ediniz" buyruğu umumi olur. Ancak erkek ve kadınların biraraya gelmelerinden ötürü fitneden korkulacak bir zaman ya da bir mekan sözkonusu olursa, o vakit bu ziyaret helal da olmaz, caiz de olmaz. Çünkü böyle bir durumda erkek ibret almak için k-abir ziyaretine çıkmışken gözü bir kadına isabet eder, fitneye düşer. Aksi de sözkonusu olabilir. Bu sefer erkek ve kadının herbi-ri ecir kazanmaksızın veba! almış olarak geri döner. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[14\]](#)

5- Ölümü, Ölüm Hallerini Hatırlamak ve Kabir Ziyareti:

İlim adamları dedi ki; Kalbini tedavi etmek ve Rabbine itaate zorlayan zincirlere bağlı kalmak isteyen kimsenin, lezzetleri ortadan bölen, cemaatleri dağıtan, erkek ve kızları yetim bırakan, olumu çokça hatırlaması, ölüm döşeginde olanları görmeye, müslüman ölümlerin kabirlerini ziyaret etmeye çokça dikkat-etmesi ve

yapması gerekir.

Kalbi kalıtaşıp, günahlardan yakasını kurtaramayan kimsenin hastalığını bunlarla tedavi etme.ye çalışması, şeytanın fitnelerine ve onun yardımcılara karşı bunları imdada çağırması gerekir.

Eğer ölümü çokça hatırlamanın faydasını görür ve bununla kalbinin ka-nlığı giderse mesele yok. Şayet kalbinin kararması aleyhine olarak genişlemiş, günaha iten hususlar kalbinde sağlam yer etmiş ise, o takdirde ölüm döşeğinde olanları görmek ve müslümanların kabirlerini ziyaret etmek, birincisinin yapamadığı derecede bu halleri kendisinden uzaklaştırmaya yardımcı olur. Çünkü ölümü hatırlamak kalbe sonunda nereye varılacağını haber verir ve onu korkutup, sakındırma konumunda olur. Ölüm döşeğinde bulunanları görüp, müslumanların kabillerini ziyaret etmek ise, doğrudan doğruyu gözle görmek ve müşahade etmektir. Bundan dokıyı bunlar birincisinden daha etkileyicidir. Peygamber (sav) de: "Haber vermek gözle görmek gibi değildir"[\[15\]](#) diye buyurmuştur. Bunu İbn Abbas rivayet etmiştir.

Ölüm döşeğinde bulunanların hallerinden ibret almak, her zaman mümkün olmayabilir. Herhangi bir vakit kalbini tedavi etmek isteyen böyle bir olaya denk gelmeyebilir, ama kabirleri ziyaret etmek daha koıay gerçekleştirilebilir. Bu ziyaretle yararlanmak daha layık ve daha uygundur. O halde kabir ziyaret etmeyi kararlaştıran bir kimsenin bu husustaki edeblere riayet etmesi, bunun için kalbini onlara gitmeye hazırlaması ve kabir ziyaretinden elde edeceği payın sadece mezarları dolaşıp gelmekten ibaret kalmaması gerekir. Çünkü böyle bir hal, onun ile herhangi bir hayvan -arasında da ortak bir payda olarak görülebilir. Bundan Allah'a sığınırız. Aksine böyle birisi yapacağı bu ziyaret ile yüce Allah'ın rızasını, kalbinin bozukluğunu ıslah etmeyi yahutta ölünün yanında okuyacağı Kur'ân ve yapacağı dualarla ölüyü faydalandı rinayı niyet etmeli, kabirler üzerinde yürümekten, onlar üzerinde oturmaktan uzak durmalıdır. Kabristana girdiği vakit selam vermelidir. Tanıdığı ölünün kabrine ulaşınca yine selam vermeli ve ona yüzünün karşı cephesinden varmalıdır. Çünkü kabirde ölüyü ziyaret, üpkı hayattayken ona hitab etmek gibidir. Eğer hayattayken onunla konuşsaydı edeb onun yüzünün karcısında olmasını gerektirirdi. İşte burada da böyle olmalıdır.

Duha sonra toprağın altına giren, ailesinden ve sevdiklerinden ayrılıp kopan bu kimselerin hallerinden ibret almalıdır. Bun kır daha önce ordulara, askerlere kumandanlık ederler, arkadaşlarıyla, aşireleriyle yansılar, inal mülk toplayıp dururlarken ummadıkları bir zamanda ölüm gelip onları bulmuş, ummadıkları bir dehşetle karsı karşıya kalmışlardır.

Kabir ziyaretini yapan kimsenin kendisinden önce geçip gitmiş, kendi dengi olup emellerine ulaşmış, inallar yığıp biriktirmiş fakat geçip gitmiş bu kimselerin bir yerde emellerinin nasıl kesildiğini, inallarının kendilerine nasıl fayda sağlamadığını, toprağın yüzlerinin güzelliklerini alıp götürdüğünü, kabirlerde cesetlerinin darmadağın olduğunu, arkalarından hanımlarının dul kaldığını, yetimliğin zilletinin çocuklarını bürüdüğünü, başkalarının onların geriye bıraktıkları mal ve mülklerini paylaştırdıklarını düşünmelidir.

Maksatlarını gerçekleştirmek için nasıl gidip geldiklerini, isteklerini elde etmek için ne derece tutkun olduklarını, sebeplerin istediklerine uygun şekilde gerçekleşmesine nasıl aldanıp, sağlık ve gençliklerine kandıklarını da hatırlamalıdır. Bilsin ki; onun oyun ve eğlencelere meyli tıpkı onlarınki gibidir. Önündeki dehşetli ölümden, çabucak gelecek olan helak oluştan yana gafleti, onların da (bir zaman karşı karşıya bulundukları) gafletleri gibidir. Kendisi de hiç şüphesiz onların akıbeti ile karşılaşacaktır. Kendisinin gözettiği hedefleri gerçekleştirmek için gidip gelen kimseleri ve sonunda bunların ayaklarının nasıl kendilerini taşıyamaz olduğunu hatırlardan uzak tutmamalıdır. Önceleri kendisine verilen imkanlara bakmaktan zevk alırken, şimdi gözlerinin akıp gittiğini, belîğ konuşmasıyla etrafını etkilerken kurtçukların, dilini yediklerini, talihinin yaver gitmesinden ötürü gülüyorken şimdi toprağın, dişlerini çürüttüğünü hatırlardan uzak tutmasın ve kesinlikle bilsin ki, bir zamanlar bu arkadaşının durumu kendisinin şimdiki hali gibi idi. Kendisinin de varacağı akıbet, işte bunun akıbeti gibi olacaktır.

İşte bu şekilde öğüt ve ibret alırsa, o vakit bütün dünyevî ağyar ondan uzaklaşır, uhrevî amellere yönelir, dünyasına karşı zulûd olur, mevlâsına itaate yönelir, kalbi yumuşar, azaları huşu' bulur. [\[16\]](#)

3- Sakının! Yakında bileceksiniz.

4. Evet, sakının! İleride bileceksiniz.

Sakının!" lafzı hakkında d-Ferra dedi ki: Yani durum sizin övünmek, çoklukla karşılıklı böbürlenmek şeklindeki bu halleriniz gibi değildir. Buna göre ifade "sakının! Sakında bileceksiniz" buyruğunda tamam olmaktadır ki, yakında bu halinizin akıbetini bileceksiniz, demektir.

"Evet, sakının! İleride bileceksiniz" buyruğu da tehditten sonra bir diğer tehdittir. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Tekid ve durumun daha vahim olduğunu anlatmak maksadıyla tekrar edilmiş olma ihtimali de vardır. Bu da el-Fena'nın görüşüdür.

İbn Abbas dedi ki: "Sakinini Yakında" Kabirde size ne gibi bir azab geleceğini "bileceksiniz. Evet, sakının! İleride" âhiretle azab başınıza geleceği vakit "bileceksiniz".

Buna göre birincisi kabir hakkında, ikincisi âhiret hakkında. Dolayısıyla tekrar her iki hal için sözkonusudur.

"Sakinin, yakında bileceksiniz." Yani azabı göreceğiniz vakit, benim sizi kendisine davet ettiğim şeyin hak okluğunu bileceksiniz. "Evet, sakının! İleride" ölümden sonra diriliş esnasında, size vaadettiğimin doğru olduğunu "bileceksiniz"; diye de açıklanmıştır.

Zirr b. Hıbeş, Ali (r.a)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bizler bu sûre nazil oluncaya kadar kabir azabı hakkında şüphe ediyorduk. Bununla yüce Allah'ın: "Sakinin, yakında" kabirlerde "bileceksiniz" buyruğuna işaret etmektedir.

Bir diğer açıklamaya göre: "Sakinin! Yakında" ölüm gelip sizi bulduğunda ve elçiler canlarınızı almak üzere geldiğinde "bileceksiniz. Evet, sakının!

İleride" kabirlerinize girip, Münker ve Nekir gelip, kabir sorusu dehşeti sizi çepeçevre kuşatıp ve cevap vermek imkanını bulamadığınız vakit "bileceksiniz."

Derim ki: Buna göre sûre, kabir azabının varlığını da ihtiva etmektedir. Bizler "et-Tezkire" adlı eserimizde kabir azabına iman etmenin vacib olduğunu, onu tasdikini gerekli olduğunu zikretmiş bulunuyoruz. Bu da doğru sözlünün haber verdiğine uygun olandır. Yüce Allah, mükellef olan kulunu tekrar ona hayatı geri çevirmek suretiyle kabrinde diriltecek ve ona hayatta iken sahih olduğu nitelikteki bir aklı verecektir. Böylece kendisine sorulacak soruyu anlayacak ve ne cevap vereceğini bilecek, Rabbinden geleni kavrayacak, kabrinde kendisine hazırlanmış olan lütuf ya da aşağılatıcı halleri anlayabilecektir. Ehl-i sünnet'in kabul ettiği görüş ile, bu din mensublarının büyük cemaatinin enimsediği kanaat budur. Biz bütün bu hususları yeterli açıklamalarıyla orada zikretmiş bulunuyoruz. Allah'a hamdolsun.

"Sakinini Yakında" ölümden sonra diriltileceğiniz vakit diriltilmiş olacağınızı "bileceksiniz. Evet, sakının! Yakında" kıyamet gününde azaba uğratılacağınızı "bileceksiniz" diye de açıklanmıştır.

Bu açıklamaya göre, sûre ölümden sonra diriliş, haşr, soru, amellerin arz edilmesi ve buna benzer kıyametin dehşetli ve korkutucu hallerini de ihtiva etmektedir. Tıpkı "et-Tezkire bi Ahvali'l-Mevta ve Umuri't-Ahira" adlı eserimizde zikrettiğimiz gibi.

ed-Dahhâk dedi ki: "Sakinini Yakında bileceksiniz" buyruğu ile kâfirleri kastetmektedir. "Evet, sakının! İlerde bileceksiniz" buyruğu da müminler

hakkındadır. O (ed-Dahhâk) sûreyi böyle okuyordu. Bu âyetlerin ilkinin "te" ile (Ey kâfirler! Siz bileceksiniz anlamında), ikincisini ise "7e" ile (o müminler bilecekler, anlamında) okuyordu. [\[17\]](#)

5- Sakının! Gerçekten kesin bir bilgi ile bilseydiniz.

"Sakının! Gerçekten kesin bir bilgi ile bilseydiniz" buyruğunda "sakının" (anlamındaki) lafzı yine tekrarlamıştır ki; bu da bir azar ve bir uyarıdır. Çünkü bunların herbirisinden sonra bir başka şeyi zikretmiş olmaktadır. Şöyle buyurmuş gibidir: Yapmayınız, çünkü siz pişman olacaksınız. (Evet) yapmayınız! Çünkü sizler (böylelikle) cezalandırılmanızı gerektiren işler yapıyorsunuz.

İlmin, "yakîn (kesin bilgi)"ye izafe edilmesi yüce Allah'ın: "Şüphesiz ki bu kesin bilgi veren hakkın ta kendisidir" (el-Vâkıa, 56/95) buyruğuna benzemektedir.

Burada sözü geçen "yakîn (kesin bilgi)"nin ölüm olduğu da söylenmiştir ki, bu görüş Katade'ye aittir. Yine ondan, bunun ölümden sonra diriliş (Ba's) olduğunu söylediği de nakledilmiştir. Çünkü ölümden sonra diriliş geldi mi artık şüpheler ortadan kalkacaktır. Keşke sizler ölümden sonra dirilişin bilgisini bilseydiniz, demektir.

"se"nin cevabı hazfedilin işti. Yani Sûra üfürüleceği vakit, cesetleriniz üzerinden kabirlerin varılacağı vakit, ölümden sonra dirilişe dair bileceğiniz ve haşrinizin nasıl olacağını öğreneceğiniz vakit elde edeceğiniz bil-

giieri bugün bilmiş olsaydınız, hiç şüphesiz bu bilgileriniz sizleri dünyada çoklukla övünüştten alıkoyacaktı,

Şöyle de açıklanmıştır: "Sakının! Gerçekten kesin bir bilgi ile bilseydiniz." Yani amel defterlerinin (sahihlerini bulmak üzere) uçuşup da kiminin mutlu, kiminin bedbaht olacağını kesin olarak bilmiş olsaydınız...

Şöyle de açıklanmıştır: Bu üç yerde de: "Sakının!" anlamındaki lafız; "Dikkat edin, haberiniz olsun" anlamındadır. Bu açıklamayı İbn Ebi Halim yapmıştır.

el-Ferra dedi ki: Bu: " Gerçekten" anlamındadır. Buna dair yeterli açıklamalar daha önceden (Meryem, 19/79. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmakladır. [\[18\]](#)

6. Andolsun siz Canimi göreceksinizdir.

7. Yine andolsun onu ayne'l-yakîn göreceksinizdir.

"Andolsun! Sİ2 Canimi göreceksinizdir" buyruğu bir başka tehdittir. Buyrukta yeminin hazfedilmiş olduğu kabul edilir. Yani: "Andolsun ki âhirette Cahîmi

göreceksinizdir." İltab cehenneme girmeleri vacib olmuş kâfirleredir. Umumî olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah'ın: "Şüphe yok ki aranızda oraya uğramayacak hiç kimse yoktur." (Meryem, 19/71) buyruğu gibi. Orası kâfirler için kalınacak bir yurt, müminler için de bir geçit olarak hazırlanmıştır. Sahih'te de şöyle buyurulmuştur: "Onların ilkleri şimşek gibi geçecektir, sonrakiler rüzgar gibi, sonrakiler kuş gibi..."[19]Yine bu husus Meryem Sûresi'nde (19/71. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

cl-Kisai ve İbn Amr; "Andolsun... göreceksinizdir" anlamındaki buyruğu "te': harfini ötreli olarak; "(bjjî): Andolsun size gösterilecektir" diye okumuşlardır ki, sizler oraya hasredilecek ve size gösterilecektir, demektir. "Te" harfi üstün olarak cemaatin kıraati olup, andolsun uzaktan gözlerinizle cehennemi göreceksiniz, demektir,

"Yine andolsun onu ayne'l-yakîn" yani müşahade ederek "göreceksinizdir." Bu buyruğun (kâfirlerin) cehennemde sürekli kalacaklarını haber verdiği söylenmiştir. Yani onların bu görüşleri kesintisiz ve sürekli bir görüştür. Bu açıklamaya göre hitab kâfirleredir.

Bir diğer açıklamaya göre buyruğun anlamı şudur: "Gerçekten kesin bir bilgi ile bilseydiniz." Yani sizler bugün dünyada iken size ileride göreceğinizi anlattığım hususları kesin olarak bilseydiniz "andolsun siz Cahîmi" kalb gözlerinizle "göreceksinizdir." Çünkü yakîn ilim, insanın cehennemi "kalb gözüyle görmesini sağlar. Bu da kıyamet hallerini, ve onun mesafelerinin ka-tedilmesinin, kişinin gözleri önünde canlanmasıyla olur.

"Yine andolsun onu ayne'l yakîn göreceksinizdir." Yani baş gözüyle görmek sırasında cehennem kesin olarak görülecektir, insanın gözü önünden kaybolmayacaktır.

"Sonra andolsun, o günde nimetlerden elbette sorulacaksınızdır." Bu da sorgulanmak ve amellerin arzedilmesi için Mevkıfte bulunulacağı zaman olacaktır. [20]

8. Sonra andolsun o günde nimetlerden elbette sorulacaksınızdır.

"Sonra andolsun o günde nimetlerden elbette sorulacaksınızdır." Müslim'in Sahih'inde rivayet ettiğine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlul-lah bir gün ya da bir gece dışarı çıktı. Ebu Bekir ve Ömer'le karşılaştı. Onlara: "Şu vakit evden çıkmanıza sebep nedir!*" diye sordu. Açlık ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Peygamber: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, gerçekten beni de dışarı çıkartan sebep, sizi çıkartan sebebin aynısıdır. Haydi kalkın." İkisi de onunla

birlikte kalktı, ensardan bir adama gitti(ler). Adam evinde değildi. Hanımı Peygamberi görünce, hoş safa geldiniz dedi. Rasûlullah (sav) ona: "Filan nerede?" diye sordu. Hanımı: Bize bir miktar tatlı su getirmeye gitti. Derken ensardan olan o şahıs da geldi. Rasûlullah'a ve arkadaşlarına baktı. Sonra da: Allah'a hamdolsun dedi. Bugün hiç kimsenin benim kadar değerli misafiri yoktur. Ensardan olan o zat gidip taze, kuru ve yaş hurması bulunan büyükçe bir salkım getirdi, bundan yiyin dedi. Bıçağı aldı, Rasûlullah (sav) ona: "Sakin süt emziren bir davarı kesmeyesin" dedi. Onlara bir koyun kesti, koyundan ve o hurma salkımından yediler, içtiler. Doyup, içeceğe de kanınca Rasûlullah (sav), Ebu Bekir ve Ömer'e dedi ki: "Nefsim elinde olana yemin ederim ki, kıyamet gününde bugünün nimetleri hakkın-

da size soru sorulacaktır. Açlık sebebiyle evlerinizden dışarıya çıktınız, sonra da bu nimetleri elde edip geri döndünüz. "[21]

Bu hadisi, Tirmizi de rivayet etmiştir. Onun rivayetinde şöyle denilmektedir: "İşte bu nefsim elinde olana yemin olsun ki; kıyamet gününde kendisinden sorgulanacağınız nimetlerdendir. Serin bir gölge, hoş taze hurma ve soğuk bir su." (Tirmizi) ensardan olan o şahsın künyesini de vermiş, adının Ebu'l-Heysem b. et-Teyyihan olduğunu söylemiş ve ondan sonra başından geçen bu olayı zikretmiştir. [22]

Derim ki: Ensardan olan bu şahsın adı Malik b. et-Teyyihan'dır. Künyesi de Ebu'l-Heysem'dir. Bu olay ile ilgili olarak Abdullah b. Revâha, Ebu'l-Heysem b. et-Teyyihan'ı överek şöyle demiştir:

"Hiçbir ümmet için İslâm gibi bir izzet kaynağı görmedim. Ve o misafirperverin misafirleri gibi bir topluluğu da. Bir peygamber, bir Sıddık ve bir ümmetin Faruk'u Ki bunlar hem dal, hem budak olarak Havvaoğullarının hayırlılarıdır. Belli bir vakit ve takdir olunmuş bir kaza gereği biraraya geldiler. Esasen Allah'ın kazası takdir olunmuş bir kaderdir. Şerefli bir adam ki cömertliğiyle yarışır, Kuşluk vakti güneşleriyle, cömertlik, şeref ve ögüncüyle Herbir baskında Allah'ın yarattıklarının şanlı suvarisidir o. Herkes sağlam çivilerle dokunmuş demir (zırh)ı giydiği vakit. Hoş ve güzel karşıladı, sevinçle selamladı, sonra cömertçe ağırladı onları. Onlara ziyafet olarak (etleri) paramparça edilmiş, semiz bir koyunu ikram eyledi."

Hafız Ebu Nuaym, Rasûluüh (sav)'ın azadlısı Ebu Asib'den şöyle dediğini zikretmektedir: Bir gece Rasûlullah (sav) yanımıza çıkageldi. Ben de onun yanına gittim. Sonra Ebu Bekir'in yanına vardı, onu çağırdı, o da yanına çıkıp geldi. Daha sonra Ömer'e uğradı, onu da çağırdı, o da yanına geldi. Yola koyuldu, nihayet ensardan birisine ait bir bahçeden içeri girip, bahçenin

sahibine: "Bize taze hurma getir de yiyelim." dedi. Ensardan olan o zat bir salkım hurma getirdi, yere koydu, onlar da ondan yediler. Daha sonra su istedi, suyu içti. Sonra da: "Andolsun ki kıyamet gününde bunlardan size sorulacaktır" diye buyurdu. (Ebu Asib) dedi ki: Ömer salkımı aldı ve hurması

Rasûlullah (sav)'ın yüzüne doğru dağılıncaya kadar yere vurdu. Ey Allah'ın Rasûlü dedi, biz kıyamet gününde bundan da mı sorumlu tutulacağız? Peygamber şöyle buyurdu: "Evet, ancak üç şey müstesna (onlardan sorumlu tutulmak sözkonusu olmayacaktır.): Kendisiyle açlığını gidereceği bir parça ekmek yahut kendisiyle avretini örteceği bir elbise yahut sıcak ve soğuktan korunmak için içinde barınacağı bir delik."[\[23\]](#)

Te'vil alimleri kendisinden sorumluluğun sözkonusu olduğu nimetlerin mahiyeti hususunda on görüş belirtmişlerdir: [\[24\]](#)

1- Güvenlik ve sağlıktır. Bu İbn Mesud'un görüşüdür.

2- Sağlık ve boş vakittir. Bu da Said b. Cübeyr'in görüşüdür.

Buhari'de Peygamber (sav)'dan şöyle dediği zikredilmektedir: "İki nimet vardır ki insanların birçoğu o ikisi hakkında aldanış içerisindeyler: Sağlık ve boş vakit."[\[25\]](#)

3- Görmek ve işitmek organları ile idrak edebilmektir. Bu görüş İbn Ab-bas'ın görüşüdür. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: "Çünkü kulak, göz ve kalbin herbiri ondan sorumludur." (el-İsra, 17/36)

Sahih'de Ebu Hureyre ve Ebu Said'den şöyle dedikleri zikredilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kıyamet gününde kul getirilir, ona şöyle der: Ben sana işitecek kulak, görececek göz, mal ve evlat... vermedim mi?" Bu hadisi Tirmizi rivayet etmiş olup, hakkında hadis hasen, sahihtir demiştir.[\[26\]](#)

4- Yenilen ve içilen şeylerin lezzetleridir. Bu da Cabir b. Abdullah el-En-sari'nin görüşüdür. Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği hadis de buna delil teşkil eder.

5- Öğlen ve akşam yemekleridir. Bu da el-Hasen'in görüşüdür.

6- Bu Mekhul eş-Şami'nin görüşüdür: Bundan kasıt, midelerin doyması, soğuk içecekler, meskenlerin gölgesi, mutedil yaratılış ve uyku lezzetidir. Bunu ayrıca Zeyd b. Eşlem babasından rivayet etmiş ve şöyle dediğini nakletmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Sonra andolsun o günde nimetlerden elbette sorulacaksınızdır" buyruğunu okudu. Yani midelerin doymasından (sorulacaksınız) ... diye buyurdu..." deyip hadisin geri kalan bölümlerini zikretti.[\[27\]](#)

Bu hadisi el-Maverdi zikrettikten sonra şunları söylemiştir: Böyle bir sorgulama kâfiri de, mümini de kapsamına alır. Şu kadar var ki, müminin sorgulanması ona

hem dünya, hem âhiret nimetlerinin verileceği müjdesini ihtiva eder. Kâfirin sorgulanması ise dünyadaki nimetlere küfür ve masiyet ile karşılık verdiği için bir azar mahiyetinde olacaktır.[\[28\]](#)

7- Bir kesimin görüşüne göre, bütün nimetleri kapsayan bu sorgulama, sadece kâfirler içindir. Çünkü rivayet olunduğuna göre bu âyet-i kerime nazil olunca Ebu Bekir şöyle demiş: Ey Allah'ın Rasûlü! Ebu'l-Heysem b. et-Tey-'yihan'm evinden afpa ekmeği, el ve henüz yeni olgunlaşmaya başlamış taze hurma ve ta ılı sudan ibaret seninle birlikte bir yemek yemiştik. .Sence yemiş olduğumuz o yemek kendisinden sorguya çekileceğimiz nimetlerden midir? Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "O sorgulama kâfirler içindir. Daha sonra: "Zaten Biz, nankörlük edenlerden başkasını cezalandırır mıyız ki?" (Sebe, 34/17) buyruğunu okudu. Bunu el-Kuşeyri Ebu Nasr zikretmiştir.

el-Hat.cn de: Nimetlerden sorumlu tutulacaklar, yalnızca cehennem ehlidir. el-Kuşeyri dedi ki: Bu hususta varid olmuş haberler bir arada şöylece açıklanabilir: Herkes sorumlu tutulacak, fakat kâfirlerin sorgulanmaları azar mahiyetinde olacaktır. Çünkü kâfirler şükrü terketmişlerdir. Müminlerin sorgulanması ise onların şereflerini yükseltmek mahiyetinde olacaktır. Çünkü müminler vaktiyle şükretmişlerdi. Kendilerinden sorumlu tutulacak nimetler ise her nimeti kapsar.

Derim ki: Bu görüş güzel bir görüştür. Çünkü (âyetin) lafzı gencidir, el-Fıryabı şunu zikretmektedir: Bize Vcrkâ, tbn Ebi Necih'den yüce Allah'ın: "Sonra andolsun o günde nimetlerden elbette sorulacakstımdır." buyruğu hakkında dedi ki: Dünyada zevk veren herşeyden...

Ebu'l-Ahvas, Abdullah (b. Mesud)'dan, o Peygamber (sav)'dan şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Şüphesiz yüce Allah kıyamet gününde kulu üzerindeki nimetlerini tek tek sayacak, sonunda ona karşı şunu dahi sayacak: Benden seni filan kadın ile evlendirmemi istedin -ve bu arada o kadının ismini verecek- ben de seni onunla evlendirdim."[\[29\]](#)

Tirmizi'de, Ebu Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Şu: "Sonra andolsun o günde nimetlerden elbette sorulacaksınızdır." âyeti nazil olunca insanlar: Ey Allah'ın Rasûlü! Bize hangi nimetlerden sorulacak, dediler. Çünkü nihayet bizim salıib olduğumuz iki kara şeydir. (Hurma ve suyu kastediyorlar.) Düşman da yanibaşımızda, kılıçlarımız omuzlarımızda (bekliyoruz). Peygamber: "Şüphesiz ki bu olacaktır" diye buyurdu.[\[30\]](#)

Yine ondan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rusûlullah (sav) buyurdu ki: "Kıyamet gününde kula ilk sorulacak şey: Biz sana sağlıklı bir beden vermedik mi? Biz sana doyasıya soğuk su içirmedik mi? sorusu olacaktır."[\[31\]](#)

Dedi ki: İbn Ömer'in hadisi de şöyledir: Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Kıyamet günü olunca yüce Allah kullarından birisini çağırarak, onu önünde .durduracak ve ona mai hakkında nasıl soru sorduysa, makam ve mevkileri hakkında da soracaktır."[\[32\]](#) Makam ve mevki (cah) hiç şüphesiz dünya nimetlerindendir.

Malik -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- dedi ki: Bundan kasıt beden sağlığı ile gönül hoşluğudur. İşte bu yedinci bir görüştür.[\[33\]](#)

8- Bunun güvenlik ve afiyet ile birlikte uyku olduğu da söylenmiştir.

9- Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Açlıktan kurtaran ve avreti örten, kaba yiyecek ve içeceklerden ötürü kıyamet gününde kişi sorumlu tutulmayacaktır. Kişi ancak (daha ileri) nimetlerden sorumlu tutulacaktır. (Süfyan) dedi ki:

Buna delil de yüce Allah'ın Adem'i cennette yerleştirdikten sonra ona: "Çünkü orada sen aç da kalmazsın, çıplak da ve sen onda susuz da kalmazsın, güneş sıcağını da çekmezsin" (Ta-Ha, 20/118-119) diye buyurmuştur. Buna göre bu dört şey -yani açlığı gideren, susuzluğu gideren ve sıcağa karşı içinde bannıian ve kendisiyle avretini örtebildiği şey- Adem (a.s)'a mutlak olarak verilmişti. Bunlardan dolayı onun hesaba çekilmesi söz konusu değildi. Çünkü bunlar onun için kaçınılmaz şeylerdi.

Derim ki: Buna benzer bir görüşü el-Kuşeyri Ebu Nasr da zikretmiş ve şöyle demiştir: Şüphesiz ki, kulun kendisiyle avretini örteceği bir elbise, vücudunu ayakla tutabilecek kadar yiyecek ve sıcak ve soğuğa karşı kendisini koruyacak bir mekan kendilerinden sorgulanmayacağı şeyler arasındadır.

Derim ki: Bu görüş, Peygamber (sav)'ın şu buyruğundan çıkartılmıştır: "Bu hususlar dışında Âdemoğlunun bir hakkı yoktur: İçinde barınacağı bir meskeni, avretini Örtten bir elbisesi ve kaLıksız ekmek ile su." Bu hadisi Tirmızı rivayet etmiştir.[\[34\]](#)

en-Nadr b. Şumeyl dedi ki: (Hadiste gecem) " Cilfu 1-hubz" beraberinde katık bu Sunmayan ekmek demektir.

10- Muhammed b. Ka'b da şöyle demiştir: Naim (nimetler) yüce Allah'ın bize Muhammed (sav)'ı göndermekle ihsan etmiş oduğu nimettir. Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyurulmuştur "Andolsun ki Allah müminlere içlerinde kendilerinden âyetlerini okuyan... bir peygamber göndermekle büyük birlü-tufta bulunmuştur." (Âli İmran,

11- Yine el-Hasc*n ve el-Mufaddal dedi ki: 13l şc-riatlerin hafifletilmesi, Kur'ân-ı Kerim'in kolaylaştırılmasıdır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Dinde size güçlük vermedi." (el-Hac, 22/78) Yine yüce Allah şöyle

buyurmaktadır: "Andolsun ki BizKur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık. O halde vur mı ibret alıp düşünen?" (el-Kamer, "34/17)

Derim ki: Bütün bu sayılanlar (ayrı ayrı, başlı başına) nimettir vt: kula bunlara karşı şükür mü etti, yoksa nankörlük mü etli diye soru sorulacaktır.

Baş taraftaki görüşler daha kuvvetlidir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. (Tekâsiir Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun). [35]

[1] Buhari'de böyle bir ifade tespit edemedik. Ancak, Suyûrî, ed-Durru'l-Mensûr, VIII, filO'da Katsdeden Medine'den indiği anlamı çıkartılafaikrcek iki rivayet kayd etmektedir. Âlû-sî, Ruhul-Meânî, XXX, 223'le bazı delillere dayanarak Medine'de indiği gdrü.şiniin daha kuvvetli olduğuna dikkat çekmektedir.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/309.

[3] Müslim, IV. iri: Tirmizi, JV, 572, V, v17L Nesol VI, ^K: Müsned, IV, i 1. lb.

[4] Bu son cümle Ebu Hureye'nin rivayetinde:Müslim,IV,2273;İbn Kesir,Tefsir,IV545'te ;münferiden Müslim tarafından rivayet edildiği"belirtilmektedir.

[5] Buhari,V,2365;Müsned,V,218-Ebu Vakid el-Leysiden-;Heysemi,Mecma'VIII,140'ta EbuVakid'in rivayetiyle Ahmed ve taberani tarafından rivayet edildiğini Ahmed'in rivayetindeki ricali olduğunu belirtmektedir.

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/309-311.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/311-312.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/312.

[9] İbn Mâce, I, 501

[10] Müslim, II, 671; Müsned, II, 441

[11] Tirmizi, III, 370; Nesai, Vli, 234, VIII, 310; Miîsned, V, 355.

[12] Tirmizi, 111, 371; İbn Mace, I, 502; Müsned, II, 337. 356.

[13] Tirmizi,III,371'de hadisi zikrettikten sonra kaydettiği açıklamaları

[14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/312-313.

[15] İtin Hilıhan, Sahih, XIV, %• Hâkim, Müstedrek, II. 351: Müsned, 1. 215, i"7!

- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/314-315.
- [17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/315-317.
- [18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/317-318.
- [19] Müslim, I, JH7: ayrıca bk. Hfıkım. Müstedrek, II, 407, IV. İ42, 631, 641
- [20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/318-319
- [21] Müslim, III, 1609; diğ er rivayetleri için bk. İbn Kesir, Tefsir, IV, 547.
- [22] Tirmizi, IV, 583; Hâkim, Müstedrek, IV, 145.
- [23] Ehu Nuaym, Hilye, II, 27-28; ayrıca bk. İbn Adiy, el-Kâmil, II, 440-441.
- [24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/
- [25] Buharî, V, 2357; Tirmizi, IV, 550; İbn Mace, II, 1396; Müsned, I, 344.
- [26] Tirmizi, IV, 619.
- [27] İbn Kesir, Tefsir, IV, 548; Sııyut , ed-Durru'l-Mens r, VIII, 611.
- [28] Mu verdi, Nüket, VI. 332.
- [29] Aynı imlamı d ı ituiva eden uzunca ve Eih  Hurt-yıv'den gelen h r hadis için hk. İlin Hib-b;ın, Sahih, X, 499, XVI, 3<V7. 478.
- [30] Tirmizi, V, 44H; Miisned, V, 42y.
- [31] Tirmizi, V, 448; Hâkim, Müstedrek, EV, 153.
- [32] Tabe  m, Evsat, I, 142, Sağır, I, 33; Heysem , Mecma', X. 346, -Sağ r'cleki rivayetle Yusuf h. Yunusun oldukça zayıf bir ravi olduğunu kayd ederek-ileysemi'nln sdzk.nni.i-sıı etmediği Evsaftaki rivayette de aynı z ıtın adı germektedir
- [33] Merhum müfessirimiz Kurtuht bundan sonra diğ er görüşlerin numaraMn ı vermemiştir. Biz kendi kanaatimize göre farklı bulduğumuz sinüsleri bundan sonra n marab ııayn devam edeceğiz.
- [34] Tirmizi, IV, 571 (liııncıan sonraki en-N ulr ti. ş meylelin açıklamasını hadisin ak  ibin le zikretmiştir): Tilmizi hilelisin İıasen-sahih" oklusunu lif lirtmektedir. Diimkutn , İlel, [II, I'-y&A H reys'in senedini zikermekte yanıkl ğını belirtmekle yerinirken; İhnu'l-Cevz , el- lelu'l-M ten hiye, II, 799'da: Hatlisııı sahih (ilniııdı^ıııı belirterek Danıkuln  nin açıklamasının esas olduğuna dikkat çekmektedir
- [35] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/319-324.

Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

ASR SURESİ

1- "Asr" Nedir?:

2- Bir Kimse "Asr"ı Zikrederek Yemin Ederse:

ASR SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Mekke'de inmiştir. Katade: Medine'de inmiştir, demiştir. Bu görüş İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir, Üç âyettir. [1]

1. Andolsun asra ki;

Bu buyruğa dair anıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- "Asr" Nedir?:

Yüce Allah'ın: "Andofcun asra ki" buyruğu "zamana ki" demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas ve başkaları yapmıştır. Buna göre "asr" (anlam itibariyle) dehr (zaman) gibidir. Şairin şu beyitinde de bu anlamdadır:

"Hevânın yolu çok kötüdür, hevâ denizi pek derindir

Hevânın bir günü bir ay eder, hevânın bir ayı da bir zaman (dehr)"

Yüce Allah, herhangi bir asra yemin etmişti]1 (de denilmiştir.) Çünkü her-bir asırda (zamanda) hallerin evrilip çevirilme.sine, değişip durmasına ve bunlarda yaratıcının varlığına delalet etmesine dikknı çeken bir özellik vardır.

Asrın, gece ve gündüz olduğu da söylenmiştir. Humcyd b. Sevr dedi ki:

"İki asır (olan) bir gece ve bir gündüz mutlaka ele geçirir Birisinin peşine takıldılar mı, istediklerini mutlaka yetişirler."

"İki asır" aynı zamanda sabah ve akşama da denilir. Şair şöyle demiştir:

"Ben iki asır onu savsaklayıp dururum, nihayet usanır benden Ve ister istemez borcun yarısına razı olur."

Şair şunu demek istiyor; O günün başında bana geldi mi, akşama ona söz veririm.

Bunun öğleden sonra demek olduğu, bunun da güneşin zevali ile batışı arasındaki zaman olduğu da söylen mi şir. Bu görüş el-Hasen ve Katade'ye aittir. Şairin şu beyitinde de bu anlamdadır:

"Ey Amr! Bizimle birlikte öğleden sonra yola kayul. Çünkü asr (vakti) kısalmış bulunuyor, Hiç şüphesiz ilk öğle çıkışında ganimet ve ecir vardır."

Yine Katade'den, bu gündüzün vakitlerinden son vakittir, dediği rivayet edilmiştir.

Bunun, ikinci namazına yemin olduğu da söylenmiştir. Vusca namazı da odur. Çünkü o namaz, namazların en faziletlisi dir. Bu da Mukatü'in görüşüdür.

Nilekim "asr okundu" ikindi namazı için ezan okundu, demektir. "Asr kılındı" denildiği zaman, ikindi namazı kılındı, demek olur. Sahih haberde de şöyle denmiştir: "Vusta (orta) namaz ikindi namazıdır." Buna dair açıklamalar daha Önceden el-Bakara Sûresi'nde (el-Bakara, 2/238. ayel ikinci başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Bir diğer görüşe göre bu, Peygamber (sav)'ın asrına -onunla peygamberliğin yenilenmesi suretiyle bu asrın faziletinden ötürü- yapılmış bir yemindir. Buyruğun, asrın Rabbine yemin olsun, anlamında olduğu da söylenmiştir. [2]

2- Bir Kimse "Asr"ı Zikrederek Yemin Ederse:

Bir kimse, bir kişi ile bir asır konuşmamak üzere yemin ederse onunla bir sene konuşmamalıdır. İbn Arabi dedi ki: İmam Malik'in bir kimse ile bir asır boyunca konuşmamayı yemin edenin yeminini "bir sene"ye yorumlamasının sebebi, bu husustaki görüşlerin çoğunluğunun bu doğrultuda olmasından dolayıdır. Bu görüşü kabul etmesi de; onun yorumlar ile ilgili hususlarda manayı (yorumlamayı) ağırlaştırmak (tağiiz) şeklinde benimsediği asıl kaidesine binaendir. Şafii de şöyle demiştir: Belli bir niyeti olması hali dışında kısa bir süre dahi onunla konuşmasa yeminini yerine getirmiş olur. Ben de bu kanaatteyim. Ancak yemin eden kimse Arap ise ona: Neyi kastettin? diye sorutur. Eğer muhtemel bir mana ile yorumlayacak olursa, onun bu açıklaması kabul edilir. En az süreyi söylemesi müstesna. Malik'in mezhebine göre onun yapacağı açıklamaya göre yorumlanması da sözkonusu olur. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [3]

2. Gerçekten İnsan ziyandadır.

Bu, yeminin cevabıdır. "İnsan" ile kastedilen kâfirdir. Bu açıklamayı Ebu Salih'in rivayetine göre İbn Abbas yapmıştır. Ebu'd-Dalîhâk de ondan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bununla müşriklerden bir grubu kastetmektedir: el-Velîd b. ei-Mığîre, el-As b. Vaü, el-Esved b. Abdu'i-Muttalib b. Esed b. At> di'li-Uzza ve el-Esved b. Abd-i Yeğus.

"İnsan" ile insan türünün kastedildiği de söylenmiştir.

"Gerçekten... ziyandadır." Aldanış içerisinde. el-Ahfeş helak oluş, el-Ferra ukubet ve ceza, diye açıklamışlardır. Şanı yüce Allah'ın: "İşlerinin sonu da hüsrân oldu" (et-Talak, 65/9) buyruğunda da bu anlamdadır.

İbn Zeyd, şüphesiz bir kötülük içerisinde, diye açıkladığı gibi, muhakkak bir

eksiliş içindedir, diye de açıklanmıştır. Anlamlar birbirine yakındır. Sellam'dan ("asr" kelimesini) "sad" harfi kesreli olarak; diye okuduğu rivayet edilmiştir. el-A'rec, Talha ve İsa es-Sakafi "sin" harfini ötreii olarak; "" Ziyan" diye oku m uslardır. Bu ayrıca Harun'un, Ebu Bekir'den, onun Asım'dan rivayet ettiği okuyuştur. Her iki kelimedeki bu okuyuş itba (kendisinden önceki harfe ya da harfin harekesine göre okumak) ile açıklanır. Nitekim; "Ziyan'ı denildiği gibi; " ile Zorluk" dadenilir. Ali (r.a) bu sûreyi şöyle okurmus:

Asra ve zamanın mu_ sabetlerine andolsun ki! Muhakkak insan ziyandadır ve şüphesiz ki o dehrin ' sonuna kadar onun (o ziyanın) içindedir."

İbrahim dedi ki: Şüphesiz ki insana dünyada uzunca bir ömür verilip, koca yıp yaşlanacak olursa elbetteki o eksiklik, zayıflık ve gerileyip ile içice olur. Müminler müstesna. Çünkü onlara gençlik hallerindeyken işledikleri amellerin ecirleri yazılır. Bunun bir benzen de yüce Allah'ın şu buyruğudur: "Andolsun, Biz insanı gerçekten ahsen-İ takvimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına döndürdük." (et-Tin, 95/4-5) (İbrahim devamla) dedi ki; Bizim okuyuşumuz da şöyledir: "Andolsun asra ki gerçekten insan ziyandadır ve şüphesiz o dehrin sonundadır."

Ancak sahih olan ümmetin okuduğu ve mushaflaıda yazdı olan şekildir. Kitabın (bu tefsirimizin) mukaddimesinde (Osman (r.a)m topladığı Mushaf'a muhalif kıraatlerin reddine dair bahiste) Osman'ın mushafına muhalefet edenlerin kanaatleri reddedilmiş, bunun tilavet maksadıyla okunacak bir Kur'ân olmadığı belirtilmiştir, oradan tetkik edilebilir. [4]

3. İman eden, salih ameller İşleyen, birbirine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler müstesna.

"İman eden...ler müstesna" buyruğu "insanT'dan bir istisnadır. Çünkü sahih olan görüşe göre (oradaki) "insan" lafzı "nâs (insanîar)" anlamındadır. [5]

"Salih ameller işleyen" kendilerine farz olan amelleri eda eden kimseler demek olup, bunlar Rasûlullah (sav)'ın ashabıdır. Ubeyy b. Ka'b dedi ki: Ben Rasûlullah (sav)'a: "Andolsun asra ki" buyruğunu okudum, sonra: Nasıl tefsir edersin ey Allah'ın Peygamberi, diye sordum. Şöyle buyurdu: "An-dolsun asra ki" buyruğu yüce Allah'ın bir yemini. Rabbiniz günün son vaktine yemin etmektedir,

"Gerçekten insan" Ebu Cehil "hüsrandadır. İman eden" Ebu Bekir "sa-lih ameller işleyen" Ömer "birbirine hakkı tavsiye eden" Osman "ve sab-

rt tavsiye edenler" Ali "müstesna." -Allah hepsinden razı olsun. İbn Abbas da bu şekilde minber üzerinde hutbe irad etmiş olup, bu ona (İbn Abbas'a kadar ulaşan) mevkuf bir rivayettir.

"Birbirine... tavsiye edenler" in anlamı ise, birbirini sevenler ve biri diğerine tavsiye edip, birbirini teşvik edenler demektir.

"Hakkı" yani tevhidi (tavsiye edenler.) ed-Dahhak, İbn Abbas'tan büyü rivayet etmiştir. Katade dedi ki: "Hak" Kur'ân demektir. es-Süddi dedi ki: Burada "hak" aziz ve celil olan Allah'tır.

"Sabrı tavsiye edenler" yüce Allah'a itaat üzere ve O'nun mahiyetlerine karşı sabrı tavsiye ederler, demektir. Daha önce (el-Beled, 90/17, âyet ve devamının tefsiri) de geçmiş bulunmaktadır. [6]

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. (Asr Sûresi burada sona ermektedir).

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/327.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/327-329.

[3] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/329.

[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/329-330.

[5] Dolayısıyla tekilden çoğul istisna edilmiş,-ondan daha az olmak üzere bir başka çoğul istisna edilmiş,olmaktadır.

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/330-331.

HÜMEZE SURESİ

HÜMEZE SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Mekke'de indiği hususunda görüş birliği vardır. Dokuz âyettir. [\[1\]](#)

1. İnsanları arkadan çekiştiren, yüzlerine karşı onlarla alay eden her kişinin vay haline ki!

"Veyl; Vay haline!" lafzının anlamına dair açıklamalar daha önce bir kaç yerde (el-Bakara, 2/79, ayet ikinci başlık)'de geçmiş bulunmaktadır ki; hor-luk, azab ve helak olmak anlamındadır. Cehennemdeki bir vadi olduğu da söylenmiştir.

"İnsanları arkadan çekiştiren, yüzlerine karşı onlarla alay eden her kişinin vay haline ki;" İbn Abbas dedi ki: Bunlar başkalarının sözlerini alıp taşıyanlar, birbirlerini sevenlerin arasını bozanlar, suçsuz, günahsız kimselerin kusurlarını araştıranlardır, buna göre buradaki her iki tabir fhumeze ve lumeze) aynı anlama gelmektedir.

Peygamber (sav) buyurdu ki: "Yüce Allah'ın kullarının en kötülerini başkalarının laflarını taşıyanlar, birbirlerini sevenlerin arasını bozanlar, sutsuz, günahsız kimselerin kusurlarını ortaya koymaya çalışanlardır."[\[2\]](#)

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre "humeze" arkadan çekiştiren, "hıme-ze" ise insanları çokça ayıplayan kimse demektir.

Ebu'l-Aliye, el-Hasen, Mücahid ve Ata b. Ebi Rebah: Humeze insanların gıybetini yapan ve yüzlerine karşı onları tenkid eden, lumeze ise hazır olmadıkları vakit arkalarından gıybetlerini yapan kimsedir, demişlerdir. Hasen'in şu beyiti de bu kabildendir:

"Kızgın kor ateş gibi alev saçan bir kafiye (şiir) ile,

Yüzüne karşı tenkid ettim seni, zelil bir nefisle boyun eğdin sen de"

en-Nehhas, bu görüşü tercih etmiş olup şöyle demiştir: Yüce Allah'ın: "Bazıları da sadakalar hususunda sana dil uzatırlar, ("Lumeze" ile aynı kökten gelen "yelmizuke" fiili kullanılmıştır.)" (et-Tevbe, 9/58) buyruğu da bu kabildendir.

Mukatil bu açıklamanın aksini yaparak şöyle demiştir: Humeze; gıybet yaparak insanları arkalarından çekiştiren, lumeze ise yüzüne karşı insanın gıybetini yapan kimse demektir. Katade ve Mücahid şöyle demişlerdir: Humeze insanları çokça tenkid edip dil uzatan, lumeze ise onların neseblerine çokça di! uzatan kimsedir.

İbn Zeyd dedi ki: Humeze'ci insanları eliyle dürtüp vuran kimse demektir.

Lumeze ise diliyle onların kusurlarını söyleyen ve ayıplayan demektir.

Süfyan es-Sevri dedi ki: Humezelik dil ile lumezetik ise göz ile yapılır.

İbn Keysan dedi ki: Humeze oturup kalktığı kimselere kötü sözleriyle eziyet veren, kimeze ise oturup kalktığı kimseye göz kırparak gözüyle, başıyla, kaşıyla işaretler yapan kimsedir. Burada her ikisi de aynı şeydir. Bu da kişinin gıyabında onu tenkid eden, onun gıybetini yapan kimsedir. Ziyad d-Acem dedi ki:

"Benimle karşılaştığın vakit yalan yere beni sevdiğini söylersin Ve eğer hazır değilsem sen, humezeci, lumezesin." Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Seninle karşılaşacak olursam, öfkeyle aen bana dişlerini göstererek sırtırsın Ve eğer yanında bulunmayacak olursam, sen humezeci bir lumezesm."

" Uzak olmak, uzaklık" demektir. Humeze ise bu anlamı mübalağalı bir şekilde ifade etmek için kullanılan bir isimdir. Nitekim insanlarla çokça alay eden ve onların hallerine çokça gülen kimseye: denilir.

Ebu Cafer Muhammed b. Ali ve el-A'rec "mim" harflerini sakın olarak; diye okumuşlardır. Eğer onların böyle okudukları, onlardan sahih olarak nakledilmiş ise, o takdirde bu lafızlar (ism-i) meful manasındır. Bu da insanlar kendisi hakkında kaş göz işaretleri yaparak onun hallerine gülsünler ve kendisinin gıybetini yapmak zorunda bırakacak şekilde insanlara karşı davranışlar sergileyen kimse demek olur.

Abdullah b. Mesud, Ebu Vâil, en-Nehaîve el-A'meş ise ("her" anlamındaki İi külli" lafzını zikretmeyerek): Humeze ve lumezenin (yani insanları arkadan çekiştirip, yüzlerine karşı onlarla alay eden kimselerin) vay haline" diye okumuşlardır.

(Humeze'nin kökünü teşkil eden): in asıl anlamı, "kırmak ve bir şeyi şiddetle ısırmak" demektir. "Harfî hemzeli okumak" tabiri de buradan gelmektedir. " Onun başını kırdım" denilir.

Cevizi elimle kırdım" demektir.

Bedevi bir araba "Siz fare kelimesini (fa're şeklinde) hemzeli mi söylersiniz?" diye sorulmuş da o da: "Fareyi ısırp yakalayan ancak kedidir" diye cevap vermiştir.

es-Sıhah'taki ifade ise şöyledir: Bedevi bir araba: "Fare kelimesi (fa're şeklinde) hemzeli mi söylenir?" diye sorulmuş. O da: " Hayır onu ısırp yakalayan kedidir" diye cevap vermiştir.

Birincisini nakleden es-Sa'lebî'dir. Bu ifade(kr) kediye "humeze" isminin verileceğine delildir.

el-Accâc şöyîe demiştir:

"Biz kimin başını hemzeder (kırar) isek, onun başı elbette yarılr, kırılır."

Hemz ve lehz'in asıl anlamının itmek ve vurmaktır okluğu da söylenmiştir. " Onu vurup İtti, vurup iter, vurup ilmek" denilir. Ayns şekilde: "Onu illi, onu vurdu"

demektir. Reeze vezninde şair söyle demiştir:

"Biz her kimin şanına (kuvvetine) henüz edecek olursak
o hemen kıçüstü yıkılır, Şiddetli bir şekilde; yahut o şiddetlice yıkılır."

Bu açıklamayı es-SıftaA'da (el-Cevherî) yapmıştır.

Âyet, cd-Dahhâk'ın, İbn Abbas'tan rivaytrline göre elMines b. Şerik hakkında inmiştir. Bu kişi ister karşılarında bulundukları vakit, işler yanından geçtiklerinde insanları kaş göz işaretleri yaparak ayıplar, onları çekişürirdi.

İbn Cüreyc dedi ki: (sûre) el-Velid b, el-Muğire hakkında inmiştir. O Peygamber (sav)'ın gıyabında gıybetini yapar, yüzüne karşı da onu tenkid ederdi. Ubeyy b.

Halef hakkında indiği söylendiği gibi Cemil b. Âmir es-Sakafî hakkında[3] indiği de söylenmiştir.

Âyelin, tahsis sözkonusu olmaksızın genel olarak bu tür davranış sergileyenlerin hepsi hakkında umumi olduğu da söylenmiştir. Çoğunluğun görüşü de budur.

Mücahid dedi ki: Bu buyruklar kimse hakkında özel değildir. Aksine bu nitelikte olan herkes hakkındadır.

el-Ferrâ dedi ki: Umumi bir buyruğun zikredilip, özel kimselerin onunla kastedilmesi mümkün olabilir. Nitekim bir kimse birisine: Ben suni ebediy-yen ziyaret etmeyeceğim deyip diğeri ona: Kim beni ziyaret etmezse ben de o kimseleri ziyaret etmem, diyerek tek bir kimseyi kastetmesine benzer ki, bu sözüyle kendisine böyle diyen kimseyi ziyaret etmeyeceğini kastetmiş olur. [4]

2. O malı toplayıp, onu tekrar tekrar sayandır.

Yani; "(Onu -kendi iddiasına göre- zamanın musibetlerine karşı hazırlayandır." (Bu manasıyla): " Kerem sahibi oldu ve ikram etti" fiiline (vezin dolayısıyla fiilin anlam değişikliğine uğramasına) benzer. Bunun, sayıp döktü, saydı durdu, anlamına geldiği de söylenmiştir ki, bu açıklamayı da es-Süddi yapmıştır. ed-Dahhâk dedi ki: Malını çocukları arasından kendisine mirasçı olacak kimselere hazırladı, demektir. Malının sayısı ve çokluğu ile başkalarına karşı öğündü, demektir diye de açıklanmıştır.

Maksai ise, malı Allah'a itaat yolunda harcamayıp, elde tutmanın yerilme-sidir. Yüce Allah'ın: "O, hayrı alabildiğine engelleyen" (Raf, 50/25); (Nun, 68/12) buyruğu ile: "Mal toplayıp kaba dolduran" (el-Mearic, 70/18) buyruklarında olduğu gibi.

"Toplayıp" anlamındaki; lafzının "mim" harfi genel olarak şedcle-siz okunmuştur. Ancak İbn Amir, Hamza ve el-Kisai çokluk anlamı ifade etmek üzere şeddeli okumuşlardır. Ebu Ubeyd de daha sonraki: "Onu tekrar tekrar

sayandır" buyruğu dolayısıyla bu okuyuşu tercih etmiştir.

el-Hasen, Nasr b. Asım ve Ebu'l-Aliye ise "toplayıp" anlamındaki fiili sed-desiz okumuşlardır. Aynı şekilde; "onu tekrar tekrar sayandır" anlamındaki fiili de; (.jJij) şeklinde şeddesiz okumuşlar ve böylelikle şeddeli olan harfin muzaaf (aynı harften iki harfin şeddeli okunması) olduğunu göstermişlerdir. Çünkü bunun asit (.Ü)'dir. Ancak böyle bir okuyuşun (açıklanabilmesi) uzak bir ihtimaldir. Çünkü mushafta bu, iki da] ile yazılmıştır. Bununla birlikte şiirde bunun gibi taz'îfi açığa çıkardıkları vakit şeddesiz okudukları benzer kullanımlar da geçmiş bulunmaktadır. Bir şair şöyle demiştir:

"Yavaş ol ey Umâme! Beni deneyerek anladığın gibi benîm huyum şudur: Çokça cimrilik göstermiş kimselere dahi ben cömertlik ederim."

Görüldüğü gibi şair burada: şeklinde şeddeli kullanımı kastetmiştir. Fakat o taz'îfi (aynı harften şeddeli oları harfleri) birbirinden çözerek açığa çıkarmıştır. Ancak şiir bu gibi zorunlulukların uygulandığı bir yerdir.

el-Mehdevi dedi ki: Her kim "onu tekrar tekrar sayan" lafzını şeddesiz okuyacak olursa, o vakit bu mala atfedilmiş olur. Yani bu kimse malı topladı ve'onu sayıp durdu, demek olur. O halde bu muzaafığı açığa çıkartılmış bir fiil olmaz. Çünkü böyle bir şey ancak şiirde kullanılır. [5]

3. Malının, gerçekten kendisine ebedi hayat verdiğini sanır.

4. Hayır! O Hutameye -andolsun ki- atılacaktır.

5. O Hutame'nin mahiyetini sana ne bildirdi?

6. Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir ki,

7. O, kalplerin üstüne çıkacaktır.

"Malının, gerçekten kendisine ebedi hayat verdiğini" es-Süddi'nin açıklamasına göre, ölmek üzere kendisini hayatta bırakacağını, İkrime'ye göre ömrünü artıracığını "sanır" zanneder, Geçmişte kendisine hayat verdiğini sanır, diye de açıklanmıştır. O vakit bu fiil, gelecek anlamını ihtiva eden mazi bir fiil olur. Nitekim: " Allah'a andolsun ki filân kişi helak oldu ve cehennem ateşine girdi" denilir de, gelecekte girecektir, demektir. "Hayır!" buyruğu kâfirin vehmini reddetmektedir. Yani o, ebedi yaşayamaz, malı da elinde kalacak değildir, "Hayır" lafzına dair yeterli açıklamalar daha önceden (Meryem, 19/79- ayetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Gufranın azadhsı Ömer b. Abdullah dedi ki: Yüce Allah'ın " Hayır" diye buyurduğunu duyduğun yerde bil ki o "yalan söylüyorsun" demektir.

"O Hutame'ye andolsun ki atılacaktır." Mutlaka oraya atılacak, oraya

bırakılacaktır.

el-Hasen, Muhammed b, Ka'b, Nasr b. Asım, Mücahid, Humeyd ve İbn Muhaysın tesniye olarak; "Andolsun ki o ikisi atılacaktır" diye okumuşlardır ki, kendisi ve malı atılacaktır, demektir. Yine el-Hasen'den; "(îî23): Mutlaka ona ait olan o şey atılacaktır" yani onun malı mutlaka atılacaktır, diye okuduğu da nakledilmiştir. Ondan gelen bir başka rivayete göre yüce Allah'ın kendi zatından haber vermesi şeklinde "(Z'xĤĬ): Mutlaka Biz, onu atacağız'7 ve yüce Allah'ın o mal sahibini (cehenneme) atacağı anlamında okumuştur. Ondan gelen bir diğer rivayete göre: "(ölü): Mutlaka onların hepsi atılacaktır" diye "ze{" harfi ötreli olarak, o arkadan çekiştiren ve yüzlerine karşı insanlarla alay eden kimseler, mal ve o malı toplayanların hepsinin (cehenneme atılacağı) kastedilmesi manasına okumuştur.

"O Hutame'ye"; Hutame: Allah'ın ateşidir. Ona bu ismin verilış sebebi kendisine atılan herşeyi kırması, parçalaması, dükmesidir. Recez vezninde şair şöyle demiştir:

"Bizler sopa ile Muaab'ı kırıp döktük Kızsın diye burnunu kırdığımız gün."

O (Hutame), cehennemin altıncı tabakasıdır. Bunu el-Maverdi, el-Kelbi'den nakletmiştir. el-Kuşeyri'nin ondan naklettiğine göre ise el-Hucame cehennemin aşağı doğru inen basamaklarından ikinci derekedir. ed-Dahhâk dördüncü derece olduğunu söylemiştir. İbn Zeyd o, cehennem isimlerinden bir isimdir, demiştir.

"O Hutame'nin mahiyetini sana ne bildirdi?" buyruğu, Hutame'nin şanının büyüklüğünü ve durumunun önemini -anlatmak içindir. Daha sonra yüce Allah, onun mahiyetini açıklayarak şöyle buyurmaktadır:

"Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir." Bin yıl ve bin yıl ve bin yıl tutuşturulan ateşidir. O asla dinmeyecekür. Yüce Allah onu isyankarlara hazırlamıştır.

"Ki o kalplerin üstüne çıkacaktır." buyruğu hakkında Muhammed b. Ka'b dedi ki: Ateş onların bedenlerinde ne varsa hepsini yiyecektir. Nihayet kalbe ulaşacağı vakit tekrar yeniden yaratılacak ve tekrar onları yemeğe koyulacaktır. Halid b. Ebi İmran da Peygamber (sav)'dan böylece rivayet etmiştir: "Cehennem ateşi cehennemlikleri yer. Nihayet onların kalblerine ulaşınca onları yemeyi bitirir. Sonra onlar tekrar yeniden yaratıldıklarında yine onları yemeğe koyulur." İşte yüce Allah'ın; "Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir ki o, kalblerin üstüne çıkacaktır" buyruğu bunu anlatmaktadır.^[6]

Özellikle "kalbler"i sözkonusu etmesi acı ve ızdırab kalbe ulaşınca, o kalbin sahibinin ölmesinden dolayıdır. Yani bu durumda ölüm noktasına gelmiş insanın haline varacaklar, fakat onlar ölmeyeceklerdir. Nitekim yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Orada ölmez de, dirilmez de" (Ta-Ha, 20/74) O halde onlar

ölüler manasında hayatta kalacaklardır.

"Kalblerin üstüne çıkacaktır" buyruğunun şu anlamda olduğu da söylenmiştir: Onların herbirisinin ne miktarda azabı hakettiğini bilir. Bu da yüce Allah'ın onun üzerinde bırakmış olduğu buna delalet edecek olan emareden anlaşılacaktır. Nitekim: Filan kişi şu işe muttali oldu (âyetteki "çıkacaktır" anlamı verilen fiille aynı) onu bildi" demektir. Yine yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "O (ateş) yüz çeviren ve arkasını dönen kimseyi çağırır?" (el-Mearic, 70/17); "O ateş, onları uzaktan görünce onun büyük bir öfke ile çıkaracağı şiddetli uğultusunu işiteceklerdir." (el-Furkan. 25/12) Yüce Allah, cehennem ateşini bu şekilde nitelendirdiğine göre o aleşin (onların ne kadar azab göreceklerini, bilmek niteliğine sahip kılınması da uzak bir ihtimal değildir. [7]

8, 9. Muhakkak ki bu (ateşin kapılan), onların üzerlerine uzatılmış direklerle kapatılmış olacaktır.

el-Hasen ve ed-üahhâk'ın açıklamasına göre ateş onların üzerlerine kapatılacaktır. Buna dair açıklamalar daha önce el-Bded Sûresi'nde (90/20. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Kureyş lehçesinde; kilitlenmiş olacaktır, diye de açıklanmıştır. Onlar kapıyı kilitlemeyi anlatmak üzere; "Kapıyı kilitledim" derler. Bu açıklamayı Mücahid yapmıştır. Ubeydullah b. Kays er-Rakkıyât'ın şu beyitinde de bu anlamdadır: "Şüphesiz o sarayda -girecek olursak- bir ceylan vardır Üzerinde perdenin kapatılıp, kilitlendiği."

"Onların üzerine uzatılmış direklerle" buyruğundaki; ...de" burada "be" anlamındadır. Yani, uzatılmış direklerle (kapıları üzerlerine) "kapatılmış olacaktır." Bu açıklamayı İbn Mesud yapmıştır. Onun kıraatinde de; "Uzatılmış direklerle..." şeklindedir.

Ebu Hureyre'nin, Peygamber (sav)'dan rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyuru]maktadır: "Daha sonra yüce Allah, onlara ateşlen kilitler, ateşten çiviler ve ateşten direkleri bulunan melekler gönderecektir. Bu kilitlerle ateşi üzerlerine kilitleyecek, bu çivilerle onları sağlamlaştıracak ve bu direkler uzatılacaktır. Dolayısıyla orada bir rahat esintinin dahi girebileceği bir delik kalmayacak, oradan dışarıya bir gam çıkmayacaktır. Arş'ın üzerinde olan Rahman onları unutacaktır. (Bu hallerinde terkedecektir.) Cennet ehli de nimetleriyle meşgûl olacaklardır. Bundan sonra ebediyyen imdat isteyip duracaklar ve daha sonra konuşma kesilecektir. Onların konuşmaları inleme ve hırıltıdan ibaret kalacaktır. İşte yüce Allah'ın: "Muhakkak ki bu onların üzerine uzatılmış direklerle kapatılmış olacaktır" buyruğu bunu anlatmaktadır. [8]

Katade dedi ki: "Direkler" ile azab edileceklerdir. Taberi de bu açıklamayı tercih etmiştir.

İbn Abbas dedi ki: "Uzatılmış direkler" onların boyunlarındaki tasmalardır. Ayaklarındaki zincirler olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da Ebu Salih yapmıştır.

eİ-Kuşeyri dedi ki: Büyük çoğunluk "direkler"in cehennemlikler üzerine kapatılıp, kilitlenecek olan kilitlerin kazıkları olduğu kanaatindedir. Bu kilitler, kazıklarla sağlamlaştırılacak, böylelikle cehennemin kederi ve sıcaklığı onlara geri dönmüş olacak, onların üzerlerine de rahatlatıcı hiçbir esinti giremeyecektir.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar direklerde -yani kısılarına göre daha sağlam ve güçlü olan- uzatılmış zincir ve tasmalar içerisinde, cehennemin kapıları üzerlerine kapatılmış olacaktır. Bir başka açıklamaya göre onlar uzatılmış direklerdedirler, yani cehennemin azab ve acıları içerisinde bir de onlara darbeler indirilecek, dayak atılacaktır demektir.

Uzun ve uzayıp giden bir zaman içerisinde (bu halde olacaklardır) diye de açıklanmıştır. Yani onların bu halinin sonu gelmeyecektir.

Hamza, el-Kisai ve Asım'dan rivayetle Ebu Bekir "direklerle" anlamındaki İafzı "ayn" ve "mim" harfleri ütreli olarak; diye; "Direk" lafzının çoğulu olarak okumuşlardır, Okuyuşu da aynıdır. el-Ferrâ dedi ki: ile şekilleri "Direk" lafzının sahih iki çoğul şeklidir. Tıpkı: "Tabaklanmış deri"nin çoğulunun İle (fî) şeklinde, "Tabaklanması bitmemiş deri"nin çoğulunun; ile şekillerinde gelmesi gibi.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Direkler" şekil 'in çoğuludur, "Tabaklanmamış deri" gibi. Ebu Ubeyd ise; İaf2ının (ilk iki harfini) iki fetha ile telaffuz edilmesini tercih etmiştir, Ebu Hatim de böyle tercih etmiştir. Yüce Allah'ın: "Allah O'dur ki gökleri gördüğünüz şekilde direkler olmaksızın yükseltmiştir."(er-Ra'd, 13/12) buyruğunda yer alan ve icma ile (ilk iki harfinin) üstün okunmuş bulunan: "Direkler" lafzını nazar-ı itibara alarak bu tercihi yapmışlardır.

el-Cevherî dedi ki: "Evin direği" demektir. Bunun azlık çoğulu "şeklinde, çokluk çoğulu ise; ile şekillerinde gelir. Yüce Allah'ın: "Uzatılmış direklerle" buyruğunda her iki şekilde de okunmuştur. Ebu Ubeyde ise şöyle demiştir: "Ahşap yahut demirden olan herbir uzun şey"dir. Bu "imâd (direk)" gibi bina için bir esastır. "g;r şeyi üzerinde dayanacağı bir direk ile destekledim, o da desteklendi" denilir. "Onun altında direkler yerleştirdim" demektir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [9]

(Hümeze Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun).

-
- [1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/335.
- [2] Müsned, IV, 22.1, VT, 459; Huhari, el-Edebu'l-Müfred, s. 119; Münzirî, Terğih, III, 325, Deyhakî. Şuabu't-İmatî, \\], 494. İlütin kaynaklardı! Ifirfûîede; "kusurların!1 diye karşıladığımız: "el-ayb" kelimesi, "el-anet" jekliıtk-dir Tefsirin Arapça hnskısını hıızırlü-yanlınn hat mtıtabakalı hu!ınn;m bu kelimeyi ytınlıs "kıtkıklurı anlaşılmaktadır, "el-anet" ile ilgili olarak MİlnAvî, Feyzu't-Kadir, III, 462de -hadisi kayc! ettikten stmra- şunları söylemektedir "(İhnırl-Esirc Hİİ) en-Nihaye'öe- cl-anet, meşakkat, fesad, helak nlmık, günaha düşmek, yanlışlık yapmak ve zina gibi manalara ! {elir. Hadisin lıjtiin bu îinlam-
- [3] Taberî, Camiu'l-Beyân, XXX, 293> bu şahsın ismi: Cemil h. Âmir el-Cımahî olarak
- [4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/335-338.
- [5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/339-340.
- [6] İbnu'l-Mübarek, Zühd,s.87.
- [7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/340-342.
- [8] Tirmizî el-II;ıkîmT Neuâdiru't-Usül, II, 3f>: Sıyıttî. ed-Dırru'l-Mensûr, VIII. 6/6
- [9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/342-344.

FİL SURESİ

1- "Görmedin mi?":

2- Fil Sahihleri:

3- Fil Sahipleri Olayı:

4- Fil Olayının Zamanı:

5- Fil Olayı Peygamberin Mucizelerindendir:

FİL SURESİ

"Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Mekke'de indiği hususunda görüş birliği vardır. Beş âyet-i kerimedir. [\[1\]](#)

1. Rabbinin Fil sahihlerine ne ettiğini görmedin mi?

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- "Görmedin mi?":

"Görmedin mi" sana haber verilmedi mi, demektir. Bilmedin mi, diye de açıklanmıştır. İbn Abbas: Duymadın mı, diyor açıklamıştır.

Lafız soru şeklinde olmakla birlikte takrir (söyletmek) anlamındadır. Hi-tab Peygamber (sav)'adır. Ancak umumdur. Benim Fil sahihlerine neler yaptığımı görmediniz mi demektir. Yani sizler bunu gördünüz, Henim size olan bu lütfumu da bildiniz. O halde size ne oluyor da iman etmiyorsunuz."

" Ne (nasıl)" "Rabbinin... ettiğini" buyruğu ile nasb mahallindedir. İstifham anlamı dolayısıyla (önceki) "görmedin mi" buyruğu ile nasbedilmiş değildir. [\[2\]](#)

2- Fil Sahihleri:

"Fil sahihlerine" buyruğundaki Filin mahiyeti bilinmektedir. Çoğulu: şekillerinde gelir. İbnü's-Sikkîl; diye çoğul yapılmaz demistir. Dışisine; denilir. Filin sahibine (bakıcısına) da; denilir.

Sibeveyh dedi ki: "Fil" lafzının aslının "fu'l" vezninde olması ve (ikinci harfi olan) "ye"den ötürü (birinci harfi) kesreli gelmiş, olması mümkündür. Nitekim: ' Beyaz17 ve: " Beyazlar' denilmesi de buna benzemektedir.

el-Ahfeş dedi ki: Ancak böyle bir şekil tekilde sözkonusu olmaz. Bu ancak çoğulda sözkonusu olabilir, " Fil görüşlü adam" görüşü za-yıf^dumektir. Çoğulu diye gelir. "Zayıf görüşlü, firsati yanlış adam" demektir. "Görüşü zayıfladı, zayıflar, görüş zayıflığı"; "Onun görüşünü zayıf buldu, zayıf bulmak" demektir. Zayıf görüşlü olan kimseye de; denilir. [\[3\]](#)

3- Fil Sahipleri Olayı:

Bu baştı, Fil sahipleri olayı hakkındadır. Olay şöyledir: Ebrehe, San'a'da el-Kulleys'i inşa etmişti. Bu kendi döneminde yeryüzünde benzeri görülmemiş bir kilise idi, Kendisi hristiyandı. Sonra Necaşı'ye şöyle bir mektub yazdı: "Ey Kral! Ben senden önce hiçbir kral için benzeri inşa edilmemiş bir kilise inşa ettim. Arap hacılarını buraya çevirinceye kadar da işin arkasını bırakmayacağım," Araplar Ebrehe'nin, Necaşı'ye yazdığı bu mektubu kendi aralarında söz konusu etmeye başlayınca, nesi' (Kameri senenin Güneş senesine uyum) uygulamasını yapanlardan (Fukaym b. Adiyogullarından) bir adam, bu işe çok öfkelen-di. Kalkıp, kilisenin bulunduğu yere gitti. Orada abdest bozdu, sonra da çıkıp kendi diyarına geri döndü. Bu durum Ebrehe'ye bildirilince, bu işi kim yaptı? diye sordu. Ona: Arapların Mekke'de hac için kendisine gittikleri bu Evin (Kabe'nin) çevresindeki halktan bir adam, senin "Arapların hacılarını buraya gelmeye mecbur edeceğim" şeklindeki sözünü işitince öfkelen-di ve gelip burayı pisledi, diye cevap verildi. Bu da; senin bu kilisen bu işe layık değildir, anlamına gelir. Bunun üzerine Ebrehe öfkelen-di ve Evin üzerine yürüyüp, onu yıkacağına and içti. Yanında bulunan bir adamı da Kinaneoğuilannı bu kiliseyi hac etmeye davet etsin, diye gönderdi. Kinaneoğıslan -ki kilisenin içersine pisleyen adamın da mensub olduğu kabiledir- gönderilen bu adamı öldürdü. Bu uygulama Ebrehe'nin öfkesini, kinini arttırdı.

Daha sonra Habeşlılara verdiği emir üzerine Habeşiiler savaş için hazırlandı, gereken şekilde teçhizattandılar. Beraberinde Fil ile birlikte yola koyuldu. Araplar bunu işittiler. Bu işi büyük bir musibet olarak kabul ettiler ve dehşete kapıldılar.

Ancak onun Allah'ın Beyt-i Haram'ı olan Kabe'yi yıkmak islediğini işitince, ona karşı cihad etmeyi de görev bildiler. Yemenlilerin eşrafından ve hükümdarlarından olan Zû Nefr diye bilinen bir adam, onun kargısına çıktı, kendi kavmini ve çağrısını kabul eden diğer Arapları Ebrehe ile savaşa, Allah'ın Beyt-i Haram'ını korumak ve Ebrehe'nin Kabe'yi yıkıp, tahrib etmek isteğine karşı cihada çağırdı. Onun bu çağrısını kabul edenler de oldu. Kargısına çıktı, onunla savaştı. Zû Nefr ve beraberindekiler yenik düştü, Zû Nefr yakalanıp, Ebrehe'nin huzuruna esir olarak götürüldü, Ebrehe, Zû Nefr'i öldürmek isleyince, Zû Nefr ona: Ey kral beni öldürme! Çünkü benim seninle birlikte kalışım senin için beni Öldürmekten hayırlı olabilir, dedi. Ebrehe onu öldürmekten vazgeçti, yakınında onu zincire vurup hapsetti. Ebrehe affedici ve tahammül kar birisi idi. Daha sonra Ebrehe Yemen'den çıkmasına sebep teşkil eden gayesini gerçekeştirmek üzere tekrar yola koyuldu, Has'amlıların topraklarına ulaşınca,

karşısına Has'amlı Nufeyl b. Habih,'şehrân ve Nâhis kabileleri ve ona uyan diğer Arap kabileleri ile birlikte karşı çıktı. Onunla çarpıştı, Ebrehe onu da yendi. Nufeyl de yakalanıp, Ebrehe'nin huzuruna esir olarak götürüldü. Ebrehe onu öldürmek isteyince, Nufeyl kendisine: Ey kral beni öldürme, ben sana Arap topraklarında kılavuzluk edeceğim, dedi. Bu ellerim senin lehine Has'amın iki kabilesi Şehran ve Nahıs üzerine hakim olacak, onların sana dinleyip, itaat etmelerini sağlayacaktır. Ebrehe onu da serbest bıraktı.

Nufeyl onunla birlikte yola çıktı ve ona kılavuzluk etti. Taife gelince, Me-sud b. Muattib, Sakıflüerden bir takım kimseler ile karşısına çıktı. Ona: Ey kral dediler. Bizler senin kullarınız. Senin sözlerini dinleyecek, emrine itaat edeceğiz. Bizim sana muhalefetimiz sözkonusu değildir. Fakat bizim bu Evimiz -Lat için yaptıkları evi kastediyorlar- senin yıkmak istediğin ev değildir, benin istediğin Mekke'deki Evdir. Bizler seninle birlikte sana oranın yolunu gösterecek birilerini göndereceğiz, dediler, Ebrehe de onları affetti,

Ebrehe ile birlikte Ebu Riğal adında birisini gönderdiler. Ebu Riğal onu el-Muğammis'e kadar götürdü. el-Muğammis'te konaklayınca Ebu Riğal orada öldü, bu sebepten ötürü de Araplar onun kabrini taşılayıp durdular. İşte insanların d-Muğammis denilen yerde taşıladıkları kabir onun kabridir. Bu hususta şair şöyle demiştir:

"Ve ben her yıl onun kabrini taş a tutarım, İnsanlar Ebu Riğal'in kabrini taşıladıkları gibi."

Ebrehe, Muğammis denilen yerde konaklayınca Habeşjiler arasından' el-Esved b. Maksud diye bilinen bir adamı atlılarından bir grubun başına komutan olarak gönderdi. Esved Mekke'ye varınca Kureyşlilerden Tihameliler ile diğerlerinin mallarını önüne katıp götürdü. Bu arada Abdu'l-Muttalib b. Haşim'e ait ikiyüz deve de almıştı. Abdu'l-Muttalib o sırada Küreydin büyüğü ve efendisi idi.

Kureyş, Kinane, Huzeyl ve Harem bölgesinde bulunan diğerleri Ebrehe ile savaşmayı kararlaştırdı. Ancak daha sonra ona güç yetiremeyeceklerini anlayınca bu işten vazgeçtiler.

Ebrehe, Himyerli Hunâta'yı Mekke'ye gönderdi ve una şunları söyledi: Bu şehrin efendisinin ve en şerefliyelerinin kim olduğunu sor. Sonra ona şöyle de: Kral diyor ki: Ben sizinle savaşmaya gelmedim. Ben bu Evi yıkmak için geldim, eğer siz bana karşı savaşmayacak olursanız benim sizin kanınızı dökmeye ihtiyacım yoktur. Eğer o şahıs benimle savaşmak istemiyor ise onu yanıma a I, getir.

Hunâta denilen şahıs Mekke'ye girince, Kureyş'in efendisinin ve şereflesi-nin kim olduğunu sordu? Ona: Haşim oğlu Abdu'l-Muttalib adını verdiler, Ab-du'l-Muttalib'in yanına varıp, Ebrehe'nin kendisine neleri emrettiğini ona söyledi.

Abdu'l-Muttalib de şu cevabı verdi: Allah'a yemin olsun ki, biz onunla savaşmak istemiyoruz. Esasen bizim buna g¼c¼m¼z de yetmez. İşte bu da Allah'ın haram olan Evi. Onun dostu İbrahim (a.s)'ın Evi dedi; yahut buna benzer s¼zlerle ona cevap verdi. Eğer Allah bu Evi Ebrehe'den gelecek zarara karşı koruyacak olursa ř¼phesiz ki burası onun haremidir, onun Evidir. şayet onu Evi ile başbaşa bırakacak olursa, Allah'a yemin ederim ki, bizim onu geri ¼evirecek g¼c¼m¼z yoktur. Bunun ¼zerine Hunâta ona: Haydi onun yanına gidelim, dedi. ¼¼nk¼ o bana seni kendisine g¼t¼rmemi emretti.

Abdu'l-Muttalib onunla birlikte beraberinde ¼ocuklarından bir kaçıını da alarak gitti. Nihayet karargaha vardılar. Z¼ Nefr'i sordu. Onun eski bir arkadaşı idi. Hapisle alıkonulduğu yerde onun yanına gitti ve ona: Ey Z¼ Nefr dedi. Başımıza gelen bu işte senin bize bir fayda sağlayabilme imkanın var mıdır? Z¼ Nefr ona dedi ki: Bir kralın dinde esir bulunan ve sabah akşam o kral tarafından öld¼r¼lmesini g¼zetleyen bir adamın ne faydası olabilir? Başına gelen bu musibete karşı sana hi¼bir faydam olamaz. şu kadar var ki Filin seyisi olan Uneys benim arkadaşımdır. Ben ona haber g¼ndereyim ve seni ona tavsiye edeyim. Senin hakkına riayet etmesinin ¼nemini ona anlatayım. Kralın huzuruna ¼ıkman i¼in sana izin istemesini s¼yleyeyim. O zaman sen de istediğin gibi kralla konuşursun. Eğer buna g¼¼ yetirecek olursa, o senin i¼in kral nezdinde g¼zei bir şekilde iltimasta bulunur.

Abdu'l-Muttalib: Bana bu kadarı yeter dedi. Z¼ Nefr, Uneys'e haber g¼nderdi ve ona Abdu'l-Muttalib, Kureyş'in efendisi, Mekke pınarının (Ayn u Mekke) sahibidir.^[4] D¼z yerde insanlara, dağ başlarında yırtıcı hayvanlara yiyecek verir. Kral bunun ikiy¼z devesini ele ge¼irmiş bulunuyor. Haydi sen onun huzuruna ¼ıkması i¼in izin iste ve elinden geldiği kadar kral nezdinde ona faydalı olmaya Uneys: Yaparım dedi. Uneys, Ebrehe ile konuştu, ona ř¼yle dedi: Ey Kral! İşte Kureyş'in efendisi senin kapıda duruyor. Senin yanına girmek i¼in izin istiyor. O Mekke pınarının (Aynu Mekke) sahibidir D¼z yerlerde insanlara, dağ başlarında yırtıcı hayvanlara yemek yedirir. Huzuruna girmesi i¼in ona izin ver de ihtiyaçı alan hususlarda seninle konuşabilsin. Ebrehe, Abdu'l-Muttalib'e huzuruna girsin diye izin verdi.

Abdu'l-Muttalib, insanlar arasında olduk¼a g¼steriřli, azametli ve g¼zel şimal ı birisi idi. Ebrehe onu g¼r¼nce ona saygı g¼sterdi, onu kendisinden daha asağı*bir mertebede oturtmak istemediğinden, Ebrehe tahtından indi, yaygısı ¼zerine olurdu ve Abdu'l-Muttalib'i de yaygısı ¼zerinde yanında oturttu.

Sonra terc¼manı vasıtası ile ř¼yle dedi: Ona ihtiyaçı nedir? diye sor. Terc¼man ona bunu sorunca, Abdu'l-Muttalib ř¼yle dedi: Benim ihtiyaçı kralın

(askerlerinin) ele geçirdiği, bana ait olan ikiyüz deveyi geri vermesidir.

Abdu'l-Muttalib'in söylediklerini Ebrehe'ye aktaran tercümana Ebrehe şunları söyledi.

Ona de ki: Seni gördüğümde sen beni elk lemistin. Fakat benimle konuşunca gözümden düştün. Sana ait olup, ele geçirdiğim ikiyüz deve hakkında konuşuyorsun da senin ve atalarının dini olup, kendisini yıkmak üzere geldiğin Ev hakkında hiçbir şey söylemiyor, onunla ilgili benimle konuşmuyorsun.

Abdu'l-Muttalib ona şu cevabı verdi: Ben develerin sahibiyim. O Evin ise bir sahibi (Rabbi) vardır, onu koruyacaktır.

Ebrehe: Hayır, onu bana karşı koruyamayacaktır, dedi. Abdu'l-Muttalib haydi sen istediğini yapmaya giriş öyleyse, dedi

Ebrehe ona develerini geri verdi. Abdu'l-Muttalib, Kureyşlilere geri döndü ve onlara durumu bildirdi. -Ordu kendilerine zarar verir korkusuyla- Mekke'den dışarıya çıkıp, dağların tepelerinde ve dağların arasındaki geçitlerde korunmalarını emretti.

Daha sonra Abdu'l-Muttalib kalkıp, Kabe'nin kapısının tokmağına yapıştı. Ku rey şiflerden bir kaç kişi de onunla birlikte kalkıp Allah'a dua ettiler, Ebrehe'ye ve askerlerine karşı O'ndan yardım dilediler. Abdu'l-Muttalib Ka'be'nin kapısının tokmağını yakalamış olduğu halde şunları söyledi:

"Allah'ım, şüphesiz ki kul,

Kendi evini korur, Sen de Beyt-i Haram') mn etrafında konaklamış olanları koru! Galib gelmesin onların haçları Ve kuvvetleri haksızlıkla Senin gücüne! Onlar

Haram beldeye girerlerse, Bu Senin bize daha önce yapmadığın bir iş olur,"[5]

Ka'be kapısının tokmağını yakaladığı vakit şöyle söylediği de zikredilmiştir:

"Ey Rab! Ben onlara karşı Senden başkasından ümit beslemiyorum Ey Rab! Sen onlara karşı Senin himayeliindeki yasak bölgeyi koru! Şüphesiz Beytin düşmanı Sana düşmanlık edenlerdir Şüphesiz onlar Senin güçlerini geriletecekler."

İkrime b. Âmir b. Haşim b. Abd-i Menaf b. Abdi'd-Dar b. Kusay da şöyle demiştir:

"Allah'ım, ruavay e'l-Esved b. Maka'd'u

Hediyelik olduklarına dair alametler taşıyan o pekçok deveyi yakalayanı.

Hıra ile Sebîr dağları ile düzlükler arasında

Onları alıkoymaktadır, onlar bu develeri kovalamaktadırlar

O bu develeri siyahi gavurlara katmıştır

Ki bunlar hiçbir mabud olmasın diye karar vermişlerdir

Sağlam direkli Beyt-i Haram'ı yıkmak istediler hem iki Merve'yi

.(Safa ile Merve'yi) ve siyah Meşairleri (hac alâmetlerini) Rabbim, Sen ona

ahdini gerçekleştirme fırsatını verme! Sen her türlü ham de layık olansın."

İbn İşhak dedi ki: Daha sonra Abdu'l-Muttalib Ka'be kapısının tokmağını bıraktı. O ve Kureyş'ten beraberinde olanlarla birlikte dağların tepeieri-ne çekilip orada korunmaya çalıştılar. Ebrehe girdiği takdirde Mekke'ye neler yapacağını beklemeye koyuldular.

Sabah olunca Ebrehe Mekke'ye girmek için hazırlandı, Filini de hazırlayıp orduyu tehizatiandırdı. Filin adı "Mahmud" idi. Ebrehe'nin kararı Beyti yıkmak, sonra da Yemen'e geri dönmekten ibaretti. Fili Mekke'ye yönlendirdik i e rinde Nufeyt b. Habib gelip Filin yanında durdu. Daha sonra Filin kulağını yakalayarak: Ey Mahmud otur ve geldiğin yere selametle geri dn. Sen Allah'ın Haram beldesindesindesin, dedikten sonra kulağını bıraktı. Fil de kverdi, Nufeyl b. Habib de hızlıca koştu ve dağa tırmandı.

Kalksın diye Fili dvdlerse de kalkmadı. Kalkması için bu sefer baltalarla başına vurmaya başladılar, yine kalkmadı. Bastonları kalksın diye karnına soktular, yine kalkmadı. Yemen'e dönmek üzere onu geri çevirdiler, kalkıp koşmaya başladı. Yolunu şam'a çevirdiler aynı şekilde, doğuya çevirdiler aynı şekilde yaptı. Fakat Mekke'ye çevirdiklerinde yine kt. Allah zer-leri-ne Hatatif ve Belesan'ı andıran deniz tarafından kuşlar gönderdi.

Herbir kuşun beraberinde  taş bulunuyordu. Birisi gagasında, ikisi ayaklarında idi. Bu taşlar nohut ve mercimek taneleri gibi idi. Kime bunlardan isabet ederse mutlaka ölürdü. Taşları hepsine isabet etmedi. Kaçarak geldikleri yoldan geri dönmeye çalıştılar, Kendilerine Yemen "e gidecek yolu göstersin diye Nufeyl b. Habib'i sordular.

Nufeyl b. Habib, Allah'ın onların başına indirdiği intikam a2abını görünce şöyle dedi:

"Kaçış nereye, arkadan takib eden o mutlak İlah ise? Eşram (Ebrehe) ise yenik düşendir, galib değildir."

Yine Nufeyl şöyle demiştir:

"Kuşları görünce hamdettim Allah'a

Ve üzerimize atılan taşlardan da korktum

Herkes Nufeyl'i sorup duruyordu,

Sanki benim Habeşlilere borcum varmış gibi."

Yolun her tarafında sağa sola düşüp yığılıyorlar ve her tepenin başında ölüp gidiyorlardı. Ebrehe de vücudundan isabet aldı. Onu alıp götürdüklerinde vücudu parmak ucu kadar küçük parçalar halinde dökülüyordu. Vücudundan birer parça dkd m hemen onun arkasından kan ve irin akıyordu. Nihayet onu San'a'ya alıp getirdiklerinde bir kuş yavrusu gibi kalmıştı. Anlatıldığına

göre, kalbi çıkacak şekilde göğsü parçalanıncaya kadar ölmedi

el-Kelbi ve Mukatil b. Süleyman -biri diğerine göre fazla ve eksik anlatarak- dedi ki: Fil olayının sebebi rivayet edildiğine göre şudur: Kureyşlilerden birtakım gençler Necaşî'nin diyarına ticaret maksadı ile gitti. Deniz kıyısında Hrisiiyanlara ait bir kilisenin yanında konakladılar. Hristiyanlar bu kiliseye Heykel adını veriyorlardı. Yemek pişirmek maksadıyla bir ateş yaktılar, sonra bu ateşi bırakıp gittiler. Esen şiddetli rüzgarlar ateşi kiliseye kadar ulaştırdı ve kilise yandı.

Bu olayın haberi bir haberci tarafından Necaşî'ye ulaştırıldı. O da öfkeyle dolup taşı. Kindelilerden Ebrehe b. es-Sebbah, Hucr b. Şurahbil ile Ebu Yeksum adındaki kişiler ona gelerek Kabe'yi yakmayı ve Mekke'yi esir almayı taahhüt ettiler.

Çünkü kral Necaşî'nin kendisi idi. Ebrehe ordu kumandanı, Ebu Yeksum hükümdarın yakın danışmanı idi, veziri olduğu da söylenmiştir. Hucr b. Şurahbil de onun kumandanlarından idi.

Mücahîd dedi ki: Ebu Yeksum, Ebrehe b. es-Sabbah'ın kendisidir.

Beraberlerinde fil de olduğu halde yola koyuldular. Çoğunluk bu filin tek bir fil olduğu kanaatindeydi. ed-Dahhak ise sekiz fil demiştir. Zu'l-Mecaz'e gelip konakladılar. Mekkelilerin atlayan davarlarını önlerine katıp götürdüler. Aralarında Abdu'l-Muttalib'in develeri de vardı.

Çoban tehlikeyi haber vermek üzere geldi, Safa ya çıktı ve "(savaş ve tehlike zamanlarında bağırılması adet olan şekilde): Vâ sabahah (haberiniz olsun baskına uğradık) diye feryat etti. Sonra da insanlara ordunun ve Filin gelişini haber verdi.

Abdu'l-Muttalib çıkıp Ebrehe'ye doğru gitti, ondan develerini istedi.

Necaşî'nin onlarla birlikte olup olmadığı hususunda görüş ayrılığı vardır. Kimileri Necaşî de onlarla birlikte idi derken, çoğunluk Necaşî onlarla beraber değildi, demiştir.

Mekkeliler deniz tarafından kuşların geldiğini görünce Abdu'l-Muttalib şöyle dedi: Bu kuşlar bizim topraklarımızda görünen kuşlardan değildir. Bunlar ne Necid'de bilinen, ne Tihame'de, ne de Hicaz'da görülen kuşlardır. Bu kuşlar bey arıları andırıyordu. Bunların gagalarında ve ayaklarında taş vardı. Bunlar ordunun üzerine gelince taşları üzerlerine bıraktılar ve sonunda heiâk olup gittiler.

Ata b. Ebi Rebah dedi ki: Kuşlar akşam vakti geldi, geceyi geçirdikten sonra sabah erkenden onlara taşları attı.

el-Kelbi dedi ki: Kuşların gagalarında küçük çakıt taşlarını andıran taşlar vardı.

Herbir kuş grubunun önünde onlara önderlik eden bir kuş vardı. Bu kuşun gagası kırmızı, başı siyah, boynu uzundu.

Ordunun askerleri gelip biraraya toplanınca kuşlar bunların üzerinden gagalarında bulunan taşları boşalttılar. Herbir taşın üzerinde o taşla ölecek kişinin adı yazılı idi.

Her taşın üzerinde: "Allah'a itaat eden kurtulur, O'na isyan eden helak olmuş olur" diye yazıldığı da söylenmiştir.

Daha sonra kuşlar geldikleri yerden geri döndüler.

el-Avfi dedi ki: Ben bu kuşlar hakkında Ebu Said el-Hudri'ye soru sordum da o: Mekke'nin güvercinleri onlardandır, diye cevap verdi.

Denildiğine göre, taş; askerlerden birisinin miğferine düşüyor, onun miğferini deliyor, beynine gidiyor. Üzerinde bulunduğu fili ve bineği delip geçiyordu. Şiddetli bir şekilde düştüğünden ötürü taş yerde kayboluyordu.

Fil sahipleri allmışbin kişi idiler. Onlardan emirleri müstesna, kimse geri dönmedi. Onunla birlikte de çok küçük bir topluluk geri dönebilmişti. Onlar da gördüklerini haber verip, bildirince helak oldular.

el-Vâkıdî dedi ki: Ebrehe Rasûlullah (sav)'ın dönemindeki Necaşî'nin dedesidir. Ebrehe ile el-Eşrem aynı kişidir. Ona bu unvanın verilmiş sebebi ise Eryat ile görüş ayrılığına düşmesi idi.

Öyle ki, biri diğerinin üzerine yürüdü, sonra teke tek birbirleriyle döğüş-mek kararında ittifak ettiler. Kim galib gelirse yönetimi o ele alacaktı. Birbirleriyle teketek çarpıştılar. Eryat cüsseli, iri yarı birisi idi. Elinde bir harbe bulunuyordu. Buna karşılık Ebrehe ise kısa boylu, tıknaz birisi idi, Hristiyan olarak dindar ve affetmeyi seven birisi idi. Ebrehe ile birlikte İtvede diye bilinen bir veziri vardı. Eryat yaklaşınca Eryat elindeki harbeyi Ebrehe'nin basma indirdi.

Bu harbe Ebrehe'nin kafasına düştü, gözünü, burnunu, alnını ve dudağını yardı. Bundan dolayı ona "el-Eşrem" adı verildi. İtvede Eryat'ın üzerine hamle yapıp, onu öldürdü. Böylelikle Habeşistanlılar Ebrehe'nin emri altında birleşmiş oldu.

Necaşî bu işe kızdı ve Ebrehe'nin perçemini keseceğine, onun topraklarını çiğneyip geçeceğine yemin etti. Bunun üzerine Ebrehe kendi perçemini kesti ve bir kaba kendi arazisinin topraklarını doldurup, bunları Necaşî'ye gönderdi ve şöyle dedi: O senin kulundu, ben de senin kulunum. Ben Ha-beşlilerin işlerini daha güzel yok koyarım. Perçemimi kestim ve sana kendi arazimin topraklarını gönderdim. Onları çiğnemeni ve böylelikle yeminini yerine getirmeni istedim. Bunun üzerine Necaşî ondan hoşnut oldu.

Daha sonra Ebrehe -önceden de geçtiği üzere- Arapların hacılarının oraya gelmesini sağlamak amacıyla San'a'da bir kilise inşa etti. [6]

4- Fil Olayının Zamanı:

Mukatil dedi ki: Fil yılı Peygamber (sav)'ın doğumundan kırk sene önce idi. el-Kelbi ile Ubeyd b. Umeyr dedi ki: Fil olayı Peygamber (sav)'ın doğumundan 23 sene önce olmuştu. Ancak sahih olan Peygamber (sav)'dan gelen şöyle dediğine dair rivayettir: "Ben Fil olayının olduğu sene dünyada geldim." Ondan: "Fil günü" dediği de rivayet edilmiştir ki^[7] bunu el-Maverdî Tbf-sir'inde nakletmiştir.

A'lâmu'n-Nubuvve adlı eserde de şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) re-biu'l-evvel ayının 22. günü dünyaya geldi ve bu Filden elli yıl sonra idi. Rumların takviminde ise bu Hürmüz b. Enuşirvan'ın hükümdarlığa geçiş tarihinden itibaren onikinci yılın 20 şubatına denk geliyordu. Ebu Cafer et-Taberi'nin naklettiğine göre Peygamber (sav) Enuşirvan'ın krallığının 42. yılında doğmuştur.

Peygamber (sav)'a annesi Amine'nin muharremin onuncu (aşure) günü gebe kaldığı, ramazan ayının onikinci günü pazartesi dünyaya geldiği ve böylelikle hamilelik süresinin tam sekiz ay ve dokuzuncu aydan da iki gün ile tamamlandığı da söylenmiştir.

Bir diğer görüşe göre Peygamber muharrem ayının onuncu (aşure) günü dünyaya gelmiştir. Bunu İbn Şahin Ebu Hafs "Fedail-u Yevm-i Aşura" adlı eserinde nakletmiştir.

İbnu'l-Arabi dedi ki: tbn Vehb, Malik'ten şöyle dediğini nakletmiştir: Rasûlullah (sav) Fil yılı dünyaya gelmiştir. Kays b. Malikine dedi ki: Ben ve Rasûlullah (sav) Fil senesi dünyaya geldik.

İnsanlar Malik'ten şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Kişinin kendi yaşını haber vermemesi onun mertliğindendir. Çünkü eğer yaşı küçükse onu küçük görürler, büyükse onu kocamış, ihtiyar kabul ederler. Ancak bu zayıf bir görüştür. Çünkü Malik ilim adamları arasında ona en çok uyan birisi olarak Rasûlullah (sav)'ın yaşını haber verirken kendi yaşını gizleyecek değildi. Dolayısıyla küçük olsun, büyük olsun kişinin kendi yaşını bildirmesinde bir sakınca yoktur.

Abdu'l-Melik b. Mervan, Auab b. Esid'e: "Sen mi (yaşça) daha büyüksün yoksa Peygamber (sav) mı?" diye sordu. Attab şöyle dedi: Peygamber (sav)benden daha büyüktür, fakat ben ondan daha yaşlıyım. Peygamber (sav) Fil senesi dünyaya geldi, ben ise o Filin seysisini ve onu çeken insanlardan kendilerine yiyecek bir şeyler vermesini isteyen kür ve kötürüm olarak gördüm.^[8]

Hakimlerden birisine: Kaç yaşındasın diye sorulmuş, o da: Peygamber (sav)

Auab b. Esid'i Mekke valiliğine tayin ettiği zamanki yaştayım, demiş. O vakit onun yaşı yirmiden aşağı idi. [9]

5- Fil Olayı Peygamberin Mucizelerindendir:

İlim adamlarımız der ki: Daha sonraları Fil olayı, Peygamber (sav)'ın mucizelerinden birisi olmuştur. Bu olay, peygamberden ve onun peygamberliğinin doğruluğu hususunda meydan okumasından önce olmuş olsa dahi böyledir. Çünkü Fil olayı Peygamber efendimizin durumunu pekiştirici ve onun halini hazırlayıcı bir özellik taşır.

Rasûlyllah (sav), onlara bu sûreyi okuduğunda Mekke'de bu olayı görmüş çok sayıda kimse vardı. Bundan dolayı; "Görmedin mi" diye buyurmaktadır. Mekke'de olup da Fil'i çeken ve onu arkadan yeden şahısları insanlardan dilenen kör kimseler olarak görmemiş hiçbir kimse yoktu. Aişe (r.a) yaşının küçüklüğüne rağmen şöyle demiştir: Ben Fili çeken ile onu yedeni kör, insanlardan yiyecek bir şeyler dilenen dilenciler olarak gördüm.

Ebu Salih dedi ki: Ebu Talib'in kızı Um Hani'nin evinde o taşlardan yaklaşık iki kafız [10]kadarını gördüm. Bu taşlar siyah olup, üzerlerinde kırmızı çizgiler vardı. [11]

2. Onların düzenlerini boşa çıkarmadı mı?

"Onların düzenlerini boşa çıkarmadı mı?" Boşa çıkarıp, işe yaramaz hale getirmedi mi? Çünkü onlar öldürmek, esir almak suretiyle Kureyşlilere Beytuilâh'ı tahrib ve yıkmak suretiyle de Beyt'e karşı düzen kurmak istemişlerdi.

Nakledildiğine göre Ebu Talib oğlu Abdullah'ı kendisinin bir atı üzerinde bu kuşlardan neler gördüklerini gözetlemek üzere göndermişti. Abdullah bu gelenlerin hepsinin başlarının yaralanmış olduğunu gördü. Atını hızlıca koşturarak, baldırının da üstünü açmış olarak geri döndü. Babası onun bu durumunu görünce, şüphesiz benim bu oğlum Arapların en ferasetli olanıdır, dedi.

Çünkü baldırını ancak müjde getiren yahut korkutup uyarıcı bir haber getiren kimse açmıştır. Abdullah, seslerini işitecek şekilde onların meclislerine yaklaşıncı: Ne haber diye sordular. O: Hep birlikte helak oldular, diye ce-vab verdi.

Bunun "üzerine Abdu't-Muttalib ve arkadaşları çıkıp gittiler ve kendilerine ait

olan mallarını geri aldılar. Abdul-Muttaliboğullarının malları da o malların bir kısmını teşkil ediyordu. Bu olay sonucunda Abdu'l-Muttalib'in başkanlığı da en mükemmel halini bulmuş oldu. Çünkü o dilediği kadar san vı* beyaz (altın ve gümüş) yüklenip döndü. Ondan sonra Mekkeliler çıkıp gittiler ve talanlarını yaptılar.

Denildiğine göre, Abdu'l-Muttalib iki çukur kazdı ve bu çukurları altın ve mücevherat ile doldurdu. Daha sonra arkadaşı olan Ebu Mesud es-Sakafi'ye: Bu ikisinden dilediğin birini seç dedi. Arkasından insanlar Fil ashabının mallarından alabildikleri kadar aldılar. Bunun üzerine Abdu'l-Muttalib şunları söyledi:

"Habeşîleri ve filleri Sensin engelleyen

Halbuki onlar Mekke'de, dağlarda (hayvanlarını) otlatmışlardı.

Biz onların (bizimle) savaşacaklarından korkmuştuk

Onların herbir işinin çözümü oldukça zordu.

Ey celâl sahibi! Sana şükürler ve hamdler olsun."

İbn tshak dedi ki: Allah Habeşlileri Mekke'ye girmekten alıkoyunca Araplar Kureyşlileri daha bir tazim ettiler ve: Bunlar Allah'ın ehlidirler. Allah onların yerine savaştı ve düşmanlarının sıkıntılarına karşılık o onlara yetti, dediler. Abdullah b. Amr b. Mahzum da Fil ashabı hakkında şunları söylemiştir:

"Rabbimiz, celil olan (ve Haremi) kirletmeyen Sensin

Fil'i el-Muğammis'de engelleyen de Sensin

Halbuki bundan önce birçok günahkâr kötülük yapmak istemişti de

Sen onu baş a sağı çevirip bir kenara atılmış bir halde alıkoydun

Onların kurtulmaları hatta nefes almaları mümkün olmadı." [\[12\]](#)

3. Üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi.

Said b. Cübeyr dedi ki: Bunlar semadan gelmiş kuşlardı. Daha öncesinde de, sonrasında da onlar gibisi görülmedi.

Cüveybir'in, ed-Dahhak'tan onun İbn Abbas'tan rivayetine göre, İbn Abbas şöyle demiştir: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Onlar (Ebabil) sema ile arz arasında pençeleri yuva yapan ve yavrulayan bir kuş çeşididir." [\[13\]](#)

İbn Abbas'tan dedi ki: Bu kuşların diğer kuşlar gibi gagaları, köpeklerin penseleri gibi pençeleri vardı,

İkrime dedi ki: Bunlar denizden çıkmış yeşil kuşlardı. Başları yırtıcı hayvanların başlarına benziyordu. Bundan önce de bu kuşlar görülmemişti, daha sonra da görülmedi.

Âişe (r.anha) dedi ki: Bunlar en çok kırlangıç denilen kuşlara benzerler.

Aksine bunların kırmızı ve siyah olmak üzere Vatvât'a^[14] benzedikleri de söylenmiştir.

Yine Said b. Cübeyr'den şöyle dediği nakledilmiştir: Bunlar sarı gagalan olan yeşil kuşlardı. Beyaz oldukları da söylenmiştir. Muhammed b. Ka'b dedi ki: Bunlar siyah deniz kuşlarıydı. Gagalarında ve pençelerinde taşlar vardı.

Bunların misallerde örnek verilen oldukça garib Anka kuşları olduğu da söylenmiştir.

İkrime dedi ki: "Ebâbîl" toplu ve birarada demektir. Bunların biri diğerinin ardından gelen, birbirini takip edenler anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı da İbn Abbas ve Mücahid yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre bunlar birbirlerinden farklı ve dağınık idi, Şuradan, buradan, her yönden geliyorlardı. Bu açıklamayı da İbn Mesud, İbn Zeyd ve*el-Ahfeş yapmıştır.

en-Nehhas dedi ki: Bütün bu görüşler birbirleriyle uyum halindedir. Dile getirdikleri gerçek, gelen bu kuşların çok büyük kalabalıklar halinde olduklarıdır. Mesela; "(J!W> J<'i ifü)": Filan Filana göre daha büyük ve daha çoktur" denilir. Bu lafız; C J^1)'den türemiştir. "Ebabil"ın tekili hususunda farklı görüşler vardır, el-Cevheri dedi ki: el-Ahfeş dedi kî: "(JjjM *iü<J o.Lç-)": Senin develerin Ebabil halinde -yani firkalar halinde- geldi" denilir. "Ebabil kuşları (yani grub grub kuşlar)" da denilir. (el-Ahfeş) dedi ki: Bu, çokluk anlamında kullanılır ve tekili olmayan çoğullar kabilindendir. Kimisi de şöyle demiştir: Bunun tekili (*JjÎ!)'dj, (Jji*») gibi. Kimisi de -ki el-Müberred'dir-bunun tekili; (J*1)'dir, "(,>£-): Bıçak" gibi demiştir.

(el-Cevheri) -es-Sıfiah'dan başka bir yerde- dedi ki: Ben Arapların bunun tekilini bildiklerini tesbit edemedim. Bunun tekilinin: (JM) olduğu da söylenmiştir. Ru'be b. el-Accac çoğulu kullanarak şöyle demiştir;

"Ebabil (halindeki) kuşlar oynadı onlarla Onlar yenilmiş ekin yaprağı gibi edildiler."

el-A'sâ şöyle demiştir:

"Uzun bir hurma ağacı ile gövdesi taze ve yeşil, yeni boy atan bir hurma fidanı; Üzerinde ötüşen sürü sürü kuşlar var."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Bineğim neredeyse seslerden yıkılıverilecekti, Yer ebabil (büyük firkalar) halinde hepsi de atlı kimselerle (ırmak gibi) aktığında."

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Onların davetçiye süratlice koştuklarını görürsün, sanki onlar Müsahhar^[15] bir

bulut altında kuş ebabilleri (kalabalıkları) imiş gibi."

el-Ferrâ dedi ki: Bunun kendi lafzından tekili yoktur. er-Ruâsî -ki güvenilir birisi idi-'nin iddiasına göre o, bu kelimenin tekilinin (be harfi) şeddeli olarak "ibbâle" şeklinde kullanıldığını işitmiştir. el-Ferra ise şeddesiz olarak "ibâle" kullanımını nakletmiş ve şöyle demiştir; Ben Araplardan birisinin: "Bir demet odun üzerinde yaşı kurusuna karışmış bir demet ot" dediğini duydum ki o; bulluk üzerine bolluk demek istemiştir. el-Ferra dedi ki: Şayet bir kimse (tekilinin): şeklinde kullan!klığını söyleyecek olursa bu da doğrudur. "Dinar" kelimesinin çoğulunun "denânir" gelmesi gibi.

İslak b. Abdullah b. el-Haris b. Nevfd dedi ki: Ebabil lafzı: " Bölük bölük olmuş develer" tabirinden alınmıştır.[\[16\]](#)

4. Onlara ateşte pişirilmiş çamurdan taşlar atıyorlardı.

es-Sıhah'ia. şöyle denilmektedir: "Ateşte pişirilmiş çamurdan taşlar"ı:

Cehennem ateşinde pişirilmiş, üzerinde sahihlerinin isimlen yazılı bulunan çamurdan taşlar, diye açıklamışlardır. Çünkü yüce Allah: "Üzerlerine işaretlenmiş olan çamurdan taşlar atalım diye" (ez-Zariyat, 33/34) diye buyurmuştur.

Abdurrahman b. Ebzâ dedi kî: "Pişirilmiş çamurdan" semadan demektir. Bu taşlar, Lut kavmi üzerine yağdırılmış taşlardır. Cehennemden oldukları da söylenmiştir.

"Pişirilmiş" (anlamındaki) "siccil" lafzının aslındışeklinde "nun" harfi ile) olduğu, daha sonradan "lam" harfinin yerine "nun" getirildiği de söylenmiştir. Tıpkı; " Akşam vakitleri" lafzını, diye kullanmaları gibi. İbn Mukbil şöyle demiştir:

"Kahramanların birbirlerine tavsiye ettikleri Siccinden darbeler ile"

Aslında bu (beyitin son kelimesi): şeklindedir.

ez-Zeccac şöyle demiştir: "Pişmiş çamurdan" kendisi ile azablandımlma-ları üzerlerine yazıfmış olan (çamur)dan demektir ki bu da; den türetilmiştir.

"SiccûT lafzı ile ilgili yeterli açıklamalar daha önceden Hûd Sûresi 'nde (bk. Hûd, 11/82. ayetin tefsirinde) de geçmiş bulunmaktadır.

İkrime dedi ki: Bu kuşlar onlara beraberlerinde bulunan taşları atıyordu. O şahıslardan birisine bu taşlardan birisi isabet etti mi o günden önce hiç görülmemiş şekilde onda bir çiçek hastalığı görülürdü. Herbir taş nohut tanesi gibi ve mercimekten büyük İdi.

İbn Abbas dedi ki:Taş onlardan birisinin üzerine düştü mü derisi kaba-nveri

yordu. İşte bu ilk çiçek hastalığıdır.

("Onlara... atıyorlardı" anlamındaki lafız) genel olarak te ile: "Onlara... atıyorlardı*" şeklinde okumuşlardır. Buna sebep ise "kuşlar toplulu-ğu'mın müennes olarak değerlendirilmesidir.

el-Arcc ve Talha ise "ye" harfi ile "Allah onlara alıyordu" anlamında: diye okumuşlardır. Bunun delili de yüce Allah'ın: "Ama ancak Allak tçtti" (el-Enfal, 8/171) buyruğudur. Bununla birlikte, bu fiilin de kuşlara raci olması da mümkündür. Çünkü onların müennesJik alameti süzkonusu değildir. Ayrıca "kuşlar" anlamındaki lafzın müenneslîği hakiki değildir. [\[17\]](#)

5. Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi.

Yani yüce Allah, Fil sahihlerini hayvanların yiyip, aşağıdan attıkları vakil ortaya çıkan ekin yaprakları gibi yaptı. Onların eklemelerinin birbirinden kopmasını, bu yaprakların parçalanıp darmadağın olmasına benzetmektedir. Bu anlamdaki açıklama İbn Zeyd ve başkalarından rivayet edilmiştir.

"Ekin yaprağı"na dair açıklamalar daha önceden er-Rahman Sûresî'nde (er-Rahman, 55/12. ayetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır. Bunun "ekin yaprağı" olduğunun delillerinden birisi de Alkame'nin şu beyitidir:

"Yaprakların toplanmış olduğu suyun aktığı yerleri sular

Onun yan tarafları ise, su yatağının getirdikleri sularla dolup taşmaktadır."

Ru'be b. el-Accâc da şöyle demiştir:

"Fil ashabına isabet eden isabet etti onlara Onlara Siccîl'den (pişmiş çamurdan) taş atıyordu. Ebabil diye bilinen kuşlar oynadı onlarla O bakımdan yenmiş ekin yaprağı gibi edildi onlar."

"Ekin yaprağı" çoğuldur, tekili: şekillerinde gelir. "Ekin yaprağı" lafzının başına getirilen "kef" harfi: "Gibi" ile birlikte benzetme için kullanılır. Yüce Allah'ın şu buyruğunda görüldüğü gibi (İler ikisi birlikte kullanılmıştır.): "Onun benzeri hiçbir şey yok-tur."(eş-Şura, 42/11)

"Yenmiş" buyruğu tanesi yenmiş demektir. Filan kişi güzeldir, sözünün yüzü güzeldir, anlamında kullanılması gibi.

İbn Abbas dedi ki: "Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi" buyruğunda kastedilen, buğdayın kabuğudur. Yani buğday tanesinin içinde bulunduğu kılıf kastedilmektedir.

Rivayet edildiğine göre; taş onlardan birisinin üzerine düşer, karnında ne varsa hepsini dışarı çıkartır ve tane çıkartıldıktan sonra geriye kalan buğday kabuğu gibi kahverîdi.

İbn Mesud dedi ki: Kuşlar, taşları atınca; yüce Allah'ın gönderdiği bir rüzgar, bu taşların hızını daha da arttırdı, O bakımdan bu taşlar birisinin üzerine düştü mü mutlaka o kişi helak olurdu. Onlardan sadece Kinde'den bir kişi kurtulabilmiş ve şöyle demişti;

"Şüphesiz ki eğer sen onu görseydin -ki onu görmedin-

el-Muğammis'in yanında o karşılaştığımız şeyleri

Allah'tan korktum, etrafa kuşları yaydığı vakit

Ve üzerimizden geçen bulutun gölgesinden.

Hepsi bir hakkım isteyip durdu,

Sanki Haberliler üzerinde alacağı borcu varmış gibi."

Bu taşların, hepsine isabet etmediği, aralarından Allah'ın dilediği kimselere isabet ettiği de rivayet edilmektedir. Hükümdarlarının (Ebrehe'nin) beraberinde az miktardaki şahıs ile birlikte geri döndüklerine, gördüklerini haber verdiklerinde helak olduklarına dair açıklamalar daha önceden geçmişti. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn İshak dedi ki: Allah, Haberlileri Mekke'den geri çevirip alıkoyunca Araplar Kureyşlileri tazim ettiler ve bunlar Allah'ın ehlidir, onların yerine savaştı ve düşmanlarının kendilerine vereceği sıkıntılara karşılık o onlara el verdi, dediler.

O bakımdan bü, Allah'ın onlar üzerindeki bir nimeti oldu. [\[18\]](#)

[\[1\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/347.

[\[2\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/347.

[\[3\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/347-348

[\[4\]](#) Müsl;ıf;ı f s-Sakit ve arkadaşlarının tahkiki ile neşredilmiş bulunan: İbn Hisam, es-Sire-tu'n-Nebei'yye, Beyrut 1417/19%, I, ilde: "Sahilin îri Mekke: Mekke kervanının sahihi" nliiraU kaydedildikten soma, Tıherîde de hu şekilde olduğu anrak. Sirer in asıl nt'ıs-liHNIindii -Kırıubî'cleki HÜ"*- "îr" yerine "ayn" olduğunu belirtmektedir.

[\[5\]](#) Burada merhum Kurtubî'nin beyitteki bazı lafızların anlamına dair yaptığı yaklaşık bir satırlık açıklama «erek sökülmedİEinden tercüme edilmemiştir

[\[6\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/348-356.

[7] Maverdî, Nuket, VI, 338; İbn Hihban, es-Sikal, IV, 127; d-Mizzî, Tehzibu'l-Kemal, XII, 266, 26H'de belirtildiğine göre; 'Suveycl b. ĞaFelc: Ben Rasulüllah (sav) ile yaşıttım Ben Fil yılında doğmujum..." dertli.

[8] Bu olayın doğru olması mümkün değildir. Çünkü ilgili kaynakların kaydettiklerine göre, Attah, Mekke Fethi sırasında yirmi küsur yaşında idî. Ebu Bekir (ra)'ın vefat haberi Mekke'ye ulaştığı gün defn edildi. (İhmî'l-E.sir, Usdu'l-Ğabe, III, 452; İlin Hater, Teh-zibu't-Tehzib, VTH, H2-83) Diğer taraftın kaynakların belirttiğine göre Abdülmelikin bu soruyu sorup belirtilen cevabı Hîdijh şahıs, Kahhas h. EşyenVdir: Hakim, Müstedrek, III-724; Ahmed b. Amr eş-jjeybatî, el-Âh&d ue'l-Mesânl, II, 1H3; Taberânî, Kebir, XLX, 37; İhtı Hacı, Tehzibu't-Tehzib, VIII, 30K; İhn Abdül-İk-rr, el-İstîâb, III, 1303. (Kanaatimizce hat benzerliği dolayısıyla baskıya hazırlayanlar Atrab b. Eski diye okumuş olmalıdırlar. Ancak bu ihtimalin bundan sonra kayd edilerek olay ile telifi zor olur. Hu durumda yanlış okuma ihtimali bizzat merhum Kırmbî için sözkonusiKİir. Vallahu alem.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/357-358

[10] Hir kafız, 12 sa', hır sa 217^ sr(J"" Hkz. ?er'i Ölçü Birimleri ve Fıkhi Hükümleri

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/358.

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/359-360.

[13] Alûsî, Ruhû'i-Meânî, XXX, 237'de Hayatu't-Hayevan adlı eserden naklen; ed-Demirî, Hayatu't-Hayevan, Mısır I, 15te Saki h. Ciibeyr'den naklen.

[14] Vatvât: Arapça'da kırlangıç kuşuna da, yarasaya da verilen bir isimdir, flîk. Ahterî Kebir). Kurada hem önceki ifadeyi red etmek anlamında "Hel" ed;it: kullanıldığı, hem renkleri verüdifii için "yantssTlarsi benzedikleri kust edilmiş olmalıdır.

[15] Heyitin mn kelimesinin "rnüsüihhar" olma ihtimalini ilaha yüksek bulan, Arapça baskıyı hazırlayanların düştükleri noıu gözöniiKİe bulundurulurak bnylc terceme etlik.

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/360-363.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/363-364.

[18] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/364-366.

Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

KUREYŞ SURESİ

1- Kur'ân Okurken Vakıf (Durak) Yapmak:

2- Yaz ve Kış Zamanları ile Bunlara Dair Bazı Hükümler:

3- Mevsimlerin İsimleri:

4- Yazlık ve Kışlık Edinmenin Hükümü:

KUREYŞ SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Cumhurun görüşüne göre Mekke'de inmiştir. ed-Dahhak ve el-Kelbinin görüşüne göre ise Medine'de inmiştir. Dört âyettir. [\[1\]](#)

1. Kureyş'in güvenlik ve esenliği İçin

Bu sûrenin mana itibariyle kendisinden önceki sûre ile bağlantılı olduğu söylenmiştir. Şöyle buyurmaktadır: Kureyş'in güvenlik ve esenliği için yani birbirleriyle ülfet etmeleri yahut Kureyş'in ittifak etmesi için ya da Kureyş'in güvenlik duyarak her iki seyahatine alışması için Fil ashabını helak ettim.

Bu iki .sûreyi, tek bir sûre olarak sayanlar arasında Ubeyy b. Ka'b da vardır. Mushaf'ında bu iki sûreyi birbirinden ayırmamıştır.

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Bizim iki sûreyi birbirinden ayırmayan ve her ikisini birlikte okuyan bir imamımız vardı.

Amr b. Meymun el-Evdi dedi ki: Ömer b. d-İlartab (r.a)'ın arkasında akşam namazını kıldık. Birinci rekatte "Andalsun incire ve zeytine" (et-Tin, 95/1) Sûresini, ikincisinde ise "Rabbinin Fil sahihlerine ne ettiğini görmedin mi?" (el-Fil, 105/î) ile "Kureyş'ingüvenlik ve esenliği için" CKurcys, 106/1) sûrelerini okudu.

el-Ferra dedi ki: Bu sûre bundan önceki sûre ile bitişiktir. Çünkü yüce Allah, Mekkelilere, Habeşlilere yaptıkları ile üzerlerindeki büyük nimetini hatırlattıktan sonra; "Kureyş'in güvenlik ve esenliği İçin" buyurmaktadır.

Yani Biz, bunu Fil ashabına Bizden Kureyş'e bir nimet olsun diye yaptık. Çünkü Kureyşliler cahiliye döneminde ticaret maksadıyla Mekke'nin dışına çıkıp gidiyor, onlara baskın yapılmıyor ve kötü maksadla yaklaşılmıyordu. Araplar Onlar yüce Allah'ın Beytinin-ahalisidir, diyorlardı. Nihayet Fil .sahibi Ka'-be'yi yıkmak, taşlarını alıp onlarla Yemen'de insanların haccedip ziyaret edecekleri bir ev yapmak istemişli. Yüce Allah onları helak etti (bununla) onlara (üzerlerindeki) nimetini hatırlatmaktadır. Yani yüce Allah, bunu Kureyş'in esenlik ve güvenliği için yaptı. Yani (ticaret maksadıyla) dışarı çıkmaya alışsınlar ve kimse »nlara (baskın yapmak) cesaretini bulamasın.

Bu, Mücahid'in ve Said b. Cübeyr'in yaptığı rivayete göre: İbn Abbas'ın görüşünün ifade ettiği mana ile aynı şeydir. en-Nehhas bunu şöylece

zikretmektedir: Bize Ahmeü b. Şuayb anlattı, dedi ki; Bana Arnır b. Ali haber verdi, dedi ki: Bana Amir b. İbrahim anlattı -ki bu kişi insanların hayırlılarından güvenilir bir zat idi- dedi ki; Bana HaUab b. Cafer b. Ebi'l-Muğire anlattı, dedi ki: Bana .Said b. Cübeyr, tbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "Kureyş'in güven-likve esenliği için" şöyle dediğini nakletti: Benim Kureyş'in üzerindeki nimetim yaz ve kış yolculuklarında onların güvenlik ve esenlikleridir. (İbn Ab-bas) elledi ki: Onlar kışın Mekke'de kalıyorlar, yaz>Taif'te getiriyorlardı.

Bu açıklamaya göre ifade tamam olmamakla birlikte, ileride sûreyi açıklarken belirteceğimiz gibi âyet sonlarında vakıf yapmak caizdir.

Bu sûrenin (kendisinden önceki sûreye) bitişik olmadığı da söylenmiştir. Çünkü her iki sûre arasında 'Bismillahirrahmanirrahim" bulunmaktadır. Bu ise önceki sûrenin bitişinin, yeni bir sûrenin başlamasının bir delilidir. (Surenin başındaki) "lam" harfi yüce Allah'ın: "İbadet etsinler"(3. âyet) buyruğuna taalluk etmektedir. Yani bunlar bu Beytin Rabbine ibadet etsinler Çünkü erzaklarını temin etmek maksadıyla yaz ve kış yaptıkları yolculuklarında onların güvenlik ve esenliğini sağlamıştır.

el-Halıl de böyle demiştir: Bu sûre (Önceki ile) muttasıl değildir. Yüce Allah, şöyle buyurmuş gibidir: Allah Kureys'e bir güvenlik ve esenlik vermiştir. O halde onlar da bu Beytin Rabbine ibadet etsinler. "Artık... ibadet etsinler" buyruğunda gecen "fe" harfinden sonra gelen fiilin "fe den önceki buyruklarda amel ediş sebebi, bunun atıf edatı olmayıp, zaid oluşundan dolayıdır. Tıpkı; "Zeyd'e gelince vur onu" demeye benzer.

Yüce Allah'ın: " Kureyş'in güvenlik ve esenliği için" buyruğunun başındaki "lam" harfinin taaccüb için geldiği de söylenmiştir. Yani Kureyş'in güvenlik ve esenliğine hayret ediniz. Bu açıklamayı el-Kisai ve el-Ah-feş yapmıştır. Bunun; anlamında olduğu da söylenmiştir.

İhn Arnır "ye"siz olarak, belli belirsiz hemzeli bir şekilde: diye okumuş. Ehnı Cafer ile el-Arec daha hafif (kolay) okumak isteğiyle hem-zesiz olarak; diye okumuşlardır. Diğerleri ise; " Isındırdım, güvenlik verdim, ısındırıyorum güvenlik veririm" kökünden gelen bir fiil olarak açık bir hemze ile ve "ye" ile; (1-M4V) diye okumuşlardır. Şair de şöyle demişti t:

"Yıldızlar değiştiğinde güzel işler yapıp arttıranlar Ve esenlik yolculuğu için yola koyulanlar,"

"Onunla ülfet ettim, ülfet etmek" de denilir.

Yine Ebu Cafer: "Kureyş'in ülfeti için" diye de okumuştur. Bu her iki kullanımı şair şu beyitinde birlikte zikretmiş bulunmaktadır:

"Sîzler kardeşlerinizin Kureyş olduğunu ileri sürdünüz Onların bir ilfi olduğunu

sizin de ilafınızın olmadığını."

el-Cevherî dedi ki: "Fılan kişi bu yer ile ülfet etti (ona ısındı, alıştı), eder" denilir. "Bir başkası ona alıştı" diye kullanılır. Yine aynı şekilde "O yere alıştım, alışırım" denilir. Aynı şekilde; şekii de (aynı anlamda) kullanılır. Buna göre mazide "ef'ale ve fe'âle" şekilleri aynı olmaktadır.

İkrime ise, emir olmak üzere "lam" harfî üstün olarak: "Alışsın, güvenlik ve esenlik bulsun" diye okumuştur. İbn Mesud'un mushafında ân böyledir. Emir "lam"ının fethalı okunuşu ise, İbn Mücahid ve başkalarının naklettiği bir söyleyiştir. İkrime: güvenlik ve esenliği için" şeklinde okuyanları ayıplardı. Mekkel il erden birisi de; diye okumuş ve Ebu Talibin kardeşi Ebu Leheb'e Rasûluilah (sav)'ı (ona iyi bakmasını, gözetme-sini) tavsiye ederken söylediği şu beyitleri tanık göstermiştir.

"Sakın onu büyük bir musibete hayatta kaldığın sürece terketmeyesin!

Sen afif ve imdada koşan bir kişi ol!

Haşimiler topluluğunu saldırılara karşı koru!

Çünkü onların insanlar arasındaki ilafları (emanları) en hayırlı ilaftır."

Kureyşlilere, en-Nadr b. Kinane b. Huzeyme h. Müdrike b. İlyas b. Mu-dar «oyundan gelenlerdir. Buna göre -Kinane ve ondan sonrakilerin soyundan gelenler bir tarafa- sadece en-Nadr soyundan gelenler Kureyşlidir. Ku-reyş'e nisbet bazan ' Kureyşi" şeklinde de yapılır, kıyasa göre de böyle olması gerekir. Şair de şöyle demiştir:

"Üzerinde heybet bulunan her bir Kureyşli ile..."

Eğer "Kurcyş" ile belli sakimleri kastedecek olursak, bu kelime inun-«arif gelir. Eğer onunla kabileyi kastederseniz gayr-ı munsarîf olur. Şair şöyle demiştir:

"Zor işlerde o Kureyş'e el verdi ve ona önderlik etti."

Kazanç elde etmek" demektir. " Toplandılar, bir araya geldiler" anlamındadır. Daha önceden Kureyşliler, Haremin dışında dağınık idiler. Kusay b. Kilâb, I iarem'de onları toplayıp biraraya getirdi ve orayım kendileri için mesken edindiler. Şair şöyle demiştir:

"Bizim babamız Kusay'dır, o mücemmi' (biraraya getirip toplayan)

diye çağırılırdı Onunla Allah, Fihirli kabileleri toplayıp biraraya getirdi."

Kureyşlilerin Fihir b. Malik b. en-Nadr'ın soyundan gelenler, olduğu da söylenmiştir. Buna göre Fihir'in soyundan gelmeyen herkes, Kureyşli değildir. Ancak birinci görüş daha sahih ve daha sağlamdır. Peygamber (sav) dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bizler en-Nadr b. Kinane'nin çocuklarıyız. O ba-kîmdan biz ne annemizi itham ederiz, ne de kendimizi babamızdan başkasına nisbet ederiz." [2]

Vaile b. el-Eska' da şöyle demiştir: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Şüphesiz Allah, İsmailoğullarından Kinane'yi seçti. Kinaneoğullarından Kureyş'i seçti. Kureyş'den Haşimoğullarını seçti. Beni de Haşimoğulları arasından seçti." Bu sahih ve sabit bir hadistir. Bunu Buhârî, Müslim ve başkaları rivayet etmişti r.[\[3\]](#) Onlara niçin Kureyş adı verildiği hususunda ise bir kaç görüş vardır.

1- Bu görüşe göre onlar, daha önceleri dağınık iken bir araya gelip toplandıklarından dolayı bu adı almışlardır. Tekarruş: Bir araya gelip toplanmak ve kaynaşmak demektir. Ebu Cilde el-Yeşkuri dedi ki:

"Onlar öyle kardeşler ki aleyhimize olarak günahları toplayıp biraraya getirdiler, Hem eski dönemlerinden beri, hem de yeni zamanlarında."

2- Kureyşliler, kendi kazançlarından yiyen tüccar kimseler oldukları için bu ismi almışlardır. Çünkü "tekarruş" kazanmak, kazanç elde etmek demektir. Kazanıp, mat toplayıp biraraya getiren kimsenin bu durumunu anlatmak üzere: "Kazanıp mal topladı, kazanıp toplar" denilir. el-Fer-râ dedi ki: İşte "Kureyş"e bu manadan hareketle bu isim verilmiştir.

3- Kureyşliler; hacılar arasında bulunan ihtiyaç sahiplerini araştırırlar, onun ihtiyacını karşılar, giderirlerdi. 'Kars" de araştırmak, teftiş etmek demektir. Şair şöyle demiştir:

"Ey kötü halimize sevinen ve bizim durumumuzu araştırıp teftiş eden! Amrin ne îdinde; acaba bunun kalıcı kılma özelliği var mıdır?"

4- Rivayet edildiğine göre, Muaviye, İbn Abbas'a: Kureyş'e niçin Kureyş. adı verilmiş, diye sormuş, şu cevabı vermiş: Denizde en güçlü hayvanlardan birisi olup, adına el-Kırş (köpekbalığı) denilen bir hayvandan ötürü bu isim verilmiştir. Bu hayvan başkalarını yer kendisini kimse yiyemez. Başka hayvanların üstüne çıkar, kimse onun üstüne çıkamaz, deyip Tubbain şu beyitlerini nakletmiştir:

"Kureyş (köpek balığı demek olan "kırş"ın küçültme iami) denizde yaşıyandır

İşte onun adı ile Kureyş'e Kureyş denilmiştir

Zayıfı da, semizi de yer o, ve asla terketmes

Orada iki kanatlıya hiçbir tüy bırakmaz.

İşte ülkeler arasında Kureyş kabilesi de böyledir

Onlar, ülkeyi hızlı bir şekilde yer bitirirler

Ahir zamanda onların bir peygamberi olacaktır

Aralarından öldürülenler, yaralananlar çoğalacaktır." [\[4\]](#)

2. Kış ve yaz yolculuklarında, kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğu için.

Mücahit! ve Huneyd "ye"siz ve "lam" harfî sakın olarak: " Güvenlikleri için" diye okumuşlardı. İbn Kesir'den de buna yakın bir rivayet nakledilmiştir. Aynı şekilde Esmâ'nın rivayet ettiğine göre o Rasûtullah (sav)'ı: ' Güvenlikleri için" diye okuduğunu işitmiştir. İbn Abbas'lan ve bankalarından da bu şekilde rivayet edilmiştir.

Ebu Cafer ile Şamlılardan el-Velid ve Ebu Hayve "ye' siz olarak ve belli belirsiz bir hemze ile şeklinde okumuşlardır.

Ebu Bekr'in rivayetine göre Asım ise birincisi hemzdi, ikincisi sakın olmak üzere iki hemzeli; diye okumuştur. Ancak her iki kelimede di: iki hemze ile okumak şaz bir okuyuştur.

Diğerleri ise, medli ve hemzeli olarak; diye okumuşlardır. Tercih olunan okuyuş şekli de budur. Bu lafız burada açıklamak için birinci "îlâf(gü-venlik ve esenlik)"den bedeldir. Bu, ülfel edecek hale getirilenin durumunu anlatan; "Ülfet etti" fiilinin mastarıdır. ;O bizzat ülfet elli" demektir. da mastardır. Daha önce kıraatte açıklandığı üzere. Onların alışageldikleri ve güvenlik içinde yaptıkları yaz ve kış yolculukları... demektir.

İbn Ebi Necîh, Mücahid'den yüce Allah'ın: "Yaz ve kış yolculuklarında kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğu için" buyruğu hakkında şöyle demiştir: Allah'ın Kureyg'e verdiği bir lütuf olarak ne kış, ne yaz yolculuğu onlara zor gelmezdi.

el-Herevi ve başkaları şöyle demiştir: Bu îlâf'ın sahipleri dört kardeştir. Bunlar Abd-i Menafın oğulları Haşim, Abdu Şems, el-Muttalib ve Nevfel'di. Haşim, Şam kralı ile ülfet (güvenlik ve eman) sağlamıştı. Yani Şam'a yaptığı ticarete emniyet altında olmasını sağlayacak şekilde ondan bir ahi d ve güvence almıştı. Kardeşi Abdu Şems, Habeşistan ile el-Mullalib, Yemen ile Nev-fel, Faris ile bu güvenliği anlaşılarak sağlamıştı. "Himaye altına alır" demektir. İşte bu dört kardeşe ("himaye alanlar" anlamında): "el-mucirun" diye ad verilirdi. İşte Kureyş tacilleri de bu kardeşlerin aldıkları güvenlik taahhüdü sayesinde bu bölgelere gider gelirler ve kimse onlara ilişmezdi.

el-Ezherî dedi ki: İlâf; Himaye ve emane (koruma ve güvenlik altına almaya) benzer. Yük taşıyan develere (ve ticaretlerine) eman vermeyi anlatmak üzere: "Eman ve güvenlik verdi, verir" denilir. (el-Ezheri devamla) dedi ki: (Buyruğun) tevili şöyledir: Küreydiler Haremde yaşıyorlardı. Onların ekinleri de yoktu, hayvancılık yapma imkanları da yoktu. Yaz ve kış mevsimlerinde güvenlik içerisinde ticaret yapıyorlardı. İnsanlar ise onların etraflarından kapılıp götürülüyorlardı. Onlar herhangi bir taarruz ile

karşılaştıklarında: Bizler Allah'ın Hareminin sakınlarıyız derler. O bakımda^

insaniar onlara ilişmezdi.

Ebu'l-Huseyn Ahmed b, Faris b. Zekeriya, Tefsir'inde şunu zikretmektedir: Bize Said b. Muhammed, Bekr b. Sehl ed-Dimyati'den, İbn Abbas'a kadar ulaşan kendi senediyle yüce Allah'ın: "Kureyş'in güvenlik ve esenliği İçin" buyruğu hakkında şunları söyledi: Yani yaz ve kış yolculuklarında onların güvenlik ve esenlikleri için. Şöyle ki; Kureyşlilerden herhangi birisine bir açlık isabet edecek olursa, o ve aile ferdleri belli bir yere giderler, kendileri için bir çadır kurarlar ve orada ölürlerdiler. Nihayet Amr b. Abdi Menaf geldi. Kendi döneminde efendi ve lider birisi idi. Esed diye bilinen bir oğlu vardı. Mahzumoğullarından da onun akranı olan birisi vardı. Esed o kişiyi sever, onunla oyun oynardı. Ona: Yarın bizler "afed" edeceğiz dedi. İbn Faris dedi ki: Bu, bu haberde yer alan bir lafız olup (son harfi) "dal" ile mi yoksa re ile mi bilemiyorum. Eğer re ile olursa muhtemelen toprak anlamına gelen "el-afer"den gelmektedir. Eğer dal ise hangi anlama geldiğini bilemiyorum.^[5] Zannedirim bunun anlatmak istediği, onların sözü edilen çadıra gidişleri ve biribiri arkasında ölümleridir.

(İbn Abbas devamla) dedi ki; Esed, annesinin yanına ağlayarak girdi ve akranının kendisine neler söylediklerini nakletti, Esed'in annesi o aileye yağ ve un gönderdi. Onunla birkaç gün daha yaşadılar. Arkasından yine arkadaşı yanına gelerek: Biz yarın toprağa gidiyoruz (afed ediyoruz) dedi. Yine Esed babasının yanına ağlayarak girdi ve ona arkadaşının durumunu haber verdi.

Bu hal Amr b. Abdi Menaf'a ağır geldi. Kureyşliler arasında kalkıp bir hutbe inid etti. Onun emirlerine itaat ediyorlardı. Şöyle dedi: Sizler öyle bir çığır açtınız ki, bunun sonucunda sizler azalıyorsunuz, diğer Araplar çoğalıyor. Sizler zelil okırken Araplar güçleniyor. Halbuki sizler aziz ve celil olan Allah'ın Hareminin halkısiniz. Ademoğullarının en şerefliilerisiniz. Sair insanlar size tabidir. Fakat sizin bu i'tifadımız (tenhaya çıkıp ölümü beklemeniz) neredeyse sizi bitirecek.

Bunun üzerine: Biz sana uyarız dediler. O da şöyle dedi; Şu adamdan -Esed'in arkadaşının babasını kastediyor- işe başlayın. Onu i'tifada çıkmak ihtiyacından kurtarın! Dediğini yaptılar.

Sonra o da develer boğazladı, koçları, keçileri kesti. Arkasından tirit yaptı, insanlara yemek yedirdi. O bakımdan ona Haşini denildi, bu beyiti şair onun hakkında söylemiştir:

"O Amr ki, kavmine tirit hazırladı

Mekkeliler ise kıtlık içerisinde ve (açlıktan) zayıf düşmüşlerdi."

Daha sonra, herbîr baba soyundan gelenleri kışın Yemen'e, yazın da Şam'a ticaret maksadı ile iki ayrı yolculuk yapmak üzere bir araya getirdi. Zengin

kazandığını fakir ite paylaştırdı. Nihayet onların fakirleri de zenginleri gibi öldü, Onlar bu hal üzere iken İslâm geldi. Araplar arasında Kureyşlilerden malı daha çok ve daha güçlü aynı babadan gelmiş başka kimseler yoktu. İşte şairlerinin şu beyiti bunu dile getirmektedir:

"Onlar, fakirlerini zenginlerine katıp karıştıranlardır Ta ki fakirleri muhtaç olmayan kimse gibi olana kadar."

Yüce Allah, Rasûlü Muhammed (sav)'ı peygamber olarak gönderinceye kadar onlar bu hal üzere devam ettiler. Yüce Allah da şöyle buyurdu: "Artık onlar bu beytin Rabbine ibadet etsinler. O ki kendilerini" (3. âyet) Ha-şim'in yaptıkları sayesinde "açlıktan doyuran" ve arablar çoğalırken kendilerinin azalmaları "korkusundan kendilerine güvenlik verendir." (4. âyet)

Yüce Allah'ın: "Kış ve yaz yolculuklarında" buyruğundaki: "Yolculuk" lafzı, mastar sebebiyle nasbedilmiştir ki; "Yolculuk yapmaları" anlamındadır. Yahutta "kendilerini güvenlik ve esenliğe kavuşturduğu için" buyruğunun onda amel etmesi sonucu ya da zarf olarak nasbedilmiştir. Eğer "Onlar biri yaz, biri kış olmak üzere iki yolculuktur" anlamında ref konumunda kabul edilirse de caiz olur. Ancak birincisi daha uygundur.

"Yolculuk"; Yolculuk yapmak" demektir.

Bu iki yolculuktan birisi kışın Yemen'e yapılırdı. Çünkü orası sıcak bir ülkedir. Diğeri ise yazın Şam'a yapılırdı. Çünkü orası soğuk bir ülkedir.

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmiştir: Sıcak olduğu için kışı Mekke'de geçirirlerdi. Havası dolayısıyla yazı da Taif'de geçirirlerdi. Kış soğuğunun etkisini üzerlerinden giderecek sıcak bir yerlerinin, diğer taraftan yazın sıcaklığının etkisini üzerlerinden giderecek soğuk bir bölgelerinin bulunması, o kavmin üzerindeki en üstün ve değerli nimetlerdendir. İşte yüce Allah, onlara bu nimeti hatırlatmaktadır. Şair şöyle demiştir:

"Bir nimet olarak kışı geçirir Mekke'de Yazlığı ise Taiftedir." [6]

Burada dört konunun, dört ayrı başlık halinde ele alınması gerekmektedir:

1- Kur'ân Okurken Vakıf (Durak) Yapmak:

Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî ile diğer âlimlerin tercihi göre yüce Allah'ın: "Güvenlik ve esenliği için"O- âyet) (anlamındaki) buyruğu, kendisinden önceki buyruklara taalluk etmektedir. Bu buyruğun kendisinden sonraki bir buyruğa taalluku ise caiz değildir. Ondan sonra gelen buyruk: "Artık onlar bu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler" (3. âyet) buyruğudur. (İbnu'l-Arabî) dedi ki: Bu buyrukla ilişki yeni bir ifade ve yeni bir açıklama ile kesilip "Bismillahir-

rahmanirrahim" satırı yazılmakla birlikte, bundan önceki sûreye taalluk ettiği sabit olduğuna göre; kıraat esnasında Kur'ân ukuyanların, ifade tamam olmadan önce vakıf yapmalarının caiz olduğu da açıkça ortaya çıkmaktadır. Kıraat alimlerinin rivayet ettikleri vakıflar, şer'an Peygamber (sav)'dan rivayet edilmiş değildir. Onlar bu yolla öğrencilere manaları öğretmek istemişlerdir. Öğrenciler bu manaları öğrendikten sonra artık diledikleri yerde vakıf yaparlar. Nefesin kesildiği yerde vakıf yapılabileceği hususunda ise görüş ayrılığı yoktur. Böyle bir durum ile karşı karşıya kalınacak olursa, daha öncesini tekrar okumaya gerek yoktur. Ancak nefesin yetersizliği dolayısıyla durulan yerden tekrar okumaya başlanılır. Bu hususla benim görüşüm budur. Onların söylediklerine herhangi bir şekilde delil bulunmamaktadır. Ancak ben onların dediklerinin dışına çıkmayı hoş karşılamadığım için mananın tamam okluğu yerde vakıf yapmayı esas kabul ederim.

Derim ki: Bu görüşün doğruluğunun delillerinden birisi de Peygamber (sav)'ın; "Elhamdu lillahi Rabbi'l-alemtın" deyip, vakıf yapması sonra "er-rah-mani'r-rahim" dedikten sonra tekrar vakıf yapmasıdır, tiu daim önceden bu kitabın mukaddimesinde (Mukaddime, yüce Allah'ın kitabının okunuş keyfiyeti... başlığında) geçmiş bulunmaktadır.

Müslümanlar, yüce Allah'ın: "Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi" buyruğunun nihayetinde vakıf yapmanın çirkin olmadığını ittifakla kabul etmişlerdir. Bu (Fil) sûre birinci rekatte okunup ondan sonraki -sûre (Kureyş sûresi)de İkinci rekatte okunabildiği ne göre ve arada kıraat kesilmekle beraber nafhazın bir takım rükünleri de eda edildiğine göre, burada vakıf yapmanın çirkin olduğu nasıl söylenebilir? İlim adamları arasında bunu hoş görmeyen hiçbir kimse yoktur. Bunun tek bir gerekçesi sadece yüce Allah'ın: "Sonunda onları yenmiş ekin yaprağı gibi yapıverdi" buyruğunun bir âyel sonu olmasıdır. Buna göre, kıyas yapılacak olursa ifade ister tamam olsun ve maksad sona ersin, ister olmasın ve maksad sona ermesin âyetlerin sonlarında vakıf yapmak uygun olmayan bir şey olarak görülmemelidir.

Aynı şekilde fasılalar (âyetlerin sonlarındaki harfler) muntazam olan ilâhi kelâmın süsü ve ziynetidir. Eğer bu fasılalar olmasa bu muntazam kelam ile nesir arasında da bir fark görülmezdi. Muntazam ifadelerin daha güzel olduğu da açıktır. Böylelikle fasılaların muntazam sözlerin güzelliklerinden olduğu da sabit olmaktadır. Buna göre fasılalar üzerinde vakıf yapmak sureliyle Kur'ân'ın fasılalarını açığa çıkartan bir kim.se Kur'ân'ın güzelliklerini de açığa çıkarmış olur. Ayet sonlarında vakıf yapmayı terketmek, bu güzellikleri örter ve nesri bu muntazam söze benzetmiş olur. Bu ise okunan lafzın hakkını ihlal etmektir. [7]

2- Yaz ve Kış Zamanları ile Bunlara Dair Bazı Hükümler:

Mâlik dedi ki: Kış, senenin yarısı, yaz da senenin öbür yarısıdır. Ben Ra-bia b. Abdurrahman (Rabiatu'r-Re'y) ile onunla birlikte olanların sanklarını Süreyya yıldızı çıkıncaya kadar çıkarmadıklarını görüp duydum. Bu ise Biş-nesa [8] ayının ondokuzuncu günüdür. Rumların yahut Farısların hesabi arına göre yirmibeşinci güne rast gelir.

Süreyya yıldızının doğması ile zekât toplayıcılarının bu maksatla (zekât toplayacakları yerlere) çıkmaları insanların davalarıyla su kenarlarına gitmeleri zamanını kastetmiştir. Süreyya yıldızının doğuşu yazın başlangıcı ve kışın sonudur.

Bu, bu hususta onun arkadaşlarının kendisinden herhangi bir ayrılıkları söz konusu olmaksızın rivayet ettikleri bir husustur. Sadece Eşheb ondan şunu rivayet etmiştir: (İkizler burcunu teşkil eden yıldızlardan) üç parlak yıldız olan ".ei-Hak'a" kaybolduğu takdirde, gece kısaltmaya başlar. Süreyya yıldızının doğuşu yazın başı kabul edildiğine göre, bu yıldızın mutlak olarak senede yazın bitişinden sonra altı ay, kışın da altı ay olması gerekir.

Muhammed b. Abdu'l-Hakem'e kış girene kadar bir kişiyle konuşmamak üzere yemin eden bir kimse hakkında sorulan soruya şu cevabı vermiştir; Ha-tur ayından onyedı gün geçmedikçe onunla konuşamaz, Şayet yaz girene kadar diyecek olursa bu sefer Bişnes'den onyedı gün geçmedikçe onunla konuşamaz.

el-Kurazi dedi ki: Bunun Muhammed'den Bişnes ayı hakkında böyle dediğini zikretmek bir yanılmadır. Bişnes'ten geçmesi gereken gün sayısı on-dokuzdur. Çünkü herbir konak için onüç gün hesabı ile konakları hesap edecek olursak, Hâtûr'den itibaren ondokuz günün menzillerinin ancak Bişnes'den ondokuz gün girmesi ile tamamlanabileceği anlaşılır. Doğrusunu en iyi biten Allah'tır. [9]

3- Mevsimlerin İsimleri:

Bazıları şöyle demiştir: Zaman dört bölümdür: Kış, bahar, yaz ve sonbahar. Diğer bazıları da şöyle demiştir: Kış, yaz, aşın sıcak ve sonbahar. Ancak Malik'in söylediği daha sahihtir. Çünkü Allah, (bu sürede) zamanı iki kısma ayırmış, bunlara üçüncü bir kısım ilave etmemiştir. [10]

4- Yazlık ve Kışlık Edinmenin Hükümü:

Yüce Allah, Kureyş'in -önceden geçtiği üzere- yaz ve kış olmak üzere iki yolculuklarını bir lütuf olarak onlara hatırlatması, kişinin bu iki zamanda iki yer arasında gidip gelmesinin (yaz ve kış ayrı yerlerde kalmasının) caiz olduğuna delildir.

Bunlardan birisinin hali herbir zamanda diğerinden daha iyidir. Mesela, yazın denize yakın yerlerde oturur, kışın ise kible tarafında kalır.

Ayrıca serinlemek için evlerde gerekli pencerelerin açılması ve keten türü elbiseler edinmenin, ısınmak için ise kürk ve kalın elbiseler giyinmenin caiz olduğunu da göstermektedir. [\[11\]](#)

3- Artık onlar, bu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler.

Yaz ve kış yolculuklarında onlara güvenlik ve esenlik verdiği için yüce Alladı onlara kendisine jbailet etmelerini ve kendisini levhid etmelerini emretmektedir. (Âyetin) başına "fe" harfinin gelişi, ifadelerde şart anlamı bulunduğundan dolaydır. Çünkü anlam şöyledir: Madem öyle (bunca nimetler için ibadet etmiyorlar), artık hiç olmazsa onlara güvenlik ve esenlik verdiği için ibadet etsinler, demektir. Bu da şu anlama binaendir: Yüce Allah'ın onların üzerindeki nimetleri sayısızdır. Şayet diğer nimetleri sebebiyle O'na ibadet etmiyorlarsa o halde, apaçık bir nimet olan bu bir nimeı dolayısıyla O'na ibadet etsinler.

"Beyt"; Ka'bedir. Yüce Allah'ın kendisini bu Beyt'in Rabbi olarak tanıtmada iki vecih sözkonusudur. birincisine göre, onların başka birtakım putları vardı. Yüce Allah, böylece kendisini o putlardan ayırdetmiş olmaktadır.

İkincisi, onlar bu Beyt sayesinde diğer Araplardan üstün ve şerefli kılınmışlardı. Yüce Allah, nimetini hatırlatmak üzere onlara bunu zikretmiş olmaktadır.

"Artık onlar, bu Beyt'in Rabbine ibadet etsinler" buyruğu söyle <ie açıklanmıştır: Onlar iki yolculuğa alışıp güvenlik duydukları gibi, Kabe'nin Rabbine ibadete de alışsınlar.

İkrime dedi ki: Kureyşliler (Suriye topraklarındaki) Busra'ya bir yolculuk ve Yemen'e de bir yolculuk yapmaya alışagelmışlerdi. Onlara: "Artık onlar bu Beyt'in Rabbine İbadet etsinler." Yani Mekke'de ikamet ikamet etsinler, denildi.

Kış yolculuğu Yemen'e, yaz yolculuğu da Şam'a yapılırdı. [\[12\]](#)

4. O ki, kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik verendir.

"O ki, kendilerini açlıktan" sonra "doyuran ve korkudan kendilerine güvenlik

verendir."

İbn Abbas dedi ki: Bu İbrahim (a.s)'ın duası sayesinde olmuştu. O şöyle dua etmişti: "Rabbim, burayı emin bir belde kıl! Halkından ... iman edenleri mahsullerle mihlandır." (el-Bakara, 2/126)

İbn Zeyd dedi ki: Araplar birbirlerine baskın ve talan yaparlardı. Biri diğerini esir alırdı. Haremin konumu dolayısıyla Kuveyşliler bunlardan yana emniyet içindeydi. İbn Zeyd daha sonra: "Biz onları... herşeyin mahsullerinin toplandığı güven dolu bir Harem'de yerleştirmedik mi?" (el-Kasas, 28/51) âyetini okudu.

Şöyle de açıklanmıştır: Yaz ve kış yolculuk yapmak, onlara ağır gelmeye başladı. Yüce Allah, Habeşi ilerin kalblerine onlara gemilerde yiyecek götürme isteğini yerleştirdi. Onlar da oraya yiyecek göturdüler. Küreydiler onlardan korktu. Kendileriyle savaşmak üzere geldiklerini zanneui. Gerekli tedbirlerini alarak karşılarına çıktılar. Kendilerine yiyecek getirdiklerini ve gıdalarla imdatlarına yetiştiklerini gördüler. Bunun üzerine Mekkeliler, deve ve eşekleriyle Cidde'ye çıkıyorlar, iki gecelik mesafeden yiyeceklerini alıp geliyorlardı.

Bu "ycdirmie"nin şu olduğu da söylenmiştir: Onlar Peygamber (sav)'ı yalanlayınca kendilerine beddua ederek şöyle dedi: 'Allah'ım bu yıllan sen onların Ü2erine Yusuf'un kıtlık yıllan gibi kıl."[\[13\]](#)Bunun üzerine kıtlık ağır bir şekilde bastırdı. Ey Muhammedi Bizini için Allah'a dua et. Şüphesiz biz iman edeceğiz dediler. Peygamber dua edince Yemen topraklarından Teba-le ve Cüreş denilen yerlerde ekinler bitti. Onlar da Mekke'ye yiyecek getirdiler. Böylelikle Mekkeliler bolluğa kavuştular.

ecl-Dahhak. er-Rabî', Şerik ve Süfyan şöyle demiştir: "Korkudan" yani cüzam korkusundan "kendilerine güvenlik verendir." Kendi beldelerinde cüzam onlara isabet etmez.

el-Ameş dedi ki: "Korkudan" beraberlerinde Fil bulunan Habeşlilerin korkusundan "kendilerine güvenlik verendir."

Ali Cr.a) da şöyle demiştir; Hilafetin kendilerinden başkaları arasında bulunmasından yana, içine düşecekleri korkudan yana kendilerine güvenlik verendir.

Şöyle de açıklanmıştır: Krallardan güvenlik içerisinde seyahat etmek için gerekli izin ve teminatları almaları hususunda Allah onlara kafi gelmiştir (yardımcı olmuştur). Doğrusunu en iyi hilen Allah'tır. Lafız umumidir. (Bütün bu anlamları kapsamına alır). [\[14\]](#)

(Kureyş Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun).

-
- [1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/369.
- [2] Huhârî, et-Tarihu'l-Kebir, VII, 274; Taberî, Câmiu'l-Beyân, XV, H6; Ahmet! h. Amr e*-Şeybanî, el-Ahâd oe'l-Mesâni, II, 165, 166; Taherânî, Sağır, I, 144, Kebîr, il, 2H(S. VII, 274; İbn Ahdi'l-Berr, el-îstîâb, I, 277; Heysemî, Meenia', 3, 195, VIII, 218
- [3] İbn Hibban, Sahih, XIV, 242; TirmUi, V, 5H3; Müsned, [V, 107.
- [4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/369-374.
- [5] Ayn-fa-dâr kökünden gelen bu kelimeyi İbn Fâri.s, Mücmelu'l-Luğa, Makayisu'l-Lu-ğa m el I sözlüklerinde zikreimemiştir. Bu kökten gderi itifad (afed etmek): Kişinin k;ı-pısıuu üzerine kapatarak, açlığından ölene kadar kimseden l~>ir şey dilenmemesi demektir. (Fırızabadi, Kamus, 382; İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, 111,
- [6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/374-378.
- [7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/378-379.
- [8] Hişnes fliişnis), ayı İslâm'chn ftnoe Mısırlıların kullandıkları takvimin beşinci ayıttır. Biraz sonra sözkonusu edilerek "Hâtûr" ay'ı ela aynı uıkvimin onbirind ayıdır. (Mıham-med Mahnnıcı Hattah es-SüKkî, el-Menhelu'l-Azbi'l-Mevrûd, III, 302.
- [9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/379-380.
- [10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/380.
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/380.
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/381.
- [13] Buharı, I, 277, 341, V, 2290, 234H, VI, 2546; Ebu Davud, 11, 68; Nesai, II, 201; İbn Ma-ce, I, 394; Miisned, 11, 239.
- [14] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/382-383.

MAUN SURESİ

1- Dini Yalanlayıp, Yetime Kötü Davrananlar:

2- Yoksulu Doyurmaya Teşvik:

3- Namaza Gereken Dikkati Göstermek;

4- Namaz ve Riyakârlık:

5- Farz Olan Salih Amellerin Açığa Vurulmasıyla Riyakârlık Söz konusu Olmaz:

6 Yardımlaşmaya Engel Olanlar:

MAUN SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

Atâ ve Câbir'in görüşüne göre Mekke'de inmiştir.

İbn Abbas'ın iki görüşünden birisine göre Mekke'de, diğer görüşüne göre ise Medine'de inmiştir. Katade ve diğerlerinin görüşü de budur.

Yedi âyettir. [1]

1. Dini yalanlayanı gördün mü?
2. İşte o, yetimi şiddet ve sitemle itendir.
3. Yoksulu doyurmaya teşvik etmeyendir.
4. İşte (böyle) namaz kılanların vay haline ki,
- 5- Onlar namazlarından gaflet içindedirler.
6. Onlar hem riyakârlık yapanların ta kendileridir.
7. Hem mâûnu da engellerler.

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı altı başlık halinde sunacağız:

1- Dini Yalanlayıp, Yetime Kötü Davrananlar:

"Dini" yani amellerin karşılığının görülmesini ve âhirette hesaba çekilmeyi "yalanlayanı gördün mü?" Buna dair açıklamalar daha önceden el-Fati-ha Sûresi'nde geçmiş bulunmaktadır.

"Gördün mü?" hıfzında ikinci hemze sabittir. Zira bunun yerine; denilemez.

Fakat soru hemzesi teshil [2] ile okunmuştur. Bunu ez-Zeo câc zikretmektedir.

' İfadede hazfedilmiş lafızlar vardır, anlam şöyledir: Dini yalanlayanı gördün mü? O (böyle yapmakla) isabet mi ediyor, yoksa hata mı ediyor?

Bu buyruğun kimin hakkında indiği hususunda görüş ayrılığı vardır. Ebu Salih'in, İbn Abbas'tan naklettiğine göre o şöyle demiştir: Sûre el-A.s b. Vâ-il es-Sehmî hakkında inmiştir, el-Kelbi ve Mukatil de böyle demiştir.

ed-Dahhak'ın rivayetine göre (İbn Abbas) şöyle demiştir: Sûre münafıklardan fîr kişi hakkında inmiştir.

cs-Süddi dedi ki: el-Velid b. d-Muğire hakkında inmiştir. Ebu Cehil hakkında indiği de söylenmiştir.

ed-Dahhâk: Amr b. Aİ2 hakkında inmiştir, demiştir.

İbn Cüreyc: Ebu Süfyan hakkında inmiştir. O her hafta bir deve boğazlardı. Bir yetim ondan bir şeyler istedi, asasıyla ona vurdu. Bunun üzerine yüce Allah bu sûreyi indirdi.

" Şiddet ve sitemle İten"; ilen ve kakan demektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Cehennem ateşine doğru şiddetle sürülecekleri gün" (el-Tur, 52/13) Bu lafza dair açıklamalar daha önceden (el-Tur, 52/13. tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

ed-Dahhâk, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: "İşte o, yetimi şiddet ve sitemle itendir." Yani hakettiğini ona vermeyerek itendir. Katade: Ona kahredip, zulmedendir, diye açıklamıştır. Anlamlar birbirine yakındır. Daha önce en-Nisa Sûresi'nde (4/7, âyet, 1. başlıkta) Arapların (İslâm'dan önce) kadınlara ve küçük çocuklara miras hakkı tanımadıklarını ve malın ancak ok ve mızrak kullanan, kılıç sallayan kimselere verilebileceğini söyledikleri geçmiş bulunmaktadır. Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Her kim ihtiyaçtan kurtuluncaya kadar müslümanlardan bir yetimi

(baktığı çocuklarının arasına) katarsa, o kimseye cennet vacib okır.'[\[3\]](#)' Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden bir kaç, yerde (mesela, el-Bakara, 2/3 âyet, 5. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır, [\[4\]](#)

2- Yoksulu Doyurmaya Teşvik:

"Yoksulu doyurmaya teşvik etmeyendir." Yani cimriliğinden, amellerin karşılığının görülmesini (cezayı) yalanladığından ötürü bu işi emretmez. Byı el-Hâkka Sûresinde yer alan yüce Allah'ın: "Yoksulu yedirmeye de teşvik etmezdi. "(el-Hâkka, 69/34) buyruğunu andırmaktadır. Buna dair açıklamalar da daha önceden (sözü gecen âyetin tefsirinde) geçmiş bulunmaktadır.

Bu husustaki yergi, gücü yetişemediği için bunu terkeden kimseleri de kapsayacak şekilde umumi değildir. Ancak onlar bir taraftan cimrilik ediyorlar, diğer taraftan kendileri için mazeret bulmaya kalkışıyor ve: "Allah dilese idi kendilerini yedirebileceği kimseleri mi yedirelim?" (Yasin, iti/Al) diyorlardı. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime, boyleleri hakkında nazil oldu ve onlar bu tutumları dolayısıyla yerildiler. Buna göre ifadenin anlamı şöyle olur: Onlar güç yetirdikleri vakit, bu işi (yoksulu yedirme işini) yapmazlar, güçleri yetmeyecek otursa da bu işi teşvik etmezler. [\[5\]](#)

3- Namaza Gereken Dikkati Göstermek;

"İşte (böyle) namaz kılanların vay haline!" Yani onlar için bir azab vardır. Buna ("veyl; vay haline" lafzına) dair açıklamalar daha önce birkaç yerde (mesela, ei-Bakara, 2/79. âyet, 1. başlıkla) geçmiş bulunmaktadır.

"Onlar namazlarından gaflet içindedirler." ed-Dahhâk, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Bu namaz kıldığı vakit sevab alacağını ümit etmeyen, terketmesi halinde de bundan ötürü cezalandırılmaktan korkmayan kimsedir. Yine ondan gelen rivayete göre bunlar, namazları vakitlerinden sonraya bırakıp geciktirenlerdir. el-Muğire de İbrahim'den böylece rivayet etmiştir, ü şöyle demiştir: Onlar (namaz) vakti(ni kaçırarak) kaybetmek suretiyle gaflet içerisinde olanlardır.

Ebu'l-Aliye'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Namazı kendine mahsus vakitlerinde kılmazlar. Rükû' ve sücudlarını tam yapmazlar.

Derim ki: Buna daha önce Meryem (selam ona) Sûresi'nde (19/59-63- âyetler, 1 ve 2. başlıkta) geçtiği üzere yüce Allah'ın: "Bunlardan sonra ise nail mazi terkeden, arzularına uyan bir kavim geldi." (Meryem, 19/59) buyruğu da buna delildir.

Yine İbrahim'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Burada sözü edilen kişi, secde ettiği vakit sağına soluna bakacak şekilde başını kaldıran kimsedir.

Kutrub dedi ki: Bu, namazında Kur'ân okumayan, Allah'ı zikretmeyen kişidir.

Abdullah (b. Mesud)'un kıraatinde: " Onlar na-' mazlarında (gaflet'içinde) oyalanırlar" şeklindedir.

Sa'd b. Ebi Vakkas dedi ki: Peygamber (sav) yüce Allah'ın: "İşte (böyle) namaz kılanların vay haline ki! Onlar namazlarından gaflet içindedirler." buyruğu hakkında şöyle buyurdu; "Bunlar namazı -ona gerektiği gibi önem vermeyip ve ona aldırış etmediklerinden ötürü- vaktinden sonraya tehir edenlerdir. [6]

Yine İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bunlar gizli hallerde namazı terkeden fakat aleni olarak namazı kıldıkları görülen kimselerdir: "Namaza kalktıkları vakit de tembelce kalkarlar..." (en-Nisa, 4/142)

Bu buyruğun münafıklar hakkında indiğine delil yüce Allah'ın: "Onlar hem riyakarlık yapanların ta kendileridir" buyruğudur. İbn Vehb de Malik'ten böyle dediğini rivayet etmiştir.

İbn Abbas dedi ki: Şayet: "Namazlarında gaflet içindedirler" elemiş olsaydı o vakit bu buyruk, mü'minler hakkında olurdu.

Ata dedi ki: "Namazlarından" diye buyurup; "Namazlarında" diye buyurmayan Aliah'a hamdolsun.

ez-Zemahşerî dedi ki: Şayet: "Namazlarından" buyruğu ile "namazlarında" ifadesi arasında nasıl bir fark vardır, diye soracak olursanız cevabımız şudur: "...dan" ifadesi onların namazı terkedecek ve ona çok az aldırarak şekilde namazdan gaflet içerisinde olduklarını anıdır. Bu ise münafıkların işidir. Yahutta müslümanlar arasından fasık ve murdar kimselerin işidir,

"...da" ise; onlar namaz kılariken şeytan vesvesesi yahut içlerinden geçirdikleri bir düşünce sebebi ile bazan namazlarında gaflete düşerler, demektir. Bundan ise kurtulabilen bir müslüman hemen hemen yok gibidir, Rasû-lullah (sav)'ın da - başkası şöyle dursun- namazda yanıldığı olurdu. Bundan dolayı fukaha yazdıkları eserlerinde "sehv secdesi" bahsini de yazmışlardır.

İbnu'l-Arabi dedi ki: Çünkü (namazda) yanılmaktan kurtulmak imkansızdır. Rasûlullah (sav) da, ashab-i kiram da namazlarında yanılmışlardır. Namazında yanılmayan herkes, aslında namazı üzerinde iyice düşünmeyen, namazında okuduklarını akledip kavramayan, bütün derdi namazlardaki sayılan tesbit etmek olan bir kimsedir. Böyle bir kimse ise, kabukları yiyip, 02ü atan bir adama benzer. Peygamber (sav)'ın namazında yanılmasının tek sebebi ise, namazdan daha büyük hususlar hakkında düşünmesidir. Ancak, şeytanın kendisine hatırına hiç gelmeyecek şeyleri getirmesi şunları şunları hatırla demesi sonucunda vesveseleri etkisi altında kalan bir kimse, namazında yanılabilir ve sonunda kaç rekat kıldığını şaşırabilir. [7]

4- Namaz ve Riyakârlık:

"Onlar hem riyakârlık yapanların ta kendileridir." Yani böyle bir kimse takiiye (namaz kılmamaktan ötürü karşı karşıya kalacağı zorluklardan kurtulmak) için namaz kıldığı halde, Allah'a ilaat olsun diye namaz kıldığını gösterir. Fasık gibi. Bu kimse aslında namaz kılan birisidir, denilsin diye namaz kılmakla birlikte, İbadet olmak üzere namaz kıldığı izlenimini vermeye çalışır.

Riyakârlığın gerçek mahiyeti, ibadet yolu ile dünyalık elde etmek isteğidir. Bunun kökü de insanların kalblerinde yer edinmek arzusudur. Bunun ilk basamağı, kişinin din ve dünyada maksat ve gidişini güzelleştirmeye çalışmaktır. Aslında bu peygamberliğin cüzlerinden olmakla birlikte, riyakârca bu işi yapan kişi, böyle davranmakla mevki elde etmek ve öğünmek istemektedir.

İkincisi, dünyada zâhidlik görüntüsü kazanmak maksadı ile kısa ve kaba elbetsder giyinerek riyakarlık etmektir.

Üçüncüsü, dünya ehline kızdığını, işleyemediği hayır ve itaatler dolayısıyla üzüntülerini ve öğüt verme halini izhar etmek suretiyle sözlü riyakârlıkta

bulunmaktadır.

Dördüncüsü, namaz kılıp sadaka verdiğini göstermek yahutta insanlar görsün diye namazı güzelleştirmeye çalışmak suretiyle riyakârlık yapmaktır.

Buna dair açıklamalar uzun sürer. Bu (hususlar) onun (riyakârlığın) göstergesidir. Bu açıklamayı İbnu'l-Arabi yapmıştır.

Derim ki: Riya, hükümleri ve gerçek mahiyeti hakkında yeterli açıklamalar, bundan Önce en-Nisâ (4/36. âyet, 1. başlıkta), Hûd (11/15. âyet, 1. başlıkla) ve el-Kehf Sûresi (18/110. âyet) sonlarında geçmiş bulunmaktadır. [8]

5- Farz Olan Salih Amellerin Açığa Vurulmasıyla Riyakârlık Sözkonusu Olmaz:

Farz olması halinde, salih ameli açığa vurmakla kişi riyakarlık yapmış olmaz. Çünkü açıkça yapılmaları ve gizli saklı işlenmemeleri, farz amellerin haklarındandır. Çünkü Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın farz kıldığı hususlarda gizlilik saklılık olmaz." [9]

Çünkü bunlar İslimin alametleri ve dinin şiarlarıdır. Diğer taraftan bunları, terkeden bir kimse.yerilmeyi ve gazaba uğramayı hak eder. O halde bunları açıkça işlemekle zan altında kalmaktan uzak durmak icab eder. Eğer işlenen amel nafîle ise, o vakit bunun gizlenmesi gerekir. Zira bir kimse nafîle ameli terkettiğinden dolayı kınanmaz, bundan dolayı da zan altında tutulmaz. Eğer kendisine uyulsun maksadı İle bu nafîle ameli açıkça işleyecek olursa, bu güzel bir iş olur. Çünkü riyakarlık ancak amelini açıktan işlemekle, başkalarının görmesi ve böylelikle salih bir kimse olmakla ondan Övgüyle süzedilmek maksadının güdülmesi halinde sözkonusudur.

Birilerinden rivayet edildiğine göre; o mescidde şükür secdesine kapanıp o secdeyi uzatan bir kimse görmüş. Ona: Eğer sen bu işi evinde yapmış olsaydın, bu ne kadar güzel olurdu! Bu sözü ona söylemesinin sebebi, o kimsenin bu davranışıyla riyakârlık yaptığını ve başkalarının bunu görmesini istediğini sezmesinden dolayıdır. Bu anlamdaki açıklamalar, daha önce el-Ba-kara Sûresi'nde yüce Allah'ın: "Sadakalarınızı açıkça verirsiniz o ne güzeldir!" (el-Bukara, 2/271) buyruğu açıklanırken ve başka yerlerde geçmiş bulunmaktadır. Bundan dolayı da Allah'a hamdolsun. [10]

6 Yardımlaşmaya Engel Olanlar:

"Hem mâûnu da engellerler." buyruğuCnda geçen mâûn hakkOnda oni-ki görüş vardır:

1- Maksat, mal Sarının zekâtıdır. ed-Dahhâk, İbn Abbas'tan böyle rivayet etmiştir. Ali (r.a)'dan da bunun gibi bir

görüş rivayet edilmiştir. Malik de böy-ie demiştir.

Bundan maksat ise, münafıkın zekâtı engellediğidir. Ebu Bekr b. Abdu'l-Aziz, Malikten şöyle dediğini rivayet etmiştir, Bana yüce Ailahın: "İşte (böyle) namaz kılanların vay haline kî! Onlar namazlarından gaflet içindedirler. Onlar hem riyakarlık yapanların ta kendileridir. Hem mâûnu da engellerler" buyruğu hakkında şu açıklamalar ulaşmıştır: Münafık namaz kıldığı vakit riyakârlık olsun diye namaz kılar. Namazını geçirirse bundan dolayı pişmanlık duymaz. "Hem mâûnu" Aüh'ın kendilerine farz kıldığı zekâtı "da engellerler" demektir.

Zeyd b. Eşlem dedi ki: Eğer zekâtı gizli saklı verebilme imkanı olduğa gibi, namazı-da gizli saklı eda etme imkanı bulunsaydı hiçbir şekilde namaz kılmazlardı.

2- "Mâûn", Kureyş^lehçesinde mal demektir. Bu açıklamayı İbn Şihâb ve Said b. el-Müseyyeb yapmıştır.

3- Bu; balta, çömlek, ateş ve buna benzer evde kullanılan, birtakım ihtiyaç duyulan eşyanın hepsi hakkında kullanılan genel bir isimdir. Bu açıklamayı İbn Mesud yapmıştır. İlin Abbas'tan da bu görüş rivayet edilmiştir, el-A'şâ dedi ki:

"Onların semaları bulutlanmayacak olursa,

Mâûnu (suyu ve yağmuru) ile (Fırat'ın suları) ondan daha cömert değildir."

4- ez-Zeccac, Ebu Ubeyd ve eJ-Müberred'in naklettiklerine göre mâûn, ca-hiliye döneminde faydalı olan her şeydir. Balta, tencere, kova, çakmaktaşı ve az çok faydalı olan herbir şey demektir. Bunlar ayrıca el-A'şâ'nın (yukarıdaki) beyi tini zikretmişler ve şöyle demişlerdir: İslâm döneminde İse mâûn itaat ve zekâttır. Buna delil olarak da er-Râî'nin şu beyitlerini zikretmişlerdir:

"Ey Rahman'ın halifesi! Biz öyle bir topluluğuz ki

HanifLeriz, sabah akşam secde ederiz,

Öyle Araplarız ki, yüce Allah'ın bizim mallarımızda

Zekât hakkının bulunduğunu indirilmiş bir hüküm olarak biliriz

Biz hala İslâm üzereyiz, hiçbir zaman maunumuzu

Engellemediğimiz gibi, tehliili (la ilahe illallah demeyi) de zayi etmedik."

Bununla zekân kastetmektedir.

5- Mâûn, iğreti olarak verilen şeyler demektir. Bu açıklama da İbn Ab-bas'tan rivayet edilmiştir.

6- Maun, insanların kendi aralarında karşılıklı olarak yaptıkları hertürlü maruf

(iyilik) demektir. Bu açıklamayı Muhammed b. Ka'b ve el-Kelbi yapmıştır.

7- Su ve ottur,

8 -Sadece sudur.

el-Ferra dedi ki: Ben Araplardan birisini: Mâûn; su demektir, dediğini duydum ve bana bu hususta şu mısraı okudu:

"Onun bulutu mâûnu (suyu) alabildiğince döker."

9- Maun: Hakkı engellemek demektir. Bu açıklamayı Abdullah b. Ömer yapmıştır.

10- Mallardan sağlanan faydaların kullanılmasıdır. Bu da az demek olan "el-ma'n"den alınmıştır. Bu açıklamayı et-Taberî ve İbn Abbas yapmıştır. Kut-rub dedi ki: "Mâûn"un asıl anlamı azlıktır. "Ma'n" az şey demektir. Araplar: " Onun az olsun, çok olsun hiçbir şeyi yoktur" derler.

Yüce Allah'ın zekât, sadaka ve bunlara benzer iyilikleri "mâûn" diye adlandırması bunların çok arasından verien az şeyler oluşundan dolayıdır.

Kimileri de şöyle demiştir: "Mâûn"un aslı (yardımlaşmak anlamındaki): "Mâûnef'den gelmektedir. (Mim1 den sonraki) "elif" (mâûnetin sonundaki) "he" (yuvarlak te)'den bedeldir. Bu açıklamayı el-Cevherî nakletmiştir.

İbnu'l-Arabi dedi ki: "Mâûn" kelimesi: " Yardım etti, eder" fiilinden ism-i mef uldür. "Avn" ise güç, araçlar ve işi kolaylaştırıcı yollarla yardımcı olmak demektir.

11- Mâûn, itaat ve boyun eğmek demektir. el-Ahfeş fasih bedevi bir Araptan şöyle dediğini nakletmişüi: "Biz eğer konaklayacak olursak senin devene, sana "mâûnu" verecek bir iş yapacağım." Bundan kasıt ise, sana boyun eğip, itaat edecek (bir iş yapacağım)dir. Recez vezninde şair şöyle demiştir:

"Sen onların burunlarına halka takıldığını göreceksan;

Onlar (sana) boyun eğer yahut sana mâûnu verirler (itaat ederler)."

12- Mâûn'un; su, tuz ve ateş gibi engellenmesi helal olmayan şeyler ol-tluğ da söylenmiştir,. Çünkü Âişe (r.anha) şöyle demiştir: Ey Allah'ın Rasû-lü dedim. Engellenmesi helal olmayan şey nedir? Şöyle buyurdu: "Su, ateş ve tuz." Ben: Ey Allah'ın Rasûlü, suyu anladım, ateş ve tuz da ne oluyor? dedim. Şöyle buyurdu: "Ey Aişe! Ateş veren kimse sanki bu ateş ile pişirilen her şeyi sadaka olarak vermiş gibidir. Tuz veren bir kimse de sanki bu tuz ile lezzeti yerine geien pişirilmiş bütün yemeği tasadduk etmiş gibidir. Her kim de suyun bulunduğu bir yerde bir yudum su içirecek olursa, altmış canı hürriyetine kavuşturmuş gibidir ve her kim suyun bulunmadığı bir yerde bir yudum su içirecek olursa, bir kişiye hayat vermiş gibidir. Bir kimseye hayat veren bir kimse ise, bütün insanları hayata kavuşturmuş gibidir, "[11]

Bunu es-Sa'lebi Tefsirinde zikrettiği gibi, İbn Mace de Sünen'inde rivayet etmiştir. Senedinde bir parça gevşeklik vardır. Bu da bu husustaki oni-kinci görüştür.

el Maverdi dedi ki: Bunun işlemesi kolay fakat Allah'ın ağırlaştırdığı şeylerle mâûnet (yardımcı olmak) anlamına gelme ihtimali de vardır.^[12] Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

İbn Abbas'ın azadlısı İkrime'ye: Herhangi bir eşyayı vermeyen kimseye veyl sözkonusu olur mu? diye soruldu. O: Hayır fakat bu üçünü bir arada yapana veyl olsun! Yani namazı terkedip, riyakarlık yapan ve mâûnu vermeyerek cimrilik gösteren.

Derim ki: Sûrenin münafıklar hakkında olması daha uygun ve onlara daha yakışır. Çünkü bu üç niteliği kendilerinde toplamışlardır; Namazı terketmek, riyakârlık yapmak ve malda cimrilik göstermek. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Namaza kalktıkları vakit de tembelce kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı ancak pek az anarlar." (en-Nisa, 4/142) Yine bir başka yerde şöyle buyurmaktadır: "Namaza ancak üşene üşene gelirler. İnfaktarım da mutlaka isteksiz yaparlar." (et-Tevbe, 9/54)

İşte bunlar, onların (münafıkların) halleridir. Bunların gerçek bir müslü-manda bulunması uzak bir ihtimaldir. Eğer bir müslumanda bazıları bulunacak olursa, ona da azarın bir parçası ulaşmış olur. Bu da muayyen olarak Les-bit edilebilirse mâûnu men etmek halinde sözkonusudur, namazı terketme halinde sözkonusu olduğu gibi. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Zaruret hali dışında mâûnu engellemek, mürüvvet açısından çirkin bir iştir.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır, ^[13]

(MâCın Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun).

^[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/387.

^[2] Teshil: Hemze'yi kendisi ile yine kendi harekesinden olan harfin mahreci arasına koymaktır. fYr<l. Doc\ Dr Nihar Temel, Kıraat ve Tecuidİstılahları, İstanbul 1997, s. 133)

^[3] Müsned, IV, 344; Tayalisi. Müsned, I, 187; Taberânî, Kebir, XIX, 300; Miiuzîri, Terğ'ıb,

^[4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/388-389.

^[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/389.

[6] İki (-) arasınadaki ara cümlesine tekabül eden kısmı dijincla: Ebu Yala, Müsned, II, 140; Heyhakî, es-Sünenu'l-Kübrâ, II, 214; Münziû, Terğib, I, 217-219; Heysemî, Mecma', I, 325.

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/389-391.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/391.

[9] İbmıl-Esir, en-Nihâye, III, 388.

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/392.

[11] Son cümle eksiğiyle: İbn Mace, II, «26; Taberanî, Evsat, VI, 349; Deylemî, Firdevs, V, 430; hadisin sıhhat durumuna dair açıklamalar için bk.: Heysetnî, Mecma', III, 133; Ze-hebî, Mizanu'l-İ'üdal, V, İHI; el-Mizzî, Tehzibu'l-Kemal, IX, 419-

[12] el-Maverdî, en-Nüket, VI, 353"teki ifade şöyledir: "Yapılması ağır gelmeyen, ağırlığı da az olan hususlarda yardımcı olmak anlamına gelme ihtimali de vardır."

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/392-396.

KEVSER SURESİ

1- Kevser:

2- Peygamber (sav)'a Verilen °Kevser"ın Mahiyeti:

1- Namaz Kılmak ve Kurban Kesmek:

2- Kurban Kesmek:

3- Namazda Ellerin Birini Diğerinin Üstüne Koymak:

4- El Nereye Konur?:

**5- İftitah, Rükua Varırken, Rükû' ve Secdeden Kalkarken Tekbir
Getirip Elleri Kaldırmak:**

KEVSER SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

İbn Abbas, el-Kelbî ve Mukatiî'nin görüşüne göre Mekke'de inmiştir.
el-Hasen, İkrime, Mücahid ve Katade'nin görüşüne göre ise Medine'de inmiştir.-
Üç âyettir. [\[1\]](#)

1. Şüphe yok ki Biz sana Kevser'i verdik.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı iki başlık halinde sunacağız:

1- Kevser:

"Şüphe yok ki Biz sana Kevserİ verdik" buyruğunda genel okuyuş: " Şüphe yok ki Biz sana ... verdik." şeklinde "ayn" ileidir.

el-Hasen ve Talha b. Musarrif ise "nun" ile, diye okumuşlardır. Um Seleme bu okuyuşu Peygamber (sav)'den de rivayet etmiştir. Bu; "Vermek, veriş" de bir söyleyiş tarzıdır. "ile Ona verdim" demektir.

"Kevser" ise kesret; çoklukdan "fev'al" vezninde bir kelimedir. "NefTden "nevfel" ile "cehr"den "cevher" gibi. Araplar sayıca miktar ve ehemmiyet itibariyle pekçok o!an herşeye "kevser" derler.

Süfyan dedi ki: Çocuğu seferden dönmüş yaşlıca bir kadına: "Oğlun ne ile geri döndü?" diye soruldu da kadın: "Kevser" ile cevabını verdi, ki pek çok mal ile (geri döndü), demektir. Erkekler arasından "kevser" diye nitelendirilen kimse ise hayırı pek çok olan efendi, demektir. el-Kümeit dedi ki:

"Ey Mervan'ın oğlu! Sen çoksun ve pek hoşsun ' Şerefli kadınlarıToğlu olan senin baban da kevser (hayırı pek çok) kimse idi."

Kevser, pekeok arkadaş ve taraflar demektir. Toz hakkında "kevser" yine çokiuk anlamını ifade eder. Bir şeyin çoğaldığını anlatmak için; denilir. Şair de şöyle demiştir:

"Ve ölümün tozu alabildiğine çoğalcaya kadar yükseldi." [\[2\]](#)

2- Peygamber (sav)'a Verilen °Kevser"ın Mahiyeti:

Te'vil alimleri, Peygamber (sav)'a verilen Kevser'in mahiyeti hususunda onaltı

farklı görüş ortaya koymuşlardır.

1- Kevser, cennette bir ırmaktır. Bunu Buharı, Enes'ten rivayet ettiği gibi Tirmizi de ondan rivayet etmiştir.^[3] Biz bu hadisi "et-Tezkire" adlı eserimizde zikretmiş bükmüyoruz.

Yine Tirmizi, İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Kevser, cennette bir ırmaktır. Her iki kıyısı altındandır. Bu ırmak inci ve yakut üzerinden akar. Toprağı miskten daha hoştur. Suyu baldan tatlı, kardan daha beyazdır." Bu hasen, sahih bir hadistir.^[4]

2- Kevser, Peygamber (sav)'ın Mevkıf (hesab için durulacak yer) Odeki Havz'ının adıdır. Bunu da Ata söylemiştir.

Müslim'in Sahih'inde Enes'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Biz Rasûlullah (sav)'ın huzurunda bulunuyor iken Peygamber kısa bir sürüt: uyu-yuverdi. Daha sonra gülümseyerek başını kaldırdı. Bizler: Ey Allah'ın Rasû-lü! Gülmenize .sebeb nedir? dedik. Şöyle buyurdu: "Az önce İrana bîr sûre indirildi" deyip, "BismiHahirrahmanirrahim. Şüphesiz ki BİZ sana kevse-ri verdik. O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes. Şüphesiz ki asıl soyu kesik olan sana buğz edenin kendisidir." sûreyi okudu. Sonra: 'Kevser nedir? bilir misiniz?' diye sordu. Bizler: Allah ve Easûlü daha iyi bilir dedik. Şöyle buyurdu: "O aziz ve celil olan Rabbin bana vaadettiği bir ırmaktır. Onun üzerinde pek çok hayır vardır. O kıyamet gününde ümmetimin su içmek için geleceği bir havuzdur. (Etrafındaki) kapları yıldızların sayısınca-dır. Onlardan birisi oraya gelmekten alıkonulur, çekilip alınır. Ben: O benim ümmetimdendir, derim. Senden sonra (dinde olmayan) neler ihdas ettiğini sen bilmezsin, denilir..."^[5]

Peygamber (sav)'ın Mevkıftaki havz'ına dair haberler pek çoktur. Biz bunları "et-Tezkire" adlı kitabımızda zikretmiş bulunuyoruz. LSu havuzun dört köşesinde dört Raşid halife bulunacaktır. Allah hepsinden razı olsun. Şüphesiz ki onlardan birisine buğzeden bir kimseye diğeri su vermeyecektir. Orada havuzdan uzaklaştırılıp, koyulacakların kimler olduklarını da zikretmiş bulunuyoruz. Bunu öğrenmek isteyen bu hususu oradan izlesin.

Diğer taraftan bu ırmak yahut havuza Muhammet! (sav)'ın ümmetinden olup orada gelip içeceklerin çokluğu dolayısıyla 'Kevser' adının verilmiş olması da mümkündür.

Yine buraya içindeki pekçok hayır ve pekeok sudan dolayı bu isinin verilmiş olması da mümkündür.

3- Kevser peygamberlik ve kitaptır. Bu açıklamayı İkrime yapmışlar.

4- Kur'ân-i Kerim'dir. Bu görüş de el-Hasen'in görüşüdür.

- 5- İslâm'dır. Bu görüşü el-Muğîre nakletmiştir.
- 6- Kur'ân-ı Kerim'in kolaylaştırılması ve şer'î hükümlerin hafifletilmesidir, Bu açıklama el-Huseyn b. el-Fadl'a aittir.
- 7- Ashabının, ümmetinin ve taraftarlarının çokluğudur. Bu açıklamayı Ebu Bekr b. Ayyaş ile Yemân b. Riâb yapmıştır,
- 8- Bu başkasına üstün tutmaktır. Bu açıklamayı İlin Keysan yapmıştır.
- 9- Bu şanın yüceltilmesidir. Bunu el-Maverdî nakletmiştir.
- 10- O senin kalbinde bulunup, sana bana giden yolu gösteren benim, dışındakilerle ilişkilerini kopartan bir nurdur.
- 11- Yine ondan [6]nakledildiğine göre Kevser şefaât demektir. İşte bu da onbirinci görüştür,
- 12- Rabbin, senin davetini kabul eden kimseleri kendileri vasıtasıyla hidayete ilettiği mucizelerdir, diye de açıklanmıştır ki bu açıklamayı es-Sa'le-bi nakletmiş olup, bu da onikinci görüştür.
- 13- Hilal b. Yesaf dedi ki: Kevser, la ilahe illallah Muhammedu'r-Rasûlul-lahdır.
- 14- Dinde fıkıh (bilgi sahibi olmak)tır diye de açıklanmıştır.
- 15- Kevser, beş vakit namazdır. Bunlar (bu ve önceki) da öndün ve on-beşinci görüştür.
- 16- İbrî İshak dedi ki: Kevser pek büyük bir is demektir. Daha sonra Le-bid'in şu beyitini zikretmektedir:
- "Melhub (diye bilinen suyun) sahibini kaybetmekle bir musibete duçar olduk Ve Reda (suyunun) yanında pek büyük (kevser) bir başka ev..."
- Derim ki: Bu görüşlerin en sahih olanları birinci ve ikincisidir. Çünkü bunlar Peygamber (sav)'dan Kevser hakkında sabit olmuş birer nasırdır. Enes bir topluluğun Havz hakkında konuştuklarını duyunca şöyle demiştir: Ben sizin gibi Havz hakkında tartışan kimseleri görünceye kadar yaşıyacağım kanaatinde değildim. Ben geride öyle yaşlı kadınlar terkettim ki, onlardan namaz kılan herbirisi-muhakkak yüce Allah'tan Peygamber (sav)'ın Havzından kendisine su içirmesini de duasında istemektedir.[7]
- Peygamber efendimizin havzı hakkında şair şöyle demektedir:
- "Ey Havz'm sahibi! Kim seninle boy ölçüşebilir ki? Ve sen gerçekten seni yaratanın sevgilisisin."
- Arlık bunun dışında kevserin tefsirine dair her ne söylenirse hepsi de hâvzından ayn olarak Rasûlullah (sav)'a verilmiş şeylerdir. Allah'ın ona pek çok salat ve selâmı olsun. [8]

2. O halde,Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı beş başlık halinde sunacağız:

1- Namaz Kılmak ve Kurban Kesmek:

"O halde ... namaz kıl." Sana farz olan namazı kıl, demektir.

ed-Dahhâk, İbn Abbas'tan bunu böylece rivayet etmiştir.

Katade, Ata ve İkrime de şöyle demişlerdir: "O halde ... namaz kıl" Kurban bayramı günü bayram namazı kıl, "Kurban kes" de kurbanını kes demektir.

Enen dedi ki: Peygamber (sav) önce kurban keser, sonra namaz kılardı. Fakat daha sonra önce namaz kılıp, sonradan kurban kesmesi emrokundu.[\[9\]](#)

Said b. Cübeyr ise şöyle dedi: Rabbin için farz olan sabah nama2ını cem'de (yani Müzdelife'de) kıl ve Mina'da da kurbanlıklarını kes!

Yine Said b. Cübeyr şöyle demiştir: Bu sûre, Peygamber (sav)'ın Beyte (Kabe'ye) ulaşması engellendiği vakit Hudeybiye'de nazi! oldu. Bunun üzerine yüce Allah una namaz kılıp, kurbanlıklarını kesip geri dönmesini emretti, o da bunu yaptı.

İbnu'l-Arabi dedi ki: Yüce Allah'ın: "O halde ... namaz kıl" buyruğundan kaslın, beş vakit namaz olduğunu söyleyenler, beş vakit namazın bütün ibadetlerin esası, İslâmın temeli ve dinin en büyük direği oluşundan dolayıdır Bundan maksat (kurban bayramı birinci gününün sabahı) Müzdelife'de kılınan sabah namazı olduğunu söyleyenler ise, bunun ile birlikte kurban keşi minin .sözkonusu oluşundan dolayıdır. Kurban kesmesi o günde gerçekleşir ve o gün kurban kesmekten önte sabah namazı dışında (orada) kılınacak bir namaz yoktur. Kurban kesmekle birlikte ulusundan dolayı yüce Allah, bü-rün namazlar anısından onu özellikle zikretmiş olmaktadır.

Derim ki: Bunun bayram namazı olduğunu söyleyenlerin görüşüne göre ise bu, Mekke'nin dışındaki yerier içindir. Zira Mekke'de İbn Ömer'in belirttiğine göre (kurban günü) bayram namazı kılınmıyacağı icma' ile kabul edilmiştir.

İbnu'l-Arabi dedi ki: Malik ise şöyle demiştir: Ben bu hususta bir şey işit-mediırr ama içimde yer eden kanaate göre bundan maksat; kurban bayramı günü kılınan namaz ile bu namazdan sonra kurban kesmektir.

Ali (r.a) ile Muhammed b. Ka'b şöyle demişlerdir; Yani namaz esnasında göğsünün hizasında sağ elini, sol elinin üzerine koy. Bu İbn Abbas'tan da rivayet edilmiştir.

Yine Ali'den rivayet edildiğine göre bundan maksat, tekbir esnasında ellerini

göğsüne kadar kaldırmaktır. Cafer b. Ali de: "O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes" buyruğu hakkında dedi ki: Namaza başlamak için ifritah tekbiri aldığı vakit tilerini göğsünün hizasına kaldırır.

Yine Ali (r.a)'dan şöyle dediği nakledilmiştir: "O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes" buyruğu nazil olunca Peygamber (sav) Cebrail'e; "Allah'ın bana emretmiş olduğu bu naliira (kesilmesi istenen kurban) nedir?" diye sormuş, Cebrail ona şöyle demiştir: "Bundan maksat kurbanlık değildir, ü, sana namaza başladığın vakit, basını rükû'dan kaldırdığında ve secdeye vardığında tekbir getirirken ellerini kaldırmanı emretmektedir. Bu bizim ve yedi semadaki meleklerin namazıdır. Herşeyin bir zîneti vardır. Namazın zî-neti de her tekbir esnasında elleri kaldırmaktır." [10]

Eiui Salih'ten rivayete göre o, İbn Abbas'tan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Göğsünü kibleye çevir, demektir. el-Ferru, el-Kdbi ve Ebu'l-Ahvas ela böyle demişlerdir,

Şairin şu beyiünde de bu anlamdadır:

"Ey Ebû Hakem! Sen Mücalid'in amcası değilsin

Ve ona karşı dönük bulunan Abtah ahalisinin efendisi de değilsin."

el-Ferra dedi ki: Ben bir arabi: "Bizim evlerimiz biri diğerine bakar" dediğini işittim. Bu, buna karşıdır, buna dönüktür" demektir.

İbnü'l-A'rabi dedi ki: Maksat kişinin namaz esnasında mihraba karşı dönmesidir. Bu da Arapların; Oniann evleri birbirine bakar" ifadelerinden alınmıştır.

Ata'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Yüce Allah, ona nahrı (göğsü) açıkça görününeeye kadar iki secde arasında doğrulup oturmasını emretmektedir.

Süleyman et-Teymi dedi ki: Dua İçin ellerini göğsünün hizasına kaldır demektir.

"O halde ... namaz kıl" buyruğu ibadet et demektir, diye de açıklanmıştır.

Muhammed b. Ka'b ei-Kurazi dedi ki: "Şüphe yok kî Biz, sana kevseri verdik. O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!" buyruğu şu demektir: Birtakım insanlar Allah'tan başkası için namaz kılar, O'ndan başkası için kurban keserler. Bizler ise sana Kevser'i verdik. O halde senin namazın da, kurban kesmen de Allah'tan başkasına olmasın.

İbnu'l-Arabî dedi ki: Benim kanaatime göre, yüce Allah şunu murad etmektedir: Rabbine ibadet et ve O'nun için kurban kes. Senin amelin, sana Kevser gibi bir özelliği verenden başkası için olmasın. Bütün amellerin dahi bu kevser özelliğine karşılık olması uygun bir şeydir. Çünkü Kevser, Allah'ın sana vermiş olduğu pek çok hayır yahutta çamuru misk, kupalarının sayısı semadaki yıldızlar kadar olan ırmaktır. Buna karşılık olarak kurban bayramı günü namaz kılınması, bir koç yahut bir inek ya da bir devenin kesilmesine gelince, bu (değeri) takdir

edilemeyecek ve tesbit edilemeyecek kadar büyük bir iştir. İbadete karşı verilecek pek büyük bir sevaptır.

Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [\[11\]](#)

2- Kurban Kesk:

Kurbanlık fazileti ve kesim zamanı ile ilgili açıklamalar daha önceden es-Sâffat Sûresi'nde (37/102-113- âyetler, 8. başlık ve devamında) geçtiğinden dolayı bunları tekrarlayanın anlamı yoktur. Yine el-Hac Sûresi'nde (22/28-29. âyetler, 3- başlık ve devamında) kurban kesmeye dair birtakım hükümleri sözkonusu etmiş bulunuyoruz.

İbnu'l-Arâbi der ki: Hayret edilecek hususlardan birisi de Şafii'nin şu gö-füşüdür: (Kurban bayramı) namazından önce kurban kesenin kurban kesimi yeterlidir. Halbuki yüce Allah, Kitabında: "O halde Rabbin için namaz kü ve kurban kes" diye buyurmakta ve kurban kesiminden önce namaz kılmayı sözkonusu etmektedir. Peygamber (sav) da -Buharî ve başka hadis kitab-larında, el-Bera b. Azib'in rivayetine göre- şöyle buyurmuştur: "Bu günümüzde İlk yaptığımız iş, namaz kılmaktır. Sonra döner kurban keseriz. Her kim (böyle) yaparsa o bizim ibadet şeklimizi isabet ettirmiş olur. Her kim (namazdan örfce) kurban kesecek olursa, bu kendisinin aile halkına takdim ettiğİ bir et olur. Bunun kurban kesmekle hiçbir alakası yoktur."[\[12\]](#) Onun mezhebine mensub ilim adamları ise bu (görüşü)nü kabul etmezler, (Sünnete) böyle bir muvafakat ne kadar güzel bir şeydir! [\[13\]](#)

3- Namazda Ellerin Birini Diğerinin Üstüne Koymak:

Ali (selam ona)'den rivayet olunan: "O halde Rabbin için namaz kıl ve kurban kes" buyruğİ, namaz esnasında sağ eli, sol elin üzerine koymak demektir seklindeki açıklamasını Dârakutnî rivayet etmiştir, [\[14\]](#)

Bu hususta bizim (Mâlikî mezhebimizin) ilim adamları üt ayrı görüş ortaya atmışlardır:

1- Farz olsun, nafîle olsun eller üsüste konulmaz. Çünkü bu bir çeşit (namazda başka şeye) dayanıp yaslanmak demektir. Böyle bir şey farzda caiz değildir, nafîlede de müsiehab değildir,

2- Farzda böyle bir işi yapmaz. Fakat nafîlede yardım almak maksadıyla bunu yapabilir. Çünkü orası birtakım ruhsatların sözkonusu olduğı bir yerdir.

3- Farzda da, nafilede de bunu yapabilir. Sahih olan budur. Çünkü Rasû-lullah (sav)'ın sağ elini sol elinin üzerine koyduğuna dair rivayet Vail b, Hucr ve başkaları tarafından nakledilen hadislerle sabit olmuştur.

İbnu'l-Münzir dedi ki: Malik, Ahmed ve İshak da bu görüştedirler. Bu görüş, Şafii'den de nakledilmiştir. Rc'y ashabı da bunu müstehab kabul ederler. Bir topluluk da elleri yana salıvermeyi uygun görmüşlerdir. Bunu kendilerinden rivayet ettiğimiz kimseler arasında İbnı'l-Munzir (bazı nüshalarda İbnu'z-Ziibeyr'dir), Hasan-ı Basri ve İbrahim en-Nehai de vardır.

Derim ki: Bu aynı zamanda Malik'ten de rivayet edilmiştir. İbn Abdi'l-Berr dedi ki: Gerek elleri yana salıvermek, gerek sağ eli sol elin üzerine koymak, namazın sünnetlerindendir. [\[15\]](#)

4- El Nereye Konur?:

Elin üzerine konulacağı yerin neresi olduğu hususunda görüş ayrılığı vardır. Ali b. Ebi Talib'den rivayet edildiğine göre, o ellerini göğsünün üzerine koymuştur. Said b. Cübeyr ve Ahmed b. Hanbel göbeğin Üzerine konur derler. Yineto (Ahmed b. Hanbel) göbeğin altında olmasında da bir sakınca yoktur, demiştir. Bir kesim de şöyle demiştir: El göbeğin altına konur. Bu Ali, Ebu Hureyre, Nehai ve Ebu Miclez'den rivayet edilmiştir. Süfyan es-Sevri ve İstı ak da böyle demişlerdir. [\[16\]](#)

5- İftitah, Rükua Varırken, Rükû' ve Secdeden Kalkarken Tekbir Getirip Elleri Kaldırmak:

tftitah esnasında, rükua giderken, rükû' ve secdeden kalkarken tekbirle birlikte elleri kaldırmak hususunda görüş ayrılığı vardır. Dârakutnî'nin rivayet ettiği Humeyd'den gelen rivayete göre Enes şöyle demiştir: "Rasûlullah (sav) namaza girdiğinde, rükua vardığında, rükûdan başını kaldırdığında ve secdeye vardığında ellerini kaldırır." Bu hadisi Humeyd'den merfu olarak Abdıf 1-Vehhab es-Sakafi'den başkası rivayet etmiş değildir. Ancak doğrusu bunun Enes'in uygulaması olduğudur. [\[17\]](#)

Buharı ve Müslim'de, İbn Ömer'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Rasûlullah (sav)'ı namaza kalktığına, ellerini omuzlarının hizasına varıncaya kadar kaldırıp, sonra tekbir aldığını gördüm. Rükua gitmek için tekbir alınca bunu yaptığı gibi, rükûdan başını kaldırırken de bunu yapar ve "semial-lahu limen

hamide" derdi. Ancak başını secdeden kaldırdığında bunu yapmazdı. [18]

İbnu'l-Munzir dedi ki: Bu el-Leys b. Sa'd, Şafii, Ahmed, İshak ve Ebu Sevr'in de görüşüdür. İbn Vehb de bu görüşü Malikten nakletmiştir. Ben de bu görücü kabul etmekteyim. Çünkü Rasûlullah (sav)'dan sabit olan budur. Bir kesim de şöyle demiştir: Namaz kılan kimse namaza başladığı vakit etlerini kaldırır, fakat bunun dışındaki hallerde kaldırmaz. Süfyan es-Sevri ile Re'y ashabının görüşü budur.

Derim ki: İbn Mesud'un rivayet ettiği hadîs dolayısıyla Malik'in meşhur olan görüşü de budur. Bu hadisi Dârakulnî, İshak b. Ebi İsrail yoluyla rivayet etmiştir. Dedi ki: Bize Muhammed b. Cabir, Hammad'dan anlattı, ü İbra-h m'den, o Alkameden, o Abdullah'tan dedi ki: Peygamber (sav) ile Ebu Bekir ve Ömer (r.anhuraa) ile birlikte namaz kıldım. Onlar ellerini sadece namaza başlamak için ilk tekbir getirdiklerinde kaldırıyorlardı.

İshak dedi ki: Bütün namazlarda biz bu görüşü kabul ediyoruz. Dârakut-nî dedi ki-. Bu hadisi sadece Muhammed b. Cabir münferid olarak Hain-mad'da», o İbrahim'den diye nakletmiştir, Hammad'dan başkaları ise bunu İbrahim'den mürsel olarak Abdullah'tan diye ve onun uygulaması şeklinde naklederler.

Peygamber (sav)'a merfu olarak rivayet etmezler. Doğrusu da budur. [19]

Yezid b, Ebi Ziyad, Abdu'ı-Rahman b. Ebi Leylâ'dan, o el-Bera'dan rivayet eniğine göre el-Berâ, Peygamber (sav)'ı namaza başladığında ellerini kulaklarının hizasına varıncaya kadar kaldırdığını, daha sonra ise namazı bitirinceye kadar böyle bir şeyi tekrarlamadığını görmüştür. [20] Dârakutnî dedi ki: Ömrünün sonunda Yezid'e (başkaları tarafından): "Daha sonra tekrar bu işi yapmazdı" ifadesi telkin edildi, o da bunu (o telkinin etkisiyle) zikretti, O sırada da hafızası karışmış idi. [21]

"Muhtasaru ma Leyse fi'l-Muhtasar" adlı eserde Malik'ten şöyle dediği nakledilmektedir: "Namazda hiçbir halde elleri kaldırmaz. İbnu'l-Kasım dedi ki: Ben Ma'lik'i namaza başlarken bile ellerini kaldırırken görmedim. Dedi ki: Namaza başlarken elleri kaldırmamak benim daha çok sevdiğim bir şeydir." [22]

3- Şüphesiz ki asıl soyu kesik olan, sana buğzedenin kendisidir.

Ona buğzeden kişi el-Âs b. Vâil'dir.

İlem erkek, hem kız çocukları olup da sonradan erkek çocukları ölüp, kız çocukları kalan kimseye Araplar "'ebter (soyu kesik)" derlerdi. Denildiğine göre* As, Peygamber (sav) ile ayakta durup onunla konuşmaya koyuldu. Ku-reyş'in ileri gelenlerinden bir topluluk ona: Sen kiminle birlikte ayakta durmuştun? diye

sordular. O: Şu ebcer olan kişi ile, diye cevap vermişti. Bundan önce ise Rasûlullah (sav)'ın Hadice'den olma oğlu Abdullah vefat etmişti. Yüce Allah, Âs hakkında: "Şüphesiz ki asıl soyu kesik olan sana buğzedenin kendisidir." buyruğunu indirdi. Dünya ve âhiret hayırlarından yana anılma-yıp, ardı arkası kesilen (odur), demektir.

İkrime'nin rivayetine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Cahiliye dönemi insanları bir kimsenin oğlu öldü mü: Filan kişi ebter oldu, derlerdi. Peygamber (sav)'ın oğlu İbrahim vefat edince, Ebu Cehil arkadaşlarının yanına çıkarak: Muhammed ebter oldu, dedi. Şant yüce Allah da: "Şüphesiz ki asıl soyu kesik o lan, sana buğzedenin kendisidir" buyruğunu indirdi. Bununla da Ebu Cehil'i kastediyordu. Şemir b. Atiyye dedi ki: Burada kastedilen kişi Ukbe b. Ebi Muayt'dır.

Denildiğine göre; Kureyşliler erkek gocukları ölen kimseye: Filan kişi eb-ter oldu, derlerdi. Rasûlullah (sav)'ın Mekke'de oğlu Kasım, Medine'de de oğlu İbrahim vefat edince, Muhammed ebter oldu. Artık ondan sonra onun bu işini sürdürecektir kimsesi kalmadı, dediler. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. Bu açıklamayı es-Süddî ve İbn Zeyd yapmıştır.

Bir diğer açıklamaya göre bu Kureyşliler Ka'b b. ei-Eşref Mekke'ye geldiğinde: Bizler Sikaye, Sedâne, Hicâbe ve Liva'yı ellerinde tutan kimseleriz. Sen de Medinelilerin efendiyisin. Şimdi bize söyle! Acaba bu kavmi arasında sunburcuk ve ebtercik (merhum müfessir biraz sonra bunları açıklayacaktır) mi daha hayırlıdır? Yoksa bizler mi daha hayırlıyız? demeleri üzerine Ku-reyş'e cevap olmak üzere nazil olmuştur.

Ka'b onlara-. Hayır, siz daha hayırlısınız, demişti. Bunun üzerine Ka'b hakkında: "Şu kitaptan kendilerine biraz pay verilenlere bakmaz mısın? Cîb-te ve tağuta inanıyorlar..." (en-Nisa, 4/51) buyruğu nazil oldu.

Kureyşliler hakkında da: "Şüphesiz ki asıl soyu kesik olan sana buğzedenin kendisidir." buyruğu nazil oldu. Bu açıklamayı yine İbn Abbas ve İkrime yapmışlardır.

Bir diğer görüşe göre yüce Allah, Rasûlüne vahyi bildirip, Kureyş'i iman etmeye davet edince onlar: Muhammed bizden ebter oldu, yani bize nuhaiefet etti ve bizimle ilişkilerini kesti, bizden uzaklaştı, dediler. Yüce Allah Ra-sûlüne asıl ebter olanların kendileri olduğunu bildirdi. Bu açıklamayı yine İkrime ve Şehr b. Havşeb yapmışlardır.

Dilciler şöyle demişlerdir: "Ebter" oğlu olmayan erkekler ile kuyruğu olmayan hayvanlar hakkında kullanılır. Hayırdan izi kesilen herbir iş de ebter-dir "Betr" .kesmek demektir. "O şeyi tamam olmadan önce kestim" demektir. "Kesilmek"; " Keskin kılıç"; " Kuyruğu kesik" demektir, İşte bu kökten olmak üzere; Kuyruğu

kesildi, kesilir, kuyruğu kesilmek" denilir.

Hadis-i şerifte de: "Bu büteyrâ da nedir?" denilmiştir.^[23]

Ziyad da el-Betra diye anılan bir hutbe irad etmiştir. Çünkü o, bu hutbenin başında Allah'a hamdetmedi, Peygamber (sav)'a da saıavat getirmede.

İbnu's-Sikkit dedi ki: "İki ebter" binek ve küledir. Hayırlarının azlığı dolayısıyla onlara "iki ebter" adı verilmiştir. " Allah onu ebter etti" demektir. " Akrabalık bağlarını kesen adam" denilir. Şair de şöyle demiştir;

"Dişi bir maymunun burnuna çıktığı aşağılık bir heriftir Yakın akrabalık bağlarına riayet etmeyen o herifin, akrabalık bağını kesmesinden ötürü."

el-Butriyye, Zeydilere mensub bir firkadır. Lakabt Ebter olan el-Muğire b. Sa'd'a nisbet edilmişlerdir.

"Sumbur"a gelince bu da müşterek bir lafızdır. Tek başına kalan ve alt tarafları incelop, kabukları soyulan hurma ağacı olduğu söylenmiştir. "Hurma ağacının alt tarafı incelop soyuldu" denilir.

Bunun, oğlu ve kardeşi olmayan, tek başına kalan adam, anlamında olduğu söylendiği gibi özel olarak havuzun aktığı yer demek olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı Ebı Ubeyd nakletmiş olup şu mısrai zikretmektedir:

"Suyun aktığı yer ile döküldüğü yer arasında..."

Sunbur, aynı zamanda matarada demir yahut kurşundan olup kendisinden su içilen emzik anlamına da gelir. Bütün bunları el-Cevheri -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- înakletmiştir.

Şanı yüce Allah, doğruyu en iyi bilendir.^[24]

(Kevser Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamcl olsun).

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/399.

[2] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/399-400.

[3] Buhârî, [V, lfoO -Cennette olduğu helirtilmecien-; Müslim, 1, 300; Tirmizi, IV, (İH0; Ebu Davud, 1, 20H, IV, 237; Nesai, II, 133; Müsned, III, 102, 236; ayrıca h>k İbn Hacer, Fet-hu'l-Bari, VIII, 732 ve XI, -166.

[4] Tirmizi, V, 449; İbn Mace, II, 1450; Müsned, II, 67. 1W.

[5] Müslim, I, 300; Nesai, II, 133.

[6] Görüldüğü gibi buradaki "o" zamirinin kime ait okluğu belli değildir. Bunun İbn Atiyye Te/sir'indeki şu ifadelerden hareketle Cafer es-Sadık olduğunu

anlıyoruz: "Ct-feres-Sadık detli ki: Kevser, tınım kalbinde bulunup, ona buna giden yolu gösteren ve benim dışımda kilerle ilişkilerini kopartan bir nurdur Yine o (yani Cafer es-Sadık) dedi ki: O (kevser) şefaattir " (İbn Atiyye, el-Mıharrar el-Veciz, XVI, 373)

[7] İbnü'l-Mübarek. Zühd. a, 560.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/400-403.

[9] Tabeî, Câmiu-l-Beyân, XXX, 326.

[10] Hadis olarak kaynağını tespit edemedik.

[11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/403-405.

[12] Buhârî, I, 32H, 329, 331, V, 2109, 2113; Müslim, 111, 1553; Müsned, IV, 2S1, 303.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/406.

[14] Darakutni. I. 285, 2ü6.

[15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/406-407.

[16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/407.

[17] Darakutni, I, 291; İbn Mace, I, 2K1.

[18] Bukârî, I, 25H; Müslim, I, 2y2; Nesai, II, 121; Darakutni, I, 2K7, 2H8.

[19] Darakutni, I, 295.

[20] Darakutni, I, 293.

[21] Darakutni, I, 294

[22] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/407-408.

[23] İbnü'l-Esir, en-Nihûye, I, 93-

[24] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/409-411.

KAFİRÜN SURESİ

KAFİRÜN SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

İbn Mesud, el-Hasen ve İkrime'nin görüşüne göre Mekke'de inmiştir. İbn Abbas'ın iki görüşünden birisine, Katade ve ed-Dahhak'a göre de Medine'de inmiştir. Altı âyettir.

Tirmizi'de, Enes'den rivayet edilen hadiste; "O Kur'ân'ın üçte birine denktir" dediği nakledilmiştir.[\[1\]](#)

Ebû Bekr el-Enbari'nin "er-Redd(u ala men Halefe Mushafe Usmane)" adlı eserinde şöyle denilmektedir: Bize Abdullah b. Naciye haber verdi, dedi ki: Bize Yusuf anlattı, dedi ki: Bize el-Ka'nebi ve Ebû Vail anlattı. Onlar Musa b. Verdân'dan, o Enes'den dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "De ki: Ey kâfirler" (I, âyet) (Sûresi) Kur'ân'ın dörtte birine denktir.[\[2\]](#) Ayrıca bunu Enes'e mevkuf bir rivayet olarak da zikretmiştir.

Hafız Ebû Muhammed Abdu'l-Ğani b. Said de İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav) ashâbı ile birlikte bir yolculuk esnasında sabah namazını kıldı. "De ki ey kâfirler" ile "De ki o Allah'tır, bir tek-tir" (sûrelerin)i (İhlas, 112/1) okudu. Sonra: "Hen size Kur'ân'ın üçte biri ile dörtte birini okudum" diye buyurdu.[\[3\]](#)

Cübeyr b. Mut'im'in rivayetine göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Ey Cübeyr! Sen bir yolculuğa çıktığın vakit görünüş itibarı, ile arkadaşlarının en güzeli, azık itibarı ile de en çok azığı bulunan bir kişi olmak ister mi-sin'r Ben evet dedim. Şöyle buyurdu: "O halde "de ki: Ey kâfirler"den başlayarak "De ki sığınırım insanların Rabbine"as, 114/1) buyruğuna kadar şu beş sûreyi oku ve okumana "Bismillahirrahmanirrahim" diye başla!" dedi ki: Allah'a yemin olsun ki ben malı çok olmayan birisi idim. Yolculuğa çıktığım vakit onların (yol arkadaşlarımla) görünüş itibarıyla en kötüsü, azığı en azı olurdum. Fakat bunları okumaya başladığımdan itibaren yolculuğumdan geri dönünceye kadar görünüşü aralarında en güzel olan, azığı en çok olan ben olurdum.[\[4\]](#)

Ferve b. Nevfel el-Eş'ei dedi ki: Bir adam Peygamber (sav)a: Bana tavsiyede bulun dedi. Peygamber: "Uyuyacağın vakit: "De ki: Ey kâfirler" (I. âyet) (sûresin)i oku. O şirkten bir teberridir (kurtuluş ve uzaklaşıştır)[\[5\]](#) Bunu Ebû Bekr el-Enbari ve başkaları rivayet etmiştir.

İbn Abbas dedi ki: Kur'ân-ı Kerim'de ondan daha çok İblisi öfkeliendiren bir şey yoktur. Çünkü bu sûre bir tevhiddir ve şirkten bir ibranamedir.

cl-Esmâi dedi ki: "De ki ey kâfirler" (1. âyet) Sûresi ile "De ki: O Allah'tır, bir tektir" (İhlas, 112/1) Sûresine iki mukaşkışe (şifa veren) denilirdi. Çünkü her ikisi de münafıklıktan yana insana şifa verirler.

Ebû Ubeyde dedi ki: Tıpkı katranın devenin uyuzuna şifa olup iyileştirdiği gibi.

İbnu's-Sikkât dedi ki: Yara ve çiçek hastalığı kuruyup, kabuklan dökülmeye başladığı vakit, devede uyuz hastalığı da kuruyacak olursa: Derisi kuruyup iyileşti, kabuklan döküldü" denilir.^[6]

1. De ki: «Ey kâfirler,
2. "Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam.
3. "Siz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz.
4. "Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim.
5. "Siz de benim İbadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz."

İbn İshak ve başkalarının İbn Abbas'tan naklettiklerine göre bu sûrenin nüzul sebebi şudur: el-Velid b. el-Muğire, el-As b. Vail, el-Esved b. Abdu'l-Muttalib ve Umeyye b. Halef Rasûlullah (sav) ile karşılaşmışlar ve: Ey Mu-hammed, demişler, Haydi biz senin taptığına tapalını. Sen de bizim taptığınıza tap. Böylelikle sen de, biz de bütün işlerimizde ortak olmuş olacağız. Eğer senin getirdiklerin bizim elimizde bulunanlardan hayırlı ise böylelikle a hayırda sana ortak olmuş olacağız. Biz de o hayırdan payımızı alacağız. Yok eğer bizim ellerimizdeki senin elindekinden hayırlı ise o vakit sen de bizim işimizde Jpize ortak olacak ve ondan payını almış olacaksın. Bunun üzerine yüce Allah: "De ki: Ey kâfirler" (sûresin)i indirdi.

Ebû Salih, İbn Abbas'tan şöyle dediğini nakletmektedir: Onlar Rasûlullah (sav)'a şöyle dedi: Eğer ilahlarımızdan birisine olsun el değdirsen dahi hiç şüphesiz seni tasdik ederiz. Bunun üzerine Cebrail Peygamber (sav)'a bu sûreyi indirdi. Onlar da ondan ümid kestiler, ona ve ashabına eziyetler, işkenceler etmeye koyuldular. ("e!-Kâfirûn"un başındaki) "elif" ile "lârn" her ne kadar "eyyuhâ: ey'in sıfatı olmak bakımından cins için ise de, mana itibariyle ma'hud (bilinen) kimseler hakkında kullanılmıştır. Çünkü daha önce yüce Allah'ın ilminde kâfir olarak öleceği bilinen kimselere bir hitaptır. Dolayısıyla bu buyruk, umum lafzı ile gelmiş, hususiyet ifade eden lafızlardandır.

Buna yakın bir açıklama da el-Maverdi'den nakledilmiştir: Sûre cevap olmak üzere inmiş ve "kâfirler" ile bütün kâfirleri değil, onlardan muayyen bir topluluğu kastetmiştir. Çünkü onların arasından iman eden ve Allah'a ibadet eden kimseler çıktığı gibi, yine onların arasından küfrü üzere ölen ya da

öldürülenler de olmuştur. İşte bu buyruklar ile kendilerine hitab ve sözü edilenler bunlardır.

Ebû Bekr b. el-Enbârî dedi ki: Kur'ân-ı Kerim'e dil uzatan kimseler: " O kâfir olanlara de ki: Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam" diye okumuşlar ve doğru olanın bu olduğunu iddia etmişlerdir. Halbuki bu, alemlerin Rabbi olan Allah'a bir iftira ve bu sûrenin ihtiva ettiği manayı bir zayıflatma, müşriklere bu alçaltıcı hitab ile hitab etmesini istemekle peygamberinin müşrikleri zelil kılma maksadını akıl ve fikir sahibi herkesin kabul etmek istemediği, kendisine yediremediği bir hali kabul etmek zorunda bırakması maksadını ortadan kaldırmaktadır. Çünkü bu kimselerin üeri sürdükleri o batıl lafızlarındaki manayı bizim kıraatimiz zaten kapsamaktadır. Ayrıca onların batıl iddialarında ve tahriflerinde söz-konusu olmayan bir tevili de katmakladır. Çünkü bizim kıraatimizin anlamı şudur: "O kâfirlere de ki: Ey kâfirler!" Bunun doğruluğunun delili de şudur: Arab eğer muhatabına: Zeyd'e: bize yöne] de, diyecek olursa bu: Sen Zeyd'e: Ey Zeyd bize yöneljde demektir. İşte bizim kıraatimiz onların iddia ettiklerinin tamamını kapsadığı gibi, onların batıl iddialarında en güzel lafız ve en belîğ bir mana da sakıt olmaktadır. Çünkü Allah Rasûlü, onların meclislerinde yanlarına gidiyor ve onlara: "Ey kâfirler!" diye hitab ediyordu. Onların küfre nisbet edilmelerinden ve onların kapsamına girmekten nefret ettiklerini biliyordu. Şu kadar var ki o, onların kendisine el uzatmalarına karşı ya-hutu onlar tarafından ona bir eziyet vermelerine karşı korunma ve himaye altında Mi. Allah'ın indirdiği şekliyle: "De ki ey kâflrlr"i okumayan bir kimse, Rasûlullah (sav)'a ait bir âyet (ve mucize)i de ortadan kaldırmış olur, Müslümanların böyle bir işe alelacele kalkışmamaları ve peygamberlerinden Allah'ın kendisine bağışlamış ve kendileriyle şereflendirmiş olduğu faziletleri ondan almak suretiyle, ona karşı cüretkarlık göstermemeleri gerekir.

İbarelerin tekrarı ile ilgili açıklamaya gelince bunun onlann um utlarını kesmeyi tekid etmek için geldiği söylenmiştir. Nitekim: Allah'a yemin ederim, ben bunu yapmam. Sonra yine Allah'a yemin ederim, ben bunu yapmam, demek de böyledir.

Meani bilginlerinin pek çoğu şöyle demişlerdir: Kur'ân Arapların dili ile inmiştir. Onlann anlatımda İzledikleri yollardan birisi de te'kid ve konuyu iyice kavratmak maksadı ile (gerekti ifadeleri) tekrarlamaktır. Aynı şekilde kolaylık olsun ve veciz söylensin (kısa kesilsin) maksadı ile ifadeleri kısa tutmak da onların izledikleri yollardan birisidir. Çünkü hatibin ya da konuşan kimsenin bir husustan çıkıp, bir diğerine geçmesi, konuşması halinde tek bir şey ile yetinmesinden daha uygundur. Nitekim yüce Allah: "Böyle iken (ey cin ve

insanlar topluluğu!) Rabbinizin hangi nimetlerini yalan sayarsınız." (er-Rahman, 55/13); "O gün yalanlayanların vay haline" (el-Mutaffifin. 83/10); "Hayır, pek yakında bilecekler. Sonra yine kayır pek yakında bilecekler." (Nebe, 78/4-5) ve "Muhakkak zorlukla birlikte bir kolaylık vardır. Şüphesiz zorlukla birlikte bir kolaylık vardır" İnşirah, 94/5-6) diye buyurmuştur. Bütün bunlar ise te'kiddir,

Bazen kişi: At, at! Acele et, acele et de diyebilir. Peygamber (.sav)'in sahih hadiste söylediği: "Hayır İzin vermeyeceğim, sonra yine hayır izin vermeyeceğim. Şüphesiz Fatıma benden bir parçadır..." buyurması da bu kabildendir. [7] Bu hadisi Müslim rivayet etmiştir.

Şair şöyle demiştir:

"Sen Kindeti topluluklara ne diye sormadın; Gittikleri günü: Nereye nereye, diye?"

Bir başka sair de sövle demiştir:

"Ey Bekrliler, haydi bana Kuleyb'i diriltiniz Ey Bekrliler, kaçış nereye nereye?"

Bir başkası şöyle demiştir:

"Ey Alkame, ey Alkame, ey Alkame!

Bütün TemJmlilerin en hayırlıları ve en kerimi olan!"

Bir diğeri şöyle demiştir:

"Ey Akra' b. Habis, ey Akra'

Şüphesiz ki eğer kardeşin yere yıkılırsa, sen de yıkılmış olursun." Bir diğeri de şöyle demiştir:

"Artık selamette ol, sonra yine selamette ol, tekrar sen yine selamette ol! Sen konuşmasait dahi işte sana üç selam."

Bunların benzerleri pek çoktur.

Bu tekrar onların: Sen bizim putlarımıza taparsın, biz senin ilahına taparız. Sonra sen bizim ilahlarımıza taparsın, biz de senin ilahına taparız. Sonra sen bizim ilahlarımıza taparsın, biz de senin ilahına taparız ve ardı arkasına seneler boyunca, ebediyyen biz bunu uygular gideriz; şeklindeki tekliflerine uygun olarak gelmiş bir ifade tarzıdır, diye de açıklanmıştır. Onların bütün söylediklerine zıtlıya cevap verildi. Yani şüphesiz böyle bir şey ebediyyen olmayacaktır.

İbn Abbas dedi ki: Kureyşliler, Peygamber (sav)'a şöyle dedi: Bizler yana o kadar çok mal vereceğiz ki Mekke'de en zengin adam sen olacaksın. Dilediğin kadın ile seni evlendirelim. Senin izinden yürüyelim, senin arkandan gelelim. Buna karşılık sen de putlarımıza dil uzatmaktan vazgeç! Eğer bunu kabul etmiyorsan biz sana hem senin için, hem bizim için faydalı olan bir teklifle

bulunacağız. Sen bizim putlarımıza (Lat ve Uzza'ya) bir sene ibadet et, biz de senin ilahına bir sene ibadet edeceğiz. Bunun üzerine bu sûre nazil oldu. Buna göre; "Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam" bısıru-ğundaki tekrar, onların bu tekliflerini ardı arkasına defalarca tekrarlamış olmalarından dolayıdır. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Bir başka açıklamaya göre tekrar, duruma daha bir ehemmiyet kazandırmak içindir.

Şöyle de açıklanmıştır: Yani şu anda; "Sizin İbadet etmekte olduklarınıza tapmam. Siz de" şu anda "benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz." Daha sonra şöyle buyurdu: "SİZİN ibadet ettiklerinize" gelecekte "tapacak da değilim. Siz de" gelecekte "benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz." Bu açıklamayı el-Ahfeş ve el-Müberred yapmıştır.

Şöyle de açıklanmıştır: Onlar putlara tapınıyorlardı. Bir puttan usandıkları ve o puta ibadetten canlan sıkıldığı vakit onu terkederlerdi. Arkasından nefsi arzulan ile bir başka put edinirler. Hoşlarına gidecek bir taş görecekt olurlarsa, o tapındıkları putu atarlar ve bu taşı yükseltir, dikerlerdi. Onu tazim ederler ve tapındıkları bir ilah olarak o taşı dikerlerdi. Peygamber (sav)'a unlara: "Sensizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam." Bugün sizin önünüzdeki bu putlara tapmam, demektir.

Daha sonra da: "Sizler de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz" diye buyurdu. Sizler ancak edindiğiniz putlara tapıyorsunuz ve bu şu anda sizin elinizdedir. "Sizin ibadet ettiklerinize tapacak da değilim." Yani dün attığınız ve kabul etmediğiniz bugün kendisine yöneldiğiniz bu putlara ibadet etmem. "Siz de benim ibadet ettiğime, ibadet edecek değilsiniz." Şüphesiz ki ben kendi ilahıma ibadet ederim.

Bir diğer açıklama da şöyledir: Yüce Allah'ın: "Ben sizin İbadet etmekte olduklarınıza tapmam, s İz de benim ibadet ettiğime tapanlar değilsiniz." buyruğu gelecek hakkındadır. Buna karşılık; "Sizin ibadet ettiklerinize tapacak değilim" buyruğu da geçmişte onların tapındıkları şeylere kendisinin ibadet etmeyeceğini bildirmektedir.

Daha sYınra da; "Siz de benim ibadet ettiğime ibadet edecek değilsiniz" buyruğu ise mana itibariyle değil de, lafzan bir tekrardır.

Çünkü mukabele (onların söylediklerine uygun karşılık) halinde ifadenin şöyle olması gerekir: Sizler de benim ibadet ettiğime ibadet etmezsiniz. Burada "ibadet ettiğim" anlamındaki lafız kullanamayarak "ibadet etmekte olduğum" anlamındaki lafız kullanılmıştır, Böyielikle geçmişte onun ibadet ettiği ile gelecekte ibadet edeceği zatın aynı olduğunu hissettirmiş olmaktadır. Bununla

birlikte mazi ve müstakbel (geçmiş ve gelecek) kiplerinin biri ba-zan diğ erinin yerine de kullanılabilir. Ç oğ unlukla bu yü ce Allah'ın verdiğ i haberlerde gör ü lür. Yü ce Allah: "İbadet etmekte olduğ um, ibadet ettiğ im" diye buyurduğ u halde; "İbadet ettiğ im zat" diye buyurma ması (putları hakkındaki): " Ben sizin ibadet etmekte olduklarınıza tapmam"

buyruğ undaki ifadelere mukabil (onlara benzer) düş sün diyedir. Onların tapındıkları ise birtakım put ve heykellerdir. Bunlar hakkında ancak (akıl sahibi olmayan varlıklar için kullanılan): kullanılabilir, (akıl sahibi varlıklar için kullanılan):ise kullanılmaz.

Bundan dolayı ikincisi birincisine göre gelmiştir. Böylelikle ifadede bir mukabele (uygun lafızlar) bulunsun ve bununla birlikte de bir menfilik olmasın. Ayrıca; akıl sahibi varlıklar hakkında da kullanılmış tır. Arapların; Sizleri bizlere müsahhar kılan zatın ş anı ne yü cedir!" ifadesi de bu kabildendir.

Âyetlerin anlam ve takdirlerinin şöyle olduğ u da söy lenmiştir: De ki: Ey kâfirler sizin tapmakta olduğ unuz putlara ben tapmam. Siz de benim tapmakta olduğ um yü ce Allah'a tapmıyorsunuz. Ç ünkü siz O'na ortak koşuyorsunuz ve putları (ilah) edinmişsiniz. Eğer sizler O'na ibadet etmekte olduğ unuzu iddia ediyor iseniz ş üphesiz ki siz yalan söylüyorsunuz. Ç ünkü sizler orlak koş anlar olarak O'na ibadet ediyorsunuz. Bu sebepten ben sizin taptığ ınıza tapmam. Yani sizin ibadet ettiğ iniz gibi ibadet etmem. Buna göre; mastar manasını verir. Aynı şekilde; "Siz de benim ibadet ettiğ ime tapanlar değ ilsiniz" buyruğ undaki de mastariyedir. Yani sizler tevhidin kendisi olan benim ibadetim gibi ibadet etmiyorsunuz. [8]

6. "(Artık) sizin dininiz sizin olsun, benim dinîm de benim.™

Bu buyrukta bir tehdit anlamı vardır. Yü ce Allah'ın: "Bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizin olsun." (el-Kasas, 28/55) buyruğ una benzemektedir. Yani sizler kendi dininizden memnun iseniz, biz de kendi dinimizden memnunuz.

Bu, savaşıma emri verilmeden önce idi. O bakımdan kılıç (cihadı emreden) âyeti ile neshedilmiştir. Sûrenin tümünün nesh olduğ u söylendiğ i gibi, haber anlamında olduğ undan ötürü ondan hiçbir şey nesholmamıştır, da denilmiştir.

"Sizin dininiz sizin olsun" buyruğ u: Sizin dininizin karş ılığ ı sizin, benim dinimin karş ılığ ı benim olsun demektir. Onların dinlerine de "din" denilmesi onların buna inanmaları ve bunu kabullenmelerinden dolayıdır.

Bir başka açıklama şöyledir: Sizin ceza ve karş ılığ ınız sizin, benim ceza ve karş ılığ ım benimdir. Ç ünkü "din" ceza (amellerin karş ılığ ı) demektir.

" Benim dinim de benim" buyruğ undaki "ye" harfini Nâfi, İbn Kesir -ondan

farklı rivayetlerle gelmiş olmakla birlikte-'den rivayetle ei-Bezzi, İbn Amir'den Hişam ve Asım'dan Hafs'tn rivayetine göre üstün okumuşlardır. Nasr b. Asım ve Sellam ile Yakub "Benîm dinim" de "ye"yi sabit olarak okumuş ve şöyle demişlerdir: Çünkü bu da tıpkı "Sizin dininiz"de ki (siz anlamını veren) "kef" harfi Kalktım"de ki "te" gibi bir isimdir. Diğerleri ise "ye"siz okumuşlardır.

Yüce Allah'ın: "Bana doğru yolu gösterendir." (eş-Şuarâ, 26/78); "Artık Allah'tan korkun, bana da itaat edin.a(Â\i İmran, 3/50) buyruğuna ve benzerilerine benzemektedir. Burada kesre Ue yetinile-rek mushafın hattına da ittiba ile böyle okunmuştur. Çünkü mushafta (bu lafızlar) "ye'siz olarak yazılmıştır. [9]

(Kâfirim Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun).

[1] Dörtte hiriıt; denktir...' manasında ve İbn Abtws ve Rnes b. Malik'ten: Tirmizi, V,

166; yalnız Enes h. M;ilikten: Müsned, III, 146.

[2] Hk. hlr flnckki not,

[3] Ahd İv Hımejd, Müsned, s. >(İ9; İbn A(xli'l-f)err, et-Temhîd, VII, 260; AbdiiT;ıı:n;n b.

Muhammet!, İlel. I, 93; el-Hatib el-Hıg'dadi, Muvaddihu'l-Euham, I. 538

[4] Ehii Yalii. Müsned, XIII, 414, Huyui, ed-Durnt'l Mensur, VIII, 65K-

[5] Tırnüzi, V. 'İ75; Dârimî, 11, 551; Ebû Davud, İV, 513; Müsned, m, 456; Nesâî, es-Su-nenu'l-Kübrâ, VI, 200, 254; Ehû Ya'lâ, Müsned, III, Kİ9: T^lierânî, Evsat, I. 272, II, 2~ 5.

[6] Hu tüllerden sonuncusu her iki sûreye ayrı ayrı inim olan -mıkaşkişe" isin-i fiiliinin fiil kökünü teşkil etmektedir.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/415-416.

[7] Müslim, IV, 1902; Buhârî, V, 2004; İhn Hibban, Sahih, XV, 405; Tirmizi, V, 6<#i; Ebû Daımd, II. 226; İbn Mace. L 643; Müsned. IV. 32H.

[8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/417-422.

[9] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/422-423.

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>

[NASR SURESI](#)

NASR SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Medine'de indiği hususunda görüş birliği vardır. "Tevdi' (uğurlama, vedalaşma)" sûresi diye de adlandırılır. Üç âyettir.

Toptan inen en son sûredir, Müslim'in SaAiA'inde belirtildiğine göre bunu İbn Ahba.s ifade etmiştir.[\[1\]](#)

1. Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde,

"Nasr" yardım demektir. Bu, Arapların; -kuraklığından ötürü bitki yeşertmek için yere olan yardımı dolayısıyla-: "Yağmur yere yardım etti" tabirlerinden alınmıştır. Şair de şöyle demiştir:

"(Ey bulut)! Haram ay çıktı mı artık Yed al aş

Tfemim diyarı ile; buna karşılık Amir diyarına yardım et (yağmur yağdır.)!"

Şöyle de rivayet edilmektedir:

"Artık haram ay girdi mi bırakıp git

Ttemim diyarını ve Âmir diyarına yardımcı ol!"

" Düşmanına karşı ona yardım etti, ona yardım ed-er"(denilir. İsmi: "Nusret, yardım" diye gelir. "Düşmanına karşı ondan yardım istedi" demektir. "Birbirlerine yardım ettiler" anlamındadır.

Şöyle açıklanmıştır: Bu yardımdan kasıt yüce Allah'ın, Rasûlüne Kureyş'e karşı yardımıdır. Bu açıklamayı Taberî yapmıştır,

Kâfirlerden onunla savaşan herkese karşı ona yaptığı yardımıdır, diye de açıklanmıştır. Çünkü yardımın güzel sonucu, onun lehine olmuştur.

"Fetih" ile kastedilen ise, el-Hasen, Mücahid ve başkalarından nakledildiğine göre Mekke'nin fethidir.

İbn Abbas ve Said b. Cübeyr dedi ki: Maksat, Medain'in ve sarayların fethedilmesidir.

Diğer ülkelerin fethidir, diye de açıklanmıştır. Ona ihsan edilen ilimler olduğu da söylenmiştir.

"diğinde" lafzı; "mistir" anlamındadır. Yani Allah'ın yardımı gelmiştir. Çünkü bu sûre fetihten sonra inmiştir. Anlamının: "Sana geleceği vakit" şeklinde olması da mümkündür. [\[2\]](#)

2. İnsanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde;

"İnsanların" Arapların ve başkalarının "bölük bölük" yani kalabalıklar halinde, biri diğerinin ardında topluluklar olarak "girdiklerini gördüğünde."

Şöyle ki, Mekke fethedil diğinde Araplar dedi ki: Allah kendilerini Fil sahiblerine karşı korumuşken Muhammed; Harem ahalisine karşı zafer kazandığına göre, artık sizin ona karşı koyacak gücünüz yok demektir. Bundan dolayı onlar ümmet be ümmet müslüman oluyorlardı. ed-Üahhak dedi ki: "Ümmet" kırk kişidir.

İkrime ve Mukatil dedi ki: "İnsanlar"la Yemenlileri kastetmiştir. Çünkü Yemen'den mü'min ve itaatkâr olarak yedi yüz kişi gelmişti.

Kimisi'ezan okuyor, kimisi Kur'ân okuyor, kimisi lâ ilahe illallah diyerek tehlil getiriyordu. Peygamber (sav) buna çok sevindi. Ömer ve İbn Abbas da adanmışlardı.

İkrime'nin, İbn Abbas'tan rivayetine göre Peygamber (sav): "Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde" (1. âyet) buyruğunu okudu ve bu arada Yemen ahalisi yufka yürekli, yumuşak tabiatlı, cömert kalbli, büyük haşyetti halde geldiler ve Allah'ın dinine topluluklar halinde girdiler,"[3]

Müslim'in Sahih'inde Ebû Hureyre'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlu]lah»(sav) buyurdu ki: "Size Yemen ahalisi gelmiş bulunuyor. Onlar kalpleri pek zayıf, yüreklen pek yufkadır. Fıkıh (derinliğine din bilgisi) Yemenlidir, hikmet de Yemenlidir."[4]

Rasûlullah (sav)'ın şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir: "Ben hiç şüphesiz Rabbinizin nefesini Yemen tarafından alıyorum."[5]

Bu hususta iki tevil (yorum) yapılmıştır:

1- Bundan maksat, kurtuluştur. Çünkü onların İslâm'a girişleri kalabalıklar, cemaatler halinde ardı arkasına gerçekleşmişti.

2- Yani şanı yüce Allah, Yemenlilerle Peygamberinin sıkıntılarını gidermiştir ki, ensar onlardır.t4)

Câbir b. Abdullah'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ben Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz insanlar Allah'ın dinine bölük bölük girdiler ve pek yakında ondan bölük bölük çıkacaklardır.[6] Bu hadisi el-Ma-verdi zikretmiştir.[7]

es-Sa'lebî'nin lafzı ise şöyledir: Ebû Ammar dedi ki: Bana Câbir,[8] Câbir'e ait olan su rivayeti nakletti, dedi ki: Cabir bana insanların durumu hakkında suru sordu. Ben de onlara ihtilâfları ve ayrılıkları halini ona haber verdim. Ağlayarak şöyle demeye başladı: Rasûlullah (sav)'ı şöyle buyururken dinledim: "Şüphesiz

insanlar Allah'ın dinine bölük bölük girdiler, Yakında yine Allah'ın d ninden bölük bölük çıkacaklardır."[\[9\]](#)

3- Hemen Rabbini hamd ile teşbih et ve Ondan ma fired dile!       O, tevbeleri çok kabul edendir.

"Hemen Rabbini hamd ile teşbih et ve Ondan ma fired dile!" Namaz kıl dı ın vakit, bunları çokça yap, demektir, Bir açıklamaya göre: "(er*): Teşbih et": Namaz kıl, demektir. Bu açıklama İbn Abbas'tan nakledilmiştir.

"Rabbini hamd ile" yani sana ihsan etmiş olduğu zafer ve fetih dolayısıyla ona hamdederek "ve O'ndan ma fired dile!" Allah'tan sana ma fired etmesini (günahlarım ba ı lamasını) i  e!

Bir başka açıklamaya göre "teşbih et" buyruğundan kasıt, tenzih etmektir. Yani sen; kendisi hakkında caiz olmayan (d     mesi imkansız olan) hususlardan O'nı -O'na   kretmekle birlikte- tenzili et "ve O'ndan ma fired dile!" Yani sürekli zikir ile birlikte Allah'tan ba ı lanma dile!

Ancak birinci açıklama daha kuvvetlidir.

Hadis imamları -lafız Buh r 'nin olmak üzere- Aişe (r.anha)'dan şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde" (1.  yet) S resi Ras lultah (sav)'a nazil olduktan sonra kıldığı herbir namazda mutlaka; "Rabbim, Seni tenzih ederiz ve Seni ham-dinle (zikrederiz). Allah'ım, bana ma fired buyur" derdi.[\[10\]](#)

Yine ondan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Ras lullah (sav) r k unda ve s c unda: "Allah'ım, Rabbimiz, Seni tenzih eder ve hamdinle Seni anarız. Allah'ım, bana ma fired buyur" der (ve bu hususta) Kur' n'ı tevil ederdi (yani Kur' n'ın bu husustaki emirlerine göre bunu yapardı.[\[11\]](#)

Sahihin dışındaki eserlerde şöyle denilmektedir: Um Seleme dedi ki: Peygamber (sav) son zamanlarında ne kadar kalkar, oturur, gider ve gelirse mutlaka: "Allah'ı tenzih ederim ve O'na hamdederim. Aliah'ta'n ma fired diler ve O'na tevbe ederim" der ve şöyle buyururdu: "      ben bununla emrolundum. Sonra da:

"Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde" s resini sonuna kadar okudu[\[12\]](#)

Eb  Hureyre dedi ki: Bu s renin ini inden sonra Peygamber (sav) daha çok ibadet etmeğe ba ladı. O kadar ki ayakları  isti, bedeni zayıfladı, daha az gülümser oldu, daha çok a lamaya ba ladı

İkrime dedi ki: Bu s renin nüzulünden sonra  hiret ile iigili hususlarda Peygamberin gösterdiği a ın gayreti asla başka zaman göstermiş değildir.

Mukatil dedi ki; Bu sûre nazil olunca Peygamber (sav) onu ashabına okudu. Aralarında Ebû Bekir, Ömer ve Sa'd b. Ebi Vakkas da vardı. Sevindiler ve bundan dolayı memnun da oldular. Abbas (r.a) ise ağladı. Peygamber (sav) ona: "Ne diye ağlıyorsun amcacığım?" dedi. Abbas: Sana vefatının yaklaştığı haberi verildi, dedi. Peygamber: "Şüphesiz ki durum senin dediğin gibidir" dedi. Ondan sonra da altmış gün yaşadı. Bu süre zarfında yüzünün güldüğü görülmedi.

Yine denildiğine göre; bu sûre teşrik günlerinden sonra Veda haccında Mi-nâ'da nazil olmuştur. Ömer ve Abbas ağlayınca onlara: Şüphesiz bu bir sevinç günüdür, deniSdî. Onlar: Hayır, bu günde Peygamber (sav)'ın vefatı haber verilmektedir, dediler. Peygamber (sav): "Doğru söylediniz. Bana vefat edeceğim haberi verilmiş oldu." Diye buyurdu.

Buhârî'de ve başka eserlerde İbn Abbas'tan şöyle dediği nakledilmektedir: Ömer b. el-Hattab (huzuruna girmek üzere) Bedir'e katılanlara izin verirdi. Bana da onlarla birlikte izin verildi. (İbn Abbas) dedi ki: Onlardan bazıları bu işlen rahatsız oldular ve şöyle dediler: Bizim çocuklarımız arasında onun gibi kimseler bulunduğu halde bu genç delikanlıya bizimle beraber huzuruna girmesi için izin veriyor. Ömer onlara; O sizin de (konumunu) bildiğiniz bir kimsedir. (İbn Abbas devamla) dedi ki: Bir gün onlara (huzuruna girmeleri için) izin verdi. Bana da onlarla birlikte girme izni verdi. Kendilerine şu: "Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde" (I. âyet) Sûresi hakkında soru sordu. Onlar: Yüce Allah, peygamberine -Allah'ın salât ve seiâmı ona-fetih verdiği vakit, kendisinden mağfîret dileyip, kendisine tevbe edip dönmesini emretmektedir. Ömer: Ey İbn Abbas ya sen ne dersin? diye sordu. Ben de: Hayır böyle değildir. Aksine yüce Allah peygamberine -Allah'ın salât ve «elamı ona- ecelinin, yaklaştığım haber vermekte ve: "Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde, insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde, hemen Rabbîni hamd ile teşbih et ve O'ndan mağfîret dile! Çünkü O, tevbeleriçok kabul edendir." diye buyurdu, dedim. Bunun üzerine Ömer (r.a) şöyle dedi: İşte siz, bunun için mi beni kınıyorsunuz.[\[13\]](#)

Buhârî'de ise şöyle denilmektedir: Ömer bunun üzerine: Ben de bu sûreden ancak senin dediğini biliyorum, diye cevap verdi.[\[14\]](#)

Bunu Tirmizi de rivayet etmiştir. (İbn Abbas) dedi ki: Peygamber (sav)'ın ashabı ile birlikte Ömer bana da soru sorardı. Abdu'r-Rahman b. Avf ona: Bizim onun dengi oğullarımız varken ona soru mu soruyorsun, dedi. Bu sefer ona Ömer: O bizim bildiğimiz bir sebepten dolayıdır, dedi. Ömer ona şu: "Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde" âyeti hakkında sordu. Ben de şöyle dedim: Bu(rada kastedilen) Rasûlullah (sav)'ın ecelidir. Ona (ecelinin yaklaştığını) bildirdim. Sonra sûreyi

sonuna kadar okudu. Bunun üzerine Ömer: Allah'a yemin ederim. Ben de bu sûre hakkında senin bildiğinden başka bir şey bilmiyorum dedi. (Tirmizi) dedi ki; Bu hasen, sahih bir hadistir.[\[15\]](#)

Şayet; Yüce Allah, Peygamber (sav)'ın hangi günahını bağışlayacak ki ona mağfiret dilemesini emretmektedir? diye sorulursa, ona şöyle cevap verilir; Peygamber (sav) duasında:

"Rabbim bana günahımı, cahilliğimi, bütün işlerimde aşırı gidişimi ve Senin benden daha iyi bildiğin herşeyi bana bağışla! Allah'ım, hatamı, kasten yaptıklarımı, bilgisizce yaptıklarımı, şakamı bana bağışla ve bütün bunlar bende var. Allah'ım, ünden neyi gönderdim, geriye neyi bıraktımsa, neyi açığa vurdum, neyi gizledimse Sen bana bağışla! Sen üne alan, geriye bırakansın. Şüphesiz ki Sen herşeye gücü yetensin."[\[16\]](#) Bu bakımdan Peygamber (sav) Allah'ın kendisine ihsan etmiş olduğu nimetlerin büyüklüğü dolayısıyla, kendisinin kusurlu olduğunu görüyor ve bunların gereklerini yerine getirmekteki kusurunu da birtakım günahlar olarak değerlendiriyordu.

Buyruğun şu anlamda o!ma ihtimali de vardır: Sen hep O'na bağlı kaî, O'n-dan istekte bulun, O'ndan umutla dileklerde bulun. Hakları gereği gibi yerine getirmek hususunda kusurlu olduğunu görerek yalvarıp yakar.

Böylelikle amelleriyle yetinmesin.

Şöyle de açıklanmıştır; Mağfiret dilemek, gerçekleşmesi gereken bir taabbüddür, yapılması gerekir. Günahların bağışlanması gerçekleşsin diye değil, aksine taabbüd olmak üzere yapılmalıdır.

Şöyle de açıklanmıştır: Amellerine güvenip, mağfireti terketmesinler diye ümmetinin dikkati çekilmektedir.

"Ondan mağfiret dilel" huyruğunun ümmetin için mağfiret dile, anlamında olduğu da söylenmiştir.

"Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir." Teşbih edenlere, mağfiret dileyenlere, tevbe etmeyi nasib eder, onlara merhamet buyurur ve tevbeleri-nî kabui eder. Peygamber (sav) masum (günahtan korunmuş) olduğu halde, mağfiret dilemekle emrolunduğuna göre, ya başkası hakkında ne düşünülür!

Müslim, Aişe'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav): " Allah'ı hamdi ile teşbih eder, Allah'tan mağfiret diler ve O'na tevbe ederim." sözlerini çokça söylerdi. (Aişe) dedi ki. Ey Allah'ın Rasûlü, dedim. Görüyorum ki sen: "Allah'ı hamdiyle teşbih ederim. Allah'tan mağfiret diler, O'na tevbe ederim," sözlerini çokça söylüyorsun, (sebebi nedir)? Şöyle buyurdu: "Rabbim bana ümmetimde bir alâmet göreceğimi haber vermişti. Bu alameti gördüğüm takdirde "Allah'ı hamdiyle teşbih ederim, Allah'tan mağfiret diler ve O'na tevbe

ederim" sözlerini çokça söylememi buyurdu. İste ben bu alameti görmüş bulunuyorum. "Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde" Mekke fethedildiğinde "insanların bölük bölük •Allah'ın dinine girdiklerini gördüğünde hemen Rabbîni hamd ile teşbihet ve O'ndan mağfiret dile. Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir" (buyruklarını okudu.)

İbn Ömer dedi ki: Bu sûre Veda Haca sırasında Mina'da nazil oldu. Da* ha sonra: "Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İstûnı beğenip seçtim."(ei-Maide, 5/3) buyruğu nazil oldu. Bundan Peygamber (sav) seksen gün yaşadı. Daha sonra da Kelâle âyeti (aynı zamanda sûrenin son âyeti olan en-Nisa, 4/176. âyet} nazil oldu. Ondan sonra Peygamber elli gün yaşadı. Daha sonra: "An-dolsun ki içinizden size öyle bir peygamber geldi ki..." (et-Tevbc, 9/128) âyeti nazil oldu. Bundan sonra otuzbeş gün yaşadı.

Daha sonra: "Bir de Allah'a döndürüleceğiniz bir günden korkunuz..." (el-Bakara, 2/281) âyeti nazil oldu. Bundan sonra da onbir gün yaşadı. Muka-til yedi gün dedi. Daha Önc: el-Bakara Sûresi'ntL- (2/281. âyetin tefsirinde) geçmiş bulunan daha başka açıklamalar da yapılmışın".[\[17\]](#)

Yüce Allah'a harıdolsun. (Nasr Sûresi burada sona ermektedir).

[\[1\]](#) Müsttm, IV, 2318; İbn Ebi Şeyhe, Musannef, VII, 260; Taberânî, Evsat, VII, 199

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/427.

[\[2\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/427-428.

[\[3\]](#) Ebû Yala, Müsned, IV, 384 (az farkla); Taberânî, Müsnedu's-Şâmiyyîn, I, 283.

[\[4\]](#) Müslim, I, 72; Buhâri, IV, 1594, 195; Tirmizi, V, 726; Müsned, II, 252, 267, 380. .

[\[5\]](#) Müsned, 11, 541, Taberânî, Eusat, V, 57, Heysenî, Mecma', X, 5

[\[6\]](#) Müsned, III, 343; Heysemî, Meema', VII. 281 -hadisi Cabir (r.a)dan rivayet eden kom-şusu.sluiu tanımadığını, ancak diğer ravilmnin sahih rical olduğu kaydıyla-; ayrıca: Hâkim, Müstedrek, IV, 541'de, Ebû Hureyre'den.

[\[7\]](#) Maverclî, Nuket, VI, 3Ğ0.

[\[8\]](#) Teroemeye esas aldığımız nüshada ve matbu diğer nüshalarda: "Haddesenî,

Cabirun li Cabir" şeklindedir. Ancak Müsned, Mecma' ve hadisi zikreden diğer kaynaklarda bu ifade: "ha ddesenî cârun li Cîhir" yani "Câbir'in bir kn\$usîMi bana anlam" şeklindedir. Doğrusu da hıdır. Yanlışlıkla X3r" kelimesi Tâbir" diye yazılmış ve/ya okunmuştur

[9] Müsned, III. 3*3; Heysemî, Mecma', VII, 2B1; ayrıca bk Sityutî, ed-Durrtî'l-Mensur, VIII, 664.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/428-430.

[10] Buhârî. IV, 1900; Müslim, I, 350, 351; Nesâî, ti, 190: Müsned, VI, 190.

[11] Buhârî, I, 274, 281, IV, 1562, 1901; Ebâ Davud, I, 232; Nesâî, II, 219, 220; Miisned, VI, 43, 49, 100.

[12] Taberi, Câmiu'l-Beyân, XXX, 335; tbn Kesir, Tefsir, IV, =>64 -Taberi tarafından rivayet edildiği ve garîb olclu&u kaydıyla.-

[13] Bukârî, [V, 1563; Müsned, I, 337; ayrıca nisbeten muhtasar olarak: Buhârî, ñîl, 1327, IV, 1901, 1611.

[14] liuhârî hir önceki notta gösterilen yerler

[15] Tirmizi, V, 450.

[16] Bıthârî, V, 2350; Müslim, IV, 2087; Müsned, IV, 417.

[17] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/430-434.

TEBBET SURESİ

1- Nüzul Sebebi ve Ayetin Anlamı:

2- Ebû Leheb'e Bu İsmin Veriliş Sebebi:

3- Meydana Gelen Olaylar ve Kader:

TEBBET SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İle

Mekke'de indiği hususunda görüş birliği vardır. Beş âyet-i kerimedir.[\[1\]](#)

1. Ebû Leheb'in iki eli kurusun. (Kendisi de) helak oldu zaten.

Bu buyruğa dair açıklamalarımızı üç başlık halinde sunacağız:

1- Nüzul Sebebi ve Ayetin Anlamı:

"Ebû Leheb'in iki eli kurusun..." buyruğu hakkında -lafız Müslim'e ait olmak üzere- Buharî ve Müslim ile başka eserlerde İbn Abbas'ün şöyle dediği rivayet edilmektedir: "Yakın akrabamı uyar. "(eş-Şuara, 26/214); "Ve aralarından ihlâsa erdirilmiş taraftarlarını"[\[2\]](#) buyruğu nazil olunca, Rasûlullah (sav) evinden çıktı ve Safâ'nın üzerine çıktı. (Savaş ve baskın tehlikesini haber vermek üzere kullanılan): Ya sabâhâh (sabah baskınına uğradık)! diye seslendi. Onlar: Bu seslenen kira? dediler. Muhammed diye cevap verdiler. Onun etrafında toplandılar. Şöyle buyurdu: "Ey filanoğulları, ey filanoğulia-n, ey filan oğullan. Ey Abd-i Menafoğull-arı, ey Abdo'l-Muttaliboğulları!" Hepsi de onun etrafında toplandılar. Bunun üzerine şöyle dedi: "Bu dağın arka tarafında karsınıza çıkmak üzere bir gtub süvarinin bulunduğunu size haber verecek olsaydım, ne dersiniz? Benim bu verdiğim haberi tasdik eder miydiniz?" Onlar: Biz şimdiye kadar senin yalan söylediğini tesbit etmedik, dediler. Peygamber: "İşte ben şüphesiz son derece çetin bir azabın önünde sizin için bir uyarıp korkutanım." dedi. Bunun üzerine Ebû Leheb: Helak olasıca! Sadece bunun için mi bizi topladı' dedi. Sonra kalkıp gitti. Bu sefer şu: "Ebû Leheb'tn iki eli kurusun. Helak oldu zaten" diye başlayan bu sûre nazil oldu. (Hadisi) böylece (rivayet eden) el-A'meş, sûreyi sonuna kadar okudu.[\[3\]](#)

el-Humeydi ve başkaları şunu eklemektedir: Ebû Leheb'in karısı kendisi ve kocası hakkında Kur'ân'dan nazil olan buyrukları işitince beraberinde Ebû Bekir (r.a) ile Kabe'nin yakınında Mescid-i Haramda oturmakta olan Rasû-lullah (sav)'ın yanına gitti. Elinde avuç dolusu taş da vardı. Peygamber (sav)'in yanbaşıda durduğu halde Rasûlullah. (sav)'ı görmesin diye Allah gözlerini perdeledi. Ebû Bekir'den başkasını görmüyordu. Ey Ebû Bekir, dedi. Bana

ulaştığına göre senin arkadaşın beni hicvediyomuş. Allah'a yemin olsun onu bulacak olursam, bu taşlan onun ağzına atanın. Allah'a yemin ederim ben şair bir kadını:

"Çok yerilen birisine karşı geldik. Onun emrinden yüz çevirdik Ve onun dinini terke ettik."

dedi ve çekip gitti.

Ebû Bekir: Ey Allah'ın Rasûlü ne dersin? Seni görmedi mi? diye sordu.

Peygamber: "Hayır, beni görmedi. Allah, beni görmesin diye onun gözünü perdeledi" diye buyurdu.^[4]

Kureyşliler Rasûlullah (sav)'ı "yerilen (müzemmem)" diye adlandırıyor ve böylece ona hakaret etmek istiyorlardı. Peygamber de şöyle buyurdu: "Allah'ın Kureyş'in vermek istediği eziyetleri benden nasıl çevirdiğine hiç hayret etmiyor musunuz? Onlar "müzemmem" diye birisini hicvedip ona sövüp sayıyorlar. Ben ise Muhammed (çokça övülen)'im."^[5]

Bir diğer açıklamaya göre; sûrenin nüzul sebebi Abdurrahman b. Zeyd'in naklettiği üzere şöyledir Ebû Leheb Peygamber (sav)'a gelip: Ey Muhammedi Sana iman edecek olursam, bana ne verilecek? dedi Peygamber: "Diğer müslümanlara verilenlerin gibisi" diye buyurdu. Ebû Leheb: Benim onlara bir üstünlüğüm olmayacak mı? dedi. Peygamber: "Nasıl bir şey istiyorsun-1" diye sordu. Ebû Leheb: Böyle bir din olmaz olsun. Ben bunlarla birlikte eşit mi olacağım, dedi. Bunun üzerine onun hakkında yüce Allah: "Ebû Leheb'in iki eli kurusun. Helak oldu zaten" buyruklarını indirdi.

Abdurrahman 1). Keysan'ın naklettiği üçüncü bir görüş: Peygamber (sav)'ın yanına bir heyet gelecek olursa, Ebû Leheb onların yanına giderdi. Onlar da Ebû Leheb'e Rasûlullah (sav) hakkında soru soruyorlar. Ona: Sen onu bizden daha iyi tanırısın, diyorlardı. Ebû Leheb onlara şöyle diyordu: O çok yalancı bir sihirbazdır. Bunun üzerine Peygamberin yanına gitmiyor, geri dönüyor ve onunla karşılaşmıyorlardı. Yine bir heyet gelmişti. Ebû Leheb aynı şeyleri onlara da yaptı. Onlar: Hayır onu görüp de, sözlerini dinlemedikçe geri gitmeyeceğiz, dediler. Bu sefer Ebû Leheb onlara şöyle dedi: Biz hala onu tedavi edip duruyoruz. O helak olsun, o yok olsun. Rasûlullah (sav)'a bu durum haber verilince bundan dolayı çokça üzüldü. Yüce Allah, bu sebeple: "Ebû Leheb'in İkileJi kurusun..." sûresini indirdi.

Bir diğer görüşe göre Ebû Leheb, Peygamber (sav)'a bir taş atmak istedi. Yüce Allah onun bu isteğine engel oldu ve onun bu haline engel olunması dolayısıyla da yüce Allah: "Ebû Leheb'in iki eli kurusun, helak oldu zaten" buyruklarını indirdi.

" (iki eli) kurusun" buyruğu hüsrana uğrasın, demektir. Bu açıklamayı Katade yapmıştır. Ziyana uğrasın, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır.

Sapıttı, diye de açıklanmıştır ki, bu da Ata'nın açıklamasıdır.

Helak olsun, anlamında olduğu da söylenmiştir. Bu da İbn Cübeyrin açıklamasıdır. Yemen b. Riab dedi ki: Hiçbir hayır elde etmesin demektir.

el-Esmâ, Ebû Amr b, el-Ala'dan naklettiğine göre; Osman -Allah'ın rahmeti üzerine olsun- öldürülünce insanlar sahibini gömleksizin birisinin şöyle seslendiğini işittiler:

"Andolsun seni yalnız bırakıp geri gittiler Ne geriye baktılar, Be de döndüler. Adaklarının gereğini yerine getirmediler O yaptıkları sebebiyle helak olasıcalar." Özellikle "ellerin kurummasından sözedilmesi, çoğu işlerin ellerle yapılmasından dolaydır. Yani o eller de hüsrana uğrasın, kendisi de hüsrana uğrasın. "Eller" ile bizzat kendisinin kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü bazan kişinin kendisinden "elleri" diye sözedilebilir. Nitekim yüce Allah: "Bu senin ellerinin önden gönderdiği sebebiyledir." (el-Hac, 22/10) diye buyurmaktadır. Bundan maksat, bi2Zat kendinin ... demektir.

İşte Arapçanın üslubu, yolu yordamı budur. Bazan bir şeyin bir kısmını zikreder ve onun tamamını kasteder. Nitekim: " O kimseye zamanın eli, musibetlerin ve ölümlerin eli isabet etti" denilirken "bütün bunlar o kimseye isabet etti" demek olur. Şair de şöyle demiştir:

"Musibetlerin eli onun üzerine çullanınca,

Yok mu himaye edip koruyacak olan kimse? diye seslendi."

'(Kendisi de) helak oldu zaten" buyruğu hakkında el-Ferrâ dedi ki: Birinci "teb (ellerin kuruması, helak oluş)" (bed)duadır. İkincisi ise haberdır. Nitekim: Allah onu helak etsin, zaten de helak oldu, demek gibidir. Abdullah b. Ubey'in kıraatinde ise: "Zaten helak olmuştur"7 şeklindedir.

Ebû Leheb'in adı Abdu'l-Uzza'dır. Abdu'l-Muttalib'in oğlu olup, Peygamber (sav)'ın amcasıdır. Karısı el-Avra Um Cemil ise, Ebû Süfyan b. Harbin kız-kardeşidir. Her ikisi de Peygamber (sav)'a aşırı derecede düşman idi.

Tarık b. Abdullah el-Muharibi dedi ki: bizler Zü'l-mecaz panayırında iken bir kimsenin şunları söylemekte olduğunu duydum: "Ey insanlar! Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur deyiniz, kurtuluşa ereceksiniz." Bir de baktım ki, arkasından bir adam ona taş atıyor. Bacaklarını ve topuklarını kanatmış olduğu halde şöyle diyordu: Ey insanlar! Bu bir yalancıdır, bunu tasdik etmeyiniz. Ben: Bu kim? dedim. Muhammed, dediler, peygamber olduğunu ileri sürüyor. Bu da amcası Ebû Leheb'dir, o da onun yalancı olduğunu söylüyor.

Ata, İbn Abbas'lan şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ebû Leheb dedi ki: Muhammed sizi büyüledi. Çünkü bizden herhangi bir kimse bir yaşını bitirmiş bir kuzuyu yiyor ve büyükçe bir kova süt içiyor yine doymuyor. Oysa Muhammed sizi bir koyun bacağı ile doyurdu, bir miktar süt içirerek susuzluğunuzu giderdi. [6]

2- Ebû Leheb'e Bu İsmi Veriliş Sebebi:

•Yüce Allah'ın: "Ebû Leheb" buyruğu ile ilgili olarak şöyle denilmiştir: Ona Leheb (alev) adının verilili güzelliliinden ve yüzünün parlaklılıından dolaylıdır. Bazıları bunun müşriğıe künye verilebileceğıine delil olduğıunu zannet-mişlerse de bu kanaat batıldır. Çünkü ilim adamlarına göre yüce Allah'ın ona "Ebû Leheb (alevin babası)" künyesini verilişinin dört sebebi vardır:

1- Onun adı Abdu'l-Uzza (Uzza'nın kulu) idi. Uzza ise bir puttur. Yüce Allah, Kitabında hiçbir puta kulluk izafe etmiş değıildir.

2- O isminden çok künyesi ile meşhur olmuştu. Ondan dolayı açıkça künyesi zikredilmiştir.

3- İsim, künyeden daha şerefliidir. Bu bakımdan yüce Allah, onu daha şerefli olandan daha aşağı mertebeye indirmiştir. Zira ondan haber vermek kaçınılmaz bir şeydi. İşte bundan dolaylıdır ki yüce Allah, peygamberlere isimleri ile seslenmiş, onlardan herhangi bir kimseden künyesi ile söz etmemiştir.

İsmi künyeden daha şerefli olduğıunu gösteren hususlardan birisi de şudur: Yüce Allah'a isim verilir ama künye verilmez. Her ne kadar bu çok açık ve belli olmakla; künye taşımaktan yüce ve mukaddes olduğıundan ötürü künyenin ona nisbeti imkansız olmakla birlikte böyledir.

4- Yüce Allah onu cehenneme sokmakla onun mensub olduğı künyenin (manasını) gerçekleştirmeyi murad etmiştir. Onun nisbetini gerçekleştirmek kendisi adına seçtiğı, uğur kabul ettiğı hususu yerine getirmek için o, o ateşin babası (yani o ateşe atılan) kimse olmasını dilemiştir.

Adı ile künyesinin aym şey olduğı da söylenmiştir. Onun yakınları ona - yüzünün alev gibi parlaması ve güzelliğinden ötürü- Ebû Leheb adını veriyorlardı. Onların sevilen ve hoşlanılmayan hakkında ortak olarak kullanılabilen "Ebû'n-Nur, Ebû'z-Ziya (nurun babası, aydınlılığın babası, nurlu aydın-lıklı)" demelerini engellemiş ve sadece hoşlanılmayan ve yerilen kimselere mahsus olan "Leheb (ateş alevi)"e izafe etmelerini sağlamıştır ki, Leheb (alev) ateşin kendisidir. Daha sonra da ateşini onun karar kılıp yerleşeceğı yer kılmak sureti ile de bunu gerçekleştirmiş olacaktır.

Mücahid, Humeyd, İbn ,Kesir ve İbn Muhaysın "Ebû Leheb" lafzının "he'.sini sakın olarak; diye okumuşlar; fakat, "Alevli" lafzının "he" harfinin üstün olduğu hususunda da (kıraat alimleri) ihtilaf etmemişlerdir. Çünkü onlar bu hususta âyetlerin sonlarını gözönünde bulundurmuşlardır[7]

3- Meydana Gelen Olaylar ve Kader:

- İbn Abbas dedi ki: Yüce Allah, Kalemı yaratınca una: Olacak şeyleri yaz dedi. Onun yazdığı şeyler arasında "Ebû Leheb'in iki eli kurusun" da vardı.

Mansur dedi ki: el-Hasene yüce Allah'ın; "Ebû Leheb'in iki eli kurusun"

buyruğu hakkında soru soruldu: Acaba bu da Ummu'l-Kitab'ta var mıydı diye ve acaba Ebû Leheb, cehennem ateşini isteseydi boylanmayabilir iniydi? el-Hasen şöyle dedi: Allah'a yemin ederim, orayı isteği ile boylayamaması onun gücünde olan bir şey değildir. Şüphesiz ki o, Ebû Leheb de, onun anne ve babası da yaratılmadan önce Allah'ın Kitabında böyle idi. bunu Musa'nın, Adem'e söylediği: "Sen Allah'ın eliyle yarattığı, kendisine ruhundan üflediği, cennetine yerleştirdiği, kendisine meleklerini secde ettirdiği Adem'sin. İnsanları zarara uğrattın, onları cennetten çıkardın" sözüne karşılık Adem'in söylediği şu sözler de desteklemektedir: Sen de Allah'ın kelamı İle (kendisi ile konuşmakla) seçtiği Musa'sın. Sana Tevrat'ı verdi. Sen yüce Allah'ın benim hakkımda gökleri ve yeri yaratmasından önce yazmış olduğu bir durumdan ölürü mü beni kınıyorsun? Peygamber (sav) şöyle buyurdu: 'Adem getirdiği delil ile Musa'ya galib geldi."

[8] Bu (rivayet) daha önceden (Ta-Ha, 20/121. âyet, 3. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır.

Hemmâm'ın, Ebû Hureyre'den naklettiği hadiste Adem, Musa'ya şöyle demiş: "Sen Allah'ın beni yaratmadan önce Tevrat'ı ne kadar bir süre önce yazdığını biliyor musun!"" Musa: "İkibin yıl önce" dedi. Adem şöyle dedi: "Peki sen Tevrat'ta "Adem Rabbinin emrine karşı geldi de şaşırdı" (Taha, 20/121) buyruğunu da gördün mü?" Musa: "Evet" dedi. 13u sefer Adem şöyle dedi: "Allah'ın benim hakkımda işlemeyi ben yaratılmadan ikibin yıl önce yazıp takdir etmiş olduğu bir işten ötürü beni nasıl kılarırsın?" Böylece Adem getirdiği delil ile Musa'yı yenik düşürdü.[9]

Tavus, İbn Hürmüz ve el-Arec'in Ebû Hureyre'den rivayetlerinde "...kırk yıl süre önce,.. " şeklindedir.[10]

2. Malı da, kazandığı da kendisine fayda vermedi.

Onun topladığı mal, kazandığı makam ve mevki, Allah'ın azabını kendisinden uzaklaştırmadı. Mücahid dedi ki: Sahih olduğu evlat (da bir işe yaramadı.) Çünkü kişinin evlatları da kendi kazançları arasındadır.

el-Ameş, "Kazandığı" anlamındaki buyruğu; diye okumuş ve bunu İbn Mestüd'dan rivayet etmiştir.

Ebû't-Tufayl dedi ki: Ebû Leheb'in oğulları gelip İbn Abbas'ın huzurunda davalaslılar. Sonra da birbirleriyle döğüşlüler. Onlara engel olmak için kalktı, onlardan birisi onu itti ve yatağın üzerine düştü. İbn Abbas -çocuklarını kastederek-: Şu kötü kazancı huzurumdan çıkartınız, dedi.

Aişe (r.anha)'dan rivayete göre Rasûlullah (sav) söyle buyurmuştur; "Kişinin yediği en hoş şey, onun kazancından yedikleridir ve elbetteki onun evlatları da kazanılan cümlesindendir." Bu hadisi Ebû Davıtd rivayet etmiştir.[\[11\]](#)

İbn Abbas dedi ki: Rasûlullah (sav) yakın akrabalarını cehennem ateşi ile korkutup uyarınca Ebû Leheb: Şayet kardeşimin oğlunun dediği gerçek ise malımı ve çocuklarımı fıdye vererek kendimi kurtarırım, dedi. Bunun üzerine, "Malı da, kazandığı da kendisine fayda vermedi" buyruğu nazil oldu.

"Fayda vermedi" buyruğundaki; ...me" edatının nefy olması da mümkündür. (Mealde olduğu gibi); soru olması da mümkündür. Yani bunun kendisine ne faydası oldu ki?

İkinci nin; anlamında (ism-i nievsul) olması da mümkündür. Fiille beraber mastar manasını vermesi de mümkündür. Onun malı ve kazandıkları kendisine bir fayda vermedi, demek olur. (Birinci soru edatı kabul eli-dilirse: Onun malının ve kazandıklarının kendisine faydası nedir, demek olur.) [\[12\]](#)

3. Alevli bir ateşi boylayacaktır o.

Alev alev yanan ateş demektir.

Buna dair açıklamalar daha Önceden el-Murselat Sûresi'nde (77/31- âye-tift tefsirinde) geçmiş* bulunmaktadır.

"Boylayacaktır o" anlamındaki: buyruğu genel olarak "ye" harfi üstün olarak okunmuştur.

Ebû Reca ve el-A'meş ise "ye" harfini ötreli okumuşlardır. Bu kıraati ayrıca Mahbub, İsmail'den, ü İbn Kesir'den; Hüseyin, Ebû Bekir'den, o Asım'dan da rivayet ettiği gibi ei-Hasen'den de rivayet edilmiştir. (Ateşe atılacaktır, demek olur".)

Eşheb el-Ukayli, Ebû's-Semnial el-Adevi ve Muhammed b. es-Sümeika' ise

"ye"yi ötreli "sad"ı üstün ve "lam" harfini şeddeli olarak okumuşlardır. (Bu) okuyuş Allah, onu oraya atacaktır demek olup yüce Allah'ın: "Ve cehenneme bir atılış" (el-Vakıa, 56/94) buyruğundan (hareketle böyle okunmuş)dur. Diğerisi ise; "Başkasını atmak"tan gelmektedir ki; Allah onu atacaktır, demektir.

Yüce Allah'ın: "Biz onu ateşe sokacağız." (en-Nisa, 4/30) buyruğundan dolayı böyle okumuşlardır. Ancak tercih edilen İlk okuyuştur. Çünkü insanlar onun üzerinde icma (ittifak) etmişlerdir. Buna da yüce Allah'ın; Kendisi cehenneme girecek olan müstesna" (es-Saffat, 37/163) buyruğu gerekçe gösterilmiştir. [13]

4. Karısı da; odun taşıyıcısı olarak,

"Karısı" Ummu Cemil "da..."

İbnu'l-Arabi dedi ki: Um Kabih el-Avra'dır. [14] O tek gözü kör bir kadın idi.

"Odun taşıyıcısı olarak" buyruğu hakkında İhn Abbas, Mücahid, Katade ve es-Süddi şöyle demişlerdir: Bu kadın, insanlar arasında laf götürür geti-rirdi. Araplar birisi diğerinin aleyhine başkalarını kışkırtacak olursa; Filan kişi filanın aleyhine udun taşır" derler. Şair de şöyle demiştir:

"Şüphesiz el-Edremoğullan odun taşıyanlardır

Onlar hem hoşnutluk zamanında, hem kızgınlık halinde laf alıp götürönlendir.

Lanet olsun üzerlerine onların ve beş parasız, çırılçıplak kalsınlar ortada."

Bir bftşka şair de şöyle demiştir:

"Bir binek sırtında (binilerek) avlanılmamış beyazlardandır o, Kabile arasında yaş odun götürüp getirmemiştir."

Şair bununla laf götürüp getirmediğini kastetmektedir. "Yaş odurTdan sö-zetmesi ise daha kötü bir şekilde yanan aşırı duman çıkarttığına işaret etmek içindir.

Eksem b. Sayfi gocuklarına şöyle demiştir: Laf götürüp getirmekten okça sakınınız. O yangın çıkartan bir ateştir. Şüphesiz laf taşıyıcının bir saatte yaptığını, bir sihirbaz bir ayda yapamaz. İiir şair bu anlamdan hareketle şöyle demiştir:

"Şüphesiz laf taşıyıcılık bir ateştir, sakın ondan hem yakıcıdır Ondan kaç alabildiğince ve bu işi yapandan uzak dur."

Bundan dolayı: Kin ateşi sönmez denilmiştir. Peygamber (sav)'den da: "Laf alıp götürönl kimse cennete girmez" [15] dediğı sabit olmuştur. Yine o şöyle buyurmuştur: "İki yüzJü kimse Allah nezdinde değerli birisi olamaz." [16]

Yine Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İnsanların en kötülerinden birisine bir yüzle, diğerlerine bir başka yüzle giden iki yüzlü kişidir. [17]

Ka'b el-Ahbar dedi ki: İsrailoğulları bir kıtlık musibeti ile karşılaştı. Musa (a.s) onları yanına alıp üç defa yağmur duasına çıktığı halde onlara yağmur yağdırılmadı. Musa: "İlâhi kullarındır (bunlar)" dedi. Yüce Allah ona: "Ben ne i'enin, ne de seninle* birlikte olanların duasını kabul ederim. Çünkü onlar arasında laf götürüp getiren birisi vardır ve o laf taşıyıcılığını ısrarla yapmaktadır." diye buyurdu. Musa dedi ki: " Rabbim kim o? (Bize söyle) ki onu aramızdan çıkartalım." Yüce Allah şöyle buyurdu: "Ey Musa! ben sana laf taşıyıcılığını yasaklarken kendim mi başkasını jurnalleyeyim?" (Ka'b) dedi ki: Hep birlikte tevbe ettiler ve bunun üzerine onlara yağmur yağdırıldı. (Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır).

Laf taşıyıcılık (nemime, koğuculuk) büyük günahlardandır. Bu hususta görüş ayrılığı yoktur. Öyle ki el-Fudayl b. İyad şöyle demiştir: Üç şey vardır ki salih ameli yıkar, oruçlunun orucunu bozar ve abdesti de bozarlar: Gıybet (çekiştirmek), nemime (koğuculuk) ve yalan.

Ata b. es-Saib dedi ki: eş-Şa'bi'ye Peygamber (sav)ın: "Kan döken, laf alıp götürən ve faiz alıp veren bir tacir cennete girmeyecektir." sözünü hatırlattım; şöyle dedi: Ey Ebû Amil Yüce Allah laf alıp götüreni katil ve Faiz yiyenle birlikte mi zikretti? diye sordum eş-Şa'bi: Acaba kanların dökülmesinin, malların talan edilmesinin, çok büyük kötü işlerin körüklenmesinin, laf alıp götürmekten başka bir sebebi mi var, dedi.

Katade ve başkaları şöyle dedi: (Um Cemil) Rasûlullah (sav)'ı fakirliği dolayısıyla ayıplıyordu. Diğer taraftan mallarının çokluğuna rağmen sırtında odun taşırdı. Çünkü aşırı derecede cimri idi. Böylelikle cimriliği sebebiyle ayıplanmış olmaktadır.

İbn Zeyd ve ed-Dahhak dedi ki: O kadın dikenli çalı çırpıları taşır, Peygamber (sav)'ın ve ashabının gidip geldiği yollara geceleyin bırakırdı. İbn Ab-bas da böyle demiştir.

eî-Rabî dedi ki: Peygamber (sav) ipek üzerinden geçer gibi o dikenlerin üzerinden geçirdi.

Murnt el-İlemdânî dedi ki: Um Cemil her gün koca bir demet diken getirir. Bunları müslümanların gidip geldikleri yollara bırakırdı. Bir gün yine bir demet taşırken bitkin düştü ve dinlenmek üzere bir taşın üzerine oturdu. Melek onu arkasından çekti ve öldü.

Said b. Cübeyr dedi ki: (Odun taşıyıcılığından maksat) büyük ve küçük günahları taşıyıcı olmasıdır. Arapların: Filan kişi sırtı üzerinde odun taşır" tabirlerinden alınmıştır. Bunun (bu açıklamanın) delili, yüce Allah'ın: "Günahlarını sırtlarına yüklenerek..." (el-En'am, 6/31) buyruğudur.

Buyruğun, cehennemde odun taşıyıcısı olacaktır, anlamında olduğu da söylenmiştir. Ancak bu, uzak bir ihtimaldir.

"Taşıyıcısı" anlamındaki lafız gene! olarak; şeklinde mei-fû' olarak okunmuştur. Bu durumda; " Onun karısı" anlamındaki lafız, mübtedadır. "Boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu Jıalde"(4. âyet) anlamındaki buyruk da "taşıyıcısı" lafzındaki zamirden hal konumunda bir cümle yahutta ikinci bir haber olur. [\[18\]](#) Yahut "odun taşıyıcısı" lafzı "karısı" lafzının sıfatı olur. Haber de; "boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde" (4. âyet) anlamındaki buyruk olur. Buna göre " Alevli" (3. âyet) lafzı üzerinde vakıf yapılır.

"Karısı da" buyruğunun, "boylayacaktır o" anlamındaki zamirin üzerine atfedilmesi mümkündür. Bu durumda "alevli" anlamındaki lafız üzerinde vakıf yapılmaz. Buna karşılık "karısı da" anlamındaki lafız üzerinde vakıf yapılır. "Odun taşıyıcısı olarak" anlamındaki lafız hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olur.

Asım; "Odun taşıyıcısı olarak" anlamındaki lafzı yergi olmak üzere nasb ile okumuştur. Sanki bu yönüyle meşhur olmuş gibidir. O bakımdan tahsis için değil, yerilmek için bu sıfatı zikredilmiş olur. Yüce Allah'ın: "Lanete uğramışlar olarak. Nerede ele geçirilirler-se..."(el-Ahzab, 33/61) buyruğunda olduğu gibi.

Bu lafızları Ebû Kılabe: "Odun taşıyan olarak" diye okumuştur. [\[19\]](#)

5- (Hem de) boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde.

"Boynunda" demektir. Şair İmrûu'l-Kays şöyle demiştir:

"Ve bir boyun ki, apak ceylanların boynu gibi; hiç de çirkin değildir Onu kaldırıp uzattığında; üstelik zînetsiz de değildir,"

"Hurma lifinden bükülmüş bir ip" buyruğundak i "mesed", lif demektir. Nabîğa şöyle demiştir:

"Alabildiğine şişman, loplop etine dolgun Hurma lifinin çıkardığı gıcırta gibi ses çıkartır.'

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Ey hurma lifinin ipi, sığın başkasına benden

Eğer sen yumuşak ve nazik birisi isen, şüphesiz ben

istediğim şekilde saçına ak düşmüş, ama gücünü kaybetmemiş birisiyim ben."

bu ip, hazan deve köselesinden yahut kıllarından da yapılabilir. Şair şöyle demiştir:

"Ve dişi develer(in derisin)den iyice bükülmüş bir ip ki; Bu develer koca ve yaşlı develerden de değildir, derileri henüz sertleşmemiş dört yaşına girmiş develerden

de değildir."

Boyun, gerdan" lafzının çoğulu " Hurma lifinden ip" lafzının çoğulu da; diye gelir.

Ebû Ubeyde dedi ki: Bu, yünden yapılan bir halattır. el-Hasen dedi ki: Bunlar Yemen'de yetişen ve el-mesed adı verilen bir ağaçtan yapılan halatlardı. Bunlar bükülerek yapılırdı.

ed-Dahhak ve başkaları da şöyle demiştir: Bu, dünyadaki bir durumdur. Çünkü Ebû Leheb'in karısı Peygamber (sav)'ı fakirlikle ayıplıyor, kendisi ise boynuna liften taktığı bir halat ile odun taşıyordu. Yüce Allah, onu bu ipiyle boğdu ve onun canını aldı. Ahirette ise bu, cehennem ateşinden bir halat olacaktır,

İbn Abbas, Ebû Salih'in rivayetine göre şöyle demiştir: "Boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde." Uzunluğu yetmiş arşın gelecek bir zincir bulunduğu halde, demektir. Mücahid ve Urve b. ez-Zübeyr de böyle demiştir: Bu zincir ağzından girecek, alt tarafından çıkacak ve geri kalan bölümleri de boynuna dolanacaktır.

Katade dedi ki: "Hurma lifinden bükülmüş bir İp" denizden çıkan boncuklardan yapılmış irili, ufaklı boncuklardan bir gerdanlık demektir. Şair şöyle demiştir:

"Akli ise boncukları emen küçük bir çocuk akli gibidir."

Mısraın son kelimesinin çoğulu: diye gelir.

el-Hasen dedi ki: Onun boynunda boncuklar vardı. Said b. el-Müseyyeb dedi ki: Boynunda mücevherden oldukça değerli bir gerdanlık vardı ve şöyle demişti: Lat ve Uzza'ya yemin ederim ki, bu gerdanlığı Muhammed'in düşmanlığı uğrunda harcıyacağım. Bu, kıyamet gününde onun boynunda bir azab olacaktır.

Şöyle de açıklanmıştır: Bu onun ilahi yardıma mazhar olmayacağına bir işarettir. Yani o, hakkında geçmiş bedbahtlık hükmü sebebiyle iman etmekten alıkonulmuş ve bağlanmış. Tıpkı boynunda hurma lifinden bir ip bulunarak bağlanmış kimsenin hali gibi.

" Bükme'1 demektir. İpini, halatını iyice bükü' anlamdadır. Şair şüye demiştir;

"Onun üst tarafındaki (sırtındaki) etleri iyice birbirine geçirir ve pekiştirir."

Şair şunu demek istiyor; O otlar bu eşeğin sırtını güçlendirip, pekiştirir.

"Hilkati güçlü ve sağlam bir binek" tabiri yaratılışı itibariyle güçlü ve kuvvetli olan hayvan hakkında kullanılır. Şair şöyle demiştir:

"O bir ip {halat) ki dişi develer(in kösesin)den bükülmüştür

Pek beyaz olmayan fakat asil ve eti birbirine geçmiş develer

Bunlar yaşlı da değildir, derisi güçlenmemiş dört yaşındaki develer de değildir."

(İkinci mısra) şöyle de rivayet edilmektedir;

"Zayıf da değildir onlar, etleri birbirine geçmiştir."

el-Ferra dedi ki; Bu (ikinci mısranın son lafzı) merfûdur ve şiir mukfe'dir (kafiye kelimelerinin irabı farklıdır). Çünkü şair burada: " Aksine onların etleri birbirine geçmiştir" demek istemektedir. Mübteda olarak bu lafzı merfû kabul etmiştir.

(Yine el-Ferra) diyor ki: Şairin: "Onlar zayıf da değildirler, etleri birbirine de geçmiş değildir" demek istemiş olmasına imkan yoktur. Tıpkı: " Ben babası ayakta duran bir adamın yanından geçtim" derken (son kelimeyi) mecrur okumak caiz olmadığı gibi.

Başkası ise şöyle demiştir: Burada: "Giden" demektir. O şöyle demiş gibidir:- Onlar etleri zayıf kimseler de değildirler. Daha sonra "giden" lafzını da zayıf kimselere atfetmiş (...ve gitmiyorlar da, demek istemiş)

Hilkati güçlü ve sağlam adam" demektir.

"Hilkati güçlü ve sağlam ve güzel cariyeye" demektir. "Fi'âl" vezninde; ise 'in bir söyleyiş şeklidir. Bu da yağ ve balın konulduğu tulum demektir. Bütün bu açıklamaları el-Cev-heri yapmıştır.

Buna itiraz edilerek şöyle denilmiştir: Eğer onun odun taşıdığı ipi bu ise peki bu pasil ateşte kalacaktır. Bu itiraza şöyle cevap verilmiştir: Yandıkça onu tekrar yenilemeye azi² ve celil olan Allah elbetteki kadirdir. Ebû Leheb'in ve karısının ateşte kalıcılığı ise onların ölüm halleri de dahil olmak üzere küfür üzere kalmaları şartına bağlıdır. Her ikisi de kâfir olarak öldüklerinden ötürü onlar hakkında verilen haber doğru çıkmış olmaktadır. O halde bu, Peygamber (sav) için bir mucizedir.

Yüce Allah, karısının ipi ile boğulmasını takdir etmiştir. Ebû Leheb'in de (mü'minterin annesi Meymune'nin kızkardeşi olan) Um el-Fadi'nin kendisini yaralaması sonucu Bedir vakasından yedi gün sonra abese diye bilmen bir yara ile ölmesini sağlamıştır. Şöyle ki; el-Haysuman Mekke'ye Bedir'in sonucunu haber vermek üzere gelince, Ebû Leheb ona: Bana insanların durumunu bildir, dedi. el-Haysuman: Olur dedi. Allah'a yemin ederim. Bizler onlarla karşılaşır karşılaşmaz hemen onlara kollarımızı uzaüverdik, onlar da silahlarını istedikleri gibi indiriyorlardı. Bununla birlikte ben insanlara dokunamadım. Ablak atlar üzerinde beyaz birtakım adamlarla karşılaştık. Allah'a yemin ederim ki bizi hiç bırakmıyorlardı. -Hiçbir şey bırakmıyorlardı demek istiyor.- Ebû Rafi dedi ki: Ben Abbas'ın bir kölesi idim. Zemzem suffasında çömlek yontuyordum. Yanımda da Um el-Fadl oturuyordu. Gelen haber bizi sevindirmişti. Bunun için odanın örtüsünü kaldırıp, Allah'a yemin ederim İşte onlar meleklerdir, dedim. Ebû Leheb elini kaldırıp yüzüme oldukça şiddetli bir tokat indirdi. Ben de ona karşı geldim fakat zayıf birisi idim. Beni kaldırıp yere yıktı, göğsüme oturup

beni döğmeğe başladı. Um el-Fadl ise odadan bir direk kapıp geldi ve: Efendisi yanında yok diye onu zayıf buldun öyle mi? diyor ve direk başına vuruyordu. Başında büyükçe bir yara açtı.

Zelil bir şekilde ayaklarını sürüyerek kalkıp gitti. Sonra Allah onu adese hastalığına mübtda kıldı ve sonunda öldü. Üç gün defnedilmeksizin urtada kaldı, sonunda kokuştı. Daha sonra çocukları onu su ile yıkadılar, fakat adese mikrobu kendilerine bulaşır diye üzerine suyu uzaktan döküyorlardı. Ku-reyşliler taundan sakındıkları gibi bu hastalıktan yakınırlardı. Sonra onu Mekke'nin üst tarafına doğru taşıdılar. Bir duvara onu dayandırıp, üzerine [aşlar dizip üstünü kapattılar.

[20]

(Tebbet Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun).

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/437.

[2] Nevevi diyor ki: 'İbarenin zahirinden anlaşıldığına K"re "ihlâsa erdirilmiş taraftarlarını" ifadesi, indirilmiş Kuranı bir ifade iken sonrada n nesh edilmiştir." (Şerku Müslim, 111, «2; ayrıca bk. İtin Harer, Fetku'l-Bâri, VI», 502 ve 737 >

[3] Buhârî, IV, 1902; Müslim, I, 193.

[4] Hu meydi, Müsned, I, 153-154; Hâkim, Müstedrek, II, 393; Ebu Yala, Müsned, I, H3

[5] Buhârî, III, 1299; Müsned, II. 30>9.

[6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/437-441..

[7] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/441-442.

[8] DBuAdri, III, 1251, IV, 1764, VI, 2439, 2730; Müslim, IV, 2042, 2043, 2044; Tirmizi, IV, 444; Ebu Davud, IV, 226; İbn Maet, I, 31; Muvatta, II, H98; Müsned, II, 164. 2H7, 392, 398...

[9] Müslim, IV, 2044'te Hemmâm'ın daha fince zikrediltnleiiuki gibi rivayet ettiğini kaydetmekte olup Kurtubi'nin bundan sonra değindiği rivuyete atıfla bulunmaktadır.

[10] Müslim, IV, 2043.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/442-443.

[11] Ebu Davud, III, 2HH; Nesâi, VII, 240, 241; İbn Mace, II, 723; Müsned, VI,

31, M, 127, 191

[12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/443.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/444.

[14] Cemil" güzel, "Kehih" irkin, "Avra" tek gözü kor katlın demektir

[15] Müslim, 1. 101; Müsned, V, 391, 396. 399, 406.

[16] Kaynağım te.spil edemedik

[17] Buharı, VI, 2626; Müslim, 2011; Muvatta, II, 99 il Müsned, 11. 307,

[18] Meal, biraz sonra gelecek Âsim kıraatine daha uygundur. Bazı nüansları gtıznnde bulundurmadan genelin kıraatine uygun olarak buyrukların meali şöylece verilebilir: "Onun karısı ise -br>ynınc!a hurma lifinden bükülmüş bir ip bulunduğ hakle- odun taşıyandır "

[19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/444-447.

[20] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/448-452.

İHLAS SURESİ

1- Bu Sûrenin Kur'ân'm Üçte Birine Denk Geldiğine Dair Rivayetler:

2- Bu Sûreyi Okumanın Fazileti:

3- İhlâs Sûresini Okumanın Mükafatı:

İHLAS SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

İbn Mes'ud, el-Hasen, Atâ, İkrime ve Câbir'in görüşüne göre Mekke'de inmiştir. İbn Abbas'm iki görüşünden birisine göre, Katâde, ed-Oahhâk ve es-Süddî'ye göre de Medine'de inmiştir. Dört âyettir. [\[1\]](#)

1. De ki: "O, Allah'tır. Bir tektir.
2. "Allah'dır, Samed'dir.
3. "Doğurmamıştır, doğumlamamıştır.
4. "Kimse de O'nun dengi değildir."

"De ki: O Allah'tır. Bir tektir." Eşi, benzeri bulunmayan, zevcesi çocuğu ve ortağı olmayan bir ve tektir.

"Birtek" in aslı: olup, "vav" hemzeye kalbedilmiştir. Sair en-Nabiğa'nın şu mısraı da bu kabildendir:

"Kısa boylu çimenlerin bittiği yerde bir tek ünsiyet verecek kişi üzerine..."

"Bir" ile; "Bîr tek" arasındaki farka dair açıklamalar daha önceden ei-Bakara Süresi'nde ve "el-Esnâ fi Şerhi Esmailahî'l-Hüsnâ" adlı eserimizde yeteri kadarıyla geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

"Bir tektir" buyruğu "O bir tektir" anlamında merfûdur. Anlamın şöyle olduğu da söylenmiştir: De ki: Durum ve hal şu ki: Allah bir tektir.

"Bir tek" anlamındaki lafzın, "Allah" lafzından bedel olduğu da söylenmiştir. (Meal buna göre yapılmıştır.)

Bir topluluk; "Bir tektir, Alîlah'tır" lafzını (birinci kelimeyi) daha hafif olduğu ve iki sakinin arka arkaya gelmesinden kaçmak maksadıyla ten-vinsiz okumuşlardır. Şairin şu sözü de bu türdendir:

"Ve pek az müstesna, Allah'ı zikreden kimse de yok,"

"Allah'dır, Sameddir." Yani ihtiyaçların kendisine sunulduğu kimsedir.

ed-Dahhak, İbn Abbas'tan böylece rivayet etmiştir. O dedi ki: İhtiyaçların kendisine sunulduğu kimsedir. Nitekim yüce Ailah şöyle buyurmuştur: "Sonra size herhangi bir sıkıntı gelip çattığında O'na yalvarıp yakarırsınız." (en-Nahl, 16/53)

Dilciler şöyle demiştir: Samed; musibet ve türlü zorluklar halinde kendisine (ihtiyaçların karşılanması için) başvuru olan yüce efendi demektir. Şair şöyle

demiştir;

"Dikkat edin, o musibet haberini erken vakit getiren kişi Esedoğullarından o hayırlı iki kişinin musibetini haber verdi: Amr b. Mesud ile o seyyid ve samed olanın (haberlerini)."

Bazıları da "Samed", ezelden beri var olan ve ebediyyen var olacak olan, daim ve baki demektir, demişlerdir. Bunun sonraki buyruklarla tefsir edildiği de söylenmiştir: "Doğurmamıştır, doğunılmamıştır."

Ubeyy b. Ka'b dedi ki; Samed, doğurmayan ve doğurulmayan demektir, Çünkü ölmeyecek hiçbir şey yoktur. Ölen herbir şey de mirasçı olunur.

Ali ve yine İbn Abbas, Eh» Vail, Şakik b. Seleme ve Süfyan şöyle demişlerdir: Samed her türlü şeref ve efendilik alanlarında, efendiliği üstünlüğü en ileri derecede buiunan seyyici demektir. Şairin şu bey i tinde de bu anlamdadır:

"Bir kılıçla tepesine dikildim, sonra ona dedim ki:

Ey Huzeyf! Al bu darbeyi sen (güya) seyyidsin, samedain."

Ebu Hureyre dedi ki: Hu; kimseye muhtaç olmayıp, herkesin kendisine muhtaç olduğu kimseye denir. es-Süddi dedi ki; Arzu edilen hususlarda kendisine yünclinilen, bütün musibetlerde kendisinden yardım istenilendir.

el-Huseyn b. ei-Fadl dedi ki: Dilediğini yapan ve dilediğine hüküm verendir.

Mıkatü dedi ki: Hiçbir kusuru bulunmayan kâmi demektir. ez-Zibrikan'ın şu beyi tinde de bu anlamdadır:

"Hep birlikte gece yarısında yola koyulun ve tevekkül edin Bir Seyyid ve Samed'in dışında daim olan yoktur."

el-Hasen, İkrime, ed-Dahhak ve İbn Cübeyr de şöyle demiştir: Samed, karın boşluğu olmayan, içi boş olmayan demektir. Şair şöyle demiştir:

"O savaşların alevidir her zaman onun asil atları Asık suratlı olup içi boş gemlerini çiğneyip durur."

Derim ki: Biz bütün bu görüşleri "Kitabu'l-Esna..." adlı eserimizde "es-Samed'i açıklarken geniş açıklamalarıyla zikretmiş bulunuyoruz. Bunlardan sahih olanın da, iştikakın doğruluğuna tanıklık ettiği açıklama olduğunu orada belirtmiştik. Doğrusu birinci görüştür. Bunu da el-Hattabi zikretmiştir,

Allah'ın rahmetinden uzak tuttuğu, rezil ettiği, cehennem ateşini de kalacak yeri ve barınağı kıldığı kimseler, bu sûreden kimi lafızları iskat-etmiş, nama2da insanlar kendisini dinlerken "(i^jı jt^ijı İlı): Allah bir tektir, Sa-meüdir" diye okumuş Ve "De ki o..." lafızlarını düşürerek, bunların Kur'ân'dan olmadığı iddia etmiş "(j^-İ): Bir tektir" lafzını değiştirerek doğrunun kendi okuduğu şekil olduğunu iddia etmiş, insanların okudukları şeklin batıl ve imkansız olduğunu söylemiştir. Böylece âyetin manasını iptal etmiş olmaktadır.

Çünkü tefsir alimleri şöyle demiştir: Bu âyet müşriklerin gelip Rasûlullah (sav)'a şayie demeleri üzerine İnmiştir: Bize Rabbini anlat, O altından mıdır? Yoksa bakırdan mıdır? Yoksa tunçtan mıdır? Bunun üzerine yüce Allah, onlara cevap olmak üzere: "De ki; O Allah'tır, bir tektir" diye buyurmuştur. Burada "O" lafzı onlara verilen cevabın delaleti ve onlara cevabın neresi olduğuna dikkat çekilmektedir. Eğer bu kaldırılacak olursa âyetin manası batıl olur. Yüce Allah'a iftira edilmiş, Rasûlullah (sav) da yalanlanmış olur.

Tirmizî, Ubey b. Ka'b'dan şöyle dediğini rivayet etmiştir: Müşrikler Rasû-İLillah (sav)'a dedi ki: Bize Rabbini tanı. Bunun üzerine yüce Allah: "De ki: O Allah'tır, bir tektir. Allah'tır, Sameddir" buyruklarını indirdi. Samed de doğmamış ve doğurulmamış olandır. Çünkü doğup da ölmeyecek hiçbir kimse olmadığı gibi, ölüp de kendisine mirasçı olunmayacak hiçbir kimse yoktur.

Şüphesiz yüce Allah ölmez ve kimse O'na mirasçı olmaz.^[2]

"Kimse de O'nun dengi değildir" (buyruğu hakkında) dedi ki: O'nun benzeri ve dengi yoktur. O'na benzer hiçbir şey yoktur.

Ebu'l-Aliye'den de şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber (sav) onların tanrılarını ağızına dolayınca onlar: Haydi sen bize Rabbini tanst, dediler. Bunun üzerine Cebrail ona bu sûreyi getirdi: "De ki: O Allah'tır. Bir tektir." deyip, onun benzerini zikretti. Fakat bu rivayette Ubeyy b. Ka'b'dan diye rivayet etmedi, Bu rivayet daha sahihtir. Bu açıklamayı Tirmizi yapmıştır.^[3]

Derim ki: Bu hadiste "De ki: O Allah'tır. Bir tektir" lafzı sabit olduğu gibi "Samed" lafzı da açıklanmaktadır ki, daha önce de geçmiş bulunmaktadır. İkrime'den de bunun benzeri bir açıklama nakledilmiştir.

İbn Abbas dedi ki: Meryem'in doğurduğu gibi "O doğurmamıştır" İsa'nın ve Uzeyr'in doğurulduğu gibi "O doğurulmamıştır." Bu hem hristiy anların inançlarını reddetmektedir, hem de, Uzeyr Allah'ın oğludur, diyenlerin kanaatlerini- reddetmektedir.

"Kimse de O'nun dengi değildir." Hiç kimse O'na benzer değildir. İfadede takdim ve telyr olup takdiri şöyledir; "Kimse de O'nun dengi değildir."^[4] Ayette haberi (olan: küfüven lafzını) ismi (olan ehad)den önce zikretmesi, âyet sonlannın aynı nazın üzere devam etmesi içindir.

"Denk" anlamındaki- lafzı "fe" harfi ötreli ve sakın olarak okunmuştur. Daha önce el-Bakara Sûresi'nde (el-Bakara, 2/67. âyet, 4. başlıkta) Ük harfi ötreli olup, üç harfli olan herbir ismin aynının (ikinci harfinin) hem ötreli hem sakın okunabileceğine dair açıklamalar geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'ın: " Ona kullarından bir parça isnad edip yakıştırdılar" (ez-Zuhruf, 43/15) buyruğu(ndaki

"cüz" lafzı) müstesnadır. Bunun gerekçesi de (orada) açıklanmış idi, Hafs: "Dengi" lafzını "fe" harfini ötreli ve hemzesiz olarak okumuştur. Hepsisi de fasih söyleyişlerdir.

Bu sûrenin faziletine dair varid olmuş hadislere dair açıklamalar ile ilgili olarak vereceğimiz bilgileri üç başlık halinde sunacağız: [5]

1- Bu Sûrenin Kur'ân'm Üçte Birine Denk Geldiğine Dair Rivayetler:

Sahih-i Buhârî'de Ebu Said el-Hudri'den şöyle dediği sabittir: Bir adam bir diğerrinin "De kii O Allah'tır, bir tektir" Sûresi'ni okuyup ve defalarca tekrar edip durduğunu işitti. Sabah olunca Peygamber (sav)'a geldi. Ona bu durumu anlattı. Bu adam bırı sûreyi azımsıyordu. Bunun üzerine Rasûlulkh (sav) şöyle buyurdu; "Nefsim elinde olana yemin ederim ki o, Kur'ân'ın üçte birine denktir." [6]

Yine Ebu Said el-Hudri'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber (sav) ashabına dedi ki: "Sizden herhangi bir kimse bir gece Kur'ân'ın üçte birini okumaktan yana aciz kalır mırl" Bu onlara ağır geidi ve: Buna hangimizin gücü yeter, ey Allah'ın Rasûlü? dediler. Peygamber şöyle buyurdu: "O Allah'tır. Biftektir. Sameddir (Sûresi) Kur'ân'ın üçte birine denktir." Bu hadisi Müslim, Ebu'd-Derda yoluyla bu manada rivayet etmiştir. [7]

Ebu Hureyre'den de şöyle dediğini rivayet etmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki; "Toparlanınız, çünkü ben -size Kur'ân'ın üçte birini okuyacağım." Toplananlar bir araya geldi, daha sonra Peygamber (sav) (yanlarına) çıkıp "De ki: Allah'tır, bir tekfir" Sûresini okudu, sonra içeri girdi. Birbirimize: Benim görüşüme göre buna sebep ona semadan gelen bir haber olmalıdır. Onun içeri girmesine sebep teşkil eden odur. Daha sonra çıkıp şöyle dedi: "Ben size Kur'ân'ın üçte birini okuyacağımı söyledim. Haberiniz olsun ki o (sûre) Kur'ân'ın üçte birine denktir." [8]

Kimi ilim adamı şöyle demiştir: Bu sûrenin Kur'ân'ın üçte birine denk düşmesi bu serede yer alan "es-Samed" isminden dolayıdır. Çünkü bu isim ondan başka hiçbir sûrede bulunmamaktadır. "Ahad: Bir tek" ismi de böyledir.

Kur'ân-ı Kerim'in üç, üçte bir halinde indirildiği söylenmiştir. Birisi ahkamdır, bir diğerr üçte biri va'd ve vaidir. Bir diğerr üçte biri ise isimler ve sıfatlardır. "De ki: O Allah'tır. Bir tektir" Sûresi bu üç, üçte birden birisini ihtiva etmiştir ki, bu da isimler ve sıfatlardır.

Müslim'in Sahih'mde yer alan Ebu'd-Derda'nın rivayet ettiği hadis de hu tevile delalet etmektedir. Buna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Aziz ve celil

olan Aflah Kur'ân'ı üç bölüme ayırmıştır. "De ki: O Allah'tır. Bir tektir"i Kur'ân'ın cüzlerinden bir bölüm kılmıştır, "[9]
İşte bu açık bir nas olup bu anlamdan hareketle bu sûreye İhlas Sûresi adı verilmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. [10]

2- Bu Sûreyi Okumanın Fazileti:

Müslim'in, Aişe'den rivayetine göre Rasûlullah (sav) bir adamı bir askeri birliğin başında kumandan olarak gönderdi. O namaz kıldırırken arkadaşlarına Kur'ân okuyor ve sonunda da "De ki: O Allah'tır, bir tektir* sûresi ile okumayı sona erdiriyordu. Geri döndüklerinde bu durumu Peygamber (sav)'e aktardılar. Peygamber: "Ona niçin böyle yaptığını sorunuz" diye buyurdu. Ona sordular, şu cevabı verdi: Çünkü o Rahman (olan At)ah)'ın sıfatıdır. Ben o sûreyi okumayı seviyorum. Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Ona aziz ve cclil Allah'ın da onu sevdiğini bildiriniz." [11]

Tirmizi, Enes b. Malikten şöyle dediğini rivayet etmektedir: Ensardan bir adam onlara Küba mescidinde imamlık yapıyordu. Namaz esnasında onlara bir sûreyi başından okuduğu her seferinde onu okur ve "De ki O Allah'tır, bir tektir" diye başlardı. Bu sûreyi bitirinceye kadar devam eder, sonra da onunla birlikte bir başka sûre okurdu. Her rekatte bunu böylece yapıyordu. Arkadaşları (bu hususta) onunla konuştular ve ona: Sen hep bu sûreyi okuyorsun. Arkasından bu sûreyi okumanın yeterli gelmeyeceğini gördüğün için bir başka sûre okuyorsun. Ya bu sûreyi oku yahutta terket, bir başka sûreyi oku. Şöyle dedi: Ben bu sûreyi okumayı bırakmam. Eğer onu okuyarak size imamlık yapmayı arzu ediyorsanız yaparım. Hoşunuza gitmiyorsa bırakırım. Onu aralarında en faziletli kişi olarak görüyorlardı. Başkasının kendilerine imamlık etmesini hoş görmediler. Peygamber (sav) onlara gelince durumu ona haber verdiler, Peygamber şöyle buyurdu: "Ey filan! Arkadaşlarının senden istediklerini yerine getirmene engel olan nedir? Niçin her rekatte bu sûreyi okuyorsun?" Adam: Ey Allah'ın Rasûlü, ben onu seviyorum dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "O sûreyi sevmen senin cennete girmene sebep teşkil etmiştir." (Tirmizi) dedi ki: Bu hasen, garib, sahih bir hadistir. [12]

İbnu'l-Arabi dedi ki: "Bu, bir sûreyi her rekatte tekrariamanın caiz olduğuna bir delildir. Ben el-Esbat kapısı yakınlarında yirmi sekiz imam arasından bir iman gördüm ki, ramazan ayında orada Türklere teravih namazını kıldırıyor ve her rekatte "Elhamdülillah" ile "De ki: O Allah'tır, bir tektir"

sûrelerini teravihi bitirinceye kadar -hem hafiflik olsun, hem de sûrenin faziletine râğbetten ötürü- okuyordu. Esasen ramazanda Kur'ân'ı hatmetmek sünnet değildir."

Derim ki: Malik'in açıkça ifade edip söylediği de budur. Malik dedi ki: Mescidlerde Kur'ân'ı hatmetmek sünnet değildir. [\[13\]](#)

3- İhlâs Sûresini Okumanın Mükafatı:

Tirmizî, Enes b. Malik'ten rivayetle dedi ki: Peygamber (sav) ile bir yere geldik. Bir adamın "De ki: O Allah'tır, bir tektir" sûresini okumakta olduğunu duydu. Rasûlullah (sav): "Vacib oldu" dedi. Ben: Vacib olan nedir? dedim. O: "Cennettir" diye buyurdu. (Tirmizi) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. [\[14\]](#)

Tirmizi dedi ki: Bize Muhammed b. Merzuk el-Basrî anlattı, dedi ki: Bize Hatem b. Meymun Ebu Sehl anlattı. O Sabit el-Bunani'den, o Enes b. Ma-iik'ten, o Peygamber (sav)'dan dedi ki: "Her kim her bir günde ikiyüz defa "De ki: O Allah'tır, bir tektir" sûresini okursa ondan -üzerinde borç olması müstesna- elli yılın günahları silinir. [\[15\]](#)

Yine aynı senedle Peygamber (sav)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: Her kim yatağında uyumak ister de sağ yanı üzerine yatar, sonra da "de ki: O Allah'tır, bir tektir" sûresini yüz defa okursa kıyamet günü olunca yüce Rab ona şöyle der: "Ey kulum! Sağın üzere cennete gir." (Tirmizi) dedi ki: Bu, Sa-bit'in, Enes'ten rivayeti ile garib bir hadistir. [\[16\]](#)

Ebu Muhammed ed-Dârimî'nin Müsned'inâe Enes b. Malik'ten şöyle dediği rivayA edilmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim "De ki: O Allah'tır, bir tektir" sûresini elli defa okursa onun da elli yıllık günahları bağışlanır. [\[17\]](#)

(Dârimî) dedi ki: Ayrıca bize Abdullah b. Yezid anlattı, dedi ki: Bize Hay-ve anlattı, dedi ki: Bana Ebu Akil haber verdi. O Said b. el-Müseyyeb'i şöyle derken dinlemiş: Şüphesiz Allah'ın peygamberi (sav) şöyle buyurmuştur: "Her kim: "De ki: O Allah'tır, bir tektir" Sûresi'ni on defa okursa onun için cennette bir köşk yapılır. Her kim onu yirmi defa okursa onun karşılığında ona cennette iki köşk yapılır. Kim bu sûreyi utuz defa okursa onun karşılığında ona cennette üç köşk yapılır." Bunun üzerine Ömer b. el-Hattab dedi ki: Allah'a andolsun ki ya Rasûlallah o zaman biz de (cennetteki) köşklerimizi çoğaltırız. Bunun üzerine Rasûlullah (sav) "AllahCın lütuf ve ihsanı) bundan daha geniştir" diye buyurdu. Ebu Muhammed dedi ki: Ebu Ukayl, Zühre b. Mabed'in, Ebdal'den olduğu iddia edilmiştir. [\[18\]](#)

Hafız Ebu Nuaym, Ebu'l Ala Yezid b. Abdullah b. eş-Şihhir'in babasından yaptığı şu rivayeti zikretmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim ölümü ile neticelenen hastalığında: "De kî O Allah'tır, bir tektir" sûresini okursa kabrinde fitneye maruz kalmaz. Kabrin sıkıştırmamasından emniyette olur. Kıyamet gününde melekler onu avuçlarında taşır. Ta ki Sıratın üzerinden onu cennete ulaşıncaya kadar.^[19] (Ebu Nuaym) dedi ki: Bu Yezid'in rivayeti olarak garib bir hadistir. Bunu sadece Nasr b. Hammad el-Becelî münferid olarak rivayet etmiştir.

Hafız Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sabit, İsa b. Ebi Patıma er-Razi'den şoy-le dediğini zikretmektedir: Malik b. Enes'i şöyle derken dinledim: Çan çalındığında Rahman'ın gazabı artar. Melekler iner, yeryüzünün her tarafını tutarlar. Yüce Allah'ın gazabı dininceye kadar: "De ki: O Allah'tır, bir tektir" sûresini okurlar.^[20]

Muhaimmed b. Halid el-Cenedi'den de şu rivayeti zikretmektedir: Muham-med, Malik'ten, o Nafi'den, o İbn Ömer'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Rasûlull^h (sav) buyurdu ki: "Her kim cuma günü mescide girer, dört rekat namaz kılar, herbir rekatte Fatıhatu'l-Kitab ile birlikte elli defa "De ki: O Allah'tır, bir tektir" sûresini okursa ve böylelikle dört rekatte ikiyüz defa ih-lası okursa o kimse, cennetteki yerini görmedikçe yahut ona gösterilmedikçe ölmez,^[21]

Cerir b. Abdullah el-Beceli'nin azadlısı Ebu Ömer, Cerir'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim evine girdiği vakit: "De ki: O Allah'tır, bir tektir" sûresini okursa (bu sûre) o evin halkından ve komşularından fakirliği uzaklaştırır."^[22]

Enes'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim, "De ki: O Allah'tır, biftektir" sûresini bir defa okursa ona bereket ihsan olunur. İki defa okursa una ve aile halkına bereket ihsan olunur. Kim onu üç defa okursa ona ve bütün komşularına bereket ihsan olunur. Kim oniki defa okursa Allah ona cennette oniki köşk bina eder. Hafaza melekleri: Celin kardeşimizin köşküne gidip bakalım derler. Her kim bu .sûreyi yüz defa okursa, Allah onun elli yıllık günahlarını örter. Kan ve mala karşı işlenmiş suçları müstesna. Eğer bu sûreyi dörtyüz defa okursa, Allah onun yüz yıllık günahlarını örter. Eğer bin defa okursa cennetteki mekanını görmeden yahut ona gösterilmeden ölmez."^[23]

Sehi b. Sa'd es-Saidi'den dedi ki: Bir adam Rasûlullah (sav)'a fakirlikten ve gelini darlığından şikayet etti. Rasûlullah (sav) ona şöyle dedi: "Eve girdiğin vakit eğer evde kimseler varsa selam ver. Şayet hiç kimse yoksa bana selam ver ve bir defa "De ki: O Allah'tır, bir tektir" sûresini oku." Adam bunu yaptı, yüce

Allah ona -komşularına taşacak kadar- ona bol rızık ihsan etti.^[24]

Enes dedi ki; Tebuk'ta Rasûlullah (sav) ile birlikte idik. Güneş ışıltısı ve nuru olduğu halde beyaz olarak doğdu. Daha önceden onun hiç bu şekilde doğduğunu görmemiştim. Cebrail geldi, Rasûlullah (sav) ona: "Ey Cebrail'dedi. Ben ne diye güneşi bundan önce hiç görmediğim bir şekilde şualı ve beyaz olarak doğmuş olduğunu görüyorum." Cebrail dedi ki: "Bunun sebebi şudur: Muaviye b. Muaviye el-Leysi bugün Medine'de vefat elti. Allah onun% nama2im kılmak üzere yetmişbin mdek gönderdi." Peygamber: "Bunun sebebi nedir?" diye sordu. Cebrail şöyle dedi: "O gece gündüz, yürürken, ayaktayken, otururken "De kii O Allah'tır, bir tektir" sûresini çokça okurdu. Ne dersin? Ey Allah'ın Rasûlü arzi sana yaklaştırayım, onun namazını kılmak ister misin:Peygamber: "Olur" dedi. Onun namazını kıldı, sonra geri döndü.^[25]

Bunu es-Salebi zikretmiştir. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır. (İlâlas Sûresi burada sona ermektedir. Ailah'a hamd olsun).^[26]

[1] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/455.

[2] Tirmizî, V, 451, 452; Müsned, V, 133.

[3] Tirmizî, V, 452

[4] Ve iem yekun ahadun kufuven lehû" şeklinde kaydedilmesi gerekirken (herhalde bir sehiv olarak} âyet olduğu gibi kaydedilmiştir. Aksi takdirde takdir sözkonusu değildir. Bundan sonraki ifadeler de bunu ortaya koymaktadır.

[5] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/455-459.

[6] Buhâri, IV, 1Ş15, VI, 2449, 2685; Ebu Davud, H, 72; Nesâl, II, 171; Muvatta, I, 208; Müs-ned. III. 3. 35. 43.

[7] Buhâri, IV, 1916; Müslim, I, 556; Tirmizi, V, 167; Dârimî, II, 552, 553; Müsned, V, 195, VI, 442, 443, 447.

[8] Müslim, I, 557; Tirmizi, V, 16H; Müsned, II, 429

[9] Müslim. I îffi: Dârimt. II. 552: Müsned. VI. 443, 447

[10] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/459-460.

[11] Müslim, I, 557; Buhârî, VI, 2ÖK6; Nesâi, II, 170.

[12] Buhârî, I, 268; Tinnizi, V, 169. Hadisin vürûd sebebi zikredilmeksizin:

Dârimî, 11, Müsned.Ul, 141, 150.

[13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/460-461.

[14] Tirmizi, V, 167; Hâkim, Müstedrek, I, 754; Nesâî, II, 171; Muvatta, I- 208; Müsned, II-535. Ancak hepsi de: Ebu Hureyre'den... diye rivayet etmişlerdir.

[15] Tirmizi, V, İfitt; Dârimî, II, 552 (farklı senedle ve nis beteri muhtasar); Ueyhakî, Şu-abu'l-İman, 11, 507.

[16] Tirmizi, V, 168; İhn Adiyy, el-Kâmil, II, 439da •fezail-i sımla" dair Sabit'ten gelen hu hadisi naklettikten sonra şunları söylemektedir: "Hu hadisler Sabit'ten ve başkalarından gelmiştir. Onun rivayetlerinde tenkid edilecek taraflar vardır..."

[17] Dârimî, II, 553-

[18] Dârimî, II, 551.

[19] Ebu Nuaym, Hilye, II, 213.

[20] Suyulî, ed-Durru'l-Mensûr, VIII, 677

[21] Yakın manada bazı rivayetler için hk. Suyulî, ed-Durru'l-Mensûr, VIII, fiHI.

[22] Taberânî, Kebir, II, 340.

[23] Stiyuti,a-g-e-, VIII, 677.

[24] Kaynağını tespit edemedik.

[25] Ehu Yala, Müsned, VIII, 257; Beyhakî, es-Sünenu'l-Kübrâ, IV, 50; Heysemî, Mecma1, IX, 37H -ravilerinden d-AIsVmn metruk olduğu kaydıyla-

[26] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/461-464.

FELAK SURESİ

- 1- Bu İki Sûrenin Ve Bunlarla Birlikte İhlas Sûresinin Fazileti:**
- 2- Peygamber Efendimize Büyü Yapılması:**
- 3- Büyünün Mahiyeti ve Etkileri:**
- 4- "Felak":**
- 5- Karanlık Gecenin Şerrinden;**
- 6- Düğümlere Üfleyenler:**
- 7- Büyü ve Okuyarak Şifa Dilemek:**
- 8- "Ve Hased Edenin Hased Ettiği Zaman Şerrinden":**
- 9- Yüce Allah'ın Herşeyin Yaraticısı Olduğu ve Kıskanmanın Kötülüğü:**

FELAK SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı ile

el-Hasen, İkrime, Ata ve Cabir'in görüşüne göre; Mekke'de inmiştir. İbn Abbas'ın iki görüşünden birisine ve Katade'ye göre Medine'de inmiştir. Beş âyettir.

İleride de geleceği üzere Rasûiullah (sav), yahudiler kendisine büyü yapınca bu sûre, Nas Sûresi ve îhlâs Sûresi ile teavvüz etmiştir (bunları okuyarak Allah'a sığınmıştır.)

Deniidiğine göre Muavizeteyn (Felak ve Nas) sûrelerine "el-rnıtkaşkiye-tani" denilirdi. Yani bunlar münafıklıktan kurtaran, şifaya kavuşturanlar demektir. Bu açıklamalar daha önceden geçmiş bulunmaktadır,

İbn Mesud'un iddiasına göre ise bunlar Peygamberimizin kendileriyle is-tiaze ettiği bir duadır, bunlar Kur'ân'dan sûreler değildir. O böylelikle ashab-ı kiramın ve Ehl-i Beytin icmâına muhalefet etmiş olmaktadır.

İbn Kuteybe dedi ki: Abdullah b. Mesud Muavizeteyn sûrelerini musha-fına yazmamıştır. Çünkü o Rasûlullah (sav)'ın Hasan ile Hüseyin'i -Allah her ikisinden de razı olsun- bunları okuyarak Allah'a ısmarladığını duyuyordu. Bu sebepten bu iki sûrenin (Peygamber efendimizin dualarından birisi olan): "Herbir şeytandan ve herbir zehirli haşereden, kötülük veren herbir gözden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sizleri sığındırırım"[\[1\]](#) konumunda oldukların) kabul etmiştir.

Ebû Bekr et-Enbari dedi ki: Ancak İbn Kuteybe'nin bu görüşü merduttur. Çünkü bu iki sûre âlemlerin Rabbinin bütün yaratıkları aciz bırakan mu'ciz kelimândandır. Buna karşılık "...Allah'ın eksiksiz kelimelerine sizleri sığındırırım" ifadelerinin insan sözü olduğu açıkça ortadadır. Peygamberlerin sonuncusu Muhammed (sav)'ın mucizesi olan, bütün kâfirlere karşı kıyamete kadar kalıcı delili olan yaratıcının sözü ise, lisanı fasih, dili bilen, söz türlerini ve anlatım tekniklerini c.ok iyi tanıyan, Abdullah b. Mesud gibisi nazarında, insanların sözü ile asla karışamaz.

Kimisi şöyle demiştir: Abdullah b. Mesud'un Felak ve Nas sûrelerini yazmayışının'sebebi, bunların unutulmayacaklarından emin olmasıdır. O mushafında Fatiha'yı yazmadığı gibi, bunları ezbere bildiği halde yazmamıştır. Hem onun Fatiha'yı bellemiş ve onu iyice öğrenmiş olduğunda asla şüphe yoktur. Fakat bu görüş de reddedilmiş ve buna karşı şu delil getirilmiştir: O; "Allah'ın

yardımı ve fetih geldiğinde"; "Şüphe yok ki biz sana kevseri verdik." ve "De ki: O Allah'tır, bir tektir" sûrelerini de yazmıştır ve bunlar uzun olmamak, çabuk ezberlenmek, unutulmayacaklarından emin olmak bakımlarından Felak ve Nas sûreleri gibidirler ve hepsi de Fatiha'dan farklıdır. Çünkü Fatiha okunmaksızın namaz tamam olmaz. Herbir rekâlde ondan sonra Ku/ân'dan okunacak buyruklardan önce okunması gerekir. Dolayısıyla ezberde kalmasından ve unutulmayacağından emin olarak, Fatiha'nın mushafta yazılmadığı doğrudur. Fakat sûreler arasında onun bu özelliğine sahip ve Fatiha'ya yapılan uygulamanın benzeri uygulamaya mazhar olmuş başka bir sûre yoktur... Bu anlamdaki açıklamalar daha önceden Fatiha Sûresi'n-de (Fatiha Sûresi'nin tefsiri I. bab, 1. başlıkta) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun. [2]

1. De ki: "Sabahın Rabbine sığınırım,
2. "Yarattığı şeylerin şerrinden,
3. "Karanlığı çöküp bastığı zaman gecenin şerrinden,
4. "Düğümlere üfüren kadınların şerrinden,
5. "Ve hased edenin hased ettiği zaman şerrinden."

Bu buyruklara dair açıklamalarımızı dokuz başlık halinde sunacağız:

1- Bu İki Sûrenin Ve Bunlarla Birlikte İhlas Sûresinin Fazileti:

Nesâî, Ukbe b. Amir'den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Peygamber (sav)'a -bineği üzerinde iken- gittim. Elimî ayağının üzerine koydum ve: Bana Hud Sûresi'ni öğret, Yusuf Sûresi'ni öğret dedim. Bana şöyle dedi: "Sen Allah nezdinde "De ki: Sabahın Rabbine sığınırım" sûresinden daha belîğ hiçbir şeyasla okuyamazsın." [3]

Yine ondanşöyle dediği rivayet edilmiştir: Cuhfe ile Ebva ara-sıpta Peygamber (sav) ile birlikte yolda yürüyorken, oldukça karanlık ve şiddetli bir rüzgar bizi kuşattı. Rasûlullah (sav) "De ki: Sabahın Rabbine sığınırım" sûresi ile "De ki: Sığınırım insanların Rabbine" sûreleri ile istiaze-de bulunmaya koyuldu. Bu arada (bana) şunları da söylüyordu: "Ey Ukbe! Sen bunlarla isciaze et (AllaVa sığın) Çünkü i.stiazede bulunan hiçbir kimse bunlara benzer bir sözle Allah'a sığınmış değildir." dedi ki; Ben Peygamberi namazda bunları okurken duymuşumdur. [4]

Nesâî, Abdullah (b. Hubeyb)den şöyle dediğini rivayet etmektedir: Az miktarda

bir yağmur ve karanlıkta kaidık. Rasûlullah (sav)'ın çıkmasını bekledik. -Sonra şu anlama gelecek bir takım sözler söyledi:- Rasûlullah (sav) bize namaz kıldırmak üzere çıktı, şöyle buyurdu; "De" ben.- Ne diyeyim, dedim. Şöyle buyurdu: "De ki: O Allah'tır, bir tektir" (İhlas Sûresi ile) muavvizeteyni (Felak ile Nas'ı) akşamı ettiğinde ve sabahı eîdğinde üç defa oku her şeye karşı bunlar sana yetecektir. "[5]

Ukbe b. Amir el-Cüheni'den dedi ki: Rasûlullah (sav) bana: "De" diye buyurdu. Ben: Ne diyeyim? diye sordum. Şöyle buyurdu: "De ki O Allah'tır, bir tektir."; "De ki: Sabahın Rabbine sığınırım,"; "De ki: Sığınırım insanların Rabbine" sûrelerini oku." Rasûlullah (sav) bu sûreleri okudu, sonra şöyle buyurdu: "İnsanlar bunların benzeri sözlerle asla istiaze bulundular." Ya da: İnsanlar bunların benzeri sözlerle istiaze bulunamazlar" diye buyurdu. [6]

İbn Abbâs'ın rivayet ettiği hadiste şöyle denilmektedir: "De ki: Sabahın Rabbine sığınırım" ve "De ki: Sığınırım insanların Rabbine" bu iki sûre ... şeklindedir. [7] Buhârî ve Müslim'in Saftı/ı'lerinde Aîşe'den rivayete göre Peygamber (sav) rahatsızlandı mı kendisine Muavvizeteyn sûrelerini okur ve üflerdi. Hastalığı artınca ona ben okur ve bereketini umarak ellerini üzerine sürer-dim. [8]

2- Peygamber Efendimize Büyü Yapılması:

Buhârî ve Müslim'de Âişe (r.anha)'nın rivayet ettiği hadis ile sabit olduğuna göre Zureykoğulları yahudilerinden Lebid b. el-A'sam adında bir yahu-di Peygamber (sav)'a büyü yaptı. Öyle ki, bir isi yapmadığı halde kendisine yapmış gibi geliyordu. Bu halde Allah'ın dilediği kadar bir süre devam etti. -Sahih'in dışında: bir sene denilmektedir.- Sonra şöyle dedi: "Ey Aîşe! Yüce Allah'ın benim kendisinden hakkında fetva istediğim işe fetva verdiğinin farkına vardın mı? Bana iki melek geldi. Onlardan birisi başım tarafında, diğeri ayağığın ucunda durdu. Baş tarafımda duran ayağığın ucunda durana: Bu adamın hali nicedir? dedi. O büyülenmiştir, dedi. Diğeri: Onu büyüleyen kim? diye sordu. Öbür melek: Lebid b. el-Asam dedi. Peki ona ne ile büyü yaptı dedi. Diğeri: Bir tarak, taranınca tarakta kalan birkaç kıl, erkek bir hurma ağacının özü üzerindeki bir kapçığı ile (büyü yaptı) ve bunları Zu Evran kuyusunda kuyunun ortasındaki tümsekçe taşın akına koydu." Kuyuya geldi ve bunları oradan çıkardı. SahihCin rivayeti) burada sona ermektedir. [9]

İbn Abbas (rivayetinde) dedi ki: "Yüce Allah'ın bana hastalığımı haber verdiğinin farkına varmadın mı?" (diye sordu.) Sonra Ali, Zübeyr ve Ammar b.

Yasir'i gönderdi. Onlar o kuyunun suyunu çektiler. Sanki kına ıslağı gibi idi. Sonra Raûfa diye bilinen kayayı kaldırdılar. Bu isimle anılan kaya, kuyunun dibinde bırakılır ve kovaları dolduran kişi bunun üzerinde durur. İçinde olanları çıkardılar. İnsan başından taranırken düşmüş kıllar ve bir taraktan birkaç diş gördüler. Bir de iğneler batırılmış onbir düğüm bağlanmış bir yay kirişi gördüler. İşte yüce Allah bu iki sûreyi indirdi. Bu iki sûre bu düğümler sayısınca onbir âyet-i kerimedir. Peygambere bunları okuyarak istiaze de bulunması emredildi. Bir âyet okudukça bir düğüm çözüldü ve Peygamber (sav) bir parça hafiflik hissetti. Nihayet son düğüm de çözüldü, sanki bir bağdan kurtulmuş gibi idi. (İbn Abbas) dedi ki: Onda bir hastalık yoktu. Cebrail, Rasûlullah (sav)'ı okuyarak tedavi etmeye ve şöyle demeye koyuldu: " Seni rahatsız eden her bir şeyden, her bir kiskancın şerrinden ve her kötü gözden ben seni Allah'ın adı ile iyileşmen için okuyup tedavi ediyorum, sana şifa verecek olan Allah'dır."

Ey Allah'ın Rasûlü! O pis herifi öldürmeyelim mi? dediler. Peygamber şöyle buyurdu: "Allah bana şifa vermiş bulunuyor. Ben insanların aleyhine bir kötülüğü körüklemekten hoşlanmam." [\[10\]](#)

el-Kuşeyri'nin, Tefsirinde zikrettiğine göre sahih rivayetlerde şu da varid olmuştur: Yahudilerden bir köle Peygamber (sav)'a hizmet ediyordu. Yahudiler gizlice ona yanaştılar, Sürekli onunla ilişkide bulundular ve nihayet o yahudi Peygamber (sav)'ın başından taranırken dökülmüş bir kaç kıl aldı. Yine tıraşından birkaç diş aldı. Bunları yahudilere verdi. Onlar da bunlarla ona büyü yaptılar. Büyü yapma işini üstlenen yahudi Lebid b. el-Asam idi... deyip, İbn Abbas'tan nakledilen rivayetin bir benzerini zikretti. [\[11\]](#)

3- Büyünün Mahiyeti ve Etkileri:

Büyünün mahiyeti, gerçeği, onun sebebiyle ortaya çıkan acılar, kötülükler ve büyücünün hükmü ile ilgili açıklamalar, daha önceden el-Bakara Sûresi'nde (2/102, âyet, 3- başlık ve devamında) geçtiğinden dolayı, bunları burada tekrarlayanın bir anlamı yoktur. [\[12\]](#)

4- "Felak":

"Felak'ın mahiyeti hakkında görüş ayrılığı vardır. Cehennemde bir hapis olduğu söylenmiştir. Bu açıklama İbn Abbas'a aittir. Ubey b. Ka'b dedi ki: Bu cehennemdeki bir evdir. Kapısı açıldığı vakit onun sıcağından cehennemlikler

feryad ederler.

el-Hubbuli Ebu Abdurrahman dedi ki: Bu, cehennemin İsimlerinden bir isimdir. el-Kelbi: Cehennemde bir vadidir, demiştir. Abdullah b. Ömer: Ateşteki bir ağaçtır, Said b. Cübeyr: Ateşteki bir kuyudur, demiştir. en-Nehhas dedi ki: Yerin düz olan tarafına "Felak" denilir. Buna göre bu görüş de sahih olur.

Cabir b. Abdullah, el-Hasen ve yine Said b. Cübeyr ile Mücahid, Katade, el-Kurazi ve İbn Zeyd şöyle demişlerdir: Felak, sabah demektir. İbn Abbas da böyle demiştir. Araplar; "sabahın Felakın-dan ve sabahın ferakından daha açık ve seçiktir" derler. Şair de şöyle demiştir:

"Ey felak aydın! anı ne ay a kadar

Dirseğime dayanarak yıldızları gözetleyip, uykusuz geçirdiğim gece!.."

Felakın sular ile yarılp çatlayan kayalar ve dağlar olduğu da söylenmiştir. Dağlar ve kayalar arasındaki aralıklardır, diye de açıkTanmıştır. Çünkü bunlar yüce Allah'ın korkusundan çatlayıp yarırlar. Zühre şöyle demiştir;

"Yük develerinin ön ayakları onları Eakis'den Alıp indirinceye kadar onları gözetleyip durdum."

Rakis, vadinin iç tarafı demektir. en-Nabiğa'nın şu sözünde de böyledir:

"Önünde Rakia ve arkasından vadinin bükülen kısımları varken yanıma geldi."

Rakis, aynı zamanda sükun bulmuş demektir. Bu da ekinlerin dövüldüğü yerin ortasındaki ve ekin dövülürken diğer öküzlerin etrafında döndüğü öküze denilir.

(Felak); canlı varlık ile rahimin açılmasıdır, diye de açıklanmıştır. Bir diğer açıklamaya göre canlı sabah vakti, tane, çekirdek, bitki ve onun dışındaki herbir şeyin üzerinden yarılp çatlayan herşeye denilir. Bu açıklamayı el-Hasen ve başkası yapmıştır.

ed-Dahhak dedi ki: Felak bütün yaratılmışlardır. Şair şöyle demiştir:

"İhlas ile Felakın Rabbine sessizce dua etti

Gizlice doğumu yaklaştı (yabani dişi eş«kler) yiyip içtiler doyasıya."

Derim ki: İştikak da bu görüşün doğruluğuna tanıklık etmektedir. Çünkü "Yarmak" demektir. " Bir şeyi yardım, yarmak" anlamındadır. "Teflîk" de ona benzer. " Ben onu yardım, o da yarıldı" denilir.

Buna göre ister canı, ister sabah, ister tane, çekirdek ve su gibi üzerinden bir jeyin yarılp ayrıldığı her şeye "Felak" denilir. Nitekim yüce Allah: "Sabahı yarıp çıkarandır." (el-En'am, 6/96) ile "Şüphesiz Allak taneyi ve çekirdeği çatlatıp yarandır" (el-En'am, 6/95) diye buyurmaktadır, Şair Zü'r-Rim-me, yaban öküzünü anlatırken şöyle demektedir:

"Nihayet onun yüzünden bir felak açılınca onun baştarafı Gecenin son vakitlerinde de dikilmiş idi."

Burada "Felak" ile bizzat sabahı kastetmektedir. "Felak" aynı zamanda iki tümseklik arasında yerin alçakça yerine denilir. Çuğulu: diye gelir. "Eski püskü elbise" anlamındaki lafzın çoğulunun: diye gelmesi gibi.

Araplar bazan: "O kimse şu şu fâlikte idi" derler. Bununla iki tümsek yer arasında bükülen yeri anlatmak isterler.

Felak aynı zamanda hapisane görevlilerinin kullandıkları ve mahkumların ayaklarına geçirilen tahta parçalarına da denilir. "Filk" ise büyük musibet ve hayret verici iş demektir. "Adam çok dahi, şaşırtıcıdır" denilir. "Dahi bir şair" demektir. " O bir musibet getirdi" demektir. Aynı şekilde iki kişi arasında ortadan ayrılan ve kendisinden iki yay yapılan sopaya denilir. Bunların herbirisine "filk" adı

verilir. Arapların: ifadeleri -ki "bu musibet geldi" demektir- ise "'umer" gibi kullanılmaz. Yine bu anlamda olmak üzere: " Ben büyük bir musibet ile geldim (başım-a büyük musibet geldi)" denilir. "Oldukla gücünden ötürü hayret verecek işler yapmaya koyuldu"7 demektir.

"Yarattığı şeylerin şerrinden" İblis'in ve onun soyundan gelenlerin şerrinden diye açıklanmıştır. Maksudın cehennem olduğu söylendiği gibi, ifadenin umumi olduğu da belirtilmiştir. Yani yüce Allah'ın yaratıp kötülük verme özelliği bulunan herbir şeyin şerrinden (O'na yığınının), demektir. [\[13\]](#)

5- Karanlık Gecenin Şerrinden;

"Karanlığı çöküp bastığı zaman gecenin şerrinden" buyruğunun anla mı hakkında Farklı görüşler vardır. Bunun gece olduğu söylenmiştir.

"Ğasak; Gece karanlığının ilk vakitleredir. Bu kabilden olmak üzere; "Gecenin karanlığı bastırdı, bastırır' denilir. Şair İbn Kays er-Rakkıyyat dedi ki:

"Şüphesiz ki bu gecenin karanlığı bastı

Ve ben. keder ve uykusuzluktan rahatsızım;

Bir başka şair de şöyle demiştir:

"Ey Hind'in hayali, sen bana. uyuyamamayı bırakıp da gittin Ansızın gece geldin çünkü gece karanlığı basmıştı."

Bu, İbn Abbas, ed-Dahhak, Katade, es-Süddi ve başkalarının görüşüdür.

" Çöküp bastı* lafzı bu açıklamaya göre yine karanlığını bastırdı, demektir. Bu açıklamayı İbn Abbas yapmıştır. ed-Dahhâk girdiği, Katade gittiği (zaman), diye açıklamışlardır. Yemân b. Riâb ise: Sükuna erdiği zaman

diye açıklamıştır. İndiği zaman diye de açıklanmıştır.

Nitekim: " Kâfirlere uzab indi" denilir. Şair de şöyle demiştir:

"Azab üzerlerin.» indi onların, sanki onlara

Derinin altına işleyen bir ateş yetişti de kökten biçildiler."

ez-Zeccâc dedi ki: Gece için "ğâsık (çöküp basan)" denilmesi, gündüzden daha soğuk oluşundan dolayıdır. Çünkü "ğâsık" soğuk olan ğasak" da soğuk demektir. Zira geceleyin yırtıcı hayvanlar aralarında bulundukları çalılıklardan, haşereler yerlerinden çıkarlar. Kötü kimseler de etrafta kötülük ve fesad yapmak için ortaya çıkarlar.

Gâsiktn süreyya (Ülker) yıldızı olduğu da söylenmiştir. Çünkü bu yıldız görünmeyecek olursa hastalıklar ve taunlar arlar. Doğduğu vakit ise bunlar kalkar. Bu açıklamayı Abdurrahman h. Zeyd yapmıştır.

Gâsik'in güneşin batması vakti olduğu da söylenin iştir. Bu açıklamayı İbn Şihab yapmıştır. Ay olduğu da söylenmiştir. el-Kıtebî dedi ki: "Karanlığıçöküp bastığı zaman" ay etrafını çeviren halenin içine girdiği zaman, demektir. Bu ay için bir kılıf gibidir, bu da ayın tutulduğu (ya da görülmediği) zamanlar ofur. Siyah olan her bir şeye "ğasak" denilir. Katade dedi ki: "Karanlığı çöküp bastığı zaman" kaybolduğu zaman demektir. Daha sahih olan da budur. Çünkü Tirmizi'de Aişe'den şöyle dediği rivayet edilmektedir: Peygamber (sav) aya bakıp dedi ki: "Ey Aişe! Sen bunun şerrinden Allah'a sığın." Çünkü "karanlığı çöküp bastığı zaman gecenin şerrinden" diye sözü edilen bu dur." Ebu İsa dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir.[\[14\]](#)

Ahmed b. Yahya, Sa'leb, İbnu'l-A'râbî'den bu âyetin tevili hakkında şunları söylediğini nakletmektedir: Çünkü şüphe içinde olan kimseler, ayın etrafı aydınlatmadığı zamanları kollarlar (demiş ve) şu beyitleri zikretmiştir:

"Hoşlanmadığım şeylerden yana Allah beni rahatlatmıştır

Bunlardan birisi koca karı, birisi köpek ve aydır.

Bu havlıyor, diğeriyle aydınlanılıyor,

Ötekine gelince, kaba ve yaşlı seher boyu hep ayakta duruyor."

"Ğâsik"in sokma halinde yılan elemek olduğu da söylenmiştir. Sanki "ğâsik" onun dışıdır. Çünkü zehir oradan akar. "Yılanın dışının soktuğu kimseye girmesi hali"ni anlatır.

"Ğâsik"in ne olursa olsun hücum edip zarar veren her bir şey demek olduğu da söylenmiştir ki, bu da Arapların irini akan yara hakkında kullandıkları: " Yaranın irini aktı" tabirlerinden alınmıştır.[\[15\]](#)

6- Dügümlere Üfleyenler:

"Dügümlere üfüren kadınların şerrinden." Dügümlere okudukları vakit ipin

düğümlerine üfleyen sihirbaz kadınların şerrinden, demektir. Burada onların üflemeleri (Kur'ân ve benzeri dualar okuyarak) tedavi eden kimsenin yaptığı işe benzetilmiştir. Şair şöyle demektedir:

"Sığınırım Rabbime üfürenlerden

Yalan ve iftira ile büyü yaparak düğümlere (üfleyenlerden)."

Mütemmim b. Nuveyre de şöyle demiştir:

"Sen rukyeye (okuyup üflemeye) benzer şekilde ipe üfledin Cennet ümidi ile kıskananın korkusundan."

Antere de şöyle demiştir:

"İyileşirse eğer ona üflemem

Ve eğer o kay be dil irse, kaybetmekten dolayı kedere boğulmak

onun için değerdir." [16]

7- Büyü ve Okuyarak Şifa Dilemek:

Nesâî'nin rivayetine göre Ebu Hureyre şöyle demiştir: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "Her kim bir düğüm yapar, sonra ona üfürürse büyü yapmış olur. Çim de büyü yaparsa şirk koşmuş olur. Her kim (câhili manasıyla) birtakım şeyler üstüne takarsa o, o şeylerle başbaşa bırakılır." [17]

Dua ve Kur'ân âyetlerini şifa maksadıyla okumak (rukye yapılması halinde) üflemek hususunda görüş ayrılığı vardır. Kimisi bunu kabul etmezken, kimileri de caiz görmüştür.

İkrime dedi ki: Rukye yapan kimsenin liflememesi, elini sürmemesi ve düğüm yaymaması gerekir, İbrahim dedi ki: Rukye yaparken üflemeyi hoş görmezlerdi.

Birisi de şöyle demiştir: Hasta olduğu sırada Dahhâk'ın yanına girdim. Ona: Ey Muhammed'in babası sana okuyayım mı? dedim. O: Oku fakat üfleme, dedi. Ben de Felak ve Nas sûrelerini okuyarak ona şifa diledim.

İbn Cüreyc dedi ki: Ataya: Kur'ân okunduğu zaman üflenir ya da üfürü-lür mü dedim. O bunların hiçbirisi yapılmaz, fakat onu şöylece okursun, dedi. Daha sonra da: Arzu edersen üfleyebilirsin, dedi.

Muhammed b. Sîrîn'e rukye yapıp üflenmesi hakkında sorulmuş o da: Bunun sakıncalı olduğunu bilmiyorum. Eğer bu hususta görüş ayrılığına düşenler olursa aralarında hakem sünnettir, dedi.

Âişe ('r.anha)nin rivayet ettiğine göre Peygamber (sav) rukye yaparken Ciflerdi. Bunu hadis imamları rivayet etmiş ve biz bunu hem sûrenin baş taraflarında, hem de Subhan (İsra) Sûresi'nde (17/82. âyet, 2. başlıkta) zikretmiş bulunuyoruz. Muhammed b. Hâüb'dan rivayet edildiğine göre eli yanmış, annesi onu

Peygamber (sav)'a getirmiş. Peygamber de ona üflemeye ve birtakım sözler söylemeye koyulmuş. (Muhammîd b. Hâtîb) bu sözleri ezberleyemediğini söylemiş.

Muhammed b. el-Eş'as da dedi ki: Gözlerimden rahatsız olduğum bir sırada beni Âişe (r.anha)'ya götürdüler, O bana rukye yaptı ve üfledi.

İkrime'den rivayet edilen: Rukye yapan kimsenin liflememesi gerekir, sözüne gelince, sanki o bu kanaatine yüce Allah düğümlere üflemeyi kendisinden sakınılması gereken şeylerden değerlendirmiş gibi bir kanaate sahih olmuş görünüyor. Dolayısıyla kendi kendisine bir çeşit sığınma izlenimi uyanmamalıdır. Ancak bu durum böyle değildir. Çünkü düğümlere üflemek yerilmiş bir şeye de, düğümsüz üflemenin yerilen bir şey olmaması gerekir. Ayrıca düğümlere üflemek ile ruhlara zarar veren büyü yapılmak maksadı güdülmüştür. Rûkyede üflemek ise bedenleri ıslah eimck içindir. Fayda veren bir şey, zarar veren bir şey ile kıyas edilemez,

İkrime'nin el sürmeyi sünnete aykırı bulmasına gelince, Ali (r.a) dedi ki: Ben rahatsız idim. Peygamber (sav) yanıma girdi. Bu arada şöyle diyordum: Allah'ım eğer ecelim gelmiş ise beni rahatlat ve eğer ecelim gelmemişse bana şifa ve afiyet ver. Şayet bu bir belâ ise bana sabır ihsan el. Bunun üzerine Peygamber (sav): "Nasıl dedin?" diye sordu. Ben de ona söyledim. Eliyle beni sıvazladı, sonra da: "Allah'ım, ona şifa ver" diye buyurdu. Daha sonra böyle bir ağrı duymadım. [\[18\]](#)

Abdullah b. Amr Abdurrahman b. Sabat, İsa b. Ömer ve Ruveys, Yakubdan "Üfüren kadınların şerrinden" anlamındaki lafızları diye "fâ-ilâr vezninde okumuştur. Bu okuyuş Ebu Bekr es-Sıddîk (r.a)'ın mevlası Abdullah b. el-Kasımdan da rivayet edilmiştir.

Rivayet olunduğuna göre birtakım kadınlar. Peygamber (sav)'ı onbir düğüm yaparak büyülemişlerdi. Bunun üzerine yüce Allah muavvizeteyn sûrelerini onbir âyet ularak indirdi.

İtin Zeyd dedi ki: Bu sözü edilen kadınlar yaiıudi idi. Bu kadınların Le-bid b. el-A'sam'ın kızları olduğu da söylenmiştir. [\[19\]](#)

8- "Ve Hased Edenin Hased Ettiği Zaman Şerrinden":

"Ve Hased Edenin Hased Ettiği Zaman Şerrinden" buyruğunda geçen "hased: kıskanmak"ın anlamına dair açıklamalar daha önceden en-Nisa Sû-resi'nde (4/54-55. âyetler, 1. başlıkta, ayrıca bk. el-Bakara, 2/109-110. âyetler, 2. başlık) geçmiş bulunmaktadır. Orada hasedin kıskanılan kimsenin sahih olduğu nimetin

-hased eden kimseye benzeri verilmese bile- yok olmasını temenni etmek olduğunu belirtmiştik. Miinafese ise o kimsenin sahib olduğu nimet yerinde kalmakla birlikte, benzerini temenni etmektir. O halde hased (kıskançlık) yerilmiş bir kötülüktür. Münafese ise mubahtır, gıpta da budur. Peygamber (sav)'dan rivayet edildiğine göre o şöyle buyurmuştur: "Mü'inin gıpta eder, münafık hased eder."[\[20\]](#)

Buhârî ile Müslim'in Sahih'lerinde şöyle denilmiştir: "Hased ancak iki şey-de olur..."[\[21\]](#) Peygamber efendimiz bununla gıblayı kastetmiş bulunmaktadır. Daha önce bu hadis, en-Nisa Sûresi'nde (az önce belirtilen yerde) geçmiş bulunmaktadır. Yüce Allah'a hamdolsun.

Derim ki: İlim adamları dedi ki: Kıskanan kimsenin söz yahut davranış ile kıskanması ortaya çıkmadıkça, zarar vermesi söz konusu değildir. Bu da kıskançlığının kendisini kiskandığı kimseye kötülük vermeye itmesi ve bunun sonucunda onun kötülüklerini izleyerek, arkasına düşerek yanıldığı yerleri tesbit etmeğe kalkışması ile olur, Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kiskandığın vakit... arama (veya: Zulmetme, aşırı gitme!)"[\[22\]](#) Bu hadis daha önceden geçmiş bulunmaktadır.

Semada kendisi ile Allah'a karşı geline ilk günah hased olduğu gibi, yeryüzünde de kendisi ile Allah'a karşı geline ilk günahdır. İblis, Adem'i kiskandı, Kabil de Habil'i kiskandı. Kıskanan kimse Allah'ın gazabına uğramış, buğzedilmiş, kovulmuş ve lanetlenmiş bir kimsedir. Şu beyiti söyleyen ne güzel söylemiş:

"Kıskanç oları kimseye rahat ettiği vakit (ya da nefes aldığı anda)tenkit olmak üzere: Ey zalim kişi,, de. Halbuki o, mazlum gibi (görür kendisini)."[\[23\]](#)

9- Yüce Allah'ın Herşeyin Yaraticısı Olduğu ve Kıskanmanın Kötülüğü:

Bu süre, yüce Allah'ın her kötülüğün yaratıcısı olduğunun delilidir. Bu süre ile peygamberine bütün kötülüklerden kendisine sığınmasını emretmekte ve: "Yarattığı şeylerin şerrinden" diye buyurmaktadır. Son olarak da kıskançlığı sözkonusu ederek onun büyüklüğüne ve zararlarının çokluğuna diki)

kat çekmek istemiştir. Hakimlerden birisi şöyle demiştir: Kıskanan bir kimse beş bakımdan Rabbine karşı meydan okur: 1- O, başkasının üzerinde görülen herbir nimete buğzeder. 2- O, Rabbinin paylaşmasına kızar, gazab eder. Sanki: Niye böyle paylaştırdın? der, gibidir. 3-~O, Allah'ın fiiline karşı çıkar. Yani yüce Allah lütfunu dilediği kimseye verir. O ise, Allah'ın İütfuna karşı cimrilik gösterir. 4-

O, Allah'ın dostlarını yardımsız bırakır yahut onia-rı yardımsız bırakıp, üzerlerindeki nimetin zeval bulmasını ister. 5- O, kendi düşmanı olan İblise yardımcı olmuş okır.

Şöyle de denilmişti Kıskanan kimse oturup kalktığı yerlerde pişman olmaktan başka bir şey elde etmez. Meleklerin nezdinde lanet ve nefretten başkasına nail olmaz. Yalnız başına kaldığı vakit sabırsızlık ve kederden başka bir şey elde etmez. Ahirette ise keder ve ateşte yanmaktan başka bir şey eline geçirmez, Allah'tan ise öfkeden ve uzaklaşmaktan başka bir şey bulmaz.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Üç kişinin duası kabul olunmaz: Haram yiyen, çokça gıybet eden ve kalbinde müsiümanlara karşı bir kötülük yahutta bir kıskançlık bulunan bir kimse."[\[24\]](#) Şanı yüce Allah en iyi bilendir. [\[25\]](#)

(Felâk Sûresi burada sona ermektedir. Allah'a hamd olsun).

[\[1\]](#) Buhân, III, 1233; İbn Hibban, Sahih, III, 291, 291; Ebu Davud, IV, 231; Müsned, I, 256, 270.

[\[2\]](#) İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/467-468.

[\[3\]](#) Nesai, II, 158. VIII, 254; İbn Hibban, Sahih, II, 75.

[\[4\]](#) Ebu Davud, II, 73; Taberânî, Kebir, XVII, 345; Münzirî, Tergib, II, 251

[\[5\]](#) Nesâî, VIII, 250, Müsned, V, 312.

[\[6\]](#) Nesâî, VIII, 251

[\[7\]](#) Nesâî, VIII, 251'deki rivayetin tereemesi şöyledir: "İbn Âbi.s (İbn Abrûs düğü!) el-Cü-heniden rivayete göre, Basulullah (sav) ona dedi ki: ' İstinzedi bulunanların iMiaze kin okudukları duaların en faziletli olanını sana bildireyim mi?' Ben: Bildir ey Allah'ın ra-sulu dedim. O: "Bunlar "De ki: Sabahın Babblnc sığınırım" ile: "De ki: Sığınırım İnsanların Rabbine..." diye (başlayan) bu iki sûredir" diye buyurdu." (Ayrıca: Müsned,

[\[8\]](#) Buhârî, XV, 1916; Ebu Davud, IV, 15; İbn Mace, II, 1166; Muvatta, II, 942; Müsned, VI, 114, 242.

İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/468-470.

[\[9\]](#) Buhârî, V, 2174, 2175, 2176; Müslim, IV, 1720; İbn Mace, II, 1173; Musned, VI, 57, 63, 96.

- [10] ibn Kesir, IV, 575'ier "Îstacî müfessir es-Sa'lebi Tefsirinde dedi ki..."-
diyerek hadisi ak-tardıtean sonra şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "...Hadisi bu
şekilde sened zikıermek-sizin kayd etmiştir. Hadisin bazı kısımları oldukça
miinker. bazı kısımlarının da (İnce
kîivd edilen rivnvpılprdpn sahiHl^ri varılır "
- [11] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/470-471.
- [12] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/471.
- [13] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/471-474.
- [14] Timizi, V, 452; Müsned, VI, 61, 206, 215, 237, 252
- [15] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/474-476.
- [16] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/4776-
477.
- [17] Nesâi. VII.] 12; Taberânî, Evsat, ti, 128, Mimziri, Terğıb, IV. 16
- [18] İbn Eli Şeyhe, Musannef, V, 46, VI, 6i.
- [19] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/477-478.
- [20] Elnı Nııaym, Hiiye, V1I1, 9i; Ali h. Sultan el-Kaari. el-Mevdû', 1, 156 dn:
Acliinî, Keşfu'l-Hafa, II, 3Wcla: "Fıdayl'm s özüdü" demektedirler.
- [21] Bahârİ, 1, 39, II, 510, IV, 1919, VI, 2612. 2Ğ6H, 2737; Müslim, I. 5ÎH, ÎÎ9:
Tirmizi, IV. 330; İbn Mace, II, 1407, 140H; Müsned, I. 3H5, <ı32. II, «, 36, HS...
- [22] İhn Kııleyhe, Te'vilu. Mu/itetifi'l-Hadis, s. 107; Fethıt't-Bâri, X, 213te
Mırsol ve ımıdal bir hadis olmakla birlikte şahidi vardır" diyerek sıhhati
hakkında değerlendirilirler yapmaktadır. Aynı:» lık Fethu'l-Bâri, X. 4«2; İbn
Ahdi'Mierr, et-Temhid, VI, 125
- [23] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/478-479.
- [24] Hadisin kaynağını tespit edemedik. Merhum müfes.sir ile: "ruviye: rivayet
olundu..." ekmekle, hadisin illetli okluğunu işaret etmektedir.
- [25] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/479-480.

NAS SURESI

NAS SURESİ

Rahman ve Rahim Allah'ın Adı İte

Bu sûre de (Mekke'de mi, Medine'de; mi inmiş olması bakımından) Felak Sûresi gibidir. Çünkü bu sûre iki Muavvize'den birisidir.

Tirmie'i'nin rivayetine göre Ukbe b. Amir el-Cüheni Peygamber (,sav)'dan şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah benim üzerime benzerleri görülmedik âyetler indirdi: "De ki; Sabahın Rabbine sığınırım" deyip sûrenin sonuna kadar ve "De ki: Sığınırım insanların Rabbine" buyruğundan sûrenin sonuna kadar (okudu)." (Tirmizi) dedi ki: Bu hasen, sahih bir hadistir. Müslim de bu hadisi rivayet etmiştir.[\[1\]](#)

1. De ki: "Sığınırım insanların Rabbine,
2. "İnsanların melikine,
3. "İnsanların ilâhına."

"De ki: Sığınırım insanların Rabbine." Onların maliklerine ve işlerini yoluna koyana. Her ne kadar bütün yaratıkların Rabbi ise de burada insanların Rabbi olduğunu sözkonusu etmesinin iki sebebi vardır:

- 1- Çünkü insanlar tazim edilmişlerdir. Yüce Allah, onları sözkonusu ederek tazim olunsalar dahi, onların bile Rab İM olduğunu bildirmektedir.
- 2- Çünkü O, insanların şerrinden (kendisine) sığınılmasını emretmiştir. Onları sözkonusu etmekle insanlardan insanları koruyacak olanın kendisi olduğunu bildirmiş almaktadır.

"İnsanların melikine, insanların ilahına" diye buyurmasına gelince; insanlar arasında kendi melikieri (mutlak egemenleri) olduğunu hatırlatan kral ve hükümdarlar bulunduğu gibi, insanlar arasında O'ndan başkasına ibadet eden kimselerin de bulunmasıdır. Böylelikle yüce Allah, hem onların ilahı, hem de mabudları olduğunu, -kralların ve büyüklerin değil- gerektiğini kendisine sığınılması (istiaze olunması) Onun himayesine girilmesini anlatmaktadır. [\[2\]](#)

4. "Vesvese veren o sinsi ve sinici olanın şerrinden."

Şeytanın şerrinden demektir. Vesvese sahibi şeytanın şerrinden anlamında olup muzaf ("olan" anlamını veren "zi" hazfedil mistir.) Bu açıklamayı el-Ft'rrâ yapmıştır.

"Vesvas" şeklinde "vav" fethalı olarak isim anlamını verir ki, "nuivesvis: vesvese verici" demektir. "Vav" harfi kesreli olursa mastar yani "vesvese" demek ulur. "Zilzal" ve "zelzal" de böyledir.

Vesvese insanın içinden geçen şeylere denir. Nitekim:Nefsi kendisine vesvese verdi, vesvese vermek (şeklinde "vav" harfi üstün ve kesreli olarak kullanılır.)."

Avcının, köpeklerin kısık seslerine ve süs eşyalarının çıkardıkları .seslere de " vesvas" denilmektedir. Şair Zu'r-Rimme şöyle demiştir:

"Soğuk, onu huzursuz etmeye başladı ve onu uykusuz bıraktı

Dört bir yandan esen rüzgar ile çıkan sesler (vesvas) ve yağan yağmurlar."

e!-A'şa da şöyle demiştir:

"Yanından çekip gittiği vakit zînet eşyalarının sesini işitirsin

Tıpkı kuruyunca uçuşan ve rüzgarın esişi île ses çıkartan otların yaptığı gibi."

el-Vesvas el-hannas'ın, İblis'in bir uğlu olduğu da söylenir. Bu oğlunu -güya-Havva'ya gelirmiş, onu ününe hırakıp: Sen buna bak demiş. Adem (as) gelerek: Bu ne oluyor ey Havva? deyince, Havva: Bizim düşmanımız bunu getirdi ve bana buna bak, dedi. Adem: Hiçbir İhim ista sen ona itaat etme dememiş miydin sana? Bizi masiyete düşürünceye kadar aldatan odur, deyip çocuğun üzerine atıldı ve onu dört parçaya böldü. Herbir parçasını -ona olan öfkesinden dolayı- bir ağacın üzerine astı. İblis gelerek: Ey Havva oğlum nerede? diye sordu. Ona Adem (a.s)'ın ona yaptıklarını anlattı. Bu sefer İblis: Ey hannas diye seslendi, o da canlanıp ona cevap verdi.

Yine unu alıp Havva'ya yetirdi ve: Buna bak dedi. Adem (a.s) geldi. Bu sefer onu ateşte yaktı, küllerini denize savurdu. İblis -aleyhi'l-la'ne- geldi ve: Ey Havva oğlum nerede? dedi. Ona Adem'in oğluna yaptıklarını anlattı. Bu sefer İblis cleni2e gitti: Ey Hannas diye seslendi, canlanıp ona cevap verdi.

Üçüncü bir defa onu getirip Havva'ya bıraktı ve ona bak, dedi. Adem onu görünce onu boğazladı ve ateşte pişirdi. Her ikisi de onu tutup yediler, İblis geldi ona durumu sorunca Havva da olanı ona bildirdi. İblis: Ey Hannas diye seslendi. Hannas canlanıp ona cevap verdi. Adem'in ve Havva'nın karnından onu çıkardı. İblis; İşte benim istediğim bu idi. İşte Ademin oğullarının göğüslerinde kalacağı yer budur, dedi.

Bu bakımdan o her zaman için Adem oğlu gafil olduğu her seferinde kalbinin üzerine atılır, kalbini ağzına alır, ona vesvese verir. Âdemoğlu Allah'ı anınca kalbini ağzından atar ve siner. Bu haberi Tirmizî el-Hakîm, Nevâdi-ru'l-Usul adlı eserinde Vehb b. Münebbih'den gelen bir sened ile zikretmiştir. Sahih olacağını zannetmiyorum. Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.

Şeytan'ın "hannas (sinsi ve sinitî)" olraakia nitelendirilmesi çokça

gizlenmesinden ötürüdür. Yüce Allah'ın; Artık başka söze gerek yok. Andederim, geri dönüp gidenlere" (et-Tekvir, 81/15) buyruğunda da (kul-lanılan "el-hunnes" iafzı) aynı kökten gelmektedir ki, kastedilen yıldızlardır. Çünkü onlar göründükten sonra saklanıp gizlenirler.

Kul, Allah'ı andığı vakit sindiği yani geri çekildiği için de bu ismin verildiği söylenmiştir. Haberde şöyle denilmektedir: "Şeytan insanın kalbi üzerinde kurutur. Kul gaflete düştü mü vesvese verir. Allah'ı andı mı siner." Yani geri çekilir ve vesvese vermekten kaçır.

Katade dedi kt: "el-Hannas: Sinsi ve sinici" insanın kalbinde köpeğin burnuna benzer bir burnu bulunan şeytandır. İnsan gafil oldu mu ona vesvese verir. Kul Rabbini zikretti mi siner ve geri çekilir.

"Onu geri İttim o da geri çekildi" denilir. "Onu gerilettim" de denilir. Ebu'l-Ala el-Hadrami'nin -Rasûlullah (sav)'a okuduğu- şu beyiti de bu kabildendir:

"Eğer onlar kötülükle fesad çıkartacak olurlarsa lütfet de affeyle! Şayet konuşma halinde geri kalırlarsa soru da sorma!"

Enes (r.a)'dan rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur; "Şeytan Adem oğlunun kalbi üzerine burnunu koyar. Allah'ı zikredecek olursa siner. Allah'ı unutursa kalbini ağzına alır ve vesvese vermeye koyulur. "[3]

İbn Abbas dedi ki: Kul, Allah, andığı vakit şeytan onun kalbinden siner ve çekilip gider. Kul gaflete düşecek olursa onun kalbini ağzına alır, ona vesveseler verir ve birtakım uzak emellerle oylar.

İbrahim et-Teymi dedi ki: Vesvasın ilk ortaya çıkması abdest halindedir.

Ona hannas (sinen ve sinsi) deniliş sebebinin, kut Allah'ı anmaktan gaflete düştüğü takdirde geri dönmesi olduğu da söylenmiştir. Çünkü "el-Ha-nes" geri dönmek demektir. Recez vezninde şair şöyle demiştir:

"Ve bir arkadaş ki hareket ettikçe eder,

Eğer ben ona selam verirsem, onun geri dönüşü daha da artar."

İbn Cübeyr, İbn Abbas'tan yüce Allah'ın: "Vesvese veren o sinsi ve sini-dolan" buyruğu hakkında iki açıklama nakletmekledir: Birincisine göre o, vesvese vermekle hidayetden geri döner. İkincisine göre o, ve.sve.se ik* yakî-nin dışına çıkar.[4]

5. "Ki o insanların göğüslerine hep vesvese verip durandır."

Mukatil dedi ki: Seylan bir domuz suretindedir. Damarda kan nasıl akıyorsa o da Adem'in.oğlunda Öylece akar. Yüce Allah bu hususta ona imkan vermiştir. İşte yüce Allah'ın: "Ki o, İnsanların göğüslerine hep vesvese verip durandır."

buyruğu bunu anlatmaktadır.

Sahih'de Peygamber (sav)'dan şöyle buyurduğu nakledilmektedir: 'Şüphesiz şeytan Adem oğlunun içinde kanının aklıgı gibi akar.'^[5] İşte bu, Mu-katil'in söylediğinin sahih olduğunu göstermektedir.

Şehr b. Havşeb, Ebû Sa'lebe el-Huşenî'den şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ben yüce Allah'a bana şeytanı ve Âdemoğlunun bünyesindeki yerini gö.s-termesini diledim. Onu gördüm. Şeytanın elleri onun ellerinde, ayakları ayaklarında, diğer şubeleri onun bedeninde idi. Şu kadar var ki, onun köpeğin burnu gibi bir burnu vardı. Allah'ı zikredecek olursa şeytan siner ve geri çekilir. Allah'ı Zikretmeyip susarsa onun kalbini yakalar.

Ebu Sa'lebe'nin bu açıklamasına göre, Âdemoğlunun vücudunda dal budak salmış olmaktadır. Yani Âdemoğlunun herbir azasında onun da bir parçası vardır. Abdurrahman b. el-Esved'den yahulta tabiinden onun dışında birisinden -yaşı ilerlemiş iken- şöyle dediği rivayet edilmektedir: Ben hayasızlık işlemekten kendimi emniyette hissetmedim. Şeytanın bu hususta beni galeyana ge-.irmeyeceğinden yana nasıl emin olabilirim?

İşte bu ifadeler şeytanın insan vücudunda dal budak salmış olduğunu göstermektedir ki, Mukatil'in sözünün ifade ettiği mana da budur.

Şeytanın vesvese vermesi ise, gizli bir söz ile kendisine itaat etmeye çağırmasıdır. Bundan anlaşılan şu ki: Sesi açıkça duyulmaksızın kalbe uiaşır.^[6]

6. "İster cinden okun, İster insandan olsun."

Bu buyrukla vesvese verenin insandan olabileceğini haber vermektedir. el-Hasen dedi ki: Bunlar iki şeytandır. Cin şeytanı insanların kalblerine vesvese verir. İnsan şeytanı ise açıkça gelir.

Katade dedi ki: Şüphesiz cinlerden de şeytanlar vardır, insanlardan da şeytanlar vardır, O halde hem insan, hem cin şeytanlarından Allah'a sığın.

Ebu Zerr'den bir adama şöyle dediği rivayet edilmektedir: Sen insan şeytanlarından Allah'a sığındın mı? O; İnsanlardan da şeytan var mıdır? deyince şöyle dedi: Evet, çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Her peygambere ins ve cin şeytanlarını böylece düşman kıldık." (el-En'am, 6/112)

Bir takım kimselere göre; buradaki "insanlar" ile de yine cinler kastedilmiştir. Yüce Allah'ın: "Bir gerçek de şu ki: İnsanlardan bazı erkekler, cinlerden bazı erkeklerle sınırlardı" (el-Cin, 72/6) buyruğunda kendilerinden "erkekler" diye; başka yerde "topluluk vegrub" (bk. el-Ahkaf, 46/29) diye sö-zedildiği gibi, burada da kendilerinden "İnsanlar* diye sözedilmiştir. Buna göre "ister

insandan" buyruğu "ister cinden" buyruğuna atfedilmiş olup, bu tekrar (mananın değil de) lafızların farklı oluşundan dolayıdır.

Araplardan birisinin konuşurken şöyle dediği nakledilmektedir: Cinlerden bir kavim (bir topluluk) geldi ve durdu. Siz kimsiniz? diye soruldu, onlar: Cinlerden bazı insanlar, diye cevap verdiler. el-Ferrâ'nın açıklaması da bu anlamdadır.

"Vesvas"ın şeytanın kendisi olduğu ve "ister cinden olsun" buyruğunun şeytanın cinlerden olduğunu beyan ettiği "İster İnsanlardan olsun" buyruğunun da "vesvas (vesvese veren)"a atfedildiği söylenmiştir. Mana da şöyle olur: De ki: Cinlerden olan vesvesecinin şerrinden ve insanların şerrinden, insanların Rabbine sığınırım. Buna göre hem insanların, hem cinlerin şenninden sığınması emredilmektedir.

"Cinler" lafzı in çoğuludur. Nitekim: "İnsanlar" ile; 'İnsan' denilmesi de böyledir. "Cinnet: Cinler" lafzının sonundaki "he (yuvarlak te)" çoğulun müennesliğinden ötürü gelmiştir.

Denildiğine göre İblis insanların kalplerine vesvese verdiği gibi cinlerin kalplerine de vesvese verir. Buna göre "İnsanların göğüslerine" buyruğu, hepsi hakkında umumi bir ifade olur. "İster cinden olsun, ister insandan olsun" buyruğu ise kalplerinde vesvese verdiği kimseleri açıklamaktadır.

Bir diğer açıklamaya göre: "Vesvese veren...İn şerrinden" lafzındaki "vesvese" cinlerin ve insanların verdiği vesvesedir. Bu da insanın içinden geçirdiği şeylere denir. Peygamber (sav)'ın de şöyle dediği sabittir: "Şüphesiz yüce Allah fiilen işlemedikçe yahut onu söylemedikçe içlerinden geçirdikleri şeyleri ümmetime bağışlamıştır,"^[7] Bu hadisi Ebu Hureyre rivayet etmiş, Müslim de kitabında zikretmiştir. Artık bundan maksadın ne olduğunu en iyi bilen yüce Allah'tır,^[8]

NÂS SÛRESİ'NİN,

ONDOKUZUNCU CİLDİN

VE KURTUBÎ TEFSİRİ'NİN SONU

^[1] Tirmizi, V, 170, 453; Müslim, I, 55H; Dârimî, 11, 514; Nesâî, [I. litt, VIII, >î-v, Müsned, IV, 144: 151. 152

İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/483.

^[2] İmam Kurtubî, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/483-484.

^[3] Ebu Ya'lâ, Müsned, VII, 27H; Heysemî, Mecma', VII, 14y -rav ilerinden Adiy b. Ehi Uma-rj-nin Tavı F rılri u&u kavdivla-.

- [4] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/484-487.
- [5] Buhârî, II, 717, III, 1195, V, 2296; Tinnisi, III. 47S: Dârimi, II, 411: Müsned, III. 2«î. 309.
- [6] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/487-488.
- [7] Müslim, I, 116; Nesâî, V], 157; İbn Mace, I, 65H; Müsned, il- 255, 393, 42S. 474, -İHI.
- [8] İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an, Buruç Yayınları: 19/488-489.

The CHM file was converted to HTM by Trial version of **ChmDecompiler**.
Download **ChmDecompiler** at: <http://www.zipghost.com>